

İBN-İ SÎNÂ

El-Kânûn Fi't-Tıbb

ARAŞTIRMA-İNCELEME DİZİSİ

İBN-İ SÎNÂ

El-Kânûn Fi't-Tıbb

BİRİNCİ KİTAP

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINLARI

T.C. BAŞBAKANLIK
ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 469
Araştırma-İnceleme Dizisi: 122

ISBN: 978-975-16-3292-0

İBN-İ SÎNÂ

Çeviren: Prof. Dr. Esin KÂHYA

Düzeltme: Suzan GÜR

EL-KÂNÛN Fİ'T-TIBB
Birinci Kitap

Beşinci Baskı: 2000 Adet

Atatürk Kültür Merkezi
Ziyabey Cad. No.: 19 Balgat-Çankaya/ANKARA
Tel.: 0312 284 3418
Belgegeçer: 0312 284 3465
www.akmb.gov.tr

Grafik Tasarım
ALEF Tanıtım Organizasyon Yapım ve Danışmanlık Hiz.
İbrahim ALTUNCU
www.aleftanitim.com
Arka Kapak Resmi: Şevki DEMİRCAN
Baskı: Semih Ofset (Sertifika No: 12613)

Basım Tarihi: Ocak, 2017

İbn-i Sînâ (980-1037)
El-Kânûn fi't-tıbb / İbn-i Sînâ ; çeviren: Esin Kâhya .— 5. Baskı .—
Ankara : Atatürk Kültür Merkezi, 2017.
1. c.(lvi, 483 s.) : res. ; 24 cm .— (AKDTYK Atatürk Kültür Merkezi yayını ; 469 .
Araştırma-İnceleme ; 122)

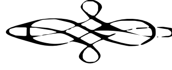
indeks içerir.
bibliyografik bilgi içerir.

ISBN: 9789751632920

1. İBN-İ SÎNÂ, 980-1037. EL-KÂNÛN Fİ'T-TIBB
2. TIP, TÜRK
3. TÜRK TIBBI
4. BİLİM -- TARİH -- İSLAM İMPARATORLUĞU
5. TIBBİ BİTKİLER
I. Kâhya, Esin, 1941- II.E.a. III. Dizi

611.091

İBN-İ SÎNÂ

EL-ḲÂNÛN Fİ'Ṭ-ṬIBB

BİRİNCİ KİTAP

Çeviren

Prof. Dr. Esin KÂHYA

ATATÜRK
KÜLTÜR
MERKEZİ
YAYINLARI

Prof. Dr. Esin KÂHYA

1941 yılında Ankara'da doğdu. 1964 yılında DTCF'den mezun oldu, 1971'de aynı fakültede doktorasını verdi. 1973-1974 yıllarında İngiltere'de burslu olarak görev yaptı ve bu süre içinde Wellcome Institute ve British Library'de de araştırmalarını sürdürdü. 1974 yılında Cambridge Üniversitesi'nde Felsefe Bölümü'nde konusuyla ilgili derslere devam etti. 1974 yılı ikinci yarısında Fransa'da Paris'te Bibliotheque Nationale'da araştırmalar yaptı. Türkiye'ye döndükten sonra, 1977 yılında doçent, 1982 yılında da profesör oldu. 1986 yılında DTCF'de dekan yardımcısı olarak, 1994-1997 yılları arasında aynı fakültede Bölüm Başkanı olarak görev yaptı.

Prof. Dr. Esin Kâhya, uzun yıllar Atatürk Kültür Merkezi'nde üye olarak görev yaptı. Ayrıca Uluslararası Tıp Tarih Kurumu, Türk Tıp Tarih Kurumu, Uluslararası Bilim Tarihi Kurumu, Türk Bilim Tarihi Kurumu, Türk Felsefe Derncği üyesidir.

Esin Kâhya konusu ile ilgili muhtelif ulusal ve uluslararası toplantılara katılmıştır. Esin Kâhya'nın 18 kitabı ve 70'den fazla yayınlanmış makalesi bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

EL-ḲÂNÛN Fİ'Ṭ-ṬIBB

BİRİNCİ KİTAP

BİRİNCİ BAHİS
TIBBIN TEMELİ

ÜÇÜNCÜ BAHİS
SAĞLIĞIN KORUNMASI

DÖRDÜNCÜ BAHİS
HASTALIĞIN TEDAVİSİ

BİR ÖVÜNCÜMÜZÜ DAHA TAKDİM EDERKEN...

İnsan toplulukları bugünkü hayatlarına, siyasî, idarî, askerî, içtimaî ve ilmî tecrübelerin olgunlaştırdığı bir birikim sonunda eriştiler. Diğer alanları geçerek ifade edelim ki, ilmî birikimde katkısı olanlar, sevinmek ve övünmek hakkına sahiptirler.

Türkler bilim dünyasına, Hârezmî, İbn-i Sînâ, İbn-i Türk, Fârâbî, Beyrûnî, Uluğ Bey, Ali Kuşçu, Hezârfen, Şaban Şifaî, Gelenbevî, Behçet Bey gibi dünyanın ufkundan görünen isimlerle katkıda bulunmuşlardır. Bunlardan ilk beşiyle ilgili milletlerarası bir toplantıyı 1985'te yapan ve bildirilerini yayımlayan *Atatürk Kültür Merkezi,* Uluğ Bey'i 1994'te milletlerarası bir toplantıyla gündeme getirmiş olup bildirilerini de yayımlamıştır.

Bu sefer İbn-i Sînâ isimli tıp âliminin eserini Türkçe olarak yayımlıyoruz.

İbn-i Sînâ üzerinde Türkiye'de yeterli sayıda araştırma yapıldığına inanıyoruz: 1937'de Türk Tarih Kurumu'nun çıkardığı eserde Mehmet Şemseddin Günaltay imzalı araştırmadan sonra, 1984 yılında merhum Aydın Sayılı'nın *İbn-i Sînâ: Doğumunun Bininci Yılı Armağanı* adıyla derlediği yazılar, Kültür Bakanlığı'nın yaptığı ilmî toplantının bildirilerinin yayını gibi övünülecek çalışmalarla bu konunun kamu oyuna maledildiği görülmektedir. Ayrıca yüzü aşkın bilgi tekrarı sayılacak makale...

1976 yılında ilk defa eşimle birlikte Almanya'ya gittiğimizde, kaldığımız küçük kasabanın hastahanesinin önünden geçerken, bahçesine girmeyi ve mümkünse bir şeyler öğrenmeyi arzu ettik. Hastahane binasının biraz gösterişlice kapısının üzerinde, ortada Hipokrat, sağında Galen, solunda İbn-i Sînâ, onların altında biri Koch idi, ama diğerini hatırlamadığım beş kişinin bele kadar resimleri oyulmuştu. Ave Cina (Avicenne)... Doğulu bir giyiniş, sakallı... Eşim hekim olduğundan önce sevincimi onunla paylaşmak istedim: Atalarımızdan biri bir kasaba hastahanesinin kapısının üstündeki dünyanın beş büyük doktorunu iftiharla taşıyanların başının tacıdır... O sırada geçmekte olan bir doktoru

"Afedersiniz birkaç dakikanızı alabilir miyim?" deyip çevirdim. Eşimi ve kendimi takdim ettikten sonra Ave Cina hakkında neler bildiğini sordum. "Bildiğim kadarıyla Arap'tır" demez mi? Ben, Türk olduğunu öğretmek için bir şeyler söylemeye çalıştıkça, hem gayet müstehzi gülümsüyor, hem de, "tıp tarihinde okuduklarının hepsinin yanlış olamayacağını" söylüyordu. Ayrıldık. Şahsen çok üzgündüm.

Türkiye'ye dönünce bu konuda ne okuyabileceğimi araştırdım, birçok şey vardı, en geniş ve tatminkârı da Günaltay'ınki...

Merhum Şemseddin Günaltay, bu büyük hekimin, annesinin Buharalı Yıldız Hatun, Sînâ oğlu Abdullah ismini taşıyan babasının ise, aslen Belhli bir Türk olduğunu delilleriyle isbat ediyordu.

O mübarek hekim de bizzat kendisinin bir talebesine dikte ettirdiği hayat hikâyesinde Türklüğünü açıkça söylüyordu. Öyleyse mesele neydi? Eserleri Türk diliyle yazılmamıştı.

Bu büyük tıp âliminin eserinin Arapça olması, O'nu Türklük dairesinden çıkarır mı?

Türkler 840 yılından itibaren kitleler hâlinde Müslüman olmaya koşunca, bu yeni dinin dili olan Arapça yoluyla aklî ve naklî ilimleri de kazanmaya başladılar. İslâm dünyasındaki beş büyük hadis toplayıcısından üçünün Türk olması bile, Arapça etkisini gösterecek mühim bir ölçüdür.

Miladî 983/984'te doğan, 21 Haziran 1037'de vefat eden İbn-i Sînâ Türk oğlu Türk'tür. Kâtip Çelebi veya Molla Fenarî yahut *Sahîh* sahibi Buharî veyahut Hacı Bektaş Sultan Arapça; Mevlâna veya Nizamî Farsça yazdı diye Türklükten çıkarmayı düşünmek, sadece Batılı bazı doğu bilimcilerle onların yanılttığı insanların boş işlerindendir. Araplar bilir ki, İbn-i Sînâ da, Beyrûnî de, Fârâbî de Türk'tür; aksini söyleyen bir Araba da rastlanmamıştır. Akıl, iz'an ve insaf sahibi Farslar da, hem Nizâmî'nin, hem Mevlâna Celâleddin'in Türkoğlu Türk olduklarını yazarlar ve söylerler.

Bugün İngilizce çok ilgi görmektedir; Rusya Federasyonu'nda bile İngilizce eğitim yapan kolejler açılmaya başlanmıştır. Türkiye'de ise, 168'i Millî Eğitim Bakanlığı'nın sahipliğinde, 85'i ise özel kişi ve vakıflarca kurulmuş, 250'yi aşkın %98'i İngilizce eğitim yapan orta öğretim kurumu vardır. *Boğaziçi* ve *Orta Doğu Teknik* Üniversiteleri ile özel *Bilkent* Üniversitesi İngilizce eğitim yapmakta, diğerleri de bu türden bir öğretim talebinde bulunmaktadırlar. Bu eğilimin sebepleri, Türkiye

ve Türk dünyası bakımından olumlu ve olumsuz yönleri, bu takdim yazısının konusu olamaz; fakat açıklamamıza yardımcılık eder.

X. yüzyıl sonlarından başlayarak Türkler, *Kur'ân-ı Kerîm*'i bağımsız sûreler halinde Türkçe'ye çevirmeye ve tefsirlerini de, ya doğrudan Türkçe yazmaya veya asıllarından Türkçe'ye aktarmaya çalıştılar. Ancak Abbasîler döneminde, Yunan, Latin ve Hind kaynaklı tıp, felsefe ve tarih kitaplarının Arapça'ya tercüme edilmesi, ikinci, üçüncü bir dile çevirmek yerine Arapça'dan okumak ve daha sonraları da Arapça yazmak eğilimini güçlendirdi. Arapça IX-XIII. yüzyıllarda dünyadaki bilgi birikimine erişen ve eriştiren bir dil oldu. O kadar ki, Müslüman coğrafyada yaşayan gayr-i müslim tarihçi, felsefeci ve tabipler de Arapça yazdılar. Bütün dillerden Arapçaya yapılan bu çeviriler, müşterek bir kavram, terim ve muhakeme birliğine yol açıyordu. Arapçanın zengin ve zenginleşmeye açık gramatiksel yapısı da bu eğilimi tabiîleştiriyordu. Sayın Esin Kâhya'nın elinizdeki tercüme sırasında bugünün Türkçesiyle karşılayamadığı kelimeler bulunduğunu görmemiz, İbn-i Sina'nın yaptığı işin mâkul olduğu düşüncesine götürüyor, bizleri.

Diğer taraftan Fatih devrinde başlayan Türk medrese sistemi de, Arap diline dayandığı gibi, İstanbul'da günlük hayatta Türkçe konuşan müderrisler, kitaplarını Arapça yazdılar. Bu gelenek 1800'lü yılların ilk çeyreğine kadar sürdü.

İbn-i Sînâ'yı, eserlerini Arapça yazmaktan dolayı kınamak ne derece doğru ise, bugün İngilizce veya Almanca kitap yazanı alkışlamak o derece doğrudur...

El-Ḳânûn Fi'ṭ-Ṭıbb; bin sene önce yazılan ve dünya tıp biliminin temellerinden sayılan eser... Bu dev eserin, bugünkü tıbbî bilgi birikimi dikkate alınırsa, gündeme getirilmesinin, basılmasının, değerli olup olmadığının cevabı istense... Evvelâ *Türkçesi* yok...

1100 yılından itibaren Latince'ye, İngilizce'ye, İspanyolca ve Portekizce'ye, daha sonraları Fransızca ve Almanca'ya çevrilen eserin, Türkiye Türkçesi'yle veya Türk şîvelerinden biri ile yazma yahut basma bir örneğinin bulunmaması, 1976 yılında beni dehşete düşürmüştü. Gerçi çeşitli tedavî kitaplarında ve bitkilerle iyileştirme veya güçlendirme eserlerinde İbn-i Sina'nın eseri %80'lik bir yer tutan gönderme (atıf) lerle karşımıza çıkıyordu; ama, bütünüyle Türkçe'ye çevrilmemişti.

Batılılar O'nun eserini tanıyordu, biz tanımıyorduk (Bu konuda bkz. "İbn-i Sina'nın Tababeti ve Avrupa'ya Tesirleri", Prof. Dr. Arslan

TERZİOĞLU, *İbn-i Sînâ: Doğumunun Bininci Yılı Armağanı*, Haz. Aydın Sayılı, TTK. Ank., 1984, s.41-58).

Bana bir gün gerçekleştirmeye vesile olma imkânı vermesi için, o yıllarda Allah'a dua ettim. Duam kabul olunmuş olmalı ki, bulunduğum göreve gelişimin ikinci ayında hemşehrim ve hemşirem Esin Kâhya Hanımefendi'yi dâvet ettim, konuştuk; bu konudaki üzüntümü ifade ettim.

Prof. Dr. Esin Kâhya bu dev eserin birinci cildini, başına derli toplu bir tanıtıcı "Giriş"le beraber Nisan 1995'te Merkezimize teslim etti. İkinci cildi, birincinin basımından bir ay, üçüncü cildi, ikincinin basımından iki ay, dördüncü cildi üçüncünün basımından dört ay sonra vermek üzere anlaştık.

Bu noktada malî müzayaka altında bulunan ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ'nin vazifesi başlıyordu. Bilim hayatını desteklemekle tanınmış değerli bankacı Sayın Cihan Paçacı'ya baş vurdum: Bir milletlerarası bilgi şöleni (sempozyum) düzenlememizde ve bildirilerin basımında zerafet gösterip sorumluluk üstlendiği Uluğ Bey konusunda olduğu gibi, dünyanın övüncü olmadan önce biz Türklerin övüncü olan İbn-i Sînâ'nın bu eserinin basımında yardımcı olmasını istirham ettim. Dizgisini kendi imkânlarımızla yaptırmamız, telif ve dizgi giderlerini üstlenmemiz şartıyla, kâğıt ve baskı giderlerini karşılamayı vaad etti. Bu katkının Ziraat Bankası'nı kuran, yaşatan atalarımızın ruhlarını da rahatlatacağını bilerek, Sayın Cihan Paçacı'ya alenen teşekkür ediyoruz, var olsunlar.

Prof. Dr. Esin Kâhya'nın titiz tavrı her an üzerimizden eksilmeden, uzmanlarımız Songül Boybeyi, Alim Yanık ve Elmas Kılıç eserin tashihlerini yaptılar. Zarif insan Prof. Dr. İlter Uzel kendi minyatürlerini lutfettiler. Ziraat Bankası matbaası da baskıya giriyor. 'Ata ruhlarının şâd olmalarına vesîle olabildim' diye ben mutluyum, gayreti olan herkesin de mutluluk hakkıdır.

Türklüğün bir övüncünü, Türkçe, yeni Türk harfleriyle kamu oyunun önüne çıkarmak gibi zevkli ve şerefli bir görevi paylaştığım herkese şükranlarımı ifade ediyorum.

Prof. Dr. Sadık TURAL
Ankara, 22 Eylül 1995

SÖZBAŞI

İslâm Dünyasında onbirinci yüzyıl, hemen hemen bütün alanlarda etkin çalışmaların yapıldığı bir dönem olarak tebarüz etmiştir. Bu yüzyılda matematik, astronomi, fizik, kimya ve tıp adına önemli çalışmalar ortaya konmuştur. O zamana kadar yapılmış çalışmaları da değerlendirmek suretiyle bilim adamları, söz konusu bilim dallarında önemli katkılar yapmışlardır. Bu bilim adamları arasında Beyrûnî, İbnü-l Heysem, Ebu'l-Vefa, Zehravî ve İbn-i Sînâ'nın adlarını saymak mümkündür. Ayrıca bunlara başka adlar da ilave etmek mümkündür. İşte bu çalışmaları gözönünde bulundurarak, bu yüzyıl Orta Çağ İslâm Dünyası için bir Aydınlanma Dönemi olarak adlandırılabilir.

Bu bilim adamları arasında, özellikle Beyrûnî ve İbn-i Sînâ'nın ayrıcalıklı bir yeri olduğu söylenebilir. İbn-i Sînâ her ne kadar, daha çok, bir hekim olarak şöhret yapmışsa da, o tıbbın yanısıra çok değişik konularla ilgilenmiş,bu konular da yetkinlik taşıyan, katkı niteliğinde çalışmalar yapmıştır. Dolayısıyla onun için İslâm Dünyası uygarlığının kalbur üstü kurucularından biridir demek yerinde olacaktır.

İbn-i Sînâ küçük yaştan itibaren bilmeye, öğrenmeye ilgi duymuş ve onyedi yaşında bir hekim olarak şöhret kazanmış, ve elli yedi yıl gibi kısa sayılabilecek bir ömre bir çok bilimsel ve felsefî çalışmasının yanısıra devlet adamlığını da sığdırmıştır.

Bir filozof olarak yoğun şekilde Fârâbî'den etkilenen İbn-i Sînâ, insanın ancak bilim, felsefe ve sanat gibi yüksek değerler sayesinde mutluluğa erişebildiğini kabul etmiştir.

O'nun bilim adamı olarak matematik, fizik, kimya, astronomi, jeoloji gibi birbirinden farklı bilim dallarında önemli katkıları vardır. Bunlardan matematikle ilgili olarak daha çok matematik kavramları üzerinde duran İbn-i Sînâ'nın matematik felsefesinin kurucularından biri olduğu söylenebilir.

Astronomi ile ilgili olarak, zamanın idarecilerinin de isteği üzerine bir takvim çalışmasına giren İbn-i Sînâ, devrinin önemli bilim adamlarından Beyrûnî'de de görünen özel ölçüm yöntemi olan, mikrometreyi bulmuştur.

Fizikle ilgili olarak, optik, fizyolojik optik ve dinamik konularına ilgi duyan, ve bu konudaki klasik bilgileri tartışarak yeni görüşler teklif eden İbn-i Sînâ kimya dalında ise aynı objektif zihniyetin bir seviyesi olarak transmutasyon teorisine karşı çıkmıştır.

Bir hekim olarak İbn-i Sînâ her ne kadar klasik tıp bilgisine sahipse de, bu bilgileri kendi deney ve gözlemlerine dayanarak tartıştığı, zaman zaman, yeni görüş ve bilgiler teklif ettiği görülür. O'nun bu çalışmalarını, başta *el-Ḳânûn fi'ṭ-Ṭıbb* olmak üzere muhtelif yazılarında (eserlerinde) görüyoruz (buluyoruz).

O'nun bu eserleri arasında *el-Ḳânûn fi'ṭ-Ṭıbb*'ın ayrıcalıklı bir yeri vardır. Batı'da onaltıncı yüzyıl sonlarına kadar muhtelif defalar baskısı yapılan bu eser, onüçüncü yüzyıldan itibaren değişik tarihlerde Arapça'dan Latince'ye tercüme edilmiştir. Doğuda ise ondokuzuncu yüzyıla kadar tıb okullarında el kitabı olarak kullanılmıştır. Bu da bize onun tıb dünyasında ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.

El-Ḳânûn fi'ṭ-Ṭıbb onsekizinci yüzyılda Tokatlı Mustafa tarafından Osmanlıca'ya çevrilmiştir, eserin ayrıca, bütünüyle veya kısmen muhtelif dillere çevrilmiş olduğu bilinmektedir.

Burada *el-Ḳânûn*'un ilk cildinin çevirisi verilmiştir. Eserin diğer dört kitabının çevirisi de hazırlanmaktadır. Bu ilk kitabın çevirisi yapılırken, Beyrut baskı nüshası (I. cilt) ile Süleymaniye Kütüphanesi, Turhan Sultan 265'teki yazma nüshalar esas alınmıştır. Ayrıca Mazhar H. Shah tarafından *The General Principle of Avicenna's Canon of Medicine* adıyla 1966 yılında yayımlanan İngilizce çeviriden de büyük ölçüde yararlanılmıştır.

Bu eserin çevirisinde özellikle terminoloji açısından bazı güçlüklerle karşılaşılmıştır. Bu güçlükler, özellikle terimlerin Türkçe ifadesi açısından söz konusu olup, terimlerin (daha iyi) anlaşılabilmesi için Latince terimlerle karşılıklarının verilmesi yoluna gidilmiştir.

İbn-i Sînâ'nın bu eseri son derece iyi sistematize edilmiştir. Dolayısıyla, tercümede bu sistematik yapı muhafaza edilmiş; herhangi bir şekilde yazarın verdiği sınırlamaya müdahale edilmemiştir.

El-Ḳânûn fi'ṭ-Ṭıbb, tıbbın kanunları anlamına gelen Arapça bir tam-

lamadır; Türkçemizde "K" harfinden sonra uzun "A" lara konulan " ^ " işareti kâtip'te olduğu gibi ince okutmaktadır. Biz transkripsiyon işaretlerine uyarak "Ḳ" olarak yazdık. Ne kadar dikkat ettiysek de zaman zaman kânun kelimesinin "Ḳ " biçiminde olmayan imlâlarına da rastlanacak olduğunu üzülerek ifade edelim.

El-Ḳânûn fi'ṭ-Ṭıbb'ın birinci cildin tercümesinin yayımlanmasında, gerekli yardım ve ilgiyi gösteren ve desteğini esirgemeyen *Atatürk Kültür Merkezine* ve Başkanı *Prof. Dr. Sadık Tural'a* teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca eserin baskısı ile ilgili maddî desteği için *Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü'ne* ve o kurumun başındaki kültür dostu Sayın *Cihan Paçacı'ya da* teşekkür ederim.

Bu tercümenin tashih işlemlerinde yardımcı olan, *Atatürk Kültür Merkezi Uzmanlarına* titizlik ve çalışkanlıklarından dolayı teşekkür ederim.

Prof. Dr. Esin KÂHYA
Ankara, Ekim 1995

GİRİŞ
İBN-İ SİNA'NIN HAYATI, TIP VE DİĞER BİLİMLER KONUSUNDAKİ ÇALIŞMALARI

İbn-i Sînâ onbirinci yüzyılda yaşamış ve özellikle hekim olarak şöhret yapmış bilim adamlarımızdandır. O, 980 yılında Buhara'nın Afşine kasabasında doğmuştur. Babası Belhli olup, oradan Buhara'ya gelip, yerleşmiştir. Buhara'da Yıldız adlı bir hanımla evlenmiştir. Bu evlilikten İbn-i Sînâ doğmuştur.

İbn-i Sînâ, daha küçük yaşta öğrenmeye büyük ilgi göstermiş ve henüz on yaşındayken Kur'ânı ezberlemiştir. O, Buhara'da ilkin, İsmailuzzâhid'den fıkıh dersleri, daha sonra ise, Buhara'ya gelen Ebu Abdullah Natılî'den; mantık, felsefe öğrenmiştir. Aynı zamanda, tabiat bilgisi ve ilahiyat dersleri almıştır. Bu sırada artık onaltı yaşındadır.

O, özellikle metafiziğe ilgi duymuştur. Ona bu konuda Fârâbî'nin *Metafizik* adlı eseri yardımcı olmuştur. İbn Hallikân'dan öğrendiğimize göre, İbn-i Sînâ birçok defalar okumasına rağmen Aristo'nun metafiziğini anlayamamıştır, ancak, Fârâbî'nin söz konusu eserini okuduktan sonra onun bu konuyu anlaması, ona nüfuz etmesi mümkün olmuştur.

Öğrencilerinden Cürcânî vasıtasıyla onun hayatı hakkında bazı bilgiler edinebiliyoruz. Cürcânî, onun belli bir yaşa eriştikten sonra, ailesi ile birlikte Buhara'ya döndüğünü, orada öğretmeninden ilk temel eğitimi aldığını, on yaşına kadar Kur'ânı ezberlediğini, yaşı ilerleyince, başka bir öğretmenden hesap öğrendiğini, bir başka öğretmenden de fıkıh ve kelam dersleri aldığını belirtmektedir.

Yine aynı kaynaktan, onun Buhara'ya gelen Natılî'den mantık ve felsefe derslerinin yanı sıra, tıp da tahsil ettiğini öğreniyoruz.

O diyor ki, "öğrendiklerimi hastalar üzerinde de tatbik ediyorum. Gözlemlerden, kitaplardan daha ziyade yararlandım."

Yine aynı kaynakta, onun metafiziğe ilgi duymağa başladığı ve Aristoteles'in konuyla ilgili kitabını kırk kez okumasına rağmen anlayamadığı kaydedilmiştir. Bir gün İbn-i Sînâ bir kitapçıda Fârâbî'nin metafizik kitabını görür; alıp okur. O, bu kitabı okuduktan sonra, bu konuyu anlamağa muvaffak olduğunu belirtir.

Hekim olarak İbn-i Sînâ, çok ufak yaşta şöhret kazanmıştır. O, Samanî hükümdarı Nuh b. Mansur'u tedavi etmiş; başarılı olması sonucunda da, hükümdar kendisine çok nadir eserler içeren kütüphanesini açmış, onu kullanmasına müsaade etmiştir. Ancak daha sonra bu kütüphane bilinmeyen bir nedenden dolayı tamamen yanmıştır ve bundan İbn-i Sînâ sorumlu tutulmuştur.

İbn-i Sînâ, bu kütüphanedeki nadir eserlerden yararlanarak birçok kıymetli eser kaleme almıştır.

Bu sırada Samanoğullarında çıkan karışıklıklarda ilkin babasının, daha sonra da hamisi Prens Nuh'un ölümü, Buhara'yı terk etmesine sebep olmuştur.

İbn-i Sînâ, oradan Harezm'e gitmiştir. Harezm Prens'i Ali b. Me'mûn müsbet ilimleri destekliyordu. O, İbn Sînâ'yı da desteklemiştir. Ancak İbn Sînâ orada kalamamıştır. Felsefi görüşlerinden dolayı, Gazne'li Mahmud tarafından yakalanıp, hapse atılmaktan korktuğundan, çok güçlükle, Harezm çölünü aşarak Cürcan'a ulaşmıştır (1019).

İbn-i Sînâ, Cürcan'da Ebu Muhammed adlı hikemiyetten hoşlanan bir şahıs tarafından korunmuştur; onun evinde kalmıştır. Orada birçok eser kaleme almıştır. Bunlar arasında *Şifâ'nın* bir kısmı, *El-Ḳânûn fi'ṭ-Ṭıbb* adlı eserinin bir kısmı ve *İşârât* ve *Ḳulunç Risalesi* sayılabilir.

Bilim adamımız, oradan Kazvin'e ve oradan da, Hemedan'a gitmiştir. Orada Şemsü'd-Devle ile tanışmış; onu tedavi etmiştir. O, İbn-i Sînâ'yı yanına almış; kendisini vezir olarak tayin etmiştir. Ancak, ona karşı olan bazı ordu mensupları, onun evini basmışlar, onu yakalamışlar; hattâ Şemsü'd-Devle'den onu öldürmesini istemişlerse de Sultan onu azletmekle yetinmiştir.

Ancak, Şemsü'd-Devle'nin kuluncunun yeniden nüksetmesi ve İbn-i Sînâ'nın onu yeniden tedavi etmesi sonucunda, Sultan onu ikinci kez vezir olarak tayin etmiştir.

Şemsü'd-Devle'nin ölümü ile, o da bu görevinden ayrılmıştır. Alâü'd-Devle'nin yanına gitmek isteyen İbn-i Sînâ'nın Sultan'la mektuplaşmasından haberdar olanlar, onu yakalayarak, Ferdecan kalesine hapsetmişlerdir. Bu arada oraya gelen Alâü'd-Devle onun kurtulmasını sağlamıştır. Denir ki yazarımız, *Şifâ'nın* mantıkla ilgili kısmını bu arada yazmıştır.

Alâü'd-Devle, ondan mevcut takvimden daha dakik bir takvim hazırlamasını istemiştir. Bu ölçümlerde kendisine Cürcânî yardımcı olmuştur. Ancak, bu öğrencisinin ifadesine göre, her ne kadar Sultan hiç bir masraftan kaçınmamışsa da, yapılan rasatlar ve ölçümler çok sağlıklı olmamıştır.

Alâü'd-Devle İbn-i Sînâ'ya çok önem vermiş; hemen her yere İbn-i Sînâ ile birlikte gitmiş; onu hemen hiç yanından ayırmamıştır.

İbn-i Sînâ 1037 yılında kölesinin aşırı dozda afyon vermesi sonucunda hayatını kaybetmiştir. Durumunu farkedip öleceğini anlayan İbn-i Sînâ, kölelerini azad etmiş, ölüm için hazırlanmıştır.[1]

İbn-i Sînâ, yukarıda verilen kısa hayat hikayesinden de anlaşılacağı üzere, çok hareketli bir hayat geçirmiştir; devlet adamları tarafından desteklenmiş; kendisi bizzat yüksek idari mevkiilerde görev yapmıştır. Ama, bütün bunların yanı sıra, o hayatın sıkıntı ve üzüntülerinden de nasibini almıştır; hapse girmiş; kaçmak zorunda kalmış, hattâ öldürülme tehlikesiyle yüzyüze gelmiştir. Bu hareketli hayat içinde o, bilimsel faaliyetini de yürütmüş; hâlâ hayranlıkla incelediğimiz, birçok eser kaleme almıştır.

İbn-i Sînâ'nın felsefe dahil olmak üzere, birbirinden çok farklı konularla ilgilendiği bilinmektedir. Bunlar arasında astronomi, fizik, kimyayı sayabiliriz, ancak şüphesiz o her şeyden önce bir hekimdir ve hekim olarak şöhret yapmıştır. Biz burada sırasıyla onun değişik alanlarda yaptığı çalışmaları ele alıp, inceleyelim.

İbn-i Sînâ'nın yukarıda belirtildiği gibi, ilgilendiği alanlardan biri astronomidir. Bilindiği gibi, İslâm Dünyasında, astronominin ayrıcalıklı bir yeri vardır. Bunun İslâm dininden kaynaklandığını söylemek

---

1 Günaltay, Şemseddin, *İbna Sînâ'nın Milliyeti, Hayatı, Kültürü, Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbni Sînâ*, T.T.K., Ankara 1937, s. 25.

mümkündür. Bilimsel faaliyetin gelişmeğe başladığı dönemde ele alınıp çevrilen ilk eserlerden birinin astronomiyle ilgili olması da, bunu bize kanıtlamaktadır. Brahmagupta'nın Siddhanta adlı eseri İbrahim el-Fezârî tarafından sekizinci yüzyılda Farsça'dan Arapça'ya çevrilmiştir.

Yine aynı sebepten, astronomi çalışmalarını daha sağlıklı yürütmek için rasathaneler kurulmuştur. Bunların yanı sıra geodezi ölçümlerine önem verilmiştir. İslâm Dünyasında kurulan erken tarihli rasathanelerden biri, Me'mûn zamanında kurulan Şemmâsiye Rasathanesi'dir. Daha sonra Me'mûn'un Kasiyun Rasathanesi'ni kurduğunu ve Şemmâsiye Rasathanesi'ndeki aletleri oraya naklettiği söylenir.

İslâm Dünyasında daha sonraki tarihlerde değişik kentlerde başka rasathaneler açılmıştır. Bunların ortak özelliği, gittikçe daha büyük boyutlarda aletlerin yapılmasıdır. Bunun sebebi aletlerin hassasiyetini artırmaktı. Ancak aletlerin boyutlarının büyütülmesinin de yarattığı bazı problemler ortaya çıkmaktaydı. Bu problemlerden biri de bunların bir yerden bir yere nakil zorluğu ve şekillerinin bozulma tehlikesi idi.

Bundan dolayı, bazı bilim adamları kendi astronomi çalışmalarında nisbeten küçük boyutlarda aletler kullanmışlardır. Bunlar arasında A. b. Yunus da vardır.

Gerek İbn-i Sînâ gerekse Beyrûnî, aletlerinin boyutlarını büyültmeden daha dakik bir ölçüm yolu bulmak için çalıştılar. İbn-i Sînâ bu konuda başarılı oldu. Ancak kendinden sonra bu hesaplama yöntemi kullanılmağa devam etmedi. Fakat, Avrupa'da onyedinci yüzyılda yeniden kullanılmağa başlayan mikrometre yöntemiyle onun yönteminin benzer olduğu görülmektedir.[2]

Onuncu yüzyıl sonlarında Şerefü'd-Devle Bağdat'ta kendi sarayının bahçesinde kendi adıyla anılan bir rasathane yaptırmıştı. İbn-i Sînâ bu rasathane için bir alet yapmıştır. Azimut kadranı denen bu alet rasathanenin belli başlı aletlerinden biri idi. Bu aletin kadranı yoktur. Alet, yer, yükseklik, açıklık ve açıları ölçmek üzere planlanmıştır. Aslında İbn-i Sînâ bu aleti, çok daha önce bulmuştur.

---

2 Sayılı, A., "İbn-i Sînâ'nın Astronomisi ve Astrolojisi", *İbn Sînâ*, Ankara 1986, s. 163.

İbn-i Sînâ özellikle hayatının sonlarına doğru astronomi konusuyla daha çok ilgilenmeye başlamıştır. O sıradaki idareci Alâü'd-Devle kendisinden sağlıklı bir zîc hazırlamasını istemiştir. Hattâ bu iş için Hemedan'da bir rasathane kurmuştur. Onun öğrencisi Cürcânî'den öğrendiğimize göre, İbn-i Sînâ bunun üzerine, bu rasathanede yoğun bir şekilde sekiz yıl kadar çalışmıştır. Bu çalışmalarında o, yeni bir aletten yararlanmıştır. Bu alet muhtemelen azimut kadranı şeklinde bir alettir.

Ancak, İbn-i Sînâ bu rasathanedeki çalışmalarını sürekli yürütememiştir; zaman zaman ara vermek durumunda kalmıştır. Ayrıca öğrencisi Cürcânî'nin onun bu çalışmalarında ve söz konusu aletin bulunmasında önemli yardımları olmuştur.

Bu alette bir dakika gibi küçük olan açıları mümkün olduğu kadar kesin olarak belirlemek amaçlanmıştı. Her ne kadar bunu sağladığını söylemek mümkün değilse de, aletin mikrometreyi hatırlatan bir düzeneği olması ilginçtir.

İbn-i Sînâ'nın astroloji ile ilgilenip ilgilenmediği incelendiğinde, genellikle onun astroloji ve simya gibi pseudo bilimlere karşı bir tavır aldığını söylemek mümkündür. O, ciddi bir bilim adamının bu tip bilimleri red etmesi gerektiğini açıkça ifade etmiştir. Ona göre nasıl ki fal, sihir ya da bazı organ veya şeylere bakarak kehanetlere ulaşmak hiç bir bilimsel değere ve öneme sahip değilse, aynı şekilde astroloji de bu çeşittendir. O bu görüşlerini *Nücum Bilimi Yargılarının Yanlışlığını Saptamaya Yarayan Kanıtlar* adlı risalesinde vermiştir.[3]

İbn-i Sînâ bu risalesinde de ifade etmiş olduğu gibi, insanlar etraflarında karşılaştıkları, ancak açıklayamadıkları fevkalâde olgu ya da olayları açıklamak ihtiyacındadırlar. Ayrıca hemen her insan, birçok olayı, daha önceden tahmin etmek ister. İşte gelecekteki olayları önceden bilme ihtiyacı, astrolojinin ortaya çıkmasına ve gelişmesine sebep olmuştur.

Ona göre, astroloji herhangi bir bilimsel temelden yoksundur. Gök cisimlerinin hareketleriyle bağ kurarak kişilerin geleceği hakkında ya da yer yüzünde olup bitecekler konusunda bilgi edinmek mümkün

3 *Aynı eser*, s. 168-169.

değildir. Örneğin bir insan çölde kalıp, susuzluktan halsiz düşüp, hayatını kaybederse, bunun bizzat güneşle ilgili astrolojik bir anlamı yoktur; güneşin fenalığından kaynaklanmamaktadır. Hiç bir gök cisminin iyi ya da kötü etkisi söz konusu değildir. Ne Satürn uğursuzdur, ne de Jüpiter'in böyle bir özelliği vardır.

İbn-i Sînâ burçlarla ilgili olarak da şöyle demektedir: Tutulma düzlemi kuşağı dört bölgeye ayrılmış olup, her bir bölge de üçer yıldızdan meydana gelmiştir. Bunların dişi ve erkek, ya da gece ve gündüzle ilgisi kurulmuştur. Burada gece ya da karanlığın olumsuz özelliklerin ve gündüzün ya da aydınlığın olumlu niteliklerin simgesi olduğu hatırlanmalıdır; soğuk-sıcak, iyi-kötü, güzel-çirkin gibi. Halbuki ona göre, gökyüzünde her şey düzenlidir; tutulma düzlemi kuşağının etrafında yer alan zodiyak sistemindeki yıldızların şekillerinin hayvanlara benzemesi de özel bir anlam ifade etmez. Aynı şekilde, gezegenlerin kavuşumu veya ayın yörüngesinde belli durumda oluşunun doğada olan olayları olumlu ya da olumsuz etkilemesi ya da belli bir bölgede olumlu ya da olumsuz etkisi olması söz konusu değildir.

Yine İbn-i Sînâ'ya göre, gök cisimlerinin insanın vücut organları üzerinde de bir etkisi yoktur. Aynı şekilde, hastalık ya da sağlığın da gök olayları ile ilgisi yoktur. Doktorun bunları esas alarak teşhis ve tedavisini yönlendirmemesi gerekir.

İbn-i Sînâ, gök sistemi olarak ortak merkezli küreler sistemini kabul etmiştir. Bu sistem temelde Aristo'nun sistemine büyük benzerlik göstermektedir. Genellikle bu sistemin İbn-i Sînâ'nın çağdaşı olan İbnü'l-Heysem tarafından kurulduğu kabul edilir. Bu iki bilim adamı arasında etkileşim olduğu söylenmiştir.

İbn-i Sînâ da, İbnü'l-Heysem gibi fizikle ilgilenmiş; onun gibi optik konusunda çalışmalar yapmıştır. Her iki bilim adamı da görme fizyolojisi ve ışık olgularıyla yakından ilgilenmişlerdir. Aslında ışık konusu daha önceki yüzyıllarda daha çok matematik bir konu olarak ele alınmıştır. Bu konuyla ilgilenenler arasında erken tarihli olarak Pitagoras'ı zikretmek mümkündür. Daha sonra, Euclid'in de aynı konuda çalışmaları vardır.

Erken tarihli görme fizyolojisi konusundaki açıklamalar daha çok geometrik temellere dayandırılmıştır. Görmenin gözden çıkan ışınlar-

la olduğunu ileri süren teorinin kökenini Pitagoras'a kadar götürmek mümkündür; daha sonra aynı görüş Aristoteles tarafından da benimsenmiştir.[4]

Her ne kadar Aristoteles gibi, İbn-i Sînâ da cisimleri aydınlık ve karanlık olarak iki ana grupta toplamışsa da, onda bir grup daha kesin olarak belirlenmiştir: ışıklı cisimler kendinde bizzat ışık olan cisimlerdir; bunlarla aydınlatılmış olan cisimleri karıştırmamak gerekir. O, bizatihi ışıklı cisimlerden saydam ve renkli cisimleri de ayırmıştır. Saydam cisimler, ışıklı ya da ışıksız değildirler; ortam şartları dolayısıyla onları görebiliyoruz. Örneğin hava saydamdır, ve o ışık kaynağı sayesinde görülebilir ya da görülemez değildir.

İbn-i Sînâ'ya göre, göz, güneş gibi bizatihi ışıklı cisimlerle, ışıklı cisimlerin aydınlattığı nesneleri görebilir. Saydam cisimler ise, kendileri görülemezler, ancak başka cisimlerin görülmesine aracılık yaparlar. Su da saydamdır ve herhangi bir saydam ortam gibi ışığı geçirmesi gözle görülebilir özelliğidir.

Görme fonksiyonunun klasik açıklaması 'gözden çıkan ışın ışınlarıyla görme teorisi'ne göre yapılmıştır. Buna göre, gözden çıkan ışınlar ya da özel ruh, objeye gider ve onun şeklini kavrayıp tekrar göze döner ve o objenin algısının oluşmasını sağlar.

İbn-i Sînâ ise, bu klasik görme teorisi konusunda bazı görüşler sunmuştur. Ona göre gözden çıkan ışınlar veya ruh, gözden çıktıktan sora, görülen madde ile münasebet kurar, ancak gözle münasebeti devam etmez; ya da gözden ışınlar tek tek çıkar ve bu ışınlar görülen cisimlerin muhtelif noktalarıyla irtibat kurar, ancak bu durumda cismin bütün noktaları değil, bazı noktalarıyla münasebet kurması mümkündür, ya da bir başka ihtimale göre, gözden objeye kesintisiz giden ışınlar ya da ruh objeye ulaşıp, tekrar göze ulaşıp, görme algısını meydana getirir. Bütün bunların dışında bir başka ihtimal olarak İbn-i Sînâ, gözden çıkan ışınların objeye ulaşamama ihtimalini de gözden uzak tutmamaktadır.[5]

İbn-i Sînâ'ya göre, bu ihtimallerden hiç birinin doğru olması mümkün değildir. O halde bu durumda görmenin mümkün olabilmesi için

4 Sayılı, A., "İbn Sînâ'da Işık, Görme ve Gökkuşağı", *İbn Sînâ*, Ankara 1986, s. 209.
5 *Aynı eser*, s. 223.

göz ve objeyi ayıran ortamın bu konuda yardımcı olması gerekir. Bu durumda hava veya başka bir saydam ortama ihtiyaç vardır. Görmede gözden çıkan ışınlarla görülen obje arasında bir görme konisi teşekkül eder. Burada konu ana hatlarıyla geometrik olarak düşünülmüştür; fizik şartlar dikkate alınmamıştır. Ancak bu durumda objenin ana hatları kavranabilir; onun çeşitli kısımları gözden kaçabilir.

Buraya kadar verilen açıklamalardan da anlaşılacağı üzere İbn-i Sînâ, kendisine kadar gelen görüşleri doğrudan kabul etmez; daima onları bir eleştiri süzgecinden geçirir.

Nitekim görme teorisinin değerlendirilmesini yaparken, İbn-i Sînâ ortam konusunu ele alıp, ışık ışınlarının hava içindeki hareketini tartışmıştır. Ona göre, eğer, hava görmede temel ortam rolünü oynuyorsa, havanın olmadığı bir ortamda yıldızlar nasıl olup da göz tarafından görülebilmektedir? O halde görmede havanın rolü müphem kalmaktadır.

Sonuç olarak, ona göre, görme dıştan göze gelen ışınlarla mümkün olmaktadır. Gözde görüntü meydana gelmesi tıpkı aynadaki yansıma olgusundaki gibidir. İbnü'l-Heysem de benzeri bir görme tezini savunmuştur. O da klasik görme teorisini eleştirmiştir.

İbn-i Sînâ'ya göre, görüntü, gerçektir; hayal değildir. Gözde teşekkül eden görüntü ile ilgili olarak, o, görüntünün retina (sinir tabakası) üzerinde teşekkül ettiğini de söylemiştir. Aslında, bu açıklamanın fazla şaşırtıcı olmaması gerekir. Çünkü, gözün ana tabakalarından biri olarak retinanın duyarlılığı bilinmektedir. Ancak bilindiği gibi, retinanın her yeri görüntüyü alma bakımından duyarlı değildir. Bu konuda çok daha sonra, onaltıncı yüzyılda Juilio Cesare Aranzio (1530-1589) inek gözü üzerinde yaptığı araştırmalar sonucu belli bir noktanın, yani maculo luteanın duyarlı olduğunu belirlemiştir. Halbuki, eğer göze gelen ışınlar bu noktanın hemen yanında bulunan sarı nokta ya da kör noktada toplanırsa, görüntü teşekkül etmez. O halde İbn-i Sînâ'nın açıklaması, aslında genel olarak bu tabakanın duyarlılığına dayalı olarak yapılmış bir yorum olarak nitelendirilebilir, ancak yine de görme fizyolojisinin bir başlangıç adımını oluşturmaktadır.[6]

---

6 Garrison, Fielding H., *An Introduction to the History of Medicine*, New York 1929, s. 261.

İbn-i Sînâ, ışık olgularından gök kuşağı ile de yakından ilgilenmiştir. Ona göre, gök kuşağı daima nemli havalarda ve bulut katmanları arasında ortaya çıkmaktadır.

İbn-i Sînâ, gök kuşağının halesinin yansıma esasına dayandırılamayacağı görüşündedir. O, Aristoteles'in gök kuşağının renklerinin oluşumu ile ilgili açıklamasını yetersiz bulur. Ona göre, gök kuşağının üç ana rengi vardır, ve renkler asla kesin sınırlarla birbirinden ayrılmamıştır.

İbn-i Sina'nın gök kuşağı konusuna pek fazla ilgi gösterdiğini söylemek mümkün değildir. İslâm Dünyasında, bu konuyla onikinci yüzyıl sonlarında Kemâlettin Farisî'nin ilgilendiği görülmektedir.

Avrupa'da ise, bu konuyla ilgili olarak Descartes ve Newton'un açıklamalarıyla karşılaşılmaktadır. Newton, *Optik* adlı eserinde, konuyla ilgili çalışmaları hakkında bilgi vermiştir.

İbn-i Sina'nın hareket konusuyla da ilgilendiği görülmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, İbn-i Sînâ, Aristoteles'in yoğun etkisini taşır, ancak, tam anlamıyla onu benimsediğini söyleyemeyiz. Kritik zihniyete sahip bir bilim adamı olarak, onun dediklerini kendi mantık süzgecinden geçirmiş, deney ve gözleme tâbi tutmuştur. Bunun sonucunu onun hareket konusunda Aristo fiziğine yönelttiği tenkitlerde gözlemek mümkündür. Her ne kadar temelde Aristo fiziğini kabul etmişse de, bilim adamımız, onun hareket konusunda getirdiği açıklamalara itiraz etmekten geri kalmamıştır.

Aristo gibi, yer yüzündeki her şeyin dört unsur, yani toprak, su, hava ve ateşten meydana geldiğini kabul eden İbn-i Sînâ, yine Aristoteles gibi, bu unsurların kendilerinin belli özellikleri olduğunu kabul etmiştir. Bu unsurlardan toprak ve su ağırdır; hava ve ateş hafiftir; ağır olanlar aşağıya doğru, hafif olanlar yukarı doğru hareket ederler; ateş ve hava yukarı doğru ve toprak ve su aşağı doğru hareket eder. Onlar doğal yerlerine doğru hareket ettiklerinde onların bu hareketine *doğal hareket* denir.

Ancak, eğer, bir cisim, doğal yerinden zorla, güç kullanılarak ayrılıp, aksi istikamete doğru hareket ettirilirse, buna *zorunlu hareket* denir; taşın fırlatıldığında yukarı doğru hareket etmesi gibi. Aristo'ya göre, bu ikinci hareketin yapılması sırasında cisme bir defa, yani fırlatılırken, güç uygulanır; ancak daha sonra cisme güç tatbik edilmez.

Halbuki cismin hareketini devam ettirebilmesi için ona bir güç tatbik edilmiş olması gerekir.

Aristo, harekcti sağlayan gücün havaya geçmek suretiyle fırlatılan cismin hareketini sağladığını ileri sürmüştür. Cismin hızı ona tatbik edilen güçle doğru orantılıdır, yani tatbik edilen güç arttıkça, cismin hızı da artar. Cismin ağırlığı ise, cismin hızıyla ters orantılıdır. Aristo'ya göre, cismin hareketiyle ortam direnç gösterir; direncin yok olması söz konusu değildir.

Aristo'nun bu görüşleri, daha sonra çeşitli bilim adamlarının tenkitlerine maruz kalmıştır. Onun tenkidine uğrayan görüşlerden biri de hareketi sağlayan gücün havaya geçip, havanın cismin hareketini sağlamasının mümkün olmadığıdır.

İbn-i Sînâ da bu tenkidi getirenler arasındadır. Ona göre, eğer bir taşın fırlatıldıktan sonra, hareketinin devamını sağlayan şey hava olsaydı, taşın geçtiği ortamda bulunan diğer nesnelerin de harekete geçmesi gerekirdi, örneğin taşın geçtiği yol üzerindeki ağacın dallarının sallanması gibi. Halbuki taş atıldığında hareket gözlenmemektedir. Ayrıca, bilinir ki, hava çok güçlü olabilir; örneğin, fırtınalar kocaman ağaçları yerlerinden sökebilmektedir. O halde, hava cismin hareketinin sebebi olarak gösterilemez.

İbn-i Sînâ'ya göre, cismin hareketini sağlayan kasrı meyildir, yani bir cisme zorunlu hareket yapması için tatbik edilen güç ona hareket etme isteği kazandırır. Buna "kasrî meyil" denir. Aslında daha önce de kasrî meyil kavramı vardı, ancak kasrî meyil geçici olarak kabul edilmişti Halbuki, İbn-i Sinâ'ya göre, kasrî meyil süreklidir, yani bir cisim hareke etme isteği veya meyli kazandıktan sonra, herhangi bir hareketi engelleyici unsur olmadığı taktirde, hareketine devam eder. Bir başka ifade ile, güç kendiliğinden bitmez; onu tüketen havanın direncidir. Bu anlayış Newton'un birinci yasasını anımsatmaktadır; herhangi bir cisim herhangi bir direnç veya engelle karşılaşmazsa, cismin harcketi sonsuzdur.

Yine, İbn-i Sînâ, yapmış olduğu bazı deneyler sonucunda, cismin ağırlığının onun hareketinde etkin olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, kasrî meyil ve cismin ağırlığı doğru orantılıdır. Burada eğer biz ağırlık yerin modern kütle kavramını koyacak olursak, kasrî meyil

yerine de güç kavramını koyarsak, Newton'un ikinci yasasını elde ederiz (F=m.v). İbn-i Sînâ bu konuları, meşhur eseri *Kitâbü'ş-Şifâ'da* ele almıştır.

İbn-i Sînâ'da kasrî meyil olarak gördüğümüz terim, onüçüncü yüzyıldı impetus olarak çevrilmiştir. Bu kavram bu yüzyılda Buridan'ı etkilemişti O da İbn-i Sînâ'da olduğu gibi, impetus'un tükenmeyeceğini ısrarla vurgulamıştır.

Bilindiği gibi, Aristo, hareketi açıklarken, cismin zorunlu hareketini tamamladıktan sonra, doğal hareketini yaparak, doğal yerine döndüğünü ileri sürmüştür. Ancak bu iki hareket arasında bir duruş (tevakkuf) anı (quies media) vardır, bir başka ifade ile, cisim zorunlu hareketten sonra bir müddet durup, daha sonra, doğal hareketini yaparak, hareketini tamamlar. İbn-i Sînâ Aristo'nun bu görüşünü, herhangi bir tenkit getirmeksizin kabul etmiştir.

Ancak, daha sonra, onikinci yüzyılda yaşamış olan Ebu'l-Bereket el-Bağdâdî, tevakkuf anı'na (quies media) itiraz etmiştir; yapmış olduğu deneylere dayanarak, "zorunlu hareket ve doğal hareket arasında herhangi bir duruş söz konusu değildir", demiştir. Ona göre, zorunlu hareket ve doğal hareket birbirini, herhangi bir duraksama yapmadan izlerler.

Yukarıda da ifade edilmiş olduğu gibi İbn-i Sînâ, fizik ve astronomi ile ilgilenmiştir, ancak her zaman devrinde yaygın şekilde bilim adamlarının yakından ilgisini çeken astroloji ve simya gibi pseudo bilimlere karşı olduğunu da kesin bir şekilde ifade etmiştir. Onun astroloji konusundaki görüşlerini yukarıda kısaca ele aldık. Burada simya ile ilgili görüş ve çalışmalarına da kısaca değinelim.

Bilindiği gibi, simya çok eski tarihlerden itibaren insanların ilgisini çekmiştir. Muhtemelen bu bir taraftan insanların altın ve gümüş gibi kıymetli metalleri, daha az değerli metaller kullanarak elde etmesi, dolayısıyla kolayca servet sahibi olma şeklinde pragmatik yönünün yanı sıra, mükemmel maddeyi elde etmek ve böylece, her şeyin özündeki bu madde sayesinde ebediliğe ulaşmak, yani ölümsüzleşmek gibi biyolojik ve de evrenin bir bütün olduğu, dolayısıyla gezegenler ve yeryüzündeki elementler arasında bir münasebet olduğu konusundaki bir ölçüde tabiat felsefesi diyebileceğimiz konularla da münasebetlidir.

Söz konusu dallardaki çalışmaları, gerek eski Çin'de, Hint'te ve gerekse Hellenistik dönemde Yunan'da görmek mümkündür. İslam Dünyasında ise sekizinci yüzyıldan itibaren bu konu bilim adamlarının dikkatini çekmiştir. Konuyla ilgili çalışmaları olan ve simyadan kimyaya geçişi hazırlayanlar arasında Câbir b. Ḥayyan ve Râzî'nin adı zikredilebilir. Hatta bazılarına göre, Câbir, element fikrinin doğmasında etken olmuştur ve Râzî birçok kimyasal işlemi ve kimyasal terkibi kimyaya sunmuş ve bazı bugün de kimya laboratuvarlarında kullanılan aletleri bulmuştur.

İbn-i Sînâ, devrindeki birçok bilim adamı gibi, simyaya ilgi duymuştur. Ancak, yukarıda verilen açıklamalardan da belirlenebileceği gibi o, hiç bir şeyi olduğu gibi, ya da kendisine aktarılan şekliyle kabul etmemiş, bunları irdelemiş, doğru olup olmadıklarını araştırmıştır. Aynı davranışı o, simya konusundaki çalışmalarında da sergilemiştir. O, konuyla ilgili olarak kaleme aldığı *El-İḳsir* adlı risalesinde, muhtelif simya işlemlerini ve bunlar arasında simya işlemlerine temel teşkil eden transformasyon teorisini de tartışmıştır.

İbn-i Sînâ, bu risalesinde, simya konusuyla ilgilenenlerin çok hatası olduğunu söyler, ve daha sonra, "kendi nefsime döndüm ve düşündüm" demektedir.

İbn-i Sînâ bu risalesinde maddeyi üç grupta ele alıp incelemiştir: ruhlar dediği maddeler; bunlardan uçucu maddeleri kastetmektedir. Metaller; bunlara örnek olarak altın ve gümüş verilebilir. Bu ikisi dışında kalan maddeler arasında çok farklı kimyasal yapıda maddeler konmuştur. Bunlar arasında kıl, yumurta, hayvan dışkısı gibi maddeler yer almaktadır.

Bu tasnifin bir değerlendirmesini yapmak gerekirse, genel olarak, benzeri bir tasnifin Câbir b. Ḥayyan'da da mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Bu tasnif daha sonra konuyla ilgilenen Râzî gibi bilim adamları tarafından geliştirilmiştir. Bu tasnif ve bu tasnife ilişkin olarak Câbir b. Hayyan'ın verdiği açıklamalara dayanılarak, onun ilk defa element fikrini geliştiren kişi olduğu belirtilmiştir ki bu da modern kimyanın temel prensibini teşkil eder.

İbn-i Sînâ, Câbir ve Râzî'nin bu konudaki görüşlerinden yararlanmıştır. O, söz konusu risalesinde maddeyi belirlerken her mad-

denin kendine ait özellikleri olduğunu söylemektedir. Örneğin bazı maddeler başka maddelerle karışmaya müsaitken bazıları aynı özelliği göstermezler. İbn-i Sînâ başka maddelerle karışma özelliği gösteren maddeler arasında altın ve arseniği örnek olarak verir. Yine maddelerin özellikleri arasında o, akışkanlıklarını, eriyebilme özelliklerini vb. saymıştır. Eriyebilen maddelere örnek olarak ise, bazı tuzları zikretmiştir.

İbn-i Sînâ dikkatle çeşitli özelliklerini belirlediği bu maddelerin kimyasal incelemelerini yapmıştır. Bu incelemeleri sırasında baş vurduğu işlemler arasında, damıtma, süblimasyon, eritme, kalsinasyon zikredilebilir.

İbn-i Sînâ, özellikle transmutasyon teorisi üzerinde durmuştur. Bu teoriye göre, bütün maddelerin temelinde iki element bulunur: kükürt ve civa. Bu iki elementin farklı terkipleri çeşitli maddelerin oluşmasına sebep olmuştur. Bu teoriye göre, eğer, bütün maddelerin temelinde bu iki element varsa, bunların belli oranda karışımı ile istenilen maddeyi, örneğin altın ve gümüşü elde etmek mümkün olacaktır.

İbn-i Sînâ, bu teorinin doğruluğunu araştırmıştır. Ona göre, böyle bir şey mümkün değildir, çünkü, yukarıda da belirtildiği gibi, her maddenin kendine ait özellikleri vardır.

Bazı simyagerler, maddenin iç ve dış kalitelerini ayrıştırıp, böylece tek tek kaliteleri elde ederek daha sonra istenen şekilde bu kaliteleri ayarlayarak, istenen maddenin elde edilebileceğini ileri sürmüşlerdir. Bu konuda da araştırmalar yapmış olan İbn-i Sînâ, konuyu su üzerinde incelemiş ve müteaddit defalar, suyu distile ederek, onu, nem kalitesinden kurtarmak suretiyle, böylece tek başına soğuk kalitesini elde etmeye çalışmıştır, ancak sonuç olarak beyaz bir boya elde ettiğini belirtir ki bu da bugünkü bilgimize göre, suyun içinde bulunması muhtemel tuzlardır.

İbn-i Sînâ böylece, simyacıların söyledikleri gibi, maddenin sahip olduğu kalitelerin ayrıştırılıp, tek tek kalitelerin elde edilemeyeceğini deneysel olarak göstermiştir. Bu da transmutasyon teorisinin mümkün olmadığını gösteren delillerden biridir.

Yine aynı paralelde incelemeler sırasında, İbn-i Sînâ, muhtelif hayvani maddeler üzerinde incelemeler yapmıştır. Onun bu tip deneyle-

rine örnek olarak şu verilebilir: zaç yağı ve nişadır karışımını bir şişeye koymuş ve serin bir yerde bu karışımı 40 gün bekletmiştir. Daha sonra bu karışım içine bir tüy atmıştır ve tüyün hemen yandığını görmüştür. Bu reaksiyon o sıvının ne kadar keskin ve yakıcı (kalsinasyon özelliği) olduğunu göstermektedir.

İbn-i Sînâ, aynı zamanda kalsinasyon ve erimeyi birbiriyle karşılaştırmıştır. Ona göre, kalsinasyonda, maddenin nemi kaybolur; sonuçta kül olur ve artık bırakır, halbuki eriyikte tam tersidir; burada nem içerde kalır; hattâ söylemek gerekirse, nem artar gibidir. Ona göre, her şeyin istisnası olduğu gibi, bunların da istisnası olabilir. Örneğin her madde kalsinasyon sonucu kül bırakmaz; bazıları tamamen kaybolur; gaz haline dönüşür.

Yine, simya konusundaki araştırmaları sırasında, altın ve bakır karıştırıldığında aslında altının miktar olarak artmadığını, bu karışım işlemi sonucunda elde edilenin sadece altın ve bakırın bir karışımı olduğunu belirtmektedir. Bir başka ifade ile, İbn-i Sînâ transmutasyonun hiç bir şekilde mümkün olmadığını ifade etmiş ve bunu deneysel olarak göstermiştir. Ona göre, kükürt ve civa karıştırılarak yapılan deneylerde, kükürt fazla olduğunda karışımın renginin doğal olarak sarı, yani altın renginde olduğunu, halbuki civa fazla olduğunda karışımın renginin beyaz, yani gümüş renginde olduğunu belirtmiştir. Burada elde edilen madde artık ne kükürt ne cıvadır; bir karışımdır.

Buraya kadar verilen açıklamalardan da anlaşılabileceği gibi, İbn-i Sînâ nasıl ki astrolojiyi red ediyorsa, simyayı da red etmektedir, ancak red etmeden önce simyagerlerin transmutasyon konusundaki iddialarını bizzat yapmış olduğu deneylerle denetlemiş ve ne derecede doğru olabileceğini belirlemeye gayret etmiştir. Ancak onun bu konuda kaleme aldığı *Risâletü'l-Kimya* adlı eserinden de anlaşılacağı üzere, bu deneylerinden olumlu sonuçlar elde edememiştir.[7]

Onun bu konudaki çalışmaları, daha sonra, onikinci yüzyılda Latince'ye çevrilmiştir. Bu yolla, Albertus Magnus'u ve Roger Bacon'ı etkilediği görülmektedir. Albertus Magnus da, İbn-i Sînâ gibi, trans-

---

7 Kâhya, E., "İbn Sînâ'da Kimya", *İbn Sînâ Sempozyumu,* Ankara 1984, s. 175-177.

mutasyon teorisine karşı çıkmıştır. Roger Bacon ise İbn-i Sînâ'nm bu konudaki çalışmalarının bir özetini vermekle yetinmiştir.[8]

İbn-i Sînâ, buraya kadar verilen açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, çok farklı konulara ilgi duymuş ve o konularda araştırmalar yapmıştır. Onun söz konusu bilim dallarında katkı yapar nitelikte çalışmaları vardır. Ancak onun hayatında, tıbbın yeri bambaşkadır. O, her şeyden önce bir hekim olarak şöhret yapmıştır.

İbn-i Sina'nın tıp eserlerinin hemen hepsinin Türkiye'deki yazma kütüphanelerinde nüshalarını bulmak mümkündür. Bunlar arasında, şüphesiz ki en meşhuru, gerek Doğu ülkelerinde gerekse Batı'daki tıp adamları tarafından el kitabı olarak uzun yüzyıllar kullanılmış olan *El-Ḳânûn fi'ṭ-Ṭıbb'dır.*

İbn-i Sînâ'nın söz konusu eserini daha sonra tekrar ele almak üzere bir tarafa bırakalım ve onun tıp konusundaki diğer eserlerini ele alıp, kısaca değerlendirelim.

Burada ilkin, onun *Edviyetü'l-Kalbiyye* adlı eserini ele alalım. Bu eser adından anlaşılacağı gibi, kalple ilgilidir. Eserde üç kısım bulunur. Birinci kısımda, kalbin yapısı ele alınır, ruhların yeri olarak kalp değerlendirilir; kalbin hayatî yönden önemi vurgulanır; ruhun özelliklerinden söz edilir. Eserin ikinci kısmında, kalp ilaçlarının özelliklerinden ve üçüncü kısmında ise, basit ve mürekkep ilaçlar ele alınıp, haklarında bilgi verilmiştir. Basit ilaçlar ilkin ele alınmış; alfabetik sıraya göre verilmiştir.

Eserin belli başlı nüshaları arasında, Berlin 6359; British Or. 5280; Gotha 1995; Topkapı Sarayı, III. Ahmet Kütüphanesi 2119 ve 3447; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3699, 4795, Damat İbrahim 822, Fatih 3627, 5316, Esat Efendi, 3790, Hamidiye 1448, Laleli 1647, Şehid Ali Paşa 2031, 2092, Bağdatlı Vehbi 1477, 2255/14; Köprülü Kütüphanesi 869; Nuruosmaniye Kütüphanesi 3456, 4894, 3590; Üniversite Kütüphanesi 6172(A); Leiden 1330, Razvî (Kütüphane-i Astaneî) II 9/14 (Meşhed); Kütüphane-i Millî 2005 (Tahran); Kütüphane-i İhdâî 861, 1074 (Tahran);

---

8 Paddington,J. R., *A Short History of Chemistry,* New York 1957, s. 36-37.

Kütüphane-i Merhum Mîrzâ Muhammed Tâhir, 9/1+3, (Tahran); Escurial 885, 870'dekiler sayılabilir. Eser Türkçe'ye Rıfat Bilge tarafından 1937'de çevrilmiştir. Eserin Latince'ye çevirisi Arnoldo de Villa Noua tarafından 1482'de yapılmıştır.

Burada ikinci olarak, İbn-i Sina'nın *Urcûze fi't-Ṭıbb* adlı eserini ele alalım. Bu kitap şiir olarak kaleme alınmıştır. Eserde tıp iki ana dala ayrılarak ele alınmıştır: pratik ve teorik tıp. Teorik kısımda dört unsur, mizaçlar, muhtelif hastalıklar, pratik kısmında ise genel sağlık kuralları, ilaçlar, besin maddeleri ve belli başlı tedavi prensipleri ele alınmıştır.

Eserin belli başlı nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3706, Bağdatlı Vehbi 1407, Fatih 3556, Hüsrev Paşa 471, Reşid Efendi 938, Şehid Ali Paşa 2106; Millet Kütüphanesi, Ali Emiri (Tıp) 2848; Nuruosmaniye Kütüphanesi 3458; el-Cezire (Cami Kütüphanesi) (Cezair), 1752; Berlin 6268; Beyrut 289; Bodlain 527/11; British Or. 893/3, Cambridge Supp. 42/a, Escurial (I) 1561, Escurial (II) 788/12, 853/2, Gotha 2032/3; Bankipur Şarkî (Hindistan) IV, 108/3; Rampur (Hindistan), I, 468/2; Leiden 1325; Musul I, 152; Bağdat 1407; Paris, 2942 ve 3033; Kahire 3, 2/6; Melik (Kütüphane-i Millî, Tahran), 4573; Vatikan (Borciya Kütüphanesi), 87'de bulunmaktadır.

Eserin İbn-i Rüşd tarafından yapılmış bir şerhi bulunmaktadır (1261). Aynı zamanda Armegandus Blasii de Motepesulano tarafından Latince'ye çevrilmiştir.

İbn-i Rüşd şerhinin nüshalarını Gotha 2026 (2); Cambridge 42; Brill 562; Cezayir 1753; Beyazıd Kütüphanesi, Umumî, 5209; Veliyüddin, 2513; İstanbul Üniversite Kütüphanesi, 893 (A) Beyrut 288; el-Medine Mekteb-i Rıbat-Osman (Mecelletü'l-Mecmua el-ilmî bi Dımışk) (Şam) 758/8'de bulunmaktadır.

Eserin 1261 (H), Luknov baskısı vardır. Ayrıca yine bu eserin muhtelif tarihlerde yapılmış şerhleri vardır. Yukarıda zikredilen şerhinin yanı sıra, İbn Temlus'un bir şerhi vardır. Bunun Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi 1338, Feyzullah Ağa, 1310, Laleli 1630, Beyazıd Kütüphanesi, Umumî, 4107; Kahire, 32/6; Rampur 473/1 (57)'de nüshası vardır.

Bu eserin zeyilleri de bulunmaktadır. Bunlardan *Tezyîl-i Urcûze-i İbn Sînâ* Musa Harun b. İshaḳ b. Gordon tarafından (Hicri 500) ya-

pılmıştır. Bunun bazı nüshaları Leiden 1329; British Or. 9893 (4); Bodlain 645/1; Escurial II, 788, 831; Madrid 338'de vardır.

Bunun ayrıca İbn Muḥammed b. Muḥammed b. İbrahim el-Gasanî tarafından şerhi yapılmıştır.

İbn-i Sina'nın bu eserle aynı adı taşıyan bir ikinci eseri adının yanı sıra, *Urcûze fî'l-Ḥıfṣıḥḥat* adıyla da anılmaktadır. Bu ikinci eser de şiir şeklinde kaleme alınmıştır. İçeriği incelenecek olursa, genel, hıfzısıhha kaideleriyle ilgili bilgi verdiği belirlenir. Yukarıdaki esere nisbetle daha kısadır. Nüsha olarak da daha azdır, yani bir başka deyimle, nisbeten daha az kullanılmıştır; halbuki ilk eser daha tanınmış, daha çok kullanılmış bir eserdir.

Bu şiir şeklinde kaleme alınmış eserin belli başlı nüshaları Berlin 6394; Escurial 884/28; Leiden 526/12; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 4849/30 numaralarda bulunmaktadır.

Urcûze fî'l-Fuṣûli'l-Erbaa't, yine İbn-i Sînâ'nın şiir şeklindeki 4 unsur ve 4 hılt nazariyesini ele alıp açıkladığı bir kısa eseridir. Bu eserin Berlin 6399'da bir nüshası bulunmaktadır.

Yine şiir şeklinde kaleme alınmış bir başka eseri ise *Urcûze fî'l-Bâh'tır.* İki cinsiyet, cinsî münasebet ve konuyla ilgili önerileri içermektedir. Eserin bazı nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi 1407; British Or. 1349'da bulunmaktadır.

İbn-i Sînâ'nın yine aynı adı, yani *Urcûzefî'ṭ-Ṭıbb* adını taşıyan bir başka eseri daha vardır. Bu eserde yazar, yine hıfzısıhha kaidelerini ele almış; mevsimlerle sağlık şartları arasındaki münasebeti vurgulamıştır. Bu eserin belli başlı nüshaları Berlin 6397, 6398, 6399; İstanbul, Atıf Efendi 2837; Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim 839, Esat Efendi 3785, Laleli 1643, Bağdatlı Vehbi, 1378 1407; Paris 2562, 2942 ve 3039'da birer nüshası vardır.

Bu eserin, Tabib Abdurrahman tarafından yapılmış bir şerhi de vardır. Şerhin bir nüshası Ragıp Paşa 1482'de bulunmaktadır. Aynı eserin Musa b. İbrahim tarafından hazırlanmış olan şerhi ise 1312'de İstanbul'da basılmıştır.

İbn-i Sînâ'nın tıp eserleri arasında bazıları nisbeten kısadır. Bunlar arasında, yukarıda söz konusu ettiğimiz, *Urcûze fî'ṭ-Ṭıbb* adlı eseri ve *Urcûze fî'ṭ-Teşrîḥ* zikredilebilir. Bu eser de şiir şeklinde kaleme

alınmıştır. Genel tıpla ilgili bir eserdir. Her ne kadar, teşrih adını taşıyorsa da sadece anatomiyle ilgili değildir.

Bildiğimiz kadarıyla, onun Vatikan Kütüphanesi, Borgia 87/9; British Or. 458/4 (84); Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 4849'da birer nüshası bulunmaktadır.

İbn-i Sînâ'nın kısa eserlerinden biri de, *Urcûze fî Vesâyât-ı İbokrat'tır.* Burada, adından da anlaşılabileceği gibi, ana hatlarıyla Hipokratik tıp özetlenmektedir. Bu eserin bilinen iki nüshası Berlin 6229 ve British Or. 893/6'da bulunmaktadır.

Yine İbn-i Sînâ'nın bir başka şiir şeklinde kaleme alınmış eseri, *Urcûze fi'l-Vesâyâti't-Tıbbiye*'dir. Bu kısa şiir şeklindeki eserinde o, genel tıp prensipleri hakkında bilgi vermektedir. Eserin Topkapı Sarayı Ahmed III. 3447 de, Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4894 ve Berlin 6355'de birer nüshası bulunmaktadır.

İbn-i Sînâ'nın bir başka eseri, *Urcûze fi'l-Mücerrebât*'dır. Bu eser basit ve mürekkep ilaçlarla ilgili bilgi verir. Eserin belli başlı nüshaları British Or. 893/5; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 4829/30; Nuruosmaniye 3448/12; Paris 2661/4, 2942/2'de bulunmaktadır.

İbn-i Sina'nın yiyecek ve içecekleri konu alan bir eseri de *el-Agdîye ve'l-Edviye'dir.* Muhtelif besin maddelerinin hakkında verilen açıklamaların yanı sıra, muhtelif ilaçlardan da söz edilmiştir. Eserin bilinen yegane nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 4849/24'de bulunmaktadır.

İbn-i Sînâ'nın yiyecek ve içecek konularını ele aldığı bir başka kısa risalesi de *Risâle fi't-Telhît el-Agdiye* adını taşımaktadır. Bu eserin bilinen yegane nüshası Rampur 478 (221)'de bulunmaktadır.

İbn-i Sînâ'nın bir başka eseri *Risâle fi'l-Bâh'tır.* Bu eserde, yazarımız, adından da anlaşılacağı gibi, günümüz ifadesiyle seksoloji adı altında toplayabileceğimiz konularda bilgi verir. Eserin bir başka adı *Mes'ele-i Tıbbiyye*dir. Eser, risale adını taşımasından da anlaşılabileceği gibi, kısadır. Belli başlı bildiğimiz nüshaları British Or. 1349; Topkapı Sarayı III. Ahmed 3447; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 4849/36, Bağdatlı Vehbi 2007/4, Şehid Ali Paşa 2029; Nuruosmaniye Kütüphanesi 4894; Kütüphane-i Merhum Mirza Tahir (Tahran), 317'de bulunur.

İbn-i Sînâ'nın yine benzer konuda bir başka risalesi, *Risale fi'l-Tedbîr-i Seyelâni'l-Meni*'dir. Eserin Topkapı Sarayı, Revan 2042; Süleymaniye Kütüphanesi, 4894; Üniversite Kütüphanesi, 4711 (A); Bankipur 108/4 (12); Rampur 479/1 (221), 712 (20/76) numaralarda nüshaları vardır.

İbn-i Sînâ'nın hıfzısıhha konusunda birçok eseri vardır. Aynı zamanda nisbeten kapsamlı tıp eserlerinde de yine bu konuyla temas etmiştir. Onun bu konudaki kısa eserlerinden biri de *Risale fi'l-Ḥ ıfzı's̩ -Ṣıḥḥat* adını taşır. Eserde, vücudumuzu teşkil eden dört unsur ve dört hılt teorisi, hamam ve riyaziyetin yararları; sağlıklı yaşam için uymamız gereken belli başlı kaideler ve tedbirler, uyku, kan alma ve ishalin sağlık üzerinde olumlu etkileri ve yiyeceklerimiz, iklimlerle sağlığımız arasındaki ilişki onüç babda ele alınıp açıklanmıştır.

Eserin birçok yazma kütüphanesinde yazma nüshaları bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı British Or. 455, 981/121; Darü'l-Kütüb el-Mısrıyye (Kahire), (T) 378; Asaf III, 730 (Hindistan); Bankipur IV, 108/12 (Hindistan); Rampur (Hindistan) I, 479, 712; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 4849/31, Şehit Ali Paşa 2031; Nuruosmaniye Kütüphanesi 4894/31; Topkapı Sarayı, Revan 2042; Meclis-i Şurâ-i Millî 1061/18 (Tahran); Melik (Kütüphane-i Millî, Tahran), 2010'dadır.

İbn-i Sînâ'nın bir başka tıp eseri de, *Ḥasbü'l-Beden* adını taşır. Bu eser, kısaca vücut, onun önemi, mahiyeti gibi, daha çok tıp felsefesi konusunu ele alan bir eserdir. Aslında bu eser Galen'in aynı adı taşayan makalesinin İbn-i Sînâ tarafından Arapça'ya çevirisidir. Eserin bildiğimiz iki nüshası olup, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3572/3'de ve 4836'da bulunmaktadır.

İbn-i Sînâ'nın bir başka eseri, *Dustûr-u Ṭıbbî'dır*. Bu eser hekimlerin öncelikle bilmesi gereken belli başlı konular hakkında bilgi vermektedir. Tedavisinde sürenin önem taşıdığı hastalıklar vardır; bunlara doktorun dikkat etmesi gerektiği eserde vurgulanmaktadır. Ayrıca doktorun dikkat etmesi gereken noktalar arasında, tedavide kullanılacak ilaçlar vardır.

Doktor kullandığı ilaçlara dikkat etmek durumundadır. Yine doktorun dikkat etmesi gereken noktalardan biri de, acil vakalarda, nasıl davranacağı hususudur.

İbn-i Sînâ, yukarıdaki hususlarda doktorlara önerilerde bulunur; ayrıca, hastanın yaşadığı muhit ve kişisel özelliklerinin de tedavide önem taşıdığını belirtir. Ona göre, tedavide doktorun bizzat edindiği tecrübelerin yanı sıra, daha önce başka doktorların konu ile ilgili olarak vermiş oldukları bilgiler de kıyas yolu ile kullanılabilir.

Bu eserin belli başlı nüshaları Gotha 1930; Rampur (Hindistan), 475/47, Topkapı Sarayı, Ahmed III, 3447/42, Hazine 1730/39; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 4849/28; 4858/10; Hamidiye 1448; Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4894/61; Melik (Kütüphane-i Millî 2005/3, Tahran); Kütüphane-i İhdâi, 1074/9 (Tahran); Millî (Kütüphane-i Millî, Tahran), 9/6.

Yine bir başka ilginç tıp eseri, *Ḍef'i-Mu'dâri'l-Kilye 'ani'l-Ebdâni'l-İnsâniyye* adını taşır. Bu eser de yazarın yaygın olarak kullanılmış eserlerinden biridir; genel olarak vücut için zararlı olan şeyler hakkında bilgi verilmiş; vücut için gerekli olan besin maddeleri anlatılmış; böbrek hastalıkları, onlara karşı alınacak tedbirler konusunda bilgi verilmiştir.

Bu eserin belli başlı nüshaları arasında, British Or. 5820/2; Cezriye 1730; Kahire Kütüphanesi, Tıp 19, Teymûrî Kütüphanesi (Kahire), Tıp 325, Atıp Efendi Kütüphanesi, 1956; Köprülü Kütüphanesi, 869; Topkapı Sarayı, Ahmed III 3447/79, Hazine 1730/37; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3698, 3699, Carullah Ef. 1528, Fatih 3627, Hamidiye 1448/47, Şehid Ali Paşa 2034/81; Nuruosmaniye Kütüphanesi, 3471, 4894/57; İstanbul Üniversitesi, 4201 (A), 4711 (A); Paris 5966; Kütüphane-i İhdâî (Tahran) 1074/13 bulunmaktadır.

Bu eser Mısır'da 1305 (H.) tarihinde basılmıştır. Onun baskı nüshalarından ikisi Bağdatlı Vehbi 1433 ve Id. Mehmed Ef. 253'de bulmak mümkündür. Eser Râzî'nin *Menâfi'ul-A'ḍâ* adlı eserinin haşiyesinde çıkmıştır. Ayrıca, yine aynı eserin Farsça'ya çevirisi de yapılmıştır. Farsça'sının bir nüshası, British Add. 6591'de bulunmaktadır. Bu nüshanın içindeki kayıtta, eserin Hüseyin Turhan için çevirilmiş olduğunu görüyoruz.

Eserin bir başka çevirisi daha vardır; *Mucezü'l-Aẓîmü'l-Nef'* adını taşır; çevirmeni Hüseyin Cabir el-Ensârî'dir. Bu çeviri 1310'da basılmıştır. Eserin Latince çevirisi ise 1547'de basılmıştır (Alpago 2).

İbn-i Sina'nın tıp meselelerini ele alıp, tartıştığı eserlerinden biri *Fi Mes'eleṭi'l-Ṭıbbiye*'dir. Burada üzerinde özellikle durulan konu *Risale fi'l-Bâh'taki* ile uyuşmaktadır. Eserin nüshaları arasında Topkapı Sarayı, Ahmed III 3447; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 4849; Nurosmaniye Kütüphanesi, 4894'de bulunmaktadır.

İbn-i Sina'nın monografilerinden biri de fetüsle ilgilidir; *Mesâilü'l-Cenîn'dir.* Onun bazı nüshaları Topkapı Sarayı, Ahmed III 3447; Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye 1448; Köprülü Kütüphanesi, 1589; Nuruosmaniye 4894'de bulunur.

İbn-i Sina'nın bir başka monografık eseri de *Mesâilü'l-Ma'dûdet'dir* Mide sebebiyle ortaya çıkan hastalıklar hakkında derli toplu bilgi verilmektedir. Bu eserin Asfiye 736/3 (15/41) ve Rampur 381/1 (76) da birer nüshası bulunmaktadır. Bu eser, 1328 yılında Mısır'da yayımlanmıştır.

İbn-i Sînâ bazı felsefe eserlerinde olduğu gibi, bazı tıp eserlerinde de konuyu tartışmalı olarak, ele alıp işlemiştir. Bunlara en güzel örneklerden biri *Risale Ketebeha İbn-i Sînâ ila Ebu'l-Ferec fi Mes'ele-i Ṭıbbiye*'dir. Burada sağlık konusu ile ilgili bazı sorunlar ele alınarak tartışılmıştır. Yazar konuyu Ebu'l-Ferec ile tartışır. Beslenme, gereksiz maddelerin vücuttan atılması ele alınan belli başlı konular arasındadır.

Bu eserin nüshalarından bazıları Gotha 1930/6; Topkapı Sarayı, Hazine 1730/37; Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4894/88; Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi 1488, Şehid Ali Paşa 2034, 2092; Nuruosmaniye Kütüphanesi 4894; îst. Üniversite Kütüphanesi, 4711 (A); Melik (Kütüphane-i Millî, Tahran) 2005/14'de bulunmaktadır.

Yine, İbn-i Sînâ'nın tıp eserlerinden biri de, *Risâle fi'l-Sekincebîn* adını taşıyan eseridir. Burada sekincebin'in terkibi özellikleri, yararları ve kullanılışı konusunda bilgi verilmiştir. Ayrıca onun ne gibi zararlar verebileceği hakkında da bilgi verilmiştir. Bu eserin bildiğimiz nüshaları şunlardır: Kütüphane-i Millî (Kahire), Tıp, (T) 593; Topkapı Sarayı, Ahmed III 2119/3; Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi 1358, 1488/27, Laleli 1647/3; Nuruosmaniye Kütüphanesi 3590; Beyazıd Kütüphanesi (Umumî) 50/3; Melik (Kütüphane-i Millî, Tahran), 4753/27; Kütüphane-i İhdâî (Tahran), 1046/34; Tâbâtâbâî, Kütüphane-i Seyyid Mehmed Sadık (Kütüphane-i Meclis, Tahran), 352/114.

Bu tip bir başka tartışmalı eseri *El-Red alâ Kitâb-ı Ebu'l-Ferec'dir.* Bu eserinde yazar doğal kuvvetlerle ilgili bilgi verir; bu konuda yazılmış diğer makalesiyle bu makalesinin bağıntısı vardır. Ayrıca yine aynı konuyla ilgili Ebu'l-Ferec'in *Kuvâ-i Erbaa* ve *Kuvâ-i Tabî'iye* adlı eserleriyle ilgilidir. Eserin bazı nüshaları Topkapı Sarayı, Ahmed III, 3447, Hazinc 1730; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 4829, Bağdatlı Vehbi 1488, Pertev Paşa 617, Şehid Ali Paşa 2034; Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4894; Üniversite Kütüphanesi 4711 (A); Melik (Kütüphane-i Millî, Tahran), 4753/14; Kütüphane-i İhdâî (Meşhed), 1074/8'dedir.

Yine, İbn-i Sinâ'nın eserlerinden biri de *Siyasetü'l-Beden ve Fudâilü'l-Şarâb ve Menâfi'ihi ve Mudârihi*'dir. Bu risalede şarabın ne gibi yararları olduğu üzerinde durulmuştur; bu faydaları arasında ağrı kesici özelliği de zikredilmiştir. Yine aynı risalede, şarabın belli başlı zararları da anlatılmıştır. Eserin belli başlı nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 4849/34, Bağdatlı Vehbi 1148(2), 1216, 1358, 1488, Şehid Ali Paşa 2031/3; Nuruosmaniye Kütüphanesi 4894/45; Melik (Kütüphane-i Millî, Tahran) 2007/33'da bulunmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa 2031 'deki nüshasında risalenin *Risâletün fi's-Sıhhati ve'l-Maradî* şeklinde bir başka adla da kaydedilmiş olduğu görülür.

İçeceklerle ilgili bir başka makalesi (yaklaşık 6 varaklık) *Maḳâdîrü'l-Şarâbât min Edviyeti'l-Mukarrere*'dir. Bu makalenin bir nüshası Berlin 6412'de bulunmaktadır.

Şatrü'l-Gab, İbn-i Sînâ'nın bir humma ilacı üzerine kaleme aldığı bir monografisidir. Bu eserin Rampur 479/1 (98)'de bir nüshası bulunmaktadır.

Yine, yazarımızın bir başka eseri *Risale fi't-Tıb* adını taşır. Bu risalenin bilinen yegane nüshası Leiden 2140'da bulunmaktadır. Eserde, genel olarak tıbbın mahiyeti hakkında bilgi verilmektedir.

Yine İbn-i Sînâ'nın bir başka eseri *Risale fi'l-Fasd* olup, bu risalede o, oruç ve onun yararları hakkında bilgi verir. Bu eserin belli başlı nüshaları Topkapı Sarayı, Ahmed III 3447/72; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 2389, 4829/3, 4849/30, Bağdatlı Vehbi 1488, Hamidiye 1447/88; Nuruosmaniye Kütüphanesi 2748/2, 4894/37 numaralarda bulunur.

İbn-i Sînâ'nın küçük risalelerinden biri de *Fusûl fî't-Ṭıbb*'dır. Eser genel olarak tıp kaidelerinden söz eder; vücuda yararlı olan işler ve yiyecekler hakkında bilgi verir. Bu risalenin bazı nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3683; Bankipur 108/4 (33); Rampur 490/1, 712/11'dir.

Yine, yazarımızın eserlerinden biri olan *Fuṣûl-u Ṭıbbiye-i Mustefâdet* (ya da *Fuṣûlu't-Ṭıbbiyât fî Fenn-i Ṭıbb)* genel olarak hıltlar, mizaçlar ve vücuda yararlı olan maddeler; onların yararları hakkındadır. Bu eserin belli başlı nüshaları British Or. 1342/12; Bankipur IV, 108/23 (Hindistan); Rampur I, 490, 712 (Hindistan); Topkapı Sarayı, Ahmed III, 1584/22, 3447/16; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3583,1589/49; Nuruosmaniye Kütüphanesi 2718, 4894; İst. Üniversitesi Kütüphanesi, 4711/14 A.; Melik (Kütüphane-i Millî, Tahran), 4573/12'dir.

İbn-i Sînâ'nın ilaçlarla ilgili bir başka güzel monografik eseri de zencefil hakkındaki *Fevâiḍü'l-Zencebîl'dir.* Bu eserin Süleymaniye Kütüphanesi Laleli 1643'de bir nüshası bulunmaktadır.

İbn-i Sînâ'nın *el-Ḳuvâi'ṭ-Ṭâbi'yye* adlı makalesi de, sağlık şartları, doğal güçler ve onların yenilenmesi gibi konularda açıklamaları içerir. Onun nüshaları Topkapı Sarayı, Ahmed III 3447, Hazine 1730; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 4829, Bağdatlı Vehbi 1488, Şehid Ali Paşa 2034; Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4894; İst. Üniversitesi 390(A), 699 (A)'dadır.

Risâle fi'l-Ḳulunç, İbn-i Sînâ'nın kısa, makale şeklinde kaleme alınmış eserlerinden biridir. Bu risale iki kısımdan meydana gelmiş olup, bağırsak, onların anatomik yapıları, kuluncun tarifi ve onun tedavisinde kullanılacak ilaçlar ile tedbirleri konusunda bilgi verilmiştir. Onun bildiğimiz nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi 1488/13; Asaf III, 736 (Hindistan); Rampur 1, 480 712 (Hindistan); Razvî (Kütüphane-i Astaneî, Meşhed), 9/57; Kütüphane-i İhdâî (Tahran) 861/12'de bulunmaktadır.

İbn-i Sînâ da birçok hekim gibi, *Menâfi u'l-A'ḍâ* adını taşıyan bir yazı kaleme almıştır, ancak onunki birçoklarınkine, örneğin Râzî'ninkine nispetle çok kısadır (yaklaşık 3-4 varak). Bu makalesinde o, diğer canlılar arasında insanın yeri, organları, yapıları ve ya-

rarları (işlevleri) hakkında kısa bir açıklama vermektedir. Bu makalenin nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 4851, Hamidiye 1448, 1451; Nuruosmaniye Kütüphanesi 4894'de bulunmaktadır.

Yine İbn-i Sînâ'nın bir başka tıp eseri, *Risâle fî'l-Nabz*'dır. Bu eser de yine nüsha itibariyle fazla olanlar arasında zikredilebilir.

Bu eser nabız, sağlıklı nabız, nabız nasıl ve nereden alınabilir ve nabzın hastalık teşhis ve tedavisinde nasıl yardımcı olabilineceği gibi konularda bilgi vermektedir. Bu makalenin nüshaları, Asaf III, 730, 732 (Hindistan); Rampur 481, 712 (Hindistan); Razvî (Kütüphane-i Astane, Meşhed), 9/65; Melik (Kütüphane-i Millî, Tahran), 2021; (Kütüphane-i İhdâî, Tahran), 1074; Tâbâtâbâî, Kütüphane-i Seyid Muhammed Sadık (Kütüphane-i Meclis, Tahran) 352, 1373'tedir.

Risâle fi'l-Hindibâ, İbn-i Sînâ'nın monografik eserlerinden biridir. Bu eserde, o, hindiba hakkında bilgi verir; onu başka droglarla karşılaştırır. Eserin muhtelif yazma kütüphanelerinde birçok nüshası bulunmaktadır. Bunlar arasında aşağıdaki nüshalardan söz etmek mümkündür: Boniferistiye, 1457; Gotha 1158 1930/5; Topkapı Sarayı, Ahmed III, 3447, 2119/2, Revan 2042; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3683, Bağdatlı Vehbi 1488/16, Hacı Mahmut 5690, Hamidiye 1448/37, Kaptan-i Derya 1262, Laleli, 1647 Şehit Ali Paşa, 2034, 2092; Köprülü Kütüphanesi, 869/10; Nuruosmaniye Kütüphanesi, 3590/2, 4894/64; İst. Üniversitesi Kütüphanesi, 186 (A): Razvi, (Kütüphane-i Astanei, Meşhed) III, 9/58; Melik (Kütüphane-i Millî, Tahran), 4573/6; Kütüphane-i İhdâî (Tahran), 861/14, 1046/35, 1074/101; Millî (Kütüphane-i Millî, Tahran) 9/41; Sephesalar, Kütüphane-i Medrese-i (Tahran) 4475; Tâbâtâbâî, Kütüphane-i Seyyid Muhammed Sadık (Kütüphane-i Meclis-i Şurâ-i Millî, Tahran), 352/6, Gotha 1 158, 1930. Bu risale, 1937'de Kilis'li Rıfat tarafından yayımlanmıştır.

Burada İbn-i Sînâ'nın tıp eserlerinden biri de *Muhtasar-ı Mâhiyet fî Uṣûli't-Ṭıbb*'dır. Eserin nüshalarından biri Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3642 numarada bulunmaktadır. Eser dokuz kısımdan meydana gelmiştir. Basit ve mürekkep organlar, nabız, idrar, yiyecek ve içecekler, hıfzıssıhha, göğüs, karaciğer, dalak, sindirim sistemi, göz ve bazı diğer organ hastalıkları, hummalar ve sebepleri ele alınıp her biri hakkında bilgi verilmiştir.

İbn-i Sina'nın bir başka eseri, *Mesâilü'ṭ-Ṭıbbıyye*'dir, ya da bir başka adıyla *Risâletün fi'r-Reddi ale'r-Risâleti'l-Mu'tedile*'dır. Bu eser, çeşitli tıp problemlerini ele alıp, tartışır. Ancak, daha önce, vücudun mahiyeti hakkında bilgi verir. Sağlık problemlerini inceler: orucun yararlarını vurgular ve beslenmenin önemi üzerinde durur. Bu eserin Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa 2034'de (24b-25b) bir nüshası bulunmaktadır.

İbn-i Sînâ'nın kısa eserlerinden biri de *Risalefi't-Teşriḥi'l-A'ḍa*'dır. Her ne kadar eserin adına bağlı olarak, içeriğinin insan organlarının anatomisi ile ilgili ayrıntılı bilgi veren bir eser olduğu zannedilirse de, daha çok genel mahiyette bir makaledir. Bu makalesinde İbn-i Sînâ kısaca vücut hakkında bilgi vermektedir. Bu makale Yahya el-Mahdavî'nin *Bibliographie d'İbn-i Sînâ* adlı eserinde şüpheli İbn-i Sînâ eserleri arasında zikredilmiştir.

Eserin nüshaları Topkapı Sarayı, Ahmed III 3447; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3599, 3629, Hamidiye 1448/35; 1452, Serez 3805, Fatih 3537; Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4894'dedir.

İbn-i Sînâ'nın kısa eserlerinden biri de *Vaẓiyeti'l-Hıfẓ.'ı'ṣ-Ṣıhhat*'dir; şiir şeklinde yazılmış olan bu eser sağlığın korunabilmesi için neler yapmak gerektiğini anlatmaktadır. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli 1643 ve Berlin 3974'de birer nüshası bulunmaktadır.

Yine bir başka eseri, *Ḳânun el-Ṣagîr*'dir. Bu eser, bazı İbn-i Sînâ bibliyografyalarında ki, buna Osman Ergin'in 1937'de yayınlanan İbn-i Sînâ anı kitabındaki İbn-i Sînâ bibliyografyası da dahildir, *El-Ḳânûn* adlı eserin muhtasar bir nüshası olarak nitelendirmişlerdir. Eser 10 makale ve 100 babdan meydana gelmiştir. Eserde, ilkin genel bir tıp bilgisi verilir; daha sonra hastalıklar, tedavi ve ilaçlar konusunda bilgi verilir.

Bu eserin belli başlı nüshaları, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih 3593, Reisülküttap 103/4; Beyazıd Kütüphanesi, Umumi, 4123, Veliyüddin 2529'da bulunmaktadır.

İbn-i Sînâ'nın yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, üzerinde durduğu konulardan biri, hıfzıssıhhadır. Çünkü Hippokrates'in de ifade etmiş olduğu gibi, önemli olan hastalığın tedavisi değil, vücut sağlığının korunmasıdır. İşte bu konu ile ilgili olarak ele aldığı

bir başka eseri, *Fî ma yedfa'u d̦arari'l-Agdiyetü*'dür. Bu eserin Rampur 48171'de bir nüshası bulunmaktadır.

İbn-i Sînâ'nın bir başka eseri de *Risale fi Tedâriki'l-Hatâi'l-Vaki' fi't-Tıbb* olup, burada genel olarak, yiyecek ve içecekler, hareket, hava şartları, açlık, bazı bulaşıcı hastalıklar (veba), hamam ve çeşitleri hakkında bilgi verilmcktedir. Eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye 1448/44'de bulunmaktadır.

Yine hıfzıssıhha konusunda yazdığı bir başka eseri ise, *Müf îdetân fî Hıfz'ı-Sıhhat* adını taşımaktadır; sağlığa yararlı olan şeyler hakkında bilgi vermektedir. Bu eserin Berlin 6396'da kayıtlı bir nüshası vardır.

İbn-i Sînâ'nın yukarıda zikredilen eserleri, İbn-i Sînâ'nın telif eserleri olarak bilinir. Bunlara ilave olarak, İbn-i Sînâ tarafından çevirildiği eserin adından anlaşılan bir Galen çevirisi bulunmaktadır. Eserin adı *Makâletü'l-Calînus fî Hasbi'l-Beden Tercümeti'l-Şeyhi'l-Reis'tır.* Eserde, Hippokrates ve Platon'a dayanarak vücudun muhtelif fonksiyonları hakkında bilgi verilmektedir. Buna ilave olarak dengeli bir mizacın temel prensipleri açıklanır. Dengeli bir mizaçta kanın önemi üzerinde durulur. Bu çevirinin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3572 numarada bulunmaktadır.

İbn-i Sînâ'nın yukarıda zikredilen eserleri arasında *el-Ḳânûn fi'ṭ-Ṭıbb* ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bu eser, sadece Doğu'da değil, Batı'da uzun yüzyıllar el kitabı, ders kitabı olarak kullanılmıştır. İslâm Dünyasında İbn-i Sînâ'dan öncc yaşamış olan Râzî (IX. yy), Ali b. Abbas gibi hekimlere de rastlanmaktadır. Onlar İbn-i Sînâ'dan önce İslam Dünyasında etkin olmuşlardır. Bunlardan Râzî (IX.yy) *el-Ḥâvî* adlı eseri başta olmak üzere kaleme aldığı eserleriyle, Ali b. Abbas ise (X. yy) *al-Melikî* adlı eseriyle etkin olmuşlardır. Ancak hiç birinin etkisi, İbn-i Sînâ'yla karşılaştırılacak boyutlara ulaşamamış, sadece daha çok ondan önce, ona kadarki devrede etkin oldukları söylenebilir.[9]

Eserin girişinde de ifade edildiği gibi, yazar "bazı güvenilir arkadaşlarının ve kendisine yardım etmesi gereken kişilerin [kendisinin] imkanları ölçüsünde, tıbbın genel ve özel yasalarını içeren bir eser yazması konusunda çaba harcadılar" demektedir. Yine aynı girişten öğ-

9 İbn Corc Shchate Konavati, *Müellifdt-ı İbn Sînâ,* Kahire 1950.

rendiğimize göre, yazarımız, eserinde hangi noktalara önem verdiğini belirtirken "açıklamaları öz olarak verdiğini, ancak ayrıntıda özün hakkını çok iyi belirlediğini ifade etmektedir. Burada eserin beş kitaptan müteşekkil olduğunu ve bunların her birinin konularını belirledikten sonra, eserinin ancak tamamının yararlı olabileceğini vurgulamaktadır.[10]

Yazarın kendi eseri hakkındaki görüşleri ise bu giriş kısmında şöyle verilmektedir: "bu eser bir doktorun bilmesi gereken asgari bilgiyi içerir. Bu esere yapılacak olan ilaveler, sağlıklı olmaz; eğer Allah bana uzun ömür bahşeder ve kader de yardım ederse, bu eseri ikinci kez ele alırım".[11] Buradan da anlaşılacağı gibi, yazarımız burada bir hekim için gerekli her bilginin eserinde bulunduğunu, ancak bunun özet şeklinde verildiğini, ancak, zaman zaman konunun aydınlatılabilmesi için gerekli ayrıntıdan da kaçınılmadığını söylemekte, eser için bir ilave yapılacaksa, bütün olarak ele alınıp yapılabileceğini, onu da ancak kendisinin yapabileceğini söylemek istemektedir.

Eser beş kitaptan meydana gelmiştir. Her bir kitap kendi içinde fen, teori ve fasıllara ayrılmıştır.

El-Ḳânûn fi'ṭ-Ṭıbb'ın yazma ve basma çeşitli nüshaları olduğu gibi, Latince başta olmak üzere çeşitli dillerde çevirileri de vardır. Eserin bazı nüshaları tamdır; bazıları ise kitaplardan biri, ikisi ya da üçünü ihtiva eder. Genellikle, nisbeten yaygın olarak kullanılan kitaplar, I., III. ve IV. kitaplardır. Eserin bilinen yazma nüshaları şu kütüphane ve numaralarda bulunmaktadır: Cezayir, 1747 (Kitap II), 539 (Kitap II), 1748 (Kitap II), 1749 Kitap IV), 1750 (Kitap IV), 1751 (Kitap I, IV); Berlin 6269 (Kitap I), 6270 (Kitap II), 6271 (Kitap III); Bodlain (Kitap II), 534 (Kitap III), 556 (Kitap I, II), 575 (Kitap V), 591 (Kitap I), 613 (Kitap II), 621 (Kitap II); British Or. 448, 449 (Kitap I), 450 (Kitap II), 1359 (?), 1652 (Kitap III); Bir. Or. 4946, 5033, 5594 (Kitap I, III)5859(Kitap I, II), 6536 (Kitap III),6537(Kitap III)664(Kitap II); Cambridge, 911; Cambridge (Şarkî, Brovvn), 168; Manchester, 324, 325,326; Kütüphane-i Teymurî (Kütüphane-i Merhum Mirza

---

10 İbn Sînâ, *el-Kânûn fi'ṭ-Ṭıbb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan, 265, s. lb.

11 Aynı eser, s. 2a.

Tahir, Kahire) 80 ve 83 (Kitap III), 494 (Kitap I), 508 (Kitap III), 797 (Kitap I, III), 1133 (Kitap III), 1564 (Kitap I, III); Kütüphane-i Talat (Kahire) 590 (Kitap I), 604 (Kitap I, III); Kütüphane-i Teymurî 367 (Kitap I, II); Escurial 822-827 (Kitap I-IV), 862 (Kitap IV); Gotha 1911 (Kitap I), Alighar (Hindistan) 61018, 18, 22), 616/8; Bankipur IV, 19/21, 22 (Kitap III, IV); 23, 24 (Kitap I), 25 (Kitap I); Rampur I, 490-491; Atıf Efendi Kütüphanesi, 1965, 2966, Topkapı Sarayı, Ahmed III, 1932, 1933, 1934 (Kitap I), 1935 (Kitap I-III), 1936 (Kitap I-II), Hazine 543, 573; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3599 (Kitap I) 3638, 3684 (Kitap I, II), 3685 (Kitap I), 3686, 3687 (Kitap I), Beşir Ağa 510, 513, Carullah 1522, 1523, 1524 (Kitap I, II), 1525, Damad İbrahim 936, 937, 938, 939 (Kitap I), Darülmesnevi 370, Fatih 3594 (Kitap I), 3595 (Kitap I), 3596 (Kitap I) 3597 (Kitap I) 3598, 3599 (Kitap I, IV), 3600 (Kitap I, III), 3601 (Kitap II), 3602 (Kitap I), Feyzullah Ağa 1324, Hacı Hüsnü 13TS, Hekim Ali Paşa 580, Laleli 2556, Şehid Ali Paşa 2076, 2077, 2078, 2079, Turhan Sultan 265, Yeni Cami 923 (Kitap I, II); Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi (Evkaf Müzesi, İstanbul) 335, Nurosmaniye Kütüphanesi, 3569, 3570, 3571. 3572 (Kitap III), Beyazıd Kütüphanesi, Umumî, 4126 (Kitap I), Veliyüddin 2528; Köprülü Kütüphanesi, 976, 977, Leiden 1317 (Kitap I), 1318 (Kitap II), 1319 (Kitap III); Manchester 323, 324, 325, 326; Münih 812 (Kitap I), 813 (Kitap II), 814 (Kitap I), 815 (Kitap I), 816 (Kitap III), 817 (Kitap IV); Paris 2885-2891, 2892-2916, 6265 (Kitap II), Razvî (Kütüphane-i Astane-i Razvî, Meşhed), III, 9/86 (Kitap I), 88, 89 (Kitap II), 90 (Kitap III); Kütüphane-i Medrese-i Hanmurî (Tahran), 645; Meclis-i Kütüphane-i Millî (Tahran), 516 (Kitap I), 571 (Kitap IV), 518 (Kitap IV), 2343 (Kitap III-V); Melik (Kütüphane-i Millî, Tahran), 4235 (Kitap III), 4292 (Kitap I), 4403 (Kitap I), 4475 (Kitap I), 4494 (Kitap I), 4496 (Kitap 1-II), 4499 (Kitap I), 4500 (Kitap IV), 4544, 4550 (Kitap IV), 4562; Kütüphane-i Medrese-i Sephsalar (Tahran), 808, 810 (Kitap III), 811 (Kitap III), Tâbâtâbâî (Kütüphane-i Seyid Muhammed Tâbâtâbâî, Kütüphane-i Meclis, Tahran), 659, (Kitap I), 1017 (Kitap I), 1117 (Kitap III); Marciana (Şarkî), 147; Peşaver 1580/1579.

El-Ḳânûn fi'ṭ-Ṭıbb muhtelif tarihlerde Arapça olarak basılmıştır. Bunlardan en eski tarihlisi Roma'da 1593'teki baskısıdır. Daha

sonra, Kahire 1290 (FI), Bulak 1194 (H), Tahran 1284 (H), 1296 (H), Luknov 1298 (H), 1307 (H), 1323 (H) (bunun içinde Mirza Muhammed el-Mehdî'nin haşiyesi de vardır), ve 1324 (H), Lahor 1905 (Farsça şerhi ile birlikte) baskıları da vardır. Dördüncü kitabın (hummalar) Farsça şerhiyle birlikte Luknovv'da 1274 ve 1296 (H) tarihlerinde basılmıştır.

Onun Farsça *Keşfü'l-Râmûz* adlı Ahmed el-Dîn Lahorî'nin şerhi Lahor'da 1905'de basılmıştır.

Eserin daha geç tarihli olmak üzere başka bazı tam ve kısmî çevirileri de vardır. Bunlardan biri O. Cameron Gruner tarafından "Treatise of the Canon of Medicine" adındaki İngilizce çevirisidir. Bu çeviri, *el-Ḳ anûn'un* kısmî çevirilerindendir ve Londra'da 1930'da basılmıştır. Onun Latince'ye çevirisi Cremona'lı Gerard tarafından yapılmıştır. Bu nüsha 1473'de Milano'da basılmıştır. Aynı nüsha 1476'da Padua'da ve 1482'de Venedik'te basılmıştır. Onun İbranice çevirisi ise Roma'da 1279'da yapılmış ve 1491 'de Napoli'de basılmıştır.

El-Ḳ ânûn fî'ṭ -Ṭ ıbb'ın kısmî çevirilerinden biri de P. de Koening tarafından yapılmış olup, eserin ilk kitabı olan bu "Trois Traites d'Anatomie Arabe" adlı çeviri, Leiden 1903 tarihinde yayımlanmıştır.

Eserin üçüncü kitabının Almanca çevirisi J. Hirshberg ve J.L. Lipert tarafından yapılmıştır ve "Die Augenheilkunde des İbn Sina" adıyla Leipniz'de 1903'te yayımlanmıştır.

Jos. v. Sontheimer ise "Die zusammengesetzten heilmitte der Araber nach dem 5. Buch des Canons übersatzt" adıyla beşinci kitabı Almanca'ya çevirmiş ve çeviri Freiburg'da 1844'te basılmıştır.

Eserin birinci kitabı İngilizce'ye Mazhar Shah tarafından "The General Principles of Avicenna's Canon of Medicine" adıyla çevrilmiş ve Karaçi'de 1964'te yayımlanmıştır.

Yine *el-Ḳ ânûn*'un bazı kısımları Bernikow (1900), E. Michailowsky (1900), P. Uspensky (1900) ve J. Cueve (1899) tarafından yayımlanmıştır.

Eserin Osmanlıca'ya çevirisi onsekizinci yüzyılda Tokatlı Mustafa Efendi tarafından yapılmıştır. Bu yazma eserin Topkapı Sarayı, III. Ahmed 1903; Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye 1015 ve Ragıp Paşa Kütüphanesi 1335'de birer nüshası bulunmaktadır. Bu son nüsha 21 ciltten meydana gelmiştir.

Ayrıca eserin Özbekçe'ye yapılmış bir çevirisi de vardır. Burada herhangi bir açıklama getirilmeksizin, beş cilt halinde *Kânun'un* çevirisi verilmiştir. Bu çeviri Taşkent'te 1954-1960'ta basılmıştır.

Eserin muhtelif haşiye ve şerhleri vardır. Bunlar arasında Ali Rıdvan'ın (öl. 460 H.) şerhi Paris 5800'de bulunur.

Ali b. Abdullah eş-Şehirî Bezinü'l-Arab el-Mısrî'nin şerhinin bir nüshası Kütüphane-i Astane-i Razvî (Meşhed), 70/9'da bulunur.

Muhammed b. Mahmud el-Â'milî (öl. 753 H.)'ün şerhinin nüshaları 449; Mekteb-i Hindi, 780; Aligare, 123 (17); Asaf 2/929 (8-11); Bankipur, 4/32'dedir. Bu eser Luknow'da yayımlanmıştır (1255-1256). Bunun üzerine Ceylânî (öl. 1018 H.) bir haşiye yazmıştır ve onun bazı nüshaları ise British Or. 744, 5586; Mekteb-i Hindî 781 (4); Melik (Kütüphane-i Millî, Tahran), 2/510; Rampur 4951 (132-140). 486 (141-142); Asaf 2-926 (230); Bankipur 4/35-39'da bulunur. Bu eser Luknow'da basılmıştır (1266 H.).

Fahrettin Razî'nin şerhi ise Bodlain 1/525, 708; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 4743 (A); Kütüphane-i Astane-i Razvî (Meşhed) 16 (73/74); Şerh-i Külliyat-ı Berlin Oct. 1466; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 4850; Boniferistiye 3522, 3685; Dımışk (Şam) Zahiriye 87 (Umumî 94), 17 (19); Kaytânî 33 (54) de bulunur.

Ali b. en-Nefîs el-Ķureşî (öl. 687 H.) de bu eserin birinci kitabını şerh etmiştir. Bu şerhin belli başlı nüshaları Berlin 6272; Berlin 1095; Paris 2939 H.; Bodlian 2/178; Escurial 267/1; British Or. 5594, 6492, 5596, 5597; Bologna 425; Petersburg 832; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3643, 3648, 3659, 3660, Bağdatlı Vehbi 1473, Carullah Ağa 1514, 1516, 2513, Fatih 3573, 3575, Feyzullah Ef. 1317, Şehid Ali Paşa 2047, 2051, 2052, 2053; Köprülü Kütüphanesi, 969, 970; Beyazıd Kütüphanesi, Umumî 4199, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 99 (A), 1571 (A); Beyrut 290; Dımışk Zahiriye 87 (Umumî 94); Kütüphane-i Millî (Tahran), 1056-1126 ve Kütüphane-i Millî (Meclis-i Şura-i Millî), 511; Bankipur 4/28-29'da bulunur.

Kutbeddin Şirâzî'nin (öl. 710 H.) şerhinin nüshaları Gotha 1917; Paris 2940 (Kitap 1); Bodlain 2/160, 177; Escurial 1/291; Köprülü Kütüphanesi, 968; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3649; Bankipur, 4/30-31; Rampur 1/486 (143); Asaf 926/2 (13)'de bulunur.

Yine *el-Ḳ ânûn*'un bir şerhi de meşhur Osmanlı bilim adamlarından Aḳ sarayî'ye (öl. yaklaşık 800 H.) aittir. Muh̩ammed b. A'bdullah el-Aksarayî'nin bu şerhinin nüshaları Leiden 1322; Bodlain 1/581, 629, 633; Bologna 254; Escurial 831; Celasco 144/1'de bulunur.

Yine aynı eserin bir haşiyesi de Ah̩med b. Ebu Bekr b. Muh̩ammed el-Nah̩civânî'ye (öl. 651 H.) aittir; bir nüshası Paris 2936'da bulunur.

El-Ḳânûn'un bir şerhi de İbrahim b. Ali Muh̩ammed es-Selma el-Kutbi'l-Mısrî'ye (öl. 618 H.) aittir. Bu eserin nüshaları Paris 5106'da ve Bankipur 4/26-27'de bulunur.

Yine bir başkası da Ebu'l-Fezâil Muhammed b. Namur el-H̩uncî (öl. 646 H.)'ye ait olup, nüshaları Paris 2937 ve 2938 numaralarda bulunur.

Sedîd ed-Dîn Ḳ azvinî (öl. 745 H.)'nin şerhi ise Rampur 1/486 ve Bankipur 4/33, 144-145'te bulunmaktadır.

El-Ḳ ânûn şerhlerinden biri de Ali b. Abdurrahman Zeyni'l-Arab el-Mısrî tarafından kaleme alınmıştır. Bunun bir nüshası Razvî'de (Kütüphane-i Astane-i Razvî, Meşhed), 16/23 (10) bulunmaktadır.

El-Ḳ ânûn'un haşiyelerinden biri de Ziyae'd-Dîn b. Bahâe'd-Dîn el Şucâî tarafından kaleme alınmıştır. Eser Sultan Şehâbe'd-Dîn b. K̩atli'el-Teymurî için kaleme alınmıştır (öl. 733 H.). Onun bir nüshası Razvî'de (Kütüphane-i Astane-i Razvî, Meşhed) bulunmaktadır.

Eserin humma ile ilgili kısmını İsh̩ak̩ H̩an b. İsmail Han şerhederek, *Gayetü'l-Fühum fi. Tedbîr el-Mahmûm* adıyla kaleme almıştır. Bu şerhin nüshaları Rampur 1/486 (147) ve Bankipur 4/40'da bulunmaktadır.

Yine bir başka *el-Ḳânûn* şerhi ise Hekim Şifâî Han b. Hekim Abdü'l-Şâfî Han tarafından 1212 H.'de Luknow'da kaleme alınmıştır. Bunun bir nüshası Bankipur'da 4/41'de bulunmaktadır. Ayrıca *el-Ḳânûn'un* bazı muhtasarları vardır. Bunlardan birisi Ali en-Nefis el-Kureşi tarafından kaleme alınmıştır. Bunun nüshaları ise, Gotha 1921-1924; British Or. 805, British Or. 5659, 6420; Cambridge 1141; Manchester 327, 328; Brill 308, 557; Paris 291 9/29, 6005, 6492, 6429; Petersburg 1974; Vatikan 306, 1069 (burada yazmanın adı: *Bi Gayetü'l-Fath fi İlmi'l-Beden;* Köprülü Kütüphanesi, 969- 970; Nuruosmaniye

Kütüphanesi, 3607, 3608; Ercen 73/118; Sebat 379, 1146; Dımışk (Umumî), 94 (2), Razvî (Kütüphane-i Astane-i Razvî, Meşhed), 3916 (20); Peşaver 1574; Rampur 1/499 (251-255), 936 (288); Aligare 123 (19-22), Bu eser 1244 (Fl), 1261 (H.) (Calcuta) ve 1871, 1302 (H.), 1324 (H.)'de (Luknow) basılmıştır. Bu eser Muhammed Abdü'r-Rezzak tarafından hazırlanmış bir haşiyesi ile birlikte 1905'te Yeni Delhi'de basılmıştır.

Ayrıca bu eserin, yani *Mûcez'in* de şerhleri yapılmıştır. Bunlardan biri Sedîdü'd-Dîn el-Kazvînî'nin *Mugnî* adıyla kaleme alınmıştır (745 H.). Bu eserin nüshaları Berlin 6277/8; Gotha 1925, 1926; British Or. 806, 6491; Cambridge 1285/7; Manchester 329; Princeston 174; Petersburg 1079; Amberiziana 124 (Bkz. RSO 7/53); Köprülü Kütüphanesi, 942; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3759/60; Beyazıd Kütüphanesi, Veliyyüddin 143; Kahire 6/45; Dımışk (Umumî) 94 (22); Melik (Kütüphane-i Millî, Tahran), 2/526; Razvî (Kütüphane-i Astane-i Razvî, Meşhed), 16/35 (105); Peşaver 1624; Rampur 1/482 (108/9); Asaf 2/924, 26/618, (404/3); Bankipur 4/44 bulunmaktadır.

Bu eser Calcuta'da 1244 (H.), 1261 (H.), 1845 tarihlerinde basılmıştır.

Bu eserin *(el-Mûcez)* bir başka şerhi de Ebî Mübarek Muhammed tarafından yapılmıştır (925 H.). Bu eserin nüshaları Berlin 6279; Rampur 1/487'de bulunur.

Aynı eserin bir başka şerhi, Burhane'd-Dîn Nefis b. Kirmânî (öl. 841 H.) tarafından kaleme alınmıştır. Bu şerhin nüshaları ise, Mekteb-i Hindî 785; Bodlain 2/682; Landenberc (Lendenberg) (?), 432; Mekteb-i Hindî-i Rus 209; Bronston (?) 173, 559 Köprülü Kütüphanesi, 973; Nuruosmaniye 2535/8; Kahire 6/21; Musul 132 (14); Peşaver 1575; Rampur 1/500 (161/4); Asaf 2/938 (188); Bangipur 4/43'de bulunur. Bu eser Luknow'da 1317'de(H.) ve 1879'da Canpor'da basılmıştır.

Bu eserin muhtelif yazarlar tarafından hazırlanmış haşiyeleri vardır. Bunlardan biri Hekim Ağâceb b. Mualic Hân tarafından kaleme alınmıştır ve Bangipur 4/46/7'de bir nüshası bulunmaktadır. Yine aynı eserin bir başka haşiyesi Hekim Şerif Han (öl. 1231 H.) tarafından yapılmıştır. Yazar haşiyeyi Yeni Delhi'de yazmıştır. Eserin bir nüshası Bangipur 4/48'de bulunmaktadır. Yine aynı eserin bir haşiye-

si Abdu'l-Halim tarafından *Hal en-Nefîs* adıyla yapılmıştır. Bu eserin Luknow 1313'te bir nüshası vardır. Bir başka haşiyesi ise Cemâleddin Muhammed b. Muhammed el-Aksarayî (öl. 779 H.) tarafından yazılmıştır. Bu haşiyenin adı "Hal el-Mucez"dir. Bodlain 1/629, 1/571, 606, 629, 635; Leiden 1322; Brilll 560; British Or. 5857 (1), 5931; Blatina (Belatina) (?) 254; Escurial 1831; Kâydân 1474; Razvî (Kütüphane-i Astane-i Razvî, Meşhed), 16/11 (37); Aligare 122 (1); Asaf 2/914 (123, 195, 209), 920 (22/23); Rampur 1/468 (12/3); (bu nüsha Yeni Delhi'de 1870(?)'de basılmıştır.) Bu nüsha Luknovv'da 1877, (1376 H.)'de basılmıştır.

Bu eserin haşiyelerinden biri de Ebî Abdullah Fadlî b. Ebî Nasr b. Abdullah tarafından yapılmıştır (913 H.). Emirzâde Muhammed için yazılan bu eserin Razvi'de (Kütüphane-i Astane-i Razvî, Meşhed) 16/25 '74'de bir nüshası bulunmaktadır.

Aynı eserin bir haşiyesi de Mahmud b. Ahmed el-Emşâtî (öl. 810 H.) tarafından kaleme alınmıştır. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih 3581 ve Asaf 3/404'de ve 780'de birer nüshası vardır.

Yine aynı eserin Muhammed el-Lahehecî'nin hazırladığı bir haşiyesi Rampur 1/488'de (156); Ali el-Kadirî'nin hazırladığı bir başka haşiyesi ise yine Rampur 1/488 (157)'de bulunmaktadır.

Bu eserin bir başka haşiyesi "el-Tufetü'l-U'lviyyeti ve İdâhe'l-A'liye" Melik Muhammed Hâşim b. Muhammed Hâdî için Ḥekim Seyid Ulvî Han (öl. 1160 H.) tarafından hazırlanmıştır. Eserin Rampur 1/488 (158)'de bir nüshası vardır.

Hubbetullah'ın hazırladığı haşiyenin bir nüshası Asaf 2/928 (222, 239)'da bulunur; *Fevâidü'ş-Şifâi* adlı haşiyesi ise Hekim Şifâi tarafından kaleme alınmış olup, Rampur 11/488 (159)'da bir nüshası vardır. Onun da Kunurî tarafından haşiyesi *Envârü'l-Kunurî* Hindistan'da 1281 H.'de taş basma olarak çıkarılmıştır.

Aynı eserin bir başka haşiyesi de Paris 2931'de bulunur; yazarı meçhuldür. *El-Kânûnce fi't-Tıbb* adını taşıyan, Mahmud Ömer el-Cagminî tarafından yazılmış haşiyesi diğerlerine nisbctlc daha yaygın olarak kullanılmıştır. Bu eserin nüshaları Berlin 6293; Gotha 1928/9; Celâsko 144 (2); Petersburg 832; Ercen (?) 75/105; Musul 35/160; Razvî (Kütüphane-i Astane-i Razvî, Meşhed), 16/13 (94/8); Aligare

123 (13, 16); Rampur 1/492 (187/8); Asaf 11/932 (21); Bangipur 4/51, 70 (3)'de bulunur. Bu eser Luknovv'da 1274 H.'de basıldı. Bu eserin Farsça nüshası Cambridge 910'da bulunmaktadır. Bu çeviri Calcutta 1782'de Terjume Canounche Cheghmany der Elm Tibb adıyla basıldı.

İbn-i Sînâ'nın *El-Ḳânûn* adlı eseri, hakkında verilen bilgilerden de anlaşılabileceği gibi, diğer eserleriyle karşılaştırılamayacak kadar çok yaygın bir şekilde dünyanın farklı ülkelerinde ve farklı devirlerde kullanılmıştır. Yine yukarıda verilen açıklamalardan da görüldüğü üzere bu eserin sadece Arapça nüshalarının değil, başta Latince olmak üzere çeşitli dillere yapılan çevirileri şerh ve haşiyeleri de aynı derecede yaygın bir şekildc uzun yüzyıllar etkisini sürdürmüştür.

Ayrıca bu eser hakkında yazılmış muhtelif makale ve eser vardır ki burada söz edilmeyecektir.

EL-ḲÂNÛN Fİ'Ṭ-ṬIBB

BİRİNCİ KİTAP

GİRİŞ

Bağışlayan ve Esirgeyen Allah'ın Adıyla

Şanının yüceliğine ve kapsamlı iyiliğine layık olan ALLAH'a şükrederim ve Efendim Peygamberimiz Hz. Muhammed'e ve ailesine dua ve selam olsun.

Bazı güvenilir arkadaşlarım ve kendisine yardım etmem gereken kişiler imkan nisbetinde tıbbın genel ve özel kanunlarını içeren bir kitap yazmam konusunda gayret ve çaba harcadılar. Bu [isteğe uyarak hazırladığım bu] eser, kişisel çabalarımla ilgili konulardaki açıklamaları kısa fakat ayrıntıda özün hakkını çok iyi verecek şekilde düzenlendi.

İlkin tıbbın iki kısmından, herşeyi içine alan ve genel konularından bahsetmek istiyorum. Bunlardan teorik ve pratik kısımları kastediyorum.

Daha sonra, müfred (basit) ilaçların etkileri hakkındaki görüşlerden genel olarak bahsedeceğim ve daha sonra da tek tek organların anatomisini ve yardımcı organların anatomisini ele alacağım. Daha sonra da onlarda görülen hastalıkları ele alacağım. Birinci Kitap'ta tek tek basit organların anatomisini ele alıp, onların yararını anlatacağım.

Daha sonra, hastalıklar hakkında genel bir açıklama yapacağım; onların sebepleri ve belirtilerini açık ve seçik olarak açıklayacağım. Yine, [aynı kitapta] bu genel açıklamalardan sonra, hastalığın tarifini vererek, tıp yasasına uygun olarak hastalıkların farklarını, sebep ve belirtilerini, sonuçlarını ve tedavi yöntemlerini anlatacağım.

Daha sonra, ilaçların genel kullanılış prensiplerini ele alacağım; sonra da basit ve mürekkep ilaçları vereceğim. Müfred ilaçlar kitabında basit bir şekilde müfred ilaçlar listesini sunacağım. Ey öğrenici, konuyla ilgilendiğinde, kendinin de üzerinde duracağı gibi, bu listelerin yapılmasının yararını göreceksin. Konuyu sınırlamak için, hiçbir şeyi geri dönüp tekrar ele almayacağım.

Mürekkep ilaçların *Akrabadin*'de ele alınması gerekiyordu. Onların yararlarını, terkiplerini orada ele alacağım.

Bu kitabı tamamladıktan sonra, tek bir organı değil, genel olarak vücudun tamamına yayılan ve yaygın şekilde görülen hastalıklarla ilgili bölüme başlayacağım.

Bu kitapta da, bundan önce yazdığım kitaptaki yöntemi izleyeceğim.

Eğer Tanrı yardımcım olursa, burada kitabı bitireceğim. Daha sonra ilaçlarla ilgili bilgiyi tek bir kitapta, *Akrabadin*'de toplayacağım.

Bu sanatı bildiğini iddia eden ve icra eden kişiler şayet bu kitabın (eserin) bütününü okuyup, iyice öğrenip, hazmetmezlerse, onu anlayamazlar. Çünkü bu eser bir doktorun bilmesi gereken asgari bilgileri içermektedir.

Bu esere, ilave yapmak gereksizdir, yararlı olmaz. Allah ömür verirse ömrüm de vefa ederse, bu escri ikinci kez ele alırım.

Bu eser, aşağıda verilen beş kitaptan meydana gelmiştir:

Birinci kitap : Tıp biliminin genel konuları hakkında.
İkinci kitap : Basit ilaçlar hakkında.
Üçüncü kitap : Baştan ayağa kadar tek tek organ hastalıkları hakkında.
Dördüncü kitap : Kısımlara ait hastalıklar hakkında.
Beşinci kitap : İlaçların terkibi hakkında, yani akrabadin hakkında.

BİRİNCİ BAHİS
TIBBIN TEMELİ

Birinci Kitabın birinci bahsi tıbbın tarifi ve tabiî meselelerle ilgili konulardan meydana gelip, altı kısım içerir.

BİRİNCİ KISIM
TIBBIN TANIMI ve KONUSU

Birinci Bölüm
Tıbbın Tarifi Hakkında

Tıp, insan vücudunun sağlık ve hastalık durumu ve de onu sağlıklı durumda koruma, ve sağlığını kaybettiğinde tekrar nasıl kazanacağı konusunu ele alan bilimdir, diyorum.

Tıp, pratik ve teorik olmak üzere ikiye ayrılır ve siz onun tamamını teorik hale getirdiniz, denilebilir. O zaman biz onlara sanatların ve felsefenin teorik ve pratik kısmının olduğu gibi, tıbbın da pratik ve teorik kısımları olduğunu söyleyerek cevap verebiliriz.

Tıpta pratik ve teorik iki kısım vardır, denir. Her bölümde pratik ve teorik sözüyle başka bir şey kastedilir, halbuki biz burada bu konudaki farklı görüşleri açıklamak istemiyoruz.

Ancak tıbbın bir kısmı pratiktir; bir kısmı teoriktir, denirse de, onların burada demek istedikleri şey, bu konuyla ilgilenen pek çok kişinin de kabul ettiği gibi, tıbbın birbirinden ayrı iki dala bölünebileceği anlamına gelmez. Hattâ ondan başka bir şeyin kastedilmekte olduğunu bilmek gerekir. Tıbbın bir değil iki bölümü de bilimdir, ancak onlardan biri tıbbın yönteminin bilimi, diğeri ise, onun nasıl tatbik edileceğinin bilimidir. Daha sonra onlardan birincisine bilim veya teori adı verilmiştir; diğeri ise pratik adını alır. Teoriden kastettiğimiz, uygulamasına temas etmeksizin, sadece düşünceye yarar sağ-

layan öğreti kısmıdır. Örneğin, tıpta üç çeşit humma ve dokuz mizaç vardır, denilir. Pratikten kastettiğimiz, ne bizzat pratik yapmak ne de vücut hareketlerinin işlevidir. [Tıbbın bu ikinci kısmı], tıbbî öğretinin teknik tatbikat kısmıdır. Örneğin, başlangıçta şiddetli iltihaplara onları serinletecek ve yoğunlaştıracak ilaçlarla muamele edilir. Sonra, yumuşatıcılar kullanılmalıdır ve sonra da söktürücü maddelerle muamele edilir. Durum iyiye gitmeğe başladıktan sonra, sadece çözücü yumuşatıcıların verilmesi yeterli olacaktır. İltihap, hayatî organlardan fazlalıkların çıkması sonucunda meydana gelmişse, bu belirlemelerin bir yararı olmayacaktır. İşte bu tip bilgilerdir ki tıbbî pratikte rehber olarak kabul edilen tatbikatın bilgileridir. Bu iki bölüm, yani pratik ve teorik bölümler tamamlanınca, hiç tatbikatını yapmasan bile sen tıbbın hem teorik hem de pratik bölümü hakkında bilgi sahibi olursun.

İnsan vücudunun gerçekte sağlık, hastalık ve ne sağlık ne hastalık durumları olmak üzere üç durumu olduğuna itiraz edilebilir ve sen [bütün bilgiyi] sadece iki bölümde topladın denilebilir. Ve [de] bu sözü söyleyen düşünecek olursa, bu iki durumdan [yani] ne üçe çıkarmamızın ne de ikiden aza indirmemizin şart olmadığını farkeder.

[Sonra da] burada üç dala ayırmak şartsa, şöyle denilebilir. [Biz] sağlık kaybından hastalık doğar diyoruz; onların ileri sürdüğü üçüncü halin sağlık sınırı yoktur, çünkü sağlık bir meleke veya bir haldir ki ondan sağlıklı fiiller çıkar. Ancak sağlığı kendi istedikleri gibi sınırlarlarsa, ve ihtiyaçları olan şartları ileri sürerlerse, bunun sınırı yoktur. Ayrıca hekimler, doktorlar bu konuyu tartışmaktan kaçınırlar. Onlar buna benzer konularda münakaşa etmezler ve bu münakaşa onlara ve bu konuyu münakaşa edenlere tıpta bir fayda sağlamaz. Ancak bu konuda gerçeği bilmek, öğrenmek başka sanatın konusuna (usulüne) uygundur; bundan da mantık sanatının usulünü kastediyoruz. Bu konu orada aranmalıdır.

İkinci Bölüm
Tıbbın Konusu Hakkında

Tıbbın konusu, sağlık ve hastalık halindeki insan vücuduyla ilgilidir. Herşeyin bilgisi, onun meydana geldiği yerden elde edilen sebepleri öğrenmekle kazanılır. Böylece tıpta, sağlık ve hastalık teşhisi için

sağlık ve hastalığın sebeplerinin belirlenmesi gerekir. Sağlığın ve hastalığın sebepleri, bazen çok açıktır; ancak [bu sebepler] zaman içinde gözlemlerle doğrudan belirlenemeyebilir; araz ve işaretlerinden çıkarmak zorunda kalınabilir. Böylece, hastalık ve sağlığın işaretleri ve arazları da belirlenmelidir.

Temel felsefenin bir kaidesi şudur: maddî bir objenin bilgisi, onun kaynağını belirleyerek elde edilebilir ve onun kökeninden ve sebeplerinden elde edilen sebepler orada mevcuttur, [yani gözlem yoluyla kabul edilebilir niteliktedir]. Eğer böyle değilse, bilgi işaretler ve arazlar yoluyla elde edilir. Bu sebepler dört tanedir: maddî, etkin, formal ve gayî sebeplerdir. Bunlar sağlık ve hastalığa göre, aşağıdaki şekilde verilebilir:

Maddî sebepler, sağlık ve hastalığın üzerinde temellendiği özler ve [enerjilerdir]. Bunlar fail organlar ve onların hayatî güçleridir, ve onlardan ayrılmış, uzak olan hıltlar (kan, balgam, kara safra ve sarı safra) ve onlardan da uzak olan elementlerdir. Gerekli değişmelerle birlikte, hıltlar ve elementler [insan vücudunun] temelini teşkil eder. Böylece, sağlık ve hastalığın temelini teşkil eden bir obje o kadar iyi düzenlenmiş ve değiştirilmiştir ki belli bir farklılaşma ile özel bir yapı ve mizaca sahip kutsal bir birlik ortaya çıkmıştır. Mizaç değişmeye konu teşkil eder; morfoloji ise yapıyla ilgilidir.

Etkin sebepler, insan vücudunu dış etkilere göre değiştiren ya da o etkilerden koruyan sebeplerdir. [Bunlar] farklı hava şartları ve onlarla ilgili faktörlerdir; besinler, su ve diğer içecekler vb. şeylerdir; idrar tutulması ya da kusma, yani içeride olanın dışarıya atılmasıdır; yaşanan ve oturulan yerler ve onlarla ilgili yerler; vücudun sükunet ve hareketi; psikolojik ve fizikî etkenler; uyku ve uyanıklık; hayatın farklı safhaları ve o safhalarda yer alan değişmeler; cinsel değişmeler; meslekler; alışkanlıklar; ve nihayet zıt nesneler veya vücutla dıştan temas eden diğer şeylerdir.

Formal sebepler: sağlık ve hastalığın formal (şeklî) sebepleri, üç tanedir; mizaçlar; onların oluşturduğu özellikler ve yapılardır.

Gayî sebepler işlevlerdir; burada da açıklanacağı gibi, özelliklerin ve onlara eşlik eden hayatî güçlerin bilgilerini elde etmenin, gerekli olduğu aşikardır.

Bu söz konusu edilen sebepler, insan vücudunun sağlık ve hastalığı ile ilgili olduğundan, tıp sanatının konusudur. Tıbbın konusu sağlığı korumak ve hastalığın kökünü kurutmak olduğundan dolayı, sağlığı korumak ve hastalığın sebeplerinden korunma vasıtaları onun konusunun bir parçasıdır. Bu vasıtalar ve sebepler, diyetin iyi ayarlanması, uygun hava şartlarını seçmek, belli bir ölçüde istirahat ve egzersiz, ilaçla tedavi; ameliyat sürecidir. Bütün bu meseleler, müteakip noktalara göre betimlenir: sağlık, hastalık ve ara durum.

Çeşitli meseleleri müstakil olarak açıkladıktan sonra, şimdi, artık, bütün olarak tıbbın konusunun, elementler, hıltlar, mizaçlar, basit ve mürekkep organlar, hayatî güçler, özellikler, yani fiziksel, vital ve sinirsel olanlar ve işlevleri, sağlıkla ve hastalıkla ilgili vücut durumları ve ara durum, ve onların sebepleri, yiyecek ve içecekler, hava ve su, yaşanan ülke ve oturulan yer, boşaltım, vücutta tutma, fiziksel ve zihinsel faaliyetler, yaş, cinsiyet, vücudu etkileyen dış faktörler, sağlığın korunması, yiyecek ve içeceklerin ayarlanmasıyla çeşitli hastalıkların tedavisi, havanın seçilmesi, istirahat ve faaliyetin düzenlenmesi, ilaçların kullanımı ve ameliyat süreci ele alınabilir.

Bu konulardan bazıları vardır ki, doktor, onları var oldukları gibi, ve gerçek tabiatlarını da olduğu gibi kabul etmek zorundadır. Aynı zamanda, onun [hekimin], onları, tıbbın Fizik'ten kaynaklanmış temeli olarak kabul etmesi gerekir. Diğer taraftan, tıpta bazı konular vardır ki, onların mevcudiyeti mantık ve akıl yoluyla ispatlanabilir. Hekim, temellerini güvenilir olarak kabul etmelidir ve onların mevcudiyetinin delillerini sormaktan vazgeçmelidir. Yardımcı bilim dallarında böyle temeller daima deney ötesi olarak kabul edilir. Sadece temel bilimlerde, mantık ve akıl yoluyla onların tartışması yapılır ve bu tartışma Metafizik diye bilinen en yüksek felsefi alana girene kadar da devam eder. Eğer herhangi bir seçkin hekim, elementlerin, hıltların ve diğer Fizik'ten temelini almış olan şeylerin mevcudiyetini mantık ve akıl yoluyla ispat etmeğe çalışacak olursa, iki hata yapar: bunlardan biri, o, tıbbın içine, ona ait olmayan meseleleri sokmuş olur; ikinci olarak, o, tıbba bazı katkılar yaptığı kanaatındadır, fakat hiç de öyle değildir.

Herhangi bir delil olmaksızın esas olarak kabul edilen meseleler şunlardır: elementler ve onların sayıları, mizacın varlığı ve onun

çeşitleri, hıltlar, onların sayıları ve yeri; özellikler, onların sayıları ve yerleri; hayatî güçler, var olamayan ya da sebepsiz değişemeyen bir durumun ve böyle birçok durumların genel yasası.

Gözlem ve disseksiyon (inceleme) yoluyla kabul edilen konular organlar ve onların işlevleridir. Öğrenme ve de akıl yoluyla ispatlanmak zorunda olan meseleler, hastalıklar, onların özel sebepleri, arazları ve sağlığın korunması ve hastalığın kökünün kazınması yöntemleridir. Bunlardan, bazıları açık ve seçik değildir ve ancak, yere (miktara) ve zamana baş vurularak tanımlanmak ve akıl yürütme yoluyla açıklanmak zorundadır.

Eğer, Galen gibi bir hekim ilk grupta yer alan konuları mantık ve akıl yoluyla açıklamağa teşebbüs etseydi, onu, bir hekim olarak yapmayacaktı, fakat filozof olmak isteyen birisi olarak bu işe teşebbüs edecekti ve böylece Fizik (tabiat) meselelerin münakaşasını yapacaktı. Bu [durum], tıpkı hakim (filozof) olmaması gereken bir kişinin, bir fikrin sonucunun değeri hakkında, yüksek bilgisinden dolayı, hüküm vermeğe çalışmasına benzeyecekti. Aslında, gerek hekim olsun gerekse kendi haklarına sahip bir hakîm (filozof) olsun, böyle meseleleri mantık ve akıl yoluyla ispatlaması mümkün olmayacaktır, ve eğer bunu yapmağa teşebbüs ederse onun karşısına pekçok güçlük çıkacaktır.

İKİNCİ KISIM
UNSURLAR

Bu kısım bir bölümden meydana gelmiş olup, unsurlar hakkındadır.

Unsurlar, insan ve diğer canlıların cisimlerinin ilk (temel) öğeleridir. Onlar o kadar basit cevherlerdir ki alt bölümlere ayrılmaları mümkün olmaz. Onların birleşip, şekillenmeleriyle doğadaki çeşitli cinste şekiller ortaya çıkar. Hekim, Tabiatın bu unsurlarının sadece dört tane olduğunu kabul etmek zorundadır. Bunlardan ikisi ağır ve ikisi hafiftir. Hafif olanlar hava ve ateştir; toprak ve su ağırdır.

Toprak:

Toprak, doğal yer olarak diğer elementlerin merkezinde yer alan basit bir cevherdir. Bu durumda, o, doğasının özelliğine bağlı olarak dingin olur. Ancak, onu doğal yerinden ayırdıklarında, tekrar aslî yerine döner. Bundan dolayı, ona mutlak ağır derler. Doğal olarak toprak, so-

ğuk ve kurudur, çünkü doğal durumda ve dışarıdan herhangi bir müdahale yapılmadığında, bu kaliteler kolayca idrak edilebilir. Doğada, toprak, objenin sağlam, dingin ve dayanıklı olmasını sağlar.

Su:

Su, doğal halinde, yeri çevrelemiş olan basit bir cevherdir, ve sırasıyla hava ve diğer, doğal halde olan unsurlarla çevrelenmiştir. Bu onun nisbî ağırlığının açıklamasıdır. Doğal halinde, su soğuk ve nemlidir; dışarıdan herhangi bir müdahale olmadığında o, kesin bir soğukluk ve nemlilik gösterir. Suyun nemliliği, onun doğal halinde ve mizacında kolayca dağılabilen ve birçok şekilde biraraya gelip, birikebilen bir duruma sahip olduğunu, ancak bu şekilleri korumaya muktedir olmadığını ifade etmektedir. Böylece su, yaradılışta bileşiklerin şekillenmesinde ve kısımların kendi zıt karakterlerine uygun olarak kalıplanmasında ve yayılmasında gereklidir. Bunun sebebi, zorlukla yeni şekiller kabul edebilen ve aynı şekilde zorlukla, parçalarından ayrılabilen kuru bir cisimden farklı olarak, suyun kolayca farklı şekillerde parçalara ayrılabilir ve yine kolayca yenilerini kabul edebilir olmasıdır. Ancak, nemli bir şeyle birleşen bir kuru cismi insan kolayca yayabilir ve neminden dolayı, yeni şekiller verebilir, fakat nemli bir cisim, kuru bir cisimle karıştırılırsa, o kendi denge ve sürekliliğini korur. Böylece kuru bir cisim, nemli olmasından dolayı, dağılmaz ve şeklini kaybetmez ve nemli bir cisim de kuruluğundan dolayı akmaz.

Hava:

Hava, [doğal olarak] suyun üstünde ve ateşin altında yer alan bir cevherdir. Bu onun nisbî hafifliğini açıklamaktadır. Onun mizacı sıcak ve nemlidir. Yaradılışta, havanın gayesi, nüfuz edilebilirliğini, hafifliğini ve inceliğini maddeye vermek ve cisimlere yukarıya doğru yükselebilme kaabiliyetini sağlamaktır.

Ateş:

Ateş, doğal yeri, bütün diğerlerinin üstünde olan bir cevherdir. Böylece o, doğada, bütün dağılımlardan serbest olan evren bölgesinde yerleşmiştir. Ateşin mizacı sıcak ve kurudur. O, şeylerin çeşitli hallerinin yaratılması için şarttır, çünkü o, olgunlaşmayı, hafifliği ve nüfuz edilebilirliği sağlar.

Dört unsurdan en ağır ikisi organların şekillenmesi ve dinginliği için gerekliyken, hafif olan diğer ikisi, hayatî güçlerin hareket ve işlevleri ve de organların hareketlerine yardımcı olmak üzere gereklidir. Aslında hareket, özde şeylerin "özel" doğası tarafından belirlenmiştir.

ÜÇÜNCÜ KISIM
MİZAÇLAR

Bu kısım üç bölümden meydana gelmiş olup, mizaçlar hakkındadır.

Birinci Bölüm
Mizaçların Tanımı

Mizaç, unsurların zıt özelliklerinin karşılıklı etkileşmesinden ortaya çıkan bir keyfiyettir. Unsurlar, birbirleriyle sıkı temas edebilmek için çok dakik parçalara ayrılmıştır. Bu parçacıkların nitelikleri etkin olduklarında ve birbirleri üzerinde etkin olduklarında, orada, bütün unsurların parçacıklarına, aynı şekilde yayılıp, dağılmış olan yeni bir model ortaya çıkar Mademki, unsurların ilk kaliteleri dörttür, yani, sıcak, soğuk, kuru ve nemlidir, o halde, yeni düzenlenmiş ya da parçalanmış bir cismin mizacı bu niteliklerin bir ürünüdür.

Teorik olarak, mutlak mizaç iki cinstir:

a. Dengeli olan mizaç: mizacın zıt nitelikleri nicelik yönünden tam olarak eşit olduğunda ve denge bu niteliklerin mutlak ortalaması olduğunda [mizaç dengelidir].

b. Dengesiz mizaç: mizacın nitelikleri eşit olmadığında ve bir tarafa meylettiğinde, mizaç dengeli değildir. Eğer sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve yaşlıktan birisi baskınsa, basit bir dengesizlik ortaya çıkar. Eğer bu dört nitelikten herhangi ikisi baskın olursa, bileşik dengesizlik ortaya çıkar. Bir mizaç asla mutlak olarak dengeli ve dengesiz olamayacağı için, böyle bir sınıflama tıpta geçerli değildir. Doktorlar, bu anlamda mutlak bir dengenin herhangi bir şeyde mevcut olmadığını, Fizik bilimler vasıtasıyla kabul etmek durumundadırlar. Burada, sadece insan vücudunu ya da onun herhangi bir organını ele alalım. Tıbbî anlamda denge veya eşitlik, niteliklerin eşit olmasına ya da eşit dağılımına bağlı değildir, fakat onların eşit olabilmelerine bağlıdır, yani, unsurların nitelikleri ve nicelikleri öyle bir şekilde vücutta da-

ğılmalıdır ki, sonuçta elde edilen örnek vücut tipi ya da dengeli tip, bütün vücut ya da tek tek organlar olarak, insanda, mutedil olana en yakın olan olmalıdır. Ancak, insana ait mizaç, yukarıda söz konusu edilen mutlak mizaca çok yakındır.

Dengeli Mizaçlar:

Ne dengesi ya da tipi, o kadar ölçülü olmayan, ne de mutlak dengeye o kadar yakın olmayan insanda ve diğer canlılarda, normal şartlar altında mizacın sekiz çeşidi vardır; türün genel tipi, türün özel tipi, ırkın genel tipi, ırkın özel tipi, kişinin genel tipi, kişinin özel tipi, organın [diğer organlar karşısında] genel tipi, organın özel tipi. Bu çeşitler, insana göre şöyle belirlenebilirler:

Diğer yaratıklara göre insan türünün genel tipi: Bu mizaç, gerçekten çok geniş bir grubu içine alır; yaygındır. Ancak, onun sınırları, o kadar iyi belirlenmiştir ki, herhangi bir fazlalık veya bozukluk onu, insan mizacından çıkaracaktır.

İnsan cinsinin özel tipi, yukarıda zikredilen geniş ve yaygın insan tipi arasında ortada bir konumdadır; en dengeli ırkın kişisinde bulunur ve aynı zamanda, o [kişi] gelişme ve olgunluğun zirvesindedir. Böyle bir mizaç, elbetteki, bu kısımda daha önce tanımlanan mutlak olarak dengeli olan mizaçla aynı değildir; çünkü öyle bir mizacı yaşayan bir varlıkta bulmak hemen hemen mümkün değildir, ve hatta ona yaklaşanı dahi bulmak zor olacaktır. Bu, böyle bir mizacın özenli bir oranlılık göstermediği anlamına gelmez. Bu, insanoğlunda, kalp gibi sıcak organlarda, beyin gibi soğuk organlarda, karaciğer gibi nemli organlarda ve kemikler gibi kuru organlarda eşit bir oranın varlığını göstermektedir, ki bu da onların mizacının dengesini mutlak ölçüye çok yaklaştırmaktadır. İnsan vücudundaki böyle bir denge burada da betimlendiği gibi, sadece deride görülebilir. Ne hayatî organlar, ne de hayatî güçler, mutlak dengeye yakın varlıklar olarak kabul edilmezler. Diğer taraftan, insan mizacı, daha çok sıcak ve nemlidir, çünkü bütün hayatın kaynağı, kalp ve hayatî güçler çok sıcaktır ve had derecede böyle olmaya meyillidirler. Aynı şekilde, sıcaklık insan hayatı için ve nem, gelişme ve büyüme için esastır. Sıcaklık, nem vasıtasıyla elde edilir ve burada betimlenen üç organdan sadece beyin soğuktur. Ancak, onun soğukluğu, kalp ve karaciğerden gelen ısının karşı

hareketini tam olarak karşılamağa yeterli değildir. Bu üç [organdan] sadece kalp, kuruluk özelliği gösteren bir hayatî organdır. Ancak, kalbin kuruluğu, karaciğer ve beynin nemini dengelemeye yeterli değildir. Eğer kalp kuru ve sıcak ise bu sadece diğer organlara nisbeten böyledir.

Bir ırkın genel tipi, türün genel tipinden daha dardır; ancak yine de bir hayli geniştir. O, mahallî iklimi ve ülkenin coğrafi durumuyla ilgilidir. Örneğin, Hintliler ve Slavların, onları sağlıklı tutacak kendi özel millî mizaç tipleri vardır. Başka bir ifade ile, farklı gruplar ve farklı insan ırklarının, insan mizacının sınırları içinde, bizzat kendi özel mizaçları vardır ve buna göre, ülke sakinlerinin kendilerine ait mizaçları vardır. Irksal mizaçların biri diğerinden farklıdır, öyle ki eğer bir Hintli Slav mizacına girse, o Hintli hastalanır, ya da bir Slav Hintli mizacına girecek olursa, o Slav helâk olur. Kısacası, farklı ülkelerin insanlarının, insan tipinin sınırları içinde ve mahallî iklimle uyumlu olmak kaydıyla, kendi karakteristik mizaç tipi vardır.

Bir ülkenin en dengeli insanının özel tipi (mizacı), yukarıda açıklanan sınırlar arasında bulunan vasatî bir mizaçtır ve bir ırkın her türlü mizacının en dengelisidir.

Bir kişinin genel tipi (mizacı), ilk ve üçüncü tiplerden çok daha dar sınırlar içinde kalmaktadır. O, canlı, yaşayan ve sağlıklı olan bir tek kişiye aittir. Bu tipin sınırları, ırksal sınırlar içindedir. O, bir tek kişiye ait olup, başka bir kimse ile de muhtemelen, paylaşılmaz.

Bir kişinin özel tipi (mizacı), onun özel şartlar altında, en olağan mizacıdır ve beşinci tipin sınırları arasında, ortada bulunur.

Belli bir organın genel tipi, diğer organlarınkine zıt olarak, bir organı diğerinden farklı kılan şeydir. Böylece, normal olarak, kemikler daha kuru ve beyin daha nemli; kalp daha sıcak ve sinir dokusu daha soğuktur. Bunun gibi tipler (mizaçlar), kendi gruplarının sınırlarını belirlerler, fakat bu sınırlar yukarıda söz konusu edilen sınırların kapsamından daha dardır.

Bir organın özel tipi, yedinci tipin sınırları içinde, nisbeten, orta kısmında bulunur ve özel şartlar altında, o organa en uygun mizaçtır.

İnsan, bütün canlılar arasında, mutlak dengeye en yakın olandır; ve çeşitli ırksal tiplerden, Ekvator Bölgesinde yaşayanlar mutlak denge-

ye en yakın olanlardır, çünkü, denizler ve dağlar gibi onun mizacını kötü etkileyecek öğeler bulunmayıp, o kendi doğasına uygun mizaca sahip olur. Yaygın bir görüş olan, Ekvatoral Bölgeye Güneş'in yakınlığı dolayısıyla mizacın dengesiz olacağı görüşü doğru değildir. Güneş'ten baş üstüne dikey olarak gelen ışınlar, atmosferde ne o kadar rahatsız edicidir, ne de bizim bulunduğumuz yerlerde ya da Ekvatora nisbeten daha uzak olup, Güneş ışınlarını o kadar dikey olarak almayan yerlerde olduğundan daha fazla dengesizlik meydana getirir. Böyle olmasının sebebi, diğer yerlerde yaşayanlara nisbetle, Ekvator Bölgesinde yaşayanların, diğer şartlarının daha iyi olması, daha dengeli olması ve rüzgarların orada nisbeten daha az değişken olmasıdır. Gerçekte, onlar, [orada yaşayanlar], daima dengeli bir mizaca sahiptirler. Bu konuda bir risale de yazdım.

Ekvatoral Bölgenin sakinlerinden sonra, dördüncü bölgenin sakinleri gelir. Onlar, ne ikinci ve üçüncü bölgenin insanları gibi uzun zaman muazzam Güneş ısısına maruz kalırlar, ne de beşinci bölgenin uzak kısımlarıyla, bunların ötesinde olduğundan dolayı, kışın uzun zaman Güneş'ten uzak kalan bölgenin insanları gibi olgunlaşmadan kalırlar.

Birey olarak insana bakarsak, mutlak dengeye en yakın olan, dünyanın en dengeli kısmında, en iyi dengeye sahip ırkın en dengeli kişisidir.

Hayatî organların mizacının hiçbir yerde mutlak dengeye yakın olmadığına zaten işaret edilmişti. Gerçekten, mutlağa en yakın olan ettir, ve muhtemelen, ondan da daha yakın olan deridir. Derinin mutlak olarak dengeli olduğu söylenir, çünkü o, buz ve kaynar suyla eşit miktarda karıştırılmak suretiyle hazırlanmış olan suyun sıcaklığından etkilenmez. Bu yolla, derideki sinir dokusunun soğukluğu, kan damarları ve onların içindeki hayatî gücün ısısıyla karşı dengeyi sağlar. En kuru unsur toprakla en nemli unsur su ile eşit miktarda karıştıklarında, deri kuruluk ve nemliliği değerlendirmeyi beceremez, başarısız olur, çünkü, maddî objeler, birbirlerini kendi zıtlıkları yoluyla etkilerler; aynı nitelikte olanlar birbirlerini etkilemezler.

Vücudun bütün kısımlarınınkine nisbetle el derisi en dengeli olandır. El derisinde, en dengeli olan avuçiçi derisidir. Sonra, sırasıyla

parmakların derisi ve onlardan da işaret parmağının derisi ve nihayet onlardan en dengeli olan işaret parmağının uç kemiğinin derisidir. Bundan dolayıdır ki, işaret parmağının ve diğer parmakların uçları duyu idraki için en iyi organlardır.

İlaçlar ve Mizaç:

Bir ilacın had derecede dengeli olduğuna işaret edildiğinde, bundan, o ilacın mutlak olarak dengeli olduğu söylenmek istenmediği, çünkü bunun mümkün olmadığı da hatırlanmalıdır. Bu, onun insan [vücudunun] dengesiyle ilgili olduğu anlamına gelmez. Eğer böyle olsaydı, temelde, o, vücudun bir kısmı olurdu. Bu, sadece, böyle bir ilacın, vücudun doğal ısısıyla harekete geçtikten sonra, vücudun normal durumunda değişiklik meydana getireceği anlamına gelmektedir ve onun ecza olarak etkisi normal insan mizacının sınırları içinde kendini gösterir. Diğer bir deyişle, böyle bir ilaç normal bir insana verildiğinde, [onun vücudunda] dikkate değer herhangi bir değişiklik ya da dengesizlik meydana getirmez.

Bir ilacın sıcak ya da soğuk olduğu söylendiğinde, burada, ne o ilacın temelde çok sıcak ya da çok soğuk olduğu, ne de insan vücudundan daha soğuk ya da sıcak olduğu kastedilmemektedir; aksi takdirde, söz konusu edilen istenmeyen bir sonuç ortaya çıkacaktır; ancak burada hazırlanan bir ilacın, kesin olarak, insan vücuduyla aynı mizaçta olması gerektiği belirtilmektedir. Burada, tam anlamıyla söylenmek istenen şey, böyle bir ilacın, vücutta, esas olarak mevcut olandan çok büyük bir sıcaklık ya da soğukluk meydana getireceğidir. Bundan dolayıdır ki, belki insan için soğuk olan bir ilaç, akrep için sıcak olabilir, ya da bir ilaç insan için sıcak, fakat yılan için soğuk olabilir. Aslında bu, bir ilacın bir kişiye, diğerine nisbetle neden daha az sıcak geldiğini de açıklamaktadır. Bu hekimlerin istenen sonucu verememiş bir ilacı, niçin bir başkasıyla değiştirmek ihtiyacını duyduklarını da ortaya koyar.

Dengesiz Mizaçlar:

Dengeli mizacı tam olarak açıkladıktan sonra, çeşitli dengesiz mizaçların bir açıklaması verilecektir. Bir ırka, bir gruba, bir kişiye ya da bir organa ait olsunlar, bütün dengesiz mizaçlar sekiz grupta toplanır.

Bunlardan tek bir niteliğin fazlalığından meydana gelmiş olanlara "basit", ve iki niteliğin fazlalığından meydana gelenlere ise "bileşik" dengesizlikler denir.

Basit Dengesiz Mizaçlar:

Mizacın basit bir dengesizliğinde, hâkimiyet, kuruluk ya da nemlilik değil, sıcaklık ve soğukluk gibi etken (aktif) niteliklerdedir; ya da pasif (edilgen) niteliklerden, karşılık tepki olarak ortaya çıkar; burada, sıcaklık ve soğukluk değil, kuruluk ve yaşlık söz konusudur. Böylece, dört basit dengesizlik, sıcaklık, soğukluk, kuruluk veya yaşlıkla ilgilidir. Basit dengesizlikler, kısa zamanda bileşik dengesizliğe dönüştüklerinden, uzun süre devam etmezler, yani, fazla sıcaklık yönünden dengesizlik, birden kuruluğa yol açar; soğukluk yönünden bir değişme nemi artırır. Kuruluk, şüphe yok ki, vücuttaki soğukluğu artırır; ancak, nem onu daha çok artırır, ve onu daha çok soğuk hale getirir. Bununla birlikte, eğer, nem artışı makulse ve dengeli ise, soğuğun ortaya çıkışı gecikir. Bundan dolayıdır ki, vücudun özel dengesini ve genel sağlığını temin edebilmek için genel olarak, sıcaklığın, soğukluktan daha uygun olduğu görülecektir.

Bileşik Dengesiz Mizaçlar:

Yukarıda ifade edildiği gibi, bileşik dengesiz mizaçlar iki niteliğin hakimiyetinden meydana gelir: bunlar sıcak ve nemli; sıcak ve kuru; soğuk ve nemli; soğuk ve kuru. Sıcak ve soğuk ya da kuru ve yaş birbiriyle birleşip birlikte bulunmazlar.

Yukarıda söz konusu edilen, [dört basit dengesiz ve dört bileşik dengesiz mizaç olmak üzere], sekiz dengesiz mizaç, iki çeşittir: bunlardan bir kısmı öldürücü maddeler içermezler; onlar kendiliğinden yükselirler ve vücuda giren öldürücü herhangi bir hılttan kaynaklanmazlar; örneğin, veremli (dıkk) hastalarda, hararet olması ve kara maruz kalmış insanın üşümesi gibi. Diğerinde ise, öldürücü maddeler içerir; bunun anlamı, mizaç vücuda giren öldürücü maddelerden dolayı dengesini kaybetmiştir; üşüme meydana getiren yapışkan balgam gibi ya da ateş yapan pırasa yeşili veya pas rengi yeşillikte safra fazlalığı olmasının ateş hasıl etmesi gibi. Bu onaltı çeşitin örnekleri dört ve beşinci kitapta verilecektir.

Öldürücü madde ile birleşmiş olan mizaç dengesizliği, iki şekilde olur:

1. Organın maddesi ve çevresi o madde ile doludur;

2. Organların boşlukları veya ifrazat kanalları o madde ile doludur. Bu sonuncusunda, toplanmış olan madde, şiş meydana getirebilir veya getirmeyebilir.

Böylece mizaç tipleriyle ilgili açıklamalarımız tamamlandı ve eğer herhangi bir şey, yeteri derecede açık değilse, Tabiî Bilimlerden (Fizik) alınmış olarak kabul edilebilir.

İkinci Bölüm
Organların Mizaçları

Yüce Yaratan, her hayvana ve onun her bir organına en uygun ve onun doğasıyla, işleviyle ve şartlarıyla en uyumlu mizacı bahsetmiştir. Bununla birlikte, bu hakikatin değerlendirilmesi, hekimlerin değil, filozofların konusu olduğundan, biz insanın, kendisine en uygun mizaç ve çeşitli fonksiyonlarına ve vücudunun reaksiyonlarına en uygun özelliklerle donatıldığını kabul edebiliriz.

Sıcak Organlar:

Hayatî güç olan kalp, hayatî faaliyetin merkezi ve vücutta en sıcak şeylerdir. Ondan sonra, karaciğerdeki kandır; kalple temasından dolayı o, karaciğerden daha sıcaktır. Ondan sonra, katılmış kandan bir kütle olan karaciğer gelir, ve ondan sonra, soğuk sinir dokusunun mevcudiyeti dolayısıyla karaciğerden daha serin olan ettir. Bundan sonra, soğuk ligamentlerden dolayı kaslardır. Tendonlar et kadar sıcak değildir. Sonra, hatta daha da az sıcak olan parçalanmış kan artıklarından fevkalade fazla ihtiva eden dalaktır. Böbrekler en az sıcaklık gösterirler, çünkü, pek az kan içerirler. Göğüsler, testiküller ve arter duvarları, sinirsel kökenli olmalarına rağmen sıcak kan ve diğer hayatî sıvılar ihtiva edenler kadar sıcaktırlar. Sırasıyla, daha sonra içinde kan artıkları olduğundan biraz sıcak olan venler gelir ve nihayet, fevkalade dengeli olan avuç içi derisi gelir.

Soğuk Organlar:

Vücutta en soğuk şey balgamdır: daha sonra, soğukluk sırasıyla saç, kemikler, kıkırdaklar, ligamentler, tendonlar, seröz membranlar, sinirler, omurilik, beyin, katı ve sıvı yağlar ve nihayet deridir.

Nemli Organlar:
[Vücutta] balgam en nemlidir, sırasıyla daha sonra kandır; katı ve sıvı yağlardır, beyindir, omuriliktir, göğüslerdir, testislerdir, akciğerlerdir, karaciğerdir, dalaktır, kaslar ve deridir. Bu sıra, Galen tarafından belirlenmiştir. Ancak, akciğerlerin, bu listede verildiği şekilde, yapı ve mizaç olarak o kadar çok nemli olmadığını belirtmek gerekir. Bir organın ilk mizacı (keyfiyeti) onun besinine benzerken, ikinci mizacı, onun dokusunun dışarıya attığı fazlalıklara benzer. Biz, akciğerlerin, bir hayli miktarda safra ile karışmış sıcak kanla beslendiğini belirliyoruz ve bu açıklamayı Galen daha önceki açıklamalarında da vermiştir. Eğer akciğerler, onlara aşağıdan gelen buğulardan dolayı nemli olsaydı, nezle ifrazatları, yukarıdan onların üzerine damlardı. Bundan dolayı karaciğerler, bizatihi nemlilik söz konusu olduğunda, akciğerlerden daha nemlidir, ancak bu sırada, akciğerler, nemlerini dışarıya attıkları için daha nemli gibi görünürler. Bununla birlikte, akciğerler bu dışarı attıkları nem ifrazatı dolayısıyla, sürekli nemlidir; onlar, sonuçta yapı olarak da nemli hale gelirler. Aynı durum balgam ve kan için de söz konusudur. Kandaki nem organların bizzat yapılarıyla bütünleşen bir tip verirken, balgamdaki nem ancak organları nemlendiren bir çeşittendir. Her ne kadar, normal olarak sıvı balgam, kandakinden çok daha fazla nem içerse de, onun bir kısmı, kan halinde olgunlaşırken kaybolur.

Kuru Organlar:
Dokuların en kurusu, kıldır. O, nemin buharlaşmasıyla katılaşmasından ortaya çıkan isli buğulardan meydana gelmiştir. Kuruluk sırasına göre, ondan sonra, en sert organlar olan, kemiklerdir; onlar, aslında, kıla nisbetle biraz daha nemlidirler, çünkü, onlar kandan meydana gelmiştir, ve onlara yapışık olan kaslardan sürekli olarak nem çekerler. Bundan dolayıdır ki, onlar birçok hayvanın besin maddesini oluştururken, kılın sadece yarasalar tarafından kullanıldığı kaydedilir. Kurulukta, azalma sırasına göre, daha sonraki organlar, kıkırdaklar, ligamentler, tendonlar, membranlar, arterler, venler, hareket sinirleri, kalp, duyu sinirleri ve deridir. Normal dengeye zıt olarak hareket sinirlerinin mizacı daha soğuk ve kurudur, halbuki duyu sinirlerinin

mizacı daha soğuk, fakat daha kurudur. Muhtemelen duyu sinirleri, kurulukta genel mizaca yakındır, fakat, soğukluktan da çok uzak değildir. Bunlardan sonraki organ ise deridir.

Üçüncü Bölüm
Yaş ve Cinsiyetin Mizacı

Yaş ve Mizaç:

Hayat dört devreye ayrılır: 1. yaklaşık otuz yaşa kadar olan gelişme devri; 2. yaklaşık otuzbeşlerden kırka kadar devam eden olgunluk devri; 3. yaklaşık altmış yaşlarına kadar uzanan orta yaşlılık devri; 4. hayat merkezlerinin tedricen zayıflamaya başladığı ölüme kadarki yaşlılık devri.

Gelişme devri de beş safhaya ayrılır: a. Bacakların ayakta durabilecek ve yürüyebilecek kadar henüz güçlü olmadığı bebeklik dönemidir, b. Sübyanlık döneminde, çocuk ayakta durabilir, fakat bacakları yeterince sağlam değildir; ve ikinci dişeme vardır. c. Adult çağı, kol ve bacakların sağlamlaşıp güçlenmesiyle ve ikinci defa diş çıkarmanın tamamlanmasıyla başlar ve gece çıkarımının (rüyalanma) görülmesine kadar devam eder. d. Buluğ çağı, sakal ve bıyığın görünmesine kadar devam eder. e. Gençlik dönemi büyüme tamamlanana kadar devam eder.

Çocukluğun gençliğe yerini terkettiği yetişkin dönem, sıcaklık bakımından dengelidir, ancak nem fazlası içerir. Bu çağdaki çocuğa ve olgunluk çağında ferde, sıcaklık yönünden bakılınca, eski doktorların farklı farklı görüşler ileri sürmüş oldukları belirlenir.

Bazı otoritelere göre, çocuklar, daha süratle geliştiklerinden ve daha büyük bir iştiha gösterdiklerinden dolayı, vücut ısıları daha fazladır. Aslında, onların doğal sıcaklıkları, köken olarak semenden gelir; çünkü onların semenleri, olgunlarınkinden daha güçlü ve tazedir. Bununla birlikte diğerleri o sıcaklığın olgunlukla daha güçlü olduğunu düşünürler, çünkü, [onlara göre], o sırada vücutta daha fazla kan vardır ve aynı zamanda, daha kalın bir kıvam (yoğunluk) vardır. Bu dönemde, epistaxisin şiddetinden ve daha fazla miktarda olmasından da bu anlaşılır. Ancak, olgun insan, daha çok safravîliğe meylederken, genellikle çocuklar, daha çok flegmatiktir. Aynı zamanda, olgun

insanlar, daha güçlü hareket ederler; böylece daha fazla ısıyı simgeleyen daha güçlü bir sindirime sahiptirler. Şüphesiz, iştiha, sıcaklığa dayanmaz; soğukluğa dayanır. Hatta, "Köpek iştihası" diye adlandırılan, genellikle soğuğun sonucudur. Olgun insanın daha güçlü iştihası vardır, çocuklardakine benzer, yiyeceklerden doğan bulantı ve kusma, hazımsızlık ve isteksizlikten (revulsion) anlaşılır. Onlar, çocuklarda görülen soğuk ve nemli hastalıklardan çok, sıcak hastalıklara tutulurlar ve safravî kusmalar gösterirler. Çocuklar, kusma sırasında bir hayli balgam çıkarırlar. Çocuklarda gözlenen hızlı gelişme, büyük bir sıcaklığın değil, nemin sonucudur. Onların aşırı iştihası, daha az ısıya sahip olduklarını gösterir. Gerçekten, bunlar, iki okul tarafından verilen delillerdir. Bununla birlikte, Galen'in bu iki okula da karşı çıkması ilginçtir. Ona göre, sıcaklık ve nem hem çocukta hem de gelişkinde nitelik olarak, aynıdır; ikincisi, niteliksel olmaktan çok nicelikseldir.

Galen'e göre eğer biz, suyun nisbeten daha çok olduğu ve kuru maddelerin daha az miktarda bulunduğu geniş bir kaynakta ısının etkisini gözlersek, bunu daha iyi anlarız. Su, daha çok ısı emer, fakat sıcaklığın şiddeti, nisbeten daha az ısıyı tutan taşınki kadar değildir. Çocuklardaki sıcaklıkla olgun insandaki sıcaklık arasında düzen aynı imiş gibi görünür. Çocuklar ısıyı, kendilerinde çok miktarda bulunan semenden sağlarlar. Bu sıcaklık, gelişim süreci boyunca ve olgunlukta da devam eder. Daha sonra, o, koruyucu nemin niteliğinde ve niceliğindeki düşüş dolayısıyla, azalmağa başlar; öyle ki, ihtiyarlamaya başlandığında, başlangıçtakinden bir hayli daha azalmış durumdadır. Bununla ilgili olarak, olgunlukta azalan nemin, her ne kadar gelişme ve inkişaf etmek için yetersizse de, yine de ısıyı yeterince koruduğunu burada hatırlamak gerekir. Çocukluk döneminin iki ihtiyacını da karşılamaya yetecek kadar nem her zaman vardır. Olgunluğun geçiş dönemi sırasında, o yeterince ısı temin edebilir. Sonuçta her ikisi için de yeterli olmaz. Şüphesiz, gelişme için yeterli olan nem miktarının sıcaklığın korunması için yeterli olmadığına inanmak güçtür. Aynı şekilde, ihtiyarlıkta, nem bizzat kendisine bile yeterli olmazken, buna ilave olarak, gelişme için gerekli olan nemi sağlaması hemen hiç mümkün değildir.

Bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi, olgun insanda, nemin ısı temin etmek için yeterli, fakat gelişme ve büyüme için yeterli olmadığı açıktır.

Bazılarının söylediği gibi, çocukların gelişiminin sadece neme bağlı olduğunu söylemek doğru değildir. Nem gelişmek için malzeme teşkil eder ve şüphesiz ki madde yeterli sebep olmaksızın değişemez ve gelişemez. Bu durumda, yeterli sebep, Allah'ın istediğine uygun olarak, bizzat doğanın kendisidir. Allah, iç doğal sıcaklık yoluyla işini yapar. Çocukların çok fazla iştihalı olmasının onların soğuk mizaçlı olmalarının sonucu olduğunu söylemek de doğru değildir. Eğer böyle olsaydı, onlar yiyeceği gerektiği gibi sindirip, onları hazmedemezlerdi ve uygun beslenme olmaksızın, uygun gelişme ve bünyenin gerektiğinde tamir edilebilmesi mümkün olmazdı. Eğer çocuklar, hazımsızlıktan sık sık şikayet ediyorsa, bu gereğinden fazla yemek yemekten, düzensiz yemek yemekten, hazmedilemeyen şeyler yemekten ve çok fazla "nemli" besin maddesi yemek ve de düzensiz fiziksel hareket yapmaktan ileri gelir. Bu onların kurtulmaları gereken fazla miktardaki gereksiz malzemeyi nasıl biriktirdiklerini göstermektedir ve yeterli gücün eksikliği, hızlı ve sık sık, fakat derin olmayan solunuma yol açar. Çocuğun ve olgun kişilerin mizacı hakkındaki bu gözlemler aslında, Galen'den alınmıştır ve genel olarak mizaçlarla ilgili olduğu için buraya dahil edilmiştir.

Sıcaklık, orta yaşlılıkta azalmaya başlar. Bunun sebebi, ısının temel maddesi olan nem üzerinde dışarıdaki havanın dağıtan etkisidir. Doğal sıcaklık [hayatî metabolik faaliyet] tedricen nemi dağıtır ve vücudun çeşitli kısımlarının salgıları, normal fiziksel ve psikolojik faaliyetleri sabitleştirerek kurutur ve nem çekilir. Doğa bilimlerinde (Fizik), vücudun özelliklerinin ebediyyen sürüp, gitmeyeceği ispatlanmıştır; böylece, bu sistem tedricen dağıtıcı birçok faktörlerle başa çıkmakta başarılı olamaz ve sonuçta, besin sağlayan fiziksel faktörler de başarılı olamaz. Hatta, bu özellikler ebedî olsaydı ve eskime ve yırtılmadan ortaya çıkan günlük bünye yıkımı ve eksilmelerin yeri doldurulabilse bile, yaşa bağlı olan doğal çözülmenin yeterince yeri doldurulamayacaktı. Her iki faktör, vücudun orijinal mükemmelli-

ğini tedricen kaybedişinde yardımcı olarak, işlevini yaptığında, niçin sonuçta maddenin [neminin] azalması gerektiği ve bununla birlikte [sıcağın veya faaliyetin] de tükendiği kolayca anlaşılır ve bütün bunlara ilave olarak, [bu yaşta] sindirim işlevinin bozulmasının artışından, devamlı olarak anormal nem alınmasının ilave bir faktör olarak etkin olması sebebiyle, aynı sonuçlar, ortaya çıkacaktır. Anormal nem ısının yok edilmesinde iki yoldan etkin olur. İlkin, nemin bizzat kendisi doğal sıcaklığı nemlendirir ve ikinci olarak, soğuğun bir balgam olarak, niteliği sıcağınkine zıttır. Bu sistem, ilk mizacına, yapısına ve nemi koruyacak sistemin kabiliyetine göre, zamanın belirlenerek, bunları izleyen fizyolojik ölümün nasıl ortaya çıktığını gösterir. Bu durumlarda ölüm, fizyolojik bir sonuçtur.

Kazadan ya da hastalıktan dolayı olan ölümler, aslında, özde farklıdır, ancak fizyolojik (doğal) ya da patolojik sebeplerle olsun, sonuçta Allah'ın tayiniyle olur.

Bu durum, yaşlı ve orta yaşlı insanların daha soğuk olduğu halde, gerek çocukların gerekse olgun kişilerin nisbeten biraz daha sıcak olduğu şeklinde özetlenebilir. Çocuklar, büyümenin gereklerini yerinc getirmek için mutedil bir nem fazlalığına sahiptir. Bu [görüş], çocukların kemik ve sinir dokularının daha yumuşak olmasının gözlenmesiyle desteklenir. Aynı sonuç, onun gelişmiş olduğu semenden, kandan ve hayatî buğular neviden güçlerin artık mevcut olmadığı olgusundan da elde edilebilir. Ortayaşlı ve yaşlı insanlar sadece soğuk değil, fakat aynı zamanda kurudurlar. Bu durum, onların kemiklerinin sertliğinden ve derilerinin kuruluğundan gözlenebilir ve onların aslen kan, semen ve buğusal hayatî güçlerden (ruhlar) kaynaklanan gelişmelerinden beri uzun zaman geçmesinin sonucu olarak da ortaya çıkmış olabilir. Çocukların da, olgun kişilerin de, hareketleri aynı yayılıma sahiptir. Ancak, daha öncekilerin daha sonrakilerden daha fazla su ve havası vardır. Ortayaşlı ve yaşlı [insan], çocuklara ve olgun insanlara nisbetle mizaçlarında daha çok toprak ihtiva ederler, fakat olgun kişiler, çocuklara göre daha dengelidirler. Bununla birlikte, olgun insanlar çocuklardan daha kurudur ve yaşlı ve ortayaşlı insanlardan daha sıcaktırlar. Diğer taraftan, yaşlı insan, olgun ve ortayaşlı insanlardan temel organlarının mizacı bakımından daha kurudur.

Ancak, onlar dokularını yavaş yavaş ve yüzeysel olarak nemli kılan anormal nem içerdikleri için, daha nemlidirler.

Cinsiyet ve Mizaç:

Gözlemler, kadınların erkeklerden daha soğuk olduğunu, çünkü onların daha ufak yapıya sahip olduğunu göstermiştir. Onlar, daha nemlidir, çünkü, onların daha soğuk oluşu, salgıların fazla teşekkül etmesine sebep olur; onlar fazla faal değildirler ve dokuları gevşek ve yumuşaktır. Erkeklerin de, kas dokularında gevşeklik vardır, ancak bu, onlar içinden geçen sinirler ve damarlardan dolayı böyledir; aksi takdirde, sert olurdu.

Yaşanan Yer ve Mizaç:

Kuzey ülkelerinde yaşayan insanlar daha nemlidir, çünkü onların meşguliyeti su ile münasebetleridir. Bununla birlikte, eğer, zıddı bir çevrede yaşıyor olsalardı, onlar da kuru mizaçlı olacaklardı.

Çeşitli mizaçların özellikleri genel ve özel sağlık ve hastalık özellikleriyle ilgili kısımda ele alınıp, açıklanacaktır.

DÖRDÜNCÜ KISIM
HILTLAR

Birinci Bölüm
Hıltların Doğası ve Çeşitleri

Hılt, besinlerin sindiriminin esas ürününü teşkil eden bir sıvı cevherdir. Hıltların, normal ve anormal olmak üzere iki tipi vardır. Basit ya da diğer benzer hıltlarla birleşik olmak üzere, hıltlar, emilmeğe müsaittirler ve dokuların tam olarak şekillenmelerini sağlarlar. O (hılt), eskiyen ya da yırtılan vücut kısımlarını tamir için gerekli maddedir. Özel sindirilme ya da değiştirilme işleminin eksikliğinden ortaya çıkan anormal hılt, emilmeğe müsait değildir ve bundan dolayı, vücut tarafından dışarıya atılırlar.

Vücudun iki tip sıvısı vardır: birinci derece sıvılar ve ikinci derece sıvılar.

Birinci derece sıvılar, burada ele aldığımız dört hılttır.

İkinci derece sıvılar, ya temel sıvılardır ya da fazlalıklardır. Temel sıvılar, uygun değişimlerden sonra, dokulara girmiş olan, ancak ilk

esas dokuların yapılarını şekillendirip, tamamlamamış olanlardır. Bu sıvılar da dört tiptir: 1. Dokuların kıl gibi ince damarları içinde dolanan sıvı. 2. Şebnem gibi, damla damla dokuların içine damlayan, dokuların üzerinde bulunan sıvı. Bu sıvı gerektiği zamanda besin olarak kullanılabilecek niteliktedir. O, aynı zamanda, fazla çalışarak, kuruyan organları nemlendirir. 3. Dokular arasındaki sıvı onun nihaî şekillenmesinde, besin olarak görev yapar ve aslında doğa ve nitelik olarak, dokulara benzer, ancak, onların sabit yapısını henüz kazanmamıştır. 4. Bunlar, gelişimin başlangıcından itibaren dokuların bir kısmını teşkil eden sıvılardır; ilk dokuların çeşitli yapılarının şekillenip, bütünleşmesini üstlenmişlerdir. O, kökenini hıltlardan almış olan seminal sıvıdan çıkmıştır.

İlk Sıvılar

İlk sıvılar, normal olsun, anormal olsun, dört çeşittir: kan, balgam, kara safra ve sarı safra.

Kan:

Dört çeşit hıltın hepsinin en iyisidir. O, mizaçta sıcak ve nemlidir ve normal veya anormaldir.

Normal kan, kırmızı renkte, tatlı ve kokusuzdur.

Anormal kan, iki çeşittir: 1. Soğuk ya da sıcak olmasından dolayı mizaçta değişiklik meydana gelmesinden anormal hale gelen kan. 2. Dışarıdan alınan ya da kanın içinde meydana gelmiş hıltlarla karışmak suretiylc anormal hale dönüşmüş olan kan. Böylece, örneğin, kanın bir kısmı bozulduğunda, onun daha hafif kısmı sarı safraya, daha ağır kısmı kara safraya dönüşmektedir. Karışım yoluyla anormal hale dönüşmüş olan kan, balgam, sarı safra ya da suyun fazlalığından oluşan karışmış maddenin doğasına göre çeşitlilik gösterir. Kan, kalın ya da ince, koyu ya da açık renge dönüşür ve kokusu ona karışan maddenin tipine bağlı olarak değişir. Ayrıca o, tuzlu, ekşi ya da keskin bir lezzet kazanabilir.

Balgam:

Balgamın mizacı soğuk ve nemlidir ve o da normal ve anormal olabilir.

Normal balgam, tatlı bir çeşit balgamdır. O, gerçekten, kısmen olgun bir form kazandığında kana dönüşebilir. O, vücuttan biraz

daha soğuktur, ancak, sarı safra ve kandan çok daha soğuktur. Aslında lezzetsiz olmasına rağmen kanla karışarak biraz tatlılaşmış olan tatlı balgamın anormal bir tipi de vardır; sık sık bronşit ve nezle salgılarında olduğu gibi. Galen'e göre, normal tatlı balgam içeren hiç bir yer yoktur; iki keskin lezzetteki hılt, yani sarı ve siyah safra gibi. Bunun sebebi, onun bir hayli kana benzemesidir ve vücudun hemen her organı için gerekmesidir. Böylece, o (balgam) daima kanın içinde taşınır.

Balgamın kanın içinde taşınmasının iki sebebi vardır; bunlardan biri gereklilik, diğeri ise faydadır. Onun iki gerekliliği vardır: 1. O, acil durumlarda kolayca temin edilebilecek şekilde dokularla yakın temasta kalmak zorundadır; açlık esnasında, geçici olarak mide ve karaciğerden besin sağlanmakta başarılı olunamadığında görüldüğü gibi. Doğal sıcaklığın yardımıyla, dokular, organlar vasıtasıyla kullanmak üzere, balgamı sindirip, olgunlaştırırlar. Doğal sıcaklık balgamı kana dönüştürürken, dışarıdan gelen ısı onu bozar, kokuşturur ve onun doğal sıcaklık tarafından kana dönüştürülmesi mümkün olmaz. 2. Kandaki balgamın mevcudiyeti de başka bir sebepten dolayı gereklidir. Beyin gibi, balgam nevinden organlar, kandaki kolayca emilebilmeyi müsait madde halindeki normal balgamın uygun bir nisbetine gereksinim duyarlar.

Yukarıda ifade edildiği gibi, balgam da yararlıdır. O, sürtünme ve hareketin oluşturduğu sıcaklıktan ortaya çıkan kuruluğa maruz kalmış eklemleri ve organları nemlendirir.

Anormal balgamın muhtelif çeşitleri vardır: 1. Sümüksü balgam: aşikar bir şekilde anormal bir israrlılığı vardır. 2. Olgunlaşmamış balgam: görünüşte, normal bir israrlılığı vardır. 3. Sulu balgam: anormal derecede ince ve akıcıdır. 4. Yoğunluğu fazla olan balgam: bunun rengi beyazdır. Bu balgamın kalın olan kısmı hareketsiz olarak eklemler ve geçitlerde katılıp kalırken, nisbeten daha ince olan kısmı yayılır. Bu cins diğer bütün cinslerden daha kalındır. 5. Tuzlu balgam: o, bütün diğerlerinden daha sıcak ve kurudur. Eğer makul bir miktar yanmış, kuru ve acı lezzette toprak nevinden bir madde ona karışırsa, o şey tuzlu hale gelir. Eğer bu madde makul bir miktardan daha çok miktarda ise, bu sıvı tuzlu olmak yerine acı bir tad kazanır. Çeşitli tuz tipleri bu şekilde hazırlanır ve deniz suyu aynı sebepten dolayı tuzlu-

dur. Alkali tuzları, kül ve kireç taşı, bu tuzların çözeltilerinin dikkatle dökülüp kaynatılmasından elde edilmiştir. Buharlaşan su, arkasında tortu olarak çözülmemiş tuzu bırakır. Bazen bu çözelti, buharlaşıp tortu bıraksın diye Güneş'te bırakılır. Bu durum balgamın durumu ile aynıdır. Yanmış, kuru ve acı sarı safra, tatsız balgamla karışarak, onu sıcak ve tuzlu hale getirir. Bu, bütün cinslerin en sıcağı olan sarı safralı balgam çeşididir. Galen'e göre, balgamdaki tuz tadı, kokuşma, bozulma ya da sıvı ile karışma sonucu ortaya çıkar. Biz, balgamın bir kısmının onu tuzlu hale dönüştürerek, kuru kül çeşidini oluşturana kadar yanması sonucunda teşekkül ettiğini de söylemeliyiz. Sıvı ile karışmak orada olan diğer [yanmış kül gibi], faktörler işin içine karışmadığı takdirde, balgamı tuzlu hale getiremez. Bundan dolayıdır ki, Galen'in "kokuşma ve sıvı'dan, daha çok "bozulma, kokuşma" ya da "sıvı"yı kastetmesi mümkündür. 6. Ekşi balgam: iki çeşittir. Bunlardan birisi, daha sonra açıklanacağı gibi, kara safranın ekşi tipinin ilavesiyle meydana gelir; diğeri ise, meyva suyu durumunda olduğu gibi, tatlı balgamın mayalanmasından meydana gelmiştir. 7. Yakıcı balgam: onun lezzeti, biraz yakıcı kara safra ile karışmasından ya da balgamın bizzat kendisinin, onun lezzetini yakıcı hale getirecek kadar soğumasından dolayı, yakıcı bir lezzettedir. Çünkü, o soğuk, nemli katı partiküller haline dönüşür ve ısı yetersizse, o emilebilecek şekilde olgunlaştırılamaz, ancak, yakıcı bir lezzet kazanır. 8. Camsı balgam: o, kalındır ve erimiş cam gibi bir yoğunluğu vardır. O, ya ekşidir ya da lezzetsizdir. Eğer olgunlaşmamış balgam lezzetsiz balgamın kalın, yoğun tipine dönüşürse ya da lezzetsiz balgam olgunlaşmamış, ham balgamın değişik bir şekline dönüşürse şaşmamak gerekir. Bu çeşit lezzetsiz balgam aslında, soğuk, ince ve herhangi bir çeşit bozulmadan uzaktır ve karışıksızdır. Onun daha soğuk ve yoğun oluşu bölgesel katılaşmalara, sabitleşmelere sebep olur.

Böylece, anormal balgamın, tuzlu, ekşi, keskin lezzette ve lezzetsiz olmak üzere, lezzetine göre dört çeşidi olduğu açık ve seçiktir. Onun, içeriğine göre, sulu, camsı, sümüksü ve katı olmak üzere dört çeşidi vardır. Olgunlaşmamış, ham balgam, gerçekte bir çeşit sümüksü balgamdır.

Sarı Safra:

Sarı safra iki çeşittir: normal sarı safra ve anormal sarı safra. Normal sarı safra, kanda köpük gibidir. O, parlak kırmızı renktedir; ağırlık açısından hafiftir ve ısı olarak sıcaktır. O daha da sıcak olduğunda rengi de daha kırmızıdır. Karaciğerde imal edildikten sonra, o, iki kısma ayrılır: bunlardan biri, kana doğru gider, diğeri ise safra kesesine girer. Kana giden kısım akciğerler gibi, organların besininin temelini teşkil eder. O, kanı, vücudun dar kanallarından geçebilmesi için, hafifletir ve inceltir. Safra kesesine giden kısım, vücudu kirlenmekten korur; aynı zamanda, o, safra kesesine de gerekli besini temin eder. Onun ilave görevleri, bağırsağı, kalın ve yoğun sümüksü maddeden korumak ve dışarı atma işinin gereği gibi yapılabilmesi için, bağırsak ve rektumun kaslarını harekete getirmektir. Bu, safra kanalının tıkanmasının niçin kolik meydana getirdiğini açıklamaktadır.

Anormal sarı safra iki çeşittir; bazı olağan üstü maddeyle birleşmiş olan sarı safra ve değişmiş bir bileşime sahip sarı safra.

Dışarıdan bir hıltla karışmasından dolayı anormal hale gelmiş olan sarı safra iki çeşittir: 1. Balgamla karışan ve sık sık karaciğerde oluşan sarı safra. Bu en bilinen çeşittir. Onun da iki çeşidi vardır: a. Sıvı sarı safra ve b. Kalın sarı safra. İlki, sarı safranın ince balgamla ve ikincisi, kalın balgamla karışmasından meydana gelmiştir. 2. Kara safra ile karışmış olan sarı safra, daha az bilinen tiptir ve sarı safranın yanmasından meydana gelir. O, iki kaynaktan doğar: a. sarı safranın içindeki artıkların yanmasından meydana gelir. Bu sarı safra, sarı safranın en kötü tipidir, b. Bu tip sarı safra dışarıdan gelmiş olan kara safrayla [sarı safranın] karışmasından meydana gelmiştir. Sarı safranın bu tipi çok kötü değildir. Genellikle o, kırmızıdır, ancak, çok parlak renkte değildir. O, renkte ve görünüşte kana benzer ve ondan daha ince yapıda olması ile ayrılır. Ekseriya, onun rengi diğer bazı etkenler dolayısıyla değişebilir.

Bilcşiminin dcğişmcsinc bağlı olarak anormal sarı safra haline dönüşen sarı safra iki çeşittir: bunlardan biri, esas itibariyle, karaciğerde ve diğeri midede teşekkül etmiştir. O, kalbin nisbeten daha ince kısmının yanmasından meydana gelmiştir ve ince sarı safradır: kanın

daha kalın kısmı kara safrayı meydana getirir. Nisbeten daha çok midede teşekkül etmiş olan sarı safra a. alelade sarı safranın yanmasıyla muhtemelen teşekkül etmiş pırasa yeşili rengindeki sarı safradır; yanmış madde asıl sarı safra ile karışarak pırasa yeşili rengindeki sarı safrayı meydana getirir, b. Yeşil bakır pası rengindeki sarı safra, muhtemelen, yeşil (sarı) safranın öyle şiddetli yanması sonucunda ortaya çıkacaktır ki nemin harabiyeti onun rengini açar. Nemli şeyler, ısıdan ilkin koyulaşır, fakat daha sonra, nemin harabiyetiyle, tedricen koyu renkleri beyaza dönüşür. Benzeri durum nemli bir odun parçasının üzerindeki ısının etkisinde de gözlenebilir. Isı ilkin, odunu siyah odun kömürü haline dönüştürür ve sonra, beyaz kül haline getirir. Bunun sebebi, soğuğun nemli cisimleri beyazlatıp, kuru olanları karartırken, sıcağın, nemli cisimleri karartması ve kuru cisimleri beyazlatmasıdır. Aslında, bu pırasa yeşili ve bakır pası yeşili sarı safra tipleri ile ilgili belirtiler, deneylerin sonucu olarak saptanmıştır, fakat olgu olarak, sunulmazlar. Bakır pası yeşili sarı safra en sıcak ve her şeyin en öldürücüsüdür. Esas olarak, ondan bir zehir olarak söz edilir.

Sevda (Kara Safra):

Kara safranın normal ve anormal çeşitleri vardır. Normal kara safra, normal kanın tortusudur. Onun lezzeti, tatlı ile yakıcı ekşi arasındadır. Karaciğerde teşekkül ettikten sonra onun bir kısmı kanın içine girer ve bir kısmı dalağa gider. Kana giden kısım kemik gibi bir hayli büyük miktarda kara safra içeren organların besininde esas öğeyi meydana getirir. Kara safra, aynı zamanda, kanı harekete getirir ve onu güçlendirip, yoğunlaştırır. Bu görevlerine ilave olarak yaptıkları dışında, dalak tarafından alınarak onun temel besin maddesi olarak kullanır, fakat aynı zamanda, vücudu işe yaramayan fazlalıklardan da temizler. Bir kısım kara safra, dalaktan mideye giderek, onu güçlendirir, sağlamlaştırır ve faal hale getirir ve yakıcılığıyla midedeki açlık ağrılarını uyarır. Kara safranın bu hareketi, bir ölçüde, sarı safranınkine benzer. Kandaki sarı safranın fazlalıkları gibi, safra kesesine gider ve bu fazlalıklar safra kesesinden bağırsaklara geçerler; kandaki kara safra fazlası, dalağa ve geri kalan kısmı da iştihayı açmak üzere mideye gider. Sarı safranın fazlası peristaltik hareketleri uyarır ve böylece, kara safranın fazlası besin maddesinin alınmasını teşvik

ederse, onunki de (sarı safra) dışkının dışarı atılmasında yardımcı olur. Allah yaratıklara bunu bağışlayıp, böyle olmasını istedi.

Anormal kara safra yanma ve tortulaşma sonucunda meydana gelir. Biraz toprak kökenli madde sıvıdan ayrıldığında, o, ya normal kara safra şeklinde tortulaşma yoluyla ortaya çıkar ya da yanma yoluyla meydana gelir. Daha ince unsurların dağılıp kaybolması, ağır maddeden oluşan bir tortuyu geriye bırakır. Bu anormal kara safradır. Sadece kandan kökenini alan bir tortu olarak, balgamın gereğinden fazla yapışkan ve tortulu olduğu ifade edilebilir, halbuki, ince ve hafif sarı safra, sadece içerdiği toprak unsurunun izlerini taşır. Buna ilave olarak, sarı safra, kanda sadece eser halinde bulunur; o, aralıksız olarak hareket halindedir ve ne kadar az miktarda teşekkül etmiş olursa olsun, ya yanmıştır ya da vücuttan süratle atılır. Yanmış olan kısmın daha hafif olan kısmı, dağılır, halbuki nisbeten daha kalın olan kısmı, normal çökelmiş kara safra yerine anormal kara safra olarak geride kalmıştır. Anormal safranın muhtelif çeşitleri vardır: 1. Sarı safranın yanmasından geri kalan tortu, yani kara safralı sarı safra. Bunun lezzeti acıdır ve tamamen yanmış olduğundan kısmen yanmış sarı safradan farklıdır ve o, sadece sarı safra ile karışmış az bir miktarda kara safradan ibaret değildir. 2. Bu tip, balgamın yanmasından oluşan tortudur, balgam ince ve sıvı olduğunda, onun yanmasının ürünü tuzludur. Ancak, böyle değilse, onun ekşi ve yakıcı bir lezzeti vardır. 3. Kanın yanmasından geriye kalan tortu: bu tatlımsı tuzlu bir lezzettedir. 4. Normal kara safranın yanmasından geriye kalan tortu: eğer normal kara safra ince ise, yanmanın mahsulü, tıpkı sirke gibi çok ekşidir; damladığı yerde derhal köpük oluşturur; şiddetli bir asit kokusu hasıl eder öyle ki sinekleri bile kaçırır. Normal kara safra kalınsa, onun küllerinin acı ve ekşiden çok yakıcı bir lezzeti vardır.

Kara safranın, özellikle öldürücü olan üç çeşidi vardır. Bunlardan biri, sarı safrayla karışmış olan kara safradır. O, sarı safranın yanıp geriye bir tortu bırakması ve bu tortunun daha ince kısmının dağılmasından ortaya çıkar. Sarı safrayla karışmış kara safradan sonra, zikredilmiş olan iki çeşitten balgamdan meydana geleni harekette daha yavaş ve öldürücü değildir. Bu üçünden en kötüsü olan sarı safra ile karışmış sarı safradır, ancak çok faal ve en tehlikelisi olmasına

rağmen, sarı safra ile karışmış olması sebebiyle çabucak tedavi kabul eder. Normal kara safranın yanmasından çıkmış olan çeşitlerden nisbeten daha ekşi olanı, bu ikisinin en kötüsüdür; toprakla temas ettiğinde daha az köpürür; çok yapışkan değildir ve hareketi bir hayli daha yavaştır. Bununla birlikte onun kötü etkisini tamamen söküp atmak daha zordur ve daha güç tedavi kabul eder.

Galen'e göre, kanın sadece fizyolojik hılt olduğu ve diğerlerinin sadece fazlalık olduğu ve gereksiz olduğu doğru değildir. Eğer kan, sadece besin olsaydı, vücuttaki her organ aynı yapı ve aynı mizaçta olurdu. Kemikler etten daha sert olmayacaktı ve beyin de kemiklerden daha yumuşak olmayacaktı. Eğer kemikler sert ise, bu onların beslendiği kanda kara safra olmasındandır ve eğer beyin yumuşaksa onun beslendiği kanda balgam gibi, yumuşak ve nemli maddenin mevcudiyetindendir. Buna ilave olarak kan aslında diğer hıltlarla karışık halde bulunur. Böylece, eğer kan bir süre bırakılırsa, onun yüzeyinde sarı safra olduğu açıkça belli bir köpük meydana gelir.

Hıltlar vücut için besin maddesidir. Eğer bir cevherin nitelikleri vücudunkine benziyorsa, besleyici olabilir ve vücuda nitelik olarak benzeyen niteliklere sahip cevher bir bileşik olur ve su gibi basit bir madde olamaz. Gücün vücutta çok miktarda kanın mevcudiyetine bağlı olduğu ve zayıflığın ise, onun yetersizliğinden kaynaklandığı doğru değildir. Güçlü olma ya da zayıflık, kandaki kullanılmaya elverişli besin miktarına ve gerçekte vücut tarafından kullanılan besinin niteliğine bağlıdır.

Eğer kandaki hıltların oranları vücudun isteklerine ve ihtiyaçlarına uygunsa, onların hakiki miktarının, sağlığın korunması bakımından hiç bir önemi yoktur. Hıltların gerek nitelikleri, gerekse birbirlerine göre kandaki bulunuş oranları aynı derecede büyük önem taşır.

Hıltların gerçekte doktorları değil, ama filozofları ilgilendiren diğer bazı yönleri vardır, ama onlar burada ele alınmadı.

İkinci Bölüm
Hıltların Meydana Gelişi

Sindirim, çiğneme ile başlar. Ancak, ağzın mukoz zarı, mide zarı ile doğrudan münasebetli olup, besin ağız içinde yayılmış olan membranla temasa gelince değişmeğe başlar. Tükürük, doğal ısısı yoluyla

sindirime yardımcı olur. Ağızda çiğnenmiş buğdayın oradaki işlemler sırasında, kolayca pişebilmesinin, kolayca kaynayıp, ekşiyebilmesinin, fakat dışarıda bunların hiçbirinin mümkün olmamasının, sadece soğuk buğdayın nemlendirilebilmesinin, sebebi işte budur. Çiğnemenin bir ölçüde sindirimle ilgili değişme meydana getirdiği olgusu, çiğnenen besin maddesinin değişen lezzet ve kokusundan açıkça belirlenir.

Mide besin maddesini sadece kendi sıcaklığı ile sindirmez, aynı zamanda sağda karaciğer ve solda dalak gibi, onun etrafını sarmış olan organlar da ona yardımcı olurlar. Aynı zamanda, emilmiş ısının adeta bir deposu olan, aşağı kısımdaki, omentum da bu konuda yardımcı olur; yukarıda ise kendi sıcaklığını, diyafragma yoluyla kalbe nakleder. Dalağın soğuk olduğu bir gerçektir, ancak o damarlar yönünden zengindir ve o mideye ısı temin eder. Midedeki sindirim, besinleri keymus haline dönüştürür ve buna genellikle hayvanlarda yemek yedikleri sırada içtikleri bir parça su yardımcı olur, fakat bir kısmında durum böyle değildir. Keymus kıvamı yoğun arpa suyuna benzeyen bir sıvıdır. Onun nisbeten ince ve hafif olan kısmı, kısmen mide de fakat daha çoğu bağırsaklarda emilir. Emilme işlemi, bağırsaklara birleşen ince, fakat dayanıklı mezenterik venlerle yapılır. Oradan, keymus, çok ince damarları karaciğerin cevherini saç gibi lifler şeklinde sarmış olan (kapiller damarlar) ve karaciğerin konveks tarafını terkederken, ven dallarıyla anastomoz yapan vena portaya geçer. Bununla birlikte anastomoz yapan bu kanallar, o kadar incedir ki besin maddeleri ondan ancak vücudun olağan su ihtiyacının fazlasını alıp, kullanarak, bu ince damarlardan geçebilir. Vücuda alınan suyun pek az bir kısmı, doğrudan kullanılır, ancak, onun büyük bir kısmı, besleyici maddelerin kapiller damarlardan atılmasını kolaylaştırmakta kullanılır. Besin maddesinin yoğunluğu ve karaciğerin cevheriyle doğal teması, dolu ve hızlı olgunlaşmasını sağlar. Keymusun cevheri deneysel olarak ısıtıldığında, yüzeyinde köpük teşekkül eder ve aşağıya doğru ağır bir madde iner. Eğer sıcaklık biraz daha artırılacak olursa, cevherin tortuları yanar, fakat, eğer ısı azaltılırsa, maddesinin büyük bir kısmı ham olarak kalır. Böylece, normal olarak, karaciğerde, sarı safradan dolayı köpük vardır; kara safra ise, onda tortu oluşturur; her ikisi de fizyolojik hıltlardır. Kanın çok fazla ısıtılmış hafif

ve ince kısmından ortaya çıkan yanmış madde anormal sarı safradır; halbuki ağır topraksı kısmından anormal kara safra meydana gelir. Kısmen olgunlaşmış olan madde, balgamdır, ama temiz ve saf olan kısım kanı teşkil eder. Kan karaciğerde kaldığı sürece, fazla sudan dolayı ince ve suludur, fakat, keymus karaciğeri terkettiğinde, fazla su, kanın belli özelliklere sahip, belli bir miktarı ile birlikte, böbrekleri beslemek üzere, böbrek damarlarına doğru yönelir. Kan ve yağ kısmı, böbrekleri beslemek için yararlıdır, fakat su ureter (idrar kanalı) ile dışarı atılmak üzere mesaneye gönderilir. Kanın belli değişmez özellikteki kısmı, karaciğerin konveks kısmından çıkarak venlere gider ve Allah'ın izniyle, çeşitli dokuları beslemek üzere, nihaî daha ufak ve kıl gibi dallara bölünerek çeşitli kan damarlarına ayrılan vena cavaya girer.

Hıltların Dört Sebebi:

Kan: Onun etkin sebebi, normal sıcaklıktır; maddî sebebi, yiyecek ve içeceklerin dengeli tipidir, karakteridir; formal sebebi, özel beslenmedir; nihaî sebebi, vücudu beslemektir.

Sarı Safra: O normal olarak kan köpüğüdür. Onun etkin sebebi, normal sıcaklıktır; özellikle, karaciğerde sıcaklık arttığında anormal hale gelir; maddî sebebi, kanın hafif, sıcak, tatlı, yağlı ve içindeki keskin lezzetteki maddeleridir. Formal sebebi, bu maddenin gereğinden fazla olgunlaşmasıdır ve nihaî sebep ise, zaten betimlenmiş olan gayedir.

Balgam: Onun etkin sebebi, mutedil ısıdır. Onun maddî sebebi, kalın, soğuk, nemli ve vizkoz maddelerden meydana gelmiş yiyeceklerdir; formal sebebi, yetersiz pişme, yeterince olgunlaşmamadır ve nihaî sebebi ve gayesi yukarıda ifade edilenle aynıdır.

Kara Safra: Onun tortulu çeşidi, mutedil ısı ile oluşur. Yanmış kara safra, çok fazla sıcaklıktan meydana gelir; maddî sebebi, had derecede kuru ve kıvamı yoğun maddelerden meydana gelmiş besindir; bu maddeler, aynı zamanda sıcaktırlar. Onun formal sebebi, ya tortudur ya da yanmanın sonucu, artıklarıdır; bunlar akmaz ve yayılmazlar. Nihaî sebep yukarıda zikredilen sebeptir.

Kara safranın fazlası, şöyle meydana getirilir: a. karaciğerdeki fazla sıcaklık; b. dalaktaki zaafiyet ya da yetersizlik; c. vücuttaki, fazlalık-

ları katılaştıran, donduran fazla soğukluk; d. uzun süren durgunluk, hareketsizlik ve e. humoral maddenin yanmasına sebep olan kronik hastalıklar. Kara safranın fazlası, karaciğer ve mide arasındaki durgunluk ve hareketsizlik yoluyla anemiye (kansızlık) sebep olur, bu yoldan normal kan ve diğer hıltların teşekkülüne de müdahale eder.

Hatırlanmalıdır ki, humoral sebeplerden sıcaklık ve soğukluk diğer ikisi üzerinde etkin iki faktördür. Daha çok sıcaklık sarı safra meydana getirir, sıcaklık daha da arttığında, kara safra teşekkül eder. Soğukluk, genellikle balgam meydana getirir, fakat o, fazlalaştığında,bir araya gelip birikip, yığılmasıyla kara safra meydana gelir. Etkin sebeplerin yanı sıra, yiyeceğin doğası ve niteliği gibi, maddî sebepler de vardır; bunlar da göz önünde bulundurulmalıdır.

İnsan, her mizacın, kendi benzerini meydana getireceğini, geçici olsa da, aksi mizacı oluşturmayacağını akıldan çıkarmamalıdır. Arasıra, bir mizaç, geçici olarak, kendinin zıttı mizacı meydana getirebilir, örneğin soğuk ve kuru mizaç, tam olmayan sindirim yüzünden anormal nem meydana getirir. Böyle bir mizaca sahip kişiler, genellikle, ince ve zayıftır; eklemleri gevşek ve nisbeten kılsızdır. Onlar korkaktır. Onların vücutları, soğuk ve yağlıdır ve yüzeysel damarları dardır. Yaşlı insanlar, soğuk ve kurudur fakat onlar, anormal nemin benzer bir tipini geliştirirler.

Vücuda dağılımları sırasında, kan ve hıltlar, üçüncü bir sindirime tâbi tutulurlar. Dördüncü sindirim, hıltlar, dokulara girdiğinde meydana gelir. Midedeki ilk sindirimin fazlalıkları, bağırsaklar yoluyla dışarı atılır. Karaciğerdeki ikinci sindirimin fazlalıkları çoğunlukla, idrar yoluyla atılır, fakat bunların az bir miktarı safra kesesine ve dalağa gider, üçüncü ve dördüncü sindirimlerin artıkları, kısmen terleme, kulak ve burun ifrazatı ve kısmen de vücudun görünmeyen delikleri yoluyla dışarı atılır. Bazen, onlar şişler ya da apseler meydana getirir. Bazı insanlar, bu doğal fazlalıkların saç ve tırnakları meydana getirdiğini düşünmüşlerdir.

İnce hıltlı insanlar, fazlalıkların dışarı atılmasının işleyiş şeklinden kolayca zarar görebilir. Eğer derilerinin delikleri daha geniş ise, ince hıltların dışarı atılması ve bu hıltların kaybı, hayatî güçlerin de dağılıp kaybolmasına sebep olacağından rahatsız olurlar.

Hılt Hareketinin Sebepleri:

Sıcak besinler almak ve gereğinden fazla faal olmak kanda ve sarı safrada rahatsızlık ve gerilim yaratır; ekseriya, bu hal kara safrayı yoğunlaştırır ve faaliyete geçirir. Diğer taraftan, geri kalan balgamı ve bir çeşit kara safrayı destekler. Zihnî meşguliyetler de hıltları harekete geçirir. Bundan dolayı kırmızı bir objeye bakıldığında, burun kanaması artar. Bu durum böyle hastaların niçin kırmızı objelere bakmamalarının önerildiğini açıklamaktadır.

Hıltların bu açıklaması, sadece tıbbın konusu ile ilgilidir. Konuyla ilgili çeşitli, birbirinden farklı ve birbirine zıt görüşler vardır, ancak bunlar, doktorların değil, filozofların ilgi alanına girmektedir.

BEŞİNCİ KISIM
ORGANLARIN DOĞASI VE ÇEŞİTLERİ

Organlar, normal hıltlardan meydana gelmişlerdir, tıpkı onların ilk unsurlardan kaynaklanıp, çıkmaları gibi. İki tip organ vardır: a. basit organlar (ya da dokular) ve b. bileşik organlar. Basit organlar, bütün organ olarak aynı adı taşıyan ve aynı tanımla belirlenen, görülen ve idrak edilen kısımlardır, et ve sinir gibi. Bu organlar, parçaları da (dokuları da) aynı çeşitten olduğu için "aynı yapıya sahip organlar" olarak adlandırılır. Birleşik organlar, bütün olarak farklı ölçüdeki kısımlardan meydana gelmiş olup, onların bu kısımları gerek doğa olarak, gerekse ad olarak, birbirinden farklıdır; el, ayak ve yüz gibi. Çünkü, yüzün bir parçasına yüz demezler ve elin bir parçasına da el demezler. Bileşik organlar ifade organları olarak da adlandırılır, çünkü, bütün hareket ve işlevler onun vasıtasıyla yapılır.

Basit Organlar

Basit organlar aşağıdaki gibi belirlenebilir.

Kemikler:

Bu organlar, vücudun çatısını ve hareket organlarını meydana getirirler.

Kıkırdak:

Kıkırdak, kemikten daha yumuşaktır. O, kolayca eğilip bükülebilir, fakat diğer dokulara nisbetle daha serttir. Onun dört işlevi vardır. 1.

Özellikle, kavga ve döğüş sırasında kemiğin ve yumuşak dokuların birleşme yerlerindeki rahatsızlıklardan kaçınmak için gereken yastık görevini üstlenir. Kıkırdak, sert ve yumuşak dokular arasında yer alarak, onların arasına girerek, sertten yumuşağa doğru ve yumuşaktan serte doğru yumuşak ve esnek bir geçiş sağlar; sternumun alt ucu ve diğer dokular arasında bulunan scapula, yüzen kaburgaların uçları ve xiphoid kıkırdak gibi. 2. O, eklem yüzeylerini düzleştirerek, sürtünmeyi azaltır. 3. Kemik ihtiva etmeyen göz kapakları gibi yapılarda kaslara destek olur. 4. Larynxde olduğu gibi, sert kemiğin uygun olmadığı, ancak desteklenmesi gereken organlarda onlara yumuşak, ancak sağlam bir destek teşkil eder.

Sinirler:

Bunlar, beyinden ve omurilikten çıkar; beyaz ve elastikidir ve de kırılmadan kolayca eğilip bükülebilirler. Onlar his ve harekette görevlidirler.

Tendonlar:

Tendonlar, kasların uçlarından çıkarlar. Onlar, sinirlere benzerler ve hareketli olan kısımlara bağlanmışlardır. Bu yapılar bağlandıkları kasların kasılması ve büzülmesiyle, bu kısımları çekerler ve onların gevşemesi ve yayılmasıyla onları serbest bırakırlar. Gevşeme, kasın uzamasını sağlar ve böylece o, bağlandığı kısımlardan kendi asıl yerine döner. Bazen, bir kasın gevşemesi bağlı bulunduğu organı uzatır. Tendonlar, kasın bir tarafından girip diğer tarafından çıkan sinirlerden ve daha sonra ele alınıp anlatılacak olan bağ dokusundan meydana gelmiştir. Bu bağ dokuları, kemikten çıkar ve dallara (bölümlere) ve ete yakın sinirin dallarına dağılarak, kaslara doğru ilerler. Onun, belli bir ekleme ya da organa bağlı olduğu kısım, tendonu meydana getirir.

Bağ Dokusu:

O, sinir gibi hisseder ve sinire benzer. Bağ dokusu, kası kaplayıp, örttüğünde, fasya adını alır ve bir eklemi bağladığında, ligament olarak adlandırılır. Bağ dokusu, hissizdir; hareket ve sürtünme sırasında herhangi bir ağrı ve rahatsızlık vermez. Bağ dokusunun gayesi yukarıda anlatılanlardan açıkça anlaşılmaktadır.

Arterler:

Bunlar, uzun, boş organlar şeklinde kalpten çıkarlar. Uzunlukları boyunca, üzerlerinde örtüleri vardır ve sinirlere benzerler ancak, ligamentlerinkine benzer yapıları vardır. Onlar, kasılırlar, gevşerler ve bu iki hareket arasında da bir dinlenme devreleri vardır. Arterler, kalp için kanı havalandırıp, metabolizmanın sebep olduğu işlerden dolayı kanı temizlemekle görevlidirler ve de hayatî güçleri bütün vücuda taşırlar.

Venler:

Bunlar arterler gibidir, ancak, karaciğerden çıkarlar ve [arterler gibi] atmazlar. Onlar vücudun birçok kısmına kanı dağıtırlar.

Membranlar:

Bunlar, diğer organların üstüne ince bir zar şeklinde örtülmüş olan, lifler gibi, gözle görülmeyen birbirine örülmüş sinirden meydana gelmiştir. Onların gayesi a. kaplayıp, örttükleri organların şeklini korumak; b. organları sarmak, ligament bağlarla onları askıda tutmak: böbreklerin omurgadan çıkan bağlarla yerlerinde tutulması gibi. Ayrıca, c. duyarlılığı olmayan organlara duyarlı örtüler temin etmek ve böylece onların çevrelerinde olup bitenden kolayca haberdar olmalarını sağlamaktır. Membranlara yakın temasta olan kısımlar, doğrudan organların içinde meydana gelen şişleri kolayca hisseder; akciğerler, karaciğer, dalak ve böbrekler dolaylı olarak hissederler. Ruh (hava), onun yarattığı gerilim yoluyla ve şiş de membranları ve ligament bağlantılarını germesinden dolayı kolayca hissedilir.

Et:

Et, organlar arasındaki boş kısımları doldurur. Böylece, onları gücünden ve katılığından uzaklaştırır.

Organların Fonksiyonlarına Göre Sınıflandırılması

Her organ, beslenmek için kendi doğal özelliklerine (güçlere) sahiptir; bu güçler sayesinde, o, besin maddesini emer, saklar, özümler ve dokulara yararlı hale getirir ve fazla, işe yaramayan kısımlarını dışarı atar. Bazı organlar, diğer organların faaliyetini etkileyebiliyorken, diğer bazı organların öyle bir özelliği yoktur. Bu farklılığa göre, vücu-

dun çeşitli organları, aşağıdaki gibi açıklanırlar: a. etki edebildiği gibi, etki de kabul edebilen organlar; b. etki kabul edenler; c. etki yapanlar; d. ne etki alan ne de etki yapanlar. İlk grubun mevcudiyetinden hemen hiç şüphe duyulmaz. Genellikle, hekimler beyin ve karaciğerin, kalpten hayatî ruhu, doğal sıcaklığı ve hayatî güçleri aldıklarını, ancak onların bizzat bundan dolayı, aynı zamanda, etkin organlar olduklarını, kabul etmişlerdir. Bazılarına göre, beyin müstakil bir duyu merkezidir, halbuki, bazıları böyle düşünmezler. Aynı şekilde bazıları, karaciğerin müstakil beslenme merkezi olduğuna inanırlar, ancak diğer bazıları bu görüşü paylaşmazlar. İkinci cinse, yani etki kabul edene örnek ettir; o, beyinden duyarlılığı ve kalpten hayatı kabul eder, ancak karşılığında verecek hiç bir şeyi yoktur. Aslında, bu konuyla ilgili olarak büyük bir filozof olan Aristoteles'in görüşü, doktorlarınkinden farklıdır. Ona göre, beslenmede olduğu kadar duyum, hareket gibi, bütün faaliyetlerin temel kaynağı kalptir. Aynı zamanda, filozoflar ve doktorlar arasında, organların kırk çeşidi hakkında farklı görüşler vardır. Bazılarına göre, kemikler, et vb. gibi, hissiz organlar ne bir organdan etki alırlar ne de diğer organlar üzerinde etki yapmaları söz konusudur. Diğerlerine göre, bu özellikler, esas değildir, ancak karaciğer ve kalpten alınmış olanlar esastır. Bir doktor için böyle meselelerde hakikati mantıkla ve akılla belirlemek doğru olmaz. Doktorun, tıbbın teorik ve pratiğine ne yarar sağlayacak ne de zarar verecek olan böyle münakaşalara girmemesi gerekir.

İlk soru ele alındığında, doktorun, kalbin beyindeki sinirin ve karaciğerdeki fiziksel faaliyetinin merkezi olup olmadığının kendi görevi olmadığını anlaması gerekir. Onun zihninde tutması gereken şey, her vücut için, beynin his ve hareket merkezi olduğu ve karaciğerin fiziksel fonksiyonların merkezi olduğudur. İkinci soruya bakıldığında kemiğin ve diğer bu tip dokuların başlangıçta, karaciğerden fiziksel özellik kabul edip etmediği ya da bu özelliklerin zaten orada mevcut olup olmadığı konusunda kesin delili olmadığı açık ve seçik olarak gösterilemez. Fakat, doktorun, bu özelliğin sinirsel özellikte görüldüğü şekilde, karaciğerden alınmadığını anlaması gerekir. Eğer, yiyecek maddesi değerlendirilebilecek miktarda dokularda mevcut ise, karaciğerden yiyecek kanalına geçmesine ve onların işlevini yerine getir-

mesine engel olmayacaktır, fakat, onların beyinle olan sinir bağlantısı ayrılıp, koparılırsa, orada duyu ve hareket kaybolacaktır. Diğer taraftan, kemik, kendi mizacı normal kaldığı sürece, yiyeceklerden yararlanmak için, bizzat kendi doğal kabiliyetine sahiptir.

Organları aşağıdaki şekilde sınıflandırabiliriz:

Temel Organlar ya da Hayatî Organlar:

Bunlar çeşitli işlevsel faaliyetlerin merkezidir ve böylece, kişinin ve ırkın hayatı için mutlak olarak gereklidir. Onlar üç tanedir; a. kalp: hayatın merkezidir; b. beyin: his ve hareket merkezidir; c. karaciğer; beslenmenin merkezidir. İrkın devamını sağlayabilmek için bir dördüncü özellik vardır. Bu, testislere yerleşmiştir. Bu özellik, öncelikle üreme sıvısının meydana getirilmesi ile ilgilidir, ancak o, erkek ve kadının cinsel ayırımı için gerekli, ikinci derece cinsel karakterlerin geliştirilmesinden de sorumludur; yoksa vücudun alelâde beslenme ihtiyaçları için ona ihtiyaç yoktur.

Yardımcı Organlar:

Bunlar iki çeşittir: a. hayatî organlara yardımcı olan organlar; b. onların fonksiyonunun aleti olan organlar. Böylece akciğerler, kalbe hava taşırlar ve arterler diğer organlara havalandırılmış kan taşırlar. Beyin, besinini karaciğerden alır ve onun yardımcı organı ve hayatî gücü, kan damarlarıyla ona kalpten sağlanır. Sinirler, uyarıları beyinden taşırlar. Venler, midenin nihai ürünlerini taşırken, karaciğer besinini mideden alır. Erkeklerde testisler semeni, onu hazırlayan dokulardan alırlar ve testisler urethra (spermatie cord) arasındaki kanallara onu boşaltırlar. Kadınlarda, seminal sıvı (ovum) tüplerle (Fallop tüpleriyle), fetüsün büyümesi için, uterusa nakledilir.

Galen'e göre, kalp gibi organlar, temel fonksiyonlarla yükümlüdürler; diğerleri, akciğerler gibi yardımcı organlardır. Karaciğer gibi, böyle bazı organların iki cins fonksiyonu vardır. Ancak, şu da ilave edilmelidir ki, bir temel fonksiyon, bütün olarak ya da onun organlarından herhangi birisi için olsun kişinin hayatı için gerekli olan fonksiyonlardır. Yardımcı fonksiyon, temel organlardan birinin hareketi için gerekli malzemeyi hazırlayan fonksiyonlardır, böylece, ırk ve kişinin hayatiyeti temin edilebilir. Örneğin, akciğer vasıtasıyla hava-

nın sağlanması gibi. Karaciğerin temel fonksiyonu sindirimin ikinci safhasında hıkları meydana getirmektir. Onun yardımcı fonksiyonu, kan damarları ve dokularda sindirimin üçüncü ve dördüncü safhaları için hıltları hazırlamaktır.

Kökenlerine Göre Organların Tasnifi

Bütün basit dokular, erkek ve dişi semenin birleşmesinden kaynaklanırlar. Yağ ve et, kandan kökünü alır. Filozoflardan biri (Aristoteles), kadın ve erkeğin semeninden (germ plasmdan) şekillenen basit organların kökeninin tıpkı rennet peynirinin teşekkülü gibi olduğunu, araştırmalarıyla göstermiştir. Erkek semeni, rennet gibi, şekil verici bir faktör rolünü oynar, halbuki, kadın semeni süt gibi, tepki gösteren çiğ malzeme gibidir. Bu görüş, başlatma ve geliştirme niteliklerinin her ikisinin de erkeğin olduğu kadar kadının seminal sıvısından da geçtiğini destekleyen Galen'in görüşlerinden farklıdır. Eğer o sadece erkeğin başlamada daha etkin rolü olduğunu ve kadın semeninin de daha çok formun kabulünde rolü olduğunu demek isteseydi dediklerini biz, kabul edecektik. Bu konuda gerçek hakikat, benim temel konularla ilgili kitabımda ele alınıp, tartışılmıştır. Kadında, normal olarak menstruasyon sırasında kaybedilen kan, hamilelik sırasında, ceninin gelişmesine doğru yönlendirilir. Besine dönüş yapamayan kan, yağ ve et gibi ilk oluşan dokuların arasını doldurur. Her iki yolla da kullanılamayan kan, uterusta kalır; sonra, çocuğun doğumu sırasında fazlalık olarak dışarı atılır. Doğumdan sonra, karaciğerde teşekkül etmiş kan, ilk dönemde annenin kanından teşekkül etmiş dokulara gider. Et ısıyla ve kurulukla kalın kandan teşekkül eder; bunun yanı sıra, yağ, ince ve yağlı kandan soğuk vasıtasıyla meydana gelir, çünkü, sıcaklık yağı eritir. Hatırlanmalıdır ki, eğer her iki semenden kökenini almış dokular harap olursa ya da bozulacak olursa, o zaman onların normal olarak yeniden birleşmesi mümkün değildir. Bu kaidenin dışında kalanlar, çocukluğun başlangıcında, uygun şartlar altında, yenilenen kemikler ve küçük venlerdir. Ancak, daha büyük arterler ve venler harabiyetten sonra büyümezler, yenilenemezler. Böylece semenden meydana gelmiş olan kemik ve sinir gibi dokular yeniden birleşmezler ve hatta birleşecek olsalar bile, bu gereği gibi

olan bir birleşme değildir ancak, kemiklerde kırılmayla meydana gelen yenilenmelerde görüldüğü üzere, anormal dokulardan oluşan bir teşekküldür. Diğer taraftan, kandan, etten, yağdan gelişmiş olan dokular, normal olarak, tahrip olduktan sonra, yenilenirler. Kandan kökenini alan ve semenin gücünü de koruyan dokular, çocukluk sırasında tekrar büyür, gelişir; ikinci defa dişlerin çıkması olgusundaki gibi. Daha sonraki hayatta, uzun bir zaman aralığı olması dolayısıyla, onlar kan ve semenden kökenlerini alırlar; ancak ilk kabiliyetlerini kaybederler ve harap olduktan sonra bir daha da yenisi çıkmaz.

Burada bazı organların duyu ve hareketi iletebilmek için, beşinci sinir gibi sadece bir siniri olduğu halde, diğer bazılarının beyin ve omurilikten çıkan ayrı sinirleri olduğu zikredilmelidir.

İç organları örten seröz membranlar ya pleuradan ya da peritondan çıkmıştır. Diyafragma, akciğerler, venler ve arterler gibi göğüs organları pleura ile kaplanmışlardır, bununla birlikte, karın organları ve onların damarları peritonla örtülmüşlerdir.

Etli organlar, ya kaslar gibi liflidir ya da karaciğer gibi lifsizdir. Vücudun bütün hareketleri kas lifleri yoluyla yapılır. Hareketler, kas hareketlerinde olduğu gibi, istemli olabilir ya da özel lifler ihtiva eden uterus ve arterlerde olduğu gibi, istemsizdir. Yutma hareketinde olduğu gibi, istemli ve istemsiz hareketlerin her ikisini de içeren bileşik hareketler boyuna, enine ve oblik liflerin kasılma hareketleriyle yapılır. Böylece, çekme hareketi boyuna liflerle yapılırken, enine lifler yayılma, genişleme hareketini ve oblik lifler de sıkma, büzme hareketini yapar. Venler, mide, uterus ve arterler gibi tek kassal örtüye sahip organlar, bu üç tip life, yani birbirine örülmüş şekilde, çeken, yayıp genişleten ve büzen liflere, sahiptir. İki örtüye sahip organların, ureter ve mesanede olduğu gibi dış örtülerinde enine ve iç örtülerinde boyuna ve oblik lifler vardır: ancak, boyuna lifler, iç yüzeye yakındır. Buna göre, çeken ve yayıp genişleten lifler birbirinden uzak tutulmuştur. Halbuki, çeken ve büzen lifler, birbirine yakındır. Bağırsaklar, bu kaidenin istisnasıdır. Çünkü burada, büzmeden çok çekme ve genişleme işlevine gereksinim vardır. Bundan dolayı da bu iki lif, yani çeken ve genişleten lifler burada yanyana bulunur.

Sinirlere benzeyen, ancak aslında gerçekten öyle olmayan lifsi yapılar bir ya da iki örtüye sahiptirler. İki örtüye sahip yapıların birçok yararları vardır, a. Arterler gibi, içindeki boşluğunda bazı maddeleri taşıyan yapıların, kesikten, parçalanmaktan kaçınmak için iki örtüsü vardır. Bir tek örtü muhtemel bir yırtılmaya, parçalanmaya karşı yeterince koruyamaz ve böylece kanın tehlikeli sızıntılarını ve içlerinde kıymetli hayati güçlerinin yayılmasını engeller, b. Boyuna ve enine liflerden meydana gelen iki ayrı örtü, kuvvetli çekme ve genişleme hareketleri yapması istenen mide ve bağırsaklar gibi, organlar için geçerlidir, c. Çok farklı çeşitten işlevleri olan organlarda ise, çeşitli faaliyetlerin birbirine karışmaması için ayrı tabakaların olması gerekir. Böylece, sindirim olduğu kadar hissi de olan mideye, Yüce Allah, his için sinirsi bir iç tabaka ve sindirim için kastan meydana gelmiş bir dış tabaka bahsetmiştir. İçteki tabakanın sinirsi olmasının sebebi, sinirsi tabaka ilc tcmas eden maddenin temasını hissetmesi ihtiyacıdır. Halbuki sindirim yiyecekle temasta olan kassal tabakalara gereksinim duyar.

Bazı dokular o kadar kana benzer ki, onların beslenmesi için asimilasyondan önce herhangi bir maddî değişme gerekmez. Bundan dolayıdır ki, et ve diğer buna benzer dokular, uzun zaman kanı tutacak hiç bir boşluk ya da çukur içermez. Besin bundan daha çabuk dokularla temasa gelemez; orada asimilasyon çok hızlı gerçekleşir. Besin, kandan mizaç olarak farklı olan organlar ve dokularda, asimile edilmeden önce uygun şekilde değişikliğe uğrar. Bundan dolayı, kemiklerin, kendi aldıkları kanın, gerekli değişikliği geçirebilmesine yeterli vakti verebilmek için, bir ya da daha fazla boşlukları vardır; femur, tibia, humerus, mandibula vb. gibi. Genellikle kemikler, kendilerine gerekenden biraz daha fazla besin alırlar. Bunun sebebi, onlarda kanın, ihtiyaç duyulduğunda ve besin sağlayabilmek için özel değişikliğe tâbi tutulabilmek üzere çukurlarda ve boşluklarda depo edilmesi zorunluluğudur. Nisbeten daha kuvvetli organlardaki fazlalıklar, ekseriya, daha zayıf komşu organlara geçer. Burada kalp söz konusu olduğunda, o koltuk altındaki bezlere gider: beyindeki fazlalıklar, kulak arkasındaki bezlere, karaciğerdeki ise kasıktaki bezlere gider.

BİRİNCİ ALT-KISIM
KEMİKLER

Bu alt-kısım 32 bölümden meydana gelmiştir.

Birinci Bölüm
Kemiklerin ve Eklemlerin Genel Tanımı

Omurlar gibi bazı kemikler insan vücudu için bir temel oluştururlar. Vücut, geminin ortasındaki direk gibi, onların üzerine dayanır. Onlar, adeta vücudun bir çerçevesini meydana getirmiştir. Bazı kemikler ise, kafatasında olduğu gibi, bir örtü görevini üstlenmişlerdir; vücudun çeşitli kısımlarını korurlar. Bazı kemikler ise, müdafaa aletidir ve sürtünmeye, darbelere ve incinmelere karşı koruyucu görevi yaparlar; omurların spinal processleri gibi. Bazı kemikler ise, eklemlerin arasını doldurur; el parmağı kemiklerinin arasındaki sesamoid kemikler gibi. Bazı kemikler desteklenmeye ihtiyaç duyulan kısımlara bağlanır; dil kasları ve gırtlak gibi. İskeleti teşkil eden ve vücudu koruyan kemikler, her ne kadar boşlukları, yarıkları ve delikleri olsa da, sağlam bir yapıya sahiptir. Hareket için mevcut olan kemiklerin, beslenmesi için ve kemiği zayıflatmaktan kaçınmak üzere sadece orta kısımlarında bir kanal vardır. Bu kanal besleyici ilikle doludur ve kemiği güçlendirmek için sert kemikle çevrilmiştir. Hafif olması gereken kemikler, boşluklar içerir, kafatası kemikleri gibi, ancak, bunların sağlamlığı için ve şiddetli hareketlerde kırılmaya karşı yüzeyleri serttir. Kemik iliği, kemiklere besin sağlar ve egzersizden dolayı ortaya çıkan kuruluğa karşı korur. O, kemiğin kanallarını doldurarak, daha dayanıklı olmasını sağlar. Daha güçlü olabilmesi için gereken yerde, bu kanal daralmıştır ve daha az güçlü olmasının istendiği yerde, bu kanal daha genişlemiştir. Bazı kemikler, daha hızlı besin sağlamak için, diğer bazıları ethmoid kemikte olduğu gibi, kokuları alabilmek için, nisbeten süngerimsi bir yapıya sahiptir. Ethmoid kemiğindeki delikler de beyinden inen fazlalıkların dışarı atılmasında yardımcı olur.

Bütün kemikler arada fazla yer bırakmadan birbiriyle birleşirler. Bazı kemiklerde, bu aradaki kısım gerçekten çok dardır ya da, yararları "kıkırdak" başlığı altında zaten açıklanmış olan kıkırdak veya benzeri bir madde ile doldurulmuştur. Kıkırdak ya da kıkırdak benzeri dokuların araya girmesine gerek olmayan yerlerde ise, kemikler

tamamen hareketsiz, sabit eklem teşkil ederler; üst çene kemiğinde olduğu gibi. Eğer eklemde ufak bir boşluk veya yer varsa, eklem kısmen veya çok az hareketlidir. Bazen bu yer o kadar küçüktür ki, eklem tamamen hareketsizdir ve onun kemikleri bu durumda birbirine kafatasındaki eklemlerdeki gibi birleşmişlerdir. Serbestçe hareket eden bir eklem hareketli eklemdir (diarthrosis). Menteşe gibi bir eklemde (ginglymus) iki eklem kemiğinden biri serbestçe hareket ederken, diğer kemik sabit kalır; dirsek ekleminde olduğu gibi. Kısmen hareketli bir eklem (arthordial), iki kemikten biri hareket eden, ancak bu hareketi sınırlı olan bir eklemdir; carpal ve metacarpal kemiklerin arasındaki eklemler gibi. Sabit eklem (synarthrosis), kemiklerinden hiç birinde hareket kabiliyeti olmayan eklemdir; sternum eklemleri gibi. Pekişmiş bir eklemde (gompho-sis), kemiklerden biri diğerindeki çukura o şekilde girer ki kemikler hiç hereket edemeyen bir eklem teşkil ederler; diş köklerinin çeneye girip, onunla pekişmesi gibi. Kafatasındaki bir eklem bakır aletlerin yapımında da görüldüğü gibi, testere gibi keskin çentiklere sahiptir. Dönen bir eklem (trochoid), kemiklerin her birinin uzun eksenleri boyunca birbirleriyle birleşmesinden meydana gelmiştir; önkol kemiklerinin iki kemiği arasındaki eklem gibi, yani üstte radius ve altta ulna olmak üzere, iki kemiğin yaptığı eklem gibidir veya kemiklerin enine eksenleri boyunca birleşmesinden meydana gelmiştir; alt bel omurları arasındaki eklem gibi ya da symphysial veya fibrocartilaginous eklemler gibi. Üst vertebralar arasındaki eklemler kısmen hareketlidir, ancak alt vertebranınkiler tamamen hareketsizdir.

İkinci Bölüm
Kafatası ve Onun Fonksiyonları

Kafatasının genel amacı, beyni bir tabaka gibi sarıp korumaktır. Kafatası iki sebepten dolayı yedi kemikten meydana gelmiştir. Birisi, kemiklerin çokluğu ile ilgilidir ve diğer faktörler, kafatasının içindekilerin yapılarıyla ilgilidir. İlkinki durumda, iki yarar söz konusudur: a. kafatasının bir parçasının incinmesi ya da bozulması bütün bir kafatasını etkilemez; b. daha önce de söz konusu edilmiş olduğu gibi, ihtiyaca göre kafatasının farklı farklı kısımlarının değişik kalınlık, sertlik ve yoğunlukta olması bazı imkanlar sağlar. İkinci durumda ise, kemikler çeşitli sinirlerin geçmesi için yol verir ve kalın, yoğun bu-

ğuların beyinden çıkabilmesini sağlar. Aynı zamanda, beyine olduğu kadar diğer organlara sağladığı yararlar da vardır. Venler ve arterler çeşitli kafa kemikleri arasından geçebilirler ve onu kaplayan membranm (dura mater) çeşitli bağları, beynin ağırlığının farklı kafatası kemikleri üzerinde dağılmasını sağlar.

Kafatasının şekli normal olarak yuvarlaktır. Bu, diğer şekillere nisbetle içindekilere daha fazla yer temin edecektir. O, aynı zamanda dışarıdan gelecek belli eğimdeki incinmeler ve sarsıntıların tehlikesini en aza indirir. Kafatasının bu şekli beyinden çıkan sinirlere daha çok yer sağlayacaktır. Kafatasının ön ve arkasında çıkıntılar vardır. Onlar beynin ön ve arka kısmına özel bir şekilde yerleştirilmiş olan sinirlerin rahatça [dışarı] çıkabilmesini sağlarlar.

Kafatasının üç hakiki, üç tane de yalancı suturu vardır. Coronal sutur yaya (taç suturu) benzer; alnı baştanbaşa kateder. İkinci sutur, düzdür ve okun yayı ortalaması gibi, coronal suturu uzunlamasına iki eşit parçaya böler; şekilde görüldüğü gibi —); bundan dolayı ona sagital sutur (dikey) adı verilmiştir. Üçüncü sutur, kafatasının alt kısmı ile bu yay şeklindeki sutur arasında yer alır. O, sagital suturla şöyle açı yapar: ←). Yunanlıların lam harfine benzediğinden lamda suturu adını almıştır. Sagital suturun her iki tarafında paralel olarak yer alan iki yalancı sutur bulunur. Onlar, kemiğe nüfuz etmemiştir, fakat onun üzerine adeta balık pulu gibi yerleşmiştir, bundan dolayı onlara balık pulu gibi suturlar (squamosal) adı verilir.

Kafatasının üç anormal şekli vardır. Bunlardan ilkinde, ön çıkıntı ufaktır ve coronal sutur mevcut değildir. İkincisinde, arkada çıkıntı yoktur ve lamb-doid sutur bulunmaz. Üçüncüsünde, ne ön tarafta ne de arkada çıkıntı yoktur. Bu durumda, kafatasının eni ve boyu birbirine eşit olup, tam olarak yuvarlak bir şekle sahiptir ve coronal sutur ve lambdoid sutur mevcut değildir. Büyük doktor, Galen'e göre, eğer kafatasının eni ve boyu eşitse, o zaman suturlar da eşit olmalıdır ve böylece bu suturlar kafatasını, dört eşit parçaya bölerler. Ancak, bu bölme şöyle olur: normal bir kafatasında biri uzunluğuna, iki tanesi de enine seyreden sutur varken, bu tip kafatasında bir uzunluğuna bir de enine seyreden sutur bulunur. Uzunluğuna seyreden suturu dik olarak kesen enine sutur kafatasının ortasında bulunur ve bir ku-

laktan diğerine şöyle seyreder: +. Galen'e göre, dördüncü bir anormal şekil söz konusu olamaz, çünkü eğer kafatası boydan ya da enden kısalacak olursa, bu durum ya beynin bizzat kendisinin ya da onun karıncıklarının küçülmesine sebep olur ve bu da yaşama uygun düşmez. Eski hekimler arasında, Hippokrates doğru görüşü destekleyen ilk doktordu. O, kafatasını, şekillerine göre, bir normal tip ve üç anormal tip olmak üzere dört tipe ayırdı.

Üçüncü Bölüm
Kafatasının Diğer Kemikleri

İki paryetal kemiğe ilave olarak, kafatasında beş kemik vardır. Bunlardan dördü yan duvarları (iki temporal kemikler ve bir frontal kemik ile bir occipital kemik) meydana getirirken, beşincisi (sphenoid kemik), diğerlerinin sabitleştirilmesi için bir temel oluşturur. Yan taraflardaki kemikler tepedeki kemiklerden daha kuvvetlidir. Çünkü onlar, incinmelere daha çok konu teşkil ederler. Tepenin kemikleri buharların dışarı çıkmasına izin verecek ve böylece, beynin üstünde büyük bir ağırlığın birikmesine engel olacak şekilde süngerimsi bir yapıdadır. Kafatasının en kuvvetli, en sağlam kemiği, arka taraftaki kemiktir. Bu kemik, başın arka tarafından duyu organlarına adeta bir örtü teşkil eder.

Öndeki kemik, arkadan coronal suturla birleşmiş olup, bir tarafı coronal suturun aşağı ucundan başlayarak, gözkapağının altındaki orbital çukur boyunca seyreden ve diğer taraftan coronal suturun aşağı ucuyla eklem yapmak üzere giden frontal kemiktir. Yanlardaki kemikler, kulakların üzerine yerleştiği temporal kemiklerdir. Taşa benzediklerinden dolayı onlar, bu şekilde adlandırılmıştır (temporal kemiğin petrous parçası). Onlar, üstten, squamosal suturla ve alttan, coronal suturun ön tarafından çıkan suturla ve arkadan da lambdoid suturla birleşmiştir. Dördüncü duvar (occipital kemik) arkadadır; yukarıdan lambdoid suturla ve aşağıdan, sphenoid kemikle kendi arasındaki suturla birleşmiştir. Onun yan taraflarında lambdoid sutur bulunur. Kafatasının ağırlığını taşıyan sphenoid kemik tabandadır. O, iki sebepten dolayı sert yaratılmıştır: o, ağır kafatasını desteklemekte yardımcı olur ve kokuşmuş fazlalıkların tahribatına karşı korur. Kafanın iki tarafında, sphenoid kemikten daha büyük olan ve temporal kaslara

gidecek sinirlerin geçmesini sağlayan kanalları (foramen ovale) içeren iki güçlü kemik vardır. Bu kemikler, oblik olarak şakaklara yerleşmiş bir çift kemiktir ve bir çift kanat olarak bilinirler.

Dördüncü Bölüm
Çene ve Burun Kemikleri

Bu kısımda çene ve burun kemikleri ve onların yapıları betimlenecektir.

Üst Çene:

Üst çene yukarıdan, çene ve frontal kemik arasındaki bir suturla birleşir. O göz kapakları altında yer alır ve şakakların her iki tarafında son bulur. Dış tarafta, kulaklardan kalkıp, çene ve sphenoid kemik arasında seyreden bir sutur vardır. Azı dişi arkasında, lateral sutur, üst çene ve sphenoid kemik arasında seyreden bir başka suturu teşkil etmek üzere hafifçe içe doğru döner ve hemen bir az sonra betimlenecek olan suturla karşılaşır. Son sutur çeneyi palatin kemikten ayırır. Bunlar üst çenenin dört sınırıdır.

Üst çenede bulunan yapılardan biri damağı boylu boyunca ayırır. İkinci yapı üstte iki kesici diş arasında seyreder. Sağ taraftaki üçüncü sutur, ikinci suturun başladığı yerden başlar ve kesici, köpek dişleri arasında son bulur. Her iki taraftaki dördüncü sutur, üçüncünün karşı tarafında bulunur. Merkezdeki ve dış taraftaki suturlarla dişlerin kökleri arasında, dişlerin kökünden, burun deliğinin tabanından başlayan bir suturla ayrılan tabanları olan iki tane üçgen kemik vardır. Böylece, bu iki kemiği bölen suturla dik açı, diş kökleriyle dar açı ve iki burun deliği ile geniş açı teşkil eder. Üst çenenin bir suturu, yukarıdaki suturdan başlar ve gözün dış tarafına iner. O, göz çukuruna ulaştığında, üçe bölünür. İlki göz çukurunun üst tarafındaki genel suturun altına doğru gider; ikinci ucu göz çukurunun altına geçer ve kaşa birleşir; üçüncüsü, ikincisi gibi sonlanır, fakat o, göz çukuruna girer. Yukarıda açıklanan suturlar, kaşın altında seyrederler, ancak damak kemiğine (Palatunum) giden suturdan biraz uzaktadırlar. İlk suturla ayrılan kemik büyük bir kemiktir; ona nisbetle biraz daha büyük olan kemik ikinci suturla ayrılmıştır ve üçüncü suturla ayrılmış olan ise hepsinden daha büyüktür.

Burun:

Burnun üç fonksiyonu vardır: a. O, beyni havalandırmak üzere büyük miktarda havayı içeri almayı sağlar. Bununla birlikte, havanın çoğu, solunum için akciğerlere gider, ancak, bir hayli miktarı doğrudan, duyu idrakini geliştirmek üzere, koku organına geçer. Bu üç fonksiyon, hepsi birlikte bir grup teşkil ederler, b. Burun, gırtlakta fazla havanın toplanmasını engelleyerek ve bir flütün alt deliklerinde olduğu gibi, havayı muntazam bir şekilde serbest bırakmak suretiyle, sesin özel bir şekilde tonlanmasına ve hecelerin telaffuzuna yardımcı olur. c. Burun görünmesi engellenip, gizlenmiş olan baştan inen burun akıntısını engeller ve gerektiğinde onları havayla püskürtür.

Burun üçgen şeklinde iki kemikten (nasal kemikler) meydana gelir. Onlar, önden, yukarıdan aşağıya doğru birleşirler ve aşağıda tabanları arasındaki bir açıyla ayrılırlar. Arkadan, burun kemikleri, yukarıda betimlenmiş olan bir sutur boyunca, üst çenenin frontal processiyle birleşirler. Onların alt uçları ise kıkırdak yapıda, yumuşak parçalarla birbirine birleşirler. Burun boşluğunun yukarıdan aşağıya doğru dik olarak inen, onu ikiye ayıran bir kıkırdağı vardır. Kıkırdağın yukarı tarafı sert, aşağı kısmı yumuşaktır, ancak, daha önce zikredilen kıkırdaklardan daha serttir. O, burnu o şekilde iki kısma ayırır ki, baştan çıkan fazlalıklar, sinir sistemini havalandıracak taze havanın devamlılığını temin etmek için her iki burun deliğine yönelmiştir. Burnun iki yanının kıkırdak yapıda olmasının üç yararı vardır: a. yararlarından birisi, diğer kemiklerin uçlarına yapışmış kıkırdaklarınki gibidir; b. üflemek ya da daha derin soluk almayı sağlayabilmek üzere yeterli miktarda çok taze hava alabilmek için burnun iyice genişlemesini sağlar; c. onun, dumanları ve diğer rahatsız eden buğuları kuvvetli bir şekilde dışarı atabilme kabiliyeti vardır. Burun kemikleri ince ve ışık gibi hafiftir ve onların kalın olmaktan çok hafifliğe ihtiyacı vardır; bu özellikle gereklidir, çünkü onlar hastalanabilecek olan herhangi bir kısımla birleşmemiştir. Burun, aynı zamanda, duyu organlarından bir hayli farklıdır.

Alt Çene:

Alt çenenin kendine mahsus şeklinin açıkça görülen bazı yararları vardır. O, çenede sıkıca biraraya gelmiş iki kemikten meydana gel-

miştir. Çene kemikleri düzdür ancak, uç ve kenar kısımları kıvrıktır. Çene kemiklerinin ucunda, ince, âdeta diş gibi çıkıntıları vardır ve her bir çıkıntı (condiller) çiğneme hareketleri sırasında, çenenin yerinden çıkmasına engel olmak için yeterince kuvvetli olan temporomandibular eklemi teşkil eden bir ligamentle bağlanır.

Beşinci Bölüm
Dişler

Her iki çenede otuz iki diş vardır. Bazen dört akıl dişi yoktur; bu durumda yirmisekiz diş bulunur. Gerek üst gerekse alt çenede ikişer merkezi kesici diş bulunur ve bunların yanında, dış kesiciler bulunur. Bu sekiz diş, kesme işini görür. Kesici dişlerin yan tarafında her iki taraftan ve üstte ve altta köpek dişleri vardır. Onların uç kısımları sivridir ve ısırmak içindir. Bunların ilerisinde, öğütmek için dört ya da beş azı dişi bulunur. Bütün azı dişleri beş olunca, toplam diş sayısı otuz iki olur. Eğer akıl dişi yoksa, beşinci azı dişler bulunmaz, bu durumda ise diş sayısı yirmi sekiz olur. Akıl dişleri genellikle, gelişme döneminde çıkar. Genellikle bu dönem, buluğ çağı ile yaklaşık otuz yaşları arasındaki gençlik devri arasındadır, bundan dolayı bu dişlere akıl dişi adı verilir.

Dişlerin çenenin kenarında, onun içine nüfuz etmiş kökleri vardır. Onlar kemik çukurlar içine yerleşmişlerdir ve fibröz bağlarla sıkı sıkıya tutturulmuşlardır. Her bir diş, hiç olmazsa bir köke sahiptir; fakat alt çenedeki dişlerin iki kökü vardır. Akıl dişlerinin üç kökü vardır. Üst çenedeki her bir azı dişin baş kısmında en az üç kabartısı (tuberkul) vardır. Bazen akıl dişlerinin bu tuberkul sayısı dörttür. Bu dişlerde, dişlerin yüzeyleri, gördükleri kaba ve zor işle uyumlu olarak, nisbeten daha geniştir. Alt çenedeki bu dişlerin başlarının yüzeyi ise üsttekilerinkinden daha da geniştir. Üst çenedeki dişler, aşağıya doğru çekilmeye karşı koyabilmek, buna dayanabilmek için daha çok köke sahiptirler. Halbuki alt çenedeki dişlerin böyle bir durumu yoktur.

Galen'e göre, dişler hariç diğer bütün kemikler, duyarsızdır. Gözlemler bunu doğrulamaktadır; çünkü dişler, doğrudan beyinden gelen sinirlerle sinirlendirilirler. Bu da dişlerin nasıl sadece sıcak ve soğuğu ve diğer duyuları değerlendirdiğini göstermez, aynı zamanda, sıcak ve soğuk arasındaki ayrımı da nasıl yaptığını da açıklar.

Altıncı Bölüm
Omurganın Fonksiyonları

Omurganın dört fonksiyonu vardır: 1. Hayvanların yaşamında esas olan omurilik için kanal görevini yapar. Omuriliğin gayesi, omurilik konusunda ayrıntılı bir şekilde anlatılacaktır. Burada sadece, eğer bütün sinirler beyinden çıksaydı, onun çok fazla büyük olması icab edeceği, ifade edilecektir. [Örneğin] el ve ayaklara giden sinirler, bu durumda daha uzun bir yol katetmek zorunda kalacaklardı ve böylece daha çok incinme tehlikesiyle karşılaşacaklardı ve aynı zamanda bacak ve kalçanın büyük kaslarına kasılma ve gevşeme hareketi yaptıramayacak kadar zayıf düşeceklerdi. Bundan dolayı, Yüce Allah, beynin alt kısmından omuriliği çıkararak, büyük bir lütufta bulunmuş oldu. Omurilik, beyinden, kaynaktan çıkan bir kanal gibidir, öyle ki, sinirler her iki taraftan da çıkar ve aşağı giderek bu sinirleri kabul eden organları beyne yaklaştırmış olur. Bu sebeplerden dolayıdır ki, Yüce Allah omurga denen sert kemikten sert bir kanala omuriliği yerleştirmek suretiyle, onun özel bir şekilde korunmasını sağlamıştır. 2. Omurga, aynı zamanda ön tarafında bulunan önemli organları da korur ve bundan dolayı, sert çıkıntı ve dikenleri vardır. 3. Omurga, arabanın oku gibi, diğer kemiklere temel teşkil eden bir kiriş gibidir ve vücut iskeletine bir şekil verir. 4. İnsanda omurga, eğilme, yanlara hareket ve dik durma sırasında güçlü ve değişmez bir yastık gibidir. Sırt, söz konusu hareketlere engel olmayacak büyüklükte, seri omurlardan meydana gelmiştir. Omurlar arasındaki eklemler, ne fevkalade serbest hareket edecek kadar gevşek ne de yekpare sabit bir yapı teşkil edecek kadar serttir.

Yedinci Bölüm
Omurlar

Omur, omurilik içinden geçebilsin diye ortasında delik olan bir kemik parçasıdır. Omurun, biri üstte, diğeri altta olmak üzere, iki yanlarda yer alan ve ikişer tane olmak üzere dört eklem çıkıntısı vardır. Bazen bir omurun altı tane çıkıntısı vardır: bunlardan dördü bir tarafta ve diğer ikisi, diğer tarafta bulunur. Hatta bazen bu çıkıntıların adedi sekiz olabilir. Bir omurun eklem çıkıntısı, diğer omurun karşı

yüzeyi ile eklem yapar. Çıkıntılar, aynı zaman da omurgayı çarpma ve incinmelere karşı korurlar. Aynı zamanda omurlar boyuna ve enine sağlam liflerle kaplanmışlardır. Bunlar yukarıdan ve aşağıdan, bütün omurga boyunca, birleşmişlerdir. Omurun iki yanında transversal processi ve arka tarafında spinal processi vardır. Böylece omurlar, sinirler, kan damarları gibi yapıları omurganın iki tarafında boyuna seyreden kaslar gibi korur.Göğüs omurlarını (thorasic vertebrae) yan tarafındaki çıkıntıların (transversal process), kaburgalardaki çıkıntılarla (tuberculler) eklem yapan, düz parlak yüzeyleri vardır. Bazı transversal processler iki başlıdır ve iki çıkıntı gibi görünürler. Ancak, bu özellik sadece boyun omurlarında (cervical vertebrae) bulunur. Onun yararı burada açıklanacaktır. Omurga kanalına ilave olarak, sinirlerin ve kan damarlarının geçmesini sağlayan delikler ve yarım daire şeklinde yapılar (notches) vardır. Bazı omurlarda delikler (foramina) kemiğin içine yerleşmiştir, bazılarında isc, her bir omurun eklem yüzeyinde yarım daire teşkil etmek suretiyle, iki omur arasında bir delik teşekkül etmiştir. Bu delikler küçük ya da büyük olabilir ve yukarıda ve aşağıdaki omurun iki tarafında bulunur. Bunlar yan tarafa yerleştirilmişlerdir, çünkü arkada onların içinden geçecek olan yapıların hiç bir koruması yoktur ve önde aynı yapı, doğal olarak, ön taraftaki dikenlerin (spina) hareketiyle tahrip olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Omurga, çeşitli çıkıntıları sıkıca birbirine bağlayan ligamentler ve tendonlarla kuvvetlendirilmiştir. Ligamentler, bir taraftan onun hareketlerini kolaylaştıran ve diğer taraftan oradaki kasları koruyan salgıyla nemlendiren bir süreci de korur. Bu ligamentler, aynı zamanda, güçlü eklemler teşkil etmek üzere eklem süreçlerini de korurlar. Öndeki boyuna ligamentler arkadakilerden daha güçlüdür, çünkü arkaya doğru olan hareketten çok, öne doğru harekete ihtiyaç vardır.

Omurganın arkasında, fibröz dokunun uzanmasıyla oluşmuş bir boşluk vardır. Bu boşluk, döllenmeyi sağlayan ve spinaya da dinginlik kazandıran az miktarda yoğun bir nem ile doludur. Omurga birçok kemikten meydana gelmiştir, böylece rahat ve kolay bir şekilde hareket etmesi sağlanır. Eğer omurga tek bir kemikten meydana gelseydi, bunu sağlamak mümkün olmazdı.

Sekizinci Bölüm
Boyun ve Boyun Omurlarının Fonksiyonları

Boyun, daha sonra ayrıntılı olarak açıklanacak olan soluk borusuna (trachea) yer sağlamak için planlanmıştır. Boyun kemikleri en küçük omur tepede olmak üzere, birbiri üzerine konmuştur. Tepede duran bir şey, özellikle de hareket ediyorsa, onun kendine destek olanlardan daima daha hafif olması gerekir. Kanal şeklindeki omurilik çıktığı yerde çok kalındır, ancak dallar vererek aşağıya iner ve indikçe de incelir. Atlasın (ilk boyun omuru) omurilik kanalı, böylece, diğerlerine nisbetle en incesidir. Bu yüzden de diğer omurlardan daha zayıftır. Ancak, bu zayıflık, daha önce de açıklandığı üzere, onun diğer omurlara nisbetle daha az hareketli olması ve daha yoğun olmasıyla dengelenmiştir. Boyun omurları, ince yapıdadırlar ve kısa processleri (uzantıları) vardır böylece uzun processlerin meydana getireceği incinme tehlikesi de azaltılmış olur. Bununla birlikte, bu omurlarda, sabit ya da sağlam bir yapının icabı olmaktan çok, hareket nedeniyle, transvers processor (yandaki çıkıntılar) daha büyüktür ve yarıktır. Bu omurlar, alttaki omurlar kadar yük taşımadıkları için, onların eklemleri, göğüs omurlarınınkinden (thorasic vertebralar) daha zayıf ve hareketlidir. Boyun omurlarının spinal processlerinin zayıflığı ve gevşekliği, kaslardan, kan damarlarından ve sinirlerden meydana gelmiş bir örtüyle, telafi edilmiştir. Boyun omurlarında alt ve üst eklem çıkıntıları, diğer omurlarınki kadar büyük değildir. Onların tabanları daha uzun ve diğer omurlara nisbetle ligamentleri daha yumuşaktır. Yukarıda zaten zikredilmiş olan sinirlerin geçmesine yarayan delikler (foramen) ise birbiriyle eklem yapan omurlar arasında yer alır. Boyun omurlarının nisbeten daha ince ve ufak cisimleri ve onların omur kanallarının nisbeten daha geniş oluşu, zaten mevcut olandan daha büyük herhangi bir delik için yer bırakmaz.

Boyun omurlarını şimdi biraz daha ayrıntılı bir şekilde anlatalım.

Boyun Omurları (Cervical Vertebrae):

Boyun omurları yedi tanedir. Onların sayısı, büyüklüğü ve uzunluğu boyuna uygun şekilde ayarlanmıştır. Her bir omur, birinci dışında, yedi çıkıntıya sahiptir: bunlardan biri, dikey (spinous), ikincisi enine (transversal), dördü yukarıda ve dördü aşağıdadır. Her bir transvers

process (enine çıkıntı), bir delik meydana getirecek şekilde yarık bir çıkıntı meydana getirmiştir (foramen transversarium). Gerek birinci (atlas) ve gerekse ikinci (axis) boyun omuru diğer omurlarda görülmeyen bazı özelliklere sahiptir. Başın sağa ve sola hareketi başla ilk omur arasındaki eklemle yapılır, halbuki başın öne ve arkaya hareketleri, baş ve ikinci omur arasındaki eklemle yapılır. Baş ve birinci omur arasındaki eklem, ilk omurun eklem yüzeyleriyle (yani superior articular facets) kafatasının kondilleri arasında meydana gelir. Eğer bir kondil başı yukarı kaldırırsa, diğeri başı bir tarafa doğru eğer. İkinci omurda ikinci bir eklem için yer olmadığından dolayı, ilk omurun, omuriliğin ön tarafında, omur deliğinin iç tarafında (vertebral foramen) uzun ve sert bir çıkıntısı vardır. Bundan dolayı ilk omurun omur deliği bu ilave yapıyı, yani odontoid process'i içinde barındırabilmek için enine olmaktan çok, önde, arkaya doğru daha geniş bir yapıya sahiptir. Omurilik, odontoid process ve omurilik arasında yayılmış olan enine ligamentler örtüsüyle basınçtan ve tesadüfi incinmelerden korunur. Birinci omuru geçtikten sonra, odontoid process foramen magnuma girer ve başı öne ve arkaya hareket ettiren eklemi meydana getirir. Odontoid processin iki yararı vardır: a. etkili bir koruyucudur; b. nisbeten daha ince olan ilk omurun yerinden çıkmasını engeller. İlk omur, onu ağırlaştıracak böyle bir spinal-processe sahip değildir; o daha fazla zarar görmesinde ve incinmesinde de olabilir, yani incinmelere karşı yeterince güçlü bir şekilde koruyabilecek çıkıntının (process), onun tarafından korunan nazik yapıyı, muhtemelen harap edebileceği prensibi burada geçerlidir. Bu durumda omur üzerindeki spinal process ve onun etrafını saran çok sayıdaki kas ve sinirin incinmesine sebep olacaktır. İlk omur, ikincisi tarafından çok iyi korunduğundan onun başka bir çıkıntıya ihtiyacı yoktur. Ancak burada, ona duyulan ihtiyacı önleyen adeta bir damar yumağı ve beyinden çıkan sinirler vardır. Bu omurun diğer bir karakteristiği, onun sinirlerin yan tarafındaki çıkıntısıyla üstteki omurun teşkil ettiği delikten (intervertebral foramina) çıkmayıp, arkasındaki delikten çıkmasıdır. Eğer, sinirler, kondillerin yanından çıkmış olsalardı, eklemin hareketinden zarar görüp, harap olurlardı. Eğer onlar, ikinci omurun eklem çıkıntısının, başı öne ve arkaya hareket ettirmek üzere, birinci omu-

ra girip eklem yaptığı yerden çıkmış olsalardı, aynı şekilde sinirlerin harabiyetine sebep olurlardı. Birinci omurun ön ya da arkasından sinir çıkması uygun düşmez. Aynı şekilde, yanlarından ya da odontoid processi içine almak için inceldiğinden ön tarafından da sinir çıkması uygun değildir Böylece, bu omurdan sinirlerin çıkması için, bu omurun posterolateral tarafındaki eklemin altından başka uygun bir yer yoktur. Onun deliği daha küçük olduğundan buralardan geçen sinirler, diğer spinal sinirlerden daha ince olur.

İkinci omurda ise, sinirler, ilk omurun ikinci omur üzerinde rotasyon veya herhangi bir hareketinden zarar göreceği için, onun (ikinci omur) üst kısmından çıkmazlar. Ayrıca, bu sinirlerin, yukarıdan çıkmayacakları gibi ikinci omurun iki yanlarından ve arkasından da çıkmaları mümkün değildir, çünkü bu durumda, birinci ve ikinci cervical sinirler, birbirine o kadar yakın olacaklardır ki. birbirleriyle birleşip, bir tek sinir haline gelecek ve zayıflayacaklardır. Bu da zaten zikredilmiş olan güçlüğe sebep olacaktı. Bundan dolayıdır ki, sinirlerin çıkması için en uygun yer, eklem çıkıntılarının yan taraflarıdır; burada, birinci omurun bu çıkıntıların karşısına rastlayan çukurları sinirlerin çıkması için gerekli geçiş yerini temin ederler. İkinci omurun odontoid processi, ilk omura ligamentlerle sıkıca bağlanmıştı Birinci ve ikinci omurla kafatası arasındaki eklemler, diğer omurların eklemlerinden daha gevşek ve daha hareketlidir. Bunun sebebi, bu eklemlerde başın her yöne dönmesi gibi, geniş bir hareket dizisine ihtiyaç vardır. Başın hareketleri sırasında, yukarıdan ilk iki omur bir tek omurmuş gibi hareket ederler; böylece baş, öne ve arkaya hareket ettiğinde, birinci ve ikinci omur bir tek omur gibi hareket eder. Aynı şekilde, baş boyun hareket etmeksizin sağa ya da sola döndürüldüğünde, boynun birinci ve ikinci omurları bir tek omur gibi hareket eder. Bu açıklama boyun omurlarına ait özelliklerin bir özetidir.

Dokuzuncu Bölüm
Göğüs Omurları ve Onların Fonksiyonları

Kaburgalar göğüs omurlarıyla eklem yaparlar ve akciğerleri adeta bir kafes gibi içine alırlar. İlk onbir göğüs omurunun hem spinal çıkıntıları hem de transvers çıkıntıları (transvers process) vardır, ancak onikinci omurun hiç transvers çıkıntısı yoktur. Göğüs omurlarının

transversal çıkıntıları, hayatî organların yanında daha büyük ve daha güçlü oldukları için, farklı ölçülere sahiptir. Bu omurların transvers çıkıntıları, diğer omurların kaburgalara birleşen transvers çıkıntılarıyla karşılaştırılınca, onlara nisbetle çok daha güçlü ve daha kalındır. Böylece, üstten yedi omurun spinal çıkıntıları, çok büyük ve enine çıkıntıları (transvers) kalbi korumak için kalındır. Dokuzuncu omurun transvers çıkıntısındaki eklem yüzeyleri, nisbeten daha kısa ve daha geniştir. Bu, onlarla eklem yapan kaburgaların tüberküllerinin yüzeylerinin ölçülerine uygundur. Üstteki eklem çıkıntısı üzerindeki yüzeyler, yukarıdaki omurların eklem çıkıntıları üzerindeki aşağıya doğru kıvrılan yüzeylerle eklem yapacak şekilde basıktır. Bu omurların spinal çıkıntıları, hafifçe aşağıya doğru meyillidir; onuncu göğüs omurunun spinal çıkıntıları kalın ve düzdür (aşağıya ya da yukarıya meyilli değildir). Bu omurun eklem yüzeyi, düzdür ve tüberkül yoktur ve de alt ve üstteki omurla eklem yapmaz. Onuncu omurun altındaki seviyedeki omurların, kendi üstlerindeki omurların aşağılarındaki çıkıntılarıyla eklem yapabilmek için, üst yüzleri basıktır. Onların spinal çıkıntıları, biraz sonra açıklanacak sebepten dolayı, hafifçe yukarı doğru meyletmiştir. Onikinci omurun transvers çıkıntısı yoktur, çünkü onikinci kaburganın bu omurla eklem yapacak bir çıkıntısı yoktur. Ancak, onikinci kaburgaya bağlanan kaslar ve ligamentlerin bağlantısıyla, zaten gerektiği şekilde koruma sağlandığı için, başka bir korumaya ihtiyaç yoktur.

Bel (lumbal) omurlarının, üstteki omurları taşıyabilmesi için, büyük ve güçlü olması gerekir. Böylece, bu omurlar diğer omurlara nisbetle daha çok eklem yüzeyine ve çıkıntısına sahiptirler. Son göğüs omuru ile eklem yapan ilk bel omuru, daha sonrakilere benzer. İlk bel omurunun eklem çıkıntıları büyüktür çünkü, transvers çıkıntıların yokluğunun getirdiği omurun cisminin daha büyük olabilme şansı onlar tarafından iyi değerlendirilmiştir. Bel omurlarının eklem çıkıntıları, o kadar geniştir ki, onlar adeta transvers çıkıntılar gibidirler. Onlar iki sebepten dolayı böyledir: a. diyafragmanın arka kısmı onikinci göğüs omuruna ve üstten üç bel omuruna birleşmiştir; onikinci omurun üstündeki omur, şüphesiz ki ölçü olarak, daha küçüktür ancak ilave bir güç kazanmak için büyük eklem yüzeylerine ihtiyacı yoktur, çünkü

bunların zaten yeterli bir dengenin sağlanabilmesi için uzun transvers ve spinal çıkıntıları vardır. Göğüs omurları boyun omurlarından daha büyük olduğundan, omurilik kanalı, aşağıya doğru gittikçe daralır ve bu onuncu omura kadar böyle devam eder ve orada kanalın genişliği bir hayli daralmıştır. Gerçekte, geri kalan göğüs ve bel omurlarının kanalı o kadar daralmıştır ki, omuriliği tam olarak barındırmaya yeterli değildir. Bundan dolayıdır ki, lumbal ve sakral sinirlerin çıkmasını sağlayan, omurilik kanalı yoktur, sadece yanlardaki delikler vardır.

Onuncu Bölüm
Bel Omurları

Bel omurlarının sayısı beştir. Bunların büyük spinal çıkıntıları ve geniş transvers çıkıntıları vardır. Onların eklem çıkıntıları, koruyucu transvers çıkıntılar gibi geniştir. Sakrumla olan birleşmelerinde, bel omurları, bütün bir omurgaya bir temel ve yastık görevini de yaparlar. Onlar aynı zamanda pubis kemiğini desteklerler ve bacaklara giden sinirlerin çıkışını sağlarlar.

On Birinci Bölüm
Sakrum

Sakrumda üç omur vardır. Bunlar serttir ve güçlü ve geniş transvers çıkıntıları vardır. Sinirlerin çıktığı delikler nisbeten arka tarafa yerleştirilmiştir, böylece kalça kemiğinin onları engellemesinden kaçınmak mümkün olmuştur. Sakrumun kısımları, hemen hemen bel omurlarına benzer.

On İkinci Bölüm
Kuyruk Sokumu

Kuyruk sokumu (coccyx) çıkıntıları olmayan üç omurdan meydana gelmiştir. Sinirlerinin boyun sinirleri gibi ufaklığından dolayı, omurlar arasındaki deliklerden çıkar. Bir tek sinir üçüncü kuyruk sokumu omurunun ucundan çıkar.

On Üçüncü Bölüm
Omurganın Fonksiyonlarının Son Açıklaması

Omurganın çeşitli kemikleri anlatılırken, onun gayesi de belli bir ölçüde de olsa açıklandı. Burada ifade edilmelidir ki, omurganın omurları, mümkün olan en iyi şekilde, yani silindir sütun şeklinde

olduğunda, bir tek parça gibi hareket eder, böylece sarsıntı ve vurmalara karşı [vücudun arka kısmını] korur. Yukarıdaki omurların spinal çıkıntıları, aşağıya doğru meyilliyken, alttakilerinki yukarı doğru meyillidir. Onuncu omurun spinal çıkıntısı, sırtın merkezinde dik olarak durur. Onun merkezî durumda oluşu, omurgadaki omurların sayısına göre olmayıp, bütün omurganın uzunluğuyla orantılıdır. Omur sağa ya da sola hareket ettiğinde, o da merkezi o tarafa doğru meylettirir. Böylece, omurganın uçlarının birbirine yaklaştırılmasıyla, vücudun yukarı ve aşağı kısmı iki yana ve öne ve arkaya doğru eğilir. Hareketi kolaylaştırmak için omurga büyük tüberküller yerine, eklem çıkıntıları üzerindeki eklem yüzeyleriyle hareketini sağlamıştır; omurların birbiriylc sıkı bir ilişkide olması için üstteki [boyun] omurlarının cisimlerinin kenarları, aşağıya doğru ve aşağıdaki omurlarınki yukarı doğru yönelmiştir.

Hareketi biraz daha kolaylaştırmak için, yukarıdaki omurların eklem tüberküllerinin yüzeyi bir ölçüde aşağıya doğru yönelmiştir, halbuki aşağıdaki omurlarınkiler yukarı doğrudur.

On Dördüncü Bölüm
Kaburgalar

Kaburgalar, solunum organlarını ve midenin ve bağırsakların üst kısımlarını adeta bir kafes içine alır ve onları korur. Göğüs çok ağır olacağından dolayı, bir tek kemikten yapılmamıştır. Kaburgalar, aynı zamanda, göğsün bütün incinmelerden etkilenmesinden kaçınmasında yardımcı olur. Kaburgalar, ilave genişlik kazanma ihtiyacını karşılamak, besin ve gazlarla dolu olan mideye yer temin etmek için göğsü genişletir. Kaburgalar, aynı zamanda göğüs ve solunum kaslarına gerekli yeri sağlar. Kaburgaların akciğerleri, kalbi ve diğer organları kötü bir incinmeden korumak için, göğsü çevrelediği açık ve seçiktir. Hayatî organların kolayca baskı altında kalmaması ve harap olmaması gerektiği için üstten yedinci kaburgalar, ek bir örtü ve koruma sağlamak üzere, sternumla birleşmiştir. Sindirim organlarını örten kaburgalar, omurgadan çıkarlar, fakat sternumla birleşmezler, bundan dolayı ön tarafta görülmezler. Kaburgalar yukarıdan aşağıya doğru tedricen küçülürler. Üst taraftaki kaburgaların uçları birbirine yakınlaşır ama aşağı taraftaki kaburgalarınki birbirinden biraz uzaklaşırlar. Kaburgalar, karaciğer

ve dalağı da korurlar, ve midenin tamamına da geniş bir yer bırakırlar. Göğsü çepe çevre sarmış olan ilk yedi kaburga göğüs kaburgaları olarak bilinir. Bu grubun ortasındaki kaburgalar en geniş ve en uzun kaburgalardır, halbuki uçtaki kaburgalar en ufak olanlardır. Kaburgalar şekil ve yer olarak, onların altında bulunan organların örtülmesi ve korunması için en uygun durumdadır. Omurgalardan çıktıktan sonra, kaburgalar, ilkin aşağıya doğru iner ve sonra sternumla buluşabilmek için yukarıya doğru kıvrılır. Böylece onlar, organlar için ilave yer temin edebilirler. Her bir kaburganın ilgili olduğu omurun transvers çıkıntısı üzerindeki yassı kısımla eklem yapan bir tüberkülü vardır. Kaburgaların başları birleştiği iki omurun her biri üzerindeki yarım eklem yüzeyi ile eklem yapar. Kaburga başlarının yüzeylerindeki kabartının sebebi, bu şekilde ikili bir eklem yapmalarıdır. Sternumla birleşen yedinci kaburgada da durum buna benzer. Son beş kaburga, yalancı kaburgalar ya da yüzen kaburgalar olarak bilinir. Kemikten kaburgaların ince karın zarını harap etmesine engel olmak ve onu korumak için bu kaburgaların ucu kıkırdaktandır.

On Beşinci Bölüm
Göğüs Kemiği (Sternum)

Sternum bir tek kemik olmayıp, yedi parçanın birleşmesinden meydana gelmiş bir kemiktir. O, altında yer alan organların genişlemesini kolaylaştıracak şekilde planlanmıştır. O, delikli ve süngerimsi bir yapıya sahiptir ve tek tek parçalarının birleştiği yerlerde, hareketi kolaylaştırmak için, kıkırdağı vardır. Eğer bu kemiğin birleştiği yerler sabit ve sert olsaydı, bu kadar yararlı olmayacaktı. Sternumun yedi parçası, yedi kaburgayla eklem yapar. Sternumun alt kısmında, alt kenarı kıvrık düz bir kıkırdak vardır. Ona, kamaya benzemesinden dolayı, xiphoid kıkırdak adı verilmiştir. O, midenin ağız kısmını örter ve zaten söz konusu edilmiş olan sebepten dolayı sert ve yumuşak dokular arasında yumuşak bir geçiş ortamı olarak hareket eder.

On Altıncı Bölüm
Köprücük Kemiği (Clavicula)

Clavicula sternumun iki yanında yer alır. Onun iç uçları sternumun üstündeki bir çentiğe girer. Claviculanın konveks kısmının arkasında, beyne çıkan kan damarlarının geçmesi ve sinirlerin inmesi için

bir geçit vardır. Claviculanın dış kısmı konkavdır. O, kürek kemiği (scapula) ile eklem yapar ve böylece omuzu meydana getirecek olan sağlam bir eklem oluşturur.

On Yedinci Bölüm
Kürek Kemiği (Scapula)

Kürek kemiği iki gaye için hizmet eder. O, elin göğsün diğer tarafına yetişebilmesini sağlayabilecek kadar kolun serbest kalmasına imkan verir. Omurların spinal ve transvers çıkıntıları gibi, o da arkadan, görülemeyen ya da idrak edilemeyen herhangi bir tehlikeye karşı göğüs yapılarını koruma altına alır. Kürek kemiğinin iç kenarı kalındır. Onun dış tarafı, üst tarafındaki kol kemiğinin (humerus) yuvarlak başıyla eklem yapan hafif basık eklem yüzeyi (glenoid fossa) dışında yapıca incedir. Bu yer civarında, kürek kemiğinin iki uzantısı (process) vardır: Bunlardan biri, yukarıya, arkaya yerleştirilmiştir ve ona acromion denir; diğer uzantısı ise coracoid process diye adlandırılır. O (acromion), kürek kemiğinin ligamentleriyle birleşmiş olanlara bağlanmıştır ve böylece humerusun yukarıdan çıkmasını engeller. Diğer uzantı (coracoid) kemiğin orta tarafına yakın bir yere yerleştirilmiştir ve biraz aşağıya doğru meyillidir. O, omuzun iç taraftan çıkmasına engel olur. Onun iç tarafına doğru kürek kemiği, göğüs organlarını arkadan çok iyi örtüp, onları emniyete almak üzere, tedricen genişler. Kürek kemiğinin üst tarafının arkasında, üçgen şeklinde bir uzantı vardır. Bunun tabanı, dış taraf üzerindedir ve tepesi iç taraftadır. Böylece, sırtın gayrimuntazam olmaması sağlanır. Eğer, bu uzantı aşağı tarafta olsaydı, göğsü incinmeye ya da harap olmaya müsait hale getirirdi. Omurların spinal çıkıntıları gibi, o da koruyucu görevi yapmak üzere şekillendirilmiştir.

Bundan dolayı da ona kürek kemiğinin spinası denir. Kürek kemiğinin, kol kemiğinin konveks başıyla eklem yapan kısmı basıktır. O yuvarlak kenarlıdır ve yukarıda söz konusu edilen sebepten dolayı, kıkırdakla çevrelenmiştir.

On Sekizinci Bölüm
Kol Kemiği (Humérus)

Kol kemiği (humerus) incinme tehlikelerini en aza indirmek için silindir şeklindedir. Onun düz ve konveks başı kürek kemiğinin gle-

noid cavitesiyle eklem yapar ve bu güçlü olmayan, sık sık yerinden çıkan gevşek hareket edebilir bir eklem yapısındadır. Bu eklemin böyle gevşek olmasının iki yararı vardır: biri gereklilik ve bir diğeri korumadır. Gereklilik demek, bu eklemin serbestçe hareket etmesine olan gereksinimdir ve korumak demek her ne kadar eklem kendi etrafında hareket edebilirse ve farklı tip hareketler yapsa da, bunlar herhangi bir harabiyete ya da onun yerinden çıkmasına sebep olacak kadar güçlü ve çevik değildir, demektir. Diğer taraftan, bütün kol hareket ettiğinde eklem sabit kalmayı başarır.

Omuzun dört ligamenti vardır. İlki, diğer kapsül eklemlerde olduğu gibi, tamamen kapsülü saran, kapsüle ait bir yapıdır. İkinci ve üçüncü ligamentler acromion (coracoid) uzantıdan çıkar. İkinci (coracohumeral) ligament, kol kemiği tarafına yapışmak için yassılmıştır. Üçüncü ligament, daha geniş ve güçlüdür. Dördüncü ligament, coracoid uzantıdan çıkar ve diğer iki ligamentin geçebilmesine müsaade edecek şekilde adeta şalvarın sicimi gibi bir tünel teşkil eder. Bu ligamentler, kol kemiğinin yanına geldiğinde, kol kemiğinin kasları boyunca, onun iç tarafına yapışmak üzere yassılaşır.

Kol kemiğinin iç tarafı hafifçe konkavdır ve dış tarafı konvekstir. Böyle olmasının sebebi, kolun çeşitli kaslarının, damarlarının ve sinirlerinin yerleşmesi ve koltuk altındaki nesneleri taşımalarında yardımcı olmak içindir. Aynı zamanda, bir elin diğerine doğru hareketi, bu düzenlemeyle kolaylaşır. Kol kemiğinin altında, onu yukarı doğru kaldıran iki [yapı] ile bir araya gelmiş, bastıran bir [yapı] vardır. İç taraftaki kaldıran yapı (media epicondyle) daha incedir ve bu ikisinden daha uzun olanıdır. O eklemin içine girmez, ancak, kemiğin arkasından geçen damar ve sinirleri korur. Dış capitulum dirsek ekleminin bir kısmını teşkil eder ve radiusun başındaki ona uygun basık kısımla eklem yapar. Geri kalan dirsek eklemi, iki epi-condil arasındaki makara şeklindeki yüzeyde ulnanm hareketini sağlayan eklemdir. Makaranın (trochlea) önden arkaya doğru ve tepeden dibe doğru yassılan iki eklem çıkıntısı vardır. Bunlardan aşağıda ve ortada olanın ön, uç ve alt tarafı düz olup, herhangi bir çıkıntısı yoktur. Dıştaki prominence, iç taraftakinden daha büyüktür. İçteki basık yüzeyle eklem yapan, ne düzdür ne de tamamen yuvarlaktır, fakat arka duvarında

bir pürüz vardır. Ulnanın olecranonu arkaya hareket ettiğinde, fossa olecranonun tabanındaki dikey bir engelle tutulur. Bu teşekülün gayesi kısaca açıklandı. Hippokrates bu ekleme «menteşe» eklem der.

On Dokuzuncu Bölüm
Önkol

Önkolun, birbirine uzunlukları boyunca birleşmiş iki kemiği vardır. Bunlar radius ve ulnadır. Başparmak tarafındaki kemik radiustur, küçük parmak tarafındaki kemik ulnadır. Ulna radiusun ağırlığını da taşıyabilmek için daha kalındır. Radiusun amacı, ön kolu el ayasını aşağıya doğru gelecek şekilde çevirmek (pronasyon) ve el ayasını da yukarı doğru çevirmektir (supinasyon); ulnanınki ise bileği gevşetmek (fleksiyon) ve kasmaktır (kontraksiyon). Her iki kemiğin de orta kısımları incedir, böylece önkolun, çok ağır olmaması sağlanır. Bununla birlikte, onların alt uçları, daha kalındır. Burası, çeşitli ligamentlerin buraya gelip yapışmasını sağlar ve dirsek eklemine gerekli korumayı sağlayacak etli kaslar olmadığı için oradaki sürtünme ve hareketten doğan harabiyeti engeller. Radiusun, iç taraftan başlayan ve dış tarafta tamamlanan bir kıvrımı vardır: o, ele pronasyon yaptırır. Ulna, bilek ekleminin fleksiyon ve ekstansiyonuna yardımcı olmak için onu dümdüz yapar.

Yirminci Bölüm
Dirsek Kemikleri

Dirsek eklemi radius, ulna ve humerusun ekleminden meydana gelir. Radiusun üst ucunda humerusun başının dış prominensinin eklem yapan basık bir eklem yüzeyi vardır ve onun durumu ligamentlerle korunur. Radiusun başı bu basık yüzeyde rotasyon yaparken, önkol pronasyon ve supinasyon yapar. Ulnanın, Yunan alfabesinin C harfi gibi kıvrık, araya giren yerle, iki uzantısı (coronoid ve olecranon) vardır. Bu kısım, bilek eklemini teşkil etmek üzere, humerusun alt ucundaki konveks makara şeklinde kısımla eklem yapar. Ulnanın çentiği arkaya hareket ettiğinde kol ekstansiyon (açılma) yapar. Makara (trochlea) üzerinde kaydıktan sonra ulnanın uzantısı (olecranon) humerusun yassı yüzeyinin (fossa olecranon) arka duvarının içine girip, onu tam olarak sarar. Bu yapı, fazla ekstansiyona engel olur ve

kolun dümdüz tutulmasını sağlar. Ulnanın çentiği, makara (trochlea) üzerine öne doğru hareket ettiğinde, önkol fleksiyon yapar ve önkolu kola yaklaştırır. Radius ve ulnanın alt uçları bilek eklemi için ortak bir eklem yüzeyi teşkil ederler. Radius, bu eklemin büyük bir kısmını meydana getirmiştir. Eklem yapmayan kısım, incinmelere karşı tedbir olarak yuvarlak ve pürüzsüz bir yapıdadır (ulnanın ucu, üçgen şeklinde bir eklem diski ile kaplıdır). Ulnanın alt ucundaki eklem yüzeyinin arkasında dikey bir uzantı (styloid process) vardır. Bu yapının gayesi şimdi anlatılacaktır.

Yirmi Birinci Bölüm
Bilek

Bilek tek bir kemik değil, ancak bütün bileği kapsayacak olan hastalıklardan birine ya da incinmelere karşı koyabilmek için çeşitli kemiklerden meydana gelmiştir. Burada yedi bilek kemiği vardır, ancak bunlara ilave olarak, diğerleriyle aynı sırada olmayan bir tane kemik daha vardır. Bilek kemikleri (carpal kemikler) iki sıra halindedir. Önkola yakın olan ilk sırada üç kemik vardır. Bu kemiklerin alt uçları daha ince ve ufaktır. İkinci sıra el ayası kemikleri (metacarpal) tarafındadır ve dört kemikten meydana gelir. Bunlar ilk sıranın kemikleriyle eklem yaparlar. Alt uçta, bilek kemikleri üst tarafta özel eklemi meydana getirmek için, incelip sivrilmiştir, fakat alt uçta, onlar düzdür ve hatta eklem yüzeyleri yoktur. Sekizinci kemik (psiform) iki sıra dışındadır ve elin ulnar sinirini korur. İlk sıradaki kemiklerin alt ucu, bileğe fleksiyon ve ekstansiyon yaptırmak için radius ve ulnanın alt ucu ile eklem yapan kama şeklindeki çıkıntıyı meydana getirir. Ulnanın stiloid uzantısı bileğin pronasyon ve supinasyon hareketlerini yaptırmak için bir eklem teşkil eder.

Yirmi İkinci Bölüm
El Ayası

El ayası, tarağın dişleri şeklinde yerleşmiş olan metacarpal kemiklerden meydana gelmiştir, böylece birinin incinmesi ya da hastalığı diğerlerini etkilemez. Elin birçok kemikten meydana gelmesi, sivri ya da yuvarlak şeyleri tutmak için uygun bir çukur şekil alabilmesini sağlar. Buna ilave olarak, metacarpal kemikler, öyle bir güçle bir

araya getirilmişlerdir ki, çeşitli cinste şeyler, elle tutulabilir ve sıkıca kavranabilir. Eğer deri, el ayasından disseksiyonla kaldırılacak olursa metacarpal kemiklerin birbirine karışmış eklemlerinin hemen hemen görünmez durumda olacak kadar birbirine yakın olduğu görülür. Metacarpal kemikler, avuç içinde çukur meydana getirecek şekilde, hafifçe kıvrıktır. Metacarpal kemiklerden dördü, dört parmağın falanks kemikleriyle eklem yaparlar. Alt uçlarında (proksimal) metacarpal kemikler, birbirleriyle sıkı sıkıya bağlanıp eklem yapmışlardır, onların parmaklar tarafından uçları falankslarla ayrı ayrı birleşmişlerdir ve aynı zamanda, birbirinden belli bir uzaklıkta kalırlar. Aşikar sebeplerden dolayı, metacarpal kemiklerin avuç içi tarafı konkavdır. Metacarpal kemikler carpal kemiklerle tabanları boyunca eklem yaparlar ve kıkırdak ve kapsül şeklindeki bağlarla şekillerini korurlar.

Yirmi Üçüncü Bölüm
Parmaklar

Parmaklar kavramak için kullanılır. Onlar etlidirler, ancak ağır ve battal hareketli balık ve kurtlar gibi kemikleri de yok değildir. Kemikler, titreme hastalığında olduğu gibi parmakların hareketlerinin ağır ve gevşek hale gelmemesini temin eder. Parmaklar tek kemikten meydana gelmemiştir, çünkü, o zaman doğuştan ya da hastalıklar sonucunda görüldüğü gibi, falanksların kısımlarının fleksiyon ve ekstansiyon yapmaları mümkün olmayacaktır. Her parmağın üç falanksı vardır. Eğer üçten fazla olsaydı, parmaklar şüphesiz daha çok çeşitte hareket yapabilecekti, ancak bu gücü düşünülmeye değer derecede azaltacaktı. Eğer falankslar, üçten az örneğin iki tane olsaydı, parmaklar şüphesiz daha güçlü olacaktı, ancak yapabileceği hareketler daha sınırlı olacaktı; gerçekte, parmakların daha çok harekete ve belli bir güce ihtiyacı vardır. Falanksların tabanları daha geniş, uçları daha dardır ve kendine özgü nisbetini koruyabilmek için, avuç tarafındaki falankslar, parmaklar tarafından falanksların uçlarına nisbetle daha geniştir. Parmaklar, incinmelere karşı koymak ve şeyleri kavramak, kaldırmak ve hareket ettirmek için gerekli gücü sağlamak üzere, silindir şeklindedir. Onlar, şeyleri kavramak, bastırmak ve ovalamak için iç taraftan konkav ve dış taraftan konvekstir; özel bir adduksiyon yapabilmek için parmakların yan tarafları ne konkav ne de konvekstir. Ancak, baş parmak ve

küçük parmakların, birleşmeleri gereken başka parmak olmadığı için her iki yanları da konvekstir. Buna ilave olarak, parmaklar bu şekilde incinmelere karşı koyabilecek şekilde bir tek kütle halinde bir araya gelebilirler. Parmakların avuç içine gelen kısmı daha rahat ve iyi kavramayı temin edebilmek için etlidir. Onları gereğinden fazla ağır hale getirmemek için dış taraflarında et yoktur. Böyle olduğu içindir ki, boks yapmak için kolayca bir araya gelerek etkin bir silah oluştururlar. Orta parmağın falanksları onların en uzunudur; onu yüzük parmağınki izler; daha sonraki işaret parmağınkilerdir; en kısa olanlar küçük parmağınkilerdir. Bu şekilde, parmak uçları birbirleriyle aynı çizgi üzerinde biraraya gelebilirler ve fleksiyon halinde, yuvarlak küre şeklinde bir şeyi tutmak için avuç kolayca gerekli konkav şekli alır. Parmaklara göre, baş parmak en ayrıcalıklı yere sahiptir. Eğer o, başka bir yere yerleştirilmiş olsaydı, mevcut yararları yok olacaktı. Eğer baş parmak avuç içine yerleştirilmiş olsaydı, fonksiyonunu gerektiği gibi yapamazdı ve iki parmak biraraya gelip, cisimleri kaldırmayı beceremeyecekti. Baş parmak için en kötü yer, elin sırt tarafı olacaktır. Eğer, baş parmağın metacarpal kemiğinin diğer kemiklerle özel bir münasebeti olmasaydı, onun parmaklardan uzaklığı daha azalacaktı ve bir tarafta baş parmak ve diğer tarafta dört parmakla elin cisimleri kaldırması zorlaşırdı. Böyle olduğundan dolayı el, hatta büyük şeyleri bile yukarıdan baş parmakla ve alttan yüzük parmağı ve küçük parmaklarla tutabilir. Parmaklardaki falankslar, keskin uzantılar ve basık eklem yüzeyleri boyunca birbiriyle eklem yaparlar. Yoğun bir salgı, eklemleri nemli tutar ve onların hareketleri sırasında kurumasını engeller.

Falankslar arasındaki eklemler kıkırdakla çevrelenmiştir ve onların arasında sesamoid kemikler vardır.

Yirmi Dördüncü Bölüm
El Parmağı Tırnakları

El tırnaklarının dört gayesi vardır: a. onlar şeyleri sıkıca kavramakta parmakları destekler; b. hatta çok küçük şeylerin toplanmasında yardımcı olurlar; c. kazımakta parmaklara destek olurlar; d. ince nazik bir örtünün yırtılmasında silah ya da alet olarak kullanılırlar, cerrahi ameliyatlarda olduğu gibi. Dördüncü gaye daha çok hayvanlar için söz konusu iken ilk üç gaye, özellikle insanoğlu için geçerlidir. Daha

önce zikredilen sebeplerden dolayı tırnakların kenarları yuvarlaktır. Tırnaklar yumuşak kemikten yapılmıştır, böylece altlarında yer alan yapıları kolayca yırtmazlar ya da tahrip etmezler. Onlar, sürtünmenin yol açtığı kaybı telafi etmek için sürekli olarak büyürler.

Yirmi Beşinci Bölüm
Pelvis

Sakrumun her iki yanında birer kalça kemiği bulunur. Her ikisi de, önden, güçlü bir eklem (syphisis pubis) meydana getirmek ve üst taraftaki kemiklerin ağırlığına destek olacak bir temel olarak hizmet etmek ve de aşağı tarafı, yürümede olduğu gibi, taşımak üzere birleşirler. Her bir kalça kemiği dört parçadan meydana gelir. Dış taraftaki iliumdur; önde birbiriyle karşı tarafın pubis kemiğine birleşen kemikler pubis kemiğidir; arka-orta kısım ischiumdur; femurun yuvarlak başıyla eklem yapan kısım acetabulumdur. Pelvisin iç tarafına doğa, mesane, uterus, spermatik kordonlar ve anus gibi nazik organları yerleştirmiştir.

Yirmi Altıncı Bölüm
Bacağın Genel Gayesi

Bacaklar iki fonksiyon yapar: 1. ayakta ve dik pozisyonda durmaya yardım eder. Bu fonksiyon ayaklar vasıtasıyla yapılır. 2. Onlar düz olmayan yere rağmen yürüyebilirler ve hareket edebilirler. Bu fonksiyonlar bacaklar ve kalçalar vasıtasıyla yapılır. Eğer ayak incinirse, ayakta durma ve sağlamlık bundan zarar görür, ancak hasar desteği gerekli hale getirmediği takdirde, yürümede bir sıkıntı yoktur. Baldır ve kalça kasları hastalandığında, ayakta durma normaldir, ancak yürüme zorlaşır.

Yirmi Yedinci Bölüm
Uyluk (Femur)

Bacak kemiği (femur, uyluk), vücudun üst tarafının ağırlığını desteklemek ve alt tarafını da taşımak zorunda olduğundan vücudun en büyük kemiğidir. Onun, ischiumun çukuruna (acetabulum) tamamen uyan yuvarlak bir başı vardır. Femurun dış tarafı konveks ve iç tarafı konkavdır. Eğer, femurun başı, doğuştan olan deformasyonlarda olduğu gibi, acetabuluma dik olarak gitseydi, yürüyüş anormal hale gelir ve kaslar, kan damarları ve sinirler gerekli korumadan

mahrum kalırdı. Eğer femurun başı, normal durumda olduğu gibi, içe doğru meyletmemiş olsaydı, deforme olurdu ve normal denge ve bacaklar üzerinde simetrik duruş sağlanamazdı. Femurun alt ucunda, kondiller diye bilinen kemikten iki kütle vardır. Şimdi diz eklemi ve bacak açıklanacaktır.

Yirmi Sekizinci Bölüm
Baldır Kemikleri

Önkol gibi, baldırın da iki kemiği vardır. Orta tarafta olan daha büyük ve daha uzun kemik tibiadır. Diğer kemik, daha ince ve daha kısa olan fibuladır; o, tibianın üst tarafı ile eklem yapar, fakat tibia ile eklem yapmaz. Gerek tibia gerekse fibulanın alt uçları aynı seviyededir. Tibianın üst ucu, dış taraftan konvekstir, halbuki alt kısmı iç tarafta konkavdır; bu baldıra karakteristik şeklini verir. Bacak için femur ne ise, baldır için de tibia odur; ancak o, iki sebepten femurdan daha küçüktür. Daha büyük olan kemik ayakta durmayı sağlar ve vücudun üst tarafının ağırlığını taşır. Daha küçük olan kemik harekete yardım eder. Baldırın daha hareketli olmasından dolayı, tibia daha küçüktür. Doğa insana böyle uygun büyüklükte ve nisbeti iyi ayarlanmış baldırlar bahsetmiştir, halbuki onların ölçülerinin artması onların işlevini bozar, fil hastalığında ve venlerdeki varis hastalıklarındaki gibi. Aynı şekilde, ölçünün küçülmesi, zaafiyet hasıl eder ve baldırlar üzerinde durmak imkansızlaşır. Fibula tibia için bir örtü ve bir destek görevini yapar. O, iki kemik arasından geçen damarları ve sinirleri korur ve ayağın fleksiyon ve ekstansiyonu için güçlü ayak bileği eklemini teşkil etmekte tibiaya yardımcı olur.

Yirmi Dokuzuncu Bölüm
Diz Eklemi

Diz [eklemi], tibianın üst ucundaki iki basık eklem yüzeyi ile femurun alt ucundaki iki kondilinin eklem yapmasıyla teşekkül etmiştir. İki kemik birbirine eklemi birleştiren karmaşık eklem bağlarıyla sıkı sıkıya bağlanmıştır. Onu, dıştan güçlendirmek için, her iki tarafında kollateral güçlü eklem bağları da vardır. Diz kapağı (patella), şekil olarak biraz yuvarlaktır. O, göz küresi gibi, dizin ön tarafına yerleştirilmiştir. O, dizi korur ve onun (dizin), otururken ve ayak öne doğru

hareket ettiğinde, yerinden çıkmasına engel olur. Patella, ön tarafa yerleştirilmiştir, çünkü, bu kemik üzerine otururken ve ayakta dururken, dizin incinip daha çok yaralanmasını engeller.

Otuzuncu Bölüm
Ayak Kemikleri

Ayak, üzerinde durmak üzere planlanmıştır ve bundan dolayı da o, öne doğru uzatılmıştır. Yürüyüşte olduğu gibi, bir ayağın yere sağlam bir şekilde basarken diğer ayağın öne doğru hareket etmesini sağlamak için, ona bir taban bağışlanmıştır. Eğer taban yerle uygun bir şekilde temas etmemiş olsaydı, yürüyüş bu kadar sağlam ve dengeli olmazdı. Tabanlar, dik durmayı ve çok rahatsız olmaksızın, dengeli bir şekilde, uzun mesafeleri katetmeyi mümkün kılar. O, merdiven çıkmaya yardım eder ve düzensiz ve sivri şeylerden ayakları korur. Ayakların birçok kemikten meydana gelmiş olmasının yararları vardır. Elin şeyleri sıkıca kavrayabilmesi gibi, ayak da sağlam bir şekilde yere basar. Kemiklerin sayıca çokluğu, ayağın, hatta hareket eden şeylerin üzerinde dahi tutunmalarını temin eder. Eğer, ayak bir tek kemikten yapılmış olsaydı, düzgün olmayan yüzey üzerine sağlam bir şekilde durması mümkün değildi. Aynı zamanda, bunun genel bir yararı daha vardır, o da ayak kemiklerinin bir kısmı harap olursa ya da hastalanırsa, geri kalan kısmı bundan kaçınabilir. Ayak tarsus, metatarsus ve ayak falanksları dahil olmak üzere, yirmialtı kemikten meydana gelir.

Ayak Bileği Kemikleri (Tarsal Kemikler):

Bu kemiklerden biri ayak bileğini teşkil eden talustur. Diğeri tabana sağlam bir destek veren calcaneumdur. Aynı zamanda, tabanla ilgili olan scaphoid kemiği de vardır. Cuboid tarsal kemiklerin dördüncü kemiğidir. O, metatarsal kemiklerle eklem yapar ve onun altı yüzü vardır. O, ayağın dış tarafında yer alır ve ayağa güçlü bir destek verir. İnsanda, bilek, hayvandakinden daha karmaşıktır. Talus, ayak hareketlerinde daha yararlıdır, bunun yanı sıra calcaneum, ona gerekli sağlamlığı temin eder. Talus tibianın (malleoli) ve fibulanın alt tarafındaki uzantıları arasındaki sağlam ve güçlü oyuğa girer. Scaphoid (navicular) kemik talusun ön tarafında bulunur. O, tabandaki konkavlığı oluşturmak üzere, dış tarafta basıklaşmıştır. O, arkadan talusla

önden metatarsal kemiklerle, alt taraftan calcaneumla eklem yapar. Dış tarafından, o muhtemelen talusun dördüncü kemiği olan cuboid kemikle eklem yapar. Calcaneum, talusun altındadır ve o sürtünme ve incinmelere karşı bir koruyucu olarak sert ve yuvarlak bir yapıya sahiptir. Onun alt tarafı düzdür pürüzsüzdür, böylece yerle temasın emin bir şekilde olmasını sağlar ve ayağın yere sıkıca basmasını sağlar. O, vücudun ağırlığını taşıyabilmek için nisbeten daha büyük yapılmıştır. O, dışarıya doğru, tıpkı bir üçgen gibi uzanmıştır, böylece tabandaki basıncın yavaş yavaş artmasını sağlar. Tarsal kemikler, bütün olarak aynı sıradaki carpal kemiklerden farklıdır. Onlar yedi tane değil, dört tanedir ve fonksiyonları da onlardan farklıdır. Elde, daha çok harekete, kavramaya ihtiyaç duyulurken, ayakta en çok yere sıkı ve sağlam bir şekilde basma önemlidir. Böylece el, daha çok, ayak daha az kemikten meydana gelmiştir. Sayıca çok, fakat ölçüleri küçük olanlar daha kolay kavrarlar, ancak ölçüleri daha büyük ama sayıları daha az olanlar daha sağlamdırlar.

AyakTarağı Kemikleri (Metatarsal Kemikler):
Beş ayak parmağı için beş ayak tarağı kemiği (metatarsal kemikler) vardır. Her bir metatarsal kemik uygun olan ayak parmağı kemiği ile eklem yapar ve bütün ayak parmaklan özel bir münasebet içinde bulunurlar. Bunun sebebi, ellere nisbetle ayakların daha sabit bir yapıya sahip olmasıdır. Her bir ayak parmağında üç falanks vardır ancak ayak baş parmağında iki falanks bulunur.

Biz burada kemikleri ve onların anatomik münasebetlerini anlattık. Vücut, sesamoid kemikler ve Yunanlıların lamda harfine benzeyen hyoid kemiği hariç, iki yüz kırk sekiz kemikten meydana gelir.

İKİNCİ ALT KISIM
KASLAR

Birinci Bölüm
Sinirlerin, Kasların, Tendonların ve Ligamentlerin Genel Açıklaması

İstemli hareket, kaslara beyin ve sinirler vasıtasıyla özel olarak onlara bahşedilmiş enerji yollanmadan meydana gelmez. Her ne kadar kemikler, doğrudan hareketle ilgili iseler de, onların sinirlerle doğrudan

hiç bir bağlantısı yoktur. Kemikler serttir, halbuki sinirler yumuşaktır; böylece, Allah sonsuz ihsanı ile bu ikisi arasında sinire benzer liflerden meydana gelmiş bir doku yerleştirmiştir. Beyin ve omurilikten çıktıktan sonra, sinirler bu lifli örtülerle kalınlaşıp, yoğunluk kazanmışlardır, böylece onların delikten geçerken, harap olmaları engellenmiş olur. Sinirler gidecekleri yere doğru ilerlerken, gittikçe incelen dallar verirler; bu durum sonuna kadar devam eder ve onlar öyle incelirler ki, kolayca harap olabilecek hale gelirler. Bundan dolayı Allah, mükemmel aklıyla, sinirleri lifli dokularla güçlendirmiştir; kas dokusuyla onların sarılıp adeta paket edilmelerini sağlamıştır. Lifli dokular kası sarar ve sinir de onu merkezde, adeta bir sütun gibi tutar. Sinir kas ve onu örten fasiyadan ibaret kas yapısının tümü istemli hareketlerin yapılması için bir alettir. Kas, lif ve sinir dokusundan yapılmış olan tendonunu kastığı zaman, bağlı olduğu organı (kemiği) kendine doğru çeker; böylece, fleksiyon meydana gelir ve o açılıp, yayıldığında, tendon gevşer ve ekstansiyon meydana gelir.

İkinci Bölüm
Yüz Kasları

Yüz kaslarının, yüz hareketleri ile aynı sayıda olması gerektiği aşikardır. Yüzün hareket eden kısımları, alın, göz küresi, üst göz kapağı, dudaklarla birlikte çene, yalnız dudaklar, burun kenarları ve alt çenedir.

Üçüncü Bölüm
Alın Kasları

Alın, derisinin altına yayılmış ve occipitofrontalise bitişmiş olan ince, düz aponörotik bir kasla hareket ettirilir. Bu kasın tendonu yoktur, çünkü uzun dar bir tendon boyunca uygun bir şekilde hareket edemeyen alnın düz derisini hareket ettirmek zorundadır. Bu kasın kasılmasıyla göz kapağı kalkar ve o, gözün kapanmasına yardımcı olur.

Dördüncü Bölüm
Göz Küresi Kasları

Göz küresinin altı kası vardır. Bunlardan dördü, üst, alt, orta ve lateral (recti) kaslar, gözü yukarı kaldırmak, aşağı döndürmek, dışa ve içe çevirmek için göz küresine birleşmişlerdir. Geriye kalan ikisi (üst ve

alttaki oblik kaslar) oblik olarak göz küresine birleşmişlerdir ve gözleri döndürürler. Göz küresinin arka tarafında, optik siniri ve fonksiyonları, onun arkadaşı olarak destekleyen bir başka kas daha vardır. O, göz küresinin öne doğru fırlamasını engeller ve görüntünün bir noktada yoğunlaşabilmesi için optik sinirin hareketsiz, sabit kalmasını temin eder; fasiyal örtüsü dallandığından, parçalara ayrıldığından (?), sanki iki kasmış gibi bir izlenim yaratır. Bazı anatomistler, onu bir kas olarak, bazıları da üç kas olarak kabul ederler, fakat durum ne olursa olsun o, bir tek kökten (baştan) çıkar (Müller kası).

Beşinci Bölüm
Göz Kapağı Kasları

Alt göz kapakları hareket etmez, bundan dolayı gözü üst göz kapağı açar ve kapar. Yüce Allah, asgari vasıta kullanmıştır. Çünkü, daha büyük sayıda olma, daha büyük sayıda tehlike demektir. Alt göz kapağı hareketli olabilirdi, fakat Yaratıcı, organları kendi kaynaklarına yakın olarak geliştirmiştir ve bu vasıtaları onların konusu olan şeylere doğru yönlendirmiştir. Bunun en iyi prensip olduğu açık ve seçiktir. Bundan dolayıdır ki, hareket için üst göz kapağı seçilmiştir. O, kendi sinirinin kaynağına yakındır ve sinirin geri dönmesine hiç gerek yoktur. O, gözü açtığı gibi kapar da. Üst göz kapağına gözü kapamak için, onu aşağıya doğru çeken bir tek kas verilmiş olsaydı, o zaman onun siniri, orada, arkaya dönmek zorunda kalacaktı ve ya doğrudan kapağın kenarının ortasına ya da onun iç veya dış ucuna yapışacaktı. Eğer o, kapağın ortasına gitmiş olsaydı, sadece göz küresinin merkezi kısmını örtecekti ve eğer bir uca gitseydi, paraliz durumunda olduğu gibi göz kapağı torba şeklini alıp, bu durumda o gözün gelip, birleştiği uç tarafını kısmen kapatacaktı. Dolayısıyla bütün bu işler, orada bir kasla değil ama iki kasla yapılabilir, ancak, gerekli hareket gereksinimi iki kasla karşılanacaktır. Bu kasların ikisi de gözün köşelerinden çıkarak, üst göz kapağını alttan düz olarak kapatır. Gözü açan kas (levator palpcbrac supcrior) ortadan dış taraftan üst göz kapağına yayılır ve kasılarak gözü açar. Yukarıda zikredilen prensipler açısından, o fasiyanın iki tabakası arasına yerleştirilmiştir. Bu, kıkırdağa benzeyen göz kapağı içindeki bir levhaya yapışır.

Altıncı Bölüm
Yanak Kasları

Yanağın hareketleri, alt çene ve dudağın hareketleriyle birlikte olur. Halbuki alt çene kendi kaslarıyla hareket eder. Dudaklar çene ve dudaklarda müşterek olan bir kasla hareket eder. Bu kas yanakların düz kası olarak, her iki yanağa da yayılmıştır (buccinator kaslar). Her bir kas dört farklı yönden gelerek, dört lif grubu meydana getirir. Onlardan biri clavicula kemiğinden çıkıp, ağız açısının altında son bulur (risorius). O, ağzı aşağıya eğik olarak çeker. İkinci grup (platysma) sternumdan ve claviculadan kalkar ve diğer taraftan gelen liflerle çapraz teşkil ederek, karşı tarafta dudağın alt kenarında son bulur. Her iki tarafın lifleri (orbicularis oris) kasılınca, ağız üflüyormuş gibi bir şekil alır. Bu durumda tıpkı, her iki taraftan ipleri çekilip kapatılmış bir keseye benzer. Üçüncü grup lif (platysma) scapulanın acromion uzantısından çıkar. Bunlar zaten yukarıda, daha önce betimlenen liflere bağlanır. Bu lifler kasılınca, dudak yanlara doğru çekilir. Dördüncü grup lifler (zygomaticus major ve minor) boyun omurlarının spinal çıkıntılarından kalkar ve kulakların önünden geçtikten sonra yanaklarda son bulur; bunlar yanağı ve dudağı yukarı doğru çeker. Bazı durumlarda, bu lifler kulak köküne yakın geçer, fakat kulakla birleşmez, ancak kulağı hareket ettirir (kulak kasları).

Yedinci Bölüm
Dudak Kasları

Biz yanakların ve dudakların ortak kaslarını zaten anlattık. Sadece dudaklara ait olan dört kas vardır. Bunlardan ikisi kulağın üst tarafından kalkar ve dudaklarda son bulur (levator labii superioris ve levator anguli oris). Diğer ikisi (depressor labii inferioris ve depressor anguli oris), aşağıdan çıkar. Bunlardan biri kasıldığında, kendi tarafına doğru dudağı hareket ettirir ve her ikisi de kasılırsa, dudağı kendi tarafına çekecek şekilde dudakları hareket ettirir. Böylece, dudakların başka hareket yapma isteği olmadığı için, yukarıda zikredilen dört kastan daha fazlasına da sahip olması gerekmez. Dudakların kasları ve onlara birleşen kasların birleştiği özel bir yer (insersio) yoktur. Onlar, dudağın yumuşak ve etli dokularına öyle dağılmıştır ki onları dudaktan ayırmak mümkün değildir.

Sekizinci Bölüm
Burun Delikleri Kasları

Burun deliklerinin yanlarında iki ufak, fakat güçlü kas (dilator nares ve compressor nares) bulunur. Onlar o kadar ufaktır ki, sürekli olarak hareket etmesi gereken önemli dudak ve yanak kasları için ayrılmış yere ulaşamazlar. Dudak kasları, burun deliklerininkilerden daha önemlidir. Burun kasları özellikle, kemikten yoksun olan burun deliklerini güçlendirmek için yanaklardan gelmiştir. Onlar, burun deliklerini çekerek, genişlemelerinde yardımcı olur.

Dokuzuncu Bölüm
Alt Çene Kasları

Hareketli olan alt çenedir; üst çene hareket etmez. Bunun çeşitli yararlan vardır: 1. İki kemikten, nisbeten daha hafif olan alt çenenin hareket etmesi daha kolaydır. 2. Alt çene göz ya da burun gibi hareketlerden rahatsız olacak önemli herhangi bir organı bünyesinde taşımaz. 3. Üst çenenin hareketleri, onun başla olan birliğini zayıflatacaktır.

Alt çene, ağzı açma, kapama ve çiğneme gibi üç hareket yapar. O, bu üç hareketten fazlasını da yapar. Alt çene kalkınca, ağız kapanır. O, aşağıya inerse, ağız açılır. Çiğneme alt çenenin sağ taraftan sol tarafa hareket etmesi ve ağzı açıp kapamasından oluşan bir rotasyon hareketidir.

Ağzı kapamak için kasların yukarıdan gelmesi ve alt çeneyi yukarı çekmesi gerektiği açıktır. Ağzı açmak için onların aşağıdan yukarı gelmesi ve onu aşağıya doğru çekmesi gerekir. Çiğneme kasları oblik olmalıdır. Bundan dolayı, iki şakak kası ağzın kapanmasını sağlamıştır. İnsanda bunlar ufaktır, çünkü alt çene ufaktır ve içi boştur ve onun hareketleri çok güçlü değildir. Hayvanlarda alt çene geniştir, büyüktür, ağırdır ve çeşitli cinsten hareketleri yapmak zorundadır, yani ısırma, kökünden sökme, kesmek gibi. Kökünden sökme için olan kaslar, yumuşak ve incedir, çünkü onlar komşuları olan beyinden sadece ince bir kemikle ayrılmıştır. Eğer bu kaslar, bazı hastalık ya da ağrılı etkiye (tic douloureux gibi) maruz kalır, ondan zarar görürse, beyin de ondan etkilenir. Çünkü, bu kasları etkileyen şeylerin sık sık beynin de rahatsızlanmasına sebep olduğu görülür. Yüce Allah, bu sebepten dolayı, beyni şakak ve onun kaslarıyla örtmüştür ve ayrıca o, zigomatik arkusla

da korumuştur. Aynı zamanda, kasların üstünde ek bir koruma sağlayan fasiyal bir örtü vardır. Her iki taraftaki şakak kasları, çeneyi yukarı kaldıran büyük tendonlarda son bulur. Alt çenenin hareketinde, şakak kaslarına yardım eden iki kas (medial pterygoid ve masseter kaslar) daha vardır. Ağır bir kısmı belli ölçüde yukarı kaldırmak gerektiğinde, ilave bir güce sahip olmak gerektiği çok iyi bilinir. Bundan dolayı, ilave bir güç için, uygun ölçüde bir kas grubu ve kasların ucundan değil, orta yerinden çıkan tendonlar meydana gelmiştir.

Ağız ve alt çeneyi açan (digastric) kaslar, kulağın arkasındaki mastoid çıkıntıdan çıkan bir çift kastır. Her bir kas, ilkin etli bir kas olarak (başlangıçtaki şişkinlik) başlar ve ilave bir güç kazanmak için tekrar çenenin ön tarafının yanında, alt çeneye bağlı yuvarlak bir bağla bağlanan kısa, etli bir kasa (öndeki şişkinlikler) dağılan bir tendon oluşturur.

Çiğneme, her iki tarafta da üçgen şeklinde bir kasla (lateral pterygoid) yapılır. Üçgenin tepesi, yanağın açısında (mandibulanın boynu) bulunur. Bir grup lif (pterygoid process) alt çeneye gelir ve diğer bir grup ise sphenoid'in daha büyük olan kanadından, şakak kemiğine gelir; ikisi arasında bir temel oluşur. Bu şekilde, her bir kas, uygun şekilde çiğneme için gerekli olan çeşitli hareketleri yapmakta hiç güçlük çekmemeyi sağlayacak uygun açılardaki yapılara sıkı sıkıya yapışırlar.

Onuncu Bölüm
Baş Kasları

Başın bazı hareketleri, sadece başa aitken, bazısı hem başı hem de beş boyun omuru dahil, diğer yapıları da içine alır. Bu hareketlerden bazılarında, boyun başla birlikte hareket eder. Sadece, başa ait olsun veya boyunla birlikte yapılıyor olsun, başın hareketleri, başı öne ve arkaya ve sağa ve sola hareket ettirir. Bazı kaslar başı döndürür. Boynun iki yanında, özellikle başı eğmek için bulunan iki kas (sternomastoid) vardır. Her ikisi de sternumun aşağı kısmından çıkarlar, mastoidin üst tarafına birleşirler. Her ikisi de, birbiriyle yanyana yukarı doğru çıktığından dolayı, bazı anatomistler, onları bir tek kas olarak düşünmüşlerdir. Bunlardan biri, iki lif grubuna sahiptir: onların biri sternumdan ve diğeri claviculadan çıkar. Bundan dolayı, bazı anatomistler bunları, üç kas olarak kabul etmişlerdir. Bir tarafın kasları kasılın-

ca, baş öne eğilir. Baş ve boynu birlikte eğmek için, yemek borusunun arka tarafında bir çift kas vardır. Bir ve ikinci kaburgalardan çıktıktan sonra, onlar baş ve boyunla birleşir. Yemek borusuna yakın olan kas (longus capitis) kasılınca, başı öne eğer, fakat omurgaya birleşmiş olan kas (longus cervicis) kasılınca, boynu da eğer.

Başı arkaya döndüren dört çift kas vardır. Bunlar baş ve boyun arasındaki eklemden çıkarlar ve yukarıda zikredilen kaslar altında yayılırlar. Omurganın spinal çıkıntılarının ucunda son bulan bu kaslar orta çizginin (boyun omurlarının yarı yerinden) biraz ilerisinden çıkarlar, fakat boyun omurlarının transvers çıkıntılarına gelip, birleşenler, orta çizgiden (splenius cervicis) çıkarlar. Bu çiftlerden bazı kas lifleri (obliquus captis superior), ikinci omurun spinal çıkıntısından kalkan kasın yukarısındaki ilk boyun omurunun transvers çıkıntısından çıkar. Bu lifler arasında, ilk omurun transvers çıkıntısından çıkarak, ikinci omurun spinal çıkıntısında son bulan bir çift kas daha vardır (obliquus captis inferior). O başı, aynı tarafa eğerek arkaya döndürür. Dördüncü çift (obliquus captis superior) kafa tasından çıktıktan sonra, meyilli olarak üçüncü kas çiftini geçer ve ilk omurun transvers çıkıntılarıyla birleşir. Yukarıda zikredilen ilk çift, baş herhangi bir yöne meylettikten sonra, onu eğmeden arkaya doğru hareket ettirir. Üçüncü çift baş, biraz meyilli olarak, boynu arkaya eğer. Dördüncü çift, başı hafifçe meyilli bir şekilde kendi tarafına eğer, fakat her iki çift birlikte hareket ederse, baş herhangi bir yöne meyletmeden, arkaya doğru hareket eder. Başı döndüren üç çift kas vardır. Onlar, boynun derinlerinde ve birbiri üzerinde yer almıştır. Her biri üçgen şeklindedir ve alt kısmı dar olan occipital kemikten çıkarlar. Onun tepesi, boynun yan tarafıyla birleşmiştir. Daha iç taraftaki çift (splenius capitis), omurların spinal çıkıntılarından çıkarlar. İkinci çift (semispinalis capitis), transvers çıkıntılardan ve üçüncü çift (longissimus capitus) diğer ikisi arasındaki alandan çıkmıştır. Bundan başka, başı yana doğru hareket ettiren iki çift kas daha vardır. Onlar baş ve boyun arasındaki eklemin yanında bulunurlar. Öndeki kas (rectus capitis anterior), her iki taraftan baş ve ikinci omur arasındaki yeri kaplar. Arkadaki ikinci çift (rectus capitis lateralis), iki taraftan da baş ve birinci boyun omurunun arasındaki kısma dağılmıştır. Dört kastan biri

boyun omurunun arasındaki kısma dağılmıştır. Dört kastan biri kasıldığında, baş hafif meyilli olarak o tarafa eğilir. Öndeki iki kas kasılınca, baş öne doğru eğilir; arkadaki iki kas kasılınca, baş arkaya eğilir. Dördü birden kasılınca, baş dik durumda kalır. Her ne kadar bu kaslar nisbeten ufaksalar da, diğer kaslarla gayet iyi örtülmüşlerdir ve böylece çok iyi korunmuşlardır. Baş ekleminin birbirine zıt iki kasa ihtiyacı vardır; o, çeşitli hareketlere tahammül edecek kadar güçlü olmak ve bununla birlikte, daha iyi işini yapabilmek için, yeterince de hareketli olmak zorundadır. Allah, bundan dolayı, bu eklemi yeterince gevşek yarattığı gibi, aynı zamanda çok güçlü kılmıştır; ona ilave güç sağlaması ve daha kolay hareket etmesi için üzerini kaslarla kaplamıştır. Allah herkesi kutsasın; O Yaratıcıların En İyisidir.

On Birinci Bölüm
Gırtlak (Larynx) Kasları

Gırtlak, ses meydana getirmek için planlanmış kıkırdak bir yapıdır. Onun üç kıkırdağı vardır. Bunlardan biri boyun ve çenenin altındadır. O, thyroid kıkırdaktır. Onun iç tarafı konkav ve dış tarafı konvekstir; böylece, o kalkana benzer. İkinci kıkırdak (cricoid) thyroid kıkırdağının altında bulunur ve ona bağlıdır. Onun özel bir adı yoktur. Thyroid kıkırdak, üçüncü kıkırdakla ses telleri yoluyla bağlanmıştır, fakat ikisi arasında hiç bir eklem yoktur. İkinci ve üçüncü kıkırdak arasında, üçüncü kıkırdağın iki girintisinin, adı olmayan iki çıkıntısına girmesinden oluşan, ikili bir eklem vardır. Her ikisi de, ligamentlerle birbirine sıkı sıkıya bağlanmıştır ve muhtemelen cricoid ve arytenoid kıkırdaklar olarak bilinirler.

Gırtlağın genişlemesi ve daralması thyroid ve adı olmayan kıkırdak arasındaki mesafeyle düzenlenir. Gırtlağın açılması ve kapanması, thyroid kıkırdak üzerinde, arytenoid kıkırdağın ters dönmesi, devrilmesi, yukarı kalkması ve aşağı inmesiyle belirlenir. Thyroid kıkırdak üzerinde, üçgen şeklinde Yunan alfabesinin lamda harfine benzeyen bir kemik vardır. Bu hyoid kemik olarak bilinir. Hyoid kemik, bir destek, bir dinlenme yeri görevini yapar. O, gırtlak kaslarının çıktığı yerdir. Gırtlağı thyroid kıkırdağı ve adı bilinmeyen kıkırdakla birleştirmek için bir kasa (cricothyroid) ve gırtlak açmak için aryte-

noid kıkırdakları ayıran bir başka kasa ihtiyaç duyar. Gırtlağı açacak bir çift (thyroid) kas thyroid kemiğinden çıkar (thyroid kası, gırtlağı açar ama, aynı zamanda onu yukarı kaldırır) ve onları tamamen kaplayan thyroid kıkırdağına ön taraftan birleşir. Bu çift kasılınca, arytenoid kıkırdağı önden kaldırır, (bu taraftan gırtlağı açar). İkinci çift kas, yutak kaslarına dahildir ve gırtlak ve yutakla müşterekmiş gibi görünür. Bu kaslar (sternothyroid) sternumun arkasından kalkar ve throid kıkırdağa birleşir. Hayvanlarda, zaman zaman, bu kaslar bir başka kasla desteklenir. Bunlara ilave olarak, başka iki çift kas daha vardır, bunlardan biri, arytenoid kıkırdaklarla etli bir bağlantı yapar. O, arytenoid kıkırdakları yukarı kaldırır ve böylece gırtlağı genişletmek için thyroid kıkırdaktan onları çekip uzaklaştırır. (Gırtlak, arkadaki cricoarytenoid kasla açılır ve lateral cricoarytenoid kasla kapanır. Cricothyroid kasla ses tellerini gerer).

Gırtlağı çeken (kasan) kaslar hyoid kemiğinden kalkarlar ve thyroid kıkırdağı ile birleşirler. Bunlar adı olmayan ve gırtlağa yakın kıkırdakla (cricoid) örtülür. Gırtlağı kapayan, dört kas daha vardır. Bazıları bu kasları iki kas gibi kabul ederler. Onlar, thyroid kıkırdağa ve adı olmayan kıkırdağa bitişmişlerdir ve kıkırdağın alt kısmını daraltırlar. Bazı anatomistlere göre, yukarıda zikredilen bu çiftten biri, gırtlağın içinde bulunur ve diğeri dışarıdadır. İçte olan, gırtlağın içinde olduğundan, en iyi şekil ve durumu işgal eder. Bu kaslar kasıldığında, arytenoid kıkırdağı aşağı çeker ve böylece [gırtlağa] thyroid kıkırdağın içinden çıkarak, arytenoid kıkırdağın kenarlarına ve adı olmayan kıkırdağın köklerine yapışan bir çift kas daha bahşedilmiştir. Bu iki kas kasılınca, gırtlak tamamen kapanır ve bu şekilde, göğüs ve diyafragma kaslarına güçlü bir şekilde karşı koyar. Gırtlağın iç tarafındaki kaslar, gırtlağı daraltmamak için, yapı olarak ufak yaratılmıştır. Ancak, bunlar öyle güçlüdür ki, ufak olsalar da gırtlağı tamamen kapatabilirler ve böylece soluğu tutarlar. Aşağıdan gelen bu kaslar, meyilli olarak, yukarıya doğru çıkarlar ve bu kaslar thyroid kıkırdak ve adı olmayan kıkırdakla birleşirler. Diğer iki kas (cricoarytenoid lateralis ve transvers arytenoid kasları) zaman zaman aryteroid kıkırdakların altında görülür. Bunlar, zikredilmiş olan kaslara destek verirler.

On İkinci Bölüm
Boğaz Kasları

Gırtlağı yukarı çeken iki çift kas vardır. Bunlardan biri (thyrohyoid), gırtlağın kasları arasında zikredildi. Diğer çift (sternohyoid), aşağıdan sternumdan çıkarak,yukarıya hyoid kemiğinin yanlarına gelirler. O gırtlakta son bulur ve onu aşağıya doğru çeker. Boğazda, yutağın yanına konmuş iki kas vardır; bunlar yutmada yardımcı olurlar ve nagnagataân (palatoglossus ve palatophrarynegeus) diye bilinirler.

On Üçüncü Bölüm
Hyoid Kemiği Kasları

Hyoid kaslarından ancak bazısı sadece hyoid kemiğine aittir. Diğerleri hyoid kemiği ve diğer kemiklerle ortaktır. Bunlardan biri (myolohyoid), alt çeneden çıkar ve hyoid kemiği ortasına yapışır. O, çeneyi öne doğru çeker. Diğer çift (genioglossus ve geniohyoid) çenenin alt kısmından kalkıp dilin altına girer. O, hyoid kemiğinin kenarına bitişir ve çeneyi kendine doğru çeker. Üçüncü çift (stylohyoid) kulağın yanındaki ok gibi çıkıntıdan (styloid) çıkarak, hyoid kemiğinin ufkî kısmının (transvers) alt tarafına birleşir. Hyoid kemiği ile diğer yapılar arasında ortak olan kaslar zaten anlatıldı, ancak bu kaslardan tekrar söz edilecektir.

On Dördüncü Bölüm
Dil Kasları

Dili hareket ettiren dokuz kas vardır. Bunlardan ilk ikisi (styloglossus) düzdür ve styloid çıkıntıdan çıkar ve dilin yanlarında son bulur. Diğer ikisi (geniohyoid) uzun kaslardır. Dili meyilli olarak hareket ettiren üçüncü çift (hyoglossus) hyoid kemiğinin alt ucundan çıkar ve dilin cevheri içine girer. Dilin ortasında kütleyi meydana getiren dördüncü çiftten, daha önce ele alınan altı kas içinde bahsedilmiştir. Bu çiftin (genioglossus) lifleri enine doğru olanı, yukarıda zikredilen kasların altına doğru gider ve alt çeneyle birleşir. Sadece dile ait bir tek kas vardır. Bu kas dil ve hyoid kemik arasında bulunur. Her bir kas, dili iki yöne hareket ettirir, yani dili çıkarmak için onu uzatır ve geri çekmek için dili geriye çeker.

On Beşinci Bölüm
Boyun Kasları

Özellikle, boynu hareket ettirmek için iki çift kas (scaleni) vardır. Bunlardan bir çift sağ, diğer çift sol tarafta olmak üzere, boynun iki yanında yer alır; bu iki çift kastan yalnız biri kasılınca, boynu o tarafa doğru bükerek eğer; çiftin ikisi birden hareket ederse, boynu bükmeden o tarafa eğer. Bu kasların dördü birden hareket ederse, boynu düz ve dik tutarlar.

On Altıncı Bölüm
Göğüs Kasları

Göğsün bazı kasları onu açar, bazısı sıkıştırır, ancak bazısı hem açar hem daraltır.

Göğsü Açan Kaslar:

Solunum ve sindirim organları arasında yayılmış olan diyafragma dahil, göğsü açan kasların sayısı dokuzdur ve şimdi burada bu kaslar açıklanacaktır. Bu kaslar arasında, claviculanın altında bulunan bir çift kas vardır. Bu kaslar scapulanın iki yanından üst açısından çıkar ve ilk kaburgaya bağlanır. (Bu kas serratus anteriorun ilk koludur). Göğsü açan bir başka çift kas daha vardır ki bu iki başlı bir çift kastır. Üst başı boyuna yapışmıştır ve onu hareket ettirir; alt başı göğsü hareket ettirir. Bu kas boyunca yer alan bir başka kas daha vardır. Şimdi o kası betimleyelim. O, beşinci ve altıncı kaburgaya yapışmıştır ve göğsü hareket ettirir. Göğsü açan kasların üçüncü çifti (serratus anterior) scapulanın altından çıkar. Bu çift (rhomboidius minor) ilk göğüs omurundan çıkan bir başka çiftle birleşir ve scapulaya gider. Her iki kas bir araya gelip, birleşmişlerdir ve küçük kaburgalara yapışmışlardır. Göğsü açan dördüncü çift (serratus posterior superior) yedinci boyun omurundan ve ilk iki göğüs omurundan çıkar ve kaburgaların iki yanlarına birleşir. Bunlar göğsü açan kaslardır.

Göğsü Sıkıştıran Kaslar:

Göğsü sıkıştıran kaslar, ya diyafragmanın yaptığı gibi, dolaylı yoldan ya da bazı diğer kaslarınki gibi doğrudan bu işi yaparlar. Bazı kasların kökleri kaburgaların üstüne yayılmıştır (subcostal kaslar). Onların işlevi göğsü güçlendirmek ve onun kısımlarını bir arada tutmaktır.

Clavicula ve xiphoid kıkırdak arasında sternumun her iki tarafında yayılan kas çiftleri vardır ve bunlar karnın "düz" kasına (rectus abdominis) kadar uzanırlar. Yukarıda zikredilen kaslara yardım eden başka bir çift kas daha vardır.

Hem Sıkıştıran Hem de Açan Kaslar:
Açma işlevini yaptığı gibi, sıkıştırma işlevini de yapan kaslar intercostal kaslardır. Tam incelemeden sonra, açma işlevini yapan kasların sıkıştırma işlevini yapanlardan ayrı olduğu ve her bir intercostal kasın her ne kadar bir kas gibi görünseler de, gerçekte dört kastan meydana gelen bir grup kas olduğu belirlenir. Aynı zamanda, intercostal kasların muhtelif lif gruplarından oluştuğu da açıktır. İç taraftaki lifler meyillidir ve kaburgaların güçlü arka uçlarına bitişmiştir. Dış lifler, kıkırdaksı uçların yanına gidip bitişmiştir. İki lif grubu dikkat çekecek şekilde birbirinden farklıdır. Kıkırdak uçları yakın yere bitişen şekil ve durum olarak arkaya bitişen uçlardan farklıdır. Dış lifler genişleme ve içtekiler daralma ve sıkıştırma işlevi içindir. Bu açıklamalar dikkate alındığında göğüs kasları seksensekizdir. Göğüs kaslarına yardımcı olan iki başka kas daha vardır. Bunlar claviculadan scapulanın üst tarafına doğru yayılırlar ve birinci kaburgaya birleşirler; bunlar göğsü kaldırıp, böylece onu genişletip, açarlar (scalenius anterior ve medius; bunlar boyun omurlarının spinal çıkıntılarından çıkıp, birinci kaburgaya birleşirler).

On Yedinci Bölüm
Kol Kasları

Addüktor (Kolu Vücuda Yaklaştıran) Kaslar:
Omuz ekleminde, kola addüksiyon yaptıran üç kas vardır. Bunlar göğüsten çıkarlar ve kolu öne doğru çekerler. Bunlardan biri, göğsün aşağı kısmının alt tarafından çıkar ve kolun üst tarafına bitişir. Bu kas kola addüksiyon yaptırır ve scapulayı hafifçe aşağıya doğru çeker (pectoralis minor). Sternumun üst tarafından çıkan ikinci kas humerusun başı çevresine gider. O, hafifçe omuzu kaldırıp, kola addüksiyon yaptırır. Üçüncü kas ince, fakat çifttir (pectoralis major). O, büyük bir kastır. Bu kas boylu boyunca sternumdan çıkar ve humerusun ön ve alt kısmına gelip, birleşir. Onun üst tarafından bir grup lif, kolu biraz

kaldırarak ona addüksiyon yaptırır; bununla beraber, onun alt tarafındaki lifler kolu biraz aşağıya doğru indirip, addüksiyon yaptırır. Her iki lif grubu birlikte hareket ettiklerinde, kola basit bir addüksiyon yaptırırlar. İki kas iliak kemikten çıkar. Bunlar, göğüsten çıkan çift kastan çok daha yakın seyredip, birbiriyle birleşirler. Bunlardan biri (latisimus dorsi), iliumdan ve ufak kaburgalardan çıkıp, kolu göğüse doğru çeker. Diğer kas, ilkinkinden daha ince ve daha küçüktür. O, iliumdan çıkmaz, apeneurosisten çıkar. O, göğüs altındaki kasın tendonu ile birleşmek için öne doğru gelir.

Kolun Abdüktor (Kolu Vücuttan Uzaklaştıran) Kasları:
Kola abdüksiyon yaptıran beş kas vardır. Onlar, scapuladan kalkarlar. İlk kas scapulanın üst kısmından çıkar ve omuz ve ilk kaburga arasındaki boşluğu doldurur. O, kolun dışına ve üst kısmına gider (supraspinalis) ve kolun dış ve iç tarafından üst kısma gidip, birleşir. O, kolu hafifçe içe meylettirerek göğüsten uzaklaştırır. Bu beş kastan ikisi, üst kaburgalar seviyesindeki scapuladan çıkar; daha büyük olan bir grup lifi daha önce açıklanmış olduğu gibi, omuzu kaplamak üzere gönderir. O, omuz ve alt taraftaki kaburgalar arasındaki yeri doldurur ve humerus başının dış tarafına yapışır. Bu kas, kolu biraz döndürerek, göğüsten uzaklaştırır. Başka bir kas, birincinin bir parçasıdır. O, aynı şekilde seyreder ve aynı hareketi yaptırır. O, scapulanın üst tarafına bitişmez, kola dışarı doğru rotasyon yaptırmak için, onun (kolun) dış tarafına meyilli olarak yapışır. Dördüncü kas (subscapularis) scapuladaki çukuru doldurur. Onun tendonu, humerusun orta kısmının iç tarafı üzerine yapışır ve kolu arkaya döndürür. Scapulanın altındaki kaburgaların alt kenarlarından çıkan bir başka kasın (serratus anterior) iliumdan çıkan büyük kasın (latissimus dorsi) tendonu yanına yapışan bir tendonu vardır. Onun görevi humerusun başını yukarıya doğru çekmektir.

Humerusun zatü'r-rasnin diye adlandırılan bir başka kası daha vardır; onun bu şekilde adlandırılmasının sebebi, iki başı olmasıdır (deltoid). Onun her iki başıyla yaptırdığı ortak bir hareket ve ayrı ayrı yaptığı hareketler vardır. Onun bir başı clavicula ve boyundan kalkar ve göğsün büyük kasının (pectoralis major) da birleştiği, humerusun üst başına birleşir. Doktorlara göre, onun iç taraftaki başı

biraz içe doğru meyilli olarak seyreder. Onun dış taraftaki başı dışa doğru meyillidir ve scapulanın alt ucunun dış kenarına bitişmiştir. Her iki baş birlikte hareket edince, kol kalkar. Kolun diğer iki kası da anatomistler tarafından zikredildi. Bunlardan küçük olanı (crocobrachialis) göğüsten çıkar ve diğeri (tríceps'in uzun başı) omuz içinde saklanır. Bu kas dirsek eklemi kaslarıyla münasebetlidir.

On Sekizinci Bölüm
Önkol Kasları

Önkolu hareket ettiren kaslar ekstansör ve fleksör kaslardır. Onlar humerustan çıkarlar. Aynı zamanda pronasyon (el ayası aşağı gelecek şekilde kolu çevirmek) ve supinasyon (el ayası yukarı gelecek şekilde kolu çevirmek) için de kaslar vardır, ancak bunlar kola bağlı değildir.

Önkolun Ekstansör (Önkolu Koldan Uzaklaştıran Kaslar) Kasları:
Önkola ekstansiyon yaptıran iki çift kas vardır. Bunlardan biri önkolu pronasyon yaptırarak açar (önkolu koldan uzaklaştırır). O, humerustan çıkar ve omuza yakın bir yerde göğüste ve dirseğin dış tarafı üzerinde son bulur. Diğer kas, ön kola supinasyon yaptırarak açar. O, humerusun arka tarafından çıkar ve dirseğin dış tarafında son bulur. Her iki kas birlikte çekilirse, önkol düz olarak öne doğru uzanır (triceps).

Önkolun Fleksör (Önkolu Kola Yaklaştıran) Kasları:
Önkolun iki fleksör kası vardır. Daha büyük olanı (biceps brachii) önkolu büker, kıvırır. O, scapulanın coracoid çıkıntısından ve scapulanın glenoid fossasının üst tarafından çıkar. O, kolun iç tarafına gider ve radiusun üst tarafındaki kabartıya (tuberosity) yapışır. Diğer kas (brachialis) önkola supinasyon yaptırarak, fleksiyon yaptırır. O, humerusun arka tarafından kalkarak, iki etli başa ayrılır; bunlardan birisi önden, diğeri arka taraftan humerusa gider ve sonra her ikisi de aşağı iner ve ulnanın ön tarafına birleşirler. Önkola fleksiyon yaptırırken, supinasyon da yaptıran üst kısım, ulnanın alt ucuna birleşir; bunun yanı sıra, önkola pronasyon yaptıran alt kısım, ulnanın üst tarafına birleşir. Her ikisi birlikte çekilince, önkol öne doğru düz bir şekilde fleksiyon yapar. Bazen iki ekstansör kas arasında bir kas daha bulunur. O, humerusun etrafında seyreder ve sanki fleksör kasmış gibi görünür.

Önkolun Supinatör Kasları:
Bunlar iki çifttir. Bunlardan biri, kolun dış tarafında, radius ve ulna arasında bulunur (supinatör). O tendonu olmaksızın radiusla birleşir. İkinci kas, uzun ve incedir; humerusun alt ucundan kalkar ve önkolu boydan boya geçerek, radiusun alt ucunun birleştiği yerden bileğe bitişir.

Önkolun Pronator Kasları:
Bunlar, önkolun dış tarafındaki bir çift kastır. Bunlardan biri (pronator teres) humerusun alt ucunun orta kısmından çıkar ve bilek üzerinde radiusla birleşir. Diğer kas (pronator quadratus) daha ufaktır. Onun geniş lifleri ve güçlü tendon bağı vardır. Bu kaslar ulnadan kalkıp, bilek yanında radiusa bitişir.

On Dokuzıncu Bölüm
Bilek Kasları

Bilek kasları ekstansör, fleksör, supinator ve pronator kaslardır. (Bileğin hareketleri fleksiyon, ekstansiyon, abduksiyon, adduksiyon ve etrafında dönme, rotasyon hareketleridir. Supinasyon ve pronasyon sadece radius ve ulna eklemlerinde olur.)

Bileğin Ekstansör Kasları:
Bileğin ekstansiyonu iki kasla yapılır. Onlar, birbirlerine o kadar sıkıca birleşmişlerdir ki, adeta bir tek kas gibi görünürler. Bunlardan biri, ulnanın ortasından kalkar. Onun tendonu işaret parmağından uzaklaştırdığı baş parmağa yapışır (ekstansor pollicis longus). Diğer kas (abductor pollicis longus) radiustan kalkar ve bir tendon boyunca baş parmağın metacarpal kemiğine birleşir. (Abductor pollicis longus) hem ulnadan, hem de radiustan kalkar ve ilk metacarpal kemiği tabanına birleşir). Her iki kas birden kasıldığında, bilek biraz pronasyon yaparak koldan uzaklaşır. Eğer ilk kas tek başına hareket ederse, o kas işaret parmağını baş parmaktan uzaklaştırır. Eğer sadece ikincisi hareket ederse, o, bileğe supinasyon yaptırır. Bunlara ilave olarak, humerusun alt ucundan çıkıp, radiusun dış tarafından, çapraz olarak geçen ve iki tendona ayrılan bir kas daha vardır. Bu tendonlardan biri, işaret parmağının ve orta parmağın metacarpal kemiklerine birleşir (extensor carpi radialis longus ve brevis) ve diğeri (brachio radialis)

bileğin yan tarafından alt ucuna yapışır. Bu kas eklemi, bileğe biraz pronasyon yaptırarak onu koldan uzaklaştırır (ekstansör).

Bileğin Fleksör Kasları:

Fleksiyon, önkolun dış tarafında duran bir çift kasla yapılır. Bunlardan birinin alt kısmı, humerusun alt kısmının orta tarafından çıkar ve bu kısım, küçük parmağın metacarpal kemiğine yapışır (fleksor carpi ulnaris). Bu kasın üst kısmı, ulnanın üst tarafından çıkar ve bu kemiğin alt kısmında son bulur. Diğer bir kas (fleksor carpi radialis) humerusun alt ucundan çıkar. O, yukarıda zikredilen iki kas arasından aşağı iner. Onun işaret parmağı ve orta parmak arasında birbiriyle çaprazlaşıp, tekrar birleşen iki tendonu vardır. Her ikisi de birden kasılınca, bileğe fleksiyon yaptırırlar.

Bileğin Pronator ve Supinator Kasları:

Bileğin ekstansör kasları, aynı zamanda ona pronasyon ve supinasyon da yaptırır. Küçük parmağın metacarpal kemiğinin proksimal kısmına birleşen kas, tek başına hareket ettiğinde, ele pronasyon yaptırır. Ancak, o baş parmağa birleşmiş olan kasla desteklendiğinde, şimdi açıklanan kas gibi, orada tam bir supinasyon meydana getirir. Aynı şekilde eğer, baş parmağın metacarpal kemiğine birleşen kas, tek başına hareket ederse, o ele pronasyon yaptırır, fakat küçük parmağa birleşen kasla birlikte hareket ederse, ele tam anlamıyla pronasyon yaptırır.

Yirminci Bölüm
El Parmaklarının Kasları

Parmağın bazı kasları el ayasındadır ve bazısı önkoldadır. Eğer bütün kaslar el ayasında olsaydı, bu fazla kas dokusu eli çok fazla ağırlaştırırdı.

Önkoldan Gelen Kaslar:

Önkol elden belli bir ölçüde uzak olduğu için, onun kasları ek bir güç kazanmak için, sinoviyal membranlarla kaplı olan, yuvarlak, uzun tendonlarla donatılmıştır. Çeşitli hareketler sırasında, sıkıca tutmayı sağlamak üzere birleştiği yere yaklaşınca yassılaşır. Parmaklara gerek ekstansiyon, gerekse fleksiyon yaptıran kaslar ön koldan gelir. Parmakları açan kaslar (ekstansörler) önkolun arka tarafına yerleştirilmiştir; parmakları içe doğru kıvıranlar ise, iç taraflarında bulunur.

Parmak Ekstansörleri:

Parmaklan açan kaslar, dış tarafta, önkolun orta kısmında bulunur ve humerusun alt ucundan çıkarak, dört parmağın hepsine gider (extansor digitorum, extansor indicis ve extansor digiti minimi). Parmağı aşağı çeken kaslar, üç tanedir. Bunlar önkolda yanyana konmuştur. Bunlardan biri (fleksor digitorum profundus'un bir kısmı) humerusun alt ucunun dış çıkıntısının iç tarafından çıkar. O, iki tendon gönderir; bunlardan biri yüzük parmağına ve diğeri, küçük parmağa gider. İkinci kas (fleksor digitorum profundus'un bir kısmı), aslında iki kastır. Bir kısmı, humerusun alt tarafından ortadaki çıkıntının kenarından çıkar. Onun işaret parmağına ve orta parmağa giden iki tendonu vardır. İkinci kasın bir kısmı (fleksor pollicis longus) aslında bu grubun üçüncü parçasıdır; o, radiusun üst tarafından çıkar ve baş parmağa birleşir. Bu kasa yakın bir kas (ekstansor pollicis longus) daha vardır ki bu kas bilek kasları arasında zaten anlatıldı. O, ulnanın ortasından çıkar ve işaret parmağını baş parmaktan uzaklaştıran bir tendonda son bulur.

Parmağın Fleksor Kasları:

Parmak fleksörleri önkol ve avuç içinin üst tarafından çıkarlar. Önkoldan çıkan fleksor kaslar üç tanedir. Onlar, ön kolun dış tarafının orta kısmına birbiri üstüne yerleştirilmiştir. Bu grubun en önemlisi, ulna üzerinde bulunur ve diğer iki kası kaplar. O kas, humerusun alt ucundaki dış çıkıntının iç tarafından çıkar ve aşağıya doğru inerken, beş tendona ayrılır (fleksor digitorum sublimis ve dört tendonu ve fleksor pollicis longus ve bir tendonu). Bu tendonlardan her biri durumlarına uygun parmağın içi tarafına doğru gider. Dört parmağa giden tendonlar, onların ilk ve ikinci eklemlerine fleksiyon yaptırır. İlk falanks, bu tendondan gelen bağ niteliğinde bir ligament vasıtasıyla ve üçüncü falanks, tendonun bizzat kendisi vasıtasıyla fleksiyon yapar. Bu önemli kası hemen örten ikinci kas (fleksor digitorum sublimis) nisbeten küçük bir kastır. O, humerusun alt ucunun iç tarafından kalkar ve ulnaya birleşir; radiusun dış ve iç yüzleri arasındaki kenarı çaprazlama geçer ve baş parmak yanından dönerek, her bir parmağın orta eklemini bağlamak için bir tendon gönderir. Bir tendon da baş parmağı diğer parmaklardan uzaklaştır-

mak için iner. Bu, iki başa sahip bir kastan gelir; küçük başı, radius ve ulnanın her ikisinin de alt uçlarından çıkar; bununla birlikte daha büyük başı, ulnadan çıkar. Baş parmağın fleksiyonu, diğer parmaklara nisbetle baş parmak için önemli olduğu için, müstakil bir kasla yapılır (fleksor pollicis longus). Baş parmakta, ekstansiyon ve abdüksiyon daha önemli hareketlerdir. Üçüncü kas (palmaris longus), parmakları içe bükmez, fakat düz bir tendon gibi, avuç içine yayılır. O, duyu idrakinin yapılmasında yardımcı olur, onu geliştirir ve avuç içinde kıl çıkmasını engeller. Aynı zamanda, o çeşitli işleri yaparken, eli güçlendirmek üzere, ona destek bir yastık görevini yapar. Burada önkol kaslarının açıklaması tamamlandı.

Avuç İçi Kasları:

Avuç içinde iki kat halinde yayılan on sekiz kas vardır. Bunlardan bir grubu yüzeyde, diğer bir grubu derindedir.

Derin Tabaka Kasları:

Derinde bulunan kaslar yedi tanedir. Bunlardan beşi (dört interossei) parmakları açar, halbuki baş parmak bilek kemiğinden çıkan bir baş parmak kasıyla hareket eder (abductor pollicis brevis). Avuç içinin altıncı kası (adductor pollicis) meyilli liflerden meydana gelmiş, düz, küçük bir kastır. O, orta parmağın metacarpal kemiğinden çıkar; bir tendonla baş parmağa fleksiyon yaptırır. Yedinci kas, metacarpal kemikten çıkar ve küçük parmağa fleksiyon yaptırmak üzere gider. Böylece, yedi kastan beşi ekstansiyon ve sadece ikisi fleksiyon içindir.

Yüzeysel Kaslar:

Üst tabaka kasları düz, avuç içi kasının altındadır. Bunlar Galen tarafından açıklanmıştır ve onbir tanedir. Bunlardan sekizi (interossei) çift olarak parmağın ilk eklemine, biri diğeri üzerine gelmek üzere, yapışmışlardır. Her bir parmağın avuç tarafına bitişen kaslar, parmağı içe doğru büker; elin sırt tarafına bitişen kaslar parmakları açar. Avuç içinde ve elin sırt tarafındaki kaslar birlikte hareket edince parmaklar dümdüz durur. Birisi, ilk falanksı kıvırmak, diğer zikredilen ikisi de ikinci falanksı çekmek içindir. Böylece, parmakları uzatmak, açmak için beş kas gereklidir (parmakların orta ve distal falankslarını açmak ve uzatmak için, palmar ve dorsal interossei

kasları vardır ve uçtaki falankslar için de ekstansor digitorum indicis vardır) ve baş parmak ve küçük parmak dışındaki parmakları kıvırmak için her bir parmakta iki tane kas vardır (lumbrical kaslar parmakların proksimal falankslarına fleksiyon yaptırır; fleksor digitorum profundus ve sublimis distal ve orta parmakları büker). Bütün parmakları içe doğru büken (fleksiyon) dört kas bulunur, halbuki onları açmak (ekstansiyon) için sadece bir kas vardır.

Yirmi Birinci Bölüm
Gövdenin Kasları

Bazı gövde kasları, omurgayı arkaya eğer; diğerleri öne doğru çeker. Böylece omurganın hareket etmesi sağlanmış olur. Omurgayı arkaya doğru çeken kaslar, spinayı dikleştiren iki kastır. Bunlar gövdenin en önemli kaslarıdır. Her biri, ilk boyun omuru hariç, bütün bu omurlardan çıkan meyilli liflerden meydana gelmiş, grup halinde çıkan 23 küçük kastan teşekkül etmiştir. Bu kasların vasat derecede kasılmasıyla omurga dik duruma gelir; daha fazla çekilirse, arkaya doğru eğilir. Bir tarafın kasları kasılırsa, gövde o tarafa doğru eğilir. Gövdeyi öne doğru eğen kaslar, iki çifttir. Bunlardan yukarıda zikredilen bir tanesi (longus cervicis) baş ve boynu hareket ettirir ve yemek borusunun her iki tarafına yayılır. Bazı insanlarda bu kasın ucu, yukarıdan itibaren ilk beş göğüs omurundan çıkmıştır, bazı insanlarda ise yukarıdan ilk dört omurdan (baş ve boyundan) çıkar. İkinci çift, on ve on birinci göğüs omurundan çıkar ve sırtın çift kası diye adlandırılır. O, aşağıya doğru iner ve omurgayı öne doğru eğer. Sadece omurun öne, arkaya yanlara eğilmesi ve dönüş hareketi yapması gerektiğinden dolayı, bu kaslar bu işler için yeterlidir.

Yirmi İkinci Bölüm
Karın Kasları

Karında çeşitli amaçlara hizmet eden sekiz kas vardır. Onlar kasılarak bağırsakların, mesanenin ve uterusun boşaltılmasında yardımcı olurlar; karnın gevşemesi sırasında diyafragmaya destek olurlar ve mide ve bağırsakları sıcak tutmak için karnı kaplayıp, örterler. Bu kasların arasında tamamen etsi bir çift kas vardır. Bu kas, xiphosternumdan aşağıya, pubise kadar, dikey olarak iner (rectus abdomi-

nis). Karnın üzerindeki membranöz yapının ön tarafında ve rectus kasının arasında enine olarak birbirini çaprazlayan iki kas vardır (transversus abdominis). İki kas da, iki taraftan (external obliques) birbirlerini meyilli olarak çaprazlarlar ve iliac kemiğinden xiphosternuma ve pubisten kaburgalara doğru uzanırlar. Böylece, sağ ve sol taraftan çıkan birer kas pubisten yukarıya doğru uzanarak, birbirlerini çaprazlarlar. Her ikisinin de kenarı xiphosternumda karşılaşır. Her iki taraftan meyilli olarak, birbirini çaprazlayan iki kas (internal obliques) daha vardır. Bunlar, düz-fasiya şeklinde bir tendonla rectus kasına birleşene kadar etli halini korur. Onlar, rectus kasının ön tarafında yer alır ve düz (iç taraftan) ve meyilli kasların üzerinden atlar.

Yirmi Üçüncü Bölüm
Testis Kasları

Erkeklerde testisleri koruyup, destekleyen dört kas vardır ve onların karnın dışına doğru gevşekçe sarkmasını engeller. Erkeklerin her bir testisi için iki kasına karşılık (cremaster ve dartos), kadınlarda tek bir kas vardır. Bundan dolayı, kadın testisleri (ovariler) karın dışında asılı olarak durmaz.

Yirmi Dördüncü Bölüm
Mesane Kasları

Mesanenin sadece bir tek kası vardır (sphincter urethrae). O, meyilli liflerle mesane ağzını çevreler ve istendiği zaman dışında idrarın dışarı atılmasını engeller. Bundan dolayı işeme sırasında, idrar sanki şırıngadan fışkırıyor gibi dışarı akar.

Yirmi Beşinci Bölüm
Penis Kasları

Penisi, iki taraftan da hareket ettirmek için bir çift kas (bulbospongiosus) vardır. O, urethrayı gevşetir ve yayar ve idrar ve semen yolunu düz tutar. Diğer bir çift kas (ischio cavarnosus) pubisten çıkar ve meyilli olarak penis köküne bağlanır. Eğer normal olarak o, kasılırsa, penis yukarı kalkar. Ancak, onun kasılması, çok güçlü olduğunda, penis karına doğru yukarı kalkar. Hangi taraftaki kas kasılınca, penis o tarafa meyleder, eğilir.

Yirmi Altıncı Bölüm
Anus Kasları

Anusun dört kası vardır. Bir kas (sphincter ani externus'un subcutaneus kısmı) anusu çepeçevre sarmıştır ve onun etrafındaki dokulara sıkıca birleşmiştir. O, ağız ve dudaklardaki kasa benzer. O, anusu sıkar ve büzer ve rektumdan fökal maddenin atılmasını sağlar. İkinci kas (sphincter ani externus'un yüzeysel ve derin kasları) ilkinin üzerinde, anusun iç tarafında durur. Bazılarına göre, onun penisin kökünde birbiriyle birleşen iki başı vardır. Aynı zamanda, external sphincterin yukarısında duran anusun iç tarafında bir iç sphincter daha vardır. Diğer kasların etrafında meyilli olarak seyreden üçüncü bir kas, düz bir kastır (levator ani'nin puborcetalis kısmı). O, anusun yukarı kaldırılması görevini yapar. O gevşeyince, anus dışarı fırlar.

Yirmi Yedinci Bölüm
Bacak Kasları

Büyük kalça (bacağın üst kısmı dahil) kasları bacağa ekstansiyon yaptırır. Diğer bazı kaslar ise onu büker kıvırır. Bacağın açılması onun bükülmesinden daha önemlidir, çünkü insan bu açılma sayesinde dik durabilir. Bunlara ilave olarak, bacağa abdüksiyon (bacağın vücuttan uzaklaştırılması) ve addüksiyon (bacağın vücuda yaklaştırılması) yaptıran kaslar vardır. Son olarak, onları döndüren kaslar (rotatör) vardır.

Bacağın Ekstansor Kasları:

Bunlar bacağı açan, düz tutan kaslardır. Bu ekstansor kaslardan biri, vücudun en büyük kasıdır (gluteus maximus). O, pubisi, ischiumu ve dize kadar bacağın iç kısmını kaplar. Onun lifleri çeşitli yerlerden çıkar. Pubis kemiğinin alt kısmından çıkanlar, bacağın iç tarafına dağılır. Bacağın yukarısından ve hatta daha da yukarılardan gelen lifler, bacağı hafifçe içe doğru döndürürler (psoas ve iliacus kasları). İschium'dan çıkan lifler (bacak kasları lifleri) bacağa ekstansiyon yaptırır. Kalça eklemini kaplayan bir kas vardır. Onun üç başı ve iki tendonu vardır (pyriformis, superior ve inferior gemelli, abductor internus ve externus). Bu kasın üç başı iliumdan, ischiumdan ve birazı da coccyx'den çıkar. Bir tendón membranözdür, diğer ikisi etlidir. Bütün

bu kasların tendonları, femurun başının arkasına birleşir. Bunlardan biri kasılınca, biraz döndürerek bacağı açar. Her ikisi birden bacağı çekerse, bacağa sadece ekstansiyon hareketi yaptırırlar. İliumun dış tarafından kalkan ve büyük trochanterle birleşen bir bacak kası (gluteus minimus) vardır. O, bacağın iç tarafından çaprazlama şekilde aşağıya doğru yayılır. İliumun alt kenarının dış tarafından çıkan benzer bir kas daha vardır (gluteus medius). O, bacağın arka tarafına gider ve küçük trochanterin alt kısmına yapışır. O, bacağı açıp, dikleştirmekten çok, onu büküp, kıvırır. Bacakta ischiumun alt kenarından çıkan ve orta kısma ve arkaya doğru yayılmış bir kas daha vardır (adductor magnus).

Bacağın Fleksor Kasları:
Bu kaslardan biri, bacağı büker ve vasat bir döndürme hareketi yaptırır. Bu, iki farklı yerden çıkmış olan recturs femoris kasıdır. O, kısmen sırtın alt tarafından ve kısmen de küçük medial kondille birleşmek için aşağı iner (rectus femoris, patellaya, tibianın tüberkülüne birleşir ve femurun medial kondiline birleşmez). İkinci kas (pectineus) pubis kemiğinden çıkarak, küçük trochantere birleşir. Üçüncü kas (tensor fasia lata), meyilli olarak, bacağın dış tarafı boyunca seyreder ve ekseriya daha büyük bir kasın bir parçası olarak kabul edilir. Dördüncü kas (sartorius) iliumun ön spinasından çıkar ve bacak ve baldırı büker.

Bacağın Adduktor Kasları:
Bacağa adduksiyon yaptıran kas zaten bacağın fleksörleri ve ekstansör-leri arasında anlatıldı, fakat aynı iş için bir kas daha vardır (gracilis). O, pubis kemiğinden çıkar ve dize gelir.

Bacağın Abduktor Kasları:
Bacağa abduksiyon yaptıran iki kas vardır (gluteus medius ve minimus). Bunlardan biri iliumdan çıkar (her ikisi de iliumdan çıkar ve diğer abduktor kaslar tensor fasia lata ve sartorius'tur).

Bacağı Döndüren Kaslar:
Bacağı döndüren iki kas vardır. (Bacağın dışa dönme hareketi quadratus femoris sartorius, abductor internus ve externus, gemelli, gluteus maximus, tensor fasia lata tarafından yaptırılır ve gluteus medius ve menimus arka kısımlarda aynı görevi yapar). Bunlardan biri (ob-

turator externus) pubisin dış tarafından kalkar ve diğeri aynı kemiğin iç yüzeyinden kalkar (obturator internus). Bunlar tabakalar halindedirler ve daha büyük olan trochanterin arka tarafındaki girintiye eğik olarak birleşmek üzere giderler. Her biri, bacağı, kendi tarafına doğru döndürür, fakat biraz bacağı açarak bu hareketi yaptırırlar.

Yirmi Sekizinci Bölüm
Bacak Kasları ve Diz Eklemi

Bacağın Ekstansor Kasları:

Dizi açan kaslar, bacağın ön tarafında yer alır ve onlar vücudun en büyük kaslarıdır. Bunlardan birisinin iki gövdesi vardır. Bu gövdelerden biri (vastus medialis: vastus medialisin origosu linea asperadır, burası femurun orta supra condiline ait çizgi üzerindedir), daha büyük trochanterden çıkar. Bu kas iki tendonludur. Bunlardan biri etlidir ve femurun iç tarafına bitişmiştir. Bu iki kas zaten bacağı açan kaslar arasında zikredildi. Diğer kas (vastus lateralisin origosu) büyük trochanterlerden ve linea asperadan çıkar. Her ikisi de patellayı örten geniş bir tendon teşkil etmek üzere birleşirler ve dizi olduğu kadar altlarında kalan yapıyı da korurlar. Daha sonra, bu tendon, dizi açmak için tibianın üst ucuna doğru gelir. Symphisis pubis'ten çıkan bir başka extansor kas daha vardır; o, baldıra yapışmak üzere, meyilli olarak, aşağıya doğru orta kısımdan aşağıya iner. Bu kas bacağı biraz döndürür. Bazı anatomi kitaplarında, burada bir kastan daha söz edilir (biceps femorisin uzun başı). Bu kas, yukarıda zikredilen kasın ön tarafında, bacağın dış tarafına yerleştirilmiştir. Bu kas, ischium'dan çıkar ve patellanın altından baldıra ulaşmak için eğik olarak dış taraftan geçer. Bunun kadar meyilli başka hiç bir kas yoktur. O, bacağı, döndürerek açar. Her iki kas birlikte kasılırsa basit bir ekstansiyon hareketi meydana gelir.

Baldırın Fleksor Kasları:

Fleksor kaslar arasında, ince bir kas vardır; pubisten, iliumdan ve onun membranöz fasiasından çıkar (gracilis). O, dizin iç tarafına eğik olarak iner ve sonra patellanın altındaki kabarıklığa birleşmek üzere dışa doğru döner. Bu kas, baldırı bacağa doğru, hafif içe doğru eğerek, kıvırır. Bacağın iç tarafına (adductor magnus), dış tarafına

(semitendinosus) ve orta kısmına (semimebranosus) yerleşmiş olan üç kas vardır. Dış ve ortadaki kaslar ayağı hafifçe dış tarafa çevirerek, büker; aynı zamanda, iç taraftaki kas bacağı iç tarafa doğru büker. Bu kas (adductor magnusun lifleri bacağı açar), ischium'un tabanından çıkarak, meyilli olarak bacağın arka tarafına geçer ve bacağın iç kısmından, patellanın altına birleşir. Bu kas yeşilimsi bir renktedir. İschium'dan çıkan dış taraftaki kas, patellanın dış tarafına ulaşır ve onunla birleşir. Diz eklemi çukurunda bir kas (popliteus) daha vardır. Onun hareketi, merkezdeki kas grubununkiyle aynıdır. Bazı doktorlara göre, diyafragma yanından çıkan bir çift kas vardır (iliopsoas kası: psoas major, iliac fossa ve bel omurlarından çıkar ve her ikisi de femurun küçük trochanterine birleşir) ve bu kas dolaylı olarak bacağa fleksiyon yaptırır. Onun iki başı kalça eklemini büken bir tendon teşkil etmek için birleşir ve bacağı dize yaklaştırır.

Yirmi Dokuzuncu Bölüm
Ayak Kasları

Bazı kaslar ayağı yukarı kaldırırken, bazıları aşağı indirir.

Ayağı Kaldıran Kaslar (Elevatörler):

Ayağı kaldıran kaslardan, baldırın ön ortası üzerinde duran büyük bir kas vardır (tibialis anterior). O, tibianın dış tarafından çıkar ve aşağı doğru inerek, büyük baş parmağına birleşir. Diğer bir kas (peroneus tertius), tibianın ve fibulanın üst ucundan çıktıktan sonra, küçük parmağın tabanına bir tendon şeklinde birleşir. O, diğer kaslarla birlikte, hareket ettiğinde ayağı yukarı kaldırır.

Ayağı Aşağı İndiren Kaslar (Depressor):

Ayağı yere doğru indiren kaslardan femurun iç tarafı üzerine inen bir çift kas vardır. O, ilkin etlidir, ancak daha sonra, büyük bir tendon teşkil eder: tendo-calcaneus. Bu tendon calcaneum kemiğinc birleşir; o, aşağı indirmek için ayağı arkadan eğik olarak çeker. O, ayağın sıkı sıkıya yere basmasından sorumludur. O, fibulanın başında, dış kısmından çıkan menekşe renkli bir kasla (soleus) desteklenir. O, aşağı doğru iner ve calcaneus tendonunun tam üst ve arkasına etsi kısmıyla birleşir. Eğer bu kasların veya tendonların herhangi biri incinirse, ayak hareket edemez. İki tendonu olan bir başka ayak kası daha var-

dır. Ve bu tendonlardan biri çeker (fleksiyon) ve diğeri baş parmağa abduksiyon yaptırır. Tibianın başının orta kısmından çıkan bu kas, iki kemik arasından aşağı doğru iner ve sonra ikiye ayrılır. Baş parmağa birleşmiş olan tendon (fleksor hallucis longus) ayağı aşağı çeker, indirir; diğer tendon (ekstansor hallucis longus) birincisinin bir parçası olarak çıkıp, birleştiği yerin biraz ilerisine gider ve baş parmağa abduksiyon yaptırır. Zaman zaman femurun dış kondilinden çıkan bir kas vardır (plantaris), ve bu kas calcaneusun iki kasından birine birleşir. O, baldırın iç tarafına ulaşınca, el ayasındakine benzer şekilde, ayağın altına yayılıp, eldekiyle aynı gayeye hizmet eden bir tendon teşkil eder (plantar aponeurosis).

Otuzuncu Bölüm
Parmak Kasları

Baldır kaslarından çeşitli kaslar ayak parmaklarına birleşerek, fleksiyon yaptırırlar. Bu kaslardan ilki (fleksor digitorum longus) tibianın başının dış tarafından çıkar ve aşağı indikten sonra, üçüncü parmağa ve orta parmağa doğru giden iki tendona ayrılır. Nisbeten daha ufak olan ikinci kas, baldırın arka tarafından çıkar. O, birinci ve küçük parmakları kıvırmak için iki tendona ayrılan bir tendon teşkil eder. Her iki tendon da baş parmağı bükecek ortak bir tendon teşkil eden ilk kasın tendonuna birleşirler (baş parmağın birçok kası vardır. Uzun kaslar ekstansor hallucis longus ve fleksor hallucis longustur. Bundan dolayı, baş parmağın kaslarının açıklamalarında karışıklık vardır). Üçüncü kas yukarıda açıklandı. O, tibianın dış tarafından çıkar ve iki uzun kemiğin arasından aşağı iner. Onun bir kısmı, ayağı büker ve bir kısmı baş parmağın distal falanksına gider (fleksor hallucis longus). Bunlar ayak parmaklarını hareket ettirmek için baldırın üst ve arka kısımlarından kalkan ayak kaslarıdır.

Ayağın İçindeki Kaslar:

Ayak kasları arasında, anatomistler tarafından tabanda o kadar iyi belirlenememiş olan on kas vardır. Onları ilk açıklayan Galen olmuştur. Onlar, ayağı içe bükmek için beş ayak parmağının iki tarafına, bir tek kas olarak dağılır. İki taraftaki kaslar kasılınca, ayak parmakları düzleşir, gerilir, ancak bu kaslardan, sadece bir tarafta olanlar kasılır-

sa, parmak o tarafa doğru eğilir. Metatarsusun, her bir ayak parmağı için bir tane, baş parmağın içe doğru kıvrılması için bir tane (fleksor hallucis brevis) ve küçük parmak için bir tane (fleksor digiti minimi brevis) olmak üzere, dört kası vardır.

Yukarıda söz konusu kasların hepsi birbirleriyle öyle bir münasebet içindedirler ki, eğer içlerinden birisi incinir ya da hastalanırsa, hepsinin fonksiyonu bozulur. Bundan dolayı diğerlerini bükmeden, bir ayak parmağını kıvırması imkansızdır. Ayağın sırt tarafında beş kas vardır. Onlar, ayak parmaklarını dışa doğru hareket ettirirler. Ayak tabanında beş kas vardır; onların biri ayak parmaklarının iç tarafındadır. Onlar ayak parmaklarını içe doğru büker. Bu arada ayak parmaklarına abdüksiyon yaptıran 3 plantor interossei kası vardır. Böylece beş parmağın abdüksiyon ve adduksiyonu da mümkün olur. Aynı gayeye hizmet eden üç kas daha vardır: abductor hallucis, adductor hallucis, abductor digiti minimi gibi.

Yukarıdaki açıklamalara göre, bütün vücutta 529 kas vardır (Gray'e göre, 682, Dutton'a göre, 652 ve Faber'e göre 659'dur ve bunlardan 327'si çift ve 5'i tek kastır).

ÜÇÜNCÜ ALT KISIM
SİNİRLER

Birinci Bölüm
Sinirlerin Genel Açıklaması

Sinirlerin doğrudan olduğu kadar dolaylı olarak da fonksiyonları vardır. Beyin, sinirler yoluyla his alma gücüne sahip olur ve hareketleri kontrol eder. Sinirler kaslara güç verir ve böylece dolaylı olarak da bütün vücudu güçlendirmiş olur. Her ne kadar, karaciğer, dalak ve akciğer gibi organlar duyarsızlarsa da, onları kaplayan örtüler sinirlerle desteklenmiştir. Onlar örtülerin gerilimiyle ve ligament yapıdaki bağlarla çekilmeleriyle etkiyi alırlar, öyle ki ruh yoluyla meydana gelen şiş ya da gerilim gibi hastalık ya da bozukluktan hastanın haberi olur. Daha önce ifade edildiği gibi, sinirler beyinden çıkarlar ve deride ve dokularda ince dallardan bir ağ gibi yayılır.

Sinirler, beyinle iki yolla münasebetlidir. Bazı sinirler, doğrudan beyinden çıkarlar. Bunlar kafa çiftleridir. Omurga içindeki omurilik

ve omuriliğin aşağı doğru seyri sırasında ondan çıkarlar. Beyinden çıkan sinirler, başa, yüze ve iç organlara his ve hareket sağlarlar. Galen, Allah'ın büyük lütfuyla, beynin daha uzak mesafelere giden sinirleri çok güçlendirdiğine işaret etmiştir. Böylece, iç organlara giden vagus siniri yapı olarak özellikle sinirsel ve lifli dokular arasında bulunan bir örtüyle korunmuştur. Bu kılıf, sinir boyunca üç farklı yerden sağlanır. Bunlardan biri gırtlaktır (burada kastedilen carotid kılıfıdır); diğeri, bu sinirin aşağıya doğru indiği yerde (mediastinum), kaburgaların arka uçları yakınındadır ve üçüncüsü, hemen sinirin göğsü terkettiği yerdedir (periton). Beyinden çıkan sinirler, doğrudan herhangi bir koruması olmayan organlara giderler. His sinirleri, hareket sinirleri kadar güçlü değildir. Hareket sinirleri dolambaçlı yollar izlerler, daha uzun mesafeler kat ederler ve böylece yavaş yavaş beyinden aldıkları yapının yumuşaklığı kaybolur. His sinirleri hareket sinirlerinden daha yumuşaktır. Böylece, özel his sinirleri, nisbeten yumuşak olan ön beyinden ve hareket sinirleri, nisbeten beynin daha sert kısmı olan arka beyinden çıkarlar.

İkinci Bölüm
Kafa Çiftleri

Yedi kafa çifti vardır.

Birinci sinir:

İlk çift (olfactory nerve), beynin iç tarafındaki, ön beyinde bulunan iki karıncığın içindeki iki meme başına benzer uzantıdan (olfactory pyramis) çıkar. O, kokudan sorumludur. (Koku sinirinin 20 lifi koku sinirinin şişkin, önden 1,5 cm'lik kısmı olan olfactory bulba'ya bağlanır. Sinir, beyne bağlanan iki kola ayrılır. Olfactory pyramis bu iki kol arasındaki üçgene benzer kısımdır).

Bu çiftin siniri kısa ve içi boştur. Koku ve görme sinirleri aynı sinirler olarak kabul edilirse de, her iki çiftin tanımı da hatalı olarak ilk çiftinki şeklinde verilmiştir. Sol taraftan gelen optik sinir, sağ tarafa gider; aynı zamanda, diğer sinir sağdan sola haç şeklinde onu çaprazlayarak geçer. Sağdaki sinirin bir kısmı, ancak, sağ göz küresine gider, ve soldaki sinirin bir kısmı sol göz küresine gider; birbirini çaprazladıktan sonra, sinirler göz kürelerine erişir ve vitreusu sarmak için

yayılır. Bununla birlikte, Galen'den çok bazı doktorlar, çaprazlamayı ayrılma değil, tamamlanma şeklinde düşünürler. Çaprazlamanın üç yararı zikredilmiştir.

1. Gözün birinde hastalık veya incinme olduğunda hayatî güç tamamen diğer göze yönelebilir. Böylece eğer, bir göz kaybedilirse, diğer gözün görmesi keskinleşir. Aynı şekilde bir gözün kapanmasıyla, diğer gözün göz bebeği genişler. Çünkü, kapanmış olan hayatî gücü (hayatî ruhu) bu göze yönelmiştir.

2. Her iki gözden görüntüler, çaprazlanan yerde (optik kiasma) birbiri üzerinden atlar ve böylece görüntü tek olarak belirlenir; diğer taraftan, eğer şaşılık varsa, hastalanmış gözden hayatî güç, normal olarak çaprazlama noktasına ulaşamaz ve iki görüntü meydana gelir.

3. O (optik kiasma), sinirin birbirine destek olmasını, güçlenmesini sağlar ve böylece beyine göz kürelerini yaklaştırır.

İkinci Sinir (oculomotor, trochlear ve abducent n.):

Bu çift, beynin dış tarafından ilk sinirin hemen arkasından çıkar. Her iki tarafta da orbital fissurden geçtikten sonra, göz küresine dağılır. Bu sinir, beyine yakın olduğu yerde daha kalındır. O, orada henüz yumuşaktır ve böylece durumuna uygun şekilde düzenlenmiştir. O, herhangi bir sinirden destek almadığı için, fazlasıyla güçlü olmak zorundadır. Komşu üçüncü sinir, çene gibi büyük bir organı hareket ettirmek zorundadır. Bundan dolayı, onun bir başka organı hareket ettirmek için kendi enerjisinden bir kısmını ayırmaktan çok kendisinin biraz yardıma gereksinimi vardır.

Üçüncü Sinir (trigeminal sinir, facial sinirin motor kısmı ve vagusun bir kısmı):

Bu çift ön beynin arka beyinle karşılaştığı yerden çıkar. O, dördüncü çiftle birleştikten sonra, tekrar 4 dala ayrılır. İlk dal internal carotid arterin deliğinden geçip (vagus siniri) jugular foramen'den terkeder. O, boyuna iner ve diyafragmaya ulaşır; o, karma, iç organlara ve diyafragmaya sinir verir. İkinci dal (facial nerve) temporal kemiklerin stylomastoid foramen'inden çıkar ve kısaca açıklanacak olan beşinci çiftin bir dalıyla birleşir.

Üçüncü dal, ikinci sinire destek vermek ve yüz yapılarına dağılmak üzere orbital fissurden geçer. Bu önemli siniri (optik sinir) sıkıştır-

mamak ve onun karakteristik boşluğunu karıştırmamak için, optik sinir için olan delikten geçmez. (Optik sinir gelişme safhalarında boştur; aynı zamanda, arteria retinae centralis bu sinir boyunca geçer ve böylece kesildiğinde o boş bir görüntü verir.) Foramen'den çıktıktan sonra, bu dal üç alt-dala ayrılır. İlk alt-dal (mandibular sinir) gözün dış köşesine, temporal kasa, çiğneme kasına, kaşa ve üst göz kapağına dağılır. İkinci alt-dal (oftalmik sinir) gözün iç açısı boyunca seyreder ve his temin etmek üzere buruna girer. Üçüncü dal (maxillar sinir) büyük bir sinirdir. (Trigeminal sinirin dalları kafa tasını şöyle terkeder: 1. oftalmik kısım orbital fissur'dan; 2. maxillar dal foramen rotundum'dan; 3. mandibular dal foramen ovale'den çıkar). O, üst çene kemiğinin ufak boşluğundan çıkar ve tekrar iki küçük dala ayrılır; bunlardan biri, ağzın içine dağılır ve dişleri sinirlendirir (alveolar dallar). Onun bir kısmı azı dişlerine gider ve dokunma ile bu belirlenir. Fakat geri kalan dişlere giden kısmı, diş etlerinde son bulur ve artık görülmez. Diğer dal (infra orbital) bu alanın dış dokularına gider, yani çene, burun kenarı ve üst dudakta yayılır. Bu üçüncü çiftin üçüncü dalının dağılışıdır. Üçüncü sinirin dördüncü dalı, üst çenenin deliğinden çıkar ve tad duyusu vermek üzere, dilin dış tarafına dağılır (lingual sinir tad liflerini dilin 2/3'lük ön kısmına taşır; bu, fasyal sinir chorda tympani dalından gelir). Bu sinirin bir dalı diş etlerine, alt çene dişlerine ve alt dudağa dağılır. Bu dile giden dal, göze giden daldan daha incedir. Bunun sebebi, daha sert olan dile ince bir sinirin gidişi ile daha yumuşak olan göze de daha kalın sinirin gidişiyle dengelenmiş olur.

Dördüncü Sinir (trigeminus'un duyu dalı):

Yukarıda, daha önce zikredildiği gibi, bu çift, beynin tabanından çıkar; tam olarak, üçüncü çiftin arkasından çıkmıştır. Üçüncü siniri terk ettikten sonra, his temin etmek için damağa gider. O, üçüncü sinirden daha küçük ve daha serttir. Bunun sebebi onun, dilin yüzeyine nisbetle daha sert bir membranla örtülü olan damağa yayılmış olmasıdır. (Büyük ve küçük damar sinirleri spheno-palatine ganglionundan gelir. Bu sinir lifleri trigeminal sinirden gelen maxillar daldan çıkar).

Beşinci Sinir (facial ve auditory n.):

Beşinci çift beynin arka kısmından çıkmıştır ve bazı anatomistlerin iki ayrı çift olarak kabul ettiği iki kısma ayrılmıştır. Bu sinirin bir kısmı (auditory) işitmek için kulağın boşluğuna dağılır ve ilkinden küçük olan bu kısım temporal kemikteki kör bir deliğe (internal auditory meatus) girer, daha da kalınlaşmak için düzensiz ve daha karmaşık bir yol izler (facial n.). Delikten çıktıktan sonra, o, üçüncü çiftin bir kaç dalı ile birleşir. Bu sinirin daha büyük kısmı, yanağa, onun düz kasına ve temporal kasa dağılır. Tabiat, dördüncü sinire tad duyusu ve beşinci sinire işitme duyusu vermiştir. (Tad duyusu facial sinirin chorda tympani dalı ve glossopharyngeal sinirlerle taşınır). Tad için olan organın korunmaya ihtiyacı vardır, ancak işitmenin havayla daha yakından teması olması gerekir. Böylece, arka beyinden çıkan işitme siniri özellikle daha sert yapılmıştır. Şakak kasları çeşitli sinirlerle sinirlendirilmişlerdir. Bunun yanı sıra göz kaslarına sadece bir sinir hizmet eder (Şakak kasları sadece mandibular sinirden sinir alır). Göz çukurunda boşluk ve oradaki mekanlarda kalınlaşan optik sinir için yeterince yer olması gerekir. (Optik sinirin meningeal bir örtüsü ve fibrilleri arasında boşluklar vardır). Ancak, gözü korumakla görevli olan göz çukuru (orbita), diğer sinirler için sağlanması mümkün olmayan çeşitli deliklere zaten sahiptir. Temporal sinirin sert olması gerekir, ancak hareketi engelleyecek kadar da kalın olmamalıdır. Dolayısıyla, bu sinirin içinden geçtiği kemik çok sert ve kendisinde çeşitli deliklere kolayca yer verir.

Altıncı Sinir (glossopharyngeal, vagus ve accepssory n.):

Beynin arka tarafından çıkan altıncı sinir, beşinci sinire membranöz bir örtü ile öyle sıkı bağlanmıştır ki, bu iki sinir adeta bir tek sinir gibi görünür. Kısa bir mesafeden sonra, o beşinci çifti terk eder ve lambdoid suturun ikiye ayrıldığı occipitomastoid yapının alt ucundaki delikten (jugular foramen) üç dal halinde çıkar. İlk dal (glossopharyngeal n.) gırtlak kaslarına dağılır ve yedinci siniri desteklemek, ona yardımcı olmak üzere, dil kökünde dağılır. İkinci dal (accessory n.) omuza gider ve onun kaslarında ve komşu organları içinde dağılır.

Bu dalın büyük bir kısmı, büyük kalın bir sinir gövdesi gibi asılı bulunduğu yerdeki omuzun düz kasının (trapezium) içinde yayılır. Bu üçüncü dal (vagus) en büyük daldır. O, carotid arterin bağlandığı carotid foramenden çıkar (vagus siniri jugular foramenden çıkar) ve iç organlara gider. Gırtlak tarafından o, gırtlağın kas ve kıkırdaklarına dağılan ve onun üst dallarından meydana gelen bir demet sinir gönderir. Aşağıdaki dallarından meydana gelen grup (reccurent laryngeal n.) gırtlağı açıp, kapayan arytenoid kıkırdağın kaslarına gider. Bu sinir yukarıya doğru döndüğünden ona geriye dönen sinir (reccurent n.) denir. O, beyinden gelir, çünkü, eğer omurilikten gelseydi, meyilli bir yol izleyecek, böylece kasları aşağıdan maharetli bir şekilde çekmeyi başaramayacaktır. O, yukarıda zikredilen yumuşak sinirlerin hepsinden daha nazik olan altıncı sinirin bir dalı olarak çıkar. Onun dalları yüze, başa ve onun ihtiva ettiği organlara dağılır (glossopharyngeal, vagus ve accessory sinirler yüze dal vermezler; vagusun auricular dalı kulağın arka tarafına gider). Altıncı sinir düz olarak iner ve yedinci sinir gibi, meyilli bir yol izlemez. Eğer bir şekilde yukarı çıkmak zorundaysa, o yakınında dik bir desteğe ihtiyaç gösterir. Böyle bir gaye için, böyle bir münasebete fevkalade uygun olan dik durumdaki aorta damarından daha iyisi olamaz. Bu sinir, vücudun sol tarafında, aortaya gevşekçe bir bağla bağlanmıştır, fakat sağ tarafta ondan biraz uzakta seyreder. Geriye dönen sinir (reccurent laryngeal n.) yukarı çıkarken, çeşitli dallar verir ve ilerledikçe, gittikçe incelir; koltuk altı yanında hafifçe eğilerek, fasyal bir örtüyle güçlendirilir; verdiği dalların sonucu olan zayıflığı, böylece kalınlaşmasıyla dengelenmiş olur. Bu sinirin bazı dalları çıktıkları yerden o kadar uzaklara gitmiştir ki, beyine yakın olanların fevkalade güçlü olmasına müsaade edilmiştir. Geri dönen sinirin en güçlü dalı, gırtlak kaslarının her iki tabakasına da dağılmış olan dalıdır. Bu siniri destekleyen diğer dallar da güçlüdür. Bunların yanı sıra aşağıya doğru inen bir dal daha vardır (vagus) ve o diyafragmaya, parietal pleuraya, kalbe, akciğerlere ve kan damarlarına dağılır. Üçüncü sinirin aşağıya inen dalıyla birlikte diyafragma boyunca seyreden bu dal, iç organların peritonuna ve düz iliac kasa dağılır (düz iliac kas lumbal plexus'tan gelen dallarla sinirlenir).

Yedinci Sinir (hypoglossal n.):
O, beyinden omuriliğin çıktığı yerin yanından çıkar ve esas itibariyle dil kaslarına dağılır, ancak aynı zamanda, hyoid kemiği ve thyroid kıkırdakları arasındaki kaslara da (thyroid kasları) dallar gönderir. Bazen komşu kaslara giden dallar da gönderir, ama bu her zaman görülen bir durum değildir. Dile giden dallar, ön ve arkadan çeşitli deliklerden dile girerler. Dili hareket ettirmek için buraya gelen sinirlerin en iyisi bu sinirdir; ancak dil duyarlılığını başka sinirden almıştır.

Üçüncü Bölüm
Boyun (Cervical) Sinirleri

Boyun seviyesinde omurilikten sekiz çift sinir çıkar.

Birinci Çift:
O, ilk omurun, üzerindeki delikten çıkar ve baş kaslarına dağılır (rectus capitis anterior, rectus capitis lateralis ve suboccipital üçgen). Bu sinirler genellikle daha kısa ve daha incedir.

İkinci Çift:
Daha önce zikredildiği gibi, o, ilk ve ikinci omur arasındaki delikten çıkar. Onun dallarının çoğu cutaneus sinirleri (küçük occipital ve büyük occipital sinirler) olarak başa doğru giderler. Sinirin bir kısmı eğik olarak üst omura gider ve sonra öne dönerek, dış kulağa doğru gider. O, ilk çiftin ufak sinirleriyle denge sağlamak üzere daha geniş bir alana yayılır. Bu sinirin geri kalan kısmı, boyunu hareket ettiren düz kasa dağılır (semispinalis capitis, cervecis vs. İkinci boyun siniri, aynı zamanda önden sternomastoid kasa da sinir gönderir. Sternohyoid, sternothyroid ve omohyoid kaslarının karın kısımları descendens cervicalisten sinir alır: C2 ve C3).

Üçüncü Çift:
İkinci ve üçüncü omur arasındaki delikten çıktıktan sonra, her bir sinir iki dala ayrılır. Bir dal başı hareket ettiren kas liflerine dağılır. O, ikinci omurun spinal çıkıntısına gider ve orada birinci dalı kökü çevreler ve sonra tepeye doğru çıkar; ona bağlanmış membranöz fasiyada dağılır. İnsanlarda değil ama, hayvanlarda, o, kulak kasını hareket ettirir. Burada o, güc kazanmak için kan damarlarına ve orada bulunan kaslara yapışmıştır. Hayvanlarda bu dal bazen, temporal kasa

ve kulak kasına gider, fakat, ekseriya yanak kaslarına gider (büyük auricular sinir, his siniridir: C2, C3; o, eksternal jugular vene paralel olarak iner ve boynun derisine dallar verir ve mastoid auricular ve fasiyal dalları verir. Boynun anterior cutaneous siniri de C2 ve C3 ve temporal kaslar, mandibular sinirin dallarıyla sinirlenir).

Dördüncü Çift:

Bu çift, üçüncü ve dördüncü omurlar arasındaki yan taraftaki dış deliklerden çıkar. Üçüncü çift gibi, o da alt ve üst dallara ayrılır. Alttaki dal daha ufaktır ve beşinci çiftle birleşir (cervical plexus'tan gelen üstten dört boyun sinirinin ön ilk dalıdır. Plexus sternomastoid kasa gider ve deriye ve kaslara kollar verir. Dördüncü boyun çifti plexusun dallarında beşinci çiftle birleşen bir dalı aşağı gönderir). Zaman zaman o, adeta örümcek ağına benzer ince ve zarif bir dal verir. Carotid arter tarafını terkettikten sonra, o, diyafragmaya erişmek için mediastinumdan aşağı iner (phrenic nerve). Üst uzun dallar, spinal çıkıntıya doğru arkaya döner ve oradan baş ve boyun kaslarına dallar gönderir. Hayvanlarda, o, aynı zamanda kulak ve yanak kaslarına sinir göndermek için öne doğru döner. Bazı doktorlar onun omurganın sonuna kadar gittiğini ifade etmişlerdir.

Beşinci Çift:

O, dış, yan taraftaki dört ve beşinci omur arasındaki delikten çıkar; o, bir üst ve bir alt dala ayrılır. Üst dal, daha ufaktır ve yanak kaslarına ve başı öne eğen kaslara ve de baş ve boyun arasındaki müşterek kaslara sinir gönderir. Alt kol iki alt-dala ayrılır. Bunlardan biri, ana dal ve diğeri alt-dal arasından geçer ve omuz kemiğinin üst kısmına dağılır ve birkaç sinir lifini altıncı ve yedinci çiftlerle birleşmek üzere gönderir. İkinci alt-dal beşinci, altıncı ve yedinci sinirlerle birleşir ve diyafragmanın ortasında dağılır (C5, C6, C7'nin dalları serratus anterior kasına sinir vermek üzere birleşir).

Altıncı, Yedinci ve Sekizinci Boyun Sinirleri:

Bu çiftler, omurlar arasındaki kendi seviyelerindeki omurların arasındaki deliklerden çıkarlar; sekizinci, son boyun omuru ile ilk göğüs omuru arasındaki delikten çıkar. Bu çiftlerden gelen dalların çoğu kola dağılır, fakat onlardan bir kol, beşinci çiften bir dalla birlikte baş,

boyun, omurga ve diyafragma kaslarına gider. Şekizinci çift, diğer sinirlerin dallarıyla birleştikten sonra, ön kola gider, fakat diyafragmaya hiç dal göndermez. Altıncı çift, omuzda dağılır, fakat daha ileri gitmez. Yedinci çift kol ve önkola sinir gönderir. Bu çift omurilikten, ilk göğüs omuru seviyesinden çıkar.

Diyafragma, boyun sinirlerinden dallar alır, ama daha aşağıdan çıkanlardan almaz. Yukarı taraftan gelen sinirlerle sinirlenmek daha iyidir; mediastinal pleura da yukarıdan gelen sinirlerle sinirlendirilmek zorundadır ve bu durumda da aşağıdan gelen sinirlerin yukarı çıkmasına imkan verilemez. Eğer diyafragmaya giden sinirler beyinden gelseydi, onlar çok uzun bir yol katetmek zorunda kalacaklardı. Sinirler diyafragmanın orta yerine kadar ulaşırlar. Eğer sinirler etrafa gidip dallanmış olsalardı, onların dağılışı düzgün olmayacaktı ve diyafragmanın bir kısmı hareket edebilecekti ve bu da uygun olmayan bir düzenleme olacaktı. Hareket, kaslarda, daima çevrede başlar ve merkeze doğru ilerler, halbuki diyafragmada, sinirlerin yayılması onun yukarı doğru kavis yapan merkezinden girip, etrafına doğru yayılması şeklinde olur. Diyafragma mediastinumdan çıkan fasiyal bir örtü ile kaplıdır. Diyafragma, çok önemli işlevler yaptığı için, birçok sinirle sinirlendirilmiştir. (Diyafragma motor fonksiyonları için phrenic sinir, his fonksiyonu için ise inferior intercostal sinirler ve sempatik sinirlerin phrenic plexus'undan dallar alır). Eğer orada sadece biri sinir olsaydı, onun incinmesi tamamen paralize sebep olurdu.

Dördüncü Bölüm
Göğüs Sinirleri (Thoracal Sinirler)

Göğüs bölgesi sinirlerinin ilk çifti, ilk ve ikinci göğüs omurlarının arasındaki deliklerden çıkar. Her sinir, iki dala ayrılır. Büyük dal, kaburga ve omurga kaslarında yayılır, fakat daha ufak olan bir dalı sekizinci boyun çiftiyle birleşmek üzere ilk kaburgayı çaprazlayarak geçer ve kola, önkola ve el ayasına sinir gönderir. İkinci göğüs siniri çifti, kendi seviyesindeki omurlar arasındaki deliklerden çıkar ve diğer çiftler gibi onlar da iki dala ayrılırlar. Bu dallardan birisi kolun dış kısmına his verir ve diğeri göğüs sinirleriyle birlikte omuz eklemi ve omurga kaslarına sinir gönderir. Yukarı göğüs omurlarından çıkan sinir dalları sadece omurganın kaslarına sinir göndermez, fakat aynı zamanda, göğüsün interkostal ve eksternal kaslarına da sinir verirler.

Göğüs sinirleri omurilikten çıkarlar ve küçük kaburgalara birleşen omurların kendi seviyelerindeki deliklerden geçerek, arterler ve venlerle yanyana seyrederler ve interkostal kaslara dağılırlar.

Beşinci Bölüm
Bel Sinirleri (Lumbal Sinirler)

Omurganın ve karnın kaslarına sinirler bel bölgesinden çıkan sinirlerle sağlanır, öyleki, her bel bölgesi sinirinden çıkan bir dal yüzeysel omur kaslarına ve diğeri de karın kaslarına ve omurganın derin kaslarına gider. Üstten üç bel siniri beyinden doğrudan çıkan sinirle birleşir (bu muhtemelen vagus sinirine işarettir). Belin aşağı sinirleri (dört ve beşinci sinir çifti) üçüncü sinirden bir dalla birleşir ve bacakta büyük bir sinir gövdesi meydana getirmek üzere ilk sakral sinirlerden bir dalla birleşen kalın bir dal gönderir (Siyatik sinir L4 ve L5 ve de S1 ve S3'den gelir). Böylece birleşmiş olan iki dal (lumbal dört ve beşin dalları), kalçanın daha ilerisine gitmez, ancak bu kısmın eklem kasları içinde son bulur. Diğer sinirler bacağa gider ve baldır kaslarında dağılırlar. Kalça ve bacak kaslarına giden sinirler üst ekstremitedekilerden farklı bir dağılım gösterirler. Çünkü, femur kalça kemikleriyle, humerusun scapula ile yaptığı eklemden farklı bir eklem yapar. Buna ilave olarak, bu sinirlerin kökeni ve dağılımı koldakinden farklıdır (lumbal plexus, üst üç lumbal sinirin birinci anterior ve ilk dalı ve on ikinci göğüs omurundan çıkan bir dalla dördüncünün bir kısmından meydana gelir. Femoral ve obturator sinirler bu plexustan çıkarlar). Bacak sinirleri farklı yönlere doğru dallanırlar; bazısı ortada ve bazısı dışa doğru dallanırlar; bazısı da bacak kaslarının altında derine inerler. Bunun sebebi, pubis tarafından çıkan kasların önden veya arkadan geçmesi için sinirlere hiç yer bırakmamasıdır. Buna ilave olarak, bu bölgede zaten büyük miktarda kan damarı ve sinir toplanmıştır. Bacak kaslarına giden sinirlerin bir kısmı, bu sebepten dolayı, pubis kemiği kaslarına ulaşana kadar, testis için olan kanal boyunca seyrederler ve oradan diz kaslarına inerler.

Altıncı Bölüm
Sakrum ve Kuyruk Sokumu (Coccyx) Sinirleri

Sakrumdan çıkan ilk sinir, yukarıda da zikredildiği gibi, bel bölgesinden çıkan sinirlerle birleşir. Sakral sinirlerin geri kalan çiftleri (sacral

plexus, L5 ve üstten S3'ün ön dalından ve onlara L4 ve S5'in birleşmesinden meydana gelir. Siyatik sinir bu plexustan çıkar) ve coccyx sinirleri (coccyx plexus ile S4 ve S5'in ön kolu ve de coccyx sinirinden meydana gelmiştir) sakrum ve coccyx'ten çıkar ve penis, mesane, uterus ve de onlara bağlı dokular ve sakrumdan çıkan kaslarla pubis kemiği ve altındaki yapılara dağılırlar.

DÖRDÜNCÜ ALT KISIM
ARTERLER (ATAR DAMARLAR)

Birinci Bölüm
Arterlerin Genel Açıklaması

Atar damarlar arterlerdir. Bir tanesi hariç, bütün arterlerin, iki katlı çeperi vardır (bütün arterler üç katlı bir çepere sahiptir: İntima, media ve adventitia). İç tabaka daha kuvvetlidir. Çünkü o, doğrudan nabızdan ve vücudun çeşitli hareketlerinden sorumlu olan hayatî ruhun güçlü hareketlerinden etkilenir, bundan dolayı da kendini bu etkilere karşı koruma ihtiyacını hisseder. Arterler, sol karıncığın üst tarafından çıkar. Sağ karıncık karaciğerle yakından münasebetlidir ve sadece besin maddelerinin gelip toplanmasıyla ilgilidir.

İkinci Bölüm
Venöz Arter

Kalbin sol boşluğundan çıkan sadece iki arter vardır (sadece aorta kalbin sol boşluğundan çıkar; akciğere giden pulmonar arter sağ kalpten çıkar). Arterlerden biri akciğere beslenme ve havalandırmayı sağlayacak kanı taşımak için dallar gönderir. O, kalbin çok ince olduğu ve bazı ven dallarının ona girdiği yerden çıkar. Diğer arterlere karşı olarak, venöz arterin duvarı bir tek tabakalıdır (pulmonar arter, elastiki bir duvara sahip olup, üç tabakası vardır: intina, media ve adventitia). Bundan dolayı, o, yumuşaktır ve çabukça kasılabilir ve gevşeyebilir ve de uygun bir şekilde, hafif, isli kanın uygun şekilde emilmesini sağlayabilir. Bu kan, zaten kalpte tamamen olgunlaşmıştır ve bu arterin kalbe yakınlığından dolayı, vena cavanın kanında olduğu gibi, daha fazla bir değişikliğe ihtiyacı yoktur. Venöz arter, yumuşak ve ince organa (akciğer) dağılmak üzere gider ve bundan dolayı, onun [bu nazik] organı incitmemesi gerekir. Venöz arterin,

sert organlara giden arterler gibi olmasına gerek yoktur. Daha sonra açıklanacak olan arteryel ven, her ne kadar akciğere gidiyorsa da, nisbeten daha kalın bir yapıya sahiptir. Ancak, venöz arter ön tarafa gittiğinde, o (arteryel ven) akciğerin, sert omurgaya yakın olan arka tarafına gider (akciğerlere girdikleri yerde pulmonar venler öndedir; pulmonar arter ortada ve bronşlar arkada bulunur). İki damar güç, sertlik, yumuşaklık, eğilip bükülme yönünden karşılaştırılırsa, venöz arterin yumuşaklığa, eğilip bükülmeye gereksinimi vardır; aynı zamanda, kanın sürekli dağılma, sıkışma ve nüfuz etmesine yardımcı olan arteryel ven daha büyük güç ve sertliğe ihtiyaç duyar.

Sol karıncıktan çıkan ikinci arter, vücuttaki en büyük arterdir. Ona Aristoteles tarafından aorta (avrîtî) adı verilmiştir. Aorta, çıktığı yerin yakınında iki dal verir; bunlardan daha uzun olanı (sol coroner arter) kalbin etrafına gider ve onun cevherinde son bulur; diğer kol ise (sağ coroner arter) sağ karıncığın etrafında dağılır. Aorta, sonra, yukarıya çıkan ufak bir kol ve aşağıya giden büyük bir kol verir. Aşağıya inen aorta daha büyüktür, çünkü o, ölçü olarak daha büyük ve sayıca daha çok ve de kalpten bir hayli uzak olan organlara gitmek zorundadır. Aortanın, esas itibariyle, yukarıya doğru yönelmiş üç pürüzlü membranı vardır (kapakçıklar). Eğer, bu membranlar bir ya da iki tane olsaydı, onların daha kalın olması gerekecekti, fakat normalden daha sarkık olacaktı. Eğer membranlar üç yerine dört tane olsalardı, onlar o kadar ince olacaklardı ki işlevlerini yapamayacak ve yararsız olacaklardı. Eğer membranlar, normalden kalın olsalardı, aortanın lumeni, uygun olmayacak şekilde darlaşacaktı. Venöz arterin bu şekilde yukarı çıkıntılı iki membranı (kapakçık) vardır (pulmoner arterin üçlü kapağı vardır, iki değil). Bu damarda, güçlü olmak kadar, kanın kolayca akciğerlere akışını ve hava değişiminin daha hızlı olmasını sağlayacak kadar ince ve yumuşak bir yapıya da ihtiyacı vardır.

Üçüncü Bölüm
Aorta Ascendens

Aorta ascendens'in iki ana arteryel dalı vardır; daha büyük olan aorta ascendens, suprasternal notch'a (çentiğe) kadar çıkar ve sağa dönerek, sternumun orta kısmının arka tarafından yumuşak, etli bir kütleye (tymus) ulaşır. Burada, o, ikisi carotid arterleri oluşturan üç dala ayrı-

lır (sağ carotid arter innominate arterden çıkar), internal jugular venlerle seyreden bu arterler boynun iki yanından yukarı çıkarlar ve daha sonra, ilgili yerlerde ele alınıp anlatılacak olan çeşitli dallar verirler.

Üçüncü dal (sol subclavial dal) sternuma birleşen kasları, ilk kaburgayı, üstten altı boyun omurunu, clavicula kemiğini, scapulayı besler ve sonra kaslarını beslemek üzere kola gider. Daha ufak olan kol, daha büyük kolun (innominate arter) üçüncü dalı gibi, dallandığı yere, yani koltuk altına gider.

Dördüncü Bölüm
Carotid Arter

Boynun üst kısmında, her bir carotid arter ön ve arka dallara (external ve internal carotidler) ayrılır. Anterior carotid arter tekrar ikiye ayrılır. Derinden giden dal dile (lingual arter) ve alt çenenin derin kaslarına (maxillary arter) gider; yüzeysel olan, temporal kaslara ulaşmak üzere kulağın önünden geçer (superficial temporal arter). O, daha ileriye gitmeden kafatasının tepesine muhtelif alt dallar gönderir; orada, onlar diğer taraftan gelen alt-dallarla anastamoz yaparlar; arka dalda da daha büyük ve daha küçük birer alt-dala ayrılır. Küçük olan dal (occipital arter) esas itibariyle, atlas kemiği ve kafatası arasındaki eklemin kasına dağılır, ancak onun bir kısmı kafatasının tabanına gider ve lambdoid sutur yanındaki delikten (emissery) girer. Daha büyük dal (internal carotid) öne doğru döner ve bir fleksus teşkil etmek üzere, temporal kemik içindeki bir deliğe girerler ve kafa tası içinde, birçok dal birbirine karışıp, damarlardan hoş bir ağ meydana getirirler (circulus arteriosus); bu kolayca çözülemez. Bu ağ, kutuplara doğru ilerleyen ve her iki tarafa da dallar gönderen bir damarlar serisi olarak, beyin üzerinde yayılır. Bu ağ, parçalandıktan sonra, beyne giren ve beyin boşluklarına ve onları örten zarlara dallar gönderen (chroidal arter dalları) bir çift kan damarı haline gelir. Bu damarların, aşağı inen ince uç dalları, aşağı inen ve onlara karşılık olan ven dallarıyla anastomoz yaparlar. Yukarıda zikredilen damarların, yukarı ve aşağı tarafı beynin kan ihtiyacına göre belirlenir. Her ne kadar, hafif ve kolayca yayılabilir nitelikte hayatî gücü (hayatî ruh) alacak olan beynin, yan tarafları hayatî gücün (hayatî ruh) yukarı çıkabilmesi için aşağıya doğru meyillidir. Ancak, hayatî ruhun doğal eğilimi, yukarı-

ya doğru çıkmaktır ve herhangi bir engele rastlamaksızın, istenildiği gibi, beyine ulaşır. Bu arter ağı, kanı uygun şekilde olgunlaştıracak ve beyin tarafından emilmeye hazır durumda tutulacak şekilde kanın ve hayatî ruhun daha geniş dolaşımını sağlamak için arka beyin üzerinde yayılıdır. Bu arteryel ağ kafatası kemiği ve onun kalın membranı (dura mater) arasında yayılır (kemik ve kalın dura mater arasındaki arterler orta meningeal arterlerin dallarıdır. Circulus arteriosus ise arachnoid materin altındadır).

Beşinci Bölüm
Aorta Descendens

Aorta descendens, dikey olarak, beşinci göğüs omuru ve kalbin apeksi seviyesine kadar iner. O, bir tarafta aorta ve yemek borusu ve diğer tarafta omurga arasında bulunan dut şeklindeki bir bezle (tymus) desteklenir. Aorta, oradan sonra, sağa sapar ve yemek borusundan uzaklaşır. Diyafragmayı geçerken, o, büzülmeyi engellemek için bir fasiya ile sarılarak oluşturulmuş bir yüzükle tutulur. Beşinci omurun önünde, aorta bir tarafa doğru meyleder ve sakruma ulaşana kadar omurga yanında aşağıya iner. Göğsü geçerken, her iki taraftan da o, kaburgalar arasında dağılan dallar verir ve oradan tracheaya kadar ulaşır. Omurga boyunca geçerken, o, önden, omuriliğe ulaşmak üzere her iki taraftan, kaburgalar arasındaki koldan birer dal verir. Diyafragmada, aorta her iki tarafa dallar verir (phrenic arterler). Diyafragmanın altında, o mideye (sol gastric arter), karaciğere (hepatic arter) ve dalağa (splenic arter) dallar verir (sol gastric, hepatic ve splenic arterler, coeliac arterden çıkar). Karaciğere giden dal safra kesesine bir alt-dal verir (cyctic). Bir dal da ince bağırsak ve kolona gönderilir.

Aşağı tarafta, aorta böbreğe üç dal gönderir. Bunlardan daha küçük olanı, sol böbrek kapsülüne ve böbreğin kendisine hayat ve ısı (faaliyet) verirken, diğer ikisi her iki böbreğe gider ve onlar kendilerine gelen kandaki suyu süzerler. Bazen, bu dallar mide ve bağırsaklardan temiz olmayan kanı çekerler. İki dal (testicular arterler) testislere gider. Sol testise giden dal, genellikle sol böbreğe giden arterin dallarından biri olarak çıkar. O, nadiren doğrudan doğruya sol böbreğe giden arterin dallarından biri olarak çıkar. Sağ testise giden arter, daima aortadan gelir. Aorta rektum etrafına ikiden fazla dal gönderir. Bazı dallar, omu-

riliğe, omurlar arasındaki delikler vasıtasıyla gönderilir ve bazısı da dallarını kalça ve mesaneye yollar. Kadında, daha sonra anlatılacak olan ufak bir çift dal vulvaya gider (bu çift a. ovaricae'dır ve aortadan çıkıp gelirler). Diğer dallar erkek ve kadında aynıdır ve sonuçta bu damarlar ilgili venlerle anastomoz yaparlar.

Aorta descendens, venle birlikte, son bel omuruna ulaştığında o, Yunanlıların lamda harfi gibi, iki dala ayrılır (common iliac arterler). Aorta dördüncü bel omurunun alt kenarında iki common iliac arteri meydana getirir. Bu dallar sakrum boyunca aşağı inerler ve nihayet bacağa girerler. Bu arterlerin bacaktaki seyirleri daha sonra ele alınacaktır. Bacağa ulaşmadan önce, her bir arter bir alt dal verir (internal arter); bu dallar mesaneye ve uterusa giderler ve karşı taraftaki benzer dallar gibi anastomoz yaparlar. Hamilelik sırasında, bu dallar daha belirgin hale gelirler, fakat doğumdan sonra, kuru birer kola dönüşürler. Bu damarlardan bir kol sakruma bağlı kaslara gider. Mesaneye giden dal penise dağılan bir alt-dal verir. Kadında, bu dal uterusa dağılan iki küçük dal verir.

Femoral Arter

Bacağa giden arter, biri medial ve diğeri lateral dal olmak üzere iki büyük dala ayrılır. Lateral dal (profunda femoris) bir dereceye kadar orta taraftan iner ve komşu kaslara giden dallar verir. Bu arter aşağıya inerken, iki dal daha verir. Bunlardan biri daha büyük, diğeri küçüktür. Büyük dal (anterior tibial) baş parmağa ve ikinci parmağa ulaşır. Diğer dal (posterior tibial) baldır kasları altına saklanmıştır ve oradaki kaslara muhtelif dallar gönderir. Bu dallar daha sonra açıklanacak venlerin örtüsü altında seyrederler. Genellikle venler tarafından taşınan arterler, karaciğerden göbeğe doğru giden fötal arterler, pulmonar arterin dalları, beşinci bel omurunun seviyesinde omurgaya giden arterler, sternum oyuğuna gelen arterler, koltuk altı arterleri, carotid arterler ve choroid phlexusu teşkil eden onun ince dalları, diyafragmaya giden arterler, scapulaya giden arterler ve onların dalları, karaciğer, mide, dalak, bağırsak, peritona giden arterler ve sakruma giden arterlerdir. Bütün bu damarların bu durumda olmasındaki temel prensip daha az önemli olan yapının, daha önemli olanının ağırlığını taşıması gerekliliğidir. Yüzeysel organlarda, arterler, venle-

rin koruması altında seyreder. Arterlerin yanında venlerin olmasının iki yararı vardır. Arterler venlere sıkı bağlarla bağlıdır ve uygun venlerden iyi bir koruyucu örtü sağlarlar (vena comitantes). Arterler ve venler birbirinden nem alışverişi yapar.

BEŞİNCİ ALT-KISIM
VENLER

Birinci Bölüm
Venlerin Tanımı

Atmayan damarlar venlerdir ve bütün bu damarlar karaciğerden çıkar (venler besin temin eden damarlar olarak tanımlanır). İki ana damardan biri karaciğerin konkav tarafı üzerindedir. Onun esas işlevi, bağırsaklardan karaciğere besleyici madde götürmektedir. Bu ven, vena porta diye adlandırılır. İkinci ven karaciğerin konveks tarafından çıkar ve çeşitli organlara besin taşır. O, vena cava diye bilinir.

İkinci Bölüm
Vena Porta

Vena porta, karaciğerin konkav tarafından ona girerek, konveks tarafına doğru ilerlerken, beş dala ayrılır; aynı zamanda, safra kesesine bir dal gönderir. Portal venin bu dalları, bir ağacın köklerinin yere girmesine benzer. Karaciğerin konkav tarafındaki vena portanın sekiz dalı vardır (tribularies). Bunlardan ikisi ufak ve altısı büyüktür. İki ufak damardan biri, besini emmek için duodenuma gider ve pankreasa birkaç alt-dal gönderir. Midenin alt kısmına giden ikinci dal, mideye iki alt-dal gönderir ve besin temin etmek için pilora gider. Alt-büyük dallardan biri, besin sağlamak için, midenin dış yüzeyine dağılır; midenin iç yüzeyi doğrudan münasebetli olduğu besin maddesinden besinini alır. Alt-daldan ikincisi, beslemek üzere dalağa gider (vena splenica). Dalağa ulaşmadan önce, beslemek için nisbeten daha saf besinleri temin etmek üzere, pankreasa birkaç dal gönderir. Bu ven dalağa girince, midenin sol tarafına besin sağlamak için bir dalı geri gönderir. Dalağa giden ven onun orta kısmına ulaşınca, iki dala ayrılır. Üstteki dal, dalağın üst kısmına besin temin eder; alttaki dal, mideye iki alt-dal göndermek için tekrar ikiye ayrılır. Bunlardan biri midenin sol yarısının dıştaki yanına besin temin ederken, diğeri

midenin ağzına (pilor) gider ve oraya ekşi sevdayı (kara safra) döker; bu iştihayı artırmak için dalağın salgıladığı bir salgıdır (dalak ve mide arasında doğrudan doğruya bir geçit yoktur; buna rağmen kan damarları ve hormonal etkiler yoluyla bir münasebetten bahsedilebilir). Dalak veninin alt dalı da iki alt-dala ayrılır; bunlardan biri dalağın alt yarısına ve diğeri omentuma besin sağlar. Alt daldan üçüncüsü, rektuma ulaşmak için sol taraftan aşağı iner ve orada besin artıklarından besini çekmek için rektum etrafındaki damar ağına, saç gibi ince dallar verir. Bunlardan bazısı sol tarafına gelip, dağılan venöz damarların karşılığı olarak yüzeyde dağılır. Bu venden (dördüncü kol) dalağın alt tarafına giden bazı dallar, sol taraftakine benzer dallar halinde omentuma dağılmak üzere sağ tarafa iner. Beşinci büyük dal, besini karaciğere nakletmek üzere emmek için kolon etrafında ağ şeklinde bir yapı meydana getirmiştir. Altıncı dalın daha büyük kısmı (superior mesenteric ven) jejunumun üzerinde dağılır; geri kalan kısmı caecum üzerinden ince bağırsağı kaplar. Bu dallar, besin madesini de emerler ve onu karaciğere taşırlar.

Üçüncü Bölüm
Vena Cava ve Onun Dalları

Vena cavanın kökleri (hepatic venler) besin maddelerini almak için vena portanın benzer dallarıyla anastomoz yapan ince, saç gibi dallar şeklinde karaciğere dağılır. Vena cavanın dallan, karaciğerin konveks tarafından girerken, vena portanınkiler konkav kısmından girerler, Karaciğerin konveks tarafından çıktıktan sonra, vena cava (inferior) iki dala ayrılır. Bunlardan biri, aşağı doğru iner ve diğeri yukarı doğru çıkar. Diyafragmaya doğru yukarı çıkan dal, onu beslemek üzere, her iki tarafına, iki dal gönderir. O, pericardiuma ulaşarak, besin temin etmek için, ince, saç gibi dallar verir. Daha sonra, vena cava (inferior) tekrar iki dal verir. Kalbin sağ tarafına giden dal, en büyük damardır. Çünkü bu dal, besin taşımak zorundadır, halbuki diğeri, kalbe sadece havalandırılmış kan getirir ve şüphesiz ki besin maddesi havadan daha kalındır. Kalbe girişinde, vena cavanın (inferior) kenarlarının içe dönük üç buruşuk zarfı vardır (valvular cuspis) (vena cava inferiorun sağ atriumdaki açıklığında sadece bir kapağı vardır; vena cava superiorun ağzında hiç kapak yoktur). Bu yapı diastol sırasında, kalbin bu venden besin maddesini alabilmesini sağlar ve kasılması sırasın-

da (sistol) onun geri gitmesine engel olur. Şüphesiz bu membranlar çok pürüzlüdür. Kalbin yanında vena cava üç dala ayrılır. Bunlardan biri, kalpten başlayarak, akciğerlere gitmek üzere sağ karıncığa gider. Arterler gibi, onun da cidarı iki katlıdır; bundan dolayı ona arteryel ven adı verilir. Onun iki katlı cidarı vardır, çünkü, o ince, akciğerler için uygun şekilde inceltilmiş olan kanı taşır. Kalbi çok kısa bir süre sonra terkettiğinden, onun kanı, olgunlaşmak ve pişmek için yeterince vakit bulamaz ve bu işlemin bu damarda yapılması sağlanır. İkinci dal, kalp etrafına gider ve vena cava kalbe girdikten sonra, kalbi beslemek üzere, onun içinde dallara ayrılır. İnsanda, genellikle, üçüncü bir dal, sol tarafa gider ve beşinci omur yanına ulaştıktan sonra, alttan sekiz kaburga ve onların kasları ve diğer ilgili yapılar içinde dağılır.

Yukarıda zikredilen üç dalı verdikten sonra vena cava (superior) yukarı çıkar ve kalbin yanından geçip, mediastinal membranda, pericardiumda ve onu destekleyen bezsel dokuda ince, saç gibi dallar verir. Ondan claviculanın yanında, meyilli olarak iki dal daha ayrılır. İlki (internal mammary ven) sternumun yanında seyreder ve xiphoid kıkırdakta son bulur. Yol üzerinde, tekrar intercostal kasların damarlarıyla anastomoz yapar. Göğüse giden bir dal, göğsün dış kaslarına dallar gönderir. Xiphoid kıkırdağa ulaşınca, bu alt-dal, scapulanın kaslarına başka dallar yollar. Birkaç dal da karnın rectus kasına gönderir ve son bir dal (superior epigastric ven), daha sonra açıklanacak sakral venin dallarıyla anastomoz yapmak üzere, aşağıya iner. İkinci dal (innominate ven) ikiye ayrılır. Bunlardan (subsclavian ven) tekrar beşe ayrılır. İlk dal göğüse gider ve üstten dört kaburgaya besin götürür; ikinci omuz kasına ve üçüncüsü boynun derin kaslarına (internal jugular ven) gider. Dördüncü dal, başa ulaşmak için, üst boyun omurlarından altıncısının deliğinden geçer. En büyük dal olan beşinci dal koltuk altına gider ve dört alt-dala ayrılır. İlk alt dal, omuzu hareket ettiren sternal kaslara gider. İkinci dal, bezlere ve koltuk altı dokusuna gider. Üçüncü dal, göğsün aşağı kısmına (hypocondrium) ulaşmak için onun boyunca iner. Onlardan en büyüğü olan dördüncü dal, bir tanesi scapulanın derin kaslarına giden üç dal verir. Bu dallardan biri (ikincisi) koltuk altının büyük kasına gider ve bu üç dalın en büyüğü olan üçüncüsü ise ele gitmek üzere kola girer. Bu damar, koltuk altı veni olarak bilinir (vena axillaris).

Jugular Ven:
İki jugular ven vardır; eksternal (dış) ve internal (iç) jugular ven. (Bir üçüncü jugular ven de anterior jugular vendir.)
Eksternal Jugular Ven:
Bu ven, clavicula üzerinden yukarı çıkar ve iki dala ayrılır. İlk dal, derhal yüzeysel bir damar haline gelir; dış tarafa doğru döner. İkinci dal, derhal aşağıya iner. O, ilkin claviculanın etrafında döner ve sonra yukarı çıkarak, yüzeysel ven haline gelir ve eksternal jugular veni teşkil etmek üzere, ilk dalı ile birleşir. Bundan önce, o, birisi, karşı taraftan benzer bir dalla birleşmek üzere, ve suprasternal gediğe doğru enine seyreden iki dal verir. İkinci dal, meyilli olarak, dışa doğru gider ve onun karşı tarafındaki damarla birleşmez. O, kolayca görülmeyen birkaç ince dal verir, ancak, arasıra, ikinci dal genel olarak, tam anlamıyla dışarı fırlamış gibi görünen üç dal verir. Bunlardan biri scapulaya gider; daha sonra cephalic ven olarak, devam eden scapular ven olarak bilinir. Scapulanın veninin iki dalı omuza ulaşır. Bunlardan biri, omuzda son bulur, fakat diğeri, humerus başına kadar gider. Scapulanın veni, kolu kat ederek, ele gider. Çıktığı yerden kısa bir süre sonra, external jugular ven ikiye ayrılır. Bu dallardan biri derine gider (boyuna gider) ve küçükleri üst çeneye ve büyükleri alt çeneye giden dallar verir. Küçük ve büyük dalların ikisi de, dilin yüzeysel kaslarına besin sağlamak için bir damar ağı meydana getirir.

İnternal Jugular Ven:
Bu ven, yemek borusunun iki yanından yukarı çıkar. Eksternal jugular venin dallarıyla birleşen dallar verdikten sonra, yemek borusuna, soluk borusuna ve bu yerin kaslarına dağılan birkaç dal verir, internal jugular ve lambdoid sutur yanında muhtelif dallara ayrılır. Bu dallar, birinci ve ikinci boyun omurunun etrafındaki yapılarda dağılır. İnce saça benzer bir ven, interjugular venden gelir ve baş ve boyun eklemi yanında, kafatasını kaplayan zara birkaç dal gönderir. Beynin ince zarını deldikten sonra (leptomeninges), bu dallar, beyni kaplayan kalın membranın (dura mater) girinti ve çıkıntıları altında, aksi taraftan onların karşısına arter dalları verirler. Daha sonra, bu ven occipital kemiğin altında, beynin iki yarı küresi arasında olan geniş bir yere (torcular herophilii) ulaşır; burada, beynin venöz boşluklarının bir

araya geldiği bir yer oluşturur. Oradan her iki tarafın venleri, beynin orta karıncığına doğru ilerler ve sonra ön karıncığa giderler ve choroid phlexus diye bilinen damar ağını teşkil etmek için bu alanın yukarıya çıkan arter dallarıyla anastomoz yaparlar.

Dördüncü Bölüm
Üst Taraf Venleri

Cephalic ven, scapulanın veninin bir devamıdır. O, deriye ve kolun yüzeysel yapısına birkaç dal gönderir. Dirsek seviyesinde, üç dal verir: birinci dal, radiusun dış tarafı üzerinde dallar halinde yayılan accesory cephalic vendir ve oradan bu damar ulnanın konveks yüzeyini dıştan kateder ve nihayet bileğin dış tarafında, derin dokulara dağılır. İkinci dal, dirseğin büküldüğü yerde görülür ve median cubital veni meydana getirmek için koltuk altı veninin bir dalıyla birleşmek için kola doğru gider. Üçüncü dalı, koltuk altı veninin bir dalıyla birleşmek üzere derinden dokuların içine girer. Bu olmadan önce, koltuk altı veni, üst kolun derinlerine giden ve ön kolda dağılan bir dal verir. Koltuk altı veni, dirseğe ulaştığında iki dala ayrılır. Bu dallardan biri, kola gider ve cephalic venin bir derin dalıyla birleşir. İki damar, bir süre birlikte girerler ve sonra ayrılırlar. Bir dal (ön kolun median veni) küçük parmak, yüzük parmağı ve orta parmağın yarısına kadar olan kısımlara ulaşmak için aşağıya doğru iner. Bu venden bir dal, bilek kemikleri arasındaki dokulara dağılmak için yukarı doğru döner. Koltuk altı veninin ikinci ana dalı dört dala ayrılır. İlk dal, ön kolun alt kısmına gider. İkinci dal ilki gibi ilerler. Üçüncü dal ön kolun orta kısmına dağılır. Bunların içinde en büyüğü olan dördüncü dal, fevkalade yüzeyseldir ve median cubital veni meydana getirmek üzere cephalic venin bir dalı ile birleşen bir alt-dal verir. Bu venin geri kalan kısmı, iç taraftaki derin median cubital venle birleşerek basilic veni teşkil eder. Median cubital ven, dıştan radiusa doğru gider ve Yunanlıların lam harfi gibi iki dal olur. Yukarıdaki dal, radius kenarı boyunca bileğe kadar gider ve oradan baş parmağın sırt tarafına geçen ve baş parmak ile işaret parmağı arasındaki kısımda dağılır. Alt dal ulnaya kadar gider ve üç dala ayrılır. Bunlardan biri, işaret ve orta parmak arasında dağılır ve işaret parmağına giden bir dalla birleşir. O, yukarıdan gelen bir venle birleşir ve yeni bir ven olarak işaret parmağı-

na gider. İkinci dal (useelum) orta parmak ve yüzük parmağı arasında dağılır. Üçüncü dal, yüzük parmağına ve küçük parmağa gider. Böylece, bütün bu üç dal parmaklara gider.

Beşinci Bölüm
Vena Cava İnferior

Daha önce açıklanan vena cava superior, vena cava inferiora nisbetle daha ufaktır. Vena cava inferior karaciğerden çıkar. Daha sonra, omurgaya erişmesinden önce, destek olmak üzere, sağ böbrek kapsülüne ve ona bağlı dokulara çeşitli dallar verir. Büyük bir dal, sol böbrek kapsülüne ve ona bağlı dokulara besin temin etmek için kıl gibi ince dallara ayrılır.

Vena cava inferior, böbrekleri besleme ve kanı temizlemek üzere onlara büyük dallar gönderir (renal venler). Bazen, sol böbrek veni, arterler adı altında zaten açıklandığı gibi, erkek ve kadında sol testise (kadında yumurtalık) bir dal gönderir. Bu venler doğrudan inferior vena cavadan çıkmamıştır. Sol testise giden ven, genel olarak, sol böbrek veninden gelir. Sağ testis, arasıra sağ böbrek veninden bir dal alır, fakat ekseriya onunla ve vena cava inferiorla bir münasebeti yoktur. Aynı zamanda, semeni olgunlaştıran ve rengini kırmızıdan beyaza döndüren testisle, böbrekler arasında bir geçit vardır. Onun seyri, hayli karışıktır ve kıvrımlıdır (vas deferens). Arterler kısmında anlatıldığı gibi, bazı venler omurga boyunca testise iner; böbrek venlerini ve diğer dalları verdikten sonra vena cava inferior omurganın önünde aşağıya doğru iner ve omurgaya besin sağlamak üzere, her bir omura ve diğer komşu kaslara birer tane olmak üzere alt dallar verir. İlkin bu venler, birbirine yakındır ancak, sonra yavaş yavaş bacağa girmek için, birbirinden uzaklaşırlar; her bir ven bacağa girmeden önce, on dal verir. İlk dal sırt kasları içinde dağılır. İkinci dal, periton altında kıl gibi, ince damarlara ayrılır. Üçüncü dal sakruma yapışan kaslara dağılır. Dördüncü dal, sakrum önündeki yapı ile kalçalara dağılır. Beşinci dal, vajinaya gider ve vajina ve onunla ilgili yapılarda dağılır ve mesanenin gövde ve boynuna birer dal veren bir damar gönderir. Erkekte bu dal büyüktür (urethra) ve penise gider. Altıncı dal, pubis kemiği kaslarına dağılır. Yedinci dal (inferior epigastric ven) karnın rectus kasına dağılır, ve göğüsten aşağı inen venlerle anastomoz yapar. Kadında, bu ven bazısı uterusa giden ve bazısı da meme bezlerine ulaşan muhtelif dallar verir. Bu venler yo-

luyla, meme bezleri ve uterus arasındaki ilişki temin edilir. Sekizinci dal, erkek ve kadında dış cinsiyet organlarında dağılır. Dokuzuncu dal, derin bacak kaslarına gider. Onuncu dal ureter boyunca seyreder ve iliac kemiğinin dış kısmına gider ve orada memelerden gelen venlerin nihai dallarıyla anastomoz yapar. Büyük bir dal testis kasına gider ve sonra bacağın ön tarafında birçok dala ayrılır. Bunlardan biri (femoral ven) bacağın derin kaslarına gider.

Femoral ven, dize erişince, üç ven dalına ayrılır. Dış taraftaki ven fibula boyunca gider ve bilek yanında son bulur. Orta ven (popliteal ven), diz ekleminin arkasına iner; orada ilkin bacağın derin kaslarına giden bir dal verir ve sonra, ikiye ayrılır. Bir dal bacak kaslarının altına gider; diğeri ayak bileğine erişmek için tibia ve fibula arasında aşağıya iner ve orada, yukarıda zikredilen lateral venle birleşir. Üçüncü dal, baldırın iç tarafına gider ve oradan ilkin tibianın ve bileğin konveks tarafına doğru döner ve sonra uzun safen veni meydana getirmek için, bacağın orta kısmına doğru döner. Bu ven ikisi dış ve ikisi iç tarafa giden dört dala ayrılır. Dış dallar, ayağa erişmek için fibula tarafından iner. Burada, bir dal ayağın sırt tarafına gider ve küçük parmağın üst yüzeyine besin temin ederken, diğeri iç yapıyla birleşir ve ayağın derin yapılarına besin sağlar.

Burada biz bütün venleri tartıştık ve bütün basit organların tam bir açıklamasını yaptık. Birleşik organların anatomisi ferdî organların hastalıkları ve tedavileriyle birlikte verilecektir. Şimdi "kuvvetlerin" tartışmasına başlayalım.

ALTINCI KISIM
KUVVETLER VE İŞLEVLERİ

Bu kısım bir alt-kısım ve bir bölümden meydana gelmiştir.

ALT-KISIM (KUVVETLER)

Bu alt-kısım bir alt-bölüm ve bir de ayrı bir bölümden meydana gelmiştir.

Birinci Bölüm
Çeşitli Kuvvetlerin Genel Açıklaması

Kuvvetler (ruh), [psiko-fizik] ve onların fonksiyonları birbiriyle ilişkilidir. Her kuvvet özel bir fonksiyonun oluşmasını, ortaya çıkmasını

sağlar ve her fonksiyon, onun kuvvetinin (ruh) ifadesidir. Bundan dolayı, o, onlarla birlikte verilmiştir. Vücutta üç kuvvet (ruh) vardır: nefsanî (Latince anima), tabiiyye (Latince natural) ve hayvanı (Latince vital). Birçok filozof ve Galen dahil, pek çok doktor her bir "kuvvetin" onun bütün fonksiyonlarını ortaya çıkaran kendine ait özel organı olduğuna inanırlar. Onlara göre, nefsanî kuvvetin merkezi beyindedir ve o, onun bütün fonksiyonlarını yapar. Tabiî kuvvet iki çeşittir: birisi kişinin korunmasından sorumludur; onun merkezi karaciğerdedir; diğeri ırkın korunmasından sorumlu olan üreme kuvvetidir (kabiliyetidir). O, seminal sıvının teşekkülü ile ve Yüce Yaratıcının emriyle, özel bir şekilde, üremenin müteakip gelişmesini tamamlamasıyla ilgilidir. O, hayatî gücü his ve hareket işlevine hazırlar. (Hayvani kuvvet), aynı zamanda, nereye giderse gitsin vücudun çeşitli kısımlarına hayatî güç verir. Bu kuvvet kalpte yerleşmiştir. Büyük filozof Aristoteles, bütün kuvvetlerin kalpten kaynaklandığına inanır ve söz konusu organlar (beyin ve karaciğer) ancak, temel fonksiyonları yapmak için esas olarak başlangıç niteliğindedir. Her ne kadar hissin her bir tipini ortaya çıkaracak tek tek merkezler, kendi fonksiyonlarını icra etmek için çeşitli organlara sahip olmak zorundaysa da, beynin de durumu bununla aynıdır. Eğer doktorlar bu soruyu başından sonuna kadar inceleyecek olurlarsa ve yüzeysel görüntülerle yanlış yönlendirmelerden kaçınılırsa, Aristoteles'in görüşünün daha kıymetli olduğunu belirleyeceklerdir. Bununla birlikte, bu hakikatin değerlendirilmesi, filozoflara veya fizikçilere (doğa bilimcilerine) düşer. Doktor, söz konusu organların, çeşitli kuvvetlerin merkezleri olduğunu bir hipotez olarak kabul etmek zorundadır. Birisi bu probleme filozof olarak bakmaktan çok, bir doktor olarak bakarsa, bu kuvvetlerin kalpte toplandığını ya da her birinin ayrı merkezi olduğunu belirleyemez. Filozoflar, şüphesiz ki, böyle meselelere ilgisiz kalamazlar.

İkinci Bölüm
İlk Temel "Tabiî Kuvvetler"

"Tabiî kuvvetler" iki derecelidir: 1. Birinci derecede ve 2. İkinci derecede olanlar. Birinci derecedeki kuvvetlerden biri, bireyin korunmasıyla ilgilidir ve diğeri ırkın korunması ile ilgilidir. Bireye hizmet eden birincisi beslenme ve büyüme kuvvetidir; ırka hizmet eden kuvvet üreme ve gelişme kuvvetidir.

Beslenme ve Büyüme

Beslenme, besin maddelerinin mizaç olarak, vücut yapısına benzer hale gelmesi ve böylece dokulardaki günlük yıpranma ve yırtılmaları tamire uygun hale gelecek şekilde değişmesidir.

Büyüme ise, organların, mekanla uygun münasebetler içinde gelişmesidir ve bireysel gelişmeyi tamamlamak üzere besin maddelerinin bir araya gelmesini sağlamaktır. Beslenme, ihtiyaç duyulan besini sağlayarak, büyümeye hizmet eder. Bazen besinin niteliği sadece günlük ihtiyaçlar için yeterli olabilir ama zaman içinde o, günlük ihtiyaçlardan daha az ya da daha çok olabilir. Yırtılma ve yıpranmanın tamiri, günlük ihtiyacın fazlası olan besinle karşılanır. Ancak besin maddesinin fazlasının kesin olarak büyüme meydana getirmesi gerekmez. Normal büyümenin tamamlanmasından sonra, hastalığın tedavisinin tükettiğinden geriye kalan besin maddesi biraz kilo artışına sebep olur, ancak orada büyüme yoktur. Büyüme, normal, fizikî nisbetlerin sınırları içinde ölçünün artışıdır ve o, tam anlamıyla erişkinliğe ulaşıncaya kadar da devam eder. Aynı şekilde, büyüme döneminde, biraz kilo kaybı olabilir; ama bazı bölgesel hastalıklar dışında vücudun normal ölçülerinde hiç bir azalma olmaz.

Beslenme absorbsiyon (emilme), özümleme (asimilasyon) ve birleşme, bütünleşme gibi adımlardan ibarettir. 1. Absorpsiyon kanın ve diğer hıltların yerleşmek üzere dokulara gitme sürecidir. 2. Asimilasyon, besinin dokular tarafından özümlenmesi sürecidir. Bu süreç, dokuları şişirmesi bakımından kusurludur. 3. Birleşme, bütünleşme süreci, özümlenen madde ve dokular arasındaki bir birliktir ve o, dokular tarafından özemlenen maddeyi renkte ve kıvamda bir bütün haline getirir. Kusurlu bir birleşme ve bütünleşme süreci, yani emilme ve özümlemenin normal, fakat bütünleşmenin eksik olduğu bir süreç, şüphesiz ki, renkteki düzensizlikleri, şekildeki düzensizlik ve ciltteki beyazlanmayı ortaya çıkarır. Bu süreç, bireyselleşme sürecidir (kuvvet el-muhayyara); bütün organizmada hüküm sürer, özel işlevi vardır. Ancak özel form ve görünüş ihtiyacına göre, farklı organlarda farklı şekilde etkin olur. Bundan dolayı, vücudun her bir organı, onun yoluyla aldığı besinde uygun değişiklikleri yapabilmek için doğal bir kuvvete sahiptir. Bireyselleşme süreci, karaciğerde olduğunda, o bütün vücuda hizmet eder.

Üreme

Bu kuvvet üreme, şekillenme kuvvetlerinden meydana gelir. Üreme kuvveti: a. erkek ve kadın semeninin şekillenmesi; ve b. kemikler, sinirler, arterler gibi çeşitli organların, farklı yapı ve mizaçlarına göre gelişmesidir. Bu kuvvet, semen içindeki mizaç ve yapı bakımından aynı olan spermlerle [nesilden nesile] geçer, o, embriyonun gelişiminde görülen ilk kuvvet olduğundan, hekimler tarafından, ilk bireyselleşme kuvveti olarak adlandırılır. Akıllı ve Yüce Yaratıcı tarafından bağışlanan kuvvet, çeşitli organlara şekil ve görüntülerini verir; onların münasebetleri dahilinde, bütün boşluk ve delikleriyle tam olarak geliştirir ve onlara özgü düzgünlük ya da buruşukluğu sağlar. Bu kuvvet vasıtasıyla, [normal] organların ölçü ve ağırlığına ilişkin bütün süreçleri meydana getirir. Üreme kuvveti, hayatın devamından ve ırkın bekasından sorumludur ve beslenme ve büyüme süreçleri vasıtasıyla işlerini yapar.

Üçüncü Bölüm
İkinci Derece Tabiî Kuvvetler

"İkinci derece tabiî kuvvetler" beslenmenin yardım ettiği çeşitli süreçlerdir. Bunlar, isim olarak, dört tanedir; absorbsiyon (emme), alıkoyma (retensiyon), sindirim (digestion) ve dışarı atma (expulsion).

Absorbsiyon (Emme):

Yararlı yiyecek maddesinin beslenmek üzere vücuda alınması sürecidir. O, uzunlamasına liflerle yapılır.

Alıkoyma (Retension):

Uygun bir şekilde değişinceye ve sindirilinceye kadar besinlerin alıkonması sürecidir. O, genellikle, oblik liflerle yapılır, fakat bazen enine lifler de onlara yardımcı olur.

Sindirim:

Vücut tarafından alınan ve alıkonan besinlerin işlenip bireyselleştirilmesi sürecine uygun bir şekilde değiştirildiği ve bu değişme için gerekli olan enerjiye gerekli ısının verildiği süreçtir. Bu süreç sindirim kuvvetinin bir fonksiyonudur. Yukarıda ifade edildiği gibi, fazlalık maddenin, besleyici maddeye muhtemel dönüşü (absorpsiyon için), sindirim olarak bilinir. Ancak, her ne kadar olgunlaşma ve sindirim

terimleri sık sık aynı anlamda kullanılıyorsa da, fazlalık maddelerin, uygun bir şekilde, sıvı hale gelip, ya da normal olarak dışarı atan kanallarla kolayca bertaraf etmek için yoğunlaşıp, kalınlaşması "olgunlaşma" diye bilinen süreci meydana getirir.

Fazlalıkların Dışarı Atılması (Ekspulsiyon):

Bu süreç besinin sindiriminden sonra arkasında bıraktığı sindirilmeyen maddenin, ihtiyaçtan fazla alınmış besin maddesinin ve gayesine hizmet etmiş olup, suyun idrarla atılması gibi, artık ihtiyaç duyulmayan maddenin atılması ile ilgili bir süreçtir. Atılacak madde doğal dışarı atma kanallarıyla atılır. Ancak, eğer böyle bir yol müsait değilse, fazlalık madde yukarıdan daha aşağıdaki bir organa veya daha sert bir organdan daha yumuşak birine sevkedilir. Dışarı atma yönü, maddenin dışarı atma kuvvetini değiştirmeğe hizmet ettiğinde, dışarı çıkarmayı engellemekten çok, yardımcı olmaya gayret eder.

Süreçlerin ve Kalitelerin Karşılıklı Münasebeti

Dört doğal süreç, sıcak, soğuk, kuru, yaş gibi dört birincil niteliğe hizmet eder.

Sıcak:

O, dört sürecin hepsinde de görev yapar. Sıcak, bazısına yardım eder, bu yardımlar dolaylıdır, çünkü, o gerçek hareketlerle zıttır. Bu tıpkı emme ve dışarı atma süreçlerinde olduğu gibidir. Sindirim süreçlerinde besin maddesinin, kalın ve ağır kısımlarının çözülmesi ve ince ve eterik kısımlarının bir araya gelmesi, biraraya toplanma, birikme ve dağılma hareketleriyle meydana gelir. Tutma (alıkoyma) süreci, biriken, toplanan maddeyi tutmak için oblik lifleri kasıp, çeker.

Soğuk:

O, faaliyeti durdurur, uyuşturur ve birikmiş maddenin liflerin kasılmasıyla, tutulmasına dolaylı yoldan destek olan tutulma süreci dışında, her fonksiyonu durdurur. Böylece, dışarı atma sürecinde o, doğrudan işe karışmaz, ancak sadece liflerin faaliyetini hazırlar ve destekler. Soğuk şu şekilde dışarı atma sürecini destekler: a. fökal maddenin atılmasına yardımcı olan gazın dağılmasına engel olur; b. gazın daha çok yoğunluk kazanmasına yardım eder; c. dışarı atma işlevi için enine lifleri bir araya toplar ve sıkıştırır. Soğuğun bu ha-

reketi, aynı zamanda bir hazırlayıcıdır ve yardımcıdır, fakat dışarı atmakla görevli liflerin faaliyetine doğrudan hiç bir yardımı olmaz. Eğer soğuğun herhangi bir etkisi olsaydı, o bütün hareketleri durduracaktı ve dışarı atmanın gerçek gayesi kaybolacaktı.

Kuru:

O, üç sürece hizmet eder. Bunlardan ikisi maddenin nakli ve üçüncüsü tutma (alıkoyma) süreci ile ilgilidir. Maddenin nakli ile ilgili olanlar, emilme ve dışarı atma süreçleridir. Bu süreçlerde, kuruluk hareketin daha hızlı ve kuvvetli yapılmasını sağlayarak ve onu (hareketi) kolaylaştırarak yardımcı olur. Hareketle burada, bu süreçleri meydana getiren hayatî gücün hareketi ve vücudun çeşitli kısımlarına doğru canlı bir şekilde ilerleyen sapma hareketi kastedilmiştir. Kuruluk, fibrillerin kasılmasını sağlayarak, tutma sürecine yardımcı olur. Ancak, onun daha çok neme ihtiyacı olan sindirime hemen hiç yardımı olmaz.

Faaliyet ve aksi etki meydana getiren niteliklerin yukarıda açıklanan rolü çeşitli süreçlerin herbirinde aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

Alıkoyma (Tutma) Süreci:

O, sıcaklıktan çok, kuruluğa ihtiyaç duyar, çünkü, tutma sürecinde, kasılma süresi, oblik liflerin hareket süresinden daha uzundur. Diğer bir ifade ile, alıkoyma süreci sırasında, ısıyı gerektiren hareket süresi kasılma süresinden çok daha kısadır. Çocuklarda alıkoyma, fazla nemden dolayı zayıftır.

Emme (Absorbsiyon) Süreci:

Emme, sadece çekme hareketine yardımcı olmak değildir, fakat bu süreçte hareket devrinin daha uzun olmasından dolayı, onun içine çekme sürecinden çok, ısıya ihtiyacı vardır. Böylece emme süreci daha çok harekete ve daha az hareketsizliğe ve kuruluğa dayanan kasılmaya ihtiyaç gösterir. Gerçekte bu içine çekme işi, çeşitli yollardan yapılır: a. içine çekme, mıknatısın demiri çekmesi gibidir; b. bir şırınga vasıtasıyla suyun boşluğa çekilişi gibidir; c. yanan bir lambanın fitilinin yağı emmesi gibidir. Her ne şekilde olursa olsun, sıcaklık yardımcı olduğundan, içine çekme sürecinin hızlandığı aşikardır.

Dışarı Atma Süreci:

O, alıkoyma ve içe çekme süreçlerini de istediği için daha az kuruluğa ihtiyaç gösterir. Bunun sebebi, dışarı atma sürecinin ne kasılmaya ne de

içine çekme sürecinde olduğu gibi, maddeyi tutacak birbirini izleyen kısımların kasılmasına ihtiyacı vardır. Bundan dolayı dışarı atma süreci, durmaya değil, fakat fiilî harekete ve biraz da sıkıştırmayı kolaylaştırmak için birikip, toplanma ve dışarı atmaya ihtiyaç gösterir. Bununla birlikte, bu ne alıkoyma sürecindeki gibi kasılma ve biriktirme durumunda liflerin meydana getirdiği bir yayılma hareketi ne de çekme sürecinde ihtiyaç duyulan bir yayılma hareketidir, bundan dolayı dışarı atma sürecinin biraz kuruluğa ihtiyacı vardır.

Sindirim:

O, diğer herhangi bir süreçten çok sıcaklığa ihtiyaç duyar, fakat kuruluğa ihtiyacı yoktur. Gerçekte o, besin maddelerinin dar kanallar boyunca, kolayca geçmesi ve farklı şekilleri kabul etmeğe hazırlanması için besini sıvı hale getirecek neme ihtiyaç gösterir. Eğer nem sindirime yararlı ise, çocuklarda niçin sindirimin zayıf olduğu tartışılabilir. Çocuklarda sindirim zaafiyeti yoktur, ancak onlar sadece nisbeten besin dengesizliğinden muzdariptirler. Genellikle çocuklar tarafından yenen sert ve pürüzlü yiyecekler, pek az sindirilebilir ve vücutta tutulmak yerine, çabucak dışarı atma işlemiyle bertaraf edilir. Gerçekte, bu tip besinler, daha çok erişkinlerin mizacına uygundur.

Besinleri tutma süreci ısrarla kasılma hareketine ve bundan dolayı sadece pek az harekete ihtiyacı olan bir fonksiyon şeklinde özetlenebilir. İçine çekme işi kısa bir süre için kasılma hareketine ihtiyaç gösterir, ancak onun daha fazla harekete ihtiyacı vardır. Dışarı atma süreci ısrarlı olmamak koşuluyla kasılmaya ihtiyaç gösterir. Ancak, onun harekete ihtiyacı vardır. Sindirimin dağılma ve bir araya gelip toplanma hareketine ihtiyacı vardır. O halde, bu dört sürecin herbiri sadece faaliyet şekli olarak değil, aynı zamanda, ihtiyaçları olarak da farklılık gösterir.

Dördüncü Bölüm
Hayvanî Kuvvet (Ruh)

Doktorlara göre, "hayvanî kuvvet (ruh)", hayatın çeşitli fonksiyonlarını yapabilecek, duyu ve hareket faaliyetini üstlenebilecek kuvvettir. Korku, kızgınlık gibi hissî hareketler de bu kuvvete atfedilir, çünkü hislere eşlik eden, [onlarla birlikte görülen] hayatî kuvvetin, gevşeme ve kasılma hareketleri bu kuvvet tarafından meydana getirilir. Bu

özet hüküm biraz daha genişletilmeğe ihtiyaç gösterdiğinden, organlar gibi katı yapıların ve onların kısımlarının, hıltların daha ağır kısımlarından teşekkül ettiği, eteryal hayvanî gücün (ruhun) ise daha hafif, buhar gibi kısımları oluşturduğu ifade edilebilir; karaciğer tam anlamıyla, ilkinkinin ürünleriyle ilgilidir; kalp ise sonrakinin ürün merkezidir. "Hayvanî kuvvet", uygun mizaçla meydana getirildiğinde, o, bütün vücut organlarının, "nefsanî kuvvet" (ruh) gibi kabul ettiği ve diğer kuvvetlerin de (ruhları) kabul edebildiği bir kuvvet ister. Buna ilave olarak nefsanî kuvvet hayvanî kuvveti etkiler ve organlar ancak hayvanî kuvvetten sonra bu kuvveti kazanmışlardır. Bir organ onu kaybederse, hayvanî kuvvet kalmışsa, o taktirde yaşamaya devam eder. Bir organ (eller ve ayaklar) paraliz olursa ya da dengesiz mizaçtan dolayı veya beyniyle olan bağlantısını bir engel dolayısıyla kaybettiğinde, sadece duyarlılığını değil, hareketi de kaybolmuş olan organın, yaşamaya devam ettiğini, ancak parçalanmaya başladığı dikkati çeker. Bundan dolayı, hayat kuvvetinin, paraliz olmuş olan bir organda dahi devam ettiği, öyle ki hastalık sürecinin onda kaybolduğunda, duyarlılık ve hareketinin yeniden iade edilebildiği aşikardır. Orada hayvanî kuvvet olması dolayısıyladır ki organ duyarlılık ve hareketini yeniden kazanabilir. Bu durumda, hastalık kuvveti, sanki paralize olmuş olan organın işlevsel faaliyetini durdurmuş gibidir, fakat onun hayatiyetine son vermemiştir, ancak ölmüş organlarda, durum böyle değildir. Hayvanî kuvvette olduğu gibi, organların bu kabiliyeti ile beslenme esnasında, onların beslenmeye elverişli oldukları sürece, yaşamaya devam edecekleri ve bu olmadığı taktirde öleceği anlamında bir münasebet yoktur. Hayvanı kuvvetin, beslenmenin gerekli bir ön şartı olduğu ve böylece, bazı organların beslenme durduktan sonra bile yaşamaya devam ettiği bir olgudur ve bazı beslenme, organlar hemen hemen ölüme yaklaştıklarında bile, var olmaya devam eder. Eğer beslenme gerçekten duyum ve hareket faaliyetlerinden sorumlu olsaydı, bitkinin hayatında bile duyum ve hareket meydana gelecekti. Bundan dolayı, duyum ve hareket faaliyetlerinin yeniden kazandırılmasını mümkün kılan kuvvetin diğer bir kuvvetin sonucu olduğu aşikardır ve hayatî kuvvet, hıltların daha hafif kısımlarının şekillenmesi sonucunda ilk gelişen hayvanî güçtür.

Filozof Aristoteles'e göre, "anima" veya ilk faktör hayvanî kuvvet üzerinde etkin olduğunda, o, bütün kuvvetlerin çıkışına önderlik eder. Aslında, kuvvetlerin çeşitli fonksiyonları, aniden görülmez. Aynı zamanda, doktorların, beyine duyarlılık sağlamayan, ancak, gözün merceği, dil gibi duyu organlarına giden nefsanî kuvvetin hayatî gücü hakkında ileri sürdüğü görüş de buna uygundur. Bundan dolayı, hayvanî kuvvetin bir kısmı, beynin karıncıklarına ulaşınca, bu kuvvet, zaten orada potansiyel halde var olan kuvvet olarak işlevlerine başlayan böyle bir mizaca ihtiyaç duyar. Aynı durum karaciğer ve testislerde de söz konusudur.

Ancak, doktorlar beyine ulaşan hayatî kuvvetin, orada yeni bir mizaç kazanmadıkça, duyu ve hareketin kaynağı olarak hareket etmek için "anima" kazanmayacağına inanırlar ve bu karaciğer için de doğrudur. Böylece, organların durumu, uygun düzenlemelerden sonra, ilk kuvvetini, yani hayvanî kuvvetini uygun düzenlemeden sonra, kabul eden hayat kuvvetininkine benzer. Diğer bir ifade ile, doktorlara göre, her işlev kendi "anima" sına sahiptir ve "anima" terimi bütün terkibin adı olarak alınmadığı taktirde, bütün kuvvetlerin belirleyicisi olarak genel, ortak bir "anima" mevcut değildir. Hayatî kuvvetin ilk şekillenmesi, onun nihaî sonucu veya mükemmelliği olarak, hayvanî kuvvetin kendiliğinden ortaya çıkışına önderlik eder, fakat doktorlara göre, kuvvetin ortaya çıkışı, hayatî kuvvet diğer kuvvetlerin her birine uygun yeni bir mizaç vermedikçe, diğer kuvvetlerin farklılaşmasına önderlik etmesi gerekmez. Doktorlar, aynı zamanda, hayvanî kuvvetin, organların hayatı için öncelikle gerekli olduğuna inandıkları gibi, onun hafif eteryal hayatî kuvvetin hareketinin kaynağı olduğuna ve hayatî kuvvetin diğer organlara gönderilişinin bu kuvvet yoluyla olduğuna inanırlar. Daha önce de açıklandığı gibi, hayvanî kuvvet, aynı zamanda, hayatî kuvvetin genişlemesi ve sıkışması için bir merkezdir; o, hafif havaya hayatî kuvvet verir ve onu arındırır. Bundan dolayı, hayat söz konusu olduğunda hayvanî kuvvet hayatî güce tepki verir ve nabız ve solunum açısından o, onunla birlikte "faaliyet" gösterir.

Hayvanî kuvvet, istemsiz olması bakımından, fonksiyonlarında tabîi kuvvete benzer. O, fonksiyonlarının, kasılma ve gevşeme gibi, iki zıt hareketi de içermesi açısından nefsanî kuvvete benzer. Filozoflar,

bazı topraksı objeye (şeye) "anima" (nefs) dediklerinde, onlar, bundan kendisine ait bütün kuvvetler, fonksiyonlar ve faaliyetleri [doğal] kaynaklarıyla donanmış bir alet olarak mükemmelleşmiş olan fiziksel vücudu kastederler. Bundan dolayı, filozoflara göre, tabiî kuvvet gibi, hayvanî kuvvet de "animal kuvvettir". Eğer "anima" filozofların belirlediği şey olarak ele alınırsa, ancak sadece sistemli hareket ve duyum faaliyetinin bir merkezi olarak belirlenir ve eğer tabiî kuvvet istemsiz olan [şey] olarak belirlenirse, hayvanî kuvvet o zaman hayvanî kuvvet olarak adlandırılmayacaktır ancak doktorlar tarafından belirlenen tabiî kuvvetten çok, daha yüksek düzeyde tabiî kuvvet olarak adlandırılır. Eğer tabiî kuvvet beslenme süreçlerinden ve ferdî ve ırksal hayatı temin etmek için gerekli olan sindirimden sorumlu kuvvet olarak adlandırılırsa, o zaman hayatî kuvvet tabiî kuvvet olarak adlandırılamaz, ancak üçüncü bir kuvvet olarak belirlenir. Her ne kadar korku kızgınlık ve diğer bu neviden hisler, idrak etme, kavrama ve diğer bilme ve idrak süreçleriyle belirlenseler de, bu hayvanî kuvvetin karşı tepkileri olduğundan, bunlar ona atfedilir. Hayvanî kuvvetin, bir ya da daha çok çeşitten olup olmadığı meselesi, felsefenin bir dalı olan fizikle ilgilidir.

Beşinci Bölüm
Nefsânî Kuvvet (Nefsânî Ruh)
İdrak Etme Kabiliyeti (Cognition)

Nefsânî kuvvet (ruh) idrak kabiliyeti ve hareketle ilgilidir. İdrak kabiliyeti de iki çeşittir: dışarıdan görünen (şuurlu) ve içsel (gayri şuurî).

Dışarıdan (Şuurlu) İdrak Kaabiliyeti:

O, bazılarına göre, sekiz çeşit olan, beş duyu vasıtasıyla işlevini yapar. Beş duyu görme, işitme, koklama, tad alma ve dokunmadır. Duyum, sekiz çeşit olarak düşünüldüğünden, dokunma duyusu dört alt gruba ayrılır [acı, sıcak, düzlük veya pürüzlülük ve de yumuşaklık ve sertlik gibi]. Bazı duyular, kamu duyusu yoluyla elde edilir; tad ve dokunma duyusu dille, görme ve dokunmanın gözle idrak edilmesi gibi. Bu sonuçların geçerliliğini filozofların düşüncesine terketmek gerekir.

İçsel İdrak:

Bu bazı filozofların ifadesiyle, hayvanî ruhtur (kuvvettir), aşağıdaki şekilde beş gruba ayrılır:

İdrak:

Doktorlara göre, idrak ve kavrayış kabiliyeti bir tek ruhundur (kuvvettir), fakat filozoflara göre, onlar iki alt çeşide ayrılır; bunlardan biri bütün hisleri kabul eden özel idraktir; o, hisleri bir araya getirir ve uygun his değerlendirmesi yapabilir. İkincisi ise idrakten sonra harekete geçen kavrama kabiliyetidir ve onların (algıların) göz önünden kaybolmasından sonra, idrak tarafından saklanması ve alıkonmasıyla ilgilidir. İdrakin, saklanma sürecinden ayrı olup olmadığı meselesi de yine filozoflar tarafından tartışılan bir konudur. Her durumda bir ya da iki farklı süreçten meydana gelmiş olup idrak, beynin ön karıncığında yerleşmiştir.

Düşünme:

Bu süreç, doktorlar tarafından "düşünme" (mütefekkire) diye adlandırılmıştır, fakat daha dikkatli ve kesin davranmaya gayret edenler, ona bazen "düşünme" bazen de "hayal etme"demişlerdir. Bizim şimdi işaret edeceğimiz gibi sezgi vasıtasıyla kullanılıyorsa ve kendiliğinden hareket ediyorsa, ona "hayal etme" (muhayyile) denir. Eğer o, rasyonel zihne (el-kuvve el-natekiya) hizmet ediyorsa, düşünce denir. Fonksiyon tek başına ya da birlikte sadece duyu izlenimlerini kabul ettiğinde, ya da aldığında dahi o, ikinci durumdaki idrakten farklıdır. Diğer taraftan, düşünme izlenimleri yeniden düzene koyar ve bazen sadece idrakten elde ettiği hayalleri meydana getirmez, fakat zaman zaman tamamen idrake zıt olan bazı şeyleri de ona ekler; örneğin bir insanın havada uçması gibi, zümrüt bir dağ görmek gibi vs. Düşünme daha önce, idrak yoluyla alınan hayalleri verir. Bu kuvvet (yetenek) beynin orta karıncığında toplanır. Hayal etme, sezgiye hizmet eden bir kabiliyettir.

Sezgi:

Sezgi, [insanlara] kurtları, onların düşmanları olduğu şeklinde, hayvanlar hakkında; çocuklara bakmak ve onlara göz kulak olmak zorunda olduğu konusunda ve çabanın sakınılması gerekmeyen bir arkadaş olduğu hakkında bilgi veren süreçtir. Bu düşünceler, zeka tarafından dikte edilmediğinden ve aşk ve nefret gibi, dış çevre ile ilgili hislerin de ürünü olmadığı açıkça belli olduğundan, onlar için ayrı

bir süreç olmalıdır. O, zeka olmayabilir fakat şüphesiz ki bir çeşit kabiliyettir. Bazen bu süreç, hayvanlarınkine benzer şekilde insanda da işlevsel olur. Sezgi, hislerden elde edilmemiş olduğu anlamını verdiğinde, bu ikinci tipin teşkil ettiği idrak şeklindeki hayal teşekkülünden farklıdır, çünkü düşünme tahrik edici değildir; halbuki sezgi tahrik edicidir ve gerçekten birçok şekilde emreder, yaptırım uygular. Sezgi idrake ait hiç bir dayanağı olmayan bir teşvik verirken, düşünce, idraki yeniden düzenler. İdrak hayvanlarda hissi izlenimleri kontrol ederken sezgi hislerle idrak edilmemiş kavramları yönlendirir. Bazı insanlar, ona uygun görüp, sezgiyi sadece hayalî bir şey olarak adlandırırlar. Onlar, bu terimlerin önemini gözönünde bulundurdukları sürece böyle düşünmekte serbesttirler. Doktorlar sadece sezgiyi anlama zahmetine katlanırlar. Bunun sebebi, genellikle bu sürecin düzensizlikleri, idrak, kavrayış kabiliyetleri ve bundan sonra ele alınacak olan hafıza gibi temel süreçlerin bozulmasıyla sonuçlanır. Doktorlar sadece kuvvetlerdeki hastalığa yol açan rahatsızlıklarla ilgilenirler. Bundan dolayı, eğer kuvvet (yetenek), mizaca ait ya da yapısal anormalliklere göre, ikinci derecede etkilenirse, doktor sadece fonksiyon bozukluğunun mizaçla ilgili dengesizliğinin sonucu ya da yapısal bir anormallik sonucu mu olduğunu bilmeye gereksinim duyar, böylece o hastalığa engel olabilir ya da tedavi edebilir. Doktorun birinci derecede rahatsızlıklarda olduğu gibi, ikinci derecede etkilenmiş kuvvetin (kabiliyetin) durumunun da belirlenmesi gerekmez.

Hafıza ve Hatırlama:

Doktorların betimlediği üçüncü süreçten söz edersek, o, bu sıralamada dördüncü ya da beşincidir ve hafıza ve hazırlama olarak bilinir. O, sezgisel fikirler için adeta bir depodur ve kavrama kabiliyeti tarafından saklanmış idrakler değildir. Onun yeri, beynin arka karıncığıdır. Hafıza ve sezgi tarafından saklanmış sezgisel fikirlerin geri çağırılması olan hatırlamanın bir ya da iki farklı süreç olup olmadığını salt felsefî bakış açısından bilmek ilginç olacaktır.

Bununla birlikte, onların rahatsızlıklarının beynin arka karıncığının mizaçla ilgili ya da yapısal anormallikleri sonucu olup olmaması, doktora göre, önem taşımaz.

Zeka:

İçsel bilgi sürecinin dördüncü süreci insanın akıl yürütme kabiliyetidir. Daha önce de ifade edilen sebepten dolayı, fazla dikkat sarfetmediklerinde, onların bütün yaptıkları bu kabiliyetle ilgili olan herhangi bir şeyden kaçınmaktır. Onlar (doktorlar) diğer üç süreci incelemek için daha çok çaba harcamak zorundadır.

Altıncı Bölüm
Nefsanî Ruh (Kuvvet) ve Teşvik Edici Kuvvet (Conation)

Teşvik edici kuvvet, boyuna kas liflerinin kasılma ve gevşemesinin eklemlere ve diğer organlara yaptırdığı hareket yoluyla meydana gelen süreçtir. Bu (süreç) etkilerin sinirler yoluyla kaslara nakledilmesiyle sonuçlanır. Her kasın kendi tarzına uygun hareketi ve faaliyeti vardır, fakat hareketin, onun düşünme yoluyla başlatıldığından, arzuyu ikinci dereceye koyacaktır.

Fonksiyonlarla İlgili Bir Bölüm

Vücudun basit fonksiyonları, sindirim gibi basit bir kuvvetle yapılır. Karmaşık fonksiyonlar iki kuvvetin işbirliği ile yapılır. Örneğin iştiha, midenin akıcılık ve duyarlılık kabiliyetine dayanır.

İçine Alma Süreci:

Uzunlamasına liflerin yaptığı hareketler ve midenin yoğunlaşmış salgılarının emilmesi iştiha meydana getirir. İştiha da daha önce açıklanmış olduğu gibi, sevda (kara safra) vasıtasıyla meydana getirilen tahrik sonucudur. Bundan dolayı, iştiha, iki kuvvetin faaliyetini talep eder. Şuursuzluk sırasında, hatta vücut acilen ihtiyaç gösterse bile iştiha tamamen kaybolur.

Yutma da, iki süreç vasıtasıyla meydana getirilir, yani refleks çekme ve istemli itme sürecidir. Refleks olarak çekme yemek borusundaki ve midenin üst tarafındaki boyuna liflerin kasılmasının sonucudur; istemli itme hareketi ise yutma sırasında alalade kas liflerinin kasılması sonucudur. İki süreçten birinin yokluğu, imkansız kılmasa bile, yutmayı güçleştirir; gerçek bir iştihanın olmamasının yutmayı zorlaştırması gibi. Gerçekte, besin maddesinden hoşlanmama, iğrenme ve tam bir iğrenmeden dolayı, alma süreci, besini mideye doğru itmekte başarılı olamaz. Mide ve bağırsaklar boyunca, besinin ilerle-

mesi iki sürecin faaliyetiyle emniyetle yapılır. Bunlardan biri, besinin onu ileri gönderen kısım yoluyla ileri itilmesidir ve diğeri ise bu hareketin devamı olarak onu alan kısım tarafından kabul edilmesidir. İdrar itrahı da aynı şekilde yapılır. Bazen bu süreç iki esas kuvvetin, yani nefsanî ve tabiî kuvvetin faaliyeti üzerine dayanır. Bir süreç, bir kuvvetin ve bir niteliğin hareketi üzerine de dayanabilir; örneğin fazla soğuk maddeleri kaplayarak, tesbit ederek, tabiî kuvvet vasıtasıyla onların istenen yönde atılmasında yardımcı olur. Soğuk besin maddesini doğrudan hıltları bir araya gerip, toplayarak ve emme kanallarını daraltarak ve dolaylı olarak da emmeye yardımcı olan ısıyı bastırarak tesbit eder katılaştırır. Emilme ısı ya da kapiller hareketi ile olsun, ilkin besinlerin ince kısımları emilir; kalın kısımlar, daha sonraki emilme işlevi için arkaya kalır. Diğer taraftan emici tabîi kuvvet sadece özümleme yapılacak besin kısmını ya da özümlenebilmeye uygun kısmı emer, içine çeker. Bu uygun ve özel madde genellikle daha kalın bir yapıdadır.

Birinci cildin birinci kısmı burada bitti. Allah'a şükürler olsun ve Hz. Peygamber ve Onun Nesilleri üzerine rahmet olsun.

İKİNCİ BAHİS
SAĞLIK VE HASTALIK

Bu parça üç kısımdan meydana gelmiştir.

BİRİNCİ KISIM
HASTALIKLARIN GENEL TANIMI
(GENEL PATOLOJİ)

Bu kısım sekiz bölümden meydana gelir.

Birinci Bölüm
Sebep, Hastalık ve Arazın Tanımları

Bir tıp deyimi olarak sebep, insan vücudunda yeni bir durumdan önce gelen ve onu başlatan ya da zaten mevcut olan bir durumu teşkil eden faktöre işaret eder.

Hastalık, ilkin ve müstakil olarak, fakat ikinci dereceden olmaksızın, normal fonksiyonları rahatsız edilmiş olan insan vücudunun anormal durumudur. Hastalık böylece, mizaç veya yapının bir düzensizliği olabilir.

Araz vücudun bir derecede anormal durumunun aşikar bir ifadesidir. Her ne kadar araz anormalliğin bir işareti ise de, onun bizzat kendisi de zararlı olabilir; örneğin kolik ağrısında olduğu gibi veya araz bizzat zararsız olabilir; pneumoniada yanakların kızırması gibi. Örneğin sebep ateşse, onu izleyen kokuşmadır ve ateş arazı ile birlikte görülen susuzluk ve baş ağrısıdır. Diğer bir sebep örneği, göz damarlarındaki kanamadır; ondan doğan hastalık pupillanın (göz bebeği) engellenmesi veya bu mürekkep organın deformasyonudur ve onun bu arazının sonucu körlüktür. Sebebin üçüncü örneği sıcak (iltihaplı) nezledir; hastalığın arazları akciğerlerin ülserleşmesi, yanaklarda kırmızılık ve tırnakların kıvrılmasıdır.

Bazen araza işaret de denir. O, bu şekilde ya da farklı durumda ortaya çıkan fark olarak kabul edildiğinde, bir arazdır. O, doktora, hastalığın teşhisinde yol gösterip, rehberlik ettiğinde bir işarettir.

Bazen bir hastalık, diğer bir hastalığa sebep olabilir; örneğin kolik, baygınlığa sebep olabilir, paraliz veya epilepsi (titreme) hasıl edilebilir. Zaman zaman bir araz, hastalığa sebep olabilir; örneğin şiddetli ağrı, iltihap meydana getirir. Bazen, bir araz, hastalık haline dönüşebilir. Örneğin ateşin sebep olduğu başağrısı, kronik bir hastalık haline dönüşebilir. Onun halihazır, geçmiş ve geleceği gözönünde bulundurulursa, aynı durumun hastalık, sebep ve araz olabilmesi de imkan dahilindedir. Böylece, halihazırla münasebetli olarak, o bir hastalıktır, geçmişte bir sebep olabilir ve gelecekte bir arazdır. Örneğin, verem hastalığının ateşi akciğerdeki iltihaplanmanın işaretidir; onun bizzat kendisi de bir hastalıktır ve o mide zaafiyetinin sebebidir. Aynı şekilde, ateşin sebep olduğu baş ağrısı arasıra bir hastalık kadar bir araz olarak da inatçıdır ve beyni rahatsız eder. (sarsam: kelime olarak phrenitis'tir. İbn-i Sînâ, pia mater veya dura materdeki şiş ya da iltihabı belirlemiştir. Bu beyin dokusunda olmadığına göre, meningitisle aynı gibi görünmektedir). Bu örneklerden de anlaşıldığı gibi, sebep hastalık ve araz terimleri kendi aralarında değişebilir.

İkinci Bölüm
Vücudun Durumu ve Hastalık Örnekleri

Galen'e göre, insan vücudunun üç hali vardır, yani sağlık, hastalık ve ikisi arasındaki hal.

Sağlık, insan vücudunun mizaç ve yapısının bütün fonksiyonlarının doğru ve iyi bir şekilde yerine getirdiği haldir.

Hastalık, sağlık karşıtı olan vücut halidir.

Üçüncü hal, Galen'e göre, ne sağlık ne de hastalık halidir. Bu şöyle olabilir:

1. Ne mükemmel sağlık, ne de herhangi bir belli hastalık vardır; örneğin yaşlılık, nekahat hali ve çocuklukta olduğu gibi.

2. İlkin, sağlık ve hastalık mevcut olabilir, a. Bu durum iki farklı yönde şekillenir; örneğin mizaç normal olabilir, fakat şekil anormaldir veya b. bir ve aynı yönde olur; örneğin şekil normal olur, fakat ölçü ya da mizacın aktif nitelikleri anormal olur, fakat pasif olmaz.

3. Sağlık ve hastalık birbirini izler; örneğin bir insan kışın sağlıklıdır, fakat yazın hastalanır.

Hastalıklar iki çeşittir; basit ve karmaşık. Basit hastalıklar, mizacın ve yapının çeşitli rahatsızlıklarıdır. Karmaşık hastalıklar, basit bir hastalığı meydana getirmek için iki ya da fazla anormalliklerin bileşimidir.

Basit Hastalıklar

Basit hastalıklar basit organları, mürekkep organları ya da her ikisini de kapsar ve aşağıdaki şekilde ayrılır:

Mizaç Hastalıkları:

Bunlar sadece basit organları etkiler. Mürekkep organlar, kendilerini teşkil eden basit organların etkilenmesi yoluyla mizaç hastalıklarına konu olur.

Yapı Hastalıkları:

Bunlar, basit organlarda teşekkül eden ve gerçekte, vücudun aletleri olan mürekkep organlarla ilgilidir.

Bütünlüğün ve Normal Durumun Bozulması ya da Kesintiye Uğramasının Ortaya Çıkardığı Hastalıklar:

Bunlar basit olduğu kadar, bileşik organları da etkiler. İkinci durumda, sürekliliğin kaybı, doğrudan ve müstakil olarak mürekkep organları kapsar ve onları meydana getiren basit organlar yoluyla meydana gelmez. Normal durumdan çıkma veya sapma, bir eklemde, onu teşkil eden tek tek kısımlar harap olmaksızın, sürekliliğin kaybolmasıdır. Bazen, kemikler, hatta sinirler, kanallar ve damarlar da bu incinmeye dahil olabilir.

Özet olarak, basit hastalıklar, üç tiptir. 1. Mizaç hastalıkları; 2. Yapı hastalıkları; 3. Sürekliliğin kaybolması ve normal durumdan sapmanın ortaya çıkardığı hastalıklar. Böylece, bir hastalığın bu üç gruptan birine ya da diğerine ait olduğuna işaret edilir.

Üçüncü Bölüm
Yapı Hastalıkları

Yapı hastalıkları, şekli, ölçüyü ve organların durumunu etkiler.

Şeklî Hastalıklar:

Şekli, kanalları, boşlukları ve yüzeyi etkileyen dört tip bozulma (deformasyon) vardır.

Şekil:
Şekil bozukluğunda, fonksiyonunda biraz rahatsızlığı ile birlikte, organın doğal şeklinde bir değişme görülür. Örneğin, düz bir organ kıvrılabilir veya kıvrık olan düz hale gelir; dikdörtgen, yuvarlak veya yuvarlak olan düz duruma gelir. Aynı şekilde, kafatası, biraz fonksiyon bozukluğu ile birlikte önde (alında))ya da arkada düzleşip, yassılaşır veya aynı şekilde fonksiyon bozukluğundan mide fevkalade yuvarlaklaşır veya göz küresinin doğal hatları kaybolur.

Kanalların (veya Deliklerin) Bozukluğu:
Kanalların ve deliklerin şekil bozukluğu üç tipten meydana gelir. 1. Genişleme; örneğin pannusta göz bebeğinin damarlarında ve varisli venlerde bacaklarda olduğu gibi, kan damarlarının genişlemesi, 2. Kasılma, yani göz bebeğinin kasılıp büzülmesi, bronşların daralması, yemek borunun sıkışması, göz bebeğinin kapanması vena portanın tıkanması gibi.

Boşlukların, Torbaların ve Ceplerin Bozukluğu:
Boşlukların ve torbaların şekil bozukluğu dört tiptir:

1. Ölçülerinin büyümesi; Örneğin testis torbalarının genişlemesi gibi; 2. Ölçülerin küçülmesi; örneğin midenin küçülüp, daralması ve beyin karıncıklarının sarada olduğu gibi daralıp büzüşmesi; 3. Tıkanma; örneğin koma durumunda beynin karıncıklarının tıkanması gibi; 4. Boşalma; fazla zevkten kalp boşluklarında meydana geldiği gibi.

Yüzeyler:
Yüzey deformasyonları iki tiptir: 1. Normal pürüzün düzleşerek kaybolması; örneğin mide ve bağırsak yüzeylerinin bozulması gibi, 2. Normal düzgünlüğün, pürüzsüzlüğün kaybolması; soluk borusunda olduğu gibi.

Ölçülerdeki Rahatsızlıklar:
Ölçüler iki yolla rahatsızlanır, bozulur: 1. Büyüme, örneğin fil hastalığı, seksüel organın dik durması (priapism) ve Nicomachus'un (Lichomachus) başına gelen ve onu hareket edemeyecek kadar şişman hale getiren rahatsızlıklarda olduğu gibi; ve de 2. Ölçünün küçülmesi, dilin küçülmesi, göz küresinin küçülmesi ve genel olarak zayıflamada görüldüğü gibi.

Sayıların Hastalıkları:
Sayılar şöyle değişim gösterir: 1. Muhtemel sayının artması, a. ikinci bir diş çıkarma ve normal sayıdan fazla parmak gibi fizyolojik olanlar; b. tümörler ve taşlar gibi patolojik olanlar. 2. Muhtemel sayı azalması: a. fizyolojik olarak bir parmağın eksilmesi gibi; b. bir parmağın patolojik olarak kaybı gibi.

Durum Hastalıkları:
Galen'e göre, durum iki yönden değişikliğe uğrar. Değişiklik bir organın durumunda olabilir ya da değişiklik bir başka organın durumuna bağlı olarak meydana gelebilir.

1. Doğal durumun değişmeleri dört grupta [toplanabilir], a. çıkıklar; b. fıtık gibi bir kısmın yer değiştirmesi; c. organların doğal durumlarından istemsiz ve anormal hareketlere doğru [gösterdiği değişmeler]; örneğin titreme hastalığındaki gibi; d. eklemlerin sertleştiği, hareketsiz hale geldiği yerdeki gut hastalarındaki gibi, normal hareket eksikliği.

2. Komşu organların pozisyon değişmeleri şunlardır: a. bir organın diğerine doğru hareket etme kabiliyetsizliği; örneğin parmakların addüksiyon yapmayı başaramaması; b. bir organın diğerinden uzaklaştırma hareketinin yapılamaması; örneğin göz kapaklarının felci (paraliz) ve eklemlerin gevşekliği gibi.

Dördüncü Bölüm
Bütünlüğün Bozulması, Kesintiye Uğraması ile İlgili Hastalıklar

Basit Organlar
Basit organlarda incinmeler veya [bütünlüklerinin bozulması], kesintiye uğraması aşağıdaki şekilde ortaya çıkar:

Deri yıpranmaları (abrassions) veya deri soyulmaları (excoriation) şeklinde deri hastalıkları gibi.

Et incindiğinde ve temiz olmadığında yara veya kesik şeklinde etteki [hastalıklar]: eğer bir yara zehirlenirse, o ülserleşir; fazlalık maddeler, incinmeyle zayıflatılmış dokular gidince, irin meydana gelir. Sindirim ve özümleme yapamayan dokular, besini fazlalık maddelere dönüştürür. Bazen vücudun diğer kısımlarının bütünlüklerinin bozulması, kesintiye uğraması da yara diye adlandırılır.

Kemik büyük ya da küçük parçalar halinde kırılınca, kırıklar şeklinde ortaya çıkar. Kemiklerdeki [hastalıklar] belki basit ya da kompleks kırıklardır.

Kıkırdaklarda:

Kemiklerdekine benzer kırıklar kıkırdaklarda da görülür.

Sinirlerde:

İncinmeler iyi olunca, bütünlüğün bozulması, kesintiye uğraması şeklinde sinir hastalıkları meydana gelir. Eğer incinme derinse, o yırtıktır.

Kaslarda:

İncinme kas bağlantısı yanında olduğunda, ayrılma şeklindeki kas hastalıkları meydana gelir ve eğer yara derin ve kesifse, o bir yırtıktır. Eğer incinme yüzeysel ve kesifse o bir çürüktür. Lezyon bir kasın ortasında olduğunda, daha önce kullanılan terimlerden herhangi biri onu açıklamak için kullanılabilir.

Arter ve Venlerde:

Eğer arter ve venlerdeki incinme boyuna ise, buna kesik denir; eğer kesik enine olursa, yırtık ve kesik denir ve açıklık ufak ve aşikarsa delik denir. Arterlerde iyileşme yerine, onun içine doğru gerisin geri sıkılabilen kanla dolu bir torba teşkil etmek suretiyle ortaya çıkan yapısal bütünlük kaybına aneurizma adı verilir. Hatırlanmalıdır ki vücudun her bir organı, incinmelere dayanma gösterecek yeteneğe sahip değildir. Örneğin kalp incinmeleri kötü sonuç verir.

Örtülerde ve Zarlarda:

Örtülerde ve zarlarda parçalanma ve yırtılma şeklinde rahatsızlıklar meydana gelir.

Mürekkep Organlar

Mürekkep organlarda bütünlüğün kaybı, organın bir kısmının zarar görmediğinde, çıkık veya yer değişme şeklinde olur. Bir sinir yırtılıp yerinden çıktığında, bu duruma yer değiştirme denir. Bazen organların kanalları ve ağızları normaldeki durumlarına nisbetle daha geniş hale gelir veya delik olmayan organlar delinebilir.

Sağlıklı insanlarda, yaralar ve ülserler çabuk iyi olur, fakat ascites, cüzzam veya diğer vücut zaafiyeti durumlarında, sürekli hale gelir. Yazın görülen ülserler ağrısız olabilir.

Yukarıda zikredilen incinmelerin her çeşidi müteakip kısımlarda açıklanacaktır.

Beşinci Bölüm
Mürekkep Hastalıklar

Mürekkep bir hastalık, herhangi bir insanda muhtelif hastalıklardan tesadüfen kendiliğinden meydana gelmez, ancak şiş gibi basit bir hastalık şeklinde birçok anormal şartların görülmesiyle, ortaya çıkar. Çıban bir nevi şiştir. Daha ufak çıbanlar papule (fistül) diye bilinir.

Şişler

Bir şiş aşağıda zikredilen şu üç düzensizliği gösterir: a. şişi olmaksızın mevcut olmayan, mizaç anormalliğinde olduğu gibi mizaç bozukluğu; b. ekseriya organın şekli, ölçüsü ve durumunun bozulması gibi yapısal bozukluk; c. birleşmiş dokular arasında biriken fazlalık madde (iltihaplı madde) vasıtasıyla dokunun ayrılması ve yarılması [sonucunda] bütünlük, sürekliliğin kaybolması.

Şişler, genellikle, yumuşak dokuları etkiler, fakat bazen sert dokuları da etkiler; örneğin salgı birikiminin artan kemiklerin hacmini artırması gibi. Bu şaşırtıcı değildir, çünkü besleyici maddenin sağlanması ile gelişen dokular, mahallî olarak toplanan ya da başka bir yerden gelen hasta maddenin toplanmasıyla, en azından miktar olarak artmak durumundadır.

Şişlerin sebepleri daima dış etkenlere dayalı değildir; iç sebeplerden biri, maddenin bir organdan diğerine doğru gitmesidir; "nezle"de olduğu gibi. Şişme ve kabarcığın etiyolojik faktörleri ekseriya, vücudun sağlıklı hıltlarıyla kontrol altında tutulur. Bu hıltlar, memenin süt ifrazatı sırasında fizyolojik olarak kaybolduğunda, ya da yaralardan dolayı kanama durumunda görüldüğü gibi, patolojik olarak kaybolduğunda, sistem şişler ve kabarcıklar şeklinde deri yoluyla, hastalık meydana getiren maddeyi dışarı atmaya çalışır.

Şişler (metinde bu terim iltihaplar için olduğu kadar urlar için de kullanılan genel bir terimdir. Sıcak şiş şiddetli, iltihaplı bir şiştir. Şişler genellikle, dışarıdan incinme, ısırma, böcek ısırmasına karşı

bir reaksiyon olarak ve içeriden düzensiz hıltlardan dolayı meydana gelir.) muhtelif şekillerde sınıflandırılır. Ancak, en iyi sınıflandırma etiyolojiktir. Etiyolojik faktörler, şişleri meydana getiren problemlerin çeşitli tipleridir ve bunlar altı tiptir: dört hılt, su maddesi ve gazlar. Şişler soğuk ya da sıcak olabilir.

Sıcak (İltihaplı) Şişler:

Kan ve balgam, sıcak şişlerin yegane sebepleri değildir. Sıcak şişler, bizzat "problemin" kendisindeki ısıyla da meydana getirilmiş olabilir. Sıcak şişler, hastalıklı maddenin mizacına göre, sınıflandırılır. Ancak, daha sonra onların açıklamaları, şişlerin açıklaması içinde verilecektir. Doktorlar kan hıltının rahatsızlıklarının flegmatik (soğuk mizaçlı, lenfavî ağız mizaçlı) şeklinde adlandırmak adetindedirler ve [yine onlar], sarı safranınkileri de erythematous (kızartı yapan) şeklinde ve onların bileşik terimi olarak da hakim hılta göre lenfatik erythema (ağır, kızartı yapan) ya da kızartı veren lenfatik diye (erythematous phlegmon) adlandırırlar. Bir iltihap, zehirli hale gelirse, ona apse denir. Koltuk altı bezlerinin boyun, kasıklar ve kulak arkasındaki bezleri kapsayan zehirli bir iltihabı humma diye bilinir. Bu konu, diğer [özel] hastalıklar arasında açıklanacaktır.

Sıcak bir şişin gelişmesinde dört safha vardır:

1. Başlangıç safhası: Anormal hıltlar dokuya nüfuz etmeye başladığında bir şiş meydana gelir.
2. Gelişme safhası: Şişin büyüklüğü artar ve yayılmaya başlar.
3. Zirve safhası (buhran safhası): Şiş had safhasına erişince, artık büyümesi durur.
4. İniş safhası: Şiş durağan hale gelip, büyüme durduktan sonra, inmeğe başlar ya da cerahat meydana getirir.

İltihaplanmanın nihaî sonuçları üç grupta toplanabilir: a. Sabit hale gelme; b. İrin teşekkülü; c. Sertleşme (induration).

Soğuk Şişler:

Sıcak olmayan şişler, sevda (kara safra), balgam sıvı ve ruh tarafından meydana getirilir.

Sevda (Kara Safra):

Kara safra tarafından meydana getirilen şişler üç tiptir: a. sert şişler; b. basit urlar; c. kanserler. İlk ikisi genellikle sonbaharda meydana ge-

lir ve sıraca (hanazir; tüberküler bezler) dahil bütün kabarıklıklar ve toplu bezelerdir. Bezler, urlar, kanserler birbirinden farklıdır. Alelade bezler komşu dokulardan farklı ve ayrıdır. Kabarık bezler, yüzeysel olarak, deriye birleşmiş, oraya yapışmıştır. Urlar ve kanserler, aslında, etkilenmiş dokuların bir parçasıdır, ve oraya adeta nüfuz etmişlerdir, sızmışlardır.

Bir ur ve kanser arasındaki fark, ilkinin sabit ve ağrısız oluşudur; halbuki, diğeri büyüyen, yayılan, harab eden ve çeşitli değişik yönlerden dokuya sızmış, nüfuz etmiş olan kötü şiştir. Bir kanserin hissiz olması gerekmez, fakat o dokuyu harap ettiğinde, tamamen hissiz hale gelir. Muhtemelen bu iki çeşit şiş, tabiat olarak birbirinden farklı değildir, fakat onların arazlarının tipi farklıdır. Sert kara safra şişleri (urlar) başlangıçta sert olabilir ya da daha sonra sert hale gelebilir. Bu özellikle kandan ya da bazen de balgamdan elde edilen şişler durumunda böyledir. Bezler, urlar, bezeler (nodüller) gangliondan farklı olmak zorundadır. Bir ganglion belli bir yerde olup, sinirler gibi karakteristik bir şekilde hisseden kısımlara sıkıca bağlıdır. Baskıyla yayıldığında, onun yeniden görülme eğilimi vardır, ancak güçlü bir bölgesel uygulama ile uyarılırsa, geriye gelir. Ganglionlar ekseriya sert el hareketlerinden oluşur ve bir parça kurşun benzeri ağır bir obje ile bastırılınca kaybolur.

Balgam:

Balgam tarafından meydana getirilen şişler iki çeşittir: a. yaygın olanlar; b. mevzî olan, yumuşak ur benzeri oluşumlar. İkinci tip ekseriya tek başına bulunur ve bir kapsülle kaplıdır. Yaygın şişler, vücutta yaygın şekilde bulunurlar; belli bir yerde bulunmazlar. Kışın görülen şişler, genellikle, balgamla ilgilidir. Gerçekten, yazın görülen sıcak şişler, kışın rengini kaybeder, soluklaşır. Balgam kökenli şişler yoğunluklarına, sululuk miktarına ve içlerindeki maddenin yumuşaklığına göre, çeşitlilik gösterir ve böylece, kara safra veya yelden kaynaklananlara benzer. Nezlede ince bir balgam, sinir fibrilleri boyunca gırtlağın aşağı kısmına, hatta daha da ileri gidip, kaslara doğru aşağı iner.

Sıvı:

Sıvı içeren şişler, ascites, hydrocele (sulu şiş), hydrocephalus (beyinde su toplanması) vb. şeklindedir.

Yel (Gaz):
Havanın sebep olduğu şişlerdir; bunlar: a. üfleyerek şişmiş gibi olanlar ve b. yayılma şeklinde olan şişler olarak ayrılabilir. Kesafet ve yayılmalarının çeşitliliğine göre, onlar birbirinden ayırdedilir. Üflenip şişirilmiş gibi olanlarda, dokularda bir bütünlük, bir iştirak vardır, ancak yayılımlarında bir yumuşaklık hissi vardır ve de bastırınca, bir mukavemet gösterir.

Kabarcık (Püstüller, Papüller):
Genellikle, şiş gibi kabarcıklar (püstüller) içeriklerine göre sınıflandırılır; böylece, onların içindeki su çiçeğinde kan; sıtmada ve papular urticaria'da (uyuz döküntüsü) saf sarı safra; kızamık, condylomas, herpes (yılancık), siğil, uyuz vs. gibi hastalıklarda karışık sarı safra vardır. Yanıklardaki gibi bazı şişlerin içinde su vardır veya emphysema (amfizem), bullae (sulu kabarcıklar) gibi hava içerirler.

Altıncı Bölüm
Bazı Diğer Anormallikler

Çeşitli hastalıkların mevcudiyetinin tartışılmasında, daha kesin bir ifade ile hasta olmayan şartları da dahil etmek adettir. Bunlar, genellikle, saçları, yüzün görünümü, koku ve vücut yapısı gibi, güzelliği etkileyen öğelerdir.

Saçı Etkileyenler:
Bunlar, a. mevzî kellik veya genel saç kaybı; b. kısalık; c. saç azlığı; d. saç bolluğu; e. saçın anormal güzelliği; f. anormal kalınlığı; g. çok kıvırcıklığı; h. fazla düzlüğü; i. gri saçlılık; j. saçın renk kaybıdır.

Yüzün Rahatsızlıkları:
Bunlar dört tiptir: 1. Anormal mizaç dolayısıyla a. hıltlarla ilgili olarak, safra birikmesinden, benzin sarılığı veya b. hıltlarla ilgili olmayan, basit, fazla soğuktan, kireç gibi bembeyaz benizli olma ve fazla sıcaktan ortaya çıkan sarı benizli olma gibi. 2. Çevre etkisi: Güneş, soğuk veya rüzgara maruz kalmadan dolayı renksizleşme gibi. 3. Anormal renklenme: vitiligo (deride yer yer renk kaybı), nigra, moles (et benleri, benler), çiller ve vücudun genel olarak renginin koyulaşması gibi. 4. Lekeler: scars (deride yer yer görülen koyu lekeler) ve pock marks (derideki yara izi gibi lekeler) gibi.

Anormal Kokular:
Bütün olarak vücuttan kaynaklanacağı gibi, belli bir kısımdan da rahatsız edici kokular çıkabilir; örneğin koltuk altlarında olduğu gibi.

Vücut Yapısındaki Değişmeler:
Bunlar fazla zayıflık ve fazla şişmanlıktır.

Yedinci Bölüm
Hastalığın Safhaları

Genel olarak, bir hastalığın dört safhası vardır: başlangıç, ilerleme, zirve ve iniş. Başlangıç ve zirvede olduğu safhalar, hastalığın tam başlangıç ve sonu değildir, fakat başlangıç ve akut denen (acme) dönemler özel tedavi kaidelerine uyulması gereken devrelerdir.

Başlangıç Devri:
Hastalığın henüz görüldüğü, sabit kaldığı ve değerlendirilebilecek seviyede bir gelişme göstermediği safhadır.

Gelişme Devri:
Hastalığın çok şiddetli hale gelene kadar ilerlemeye devam ettiği safhadır.

Zirve (Akut) Dönem:
Hastalığın şiddetlenip, zirveye ulaştığı ve her yönden sabit kaldığı devredir.

İniş (Nekâhat) Devri:
Hastalığın sakinleşmeye ve zamanın seyri içinde, şiddetinin azalmağa başladığı devredir.

Bu safhalar, hastalığın bütün seyrinde olduğu gibi, onun nöbetleri (paroxymis) sırasında da dikkati çeker. Bundan dolayı, yukarıda da verilen terimler, bütün olarak hastalığa tatbik edilebildiği kadar, onun her bir nöbetine de uygulanabilir.

Sekizinci Bölüm
Son Belirtiler

Hastalığın Nomenklatürü (Terminolojisi)
Hastalıklar aşağıdaki esaslara göre adlandırılır; a. Etkilenmiş organlara göre; pneumonia gibi; b. Baskın araza göre, epilepsi gibi; c. Sebebe göre; kara safra hastalıkları gibi; d. Görünüşe göre; leontiasis ve fil hastalığı gibi; e. İlk hastalandığı bilinen insana göre; telephic

(Telephus Hercul'ün oğludur; o, Aşil'i mızrağı ile yaralamıştır) ülser gibi; f. Hastalığın yaygın olarak görüldüğü yere göre; Belh ülseri gibi; g. Onu tedavi etmekle meşhur olan doktorun adıyla; Kironia gibi; h. Hastalığın temel doğasına göre, yani humma iltihabı gibi.

Birinci ve İkinci Derece Hastalıklar

Birinci dereceden hastalıklar, a. Mide ve beyin gibi sinirler vasıtasıyla birbirleriyle münasebetli organlarda ya da uterus ve göğüsler gibi venlerle birbirine bağlı organlarda görülür, b. Organların, diğer organlar için doğal çıkış teşkil ettiği yerlerde görülür; örneğin kasıktaki bezlerin bağırsakların iltihabında çıkış yeri olması gibi. c. Bu hastalıklar, etkilenmiş olan organlara komşu olan organlarda görülür; örneğin beynin yakınında olan boynun etkilenmesi gibi. Eğer bu organlardan biri daha zayıfsa, özellikle bu durumdan şüphe etmek gerekir, örneğin koltuk altı kalpten daha zayıftır, d. Organların, diğer organların ilk hareket ettiricisi olduğu yerlerde de yine bu durum söz konusudur; diyafragmanın, solunum için akciğerleri harekete geçirmesi gibi. e. Organların, diğer organların hastalıklarına sebep olduğu durumda görülür; örneğin sinirlerin beyinden çıkması gibi. f. Organların, genelde, üçüncü bir organa dayandıkları durumda da buna rastlanır; örneğin karaciğer etkisindeki beyin ve böbrekler gibi.

İkinci derece hastalıklar, asıl hastalığın faaliyetini, teşvik edip, artırabilirler; örneğin beyin rahatsızlığı midenin işlevsel faaliyetini etkileyebilir ve hazımsızlık meydana getirebilir. Mide sırasıyla, doğru dürüst sindirilmemiş besinden anormal buğuları beyne gönderir, onu biraz daha rahatsız eder. İkinci derece hastalıkların seyrini ve devrini idare eden yasalar, asıl hastalığınkine benzer.

Sağlık ve Hastalığın Dereceleri

Sağlık ve hastalık durumları aşağıdaki şekilde derecelenir, a. Mükemmel sağlık; b. Normal sağlık; c. Sağlıksız fakat özel hastalığın olmadığı durum; d. Karmaşıklaşmamış durum; e. Hafif hastalık durumu ve f. Tamamen gelişmiş hastalık durumu.

Hastalığın Prognozu

Etkin bir tedaviyi engelleyecek hiç bir şey olmadığında, hastalık iyileşebilir. Bazı yardımcı etkenler, etkili tedaviye müdahale ederlerse, itaatsizlik farzedilir; örneğin baş ağrısının nezleye ortaklık etmesi

gibi. Eğer yaş, mizaç ve mevsim uygunsa, bir hastalık kolayca tedavi edilebilir. Eğer bu faktörler uygun değilse, terslik gösteriyorsa, durum farklı olacaktır, çünkü bu şartlar altında hastalık sebebi, olağanüstü güçlü olmak zorundadır, bu durumda onun kökünden sökülüp atılması çok zor olacaktır. Belli mevsimde ortaya çıkan hastalıkların zıt mevsimde şüphesiz kronik hale gelmediği taktirde, iyileşmesi beklenir. Hatırlanmalıdır ki, bazı hastalıklar, yeni bir hastalığa dönüşebilir veya tamamen kaybolur. Bu iyi bir işarettir. Muayyen hastalıklar öyledir ki onlar başka bazı hastalıkları tedavi ederler; örneğin ekseriya dört günde bir gelen nöbetler sık sık sarayı, gutu, varisli venleri, mafsal iltihabını, pruritis (deride kaşıntı), furunculosis (inatçı çıbanlar) ve çeşitli spasmodik durumları ortadan kaldırır. Aynı şekilde, diyare, conjuctivitis lienteric diyareyi ve zatülcenbi tedavi eder. Basur memelerinin kanaması, kara safraların sebep olduğu hastalıkları ve lumbosakral bölge, böbrek ve uterus hastalıklarında etkindir. Arasıra hastalığın şeklindeki bir değişme ciddi karışıklıklara götürür; örneğin zatülcenb, zatürreyi de bertaraf edebilir veya "sıcak beyin rahatsızlıkları" (farayantus-phrenitis=sarsam) beyinde flegmatik hastalıklara (beyin iltihabı=lithargus; muhtemelen iltihaplıdır) dönüşebilir.

Hastalık Nakli

Hastalık bir insandan diğerine aşağıdaki şekilde geçebilir:

Bulaşma (Emraz-ı Muadhiye):

Bulaşıcı hastalıklar, cüzzam, yılancık, çiçek, bulaşıcı hummalar (cerebrospinal humma) ve gangren olmuş ülserler. Bulaşıcı hastalık, genellikle kalabalık yerlerde ya da hastalığın bulaştırıldığı yerden rüzgarın estiği yönde yaşayan insanlarda daha sık rastlanır. Bazen, görüntüde hiç bir temas yoktur, örneğin conjuntivitesten şikayet eden bir insanın gözüne sadece bakmakla, bakan insanın gözünde ağrı gelişebilir. Dişler, ekşi şeyleri düşününce kamaşabilir. Verem hastalığı ve pigment kaybından meydana gelen cüzzam da bulaşıcı hastalıktır.

Kalıtım yoluyla geçen hastalıklar leucoderma, kellik, gut, verem ve cüzzam dır.

Hastalığın ırksal nakli, özellikle muayyen insan gruplarında meydana gelir.

Bazı hastalıklar, belli dinlere mahsustur.

Hastalığa İstidatlı Olma
Organlar şu sebeplerden dolayı zayıf düşer: a. mizaçtaki dengesizlik ve b. yapının zaafı.

İKİNCİ KISIM
SEBEPLER (ETİYOLOJİ)

Bu kısım iki alt kısımdan meydana gelmiştir.

BİRİNCİ ALT KISIM
GENEL SEBEPLER

Bu alt kısım ondokuz bölümden meydana gelmiştir.

Birinci Bölüm
Sebeplerin Genel Tanımı

İnsan vücudunun, daha önce de ifade edildiği gibi, üç safhası vardır: sağlık, hastalık ve ikisi arasındaki orta safhadır. Bu üç safhanın da üç grup sebebi vardır: 1. hastalığa istidatlı kılan sebepler; 2. bünyeye bağlı olan sebepler ve 3. hariçten görülen sebepler. Hastalığa istidatlı kılan sebepler (önceden mevcut olan kalıtsal sebepler) ve bünyeye ait sebepler, vücuda mahsus olanlarla aynıdır ve böylece, onlar hıltla ilgili, mizaca ait ve yapıyla ilgilidir. Bunlara zıt olarak, harici sebepler, çevresel ve tamamen vücudun dışındadır ve muhtemelen şunlardır: a. travma gibi fiziksel, sıcak havaya maruz kalma, sıcak veya soğuk yiyeceğin tahribi ya da b. psikolojik kökenliler; vücut üzerinde psikolojik etkiler, korku, kızgınlık ve diğer hisler sırasında görülür.

Dış sebepler, insanda [hastalığa] kabiliyetli oluşun habercisi gibidir ve bazen ana faktör, sebep ve etki arasında işlev yapmak için her ikisine de gerekir. Harici sebepler, onda doğal olanlara benzerler; bazen her ikisi de herhangi bir aracı faktöre gerek hissetmez. Hastalığa kabiliyetli olma sebepleri ondaki doğal sebeplerden farklıdır. Hastalığa yatkın oluş sebepleri bazı ara faktörlere ihtiyaç gösterir. Kabiliyetli olma sebepleri ondaki dış sebeplerden farklıdır, çünkü onlar vücudun içindedir; bazen dış sebepler, müstakil olarak hareket eden heyecan vasıtasıyla daima faaliyete konu teşkil eder. Tabii sebepler, her şeyden önce, kalıtsal olduklarından dolayı, dış sebeplerden farklıdır; ikinci

olarak, onlar daima, müstakil olarak hareket ederler. Halbuki dış sebepler, arasıra tahrik eden bir faktörün yardımına ihtiyaç gösterirler. Bundan dolayı, hastalığa kabiliyetli olma sebeplerinin vücudun içinden, örneğin hıltlardan, mizaçtan ve vücut yapısından kaynaklandığı aşikardır ve heyecanlandıran, harekete geçiren faktörler yoluyla harekete geçirildiğinde, çeşitli durumlar meydana getirir. Ancak, tabîi sebepler, tamamen vücut içinde olanlardır ve müstakil olarak çeşitli durumları ortaya çıkarırlar. Dış sebepler, onları tahrik eden faktörler yardımı ile veya onların yardımı olmaksızın, yeni durumlar meydana getirirler. Hastalığa kabiliyetli olma sebeplerinin örnekleri, hummayı ve glukomu (göze su inmesi) meydana getiren ve gözün kan damarlarının doluluğuna sebep olan genel hılt fazlalığıdır. Tabîi sebeplerin örnekleri hummaya sebep olan hıltların kokuşması, göz bebeğini kapatan ve körlüğe sebep olan sızıntılardır (ter). Dış sebeplerin örnekleri arasında güneşin sıcaklığı, fazla hareket ve egzersiz, üzüntü, uykusuzluk, sarımsak gibi ya da humma meydana getirebilecek herhangi bir yiyeceğin alınması sayılabilir.

Bir sebep doğrudan ya da dolaylı olarak etkin olabilir. Doğrudan harekete örnek olarak, acı biberin ısıtıcı etkisi ya da afyonun soğutucu etkisi verilebilir. Dolaylı hareket için ise, delikleri sıkıştıran ve böylece ısıyı koruyan soğuk su vasıtasıyla vücudun ısısının korunmasıdır. Aynı şekilde, sıcak su buharlaşma yoluyla serinletebilir. Mahmudiye otu, sıcak fökal maddeyi bağırsaklardan atar ve böylece dolaylı şekilde soğuk hasıl eder.

Bir sebep daima birden faaliyete geçer. Gerçekte, yerine getirilmesi gereken üç şart vardır: a. hastalığı meydana getiren etken güçlü olmalıdır; b. vücut uygun şekilde önceden hazırlanmalıdır; c. vücut ve etken arasındaki temasın yeterince uzun süre devam etmesi gerekir. Genellikle, çeşitli sebeplerin nihaî sonucu her durumda birbirinden farklıdır. Aynı sebep, farklı insanlarda, farklı zamanlarda, farklı hastalık görüntüsü verir. Sonuç, insanın kuvvetli olması ya da nazik ve duyarlı ya da duyarsız oluşuna göre, değişebilir. Sebepler, bazı geride kalanlardan sonra da var olmaya devam eden bir etki yaratabilir veya yaratabilmiştir. Böylece, etki, sebebin kaybolmasıyla kaybolabilir ya da sebebin kaybolmasından sonra da var olmayı sürdürür.

Vücudun sağlık durumunda değişiklik meydana getirecek ya da değişiklik geliştirecek olanların, aşağıdaki sorumlu etkenler olduğu bir defa daha vurgulanabilir:

1. Esas olanlar;
2. Esas olmayanlar.

Esas olanlar, hayat boyunca vücudu etkilerler. Onlar altı tanedir: a. atmosferin havası; b. yiyecek ve içecekler; c. vücudun istirahat ve faaliyeti; d. psikolojik faaliyet (nefsanî hareket); e. uyku ve uyanıklık ve f. dışarı atma ve alıkoyma süreçleridir.

İkinci Bölüm
Atmosferik Havanın Etkisi

Burada, etrafımızı saran havanın etkisini açıklayacağız. Hava, fizikî vücudumuz ve hayatî güçlerimizin temel bir unsurudur. O, aynı zamanda, sürekli olarak, hayatî güçleri ulaştırdığı kadar temizleme, arıtma vasıtası olarak da önemli bir yardımcıdır. Böyle olması sadece onun temel unsur olmasından ileri gelmez, aynı zamanda onun hayatî gücünün dengesini normale dönüştürmekle aktif bir etken olmasından da kaynaklanır. "Hayatî güç" deyimi, dilimizde, daha önce açıklanan anlama gelmektedir ve filozofların "kendi" sözcüğü ile ifade ettikleri ya da ilk etken olarak belirlenen şey değildir.

Hayatî güç, hava yoluyla havalandırılıp temizlenerek mutedil hale gelir.

Havalandırma:

Bu, ısının daha çok bir araya toplanması, bir araya gelmesi, daha az da diğer sebepler yoluyla ısının geri verdiği hayatî gücün mizacının mute-dilleşmesi anlamına gelir. Mutedilleşmeden kastedilen, yukarıda söz konusu edilen dengenin normale göre dengesinin yeniden sağlanması demektir. Hayatî güç akciğerlerle ve arterlerle birleşmiş olan kanallarla alınan hava vasıtasıyla mutedilleştirilir. Vücudumuzun etrafını saran hava, özellikle de bir araya toplanıp, ısınmış olan hayatî gücün normal ısısından daha soğuktur. Soğuk hava ile hayatî gücün temasa gelmesi ve karışması, onun (hayatî gücün) daha şiddetli hale gelmesini engeller. Aksi takdirde, hayatî gücün bir araya gelmesi, ilkin, anormal bir ısının gelişmesiyle sonuçlanacaktır ve böylece nefsanî

kuvvetin işleyişini karıştıracaktır; ikinci olarak, ondaki nemli buhar maddesinin yayılmasına ve böylece, bizzat hayatî gücün kaybına sebep olacaktır.

Temizleme (Arıtma):

Bu [süreç] soluk verme sırasında dumanlı buharın tedbirli bir şekilde bertaraf edilmesiyle, hayatî gücü mutedilleştirir. Bu sıcak buhar, hayatî güç için ne kadar zararlı ise, yararsız ürünler de vücut için aynı anlamı taşır. Hayatî güç, böylece, soğutularak mutedilleştirilir ve soluk verme ile temizlenir arınır. Arınma gereklidir, çünkü, solunum yapıldığında ve hava hâlâ serin olduğunda, solunan hava hayatî gücü mutedilleştirir. Ancak vücut içinde uzun süre kaldığında hayatî güç gibi ısınır ve böylece artık mutedilleşme için uygunluk zorlaşır. Bundan dolayı, akciğerler gerekli olan taze hava için yer sağlar ve zararlı ürünlerini dışarı atar.

İnsan solunan havanın dengeli, saf ve hayatî güce zararlı maddelerle karışmamış olduğu sürece sağlıklı kalır, fakat hava bozulursa, insan hastalanır.

Hava üç çeşit değişikliğe konu teşkil eder, yani 1. normal (tabiî); 2. anormal fakat zararsız ve 3. anormal ve zararlı. Normal değişmelerden, mevsimlik değişmeler kastedilir, çünkü hava her mevsimde karakteristik bir değişmeye tâbi olur.

Üçüncü Bölüm
Mevsimlerin Isı ile İlgili Karakteristikleri

Doktorlar tarafından belirlendiği gibi, mevsimler astronomların belirlediklerinden farklıdır. Astronomlara göre, dört mevsim Güneş'in ilkbahar ekinoksundan başlayarak, her bir mevsim sırasında zodyakın çeyreğini (1/4 günü) süpürdüğü dört devredir. Doktorlara göre, ısı bölgesinde, ilkbahar, ne sıcak giysilere gerek, duyulacak kadar soğuk ne de serinlemeyi sağlayacak şeylere ihtiyaç duyulacak kadar sıcak olmayan mevsimdir. Bu mevsim ağaçların çiçeklenmeye başladığı mevsimdir. O, Güneş'in ilkbahar ekinoksuyla başlar ve Taurus (Boğa Burcu) ortasına erişince son bulur. Bizim ülkemiz gibi ülkelerde, sonbahar, ilkbaharın zıddı mevsimdir. Diğer ülkelerde, ilkbahar muhtemelen biraz daha erken ve sonbahar da biraz geç başlar. Yaz, sıcak havalar boyunca sürer ve kış soğuk havalar boyunca devam eder. Böylece,

doktorlara göre, yaz ve kışa zıt olarak, ilkbahar ve sonbahar daha kısa, iki mevsimdir ve kışın uzunluğu bir ülkenin coğrafik durumuna göre yazdan farklıdır ve yaza eşit olduğu gibi, daha kısa ya da uzun olabilir. Kısaca, ilkbahar, çiçeklerin açtığı meyvaların teşekkül ettiği mevsimdir. Sonbahar, yaprakların döküldüğü ve renk değiştirdiği mevsimdir. Bu iki mevsim değişerek yaz ve kış dönemlerini meydana getirir.

İlkbaharın, yukarıda da açıklandığı gibi, dengeli bir sıcaklığı vardır ve bazı insanların yanlış bir şekilde inandıkları gibi ne sıcaktır ne de soğuktur. Bu hükmün değerlendirilmesi, felsefenin bir dalı "fizik"e bağlıdır.

Yaz sıcaktır, çünkü Güneş tepe noktası durumuna çok yakındır ve ışıkları daha güçlüdür. Bu mevsim sırasında, ışınlar dik açıyla gelir ve aşağı yukarı aynı yönde aksettiğinden, ısıyı yoğunlaştırırlar. Güneş ışınlarının koni veya silindir şekline geldiği bir olgudur; bazısı merkeze doğru gelir; çevreye doğru yayılır ve bazısı merkeze yakın ya da merkezden uzaktır. Işınlar çevreden çok merkezde yoğunlaşır; bundan dolayı, merkezde çevreden çok sıcaklık vardır. Bizimki gibi kuzey ülkeleri, yazın koni şeklindeki ışınların eksen merkezine yakın olduğundan uzun zaman ısıya maruz kalırlar. Diğer taraftan, kışın biz, koninin çevresine yakın geliriz. Bundan dolayı, her ne kadar Yer ve Güneş arasındaki mesafe daha büyükse de, yazın Güneş zenite (baş ucu noktası) yakın geldiğinden, ışık daha kuvvetlidir. Güneş'in yere yakınlığı ve uzaklığı matematiğin bir dalı olan astronomi ve bundan dolayı da felsefede tam anlamıyla tartışılır. Felsefe nihaî gerçeklerle ilgili bilgidir ve eski filozoflara göre, onun üç dalı vardır: 1. fizik objelerle ilgili; 2. matematik sayı ve yerle ilgili ve 3. metafizik düşünce ve spekülasyonla ilgilidir. Daha fazla Güneş ısısının sorumlusu olan daha fazla ışık yoğunluğu meselesine göre, bu da felsefenin bir dalı olan fiziği ilgilendirir. Yaz mevsimi sadece sıcak değil, aynı zamanda kurudur. Çünkü bu mevsim esnasında, çok fazla ısı, nemi buharlaştırır, havaya yayar ve onu kızgınlaştırır. Ancak, bu mevsim esnasında, daha az nem ve yağmur vardır. Kış, yazı sıcak ve kuru hale getiren şeylere zıt olan sebeplerden dolayı, soğuk ve nemlidir.

Sonbahar, sıcağın daha azaldığı, fakat soğuğun da tam olarak artmadığı bir mevsimdir. Diğer bir ifade ile, bu mevsim esnasında, biz konik ışınların merkezi ve çevresi arasında bulunuruz. Bundan dolayı,

sonbaharda, iklim sıcaklık ve soğukluk açısından hemen hemen dengededir; ancak, nem ve kuruluk arasında aynı denge mevcut değildir. Bu anlaşılabilir, ancak Güneş nemi kurutur ama hiç bir nemlendirici etkenin henüz kuruluğa karşı harekete geçtiği görülmez.

Serinletme ve nemlendirme süreçleri, birbirinden farklıdır. Serinletme, nemlendirmeden kolaydır. Soğuk yoluyla nemlendirmenin ve sıcak yoluyla kuruluğun meydana gelmesi benzer süreçlerden kaynaklanmaz. Sıcak kuruluk meydana getirir, fakat alelade mutedil soğukluk nem meydana getirmez. Diğer taraftan, alelade mutedil sıcaklık gerekli nemi içeren atmosferin sağladığı nemi oluşturur. Gerçekten o, öyle bir nem meydana getirebilir ki, alelade mutedil soğuk onunla rekabet edemez. Bunun sebebi mutedil sıcaklığın, buharlaşmaya sebep olmasıdır ve böylece [su buharı meydana getirmesidir], ancak mutedil soğuk ne nemi yoğunlaştırabilir ne de onu toplayıp, biraraya getirebilir. Bundan dolayıdır ki kışın nemi, baharda da devam eder. Ancak, yazdan kalan kuruluğun sonbaharda devam etmesi, aynı şekilde olmaz. İlkbaharda oluşan ısı, nemi kış soğukluğunun sonbaharın kuruluğunu mutedilleştirebilmesinden daha kolay dengeleyebilir; aslında o kuruluğu artırır. Nemlendirme ve kurulaştırma, böylece, birbirine zıt olarak görülmemelidir, ancak nemin mevcudiyeti ve yokluğuna dayanan iki ayrı süreç olarak görülür. Kurutma, sadece nemliliğin ortadan kaldırılması değildir, fakat nemliliğin olumlu bir galibiyetidir.

Bu sınırlar içinde, biz havanın nemli ya da kuru olduğundan söz ederken, onun doğal şeklinin ya da mizacının da böyle olduğunu söylemek istemiyoruz. Eğer biz, buna işaret edersek, bu değerlendirme tam anlamıyla yüzeysel olur. Bizim burada söylemek istediğimiz, nemli havanın ya çok miktarda su buharı içerdiği veya onun çok yoğunlaşıp, su buharına benzemeye başladığıdır. Aynı şekilde, "kuru" hava, içindeki sulu kısım ya tamamen kaybolmuş ya da çok azalmış olan ve ateş unsuruna benzemeye başlayan ya da toprağa benzeyen kuru toz zerrelerinden bulutlar içeren havadır. Yukarıda zikredilmiş olan kışın terkettiği nemin, yükselen Güneş'in nisbeten daha fazla olan ısısı vasıtasıyla ilkbaharda yayıldığı [meselesi] dikkate alınmalıdır.

Diğer taraftan, sonbaharda mutedil soğukluk [yazdan getirilen kuruluğu] nemlendirmeye yetmez. İkna olmak için, burada siz, soğuğun

kuru şeyleri nemlendireceğini düşünebilirsiniz. Bundan başka önemli bir nokta da nemin sürekli zorlamaksızın uzun süre sıcak veya soğuk atmosfere tahammül edemeyeceğidir. Kuruluğun böyle bir yardıma ihtiyacı yoktur. Atmosfer havası, uygun bir uygulama olmaksızın, ona maruz kalan çeşitli şeyler kadar, nemli kalmayı başaramaz.

Havanın soğuk olduğu söylenir, çünkü o vücut tarafından soğuk olarak hissedilir. Komşu ülkelerimiz, asla hep birlikte buharlaşmayı durduracak kadar soğuk olmaz, çünkü bu alanlarda Güneş ve gezegenlerden suyu buharlaştırmasına yetecek kadar sıcaklık vardır. Bundan böyle zorlamanın olmadığında, nemin sürekli buharlaşması, atmosferde kuruluk meydana getirir. İlkbaharda daha çok nem vardır, fakat pek az su buharlaşması vardır. Çünkü şu sebeplerden dolayı su buharı meydana gelir:

a. Atmosfer ısısı ılıman ve rahatsız etmekten uzaktır.

b. Yerin sabit ısısı, nemin yüzeye yükselmesi için yeterince kuvvetlidir.

Kışın toprağın içi çok fazla sıcaktır, fakat dışarıdaki hava sadece mutedil bir sıcaklığa sahiptir. Böylece, iki etkenin, yani buharlaşma ve yoğunlaşmanın bir birleşmesi söz konusudur. Ancak, kışın soğuğu, nemi yoğunlaştırır ve havaya daha fazla su buharı ilave eder. İlkbaharda, buhar teşekkülünden ziyade buharlaşma vardır, çünkü bu mevsimde, yerin sabit ısısı, çok azalır; aynı zamanda, yeryüzüne yakın yüzeyin sıcaklığı, o kadar süratle dışarı çıkar ki, her ne kadar o bir hayli şiddetli şekilde buharlaşma meydana getirirse de, hemen hiç veya pek az su buharı meydana getirir. Buharlaşmayı artıran atmosferde, daha da fazla sıcaklık vardır. Bu yasalar, hiç bir zıddı sebep ve başka bir engel olmadığında geçerlidir. İlkbaharda bazen, nem çok fazla değildir ve onun buharlaşmadan ve dağılmak suretiyle kaybı, kolayca yerine konabilir. Kısacası, aşikardır ki, ilkbaharda nemlilik ve kuruluk dengeli bir seviyede olduğu gibi, aynı zamanda, sıcaklık ve soğuklukta da dengelidir. Ancak, ilkbaharın başlangıcının bir dereceye kadar, daha nemli olduğu inkar edilemez. Bu dengesizlik, sonbaharın kuruluğu kadar aşikar değildir. Böylece, sonbaharda sıcaklık ve soğukluğun uygun şekilde dengeli olmadığını söylemek yanlış olmaz. Gün ortasında, sıcaklık yaz sırasındaki ile hemen hemen aynıdır. Sonbaharın kuru havası, yazın sıcaklığını izlemiş olduğundan, büyük

ölçüde sıcaklığı tutma ve sıcak olmaya uygundur. Bununla birlikte, sonbahar sabahları ve akşamları, nisbetsiz bir şekilde daha serindir, çünkü Güneş bizden daha uzaktır ve hava hafif olduğundan ve bu mevsimde yükseldiğinden, soğuktan da daha kolay etkilenir. İlkbahar, nisbeten daha dengelidir çünkü, onda sonbaharda havayı sıcak ve soğuk yapan etkenler yoktur. Bundan dolayıdır ki, gün ve gece arasında daha az ısı farkı vardır.

Gerçekte sonbaharda havanın daha ince hale gelmesinden dolayı daha sıcak olması gerektiğinden, niçin sonbaharda gecelerin ilkbahardakinden daha serin olduğu gibi bir soru sorulabilir. Bunun sebepleri şunlardır: 1. İncelmiş, su gibi, hava da kolayca sıcak ve soğuktan etkilenir. Daha önce, ısınmış olan su, bu şekilde muamele edilmemiş olan sudan daha çabuk donar. 2. Vücut, soğuğu, ilkbaharda sonbahardaki kadar hissetmez, çünkü kışın soğuğa alıştığından, ilkbaharda vücut o sırada ısınan atmosfere maruz kalır; sonbaharda durum tamamen aksi olur. 3. İlkbahar kıştan kurtulurken, sonbahar kışa doğru hareket eder.

Mevsim değişmeleri, farklı alanlarda, kendilerine ait karakteristik hastalıklar meydana getirdiklerinde, doktorların, çevre şartlarını ve onları karşılamada ihtiyaç duyulan gerekli tedbirleri çok iyi bilmeleri gerekir.

Bazen her gün, farklı bir mevsiminkine benzer; bir gün kışa benzerken, ikinci gün yazınkine ve üçüncü sonbaharınkine benzer ya da aynı gün bir süre sıcak, biraz sonra soğuktur.

Dördüncü Bölüm
Mevsim Değişmeleri ve Onları Yöneten Yasalar

Her mevsim, onun sıcaklığıyla aynı mizaçta olan sağlıklı insanlar için uygundur. Eğer bir mevsimin nitelikleri, onun ısısıyla aynı değilse, dengesiz mizaçta o mevsim zarar verir. Aslında, büyük ölçüde anormal hale gelen bir mevsim, sağlıklı insanların hayatî kuvvetlerini (üç kuvvet: nefsanî, tabiî ve hayvanî kuvvetler) zayıflattığı gibi, sağlıksız insanların da özelliklerine zıt olmasa ya da mizacına benzer olsa da, hayatî kuvvetleri için zararlıdır. Şüphesiz ki, bir mevsimin özelliği hastalığın niteliğine zıt olursa mevsimin yararlı olduğu düşünülür.

Eğer, iki birbirini izleyen mevsim anormal hale gelirse, fakat zıt niteliklerde olursa bir mevsimin kötü etkileri, çok şiddetli ve faz-

la uzamamış olan diğerlerininkiyle karşılıklı denge sağlayacaktır. Böylece, eğer, kış boyunca iklim güneyinkine benzer hale gelirse onu izleyen ilkbahar, kuzeyinkine benzerse, ilkbahar kışın menfi etkilerini dengeleyerek, böylece, fayda sağlayacaktır. Aynı şekilde, eğer kış had derecede kuru olursa onu izleyen ilkbahar mevsimi alışılmışın dışında nemli hale gelirse daha sonraki öncekinin had derecedeki kuruluğunu bertaraf edecektir. Nem, gereksiz şekilde uzamaz ve çok fazla değilse, bu tip ilkbahar incitici, zararlı olmayacaktır.

Muhtelif birbirini izleyen mevsimlerin anormal hale gelmediği takdirde, bir tek anormal mevsim bir salgına sebep olmaz, çünkü, bir mevsimin anormalliğini, diğer mevsiminki dengeler. Gerçekten, patojenik olan anormallikler salgın meydana getirir; kokuşma daha çok sıcak ve nemli havada salgın meydana getirir.

Atmosfer değişmeleri, normal olarak, kendi karakteristiklerinin sınırları içinde kalmalıdır,yani yaz sıcak ve kış soğuk olmalıdır. Normal durumdaki herhangi bir dikkat çeken değişme, bazı hastalıklara yol açar. Normal değişmelerden yoksun olan ve başından itibaren nemli, kuru, sıcak veya soğuk olarak kalan bir yıl, hüküm süren mevsimin karakterine uygun hastalık meydana getirir. Bunun sebebi, her mevsimin kendine has hastalığı olmasıdır, öyle ki yılın tamamı aynı özelliği taşımaya devam ederse, yani bütün bir yıl kuru ya da nemli olursa, onlara uygun hastalıklar meydana getirecektir. Aynı şekilde, bütün bir yıl sıcak ya da soğuk olursa, sıcak veya soğuk niteliğine uygun hastalık meydana gelir. Balgam karakterine sahip insanlarda soğuk hava, paraliz, sara, felç, kasılma, yüz felci meydana getirir ve sıcak hava iltihaplı şişlere sebep olur ve de şiddetli hummalar meydana getirir. Buna göre, bütün bir yıl boyunca, belli bir mevsimin ısrarlı mevcudiyetinin ona uygun hastalıkları meydana getireceğini ümit etmek, mantıkî olmayacak mıdır? Kış erken gelirse, kışı karekterize eden hastalıklar da erken görülmeğe başlar ve yaz aynı şekilde, erken başlarsa, yaz hastalıkları, önceki mevsim hastalıklarının yerini alır. Bir mevsim, fevkalade uzarsa, o özellikle de mevsim yaz veya sonbaharsa, birçok hastalık meydana getirir.

Mevsim değişmeleri, vücudun çeşitli durumlarında yaygın etki yapar. Bu, herhangi bir zamanda veya belli aralıklarla tekrarlanmadan

kaynaklanmaz, fakat mevsimlerin niteliklerindeki değişmeden kaynaklanır. Bundan dolayıdır ki, bir günün seyri içinde sıcaklıktan soğuğa doğru havanın değişmesi, farklı fertlerde farklı etkiler meydana getirir. Sonbaharın yağmurlu, kışın şiddetli olmaktan çok mülayim olması veya tamamen yok olması sağlık açısından, en iyisidir. Aynı şekilde, ilkbahar tamamen yağmurlu ve yaz da tamamen kuru olmamalıdır.

Beşinci Bölüm
Taze Hava

Hava duman ve su buharıyla kirletilmediğinde temiz olarak kabul edilir. O, duvarlarla ya da örtü altına kapatılmamalıdır, ve gerçekten, serbest ve açıkta olmalıdır. Ancak, eğer, dışarıdaki hava tozluysa, kirlenmişse, içerideki, kapalı yerdeki hava tercih edilmelidir. En iyi hava, havuz, çukur, bambu ve sularla kaplı araziler ve sebze bahçeleri, özellikle lahana ve çayırlık alanlardan çıkan buharların olmadığı, saf ve temiz havadır. O (hava), porsuk ağacı, fındık ve incir ağaçları gibi yoğun şekilde çok fazla gelişmiş ağaçlardan yükselen buharlarla kirletilmemelidir. Aynı zamanda, havanın kirli gazlarla kirletilmemiş olması esastır. İyi hava, taze rüzgara açık olmalıdır ve yayla veya yüksek dağlardan gelmelidir. O, Güneş'in doğusuyla çabucak ısınan ve güneş batınca da derhal serinleyen kuyular ya da çukurlarda mahsur kalmış olmamalıdır. Yakın zamanda boyanmış veya alçılanmış olan duvarlarla çevrili olan hava taze hava değildir. Eğer, hava boğuyorsa veya rahatsız edici ise, sağlıklı değildir.

Havadaki bazı değişmelerin normal, bazısının anormal ve zararlı olduğu zaten zikredildi. Geriye kalan bazı hava şartları da anormaldir, fakat özellikle zararlı değildir. Havadaki değişmeler, zararlı olsun ya da olmasın, mevsimlik veya düzensiz olabilir. Bir mevsimin, çeşitli hastalıklar meydana getirmesinden dolayı, hava değişmesinden çok kendi niteliğini koruması gerekliliği en önemli noktadır.

Altıncı Bölüm
Havanın Niteliksel Etkileri ve Mevsimin Etkileri

Sıcak Hava:

Gevşeklik yapar ve yayılma gösterir. Böylece mutedil sıcaklık yüzeye doğru havanın çekilmesiyle kırmızı bir yüz meydana getirir. Eğer

hava, çok sıcaksa, yüz rengi sarıya döner ve kan bütün yüzeye dağılır. Bu hava çok fazla terleme meydana getirir, idrar miktarını azaltır ve sindirimi zayıflatır ve de çok fazla susuzluğa sebep olur.

Soğuk Hava:

Vücudu sertleştirir; sindirimi güçlendirir; vücut içinde hapsolmuş hıltlar ve terlemeyi azaltarak, idrarı artırır. Soğuk rektumda, anal sfinkterde spazm meydana getirir ve böylece dışarı atılmayı engeller ve ataleti artırır. O, suyu ayırır ve onu böbreklere doğru sevkeder ve fökal maddeleri daha sertleştirir.

Nemli Hava:

Deriyi yumuşatır ve vücuttaki nemi artırır.

Kuru Hava:

Vücudu inceltir; deriyi kurutur.

Sis:

Endişe yaratır ve hıltları rahatsız eder. Sis kesif hava ile aynı değildir; sonraki mütecanis olarak, daha yoğundur, halbuki sis kaba partiküllerle karışmıştır. Bundan dolayı, bakıldığında adeta çırpınıyor gibi görülecektir. Sis çok fazla duman ve buharın karışımı olmasından dolayı bulutludur. Bu konu anormal hava değişimleriyle ilgili olarak, tekrar ele alınıp tartışılacaktır.

Mevsimin Etkileri

Her mevsim, kendi doğal niteliğine veya kendi özel kaidelerine sahiptir. Bir mevsimin sonu ve diğer mevsimin başı, aynı kaidelerle idare edilir ve aynı tip hastalıklar meydana getirir. İlkbahar hayatî gücün ve kanın mizacına, hareketinin uygun olması dolayısıyla doğal olarak en iyi mevsimdir.

Her ne kadar, yukarıda zikredildiği gibi, tarafsız olarak dengeliyse de o, değişmeye meyillidir ve hafif kozmik ısıya ve doğal neme eğilimi vardır. O, yüzün rengini, kanı yüzeye çekerek, gül rengine döndürür, ancak fazla sıcaktaki gibi bir yayılım göstermez. İlkbaharda kronik hastalıklar, hareketle faaliyete geçerler ve onlar kokulu hıltlar akıtırlar. Bundan dolayı melankolik depresyonlar, bu mevsimde faal hale gelir; kişiler, yemeğe düşkün hale gelir. Ancak kışın, kalıcı alışkanlıklar meydana gelir ve ilkbahar hıltların sıvı hale gelmesi ve gerilime

sebep olması dolayısıyla meydana gelen hastalıklara zemin hazırlar. İlkbahar, uzadığında, yaz hastalıklarının oluşmasında düşüş görülür.

İlkbahar Hastalıkları:

Kanlı dışkı, epistaksis, kara safranın sebep olduğu melankoli gerilimi, iltihaplanma, kabarcıklar, boğaz rahatsızlıklarının kötü şekilleri, çıban, apseler, damar kesikleri, kan tükürme, rahatsız edici öksürük, özellikle soğuk kış mevsiminin karakteristik hastalıklarıdır. Bu ilkbahar mevsiminde zaten verem gibi hastalıklardan müzdarip olan hastalar daha kötüleşir. İlkbahar, balgam safralarını faal hale getirdiğinden, inme, paraliz ve eklem ağrıları görülür. Bu mevsimde hastalığın ortaya çıkmasına yardımcı olan etkenler şunlardır: a. fazla fiziksel ve zihinsel faaliyet ve b. sıcak yiyeceklerin alınması. Bu mevsimin hastalıklarının engellenmesinin en iyi yolu kan alma, müshille bağırsakları temizleme, besin ve alkolü sınırlı alma ve bol miktarda sıvı gıda almadır. Eğer alkol alınırsa, onun su ile sulandırılması gerekir. İlkbahar özellikle çocuklar ve gençler için iyidir.

Kış:

Kış beslenmeye yardımcı olur, çünkü a. Soğuk, vücut içindeki doğal ısının temel maddesini bir araya getirip, toplar ve böylece onu daha güçlendirir ve yayılımı azaltır, b. Bu mevsimde, daha az meyve yenmelidir, c. Besin daha doğal tiplerden meydana gelmelidir, d. Bu mevsimde, yemekten sonra daha az hareket etmelidir ve e. Sıcak yerlerde kalma temayülü daha fazladır.

Kış sarı safrayı azaltmak için en etkin mevsimdir, çünkü o, soğuktur ve günler daha kısa, geceler daha uzundur. Mademki kış hastalık maddelerini dondurmaya daha çok eğilimlidir, o takdirde, onun besin maddelerinin sıvılaştırılmasına ve çözülmesine de ihtiyacı vardır.

Kış Hastalıkları:

Genellikle tabiat olarak balgam karakterinde bir mizaca sahiptirler. Bu mizaçta balgam o kadar artar ki o, kusmayla serbestçe dışarı çıkar. Bu mevsimde görülen şişler, genellikle, soluk, beyaz renktedir. Soğuk ve onun ortaya çıkardığı başka patolojik olaylar bu mevsimde olağandır. Sonbahar rüzgarları estiğinde, soğuğu plorit (pleura iltihabı) pnömoni (akciğer iltihabı), ses kısılması, ağrı ve diğer boğaz hasta-

lıkları izler. Kış tam manasıyla kendisini kabul ettirdiğinde, göğüs vücudun yan taraflarında, sırt kaslarında, ağrı ve kronik baş ağrısı ve hatta sık sık sara ve felç, balgam salgısının fevkalade çok miktarda toplanmasına sebep olur. Kış yaşlı ve takati kesilmiş kişiler için sıkıntılıdır; fakat genç ve sağlıklı insanlar için faydalıdır. Bu mevsimde, idrar daha çoktur ve çok tortuludur.

Yaz:

Yaz hıltları ve hayatî güçleri yaygınlaştırır; kuvvetleri ve onların fonksiyonlarını zayıf düşürür. Kan ve balgamın her ikisi de bu mevsimde azalır, fakat sarı safra artar. Yaz sonuna doğru, kara safra, hakim olmaya başlar. Çünkü safranın daha ince kısmı sıcakla yayılır ve daha ağır kısmı arkada kalır (sevda gibi). Yaşlı insanlar ve onlar gibi olanlar, yazın güçlü ve sağlıklı görünür. Yazın yüzeye yakın gelen kan, kısa zamanda yayıldığından, yüzün rengi sarıdır. Bu mevsimde, hastalıklar genellikle kısa sürelidir. Bunun sebebi, genel sağlık iyi olduğunda, havanın hıltların olgunlaşmasına ve çözülmeyle de dışarı atma işlemine yardımcı olmasıdır. Ancak bu yeterli derecede olmazsa, yaz sıcağı dokuları gevşetir ve zaafiyet meydana getirir veya ölüme sebep olabilir. Kuru yaz, hastalığın seyrini kısaltır; nemli yaz, tersine hastalığı uzatır. Nem alelade ülserleri kronikleştirir. Karında su dolması (ascites), diyare ve bağırsaklarda gevşeklik olağandır. Yazın hastalığın yönü, hıltların üst kısımlardan alt kısımlara seyri şeklinde ortaya çıkar.

Yaz Hastalıkları:

Gün aşırı gelen hummalar, devamlı ve yüksek ateşle, genel harabiyet ve gözlerin ve kulakların ağrılı rahatsızlıklarıdır. Düzenli rüzgarlar azalıp eksildiğinde, yılancık ve aynı mizaçta olan diğer iltihaplı rahatsızlıkların oluşmasını destekler vc geliştirir. Yaz, mutedil, çoğunlukla, bahar gibi olup, ancak çok kuru değilse, hummalı hastalara yarar sağlar. Onlar (hastalar), kriz sırasında daha az kuruluk hissederler ve daha çok terlerler; sıcak, ısının hasta hıltları sıvılaştırmasından dolayı hem terlemeyi kolaylaştırır, hem de nemlilik dolayısıyla delikleri gevşeterek açar. Sıcak ve nemli olan bir güney yaz tipi, kızamık, çiçek vs. gibi bulaşıcı hastalıkları yaygın hale getirir. Kuzeydeki, yaz soğuk ve kuru olmaya

temayül eden bir yaz, olup genellikle, sağlıklıdır, fakat, soğuğun sebep olduğu hastalıklar, daha sık görülür, çünkü, içte ya da dıştaki ısıyla sıvılaştırılan salgılar, dokular ve organları sıkıştırır. Soğuğun meydana getirdiği hastalıklar, çeşitli nezle halleridir; genel soğuk algınlığı ve onun karmaşık [patolojik] durumları gibi. Kuru olan kuzey yaz tipi balgamsı karakterin baskın olduğu erkeklerde olduğu kadar, kadınlarda da yararlı olur, ancak [sarı] safralı insanlar bu havada, gözün conjunctiva tabakasının iltihabı ve sıcak hummaların kronik tiplerinden zarar görmeye müsaittir. Kuru bir yazda, kara safra bu mevsimde kullanılmaya elverişli sarı safranın yanmasıyla belirgin hale gelir.

Sonbahar:

Sonbaharda hastalıklara daha sık rastlanır, çünkü, a. sıcak ve soğukta görülen geniş dalgalanma; b. hıltlarda düzensizliğe sebep olan meyvelerden fazla miktarda yemek; c. daha önceki yaz mevsiminden bu mevsime taşınan zayıflık; d. genellikle, bu mevsimde görülen zararlı yiyeceklerin [nisbeten] daha hafif kısmından çabucak ve kolayca yayılan anormal hıltlar, bu mevsimde muhtelif hastalıkları ortaya çıkarır, e. soğuk yayılımı ve hıltların atılması azalır ve onları içeriye yöneltir.

Kan sonbaharda azdır, bundan dolayı, sonbahar nitelik olarak kan mizacına zıttır, böylece o, yazın kullanılan ve harap edilen kanı yerine koymayı başaramaz. Yaz hıltları yakar ve sonbaharın soğuttuğu sarı safrayı meydana getirir ve böylece sevdayı (kara safra) meydana getirir.

Sonbaharın ilk kısmı, bir ölçüde yaşlı insanlar için yararlıdır, fakat sonuna doğru bir hayli rahatsız edici hale gelir.

Sonbahar hastalıkları, kuru egzama, yassı solucan, kanser, eklem ağrıları, düzensiz hummalar ve zaten zikredilmiş olan, bu mevsimdeki fazla kara safranın sebep olduğu üç günde bir görülen nöbetlerdir. Dalak da aynı sebepten dolayı, büyür, sıcak ve soğuğun gösterdiği geniş dalgalanmanın sonucu olan uyumsuzluk mesanenin mizacını etkiler ve sık sık idrar atmaya ve idrar zoruna sebep olur. Soğuk ince hıltlar içeriye yöneldiğinde, bağırsaklar, gevşemeye meyleder. Siyatik de yine bu mevsimde gelişir. Boğazın safravî ve ateşli şişleri bu mevsimde daha yaygındır; ilkbaharda balgamsı şişlerin görülmesi gibi, her ikisi de önceki mevsimden kalan hıltların faaliyetlerinin sonucu-

dur. Bağırsakların kuruluğundan dolayı ortaya çıkan ileusa (bağırsak tıkanması) çok sık rastlanır. Arasıra koma, akciğer hastalıkları, sırtta ve bacaklarda ağrı görülür. Bunların sebebi, yazın tahrik edilmiş hastalıklı hıltların, gelmekte olan kışın soğuğunun dokuların içinde sıkıştırılmış olmasıdır. Bağırsak kurtları, sindirimin iyi olmaması ve zayıf dışarı atma gücünden dolayı yaygındır. Kuru çiçek hastalığına da sonbaharda sık rastlanır, özellikle de, eğer daha önceki mevsim, yani yaz alışılmışın dışında sıcaksa durum böyledir. Bu mevsimde delilik de yaygındır. Çünkü kara safra anormal sarı safra hıltı ile karışır. Akciğerlerin ülserleşmesi fevkalade kötü bir şekilde etkilenir. Daha basit hastalık ters bir şekilde etkilenirken, saklı verem faal hale gelir. Sonbahar, yazın görülmeyen hastalıklara fevkalade iyi fırsatlar sağlar. İdeal bir sonbahar nemli ve yağmurludur. Kuru bir sonbahar, özellikle zararlıdır.

Yedinci Bölüm
Mevsim Anormallikleri

Kuzeye ait bir ilkbaharı izleyen güneye ait kışı, fevkalade çok yağmurlu, çok fazla sıcak bir yaz izlerse ve ilkbahar vücutta hastalıklı hıltları saklamışsa, sonbahar çocuklarda fevkalade yüksek oranda ölüme yol açar ve dizanteri, bağırsak ülserleri ve düzensiz ve gün aşırı görülen nöbetlere yatkınlığı artırır. Eğer, güneye ait kış çok fazla nemlilik gösterirse, ilkbaharda, kadınlar çocuklarını kaybedebilir ve eğer hamilelik sonuna kadar devam ederse, çocuk ölü doğar, zayıftır ya da hastalıklıdır. Göz iltihabı (conjunctivitis), kanlı iltihaplar, sık sık soğuk algınlığı ve nezleler görülür; özellikle yaşlı insanlarda, nezle sinirleri etkiler ve sık sık, hayatî kuvvetin geçişinin engellenmesiyle ani ölümler görülür.

Eğer, ilkbahar, yağmurlu ve güney tipi ise, [ve onu] kuzey tipinde bir kış izlerse, şiddetli hummalar, conjunctivitis, diyare, safkandan sık çıban ve nezleli hastalıklar yazın yaygındır. Bunun sebebi kışın soğuğundan donmuş olan flegma (balgam) ısı ile faaliyete geçerek, boşlukları tıkar, kapatır. Özellikle nemli mizaçlı kişilerde durum böyledir; örneğin çoğunlukla kadınlarda olduğu gibi. Bu tip havada, çürütücü, bozan hummalar yaygındır, fakat eğer o sırada yangın varsa, gökyüzünde "köpek yıldızı" görüldüğünde veya soğuk kuzey rüz-

garları estiğinde, bu hastalıklar tamamen kaybolur. Bu tip bir mevsim kadınlar ve çocukları en kötü şekilde etkiler. Ona yenilmeyenler üç günde bir gelen nöbetlere duçar olurlar ve bunun sonucu olarak da, vücuttaki hıltların yanmasından dolayı, yılancık, dalak ağrısı ve karaciğer zaafiyeti gibi hastalıklara maruz kalırlar. Ancak, o, yaşlı insanlara soğuk mevsiminki kadar zararlı olmaz.

Kuru ve kuzeye ait yaz mevsimini, güneye ait yağmurlu bir sonbahar izlerse, onu izleyen kış nezle eğilimi ile birlikte, baş ağrısı, öksürük, kısık ses hasıl edecektir ve verem hastalığına müsait bir zemin hazırlayacaktır.

Güneye ait yaz mevsimini, kuzeye ait yağmurlu bir sonbahar izlerse, daha önce ifade edildiği gibi, sık sık baş ağrıları, nezle, öksürük, kısık ses hasıl eder.

Hem yaz hem de sonbahar nemliyse ve güneydeki gibi ise, onu izleyen kış mevsimi, üşümeye sebep olan tipte hastalıklar meydana getirir. Kışın hılt fazlalığı ve deliklerin kapanması, tıkanması, çürüme, bozulma meydana getiren düzensizlikleri oluşturur.

Böylece, bu tip bir mevsimi izleyen kış, hasta ve kokuşmuş maddeyi bir araya toplar ve sonuç olarak, birçok hastalık meydana gelir. Ancak, eğer, hem yaz, hem de sonbahar kuru ve kuzeydeki tipteyse, müteakip kış balgam karakterinde mizaçlı erkek ve kadınlara faydalı olur, ancak, diğerleri, kuru conjunctivitis, kronik nezle, şiddetli hummalar ve melankoliden muztarip olacaklardır; acı soğuk ve yağmurlu bir kışta yakıcı idrar atma (sistit) yaygın bir şikayettir.

Şiddetli sıcak ve kuru bir yaz, boğazda mutedil ya da ciddi ve yaygın ya da belli bir bölgesinde, içten veya dışarıdan kopmalara sebep olan iltihaplar meydana getirir. İdrar tutukluğu (dysuria) ve mutedil kızamık ve çiçek nöbetleri de yaygındır. Bu tip yaz, gözde çeşitli rahatsızlıkları meydana getirir ve kan bozukluğu, endişe, amenorrhoea (adet yokluğu), kan tükürme (haemoptysis) meydana getirir.

Kuru bir kışı izleyen ilkbahar genellikle sağlıksızdır.

Ağaçlar ve diğer bitkiler salgınlardan etkilenirken, onlarla beslenen hayvanlar da bundan etkilenir. İnsan her ikisini de yediğinden (yani hem meyve ve sebze, hem de et yediği için) o da bu durumdan etkilenir.

Sekizinci Bölüm
Anormal Fakat Hastalık Meydana Getirmeyen Hava Değişiklikleri

Biz şimdi hastalık meydana getirmesi gerekmeyen bazı diğer hava değişimlerini açıklayalım. Bunlar, göksel ve yersel sebeplerden kaynaklanırlar. Bunların bazısı, zaten mevsimlerin etkileri anlatılırken zikredildi.

Göksel Değişmeler

Göksel değişmeler, yıldızların etkisinin sonucudur. Böylece, birçok büyük, parlak yıldız, Güneş'in yanında bir grup teşkil ederler; bu gruplamanın altındaki yerin kısımları, had derecede sıcağa döner; bu yıldızlar, yerin yanından uzaklaştığında, ısı azalır. Şüphesiz, sadece, bu gurup zenitte yeterince uzun zaman kalırsa, bu vukuu bulur.

Yersel Değişmeler

Yersel değişmeler, enleme, çevrede dağların mevcudiyeti veya yokluğuna, denizlerin yakınlığına, rüzgarların yönüne ve tabiatına ve de toprağın tabiatına dayanır. Şimdi bunları biraz daha ayrıntılı olarak anlatalım.

İklimin Üzerinde Enlemin Etkisi

Kuzeyde, Yengeç bölgesinde (tropik bölge: 23° 27' kuzey enlemde) ve güneyde Akrep bölgesinde (23° 27' güney enleminde) Ekvatoral bölgenin diğer ülkelerden ya da Tropikal Yengeç bölgesinin kuzeyinde veya Tropikal Yengeç Burcunun güneyindeki, ülkelerden daha sıcaktır. Ekvatoral bölgenin önemli değişmelere konu olmadığı doğrudur. Ekvatorda sadece özel etken, güneşin zenitteki durumudur, fakat, Güneş uzun zaman zenitte olmakta ısrarlı olduğundan, bu durum tek başına o kadar etkin değildir. Bundan dolayı, öğleden sonraki ibadetler sırasında sıcaklık, öğle zamanındakinden daha fazladır. Aynı sebepten dolayı, Yengeç Burcu sonunda ya da Aslan Burcunun başında Güneş maksimum eğim noktasındakinden daha sıcaktır. Aynı şekilde, Güneş, daha az eğimi olan bir yere doğru, Yengeç Burcu boyunca geçtiğinde, eğer, o, Yengeç Burcuna erişirse, aynı eğim açısında kaldığında, olabileceğinden daha sıcak olur. Ekvator bölgesinde, Güneş sadece birkaç gün zenitte kalır, fakat onun ışınları süratle eğim kaza-

nır. Bunun sebebi, eğim hızının ekinoks noktalarına doğru giderken, solistis noktalarına doğru hareketinde olduğundan daha süratle artmasıdır. Gerçekte, solistis noktalarında Güneş'in pozisyonu, üç ya da dört günlük bir dönem için dahi, kayda değer bir değişme göstermez. Böylece enlemleri tam eğime yakın olan ülkeler, diğerlerinden ve de ekvatorun her iki tarafında onbeşinci derecedeki ülkelere nisbetle daha sıcaktır. Sıcaklık Ekvatorda Yengeç bölgesindeki kadar fazla değildir. Daha kuzeydeki ülkeler, ancak, Ekvatordakilerden daha serindir. Yukarıda zikredilen yasalar, diğer etkenlerin hiç birinde değişme olmadığını farzederek iklim üzerinde enlemin etkisini anlatır.

Yüksekliğin İklim Üzerindeki Etkisi

İklimler yerin çevresinde değişiklik gösterir. Aşağıdaki kıtalar daha sıcak yukarıdakiler daha serindir. Ülkemizde, yerin yakınında atmosfer, yüksek yerlerden daha sıcaktır, çünkü Güneş ışınları alçak yerlerde, yüksek yerlerden daha kuvvetlidir. Bu, fizik konusundaki kitaplarda tam olarak açıklanmıştır. Işınlar, alçak yerlere düştüğünde, sıcaklık vadi içinde hapsolmuş olduğundan yoğunlaşıp şiddetlenmiştir.

İklim Üzerinde Dağların Etkisi

Yüksekliğin etkisi, yüksek yerlerin etkisine ilişkin olarak anlatılanla aynıdır. Dağlar, atmosferi, oradaki yer ve mahal vasıtasıyla etkiler. Yüksek dağlar, iklimi iki yoldan etkiler; a. onlar ışığı yansıtır veya Güneş'i kapatır; b. rüzgarı engeller veya rüzgar oluşmasında yardımcı olur.

Önceki etki, kuzeydeki dağların olduğu yerlerde gözlenebilir. Işınların yansıması kuzeyde olsa bile, onları ısıtır. Dağlar, batıda olduğunda, aynı şey geçerliliğini korur, ancak doğu açıktır. Eğer dağlar doğuda ise, Güneş sadece öğleden sonra göründüğünden dolayı [Güneş], zaten meyilli olduğundan, ışıkların şiddeti sürekli olarak azalır ve daha az ısı verir. Batıda olan dağlarda yükselen Güneş'e açıktır. Dağların perdeleyen etkisine bakarken, kuzey taraftaki dağların soğuk rüzgarlara karşı koruduğu, ancak Güneş'deki sıcak rüzgarlara maruz kaldığı ifade edilebilir. Rüzgarın hızı, vadilerde açık çöllerdekinden daha büyüktür. Bunun sebebi, dar geçitler boyunca esen rüzgarın daha çok bir araya toplanıp ve daha hızlı ve sürekli

esmesidir. Bu zaten Fizik kitaplarında bütünüyle açıklanmıştır. Su ve diğer sıvılar aynı şekilde hareket ederler. Dağların etkisi bakımından, bir kasaba için ideal yer kuzeyde ve doğudaki açıklık olacaktır ve güney ve batıda korunmuş olan yerler olacaktır.

Okyanusların İklim Üzerinde Etkisi

Deniz havası, genellikle daha nemlidir. Eğer deniz kuzeyde ise, soğuk su üzerinden geçtiğinden, soğur; eğer deniz güneyde ise, su buharıyla yüklendiğinden, yoğunlaşır ve eğer kuzeyde onun geçişini engelleyen dağlar varsa, bu yoğunluk daha da artar. Deniz batı yerine doğuda ise, hava daha nemli hale gelir. Bunun sebebi doğu tarafında yükselen Güneş'e açık suyun buharlaşması, halbuki batı tarafında, onun (su) nisbeten etkilenmemesidir. Bu [durum] deniz kenarında nem olduğu, ancak eğer sürekli ya da ara sıra rüzgar olduğunda ve dağlarla engellenmemişse, hava bozulmadan kalır şeklinde özetlenebilir. Diğer taraftan, dağlar engellediğinde hiç rüzgar (hava akımı) olmayan yerlerde, hava kokuşur ve hıltları da kokuşturur. Böylece, en iyi durum, kuzeyden ve biraz da doğudan ve batıdan gelen rüzgarların olmasıdır. Rüzgarın en kötü tipi güneyden gelendir.

Rüzgarın İklim Üzerindeki Etkisi

Rüzgarın yönünün insan vücudu üzerinde genel bir etkisi vardır, fakat aynı zamanda, farklı yerlerde özel değişiklikler meydana getirir. Güneyden gelen rüzgarlar genellikle sıcak ve nemlidir. Onlar, sıcaktır, çünkü onlar, Güneş'e yakınlığının bir neticesi olarak sıcak olan bölgelerden gelir. Çok sıcak olan Güneş'e açık olduğundan dolayı, buharlaşma ve böylece nemlilik oluşturan güneydeki okyanuslardan gelen rüzgarlar nemlidir. Kuzeyden gelen rüzgarlar soğuktur, çünkü onlar, karla kaplı arazi (kıtalar) ve dağlar üzerinden geçer. Bu rüzgarlar da kurudur, çünkü onlar okyanus suları üzerinden geçmezler, fakat buharlaşmanın yavaş olduğu katı buz ve düz platolar üzerinden geçer.

Doğudaki rüzgarlar, sıcaklık ve soğukluk bakımından, iyi dengelenmiştir, fakat batı rüzgarlarıyla karşılaştırılınca, daha kurudur. Bunun sebebi batı ülkelerinin kuzey kısımlarında daha az buharlaşma olmasıdır, halbuki bizim ülkemiz (İbn-i Sînâ Buhara'da Afşana'da doğmuştur ve Hemadan'da ölmüştür) doğu ülkelerinin kuzeyinde

bulunur. Batı rüzgarları nemlidir, çünkü onlar denizler üzerinden geçer, fakat doğu rüzgarları kadar nemli değildir, çünkü onlar Güneş'in aksi istikametinde hareket eder. Doğu rüzgarlarının sabah, batı rüzgarlarının akşam estiğini hatırlamakta yarar vardır. Batı rüzgarları, bu sebepten doğu rüzgarlarından nisbeten daha serindir. Ancak, her ikisi de kuzey ve güney rüzgarlarından daha yumuşaktır.

Yukarıda ifade edildiği gibi, rüzgarların genel karakterleri araya karışan etkenler yoluyla değişmelere konu olurlar; örneğin eğer güneyde karla kaplı dağlar varsa, güney rüzgarları daha soğuktur; bunun yanısıra, kuzey rüzgarları sıcak vadilerin üzerinden geçerse, daha sıcaktır.

Rüzgar fırtınası iki tiptir: a. sıcak çöller üzerinden geçenler; b. ateşin alevleri gibi acaip, kokulu atmosferlerle dumanlı neviden olanlar. Atmosfer sıcak hale gelirse, maddenin ağır parçacıkları yere doğru yanarak aşağı düşer; bunun yanı sıra daha hafif parçacıklar, önceki gibi havada asılı kalır.

Filozoflara göre, fırtınalar atmosferin üst tabakalarında meydana gelir ve her ne kadar onlar, daha aşağı tabakalarda asılı bulunan parçacıkları kabul etseler de onların (partiküllerin) hareketi, yönü ve rüzgarlar içindeki şekillenmesi, atmosferin daha yüksek bölgelerinde belirlenir. Bu genel olarak, rüzgarların nasıl teşekkül ettiğinin bir açıklamasıdır, fakat onun delili, Felsefenin bir dalı olan Fizik içinde bulunur. Bu konu, yerleşim yerleri tartışıldığında tekrar ele alınacaktır.

Toprağın İklim Üzerindeki Etkisi

Yerler, toprağın doğasına göre farklılık gösterir. Toprak saf, kayalık, kumlu, bataklık ya da fevkalade tuzlu, az otlu veya diğer ağır bazı kimyasal maddelerle karışmış olabilir. Bütün bu faktörler yerleşim yerlerinin su ve havasını etkiler.

Dokuzuncu Bölüm
Atmosferdeki Rahatsız Edici Anormal Değişmeler

Rahatsızlık veren atmosferdeki anormal değişmeler iki çeşittir. Bunlar; havanın maddesindeki ve onun niteliğindeki değişmelerdir.

Havanın Maddesindeki Değişmeler

Havanın maddesindeki bir değişme demek, havanın doğal özelliklerinden çıkarak az çok tahammül olunmaz hale gelip, hastalıklı

(bozuk) hale gelmesi demektir. Bu çeşitten bir değişme, bir salgın diye adlandırılır. Salgın, üstü kapalı ve durgun sularda meydana gelen [duruma] benzer bir şekilde havanın belli bir şekilde bozulması, kokuşmasıdır.

Havadan, biz, saf ve basit bir element olan havayı kastetmiyoruz, fakat etrafımızı saran atmosferdeki havayı kastediyoruz. Bu havanın, herhangi bir varlığa sahip olduğu düşünülse bile, saf elementer hava değildir. Atmosferdeki hava, elementer havadan farklıdır. Temel bir element için parçalanmak [veya bütünlüğünün bozulması] mümkün değildir. Elementler şekil ya da nitelik bakımından biri diğerine dönüşür; örneğin su havaya [buhar] dönüşebilir. Burada havadan kastedilen şudur: a. elementer hava; b. buhar şeklinde su; c. yerden yükselen toz ve duman partikülleri ve d. ateş (ondaki ısıtma elementi olarak). Eğer atmosferik hava, havayı ifade etse, o taktirde durgun deniz ya da göl suyu da, her ne kadar saf ve basit su değillerse de, "su" diye adlandırılır. Şüphesizki, durgun bir suyun temel öğesi "saf sudur, fakat, ateş, hava ve toprakla karışmıştır. Böylece, atmosferik hava, durgun deniz suyu gibi, sık sık kokuşmaya maruz kalabilir, öyleki onun cevheri hastalıklı ve durgun göl suyu gibi tehlikeli hale gelebilir. Havanın yaygın halde kokuşması yaz sonlarına doğru ve sonbahar başlarında olağandır; bu konu bir başka yerde açıklanacaktır.

Havanın Niteliğindeki Değişmeler

Havadaki niteliksel bir değişme, havanın düzensiz bir şekilde sıcak veya soğuk hale gelmesini ima eder. Bazen, bu değişmenin, hem bitkilerin hem de hayvanların hayatını harap ettiği ifade edilir. Bu değişme, şöyle olabilir: a. mevcut (hüküm süren) niteliğin, havayı hastalıklı hale getirecek derecede fazla oluşu, ya da b. zıt nitelikliğe dönüşme; örneğin sıcak havanın fevkalade soğuk havaya dönüşmesi gibi. Havadaki değişmeler, cevherinden ya da niteliğinden kaynaklansın, vücutta çeşitli tiplerde düzensizlikler meydana getirir; örneğin havanın kokuşması hıltların kokuşmasına sebep olur ve bu da diğer ruhlarda daha çok ilkin, havayı kabul eden kalp (kan) hıltında [ortaya çıkar].

Sıcak hava, eklemleri gevşetir ve vücuttan salgılar yayar ve hayatî gücün yayılmasına sebep olur. O, ruhları zayıflatır ve doğal sıcaklığın harcanmasıyla, - ki o, vücut içinde fonksiyonlarını yürütebilmek

için tabiat tarafından kullanılan bir alettir - sindirimi rahatsız eder ve engeller. Sıcak hava, kanın harap olmasıyla, pembe yüz rengini sarıya dönüştürür ve hıltları daha akışkan ve hareketli hale getirir. O, hıltları kokuşturur, çürütür ve onları daha zayıf organlara sevkeder. Sıcak hava, sağlıklı insanlar için iyi değildir. Ancak, o daha çok dropsiden (karında su toplanması), paralizden, spazmodik etkilenmelerin soğuk tipinden, soğuk nezleden, nemli spazmlardan ve yüz felçlerinden muztarip olanlara iyi gelir.

Soğuk hava, bütün hayatî faaliyetleri baskı altına alacak kadar soğuk hasıl etmediğinde, doğal sıcaklığın korunmasında, saklanmasında yardımcı olur; hava, hayatî faaliyetleri baskı altına alacak kadar soğuk ise çok zararlı olacaktır. Soğuk o kadar şiddetli olmadığında, hıltların akışını azaltır ve onların vücut içinde kalmalarını sağlar. Ancak, o nezle, sinir zaafiyeti ve soluk borusu hastalıkları meydana getirir. Eğer soğuk ılımlı ise, sindirime yardımcı olur ve böylece, iç kuvvetleri (ruhları) güçlendirerek iştihanın artmasını sağlar. Özet olarak, soğuk havanın, sıcak havaya nisbetle daha uygun olduğu, söylenebilir. Bununla birlikte, soğuk hava sinir gücüne (ruh) karışır; ona müdahale eder. O, aynı zamanda, delikleri tıkar ve iç organları sıkıştırır.

Nemli hava, birçok insan için yararlıdır. O, derinin rengini geliştirir, yumuşatır ve delikleri açar. Bunların yanı sıra, o, bozuk kokuşturan düzensizliklere zemin hazırlar.

Kuru hava, nemli havanın tersi etkiler yapar.

Onuncu Bölüm
Rüzgarın Yönünün Etkisi

Rüzgarın yönü, "Atmosferdeki Değişmeler" başlığı altında zaten anlatılmıştı. Burada, rüzgar konusu daha ayrıntılı olarak, başka bir bakış açısından ele alınacaktır.

Kuzey Rüzgarları:

Kuzey rüzgarları, çeşitli özellikleri güçlendirir ve vücudu sertleştirir. Onlar görülebilir salgıların akışını meydana getirir ve idrar miktarını artırır. Onlar, daha önce mevcut bozan ve yayılan durumlardan havayı temizler. Önce esen güney rüzgarlarıyla eritilip, sıvı haline getirilen hıltlar, onları izleyen kuzey rüzgarlarının soğukluğu ile sıkı-

şır. Bazen, bu sıkıştırma o kadar büyük olabilir ki, salgı kanallarının ağızları ve açıklıkları bile dışarı fırlar. Bundan dolayı baş üşütmesi ve göğüs şikayetleri çok olağandır. Kuzey rüzgarlarıyla münasebetli olan hastalıklar göğüs ağrıları, mesane ve uterus hastalıkları, dysuria, öksürük ve titreme nöbetleridir.

Güney Rüzgarları:

Güney rüzgarları, vücudu gevşetir, delikleri açar, hıltları heyecanlandırır ve onları idare edip, yönlendirir. Onlar, zihnin durgunluğunu, yaralardaki bozukluğu tahrip eder ve böylece ülser, gut, baş ağrısı, sıskalık, uyuz vb. meydana getirir. Onlar, aynı zamanda bozan, çürüten hummalara da sebep olurlar, ama boğaz ağrısına sebep olmazlar.

Doğu Rüzgarları:

Doğu rüzgarları gecenin geç saatlerinde veya sabahın erken saatlerinde esince, hava incelir ve Güneş'in doğuşuyla dengelenir. Nem azalır ve hava ısınır, kurur, hafifler. Bununla birlikte, öğleden sonra ya da gecenin erken saatlerinde esen rüzgarlar tamamen tersi niteliktedir. Genel olarak ifade edilirse, doğu rüzgarları batı rüzgarlarından daha yararlıdır.

Batı Rüzgarları:

Batı rüzgarları, gecenin geç vaktinde ve günün erken saatlerinde estiğinde, henüz Güneş onların üzerinde yükselmediği için yoğun ve ağırdır. Günün geç saatleri ve gecenin erken saatlerinde esen rüzgarlar zıt tiptedir.

On Birinci Bölüm
Çevrenin Etkisi

Çevrenin etkisine zaten mevsim değişmeleriyle ilgili kısımda işaret edildi. Aynı konunun bir başka açıdan öz bir açıklaması burada verilecektir. Çevrenin vücut üzerindeki etkisinin aşağıdaki etkenlerle meydana geldiği zaten belirlenmiştir. Bunlar a. yükseklik, b. dağların yakınlığı, c. saf, çamurlu, nemli, bataklık ve mineral şeklinde toprağın tabiatı, d. suyun yeterliliği ve azlığı ve f. ağaçlar, madenlerin, mezarların ve ölü hayvanların yakınlığı ve mahalli etkenlerdir.

Havanın niteliği üzerinde, enlemin, yüksekliğin, dağların ve denizlerin yakınlığının, esen rüzgarların yönü ve toprağın tabiatının etkileri zaten açıklandı. Şimdi, Güneş'in batışından hemen sonra serin-

leyen ve Güneş yükselinci ısınan havanın genel olarak, hafif ve latif olduğuna işaret edilebilir. Böyle olmayan hava ağır, yoğun ve kalındır. Boğulur gibi bir etki yaratan ve göğüste basınç hissedilmesine sebep olan hava en zararlı olandır. Çeşitli ülkelerin hava şartları hakkında aşağıda ayrıntılı açıklaması verilecektir.

Sıcak Ülkeler:

Sıcak ülkelerde yüz koyu renktedir, saçlar siyah ve kıvırcıktır; sindirim kolay bozulur. Sıvıların artan yayılımından dolayı erken yaşta bunama görülür. Bu özellikle, otuzunda dahi insanların yaşlı göründüğü Habeşistan'da aşikardır ve hayatiyetin bir hayli kaybolmasından dolayı çekimser davranmasıyla uygun düşer. Bu şekildeki iklim şartlarında yaşayan insanlar, genellikle yumuşaktır ve nazik yapıdadırlar.

Soğuk Ülkeler:

Soğuk ülkelerin sakinleri, ekseriya kuvvetli, cesur ve ataktır. Onların sindirimi iyidir. Ancak, eğer, aynı zamanda nemli mizaçtaysalar, şişmanlamaya ve görülmeyen ven ve eklemleri olan, yumuşak derili, etli bir yapıya sahip olma eğilimleri vardır.

Nemli Ülkeler:

Nemli ülkelerin insanları, farkedilir şekilde şişmandır. Onların yumuşak ve düz yüzleri vardır, çünkü onların yazları sıcak değildir ve kışları da çok soğuk olmaz; egzersizden kolayca yorulurlar ve uzun süren hummalar, diyare, menorrhagia (adetlerde normalden fazla kanama olması) ve baş kanamasından muztarip olurlar. Ülser, fistül, çürüten düzensizlikler, stomatosis (ağız hastalıkları) ve sara bunlar arasında yaygındır.

Kuru Ülkeler:

Kuru ülkelerde, hem kış, hem de yaz, genellikle şiddetlidir. [Bu ülkelerin] sakinleri, kuru mizaçlıdır; derileri incedir ve kolayca çatlar ve onların beyinleri kuruluğa meyillidir.

Yüksek Yerlerdeki Ülkeler:

Yüksek yerlerde yaşayanlar, cesur, güçlü ve uzun ömürlüdür.

Alçak Yerlerdeki Ülkeler:

Alçak yerler, genellikle, nemli ve havasızdır; sakinleri, hüzünlü ve kötümserdir. Böyle yerlerde, su, özellikle de göllerde, durağan oldu-

ğunda veya içinde çok miktarda tuztaşı varsa asla soğumaz. Atmosfer, daima anormaldir ve su genellikle sağlık için zararlıdır.

Alçak Dağlar:

Alçak dağların iklimi, genellikle, yazın sıcaktır ve kışın soğuktur; sakinlerinin yapıları sert ve sağlamdır ve çok saçlıdır. Onların çıkıntılı eklemleri vardır; mizaçları kurudur; az uyurlar; ahlakî karakterleri yoktur. Onların fizikî güçleri belirgindir ve gururludurlar; tahakküm edicidirler ve savaş alanlarında büyük başarı gösterirler. Onlar, ekseriye beceriklidir ve bu becerilikleri süreklilik göstermez.

Karla Kaplı Yüksek Dağlardaki Ülkeler:

Karlarla kaplı dağların sakinleri, soğuk ülkelerinki gibidir. Kar yağınca, bu yerler, genellikle rüzgarlıdır, fakat [karlar] eriyince, dağların perdeleyen etkisinden [dolayı] sıcak ve nemli hale gelir.

Deniz Kenarındaki [Ülkeler]:

Deniz kenarında, yaz ve kışın, her ikisi de, denizden gelen nemden dolayı, mutedildir. Ancak, nemlilik, denizden gelen rüzgarlardan dolayı, yüksektir. Yerin deniz seviyesi ve denizin yakınlığı, kuzey ülkelerini daha sıcak hale getirir. Güney ülkelerinde, deniz kenarı, iklim olarak bunun zıddıdır.

Kuzey Ülkeleri:

Kuzey ülkelerinin iklimi, sık sık kasılma ve alıkoyma hasıl eden kışınki gibidir. Bu ülkelerde, hıltlar vücutta toplanma eğilimi gösterir. Sindirim, genellikle iyidir ve hayat uzundur. İnsanlar, kan birikmesinden dolayı damar yarılmalarına ve burun kanamalarına yatkındır ve dağılım azalır. Tabîi sıcaklığın yeterli ve iç organlarının sağlıklı durumda olması yüzünden sara, bu insanlar arasında nadiren görülür. Ancak, güçlü ve etkin bir sebep olmadan gelişemeyeceğinden dolayı, bu durum ortaya çıktığında, şiddetli olmaya eğilim gösterir. Sakinleri güçlü olduklarından ve kanları sağlıklı olduğundan ve de nemli ve sulu yaralar meydana getiren hiç bir şey olmadığı için, ülserler çok çabuk iyi olur. Kalplerinde daha çok sıcaklık olduğundan, insanlar, genellikle korkutucu ve vahşidir. Kadınlarda, geçitlerin darlığından ve gevşeme hasıl edecek ve kanın akışında yardımcı olacak etkenlerin eksikliğinden adet görme (menstrution) azdır. Uterus, uygun şekilde

boşaltılıp, temizlenmediği için kısırlık yaygındır. Türklerin yaşadığı ülkelerde durum farklıdır. Onların nisbeten kuvvetli olan tabîi sıcaklığı, genellikle geçitleri gevşeten ve adet kanının akmasında yardımcı olan etkenleri dengeler. Zaten zikredildiği gibi, kuzey ülkelerinde kadınlar arasında düşük sık görülmez. Bu da o ülkenin sakinlerinin kuvvetli ve sağlıklı olduğunu vurgular. Ancak, kadınlar lohusalık sırasında, cinsiyet organlarının dar ve kasılmış durumlarından büyük ölçüde şikayet ederler. Eğer düşük olursa, bunlar şiddetli soğuklardan kaynaklanır. Emzirme esnasında, süt kalın ve durgundur, kolayca akmaz, çünkü soğuk onun serbestçe ve kolayca akmasını engeller. Zayıf ve narin kadınlar, verem olmaya eğilim gösterirler. Kadınlarda lohusalığın normal gerginliği de karın duvarı fıtığı meydana getirmeye eğilimlidir. Bununla birlikte, erkek çocuklarda büyüyünce kaybolan hydrocele (testislerde ödem sonucu seröz sıvı birikmesi) gelişir. Kız çocuklarda yılancık ve yine büyüme ile kaybolan hydrouterus (uterusta sıvı toplanması) görülür. Göz iltihabı (ophthalmia) nadirdir; eğer ortaya çıkarsa, şiddetlidir.

Güney Ülkeleri:

Güney ülkelerinin iklim özellikleri, yaz mevsimininkilere benzer. Su ekseriya, tuzludur ve kükürt içerir. Güneyde, çevrenin özel bir vasfı, başta nemli hıltların toplanma eğilimidir. Böylece, insanlar nezleye ait akıntıların kaçınılmaz şekilde baştan mideye boşaltılmasından dolayı, sık sık diyareden şikayet ederler. Onların sinir sistemi ve diğer organları, genellikle zayıf ve sarkıktır. İnsanlar, genellikle, zihnen aptaldır, zor kavrar; iştihaları zayıftır. Beynin zayıf oluşundan dolayı, onlar alkolden kolayca etkilenirler. Yaralar, nemli ve gevşek kalmaya temayül ettikleri için, yavaş iyi olurlar. Kadınlar da adet halinde kanama çok olur ve zorlukla gebe kalırlar. Kadınlarda düşük çok görülür ve bu durum başka bir sebepten çok, hastalığın çok sık görülmesinden dolayı ortaya çıkar. Erkekler, ekseriya, bağırsak kanamalarından, basur memelerinden, göz iltihabından muztariptir; ancak, bu durumlar çabucak kaybolur. Elli yaşın üstündeki insanlar, nezleden dolayı, beyin damarlarında kan toplanması dolayısıyla paraliz olurlar ve onlar astım, sara ve diğer spazmodik durumlardan şikayetçi olurlar. [Güney ülke sakinleri] sıcak ve soğuk olmak üzere her ikisiyle de karakteri-

ze olan hummalar ve uzamış kış mevsiminkine benzeyen ve şiddetli gece nöbetleri gösteren hummalar geliştirirler. Ancak, hıltların daha hafif kısımlarının dışarı atılmasına sebep olan diyarenin sık sık ona eşlik etmesinden dolayı, yüksek ateş nadiren görülür.

Doğu Ülkeleri:

Doğuya açılan şehirler, Güneş'e açık olduklarından, temiz hava alırlar. Onlar Güneş doğarken, hafif rüzgar alırlar.

Batı Ülkeleri:

Batıya açılan ve doğudan korunmuş olan şehirler, uzun zaman Güneş'ten mahrum kalıp, gölgede kalırlar. Onlar, ancak, kısa bir süre Güneş alırlar ve Güneş'i doğarken almaktan çok, batarken alırlar. Bundan dolayı, Güneş havayı inceltmekte ve kurutmakta başarılı olamaz ve atmosfer yoğun ve nemli kalır. Eğer bir rüzgar varsa, o sadece batıdan ve de akşamüstü eser. Böyle yerlerde yaşam, mutedil, sıcak, yoğun ve nemli yerlerdeki yaşamla aynı etkiye sahiptir. Fakat, havanın daha yoğun olması için bu yerlerin ikliminin ilkbaharınkiyle aynı belirleyici özelliklere sahip olması gerekirdi. Buna rağmen, batıdaki yerler, doğuya açılan yerlerinki kadar sağlıklı değildir, çünkü batı ülkelerinde, hava asla ilkbaharda olduğu gibi değildir. Ancak, batıdaki bir yerin diğer yerleşim yerlerine göre, nisbeten daha iyi bir iklime sahip olduğu doğrudur. Bu yerlerin, özellikle arzulanmayan karakteristiği, serin gecelerden sonra, birden bire gün ortasında sıcak Güneş'e maruz kalmasıdır. Fazla nemlilikten dolayı, [bu ülke] sakinleri, özellikle de, nezle durumlarının çok yaygın görüldüğü sonbaharda, ses kısıklığından muztariptir.

İkamet Edilecek Arazinin ve İkametgahın Yapısının Seçimi

İkametgah için arazi seçiminde insan şunları düşünmelidir: a. toprak, b. yerin yüksekliği, c. arazinin açık yada muhafazalı olup olmadığı, d. su tesisatının açık veya kapalı mı ya da aşağıdan mı gittiği yoksa rüzgara mı maruz kalacağı, e. esen rüzgarların temiz ve serin olup olmadığı, f. yakında denizler, göl, dağlar ve maden yataklarının olup olmadığı, g. bulaşıcı hastalıklar, h. sakinlerin güç, iştiha, sindirim ve beslenme alışkanlıklarına göre genel sağlığı ve i. genişlik, havadarlık ve açık yerlerin mevcudiyetine göre komşu evlerin durumu.

Bir ev yaparken [insan], kapıları ve pencereleri doğuya ve kuzeye doğru yapmaya özen göstermelidir. Bina öyle olmalıdır ki hava eve doğu ya da kuzeyden girmelidir ve binanın her yanı havanın temizlenmesi için Güneş almalıdır. Çok miktarda tatlı, saf ve temiz su yakında, kullanıma müsait olmalıdır ve derin, kapalı yerlerdeki durgun su değil, akan serin su olmalıdır. Su kuyu suyunun aksine kışın serin yazın ılık olmalıdır.

Hava ve yerleşim yerinin etkisini tamamen tartıştıktan sonra şimdi de insan vücudunda etkin olan diğer faktörleri ele alalım.

On İkinci Bölüm
Dinlenme ve Faaliyetin Etkileri

Faaliyetin etkileri, onun a. yoğunluğuna, yani mutedil ya da şiddetli oluşuna, b. sırasına yani mutedil, kısa sürede veya uzatılmış oluşuna, c. hızlı ya da yavaş şeklinde hızına ve d. eğer varsa diğer ilgili etkenlere de bağlı olarak çeşitlilik gösterir.

Şiddetli, uzatılmış, mutedil veya yavaş olsun bütün faaliyet şekilleri farklı derecede ısı meydana getirir, fakat mutedil şiddetteki faaliyet, uzun süren mutedil faaliyetten farklıdır ve daha az yayılım meydana getirir. Diğer taraftan, uzun süren faaliyet, hatta mutedil olsa bile, ısıdan daha fazla yayılım meydana getirir. Her çeşit uzun süren faaliyet tabiî sıcaklığın dağılmasına sebep olur. Böylece, sistemde soğukluk ve kuruluk meydana getirir. Bazı ilave etkenlerin mevcudiyeti faaliyetin etkisini engelleyebilir ya da abartır. Böylece, uzun saatler boyunca, suyun içinde ayakta duran hamamcının içinde ısıdan çok daha fazla soğukluk ve nemlilik oluştuğu görülür. Diğer taraftan, bir nalbantın çalışması daha çok sıcaklık ve kuruluk meydana getirir (sıcak ocaktan sürekli sıcaklık gelmesinden dolayı). İstirahat daima serinletici ve nemlendiricidir. O, serinleticidir, çünkü, hiç ısı çıkışı yoktur ve içeride ısıyı bastıran madde toplanması, birikmesi, söz konusudur. O, nemlendiricidir çünkü, fazlalıkların uygun bir şekilde, düzenini engeller.

On Üçüncü Bölüm
Uyku ve Uyanıklığın Etkisi

Uyanıklığın faaliyete yakın olması gibi, uyku da istirahat durumuna yakından benzer. Onlar da kendilerine ait bazı karakteristik özelliklere sahiptirler ve bunları da göz önünde bulundurmak gerekir.

Uyku, doğal iç sıcaklığı yönlendirir ve tabîi ruhu güçlendirir. O, gevşeme ve uyarıların kanalları nemlendirmesiyle ve uyanıklığı oluşturan yayılımı durdurarak hayatî gücü yoğunlaştırarak, nefsanî ruhu zayıflatır. Uyku, yorgunluğun bütün tiplerini kaldırır ve faaliyet yoluyla artan salgıların fazla akışını durdurur. Ayrıca, uyku tabîi sıcaklığın vücut içinde tutularak ve fazlalıkların arkadan itilmek suretiyle dışarı atıldığı çevresi dahil, ekseriya vücudun bütün kısımlarına besin göndererek, deri yoluyla fazlalık maddenin dışarı atılmasında yardımcı olur. Bununla birlikte, uyanıklık bu bakımdan daha etkilidir. Uyku, sindirimle ilgili tabîi gücün hakimiyetine bağlı olarak, terleme meydana getirir, fakat normal olarak, uyanıkken, icra edilen istikrarlı bir dışarı atma işlevi görülmez, yoktur. Görünür sebep olmaksızın, terleme genel olarak tahammül edilemeyecek kadar fazla besin almanın bir sonucudur. Uyku sindirimi, besinlerin olgunlaşmasını ve onların kana dönüştürülme işlevini devam ettirir. Sıcak kan vücuda dağılınca, o, ilkin sıcaklık meydana getirir. Diğer taraftan, eğer vücutta sıcak sarı safra hıltından fazlaca varsa ve uyku yeterince uzunsa, o alışılmamış, yabancı bir tip ısı meydana getirir. Boş mide ile uyumak dağılımdan dolayı soğukluk hasıl eder. Midedeki yiyecek sindirilmediğinde de soğuk meydana gelecektir.

Uyanıklık, uykununkine zıt etki meydana getirir. Ancak, o fazla olunca kuruluk ve zayıflık, böylece de karışıklık meydana getirerek, beyni rahatsız eder. Hıltların yanması [zihni] düzensizliklerin şiddetli bir tipinin oluşmasına sebep olur. Diğer taraftan, fazla uyku, sinirsel ve zihinsel faaliyetlerde sersemlik yaratır ve başta ağırlık yapar. O, fazlalıkların harcanmamasından ve dışarı atılmamasından dolayı, soğuk tip hastalıklara sebep olur.

On Dördüncü Bölüm
Psikolojik Etkenler

Hissi Etkenler:

Bütün hisler (avarız el-nefsanî: bu içerik içinde psikolojik etkenler kalpte ortaya çıkan ve hayatî gücü hareket ettiren hislerdir; diğer psikolojik faktörler, zihnin idrak edici bilme kabiliyeti ve tahrik eden işlevleriyle ilgili zihnî etkenlerdir), hayatî gücün içe veya dışa doğru

hareketiyle birlikte olur veya birbirini izlerler. Bu hareketler, belki ani ve şiddetli olabilir ya da mutedil ve derece derece olabilir. Hayatî güç, dışa doğru hareket ederse, vücut soğur. Bazen, bu hareket o kadar fazladır ki hayatî güç, aniden dağılır ve vücudun içi gibi dışını da soğutup, böylece derin koma ya da ölüme sebep olur. Hayatî güç içe doğru hareket ettiğinde vücudun dışı soğur, içi sıcaktır ve zamanla iç kasılma şiddetli ise, o, vücudun içinde olduğu kadar dışında da soğuk meydana getirir ve derin koma veya ölüm haline sürükler. Hayatî gücün dış hareketi anidir, kızgınlıktaki gibi ya da tedricidir zevk ve mutluluktaki gibi. Aynı şekilde, hayatî gücün iç hareketi ani olur; şiddetli korkuda ve üzüntüde olduğu gibi yavaştır. Hayatî gücün şiddetli kasılması ve yayılması daima ani hareketle son bulur. Hareket yavaşsa ve tedrici ise, mutedil bir kasılma ve hayatî gücün mutedil bir yayılımı vardır. Hayatî gücün azalması veya artması, yavaş ve tedrici hareketleri izler. Hayatî gücün azalması, onun anî hareketi değil, yavaş ve tedrici olarak bir kısımdan diğerine doğru çekilmesidir. Hayatî gücün yayılımı, onun aniden yayılması demek değildir, fakat yavaş yavaş ve tedrici olarak yayılmasıdır. Arasıra, hayatî güç, kendiliğinden her iki yönde de hareket eder. Bir his, birbirine zıt iki elementi kapsıyorsa, örneğin endişe durumunda kızgınlığın üzüntüyle yer değiştirmesi gibi, bu yukarıda zikredilen durumu ortaya çıkarır. Suçluluk duygusu da aynı kategori içinde yer alır; onda ilkin korkudan dolayı hayatî gücün kasılması görülür; daha sonra, aklın (mantığın) dönüşüyle, hayatî gücün dışa yayılımı görülür ve bu da kızarmaya sebep olur.

Zihni Faktörler:

Hislere ilave olarak, vücudu etkileyen başka psikolojik faktörler de vardır, örneğin fiziksel değişmeler meydana getiren zihni faktörler. Böylece bir çocuk, cinsel birleşme sırasında annenin zihnindekine benzer ve çocuğun sureti, seminal salgı sırasında babanın zihnindeki ile aynı renktedir. Şüphecilerin bazısı, böyle bir oluşumun güvenilir olduğuna inanmayı reddederler. Onlar, birçok incelik ve gizemli şeyler olduğunun farkında değildir. Daha derin bilgisi olanlar, böyle şeylerin mevcudiyetinin her zaman mümkün olmadığını inkar etmez. Diğer bir psikolojik etki, kırmızı nesnelere gayeli olarak dikkatle bakarken buna istidatlı olan kişilerde meydana gelen yüze kan hücüm etmesidir.

Bazen sadece ekşi bir şey yiyen kişiyi görerek dişler kamaşır. Bazı kişilerin çektiği acı ve hüzün de ona bakanlarda aynı durumları yaratabilir. Korkutucu görünüşler ve hoş sahneler de mizaçta buna uygun değişmeler meydana getirir.

On Beşinci Bölüm
Yiyecek ve İçeceklerin Etkileri

Ağıza alındıktan sonra yiyecek ve içecekler, onların nitelik, elementer yapıları ve özellikleri vasıtasıyla etki yaratırlar. Günlük konuşmada bu uzun terimler, aynı anlamda kullanılır, ancak, biz bunları aşağıdaki şekilde kullanacağız.

Niteliksel Faaliyet:

Bu [etki] insan vücuduna girdikten sonra görülür ve cevher ısınarak ya da soğuyarak, vücutta sıcaklık veya soğukluk hissi meydana getirir, fakat vücudun bir kısmı haline gelmezler.

Maddî [Elementer] Faaliyetler:

Bu faaliyetler, kullanılan ve dokular tarafından birleştirilip, bütünleştirilen cevhere bağlıdır. Bazen bu madde hatta sindirim ve tamamen değişimden sonra bile, ilk adımdan sonuna kadar, yani asimilasyonuna kadar, vücudunkinden daha büyük ölçüde kendi niteliğini alıkoymayı sürdürür. Böylece, salatanın sindiriminden meydana gelen kan, doku tarafından emilene kadar, normal insan mizacından daha soğuk kalır. Aynı şekilde, sarımsağın sindirimi vasıtasıyla teşekkül eden kan, sıcağın karşıtı bir nitelik talep eder.

Temel [Özel] Faaliyet:

Bu bir şeyin bizzat doğası ve cevherini belirleyen karakteristik tertibine dayanır. O, ne niteliğin ne de maddesinin bir sonucu değildir. Nitelikle kastedilen ilk dört niteliktir, yani sıcak, soğuk, kuru ve yaştır. Maddî faaliyet demek, cevherin tam anlamıyla değişmesinden sonra, bu cevherin: a. kullanım yoluyla eskimiş, yıpranmış dokularını tamir etmesi; b. humoral kanın niteliğini artırması ve böylece hayatî gücü güçlendirmesi; c. kendi cevherinin niteliğinden arta kalanına uygun hareket etmesi demektir. Diğer taraftan, bir şeyin kendi temel doğası boyunca hareketi demek, onun mizacından sonra, cevherin kazandığı özel bir vasfa uygun hareket ettiği anlamına gelir,

yani kendi elementleriyle birleşmesinden sonraki bir cevher demek, kendi kişiliği, özü ile birlikte yeni bir objeyi birlikte geliştirmesi ve daha önce orada mevcut olmayan özel bir vasıf kazanması demektir. Bu özel vasıf ne cevherin birinci derecede niteliği ne de onun mizacının birinci derecede bir niteliğidir, ancak, o elementlerin birleşmesinden ortaya çıkar; daha çok, mizacının ve yapısının kapasitesine göre, nihaî bir hünerdir ve mıknatıstaki çekim gücüne de benzemez. Bitki ve hayvanlar alemindeki çeşitli şeylerin kuvvet ve faaliyetinin bu özel kuvveti, onların ferdi mizaçlarının üstündedir. Aşikardır ki, bu özellik ne mizacın niteliklerinin bir sonucudur; ne de mizacın bizzat kendi sonucudur. O, ne sıcak ne de soğuktur; ne kuru ne de nemlidir, fakat basit ya da bileşik mizaçtan tam manasıyla müstakil bir şeydir. Gerçekte o, mizaçtan sonra görülen ve aslında bir şeyin bizzat kendisi ya da bazı muğlak nitelikleri olan renk ve koku gibidir. Mizacın kazanılmasından sonra, onun sonucu olarak, maddenin kabul ettiği bir özellik, ekşi bir şey olarak etkin (aktif) olabilir, ya da kolay kırılabilir, ufalanabilir nitelikte olup, pasiftir. Bazı şeyler insan vücudu üzerinde etkin olmağa başladığında, onlar uygun veya uygun olmayan bir şekilde hareket eder, işlev yapar. Cevherin bu hareketi bir bütün olarak, ne tamamen kendi mizacından dolayı ortaya çıkar, ne de elementer yapısından ileri gelir, fakat onun mizacından sonra, cevheriyle kazandığı bir özelliktir. Buna benzer bir hareket örneğini, sarayı tedavi etmek üzere boyun etrafına tatbik edilen şakayikın ve kaplan boğanın zehirli etkisinin istenmeyen faaliyetinde belirliyoruz.

Niceliksel faaliyete geri dönerek denilebilir ki, bir ilaç hariçten tatbik edildiği veya içten alındığı zaman, sıcak veya soğuk olarak belirlenebilir, fakat bu onun vücudu sıcak veya soğuk hissettirdiği anlamına gelmez. Ondan kastedilen, onun vücutta orijinal olarak, mevcut olan sıcak ya da soğuktan daha fazla sıcak veya soğuk meydana getirecek şekilde vücutta hareket gücüne sahip olmasıdır. Bazen, bu nitelik, cevherin eğilimine, temayülüne göre belirlenir, örneğin kükürt, potansiyel olarak sıcaktır, çünkü o, sıcaklık meydana getirerek yanmaya hazırdır. Arasıra birşey onun üzerindeki vücut hareketini dikkate almaksızın onun terkibindeki hakim unsura göre, sıcak ya da soğuk diye adlandırılır. Biz bir ilaçtan, belli bir potansiyele sahiptir

diye söz ederken, kastedilen onun içinde mevcut latent potansiyel kabiliyete sahip olduğunu söylemek istiyoruz. O, kaplanboğanın bir zehir olarak ifade edilmesi gibi anlam taşımaktadır. Niteliksel işlev ve özel karakter arasında farklılık [söz konusu] şey vücutta değişime uğradıktan (metabolik faaliyetlerini tamamladıktan) sonra, ilkinki, yani niteliksel faaliyet ortaya çıkar, halbuki ikinci özel karekter ya vücutla temasını ortaya hemen koyar ya da kaplanboğan örneğinde olduğu gibi, vücut tarafından biraz değiştikten sonra ortaya çıkar. Zehirli ilaçlar ikisi arasındaki durumda bulunur.

İlaçlar

İlaçların ya da drogların potansiyelinin dört derecesi vardır. Birinci derecedeki ilaçlar, vücut üzerinde değerlendirilebilecek herhangi bir etki meydana getirmeyenlerdir; örneğin onlar (ilaçlar) tarafından meydana getirilen sıcaklık ve soğukluk, droglar tekrar ya da büyük dozlarla alınmadıkça hissedilmez. İkinci derece droglar, birinci derecedekilerden biraz daha etkin olan droglardır, ancak ne vücudun fonksiyonlarında herhangi bir görülebilir rahatsızlık meydana getirecek kapasitedirler, ne de ikinci derece olmak dışında, fonksiyonların normal seyrine kendiliğinden karışmazlar. Ancak sadece tekrar tekrar ve büyük dozlarda verilirse, onlar normal fonksiyonlarda görülebilir zararlar ve rahatsızlıklar verebilirler. Üçüncü derece ilaçlar, belli dozlarda verildiğinde, vücudun normal fonsiyonlarında dikkate değer harabiyet meydana getiren droglardır, fakat tekrar tekrar alınmadıkça ve normal dozdan fazla alınmadıkça, hastalık meydana getirecek ya da ölüme sebebiyet verecek kadar ileri gitmezler. Dördüncü derece droglar, vücuda zarar veren ya da vücudu harap eden ilaçlardır. Bu iş, karakteristik nitelikleri yoluyla hareket eden, işlevini yapan zehirli ilaçlara dikkati çeker. Özel tabiatları dolayısıyla, öldürücü olan bir cevher, hakiki bir zehirdir.

Bu farklı bir şekilde ifade edilirse, vücutla temas eden, onun üzerinde faal olan ve etkin olan bütün maddeler üç gruptan oluşur; 1. vücut tarafından değiştirilenler, ancak vücutta herhangi bir değişiklik meydana getirmeyenler; 2. vücut tarafından değiştirilen ve onda değişiklik meydana getirenler; 3. vücut tarafından değiştirilmeyen fakat onda değişiklikler meydana getirenler.

Vücut tarafından değiştirilen, fakat herhangi bir kayda değer değişiklik meydana getirmeyen cevherler, a. genel olarak, vücudun bir kısmı haline gelen besleyici gıda maddeleri ve b. dengeli drogların besleyici olmayan maddeleridir.

Vücut tarafından değiştirilen ve onda değişiklik meydana getiren cevherler şunlardır: 1. sindirimden sonra da var olmaya devam eden işlev; a. tıbbî besin maddeleri olarak emilebilenler ve b. faal ilaç olarak emilemeyenler; 2. sindirimden sonra vücutta yıpratıcı değişiklikler meydana getirene kadar işlevine devam edenler. Bu sonuncular zehirli ilaçlardır.

Kendileri değişmeden vücutta değişiklik meydana getiren cevherler gerçek zehirlerdir. Bu bağlamda, hatırlanmalıdır ki, bir zehirde değişikliğin mevcut olmaması, onun vücut tarafından ısıtılmadığı anlamına gelmez. Eğer durum böyle olsaydı, zehirlerin çoğu ısıtıcı olurdu. Bu, sadece onların fiziksel yapılarında herhangi bir değişmeyen işlevi üstlendiği ve yine onların özel faaliyetinin, vücudun onların öldürücü etkilerine yenilmesine kadar engellenmeden devam ettiği anlamına gelir. Zehirler, normal niteliklerinde birbirinden farklılık gösterir. Eğer bir zehir, doğal olarak, sıcaksa, onun ısısı hayatî kuvvetin yayılması özelliğine yardımcı olacaktır; örneğin yılan zehiri veya kaplankapanı gibi. Eğer o bir zehirse, onun soğukluğu, canlılığı baskıda tutmamak, sindirmek için kendi kabileyetini artıracaktır; soğuk zehir olan akrep zehiri ve baldıran otu gibi.

Bütün besin maddeleri kendi doğal sonuçları olarak, ısı meydana getirir çünkü, onların kana dönüşmesi vücuttaki ısının (enerjinin) doğal olarak artmasına sebep olur. Böylece, sindirimden sonra, hatta soğuk olan salata ve balkabağı bile vücutta ısı meydana getirir. Ancak bu sıcaklık hatta, sindirimden ve değişmeden önce bile, drogların meydana getirdiği ısı ile aynı değildir. Vücut tıbbî besin maddelerini değişikliğe uğratırken aynı zamanda, onların niteliklerini de değiştirir. Bu niteliksel değişme, ancak, onların düzenli sindiriminden önce meydana gelir. Bu şekilde bazı tıbbî besin maddeleri sıcaktır ve vücutta derhal sıcaklık meydana getirir, örneğin sarımsak gibi. Bu sırada bazı besin maddeleri soğuktur ve vücut da soğuktur; örneğin salatalık gibi. Fakat onların sindirimi tamamlandığında ve kana dö-

nüştüklerinde, esas itibariyle sıcaklık meydana gelir. Her iki durumda da hatta sindirimin tamamlanmasından sonra bile, onların orijinal niteliklerinin bazısı geri planda kalır. Böylece kan salatalık yenmesinin sonucu hafifçe soğur ve sarımsak yenmesinin sonucu olarak biraz ısınır. Bu geriye kalan nitelikler, ancak, uzun zaman devam etmez [fakat bu asimilasyondan sonra] kaybolur.

Tıbbî Besinler

Bazı tıbbî besinler, hakim olacak şekilde tıbbî nitelik taşır; diğerleri ise besleyicidir. Bazı [yiyecekler] hayli besleyicidir; alkol, yumurta sarısı, et suyu gibi. Bazısı, daha az besleyicidir; örneğin ekmek ve et gibi. Bazı yiyecekler hemen hiç besleyici değildir; bunlar tıbbî yiyeceklerdir. Genel olarak, bu ayrımın aynısına, yiyecekler ele alındığında işaret edilecektir. Bazı yiyecekler, mizaç olarak kanın iç mizacına daha yakındır; örneğin alkol, yumurta sarısı ve et suyu gibi. Bazıları onlar kadar yakın değildir; ekmek ve et gibi. Kanın yaradılıştan olan tabiatında tamamen farklı mizaçlarda bazı başka [yiyecekler de] vardır.

Yiyecekler, hem kendi nitelikleri ve hem de nicelikleriyle vücut üzerinde etkindirler. Faaliyetin önceki tipi, zaten açıklandı. Niteliğin etkisine bakarken, yiyeceğin normal ihtiyaçlardan fazla alındığında, bu fazlalığın hazımsızlık, tıkanma ve bağırsakların bozulmasına sebep olduğu söylenir. Alınacak besin günlük ihtiyaçtan daha az olursa, vücut harap olmağa başlar. Yiyecek fazlası, olağanüstü fazla mayalanma ve sonuç olarak da ısı meydana getirdiği durumlar dışında, soğuk oluşturur. Olağanüstü sıcaklık vücutta mayalanma meydana getirdiğinde, dönüşüm sırasında bu mayalanma ısı üretir.

Yiyecekler

Yiyecek hafif, ağır veya mutedil olabilir. Hafif bir yiyecek ince kan meydana getiren yiyecektir, halbuki ağır yiyecek, kana yoğunluk kazandırır. Mutedil yiyecek, bu anlamda, vasat yoğunlukta kan meydana getiren yiyeceklerdir.

Yiyecek zengin ya da fakir nitelikte olabilir ve bu yönden aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir.

Zengin ve hafif yiyecekler; a. alkol; b. et suyu ve kısmen kaynamış veya yarı kaynamış yumurta sarısı gibi yiyeceklerdir. Bu yiyecek maddeleri çoğunlukla besine dönüşür.

Fakir ve ağır olanlar; a. peynir, b. bringal, c. kuru et gibi yiyeceklerdir. Onların az bir kısmı besine döner.

Fakir ve hafif yiyecekler; a. gül suyu ile sulandırılmış bal; b. vasat nitelikte sebzeler; c. elma vc d. nar v.b. gibi yiyeceklerdir.

Zengin ve ağır yiyecekler; a. iyice kaynatılmış yumurta ve b. biftek v.s. gibi yiyeceklerdir.

Yiyecek, tabiatının keymusa dönüşmesine göre, sağlığa yararlı ya da sağlığa zararlıdır. Yiyecekler, böylece aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir:

Hafif, zengin, sağlıklı olan yiyecekler; a. akciğerler, b. güvercinler ve c. genç sülün etleri gibi yiyeceklerdir.

Hafif, fakir ve sağlıklı olanlar; a. kaynamış yumurta, b. bir yaşındaki kuzunun eti gibi yiyeceklerdir.

Ağır, zengin ve sağlıksız gıdalar; a. biftek, b. at bifteği ve c. ördek eti gibi besin maddeleridir.

Ağır, fakir ve sağlıklı olanlar; yağsız biftek gibi besinlerdir.

Ağır, fakir ve sağlıksız yiyecekler; kuru et gibi besinlerdir.

On Altıncı Bölüm
Suların Açıklaması

Su, yiyecek ve içeceklerin bir kısmı olarak alınan yegane doğa clementidir. O, besin olarak alınmaz, fakat besin maddesine özel yapı kazandırır ve onun emilmesinde yardımcı olur. O, besleyici değildir; vücut organlarının değil, ancak kanın şekillenebilmesine yardımcı olan bir maddedir. Bir bileşik içinde şekillenmediği takdirde, su gibi bir cevherin kan gibi bir şey yapması mümkün değildir. Şüphesiz ki su, besini sıvı hale getirmek ve onu kan damarları ve vücudun diğer dar kanallarının emmesi ve onu nakletmesine uygun inceliği ona vermekle kendi görevini yapar. Suyun bu rolü, beslenme rolünden hiç bir şekilde daha az önemli değildir. Suyun çeşitli tipleri vardır. Bununla birlikte, bu çeşitli suların kendine özgü doğası farklıdır demek değildir. Onların karışımlarının tipleri ve kendi özel niteliklerinin fazlalığında fark vardır. En iyi su tipi, saf ve anormal durum ve niteliklerden arınmış olan toprak üzerine yerleşmiş kaynaklardan gelen ve kayalık yerlerden çıkan ve böylece, saf topraktan gelen su kadar kolayca kokuşmayan sudur. Ancak, saf topraktan kaynaklanan su, kayalık yerden gelen sudan daha iyidir. Sadece Güneş ve havaya maruz kalmış

olan kaynaklar ve özellikle akan sular gerçekten en iyisidir. Durgun kaynaklardan gelen su havayla temas edince, bozulur. Bundan dolayı, böyle kaynakların derinde ve kapalı kuyularda olması daha iyi olur. Alelade toprak üzerinde akan su, kayalık yerlerden akan sudan daha iyi ve daha temizdir. Çünkü alelade toprak, pislikleri kayalık yerlerden daha iyi süzer. Bu toprak, şüphesiz gerçekten temiz olmalıdır ve de azotlu ve çamurlu olmamalıdır. İyi suyun diğer karakteristikleri, derinden alınması, çıkışının hızlı olması, miktarının onunla karışacak her şeyi emecek kadar çok olması ve onun akış yönünün Güneş'e doğru, yani doğuya doğru olması ve özellikle de yaz-doğusuna doğru olması gerekir. Böyle suların kaynağın biraz uzağından alınması gerekir. Diğer en iyi su, kuzeye doğru akan sudur. Güneye ve doğuya doğru akan su, iyi nitelikte değildir ve özellikle, o güney rüzgarlarına açıksa, iyi nitelikte değildir. Sağlıklı olmayan su, eğer belli bir yükseklikten damlarsa, nisbeten su daha iyi hale gelir.

İyi Suyun Özellikleri

İyi su, şu niteliklere sahiptir: 1. onun karakteristik bir "tatlı" lezzeti vardır; 2. hatta biraz alkolün zehirleyici etkisini azaltma özelliği taşır; 3. hafiftir; 4. nadir bulunur ve kolayca ısınır, kolayca soğur; 5. kışın kolayca serinler, soğur; yazın kolayca ısınır; 6. başkaca hiç bir lezzeti yoktur ve kokusuzdur; 7. midede uzun süre kalmaz; 8. pişirmesi kolay ve çabuk olur.

Suyun İncelenmesi

Suyun niteliğini tayin eden mükemmel bir yöntem onun ağırlığını ölçmektir. Hafif olan su, genellikle, mükemmel bir sudur. Bundan dolayı, su şöyle incelenebilir: a. mikyal; mahiyeti bilinmeyen suyun aynı miktarda bilinen suyun ağırlığı ile ölçülmesi. İki sudan daha hafif olanı, o sulardan daha iyi olanıdır, b. bilinen ve bilinmeyen suyun içine aynı miktarda keten veya pamuklu parçası sokup, onları ıslatmak. Sonradan, iki sudan çıkarılan kumaş parçaları tamamen kurutulur ve birbirine nisbetle ağırlıkları tesbit edilir. Daha ağır olan, iki sudan daha iyi olandır.

Suyun Temizlenmesi

Su distilasyonla veya tortusundan ayırmak için süzülerek saflaştırılır. Bu yöntemler, müsait değilse, uygulanamıyorsa, kaynatma yoluyla su

saflaştırılabilir. Bu konuyu daha iyi bilenlere göre, kaynamış su daha az şişkinlik yapar ve vücuttan daha çabuk geçip, dışarı atılır. Bazı cahil hekimler, kaynamış su içmenin hiç bir yararı olmadığını düşünürler ve kaynatmanın suyun daha hafif kısmını buharlaştırdığını ve arkada daha ağır olan kısmın kaldığını iddia ederler. Suyun bir element olduğu ve bir bileşik olmadığı akıldan çıkarılmamalıdır. O, aynı tabiatta ve eşit ağırlık ve yoğunluktaki parçacıklardan meydana gelir. Eğer su yoğun hale gelirse, bu ya fazla soğuktan ya da suyun yoğunluğuyla gösterdiği direnci yenmekte başarılı olamayan az miktarda fevkalade küçük toprak parçacıklarının ona karışması ve böylece bir tortu olarak aşağıya inmemesinden dolayıdır. Bu açıklamadan anlaşılacağı gibi, kaynama, a. aşağı derecelere göre yoğunluğu azaltarak ve b. karışmış parçacıkların çökelmesiyle, suyu hafifletir. Bu cümlenin doğru olduğunu gösteren delil, uzun zaman için bile olsa, kendi haline bırakılan bulanık suyun, pek önemli tortu vermemesidir, fakat o kaynağında çok miktarda tortu verir ve hafif ve içindeki partiküllerden arınmıştır. Ceyhun gibi nehirden ve maalesef onun kaynağından alınan su bulanık ve çamurludur, fakat bir kuyuda bekletilirse, o temiz hale gelir; herhangi bir tortu bırakmaz.

Bazı insanlar, Nil Nehrine dua ederler, çünkü a. onun uzun yolu vardır; b. o, nisbeten daha temiz topraklara doğru seyreder; c. onu hafif yapan akışının kuzeye doğru oluşudur; d. ancak, birçok nehir gibi o da çok derin olma özelliğine de sahiptir.

Eğer kirli su, yeni bir kap içinde sürekli bırakılırsa, muntazam bir şekilde taze bir tortu bırakır. Bununla birlikte, bu suyun uzun zaman kalmasına müsade edildiğinde bile tamamen temizlenmez. Bunun sebebi, parçacıklarının ince, hafif ve yoğunluktan yoksun olan sıvıdan kolayca ve yoğun olan sıvıdan zorlukla ayrılmasıdır. Şüphesiz, kaynatma suyu her durumda hafifletir; çalkalama ve sallama suyu arıtmanın diğer bir yöntemidir.

Çeşitli Su Tipleri

Yazın özellikle de gök gürültüsünden sonra toplanan su en iyi sudur. Fırtınalı havada, o, karışık ve bulanık hale gelir. Her ne kadar yağmur suyu en iyi su ise de, buna rağmen, o, o kadar hafiftir ki, toprak ve havadan gelen pisliklerle kolayca bozulur ve böylece, hıltlarda bozucu

değişmeler meydana getirir. Yağmur suyu, boğaz ve göğsü incitir. Bazı insanlar, yağmur suyunun bozucu temayülünün, onun, çürüyenler, kokuşanlar dahil, topraktan her çeşit suyun buharlaşmasından teşekkül etmiş olmasından kaynaklandığını düşünmüşlerdir. Eğer durum böyle olsaydı, yağmur suyu daima kirli ve tehlikeli olurdu ki, şüphesiz durum böyle değildir. Kokuşmaya eğilimli olmasının gerçek sebebi, onun had derecede hafif ve ince oluşudur ve hafif tabiatlı şeylerin, kolayca, yabancı etkilerden etkilendiği gayet iyi bilinir. Eğer, yağmur suyu, süratle kaynatılırsa, o kadar kolay etkilenmez. Eğer, yağmur suyu içecek olarak alınırsa, kokuşmayı engellemek için ondan sonra, ekşi birşey alınmalıdır.

Kuyu suyu, 'kaynak suyundan kötüdür. Ekseriya durgun, hareketsiz olduğundan, o, toprak nevinden maddeyle daha uzun süre temas halindedir. O, kendi gücüyle çıkmadığı, ancak çekim gücüyle süzülerek, sızarak toplandığından ve suni olarak çekildiğinden, bir dereceye kadar bozuktur. Kurşun borularla taşınan su, kurşundan etkileneceğinden, en tehlikelisidir ve [bu tip sular] bağırsaklarda yaralar meydana getirir.

Bataklık suları, kuyu sularından kötüdür. Kuyu suyu, sık sık alındığından ve toprağın deliklerinden dışarı çıktığından dolayı, tazedir ve durgun değildir. Diğer taraftan, pislikten etkilenmiş olan yerin içindeki su, toprağın su ile dolu deliklerinde durur ve eğer o, hareket ederse, hareketi çok yavaştır ve büyük miktarda toplanmış suyun ağırlığından dolayı pasif olarak böyle hareket eder. Böyle sular genellikle pis ve kirli topraktan kaynaklanırlar.

Dolu ve kar pis sular meydana getirir.

Sarnıç suyu, hapsedilmiş ve durgun sudur. O, ağır ve özellikle havayla temas ettiğinde sağlıksızdır; kışın karla soğutulduğunda, humma meydana getirir ve yazın Güneş'e maruz kaldığında, sarı safra hasıl eder. Hem asılı halde hem de çözülmüş olan minerallerle karışmış olmasından dolayı, daha ağır olup, dalak büyümesi, karın duvarında harabiyet, karın organlarında sertlik ve boyun, kollar ve bacaklarda harabiyet meydana getirir. O, iştiha açar, fakat susuzluğu artırır; kabızlık yapar ve kusma güçlüğü meydana getirir. Bu tip su, korunmaya uygundur. Böylece, arasıra o, ascites meydana getirir. Bazen o, zatürre,

diyare, dalak bölgesinde ağrı ve bacaklarda harabiyet meydana getirir. Karaciğer zayıflamaya başlar ve dalağın rahatsızlığından beslenme bozulur. Delilik, hemoroid, varis, zatürre, şişkinlik ve ödem de, özellikle kışın görülür. Kadında gebelik ve lohusalık güçlük gösterir. O, ekseriye pseudocyesise (yalancı gebelik) de sebep olur.

Bebekler, genellikle ödemli durumda doğarlar. Çocuklarda hydrocele (testislerinde su birikmesi) geliştirme eğilimi vardır ve gelişkinlerde varis görülür. Yaralar, olağandır ve onlar genellikle geç iyileşir. İştiha daha vurgulanmıştır. Büyük çıbanlar temasla kişiden kişiye geçer ve bağırsaklarda yaralardan dolayı peklik vardır. Üç gün arayla görülen hummalarda gelişme eğilimi vardır. Yaşlı insanlar, şiddetli nöbetli hummalara, peklik ve kabızlığa maruz kalırlar. Durgun su mideyi de rahatsız eder. Durgun kaynak suyu, alelade sarnıç suyuna benzer, fakat bir derece daha sağlıklıdır, çünkü o uzun zaman durgunluğunu korumaz. Durgun su, daima biraz kabızlık yapar. Böylece, [bu su], humma ve safra fazlalığı olan kişiler için zararlıdır. O, [besinleri] tutma ve olgunlaşmaya ihtiyaç gösterenlere daha yararlı olur.

Metalik cevherler içeren ve sülüklerle bozulmuş sular genellikle zararlıdır. Bunların bazısı kıymetli gibi düşünülebilir. Örneğin demir içeren su iç organları güçlendirir mide diyaresini durdurur; cinsel organları harekete geçirir. Bu sular daha sonra anlatılacaktır.

Kar ve Buz:

Eğer, onlar saf ve kirden yoksunsa, critilebilir ve su ilave edilebilir veya kalıplarla soğutmakta kullanılır. Bu su, genellikle yoğundur ve böylece baş ağrısından muztarip olanlara zararlıdır. Aslında, kaynatma bu kusuru ortadan kaldırır. Kirli sudan yapılmış buz ve yerden toplanmış kar, soğutma kalıpları olarak kullanılabilir.

Soğuk Su:

Kararınca içilen soğuk su, sağlıklı kişiler için iyidir. Ancak, o sinirleri harap eder ve karnın iltihaplı durumlarında kötü etki yaratır.

Sıcak Su:

Sindirimi bozar; iştihayı keser ve susuzluğu gidermez; sık sık içildiğinde, o ascites phthisis'e zemin hazırlar ve vücudun harap olmasına sebep olur. Sıcak su bulantı yapar, fakat boş mideyle yudumlanan

sıcak su mideyi temizler ve laksatif gibi hareket eder. Eğer sıcak su çok sık kullanılırsa, sindirimi zayıflatır. Bazen sıcak su kolikteki yeli dağıttığından çok yararlıdır. Ilık su, sarada, melankolide, soğuktan ortaya çıkan baş ağrısında ve göğüs hastalıkları ve incinmelerinde yararlıdır. O, diuretiktir ve mensturasyonu kolaylaştırır. O, aynı zamanda ağrı gidericidir.

Tuzlu Su:
Deriyi inceltir ve kurutur. Rahatsız edici olarak diyareye sebep olur, fakat kalıtsal kuruluğundan dolayı daha sonra peklik yapar; kanı rahatsız ederek, kaşıntı ve uyuza sebep olur.

Bulanık Su:
Taş gelişmesini teşvik eder, tıkanıklığın olası bir sebebidir. Böylece, sistemi temizlemek için, daha sonra bir diuretik alınmalıdır. Diyareden muzdarip olanlar, ancak, aşağı doğru inişi yavaş olan ve alıkoymaya uygun yoğun ve ağır olan diğer sularla birlikte bulanık sulardan da yararlanırlar. Bulanık suları özellikle yağlar ve tatlılarla iyileştirmek mümkündür.

Amonyaklı Tuz İçeren Sular:
Ağızdan alınsın ya da oturarak yapılan banyolarda veya şırıngalarda kullanılsın, amonyak tuzu içeren tuzlar laksatif olarak hareket ederler. Şap içeren sular menorrhagi (normalden fazla adet kanaması), haematemesis (kan kusma) ve kanayan basurlara yararlıdır, fakat hummalara uygun zemin hazırlar. Demir içeren sular dalağın büyümesini yavaşlatır, seksüel tonik olarak hareket eder. Bakır içeren sular, mizaç düzensizliklerinde yararlı bir etkiye sahiptir.

Suların iyi ve kötü tipleri birbirine karıştırılırsa, daha çok miktarda olan en etkilidir. Kirli suları ıslah eden [maddeler], seyahat için verilen perhiz ile ilgili diğer konular, suyun özellikleri ve hareket şekli "basit ilaçlar" hakkındaki ciltte sular kısmında tekrar tartışılacaktır.

On Yedinci Bölüm
Alıkoyma ve Boşaltma

Alıkoyma:
Şu durumlarda vücut tarafından alalacele bir şekilde atılan bir maddenin tutulduğu görülür:

a. Dışarı atış gücü zayıf olduğunda;

b. Alıkoyma gücü çok fazla güçlü olduğunda;

c. Besin maddesinin vücutta tutulmasını uzatacak kadar sindirim zayıf olduğunda:

d. Sindirim kanalının dar ve tıkanık olduğunda;

e. "Madde" garip bir şekilde, kalın ve yoğun olduğunda;

f. Safravi kolikte olduğu gibi, hissizlik olduğunda;

g. Vücut enerjisi, idrar ve dışkı humma krizlerindeki gibi, alıkonup, başka işlerde kullanıldığında.

Alıkoyma, sürekliliğin kaybı ve karmaşık düzensizlikler dahil, çeşitli mizaç ve yapı hastalıkları meydana getirir. Bu hastalıklar şunlardır: 1. tıkanma (obstruction), paraliz, nemli (ifrazat) spazmlar gibi yapısal olanlar; 2. mizaç düzensizlikleri, a. kokuşma ve çürüme; b. iç (doğal) ısının bastırılması ya da gereğinden fazla artışı ve rahatsız edilmesi; c. doğal ısının uzun süre devam etmesi ve yoğunlaşmasından dolayı soğuğun hakimiyeti ve d. fazla nem; 3. damarların yırtılmasından dolayı içeriğinin kaybıyla, süreklilign kaybından doğan incinmeler; 4. bir açlık devrinden sonra, çok fazla yemeden dolayı tıkanmayı izleyen ciddi dypepsia (hazımsızlık). 5. iltihabı durumlar ve çıbanlar gibi karmaşık düzensizlikler.

Boşaltım:

Aşağıdaki durumlarda vücut tarafından normal olarak alıkonan maddenin kaybı durumu ortaya çıkar:

a. Dışarı atma gücünün zayıflığından;

b. Alıkoyma gücünün zayıflığından;

c. Maddenin rahatsız edici bir tipten olduğunda. Bu durumda, fazlalık oluşmasından dolayı ağırlık meydana getirir ya da gazlı olmasından şişkinliğe sebep olur veya kendi hassasiyetinden ve faaliyetinden gerilim ve yanma meydana getirir.

d. Madde o kadar incedir ki kendiliğinden akar ve böylece dışarı kolayca atılır.

e. Spermatotorhoa'da olduğu gibi, boşaltım kanallarının genişlemesi [dolayısıyla fazla boşaltım ortaya çıkar].

f. Kanallardaki boyuna ve enine kesikler epistatsisteki gibi kanal ağızlarının gevşemesinden [dolayı boşaltım ortaya çıkar]. Kanalların genişlemesi, dış ve iç sebeplerden dolayı ortaya çıkabilir.

Genelde dışarı atılamayan, maddenin boşaltımı veya kaybı, soğuğa sebep olur, çünkü o, doğal ısıyı faal hale getiren ve onu destekleyip, tutan bir maddenin kaybıdır. Ancak, arasıra soğuk balgam veya dengeli kan gibi maddelerin atılması şeklindeki boşaltım, zikredildiği gibi, sıcaklığın oluşmasına benzer şekilde neme sebep olur. Bu durum, kuru bir hıltın mutedil bir şekilde dışarı atılması durumunda görülür. Aynı şekilde, nem, boşaltımı izler çünkü doğal ısının zayıflaması (metabolizmanın zayıflaması), sindirimi bozar ve balgamın nisbeten artmasına sebep olur. Ancak, balgamın bu tedrici artışının doğal mizaca hiç bir yararı yoktur ve böylece [o], doğal nem artışına da benzemez; aynı şekilde, safra fazlalığından dolayı ısı artışı da doğal değildir. Her çeşit fazla ifrazat (boşaltım), mizaçta olduğu kadar dokuların cevherinde de soğukluk ve kuruluk meydana getirir, her ne kadar ekseriya, o fazla sıcaklık ve anormal nem hasıl etse de. Bazen, kuruluk yoluyla oluşan fazla boşaltım ve böylece, emilme yapısal tipte bir tıkanmaya götürebilir. Aynı şekilde, fazla boşaltım soğuk spazmlar ve sertlik oluşturur. Bundan dolayı, boşaltım ve atılma (eliminasyon) arasındaki özel bir denge sağlık için gereklidir.

Temel sebeplerin bu genel açıklamasından sonra, arızî ve nisbeten zararlı olan faktörlerin tartışmasını vereceğiz.

On Sekizinci Bölüm
Arızî ve Nisbeten Zararlı Etkenlerin Genel Açıklaması

Ne zararlı olan ne de sağlığı korumak için gerekli olan ve bundan dolayı ne insan hayatı için esas olan ne de insanın varlığına düşman olan bazı zıt etkenler vardır. Bu etkenler havadan ayrı olarak, dışarıdan vücutla temas ederler, örneğin banyo ve masaj gibi. [Bunlara] atmosfer havası dahil edilmemiştir, çünkü o, temel etkendir.

Vücudu dışarıdan temas yoluyla etkileyen etkenlerin, aşağıdaki noktalarda faaliyet gösterdiği genel hükmüyle başlayalım. Bunlar: 1. a. hafif nüfuz edebilen parçacıkların, vücudun deliklerinden girip, onu etkileme gücü; b. delikli olup nüfuz edilebilen dokuları emme, içine çekme kabiliyeti ya da ; c. her iki sürecin birlikte faaliyet göstermesi yoluyla meydana gelen nüfuz etme niteliği; 2. a. mahallî sıcak ya da soğuk tatbikatlarda olduğu gibi açıkça; b. vücut tarafından faaliyete konu teşkil ettiğinde gizli olarak etkilemenin karakteristik niteliği; 3. özel niteliğidir.

Muhitte çeşitli cevherler: a. dışarıdan temasla etkin olabilir, fakat içten alındığında etkisizdir, yani deriye soğan tatbik edilmesi yara açar, ancak içten tam manasıyla zararsızdır; b. içten alındıklarında etkili, fakat dıştan tatbik edildiğinde zararsızdırlar; örneğin beyaz kurşun içten kuvvetli zehirdir; ancak merhem olarak, dışarıdan tatbik edildiğinde zehirli değildir ve c. içten ve dıştan etkili olabilenler.

Cevherlerin (maddelerin) dıştan etkili, fakat içten etkisizi olmalarının sebebi şunlardır: 1. sindirim onların, yara açma eğilimini kaldırır, yok eder, örneğin eğer soğan, uzunca bir zaman vücutla temas halinde bırakılırsa, onun kalıtsal mahiyetine uygun olarak, hareket eder ve içten bile yara açılmasına sebep olur. 2. cevherin hareketini zayıflatan cevherlerle karıştırılması; 3. sulandırıcı olarak hareket eden sıvının salgılarla karıştırılması; 4. yabancı maddelerin özel temasıyla karışan kesintisiz hareket; 5. dış temasın bir nokta üzerinde sabitleşmesi ve bu sırada iç temasın değişmesi, hareketli olması; 6. dış temasın daha yakın ve sürekli olmasının yanı sıra, iç temasın çabuk geçmesi; 7. iç taraftan cevherlerin sindirimi, emilmesi ve dışarı atılması; [işlevleri sayesinde] sağlıklı terkiplerin derhal kana dönüşecek kadar hızlı olması ve bunun yanı sıra, dışarı atılacak fazlalıkların çabucak dışarı atılması. Beyaz kurşunun durumu, aslında, farklıdır; onun parçacıkları, ağırdır ve bundan dolayı deriye nüfuz edemez; hatta bir ölçüde nüfuz etse bile, onlar hayatî güçle ilgili deliklere giremez, ve bundan dolayı da hayatî organlara ulaşmakta başarı gösteremez. Kurşun genel olarak tabiatı itibariyle uyutucudur. Beyaz kurşun ağızdan alındığında, doğal sıcaklık yoluyla, faaliyete geçer, fakat dıştan temasta bu hasıl olmaz. Bu [konu] "Basit İlaçlar Hakkındaki Bölümde" yeniden ele alınıp, tartışılacaktır.

On Dokuzuncu Bölüm
Banyo ve Güneş Banyosunun Etkileri

Bu kısım Güneş banyosu, yağ banyosu, yüzü soğuk su ile yıkamanın açıklamalarını içerir.

Hamamlar

Bazı tıp otoriteleri, en iyi banyoların temiz hava ve su deposu olan eski binalardaki evlerde olduğunu söylemişlerdir; bunun yanı sıra, di-

ğer bir otorite, ferdî mizaçlara göre, mizacın düzenlenmesi için özel düzenlemeler olması gerektiğini ilave etmiştir. Banyoların doğal etkisi, sıcak havanın vücudu ısıtması ve suyun neme ilave edilmesidir. Bir hamamın ilk odası soğuk ve nemlidir; ikincisi sıcak ve nemli ve üçüncüsü sıcak ve kurudur. (Dördüncü oda banyoda bekleme odasıdır. Hamamın dört odası dört mevsimi gösterir; sonbahar, yaz, kış, ilkbahar). Suyun, vücudun dış tarafında ya da iç tarafında kullanılmasının vücudun temel dokuları üzerinde hiç bir nemlendirici etkisi olmadığını yinelemeye gerek yoktur.

Yukarıda bahsedilen etkilere ilave olarak, banyolar, doğrudan ya da dolaylı olarak, farklı olabilen, vücut üzerinde başka bazı etkiler meydana getirir. Böylece hamamın sıcak havasının sebep olduğu doğal sıcaklığın fazla dağılması, soğuk ve doğal ilaçların fazlaca dağılmasına sebep olur ve dokuların kuruluğunu hazırlar. Biraz nem teşekkül edebilir, fakat bu geçici cinstendir. Eğer su, çok fazla sıcaksa, o, ürperti yaratır ve delikleri sıkıştırır ve de vücuda nemin girmesini engeller. Su, vücutta ısı kadar soğuk da meydana getirir. O, tam olarak ılıksa, sıcaklık meydana getirir, fakat, su sıcaksa, soğuk ve nem meydana getirir. Ekseriya su delikleri sıkıştıracak kadar soğuk olduğunda ısı meydana getirir. Böylece eğer soğuk su, vücut üzerine dökülürse, zaten hamamın atmosferinden emilmiş olan sıcaklık, saklanmış olur ve karın organları içinde yoğunlaşır. Banyo yapma işi uzun zaman devam ederse, o iki yolla soğuk oluşturur:

1. Su kendiliğinden soğuktur ve böylece geçici olarak ısıtılınca, soğuk meydana getirir. Geçici sıcaklık kısa zamanda öyle dağılır ki, emilmiş su, kendi doğal neticesi olarak, soğuk meydana getirir.

2. Su sıcak ya da soğuk olsun, nemli diye kabul edilir ve nem fazlalığının doğal ısıyı bastırdığı ve böylece vücudu soğuttuğu bir kaidedir.

Arasıra banyolar, sindirilemeyen besinlcri sindirmekte de mideye yardımcı olur ve soğuk hıltların olgunlaşmasında yardımcı olarak, vücutta ısı meydana getirir.

Bazen banyo kurudur; o zaman kuruluk meydana getirir ve böylece ascites ve dropsi meydana gelmesine zemin hazırlar. Nemli bir banyo şüphesiz nem meydana getirir. Hamamda uzun süre kalma, terleme ve buharlaşmadan dolayı, kuruluk meydana gelir, fakat hamamda

kısa süre kalma, terleme başlamadan önce suyun nüfuz etmesininde desteği ile, nem meydana getirir. Eğer sabah erken banyo alınırsa ve mide boşsa, onu izleyen şiddetli kuruluk zayıflığa ve harabiyete sebep olur. Mide dolu iken alınan banyolar, midede ve karaciğerde kısmen olgunlaşmış besin maddesinin emilmesini artırarak, şişmanlık oluşturur ve bu yolla ince damarlarda kan birikmesine ve tıkanmalara zemin hazırlar; şişmanlığa yatkınlığı artırır. Hemen sindirimden sonra alınan bir banyo, yani besin tam olarak sindirildikten hemen sonra alınan banyo, ancak mide henüz tam olarak boşalmadığından, ağırlığın mutedil bir şekilde artmasına sebep olur ve genellikle bu da yararlıdır. Nemlendirme etkisinden dolayı bir banyo alma isteği duyanlar ve verem hastalığından şikayetçi olanlar takatsiz kalana kadar banyo yapmaya devam etmek zorundadırlar. Vücudun emdiği nemin kaybına engel olmak için, banyoyu nisbeten uygun bir yağla yapılan masaj izlemelidir, böylece daha fazla nem kazanabilir ve emilen nem tutulabilir. Nisbeten sıcak bir odada oturmayı tercih edenler, çok uzun süren banyolar almamalıdırlar. Banyonun yerine, nemli havayı emmek için su ile yıkanmalıdırlar. Hasta banyonun içine ve dışına doğru hareket ettirilmelidir ve eğer mümkünse, gücü korumak için özel şekilde yapılmış bir kuşak üzerinde hareket ettirilmelidir. Banyonun tamamlanmasından sonra, hasta bazı ferahlatıcı kokular kullanmalıdır ve solunum normale dönene kadar soyunma odasında kalmalıdır. Nemlendiren banyodan sonra, arpa suyu veya eşek sütü gibi içecekler verilmelidir. Banyoda uzun süre kalanlar, fazla gayret sarf ettiklerinden dolayı, kalplerinde fazla ısı birikir ve böylece bayılmanın izlediği bir bulantıya maruz kalırlar.

Banyolar, genellikle yararlıdır, fakat bazen de zararlıdır; örneğin, onlar a. daha zayıf organlara doğru fazlalıkları dağıttıkları zaman; b. vücudu gevşetip, yaydıklarında; c. sinirleri zayaflattıklarında; d. doğal ısıyı dağıttıklarında; e. iştihayı bozduklarında; f. cinsel zayıflığa sebep olduklarında zararlıdır.

İlaçlı Banyolar

İlaçlı banyolar suyun tipine göre tasnif edilir ve böylece azotlu, kükürtlü, deniz suyu ile alkalinli veya tuzlu olabilir. Böyle banyolar, suni,

doğal veya şap, defne veya hezeranın suda kaynatılmasıyla elde edilen sularla yapılan banyolardır. Bu tip banyoların hepsi sıvıdır ve çözücü etkileri vardır ve bu sebepten ödem ve dropsi gibi şikayetlerde yararlıdır. Onlar yaraların akıntısının azalmasında yardımcı olurlar; bağırsak kurdundan rahatsız olana da yardımcı olur. Bakır, demir veya tuz ihtiva eden banyolar, soğukta ve romatizma, gut, paraliz, astım ve böbrek hastalıkları gibi nemli hastalıklarda yararlıdır. Bu banyolar kırık kemiklerin kaynamasının güçlenmesinde ve çıban ve kabarcıkların tedavinde de iyidir.

Bakır içeren sular, ağız iltihabı (stomatitis), gevşemiş göğüs, opthalmia (göz iltihabı) ve kulak akıntısı için iyidir. Demir içeren su, mide ve dalak için çok iyi gelir. Tuz ve azot (gühercile) içeren su beyin ve akciğer hastalıklarına yatkın olanlara ve mide üşütmesi, karında dolgunluk ve şişmesinden şikayet edenlere yararlıdır. Şaplı sular ya da şap içeren sular, haemophtisis, kanayan basur memesi, menorrhagia, anus ve uterus sarkması, sebebi bilinmeyen düşükler, fazla terlemeye ve şişlere iyi gelir. Kükürt içeren banyolar, sinirleri, ağrılı acıları, spazmodik ve kıvrandıran ağrıları yatıştırır. Kükürt banyoları, çıban, kronik ülserler, iltihaplı yaraların iyileşmesinde yardımcı olur; yuvarlak kurt, vitiligo ve cüzzamda faydalıdır. Kükürt banyoları, eklem yerleri şişleri ve dalak ve karaciğer şişlerine iyi gelir; onları indirir, çözer ve uterusun sertleştiği durumlarda iyi gelir. Aslında, böyle banyolar, mideyi sarkıtır ve iştihayı bozar. Kömürlü sularla banyo, başta ağırlık yapar. Bundan dolayı, onunla banyo yapmamak gerekir. Bir süre sonra kömürlü su vücutta, özellikle de, uterus, bağırsak ve kolon gibi organlarda sıcaklık meydana getirir. Bu tip sular uçuğa (herpes) çok zararlıdır.

Sıcak Su Banyoları

Sıcak su ile banyo almak isteyen kişiler, bunu gayet nazikane ve hızlı olmaktan çok yavaşça yapmalıdır.

Banyo konusu “Sağlığın Korunması” hakkındaki Birinci Kısımda tekrar ele alınacaktır ve orada soğuk suyun banyoda kullanımı tartışılacaktır.

Güneş Banyoları

Enerji isteyen, ağır egzersiz ve faaliyet esnasında tam olarak Güneş'e maruz kalmak salgıyı artırır, soluk alıp vermeyi hızlandırır ve boşaltımı artırır ve açıkça şişkinlik ve ödemlerin giderilmesinde yardımcı olur. Güneş banyosu, astıma, kalp hastalıklarına ve nefes darlığına iyi gelir. Güneş banyosu, kronik soğuk mizaçlı baş ağrılarını giderir. Soğuk mizaçlılar için adeta bir toniktir. Güneş banyosu vücut kuru iken ve nemli değilken yapılırsa, eklem ağrılarına, sırt ağrılarına, böbrek koliklerine, cüzzamdaki ağrılarda ve histeride yararlıdır. O, uterusu temizler. Güneş'le temasa gelen deri kalınlaşır, sertleşir ve rengi koyulaşır. Ter delikleri kararır ve sanki yanmış gibi görünür ve solunum azalır. Güneş banyosu yapma terlemeden ziyade kolayca bronzlaşma meydana getirdiğinden hareket ve faaliyet daha fazla terleme meydana getirir.

Kum Banyosu

Deniz kumu, yüzeysel şişleri, kabarcıkları güçlü şekilde emme kabiliyetine sahiptir. Kum banyoları, kum üzerine oturarak yapılır ya da vücudu kumla kaplayarak veya kum üzerine sere serpe uzanarak yapılır. Güneş banyosu ağrıyı giderir ve Güneş banyosunun iyi geldiği zikredilen hastalıklarda, kum banyosu da yararlıdır. Kısacası kum banyolarının, vücut üzerinde çok kurutucu etkisi vardır.

Yağ Banyoları

Zeytinyağı ile banyo, yorgun insanların kendilerini yenilemelerini sağlar. O, kronik ve soğuk hummalarda yararlıdır, ve genel vücut ağrılarına ve eklem ağrılarına iyi gelir. Yağ banyoları spazm durumlarında, dimdik kalmada ve idrar tutulmasında da yararlıdır. Zeytinyağı, banyo odasının dışında bir yerde ısıtılmalıdır. Daha sonra açıklanacak şekilde, yağ içinde kaynatılmış tilki ya da timsah, gut ve arthralgia (eklem romatizması) tedavisinde daha etkindir.

Yüze Su Serpme

Yüze serpilen su, üzüntü, bayılma veya yüksek ateşin zayıflattığı güçleri uyarır. Suya ilave edilmiş gülyağı veya sirke onu daha etkin hale getirir, ancak baş ağrısı ve nezleden muztarip olanlara zararlıdır.

İKİNCİ ALT KISIM
ÖZEL SEBEPLER

Bu kısım 29 bölümden meydana gelmiştir.

Birinci Bölüm
Isının Meydana Geliş Sebepleri

Isının meydana gelişinin çeşitli sebepleri aşağıda gösterilmiştir: 1. besin maddesinin uygun, mutedil miktarı; 2. mutedil derecede fiziksel ve zihnî faaliyet; 3. mutedil miktarda masaj; 4. mutedil derecede petrissage (yoğurularak yapılan masaj); 5. nemli hacamat kan kaybına sebep olacağı için kuru hacamat yapmak; o da soğumaya götürür. 6. çok şiddetli olmayan, ancak yeterince sert egzersiz; 7. sıcak besin maddeleri; 8. sıcak ilaçlar; 9. mutedil miktarda sıcak banyo yapma; 10. mesleklerin sıcak tipleri; 11. yakı gibi sıcak tatbikatlar (uygulamalar) ve çok sıcak olmayanlardan sağlanan sıcak hava; 12. mutedil uyanıklık derecesi; 13. normal şartlarda mutedil uyku miktarı; 14. daima ısı hasıl eden kızgınlık; 15. mutedil sıkıntı; çünkü fazla sıkıntı soğuk meydana getirir; 16. zevk alınabilen faaliyetlerle mutedil meşguliyet; 17. vücutta ısı meydana getiren kokuşma, çürüme gibi.

Bununla birlikte, bu sıcaklık doğal ısı değildir, fakat dışarıdan, arızî olarak, teşekkül etmiştir. Basit sıcaklık ve kokuşma arasındaki fark gayet açıktır, çünkü sıcak olan şeylerin kokuşması gerekmez, halbuki bazen sıcaklık kokuşmadan ortaya çıkabilir. Ekseriya, kokuşma ve çürüme, nemli besin maddesindeki yabancı bir etken tarafından ısı meydana getirilmesinin sonucudur. Böyle durumlarda, madde o kadar değişir ki, kendine ait mizacı kaybeder. Aslında, bu değişme, yeni bir cevherin teşekkülünü sağlayamaz, çünkü eğer, madde bu derecede büyük bir değişikliğe uğrayacak olursa, onun mizacı bütünüyle yepyeni bir yapı talep eder; halbuki bu süreç sindirimdir, kokuşma ya da çürüme değildir. Yanma sırasında nemin buharlaşması, geride kuru, topraksı bir tortu bırakır. Basit sıcaklık herhangi bir hüviyet değişikliği olmaksızın ısı meydana getirir. 18. Delikleri darlaştıran deri büzülmesi; bu, solunumu azaltır ve böylece vücuttaki ısıyı artırır. 19. Isıyı daha kolay yayabilen iç organların (damarlar gibi) ağızları yoluyla ısı yayılır.

Galen yukarıda zikredilen sebepleri aşağıdaki şekilde gruplandırmıştır.

1. Mutedil egzersiz ve faaliyet;
2. Mutedil sıcaklığın dışarıdan tatbiki;
3. Sıcak yiyecek ve içecekler;
4. Derinin sıkışması;
5. Kokuşma, bozulma;

İkinci Bölüm
Soğuğun Sebepleri

Soğuk meydana getiren çeşitli sebepler, aşağıdaki şekilde verilebilir:

1. doğal ısıyı dağıtan fazla faaliyet; 2. doğal ısıyı bastırarak, soğuk oluşturan fazla dinlenme; 3. fazla yiyecek ve içecek; 4. yiyeceklerde dikkati çeken azalma; 5. serinletici yiyecek ve içecekler; 6. serinletici ilaçlar; 7. düzensiz, sıcak hava, su ve yakılar; 8. doğal ısının dağılmasına sebep olan vücudun kan damarlarının fazla genişlemesi; 9. mutedil sıcak nesnelerin uzun süre kullanılması; örneğin uzun süre sıcak banyoda oturma; 10. doğal sıcaklığın içte sapmasına sebep olan derideki fazla sertlik; 11. serinletici bazı maddelerin tatbiki; 12. geçici olarak sıcak (ılık) fakat içten soğutan uygulamalar; 13. doğal ısının baskı altında tutulmasıyla, ifrazatların tutulması; 14. doğal ısı için gerekli maddenin kaybına sebep olan fazla boşaltım ve hayatî güç kaybı; fazla besinlerin sebep olduğu fazla boşaltım ve hayatî güç kaybı; 15. fazla ürünlerin toplanmasından doğan tıkanıklık; 16. doğal ısının geçişinin engellenmesinden ortaya çıkan şiddetli ya da uzun süreli baskı [ki kan ona malzeme temin eder]; 17. fazla üzüntü; 18. fazla zevk ve eğlence; 19. fazla korku ve endişe; 20. soğuk hasıl eden meslekler; 21. [sıcaklık meydana getiren] kokuşmaya, çürümeye zıt olarak hıltların olgunlaşmaması gibi.

Galen, yukarıda söz konusu edilen sebepleri, aşağıda gösterilen altı başlık altında toplamak adetindedir.

1. Fazla faaliyet;
2. Fazla dinlenme;
3. Soğuk ya da fazla yayılan sıcak şeylerin tatbiki;
4. Soğuk şeyler yemek;
5. Dikkati çekecek kadar yiyecek miktarında azalma;
6. Çok fazla yiyecek yemek.

Üçüncü Bölüm
Nemin Sebepleri

Nemin çeşitli sebepleri vardır: 1. dinlenme; 2. uyku; 3. genelde vücuttan atılan şeylerin tutulması; 4. kurutucu şeylerin atılması; 5. yiyecek fazlalığı; 6. nemlendirici besinler; 7. nemlendirici ilaçlar; 8. özellikle yemekten sonra banyo gibi su ile birleşerek terkip meydana getirme yolları; 9. korumak suretiyle nemi artıran soğuk tatbikatlar; 10. mutedil sıcaklığından dolayı salgıları sıvı haline dönüştüren uygulamalar; 11. mutedil derecede zevk.

Dördüncü Bölüm
Kuruluk Sebepleri

Kuruluğun sebepleri şunlardır: 1. faaliyet; 2. zayıflık; 3. fazla boşaltım; 4. cinsî münasebet; 5. besin yetersizliği; 6. kuru besin maddeleri; 7. kuru ilaçlar; 8. tekrarlanan duygusal patlamalar; 9. kurutucu uygulamalar; örneğin yiyeceklerin harcanmasından dolayı dokuların çalışmamasından ve emip, içine çeken kanalların daralmasından kuruluk meydana getiren soğuğun ortaya çıkışı; 10. nemin fazla dağılmasını sağlayan sıcak tatbikatlar; örneğin fazla sıcak banyo yapma alışkanlığı gibi.

Beşinci Bölüm
Şekil Bozukluklarının Sebebi

Şekil bozukluklarının sebebi şunlardır: 1. doğal sebepler, yani üreme sıvısında temel şekillendirici kuvvetin bozuklukları; 2. doğum zamanında olup bitenlerden kaynaklanan sebepler; 3. çocukluk döneminde yapılan bazı işlerde, fonksiyonlardan kaynaklanan sebepler; 4. dış sebepler, travma gibi; 5. kol ve bacakların yeterince kuvvetli ve sağlamlık kazanmadan önceki çabaları; 6. cüzzam, verem, paraliz, spazmlar ve büzülmeler; 7. fazla harabiyet ve şişmanlık; iltihap durumları; 8. yaraların kötü tedavisinin sonuçları; 9. vücudun tavrını etkileyen hastalıklar.

Altıncı Bölüm
Tıkanmaların ve Kanalların Daralmasının Sebepleri

Salgı kanalları, aşağıdaki sebeplerden dolayı tıkanır:

1. nisbeten anormal olan maddelerden; a. yapı olarak, örneğin taş gibi maddelerden; ölçülerden; örneğin fazla miktarda fökal madde birikmesinden; b. nitelikten; c. yoğunluktan; d. ısrarlılıktan, yani atı-

lamayan maddeden, çünkü, tıkayan madde sabit olabilir veya başka yere gidebilir; örneğin anormal derecede kalın, yoğun ve birikmiş, pıhtılaşmış maddelerden; 2. kanalların daralmasından; a. ülserleşmiş yaralar dolayısıyla; b. polip şeklindeki yapılardan dolayı; c. iltihaplı çıkıntıların basıncından; d. yakıcı maddelerin kullanılmasından dolayı kanalların kurumasından; e. fazla soğuktan dolayı kasılmalarından; f. güçlü tutma, alıkoyma özelliğinden; g. sıkı bağlama; terkip etme özelliğinden dolayı tıkanma olur.

Tıkanma ve alıkoyup, tutma, soğuğun sebep olduğu sıkıştırmadan, büzmeden dolayı kışın daha yaygındır.

Yedinci Bölüm
Kanalların Genişlemesinin Sebepleri

Kanallar aşağıdaki sebeplerden dolayı genişler:

1. Tutma özelliğinin zayıflaması;
2. Nefesin zorla tutulmasıyla da ilgili olarak dışarı atma kabiliyetinin gücünün zorlanması;
3. [Kanalları] temizleyip gevşeten ilaçlar;
4. Kanalların daralmalarına zıt faktörler.

Sekizinci Bölüm
Pürüzlü Oluşun Sebepleri

Pürüzlü oluşun çeşitli sebepleri vardır:

1. Keskin ve ılımlı şekilde rahatsız eden kimyasal maddeler, örneğin sirke ve asitli salgılar gibi;
2. Rahatsız edici, söktürücü maddeler (iltihap giderici ilaçlar gibi), örneğin kızıl renkte ve asitli salgılar gibi.
3. Yakıcı maddeler gibi, arasıra pürüz meydana getiren kuru cevherler;
4. Yoğunluğu artıran soğuk;
5. Tuz partiküllerinin yerleşmesi.

Dokuzuncu Bölüm
Düzgünlüğün Sebepleri

Düzgünlük meydana getiren sebepler şunlardır;

1. Müshil mahiyette maddelerin uygulanması;
2. Maddeleri çözerek ve sıvı haline getirerek yüzeydeki pürüzleri yok eden hafif maddeler.

Onuncu Bölüm
Yer Değiştirme ve Yerinden Uzaklaştırmanın Sebepleri

Yer değiştirmenin sebepleri şunlardır:

1. Zorlanmış yayılım;

2. Desteğin kalkmasıyla, ani hareket; örneğin koşma sırasında ayaklardaki ligamentlerin yer değiştirmesi;

3. Sulu şiş meydana getiren, gevşeten ya da nemlendiren etkenler;

4. Harabiyet ya da cüzzam ve siyatikte olduğu gibi, sinirlerin harabiyeti.

On Birinci Bölüm
Organların Özel Yakınlığını Engelleyen ve Uygun Münasebetlerini Rahatsız Eden Sebepler

Kısımların yakınlığını engelleyen ve karşılıklı münasebetlerini rahatsız eden sebepler şunlardır:

1. İltihap ya da ödem dolayısıyla kalınlaşma;

2. Nedbe (yara, yanık, kesik vb);

3. Kasılma;

4. Paraliz;

5. Kuru maddelerin birikmesinden meydana gelen eklem yapışması:

6. Doğal sebepler (malformasyon).

On İkinci Bölüm
Organların Onlara Özgü Farklılıklarını Ortadan Kaldıran Sebepler

[Organların] ekseriyetle mevcut farklılığını sınırlayan ve ortadan kaldıran sebepler şunlardır:

1. İltihaplanma veya ödemden kaynaklanan kalınlaşma;

2. Nedbe;

3. Kasılmalar;

4. Doğuştan bozuk teşekkül etmiş kısımlar.

On Üçüncü Bölüm
Anormal Hareketlerin Sebepleri

Anormal hareketleri meydana getiren sebepler şunlardır:

1. Üretme yoluyla meydana getirilen kuruluk;

a. Bünye zaafiyeti ya da bunamadaki titreme gibi;

b. Hıçkırıktaki gibi spazmlar;
c. Dimdik kalma, sertleşme;
2. Organlarda spazm meydana getiren salgı maddelerinin birikmesi;
3. [Sinirsel uyarıların] gücünün bozuk geçişi;
4. Soğuk olduğundan, titreme meydana getiren sinirleri rahatsız eden fazlalık maddenin birikmesi;
5. Dışarıdaki soğuktan ve titremeden dolayı içteki büzülme ve doğal ısının azalması;
6. Normal olarak dağılmış olması gereken, ancak o esnadaki kasılmalarla dışarıya atılacak olan gazın toplanması.

Rahatsız olan maddenin bu tipi, zayıf ve isli olduğunda, esneme meydana getirir. O, faal olduğunda ki, aksi taktirde durağandır, yorgunluk meydana getirir. Gelip geçici olan hastalık yapan madde, daha sonra açıklanacak olan belli bazı tip yorgunluklar oluşturur. Ayrıca, eğer, bu madde daha güçlüyse, üşüme veya titreme hasıl eder. Gaz kaslar içinde biriktiğinde, kasılmalara yol açar.

On Dördüncü Bölüm
Organların Büyüklük ve Sayıca Artış Sebepleri

Ekseriya, büyüklük ve sayıda artış meydana getiren sebepler şunlardır;
1. Hıltların maddesinin artışı;
2. Emme ve özümlemenin doğal kapasitesinde artış;
3. Sıcak merhemler ve yakıların tatbiki yoluyla teşvik edilen emme (absorpsiyon gücündeki artma) aslında, bu büyüklüğü artırır, fakat sayıda artışı sağlamaz.

On Beşinci Bölüm
Organların Ölçü ve Sayısındaki Azalma Sebepleri

Organların sayısındaki azalmanın sebepleri şunlardır:
1. Bu durumlar, şekil veren maddenin azalması ve kalıtsal zayıflık şeklinde doğuştan ortaya çıkar veya gelişmedeki anormallikten dolayı görülür;
2. Kesme, çürümeler, donmadan dolayı gangrenler gibi, dış faktörlere bağlı olarak ortaya çıkar;
3. Parçalanma ve çürüme gibi, iç faktörlere bağlı olarak görülür.

On Altıncı Bölüm
Sürekliliğin Kopmasının Sebepleri

Sürekliliğin kesilmesi ve bozulması, iç ve dış sebeplerden ortaya çıkar. İç Sebepler: bu sebepler hıltların nitelik ve niceliğinde aşağıda verilen değişmelere bağlıdır.

1. Niteliksel değişme: a. cüzzamdaki gibi aşındırıcı, yiyip bitiren hıltlar; b. yakıcı hıltlar; c. nemlendiren ve gevşeten hıltlar; d. kurutan ve yırtan niteliklere sahip hıltlar.

2. Miktarın değişmesi: a. gazdan şişme veya ondan tamamen arınma; b. fazla birikme, emme, süzülme veya hıltların atılmasındaki azalmadan dolayı bir organdaki doluluk veya [kan birikmesi, şişme].

Bu sebepler, fazla faaliyet veya fazlalıktan dolayı ortaya çıkarlar. Bundan dolayı bağırsaklarda veya uterustaki kuvvetli kasılma hareketi damarların kopmasına sebep olabilir, atlama ve bağırıp feryad etme gibi şiddetli harketlerin fıtığa sebep olduğu gibi.

Dış Sebepler: Organların büyüklüklerini azaltan dış sebeplerin örnekleri şunlardır:

1. Gerilim meydana getiren büzülme;
2. Kesik yaralar meydana getiren keskin silahlar;
3. Ateş gibi yanma meydana getiren sıcak şeyler;
4. Boş organlarda yırtık hasıl eden ve dolu organları koparan kör silahlar;
5. Patlamaya sebep olan, parçalayan objeler;
6. Deli köpekler, yılanlar ve insanoğlu gibi çeşitli hayvanların ısırması ve dikenler.

On Yedinci Bölüm
Ülserleşmenin Sebepleri

Bir ülser aşağıdaki gibi meydana gelir:

1. Olgunlaşmış bir şişin patlaması;
2. Bir yaradaki zehirleme;
3. Birbirine birleşen dokuları kemiren apseler.

On Sekizinci Bölüm
Şişlerin İltihaplanma Sebepleri

Şişmeler, maddenin anormal tipleri ve organlardaki anormalleşme tarafından meydana getirilir.

Anormal maddeler: Bunlar, organların tamamını meydana getiren daha önce zikrettiğimiz [4 hılt, su ve ruhun] altı tipinden herhangi biridir.

Organların anormallikleri şunlardır:

1. Kuvvetli salgı faaliyeti;
2. Alıcı organın zayıflığı;
3. Lüzumsuz maddelerin alıp kabul etmeye özel yatkınlığı ki bu da şöyle belirlenebilir: a. deride olduğu gibi bir organın fonksiyonun özelliğinden dolayı; b. boynun üst tarafındaki bezler, koltuk altındaki ve kasıktaki bezler gibi yapıların zayıflığı ve gevşekliği dolayısıyla; c. bir organın daha aşağıda oluşuna bağlı olarak; d. besinin maddesini az oluşuyla atalete yöneltilmesiyle; e. bazı hastalık etkenleri sebebiyle besinin sindirme kabiliyetsizliğinden dolayı; f. bir incinmedeki gibi, hasta hıltların birikmesinden dolayı; g. normal olarak dağılan hasta hıltların birikmesini yönelten egzersiz eksikliğinden dolayı ve h. kaslarda olduğu gibi dokularda doğal sıcaklık fazlalığı ve çok sarfiyat ve sıcak şeyler kullanmada olduğu gibi, kazanılmış sıcaklık dolayısıyla yatkınlık göstermesi, denilebilir.

Şişler, dokuların çürümesi, bozulması yırtılmasından ve büzüşmesinden ortaya çıkar; kırıkların ortaya çıkması gibi. Şişler, aynı zamanda, kemiklerde hatta dişlerde olabilir, çünkü devamlı olarak besin alınmasından dolayı, dokular nemli kalır ve böylece çürüyüp bozulmaya meyleder.

On Dokuzuncu Bölüm
Ağrının Genel Sebepleri

Ağrı, hayvan vücuduna müptela olan anormal bir durumdur, böylece ağrının genel bir açıklaması burada verilecektir. Ağrı, vücuttaki rahatsızlıkların idrakidir. Ağrının sebepleri şöyle gruplandırılabilir:

a. Mizacın ani ve düzensiz anormallikleri.
b. Sürekliliğin kesintiye uğratılması.

Mizacın Düzensiz Anormallikleri

Bu, mizacın normal dengesine zıt niteliğin ortaya çıkması demektir, yani yeni gelişmiş mizaç orijinaline zıt olarak sıcak veya soğuk hale gelir. Böyle bir zıt mizacın, idraki ağrıdır. Böyle bir ağrı doğasıyla zıt

bir mizacın değerlendirmesidir. Düzenli ve ısrarlı bir anormal mizaç, ağrıya sebep olmaz, çünkü o insan için doğal hale gelecek şekilde, dokularda bütünlük içindedir.

Böylece, bütünleyici tabiatta olan bir durum, daha önce mevcut olan durumdan ayrılmadığı sürece, ağrı olarak hissedilmez. Israrlı bir durum, yani bir değişiklik onu anormal hale getirmezse, asla hissedilmez. Her ne kadar veremli hastalarda ateş (humma), üç günde bir nöbet gelen hastalara nisbetle daha fazlaysa da, veremli hastaların, üç günde bir gelen nöbetleri olan hastalara nisbetle, ateşten daha çok etkilenmelerinin sebebi budur. Veremde sıcaklık, dokularla öyle bütünleşmiştir ki, adeta vücudun bir parçası haline gelmiştir, halbuki üç günde bir gelen nöbette, o dokularda zaman zaman ortaya çıkan sıcak hıltın sadece tek yanlı etkisidir. Rahatsız edici hılt bertaraf edilince, vücut normale döner ve fazla sıcaklık tamamen kaybolur. Bu durum şüphesiz üç günde bir gelen humma vereme dönüştüğünde, farklı olacaktır.

Hatırlanmalıdır ki, bir mizaca ait anormallik, organı etkilerse, onu derecede derece etkiler; sağlıklı olunduğunda bu yerin temiz, bozulmamış olduğuna dair elimizde delil vardır. Kışın aniden sıcak bir banyo, çok hoş olmayan bir his verir, çünkü onun etkisi vücudunkine zıttır; soğuk derece derece azalırken, banyo daha zevkli hale gelir; eğer banyo bir saat devam ederse veya yaklaşık bu kadar sürerse, vücut daha önce olduğundan daha sıcak hale gelir, o derecedeki, aynı sıcak su vücutta ürperme hasıl edcr. Bunu öğrendikten sonra, düzensiz bir tipin mizaçla ilgili her aykırılığının daima ağrı ve acı meydana getirmediğini akılda tutmak önemlidir.

Sıcak ve soğuğun dengesizliği, ağrının doğrudan uyarıcısıdır. Kuruluk, dolaylı olarak ağrı meydana getirir, ancak nem hiç bir zaman ağrı meydana getirmez. Bundan dolayıdır ki, önceki iki nitelik (sıcak ve soğuk) aktiftir, halbuki son ikisi (kuruluk ve nem) pasiftir ve böylece, onları az çok sorumlu hale getirmeden diğer objeleri etkilemeleri mümkün değildir. Kuruluk, büzerek, devamlılığın bozulmasına sebep olarak, dolaylı yoldan ağrı meydana getirir.

Süreklliliğin Kesilmesi:

Galen'e göre, sürekliliğin kaybı, ağrının gerçek sebebidir. Böylece, eğer sıcaklık ağrı meydana getirirse, o sürekliliğin kesintiye uğramasın-

dandır. Aynı şekilde, soğuk, titreme ve doku parçacıklarının reaksiyon göstermeleriyle ve böylece kendi asıl durumlarından çıkarak faaliyete geçerler. Gerçekte Galen, yazılarında daha ileri gider ve bütün ağrı hislerinin dokuların ya yayılması ya da gerilmesinden ortaya çıktığını ve bunun bir ölçüde kesintiye uğramanın ya da sürekliliğin kayboluşunun kaçınılmaz sonucu olduğunu ifade etmiştir. Bundan dolayı siyah bir nesneye bakmak, gözün görme partiküllerinin zorla kasılma ve gerilmesinden dolayı hoş olamayan bir his yaratır. Beyaz bir nesneye bakmak aynı şekilde, ağrı verir, çünkü orada görme partiküllerin yayılma ve dağılması dikkati çeker. Aynı şekilde, tuzlu veya ekşi şeyler, dağılma yoluyla ağrı meydana getirirler, halbuki yakıcı lezzettekiler, ağrı hasıl etmezler, çünkü onlar açıklandığı gibi, belli bir kesintiyle birleşmiş aktif kasılma hareketi yapar. Koku alma ve işitme, aynı şekilde işlev yapar. Yüksek perdeden gürültüler, kulağın iç tarafına çarpan havada güçlü dalgalar meydana getirir ve dağılmaya sebep olur.

Aslında, onda süreklilik kaybı olsun ya da olmasın, kendi kendine mizaç değişmesi, ağrının doğrudan sebebidir. Ancak, böyle meselelerin doğruluğunu belirlemek için hekime (tıbba) gerek yoktur. Bu, felsefenin bir dalı olan Fizik'de tartışılacak bir konudur. Aşağıdaki kısa hükümler, sadece tıbbi bakış açısından belirlenmiştir.

1. Süreklilik kaybı, sadece organın bir parçasında olabilir, halbuki, ağrı onun bütününde hissedilir. Böyle bir süreklilik kesintisi olmadığı taktirde bu durumda, ağrı ona atfedilmez, ancak anormal mizaca atfedilir.

2. Soğuk sadece, tatbik edilen kısım üzerinde ağrı meydana getirmez, aynı zamanda, ona birleşen komşu alanlarda daha etkin olup, büzülme ve çekilme meydana getirir. Diğer bir ifade ile, her ne kadar sürekliliğin kaybı sadece, soğuğun gerçekten tatbik edildiği yerin yanındaki alanda görülürse de ağrı her yerde hissedilir.

3. Ağrı şüphesiz ki, zıt obje ve niteliğin birden idrakidir. Uyarıcının zıt mizacı ağrıda temel faktördür. Bundan dolayı, sadece zıt şekilde aniden hareket edebilen etkenler ve zıt niteliği hissedenler, ağrı için uyarıcı olarak hareket ederler. Bundan dolayı, mizacı rahatsız edecek kadar şiddetli olan, ancak herhangi bir kesintiye sebebiyet vermek için yeterli olmayan soğuk durumda, bu durum bir zıtlık olarak idrak edi-

lecek midir, yoksa ağrı hissedilecek midir? Bundan dolayıdır ki, mizaçtaki ani değişme, bir süreklilik kaybı olduğu kadar, aynı zamanda bir ağrı sebebidir de.

Ağrı sıcaklığı artırır; bu da kan damarlarında kanın toplanıp şişmesine sebep olacak, ağrıyı artıran gerilime yol açacaktır. Arasıra ağrı kaybını, arıların vızıltısı ya da uğultusunun yarattığı gibi bir his izler, fakat bu onun çözülüp dağılmasının gerçekten bir idrakidir. Yanlış bilgilendirilmiş doktorlar, onu gerçek bir ağrı olarak tedavi ederler ve böylece hastada gereksiz bir sıkıntıya sebep olurlar.

Yirminci Bölüm
Ağrının Özel Tiplerinin Sebepleri

Çeşitli ağrıların sebepleri şunlardır:

1. Kaşıntı veren ağrı: Soğuk ve yakıcı veya keskin hıltlar bu tip ağrıya sebep olurlur.

2. Yakıcı ağrılar: İşlenmemiş (kanın) hıltların sonucudur.

3. İğneleyen ağrılar: Bunlar (batar gibi olan ağrılar), enine seyreden membranları uzatan ve böylece de bütün bir organ ya da onun bir kısmında hissedilen, muhtemelen süreklilik kaybına sebep olan bir hıltın sonucudur.

Bu son durumda, o, aşağıdaki sebeplerden dolayı ortaya çıkmış olabilir.

a. Kostal pleuranın iltihaplanmasında (pleuristy) köprücük kemiğinde görüldüğü gibi, bir organı kaplayan membrandaki düzensizlik; b. örneğin, pleura ve diyafragma arasında bağlantıdaki gibi, birleşen kısımların hareketlerindeki düzensizlik; c. fizyolojik ya da patolojik olsun, bileşimi meydana getirenlerden her birinin dengesiz duyarlılığı.

4. Gerilimli ağrı, kasları ve sinirleri boyuna çekerek, bazı hıltların birikmesine ve bazı hıltlarla organların gerilmesine sebep olur.

5. Baskıdan doğan ağrı, bazı hıltların bir organa baskı yapması veya gazın bir organı çevreleyip, sarmasından ortaya çıkar.

6. Yırtıcı (parçalayan) ağrı, kas ve onun örtüsü arasında bir hıltın birikmesinden meydana gelir. Bu kasın örtüsü ile kas lifleri arasındaki devamlılığın kaybolması gerilim yaratır.

7. Kemikleri kıran ağrı, kemik ve onun örtüsü arasında gaz nevinden maddelerin birikmesinden ortaya çıkar.

8. Monoton ağrı, gaz nevinden nesnelerin tendon ve fasiyada değil fakat bu tip maddelerin, rachoo denen etli kısımlarda birikmesinden dolayı bir kasın çekilmesi sonucunda ortaya çıkar.

9. Can sıkıcı ağrı, bazı kalın maddelerin veya gazın kolon gibi kalın bir organın cidarı içinde mevcut olmasından ortaya çıkar. Bu çeşit ağrılarda, doku sanki bir burguyla sıkıştırılıyormuş gibi hissedilir.

10. Kökünden sökülüyor gibi hissedilen ağrı, daha önce söz konusu edilen kalın maddenin ya da gazın birikmesinden ortaya çıkar, fakat sadece kökünden sökülüyor gibi hissedilir, sıkıntı yoktur.

11. Hissizleştiren ağrı, sinirler boyunca, şiddetli soğukların hislerin geçişini bozmasından veya komşu damarların doluluğundan dolayı ortaya çıkar.

12. Tırmalayan ağrı, daima bir nevi sıcak iltihaptan meydana gelir; sert olsun yumuşak olsun, soğuk şişlerde hissedilmez, ancak şişler sıcak tipe dönüştüklerinde, duyarlılık kazanır ve genellikle onun çevresinde bir atar damar vardır.

13. Sürükleniyor gibi bir his veren ağrı, akciğerler, dalak ve böbrekler gibi bazı hissiz organlardaki iltilaplanma sebebiyle ortaya çıkar. Şişmenin ağırlığı örtü şeklindeki membranlar ve kökleri üzerine yığılır ve ağrı yolda sürükleniyormuş gibi bir his verir. Midenin ağzının duyarlılığını harap eden ağrı mide kanserinde olduğu gibi, herhangi bir organın duyarlılığı bozulduğunda aynı şekilde sürükleniyormuş gibi bir his yaratır.

14. Yoran ağrı, fizikî olarak uygunsuz bir gerilimden ortaya çıkar. Ona sancı denir. O, rüzgardan doğan gerilimden de meydana gelir. O, ülser gibi, rahatsızlık meydana getiren, tahrip eden hıltlardan meydana gelir. Bu sebeplerin birleşmesi, yorgunluk veren ağrının muhtelif birleşik çeşitlerini ortaya çıkarır. Bunlardan bir kısmı şişlik diye bilinenler gerilim ve tahrik sonucu ortaya çıkarlar. Yanan ağrı, bu ağrının bir çeşididir ve yakıcı hıltlardan dolayı ortaya çıkar.

Yirmi Birinci Bölüm
Ağrıdan Kurtulma Yöntemleri

Ağrıdan şu yollarla kurtulmak mümkündür:

1. Rahatsız eden hıltların bertaraf edilmesi, çözülmesi, dışarı atılması; örneğin dereotu ve keten tohumu ile hazırlanan lapalarla çözmek, gevşetmek gibi;

2. Duyarlılığı azaltan narkotiklerle nemi artırmak ve uyku hasıl etmek;

3. Anesteziklerle soğuk meydana getirme ve ağrıyı dindirme. Hakiki ağrı kesiciler birinci gruptaki maddelerdir.

Yirmi İkinci Bölüm
Vücudun Üzerinde Ağrının Etkileri

1. Kuvvetin israfına;

2. Organların fonksiyonlarının karışmasına sebep olur; bazen bu dyspnoea (nefes darlığı), apnea (nefes kesilmesi) ve orthopnoeya (zor nefes alma) sebep olacak kadar ileri gider.

3. Hayatî gücü ve doğal sıcaklığı yayarak, soğuk meydana getiren ısrarlı sıcaklık üretilmesine sebep olur.

Yirmi Üçüncü Bölüm
Zevkin Sebepleri

Zevk dengesiz bir mizacın aniden normale dönüşü ve yapısal kesintinin aniden normale iadesi sonucudur. Eğer, bu değişmeler ani değilse, onlar idrak edilecektir ve zevk olarak hissedilecektir. Zevk, uyumlu tahrikin idrakidir. İdrak, duyu organı yoluyla alınan duyumlardan ortaya çıkar ve bu söz konusu özel duyu organının [bu zaman içinde] diğer uyarıya uymadığı anlamına gelir. Böylece, o, zevki ve ağrıyı belirleyen etkenler olur ve eğer uyarı uygun ve uyumlu ise o zevk verir ve eğer aykırı, uyumsuz ise acı meydana getirir.

Dokunma, bütün duyuların az duyarlı olanı olduğundan uyumlu ve uyumsuz etkileri uzun zaman alıkoymak eğilimi gösterir. Bundan dolayı, kaba mizaçlı ve kalın tabiatlı insanlar, dokunmadan, diğer herhangi bir histen çok daha fazla etkilenirler ve böylece ondan daha büyük ağrı ve zevk duyarlar.

Yirmi Dördüncü Bölüm
Hareketten Kaynaklanan Ağrı

Faaliyet, dokuların çekilmesi ve görülmeyen çürük ve yırtılmaların sebebiyet verdiği ağrılar meydana getirir.

Yirmi Beşinci Bölüm
Anormal Hıltlardan Kaynaklanan Ağrı

Anormal hıltlar, a. nitelikler, örneğin akıcı hıltların meydana getirdiği rahatsız eden ağrı ve başağrısı gibi ve b. nicelikleri örneğin hıtların fazlalığından fibrillerin çekilmesi gibi, yollarla ağrı meydana getirir.

Yirmi Altıncı Bölüm
Gazın Meydana Getirdiği Ağrı

Gaz: 1. midenin gerilmesinde, şişmesinde olduğu gibi, iç taraftan boş organları şişirir; 2. kolikte olduğu gibi, bağırsakların duvarlarında süzülür; 3. kas lifleri arasına nüfuz eder, periostenumdan olduğu gibi, membranların altına geçer; 4. kasların etrafında ve deri arasında yayılır, örneğin deri altı dokularında olduğu gibi; 5. göğüse bağlı kasların durumunda olduğu gibi, dokuları çepeçevre sarar.

Gazın ısrarlılığı veya yayılımı, onun miktarına yoğunluğuna ve organının katı ve sert ya da süngerimsi oluşuna bağlıdır.

Yirmi Yedinci Bölüm
Dypepsia (Hazımsızlık) ve Doluluğun Sebepleri

Doluluğun sebepleri içten ya da dıştan kaynaklanır. Dış sebepler, vücutta fazla nem meydana getiren cevherlerdir ve bundan dolayı, fazla yiyecek ve içecek için yer bırakmazlar. Aslında, her iki faktör birleştiğinde, vücutta nihaî parçalanma ile "maddenin" fazla olmasının birbiriyle bağlantısı vardır, örneğin özellikle, yemekten sonra fazla banyo, uzun istirahat ve hareketsizlik sırasında olduğu gibi, bütün dağınık, yaygın faaliyetlerden perhiz; egzersizin durdurulması ve yaygın dışarı atma, yiyecek fazlası ve beslenmeyle ilgili boşboğazlıklar gibi. İç sebepler, arasında sindirim zayıflığı, dışarı atmanın zayıflığı, güçlü alıkoyma, ifrazatta başarısızlık ve boşaltım kanallarının daralmasından dolayı dışarı atamayıp, alıkoyma, tutma sayılabilir.

Yirmi Sekizinci Bölüm
Alıkoyma ve Dışarı Atmanın Sebepleri

Yukarıda zaten verilen açıklamaya burada da işaret etmek gerekir ve eğer dikkatle düşünülürse, tutma, alıkoyma ve dışarı atma konusunu anlamak kolay olacaktır.

Yirmi Dokuzuncu Bölüm
Organların Zayıflığının Sebepleri

Zayıflık sebepleri, etkin organın cevherinden ve onun faaliyeti veya onun gerçek kuvvetinden sorumlu hayatî güç olabilir.

Organın Cevheri:

Bu cevher, aşağıdaki yollardan zayıflık meydana getirir;

1. Mizacın, Özellikle Soğukluğun Israrlı Anormalliği: Anormal derecede sıcak mizaç ekseriya hayatî gücün mizacından rahatsız ola-

bilir ve soğuğa benzer şekilde hissizleşebilir. Böylece özellikle de bayılmaya sebep olduğunda, [vücudun soğumasına] sebep olur. Kuru dengesiz bir mizaç, dokuların yoğunluğunu artırmak suretiyle, zayıflık hasıl eder ve bundan dolayı, etkenlerin serbestçe hareket etmesine müdahale eder. Mizacın nemli dengesizliği gevşeme ve dokulardaki hayatî kuvvetlerin akmasına engel olmak suretiyle zayıflık meydana getirir.

2. Yapısal Hastalık: Yapının hastalıkları arasında bir durum özellikle açıklanmaya gerek gösterir, çünkü o herhangi bir ağrıya, rahatsızlığa veya hastalığa sebep olmaz; onun sebebi, fibrillerin yapısal düzenindeki gevşekliktir. Bu münasebetle, biz hatırlamalıyız ki, fiziksel olsun, istemli olsun fonksiyonlar, bu fibriller tarafından yerine getirilir ve bir ölçüye kadar, besinin sindirilmesi işi de onlar tarafından yapılır.

3. Hayatî Güç: Bunlar, anormal mizaç ve doğrudan neşe ve üzüntü ya da dolaylı olarak kan alma yoluyla zayıflığa sebep olur.

Kuvvetler: a. Israrlı faaliyetle ve b. fonksiyonların gereğinden fazla faaliyetiyle vücudun zayıf düşmesine sebep olur. Gereğinden fazla faaliyet, kuvvetleri bozar, fakat o, aynı zamanda, birbirini tamamlayan iki etkenin ortaya çıkmasından dolayı, hayatî gücün dağılmasına sebep olur.

Eğer zayıflığın çeşitli sebepleri, doğal mizacın uzak (ikinci dereceden) sebepleri dahil olmak üzere, başka bir şekilde numaralanabilirse, mizaçla ilgili anormalliklerin sebepleri de buna dahil edilmelidir. Bu sebepler arasında, pis hava, bozuk yiyecekler ve içecekler vardır. Çöpler, pis kokulu su, atmosfer ve vücuttaki zehirli maddeler buna örnek olarak verilebilir.

Zayıflığın diğer sebepleri arasında harcamanın ortaya çıkışıyla faaliyete geçen bazıları arasında şunlar zikredilebilir.

1. Kanama;
2. Diyare, özellikle dışkı fazla sulu olduğunda;
3. Karında toplanan suyun büyük miktarda geri çekilmesi halinde;
4. Büyük bir apsenin kesilmesi veya yırtılması durumunda;
5. Fazla terleme durumunda;
6. Fazla boşaltım ve

7. Aşağıdaki sebeplerden dolayı fazla hayatî güç tüketimi olur: a. mizaçta anormal değişmeler meydana getirmek suretiyle faliyete geçen ağrı ve şiddetli rahatsızlığa sebep olan ağrı; gerilim veya duyarsızlığın scbep olduğu mide ağzındaki ağrı ve kalbin civarındaki her tip ağrı; b. vücuttaki hayatî gücü dağıtıp, yayıp, bertaraf ederek, mizaçla ilgili anormallikler meydana getirerek zayıflık oluşturan hummalar; c. fazla terlemeden dolayı zayıflık meydana getirip, deliklerin gevşemesi; d. açlık.

Bazen bir kısmın veya bir organın zayıflığı bütün vücudun zayıflığına sebep olur; örneğin, midenin ağzındaki zayıflık, vücutta şiddetli zayıflığı meydana getirir, bundan dolayı, insan öyle zayıflar ki ve kalbi o kadar hassaslaşır ki basit şeylerden bile rahatsız olur ve adeta tükenir.

Bazen de, zayıflık bazı kronik bozukluktan dolayı, uzun süren bir ıstırap sonucunda ortaya çıkmış olabilir.

Bazı organlar, akciğer ve beyin gibi, doğuştan zayıftır. Onlar, doğuştan daha güçlü organlar tarafından çıkarılan fazlalıkları alırlar. Eğer beyin, aşikar bir şekilde, daha yüksek bir konumu işgal etmemiş olsaydı, o zararlı mizacın her durumu ve her halinden bütünüyle etkilenebilecektir.

ÜÇÜNCÜ KISIM
İŞARETLER VE ARAZLAR (TEŞHİS)

Bu kısım on bölüm ve iki alt bölümden meydana gelir.

Birinci Bölüm
İşaretler ve Arazların Genel Açıklaması

İşaretler ve arazlar, insan vücudunun 3 safhasından birinin, yani sağlık, hastalık ve ara safhasının geçmişi ve halihazırına işaret eder. Galen'e göre, halihazırın bilgisi, [onun gidişinin] yönlendirilmesinde uygun bir yol izlemek için hastaya yardımcı olduğundan, yararlıdır. Daha önceki durum bilgisi, doktora kendi becerikliliğini gösterdiği için yararlıdır ve bundan dolayı o, hastasının itimadını kazanır. Geleceğin bilgisi, her ikisine de hastaya da doktora da yararlıdır. Çünkü, o hastaya önceden uyarılma şansı verir ve eğer doktor gelecekteki gelişimi doğru olarak tahmin edebilirse, şöhretini artırır.

Sağlık Belirtileri

Sağlık işaretleri, aşağıdaki prensiplere dayanır:

1. Dengeli mizaçlar: bunlar, kendi uygun yerlerinde anlatılacaktır.

2. Aşağıdaki iki prensibe göre, normal ve doğru vücut yapısı: a. zaten açıklandığı gibi, maddenin organlarının şekli, durumu, ölçüsü ve sayısı ve de onun normal güzelliği ve estetik görünüşüne uygun olması; b. fonksiyonlarının bütün ve yetkin olması.

Bu şartlara uygun organ mükemmel ve yetkin organdır.

Ana organların fonksiyon olarak yetkinliği, beyinde istemli hareket, duyu idraki ve zihni fonksiyonları ve kalpte, nabzın durumu, solunum, karaciğerde, dışarı atma ve idrar gözlenerek belirlenir. Bundan dolayı, dışkının ve idrarın rengi, cğer yıkanmış et gibi ise, orada, muhtemelen karaciğer yetersizliği vardır.

Hastalığın Arazları

Arazlar şunlara işaret eder:

a. Hastalığın tabiatına işaret eder; örneğin hızlı nabız hummaya işaret eder.

b. Hastalığın yerine işaret eder; örneğin testere gibi nabız kaburgalar veya diyafragmanın pleurasında zatürre ve dalgalı nabız ve de akciğer iltihabının belirtisidir.

c. Hastalığın sebebine işaret eder; örneğin araz tipi, kan fazlalığının (plethora) tabiatı ve tipini gösterir. Hastalıkların arazlarının bazısında, arazla zaman arasında bir ilişki vardır ve hastalık boyunca devam eder. Örneğin yüksek ateş, göğüsteki geçmeyen ağrı, nefes alma zorluğu, kuru öksürük, terleme ve testere gibi nabız, kuru zatülcenbin arazlarıdır. Diğer arazların zamana bağlı olması gerekmez ve muhtemelen hastalığın herhangi bir safhasında görülebilir; örneğin baş ağrısı hummanın ilk başında görülebilir. Zaman olarak arazlar, bir hastalığın sonunda görülebilir; örneğin kriz, olgunluk veya olgunluğun eksik oluşunun belirtileri ve genellikle şiddetli hastalıklarda gözlenen ölüm işarctleri gibi.

Dış Organlardaki Arazlar

Dış organlarda, işaretler, objektiftir ve özel duyularla gözlenebilir; Örneğin, renk gözle görülür ve dokunma ile ısı ve yoğunluk algılanır.

Formun, durumun ve işlevin karmaşık olarak belirlenmesi durumunda ya da organların hareketsizliğinde gözlemler çeşitli duyularla yayılır. Vücudun iç şartlarına işaret eden belirtiler ve arazlar hareketle ilgilidir; örneğin alt dudağın aniden büzülmesi kusmaya işaret eder. Aynı şekilde organların sayı ya da ölçüsündeki artış veya azalma hastalığa işaret eder; örneğin küçük parmaklar, ufak bir karaciğere işaret eder. Dışkının koyu ve sarı rengi sarılığa işaret eder. Karındaki gurultu sesleri, midedeki şişkinlik veya hazımsızlığı gösterir. Lezzetler veya kokular vücudun anormal şartlarına işaret eder. Genellikle verem hastalığında tırnak kırılması gözlenir, ancak, diğer bir organ (dokunma) yoluyla da aynı şey belirlenebilir.

Genellikle vücudun dıştan muayenesi, iç organların hastalıkları hakkında bilgi verir: Örneğin yanakların kızarması, pneumoniaya işaret eder ve tırnakların kırılması, akciğer yarasının (bronchiectasis) belirtisidir.

Hareket ve hareketsizliğe ait işaretler, özel önem taşır. Bunlar, biraz daha ayrıntılı bir şekilde anlatılacaktır. İnme (apoplexy), sara, bayılma ve paraliz gibi durumlarda fonksiyon kaybı görülür. Anormal hareket faaliyeti titreme, üşüme, hıçkırık, aksırık, esneme, kaşıntı, öksürük, vücudun sarsılması, titreme şeklinde gözlenir. Bu hareketlerin bazısı, hapşırık ve hıçkırık gibi, fizyolojiktir; bunların yanı sıra, diğer bazıları arızîdir, titreme ve büzülme gibi. Hareketler istemli olabilir; huzursuzluk ve yatakta dönmek, yatağın içinde savrulmak, yatak içinde durmadan sarsılmak gibi veya kısmen istemli ve kısmen istemsizdir; öksürme ve işeme gibi. İstem dışı fizyolojik hareketler, duyusal idrakten doğabilir, titreme gibi veya kendiliğinden [refleks hareketler] sarsılma gibi.

Hareketler birbirinden şu yönlerden ayrılır:

1. Güç Yönünden: Örneğin öksürük, ince büzülme hareketlerinden daha güçlüdür.

2. Yayılım Alanı Yönünden: Aksırma, öksürmeden çok daha yoğun bir hareket içerir, çünkü, ikincisinde sadece göğüs hareket eder, halbuki ilkinde baş ve göğüs her ikisi birden hareket eder.

3. Şiddet Yönünden: Örneğin kuru hıçkırık nemli bir öksürükten daha ciddidir.

4. Destek Yönünden: Örneğin dışkılama normal olarak karın kaslarının kasılmasıyla desteklenir ve öksürük, dışarıdan atmosfer basıncından yardım alır.

5. Yerleşme Yönünden: Örneğin öksürük ve geğirme gibi.

6. Kuvvetle İlgili Olarak: Örneğin dudakların büzülmesi istemsiz, fiziksel kuvvetle ilgilidir, halbuki, öksürük istemli sinirsel kuvvetle ilgilidir.

7. **Hıltlar Yönünden:** Örneğin, öksürük, balgam getirir ve büzülmeler yel birikimlerini giderir, yok eder.

Yukarıda söz konusu edilen çeşitli işaretler ve arazlar genellikle dış organların hastalıklarıyla birleşir. Bunlardan pek azı iç organların şartlarını gösterir; örneğin zatülcenbte yanakların kızarması gibi.

İç Hastalık Arazları

İç hastalığın teşhisinde, anatomi bilgisine sahip olmak gerekir. Bu, aşağıdaki konularda bilgi verir:

1. Organların Cevheri: Onların etli ve başka türlü olduğu hakkında;

2. Şekil: Şeklin herhangi bir özelliği organların ve onların şişleri arasında ayırım yapmada yardımcı olabilir.

3. Ürün: Bir organın belli bir maddeyi tutup tutmaması veya çabucak atması gibi;

4. Yer: Bu, ağrının yerini veya organın içinde veya organsız şişin yerleşimini verir.

5. İlişki: a. ağrının özel bir organdan kaynaklanıp kaynaklanmadığını ya da bir komşu organın işe karışmasından kaynaklanıp kaynaklanmadığını belirlemek; b. hastalıklı maddenin etkilenmiş organdan veya onunla ilişkide olan veya c. bazı başka organlardan gelen hastalıklı maddenin şüphesi organa gidip gitmediğini belirlemek;

6. İfrazatın Tabiatı: İfraz edilmiş maddenin, ilgili organla münasebeti;

7. **Fonksiyonların Tabiatı:** Fonksiyonların düzensizliği ile ilgili organların hastalıklarına işaret edilebilir.

Yukarıda zikredilen çeşitli noktalar anatomiden, teşhisle ilgili olan temel bilgiden ve iç hastalıkların tedavisi yoluyla öğrenilir. Bu bilgi ile donatıldıktan sonra, iç hastalığın teşhisi, aşağıda 6 yasa üzerine dayanılarak yapılır:

1. Fonksiyonel Rahatsızlıklar: Bunlar iç hastalığın doğrudan ve güvenilir delilini verir. Çeşitli organların fonksiyonlarının güçleri ve niteliği de betimlenmiştir.

2. Salgı: Bunlar da, dolaylı olarak, normal sindirimin ve olgunlaşmanın varlığına veya yokluğuna işaret ederek, iç hastalığa güvenilir bir rehberlik yapar.

3. Ağrı;

4. Şişler;

5. Şekil ve Paylaşılan Münasebetler;

6. Özel Arazlar: Bunlar, hastalığın doğrudan ve güvenilir delilini sağlarlar.

Şimdi biz yukarıda zikredilen yasaları ayrıntılı şekilde anlatacağız.

Fonksiyonel Hastalıklar:

Zayıflıktan veya bazı başka sebeplerden kaynaklanan fonksiyonların rahatsızlıkları, hastalığın önemli bir delilini teşkil eder. Fonksiyonel rahatsızlıklar, şöyle meydana gelir:

1. Bozulmalar: Örneğin bozuk görme, uzağı görememe (miyopi), kısmen olsa bile sindirim zorluğu çekilmesiyle sonuçlanan mide zayıflığı gibi.

2. Kötü Fonksiyon: Örneğin hayal görme, hayallerin [göz önünde uçuşması], midede besinin bozulması gibi.

3. Fonksiyon Kaybı: Örneğin görme kaybı veya sindirimin tamamen yok olması gibi.

Alıkoyma ve Gereğinden Fazla Dışarı Atma:

Alıkoyma, örneğin idrar ve dışkı gibi genel olarak vücut tarafından, dışarı atılacak maddenin tutulmasıdır. Fazla dışarı atma, vücutta, normal olarak tutulan maddenin anormal şekilde kaybı veya dışarı atılmasıdır. Fazla dışarı atılan maddeler aşağıdaki gibi belirlenebilir:

1. Teşhiste yardımcı olmak üzere, özel bir organdan çekilip, alınan madde: a. onun doğası vasıtasıyla bu teşhiste yardımcı olabilir. Örneğin bronş halkalarından oluşan kıkırdaksı parçalardan balgam çıkarmak, bronş yarasına işaret eder; b. onun nitelikleri, teşhiste yardımcı olabilir; örneğin kalın mükoz, kolon yarasına ve ince mükoz ince bağırsakların yarasına işaret eder; c. onun rengi de teşhiste yar-

dımcı olabilir; örneğin idrarda kırmızı lapa yığını, böbrekler gibi bazı etli organların hastalığını gösterir ve beyaz tortu, mesane gibi bazı sinirsi organ hastalıklarına işaret eder.

2. Maddeler herhangi bir organdan çıkmadan, fazla atılan maddenin varlığı ile teşhis edilir, a. Normal bir hıltın atılması, örneğin kan gibi; b. anormal bir hıltın atılması, örneğin tabiî alışkanlık yoluyla anormal hale gelen kan, örneğin menstrual kan gibi; c. toplu olarak, anormal maddenin atılışı, örneğin taş gibi; d. fizyolojik veya başka şekilde anormal [miktarda] atma, yani atılan idrarın miktarında artma veya azalma; e. bazı fizyolojik salgıların anormal niteliği, örneğin koyu renk idrar veya katrana benzer dışkı atma veya f. anormal şekilde dışarı atma, örneğin fökal maddelerin ileusda engellenmesi durumunda fökal maddelerin kusarak dışarı atılması gibi.

Ağrı:

Ağrı aşağıda ifade edilen yollardan hastalığa işaret eder.

1. Yer: örneğin sağ göğüsteki ağrı karaciğerin çevresiyle ilgili [hastalığa] işaret eder ve ağrı sol tarafta ise hastalık dalakla ilgilidir.

2. Nitelik: bu, sebepler ilgili kısmında zaten açıklandı; örneğin hissiz ağrılar, ekseriya hissiz bir organın işe karıştığını veya hastalıkla hissizleştirilmiş bir organın işe karıştığını gösterir. Yakıcı ağrı, hasta maddenin fazlalığına işaret eder; halbuki gerginlik yaratan ağrı, hasta maddenin gergin tabiatına ve yakıcılığına işaret eder.

Şişler:

Şişler, aşağıdaki şekilde, hastalıklara işaret eder:

1. Tip: örneğin yılancık, yoğun sarı safra hıltının mevcudiyetine işaret eder, halbuki sert bir şiş sevdaya işaret eder.

2. Yer: örneğin sağ göğsün alt kısmındaki bir şiş karaciğer iltihabının bir işaretidir, halbuki, sol göğsün alt kısmının şişmesi dalak iltihabına işaret eder.

3. Şekil: örneğin karnın sağ tarafındaki hilal şeklindeki şiş karaciğerle onun ilişkisini gösterir, halbuki uzunluğuna şiş, muhtemelen karaciğerin ön tarafındaki karın kaslarından kaynaklanmalıdır.

Şekil ve İlişki:

Şekil, yer ve ilişki yoluyla teşhiste yardımcı olur. Bazen organların ilişkileri ve bağları da hastalığa delil sağlar; örneğin parmaktaki ağrı

altıncı boyun sinirinde incinme olduğunu gösterir; bu hastalığın ilk işaretidir (yedinci, sekizinci boyun ve ilk göğüs sinirleri el ve parmaklara sinir gönderir).

İkinci Bölüm
Temel Hastalıklar ve İkinci Derecede Hastalıkların Tamamlayıcı Teşhisi

Bir organdaki hastalık, ilgili olduğu organın birinci ya da ikinci, derecede hastalığı olabilir; örneğin beynin ve midenin rahatsızlıkları birbirini izler. Bundan dolayı, iki (birinci ve ikinci derece) hastalık tipinin birbirinden farklı teşhisinin dikkate alınması gerekir.

Bu iki hastalıktan ilk ortaya çıkana, birinci hastalık olarak bakılmalıdır; diğeri ise, ikinci olarak kabul edilmelidir: Aynı şekilde, ilk defa sakinleşen, yatışan hastalık ikinci hastalıktır; halbuki arkada kalan ilk hastalıktır. Ancak, ikinci derece hastalık ilk hastalıktan sonra görülür ve onun tedavisiyle yatışır. Ancak, hatalar olabilir; bir hastalığın başlarında, birinci (esas) hastalık, o kadar zararsız ve gizli olabilir ki sadece ikinci derecede hastalığın görülmesinden sonra dikkati çeker. Bu da ilk hastalığın ilk defa başlamış olduğu izlenimini bırakır. Böyle hatalardan kaçınmanın bir tek yolu, doktorun, organların aralarındaki çeşitli ilişkilerin ve bağların tüm bilgisine sahip olmasıdır ve bu da ancak anatomi bilgisi ile mümkündür. Doktorlar, aynı zamanda, her bir organı etkileyen idrak edilebilen ve idrak edilemeyen düzensizliklerin bilgisine sahip olmak zorundadır; öyle ki bazısına göre, gerçekte ikinci derecede olan hastalığın asıl hastalık tabiatında olduğuna dair aceleci bir karar vermekten kaçınmalıdır.

Böyle durumlarda doktor, ilgili organlardaki arazların mevcut olup olmadığını hastadan sorup öğrenmelidir. Çünkü bir taraftan hastalık o kadar gizil ve değerlendirilebilmekten uzaktır ki arazlarla hiç bir bağı yoktur. Diğer taraftan, görünüşte ilgisiz gibi görünen öyle arazlar olabilir ki, doktorların sağlık ve hastalık hakkında geniş bilgisi yoksa da, onlarla gerçek kaynak arasında bağ kurmak çok zordur. Teşhiste, doktor, ilgili organın çeşitli fonksiyonel anormalliklerini de düşünmek zorundadır. O, ilgili bir organın sıkıntısının görünüşte etkilenmiş olan organın sıkıntısına nisbetle, daha önce olduğunu bulursa, o, hastalığı ilgili organ için, ikinci dereceden [hastalık] olarak kabul etmelidir.

Bazı organlar diğer organlar tarafından rahatsız edilme eğilimindedir; örneğin beyin sık sık mide hastalıkları tarafından rahatsız edilir, ama aksi nadiren vuku bulur.

Doğal ve geçici dengesiz mizaçların her ikisinin de genel işaretleri ve arazları, burada açıklanacaktır. Çeşitli organlarla ilgili arazlar, ferdî hastalıklar hakkındaki kısımlarda açıklanacaktır. Yapısal hastalıklara bakarken, dış hastalıkların belirtileri gözle gözlenebilir veya elle hissedilebilir. Plethoro (kan toplanması), şiş, tıkanma ve sürekliliğin kaybolması dışında, iç organların hastalık belirtileri, bu tabiatın genel tartışması içinde, tamamını açıklamak zor olduğundan, konu dışında bırakılacaktır. Aynı şekilde, vücudun çeşitli organlarında kan toplanmasının açıklamaları, Ferdi Organların Hastalıkları Cildinde verilecektir.

Üçüncü Bölüm
Temel Mizaçların Belirtileri

Mizacın teşhisinde yardımcı olan belirtiler on başlık altında verilir:

Vücut Hissi:

Bir insanın mizacı, onun vücudunun hissi aynı iklim ve atmosfer şartları altındaki normal insanınkiyle karşılaştırılarak belirlenir. Eğer his, her iki durumda da aynı ise, mizaç dengelidir. Aslında, o, nisbeten sıcak veya soğuktur. Dengeli mizaçta bazı insanlar, diğer bir kişinin vücudunun hissinin sıcak veya soğuk, sert veya yumuşak veya kendininkinin aksine pürüzlü olduğunu belirler; diğer kişinin mizacı, muhtemelen, pürüzlenme, düzgünlüğünü kaybetme, atmosfer değişmeleri veya banyoyla yumuşatmak için hiç bir şeyin olmamasından ortaya çıkan anormal [bir mizaç] olacaktır. Zaman zaman el parmağı tırnaklarının yumuşaklığı, pürüzlülüğü ve kuruluğu bir dış sebebin çıkarımı olmaksızın, mizacın belirlenmesinde yardımcı olur. Yumuşak veya sert histen çıkarılan sonuçlar, [vücuttaki] sıcak ve soğukluğunun uygun dengesine dayanır, çünkü nemin dağılmasından sonra sıcaklığın fazlası vücudu, o, aslında sert olsa bile, yumuşatıp nemlendirir. Soğuk, normal veya hatta yumuşak vücudu sertleştirir; buzun ve katı yağların durumunda olduğu gibi. Bu, bazı karışıklıklara sebep olabilir. Soğuk mizaçlı kişiler, ince ve zayıf olsalar da genellikle, yumuşak hissedilir. Bu, olgunlaşmamış hıltların fazlalığından kaynaklanır.

Kaslı ve Yağlı Yapılılık:

İyi bir kas gelişimi vücutta daha büyük sıcaklık ve neme işaret eder. Böyle durumlarda, vücuda dokunulduğunda, sağlam ve katı hissi verir. İyi gelişmemiş ve yağ bakımından fakir yapı kuruluğa işaret eder. Derinin katı ve sıvı yağının fazlalılığı, soğuk mizaca işaret eder. Böyle durumlarda vücut yumuşak ve gevşek hissi verir. Eğer venler darsa, kansızlık vardır ve besinin sağladığı saf kanın yetersiz oluşundan dolayı açlık ilkin zayıflık ve yorgunluk meydana getirir; bu mizaç muhtemelen, yaradılıştan ve tabiat olarak soğuk olacaktır.

Gerçekte, bu belirtiler yok olmadığında, soğuk mizaç muhtemelen kazanılmış olacaktır ve o taktirde, o geçici bir tabiat kazanacaktır. Katı ve sıvı yağların eksikliği sıcak mizaca işaret eder. Her iki tip yağın maddesi kanın sıvı yağlı içeriğinden kaynaklanır; başat olan soğuk yüzünden, katı yağ birikimi meydana gelir. Bu, karaciğerde bağırsaklara nisbetle daha az katı yağ birikmesinin sebebidir. Kalp, daha fazla katı yağ içerir, ancak bu onun şekli ve mizacından dolayı değil, fakat a. vücuttaki fazla yağ ve b. kalıtsal olarak kalbin yağı çekişinden dolayıdır.

Bununla birlikte, vücutta katı yağın eksik veya fazla oluşu, sıcaklığın fazla veya eksik oluşuna bağlıdır. Eğer vücut kaslı bir yapıya sahipse, fakat yağlı değilse, mizaç muhtemelen sıcak ve nemli olacaktır. Eğer, kaslarla birlikte, mutedil miktarda yağ mevcutsa, bu sıcaklıkla vücuttaki nem fazlasıyla dışarı atılır. Katı ve sıvı yağlar bol miktarda olduğunda, vücutta soğuk ve nem fazlalılığı vardır ve böylece, soğuk ve nemli bir mizaç vardır. Vücut zayıflığı, fazla soğuk ve kuruluk durumunda en fazla dikkati çeken noktadır. Ondan sonra, iniş sırasına göre, sıcaklık ve kuruluk, sonra sıcak ve soğuğun uygun dengesiyle kuruluk ve nihayet dengeli kuruluk ve nemlilikle sıcaklık gelir.

Saç:

Saçla ilgili işaretlerden aşağıdaki noktalar üzerinde düşünmek gerekir; saçın uzamasının hızlılık ve yavaşlığı saç fazlalığı veya azlığı, saçın incelik veya kalınlığı, düzlüğü veya kıvırcıklığı ve rengi gibi.

Saçın Uzama Nisbeti:

Saçın yavaş uzaması veya saçın uzamaması, kansızlık gibi işe karışan faktörlerin olmamasından dolayı, fazla nemin bir belirtisidir. Saçın

hızlı, uzaması kuruluğun işaretidir. Sıcaklık ve nemin mevcudiyeti, daha sonra açıklanacak olan diğer işaretlerden anlaşılır. Sıcaklık ve kuruluk birlikte mevcut olduğunda, saç kalınlaşır ve çoktur ve de daha çabuk uzar. Bundan dolayıdır ki, hızlı uzaması fazla sıcaklıktan kaynaklanır, halbuki kalınlığı, buharın fazlalığından ortaya çıkar. Böylece gelişkinin saçı kalın, kaba, fakat çocuklarınki incedir, çünkü onlar, daha az dumanlıdır ve çok daha nemlidir. İnce ve az saç soğuk ve nemli mizacın bir işaretidir.

Saçın Şekli:

Kıvırcıklık, sıcak ve kuru mizacın bir işaretidir, ancak bazen de, kıvırcıklık, derinin açıklıklarının dolambaçlı olmasından da kaynaklanabilir ve kesin olarak, sıcak ve kuru mizaçtan dolayı olması gerekmez. İlk iki faktör, yani kuruluk ve nemliliğin değişmesi söz konusu olabilir.

Saç Rengi:

Koyu renk [saç], sıcak ve kahverengi [saç], soğuk mizaca işaret eder. Koyu sarı [renkte saç] dengeli bir mizacı gösterir. Bazen gri saç, soğuk ve nemli mizacı gösterir, yaşlı insanlardaki gibi. Bazen gri saç, had derecede kuruluğun işaretidir; koyu yeşil olan renklerini kaybeden ve kurumaya bağlı olarak beyaza dönen bitkilerin durumunda olduğu gibi. Bu, erkekte kuru hastalıklar grubunda da görülür. Aristoteles'e göre, saç, balgamdan dolayı griye döner. Bununla birlikte, Galen, bunun yavaş geçişten kaynaklanan ağırlığa ve yavanlığa ve de soğuktan dolayı, besinlerin ağırlığına bağlar. İki görüş arasında pek az fark vardır, çünkü hem balgam, hem de ağır maddenin beyaz rengi aynı sebeplere dayanır. Gerçek hakikat, Fizik'in araştırma ve inceleme konusudur. Hatırlanmalıdır ki, saçın rengi, yaşanan yer ve iklimin etkisini taşır. Bundan dolayı, zencilerin siyah saçının sarıya döneceğini ve Slavların açık renk saçlarının onların mizaçlarında uygun değişiklikler meydana gelmeksizin, koyulaşacağını ümit edemeyiz. Yaş da, saçın renginde maddî bir etki yapar. Gençte saç rengi, güney ülkelerindeki insanlarınkine benzer.

Fazla ve Az Saç:

Çocuklarda, saçın fazlası sevda (kara safra) fazlalığının bir işaretidir. Ancak, yaşlı insanlarda o, zaten sevda fazlalığına işaret eder.

Yüzün Görünüşü:

İnsanda benzin sarı oluşu, kan kaybı ya da kanın az oluşuna ve dolayısıyla da soğuk mizaca işaret eder. Kan eksikliği ile sıcak veya soğuk sarı safra fazlalığı varsa, yüzün rengi sarıdır, ancak solgun değildir. Gül rengi yüz kanın daha fazla olduğuna işaret ettiği gibi, sıcaklığın da fazla olduğuna işaret eder. Halbuki sarı ve sarımsı renkler, basit ısının fazlalığına işaret eder. Sarı yüz rengi aslında, sarı safranın fazlalığına işaret eder. Arasıra, nekahat devresindeki gibi, sarı renk, sarı safranın fazla oluşundan çok kansızlık sonucudur. Hafif, mavimsilik soğuğun fazlalığına işaret eder. O, kan teşekkülünün daha az olduğuna bir işarettir ve kan ne kadar az olursa olsun, donmuş durumdadır ve böylece koyulaşır. Buğday benizlilik sıcağın işaretidir, halbuki pembe renk soğuk ve sevda fazlalığından doğan kuruluğu gösterir. Tebeşir rengi, soğuğun ve balgamın işaretidir. Kurşun rengi soğuk ve sevdanın hafifçe karıştığı nemli mizaca işaret edcr. Bu renk, beyaz benizde yeşil rengin izinin mevcudiyetinin sonucudur. Beyaz renk, balgam ve nemin bir sonucudur, halbuki hafif yeşilce [olan beniz] donmuş koyu renk kanla karışma sonucu ortaya çıkar. Fildişi renkte beniz, soğuk balgamla karışmış olan az miktardaki sarı safraya işaret eder. Bu tip beniz, genellikle, dalak rahatsızlıklarında görülür; basur memesi, geçici olarak, yeşilimsi sarı beniz hasıl eder. Dil rengi, kan damarlarının mizaçlarına ait durumu - gerek atar damarlarda gerekse atmayan venlerde - mükemmel bir şekilde gösterir. Gözlerin rengi, beynin mizacına ait durumun güvenilir bir işaretidir. Bazen, aynı hastalıkta, bir organın rengi diğerininkinden farklı olabilir; örneğin sarı safranın fazla yanması durumunda, dil beyaz, fakat yüz koyu renktedir.

Fizik:

Sıcak mizaçlı insanlar, geniş ve iyi gelişmiş, ancak küçük ve dar olmayan el ve ayaklarla, geniş göğüse sahiptirler, kan damarları çıkıntılı ve geniş çaplı ve genellikle güçlü nabızlı ve büyük hacimlidir. Bu insanlar, özellikle eklemleri etrafında iyi gelişmiş kas yapısına sahiptir. Bunun sebebi, gelişmenin ve büyümenin sıcaklıkla yönetilmesidir. Soğuk mizaçlı insanlar, bunun zıddı karakterdedirler. Çünkü, soğuk onlarda organların gelişmesini ve fonksiyonlarının olgunlaşmasını engeller. Kuru mizacın karakteristikleri, derinin kuruluğu, pürüzlü-

lüğü, eklemlerin çıkıntısı, burnun ileri doğru çıkıntısı ve soluk borusunun kıkırdakları ve dik duran bir burundur.

Organların Alma Kabiliyeti:

Çabucak ısınan vücut kısımları, sıcak mizaçlıdır ve bunun tersi de doğrudur. Bu doğaldır, çünkü bir değişme, aksi yönde olmaktan çok, mevcut mizaç yönünde daha kolayca kazanılır. Bazısı, tabiat ve nitelikte benzer olanlar tarafından değil, zıtları tarafından meydana getirildiğinden, etkinin tam olarak zıt olması gerekip gerekmediği tartışılabilir. Orada bu hüküm benzerlerinin ilkin ve daha kolay etkilendiğini ima etmektedir. Benzerleri tarafından etkilenen şeyler, aktüel olarak hem tabiat hem de özel niteliklerde benzer olanlardır. Sıcaklık aşikar olarak, soğuklukla aynı değildir, çünkü onların tabiatı farklıdır. Gerçekte, hatta iki sıcak obje, eğer birisi diğerinden daha sıcaksa, aynı veya benzer değildir. Daha az sıcak olan birisi nisbeten daha sıcaktan daha serindir ve böylece sıcaktan dolayı değil, fakat nisbeten soğuk olduğundan, ikincisi tarafından etkilenir. Böyle durumlarda, farklılık, sıcak olan bir şeyin, daha az sıcak olan şeyin özelliklerini artırıp, geliştirerek, onun sıcaklığını artırmasıdır. Böylece çok sıcak olmayan bir şey, onun hakim niteliğini artıran veya destekleyen şey tarafından etkilenir. Fakat daha az sıcak şey, üzerinde etkin olan sıcak bir şey olduğunda, sıcak olan daha az sıcak olanı etkiler, çünkü öncekinin sıcaklığı sonrakinin ona zıt olan soğuk niteliğini harap eder. Diğer bir ifade ile, daha sıcak olanın kazanması için, daha az sıcak olanı engelleyen soğuğun mevcudiyetidir, halbuki her ikisi de (sıcak olan şeyler) birbirinin niteliğini destekler. Sıcaklık, vücutla dışarıdan temasla meydana geldiğinde, iç sıcaklık, şiddetle kendini ona karşı savunur. O, bu savunmayı o ölçüde yapar ki, hatta sıcak rüzgar gibi bir samyelinin sıcaklığı, doğal sıcaklıkla harap edilir ve yayılıp, dağıtılır. Doğal sıcaklık, bundan dolayı, hayatî gücü harekete geçirerek sistemi, yakan, çözen ve hayata düşman olan sıcak şeyleri harap eden büyük bir araçtır. Bu vücudu koruyucu hareket, aslında, sadece sıcak şeylerin zarar veren etkilerine karşı değil, aynı zamanda, soğuk olanlara da karşıdır. Soğuk sıcağa karşıdır, fakat herhangi bir hareketi yoktur. Soğuk yabancı, dışarıdan gelen sıcaklığı harekete geçirir, fakat dışarıdan gelen soğukluğu harekete geçirmez. Doğal ısı doğal sıvıla-

ra hakim olduğundan dışarıdan gelen ısıyı engeller. Doğal ısı, güçlü olduğundan, sistem bu sıvıları olgunlaştırır ve onları korur. O, hayatî isteklere göre, vücutta onların hareketlerini kolaylaştırır ve böylece dıştan gelen sıcaklık tarafından meydana getirilecek kokuşma ve bozulmaya karşı onları korur. Vücut ve onun sıvıları arasındaki fizikî sistemin olumlu iletkeni olan doğal ısı zayıflayınca, bu koruyucu hareket başarısız olur. Sonuçta, dış ısı hakim olmaya başlar ve kokuşma, bozulma ve bu sıvıların anormal rahatsızlıklarına sebep olur. Doğal sıcaklığın bütün kuvvetlerin aleti olduğu halbuki, soğuğun sadece zayıflık ve zarar meydana getirdiği açıktır. Eğer soğuk yardım ederse, o, dolaylı şekilde bunu yapar. Bunun sebebi, sıcaklığın doğal sıcaklık diye adlandırılmasıdır, halbuki soğuk, doğal soğukluk ve doğal olmayan soğukluk diye adlandırılmaz. Vücutta fonksiyonların kontrolü, böylece soğuğa değil, sıcağa atfedilir.

Uyku ve Uyanıklık:

Doğal uyku ve uyanıklık, özellikle beyindeki normal dengenin işaretleridir. Fazla uyku, acayip soğuğun ve nemin işaretidir, halbuki uyanıklığın fazlası, özellikle beyinde sıcaklık ve kuruluğa işaret eder.

Organların Fonksiyonel Durumu:

Fonksiyonlar, doğal halde iyice bütünleşmiş ve bir "bütün" olarak yapılırsa, mizaç, iyi ve dengelidir. Fazla faal ve abartılmış fonksiyonlar, hızlı büyüme ve hareketler gibi, ısı fazlasına işaret eder, örneğin, organların hızlı gelişmesi, saçın uzaması, dişlerin hızlı çıkması gibi. Fonksiyonların zayıflığı ve gevşekliği, soğuk mizacın bir belirtisidir. Sıcak bir mizaç da zayıf ve gevşek hareketler oluşturabilir, fakat bu durumda, fizikî fonksiyonların rahatsızlığı genellikle, bütün vücut yapısında birlikte görülen zayıflığın sonucudur. Burada, çeşitli fizyolojik fonksiyonlar kayıptır veya ısı tarafından bozulur; örneğin uyku kaybı ya da azalması gibi. Diğer taraftan, bazı fizyolojik faaliyetler, soğukla artar; örneğin uyku gibi. Ancak, uyku, mutlak ve müstakil olarak, fizyolojik değil, fakat bir başka sebepten dolayı, gereklidir. Eğer, uyku hayat ve sağlık için gerekli ise, o kendi hatırı için fakat tüketen, yoran faaliyetlerden dolayı, hayatî gücü, dinlendirir. Uyku, hayatî gücün, sindirime, bölünmemiş dikkat göstermesini mümkün kılar; bu dağıtan faaliyetleri içeren zaafiyet durumunda mümkün de-

ğildir. Böylece, uykunun dağıtmadığı ve böylece de doğal olduğu aşikardır. Yayılmayan bir olgu, gerekli oluşuyla doğaldır.

Fonksiyonlar, mizacın güvenilir işaretleridir. Bunlar normal ve sağlıklı olduğunda, mizaç dengelidir. Organların fonksiyonel durumlarına göre, sıcak, soğuk, kuru ve nemli mizaçların manalandırılması, düzensiz, pürüzlü bir yol göstericidir. Sıcaklığa işaret eden fonksiyonlar, gürültülü ve güçlü ses, sürekli ve hızlı konuşma, çabuk sinirlenme, canlı hareketler ve sık göz kırpmadır. Bunlar vücutta genel sıcaklığın değil, fakat uygun organlardaki ısının da işaretidir.

Salgılar:

Dışkı, idrar ve ter gibi salgıların durumu da vücudun mizacına ait duruma işaret eder. Böylece, kuvvetli koku, parlak renk, tam manasıyla olgunluk ve salgının özel kıvamı sıcaklığın belirtilerindendir. Zıt özellikler, mizacın soğukluğunu gösterir.

Psikolojik Faaliyet:

Ruhî faaliyet ve tepkiyle ilgili sıcaklığın belirtileri şunlardır: kızgınlığın yoğunluğu, üzüntü ve kederin derinliği, idrar ve hafızanın şiddeti, fazla teşvik, tereddüt eksikliği, gereğinden fazla itimad, iyimserlik, hissizlik, uyanıklık, yiğitlik, mertlik, aktif alışkanlıklar, duyarsızlık ve tepki yavaşlığı gibi.

Soğuk mizaç, birbirine karşıt niteliklerle karakterize edilir. Neşe veya kızgınlık ve iyi hafızanın ısrarlılığı, kuruluğa işaret eder, halbuki unutkanlık nem fazlalığının bir işaretidir. Rüyalar da mizacın tabiatına işaret eder; örneğin insanın rüyada ateşin yanında oturduğunu ve Güneş banyosu yaptığını görmesi, sıcaklığa işaret eder, halbuki üşüme hissi ve soğuk suda bastırılmanın verdiği his soğuk bir mizacı düşündürür. Çeşitli mizaçların hakimiyeti, onların kendi karakteristik rüyalarını verir. Hepsi veya hiç olmazsa, yukarıda zikredilen belirtilerin büyük bir kısmı, doğal ve doğuştan mizaçların belirtileridir. Geçici olarak kazanılmış mizaçların özellikleri aşağıda verilmiştir.

Geçici Olarak Kazanılmış Mizaçların İşaretleri

Anormal Sıcaklık:

Çok sıcak mizacın işaretleri şunlardır: a. rahatsız eden sıcaklık hissi; b. hummalardaki acaip rahatsızlık; c. faaliyetin ısıyı birden alavlen-

dirmesi ve hızla enerji tükenmesi; d. aşırı susuzluk; e. mide ağzında yanma ve gerginlik; f. ağızda acı bir lezzet; g. zayıf, hızlı, süratli nabız; h. sıcak yiyeceklere müsamahasızlık; i. soğuk şeylerle rahatlama; j. sıcak havada sıkıntı hissetme.

Anormal Soğukluk:
Geçici soğuk mizacın belirtileri şunlardır: a. zayıf sindirim; b. içeceklere karşı daha az arzu duyma; c. eklemlerin gevşekliği; d. nezleye ve flegmatik hummalara yatkınlık eğilimi; e. sıcak yemeklere düşkünlük ve soğuk olanlardan çekinme; f. kışın daha fazla hastalanma.

Anormal Nem:
Geçici nemli mizacın belirtileri, soğuk olana benzer, fakat [onlara aşağıdaki noktaları da ilave etmek gerekir]: a. gevşeklik; b. tükürük ve burun akıntısının fazlalığı; c. diyare ve hazımsızlık; d. nemli besinlerden çekinme; e. fazla uyku ve f. göz kapakları şişkinliği.

Anormal Kusurluluk:
Geçici kuru mizacın belirtileri şunlardır: a. kuru deri; b. uykusuzluk; c. israf; d. kuru yiyeceklerden sıkıntı hissetme, fakat nemli şeylere uygunluk, imtizaç gösterme; e. sonbaharda rahatsızlık; f. vücudun sıcak su ve hafif sıvı yağları emmeye hazır olması.

Dördüncü Bölüm
Dengeli Mizacın Belirtilerinin Özeti

Yukarıda anlatılan belirtiler arasından seçilen dengeli mizaç belirtileri aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

1. Vücut hissi sıcaklık, soğukluk, kuruluk, yaşlık, yumuşaklık ve sertlikte dengelidir.
2. Beniz solukla kırmızılık arasındadır.
3. Vücut yapısı ne çok fazla ağır ne de zayıftır.
4. Kan damarları ne yüzeye yakın ne de çok derine dalmış ve gizlenmiştir.
5. Saç ne çok fazla ne de çok azdır; ne çok kalın ne de acayip derecede incedir.
6. Uyku ve uyanıklık mutedildir.
7. Hareketler serbest ve kolaydır.
8. Zihnin güçleri ve hafıza iyidir.

9. Alışkanlıklar ve davranış, cesaret ve korkaklık, kızgınlık ve sükunet ve terbiyelilik, gurur ve aşağılânma arasındadır.

10. Vücudun bütün organlarının fonksiyonları "bütün" ve iyidir.

11. Gelişmesi hızlı, kuvvetlerinin bozulması yavaştır.

12. Rüyalar, ilginç, memnun edicidir ve tatlı sesli neşeli ve hoş arkadaşları vardır ve onu güzel kokular çevreler.

13. İyi hılt, herkes tarafından sevilme ve güler yüzlülük fevkalade karakteristiktir.

14. Yemekler [onun için] zevk vericidir ve mutedil miktarda yenir; normal olarak sindirilir ve özümlenir.

15. Dışarı atma fonksiyonları düzenli ve normaldir.

Beşinci Bölüm
Fazla Anormal Mizacın Belirtileri

Organlar şekillerini kaybedip, bozulduklarında, mizaç da anormal hale gelir. Böyle durumlarda, hatta hayatî organların mizaçları bile dengesini kaybeder ve öyle farklılaşır ki, bir organın mizacı, ekseriya bir şekilde düzensizleşir ve diğerininki zıt şekilde, düzenini kaybeder. Böyle bozukluklar, gerçekte, zihni de zıt şekilde etkilerler, diye ifade edilebilir. Kötü teşekkül, şiş karın, küt parmaklar, yuvarlak yüz, çok fazla büyük ya da çok fazla küçük baş, yüzde, alında, boyunda bacaklarda gereğinden fazla et, yarım daire şeklinde yüz, kalkık çene, çok fazla anormalliğin işaretleridir. Aynı şekilde, uzun bir yüz, yuvarlak kafa veya alın, fazla kalın boyun ve gözlerin ağır hareketleri, o insanın mutlu olmaktan uzak olduğunun belirtileridir.

Altıncı Bölüm
Kan Fazlalığının Belirtileri

Kan fazlalığı (imtila, doluluk) miktarla veya nitelikle ilgilidir. Miktar olarak fazlalık, [örneğin genel olarak doluluk], hıltların nitelikleri ve hayatî güçler normaldir, fakat hıltların miktarı o kadar artar ki kan damarları fazla dolu hale gelir ve şişer. Bu durumlarda, kan sarfiyatının kan damarlarını yırtabilme ve hıltları açık ağızlara doğru bırakıp, yapıya göndermesi ve böylece angina (bütün göğüs iltihapları), sara ve apoplexy (konuşamama, beyindeki inme anlamına gelmektedir) meydana gelebilir ki bu da daima tehlikelidir. Bu tip doluluklar, he-

men kan alma yoluyla tedaviye ihtiyaç gösterir. Niteliksel kan doluluğunda, sıkıntı sadece hıltların genel fazlalığından kaynaklanmaz, fakat onların niteliği de anormaldir. Böyle hıltlar, hasta mizaçlarıyla vücudun hayatiyetini etkiler ve gerektiği gibi, sindirim ve olgunlaşma işlevleri yapılamaz. Bu tip kan doluluğundan etkilenmiş kişiler kokuşturup, bozan düzensizliklere yatkındır.

Her iki tip doluluğun işaretleri aşağıdaki gibidir:

Niceliksel Kan Doluluğu:

Vücudun çeşitli kısımlarındaki ağırlığın hissedilmesi, ağır hareketler yüz renginin kırmızılığı, damarların şişkinliği, derinin sıklığı, nabzın doluluğu, idrar rengi, bozuk iştiha ve bozuk görmeyle karakterize edilir. Rüyasında kendisinin ağır yük taşıdığını ve felçli olduğunu görür ayağa kalkamaz ya da konuşamaz; vücudunun uçtuğunu ya da süratle hareket ettiğini gördüğü rüyalarda olduğu gibi. [Bu durum] hıltların kusurluluğuna ve inceliğine işaret eder.

Niteliksel Kan Doluluğu:

Ağırlık hissi, yorgunluk, iştiha kaybıyla karakterize edilir; niceliksel kan doluluğunda olduğu gibi. Basit niteliksel kan doluluğunda, venler o kadar çıkıntılı değildir; deri o kadar sıkı değildir; nabız da o kadar dolu ve büyük değildir; idrar o kadar yoğun ve yüz rengi o kadar kırmızı değildir; fazla çalışmadan ve gayretli hareketlerden dolayı, ağrı ve sızılar meydana gelmez. Bu tip kan doluluğunda vücutta kaşıntı, batma ve kötü kokular vardır.

Her hıltın aşağıdaki kısımda ele alınacak olan kendi karakteristik rüyaları vardır. Hastalık arazları, niteliksel kan doluluğununkilerde görülür. Bazen niteliksel kan doluluğu belirtileri, kan doluluğunu daha önceden haber veren bir hastalığa aittir.

Yedinci Bölüm
Hakim Hıltın İşaretleri

Kan:

Baskın hılt olarak kanın işaretleri, niceliksel kan doluluğununkine benzer. Çünkü kan fazlalığı, bazen, vücut ağırlığı hissiyle, özellikle, gözler arkasında ve baş ve şakaklar üzerindeki ağırlık hissiyle karakterize olur. Bu durumda gerinme ve esneme sık sık görülür.

Gevşeklik ve uykuya eğilim çoktur; idrar zayıftır ve zihin fazla işlemez, sersemdir. Güç harcaması olmaksızın bile, yorgunluk hissedilir; herhangi bir sebep olmaksızın, ağızda tatlı bir lezzet hissedilir; dil, genellikle kırmızıdır; vücut üzerinde ve dilde yaralar olağandır; diş etlerinde, burunda ve anüste kanamalar vardır, çünkü, bu kısımların kan damarları kolayca yırtılır. Ekseriya, kan fazlalığı, mizaç ve önceki tedaviler, oturulan yer, yaş, alışkanlıklar ve uzun zaman, olağan kan alma işleminin yapılmamış olması olgusundan anlaşılır. Bu tip hıltın baskın olduğunun en belirgin özelliği rüyalar, kırmızı şeyler, kan akması, kana batırılmış şeyler görmektir.

Balgam:

Balgamın baskın olduğunun belirtileri, fazla solgunluk, vücudun gevşekliği, soğuk ve nemli deri, fazla salgı ve yoğun ve ağdalı tükürüktür. Yakıcı balgamın hakim olduğu durum dışında, özellikle yaşlı insanlarda susuzluk azalmıştır. Asit fışkırmalarının olduğu zayıf sindirim, açık renk idrar, fazla uykululuk, gevşek kaslar, zihinsel sersemlik ve yavaş tempolu yumuşak nabız, bu durumun belirtileridir. Yaş, alışkanlıklar, önceki tedaviler, meslek, oturulan yer vs. de balgamın baskın olduğunu belirlemede yardımcı olur. Su, kanallar, soğuk buz, yağmur ve gök gürültülü fırtınalar hakkındaki rüyalar, balgamın baskın olduğunu gösterir.

Sarı Safra:

Gözlerin ve benzin sarı rengi, ağızdaki lezzet, dilin pürüzlü ve kuru oluşu, kuru burun delikleri, serin rüzgarlara duyulan istek, süratli nabız, iştiha eksikliği, yeşil ve sarı renkteki safralı kusma ile mide bulantısı, gerilimli diyare, deride böcek sokması gibi sık sık batmalar hissetme, sarı safranın hakim olduğunun işaretidir. Mizaç, yaş, meslek, ikametgah ve daha önceki tedavilerin tarihi de teşhiste yardımcı olur. Sarı safranın karakteristik rüyaları, sarı renkli bayrak görmedir. Sarı safranın ilave işaretleri, sarı gibi şeyler, yanma hissi ve de sıcak banyodan ve Güneş'e maruz kalmaktan rahatsız olmaktır.

Sevda (Kara Safra):

Sevdanın (kara safra) karakteristik işeretleri, kuru ve koyu cilt, kalın ve koyu renk kan, endişe, midenin üst kısmında yanma, bozuk iştiha,

mavi, siyah veya kırmızı renkli yoğun ve bulanık idrar, koyu renk beniz ve fazla kıllılıktır. Eğer beniz, soluk ve kıl azsa, kara safra muhtemelen fazla değildir. Deride yer yer pigmentlenme (pigment dağılım), kronik ağrısız ülserler, dalak hastalıkları sevda fazlalığına işaret eder. Yaş, mizaç, alışkanlıklar, ikametgah, meslek, önceki tedavilerin tarihi de teşhiste yardımcı olur. Rüyalar, genellikle, endişe ile dolu ve ekseriya, karanlık yerler, hendekler ve karanlık, korkutucu şeylerle ilgilidir.

Sekizinci Bölüm
Tıkanma ve Engellenmenin İşaretleri

Tıkanma, normal dışarıya atma işinin engellenmesiyle, vücuttaki bazı kanalların tıkanmasıyla ortaya çıkar. Burada karakteristik işaretler, arazlar ve ortada görülen gerilimdir. Fakat genellikle, bir kan doluluğuna dair hiç bir delil yoktur. Eğer tıkanma, büyük akışı olan bir kanalda ise, ağırlık vardır; karaciğer damarlarında olduğu gibi. Böylece, sindirilmiş besinlerin karaciğere geçişini engellemek, hatta iltihaptan da fazla ağırlığa sebep olur. Aslında, engelenme, ateş olmaması, daha fazla madde mevcudiyeti de daha büyük ağırlık olmasıyla iltihaptan farklılık gösterir. Tıkanma, daha küçük kanallarda olduğunda, ağırlık yoktur. Genel kan akışını durdurmak, şüphesiz gerilime sebep olur. Kan damarlarının tıkanması, deri ve etrafa doğru kan akışı olmadığından, benzi solgunlaştırır.

Dokuzuncu Bölüm
Gazın Belirtileri

Gaz, duyarlı organlarda sebep olduğu süreklilik kaybından anlaşılır. Bazen de onun meydana getirdiği anormal hareketlerden tanınır. Gaz karakteristik sesler (gürültü gibi) ve belli bir his de verir. Gazın belirtileri şunlardır:

1. Ağrı: Gerilim tipinden olduğu, açıkça bellidir ve özellikle o yerin ağırlığından ve geriliminden çok hafiflik hissiyle birlikte mevcut ise [bu tiptendir] ve ağrı gelip giden tiptense, orada gaz olduğu hemen hemen kesindir. Gaz, eğer duyarlı bir organda süreklilik kaybına sebep olursa, ağrı vardır. O. kemiklerde ve salgı bezlerinde ağrı meydana getirmez. Ekseriya, gaz, kemiklerin kolayca incindiği ve muhtelif yerlerinden kırıldığı, fakat ağrı olmayan bir tipten ortaya çıkar. Eğer ağrı

olmazsa, o, genellikle, kırık kemiklerin uçları arasında kısılıp kalmış komşu yapıların harabiyetinden ortaya çıkar.

2. Hareket: Silkinerek, çekilip büzülmeler, etkilenmiş organdan gazın dağıldığına işaret eder.

3. Sesler: Bunlar mide şişkinliğindeki gibi, doğrudan ve gazın ağrının sebeb olduğu zaman dalağın bulunduğu yere dokunulduğunda hissedildiği gibi, dolaylı olarak işitilebilir. Ses ascitesten meydana gelen karın şişlerinin (tymphanite) ayırımında olduğu gibi vurularak kontrol edilebilir.

4. His: Gaz tarafından meydana getirilen şiş, diğer şişlerden, gerilimin üstesinden gelmek için ihtiyaç duyulan basınç miktarı bakımından farklıdır. Gaz, sıvı gibi, herhangi bir titreme meydana getirmez ve sıvı madde veya yoğun hıltların karakteristik hissinden de yoksundur. Dokunma hissi böylece, bütün bunların durumları arasındaki ayırım yapmakta yararlı olur. Hatırlanmalıdır ki, gaz ve şişin maddesinde hiç fark yoktur. Eğer herhangi bir fark mevcutsa, bunlar, sadece onların şekillerinden kaynaklanır.

5. Nakil: Şişte, gaz, diğer şişlerin durduğu yerin civarına doğru hareket eder.

Onuncu Bölüm
Şişlerin ve İltihapların Belirtileri

Dış organların şişleri, gözlenerek ve dokunularak teşhis edilir. İç organların şişleri, onlarla birlikte görülen ateşten anlaşılır. Nerede etkilenmiş organın hissizliği varsa, orada ağırlık ve yoğunluk hissi vardır, fakat eğer o duyarlı ise, ağrı da hissedilir. Birlikte görülen fonksiyonel rahatsızlıklar, ek bir ipucu sağlarlar. Eğer bir organa dokunmayla ulaşılabiliyorsa, şiş olduğu belirlenebilir. Soğuk şişlerin herhangi bir ağrıya sebep olmaları gerekmez. Böylece bu şişlerin belirtilerinin genel bir açıklamasını yapmak zor, en azından karmaşık bir iştir. Bundan dolayı, soğuk şişlerin arazlarının, belirtilerinin açıklanmasını, bu sebepten, ferdi organların hastalıkları hakkındaki ciltteki çeşitli çalışmalar arasında ele almak daha iyi olur. Burada ağrısız ağırlık hissi varsa, şişin muhtemelen balgam karakterinde olup, bunun balgamın baskın olduğunu gösteren belirtilerden anlaşılabildiğini hatırlamak

yeterlidir. Aslında, eğer, genel olarak belirtiler, kara safra ile ilgili ise, şiş muhtemelen kara safra ile ilgili olacaktır. Özellikle o sertlik hissi veriyorsa böyledir. Sertlik, şişin sevdadan ileri geldiğini gösteren en emin delildir. Sinir dokularının sıcak iltihaplı şişleri, yüksek ateş ve şiddetli ağrı ile belirlenir. Ekseriya orada, bir ölçüde erken sertlik, zihnî karışıklık ve ilgili organların kasılması ve genişlemesinin işe karışması söz konusudur. Karın organlarının iltihabı, karın duvarının harabiyetine sebep olur. İltihap bir yerde oluşmaya başladığında ve apse meydana getirdiğinde, ağrı ve ateş artışı gözlenir; dil pürüzlü hale gelir, uykusuzluk ve diğer arazlar, tahammül edilmez hale gelir. Etkilenen kısımda ağrı hissedilir; şiş sertleşir ve şişleniyormuş gibi bir his verir. Gözler, düşüktür; adeta kapalı gibidir. Vücut harap olmaya başlar. Pus teşekkül ettiğinde, ateş ve adeta nabız gibi atan ağrı azalmaya başlar ve etkilenen alan kaşınmaya başlar; orjinal sertlik ve kırmızılık azalır ve şiş yumuşar. Diğer arazlar sakinleşince, ağırlık hissi nisbeten daha belirginleşir. Apse yarıldığında, pusun yakıcılığı, ilkin şiddetli, sonra da hızla yükselen ateş hasıl eder. Pusun boşaltılmasından sonra, nabız yavaşlar; gayri muntazam hale gelir, zayıflar, azalır, hızı ve ritmi düşer; iştiha kaybolur, ve eller ve ayaklar ısınır, ateş görülür. Genellikle pus, en az karşı koyan organlar yoluyla boşaltılır. Örneğin o, balgamla veya dışkıyla dışarı atılır veya idrara geçirilir. Eğer apse patlayıp, serbest ve tamamen pusunu boşaltırsa, bu iyi bir belirtidir. Sonra, ateş kaybolur ve normal güç ve solunum geri gelir. Ekseriya, hastalık yapan madde, bir organdan diğerine dağılır. Eğer [bu maddenin seyri] bir ana organdan yardımcı organa doğru olursa, örneğin beyinden kulakların arkasındaki bezlere ve karaciğerden kasıktaki bezlere doğru gitmesi gibi ise, bu [durum] zararlı maddenin atılmasında yardımcı olur. Hasta sürecin yayılımı, eğer aşağıdan veya daha az önemli organdan daha önemli organa veya hayatî organa doğru olduğunda ya da daha az karşı koyabilecek bir organa doğru olursa tehlikeli olur; örneğin pleura iltihabının karaciğere ve kalbe yayılması gibi. İç organlardaki iltihap karakteristik bir şekilde yukarıya veya aşağıya doğru yayılır. Eğer o, aşağıya doğru yayılırsa, orada, karnın aşağı tarafında ağırlık ve gerilim yaratır ve eğer yukarı doğru yayılırsa, nefes alıp vermek zorlaşır ve gayri muntazam hale gelir, ve

yanma ve yukarı doğru yükselen gerilim hisleriyle birlikte göğüste bir sıkışma hissi vardır. Aynı zamanda, boyun kemiği (clavicula) yanında ağırlık hissedilir ve muhtemelen baş ağrısı olabilir ve çoğunlukla kol ve bileklerde ağrı vardır. İltihabın beyne doğru yayılması tehlikeli bir karışıklıktır, fakat onun kulağın arkasındaki bezlerde yerleşmesi iyiye işarettir. Böyle durumlarda ve karın iltihabı durumlarında, epistaxis dikkate değer bir işarettir. Karın iltihabının daha geniş kapsamlı bir açıklaması Ferdî Organların Hastalıkları Hakkında kaleme alınmış ciltte, Karın Hastalıkları Konusunda verilecektir.

On Birinci Bölüm
Süreklilik Kaybının Belirtileri

Dış organlarda sürekliliğin kaybı, gözlemle ve dokunarak kolayca belirlenir. İç organlarda, süreklilik kaybının işaretleri ve arazları şunlardır.

1. Sıkıntı, iğnelemek veya özellikle de herhangi bir humma ile bağlı olmadığında hissedilen aşındırıcı mizaçtaki ağrılar.

2. Bazı hıltların boşaltımı, örneğin kandan balgam çıkarma veya bazı [sıvı] maddeleri bir boşluğa dökmek veya bazı daha önce mevcut iltihaptan veya olgunlaşmış apseden kanla karışmış pusun boşaltılması şeklinde olabilir. Boşaltım, olgun bir iltihaptan olabildiği gibi olgunlaşmamış iltihaptan da olabilir. Eğer boşaltım olgun bir iltihaptan olursa o, ağırlıktan ve ateşten kurtarır, fakat eğer aksi olursa, o, ağrısını çok artırır.

3. Fıtıkta olduğu gibi, organın ya tamamen ya da kısmen yer değiştirmesi şeklindedir.

4. Normal dışarı atışın durdurulması; örneğin yırtılmış bağırsaklar durumunda dışkılamanın durması gibi. Çoğunlukla, incinme, yukarıda zikredilen işaretlerinden belirlenemeyebilir. O taktirde, teşhis, harap olan organın özel karakteristiklerinin bilgisine dayanarak yapılır.

a. Bir organ hissiz olduğunda; b. onun dışarı attığı hiç bir şey yoksa; c. hiç bir şekilde yer değiştirmenin mümkün olamayacağı bir şekilde sıkı sıkıya bağlı olduğu taktirde veya d. diğer bir başka organ tarafından desteklenmediği durumda ve böylece yer değiştirmenin engellendiği durumda ortaya çıkar. Had derecede duyarlı sinir dokularının iltihaplanma ve incinmeleri çok ciddi olabilir ve kötü gelişim gösterebilir. Bayılma ve kıvranma şüphesiz ki gayet olağandır.

Önemine göre, ikinci sırada yer alan, eklem yerlerindeki incinme ve iltihaplanmadır. Bunlar hareketlerden dolayı kolayca çözülmezler. Aynı zamanda, eklem boşlukları, özellikle iltihaplanmaya yatkındır. Nabız ve idrar, vücudun çeşitli durumlarının genel bilgisinin belirtilerini verirler.

BİRİNCİ ALT KISIM
NABIZ

Bu kısım ondokuz bölümden meydana gelmiştir.

Birinci Bölüm
Nabzın Genel Açıklaması

Nabzın Tabiatı: Nabız, hayat gücünün bulunduğu yerlerdeki (kalp vc arterler) genişleme ve daralma hareketidir. Bu hareketin gayesi, hayatî gücün hafif havayla uygun hale gelmesidir.

Nabzın konusu şu noktalar yönündcn tartışılabilir: a. nabzı idare eden genel prensibler; b. bir ve tek tek hastalıklardaki nabız tipi.

Burada biz, sadece nabzı yöneten genel prensipleri tartışacağız ve çeşitli hastalıklarla ilgili nabızların esaslarını düşünüp, tartışmayı bir tarafa bırakacağız.

Her nabız atışı, hareketin iki devresi ve iki dinlenmeden ibarettir. Çünkü her atışı, bir gevşeme ve bir kasılmadan meydana gelir. O, iki zıt hareket arasında bir dinlenme devri olması gerekir. Çünkü, herhangi bir hareket için geçiş devri olmadan seyrinin sonuna ulaşılması ve hareketin bir başka tipine geçmesi mümkün değildir. Bu Fizik'te açıklanmıştır. Bundan dolayı aşikardır ki, her nabzın atışı bir sonrakinden önce, hareketin iki devrine ve iki dinlenme devrine sahiptir, yani a. sistolle ilgili gevşeme ve b. kasılma ve gevşeme arasındaki istirahat dinlenme; c. diastole ait kasılma ve d. önceki nabzın kasılmasından sonra ve daha sonraki nabzın gevşemesinden önceki dinlenme gibi.

Birçok doktora göre, nabızdaki kasılma safhası, idrak edilemez. Bazısına göre, o, ekseriya, ilave bir güçlüğe sahip olması dolayısıyla, güçlü bir nabızda; daha büyük yüksekliği dolayısıyla, geniş nabızda; daha dirençli oluşu dolayısıyla, sert bir nabızda, artan atış uzunluğundan dolayı yavaş nabızda idrak edilebilir. Galen uzun zaman için nabzın kasılma safhasından haberdar olmadığını, fakat yavaş yavaş tamamen onun teknik gücüyle aşina hale gelene kadar araştırmaya devam

ettiğini söyler. Onun gibi sebatlı olanlar da, aynı imkanı elde edeceklerdir. Her ne kadar bu iddia doğru olabilirse de, buna rağmen, halihazır uygulamada nabzın kasılma safhası genellikle, idrak edilemez.

Nabız Alma Yöntemi

Nabız üç sebepten bilekte radial arterin atışından hissedilir. İlkin, nabız daha kolay tesbit edilir; ikinci olarak, hastayı utandırmadan muayene edilebilir, ve üçüncüsü kalple doğrudan bağlantısı vardır ve kalbe çok yakındır. [Nabız alınırken] önkol mutedil bir pronasyon (el ayası yukarı doğru) durumunda olmalıdır. Çünkü zayıf ve ince insanlarda pronasyon nabzı artırır ve genişletir, fakat uzunluğu azaltır, halbuki supinasyon (el ayasının aşağıya doğru çevrilmesi) yüksekliği ve uzunluğu artırır ve genişliği azaltır.

Nabzın, söz konusu kişinin ne kızgın, ne mutlu olmadığı veya egzersiz ve hissi baskı altında olmadığında alınması gerektiği konusu önem taşır. Onun midesi ne fazla dolu, ne de boş olmamalıdır. O, nefes nefese olmamalıdır. Söz konusu kişi, ne uzun zaman devam eden alışkanlıklarından birini bırakmış, ne de yeni alışkanlıklar edinmiş olmamalıdır.

Çeşitli değişikliklerin özel bir belirlenmesini yapmak için nabzın mizaç olarak iyi dengelenmiş insanınkiyle karşılaştırılması gerekir.

Nabzın Özellikleri

Her ne kadar bu özellikler sadece dokuz ise de, doktorlar nabzı muayene ederken, on özellik belirlemişlerdir. Bu şekilde, nabız onun ölçülerine, yani onun yüksekliği, uzunluğu ve genişliği vasıtasıyla değerlendirilen gevşeme derecesine, nabız atış gücüne, parmaklar tarafından hissedilen hareket süresine bağlı olarak nabzın atış hızına; damar cidarlarının özelliğine; arterin dolu ya da boş oluşuna; sıcak veya soğuk duruma göre nabzın niteliğine; iki atış arasındaki dinlenme süresinin uzunluğu üzerine temellendirilmiş nabız atışlarının sıklığına; çeşitli özelliklerine göre devamlılık veya devamsızlığına; nabzın atışlarının ve ritminin düzenli ya da düzensiz oluşuna göre değişir.

Ölçü:

Nabzın genişlemesi konusunda yükseklik, uzunluk ve genişlik olmak üzere alanla ilgili üç bağ dikkati çeker. Böylece, dokuz basit ve birçok

karmaşık tipte nabız vardır. Dokuz basit nabız uzun, kısa, orta, geniş, dar ve mutedil ve de yüksek, alçak ve mutedil gibi, belirlenebilir.

Bir nabız, eğer muhtemel mutlak dengeli nabızdan veya söz konusu kişinin alıştığı nabızdan daha uzunsa, "uzun nabız" diye adlandırılır. Tıbbî anlamda alelade bir kişinin dengesi ve mutlak denge arasındaki fark zaten açıklandı. Kısa nabız uzun nabzın tersidir ve vasat bir nabız bu anlamda, yukarıdaki iki nabzın ortalamasıdır. Geriye kalan altı çeşit nabız, aynı şekilde değerlendirilebilir. Çeşitli karışık nabızlar basit çeşitlerin birleştirilmelerinden meydana gelir. Bu çeşitlerin bazısı özel adlar alırlar; diğerlerinin adı yoktur. Böylece uzunlukta, genişlikte ve yükseklikte büyük olan bir nabız, büyük hacimli bir nabız olarak adlandırılır ve bu boyutlardan ufak olan birisi, ufak hacimli nabız diye adlandırılabilir. Bu ikisi arasındaki ortalama nabız, vasat hacimli nabız olarak bilinir. Aynı şekilde genişlik ve yükseklikte büyük olan bir hacim bağlayıcı hacim olarak bilinir ve buna göre ufak olan nabız ince nabız diye adlandırılır. Bu iki uç arasındaki nabız vasat bir nabızdır.

Kuvvet:

Damarlarda hissedilen nabız kuvvetli, zayıf ve vasat olabilir. Kuvvetli nabız, genişleme sırasında, doktorun parmaklarına kuvvetle çarpan nabızdır. Zayıf nabız kuvvetli nabzın zıddı olan nabızdır ve mutedil nabız bu iki nabız arasındaki nabızdır.

Hız:

Nabzın atışı hız olarak, çabuk, yavaş ya da vasat olabilir. Hızlı bir nabız tek tek atışların süresi nisbeten kısa olan nabızdır. Yavaş nabız, hızlı ve yavaş nabız arasında vasat hızdaki nabız vardır.

Yoğunluk:

Damarın duvarı, yumuşak sert veya vasat olabilir. Yumuşak nabız, parmaklarla kolay sıkıştırılan nabızdır, halbuki sert nabız, yumuşak bir nabzın zıddıdır. Vasat bir nabız, bu ikisi arasındaki nabızdır.

Doluluk:

Nabız, dolu, çökük veya vasat olabilir. Dolu bir nabız, sanki arterleri kanla doluymuş gibi hissedilen nabızdır. Çökük nabız, dolu nabzın zıddını hissettirir, ve vasat bir nabız, buna göre, iki uç arasında, vasat doluluk [hissi veren] nabızdır.

Sıcaklık:
Nabız ısıda sıcak, soğuk ve vasat olabilir. Nabız, iki atış arasındaki devre normalden az olursa, hızlıdır. Bu devre uzun olunca, nabız yavaştır. Vasat nabız bu durumda, iki uç arasında, vasat seviyededir.

İstikrar:
Bir nabız istikrarlı olabilir veya yukarıda zikredilen 5 özelliğine göre değişir (ölçü, kuvvet, ritim, hız ve zaman aralıklarının düzeni ve ritmine karşı nabzın sistol safhası). Değişme bir tek atış üzerine yayılabildiği gibi, tek bir atış veya tek atışın bir kısmında da görülebilir. Örneğin nabız bir atışta, vücudun artan metabolik ihtiyacından dolayı hızlı ve bir atışta hayatiyetin azalması gereksiniminden dolayı yavaş olabilir, bir atışta değişen nabzın beş özelliği şunlardır: Ölçüde büyük ya da küçük; güçte zayıf veya güçlü; hızda hızlı veya yavaş; sıklıkta sık ya da seyrek yoğunlukta sert ya da yumuşak gibi. Nabız ya sabittir, değişmez ya da değişkendir. Eğer arzu edilirse, diğer beş özellik, istikrarın değişmeleri arasında düşünülerek, ona dahil edilebilir. Eğer nabız bu beş özelliğinden birinde istikrarlı kalırsa, bu durum o özellikte istikrarlılık olarak bilinir; güçte veya sıklıkta istikrar gibi. Aynı şekilde değişebilen bir nabzın, sadece bir ya da iki özelliğinde değişiklik olur.

Düzenlilik:
Düzensiz bir nabız, muntazam bir şekilde düzensiz ya da düzensiz bir şekilde düzensizdir. Düzenli bir düzensizlik sistematik bir şekilde tekrarlanan bir düzensizliktir. Düzensizlik o nabzın basit bir özelliği ile ilgili ise, basittir; birden çok özellik işe karışıyorsa, düzensizlik karmaşıktır, yani nabız iki farklı tip düzensizlik gösterir, fakat her biri öyle tekrar eder ki, her iki düzensizlikte düzenli, karmaşık bir düzensizliğin basit bir çemberini (tekrarını) oluşturur. Düzensiz şekilde düzensiz nabız yukarıdakinin zıddıdır. Kesin şekilde ifade edilirse, bu dokuzuncu değişme sekizinci, yani istikrarsız veya değişebilir nabzın bir alt çeşididir.

Nabzın müziğinkine benzer bir ritme sahip olduğu kaydedilmelidir. Müzikte notalar kendi akordu ve zaman aralıkları içinde birbirleriyle münasebetlidir. Nabzın durumu aynıdır, çünkü onun atışları, uzunluk ve zaman aralıkları bakımından birbirleriyle ilişkilidir. Müziğin nota-

ları ve aralıkları ahenklidir veya aksi takdirde nabız gibi, ritmik ve aritmik olur. Galen'e göre, nabız, müziğin aşağıdaki beş münasebetinden birisi şeklinde hissedilir: 2:6; 2:4; 2:2; 3:4; ve 4:5 ve notalar arasında herhangi bir başka münasebetlerin tanınması büyük önem taşır. Fakat müzik bilgisi olan ve ahengi ve müzik notalarının niteliklerini değerlendirebilen ve nabzın muayenesine bu bilgileri uygulayabilen kişilerin dışındakiler için, bu çok zordur. Eğer böyle kişiler bu konuya özel bir dikkat sarfedecek olurlarsa, onların, nabzın çeşitli karmaşık münasebetlerini değerlendirebilmeleri mümkün olur.

Ritim:

Nabzın ritmi, hareketin iki devresi ve dinlenmenin iki devresi arasındaki zamandır. Bu münasebetler, anlaşılmadığında, ritim iki birbirini izleyen nabız atışında yükselme (çıkış) devri ve dinlenme devri arasında münasebet olarak kabul edilecektir. Kısaca hareket devri, dinlenme devri ile karşılaştırılmalıdır. Nabzın atış hareketlerini ve nabız atışları arasında dinlenme devirlerini karşılaştıranlar, bu kavram altında tamamen farklı bir şey verirler. Her ne kadar, bu yaklaşım mümkünse de, hatta müsaade edilebilir nitelikteyse de, yine de arzu edilemez.

Nabız, böylece eurhytmic veya dyshytmic olabilir. Dyshytmic nabız üç çeşittir: a. pararhytmic'tir; bu durumda, çocukların nabzının ritmi genç adamın nabzının ritmi gibidir, b. hetorhytmic'tir; bu durumda, çocukların nabzının ritmi, yaşlı bir adamın nabzının ritmine uygundur, c. etrhytmic'tir, bu durumda, ritim o kadar anormaldir ki herhangi bir yaştakininkine uygun değildir. Ritmin dikkate değer inişi, vücutta büyük düzensizlikleri gösterir.

İkinci Bölüm

Nabzın Sabit (Hakiki) ve Değişebilir Tiplerinin Özel Açıklaması

Doktorlara göre, nabız çeşitleri, muhtelif atışlar şeklindedir, veya tek bir atış halinde kaydedilir. Çeşitlilik bir tek atışı etkilediğinde, o aynı atışın muhtelif özelliklerini taşıyabilir veya bir tek özellikte olabilir. Örneğin parmakların dokunulmasıyla belirlendiği gibi.

Değişim muhtelif atışlar şeklinde görüldüğünde, nabız maksimum ya da minimuma ulaşana kadar artar veya düşer ya da tedricen değişen muhtelif nabızlar halinde iner ya da çıkar ve sonra, herhangi

bir zarara sebebiyet vermeden veya zarar vererek, asıl haline döner. Eğer nabız normalden kısa olursa, o beklenmedik bir nabza götürür ve böylece düşmüş gibi veya fazlalık bir atış meydana gelir. Karışık nabız, değişebilen nabzın bir çeşididir: normal olarak mevcut olması gereken bir nabız atışı eksiktir. Çok fazla sayıda atışı olan nabızda fazla olan (ekstra) atış iki atış arasında dinlenme aralığında görülür.

Değişme bir tek atışta görüldüğünde, o nabzın şekil ya da hareketleriyle ilgilidir. Şeklin değişmesi, altı yönden (yukarı, aşağı, ön, arka, sağ, sol) birinde düzensizlik var demektir. Hareketin değişmesi, arterin hareketinin aşağıdaki şekilde değişiklik göstermesi demektir: a. arterin hareketinin hızının çabuklaşması veya yavaşlaması; b. sıklıkta hızlı ya da yavaş olması: c; güçte, güçlü ya da zayıf olması; veya d. hacimde büyük veya küçük olması.

Nabzın gösterdiği değişmeler, bu bakımdan düzenli ya da düzensiz olabilir ve nabzın iki, üç veya dört özelliğinden ortaya çıkabilir, yani nabız değişmeleri parmakla dokunulduğunda, bir veya daha fazla olarak belirlenir. Nabzın diğer değişmeleri, aynı şekilde incelenebilir.

Nabzın değişmesi bir tek özellikle ilgili olduğunda, yani bir parmak altında hissedilebildiği gibi, nabız anacrotic, recurrent (geriye dönen) veya çift olabilir, a. Anacrotic nabız: çarpan nabzın bir tek özelliği hafifçe kesilir; iki uç kısmın hızı aynı olur veya farklı farklıdır, b. Reccurent nabız (geri dönen nabız): büyük bir vuruş ilkin ufalır, fakat sonra yavaş yavaş asıl kendi yüksekliğine ulaşır, c. Çift vuruşta ise, bir vuruş sanki yırtılıyormuş gibi veya iki vuruş birbiri üstüne geliyormuş gibi belirlenir, d. Sürekli nabızda herhangi bir özellik artar ya da azalır; ancak bu o kadar yavaş olur ki, anlaşılması pek mümkün olmaz. Nabız böylece, hızlıdan yavaşa, yavaştan hızlıya veya büyükten küçüğe veya tersine küçükten büyüğe doğru hızla değişir. Üç çeşit değişme vardır: tedrici, gayri muntazam ve hafif.

Üçüncü Bölüm
Karmaşık Nabzın Çeşitleri

1. Gazelle (pulsus bisfeiens'le aynıdır): Atış ilkin ağırdır, fakat daha sonra, aniden hızlanır.

2. Dalgalı nabız: Bu düzensiz nabız tipi, ekseriya yumuşaktır, fakat küçük değildir ve daima geniştir. O sanki yükseklik ve hızı değişen dalgalar serisi gibi hissedilir.

3. Dudi nabız (kurt gibi kıvrım kıvrım olan nabız): Bu dalgalı nabza benzer, fakat küçük ve hızlıdır. O nisbeten daha hızlı imiş gibi bir izlenim yaratır. Aslında daha etkili olan, genişlikten çok yükseklik ve uzunluktur. Gerçekten, genişlik dikkate değer herhangi bir değişme göstermez.

4. Testere dişi gibi nabız: Yükseklik, derinlik ve uzunluğu etkiler. Bununla birlikte o aynı şekilde olmasa bile, sert hissedilir. Kısacası, o, hızlı, çabuk ve sert bir nabızdır ancak yükseliş safhasında yüksekliği ve sertliği ya da yumuşaklığı düzensizdir.

5. Zanbulfar (fare kuyruğu) nabız: Atışların bir ya da daha fazla özelliğinin tedricen arttığı veya azaldığı nabızdır. Onun karakteristik özelliği, atışların hız ve gücünde yükseklik göstermesidir.

6. İnce ve uzun nabız: İlkin azdır, daha sonra artış gösterir ve had seviyeye erişene kadar da artmaya devam eder; daha sonra, asıl yüksekliğe doğru yavaş yavaş iner. Bu durum tıpkı dibinden tek vücuda birleşen iki fare kuyruğuna benzer.

7. Dicrotic nabız (arterlerde yüksek basınç ve genellikle hummaya işaret eden nabız): Bazı doktorlara göre, zamanla değişen tek bir atıştır. Halbuki bazı doktorlar ona çift vuruş olarak bakarlar. Aslında bu atışta, asla aralık kasılma safhası, iki atıştan meydana gelen gevşeme safhasını izleyecek kadar uzun olmaz. Eğer parmak iki atış gibi hissederse, nabız iki bariz atıştan meydana gelmiş olarak kabul edilecektir. Aksi takdirde, bir süre için gevşemesi duran anacrotic nabız, iki vuruştan meydana gelmiş bir nabız olarak kabul edilir.

8. Aralıklı nabız ve 9. : Çok sayıda atıştan meydana gelmiş olan nabız çeşitlerinin zaten açıklaması yapıldı. "Gazelle" nabız, her bir vuruşu bitmeden önce ekstra bir vuruşa sahip olduğundan çok sayıda vuruşu olan nabızdan farklıdır. Çok sayıda vuruştan meydana gelen nabızdaki ekstra vuruş istirahat aralığında görülür, ve daha önceki vuruştan önce de sona erer. Bu grupda daha sonra zikredilecek olan **10.** Sarsan nabız, **11.** Titrek nabıza ve **12.** Sapmış nabıza dahil değildir. Nabzın bu son çeşidi, adeta bir yay gibi sarılıp, bükülür. Bu üç çeşit nabız birbirinden şekil, uzunluk vc vuruş derinliği olarak farklıdır.

13. Kordon şeklindeki nabız: Bu nabız, eğilip bükülen nabzın bir çeşididir. Fakat titreyen nabıza da benzer. Bu nabzın yükselmesi ve sapması, yüksek gerilim kadar belirli değildir; onun eğimi bir ya da

iki yöne doğru olabilir, ve yüksek gerilimle birlikte olursa, kuru hastalık grubunu ortaya çıkarır. Bileşik nabızın sayısız çeşitleri vardır. Fakat bunların hiçbirinin özel adı yoktur ve bundan dolayı da herhangi bir açıklama vermeğe de değmez.

Dördüncü Bölüm
Normal Nabız

Yukarıda söz konusu edilen özelliklerden yedisi nicelikseldir ve normal nabız bu özelliklerin miktar olarak ortasındadır, yani bu nabız, nabzın yedi özelliğinden herhangi birinde değerlendirmeye değer hiçbir artış ve azalma göstermeyen nabızdır. Normal nabız, daima zayıf olmaktan çok güçlü olan nabızdır. Gerçekte, nabızda yukarıda zikredilen özelliklerin herhangi biri, artan gücü dolayısıyla, belirgin bir hale gelebilir. Fakat nabız geniş nabız durumunda olduğu gibi, normal nabız diye bilinmeye devam eder. Niceliksel değişikliklere konu olmayan on özellikten geri kalan üçüne göre, normal nabız devamlı, muntazam ve ritmiktir.

Beşinci Bölüm
Nabzı İdare Eden Faktörler

Nabzı idare eden faktörler iki tiptir: İçten olan faktörler; bunlar genel tiplerdendir ve temelde nabızın şekillendirilmesinden sorumludurlar ve bundan dolayı da yapısal faktörler olarak bilinirler. İkincisi ise, dış faktörlerdir: bunlar, her ne kadar, doğrudan nabzın şekillenmesiyle ilgili değillerse de, yine de nabızda değişiklik meydana getirirler ve böylece de a. sağlıklı hayatın gerekli yardımcıları olarak mutlak olarak mevcudiyetleri gerekli olanlar ve b. ihtiyaç olmadığından ikinci derecede öneme sahip olanlar olmak üzere iki grupta toplanabilir.

Nabzı idare eden iç faktörler üç tanedir:

1. Nabzı yaratan hayatî ruh: bu hayatî ruh konusu daha önce ele alınıp anlatıldı.

2. Diğer organlarla birlikte ele alınıp, açıklanan atar damarlar.

3. Herhangi bir zamanda, vasat ve zayıf olabilen hayatî gücün mutedilleştirilmesi ve doğal ısının serinletilmesi.

Bununla birlikte, şurası akılda tutulmalıdır ki, bu üç faktör, temel veya dış faktörlerin herhangi birindeki değişmelere uygun olmaksızın değişme göstermez.

Altıncı Bölüm
İç Faktörlerin Nabıza Etkileri

İç faktörler nabızda aşağıdaki değişiklikleri yaparlar:

Yükseklik:

Arterlerin yumuşak ve elastikî kaldığı, kalbin gücünün yerinde ve (hayatî gücünün) acilen serinletmesine gereksinim duyulduğu sürece nabız yavaştır. Nabzı yavaşlatmak için en önemli faktör "ihtiyaç" faktörüdür.

Kalbin gücü zayıfsa, nabız da ona bağlı olarak, küçülür. Eğer zayıf güçte damar cidarı, aynı zamanda sertse, "ihtiyaç" azsa, nabız da daha azalır, ve zayıflar.

Arterin sertleşmesi de, nabzı düşürür. Fakat bu kalbin zayıflığından kaynaklanan küçük nabızdan farklıdır. Arterin sertleşmesine dayalı olarak meydana gelen küçük nabız serttir, fakat zayıf değildir ve atış kalbin zayıflığından kaynaklanan nabız kadar küçük değildir.

Azaltılmış "ihtiyaç" da nabzı azaltır, düşürür, ancak o zaman nabız çok zayıf değildir. Bundan dolayı, düşük nabzın arkasındaki en önemli faktör, kalp zayıflığıdır. Kuvvet güçlenince, arter sertleşince, nabız, azalan ihtiyaca ve gücün daha büyük olduğu durumlardakine nisbetle daha küçülür. Güçlü bir kuvvetle nabız, hatta ihtiyaç daha az olsa bile, değerlendirmeye değer bir ölçüde azalmaz. Bundan dolayı genişlemeye müdahale edecek hiç bir şey yoktur. Gerçekte, bu şartlarda, o çok hızlanmaz. "İhtiyaç" büyük olduğunda ve kalbin kuvveti güçlü olduğunda, ancak, arter sert olduğunda, ve kalbin gevşemediği zaman, nabzın yüksekliğini artırmayı başaramamasının bedeli olarak, daha hızlanmaktan başka seçeneği yoktur. Aslında eğer güç daha zayıfsa, nabız ne artar, ne de hızlanır, fakat sadece, yükseklik ve hız kaybını karşılamak üzere nispeten bir ölçüde hızlanır. Böyle durumlarda nabız, bir büyük ve tam atış veya iki hızlı atış meydana getirmek yerine, hızlı birbirini izleyen vuruşlar meydana getirir. "Acil bir ihtiyaç" durumunda güç meselesi, ağır yük taşımayı isteyen adamın problemi gibidir. Eğer o, onu kolayca taşıyabilirse, o bunu derhal yerine getirecek, işi yapacaktır; aksi takdirde, o yükü ikiye ayıracaktır ve her birini biraz daha hızlı taşıyacaktır, fakat eğer o, bunu yapmak için dahi çok zayıfsa, o zaman, o yükü muhtelif küçük parçalara bölerek, ve her birini uzun zaman dinlenme için vakit ayırmadan kendi

kapasitesine göre, hızlı bir şekilde ya da yavaş yavaş taşıyacaktır. Fakat, eğer zayıflık had derecede ise, o uzun zaman dinlenmeye zorlanacaktır, ve yükü biraz dinlenerek taşıyacak ve hatta, sonunda, yükün geri kalan kısmını taşımak üzere geri gitmekte başarılı olamayacaktır. Kalbin gücü büyük olup, arter genişleyip, ihtiyaç baskı yaptığında nabzın hızı daha da artar. İhtiyaç ve hız daha da artığında, nabzın hızı ve ritmi de artar.

Uzunluk:

Nabzın uzunluğu, yüksekliği artıranlarla aynı iç etkenlere dayanır. Bu şüphesiz ki, hem yükseklik hem de derinliğinde damar duvarının normal gevşemesine engel olacak hiçbir şey olmadığı durumda söz konusudur, yani arterin genişliğini artırmasına ve yüksekliğin artmasına engel olacak şekilde deri ve eti (deri altındaki dokular) kalınlaştıran hiç bir şey yoktur. Dış faktörler zayıftır ve nabzın belirgin hale gelmesi bakımından işe yaramaz.

Derinlik:

Derinliğin artması aşağıdaki şekilde meydana gelir: a. Damar duvarının torba şeklini almasına sebep olan arterin boş olması ve b. Damar duvarının yumuşaklığı. Bazı durumlarda, derinliğin artması, damar duvarındaki elastikiyetin eksikliğinden kaynaklanır.

Kalp Atışı Aralıklarındaki Oran:

Bu oran, kalbin zayıflığından ve vücuttaki fazla sıcaklıktan dolayı artar.

Böylece, havaya daha çok ihtiyaç hissedilir. O zaman oran düşer, çünkü a. güç o kadar kuvvetlidir ki "ihtiyaç", yüksekliğin artmasıyla karşılanır; b. Soğuk o kadar şiddetlidir ki çok az "ihtiyaç" vardır veya c. gücün düşmesi dikkati çeker ve bu durumda ölüm yakındır.

Güçlülük:

Nabız aşağıdaki nedenlerden zayıflar: a. fazla üzüntü; b. şiddetli uykusuzluk; c. şiddetli tükenme (boşaltım); d. dikkati çeken nitelikte vücut zayıflığı ; e. anormal hıltların ve diğer duyu organlarının gerginliği ve rahatsızlığı; f. dağılmaya sebep olan etkenler.

Sertlik:

Sertliğin sebepleri şunlardır: a. damar duvarının kuruluğu; b. arterdeki artan gerilim; c. donma ve soğuğa maruz kalma; d. ekseriya, krizlerde

olduğu gibi, bazı organlarının gerilimi ve nabzın sertleşmesine sebep olan refleks spazma götüren hasta maddelerin dağılmasına gayret eden sistem.

Yumuşaklık:

Yumuşak bir nabzın sebepleri, genelde vücuttaki nemi artıran şeylerle aynıdır; örneğin nemlendiren yiyecekler ve nem meydana getiren hastalıklar, ascites, flegmatik, zehirli beyin iltihapları ve banyo yapma gibi ne fizyolojik ve ne de patolojik olmayan faktörler.

Düzensizlik:

Düzensiz nabzın sebepleri şunlardır: a. nabzın kuvvetli olduğu bir durumda hıltlar veya yiyecek maddesinden kaynaklanan "madde" ağırlığı; b. zayıf nabız durumunda hastalıkla vücudun bütün yapısının mücadelesi; c. kan almadan sonra kaybolan düzensizlik durumunda, damarların doluluğu;

d. kanın akışının, hayatî gücün faaliyetlerini engelleyen kan yoğunluğu; bu kalbin yakınlarında kan toplanmasına sebep olduğundan en önemli sebeptir;

e. dolu mide ve f. harap eden üzüntü -hızlı ve düzensiz nabız- meydana getiren bir sebeptir. Eğer yiyecek, midede bozulursa, nabız düzensiz kalmaya devam eder ve kalpte çarpıntı vardır.

Testere Dişli Nabız:

Bu tip nabzın 3 sebebi vardır: a. çeşitli terkip ve olgunluktaki maddelerin damar duvarlarından muntazam süzülmesi ; b. damar duvarlarının bir yerde sert, bir yerde yumuşak oluşundan dolayı, damar duvarının muntazam olmayışı ve c. sinir dokuların iltihabı.

Arterde Yüksek Gerilime İşaret Eden Nabız (Dicrotic Nabız):

Bu tip nabız kalp kuvvetliyken, görülür ve ancak duvarının sertliğinden dolayı mecburi "ihtiyaç" serbestçe yapılamaz. Bu durum, bir balta vuruşu ile odundan bir parça kesmeğe muvaffak olamadığından sanki bir tek devamlı vuruşa benzeyen peşpeşe, sürekli vuruşlar yapan bir odun kesicinin [testeresinin] durumuna benzer. Bu tip nabız, genellikle krizle birlikte görülür.

Fare Kuyruğu Gibi Nabız:

Zayıflamış hayatî kuvvet, gayretli çabalardan sonra, gerekli durma için dinlenirken, bu tip nabız görülür ve sonra tedricen kendi faa-

liyetlerini tekrar eder. Baştan sona kadar aynı kalmaya devam eden bir nabız zayıflığa işaret eder, fakat fare kuyruğu gibi nabız ve diğer benzeri nabız çeşitleri, hâlâ faaliyetlerin orada mevcut olduğuna işaret ederler, ve zayıflık had derecede değildir. Fare kuyruğu nabzın en kötü tipi ara veren nabız şeklindedir; bundan da kötüsü sürekli olan nabızdır ve sonra fare kuyruğu gibi nabzın geri dönen tipleri gelir.

Aralıklı Nabız:
Yorgunluk, bir dinlenme aralığına ihtiyaç gösterecek kadar büyük olduğunda, aralıklı nabız meydana gelir. O, bütün vücudun derhal dikkate alınması gereken rahatsızlığın bir sonucudur.

Sarsılan Nabız:
Hayatî gücün, düzensiz ve spazmodik bir şekilde hareket ettiğine işaret eder.

Titrek Nabız:
Kalp güçlü olduğunda, arterler sert ve ihtiyaca zorlandığında bu tip nabız görülür. Bu faktörler mevcut olmadığında, nabız titremesi yoktur.

Dalgalı Nabız:
Arterin çabucak gevşemeyecek kadar zayıf olduğu, fakat seri dalgalar halinde yayıldığı zaman dalgalı nabız görülür. Genellikle, nabzın dalgalılığı, herhangi bir güç zayıflaması olmadan arterin yumuşaklığından dolayı ortaya çıkar. Çünkü yumuşak ve nemli objeler, kuru ve sert şeyler kadar çabuk hareket edemezler. Kuruluk şeylerin hareket etmeye hazır olmalarında ve dalgalanmalarında yardımcı olur. Bundan dolayı, sert hareketli ve kuru hareketli bir cismin hareketleri diğerine de hareket verir. Nemli ve yumuşak objeler için bu söz konusu değildir. Onlar biçim ve şekillerini o kadar hızlı değiştirirler ki hareket onların cevheri boyunca hareket edemez.

Kurt Şeklinde ve Karınca gibi Nabız:
Bu çeşit nabızlarda, güçsüzlük o kadar had derecedir ki hız azalır, fakat atış aralıkları büyür ve nabız kararsızdır. Gücün tam olarak ve derhal damar duvarını genişletememesinden dolayı, onu kısmen ve belli bir ölçüde hareket ettirir.

Aritmetik Nabız:

Eğer dinlenme devrinde düşme varsa, muhtemelen "ihtiyaç" ta artma olacaktır. Eğer hareket periyodu azalırsa muhtemelen oradaki "ihtiyaçta" bir azalma veya gücün zayıflaması da söz konusudur. Şüphesiz, genişleme safhasında artış gösteren hızdan hareket devresindeki azalma ayrı bir olgudur.

Dolu, boş, sıcak, soğuk, büyük ve küçük nabız çeşitlerinin sebepleri açık ve seçiktir.

Yedinci Bölüm
Nabız Hakkında Cinsiyet ve Yaşın Etkisi

Cinsiyet:

Erkek daha güçlü ve "ihtiyaçları" daha büyük olduğundan onların nabzı, kadınlarınkinden daha büyük hacimde ve daha güçlüdür. Daha büyük hacim, "ihtiyacı" karşılamakta yeterli olduğundan, nabzın hızı nisbeten yavaş ve sıklığı azdır. Güçlü olmasına rağmen, çok sık olan nabız, aynı zamanda hızlıdır. Çünkü sıklığın artması, her zaman hız artışını izler. Bundan dolayıdır ki erkek nabzı, kadına göre, genelde hız olarak daha düşük ve sıklık olarak da azdır.

Yaş:

Çocuklarda, nemin daha çok oluşu nabzı yumuşatır, zayıflatır, ve gelişkinlere göre, daha hızlı olmasına sebep olur. Çocuklarda sıcaklık güçlü ve kuvvetlidir, ancak genel olarak güç henüz olgunlaşmamış gelişmeden dolayı zayıftır. Aslında, çocukların organlarının daha küçük olan ölçüsüne nisbetle, daha büyük bir nabıza sahiptir. Bundan dolayı onların arterleri, daha yumuşaktır ve "ihtiyaçları" büyüklere nisbetle daha büyüktür. Ancak, onların nabzı nisbeten küçük ölçüsünden beklenen kadar zayıf değildir. Şüphesiz o, gelişkinlerdeki kadar büyük değildir. Hatırlanmalıdır ki her ne kadar çocuklarda nabız, "ihtiyacın" büyük olmasından dolayı büyükse de, aynı zamanda onun hızı daha çok ve kalbi daha sıcaktır. Çocuklarda daha büyük "ihtiyacın" sebebi, onların daha sık yemek yemesi ve daha fazla besin almalarıdır. Bunun sebebi, onların doğal ısının yardımı ile, havalandırma ve dışarı atma gereksiniminden dolayı, daha çok buğulu ürün birikimleri olmasıdır. Olgun insanlarda, nabız büyük, fakat hızlı değildir, ve atışlar da sık değildir.

Hatta, onlarda nabzın atışları o kadar yavaştır ki nabız hemen hemen "yavaş" nabızdır.

Gençliğin erken döneminde, nabız büyüktür, fakat olgunluk devresine yaklaştıkça, nabzın gücünün artmasından dolayı, daha büyür ve "ihtiyaç" ona yön verir; damar duvarları da bu konuda ona yardımcı olur. Orta yaşlılarda, nabız zayıflar ve düşer. Bundan dolayı ve azalan "ihtiyaçtan" dolayı, nabız hızda olduğu gibi, sıklıkta da azalma ve düşüş gösterir. Yaşlı insanlarda, nabız küçüktür; hız ve sıklığı da düşüktür. Ancak iç değil, ama dıştan gelen nemle o, yumuşak hale gelir.

Sekizinci Bölüm
Nabız Üzerinde Mizacın Etkisi

Sıcak Mizaç:

Sıcak mizaçlı insanlar, pis buğuları atarlar; onlardan kurtulmak için daha büyük "ihtiyaca" sahiptirler. Eğer kalbin gücü ve arterlerin şartları uygunsa, nabız büyük olur, fakat eğer bu faktörlerden birisi tersine olursa, etki daha önce söz konusu edilenlerle aynıdır. Mizaç, hastalıklardan değil, ancak, doğal olarak, sıcak olduğunda, nabız güçlü ve sağlıklıdır, ve genel güç, daha büyüktür. Vücuttaki doğal ısının artmasının, gücün uygun şekilde azalmasına sebep olduğu doğru değildir. Doğal ısının artması hayatî gücün cevherini güçlendirir ve kişiliği güçlü ve cesur yapar. O, ruhî güçleri zayıflatan bir mizaçtan ısı yapar.

Soğuk Mizaç:

Soğuk mizaçta, nabzın genel bir açıklaması vardır. Nabzın ölçüsü, hızı ve atış sayısı daha küçüktür. Bu değişmeler arasında düşüş göstermesi, daha önemli bir durumdur. Eğer soğuk mizaçla birlikte, nabzın duvarı da yumuşaksa, nabız yavaşlar, ve hem hız hem de sıklığı azalır. Ancak, eğer arterlerde sertleşme varsa, nabzın bu özellikleri o kadar dikkati çekmez. Anormal soğuk mizaç anormal sıcak bir mizaca nisbetle daha çok dikkati çeken nitelikte zayıf bir mizaç meydana getirir. Bundan dolayı, sıcaklık organ mizacına, soğuğa nisbetle daha yakındır.

Nemli Mizaç:

Bu, geniş ve dalgalı bir mizaçla belirlenir.

Kuru Mizaç:

Kuru mizaçlı insanlar sert ve dar nabza sahiptirler. Aslında, eğer güç yeterliyse ve "ihtiyaç" büyükse yüksek basınç ve hummaya işaret eden nabız sarsıntılı ve titrek hale gelir.

Basit mizaçların çeşitli bileşimleri, yukarıda zikredilen prensiplere göre, nabzı değiştirir. Bazen, tamamen tesadüf eseri olarak, bir insan vücudunun her tarafında farklı mizaç vardır, yani bir tarafta soğuk bir tarafta da sıcak mizaca sahip olabilir. Bu nabzı iki tarafta farklı kılar. Sıcak tarafta nabız, sıcak mizaçlı insanınkine, soğuk taraftaki soğuk mizaçlı insanınkine benzer.

Nabız kasılma ve gevşemesi kalp sistolünün yükselme ve diastolünün düşmesine bağlı olmadığı, fakat bizzat arterin kasılma ve gevşemesine bağlı olduğu, yukarıdaki nabız konusundaki açıklamalardan anlaşılacaktır.

Dokuzuncu Bölüm
Mevsimin Nabız Üzerindeki Etkileri

İlkbahar:

Bu mevsimde, nabız, bir dereceye kadar güçlü olmadığı takdirde, her yönden dengelidir.

Yaz:

Yazın nabzın hızı daha çabuk ve atışları daha çoktur. Çünkü "ihtiyaç" daha büyüktür. Etrafı saran atmosferin fazla sıcaklığı, hayatî gücü dağıtır, yayar ve gücü zayıflatır; nabzı da daha zayıflatır ve küçültür.

Kış:

Kışın, nabız nisbeten gerek hız, gerek sıklık açısından daha zayıftır. Genellikle, bu mevsimde kalbin gücünün zayıflaması nabzı düşürür. Bazen, vücut ısısının içeride birikmesi, nabzı artırır ve böylece de nabız gücünü artırır. Aslında, bu soğuğa karşı mizaç daha sıcak olduğunda görülür ve onun vücudu etkilemesini engeller. Genel olarak, böyle insanlar soğuktan etkilenmezler.

Sonbahar:

Sonbaharda, nabız zayıf ve sıcak ve soğuğun had uçları arasında gidip gelen dalgalanmasından dolayı değişkendir. Nabız zayıflar, çünkü havanın düzensiz dalgalanmaları, anormal ve rahatsız edici olmasının dışında sabit olan havadan daha çok rahatsızlık verir. Bununla birlikte düşük sıcaklık ve çok fazla kuruluğuyla, sonbahar hayatın gerçek doğasına karşıdır ve böylece nabzı zayıflatır.

Çeşitli mevsimler arasındaki devirlerin iklimle ilgili etkileri asıl mevsimler için ifade edilenlerle, aynı genel prensipler tarafından yönetilir.

Onuncu Bölüm
Ülkelerin Nabız Üzerindeki Etkisi

Bazı ülkeler, ilkbahara benzer ısıdadır; bazısı yaz gibi sıcak; bazısı sonbahar gibi kurudur. Nabız konusunda bu ülkelerin etkileri zaten zikredildiği gibi, uygun mevsimlerin etkilerinden elde edilebilir

On Birinci Bölüm
Yiyecek ve İçeceklerin Nabız Üzerindeki Etkisi

Yiyecek:

Ağızdan alınan şeyler, gerek nitelik, gerekse nicelik olarak nabızı etkiler. Sıcak ve soğuk şeyler kendi nitelikleri yoluyla işlevlerini yaparlar. Nicelik açısından denilebilir ki, eğer besin nitelik olarak mutedilse, vücutta sıcağın ve gücün artışı nabzı büyütecek, hızını arttıracak ve atışları sıkıştıracaktır. Yiyeceğin bu etkisi bir süre için devam eder. Eğer yiyecek fazla ise vücut gücünü artırıp aşar, sanki yiyeceğin çok ağır oluşundan dolayı [bu durum ortaya çıkmış gibidir] ve nabız sabitliğini kaybeder ve düzensiz hale gelir. Her tip yiyeceğin ağırlığı gerilim yaratır ve düzeni değişir. Archigenes (Suriyede Aphomea'da doğmuş ve 48-117 arasında Roma'da hekimlik yapmış bir Yunanlı hekimdir) bu durumun, nabızın sıklığını artırmaktan çok, hızını artırdığı kanaatindedir. Nabız üzerindeki bu etki, yiyeceğin faaliyeti sürdüğü sürece devam eder ve fazla yiyecek yendiğinde doğal olarak, bu durum uzun süre devam edecektir. Eğer yiyecek miktarı aşırı değilse, nabız sabitliğini kaybeder, fakat düzenlidir ve eğer miktar daha fazla azalırsa, nabız büyümez, hızlanmaz ve değişebilirlik kazanmaz ve onun etkisi uzun süreli olmaz. Çünkü besinlerin sindirimi, daha hızlıdır. Besinlerin miktarı çok fazla veya çok az olduğunda, sonuç olarak zaafiyet nabzı düşürür ve atış sıklığı azalır. Sindirim ve emilme normal duruma iade edildiğinde nabız da normaldir.

Alkollü İçkiler:

Alkolün fazlası nabzı dengesiz ve değişken kılar. Fakat bu etki bazı besin maddelerinin yaptığı ölçüde değildir. Bunun sebebi alkol ince, mutedil ve uçucudur. Alkol, hızlı emilmesi nedeniyle soğutmada rol oynar ve vücutta dağılmasıyla nabızı çabucak yavaşlatır ve nabzın hız ve sıklığını düşürür. Emilmeden sonra, o, ısıtır ve serinletici etkisi

süratle kaybolur. Ilık alınan alkol, ılıklığı ve diğer etkileri kolayca yayılmadığından dolayı, herhangi bir dikkati çeker nitelikte rahatsızlık meydana getirmez. Soğuk alındığında, alkol diğer soğuk şeylerden daha çok altüst eder. Bunun sebebi soğuk cevherinin mide tarafından tutulmasıdır ve yeterince ısınmadan önce onun emilmemesidir. Diğer taraftan, alkol soğuk alındığında dahi emilir; böylece, o vücudu soğutur. Bu, soğuk şeylerden muztarip olmaya eğilimli kişilerin alkolü soğuk aldıklarında niçin çok muztarip olduklarını açıklar. Alkol ılık alındığında, vücudu o kadar rahatsız etmez. Çünkü o hızla yayılır ve kaybolur. Fakat eğer soğuk alınırsa o yayılıp dağılmadan önce sistemi zayıflatır.

Alkolün yukarıda söz konusu edilen etkileri onun miktarına göre olduğu kadar, sıcak ve soğuk alınmasına göre de açıklandı. Enerji meydana getiren madde olarak başka etkilere de sahiptir. Sağlıklı insanda o, tonik ve uyarıcı olarak etkili olur. Alkolün sıcak veya soğuk niteliğine bakıldığında, onun insanların çoğunu incittiği, ferdi mizaca göre, bazısına uygun olduğu halde, birçoklarına uygun olmadığı ifade edilebilir.

Böylece, mizacı fazla sıcak insanlara genellikle soğuk şeyler tonik olarak etki eder. Galen'in sıcak mizaçlı insanlara nar suyunun tonik olduğunu halbuki bal suyunun soğuk mizaçlı insanlara yararlı olduğunun söylenmesinin sebebi budur. Aynı şekilde alkol bazı insanlara yararlıdır ve onun sıcak veya soğuk niteliğine göre diğer insanlara zararlıdır. Ancak bu bizim konumuz değildir. Burada düşünülecek olan şey alkolün enerji verme özelliğidir ve onun çabucak ve süratle hayatî güce dönüşmesidir. Ve bu (özellik) alkolü kendi yönünden tonik (olarak) etkin kılar. Eğer alkolün hareketi kendi sıcak ya da soğuk nitelikleri tarafından desteklenirse, nabız üzerinde alkolün güçlendirici etkisi daha dikkati çeker hale gelir. Fakat onun sıcak veya soğuk niteliği tersi istikamette hareket ettiğinde nabzı zayıflatır. Böylece her ne kadar sıcaklığın geçici artışı "ihtiyacı" artırırsa da alkol hayatî gücü kuvvetlendirdiğinde nabız güçlenir. Diğer taraftan alkol geçici olarak soğukluk meydana getirirse "ihtiyaç" azalır. Ancak alkol genellikle gücü artırır ve her zaman "ihtiyacı" artırmaz ve bu şekilde o nabızın hızını artırır.

Su:
Su yiyeceklerin emilmesinde yardımcı olduğundan aynı zamanda güç verir ve böylece alkolle aynı etkiyi yapar. Aslında su, vücut ısısını artırmaz, fakat tersine soğutur. Böylece su alkolden daha az "ihtiyaç" yaratır.

On İkinci Bölüm
Uyku ve Uyanıklığın Nabız Üzerinde Etkisi

Uyku:
Uykunun etkileri, uyku ve sindirim safhalarına bağlıdır. Uykunun iki kısmı sırasında, nabız biraz zayıftır, çünkü doğal ısı dışarıya yayılır, hareket edeceğine içeriye doğru çekilir, hareket eder. Anima tarafından yönlendirilen doğal ısı, besini sindirmek ve uyanıklık zamanında dışarı atılacak işe yaramayan ürünleri olgunlaştırmak için içe doğru döner. Böylece doğal ısı bastırılır ve zorla bu faaliyetlerle ilgilenmesi sağlanır. Nabzın hem hızı, hem de atış sıklığı ağırlaşır. Çünkü hiç şüphe yoktur ki, doğal ısıdan kaynaklanan yoğunlaşma ve bir araya toplanma vücut ısısını artırır, ancak uyanıklık sırasında faaliyetlerin meydana getirdiği sıcaklığa benzemeyerek, uyku sırasında kaybolur. Hareket, hayatî gücü heyecanlandırır ve üzerinde durulacak kadar çok faaliyete sebep olur. Diğer taraftan, mutedil içeri doğru çekilme ve uyku sırasında hayatî gücün içteki yoğunlaşması çok az sıcaklık meydana getirir ve hayatî gücü çok az rahatsız eder. Bundan dolayıdır ki, uyku sırasında dışarı atma, doğal ısının içeride yoğunlaşmasından çok daha fazla huzursuzluk, yorgunluk ve nefessiz kalma durumlarını ortaya çıkarır. Böylece uyanıkken alınan makul bir soğuk duş, şüphesiz ısıyı içe doğru yayacaktır ve onu daha güçlü kılacaktır. Fakat o solunumu yorgunluk ve dışarı atma işlevini artırdığı kadar artıracaktır. Olgu şudur ki, ısıyı harekete geçirmede, faaliyet kadar hiç bir şey daha etkin değildir. Uyanıklık, sadece hareket ve faaliyetle bir arada olduğu için değil, fakat hayatî gücün sürekli olarak dışarı doğru yayılımından dolayı da ısıyı harekete geçirir: aksi takdirde normal dinlenme ve hareketsizlik anında hiç ısı meydana getirilmeyecektir.

Sindirim tamamlandığında, nabız besinin ilave edilmesine bağlı olarak ve de içe doğru yönelmiş olan doğal ısıdan dolayı güçlenir. Çünkü içeriye doğru yönelmiş olan ve sindirim sırasında meşgul

olan doğal ısı şimdi kendi kaynağı olan "kalbi" güçlendirmek için dışa doğru döner. Besinin nüfuzu da arterleri yumuşatır ve ne nabzın hızını ve atış sayısını yükseltmek için havalandırma ihtiyacında herhangi bir makul artış vardır ne de nabızın büyümesini kontrol etmek için bir başka sebep vardır. Uzamış uyku nabzı zayıflatır çünkü doğal ısı ve vücudun gücü uyanıklık esnasında normal olarak atılmış olan fazlalıkları baskıda tutar. Hatırlanmalıdır ki uyanıklık sırasında meydana gelmiş çeşitli salgılar şunlardır: a. egzersiz sonucunda ortaya çıkan ürünler; b. görülür artıklar; c. görülmeyen fazlalıklar.

Boş mide ile uyumak, soğumaya, ısı düşmesine sebep olur ve bundan dolayı nabız düşer; hızı yavaşlar ve sıklığı azalır. Bu etki, uyku boyunca açıkça görülür.

Uyanıklık:

Uyanıklığın etkisi uykununkinin aksidir. Doğal şekilde uyandıktan sonra nabız tedricen önceki yüksekliğine ve hızına döner, fakat birisi aniden, ümit edilmeyen bir olayla uyandırıldığında, nabız bir süre durur. Çünkü olayın aniliği ile karşılaşan hayatî güç içe doğru döner. Sonra nabzın hızı ve atışları artar; zorlanmış faaliyetten doğan ısı tarafından verilen uyarıya bağlı olarak, nabız düzensiz ve titrektir. Ancak, ani bir olay titrek nabzın yaptığı çeşitli hareketleri meydana getirir. Bu titreklik aslında uzun sürmez. Ancak kısa zamanda o normale döner, çünkü onu bir araya getiren sebep, her ne kadar şiddetliyse de geçicidir ve sistem tarafından değerlendirildikten sonra kaybolur.

On Üçüncü Bölüm
Egzersizin Nabız Üzerindeki Etkileri

Ilımlı egzersizin başlangıcında nabız artar, güçlenir. Çünkü doğal ısı onu artırır. Bundan dolayı, nabzı daha güçlü kılmayı sürdürür. Bu şartlar altında, hava alma ihtiyacı da artar ve böylece nabzın hızı ve miktarı artar. Eğer egzersiz uzun zaman devam ederse veya egzersiz daha kuvvetli yapılırsa, nabzın artan güç olanağını kaybeder ve azalır ve doğal ısının dağılmasından dolayı zayıflar. Fakat o, sık sık ve atış miktarını yüksek tutmayı sürdürür. Çünkü havalanma ihtiyacı daha büyür. Bunun sebebi nabzı büyültmek için yeterli güç yoktur. Gücün daha da azalmasıyla nabzın hızı düşer ve miktarı azalır.

Eğer egzersiz uzarsa, güç düşmeye başlar ve nabız zayıflar ve atışların hızı bakımından, karınca gibi olur. Eğer egzersiz, tahammülün üstünde devam ederse, nabzın düştüğüne dair belirtiler görülmeye başlar, öyleki nabız, ilkin kurtcuk şeklindeki nabız gibi ve daha sonra da sona doğru zayıflayarak, hızda ve atışta azalarak devam eder ve nihayet ölüm vuku bulur.

On Dördüncü Bölüm
Nabız Üzerinde Banyonun Etkileri

Sıcak Banyolar:

Sıcak banyoların etkisi, ilkin gücü artırır ve "ihtiyacı" çoğaltır. Gücün dağılmasıyla nabız zayıflar ve Galen'e göre muhtemelen nabzın hız ve atışında düşüş görülür. Biz inanıyoruz ki, nabızdaki bu zayıflama ve düşüş bu şartlar altında kaçınılmazdır. Suyun geçici sıcaklığı iç organlarda sıcaklık meydana getirdiği zaman, bunu iki yoldan yapar: a. suyun sıcaklığı kısa zamanda etkin olduğundan sıcaklık geçicidir veya b. sıcaklık ısrarlı olabilir ve böylece nabız hızını ve atış miktarını artırarak, bütünleşmeyi sağlar. Soğuk hakim olduğunda, çok geçmeden nabız hem atış olarak hem de hız olarak azalma gösterir. Suyun geçici sıcaklığı hayat gücünün o kadar çok dağılıp, israf edilmesine sebep olur ki nabız hız ve ritminde zayıflayıp azalmadan dolayı bayılma görülür.

Soğuk Banyolar:

Soğuk banyolar nabzı iki yoldan etkiler; a. Soğuk, vücut sistemine nüfuz ettiğinde, nabız azalır ve zayıflar ve hızında ve atış miktarında düşüş olur ve b. soğuk sadece vücut sıcaklığını içeriye doğru yöneltir ve vücut gücü artar ve nabız bir dereceye kadar hız ve miktar olarak azalarak genişler. Yakıcı olan sıcak kaynaklar, nabzı sertleştirip azaltır. Eğer onlar ısıtıcı ise nabzın hızı artar. Banyolar nabzı zayıflatmaya başladığında nabız yukarıda zaten zikrettiğimiz prensiplere göre tepki gösterir.

On Beşinci Bölüm
Nabız Üzerinde Gebeliğin Etkisi

Hamilelik sırasında, makul "ihtiyaç" artışı vardır. Çünkü, fetüs de anne akciğerlerini vasıtasıyla, annenin soluduğu havayı paylaşmak zorundadır. Böylece, annenin nefesi, iki canlının ihtiyaçlarına hiz-

met eder. Hamile kadında herhangi bir dikkate değer güç kazanma veya kaybetme görülmez. Hafif kilo kaybı fazladan yük taşımanın hasıl ettiği yorgunluğun bir sonucudur. Hamile kadının nabzını idare eden prensipler, böylece mutedil güç meydana getirenlere benzer ve diğerlerindeki "ihtiyaçtan" daha büyüktür. Böylece hamile kadında nabız büyüktür ve nisbeten daha hızlıdır.

On Altıncı Bölüm
Nabız Üzerinde Ağrının Etkisi

Ağrı, şiddetiyle, süresiyle ve ilgili hayat organlarıyla nabzı etkiler. İlkin ağrı koruyucu reaksiyonlarıyla ve defedici güçleri harekete geçirir. Bu sebepten dolayı, nabız büyür ve hızı artar, ancak atış sayısı azalır. Ancak nabzın artan yüksekliği ve hızı yüzünden karşı karşıya geldiği hava ihtiyacı, nabız düşüklüğüne sebep olmasına rağmen, nabzın atış sayısının daha fazla azalması gerekmez. Yukarıda verilen sebeplerden anlaşıldığı gibi ağrı güç kaybına götürdüğünde nabız üzerindeki etkisi tamamen tersi olur. O zaman, nabzın niteliği bozulur ve yüksekliğini ve hızını kaybeder ve nisbeten daha fazla büyük, fakat seyri yavaş kurt gibi ve karınca gibidir. Ağrı şiddetli olduğunda, ölümden önce, nabız nisbeten düşer.

On Yedinci Bölüm
Nabız Üzerinde Şişlerin Etkileri

Bir şiş bazen daha büyük ölçüsü ve ekseriya bazı önemli organlarla ilgisi dolaysıyla ateş meydana getirir. Böyle durumlarda, nabız ateş tarafından meydana getirilmiş gibidir; genel rahatsızlığı vardır. Bu nokta tam olarak onunla ilgili kısımda açıklanacaktır. Ancak bazı şişler herhangi bir ateşe sebep olmazlar. Bu durumlarda, şiş organ nabızdan sadece etkilenir. Nabız, bütün vücutta etkiliyse, o şişten dolayı değil, fakat ona eşlik eden ağrıdan dolayı etkili olur. Bir şiş nabzı etkilediğinde, sonuç onun, mizacına gelişme safhasına, ölçüsüne, yerine, ilgili arazların tipine bağlıdır. Bu noktalar şimdi daha ayrıntılı tartışılacaktır.

Şişin Tabiatı:

Sıcak bir şiş (iltihaplı), nabzı testere gibi sarsıntılı, titrek, hızlı hale getirir; orada ise kana karışan hiç bir nem yoktur: aksi takdirde nabız testere gibi karakterini kaybeder ve dalgalı hale gelir. Halbuki sarsıntılı,

titrek ve hızlı oluşunu ve sık atışlarını korur. Orada nabzın testere gibi oluşunu engelleyen bazı etkenler varsa, onun böyle olmasını sağlayan diğerleri de vardır. Böylece yumuşak şiş nabzı dalgalı hale getirir fakat eğer o soğuksa nabzın hem hızı yavaşlar hem de atış sayısı düşer. Sert bir şiş nabzı daha çok testere halini getirir. Pus teşekkül ettiğinde, olgunlaştırıcı, yumuşatan ve onlarla arkadaşlık eden ifrazat, nabzı testere gibi şekilden, dalgalı nabza dönüştürür. Nabız apsenin miktarının artmasından dolayı düzensiz hale gelir. Apse tam manasıyla olgunlaştığında ve onun geçici sıcaklığı normale dönüştüğünde, nabız hem hız hem de miktar olarak düşüş gösterir.

Şişin Safhası:
Sıcak bir iltihabın ilk safhasında nabız testere gibidir ve iltihabın diğer karakteristik değişiklikleri gelişir. Şişin artan gerilimi nabzı sertleştirir. Halbuki ağrı onu sarsıntılı hale getirir. İltihap, çok şiddetli bir seviyeye eriştiğinde, güçle ilgili olmayan, sadece nabzın özellikleri, yükselir; böylece, nabız hızlanır ve sayısı artar. Kalbin gücüne bağlı özellikleri, zayıflayarak düşüş gösterir. İltihap uzun süre devam ettiğinde, süratli nabzı, karınca gibi olan bir nabız izler. İltihap çözülmeğe başladığında veya apse yırtılınca (patlayınca) nabız kendi gücünü yeniden kazanır ve zonklayan ağrıdan kurtulduğundan dolayı daha az sarsıntılıdır.

Şişin Ölçüsü:
Genel olarak ele alırsak, dikkati çekecek büyüklükteki bir şiş yukarıda zikredilen niteliktedir. Şiş ufaksa bu işaretler o kadar belirgin değildir.

Etkilenmiş Organ:
Etkilenmiş organ sinir mizacında ise, nabız sert ve testere gibidir. Eğer organ damar mizacında ise nabız büyüktür ve etkilenmiş organın, örneğin dalak ve akciğerler gibi rastgele damarla ilgili olan bir organ olduğunda, özellikle nabız kararsızdır. Hatırlanmalıdır ki, nabız güç temin edildiği sürece, büyük kalır. İltihap yumuşak ve nemli bir organla ilgili olduğunda, beyin ve akciğerler gibi, nabız dalgalıdır.

Birlikte Bulunan Arazlar:
Zatürrede nabız hünnaktakine (quinsy: gırtlağın iki yanında çıkan çıban) benzer. Karaciğer iltihabında nabıza zayıflama hastalığı (marasmus) ve harap eden hastalıklardaki nabza benzer. Böbrek iltihap-

larında nabız idrar tutulmasında görülen nabızla aynıdır. Duyu sinirleri açısından zengin olan, midenin ağzı ve diyafragma gibi organların iltihabı spazmlar ve baygınlık durumlarındaki nabza benzerlik gösterir.

On Sekizinci Bölüm
Nabız Üzerinde Duyguların Etkisi

Kızgınlık:

O ani gerginlik yaratır ve hayatî gücün ve kuvvetin aniden serbest kalmasına sebep olur, böylece büyür, dolu hale gelir ve hızlanır. Ancak sürekli olması gerekmez, kızgınlığın duygusal etkisinin belli bir doğası vardır ve bundan dolayı fazla rahatsız edici de değildir. Ancak eğer kızgınlık korku ile birlikteyse her ikisi de birbirini öyle etkileyip değiştirir ki bir defada bir mizaç hakimken bir başka seferde bir başkası hakim olur ve nabız değişken hale gelir. Aynı şekilde kızgınlık suçlulukla veya zihindeki bir karışıklıkla birlikteyse ve zeka kızgın kişinin saldırganlığını engellemeğe çalışırken, nabız düzensiz hale gelir.

Zevk:

Zevkte, hayatî güç ve onun ruhu tedricen dışa dönüktür. Böylece nabzın hızı ve miktarı kızgınlıktaki gibi artmaz. Gerçekten, nabızda yüksekliğin artışı ekseriya, "ihtiyacı" karşılamakta yeterlidir. Böylece, gerçekten hız ve atış sıklığında nabız düşük kalır.

Neşe:

Neşenin etkisi, zevkinkiyle aynıdır. Yani nabız genellikle büyür. Ancak o, yumuşatma temayülündedir ve bir dereceye kadar da hem hız hem de atış miktarı bakımından düşüş gösterir.

Üzüntü:

Üzüntü, doğal sıcaklığı içe döndürür ve onu engeller ve böylece de onu zayıflatır; böylece nabız, küçülür zayıflar, yavaşlar ve sayısında da düşüş görülür.

Korku:

Ani korku olduğunda, o nabzı hızlandırır, titretir, kesintili ve düzensiz hale getirir. Eğer korku tedricen yatışır "veya daha uzun zaman sürerse, nabız üzüntüde gözlenen durumla aynı olur.

On Dokuzuncu Bölüm
Vücuda Düşman Faktörlerin Nabız Üzerinde Etkileri

1. Mizaç: Anormal mizaçların etkileri zaten açıklandı.

2. Damarların Baskısı: Bu, gücün bastırılmasıyla nabzın şeklini değiştirir ve böylece onun düzenini bozar. Baskı aşırı olursa, nabız düzensiz ve aritmik hale gelir. Baskı bir iltihap kütlesinde meydana gelebilir veya ondan kaynaklanmamış olabilir.

3. Güç: Gücün dağılması, şiddetli ağrılarda olduğu gibi nabzı zayıflatır ve travmatik psikolojik faktörler şiddetli güç dağılımının sebebidir.

İKİNCİ ALT-KISIM
İDRAR

Onüç bölümden meydana gelmiştir.

Birinci Bölüm
Genel Açıklama

Aşağıdaki şartlar gözlenmedikçe, idrardan elde edilen bilgi tam anlamıyla güvenilir değildir.

1. İdrar sabahleyin alınmalıdır.
2. Alınan nümune, gereğinden uzun süre bekletilmemelidir.
3. Alınan nümune, bir gece önceki idrar olmalıdır.
4. İdrar alınmadan önce, hiçbir yiyecek ya da içecek alınmamalıdır.
5. Safran ve temizleyen Çin tarçını gibi idrara sarı veya kırmızı renk veren cevherler, idrara yeşil renk veren sebzeler, idrarı karartan almuri ve onun rengini bozan şarap alınmamalıdır.
6. İdrara renk veren kozmetikler kullanılmamalıdır. Deri ve tırnaklara tatbik edilen kına idrara renk verir.
7. Balgam ve sarı safra gibi bazı özel maddenin atılmasını sağlayan diuretikler alınmamalıdır.
8. İdrar renk verecek, uygunsuz zihnî ve fiziksel gayretlerden kaçınılmalıdır; örneğin oruç tutma, uyku eksikliği, yorgunluk, açlık, kızgınlık patlamaları gibi faaliyetler idrarı kırmızı veya sarı renkli yapar. Cinsî münasebet idrara yağ gibi bir görüntü verir. Kusma, diyare ve fazla idrar atma da renk ve yoğunluk değiştirir.
9. İdrar altı saatten fazla saklanmamalıdır. O takdirde onu muayene etmek yararlı olmaz. İdrar bir süre bekletildiğinde, onda renk

değişmesi görülmeğe ve tortu dağılmaya başlar. Bu idrarı yoğunlaştırır ve bulanıklaştırır. Aslında, benim önerim idrarın, hatta bir saat (bekletilmişse bile) atılmasıdır.

10. Örnek idrar herhangi bir şekilde dökülmeden, geniş ağızlı bir şişe içine biriktirilir.

11. Muayene hemen yapılmamalıdır. Ancak bir süre dinlenmeye bırakılmalıdır.

12. İdrarı Güneş ve havaya maruz bırakmaktan kaçınmak gerekir. Güneş'e tabi tutulduğunda mayalanmaya temayül eder. Ve soğuk hava idrarı o kadar yoğunlaştırır ki normal sindirim ve olgunlaşmadan sonra görülen tortu dahi belirlenemez.

13. İdrar bardağı, kullanılmadan önce dikkatle yıkanmalıdır.

14. Bardak temiz ve renksiz olmalıdır.

15. Alınan örnek idrar, yakından ve uzaktan muayene edilmelidir, yakından muayene edildiğinde, yoğun görülür. Fakat uzaktan muayene edildiğinde berraktır. Doktorun becerisini ölçmek için bazen getirilen sıvılarda durum böyle değildir.

16. İdrar örneği, sıcak ve soğuğa maruz kalmaktan korunmalıdır.

17. İdrarı iyi ışıkta fakat, doğrudan ışığa maruz bırakmadan muayene etmelidir. Bundan dolayı onun gözlemi zor olur.

Küçük bebeklerde ve çocuklarda idrarın herhangi bir güvenilir işareti yoktur. Çünkü sütle beslenme, özel rengi ve idrarın içeriğini saklar. Aynı zamanda onların balgamsı tabiatı pigmentleri tutma ve onları daha küçük miktarda ifraz etme eğilimindedir. Çocuklar nisbeten daha zayıf ve daha nazik olduklarından ve büyüklerden daha uzun süre uyuduklarından onların idrar bulguları yanlış anlamlandırılabilir. Muayene ancak, yardımcı işaretleri veren yukarıda verilen kaidelerin gözlemlerine dayanılarak yapılabilir. Bilinmelidir ki, idrar sadece karaciğerlerin durumu değil, aynı zamanda diğer organların ve damar sistemlerinin de işlevsel durumu hakkında doğrudan bilgi verir ve diğer organların işlevsel durumu da bu bulgular vasıtasıyla elde edilir. İdrar muayenesi, karaciğerin işlevsel etkinliği, özellikle onun konveks kısmı için güvenilir bir testtir.

İdrar hakkında kaydedilen noktalar, renk, yoğunluk ve bulanıklık ya da saydamlık, tortu, miktar, koku ve köpüktür. Bazı doktor-

lar idrarın hissi ve lezzetini de [onlara] dahil etmeye gayret ederler. Fakat bunların ikisi de denenmez ve arzu edilmez. Renkle [kastedilen] göze yardımcı hiç bir şey olmaksızın gözlenen, beyaz, siyah ve ara tonlardaki çeşitli renklerdir. Yoğunluk idrarın yoğunluğuna ve inceliğine işaret eder. Yoğunluk, idrarın bulanıklığından ve berraklığından farklıdır. Yoğun bir idrar, yumurta beyazı, balık tutkalı ve zeytinyağı gibi açıktır. Bazen o, incedir ve buna rağmen bulanık suya benzer. İdrar koyu renk parçacıkların içinde dağılmış ve adeta asılı gibi durmasından dolayı bulanıklaşır. Berraklık bulanıklığın tersidir. Bulanık, parçaların süratle idrara iyice karışmış olması açısından tortudan farklıdır, halbuki tortu açıkça görülür ve idrarın sıvı kısmından ayrıdır. Bulanıklık ve basit renklenme arasındaki fark aynı tabiattadır. Renk çözülmüş erimiş parçacıkların sonucudur. Halbuki bulanıklık, asılı gibi duran parçacıklardan meydana gelir.

İkinci Bölüm
İdrarın Rengi

Sarı İdrar:

Bu renk, çeşitli renklerden meydana gelmiş olabilir. Saman rengi, acı sarı, portakal rengi, alev kırmızısı veya safran rengi gibi renklerden meydana gelir. Sarının çeşitli renk tonları, sıcak, gereğinden fazla faaliyet; ağır, uçuk veya yetersiz seviyede sıvıya işaret eder.

Kırmızı İdrar:

Sarıdan sonra, kırmızı renk gelir. Onun dört tonu vardır: pembe gül rengi, parlak kırmızı veya dumanlı kırmızı. Bütün renkler, kanın hakimiyetine işaret eder. Safran rengi idrar, sarı safranın hakimiyetinin bir işaretidir. Parlak bir sarı veya alev rengi idrar dumanlı olana zıt olarak daha çok sıcaklığa işaret eder. Parlaklığın sarı safranın sonucu olması gibi; halbuki dumanlılık kana bağlı olarak ortaya çıkar. Bu şiddetli hummalarda, yüksek ısı ile birlikte idrarın safran veya sarı alev renginin sarı safra fazlalığından dolayı ortaya çıktığını gösterir. Eğer bu renge rağmen, idrar yine de inceyse, bu karekteristik rengini ona verme için yeterli olgunluğun olduğunu, fakat ona özel kıvamını vermek için yeterli olmadığını gösterir. Eğer sarı renk, alev kırmızısına dönüşürse, vücut sıcaklığının daha da arttığını gösterir. Bu

tip idrar parlak kırmızı olarak bilinir. Daha sonra, kırmızı renk daha azaldığında, o sıcaklığın yatıştığına işaret eder. Eğer bazı sıcak ve kan hastalıklarının seyri sırasında, çok büyük miktarda kanama olursa (dışarı akarsa) bu muhtemelen bir kan damarının yırtılmasından dolayı daha fazla toplanan kanın atılmasından kaynaklanır. Ancak eğer kan az miktarda dışarı akarsa ve idrar kötü kokulu ise, o bir boşlukta kanın toplanmasına işaret ettiğinden prognoz kötüdür. Eğer bu tip idrar ince ise, bu kötü bir işarettir. Ancak, eğer o yoğunsa ve çok miktarda kan kaybı olursa, bu bazı şiddetli ve düzensiz hummalar sırasında kriz görünmesine ve hastalığın başlangıcında yatıştırıldığını gösterir. İdrar çoksa, ancak yeterli yoğunluğu yoksa, özellikle hemen aniden incelmişse, o hastalığın uzayacağı ve şiddetleneceğini belirtir. Aniden incelen yoğun kanamalı idrar da sonucun kötü olacağının işaretidir.

Sarılık halinde, idrar ekseriya, o kadar kırmızıdır ki koyulaşır ve kumaşı o kadar koyu sarı renge boyar ki renk kolayca yıkanıp temizlenemez; böyle durumlarda, elde edilen prognoz iyidir; idrar serbest şekilde akar. Eğer, şiddetli sarılıkta, idrar soluk sarı veya hafif kırmızı ise. tehlikeli bir ascites gelişir. Açlık esnasında idrar, parlak ve açık renktedir.

Yeşil İdrar:

İdrarın rengi ya fıstık rengi, zehirli pas rengi, zümrüt yeşili, gök yeşili ya da pırasa yeşili gibi koyu yeşil renktedir. Fıstık rengi yeşil, zehirli pas rengi yeşil kadar uygunsuz değildir. O yoğun egzersizden sonra görüldüğünde, spazmlar onu izleyecektir. Çocuklarda, çok yeşil idrar, spazm sonucudur. Gök rengi yeşil idrar, şiddetli soğuğun bir işaretidir fakat bazısına göre o zehirlenme işaretidir. Bu tip idrar tortu gösterirse, hastanın yaşama ümidi vardır, aksi takdirde kısa zamanda ölüm görülür. Pas zehiri rengi idrar da şiddetli tehlike işaretidir.

Koyu Renk İdrar:

İdrarda üç çeşit koyu renk vardır: 1. koyu safran sarısı, sarılıkta görülür. Bu sarı safranın kesafetinde ve kara safra teşekkül edecek şekilde yanmanın sonucudur; 2. koyu kırmızı renkte idrar kanın yanmasının sonucudur; 3. idrarın yeşil ya da pembe olmasından sonra görülen koyu renk, kara safranın bir işaretidir. İdrar fazla yandığı için koyu

renkli ise a. vücutta ateş ve yanma olduğunu gösterir; b. sarı ve kırmızı idrarın önceki bir hikayesi vardır; c. düzensiz ve sabit olmayan, asılı şekilde duran parçacıklar bulunur ve d. idrarın renginini koyu kırmızı veya saf koyuluktan çok sarılığı görülür. Eğer idrar soğuktan dolayı koyu renkse şunlar belirlenir; a. Yeşilimsi ya da mavimsi idrarın durumuna benzer bir durum belirlenir; b. İdrarın tortusu azdır; nisbeten kabadır ve dipte toplanmıştır; c. İdrar saf koyu renktedir. İdrar, sıcak ve soğuk mizaçlarda farklıdır.

Böylece, kuvvetli kokusu olan bir idrar, sıcaklığın hakim olduğuna işaret eder, halbuki hafif bir koku soğuk bir mizaca işaret eder. İdrar doğal sıcaklığın başarısızlığından dolayı koyu renk olduğundan, vücut kuvvetlerinde zaafiyet vardır. Bazen idrar, koyu renk zehirli maddelerin fazla atılmasından dolayı, onlara bağlı olarak koyu renk olabilir; örneğin quartan (dört günde bir gelen humma) sonunda, dalak hastalıklarının iyiliğc yüz tutması, çözülmesi sonucu olarak, sırt ve dalak hastalıklarının sonunda ve kara safranın sebep olduğu hummalarda olduğu gibi. İdrar, atlanmış devrelerin geriye dönüşünde, basur memelerin engellenmiş kanamasının sıkıntısı defedildiğinde koyulaşır ve özellikle de bir diuretik madde ya da emmenagogue (aybaşı adetlerini kolaylaştıran ilaç) alındığında görülür. Ekseriya amenorrhoea'da (mensturasyonun anormal kesilmesi veya tamamen yokluğu) idrar, fazlalıkların atılmasından dolayı koyu renktedir. İdrar kriz veya dışarı atılacak, fakat alıkonmuş maddelere bağlı olarak koyu renkte olduğunda; a. soğuk ve sulu idrarın önceki seyri (durumu); b. idrar geçişinden dolayı sıkıntı ve c. fazla miktarda idrar atımı vardır. Eğer, şiddetli bir hastalıkta idrar, herhangi bir şekilde boşaltım yapmaksızın koyu renkte ise, bu genellikle fazla sıcaktan kaynaklanan hıltların harabiyetine işaret ettiği için kötü prognozdur. Bu nevi idrar özellikle, az olduğunda ciddi tehlikeye işaret eder. Daha da önemlisi, bulanıktır ve daha kötü prognoz verir. Daha berrak idrar, daha iyi prognoz verir. Bazen koyu kırmızı idrar, aynı renkte şarap içildikten sonra görülür. Böyle durumlarda prognoz kötü değildir. Genellikle şiddetli bir hastalığın seyrinde koyu renk idrar atılması, iyileşme krizine işaret ettiğinden, iyi karşılanır. Eğer koyu, ince idrarda, tortu aynı şekilde dağılmışsa, muhtemel baş ağrısı; uykusuzluk, sağırlık ve

zihni karışıklıklar görülecektir. Eğer hummanın seyri sırasında koyu renk bir idrarda kötü bir koku da varsa ve çok az miktarda idrar atılırsa, o baş ağrısına veya başka beyin rahatsızlıklarının belirtisidir. Beyin rahatsızlığında, koyu renk idrar atılırsa o, bayılmanın işaretidir. İnce olan koyu renkteki idrar böbreklerde taş olduğunu gösterir, kötü prognoz işaretidir; Rufus'a göre, böbrekler ve mesane hastalıklarında ve ağır hıltların rahatsızlığının sonucu olan durumlarda koyu renk idrar, daima iyi bir prognoz verir. Ancak, eğer şiddetli bir hastalığın seyri sırasında görülürse, bu kötüye işarettir. Ekseriya böbrekler ve mesane hastalıklarında, çok ince ve koyu renkteki idrar, kötü progroz işaretidir. Özellikle, eğer fazla yanma olduğunu gösteren işaretler de varsa ve uygunsuz sıcaklık da mevcutsa [bu doğrudur]. Böylece durumun bütün yönlerinin bir prognoz teklif edilmesinden önce düşünülmesi gerekir. Yaşlı insanlarda -erkek ya da kadınlarda- koyu renkli idrar, herhangi ciddi bir sebep olmaksızın görülmeyeceğinden dolayı, kötü bir prognoz işaretidir. Yorgunluk veya boşaltımdan sonraki çaba sonrasında atılan koyu renkteki idrar gelişen spazmların bir işaretidir. Ateşli hastalıkların başlangıç safhasında atılan koyu renkteki idrar, kötüye işarettir. Aynı şekilde hummanın sonuna doğru veya herhangi bir işaret görülmeksizin veya hastalığın başlangıcında beklenen kriz zamanında atılan koyu renkteki idrar kötü prognoz verir.

Beyaz İdrar:

Bazen idrar, ince, şeffaf beyaz idrar olarak adlandırılır: şeffaf ve renksiz camın, beyaz ve kristal renginde diye adlandırılması gibi. İdrar, mutlak olarak süt gibi veya kağıt gibi beyaz olabilir. Böyle bir idrar, berrak değildir. Mutlak olarak berrak obje, daima renksizdir. Beyaz şeffaf bir idrar; mizacın soğuk olduğunu ve kusurlu bir olgunlaşmayı gösterir. Halbuki yoğun beyaz bir idrar balgamın mevcudiyctini gösterir. Hakiki beyaz bir idrar daima yoğun ve bulanıktır. Beyaz idrar aşağıdaki yedi çeşittedir:

1. Olgunlaşmamış balgam içeren yapışkan idrar;
2. Dokulardan çıkmış emülsiyon şeklinde yağlar içeren yağlı idrar;
3. Faal ya da dokuları tehdit eder nitelikteki hummalardan oluşan yapışkan idrar;

4. Şampanya rengindeki idrar incedir. O, pusla karıştığında, idrar yollarının kötü yaralarından ortaya çıkmıştır. Eğer pus yoksa, bu kısmen olgunlaşmış balgamın veya mesanede taşın mevcudiyetini gösterir.

5. Semen şeklindeki idrar, balgam karakterindeki şişlerin krizi sırasında görülür: dokuların gevşek olduğu durumlarda ve vücutta seröz sıvı toplandığında da yine bu tip idrar görülür. Bu tip idrar, hastalığın ilk safhasında idrar atıldığında ve kriz zamanında atılmadığında, felç veya paraliz olduğunu haber verir. Eğer idrar, humma sırasında beyazlığını korudu ise quartan (dört günde bir nöbet görülen humma) hummaya doğru bir gelişme görüldüğünde muhtemel bir değişme görülecektir.

6. Herhangi bir birikim olmadan kurşun beyazı renkte idrar çok ciddi bir işarettir.

7. Şiddetli bir hummanın seyri sırasında dışarı atılan idrar kötü bir işarettir. Şiddetli bir hummada koyu renkli olan beyaz bir idrar, safranın ya iltihaplı organa veya bağırsaklara doğru dağıldığına işaret eder. O sık sık başın etrafında dağılmış olan sarı safranın bir belirtisidir. Eğer humma sırasında, idrar ilkin ince olup sonra, aniden beyazlaşırsa, muhtemelen zihinsel rahatsızlıklar gelişecektir. Eğer sağlıklı bir insanda idrar, ısrarlı bir şekilde beyazsa bu olgunluğun tam olmadığının bir işaretidir. Zeytinyağı rengindeki bir idrar, şiddetli bir humma sırasında dışarı akıtılırsa, pthisis (verem hastalığı) geliştiğinin veya ölümün yaklaştığının bir uyarısıdır. Bilinmelidir ki, bazen sıcakta ve safravî insanlarda idrar beyaz olabilir ve soğukta ve flegmatik insanlarda kırmızıdır. Daha önceki durumda beyaz renk, muhtemelen başka bir yöne doğru dağılmış olan sarı safraya dayalı olarak oluşmuştur. Bundan dolayı beyaz idrarın sebebinin üzerinde dikkatle düşünülmesi önemlidir. Eğer beyaz idrar şeffafsa ve bulanıksa ve kaba bazı birikim içeriyorsa, bu fazla soğuk balgama işaret eder. Ancak eğer idrar berraksa ve hemen hiç tortu yoksa ve yarı şeffaf değilse, beyaz renk vücutta kurutulmuş olan sarı safradan veya bazı başka kanala yönlenmesinden ileri gelir. Şiddetli bir hastalığın seyri esnasında, idrar uçuk renkteyse fakat beyine ait bir rahatsızlıkla ilgili hiç bir işaret

yoksa, o , vücudun başka bir kısmına doğru dağıtılan veya bağırsaklar gibi bazı organların gerilimine sebep olan hasta maddeye işaret eder.

Soğuk hastalıklarda, idrar aşağıdaki sebeplerden kırmızıya dönüşür:

1. Şiddetli ağrı sarı safrayı, soğuk koliklerdeki gibi idrara doğru yönlendirir.

2. Soğuk nitelikler hakim olduğunda, balgam fazlalığından dolayı safra kesesi ve bağırsaklar arasındaki kanaldaki tıkanma safrayı idrarla atılması için böbreklere doğru sevkeder.

3. Soğuk ascitesteki gibi, karaciğerin kandan suyu ayırmada gösterdiği zaafiyet ve kabiliyetsizliği de idrarın kırmızıya dönüşmesine sebep olur. Bu hastalıklarda, zayıf bir karaciğerin son ucu olarak, idrarın rengi çiğ et yıkanmasından elde edilen suyun rengi gibidir.

4. Bazen madde birikimi damarlarda tıkanmaya yol açar. Müteakip kokuşma, yukarıda ifade edildiği gibi idrar ve onun tortusunu meydana getirir. İdrarda yoğun tortu vardır. İdrarın rengi, safra rengi idrarınki kadar parlak değildir. Bazen idrar hastalığın başlangıç safhasında beyazdır fakat daha sonra koyulaşır ve sarılık durumundaki gibi zararlı hale gelir. Genellikle idrar yemekten sonra hafifçe beyazdır. Fakat sindirim tamamlanınca ağır bir renk kazanır. Uzun zaman uyanık kalan insanların durumunda, idrar tamamlanmamış sindirim ve doğal sıcaklığın yayılmasına dayalı olarak, donuk beyaz renk alır. Şiddetli bir hastalıkta koyu renk bir idrar, soluk gibi bir idrardan daha iyidir. İdrarın beyaz ve bulanık olması, uçuk beyaz renkte olmasından daha iyidir.

Kana bağlı olarak kırmızı olan bir idrar, sarı safradan dolayı sarı renk almış olan kırmızı idrar kadar ciddi değildir. Safradan dolayı kırmızı olan idrar, eğer safravî hılt sakin ise ve gerilim yaratacak bir durumda değilse, o kadar kötü değildir. Kırmızı idrar, böbrek hastalığında kötü bir işarettir. Çünkü o, organın iltihabına işaret eder. Eğcr şiddetli baş ağrısında idrar, başlangıçta kırmızı ise ve herhangi bir tortu göstermeksizin, bu rengini korumaya devam ederse, o böbreklerde iltihabın işaretidir ve ölümün bir habercisidir. Israrlı şekilde bulanık olan idrar, karaciğerde iltihap bulunduğunu gösterir.

İdrarın Karışık Renkleri

Çiğ Etin Yıkanmasından Elde Edilen Suyun Rengindeki İdrar:

Bu idrar, tıpkı taze et veya kanla boyanmış suyun rengindedir. O, karaciğerin zayıflığını ve kan fazlalığını gösterir. Karaciğerin zayıflığı, hatta geçici bir bozukluk olsa bile, daha önemli bir sebeptir. Bu tip idrar, karaciğerin zayıflığından ortaya çıktığında, sindirim zayıflamağa eğilim gösterir ve genellikle, hayatiyet zayıftır. Ancak, eğer çeşitli kuvvetler (ruhlar) yeterince güçlüyse, bu tip idrar kan fazlalığından meydana gelir; kan fazlalığı gerçekten o kadar büyük olabilir ki, sistem su ve kan arasında ayırım yapamaz.

Zeytinyağı Renginde İdrar:

Bu tip idrarda, sarı renkli idrar yağlı yarı saydamlıkla boyanmıştır. Böyle bir idrar açık yapışkan ve mutedil yoğunluktadır. O yağlı bir parlaklık ve kötü prognoz verir. O nadiren kandan yağlı maddenin çok fazla boşaltımına bağlı olarak ortaya çıkar; hastalığın arazlarının o zaman hafiflediği ümit edilir. Yağlı az ve kötü kokulu zeytin renginde bir idrar, zayıf prognoz verir: Özellikle de eğer etin yıkanmasından elde edilen suya benzer maddeyle karışmışsa durum böyledir; zayıf prognoz verir. Genellikle idrarın bu tipi asciteste verem hastalığında ve ciddi kolik tiplerinde görülür. Bu tip idrar dışarı atıldığında, önce koyu bir renk kazandıktan sonra, gelişmenin bir işarettir. Eğer zeytin rengi idrar, şiddetli bir hastalığın dördüncü gününde atılırsa, hasta muhtemelen yedinci günde ölür. Yağlı yan saydamlık, atılan bütün idrara yayılmış durumda olabilir veya o idrar tamamen hakim durumda olabilir. Bazen idrar, verem hastalığında olduğu gibi, zeytinyağı rengindedir; veremde ve özellikle de onun erken safhalarında olduğu gibi. Ekseriya idrar içerik olarak, yağlı olabilir, fakat bazen o hem renk hemde içerik olarak zeytinyağına benzer. İkinci durumda o muhtemelen, böbrek hastalığının bir sonucu veya verem hastalığının son safhasının sonucu olabilir.

Pembe Renkli İdrar:

İdrarın bu tipi anormal hıltların mahsûlü ile sarı ve kara safranın yanmasına işaret ettiğinden dolayı, bu tip idrar kötü prognoz verir.

Alev Rengi Kırmızı İdrar:

Bu idrarda, kırmızı renk siyah renkle karışmıştır. O genellikle yoğun hıltlardan meydana gelen bir humma veya karışık bir hummanın işaretidir. Ancak, bu renk sadece idrarın üst tabakalarında görüldüğünde, zatürreye işaret eder.

Üçüncü Bölüm
İdrarın Yoğunluğu ve Bulanıklığı

İdrarın Yoğunluğu:

İdrar ince kalın veya vasat bir yoğunluktadır, ince idrar, genellikle olgunluğun mükemmel olmadığını gösterir. Genellikle o, kan damarlarındaki tıkanıklığın veya böbreklerin ve onların geçitlerinin zayıflığının işaretidir, öyle ki hafif ve ince ürünler dışarı atılır ve daha ağır maddeler arkada kalır. İdrar, alınan fazla sıvılardan dolayı su gibi olur. Bazen, bu tip idrar, bazı fazlalıkların ilave ettiği kurulukla soğuk mizacın sonucudur. Şiddetli hastalıklarda o fakir, zayıf sindirimin ve tamamlanmamış bir olgunlaşmanın bir işaretidir. O, kuvvetlerin engellenmemiş sıvı boşaltımı olacak kadar zayıf olduğuna da işaret eder. Bu tip idrarın prognozu büyüklerden çok çocuklarda kötüdür. Çocuklarda, idrar normal olarak yoğundur. Çünkü onların mizacı nemlidir ve onların büyümesi ve gelişmesinin daha iyi olması için beslenmeye gereksinimleri vardır. Böylece çocuklukta eğer şiddetli hastalıkların seyri sırasında çok ince sulu idrar görülürse, o muazzam anormalliğin bir işaretidir. Israrlı ince idrar çocuklarda kötü bir işarettir. Gerçekte şiddetli hummalarda ince bir idrar şüphesiz ki genel durum ve diğer işaretler uygun olmadıkça kötü bir prognoz verir. Bu tip idrarda muhtemelen karaciğerin konveks kısmında olan apse oluşmasının bir belirtisidir. Bazı görünüşte sağlıklı kişi, bir organdaki ağrıdan şikayet etmeğe başlarsa ve sürekli olarak sulu idrar atarsa, muhtemelen onun bu organında iltihap olmalıdır. Böylece eğer ağrı, böbreklerin bulunduğu bölgede ise o böbreklerdeki iltihaba işaret eder. Ağrı ve ağırlık herhangi bir özel organda değil, bütün vücutta hissedildiğinde o gelişen çiçek hastalığının ya da püstül meydana getiren bir başka hastalığın habercisidir. Eğer kriz esnasında, idrar aniden inceleşirse hastalık muhtemelen yeniden nüksedecektir.

Yoğun İdrar:

Yoğun idrar, kalın olgun hıltların atılması ve kusurlu olgunlaşmanın bir işaretidir; örneğin hıltlarla ilgili bir hummanın sonunda veya apsenin yırtılmasından önce olduğu gibi. Şiddetli bir hastalık esnasında dışarı atılan idrar daha da kötüdür. Yoğun bir idrar ekseriya sindirim ve olgunlaşmanın özel hallerinde, o kişinin sağlıklı olduğunun bir göstergesidir. Eğer sindirim ve boşaltım sağlıklı ise, kalın yoğun bir idrar iyi bir prognoz verir, fakat olgunlaşma tam olmadığında ve tortu kolayca ayrılmıyorsa yoğun ve kalın bir idrar iyi bir prognoz vermez prognoz kötüdür. Prognoz aslında idrarın görünüşünden çok hastalığın daha sonraki seyrine bağlıdır. Rahatsızlık ve huzursuzluk olmadığında, prognoz iyidir. Fakat onda zaafiyet olmadığında bu tip bir idrar kötü prognoz verir. Aniden humma sırasında yoğun bir idrar atılırsa, yeterince çok miktarda idrarın dışarıya atılması iyiye işarettir. Şiddetli bir hastalığın seyri sırasında idrar yoğunlaştığında ve hiç bir gelişme işareti olmadığında muhtemelen hıltların dağılımı söz konusudur. Muhtemelen sağlıklı bir insan baş ağrısından şikayet ettiğinde ve idrar yoğun olarak atılmaya başladığında o kişi muhtemelen bir hummaya yakalanacaktır. İdrar bir krizde işe yaramayan maddelerin atılmasında veya idrar kanallarındaki bir apseden gelen pusun boşaltılmasından dolayı kalınlaşıp yoğunlaşabilir. İnce idrar kadar yoğun ve kalın idrar da olgunluk yönünden eksik ve kusurludur. Olgunlaşma, idrarı itidalli bir şekilde yoğunlaştırır, çünkü yoğun maddeler, ince ve ince maddelerde, yoğun hale gelir. Önceden de tartışıldığı gibi yoğun idrar açık, bulanık veya kirli renktedir. Berrak bir idrar sallayınca, idrarın yüzeyinde meydana gelen kaba, geniş, yavaş hareket eden ısrarlı dalgalardan kolayca tanınır. Bu tip kalın fakat berrak idrar, balgamdan veya yumurta sarısı safradan kaynaklanır. İdrar yoğun fakat sarı değilse, sarı olduğu durumda gözlenen beyaz camsı balgamın mevcut olduğunu gösterir. Koyu renkli yoğun bir idrar daima (Galen'in) de kabul ettiği gibi, uygun bir olgunluk göstermez. Eğer koyu renk olgunluğun bir sonucu ise, idrarın yoğunluğu da normaldir. İnce bir idrarda renk sarı bir safrandan alınır. Çünkü olgunlaşmada ilkin idrar yoğunlaşır ve sonra renklenir. Böylece normal koyu renkten çok

normal yoğunlukta bir idrara sahip olmak daha iyidir. Böylece şiddetli bir hastalığın seyri sırasında, ısrarlı bir şekilde sarı olan ince bir idrar, kötü bir işarettir. Çünkü o sindirim güçlerinin uygun şekilde işlevlerini yapmakta kusurlu olduğunu ve bazı eksikliklerinin olduğunu gösterir. Belirgin şekilde kırmızı olan ve onun içinde asılı şekilde duran sarı parçacıklar içermesi şiddetli bir yorgunluğun işaretidir. Herhangi bir mesane hastalığı olmaksızın, ince idrar içinde saman şeklindeki parçacıklar balgamın yandığına işaret eder. Ateşli hastalıkta, yoğun idrarın atılışı hıltlarla ilgili fazlalıklara işaret eder. Ancak bir süre için vücutta kaldığında hemen hemen katı hale gelecek kadar katılaştığında bu durum vücutta bazı fazlalıkların olduğunu gösterir.

İdrarın Bulanıklığı:

Bulanıklık, sıvı idrarın topraksı partiküllerle ve gazla karışmasından meydana gelir. Bu üç şey birbirinden ayrılınca idrar berrak hale gelir. Bulanıklığın muayenesi sırasında aşağıdaki üç noktayı gözden kaçırmamak gerekir:

1. İlkin eğer idrar berraksa, fakat dururken bulanık hale gelirse, sistemin hasta maddeyi olgunlaştırmağa çalıştığını ve başlangıçta başarılı olacağını ve sistemin o maddeyle tam anlamıyla ilgilenmekte başarılı olamamış olduğunu gösterir. Bazen bu tip idrar, vücudu harap eden hastalıklarda görülür.

2. Durduğunda berraklaşan ve kaba parçacıklardan bir tortu bırakan bulanık idrar, sistem tarafından maddenin başarıyla olgunlaştığına işaret eder. Daha berrak idrar, daha fazla ve daha çok tortu bırakıyorsa, olgunlaşma daha hızlı olacaktır.

3. Önceki tipler arasında idrar, mutedil bir olgunlaşma ve mutedil bir yapı gösterir ve güç hayatiyet temin edecek kadar kuvvetlidir. Muhtemelen erken olgunlaşma olması gerekir, fakat eğer güç zayıf olursa, muhtemelen idrar olgunlaşmadan önce ölüm vukuu bulacaktır. Ciddi gelişme olmadığından o, maddenin faaliyete geçirilmiş olmasından ve sıcak buğunun da mevcudiyetinden dolayı, muhtemelen baş ağrısı meydana gelecektir.

Durunca bulanıklaşan ve sonra, bulanıklığı da oturan idrar tamamen bulanık kalan idrardan daha iyidir. İdrar hasta maddelerin atılmasın-

dan çok zayıflıktan dolayı bulanık hale gelir. Israrlı bir şekilde ince ve sulu kalan idrar olgunlaşma eksikliğinin bir belirtisidir. Serbest bir şekilde ve çok miktarda atılan bulanık bir idrar paraliz ve benzeri durumların iyileşme işaretidir. İlkin bulanık olan fakat daha sonra berraklaşan ve çok miktarda atılan idrar iyileşme işaretidir. İlkin çok az olan, fakat sonra bol miktarda atılan idrar iyi bir prognoz gösterir. Çok miktarda bulanık idrarın aniden atılması yüksek ateşli bir hastalık ya da kan fazlalığından doğmuş olan bir hastalığın iyileşme işaretidir. Ancak bu durum nadiren görünür. Normal renkte idrar, bulanıklaştığında ve serbestçe atıldığında, sistemin fazlalık olan maddenin büyük bir miktarını yok etmeye çalıştığını gösterir. İdrarın bu tipi çok az görülür ve nadiren rastlandığında o, hastada hıltların çok fazla olduğuna ve hastayı erken ölüme götüreceğini gösterir. Dalak hastalıklarının krizinde ve hummaların düzensiz tiplerinde, zorla atılma tamamlanmamış olgunlukta ve dolayısıyla da renk ve terkibinde uyumsuz idrar atar. Köpüklü idrar fazla fakat uygun şekilde olgunlaşmamış hıltlara işaret eder. Yağlı tortu birikimi yoğun idrarda mesane taşının mevcudiyetini gösterir. Bulanık idrarda, mesane taşının mevcudiyetini gösterir. Bulanık idrarda puslu madde mizacında karışık maddeye rastlanması, daha önceki tarihte meydana gelmiş bir apsenin patlamış olduğunu gösterir. İdrardaki karışık madde şunlar olabilir: a. kokusuz pus veya b. beyaz, kırmızı veya saman rengi yara kabuğu.

Böbreklerde, mesanede, karaciğerde veya göğüste zehirli yaraların eskiden mevcudiyeti veya bir apsenin patlamasını gösteren işaretler olabilir. Çiğ et yıkanmasından elde edilmiş su rengindeki idrar, karaciğerin konveks kısmındaki hastalığa işaret eder. Eğer fazlalık, yani dışkı da aynı renkte ise, iltihap muhtemelen karaciğerin konkav tarafında olacaktır. Eğer idrarda iltihap varsa ve bu idrarla birlikte nefes darlığı, kuru öksürük veya göğüste batar gibi bir ağrı varsa, büyük bir kan damarının yırtılmış olması ve idrar boyunca boşalan bir akciğer iltihabı ihtimali vardır. Eğer pus, olgunlaşmamış tiptense, bu tip idrar iyiye işaret eder. Oturmuş alışkanlıkları olan sağlıklı bir insan, ince veya kalın pus gibi bir idrar attığında, bu egzersiz eksikliğinden doğan sarkık, yumuşak bir vücudu temizlediğini gösterdiği için iyi bir prognoz verir.

İdrarın bulanıklığı, karaciğer veya onun birleştiği dokulardan gelen engelleyici tıkanıklık yaratan maddelerin atılmasından kaynaklanmış olabilir. Bulanıklığın bu tipi şüphesiz patlamış apseden kaynaklanan pusunkine benzemez. Eğer bulanık bir idrar hafifçe koyu renkteyse ve sol taraftaki ağrı ile birlikte görülürse, bu dalak yönünden gelen hasta maddenin atıldığını gösterir. Eğer göbek üzerinde ve karnın yukarı tarafında ağrı varsa, her ne kadar bulanık idrar normal olarak idrar yolları ve karaciğerle ilgili hastalığın işareti ise de, (aynı zamanda) mide hastalığına da işaret eder. Kötü renkli bulanık bir idrar, güce ve böylece de, mizaçta fazla soğuğun bulunmadığına işaret ettiği gibi, soğuğa maruz kalındığının da bir göstergesidir. Beklemiş şarap veya gram (bir nevi nohut) tohumlarını bir süre suda beklettikten sonra elde edilen suyun renginde, bulanık idrar, genellikle hamile kadınlarda ve iç organlarda kronik iltihap olan insanlarda görülür. Sığır ve eşeklerin idrarına benzer şekilde ve fazlasıyla pis kokulu olan bir hayli bulanık idrar, hıltların düzensizliklerine özellikle sıcaklık tarafından olgunlaştırılmamış balgama ve yoğun gazların mevcudiyetine işaret eder. Bu tip idrar, ısrarlı olmaya devam ederse, o uyuşukluğun gelişmesine karşı uyarıdır. Eğer idrar, bir vücut organının rengini taşıyorsa, bu tip bir organın hastalığının gereği olarak ortaya çıkmıştır. Bazı doktorlara göre idrarın alt kısmında bir bulutun ya da nebulanın mevcudiyeti, hastalığın çok uzun zaman süreceğine işaret eder. Bu tip idrar hastalık boyunca ısrarla mevcudiyetini sürdürürse o hastalığın sonucunun kötü olacağını gösterir. Olgunlaşmamış balgam, kokusuzluğu ile pustan ayrılır. İdrarın parçacıklarının düzensizliği ve daha büyük olması, sistemin parçacıklarının düzensizliği ve daha büyük olması sistemin tam faaliyetine ve boşaltım kanallarının tam genişleyip gevşemediğine işaret eder. İdrardaki karışık iplikçiklerin mevcudiyeti kısa zaman önce cinsî münasebet yapıldığını gösterir.

Dördüncü Bölüm
İdrarın Kokusu

Doktorlara göre, hasta insanların idrarı, asla sağlıklı insanların idrarı ile aynı kokuya sahip değildir. Eğer idrar kokusuzsa o, soğuk mizacı veya hıltların çok olgunlaşmamış olduğunu gösterir. Şiddetli hum-

malarda o, doğal ısının düşüşünün bir işaretidir. Normal olgunluğunun işaretleriyle kötü kokulu idrar, idrar yollarındaki yaraların bir işaretidir. O zaman bu bazı diğer teşhise yarar, belirgin bir işaretle birlikte bulunur. Eğer idrar tam olgunluğun işaretlerini göstermezse, onun kötü kokusu muhtemelen uygun olgunluğun eksikliğinden veya kokuşma sonucu ortaya çıkmıştır. Eğer, şiddetli ateşli hastalıkların seyri sırasında idrar yollarında yaranın belirtisi olmaksızın, kötü kokulu ise bu kötü bir prognoz verir. Eğer idrarın kötü kokusu, ekşiliğe meylederse, o fazla sıcaklığı vasıtasıyla soğuk hıltların kokuştuğunu gösterir. Eğer şiddetli bir hummada idrarın ekşimiş bir kokusu varsa, bu erken ölümün işaretidir. Çünkü o doğal sıcaklığın idrarı olgunlaştırmakta başarısız olduğunu ve dış sıcaklığın soğuk hıltların kokuşmasına sebep olduğunu gösterir. Halbuki ekşi kokulu (asid) idrar kara safranın baskınlığını gösterir. Görünüşte sağlıklı bir insanın sürekli pis kokulu idrar atması, bazen kokuşturan hummanın geliştiğinin bir işaretidir. Fakat eğer iyileşmenin delili varsa o kokuşmuş ürünlerin atılmasına işaret eder. Eğer şiddetli bir ağrıda, pis kokulu idrar aniden kokusuz hale gelirse, bu genel durumda hiç bir gelişmenin olmadığını gösterir. Bu durum sağlıkta düşüşün ve çok fazla zayıflığın ve takatsizliğin işaretidir.

Beşinci Bölüm
Köpüklü İdrar

Köpüklü idrar, idrar atma sırasında, sıvıya gaz karışmasından dolayı ortaya çıkar. Ancak, bazısı idrar atılmasından önce idrarın içinde zaten mevcuttur. Bu özellikle gaz baloncukları olduğunda böyledir. Fazla idrar atan hastalarda görüldüğü gibi köpüklü idrar hakkında aşağıdaki noktalar belirlenir:

1. Köpüğün Rengi: Koyu renk veya portakal rengi köpük sarılığa işaret eder.

2. Köpüğün Niteliği: Baloncuklar büyük ve iri, ince veya küçük olabilir. Kaba saba köpük, dışarı atılan maddenin yapışkan olduğuna işaret eder.

3. Köpüğün Miktarı: Köpük fazlası gazın fazla olduğunu gösterir.

4. Köpüğün Israrlılığı: Dışarı atılan maddenin yapışkan olduğunu gösterir. Eğer böbrek hastalığında idrarda baloncuklar sürekli olarak

mevcutsa hastalık muhtemelen kronikleşecektir. Diğer bir ifade ile, idrarın artan yoğunluğu, durumun kötü olduğunu gösterir, çünkü o anormal balgam veya kara safranın sistemde mevcut olduğunu veya bu organın mizacında uygunsuz soğukluk olduğunu gösterir.

Altıncı Bölüm
İdrarın Çeşitli Tortularından Elde Edilen İp Uçları

İdrarda bulunan tortular ya da kalıntılar doktorlara göre özel bir önem taşır. "Tortu" terimi sadece birikmeyi değil, aynı zamanda idrarda, onun kendi kıvamına nisbetle daha yoğun maddelerin asılı olarak bulunduğuna işaret eder, yani o depolanıp, birikmiş olduğu kadar idrar içinde asılı ve dağınık olarak bulunan maddeye de işaret eder. Tortunun tabiatı, niteliği, niceliği, şekli, durumu, zamanı ve karışımı vücudun çeşitli durumları hakkında ipuçları verir ve bunlar aşağıdaki gibi açıklanır.

Doğal Tortu

Doğal ve sağlıklı tortu hem sindirim hem de olgunlaşmanın normal olduğunu gösterir. Sağlıklı tortu beyaz renktedir, dibe çöker ve aynı şekildeki parçacıklardan meydana gelir. O görünüşte düz, yuvarlak, muntazam, hafif ve incedir ve böylece gül suyunun tortusuna benzer. Beyaz düz ve aynı yapıda pus iltihabın olgunlaştığına işaret ettiği gibi, sağlıklı bir tortu bütün olarak vücutta maddenin olgunluğuna işaret eder. Ancak, pus kalın ve ağırlık bakımından farklıdır. Halbuki, sağlıklı idrar, hafiftir. Bir tortu ve birikimin mevcudiyeti hatta belirgin bir rengi olmasa da, iyiye işarettir. İlk hekimlere göre, aynı şekilde bir yapıya sahip tortunun mevcudiyeti olgunlaşma işareti olarak beyaz renkten daha iyidir. Böylece, aynı şekilde düzgün tortu, hatta hafif kırmızı bile olsa gayri muntazam ve kaba olan beyaz tortudan daha iyidir. Tortunun rengi, genellikle idrarın kendi rengiyle aynıdır. Beyazdan çok daha iyi olan diğer tortular arasında kırmızı olan en iyisidir; daha sonra kırmızımsı sarı tortu gelir. En kötüsü, mercimek rengindeki idrardır. Rengin, idrarın terkibinden çok olgunluğuna işaret ettiği konusunda ilk doktorların (burada Râzî kasdedilmiş olabilir) hükümlerine hiç kimse dikkat etmez. Çünkü idrar, olgunlaşmanın bir sonucu olarak beyaz renkte olabilir. Fakat fazla gazın mevcudiyeti

gibi, bazı sebeplerden dolayı beyaz renkte olabilir. Tortu anormal şekilde hasta olduğunda dağılımın pürüzlülük ve düzensizliği, düzgünlük ve düzenliliğine yeğlenecektir. Bazen doğal tortu, ince, pus veya olgunlaşmamış balgama benzeyebilir. Pus kokusuyla farkedilir ve parçacıkların düzgün ve aynı tipte oluşuyla da balgamdan ayrılır. Sağlıklı tortu, hafif oluşu ve sarsılınca kolayca dağılmasıyla farkedilir.

Sağlıklı tortu, yukarıda da anlatıldığı gibi, sağlıklı insanlarda görülür. Gerçekten, o sağlıklı olmaktan, çok hasta olan insanlarda aranmalıdır. Çünkü mükemmel olmayan bir şekilde olgunlaşmış maddelerin sisteminde dolandığını, ve böylece bertaraf edilip, atıldığına işaret eder. Bu sağlıklı insanlarda görülen bir durum değildir. Çünkü onların atılacak bozuk maddesi ve idrarda teşekkül eden hiç bir tortusu yoktur. Sağlıklı bir insanda bir tortu görüldüğünde [bu tortu] idrarda atılacak, işe yaramayan bir artık bırakan kusurlu olgunlaşmanın belirtisidir. Sağlıklı ince insanlardan ve özellikle muntazam egzersiz yapanlarda veya bazı güçle ilgili iş yapanlarda genellikle tortu az görülür. Genellikle şişman insanlarda tortu çoktur. İnce ve zayıf insanlarda tortu, genellikle beklenmemelidir, fakat şişmanlarda ya idrar üzerinde yüzer halde ya da idrar içinde ince ince asılı haldeki parçacıklar halinde az miktarda tortu bulunur. Tortunun idrar atıldıktan hemen sonra görülmesi gerektiği doğru değildir. Bu hatta mükemmel olgunlukta idrarda dahi görülmez. Herhangi bir gözlem yapılmadan önce, idrarın durulması (oturması) gerekir.

Anormal Tortular

İnce Tabaka Halindeki Tortular:

Bunların muhtelif tipleri vardır: etli, yağlı, cerahatli, sümüksü, yaprak gibi olmak üzere.

1. Düz geniş ve beyaz ya da kırmızı olan düz pullar: Her ikisi de genel olarak derhal idrar organlarında (böbrekler ve mesane) ortaya çıkar. Beyaz pullar mesanenin yara veya harabiyetinde görülür. Halbuki kırmızı olanlar böbreklerden kaynaklanır. Pullar mavi veya koyu renkte ve balık pulları gibi olabilir. Balık pulları gibi olan bir tortu bütün tortuların en tehlikesidir. Daha sonra açıklanacağı gibi, kırmızı ve beyaz pullar genellikle kötü değildir; tersine onlar idrar

yollarının temizlendiğini gösterir ve bundan dolayı da iyi bir belirtidir. Bazı doktorlar (Râzî), kunduz böceğinden yapılmış müztahzarı (cantharides) aldıktan sonra kırık bir yumurta kabuğunun içinden çıkan zarın parçacıklara benzer bir tortu atmağa başlayan bir hastanın durumu hakkında bilgi verir ve pullar çözüldü ve idrara kırmızı renk verdi: hasta tortu atıldıktan sonra iyi oldu, der.

2. Küçük fakat kalın pullar: Bu tip tortular eğer kırmızı ise, bezelye yeşili olarak bilinir. Aksi takdirde saman rengidir. Kırmızı pullar, karaciğerin cevherinin harabiyeti ya da kanın yanması sonucudur. Fakat ekseriya onlar böbreklerdeki şikayet sonucu olarak görünür. Eğer (hastalık) böbreklerle ilgili ise parçacıklar sert, katı ve etlidir. Fakat bunlar kan pıhtısı gibi kolay ufalanabilir cinstense tortu böbreklerden kaynaklanmaktadır. Çünkü karaciğerden gelen pullar daima koyu renktedir. Karaciğerden gelen tortu şüphesiz ki böbrekten gelenle karışıktır. Beyaz pullar mesanenin iltihabının neticesidir veya vücudun genel bozukluğundan kaynaklanır. Eğer onlar, mesane ile ilgili ise, idrar atıldıktan sonra ağrı görülür ve penis kökünde gerilim yaratır. O zaman idrar kötü kokuludur. Böyle durumlarda teşhis idrardaki pusun önceki geçmişi ile desteklenir. Olgun idrar, mesanenin üzerindeki sistemin normal fonksiyonunu yaptığına işaret eder. Eğer beyaz pullar harabiyetten dolayı meydana geliyorsa işeme sırasındaki yanma muhtemelen idrar yollarıyla ilgili herhangi bir işaret olmaksızın takatsizlikle birlikte görülür.

3. Kırmızı renkte olan kaba arpa tanelerine benzeyen pullar, kanın yanıp harap olduğuna işaret eder. Daha az görülen beyaz pullar, fazla boşaltım ve bazen de doku harabiyetinin sonucudur. Bu pullar, genellikle mesanede yara olduğunda görülür. Yukarıda zikredildiği gibi, orada mesaneyi ilgilendiren işaretler vardır.

4. Koyu pullar, kanın fazla harap olduğuna işaret eder; örneğin dalak hastalarındaki gibi. Böbrekler mesane veya urethradan kaynaklanmayan pul gibi tortular kötüdür ve eğer bazı şiddetli hastalıklarda onlara rastlanırsa kötü prognoz verir.

Etli Tortu:

Zaten zikredildiği gibi bu tip tortu (et rengi) genellikle böbreklerden kaynaklanır. Böbreklerden kaynaklanmayan durumlar zaten zikre-

dildi. Etsi tortu böbreklerden kaynaklanmadığı zaman muhtemelen, vücudun başka yerlerinde dokuların yıkımından kaynaklanacaktır. İdrar, tam olgunluğun delili olduğunda, venlerin normal olduğunu gösterir. Çünkü böbrekler, olgunluk süresince herhangi bir rol oynamaz. Olgunluk böbrekler yoluyla ifraz edilen idrarın ifrazıyla ilgili daha önceki organlar tarafından yapılır.

Yağlı Tortu:

Yağlı tortu, etli tortu kadar katı ve sıvı yağ çözeltisine de işaret eder ve bu özellikle tortu, altın rengi olduğunda böyle olur. Tortunun miktarından ve idrarda onun yayılış şeklinden idrarın durumu çok iyi anlaşılmaz. Büyük dikkati çeken miktarda bir tortu böbreklerin bölgesinden yağın çözüldüğü görüşünü verir. Tortu az olduğunda ve idrarla iyice karışmışsa vücudun uzak bir alanından çıkmıştır. Nar tohumlarına benzer beyaz parçacıkların böbreklerden çıkmış yağlı boşaltım olanlar kabul edilecektir.

İltihaplı Tortu:

Bu, idrarla ilgili organların yaralarından ve tortu sağlıklı olduğundan pastan meydana gelmiş olan boşaltımdır.

Sümüksü Tortu:

Bu tortu, vücutta büyük miktarda olgunlaşmamış kesif hıltın varlığını gösterir. Böyle bir fazlalık olmadığında ve bu tip tortu gut ya da siyatik krizinde olduğu gibi yok edildiğinde o ilk ferahlığın işaretidir. Böylece özel olgunlaşmanın hiç bir delili yoksa ve tortunun normal olduğu görülürse, doktorun özellikle teşhis konusunda dikkatli olması gerekir. Sümüksü maddenin varlığı bazen böbreklerin mizacında soğuk fazlalığına işaret eder. İltihaplı tortu, kötü kokulu olan sümüksü maddeden farklıdır. İltihabın bazı belirtileri saptanabilir: o, buna uygundur. Pus çabucak çöker ve kolayca yayılır. Sümüksü madde ağır ve yapışkandır. Onun parçacıkları bir araya gelmez ve kolayca dağılır. Tortusu sümüksü maddeyle karışmış büyük miktardaki idrar, siyatik ve gutun veya siyatiğin son safhasında, atıldığında iyi bir prognoz verir.

İplikcikli Tortu:

Bu tip tortu aktif ısının fazlalık ve atılacak maddeleri pıhtılaştırmasından meydana gelir; ısı bu fazlalıkları iplikçiklere dönüştürmüştür.

Bu tortu, beyaz ya da kırmızı olup, genellikle böbreklerde şekillenir. Fibriller, bazen ileri uzatılmış elin avucu gibidir.

Mayalanmış Tortu:
Bu tip tortu adeta bir parça maya gibidir. O, mide ve bağırsakların zayıflığı ve sindirimin parçalanmasına işaret eder. O, bazen süt içtikten veya peynir yedikten sonra görülür.

Kumlu Tortu:
Bu tip birikimler, taş teşekkülü veya oluşturulmasına işarettir. Eğer tortu kırmızı ise yanmaya dayalı olarak taş oluşur.

Kül Gibi Tortu:
Bu, pus rengini değiştirmeye veya uzatılmış durgunluk parçalama veya yanmaya dayalı olarak pusun rengindeki değişmeye bağlı olarak ortaya çıkar.

Kan Pıhtılarının Tortusu:
Bu, çok olduğunda, karaciğer zayıflığına işaret eder. Eğer o, az miktarda ise yara veya idrar yollarının incindiğini gösterir. İdrardaki kan, uygun şekildc karışmadığında, muhtemelen o, mesane veya urethradan geliyor demektir. Bu tip idrar, daha sonra kanamalarla ilgili olan bölümde anlatılacaktır. Eğer bir hasta, dalak hastalıklarından muztarip olduğundan dolayı, idrarında kan pıhtısı bulunuyorsa, dalakta küçülme olduğu belirlenir. Kanamanın, sadece mesanenin içinde şiddetli olduğu, çünkü onun kan damarlarının, nisbeten az, dar ve duvarı içine gömülmüş olduğu hatırlanmalıdır.

Tortunun Miktarı
Tortu miktarı fazla ya da az olabilir. Tortu fazla olduğunda, muhtemelen sebep olan etken daha kuvvetli olacaktır.

Tortunun Niteliği
Tortunun niteliği aşağıdaki yollardan belirti verir:

1. **Renk:** Koyu renk tortu, fazla yanmaya, fazla soğuğa veya doğal ısının yetersizliğinc işarct ettiğinden dolayı, onların en kötüsüdür. Sadece tortu koyu renk değilse, bu o kadar kötü değildir. Kırmızı tortu, kanın ya da bozuk sindirim varlığından kaynaklanır. Sarı renk, doğal ısının güçlü olduğu, fakat hastalıkların ciddiyetinin ağırlığı ile

orantılı olduğu anlamına gelir. Beyaz renk doğal tortu altında zikredildiği gibi, doğal olabilir; veya irinde sümüksü ve yapışkan olan tortular gibi anormal olabilir. Bütün anormal tortular kusurlu veya hatalı olgunlaşmaya işaret ederler. Yeşil renk, idrardaki koyu rengin görünüşüne bir başlangıçtır.

2. Koku: Koku zaten ele alındı.

3. Görünüş: Doğal tortunun açıklanmasında ifade edildiği gibi, pürüzsüzlük ve muntazamlık sağlık işaretidir. Pürüzlülük ve gayri muntazamlık, sindirim zayıflığına ve midede gaz olduğuna işaret eder.

Tortunun Durumu

Tortu idrarın üst tabakalarında bir bulut gibi yüzüyor olabilir veya daha iyi olgunlaşmasının bir işareti olarak, ortada asılı gibi duruyor olabilir. Asılı gibi duran tortulardan aşağıya doğru inen iplikçiklerle asılı gibi olan en iyisidir. Şayet o dipte yerleşmişse tamamen olgundur. Yukarıda zikredilen özelliklerin hepsi sağlıklı tortunun karakteristiğidir. Fakat "kötü" tortuda zıt özellikler tercih edilecektir, yani onun hafif olması özellikle de şiddetli hummalarda yukarı doğru yönelmiş olması gerekir. Balgam veya kara safra durumunda tortunun hafifliği iyiye işarettir. Ancak eğer tortu gazdan dolayı hafifse, bu arzulanacak bir durum değildir. Hiç gaz olmadığında, yüzen tortu en iyi prognozu verir. Bundan da daha iyisi, asılı halde olan tortudur. Tortunun en kötü tipi idrarın dibinde kalandır. Tortu ya fazla sıcaktan ya da zaten zikredilmiş olduğu gibi, fazla gazın mevcudiyetinden üste çıkar. Aynı veya ayrı bir tip tortu, yoğunluğuna göre yüzer ya da batar. Eğer hastalığın başlangıç safhasındaysa, bir tortu yüzmeğe devam eder ve asılı kalırsa, bu hastalığın pus boşaltarak sona erdiğinin bir işaretidir. Takati kesilmiş hastaların durumunda, boşaltımdan gelmiş asılı veya yüzen tipteki [tortu] daha önce zikredilmiş olduğu gibi, sağlıklı tortudur. Eğer idrarda, örümcek ağı veya halkalar şeklinde yağlı tortular görülürsc, bu kötü prognoz işarctidir. Bazen yüzen tortu kötü prognoz verir. Fakat bir tortu tamamlanmamış olgunluktan dolayı yüzebilir. Bu durumda, bir süre sonra o, aşağıya çöker. Hastanın tortu boşaltımı izlenmedikçe o, kötü prognoz olarak kabul edilmemelidir

ve eğer hastada kötü tortu boşaltımı olursa, böylece onun kötülük habercisi olduğu korkusu onaylanmış olur.

Tortu Nisbeti

Tortu birikimi ne kadar hızlı olursa, o olgunluğu gösterdiği için prognoz iyi olacaktır.

Karışımın Tabiatı

Karışımın tabiatına dayanarak yapılan prognoz, idrardaki kan ve yağla ilgili olarak zaten ele alınıp anlatıldı.

Yedinci Bölüm
İdrarın Miktarı

Az idrar, hayatiyetin bozukluğu demektir. Eğer idrar yeterince sıvı alınmasına rağmen azsa, muhtemelen bu durum fazla solunum, diyareden veya vücutta suyun tutulmasından kaynaklanmaktadır. Fazla idrar atma harap edici hastalıktan ya da sıvı halindeki fazlalıkların atılmasından kaynaklanır. Farklılaşma, vücudun gücünü sağlamakla olur. İdrarın tutulması incitici, rahatsız edici olduğundan az miktarda idrar atmaktan çok, bol miktarda koyu ve yoğun idrar atmak daha iyidir. Eğer idrar değişik miktarda atılırsa veya hiç atılmazsa bu durum kısa zamanda hayatiyeti tüketecek şiddette bir hastalıkla mücadele edildiğini gösterir. Bu iyi bir işaret değildir. Eğer şiddetli bir hastalıkta, çok fazla idrar atma iyileştirme getirmiyorsa, bu hastayı phthisis ya da verem hastalığına dahi sürükleyen, rahatsız edici bir sürecin belirtisidir. Terlemede de durum aynıdır. Şiddetli bir hastalıkta istek dışı olarak idrarın damla damla akması, beynin ve kas sinirlerinin ikinci derece etkisiyle ilgisini gösterir. Eğer böyle durumlarda humma yatışırsa ve bazı iyileşme işaretleri varsa zihni karışıklık veya bazı başka beyin rahatsızlıklarıyla ile ilgili bir uyarı anlamına gelir. Eğer sağlıklı bir insan, bel bölgesinde bir ağrı ve ağırlık geliştirirse ve sürekli olarak ince idrar, az miktarda dışarı atılmağa başlandığında, o böbrekler bölgesinde gelişen sert bir şişe işaret eder. Büyük miktarda idrar, eğer idrar soluk renkte değilse ve serbestçe dışarı arılıyorsa, bu iyileşmenin ilk işaretlerindendir. Eğer kolikte, idrar çok miktarda atılırsa, o, sistemin hastalığa karşı savaştığına bir işarettir ve böylece idrar beyaz renkte olduğunda ve serbestçe atıldığında iyi bir prognoz belirtisidir.

Sekizinci Bölüm
Olgun İdrar (Normal Olarak Sağlıklı İnsanlarda Bulunur)

Olgun bir idrarın mutedil bir yoğunluğu vardır ve soluk sarı renktedir. Eğer idrar tortu içeriyorsa, yukarıda zikredildiği gibi, beyaz, düz, yuvarlak, hafif, muntazam şekilde mutedil kokulu, yani herhangi bir pis kokusu olmayan veya tamamen kokusuz olmayan idrarsa sağlıklı idrar tipidir. Eğer bu tip idrar hastalığın zirvede olduğu zamanda, aniden dışarı atılırsa, o hastalığın ertesi günü kaybolacağına işaret eder.

Dokuzuncu Bölüm
Farklı Yaş Dönemlerinde İdrar

Bebeklerde idrar, sütle beslenmelerinden dolayı ve mizaçlarının nemliliğinden dolayı beyazlığa meyillidir. Çocuklarda idrar, kalın yoğun ve köpüklülüğe eğilimlidir. O, olgunlukta sarımsı ve mutedil yoğunluktadır. Orta yaşta, idrar soluk renkte ve suludur. Fakat zamanla artık maddelerin atılmasıyla yoğunlaşır. Yaşlılıkta idrar, soluk renkte, sulu ve yoğunluğu azdır. Onda idrarın yoğunlaşması taş teşekkülüne işaret eder.

Onuncu Bölüm
Erkek ve Kadında İdrar

İdrar, kadında daima, erkeğinkinden daha beyaz, kalın ve bulanıktır. Bunun sebebi, kadında sindirimin zayıf, geçitlerin nisbeten daha geniş ve atılan maddenin daha fazla olmasından ileri gelir. Ancak, onların idrarı, uterustan salgılanan salgılarla karışma eğilimi gösterir. Erkek idrarı, sallanınca, bulanık hale gelir, halbuki kadın idrarında böyle bir şey söz konusu değildir. Cinsel münasebetten sonra, erkek idrarında, bükülmüş iplikçikler gibi yapılar vardır. Hamilelik sırasında, idrar berraktır. Fakat üst tarafı biraz bulutludur. Ekseriya hamilelikte idrar, nohut suyu renginde hafif çözülmüş jelatinle karışmış su ve böylece biraz mavi-sarı renkte su rengindedir. İdrarın üst tabakasında, ince bir bulut vardır. Hamile kadının idrarındaki bulut kısmen ortada yüzen bir tohumdan ayrılmış pamuk parçası gibidir. Hamilenin idrarında ekseriya aşağı yukarı hareket eden küçük, karakteristik granüller görülür. Mavimsi idrar, erken hamileliğin başlangıcına işaret eder. Eğer idrar kırmızı ise ve çalkalanınca bulanıklaşıyorsa, hamilelik muhtemelen ile-

ri safhadadır. Lohusalıkta idrar hemen hemen siyahtır. Tıpkı is veya siyah mürekkep gibi.

On Birinci Bölüm
İnsan ve Hayvan İdrarı Arasındaki Farklar

Bazı hayvanların idrarı; doktora, onu incelemek üzere, bilgisine sunulduğunda, o bunu belirlemekte başarısız olmazsa iyi şöhret kazandırır. Fakat bu, bir hayli zor bir iştir. Eşeğin idrarı cam bardağın dış tarafından bakıldığında, erimiş yağ gibidir ve kalın ve bulanık görünür. Katırın idrarı eşeğinkinden, daha az yoğun ve daha az bulanıktır ve idrar bardağın üst kısmında daha berraktır ve alt kısmında daha bulanıktır. Keçi idrarı soluk, sarı renktedir; insan idrarına çok benzer, fakat içerikleri farklıdır. Onun tortusu yağın tortusuna benzer; yem iyi ise, keçi idrarı çok berraktır. Geyiğin idrarı keçinin idrarına benzediği kadar, insan idrarına da benzer. Fakat o, her ikisinin idrarından da içerik olarak ve tortusunun niteliği bakımından farklıdır. Aynı zamanda o, keçinin idrarından biraz daha berraktır. Atın idrarı, diğer idrarlara nisbetle insan idrarına daha çok benzer.

On İkinci Bölüm
İdrara Benzeyen Sıvıların Belirleyici Özellikleri

Sirke şurubu veya diğer bal suyu veya saman suyu (içinde saman ıslatılarak elde edilen su) veya çözülmüş safran gibi başka sıvılar, göze yaklaştırılınca (daha yakından bakılınca), daha berrak görünürler. İdrar tersi şekilde hareket eder. Bal suyu, sarı bir köpük içerir. Saman suyu yanlarında tortu bırakır ve ortada asılı hiç birşey bulunmaz. Tortusu ne sabittir ne de serbestçe hareket eder.

On Üçüncü Bölüm
Dışkı

Dışkının Miktarı:

Dışkının miktarı, alınan besin maddelerine göredir, diye düşünülür. Fazla miktarda dışkı, hıltların bolluğuna işaret eder, halbuki az dışkı onların kusurlu olduğunu gösterir. Dışkılar, caecum, kolon veya ince bağırsakta koliğin başlangıcında tutulur. Bazen dışkı, dışarı atma gücünün zayıflı ğından dolayı azdır.

Dışkının İçeriği:

Sıvı dışkılar, sindirim olmadığını veya engel olduğuna işaret eder. Mezenterik damarların zayıflığı portal vene giden sıvının absorpsiyonu ile karışıp, sıvı atık maddeleri meydana getirir. Bazen baştaki üşütme (nezle), sıvı dışkı meydana gelmesine sebep olur. Laksatif maddeler de aynı etkiyi yaparlar. Yapışkan dışkı, bozulmanın, çürümenin belirtisi değildir. Ancak o zaman dışkının kötü bir kokusu vardır. Dışkının kötü kokusu olmadığında, o fazla miktarda dışkıya ve de bir ölçüde anormal ve yapışkan hıltların varlığına işaret eder. Bazen yapışkan dışkı, anormal sıcaklıktan dolayı uygun şekilde sindirilmemiş yiyeceklerdeki ishal yapan bazı maddelerin varlığına işaret eder. Kötü kokulu dışkılar, fazla sıcaktan ya da fazla gazdan kaynaklanır. Dışkı, tüketici hastalıklar veya dağılmaya sebep olan kuvvetlere ihtiyaç gösteren fonksiyonlardan dolayı, kurur. Kuru dışkılar da fazla idrar boşaltımı ve vücutta fazla sıcaklık olduğunda dışarı atılır. Kuru yiyecekler ve kabızlık da kuru dışkı meydana getirir. Bu konu bağırsak hastalıklarıyla ilgili kısımda yeniden ele alınacaktır. Sert ve kuru dışkı, sümüksü madde ile birlikte olduğunda, dışkının dışarı atılmasında gecikme olduğunu veya rahatsız eden sarı safranın eksikliğini gösterir. Bağırsaklarda hiç bir gecikme delili olmadığında ve hiç bir fazla sümüksü madde belirtisi olmadığında, bu tip dışkının sebebi muhtemelen, bazı ince iltihap yapan maddenin veya karaciğerden komşu organlara gönderilip, dışkıyla birlikte süratle dışarı atılan rahatsız edici hıltın varlığının belirtisidir.

Dışkının Rengi:

Dışkı, normal olarak hafif sarı renktedir. Onlar dikkati çekecek kadar sarı ise bu sarı safra fazlalığının belirtisidir. Uçuk renkteki dışkılar, kusurlu ve yetersiz sindirim ve yetersiz olgunluğu gösterir. Beyaz dışkı, safra kanalında tıkanıklığı ve sarılığı gösterir. Eğer dışkı, şiddetli beyaz pus ihtiva ediyorsa o, muhtemelen bir apsenin patlaması sonucu ortaya çıkar. Pusa benzeyen dışkı, (çok) oturma alışkanlığında olan sağlıklı ve egzersizi bırakmış olan insanlar tarafından atılır. Bu dışkılar, temizleme ve idrar konusundaki bölümde zikredildiği gibi, egzersiz eksikliğinden dolayı tembelliğe terk edilmiş vücutta ortaya çıkar ve temiz ve sağlıklı insandaki boşaltımın işaret ettiği kadar kötü

değildir. Bu hastalığın had derecesindeyken dışarı atılan koyu sarı dışkılar iyi olgunlaşmanın işaretidir. Ancak, bu dışkılar kötüye giden hastalığın bir uyarıcısı da olabilir. Siyah dışkılardan çıkarılan işaretler, koyu idrarınkine benzer. Bu dışkılar genellikle fazla yanma veya olgunlaşmadan ortaya çıkar. Bazen siyah renk, bazı renkli maddelerin alınması veya sevdaya atmada yardımcı olan şarap sonucu ortaya çıkmış olabilir. Siyah dışkının en kötü tipi had derecede yanmış olan tiptir. Bu tip dışkı aslında sadece siyah değil, fakat yakıcıdır ve yerle temas ettiğinde hasıl ettiği kötü kokuyla da ortaya çıktığı gibi, çürüme ve bozulma da gösterir. Böylece yakıcılık dışkıda olsun, kusmada olsun kötüdür. Bu dışkılar aynı zamanda parlaktır. Sonuçta saf sevdanın atılmasının daima tehlikeli ve erken ölümün habercisi olduğu söylenebilir. Aslında, nemin harabiyetinden ve ölümle sonuçlanmak yerine çok fazla dağılmaktan kaynaklanan siyah dışkı iyi prognoz verir. Yeşil ve mavimsi dışkı doğal ısının başarısızlığına işaret eder.

Kötü koku:

Sıkı ve sağlam olmak yerine inek pisliği gibi şişmiş olan dışkılar gazın işaretidir.

Zaman:

Eğer dışkı hızla dışarı atılırsa, muhtemelen safranın fazlalığı veya tutma kabiliyetinin zayıflığı gibi bazı şikayetler vardır. Dışkının atılmasında gecikme olduğunda ya sindirim zayıflığı ve bağırsakların soğuk mizacı veya nem fazlalığı görülür.

Flatus (Mide Şişliği):

Dışkı gazın da birlikte dışarı atılmasından dolayı gürültülüdür. Alışılagelmiş renklerin dışındaki renkteki idrar gibi dışkı da sağlıksızdır. Bu konuda ayrıntılı bilgi Tedavi Konusundaki Ciltte verilecektir.

Normal Dışkı:

En iyi dışkı yoğun, mütecanis, iyi şekillenmiş, bal gibi bir yapıda ve herhangi bir tutma ve gerginlik veya rahatsızlık olmadan atılan dışkıdır. Dışkı sarı renktedir, belirgin derecede keskin bir kokusu yoktur ve pis kokulu değildir. Dışkılama gürültülü olmamalıdır ve dışkı düzenli bir şekilde hergün aynı saatte dışarı atılmalıdır. Dışkıların miktarı hergün alınan besin miktarı ile orantılı olmalıdır. Normal terkipli

ve düzgün görünümlü dışkının sağlıklı olması gerekmediği çünkü bazen onun uygun olgunlaşmadan kaynaklandığı fakat bir başka zamanda da fazla yanmanın ve dokuların çözülmesinin bir belirtisi olduğu ve bundan dolayı da en kötü prognozu verdiği hatırlanmalıdır. Mutedil kıvamda ve yumuşaklıkta olan dışkı midede şişkinlik olmadığı zaman normaldir ve bu dışkı ufak parçalar halinde atılır. Bazen dışkı yumuşaktır çünkü pusun fazlası onun parçacıklarının birbirini sımsıkı tutmasını engeller.

Genellikle terlemeden sonuçlar çıkarılır, ancak bu konudaki açıklamalar Ferdi Hastalıklar Cildi içinde ele alınacaktır. İdrar ve dışkı hakkında daha fazla ayrıntı orada verilecektir. Şimdilik, burada açıklanan konular akılda tutulmalıdır.

Bu, yirmisekiz bölümden meydana gelen iki kısmın sonucudur.

ÜÇÜNCÜ BAHİS
SAĞLIĞIN KORUNMASI

Bu parça, bir kısım ve beş bölümden meydana gelmiştir.

Sağlığın korunması tatbikatında zaten açıklanmış olan çeşitli temel faktörler arasında uygun bir denge aranması gerekir. Bunlardan aşağıdakileri, özellikle zikretmek gerekir: a. hayatın değişen şartları altında dengeli bir mizaç sağlanması; b. uygun yiyecek ve içeceklerin alınması; c. işe yaramayan ürünlerin uygun şekilde dışarı atılması; d. organların yeterli bakımı; e. kirlenmiş havanın temizlenmesi; f. sağlıklı çevre; g. fiziksel ve zihinsel faaliyette denge.

GİRİŞ

Sağlık ve Hastalık Sebepleri:

Tıbbın pratik ve teorik olmak üzere iki yönlü olduğu, başlangıçta zikredildi. Her ikisi de tıbbî bilgi ve farklılığından ibarettir; teorik yön, postulalar ve teorilerden ibarettir ve pratik muamelerle ilgisi yoktur. O (tıbbî bilgi) teorik konularla ilgilidir; mizaçlar, hıltlar, kuvvetler ve çeşitli hastalıklar, arazlar ve sebepler gibi. Fakat onun kendisi, tıbbın pratik yönüyle ilgili değildir. Buna karşı olarak, tıbbın pratik tarafı tıbbî idare ve pratiğin temel prensiplerini öğretir. Böylece, çeşitli şartlar altında ve hastalığın her çeşidini tedavi ederek, sağlığı koruma yöntemlerini anlatır. Tıbbın pratik yönüne tıbbın aktüel pratiği olarak bakılmayacaktır. O, sadece tıbbî süreçlerin bilgisidir. Bu ayrım, bu cildin birinci parçasının başında zaten açıklandı.

Tıbbın teorik yönü, bu cildin bir ve ikinci parçalarında açıklanırken şimdi burada pratik tıbbın iki parçasının ayrıntılı bir açıklaması yapılacaktır. İlki sağlıklı vücudun yönetimi ve sağlığı koruma yöntemlerinin bilgisidir. Bu "Sağlığın Korunması"nın bilgisi (hıfzısıhha) olarak adlandırılır. İkincisi, hasta vücudun yönlendirilmesi ve sağlığı kazanmak üzere yenileme, iyileştirme yöntemlerinin bilgisidir. Bu da,

tedavi bilgisi olarak adlandırılır. Bu parçada sağlığın korunması yöntemlerinin tam bir açıklanması verilecektir.

İnsan vücudu, şu öğelerin birleşiminden kaynaklanır: a. erkek semeni ve *b*. kadının üreme sıvısı ve menstrual kan. Böylece öncekine "etkin" sebep olarak bilimi ve ikincisi maddî sebep olarak düşünülür. Her ikisinin de nemli olması ve sıvı olması bakımından ortak özelliklere sahiptir. Fakat topraksı madde ve suyun nisbeten kadının menstrual kanında ve üreme sıvısında daha fazla olması ve bunun yanı sıra, havaya ait ve ateşli elementlerin erkek semeninde hakim olması bakımından farklıdır. Böylece her ne kadar topraksı ve ateşli elementleri içerse de bu birleşmenin ürününün nemli olması gerekir. Topraklı madde sert olduğu ve ateş olgunluk meydana getirdiğinden, sonuç ürünün esas yapılarından daha sağlam ve dengeli olması gereklidir. Ancak, bu katılık ve sabitlik çözülmeyen veya değerlendirilmeyecek ölçüde dağılmayan taş veya cam kadar sert değildir ve yardım gören ve sürekli olan eskime ve yırtılmaya karşı koyup, dayanabilir. İnsan vücudunun durumu, fevkalede farklıdır. O, içten ve dıştan kaynaklanan zıt etkilerden ikisine konudur. Birisi, insan vücudunun yaratıldığı esas nemin devamlı yayılımıdır; diğeri vücut sıvılarının kokuşmalarıdır, öyle ki, onlar belirsiz bir şekilde hayatı meydana getiremez. İkinci süreç, birinciden tamamen farklıdır. Fakat her ikisinin sonucu aynıdır yani vücut sıvılarının kurumasıdır. Kokuşmada, vücut ısılarının düzensizliğinden şüphe edilemez; onların mizacı ve miktarı vücut için uygunsuzdur. Fakat aslında vücut nemi dağıtır ve sıvıları kuru ve topraksı madde içine doğru yayar. Bu iki dert, diğer inciten etkilerden tamamen farklıdır; donduran soğuk ya da sıcak rüzgarlara maruz kalmak, işlevlerde ciddi süreklilik kaybı ve diğer hastalıklar serisine ortam hazırlar.

Burada biz, sadece yukarıda söz konusu edilen iki süreci zikredeceğiz: dağılma ve kokuşma. Ancak bunlar sağlığın korunmasına aykırıdır. Her ikiside iç sebeplerden olduğu kadar dış sebeplerden de kaynaklanırlar. Dış sebeplerden olan hava zaten zikredildi. Hava nemi dağıtır ve kokuşma hasıl eder. İç sebepler şunlardır: a. içe ait olan ve normal vücut sıvılarının daimi dağılımını sağlayan doğal ısıdır ve b. çeşitli yiyeceklerden yükselen ve vücut sıvılarının bozulup çürümelerine sebep olan dış ısıdır.

Bütün bu faktörler, vücutta kuruma meydana getirmek için birleşirler. Gerçekten, vücudun başlangıçtaki gelişmesi ve onu izleyen büyümesi, onun çeşitli faaliyetleri ve fonksiyonları gibi, yeterli kuruluk ve kurutma süreci ve onun ürünlerine dayanır. Bu kurutucu süreç, tedricen artar ve zirveye (ölüme) erişinceye kadar da bu işlemini devam ettirir.

Ölümün Kaçınılmazlığı:
Vücudun [zaman içinde] kuruması, mutlak olarak kaçınılmazdır, çünkü gelişmenin erken safhalarında fazla nem vardır ve doğal ısının ve nemin azalması gerekir. Aksi takdirde, daha sonra doğal ateş yoluyla bizzat azaltılacak düzenlenecektir. Böylece, vücut sıcaklığı nemi almağa başlar ve onu sürekli olarak kurutur. İlkin bu kurutmanın etkisi, makul ölçüdedir; fakat daha sonra (nemin miktarının azalmasına rağmen) sıcaklığın faaliyetini devam ettirmesi üzerine, doğal ısı daha belirgin hale gelir. Çünkü geriye kalan ısı aynıdır; nemin tüketilen birikimi o kadar hızlı tüketilirki, vücut kurumaya devam eder ve öyle bir safhaya erişir ki nihayet bütün kullanılmaya müsait nem kurur ve nemi yayılıp dağıtan doğal ısı, sonuçta bizzat kendisinin yok olmasının sebebi haline gelir.

Bu yönden yağın kullanılıp bittiğinde, ışığı sönen bir lamba örneği ile bir paralelizm gösterir. Kuruluk artıkça, sıcaklık azalır ve bununla da kaybolan nemi yerine koymak mümkün olur. Böylece kuruluğu artıran iki yol vardır: a. alınan maddenin azaltılması; b. sıcağın sürekli olarak vücut sıvılarını dağıtıp yok etmesi.

Durum ne olursa olsun, doğal ısı aşağıdaki sebeplerden gün be gün azalmağa devam eder: a. dokunun cevherindeki fazla kuruluk ve b. doğal nemin gittikçe daha çok azalması, yani lambadaki yağ gibi, metabolizmadaki hayatî nemlerin azalması.

Bir lambayı iki türlü nem etkiler: yağ ve su. O, birincisinin etkisiyle yanar, fakat ikincisinin etkisiyle söner, İnsan vücudunun doğal ısısı ile doğal nem üzerinde başarılı oluşu ve dışarıdan gelen nem tarafından doğal sıcaklığın yenilmesi, aşılması, lambanın durumuna benzer. Dışarıdan gelen nem sindirim zayıflığından dolayı artarken, doğal ısı (metabolik faaliyet) azalır, öyle ki sonuçta o, su ile ıslanmış lamba gibi, onu (doğal sıcaklığı) söndürür. Böylece doğal nem kuruyunca,

doğal sıcaklıkta son bulur ve fizikî ölüm arkasından gelir. Hayatın, her tip sıcaklığın vücudun doğal sıcaklığı ve vücut organlarının faaliyeti vasıtasıyla ortaya çıkarılan kriz şeklindeki sıcaklığı gibi her türlü sıcaklığın dağıtıp parçalayan etkisini yakalayan doğal nemin, tamamen bu kabiliyeti üzerine dayandırılmayacağı hatırlanmalıdır. Doğal sıvılar herhangi bir karşı koyma gücüne sahip değildir. Eğer doğal sıvılar, sürüp gidiyorlarsa, bunun sebebi, onların parçalanıp dağılmasının, alınan besin maddesiyle sürekli olarak yenilenmesidir. Besinin bu hareketi, ebediyen devam etmez ancak belli bir süre devam eder.

Hatırlanmalıdır ki, hıfzısıhha bilgisi ne ölümden ne de dıştan gelen sıkıntıdan kaçınmaya yardım eder. O, hayatın belirsiz bir süre uzatılması anlamına gelmez. Hıfzısıhhanın doğal nemin hızla kaybolmasını durdurmaktan başka bir gayesi yoktur. Çünkü, eğer doğal nem bu süreçlerin sağlığa zarar veren etkisinden kurtarılabilirse, kendi doğal ve esas mizacına göre hiç olmazsa, her ferde verilmiş sabit hayat süresinin isteklerini yerine getirmesi mümkün olacaktır. Bu konuda başarılı olmak için üç yol vardır: a. dokuların alelade eskime, yıpranma ve yırtılmalarını tamir edecek uygun vasıtaları sağlamak; b. hayatî sıvıları kurutan sebepleri ortadan kaldırmak; c. vücutta kokuşmaya, çürümeye engel olmak için uygun teşebbüsleri yapmak. Diğer bir ifade ile, sağlığın korunması, dıştan gelen sıcaklık tarafından hakimiyet kurularak kurutulmasına ve harap olmasına karşı, özü, içten ve dıştan korumak demektir. Fertlerin doğal sıcaklığının, gücü ve doğal nemin payının gücüne göre, değiştiklerini ve böylece vücutlarının alelade yıpranma ve eskimeyi tutabildiği, onlara engel olabildiği sürece özel hayat sürelerine sahip oldukları kabul edilmelidir. Bu hayat süresi, her ferdin asıl mizacına, yani doğal sıcaklığın gücü ve doğal nemin değişmeyen payına göre belirlenir. Bazı insanlar hayatî sıvıların olgunlaşamadan kuruması ve dağılmasından veya suda boğulma, yaralanma, incinme vb. gibi, bazı başka yabancı şeylerin faaliyetinden dolayı, hatta daha da erken ölürler. Birçok doktor, önceki tip ölümün tabîi olduğunu ve sonrakinin doğal olmadığını düşünürler. Yukarıdaki münakaşadan, hıfzısıhhanın sağlık için uygun şartların emniyetle sağlanmasıyla, insan vücudunun normal hayat sürecine ulaşmasında ona yardımcı olma eğiliminde olduğu kaydedilebilir.

Vücudu korumaktan sorumlu iki kuvvet vardır. İlkin tartışılacak olan beslenme özelliğidir. Bu kuvvet, su ve topraksı maddelerden meydana gelmiş dokuların eskimesi ve yıpranmasını yenilemek için uygun besin maddelerini alır. İkincisi, başlıca ateş ve hava elementlerinden meydana gelmiş hayatî gücün yırtılma ve yıpranmasının yenilenmesini sağlayan hayatî güçtür.

Yediğimiz yiyecekler, canlı vücudun bir parçasını hemen meydana getiren şeyler değildir. Vücuttaki bu gerilemenin üstesinden gelmek için doğa, yenen besin maddelerinin dokuları oluşturabilen bir şekle döndürme gücünü, vücudumuza bahsetmiştir. Bu konuda başarılı olmak için, doğa, sindirim, emme ve boşaltma işlevleri için vücudumuza gerekli kanal ve organları sağlamıştır. Böylece besin sindirilir; onun kalıntısı atılır ve özel kanallarla dengeli kısmı alınır ve özel organların yardımıyla bu emilen madde canlı vücudun dokularına nakledilir.

Bundan dolayı, sağlığın korunması için çeşitli temel faktörler arasında zaten zikredilmiş olan özel bir dengenin sağlanması gerekir. Bunlardan aşağıdakiler özellikle zikredilmiştir: a. değişen hayat şartları altında dengeli mizacın sağlanması; b. uygun yiyecek ve içecek alınması; c. gereksiz maddelerin uygun şekilde dışarı atılması; d. organların yeterli bakımı ve korunması; e. temiz hava alma; f. sağlıklı çevre; g. uyku ve uyanıklık dahil fiziksel ve zihinsel faaliyette denge.

Böylece sağlık ve mizaç dengesi için açıkça hiçbir özel sınır yoktur. Hiçbir mizaç ve sağlıklı durum daima aynı kalmaz. Sağlıklı durum ve mizaç zaman zaman değişiklik gösterir. Dengeli mizaçla doğmuş çocukların uygun beslenme rejimi şimdi ele alınacaktır.

BİRİNCİ KISIM
ÇOCUK BAKIMI

Bu kısım dört bölümden meydana gelmiştir.

Birinci Bölüm
Bebeğin Bakımı
(Doğum ile Bebeğin Ayakta Durabileceği Duruma Kadarki Devrede)

Doğum Öncesi Dönem:

Hamilelik sırasında ve doğumdan önce annenin bakımı, tedavi konusundaki ciltte anlatılacaktır. Göbek kordonu: Mütehassıslara

göre, normal bir bebeğin doğumunda göbek kordonu göbekten 4 parmak uzunlukta kesilir ve sonra yumuşak, temiz yeni doğmuş bebeği incitmeyecek şekilde, hafifçe bükülmüş iplikle bağlanır. Göbek kordonunun kesilen ucu, zeytinyağıyla ıslatılmış temiz bir keten bezle pansuman yapılır. Mütehassıslar, aynı zamanda, turmerik (zerdeçav), Hint zamkı, anzorot (bir çeşit zamk), kimyon tohumu, likenden (ciğer otu) alıp, eşit miktarlarda karıştırıp onların tozuyla göbekteki yaranın pudranlanmasını önermişlerdir.

Derinin Bakımı:

Bebeğin derisinin bakımı, tuzlu su ile mümkün olduğunca erken temizlenmelidir, böylece yüze renk gelir ve beniz renklenir. Tuzun yakıcılığını geliştirmek için az miktarda Hint keneviri tohumları, kostus kökü, sumak, ban otu ve fare kulağı otu(origanium) ona ilave edilmelidir. Tuzun, bebeğin ağız ve burnuna girmemesine dikkat edilmelidir. Deri sertleşmeye ihtiyaç duyar. Çünkü bebeğin vücudu sıcak ve incedir; temas ettiği herhangi bir şeyi soğuk ve pürüzlü hisseder. Eğer vücut hala ifrazatla kaplıysa, yukarıdaki tedavi emin bir şekilde tekrarlanmalıdır. Bu safhada bebek, ılık su ile yıkanmalıdır. Tırnağı dikkatle kesilerek burun delikleri küçük parmağın ucu ile temizlenmelidir; üzerine biraz zeytinyağı damlatılmalıdır. Anusu genişletmek için, küçük parmak kullanılmalıdır. Bebeği soğuktan korumak için özel itina gösterilmelidir. Göbek kordonu düştüğünde ki bu genellikle 3-4 günde olur, göbek, midye kabuğu külü, sığırın topuk tendonu veya alkolle yakılmış çinko ile muamele edilmelidir.

Kundak:

Bağlama, kundaklama esnasında, ebe, yeni doğmuş bebeğin hafifçe bacaklarını bastırarak ve düz olması gereken kısımları düzelterek, uzun ve ince olması gereken kısımlarını yassıltarak onun çeşitli kısımlarına özel şekil verir; onu kalıba sokar. Bu süreç, nazikçe ve yavaşça parmak uçlarıyla yapılır. Bütün bu iş birkaç gün tekrarlanır. Gözler düzenli olarak yumuşak bir kumaş parçasıyla ovulur. Mesaneye idrarın atılmasına yardım etmek üzere hafif hafif bastırılır. Her iki kol, kalçaların yanına konur ve baş ince bir tülbentle veya özel bir başlıkla örtülür.

Uyku:
Uyuma düzenleri, doğrudan güneş ışığından korunmuş bir odada yapılmalıdır. Parlak ışıkta, bebek sakin bir şekilde uyumaz ve sık sık uyanır. Uyku sırasında baş, hafifçe ufak bir yastıkla yükseltilmelidir ve bebeğin başının, boynunun, kollarının ve bacaklarının kıvrılmasına dikkat etmelidir.

Banyo:
Yazın bebek, ılık su ile ve kışın uygun sıcaklıkta su ile yıkanmalıdır. Banyonun uzun uykudan sonra yapılması en iyisidir. Bebek, günde iki ila üç defa yıkanmalıdır. Yazın su ılık olmalıdır, fakat kışın biraz daha sıcak olmalıdır. Banyo sıcak olmalı ve ilkin bebeği bol su ile yıkamalı ve sonra durulamalıdır. Kulakların içine su gitmemesine engel olmaya özen gösterilmelidir. Yıkarken ebe kendi bileğini bebek göğsüne yerleştirirek ve sağ elinin ayası ile arkasını destekleyerek, onu tutmalıdır. Bu şekilde, baş ve ayak serbest kalır ve karın baskıdan kurtulur. Yıkadıktan sonra bebek yumuşak kumaşla kurulanmalıdır ve ilkin kalça sonra sırtı gelecek şekilde yatırılmalıdır. Vücudun çeşitli kısımları, dikkatle kurulanmalı, ovalanmalı ve özel şekilde kundaklanmalı, sonra bir bağla da bağlanmalıdır. Buruna damlatılan bir damla yağ gözlerini ve göz kapaklarını temizler.

İkinci Bölüm
Bebeğin Beslenmesi

Aşağıdaki bilgi, bebeğin bakım ve beslenmesinde izlenmelidir. Bebek mümkün oldukça, anne sütüyle beslenmelidir. Çünkü o, fetüs olarak bebeği büyüten kana en yakın ve doğal olarak, gelişip, büyüme için en uygun olan [besindir]. Annenin göğsünde kan süte dönüşür. Bu bebek için yararlıdır ve onun yapısı için cazip ve kabul edilebilir [özelliktedir]. Çünkü anne bebeği göğsüne aldıktan sonra sakinleştiği sık sık gözlenmez mi? Başlangıçta bebek günde 2 veya 3 defa memeyle beslenir ve ilk bir kaç gün özellikle fazla beslenmeden kaçınılmalıdır. Annenin kendi normal mizacını kazanıncaya kadar başka bir bakıcı ile beslenmesi tavsiyeye şayandır. Başlangıç besininden önce, bebeğe biraz saf bal verilmesi iyi olacaktır. İlk süt biraz normal olmadığından, sütü hemen bebeğe vermek yerine, bir miktar süt dışarı atılmalıdır.

Eğer süt, ekşiliğe meyilli ise, anne açken veya oruç tutarken, bebeği kendi sütü ile beslememelidir. Hafifçe sallamak ve ninniler söylemek bebeğin mizacı için iyi gelir. Ancak bunlar, bebeğin fiziksel ve müziksel cevaplarından gözlendiği gibi, makul sınırlar içinde olmalıdır. Uyumak için beşiğin hafif sallanması ve adet olan ninnilerin söylenmesi, bebeğin hem vücut hem de zihin olarak gelişmesinde yardımcı olur. Sallanma, bebeğin büyümesini geliştirir, bunun yanı sıra müzik zihnin gelişmesini tahrik edip, uyarır.

Sağlık sebeplerinden dolayı ya da anormal süt nedeniyle veya rahatı için, anne bebeğe bakamayabilir. Bu durumda sütü olan bir bakıcıya bu iş verilmelidir. Bu bakıcı şüphesiz, yaşı, fiziği, ahlakı, göğüslerinin şekli, sütün niteliği, son doğum yapmış olduğu zaman ve kendi çocuğunun cinsiyeti açısından uygun olmalıdır. Eğer bir bakıcı bütün bu şartlara uygunsa ona iş verilebilir ve o buğday, akdarı, koyun eti, kuzu eti, ve ne sert ne de kokuşmuş olan balıkla beslenmelidir. Bu gaye ile salata özellikle iyidir ve aynı şekilde badem ve fındık iyidir: sebzelerden roka salatası, hardal, yabani fesleğen ve bir ölçüde naneden, sütün oluşmasında olumsuz etki yarattığı için kaçınmalıdır.

İyi Sütannenin Nitelikleri

İyi bir sütanne 25 ila 35 yaşları arasında olmalıdır; sağlığın ve gücünün zirvesinde olmalıdır. Onun özelliklerine gelince, iyi bir yüz ifadesi, güçlü, geniş göğsü, iyi gelişmiş kas yapısı olmalıdır. O, neşeli ve iyi ahlaklı olmalıdır. O, kızgınlık ve üzüntü ve karakterinin gelişmesini zayıflatmaya meylettiren ve bazen de bebeğin hislerini ters şekilde etkileyen korku gibi, sık sık hissî patlamalar göstermemelidir. Bundan dolayı, Yüce Peygamber Allah'ın duası onun ve neslinin üzerine olsun, zihnen dengeli olmayan kadınların bakıcı olarak kullanılmasını yasaklamıştır. Kötü karakterli bir bakıcının çocuğa vicdanlı bir bakım vereceği konusunda güvenilemez. Ve onun davranışı ters etki yapar. Onun göğüsleri orta büyüklükte ve sert olmalıdır; yumuşak ve gevşek, uzun ve gevşek asılı gibi olmamalıdır. En önemli temel şart onun sütünün mutedil nitelikte ve içerikte olmasıdır. Süt, kesinlikle beyaz olmalıdır ve kesinlikle siyah, yeşil, sarı ya da kırmızı renkli en ufak bir iz içermemelidir. Onun hoş kokulu olması gerekir ve herhangi bir şekilde ekşilik veya kokuşma izi taşımamalıdır.

Lezzeti hafifçe tatlı olmalıdır, fakat acı, tuzlu veya ekşi olmamalıdır. O, bol miktarda ve homojen olmamalıdır ve çok ince yoğun, peynirsi, köpüklü veya parça parça olmamalıdır.

Sütün Muayenesi

Bir damla süt el parmağının tırnağı üzerine damlatılmalı ve onun akmasına müsade edilmelidir. Eğer o, rahatça akarsa, gereğinden çok ince olarak kabul edilmelidir. Fakat o, parmağı aşağıya doğru çevirince dahi aynı noktada kalıyorsa, çok yoğun olarak kabul edilmelidir. Sütün muayenesi, küçük bir kaptaki süte, sarı sakız (myrrh) karıştırılarak yapılır. Bu madde, süte ilave edilerek parmakla iyice karıştırılır. Eğer süt eşit miktarda peynir ve suya ayrılırsa, onun iyi nitelikte olduğu kabul edilmelidir.

Sütün Niteliklerini Geliştirmek

Eğer bakıcı, istenen standartlarda değilse ve süte olan ihtiyaç çok fazlaysa, bu durumda izlenecek iki yol vardır: ya beslenme, uygun bir şekilde değiştirilecek veya bakıcıya özel bir tedavi uygulanacaktır. Böylece, eğer süt çok yoğun ise veya hoş olmayan kokular içeriyorsa, bir süre için bebeği beslemeden önce, sütü çekip, havayla temas ettirmelidir. Eğer süt acayip şekilde sıcaksa, bakıcı kendi sabah kahvaltısını yapmadan önce bebeği beslememelidir. Eğer süt çok ağdalı ise, bakıcı, sütü sulandıran ilaçlarla tedavi edilmelidir. Örneğin yabani nane, zufa otu(hyysop), yabani kekik, veya dağ origaniumu (fare kulağı otu) kaynatılır ve ballı sirke, bazur (sakız kabağı ve hıyar tohumlarının sirkeye ve bala karıştırılmasıyla hazırlanmıştır) hazırlanıp ferahlatıcı bir ilaçla birlikte verilmelidir. Tuzlu balık ve turp diyete ilave edilmelidir. Bakıcı kusturucu maddeleri, sirke şurubu veya sıcak su ile birlikte almalı ve düzenli bir şekilde egzersiz yapmalıdır. Eğer bakıcı, sıcak mizaçlıysa ona hafif şarap veya sirke şurubu, ayrıca veya tek başına veya bir karışımla birlikte verilir. Eğer süt çok ince ise bakıcı çok dinlenmeli, gevşemeli ve egzersizden kaçanılmalıdır. Onun besini, kanı yoğunlaştıracak cinsten olmalıdır. Eğer hiçbir ters işaret yoksa, o tatlı içecekler ve greyfurt suyu içmelidir ve bol bol uyumalıdır.

Kusurlu Süt Salgılama

Süt azsa, sebebi bulunup, ortaya çıkarılmalıdır. Bu ya memelerdeki anormal sıcaklıktan veya anormal mizaçtan ileri gelir. Eğer sebep,

anormal derecede sıcak mizaçsa bu konu daha önceki bölümlerde zaten zikredilen belirtilerden anlaşılacaktır. Memelerdeki fazla sıcaklığa bağlı olarak süt azlığı görüldüğünde bunun, onların dokunma hissinden ileri geldiği anlaşılacaktır. Mizaçtaki anormal ısı, arpa suyu ve ıspanaktan meydana gelen serinletici bir diyetle tedavi edilir. Eğer orada serin mizacın tıkanıklığı ya da yetersiz bir emilmenin belirtileri yoksa, diyet hafif ve mutedil sıcaklıktaki şeylerden meydana gelmelidir. Bu gibi durumlarda memelerin altından kan alınır.

Süt az olduğunda, havuç ve havuç tohumları çok faydalıdır. Eğer sebep kötü beslenmeyse, bakıcıya yulaf, kabuğu soyulmuş darı ve bazı uygun hububat verilmelidir. Çörek otu tohumları ve kökleri veya dere otu tohumu veya siyah kimyonu et suyuna ilave edip, vermek yararlı olacaktır. Aynı şekilde koyun veya keçi memelerinden alınmış çiğ süt de yararlı olur. Bunun yararı, bu hayvanların memelerinin insanlarınkine benzerliğinden ya da bir dereceye kadar onların süt ifrazatının (insanınkine) benzerliğinden ileri gelebilir.

Uzunca bir zaman her gün arpa suyu ile birlikte beyaz karıncalar veya kurumuş yer solucanlarından bir dirhem verilmesinin de yararlı bir öneri olduğu belirlendi. Aynı şekilde, kuru balık kafaları ile çorba hazırlanıp, dereotu suyu ile birlikte hergün verilirse fevkalade yararlı olur. Temiz, yaklaşık yarım kilo inek tereyağı ile karıştırılmış bir bardak şarap da yine yararlı olur. Şarapla karıştırılmış ince öğütülmüş susam da aynı şekilde, etkin olur. Zeytinyağı ve eşek sütü ile karıştırılmış Hint sümbülünden (nard) pestil yapıp memelere tatbik etmelidir. Şarapla veya buğday kepeği ile karıştırılıp kızartılmış yarım kilo kadar patlıcan(solanum melengena) ve şarapla pişirilmiş turp ağızdan verilir. Burada özellikle iyi bir reçete şudur: bir buçuk kilo kadar dere otu tohumu, mavi kokulu yonca (melilotus) ve pırasa tohumu her birinden yarım kilo kadar ve bir kilo kadar yonca ve ban otu tohumu alınır ve hepsi toz haline getirilip birlikte çörek otu suyu, taze bal ve süzülmüş tereyağı ile karıştırılır. Bu preparat, istendiğinde azar azar kullanılır.

Fazla Süt İftirazatı

Süt iftirazı fazla olduğundan ve memelerde doluluk olup, kan toplandığında veya süt çok fazla yoğun, ağdalı olduğunda ve de bazı

rahatsızlıklara sebep olduğunda veya onun niteliği değiştiğinde yiyeceklerin niteliği de değiştirilmelidir; miktarları azaltılmalıdır ve daha az besleyici maddelerle beslenmelidir. Memeler ve onun etrafını saran kısımlar, kimyon tohumu ve sirkeden yapılmış bir merhemle veya saf sirke ya da içinde mercimek kaynatılmış sirkeyle karıştırılmış saf çamurdan yapılmış bir merhemle sıvanmalıdır. Yemekten sonra içmesi için verilen suya biraz tuz ilave etmelidir. Nane serbestçe alınabilir. Kararlı ölçüler kabul edilmelidir. Boş mide ile banyo yapmak, kan almak ve çok miktarda egzersiz, göğüslere masaj yapılması süt iftirazatını artırır.

Süt kötü bir kokuya sahipse, kokulu yiyecek ve güzel kokulu şaraplar verilmiştir.

Bakıcının kendisinin bebek sahibi olmasının üzerinden uzun zaman geçmemiş olması gerekir: [onun bebeği] bir ya da iki aylık olmalıdır vc tercihen, çocuğun erkek olması gerekir. Önemli olan noktalardan biri de, bakıcının düşük veya çocuk aldırma ile ilgili herhangi bir olayı olmamalıdır ve bütün doğumlarının tam zamanında olmuş olması gerekir.

Sütanne İçin Beslenme Rejimi

Bakıcı her gün normal egzersiz yapmalıdır ve gıdasını tam olarak almalıdır. Bakıcılığı sırasında o, cinsî münasebetten uzak durmalıdır. Çünkü o menstrual akışı faaliyete getirecek, sütü bozacak ve kusurlu hale getirecektir. Bazen o, yeni bir hamileliğe de yol açabilir. Bu ise her iki hayat için yani uterustaki bebek ve anne için tehlikeli olabilir. Meme emen bebek (emzikteki çocuk), bundan zarar görür. Çünkü kanın hafif kısmı fetüse gider; aynı anda fetüs beslenmedeki kusurdan zarar görür. Çünkü sütünü memedeki bebekle paylaşmak zorundadır. Az miktarda süt, her beslenmeden önce memeler sıkılıp alınmalıdır. Özellikle de sabah süt vermeden önce bu işlem yapılmalıdır. Emzirirken, sütün alınmasına yardımcı olmak üzere, meme hafifçe sıkılmalıdır ve bebek gereksiz yere zorlanmaktan korunmalı ve çekip almadan kurtarılmalıdır; böylece, boğaz ve yemek borusunun incinmesi önlenir. Her emzirmeden önce, birkaç damla şarap damlatılmış bal yararlı olur. Emzirme az olmalıdır, çünkü çok beslenme karında gerginlik, midede şişkinlik ve beyaz idrar meydana getirir. Yukarıda söz konusu edilen arazlardan herhangi

biri görüldüğünde uzun emzirmelere son verilmelidir ve bir müddet bebek aç bırakılmalıdır. Uyku, sindirime yardımcı olmak üzere desteklenmelidir. İlk birkaç günde ancak üç günden de fazla değil, günde bir defa emzirmelidir. Daha önce zikredildiği gibi, ilk günde bebek, başka bir kadından çok, tercihen anne tarafından beslenmelidir. Eğer sütanne bazı mizaç hastalığı veya fazla diyare veya şiddetli kabızlıktan şikayetçiyse, onun emzirmesinden vazgeçilip, başka bir bakıcı ayarlanmalıdır. Bakıcı kuvvetli ilaç ve uyarıcı ilaç aldığında emzirmeye ara vermelidir. O zaman geçici olarak başka bir sütanne görevlendirilmelidir. Emzirdikten sonra bebek uyuyunca, beşik hafifçe sallanmak ve midesindeki süt altüst olacak şekilde şiddetle sallanmamalıdır. Emzirmeden önce biraz ağlaması, genellikle yararlıdır. Normal emzirerek besleme süresi iki yıldır.

Sütten Kesme:
Bebek sütten başka şeyler de istemeğe başladığında herhangi bir zorlama olmadan, tedricen, bazı şeyleri yemesine müsade edilmelidir. Kesici dişler çıkmağa başlayınca, süt tedricen, çiğnemesi çok zor ve sert olmayan besin maddeleriyle desteklenmelidir. Bakıcı tarafından çiğnenmiş ve yumuşatılmış ekmekle başlamak en iyisidir; sonra sulandırılmış bal, şarap veya sütle ıslatılmış ekmek biraz sade su içirildikten sonra verilir. Bazen sulandırılmış birkaç damla şarap da verilir. Midenin fazla doldurulmamasına da dikkat edilmelidir. Eğer bebek, ağırlıktan ve midenin geriliminden şikayeti olursa veya idrar beyazlanırsa beslenme bir süre için durdurulmalıdır. Bebeği yağla ovup, banyo yaptırdıktan sonra, beslemek iyidir. Emzirme durdurulduğunda et suyu ve kolayca hazmedilebilir et gibi hafif yiyecekler yavaş yavaş verilmelidir. Bebek, ekmek ve şekerden yapılmış papara gelince memnun olmalıdır. Eğer bebek, süt emmek için ağlıyorsa, meme başına sarı sakız ve semiz otu tohumlarının tozundan birer dirhem karıştırılıp merhem yapıp sürülür.

Özetle bebeklerde sağlığı korumak şu esaslara bağlıdır: a. Mizacı nemli olan bebeklerin beslenme ve gelişmeleri için gerekli olan nemlendiren besinlerin sürekli olarak verilmesi; b. Yeterince uzun zaman mutedil egzersiz. Egzersiz bebeklerde kendiliğinden olur; bebeklik ve çocukluk arasında geçiş devrinde doğaldır.

Hareket Halinde Bebek:

Egzersiz bebeklerde, içgüdüsel ve doğaldır. Çünkü doğa onları faal olmaya zorlar. Bundan dolayı onlar bir yerde sakince oturmazlar. Ancak onlar, bebeklikten çocukluğa geçerken (4 yaşlarındayken), daha az hareketli hale gelirler. Bebek ayağa kalkmağa ve emeklemeğe başladığında, o oturmaya ve istediğine zıt olarak yürümeğe zorlanmamalıdır. Aksi takdirde bacakları ve sırtı deforme olacaktır. Bebek emeklemeğe başladığında, o, pürüzlü yüzeyden incinip, dizlerinde çürükler meydana gelmesin diye, düz bir deri ya da halı üzerine bırakılmalıdır. Sopalar, bıçaklar ve diğer kesici şeyler yolu üzerinden kaldırılmalıdır ve düşmeden bebeği durdurmak için dikkat etmek gerektirir. Köpek dişleri çıkmağa başladığında, bebeğe gelişen köpek dişlerinin cevherinin o sırada harap olmaması için, çiğnemek üzere sert şeyler vermemek gerekir. Köpek dişlerinin çıkması sırasında, bebekler çiğnemeğe fevkalede düşkündürler. Diş çıkarmaya yardımcı olması için bu sırada Tavşan beyni veya tavuk yağıyla diş etlerine masaj yapmalıdır. Diş çıkarma sırasında diş etleri yarılmağa başladığında sıcak su içine konup, dağılmış olan (emilsiyon teşkil eden) zeytinyağı ile masaj yapmalıdır. Birkaç damla zeytinyağı kulakların içine damlatılır. Çocuk çiğnemeğe başladığından dolayı parmaklarının hissini tatmin etmek için sürekli dişleri arasında tutarak, çiğneme alışkanlığı geliştirmeğe eğilimlidir. Bu sırada bebeğe çok kuru olmayan bir parça meyan kökü (licorice) verilmelidir. Meyan kökü yararlıdır. Çünkü o sakinleştiricidir; aynı zamanda o, ağrıyı alır ve yara teşekkülünü engeller. Ağız, diş etleri yaralarından temizlenmelidir. Ağzı, tuzlu su ve bal karışımı ile çalkalamak bu sıkıntıya karşı bebeği daha iyi korur. Dişler tamamen çıktığında kuru olmayan ya da kurutulmuş bir parça meyan kökü çiğnemek için verilmelidir. Zeytinyağı ile boyuna masaj yapma veya bazı diğer tatlı yağlar da diş çıkarma sırasında yararlı olur. Bebek konuşmağa başladığında dil köküne düzenli bir şekilde masaj yapılmalıdır.

Üçüncü Bölüm
Çocuk Hastalıkları

Bebeklerin tedavisinde ilkin ele alınan, sütannenin idaresine verilmesi konusudur. Böylece, eğer bakıcı kan fazlalığından şikayetçi ise kan alma ve hacamat işlemleri uygulanmalıdır. Kandan başka bazı

hıltların hakim olduğu durumlarda, uygun şekilde onları bertaraf etmelidir. Bebeği emziren kadının verem, diyare, baştan çıkan buğular, solunum sistemi şikayetleri ve mizaç anormallikleri, yiyecek ve içeceği düzenlenerek tedavi edilip düzeltilmelidir. Eğer sütanne purgatifle tedavi edilirse veya onda diyare veya kusma varsa veya emetik madde almışsa, bebek o gün başkası tarafından emzirilmelidir.

Çocukları etkileyen çeşitli hastalıklar burada açıklanacaktır.

Diş Çıkarma:

Genel olarak, diş çıkarma sırasında, diş etleri iltihabına, geçici olarak bölgesel şişlere ve çene kilitlenmesine rastlanır. Bu durumlarda şişmiş alan, nazik şekilde, parmakla bastırılmalı ve diş çıkarma kısmında zaten zikredilmiş olduğu gibi, yağla masaj yapılmalıdır. Buna ilave olarak, papatya yağı ve terebentin sakızı (reçinesi) ile karıştırılmış bal da aynı gaye ile kullanılmalıdır. Papatya veya dere otu, kaynatılıp elde edilen öz, baş üzerine dökülür.

İshal:

İshal, özellikle, diş çıkarırken olağandır. Bazı doktorlara göre, ishal diş etlerindeki tuzlu, iltihaplı maddenin sebep olduğu hazımsızlıktan kaynaklanır. Aslında, bu geçerli sebep olarak görülmez. Asıl sebep, diş çıkarmada hakim olan sistemin olması gerektiği gibi besini sindirememesi olabilir. İshal sindirimle karışan diş etindeki ağrı tarafından meydana getirilmiş olabilir. Vücut kendisini kolayca toplayacağından, hafif ishal nöbetinin herhangi bir özel tedaviye ihtiyacı yoktur. İshal, fazla ise gül, kereviz, anason ve kimyon tohumlarından yapılmış bir lapa karın üzerine tatbik edilir veya kimyon tohumları ve sirke suyu ile yapılmış gül tohumlarından veya sirke suyunda kaynatılmış yulaf tohumlarından yapılan lapa karın üzerine tatbik edilir. Eğer bunların hiçbiri başarılı olmazsa, soğuk suda eritilmiş yeni doğmuş kuzunun midesinden alınan az miktardaki rennet verilmelidir. Süt midede yoğunlaştığı takdirde yarı kaynamış yumurta sarısı, yumuşak ekmek veya suda pişirilmiş kavrulmuş arpa unu verilmelidir.

Kabızlık:

Bazen çocuklar kabız olur. Bu hal saf, katı balla veya az miktarda yabani nane ile karıştırılmış bal ve sade veya yanmış zambak kökünden

yapılmış ilaç fitili ile tedavi edilir. Fare gübresi de fitil olarak kullanılabilir. Bal ağızdan verilir. Hint nohutu tohumu kadar terebentin reçinesi ihtiva eden zeytinyağı ile karnın üzeri hafifçe ovulur; buhurmerhemi (cyclamen europaeum) ve öküz safrası bileklere tatbik edilir.

Diş Etleri İltihabı:

Diş etleri iltihaplanınca onları mumla ovmalıdır. Tuzlu et de iltihaplı diş etlerini ovmakta yararlıdır.

İhtilaç (Titreme):

Titremeler diş çıkarma sırasında, özellikle olağandır ve genellikle hayatın bu devriyle birlikte ortaya çıkan sinirsel kararsızlık ve sindirimle ilgili düzensizliklerin sonucudur. Onlar yapılı çocuklarda daha yaygındır. Bu çocukların vücudu, nergis yağı ve şebboy ile ovulmalıdır.

Katılık, Sertlik (Rigidity):

Bazı çocuklarda sertlik, katılık gelişir. Sıkılan hıyarın haşlanmasıyla elde edilen öz veya sıkılan hıyarın yağı ve menekşe yağı karıştırılıp, bu karışım tedavide kullanılır. Eğer katılık, iç tarafta gelişirse veya kuruluk humma veya şiddetli diyare sonucunda görülürse, eklemler saf menekşe yağı ya da onun mumla olan karışımı ile masaj yapmalıdırlar. Menekşe yağı ve zeytinyağı başa serbestçe tatbik edilcbilir. Eğer bebek kuru tipte bir katı lıktan şikayetçi ise yukarıda zikredilen şekilde tedavi edilmelidir.

Öksürük:

Öksürük veya soğuk algınlığı olduğunda, sıcak su baş üzerinden serbestçe dökülmelidir ve dili balla kalınca sıvadıktan sonra dilin arkası kusacak gibi parmakla bastırılır.

Bu balgamın çıkarılmasında yardımcı olur, ve öksürüğü hafifletir. Akasya zamkı, sütlüce otu zamkı (tragacanth) toz haline getirilmiş ayva tohumu ve şekerle karıştırılmış meyan balı taze sütle her gün az miktarda verilir.

Nefes Darlığı (Dyspnoea):

Nefes darlığı kusturarak tedavi edilir. Zeytinyağı ile kulak kökleri ovularak veya basit bir şekilde, parmakla dil köküne bastırarak, kusma sağlanır. Bazen ılık su içme de kusmayı sağlar. Balla karıştırılmış keten tohumu, yalayarak alınan ilaçlar (linctus) kullanılır.

Ağız Yangısı (Stomatitis):
Bu şikayet çocuklarda yaygındır. Çünkü ağız ve dilin mükoz membranı o kadar incedir ki, süt emme bile onu rahatsız edebilir. Rahatsızlık süt tarafından meydana getirildiğinde, aphthous stomatitis (benek benek ağız yaraları) görülmeğe başlar. Ağız yaralarının en kötü tipi siyah gangrenli yaralar (cancum oris) şeklinde olup, bunların genellikle kötü bir prognozu vardır. Beyaz ve kırmızı yaralar, çok ciddi değildir. Ağız Yaraları Ferdi Organların Hastalıkları Hakkındaki Ciltte ağız (stomatitis) başlığı altında belirlenip ele alınmıştır. Bazen toz menekşe, tek başına veya gülle ve biraz safranla karıştırılarak tatbik edilir. Ekseriya keçi boynuzu taneleri (tohumları) yararlı olacaktır. Zakkum, marul suyu ve semizotu suyuna ihtiyaç hissedilir. Eğer şartlar ısrarlı iseler, ezilmiş zambak kökü kullanılmalıdır. Eğer diş etleri yara olmuşsa, sarı sakız ve yere dökülmüş günlük yaprakları balla karıştırılarak yara olan yere sürülür. Bazen ekşi duttan yapılmış olan ballı reçel tatbik edilir. Ağzı ilkin ballı su, bal ve şurupla veya şarapla yıkamak ve daha sonra yukarıda zikredilen asidik ilaçları tatbik etmek ekseriya yararlıdır. Güçlü bir ilaç istendiğinde, zerdaçal, gül goncaları, nar tanelerinden ve sumaktan, her birinden 6 dirhem olmak üzere alınarak ve 4 dirhem safra ve 2 dirhem badem karıştırılıp birlikte toz haline getirilerek, toz şeklinde kullanılır.

Kulak Akıntısı:
Bu şikayet de yaygın şekilde görülür. Çünkü çocuklarda vücut, daha da özel olarak, beyin nemle doludur; bu durum biraz badem, safran veya güherçile ihtiva eden bal veya şarap içinde ıslatılmış fitille kulağa pansuman yaparak tedavi edilir. Bazen, safran ihtiva eden biraz ekşi şaraba batırılmış bir parça bez kumaş kulak akıntısında kullanılır.

Kulak Ağrısı:
Ekseriya çocukların rüzgar veya nemden dolayı kulakları ağrır. Bu amber, kaya tuzu, mercimek, sarı sakız, acı elma tohumları veya ardıç kaynatılıp ve kullanılmadan önce süzülerek elde edilen yağdan bir kaç damla, kulağa damlatılarak tedavi edilir.

Meningitis (Menenjit):
Bu, "uttaş" diye bilinen bir beyin iltihabının sıcak tipidir. Bu hastalıkta, göze ve boğaza ağrı dağılır ve beniz sararır. Bu hastalığın teda-

visinde baş soğuk ve nemli nesnelerle tedavi edilmelidir. Yeni soyulmuş hıyar, kabak (tatlı) ve yeşil zakkum kullanılabilir; özellikle, bu durumda yararlı olacak olan semizotu suyu ve az miktarda sirkeyle karıştırılmış yumurta sarısı haricen tatbik edilir. Ancak ne tatbik edilirse edilsin sık sık değiştirilmelidir.

Beyinde Su Toplanması (Hydrocephalus):

Bu durumun tedavisi baş hastalıkları konusunda ele alınıp tartışılacaktır.

Konjunktivit:

Sütle karıştırılmış amber göz kapakları üzerine tatbik edilmelidir ve daha sonra, gözler kaynatılmış papatya özü ile yabani fesleğen suyu ile yıkanmalıdır.

Kornea Yaraları:

Bazen fazla ağlama, beyaz, donuk kornea yarası meydana getirir. Bunlar yeşil zakkum suyu ile birlikte tatbik edilir. Çok ağlamadan şişmiş gözlere de aynı tip tedavi uygulanır.

Hummalar:

En iyi humma tedavisi, sütanneye bırakılarak yapılır. Hem bebek, hem de bakıcısına, sirke şurubu karıştırılmış nar suyu ve bal veya biraz neft yağı ve şekerle karıştırılmış hıyar suyu ilaç olarak verilir. Taze bambu yapraklarının suyunu baş ve ayağa tatbik ederek ve sıcak örtülerle örterek bebek terletilir.

Kolik:

Bu rahatsızlık, bozuk süt ve mide bozukluğundan kaynaklanan ishalden dolayı ortaya çıkar. Genellikle o çok rahatsız edicidir ve bebeğin ağlamasına sebep olur; bebek ıstırapla kıvranır. Bu durumda karın derhal sıcak su veya yağla ıslatılmalıdır.

Fazla Aksırık:

Bu şikayet, ekseriya beyin civarında iltihap olmasından kaynaklanır. Burada tedavi, genellikle iltihap tedavisininkine benzer, serinletici şeyler çocuğa verilmelidir, bazı serinletici sıvı ve yağlar tatbik edilmelidir. Aksırık, iltihaba bağlı olarak ortaya çıkmamışsa toz haline getirilmiş yabani fesleğen tohumları buruna çekilir.

Kan Çıbanları (Multiple Boils):

Yaralara dönüşen ve siyahlaşan kan çıbanları en kötüsüdür. Beyaz veya kırmızı olanlar o kadar tehlikeli değildir. Bu kolayca anlaşılabilir. Çünkü, hatta ağızda olduklarında bile, siyah gangren olmuş yaralar kötüdür (cancrum oris). Bazen kan çıbanlarının, bütün vücuda dağılmaları yararlıdır. Kan çıbanları kırmızı gül, mersin yaprakları, sakız yaprakları ve ılgın (tamarisk) ağacı yaprakları gibi, bazı hafif yakıcı nesnelerden elde edilmiş enfizyonla, vücut yıkanarak tedavi edilir. Bu otların yağları belli bir kısımda meydana gelen aynı tip şikayetlerde de kullanılabilir. Basit kan çıbanları, tedavide kendiliklerinden kabukları soyulana kadar kendi hallerine bırakılmalıdır. Kan çıbanları ülserleştiğinde, beyaz merhem (beyaz kurşundan hazırlanan merhem) tatbik edilir; biraz güherçile içeren ballı su ile yıkamak da yararlı olur. İlerlemiş ağız yangısı, hafif asidik maddelerle tedavi edilir. Fakat ağız kirlenir ve sağlıksız görünürse, biraz daha kuvvetli ilaçlar kullanılmalıdır. Ağızda rahatsızlıklara mani olmak için bir parça sütle karıştırılmış boraks solüsyonu ile yıkanır. Vücut üzerindeki kabarcık şeklindeki döküntüler, mersin, gül, bataklık sazı veya genç sakız yapraklarından kaynatılıp, özü alınarak hazırlanan terkiple yıkanır. Bütün bu durumlarda, sütannenin diyeti duruma uygun olmalıdır.

Göbek Fıtığı:

Fazla ağlamadan veya başka bazı sebeplerden meydana gelen yırtılmadan dolayı, "göbek fıtığı" meydana gelir. Ufalanmış yumurta beyazı ile birlikte göbek üzerine serbestçe tatbik edilir ve bir parça kumaşla kapatılır. İyice yakılmış kurdun külleri, şarapla ıslatılıp aynı şekilde tatbik edilir. Daha güçlü bir ilaç sarı sakız ağacı kabuğu tozu, selvi ağacı meyvesi, sarı sabır çiçeği tohumu ve akasyadır. Bazı başka ilaçlar da fıtık bahsinde zikredilmiştir.

Göbek İltihabı:

Genellikle bu hastalık, göbek kordonu yeterince sıkı bağlanmadığı takdirde görülür. Ona "celtic" (kildani dili) suyu ile terebentin reçinesi, susam yağında eritilip tatbik edilir. Aynı tertip daha az miktarda mahalli olarak uygulandığı gibi, ağız yoluyla da verilir

Uykusuzluk:
Bazen çocuk uykusunu kaybeder, huysuzlaşır ve durmadan ağlar. Bu durumda uyku, haşhaş bitkisi kabuğu veya haşhaş tohumundan yapılan yakı, başa tatbik edilerek sağlanır. Marul yağı veya haşhaş yağı ile baş ve şakaklar ovulur. Eğer kuvvetli bir ilaç istenirse, boru çiçeği, Hint portakalı, beyaz haşhaş tohumları,sarı haşhaş tohumları, keten, kereviz tohumları semizotu, sinirotu, rezene, anason ve kimyondan birer kısım alınır ve hep birlikte toz haline getirilir ve bir kısım kızartılmış fakat toz haline getirilmemiş ispaghula (berz-i kutuna, plantago psyllium) ile karıştırılıp, bütün terkip tekrar eşit miktarda şekerle karıştırılıp 2 gramlık dozlara ayrılır. Hala daha kuvvetli bir ilaç isteniyorsa, diğer terkiplerin içine 1/3'den fazla veya az olmamak şartı ile afyon ilave edilir.

Hıçkırık:
Ekseriya bu rahatsızlık kötü sütün sonucu olup, şekerle karıştırılmış az miktarda Hindistan cevizi verilerek geçmesi sağlanır.

Fazla Kusma:
Sütle fazla besleme buna sebep olabilir ve ağız yolu ile 4 adet sarımsak dişi verilerek tedavi edilir veya karına mutedil asiditesi olan yakılar tatbik edilir.

Zayıf Sindirim:
Bazen çocuklarda sindirim zayıflar. Bu rahatsızlık gül suyu, zambak ve mersinden elde edilen terkibin uygulanmasıyla tedavi edilir. Az miktarda embeila (amlec, phylantus embelica) özü ve ayva suyu ile sarımsak dişleri veya ayva şarabıyla embelia ekstratı ağız yoluyla verilir.

Kabuslar:
Bunlar, ekseriya midenin fazla yüklenmesinden ortaya çıkar. Besinin bozukluğu mideyi rahatsız eder ve onun beyine ulaşan ürünleri hayal gücünü harakete getirip heyecanlandırır ve korkulu rüyalara sebep olur. Böyle durumlarda çocuk, dolu mideyle yatırılmamalıdır ve sindirime yardımcı olsun diye ağıza bal verilmelidir.

Boğaz İltihapları:
Bu ağız ve yemek borusu arasındaki bölgenin şişmesidir. O, omura ve baş kaslarına doğru yayılır. Onu tedavi etmenin en iyi şekli rektuma

fitil tatbik etmektir. Fitil kabızlık için iyi gelir. Geri kalan tedavi dut şurubu ve buna benzer bazı ilaçlarla tamamlanır.

Anormal Horlama:
Balla birlikte öğütülmüş keten tohumu veya balla karıştırılmış öğütülmüş kimyon, linctus (yalayarak alınan ilaçlar) olarak verilir.

Bebeğe Ait İhtilaçlar:
Kıvranmalar, saralar, baş hastalıkları adı altında açıklanır. Kunduz hayası, fare kulağı otu, kimyon tohumları ve darı eşit miktarlarda alınır; toz haline getirilip 6 tane hap yapılıp verilirse yararlı olur.

Anus Çıkması (Plolapse Ani):
Bir dirhem nar kabuğu, taze mersin yaprakları, fındıklar, güller, yanmış geyik boynuzu, şap, keçi kursağı, nar çiçekleri veya safra (kesesi) kaynatılır ve buna sıcak su ilave edilerek, çocuk oturtulur. Su ılıyıncaya kadar kullanılmalıdır.

Bağırsak İltihabı (Enteritis):
Bazı çocuklar, fazla soğuğa maruz kaldıklarında, bağırsak iltihabı geliştirirler. Böyle durumlarda aşağıdaki reçetenin yararlı olduğu kanıtlanmıştır; su teresi ve kimyon tohumlarının her birinden 3 dirhem alınıp, birlikte öğütülür, elenir ve süzülmüş tereyağı ile karıştırılır. Bu terkipler az miktarlarda soğuk su ilc verilir.

Bağırsak Kurtları:
Bebekler sık sık ufak kurtların barınağı olur. Bunlar anus yakınında bulunur. Yuvarlak kurtlar o kadar yaygın değildir ve genellikle şerit nadirdir. Yuvarlak kurtlar az miktarda absinth (ma ul-şıyh: kurt tohumundan çıkarılan öz suyu olup, santonin, yani zakkum çiçeğinin acı maddesini içerir) sütle karıştırılıp, kişinin tahammülüne göre, ayarlanıp, verilir. Bazen kurt tohumu, embelia, öküz safrası ve acı elma özü karına yakı olarak tatbik edilir. İnce, kıl kurtları, her biri bir kısım Roma zencefili, zerdeçal, iki kısım şekerle karıştırılır ve soğuk su ile verilir.

Pişik (Intertrigo): Zambak kökü, kurutulmuş güller ve mersin yapraklarından yapılan toz pudra veya alingale (doğuda yetişen bir nevi zencefil) veya 4 mercimek veya fesleğen tohumu toz haline getirilerek yapılan toz pudra, pişik yerine tatbik edilir.

Dördüncü Bölüm
Çocukların Beslenmesi

Dörtle yedi yaş arasındaki çocuklara dikkat etmek gerek ve onların davranışına göz kulak olmak gerekir. Ancak bunu fazla abartmamak ve itidal sınırlarını fazla gevşek tutmamak icap eder. Şiddetli kızgınlıkla patlamaları, korku ve endişeleri kontrol edilmelidir. Bu en iyi şekilde, çocukların doğal arzuları ve temayülleri düşünülerek ve onların nefret ve tiksintisi göz önünde bulundurularak sağlanır. Çocuğun doğal uygunluğu teşvik edilmelidir; bunun yanı sıra rahatsız eden sebepler bertaraf edilmelidir. Bu tip yetiştirme hem vücud hem de zihin için iyidir. Zihin bundan yarar sağlar, çünkü iyi alışkanlıklar ve davranışlar erken eğitim yoluyla kişilik olarak sürekli olarak cilalanır ve açıkça vücuda yarar sağlar. Kötü davranışlar mizacı etkilediğinden ve çeşitli dengesiz tipler meydana getirdiğinden dolayı, çok fazla hiddet ve kızgınlık, vücud ısısında alışılagelmemiş bir ısı meydana getirir ve üzüntü uygun olmayan kuruluğa götürür. Aynı şekilde zihni derin uykuya sürükler; sinirleri, zihni güçleri uyuşturur; balgam yapısı hasıl eder. Kısacası uygun şekilde dengelenmiş davranış hem fiziksel hem de zihinsel sağlık için delildir. Sonuçta, sabahleyin çocuk uyanınca, ilkin ona banyo yaptırılır, sonra bir saat kadar veya kahvaltıdan sonra bir süre oynaması için bırakılır ve sonra ikinci kez yemeğini verip, doyurmadan önce bir banyo daha yaptırılır. Mümkün olduğunca çocuğa, yemek esnasında su verilmemelidir. Yemek esnasında verilen su kısmen yemek sırasında sindirilen besinin uygun şekilde emilmesini engeller.

Çocuk 6 yaşındayken eğitim ve öğretimi için, [öğretmene] gönderilir. Onun tedricen gelişen bir sistem kabul etmesine dikkat etmelidir. Çocuk birden kitaplara gömülmemelidir. Bu sırada banyo adeti azaltılmalıdır; egzersiz ve yemekten önce oyun süresi artırılmalıdır. Çocukların hafif bile olsa, şarap içmelerine engel olunmalıdır. Hafif şarap çocuklara yasaklanır, çünkü o çocuklara fevkalede zararlı olan sarı safrayı artırır. Hafif şaraplar, genellikle fazla safranın idrarla atılacağı düşünülerek, gelişkinler tarafından içilir ve onların eklemleri nemlenir. Çocuklarda böyle bir şeye ihtiyaç yoktur. Çünkü ne onlardaki sarı safra boşaltımı gerektirecek kadar fazladır ne de eklemlerinde herhangi bir ilave neme ihtiyaç vardır.

Çocuklara, onların hoşlandıkları gibi, tatlı ve saf su içirilmelidir. Aynı rejim uygun değişikliklerle ondört yaşına kadar devam ettirilmelidir. Gelişme çağında nem azalır. Bundan dolayı dokularda sertlik ve kuruluk görülür. Böylece bu yaşta egzersiz, tedricen azaltılmalıdır. Egzersizin mutedil ve fazla kuvvetli veya şiddetli olmamasına dikkat etmelidir. Ondört yaşından sonra, sağlıklı gelişkinlerinkine benzer bir beslenme rejimi tatbik edilmelidir.

Şimdi gelişkinlerde, sağlığın korunmasının temellerini egzersiz, besin ve uyku açısından ele alalım. İlkin egzersizi açıklayalım.

İKİNCİ KISIM
GELİŞKİNİN GENEL BESLENME REJİMİ

Bu kısım onyedi bölümden meydana gelmiştir.

Birinci Bölüm
Egzersizin Genel Açıklaması

Sağlığı korumanın üç temel prensibi vardır; (bunlar) egzersiz, diyet ve uykudur. îlkin, nasıl egzersiz yapılacağı konusunda bilgi verilecektir.

Egzersiz, derin ve hızlı solunum meydana getiren istemli hareketler serisidir. Düzenli olarak yapılan egzersizler, vücudun dikkat harcanmasını gerektiren diğer (başka) sağlık esasları için de önemli olan bütün mizaç ve humoral rahatsızlıklara karşı etkili bir koruyucudur. Bu aşağıdaki şekilde açıklanır.

Her canlı organizmanın, besine ihtiyacı vardır ve sağlığı korumak için özellikle nitelik ve niceliği dengeleyen besini alması gerekir. Hiç bir besin maddesi, hatta bir hayli besleyici olsalar bile, vücut tarafından tamamen emilmezler. Çünkü o, sindirimin her safhasında gereksiz şeyler meydana getirir. Şüphesiz ki sistem işe yaramayan maddeyi atmaya çalışır. Fakat onun tamamını temizlemeyi başaramaz. Böylece gereksiz maddenin bir kısmı daima geride kalır ve tedrici olarak şunları meydana getirir: a. İnişten kaynaklanan bazen bozup, kokuşturan fazlalıklar; b. Fazla faaliyetten kaynaklanan anormal mizaçlar; c. Fazla maddeden dolayı kan fazlalığı; d. Bölgesel birikiminden doğan şiş; e. Buğusuyla hayatî gücü bozanlar. Bundan dolayı fazlalıkları dışarı atmak için gerekli adımlar atılmalıdır. Bazen, bu bertaraf etme işinin vücuda zararlı olan zehirli ilaçların yardımı ile yapıldığından

şüphe yoktur. Hatta onlar zehirli değilse, sistem içinde kabul edilemez. Hippokrates [purgatif] bir ilaç sistemi bozulabileceği gibi temizler de demiştir. Bu ilaçlar büyük bir miktarda normal hıltın dahilî nemin ve hayatî enerjinin kaybolmasına sebep olur ve böylece faaliyet gösterdiği ölçüde yardımcı organları bozar. Bundan dolayı bizim fazlalıkların birikmesine müsaade etmemiz ya da ilaçların yardımıyla onları bertaraf etmemizin her ikisi de tehlikelidir. Sadece egzersizin sağlığın diğer temel esaslarının sonuçlarına karşı koruyucu rolü olmadığı belirlenir.

Egzersiz başlangıçtan itibaren doğal sıcaklığı uyarır; hafif ısı meydana getirerek vücudun daha hafif hissedilmesini sağlar. O, zehirli fazlalıkların birikmesini; a. Onları dağıtarak; b. İfrazat kanallarının içindeki gereksiz maddeleri tahrik ederek ve c. Bu fazlalık maddelerin dışarıya çıkış deliklerine doğru ilerlemesini sağlayarak önler.

Egzersiz vücudun doğal sıcaklığını artırarak, kasları ve eklemleri güçlendirir ve zararlı (şeylere) ve hastalıklara karşı direnci artırır. O fazlalıkları atarak, besinin dokular tarafından emilmesini hızlandırır; organları geliştirip açar; salgıları sulandırır ve delikleri genişletir. Bazen egzersiz noksanlığı veremin habercisidir. Çünkü bütün organlar için hayata temel teşkil eden doğal güç, yapılması gerektiği şekilde tam olarak onlara doğru yönelemez ve böylece organ zayıf düşer.

İkinci Bölüm
Egzersiz Çeşitleri

İki Çeşit Egzersiz Vardır:

a. Olağan meşguliyetleriyle ilgili faaliyetlere bağlı olarak yapılan tesadüfi egzersiz; b. Yararı için, amaçlı şekilde yapılan özel egzersiz.

İkinci çeşit egzersiz, onun süresine şiddetine ve şekline göre çeşitlilik gösterir. O, uzun veya kısa, mutedil ya da kuvvetli yavaş veya hızlı olabilir. Egzersiz hızlı ve kuvvetli veya mutedil ya da ağır şekilde karışık tipte de olabilir. Mutedil egzersiz, yukarıda zikredilen 8 çeşit arasında en uygun olandır ve böylece dokuzuncu çeşit olur.

Egzersiz Tipleri:

Kuvvetli egzersiz ve mutedil egzersizler vardır.

Kuvvetli egzersizlerin çeşitli tipleri vardır: a. Güreş; b. Birisine güç denemesi; c. Boks; d. Koşma; e. Hızlı yürüyüş; f. Okçuluk; g. Cirit

atma; j. Bir ayak üzerinde zıplama; k. Kılıç oyunu ve at sırtında eskrim; 1. Ayak parmakları üzerinde durup, kolları göğüs üzerine kadar kaldırma ve sonra arkaya doğru hareket ettirme ve de bu hareketi peşpeşe yapma.

Mutedil Egzersiz:

Bunun örnekleri şöyle belirlenebilir: a. Otururken oturduğu yerde sallanma, durma veya yatar duruma gelme; b. Dolaşma, gezinme, nisbeten daha güçlü egzersizler ise a. Ata binme; b. Deveye binme; c. File binme ve d. Arabaya binme.

Zorlu Egzersizler:

Bu egzersizler aşağıda zorlu faaliyetlerden meydana gelir; a. Belli bir uzaklığa kadar koşma ve sonra başlangıç noktasına dönme ve ikisi arasındaki duruşların mesafelerini iki arasındaki orta noktaya ulaşana kadar azaltmak; b. Yoruluncaya kadar bir kılıç ya da mızrakla kendi gölgesiyle mücadele itmek; c. Alkışlamak; d. Sıçramak; e. Eskrim; f. Küçük ya da büyük topla oynamak; g. Kılıç oynamak; h. Ağırlık kaldırmak; i. Atla atlamak; J. Dizginleri çekerek hızla koşan atı zaptetmek.

Güreş ve Güç Denemeleri:

Bunlar iki kişinin aşağıdaki gibi çeşitli şekilde denemek suretiyle birbirleriyle uğraşması şeklinde icra edilir:

a. Birbirini sımsıkı tutup, kendilerini kurtarmağa çalışırken, her iki eliyle birbirlerini yakalamak.

b. Birbirleriyle karşı karşıya durup, karşısındakini kolundan ve onu kaldıracak şekilde kavramak ve onu sarsmak;

c. İki keçi ya da koyunun kavga etmesinde olduğu gibi birisine başıyla vurmak;

d. Boynundan birisini çekmek;

e. Diğeri ayağını kıvırırken, kendi ayağı ile onu yere düşürmeğe çalışmak.

Güreşçilerin kullandığı bunun gibi daha birçok hileler vardır.

Hızlı Egzersizler:

Bunlar iki kişi tarafından idare edilir, a. Birbiri peşi sıra yer değiştirme; b. Birbiriyle karşılaşma; öne ya da arkaya doğru düzenli ya da düzensiz bir şekilde atlama; c. Yerde aralarında kol boyu uzunluğunda mesafe

olan kesin iki nokta belirlemek ve her birinin pozisyonlarını değiştirmeden birbirleriyle yer değiştirmesi. Hızlı ve zorlu egzersizler arada dinlenmeden yapılmamalıdır. Ancak dinleme esnasında bazı hafif egzersizler yapılmalıdır. Daha iyisi aynı egzersizi devam ettirmek yerine asıl egzersizin şekil ve tabiatını değiştirmek daha iyi olur.

Her Bir Organ İçin Özel Egzersiz

Kendiliğinden egzersiz yapan eller ve ayaklar dışında vücudun çeşitli kısımları için özel egzersizler vardır. Göğüs ve solunum organlarına, tiz ve kalın sesle yüksek perdeden sesle bağırmak suretiyle egzersiz yaptırılır. Göğüs genişler ve yüz rengi, benzi ve derisi gelişir. Göğüs ve solunum organları için diğer bir egzersiz de geniş uzun bir nefes alma ve sonra bırakmadır. Bu bütün vücudu çalıştırır ve solunum yollarını açar. Büyük miktarda nefes içeren sesli ve uzatılmış bağırmalar ve zorlanmış nefes vererek uzatılmış bağırmalar tehlikelidir. Böylece göğüs egzersizlerinde, ses yumuşak ve nazik olmalıdır ve sonra tedricen yüksek perdeye çıkar ve orada makul bir seviyede uzun bir zaman için korunur. Bu şekilde belirlendikten sonra, egzersiz en yararlı şey olacaktır. Ancak, eğer, uzun zaman için sesin yüksek tonu korunursa, bu durum sağlıklı insanları dahi harap eder.

Durumuna göre, her insan için uygun bir egzersiz vardır. Böylece sallanma gibi, hafif egzersizler hummadan dolayı takati kesilmiş ve oturup kalkamayan, yürüyemeyen veya hareket edemeyen ve terebentin gibi purgatiflerden zayıf düşmüş olanlar ve de diyafragma iltihabından etkilenmiş insanlar için daha uygundur. Hafif sallanma uyku yapar ve gazı dağıtır. Hafıza kaybı ve dalgınlık gibi beyin hasarlarının etkilerine karşı yararlıdır. O iştihayı açar; sert bir tahtada sallanma, semitersiyen ve kompleks hummalarda yararlı olduğu gibi ascites (sahip el-haban) ağrı, gut ve böbrek hastalıklarında da yararlıdır. Çünkü o, gereksiz maddeleri boşaltır, dışarı atar. Hastalıklı maddenin sert ve yumuşak oluşuna göre, sallanmanın nazik veya şiddetli olması gerekir. Araba sürmek de sallanma gibi etki yaratır. Sallanma, vücudun gereksiz sarsılması dışında, herhangi bir olumsuz etki yaratmaz. Yüzü arkaya dönük olarak ata binme zayıf gözlere ve görmeye yararlı olur.

Gemi ile gezmek ve ufak veya büyük bir deniz aracıyla kıyıda dolaşmak cüzzamda, dropside, nüzulde (çeşitli apoplektik durumlarda bu

terim kullanılmıştır), mide üşütmesinde ve şişkinliği durumlarında yararlıdır. Deniz tutması, bir deniz seyahatinde başlar. Fakat daha sonra o, mideye yararlıdır. Derin sularda dolaşmak, yukarıda bahsedilen çeşitli hastalıkların geçmesinde daha çok etkilidir. Çünkü neşeyle ve korkuyla karışmış olan hisler zihni heyecanlandırır.

Sinir sisteminin egzersizi, genel olarak vücudun egzersizine yardımcı olur. Böylece her egzersiz sindirim sistemi için yararlıdır. Görmeyi geliştirmek için bir egzersiz de, gözleri, çok uzun süre olmamak şartıyla, gayeli olarak çok ufak şeylere dikip, bakmaktır. İşitme için yapılan bir egzersiz de alt perdeden sesleri belirlemek için onları dinlemekten ibarettir ve yine bir başka egzersiz de, arasıra, yüksek tonda sesleri dinlemektir. Her organın, çeşitli organların sağlığını korumayla ilgili olan kısımlardaki bölümlerde ayrıntılı olarak açıklanacak olan kendi özel egzersizi vardır.

Gerekli Talimatlar

Zayıf organları, yoğun egzersizden korumaya dikkat etmelidir. Ancak, eğer bu organlar, diğer organlarla egzersiz yaparlarsa bunun bir zararı olmaz. Bundan dolayı varisli venleri olan bir insanın bacaklarını çok fazla hareket ettirmekten kaçınması, kendini tutması gerekir: Gerçekten, hareketleri sınırlı olmalıdır ve egzersiz baş, boyun ve eller gibi vücudun sadece üst kısımlarını kapsamalıdır. Bacakların egzersizi, böylece, üst kısımlarınkine nisbetle ikinci derecede olmalıdır. Zayıf vücut için egzersiz, hafif olmalıdır. Kuvvetli egzersiz, güçlü bir vücut için önerilir. Hatırlanmalıdır ki, vücudun her organı için özel egzersizleri vardır; örneğin, göz egzersizleri yapmak için ince objelere bakmak ve boğaz egzersizi için sesin tedricen yükselmesi gibi. Aynı şekilde, dişler ve kulakların kendi kısmında açıklanacak olan onlara ait egzersizler vardır.

Üçüncü Bölüm
Egzersiz Zamanı ve Sınırı

Aşağıdaki zamanlarda, egzersiz yapılmalıdır: a. Vücut temiz olduğu ve karında ve kan damarlarına yaymak üzere olgunlaşmamış veya fazlalık hıltlar olmadığında; b. Daha önceki günün yemeği, midede karaciğerde ve kan damarlarında zaten sindirilmiş olduğunda ve he-

men hemen müteakip yemek zamanı geldiğinde. Daha önceki günün sindirimi idrarın renginden, kıvamından ve olgunluğundan anlaşılır. Genellikle, emilme başlayınca bunun zamanıdır. Ancak, eğer, makul bir zaman geçerse, son yemek yendiğinden ve idrarın rengi normal sarı rengi yerine parlak kırmızı rengi aldığından dolayı, egzersiz, kuvvetleri zayıflatacağından zararlı olacaktır. Eğer bu şartlar altında kuvvetli egzersizden kaçınılmazsa, midenin tamamen boş olması, fakat pek az yiyecek içermesi gerekir. Kışın yiyecek bir dereceye kadar ağır olmalıdır, fakat yazın hafif olmalıdır. Boş mide ile egzersiz dolu mide ile egzersize göre tercih edilecektir. Aynı şekilde, sıcak ve nemli şartlarda egzersiz soğuk ve kuru durumdakinden daha iyidir. Egzersiz için en iyi zaman, vücut uygun dengede olduğu zamandır. Sıcak ve kuru mizaçlı insanlar, sık sık egzersiz yaparak hastalanırlar ve onu bırakınca iyi olurlar. Bağırsaklar ve mesane egzersize başlamadan önce, boşalmış olmalıdır. Masaj doğal sıcaklığı uyarır ve delikleri genişletir. Egzersizden önce yapılan masaj ilkin kaba bir havlu ile yapılmalıdır. Sonra tatlı yağla yapılmalıdır. Genellikle masaj gittikçe daha şiddetlenmelidir. Fakat fazla baskı ve fazla ovalamalardan kaçınılmalıdır. Ovma, egzersiz başlamadan önce, kassal dokulara tamamen masaj yapılabilsin diye zaman zaman farklı kuvvette yapılır.

İlkbaharda egzersiz en iyi şekilde yaklaşık öğle üzeri mutedil ısı derecesindeki bir odada yapılır ve yazın egzersiz, tersi şartlar olmadığı takdirde, akşam üstü yapılmalıdır. O zaman, uygun bir şekilde ısıtılmış bir odada, erken saatlerde yapılmalıdır. Kesin olarak konuşulunca, besin maddesi, tam olarak sindirildiğinde ve bağırsaklar hareket ettiğinde, egzersizin sıcak bir odada yapılması en iyisidir.

Egzersiz Miktarı

Egzersiz, a. renk gelişip; b. el ve ayak hareketleri serbest olup, kolayca hareket edebildiğinde ve c. organlar şişmeğe devam ettiği sürece devam eder. Bu işaretler kaybolmağa başladığında ve buharlaşma yerine terleme başladığında koşma egzersizi durdurulmalıdır. Egzersizden sonra, vücud tamamen yağla ovulmalıdır. Bu süreç, eğer egzersiz nefesi, sık sık tutma özelliği gösteren bir tipteyse, özellikle gereklidir. Bir defa özel bir yiyecek ve egzersiz programı yapıldığında, o kesinlikle izlenmeli ve mümkün olduğu kadar değişikliklerden kaçınmalıdır.

Dördüncü Bölüm
Masaj

Muhtelif masaj çeşitleri vardır: a. Vücudu sağlamlaştıran sert masaj; b. Vücudu gevşeten yumuşak masaj; c. Ağırlığı azaltan uzun süre masaj; d. Vücudu geliştiren mutedil masaj. Bu tiplerin çeşitli bileşimleri 9 tip masaj meydana getirir. Ayrıca, bazı başka masaj tipleri vardır.

Kaba Masaj:

Bu masaj, bir parça kaba kumaşla yapılır. Bu tip masaj, kanı canlı bir şekilde hızla deriye doğru çeker.

Düz Masaj:

O, yumuşak bir el veya yumuşak bir kumaş parçasıyla yapılır. O, uygulanan bölgedeki kanın akışını artırır. Masajın amacı, daima eğer vücutta gevşeme ve sarkma varsa, onu katılaştırıp, sertleştirip sağlamlaştırmak ve eğer sertlik varsa, tersine yumuşatmaktır.

Hazırlayıcı Masaj:

Bu egzersizden önce, nazikane ve sonra şiddetli özel bir tip masajdır.

İyileştiren Masaj:

Bu egzersizin sonuna doğru yapılır ve "sakinleştiren" masaj olarak bilinir. Onun amacı dokularda durgunlaşma yoluyla meydana gelen yorgunluğu meydana getiren işe yaramayan maddeleri sıvılaştırmak ve dışarı atmaktır. Bu tip masaj hafifçe yapılmalı ve tercihen yağla mutedil bir şekilde vücudu sertleştireceğinden dolayı, asla şiddetli, kaba veya sert olmamalıdır. Her ne kadar, gençlerde o kadar zararlı değilse de, çocuklarda gelişmeyi engelleyebilir. Talimatları kesin olarak izlemek mümkün olmadığında, yumuşak masajdan çok, sert masaj önerilmelidir. Çünkü sert masajın takat kesici etkisini yok etmek, yumuşak bir masajın teşvik ettiği, uyardığı dokuların, duyarlılığını engellemek kadar zor değildir. Fevkalade zor ve kaba masaj şüphesiz ki çocukların gelişmesini engeller.

Farklı masaj tiplerinin farklı belirtileri daha sonraki ciltlerde anlatılacaktır. Bu kısımda sadece sakinleştirici masaj biraz ayrıntılı olarak anlatılacaktır. Sakinleştirici masaj, gerçekten egzersizin son kısmıdır. Bu tip masaj, başlangıçta sert bir şekilde ve yağla yapılır. Fakat sonuna doğru mutedil olarak devam eder. Bu masaj muhtelif

masörler tarafından yapılırsa, en iyisi yapılmış olur. Bu masaj bittiğinde, tedavi edilen kısım, sıkı ve gerilim içinde olmalıdır. Böylece gereksiz maddelerin atılmasına yardım eder. Bu sırada, masör, bir havluyla vücudu ovarak korumak zorundadır. Masaj yapılan kişi, mümkün olduğunca nefesini tutmalıdır. Bu süreç sırasında, karın kasları gevşekliğini korumalıdır. Bu arada göğüs kasları kasılıp, gerilmiş durumda olmalıdır. Tedavinin sonuna doğru karın kasları iç organları uyarmak için sıkıştırılır. Zaman zaman masaj yapan insanların biraz yürümesi, yere yatması ve masörün masaj yapılan kişinin bacaklarını, kendininkiyle tutması gerekir. Kültür fizik sanatında uzman olanlar, egzersiz sırasında uzun zaman nefeslerini tutabilirler. Sakinleştirici masaj, bazen özellikle, egzersiz uzatılmak zorunda kalındığı zaman yapılır. Ancak, bu tip masaj, özel bazı amaçlar için yapılmadıkça veya egzersiz yeniden başlamadan önce, gereğinden fazla yapılmamalıdır. Eğer yorgunluk varsa, yağ masajı, daha sonra açıklanacak şekilde, nazik bir şekilde yapılmalıdır; eğer deri kurursa, kuru kısım içine daha fazla yağ kullanılmalıdır. Bazı insanlar alışkanlık eseri olarak yatağa gitmeden önce vücutlarına bastırılarak, masaj yapılır. Bu uygulama, vücutta toplanan fazlalıkların atılmasında yardımcı olacağı için yararlı olur.

Beşinci Bölüm
Hamamlar ve Onların Kullanım Yöntemleri

Sağlık ölçülerini koruyan insanların, genellikle, vücutları fazlalık maddelerin birikiminden azade olduğu için dağıtıp, dışarı atma özelliği olan hamamlara ihtiyaçları yoktur. Herhangi birisi, banyo yapmak isterse, onun mutedil, ısıtıcı ve mutedilleştiren özelliğinden yararlanacaktır. Sağlıklı insanlar, bundan dolayı, hamam ilaçlı bile olsa, orada fazla kalmamalıdır. Onlar, hamamda, yüzü kızarıncaya kadar kalmalıdır ve vücut zayıflık hissetmeye başlayınca, banyoyu bırakmalıdır. Hamamın atmosferinin yer üzerindeki alelade su serpintileriyle yeterince nemli tutulması gerekir ve kişi banyo bitince, hamamı hemen terketmelidir. Genel kaide olarak, bir kişi egzersizden hemen sonra değil, fakat bir hayli dinledikten sonra banyoya girmelidir. Hamamların ve onların belirtilerinin genel bir açıklaması zaten verildi, fakat aşağıdaki kaideler tekrar açıklanabilir:

1. Hamamda sırasıyla bir odadan diğerine girilmelidir ve halvette kalma sadece rahatsızlık ve huzursüzluk meydana getirecek kadar olmalıdır. Böylece hamamlar sayesinde insan kendini yeniler, serinletir. Çünkü fazlalıklar atılır ve besin daha iyi emilip, vücuda yararlı hale gelir. Hiçbir zayıflık veya rahatsızlık görülmez ve hamam sayesinde görülmesi muhtemel kokuşturucu hummaların oluşmasına karşı korunmuş olunur.

2. Kilo almak isteyen insanlar, genellikle gelişmeyi engelleyecek herhangi bir eğilimi olmayan yiyecekler yedikten sonra, banyo almalıdırlar. Bununla birlikte, bu eğilim varsa tıkanmaya sebep olacak nesneler, sıcak mizaçlı kişilerde sirke şurubu alınarak ve soğuk mizaçlılarda, nane ve biberli ballı şekerle, dışarı atılır. Eğer zayıflamak istenirse, boş mideyle banyo yapılmalıdır.

3. Sadece sağlığı korumak için yapılan banyolar, besin, mide ve karaciğerde tamamen hazmedildikten sonra yapılmalıdır. Eğer, bu şekilde az da olsa, sarı safranın rahatsız edilmesi korkusu varsa, banyoya girmeden önce, az miktarda hafif besin alınmalıdır. Sıcak ve sarı safralı mizaçlarda, mutlaka böyle yapmak gerekir. Böyle insanlar, yemek yemeden, halvete girmemelidir ve bu amaç için meyve suyunda ıslatılmış ekmek veya bir parça gül suyu en iyisidir.

4. Banyo sırasında veya hemen daha sonra, vücudun delikleri açıldığından soğuk içkiler alınmamalıdır ve hayatî organlar ve onları zayıflatacak soğuk şeyler uzun zaman alınmamalıdır. Aynı şekilde, özellikle sıcak hayatî organları, incitmekten ve verem hastalığı meydana gelmesinden çekinerek, sıcak yiyecekler yenmemeli, özellikle sıcak su içilmemelidir.

5. Hamamın birden bire terkedilmemesi de önemlidir. Baş özellikle kapatılmalı ve soğuk rüzgarlara maruz kalmaktan korunmalıdır. Gerçekte kışın, hamamı terketmeden önce, vücudu iyice örtüp, sarmak gerekir.

6. Humma, incinme veya iltihaptan muztarip olanlar hamam yapmamalıdır.

Yukarıda söylenenlerden, hamamın etkilerinin çeşitli olduğu, ısıtacağı, serinleteceği, nemlendireceği veya kurutacağı ve böylece faydalı veya zararlı olacağı aşikardır.

Hamamın Yararlı Etkileri

Hamamın yararlı etkileri şunlardır: a. Uyku getirir, b. Delikleri açar. c. Deriyi temizler, d. Atılacak maddeleri atar. e. Gereksiz maddelerin olgunlaşmasını sağlar, f. Besini vücudun yüzeyine doğru çeker. g. Zehirli maddelerin dağıtılması ve dışarı atılmasına işlevsel olarak yardımı vardır, h. İshali engeller, i. Yorgunluğu bertaraf eder.

Hamamın Kötü Etkileri

Eğer fazla banyo alınırsa, kalp zayıflığına, bulantıya ve bayılmaya, durgun hasta maddelerin verdiği rahatsızlıklara ve bundan dolayı bozulmaya yatkınlık ve maddelerin dalgalı, düzenli olmayan ve daha zayıf organlara doğru yayılmasına ve böylece de vücut iltihabına zemin hazırlar.

Altıncı Bölüm
Soğuk Banyolar

Hayatın prensipleri dikkatle gözlendiğinde, soğuk banyoların, sağlam, belli yaşta, güçte, yapıda, endamda ve uygun iklimde oturan insanlara yararlı olduğu görülür, ishal, hazımsızlık veya nezleden muztarip olanların ve çok genç ve yaşlıların soğuk banyodan kaçınması gerekir. Vücut hafif ve faal hissedildiğinde soğuk bir banyo alınmalıdır.

Eğer vücut güçlendirilmek isteniyorsa, sıcak bir banyoyu, nisbeten mutedil soğuk bir banyo izlemelidir. Egzersizden sonra soğuk banyo yapılmasının belli başlı esasları şunlardır:

1. Başlangıçtaki masaj herhangi bir yağla ovmak şartıyla her zamankinden daha sert olmalıdır.
2. Egzersizden sonra, masaj mutedil olmak şartıyla normalden daha uzun olmalıdır.
3. Egzersizden sonra, soğuk su birden bütün vücuda dökülmelidir.
4. Soğuk bir banyo iyi geldiği ve rahatlatıcı olduğu sürece deri pürtüklü olur.
5. Banyodan sonra, daha sonra açıklanacağı gibi, masaj yapılmalıdır; yiyecek miktarı, artırılmalı, içecek miktarı azaltılmalıdır.
6. Banyo bittikten sonra, rengin ve vücut sıcaklığının normale dönüşü gözlenmelidir ve eğer her ikisi de çabucak normale dönerse, soğuk banyonun normal sürede ve şiddetle olduğu kabul edilir. Bu işaretlerin ortaya çıkması uzun zaman aldığında, soğuk banyonun

gereğinden fazla uzun zaman aldığı farzedilmelidir. O, ertesi gün için banyonun süresi konusunda yol gösteren deneyim olur. Bazı insanlar, derinin rengi ve sıcaklığı normale döndüğünde, masajdan sonra tekrar bir banyo alırlar. Ancak, bu, bu süreç alıştıktan sonra tedricen yapılmalıdır. Böyle bir banyo, yazın en son gününde, öğle üzeri yapılmalıdır ve açık havaya çıkmaktan kaçınılmalıdır. Soğuk bir banyo asla cinsî münasebetten sonra, veya besinler tam olarak hazmedilmeden önce yapılmamalıdır. Aynı şekilde, kusma, ishal, mide iltihabı ve bağırsak kolerası ve uykusuzluk soğuk banyolara ters düşer. Soğuk banyolar, zayıf mide ve genel zaaf durumlarında arzu edilmez. Güçlü ve sağlıklı insanların dışında, egzersizden sonra, soğuk banyo yapmaktan kaçınılmalıdır. Hatta onlar, yukarıda zikredilen durumların hepsine dikkat etmeleri gerekir. Yukarıda açıklandığı gibi, alınan soğuk banyolar doğal sıcaklığı içeriye doğru yöneltirler ve sonra onun makul bir şekilde, tekrar geri dönmesine izin verirler.

Yedinci Bölüm
Yiyeceklerin Yönlendirilmesi

Normal Diyet:

Sağlığını korumak isteyen insanlar, diyette tıbbî besin almaktan kaçınmalıdır. Tedavi eder nitelikte olan meyve ve sebzelerin fazla kullanılmasından kaçınılması gerekir. Bunun sebebi hafif olan tıbbî besinlerin kanda yanma meydana getirmesidir ve ağır olan tıbbî besinlerin fazla balgam hasıl etmesi ve vücutta şişmanlık ve fazla ağırlık meydana getirmesidir.

Yiyecek Listesi:

Kaide olarak, yiyecekler şunlardan meydana gelmelidir: a. Et, özellikle kuzu, öküz veya keçi eti. b. Karışmamış böceklenmemiş buğday ve iyi kaliteli hububat, c. Kişinin mizacına uygun tatlı yiyecekler ve d. Saf güzel kokulu içecekler. Ancak bu tip diyet, sağlıklı insanların izlemesi gereken diyettir. Eğer başka herhangi bir şey yenirse, bu sağlığı korumak, hastalıktan kaçınmak veya hastalığı tedavi etmek amacıyla olmalıdır.

Meyveler:

İncir, olgun üzümler ve hurma daha diyetetik mizaçtadır. Hurma, şüphesiz, onun yaygın olarak yendiği ülkelerde diyetin bir kısmını

teşkil eder. Meyve yendiğinde ve gereksiz maddeler teşekkül ettiğinde onların mümkün olduğu kadar çabuk atılması çok iyi olur.

İştiha

Gerçek iştiha olmadan asla besin alınmaması önemlidir. Aynı şekilde gerçek açlık olduğunda ve ayyaş veya midesinde hazımsızlığı olan insanın yanlış, kandırıcı iştihası olmadığında yemekler geciktirilmemelidir. Eğer, iştiha tatminkar değilse, mide bozulur ve pus gibi hasta eden hıltlarla yüklenir.

Sıcak Yemekler:

Kışın yemekler sıcak ve yazın soğuk veya ılık yenmelidir. Herhangi bir durumda yiyecek ne çok sıcak ne çok soğuk olmalıdır.

Yiyecek Fazlası:

İyileşme döneminde ve kıtlık zamanında tamamen açken çok fazla yemek kadar rahatsız edici hiçbir şey yoktur. Aslında ikincisi en kötü uygulamadır. Çünkü ben kişisel olarak kıtlık sırasında açlıktan muztarip olmuş ve onu takibeden rahatlık devrinde fazla yemek yemekden dolayı kan fazlalığından ölmüş birçok insan gördüm. Buna ilave olarak, midenin yiyecekle ya da içecekle çok doldurulması, kötü sonuç verir ve birçok insanın fazla yemek yemeden boğularak ölmüş oldukları da bilinir.

Tedavi Eden Yiyecekler:

Bazı tibbî yiyecekler, alındığında uygun sindirimi sağlamak için, uygun ölçülerde alınmaları gerekir ve bunun aksi uygulamada, etkileri bir antidotla engellenmelidir. Böylece, tıbbî yiyecek, yılan hıyarı veya tatlı kabağı gibi soğuksa, o sarımsak ve pırasa vs. ile dengelenmelidir. Eğer, o sıcaksa bu etki, yılan hıyarı veya taze semizotu yapraklarıyla mutedil hale getirilir. Engelleyip tıkayacak cinsten yiyeceklerin olduğu yerde çözen ve dışarı atan maddelerin, yenen besin maddelerine ilave edilmesi gerekir ve bir süre için hiçbirşey yenmemelidir.

Yemek Düzeni:

Sağlığını korumak isteyen kişiler ve gerçekten sağlıklı kişiler asla tam olarak doymamalıdır ve mide ve ince bağırsakların, önceki yemeğin kalıntısından tamamen serbest kalmasından önce, yemek yememelidir. Daha önceki yemek yeterince sindirilmeden önce, tekrar yemek yemek kadar sağlığı bozan hiç bir şey yoktur.

Hazımsızlık:
Özellikle de sağlıklı olmayan besinin alınmasından sonra, midedeki besinin bozulması kadar rahatsızlık verici hiçbir şey yoktur. Böylece, ağır besin maddeleri yendikten sonra meydana gelen hazımsızlık, romatizma, böbreklerde ağrı, nefes darlığı, astım, gut, karaciğerin sertleşmesi, dalağın sertleşmesi ve sevda (kara safra) ve balgamın meydana getirdiği hastalıklara sürükler. Hafif besin maddesi almadan kaynaklanan hazımsızlık, şiddetli hummalar ve ciddi sıcak iltihaplar meydana getirir.

Sindirimin Yardımcıları:
Bazen özel bir tatlı veya bir yiyecek, diğer bazı besinlerin sindiriminde yardımcı olması için alınır. Böylece sindirime yardım etmek ve egzersizin gerekliliğine çare bulmak için, bazı nemli besin maddelerinin tatsız tipi, tuzlu ve acılı yemeklerden sonra alınmalıdır. Diğer taraftan baharatlı ve kolayca sindirilebilen besin maddesi, zengin besin maddelerinin kötü etkilerine karşı koymak için onlardan sonra alınmalıdır.

Beslenme ve Egzersiz:
Yemekten sonra derhal yapılan hafif egzersiz midede yiyeceğin alıkonmasına yardımcı olur. Bu özellikle yemek yedikten sonra uyumak isteyen insanlar için gereklidir.

Beslenme ve Faaliyetin Etkisi:
Hissî patlamalar ve fevkalede çok fiziksel faaliyet, sindirimi engeller.

Mevsimler ve Beslenme:
Kışın, besin değeri fakir olan yeşil ve yapraklı sebzelerden kaçınılmalıdır ve daha katı besleyici gıdalar (et gibi) alınmalıdır. Yazın, bunun aksi nitelikte, (sebzeler gibi) besinler tercih edilmelidir.

Besinin Miktarı:
Besinin miktarı kişinin alışkanlıklarına ve sindirim kaabiliyetine göre olmalıdır. Normal sağlıklı bir insan ağırlık, karında gaz, alt kaburga kemiklerinin altında gerilim, yalancı fazla besin isteği, beyinde durgunluk, uykusuzluk, sürekli geğirme, besinin lezzet ve kokusundan iç dönmesi yaratmayacak kadar besin maddesi almalıdır. Uzun süre geğirme ve iç dönmesi devam ederse, bu sindirimin en kötüsüne işaret eder. Mide dolu olduğunda, nabız daha büyüktür, fakat nefes de

kısalmaz. Dolu mide, diyafragmaya basınç yapar ve nefesi hızlandırır ve sığlaştırır böylece kalbi uygun şekilde havalandırmak için daha fazla çalışması gerekir. Böylece, genel zaaf kaybolduğunda nabız büyür.

Fazla Sıcaklık Meydana Gelmesi:

Yemekten sonra, sıcaktan ve hummadan şikayetçi olan kişiler bir oturuşta çok yemek yemekten kaçınmalıdır. Onlar yemeğin miktarını azaltmalıdır. Fakat fazla yüklenmiş midede ısı meydana gelmesinden dolayı görülen titreme ve hummanın gelişmesine engel olmak için daha sık yemek yemelidir.

Midenin Zafiyeti:

Zayıf midesi olanlar yemekleri ufak parçalara ayırmalıdırlar ve daha sık yemek yemelidirler.

Besinler ve Hıltlar:

Sevdavî (kara sevda) mizaç için yiyecek daha nemli olmalıdır. Fakat çok sıcak olmamalıdır. Halbuki sarı safravî mizaçlar için, soğuk ve nem meydana getirecek nitelikte olmalıdır. Balgam mizacında olanlar, sıcak, hafif ve besin olarak zayıf, çok besleyici olmayan besinlerle beslenmelidirler.

Yemek Düzeni:

Yiyecek düzenli olarak ve sağlığı korumayı arzu eden herkesin bilmesi gereken belli bir düzende olmalıdır. Böylece hafif ve kolayca sindirilebilen besinler zengin ve ağır maddelerden sonra alınmalıdır. Hafif yiyecekler daha önce sindirilir ve mide ve bağırsaklar boyunca geçip aşağıya inmek yerine, keymus içinde yüzer ve sadece kendi kendine kokuşmaz, fakat aynı zamanda onunla karşılaşan besini de kokuşturur. Şüphesiz ki, eğer böyle şeyler kısaca anlatılan şekilde alınırsa, hiçbir zararı yoktur. Aynı zamanda, sıvı yağı ve katı yağı besin maddesinden sonra, sert ve ağır besin arzulanmaz. Çünkü sert yiyecekler kalın yağlı besin madesiyle uygun sindirim olmaksızın bağırsaklar boyunca geçer. Balık gibi besin maddeleri midede parçalanacağından ve anormal hıltlar hasıl edeceğinden şiddetli egzersizden sonra, ve yorgunluk durumlarında yenmemelidir. Mideleri sindirimine yetecek kadar uzun zaman yiyeceği tutamayacak kadar zayıf olan insanlar her yemekten önce, mutedil ekşilikte bazı şeyler yemelidir.

Midenin Durumu:

Midenin ve mizacın durumu bir diyeti önermeden önce düşünülmelidir. Bazı insanlarda mide, her ne kadar, kolayca ağır ve zengin besinleri sindirebilirse de kolayca, hatta sıradan sindirilebilir ve hafif şeylerle bozulur. Genellikle bu durum midedeki fazla sıcaklıktan meydana gelir. Bu insanlara zıt tipte ise mide soğuktur. Kısaca diyetin düzenlenmesi ferdî alışkanlıklara uygun olmalıdır.

Yiyeceğin Mizacı:

Ülkeler insanların mizacında değişiklik meydana getirir ve onların kendi özel diyeti vardır. Aynı şekilde insanların bütün hayalleri geride bırakacak kadar çok çeşitli mizacı vardır. Bundan dolayı kişinin bütün faktörleri düşünmesi ve özel besin maddelerini seçerken hayalci olmaktan çok deneylerine göre hareket etmesi gerekir. Böylece ekseriya istenen şeyler bir ölçüde incitici olabilir. Halbuki sevilmeyen ve alışılmamış şeyler faydalı olur. Her fizik ve her mizacın kendine benzer nitelikte kendine uygun bir diyeti vardır. Fakat mizaç değiştirilmek istendiğinde, zıt nitelikte yiyecek vermekten daha iyi yapılacak bir şey yoktur. Bazen, bunun aksine mükemmel olan besin maddesi, bazı insanlar için uygunsuzluk gösterir. Bu terkedilmelidir. Zararlı besin maddesini dahi sindirebilen kişiler, bunları methetmemelidir. Çünkü bu maddelerin sonuçta, hatta ölüme veya hastalığa bile sürükleyebilecek kadar hasta hıltları kısa zamanda meydana getirmeğe başlaması fevkalade olasıdır. Bazen vücutta gereksiz fazlalık madde birikimi olan insanın serbestçe sağlıksız besinler yemesine müsaade edilir. Çünkü o kadar zayıftır ki kendi kendine işine yaramayan maddeleri atamaz. Gevşek dokulu kişilere, her ne kadar onlar diğer yiyeceklere nisbetle, zengin çeşitte bol miktarda yiyeceğe tahammül gösterebilirse de, nemli ve kolay sindirilebilen besinler verilmelidir. Genellikle böyle insanlar, iç sebeplerden çok dış sebeplerden dolayı harap olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Özel Yemekler:

Fazla et yiyen sabit alışkanlıkları olan kişiler muntazam bir şekilde kan aldırmalıdırlar. Eğer kan alma mizacı serinletirse, onlar şekerlerle ve reçellerle ve diğer mideyi, ince bağırsakları ve ona komşu

damarları temizleyen ilaçlarla tedavi edilmelidir. Aynı yemekte farklı tipteki besin maddelerini karıştırmak kötü bir alışkanlıktır. Yemekler için çok fazla zaman harcamak da kötüdür. Çünkü bu durumda besinin son kısmı, mideye daha önce zaten sindirilmeye başlanmış olandan daha sonra girecektir. Bu şekilde onların aynı şekilde sindirilmesi mümkün değildir. En iyi yiyeceklerin genellikle lezzetli olduğu kadar mide tarafından kabule hazır olan yiyecekler olduğu, hatırlanmalıdır. Bununla birlikte böyle yiyecekler eğer besleyici iseler, yararlıdırlar ve hayatî organlar, uyumlu şekilde işlevlerini yaparlar ve hiçbir şekilde rahatsız edilmezler. Ancak eğer onların fonksiyonu uyumsuz ise ve rahatsız edilir ise ve (de) karaciğer anormal bir şekilde tembelse bu kaideye pek iyi uyulmayacaktır. Lezzetli yiyeceklerin başlıca kusuru, muhtemelen fazla alınacak olmalarıdır.

Yemeklerin Miktarı:

Gerçekten yemek yemeğe düşkün olan kişiler günde bir defa yemek yemelidir ve ertesi gün iki kere yani sabah ve akşam yemelidir. Ancak günde iki defa yemek yemek adetinde olan eğer bir defa yemek yerse, doğal olarak zayıflayacağı ve halsiz kalacağından dolayı, kişisel alışkanlıkları göz önünde bulundurmak daha iyi olacaktır. Böylece, böyle insanlar, hatta hazımsızlıktan muztarip olsalar bile, onların günde iki defa yemek yemeleri gerekir. Ancak her yemekte yenen besin miktarı azaltılır. Aynı şekilde, günde bir defa yemek yiyen bir kişi eğer iki kere yemeğe başlarsa gevşek ve durgun hale gelir. Eğer bu insanlar [alışkanlıklarını] değiştirecek olurlarsa ve gün ortasında yemek yemek yerine sabahleyin yemek yemeğe başlarlarsa onlar akşama doğru zayıf düşerler veya akşam yerlerse onlarda kusma, mide bulantısı, acı lezzet gibi arazlarla birlikte hazımsızlık görülür. Bu arazlar onların hiç sevmedikleri bazı şeyleri aldıklarını gösterir. Bu konu şöyle özetlenebilir: iki öğün yemeğe alışkın olanlar için tek öğün yemek yemek rejimi, hazımsızlığın arazlarındandır. Bunlara ilave olarak, onlar korkaklaşır, rahatsızlanır, takatleri kesilmiştir ve ekseriya midelerinin üst tarafında ağrı ve yanmadan şikayet ederler. Boş bir midenin çekme ve kasılmasına bağlı olarak onlar sanki bağırsakları ve diğer organları karında gevşek bir şekilde asılı gibi hissederler. Onlar aynı zamanda, idrar atarken ve dışkılarken yanmadan ve ekseriya midede safranın

birikip toplanmasından (kusmasından) dolayı el ve ayaklarının soğukluğundan şikayet ederler. Ancak bu ikinci şikayet safravî midesi olanlardan çok safravî mizaçları olan insanlarda daha yaygındır. Onlar huzursuzluk ve uykusuzluktan muztariptirler.

Midelerinde fazla safra salgısı olan insanlar normalden daha çok yemek yemelidirler ve yemeklerini geciktirmemelidirler; banyoya girmeden önce, biraz yemek yemelidirler, ancak gerektiğinde asla yemekten sonra değil, fakat yemekten önce egzersiz yapmaları ve banyo almaları önerilir. Bu veya başka sebeplerden dolayı egzersizden önce besin maddesi alan insanlar sadece ekmek yemelidirler ve bu o kadar az miktarda olmalıdır ki egzersiz başlamadan önce o sindirilmeğe başlanmalıdır. Yemekten önce yapılan egzersizin mutedil ve nazik olması gerekmez, fakat yemekten sonraki egzersiz mutedil olmalıdır. Baharatlı besinler arzu etme veya yağlı ve tatlı şeylerden nefret etme gibi, anormal iştiha tuzlu balık, limon suyu veya turp suyu ile desteklenmiş kusturucu maddelerle en iyi şekilde tedavi edilir. Şişman ve sağlam insanlar banyodan hemen sonra, derhal bir şeyler yememelidirler, fakat boş mide ile bir süre uyumalıdırlar. Onlara, günde bir defa yemek yemeleri önerilir.

Yemekten Sonra Dikkat Edilmesi Gereken Kaideler

Uyku:

Besin hâlâ midede yüzdüğü için insan yemekten sonra uyumamalıdır.

Egzersiz:

Yemekten sonra egzersizden kesinlikle kaçınılmalıdır. Aksi takdirde besinler sindirilmeden emilir ve sindirilmeden aşağıya inerler veya bozulurlar.

Yemekten Sonra Su:

Su, fazla miktarda içilmemelidir. Çünkü böyle çok fazla miktarda su, besinin mide cidarıyla temasını engeller; onları yüzer durumda korur. Gerçekten, besin maddeleri mideyi terk ettikten sonra alınmalıdır. Bu karnın üst tarafının hafifleme hissinden anlaşılacaktır. Eğer su, susuzluğu hafifletmek için alınmak zorundaysa o takdirde soğuk olarak alınmalıdır ve içilmelidir. Su soğuk ise susuzluğu tatmin için daha az miktarı yeterli olacaktır. Az miktarda alınan su, mideyi uyarır ve tonusunu artırarak daha güçlü kasılmalar meydana getirir.

Kısacası eğer su, yemekten sonra alınırsa ve yemek esnasında alınmazsa, besini nemlendirmek için yeterli miktarda olduğu takdirde yasaklanması gerekmez.

Açlık ve Susuzluk Kontrolü:

Susuz uyuma soğuk ve nemli mizaçlı insanlara yararlıdır, fakat safravi [mizaçtaki] insanlara ve aç olanlara zararlıdır. Safravî [mizaçlı] insanlarda açlık düzenli olarak mideye safra salınmasına neden olur; eğer daha sonra besin alınırsa o, kötüleşir, bozulur ve hem uykuda hem de uyanıklıkta huzursuzluk meydana getirir. Bunlara ilave olarak iştiha kaybı vardır. Böyle insanlar örneğin Acem mannası (kudret helvası, dişbudaktan sızan tatlı su) ve dışarı atmak için de besinlerin aşağıya inmesini hızlandıran erikle desteklenmelidir. Besin, iştiha normale döndükten sonra alınmalıdır. Bunun yanı sıra doğal olarak nemli tabiatta olan insanlar kolayca zayıflar ve harap olurlar. Böylece vücutları diğer nemli maddeyi besine döndürmek için yeterli birikime sahip olmadıkça kuru mizaca sahip olanlar kadar açlığa dayanamayacakları da aşikardır.

Alkol:

Kolayca sindirildiği ve çabucak emildiğinden dolayı yemekten sonra alkollü içki içmek çok zararlıdır. Böylece o, kısmen sindirilmiş besinin emilmesini hızlandırır ve böylece de tıkanma ve dolayısıyla da kokuşmaya sebep olur.

Tatlılar:

Tatlılar da sindirim tamamlanmadan önce emilir ve böylece dropsi dahil birçok hastalıktan sorumlu olan engeller ortaya çıkarır.

Hava ve Suyun Pisliği:

Özellikle yazın hava ve suyun pisliği, sindirimi olumsuz yönde etkiler. Bu şartlar altında ufak bir kap şarap veya kartal odunu kaynatıp elde edilen özü ve sakız yapraklarını yemekten sonra alınırsa yararlı olur.

Midedeki Fazla Sıcaklık:

Karın organlarında fazla sıcaklık olan insanlar ağır yiyecekler yerlerse, bu besinler mideyi şişiren gazlara dönüşür; hipokondrial bölgede şikayetlere sebep olup, komşu organları rahatsız eder.

Ayrı Besinlerin Aralarındaki Farklılık:
Boş mideyle hafif besinler alındığında, o tat verir ve uygun şekilde sindirilir. Eğer daha sonra, ağır besin maddeleri alınırsa, mide ona karşı isyan eder ve onu uygun şekilde sindirmeyi beceremez, böylece bozulmaya sebep olur. Eğer bu ikisi uygun zaman aralığı ile alınırsa, böyle bir sıkıntı söz konusu değildir. Ancak ağır besin maddeleri daha önce alındığında, mide o zaman daha hafif besinleri sindirmekte başarısız olmaz.

Hazımsızlık:
Besin fazla alındığında veya hareketle çalkalandığında, ve rahatsız edildiğinde veya çok fazla içki alındığında mide, kusturucu maddelerle temizlenmelidir. Kusma teşvik edildiğinde ve biraz gecikme olduğunda besinin aşağıya inmesinde yardımcı olmak ve uykuyu artırmak için bir yudum sıcak su içilmelidir. Uyku hissedildiğinde insan gerçekten derin uyumalıdır.

Bu kaidelere uyulamıyorsa, veya onlar uygulanamıyorsa, hafif bir laksatifle doğaya yardım ederek, ona bağırsakları temizleme şansı verilmelidir. Sıcak mizaçlı insanlarda helile veya fare kulağı müstahzarı ile veya bunlar dışında gül şekeri verilebilir. Fakat soğuk mizaçlı olanlarda, kimyon şekeri (ginger, biber, cardamom vb. ile yapılan karaciğer ve mide üşütmesinde kullanılan terkip) kullanılır. O sarı safra ve safralı sevdayı (kara safra) bertaraf eder ve demirhindi şekeri ona uygundur. Besinin fazlası sıvı fazlasından daha çok rahatsız edicidir. Böyle durumlarda standart bir reçete 3 nohut tohuma eşit sabır çiçeği veya yarım dirhem sarı sabır çiçeği ve şam fıstığı zamkı ve 8 tane borakstan meydana gelir. Bir başka uygun ilaç 2 ila 3 nohut tanesine eşit terebentin reçinesidir. Bazen terebentin reçinesi eşit miktarda boraksla karıştırılır. Şarapla birlikte alınan dal (yapraksız bitki; dodder) diğer bir mükemmel ilaçtır. Eğer bunların hiçbiri müsait değilse uyku uzatılır ve güç kazanmak için oruç tutulur. Mide artık ağır hissedilmediğinde banyo yapılır; mide ısıtılmağa çalışılır ve hafif yiyecekler verilir. Eğer yukarıda alınan önlemlere rağmen besin sindirilmeden kalırsa ve ağırlık hissi devam ederse sonra gerilim ve yorgunluk ısrarla devam ederse bütün bunlar bazı fazlalık maddelerin kan damarların-

da kaldığını gösterir. Fazla yiyeceğin mide tarafından sindirildiğinde bile kan damarlarında tam olarak hazmedilmesi başarılamaz. Bu olgunlaşmamış besin, damarları şişirir ve hatta yırtık meydana getirir. Bazen o yorgunluk, esneme, gerinme meydana getirir; o zaman kan damarlarındaki hasta maddeyi atmak için purgatif verilir. Eğer sadece yorgunluk hissi varsa ve yukarıda zikredilen arazların hiçbiri mevcut değilse, bir süre fiziksel ve zihinsel dinlenme verilir. Eğer bu başarılı olmazsa, tedavi daha sonra açıklanacak şekilde devam ettirilmelidir.

Yaş ve Diyet:

Yaşlılar gençlerdeki ile aynı miktar besini sindiremezler. Besinin fazlası çabucak zararlı maddeye döner ve böylece insanlar alıştıklarından fazlasını yememelidirler, ancak öncekinden biraz daha az yemeledirler.

Yiyecek Fazlası:

Zengin yemeklere veya zengin yiyeceklerden fazlaca yemeğe alışkın olan insanlar aniden hafif yiyecekler yemeğe başladığında boş yerler hava ile dolar; aniden yeniden zengin yiyeceklere geri dönülürse, tıkanıklık meydana gelir.

Yiyeceklerin Kötü Etkilerini Gideren Faaliyetler:

Sıcak besinin kötü etkisi alelade ekşi şurupla veya daha iyisi tohumla hazırlanmış bir şurupla kökünden kurutulabilir. Çeşitli ekşi şuruplardan en iyisi, özellikle şekerle birlikte tohumlardan hazırlanmış olanıdır. Eğer ekşi şurup şekerle değil de, balla hazırlanırsa "tohum" ilave etmeğe gerek yoktur.

Soğuk yiyeceğin kötü etkilerinin, bal, su; bal, şarap veya kimyon reçeli ile kökü kazınır. Sıcak mizaçlılarda, zengin yiyeceğin kötü etkileri, özellikle kuvvetli olan "tohum" lardan hazırlanmış sirke şurubu ile tedavi edilir. Soğuk mizaçlılarda tedavi biber veya nane şekeri verilerek yapılır.

Zengin veya Hafif Besinler:

Her ne kadar besin, özellikle sağlıklıysa o kadar güçlü değildir ve zengin besinler kadar da besleyici değildir. Güce ihtiyacı olan ve zor iş yapmak isteyenler, normal olan iştihanın temin ettiği zengin besinleri almamalıdırlar ve gereğinden fazla bu muameleye tabi tutmaya

karşı da dikkatli olmalıdır. Düzenli şekilde egzersiz yapan insanlar zengin besinlere daha iyi dayanırlar. Bu sebepten onların uzun ve rahat uykusu sindirime yardımcı olur. Bu insanlar çok terlediklerinden ve böylece ifrazatları daha iyi yaydıklarından onların karaciğeri, ancak kısmen sindirilmiş durumdaki besini emip hazmetmeğe eğilimlidir. Neticede ileri yaşlarda ve hatta daha erken dönemlerde birçok ciddi hastalıklara istidatlı olurlar. Çünkü onlar bir zamanlar sahip oldukları, fakat ileri yaşlarda artık mevcut olmayan zevkli uzun uyku kapasitelerine bağlı olarak sindirim güçlerini kaybetmişlerdir.

Meyveler:

Sulu meyveler sadece çok çalışkan ve safravî mizaçta olan insanlar için uygun olup, onların yazın yemekten önce yenmesi yerinde olur. Bu meyveler, kayısı, dut, kavun, karpuz, şeftali ve erik gibi meyvelerdir. Ancak bu insanların bazısının bünyesini düzeltip düzenleyen [şeyler] alması gerektiği bilinir. Çünkü ancak meyveden elde edilen meyve suyu kanı sulandırır ve mayalar vücudun iç tarafında ne etki yaparsa aynı şekilde, meyve suyu da dışarıdan aynı etkiyi yapar. Her ne kadar böyle şeyler, geçici olarak alındıklarında yararlıysa da, uzun sürdüğünde vücutta kokuşma meydana getirmeğe eğilimlidir.

Her ne kadar sıcak mizaçları soğutursa da, kısmen olgun hıltların miktarını artıran hıyar ve yılan hıyarının durumuyla aynıdır. Aslında böyle meyveler başlangıçta serinletirse de, bu tip besinleri yemeye meyilli olan insanlar, hummaya istidatlıdır. Kan damarlarının tembelliğinden dolayı uygun dağılım yeterince olamayacağından sulu hıltın kokuştuğu hatırlanmalıdır. Aslında eğer egzersiz, bu hılt birikmeden önce yapılırsa veya daha da iyisi, meyve yedikten sonra hemen egzersiz yapılırsa sıvı kısım dağılır, kaybolur ve hiçbir sıkıntı ortaya çıkmaz. Kandaki ince ve olgunlaşmamış hıltların fazlası besinin uygun emilmesiyle ve böylece de beslenmesiyle zıt düşer. Böylece meyve yedikten sonra ikinci yemekten önce kısa bir yürüyüş yapmak gerekir, öyle ki meyve besinle aşağıya inebilir. Fazla su, kalın, yoğun ve sarı safralı hıltlar meydana getiren meyveler hummalara sebep olur. Meyvenin sıvı kısmı kolayca kokuşur; kalın ve yoğun madde tıkanmalara sebep olur; safralı hılt vücutta ısı meydana getirir ve ondan oluşan kan rahatsız edici nevidendir.

Sebzeler:
Genellikle hafifçe acı olan sebzeler kışın yararlıdır; bu arada tatsız olanlar yazın yararlıdır.

Düzelten Besinler:
Bazı sağlıklı olmayan besin maddeleri yendiğinde yemek öğünleri arasında uzun zaman aralığı verilmeli ve onlar bu kötü etkilerini giderecek bazı yiyecek maddeleriyle birlikte alınmalıdır. Böylece tatlıdan muhtemelen altüst olmuş kişilerin durumunda ekşi şeyler, sirke, ekşi nar, asidik şurup ve ayva gibi yiyecekler yenmelidir ve fazlalıklar dışarı atılmalıdır. Ekşi şeylerden kısmen rahatsız olan kişiler hemen arkasından yıllanmış şarap ve bal almalıdır. Düzenleyici nitelikteki yiyeceklerin ya da içeceklerin sağlıklı olmayan diğer besin maddelerinin sindirilmesinden ve emilmesinden önce alınması gerektiği hatırlanmalıdır.

Şişmanlatan yiyeceklerin kötü etkileri, ceviz, mersin ağacı meyvesi, keçi boynuzu tohumları, muşmulanın meyvesi, yabani elma, vb. yakıcı şeyler Roma zencefili gibi acı şeyler veya nane ve diğer otlarla hazırlanmış kavameehk gibi keskin ve tuzlu şeyler ve onun tersi etki yaratan şeyler yenerek dışarı atılır veya etkileri engellenir. İnce, kötü, hastalıklı hıltların fazlalığından muztarip olan insanlara rahatça iyi besinler verilmelidir. Aynı şekilde, kötü maddeleri kolayca dağıtabilenlere nemli ve çabucak sindirebilen besinler verilmelidir. Galen'e göre nemli yiyecekler, tatlı, ekşi, acı, yakıcı, keskin veya tuzlu şeklinde herhangi bir özel lezzeti olmayan besindir; başka bir ifade ile lezzetsizdir. Şişman ve gevşek dokulu insanlar, zengin ve ağır yiyeceklere, kaslı insanlara nisbeten daha dayanıklıdır. Kuru yiyecek iştihayı bozar, benzi attırır ve kabızlık yapar. Fazla yağlı yiyecekler yorgunluk, bitkinlik ve iştiha kaybına sebep olur. Soğuk yiyeceklerin fazlası da yorgunluk meydana getirir. Ekşi ve keskin şeyler, olgunlaşmamış zafiyeti teşvik eder. Tuzlu yiyeceğin fazlası, mide ve gözleri incitir. Bazı sindirilmeyen besinler, yağlı fakat sağlıklı olan besinlerden sonra alındığında, ikincisini parçalar. Yoğun şeylerin mide ve bağırsaklar boyunca geçmesi uzun zaman alır. Bu niçin soyulmuş bir hıyarın mideye geçmesi için soyulmamış hıyardan daha uzun zaman aldığının sebebidir. Aynı şekilde, elekten geçirilmiş undan yapılmış ekmek,

içinde kepek olan undan yapılmış ekmeğe göre sindirilip, geçmek için daha uzun zaman harcar.

Eğer, yorgun bir insan, süt ve pirinç gibi hafif bir diyetten sonra, açlığını tatmin etmek için ağır yiyecekler alırsa, muhtemelen onlar, gerginlik ve kanda sıcaklık meydana getirir ve hatta şayet o [adam] son zamanlarda kan aldırırsa, kan aldırma isteği bundan kaynaklanmıştır. Aynı tedavi, şiddetli bir mizaç patlamasından sonra, pirinç yiyenlere de önerilmelidir. Tatlılar sindirimden önce emilmeye eğilim gösterir ve böylece kanla kirlenir.

Yiyeceklerin İstenmeyen Bileşimleri:

Hindistan ve diğer yerlerde deney yapanlara göre [yani araştırıcılara göre], ekşi şeyler ve balıklar, sütle birlikte alınmamalıdır. Aksi takdirde lepra dahil, çeşitli kronik hastalıklar meydana gelir. Onların görüşlerine göre curd (süt kesmiği), turpla veya kuş eti ve kavrulmuş arpa unu, süt ve pirinçle birlikte yenmemelidir. Aynı şekilde, bakır bir kapta biriktirilmiş katı ve sıvı yağ, yemek pişirmekte kullanılmamalıdır ve kunduz ağacı kömürü üzerinde yapılmış kebaplar yenmemelidir. Eğer farklı cinsten yiyecekler birlikte alınırsa, onlar iki yoldan zararlı olabilir: a. Bazı maddeler daha önce sindirilebilir ve sindirilmeyen maddelerle birlikte emilip kana karışırlar; b. Daha fazla yiyeceği uygun şekilde sindirebilecek olanlar daha fazla besin alınmasını teşvik eder. Bu öğle üzeri et yiyip akşamları yavan ekmek yiyen eski günlerin sıkı çalışanlarının, uygulanmasının tersine bir alışkanlıktır.

Beslenme İle İlgili Öneriler

Yazın en iyi yemekler, nisbeten soğuk olan yiyeceklerdir.

İştihanın bastırılması mideyi rahatsız eder ve istenilmeyen ifrazatın birikmesine sebep olur.

Kebaplar sindirildiğinde besleyicidir. Fakat onların kanallara geçişi yavaştır. [Çünkü] onlar caecumda durma eğilimi gösterir.

Etli çorbalar, mükemmeldir. Fakat gaz yaparlar. Bunlara soğan konularak, gaz oluşumu engellenebilir.

Bazı otoritelere göre, kızarmış keçi başı yedikten sonra, üzüm yemek iyi gelir. Fakat bu doğru değildir. Gerçekte, bu şarap içmek kadar rahatsız edicidir. En iyi şey kalıntıları atarak nar tanelerini yemek olacaktır.

Keklik eti kurudur ve kabızlık yapar; tavuk eti nemli ve laksatiftir.

Tavuk suyu, diğer kuşların (kümes hayvanlarının) suyundan daha kolay sindirilir, ancak diğerlerininki daha besleyicidir.

Hoş olmayan kokusunun daha az dikkat çekmesinden dolayı oğlak eti soğuk olarak sunulursa, daha lezzetli, daha güzel kokulu olur.

Kuzu eti sıcak servis yapılırsa, yağı daha az yapışkan olacağı için damağa daha hoş gelir.

Zerbaç (et, kimyon ve sarımsak dişleri) sıcak mizaçlı insanlar için hazırladığında, safran ihtiva etmesi gerekmez.

Bu tarif soğuk mizaçlı insanlar için hazırladığında mutlaka safran ilave edilmelidir.

Faluzac (ince buğday unuyla hazırlanır; içinde tereyağı yoktur) gibi hazırlanan helva (un, tereyağı ve şekerden meydana gelir), stasis ve tıkanıklık olduğunda tavsiye edilmez, çünkü [o] susuzluğa sebep olur.

Sekizinci Bölüm
İçkiler

Su:

Mutedil soğuklukta su içine buz ilave edilerek, buz içinde bekletilerek elde edildiğinde dengeli mizaçlar için en iyisidir. Bu uyarı, özellikle buz kötü kalite olduğunda önemlidir. İyi kalite olsa bile buzun erimesinden elde edilen su, sinirleri, solunum organlarını ve özellikle de karın organlarını incitir. Baskın kan mizacında olanlar, onu gayet iyi sindirebilirler. [Bu] buzlu suyun incitici, rahatsız edici etkileri, genellikle uzun zaman dikkati çekmez.

Gerekli deneyime sahip olmuş insanlar kuyu suyu ile karışmış kanal suyunu önermezler. Bu suların mideye geçmesi için yeterince zaman verilmelidir. En iyi suyun tanımı ve kötü suların temizlenmesi yöntemi zaten açıklandı. Suyun içine biraz sirke ilave edilerek onun temizlenebileceği söylenebilir. Eğer su, egzersiz ya da banyodan hemen sonra boş mideye içilirse onun rahatsız edebileceği hatırlanmağa değerdir. Aynı şekilde, genellikle, geceleyin görülen yanıltıcı susuzluk tatmini de zararlıdır. Genellikle, yanıltıcı susuzluk, sarhoşlarda ve sindirim sırasında çok su içildikten sonra bile görülür. Yanıltıcı susuzluk, ağıza soğuk su alarak veya ağızı soğuk su ile yıkayarak giderilebilir. Eğer susuzluk rahatsız etmeğe devam ederse, küçük bir yemek kaşığı ile

içilir. Sarhoşların boş mideyle aldıkları su, hiçbir zaman zarar vermez. Gerçekte bu su yararlı olduğunu sık sık ispatlar. Susuzluk dayanılmaz olduğunda ve mide boş olduğunda genellikle olduğu gibi egzersizden sonra da görüldüğü gibi, sıcak su ile sulandırılmış şarap alelade sulardan önce yudumlanmalıdır. Eğer aldatıcı susuzluk, görmezlikten gelinip uykuya yatılırsa kendiliğinden kaybolur. Çünkü, vücut susuzluktan sorumlu olan "maddeyi" temizler. İki faktör birleşirse etki söylenenlerin hepsinden fazla olur. Aslında eğer, su, susuzluğu gidermek için alınırsa, hatta sık sık su içmek bile, susuzluğu gideremeyecektir. Çünkü susuzluğun altında yatan sebep ısrarla devam eder. Her ne olursa olsun fazla su içmekten kaçınılmalıdır ve eğer su içilirse yudum yudum içilmelidir. Soğuk buzlu su genellikle rahatsız eder. O, sadece yemeklerden sonra içilebilir. Ilık su, mide bulantısı yapar; sık sık alınırsa, mide zafiyeti yapar; sık sık içilen sıcak su, mideyi temizlemeye ve bağırsakları gevşetmeye yardımcı olur.

Alkol

Beyaz ve hafif şarap (bu kelime Arapçada genellikle alkollü içki anlamında kullanılmış olup nadiren alkolsüz içki anlamında kullanılmıştır) sıcak mizaçlı insanlara uygundur. Onlar baş ağrısına sebep olmazlar; onların nemlendirici etkisi midenin geriliminin sebep olduğu baş ağrısını giderir. Hafif beyaz şarap yerine, biraz pasta veya ekmekten mayalandırılmış olan şaraplar ve özellikle de kullanılmasından birkaç saat önce sulandırılmış olduğunda [onun yerine kullanılır].

Yoğun tatlı şarap kilo almak veya şişmanlamak isteyen insanlara daha uygundur, fakat, tıkanıklık yaptığından ondan kaçınmak daha iyi olur. Eski kırmızı şarap, soğuk ve balgamsı mizaçtaki insanlara iyi gelir. Yemeğin her türlüsünden sonra alınan alkol zararlıdır. Bundan dolayı, besin sindirilene ve mideden geçene kadar, alkollü içki almaktan kaçınılmalıdır. Yiyecek sağlıklı olmadığı zaman, alkol, yemek sırasında olsun, yemekten sonra olsun zararlıdır. Çünkü alkol (içki) emilmeyi hızlandırır ve sindirilmemiş yiyeceğin zararlı hıltlarını vücuda taşır. Aynı şekilde meyve yedikten sonra, özellikle kavun ve karpuz yedikten sonra, alkol alınması arzu edilmez. [Büyük bir kapta] uzun süre içmekten çok küçük kaplarla içki içmek daha iyidir. Alışkın olanlar için yemekten sonra iki üç kadeh şarabın hiç bir

zararı olmaz. Son zamanlarda kan aldırmış sağlıklı kişiye de onun zararı yoktur. Alkol safravî hıltların atılmasına yardım ettiğinden onun safravî mizaçlara yardımı olur. O, hıltların olgunlaşmasına ve vücut fazlalıklarının atılmasına yardım ettiğinden balagamsı mizaçlılar kadar nemli mizaçlı insanlara da yardımcı olur. Alkol, bütün vücutta besinin yayılmasında yardımcı olur. O, balgamın incelmesini sağlar ve idrar ve diğer dışarı atılan maddelerle safranın atılmasında yardımcı olur. Alkol kara safrayı yok eder, çünkü mizacı kara safranınkine zıttır ve onun kötü etkilerine karşı harekete geçer. Alkol nisbetsiz ısı meydana getirmeksizin her çeşit katı maddeyi çözer, eritir. Her çeşit alkollü içkiler onlara uygun yerlerde açıklanacaktır.

Kuvvetli sinir sistemleri olan insanların beyinleri yukarı çıkan buğulardan kolayca etkilenmeyeceğinden, alkolle kolayca zehirlenmezler. Gerçekte beyin, alkolden meydana gelen ısıyla uyarılır ve zihinsel yetileri harekete geçer. Aslında zayıf sinir sistemi olan insanlar, alkolden zıt yönde etkilenirler. Zayıf göğüslü ve kışın astım nöbetlerine meyilli kişiler bu mevsimde alkole pek dayanamazlar. Fazla içkiye dayanabileceklerini ümit edenler ağır yemeklerden kaçınmalıdırlar ve yiyeceklerine diuretik ilave etmelidirler. Yiyecek olsun içecek olsun midenin doluluğundan muztarip olan insanlar, kusturucu maddelerle tedavi edilmeli ve onlara bol miktarda ballı su verildikten sonra, tekrar tekrar kusturulmalıdır. Ağız balla karıştırılmış sirke ile yıkanmalıdır ve soğuk suyla yıkanmalıdır. Vücudunda, karaciğerinde fazla sıcaklık olan insan alkolden rahatsızlandığında, ona ekşi üzüm gibi yiyecekler verilmelidir, ve nar gibi serinletici ve portakal gibi ekşi şeyler de onların arkasından verilmelidir. Şiddetli baş ağrılarından muztarip olan kişiler sadece az miktarda içki alabilir veya su ile sulandırılmış içki alır ya da saflaştırılmış şarap içebilir. Tatlı olarak aynı şekilde ayva yiyebilir. Midesinde sıcaktan muztarip olan insanlar pişmiş mersin taneleri, baklava şeklinde kafuru, ekşi ve yakıcı şeyler almalıdır. İçecek midede üşütme meydana getirirse zencefil, karanfil ve citrus (bir nevi portakal) kabuğu, tatlı olarak yenmelidir.

Eski şarap, besin olmaktan çok ilaçtır. Taze şarap mideyi altüst eder ve ishale ve midede gaz toplanmasına sebep olur. En iyi şarap ne çok eski ne de çok yeni olandır. O, beyaz veya kırmızıdır. Fakat

berraktır. Onun lezzeti ne tatlı ne de ekşi olmalıdır ve hoş bir kokusu olmalıdır. Maghsool (özel bir çeşit üzüm) bir kısım su olmak üzere 3 kısım üzüm suyundan 1/3'ü kalana kadar kaynatılmak suretiyle elde edilmiş özel bir içkidir. Mide yanmasından şikayeti olanlar, nar yemeli veya derhal yardım için soğuk su içmelidir. Ertesi sabah, banyodan önce pelin otu şurubu hafif kahvaltı ile birlikte alınmalıdır. Sulandırılmış şarabın mideyi gevşettiği, sarkıttığı ve nezle meydana getirdiği hatırlanmalıdır. Sulandırma alkolün emilmesini artırır ve ilk etkiyi çabuklaştırır. Sıcak mizaçlı kişilerin sabahları ilk olarak alkol almasını yasaklamak akıllıca olur. Aynı şekilde susuzken, su içkiden önce alınmalıdır. Zorlu bir egzersizden ve faaliyetten sonra, alkol almaktan kaçınılmalıdır. Çünkü o, beyni ve sinirleri incitir ve böylece kramplar, zihinsel karışıklıklar (delirium tremens) meydana getirir. Alkol, sıcak mizaçlı hastalıklarda ve sıcak havada zıt belirtiler verir. Ağır içki karaciğer ve beyni altüst edeceğinden zararlıdır ve sinirleri zayıflatarak koma gibi birçok beyin rahatsızlıkları meydana getirir ve ekseriya, hatta ani ölüme sebep olabilir. Alkolün fazlası bazen anormal sarı safraya ve bazen de ekşi sirkeye dönüşeceğinden tehlikelidir ve her iki halde de açıkça zararlıdır. Bazı insanlara göre (Hippokrates), ayda bir ya da iki kere içmek, sedatif olarak etki ettiğinden yararlıdır ve böylece beyni dinlendirir ve terleme ve idrarla vücuttan kötü maddelerin atılmasını sağlar. Alkolün vücudun diğer kısımlarından çok, beyinde tahribat yaptığı hatırlanmalıdır. Böylece zihnen zayıf ve dengesiz insanlar alkolü çok az ve çok sulandırmış olarak almalıdırlar. Fazla içki mide doluluğu meydana getirdiğinde o kusturucu maddelerle tedavi edilmelidir. Eğer gerekliyse kusma ya sade ya da balla karıştırılmış sıcak su içerek desteklenir. Mide temizlendiğinde korkmadan sıcak banyo yaptırılıp uykudan önce vücuda masaj yapılır.

Çocukluk çağında alkollü içki içmek, ateşe akaryakıt ilave etmek gibidir. Yaşlı insanlar sınırlı miktarda içki içmeğe dayanabilirse de gençler nisbeten daha dayanıklıdır. Soğuk ülkelerde alkole tahammül, sıcak ülkelerdekinden daha fazladır. Bazı sebeplerden dolayı, eğer alkol fazla miktarda alınırsa, daha az besin alınmalı ve içkinin lezzetini bozacağından dolayı tatlı yememelidir. Yağlı çorbalar, yağda ezilmiş ekmek veya yağlı etler yenebilir, fakat az miktarda yenmelidir ve fazla nisbetsizlikten kaçınılmalıdır.

Tuzlu badem, tuzlu mercimek, kabuğu soyulmuş caper (bodur çalı) içkiyle birlikte çeşni olarak alınmalıdır. Lahana ve zeytin suyu müstahzarları fazla içkiye tahammül etmeyi sağlar. Daha az terleme hasıl eden şeyler ve daha kuruluk veren şeyler örneğin nabathean lahanası tohumları, nabathaen (Filistin'in güneyinde M.Ö. 312- M.S 106 arasında yaşamış bir krallık) tuzu ve ajowan (nânhevan, Ptychotis raptica et carum ajowan veya carum captiamum) yararlıdır. Yoğun ve yapışkan şeyler ve nesneler, tatlı, yağlı yiyecekler gibi alkol buharlarını ağırlaştırır ve böylece onun hareketini engeller. Onların yavaş emilmesine bağlı olarak, böyle yiyecekler, ağır içki nöbetleri, alkol nöbetleri sırasında çok etkin değildir.

Sarhoşluk Şu Yollarla Hızlanır:

Beyin zaafiyeti, beyinde hıltların fazlalığı, içme potansiyeli (içmeğe karşı direnç) az besin ve alkollü içkilerin kullanılmasıyla ilgili çeşitli kaidelerin takibinde düzensizlik gibi.

Beyin zaafiyetinden doğan sarhoşluk kronik nezle için önerilen ve başa uygulanan bazı lapalar tatbik edilerek tedavi edilebileceği gibi, sarhoşluk sebebiyle hastanın daha az içmesi de önerilebilir.

Sarhoşluk aşağıdaki müstahzarların kullanımı ile geciktirilebilir.

a. Beyaz lahana suyu özü ve ekşi nar suyu eşit miktarlarda yarım kısım sirke ile birlikte kaynatılır; bu müstahzar içki içmeden önce alınmalıdır.

b. Tuz, sedef otu yaprakları ve siyah kimyondan yapılan tabletlerden her içkiden sonra bir ölçü alınmalıdır.

c. Nabathean lahanası tohumu, kimyon tohumu, soyulmuş acı badem, nane, kurt otu, nabathean tuzu, ajowan ve kuru sedef otu birlikte öğütülüp, toz haline getirilir ve karıştırılır ve iki dirhemlik dozlar (tabletler) halinde, boş mideye soğuk su ile alınır. Aslında, bu vücut üzerinde ısıtıcı etkilere muhtemelen aksi reaksiyon gösterecek olanlara önerilmelidir.

Sarhoşluk kusturucu ve sulandırılmış sirke aldıktan sonra 3 defa tekrarlanan kusma ile tedavi edilir. Soğan suyu ve eski peynir mayasından elde edilen ekşi müstahzar ağız yoluyla verilir. Aynı şekilde, kunduz [yağı] veya sandal odunu koklatılır ve gül yağı ve şaraplı sirke ile baş ovulur.

Alışkanlık halinde sarhoşluk (alkoliklik), ferdi hastalıklar konusundaki ciltte açıklanacaktır.

Herhangi bir yan etki olmadan daha hızlı hareket (etki) istendiğinde bir parça ciğer otu veya kartal odunu (eagle-wood) içki içinde ıslatılmalıdır. Uyuşturma gayesiyle, daha derin etki yaratan bir narkoz arzu edildiğinde delice otu, içkiye ilave edilmelidir. Her birinden yarım dirhem olmak üzere fumaria, afyon ve ban otu, birer kırat Hindistan cevizi, kuru embelia özü (usaresi) kartal odunu ile birlikte toz haline getirip, hazırlanan terkip, az miktarlarda içki ile birlikte alınır. Siyah ban otu ve kabuğu soyulmuş güzel avrat otu (bella donna), kırmızı hale gelene kadar kaynatılıp bir sıvı elde edilir ve o içkilerle birlikte alınır.

Dokuzuncu Bölüm
Uyku ve Uyanıklık

Normal olduğu kadar anormal uyku ve onların zıtları, normal ve anormal uyanıklık eksik olduğunda, onların her birini düzeltmenin yöntemleri, zararlı ölçülere ulaştığında, uyku ve uyanıklığın tedavisi, bu durumlar için kullanılan ilaçların kullanımı uyku ve uyanıklık kısmında açıklanacaktır. Burada makul uykunun fiziksel yetilerin işlevlerine yardımcı olduğunu, sinir gücünü dinlendirip, yatıştırdığını ve onların hayatî güçlerini artırdığını vurgulamak gerekir. Uyku esnasında dinlenip, faaliyet göstermediğinden dolayı, bütün hayatî güçlerin dağılımı durur. Bundan dolayıdır ki, sindirimin bütün safhaları daha önce açıklandığı gibi, uyku esnasında tatminkar şekilde tamamlanır ve yorgunluktan, cinsî münasebetten veya kızgınlıktan olsun, israfın kötü etkilerinin çabucak üstesinden gelinir. Eğer hıltların nitelik ve niceliği normalse uyku sakin ısıtıcı ve nemlendiricidir. Yaşlı insanlar için uyku vücut ifrazatının korunması için mükemmel bir araçtır. Gerçekte, onlar için uyku tamir edici bir öge olarak hareket eder. Kitaplarında zikredildiği gibi, Galen her gece baharatlı marul salatası (salçalı marul ve curry) yemek adetinde idi. Marul hafif bir uyuşturucudur ve soğukluğu azaltır. Galen şöyle söylemekteydi; "bunlar uyku ve daha fazla uyku günlerim". Burada o, yaşlı olduğunu ve uykunun nemlendirici etkisi olduğunu söylemek istiyor ve bu gaye için alınabilecek en iyi şeylerden biri maruldur.

Eğer sıcak banyo, besin mideden geçtikten sonra alınırsa, o uykunun gelmesinde yardımcı olur. Özellikle de başa sıcak su çok döküldüğünde [bu böyledir]. Uyku gelmesi için daha uygun yöntemler, tedavi konusunda açıklanacaktır.

Sağlıklı insanlar özellikle uyku konusunda dikkatli olmalıdırlar. Zayıflığın hıltlar ve diğer yetenekler üzerindeki ters etkileri bu şekilde dengelenir. Bazen hastanın komaya girmesinden korkularak, onun uyanık kalmasını sağlamak gerekir. Normal ve sağlıklı uyku derindir ve kesintisiz bir uykudur. Yiyecek mideyi terk ettikten sonra ve bazen karında yemek yemeği izleyen bir gurultu duyulduğunda, uyumak yapılacak en iyi iştir. Aksi takdirde uyku ne derin ne düzenli olacaktır. Bu durumda [uyku] zararlı, huzursuz ve rahatsız edici olur. Bu şartlar altında uyku bir müddet sonraya bırakılır ve sindirime yardımcı olmak için kısa bir yürüyüş yapılır. Dolu mide ile uyumak yani besin yığınının hâlâ midenin üstünde olduğunda uyumak, incitici, rahatsız edicidir; o zaman uyku asla derin değildir ve ona huzursuzluk ve rahatsızlık eşlik eder. Çünkü vücut normal sindirim süresini başlatmağa çalışırken o, kesintiye uğrar; sindirimin kesintiye uğratılması ile sistemde zayıflık ve gevşeklik meydana gelir.

Nezle ve balgamın baskın olduğu durumlara yol açacağından, gündüz vakti uyku aynı şekilde kötüdür. O, benzi soldurur ve dalağın büyümesine yol açar. Sinirlerde gevşeklik oluşur ve tembellik ve uyuşukluk onu izler. İştiha bozulur. İltihap ve humma geliştirme eğilimi görülür. Gündüz uykusu rahatsız edilmeğe müsaittir. Böylece, o, vücut işlevlerini yeterli olarak yapılmasında destek olmayı başaramaz. Uyku gece, derin, sürekli ve tam olduğunda daha yararlıdır. Gündüzün düzenli bir şekilde uyuyan insanların bu alışkanlıklarını kesmeleri gerekmez. Uyumanın en iyi yolu ilkin sağ tarafa yatmak ve bir süre sonra sola dönmektir. Karın üzerine yatarak uyumak sindirime yardım eder ve karnın içine besini hapsederek, doğal ısıyı artırır. Sırt üstü yatmak, ciddi rahatsızlıklara zemin hazırlar, kabus, koma, felç ve paraliz gibi. Çünkü ağız ve burun deliklerinin çoğu ön tarafa yerleştirilmiştir. Bundan dolayı da arka üstü yatmak doğal fazlalıkların boşaltımını engeller. Takati kesilmiş kişiler genellikle sırt üstü yatmak ister, çünkü onların kasları ve diğer dokuları o kadar zayıftır

ki sık sık yanlarına dönüp, pozisyon değiştirmeleri mümkün değildir ve sağ ya da sol tarafa dönmekten çok, daha güçlü olan sırtları üzerine yatmayı tercih ederler. Çene kaslarının zayıf olması dolayısıyla ağızları açık olarak uyurlar.

Uyku konusu, ferdî organların ele alındığı ciltte özel bir bölümde tam olarak ele alınıp tartışılacaktır.

Onuncu Bölüm
Çeşitli Konular

Burada daha sonra ayrıntılı olarak açıklanacak konulardan biri cinsî münasebettir; onun yararlı etkileri ve zararlarına mani olma yol ve vasıtaları Ferdî Organların Hastalıklarıyla İlgili Cilt'te ele alınıp tartışılacaktır. İkinci bir problem müshiller ve onların yan etkileridir. Bu kısmen bu ciltte tedavi ile ilgili açıklamalarda, kısmen de basit droglarla ilgili ciltteki müshiller kısmında açıklanacaktır. Bu durumda sağlığı korumak için uygun şekilde bağırsakların boşaltılması, idrarın, terin ve tükürüğün atılması gerektiğini söylemek yeterli olacaktır. Kendisiyle ilgili kısımda ele alınacak konulardan biri olan kadınların mensturasyonunun da düzenli olması gerekir.

On Birinci Bölüm
Zayıf Organların Güçlendirilmesi
ve Büyümenin Teşviki

Büyüme sürecinde, küçük, gelişmekte olan ve zayıf organların tam güç ve gelişmelerine erişmeleri için yardım edilebilir. Gelişme bitince artan güç sağlamlık, mutedil masaj, uygun egzersiz ve etkilenmiş organı pik sıvılarının (katran ve başka maddelerin distilasyonundan elde edilen, koyu renk bir çeşit yoğun kalıntı) uygulanmasıyla korunabilir. Nefesi tutma özellikle akciğerler ve göğüs organları için iyi bir egzersizdir. Bacaklar, zayıfken ve gelişirken kısa mesafelere koşma uygun bir masaj ve o yere pik sıvı uygulamaları denenmelidir. Ertesi gün, aynı tip masajın, ancak daha fazla egzersizle birlikte yapılması önerilir. Üçüncü gün masaj önceki günkü gibi mutedil olmalıdır, fakat egzersiz gittikçe artırılmalıdır. Eğer egzersiz ve masaj süresince kan damarları yayılırsa ve masaj yapılmış kısım şişerse egzersiz durdurulmalıdır. Böyle durumlarda iltihap gelişmesi venler veya fil

ayakları gibi etkilenmiş organın diğer başka karakterinden korkulur. Böyle bir korku ne masaj ne de egzersiz için yoksa her ikisi de azaltılmalı fakat terkedilmemelidir. Başlangıçta [hasta] yatakta dinlenmeye zorlanır ve bacaklar biraz yukarı kaldırılır. Masaj dıştan içe, merkeze doğru yapılmalıdır. Göğsü güçlendirmek ve geliştirmek için makul ölçüde bir bandajla göğsün alt tarafı sıkıca bağlanır ve göğse hafifçe masaj yapılırken o kişinin kollarını hareket ettirmesi, nefesini tutup, en yüksek perdeden sesle bağırması istenir. Bu konu, Güzellik konuları adı altında Genel Hastalıklar Cildinde tekrar tam olarak ele alınıp, açıklanacaktır.

Yaşlılıkta, zayıflık ve zafiyet genelde fazla soğukluk ve kuruluk sonucu olduğundan (güzellik kültürü ile ilgili kısımda verildiği gibi), bunlar yaşlılarda verem hastalığı için önerilen çizgide tatbik edilmelidir.

On İkinci Bölüm
Egzersizden Doğan Bitkinlik

Kesin olarak konuşacak olursak, 3 tip yorgunluk vardır. Fakat dördüncüsü de söz konusu edilmiştir.

Muhtelif cinsten bitkinlikler vardır. Fakat bunların hepsi iki başlık altında toplanmıştır. Bitkinliğin üç çeşidi ıstırap, katılık ve şişkinlik ve dördüncüsü de kuruluktur.

Istırap (Dokununca Acıyan):

O, yara gibi derinin altında hissedilir; dokununca ve hareket edince acır. Ekseriya iğne batıyor gibi bir his vardır; bunun sebebi bitkinliktir. Bu tip bitkinlikten etkilenmiş kişi bütün hareketlerden kaçınmaya çalışmalıdır ve hatta vücudu germekten de kaçınılmalıdır veya hafifçe hareket etmelidir. Bitkinlik belirlendiğinde deri diken diken olup, ürperir; bu durum daha şiddetli olduğunda titreme ve ateş oluşturur. Istırap şiddetli egzersiz yoluyla kas ve yağ dokusunun harap olması ve zarar görmesi sonucu olarak ince ve faal zararlı maddelerin fazla birikmesinden oluşur. Bu tip bitkinliklere teşekkül etmiş gereksiz maddeler kısmen bozuktur. Çünkü eğer onlar kana karışmış olsalardı sulandırılacaktı. Ancak deriye doğru gittiklerinde dokulara sulandırılmış olarak ulaşırlar ve dokununca acı verirler ve gerilim ür-

perti ve hatta bazen titreme meydana getirirler. Bazen bu fazlalık maddenin faal kısmı olgunlaşmadan, sabit kalacağı kan damarlarına girmeğe zorlanır; ancak zaman zaman et içinde bile olgunlaşmadan kalmayı sürdürür.

Katılık:

Bu durum, sıcaklık ve gerilim hisleriyle birlikte kötü bir eziğin ağrısı şeklinde hissedilir. O şiddetli egzersizden kaynaklandığından hatta bacakları normal olarak uzatmak mümkün olsa bile, daha fazla faaliyet göstermek gibi bir eğilim yoktur. Katılık kas dokularında gereksiz zararlı maddenin hareketsizliğinden meydana gelir. Fakat bu fazlalıklar aslında gerginlik yaratan tipte değildir. Genellikle, hasta madde, hafifliği ile tanınan gazdır. Bitkinliğin bu tipini çoğunlukla uyku izler. Ancak, eğer normal uykudan sonra ortaya çıkarsa, muhtemelen bazı başka sebepler vardır. Normal uykudan sonra görülen bitkinlik, fevkalede inciticidir. Kaslardaki gerilim hisleriyle birleşmiş olan daha da kötüdür.

Şişkinlik:

Şişkinlikte, vücut normalden daha sıcak ve kırmızıdır ve de şişmiş olduğu görülür. Hem hareket etkilenmiştir hem de etkilenmiş olan kısma dokununca acı verir; orada gerilim vardır.

Kuruluk:

Bitkinliğin bu tipinde vücutta kuruluk vardır. Bazen normal hıltların herhangi bir şekilde önceden mevcudiyeti söz konusu olmaksızın sert ve kuru tipte güç kazandıran masaj ve zorlu egzersizden kaynaklanır. Ekseriya o, kuru atmosfer, açlık ve kötü beslenme sonucunda ortaya çıkar.

Bitkinliğin sebepleri basit sade egzersiz ve kendiliğinden yorgunluktur. Birincisi, genellikle çok şiddetli değildir ve kendine ait belli bir tedavi şekli vardır; ikincisi ise genellikle bazı hastalıkların başlangıcının işaretidir. Hastalığın onun sebebi olan kötü maddenin tabiatına göre, atılmaya ihtiyacı vardır. Farklı cinsten gereksiz maddenin kendiliğinden olduğu kadar, egzersizden dolayı ortaya çıkmasından bazen bu tip yorgunluk diğeriyle karıştırılabilir buna bağlı olarak görülen bitkinliğin bir tipi diğeriyle karışabilir. Bu tip bitkinlik şimdi zikrede-

ceğimiz gibi, onun karmaşık doğasına göre uygun şekilde değişikliğe uğramış basit bitkinliğe doğru yöneltilmelidir. Genel prensip şudur: görünüşte daha az önemli olanlar bir tarafa bırakılarak ilkin dikkatin daha önemli olan şeylere doğru yönlendirilmesi zorunluluğudur.

Bu konu şu noktalardan önem taşır: a. Güçlü, kuvvetli olma; b. Üstün olma ve c. Daha kötü olma gibi.

İki ya da üç faktörün bir arada olduğu karmaşık bitkinlik tipinde olanlar doğal olarak daha önemli hale gelir ve acilen etkin bir tedavi ister. Ancak sadece bir faktörle ilgiliyse ve diğerlerinden daha güçlüyse o, özellikle tedavi edilmelidir. Böylece yorgunluktan kaynaklanan şişkinlik tipinde büyük miktarda ve üstün kalitede madde acı veren tipte daha faal olan madde kadar ani bir önem kazanmayabilir. Ancak eğer madde çok faalse şişkinlik ön plana geçip, dikkati çeker.

On Üçüncü Bölüm
Esneme ve Gerinme

Gerinme genellikle, vücudun kas yapısındaki işe yaramayan maddelerin toplanmasını izler. Fazlalık işe yaramayan bozuk madde toplanırsa kaz derisi gibi, deri diken diken olur ve titreme görülür; hareket yükselir. Esneme aynı sebepten ortaya çıkar. Fakat bu durumda işe yaramayan madde çene kaslarında ve sternumda (bazı yazmalarda sternum zikredilmez) toplanır.

Sağlıklı insanda herhangi bir sebep olmadan, sık sık esneme ve gerinme görülmesi yakında vukuu bulmasından korkulan bir hastalığın işaretidir. Şayet bu hal sindirimin son safhasında görülecek olursa o, fizyolojiktir ve sindirim fazlalıklarının dışarı atılmasına işaret eder. Bazen esneme ve gerinme nem dağılımının eksikliğinden dolayı kalınlaşan derinin sonucudur ya da uykunun başlangıçta kesintiye uğramasından ortaya çıkar. Esneme ve gerinme dışarı atmada yardımcı olur. Eşit miktarda sulandırılmış alkol, herhangi bir aksi işaret olmadığı takdirde bu durumların tedavisinde yararlıdır.

On Dördüncü Bölüm
Egzersizden Kaynaklanan Bitkinliğin Tedavisi

Madem ki bitkinlik birçok düzensizliğe, hatta hummalara zemin hazırlayabilir; onun yönlendirilmesi çok geciktirilmemelidir.

Acı Verme (Istırap):

Egzersiz acıya sebep olduğunda egzersiz azaltılarak bitkinlik ortadan kaldırılır. Eğer hıltların fazlalığı gibi bir başka sebep de mevcutsa tedavi adımları onu da ortadan kaldıracak şekilde olmalıdır. Eğer kan doluluğu kısa bir süre için söz konusu ise, oruç ve müshille bunu ortadan kaldırmağa çalışmalıdır. Hasta madde deriye doğru yayılmağa başlamışsa vücuda hafifçe yağla masaj yapılmalı ve onu izleyen günlerde sağlığı iade edecek olan bir masaj da yapılmalıdır. Az miktarda normal besin maddesi ilk gün verilmelidir; ertesi gün nemli yiyecekler diyete ilave edilmelidir. Eğer kan damarları genişlemişse ve de olgunlaşmamış ve bitkinliğin ürünleri kas dokularında kalmışsa, örneğin söğüt yağı gibi ısıtıcı maddeleri içeren yağlarla onların olgunlaşmasına yardımcı olmaya çalışılır. Dere otu ve papatya yağları, pancar köklerinin yağları ile muamele edilerek pişirilip hazırlanmış özü, hatmi köklerinden elde edilen yağ, sıkılmış hıyar, mandrake (abdüsselam otu) ve likenle verilirse, yararlıdır. Likene ilave olarak, bazı başka yağlar da, yine vücut ağrı ve acılarına yararlı olur.

Katılık:

Bu tip yorgunlukta spazmlar ve sertliklerin gevşetilmesi gerekir. Bunda başarılı olabilmek için [tatlı] yağ (güneşte ısıtılmış) nazikçe cilde sürülüp ovulmalıdır ve uzun süren bir ılık su banyosu yaptırılmalıdır. Banyo eğer sık sık alınırsa ve onları yağla yapılan masajlar izlerse özellikle yararlı olabilir. Yağ, havluyla ter iyice kurulandıktan sonra tatbik edilmelidir. Banyo bitince ağır bitkinlik için önerilenden daha ağır bir nemlendirici bir besin az miktarda verilmelidir. Kasılma meydana getiren bitkinlik yeniden başlatılan egzersizle gevşetilip rahatlatılabilir. Bazen o, herhangi bir tedavi gerektirmeden kaybolur. Eğer bitkinlik, kötü maddelerin kendiliğinden toplanmalarından meydana gelmişse, onların atılabilmeleri için müshile gereksinim vardır. Bitkinlik, gaz toplanmasından meydana gelmişse o, kimyonla ve anasonla tedavi edilmelidir.

Şişkinlik:

Bu durumda tedavinin seyri üç safhada olur: a. Gerilmiş ve kasılmış dokuların gevşemesi; b. Vücud ısısının azaltılması; c. Gereksiz mad-

delerin atılmasıdır. Bu da a. Sıcak yağ tatbiki; b.Hafif masaj; c. Sıcak banyoda uzun süre kalma ve d. Dinlenmeyle başarılır.

Kuruluk:

Kuru bitkinliğin yönetilip, yönlendirilmesi alelade bitkinliğinkine benzer. Bu durumda banyonun gözenekleri sıkıştıracak olması gerekmediği noktası önem taşır. Sıkıştırma sadece sıcak değil, soğuk su tarafından da meydana getirilir. Gerçekten soğuk su, özellikle ince ve zayıf insanlarda daha tehlikelidir. Onu izleyen günde yavaş ve şifa verici bir masaj yapılmalıdır, bir gün önce banyoyu derhal bir soğuk duşun izlemesi gibi. Bu deriyi büzer; böylece ifrazatı korur ve fazla boşaltımı durdurur. Soğuk suyun sıcak deri ile temas etmesi vücuttaki mücadeleci bir tepkiyi uyarır, heyecanlandırır. Vücudun sıcaklığı ve deliklerin sıkışması soğuk suyun, özellikle de soğuk su banyosunun (duşun) hızlı yapılmasının herhangi bir zarar vermesini önler. Soğuk suda uzun süre oturmak, şüphesiz ki açıkça zararlıdır. Az miktarda nemli besin, akşamleyin daha fazla masaj yapabilsin diye öğle üzeri yenmelidir. Akşam yemeği masaj bitene kadar ertelenebilir. Mesane ve bağırsaklar ilkin boşaltılmalıdır. Ovulma işi tatlı yağla yapılmamalıdır. Bitkin olmadıkları takdirde, karın kaslarına masaj yapılmamalıdır. Aksi takdirde yağla hafifçe ve nazikçe masaj yapılmalıdır. Diğer taraftan, yağ alışılagelmiş olandan çok fazla olmamak şartıyla biraz sıcak olmalıdır.

Genel Prensipler

Egzersiz durduğunda, ondan kaynaklanan bitkinlik de kendiliğinden kaybolur, ancak gereksiz maddeleri deriye doğru sevketmek için iyileştirici, tedavi edici masaj yapılmalıdır. Tedavi edici masajın seyri sırasında ara ara yapılan nazik masajlar gereksiz maddenin dağılmasında, dışarı atılmasında yardımcı olur. Bitkinlikte kan doluluğun mevcudiyeti veya yokluğu banyonun etkisinden kaynaklanıyor diye bilinir. Böylece eğer, banyo insanın tüylerini diken diken yapıyorsa bu durum belli miktarda kan doluluğuna işaret eder, fakat, eğer o sertleşmeğe sebep oluyorsa bütün bunlara ilave olarak humma olduğunda muhtemelen kan doluluğu fevkalade fazla olacaktır. Bu durumda banyo durdurulmalıdır ve tedaviyi düzenlemek üzere müshil ve diğer

bazı uygun ilaçlar verilmelidir. Bu cinsten hiçbir hastalık olmadığı takdirde ona ılık-sıcak su verildiğinde, muhtemelen banyonun yararı görülecektir. Kan damarları olgunlaşmamış hıltları ihtiva ediyorsa dikkati ilkin bitkin oluşa daha sonra da olgunlaşma, sıvılaşma ve hıltların dışarı atılması üzerine toplamak gerekir. Hıltları fazla olduğunda egzersizin durdurulması gerekir ve olgunlaşmaya yardımcı olmak üzere, dinlenme önerilmelidir. Kan almadan kaçınılmalıdır, çünkü o sık sık anormal hıltların yerine, çok miktarda normal kan kaybıyla sonuçlanabilir.

Müshili öldürücü maddenin olgunlaşmasından önce kullanmaktan kaçınılmalıdır, çünkü o takdirde rahatlamadan çok rahatsızlık meydana getirecektir. Diuretikler herhangi bir tehlike olmaksızın verilebilir. Diyet anormal derecede sıcak maddeler içermemelidir. Çünkü onlar bozuk maddeleri genel sistemin içine yayar ve böylece maddeleri iki defa daha kötü halc getirir. Bundan dolayı bunlar makul miktarda verilmelidir ve tercihen biber, kebere, sarımsak veya kenger otu tek başına veya içine sirke ilave edilerek verilir. İyi bilinen şekerli maddeler de uygun dozlarda verilir. Bozuk madde olgunlaşırsa ve olgun tipteki idrarın tortusu, yani alkol olgunluğun tamamlanmasına ve idrar boyunca gereksiz maddelerin boşaltılmasına yardım eder. Alkol ince ve hafif şarap şeklinde olmalıdır.

On Beşinci Bölüm
Egzersizin Yan Etkileri

Egzersizin meydana getirdiği rahatsızlıklardan bazıları şunlardır: sıkışma, gevşeme, fazla su toplanması ve dokuların kuruluğu. Kendiliğinden bitkinliğin tedavisi ele alınmadan önce bunları biraz ayrıntılı olarak ele alalım.

Gevşeklik:

Genellikle gevşeklik, mutedil tipteki masaj ve banyoyu izler. O, yakıcı bir yağla ovularak şiddetli kuru masajla yönlendirilir.

Katılık:

Bu, soğuk veya yakıcı maddelerden oluşan yakıların tatbikinden kaynaklanabilir, veya derinin deliklerinin fazla yoğun veya kalın madde ile tıkanmasının soncudur. Genellikle katılık daha derin dokulardan

deriye doğru gereksiz maddeyi çeken egzersizin bir sonucudur. Bazen deri tozlu atmosferin bir sonucu olarak katılaşır veya sert ve kaba masajdan kaynaklanır. Soğuk sonucunda derinin katılaşması derinin solukluğu, vücudun soğukluğu, terleme noksanlığı ve egzersizden sonra derideki normal renk görünümündeki gecikme dolayısıyla yakıcı yakıların tatbikinde meydana gelen [deri katılığından] farklılıklar gösterir. Böyle durumlarda sıcak banyo alınmalıdır ve insana sıcak fakat çok fazla sıcak olmayan banyoyu kaplayan demir üzerinde veya sıcak odanın (halvet) tabanında terleyene kadar yuvarlanması önerilir. Daha sonra vücut biraz ısı oluşturan, gevşeten yağla ovulur. Egzersizden dolayı görülen katılık derinin kirli rengi ve soğuğun belirtileriyle farkedilir. O, vücuttan gereksiz maddenin atılmasıyla, sıcak banyolar ve yağla ovma gibi çözüp gevşeten vasıtalarla en iyi şekilde tedavi edilir. Deri, tozlu atmosferden dolayı veya sert ve kaba masajlara maruz kaldığında, yağla ovulmaktan çok banyoyla tedavi edilir. Banyodan önce ve sonra nazik masaj yapılmalıdır. Yeterince masaj yapılmadan daha fazla egzersiz yapılırsa vücut zayıflar ve gevşer. Yetersiz masajla fazla egzersiz zayıflığa ve gevşemeğe sebep olur. Bazen fazla cinsî münasebet ve sık banyo almada benzeri bir etki yapar. Bu şartlar altında tedavi edici egzersiz ve kuru masajın nisbeten bir tipi tercih edilmelidir ve sonra vücut yakıcı bir yağ ile ovulmalıdır. Sıcak ve soğuk yönünden dengeli nemlendirici besinler ufak kısımlara ayrılmalıdır. Bu tedavi aynı zamanda uykusuzluk veya üzüntü ve birden bire hiddetlenme sonucunda oluşan uygunsuz kuruluğun sebep olduğu zayıflık için de önerilir. Sindirim bozuk olunca tedavi edici olsun ya da olmasın egzersiz önerilmez.

Su Birikmesi:

Genellikle bu durum çok sık banyo alanlarda çok fazla yiyecek yiyenle ve çok içenlerde rahat ve zevkli hayat sürenlerde görülür ve böyle insanlar dokularında özellikle de dillerinde fazla nem hissederler ve zamanla çeşitli rahatsızlıklara maruz kalırlar. Eğer bu durumun başka önemli sebebi varsa onlar Tedavi Konusundaki Kısımda ele alınacaktır. Eğer o, fazla yiyecek ve içecek, zevk veren meşguliyetler gibi sebeplerle meydana gelirse hasta sıkı çalıştırılmak ve kuru masajla tedavi edilmelidir.

Kuruluk:
Bu durum genellikle bitkinlikten ortaya çıkar ve buna uygun olarak tedavi edilmelidir.

On Altıncı Bölüm
Kendiliğinden Ortaya Çıkan Bitkinliğin Tedavisi

Acı Hissetme:
Istırabın tedavisinde kan damarları içinde olsun ya da olmasın kötü, bozuk maddeye dayanıklıdır. Damardaki kötü maddenin mevcudiyeti şöyle belirlenebilir: a. İdrarın kötü kokusu; b. Yenen besin maddesinin tipi; c. Kan damarlarında fazla miktarda atılacak madde teşekkülü eğilimi ve onun atılabilmesindeki kolaylık ve zorluk ve d. Berrak ya da bulanık olsun alınan içki tipleri.

Kötü, bozuk madde damarların dışındaysa o zaten ıstırapla ilgili olarak önerildiği gibi tedavi edici egzersizle tedavi edilir.

Madde kan damarlarının içinde ise, egzersizlerden kesinlikle kaçınılmalıdır. Gerçekten böyle durumlarda hasta dinlenmelidir ve uyumalıdır. Hasta aç kalmamalı ve ona her gece masaj yapılmalıdır. Daha önce açıklandığı gibi gayet iyi tahammül edebileceği makul sıcaklıkta banyo yaptırılmalıdır. Besin maddesi az sıvı içermeli ve kolayca sindirilebilir olmalıdır; anormal derecede zengin ve yoğun olmamalıdır. Uygun besin maddeleri yulaf, akdarı, ve hafif ve kolay hazmedilecek kuş etidir. İçki olarak balla karıştırılmış sirke suyu, ballı su ve hafif beyaz şarap verilir. Bu tip şarap onun olgunlaşmasına yardımcı olmasından dolayı yasaklanmamalıdır ve diuretik olarak kullanılır. Başlangıçta sarı renkli şarap seçilmelidir. Fakat daha sonra bunlar tedricen daha açık renkte olanla yer değiştirmelidir. Eğer bu vasıtalar başarılı olamamışsa ve bazı hıltların mevcudiyetinden hâlâ şüphe ediliyorsa, onları dışarı atmak gerekecektir. Önceden hakim olan, hatta kısmen hakim olan hılt kan ise, kan alma işlemi yapılmalıdır. Diğer durumlarda bir müshil verilir veya genel duruma dayalı olarak müshil vermek kadar kan alma da denenir. Ancak eğer zayıflığı vurgulayan işaretler varsa bu yollar izlenmemelidir.

Baskın olan hıltın tabiatı, idrar, ter, yüz rengi, uyku ve uyanıklığın tarzı muayene edilerek bulunur. Uygun ölçülere rağmen, ısrarlı

uykusuzluk kötü bir işarettir. Eğer, yukarıda zikredilen işaretler kan damarlarında kanın kusurunu gösteriyorsa, hastayı istirahat, kolay sindirilebilir yiyecek, serinleten fakat sıcak olmayan içkiler ve çözücü maddeler, örneğin ballı sirke şurubu gibi maddeler verilmelidir. Eğer serinletici içkilerle güçlendirilecekse, yemekten önce veya sonra bir kaşık biber veya kimyon verilir ve gerekirse yatma zamanı verilir. Ancak, çok sıcak olduğundan nane şekerinden kaçınılmalıdır.

Eğer dokularda olgunlaşmamış hıltlar mevcutsa ancak kan damarlarında yoksa vücudu yumuşatmak için her sabah yağlı masaj yapılır. Deride sıcaklık meydana getiren sıcak ilaçlar önerilmelidir. Uzatılmış dinlenme ve nisbeten mutedil sıcaklıkta banyolar da önerilir. Nane şekeri ve egzersiz, tereddüt etmeksizin, yemeklerden önce verilmelidir. Eğer hastanın sindirime ihtiyacı varsa, nane şekeri gibi güçlü ilaçlar besinin emilmesini hızlandırdığından, bu tip ilaçlardan sakınılmalıdır. Biber veya kimyon reçeli küçük dozlarda verilmelidir. Ayva reçeli de denenebilir. Ancak, özellikle vücuttaki fazla sıcaklığın işaretlerine dikkat edilmelidir. Böyle durumlarda papatya, dereotu ve yabani mercan köşkü otu yağından yararlanılır. Bu yağlar tek başlarına mumla karıştırılarak kullanılır ve eğer arzu edilirse zeytinyağında eritilmiş reçine karıştırılıp, güçlendirilerek kullanılır.

Bozuk maddenin hem kan damarlarının içinde, hem de dışında olduğu aşikar olduğunda, diğeri de tamamen unutulmadan, dikkat fazla olan madde üzerinde yoğunlaştırılmalıdır. Özel sindirimi emin kılmak için dikkat etmek gerekir ve yardımcı olarak biber reçeli verilir. İstenirse eşit miktarda afyon ve anason reçeteyi güçlendirmek için ilave edilir. Nane şekeri, biber reçeli birlikte verilebilir. Ancak o zaman biber ve kimyon miktarı yavaş yavaş azaltılmalıdır ve naneninki, damarların içindeki kötü madde uygun şekilde sindirilene ve atılana kadar artırılmalıdır. Sadece dışarıda birikenler dışarı atıldığında, nane şekerine devam edilmelidir. Nane şekerinin bu durum için en iyi ilaç olduğu zaten ifade edilmiştir. İçerideki birikimler had derece inciticidir. Bundan dolayı, her iki birikimden şikayetçi olan kişiler, kötü maddenin süratle deriden daha derin dokulara doğru ve aksi yönde yayılmasını sağlayabilecek olan herhangi bir şeyden kaçınmalıdırlar.

Kusturucu maddeler ve müshillerden de kaçınılmalıdırlar. Egzersiz, bitkinlik kaybolup normale dönene ve idrar olgunlaşma işaretleri gösterene kadar durdurulmalıdır. Mutedil egzersiz bir başlangıç masajından sonra verilmelidir. Hasta deneme için banyoya alınır ve eğer tahammül edemediğini gösteren işaretler görülürse banyo durdurulur; aksi halde banyo, günlük rutin iş haline gelene kadar düzenli olarak yaptırılır. Yağla masaj ve egzersiz tedricen mutedil bir ölçüde artırılır, fakat sona doğru daha güçlü ilaçlar verilmelidir. Eğer bu şeyler ağrı vasıtasıyla belirlendiği gibi, bitkinliğin yeniden ortaya çıktığını gösterirse, yukarıda açıklanan ilk yollar denenmelidir. Halbuki eğer hiç ağrı yoksa sadece dinlenme ve sükunet güçlenmek için yetecektir.

Kasılma (Sertleşme):

Bitkinliğin bu tipi kendiliğinden ortaya çıkarsa o, özellikle kötü olmayan gereksiz maddelere bağlı olarak meydana gelmiş demektir. Anormal birikimlerle kişilerde katılaşma kan alma ve çözecek, eritecek madde ya da tatbikatlarla tedavi edilir. Fakat burada göz önünde bulundurulması gereken, sağlıklı insanlarda katılık tedavisinin en iyi şeklinin masaj ve yağla ovmaların izlediği sıvılaştıran ve çözen etkenlerle olduğudur.

Şişler:

Bu kendiliğinden oluşan tipten olduğu zaman etkilenen kısımdaki venden veya ilk belirlenen bitkinliğin görüldüğü yerden kan alınarak tedavi edilir. Eğer, durum herhangi bir özel alanı kapsamıyorsa, [kan almak için] kolun medyan cubital veni seçilmelidir. Bitkinliğin ilk işareti üzerine kan alma işlemi yapılmadıkça durum yerleşik hale gelmeğe başlar ve ateş olmadıkça ikinci veya üçüncü günde bile devam eder. Yiyecek olarak ilk gün hiç yağ katmadan arpa suyu veya yulaf suyu verilmelidir. Eğer ateş varsa, sadece arpa suyu verilmelidir. Müteakip günde biraz soğutulmuş veya dengelenmek suretiyle hazırlanmış aynı yiyecekler veya badem yağı verilmelidir. Üçüncü gün salatalık (kıvırcık), sakız kabağı, jüt yaprakları veya kuzu kulağı ve eğer mümkünse dövülmüş nazik balıkla (samak razrazi) (?) yapılmış çorba önerilir. İçki olarak, sudan kaçınılmalıdır. Fakat eğer üçüncü gün susuzluk dayanılmaz olursa ve besin iyice sindirilmezse, bal suyu

veya hafif beyaz şarap su ile sulandırılarak verilir. Boşaltımdan sonra diyet veya hastanın istediği diyete, tedricen izin verilir; aksi halde kısmen sindirilmiş besin maddeleri, kan damarları tarafından emilecektir. Bunun 3 sebebi vardır:

1. Besinin miktarı az ise, midenin tutma yeteneği, besin tam olarak sindirilene kadar, karaciğerin emme faaliyetine karşı koyar. Fakat besin fazla olduğunda, mide dışarı atma hareketinde karaciğere yardımcı olur; bütün boş organlarda olduğu gibi, kan damarları tarafından kısmen sindirilmiş besinin çekilmesini sağlar.

2. Midede besin fazlası, uygun şekilde sindirilmez;

3. Besinin fazlası, kan damarlarında besleyici maddenin toplanmasına sebep olur ve böylece orada uygun şekilde sindirilmesini engeller.

On Yedinci Bölüm
Dengesiz Mizacın Yönlendirilmesi

Anormal mizaç yaradılıştan veya kazanılmış olabilir. Kazanılmış anormallikler, uzun süren düzensizliklerden veya sağlığın korunmasının temellerinde gözlendiği gibi, bozukluktan kaynaklanır. Doğal anormallikler doğal yapı ile ilgili olanlardır. Kazanılmış anormalliklerin genel düzenlcnmcsinde, kesin mizaç ve sapmanın yayılımı birbirine zıt tedavi yolları uygulamadan önce, bilinmelidir. Bazen bu, bir hastanın genel görünümünden anlaşılır.

Doğal mizacın anormallikleri doğuştandır ve yeni bir devir açıcı niteliktedir; ilkin yaşlıların bunlarla ilgili düzenlemeleri anlatılacaktır.

ÜÇÜNCÜ KISIM
YAŞLILIKTA BAKIM ve BESLENME (GERİATRİ)

Bu kısım altı bölümden meydana gelmiştir.

Birinci Bölüm
Genel Açıklama

Hıfzısıhhanın yaşlı insanlardaki düzenlenmesi ve idaresi kısaca nemlendirme ve ısıtma yollarından meydana gelir. Uzun saatler uyumak, yaygın olarak gelişkinlerin ihtiyaçları olandan fazla dinlenmek,

sıcak ve nemli yiyecekler ve içecekler ve nemlendiren ve ısıtan banyolar almama yaşlı insanlar için yararlı olur. Diuretikler onlar için gereklidir. Balgam mideden bağırsaklara doğru gönderilerek ve mesane yoluyla boşaltılmalıdır ve kabızlıktan kaçınmak gerekir. Mutedil miktarda uygun bir yağla masaj yapma ve yürüyüş gibi bir dereceye kadar hafif egzersiz, [hıfzısıhhanın] temel [prensiplerini] teşkil eder. Yürüme bitkinlik yaptığında ulaşım aracı kullanılmalıdır ve eğer gerekirse günde iki kere masaj yapılabilir. Özellikle nisbeten sıcak olan kokular muntazam kullanılmalıdır ve hayatî gücü tahrik etmek, uyarmak için her sabah yağla ovma yapılmalıdır. Bunu (arabayla) gezme veya nazik yürüyüşler izlemelidir.

İkinci Bölüm
Yaşlılarda Diyet

Yaşlı insanların sindirimlerinin nisbeten zayıf olduğu düşünülerek onlara yiyecekler sık sık verilmelidir ve böylece bir günde iki ya da üç kez beslenilmelidir. Onlara üçüncü saatinde örneğin balla kızarmış ekmek verilir ve (1 gün 24 saattir ve gün kısa veya uzun olsun, burada gündüz 12 saattir) banyodan sonra yedinci saatte burada açıklandığı gibi yumuşatıcı ilaçlı yiyecekler verilmelidir. Akşam hafif ve kolay sindirilebilen besinler verilir. Fakat eğer yaşlı adam güçlü ve sağlıklı ise biraz daha yiyecek verilebilir. Yaşlı insanlar fazla sevda ve balgam meydana getirecek olan ağır yiyecek maddelerinden kaçınmalıdırlar. Kavameekh gibi keskin ve yakıcı şeyler ve yemeklere lezzet veren tuz, biber gibi şeyler, tıbbî gayelerle az miktarda alınmadıkça diyet dışı tutulmalıdır. Bazen ağır yiyecekler, tuzlu balık, patlıcan, kuru etler, kaba lifli balıklar, salatalık, kavun ve kavameekh gibi baharatlı yemek, balık hamuru ve turşu, hepsi birlikte alınırsa, onu uygun bir şekilde düzelten [madde] de alınmalıdır. Yaşlı insanlarda çözen besinler vücutta balgam nevinden fazlalıkların varlığından emin olunduktan sonra verilir. Bu fazlalıklar temizlendikten sonra bazı nemlendirici besinler diyete ilave edilmelidir ve daha sonra açıklanacağı gibi, zaman zaman çözen yiyecekler verilmelidir. Eğer süt uygun şekilde sindirilirse ve karaciğer ağırlığı, mide bozukluğu veya ağır ve midenin üst kısmında (epigastrium) yanma meydana getirmezse, o (süt) verilmelidir. Çünkü sadece besleyici değildir. Aynı zamanda nemlendiricidir.

Yaşlılar için keçi ve eşek sütü en iyisidir. Eşek sütü midede yoğurt gibi olmaz ve özellikle eğer biraz bal ve tuz ona ilave edilirse, kolayca sindirilir. Hayvanlarda samanın çok sıcak, acı ve ekşi ya da tuzlu olmamasına dikkat edilmelidir.

Bu yaşta [yenmesine] izin verilen bitkiler, pancar, kereviz ve biraz zeytinyağlı pırasa ve murri'dir (arpa unu, nane ve rezene ile tatlandırılmış iştiha açan bir sıvı). Bu şeyler özellikle, ana yemekten önce yararlıdır. Çünkü onlar laksatiftir. Alışkınlar için fevkalade yararlıdır. Saklanmış zencefil ve diğer sıcak reçeller de bu yaşta yararlıdır. Ancak bunlar sadece vücudu ısıtacak miktarda yenmelidir. Onlar sindirime yararlıdırlar, ancak çok kuruluk meydana getirmezler. Diğer bir ifade ile, nemli besinlerin sindirilmesine kuruluk meydana getirmeden yardımcı olunmalıdır. Yazın laksatif olarak kullanılan meyveler taze incir ve eriktir ve kışın ballı suda pişirilmiş olan kuru incirdir. Kabızlığı tedavi etmek için bu şeylerin yemekten önce alınması en iyisidir. Tuzlu suda pişmiş ve üzerine murri ve zeytinyağı dökülmüş sarmaşık, piliç içinde pişirilmiş eğrelti otu kökleri çorbası ve pancar veya lahana ile hazırlanmış çorba çok yararlıdır. Eğer bağırsaklar gün be gün hareketini düzenli olarak yapıyorsa herhangi bir müshil veya laksatife ihtiyaç yoktur. Fakat eğer birbirini izleyen iki gün bağırsaklarda hareket yoksa, sarmaşık, lahana yaprakları lapası veya arpa suyuyla yalancı safran alınması önerilir. Terebentin sakızı (Pistachia terebinthus) bu durumda en çok 3 çam fıstığı (1 çam fıstığı, yaklaşık 3 ratti veya 6 gr.'dır) büyüklüğünde alınırsa, karnı temizlemekte yararlıdır. Yaşlı insanlar için başka bir iyi reçete yabani safran tohumlarından bir kısım ve 10 kısım kuru incirle karıştırılarak elde edilir ve terkip 1 fındık büyüklüğünde dozlar halinde alınır. Yaşlı insanlarda bağırsaklar yağ tenkiyesinin yardımıyla temizlenebilir. Tenkiye sadece iç organları temizlemekle kalmaz, aynı zamanda, özellikle tenkiye zeytinyağı ile yapılırsa, onları yumuşatır. Bağırsakların suyunu çıkarmaya meylettiklerinden dolayı, daha güçlü tenkiyelerden kaçınılmalıdır. Eğer kabızlık şiddetliyse nemlendirici bir yağla hazırlanmış tenkiye en iyi ilaçtır. Diğer ilaçlar özellikle yaşlılar için önerilen *Akrabadin* kısmında açıklanmıştır. Yaşlı ve orta yaşlı insanlarda kan almadan kaçınmalıdır ve mutedil laksatifleri tekrar denemelidir.

Üçüncü Bölüm
Yaşlılarda Alkol

Yıllanmış kırmızı şaraplar diuretik olduklarından ve vücut ısısını artırdıklarından daha uygundur. Yemekten sonra alınan bir banyo susuzluk meydana getirmedikçe, yeni imal edilmiş şaraplardan kaçınılmalıdır; [bu durumda] onlar su yerine az miktarlarda alınmalıdır.

Dördüncü Bölüm
Yaşlılarda Tıkanmalar

Alkol alındıktan sonra sık sık görüldüğü gibi bu yaşta tıkanıklığın belirtileri görüldüğünde nane veya biber şekeri verilmelidir. Karabiber de içeceklerin içine serpilir. Eğer zaten alışkınlarsa, onlara sarmaşık ve soğan yemeleri önerilir. Theria (Theriacum andromachi, Yunanca therica hayvan zehirlerine karşı antidot olup, thesion denen vahşi hayvandan elde edilir. Genellikle zehirli hayvan ısırmalarına karşı kullanılan karışım 60- 70 madde içerir) özellikle tıkanıklıklar tam manasıyla gelişmişse, yararlıdır. Aynı şekilde, asanasiya ve ambroosia (bunlar özel şekerlidir: onlardan ilki karaciğer ve ikincisi kuru olan anlamına gelir) da yararlıdır. Bundan sonra vücudun nemini artıran yollar, banyo, yağlı masajlar ve arpa veya yulaflı ma ullaham önerilmelidir. Baldan yapılan şurup tıkanmalara ve eklem ağrılarına engel olmakta yardımcı olduğu için yaşlılara iyi gelir. Gerçekten vücutta stasis (tıkanıklık) geliştiğinde veya bazı organlarda bundan korkulduğunda idrar yollarını temizlemek için bal şurubuna örneğin kereviz kökü ve tohumları gibi çözücüler ilave etmek gerekecektir. Eğer sıvı birikimi böbreklerde taşın sonucu ise, bal şurubu, afyon gibi, kereviz kökü ve tohumlarından daha kuvvetli bir çözücü madde ile birlikte alınmalıdır. Eğer tutulan su, akciğerlerde ise, zufa otu, kız saçı, eğrelti otu, Çin tarçını ballı şaraba ilave idilir.

Beşinci Bölüm
Yaşlılarda Masaj

Yaşlılarda masaj mutedil tipte olmalıdır; zayıf ve ağrılı kısımlara masaj yapılmamalıdır. Eğer masaj aynı günde tekrar edilirse, kaba bir havlu veya çıplak ellerle yapılmalıdır. Bu masaj yapılan organın hayatiyetini güçlendirir ve gevşemesini engeller.

Altıncı Bölüm
Yaşlılarda Egzersiz

Yaşlı insanlar kendi fiziksel durumlarının güçsüzlüklerinde, yani egzersiz alışkanlıkları vs. değişiklik olduğunda onların egzersizlerinde hiçbir zorunluluk yoktur. Ancak, yaşlı insanların, eğer sağlıklıysalar mutedil egzersiz yapmaları gerektiği genel olarak ifade edilebilir, fakat onlar hastalıktan muztaripseler etkilenmiş organı zorlayabilen egzersizden kaçınmalıdırlar. [Beyin] hastalığından sara nöbetleri veya baş dönmesinden muztarip insanların ve boynunda kötü madde birikmiş olanların ve de beyne buharların çıkmasına yatkın kişilerin başı eğmeyi ve öne düşürmeyi gerektiren egzersizlerden kaçınmaları gerekir. Onlar yürümek, koşmak, hayvana binmek ve vücudun sadece alt kısmını hareket ettiren egzersizler yapmakla yetinmelidirler. Vücudun alt kısmında etkilenme olduğunda vücudun üst kısmında egzersiz yapılmalıdır, yani boyundan yakalanmaya karşı koyma, ağırlık kaldırma, ağırlık fırlatma gibi. Eğer mide, karaciğer, dalak ve bağırsaklar gibi karın organları etkilenmişse, vücudun hem üst hem de alt tarafının egzersizleri, organların gereksiz zorlanmasına sebep olmadığından, yararlıdır. Göğüs hastalıklarında egzersiz alt kısımla yapılmalıdır. Eğer hastalıklar ürogenital organlarla ilgili ise, vücudun üst tarafının egzersizleri daha uygundur. Yaşlılıkta, kişi egzersizin hızını artırırak, fiziksel olarak güçlenmez. Bu yönden gençlerden çok, yaşlı insanlara benzeyen orta yaşlı kişilerde de durum böyledir. Hastalanmış organlar egzersize konu olurlar ya da olmazlar, fakat sıcakta ve kuru hastalıklarda egzersizden kaçınmalıdır; eğer madde olgun değilse ve muhtemelen bozulacak, kokuşacak durumda ise [bu şekilde] hareket etmelidir.

DÖRDÜNCÜ KISIM
MİZAÇLARLA İLGİLİ ANORMALLİKLERİN DÜZELTİLMESİ

Beş bölümden meydana gelmiştir.

Birinci Bölüm
Sıcak Mizaçların Düzeltilmesi

Sıcak mizaç pasif niteliklerde dengelenebilir veya kuruluk veya nemlilik fazlalığıyla birlikte bulunur. Kuruluk ve nemlilik dengeli olduğunda sıcaklık muhtemeldir, aksi halde o kuruluk fazlalığını meydana ge-

tirecektir. Sıcaklık fazlalığı kuruluk fazlalığı ile birlikte olursa, mizaç sürekli olarak anormal hale gelir, fakat sıcaklık fazlalığı nem fazlalığı ile birleşirse sapma geçici bir süre için görülür. Gerçekte nem fazlalığı sıcaklığı azaltır, yumuşatır, fakat sıcaklık fazla olduğunda kuruluk ortaya çıkar. Sıcaklığına nisbetle nemi fazla olan kişiler, yaşına bağlı olarak, bu yönde ilerleme gösterir ve tedricen mizaçlarında denge oluşur. Yaşlılığın ilerlemesiyle doğal ısı azalmağa başlar; bunun yanı sıra, dış nem artar.

Anormal sıcak mizaçların düzenlenmesinde iki eğilim vardır: normal dengeyi tekrar kazanmak ve sıcaklığın daha artmasına engel olmak. Eğer kişi büyük bir sabır gösterirse ve uzun zaman için normal meşguliyetlerini ve eğlencelerini bırakmaya hazırsa, ilk temayül gerçekleştirilebilir. Sebep bu tipin dengesizliğinin yavaşça normale dönmesidir ve iyileştirmenin seyrini hızlandırma teşebbüsü muhtemelen felaketle sonuçlanır. İkinci eğilim, yani mevcut durumun korunması, diyet yapma ve egzersizle başarılır. [Sisteminde] daha çok sıcaklık olan, fakat nemlilik ve kuruluğu, ekseriya dengelenmiş olan kişiler, çocuklukta daha sağlıklıdırlar ve diğerlerinden farklı olarak saçları daha süratle uzar ve nisbeten daha çabuk diş çıkarır. Onların konuşmaları daha seridir: müziğe kabiliyetleri vardır: hareket tavırları canlı ve şevklidir. Onlar büyüdükçe, artan ölçüde sıcaklık ve kuruluk meydana getirir, öyleki onların mizacı daha güçlü ve daha aktif hale gelir, çünkü sarı safra baskındır. Çocuklukta, onlara dengeli mizaçlı kişiler gibi muamele edilmelidir. Olgunlukta, bu ölçüler terk edilmelidir ve diuretikler önerilmelidir. Sarı safra ferdin durumuna göre, kusturucu, ishal yapan maddeler veya her ikisiyle tedavi edilir. Eğer yapı zayıfsa, maddelere ihtiyaç duyulduğunda büyük miktarda saf sıcak su, hafif şarap veya bazı içkilere katılarak, kusturucu maddeler olarak verilir. İshal olunması istendiğinde menekşe, demir hindi, kudret helvası (manna), İran mannası (İran kudret helvası) verilmelidir. Egzersizin azaltılması ve sindirilebilir besinlerin verilmesi de gerekir. Böyle insanlar kendileri için düzenlenen sık banyolara ihtiyaç duyarlar. Sıcaklığı artıran şeylerden kaçınmalıdırlar. Sıcak banyolar, ağrı oluşturmayan ve karaciğer ve midede doluluk yapmayan yemeklerden sonra, serbestçe alınır. Karaciğer ve mide sıvılaştıran, eriten ve çözen laksatiflerden rahatsız olur: kurt

tohumu (kurt tohumu veya sarı sabır, anason ve acı bademlerden meydana gelen bileşik) sirke şurubu ile verilir. Bu durumda yemeklerden sonra banyodan kaçınılmalıdır. Önceki yemek sindirildikten sonra, bu düzenleyici öğelere uymak gerekir ve hala sonraki yemek için vakit vardır. Gerçekte, iki yemek arasındaki uygun zamanda veya daha çok, ilki sabahleyin ve sabah banyosundan önce [alınmalıdır]. Hasta yağla ovulur ve hafif ve ince şarap içmesi önerilir. Soğuk su özellikle onun için yararlıdır. Sıcak ve kuru mizaçlı kişiler, hastalığın başlangıcında, bu rejime daha çok ihtiyaç hissederler.

Sıcak ve nemli mizacı olan kişiler, çürütüp, bozan rahatsızlıklara yatkındır ve sistemde zehirli maddelerin birikmesine eğilimleri vardır. Onların durumunda, egzersiz, çözelten bir tipden olsa bile çok hafif olmalıdır, öyle ki, vücutta fazla sıcaklık meydana getirilmemelidir. Böyle insanlar uygunsuz gerilim ve hıltlardan rahatsızlık meydana getiren yiyeceklerden kaçınmalıdırlar. Onlar alışkın olmadıkları takdirde egzersizden kaçınılmalıdır. Egzersiz için en iyi zaman bağırsakların boşaltılmasından sonradır ve banyo yemeklerden sonra olmalıdır. Kan alma ve lavman gibi boşaltım baharın başında yapılmalıdır.

İkinci Bölüm
Soğuk Mizaçların Düzeltilmesi

Soğuk mizaçların üç tipi vardır: a. Tepki gösterme niteliklerinde dengelilik; b. Fazla kurulukla birleşmiş olan; c. Fazla nemlilikle birleşmiş olma.

İlk tipte eğilim, doğal ısıyı tahrik etmek, nem ve kuruluğu dengeleyecek sıcak tipte besinler vermek ve sıcak yağla masaj yapmaktır. Sıcak şekerler ve uygun özellikte boşaltım maddeleri, eğer varsa, nem birikimlerini temizlemek üzere önerilir. Sıcak banyolar denenmelidir ve uygun egzersiz önerilir. Çünkü böyle insanlarda nem her ne kadar aslında dengeliyse de, soğuktan dolayı artar. Soğuk ve kuru insanlar, yaşlı insanlar için önerilen çizgide yönlendirilmelidir.

Üçüncü Bölüm
Artan Hastalık İhtimaline Karşı Tedbir Alma

Hastalık şüphesi şunların sonucudur: a. Hıltların oluşmasını azaltmak yoluyla tedavi edilen kan fazlalığı; b. Hıltlara normal denge

kazandırılarak ve mutedil bir şekilde besleyici bir diyet verilmesine rağmen tedavi edilen hıltların tamamlanmamış olgunluğu. Niteliksel denge, besindeki mutedilliğin sağlanmasıyla en iyi şekilde kazandırılır. Eğer onlar banyodan önce yapılan masaja ve egzersize alışkınsa bunlar şiddetli, aksi takdirde mutedil olmalıdır. Mideye fazla yüklenmekten kaçınmak için az ve daha sık yenmelidir. Terlemenin serbestçe ve kolayca olduğu yerde, ter ifrazatı teşvik edilmelidir. Eğer son yemek, midedeki sarı safranın kusturma özelliğini çalıştırmıyorsa, yiyecek banyo sonrasına kadar geciktirilmelidir; aksi takdirde, yiyecek için en iyi zaman dördüncü saattir. Ancak, yukarıda zikredildiği gibi, sarı safra midede birikince, yemek yenmelidir. Eğer karaciğerde, ince damarda kan birikmesi (stasis) veya tıkanıklık varsa onları çözüp, atan maddeler denenmelidir. Eğer başağrısı varsa, yemekten sonra hafif bir yürüyüş yapılmalıdır. Eğer yiyeceklerin bozukluğu ishal meydana getiriyorsa bu desteklenmelidir; aksi takdirde, kimyon şekeri gibi ya da incir veya yabani safrandan oluşan zaten verilmiş olan reçete (on kısım incir bir kısım yabani safran) ile bu dışarı atılma işi gerçekleştirilmelidir.

Dördüncü Bölüm
Zayıflığın Tedavisi

Zayıflığın güzellik kültürü bölümünde ayrıntılarıyla anlatılacak olan üç sebebi vardır. Bunlar a. Mizacın kuruluğu; b. Atmosferin kuruluğu ve c. Mezenterin kuruluğudur. Mezenterin kuruluğu durumunda besinin emilmesinin tam olması, kuruluk ve zayıflık yapar. Banyodan önce ne çok yumuşak ne de çok sert olmayan fakat deriyi kızartan mutedil bir masaj yapılır. Masaj, tedricen, sertleşir ve şiddetlenir ve sonuna doğru çimdikleme ile son bulur. Sonra banyodan önce egzersiz yapılması önerilir. Bundan sonra, vücut kuru bir havluyla ovulur ve sonra uygun besin almadan, yağla ovulur. Eğer yaş, mevsim ve önceki alışkanlıklar aksini gerektirmiyorsa, vücut üzerine soğuk su dökülür. Yağla masaja dokuların şişkinliğinin giderilmesinden önce, son vermek gerektiği hatırlanmalıdır. Yukarıdaki rejim, organların ölçü ve gelişimini artırmak için zikredilenle hemen hemen aynıdır. Bunun ayrıntılı bir açıklaması dördüncü ciltte güzellik ve kültür konusundaki kısımda ele alınmıştır.

Beşinci Bölüm
Şişmanlığın Tedavisi

Şişmanlığı azaltmak için, yiyeceklerin mide ve bağırsaklardan daha hızlı geçmesi gerekir. Böylece mezenterik venler besini emmek için yeterince vakit bulamazlar. Hacimli fakat az besleyen besinler alınmalıdır. Egzersiz yapılmalıdır ve bunu, çözücü, eritici yağlarla ovmalar izlemelidir. Mide ve boşaltımda zafiyet olduğunda, sabahleyin yapılacak ilk iş lacca (iki çeşittir: büyük ve küçüktür; her ikisi de karaciğer, dalak ve mide zayıflığında ve taşların parçalanmasında kullanılır) ve tiryaklar ile murri sirkesi almak olmalıdır. Bu amaç için kullanlacak diğer yollar, güzellik kültürü kısmında anlatılacaktır.

BEŞİNCİ KISIM
İKLİMİN ETKİLERİ

Bu kısım 1 alt kısım ve 1 bölümden meydana gelir.

Mevsimle İlgili Düzenlemeler ve Atmosferin Bozulması

İlkbahar:

Kan alma ve bağırsakları temizleme, alışılagelmiş olsun veya olmasın ilkbaharın başında yapılır. Kusturucu maddeler özellikle, bu mevsimde önerilir. Et ve alkol gibi fazla sıcaklık ve nem meydana getiren maddelerden kaçınılmalıdır. İlkbaharda egzersiz, her ne kadar normalden daha hızlı adımlarla yapılırsa da mutedil olmalıdır. Yemekler, az ama sık yenmelidir. Serinletici şuruplar alınmalıdır. Fakat ısıtıcı masajlar yapılmamalı ısıtıcı ve şuruplar alınmamalıdır. Keskin, yakıcı ve tuzlu lezzetteki diğer sıcak şeylerden tamamen vazgeçilmelidir.

Yaz:

Egzersiz, yiyecek ve içkiler azaltılmalıdır; ancak daha fazla dinlenmeye dikkat etmelidir. Serinletici şeyler alınmalıdır ve uygun olduğunda kusturucular teşvik edilmelidir. Çoğunlukla gündüzleri ağaç gölgesi altında veya gölgelendirilmiş yerlerde geçirilmelidir.

Sonbahar:

Bu mevsimde, rüzgarın yönünde değişme varsa, özel bakıma ihtiyaç vardır . Kuruluk meydana getiren her muhtemel etkenden kaçınılmalıdır; örneğin cinsî münasebet gibi. İçki olsun, baş yıkama olsun,

soğuk sudan kesinlikle kaçınılmalıdır. Deriyi diken diken eden acı soğuk yerlerden de kaçınmalıdır. Göğüs gece ve sabahleyin erken saatlerde örtülüp, korunmalıdır.

Gündüz Güneş'e, sabah erken saatlerde serinliğe dikkat edilmelidir. Mevsim meyveler, sadece az miktarda yenmelidir. Bu mevsimde banyolar sıcak olmalıdır. Yılın bu zamanında, gündüzler ve geceler birbirine eşittir; böylece, boşaltımın, kış boyunca vücudun kanallarını tıkayıp, engelleyecek olan fazlalıklardan temizlemesi gerekir. Hıltlarla ilgili rahatsızlığı olan kişiler bu mevsimde sakin olmalıdırlar ve müshil almaktan kaçınmalıdırlar. Kusturutucular, humma yapabileceğinden dolayı, bu mevsimde alınmamalıdırlar. Alkol, mutedil miktarda ve suyla sulandırılmak suretiyle alınabilir. Sonbaharda, yağmur kutsal birşeydir. Çünkü bu, mevsim hastalıklarından koruyucu nitelik taşır.

Kış:

Kışın egzersiz ve faaliyet serbestçe teşvik edilebilir. Diyet serbestir. Güney rüzgarları hakim olduklarında besin ve egzersiz azaltılmalıdır. Ekmek, genellikle, yaz için önerilenlerden daha sert ve kuvvetli olan buğdaydan yapılmalıdır. Etler ve kebaplar da, aynı prensibe göre, alınıp yenmelidir. Lahana, pancar ve kereviz gibi sebzeler alınmalıdır. Fakat kaz ayağı, horoz ibiği gibi (hayalî, solmayan çiçeği olan bir bitki), semizotu, pancar ve frenk salatalığından kaçınmalıdır. Sağlıklı bir insan kışın hastalanırsa böyle olduğunda, hemen tedavi edilmelidir. Eğer gerekliyse boşaltım sağlayan maddeler tereddütsüz verilebilir. Çünkü bu mevsimde, hastalık asla gerçekten güçlü bir neden olmadan gelişmez. Bu özellikle, sıcak hastalıklar için doğrudur. Çünkü hayatî vücut faaliyetlerinin temeli olan doğal sıcaklık genellikle israfı ve dağılmayı önler ve de kışın soğuğun sebep olduğu sıkışmadan ve büzüşmeden de korur. Gerçekten, içte dağıldığı için sıcaklık, bütün güçleri, yetenekleri kuvvetlendirip güçlendirecek ölçüde şiddetlenir, artar. Hippokrates'e göre bu mevsimde, müshil, kan almaya tercih edilmelidir ve kusma en arzu edilmeyen bir süreç olup, ondan kaçınılmalıdır. Kusturucuların, yazın kullanılmaları daha uygundur. Çünkü o zaman hıltlar gerilmiş ve rahatsız olmuş durumdadır, halbuki kışın onlar yavaşlar ve gevşektirler. Bu görüş, gayet akla yatkın olduğundan onu kabul etmemiz gerekir.

Atmosferin düzensizliği, bir bulaşıcı hastalık meydana getirdiğinde, vücuttaki nemi azaltmak üzere harekete geçmek gerekir. Ev ve onun çevresindeki alanı serinleten ve nemleten şeyler püskürtmelidir. Her ne kadar bu gerçekten bu sırada yapılacak şeylerin en iyisi ise de, atmosferin kötü etkisini azaltan, ısıtan ve sıcaklığını iyice artıran etkin maddeler de denenmelidir. Kokulu maddeler, özellikle bulaşıcı hastalığın özelliğine, niteliğine zıt hareket edenlerde yararlıdır. Bu bulaşıcı hastalıkta, daha fazla havaya ihtiyaç gösteren faaliyetten kaçınmalıdır; en iyisi istirahat etmektir. Genellikle, bulaşıcı hastalığın kaynağı yerdedir. Bundan dolayı, emin olmak için yere oturmaktan kaçınılmalı bir sandalye ya da divana oturulmalıdır. Oturulacak yerler yüksek ve havadar olmalıdır. Bazen, rahatsız eden maddeler bizzat havada olabilir. Hava ya etrafını saran atmosferdeki pisliklerle kirletilir veya doğası ve niteliği bilinmeyen muğlak bir göksel faktör tarafından bozulur. Bu şartlar altında, yerleşim yerleri ya yer altındaki sığınaklarda veya her tarafı korunmuş evlerde olmalıdır. Havayı temizlemek için Hint zencefili kökü, günlük, mersin ağacı ve sandal otuyla tütsü yapmalıdır. Sirke, salgınlar esnasında koruyucu bir madde olarak kullanılabilir.

Bu konuda daha fazla bilgi Ferdi Hastalıklar Cildinde verilecektir.

ALT KISIM
SEYYAHLAR İÇİN AÇIKLAMALAR

Bu kısım 8 bölümden meydana gelmiştir.

Birinci Bölüm
Erken Belirleme (için) İpuçları ve Hastalığın Başlangıcında Alınacak Tedbirler

1. Kalp krizlerine eğimli olanlar ani ölümden sakınmak için derhal dikkate alınmalıdır.

2. Kabuslar ve baş dönmesi, koma ve sinir büzülmelerini engellemek için, kötü hıltlar atılarak tedavi edilmelidir.

3. Vücudun çekilip sarsılmaları, katılma, sertlik ve komaya engel olmak için balgamın atılmasına ihtiyaç gösterilir.

4. Baş dönmesi ve zayıflıkla birlikte olan kan doluluğu, sertleşme ve komanın gelişmesi korkusu ortadan kaldırılarak, tedavi edilmeli-

dir.

5. Felce engel olmak için, duyu kaybı, balgamın atılmasıyla tedavi edilmelidir.

6. Yüzün büzülüp, titremesi yüz felcine engel olacak boşaltım maddeleri ile tedavi edilmelidir.

7. Gözlerin sulanması ve akması ile yüzün damarlarının çok fazla şişmesi, ışığın etkisiyle gözlerdeki büzülmeden kaynaklanan büzülme ve baş ağrısının tedavisi için ve beyni ilgilendiren rahatsızlığa (sersema) engel olmak için kan alınıp, müshil verilmelidir.

8. Herhangi bir görünür sebebi olmayan endişenin ve üzüntünün yanmış hıltı (sevda) ortadan kaldırılarak, melankoliye dönüşmesi engellenmelidir.

9. Cüzzam, kırmızı şiş ve lekeli yüzden teşhis edilir.

10. Damarların doluluğu ile birlikte vücudun ağırlığı ve takatsizliği, yırtılma, böylece felç ve ani ölüme engel olmak için kan alma gereksinimi gösterir.

11. Ellere ve ayaklara doğru yayılan yüz ve göz kapakları şişliği karaciğer hastalığına işaret eder ve ascites gelişimi durdurmak için tedavi edilmelidir.

12. Rahatsız edici dışkı hıltların kokuşmasına işaret eder ve hummayı engellemek için tedavi edilmelidir. Aynı şekilde, özellikle kötü kokulu idrar, önemli bir işarettir.

13. Bitkinlik ve vücut ağrısı genellikle hummanın erken belirtileridir.

14. İştiha kaybı ve besin için fazla istek hastalığın başlangıç işaretleridir. Aslında normal fonksiyonların herhangi bir niteliksel veya niceliksel değişimi, yani iştihadan, dışkıdan, idrardan, cinsel arzudan, uykudan, terlemeden, kaşıntıdan, zihnin keskinliğinden veya gece işemelerinden, hastalığın hücum etmek üzere olduğu anlaşılır. Aynı şekilde, basur memelerinin her zamanki kanamalarının durması, fazla menstural kanama, alışkanlık halinde kusma ve bayılma gibi bazı anormal alışkanlıklardaki gibi bir gelişme dahi hastalığın ortaya çıkacağını gösterir. Uygun veya uygunsuz besinlere karşı her zamanki istekli oluş ya da arzu, herhangi bir değişme de hastalık belirtisidir. Çünkü alışkanlıklar ve arzular normal yapının tamamlayıcı bir parçasıdır. Bundan dolayı, böyle alışkanlıkları birden bırakmamak gerekir.

Gerçekten de, bazı rahatsız edici alışkanlıklar bırakılırken bile tedricen yapılmalıdır.

15. Bazen hastalığın gelişimi bir küçük işaretle anlaşılır. Örneğin, baş ağrısı veya yarım baş ağrısı yakında vukuu bulacak katarakta ve göz bebeğinin genişlemesine işaret eder.

16. Göz önünde küçük beneklerin sürekli uçuşması şikayeti (muscae volitantes) kataraktın ilk belirtisidir.

17. Israrlı ağırlık ve karnın sağ tarafındaki ağrı karaciğer hastalığına işaret eder.

18. Anormal idrarla birlikte bel bölgesindeki ağrı böbrek hastalığına işaret eder.

19. Dışkıdaki renk kaybı, sarılığın işaretidir

20. Sürekli yanma ve idrarın rahatsız etmesi, mesane veya urethradaki yaranın mevcudiyetine işaret eder.

21. İshalle birlikte, aptes bozma sıkıntısı dizanteriye işaret eder.

22. Kusma ile birlikte, iştiha kaybı, karın şişmesi, kol ve bacaklarda ağrı, kolikin başlangıç belirtileridir.

23. Kurtlara bağlı olarak meydana gelen anüs kaşıntısı basur memelerinin ilk belirtisidir.

24. Çok çıbanlar ve bez şişleri bir şirpençe (danbaile) teşekkülünün başlangıcıdır.

25. Yuvarlak kurtlar kara lekeler meydana getirirler. Halbuki beyaz lekeler hastalığında (leucoderma) beyaz lekeler vardır.

İkinci Bölüm
Seyyahların Beslenme Rejimi

Her zaman adetler ve hayat tarzı, genellikle, seyahatler, esnasında kesintiye uğrar ve seyahat sonucu olarak, alışık olunmayan israf ve faaliyet bitkinlik meydana getirir. Böylece seyahatle birlikte hastalıklara engel olmak için özel dikkat harcamak gerekir ve buna bağlı olarak da besin ve faaliyete özellikle dikkat edilmelidir.

Besinler uygun şekilde ayarlanmalıdır. Besinler kolay sindirilebilir olmalıdır. Kan damarlarında gereksiz madde birikimine engel olmak için besinler az miktarda alınmalıdır. Bozulmayı engellemek için besinle mideyi fazla doldurmamalıdır ve kişinin ağırlığından midenin fazlaca çağıldayıp guruldamasına engel olmak için hiç kimse, mide-

sini çok fazla su ile doldurmamalıdır. Gerçekten, burada şimdi açıklanacak bazı başka sebeplerden dolayı müteakip yemeği seyahatin sonuna kadar ertelemek en iyisidir. Gündüz veya gece alınsın, besinin susuzluğa sebep olmaması için, az miktarda alınmalıdır. Bitkinlik, bitkinlikle ilgili kısımda açıklanan genel prensiplere göre ele alınıp tedavi edilmelidir. Eğer kan damarları doluysa, boşaltım sonrasına kadar seyahat ertelenmelidir. Huzursuzluk, oruç ve seyahat başlamadan önce uygun miktarda uykuyla tedavi edilmelidir. Seyahate hazırlanmak için günlük egzersiz artırılmalıdır ve eğer uykunun yolda rahatsız edeceği tahmin edilirse ilkin uyanıklık denenmelidir. Susuz veya aç ya da herhangi bir arıza beklendiğinde alışılagelen haline getirmeğe gayret gösterilmelidir ve muhtemelen yolda müsait olan çeşitli besin maddeleri ilkin denenmelidir. Yemekler, az fakat besleyici olmalıdır. Sebzeler, meyveler ve kolay sindirilmeyen diğer maddeler (besin maddeleri) hastalığın tedavisi için önerilmedikçe ya da yine tartışılacağı gibi, diyeti dengelemek için [yemekten] kaçınılmalıdır. Açlığa tahammül edemeyenler kızarmış et veya badem yağı veya sığır yağı gibi, ağır, yoğun yağlarla hazırlanmış karaciğer kebapları yemelidir. Hatta bu tip besinin az bir miktarı açlığı engelleyip uzun bir yolu idare eder. Bazı otoriteler, az miktarda mumla karıştırılmış menekşe yağı ile yapılmış bir rattal (1 pound ya da 453 gr.) pasta yemeği önerir. Bu on gün açlık hissedilmesini engeller. Seyyahlarda susuzlukla, yüzyüze gelmeğe hazır olmalıdır. Onlara bu kitabın üçüncü cildindeki susuzluğun kontrolü için önerilen ilaçları taşımaları önerilir. Biraz sirke, 3 dirhem semiz otu tohumuyla birlikte alınırsa yararlı olur. Seyahat esnasında balık, tuzlu balık, et ve susuzluğa sebep olacak tatlılardan kaçınılmalıdır, konuşma ve diğer faaliyetler asgariye indirilmelidir. Suyun kısıtlı olduğu yerde, susuzluğun üstesinden gelmek için biraz su da taşınan şeylere eklenmelidir.

Üçüncü Bölüm
Sıcağa Maruz Kalmanın Engellenmesi ve Tedbirleri

Özel olarak, yazın dikkat etmeyenler, muhtemelen zayıf düşerler ve takatleri kesilir. Sıcağa maruz kalmak beyni harap ettiğinden baş örtülerek korunmalıdır. Göğsü de Güneş'e maruz bırakmaktan kaçınılmalıdır ve müsilaj özellikteki ispaghula'yı (berz-i kutuna: plantago psyllium)ve semizotunun öz suyunu göğüs üzerine sürülmelidir.

Sadece kavrulmuş arpa unu, serinletici içki olarak kullanılmamalıdır. Fakat aynı zamanda dokuların yırtılma ve eskimelerinden kaynaklanan besin kaybını da yerine koymak gerekir, ancak böylece uygunsuz zayıflık engellenebilir. Mide tamamen boşaltılmadan hiç bir şey yenmemelidir. Azıcık gül yağı veya menekşe yağını başa sürmek üzere taşınması önerilir. Soğuk suda yüzmek, Güneşe maruz kalma durumunda yardımcı olabilir. Bu iş alelacele yapılmamalıdır, fakat onun ilkin biraz dinledikten sonra [yapılması] önerilir. Sam rüzgarına maruz kalındığında ağız ve burun, rahatsızlık dikkate alınmaksızın, kapatılmalıdır. Dilimlenmiş soğan, yağlı sütte 15 gün bekletilip, sıcaklığın etkilerine karşı koruyucu olarak kullanılır. Sam rüzgarının etkilerine maruz kalanlar, yüzlerini soğuk su ile yıkamalıdır ve eller ve ayaklar soğuk su içinde ıslatılmalıdır. Diyet, sakız kabağı, hıyar ve yılan hıyarı gibi serinletici sebzelerden ibaret olmalıdır. Baş, örneğin gül yağı, pamuk yağı ve cv pırasası (hayyulalem) suyu gibi serinletici yağlarla ovulur ve daha sonra soğuk su banyosu önerilir. Cinsel münasebetten kaçınılmalıdır. Bir defa, tuzlu balıklar ile bünye güçlendirilir, ve sulandırılmış şarabın da yararlı olduğu görülecektir. Böyle durumlarda en iyi içki süttür. Şüphesiz hiç ateş yoktur. Hergün yükselen ısı ile birlikte kokuşmamış tipte bir humma görülürse, ekşi, yağlı süt verilmelidir. Susuzluk, uzun süre içki içmek yerine, ağız sık sık çalkalanarak tedavi edilir. Eğer hiç su alınmazsa içki yudumlanmalıdır. Durum rahatlayınca ve susuzluğun şiddeti azalınca, su daha rahat içilebilir. İçkilere başlamadan önce, ilkin onun içine bir damla gülyağı damlatılarak biraz içmek yararlı olur.

Sıcağın etkisinin tedavisi aşağıdaki gibi özetlenir: hastayı serin bir yere taşımak, el ve ayakları soğuk suyla yıkamak; susuzluğu yatıştırmak için soğuk suyu, yudum yudum içirmek ve kolayca sindirilebilir yiyecekler vermek.

Dördüncü Bölüm
Had Derecede Soğuk ve Karda Seyahat Etmek Konusunda Açıklama

Çok soğukta seyahat etmek, gerekli tedbirler alınmış olsa bile çok tehlikelidir; eğer herhangi bir hazırlık yapmaksızın [soğukta seyahat] yapılırsa, bu daha da zor olur. Yeterli derecede ısıtıcı giysilerle bütün

gerekli önlemlere rağmen, soğuk veya buzlu soğuğa maruz kalmadan dolayı ortaya çıkan spazmlar, sertleşme, katılaşma veya koma ile donarak ölmüş olan insanlarla ilgili hikayeler tamamen olağandır. Böyle durumlarda, ölümden sonraki görüntü, afyon ve güzel avrat otu zehirlenmesinden dolayı ölen insanlarınkine benzer. Soğuktan ölmeyenler doymak bilmeyen bir iştihadan şikayet ederler. Soğuğa maruz kalmaktan kaynaklanan anormal şartların tedavisi kitabın (bütün olarak *Kânûn* kasdetilmektedir) uygun yerlerinde ele alınacaktır. Bazı kötü etkiler, ağız ve burun, hava içeriye birden girmesin diye kapalı tutularak engellenir. Eller ve ayaklar, şimdi açıklanan şekilde korunmalıdır. İstenen ısıdaki yere gelince kalın battaniyeyi hemen açmak doğru olmaz; bu iş yavaş yavaş yapılmalıdır aynı şekilde hemen ateşe yaklaşılmamalıdır ya da bu bir süre geciktirilmelidir. Ateş yakına getirilecekse, bu yavaş yavaş ve tedricen yapılmalıdır. Eğer kişi tekrar soğuğa çıkacaksa gayret edip ateşe yaklaşmaktan kaçınmalıdır.

Önceki bilgiler, soğuğun henüz herhangi bir zafiyet veya tükenme meydana getirmediği insanlarla ilgilidir. Soğuktan gerçekten etkilenen kişiler derhal battaniye ile sarılmalı ve gecikme olmaksızın, ısıtılmalıdır; vücudu ısıtan yağlarla özellikle de zambak yağı ile masaj yapılmalıdır. Soğuk havada seyahat ettikten sonra, mide boşken sıcak şeyler yemek, özel tipte humma ateşi geliştirmeye uygun bir durumdur. Soğuğun kötü etkilerine mani olmak için önerilen diyet, yeterli derecede sarımsak, ceviz, hardal, asafoetida (halfiyet: sakız, Ferula assafoetida) içerir. Sarımsak ve cevizin lezzetini geliştirmek için yoğurtla karıştırılır. Süzülmüş tereyağı bu amaç için çok uygundur; eğer sulandırılmamış şaraptan sonra alınırsa özellikle çok iyi gelir. Kışın seyahat ederken, insanlar yanına yeterli besin maddesi ve sudan çok da şarap almalıdırlar. Seyahate başlamadan önce, yemeğin midede yerleşmesi için zaman verilmelidir.

Assafoetida, soğuktan katılaşan sertleşenler için mükemmel bir ilaçtır. Assafoetida özellikle alkolde çözeltildiğinde vücuda ısı verir. 1 dirhem assafoteida, yaklaşık yarım litre şarap içine konup bu gaye için kullanılması önerilir.

Zeytinyağı ile ovma iyi bir tedavi şeklidir. Sarımsak özellikle, soğuk rüzgarlı venlerde yararlıdır (Kahire edisyonunda onun zihne zarar verebileceği de ilave edilmiştir).

Beşinci Bölüm
El ve Ayakların Soğuktan Korunması

Eller ve ayaklar ısınana kadar boydan boya ovulmalıdır; sonra zambak yağı veya İran zambağı tatbik edilmelidir. Zambakların alkol ekstratları bu iş için fevkalede uygundur. Bu bulunamazsa, zeytinyağı, kara biber, nezle otu, sütleğen otu, sakız veya kunduz yağı kullanılır. Soğuktan zarar görmemeyi sağlamak için bunlardan başkaca kullanılan maddeler, ksani (kötü kokulu bir sakız) ve sarımsaktır. Bunlar da el ve ayakları korumak için kullanılır. Fakat odun katranı kadar bu işi iyi yapamaz. Çoraplar ve eldivenler rahat olmalıdır ve hareketi engellememelidir. Hareket, soğuk karşısında ısı meydana getirecek önemli bir etkendir. Soğuk özellikle basınç altındaki kısımları harap eder. Eller ve ayaklar soğuktan kağıt veya kılla kaplanıp sarılarak ve sonra yünün içine konup adeta paket edilerek korunur. El ve ayaklar soğuktan o kadar duyarsız hale gelir ki, soğuk artık artmasa da ve hiçbir koruyucu nesne olmasa da, artık soğuğu hissetmez. [Bu durumda] donma yaralarındaki gibi tedavi edilmelidir.

Donmanın Sebep Olduğu Yaralar

Soğuk, doğal sıcaklığı yani [metabolik faaliyeti] harap ettiğinde ve ifraz edilen maddenin dağılmasını, yayılmasını durdurduğunda o, çürümenin ve bozulmanın başlangıcı olarak durgunluk meydana getirir. Onun tedavisi, siyah kötü mizaçlı yaralar için [gangrenler] önerilenle aynıdır. Ancak, eğer soğuğa maruz kalmış kısım, henüz çürümemişse, onu sadece şalgam suyu ya da incir usaresi ile ıslatmak yeterli olacaktır. Lahana suyu ve dere otu tohumlarının ve papatyanın suyu da bu durumda yararılıdır. Nane, bölgesel olarak kullanılabilecek bir başka mükemmel [drogdur] ve yabani fesleğen, pelin otu ve şalgamdan yapılan lapa da yararlıdır. Bu durumda ateşe yakın olmaktan kaçınılmalıdır. Eller ve ayaklarla egzersiz ve sonra da yağla masaj yapılmalıdır. Daha önce zikredilmiş olan çürük merhemi bölgesel olarak uygulanmalıdır. Eller ve ayaklar soğuktan onlara daha başka zararlar da gelebileceğinden asılı ve hareketsiz durumda bırakılmamalıdır. Bazen don yarası olan kısım soğuk su içinde tutularak hareket ettirilir. Bu tıpkı dondurulmuş, iç tarafında buz oluşturulmuş ve ince bir tabaka halinde buzla yüzeyi örtülmüş bir meyvenin soğuk suya sokulma-

sı gibidir. Bu meyveyi yumuşatır ve onun buruşukluklarını ortadan kaldırır. Diğer taraftan eğer donmuş meyve ateşin yanında tutulursa, onun buzu çözülmeğe, dağılmağa başlar. Bu olgunun açıklanmasına bakarken doktorların üzülmeleri, canlarının sıkılması gerekmez. Don yarası olan kısım maviye dönerse, kanın pıhtılaşmasına engel olmak ve onun (kanın) akmasına yardım etmek için hacamat yapılır ve ılık su içinde tutulur. Kan akışı normale dönene kadar o orada tutulmalıdır. Dışarı çıkarılınca bir parça kilermeni, bira, sirke biraz pasta hamuruyla karıştırılıp, kanamaya karşı ilaç olarak kullanılır. Odun katranı, bu durumda, ilkin veya daha sonra o bölgeye uygulandığında yararlı olur. Eğer, o kısım koyu yeşile dönerse ve çürüme işareti verirse komşu dokulara yayılmasını ve onların zehirlenmesini önlemek için çürümeyi durdurmaktan başka seçenek yoktur.

Altıncı Bölüm
Yüz Bakımı

Bazı yapışkan ve zamk gibi maddeler ispaghula (plantayo psyllium) veya semizotu tohumları ya da sütlüce otunun suda erimiş yapışkan maddesi yüze tatbik edilir. Kullanılabilen diğer şeylerden bazısı, suda eritilmiş akasya zamkı, yumurta akı, suda ıslatılmış ekmek veya pasta Kritan (Agritan Yunanlı hekim; özellikle güzellik uzmanlığı ile meşhurdur) tarafından önerilen nesnelerdir.

Soğuk veya Güneş'e maruz kaldığından dolayı harap olmuş derinin tedavisi güzellik kültürü konusundaki bölümde açıklanacaktır.

Yedinci Bölüm
Çeşitli Suların Rahatsız Edici
Etkilerinin Engellenmesi

Seyyah bazen, pis su içerek hasta olur. Genellikle, hastalık yiyecekten çok su tarafından meydana getirildiğinden kişi, özellikle bu gerçeğe karşı dikkatli olmalıdır. Su delikli kaplardan tekrar tekrar süzülerek temizlenebilir. Kaynama, suyun içindeki zaten zikredilmiş olan hastalık yapan unsurları kaldıracağından suyu temizler. Damıtma, temizlemenin en iyi yöntemidir. Su bir ucu haznenin (su tankı) içinde olan yün fitille süzülür; bu düzeneğin diğer ucu temiz suyu toplamak için boş bir depoya bırakılır. Bu, işlem birçok defa tekrar ettirildiğinde yararlıdır. Acı ve temiz olmayan sular biraz saf çamurla ve birkaç

yün halatla kaynatılarak temizlenir. Yünden sıkılarak elde edilen su, asıl sudan daha iyidir. Diğer bir temizleme yöntemi, pis suyun içine saf kuru çamurdan uygun miktarda konup karıştırılabilir ve sonra saf suyu bırakana kadar kalburdan geçirilir. Uygun yayılımı eksik olan su ona biraz alkol ilave edilerek daha iyi bir su haline getirilebilir. Su miktarı sınırlıysa suya biraz sirke ilave edilerek içilebilir. Bu susuzluğun azalmasına yardım eder, özellikle de yazın böyle yapılmalıdır. Tuz içeren su, sirke ve ballı sirke ile içilebilir. Buna ilave olarak keçi boynuzu tohumları, mersin tohumu ve yabani elma da suyu temizler. Alkol de, suyu temizleyen maddelerdendir. Acı su içildikten sonra bazı tatlı ve yağlı maddeler alınmalıdır. Genellikle bazı laksafitler, suyun bu tipine ilave edilebilir. İçinde nohutların ıslatıldığı su, eğer acı sudan önce içilirse yararlı olacaktır. Kavrulmuş nohutlarda aynı amaca hizmet ederler. Durgun, çamurlu suyu içmeden önce, sıcak yemeklerden kaçınmalıdır. Örneğin ayva ve elma gibi soğuk ve yakıcı lezzeti olan meyveler ve sebzeler onların yerine tercih edilmelidir. Ağır bulanık sular, içildikten sonra sarımsak alınmalıdır. Bu sular şapla da temizlenebilir. Soğan ve sarımsak, pis sular için antidot olarak işlev yaparlar. Özellikle de sirke ile alındıkları zaman böyle bir işlev söz konusudur. Salatalık , soğan ve bazı otlar da aynı etkiye sahiptirler.

Muhtemelen seyahat sırasında çeşitli tiplerde sulara rastlandığından daha sonraki durulan yerdeki suyla karıştırmak üzere, evden biraz su götürmek iyi olacaktır; daha sonrakine ise bir önceki yerden biraz su götürülür ve gitmek istenen yere kadar böyle devam eder. Biraz çamur da, bir duraktan diğerine taşınmalıdır. Çamur tamamen suyla çalkalanır sonra içmeğe uygun saf su yukarı kısımda bırakılarak, [çamur partikülleri] aşağı inmesi beklenir. Pis suyu bir parça bezle süzmek de iyidir. Bu uygulama su ile birlikte liken ve diğer bazı küçük hayvancıkların yutulmasına da engel olur. Seyyahların çeşitli suları temizlemek, arıtmak üzere asit koruyucuları kendi yanlarıda taşımaları da önerilir.

Sekizinci Bölüm
Deniz Seyahati Konusunda Bilgiler

Seyahat sırasında, dışardan etkiyle ve bizatihi kişinin yapısıyla ilgili olmak üzere baş dönmesi (vertigo) bir hayli yaygın olarak görülür.

Ekseriya mide bulantısı ve kusmadan şikayet edilir. Bu şikayetler genellikle, seyahatin başlarında görülür, fakat daha sonra kendiliğinden kaybolur. Fazla olmadığı takdirde baş dönmesi ve kusma üzerinde durulmayabilir. Eğer durum elem verici bir hal alırsa, tedavi için uygun adımlar atılmalıdır. Meyveler elma, ayva, nar gibi, mideyi kuvvetlendiren ekşi meyveler, seyahatten önce tedavi edici olarak alınmalıdır. Kereviz tohumu baş dönmesini kontrol eder veya hiç olmazsa biraz rahatlatır. Pelin otu da aynı işlevi yapar. Kusma midenin ağzını güçlendiren ve mideden beyine bazı buğuların çıkmasını durduran ekşi bazı şeyler yemek suretiyle engellenir. Böylece uygun şekilde hazırlanmış mercimek, sirke ve yabani kekikle birlikte verilen ekşi üzüm yararlı olur. Burun delikleri beyaz merhemle korunmalıdır.

DÖRDÜNCÜ BAHİS
HASTALIĞIN TEDAVİSİ

Bu parça 31 bölümden meydana gelmiştir.

Birinci Bölüm
Tedavinin Genel Prensipleri

Tedavi genel tedbir ve diyetle (beslenme), basit ve bileşik ilaçlarla ve ameliyat süreci ile yapılır ya da uygulanır.

Tedbir ve Diyet

Tedbir, zaten söz konusu olan ve vücutta devamlı olarak işlevi olan, hayatın 6 temel unsurundaki uygun değişimlerden ibarettir. Bunlardan biri yiyecektir. Yiyeceğin niteliği konusunda alınacak tedbirin kaideleri, ilaçlarınki ile aynıdır: miktarı önermek için özel kaideleri gözleyip belirlemek gerekir ve bunlar aşağıdaki şekilde verilebilir: yiyecek tutulabilir azaltılabilir veya amaçlı olarak miktarı azaltılır veya çoğaltılır. Hekim vücudun olgunlaşan hıltlar ve kötü maddelerce işgal edilmesini istediğinde, besinler tutulur. Büyük bir yemeğin sindirimi ile ilgilenmekten çok, kötü (hastalık) durumla ilgilenmek için vücuda yeterince zaman vermek ve güç temin etmek istendiğinde, yiyecek (miktarı) azaltılmalıdır. Problem ikilem taşıyorsa, önemli olan tarafa öncelik tanınır. Böylece eğer güç azsa, ona daha fazla önem verilir. Fakat hastalık şiddetli ise, ilkin onun göz önünde tutulması gerekir. Besin, miktar ya da nitelik olarak azaltılır veya her ikisi bakımından da azaltılır.

Nitelik, ağır ve hacimli, fakat nisbeten az besin değeri olan yiyecekler vererek azaltılır. Sebzeler ve meyvelerden meydana gelen diyet, hacimli fakat zayıf niteliktedir. Aynı şekilde bir diyet hacmi küçük, fakat bir hayli besleyici olabilir, örneğin yarı haşlanmış yumurta ve civciv testisleri gibi. İyi iştihası olan ancak sistemi olgunlaşmamış hıltları olan insanlar için düşük nitelikte fakat büyük miktarda besin gerekir.

Bu hal hıltların miktarını çok artırmadan iştihayı tatmin edecektir. Benzeri bir diyet, kiloyu azaltmak için de önerilir. Güç artırılmak istendiğinde ve mide besinleri uygun şekilde sindirme gücüne sahip olmadığında, besin değeri fevkalede yüksek, fakat miktar olarak az yiyecek verilmelidir.

Genellikle, şiddetli hastalıklarda, yiyecek verilmesi durdurulur veya azaltılır. Ekseriya kronik hastalıklarda da yiyecek miktarını azaltmak gerekir, fakat bu azaltma şiddetli hastalıklarda olduğu kadar değildir. Çünkü kronik hastalıklarda, güç, uzun zaman devam eder ve eğer yeterince besin sağlanmadığında hasta güç krizine ve olgunlaşmış kötü maddeyi karşılama gibi uzun bir süreç için yetmeyecektir. Şiddetli (akut) hastalıklarda, kriz kısa zamanda meydana gelir ve hastalık sonuçlanana kadar hasta [güçten] düşmez, fakat böyle bir tehlike varsa, besin birden azaltılmaz. Şiddetli bir hastalığın başlangıç safhasında huzursuzluk ve rahatsızlık o kadar yoğun değilse, insan besin alırken daha serbest davranabilir. Hastalık ilerlediğinde ve rahatsızlık arttığında, yiyecek miktarı muntazam bir şekilde, daha önce söylenen prensibe uygun olarak azaltılır. Hastalığın kritik safhasında, vücut faal olarak mücadeleyken, diyet hafif olmalıdır. Başlangıç safhasındaki dikkatli bir diyet, krizi karşılamak için vücuda yeterince güç sağlar. Hastalık krize yakın olduğunda besin hafif olmalıdır. Gerçekte, hastalık daha şiddetli olduğunda, ve kriz zamanına yakın olduğunda, besinler daha hafif olmalıdır, aksi takdirde, ters tepkiler ortaya çıkar. Bu konu Ferdî Hastalıkların Tedavisi Kısmı'nda anlatılacaktır.

Yiyecekler, vücudun yırtılan ve eskiyen yerlerindeki kaybın yerine konmasına yardımcı olur ve besin temin eder. Böylece, miktara ve niteliğe ilave olarak, üzerinde durulması gereken iki faktör vardır; birincisi sindirimin hızı ve besinin emilmesi. Alkol süratle emilir, fakat kebapların sindirimi daha uzun zaman alır. İkincisi besinlerin ağırlığıdır, yani biftek ve domuz eti kalın, yoğun kana dönüşür, halbuki alkol ve incir ince ve kolayca emilebilen kan meydana getirir. Vücut ağır besini sindirmek için çok zayıfsa ve güce acilen ihtiyacı varsa kolayca, sindirilip emilebilen besin maddeleri verilmelidir. Böyle bozuklukların kötü etkileri zaten açıklanmıştı. Ağır besin maddelerinden tıkanma korkusuyla kaçınmalıdır. Vücut güçlendirilmek isteniyorsa,

çok besleyici fakat yavaş hazmedilip, sindirilebilen yiyecekler verilir ve vücut şiddetli egzersiz ve faaliyet için hazırlanır. Vücudunda ifrazat delikleri tıkananlar için, hafif ve yumuşak besinler önerilir.

İlaç Tedavisi

Tedavi için seçilen ilaçlar, 3 yasa ile idare edilir.

1. Sıcak, soğuk, nemli ya da kuru ilaçların kalitesi;
2. Kendi terimleriyle ilaç miktarı: a. ağırlığı ve b. imkanı, yani onun sıcak ve soğuk kalitelerinin gücü;
3. İlacın ne zaman etkin olduğuna göre ayarlanması.

İlacın Nitelikleri

Özel nitelikte ilaç seçimi tabiata ve hastalık tipine bağlıdır. Uygun ilaç, hastalığın doğası ve niteliksel özelliklerine zıttır. Hastalığın tedavisi, zıt tedavi yöntemi ile tedavi etmektir ve böylece sağlık, "benzerleriyle" korunur.

İlacın Miktarı

İlacın ağırlığı ve etkinliği şiddetli hastalıktan etkilenmiş organın tabiatı ve diğer faktörlerle, örneğin, cinsiyet, yaş, alışkanlık, mevsim, oturulan yer, iş, güç, vücudun gelişimi, önceki tedaviler, hastalığın safhası ve kriz beklentisine bağlıdır.

Etkilenmiş Organın Mizacı

Bu etkilenmiş mizaç, yapısal durum ve fonksiyonel kapasite yönünden ele alınmalıdır.

Mizaç:

Eğer etkilenmiş organın normal ve orijinal mizacı biliniyorsa, hekim için, anormalliğin nereye kadar ilerlediğini ve onun tedavisi için uygun dozu tayin etmek kolay olur. Böylece, eğer etkilenmiş organ, herşeyden önce, soğuk mizaçlıysa fakat hastalık soğuk mizaçlıysa o, güçlü serinletici dozlara gereksinim gösteren muazzam anormalliğin bir işaretidir. Ancak, asıl mizaç sıcaksa ve hastalık da aynı nitelikte ise mutedil serinletici dozlar yeterli olacaktır.

Yapı:

Bu [yapı] zaten açıklanmış olan faktörlere, yani organın şekli, yüzeyi kanalları ve boşluklarına göre değerlendirilir. Etkilenmiş organın yapısı nüfuz etme ve emip, içine çekmenin kolay olduğu bir yapıdır.

Eğer organda boşluklar ve çukur yerler varsa, gereksiz maddeler daha mutedil ilaçlarla atılabilirdi. Sünger gibi organlar da, aynı şekilde mutedil ilaçlara ihtiyaç duyarken, katı organlar daha kuvvetli ilaçlara ihtiyaç duyarlar. Daha kuvvetli ilaçlar, hiç boşluk ya da çukuru olmayan organlar için gereklidir. Bu organlardan sonra nisbeten daha az güçlü ilaçlara ihtiyacı olanlar tek taraflı boşluğa sahip organlardır; onlardan sonra ise, her iki tarafında boşluğu olan organlar gelir, böbrekler gibi. Bazı organlar, her ne kadar kendileri katı iseler de, gerek içlerinde gerekse cevherlerinin dışında boşluklar vardır. Bunlara ilave olarak, içinde olduğu gibi dışında da boşluklar bulunan akciğerler gibi sünger şeklinde yapıya sahip olan organlar da vardır.

Durum ve Münasebet:

Bu açıklama etkilenmiş organ ve onun diğer organlarla münasebetini içerir.

Anatomik Münasebetlerin Açıklanması:

İlaçların kullanım yolunun ve zararlı maddenin dışarı atılma şeklinin seçiminde yardımcı olur. Eğer, örneğin bozuk madde karaciğerin üst tarafında ise, o [madde] böbrekler yoluyla dışarı atılır, fakat, o karaciğerin alt tarafında ise, bağırsaklar yoluyla dışarı atılır. Bundan dolayı, önceki böbreklerle diğeri yani ikincisi, bağırsaklarla ilgilidir.

Etkilenmiş organın durumu veya yeri 3 yolla tedavide yardımcı olur:

1. Organın durumu veya yeri ilaca karşı tutumunu gösterir. Örneğin, mide mutedil ilaçlardan bile kolayca etkilenir. Fakat, akciğerler gibi biraz uzak organların, biraz daha güçlü ilaçlara ihtiyacı vardır. Çünkü mutedil ilaçlar onlara erişmeden önce güçlerini kaybederler. Bir ilacın etkilenecek organla doğrudan temasa gelmesi istendiğinde, onun gücü (ilacın) hastalığınkine eşit olmalıdır. Organ uzaksa ve ilacın ona ulaşması gerekiyorsa, o, bir dereceye kadar normalden daha güçlü olmalıdır. Örneğin, siyatiğin tedavisinde yakı normalden daha güçlü olmalıdır.

2. O, hasta yere nüfuz edebilecek birinci derecede etkin ilaçlara destek olan öğelerin seçiminde, yardımcı olur. Bundan dolayı idrar yolu için kullanılan ilaçlara diuretikler ilave edilir ve de kalp reçetelerinde safran bulunur.

3. Hastalığın yeri, tedavi ile ilgili önerilerin yönlendirilmesinde yardımcı olur. Örneğin aşağı bağırsaklardaki ülserleri tedavi için kullanılan ilaçlar şırınga yoluyla verilir. Aynı zamanda, bağırsakların üst tarafında ülser olduğunda, ilaçlar ağız yoluyla verilir.

Bazen, hastalığın yeri ve etkilenmiş organ arasındaki ilişkiler, hasta maddenin, nisbeten uygun bir tedaviyi kabul edebilecek şekilde belli bir bölgede olup olmadığını tayin etmek için, birlikte ele alınır.

"Madde" henüz belli bir yerde toplanmadığında ve yerleşmediğinde aşağıda verilen dört prensibe göre, çekilip, dışarı atılabilir:

1. Emme yönü, maddenin gittiği, yöneldiği tarafın aksi yönde olmalıdır. Örneğin, eğer hasta (kötü) madde sağa doğru yönelirse, o sol tarafa doğru, yönlendirilip, çekilmelidir ve eğer bozuk madde, aşağıya doğru yönelirse, o yukarıya doğru çekilmelidir.

2. Organların münasebeti gözönünde tutulmalıdır. Örneğin menstrual kanama, göğüslerden hacamat yapılarak durdurulur. Çünkü kan ilgili organlara doğru gitmeye eğilimlidir.

3. Yaklaşma doğrudan olmalıdır. Bundan dolayıdır ki, karaciğer hastalıklarında, sağ basilik venden kan alınır ve dahili hastalıklarda sol basilik venden kan alınır.

4. Kötü maddenin yayıldığı organlar hasta organlara çok yakın olmamalıdır.

Kötü ve zararlı maddeler, iyice yerleşmişse, her iki faktör de, yani hem yer hem de münasebet faktörleri dikkate alınmalıdır.

Madde doğrudan etkilenmiş organlardan veya bazı komşu ve fizyolojik olarak ilgili organlardan dışarı atılır. Bu genel olarak, niçin uterus hastalıklarının tedavisinde, safen venden ve boyunda çıkan bir çıbanın tedavisinde dil altındaki venden kan alınmasının sebebidir. Eğer, kötü madde aksi taraftaki bir organa doğru yönelmeğe karar verirse, ilkin ağrıdan kurtulmalıdır. Daha sonra da hayatî organda bulunan kötü maddeye engel olmak için gerekli tedbir alınmalıdır.

Güç ve Hayatiyet:

Bu 3 şekilde tedaviye yol gösterir:

1. Organın durumu düşünülmelidir. Böylece hayatî organların tedavisinde daha güçlü ilaçlardan kaçınmalıdır. Çünkü aksi taktirde ciddi rahatsızlıklar onu izleyebilir. Beyin ve karaciğerden zararlı maddeyi atmak gerektiğinde süratli ve hızla boşaltan, güçlü ve serinleti-

ci maddelerden kaçınılmalıdır. Aynı şekilde çözücü özellik gösteren maddeler karaciğer üzerine tatbik edildiğinde yakıcı ve hoş kokulu ilaçlar, gücü korumak için reçeteye ilave edilmelidir. Gerçekten bu tip ilaçlar da karaciğer için ağız yoluyla verilen ilaçlara ilave edilmelidir.

2. Organın normal işlevi, o organ hayatî olmasa bile, yani mide, akciğerler gibi organların işlevleri olsa bile, dikkate alınmalıdır. Eğer mide, zayıfsa, ateş olsa bile, soğuk ya da buzlu su verilmemelidir. Sulandırılmamış cerahatli maddelerin hayatî organlar veya onlara yakın organlara geçmesinin, hayatî tehlike gösterdiği hatırlanmalıdır.

3. Gerginlik yaratan, inciten ve zarar veren ilaçlardan kaçınmak suretiyle etkilenmiş organın duyarlılığı ve onun sinirsel yapısı göz önünde bulundurulmalıdır. 3 tip ilaçtan kaçınmak gerekir. Güçlü iltihap çözücüler, güçlü serinleticiler ve iç yapı olarak, hayata zıt olan droglar, örneğin kurşun ve bakır gibi.

Yukarıda zikredilen kaideler, tedavi edilecek organın tabiatına ve tipine göre, drogların seçiminde yardımcı olan kaidelerdir.

Hastalığın Şiddeti

Vücutta geçici bir ısı fazlalığı olduğunda, serinletme yolları geçerli mevcut ısının şiddetiyle eşdeğer olmalıdır. Aynı şekilde, soğuğun geçici olarak artması, ona göre güçlü ısıtıcı öğeler ister. Sıcak ve soğuk çok güçlü olmadığında, ona karşı daha mutedil ilaçlar, yeterli olacaktır.

İlaçların Veriliş Zamanı

Üçüncü olarak ele alınacak şey, yani ilaçların veriliş zamanı, hastalığın safhalarına bağlıdır. Böylece iltihabın ilk safhasında tamir edici nitelikte ilaçlar kullanılırken sonuna doğru iltihap çözenler kullanılır. Her iki tip ilacın ara devresinde, aynı reçete verilir. Aynı şekilde şiddetli hastalığın, ilk başlangıcında, nisbeten hafif maddeler verilir, fakat sonuna doğru sadece çok hafif olan maddeler verilir. Kronik bir hastalığın başlangıcında, hafif yiyeceklerden kaçınılmalıdır. Ancak sonuna doğru, uygun ve dengeli bir şekilde hastaya hafif yiyecekler verilebilir. Sadece mutedil aralıklarla çözülüp, tedavi edilen hummalardan başka, birçok kronik hastalık vardır. Aynı şekilde, hıltların anormal gerilimi ve faaliyeti her zamanki olgunlaşmayı beklemeksizin, boşaltımla tedavi edilir. Eğer zararlı maddeler çok fazla değilse, boşaltımdan önce onların olgunlaşması sağlanmalıdır.

Diğer Faktörler

Dozun uygunluğunu tayin etmekte yardımcı olan diğer faktörleri anlamak güç değildir ve gerçekten gayet iyi bilinir. Bunlardan hakim atmosferin durumu, onların en önemlisidir. Bu, ilacın veya hastalığın hareketine uygun veya uygun olmayabilir. Bunlar şöyle verilebilir:

1. İlacın Gücü:

Gecikme veya yetersiz tedavinin zayıflık veya halsizlik yapma tehlikesi olduğunda, başlangıçta seçilen ilaç güçlü olmalıdır. Fakat böyle bir tehlike olmadığında, ilkin daha mutedil ve sonra güçlü ilaç verilir.

2. Doğru Tedavi:

Onun yararı bir süre görülmese dahi terk edilmemelidir. ve yanlış tedavinin kötü etkileri er geç gelişeceğinden onda ısrar etmemelidir.

3. Yapısal Faktör:

Gerçekte her fert vücudun her organı, kendine ait özelliklere sahiptir. Buna bağlı olarak bazısı, bazı droglara diğerlerine nisbetle daha iyi cevap verir. Aynı kişi hatta vücudun aynı organı, günün farklı saatlerinde aynı drogdan farklı farklı etkilenirler.

4. Doğaya Bırakmak:

Uygun teşhis yapılmadığında tedaviyi doğaya bırakmak daha iyi olur. Teşhis bilinmedikçe tedavide acele etmemek gerckir. Doğaya bırakıldığında, hastalık ya iyi olur ya da zaman içinde belirginleşir.

5. Acıdan Kurtulma:

Hastalık acıyla birlikte olduğunda, ağrılı bir durumla birlikte görüldüğünde ağrı kesici verilmelidir. Tedavi bir ölçüde analjezik olmasının yanı sıra besleyici de olan haşhaş tohumları gibi mutedil bir ilaçla başlar. Hasta lüzumundan fazla duyarlı olduğunda diyete, kanı kalınlaştıracak, haleem (et, buğday, pirinç ve bazı baharatlarla yağın karıştırılıp pişirilmesiyle elde edilen bir çeşit yemek) gibi maddeler ilave edilmelidir. Eğer bunlar yeterli olmazsa ve uygunsuz soğuğun gelişmesi korkusu da yoksa, marul gibi şeyler verilmelidir.

6. Psikolojik Tedavi:

Sinirsel ve hayatî yetileri artıran mutluluk zevk gibi herhangi bir şey, ekseriya sağlığın yeniden kazandırılmasında çok yararlıdır. Böylece akrabalar ve arkadaşların hastayı ziyaret etmelerine müsaade edilme-

lidir; böylece hoş ve tabiî bir atmosferin kazandırılmasına yardımcı olmak mümkün olur. Bazen, mütevazi ve utangaç olan hastanın çok önemli bir şahıs tarafından ziyareti hastanın kötü alışkanlıklarından vazgeçmesini sağlayacaktır.

7. İklim Değişikliği:

Ekseriya, mümkün tedavi, sadece iklimin ve muhitin değişmesidir.

8. Fizyoterapi:

Bazen tedavi, elle yapılan hareket ve jimnastik hareketleriyle organlardaki anormal şekilleri değiştirmeye yöneliktir, deformasyon ve benzeri durumlardaki gibi. Böylece şaşı çocuklar, tekrar tekrar yan taraftaki parlak bir objeye bakmalıdır ve yüz felcinden muztarip olanlar bir Çin aynasına sık sık bakmalıdır. Böylece gayeli olarak harcanan çabalar, gözlerin düzelmesini sağlar ve yüzün tedavisinin ilerlemesinde yardımcı olur.

9. Güçlü Yöntemler:

Havanın had seviyede olduğu durumlarda, güçlü müshillerden, dağlamadan, hacamattan ve kusturucu maddelerden mümkün olduğu kadar kaçınmalıdır.

10. Arızî (Belirtilere Bağlı) Tedavi:

İki birbirine zıt arazlar olduğunda, buna gereksinim duyulur. Böylece hastalık serinletici yollara veya maddelere gereksinim gösterebilir. Halbuki onun sebebinin sıcaklıkla giderilmeye gereksinimi vardır. Aynı şekilde humma, şişle birlikte görüldüğünde önceki serinleten maddelere gereksinim gösterir. Halbuki ikincisinin ısıtıcı maddelere gereksinimi vardır. Bir hastalık sıcaklıkla tedaviye gereksinim duyarken, arazlar, serinletici maddelere gereksinim gösterir. Örneğin kolik gibi bir araz sıcaklıkla tedavi edilmeğe gereksinim gösterirken, ağrı, güçlü serinletici ve ağrı kesicilere gereksinim gösterir.

11. Beslenme ile Tedavi:

Hatırlanmalıdır ki, ne her şişkinlik ve doluluk tersi tedaviyc gereksinim gösterir ne de her taşkınlık ters bir hükmün ürününe ihtiyaç gösterir. İyi bir serbest rejim, genellikle hem doluluk hem de dengesizliğini düzeltmeğe yeter.

İkinci Bölüm
Anormal Mizaçların Tedavisi

Mizaçlarla ilgili anormallik, basit olduğunda, yani herhangi bir karmaşık faktör yoksa, onun tedavisi zıt hareketle olur. Ancak, kötü, bozuk maddelerin birleşmesi söz konusu olduğunda, onun dışarı atılması gereksinimi vardır. Bazen kendiliğinden boşaltım yeterlilik gösterir. Eğer, durum uzun zaman böyle korunursa, bozuk, kötü madde arkada kalır. Bazen, boşaltım, başka bazı şifa veren, tedavi eden ilaçlarla desteklenmek, tamamlanmak zorundadır; örneğin, mizacın, geride bazı anormallikler bıraktığında olduğu gibi.

Mizaçla ilgili anormalliklerin düzeltilmesi için 3 yol vardır:

1. Yerleşmiş şekillenmiş dengesizlik olaylarında kökene ait zıtlık veya aksi tedaviler;

2. Gelişmenin seyrindeki anormallikler için engelleyici ve şifa verici tedaviler;

3. Tehdit eden anormallikler durumunda sebebin tamamen yok edilmesi. Tedbirin bu tipi engelleyici tedavi diye bilinir. Kökene ait zıt hareket örnekleri, dört günde bir gelen nöbetlerdeki kokuşmayı tedavi etmek için tiryak kullanılması ve üç günde bir gelen nöbetin ateşini düşürmek için basit, soğuk içkilerin kullanılmasıdır. Hastalıktan koruma ve tedavinin uzlaşmış örnekleri arasında verilebilen dört günde bir gelen nöbette bozuk maddeleri dışarı atmak için harbah (çöpleme) denen bitki kullanılır. Üç günde bir gelen nöbetlerde zararlı maddeyi atmak için mahmude otu kullanılır ve böylece şiddetli hummalar durdurulur. Koruyucu tedavi örnekleri arasında zikreden fazla sevdadan oluşan 4 günde bir gelen hummaya karşı eğilimi olan insanı korumak için harbah (çöpleme) önerilir ve sarı safra fazlalığından meydana gelen 3 günde bir görülen hummalara eğilimi olan insan için de mahmude otu önerilir.

Hastalık sebebinin sıcaklık mı yoksa soğukluk mu olduğundan emin olunmadığında ve bir deney yapılması teklif edildiğinde, güçlü ilaçlar denenmemelidir. Deney sırasında ilacın yan etkilerinin gerçek görüntüyü maskelemediğinden emin olmaya dikkat etmek gerekir. Her ne kadar serinletme ve ısıtma süreçleri hemen hemen aynı zamanda yer alsa da, soğuk daha tehlikeli olmaya müsaittir. Çünkü, hepsinden

öte, sıcaklık hayata daha uygundur. Nemin ve kuruluğun yan etkileri de hemen hemen eşit şiddettedir. Ancak öncekinin harekete geçmesi daha uzun zaman alır. Nemlilik ve kuruluk, sebebe bağlı kuruluk, sebebe bağlı faktörlerin desteğiyle sağlanır. Sıcaklık zaten zikredilmiş olan faktörlerin desteği ile şişliğin yayılması ve engellerin kalkmasıyla artar. Mutedil derecede nem de güçlenir ve sıcaklığı korur. Soğuk sebeple ilgili faktörlerin desteği ile artar. O, sıcaklığın baskısı veya kuruluğun nemi dağıtıp, yok etmesiyle de artar. Kuruluk doğrudan doğal nemi harap ettiğinde, sıcaklık da dolaylı olarak aynısını yapar. Engel veya tıkanıklığı dağıtıp, yok etmekle fazla sıcaklık ortadan kaldırılmak istendiğinde, fazla soğuk maddeler kullanmamalıdır. Çünkü, aksi takdirde o tıkayan maddeyi sertleştirip, katılaştırır ve böylece sıcaklığın, azalmasından çok artmasına yol açar. Böylece bu tip tedavi yavaş ve tedrici olmalıdır ve başlangıçta temizleyen maddelerin soğuk tipi, örneğin arpa suyu ve hindibağ suyu denenmelidir. Eğer bunlar yetersizlik gösterirse, dengeli, yani ne çok sıcak ne de çok soğuk olan temizleyen maddelerden bazısı denenmelidir. Eğer bu da başarısız olursa, tereddüt etmeksizin temizleyici ilaçların biraz daha sıcak tipi verilmelidir. Bunu izlemesi ihtimali olan yan etkiler, tıkanıklığın giderilmesi sonucunda elde edilen yararlar karşısında, hemen hiç önem taşımaz. Eğer hafif bir rahatsızlık ortaya çıkarsa, bu rahatsız eden maddenin atılmasından sonra, hastalık da ortadan kaldırılacaktır.

Genellikle, soğuğun fazlası, her ne kadar bazı insanlar bunun böyle olmadığında ısrar etseler de, hıltların olgunluğuna engel olurlar; şüphesiz ki onlar (doktorlar) fazla soğuğun, özellikle hastalıkların güçleri fazla zayıflattıklarında, hastaların halsiz kaldığı olgusunu da gözden kaçırırlar. Şüphe yok ki, basit soğuk, rahatsız edici sıcak hıltın faaliyetini azaltır, fakat, aynı zamanda soğuk bir mizaç yaratır ve bu soğuk mizaç tek başına veya kötü hıltlarla birleşerek, beklenen iyileşmenin aksine hareket eder. Burada meydana gelen olgu şudur: başlangıç safhasında soğuk bir mizaç kolayca tedavi edilir, fakat bir defa yerleşirse, tedavi edilmesi had derecede zordur. Diğer bir ifade ile, başlangıç safhasında, sıcaklığı soğutmak hiç de kolay değildir. Çünkü soğuk sıcakla zıt hareket edecektir. Yerleşmiş bir ısı fazlalığını soğutmak zordur. Fakat yerleşmiş soğuğun fazlasını ısı ile bertaraf etmek daha da zordur. Bunun sebebi had derecede soğuğun ya sistemin ölümü veya ona yakın

bir durumu anlamına gelmektedir. Soğuğun tek başına ya da kuruluk veya nemle birlikte bulunabildiği hatırlanmalıdır. Kuruluk soğuğu uzatır ve nem onu destekler.

Isıyı artıran etkenler, vücudu kuruttuğu gibi, soğuğu artıran etkenler de vücudu nemlendirir. Dinlenme ve düzenli yapılan banyolardan ve yukarıda bahsedildiği gibi, ilaç banyolarından daha çok nem meydana gelmesini sağlayan hiçbir şey yoktur. Hafif şarapların güçlü bir nemlendirici etkisi vardır.

Eğer yaşlı insanlarda, mizacın soğuk ve nemli olması isteniyorsa, onu normal duruma getirmek ya da döndürmek yetmeyecektir. Ancak değişme bu yaş için normal olan soğuk ve nemden daha fazlasına ihtiyaç gösterir. Çünkü yaşlı insanın soğuk ve nem durumu, her ne kadar geçici ise de, hemen hemen normal ve doğaldır.

Dengeleyen mizaçlar için önerilen reçeteler, ekseriya zıt tipte ilaçları içerir. Örneğin sirke, soğuk mizaçları düzeltmek için kullanılır ve soğuk mizacı düzeltecek sıcak ilaçların nüfuz etmesine yardımcı olsun diye ilave edilir. Safran soğuk ilaçların kalbe daha hızlı ulaşmasına yardım etsin diye ilave edilir. Bazen bir ilaç mizacı değiştirmekte bir hayli etkin olabilir, ancak hafif ve eterik doğasından dolayı istenen sonucu sağlayacak kadar uzun süre kalamaz. Böyle durumlarda onu yeterince koyultmak ve ağırlaştırmak için başka ilacı esas ilaca karıştırmak gerekir. Hatta o, zıt nitelikte olsa bile bu işlem gereklidir, örneğin balsama (pelesenk) faaliyetini uzatmak için mum ilave edilmesi gibi.

Üçüncü Bölüm
Boşaltımın Belirtileri ve Yöntemleri

Boşaltıcı özelliği olan maddelerin kullanımı üzerinde düşünülecek noktalar, hastanın doluluğu, kuvveti, mizacın durumu veya hali anormal gelişmelerdir, örneğin bir müshil başarısız olduğunda, dışarı atan ve dışarı atılan maddelere bakılarak, vücut yapısı, yaş, mevsim, yöresel iklim ve önceki alışkanlıklar sebebiyle onları tekrar kullanmak tehlikeli olabilir. Bu etkenlerin herhangi biri ters etki yaptığında, dışarı atma zıt belirtiler verir.

Bundan dolayı;

1. Doluluk durumlarında, eğer vücut zaten boşaltım halindeyse, dışarı atan maddeler kesinlikle ters belirtiler verir.

2. Üç temel güçten herhangi birisinin zayıflığı, boşaltıma zıt bir belirtidir. Boşaltımdan kaçınmak tehlikeli olmağa başladığında, nefsanî kuvvetin zayıflığının üzerinde durulmayabilir. Eğer boşaltımın yan etkisi kontrol edilebilirse, diğer kuvvetler zayıf olsa bile, bu işlev yapılmaya devam edilebilir.

3. Mizaç: Boşaltım, sıcağa ve karın mizaçlarına zıtlık gösterir. Aynı zamanda zayıflığa sebep olacağı korkusundan soğuk ve nemli mizaçlara müsaade edilmez. Kusma, sıcak ve nemli mizaçlarda serbestçe yapılır.

4. Fizik: Boşaltım, "kuvvetleri" zayıflatmak korkusuna bağlı olarak belirgin şekilde zayıf ve şişman hastalarda zıt belirtiler verir. Zayıf (ince) hastalarda, boşaltma ihtiyacının çaresini bulmakla serinleten ve nemlendiren besinlerle fazla sarı safranın tedbiri de alınmış olur. Tedbirin bu tipi genellikle fazla sarı safranın ayarlanması için yeterlidir veya hiç olmazsa boşaltımın yan etkilerine dayanmak için yeterlilik gösterir. Tedbirli yemek adetinde olan insanlar boşaltımdan başka bir yöntemle tedavi edilmelidir. Dikkati çeken şişmanlık da fazla soğukluk oluşturma korkusundan boşaltmaya zıt belirtiler verir. Buna ilave olarak, bu durumda ağır yiyecekler kan damarlarını tıkar ve böylece doğal ısının işleyişini karıştırır veya iç organlarına doğru fazlalık maddelerin akmasına sebep olur.

5. Arazların Tabiatı: Çocuklukta ishal ve spazmlar, boşaltıma ters belirtiler verir. Çünkü çocukluk büyüme ve gelişim devridir. Aynı şekilde yaşlı insanda da ters tepki verir. Çünkü onlar hayatın sonuna yaklaşmışlardır.

6. Mevsim: Sıcak ve soğuğun fazlalığı boşaltıma zıttır; ona ters düşer.

7. Yöresel İklim: Çok fazla sıcak olan güney ülkelerinde oturanlarda, boşaltım mutlak olarak, ters belirtiler gösterir. Çünkü a. müshiller, genellikle, sıcak olduğundan, iki sıcağın birleşmesi dayanılmaz bir durum yaratır, b. vücut organları zaten zayıf ve gevşektir ve c. hava sıcaklığı kötü, bozuk maddeleri yüzeye doğru yönlendirip, çeker, halbuki müshiller tersine bu maddeleri bağırsaklara doğru çekerler, bundan dolayı da karışık bir durum ortaya çıkar. Tedavinin bu tipi, kuzey ülkelerinde de ters belirtiler verir.

8. Alışkanlık: Boşaltım maddelere alışkın olmayanlar onlardan kaçınmalıdırlar.

9. Meşguliyet: Boşaltım sağlayan meşguliyetler, boşaltım sağlayan maddelerin kullanılmasına ters tepki verirler. Böylece, hamamcılar, hamallar ve ağır işler yapanlar boşaltım sağlayan maddeler vererek tedavi edilemezler. Gerçek şudur ki, boşaltım yorgunluk meydana getiren bütün mesleklerde ters tepki verir.

Boşaltımın Madde ve Amaçları

Herhangi bir tip boşaltımı sürdürebilmek için aşağıdaki beş eğilimi göz önünde bulundurmak gerekir.

1. Sadece atılmak istenen madde dışarı atılmalıdır. Bu, dinlenmeyi sağlar ve sakinleştirir. Bazen boşaltım, kan damarlarının bitkinliğine sebep olur. Vücudun ısısını tahrik edip, canlandırır ve geçici ısı veya bazı başka tepkiler meydana getirir. Fazla boşaltım bağırsaklarda yaralar meydana getirir ve fazla diuretik maddeler de mesanede yaralara sebep olur. Böyle durumlarda boşaltım şüphesiz ki, ancak sadece bu karmaşıklıklar giderildikten sonra yararlı olacaktır.

2. Boşaltım dışarıya doğru yönelmelidir, böylece mide bulantısı, kusturucu maddeler ve müshiller alınarak giderilir.

3. Boşaltım, uygun organlar boyunca olmalı ve kötü maddenin biriktiği yerden itibaren başlamalıdır. Bundan dolayı, karaciğer hastalıklarında, sağ basilik venden kan alma işlemi yapılmalıdır; sağ sefalik venden değil. Bu konuda yapılacak bir hata kolayca karışıklıklara yol açar. Boşaltımın daha az önemli olan bir organ tarafından yönetilmesi de önem taşır. Çünkü, bozuk atılması gereken maddeyi daha az önemli olan bir organdan daha önemli bir organa doğru yönlendirmek de iyi olmaz. Boşaltım, ne zaman uygun olursa, doğal boşaltım organları boyunca yapılmalıdır, yani bozuk madde, karaciğerin konveks kısmına yerleşmişse, idrar yolları vasıtasıyla yapılmalıdır ve onun konkav kısmında ise, bağırsaklar yoluyla yapılmalıdır. Bazen, her ne kadar dağılım için genellikle en uygunu olsa da, eğer bir organ çok hastalanmış ve de harap olmuşsa, bozuk, kötü maddelerin ondan geçmesi tehlikeli olabilir. Böyle durumlarda, başka bir müsait organ, boşaltımı kanalize etmek için seçilmelidir. Bazen diğer bir kötü ve bozuk maddenin fazla miktarda gidip, yayılması, o organda hastalık

meydana getirir. Örneğin gözden boğaza doğru bu neviden maddelerin gidip dağılması, boğazda çıban meydana gelmesine sebep olabilir. Böylece bu durumlarda özel bir bakım gereklidir ve tedavi dikkatli bir şekilde yürütülmelidir. Bazen, sistemin bizzat kendisi, her zamankinden başka kanallarla kötü maddeyi boşaltarak daha zayıf organları korumaya çalışır. Sistem, herhangi bir maddeyi uzak bir organa ya da hastalıklı olanın karşısındaki bir organa yaydığında, teşhis zorlaşır. Böylece, bozuk madde baştan anuse veya bacaklara ve ayaklara doğru yayıldığında, bütün beynin veya onun karıncıklarından birinin etkilenip etkilenmediğine karar vermek zordur.

4. Boşaltım zamanı konusunda, atılacak maddenin olgun olup olmasına göre karar verilmelidir. Galen'e göre, kişinin başka hastalıklarda değil, ama kronik hastalıklarda olgunlaşma için beklemesi gerekir. Olgunlaşmanın hakiki önemi, idrarın atılması konusunda zaten anlatılmıştı. Kronik hastalıklarda, sıvı ilaçlar vermek daha iyidir. Olgunlaşmadan sonra, boşaltımdan önce zufa otu lapası, yabani kekik otu usaresi ve kereviz, anason ve çörek otu tohumları usaresi verilmesi gibi. Şiddetli hastalıklarda, özellikle, kötü madde sabit, gerilim ve faaliyet durumunda değilse, olgunluğu beklemek daha iyidir. Eğer kötü madde faalse, bir an evvel boşaltılıp, atılması gerekir. Çünkü olgunlaşmamış kötü madde tehlikeli değildir. Faal ve rahatsız edici duruma gelene kadar onu bırakabiliriz. Özellikle bu madde ince ve kan damarlarında serbest halde bulunduğu zaman ve belli bir yere yerleşmemiş olduğunda, onu boşaltmak gerekir. Ancak, dokularda yerleştiğinde, olgunlaşana kadar ve uygun bir içerik kazanana kadar, daha önce zikredildiği gibi, orada bırakılabilir. Bu sırada boşaltımdaki gecikme güç azalmasına sebep olursa, olgunlaşmadan önce boşaltım gereklidir. Bu durumlarda, kişi maddenin ince ya da kalın olduğunu ortaya çıkarmak zorundadır. Eğer madde inceyse, ancak belli bir yere yerleşmemişse, veya mutedil içeriği varsa, boşaltım geciktirilmemelidir. Eğer madde kalınsa ancak incelene kadar dışarı atılmamalıdır. Kötü maddenin kalınlığı kaburgaların altındaki ağrılı gerilimin nöbetleri ve karındaki iltihabın işaretlerinin tekrarlanarak meydana getirdiği sindirime ait rahatsızlıkların önceki hikayesinden anlaşılır. Yukarıda zikredilen işaretlerin mevcut olduğu ve geçitlerin temiz olduğu yerde, olgunlaşma için beklemeksizin boşaltım uygulanmalıdır.

5. Dışarı atılan maddenin özelliği şu esaslarda belirlenir: a. Vücuttaki madde miktarı; b. Hastanın gücü; c. Karmaşık olaylarla ilgili tesadüfler. Bu sonuncuya bakarken, karmaşıklıkların getireceği boşaltımın nereye kadar gidebileceğini bilmek gerekir. Çünkü böylece, o daha az şiddetli bir etki yaratabilir.

Kötü ve Bozuk Maddelerin Emilmesi ve Saptırması

Hasta madde aşağıdaki iki yolla kendi yerlerinde emilir ve yayılır: a. O, uzaktaki zıt bir organa doğru gönderilir, b. Yakındaki başka bir organa doğru yönlendirilir. Kötü madde fazla olmadığında ve kendiliğinden atılma eğilimi gösterdiğinde, bu onun yönlendirilmesi için en uygun zamandır. Böylece, erkek hastalarda ağzın üst tarafında büyük bir kanama ve kadın hastalarda, basur memelerinden bol miktarda kanama olduğunda, iki seçenek vardır: Erkek hastalarda, burun kanamasının başlamasıyla, kan karşı taraftaki en yakın bir organa doğru yönlendirilir. Kadın hastalarda, uterusta kanama olursa veya madde nisbeten uzakta olan zıt organa doğru yönelir. Örneğin erkekte vücudun alt kısmının damarlarından kan alınır. Yönelmenin, zıt tarafa, biraz uzaktaki bir organa doğru olması istendiğinde, yönlendirme iki yönde (enine ve boyuna) aynı uzaklıkta olan bir organa doğru olmamalıdır; ancak sadece bir yönden uzak olan bir organa doğru yöneltilmelidir. Eğer kötü, atılması gereken madde, sağ tarafın üst tarafında ise, vücudun sol tarafının alt kısmına doğru veya sol tarafın üst tarafına doğru, aradaki mesafe hiç olmazsa iki omuz arasındaki uzaklıkta olacak kadar ve başın genişliğinden az olacak şekilde yayılmalıdır. Böylece eğer madde, başın sağ tarafındaysa o vücudun sağ tarafına doğru yayılmalıdır. Sol alt tarafına doğru yayılmamalıdır.

Hastalıkla madde uzak bir organa yayıldığında, etkilenmiş organ, yayılma ve dağılma ile karışmaya eğilim göstermeden, ilkin ağrının dindirilmesi gerekir. Eğer bu çaba başarısız olursa, yayılma bu şekilde maddenin incelenmesinde ve faal hale gelmesinde tehlike olduğu için ve böylece ağrılı alana geri döneceğinden, ısrar edilmemelidir. Bazen, boşaltım olmadan, dağılma bandajla, hacamatla veya karşı organın üzerine tatbik edilen deriyi kabartan ilaçlar şeklinde muhtelif yollarla çok daha kolay atılır. Eklemlerden boşaltım gerektiği durumda faydalı sıvıların geçici kaybı söz konusu olur.

Boşaltımın Genel Açıklaması

Boşaltımdan sonra, çok yiyecek alınmamalı, çiğ yiyeceklerden kaçınmalıdır. Aksi taktirde kısmen sindirilmiş madde, vücut tarafından emilecektir. Bunun uygulanamaz olduğu durumda, yiyecek yavaş yavaş ve az miktarda alınmalıdır. Ona kan damarları tarafından emilmeden önce, uygun şekilde sindirilmesi için yeterli zaman verilmelidir.

Eğer, hıltların hepsinin fazlası, örneğin, doluluk bir tek tipteyse, kan alma, anormalliği düzeltecektir. Fakat sadece bir hılt anormal veya fazlaysa, başka bir boşaltım yöntemi denenmelidir. Büyük bir boşaltım ateş meydana getirme eğilimi taşır.

Alışılagelmiş ishal olaylarında, kabızlık görülmesi, karmaşa yaratır. Bunlar asıl durumun iadesiyle tedavi edilebilir. Aynı şekilde kulak veya burundan gelen akıntının durması, bu boşaltımın yeniden iadesiyle tedavi edilebilen baş dönmesi yapar.

Hasta maddenin bir kısmının atılması, uygunsuz bitkinlik ve halsizlik meydana getiren bütün maddelerin süratli atılması kadar zararlı değildir. Geriye bırakılmış olan az miktarda kötü madde hiçbir zarar vermez, çünkü o, kısa zamanda sistem tarafından emilir. Boşaltım, bozuk, hasta madde serbestçe aktığı sürece, herhangi bir korku hissedilmeden devam ettirilebilir. Böylece hasta gücünü çok iyi bir şekilde yeniden kazanır. Bazen, boşaltım gereksinimi o kadar büyüktür ki, bayılmaya sebep olacak bir noktaya kadar itilmek durumunda kalır. Güçlü kötü hılt fazlalığından zayıflamış ve halsiz düşmüş insanlarda, boşaltım yavaşça, aralıklı olarak ve tedricen her defada atılan madde miktarını artırarak yapılır. Aynı kaide, hasta madde uygunsuz yoğunlukta ve yapışkanlıkta olduğunda ve onu bir defada dışarı atmak mümkün olmadığında da, tatbik edilmelidir, örneğin siyatik, kronik eklem ağrıları, kanser, kronik kaşıntı ve kronik çıbanlarda rastlandığı gibi.

Müshil vermek, sadece hasta maddelerin yukarıda bulunan organlardan aşağıya doğru çekilmesini sağlamaz, aynı zamanda, aşağıdaki organların gevşemesini de temin eder. Bundan dolayı bağırsakları müshillerle temizlemek, hem doğal, hem de zıt yönlerdeki maddenin boşaltımında yardımcı olur. Bağırsakları müshille temizlemek, bozuk maddenin belli bir yerde yerleştiği durum da bile yararlıdır. Bu du-

rumda, kusturucu maddenin etkisi müshille bağırsakların temizlenmesiyle tam manasıyla zıttır. Kan alma işleminde boşaltım kan alınan yere doğru olur.

Boşaltım hiç olmazsa, yeterince besin alma ve iyi beslenmeye işaret eder, sıcak ülke sakinleri, boşaltımı arzu etmezler.

Dördüncü Bölüm
Kusma ve Müshillerle Bağırsakların Temizlenmesi Hareketi ve Bunların Genel Kaideleri

Aşağıdaki kaideler kusturma ve bağırsakların temizlenmesinde uygulanmalıdır.

Kusturmadan veya müshille bağırsakların temizlenmesinden önce, alınan besinler az miktarda olmalıdır. Yencn nesneler değişik maddelerden meydana gelmiş olmalıdır. Çünkü mide ve bağırsaklar değişik tipte besin maddelerini atma eğilimi gösterirler. Eğer bir yemek, benzer tipte besin maddelerinden meydana gelmişse, ve o özellikle uzun aralıklarla ve az miktarda alınmışsa, mide onu cimri biri gibi tutar. Eğer bağırsaklar zaten gevşekse. orada herhangi bir hazırlığa ihtiyaç yoktur. Sağlığına dikkat edenlerin ve diyete özen gösterenlerin nadiren kusturucu veya bağırsakları temizlemeyen müshillere ihtiyaç duydukları akılda tutulmalıdır ve eğer bağırsaklar böyle bir yardım istemiyorlarsa, sadece mutedil vasıtalar onlara yetecektir. Böyle insanlar sistemlerini basit egzersiz, masaj ve banyo ile temizleyebilir ve eğer bazı fazlalıklar kalırsa, o muhtemelen müshille değil, kan alma işlemi ile temizlenebilen kan gibi normal hıltlar olacaktır.

Eğer kan alma çöpleme gibi kuvvetli bir müshille birlikte uygulanırsa, kan alma ile başlamak daha iyi olur. Bu yöntemi, Hippokrates Abeezemia (Epidemics) konusunda yazdığı kitabında önermiştir ve yerinde bir öneridir. Eğer kandaki hasta maddeler balgamsa, ilkin kan alma işlemi yapılmalıdır. Fakat eğer hılt çok soğuk ve yoğun ise, ilkin müshil verilmelidir. Böylece kan alma işleminden sonra, söz konusu madde daha yoğun hale gelmez. Kısacası eğer şişkinlik aynı tabiattaysa, ilkin kan alma işlemi yapılmalıdır ve eğer biraz hılt geriye kalmışsa uygun yöntemlerle o atılmalıdır.

Hılt fazlalığı aynı tabiatta değilse, baskın hılt ilkin yok edilmeli ve normal denge kazanıldıktan sonra kan alma işlemine geçilmelidir.

Kan alma işleminden önce yanlışlıkla bir müshil verilirse kan alma işini birkaç gün geciktirmek iyi olur.

Eğer kan alma işleminden sonra, hasta kısa zamanda daha fazla boşaltma gereksinimi duyarsa, onu tekrarlanan kan alma işlemi ile değil, uygun ilaçlar vererek tedavi etmek yerinde olur.

Kan alma işlemi yerine, zaman zaman boşaltımı sağlayan ilaçların dikkatsizce kullanıldığı görülür. Böyle durumlarda, ateş, yersiz huzursuzluk ve rahatsızlık ortaya çıkar. Eğer bu belirtiler, basit yatıştırıcılarla giderilemezse, alelade boşaltım uygulanmasından çok kan alma uygulamasına baş vurmak gerekir.

Genel doluluk ve hılt fazlalığı sadece boşaltımın arazları değildir. Boşaltım diğer bazı önemli durumlarda da, örneğin fevkalade bozuk maddelerin mevcudiyetinde de yine önerilir. Eğer böyle durumlarda uygun adımlar atılırsa, kan almaya gerek kalmaz.

Bazen boşaltım, onun uygulanamaz olduğunu gösterir. Böyle durumlarda oruç tutmaktan daha iyi bir yol yoktur. Aynı zamanda, hasta uyuması için teşvik edilmelidir. Eğer doluluktan dolayı herhangi bir rahatsızlık ortaya çıkarsa, onunla uygun bir şekilde ilgilenilip tedavi edilmelidir.

Boşaltım, bazen koruyucu, hekimlikte, örneğin baharın gelişiyle beklenen gut ve sara nöbetlerine engel olmak için yapılır.

Bazen boşaltım, ödemin tedavisinde olduğu gibi, içine çekip, emen ve kurutan nesnenin dışarıdan tatbikiyle sağlanır.

Zarar veren hıltı atmak için kullanılan ilaç da aynı niteliktedir, örneğin sarı safrayı temizlemek için mahmude otu kullanılması gibi. Onu zıt nitelikteki ilaçlarla birleştirmek daha iyi olacaktır. Ancak onun bağırsakların temizlenmesine yardımcı olan veya hiç olmazsa engel olmayan bir drog olması gerekir; helile (myrobalan) gibi ve eğer böyle bir karmaşa onda ortaya çıkarsa aynı şekilde tedavi edilmelidir.

Gerek kusma ve gerekse müsilaj madde kullanılması karın organlarının iltihabı durumlarında zordur. Eğer böyle durumlarda, müshil verilmek zorunda kalınırsa, mutedil droglar sarmaşık, asfur (asfar) tohumları, çörek otu müsilaj Hint tarçını kullanılmalıdır.

Hippokrates'e göre kusma, zayıf ve ince insanlar için daha kolaydır. Böylece sistemi temizlemek onlar için en iyi yoldur. Kusma için en

iyi mevsimler sırasıyla, ilkbahar veya sonbahardır, fakat kış değildir. Müshille bağırsakları temizleme, kusmadan daha iyidir. Ancak o gerekli hale geldiyse onun aksini yapmak için başka bir sebep olmadığı takdirde, işlemi yaza kadar ertelemedir.

Kusma veya müsilaj maddelerin tatbiki [sistemi] temizlemeden önce rahatsız edilen hılt, yumuşatıcı ve sıvılaştırıcı maddelerle hazırlanmalıdır. Aynı zamanda, kan damarları ve boşaltım kanalları da genişletilip açılmalıdır, öyle ki hiçbir gereksiz yorgunluk ve rahatsızlık olmamalıdır.

Güçlü bir müshil ya da kusturucu madde verildiğinde, vücut onu kabul edecek şekilde hazırlanmalıdır.

Eğer karın duvarı inceyse ve bozuksa kusturucu ve müsilaj maddeler onu rahatsız edebilir, hatta tehlikeli olabilir:

Kusturucular, şu durumlarda müshil gibi hareket eder. a. Mide güçlü olduğunda; b. Kusturucu madde boş mideyle alındığında; c. Bağırsaklar gevşek olduğunda ve ishal olduğunda; d. Hasta kusturuculara alışkın olmadığında veya e. Kusturucu ağır olduğunda ve böylece aşağıya inmesi mümkün olduğunda.

Aynı şekilde her müshil aşağıdaki durumlarda kusturucu gibi hareket edebilir:

a. Mide zayıf olduğunda;

b. Hasta kuru scybalous filizleri aldığında;

c. İlaç lezzetsiz ve anormal derecede mide bulandırıcı olduğunda veya

d. Hasta hazımsızlık çekiyorsa.

Eğer müshil işlevini yapmayı başaramazsa veya sadece olgunlaşmamış olanları yok ederse ve kısmen de sindirilmiş olan maddeyi atarsa, zararlı hılt vücuda yayılır ve diğer hıltları da anormal hale getirir.

Kusturucular, sarı safra gibi bazı hıltları bertaraf ederler; atarlar, fakat sevda gibi hıltları hemen hiç atmazlar. Balgamın durumu farklıdır. Eğer o ince ise, kusturucu madde onu boşaltabilir. Fakat kalınsa, müshil kullanmak gerekir.

Hummadan muztarip olanların, kusturucudan çok müshille tedavi edilmesi daha iyidir.

Kusturucu madde besinlerin sindirilmeden bağırsaklara geçmesinde ortaya çıkan ishalde olduğu gibi, yiyecekleri süratle aşağı indirme eğilimi olan insanlarda zordur.

İçindeki maddeleri, etki olarak ve zaman açısından geniş değişiklik gösteren reçete en kötü müshildir. Onun içindeki maddelerden biri diğerinden önce harekete geçer veya içindeki maddelerden biri harekete geçmek için zamana ihtiyaç gösterirken, diğeri atıldığından bir hayli rahatsızlık verir.

Bir kusturucu madde veya müshil, sistem anormal hıltlardan kurtulmuş olup, temiz bir mideyle alındığında, baş ağrısı, kolik, huzursuzluk, rahatsızlık meydana getirir ve eğer o herhangi bir şeyi dışarı atarsa çok zorlanır. Kötü, bozuk madde boşaltılmağa devam ettiği sürece hiç bir huzursuzluk veya rahatsızlık yoktur. Ancak hasta rahatsız olmağa başladığında bu rahatsız eden maddenen başka bir şeyin sistem yoluyla dışarı atıldığının belirtisidir. Rahatsız eden maddenin atılmasından sonra, maddenin yeni bir tipinin atılması, başarılı boşaltımın bir belirtisidir. Fakat bağırsakların içini kaplayan membrandan parçaların dışkıya geçmesi ve dışkıdaki pis kokulu madde tehlikeye işarettir.

Kusturucu ya da müsilaj maddelerin uygulamasından sonra, çok yoğun uyuma arzusu, başarılı bir boşaltım işaretidir. Kusma ve müshil tatbikatı sırasında, fevkalade fazla susuzluk hissi de vücudun uygun şekilde temizlendiğini gösterir.

Her bir müshil, onlar vasıtasıyla atılan hıltlara uygundur; onlara özeldir. Böylece bir müshil kalın, yoğun hıltları çekebilir ve atabilir. Halbuki ince hıltları atamaz. Sevdayı atabilen müshiller de aynı şekilde hareket eder. Yanlış olarak, bazı insanlar belli bir hıltı emip ve dışarı atan bir müshilin aynı hıltı meydana getireceğine ve müshillerin ilkin sadece ince hıltları çektiğine inanırlar. Galen'in ifade ettiğine göre, zehirli olmayan bir müshilin faal olmakta başarılı olmadığında, bunun sebebi vücut tarafından sindirilmesidir ve çekeceği ümit edilen hıltı meydana getirmesidir. Ancak, bu bakımdan, Galen'in ifadesi doğru değildir. Muhtemelen onun görüşü, bir müshilin belli bir hıltı içine çektiği, çünkü onun tabiatının atılması beklenen hıltınkiyle aynı olduğu ve bu benzerlikten dolayı da, onun bu özel belirli hılt

için bir müshil şeklinde hareket ettiği teorisine dayanmaktadır. Bu görüş de iyi temellendirilmemiştir. Çünkü eğer durum böyle olsaydı, bir büyük parça demir, küçük bir parça demiri çekecekti. Ancak bu konunun daha derin araştırılması, doktorların alanına girmez.

Kusturucu ve müshillerin hıltları, normal olarak, çekip alan kanallara sevkettikleri hatırlanmalıdır. Bu hıltlar mide ve bağırsaklara ulaştıklarında sistem onları atar. Ekseriya müshil aldıktan sonra, mideden çekilen bozuk, kötü ve hasta madde kusarak dışarı atılır. Bu hal her zaman görülmez. Çünkü müshiller aşağıya doğru süratle inerler ve vücut mezenterik venlerden anormal maddeyi çabucak aşağıya doğru gönderme eğilimindedir. Maddenin aşağıya inişi en az karşı koyma ile, maddeyi aşağıya doğru iten yeni maddenin sürekli ilavesiyle de desteklenir. Her ne kadar emme eğilimi ile müshiller maddeyi dışarı çeker ve tutarlarsa da yeterince güçlü olan dışarı atma gücü her ikisini de (madde ve müshil) dışarı atar. Buna ilave olarak, müshiller, daima maddeyi çekme adetinde olan kanallardan çekerler. Kusturucular, onlara ters hareket ederler. Mideye girdikten sonra, kusturucular, orada kalma eğilimindedirler ve maddeyi bağırsaklardan çekerler. Her ne kadar özel faaliyetine bağlı olarak, kusturucular maddeyi kusturarak dışarı atarlarsa da sistemin doğal eğilimi onları aşağıya doğru gönderip atmaktır.

Dışarı atan, boşaltımı sağlayan ilaçlar, hasta maddeyi ana kan damarları boyunca gönderirler, ancak komşu dokulardan madde başka yollarla olduğu kadar, kan damarlarından da çekilir. Böylece hıltlar, akciğerlerden mide ve bağırsaklara, kan damarları boyunca değil, birleşme yoluyla çekilir.

Nemi emen kurutucu etkenler, dışarı atan, boşaltan, etkenler olarak hareket ederler ve böylece vücutta su toplanması durumunda olduğu gibi, anormal miktarda toplanmış sıvıyı vücuttan dışarı atarlar.

Beşinci Bölüm
Müshille Bağırsakların Temizlenmesinin Esasları

Müshil verilmeden önce, vücuttan atılacak maddeyi yumuşatmak ve laksatiflerle kanalları açmak gerektiği yukarıda zikredilmişti. Bu özellikle soğuk mizaçlı hastalıkların tedavisinde gereklidir. Böylece, vücudu birçok uygunsuz durumdan korumak için müshil verilmeden

önce, bağırsakları gevşetmek en iyisidir. Ancak, diyare eğilimi olan insana asla ilkin laksatif verilmemelidir. Onların durumunda müshilin aşağıya, gereğinden çabuk inmemesi için reçeteye, hafif kusturucu maddeler ilave edilmelidir. Şüphesiz ki, böyle bir rcçctc zıt ilaçlardan meydana gelecektir. Ancak bunlar birbirini düzletici olarak rol oynarlar.

Kekemeler, beyinlerinde nezle olduğundan çabucak ishal olurlar. Böylece, onlar müshillere iyi dayanamazlar. Eğer bağırsaklara kurumuş ve sertleşmiş dışkı dolarsa, müshiller tehlikeli olabilir. İlkin bu tip dışkının şırıngayla veya bağırsağı temizleyen yumuşatıcı preparatlarla atılması gerekir.

Müshil almadan önce, günlerce düzenli bir şekilde yapılan bir banyo kötü ve hasta maddenin sıvı hale gelmesinde yardımcı olur. Banyolar, terslik göstermeyen, müshil tatbikatı için, bünyeyi hazırlayan en iyi araçlardan biridir. Banyo ile müshil arasında biraz zaman olmalıdır. Banyo kötü maddeyi deriye doğru yönlendireceğinden ve bağırsakların müshille temizlenmesine yardımcı olacak yerde, mani teşkil edeceğinden dolayı müshilden hemen sonra alınmamalıdır. Eğer müshille bağırsakları temizlemeyi teşvik etmek yerine tutmak, alıkoymak istenirse, banyo alınabilir. Kışın müshil verildikten kısa zaman sonra, banyo alınabilir, fakat bu durumda hamamın sadece dıştaki odası kullanılmalıdır. Bu maddeyi yumuşatır ve deriye doğru yönelmesine mani olur. Diğer bir ifade ile maddeyi deriye doğru yöneltecek kadar sıcak olmayan fakat sadece maddeyi yeterince ısıtacak bir atmosfer kullanılmalıdır. Masaj ve yağla ovma da müshilin faaliyetine yardımcı olur.

Alışmamış olanlar güçlü müshillerden kaçınmalıdır. Hazımsızlıktan muztarip olan ya da sisteminde ağır hıltlar olan kişilerin karınlarında gerilim hissedenlerin ve karın organlarında yanma ve tıkanıklık olanların özel dinlenme, diyet, banyolar ve laksatifleri denemeden müshil almaları desteklenmemelidir. Kuvvetli müshillere genellikle, durgun sular içen veya dalakları büyüyen kişilerin gereksinimi vardır.

Müshil maddeler işlevine başlamadan önce, uyku uyunursa, kuvvetli müshillerlerin faaliyetine yardımcı olur. Nisbeten mutedil müshiller, uyku tarafından etkisiz hale getirilir. Durum ne olursa olsun, müshil alıp, bağırsaklar faal hale geldiğinde, uyku uyumamalıdır.

Bir müshilden sonra, uygunsuz bir hareket ve faaliyet arzulanmaz. Gerçekten, ilacın etkin olabilmesi için, ona vakit verilmelidir, aksi taktirde bağırsakların temizlenmesi söz konusu olamaz.

Mide bulantısı, yabani nane, sedef otu, kereviz, ayva veya sirkeyle veya gül suyu ile ıslatılmış lemnian toprağı (sarımtırak kurşuni renkte ilaç yapımında kullanılan toprak) koklayarak, kontrol altına alınır.

Eğer müshil pis kokulu ise burun tutulup, sıkıştırılıp, kapatılır. Eğer lezzeti midenin kaldırabileceği nitelikteyse, tarhun gibi bir şey çiğneyip, ağız uyuşturulabilir. Eğer kusmadan korkuluyorsa, el ve ayaklar sıkıca bağlanır ve müshilden sonra uygun keskin, ekşi bir madde verilir. Bazen hap balla karıştırılır veya şeker ya da balla kaplanır veya ilaç bir kapsül içine konup, öyle verilir. Diğer bir yararlı yöntem, hapı mumla kaplamak ve onu ağıza alınan biraz su ile yutmaktır. Hapın kötü lezzeti böylece engellenmiş olur.

Bir müshil likid şeklinde alınırsa, o sıcak olarak alınmalıdır. Tablet şeklinde alındığında, o ılık su ile yutulmalıdır. Ayakların ve karnın sıkıca örtülmüş olması gerekir.

Bir defa mide bulantısı kaybolunca, hastaya, müshilin faaliyetine yardımcı olması için hafif bir yürüyüş önerilir. Ilık su yudumlamak da yine yararlı olacaktır. Fakat çok sıvı fazla sulanmaya sebep olacaktır. Fazla sıvı sadece bağırsakları temizleme işi durdurulmak istendiğinde alınmalıdır. Hılt su, müshilin yan etkilerini azaltmakta yardımcı olur.

Sıcak mizaçlı kişiler, ancak eğer, nazik mide ve sisteme sahiplerse, arpa suyu, nar suyu veya bazı diğer hafif besin maddelerini, müshil uygulanmasından önce almalıdır; diğerleri, müshili boş mideyle almalıdır.

Müshiller eğer çok sıcak havada alınırsa ateş yapar.

Müshil uygulaması sonuçlanmadan önce, yiyecek ve uykudan kaçınmalıdır. Sarı safralı midesi olanlar ve diyet yapanlar veya oruç tutanlar gibi, safrayı biriktirme eğilimi olanlar, müshil almadan önce, şarapta ıslatılmış ekmek yemelidir. Böylece eğer ekmek yenirse, müshilin haraketine engel olmaktan çok yardımcı olunur. Anus soğuk sudan çok, ılık suyla yıkanmalıdır.

Bazı doktorlar, eğer, tabletleri bir öz suyu ile verirlerse, onun etkisinin tabletlerinkine benzemesi gerektiğini iddia ederler. Sarı saf-

rayı bertaraf etmek için verilen tabletin yapımında fumaria (şahtere: Fumaria vaillanti) usaresinin özel bir yeri vardır. Sevda (kara safra) temizlenip, dışarı atılacağında, cuscuta cinsinden Çin saçı (eftimon), eğrelti otu ve benzerlerinin öz suları verilmelidir. Eğer balgamın atılması gerekiyorsa, usare kantoron (Erythraea cantaurium pers) gibi bitkilerden meydana gelmelidir.

Çöpleme gibi kuvvetli bir müshil, kuru mizaçlı birisine verildiğinde sistemi, nemlendirmek için müshilden önce, yağlı yiyecekler verilmelidir. Diğer bir ifade ile çöpleme gibi tehlikeli olan güçlü müshiller, büyük dikkat ister. Çünkü bağırsaklar boş olduğundan, onlar kolik meydana getirir, fakat eğer doluysa onlar, kötü, hasta maddeyi iç organlara doğru dağıtırlar ve böylece daha sonra zorlukla atılacak olan çeşitli tipte hastalıklar meydana getirirler. Mezoryon ve sütleğen otu gibi zehirli otlardan ortaya çıkan fazla müsilaj özelliği peynirle (süt kesmiği) mutedilleştirilir.

Bir müshil midede koku bırakırsa ve hala orada olduğu hissini verirse, kavrulmuş arpadan öğütülerek hazırlanmış un verilmelidir.

Bir müshil, yeterli zamana rağmen başarılı olamaz ve işlevini yapamazsa, özel bir sebep olmadan, müteakip bir hareket yapılmamalıdır. Eğer problemi tek başına bırakmak tehlikeli ise, bal suyu, bal şurubu ve güherclileli su yudumlamalıdır. Paraliz ve koma gibi durumlarda, daralan kanallardan dolayı müshil kötü, zararlı maddeyi temizleyip atmakta başarısız olabilir. Aynı günde, tekrar verilen bir müshil, muhtemelen tehlike yaratacaktır. Bundan dolayı, asla aynı gün tekrar müshil verilmemelidir.

Özel bir hılt için bir müshil, o hıltın herhangi bir fazlalık göstermediği halde alınırsa o sistemi rahatsız eder, ancak uygun bir boşaltım meydana getirmekte başarılı olamaz. Bu hılta, onun zıddı hıltın baskın olduğunda da, durum böyledir. Doğal olarak, bir müshil ilkin kendi özel hıltını boşaltır ve sonra ondan sonra üstün olanı veya ince hıltı ortadan kaldırır. Bu kaidenin yegane istisnası, sistemin gerçek son gelene kadar tutmağa çalıştığı kandır. Müshiller genel olarak vücudun uzak kısımlarından hıltları çekmekte yetersizdir.

Müshilden dolayı, mide bulantısı ve huzursuzluk oluşmasından korkulduğunda, iki ila üç gün önce, çiğ turp veya onun suyu verilir.

Müshil almak isteyenler, yemekle birlikte çok tuz almamalıdırlar.

Müshiller, özellikle işlevlerini yerine getiremediklerinde işlevlerinde başarısız olduklarında, mide bulantısı, huzursuzluk, bayılma, kalpte çarpıntı ve sancı meydana getirmeye eğilimlidirler. Böyle durumlarda, her ne kadar uygun bir keskin ekşi madde çok uygun düşerse de, kusturucu maddeler denenmelidir.

Arpa suyu müshilin yan etkilerini bertaraf etmekte yardımcı olur. Kötü madde, bağırsak duvarına yapışık olan salgıları da kendisiyle birlikte, sürükleyip götürür.

Soğuk mizaçlı ve balgamı fazla olan insanlar, müshil aldıktan sonra, sıcak su ile yıkanmış ve üzerine zeytinyağı dökülmüş su teresi yemelidir. Sıcak mizaçlı insanlar, soğuk suyla pire otu (plantago psylliam) tohumları veya beyaz şekerle menekşe yağı ya da bal şurubu almalıdırlar. Dengeli mizaçlı olanlar keten tohumu almalıdırlar.

Kızıl ermeni çamurunun (bole) bağırsakların iç yüzeyini aşındırma tehlikesi olduğunda ve nar suyu verilmesi gerektiğinde, bunlar, bağırsakları müshille temizleme işi bittikten sonra verilmelidir, aksi halde müshilin işlevi durur, o işlevini yapamaz hale gelir.

Bu müshil ateş meydana getirirse, arpa suyu en iyi ilaçtır. Sirke şurubu rahatsız ettiğinde, müshilden sonra 3 gün müddetle alınmamalıdır. Bu bağırsaklara normal güçlerini kazandırmak için yeterli vakit verecektir. Onu izleyen günde bir banyo yaptırılmalıdır. Eğer banyo hoş ve rahatlatıcı bir his verirse, o, artık maddenin atıldığını gösterir ve böylece devam edilebilir. Eğer o, hoşnutsuzluk verirse, veya rahatsızlığa sebep olursa derhal durdurulmalıdır.

Bağırsakları zayıf insanların ekseriya müshil aldıklarında ishal oldukları hatırlanmalıdır. Böyle ishaller, kronik hale gelmeye eğilim gösterirler ve ekseriya tedavide güçlük çıkarırlar. Yaşlı insanlarda da aynı tehlike vardır.

Şarap müshil tatbikatından sonra alınırsa, rahatsızlık ve çeşitli hummalar yaratır.

Hem müshil uygulaması ve hem de kan alma, karaciğer bölgesinde ağrı meydana getirir. Bu rahatsızlık sıcak su içerek tedavi edilebilir.

Köpek Yıldızı, gökyüzünde görüldüğünde veya çok fazla sıcak ya da çok fazla soğuk olduğunda ve dağlar karla kaplı olduğunda müshil vermek doğru değildir. Müshiller ilkbahar ve sonbaharda alındığında

en iyi şekilde görevlerini yerine getirirler. İlkbaharda müshiller onu kısa bir süre sonra izleyecek olan sıcak yazdaki gibi mutedil olmalıdır. Muntazam müshil uygulaması için en iyi zaman sonbahardır.

Müshiller alışkanlık yapmamalıdır. Eğer sık sık ve basit bazı müshiller alınırsa onlar kurtulması güç olacak kötü bir alışkanlık haline gelir.

Kuru mizaçlı insanlar kuvvetli müshillerle kolayca zayıf düşüp, takatsiz kalırlar.

Mutedil bir müshilden sonra, faaliyet en aza düşürülmelidir. Çünkü o, müshillerin faaliyetini zayıf düşürür.

Şekerle hazırlanmış menekşe tatlısı hafif ve yararlı bir müshildir.

Kışın müshil güney rüzgarları estiğinde alınmalıdır. Yazın bir müshil alınmak zorunda kalındığında, kuzey rüzgarlarını beklemek zorunluluğu vardır. Bu kaidenin açıklaması bizim amacımızı çok aşmaktadır.

Mutedil bir müshil, başarısız olursa, başka bir şey yapmağa gerek yoktur.

Bir müshil, rahatsız ederek ve kanı tahrik ederek ateş meydana getirdiğinde, kan alma tedavi için yeterlidir.

Altıncı Bölüm
Fazla Müshil Tatbikatı ve Onun Durdurulma Zamanı

Susuzluk müshil tatbikatının durdurulması için bir işarettir. Hiç susuzluk hissi olmadığı sürece, ishalden korunmak için gerek yoktur. Ancak, susuzluk başka sebeplerden de meydana gelebilir. Susuzluk, sıcak dolayısıyla, midenin kuruluğu veya bazı hasta maddeler yoluyla oluşan rahatsızlık, örneğin sarı safradaki gibi, meydana gelmiş olabilir. Yukarıda zikredilen, muhtelif etkenler susuzluğu artırdığı gibi, zıt durumlar da susuzluğu geciktirir ve azaltır. Durum ne olursa olsun, fazla susuzluğun bizzat müshilin kendi sonucu olduğu anlaşıldığında ve yeterince sayıda dışkılama yapıldığında, müshil tatbikatı herhangi bir gecikme olmadan durdurulmalıdır. Ekseriya atılan maddenin (dışkı) tabiatı müshil tatbikatının durdurulması gerektiğinin işaretidir. Örneğin, sarı safra, kendi özel müshiliyle dışarı atıldığında ve balgam ve daha da kötüsü kara safra atılmağa başladığında, müshilin sınırını aşmış olduğunun delilidir. Müshil tatbikatından sonra kan alma (dış-

kılamadan sonra kan alma) büyük bir tehlike gösterir. Müshillerden dolayı görülen sancılanmanın da tedaviye ihtiyacı vardır. Bu sancılanma kısmında anlatılacaktır.

Yedinci Bölüm
Bağırsakların Fazla Boşaltılmasının Tedavisi

Genellikle bağırsakların fazla boşaltılması şunlardan kaynaklanır: a. Damarların zayıflığından, b. Geçitlerin genişlemesinden, c. Kan damarlarının ağızlarının rahatsızlığından, d. Müshiller tarafından meydana getirilen geçici ve diğer onlarla ortak anormalliklerden.

Bağırsakların fazla temizlenme işi kol ve bacaklar, koltuk altının üst tarafından başlayıp, kasık ve daha aşağılarına doğru inerek, sıkıca bağlanmak suretiyle durdurulur. Tiryak veya az miktarda philoinum gibi uygun bir panzehir seçilmelidir veya sıcak su ya da sıcak buharla banyoda terletilmelidir. Yeterince terleme olduğunda vücuda masaj yapılmalı ve ağızdan keskin ekşi nesneler verilmelidir. Sandal otunun esansı, kafuru veya bazı hoş kokulu meyveler koklatılmalıdır. Vücudu sıcak tutmak için kol ve bacaklara masaj yapılması da iyi gelir. Eğer gerekliyse kavrulup, öğütülen arpadan yapılmış olan lapa mide üzerine tatbik edilmelidir. Ayva, sakız (mastika) ve Hint sümbülü yağı aynı gaye için kullanılır. Hasta sıcak ve soğuk rüzgarlara maruz kalmaktan korunmalıdır. Sıcak bağırsakları gevşeterek boşaltımı artırır. Soğuk onları sıkıştırarak aynı etkiyi yapar. Kokulu parfümler ve keskin ekşi içkiler vererek hasta güçlendirilmelidir. Sıcak, güzel kokulu şarapta ıslatılmış bir parça kek, nar suyunda ıslatılmış bir parça ekmekten sonra ve soğutulmadan hastaya yedirilmelidir. Kavrulmuş ve öğütülmüş arpadan yapılmış yemekler veya toz haline getirilmiş haşhaş tohumları da gayet yararlıdır. Mükemmel ve çok iyi denenmiş bir reçete de şudur: 3 dirhem ezilmiş su teresi, tereyağlı süt içinde kaynatılır ve bu işlem karışım katılaşana kadar devam eder. Diyet, keskin ekşi şeyleri içermelidir. Buzda soğutulmuş ekşi üzüm suyu gibi. Bağırsakların boşaltımı sıcak su içerek sağlanan kusmayla da durdurulabilir. Elleri ve ayakları sıcak su içine sokup, ıslatmak da yine aynı amaç için yararlı olacaktır. Soğuğa maruz kalmaktan kaçınmalıdır. Alkol, hasta bayılsa bile, verilmemelidir. Eğer, bu yollar, bağırsakların boşaltımını durduramıyorsa, ishal tedavisi konusundaki kısımda da anlatıldığı gibi, daha şiddetli tedbirler almak gerekecektir. Doktor böyle acil haller için bazı

keskin ekşi lozenge (baklava şeklinde şekerleme) ve tozları hazır bulundurmalıdır. Aynı zamanda, şırınga yapmak için bazı aletlere de sahip olması önerilir.

Sekizinci Bölüm
Müshil Tatbikatının Başarısızlığında Alınacak Önlemler

Müshil işlevini yapmazsa, sancı, huzursuzluk, baş ağrısı, esneme ve gerilme hasıl eder. Burada en iyi tedavi fitil veya 40 tane toz haline getirilip, su içinde eritilmiş olan mastika tohumu ile karıştırılmış sıcak su ile yapılan tenkiyedir. Ayva ve elma gibi şeyler ve keskin ve ekşi nesneler mide ve bağırsakların peristaltik hareketlerini artırır. Mide bulantısını kontrol eder ve müshilleri geriden itip, sürükler. Buna ilave olarak, vücudun güçlenmesinde yardımcı olur. Eğer şırınga başarısız olduktan sonra, vücutta bir gerilim ve gözlerde dışarı fırlama varsa, bu tenkiyenin kötü maddeyi yukarı doğru ittiği anlamına gelir. Bu durum mutlak olarak kan almayı gerektirir. Bir müshil başarısız olduğunda, ancak hiç bir yan etkisi yoksa, iki üç gün sonra dahi, kan alma işlemi yapılmalıdır. Eğer kan alınmazsa, bozuk maddenin hayatî organlara doğru gitme tehlikesi vardır.

Dokuzuncu Bölüm
Müshillerin Genel Açıklaması

Bazı müshiller zehirlidir ve çok tehlikelidir. Örneğin siyah çöpleme otu, beyaz olmayan ve normal görünmeyen sarı turbid (civa sülfat), siyah ve saf olmayan agaric (garikûn: Agaricus officinalis), mezoryon gibi. Bütün bunların hepsi tehlikeli olduklarını açık bir şekilde göstermişlerdir. Bunlardan biri kazara alınırsa, vücuttan kusturucu veya müshil maddelerin alınması suretiyle, mümkün olan en kısa zamanda atılmalıdır ve hastaya tiryak verilmelidir. Turbid (civa sülfat) gibi bütün sistemi rahatsız eden müshillerin etkisi, soğuk su içilerek veya soğuk suya oturtulmak suretiyle hafifletilmelidir. Bir müshil, bir insana iyi geldiği halde, diğerine iyi gelmeyebilir. Örneğin, soğuk ülkenin insanlarında, mahmudiye otu, daha büyük dozlarla kullanıldığı taktirde bile, hafif laksatiftir. Ancak Türklerin yaşadığı yerlerde, onun yenmesi adeti vardır. Bir müshil asıl şekliyle kullanılmıyorsa veya belli bir yerde belli bir durumda kullanılmaya müsait değilse o öz su olarak verilebilir. Hastanın gücü, hastalığın etkileriyle başa çıkmasını

sağlamaktadır. Bu gaye için hastanın kalbine tonik vermek fevkalade uygundur. Bütün hayatî organları güçlendiren ilaçlar hıltları hafifletir, inceltir ve temizler. İki müshili aynı zamanda önermek doğru değildir. Çünkü onlardan birisi daha hızlı etki edebilir. Böylece, diğer madde harekete geçmeden işlevini tamamlayıp durur.

Bu sebepten, ekseriya bunlardan birinin hareketi diğerininkini engeller, böylece yavaş hareket eden drog o kadar zayıflar ki, tamamen etkisiz hale gelebilir. Bundan dolayı yavaş hareket eden ve hareketi gecikmiş olan müshiller daima diğerinin hareketini artıran uygun bir ayarlayıcı madde ile birleştirilmelidir. Böylece turbidle (civa sülfat) bileşmiş güherçile daha sonrakinin hareketini teşvik eder. Şüphesizki bu tip reçete, üzerinde bir hayli düşünülmesi ve dikkat edilmesi gerekli bir reçetedir. Bundan dolayı onlar hakkında ayrıntılı bilgi Basit Droglar Hakkındaki Ciltte (kitapta) ona uygun başlıklar altında ele alınmıştır. Burada müshillerin hareketiyle ilgili genel kanun ve prensipler ele alınacaktır.

İshal meydana getirmesinin yanı sıra, müshiller kendilerine özgü bir şekilde hareket ederler; bazısı bağırsaklarda kurtçuk hareketi yaptırır; örneğin helile otu gibi. Bazı droglar, laksatif olmalarının yanı sıra dışkıyı yumuşatırlar; manna (kudret helvası) gibi. Bazı müshiller, maddeyi kaygan hale getirerek bağırsakları temizlerler: ispakula ve kuru erik gibi güçlü müshiller bir dereceye kadar zehirlidir ve sistemi güçlendiren faaliyetler yaparlar. Bunlar daima panzehir cinsi maddelerle birlikte verilmelidir. Acılık, keskinlik, keskin yakıcılık ve ekşilik gibi nitelikler genellikle müshilin etkisini artırır. Böylece acılık ve keskinlik boşaltımda yardımcı olur ve ekşilik, temizleme özelliği ile kanalları düzenleyicidir. Kanalları kaygan hale getirenler, asla keskin ekşi olanlarla bir arada bulunmamalıdırlar. Çünkü onlar birbirlerinin özelliğini yok ederler. Kanalları kayganlaştıran bir madde, fökal maddeyi yumuşatmak için verilebilir.

Onuncu Bölüm
Bu Konuyla İlgili Olduğu Kadar Başka Konularla da İlgili Bazı Noktalar

Müshillerin çeşitli reçeteler, dışarıdan ve içeriden kullanılan laksatifler ve diğer çeşitli yaşlarda alınan yardımcılar Akrabadin'de veril-

miştir. Basit müshillerin gerekli ayarlayıcı ve düzenleyicileri Basit İlaçlarla İlgili Ciltte (kitap) ele alınacaktır.

Müshil tabletlerin ne çok kurumasına izin verilmemelidir ne de hala yumuşak ve tazeyken, dolayısıyla da çok yapışkanken kullanılmasına izin verilmemelidir. Kurumak üzereyken ve parmakla kolayca bastırılabilen durumdayken onları almak en iyisidir.

On Birinci Bölüm
Emetikler (Kusturucular)

Kusturucuların kullanılması: Alışkın olmayanlar, kusturucu maddeler almamalıdır. O, şu durumlarda ters tepki verir: a. Göğsün daralması ve solunumun güçleşmesi halinde; b. Kan tükürme görüldüğünde; c. İnce boyunlu olanlarda; d. Boğazlarında birçok iltihaplı şiş olanlarda. Zayıf mideli şişman kişiler, kusturucularla tedavi edilmeden bir çok müshille tedavi edilmelidir. Sarı safra fazlası gösteren ince ve zayıf kişilerin kusturucularla tedavisi daha iyidir. Kusmaya alışkın olanlardan çok kusmanın zor geldiği kişilere kusturucu maddeler vermek uygun düşmez. Böyle durumlarda, güçlü kusturucular, göğüs damarlarını yırtar; bundan dolayı verem hastalığı meydana gelir. Eğer biraz şüphe varsa, ilkin hafif bir emetik denenmelidir. Eğer , o, başarılı olursa daha sonra çöpleme gibi güçlü kusturucu madde verilir. Kusturucu maddelerin verilmesinin tam olarak uygun olmadığı yerde, ancak hastanın daha önceden kusarak ve yumuşak, tatlı ve yağlı nesnelerle beslenerek alıştırılıp hazırlanması gerekir. Ancak bu hazırlık safhasından sonra, ona kusturucu maddeler verilebilir. Ona egzersiz yasaktır ve kusma katı ve sıvı yağlarla artırılır ve onlardan sonra alkol verilir. Kusmaya yardımcı olmak için her türlü çaba gösterilmelidir.

Kusturucu maddelerden önce verilecek yiyecekler iyi kalitede olmalıdır. Bu hususa özellikle de kusma zor olacaksa dikkat etmelidir. Çünkü kusturucu yararlı olmazsa, hiç olmazsa midede kalan yiyecekler iyi tipte olmalıdır. Hasta gerçekten açlık duyana kadar daha fazla yiyecek verilmemelidir. Susuzluk elma şurubu ile desteklenmelidir. Fakat su verilmemelidir. Bal ve sirke şurubu, mide bulantısı meydana getireceği için onlardan kaçınılmalıdır. Kusmaya başlamadan önceki en iyi yiyecek 3 fincan şarabı izleyen kızarmış piliçtir. Eğer daha önce [bir vaka belirtisi yoksa] ekşi maddeden dolayı ani kusma mey-

dana gelir ve nabız sıcaklığın belirtilerini verir. Bu duruma geçene kadar, hastaya yiyecek verilmemelidir; hatta o zaman dahi ilkin ılık gül suyundan oluşan bir içki verilir. Alışkanlıkla, kara safra oluşturma eğiliminde olanlar, midelerinin üzerine, sıcak sirkeyle ıslatılmış bir sünger koymalıdır. Kusmak için besin maddesinin çok çeşitli olması gerekir, çünkü, mide, aynı şeylerden meydana gelen yiyeceği tutmak için doğal eğilim gösterir. Kusmuğun çok miktarda sümüksü madde içerdiği durumda güvercin ya da kırlangıç eti verilmelidir. Ancak kuşların kanat ve bacaklarının küçük kemiklerinin bir kısmını yutmamağa dikkat etmelidir. Ağır olduğundan, bunlar uzun süre midede kalma eğilimi gösterirler. Onlara sıcak banyo önerilir. Kusturucu maddelerden sonra, hasta hareket etmesi konusunda teşvik edilmelidir ve kusma başlamadan önce yorgunluk meydana getirmek üzere yeterince egzersiz yaptırılmalıdır. Bütün süreç öğle üzeri uygulanmalıdır. Göz bir bantla ya da bezle kapatılmalıdır. Aynı zamanda karın üstünden, nazikçe bağlanmalıdır. Kusmayı kolaylaştıracak maddeler, roka salatası, turp, yabani kekik, kuru tuzlanmış balık, soğan, pırasa ve balla tatlandırılmış ve tortusu ile birlikte içilen arpa suyudur. Şekerle ve semiz otundan yapılmış yemekler de bu amaç için iyi gelir. Tatlı şaraplar, ballı badem, kızartılmış şekerli ekmek, yılan hıyarının suda çıkarılmış özü ve kavun, şekerle bu amaç için kullanılabilir. Aynı amaçla, turp çorbası da denenebilir.

Eğer alkol kusturucu olarak verilirse, çok miktarda verilmelidir. Aksi takdirde o, kusma meydana getirmez. Banyodan sonra alınan bira, fukka (mayalanmış yulaf yemeği ile hazırlanıp otlarla kokulandırılmış bir çeşit bira), ishal yaptığı gibi, kusma da meydana getirir. Kustursun diye yiyecekleri çok fazla çiğnenmemelidir.

Çöpleme gibi, güçlü bir kusturucu alındığında, bağırsaklar harekete geçmiş olmalıdır ve bu maddeler Güneş yükseldikten yaklaşık 2 saat sonra, boş mideye alınmalıdır. Kusma kına gibi bitkinin yağına batırılmış bir tüy ile boğaz gıdıklanıp tahrik edilerek, sağlanmalıdır. Eğer kusma mümkün olmazsa hafif bir yürüyüş ya da ekzersiz yapılmalıdır. Bu da başarılı olmazsa , banyo denenmelidir. Eğer kusturucular huzursuzluk ve rahatsızlık meydana getirirse, zeytinyağlı su hastaya içirilmelidir. Bu midenin boşaltılmasında yardımcı olur ve bağırsak-

ların hareketine yardım eder. Kusma kol ve bacakları sıcak tutarak desteklenir. Sıcaklık bulantı yapar ve böylece kusma meydana gelir.

Kusturucu madde çok güçlüyse ve hızla etkiliyorsa hasta yatakta kalmalı ve ona güzel kokulu şeyler koklatmalıdır. Kol ve bacaklara bastırılmalı ve masaj yapılmalıdır. Biraz sirke ve ayva veya biraz mastika (sakız) ile karıştırılmış ayva ağız yoluyla verilmelidir. Kassal faaliyetin kusmayı desteklediği halbuki dinlenmenin onu engellediği hatırlanmağa değerdir.

Eğer fiziksel durum kusmaya karşı ise ve kusturucu maddeler almak gerekiyorsa onlar ancak yazın verilebilir.

Kusma sadece mideyi temizler. Bağırsakları temizlemez. Baş ve vücudun diğer kısımları dolaylı olarak temizlenir. Böylece o hasta maddeyi aşağıdan yukarıya doğru çeker.

Başarılı kusma işleminin belirtileri şunlardır: 1. Vücut kendini hafif hisseder; iştiha gelişir; solunum ve nabız daha iyidir ve bütün vücut organları daha etkin bir şekilde işlemeye başlar. Kusma başlamadan önce, mide bulantısı vardır, fakat daha sonra onu izleyen güçlü alışılagelmiş mide gerginliğinden başka devam eden hiç bir yan etkisi yoktur. Her zaman rastlanan cinsten kusmalarda olduğu gibi, sümüksü salya ve bol miktarda tükürük salgısı vardır. Midede hafif ağrı ya da gerilim mide bulantısından çok, rahatsızlığın yokluğu ve olağan huzursuzluk başarılı bir sonucuna işaret eder. Genellikle kusmayı ishal izler. Son kusmadan sonra, yaklaşık 4 saat içinde hasta çoğunlukla oturur ve dinlenmek ve uyumak ister.

Eğer başarısız kusma, başlangıçta tedavi edilmezse, ölüme sürükleyebilir. Başarısız kusmanın işaretleri şunlardır: rahat kusmanın eksikliği, gerilim ve spazm hissi, gözlerde kasılma ve dışarı fırlaklık, fazla terleme ve seste görülen kısıklık. Eğer ölümden kaçınılacaksa, derhal müteakip adımlar şunlar olmalıdır: a. Tenkiye yapılmalıdır, b. Ağızdan bal ve sıcak su verilmelidir, c. Zambak yağı gibi yağlı antidotlarla tedavi edilmelidir, d. Kusma teşvik edilmelidir.

Eğer kusma meydana gelirse, hasta kurtulacaktır. Şırınga için kullanılan alet böyle acil durumlar için daima el altında bulundurulmalıdır.

Kusma bazı kronik hastalıklar için yararlıdır sonra ödem, melankoli, cüzzam, siyatik ve gut gibi hastalıklarda da yararlıdır.

Her ne kadar kusma yararlı ise de bazen sağırlık yapar. Kusma ve kan alma birlikte uygulanmamalıdır. İki süreç arasında hiç olmazsa 3 gün olmalıdır. Aksi taktirde midenin ağzı hıltlar tarafından tıkanır. Hıltlar acayip şekilde ince olduğunda kusma güç olacaktır. Böyle durumlarda toz haline getirilmiş kuru nar tohumlarının az bir miktarı boşaltmak ve yeterince yoğun, kesif hıltlar yapmak için verilmelidir. Eğer kusmadan sonra, şiddetli bir ishal görülürse, bu sindirilmemiş maddenin aşağıya doğru inişinin belirtisidir. Tersine, eğer müshilden sonra kusma varsa, arzulanmayan karışıklık olarak değerlendirilmelidir. Kusma için en iyi zaman yaz mevsiminde öğle üzeridir. Kusma genel olarak, vücut için yararlıdır. Fakat gözlere zararlıdır. Hamileyken, kusma, teşvik edilmemelidir, çünkü normal olarak menstruasyon yoluyla dışarı atılan sağlıksız hıltlar, bu yolla atılmaz; bunun sonucu olarak da, gereksiz yorgunluk, huzursuzluk ve diğer rahatsızlıklar meydana getirir. Hamilelik dışında, kusma, engellenmekten çok desteklenmelidir.

On İkinci Bölüm
Kusmadan Sonra Yapılacak Şeyler

Kusma durduktan sonra, yüz biraz sirke içeren su ile yıkanmalıdır. Bu muammele genellikle kusmayı izleyen baş ağrılarını yok eder. Biraz sakız içeren elma suyu verilmelidir, ancak yiyecek ve içecekten bir süre kaçınmalıdır. Hasta istirahat etmeye teşvik edilmelidir. Onun midesinin üst tarafın da yağla masaj yapılmalıdır ve çabucak banyo yaptırılmalıdır. Açlık dayanılmaz hale geldiğinde, hafif lezzetli yiyecekler verilmelidir.

On Üçüncü Bölüm
Kusmanın Yararları

Hippokrates kusmanın her ay birbiri peşi sıra iki günde yaptırılmasını önerir. Bu yolla, bir gün önceden midede kalmış maddenin [dışarı] atılmasından emin olunacaktır, veya onun aşağı doğru çekilmesi sağlanacaktır. Hippokrates, bunun sağlığın korunmasında iyi bir yol olacağını iddia eder. Ancak, fazla kusma zararlıdır. Kusma, balgamın fazlasını atar ve toplanmış, birikmiş sarı safranın ve sevdanın mideden atılmasını sağlar. Normal olarak bağırsaklar, sarı safranın

günlük boşaltımı ile temizlenir. Fakat midenin temizlenmesi için böyle bir imkan yoktur. Kusma baştaki olağan ağrıları giderir. O, görüşü berraklaştırır ve hazımsızlığı tedavi eder. Ancak, sarı safranın midede birikip, toplanması yiyecekte anormal değişiklikler meydana getirdiğinde, kusma onun daha sonraki etkilerinden muztarip insanlara yararlıdır. Yemekten önce kusma, midenin temizlenmesini ve yiyeceğin temiz mideye girmesini emniyete alır. O, yağlı besin maddelerine duyulan iğrenme hissini tedavi eder ve normal iştihayı iade eder. Sıcak, baharatlı asit ve acı şeylere duyulan şiddetli arzuyu kusma ile tedavi ederler. Kusma, şişler için iyidir ; böbrek ve mesane yaralarından muztarip olanlara yararlı olur. Cüzzamlı derinin renk kaybı, mide düzensizliklerinden doğan sara, sarılık, astım, titremeler ve paralizde iyi bir tedavi şeklidir. O ekzema için de iyi bir tedavidir. Genel sağlık için kusma, yemekten sonra olursa, en iyi sonucu verir. Fakat bu işlem ayda bir ya da iki defa uygulanmalıdır, ancak belli bir zamanda olması gerekmez. Kusma özellikle zayıf ve safravî insanlara uygun değildir.

On Dördüncü Bölüm
Fazla Kusmanın Tehlikeleri

Sık sık kusma, mide için kötüdür. O, mideyi zayıflatır ve zararlı maddenin onda birikmesine istidatlı hale getirir. O, göğüs, gözler ve dişler için zararlıdır ve kronik ağrılar oluşturur. Midenin rahatsızlığından doğan baş ağrısının hiç bir zararı yoktur. Fazla kusma beyin kökenli sarılıktan doğan sarada inciticidir. Fakat aşağıdaki organların düzensizlikleri tarafından refleks olarak ortaya çıkanlarda zararlı değildir. O, karaciğere, akciğerlere ve gözlere zararlıdır, çünkü o bazen kan damarlarını yırtar. Bazı insanlar fazla yerler ve hatta kendi beslenme kapasitelerinin önüne geçmekten zevk alırlar. Midelerini ağır bir şekilde doldurduktan sonra, kendilerini kusmaya zorlarlar. Bu zararlı doğal temayülün birçok kronik hastalığı meydana getirmeğe müsait olduğu göz önünde bulundurularak kusmanın desteklenmemesi gerekir.

On Beşinci Bölüm
Kusmadan Doğan Karmaşıklıkların Tedavisi

Bir emetiğin başarısızlığından sonra atılacak çeşitli adımlar zaten açıklandı. Kaburgaların altında ağır bir gerilim olursa, sıcak pansumanlar ve yağlı masaj yapılmalı ve hacamat denenmelidir. Kusmadan

sonra, midede yanma ve rahatsızlık olursa, yağlı fakat sindirilebilir bir çorba verilmelidir ve midenin üst tarafı menekşe yağı veya balmumuyla karıştırılmış şebboy yağı ile masaj yapılmalıdır. Eğer, hıçkırık ve kusma sırasıyla gelişirse, kusma sırasında hıçkırık görülürse ve bu durum israrla devam ederse, aksırık meydana getirilmelidir ve sıcak su içilmelidir. Kan kusma kusmanın tehlikeleri hakkındaki önceki kısımda açıklandığı şekilde tedavi edilir. (Ancak On Dördüncü Bölümde bu konuda bilgi yoktur. On Altıncı bölümde söz konusu açıklamalar verilmiştir). Eğer kusmadan sonra spazmlar kıvranmalar gibi katı ve soğuk düzensizlikler, uyuşukluk ve ses kaybı görülürse kol ve bacaklar sıkıca bağlanır. Midenin ağzı sedef otu ve acı dülek içinde kaynatılmış zeytinyağı ile yıkanır. Hastaya ballı sıcak su, içki olarak verilir. Aynı tedavi hastalık nöbetleri sırasında da tatbik edilir ve birkaç damla zeytinyağı kulak içine damlatılır.

On Altıncı Bölüm
Şiddetli Kusmada Alınacak Tedbirler

Hasta yatağa yatırılmalı ve uyumasına yardımcı olmalıdır. Kol ve bacaklar ishal tedavisinde olduğu gibi bağlanmalıdır. Midenin üst tarafında çok keskin ekşi nesneler tatbik edilmelidir. Eğer kusma, kanın kusmayla çıkmasına sebep olacak kadar şiddetli ise, 6 onz (katûl) sütle birlikte verilir. Bu kusmanın şiddetini azaltır; kanamayı durdurur ve sedatif olarak da hizmet eder. Daha fazla kanamayı durdurmak ve kan pıhtılarını, mide ve yemek borusundan temizlemek için, buz içinde soğutulmuş şurup yudum yudum içirilir. Semizotu yaprakları suyu Ermeni çamuru ile birlikte alınınca şiddetli kusmaların sebep olduğu kanamalarda yararlı olur.

Kusturucu maddelerin çeşitli tipleri ve çeşitli dereceleri onların kullanılış şekli, özellikle çöplemenin bir açıklaması Basit İlaçlar Hakkındaki Ciltte ve Akrabadin'de tam olarak sunulmuştur.

On Yedinci Bölüm
Lavman (Enema)

Lavman, bağırsaklardan fazlalık maddelerin atılması için mükemmel bir maddedir. O, böbrek ve mesane iltihap ve ağrılarını yatıştırır; üst taraftaki hayatî organlardaki kötü maddeleri atmakta yardımcı olur.

Güçlendirilmiş lavmanlar karaciğeri zayıflatır ve ateş meydana getirir. Bazen lavman daha önce kullanılmış olan müsilaj maddelerin arkada bıraktığı maddeleri temizlemek için gereklidir.

Aletin tanımı ve kullanım yöntemi kolik konusundaki kısımda verilecektir.

Lavman için sırt üstü pozisyon en iyisidir. Sonra, hasta etkilenmiş tarafa döndürülür. Lavman yapmak için en iyi zaman nisbeten daha az baskı, rahatsızlık ve bayılma olduğunda, sabah veya akşamın nisbeten serin olan saatleridir. Lavmandan önce alınan banyo, esasında iyi değildir. Lavman durgun (bayatlamış) hıltları çekerken, banyolar yayar ve böylece hiçbir yarar sağlamaz.

Eğer karındaki iltihap veya ülser oluşumu durumunda, lavman, hummadan veya anus, göbek etrafındaki bazı başka şikayetlerden kurtulmayı sağlarsa, bu kısımlar, lavmanın tutmasını engellemek için, sıcak akdarı tohumlarıyla pansuman yapılmalıdır.

On Sekizinci Bölüm
Bölgesel Uygulamalar (Yakı)

Bölgesel uygulamalar (çeşitli merhem uygulamaları), ilacın etkilenmiş alanla doğrudan ilişki kurması esasına dayanan tedavi şekillerinden biridir. Bazen, reçete iki farklı terkipten meydana gelir: hafif ve ağır olmak üzere hakiki tedavi, ekseriya daha hafif terkiple kullanılır. Eğer, her iki terkip eşit yoğunlukta ise, daha hafif olan deriye nüfuz edecek ve tam anlamıyla da yararlı olacaktır. Halbuki daha yoğun kısım arkada kalır. Benzer durum kişniş yakısıdır ve öğütülmüş, kavrulmuş arpa sıraca tedavisinde kullanılır. Dıştan uygulanan merhemler, her ne kadar masaj yağları gibi hareket ederlerse de, onlar daha kalın ve yoğun yapıya sahiptir. Kalp ve karaciğer gibi hayatî organların tedavisi için yakılar (lapalar dahil) çiğ kartal odunu içinde tutularak kokulandırılmalıdır. Bu şekilde yakılar kokuyla yüklenir ve böylece organlar tarafından daha kolay kabul edilebilir bir hale gelir.

On Dokuzuncu Bölüm
Duşlar

Duşlar (natûlat) el ve vücudun diğer kısımlarındaki iltihapların yayılmasında kullanılır. Sıcak ve soğuk duşlar tedavi edilen alanın ısısını değiştirmekte yardımcı olur. Hasta bir madde belli bir yerde de-

ğilse, soğuk duşu izleyen sıcak duş, etkilenmiş alanın güçlenmesinde yardımcı olur. Ancak, eğer madde belli bir yerde toplanmış durumda ise, sadece soğuk duşlar denenmelidir.

Yirminci Bölüm
Kan Alma (Venesection)

İşaretleri: Kan alma hıltların dışarı atılmasında, genel bir yoldur. Kan alma, vücutta fazla kan olduğu zaman ve hastada bir hastalık tehlikesi açıksa veya zaten bir [hastalık] meydana gelmişse, uygulanır. Her iki durumda da bu fikir (kan alma) hıltların genel fazlalığı veya anormal hıltı ya da her ikisini de boşaltıp atmak içindir.

Kan fazlalığı veya kanın genel olarak fazla oluşu aşağıdaki rahatsızlıkları oluşturabilir:

a. Kanlı siyatik, gut veya romatizma;

b. Kısmen iyileşmiş kan damarlarındaki kan fazlalığından dolayı yırtılarak kan tükürme olayının ortaya çıkması;

c. Kasılmalar, koma ve melankoli hali;

d. Boğaz ve iç organların şişmesi;

e. Alışılagelmiş basur memesi kanaması ve adetin kesilmesini izleyen konjunktivitin sıcak iltihap tipi. Bu durumlarda yüz herhangi bir belirti vermez, çünkü o koyu uçuk veya yeşilimsi renkte olabilir.

f. İç organlardaki fazla sıcaklık ve zayıflık.

Kan doluluğu durumunda, kan alma henüz hiçbir hastalık görülmese bile, ilkbaharda yapılmalıdır. Kan alma iltihaplanmaya karşı koruyucu bir tedbir olarak, yara ve berelere önerilir. Bir apse olgunlaşmadan önce, kesilerek tedavi edilirse, her ne kadar hılt fazlalığına dair hiç bir işaret yoksa da, kan alma işlemi yapılır. Kan alma işlemi hastalık geliştirmediği sürece, serbestçe tatbik edilebilir. Fakat bir defa hastalık ortaya çıkınca kan alma fikri terkedilmelidir. Çünkü o takdirde, kan alma hıltları inceltir ve onları normal kana yayar ve böylece tekrarlanan rahatsız edici kanamaları gerektiren büyük miktardaki hasta ve kötü maddeyi geride bırakır. Ancak, şayet madde olgunlaşırsa ve başlangıç safhası geçmişse, önerildiği takdirde, kan alma işlemi yapılabilir. Kan alma ve diğer zararlı maddelerin boşaltım şekilleri, nüksetmesi ümit edildiği veya hastalığın ortaya çıktığı gün asla denenmemelidir. O gün vücut titreme ve gerilim içindedir ve uygun bir dinlenme ve uykuya ihtiyaç gösterir.

Muhtelif krizlerle uzamış bir hastalık durumunda büyük miktarda kan almak uygun olmaz. Bu durumda kan almaktan tamamen kaçınmalıdır. Eğer bu mümkün değilse, sadece az miktarda kan alınmalıdır. Böylece sistem ümit edilen birçok krizle başa çıkacak bir durumda olur.

Düzenli olarak kan alma işlemine alışkın olan bir kişi, uzun zaman kan aldırmazsa ve kışın acıya maruz kalmağa başlarsa, o kişi, kışın soğuğa dayanacak miktarda kan bırakmaya dikkat ederek, derhal kan aldırmalıdır.

Kan almada iç organlarından kan çekilirse, bu işlem sık sık verem hastalığına sebep olur. Büyük miktarda kan aldırma yetileri zayıflatır ve sistemdeki bozuk maddeyi artırır. Hiç kan aldırmamış kimse kan gördüğünde sık sık bayılır. Böyle insanlar sistemi hafifletmek için ilkin kusmalıdır ve kan alma işlemine hazırlanmalıdır. Bayılma görüldüğünde, o, kusturularak tedavi edilir. Bundan dolayı, sistemi sakin tutmak için ona uygun şeyler verilmelidir. Kolikte kan alma uygun olmaz.

Kan alma menstrasyon zamanında ya da hamilelik sırasında önerilmez. Bu durumlarda çok fazla kan tükürmeyi durdurmak için, acilen gerekli olduğunda uygulandığı gibi, kan alma sadece zorlayıcı bazı sebeplerden dolayı yapılmalıdır. Aslında, hatta, o zaman dahi kadının cenini ölümden korumaya yetecek kadar güçlü olduğunda ancak bu uygulamaya baş vurulmalıdır.

Kan alma, kan doluluğunun her safhasında önerilmez. Eğer olgunlaşmamış hılt fazlası varsa kan alma hıltların bir kısmının arkada kalması kadar tehlikelidir ve belki de ölüme sebep olur. Ancak, eğer sevda fazlalığı varsa, kan alma korkusuzca uygulanmalıdır ve onlardan birisi geriye kalırsa, boşaltım bağırsaklar yoluyla tamamlanır. Tedavide bu çizgi üzerinde ilerlerken, sadece hıltların anormalliği ele alınmaz. Fakat hastanın rengi ve benzinin de değerlendirmede dikkate alınması gerekir. Genel bir doluluk ve sistemde takatsizlik olduğunda, kesinlikle kan alma önerilir. Normal kanın eksik olduğu, ancak anormal hıltın fazla olduğu durumlarda, kan alma sadece normal kanı azaltır, fakat sağlıksız hıltların miktarını artırır. Kanın az, fakat anormal olduğu durumlarda ya da bu anormal kanın tehlike yaratacak şekilde bir organa yerleşme eğilimi gösterdiğinde, kan alma

kaçınılmaz hale gelir. O zaman az miktarda kan alınır ve geride kalan maddeler birkaç gün için besleyici bir diyet verdikten sonra, daha sonra kan alma yoluyla boşaltılmak üzere, geride bırakılır. Anormal hılt, sarı safra ise, bu sarı safrayı bertaraf etmek için ilkin hafif müshil veya kusturucu maddeler verilmelidir veya safranın faaliyetini azaltacak şekilde iyice dinlenme ile birlikte serinletici maddeler verilir. Anormal şekilde yoğun olan hıltları yok etmek için doktorlar genellikle banyo, yoğun egzersiz ve faaliyet önerir ve de kan almadan önce olduğu gibi, kan aldıktan sonra da, içmek üzere kekik otu ve zufa otunun kaynatılmasıyla hazırlanmış sirke şurubu önerir. Eğer, zayıflık, yüksek ateş veya işlemin zararına rağmen, kan alma gerekliyse, kan az miktarda alınmalı ve kan alma işlemi tekrarlanarak uygulanmalıdır (az ve sık kan alma şeklinde uygulama).

Venin Açılması (Venepuncture):

Çok ince sivri burunlu bir bıçakla vende yapılan çok ince, boyuna bir açma çok zayıf düşürücü değildir. O ince ve temiz kanı atar ve arkaya hasta ve daha ağır maddeyi bırakır. Geniş bir açma, ekseriya bayılmaya sebep olur ve yara daha uzun zamanda iyileşir. Ancak onun temizleyici etkisi daha çoktur. Kan alma sağlıklı olduğundan eğer kişi, çok gelişmiş ve kassı bir yapıya sahipse, büyük bir kesik yapılması önerilir. Kanın pıhtılaşmasına engel olduğu için onun kışın yapılması önerilir. Yazın, genellikle, küçük bir kesik yapılmalıdır. Kan alma, sırt üstü uzanılmış durumda yapılmalıdır. Bu gücü korur ve bayılmayı engeller.

Hummalarda Kan Alma

Bulaşıcı hastalıklar ve şiddetli hummalarda ve hastalık belirtileri arttığından kan almaktan kaçınmak gerekir. Spazmlar ateşle birlikte olduğunda az miktarda kan almalıdır, hatta, her ne kadar daha büyük kan miktarının dışarı atılması gerektiğini gösteren karşı belirtiler varsa, bu gibi durumlarda sarsıntılar, uykusuzluklar, fazla solunum ve genel olarak vücut zaafiyeti görülür ve böylece durumu korumak için vücutta yeterince kan olması gerekir. Aynı şekilde, bozup kokuşturan bir rahatsızlığa bağlı olmaksızın ortaya çıkmış şiddetli bir hummada kan az miktarda alınmalıdır, öyle ki hummanın sebep olduğu olağan dağılmaya, yayılmaya dayanmak için geride yeterince kan kalmalıdır. Ancak,

eğer, humma bozan, kokuşturan cinstense, ama çok şiddetli değilse ve yüksek ısıyla yanma söz konusu olursa kan alma, uygulanabilir. Ancak zaten verilmiş olan 10 kaide gözlendikten ve idrar muayenesi yapıldıktan sonra bu uygulama yapılabilir. (10 kaide: güç, yaş, hareket, doğal ısının anormallikleri önceden haber vermesi, alışkanlıklar, fizik, meslek, önceki tedaviler, yılın zamanı, ikamet edilen ülke). Eğer, idrar bulanık ve koyu renkteyse, nabız rahatsa ve kişi şişmansa, ancak hastalığın ciddiyetinden dolayı vücudun telef olması söz konusu olmadığından kan alma mide boşken yapılmalıdır. Eğer idrar berrak ve kırmızı ise, ve hasta hastalığın başlangıcından itibaren çok harap olup, yıpranmışsa kan alma uygulamasına baş vurmamalıdır. Artıp eksilerek gelen nöbetler durumunda, kan alma nöbet aralarında yapılmalıdır. Titremelerin mevcudiyeti veya yokluğu kaydedilmelidir ve titremelerin tarihine (vukuuna) göre kan almadan vazgeçilmelidir. Kanın durumu muayene edilmelidir. Kan ince ve solgun hale geldiğinde kan almadan vazgeçip, derhal kan alma işlemini bırakmalıdır. Özet olarak, sarı safra, hıltını harap etmeden ve onu fazla faal hale getirmekten kaçının ve soğuk hıltların olgunlaşmasına müsaade etmeyin. Humma sırasında, kan alma gerekli hale geldiğinde, hummanın dördüncü gününden sonra yapılmaması gerektiği konusundaki öneriye dikkat etmek gerekmez. Galen'in dediği gibi eğer kan almanın gerekliliği düşünülürse, 4 gün sürece humma devam ettiğinde bile, vakit kaybetmeden kan alma işleminin yapılması doğru olur ve eğer biraz geç kalınmışsa zaten zikredilmiş olduğu gibi 10 kaidenin gözlemine bağlı olarak hemen yerine getirilmelidir. Bazen kan alma hummalarda, kötü ve hasta madde fazlasını azaltmaktan başka hiç bir gerekçe yokken uygulanır. Böyle durumlarda, hastanın vücut yapısı, yaş ve kuvveti dikkate alınmalıdır. Kanlı hummalarda, kan alma, bozuk maddenin dışarı atılması için yegane yoldur. Başlangıçta az miktarda kan almalıdır. Fakat daha sonra, olgunlaşmadan sonra, daha fazla miktarda kan alınmalıdır. Bu ekseriya hummanın derhal kaybolmasını sağlar.

Kan Almanın Karşı Tepkileri

Kan alma şu durumlarda karşı tepki yaratır: a. Fazla soğuk mizaçta; b. Fazla soğuk iklimde; c. Şiddetli ağrılarda, d. Gevşeten banyolardan

sonra e. Cinsi münasebetten sonra; f. 14 yaşın altındaki çocuklarda; g. Yaşlı insanlarda. Eğer vücut yapıları sıkı, kasları güçlü, damarları geniş ve dolu, yüz renk ve benizleri kan almaya tahammül edebileceğini gösteriyorsa kan alma genç ve yaşlı her iki grupta da uygulanabilir. Eğer gerekiyorsa, kan alma işlemi bir defada değil, aralıklarla yapılmalıdır.

Kan alma, şu durumlarda da aksi etki yaratır: h. Acayip derecede zayıf ve şişman insanlarda; i. Gevşek yapıda ve solgun şiş yüzü olanlarda; j. Soluk benizli olanlarda; k. Anormalliği, anormal kana bağlı olmayan, devamlı olarak rahatsız kişilerde.

Kanın yapısına ve rengine daima dikkat etmelidir. Kan renksiz ve ince hale gelir gelmez, kan alma işlemi yara bağlanarak durdurulur, aksi takdirde tehlikeli karışıklıklar meydana gelebilir. Ancak koyu renk ve yoğun kanın serbestçe kaçmasına müsaade etmelidir. Aynı şekilde, kan alma şu durumlarda karşı tepki yaratabilir: a. Dolu mide ile kan alınırsa karşı tepki yaratır. Çünkü kan almadan dolayı kaybedilen kanı yerine koymak için kısmen sindirilmiş ve henüz olgunlaşmamış maddeler damara çekilir, b. Mide kötü, uygunsuz madde ile dolu olduğunda veya bağırsaklar tam olarak teşekkül etmiş veya yarı teşekkül etmiş fökal maddeyle yüklü olduğunda, ilkin onları atmak gerekir. Böyle durumlarda, kan almadan önce, mideyi temizlemek için kusmak ve bağırsakları temizlemek için lavman yapmak gerekir. Hazımsızlıktan muztarip kişilerden, sindirimleri normal duruma dönene kadar kan almamalıdır. Aynı şekilde, kan alma gerilimden muztarip olanların durumunda midenin ağzının zayıflığında veya midede sürekli teşekkül etmiş olan fazla safra olduğunda, aksi etki yapar. Safra midede teşekkül etmez, fakat orada düzenlenir. Midenin rahatsızlığı, yemeğe katılan baharat gibi nesnelerin sebep olduğu rahatsızlıktan anlaşılır. Midenin ağzının zayıflığı, iştahının azlığından, ağrının mevcudiyetinden ve midenin üst tarafındaki rahatsızlıktan anlaşılır. Fazla sarı safra, kusma meydana getirir ve ağızda acı bir lezzet vardır. Böyle durumlarda eğer kan alma, midenin durumu dikkate alınmaksızın yapılırsa, tehlikeli rahatsızlıklar ve hatta ölüm meydana getirebilir. Bundan dolayı, zayıf veya duyarlı midesi olan hastalara hoş kokulu bir şuruba batırılmış bir parça ekmek, kan alma işleminden önce verilir. Eğer midenin ağzının zayıflığı soğuk mizaca dayalı ola-

rak ortaya çıkarsa, hoş kokulu şurup, içinde veya nane ile hazırlanmış şarapta hazırlanmış bir parça ekmek veya misk ile kokulandırılmış ayva, kan alma işleminden önce verilmelidir. Sarı safra fazlalığı olanlar, sirke şurubu ile kusturulmalıdır veya kan almadan önce sıcak su verilmelidir; istirahat ve sükunet sağlanmalı ve biraz hafif yiyecekler yenmelidir. Kan alma dolayısıyla kan kaybı çabucak telafi edilmelidir. Güçlü ve sağlam kişiler, her ne kadar biraz ağırsa da, kebap yiyebilir. Kebaplar gayet iyi sindirildiğinde fevkalade besleyicidir. Ancak mide zayıflamaya müsait olduğundan, kan alma işleminden sonra, bu yiyeceklerden kaçınmak daha iyi olur.

Kanama İçin Kan Alma

Kan alma işlemi bazen, kanamayı durdurmak için yapılır; bayılma kan tükürme, menorrhagia (aşırı menstrasyon) kanayan basur memeleri, yırtılan bir apsede görülen kanamada olduğu gibi. Böyle durumlarda obje kanı aksi tarafa doğru yönlendirecektir. Çoğunlukla bu durumda kan alma fevkalade iyi sonuç verir.

Tekrarlanan Kan Alma

Kan alma, geniş bir açıklık boyunca olmaktan çok, dar bir yerden ve birbirini izleyen günler boyu tekrar tekrar kan alınarak yapılır. Eğer ihtiyaç acilse, aynı gün gittikçe daha az kan almak şartıyla çeşitli kereler tekrarlanabilir. Diğer bir ifade ile tekrarlanan kan alma bir defada büyük miktarda kan almaya tercih edilmelidir. Gereksiz kan alma sarı safrayı harekete geçirir ve dili kurutur. Bu [durum], tatlandırılmış arpa suyu ile tedavi edilir. Eğer kan alma tekrarlanırsa, [açılan] kesik uzun ve geniş olmalıdır, böylece kassal hareket yarayı tıkamaz, engellemez. Eğer yırtığın kapanabileceğin den korkulursa, az miktarda adi tuz içeren zeytinyağı içinde ıslatılan bir parça kumaş parçası ile kaplanmalıdır. Sarma, sıkı bir bağlama şeklinde olmalıdır. Yağlanmış bistürü ile yapılmış kesme çok çabuk iyi olmaz ve daha çok ağrıya sebep olur. Bistürü ya hafifçe zeytinyağı ile veya benzeri başka bir yağla yağlanır veya kesik yapmadan önce yağa batırılmalı ve temiz bir kumaşla temizlenmelidir. Tekrarlanan kan almalarda, eğer aralarda hasta uykuya dalarsa, yara çabucak iyi olacak demektir. Boşaltımın genel belirtileri adı altında zaten zikredilmiş olduğu gibi, kışın kan

almak için güney rüzgarlarını beklemek iyidir ve bu kan almak için bile olsa, iyidir. Gereksiz yere kan kaybına engel olmak için aşağıdaki kişilerde kesiğin küçük olması gerektiği daima hatırlanmalıdır:

a. Açık kısımlarda (deliklerde) ve zihinde düzensizlik olanlarda;

b. Gece boyunca kan alınan kişilerde;

c. Tekrarlanan kan almalarda ihtiyacı olmayanlar;

İki kan alma arasında verilen zaman hastanın gücüne bağlıdır. Hiç zaafiyet yoksa, kan alma en erken bir saat sonra tekrarlanır. Eğer, kan almanın gayesi bozuk maddeyi bir başka yöne doğru yönlendirmekse, kan alma ertesi gün tekrarlanmalıdır. Eğer kan alma işlemi aynı gün tekrarlanırsa, kesiğin enine olarak yapılması daha uygundur. Kan alma birbirini takip etmek suretiyle günlerce tekrarlanmak zorunda olduğunda, kesik çizgi şeklinde yapılmalıdır. Kesik ne kadar ağrılı olursa, iyileşmesi o kadar uzun zaman alır. Özellikle tekrarlayan kan alma işleminde, uygun ölçülerde yapılmadığı takdirde, kan kaybı bayılmaya sebep olur. Birbirini izleyen iki kan alma işlemi arasında uyuma, kötü maddeyi içe doğru yöneltiği için boşaltım düzenini bozar. Tekrarlanan kan almanın büyük yararı, herhangi bir zayıflık yaratmadan, etkin bir şekilde vücudun temizlenmesidir. Esas itibariyle, tekrarlanan iki kan alma işlemi arasında 2 ya da 3 gün olması daha iyidir. Kan almadan sonra, uyku vücutta ağrı meydana getirir. Eğer kan almadan önce banyo alınırsa, deri kalınlaşır, yumuşar ve kayganlaşır, bundan dolayı, bütün işlem daha zorlaşır. Ancak, eğer kan uygunsuz yoğunluktaysa banyo yararlı olacaktır. Kan alındıktan sonra, ağır yemeklerden kaçınmalıdır. Yiyecek hafif olmalıdır ve sonra tedricen normale dönmelidir. Aynısı egzersize de uygulanmalıdır. Kan alındıktan sonra sırt üstü yatarak istirahat etmek daha iyi olur. [Zararlı hıltları dağıtacağı için] çözen banyolar önerilmez. Eğer kesik (kan almak için açılan yer) iltihaplanırsa, diğer uçtan ufak bir kan alma işlemi yapılmalıdır. O kısım beyaz merhemle ve serinletici merhemlerle deri üzerine tatbik edilmek suretiyle, tedavi edilir. Hıltların fazlalığından şikayetçi kişilerde, kan alma uygunsuz gerilim ve rahatsızlık meydana getirir. Kan almanın tekrarlanmasıyla bu engellenebilir. Sevda hakim olduğunda, tekrarlanan kan alma, geçici bile olsa yararlıdır, ancak, yaşlı kişilerde, benzeri durumlarda bu uygulama koma meydana getirmeğe meyleder. Bazen, kan alma humma şeklinde bir reaksiyon meydana getire-

bilir. Ancak bu kokuşturucu maddeleri yaymakta, dağıtmakta yararlı olur. Sağlıklı insanlar sağlıklarını korumak amacıyla kan aldırma işlemine başvurduklarında, alkol kısmında önerilen şeyleri yemelidirler.

Kan Alınacak Damarlar

Kan alma işlemi, bir ven ya da bir arterden yapılabilir. Ancak arterden kan alma, kanama tehlikesi yarattığından nadiren uygulanır. Bazen kesik çok küçük olduğunda bile kanama artar. Eğer kanamayı durdurmak için gerekli önlem alınırsa, bir arterden kan alma gerçekten işaret edilen durumlarda büyük önem taşır. Böylece, bazı hafif ve gergin, rahatsız hılt, o arterin yayıldığı alanda ciddi bir rahatsızlığa sürüklediğinde, söz konusu arterden kan almak yararlıdır. Böyle durumlarda, üzerinde durulabilecek derecede yararlı olduğundan herhangi bir karmaşa yaratma korkusu olmaksızın etkilenmiş alanın arterinden kan alma işlemi yapılır.

Kan alma işlemi altı venden yapılır: 1. Sefalik ven (Keefal). 2. Medyan ven (Ekhel)(Median kubital ven ve Median venin ön kola giden dalından kan alınır). 3. Basilik ven (Bazleek). 4. Accessory cephalic ven (Hablü'z-zera). 5. Üçüncü metakarpal ven (Usaylim): Bu ven ıbtî diye bilinir ve aksular venin bir koludur.

Sefalik Ven:

Sefalik venden kan alma uygun ve emniyetlidir. Diğer üç venin (ön mediyan kubital ven, basilik ve medyan venler) aşağısından kan alınır veya dirsek eklemi seviyesinden kan alınır, fakat kan alma işlemi sadece eklemin yukarısından yapılmalıdır. Böylece kan şırıngadan serbestçe fışkırabilir ve sinirlerin ve arterlerin incinme tehlikesi azalır. Sefalik venden kan alma daima eklemin yukarısından yapılmalıdır. Bir ekleme yakınlıktan dolayı bu dört venin herhangi birindeki uzun bir kesiğin iyileşmesi uzunca bir vakit alır. Accessory sefalik ven ve üçüncü dorsal metakarpal venlerde durum farklıdır. Sefalik vendeki kesikte, damarın bu kesme işlemi kas tendonlarından uzak tutulmalıdır ve kesmenin yumuşak kısımlarda olmasına dikkat edilmelidir. Uygunsuz şişme ve incinmelere sebep olmamak için tekrarlanan kesiklerden kaçınılmalıdır. Sefalik vendeki büyük bir kesik, tekrarlanan kesiklerdeki kadar büyük harabiyete sebep olmaz. Ekseriya sefalik venden yapılan uzunca bir kesiğin iyileşmesi uzunca bir süre alır. Kan

alma işlemi tekrarlanmak istendiğinde, kesik, bir öncekinden daha uzun olmalıdır. Sefalik veni bulmak güç olursa, hastanın bileğinin dış tarafından bir kesik yapılır.

Medyan Kubital Ven:

Bu venden kan alma işleminde, damarın altındaki sinirin (medyan sinir) incinme tehlikesi vardır. Bu ven iki cutaneous sinir arasında bulunduğundan dolayı çok derin olmayan uzun bir kesik tercih edilmelidir. Bazen ince bir sinir bu venin önünden geçer. Bu sinir harap olduğunda sürekli anestezi uygulanır. Böylece oraya uygun bakım tatbik edilir. Medyan ven kalınsa, genellikle bu sinir kalındır. Böylece, bu sinirin dikkatsizce harap edilmesi daha büyük rahatsızlık meydana getirecektir. Eğer, yanlışlıkla bu sinir incitilirse, açılan yerin hemen iyileşmesini geciktirmek için yara açık bırakılır. Bu konu ile ilgili ayrıntılı açıklama dördüncü ciltte ilgili kısımda verildiği üzere, sinirdeki incinme tedavi edilir. Yeşil gece sefası veya sandal otu suyu gibi, soğuk tatbikatlar yarayla temas ettirilmemelidir. Gerçekte yaranın etrafındaki deri korunmak üzere sıcak yağla yağlanır.

Accessory Sefalik Ven:

Bu ven normal yerinde olduğunda kesme meyilli olarak yapılmalıdır. Aksi takdirde kesme uzunlamasına yapılmalıdır.

Basilik Ven:

Onun altında bulunan arter, bu ven üzerinde işlem yapılmasını tehlikeli hale getirir. Kontrolü ekseriya güç olan kanamaya sebep olduğundan, bu artere verilecek herhangi bir zarardan kaçınmak gerekir. Bazen bu ven iki arter arasında bulunur. Eğer, onlardan sadece biri belirlenirse, diğerinin dikkatsizlik sonucu kesilmesi ve harap edilmesi muhtemeldir. İkinci arter, bundan dolayı, ilkin dikkatle belirlenmeye çalışılmalıdır. Bu vene tatbik edilen bir bağla damarın belirlenmesinde yardımcı olacaktır. Ancak bu belirleme, bu arter vasıtasıyla ya da sefalık ven vasıtasıyla yapılabilir. Emin olabilmek için oraya bağlanan bant gevşetilmelidir ve açılan damarın hafif masajından sonra, bant yeniden bağlanmalıdır. Eğer venler, çıkıntılı dışarıdan belirgin hale gelmemişse, basilik venden kan alma fikrinden vazgeçmelidir. Ön kolun medyan veni, yani ıbtî diye bilinen damarı, bileğin iç tarafının üst kısmından açılır. Damarların hatalı açılışı sık sık görülür ve bazen

hatta, vene benzediğinden dolayı arterlerin harabiyeti tehlikesi ortaya çıkar. Eğer bant damarın yüzeyinde "tanecik" ve mercimek gibi bazı pürtükler meydana getirirse, basilik vende açıklananla aynı yol izlenmelidir. Basilik venden kan almada, daha dar bir kesme yapılırsa, daha emniyetli olacaktır. Vende yapılan kesme, komşu arterdeki kanın akış yönünün zıddı yönde olmalıdır. Basilik venden kan alma işleminde, sadece arteri incitme tehlikesi yoktur. Fakat aynı zamanda haklarında uyarı yapılmış olan alt taraftaki kasların ve sinirlerin harap edilmesi tehlikesi de vardır. Eğer ince ve parlak kanın fışkırmasından ve o kısmın soğumasından gözleneceği gibi arter kesilmişse, kesik, kompres yapılarak tedavi edilir ve az miktarda günlükle (olibanium) tavşan yünü tatbik edilir. Hint zamkı, sarı sabır (öd ağacı), mersin, sarı şap ve yeşil vitriol (zaf: şap anlamındadır; vitriol genel bir terimdir ve beyaz vitriol şap veya çinko sülfat, mavi vitriol bakır sülfat ve yeşil vitriol demir sülfattır). Süratle yaranın üzerine uygulanır. Eğer mümkünse, yara soğuk su ile yıkanmalıdır ve yırtığın üstüne sıkı bir bandaj uygulanmalıdır. Hatta kanama durduğunda üzerine uygulanan maddeler 3 gün daha dokunulmadan orada bırakılmalıdır; daha sonra bile, dikkat elden bırakılmamalıdır ve keskin (asidik) maddeler yaraya tatbik edilmemelidir. Arter kanaması enine kesilerek durdurulabilir. Koparılmış arterin uçları kasların altından geri çekilir ve bastırılarak kanama durdurulabilir. Bazı insanlar kanamada ölür, çünkü çok sıkı bağlama, gangren ve dolayısıyla ciddi rahatsızlıklara sebep olur. Venlerin de tehlikeli boyutlarda kanayabileceği hatırlanmalıdır.

Sefalik Ven:

Sefalik venden kan alma çoğunlukla, baş ve boynun ve biraz da damarın alt kısımlarından yapılır. Karaciğer ve üst kısmı ve göğsün birbirleriyle birleşen kısımları onun en uzak sınırlarıdır. Bu venden kan alma, bu bölgenin dışındaki kısımları etkilemez ve onlardan hemen hemen hiç kan alınmaz, alınsa bile bu kan çok azdır.

Medyan Kubital Ven:

Bu ven basilik ve sefalik venler arasındaki alana kan verir. Basilik ven karın ve alt kısımlara kan gönderir.

Accessory Sefalik Ven:

Bu ven sefalik venle aynı alanı sular.

Üçüncü Dorsal Metakarpal Ven:
Sağ taraftaki venden yapılan kan alma işi karaciğer hastalıklarında yararlıdır ve sol taraftan kan alma dalak hastalıklarında yararlıdır. Bu tip kan almada bandaj kanama kendiliğinden durana kadar uygulanmaz. Çoğunlukla uygulandığı gibi kanın akışı az olduğunda, kol sıcak suda tutulmalıdır. Bu vende kesme boyuna uygulanmalıdır.

On Kolun Medyan Veni:
Bu venden kan alma, basilik venden kan alınmasında uygulananla aynı prensiplerle idare edilir.

Kan Almak için Damarın Seçilmesi:
Elin bir arterinden kan alınırken, bileğin sırt tarafından bulunan baş parmak ve işaret parmağı arasında seyreden damarın seçilmesi iyi olur. Bu özellikle karaciğer ve diyafragma hastalıklarında yararlıdır. Karaciğer hastalıklarından şikayetçi olunduğunda, Galen, birisinin kendisine sağ elinin arka tarafındaki arterlerden (radial arterin uç kısmı) kan alınmasını önerdiğini hatırlatmaktadır. Galen bu öneriye uygun hareket etmiş ve bu da iyi olmuştur. Bazen avuç içini boydan boya geçen arter bu gaye için kullanılır. Bu damardan kan alma, elin sırt kısmındaki arterden kan alma kadar etkilidir. Kol damarlarından kan alınması güçlük gösterdiğinde, eli kıvırıp bükmek gerekir. Bağ çok sıkı olmamalıdır. Gerçekte, bu işi bir yada iki gün geciktirmek en iyisidir. Eğer yeni bir kesme yapmak gerekirse daha önceki kesmenin daha aşağı kısmından yapmaktan çok, üstündeki noktadan yapmak gerekir. Sıkı bir bandaj şişlik meydana getirir. Bandaj öyle tatbik edilmelidir ki, altındaki deri yer değiştirmemelidir. Zayıf ve ince insanlarda sıkı bir bandaj damarı boşaltır ve böylece kanın akmasını engeller. Şişman insanlarda, kan damarları çok belirgin değildir, çünkü üstteki dokular gevşektir. Böylece bağ fevkalade sıkı olmalıdır. Kesiğin ağrısını azaltmanın zekice bir yolu, kısa bir süre için sıkı bir bandaj yapmaktır. Bu eli duyarsız kılacaktır. Diğer bir yol bisturinin keskin kenarına yağ sürmektir; bu acıyı azaltır, fakat iyileşmeyi geciktirir. Eğer yukarıda zikredilen venler yerine bazı başka venler belirgin hale gelirse, sıkıca masaj yapılmalıdır. Eğer kanın akışının hareketli olduğu belirlenirse, kan dolaşımı için o damarlar seçilmelidir. Damarlardan hiç biri yeterince belirgin olmadığında, kan alma işleminden kaçınmalıdır.

Kan alınacak yeri temizlerken, deri dikkatle yaranın aksi yönünde çekilmelidir. Daha sonra, derinin kendi haline dönmesine müsaade edilmelidir; yara bandajla sarılmalıdır. Eğer yara içinde bir parça yağ görülürse, o kesilmekten çok, yara içine gerisin geri itilmelidir. Eğer müteakip bir kesme yapılmak gerekirse, yeni bir kesme yapılmalıdır.

Alınacak Kan Miktarı

Kanın durması ve yaranın bağlanması arasındaki uygun vakit olaydan olaya değişir. Bazı insanlar hummadan şikayetçi olsalar bile, 2 ya da 2.5 kilodan (5 ya da 6 ratl) daha fazla kan kaybına dayanabilir. Hatta hummadan muztarip olmasalar bile, bazı sağlıklı kişiler bu kaybın bir kısmına bile dayanamazlar. Burada gözönünde bulundurulacak çeşitli noktalar şunlardır:

1. Kan, serbestçe fışkırsın ya da tembel tembel aksın ne durumda olursa olsun, akar;

2. Kanın rengi: Kan alma işlemi kanın rengi siyah olduğu sürece devam edebilir. Bazen renk yanıltıcı olabilir. Örneğin kan alma işleminin başlangıcında kan ince uçuk renktedir. Kanın doluluğunun belirtilerine rastlandığında kişi renkle yanıltılmamalıdır. Aynı şekilde kanı kendine çeken iltihaplar yanıltıcı olabilir.

3. Nabzın durumu dikkatli gözlem ister: Eğer nabız küçükse ve zayıfsa kan almaya devam etmemelidir. Esneme, gerinme, aksırık veya mide bulantısı da kanamanın durdurulması gerektiğinin işaretidir. Kanın rengi süratle değişirse veya aniden kanın akışı zayıflarsa, nabzın durumu asıl rehber olacaktır. Bayılma, zayıf ve sıcak mizaçlı veya şişman kişilerde olağandır. Kaslı yapılarda ve vasat yapılı kişilerde böyle bir şey olmaz.

Kan Alma Aleti

Kan almak için kullanılacak aletler şunlardan ibarettir:

1. Kör ve keskin uçlu çeşitli bistürüler (mubazeh): Sivri burunlu bistürüler: bunlar jugular venler gibi kaygan venlerde önerilir.

2. Bir top üzerine sarılmış ipek iplik;

3. Kusma yapan bir sopa ya da tüy;

4. Tavşan yünü, şap, günlük, misk geyiği mesanesi, deva el-misk (misk acı ve tatlı olmak üzere iki çeşittir. Bunlardan ikincisi kalbin zaafiyetinde ve bayılma nöbetlerinde kullanılır ve ince amber ve kun-

duz yağı içerir). Bunlar, genellikle kan alma sırasında görülebilen ve kötüye doğru gidiş gösterebilen bayılmanın tedbiri olarak kullanılır. Bu problemle ilgili olarak ipek top çabucak dişler arasına yerleştirilir ve özel bir aletle kusma meydana getirilir. Hastaya misk ve deva el-misk ya da tonik olarak verilen misk tabletlerinden küçük dozlarda verilmelidir. Eğer kan, çok hızlı akıyorsa, yara günlükle ıslatılmış tavşan yünüyle çabucak sarılmalıdır. Bayılmanın kan alma sırasında görülmesi yerine, daha çok kanamadan sonra görülmesi acayiptir. Ancak şüphesiz kan kaybının acayip derecede fazla olmaması şartıyla bu çok önemli değildir. Eğer uzun süren hummaların tedavisi, anjin, büyük kötü mizaçlı şişler veya şiddetli ağrı durumunda kan alma sırasında bayılma olursa, vücudun gücü yerinde olduğu sürece dikkate alınmamalıdır.

Kol damarlarını tanımladıktan sonra, bacak venlerini ve diğer bazı venleri unutarak bir başka şeyi veya diğcrini açıklamaya başlamamız fevkalade gariptir. Bunları şimdi tamamlamak gayesiyle açıklanacaktır.

Bacağın Kan Damarları

Siyatik Ven (External Saphenous Ven):

Kan alma, lateral malleolusun üst veya alt tarafından yapılır. Bacak kalçadan bileğe kadar bandajlanır. Siyatikvenden kan alındıktan sonra bir banyo yaptırılır. Bu vende kesmenin boyuna yapılması daha iyi olur. Ancak eğer ven hemen görülmüyorsa, kan alma küçük parmak ve üçüncü parmak arasında seyreden daldan yapılmalıdır. Siyatik venden kan alma, siyatik sinirin ağrılarının teskin edilmesinde çok yararlı olur. O, gut, ven varisi ve fil hastalığında da yararlı olur.

İç (İnternal) Safen Veni (Uzun Safen Veni):

Bu ven, medyan malleolusun yanından başlayan bacak venidir. İç safen veninden kan alma karaciğer seviyesi altındaki organları temizlemekte ve oradaki zararlı maddelerin atılmasında yararlı olur. Ancak o, kanın yukarıdan aşağı organlara yönelmesinde yardımcı olur. Bundan dolayı, bu venden kan alma, menstrasyonu artırır ve basur memelerinin engellenmiş kanamalarını tedavi eder. İç safen veninden kan almanın yararları dış safen veninden kan almanınkiyle aynıdır. Ancak, deney, dış safen veninden kan almanın daha yararlı

olduğunu gösterir ve siyatik ağrısının rahatlamasını sağlamak için bu tercih edilmelidir. Muhtemelen, bu onun yüzeysel konumundan dolayı böyledir. İç safen veninden oblik bir kesme yapılarak kan alınır.

Popliteal Ven:

Bu venden kan alma, iç safen veni benzeri yararlar sağlar, fakat farklı olarak menstrasyonu artırma ve tıkanmış basur memelerinin iyileşmesinde daha büyük yararı görülür.

Topuktaki Ven:

Bacağın dördüncü veni iç safen veninin bir dalıdır ve calcaneus tendonu arkasında bulunur. Ondan kan alma safen veninkine benzer yararlar sağlar. Kısacası, bacak venlerinden kan almanın, kötü, kokuşmuş maddenin beyne doğru yayılma eğilimi gösterdiğinde, oradaki hastalıkların iyileşmesinde yararı olur. Sevda tarafından meydana getirilmiş hastalıklarda da o yararlıdır. Ancak bacak venlerinden kan alma kol venlerinden kan almadan daha çok güçleri zayıf düşürür.

Baş Damarları:

Jugular ven dışında baş ve etrafındaki dokuların damarlarından kan alma meyilli kesmelerle uygulanmalıdır. Bu damarlardan bazısı arterlerdir, ancak diğerleri venlerdir.

Frontal Ven:

Bu damar kaşların arasından seyreden bir vendir. Ondan yapılan kan alma başın, özellikle de, onun arka tarafındaki ağırlık, gözlerdeki ağırlık ve kronik baş ağrılarında yararlı olur.

Paryetal Ven:

Bu ven başın paryetyal bölgesinde bulunur; migrende ve kafanın saçlı derisinde egzama olduğu durumlarda, ondan kan alma yararlı olur.

Temporal Ven:

Temporal verilerin her ikisinin de seyri dolambaçlıdır.

Gözün İç Köşesinin Venleri:

Birçok insanda, bu venler etin altına gizlenmiştir, fakat boyuna bastırınca görünür hale gelir. Bu venler bıçakla bir fistül oluşturacak şekilde açılmamalıdır. Bu venlerden dağılan kan, çok azdır. Bu venlerden kan alma, baş ağrısı, migren, kronik konjunktivit, ektropium

(üst göz kapağının kapanmaması) leucoma (gözün cornea tabakasındaki beyaz leke), trahom, arpacık ve gece körlüğünde yararlıdır.

Kulağın üst arka tarafında ve saç hattında küçük venler vardır. Bunlardan biri diğerinden daha belirgindir. Bu venlerden kan alma kataraktın başlangıç safhasında ve mideden çıkan buğular beyne yükseldiğinde, yararlı olur. Kulak yaralarında, boyun üstünde ve başın arka tarafındaki yaralarda da yararlıdır. Kulak arkasındaki damarlardan kan alma, kısırlaştırma için münzevilerde uygulanır. Galen bu hükmün doğru olduğunu kabul etmiştir.

Jugular Ven:

Kafanın yanında iki ven vardır. Bunlardan kan alma erken safhada cüzzamda, ciddi boğaz anjini, astım, bronşit, zatürre, ses kısılması, sıcak kan fazlalığından meydana gelen dysphonaea (konuşamama), dalak hastalıkları ve pleura iltihabı dahil pleura hastalıklarında yararlıdır. Bu ven sivri bir bistürü ile açılır. Tutmayı güçlendirmek ve veni daha belirgin kılmak için boyun bir tarafa döndürülür. Seçilen tarafın kaygan venlerin olduğu taraf olmaması dış safen veninde olduğu gibi, enine olarak bastırılması gerekliliği ve kesmenin boyuna olması önemlidir.

Fasyal Venin Nasal Dalı:

Burun veninden kan alma işlemi nabız gibi atan yer üzerindeki parmağın akış hissettiği yerden, burun ucundan yapılmalıdır. Genellikle kesme yapılan yer bu noktadır. Bu yerde akan kan ekseriya çok azdır. Bu tip kan alma chloasma, yüzün renk kaybı, çıbanlar, yaralar, burun kaşıntısına iyi gelir. Ancak, o derideki kronik tüberküloz yarası gibi dağılıp yüzde kronik kırmızılık meydana getirdiğinde yarardan çok zarar verir.

Üst Çene Kemiği Altındaki Venler:

Mastoid processin altındaki damarlardan, yani inferior mastoid venlerden kan alma baş dönmesinde yararlıdır. Çünkü onların kanı daha hafiftir. O, aynı zamanda kronik baş ağrısına da iyi gelir.

Labial Venler (Dudak Venleri):

Bunlar her bir dudak için iki tane olmak üzere dört tanedir. Bunlardan kan alma, ağız yaraları, pamukçuk, stomatitis (ağız mukozası iltihapları) ve diş eti kanamalarının tedavisinde yardımcı olur.

İnferior Lingual Ven:

Bu ven dilin altında ve çene içinde seyreder. Ondan, boğaz anjinleri ve tonsil iltihaplarında kan alınır. Orada, dilin altında seyreden bir derin ven daha vardır. Bozuk dolaşımdan dolayı, konuşma güçlüğü olan vakalarda bu damardan kan alınır. Bu ven boyuna açılır. Çünkü enine yapılan kesme uygun olmayıp, kontrol edilmesi mümkün olmayan kanamaya yol açacaktır.

İnferior Labial Ven (Alt Dudak Veni):

Bu ven alt dudaktadır. Nefes koktuğunda bu venden kan alınır.

Anterior Jugular Ven:

Bu ven sternum çıkıntısı (suprasternal notch) yanında bulunur. Anterior jugular venden, midenin ağız kısmında rahatsızlıklar olduğunda kan alınması yararlı olur.

Arterler

Temporal Arter:

Bu arter, bir baş arteridir. O, açılabilir, kesilebilir, bağlanabilir veya onun bir kısmı çıkarılabilir. Nezle durumları gözlere de bulaşma tehlikesi gösterdiğinde veya göz şiddetli şekilde hastalandığında bu damara dağlama tatbik edilir.

Posterior Auricular Arter (Kulak Arkası Arteri):

Konjunktivitin çeşitli tiplerinde, erken glukom vakalarında, leukomada, gece körlüğünde ve kronik baş ağrısında bu arter açılır. Bu arterdeki bir kesik, uzun zamanda iyi olduğu için tehlikelidir.

Galen, boyun arterlerinden biri kesilen bir kişiyi tasvir etmiştir. O, kanamayı, mersin, Hint zamkı (ağaç zamkı), gühercile ve günlükle kontrol altına almıştır. Ancak, hasta belli bir miktarda kan kaybettikten sonra, onun uzun zamandır çektiği kalçasındaki ağrı şaşırtıcı şekilde kaybolmuştur.

Gövdenin Damarları:

Bu damarlardan sadece iki karın damarlarından kan alınabilir. Bunlardan biri, karaciğere gider ve diğeri de dalağa gider. Sağ tarafta karaciğere giden venden kan alma ascitese ve soldaki damardan kan alma da dalak hastalıklarında uygulanır.

Kan alma, istek üzere ya da zorunludur. Kan almak için en iyi zaman sindirimin tamamlandığı ve bağırsak ve mesanenin boşaldığı öğle zamanıdır. Zorunlu kan alma, derhal ve herhangi bir tereddüt olmaksızın uygulanan kan almadır.

Kan Almada İzlenecek Yöntemler

Kör bir neşter, kan alma için uygun değildir. Çünkü o, bazen kesmeyi beceremez ve gereksiz yere acı ve şişe sebebiyet verir. Damar, özel bir neşterle ve nazikçe, girmeyi zorlanmadan veya gelişi güzel kesmeden açılmalıdır. Bazen neşterin ucu kırılır ve bazı başka zararlara sebep olacak şekilde, damarın içinde kalır. Bundan dolayı, neşterin ilkin gerçekten sağlam olup olmadığını görmek için deri üzerinde denenmelidir. Venler bir bandajla görülebilir şekilde dışarı çıkıntılı hale getirilir. Böylece bıçağın altında onların kaymaları engellenmiş olur. Bandaj venin dışarı doğru çıkıntı yapmasını sağlamazsa o kaldırılır. Yeniden bir yenisi tatbik edilir. Gerekirse bu işlem tekrarlanır. Bu kısma hızlı bir şekilde, aşağı yukarı masaj yapılır. Damarın uygun şekilde dolması için bir elle masaj yaptırılırken, bir elle de bastırılır. Neşterin ucu gerekli uzaklığa getirilmelidir. Fakat sinir ve arterlerde zarara sebep olacak kadar derine inmemelidir. Neşter, baş parmak ve orta parmak arasında tutulmalıdır. İşaret parmağı, damarı bulma işlemi için serbest olmalıdır. Neşter, ortasından sıkıca kavranmalıdır. Eğer ven kaymaya meylederse, aksi taraftan bastırılarak durum kontrol altına alınmalı ve uzunlamasına bir kesme yapılmalıdır. Derinin kalınlık ve sıkılığına bağlı olarak, bandajın basıncı kontrol edilmelidir. Bandaj, kesme yerinin yakınına konmalıdır. Venin kaymaya meylettiği yer işaret edilmeli ve venin kendi yerinin değiştirilmemesine dikkat ederek, bandaj bağlanmalıdır. Neşter komşu yapıları incitmeyecek şekilde kullanılmalıdır. Eğer ven görülür şekilde dışarıya doğru çıkıntı yapmazsa, deri kesilip, damar bir çift forsepsle (sinaraa) tutturulmalıdır. Bazen kan almak için tatbik edilen bir bandaj veya bağ damarların uygun şekilde dolmasına engel olur.

Kan fazlalığından dolayı çok terleyen insanların özellikle kan aldırmaya ihtiyacı vardır, fakat kan alma, ateşli hastalığa tutulmuş veya başı ağrıyan ya da ishalden muztarip hastalara uygulanmamalıdır.

Son olarak, bu kısım yıkanır, ancak bu iş yaranın karşısına gelen deri ovularak yapılır. Sonra, bütün o kısma merhem sürülüp, bantla sarılır. (Bu son cümle *Kânûn*'un Kahire nüshasında yoktur).

Yirmi Birinci Bölüm
Hacamat (Cupping)

Hacamat, deri ve altındaki dokuyu, kan alma uygulamasından daha iyi temizler. Hacamat, sadece ince kanı attığından kanı genellikle yoğun ve çekilmesi nisbeten daha güç olan sağlam kişilerde pek yarar sağlamaz. Gerçekte onlarda ince kanı çekmek bile güçtür. Hacamat uygulanan alanda zayıflık ve halsizlik meydana getirir.

Hacamat Zamanı:

Ayın ilk ve son bir kaç günü hacamat yapılmamalıdır. İlk birkaç günde hıltları faaliyete geçirmek zordur. Bunun yanı sıra, son birkaç günde hıltların faaliyetinde bir hayli azalma vardır. Böylece hacamatın ay ortasında yapılması en iyisidir. O zaman Ay dolunay durumunda olduğundan, hıltların gerilim ve faaliyeti dikkati çeker. Dolunayın etkisi o kadar büyüktür ki, beyin bile kafatası içinde şişer ve nehirlerdeki ve kanallardaki su, onun (Ay) med cezir etkisiyle yükselir. Hacamat için en iyi vakit, öğleden sonradır. Hacamat, asla banyodan sonra yapılmaz veya hiç olmazsa, bir saat dinlendikten sonra yapılabilir.

Hacamat Yeri

Alın:

Birçoklarına göre, bu yer idrak ve hafızanın bozulma tehlikesinden uzak olmalıdır.

Boynun Arkası:

Bu bölgeden hacamat yapmanın faydası, medyan cubital venden kan almayla aynıdır. O, göz ve alnın ağrılarıyla göz iltihaplarında çeşitli boğaz hastalıklarında ve ağızda kötü koku olduğunda yararlıdır.

Omuz Başları Arasında:

Bu alanda hacamat yapmanın yararı, basilik venden kan alma gibidir. O, boyun ve omuzdaki ağrıları giderir.

Boyun Tarafı:

Boyun tarafından hacamat yapmanın yararı sefalık venden kan alma gibidir. O, baş titremelerini, yüz, dişler, kulak, burun ve boğazın çeşitli hastalıklarında yararlıdır.

Ense Üzerinde Hacamat:
Bu yerden hacamat yapmak hafızanın bozulmasına sebep olur. Bizim Rehberimiz ve Efendimiz Hz. Muhammed'in -Sulh ve sükun onun ve torunlarının üzerine olsun- hafızanın beynin arka tarafında depo edildiğini ve bu alan üzerinden hacamat yapmanın onu (hafızayı) zayıflatacağını söylemiş olduğu rivayet edilir. Omuz başları arasında hacamat yapmak midenin ağzını zayıflatır. Ense üzerinden hacamat yapmak baş titremesi meydana getirir. Böylece, boynun yan tarafından hacamat, ancak o (hacamat) öksürük ve haemoptysis (kan tükürme) için yapılmıyorsa, omuz başlarından daha yukarıda, ancak, ensenin altında bir yerden yapılmalıdır. Omuz başları arasından hacamat yapma kan tükürmenin ve kanamalı bronşitin tedavisinde yararlı olur. Ancak o, mideyi zayıflatır ve kalpte çarpıntı meydana getirir.

Baldırlar üzerinden hacamat yapmak benzer bir etki yaratır. O, kanı temizler ve menstrasyonu artırır. Soğuk ve şişman, kanları yoğun kadınlarda, bacaklar üzerinden hacamat yapmak, safen venden kan almaktan daha yararlıdır. Başın tepesinin veya occipital kemik üzerinden yapılan hacamatın, zihinsel rahatsızlıklar ve baş dönmesine iyi geldiği tahmin edilir. Bazılarına göre bu hacamat bunamayı geciktirir. Eğer o, böyleyse, sadece birkaç istisnaî olayda hacamat uygulanabilirdi. Çoğunlukta, o erken bunama meydana getirir. Bu yerde hacamat yapmak, göz hastalıklarında yararlı olur; frunculosis, pustular keratitis ve staphyloma (sclera veya corneada meydana gelen şiş) gibi, ancak hafızayı zayıflatarak zihni kusurlar meydana getirerek, zekanın bozulmasına sebep olarak ve onda zihinsel rahatsızlıklar meydana getirerek, zihni kötü etkiler. O, kataraktı da etkiler, böylece bu alandaki hacamat sadece özel durumlarda uygulanmalıdır. Çene altından hacamat, yüz, dişler ve gırtlak hastalıklarında yararlıdır. O, başı ve üst ve alt çeneleri temizler. Kalçalardan hacamat, kalça apselerinde gutta, basur memelerinde, fil hastalığında ve uterus ve mesane gazlarında ve sırt kaşıntısında yararlıdır. Hacamat, sadece sıcak tatbikat şeklinde yapılırsa, yani şişe çekmede olduğunda ve kan alma şeklinde olmadığında bile, bu durumlar için yararlıdır. Hacamat genellikle, gaz olmadığı durumlarda önerilir. Halbuki gazdan dolayı meydana gelen soğuk şişler, ancak şişe çekme ile çözülür. Kalçalara

uygulanan hacamat testis iltihaplarında ve kalça ve bacaklardaki çıbanlarda yararlı olur. Dizlerin arka tarafından kan alma kalçaların iltihaplı durumlarında yararlı olur. Dizlerin arkasından kan alma, sıcak hıltlar bu ekleme zarar verdiklerinde yararlı olur. Aynı zamanda o, bacağın kronik ve kötü huylu yaralarında da fayda sağlar. Birlikte hacamat yapma, amenorrhoea, siyatik ve gutta yararlı olur.

Kuru Şişe Çekme:

Şişe çekme şu hastalıklar için kullanılır: a. Aksi istikamette akan maddenin akışını yönlendirmek; örneğin menstrual kanın akışını kontrol için göğüsler üzerine şişe çekilir, b. İltihaplı durumlarda ilacı daha kabul edebilir kılmak için bu yol kullanılır, c. İltihaplı maddeyi nisbeten önemli bir organdan daha az önemli bir komşu organa yöneltmek için bu yola baş vurulur, d. İçine fazla kan çekmesini sağlayarak bir organı ısıtmak ve böylece onun buğularını dağıtıp yok etmek için bu yola baş vurulur, e. Bir organı kendi durumuna iade etmek için de yine bu yol denenmelidir; örneğin testis fıtığında olduğu gibi. f. Ağrı giderici olarak, şiddetli ağrılar ve kolik ağrılarında da kullanılır.

Göbek üzerinden yapılan hacamat gaz dağılımından doğan kolik ve ağrıyı giderir. Göbek altından yapılan hacamat, dysmenorrhea'da (adet güçlüğü), özellikle de genç kızlarda, yararlıdır. Kalça üzerinden hacamat siyatik ve kalça çıkığı tedavilerinde yararlıdır. Kalçalar arasından hacamat, kalça ve baldır hastalıklarına, basur memesi ve guta çok iyi gelir. Anus üzerinden hacamat bütün vücuttan, hatta baştan bile "maddeyi" çeker. O, bağırsaklarla ilgili hastalıklarda ve çeşitli menstrual şikayetlerde yararlıdır. O, basur memelerini de rahatlatır. (Kahire baskısında bu son cümle yoktur).

Hacamat:

Hacamat, diğer herhangi bir, 'kötü ve bozuk maddeleri def etme' yönteminden daha iyidir. Çünkü a. O, sadece tatbik edildiği organ için müsilaj etki yapar. b. Diğer herhangi bir dışarı atma yönteminden farklı olarak herhangi bir hayatî sıvı meydana getirmez ve c. Hayatî organları etkilemez ve böylece herhangi bir ciddi rahatsızlık meydana getirmez. Hacamatta kanı derin kısımlardan çekmek için hacamat aletinin uçları yeterince derine inmelidir. Hacamat kabını bırakmak zor olacağından, şişi biraz azaltmak üzere, bir parça bez

ve sıcak su ile ıslatılmış sünger hacamat yapılan yere sarılmalıdır. Bu durum, özellikle, menorrhagia ve bayılma için göğüslerde uygulanan hacamatta gereklidir. Bu durumlarda, kabın iç yüzeyi yağlandıktan sonra, hemen tatbik edilir. Bu ilk tatbikat, hafif ve kısa olmalıdır. Fakat onu takip eden hacamat uygulanmasının süresi nisbeten daha uzun olmalıdır ve gittikçe de süre daha uzun tutulmalıdır. Tedaviden sonra, hastaya yiyecek verilmelidir. Çocuklara ancak iki yaşında hacamat yapılabilir. 60 yaşından sonra, hacamat ters etki yapar. Vücudun üst kısımlarında yapılan hacamat, alt kısımlarda gevşeme yapar ve onları kötü maddeyle yanmaktan korur. Safravî mizaçlı insanlar nar tohumları veya suyu şekerle tatlandırılmış frenk salatası veya sirkeyle birlikte verilen salata ile tedavi edilir.

Yirmi İkinci Bölüm
Sülükler

Hintli doktorlara göre, bazı sülükler zehirlidir. Büyük başlı ve siyah yeşil veya gri renkteki sülüklerden kaçınılmalıdır. Kıllı deri, yılan balığı gibi görüntü, mavi çizgiler ve buhar rengi, bütün zehirli sülüklerin ortak işaretleridir. Bu tip sülükler iltihap, kanama, ateş, baygınlık, paraliz, inatçı ülserler meydana getirir. Pis sulardaki sülüklerden kaçınmak gerekir.

Korkusuzca kullanılabilecek sülükler şunlardır:

a. Yabanî otlar ve canlı kurbağalar içeren sulardan yakalananlar. Bazı insanların kurbağaların yaşadığı sulardaki sülüklerin tehlikeli olduğu konusundaki görüşlerini dikkate almak gerekmez.

b. Hakim şekilde yeşil olan ve iki sarı çizgisi olan zümrüt yeşili sülükler;

c. Yassı olmaktan çok yuvarlak olan portakal kırmızısı renkteki sülükler:

d. Karaciğerin renginde olan sülükler ve çekirgeler gibi kıvrık olanlar;

e. İnce, fare kuyruğu gibi yuvarlak olan sülükler;

f. Çok küçük başlı olanlar: Kırmızı karınları ve yeşil sırtları olan özellikle akarsulardan yakalanan sülükler asla kullanılmamalıdır.

Sülük tatbikatı daha derin dokulardan kan çektiğinden hacamattan daha iyidir. Sülükler tercihen günün erken saatinden toplanma-

lıdır. Midesini boşaltmak için baş aşağı tutulmalı ve kirli yapışkan çamurdan temizlenmelidir. Sonra onlar, keçi veya bir başka hayvandan alınan az miktarda kanla beslenmelidir. Tedavi edilecek kısım boraks eriği ile yıkanmalı ve kızarana kadar ovulmalıdır. Sülükler, ilkin yıkanmalı ve sonra kullanılmalıdır. Tedavi edilecek yere biraz çamur sürmek ya da kan sürmek onların oraya daha iyi yapışmalarını sağlar. Sülükler şişince, tuz, boraks veya yanmış keten, kumaş, yün veya sadece keten üzerlerine serilerek, sülüklerin bulundukları yerden ayrılması sağlanır. Isırılmış yerleri zararsız hale getirmek için tedavi edilen yerden biraz daha kan çekmek gerekir ve bunun için de bu tatbikattan sonra, hacamat uygulanır. Kanama kendiliğinden durmazsa, ısırılmış yerlerin üzerine yanmış safra, toz halinde kireç veya kırılıp toz haline getirilmiş kapkacak tozları veya kanı durduracak başka maddeler uygulanır. Bu neviden şeyler kullanılmak üzere, el altında bulundurulmalıdır. Sülük tatbikatı, kellik, çocuklarda kellik, çiller ve benler gibi cilt hastalıklarının tedavisinde çok yararlıdır.

Yirmi Üçüncü Bölüm
Boşaltımın Durdurulması

Boşaltım şu şekillerde durdurulur: a. Boşaltım olmadan yönlendirme; b. Boşaltarak yönlendirme; c. Boşaltmaya yardım etme; d. Soğuk yakıcı ekşi, sümüksü ya da yakıcı ilaçların tatbikiyle; e. Bandaj kullanarak.

Boşaltım Olmadan Yönlendirme:

Bu, uterustaki kanamayı durdurmak için göğüslerin hacamatı şeklinde (boşaltım) yerine getirilir. Emilme veya dağılma etkilenmiş kısmın ağrısının giderilmesinden sonra daha emin hale getirilir.

Boşaltımla Yönlendirme:

Bu uterusun kanamasını durdurmak için basilik venden kan alınmasıyla, kusmayı durdurmak için ishalin başlatılmasıyla, ishali durdurmak için kusmanın başlatılması ve ishal ve kusmayı durdurmak için terlemenin sağlanması gibi durumlarda görülür.

Yardımcı Boşaltım:

Boşaltımı durdurmak için, boşaltım müshil maddeler kullanılarak desteklenir. Böylece bu maddeler bağırsakları kayganlaştırarak diyare ve dizanteriden sorumlu maddeyi dışarı atar.

İlaçların Tatbikatı:
Soğuk ilaçların güçlü tipi, sıvı maddeyi katılaştırarak veya pıhtılaştırıp, çökelterek ve geçitleri tamir ederek işlevini görür. Keskin ekşiler (asidik maddeler) büzer ve "maddeyi" gerer; boşaltım kanallarını büzerler. Müsilaj maddeler, özellikle sıcak ve kuru olanlar, açıklıkları (kesikleri) tıkayarak, kapatarak görevini yapar. Ancak, kostik (yakıcı) maddeler stypticler (damarları kasan ilaçlar) gibi hareket ederler: örneğin, yeşil vitriol gibi. Diğerlerinin böyle bir etkisi yoktur; örneğin, sönmemiş kireç gibi. Sağlam kabuklar temin etmek için aynı zamanda ekşi olan yakıcı maddeler (asidik maddeler) de kullanılmalıdır. Bir kabuğun kısa zamanda teşekkül etmesi istendiğinde, sadece ekşi olmayan kostik maddeler kullanılmalıdır.

Tampon:
Tampon, dirseğin üst tarafından tatbik edilen bir bandajda olduğu gibi, artere kaza ile bir zarar geldiği durumlarda ve basilik venden kan almada uygulanır. Yırtılmış bir damarda görülen kanama, lemnian toprağı (sarımtırak kurşunî renkte bir toprak) gibi damarları sıkıştıran maddelerle en iyi şekilde tedavi edilir. Eğer kanama, dokuların ölmesinden dolayı kan damarının yara oluşunu izlerse, reçetenin yaraların iyileşmesi ve kabukların atılmasında kullanılan ilaçlardan meydana gelmesi gerekir.

Yirmi Dördüncü Bölüm
Tıkanıklıkların Tedavisi

Tıkanıklık, anormal derecede kalın veya yoğun hıltlardan veya hıltların basit fazlalığından meydana gelir. Basit hılt fazlalığı olduğunda, kan alma ve müshil tatbiki tedavi için yeterlidir. Tıkanıklık, anormal derecede kalın hıltlardan kaynaklandığında, çözen, sıvılaştıran maddeler kullanılmalıdır. Eğer, sebep hıltların kesifliği ve yapışkanlığı ise, parçalayan ve bu özellikleri ortadan kaldıran ilaçlar kullanılmalıdır. Kalınlık ve yoğunluk arasındaki fark zaten açıklanmıştır. Çamur ve yumuşamış zamk arasında benzerlik vardır. Kalın madde uygun bir boşaltım için sıvılaştırılmaya ihtiyaç hisseder. Yoğun bir madde duvarlara yapışarak geçidi tıkar. Böylece, kötü maddenin cevherine nüfuz edebilen, çözebilen droglara ve aynı zamanda, yapıştırıp birleştiren

maddelere ve geçit içinden geçebilen maddelere gereksinim duyulur. Böyle ilaçlar, sadece bu maddeyi ince, ufak parçalara ayırmaz, fakat aynı zamanda, onu izleyen tortulaşma ve birikmeyi de engeller. Zayıf ve takatsiz etkin maddelerden kaçınmaya dikkat etmelidir. Çünkü bunlar, ancak maddenin yayılmasına sebep olur ve onu daha hacimli hale getirerek harekete getirir ve böylece engeli artırır. Güçlü çözücüler, maddenin nispeten hafif kısımlarını buharlaştırır ve katılaşmak üzere, daha ağır kısmını arkada bırakır, böylece mutedil bir şekilde sıvılaştıran boşaltım maddeleri kullanılmak zorundadır ve uygunsuz bir şekilde maddeyi kalınlaştırıp yoğunlaştırarak tıkanmalara sebep olacak maddeler kullanılmamalıdır. Kan damarlarındaki tıkanıklıklar çok ciddidir. Özellikle arterlerle ilgili ise ve özellikle bazı hayatî organları besleyenler söz konusu ise, durum böyledir. Engelleri kaldırmak için, nispeten keskin, ekşi ilaçlar kullanması daha iyi olacaktır. Bunların zararlı maddeleri dışarı atması suretiyle ortaya çıkan rahatsızlıklar en düşük seviyeye indirilir.

Yirmi Beşinci Bölüm
Şişlerin Tedavisi

Şişler daha önce de söz konusu edilmiş olduğu gibi, sıcak ve soğuk olabilir. Soğuk olan şişler yumuşayabilir veya sertleşebilir. Şişlerin oluşmalarının sebepleri önceden şiş oluşumuna yatkın olma ve dış sebeplerdir. İstidatlı kılan sebeplerin örneği, plethoradır (kan fazlalığı) ve dış sebeplere örnek olarak da, arı sokması, böcek ısırmaları ve incinmeler zikredebilir. Dış sebeplerden ortaya çıkan şişler ya hıltlardaki anormalliklerden veya onlar olmaksızın meydana gelebilir.

İstidatlı kılan sebeplerden ve dış sebeplerden dolayı ortaya çıkan şişler aşağıdaki organları etkiler:

a. Hayatî organlara yararlı olan organları;

b. Hayatî organların ifrazatını kabul eden organları;

c. Herhangi bir organa yararı olmayan organları.

Son gruptakilerde erken safhalarda, çözücü droglar etkin olur ve ona ait bir yolla etkilenen organ tedavi edilir. Şiş hiç bir özel organla ilgili olmadığında, tedavi genel anlamda olmalıdır. Bu tedaviden sonra da emip içine masseden ve keskin, ekşi droglar kullanılmalıdır. Bazen iltihaplı organlardan bozuk, hasta maddeler, bu kısımda egzersiz yaptırılmak suretiyle veya ağırlık kaldırılarak, aksi yöne sevke-

dilebilir. Bundan dolayı, elin iltihabı durumunda, örneğin, ekseriya diğer elde ağır bir şey taşıyarak, bu zararlı maddeler yönlendirilip, emilir. Şiddetli iltihabik durumların tedavisinde, tamir etme özelliği gösteren ekşi maddelerin soğuk tipleri kullanılmalıdır. Soğuk şişlerin tedavisinde, reçeteye bataklık sazı (sarı yonca) ve istiridye kabuğu gibi, sıcak, keskin, ekşi maddeler de ilave edilmelidir. Sıcak ya da soğuk bir şiş, uzun zaman devam ettiğinde, şişin had dereceye ulaşmasına kadar, ekşi maddeler yerine, tedricen çözme özelliği olan droglar verilir. Burada çözme özelliği gösteren drogların yanı sıra verilen yapıcı, yenileyici özellik taşıyan drogların miktarı birbirine eşit olmalıdır. Şiş inmeye başladığında çözen ve yumuşatan droglar kullanılmalıdır. Soğuk, kabarık bir şişin en iyi tedavisi, sıcak şişten farklı olarak, vücuttan ter şeklinde dışarı atılan maddeleri emip, içine alan kuru çözücü maddelerle yapılır.

Bir dış sebepten ortaya çıkan, fakat hılt fazlalığı ile ilgisi olmayan şiş, başlangıçta en iyi şekilde yumuşatıcı kremlerle ve çözücü maddelerle tedavi edilir. Kan doluluğu olduğunda tedaviye zaten zikredilen şekilde devam edilir. Hayatî organlara faydalı olan organların iltihabının tedavisinde, tamir edici özellikteki maddelerden kaçınmalıdır, örneğin kulağın arkasındaki bezler ve beynin sıvısını ve boyundaki kalbin nemini çeken koltuk altı bezleri ve karaciğerdeki nemi çeken kasıktaki bezler gibi, burada tamir edici maddelerin (drogların) bu bezlerin iltihabına yararlı olup olmaması kastedilmemektedir; ancak onların iltihabının hayatî organlardan bozuk maddeyi çekmesi önemlidir ve böylece hayatî organlara yardımcı olacak şekilde tehlikeli durumlardan sakınmalıdır; halbuki tamir edici özellikteki droglar, söz konusu bozuk maddeyi hayatî organlara geri götürür ve böylece durumu hasta için daha kötü hale getirir. Böylece hastalığın yayılması yoluyla meydana gelen fonksiyon bozuklukları gayet rahat gözden kaçırılır ve yardımcı organın hayatî organlarla ilgisi dolayısıyla, hacamat edilir. Böyle durumlarda uygulanacak tedavi, şişe çekmektir (vantuz) veya sıcak yağlar ya da yakı uygulanır. Böylece zararlı madde çekilir ve hatta yardımcı organdaki iltihap da iyileşir. Yardımcı organlarda veya gevşek dokulu bazı diğer organlarda, cerahat toplandığında apse kendiliğinden patlamaya terkedilebilir. Bazen o olgunlaştırılabilir ve kesilip açılabilir.

İltihabın olgunlaşması için yardımcı olmak üzere ve vücut sıcaklığını korumak için, sıcak olduğu kadar keskin ve ekşi ve de yapışkan olan cevherler, kullanılmalıdır. Eğer yukarıda bahsedilen ilaçlardan herhangi biriyle şiş olgunlaştırılmaya karar verilirse, etkilenmiş alan belirlenmelidir ve eğer doğal sıcaklığın zayıfladığı ve hastalıkla ilgili olduğu belirlenirse, yapışkan, tıkayıcı özellikteki ilaçlar ve temizleyen maddeler atılmalıdır. O zaman şişe, onun derinliğine nüfuz edecek şekilde hacamat uygulanır ve kurutan ve çözen droglar, Ferdî Organların Hastalıklarının Tedavisi [kitabında] ayrıntılı bir şekilde açıklandığı üzere, tatbik edilir. İltihap derine yerleşmişse, gerekiyorsa, sıcak şişe çekme yoluyla yüzeye çıkarılır.

Sert Şişler:
Bunlar çok fazla sıcak ya da kuru olmayan yumuşatıcı ilaçlarla tedavi edilir, böylece onlar süratle dağılıp sertleşmeyecek ve taş gibi olmayacaktır. Burada eğilim, aynı şekilde çözülmeyi sağlama zorunluluğudur. İltihaplı kitle yumuşadığında çözücü maddeler kullanılmalıdır. Daha ağır artık maddenin tekrar katılaşmasından korkuluyorsa, süreç tekrarlanabilir. Eğer gerekliyse, yumuşatıcı ve çözücü vasıtalar değiştirilerek, şiş tamamen kaybolana kadar uygulamaya devam edilir. (Kahire edisyonunda bu cümle şöyledir: Eğer şiş olgunlaşmamışsa sıcak ilaçlar denenmelidir).

Gazlardan Kaynaklanan Şişler:
Bu şişler, genellikle gazın yoğunluğunun artmasından veya deliklerin tıkanmasından kaynaklanır. Böylece gazın dağılması ve deliklerin açılması için hafif olmasına ilave olarak, sıcak ilaçlar da kullanılmalıdır. Gazın oluşmasından sorumlu olan bozuk maddeye karşı gerekli önlemler de alınmalıdır.

Ülserleşmeyle Meydana Gelmiş İltihaplar:
Yaraları meydana getiren kabarcıkların tedavisi ile soğuk ilaç tatbikatlarıyla tedavi edilen balgamsı iltihaplarınki benzeşir. Her ne kadar nem genellikle, iltihap tedavisinde yardımcı olursa da, ondan dikkatle kaçınmalıdır. Çünkü kuruluk, sorumlu hastalığın tedavisinden çok, bu durumda daha önemli olan arazlara bağlı bir iyileşmeyi ortaya çıkaracaktır. Böylece, hiç yara olmayıp ancak daha sonra gelişme ihti-

mali olduğunda, tedavi, yara (ülser) tedavisindeki gibi yürütülür, yani kuru ve de nemlendiren madde ve araçlarla tedavi edilir.

İç İltihaplanma:
İltihaplanma bazı iç organları da ilgilendiriyorsa, bozuk maddenin faaliyeti, en iyi kan alma ve müshille tedavi edilir. Banyo, egzersiz, içki ve hissî aşırılıklardan kaçınmalıdır. İltihaplanmanın erken safhasında özellikle midede, karaciğerde veya bazı başka organlarda da iltihaplanma görüldüğünde, sadece mutedil yapıcı, tamir edici özellikte maddeler önerilir. Daha sonra çözülme başladığında yakıcı ekşi ve kokulu maddeler çözücü özellikteki maddelere ilave edilir. Bu, akciğer için olan ilaçlarda olduğundan çok, mide ve karaciğer iltihabı için olan ilaçlarda daha çok önem taşır. Dahili iltihabın tedavisinde, biriken maddenin kaldırılıp atılması için verilen laksatifler, iltihabı artırmayacak cinsten olmalıdır ve hastaya iltihabı olgunlaştıran ilaçlar verilmelidir; örneğin, yeşil zakkum veya müshil özellik taşıyan acı kök (kavasya) gibi. Zakkum, iç organlarının yoğun iltihaplı durumlarında özel bir çözücüdür. Karındaki iltihap olgusunda yiyecek hafif olmalı, fakat burada bile ateşi yükseltmekten kaçınmalıdır eğer zayıflık besine olan ihtiyacı acil hale getirecek kadar dikkati çekiyorsa, nöbetler arasında besin verilmelidir. İç organların iltihaplanması durumunda, güçlerin zayıflaması önemli bir işarettir. Bundan dolayıdır ki, yiyeceklerle güç kazanılır ve yiyecekler zafiyet durumunda çok tehlikeli de olabilir. Eğer iltihaplanma kendiliğinden çözülürse, bu en iyi yol olacaktır. Fakat o patlarsa, tedavi için ballı su veya şekerli su verilir. Sadece mutedil şekilde iltihabı olgunlaştıran ilaçlar değil, fakat aynı zamanda onları hafifçe kurutan ilaçlar, bunları izlemelidir. Daha sonra, Ferdi Hastalıklar Konusundaki Ciltte açıklandığı gibi, keskin ekşi (asidik) kullanılmalıdır. Bazen karında fıtıktan dolayı, droglar şiş görülebilir ve yanlışlıkla açılabilir. Böyle bir hata felaket olacaktır. Şiş bir karın organında olabilir; örneğin, bağırsaklar gibi. Omentum gibi bir organda şiş olmaz. Bu durumda, onu açmak tehlikeli olacaktır.

Yirmi Altıncı Bölüm
Yarmalar, Kesmeler (Ensizyon, Incission)

Kesikler genellikle, derinin çizgileri ve kıvrımları boyunca yapılır. Alnın üzerinde ve deri kıvrımlarının kas fibirlerine paralel seyret-

tikleri yerlerde kesmeler kasları çapraz şekilde kat etmek suretiyle kesilir ve yara açıklığını oluşturur. Bundan dolayı cerrahın anatomi bilmesi gerekir, öyle ki sinirler, venler ve arterleri dikkatsizce harap etmesin. Cerrah kanamayı durdurmak için gerekli aletlerle birlikte birkaç kanamayı durduran, ağrı kesici ilacı da daima yanında bulundurmalıdır. Cerrah, Galen'in ilacı, tavşan tüyü, örümcek ağı, yumurta beyazı ve derhal kullanmaya müsait dağlama aleti gibi aletlere sahip olmalıdır. Bu şeyler kazalarda ve acilen karşılaşılan kanamaların tedavisinde gereklidir. Bir miktar yumuşatıcı krem de el altında bulunmalıdır. Apseyi açtıktan sonra ve müteakip pansumandan sonra, o kısım yağ ve su ile temas ettirilmemelidir. Katı yağ ve zeytinyağı, ihtiva ettiğinden fevkalade yağlı olan baslikoon (baslikoon merhemi: çam sakızı, sarı sakız vb. ile biraz mum ve yağ ihtiva eder) gibi merhemler kullanılmamalıdır.

Eğer gerekirse, sarı sapla hazırlanmış merhemler kullanılır ve biraz yakıcı, ekşi alkol solüsyonunda ıslatılmış bir parça keten kumaş veya süngerle yaranın üzeri kapatılır.

Yirmi Yedinci Bölüm
Bir Organın Kesip Çıkarılması (Amputasyon)

Herhangi bir hılt değişmesiyle ya da bir hılt değişmesi olmaksızın, anormal mizaçtan dolayı bir kısım kokuştuğu zaman ve Ferdî Hastalıklar Hakkındaki Ciltte açıklandığı gibi, tıbbî yollar, hacamat ve mahallî uygulamalar başarılı olamayınca, amputasyon yapmaktan başka çare yoktur. Damarları, kas dokularını ve sinirleri harap edeceğinden, demir dağlama aletinden kaçınmak iyi olur. Amputasyon bozulma kaslara kadar derine inmişse, tek tedavi yoludur. Amputasyonu, sıcak zeytinyağıyla yapılan dağlama izler. Bu uygulama bozulmanın ürünlerinin kan damarlarıyla vücudun geri kalan kısmına dağılmasını engeller ve aynı zamanda kanamayı durdurur. Bu şekilde yara süratle toparlanır, iyileşir ve normal ete benzemeden kabuk dokusuyla kaplanır.

Amputasyon yapılmadan önce, ilaçlı mille muayene edilmelidir. Mil (mejuss) kassal bağları belirlemek için ve ipucu olarak orada hissedilen ağrıyı da dikkate alarak, sağlıklı dokunun yerini belirlemek için kemiklerin etrafında hareket ettirilir. Çürümüş gangrenli

kısım gevşeklik gösterir. Sıkı bağları yoktur, bundan dolayı kaldırılıp atılması gerekir. Bu kısım, kemikte delik açılarak veya boydan boya kesilerek, yerinden çıkarılır. Ağrıdan kaçınmak için, kesmeden önce sağlıklı kaslar, dikkatle kemikten ayrılır. Dokuları harap edebilen veya dokuları ölmüş olan kemik, kassal bağlarından kesilip, ayrılmalıdır veya başka uygun şekilde onların (sağlam dokunun) üzerinden kaldırılmalıdır. Kemikle ilişkili önemli yapılar, ince bir kumaşla sarılıp, kesme sırasında testerenin onları zedelemesi engellenmelidir. Bozulma sürecinin yakınında olduğu ve çok yoğun olarak görüldüğü ilium gibi büyük kemiklerin doku harabiyetinde (nekrozunda) amputasyondan kaçınmalıdır.

Yirmi Sekizinci Bölüm
İncinme ve Yaraların Tedavisi

Kırıklar: Bir kırık kemiğin kırık uçları arasında uygunluk sağlanıp, düzene sokulup bağlanarak, kırıkların tedavisi konusunda açıklandığı gibi, eski haline getirilir. Sanki birbirine kaynamışcasına kırık uçları birbirine sıkı sıkıya birleştiren plastik madde salgısının oluşmasını hızlandırmak için hastaya uygun istirahat ve jelöz madde verilir. Bu bir gelişkinde kemiklerin birleşme şeklidir. Ancak onlar kendi orijinal şeklini tekrar kazanmazlar. Kırıklar, Ferdi Organların Hastalıkları İle İlgili Ciltte tekrar ele alınıp açıklanacaktır.

Yumuşak Dokuların İncinmesi:

Etli organların sondayla incinmeksizin tedavi edilmesinde üç yol vardır:

1. Bölgesel kanamayı ve komşu organlardan kanın akışını durdurmak;
2. Uygun diyet ve ilaçlarla tedaviyi geliştirmek;
3. Mümkün olduğu kadar bozulmayı durdurmak;

Bu prensiplerden ilkine özel bir dikkat sarfetmek gerekir. Kanamanın devam etmesini engellemenin çeşitli yöntemleri zaten açıklandı. İyileşme, yaranın kenarları bir araya getirilerek ve nem kurutucu ve jelöz yiyeceklerle kolaylaştırılır.

Ülserler (Yaralar):

Tedavinin belli başlı amacı yaranın iltihabının kurutulmasını sağlamaktır. Keskin yakıcı maddelerin (asidik maddeler) tatbikatı

bu işin tamamını teşkil eder. Ancak, eğer bir yara pisse ve çamurla kaplıysa, sarı arsenik, beyaz şap, sarı şap veya kireç gibi biraz yakıcı maddelerle temas ettirilmelidir. Eğer bu tedavi yarayı temizlemekte başarılı olmazsa, dağlama denenmelidir. Bakır pası (verdigris, jencar) içeren merhemlerle balmumu yanmayı ve gerilimi engeller. Bundan dolayı o, ülserler için dengeli bir ilaçtır. Ülserler basit veya karmaşık olabilir. Büyüklük bakımından küçük veya doku kaybı olmayan basit ülserler yuvarlak bir bandajla yaranın kenarları bir araya getirilerek tedavi edilir. Yaraya yağ, kir ve toz gelmemelidir; buna engel olmak gerekir. Bu tedaviyle basit ülserler, ekseriya çabucak iyileşirler. Kenarlarının biraraya getirilmelerini engelleyecek kadar doku kaybı olmayan büyük ülserin kenarları biraraya getirilemeyecek kadar büyük olduğunda kokuşma ve bozulma vardır veya bir hayli doku kaybı görülür. Burada tedavinin yönelimi yarayı kurutmaktır. Eğer doku kaybı deriyle sınırlı kalıyorsa, kabuk oluşumunu güçlendiren ilaçlar kullanılmalıdır. Bunlar, doğrudan kabuk meydana getiren ilaçlardır. Bunlar, beyaz ve sarı şap gibi keskin, ekşi ve yakıcı özellikteki (kostik maddeler) ilaçlardır. Bu maddeler fazla miktarda kullanılmamalıdır. Onlar yaraların kurumasında yardımcı olurlar ve yara kabuğunun oluşumunu desteklerler. Eğer onlardan çok miktarda kullanılırsa, dokuları aşındırarak, ülserlerin büyümesine sebep olurlar. Ülser, derinse ve bir hayli doku kaybı varsa kabuk teşekkülü için teşebbüs etmemek gerekir. Diğer taraftan, dokuda pürtüklerin, taneciklerin oluşumunu destekleyen ilaçlar kullanılmalıdır. Bu ilaçlar, genellikle yakıcı ekşidir. Ancak birinci derecedekinden daha güçlü değildir.

Keskin ekşi maddelerin kullanılmasında izlenecek belli başlı kaideler şunlardır:

Mahallî Durum:

Etkilenmiş alanın ve ülserin durumu belirtilmelidir. Bu kısım fevkalade nemliyse ve ülserin fazla akıntısı yoksa, birinci derecede mutedil yakıcı ve sıkıştırıp büzen madde yeterli olacaktır. Bu, ülserin durumunun etkilenmiş kısmın durumundan çok farklı olmadığı için böyledir. Eğer etkilenmiş kısım kuru ise ve ülserde bir hayli akıntı varsa, onu normale döndürecek şekilde yenileyebilmek için ikinci

ve üçüncü derecede sıkıştırıcı maddelere ihtiyaç vardır. Gerek ülser gerekse dokular dengeli mizaçtaysalar, mutedil büzen ve sıkıştıran kostik maddeler yeterli olacaktır.

Vücudun Mizacı:

Vücudun kuruluğu yaşlılıkta çok fazladır. Ülser nemli olduğunda, keskin ekşi maddeler kullanılmalıdır. Ayrıca, eğer mizaç nemliyse, ancak ülser kuruysa, tersi kaide uygulanmalıdır. Genel olarak, vücut ve ülser, her ikisi de nemliyse, güçlü keskin, büzüp, sıkıştıran maddelere gereksinim duyulur. Eğer her ikisi de kuru ise, mutedil keskinlikte, büzen ve sıkıştıran maddeler yeterli olacaktır.

Keskin ve Sıkıştırıcı Maddelerin Gücü:

Sağlıklı doku teşekkülünü geliştiren keskin ve sıkıştıran maddeler, ekseriya yarayı kurutmakta, sağlıklı hıltların akışını engelleyerek kabuk meydana getirenler kadar yararlı değildir. Böyle keskin maddeler, mutedil kostik ve dolayısıyla da kabuk teşekkül ettirerek, iyileşmeyi geliştirenlerin yerine, temizleme görevini yaparlar. Dokuları rahatsız etmeyen keskin maddeler ve sıkıştıran maddeler iyileşmeyi teşvik eden ilaçlar sınıfına girer. Etli olmayan dokuların ve yuvarlak organların ülserleri uzun zamanda iyileşir.

Ülserlerin tedavisinde, kurutan ve keskin ilaçlardan meydana gelen reçetelerin etkin olması için hastaya bal yedirmelidir. Bazen, reçete, etkilenmiş organ için özel bir ilaç içerebilir. Örneğin diuretik maddeler, idrar yolları ülserlerinin tedavisi için ilaçlara ilave edilir. İyileşme, sadece keskin ve sıkıştırıcı olmayan, fakat aynı zamanda lemnian toprağı gibi yapışkan olan ilaçlar da ilave edilerek, geliştirilebilir.

Ülserlerin Tedavisinde İşe Karışan Durumlar

1. Etraf alanın sağlıksız durumu: Öncelikle bunların ortadan kaldırılması gerekir.

2. Sağlıklı kan eksikliğinin tamamlanması: Bu durum sağlıklı hıltları teşkil eden bir diyet temin etmek suretiyle düzeltilir.

3. Fazla kan akması: Bu hal boşaltımı artırır ve mutedil boşaltım diyet ve egzersiz yoluyla tedavi edilir.

4. Altta kalan kemikte nekroz (doku harabiyeti): Bu bir sinüsün ısrarlı boşaltımından teşhis edilir.

Ölü bir parça dokunun tedavisi ancak kan alarak ve kesilip atılarak mümkündür. Küçük kemiklerin kıymıklarını absorbe edebilen çeşitli merhemleri el altında bulundurmak ve böylece sıhhat ve sağlıkla görülen karışıklığı durdurmak önerilir.

Ülserin Tedavisi:
Ülserin tedavisinde, serbest bir diyet, güç temin etmek için, esastır. Fakat boşaltımı kontrol etmek için yiyecekleri kontrol etmek gerekir. Böyle birbirine zıt istekler olduğu durumda, doktor, ülserli hastalar için diyet önerirken, uygun hüküm vermeye çaba göstermelidir. Başlangıç safhasında sıcak banyolar ve sıcak suyla yıkanmaya müsaade edilmez. Çünkü, bozuk maddeler, büyük miktarda ülser teşekkül ettirmeye yöneleceklerdir. Şiddetli safha tamamlanınca veya iltihaplanmışsa, sıcak banyolara ve sıcak su ile yıkanmaya izin verilir. Ülser patladığında, parçalandığında, muhtemelen bir boşluk teşekkül eder. Tedavi sırasında iltihabın rengi ve ülserin kenarlarının durumu göz önünde bulundurulmalıdır. Alınan besinin miktarında artma söz konusu olmaksızın, iltihaplı boşaltımın artması olgunluğu gösterir.

Yırtılmalar (Laceration):
Burada yaralanma veya yırtılmadan kastedilen deri altındaki kas dokularındaki derin süreklilik kaybıdır. O yüzeysel incinmelerden daha enerjik bir tedavi ister. Kanın cevherinin birikmesine sebep olduğundan dolayı, o çözen, dağıtan maddelere ihtiyaç duyar. Bunlar, daha az bir kısmın ayrılmasını engelleyecek kadar kurutucu cinsten olmamalıdır. Bunun yanı sıra, daha ağır kısım katılaşmak için arkada kalmalıdır. Ölü kas doku kaldırılıp atıldıktan sonra, sıkıştırıcı ilaçlarla tedavi edilmelidir ve böylece dokulardaki ölü madde katılaşmaz ve kolayca kokuşarak ya da yeniden faal hale getirmek suretiyle yarayı açar. Bu yolla temizlenemeyen derin yırtıklar kan alma yoluyla tedavi edilmelidir. Bu uygulama, ilacın, yaraya girmesine izin verir. Yara ya da yırtık hafifse kan alma yeterli olacaktır. Eğer bir kas yırtığı sinire kadar giden karmaşık bir incinme ise, ona öncelikle dikkat etmek gerekir.

Sinirsel Yaraların ve İncinmelerin Tedavisi:
Sinirlere kadar inen ciddi bir yaralanma keskin yakıcı büzen ve sıkıştıran maddelerle tedavi edilmelidir. İğne batması gibi basit bir

yaralanmayı kendi haline bırakmak gerekir. Yaralanma, zehirli bir silahla meydana getirilmişse veya şiddetli bir ağrı varsa, ya da önemli bir siniri harap etmişse, muhtemelen iltihap ve nabız gibi atmalara benzer belirtiler görülecektir.

Burkulmalar:

O yere uygun bir lapa uygulanarak bağlanır.

Bereler, Ezikler (Contision):

Bu durumda, aksi taraftan kan alınmalıdır. Diyet hafif olmalı ve et gibi şeylerden kaçınmalıdır. Çürük ve berelerin görüldüğü yere, çeşitli lapalar konmalı ve ağızdan Ferdi Organların Hastalıkları Hakkındaki Ciltte önerilen ilaçlardan verilmelidir.

Sinirler ve Kemiklere Kadar İnen Yaralar:

Bunlar bu organların hastalıkları açıklanırken ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Yirmi Dokuzuncu Bölüm
Dağlama (Cauterisation)

Dağlama şu durumlarda tatbik edilir: a. Harap edici lezyonların dağılmasına engel olmak için; b. Mizacı soğuyan organları güçlendirmek için; c. Dokulara sıkı sıkıya bağlanmış kokuşmuş maddelerin atılması için; d. Kanamayı durdurmak için. Dağlama aletinin en iyisi altından olanıdır. Yüzeysel olan ve doğrudan gözlenebilen vakalarda dağlamaya başvurmalıdır. Bazen burun, ağız ve anus gibi daha derin dokulara da tatbik edilir. Böyle durumlarda alet bir spekülum (kalib) yardımı ile talkla ya da Ermeni çamuru ve sirkeyle hazırlanmış bir hamurla kaplanıp, bir parça kumaşla sarılıp oraya tatbik edilir. Spekülum gül suyuna sokularak veya uygun sıvılara sokularak soğutulur. Alan tamamen, spekülumla bakılıp, görülür, incelenir ve sonra ince bir dağlama aleti kenarlara dokundurmamaya özen göstererek tatbik edilir. Komşu dokuları, örneğin, sinirleri, fasyaları ve ligamentleri harap etmekten kaçınmalıdır. Kanama tedavisinde dağlamayı çok geniş bir alana tatbik etmelidir.

Böylece, sonuçta meydana gelen yara kabuğu, yeterince kalın ve sağlam olmalı ve kolayca düşmemelidir. Yara kabuğunun erken düşmesi yeniden ciddi bir kanamaya sebep olacağından tehlikelidir. Ölü

ve gangren olmuş dokuların dağlanması sırasında sağlıklı dokular bu dokuların ağrı hissetmeleriyle belirlenir. Bazen alttaki kemik, dağlama yoluyla kaldırılabilir. Bu durumda dağlama, kemik tamamen dağılana kadar aynı noktada tutulmalıdır. Eğer ölmüş kemik, beyin gibi önemli bir organın üzerinde bulunuyorsa, beynin rahatsızlanmasına, gerilimine ve meningslerin çekilmesine sebep olacak kadar derine inmemelidir. Herhangi bir karşı tepki olmadığında dağlama yapılır.

Otuzuncu Bölüm
Ağrıların Teskini

Ağrının iki sebebi olduğu zaten zikredildi: a. Mizacın değişmesi ve b. Sürekliliğin bozulması.

Mizaç rahatsızlıklarının sıcağın, soğuğun, kuruluğun ve nemin anormal derecede olmalarından ve bunların anormal hıltlarla ve gazlarla birleşerek veya birleşmeksizin ve iltihaplanma ile birlikte veya iltihaplanma olmaksızın ortaya çıkabildiği bilinir. Bütün bu durumlarda ağrı, zıt tedavi yöntemine dayanılarak tedavi edilip, hasta rahatlatılır. Hıltlarla ilgili çeşitli durumlara uygun zıtlıklar zaten zikredildi ve gazlar ve iltihaplarla birlikte görülen mizaçla ilgili anormalliklerin tedavisi de ele alınıp tartışıldı.

Şiddetli ağrı tehlikeli olabilir ve hatta fevkalade kötü bir durum gösterebilir. O, ilkin soğuma ve titreme meydana getirir ve daha sonra ölüme yaklaştıkça nabız gittikçe zayıflar ve kaybolur. Çünkü, soğuk, doğal sıcaklığı, artık solunuma ihtiyaç hissedilmeyecek kadar azaltır.

Analjezik maddeler (ağrı kesiciler), mizacı değiştirerek, maddeyi rahatsız ederek, veya etkin alanın ağrısını keserek görevlerini yaparlar.

Anestezikler (uyuşturucu maddeler), kendilerine özgü zehirlilikleriyle, etkilenen organın faaliyetini bozarak ya da fazla soğuk meydana getirerek ağrıyan kısmın duyarlılığını ortadan kaldırma görevini yaparlar.

Antispazmodikler (spazm çözücüler) çözücü maddeler olarak sınıflandırılır. Çünkü onlar nazikçc vc yavaşça maddeyi çözüp, dağıtırlar. Örneğin dere otu, keten tohumu, sarı yonca, papatya, kereviz tohumu ve acı badem gibi birinci derecede sıcak olan ve özellikle de yapışkan olanlar, aynı işlevi yaparlar. Erik ağacının zamkı, beyaz,

toz, safran çiçeği usaresi, hatmi çiçeği, kakule, lahana, turp ve onun usaresi, yeşil zufa otu ve Akrabadin'deki özel yağlar gibi laksatifler ve müshiller de antispazmodikler, çözücü ve teskin edici özelliklere sahiptirler. Antispazmodikler ağrı kesici olarak kullandıklarında, ilkin bozuk madde dışarı atılır, böylece organı etkileyen hiç bir bozuk madde geriye kalmaz. İltihabın olgunlaşmasına yardım eden ve böylece apsenin yırtılmasına sebep olan ilaçlar da aynı şekilde hareket eder.

Afyon, en güçlü analjeziktir. Mandrake (adam otu) onun tohumu, kökleri ve kabuğu ve çeşitli aneztezik çeşitleri, beyaz ve siyah gelincik tohumları, ban otu, büyük baldıran, zakkum ve salatalık tohumları daha az güçlü analjezik maddelerdir. Buz ve soğuk su da analjezik özelliklere sahiptir. Bazen ağrının gerçek sebebi dışarıdadır. Örneğin uygunsuz sıcaklık veya soğuk, yastığın uygunsuz durumu, rahatsız yatak veya bir içki nöbetinden sonra kalmış rahatsızlık gibi. Böyle durumlarda, eğer sadece iç sebepler araştırılırsa, doğru teşhis gözden kaçar, bundan dolayı, baştan araştırma yapmak ve eğer varsa, zararlı maddenin gerçek tabiatını belirlemek akıllıca olur. Bazen, bir dış sebep vücutta şiddetli, ısrarlı ağrı meydana getirebilir. Örneğin, tuzlu su içmek, mide veya karaciğer bölgesinde şiddetli ağrı meydana getirir. Ağrı her zaman kuvvetli boşaltım maddeleri istemez, çünkü o ekseriya banyo veya derin bir uykuyla dışarı atılabilir. Aynı şekilde, sıcak yiyeceklerden dolayı görülen şiddetli baş ağrısı, soğuk su içilerek, kolayca iyileşebilir.

İlaç Seçimi

Ağrının giderilmesi için seçilen ilaç çok fazla hafif veya yavaş etki eden cinsten olabilir. Örneğin, şiddetli kolikte bağırsaklardan zararlı maddeyi atmak için seçilen müshil çok hafif olabilir. Diğer taraftan, bir ilaç tehlikeli olabilecek kadar kuvvetli olabilir; örneğin, kolik tedavisindc kullanılan analjezik maddeler gibi. Her bir özel olay için uygun bir ilaç seçimi her zaman güçtür. Böylece en iyi karar, sadece uygun ilaç seçimini denemek değil, fakat başlangıçta herhangi bir tükenme tehlikesini göze almaksızın, hastanın ağrıya dayanma kabiliyetini belirlemek gerekir. Böylece, sürekli ağrının ve onu dindirmek için kullanılan ilacın hayatî tehlikesi dikkatle takdir edilmeli ve gerektiği kadar üzerinde düşünülmelidir. Bazen ağrı o kadar şiddetli

olabilir ki, azalmadan devam etmesine müsaade edilirse, sonuçta ölüme sebep olur. Analjezikler, ekseriya bu kadar tehlikeli değildirler ve her ne kadar birçok yan etki gösterirlerse de, nadiren ölüme sebep olurlar. Buna ilave olarak, onların kötü etkileri genellikle, münasip bir şekilde engellenebilir. Analjezik reçetelerin kompozisyon ve niteliği üzerinde düşünmek gerekir. Aksi taktirde, özel bir gereksinim olmadığı durumlarda, analjezik madde kullanmaktan kaçınmak gerekir. Eğer, durum ne olursa olsun, analjezik kullanılacaksa, sadece en az zararlı olanları önermelidir ve hatta bunları bile, mümkünse, düzenleyici ve düzeltici özellikteki maddelerle değiştirmelidir. Sınırlı karışımlarla kullanıldığında, analjezikler, korkusuzca kullanılabilir; örneğin, dişçilerde lokal anestezi için kullanılması gibi. Bazı durumlarda analjezikleri lokal olarak kullanmak yerine, ağızdan almak daha yararlıdır. Örneğin, gözdeki ağrı göze damlatılan damlayla tedavi edilmek yerine, ağızdan analjezik alarak, en iyi şekilde tedavi edilir. Analjezik ilaçların yan etkisi eğer varsa, uygun yollardan giderilebilir. Kolik gibi durumların tedavisinde, analjezikler, tehlikeli olabilir. Çünkü bunlar, soğuğu artırır ve maddeyi katılaştırarak, tıkanıklık meydana getirir. Bazı analjezikler kendi sporofik özelliği ile ağrıyı giderir. Böylece, özellikle, mide boşken, ağrı uyuyarak kolayca giderilir. Açlık, sadece ağrı, zararlı madde birikimine dayandığında, yararlı olur. En iyi ve en az zararlı reçete, uygun düzeltici maddeleri içerir; örneğin philonium şekeri gibi. (Kânûn'un beşinci cildinde de ifade edildiği gibi bu bir terkiptir; orijinal olarak Tusî tarafından kolik gibi ağrılar için önerilmiştir. O, Afyon, hyscyamus, orbium, pyrethrum, yani pire otu içerir ve üçgen şeklinde baklava gibidir). Bunlar genellikle mutedildir ve zamanla bozulma eğilimi gösterirler ve etkilerini kaybederler; taze hazırlanmış olanlar ekseriya daha etkilidir.

Bazı ağrı çeşitleri, fevkalade şiddetli ve rahatsız edici olsa da, uygun tedaviye cevap verir. Böylece, gazdan doğan ağrı, sıcak maddelerle (lapa gibi) giderilir. Sıcak suyla yapılan banyolar, eğer hastalığın gerçek sebebi gaz değilse, tehlike gösterir; fakat iltihablı durum ve özellikle onun ilk safhalarında tehlikelidir. Sıcak uygulamalar (banyo ve lapa vb.) eğer, gazları dağıtmakta başarılı olamazlarsa, tehlikelidir, ancak sadece gazların miktarını artırırlar.

Gazların dağılımı, darı gibi kuru bazı nesnelerle hazırlanmış lapalarla en iyi şekilde tedavi edilir. Lapaya çok iyi tahammül göstermeyen göz gibi organlarda bu uygulama bir parça bezle yapılır. Aynı zamanda o, sımsıcak yağla da verilebilir. Toz haline getirilmiş ve sirkeyle pişirilmiş ve de bir hamur içinde kurutulmuş bezelyeler güçlü bir lapa teşkil eder. Daha hafif bir lapa da sirke içinde pişirilmiş kepektir. Tuzlu su uygulaması da dikkate değer nitelikte dağıtma işini yapar. Böylece darı tohumu, her ne kadar nispeten daha zayıfsa da, tercih edilmelidir. Sıcak su ile doldurulmuş bir hayvan mesanesi de mutedil ve zararsız bir lapa şeklinde kullanılabilir. Fakat eğer dikkat edilmezse yanmalar meydana getirerek tehlikeli olabilir.

Sıcak şişe çekme, lapalar veya sıcak sıvı nesne tatbiki aynı şekilde etkilidir. Genellikle o, gazların meydana getirdiği sancının giderilmesinde yardımcı olur. Şişe çekme birkaç defa tekrarlandığında, o ağrıyı tamamen giderir, fakat daha önce söz konusu edildiği gibi aynı kötü etkileri meydana getirir.

Zaten açıklandığı gibi ağrılı yerlerde hafif sıvı yağlar veya katı yağlar tatbik etmek dokuları gevşeterek, sakinleştirir, gerilimlerini azaltır.

Tatlı müzik, hoş melodiler, özellikle uyku meydana getirenler, ilginç ve hoşa giden uğraşılar ve sakinleştirici maddeler güçlü analjezikler olabilirler.

Otuz Birinci Bölüm
Tedavinin Önceliği Konusunda Son Öneri

Çeşitli hastalıklar bir defada ve aynı zamanda olursa aşağıdaki üç belirgin özelliğe sahip olan hastalıklar öncelikle tedavi edilmelidir.

1. Bir hastalığın tedavisi başka bir hastalığın tedavisine bağlıysa, ikinci ilkin tedavi edilmez. Örneğin iltihap ülserleşme ile birlikte görülürse, ilkin iltihap tedavi edilmelidir. Aksi takdirde dokuların sağlıksız durumu, iyileşmeyi engeller. Ülserleşmenin tedavisi, bundan dolayı daha sonraki bir tarihe bırakılır.

2. İki hastalıktan, diğerinden sorumlu olanı, ilkin tedavi edilmelidir. Böylece, tıkanıklığın sebebi kokuşturup bozan hummanın sebebi ise, ilkin tıkanıklık tedavi edilmelidir ve sonra da humma tedavi edilmelidir. Gerçekten eğer, sıcak bir şey tıkanıklığı gidermek için gerekliyse, humma görmemezlikten gelinmelidir. Aynı şekilde, şiş,

yakıcı ve sıkıştırıcı maddelerle tedavi edilir. Onun ateşi görmemezlikten gelinir. Çünkü sebebi ortadan kaldırılmadan hummanın tedavi edilmesi mümkün değildir. Bu durumda, sebep, humma için kötü etkisi olan kurutucu ajanlarla ortadan kaldırılır.

3. İki hastalıktan daha ciddi olanına öncelikli olarak, dikkat etmek gerekir. Böylece, yangı şeklindeki humma (synochus) paralizle birlikte olduğunda, humma, serinletici vasıtalarla ve kan alarak tedavi edilir. Bununla birlikte olan paraliz, her ne kadar kan alma ona zararlı olabileceğini göstermişse de tamamen görmemezlikten gelinir, yadsınır.

Arazlar, özellikle şiddetli ve görüntüye tam manasıyla hakim olmadığı sürece, bir hastalık ve onun etkenleri arasında yapılacak tercih hastalığın lehine olmalıdır. Böylece, kolik tedavisinde, her ne kadar, onun temelindeki hastalık için zararlıysa da, analjezik kullanmak gerekir.

Bazen kan alma gerekebilir, fakat zayıf mide, önceden görülen ishal veya mide bulantısı olduğunda, ondan vazgeçmelidir. Zaman zaman kısmen kan alma işlemine baş vurmalıdır; örneğin, bozuk maddenin bir kısmının havale sırasındaki hareketlerle, gayeli olarak, dağınık halde geride bırakıldığı yerdeki kasılma durumlarının tedavisinde olduğu gibi. Eğer bu yapılmazsa, havaleler normal hıltların yayılmasına sebep olur.

Tıbbın Genel Prensiplerinin bu kısa açıklaması yeterlidir. Allah'ın isteği ile, ben şimdi Basit İlaçlar Cildini yazmaya başlayacağım. (Kahire edisyonunda Allah, Efendimiz Hz. Muhammed ve O'nun neslini kutsarım ifadesi bulunmaktadır).

SEÇME KAYNAKÇA

AFNAN, M. SOHEIL, *His Life and Works*, Londra 1958.

AL-KINDÎ, *The Medical Formulary*, (yayına hazırlayan: Martin Levey), Wisconsin (USA) 1966.

ARNOLD, SIR THOMAS ve ALFRED GUILLAUME, *Legacy of Islam*, Oxford 1931.

AVICENNA, *Kitâbu'n-Nefs* (İngilizce), Oxford 1959.

AVICENNA, *Commemoration Volume*, Iran Society, Calcutta 1956.

BROWNE, E. G., *Arabian Medicine*, Cambridge 1921.

Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı Ibn Sinâ, T.K.K. Ankara 1937.

CAMPBELL, DONALD, *Arabian Medicine*, Londra 1926.

DIOSCORIDES, *The Greek Herbal of Dioscorides*, (çev. ve ed. Robert T. Gunther), New York 1959.

ELGOOD, CYRIL, *A Medical History of Persia and Eastern Caliphate*, Londra 1951.

GHULAM HUSSAIN KANTOORI, *Canon of Medicine*, c. I-V, Lucknow (tekrar basım) 1930.

GEORGE SHEHATE KANAWATI (hazırlayan), *Müellifât-Ibn Sinâ* (eserlerin açıklanması İbrahim B. Madkour) Kahire 1950.

GRUNER, O.C., *Treatise on the Canon of Medicine*, Londra 1930.

GRUNER, O.C, "Avicenna's Canon of Medicine and its Modern Unani Counterpart", *Medical Bılletine*, University of Michigan, c. 22, no. 6, (Haziran 1956). *Ibn Sinâ Sempozyumu*, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 1984.

KÂHYA, ESİN, "İslam Dünyasındaki Belli Başlı Oftalmoloji Çalışmaları", *Uluslararası Ibn Türk, Hârezmî.*

Fûrâbî. Beyrûni ve Ibn Sinâ Sempozyumu Bildirileri, (Ankara 9-12 Eylül 1985), Ankara 1990.

KRUGER, HAVEN C, *Avicenna's Poem on Medicine*, Illinois (USA), 1963.

NASR, SEYYID HOSSEIN, *Science and Civilisation in Islam*, Cam. Mass. (USA), 1968.

ORTUG. GÜRSEL, "Ibn Sina'nın Menafiü'l-Âzâ İsimli Risalesi Üzerine Bir Çalışma", *Uluslararası Ibn Türk, Hârezmî, Fârâbî, Beyrûnî ve Ibn Sînâ Sempozyumu Bildirileri,* (Ankara 9-12 Eylül 1985), Ankara 1990.

SARTON, GEORGE, *A Guide to the Histoy of Science,* Cam. Mass. (USA). 1952.

SAYILI, AYDIN (derleyen), *Ibn Sînâ* (Doğumunun Bininci Yılı Armağanı), T.T.K. Ankara 1984.

SHAH, MAZHAR H., *The General Principles of Avicenna's Canon of Medicine,* Karachi 1966.

SINGER, CHARLES, *A Short History of Medicine,* Oxford 1928.

Uluslararası Ibn Sînâ Sempozyumu, (Millî Kütüphane Yayınları), Ankara 1984.

DİZİN

* Bu dizin, 1-430. sayfaları kapsamaktadır.

B

E

F

H

I

İ

J

K

O

Ö

P

Q

R

S

U

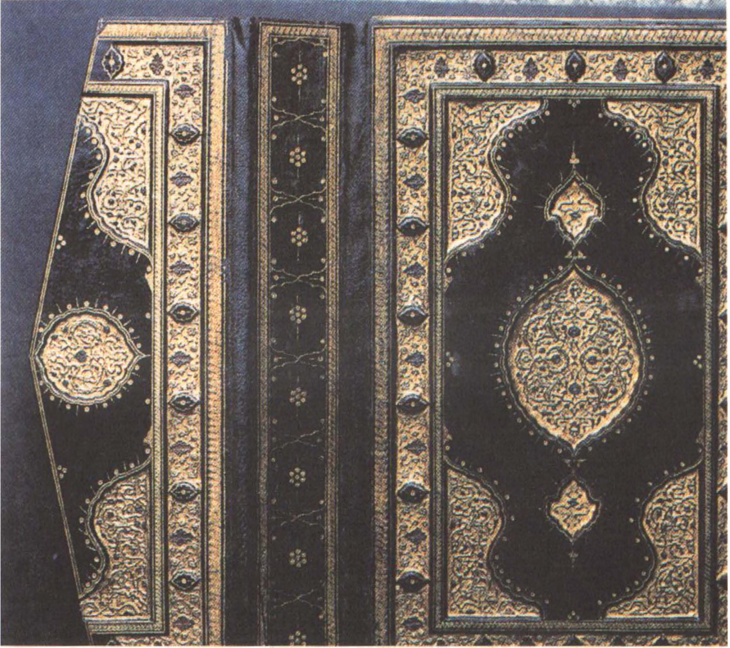
Ü

X

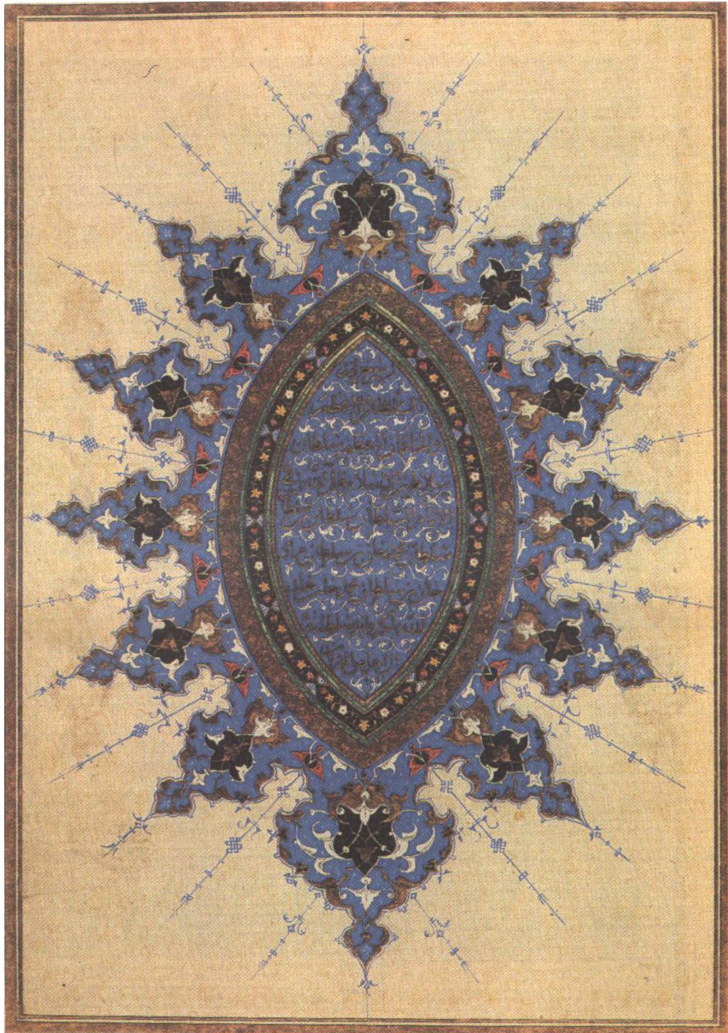
V

Y

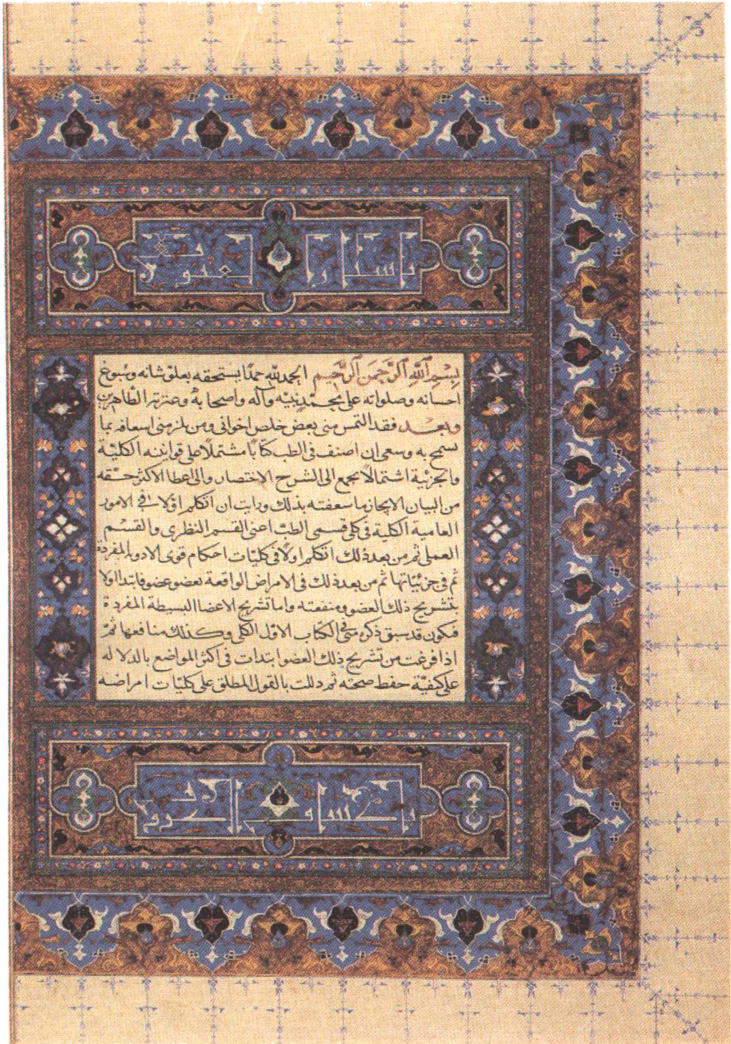
EKLER

Resim 1- El-Ḳânûn Fi't-Ṭıbb'ın Süleymaniye Kütüphanesi, Turhan Sultan 265 no'daki yazma nüshasının arka cilt kapağı.

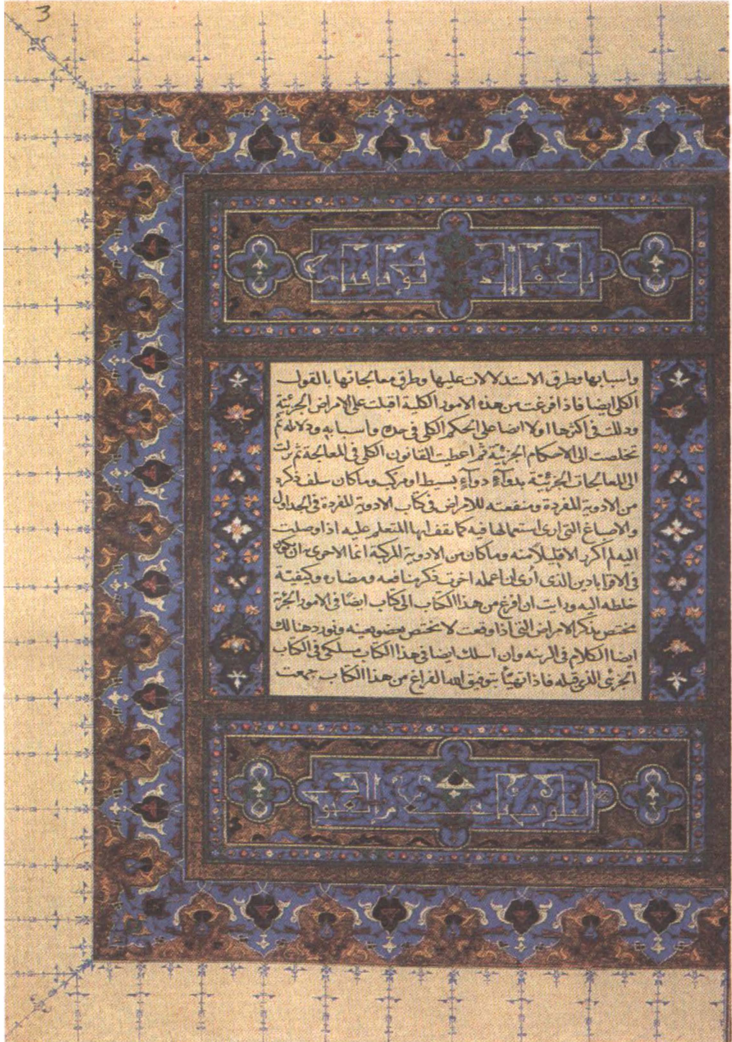

Resim 2- El-Ḳânûn Fi't-Ṭıbb'ın Süleymaniye Kütüphanesi, Turhan Sultan 265 no'daki yazma nüshasının iç sayfası.

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله حمدا يستحقه بعلو شانه وسبوغ
احسانه وصلواته على محمد النبي واله واصحابه وعترته الطاهرين
وبعد فقد التمس مني بعض خلص اخواني ومن يلزمني اسعافه بما
يسمح به وسعي ان اصنف في الطب كتابا مشتملا على قوانينه الكلية
والجزئية اشتمالا يجمع الى الشرح الاختصار والى اعطا الاكثر حقه
من البيان الايجاز فاسعفته بذلك ورايت ان اتكلم اولا في الامور
العامية الكلية في كلي قسمي الطب اعني القسم النظري والقسم
العملي ثم من بعد ذلك اتكلم اولا في كليات احكام قوى الادوية المفردة
ثم في جزئياتها ثم من بعد ذلك في الامراض الواقعة بعضو عضو فابتدا اولا
بتشريح ذلك العضو ومنفعته واما تشريح الاعضاء البسيطة المفردة
فيكون قد سبق ذكره مني في الكتاب الاول الكلي وكذلك منافعها ثم
اذا فرغت من تشريح ذلك العضو ابتدات في اكثر المواضع بالدلالة
على كيفية حفظ صحته ثم دللت بالقول المطلق على كليات امراضه

Resim 3- El-Kânûn Fi't-Tıbb'ın Süleymaniye Kütüphanesi, Turhan Sultan 265 no'daki yazma nüshasının 2a sayfası.

واسبابها وطرق الاستدلالات عليها وطرق معالجاتها بالقول
الكلي ايضا فاذا فرغت من هذه الامور الكلية اقبلت على الامراض الجزئية
ودللت في اكثرها اولا ايضا على الحكم الكلي في حده واسبابه ودلائله ثم
تخلصت الى الاحكام الجزئية ثم اعطيت القانون الكلي في المعالجة ثم نزلت
الى المعالجات الجزئية بدواء دواء بسيط او مركب وما كان سلف ذكره
من الادوية المفردة ومنفعته للامراض في كتاب الادوية المفردة في الجداول
والاصباغ التي ارى استعمالها فيه كما تقف عليها المتعلم عليه اذا وصلت
اليه لم اكرره الا قليلا ومنه وما كان من الادوية المركبة انما الاحرى ان يكون
في الاقراباذين الذي ارى ان اعمله اخرت ذكر منافعه ومضاره وكيفية
خلطه اليه ورايت ان افرغ من هذا الكتاب الى كتاب ايضا في الامور الجزئية
مختص بذكر الامراض التي اذا وقعت لا تختص بعضو بعينه ونورد هنالك
ايضا الكلام في الزينة وان اسلك ايضا في هذا الكتاب مسلكي في الكتاب
الجزئي الذي قبله فاذا تهيأ بتوفيق الله الفراغ من هذا الكتاب جمعت

Resim 4- El-Kânûn Fi't-Tıbb'ın Süleymaniye Kütüphanesi, Turhan Sultan 265 no'daki yazma nüshasının 1b sayfası.

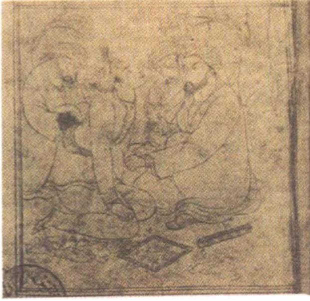
Resim 5- İbn-i Sînâ - Prof. Dr. İlter Uzel kompozisyonu.

Resim 6- İbn-i Sînâ nabız muayenesi yaparken.
(Prof. Dr. İlter Uzel tarafından 16. yüzyıl Kânûn yazmasındaki minyatürden yararlanılarak hazırlanmıştır.)

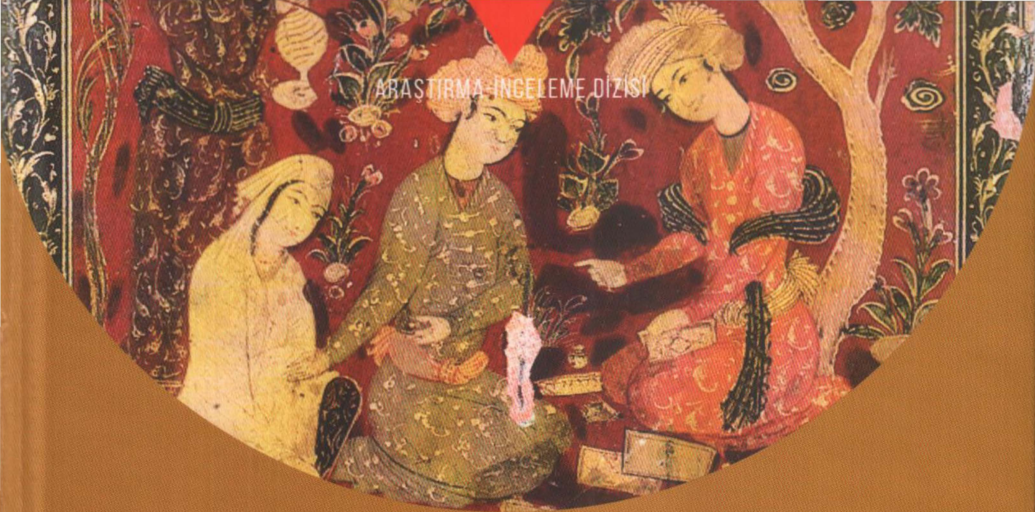
Resim 7- İbn-i Sînâ'yı Rey ve Tataristan hükümdarı Kâbus Vaşmgir'in aşk hastalığından muzdarip yeğenini muayene ederken gösteren bir minyatür.

Resim 8- İbn-i Sînâ öğrencileri ile.

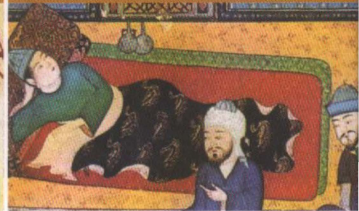

İBN-İ SÎNÂ

El-Kânûn Fi't-Tıbb

İKİNCİ KİTAP

ATATÜRK
KÜLTÜR
MERKEZİ
YAYINLARI

T.C. BAŞBAKANLIK
ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 470
Araştırma-İnceleme Dizisi: 123

ISBN: 978-975-16-3294-4

İBN-İ SÎNÂ

Çeviren: Prof. Dr. Esin KÂHYA

Düzeltme: Suzan GÜR

EL-KÂNÛN Fİ'T TIBB
İkinci Kitap

Beşinci Baskı: 2000 Adet

Atatürk Kültür Merkezi
Ziyabey Cad. No.: 19 Balgat-Çankaya/ANKARA
Tel.: 0312 284 3418
Belgegeçer: 0312 284 3465
www.akmb.gov.tr

Grafik Tasarım
ALEF Tanıtım Organizasyon Yapım ve Danışmanlık Hiz.
İbrahim ALTUNCU
www.aleftanitim.com
Arka Kapak Resmi: Şevki DEMİRCAN
Basım Hizmetleri: Semih Ofset (Sertifika No: 12613)

Basım Tarihi: Ocak, 2017

İbn-i Sînâ (980-1037)
El-Kânûn fi't-tıbb / İbn-i Sînâ ; çeviren: Esin Kâhya .— 5. Baskı .— Ankara : Atatürk Kültür Merkezi, 2017.
2. c.(x, 712 s.) ; 24 cm .— (AKDTYK Atatürk Kültür Merkezi yayını ; 470 . Araştırma-İnceleme ; 123)

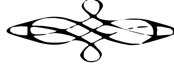
İndeks içerir.
bibliyografik bilgi içerir.

ISBN: 9789751632944

1. İBN-İ SÎNÂ, 980-1037. EL-KÂNÛN Fİ'T-TIBB
2. TIP, TÜRK
3. TÜRK TIBBI
4. BİLİM -- TARİH -- İSLAM İMPARATORLUĞU
5. TIBBİ BİTKİLER
I. Kâhya, Esin, 1941- II.E.a. III. Dizi

611.091

İBN-İ SÎNÂ

EL-ḲÂNÛN Fİ'Ṭ-ṬIBB

İKİNCİ KİTAP

Çeviren

Prof. Dr. Esin KÂHYA

İÇİNDEKİLER

BİLGELİK VE SAĞLIK

İnsan, beden sağlığı ile ruh sağlığını bozmamak ve bozdurmamak için uğraşan; hem kişi, hem de topluluk ve toplum ölçeğinde, sağlıklı ilişkinin oluşturulması ve yaşatılmasına çalışan bir canlıdır. İnsan, hakkı olmayanı istememek; görevini, mutluluk verecek ölçüde yerine getirmek; yaratılış sebebini ve Yaratıcısını aramanın doğurduğu tatlı ürpertinin devamını istemek adına, bunun gereklerini yaparak ruh sağlığını koruyan varlıktır. Sağlık denilince, sportmen bir vücut değil, iman, akıl, zihniyet ve yaşama sevinci arızalarına yol açmayacak bir beden ve ruh düzeni anlaşılmalıdır.

Beden sağlığı, bozulması hâlinde ise, öncelikle diğer varlıklardan yararlanılarak hazırlanmış dâr/der, em, ilaç adı verilen iyileştiricileri kullanmak sûretiyle tedavi olunur. İnsanın başka varlıklardan alınmamış ilaçlarla tedavisi ise, kendisinin bedeninden kan verme (hacamat), dağlatma, kesip atma şekillerinden biri ile sağlanır.

Türk soylu halkların geliştirdikleri sağlık kültürü, hem Çin, hem Hint-Tibet, hem Mançu-Tunguz adlı komşu halkların, bilgileriyle genişleyip zenginleşmiş bulgu ve uygulama tercihleridir.

Atatürk, dünya medeniyetinin, Türk kültüründen kaynaklandığını sezen, kavrayan ilk insandır. Bu anlamda, O, Orta Asya merkezli bir kültür hazinesi ve göç yolları teorisini, öncelikle Türk aydınının, sonra da peşin hükümlü olmayan yabancıların önüne koydu. O'nun bu ileri görüşlü düşüncelerini, Türkiye'de anlayan da çok fazla değildir. Discovery kanalda yapılan bir yayına konu olan bark tipi mezarlar içinde bulunan mumyalar göstermiştir ki, MÖ 2000. yılda,

a)Ameliyat yapan (mumyalanan erkeklerden birinde, göğüste, iki ayrı yerde dikiş vardı),

b)İnsan ruhunun ve vücudunun kokuşmasına mâni olmak üzere geliştirilmiş bir mumyalama kültürü bulunduğunun işareti olan bir kültür hayat sürmüştür.

Asıl önemli olan, Çinli tarihçilerin ve genetikçilerin iş birliği yaparak, Karbon 14 metoduyla bu cesetlerden alınan parçaların, MÖ 3000-2500'lü yıllara ait olduğunu iddia etmeleridir. O tarihte yazıyı, mumyalama tekniğini ve ameliyat etmeyi bilen bu insanların Çinli olmadıkları reddedilmez bir gerçek olarak, araştırıcıların da kabul ettiği bir husus idi. Kazıların yapıldığı Loulan, Subeşi, Urumçi, Kaşgar adlı şehirlerin, Orhun Abidelerinde 'Ötüken yış' olarak belirtilen ve en eski Türk coğrafyasına ait yerleşim merkezleri olduğu açıktır. Diğer taraftan, atlı kültürün hiç şehirleşmediğini zannetmek yanlışı veya bir iki şehir kurulmuşsa da, Çin tipi olduğu hatalı görüşü yaygındır. Türk yerleşmesinin tarihi, ne yazık ki aydınlık değil. Uygur devrinde çok gelişmiş olan Budizmi seçtikleri zamana kadar canlı bir şekilde yaşatılan sağıltım usûl ve teknikleri, Kamlık dinine bağlı olmak açısından milattan önceki 100'lü veya 1000'li yıllara dayanmaktadır. Analojik olarak denilebilir ki, Türklere karşı bir set yapmış olan Çinlilerden de, o çevrede yaşamış ve yaşamakta olan halklardan da, Türklerin bilgeliği ve sağlıklı kılma yöntemleri çok ileri idi.

Çeşitli zamanlarda ifade etmeye çalıştığım üzere, Türk düşüncesi ile Türk'ün yaşama ve yaşatma anlayışı, sağlıklı insan, sağlıklı çevre biçiminde özetlenebilir.[1] Bugün, hem mekanik ve makina sistemlerinin, hem de bilgisayar sistemi ile robotların işletme düzenleri üzerinde, dokuz yüzyıl önce düşünmüş olan Karahanlı Türklerinden Cezerî'nin Arapça yazdığı kitap da, 16. yüzyılda Latince'ye, 18. yüzyılda İngilizce'ye çevrilmiş ve Avrupa'da ders kitabı olarak okunmuştur, İbn-i Sînâ'nın kitabı gibi...

'Sağlıklı Kılmanın Bilimi' veya 'Sağlılıklaştırmanın Kuralları' adıyla çevirebileceğimiz *El-Kânûn fi't-Tıbb*, Sînâ oğlu, Yıldız'dan doğma bir Türk hekiminin kitabıdır.

Çok sık tartışılan konu, bu kitabın Arapça yazılmış olmasıdır. Önceki ciltte ifade etmeye çalıştığım üzere, Hz. Peygamber'in vefatından iki yüzyıl sonra, sadece bir dinin ve kitabın dili olarak değil, bilim, siyaset ve iletişim dili olarak Arapça şâhıa kalktı. İncil'in dili

---

1 İbn-i Sînâ, *El-Kânûn fi't-Tıbb I*, Haz. Esin Kâhya, AKM Yay., Ankara 1995; Şerefeddin Sabuncuoğlu, *Mücerrebnâme*, Haz. İlter Uzel-Kenan Süveren, AKM Yay., Ankara 1999; Anarkan Arstanbek kızı Nadirova, *Tabiat Derdin Devâsı*, AKM Yay., Ankara 2000.

olan Latince, nasıl ki, 10. yüzyıla kadar bilim üretiminin hem aracı, vasıtası, hem de hedefi idiyse, Kur'an da hem kendi tebliğ sistemi, hem de mesajın aracı olan mecazlı dili ile, milâdî 8. yüzyıl ortasından 15. yüzyıla kadar süren bir mutlak hakimiyet dönemi yaşadı.

Kur'an, görüntü/geçici/rüyâ/hülyâ/hayâl ve serâbın yakamızdan düşüp, aklımızdan uzaklaşıp, değişmez hakikatin bizimle bütünleşmesini isteyen kitap... Ve Kur'an, ruh sağlığını öncelikli bir mesele sayarak, beden sağlığıyla ilgili örtülü hükümler de vererek, 'şifâ'nın hem hakkımız, hem de vazifemiz olduğuna inandıran kitap...

Kuran-ı Kerim'in bu işlevinin farkına varan Türkler, halk arasında yaşanan gelenekli tıbbı, sistematik bilgiye dönüştürme yönünde çalışmalar da yaptılar. Bu çalışmalar, Türk dilinin şivelerinden biriyle, kullandığı alfabelerden biriyle olduğundan daha sonraki zamanlar için canlı kalamadı. Türk şivelerinde gerçekleşen ses, kelime ve cümle yapısındaki değişmeler ile alfabedeki değişmeler, birçok el yazması eserin günümüze ulaşmasına engel olmuştur. Orhun Abidelerinden sonra, parçalanarak mahallî dillere dönüşen Türk dili, öksüz ve çaresiz kaldı. Türklerin ortak bir kültür dili yaratması, Doğu'da Çağatay-Hakaniye, Batı'da ise Selçuklu-Osmanlı çizgisiyle mümkün olabilmiştir.

Balasagunlu Yusuf veya Kaşgarlı Mahmud, Ahmet Yesevî yahut Ali Şîr Nevâî gibi ulu ata-babalarımız, hem kendi halkına, hem de dindaşları olan Arap ve Farslara, Türkçe'nin iman (din), bilgi (bilim ve felsefe) ve kanaat (edebiyat ve siyaset) dili olduğunu anlatmaya çalıştılar.

El-Kânûn, hangi Türk şivesiyle yazılabilirdi? Her toplulukta farklı adlarla anılan hastalıkları iyileştirmede kullanılan otları, ortak bir dil ile tedavi aracı hâline yükseltmek, hemen hemen imkânsız idi...

İbn-i Sînâ'nın kitabı, birkaç açıdan, kendisi Türk olan bir kişinin kaleminden çıktığını düşündürüyor:

Esin Kâhya Hanım'ın beni ikaz ettiği üzere, kitapta bazı ilaçların veya doğru ifadeyle drogların adları ile bitkilerin adları, Arap diliyle değil, Türk diliyle ifade olunmuştur:

1) Temür, temürlü (demirli)

2) Öd (öd kesesi, öd ağacı, öd otu): İbn-i Sînâ, bizim sarı sabur

da dediğimiz bu otun adını, Arapça'ya geçince de kendi söyleyiş ve imlâsı ile kullanmıştır.

3) Kan alma ve, Hz. Peygamber'in tercih etmediği yönündeki ifadesiyle benimsemediğini belirttiği dağlama yöntemi, çok gerekli olduğu hâllerdc Türklerde yaygın olarak kullanılan bir tedâvi usulüdür.

4) Tortu yahut Arap alfabesinde "dordu" veya "durdu" biçiminde okunacak şekilde, tamamen Türkçe bir kelime olan drog adı ise, coğrafyanın önemini, Türk kültürünün kelime servetini dışlayamayan ve özüyle ilgili bilgilere bütünüyle yabancı kalamayan bir araştırıcı karşısında olduğumuzu düşündüren bir örnektir.

5) Otlarla coğrafya arasında yakın bir ilişki olduğunu bilmeyen yoktur. Arap ve hattâ İran coğrafyasında değil, Türk Dünyasında yetişen otlarla ilgili, ekstre, usâre, öz alma, tedavide kullanma usûllerinin Türklerde yaygın olduğunu biliyoruz.

Sadece bu beş açıdan bakmak bile elinizdeki eserin sahibinin Türk olduğunu göstermeye yeter. Kaldı ki, bunun aksini söyleyen de, bir tek delil gösteremez.

Kültürün aslî unsurlarından biri olan sağlıkla ilgili alanda, Türklerin geçmişte ve bugün meydana getirdiği biliş, buluş ve kılışları, günümüz okuyucusuna ulaştırmak bizim görevlerimizdendir diye düşünüyoruz.

Prof. Dr. Esin Kâhya, bu çetrefil işi üstüne aldı. Birinci cildini daha önce bastık. İkinci cilt ise, Hoca'nın el yazılı notları hâlindeki defterler biçimindeydi. Uzmanlarımızdan E. Kılıç'ın bu safhada hizmeti oldu. İmran Baba ise, Türk kültürüne kitapla hizmet etme konusunda benimle yarışan bir arkadaşımızdır.

İbn-i Sînâ'yı rahmetle ve minnetle, üç arkadaşımı ise teşekkürle anmak, zevkle yaptığım bir iştir.

Prof. Dr. Sadık TURAL

Bağışlayan ve Yargılayan Allah'ın Adıyla,

Allah'a şükür ve onun seçkin kullarına selâm olsun, ve sonra Allah'a şükür, hamd ve selâm olsun. Onun peygamberlerine selâm olsun. Şüphesiz ki, bu kitap *İkinci Kitap*'tır. Biz, onu birinci kısımda (kitapta) ele aldığımız tıbbın genel hükümlerini ele alan kısımdan ayırdık. *İkinci Kitap* basit İlâçlar hakkındadır. Bunu da iki kısıma ayırdık. Bunlardan ilkinde, İlâçların yapı özellikleri ele alındı, açıklandı ki, bunun bilinmesi tıp bilimi için önemlidir. İkinci kısımda ise, basit İlâçların etkileri ve güçleri anlatıldı. İlk kısım **altı** makaleye ayrılır:

Birinci Kısım:

Birinci Makale	: Basit İlâçların Mizaçlarının Tarifi
İkinci Makale	: Deneysel Olarak Basit İlâçların Tarifi
Üçüncü Makale	: Karşılaştırmalı Olarak Basit İlâçların Mizaçlarının Tarifi
Dördüncü Makale	: Basit İlâçların Kuvvetlerinin Etkilerinin Tarifi
Beşinci Makale	: Hâricen Kullanılan İlâçların Etkileri
Altıncı Makale	: İlâçları Toplama ve Daha Sonra Kullanmak için Biraraya Getirme (Depolama)

İkinci kısmı on iki alt gruba ayırdık:

Birinci Grup	: Fonksiyonların ve Duyuların Bütününü Kapsayan Bir Tablo
İkinci Grup	: Çıkıntılar

Üçüncü Grup	: Şişler ve Pistüller
Dördüncü Grup	: Cerahat ve Yaralar
Beşinci Grup	: Keskin Âletler
Altıncı Grup	: Baş Organları
Yedinci Grup	: Gözün Kısımları
Sekizinci Grup	: Göğüs ve Solunum Organları
Dokuzuncu Grup	: Beslenme Organları
Onuncu Grup	: Sindirim Organları
On Birinci Grup	: Hummalar
On İkinci Grup	: Zehirler

Ancak, bu tabloyu da ikiye ayırdık; bunlardan birinci parça giriştir. Ben burada basit İlâçların her biri hakkında, her birinin hazırlanmasını kolaylaştıracak şekilde, orada bilgi verdim ve onlarla ilgili işlemlerden söz ettim. İkinci kısım **yirmi sekiz** makaleden meydana geldi.

BİRİNCİ KISIM
(TRACTUS PRIMUS)[1]

BİRİNCİ MAKALE
(De Complexionibus Medicinarum Singularum)

Birinci Kitap'ta (Libbro prima) biz, sıcak ilâçlardan, soğuk (frigida) ilâçlardan, nemli (humida) ilâçlardan ve kuru (sicca) ilâçlardan bahsettik ve bundan amacımız onların vücuda kıyasla durumunu belirlemektir.[2] Yine bu kitapta, mürekkep (bileşik, kompleks) terkiplerin, maden nevinden ve bitki veya hayvandan elde ediliyorsa da, hepsinin esas itibariyle dört unsurdan meydana gelmiş olduğunu açıkladık. Bu ilâçların bazısı diğerleriyle karışıp, kaynaşmış olduğunda, bu ilâçların karışmış olduğu diğer ilâçların etkisi de onlarda görülür; öyle ki, bu ilâçların bazısı terkibin etkisini değiştirir veya ona hâkim olmak suretiyle onu dengeler. Böylece hakikî mizaç (complexio verro) meydana gelir.[3]

---

1 *El-Kânûn fi't-Tıbb*'ın XIII. yüzyılda yapılmış olan Latince çevirisi ile metin karşılaştırmak suretiyle, metindeki teknik terimler parantez içerisinde gösterilmiştir. Osmanlıca metni, Dr. Kenan SÜVEREN günümüz Türkçesi'ne aktarmıştır.

2 "Bundan amacımız, meselâ, ilâç sıcak dediğimiz zaman, o ilâcın sıcaklık derecesinin bedenimizdeki sıcaklığa oranla daha fazla olduğunu söylemektir. Aynı şekilde, ilâcın soğuk olduğunu söylediğimiz zaman da amacımız, bedenimize göre soğuk olduğunu belirlemektir." Tokatlı Mustafa Efendi.

3 "Yani, su ateşi soğutur; ateş suyu ısıtır; hava toprağı nemlendirir; toprak havayı kurutur. Böylece dört unsurdan her birinin özelliği zıt özellikteki unsurun etkisiyle azaltılır. Bu şekilde etkileşen unsurlar, belli seviyede dengeye gelirler; hattâ öyle eşit hâle gelirler ki, ılımlı bir yapıya kavuşurlar. Buna artık sıcak veya soğuk denemez. Aynı şekilde, toprak havayı ne kadar kurutursa, hava da toprağı o kadar nemlendirir ve ılımlı bir yapı oluşur. Böylece, birinin etkisi fazla olup, bu etkisi baskın özellik gösterirse, mizaç o yönde gelişir. Meselâ, sıcak özellik baskın olursa, sıcak mizaçlı olur. Soğuk özellik baskın olduğunda, mizaç soğuk olur. Aynı şekilde, baskın özellik rutubetli veya kuru olma ise, mizaç da nemli veya kuru olur. Unsurlardan terkip hazırlandığında, hazırlanan terkibin mizaçları biraraya geldikten sonra, oluşan yeni mizaca 'hakikî mizaç' denir." T.M.

Hakikî mizaç meydana geldikten sonra, meydana gelen şeylerin nitelikleri ve etkilerini kabul ettiğinden dolayı, mizaç mürekkeb (kompleks) hâle gelir; mürekkep mizaç özelliği gösterir. Ayrıca, biz bütün mizaçların kaç kısma ayrıldığını açıkladık. İnsanda mutedil mizaçtan kastedilen nedir, ve İlâçlarda mutedil mizaçtan ne kastedilmektedir? [Onu da açıkladık.][4]

Belirlenmiş bir mutedil insan mizacı vardır ve belirlenmiş ilâcın da mutedil mizacı vardır. Eğer kuvveti yerinde, faal hâldeki insan vücuduna [ilâç] verilirse, onda, ağır bir sıcaklık meydana gelir ve yararlı olmaz; insan vücudunda sıcaklık, kuruluk, nemlilik, soğukluk etkisi meydana getirir. İnsan mizacı, insanın mizacı gibidir; insanın mizacı, insan için olandan başka şekilde değildir. Bunun ilâçta da olması gerekmez.

Mizacın iki çeşidi olduğunu biliniz. Bunlar, *birinci mizaç (mizac-ı evvel, complexio prima) ve ikinci mizaç*'tır *(mizac-ı sani, complexio secunda).* Birinci mizaç, unsurlardan (dört unsurdan) meydana gelen mizaçtır. İkinci mizaç, birinci mizaçtakilerin birkaçının biraraya gelip, o terkibin yapısını meydana getiren droglarla, onların mizaçlarının dışında oluşturdukları mizaçtır. Bu bileşik terkiplerdeki mizaç, *mizac-ı sani*'dir *(ikinci mizaç).* Tiryaklerin ve diğer terkiplerin yapısına göre, basit drogların her birinin bir hakikî mizacı ve birinci mizacı vardır. Bileşik terkipler hazırlanırken, İlâçlar belli bir yöntemle homojen ve tek bir madde hâline gelince, terkibin mizacı ikinci mizaç olur.

Şüphesiz ki, ikinci mizaç sadece onun yapısından değil, tabiatından dolayı da o şekilde oluşmuş olabilir.[5] Süt (lac), su, kazein (cubuiyet, caseilate) ve yağla (butyrositate) hakikaten karıştırılmış olup, bu üçünden meydana gelen şey tabiat olarak basit değildir; muhtemelen aynı

---

4 "Şöyle ki, herhangi bir insan bedenine verildiğinde, bedenin ısısı ilâç üzerinde etki gösterip, onu hazmederse, ilâç, diğer besinler gibi, bedeni besleyemez veya böyle bir etki göstermez. Belki midede sindirildikten sonra, ortaya çıkan etkisi bedeni ısıtır veya soğutur, yahut da nemlendirir veya kurutur. Bu dört özellik ne kadar bedende mevcutsa da, ilâç alındıktan sonra bunlarda artma gözlenir." T.M.

5 "Meselâ, gül ve şeker karıştırıldığında, meydana gelen gülbeşeker mizacının ne gülle, ne de şekerle bir ilgisi vardır; onda yeni bir mizaç ortaya çıkar; bunun birinci mizaçla ve hakikî mizaçla bir ilgisi yoktur. Belki ikinci mizaç olabilir. Bazen bu ikinci mizacın oluşumunda terkip değil de drogların yapısal özelliği etkin olabilir. Süte benzer maddelerde olduğu gibi." T.M.

şekilde karışıp, uzlaşmışlardır. Muhtemelen de bu ikinci mizaçtır; tabiî fiiller sonucudur; sun'î fiillerin sonucu olarak meydana gelmemiştir.[6]

İkinci mizaç bazen iki kısma ayrılır; biri *mizac-ı kavi (kuvvetli mizaç, complexio verro fortis)* ve diğeri *mizac-ı rahv*'dır *(yumuşak mizaç, complexio debilis)*.[7] Ancak yumuşak mizaç ve sert mizaç birlikte, ayrılmaz şekilde basitlerden oluşan tek bir mizaç meydana getirmişlerdir; onları[8] yoğun ısı ile birbirinden ayırmak mümkün değildir. Hattâ onlardan bazısını dışarıdan uygulanan ateşin ısısı ile bile ayırmak zordur; altın tozu *(cirm-i zeheb, corpus oles)* gibi. Çünkü bazı mizaçta nemlilik ve rutubet o kadar karışmıştır ki, ve bu öyle bir seviyeye ulaşmıştır ki, ateş bile onları ayırmaktan aciz kalır. Ateş, sıvıyı [yükselterek], ona akışkanlık kazandırır; terkip kuvvetiyle maddenin bütün kısımları biraraya gelir, toplanır; buharlaşması ve toprak kısmının çökmesi mümkün olmaz.[9] Hâlbuki, odunda veya daha çok da kalay (plumbo) ve kurşunda (lingo) böyle değildir. Eğer onların ateşle eriyip ayrılabilen kısımları ayrılır ve katı kısımları çökelirse, bu daha çok onların mizacının ağır ateşe karşı gösterdiği zaaftan dolayı olmayacaktı; [onların] ayrılabilen kısımları ayrılamayacaktı; çökelebilen kısımları çökelemeyecekti.

İlâç, kolayca ayrılıp yumuşuyorsa, bu mizaç uygun, *mutedil mizaç*'tır *(complexio non est firm)*. Bu İlâçların mizaçları bütün vücutta şekli değişene kadar aynı kalır ve dengelilik geri döner; hâkim olan maddeye doğru meyletmez. Ancak mizacın kendisi bozulup değişirse, ilâç etkisiz kalır. Eğer mizaç normalden çıkıp sertleşmeye yönelirse,[10] mizaç bozulursa, vücutta etkisini gösterecek kadar kalır ve kendi bozulup, yararsız hâle gelince etkisi yok olur. Eğer mutedil mizaç sertleşirse,

---

6 "Sütü teşkil eden üç maddenin terkibi dört unsurdan oluşmasına rağmen, süt kendini teşkil eden bu maddelerden etkilenmez ve ilk ve hakikî mizaç olmaz. Belki ikinci mizaç olup, gayr-i hakikî mizaç olur. Çünkü hakikî mizaç, basit elementlerden oluşan basit maddelerin mizacıdır. Sütün içerdiği maddelerin her birinin mizacı ikinci mizaçtır."T.M.

7 "Çünkü yapıları bozulup, yararsız hâle gelene kadar maddeler birbirinden ayrılmaz." T.M.

8 "Tabiî vücut ısımız bu terkipteki maddeleri zor ayırır."T.M.

9 "Terkip kuvveti açısından sıvının bütün maddelerinden madensel (toprağa ait) maddeleri harekete geçip, yapışırlar ve yumuşak maddelerle diğer katı maddelerin ateşte ayrılmaları zordur. Dolayısıyla, altının buharlaşabilen kısmını buharlaştırıp, diğer maddelerini çökeltmek mümkündür."T.M.

10 "Maddelerin kaynaşması normalden fazla, fakat sert mizaca göre daha az olsa,"T.M.

[yani maddelerin kaynaşması normalden fazla, sert mizaca göre daha az olursa, bu ilâç] vücutta bozulup, yararsız hâle gelene kadar kalır, ancak etkisi yok olur.[11] Ama mizaç mutedil değilse, akıcılık bozulmayı kolaylaştırır. [Bileşik ilâçların] mizacı dayanıklı olmayıp, yumuşak olursa, onu meydana getiren maddeler peşpeşe ayrılır, parçalanır ve mizacı teşkil eden her bir basit madde vücutta kendilerine özgü etkilerini ortaya çıkarıp, gösterirler;[12] [vücutta] bazı etkiler meydana getirirler. Bazısı şöyle etki yaparken, diğerleri ise onun zıddı etki yapar.

Aynı şekilde, bazı hekimler, "bu ilâç kuvvetli terkiptir; onda soğuk ve sıcak gibi zıt etkiler bulunur" demişlerdir. Bu hekimlerin ve onu destekleyenlerin, bu şekildeki ilâçların mahiyetini anlamaları gerekmez. Sen bilmelisin ki, sıcaklık ve soğukluk aynı yerde bulunmaz; onların hepsi, aynı etkiyi yapıyorsa, bir kısmı maddî olarak sıcak, diğeri soğuktur, yani iki farklı etki yaratan kısımları vardır. Onların hepsi bir terkip olarak etki ederler; [kısımların müstakil etkisi yoktur].[13] Şüphesiz ki, [sıcak ve soğuk etki gösteren İlâçların] 2 kısımdan meydana gelmiş olması, ancak onların bileşik terkipte olmalarıyla mümkündür. Aynı şekilde, biz bunu, bu farklı etkilerinden dolayı, ondan başka bir cins ilâç zannedebiliriz. Ancak, bileşik terkiplerin zıt kuvvetleri olur.

Belki bütün terkip şeklindeki ilâçlar zıt kuvvetlerden meydana gelir.[14] Bundan, aslında onların ya zıt kuvvetlerden meydana geldiği, ya da yakın etkileri zıt olan kuvvetlerden meydana gelmiş oldukları anlamı çıkarılmamalıdır. Bu türde ilâçlar birbirine benzer etki gösterirler; çünkü benzer kuvvetler, benzer etkiler meydana getirirler. Bu gereklidir. Hattâ bazı İlâçlar, organın bir kısmını etkiliyorsa, bu ancak

---

11 "Çünkü yapıları bozulup, yararsız hâle gelene kadar maddeler birbirinden ayrılmaz. Bozulma ve parçalanma gerçekleştiği zaman etkileri kalmaz."T.M.

12 "Şöyle ki, ısıtıcı maddeler ısıtıcı etkiler, soğutucu maddeler soğutucu etkiler ortaya koyar." T.M.

13 "Bu kısımlar biraraya gelerek, tek bir madde gibi görüneceğinden, terkibin tümüne atfedilebilir."T.M.

14 "Yine bazı hekimlerin 'kuvvetli terkip' diye özellikle açıklamalarının dışında kalanların kuvvetlerinin olmadığı zannedilmesin. Belki bütün İlâçlarda bir kısım nemlilik ve bir kısım kuruluk bulunacak, kuvvetli terkip teşkil edebilir."T.M.

onu bozar, çünkü benzer etkiler bütünde etkin olmalıdır. Onların vücuttaki etkisi kesinlikle zıt olmamalıdır.[15]

Eğer bir ilâç uygulamasından sonra, [insan vücudunda] basit madde etkisi gösteriyorsa, bu maddenin içinde zıt kuvvetler ihtiva eden diğer bir maddenin bulunması gerekir; o da etkisini gösterir ve [bu iki zıt kuvvetten bir etki ortaya çıkar]. [Bu yeni etki] ilâcın ihtiva ettiği maddenin etkilerinin birbirine benzemesini sağlar. Aslında, eğer bu ilâç vücutta basit madde etkisi gösteriyorsa, [yani ihtiva ettiği maddelerin etkileri benzese de ve gerçekten o ilâç kuvvetler bileşimi olsa da, hekimlik yönünden ona terkip denemez]; onun basit olması gerekir. [Çünkü, bazı ilâçlardaki] maddelerin vücudun bütün kısımlarına etkisi benzer olup, bunların ihtiva ettiği maddeler birbirine benzer etki gösterirler. İlâç verildikten sonra, ilâcın içindeki maddelerden bir kısmının etkisini vücut kabul eder; diğerini etmez. Vücut, bu yönde bütün olarak hareket edip, kabul edilen maddeye göre, işlem yapar. İnsan vücudunda herhangi bir organa, verilen ilâçtaki basit madde etki ettiğinde, bu maddenin yanı sıra, ilâçta, farklı etkileri olan başka bir madde de bulunabilir. Bu türden ilâçlar verildiğinde, bazı organlar, ilâcın içindeki maddelerden bir kısmının etkisini kabul eder ve bu maddeler, şüphesiz ki çoktur; [onların içinde] faydasız olanı yoktur. Ancak, eğer benzer etki göstermezlerse, [buna kuvvetler bileşiği denemez].[16] Bize göre, aykırılık ve benzerlik ilâcın içinde olmalıdır. Ancak, ilâçlar, vücut üzerinde farklı etkilerine göre sınıflandırılmazlar; ilâcın benzerlik ve ayrılığı onun işlevinin farklılığından kaynaklanmaz; [burada sözkonusu olan] onun içindeki (maddelerinin) farklılığıdır. Onun vücuttaki işlevi basit olanları uzlaştırmak ve bazısını ısısıyla ayırdetmektir.

---

15 "Lâkin, daha önce söylendiği gibi, gerek tabiî gerekse sun'î bileşik terkiplerin bir kısmının yapısı zayıf olur ve maddelerin birbirinden ayrılması kolay olup, diğerleri üzerinde etkileri tam olmaz ve etkileri de birbirine benzemez. Belki maddelerin etkilerine diğerlerinin etkisi sonuç olarak zıt olur veya yakın etkileri zıt olur. Bu şekilde zıt olan maddelerin arasında birlik ve beraberlik olmaz. Bu tür ilâçlara da hekimler 'kuvvetler terkibi' derler. Bazı ilâçlar vardır ki, yukarıda özellikleri açıklananların aksine terkipleri sağlamdır. Bunlardaki maddelerin diğerlerine etkisi tam olup, bu türden İlâçların içerdiği maddeler vücutta birbirine benzer etki gösterirler." T.M.

16 Bu kısım sadece Osmanlıca metinde bulunmaktadır.

Burada bizim sözkonusu ettiğimiz basit ilâçlar bu şekilde zıtlıkları içermez; onların kuvvetleri de uyumludur. [Onların][17] pişme ve ayırdedilmeye müsait olmayan özellikleri burada ele alınmadı. Bizim burada ele aldığımız ilâçlar bu yönden uyumlu olanlardır; papatya (chamomilla) gibi.[18] Bu ilâçların kendileri kuvvetlidir ve onların çekme (kabız) güçleri vardır ve ısıtmakla, kaynatmakla ve yıkamakla, bünyesindeki kuvvetleri ayırdetmek mümkün değildir. Lahana (caules), papatya gibi dayanıklı değildir. Lahana gibi olanların özü, çekme özelliğindeki toprak ve ince, çok miktarda lifli maddeyle karışmıştır. Eğer o, lifli madde özelliği olan erimiş su içinde pişirilirse, [vücuttaki] suyu temizler, atar ve çekme etkisi olan toprak cevheri kalır ve bunun sıvı kısmı müshil özelliği gösterir. Onun katı kısmı kabız yapar. Mercimek [les],[19] adam otu (fructus mandragora), tavuk ve sarmısak (Allium sativum)[20] da böyledir. Şüphesiz ki, onda kuvvet azdır. Aynı şekilde, sarmısağın temizleyici ve yakıcı bir yapısı vardır; onun yumuşak ve lif kısımları bu özelliğe sahiptir. Kaynatılınca yumuşak kısmı lif kısmından ayrılır. Aynı şekilde soğan, turp ve diğer benzeri yapıda olanlar, aynı özelliği taşırlar.[21]

"Turp yenen besinleri sindirir, fakat kendisi sindirilmez diye bir söz vardır", denir. Bu söz, onun yapı özelliğinden kaynaklanmaktadır. Pişmiş turp, midede yumuşak kısımlardan ayrılarak, bu kısmın yapışkanlığını[22] önler.

Yumuşak yapıdaki bazı ilâçların yapısında bulunan bazı basit maddeler yıkamayla ayrılır. Hindiba (endiuia) ve yeşil sebzelerin (plurimus oleru) büyük bir kısmı böyledir. Hindibanın cevheri mürekkep-

---

17 "Onlar vücudun ısısıyla uyuşmazlar; aynı şekilde, ısıtma, suda kaynatma ve yıkamayla bünyesindeki maddeleri birbirinden ayırmak mümkün değildir."T.M.

18 "Papatyada bulunan ödem ve şiş giderici etkisiyle kabız etkisi her zaman vardır. Hâricen lapa veya yakı gibi kullanılmak üzere kaynatılıp uygulanan papatyada, bu iki etkiyi ayırmak mümkün değildir. Uygulandığında, doku üzerinde her iki etki de görülür. Fakat drog miktarı açısından, içerdiği zayıf terkipler kaynatıldığı zaman, kuvvetleri ayrılarak, kuvvetler terkibi hâline gelir."T.M.

19 "Mercimekte terkip böyledir; o, zayıf yapıdadır; kaynatıldığı zaman suyu ishal etkisi gösterir."T.M.

20 "Sarmısağın yapısı da yumuşaktır; onun iki kısmı vardır: Biri yumuşak, lifli kısmı; diğeri ağır ve yoğun kısmıdır. Kaynatılmayla, ağır kısmı yumuşak kısımdan ayrılır."T.M.

21 "Yani yumuşak kısımları kaynatılma sonucu ağır kısımlarından ayrılır."T.M.

22 "ve rutubeti ile"T.M.

tir; madeni ve çoğunluğu olmak üzere, soğuk sıvı kısımlardan meydana gelmiştir; içinde az miktarda yumuşak madde vardır. Birinci maddeden dolayı, yiyenlerde soğutucu etkisi vardır. İkinci maddenin etkisi ile tıkanıklıkları açar ve tıkanıklık yapan maddelere akışkanlık sağlar. Bu yumuşak ve açıcı özelliğe sahip kısım buharlaşmayla hindiba ve [diğerlerinde] yüzeye çıkar, yayılır. Eğer suyla yıkanırsa, yüzeye hiçbir şey çıkmaz. Bu yüzden sebzelerin yıkanması, şeriat ve tıp açısından açıklandı.

Bu sebepten dolayı, kişniş (coriandrum) gibi bitkiler, [soğuk ve madensel sıvılar çoğunlukta olduğundan dolayı, bu tür droglardan fazla yenildiğinde][23] insan vücudunu soğutur. Eğer onlarla ödem ve şişlere lapa yapılırsa, muhtemelen ısıtarak tedavi eder; özellikle buğdayla (gratis) karıştırılınca, daha etkin hâle gelir. Çünkü o topraksı ve büyük soğutucu gücü olan sıvı ve ince yumuşak, çözücü kısımlardan meydana gelmiştir; tatbik edildiğinde, ağır, yoğun sıcaklığı azaltır; ondaki cevheri çözer, yumuşatır.[24] Bu türden ilâçlar alındığında vücudun tabiî ısısı, ona yönelip yumuşak kısımların sıcaklığını ilâçtan ayırır. Bu yumuşak kısımlar, derinlere nüfuz edip, etkisi görülmeden önce yok olur. Bol miktarda madensel soğukluk geriye kalacağından, kuvvetle soğutur; fakat lapa veya yakı olarak kullanılırsa, madensel özellikler gözeneklerden nüfuz edemeyeceğinden, soğutma etkisi karın içi yara ve şişlere ulaşamaz; ancak yumuşak kısımlara nüfuz ederek, iltihabî yapıyı pişirip, giderebilirler.

Eğer yumuşak ilâçlar nüfuz ederken, soğuk madensel maddelerden bir kısmı da nüfuz ederse, irinin toplanıp, birikmesini önler ve atılmasını sağlayarak, yararlı olur. Ayrıca, vücudun fazla hararetini de giderir. *Birinci Kitap*'ta da benzeri bilgileri vermiş olduğumuz gibi, soğan yakısı veya lapası yakma özelliğine sahiptir; yenecek olursa, herhangi bir zarar vermez, [fakat değişen özelliğinden dolayı iyileştirici özelliği ortaya çıkar].[25] Bu ilâçların [içlerindeki farklı maddeler dolayısıyla]

---

23 Bu kısım sadece Osmanlıca metinde vardır.

24 "Karın bölgesine tatbik edildiğinde, soğutur. Bunun sebebi şudur:"T.M.

25 "Küzbere (kişniş) benzeri sebzelerin açıkladığımız özelliklerine benzer veya yakın özellik göstermesinden kaynaklanır. Bunu açıklamamızın amacı, yani bazı ilâçların hâricen veya dâhilen kullanıldığında etkileri de değişir dememiz, bilinmesi gereken kesin bir kuraldır. Sonuç olarak denilebilir ki, bazı ilâçların iki türlü etkileri vardır."T.M.

yapıları farklı olduğu gibi, etkilerinde de uyuşmaları mümkün değildir. Ondaki etkilerden biri hâricen hissedilir; ağaç kavunu (citri) gibi.[26] Belki karnıyarık tohumu (cortex psylii) gibi etkileri gizlidir. Üstündeki rutubet (su) fazlasıyla soğuk etki gösterir; [kullanan kişiyi soğutur],[27] fakat onun içindeki unu (farina medullae) ısıtıcıdır; hattâ böylece o yakıcı bir ilâç veya yara açan bir ilâçtır. Onun tohumunun kabuğu diyafragam gibidir. Kabuk sağlam olduğunda, kabuğun içindeki, yani undaki ısıtıcı etki içeriden dışarı çıkmaz ve kabuğun dış [kaygan yüzeyi][28] içteki unun etkisini göstermez. Eğer onun unu dışarıya çıkarsa, ferahlatıcıdır. Bazı kişiler ona "dışarı atıcıdır" demişlerdir. Çünkü onun dövülmüş, toz edilmiş unu cerahatleri çekip atar. Keten (coton) tohumunun iyisi ve döğülmüş olanı ile yakı yapılırsa, soğukluğu ve cerahatin olgunlaşmasını engeller. Böylece cerahatin doku içinde toplanmasını önlemiş olur.

Bizim burada ele aldığımız konu için bu kadar açıklama[29] yeterlidir.

İKİNCİ MAKALE
(İlâçların Tecrübe ile Belirtilen Mizaç Kuvvetlerinin Tarifi)

İlâçların etki ve güçleri iki yolla tarif edilir. Bunlardan biri kıyastır; diğeri tecrübedir. Burada tecrübeden söz edelim.

Tecrübe Yolu

Diyoruz ki, tecrübe, ilâcın kuvvetini öğretir. Bunun geçerli şartları şunlardır:

1. İlâcın tabiî olması, fazladan, ilâve edilmiş özellikleri olmaması gerekir. Ancak sıcak arızîdir; [sıcaklık olmamalıdır], soğuk olmamalıdır, ilâve özelliği olmamalıdır. Başka bir drogla karıştırılmak su-

---

26 "Utrucun üst kabuğu, ikinci dereceden sıcak ve üçüncü dereceden kurudur; etki kısmı soğuktur; hummas (kuzukulağı), üçüncü derecenin başlarında soğuk ve kurudur; çekirdeği, üçüncü derecenin başında sıcaktır ve ikinci dereceden kurudur. Bu İlâçların etkileri hâricen görülür. Diğer türün iki türlü etkisi vardır; fakat hâricen bu etkiler kesin olarak belirlenemez." T.M.

27 Bu kısım sadece Osmanlıca metinde vardır.

28 Bu kısım sadece Osmanlıca metinde vardır.

29 "Allah'ın izniyle" T.M.

retiyle ilâve bir özellik kazandırılmış olmamalıdır veya başka benzeri yoldan yapılmamış olmamalıdır. Çünkü meselâ, su (aqua) soğuktur, ancak ısıtılınca sıcaklık kazanır ve vücudu ısıtır ve ısıtılarak sıcaklık özelliği kazandırılmıştır ve sütleğen otu (euphorbiceae) tabiatı gereği sıcaktır; ancak soğuk bir etkenle işlem yapılırsa, soğuk bir hâle gelir. Bademin (amigdala) yumuşak, dengeli bir tabiatı vardır. Ancak, bozulup acılaştığında kuvvetli ısıtıcı özellik kazanır. Balık eti (psciu quamis) şüphesiz ki soğuktur ama, eğer tuzlanırsa, kuvvetli ısıtıcı özelliği kazanır.

2. Araştırmacı tek sıkıntısı olan hastalık üzerinde araştırma yapmalıdır. Eğer hastalık birden çok sıkıntı veriyorsa, ilâçların da birden çok etkisi olması gerekir. Onlar üzerinde tecrübe yapıldığında, onların hangisinin yararlı olduğu belirlenemez. Eğer insan balgamî bir hummaya tutulmuşsa, garikun, ağaç mantarı (kav mantarı) (agaricum, polyporus officinalis) verilir ve humma şifâ bulursa, ağaç mantarı sıcak olan bir hastalığa yararlı olduğundan dolayı, sıcak olması icap etmez. Muhtemelen o, hastalığın balgamını çözmüş veya onu kusturmuş olabilir. Şüphesiz ki, hummayı meydana getiren maddenin atılmasında yararlı olmuştur. Bu aslında [ya] doğrudan ağaç mantarı karışımından ortaya çıkmış olabilir; onun kendi tabiatına göre sıcak olan hummayı, ya tabiatıyla [soğuk tabiatıyla onu soğutarak], ya da maddesiyle, [yani hummaya sebep olan maddenin atılmasıyla] tedavi eder.

3. İlâcın bir çeşit, yani kompleks olmayan, basit hastalığa iyi gelmesi ile ilâcın tabiî yapısı hakkında karar verilmez. Eğer o iki hastalık için kullanılır ve bunlardan birine yararlı olursa, yani soğuk hastalık için kullanılıp faydası görüldükten sonra sıcak hastalık için kullanılıp hiç faydalı olmazsa, o zaman ilâcın tabiatının sıcak olduğuna karar verilir. Eğer ilâç soğuk yapıdaki bir hastaya iyi geldiği gibi, sıcak yapıdakine de iyi gelirse, ilâcın tabiatı soğuk ya da sıcak denemez. Çünkü bazı ilâçların iki zıt özellikte olan hastalardan birine doğrudan, diğerine dolaylı etkisi olabilir. Meselâ, sakamonya (scammonea) eğer, soğuk hastalıklarda kullanılsa, ısıtıcı etkisiyle faydası olur. Humma-i gıbb (dört günde bir gelen nöbet) (febris tertiana) gibi sıcak hastalıklarda kullanılsa, yine etki gösterip, safranın atılmasını ve hummanın iyileşmesini sağlar.

Zıt yapıdaki hastalıklara etki gösteren ilâçların deneysel sonucu, bize ilâcın yapısı hakkında bilgi vermez. Ancak, deneysel çalışmada her iki tür hastalığa da etkili olanın hangisine doğrudan, hangisine dolaylı etki yaptığı belirlenebilir. Eğer soğuk hastalık üzerinde etkili ise, ilâcın yapısı sıcak; sıcak hastalıkta etkili ise, ilâcın yapısı soğuktur.

4. Denenen ilâcın etki gücünün hastalık mizacının gücüne denk olmasıdır. Eğer hastalık mizacının soğukluğu, ilâcın mizacının sıcaklığı ile eşdeğer değilse, şüphesiz onun, yani ilâcın etkisi olmaz. İlâcın mizacını öğrenmek için, ilkin o, soğuk mizaçlı insanlarda kullanılır; daha sonra yavaş yavaş soğuk mizacı artan hastalıklarda kullanılır. Bu işleme ilâcın kuvvet derecesi ve diğer özellikleri belirlenene kadar devam edilir.

5. [Denemek için kullanılan ilâcın] etki etme ve faydasını gösterme zamanının gözlenmesidir. Eğer ilâç alındıktan hemen sonra etkisini gösterirse, bu ilâcın doğrudan hastalığa iyi geldiğini gösterir. Ancak ilk kullanılışını izleyen kullanımlarında aynı şekilde olumlu etki yaratmazsa, bu hâl ilâca şüpheyle bakılmasına sebep olur ve onun değersiz olduğunu gösterir. Bu ilâcın etkisi doğrudan etkili olmayabilir, yani dolaylı olarak ilâç etkilemiş olabilir. Böyle bir ilâcın gücü ve ilk gösterdiği etki ile daha sonraki etkisi arasında şüphe ve güvensizlik meydana gelir. Ayrıca ilâcın etkisinin dışarı atıldıktan sonra görülmesi de söz konusudur. Eğer ilâç etkisini doğrudan gösteriyorsa, bu etki ilâç vücuttayken ortaya çıkar; eğer ilâç vücuttan atıldıktan sonra etkisini gösteriyorsa, bu vücuda direnç kazandırmak için verilen bir destek olarak ortaya çıkar.

Bazı ilâçların dolaylı etkisi daha önce, doğrudan etkisi daha sonradan görülebilir. Meselâ, sıcak suyun etkisi gibi; sıcak su ilkin ısıtır, ancak ikinci gün ya da daha sonra soğutucu etki gösterir. Onun tabiî etkisi soğutucudur; arızî etkisi ise ısıtıcıdır.

6. Kullanılan ilâcın genellikle veya ekseriya aynı etkiyi gösterdiği görülür. Ancak, onun arızî olarak gösterdiği etki, onun tabiî etkisi değildir. Ancak dâima gösterdiği etki tabiî etkisidir. Ekseriya gösterdiği etki de onun tabiî etkisidir.

7. İlâcın insan vücudu üzerinde denenmesi gerekir. Eğer insan dışında, başka bir varlık üzerinde denenecekse, iki şekilde bu deneme yapılmalıdır:

a. İnsan vücudundaki sıcak etkili olan ilâç alınsa, bu ilâç aslan (leone) ve at (equo) vücudunda soğuk etki yaratabilir; ya da at ve aslan vücudu için sıcaklık etkisi yaratan ilâç insan vücuduna göre soğuk olur. İlâçların bu şekilde açıklanması, insan vücudu esas alınarak, ona göre yapılmıştır. Meselâ, ravend otuna (reubarbaru, rheum officinale) göre şiddetli soğuktur ve insana göre sıcaktır.

b. İkinci olarak, bazı ilâçlar bazı vücutlarda etkili, bazılarında etkisizdir; meselâ, kurtboğan (quinia, aconitum) gibi. [Bu bitki] insan vücudu için öldürücü derecede zehir etkisi yapar, fakat sığırcık kuşu (napellus) için yiyecektir; sığırcık kuşunu zehirlemez.

Bunlar, ilâçların etkilerinin deneysel yoldan belirlenmiş olan yasalarıdır. Bu böylece bilinmelidir.

ÜÇÜNCÜ MAKALE
(Basit İlâçların Mizaçlarının Kıyas Yoluyla Tarifi)

İlâçların etkisi kıyas yoluyla [burada verilecektir]. İlâçların etkisini belirten bazı kurallar onların süratle ısıya ve sıcaklığa ve yine süratle donmalarına dayanarak belirlenmiştir. Bazıları, onların kokuları, renkleri ve tatlarına göre ayırdedilmiştir. Bazıları ise, bilinen etki ve kuvvetlerine göre tespit edilmiştir. Bunların etkilerini belirlemek için birinci yol, yoğunluk ve hacimde birbirleriyle güçleri eşit olan maddeler, ayrı ayrı ısıtılıp, onlardan hangisinin diğerlerinden daha sıcak olduğuna ve onların ısıyı kabul ediş hızına dolaylı olarak karar verilir. [Onlardan hangisi daha çabuk ısıyı kabul ediyorsa, o daha sıcaktır]. Aynı şekilde, hacim ve yoğunluk olarak eşit olan ilâçların hangisi ayrı ayrı soğutulduğunda diğerine göre daha çabuk soğuyorsa, o [diğerine göre] daha soğuktur. Ancak, hacim ve yoğunluk, sıcaklık ve soğukluğa bağlıdır; hacim ve yoğunluğu dış sebeplerden dolayı (sıcaklık ve soğuklukta) eşit olabilir. Ancak yukarıda açıklanan yol ile her iki özellik yönünden aynı olan ilâçlar sıcaklık ve soğukluk bakımından farklı olabilir. Kısaca ifade edilecek olursa, bazı tabiaten sıcak olan droglar dışarıdan soğukla temas ederek, hacim ve yoğunluk bakımından soğuk tabiatlı drogla aynı olur. Hekimler dışındakilerin tabiî usûllerine göre, bu ilâçlardan sıcak olan ısıtılınca, sıcak olan iki misli daha fazla ısınır; çünkü ısıtma sıcak mizaçlı nesnenin, sonradan ka-

zandığı soğukluk özelliğini giderir ve asıl sıcak olma özelliği ısı kaynağındaki ısı ile desteklenir ve çabuk ısınan ilâç hâline gelir. [Ancak ısı kaynağının soğuk tabiatlı drogu ısıtması o kadar çabuk olmaz. Bu yüzden onun ısıtma etkisi daha yavaş olur, diyoruz.] Her ne kadar bu konu ile ilgilenenler daha çok hekimlerin dışındakilerse de, yine de, onlara [bu konudaki şüphelerini gidermek için], bilgi verildi. [İkinci olarak], iki ilâçtan birinin hacmi, diğerinin yoğunluğundan fazlaysa, hacmi fazla olan ilâcın sıcak ya da soğuğu kabul etmesi, yoğunluğu fazla olana göre, daha çabuk olur. İlâçlar sıcak ve soğuklukta farklı olsalar da, bu özellik değişmez. Biz diyoruz ki, bazı maddeler ateşte kor hâline getirilirse ve daha sonra kor hâlinde soğutulursa, kıvamı, yani hacmi ve yoğunluğu eşit olandan hangisi daha çabuk soğuyorsa, o diğerine göre soğuk mizaçlıdır; yine ateşte hangisi daha çabuk kor hâline geliyorsa, o sıcak mizaçlıdır.

Çabuk soğuyan ilâçların soğuması ve çabuk ısınan ilâçların sıcak olmasının sebebi (üçüncü şekli) şöyle olur: Sıcak ilâç yutulduğunda vücudun normal ısısıyla süratle etki gösterir; soğuk tabiatlı ilâç, vücut ısısı sebebiyle yavaş etki eden ilâçtır; kısacası etkisi çabuk olan ilâç sıcak ilâç, yavaş olan soğuk ilâçtır. Bunlar tıbbî bilimler için delil olarak sunuldu.

Aynı zamanda yoğunluğu fazla olan madde çabuk ve şiddetli yoğun şekilde ısınıyorsa ve yavaş soğuyorsa, ısıtıcı etkisi vardır; soğuk mizaçlı ilâç, ısınması yavaş olan ilâçtır. İlâcın çabuk ısınmasından, yanmasından, onun sıcak olduğu söylenemez. Eğer, soğuk ilâç hacmine bağlı olarak çabuk yanıyorsa, bu aynı zamanda zaaftan dolayıdır; meselâ, içkinin (asitli, ekşi, şarap vb. hamız maddelerin) sıcaklığı, su kabağı (oleum de cucurbita) yağınınkinden fazladır. Çünkü kabak yağı ateşten indirildiğinde, donmuş gibi bir kıvam kazanır; bu da onun ısı kaybını yavaşlatır, halbuki şarap (sedvinu) çabuk soğur. Bu madde (şarap) yoğunluk kazanmaz; donmuş gibi bir hâl almaz. Bu gibi maddeler donmazlar; donmayan maddelerdir. Bu özellik ileriki bölümlerde açıklanmıştır. Eriyip kaybolan maddelerden kıvamları eşit olanların hangisi soğuğu çabuk kabul ediyorsa, o diğerlerine göre daha soğuk yapılıdır.

Maddelerin bir kısmı ısı ile koyulaşır; diğer bir kısmı ise, soğukla koyulaşıp, katılaşır, sertleşir. Soğuk ile sertleşenler, ısı ile yumuşarlar,

sıvılaşırlar. Isıyla koyulaşanlar, sertleşip, katılaşırlar, sulandırılarak sıvı hâle gelirler. Bunlar Galenos'un görüşleridir; daha önceki filozofların-kiyle uyuşmaz; onlara ters düşer. Başka bilimde de bu konuda bilgi vardır.

Eğer bazı ilâçlar, diğerlerine nispetle, daha sıcaksa, ancak daha ağırsa, yanabilecek durumda ise, o tıpkı soğuk ve yumuşak yapıda olanlar gibidir ve bazısı soğuktur, ancak o ısıtılmak suretiyle inceltilip, yumuşatılabilir; yumuşamayı kabul edebilir ve hareketi artmazsa, değişiklik yapılmazsa, sertleşir ve fazla soğumaz. Aynı zamanda, soğuk ve yumuşak ilâçların yanması, yumuşamadan dolayı, sıcak maddeleri meydana getirdi. Sertleşme ve koyulaşma, sıcaklık veya soğukluk gibi sebeplerle bağlanamaz; sertlik ve yoğunlaşma ısıyla olduğu gibi, bazen de, yapıdaki kıvamı sağlayan maddelerin çokluğu sertliğe sebep olur. Bazen sıvı ve uçucu maddelerin çokluğu onun yoğunluğunu arttırdığı gibi, hacmini de artırır. Ancak maddelerdeki uçuculuk arızî olup, bunlar soğuyunca sıvı hâline dönüşürler ve yoğunluğunu arttırırlar; mürekkep bir terkip oluştururlar. Sıvı ilâçların kaynama ile bünyelerindeki sıvı buharlaşıp katılaşır; ısıtıcı kaynaklardan uzaklaştırılınca, eski hâline döner; katılaşmadan dolayı meniye arız olduğu gibi. Ondan sıcak ince buhar çıkarsa, ayrılırsa ve ana madde onlarla birlikte fazla sıcaklığın oluşmasına engel teşkil etmezse, birinci kısmın şiddetli ısıda olması gerekir ve uçuculuğun ona girmesine mani olunmaz. [Bu terkipte sıvı ilâçlar içlerindeki maddelerin buharlaşmasıyla katı hâle gelirler ve çoğunlukla soğuk sıvılar ateşte katılaşırlar ve bunlar bu yolla değişirler ve ateş uzaklaşınca eski hâllerine dönerler]; meninin (sperma) katılaşmasında görüldüğü gibi. Sıcakta ondan ince bir buhar ayrılır ve bulunduğu yer fazla ateşin onunla birlikte olmasına engel olmaz.

1. Sebep: İlâçlar şiddetli hareket dolayısıyla aşırı sıcaktır ve uçuculuğun ona dâhil olmasına ve sıvı oluşmasına engel değildir; onların kuvvetli olması gerekir.

2. Sebep: Şiddetli soğuktur veya sıcaktır; bu ilâçlar şiddetli soğuktur veya sıcaktır.

3. Sebep: Şiddetli sıcaklık ve soğukluk içinde vardır; birinci ve ikinci içinde mevcut olması gerekir.

4. Sebep: Hekimler tarafından bilinmesi gereken sonuncu kural, tabiî yapısı sıcak olan ilâçlarda lezzet olarak tatlılık, acılık, tuzlu-

luk ve keskinlik vardır; ısıyla bu tatların dışında tat meydana gelmez. Soğuk cevherlerde ise, burukluk, ekşilik ve kekremsilik vardır ve aynı zamanda güzel, hoş kokululuk ancak sadece sıcak cevherli olanlarda bulunur; rutubetli maddelerin ve yoğun olanların rengi beyazdır; bu da onların cevherlerinin soğuk olmasından ileri gelir. Ancak yüzeyi kuru olan ve ovulan cisimlerin yüzeyinin beyazlığı sıcaklığındandır ve eğer bu iki zıt şeyden meydana gelmişse, siyahtır. Şüphesiz ki, soğuk cisimler rutubetliyse, beyaz renkte ve kuru ise, siyah olur; sıcak nemli cisim siyah olur; sıcaklık nemli cismi karartır ve kuruluk beyazlatır ve bunun doğru olduğunun bilinmesi gerekir.

Ancak, bu konuyu ilgilendiren diğer bir sebep daha vardır. Dolayısıyla, bundan değişik sonuçlar istidlal edilir; özellikle renkler ve kokularla ilgili birçok sonuç elde edilebilir. Buna göre, birinci olarak, ilâçları meydana getiren maddeler birbirine zıt maddelerden meydana gelirler. Bunun mizacına *birinci mizaç (complexio prima)* denir.

Daha sonra, birinci mizaçla bir terkip karıştırılırsa, bunun mizacına da *ikinci mizaç (complexio secunda)* denir. [Bu] koku veya renk yahut lezzet olarak değişiktir. Bir kısmının diğeriyle aynı olmaması normaldir. Eğer ikinci kısım terkip maddelerinin bir kısmı, diğer kısımların kabul ettiği renk veya koku ya da lezzet ilkinkine zıt ise, onun renk ve koku ve lezzet olarak sahip olduğu mizacın sınırları bilinemez ve bu [mizaç] sabit değildir. İnsanların bu konuda şöyle bir tahmin yaptığı söylenir: Eğer renkler [bu terkipte] birbirine zıt ise, sonra bu aynı renktekiler birbirine eşit miktarda iseler, ikinci mizaçtaki terkibin rengi bu iki rengin karışımından meydana gelmiştir ve ikinci mizacın rengi sanki iki rengin karışımı gibidir. İkinci mizaçtaki terkibin rengi şüphesiz ki tek renk olmaz, yani eğer terkibindeki renklerden biri siyah, diğeri beyazsa, ikinci mizaçtaki terkip ne siyah ne de beyazdır; bu iki rengin karışımı renktedir. Aynı şekilde koku veya lezzet de renkler gibidir. Eğer bunlar birbirlerine eşit miktarda iseler, mevcut lezzet veya kokuyu atarlar; ortadan kaldırırlar. Eğer kısımlardan biri renksiz veya kokusuzsa, ikinci terkip renkli veya kokulu olanın koku veya rengini alır. Tıpkı şeffaf olanla karışan bir kısım maddenin, o terkibe rengini vermesi gibi. Meselâ, beyaz renkli ve renkli madde ile karışırsa ve bunlar miktar olarak aynı olsa, onlardan güçlü olanın

hâkim olacağına göre, ancak beyaz renk güçlü değildir, ama yine de terkibin rengi beyaz görünür. Beyaz ve şeffaf kısım karıştırıldıkça renk kaybolur. Çünkü bu terkibin iki kısmı (renk veren ve renksiz kısım) eşit olduğu gibi, renklendirme gücü olarak da eşit olabilirler. Böyle terkiplerde öyle bir yapı ve kuvvet hâsıl olur ki, renklerin kuvvetleri arasında denge sağlar. Çoğunlukla renkli kısımdan renksiz olan daha güçlü olduğunda, zıt etki meydana gelir ve karışımın rengi kaybolur. Eğer iki kısım miktar olarak ve güç olarak eşit olduğunda iki güç arasında denge oluşursa ve biri diğerinden çok daha güçlü ise ve bu renkli olandan geliyorsa, terkibin rengi beyaz olur. Meselâ, hâkim renk beyaz olup, bu beyaz terkip soğuksa, bu beyazlık onun yapısını sıcağa çeker ve bu terkipte miktar eşitse, böyle olur ve ancak rengi olmayan, miktar olarak diğerine göre daha azsa, şüphesiz ki çok ve kuvvetli olan etkili olur; onun rengi hâkim olur. Ancak terkibi oluşturan maddelerden renkli olan madde olarak çok, fakat renksiz olan daha etkiliyse, miktarı fazla olanın rengi aynı kalır; kuvvetli olanın da kuvveti biraz azalır; kuvvet almaya devam edemez. Meselâ, 1 ratl[30] süte, 2 miskal[31] sütleğen (euphorbiaceace, gum euphorbium) karıştırılıp, gözlenir ve karışımda ısıtıcı bir etki görülmez. Sütleğen ısıtıcı etkiye sahip olduğuna göre, sütün ısısının artması gerekirdi. Sütleğenin bu karışımın rengini değiştirdiği de farkedilmez. Sütün renginde bir farklılık görülmez; beyazdır. Ancak bu içilen maddenin soğuk olduğunu ve bundan dolayı beyaz olduğunu söylediğimizde yalan söylemiş oluruz. Bu doğru değildir. Bu renk, terkip hâlinde soğuk bir içecek olmamasından kaynaklanmaz, çünkü kuvveti dolayısıyla rengi galip olan maddenin rengindedir. Ondaki hâkim olan madde beyaz olduğuna göre, terkibin de beyaz renkte olması gerekir. Aynı zamanda tabiî beyaz olan terkiplerin gayet sıcak olanla karıştığını varsayalım. Onun soğuk olması beklenir. Meselâ, beyaz biber (piper album) [böyledir]. O böyle bir karışım şeklindedir ve aynı zamanda tabiî bir karışımdır. O, iki kısmın, yani iki özel keyfiyetin biraraya gelmesinden oluşmuştur. Bu iki kısım birbirine eşittir ve birinin mizacı diğeriyle uyuşmaz, çünkü

---

[30] "ratl veya rıtl: Bağdat ve Suriye'de kullanılan, yaklaşık 2 kilo ağırlığında ölçü."T.M.
[31] "miskal: 1,5 dirhem ağırlığında"T.M.

onlara ait keyfiyet birbirine zıttır; burada güçlü olan hâkim olur. Bu durum tatlılarda daha belirgindir; hattâ belki de gerekli ve daha sık görülen bir durumdur. Onlardan daha seyrek kokularda ve onlardan da seyrek olarak, renklerde görülür. Özellikle renklerde geçerliliği azdır. Bunun sebebi, tat kuvvetinin koku ve renk kuvvetinden az olmasıdır. Bu kısım (tat) hisse kesintisiz, doğrudan ulaşır. Onun parçacıkları doğrudan duyu organına ulaşır; [halbuki] koku ince parçacıklar şeklinde buharın içinde buruna ulaşır ve buharın yoğun olmaması gerekir; o dolaylı olarak duyu organına koku taşır. Renk de aynı şekilde görülerek hissedilir; görülen renk galip olup; gizli kalan mağlup olur. Bu koku için de geçerlidir; koku da hissedilerek idrak edilir. Hoş koku ve renge göre tat daha etkindir. Bazen koku tada, lezzete dayalıdır ve lezzet de genellikle sağlığa işaret eder; o şeyin iyi olduğunu belirlemeyi sağlar. Ayrıca, koku ve renk de aynı şekilde işlevlidir. Eğer tatta böyle bir terkip olmazsa, uygunsuzluk gösterirse, o zaman afyonda (opium) [olduğu gibi] sıcak tabiat yerine çok fazla soğuk tabiat taşır; yani bir ilâç yendiğinde sıcak etki yapıyor diye, ona sıcak tabiatlı diyemeyiz; o soğuktur.

Şüphesiz ki, genellikle yiyecek yendiğinde soğuk olursa, o sıcaktır, çünkü ekseriya ilâç, görünen fiili ve etkileri sıcaktır. Eğer hâl olarak, bu ilâç terkip olarak soğuk, tabiî mizaç olarak sıcaksa, onun soğukluğu açıklandığı şekilde kesilir; böylece hararet ortaya çıkar. Bütün bu durumda daha baskın ve daha yoğun ve daha hâkimse, lezzette ilkin o görülür. Bundan dolayı, mizacı sıcak olan ilâçlarda ekşi veya buruk bir tat yoktur. Ancak, acı veya yakıcı ilâçlar sıcak mizaçlı olmazlar; onlarda soğuk mizaç hâkimdir. Aynı şekilde, ekseriya soğukluk hâkim durumdur, ancak zorunlu değildir.

Sen, tatlar, kokular ve renkler hakkında bizim ve de hekimlerin sana söyledikleri gerekli yasaları öğrenmelisin. Onlar (hekimler) tatları ikiye ayırırlar:

1) Basit Tatlar: Onlar dokuza ayrılırlar. Aslında tatlar sekiz çeşit olup, dokuzuncunun tadı yoktur. Buna lezzetsiz, yavan (non habet saporum) denir; onun hiç lezzeti yoktur; şüphesiz onda herhangi bir lezzet algılanmaz; su gibi. Böylece hükmen, lezzetler dokuz olarak belirlenir. Ancak tatsız olanın fiilen veya hükmen ve bilkuvve olarak

kesinlikle lezzeti yoktur; o hiçbir etki yapmaz. Lezzeti olmayanlar ikiye ayrılmıştır:

a) Tatsız olanın gerçekten tadı yoktur ve bunun yanı sıra, diğerinde tat vardır; hakikaten tatsız olan tatsızdır. Hissi olan tatsızın kendisinde (nefsinde) his vardır; lezzet vardır, ancak onlar yoğun olduğu için çözülmezler ve dile yayılıp onunla karışmazlar ve lezzetleri idrak edilemez. Ancak eğer onlar, dağılıp parçalara ayrılırsa, inceltilirse, lezzetlerini hissetmek (algılamak) mümkün olur. Meselâ, bakır (adustum) ve demir (ferrum) böyledir. Onların lezzeti hissedilmez, çünkü onlar parçalanmazlar; parçaları birbirinden ayrılıp, dil (lingua) üzerinde yayılmaz ve onların lezzeti idrak edilmez; zevk hissi meydana gelmez. Sonuç olarak, onlar parçalanıp, birçok parçalara ayrılırsa, güçlü tatları ortaya çıkar; birçok yoğun maddede olduğu gibi ve ancak diğer zikredilen sekiz tat gerçek tattır. Onlardan sonra tatsızlık gelir. [Asıl tatlar] a- tatlılık (dulcedo); b- acılık (amaritudo); c- tuzluluk (salsedo); d- ekşilik (acetosito); e- keskin lezzet (acutas); f- burukluk (styptica); g- yağlılık (unctuosa); h- kekrelik (pontica).[32]

Tadı olan maddeler, ancak toprak yumuşaklığındaki maddeler ve ince maddelerdir. Ancak, onların tabiatlarının sıcaklığında ve soğukluğunda mutedil maddeler denir.

Tatlı olan madde fevkalâde yoğundur ve ancak yumuşak olabilir ve mutedil de olabilir [ne sert ne de yumuşaktır]. Onlar [tatlı maddeler] sıcaktır veya soğuktur veya sıcakla soğuk arasındadır; mutedildir. Eğer madde yoğun olursa, o sıcaktır ve lezzeti acı olur ve eğer soğuksa, onun lezzeti kekremsidir ve eğer o sıcaklık veya soğuklukta mutedilse, tatlıdır ve yumuşaktır. Eğer yumuşak ve tatlıysa, keskin, yakıcı bir lezzeti vardır; eğer soğuk ve yumuşaksa, o ekşidir ve eğer ne sert ne yumuşaksa, o yağ gibi bir lezzete sahiptir ve yoğunluğu mutedil olan madde sıcaksa, o tuzludur ve eğer soğuksa, buruk bir lezzeti vardır ve eğer ısı olarak mutedilse, tadı yoktur; lezzeti yavandır (verba). Bu açıklama doğrudur; sonra üstüne tuz serpilir. Çünkü [tuzsuzluk] daha güçlü bir acılık etkisi yapar. Tuz döküldüğünde sulanma ve parlaklık oluşur; o

---

32 Bu madde İbn-i Sînâ'da yoktur.

acılık ve rutubetle engellenmiş gibidir. Bu da, açıkladığımız durumu ortaya çıkarır; yani tuzluluğun acılıktan daha güçlü olduğunu gösterir. Aynı zamanda, eğer tuz içindeki sıvı sıcaklığın etkisiyle azalırsa, tuzun lezzeti acılaşır. Aynı şekilde, o daha parlaktır ve acı tuz, acı tuzlu sudan daha sıcaktır ve tuzlu su daha soğuktur. Buna ilâve olarak, daha soğuk olan buruk lezzetli olandır; daha sonra ekşi olandır. Bundan dolayı olgunlaşmamış meyvalar ilkin fevkalâde kekremsi ve soğuk yapıdadır. O, içine hava ve su çeker; böylece olgunlaştıran güneşle ısınmış hava ile yavaş yavaş olgunlaşır; ekşiliği kaybolur; tıpkı koruk gibi. O, ilkin buruk lezzettedir, kekremsidir; bu lezzet keskin değildir; sonra lezzet tatlılığa dönüşür. Eğer o, sıcakla olgun hâle getirilirse, muhtemelen kekremsiliği tatlanır; diğer meyvalar (fructus) zeytin (olive) gibidir, lâkin, ekşidir. Ekşi olanların soğuğu kekremsi olanlardan daha azdır, ancak onların (ekşilerin) bedende soğuması daha kolay olur ve ona nüfuz eder. Buruk ve kekremsi lezzetler birbirine çok benzer. Ancak buruk olan, duyunun alış yüzeyini etkiler ve kekremsi olan, hem dış tarafını, hem de içi tarafını etkiler ve buruklaştırır. Dil üzerinde bu lezzete karşı katılaşma meydana gelir; çabucak küçük parçalara ayrılmaz; onların bazısı kolayca biraraya gelmez; parçaları birbirine yapışıp toplanmaz; bazısı süratle [dilin üzerini etkiler]; ona yapışır; onu âdeta yakar. İşte bu şekilde, incirdeki (ptibus) gibi, onun dildeki özel yayılışına göre iki etkisi vardır: değişik yerlerdeki parçacıkları büzer ve dilde sertlik hâsıl eder. [Dilin] deliklerinden (poris) giren lezzetin oradaki kısımlarda birbirine zıt etkileri ve benzeri etkileri olur.

Kekremsi yumuşak maddeler, dilin içine nüfuz eder. Yakıcı maddeler ve acı maddeler dili tahriş eder ve yakıcı maddeler dilin hem içini, hem dışını etkiler ve hem de dilin iç yapısını farklılaştırır; çünkü yakıcı maddelerin yapısı incedir ve dilin içine işleyebilir. Ancak, acı maddeler ağır ve yoğun yapıdadır ve kurudurlar; bundan dolayı onların dilin iç kısmına nüfuz edip, zarar vermeleri mümkün değildir. Bu maddeleri hayvanlar yemezler; yani bu [türlü bitki ve meyvalarda] bazı haşarat bulunmaz. Hayvanlar kuru olduğundan [onları] yemez. Tahriş eden ve çok sert olan acı çok güçlü sıcaklık hâsıl eder. Yakıcı olan maddeler, acı maddelerden daha sıcak olurlar, bundan dolayı [temas ettiği organın] içine nüfuz ederler ve onu şiddetle parçalar ve şiddetle ayrıştırırlar;

hattâ yiyeceklerde bile yaralar açarlar ve iltihaplı yaralar meydana gelmesine sebep olurlar.

Tatlı ve yağlı maddeler dili gevşetirler ve yayvanlaştırırlar; soğukluğundan oluşan rutubeti, ılımlı sıcak yapısıyla akışkan hâle getirir, fakat onu çözmez; sertliği giderir, lâkin tatlı maddeler ısıtıcı özellikleriyle bilinir ve yağlı maddeler tatlı maddeler kadar ısıtıcı değildir. Tatlı maddeler [ısıtıcı özellikleri dolayısıyla] genellikle [kolay] pişirilir. Hekimler, tatlı maddelerin lezzetli olduğunu, çünkü onların yoğun maddeleri uygun bir şekilde akışkan hâle getirdiğini söylemişler. [Tatlı maddeler] katılığı yumuşatıp, akışkan hâle getirir, ancak onu parçalamaz ve yapısını farklılaştırmaz, bu maddelerle karşılaşınca şiddetli etki göstermez; [tatlı maddeler] diğerleri üzerinde ısıtıcı etki göstermez. Tatlı maddeler lezzetlidir; tıpkı normal ısıdaki su gibi, [bundan dolayı] zarar görür; [organlara] bu su serpilir. Ancak bu kısımda [bu konunun] fevkalâde ayrıntılı olarak ele alınması gerekti.

Tatlılık, beslenmenin gereği ve şartıdır. Besleyici olan suyun tatlı olması gerekir; tatlı olmayan su besleyici değildir. Ancak, bazı hekimlere göre, bazı gıda maddelerinin besleyici ve faydalı olabilmeleri için tatlı olmaları gerekmez; tatlı olmayanlar da besleyici olabilir. Bu yağlılıkla tatlılığın birbirleriyle ilgisi vardır; ancak, yoğun katı maddeler ısıtılarak, [sıcaklığın etkisiyle] tatlılığa dönüştürülür. Eğer suyla o madde inceltilecek olunsa, hava nevinden maddelerle karıştırılırsa, katı ve yoğun maddeler tatlanır. Eğer katı maddelerde hava ile temas ederse, onların yapılarına su vasıtasıyla karıştırılınca, reaksiyonu şiddetli olur.

Acı ve tuzlu maddeler dilin diğer lezzetleri algılamasını engeller; onu bir nevi soyutlar. Ancak tuzun ayrışması daha hafiftir; ağız sulanır ve yıkanır ve onun dildeki etkisi çok sert olmaz; [tuzlu maddeler] dil üzerinde yayılır ve organın her tarafında aynı şekilde etki yapar. Ancak tuzlu maddeler midenin ağzını (xiphoid process) rahatsız eder.

Acı maddelerin ayrışması daha şiddetlidir; hattâ öyle ki, bu etki ile dilin farklı taraflarına farklı şekilde yayılır.

Yakıcı maddeler ve asidik maddeler dili dağlayıp, yakarlar. Ancak yakıcı maddeler sıcaklığı ile daha şiddetle yakar. Asidik maddelerin yakması daha hafiftir. Onlar ısıtmaz.

Tuzluluk, acılığın tatsız sıvılarda erimesiyle ortaya çıkar. Eğer acı madde kül suyu gibi tadı olmayan bir suda eritilirse [sıvı buharlaşır], tuz ortaya çıkar. Asidik olan maddeler hararet noksanlığından tatlılığa dönüşür. Bu maddeler, kekremsi maddeyi fazla sıcak ve rutubetle pişirir. Onun hepsinin maddesi acı rutubetli cevherdir ve aynı zamanda, tatlılığın cevheri rutubetlidir; acı ve kekremsilik cevheri kurudur.

Tatlıların pişirici ve yumuşatıcı etkisi vardır; çok besleyicidirler ve tabiî olarak insanlar onları sever; çekme güçleri vardır. Acıların etkisi, akıcılık vermek ve lezzeti yoğun kılmaktır. Kekremsilerin etkisi: Onlar zayıf etkili iseler, kabız yaparlar; yoğun etki yaptıklarında kabızlık da artar. Yağlılık yumuşatıcıdır, kayganlaştırıcıdır, az da olsa pişiricidir. Yakıcı maddeler, çözücü, parçalayıcı ve kokuşturucudur. Tuzlu maddeler, akışkanlık verir ve hafifletir, yıkayıcıdır ve boşaltımı sağlarlar ve iltihabı engeller ve kuruturlar.

Birden çok lezzetten meydana gelip, lezzetlerin birleşmesinden oluşan lezzetler vardır; tıpkı safranın biraraya gelişi ve yakıcılık içinde birleşmesi gibi. Bunlara kötü mizaçlı denir. Bunlar safra gibi biraraya toplanmıştır ve kabuğu soyulmuş Çin tarçını (cassia bark) içinde olan tuzluluk ve çok fazla tuzlu veya acı su diye adlandırılır; pişmiş baldaki (lacibus) acılık ve tatlılığın birarada olması gibi ve patlıcandaki (melongena) yakıcılık, acılık ve burukluğun biraradalığı gibi ve hindibağdaki yavanlığın biraradalığı gibi ve muhtemelen iki lezzetten meydana gelen bir lezzetin ihtiva ettiği lezzetlerden biri kaybolsa, diğerinin etkisini destekler. Meselâ, şarabın lezzetleri, yani keskin ve yakıcı oluşu, çözeltide sabit kalır; o akıcıdır; keskinleştikçe, sirkeye yaklaştıkça, soğutucu özelliği artar; hiddet ve yakıcılığı delikleri açar; ferahlatıcı olarak etki eder. Sıcaklıkla, ısındığında, yani, sirke hâlinde, keskin ve yakıcı hâli kalmaz; soğukluk kazanır, hâli değişir. Koruktaki ekşilik ve burukluk gibi. Bazen iki lezzet biraraya gelir. Burada koruğun burukluğu, kekremsiliği, onun ekşiliğine mani olur; onu ortadan kaldırır. Koruğun (vero) ekşiliği soğuğun artmasını engeller. Bazan yoğunluk keyfiyeti etkiler veya olumsuz etki yaratır; sirkenin (lactiacetosa?) durumunda olduğu gibi. İnce yapılı sirkenin yoğunluğu onun soğukluğunu gösterir; ancak onun yoğunluğu artarsa, bedenin derinliklerine ulaşamaz; soğukluğu azalır. Başlangıçta tek lezzet olmaz; karışık olabilir.

Zaman içinde [bu karışık tatlar] kaybolur; koruk suyunda olduğu gibi. Ancak koruk suyu sıkılıp bir süre beklenirse, ekşiliği artar; kekremsi maddeler ve diğerleri çökelir.

Bazı durumlarda ise, bazı tatlar, safken, tek başınayken [yani, durum ilkininkinin tam tersi iken], zaman içinde lezzet (tat) başka tatlar kazanır, karışık hâle gelir; balda olduğu gibi. Bal zaman ilerledikçe acılaşır, yakıcılık kazanır, fevkalâde acı ve yakıcı hâle gelir; acılığı zaman içinde artan veya çok yakıcı hâle gelen üzüm gibi. Üzüm suyu da zaman içinde acılaşır veya acılıkla karışık bir hâl alır, sonra yakıcılık kazanır ve kekremsi bir lezzet alır. Erik suyu (laxiitas pauca) tatlı ile karışık buruktur ve yuvarlak şişler hâlindeki yaraları iyi eder, onların iltihaplarını (ulcerum) bertaraf ederek, iyileştirir; dalağa (spleni) fevkalâde iyi gelir. Eğer safra kesesinde (ventris) zaaf yoksa, ona iyi gelmez.

Bu şekildeki [ekşilik ve acılıkla karışmış, çekme ve kabız etkisi gösteren] bütün ilâçlar mide ve karaciğere (hepatis) iyi gelir. Ancak, sadece acı ve yakıcı olanlar, karın organlarına (visceribus), eğer kabız görülüyorsa, o zaman yararlıdır; çünkü bu ilâçlar acı etkileriyle, kabız etkisiyle, karın organlarının işlevini korur.

Bazen acı ve kabız özelliği olan ilâçlarda acılık özelliği çok görülmez. Bu tip ilâçlar safravî maddeleri kolayca, sıvı maddeleri zorlukla atarlar; onların özellikle balgamla karışmış maddeleri kolayca boşaltma güçleri yoktur. Eğer burukluğu acılığından daha güçlü ise böyledir; pelinde (absinthium) görüldüğü gibidir.

Bütün buruk ve tatlı maddeler de aynı şekilde karın organları için iyidir. Çünkü bu tip ilâçlar lezzetli ve güçlü olurlar. Acı maddeler de yararlıdır; çünkü onların etkisi mutedil olanlara benzer; bütün boşluklarda olumlu etkisi vardır.

Buruk ve ekşi olan ilâçlarda, eğer yağlılık veya yavanlık (tatsızlık) varsa ve bunların hepsi birlikte bulunuyorsa, yanmayı engeller ve et yapma özelliği kazandırır. Şüphesiz ki, kabız etki yakıcı ve acı etkiyle karışacak olursa, o karmaşık (mürekkep), ateşli ve topraktan bir cevher yapısı kazanıp, ciddî yaraları iyi eder. Kuvvetli terkip, kuvvetli maddelerden meydana gelen ve şartlara uygun lezzetlerde olan terkiptir.

Burada verilen bilgiler, lezzetler hakkında olup, onların usûlü hakkındaki açıklamalarımızdır. Ancak bunlar tabiat bilimleriyle ilgili fonksiyonlardaki kesin, doğru, hakikî bilgilerdir. Burada verilen kadarı hekimler için yeterlidir.

Kokularla (odores) ilgili açıklamalar şunlardır: Kokuların meydana gelmesinde sıcaklık ve soğukluğun rolü vardır; koklama (olfactio) ve aksırma (ipsorum sternutatio) genellikle ısıyla ortaya çıkar; çünkü koku alma işlevi, ince buharlar çıkaran maddeden meydana gelen nesneye yaklaşmakla olur. Bu maddeden çıkan kokulu, ince buharlar hava yoluyla gelip, kokuyu meydana getirir. Koku alma yollarından biri ve de çoğunlukla rastlanan şekli, yanma şeklinde veya tatlıya meyilli olarak, hoş bir biçimde hissedilen kokunun toplanmasıdır. [Koku organda toplanır. Birincisi ve çoğunlukla rastlanan şekli] kokulu cismin kokusunun hava yoluyla his organına gelip, onu tahrik edip, tanınması şeklindedir. İkinci olarak, cismin havaya bıraktığı kokunun buruna ulaşmasıyla alınır. Koku tatlı ve güzelse, bu kokuların tamamı sıcak mizaçtadır. Asidik (ekşi) veya rutubetli, küflenmiş, rutubetli ve bozulmuş olan cisimlerin hepsi soğuk yapıdadır. Ekseriya, sıcak yapıda olanlar iyi cisimlerdir. Fakat nemli olanlar iyi değildir; ancak, onlar ruhu sakinleştirir ve nefesi açar (anhelitus), kafuru (cafora) ve nilüfer gibi. Onların cisimleri soğuk olduğundan tatlı değillerdir; hafif kokuludurlar. Koku beyine (cerebrum) ulaştığında hoş bir sıcaklık olur. Aynı zamanda, bütün baharatlar sıcak yapıdadırlar; bundan dolayı, diğerlerine hâkim olurlar.

Ancak renkler (coloribus) konusuna gelince, daha önce açıkladığımız gibi, etkilerinin değişik olduğunu ve kokular gibi güçlü etki yapmadıklarını biliyoruz. Ekseriya, renklerin belli bir mânâsı vardır, fakat onların çoğunluğunu kapsasa da, bu anlamla zıt düşenler vardır. İlâçların bazısı beyazdır, bazısı kırmızı ve bazısı siyahtır. Eğer ilâcın nevi soğuksa, o zaman hâkim olan, diğer daha az soğuk olanlar üzerinde hâkimdir. Eğer sıcaksa, bu fonksiyon tamamen tersi olur. Bu şeyler farklı farklıdır. Naklettiğimiz gibi, bu kaideler pek az basit ilâç (medicinarum singularium) hâriç, diğer pek çok ilâç için geçerlidir.

DÖRDÜNCÜ MAKALE
(Basit İlâçların Etkilerinin Tarifi)

Diyoruz ki, basit ilâçların genel ve lokal etkileri vardır; bazıları genel etkiye sahipmiş gibi görünür; ısıtıcı ilâçlar (calefactio), soğutucu ilâçlar (infrigidatio) gibi, ya da maddeleri çeken (attractio) veya dışarı atan maddeler (expulsio) gibi yaraları iyi eden veya benzeri etkiler yapan ilâçlar vardır; meselâ, kansere yararlı olan basit ilâçlar gibi; onlar basur memelerine (hemorrhoidibus) yararlı gelen ilâçlardır. Sarılık (icteritia) gibi ve benzeri etkileri yapan ilâçlara lokal etkili ilâçlar denir. İshal gibi, idrar gibi boşaltımda etkin olan benzeri ilâçlar ise, genel etki gösteren ilâçlardır. Bu ilâçlar, her ne kadar belli bir organı etkiliyor gibi görünseler de, onların etkileri de, zararları da geneldir; etkiledikleri organların yanısıra, bütün vücudu da dolayısıyla etkilerler. Biz, bu genel etkili ilâçlar ve benzerleri hakkında bilgi vereceğiz. Onlar şöyledir:

I. Birincil Etkili Olanlar,
II. İkincil Etkili Olanlar.

I. Bunlardan birincisi dört hılta göre dört etki yapar:

a. Soğutucu olanlar (infrigidatio),
b. Isıtıcı olanlar (calefactio),
c. Nemlendirici olanlar (humectatio),
d. Kurutucu olanlar (exiccatio).

II. Bu grup ilâçların etkileri, her ne kadar onlara benzerse de, onlarla karşılaştırılınca, etkileri ya daha az, ya da daha çoktur. Meselâ:

a. Yakma (adustio),
b. Kokuşma (iltihaplanma) (putrefactio),
c. Dondurucu (congelatio),
d. Pişirici (calefacientes).

[Şüphesiz ki, her ne kadar ısıtma ve soğutma ilk etki ile aynı ise de, miktar ve oranları farklıdır. Yakıcılık ve yangı her ne kadar bir ısı eylemi ise de her ısı yakıcı değildir, ayrıca yangı yapmayabilir. Isının bir sınırı ve derecesi vardır. Isı o seviyeye gelince bir kuvvet doğar, bu

kuvvetin etkisiyle ısı yakıcı özellik gösterir. Bu özellik ikinci etkidir.][33] İkinci etkilemede açıklanan etkilerden başka etkiler de vardır. Ancak bunlar sedatif ve narkotik, örten ve kaplayan (cicatrize), uyuşturan, yapıştıran, birleştiren, ferahlatan, yaran ve benzeri şeylerdir.

Genel etkiye benzer etkisi olanlar, ishal, idrar (ventris solutio) ve ter gibi sıvıların boşaltımında etkisi olanlardır. Onların etkilerinden söz etmeden önce, onların yapılarındaki özelliklerden söz edelim. Bu ilâçların özellikleri söylendiği gibi dörttür. Bunlarla birlikte, onların renkleri ve kokuları vardır. Bunlardan başka, onların meşhur, çok bilinen yapısal bazı başka özellikleri de vardır. Bunlar,

a. Yumuşaklık,
b. Yoğunluk,
c. Gevşeklik,
d. Keskinlik, gevreklik,
e. Katılık,
f. Akışkanlık,
g. Sululuk, salgılı olma,
h. Yağlılık,
ı. Emicilik,
k. Hafiflik,
l. Ağırlık olarak sıralanır.

Yumuşaklık, ilâçların kendine ait bir özelliktir. Bu ilâçlar kullanıldığında, onun küçük parçaları bedenin tabiî gücünü kaybetmiş en ücra köşelerine kadar gidip, onları etkiler. Meselâ, safran (crocus), tarçın (cinamomun) gibi. Bu ilâçlar ve benzerleri hafifletmek suretiyle bütün hastalıklara olumlu tesir yapar; onlar yakıcı değildir. Onlar yakıcılığı giderir, yakıcı maddeleri kurutur; yoğun, katı ilâçlara göre daha etkilidirler. Yoğun ilâçlar ise, aynı etkiyi yaratmazlar; onların küçük parçacıklara ayrılıp, vücudun her yerine dağılmasından dolayı, nüfuz etmesi mümkün değildir. Meselâ, bal kabağı (curbita) ve nüka (gypsium) gibi. Yapışkan ilâçlar pek iyi etki yapmazlar; onların etki ve fonksiyonları olumlu değildir. Çünkü, onların sıcak, ağır etkileri vardır; onlar sünerler, parçalanmazlar. Eğer bir tarafa doğru çeki-

[33] Bu kısım sadece Tokatlı Mustafa Efendi'nin çevirisinde bulunmaktadır.

lirlerse, hattâ her iki taraftan yapıştırılıp, çekildiklerinde bile, esnek oldukları için, kopmazlar, uzarlar; bal (mel) gibi.

Gevrek, kırılıp parçalanabilir ilâçlar, sıkıştırıldıklarında küçük parçalara ayrılıp ufalanırlar. Bunlar kuru ve katıdırlar; onlarda donukluk vardır. Meselâ, sabır otu (aloebonum) gibi.

Katı İlâçlar şekil olarak iyi değildir; hangi şekle girerlerse, o şekilde kalırlar. Beraberlerindeki diğer ilâçlarla aynı şekilde kalıp, bir başka şekle dönüşmezler. Yapılarındaki biraz soğukluk dolayısıyla şekilleri sabit kalır; şekilleri kendiliğinden değişmez. Bunlara örnek olarak balmumu (cera) verilebilir. Onun akışkanlığı vardır; fakat bir sebep olmadan akışkanlık kazanmaz.

Akışkan ilâçlar sabit değildir; onların belli bir şekli ve hacmi yoktur. Sert bir cisim üzerine akarlarsa, hattâ yol bulurlarsa, her yöne doğru hareket edebilirler. Meselâ, bütün sıvılar gibi. Akışkan ilâçlar şekilsizdir; suya dönüştürülebilir. Sıvı cisimdeki rutubetle karışmış parçacıklarıyla belirginleşmiştir ve onun maddesi yapışkan partiküllerin biraraya gelmesinden oluşmuştur; meselâ, sinir otu (pire otu, psyllium), hatmi (althea) ve akışkan tohumlar (semina mucilaginosa) kayganlaştırarak ishal yaparlar; ancak, eğer bu terkipler kavrulursa ve sonra ıslatılırsa, onun akışkanlığı kaybolur ve kabız yapma özelliği kazanır.

Yağlı maddeler (İlâçlar) (oleagina), yağdan meydana gelmiş maddelerdir. Meselâ, tanecikler (grana) gibi.

Emici ilâçlar (spongiasa), kuru yapılar olup, fiilen toprağa ait bileşimlerdir; bu yapılarından dolayı, su ve rutubeti içlerine çekerler. Bu maddeler onların gizli deliklerinden içeri girerler. Meselâ, sönmemiş kireç (calx non extincta) böyledir. Ancak, hafif ve ağır olan maddelerin yapıları bellidir, aşikârdır ve bu ilâçların bilinen etkilerini zikrettiğimiz şartlara göre sıralamamız gerekir; sonra söylendiği gibi, bu ilâçların hepsinin isimlerini, açıklamalarını, sınıflamalarını yapmamız gerekir.

Isıtıcı İlâçlar Listesi

1. Grup

- Yumuşatıcı,
- İltihap giderici,
- Kurutan, gevrekleştiren,

- Açan,
- Gevşeten,
- İltihabı olgunlaştıran,
- Çeken,
- Hazmettiren,
- Koku gideren,
- Kızartıcı,
- Kaşıntı veren, tahriş eden,
- Yara açan, yara yapan,
- Kaşındırıcı,
- Yakıcı, ateş yapan,
- Parçalayan, ufalayan,
- Çürüten, iltihap yapan,
- Dağlayıcı, yakıcı,
- Soyucu, sıyırıcı.

Soğutucu İlâçlar Listesi

2. Grup

- İtici,
- Katılaştırıcı,
- Hazmı önleyici,
- Uyuşturucu.

Nemlendirici İlâçlar Listesi

3. Grup

- Gaz yapıcı, şişirici,
- Yıkayıcı, temizleyici,
- Yaraları temizleyici,
- Kaydırıcı,
- Düzleştirici.

Kurutucu İlâçlar Listesi

4. Grup

- Kurutucu,
- Sıvı çıkartan,
- Büzen, kabız yapıcı, katıltan,
- Tıkanmayı önleyen,

- Yapışkan,
- Yaraları iyileştiren,
- Et bitiren, et yapan,
- Örtücü, koruyucu.

Bunların dışındaki droglar, özellik ve etkilerine göre iki gruba ayrılabilir:

1. Grup

- Öldürücü,
- Zehirleyici,
- Koruyucu, önleyici, tedavi edici,
- Panzehir.

2. Grup

- İshal edici,
- İdrar söktürücü,
- Terletici.

Aşağıda, yukarıda verilen ilâçların hepsinin şekilleri ve yerleri açıklanacaktır.

İnceltici, Yumuşatıcı İlâçlar: Bu ilâçlar, içinde bulundukları hıltın kıvamını mutedil ısıyla daha da inceltirler. Meselâ, çürdük otu, hâşâ, kekik ve papatya gibi.

Çözen, İltihap Gideren İlâçlar: Bu ilâçlar, vücuttaki kötü, bozuk hıltları ayırıp buharlaştırırlar, yani, onları dağıtıp, yayıldıkları yerlerden çekip çıkarırlar; bu hareketlerine de ısıları vasıtasıyla sözkonusu hıltı yok edene kadar devam ederler; meselâ, kunduz hayası gibi.

İltihap Giderici İlâçlar: Bu ilâçlar, yapışkanlıklarıyla rutubeti harekete getirirler, tahrik ederler ve organın donmuş maddelerini atıp, tıkanmış olan deliklerini açarlar; bal suyu gibi. Bütün bu tip ilâçlar, kendilerinde müshil etkisi olmamasına rağmen, tabiî yumuşatıcı özelliklerinden dolayı müshil etkisi yaparlar. Acı olan bütün ilâçlar böyledir.

Kurutan, Gevrekleştiren İlâçlar: Bu ilâçlar, derinin yüzeyini etkilerler; onda pürüzler, girinti çıkıntılar meydana getirirler. Bu terkipler, deride cevherlerinin yoğunluğu ile şiddetli kabız etkisi yapabilirler. Onlar, ayrıca, şiddetli yakıcı etkileriyle etraflarını çevreleyen maddeleri parçalarlar. Onlar, dokunun düz (sert) oluşumunu da sağ-

larlar. Ancak, arızî olarak sert deri üzerinde akıcı olup, yumuşak olabilirler. Eğer sert doku üzerinde yoğun bir kıvamda akarlarsa, satıha değişik sertlikler kazandırırlar; onun rutubetli bir madde salgılamasına sebep olurlar. Bu sıvı, açıcı, canlandırıcı etki yapar ve onun sertliğini bertaraf eder; onun normal görüntüsünü kazanmasını sağlar. Bu ilâçlar bazen çok az miktarda yumuşatır. Yonca (?) etkisi böyledir. Genellikle bu ilâçların etkisi sertleştiricidir. Onlar kemikler, kıkırdaklar üzerinde çok etkindir. Cilt üzerinde etkileri azdır.

Açıcı İlâçlar: Bu ilâçlar, içerideki boşluklarda bulunan maddeleri hareketlendirir; onların dışa açılan deliklerine giden yollarını açar ve bu ilâçlar akışkan ilâçlardan daha güçlüdür; Makedonya maydonozu gibi. Bu ilâç çevresindekileri inceltir, yumuşatır ve yıkayıp temizler. Temizlemenin anlamını biliyorsunuz. Ayrıca, onlar bütün yakıcı maddeleri ve bütün yumuşak, ince, yoğun olmayan maddeleri açar. Eğer yumuşak ve akıcı maddeler normal sıcaklıkta iseler, onlar üzerinde de etkilidir. Bütün yumuşak ve ekşi maddelere de açıcı etki yaparlar.

Gevşeten İlâçlar: Bu ilâçlar, rutubet ve normal ısılarıyla, organların deliklerini tıkayan yoğun maddeyi gevşetir, yumuşatır, delikleri gevşetip genişletir ve fazlalık maddeler oradan atılır; turak otu, dere otu ve keten tohumu gibi. [Bunlardan hâricen yakı uygulanınca, gevşetici, gözenek açıcı ve yumuşatıcı etkileri görülür.][34]

İltihabı Olgunlaştıran İlâçlar: Bu İlâçlar, hıltların pişmesini sağlar. Onların ısıları mutedildir ve içlerinde çekme ve sertleştirme gücü olduğundan kötü hıltları çekip sertleştirir, yayılmalarını önlerler. Aynı şekilde, iltihabı da sertleştirerek yayılmasını önlerler. Onların (kötü hıltların) çözülemeyen, katı (kuru) kısımlarıyla, sıvı (rutubetli) kısımlarını ayırırlar ve buna yakma denir. [Olgunlaştırma ise, bunun tersidir, orada çökme olmaz; hıltın normal bir kıvamı vardır.][35]

Hazmettirici İlâçlar: Bu ilâçlar, alınan besin maddesinin sindirimini sağlar. Ancak bu konuda daha önce bilgi verildiğini biliyorsunuz.

Koku Gidericiler: Bu ilâçlar, ısı ve kuruluklarıyla, [havaî] kokuları hafifletirler, onların yoğunluğunu azaltırlar. Kokunun çözülmesi

---

34 Bu kısım sadece Tokatlı Mustafa Efendi'nin çevirisinde vardır.

35 Bu kısım sadece Tokatlı Mustafa Efendi'nin çevirisinde vardır.

ve yoğunluğunun azalması dolayısıyla o bölgedeki koku genel olarak hafifler; sedef otu tohumu gibi.

Kesici ve Sökücüler: Bu ilâçlar, deri ve vücut arasına (organ ya da kısım arasına) girerek, dokuya (organa) yapışıp kalan hıltları, o kısma girerek ayırır; deri ve organ arasına yayılarak, bu hıltların oradan kolayca ayrılmasını sağlarlar; hardal, bal ve sirke karışımı gibi.

Bu ilâçlar, kesicinin, ayırıcının zıddı yapıştırıcı, yumuşatıcının zıddı sertleştirici, sulandırıcının zıddı koyultucu şeklinde, kullanıldıkları yere göre, zıt etkiler gösterirler. Bunlara benzeyen bütün ilâçlar onlar gibi etki gösterirler. Ayırıcı, kesici, sökücü ilâçların hıltın kıvamını etkilemesi şart değildir. Belki daha önceki yoğunluğuna göre onu parçalayıp, kıvamını inceltebilir.

Çekici İlâçlar: Bu ilâçlar, yumuşaklık ve hararetleri vasıtasıyla maddeleri kendi bulundukları yere doğru çekerler; kunduz hayası gibi. Çekici ilâçlardan, şiddetli olanları bedenin derinliklerindeki damarlardaki [maddeleri] çekerler. Eğer, bedene lavman yapıldıktan sonra uygulanırlarsa, mafsal ve siyatik ağrılarına iyi gelirler; dikeni yerinden çeker ve placentayı bulunduğu yerden şiddetle çekip çıkarırlar. Bu ilâçlar, hapis olanları bulunduğu yerden çekip çıkarırlar.

Dağlayıcı İlâçlar: [Dağlayıcı ilâçların kuvvetli nüfuz etme kabiliyetleri vardır ve yumuşak bir yapıya sahiptirler.][36] Geniş bir alanda, ancak bu alan içinde birbirine yakın, çok farklı sayıda, küçük küçük noktalara etki ederler. Ancak bütün bu yerlerde hissedilen ağrılar tek bir ağrı gibi ve etkilenmiş organın ağrısı gibi hissedilir. Meselâ, oraya hardal veya sirke sürülse, bu şekilde dağlayıcı etki yapar.

Kızartıcı İlâçlar: [Kızartıcı] ilâçlar, ısıtıcı etki yapıp, organı ısıtırlar. Bu ısınmanın çekim gücü etkisiyle kan yüzeye hücum eder ve deriyi kızartır; hardal, incir ve yarpuz gibi İlâçlar bu şekilde etki eder. Kızartıcı ilâçlar dağlama ile uygulanır.

Kaşıntı Yapan (Pruritum) İlâçlar: Bu ilâçlar, sıcaklıklarıyla, kaşıntı yapan hıltları deri gözeneklerine doğru çekerler. Onlar yara meydana getirmezler. Bu ilâçlar, muhtemelen sert tüylü, dikenli ilâçlardır; meselâ, kebikec (kebikengi) gibi.

---

36 Bu cümle sadece Tokatlı Mustafa Efendi'nin çevirisinde vardır.

Yara Açan İlâçlar: Bu ilâçlar, cildin kısımları arasındaki rutubeti çözer ve yok ederler; vücudun derinliklerindeki maddeleri deri yüzeyine doğru çekerler; böylece yara meydana getirirler; mürekkep ağacı gibi.

Yakıcı İlâçlar: Bu ilâçlar, ince, yumuşak hıltları eritip, yok ederler ve onların çökeltilerini bırakırlar; sütleğen otu gibi.

Kaşındırıcı İlâçlar (Corrosivac): Bunlar, çözücü ilâçlardır; hıltları çözerler ve etleri harap ederek, yara meydana getirirler. Zencar (cinnabar) veya bakır karbonat, verdigris gibi.

Parçalayıcı İlâçlar: Bu ilâçlar, taşlaşmış hıltları parçalayarak, küçültür ve âdeta kum hâline getirir; Yahudi taşı ve diğerleri gibi

Kokuşma Yapan İlâçlar: Bu ilâçlar, organın bozuk mizacını veya ruhun mizacının v.s. bozukluğunu bertaraf eder; yani rutubetin miktarını değiştirmez, fakat onu çözer, yapısını değiştirir, eritir, böylece kısımlar sağlıklı olmaz. Aynı zamanda, bu ilâçlar yakıcı etki gösterebilirler veya rutubeti çözüp, yok ederler. Muhtemelen, onda yüksek hararetten başka bir şey meydana getirmeyecek olan kötü bir rutubet kalabilir. Bu, iltihap meydana getirir; sıçan otu, arsenik ve safsiya (gumma rute agrestis) gibi.

Dağlayıcı İlâçlar: Dağlayıcı ilâçlar, et yiyen ilâçlardır; cildi kurutup sertleştirerek yakarlar, maddeyi tıpkı meşe kömürü gibi yaparlar. Eğer akış yüzeyde ise, cilt delikleri onların yollarını tıkar; bunlara ham, pişmemiş ekmek (eschara) denir. Bu ilâçlar kanı arterlerde hapsetmek için kullanılır; bakır sülfat ve demir sülfat gibi ilâçlar bu gaye için kullanılır.

Soyan, Sıyıran İlâçlar: Bu ilâçlar, ciltteki normal görünüşünü kaybetmiş, bozulmuş kısımları sıyırmak suretiyle cilde parlak bir görünüş sağlar; arabian costus veya acı costus, ravend (rhubarb, rheum palmaatum), [lohusa otu, boru elması][37] gibi İlâçlardır. Bunlar sedef hastalığı ve cilt lekelerinin hepsine iyi gelir.

Soğutucu İlâçlar: Bu ilâçlar herkes tarafından bilinir.

Kuvvetlendirici İlâçlar: Bu İlâçlar, yoğunluğu ve mizacı düzenlerler; böylece fazlalıkların veya fazlalık nevinden olan şeylerin alın-

---

37 Bu ilâçlar sadece Tokatlı Mustafa Efendi'de zikredilmektedir.

masını engellerler. Bunlardan terra sigillacta ve tiryak (theriaca) gibileri takviye eder. Ancak, bu ilâçlar mizacı soğutarak, ona denge kazandırırlar. Kullanıldığı organ sıcaksa, onu soğuturlar. Galenos'ta görüldüğü gibi, gül yağı bu çeşitten bir ilâçtır.

İtici İlâçlar: İtme, çekmenin zıddıdır ve bu tip ilâçların yapısı soğuktur; organları soğutarak, yoğunlaştırıp sıklaştırır; organın gözeneklerini daraltır; harareti engellediklerinden, çekme gücünü azaltır; organdaki akışı dondurduklarından veya oradaki maddeleri yoğunlaştırdıkları için, organın akışkan maddeleri almasını engellerler, Bektaşi üzümü gibi. Bu ilâçlar şişlerde ve iltihaplı yaralarda yararlı olur.

Yoğunlaştırıcı, Katıltıcı, Katılaştırıcı İlâçlar: Bu ilâçlar, ince, yumuşak ilâçların zıddıdır. Bu ilâçlar üç şekilde rutubetin yoğunluğunu artırırlar: a- onları dondururlar; b- kıvamı koyultup sertleştirirler; c- ilâçla rutubet karışıp, katılaşıp sertleşir.[38]

Hazımsızlık için İlâçlar: Hazmetme, pişme ve iyice olgunlaşma birbirinin zıddıdır. Bu ilâçlar, soğuklukları dolayısıyla, yoğun ve garip ısının besindeki ve hıltlardaki etkisini bertaraf eder; böylece hazmedilmeyen ve pişmeyen maddeleri kusturur.[39]

Uyuşturucu İlâçlar: Bu ilâçlar, soğuk yapıdadır; bu soğukluk öyle bir seviyededir ki, organa his ve hareket veren ruh cevheri, yoğunlaşıp sertleşir, yani onun mizacındaki his ve hareket gücü soğur, uyuşur; onun maddesi ağırlaşır; nefsanî güç görevini yapamaz; organ mizacını kaybeder.[40] Aynı zamanda, nefsanî gücü etkiler. Afyon ve ban otu bu tür ilâçlardır.

Nemlendirici İlâçlar: Bu ilâçlar bilinmektedir. Onlar taze ve yenileyicidirler; böyle ilâçların etkileri herkesçe bilinmektedir.

Gaz Yapan İlâçlar ve Besinler: Bu ilâçların yapılarında ağır, değişik bir rutubet vardır. Onlarda ağır sıcaklık olduğunda, süratle çözüp

---

38 "Bu açıklamalara göre, sertleştiriciden amaç, yoğunluğu, sertliği kapsayan genel bir ifadedir. İnceltip yumuşatmaktan amaç ise, sıvıları kapsayan genel bir ifadedir. Daha önce söylendiği gibi, sıvıların tersi katılar, katıların tersi de sıvılardır, sözlerine bakıldığında, iki ifade arasında terslik ve uyuşmazlık yoktur." T.M.

39 "Bu ilâçlar soğuklukları dolayısıyla, vücut ısısının besinlerde ve maddelerdeki etkisini engeller. Bu yüzden, hararet besinleri ısıtıp, hazmedemez. Aynı şekilde, maddeleri de ısıtıp, olgunlaşmasını sağlayamaz. Hattâ besinler hiç hazma uğramadan olduğu gibi kalır. Diğer maddeler de olgunlaşmadan kalır." T.M.

40 "Organda canlılık görülmez; dışarıdan müdahaleye cevap vermez." T.M.

eritemezler; muhtemelen kokuya, gaza dönüşürler; börülce, gaz yapan yiyeceklerdendir. Bütün gaz yapan maddeler, baş ağrısı yapar, göze zararlıdır. Ancak bunlar hazmettirici besinlerdir. [Gaz yapan besin ve ilâçlar üçe ayrılır:][41]

a. [Alınan besin maddesini midede hazmettirerek][42] rutubeti midede gaza dönüştürür.

b. Bu gruptakiler midede gaza dönüşmez; fazla rutubet bağırsaklarda gaz meydana getirir.[43]

c. Bu maddeler midede gaz meydana getirmez, ancak damarlarda gaz meydana gelir ve bu gaz mideye atılabilir veya midede hiç gaz olmaz; meydana gelen gaz tamamen damarlarda kalır. Bu maddelerden tamamen midede gaz meydana getirenler ve orada koku hâsıl edenler, bu gazları mideden dışarı atamazlar; damarlara nüfuz eder, orada koku olarak kalır ve genel olarak bütün gaz yapan ilâçlar, gaz yapan acaip değişik bir rutubetle karışmış hâlde bulunurlar;[44] meselâ, zencefil ve su teresi böyle ilâçlardandır. Bütün gaz yapan ilâçlar damarlara nüfuz eder ve bu ilâçlar cinsel heyecanı artırıcıdır.

Temizleyici, Yıkayıcı İlâçlar: Bu ilâçların hepsi, etkileriyle maddeyi akışkan hâle getiren ilâçlardır. Muhtemelen, onlar dolaylı olarak bu görevi yerine getirirler; yani rutubetin dolaylı etkisiyle bu görevi yaparlar; yani akma hareketiyle bu etkiyi meydana getirirler.

Temizleyici maddenin yumuşak, ince ve akıcı olması gerekir. Bu nitelikteki maddeler, organın damarlarının da hareketine uyarak, [onların etkisiyle] akıp, organı ve dokuları etkiler; rutubetiyle fazlalıkları yumuşatıp, akmalarını sağlar ve onları dışarı atar.[45] Meselâ, arpa suyu ve saf su ve diğer benzerleri gibi.

---

41 Köşeli parantez içindeki cümle, Tokatlı Mustafa Efendi'ye aittir.

42 Köşeli parantez içindeki ifade, Tokatlı Mustafa Efendi tarafından ilâve edilmiştir.

43 "Bu grupta olan maddelerin gaz etkisi, midede hazmedildiği zaman görülmez; belki damarlara ulaştığında rutubet gaza ve kokuya dönüşmeye başlar ve tamamı damarlarda gaza dönüşür."T.M.

44 "Gaza sebep olan maddelerin tamamı, midede de gaza dönüşen türdendir. Fakat bu gazlar tamamen midede oluşmaz. Gaza dönüşme devam ederken, damara geçiş söz konusudur. Bazı maddeler vardır ki, onlarda rutubet fazladır ve içinde bulundukları besin maddesinin tamamını gaz yapıcı hâle getirirler."T.M.

45 "Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, temizleyici ilâçların yumuşatıcı ve akıcılık sağlayıcı etkileri vardır. Bu, dolaylı olarak temizleyici etki anlamına gelmektedir."T.M.

Yara Temizleyici ve Yumuşatıcı İlâçlar: Bu ilâçlar, rutubetli olup, onların rutubeti yaraların rutubeti ile karışır ve yaranın rutubetini artırır; böylece yaranın kurumasına ve onun kabuk bağlamasına engel olurlar.

Kayganlaştırıcı İlâçlar: Bu ilâçlar, bir kanalda kalmış olan cisimlerin bulunduğu yeri ıslatıp, kayganlaştırır, cisimlerle karışır, onları yumuşatıp, akıcı hâle getirir. Buna ilâve olarak, cismin bulunduğu yeri harekete getirir. Eğer cisim yüksek yerde ise, ağır yapısından dolayı yavaş hareket eder; ya da defedici kuvvetin itmesiyle hareket eder; meselâ, erik ishal yapar.

Düzleştirici İlâçlar: Bu ilâçlar, pürüzlü ve sert organ yüzeylerine yayılarak, onları düzleştirir, pürüzlerini giderirler. Bu işlemi, sadece sert yüzeyde yayılıp, onu örterek yaparlar veya onun üzerine[46] rutubeti yaymak suretiyle, yüzeydeki pürüzleri giderirler.

Kurutucu Etki Yapan İlâçlar: Böyle ilâçlar, hareketleriyle rutubeti ve yumuşaklığı yok eder.[47]

Büzen İlâçlar, Sertleştiren, Katılaştıran İlâçlar: Bu ilâçlar, etkiledikleri organların aşırı hareketine mani olurlar ve böylece oralarda maddenin toplanıp, yoğunlaşmasına sebep olurlar.

Sıvı Çıkartan İlâçlar: Bu ilâçlar, kullanıldığında, organları sıkıştırır, büzer ve oralarda birikmiş olan ince, yumuşak rutubetleri çekip, parçalarını biraraya toplar ve bu maddeyi sıkıştırıp, dışarı atar.

Tıkayıcı İlâçlar: Bu ilâçlar, yoğunlukları dolayısıyla kuru olur ve onların kuruluk ve yapışkanlığı kanalların tıkanmasını sağlar.

Yapıştırıcı İlâçlar: Bu ilâçlar, kurudur; onlardaki rutubetten kolayca yapışkan bir salgı meydana gelir. Bu madde yayılır ve kanalları tıkar; o kötü bir akışkan maddedir. Bütün bu yapışkan ilâçlar, akışkan ve kayganlığı olan maddelerdir. Onlar ısıyla temas ederse, yapışkanlık özelliği kazanırlar ve kötü bir şekilde tıkayıcı hâle gelirler.

Yara İyileştirici İlâçlar: Bu ilâçlar, kurudur ve dokuların cerahatlerindeki rutubete yoğunluk kazandırır. Böylece ayrılmış olan yüzeyleri yapışkanlığı ile biraraya getirip, yapıştırır. Kardeşkanı ve sabır gibi.

---

46 "bedende mevcut diğer bir"T.M.

47 "yumuşaklığı ve ayrıştırabilmesiyle rutubeti yok eden ilâçlardır."T.M.

Et Bitirici İlâçlar: Bu ilâçlar, hummalar dolayısıyla meydana gelen cerahatdeki kanı düzeltir; bu kanın mizacını düzenlerler. Onlar kurutucu mizaçlarıyla et oluşmasını sağlarlar.[48]

Örtücü İlâçlar: Bu ilâçlar, kurutucu özelliktedir; bu özellikleriyle onlar, cerahatin sathını kuruturlar. Böylece yaranın yüzeyinde kabuk oluşmasını sağlarlar; dolayısıyla, yani, tabiî deri oluşana kadar o kısmı dışarıdan korurlar. Sıcaklık ve soğukluğu normal olan bütün ilâçlar, yarayı yakmadan kuruturlar.

Öldürücü İlâçlar: Bu ilâçlar, mizacı aşırıya götürerek, bozarlar; sütleğen ve afyon gibi.

Zehirler: Bunlar, mizacı herhangi bir fazlalık meydana getirmeksizin, bozarlar; ancak, muhtemelen, insan mizacına uygun olmamaları dolayısıyla zarar verirler; öldürücü etkiye sahiptirler; kurtboğan gibi.[49]

Tiryak ve Panzehirler: Her iki neviden olanların hepsi, ruh gücünü ve sağlığını, nefse zarar verecek zehirleri atarak korur. Tiryak adı daha çok sun'î yoldan ve madenî zehirlere karşı olan ilâçlar için kullanılır. Panzehir adı ise, tabiî yoldan meydana gelen zehirlere karşı kullanılan ilâçlar ve benzerleri için kullanılır. Ancak bu ikisi arasında çok büyük fark yoktur.

Ishal ve Ter Yapan İlâçlar: Onların etkileri adlarından anlaşılmaktadır. Eğer bütün ishal yapan ilâçlar kabız da yapıyorsa, çiğdem gibi, onlar mafsal ağrılarına da iyi gelir. Çünkü müshil süratle soğutur ve maddeyi çeker. Onların sıkıştırma özelliği de vardır. Bu maddeler kanallara baskı yapar, sıkıştırır ve maddenin geriye dönmesine engel olur; onun arkasından başkası gelmez. Bütün ilâçlar, eğer çekme ve çözme özelliklerini birlikte gösteriyorlarsa, etki mutedil olur.

Balgamî şişlerde ortaya çıkan eklemlerin hareket kaybında ve spazmlarda bu ilâçların olumlu etkisi olur. Çeken, katıltan ve ayırıcı etkilerin her biri kurutma etkisiyle mümkündür. İki özelliği birden taşıyan ilâçlarda kurutma etkisi çoktur.

---

48 "et bağlamayı sağlarlar; kanı etc dönüştürürler."T.M.

49 "fakat doğrudan öldürücü değildirler. Afyon türü droglar hem zehirler, hem öldürürler." T.M.

Müshil ilâçlarının etkileri ve diüretik (idrar söktürücü) ilâçların etkileri birbirine engel olurlar. Çünkü diüretik ilâçlar, atılacak olan sıvıları mesaneye doğru çeker ve tortuları kuruturlar. Müshil ilâçlar ise, onları ısıtma ve soğutma gücü ile biraraya toplar. Isıtma ve soğutma gücü olan ilâçlar, iltihaplı ve yangılı şişlerde yararlıdır. Çünkü bunlar türlü maddeleri soğukluklarıyla çekerler, biraraya toplarlar ve ısıtarak onları çözerler, ayrıştırırlar. Bu soğukluk ve tiryak özelliklerine sahip olan ilâçlar, travmalarda fevkalâde yararlıdırlar. Sıcaklık ve tiryak özelliklerini taşıyan ilâçlar, kalbin soğukluğuna diğer ilâçlardan daha fazla yararlıdırlar. Ancak bu tip ilâçlar bölücüdür, ayırıcıdır; bütün mizacı ısılarıyla şekillendirirler.[50] Böylece organ üzerinde etkin olacak olan maddeye karşı mahallî güç onu korur ve soğutucu etkiye sahip maddenin bu etkisi, etkin olduğu yerdeki Tanrı'nın verdiği tabiî güç tarafından engellenir. Bu gücü Tanrı sağlar.[51]

BEŞİNCİ MAKALE
(İlâçlara Dışarıdan Kazandırılan Özellikler Hakkında Hükümler)

Dışarıdan müdahale ile tabiî yapısı dışında özellik kazanmış ilâçların bu durumu kazanmalarının sebebi, becerikli bir şekilde (sanatla) bu özelliği kazanmalarıdır. [Bazı droglara dışarıdan yapımla ve oluşumla ilgili işlem uygulanırsa, o drogda yeni bir özellik oluşur.] Meselâ, ilâçlar pişirilmekle, dövülmekle, ateşte yakılmakla, yıkanmakla, soğutulup dondurulmakla, bir başka ilâçla karıştırılmakla tabiî etkilerinin dışında

50 "Fakat bunlar hekimin tedavisiyle ilgili değildir. Tabiî güçle gerçekleştirilebilirler. Meselâ, ödemin veya iltihaplı şişin iyice olgunlaşması döneminin sonuna doğru, hekim, şiş gideren ve iltihabı boşaltan ilâçları karıştırarak, hastaya içirir veya hasta bölgeye hâricen uygular. Tabiî güç, karışık etki gücüne sahip ilâçtan ayrıca bir etki ortaya çıkarıp, şişi oluşturan madde üzerine etki ettirir ve bu maddenin yok olmasını sağlar. Aynı şekilde, bu etkiyle ilâçtaki atılmayı sağlayan soğukluk, zararlı maddenin dışarı atılmasını sağlamış olur. Terkibi oluşturan bu etkin maddeler hasta bölgeye ayrı ayrı uygulandığında, terkibin uygulandığı zamankiyle aynı etki ortaya çıkmaz." T.M.

51 "Ulu Tanrı'nın yarattığı bu tabiî güç, insan bedeni için yaratılmış olup, bedenin kendini koruması ve hayatını devam ettirmesi için gerekli olan etki ve fayda, Tanrı'nın izniyle bu güçle sağlanır ve zararı dokunan maddelerin atılmasını da bu güç gerçekleştirir. Bu şekilde faydanın sağlanması, zararların atılması Tanrı'nın verdiği tabiî güçle olur. İnsan vücudunda Tanrı tarafından bilinip, işlenen maddeler de vardır. Hekim bu türden olaylara karışmaz ve bilemez. Ancak ilâcı hazırlayıp, hastaya içirir. (Arapça dua.) Yukarıda açıklanan konular, hekimler tarafından bilinmesi ve uygulanması gereken konulardır." T.M.

özellikler kazanır. Bazen ilâç, başka ilâçlarla karıştırılmasından dolayı, değişikliğe uğrar.[52] Bu değişik özellikler, terkibin özelliğine benzer. Biz diyoruz ki, bu özellik, kesif ilâçlardan, pişirilerek çıkarılmaz, ancak uzun süre pişirilmekle veya kaynatmak suretiyle çıkarılabilir. Kebir kökü, labsan denen bitkinin yaprağından elde edilen süt, yani gebere (mehren),[53] lohusa otu ve yabanî zencefil bu türden ilâçlardır.[54] Mutedil ilâçların normal pişirilmesi onların etkilerini ortaya çıkarması için yeterli olur. Eğer kuvvetle ısıtılırsa, onun etkileri bozulur; istenen etki ortaya çıkmaz; idrar atmaya yarayan ilâçlar böyledir, ve aynı şekilde ustuhudus, karabaş, lavanta ve buna benzer ilâçlar bu yapıdadır. Bazı ilâçların etkileri normal pişirme ile bile bozulabilir. Muhtemelen, bunlar çok az pişirilmelidir. Eğer daha fazla olursa, onun etkisini azaltır. Aftimon gibi ilâçlar fazla ısıtılınca etkisini kaybeder; bazı ilâçlar da, iyice pişirilince gücünü kaybeder; börülce, lablam bunlardandır. Börülce biraz fazla kaynatılırsa, ne gücü, ne de etkisi kalır.[55] Meselâ, mahmudenin hafifçe ovalanması gerekir. Bu arada ısı oluşmamasına dikkat etmelidir; ısı onun gücünü etkiler; onun gücünü yok edebilir. Zamkların çoğu bu şekildedir ve bu maddeler bu sebepten su ile eritilir. Bütün ilâçlar çok fazla dövülürse, etkilerini kaybederler; küçük parçacıklara veya toz zerreciklere ayrıldığında güçlerini koruyamayabilirler. Muhtemelen, bir cisim toz hâline getirildiğinde, daha önce sahip olduğu gücü korumayabilir. Şüphesiz ki, maddenin belli bir miktarı belli bir şeyi uyarabiliyorsa, yarısı daha az etki yapar, diye bir kural yoktur. Miktar uyarı için yeterli olmayabilir. Meselâ, on kişi bir yükü bir günde on fersah götürüyorsa, bu kişiler beşer kişilik iki grup hâlinde yükü taşısalar, aynı yükü yarım fersah mesafeye götüremezler. Aynı şekilde, yük yarıya bölünse, yine beş kişi bu yükü o mesafeye götüremezler. Taşınmaya uygun bir kuvvet veya güçle taşınabilen şeyler, daha az güçle taşınamaz. Çünkü parçalanmış cisimler biraradayken belli bir güce sahiptir; parçacıkların kendine ait bir gücü yoktur. Böyle ilâçlar dövül-

---

52 "yeni özellikler kazanır." T.M.

53 Mehren için bkz. Dozy, II. Cilt, s. 446.

54 "Bunlar şiddetli veya uzun süre kaynatılmazsa, etkileri açığa çıkmaz." T.M.

55 "Bunlar şayet yaş ve taze iseler, sıcak su içinde ovalanır; kuru iseler, çok hafif kaynatılır." T.M.

düklerinde küçük parçacıklara ayrılırlar; onların güçleri de azalır; ancak bu etkileri ile bütün hâlindeki etkileri arasında bir oran yoktur. Bir cisim dövülünce, onun büyük bir parça hâlinde iken sahip olduğu etki kaybolur; onun sureti de kuvveti de, ortadan kalkar. Mürekkep ilâçlar için böyle şeyler söylenmiştir. Bileşik ilâçların etkileri, onları oluşturan ilâçlara bağlı değildir. Onlar biraraya gelip, terkip teşkil ettiklerinde, etkileri de farklılık kazanır. Meselâ, bir ilâç hıltlara (asit hâldeyken) kusturucu etki gösterirken veya onların dışarı atılmasını sağlarken, o, su ile karıştırılınca bu gücü kaybolur.[56] Ancak eğer bu ilâç dövülür ve küçük zerrelere ayrılırsa, vücudun deliklerinden kolaylıkla ve süratle nüfuz eder ve organları etkiler; eğer yoğunluğu fazla olursa, yoğunluğu artarsa, orada fazla kalamaz, dışarı çıkar.[57]

Galenos'un dediği gibi, "kemuniye (macun-u kemuniyyeye ait ilâçlar, kemuniyeyi meydana getiren ilâçlar), iyice dövülünce değişikliğe uğrayarak kabız etkisi ishale dönüştüğünden, kabız olan bir hastada kullanıldı ve macun (ilâç) kendi etkisini göstermeyip, idrar söktürücü etkisi yaptı." Bundan dolayı, yumuşak, ince yapılı ilâçların fazla dövülmemesi gerekir. Ancak, yapısı sert olan ilâçların iyice dövülmesi gerekir; özellikle de bu ilâçların vücuda nüfuz etmesi isteniyorsa, bu şekilde muamele edilmelidir. Çünkü bu ilâçlar yoğun olup, ağır hareket eden ilâçlardır; meselâ, gidip gelen etki yaratan (kesin etki yaratmayan) ilâçlar gibi. Mercan, inci, kan taşı ve benzerleri gibi terkiplerden meydana gelen bileşiklerde bu maddelerin iyice dövülmeleri gerekir.

Ancak, ilâçların yakılmasının amacı onların güçlerini azaltmaktır. Bazılarında ise, tersine, ilâçların güçlerini artırmaktır. Bütün yumuşak, ince, ancak sıcak yapıdaki ilâçlar veya normal yapıdaki ilâçlar, yakıldıkları zaman sıcaklıkları azalır ve cevherleri (sıcakta ayrışır, çözülür. Meselâ, bakır sülfat ve demir sülfat bu tip ilâçlardır.)

Ancak, sert, yoğun ve etkili olan ama sıcak olmayan ilâçlar yakıldığında, onların güçleri ve etkileri artar; meselâ, kireç gibi. Çünkü o,

---

56 "aynı maddeler için kurutucu etki göstermez."T.M.

57 "diğer organlara nüfuz edip, ihtiva ettiği sıvıyla beklemeden, ısı etkisiyle atılacak maddeleri atarlar."T.M.

içinde şiddeti olmayan bir taştır; yakıldığında onun şiddeti değişir, sıcaklık özellik kazanır.

İlâçlar beş sebepten dolayı yakılır:

1. İlâcın hiddet ve şiddetini azaltmak için,
2. İlâcın hiddet ve şiddetini artırmak için,
3. İlâcın yoğun yapısını yumuşatıp, inceltmek için,
4. Dövülmesini kolaylaştırmak için,
5. Cevherindeki zararlı maddeleri yok etmek için.

Bunlara örnek olan ilâçlar şunlardır:

1. Bakır sülfat, demir sülfat,
2. Kireç,
3. Yengeç ve geyik boynuzu. Bu sonuncu yakılır.
4. İbrişim, ipek. Bu, kalbi takviye için iki şekilde alınır:
   a. Yakılarak kullanılır.
   b. Makasla kesilerek kullanılır. Ancak, kesilerek kullanıldığında, yakılarak kullanılmasından daha yararlıdır. Fakat, onun küçültülmüş parçacıklarının küçüklük derecesinin yeterince olup olmadığını iyi değerlendirmek gerekir.
5. Vücuttaki taşlara karşı kullanılmak üzere akrebin yakılmasıdır. Ancak, ondaki zehiri gidermek için ilkin yıkanmalıdır. Bütün keskin, fevkalâde yumuşak ve ince yapıdaki ilâçlar bu şekilde muameleye tâbi tutulmalıdır. Onların bir kısmında ilkin ısı görülür; daha sonra soğukluk meydana gelir.[58] Bu durum topraktan elde edilen ilâçlarda görülür. Bu tip maddeler, yakılıp yıkandığında, ilkin sıcak, sonra soğuk meydana gelir. Meselâ, sönmüş kireç böyledir; yıkandığında, mutedil kireç kalır ve onun yakıcılığı kaybolur. Ancak, ilâç her zaman bu şekilde soğutulmaz. Bazen ilâçların (suda) küçük parçalara ayrılması ve içindeki maddelere ayrıştırılması mümkündür. Böylece gaye hâsıl olur;[59] meselâ, çinkonun su içinde dövülmesi gibi. Ondaki bazı maddelerin istenmeyen etkileri yıkanarak bertaraf edilir.

Bazı ilâçların etkileri dondurularak değiştirilebilir. Bu tip ilâçların durumlarına göre, donmalarıyla uyuşmayan, acaip bir durumları vardır. Bazı droglarda yumuşak bir kuvvet vardır. Böylece bu özellik

---

[58] "Yıkanabilen ilâçların kimisinde hararet gizli kalmış görüntüde olup, yıkandığı zaman açığa çıkar; hararet geçince soğuk oluşur."T.M.

[59] "böylece madde saf olarak elde edilir."T.M.

onda sıcak etkinin ortaya çıkmasını sağlar; sıcak etki ortaya çıkabilir ve onun soğuk etkisinin ortaya çıkmasını engeller. Birçok soğuk ilâçta, meselâ Ermeni taşında ve lapis lazulide dikkatle araştırıldığı gibi.[60] Böylece onların istenmeyen etkileri bertaraf edilir.

Ancak, birçok soğuk yapılı ilâç, birlikte olduğu sıcak yapılı ilâcın etkisinde kalır ve onların soğuk yapıları sıcağa dönüşür. Hâlbuki onların yapısı soğuktur ve etkileri de soğuk olmalıdır. Bu ilâçlar kendi özellikleriyle uyuşmayan özellikler kazanmışlardır. Böylece etkilerini sürdürürler. Kazandıkları bu özelliğe uygun etki yaparlar. Birçok soğuk ilâç, eğer sıcak etki yapan unsurlarla karışmışsa, sıcak etki yapar; sütleğen, kunduz hayası, misk, şeytantersi bu tip ilâçlardandır.

Sıcak özellikte olan birçok ilâç, soğuk etki yapan unsurların etkisiyle soğuk etki yapan ilâçlar hâline dönüşebilir; kâfuru ve sandal gibi. Bunların özellikleri soğuktur. Karıştıkları zaman, soğuk etki yapan ilâçlar hâline gelirler.

Bundan dolayı, ilâçların etkilerini bilmek gerekir ve farklı cinsteki ilâçları onlarla uyuşmayan bazı ilâçlarla karıştırmamak, onları birarada tutmamak gerekir.

İlâçların karıştırılmalarının ve bir terkip oluşturmalarının belli başlı üç amacı vardır:

1. İlâçları etki yönünden takviye etmektir.

2. İlâçta istenmeyen bir etki veya yan etki varsa, onu karıştırarak ortadan kaldırmaktır.

3. İlâçta faydalı etki yanında zararlı bir etki de söz konusuysa, karışımla o zararlı etkiyi ortadan kaldırmak ve onu iyi etkili hâle getirmektir.

Bunları örnekle açıklayalım:

1. Bazı ilâçlar, ishal etkisi zayıf ilâçlardır. Bunlar uygun ishal etkisi olan ilâçlarla karıştırılır. Bunlar yeterince pişmedikleri zaman, görevlerini yerine getirirler; meselâ, ipomea turpethum kökünün ishal yapma etkisi vardır, fakat etkisi zayıftır; keskin maddeleri çözecek gücü yoktur. Yumuşak balgamları dışarı atar. Zencefil karıştırılırsa, soğuk hıltlarla yoğun hıltlar üzerinde etkisini gösterir ve onları dışarı

---

60 "Bu türden ilâçların soğuk etkisinin ortaya çıkması istenirse, dondurma işlemi uygulanır." T.M.

atar. Aynı şekilde, sütleğen otu zayıf ishal etkilidir; biber ve yumuşak ilâçlarla karıştırılırsa, süratle ishal etkisi kazanır ve maddeyi çözer. Aynı şekilde, ravend de kabız etkilidir; ancak onda açma özelliği de vardır. Ravend, kilermeni, Arap zamkı ile karıştırılırsa, şiddetli kabız etkisi ortaya çıkar. Bazı ilâçların belli kısımlara nüfuz edip, etkin olabilmesi için taşıyıcı ve onları yönlendirici ilâçlarla karıştırılması gerekir. Meselâ, safran, gülle ve kafur ve mercanla karıştırılınca, onların vasıtasıyla kalbe nüfuz eder.[61] Bazı ilâçlar zıtlarıyla karıştırılırlar; turp tohumu, karaciğere nüfuz etmesi ve orada kalması için sulandıran ilâçlarla karıştırılır. Böylece fonksiyonunu tamamlayana kadar orada kalması sağlanır. Turp tohumu, ishal edici bir özelliğe sahip olduğundan, karışımı tahrik edip, atılacak maddelerin süratle kana geçmesini sağlar.[62]

2. İstenmeyen etkilerin yok edilmesi için; meselâ, etkileri aynı olan iki drogu ele alalım. Bunların etkilerinin kuvveti söz konusudur ve bu kuvvetler birbirine ters veya tersliğe yakın olumsuzluk içinde olsun. Bu tür ilâçlar birlikte kullanıldığında, onlardan daha kuvvetli olanı etkilerler. Eğer onların ikisi birden etkili olacak olurlarsa, birbirlerinin etkilerini engellerler. Meselâ, menekşe ve helile (mirabalan) gibi. Bu iki ilâç da ishal etkilidir. Menekşe yumuşatarak, helile sıkarak ve yoğunlaştırarak ishal yapar. Bu ikisi birlikte kullanıldığında, etkileri zıt olduğundan, menekşe yumuşatır, helile sıkıp katılaştırır. Ama eğer ilkin menekşe kullanılıp, sonra helile kullanılırsa, sıkıp katılaştırır ve ishali artırır.

3. Ancak, üçüncü olarak, meselâ, sabır ve kesira (kitre zamkı) veya balsam karışımını alalım. Sabır, ishal yapar ve bağırsakları boşaltıp temizler; ancak bağırsak florasını bozar ve damarları açar. Kitre zamkı, bağırsak florasını düzeltir ve balsam, kabız etkisi yapar. Sabıra, kitre zamkı ve balsam eşlik ediyorsa ve sonuncu çok değilse, sabır, organı yıkar, bağırsak florasını düzeltir; balsam damarların açılmasını engeller. Böylece tedavi uygun şekilde yapılmış olur. Hekimlerin bu kaideleri ve yararlı örnekleri, ilâçlar ve onları kullanabilmek için, bilmeleri gerekir.

---

[61] "Bazı ilâçlar etki ettikleri yerde kalmazlar. Onları tutmak için," T.M.

[62] "Turp, ters yönde gidişi etkiler ve etten maddenin karaciğerde kalmasını sağlar." T.M.

ALTINCI MAKALE
(İlâçların Yetiştiği veya Bulunduğu Yerlerden Toplanması ve Saklanması)

İlâçların bazısı madenî, bazısı bitkisel ve bazısı hayvanî kaynaklıdır. Madenî kökenli olanlar, onların en iyileridir;[63] çünkü onlar herkesçe bilinir. Bunlara Kıbrıs demir sülfatı, Kirman zacı örnektir. Buna ilâve olarak, madenlerin veya madenî ilâçların karışmış oldukları terkiplerden arındırılmış olması, yani yapıları saf ve temiz, ayrıca lezzeti ve rengi de kendine özgü olmalıdır. Bitkisel ilâçlar, bitkilerin yapraklarından, tohumlarından, köklerinden, gövde kabuğundan, dallarından, çiçeklerinden, zamklarından elde edilir. Bazı ilâçlar bitkinin tamamıdır.

Bitki yaprakları yeterince geliştikten sonra toplanmalıdır; rengini atmış, kurumuş olmamalıdır; düştükten sonra ise, asla kullanılmamalıdır.

Tohumlar ise, asıl şeklini alıp olgunlaştıktan, kabuğu kuruduktan ve suyunu tamamen kaybettikten sonra toplanmalıdır.

Kökler ise, yaprakları sararıp döküldükten sonra toplanır. Çiçekler tomurcuklandıktan sonra, buruşup dökülmeden önceki bir dönemde toplanır. Bütünüyle toplanacak bitkiler ise, tohumları çıkmaya başladığı dönemde, tazeyken toplanır. Bitki bütünüyle toplanıp kullanılacaksa, tohumlanmaya başladığında toplanır. Bitkinin köklerinde buruşup kuruma, suyun çekilmesi yavaş olursa, dallarında ve gövdesindeki kabuklanma yavaşlar. Ayrıca, tohumlarında çekirdeklenme daha fazla olur. Bunlara ilâve olarak, meyvalar etlenip sulansa, ağırlığı artar; daha lezzetli olur; yani meyvalar sararıp solmuş ve pörsümüş, incelmiş olmamalıdır. Muhtemelen o, ağır, olgun olmalıdır; böyle olduğunda çok iyi olur ve iyi hâldeyken toplanmalıdır.

Meyva, hava iyiyken toplanmalıdır; bunlar, hava rutubetli olduğunda toplananlardan daha iyidir. Yabanî meyvalar bahçede yetiştirilenden daha sert ve küçük olur. Ayrıca, bol güneşte, dağ eteklerinde ve etrafındaki düzlüklerde, yaylada yetişen meyvalar daha sert ve etkili olur. Meyvalar konusunda verilen bu bilgiler, çoğunlukla geçerli

---

[63] "en iyi bilinenidir" T.M.

kurallardır. Nadir olarak, buna uymayanlar da vardır. Bunların dışında, meyvanın rengi tam rengine ulaşmışsa, tadı ve kokusu artmışsa, kendi cinsi içinde kuvvet kazanmıştır. Haşhaş gibi bazı kurutulmuş otların veya bitkilerin dayanma süreleri iki veya üç senedir. Çok az bitkinin üç seneden fazla dayanma gücü vardır.[64] Bazılarının süresi üç seneden fazladır. Zamklar ise, akışkanlığı kesilip, sertleşmeye başladığı zaman, toplanırlar. İyice kuruyup ezilinceye, dağılacak hâle gelinceye kadar beklenmez. Zamkların etkisi fazladır; ancak dayanma süreleri üç seneden fazla olmaz. Özellikle sütleğenin dayanma süresi fazla değildir. Ancak, etkileri daha güçlü olan zamklar, etkileri daha az olan zamklardan daha uzun sürelidir. Her türlü ilâç, etkisi zayıfsa, iki katı kullanılarak, istenen etkiye yakın bir etki sağlanır.

Hayvan kaynaklı ilâçlar, sağlıklı ve dinç hayvanlardan ilkbahar mevsiminde elde edilir. İstenen ilâçlar vücutça sağlam hayvanlardan, onlar kesilip temizlendikten sonra, alınır. Hastalıklı veya ölmüş hayvanlardan elde edilmiş olan ilâçlar tercih edilmemelidir. Hekimlerin bu kaidelere basit ilâçların hazırlanmasında uymaları gerekir.

Şimdi ikinci kısıma başlıyoruz. Bilinen basit ilâçların veya üzerinde araştırma yapılarak tanınabilen basit ilâçların değiştirilebilmesi veya yerine bir başkasının kullanılabilmesi konuları bu bölümde açıklanacaktır.[65]

---

64 "Meselâ, iki çöplemenin (yani siyah çöpleme ve beyaz çöplemenin) dayanma süresi üç yıldan fazladır."T.M.

65 "Biz, adından başka bir şey bilmediğimiz ilâçları kullanmayız ve bu kitabın başlarında açıklamalarını verdiğimiz gibi, Tanrı'nın emirleri doğrultusunda, O'nun uygun gördüğü şekilde, biraraya getirir ve uygularız."T.M.

İKİNCİ KISIM
(Bazı İlâçların Açıklamalarındaki Kaideler ve Onların Sistematik Sınıflaması)

İlkin, onlarda belirlediğimiz gibi, delilleri verdik. Biz, buradaki listelerde maddelerin yapım şekillerine ve boyalara da açıklık getirebiliriz. İlk dört liste, görülen işlerle ilgilidir.[66] Diğer listelerde olanlar, ayrıntılı açıklama ve yorum isteyen konulardır.

Bütün listeler hakkında bir hüküm verilmemesini istiyoruz. Çünkü biz bunu yapmadık. Muhtemelen basit ilâçlardan bulduklarımızı verdik; onların yararlarını söyledik ve burada zorlu bir çalışmaya gidilmedi; zorlukla biraraya getirildiği düşünülmesin. Böyle zorlu bir çalışma içine girilmedi. [Bu listelerde adı geçen basit ilâçların ayrıntılı açıklamalarına geçmeden önce maddelerin değişik isimler ve gruplar hâlinde listelendiğini belirtelim.][67]

Birinci Liste

Bu listeye boyalar ve onların etkileri dâhil edilmiştir.

1. Yumuşaklık, incelik özelliği,
2. Yoğunluk,
3. Esneklik,
4. Emicilik,
5. Yumuşatıcılık,
6. Durduruculuk,
7. Yapışkan,
8. Çözülmüşlük,
9. Temizleyicilik, açıcılık,

---

66 "Herkes tarafından bilinen şeylerdir."T.M.

67 Bu ifade, sadece Tokatlı Mustafa Efendi'de geçmektedir.

10. Yapışkanlık,
11. Gevrekleştiricilik,
12. Düzleştiricilik, düzelticilik,
13. Açıcılık,
14. Damar ağızlarını açma,
15. Hafif müshillik,
16. Kesicilik,
17. Koku kesme,
18. Çekici, cezbetme,
19. Dağlayıcılık,
20. İticilik, açıcılık,
21. Temizleyicilik,
22. Sakinleştiricilik,
23. Ağrı verme,
24. Kızartıcılık,
25. Muhakkek (kaşıntı verme),
26. Yara açıcılık,
27. Elail (kaşıntı verme),
28. Yakıcılık, ateş yapma,
29. İltihap gidericilik,
30. Çürütücülük, iltihap yapıcılık,
31. Dağlayıcılık,
32. Güçlendiricilik,
33. Olgunlaştırıcılık,
34. Hazmı önleyicilik,
35. Uyuşturuculuk,
36. Gevşek dokuları sıkıştırıcılık,
37. Gaz yapıcılık,
38. Yıkayıcılık, temizleyicilik,
39. Yakıcılık,
40. Sıvı çıkartma, sıkma,
41. Kabız yapma, sertleştirme,
42. Ateş gidericilik, antipiretik,
43. Terleticilik,
44. Terlemeyi önleyicilik,

45. Kanı durdurma,
46. Hazmı kolaylaştırma,
47. Hazmı zorlaştırma, hazımsızlık yapma,
48. Zararlı sıvıları atmak,
49. Fazla beslenme, şişmanlık,
50. Yetersiz beslenme, zayıflık,
51. Organları güçlendirme.
52. İç organları güçlendirme,
53. Hıltların atılması,
54. Hıltların eritilmesi,
55. Sevda (kara safra) hastalıklarına yararlılık,
56. Sevdavî hılt yapma,
57. Safra yapma,
58. Safranın zararlarını atma, yok etme,
59. Balgam yapma,
60. Balgamın zararlarını atma, yok etme.

Eski hekimler, bunların havanın olağandışı oluşundan ortaya çıktığı ve hafif müshillerin alınması ve önerilmesi konusunda hemfikirdirler.

İkinci Liste
Cilt Hastalıkları Hakkında[68]

1. Temizleme (zararlı maddelerden kurtarma),
2. Rengini koyulaştırma,
3. Yanmayı giderme,
4. Lepra için yararlı olan,
5. Açan cinsten olanlar (temizleyenler),
6. Lepraya karşı olan,
7. Lepra oluşması (vukuu),
8. Kurta karşı olan (kurttan kurtaran),
9. Benler ve çillerden kurtaran,
10. Yara izlerine karşı,
11. Kızamık izlerine karşı,

---

68 "Bu listede, ciltte oluşan hastalıklar sıralanmıştır. Bazı basit ilâçlar bu listede bulunan hastalıklara iyi gelir." T.M.

12. Yüz (yanak) ve dudaktaki ihtilâfa iyi gelen [ilâçlar],
13. Rengin kızarması,
14. Ayaktaki rahatsızlığa yararlı olan,
15. Kızamık işaretini (izini) gideren,
16. Vücut ve koltuk altı ter kokusunu gideren,
17. Bedende ve koltuk altında kötü koku oluşturan,
18. Chorion (placenta) ve dikeni çekip çıkaran,
19. Dişleri parlatan,
20. Dişlerin çekilmesi,
21. Nefes kokusuna karşı,
22. Buğuya karşı,
23. Buğu çeken,
24. Şişmanlatıcı (kilo aldıran),
25. Zayıflatan,
26. Bitlenmeye karşı,
27. Biti çekip çıkaran,
28. Dolamaya iyi gelen,
29. Cüzzama karşı,
30. Cüzzamı çekip çıkaran,
31. Diş etlerine iyi gelen,
32. Tırnak kırılmasına iyi gelen,
33. Tırnakların yenilenmesi,
34. Tırnaklardaki beyaz noktalara karşı,
35. Memeleri koruyan,
36. Testisleri koruyan,
37. Rengi güzelleştiren,
38. Güzel koku veren,
39. Tüyleri karartan,
40. Tüyleri beyazlatan,
41. Tüyleri uzatan,
42. Tüyleri azaltan,
43. Tüyleri kızıllaştıran (saçı kızıl yapan),
44. Saçları güçlendiren,
45. Saçları düzleştiren,
46. Saçların tellerinin uçlarını çatallandıran,

47. Kellik hastalığına iyi gelen,
48. Kılın çatallanmasına engel olan,
49. Yılancık hastalığına karşı,
50. Saç dökülmesine karşı,
51. Kelliğe engel olan,
52. Saçın kaybolması,
53. Kellik,
54. Saç tıraş etme,
55. Saç çıkarma.

Üçüncü Liste

1. Sıcak şişlere karşı olan,
2. Soğuk şişlere karşı olan,
3. Karın şişliği yaraları,
4. Sinir şişleri yaraları,
5. Kas şişleri,
6. İki kulaktaki yaralar, şişler,
7. Koltuk altındaki iltihaplar,
8. Sıvı artması,
9. Karaciğer iltihaplı şişler,
10. Dalağın iltihaplı şişleri
11. Penisin iltihaplı şişleri,
12. Uterusun iltihaplı şişleri,
13. Mesanenin iltihaplı şişleri,
14. Memenin iltihaplı şişleri,
15. Yumurtalıkların iltihaplı şişleri,
16. Böbreğin iltihaplı şişleri,
17. Makadın iltihaplı şişleri,
18. Basur iltihaplı şişler,[69]
19. Balgamdan kaynaklanan iltihaplı şişler,
20. Gevşek yaralar,
21. Şişkinlik, gaz,
22. Kanser hakkında,

---

[69] 5-18 arası T.M.'de yok.

23. Katı iltihaplı şişler, bel fıtığı,
24. Sıraca,
25. Kayık şeklinde yara,
26. Kan tümörü, iltihaplı yara,
27. Yanık,
28. Uçuk,
29. Deride kaşıntı,
30. Deride darıya benzer sivilceler yapan hastalık (herpes miliana),
31. Hassas cilt,
32. Gece yanığı (erypsipelas),
33. Sığır vebası, veba,
34. Açık yara enfeksiyonu,
35. Ürtiker, sivilce,
36. İltihaplı ödem,
37. Sıcak şişler oluşması,
38. Soğuk şişler oluşması,
39. Kanser oluşması.

Dördüncü Liste

Cerahatler ve Yaralar

1. Hızlı yayılan yaralar,
2. Habis, kötü huylu yaralar,
3. Kokuşmuş, çürümüş yaralar,
4. İltihaplı yaralar,
5. İrinli yaralar,
6. Basur yaraları, hemoroid,
7. Olgun yaralar,
8. Hıyarcıklı veba ve derideki kararmadan kaynaklanan yaralar,
9. Başlangıç hâlindeki yaralar,
10. Et düşürücü, doku kaybettiren yaralar,
11. Tamamlayan, bitiren, sonuçlandıran yaralar,
12. Uyuz yaraları,
13. Kaşıntılardan kaynaklanan yaralar,
14. Ateş yanıkları,
15. İrritasyon,
16. Organın kokuşmasına engel olan yaralar,

17. Gece yanıkları,
18. Kuru, yumuşak yaralar,
19. Alındaki soyulma,
20. Sevdavî uyuz,
21. Organ engelleyen,
22. Kokuşmuş yaralar,
23. Akciğer yaraları.

Beşinci Liste
Kısımların Eklemleri

1. Eklem ağrıları,
2. Yok olmasından, hermesinden çözülmesi,
3. Yırtmak, ayırmak,
4. Morarmış, ezilmiş,
5. Morarma,
6. Yorgun, güçsüz olma,
7. Sinir ağrısı,
8. Doğrudan sinirden kaynaklanan,
9. Bel kasının sertleşmesi,
10. Soğuk sinir rahatsızlığı (zayıflığı),
11. Kuru sinir,
12. Sinirlerin güçlenmesi,
13. Sinir şişi, iltihaplı şişlik,
14. Sinir yaraları,
15. Sinir incinmesi,
16. Göğüs ağrıları,
17. Düşme,
18. Vurma,
19. Titreme, kasılma,
20. Uzatma, yayma,
21. Felç inmesi,
22. Titreme,
23. Çıkma,
24. Dedikodu,
25. Fıtık,
26. Çıkık ağrısı,
27. Ayak ve parmakların ağrısı,

28. Boğaz ağrısı,
29. Nikris vakası,
30. Eklemlerin gevşemesi,
31. Kasın damarlarında takatsizlik,
32. İnme,
33. Kalça kemiği ağrısı.[70]

Altıncı Liste

Baş Organları

1. Sıcak baş ağrısı,
2. Soğuk baş ağrısı,
3. Baş ağrısı,
4. Beyin zaafı,
5. Başı güçlendirme,
6. Beyindeki büyüme,
7. Beynin temizlenmesi,
8. Beyindeki kokuları yok etme,
9. Beyindeki tıkanıklığın açılması,
10. Başın ağırlaşması,
11. Koma,
12. Uyutma,
13. Şaşılık,
14. Sarhoşlukta zehirli maddeler ortaya çıkması,
15. Saraya yararlı olma,
16. Güçle yararlı olma,
17. Düşmeye yararlı olma,
18. Baş dönmesi ve şaşılığa yararlı olma,
19. Komaya yararlı olma,
20. Hayal mahsulü, melankoli,
21. Korkutma, anksiyete, panik,
22. Delilik,
23. Çocukların uykusundan uyandığında rastlanan şaşkınlığa iyi gelir.

[70] 27-33 arası sadece T.M.'de var.

24. Değersiz, yararsız su fazlalığına iyi gelir.
25. Sıcak beyin hummasına iyi gelir.
26. Sihirli beyin şoklanmasına iyi gelir.
27. His kaybı, katalepsi,
28. Korumayı güçlendirme,
29. Geride unutkanlık bırakma,
30. Fazla içkiden faydalanma,
31. Çınlama ve tedavide yararlı,
32. Sağırlık ve hafif sağırlığa yararlı,
33. Kulak ağrısına yararlı,
34. Kulak yarasına yararlı,
35. Nezleye ve gribe yararlı,
36. Burun kanamasına yararlı,
37. Burun kanaması,
38. Aksırık,
39. Aksırık giderme,
40. Yara ve ağrılara yararlı,
41. Ağız hastalıklarına yararlı,
42. Salyanın akmasını engeller,
43. Dişleri kuvvetlendirir,
44. Gereksiz sertlik için yararlıdır,
45. Eklemlerdeki kaşınmalara iyi gelir,[71]
46. Titreme,
47. Kalsiyum atılması,
48. Kemiklere yararlı,[72]
49. Diş ağrılarına yararlı,
50. Dişin çıkması, düşmesi,
51. Dişin yarasını sakinleştirir,
52. Hararete iyi gelir,
53. Dil şişlerine (şiş, yaralara) iyi gelir,
54. Kurtboğandan geçen hastalığa iyi gelir,
55. Zor dinen diş kanamalarına iyi gelir,

---

71 T.M.'de yok.

72 48-50 arası T.M.'de yok.

Yedinci Liste
Göz Hastalıklarının İlâçları

1. Sıcak göz İltihabı (ophtalmia),
2. Müzmin ophtalmia,
3. Gözdeki uzun süreli körlük,
4. Yaralar,
5. Güzel kokular,
6. Gözün üst kapağının hareketi, seyirmesi,
7. Yeni oluşmuş kanlanma,
8. Mavilik oluşması,
9. Beyaz leke oluşması,
10. Göz küresinde kalınlaşma,
11. Korneanın kalınlaşması,
12. Sürekli göz yaşarması,
13. Korneanın rutubetli olması,
14. Gözden yaş gelmesi,
15. Görmenin güçlenmesi,
16. Nezleye mani olma,
17. Hastalığın ilerlemesi,
18. Daralma,
19. Genişleme,
20. Göze su inmesi,
21. Renkli su inmesi,
22. Katarakt,
23. Perde oluşması,
24. Gözün pupilla kısmının harap olması,
25. Kristalin humorun renginin değişmesi,
26. Görme zaafı,
27. Gözün perdelenmesi,
28. Göz kapağında kaşıntı,
29. Katılaşma,
30. Kötü seçim,
31. Nüfuz edici vuruş,
32. Göz kapağındaki ülser,
33. Kıl (kirpik) çoğalması,

34. Kirpiklerin dökülmesi,
35. Korkma (bakamama),
36. Farklılaşma,
37. Göz sinirinin yapışması, birleşmesi,
38. Göz kapaklarında bit,
39. Uçuk,
40. Uyuz,
41. Kıl dönmesi,
42. Kıllanma,
43. Gözün conjunctiva tabakasındaki iltihabının kırmızı benekleri,
44. Pistil, pimles,
45. Kanser,
46. Delik, oyuk oluşması,
47. Deri soyulması,
48. Gözün kornea kısmında şişlik,
49. Kristalin humorda değişiklik.

Sekizinci Liste
Nefes ve Göğüsteki Organlar

1. Göğüs ve nefes organlarını güçlendiren,
2. Nefes organlarını güçlendirme,
3. Nefes organlarına zarar veren,
4. İki tonsildeki ve küçük dildeki şişlere yararlı,
5. Boğaz ağrısı ve kabakulak,
6. Kan pıhtısı,
7. Nefes bozuklukları,
8. Nefesle ilgili olanlar,
9. Göğüsteki katılma,
10. Göğüste sertleşme,
11. Sesteki sertlik (uyumsuzluk),
12. Sesin çatallanması,
13. Sesin engellenmesi,
14. Sesi temizleme,
15. Sesin güzelleştirilmesi,
16. Kuru öksürük,
17. Müzmin öksürük,

18. Zatü'l-cenb,
19. Akciğer hastalığı,
20. İltihaplanma,
21. Hafifçe pohlamak (üflemek),
22. Akciğer veremi,
23. Diyafragma yaralarını temizlemek,
24. Kanın hafifçe dışarı atılması,
25. Böğürlerde ağrılar,
26. Kanın donması,
27. Akciğerden kaynaklanan problemler,
28. Kalbin güçlenmesi,
29. Suyun tutulması,
30. Kalpteki kötü sıcak mizaç,
31. Soğuk kötü mizaçlı kalp,
32. Diyafragmada ağrı,
33. Göğüs şişleri,
34. Sütle tıkanmış, engellenmiş.

Dokuzuncu Liste
Besin Organları ile Ilgili Olan Hastalıklar

1. Mideyi güçlendirme,
2. Mide zaafı,
3. Hazmetme,
4. Hazmı düzeltmek,
5. İştihayı açmak,
6. İştihanın kesilmesi,
7. Bozuk iştiha,
8. Mideyi beslemek,
9. Su çekmek,
10. Hıçkırık,
11. Kusma,
12. Endişc,
13. Geğirmeye karşı,
14. Geğirme,
15. Gevşeme,
16. Mide yanması,

17. Midenin esmerleşmesi,
18. Midenin tıkanıklığının açılması,
19. Susama,
20. Mideye yararlı olma,
21. Sakinleştirme,
22. Mide yaralarına yararlı olan,
23. Mide ağrısına yararlı olma,
24. Mideyi kaygan hâle getirmek,
25. Mide şişlerine yararlı,
26. Karaciğeri güçlendirme,
27. Karaciğere zarar veren,
28. Karaciğerin ağrısına karşı,
29. Karaciğer tıkanıklığına karşı,
30. Karaciğer şişleri,
31. Karaciğerin sıcak şişleri,
32. Soğuk karaciğer şişleri,
33. Karaciğer katılması, yoğunlaşması,
34. Karaciğeri katılaştırma,
35. Sarılığa karşı yararlı olma,
36. Sarılık olması,
37. Karında su toplanması,
38. Derideki kırışıklıklar,
39. Etle dolu hâle gelmeye karşı,
40. Davul gibi şişmek,
41. Dalak ağrısına karşı,
42. Dalak şişlerine karşı,
43. Dalağın katılaşması (sertleşmesi),
44. Dalağın birden şişmesi.

Onuncu Liste
Hareket Organları

1. Kolayca geçmek,
2. Rutubet hıltlarının ayarlanması,
3. Kötü hıltlar,
4. Sevdayı (hıltı) yumuşatma,
5. Su unsurunu düzenlemek,

6. Kanı düzeltmek,
7. Tutmak,
8. İshale yararlı olmak,
9. Keskinliğe (yoğunluğa) karşı olma,
10. Gaza iyi gelme,
11. Soyup atmak, ovup çıkarma,
12. Cholera morbus'a karşı,
13. Kolera oluşması,
14. Bağırsakların kayganlaşmasına karşı,
15. Bağırsaklarda hareketin yavaşlaması,
16. Çarpılmaya karşı,
17. Bağırsak yaralarına karşı,
18. Kusura karşı,
19. Doluluktan kusurlu olana karşı,
20. Soğuk kulunca karşı,
21. Sıcak kulunca karşı,
22. Bağırsak şişi,
23. Solucan,
24. Bağırsak kurdu,
25. Bağırsak ağrıları,
26. Bağırsak gazı kokusu,
27. Gaz çıkarma,
28. Gazlı kulunçlar,
29. Şişli kulunçlar,
30. İdrar atma,
31. Menstrual kanı atımı,
32. İdrar ve menstrual kanın atılması,
33. İdrar tutulması,
34. İdrar yaraları,
35. İdrarın damla damla akması,
36. İdrarın süreksizliği,
37. Kanlı idrar,
38. İltihaplı idrar,
39. Böbreği güçlendirme,
40. Böbreğin zarar görmesi,

41. Şeker, diyabetis,
42. Böbrek taşı,
43. Mesane taşı,
44. Taş,
45. Böbreğin şişleri,
46. Böbrek yaraları,
47. Böbrek ağrısı,
48. Böbrek yaraları,
49. Mesane yaraları,
50. Mesane uyuzu,
51. Mesanede kaşıntı,
52. Mesane ağrısı,
53. Mesane gevşekliği, zayıflığı,
54. Mesanenin güçlendirilmesi,
55. Mesanenin zarar görmesi,
56. Rahim ağrısı,
57. Rahim akıntısının hapsolması,
58. Rahimin akıntı yapması,
59. Menstrual sıvısının tutulması,
60. Rahimin şişlerine yararlı olması,
61. Rahimin sertleşmesi,
62. Rahimin ağzının uzaması,
63. Rahimin ağzının tıkanması,
64. Rahimin ısınması, ateşlenmesi,
65. Rahimin daralması,
66. Rahim gazlarına yararlı olan,
67. Rahimin basurları,
68. Rahimin yaraları,
69. Düşük yapmak,
70. Hamileliğe engel olma,
71. Kısırlık,
72. Fötüsün tutulması (hamilelik),
73. Fötüsün öldürülmesi,
74. Düşük,
75. Meşimenin (placentanın) dışarı çıkması,

76. Doğumun kolay muntazam oluşu,
77. Nefesi açmak, temizlemek,
78. Cinsel isteği artırma,
79. Meninin azalması,
80. Uykunun azalması,
81. Cinsel heyecanlanma (sexual erection),
82. Tecavüze karşı yararlı,
83. Penis şişlerine (iltihaplı) yararlı,
84. Penis yaraları,
85. Makad çıkması,
86. Makadın güçlendirilmesi,
87. Makad şişlerine yararlı,
88. Makad yaraları,
89. Makadın yarılması,
90. Makad ağrıları,
91. Makad basurları,
92. Kanama,
93. Kesik yapma âleti (mikad),
94. Makadın gevşemesi ve çıkması,

Onbirinci Liste
Hummalar (Ateşli Hastalıklar)

1. Sıcak hummalar,
2. Müzmin soğuk hummalar,
3. Karışık hummalar,
4. Üç günde bir gelen nöbetli hummalar,
5. Lekeli humma,
6. Kronik humma,
7. Dört günde bir gelen humma,
8. Aralıklı nöbetleri olan hummalar,
9. Veba,
10. Öldürücü hummalar,
11. Her gün gelen nöbetli humma,
12. Eski humma (uzun seneler sonra tekrar etmesi),
13. Yarım (tertian fewer),
14. Sarsan humma.

Onikinci Liste
Zehirler

1. Tiryak,
2. Antidot,
3. Böcek öldüren,
4. Böcekleri kaçıran,
5. Zehir,
6. Öldüren ilâçlar,
7. Aşırı etkili öldürücü ilâçlar,
8. Sünbül boynuzları yılanı,
9. Safra kesesinin uzantısı (vipear),
10. Baldıran (conium maculatium),
11. Afyon,
12. Ban otu (hyosciamus),
13. Sarsan, huzursuz eden ilâçlar,
14. Eğimli, mütemayil ilâçlar,
15. Mantar,
16. Cantharis vesicatoria,
17. Kaplanboğan,
18. Bir nevi kaplanboğan,
19. Deniz tavşanı,
20. Yılan ısırması,
21. Engerek yılanı,
22. Akrep,
23. Tarantula (Phalmigium of Dioscorides) ve örümcek,
24. Çekirge,
25. Bit (Nisroch biti),
26. Köpek ısırması,
27. Deniz incisi,
28. Sansar (Mustela vulgaris),
29. Gereğinden fazla (gizli) kötü etkili,
30. Zehirli yay,
31. Ermeni yayı,
32. Öldürücü maddeler,
33. Dövülmüş pamuk tohumu.

Burada ilâçların ve onların sayılarını vermek istedik ve zikrettiğimiz kaidelere burada sadık kaldık. Listeyi oluşturan ilâç yoksa, onun muadili verildi.

Kaideler iki kısma ayrılır:

Birinci Kısım

(Listeyi Meydana Getiren İlâçların Açıklanması)

Bilinmelidir ki, [burada] tabiî olarak oluşturulmuş basit ilâçların topluca bir listesini yukarıda verdim; görünen dış veya iç organlar üzerinde etkili basit ilâçların yararları hakkında bir sanatın istediği prensipler ve yasaları verdim ve onların listesini yaptım.

İkinci olarak, deri ile ilgili olanları verdim.

Üçüncü olarak, basit ilâçların niteliklerini, tabiatlarını verdim.

Dördüncü olarak, onların tamamının hisleri ve durumlarını verdim. Meselâ, çözeltiler, olgunlaşması ve değişmesi, değişimler, dönüşümler ve sedatifler (narkotikler) ve birinci kısımda zikrettiklerimizin hepsinin fiilleri gibi.

Diğer hislerin hepsini ele aldım. Burada aynı zamanda boyaları da ele aldım. Böylece bu kısmı kolayca tamamladım.

Beşinci kısım, ziynet ile ilgilidir. Ancak, derideki lepra lekelerinin ve [cilt hastalıklarının], lekelerinin yok edilmesi ile ilgilidir. Aynı zamanda, kıllar ve onların bulunduğu bölgeler ve uzamalar ve eller ve süslerin kullanıldığı kısımlar hakkındadır. Buna ilâve olarak, ciltte istenen her şeyi kolayca düzeltmek için ciltle ilgili onda olup biten her şey veya kıl veya belirtileriyle birlikte diğer organlardaki her şey hakkında bilgi verdim. Böylece, süratle etkili olan bütün ilâçlar biraraya getirildi.

Altıncı kısım, basur ve şişler hakkındaki işlemleri ihtiva eder ve aynı zamanda bütün daha önce gelen sınıflardaki bu konuyla ilgili ilâçlar bulunur.

Yedinci kısım, aynı zamanda yaralar ve cerahatlerle ilgilidir ve boyalarla ilgilidir.

Sekizinci kısım, aynı zamanda mafsal hastalıklarıyla ilgilidir.

Dokuzuncu kısım, bütün baş hastalıklarıyla ilgilidir.

Onuncu kısım, göz hastalıklarıyla ilgilidir.

On birinci kısım, nefes ve göğüs organlarının hastalıklarıyla ilgilidir.

On ikinci kısım, gıda organları hastalıkları hakkındadır.

On üçüncü kısım, dışarı atan organlarla ilgilidir.

On dördüncü kısımda, hummalar ve onunla ilgili olanlar ele alınır.

On beşinci kısım, zehirli ilâçlarla ilgilidir.

On altıncı kısım, sürekli hastalıklarla ilgilidir, çünkü ilâçlardan gayeye uygun tedavi bulunmaz. Muhtemelen bütün listelerdeki ilâçlar biraraya getirilmiştir ve listelerin bazısında [bu hastalıklar] bulunmaz. Bu sebepten dolayı, kitabımızda bu bilgiler bulunur.

İkinci Kısım

(Yeni Bir Tertip Üzerine Basit İlâçların Açıklanması)

Burada ilâçları, adlarını, alfabetik sıraya göre zikrettiğimi söylüyorum. Bütün ilâçların yararları listede zikredilmiş olup, hangi organlarda olduğunu burada zikrettim. Bu kısmı 78 kısma ayırdım. Her bir kısım ilâcın adıyla adlandırıldı ve onların sayısıyla aynı oldu. Kitabın birinci cildinde ele alınmayan bütün ilâçların etkileri ikinci kitapta ele alındı. Bu kitap böylece tamamlandı.[73]

BİRİNCİ MAKALE
(Elif Harfi)

İKLİ'L EL-MELİK
(Sarı Yonca; Melilotus Officinalis)

Genel Nitelikleri: Bir otun çiçeğidir. Rengi ve şekli hilâle benzer; rengi saman sarısıdır. Dioscorides, buna iskifun adını verdiklerini söylemiştir ve iskifun kuru bir haşiştir; birçok dalları vardır. Dalları dört köşelidir ve beyaz renge yakındır. Yaprakları ayvanın yaprağına benzer, ancak onunki uzundur ve o kadar sert değildir; küçük tüyleri kar gibi beyaza yakın renktedir. Kıraç bölgelerde (sert iklimlerde) yetişir.[74]

---

[73] "Bu kısımda, listeyi oluşturanlar, herhangi bir ilâç bulunamadığı zaman, onun yerine geçebilecek muadili verilir, derler. Daha önce açıklandığı gibi, bu on altı listeden ilk üç liste, bazı ilâçlarda tamamının bulunduğu gibi, bazısında kısmen bulunur. Biz, ikinci cildin ikinci makalesini ikiye ayırıp, birincide basit ilâçların listesini topluca vermiş olduk. İkincide ise, basit ilâçlar alfabetik bir sıralamaya sokuldu."T.M.

[74] "Böylece iskifunun nasıl bir bitki olduğu ve ikli'l el-melik olduğu da açıklandı."T.M.

Yararları: Sarı yoncanın sağlam, düzgün bir gövdesi vardır; rengi hafif beyazdır ve tadı acıdır ve kendine has kokusu vardır. Dioscorides, iyisinin safran renginde ve keskin kokulu olduğunu söylemiştir. Onun hafif kokulu olanı da vardır; onun rengi boy otu rengindedir.

Yapısı: Normal yapıda olan sarı yonca, birinci derecede sıcak ve kurudur. Genel olarak terkip hâlinde olup, onda sıcak soğukluğa hâkimdir. Bedigores (Bedigoures), onun mutedil sıcak ve soğuklukta olduğunu söylemiştir.

Etkileri: Onda hafif kabız ile çözücü etkiler vardır. Bundan dolayı olgunlaştırıcı etki yapar. Bitkinin özellikle fazla maddeleri giderdiği söylenmiştir. [Hekimler] onun öz suyunun kaynatılmış meyva sularıyla birlikte karıştırıldığında, ağrılara iyi geldiğini söylemişlerdir. Aynı zamanda, söz konusu organlarda[75] [sinirlerde] inceltici, çözücü etki yapar.[76]

Şişler: Yumuşak ve sert şişlere iyi gelir, yararlıdır. Özellikle, kaynatılmış meyva sularıyla karıştırıldığında, çok iyi etki gösterir. Aynı zamanda, yumurta akı ve boy otu ve keten tohumu ve haşhaşla karıştırılınca, ödeme uygulandığında, iyi sonuç alınır.

Cerahat ve Yaralar: Sarı yonca, rutubetli yaralara iyi gelir.[77] Bunun için su ile bitki hamur hâline getirilir ve yara üzerine uygulanır veya hafif kuru balçık ve mercimek ile karıştırılıp, çıban üzerine sürülür.

Baş Organları: Bu ilâç kulak şişlerine, şiş yaralarına yararlıdır ve şiş ağrılarını teskin eder. Kaynamış meyva suları ile ve diğer daha önce söylenen maddelerle karıştırılıp, ilâcın öz suyu kulağa damlatılır. O, ağrıya çabucak etki eder; ağrıyı keser. Bu karışım ağrıyan kısma sürülüp, ovalanır, baş ağrısını keser.

Göz Organları: [Sarı yonca, göz organları hastalıklarına iyi gelir.] Gözlerin şişlerine kaynamış meyva sularıyla karıştırılıp sürülerek, merhem şeklinde uygulanır.

Dışarı Atan Organlar: Makad ve yumurtalıkların (ünseyeyn) şişlerinde, kaynamış meyva sularıyla ve pişmiş şuruplarla karıştırılıp, merhem şeklinde, söylendiği şekilde uygulanır.[78]

---

75 "sinirlerde"T.M.

76 "ödemlerini giderir, sağlamlaştırır."T.M.

77 "İklilü'l-melik, şehidiyye denen çıbanlara ve sulu çıbanlara da iyi gelir."T.M.

78 "İklilü'l-melik, makad, testis ve rahimin şişlerine ve urlarına yararlıdır."T.M.

Eğer yaprakları ve dalları kaynatılıp, suyu içilirse, idrar söktürücüdür. Eğer kaynatılıp, içilirse, menstrual kanı söktürür ve kötüsünün dışarı çıkmasını kolaylaştırır; düşük yaptırır.

Sarı yonca, makad, testis ve rahim şişlerine ve urlarına yararlıdır. Eğer kaynatılarak elde edilen suyu ile testisler yıkanırsa, bu bölgede olan sivilcelere iyi gelir.

ANİSON
(Anason; Pimpinella anisum)

Genel Nitelikleri: Anason, razyanec-i rumî denen bitkinin tohumlarıdır. Onun tohumu bitkiden daha tatlıdır ve daha yararlıdır.

Yapısı: Galenos (Calinos), onun ikinci derecede sıcak ve üçüncü derecede kuru olduğunu söylemiştir ve ikincinin ikinci dereceye meyilli olduğunu da söyler.

Etkileri: Anason, kabızı biraz giderir; hafif müsekkindir; ağrıyı giderir ve özellikle kurutulmuş drogun gazı çözüp atan etkisi vardır. Anasonda keskinlik özelliği vardır. Dolayısıyla, yakıcı ilâçlarla etki bakımından benzerliği vardır.

Şişler: Anason, şişlere ve yumuşak şişlere iyi gelir.

Baş Organları: Onun (anasonun) buharına baş tutulursa, baş ağrısını sakinleştirir ve buruna buharı çekilirse, baş dönmesini giderir.

Gül yağı ile karıştırılırsa ve kulağa damlatılırsa, vurma ile oluşan çınlama ve yırtılmalara iyi gelir; aynı zamanda, ağrıları da giderir.

Göz Organları: Müzmin görme bulanıklığına yararlıdır. Kadınlarda süt ifrazatını artırır.

Beslenme Organları: Rutubetli borakstan oluşan aşırı su içme isteğini keser. Karaciğer ve dalak tıkanmalarına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Anason, idrar söktürür ve kadınlarda oluşan beyaz bir akıntının atılmasını sağlar ve cinsel hareketteki beyaz rutubetin rahimden atılmasını sağlar. Muhtemelen, kanı tutar ve ishal kesici etki gösterir ve idrar söktürür; böbreklerdeki, mesanedeki ve rahimdeki tıkanıklıkları açar.

Hummalar: Eski (kronik) hummalara yararlıdır.

Zehirlenme: Zararlı zehirlere ve havaya yararlıdır. Ondan 1/2 dirhem yemek veya suyunu içmek, böcek sokmalarına karşı yararlıdır; böcek sokmalarını iyi eder.

AFSANTIN
(Pelin Otu; Artimisia absinthium)

Genel Nitelikleri: Pelin otunun yaprağı yabanî kekiğe benzer; onda acılık, burukluk ve yakıcılık vardır. Hüneyn b. İshak, afsantinin birçok çeşidi olduğunu, onun Horasan'da, Uzak Doğu'da ve Ligyam dağında toplanmış, Sus, Tarsus'tan getirildiğini söylemiştir. Daha öncekinden farklı olarak, onlar beş gruptur:

1. Susî,
2. Tarsusî,
3. Nebatî,
4. Horasanî,
5. Rumî'dir.

Nebatî olan çeşit kokuludur ve bütün çeşitlerinin içindeki maddelerden dolayı kabız etkisi vardır; maddesi yumuşaktır. Dolayısıyla, açıcı ve yumuşatıcıdır. O, şeyh sınıfından olup, bundan dolayı da bu adla (asnaf-ı şeyh) adlandırılır. Bazı hekimler onu şeyhü'l-rumî diye de adlandırır. Onun öz suyu daha güçlüdür.[79]

Özel Nitelikleri: {Onun daha iyisi susî, tusî, anber}[80] rengindedir; ovulduğunda sabır kokusundadır.

Yapısı: Onun sıcaklığı birinci derecedir; kuruluğu ikinci derecede, öz suyu ise üçüncü derecededir. Bazıları onun kuruluğunun ikinci derecede olduğunu söylemiştir ve bu tabiîdir.

Etkileri: O, sertlikleri açar ve onun sertliği sıcaklığından daha güçlüdür ve nebatî çeşidi daha yoğundur ve sıcaklığı daha azdır; bundan dolayı, midede balgam olsa da, bu balgamı atmakta etkili olmaz, onu çözemez. Aynı zamanda, o çözücü de değildir. Onun ayırıcı, çözücü etkileri vardır. Yiyecekleri güveden ve diğer haşarattan korur ve kâğıtları da haşerelerin kemirici etkisinden korur.

Süslenme: Cildin rengini güçlendirir; saçkıran ve yılancık hastalıklarına da iyi gelir. Gözün altındaki morlukları yok eder ve ciltteki diğer lekelere iyi gelir.

---

79 "Pelinin öz suyunun etkisi, bir başka bitki olan ferasiyun öz suyu ile mukayese edilir." T.M.

80 { } arası T.M.'de yok.

Cerahat ve Yaralar (Şişler): Karındaki yaralardan kurtulmakta yararlı olur. Ağız yoluyla uygulanan tedavilere de iyi gelir.

Baş Organları: Başta oluşan rutubeti kurutur, onun öz suyu baş ağrısı yapar. Fakat bunun sebebi mideye dokunması olabilir. Kaynatıldığında buharları kulak ağrısına iyi gelir ve şaraptan önce içilirse, sarhoşluğu giderir ve pişirilip boğaza bağlanırsa, boğazın içindeki sıkıntıları giderir. O, kulakların arkalarında oluşan şişlere iyi gelir. Kulak ağrısına ve kulak rutubetine de iyi gelir. Balla şerbet yapılıp içilirse, felce iyi gelir.

Göz Organları: Özellikle gözlerdeki kronik göz ağrısına iyi gelir. Nebatî olan türü gözün altına tatbik edilirse, katarakta yararlıdır. Kaynatılmış meyva suyu ile karıştırılıp, dışardan göze tatbik edilirse, gözün conjunctiva tabakasında oluşan kırmızı noktacıkların giderilmesine yararlı olur.

Solunum ve Göğüs Organları: Şurubunun içilmesi, göğüs kafesindeki kıkırdak yapılarının zorlanması ve yırtılmasında yararlı olur.

Beslenme Organları: On gün sürekli olarak günde üç defa pelin şerbeti içilecek olursa, iştihayı artırır. Pelin şerbeti mideyi takviye eder. Midede başka etkileri de vardır. Pelin öz suyu on gün günde üç kez alındığında özellikle sarılık için yararlı olur. Hattâ vücuttaki su birikmesine yararlı olur. Aynı zamanda pelin otu, incir, natrun (sodyum karbonat, boraks) ve şeytan unu, delice otu, yulaf unu karıştırılınca, baş ağrısına iyi gelir. İncir, susam yağı ve boraks karıştırılınca, aynı hastalık için (dalak hastalığı) yakı olarak kullanılır.

Pelin otu, özellikle solucan düşürmek için iyi gelir. Mercimekle veya pirinçle pişirilip, kaynatılıp, yedirilirse, etkisi fazla olur; mideye dokunur; özellikle mide ağzına dokunur. Çünkü nebatî türü, pelin dışında, diğer pelinlerin yapısındaki mineraller mide ağzı için uygun değildir.

Eğer o sümbülle karıştırılırsa, mideye iyi geldiği gibi karına da iyi gelir ve eğer karaciğer, mide ve böğür üzerine yakı olarak vurulursa, karaciğer ve böğür ağrılarına iyi gelir. Gül yağı ile karıştırılıp sürülürse, sertlikleri yumuşatır, faydalıdır.

Dışarı Atan Organlar: Balla karıştırılıp, verilir. Pelin otu, idrar söktürür ve safranın salgılanmasını, atılmasını sağlar. Balgam üzerine etkisi yoktur ve bağırsaklarda da etkin değildir. Pişmiş ve ıslatılmış pelin otunun dozu 5 ile 7 dirhemdir. Tabiî olarak, herhangi bir

muamele yapılmadan kullanılan dozu 2 dirhemdir. Onun şurubu da yararlıdır; şurubu başın şakak çatlaklarına yararlıdır. Eğer pelin otu tek başına veya pirinçle pişirilerek ve bol içilirse, bağırsak kurtlarına iyi gelir. Bu arada biraz ishal etkisi görülür. Aynı şekilde, eğer mercimekle pişirilerek kaynatılıp verilirse, yukarıda söz konusu edilen bütün etkileri gösterir. Damarları hılt ve safra ve diğer sıvılardan temizler ve onları atar.

Hummalar: Pelin otu özellikle eski hummalara yararlıdır. Onun öz suyu kasık otu usaresiyle karıştırılırsa, aynı etkiyi taşır.

Zehirlenme: Zehirli su yılanı ve akrep zehirine karşı yararlıdır ve derine nüfuz eden zehirlere karşı etkilidir. Pelin otunun şurubu baldıran otunun kötü etkilerini giderir. Özellikle sirkeyle içilirse, zehirli mantarlara iyi gelir. Eğer pelin otu toz edilip, böceklere serpilse, sivrisineklerin zehirini engeller. Pelin otu karıştırılmış mürekkep ile yazılmış kitapları fare ve diğer kurtlar kemiremez.

Bedeli: Pelin otunun yerine bir misli yavşan veya bir misli Ermeni kili kullanılır. Mideyi takviye için, bir misli asarun (asarabacca arasum europaeum) ve yarısı kadar helile (myrobalon umblica officinalis) kullanılır.

AS
(Hazeran, Bit Otu; Myrtus communis)

Genel Nitelikleri: Bilindiği gibi, bit otunun acılığı, burukluğu, tatlılığı vardır. Bit otu acılığı, burukluğu, tatlılığı ile bilinir. Onun gövdesinin ilik gibi bir oluşumu vardır. Bu kısım daha güçlüdür. Bu kısmın Himalaya meşesi ile şurubu ve tableti yapılır. Bit otunun içinde mineraller vardır ve onun yapısı dolayısıyla yumuşaktır, incedir. Onun öz kısmı gövdesindedir ve rengi de gövdesinin rengindedir; yuvarlak, avuç içi şeklindedir. Onun bütün yararı ihtiva ettiği yağındadır.

Özel Nitelikleri: Bit otunun daha iyisi siyaha çalan renktedir. Buna hüsrevani denir; yaprakları yuvarlaktır. Dağlık bölgede yetişenler hepsinden daha iyidir ve beyaz çiçekli bit otu daha iyidir. Yapraklarından elde edilen öz suyu beyazdır.

Bu öz suyu zaman içinde özelliğini kaybeder ve bozularak küflenir. Öz suyundan tablet yapılarak, onun nitelikleri korunur. Yapısında hafif bir sıcaklığı vardır ve soğuk ona galiptir. Kabız özelliği, soğuk-

luğundan daha fazladır. Soğukluğu birinci derecedendir; kuruluğu ikinci derecedendir.

Etkileri: İshali önler ve damarları daraltır; bütün rutubet ve sıvıların organlara akışını engeller. Eğer bit otu ile hamamda vücut ovulsa, cildin altındaki rutubetin dışarı atılmasını sağlar. [Bit otu] kaynatılarak, kırık kemikler üzerine tatbik edilirse, bununla kaplanıp, ovulursa, kemiklerin kaynamasını sağlar. Vücut bit otu ile ovulunca, tutya gibi vücudun güzel kokmasını sağlar. O içildiğinde de aynı etkiyi gösterir. Aynı zamanda, tohumunun ve konsantre özünün etkisinin kabız etkisi, onun soğutma etkisinden daha güçlü olur; pek az besleyicidir. Kabız yapıcı, akciğer ağrısına iyi gelen ve öksürük giderici şuruplar arasında bit otu şurubu kadar güçlü olan yoktur.

Süslenme: Onun yağı, öz suyu ve pişmiş bit otu, saç köklerini güçlendirir ve saç dökülmesini önler; saçları azaltır ve özellikle saçları siyahlaştırır. Özellikle çekirdeği bu etkiye sahiptir. Bit otunun yağda[81] pişmiş çekirdeği terlemeyi önler ve damarlardaki bozuklukları düzeltir. Kuru bit otu yaprakları koltuk altındaki ve kasıklardaki kötü kokuları engeller ve onun külları tutya gibidir ve siyahımsı kırmızı lekelere, döküntülü lekelere ve sedef türü döküntü ve kırışıklıklara iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar (Şişler): Bit otu sıcak şişlere, kızarıklıklara ve kaşıntıya ve sivilceye ve benzeri iltihaplı yumuşak şişlere iyi gelir. Yanıkta olan acıyı hafifletir. aynı zamanda, bit otunun yaprakları kaynatılıp, zeytin ve sirke ile birlikte karıştırılıp, bir yakı şeklinde kullanılırsa, yukarıdaki hastalıklara iyi gelir. Aynı şekilde, bit otunun yağından hazırlanan merhemler aynı faydayı sağlar. Kurutulmuş bit otu, dolamaya iyi gelir. Aynı şekilde, ondan sadece 1 kırat (1 arpa ağırlığı) aynı etkiyi gösterir. Eğer pişirilip kullanılırsa, aynı etkiyi yapar. Onun tohumu şurupla pişirilirse ve yakı şeklinde kullanılırsa, yararlıdır. O, ayrıca eller ve ayaklardaki yaralara iyi gelir. Genel olarak yaralara da iyi gelir ve onların soyulmasını engeller ve aynı zamanda baş yaralarını kurutur.

Hareket Organları: Şarapta kaynatılan tohumu eklemlerin gevşemesini sağlar.

81 "Burada tereyağı denir. Zeytinyağı diye kullanıp, bazı kitaplarda tereyağı dendiği kaydedilmiştir."T.M.

Baş Organları: Baş ağrısına engel olur ve sıkıntıları rahatlatır ve baş yaralarını kurutur. Eğer onun suyu kulağa damlatılırsa, kulak akıntılarını giderir. Onun suyunu içmek, diş etlerinin gevşekliğini giderir. Onun yaprakları, şurupla pişirilir ve başa sürülürse, şiddetli baş ağrısına iyi gelir. Onun şurubu içki içmeden önce içilirse, sarhoşluğu önler.

Göz Organları: Göze uygulandığında, onun zonklamasını ve [zararlı maddeleri] içeri çekmesini önler. Eğer arpa ile kaynatılırsa, göz şişlerine yararlı olur. Bit otu yakılıp elde edilen külleri gözde oluşan et (pterygium) için kullanılan ilâçların terkibine katılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Bit otu, kalbi güçlendirir ve çarpıntıyı giderir. Onun tohumları tatlı olduğundan, öksürüğe mani olur; öksürüğü ve akıntıyı keser. Bazılarında müshil etkisi yaratır; bazılarında da kabız etkisi yaratır. Aynı zamanda onun tohumları kan tükürmeye de iyi gelir.

Beslenme Organları: Bit otu, özellikle mideyi güçlendirir ve onun tohumları midenin fazla salgı yapmasını engeller.

Dışarı Atan Organlar: Onun meyvasının öz suyu idrar söktürücüdür, onun kendisi idrar yolları ve mesanedeki yanmaları önler ve regl zamanında fazla kanamayı önler ve onun suyu tabiatı düzenleyicidir; dıştan uygulanınca safra salgısını durdurur ve cardomom yağı ile birlikte balgamın atılmasını kolaylaştırır ve onun pişmiş tohumları uterusun rutubet ve salgıları için iyi gelir. Dışarıdan yakı şeklinde basur memelerine iyi gelir ve testisin iltihaplı şişlerine de iyi gelir ve onun pişmişi makad ve uterus çıkmalarına karşı kullanılır.

Zehirlenme: Az miktarda içildiğinde zehirlere yararlıdır ve aynı zamanda, onun tohumu, eğer şurubu içilirse, aynı şekilde, akrep ısırmasına[82] ve böcek ısırmasına karşı iyidir.

AKAKYA
(Arap Zamkı; Acacia arabica)

Genel Nitelikleri: Arap zamkı, akakyanın öz suyudur. Bundan bazen tablet yapılır. Zamk gibi yapışkan bir yapıya sahiptir. Bu yapışkanlık yıkamakla giderilebilir. Çünkü onun yapısı yoğun madensel madde-

---

[82] "zehirli örümcek ve akrep sokmasına" T.M.

lerle, yumuşak, yapışkan [organik] maddelerden meydana gelmiştir. Yumuşak maddelerden dolayı yapışkan [zamk] özelliği gösterir ve yıkanarak bu yumuşak maddeler giderilir. Etkinliği ile derinlere nüfuz eder ve soğutur. {Dioscorides, akakya ağacının Mısır'da ve diğer yerlerde yetiştiğini söylemiştir. Onun dikeni vardır ve dikenleri gayri muntazamdır. Aynı zamanda, onun dallarındaki çiçekleri beyazdır; meyvası beyaz, acı bakla gibidir; kılıf içindedir. Meyvası ile birlikte inceltilir, saflaştırılır ve ondan öz suyu çıkarılır. Bazılarına göre, suyla ovularak eritilir, çözülerek elde edilir. Sıvı ondan yüzeye doğru yükselip dışarı çıkar ve bu fiil devam eder; böylece temizlenmiş bir sıvı görülür. Sonra ondan tabletler yapılır}[83] ve ilâç olarak kullanılır.

Özel Nitelikleri: Akakyanın etkileri güçlüdür. Onun salgısı hoş kokulu, rengi siyaha çalan yeşil renkte ve reçinesi yoğundur.

Yapısı: Yıkanmış olan akakya ikinci derecede soğuk ve kurudur. Yıkanmamış akakya birinci derecede soğuktur ve kuruluğu üçüncü derecenin sınırları içindedir.

Etkileri: Akakya, kabız etkilidir; kanın akmasını engeller.

Süslenme: Tüyleri karartır ve kanı dindirir; cildin rengini güzelleştirir ve soğuktan oluşan çatlamalara yararlıdır.

Cerahat ve Yaralar (Şişler): Bit otunda zikrettiğimiz bütün şişlere ve yaralara yararlıdır ve yumurta akıyla karıştırıldığında yanıklara ve sıcak şişlere iyi gelir.

Hareket Organları: O, eklemlerin tutukluklarını, gevşekliğini giderir.

Baş Organları: Ağız yaralarına iyi gelir.

Göz Organları: Görmeyi güçlendirir ve onun daha ayrıntılı görmesini sağlar ve bu etki daha çok Mısır'da yetişen akakyada görülür. O, aynı zamanda, göz ağrısını teskin eder ve gözde görülen kızarıklığı giderir. Göz preparatlarında bu drog yer alır.

Dışarı Atan Organlar: Ondan yakı yapılırsa veya cilt onunla ovulursa, içilen şeylerin dışarı atılmasını engeller. O, kanlı ishal ve bağırsaklardaki ülserlere iyi gelir ve rahimin akıntısını keser; makadın ve rahimin dışarı çıkmasına engel olur. Her ikisinin (anüs ve rahim) gevşekliğine de yararlıdır.

---

83 { } arası T.M.'de yok.

İSKİL
(Ada Soğanı; Urginea Indica)

Genel Nitelikleri: O, demir soğanı diye adlandırılır. Çünkü onun ateşi kesen ve kuvvetli yakıcı özelliği vardır. Pişirildiği zaman gücünün azaldığını söylemişlerdir. Pişirilmiş olan ada soğanının rengi sarımsı beyazdır; kurumuş şeftaliye benzer. Ada soğanının katil denen bir cinsi vardır ve bazıları onu bulbus denen türü ile karıştırmışlardır. Bunlar farklı türlerdir.

Özel Nitelikleri: Ada soğanının üstü boynuzsu renktedir; lezzeti yakıcı acılıktadır.

Yapısı: Üçüncü derecenin sınırındadır.

Etkileri: Antienflamatuar etkisi vardır; kanı ve diğer zararlı maddeleri dışarı çekme özelliğine sahiptir. O, yara yapıcı ve yakıcıdır. Yoğun bağırsak muhtevasını gücüyle yumuşatıp parçalamada etkilidir. Bu etkisi ısıtıcı etkisinden daha fazladır. Ada soğanından yapılan sirke, vücudu güçlendirir, ona zindelik verir ve sağlıklı kılar.

Süslenme: Siğile sürülürse, onu döker. Zeytinyağı ve çam sakızı ile yapılan terkip tüy çıkartır. Bu terkip saç dökülmesine karşı kullanılır. Özellikle soğanının iç kısmı bu amaçla kullanılır. Dalak şişkinliği olan kişi 40 gün haşlanmış ada soğanının suyunu içerse, yararlı olur denir. Bazıları bunun 41 gün olması gerektiğini söylerler. Bu terkip, su birikmesi olan hastalar ve sarılık için de yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Güçlü bir idrar söktürücüdür. İdrar zoruna iyi gelir ve regl kanını da söktürücüdür. Onun sirke ve şurubu da aynı etkiye sahiptir. Ada soğanı, rahimin boğulmasına (abortus) iyidir, aynı zamanda, sirkesi ağır hıltların atılmasında yararlı olur.[84] Ayıklanmış ada soğanı, kendisinin sekiz misli[85] tuzla karıştırılır, aç karnına 2 miskal[86] içilir. Bu terkip ağzın hıltlarının atılmasını sağlar; onları temizler; aynı zamanda, gevşeklik yapar. Onun tohumu dövülüp, kuru bir kapta toz hâline getirilir; o balla karıştırılıp, yapıyı tabiî hâle getirir; tutulan gereksiz maddelerin dışarı atılmasını sağlar; kabızlığı giderir. Onun

---

84 "histeriye karşı iyidir." T.M.
85 "altı misli" T.M.
86 "1,5" T.M.

makad ve rahim ağrılarına yararı vardır ve bağırsak sancılarına çok iyi gelir.

Hummalar: Onun sirkesi, kronik ateşli nöbetlere iyi gelir.

Zehirlenme: Eğer o kapı üzerine asılacak olursa, yılan, akrep ve diğer zararlı, zehirli böceklerin eve girmesini engeller ve fareleri öldürür. Sirkeyle kaynatılıp hazırlanan ilâçla yılan sokmuş kişinin vücudu ovulursa, panzehir niteliği taşır. Ada soğanından yapılan sirke, cildin rengini güzelleştirir.

Cerahat ve Yaralar: Yüzeyde olan (ciltte olan) yaraları etkiler, ancak organlarda olan yaralara pek olumlu etkisi yoktur; bu tip yaraları açar, azdırır.

Hareket Organları: Sinirler üzerinde hafif uyarıcı etkileri vardır. Ancak sinirsel ağrılara, eklemlere, felçlere, kadınların kanallarına ve siyatik üzerinde olumlu etkisi vardır. Aynı zamanda, özellikle erimiş ve şurup hâlinde olanı etkilidir.

Baş Organları: Sara ve melânkoli üzerinde etkilidir. Diş etlerini ve sallanan dişleri pekiştirir. Ağız kokusunu giderir.

Göz Organları: Ada soğanı yenirse, görme keskinleşir, güçlenir.

Solunum ve Göğüs Organları: Astım, öksürük ve sesin kalınlaşmasına yararlı olur. Bunun için balla karıştırılıp, ondan 3 kırat[87] içilir. Boğaz hastalıklarına iyi gelir; boğazı güçlendirir, sağlamlaştırır, ona yararlıdır.

Beslenme Organları: Dalağın yoğunlaşmasına iyi gelir; mideyi ve sindirimi güçlendirir, geğirme ve besinlerin ağıza gelmesine karşı yararlıdır. Aynı zamanda olumlu etki yapar.

Bedeli: Ada soğanının muadillerinden biri yabanî kimyon veya üç katı azak eriği ve hammamedir.

EZHAR ve FUKAHE
(Sakal Otu, Kan Dindiren; Andropogon Muricatus)

Genel Nitelikleri: Onun Arap'taki [türü] güzel kokuludur ve diğer türü çalı şeklindedir ve bunun bir kısmı ince ve sert yapılı ve bazısı

87 "9 kırat" T.M.

kalındır ve yumuşak yapılı olup, kokusuzdur.[88] [Dioscorides] sakal otunun iki çeşidi olduğunu söyler. Bunlardan birinin meyvası yoktur; diğerinin meyvası siyahtır.

Özel Nitelikleri: Sakal otunun Arabîsi daha iyi ve kalitelidir. Bu tür kırmızıdır; güzel ve keskin kokuludur. Bu türün çiçekleri olgunlaşınca mora döner. Onun ince dalları vardır. Güzel kokusu, elde ovalanınca çıkardığı kokuya benzer bir koku verir. Onun daha çok çiçeği, dalları ve kökleri yararlıdır. Kökü kuvvetli kabız yapar ve dilde yakıcı ve zıt etkiler oluşturur.

Yapısı: Çalı türünde olanın soğuk kuvveti vardır. İbn-i Cerih'e göre, bütün türleri soğuktur ve kökü şiddetli kabız yapar ve çiçeği hafif ısıtıcı özellik taşır. Çiçeğin kabız etkisi ısıtıcı etkisinden daha azdır. Arabî türü, yapı olarak sıcaktır ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Sakal otunun kabız etkisinden dolayı herhangi bir organda kanama olduğunda, çiçeği onu durdurur. Sakal otunun yağında bile bu etki görülür. Kökünün kabız gücü daha fazladır. İshali önler, yapıyı kabız eder. Sakal otu maddeyi olgunlaştırıp, yumuşatır ve damarları açar; kanı ve özellikle rahim ağrılarını giderir; gazları giderir. Gazın ve kötü kokuların atılmasını sağlar.

Cerahat ve Yaralar: Sakal otunun yağı uyuza, kaşıntıya iyi gelir; hattâ hayvanların kaşıntılarına bile iyi gelir.

Şişler (Iltihaplı Yumuşak Şişler): Sakal otunun yakısı veya lapası şişlere iyi gelir ve şurubu içteki (karın bölgesindeki) yaralara yararlıdır. O, karın organlarındaki[89] soğuk şişlere iyi gelir.

Hareket Organları: Kaslara yararlıdır ve kas spazmlarını ve kramplarını giderir. 4 miskal biber ve onun yağı karıştırılıp içilirse, ağrı ve sıkıntıları giderir.

Baş Organları: Özellikle Acem türü başa ağırlık verir; lâkin onun dalları, kalın olanlarının tohumu, uyku (narkotik) ve ağırlık verir (sedatif). Bitkinin bütün türleri diş etlerini güçlendirir ve rutubeti giderir. Bitkinin çiçeği başı rahatlatır.

---

88 "Eldeki mevcut *Kânûn* nüshalarından bir kısmında Arabî, bir kısmında Acemî türü geçmektedir. Önce Arabî'yi, sonra Acemî'yi kullanmanın daha uygun olduğu kanaatindeyim."T.M.

89 "bağırsaklardaki"T.M.

Solunum ve Göğüs Organları: Akciğer ağrısına iyi gelir. Sakal otunun çiçeği burun kanamasına iyi gelir.

Beslenme Organları: Bu bitkinin kökü mideyi kuvvetlendirir; iştihayı artırır, kusmayı önler; özellikle 1 miskal alınırsa ve biberle birlikte alınırsa, bu etkiyi yapar. Bitkinin çiçekleri mide ağrılarını giderir ve mide şişlerine ve karaciğer şişlerine iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Bu bitki, özellikle rahimin ağzına iyi gelir ve eğer pişmiş bitkinin üzerine oturulursa, sıcak rahim şişlerine iyi gelir. Aynı zamanda, eğer o rahim içine damlatılırsa veya tohumları kaynatılıp buharları rahime buhar şeklinde tatbik edilirse, aynı şikâyet için yararlıdır. Bütün sakal otlarının çalıları, dalları, kadınlardaki kanamayı keser. Onun çiçekleri, böbrek ağrılarına iyi gelir ve kanamayı önler. Sakal otunun köklerinden elde edilen şuruptan 1 miskali biberle karıştırılırsa, vücutta su toplanmasına iyi gelir. Onun çiçekleri makaddaki şişlere iyi gelir.

Zehirlenme: Sakal otunun kalın dallı cinsinin köke yakın yapraklarından taze iken toplanıp zehirli böceklerin soktuğu yere yakı gibi tatbik edilirse, yararlı olur.

ASARUN
(Yabanî Nardin, Kedi Otu; Valeriana wallichii)

Genel Nitelikleri: Ot cinsi bitki olup, {Çin'de yetişir}.[90] Tohumu çoktur ve kökleri kalındır; eğri büğrüdür; ayrık otu denen bitki gibi güzel kokuludur; dilde yakıcı, dalayıcı bir etki yapar. Çiçekleri kökü-ne yakın yapraklar arasından çıkar. Çiçeğin rengi ban otu gibi mordur ve kökleri diğer kısımlarına nisbetle daha etkili olduğundan[91] köklerinin kullanılması tercih edilir. Yabanî nardin ve azak eriği etkisine sahiptir, fakat kökleri ondan daha kuvvetlidir.[92]

Özel Nitelikleri: Yabanî nardinin iyisi ve tıbben faydalısı, kokusu güzel ve keskin olanıdır.

---

90 { } arası T.M.'de yok.

91 "hekimlerce"T.M.

92 "Baskı nüshalarda yabanî nardin Çin'den gelir, diye kayıt vardır. Diğer nüshalarda bu kayıt yoktur. Diğerlerinde, Afrika veya Avrupa'da toplandığı ve iyisinin Kuzey Batı Afrika'dan, Cezayir denen yöreden geldiği yazılıdır."T.M.

Yapısı: Yabanî nardin üçüncü derecede sıcak ve kurudur. Bazıları, onun kuruluğunun sıcaklığından daha az olduğunu söylerler.

Etkileri: Bu bitki, açıcı etkiye sahiptir ve karın bölgesindeki ağrıları teskin eder. Özellikle doluluk bölümünde açıklanacak olan konular üzerinde bu etki fazlasıyla görülür. Onun yumuşatıcı ve çözücü etkileri vardır. Soğuk organları ısıtır ve akışkanlığı artırır.

Hareket Organları: Kadınların kanallarını açmada {daha önceki sayfalarda görülen ağrılarda yararlıdır ve özellikle doluluk (istiska) kısmında ele alınan şiddetli susuzluğa iyi gelir.}[93]

Göz Organları: Korneanın sertleşmesinde yararlıdır.[94]

Beslenme Organları:[95] Bunun için şöyle bir terkip hazırlanır: Ondan 3 miskal alınıp, (yaklaşık 2 kg) sıvı (su veya meyva suyu) içinde 2 ay kadar bekletilir, sonra su süzülür ve sarılık ve doluluk için kullanılır. Ateşli hastalıklara iyi gelir. Dalağın sertliğini giderir.

Dışarı Atan Organlar: Bu bitkinin diüretik etkisi vardır; mesaneyi güçlendirir ve bağırsakları temizlemede iyidir. Onun şurubundan 7 miskali balla karıştırılırsa, meniyi artırır.

ANZARUT, ENZERUT
(Geven; Astragalus sarcocolla)

Genel Nitelikleri: Anzarut, dikenli bir ağacın zamkıdır ve acı lezzetlidir.

Özel Nitelikleri: Onun iyi türü sarıya çalan renkte olup, günlük zamkına benzer.

Yapısı: Bazıları (bazı hekimler), onun ikinci derecede sıcak, birinci derecede kuru olduğunu söylediler. İbn-i Ceric, bunun Farsça adının verducan olduğunu ve onun cidden sıcak olduğunu söylemiştir.

Etkileri: Onun özelliği yapışkanlığıdır, fakat şişlerde iltihap toplanmasını ve doku oluşumunu sağlar. Anzarutta yara kapatıcı, kesik yerleri birleştirme gücü vardır. Bundan dolayı, yaraları ve kesiklerin kaynamasını sağlar. Anzarutta acılık gücü vardır. Dolayısıyla, kıvamı sağlama ve ayrıştırma, çözme gücü vardır.

---

93 { } arası T.M.'de yok. "siyatiğe ve müzmin kalça ağrılarına iyi gelir."T.M.

94 "Ameliyatlarda saydam tabaka ortaya çıkar."T.M.

95 "Karaciğerin kanallarının doluluğuna cidden iyi gelir ve karaciğerin sertleşmesine çok etkilidir."T.M

Süslenme: Özellikle, bunu içmeyi alışkanlık hâline getirenlerin saçlarının döküldüğü söylenir.

Cerahat ve Yaralar (Şişler): Ölü, cerahatli dokuları döker, böylece iltihaplı yaraların ve şişlerin iyileşmesini sağlar. Yara yerine onun kökü tatbik edildiğinde, o yerdeki cerahatleri, yaraları kurutur.[96] Ayrıca, yerinden oynamış eklemleri de pekiştirir, düzelmesini sağlar.

Baş Organları: Kulak İltihabı, yaraları olan hastalara balla fitil hazırlanır ve anzaruta da bulanır ve fitil kulağa sokulur. Böylece, kulak ağrısı birkaç gün içinde iyi olur.

Göz Organları: Anzarut, göz ağrısına, özellikle çapağa ve aynı zamanda, göz nezlesine iyi gelir. Eşek sütüyle terbiye edilmiş anzarut,[97] göze batan cisimlerin dışarı atılmasında kullanılır.

Dışarı Atan Organlar: Balgam karakterindeki maddelerin atılmasında ve özellikle kalça kemikleri ve eklemler üzerinde etkilidir.[98]

EBHEL, ÜBHEL
(Ardıç; Juniperus communis)

Genel Nitelikleri: Ardıç ağacıdır. Onun küçük ve büyük olmak üzere iki grubu vardır. Bunların ikisi de {Rum illerinden gelir}.[99] Onlar muşmulaya benzer. Keskin ve güzel kokusu vardır.

Servi yaprağı gibidir; çok dikenlidir; kökleri fazla, fakat kısa gövdelidir. Diğeri ılgın gibidir; tadı servininki gibidir ve bu ikincisinin kuruluğu daha fazla, sıcaklığı daha azdır ve ondan alındığında tarçın onun yerine geçebilir. Bu türün bir kısmı iki kısım tarçın yerine geçer.

Yapısı: Bazı hekimler, ardıcın meyvasının ikinci derecede sıcak ve kuru olduğunu söylerler.

Etkileri: Ardıç, şiddetli çözücüdür ve kurutucudur; yakıcı etkisi vardır. Yakıcı etkisiyle kurutucudur. Onda kuvvetli kabız etkisi vardır; ısıtıcı ve ferahlatıcı yağ terkiplerinden konur, dâhil edilir ve ekseriya sıkılarak elde edilen yağlara katılır.

---

96 "Yeni açılan yaraları çabuk iyileştirir." T.M.

97 "bu amaçla kullanılır." T.M.

98 "Kıkırdak dokularda oluşan sıvılar üzerinde çok etkilidir. Anzarutun dozu 1 dirhemdir ve anzarutun içilecek hâle getirilmesi, tabiplerin tarifine göre, benekli eğrelti ile yapılır." T.M.

99 T.M.'de yok.

Cerahat ve Yaralar: Yenirse, kaşıntıya yararlıdır ve balla birlikte alınırsa, eski, geçmeyen yaralara iyi gelir. Saiye denen uçuğu engeller ve organları karartan gangrenleşmiş yaraları da tedavi eder. Ancak o yaralara yakı hâlinde vurulur ve ancak yapışkan ve kuruluğundan, şiddetli sıcak olduğundan onları olgunlaştırmaz, muhtemelen kurutur.[100]

Baş Organları: Derin bir tavada çözücü yağlarla ardıç meyvaları kararıncaya kadar kaynatılsın. O, kulağı sağır olanların kulağına damlatılırsa, iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Ayrıca, ardıç meyvalarının şurubunu kanama geçiren hamile kadınlar içse, çocuğunu düşürür. Eğer ardıç meyvasından fitil yapılırsa veya [ardıç meyvalarının] yağı çıkarılıp kullanılırsa (makada sokulsa), aynı şikâyete iyi gelir.[101]

ÜŞNET
(Meşe Yosunu; Parmelia perlata)

Genel Nitelikleri: Yosun, yumuşak ve ince kabukludur. Palamut, çam ve ceviz ağaçlarının üzerine sarılır. Bazıları, onun Hint'ten ve Çin'den getirildiğini söylerler.[102]

Özel Nitelikleri: Onlardan beyaz yosun iyidir, siyah olan iyi değildir. Dioscorides, iyi yosunun çamın üzerinde olduğunu söylemiştir. Daha sonra ceviz ağacının üzerinde olanın iyi olduğu kaydedildi. Bunların içinde en iyi ve güzel kokulu olanı açık maviye çalan beyaz renkte olanıdır.

Yapısı: Onda az miktarda soğukluk vardır, bu ılık suyun serinliği gibidir; normal kabız etkisi vardır. Bir grup [hekim] onun için birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kuru olduğunu söylerler. Birçoğu da, çok kuru yapıda olduğunu söylerler.[103]

---

100 "İltihabı toplayıcı özelliği yoktur."T.M.

101 "veya yakılarak dumanından tütsü yapılırsa. **Bedeli:** Ardıç meyvesinin muadili, eşit miktarda Seylan tarçını veya servi cevizidir."T.M.

102 "ki bu doğrudur."T.M.

103 Bu fikir ayrılıkları üşnetin bulunduğu ağacın kabuklarının yapısından kaynaklanır. Üşnetin tabiatının, bulunduğu ağacın kabukları yapısında olduğu düşünülür. *Kânûn*'un yazarı, yosun hakkında değişik fikir ve düşüncelerin olduğunu belirtmek için bunları yazdı."T.M.

Etkileri: Yosunun kabız, çözme, uyuşturma ve yumuşatma gücü vardır. Özellikle, çam ağacından alınan yosunun kabız etkisi mutedildir. Palamuttan elde edilen yosun, tıkanıklıkları açar; gevşek ve pörsümüş dokuları sıkıştırır.

Şişler ve İltihaplı Şişler: Ateşli şişler ve iltihaplı yumuşak şişler üzerine yosun uygulandığında onların yangısını alır, teskin eder; sertliğini giderir; etli şişleri rahatlatır; hafifletip, yok eder.

Hareket Organları: Eklemlerdeki tutukluğu gidermek için hazırlanan yağlı terkiplere konursa, sertliği çözer ve giderir. Aynı etkiyi pişmiş yosun da gösterir.

Baş Organları: Şarap içine konan yosun, sakinleştirici ve uyku verici etki yapar.

Göz Organları: Görmeye parlaklık ve canlılık kazandırır.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalp çarpıntısına, taşikardiye iyi gelir, yararlıdır.

Beslenme Organları: Kusmayı önler; mideyi güçlendirir. Çeken (kabız eden) şarap içinde bekletilmiş yosun, gazları giderir. Karaciğer ağrılarına ve zaafına yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Rahimin tıkanık kanallarını açar. Eğer yosunla hazırlanan su banyosuna oturulursa, rahim ağrılarına iyi gelir; regl söktürücüdür.

Bedeli: Yosunun muadili, bire bir oranında yabanî kimyondur.

AZFARÜ'T-TIB
(Şeytantırnağı; Trombus sps)

Genel Nitelikleri: Bu bitki parçalıdır, her parçası tırnağa benzer.[104] Dioscorides, onun Hint denizinde bir adada bulunan bir cins sedefin kabuğu olduğunu söylemiştir.[105] {Onda sünbül oluşmuştur.}[106] İki çeşidi vardır. Kızıl Deniz'deki (Süveyş Körfezi) ve Babil cinsi. Babil cinsi siyah ve sarıdır. Her ikisinin de güzel kokusu vardır. Kanaatimce, Süveyş Denizi'nde olana Kureyşiyye adı verilir. Bu cinsin ete ve deriye yapışık olduğu söylenir. Muhtemelen, bu cinsin bir kısmı da Cidde'den gelir ve bu ilâç olarak kullanılır. Temizleyici ve güzelleştirici özelliği vardır.

---

104 "Ateşte yakılarak, tütsü şeklinde kullanılır." T.M.

105 "Bu sedef, saksı parçası gibi serttir; inci sedefi gibi berrak ve düzgün değildir." T.M.

106 { } arası T.M.'de yok.

Özel Nitelikleri: Bunun iyisi, beyaza yakın renkte olup, Kılmız bölgesi (Süveyş Körfezi), Yemen ve Bahreyn bölgesinde olanıdır. Ancak, Babil'de olanlar siyahtır ve pek küçüktür. Aktarlar bunların iyisinin Bahreyn bölgesinden gelen olduğunu söylerler. Sonra Mekke ve Cidde'ninki iyidir. Muhtemelen Abadan yöresinde az olur.[107]

Yapısı: Onun mizacı, ikinci derecede sıcak ve kurudur. Kuruluğunun üçüncü dereceye yakın olduğu söylenir.

Etkileri: Yumuşaktır; sert maddeleri yumuşatıcıdır.

Baş Organları: Onun dumanları, buharları, tütsüsü saraya iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Buharları isteri ve rahim tıkanıklıklarına iyidir.[108] Eğer sirke şeklindeki şurubu içilirse, karın ve onun cinsinden kısımları yakar.[109]

ENFAHA
(Memede Olan Hayvanların Midesindeki Süt; rehnet; congulum pitua)

Genel Nitelikleri: Bu drogun çeşidi elde edilen hayvanın çeşidine göre değişir. Bunlar aşağıda yeri geldikçe verilecektir.

Özel Nitelikleri: Bunlardan hepsinin içinde en iyisi ve en faydalısı tavşandan elde edilir. Bütün bunların hepsi sıcak, kuru ve ateşli olur.

Etkileri: Donmuş kanı ve kesilmiş veya ekşimiş sütü ve sertleşmiş hıltları eritip çözer; normal olanları dondurup katılaştırır. Bu maddelerin hepsinde, parçalanmış gücü vardır ve her türlü akışı engeller. Kadınlarda olan akıntıyı engeller; hepsi yumuşatıcıdır. Onun kurutuculuğundan şüphe yoktur. Galenos (Calinus), kabız etki gereken yerde ben onu kullandım, demiştir.

Baş Organları: Bütün cinslerinden eğer içilirse, saraya iyi gelir. Özellikle de kufi denen bir deniz hayvanınınki çok yararlıdır; Rum denizinde yaşar.

Solunum ve Göğüs Organları: Akciğerdeki donmuş kanı eritip çözer, pıhtılanmış kanı eritip, yok eder, atar.

Beslenme Organları: Çözülmüş süt, mideye iyi gelir, ancak eğer onun sirkesiyle içilirse, midedeki pıhtılaşmış kanı çözer.

---

107 "ancak onlar da iyi ve kalitelidir."T.M.

108 "Temizleyici olarak kullanılır; hekim Bolus'a göre."T.M.

109 "Sindirim sistemine uyarıcı etki yapar. Bu etki herhangi bir türe özgü değildir."T.M.

Dışarı Atan Organlar: Kadınlar regl döneminden sonra bu ilâcı kullanırlarsa, hamile kalmalarına sebep olur; ancak içerlerse, hamile kalmalarını engeller. O, rahmin tıkanıklığına yararlıdır ve özellikle kufi denen hayvandan elde edilenin rahim ağrılarına yararı vardır. Onun bağırsak yaralarına da yararı vardır ve özellikle taylaunkinin yaralara çok olumlu etkisi vardır.

Zehirlenme: Bunun bazı çeşitlerinin panzehir etkisi vardır ve baldıran otu zehirine karşı etkilidir ve ona uygundur. Bunun için keçi yavrusununki ve aynı şekilde antilop yavrusu dişisi ve yavrusunun ve de erkek kuzunun [midesindeki süt] baldıran otu zehirine karşı etkilidir ve bütün bunlar zehirli hayvan sokmalarına karşı da etkilidir. 1/6 dirhem içilir. Onun şurubunun ağırlığı 10 kırattır.[110] O, kaynatıldıktan sonra 2/3'ü uçan bir nevi şurup çeşitidir ve [bu madde] sütleğen otu çiçekleriyle birlikte panzehirdir.

EMLEC–AMLEC
(Helile Meyvası; Emblica officinalis)[111]

Genel Nitelikleri: Helile ağacı meyvasıdır; boyacılıkta kullanılır.[112] Koyulaşmış öz suyu helilenin öz suyundan daha zayıftır, fakat onun gösterdiği etkiyi gösterir. Helilenin meyvası muamele edilip, terkip hâline getirilir; buna şir-i emlec denir.

Yapısı: Yahudi kavmine göre, helilenin meyvasının mizacı sıcaktır. Aynı kavmin birçok hekimine göre, ikinci derecede soğuktur. Doğu Hindistanlılara göre, onda ısıtıcı etki vardır. Doğru olan, onun kuru ve az miktarda soğuk olduğudur.

Etkileri: Kanın hararetini yatıştırır.

Süslenme: Saç köklerini güçlendirir ve kılları siyahlaştırır.

Hareket Organları: Sinirler üzerinde gerçekten etkilidir ve eklemlere de yararlıdır.

Göz Organları: Gözleri kuvvetlendirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbi, hâfızayı ve zekâyı güçlendirir.

---

110 "10 kırattan az olur." T.M.

111 "Bu, mirbah diye bilinir. Helileden daha zayıftır. Onun koyulaşmış öz suyu kullanılır." T.M.

112 "Hindistan civarından gelen ve o yörede yetişen bir drogdur." T.M.

Beslenme Organları: Mideyi güçlendirir; kusma ve yanmayı giderir; iştihayı artırır.

Dışarı Atan Organlar: Mideyi güçlendirir ve cinsel gücü de artırır. Bazılarına göre, karnı tutar (kabızlık yapar), fakat onun koyu öz suyunun karın üzerinde yumuşatıcı etkisi vardır. Onun başka organlarda da yumuşatıcı etkisi vardır. O, basur memelerine iyi gelir.

UKHUVAN
(Papatya, Köpek Papatyası; Pyrethrum parthenium)

Genel Nitelikleri: Onun beyaz ve sarı türü vardır. Beyaz olanı daha kuvvetlidir. İnce dal şeklinde gövdesi ve dalları üzerinde sarı sakız çiçeğine benzeyen çiçek yaprakları olan beyaz çiçekleri vardır; güzel kokulu ve lezzetlidir. Dioscorides, bazılarının amoryon veya kurmiyun, bazılarının da arkasmun adını verdiklerini söylemiştir. Onun yaprakları kişniş yapraklarına benzer. Çiçekleri beyaz olan yuvarlaktır ve ortası sarıdır ve ağır bir kokusu vardır; tadı acıdır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: [Bitkinin] ısıtıcı, olgunlaştırıcı ve tıkanıklıkları açıcı etkisi vardır. Kırmızı papatyanın kabız etkisi vardır; akıcı bütün maddeleri engeller. Ayrıca çözücü etkisi de vardır. Ekseriya onun kabız etkisi kurutma şeklindedir. [Papatya] kanın akışını sağlar, kolaylaştırır ve aynı zamanda, onun yağı yumuşatıcıdır ve kanalları açar; sürüldüğü yerleri yumuşatır.

Baş Organları: Eğer ağızda çiğnenirse, uyku verir ve yağı kulak ağrılarına yararlıdır.

Hareket Organları: O, sinirlere yararlıdır. Eğer pişmiş papatya ile yün ıslatılıp, ağrıyan yerlerin üzerine konursa, [eklemdeki] ağrıyı geçirir.

Şişler:[113] [Şişlere ve iltihaplı şişlere] iyi gelir. Midedeki sıcak şişleri ve oradaki pıhtılaşmış kanı çözer ve soğuk şişlere yararlıdır.

Cerahat ve Yaralar: Nasırlara yararlı olur ve kuru, kötü ve irinli yaralara, sinir[114] iltihaplarına da iyi gelir.

---

113 "Allah'ın izniyle"T.M.

114 "eklem"T.M.

Solunum ve Göğüs Organları: Eğer sekincebin (bal+sirke karışımı) tuzla birlikte içilirse, astıma küsküt (bağboğan) şurubu gibi yararlıdır.

Beslenme Organları: Mide ağzına zararlıdır; eritici, çözücü etkisinden dolayı, midede olan rutubeti kurutur; oradaki kan pıhtısını çözerek, giderir.

Dışarı Atan Organlar: Kuvvetli söktürücüdür. Mesanedeki kanı çözer, eritir ve taşı kırar, parçalar. Eğer çiçeğinin şurubu ile birlikte içilirse, taşları düşürür. Regl kanını ve idrarı söktürür; aynı zamanda, yağı ile ovulursa, güçlü bir söküp atma gücü gösterir. Aynı şekilde, onun yağı ile ovulunca, rahimin sertliğini giderir ve rahimin kanallarını açar. Ballı sirkeyle birlikte küsküt şurubu gibi içilirse, kara safrayı ve balgamı atar. Makattaki sert ve sıcak şişleri giderir; basurları açar ve o ve yağı fıtık ameliyatından sonra yapılan tedavide kullanılır. Kulunç ve mesane ağrılarına ve dalağın sert urlarına yararlı olur.

AZERYUN
(Şakayık; Helianthus annus)

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri (Süslenme): Saçkıran için, dövülerek sirkeyle karıştırılıp, tatbik edilirse, yararlı olur.

Hareket Organları: Sirkeyle birlikte siyatiğe iyi gelir ve kadınların kanallarını açar.

Dışarı Atan Organlar: Dioscorides, dağ şakayıkını kadınlar sürünseler veya hazırlayıp kullansalar, eğer hamile iseler, çocuk düşer, demiştir.

Zehirlenme: Şakayık, bütün zehirlere iyi gelir ve özellikle zehirli hayvan sokmalarına iyi gelir.[115]

ASTAREK
(Günlük, Sığla; Styrax officinalis)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, onun günlüğün bir çeşidi olduğunu söylemiştir ve bazıları da, zeytin ağacının zamkı olduğunu söylemişlerdir. Günlüğün buharı (tütsüsü) reçine ile aynı amaçla kullanılır.

---

115 "Galen buna şahitlik etmiştir." T.M.

Özel Nitelikleri: Keskin ve güzel kokulu olan, aynı zamanda iyi ve kalitelidir. Dioscorides, onun içinde parlak, kahverengi reçineye benzer, yağlı bir madde bulunduğunu söylemiştir. Onun kısımları beyaza çalan renktedir; güzel kokuludur ve kokusu uzun zaman kalıcıdır ve eğer böyle olursa, rutubet yapar, bal gibi. Onun yüzeyinde yuvarlak, bilye gibi parçacıklar vardır. Ondan Arap zamkına benzer bir zamk alınır. Onun saf olanının renk ve kokusu sarı zamka benzer ve *"onda zamk vardır"* denir. Bir grup insan da, ondan yağ ve mum elde ettiklerini ve onların günlükle karışık olduğunu söylemişlerdir.

Yapısı: O, üçüncü derecede sıcak ve birinci derecede kurudur.

Hareket Organları: Yorgunluk giderici ilâçların terkibine girer.

Baş Organları: Başa ağırlık ve sersemlik verir, fakat nezleye ve gribe iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Öksürüğe iyi gelir; ses kısıklığını giderir; sesi rahatlatır.

Dışarı Atan Organlar: Yağı, rahimdeki sertlik ve tıkanıklığa iyi gelir; regl kanını söktürür ve rahmi açar. Eğer katran ile birlikte yutulursa, mizacı yumuşatır.[116]

İSMED
(Antimon, Sürme Taşı; Stibium antimonium)

Genel Nitelikleri:[117] Öldürücü bir yapıya sahiptir. Antimonun öldürücü etkisini önleyecek diğer maddelerle karıştırılmadıkça kullanılması doğru değildir. O, kırmızı kurşun gibi güçlüdür.[118]

Özel Nitelikleri: Antimonun iyisi, tahta gibi olur ve[119] yabancı maddelerle karışmamıştır. Ovalandığında çok çabuk kırılır.

Yapısı: O, birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur. Bu kuruluk kırmızı zacın kuruluğundan daha fazladır.

Etkileri: Kurutucu ve bozucu etkisi vardır, ancak yakıcı etkisi yoktur.

116 "bağırsak muhtevasını yumuşatır."T.M.
117 "O, madensel bir maddedir"T.M.
118 "Onun gibi soğuk ve kurudur."T.M.
119 "tozlu ve kirli"T.M.

Cerahat ve Yaralar: Yaralara iyi gelir. Et uzamasını önler; taze yağla karıştırılıp, yanıklar üzerine sürülürse, iyi gelir. Ayrıca, üstübec ile karıştırılıp sürülürse, yara olmasını engeller.

Baş Organları: Beyin zarında (dura mater) olan kanamaları engeller.

Göz Organları: Gözlerin sağlığını korur; onların yaralarını giderir, iyi eder.[120]

Bedeli: Antimon yerine yanmış kurşun kullanılır.[121]

AĞLACUN
(Peygamber Ağacı; Aquilarie agallocha)

Genel Nitelikleri: Peygamber ağacı, Hindistan ve Batı ülkelerinden gelmiştir; serttir. Mermere benzer; benekli olur; onun kabuğu güzel kokuludur; kabuğu rengârenk bezenmiştir.

Süslenme: Eğer bu ilâç çiğnenirse veya pişirilip, gargara yapılırsa, ağızdaki kötü kokuya iyi gelir. Bu ilâçla losyon yapılıp, bütün vücuda sürüldüğünde, bedenin güzel kokmasını sağlar. Bazen de onun yağı tütsü şeklinde kullanılır.

Beslenme Organları: Bu ilâcın kökünden 1 miskal içilince, mide zaafını önler ve salgılamayı düzenler; karaciğer ve böğür ağrılarına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Onun şurubu, bağırsak yaralarına ve kolite iyi gelir.[122]

AFTIMON
(Küsküt, Cinsaçı; Cuscuta epithymum)

Genel Nitelikleri: Tohumları, çiçekleri ve küçük dalları olan bir bitkidir. Yendiğinde fevkalâde yakıcıdır. Kırmızı tohumları, yabanî

---

120 "Gözde oluşan çapaklanmayı tedavi eder. Buruna fitil yapılırsa, kan dindirici etki gösterir."T.M.

121 "İsmed yerine nuhas (bakır) kullanılabilir. Bakır iki çeşittir. Kırmızı olanına bakır, sarı olanına pirinç denir, Aynı şekilde, rasas (kurşun) da iki çeşittir. Beyazına kalay, siyahına Arapça anuk veya esrib denir. Türkçe adı ise, kurşundur. Bütün bu metallerin yakılmış, erimiş olanları, ismedin muadili sayılırlar. Yakma işlemi ile ilgili bölümde anlatılacaktır." T.M.

122 "Bu amaçla rektal yoldan kullanılır."T.M.

kekik gibi kuvvetlidir, lâkin, yabanî kekik ondan daha zayıf etkiye sahiptir. Onun yabanî kekik cinsinden olduğu da söylenir.

Özel Nitelikleri: Onun iyisi, Akriti veya Kıbrıs[123] tarafından gelenidir, kırmızıya çalanıdır. Rengi ne kadar kırmızıya yakın olursa, o kadar kaliteli olur.

Yapısı: Galen'e göre, üçüncü derecede sıcak ve kurudur. Hüneyn [b. İshak] üçüncü derecede kuru ve birinci derecenin sınırında sıcaktır, demiştir.

Etkileri: Nefesi rahatlatır; nefes darlığı ve nefes almaya ve ayrıca sevdavî hastalıklara iyi gelir.

Hareket Organları: Kasılma ve kramplara yararlıdır.

Baş Organları: Melankoli ve saraya iyi gelir.

Beslenme Organları: Aşırı safravî mizaçlı olanlara bulantı ve sıkıntı verir ve kusturur; susuzluk hissi verir.

Dışarı Atan Organlar: Cinsaçı şurubu 4 dirhem içilir. Bal ve tuzla karıştırılıp içilirse, güçlü şekilde kara safra atar; aynı zamanda, balgamı atıcı etkisi de vardır. O, tek başına 2 dirhem şurubundan içilir. Eğer kaynatılıp içilecekse, 4 dirheme çıkarılır. Onu badem yağı ile karıştırmak daha uygun olur ve bunu kaynatmak gerekir.[124]

USTUHÜDÜS
(Lavanta, Karabaş; Lavandula stoechas)

Genel Nitelikleri: Arpa gibi bir bitkidir; kırmızı tüylü, küçük taneleri vardır. Yaprakları ve dalları küsküt (cinsaçı) gibi toprak rengindedir. Dalları üzerinde yaprakları vardır; onların üzerinde tomurcukları yoktur; yakıcı ve hafif sıcaktır. Lavanta, yapı olarak mürekkeptir. Madenî olan kısmı soğuk, diğerleri sıcaktır.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Eritici, çözücüdür. Keskinliği ile yumuşatır ve aynı zamanda şurubu tıkanmaya engel olur; onları açar ve akışkanlaştırır. Aynı zamanda kabız etkisi vardır. Bedeni ve iç organları takviye eder ve ufûneti engeller.

---

123 "Suriye"T.M.

124 "Şöyle ki, terkibin diğer maddeleri kaynatılırken, kaynamış aftimon bunlara ilâve edilir. Dozu, yukarıda verildiği gibi, sade olarak 4 dirhemdir ve dirhem miskal yerine kullanılmıştır."T.M.

Hareket Organları: Pişmişi, mafsal ağrılarını teskin eder ve kaburga ağrılarına iyi gelir. Onun şurubu sinirlerde soğuktan oluşan rahatsızlıklara diğer ilâçlardan daha etkilidir. Özellikle, sinirlerde[125] ve onların soğuktan olan hastalıklarında kullanılması yararlı olur.

Baş Organları: Melankoli ve saraya yararlıdır.

Beslenme Organları: Safravî mizaçta olanlara bulantı verir, kusturur.

Dışarı Atan Organlar: İdrar organlarını güçlendirir; balgam ve sevdanın (kara safra) atılmasını kolaylaştırır. Galen, bunu zikretmemiştir. Onun saf şurubundan 12 kusuradır.[126] O, ballı sirke ve tuzlu bir şeyle içilir.

UŞAK
(Amonyak zamkı; Gum ammoniac)

Genel Nitelikleri: O, tarsus denen bitkinin zamkıdır. Tarsus bitkisine ezak-ı zeheb de denir. Çünkü kâğıt, bez gibi üzerine yazı yazılacak şeyler bununla sıvanır.[127]

Yapısı: İkinci derecede sıcak, birinci derecede kurudur.

Etkileri: Çözücü ve kurutucu etkisi fazladır. Yumuşatıcı etkisi ile damar ağızlarını açarak, kanın akışını mümkün hâle getirir. İshal yapıcı maddelerin terkibine girer. Onun çekici ve yumuşatıcı etkisi vardır.

Şişler (İltihaplı Şişler): Sirkcyle ve natrunla birlikte hâricen kullanıldığında, sıracaya, sertliğe ve kelliğe iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Akciğer cerahatleri ve bütün kötü huylu urlar için yararlıdır ve sağlıklı doku oluşmasını sağlar.

Hareket Organları: Kadınların kanallarının ağrısına iyi gelir ve taşların verdiği ağrıya ve mafsal sertleşmesine bal veya arpa suyu ile karıştırılmak suretiyle kullanıldığında iyi gelir. Eğer bal ve ziftle yakı yapılırsa, eklemlerin kemikleşmesini çözer ve eğer sirke ve kil ve kına yağı ile karıştırılırsa, yorgunluk ve hâlsizliğe iyi gelir.

---

125 "kaburgaların zaafı"T.M.

126 "1 kusura, 10 dirhemdir."T.M.

127 "Tarsus, havuç gibi köklü bir bitkidir ve sakıza uşak da denir."T.M.

Göz Organları: Göz kapaklarının sertliğini giderir ve gözün beyazını da yumuşatır, sertliğini giderir. Gözün rutubetine yararlıdır.[128]

Solunum ve Göğüs Organları: Eğer bal ve arpa suyu ile karıştırılıp, pastil yapılıp alınırsa, nefes darlığı ve astıma yararlı olur ve nefes alıp vermeyi düzenler. Diyafragma yaralarına yararlıdır ve bademciklere iyi gelir.

Beslenme Organları: Eğer ondan 1 dirhem içilirse, dalak sertliğine ve karaciğer sertliğine iyi gelir; aynı zamanda eğer dışarıdan karına sürülse, aynı etkiyi yaratır; vücutta su toplanmasına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürür, hattâ kanı da söktürür; kan işetir ve kabak çekirdeği gibi kurtları söküp atar ve fötüsü canlı ya da ölü olarak çıkarır (düşük olmasına sebep olur). Regl kanı söktürür. Sirkeyle karıştırılıp, hâricen sürüldüğünde, sertliği giderir, yumuşatır.

Zehirlenme: Onun şurubu, sarı sakız ve altın suyunun yiyeceklerden meydana gelen zehirlere karşı panzehir etkisi vardır. Bu zehir ok uçlarına sürülerek savaşta kullanılır. Tavşan maddesinde et arasında zehir olduğu açıklanacaktır. O, yağı ile birlikte sürüngen hayvanları kaçırır. Eğer su'd adlı bitki ve zeytinyağı ile karıştırılırsa, onlara bununla tuzak hazırlanırsa, böcekleri öldürür. Zehirlenmeyi keser.

Bedeli: Hulbu't-nuhal'dır (yani bal arısının tozu ve çamurudur). Bal arısının çiçeklerden topladığı çiçek tozudur; arı kovanlarında bulunur.

ANCUDAN
(Şeytantersi; Ferula assafoetida)

Genel Nitelikleri: Onun beyaz ve siyah olmak üzere iki çeşidi vardır. Siyah olan daha kuvvetlidir ve bu siyah olan yiyeceklere karıştırılmaz; onun kökünün tadı kudret helvasına benzer, tabiat olarak havaîdir. Şeytantersinin hazmından daha zor değildir. Hıltit onun zamkıdır. Daha sonra o, müstakil bir başlık altında anlatılacaktır. Onun pişmişi veya sirkesini kullanmak, sadesinden çok daha yararlıdır.

---

128 "göze parlaklık verir." T.M.

Yapısı: Üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: O, yumuşatıcıdır ve kökü gaz yapıcıdır. Eğer beden şeytantersiyle ovulursa, özellikle, kuvvetle atılması gereken maddeleri dışarı çıkarır.

Süslenme: Vücudu ter kokusundan kurtarır. Zeytinyağı ile yakı yapılırsa, göz altında biriken kana (hematom) karşı kullanılır.[129]

Şişler: Karında ve bağırsaklardaki şişlere yararlıdır ve eğer şeytantersinden veya onun kökünden merhemlerin içine karıştırılırsa, sıracaya iyi gelir.

Hareket Organları: Süsen yağı ile kına yağı karıştırılırsa, özellikle eklem ağrılarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Onun kökü, bağırsaklarda kabız etkisi yapar, fakat kendi sindirimi zordur. Ancak mideyi ısıtır ve onu kuvvetlendirir; iştihayı artırır.

Dışarı Atan Organlar: Eğer nar kabuğu ile pişirilirse, anüsteki basur memelerini patlatıp giderir; idrarı artırır; dışkı ve yel kokusunu artırır, tiksindirici hâle getirir; mesaneye zararlıdır.

Zehirlenme: Haşarata karşı panzehir etkisi vardır.

USTUR
(Usturgaz, Kudret helvası; Ecinops echinatus)

Genel Nitelikleri: Yapı olarak ancudana (şeytantersi) benzer, fakat ondan daha acıdır; [hekimlikte] sirkesi daha yararlıdır.

Yapısı: Sıcaktır ve kuruluğu üçüncü derecenin sonundadır.

Etkileri (Beslenme Organları): Sirkesi, mide için iyidir; mideyi takviye eder; onu güçlendirir ve iştihayı artırır. Onun cismi, kusturucu etkiye sahiptir ve sindirimi güç olup, mideden bağırsaklara geçişi zordur.

Hummalar: Özellikle dört günde gelen nöbetlere yararlıdır; ateşli hummalara yararlıdır.

---

129 "Hematom üç çeşittir: 1) Mor-siyah renkli, 2) Beyaza çalan kahverengi, 3) Koyu kahverengi. Tedavide her üç hematom için geçerlidir. Çünkü bu görüntüler kanamanın şiddetine göre değişir." T.M.

ANBERBARİS
(Kadıntuzluğu; Barberis aristata)

Genel Nitelikleri: Onun diğer adı, zırışk (berberis vulgaris)tır.[130] Yuvarlak ve kırmızı yapraklıdır; uzun, düz ve siyah yaprakları da vardır; kumlu, nemli topraklarda veya dağlık arazide yetişir. Dağlık arazide yetişeni[131] daha kuvvetlidir.

Özel Nitelikleri: Şurubu, safraya engel olur.

Yapısı: Üçüncü derecenin sınırında sert yapıdadır; daha kuvvetlidir.

Şişler: Özellikle, yarıklı şişlere hâricen yakı şeklinde uygulanırsa, iyi gelir.

Beslenme Organları: Mideyi ve karaciğeri güçlendirir ve susuzluğu giderir.

Dışarı Atan Organlar:[132] Şurubu, rahimden gelen akıntıyı keser. Eğer hamile kadınların karnına kadın tuzluğu köküyle üç kere vurulursa veya sertçe bununla karın ovulursa, kadın çocuğunu düşürür ve kanın aşağı akmasına karşı yararlı olur; onu durdurur. Makaddan gelen kanı keser veya sindirim sisteminden gelen kanı durdurur.

İSFENC
(Deniz Süngeri; Spongia officinalis)

Genel Nitelikleri: Gevşek, yün gibi yumuşak, gözenekli bir deniz cismidir. Onun bir hayvan olduğu ve bulunduğu yerde hareket ettiği söylenir.

Özel Nitelikleri: Tazesi, çok kuvvetlidir ve şiddetli kurutucudur.[133] Tazeyken güçlü oluşu denizdeki canlılığından kaynaklanır.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

---

130 "Anberbaris, Farsçadır. Arapça asrade, Türkçe kadıntuzluğu adı verilir. Bu drog, anberbaris veya emirbaris adıyla kullanılır; her ikisi de doğrudur. Berbaris dahi denir. Anberbarisin bir türü yumuşak, kumlu topraklarda yetişir."T.M.

131 "sert yapıdadır"T.M.

132 "İshali önleyip, bağırsak muhtevasını katılaştırır."T.M.

133 "su çekme özelliği vardır."T.M.

SÜNGER TAŞI[134]

Etkileri: Özellikle kuvvetli kurutucudur. Eğer tazesi yakılıp, zeytinyağı ile karıştırılıp kullanılırsa, kan kaybını önler; kanın akışını keser veya kesilen organın üzerine tatbik edilirse, kanın akmasını engeller. O, dağlanacak yere tatbik edilir; onunla dağlama yapılır. Bunun için sünger yakısı ve kül hâline getirilip, dağlanacak yere konur. Böylece kan kaybı önlenmiş olur ve aynı zamanda, kanı kesmek için katran veya zifte bulaştırıldıktan sonra sünger yakılır, fitil yapılır; kan akan damarın kesik ağzından içeri sokulur.[135] O, taşı ısıtmasının dışında, yumuşaktır, kurutur ve akıtır.

Şişler: Balgamdan oluşan şişleri kurutur.

Cerahatve Yaralar: Sirke ile ıslatınca, cerahatli yaralar üzerine konunca, onları iyi eder ve balla pişirilirse, cilt üzerindeki yaraları iyi eder; aynı zamanda, kuru olarak yaralar üzerine konursa, su ile veya şarapla[136] ıslatılıp, yaralar üzerine tatbik edilirse, kronik rutubetleri kurutur; cildi temizler.

Solunum ve Göğüs Organları: Sünger [külü] zeytinyağı ile yakılırsa, kan tükürmeye karşı iyi bir ilâçtır.[137]

Dışarı Atan Organlar: Süngerde bulunan taşlar mesane taşlarını parçalar. Galen ise, sünger taşının gücünün mesaneye kadar ulaşmadığını, mesane taşını parçalayamadığını, ancak böbrek taşlarını parçalayıp, ufaladığını kabul eder.

EL-İBAR VE'L-ANUK
(Siyah Kurşun; Plumbum)

Genel Nitelikleri: [Bu maddeler] siyah kurşundur.[138] Siyah kurşun, sıvıdır (hidrat?). Soğuk, bu sıvılığı dondurur ve onun içinde havaiyyet (oksijen ?) ve maden vardır. Siyah kurşunda su ile ilgili kısımlar

---

134 "Süngerin içindeki aralarda bulunur."T.M.

135 "Böylece akan kan durur. Eğer zeytinyağı ile karıştırılıp yakılırsa, külü, kan kaybını keser."T.M.

136 "veya sirkeyle"T.M.=

137 "sünger yakılıp, külü zeytinyağı ile karıştırılırsa ve merhem hâlinde uygulanırsa, kan tükürmeye iyi gelir."T.M.

138 "Bazıları aynı gösterip, ıbara, rasas-ı muhrike, anuka ise, rasas-ı esved derler. İbar ve anuk tek bir maddedir. Rasas-ı esved'dir."T.M.

(hidroksil grubu) fazla değildir ve Galen'e göre, rutubet içermesinin delili, ısıtıldığı zaman süratle erimesidir. Havaiyyet içermesinin delili ise, yumuşayabilmesi ve işlenebilir yapıda olmasıdır. Madensel göstergesi ise, nemli olan toprağa gömüldüğünde, şişmesidir (oksitlenmesi).

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve nemli olmasıdır.

Etkileri (Şişler): Ondan alındığında, katılığı, sertliği azaltır. O, tek başına toz hâline getirilip, üzerine onun içinde eriyebilen yağlar katılır; bu terkip sıcak şişlere ve [yanık şişlere] yararlıdır; onları soğutur, ateşini düşürür ve kötü huylu yaralara iyi gelir. Bunlar arasında kanserli urlar da vardır. Kışın yaprak hâline getirilip kullanılırsa, sıracaya, bezlere ve eklem yaralarına, onların şişlerine de iyi gelir. Cidden onları giderir, yok eder.

Cerahat ve Yaralar: Söz konusu yanmış kurşun, özellikle yıkanmış kurşun habis (kötü) yaraları yıkar ve kanser yaraları ile eklem yaralarına iyi gelir.

Hareket Organları: Söz konusu yanmış kurşun ve pişmiş kurşun mafsal yaralarına iyi gelir ve eklemlerin bağlantısı ve bezler üzerinde eğer bu tatbik edilirse, çok etkili olur.

Göz Organları: Yanmış kurşun, özellikle de yıkanmış kurşun tatbik edilirse, iyi olur ve aynı zamanda, kuru göz ağrılarına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Yanmış kurşun, göğüs yaralarına ve aynı zamanda, sıcak (ısıtılmış) olanı da bu hastalıklara iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Söz konusu yanık ve sıcak kurşun, basur memelerine iyi gelir; yaprak hâlindeki kurşun yaprak hâlinde [cinsel organların üzerine] serilirse, cinsel uyarıyı azaltır; gece kendiliğinden olan boşalmayı engeller. Testisler ve peniste oluşan yaraları da tedavi eder.

UŞNAN
(Sabun Otu, Çöğen Otu; Saphonaria officinalis)

Genel Nitelikleri: Onun iyi ve güzel olan cinsi, beyazdır ve hur elesafir diye adlandırılır. Bir başkası yeşildir.

Etkileri: Temizleyici ve açıcı etkisi vardır.

Dışarı Atan Organlar: 1/2 dirhem ile 1 dirhem arasında alınırsa, idrar zorunu giderir. 5 dirhem kadarı, canlı veya ölü, düşük yaptırır; yani çöğen otunun 1/2 dirhemi regl kanı söktürücüdür ve 3 dirhemi vücutta biriken suyun atılmasını kolaylaştırır.

Zehirlenme: 10 dirhem çöğen otu zehirlenmeyi önler. Yeşil çöğen otu tütsüsü, zehirli böcekleri kaçırtır.

ASABİÜ'L-SAFER
(Zerdeçal; Curcuma lunga)

Genel Nitelikleri: Parmaklara benzeyen, avuç içi gibi bir bitkidir; sarı ve beyaz renkli, alacalı bir rengi vardır. Sert, sağlam bir yapısı vardır; hafif tatlıdır. Bazısında beyaz renk yoktur, sadece sarıdır.

Yapısı: O, ikinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: O, yumuşatmak suretiyle ağır fazlalıkların atılmasında yararlı olur.

Hareket Organları: Sinirlere ve onların organlarına yararlı olur.

Baş Organları: Bu ilâç, akıl hastalıklarına çok iyi gelir.

Bedeli: Akıl hastalıklarında kullanılan muadili, birbuçuk katı filbahri ve üçte biri kadar kırkboğum olur.

ONUMALI YAĞI

Genel Nitelikleri: Cidden sıcak bir çeşit yağdır; hattâ baldan daha tatlıdır. Bu madde, Palmyra, Tadmor yöresinde yetişen bir ağacın gövdesinden sızan tatlıdır. Bu sızıntıya bir çiçek yağı karıştırılırsa, bu karışım ummali yağı veya bal yağı diye adlandırılır.

Özel Nitelikleri: İyisi, daha saf ve daha çok beklemiştir ve daha kıymetlidir.

Yapısı: Sıcak, rutubetlidir ve sıcaklığı rutubetinden daha fazladır.

Etkileri (Cerahat ve Yaralar): Merhem şeklinde kullanıldığında, çıban ve yaralara yararlıdır.

Hareket Organları: Mafsal ağrılarına iyi gelir.

Baş Organları: Başta sersemlik ve ağırlık yapar.

Göz Organları: Eğer o göze sürülürse, göz şikâyetlerine iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: 3 ukiyye ilâçtan alınıp, 9 ukiyye sarı sakız suyu ile karıştırılır; bu karışım kullanılırsa, hıltları atar, ama tembelleştirir, hararet verir, fakat gevşetmez, onunla rahatlama olmaz. Bu ilâcın yararı vardır. Ancak onun dendiği üzere [kullanılması gerekir].[139]

---

139 "dikkatli kullanılması gerekir." T.M.

AĞALUCİN
(Peygamber Ağacı; Aquilaria agallocha)

Genel Nitelikleri: Hindistan veya Arap ülkelerinde yetişen bir bitkidir; kokuludur ve kabuğunun üstü renkli, süslüdür. Onda acılıkla birlikte burukluk da vardır.

Baş Organları: Pişmiş olan drog ile gargara yapılırsa, ağız kokusuna iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Bel ağrılarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Karaciğer ağrısına iyi gelir. Ondan bir miskal alındığında, mide gevşekliğine ve onun zayıflığına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Suyla içildiğinde, bağırsak yaralarına ve sıcak kolike iyi gelir.

ÜMM-Ü GİLAN
(Akasya; Acacia Arabica)

Genel Nitelikleri: Soğuk ülkelerde yetişen ağaçtır.[140]

Yapısı: Soğuk ve kurudur.

Etkileri: Kabız etkisi vardır; kanın akışını ve diğer akışkanların akışını büzücü etkisiyle engeller.

Solunum ve Göğüs Organları: Kan tükürmeyi engeller.

AZARAKİ
(Azrakyun, Köpük)

Genel Nitelikleri: O, deniz köpüğü nevindendir. Cansızdır; çalılara ve kamışlara yapışık olarak bulunur. Çok kuvvetli ve keskin olduğu için ağızdan alınmaz; etkisi azaltılarak, hâricen merhem olarak kullanılır. Hekimler onun deniz köpüğü cinsinden olduğunu söylemişlerdir.

Yapısı: Çok sıcaktır.

Etkileri: Mizacı soğuk olanların mizacını düzenler; fakat onun hâricen kullanılması kolay değildir, cesaret gerektirir.

---

[140] "Bazı nüshalarda, çölde yetişen bir ağaçtır, diye yazılıdır. Diğer nüshada, dikenliler cinsinden olduğu yazılıdır. Bu, akasya türlerinden bir türdür ve herkes tarafından bilinir. Fakat bu açıklamada, ağacın yararlarından uzaklaşılmıştır. Kimisi meyvasının, kimisi de çiçeğinin faydalı olduğunu söylerler. *Kânûn*'da bunlar yazılmamıştır."T.M.

Süslenme: Çillere ve cilt lekelerine karşı kullanılır.

Şişler: Süt lekesi denen beyaz sivilce gibi oluşumlara iyi gelir.[141]

Cerahat ve Yaralar: Ciltte uyuza, dolayısıyla oluşan yaralara ve temriyeye iyi gelir.

Hareket Organları: Kadınların kanallarına yakı şeklinde konarak açılır.[142]

AZADDIRAHT
(Tesbih Ağacı, Çin Mürveri; Melia azedarach)

Genel Nitelikleri:[143] Farsça bir kelimedir; yaşlı ağaç anlamına gelir. Azaddıraht ağacı diye bilinen bu ağacın meyvası[144] lotusa benzetilir; ona Rey bölgesinde ehlile (helile) ağacı ve kettâr ağacı da denir. Tebriz'de ona tâhak denir. O, ağaçlardan ulu bir ağaçtır.

Yapısı: Çiçekleri üçüncü derecede sıcak, birinci derece sınırında kurudur.

Etkileri: Çiçekleri açıcı etkilidir.

Süslenme: Yapraklarının suyu bitleri öldürür; saçları uzatır ve özellikle, ağacın kökü şarapla kullanılırsa, bu etkisi artar.

Baş Organları: Beyindeki tıkanıklıkları açar.

Solunum ve Göğüs Organları: Meyvası, solunum organlarına (göğüs organları) zararlıdır ve hattâ öldürücüdür.

Beslenme Organları: Onun meyvasının mide üzerinde zararlı etkisi vardır.

Hummalar: Tesbih ağacının kabukları, kenevir ve acı hıltla kaynatılırsa ve içilirse, balgam kökenli hummalara iyi geldiği söylenir.

Zehirlenme: Ağacın tomurcuklarının usaresi balla birlikte kullanılırsa, bütün zehirlere karşı mukavemet sağlar. Onun meyvası, muhtemelen öldürücü olabilir.

Bedeli: Onun muadili olarak kenevir yaprağı ve lotus yaprağı kullanılır.

---

141 "bunlar sıkıldığında içinden yağ ve iltihap çıkar."T.M.

142 "merhem şeklinde siyatiğe de iyi gelir."T.M.

143 "Farsça kelimedir, yaşlı ağaç anlamına gelir."T.M.

144 "ünnab meyvası"T.M.

IRSA
(Süsen; Iris florentina)

Genel Nitelikleri: O, gök mavisi, süsen köküdür ve gövdesi olan ot cinsi bir bitkidir; üzerinde beyaz, sarı ve gök mavisi ve kırmızı olmak üzere çeşitli renkte çiçekleri vardır; mor çiçekleri de vardır. Gök kuşağını oluşturan renkte çiçekleri olduğundan ona süsen adı verilmiştir. Bitkinin kökünde düğümler (yumrular) vardır; onun yaprakları incedir. Bitki yaşlandıkça kökü kurtlanır. Dioscorides,[145] yapraklarının yabanî süsene benzediğini, uzun ve kendinden büyük olduğunu, gövdesi ve dalları üzerinde peş peşe aynı hizada çiçekleri bulunduğunu, onların çeşitli renklerde olduğunu söyler. Bu renkler sarıya çalan, erguvanî ve gök rengine çalan renklerdir. Bu zıt renklerinden dolayı süsen adı verildiğini söyler. Süsenin kökü sert ve düğümlüdür, güzel kokuludur; kökünün gölgede kurutulup, keten ipe dizilerek saklanması gerekir.

Özel Nitelikleri: Süsen kökünün iyisinin sert, dolgun, gözeneksiz, kısa boylu, rengi kırmızıya çalar; güzel kokuludur. Onda toprak kokusu olmamalıdır. O, dilde keskin bir tat bırakıp, aksırtıcı etki göstermektedir.

Yapısı: İkinci derecenin sınırında sıcak ve kurudur.

Etkileri: Olgunlaştırıcı, temizleyici, inceltici, açıcı ve parlatıcıdır. Onun öz suyu ballı su ile karıştırılırsa, ağır, katı balgamın çözülüp atılmasını sağlar.

Süslenme: Süsen, bir misli çöpleme ile karıştırılırsa, ciltteki pigment bozukluğundan oluşan leke ve çilleri yok eder ve normal görüntü verir.[146]

Şişler: Pişmiş süsen, sertleşmiş, katılaşmış şişleri yumuşatır. Sıracaya iyi gelir ve süt lekesi denen sivilce ve cilt bozukluklarını yumuşatır.

Cerahat ve Yaralar: Kirli ve irinli yaralara iyi gelir ve doğrudan nasırlar üzerine uygulandığında, onları yok eder. {Oralarda et bitirir.}[147] Zorunlu bile olsa kemikler üzerinde etkilidir. Kemiklerin üzerinin etle kaplanmasını sağlar.

---

145 "yapraklarının yerden çıktığını"T.M.

146 "ve bunu tek başına yapar."T.M.

147 { } arası T.M.'de yok.

Hareket Organları: Onun yağı, eğer şarap ve sirke veya şurupla birlikte içilirse, kasılmaları, krampları çözer; yırtılan kaslara yararlıdır.[148] Onunla yapılan lavman, siyatiğe iyi gelir.

Baş Organları: Sedatif ve uyku vericidir. Kronik baş ağrılarını giderir. Bazen onunla gül yağı ve sirke karıştırılırsa, baş ağrısını engeller. Süsen, aksırığa sebep olabilir. Pişmiş süsen ile yapılan gargara diş ağrılarını giderir ve onun yağı sirke ile birlikte kulak uğultusunu önler ve müzmin (kronik) nezleleri engeller ve onun yağı burunda oluşan kötü kokuyu önler; pişmiş süsen de aynı etkiyi gösterir; yaralara da iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Beyine sıkıntı getirir.[149] Böğür organlarına iyi gelir ve öksürüğe ve zatülcenbe ve nefes darlığına, koyu kıvamlı mukoz salgının oluştuğu boğaz hastalıklarına karşı faydalı olur. Göğüste atılması gereken salgının atılması zor olduğundan, önce yumuşatır, kanalları açar ve daha sonra atılmasını sağlar. Göğüs hastalıklarında, meyva sularıyla kullanılır. Aynı terkip gargara yapılırsa, küçük dil şişmelerine de iyi gelir.

Beslenme Organları: Soğuk karaciğer ve dalak ağrılarını sakinleştirici etki gösterir. Eğer sirke ile karıştırılıp içilirse, özellikle dalak ağrılarına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Basur memelerini patlatıp, açar ve kolik iltihaplarını bertaraf eder. Erkek üreme organlarından kendiliğinden gelen akıntıya mani olur. Şarapla içilen süsen, regl söktürür. Ayrıca rahminde şişlik, ur veya soğuk ağrı olan kadınlar kaynayan süsen buharına otururs a, faydasını görürler. Eğer kurumuş süsen içilse, sarı suyu safrayı ve balgamî hıltı atar ve bir içimlik dozu yarım ukiyyeden 7 dirheme kadardır.

Hummalar: Onun yağı, üşütmeye ve titremeye etkilidir.

Zehirlenme: Eğer sirkeyle içilirse, bütün zehirlenmelere yararlıdır.

ANCURA
(Isırgan Otu; Urtica urens)

Genel Nitelikleri: Isırgan otunun tohumlarının rengi pırasa tohumunun rengine benzer, fakat daha ufak ve daha parlaktır, onun

---

[148] "Kırılan kemiklere iyi gelir."T.M.

[149] "Koklandığı zaman gözü parlatır."T.M.

gibi uzun değildir, kısadır. O, dalayıcıdır, hattâ[150] bağırsaklarda bile yanma ve kaşıntı yapar.

Yapısı: Isırgan otu ve tohumu üçüncü derece başına kadar sıcaktır ve üçüncü derecede kurudur. Tohumu ikinci derecede kurudur ve tohumun kuruluğu daha azdır.

Etkileri: Kuvvetli çekici, yara yapıcı ve kuvvetli yakıcıdır. Onun için [hekimler], ısıtıcı etkisinin fazla olmadığını, fakat arasına girerek, dokuyu şişirme kuvveti olduğunu ve gerilme, kabarma yaptığını söylemişlerdir. Yaralarda yakıcı özellik göstermez. Etki olarak, pişirilen ısırgan otunun etkisi kalmaz.

Şişler ve Iltihaplı Yaralar: Sirke ile merhem yapılırsa, uygulandığı bölgedeki dübeyle denen çıban ve urları patlatıp deler; onları tedavi eder, iyileştirir. Onun tohumu kanserli urlara iyi gelir. Aynı şekilde, onun külleri[151] kanserli urlara iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Külü tuzla karıştırılırsa, köpek ısırıklarından meydana gelen kötü huylu yaralara ve urlara iyi gelir.

Hareket Organları: Tuzla merhem yapılırsa, eklemin yenilenmesinde yararlı olur.

Baş Organları: Isırgan otu yaprakları iyice dövülüp, burun deliklerine tatbik edilirse, burun kanamasını durdurur; kuvvetlice temizleyerek, burun tıkanıklıklarını açar.[152] Isırgan otu tohumu ile diş etleri ovulsa, dişler dökülür ve bu ot kulak arkasında oluşan urlar üstüne merhem şeklinde uygulanır. Bu ura kabakulak adı verilir.

Solunum ve Göğüs Organları: Eğer o arpa suyu ile kaynatılıp içilirse, göğüse iyi gelir, temizler, rahatlatır. Yine ısırgan otu yaprakları arpa suyu ile pişirilirse, göğüsteki dolgunluk veren mukoz salgının atılmasında yararlı olur. Isırgan otu tohumu, astım ve nefes darlığını giderir ve zatü'l-cenb'i tedavi eder.

---

150 "sindirimde bile bu etki kaybolmaz." T.M.

151 "ile yapılan merhem" T.M.

152 "Ayrıca, herhangi bir rahatsızlıktan ötürü burunda oluşan kötü duyu kaybını da, burun tıkanıklıklarını açarak, önler. Daha önce açıklandığı gibi, burnun gerisinde koku duyu organları vardır. Burunda muraffat denen, sünger gibi delikli bir kemikli yapı vardır (ethmoid kemik). Bu delikler tıkandığında (sinüs, sinüzit), koku organları koku almaz olurlar. Ancura ve benzeri droglar bu kanalları açacağı için koku duyumu gerçekleşmiş olur." T.M.

Dışarı Atan Organlar: Isırgan otu, şurupla içilirse, cinsel heyecanı artırır ve tahrik eder; rahim ağzını açar; spermlerin rahim içine ulaşmasına engel olur; aynı şekilde, yumurta ve soğanla karıştırılıp yenirse, yine aynı etki görülür. Eğer sarı sakızla birlikte ovül şeklinde kullanılırsa, regli söktürür, döl yatağını açar; aynı zamanda, sarı sakızla pişirilip içilirse, aynı etkiyi gösterir. Isırgan otu yaprağı merhem şeklinde rahime uygulandığında yerinden çıkmış rahmi yerine iter, normal şeklini almasına yardımcı olur (prolopsus uteri). Biriken balgamî hıltların atılmasını sağlar. Bütün hıltların atılması ısırgan otunun ishal etkisi sebebi ile olmaz. Isırgan otu yağının ishal etkisi yabanî safranın ishal etkisinden daha fazladır. Sedef tuzuyla ısırgan otu yaprağı pişirilirse, kabızlığı yumuşatır. Şayet bağırsaklarda ishal etkisi göstermesi istenirse, ısırgan otu tohumu iyice dövüldükten sonra şurupla karıştırılıp içilirse, iyi gelir. Isırgan otu şurubu içilip, daha sonra gül yağı içilmelidir. Böylece boğazı yakması önlenmiş, boğazdaki yakıcı ve dağlayıcı etkisi bertaraf edilmiş olur. Isırgan otu, bazen balla fitil yapılarak, zararlı hıltların atılmasında kullanılır.

AFYON
(Papaver somniferum)

Genel Nitelikleri:[153] Haşhaş bitkisi usaresidir; siyahtır. Mısır kökenlidir; onu koklamak uyutur.[154] Onun bir içimlik dozu en fazla 2 daniktir. Yabanî maruldan bile afyon elde edilir. Ancak ondan elde edilen uyuşturucu etkisi daha zayıftır. Afyon kızdırılmış bir deney kabında kızarıncaya kadar kavrulur.

153 "Alışkanlık yapıcı" T.M.

154 "Bu usare güneş etkisiyle oluşur. Bu yüzden haşhaş üreticileri tarlaya sabah erkenden çiğ denen serpintinin buharlaşma zamanı giderler. Haşhaş usaresinin alınabilmesi için kellenin üst kısmına bıçakla yüzeysel bir daire çizilir. Bu çizginin sıvı sızdıracak kadar olması, derine inmemesi gerekir. Daha sonra, bu daireden itibaren kellenin dibine kadar inecek ve belli aralıklarla tüm kelleyi kaplayacak şekilde, boyuna olarak, yine aynı şekilde, çizilen kellelerden sıvı sızması olur. Bu sıvılar parmakla sıvanarak bir kapta toplanır. Daha sonra, bu çizilen kellenin, bir gün bir gece bekletildikten sonra üzerinde biriken sıvılar tekrar sıyrılıp, alınır. Toplanmış olan bu iki ayrı sıvı biraraya getirilip, bir havanda dövülerek tablet hâline getirilir ve saklanır. Güneş görmüş afyondan kasıt, bir içimlik dozu en fazla 2 daniktir." T.M.

Özel Nitelikleri:[155] Oğuşturulduğunda, kolayca dağılır. Suda ıslatıldığında, topaklanmadan kolayca erir. Güneşte bozulur. Ateşe tutulunca, parlak alev hâline gelir.[156] Bu şekilde muamele edilmiş afyon sarı renkli olur ve suya atıldığı zaman, boyası suya çıkar. Bu şekilde zamkla muamele edilmiş olanı, zayıf kokuludur. [Bu özelliği ile gelincik (mamisa) karıştırılıp, karıştırılmadığı, yani saflığı ortaya çıkar.][157]

Yapısı: Afyon, dördüncü dereceden sıcak ve kurudur.

Etkileri: Dıştan tatbik edildiğinde, içildiğinde, merhem gibi tatbik edildiğinde, bütün ağrıları teskin edicidir. Onun [kullanılabilecek] en büyük dozu bir mercimek büyüklüğündedir.

Şişler: Sıcak (yangılı) şişlere mani olur.

Cerahat ve Yaralar: Yaraları kurutur.

Hareket Organları: Yumurtanın safrasıyla karıştırılırsa ve hâricen tatbik edilirse, gut (nikris) hastalığına iyi gelir ve özellikle sütle karıştırılıp tatbik edilirse, ağrıları teskin eder (sakinleştirir).

Baş Organları: Fitilli veya fitilsiz uygulandığında, uyku vericidir. Safran (zafiran), sarı sakız (mürr) ve gül yağı ile karıştırılıp, kulağa damlatılırsa, kulakla ilgili sıkıntıları giderir; kronik baş ağrılarını giderir; zihin ve anlayış üzerine de etkisi vardır; kavrama yeteneğini ortadan kaldırır.

Göz Organları: Göz üzerinde zararlı etkisi vardır. Göz ağrılarına, sancı ve sert şişlerine, anne sütüyle karıştırılmak suretiyle kullanıldığında yararlı olur; ağrıyı giderir; ancak görmeye zararlı olduğundan, eski hekimler onu kullanmazlar.

Solunum ve Göğüs Organları: O, öksürük üzerinde etkilidir; şiddetli öksürüğü hafifletir.

Beslenme Organları: Sıcak ve rutubetten gevşemiş olan mideyi toplayıcı ve büzücü etki yapar. Afyon, kunduz hayası ile kullanılacak olursa, sindirimi zayıflatır veya tamamen ortadan kaldırır.

Dışarı Atan Organlar: İshali giderir; ülser ve bağırsak yaralarına iyi gelir.

---

155 "Bazı hekimler, ateş üzerinde bir saksı içinde kızarıncaya kadar kavrulmasını ve ondan sonra yenilmesini söylerler."T.M.

156 "Afyon bazen gelincik denen drogla karıştırılır."T.M.

157 Bu ifade sadece T.M.'de vardır.

Zehirlenme: Afyon, dondurarak öldürür. Onun panzehiri, cündibedester denilen kunduz hayasıdır.

Muadili: Aynı miktarda ban otu tohumu ve bir misli bezr-i fahdır (adam otu tohumu).

UTRUC
(Ağaç Kavunu, Limon; Citrus medica)

Genel Nitelikleri: Onun sertliği diğer kısımlardan zayıftır;[158] utruc diye bilinen [bitkinin] kabuğundan elde edilen yağ güçlüdür ve bütün kısımlardan elde edilen yağlardan daha etkilidir.

Yapısı: Ağaç kavununun kabuğu birinci derecede sıcak, ikinci derecenin sınırlarında kurudur. Onun etki kısmı[159] birinci derecede sıcak ve aynı derecede nemlidir. Bazıları, onun birinci derecede soğuk ve rutubetli olduğunu ve soğukluğunun daha çok olduğunu söylerler. Onun ekşiliği üçüncü derecede soğuk ve kurudur; onun tohumları birinci derecede sıcak ve üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: Ağaç kavunu, şişirtici, kabartıcı etkiye sahiptir ve yaprakları bu etkiyi gidericidir; çiçeği yapraklarından daha yumuşaktır ve onun ekşiliği kabız yapar. Safrayı giderir ve onun tohumu, kabuğu eritici, çözücüdür. Eğer onun kabuğu elbiselerin içine konursa, güvelere karşı korur; kokusu havayı temizler; havayı bastırıp deodorant etkisi gösterir ve vebaya (salgın hastalıklara) karşı korur.

Süslenme: Ekşi ağaç kavunu, cildi parlatır ve sivilce ve ciltteki lekeleri giderir. Onun kabukları ayıklanıp yıkanırsa ve merhem hâline getirilirse, lepra (lepra vulgaris) ve ağız kokusuna iyi gelir; onun şişmanlatıcı etkisi vardır; onun kabuğu ağız kokusuna iyi gelir.

Şişler: Ekşi ağaç kavunu, temreye yararlıdır.

Hareket Organları: Onun yağı, istirhaya (gevşeklik, zafiyet) iyi gelir; onun yağı kabuğundan ayrılırsa, felce iyi gelir ve ekşisi sinirlere zararlıdır.

Baş Organları: Ağaç kavunu, yüz felcine iyi gelir; pişmiş ağaç kavunu ağız kokusunu gerçekten giderir.

158 "kabuğundan elde edilen yağ, çiçeğinden elde edilene göre, her zaman daha etkilidir." T.M.

159 "çekirdeği" T.M.

Göz Organları: Ekşi ağaç kavunu ile hazırlanan damlalar gözün sarılığına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Ekşi ağaç kavunu, sıcak (sıkıntılı) kalp çarpıntısını giderir ve marmelatı boğaz (hulk) ve akciğere çok yararlıdır. Lâkin ekşi ağaç kavununun göğüste kötü etkisi vardır ve ağaç kavununun sütü sirke ile pişirilirse ve ondan yarım sekerce (4 ons tıbbî ölçü, sıvı ölçüsü olarak 6 ons, 2 ölçü küçük kaşık) içilirse, sülük denen hayvanı öldürerek vücuttan atılmasını sağlar.[160]

Beslenme Organları: Onun eti mideye zararlıdır, hazmı zorlaştırır, ekşime yapar. Marmelatı yenmelidir veya marmelatı balla birlikte yemek uygundur; bu şekilde yenirse, hazmı kolaylaştırır, ancak yine de fazla yememelidir. Ancak, onun yaprağı mideyi ve bağırsakları (iç organları) kuvvetlendirir ve onun çiçekleri ve kabuğu eğer yemek pişirilirken içine katılırsa, sindirime yardımcı olur. Kabuğun kendisi pişirilmeyip, öylece yenirse, [sertliği dolayısıyla] hazmedilmez. Onun kabuğunun pişmişi kusmayı önler. Onun ekşi suyu (ekşi utruc suyu) mide cidarına yararlıdır. Ekşi ağaç kavunu [aynı zamanda] sarılığa da yararlı olur. O, safravî kusmayı önler ve açıcı etki gösterir. Ağaç kavunu kullanılacaksa, ondan önce ve sonra hiçbir şey yenmemesi gerekir (Onun tek başına alınması gerekir).

Dışarı Atan Organlar: Ağaç kavununun etli kısmı, kulunç ağrısına sebep olur. Ekşi ağaç kavunu, karına kötü etki yapar; safravî ishale faydalıdır; çekirdeği (tohumu) basur memelerine yararlıdır. Onun çekirdeğinde güçlü bir müshil etkisi vardır ve ekşi öz suyu kadınlardaki aşırı seks isteğini teskin eder.

Zehirlenme: Onun çekirdeklerinden 2 dirhemi kaynamış şurupla veya sıcak suyla kullanıldığında, bütün zehirlenmelere karşı etkilidir. Özellikle, akrep zehirlerine karşı ağız yoluyla (oral yolla) veya akrebin soktuğu yere merhem şeklinde uygulanırsa, faydası görülür. Kabuğu da aynı etkiyi gösterir. Şurup şeklinde, yılan sokmalarına karşı ağız yoluyla alınırsa, yararlıdır; aynı zamanda, kabuğunun merhemi de [hayvanın soktuğu yere tatbik edilirse] yararlı olur.

---

160 "1 sekerce = askerce = 6,4 estardır, ve her estar ise, 6 dirhem ve 2 daniktir." T.M.

ISKANFUR, ASKANKUR
(Bir Nevi Kertenkele; Malaya carinata)

Genel Nitelikleri: Bu, suda yaşayan bir hayvandır; Mısır'da Nil nehrinde avlanır. Onun timsah nevinden olduğu söylenir ve eğer timsah suyun dışında kalıp büyürse, ıskanfur olur, derler.

Özel Nitelikleri: Iskanfurun iyisi bahar mevsiminde, çiftleşme döneminde avlanır. Iskanfurun en iyi organı göbeğidir.

Etkileri: Iskanfur, sinirlerin soğuk hastalıklarına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Iskanfurun tuzu[161] cinsel gücü artırır. Eti de cinsel gücü artırıcıdır; özellikle, göbek eti ve böbreklerine yakın olan bölgedeki et ve yağları fazlaysa cinsel uyarıcıdır.

ICCAS–İCAS
(Erik; Prunus domestica)[162]

Genel Nitelikleri: Herkes tarafından bilinen bir meyvadır. Erik denen meyvadır. El-besti'nin[163] [eriğin] dört çeşidi vardır: 1. Siyah erik, 2. Sarı erik, 3. Beyaz erik, 4. Kırmızı erik. Siyah ve sarı erik kırmızıdan daha serttir ve beyaz erik ağır olur; hafif ishal etkisi vardır. Ermeni eriği, Ermenilerin yaşadığı bölgenin eriğidir ve daha tatlıdır, fakat çok şiddetli ishal etkisi vardır ve iyisi ise büyük [etli olan] eriktir.

Yapısı: İkinci derecenin başlarında soğuk ve ikinci derecenin sonlarında rutubetlidir.

Etkileri: Onun zamkı yumuşaktır; fazlasıyla kesici ve ayırıcıdır. Dioscorides'e göre, Şam eriğinde büzücü ve kabız etkisi vardır. Galen ise, onda kabız etkisi olduğunu kabul etmez. Eriğin fazla besleyici etkisi yoktur. Bundan dolayı yemekten önce yenir ve içilir. Daha sonra ballı su ve şekerli su içilir.

---

161 "derisi"T.M.

162 "Erik denen meyvadır. Hemzeli ve şeddeli "cim" harfiyle sözlüklere girmiştir. Arapça asıllı değildir. Çünkü Arapçada "cim" ve "sad", kelime içinde birarada bulunmaz. Bazıları da icas (erik) kelimesinin Şam'da yetişenlere ait olduğunu söylerler. Bunun gibi, mişmur (kayısı), kümesra (armut) kelimesinin de o yöreye mahsus olduğunu söylerler. Ayrıca incas diyerek "nun" eklemek de doğru değildir."T.M.

163 "Belesti"T.M. El-bestî = belesti = besti = İskenderiye civarında yetişen bir erik cinsi.

Cerahat ve Yaralar: Onun zamkının yaralar üzerinde iyileştirici etkisi vardır. Sirkeyle kullanıldığında temreyi yok eder; özellikle de çocuklarda, bu hastalık için şekerle kullanılır.

Baş Organları: Erik yapraklarının suyu ile eğer gargara yapılırsa, nezleye engel olur; bademcik ve küçük dil hastalıklarını engeller.

Göz Organları: Erik zamkı, damla yapılıp kullanılırsa, görmeyi güçlendirir, kaşıntısını giderir.

Solunum ve Göğüs Organları:[164] Müzmin kalp (kronik kalp) iltihaplarını giderir.

Beslenme Organları: Tadı acı ve ekşi arasında olan erik ve tatlı olanı rutubetiyle midenin gevşemesine sebep olur. Bütün erik türleri mide için uygun değildir.

Dışarı Atan Organlar: Tatlı erikler safra üzerinde şiddetli ishal etkisi gösterirler; taze eriğin ishal etkisi, kuru erikten daha fazladır. Onun ishali sümüksü, gevşeten maddelerin varlığından kaynaklanmaktadır. Bazı hekimler, Şam eriğinin[165] kabız etkisi olduğunu söylerler. Bunun yanısıra, bazıları da, hiçbir erikte kabız etki olmadığını iddia ederler. Galen ve Dioscorides'in Şam eriğinin kabız etkisi olduğunu söylemesinin hatalı olduğunu; aslında onun ishal etkili olduğunu söylerler. Onun zamkı mesane taşlarını parçalar ve erik suyu regl kanı söktürür ve erik ne kadar küçükse, ishal etkisi o kadar azdır.

İSFİDAC
(Üstübec, Kurşun Karbonat; Plumbum carbonicum)

Genel Nitelikleri: Üstübeç, bakır, kurşun veya kalayın yumuşak külüdür. Eğer bu terkip şiddetli ateşe maruz bırakılırsa, üstübeç ve kurşun meydana gelir; bu ateşe maruz bırakılmadan dolayı çok fazla yumuşak hâle gelir ve bütünüyle sirke ile elde edilir; tuzlu suyla da üstübeç elde edilir. Bu yöntemler âlimlerin kitaplarında kayıtlıdır.

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve kurudur.

Etkileri: Sirkeyle elde edilen üstübeç fazlasıyla yumuşaktır ve deriden nüfuz etmesi kolaydır. Diğerlerinin yumuşaklığı fazla değildir. Onun yapısı özellikle kurşun ağırlıklıdır.

Şişler ve İltihaplı Şişler: Soğuk ve katı şişleri yumuşatıcıdır.

---

164 "Tadı acı ve buruk ekşi arasındadır." T.M.

165 "ve tam olgunlaşmamış yabanî eriğin" T.M.

Cerahat ve Yaralar: O, yaraları yumuşatan pomatların terkibine girer ve[166] orada et bitirir ve bozuk dokuları ortadan kaldırır. Aynı zamanda, kurşunlu üstübeçte et bitirme etkisi daha fazladır.

Göz Organları: Gözün iltihaplı, yumuşak şişlerine iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: O, makattaki yarık ve çatlakların ilâcıdır ve gerçekten yararlıdır.

Zehirlenme: O, zehirli maddelerdendir ve bu konu zehirler kısmında işlenmiştir.

ABANOS
(Diospyros ebenum)

Genel Nitelikleri: Habeşistan'dan getirilen ağaçtan elde edilen odun diye bilinir. Dioscorides'e göre, o Habeşistan'dan getirilir; siyah renktedir, onda tabakalar düz değildir; yongası çıkmaz, yanıcı özelliği olduğu söylenir; eğer kesilirse, dili yakar.

Özel Nitelikleri:[167] Siyah, tekdüze, damarsız olmalıdır, çizgiler olmamalıdır; dış yüzeyi kazınmış boynuz görüntüsünde ve sert olmalıdır. Tadı yakıcı ve ağızı dalayıcı olmalıdır; yakıldığı zaman kokusu çıkmalıdır, bu koku âdeta ıtır gibi olmalıdır.[168]

Yapısı: İkinci dereceden sıcak ve kurudur ve bir kavime göre, abanos, her ne kadar sıcak yapılıysa da, kanın hararetini söndürür.

Etkileri: Abanos suda eritilecek olursa, etken maddeleri suya çıkar. Bu maddelerin yumuşatıcı ve parlatıcı etkisi vardır.

Göz Organları: Gözün zarlarına ve beyazına parlaklık verir. Toz edilmiş abanosdan fitil yapılsa, ayrıca gözdeki yaralara iyi gelecek, yumuşatacak ilâçları âdeta bir biley taşı görevi görüp, onları keskinleştirir.[169]

---

166 "fitil yapılarak, oralara doldurulur." T.M.

167 "Abanosun kalitelisinin özellikleri şunlardır:" T.M.

168 "Dioscorides, abanosun iyisinin Habeş bölgesinde yetiştiğini ve bunların içinde siyah renklisinin makbul olduğunu söyler. Ayrıca tabakaları ve katları olmayıp, rendelenmiş boynuz gibi ve kazınmış dağarcık (?) gibi olmalıdır. Kesildiği veya kırıldığı zaman, kırık yüzeylerinin keskin ve yakıcı olması gerekir. Dioscorides'in dışındakiler, iyisinin düzgün ve tabakasız olanı, dış yüzünün boynuz gibi düz ve sert olanı, tadının yakıcı acı olanı olduğunu söylerler. Ateşe konduğunda, kokulu çiçeklerden çıkan koku gibi koku verir. Basılı nüshada, her ne kadar bu açıklamalara ters düşen konular olsa da, yine de aynı şeyler kayıtlıdır. Bu nüshada, 'karn-ı mahrut' yerine 'karn-ı mahkuk' yazılıdır. Bu da, konik boynuz yerine halkalı boynuz demektir." T.M.

169 "Bundan dolayı, abanosla bilenen âletlerin onunla teması göz İlâçlarını takviye eder." T.M.

Eğer abanosun testere ile kesilerek elde edilmiş olan talaşı tuğla üzerinde yakılırsa ve bu yakılmış madde ile göz yıkanırsa, gözdeki müzmin yaralara iyi gelir. Ayrıca kuru kaşıntılara ve kronik akıntıya iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Hekimler, böbrek taşlarına iyi geldiğini söylemişlerdir; bazıları da, karın gazlarını giderdiğini söylerler.

UZNÜ'L-FAR
(Mercanköşk, Sıçankulağı; Auricula muris)

Genel Nitelikleri: Mercanköşk bir ottur; onun, Galen'e göre, bir ot olarak etkisi, kuru zaçla aynıdır ve bu isim iki farklı ota verilmiştir. Bunlardan birisi Galen tarafından açıklanan ottur ki o, ebegümeci kokusu verir ve diğeri Dioscorides'in söylediği ottur ve lablaba benzediği düşünülür, fakat onun yaprakları ona kıyasla daha küçüktür ve toprağın üstünde ince ve otsu bir gövdesi vardır. Hemen her yerde yetişir; kokusu ve lezzeti azdır; belirgin bir kokusu ve tadı yoktur; çiçekleri kişnişin lacivert çiçeklerine benzer; onda kanca gibi çıkıntılar görülür. Özellikle su kenarında yetişenler keskin lezzetlidir. Mercanköşkün iyi etkisinin pelin otuna benzediği söylenir.

Yapısı: Galen'e göre, o birinci derecede soğuk ve rutubetlidir ve diğeri tamamen sıcak cinstendir.

Etkileri: Birinci nevi kabız etkisi gösterir ve diğeri[170] kurutucu, kızdırıcı etki gösterir.

Cerahat ve Yaralar: Dioscorides'in tarif ettiği tür, dikeni battığı yerden çıkarır ve cerahati yapıştırır, yaralara yararlıdır.

Baş Organları: Saraya iyi gelir; enfiye şeklinde buruna çekildiğinde, yüz felcine iyi gelir, beyni temizler.

ERNEB-İ BERRÎ[171]
(Kara Tavşanı; Lepus ferrist)

Etkileri: Tavşanın kursağı, mayalar bölümünde açıklanan bütün etkileri gösterir; yumuşak ve hoş etkilidir ve bundan dolayı işlerde fazladır.

---

170 "Dioscorides'in tavsif ettiği ot ise,"T.M.

171 "**Genel Nitelikleri:** Karada ve denizde yaşayan tavşanlardır. Deniz tavşanı eğilerek avlanır; sedeflidir, kırmızıya çalan renktedir ve parçaları arasında yosun yaprağı gibi şeyler vardır."T.M.

Süslenme: Tavşan kanı sivilce ve kızarıklığa iyi gelir. Tavşanın başı iyi bir ilâçtır. Özellikle deniz hayvanının başı çok iyi bir ilâçtır. Tavşanın başı[172] alınıp yakılır; külleri baş üzerindeki kılların bitmesine yararlı olur.[173]

Hareket Organları: Tavşan beyni hastalıkla birlikte ortaya çıkan titremelere etkili olur. {Ayrıca hastalıktan önce görülen titremelerde de yararlıdır.}[174]

Baş Organları: Eğer çocuk dişleri tavşan etiyle ovulacak olursa, dişlerin daha çabuk çıkmasını sağlar ve dişler çıkarken ağrı ve sızı yapmaz. Aynı zamanda tavşan beyni, tereyağı, kaymak ve balla karıştırılacak olursa ve eğer sirkeyle içilecek olursa, sara üzerinde etkili olur.

Dışarı Atan Organlar: Eğer kadınlar tavşan kursağını (mide) reglden sonra üç gün içerlerse, kadının hamile kalmasını sağlar ve rahim akıntılarını önler; kara tavşanının kanı içilecek olursa, bağırsak yaralarına ve şişlerine iyi gelir ve karın ishallerini iyi eder.

Zehirlenme: Kara tavşanının kursağı, sirke ile birlikte tiryak ve panzehir özelliği gösterir. Eğer tavşan kanı kurutulursa, Ermenilerin zehirli oklarına karşı etkilidir.

EBU HULSA
(Eşek Marulu; Onosma echinoides)

Genel Nitelikleri: Bazı kavimler eşek marulunun hassü'l-hımar olduğunu söylerler. Aynı zamanda, şencar ve şenkar da derler. Onun sert ve siyah olanının dikenli bir yapısı vardır. Köküne yakın yerde yaprakları vardır. Kökü parmak kalınlığındadır, kırmızı renktedir; yaz aylarında kökü ovulursa, eli boyar. Onun bir cinsi daha vardır; onun yaprakları küçük ve rengi kırmızıdır;[175] onun 4 türü vardır:

1. Ebu hulsa,
2. Ebu savirus,

---

172 "karnı" T.M.

173 "Saçkıran ve kelliğe yararlı olur. Tavşanın karın organları (bağırsak ve midesi), bir saç üzerinde kavrulsa, bu yakılan maddeler, iyi bir ilâç olur ve kafada saç bitmesini sağlar. Dioscorides, deniz tavşanının yalnız veya yemekle yendiğinde, kavurmasının saç dökülmesine sebep olduğunu söyler." T.M.

174 { } arası T.M.'de yok.

175 "sarıdır" T.M.

3. Ebu celsus (Evcalsus),
4. Ebu eksufanir.

Özel Nitelikleri: Hepsinin kuvveti birinci sınıftır.[176]

Yapısı: Galen, ebu hulsanın bazısı sıcak ve kurudur ve diğerleri onun aksidir, der.

Etkileri: Ebu hulsa denen türünün, kabız etkisinin yanı sıra yumuşatıcı etkisi de vardır ve bundan dolayı acı ve buruk bir lezzete sahiptir; diğerlerinde kabız gücü daha fazladır. Sınıflamadaki son ikisi, ilk türden daha sıcaktır; kökü, yapraklarından daha kuvvetlidir.

Süslenme: Sirke ile merhem yapılıp, vitiligo üzerine uygulanır ve o cildi soyarak, iyi eder. Yaprağı kökünden daha zayıftır.

Şişler ve Iltihaplı Şişler: Keşk (buğday) ununun kökü eşek marulu ile birlikte uygulandığında, şişlere etkilidir ve aynı zamanda, eşek hıyarı kökü aynı etkiye sahiptir.[177] Eşek hıyarının iç yağı sıracaya tatbik edilirse, yok eder.

Cerahat ve Yaralar: Mum ile birlikte yaralar üzerine tatbik edilirse, bütün yaralara iyi gelir; özellikle de, ateş yanığına iyi gelir.

Beslenme Organları: Eşek hıyarı kökü mideye âdeta kaplayıcı etki gösterir. Pişmiş eşek hıyarı, safran ile birlikte sarılığa ve kulak ağrılarına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Pişmiş eşek hıyarı, safran suyu ile birlikte böbrek ağrılarına ve böbrek taşlarına iyi gelir. Eğer eşek hıyarının kökünü hamile kadınlar kullanırlarsa, abortus etkisi gösterir. Onun yaprakları şarapla karıştırılıp kullanılacak olursa, kabız etkisi gösterir. Lâkin eşek hıyarı, acı hıltları ayrıştırır, çözer. Sarı yapraklı eşek hıyarı, çördük otu ile veya hardalla birlikte bağırsak kurtlarını öldürür ve onları dışarı atar. Aynı zamanda, bitkinin bütün türleri aynı etkiyi göstermesine rağmen, sarı yaprakları diğerlerinden daha etkilidir.

Hummalar: Bu bitkinin pişmiş kökü, safran suyu ile birlikte kronik hummalara yararlıdır.

---

176 "Hepsinin kuvveti iki evvelki sınıftır; kayıtları da vardır." T.M.

177 "Levmayıs yerine evlucyas veya ebu celsus kullanılabilir." T.M.

Zehirlenme: Eğer pişmiş kırmızı yapraklı ve sarı meyvalısı[178] çiğnenip, tükürülürse, böcekleri öldürür.[179] Yukarıda söylenen iki ilâç yılan sokmasında içildiğinde veya merhem şeklinde yılanın ısırdığı yere tatbik edildiğinde, zehirlenmeyi önler.

ELMAS
(Elmas; Adamus)

Genel Nitelikleri: Kelimenin aslı mas'tır, mim'le başlar.[180] Alfabetik kaidelere göre mim harfinde ele alınması gerekirdi, ancak elmas diye bilinir. Dolayısıyla, burada elif harfinde ele alındı.

Yapısı: Kimileri soğuk ve kuru olduğunu, kimileri de kuvvetli sıcak ve kuru olduğunu söyler.

Etkileri: Elmasta çok fazla şiddetli parlatıcı güç vardır. Dioscorides'e göre, elmas yakıcı, tahrik edicidir ve külü kokuludur.

Süslenme: Cidden dişleri parlatır.

Baş Organları: Bir grup (kavim), onun eğer ağız içinde tutulursa, dişleri parlattığını söylerler. Kimileri de onun bu etkisinin bulunduğu yerde çok yılan olmasından kaynaklandığını söylerler, yani yılanların bulunduğu bölgede elmas yılanın zehirinden kazandığı kuvvetle dişlerde bu etkiyi gösterir.[181] Bu insanlar yılan zehirinin dışarı çıktıktan sonra etkisini kaybettiğini bilmezler.

Dışarı Atan Organlar: Bazı kavimler, mesanede taş olduğunda, ondan küçük bir parça [idrar kanalına] şırınga edilerek mesaneye sokulursa, taşı parçalar derler. Bunun herhangi bir yararı olmaz.

Zehirlenme: Elmasın zehir üzerinde yok edici etkisi vardır.

ERMAK
(Kısrak)

Genel Nitelikleri: Yemen kısrağı kokulu bir odundur; rengi kabuk rengindedir.[182]

---

178 "sarı yapraklı, kırmızı meyvalısı"T.M.

179 "Hame, baykuş cinsi bir kuştur."T.M.

180 "elif ve lam, harf-i tariftir."T.M.

181 "Bu gibi sözlerin tamamı İranlı türü abartılı sözlere sahip kişilerin ifadelerindendir." T.M.

182 "Buradaki ağaç kabuğundan kasıt, tarçın kabuğudur ve eğer kabuğa benziyorsa, burada kastedilen Çin tarçınıdır, diye açıklamada bulunurlar."T.M.

Süslenme: Ağız kokusunu giderir, ona güzel bir koku verir.

Şişler: Merhem hâlinde yangılı yaralara yararlı olur.

Cerahat ve Yaralar: Yaraları iyi eder ve yayılmasını engeller, kurutup, tedavi eder; çünkü bu ilâcın kurutucu etkisi vardır. Dokuların kokuşmasını, çürümesini engeller.

Baş Organları: Beyini ve diş etlerini güçlendirir; ağız hastalıklarında olumlu etkisi vardır.

Göz Organları: Göz ağrılarına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbi ve bütün iç organları güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Bütün tabiat mizacı üzerinde pekiştirme, katıltma etkisi vardır.[183]

EL-LEBAH
(Sedr Ağacı; Balanites aegyptica)

Genel Nitelikleri: Ona sedr ağacı denir. Halbuki o, el-lebahtır ve lebah olsaydı, alfabetik olarak lam harfinde yer alması gerekirdi; o, Mısır'dan getirilmiş büyük bir ağaçtır; lezzeti orada değişiktir.[184] Dioscorides ise, bu ağacın Mısır'da yetiştiğini ve meyvasının yendiğini söylemiştir.[185] Muhtemelen, bu ağaçta taran cinsinden hayvanlar bulunur. Özellikle, Mısır topraklarının Said bölgesinde (yukarı Mısır) bulunan ağaçlarda bunlar çoktur. Bazı kimseler, İran diyarında bu ağaçtan yiyenlerin olduğuna inanırlar. Ancak, daha sonra ağacın Mısır'a nakledildiğini ve onun mizacının değiştiğini[186] söylemişlerdir.

Etkileri: Kanamaya mani olur. Eğer bu ağacın yaprakları, kanayan organ üzerine serpilirse, kanamayı keser.

---

183 "Ermakın sindirim üzerinde kabız etkisi vardır." T.M.

184 "Havuç gibi kökü olan bir bitkidir. Diğer nüshalarda yazıldığı gibi, sedr ağacı veya herhangi bir ulu ağaç değildir. Ulu bir ağaç olduğunu söyleyenler, bu ağacın bir başka ülkeden getirildiğini ve ondan sonra Mısır'da yetiştirildiğini ifade ederler." T.M.

185 "Dioscorides ise, bu drogun fursî adı verilen bir ağaç olduğunu söyler. Ona göre, normal meyvası vardır ve bu ağaç üzerinde bol miktarda örümcek adı verilen zehirli hayvanlar barındırır." T.M.

186 "fakat ağaç Mısır'da yetiştirildikten sonra yapısının değişikliğe uğradığını" T.M.

İNSAN[187]
(Homo sapiens)

Süslenme: İnsan menisinin lepra hastalığı üzerinde etkili olduğu söylenir. Aynı şekilde, çocuk idrarının bakır bir kap içinde ayrıştırılan tuzunun yüzdeki çillere faydası vardır ve insan pisliği temizlemeye yararlıdır.

Şişler: İnsan idrarının tortusunun yangılı şişlere iyi geldiği söylenir. Aynı şekilde, idrar kaşıntıya (uyuza) iyi gelir. Ayrıca, sıcak insan dışkısı, yangılı şişler üzerinde etkilidir ve iltihaplı yaraları bertaraf eder.[188] İnsan [semeni], tereyağı ile karıştırılıp uygulanırsa, şişlerin büyümelerini engeller.

Cerahat ve Yaralar: İnsan idrarı, yaranın kaşıntısına, temreye ve uyuza iyi gelir; kötü faaliyetlere ve zararlı kurtlara engel olur. Özellikle insan menisi, bağırsak kurtlarına yararlıdır.

Hareket Organları: Regl kanı, gut ağrılarına iyi gelir. Aynı zamanda, insan menisi, bal[189] ve zeytinyağı ile birlikte gut ağrıları için iyidir.[190]

Baş Organları: Kulağı ve dişi ağrıyan kişinin kulağına yanmış insan kılı, gül yağı ile karıştırılıp damlatılırsa ve dişe tatbik edilirse, diş ve kulak ağrısını giderir. Oruçlu kişinin tükürüğü, kulağına kurt kaçan kişinin kulağındaki kurdu çıkartır. Yanmış insan kemiği, sara tedavisinde iyidir. İnsanın kulak kiri, baş ağrısına iyi gelir.

Göz Organları: İnsan idrarı, bakır bir kapta pişirilirse, bu terkip gözün akına beyazlık verir ve göz kapaklarına faydalıdır. İnsan kılı, tabiî kurşun oksit ile karıştırılırsa, gözdeki sivilce ve arpacığa iyi gelir.

---

187 "**Genel Nitelikleri:** İnsan, konuşan ve düşünen bir hayvandır. Kaderinde ölmek vardır, fakat henüz ölmemiştir. Kendi iradesiyle hareket eder. İnsan, konuşan hayvandır, demek yeterli iken, yukarıdaki gibi bir ifade kullanan İbn-i Sînâ'nın amacı, gelecekte yapılacak olan tariflere dikkati çekmek olabilir. İnsan türü, üç âlemin en şereflisidir. Bu, görüntü ve yapısı bizzat korunan cisimler üç kısımdır: 1. Bitkiler, 2. Madenler, 3. Hayvanlar. Bunlara üç tabiî âlem denir. İşte insan bu âlemlerin en şereflisi ve en makbul olanıdır." T.M.

188 "İnsan tüyünün külü, çıkan sivilceleri giderir."T.M.

189 "afyon"T.M.

190 "İki nüshada, afyon yerine ebyun yazılıdır. Eğer bunlar doğruysa, lügatte geçmesi gerekir. Ebyun adıyla tanınan drog yoktur. Belki doğrusu şudur: Ebyun, Cezire'de bir yerin adıdır ve Direbyun olarak tanınır ve Hz. Nuh'un kabri o bölgededir."T.M.

Solunum ve Göğüs Organları: Çocuk idrarı içildiğinde, nefes darlığına ve göğüs sıkışmasına iyi geldiği söylenir.[191] Anne sütü, akciğer veremine çok iyi gelir. O, deniz tavşanı zehirine ilâçtır.

Beslenme Organları: İnsan sütünün mide yanmasını teskin ettiği söylenir. Bu, 2 kaşık ölçüsünde veya 4 onzluk idrarla, ballı sütle farkettirmeden hastaya içirilirse, sarılığa iyi gelir ve ballı su ve nohut suyuyla içilirse, daha faydalı olur.

Dışarı Atan Organlar: İnsan sütü, idrar çöktürür ve muhtemelen regl kanı kadına fitil şeklinde verilirse, hamile kalmaz; önleyicidir ve[192] insan sütü rahim yaralarına ve iltihaplarına, onların akıtılmasına yararlı olur; hamileliği de önler. İnsan idrarının ishali kestiği ve tekrar tekrar kaynatılıp, 2 ratl (yaklaşık 3 kg.) kalınca, bu miktar kullanılırsa,[193] rahime faydalı olduğu söylenir.

Hummalar: Kuru insan dışkısı, balla veya şurupla karıştırılıp kullanılırsa, sıtmanın tekrarlayan nöbetlerini önler.

Zehirlenme: Süt, bir nevi tiryaktır; deniz tavşanının zehirine karşı panzehir etkisi vardır ve insan dişinin tozu ve yakılmış dişin külü yılanın soktuğu yere serpilse, buna yararlı olur, zehirlenmeyi önler. İnsan dışkısı, insan ısırmasından oluşan yaraya iyi gelir. Aç insanın tükürüğü, yılan ve akrebi öldürür ve eğer insanı ısırırsa, onun tükürüğü, ısırılan yerde azgın yara açar.

İBRİŞİM
(İpek İbrişim; Bombyx mori)

Genel Nitelikleri: O, ipektir ve ipek böceğinin kozasıdır. Kalbi kuvvetlendiricidir.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve aynı derecede kurudur.

Özel Nitelikleri: İbrişimin ham olanı (boyanmamışı) makbuldür. Boyanmış olanı da işe yarar. Makasla kesilmiş olanı yanmışından daha etkilidir.

---

191 "Hekimler söyler. Bence, çocuk idrarı kötü ve hoş olmayan bir ilâçtır. Zira idrar, dışkı gibi tiksindirici bir maddedir. Diğer ilâçlar varken, idrarın kullanılması ve özellikle de yenilip içilmesi doğru değildir. Bir hadis-i şerif'e göre, mundar olan şeylerde şifâ aranmaz."T.M.

192 "bazılarına göre"T.M.

193 "rahimi boşaltıp, temizlediği söylenir."T.M.

Etkileri: Onun, yumuşatıcılık, ferahlatıcılık ve emicilik özelliği vardır.

Beslenme Organları: Akciğerin katılığına, burukluğu ve acılığı ile iyi gelir. Bu düzleştirici, yumuşatıcı ve emiciliğinden dolayı, yakıcı değildir ve mutedil soğutucudur. Bu etkilerde yakıcılık yoktur. Bu özellikler herhangi bir ibrişime ait değildir.[194] İbrişimden damlası yapılırsa, göze yararlı olur, göz yaşına mani olur.[195] Gözdeki yaralara engel olur. Çünkü onun mizacı kuruluk açısından normal olduğundan, gözü de kuruluk olarak normale döndürür. O, canlılığı takviye eder ve böylece mideyi de besinlerden iyi yararlanacak şekilde takviye eder. İbrişimin belli dozda kullanılması gerekmez.

AKATMAKAT
(Akitmakit; Caesalpinia bonducella)

Genel Nitelikleri: Bir Hint ilâcıdır. Şakayıka benzer.[196]

Baş Organları: Başın buharlaştırılacak kısmı ovuşturulur. Bu ovma saraya mani olur.

ASFANAK
(Ispanak; Spinacia olecracia)

Genel Nitelikleri: Bilinir.[197]

Yapısı: Birinci derecenin sınırında soğuk ve rutubetlidir.

Etkileri: Yumuşatıcı etkisi vardır ve sumaktan daha besleyicidir. Onda akıcılık gücü vardır ve o, yıkayıcı ve temizleyicidir. Ispanak, safrayı tutar. Muhtemelen bazen mide onu kabul etmez; midede olumsuz etki yaratır. O, yapraklıdır ve yaprakları yenir.[198]

Solunum ve Göğüs Organları: Akciğer ve göğüsteki ateşli ağrılara yiyerek ve lapa şeklinde tatbik edilirse, yararlıdır.

---

194 "Bütün ibrişimler bu özelliği gösterir." T.M.

195 "gözün kuruluğunu normale döndürür."T.M.

196 "İbn-i Sînâ'ya göre, fauya (bir nevi kokulu bitki) etkileri gösterdiği için, bitki cinsinden bir drogdur ve doğru olan da budur. Fakat drog genelde bir taş olarak tanınır. Bu droga hacer-i ukab (kartal taşı) veya hacer-i veladet (doğum taşı) da denir. Dört cinsi vardır ve etkileri geniş olarak açıklanmıştır." T.M.

197 "Ispanak, bir sebze cinsidir."T.M.

198 "Ispanak suyunda bir sertlik vardır. Bu yüzden, bazen mide ıspanak suyunu kabul etmeyebilir. O zaman ıspanak suyunu süzüp, attıktan sonra yemek uygundur."T.M.

Hareket Organları: Kanlı sırt ağrılarına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Karın içini yumuşatıcıdır.

EL-NEFEL
(Yonca, Sarı Yonca, Su Yoncası)

Genel Nitelikleri:[199] Deniz kaynaklı bir ilâçtır. Baharda çıkar ve kokulu yoncaya benzer; çok dallıdır. Ada keberesinin tohumlarına benzer, kuş tohumları gibi tohumları vardır.

Yapısı: Sıcaktır.

Beslenme Organları: Dalağa gerçekten yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürücüdür.

EL-SEFANÎ
(Deve Otu; Echinopes echinatus)

Genel Nitelikleri: Deve otunun, ra'i'l-ebl denen bitki olduğu sanılır.[200]

Etkileri (Dışarı Atan Organlar): Böbreklere yararlıdır.

Zehirlenme: Köpek ısırığına karşı fevkalâde yararlıdır.[201]

ALUSEN[202]
(Bir Cins Erik; Lupinus termis)

Genel Nitelikleri: Kalkana benzeyen bir ottur. Bundan dolayı mesa (kalkan) da denir. Birinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Normal şekilde kurutucudur ve parlatıcıdır.

Süslenme: Ciltteki lekelere iyi gelir. Bütün cilt hastalıklarına karşı normal şekilde kullanılabilir.

---

199 "En-nefel, nefel olarak geçmektedir. Fısfisa (yonca) benzer; onun gibi bir bitkidir. Arap kaynaklı bir drogdur."T.M.

200 "Deve otuna bu adın verilmesinin nedeni, devenin, bu ottan yedikten sonra, zehirli hayvanların zehirine karşı korunmuş olmasıdır. Eğer deveye zehirli bir hayvan çarpacak olursa, deve gider, bu otu bulur ve yer. Şayet bulamazsa, ölür. Bu bitkinin çiçeğinden zehirli hayvanların soktuğu kişilere de içirilir. Bazıları, geyikdiline, deve otu derler. Geyikdili ise, diş otu denen bitkidir."T.M.

201 "Köpek ısırığına karşı çok etkili olduğunu Bolus gözlemiştir."T.M.

202 "Bu drogun ismi iki hemze ve arasında elif ile daha sonra ötreli lam, üstünlü sin ve sonunda nun'dur. Bazen bundan sonra vav fazladan konur. Bazı *Kânûn* nüshalarında, çift hemzeli yazıldığı gibi, ikinci hemze terkedilip, oluşan şeklinde de yazılmıştır. Bu droga ayrıca el-sulhafat (kaplumbağa) da denir."T.M.

Zehirlenme: Galen, onun özellikle köpek ısırığına karşı iyi geldiğini ve kuduza karşı etkili olduğunu söylemiştir. Bu ilâç bundan dolayı Yunancada alusen diye adlandırılmıştır.[203]

ITRATİKUS[204]
(Sığırkuyruğu)

Genel Nitelikleri: Bu, urethrayla ilgili diye bilinir.

Yapısı: Çok fazla soğutucu etkisi vardır; kabız etkisi yoktur.

Etkileri: Onun etkisi, çözücü, ayrıştırıcı ve soğutucudur.

Şişler ve Iltihaplı, Yumuşatıcı Şişler: Urethranın sert şişlerine sürülürse veya üzerine asılırsa, iyi gelir.

ARDAKYANİ
(Kebere; Capparis spinosa)

Genel Nitelikleri: Ulu bir ağaçtır. Kebere çok keskin kokuludur, öldürücüdür; kabuklu tohumları vardır. Rahib diye tanınan bitki uzmanı, onun yapı olarak köpek üzümü ve Yahudi kirazından daha etkili olduğunu söylemiştir.[205]

Etkileri (Katı ve Yumuşak Şişler): Rahib'in dediğine göre, karındaki şişlere iyi gelir. Ondan yapılan şerbetten 2 ölçek dozda da kullanılır. Ciltte meydana gelen yangılı şişlere dışardan yakı şeklinde tatbik edilir. Bu ilâç şişlere iyi gelir.

Zehirlenme: Böcek sokmalarında, sineğin soktuğu yere sürülür.

AKFERASKUN, AKFERASFUS

Genel Nitelikleri: İran kaynaklı bir drogdur. Onun dalları ve demet şeklinde kolları olan bir ağaç olduğunu söylerler.

Baş Organları: Zihin ve hâfıza üzerinde etkili olup, unutkanlığı önler.

---

203 "Galen, bu drogun köpek ısırığı ve kuduza karşı özellikle etkili olduğunu şöyle açıklar: Bir toplumu kuduz daladı ve bu drogla hepsi şifâ buldu ve onun için adını alusen koydular. Alusen, Yunanca kuduzdan koruyucu demektir." T.M.

204 "Mânası, şebih bi'l-kevheb'tir. Yıldıza benzer. Bazıları, bunyum da derler; mânası halib'tir; halibi uretra hastalıklarına iyi geldiği için bu ad verilmiştir. Türkçede adı, ayıkulağıdır." T.M.

205 "ve ikinci derecede kuru ve soğuk etkisinin onlardan daha fazla olduğunu söylemiştir." T.M.

UBUTILUN–EBU TAYLUN
(Abutilan indicum)

Genel Nitelikleri: Kabağa benzeyen bir bitkidir. Huzistan'da hekimler onu bu isimle tanırlar.

Etkileri (Cerahat ve Yaralar): Merhem şeklinde sürüldüğünde yararlı olduğu söylenmiştir. Yaralar üzerine tatbik edildiğinde, konduğu yeri etlendirip, yarayı kaynaştırır.

ASYUS[206]
(Yumuşak Sarımsı Taş; Asya Taşı)

Genel Nitelikleri: Asyus, üzerinde asyus çiçeği denen tuz oluşmuş bir taştır. Bu tuzun denizin neminden ve dalgalarından meydana geldiği tahmin edilir.[207]

Etkileri: Eğer ziftle merhem yapılırsa, bu merhem yaranın cerahatini çözer, eritir, giderir.

Cerahat ve Yaralar: Kötü, eskiden meydana gelmiş, derin ve büyük yaralara iyi gelir.

Hareket Organları: [Bu taş] arpa unu ile gut hastalığını iyileştirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Balla birlikte akciğer yaralarına yararlı olur. Eğer eklemlerinde sıkıntı olanlar el ve ayaklarını kaynamış asyus suyu içine sokarlarsa, fayda görürler.

Beslenme Organları: Asyus, sönmemiş kireç ve sirkeyle birlikte dalak üzerinde merhem şeklinde tatbik edilirse, yararlıdır.

ATYUT[208]
(Hint Fasulyesi; Corylus avellana)

ERNEB-İ BAHRÎ
(Deniz Tavşanı; Aplysia depilans)

Genel Nitelikleri: Sedef renginde bir hayvandır; bir şeylerin parçacıkları arasındadır; dişlerin arasındaki şeylere benzer.

---

206 "Yunanca bir kelimedir; hafif, yumuşak anlamına gelir. Bazı deniz kıyılarında hafif ve yumuşak, diğer taşlar gibi sert olmayan, irili ufaklı taşlar bulunur. Denizin çırpıntı ve dalgaları bu taşlar üzerine geldikçe, madensel maddeler bu taşlar üzerinde bir cisim oluşturur. Güneşin etkisiyle de bu cisim kuruyarak, nişadıra benzer bir görüntü alır. İşte üzerinde oluşan cisimle birlikte bu taşlara esyus denir veya taşın üzerinde oluşan maddeye esyus zahiri denir."T.M.

207 "dalgaların yukarı çıkıp, tekrar üstüne düşmesinden meydana gelmiştir."T.M.

208 "Birçok nüshada, bu ilâcın adı tı harfi ile verilir. **Genel Nitelikleri:** Bu drog birçok nüshada yoktur. Mevcut olanlarda da, hakkında fazla bir bilgi olmadığı yazılıdır."T.M.

Süslenme: Onun kanı sıcaktır; ciltteki lekeleri giderir; lepra, cüzzam gibi hastalık yaralarına iyi gelir ve başı yakılırsa, kellik hastalığında başta saç bitirir. Özellikle ayı yağı ve yılan yağı ile birlikte çok yararlıdır.

Göz Organları: Damla veya merhem şeklinde göze uygulansa, görmeyi parlaklaştırır.

Zehirlenme: O, zehirli İlâçlardan biri olarak kabul edilir ve akciğerlerde yara meydana getirerek, onları öldürür.

AKSUN[209]
(Beyaz Kenger Otu; Berberis vulgaris)

Genel Nitelikleri: Bu ilâç, İran ve Kirman bölgesinin ilâcıdır.

Yapısı: Sıcak ve yumuşaktır.[210]

ANAGALLİS[211]
(Farekulağı; Anagallis)

Genel Nitelikleri: Bu drogun iki türü vardır. Bunlardan birinin çiçekleri sarıdır ve diğerininki mavimsidir.[212]

Etkileri (Cerahat ve Yaralar): İlâcın iki türü de cerahatli yaralara iyi gelir. Yaraların içindeki sıvıların atılmasını sağlayarak, onların yayılmasını engeller.

Baş Organları: Bu drogun hangi türüyle gargara yapılırsa yapılsın veya burun yoluyla enfiye şeklinde çekilsin, bol miktarda balgam söktürücü özellik gösterir. Aynı zamanda, balgam kafanın hangi tarafından indiyse, o taraftaki azı dişin ağrısını giderir.

Dışarı Atan Organlar: Bu ilâç şarapla içildiğinde, böbrek ağrılarına iyi gelir. Bazı kavimlere göre, bu ilâcın mavi çiçekli olanı mide şişkinliğini giderir, normale döndürür. Kırmızı çiçekli olan daha etkilidir.

---

209 "Hemze'den sonra kaf ve sin, daha sonra vav ve nun ile yazılır. Başka nüshalarda böyledir. Bu yazılış, İbn-i Kıptî nüshasına uygundur. Diğer nüshalarda, nun yerine re yazılıdır. İkisi de uygun olacaktır."T.M.

210 "Bolus (Kalus?) adlı tabip, bu drogun sıcak ve yumuşak olduğunu söyler. Yani bu drogun gövde kabukları soyulup, yenebilir. Kökünün sakızında ısı teşekkül eder. Kökünden veya yaprağından üç dirhem alınıp, şarapla içilirse, ense tutulmasının boyuna yayılmasını engeller ve spazmın kuru olanı hâriç, diğerlerinin hepsine etkilidir."T.M.

211 "Bazı nüshalarda, iki elif arasında nun ve sonra gayın ile yazılıdır. Bazılarında ise, altında bir nokta ile be ve ayın harfiyle yazılıdır."T.M.

212 "Sözlüklerde "Ayın" harfi bölümündedir ve allessi (bir çeşit buğday?), süsen gibi çiçeği olan bitkidir, diye kayıtlıdır."T.M.

Zehirlenme: Bazılarına göre, eğer bu ilâç şarapla içilirse, yılan sokmalarına iyi gelir.

EBRAK

(Talk; Lapis specularis, talcum)

Genel Nitelikleri: İran kaynaklıdır.

Baş Organları: Akıl ve hâfıza üzerinde etkilidir.

USBİD

(Bir Nevi Nilüfer; Nymphaca sps.)

Genel Nitelikleri: Hint nilüferine benzer.[213]

Yapısı: İbn-i Maserceveyh, onun sıcak ve kuru olduğunu söylemiştir.[214]

ERTEDBERİD[215]

(Bir Çeşit Soğan)

Genel Nitelikleri: Kesilmiş soğan gibi bir ilâçtır.

Solunum ve Göğüs Organları: Basura iyi gelir.

AFYUS[216]

(Avafinus; Scilla bifolia)

Genel Nitelikleri: Afyus, hadeke (yabanî turp) benzeyen bir ilâçtır (drogdur).[217]

Yapısı: Galenos, onun ikinci derecede soğuk ve birinci derecede buruk olduğunu söylemiştir. Onun meyvası (tohumu?) birinci derecenin başında sıcak ve kaba özelliktedir; burukluğu (kurutuculuğu) ikinci derecededir.

Etkileri: Çocuklarda kasıkları korur ve orada tüy çıkmasını engeller.

Beslenme Organları: Onun meyvası, sarılığa iyi gelir.

ANDARUSARUN[218]

(Hanımeli; Helysarum coronarium)

Genel Nitelikleri: Fâs (balta) diye adlandırılan bir ilâçtır. Çünkü onun baltadaki gibi iki ağzı, iki ince ve keskin tarafı vardır.

---

213 "Bu drogun Hint kaynaklı bir oklu kurt olduğu söylenir." T.M.

214 "Hint bilginleri ise, fazlasıyla sıcak olduğunu söylemişlerdir." T.M.

215 "Erncderend" T.M.

216 "Akyus" T.M.

217 "Hadek, patlıcana verilen isimdir. Bazılarına göre, yabanî patlıcandır." T.M.

218 "Bazı nüshalarda, enderufeykus diye yazılmıştır." T.M.

Yapısı: Sıcak yapıdadır ve onda acılık ve burukluk vardır.
Etkileri: Bağırsaklardaki tıkanıklıkları açar.
Hareket Organları: Eklem ağrılarına yararlıdır.

ASABİ'Ü'L-HERMES
(Çiğdem, Alaca Çiğdem; Colchium variegatum)

Genel Nitelikleri: Çiğdem çiçeğine verilen addır. Onun etkisi çiğdem gibidir.

ATMUT, ATMAT
(Hint Baklası; Corylus avellana)

Genel Nitelikleri: Hint baklası, Hint kökenli bir ilâçtır. Buzindan, şişmanlatan bir etkisi vardır ve bu ilâcın Hint baklasına benzemesinden dolayı, onun diğeri ile aynı olduğu düşünülmemelidir.[219]
Yapısı: Sıcak ve nemlidir.
Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü artırıcı etkisi vardır.

ITABAS[220]
(Polulus alba)

Genel Nitelikleri: Itabasın (atma'nın) garb (kavak ağacı) olduğu söylenir. Garb ise "Gayın" harfinde ele alınacaktır.

ERZ
(Pirinç; Oryza saliva)

Genel Nitelikleri: Pirinç, herkesçe bilinen bir tanedir.
Yapısı: Sıcak ve kurudur. Sıcaklığı kuruluğuna baskındır. Ancak, bazılarına göre, sıcaklığı buğdaydan daha fazladır.
Etkileri: Pirinç çok iyi besleyicidir; ancak kuruluğa meyillidir. Sütle veya badem yağı ile pişirilirse, besin değeri artar; kurutucu ve kabız etkisi ortadan kalkar. Eğer gece kepekli suda ıslatılsa, kendisinde soğukluk oluşur; onun temizleyici özelliği de vardır.

---

219 "İbn-i Kıptî, *Kânûn*'da bu kayıt varken, atamat, atmut ve atyutun hepsinin aynı drog olduğunu ve bındık-ı Hindî (Hint fındığı) adıyla geçtiğini kaydetmiştir. Hint fındığı, sıcak ve kurudur. Halbuki bu drog, sıcak ve nemlidir, diye düzeltildi. Fakat bu şekilde bile, *Kânûn*'a aykırı oldu. Buzidan, müstacil (acil) denen ve Hindistan'dan getirilen bir kökün adıdır."T.M.

220 "Atma"T.M. "Ta'dan sonra mim ve sonunda elif olarak Sultanî nüshada kayıtlıdır. Diğer nüshalarda mim yoktur. Sadece bir nüshanın sonunda iki elif yazılmış olup, elifi memdude olduğuna işaret edilmiştir. Herhalde Yunancadır."T.M.

Dışarı Atan Organlar: Suda kaynatılmış pirinç, fevkalâde kabız etkiye sahiptir ve sütle pişmiş pirinç meniyi artırır; kabız etkisi görülmez. Sütle kaynatılan pirinç eğer kabuğundan ayrılmamışsa, yani kepek suyunda bir gece ıslatıldıktan sonra pirinç kabuğundan ayrılmadan kaynatılıp, suyu uçurulsa, bu şekilde hazırlanan pirincin kabız etkisi kalmaz; soğukluk özelliği kazanmaz.

ITRİYE–UTRİYE
(Itrium vermicilli)

Genel Nitelikleri: Pişmiş şekilde kullanılan droglardandır. **Memleketimizde iplik (rişte) diye bilinir.**[221] O, macun şeklinde kullanılır. Suda etle veya sadece suyla pişirilerek kullanılır.

Yapısı: O, sıcak ve çok nemlidir.

Etkileri: Şüphe yoktur ki, utriyenin mideden geçmesi ve sindirilmesi çok zordur. Çünkü utriye öyle bir macundur ki, mayası yoktur ve bazılarına göre etsiz pişirileni daha hafiftir ve utriye, biber ve badem yağı ile pişirilirse, etkisi öncekinden daha iyi olur. Hazmı kolaylaşınca, gerçekten çok besleyici olur.

Solunum ve Göğüs Organları: Akciğere faydalıdır; öksürüğü ve kan tükürmeyi önler; özellikle, semiz otu ile pişirilirse, bu etkisi artar.

Dışarı Atan Organlar: Onun bağırsaklar üzerinde yumuşatıcı etkisi vardır.

ANDER–AKDER[222]
(Kirman Civarında Yeşiten Bir Hububat)

Genel Nitelikleri: Bir nevi hububattır. Bu Kirman çevresinde yetişen bir ilâçtır. Aklı, zekâyı ve hâfızayı geliştirici etkileri vardır.

AHİLUS
(Ardıç, civan perçemi)

Genel Nitelikleri: O, sanderistis, sinderistis, sandarus diye de adlandırılır. Galen, ardıçın sinderististen daha fazla kabız etkisi olduğunu söylemiştir.

Dışarı Atan Organlar: O, kanın akmasını durdurur ve bağırsak yaralarını ve kadınların kanamalarını önler.

---

221 "Farsçada dererişte denir." T.M.

222 "Baskı nüshalarda, nun ile ander şeklinde yazılıdır." T.M.

UFARİKUN

Genel Nitelikleri: O, Rum ülkelerinde (Anadolu'da) yetişen bir ilâçtır.

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürür ve muhtemelen regl kanallarına yardımcı olur; kanamayı düzenli kılar.

Hareket Organları: Ondan hergün kırk gün süre ile içilirse, dört günde bir gelen humma nöbetlerine iyi gelir.

ESİMEDYUN–İSMEDYUN[223]

Etkileri: Onun şiddetli soğutucu etkisi vardır. Bünyesinde sıvı rutubet bulunur.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüslerin dik durmasını sağlar; sarkmasını önler.[224]

Dışarı Atan Organlar: İçilirse, içen kişiyi kısır bırakır.

Bu, "Elif" harfinin son sözü idi. Tamamı 77 ilâçtan meydana gelmiştir.[225]

İKİNCİ MAKALE[226]
(Be Harfi)

BAN OTU
(Hyasciamus niger)

Genel Nitelikleri: Taneli sınıfından bir bitkidir. {Taneleri aşağıda ve büyüktür ve yukarıya doğru beyaza döner.}[227] Onların taneleri yumuşak ve yağlıdır.

Yapısı: Üçüncü dereceden sıcak ve ikinci dereceden kurudur.

Etkileri: Ban otunun taneleri, özellikle sertleşmiş ağır maddeleri keser, giderir. Sirke ve su ile birlikte[228] bağırsaklardaki tıkanıklığı giderir. Tanelerin küsbesinde acılık ve kabızlık etkisi bulunur. Bundan dolayı,

---

223 "Bu drogun ne olduğunu bilmiyorum."T.M.

224 "Bu etkisi Kalus denen bir hekimce açıklanmıştır."T.M.

225 "Böylece elif'le başlayan droglar tamamlandı. Daha önce bu makalede 78 drog olduğu söylenmişti. Fakat erneb-i bahrî ve erneb-i berrî tek başlık altında olunca, drog sayısı 77 olarak bu makale tamamlanmış oldu."T.M.

226 "Bu makalede 58 drog vardır."T.M.

227 { } arası T.M.'de yok.

228 "kaynatılırsa"T.M.

kabuğunda kabızlık etkisi vardır. Genellikle, yağında bile kabızlık etkisi vardır. Bütün olarak parlatıcı ve temizleyici özellikler gösterir.

Süslenme: Banın taneleri sivilce, çil, kızarıklık, yara izleri gibi ciltteki yaralara iyi gelir. Banın yağı da cilt problemlerine iyi gelir.

Şişler: Ban, bütün katı şişlere iyi gelir. Eğer merhem terkibine katılarak cilde tatbik edilirse, siğillere iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Sirkeli ban, cildin kurumasını ve bozulmasını önler; sivilcelerin çıbana dönüşmesini engeller ve yumuşak iltihaplı şişlere ve çatlaklara yararlıdır, onları önler.

Hareket Organları: Eklem ve eklem kaslarını ısıtır ve sertliğini yumuşatır. Yağı özellikle bu konuda yararlıdır.

Baş Organları: Baş ağrısını giderir ve kabız etkisi dolayısıyla burun kanamasını durdurur. Ban yağı, kulak ağrısı ve çınlamasını giderir. Özellikle, ördek yağı ile birlikte kullanıldığında, bu etki fazlasıyla görülür. Ban kökü kaynatılsa ve suyu ile gargara yapılsa, diş ağrılarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Karaciğerin katılığına ve şişliğine karşı yararlı olur. Eğer sirkeyle içilirse, 2 dirhem ban karıştırılırsa ve içilirse, bazen ekmek unuyla, bazen de yulaf unuyla ve cratinis suyu, bakla unu veya meyan kökü unuyla karıştırılıp, dalak üzerine uygulanırsa, faydalı olur. Mide için ban iyi gelmez. 1 miskal ban, balla karıştırılıp içilirse, şiddetli kusturucu olarak görev yapar ve ishal yapar. Tohumu da aynı görevi yapar.

Dışarı Atan Organlar: Onun tohumları 1 miskal balla içilirse veya fitil yapılırsa ya da kendi yağı ile fitil yapılır veya içilirse, balgamın atılmasını sağlar.

Bedeli: Banın muadili, bir misli kızıl boya, bir buçuk misli selahi kabuğu (tarçın kabuğu), onda bir oranında Hindistan cevizi kabuğudur.

BABUNC
(Papatya; Matricaria chamomilla)

Genel Nitelikleri: Sarı, beyaz, kırmızı çiçekleri olan bir ottur. Yaprakları ve çiçekleri kurutulur, tablet yapılıp saklanır. Kökü de aynı şekilde toplanıp, saklanır. Galen, papatyanın yumuşatma özelliğinin güle yakın olduğunu, ancak papatyanın sıcak olduğunu ve onun

sıcaklığının zeytinyağı gibi normal olduğunu söylemiştir. Papatya, yol kenarlarında, kıraç arazide yetişen bir bitkidir; bahar aylarında toplanır.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Açıcı ve yumuşatıcı yoğunluğu, çözücü etkisi yanında, hafif çekici özelliği de vardır. Muhtemelen, böyle çekici özelliği olmadan çözücü özelliği olması papatyaya mahsustur.

Şişler: Sıcak şişleri teskin eder ve onları soğutur. Çok sert olan şişlikleri yumuşatır, çözer. Eğer suyu içilirse, karnın iç organlarındaki yoğun şişleri yumuşatır, çözer.

Hareket Organları: Gerilmiş, sertleşmiş eklemleri rahatlatır ve sinirleri güçlendirir; sinir sistemini takviye eder. O, güç kaybını önleyen ilâçların hepsinden daha etkilidir; çünkü onun sıcaklığı hayvan sıcaklığına benzer.

Baş Organları: Beyini güçlendirir; soğuk baş ağrısına iyi gelir ve beyindeki fazlalık maddelerin çözülüp atılmasını sağlar. Çünkü o, çekmeksizin çözücüdür. Bu ona ait bir özelliktir. Ağızda oluşan aft üzerinde etkilidir.

Göz Organları: Gözün fazla gözyaşı salgılamasına, çapaklanmaya, sivilce ve arpacık çıkmasına, göz ağrısına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Nefes darlığına iyi gelir.

Beslenme Organları: Saraya iyi gelir.[229]

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürür; taşı atar ve özellikle, kırmızı çiçekleri olanın bu etkisi vardır. Papatya, mesanenin soğuk ve sıcak ağrılarına iyi gelir ve regl kanını söktürür. Onun suyunda parlatma etkisi vardır ve placentaya faydalıdır.

Hummalar: Onun yağı dört günde bir gelen nöbetleri olan hummaya yararlı olur; hastayı onun yağı ile ovmalıdır. Çok şiddetli olmayan, fakat kronik ateşli hastalıklara iyi gelir. Ayrıca, bağırsaklardaki ve diğer bölgelerdeki ateşli yaralara iyi gelir; onlara merhem şeklinde tatbik edilir.

Bedeli: Onun muadili, beyini takviye eder ve baş ağrısına iyi gelir.

---

229 "Sindirim sistemindeki kanamaları giderir." T.M.

BAZAVERD
(Boğa Dikeni, Eşek Dikeni; Centurea phyllaca phalla)

Genel Nitelikleri: O, beyaz diken denen şeydir ve demir dikenine benzer; ancak onun beyazlığı daha fazladır ve dikenleri daha uzundur; onun yaprakları maydanoza benzer ve onlar incedir, fevkalâde beyazdır. Dalları ikiye ayrılmıştır. Çiçekleri kırmızıdır. Tohumları safran tohumuna benzer, lâkin daha yuvarlaktır.

Yapısı: Onun kökünde soğukluk ve kuruluk vardır. Bunların yanında az da olsa çözücü etkisi vardır. Onun tohumunun suyu sıcak, yumuşatıcıdır. Bazısı, bütün kısımlarının sıcak olduğunu söyler.

Etkileri: Onun çözücü, eritici etkisi vardır ve açıcıdır; özellikle onun tohumu büzme ve kasma etkisi yapar. O, normal kabızdır.

Şişler: Balgamî şişlere karşı, çözücü etkisinden dolayı, iyi gelir. Onunla yakı yapılırsa ve özellikle köküyle yapılırsa, yararlı olur.

Hareket Organları: Normal çekme, çözme, eritme etkisiyle kramplara karşı yardımcı olur; aynı zamanda, aynı özelliklerinden dolayı, çocuklara da yararlı olur. Eğer onun şurubu içilirse, kasların hareketindeki bozukluklara yararlı olur; hareket bozukluklarına iyi gelir.

Baş Organları: Bu drogun suyuyla gargara yapılırsa, diş ağrısına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kan tükürmeye iyi gelir ve özellikle onun kökü, bu şikâyet için yararlıdır.

Beslenme Organları: Mide zaafına iyi gelir ve ondaki tıkanıklığı açar.

Dışarı Atan Organlar: İshale yararlı olur; özellikle onun kökü, bozuk mideden kaynaklanan ishallere iyi gelir.

Hummalar: Uzun süreli balgamlı hummalara, periyodik sıtmalara iyi gelir. Mide zaafından kaynaklanan ve bütün müzmin kronik ateşli hastalıklara iyi gelir.

Zehirlenme: Akrep sokmalarında, ilâç iyice ezilip, sokulan yere tatbik edilse, zehiri çeker.

Bedeli: Ateşli hastalıklarda şahtere onun yerine kullanılabilir.

BELSAN
(Balsam Ağacı, Mekke Pelesenki; Commiphora opobalsamum)

Genel Nitelikleri: O, Mısır'ın Aynü'ş-Şems denen bölgesinde yetişen bir ağaçtır.[230]Onun yaprakları ve kokusu sedefe benzer; ancak onun yaprakları beyaza çalar. Ağacın boyu kadıntuzluğu (amberbaris) ailesinden bir bitkidir. Onun yağı, tohumundan daha yararlıdır. Tohumu daha kuvvetlidir. Onun yağı şöyle elde edilir: Siriyüs yıldızının doğuşundan sonra, derin bıçakla ağaç üzerinde çizik yapılır veya çentik açılır; sene içinde toplanan miktar ertal kadar (yaklaşık 1/2 (500 gr.) kilo ağırlığında) olur.[231] Dioscorides'e göre, bu ağaç sadece İsrail ve Filistin'de bulunur; sertliği ve boyları birbirinden farklıdır.[232]

Özel Nitelikleri: Dioscorides, balsam ağacı yağının saf olup olmadığını incelemek için şöyle bir yol olduğunu söylemiştir: Balsam yağı süt üzerine damlatılınca sütü dondurmuyorsa, o zaman saf değil, karışıktır. Eğer başka bazı yağlarla karıştırılmışsa, meselâ kına yağı, damla sakızı yağı, süsen yağı ve süt yağı, çam yağı gibi yağlarla karıştırılır; aynı şekilde kına yağı içine karıştırılmış mumla karıştırılmıştır. Yine bazıları, eğer onun balsam ağacı yağı suya damlatılırsa, süratle süt kıvamını kazandığını söylemiştir.[233] Ancak karışımsa, böyle olur. Yağ safsa olmaz; ancak o, zeytinyağı gibi ortaya çıkar ve toplanır veya ayrılır; sabit ve keskin bir kokusu vardır. Saf olduğu zannedilir. Eğer suya damlatılırsa, ilkin suyu içine çeker, sonra üzerine çıkar. O, erimez, çözülmez,[234] ondan farklı durur. Pamuğa emdirilmiş balsam yağı, suya batırıldığında pamuktaki yağ olduğu gibi suya geçer. Balsam yağı belli bir derecede

---

230 "Başka bölgede yetişmediğini söylerler." T.M.

231 "Bu da yaklaşık 10 bardak olur, anlamına gelir. Çünkü ertal azı gösterir; fakat diğer nüshalarda yazıldığına göre, bir senede toplanan yağ miktarı 50 büyük bardağa yaklaşır." T.M.

232 "Sultanî olan nüshanın dışında, bu açıklamalara ters düşen ifadeler de vardır. Bugün sadece Sultanî olan nüshayı tercüme etmemiz yeterlidir. Çünkü bu nüshada drog, belesan ağacı olarak kayıtlıdır ve bu açıklamalar âlimlerin ifadeleriyle de uygunluk gösterir. Ayrıca daha fazla açıklamada bulunmanın gereği yoktur; yani dünyada bir cins ağaç daha vardır ki, bu ağacın yağı da aynen balsam ağacı yağının etkilerini gösterir." T.M.

233 "Süt gibi suyu da koyulaştırır." T.M.

234 "Pamuğa emdirilmiş belsan yağı suya bastırıldığında, pamuktaki yağ olduğu gibi suya geçer." T.M.

bulunur. Ancak beklemişi ağırdır. Bu sözlere bakarak, balsam yağının saf olup olmadığı kolayca anlaşılır.

Yapısı: [Balsam ağacı] ikinci derecede sıcak ve kurudur; onun tohumu daha sıcaktır ve ondan daha kurudur. Onun yağı onlardan daha sıcaktır ve sıcaklık olarak üçüncü derecenin başlarındadır; ancak o tahmin edilen sıcaklıkta değildir.

Etkileri: O, tıkanıklığı açar ve rahatsız bağırsaklara yararlı olur.

Cerahat ve Yaralar: Yaraları temizler ve özellikle irise de bu etkiyi yapar ve kemiklerdeki kireçlenmeyi giderir.

Hareket Organları: İçildiğinde siyatiğe iyi gelir; kaynatılırsa, kramplara karşı iyi gelir.

Baş Organları: Baş yaralarına iyi gelir ve başı rahatlatır; saraya ve baş dönmesine iyi gelir.

Göz Organları: Göz tabakasını parlatır ve onun yağı görmeyi keskinleştirir.[235]

Solunum ve Göğüs Organları: Onun taneleri böğür ağrılarına iyi gelir; ağır astıma ve nefes darlığına yararlıdır; soğuk akciğer ağrılarına da iyi gelir. Onun tohumu soğuk akciğere de yararlıdır ve öksürüğe iyi gelir. Aynı zamanda, onun yağı ve bütünüyle drog, safra kesesi üzerindeki bağırsaklara iyi gelir.

Beslenme Organları: Zayıf sindirime yararlıdır; pişmiş olanı hazımsızlığa iyi gelir ve mideye yararlıdır; karaciğeri güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürür ve idrar yollarındaki sancıya iyi gelir; rahimin rutubetini atar ve buharları rahimi iyi eder, ondaki soğukluğu giderir. Fötüsü ve placentayı da atar (abortus etkisi). Onun yağı, bütün rahim ağrılarına iyi gelir. Onun pişmişi, rahimin ağrısını giderir; gül yağı ve mumla birlikte hazırlanan fitilleri, makad soğukluğuna ve idrar zoruna iyi gelir.

Hummalar: Onun yağı, sıtma nöbetlerine iyi gelir.

Zehirlenme: Zehirlere karşı dayanıklıdır ve yılan zehrine karşı yararlıdır; onun yağı baldıran zehrine karşı iyi gelir ve sütle içilirse, haşarat ve böcek sokmalarına karşı iyi gelir.

---

235 "Göz nezlesinde kullanılan terkiplerin bileşimine girer." T.M.

BENEFSEC
(Menekşe; Viola odorata)

Genel Nitelikleri: Çok bilinen bir drogdur. Bitkinin kökü kendisinin etkisine yakın etki gösterir.

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve rutubetlidir. Bazıları onun birinci derecede sıcak olduğunu söyler; ancak yaprağının soğuk olduğundan şüphe yoktur.

Özel Nitelikleri: Bazıları, onun normal kan oluşumuna etkisi olduğunu söylerler.

Etkileri: Arpa lapasıyla birlikte yapılan merhemi, sıcak şişlere iyi gelir; onun yaprağı da aynı etkiyi yapar.

Cerahat ve Yaralar: Menekşe yağı, kaşıntıya iyi gelir.

Baş Organları: Eğer koklanırsa, baş ağrılarına iyi gelir.

Göz Organları: Onunla (yağı) ovulursa veya içilirse, ateşli göz ağrısına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Ateşli öksürüğe iyi gelir ve göğüsü yumuşatır ve özellikle, şekerle marmelât şeklinde terkip hâlinde kullanılırsa, daha iyidir. Böğür ve akciğer ağrılarına iyi gelir ve özellikle zatürreye daha etkilidir.

Beslenme Organları: Mide iltihaplarına yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Onun şurubu, böbrek ağrılarını giderir; idrar söktürür. Kuru menekşe, safra salgısına yardımcı olur. Onun şurubu, bağırsakları yumuşatır. Makadın dışarı çıkmasını engeller.

BEHMEN
(Zerdali Dikeni; Centauria behman)

Genel Nitelikleri: O, bir cins ağaçtan kesilmiş odun parçacıklarındandır. Onun kökü, bükük, kırıktır. İki çeşidi vardır. Birincisi beyazdır, diğeri kırmızıdır.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Süslenme: Şişmanlatıcıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbi gerçekten kuvvetlendirir. Çarpıntıya yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Meniyi artırıcı etkisi vardır.[236]
Bedeli: Bir katı ebegümeci ve yarısı kadar sığırdilidir.

BİRİNCASF
(Civan Perçemi; Achilea millepholium)

Genel Nitelikleri: O, pelin otuna benzeyen bir bitkidir; fakat ondan daha yeşil bir bitkidir; yapışkan bir sıvı içerir. Bir cinsi kısa dallı iri yapraklıdır; diğeri küçük yapraklıdır, yaprakları incedir. Yaprakların rengi beyaz ve sarıdır. Bahar ve yaz mevsiminde ot ortaya çıkar. Galen, onların ot cinsinden olduğunu söyler. Her ikisinin yapısı aynı olup, aynı isimle adlandırılmış olduğunu söylemiştir.

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve nemlidir.

Özel Nitelikleri: Çok iyi yumuşatıcı, açıcıdır ve merhem veya yakı şeklinde uygulanırsa, fazlalıkları çekip, dokulara sızmasını önler.

Etkileri (Baş Organları): Lapası, soğuk baş ağrılarına iyi gelir ve kaynatılmış drog çok etkilidir. Burun tıkanıklığına ve nezleye iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Böbreklerdeki taşları atar ve regl kanını söktürür ve akıtır; onun katılığı şurup olarak ve yakı ya da merhem şeklinde tatbik edilir. 5 dirheme kadar olan dozlar hâlinde kullanılır.

BELADIR AĞACI
(Beladur, Mürekkep Ağacı; Semecarpus anacardium)

Genel Nitelikleri: Beladır, hurmaya benzeyen bir meyvadır; ceviz içi gibi tatlıdır; zararlı etkisi yoktur; kabuğu gözenekli ve parçalıdır. Bunların aralarında yapışkan kokulu balı vardır. Bazı insanlar bunu ağızlarında çiğnerler; zararı olmaz.

Yapısı: Dördüncü derecenin sonlarında sıcak ve kurudur.[237]

Etkileri: Onun balı yakıcıdır; merhemi bal, kan ve diğer hıltları yakıcıdır.

Süslenme: Siğilleri giderir ve vitiligo lekelerini giderir; dövmeyi de bertaraf eder.[238] Balgamî olan saçkıranı bertaraf eder.

---

236 "Bu etkisi belirgindir." T.M.

237 "Dördüncü derecede sıcak ve kurudur." T.M.

238 "Dövme, kola ve diğer organlara yiğit kişilerin iğne batırıp, daha sonra çivit ile boyayarak, yaptıkları şekillerdir. Bu lekeler kolay kolay çıkmaz, ancak beladırla silinirse çıkar."

Şişler: Karındaki yangılı şişleri uyarıp, harekete getirir.

Hareket Organları: Soğuk sinirlere yararlıdır; gevşemelere ve felçlere yararlıdır. Eklemleri güçlendirir.

Baş Organları: Ankardia diye bilinen macunu zihin bozukluğuna, unutkanlığa iyi gelir; lâkin kuruntu ve mâlihulyaya uyarıcı etki yapar.

Dışarı Atan Organlar: Basur memelerine karşı, yakılıp, külü kullanılırsa, onları kurutur.

Zehirlenme: O, bütün zehirlere karşı iyidir; hıltları yakar, onlar üzerinde öldürücü etkisi vardır; onun panzehiri ekşi ayrandır ve ceviz yağı, beladırın etkisini azaltır.

Bedeli: Onun muadili, 5 katı fındık ve 4 ölçü belesan yağı ve 3 ölçü beyaz neft olup, bütün hastalıklarda bu muadil kullanılır.

BEVRAK; BURAK
(Boraks; Sodium borate)

Genel Nitelikleri: O, tuzdan daha kuvvetlidir ve kuvveti onun cinsindendir; ancak onda kabız etkisi yoktur. Boraks, fırınlanmış saksı içinde iyice kavrulup, kuruyuncaya kadar ısıtılarak hazırlanır.

Özel Nitelikleri: Boraksın iyi cinsi, Ermeni cinsi olup, hafif, kolayca dağılan, sünger gibi beyaz olanlardır. Gül gibi ve kırmızı olanlar yakıcıdır. Onun Afrika türü de vardır. Tuzla boraks mukayese edilirse, boraks yenmez. Boraks ancak önemli bir sebepten yenir. Boraksın köpüğü kendinden daha yumuşaktır. Onun köpüğünde de içindeki kuvvet vardır. Onun köpüğü cam gibidir; kristal yapıdadır; çabuk dağılır.[239]

Yapısı: İkinci derecenin sınırında kuru ve sıcaktır; kuruluğu muhtemelen üçüncü dereceye çalar.

Etkileri: Parlatma etkisi vardır ve yıkayıcı, temizleyicidir. Özellikle, Afrika türü kabukları temizler, soyar ve ağır hıltları engeller. Boraks parlatır ve onda az miktarda kabız etkisi vardır. Afrika türünde kabız etkisi yoktur; çok parlatıcı ve temizleyici etkisi vardır. Tuzda ise, kabız etkisi çoktur; parlatıcı ve temizleyici etkisi azdır.

T.M.

239 "Boraksın çeşitli maddeleri vardır; içinde değişik organik maddeler vardır. Zebad-ı zücaci, değişik madensel maddelerden meydana gelmiştir."T.M.

Süslenme: Boraks, eğer üstlerine serpilirse, tüyleri inceltir. Eğer onunla merhem yapılırsa ve beden ovulursa, kanı vücudun dışına çeker; cilt rengini güzelleştirir;[240] cilde canlılık getirir; ancak ağız yoluyla fazla alınırsa, rengi karartır.

Cerahat ve Yaralar: Uyuz ve kaşıntı üzerinde olumlu etkisi vardır. Özellikle, Afrika boraksı yaradan çıkan sıvıyı çözüp eriterek yok eder. Sirkeyle karıştırıldığında, aynı şekilde, kaşıntıya ve uyuza iyi gelir.[241]

Hareket Organları: Felçlere iyi gelir ve özellikle de üzerinden zaman geçmiş felç olaylarında etkilidir. O, burulmuş sinirler üzerinde de etkilidir.

Baş Organları: Boraks, baştaki hazazaya (kepek) iyi gelir.[242] Boraks köpüğü, balla karıştırılıp, kulağa damlatılırsa, kulağı açar ve sağırlığı giderir ve işitmeyi sağlar. Şarap veya zufa otu suyu ile karıştırılıp, kulağa damlatılırsa, kulaktaki uğultuyu, çınlamayı keser.

Beslenme Organları: Boraks, mideye iyi gelmez, kötü etki eder. Afrika türü, midenin çalışmasını takviye edip, muhtevasını parçalamasını sağlar. İncirle karıştırılıp, merhem yapılırsa, ödemleri gidermede yararlı olur.

Dışarı Atan Organlar: Eğer fitil yapılırsa, bağırsakları boşaltır. Eğer şarapla veya pişmiş dere otuyla karıştırılıp içilirse, sakinleştirir. Aynı şekilde, onun gibi aynı etkiyi tuz da gösterir; ancak, boraksın etkisi daha fazladır. Bazı ilâçlarla birlikte içilince, bağırsak kurtlarını öldürür ve onları dışarı atar. Aynı şekilde, eğer boraksla kişinin karnı ovulursa ve ateş karşısına oturtulursa, parazitleri öldürür.

Zehirlenme: Yakıcı veya yakıcı olmayan kötü etkilere karşı oluşan nefes darlığına karşı bütün boraksIar, özellikle de Afrika kökenli olanı, iyi gelir.[243] Onun köpüğü de aynı şekilde yararlıdır. Eşek ve hınzır yağı ile köpeğin ısırdığı yere sürülürse veya su ile içilirse, yararlı olur. Aynı şekilde, bu terkip İspanyol sineği (cantarides vesicatoria) içen kimse-

240 "kanın ciltte yayılmasını sağlar."T.M.

241 "sivilce üzerinde etkisi vardır."T.M.

242 "Boraks, başta oluşan, hazaze denilen illete iyi gelir; hazazeye ibriye de denir, baş ve üzerinde yara vs. yokken baş derisinde oluşan döküntü, konak, kepek."T.M.

243 "Boraksların hepsi, özellikle de Afrika kökenli olanı, zehirli gül vb. yenildiği zaman oluşan nefes darlığı ve asfeksi gibi olaylarda fazlasıyla etkili olur."T.M.

lerin zehirlenmelerine karşı yararlıdır.[244] Bu böceğin benzerlerinden kaynaklanan zehirlenmelere de iyi gelir; zehirlenme etkilerini yok eder. Assafoetida ile birlikte sevr kanının verdiği rahatsızlığı ortadan kaldırır.

BASAL
(Soğan; Alium cepa)

Genel Nitelikleri: Soğan, herkesçe bilinen bir drogdur. Onda acı tadı ile birlikte yakıcılık özelliği de vardır ve bu da ona kabız etkisi kazandırır. Yenecek olan soğanın uzun olması gerekir. Onun çeşitleri vardır. Kırmızı olan soğan, beyaz olan soğandan daha acıdır ve aynı şekilde kuru soğan tazesinden daha acıdır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcaktır ve onun rutubeti daha fazladır.

Etkileri: Kesici ve yumuşatıcıdır. Özellikle, yenildiğinde bu etki görülür. Onda kabız etkisiyle birlikte parlatıcı etki de görülür ve açıcı etkisi vardır. Kötü bir kokusu vardır. O, kanı yüzeye çeker ve cildin kızarmasına sebep olur. Pişmemiş soğanın besin olarak değeri yoktur. Zirbace denen yahni soğanla pişirilirse, hıltları biraz yoğunlaştırır. Ancak pişmemiş soğana nisbetle daha az zararlıdır. Eğer posası kullanılırsa, kokusu bazen kaybolur.[245]

Süslenme: Cildi kızartır; onun tohumları sedefi giderir. Saçkıran olan bölge soğanla ovulursa, çok faydalı olur. Ayrıca tuzla birlikte siğil üzerine tatbik edilirse, iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Onun suyu, iltihaplı yaralara ve tavuk yağı ile birlikte ülserleşmeye ve ayak yaralarına iyi gelir.

Baş Organları: Eğer soğan suyu buruna damlatılırsa veya çekilirse, baştaki ağrılara ve çınlamaya iyi gelir; kulaklardaki iltihabı açar. Soğan, baş ağrısı yapar. Ayrıca, hıltların oluşmasına sebep olduğundan, insanın aklını kaybetmesine sebep olabilir. O, ağız salgısını artırır.

Göz Organları: Yenen ve içilen soğan suyu göze inen ve gözde oluşan maddeler üzerinde etkilidir. Görmeyi parlaklaştırır ve göze beyaz düşse (katarakt?), onun suyu sürme şeklinde tatbik edilirse, faydalıdır.

---

244 "Aynı şekilde, zerarih (kuduz böceği) içen kimselerin zehirlenmelerine ve kudurmalarına karşı etkili olur." T.M.

245 "azalır." T.M.

Solunum ve Göğüs Organları: Soğan suyu ile bal karışımı, boğazdaki iltihaplı ağrıya (bademciğe) iyi gelir.

Beslenme Organları: Soğanın sindirimi zordur; bir çeşit bulantıyı tahrik eder ve soğan yemek zayıf mideyi güçlendirir ve pişirilirse veya iki defa közlenirse, onun besleyiciliği artar. İnsanda susatıcı etki gösterir ve sarılığa etkilidir.

Dışarı Atan Organlar: Basur memelerinin ağızlarını açar. Her cins soğan cinsel gücü harekete geçirir ve soğan suyu regl söktürür.

Zehirlenme: Köpek ısırmasına iyi gelir. Eğer, onun suyu üzerine tuz veya sedef otu dökülüp kaynatılırsa ve merhem yapılıp köpeğin ısırdığı yere bağlanırsa, iyi olur. Soğan yendiğinde, samyeli denen rüzgârın zararlı etkilerini bertaraf eder. Bazıları, bundan dolayı samyeli denen bir türlü zehirlenmede soğan yenirse, midede rutubetli hıltlar oluşursa, zehirin etkisini ortadan kaldırdığını söylemişlerdir. O, gerçekten gayet yararlıdır.

BAKLA-İ YUNANİYYE[246]
(Amaranthus blitum)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bu bitkinin kesinlikle ilâç özelliğinde olmadığını söylemiştir. Onun sulu olduğunu ve kara pazı gibi yiyecek olarak yenmediğini söylemiştir. Ondaki su oranı diğer bütün bakla türlerine göre daha fazladır; hattâ marul ve kabaktan bile daha suludur ve besleyici değeri de azdır. Onun emilmesi de güçtür.

Yapısı: Galen, onun soğukluk ve rutubetinin ikinci derecede olduğunu söylemiştir.

Şişler: Sıcak, yangılı şişlere onunla lapa yapılır.

Cerahat ve Yaralar: Açılmış veya yarılmış yaralar üzerine de aynı şekilde merhem olarak uygulanır.

Baş Organları: Onun suyu gül yağı ile karıştırılırsa, güneş çarpmasından kaynaklanan baş ağrısına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Öksürüğe iyi gelir; onu teskin eder ve özellikle badem yağıyla pişirilirse veya nar suyu ve bakla ile pişirilirse, aynı şckilde, şiddetli susuzluğu giderir.[247]

---

246 "Bu droga bakla-i Arabiyye de denir." T.M.

247 "Bu terkip birlikte alınacak olursa, baş ağrısına iyi geldiği gibi, yüksek ateşi de düşürür." T.M.

BULBUS
(Ada Soğanı; Scilla sps.)

Genel Nitelikleri: Yenen küçük soğandır; nergis soğanına benzer. Onun yaprakları sarmısak yaprağına ve çiçeği menekşeye benzer. Onun bir nevi kusmaya sebep olduğunu ve bazıları onun soğan (bulbus esculentus) olduğunu söylerler. Bazıları ise, onun soğan (bulbus esculentus) olmadığını iddia ederler. Onun talhabiyya denen çeşidi olduğunu söylemişlerdir ve onun anais veya abais denen ada soğanına benzediğini ifade etmişlerdir.

Yapısı: Ada soğanının yapısı soğana yakındır ve o birinci derecede kurudur; rutubeti daha fazladır.

Etkileri: Gaz yapıcıdır, terleticidir ve dile sertlik verir.

Süslenme: Özellikle sivilceler üzerine güneşte sürülürse, yararlıdır. Aynı zamanda, iltihaplı yaraların izlerini yok eder; dil ve damağı sertleştirir ve yumurta sarısı ile birlikte sürülürse, siğillere iyi gelir ve ballı sirke ile birlikte yumuşak yaralar üzerine tatbik edilirse, yararlıdır.

Cerahat ve Yaralar: Meduz (deniz anası) veya balıktan hazırlanan bir preparat ve balığın kafası ile közlenirse ve çenede oluşan yaraya sürülecek olursa, onu yok eder.[248]

Hareket Organları: Eğer ada soğanı sirke ile karıştırılıp, yakı yapılacak olursa, kaslara iyi gelir; yakı yapıldığında, guta ve eklem ağrılarına iyi gelir. Tek başına burulan, bükülen sinirlere karşı yakı yapılır. O, yine merhem olarak tırnaklarda oluşan yaralara, kulak yanıklarına ve benzeri yanık ve çatlaklara iyi gelir. Onunla buğday, yulaf ve küçük burçaklar birleştirilerek hazırlanan karışım lapa şeklinde uygulanırsa, bu şikâyetlere aynı şekilde iyi gelir.

Baş Organları: Baştaki yarık ve yaralara iyi gelir. Başı yarılan fakat kafa kemikleri kırılmayan, sadece kafa derisi yırtılan kişiye, yumurta sarısı ile karıştırılarak, yırtılan yere sürülür.

---

248 "İbn-i Kutbî'nin açıklamasına göre ise, şöyle yapılır: Ada soğanı sıcak kül içinde közlenip, pişirilir. Mısırlıların dedikleri balık başları yakıldıktan sonra, pişmiş ada soğanıyla karıştırılır ve çenede oluşan yaralar üzerine tatbik edilir. Çenedeki yara dediğimiz yara ise, küçük ve birbirine yakın benekler, noktacıklar hâlindeki sivilcelerdir; zaman geçtikçe çoğalır ve birbiriyle birleşirler. Yunancada bu hastalığa suka denir ve çoğunlukla imbattan önce ortaya çıkar."T.M.

Göz Organları: Tek başına ada soğanı veya yumurtanın sarısı ile karıştırılarak, göz kapaklarına sürülür. Eğer bu terkibe sirke katılırsa, kirpiklerin dökülmesini önler. Ayrıca göz pınarlarındaki şişmelere iyi gelir.

Beslenme Organları: Ada soğanının tatlı ve kırmızı olanları, mideye iyi etki yapar. Bal ile birlikte yakı yapılırsa, mide ağrılarına ve hazımsızlığa iyi gelir ve acı olan ada soğanı iyi bir hazmettiricidir ve onun besleyici yönü de vardır. Acı ve çiğ olanının besin değeri çok değildir ve ayrıca yemesi ve hazmı güçtür.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü artırır.

BEZR-İ KATUNA
(Karnıyarık; Plantago ovata)

Genel Nitelikleri: Karnıyarık iki türdür. Biri yazlık, diğeri kışlıktır. Hangisi olursa olsun, onlardan 2 dirhem dozda kullanılır. Onlardan iyisi, tanesi dolgun olup, suya konduğunda dibe çökendir.

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve nemlidir.

Etkileri: Karnıyarık, kurutulduktan sonra gül yağı ile karıştırılır ve bu terkip kabız özelliği gösterir. Sirke ile karıştırılıp yakı yapıldığında, baş ağrısına iyi gelir ve o çok etkilidir.

Şişler: Sirke ile dövülüp yangılı şişlerin üzerine tatbik edildiğinde, uçuğa ve ciltteki kızarıklığa iyi gelir. Özellikle, kulak altında olan ve balgamî özellik gösteren şişler üzerinde etkindir.

Hareket Organları: Sinirlerdeki bükülme, gevşeme ve spazma, ateşli eklem ağrılarına, guta, sirkeyle karıştırılıp, yakı yapıldığında, yararlı olur.

Baş Organları: Yangılı baş ağrılarında başa bağlanırsa (yakı veya lapa şeklinde), yararlı olur.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüsü yumuşatır.

Beslenme Organları: Onun salgısı, gül yağı ile veya badem ile karıştırılınca, şiddetli safradan oluşan susuzluğu giderir.

Dışarı Atan Organlar: 2 dirhem ağırlığındaki karnıyarık, gül yağı içine karıştırılıp kavrulursa, sıkıştırıcı etki yapar ve bağırsaklarda olan ülserlere ve özellikle çocuklardakine fevkalâde yararlıdır. Onun salgısı kendisi ve menekşe yağı ile birlikte purgatif etkisi görür, bağırsakları yumuşatır.

Hummalar: Karnıyarık tohumu, ateşli hastalıklarda ateşi ve yangıyı giderir.

BUYANIS[249]
(Maydanoz; Petroselinum sativum)

Genel Nitelikleri: Genellikle bu drogun kökleri kullanılır ve zamkı ve öz suyu vardır. Onun zamkı öz suyundan daha kuvvetlidir ve bazen öz suyu eşit miktarda zeytinyağı ile karıştırılır ve bazen de şarapla karıştırılıp içilir ve hattâ karışım içilmezden önce ilkin kıvamlı hâle gelene kadar dövülür. Böylece karışım normal hâle gelir, ağırlığı, hiddeti normalleşir.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Nitelikleri: Çözücüdür.

Cerahat ve Yaralar: Şiddetli kurutma etkisi vasıtasıyla kemiklere kabuk bağlatır; yaralara karşı faydalıdır.

Hareket Organları: Sinirlere çok yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüsteki ağır fazlalıkları temizler, onları atar; akciğerleri ve akciğer yaralarını, eğer şerbet şeklinde içilir ya da yakı şeklinde uygulanırsa, tedavi eder.

Beslenme Organları: Dalak sertliğine, dışardan yakı şeklinde veya sıcak su ile yakı yapılarak kullanılırsa, yararlıdır.

BUSR ve BALAH[250]
(Ham ve Yarı Olgun Hurma; Phoenix dactylifera)

Genel Nitelikleri: İkisi de gayet iyi bilinir. Hurma iklim olarak sıcak memleketlerde bulunur.

Yapısı: İkinci derecede kuru ve soğuktur. Yarı olgun hurma, bir cins hurma olan kasbdan daha kabız ve daha buruktur.

Etkileri: Ham hurma ve yarı ham hurma gaz yapıcıdır. Eğer onun meyvası su ile içilse, yarı ham hurmanın olgunlaşmasından hemen

---

249 "Bu drog *Kânûn* nüshalarında iki nokta ile kayıtlıdır. İbn-i Kıptî nüshasında kaf ile 'ebu kanis' olarak kayıtlıdır. Kelime kaf ile değiştirilip, Arapçalaştırılmış olabilir. Mısır ve Şam yörelerinde 'gaslu'l-rebi' (cerahat atan, iltihap söktüren) denir."T.M.

250 "Bu, hurmanın hamıdır. Muhammed Elvanî, *Tercüme-i Sahak*'inde şöyle der: 'Hurma önce tomurcuktur sonra yeşil meyvaya dönüşür. Meyvanın kabuğu açılıp, düştükten sonra ham hurma ve daha sonra yarı ham hurma adını alır. Yarı ham hurma daha sonra sulanıp, yumuşayarak, olgun meyvaya dönüşür.'"T.M.

öncesinde gaz yaptığı görülür ve guruldama yapmasına daha çok rastlanır. Yarı ham hurma ve ham hurma bağırsaklarda tıkanıklık ve kabızlık yapar. Pişmiş yarı ham hurma ağır ısıyı koruyarak iltihabı teskin eder. Ancak şiddetli ateş üzerinde etkisi yoktur. Ham ve yarı ham hurma fazla yendiğinde, vücutta yoğun hılt oluşmasına sebep olur.

Baş Organları: Yarı ham hurma baş ağrısı yapar. Ondan çok yenilirse, sarhoşluk verir.

Solunum ve Göğüs Organları: Her ikisinin de göğüs ve akciğer için iyi olmayan etkileri vardır.

Beslenme Organları: Her ikisi de büzüşme, mide ve karaciğerde tıkanıklık yapar ve onların sindirimi yavaş olur. Besin değerleri her ikisinin de azdır. Şurupları ve bulamaçları da çok az sindirilir.

Dışarı Atan Organlar: Her ikisi de bağırsaklarda kabız yapar. Özellikle, eğer sirke veya palamut şurubu ile karıştırılırsa ve içilirse, bu etki artar. İdrarı artırır. Eğer palamut şurubu ile içilirse, rahimdeki akıntıyı ve basur memesi akıntısını önler.

Hummalar: Her ikisinden de çok miktarda alınırsa, titreme yapar ve âdeta kişinin tüyleri diken diken olur.

BUNK
(Menengiç, Sakız)

Genel Nitelikleri: O, Hint ve Yemen'den gelen bir drogdur. Bazıları, onun köklerinden iyisinin, sıcakta akan Mısır dikeni olduğunu söyler.

Özel Nitelikleri: Onun iyisi, hafif sarı olup, kokusu hoş olandır; rengi beyaz ve kokusu ağır olanlar değildir.

Yapısı: Birinci dereceden sıcak ve kurudur ve bazılarına göre, o birinci derecede soğuktur.

Etkileri: Organları güçlendirir.

Süslenme: Cilde yararlıdır ve derinin altındaki nemi yüzeye çekip, cildi nemlendirir; vücudun güzel kokmasını sağlar. Tüy dökmek amacıyla kullanılır; kirecin kokusunu giderir.

Beslenme Organları: Mideye yararlı olur.

Baş Organları: Akıl ve zihinde karışıklık yapar.

BİTTİH
(Tatlı Kavun, Karpuz; Cucumis melo)

Genel Nitelikleri: O, bilinen bir drogdur.

Yapısı: İkinci derecenin başlarında soğuk ve onun sonlarında rutubetlidir. Çekirdekleri kavrulursa, birinci derecede kuru olur. Kökü de kurudur.

Etkileri: Kavunun olgunu yumuşaktır. Tam olmamış olanı serttir ve kabak tadındadır. Onun olgunu da karında açıcı etki gösterir. Helyunun (kuşkonmaz) oluşturduğu etki diğerlerinden daha faydalıdır.[251] Kuşkonmazın etli kısmı temizleyici özelliğe sahiptir. Özellikle, tohumları bu etkiye sahiptir. Bitkinin hamı da, olgunu da temizleyici güce sahiptir ve tohumları güçlü temizleyicidir. Kavun, midede bulunan hıltları değiştirir ve o safradan ziyâde balgama ve sevdaya yönelir. Kuşkonmaz, kavun gibi süratle değişme göstermez.

Süslenme: Kavun, cildi temizler ve özellikle de onun çekirdekleri cildi temizler; onun içinde çekirdeklerle birlikte atılan kısımlar vardır, bunlar da cildi temizler. Kavun, ciltteki lekelere ve kızarıklıklara iyi gelir ve özellikle eğer kavunun içindeki atılacak kısımlar fındık yağı ve buğday yağı ile karıştırılıp yoğurulacak olursa, güneşte kurutulursa, bu karışım cilt hastalıklarına iyi gelir.

Göz Organları: Onun kabuğu alına konursa, göze nezle inmesini engeller ve o iyi bir ilâçtır.

Beslenme Organları: O, kusturucudur ve özellikle onun kökünden 2 dirhem, şarapla birlikte kusmayı tahrik eder; özellikle de kökü bu etkiyi yapar. Ancak herhangi bir pürüz yaratmaz. Eğer ondan içilirse veya kavun içilirse, eğer o sindirilmeden kalırsa, regli tahrik eder, kanama meydana gelir. Kuşkonmazın hıltlar üzerindeki etkisi daha fazladır. Eğer onun boşluğundakilerden yenecek olursa, onların besleyiciliği veya yararı daha fazladır. Kavunun yemekten sonra yenmesi daha faydalıdır. Eğer yemekten önce yenirse, mide bulantısı

---

251 "Benim elimdeki nüshalarda he harfiyle helyon yazılmıştır. Helyon, he harfi sırasında bulunması gereken bir bitkidir. Bunun köküne Rumca saparna denir. Battih sınıfından olanlar için de bir nokta konarak, be harfiyle belyun ve mim harfiyle melyun olarak yazılmıştır. Balyan, Fars dilinde şemame denilen bitkidir, aynı türdendir ve Farsçada destembuye (kokulu bir nevi kavun) denir. Melyun ise, kelek dedikleridir. Bizim düşüncemize göre, harflerde değiştirme yapılarak, melyun veya belyun, kitaplara helyun olarak yazılmıştır." T.M.

ve kusma yapar. Ateşli mizaçlılar, kavun yedikten sonra üzerine ballı sirke içmelidir. Rutubetli mizaçlı olanlar, kavun yedikten sonra üzerine zencefil macunu veya kokusu güzel, yıllanmış şarap içmelidir.[252]

Dışarı Atan Organlar: Kavun, idrar söktürür. Ham veya olgun kavun, böbreklerdeki ve mesanedeki taşlara yararlıdır, onların atılmasını sağlar. Eğer böbreklerdeki taş küçükse, daha etkilidir. Kuşkonmazın idrar söktürücü etkisi daha azdır. Eğer yumuşaksa, onun dışarı atılması daha kolay ve daha süratlidir.

Zehirlenme: Kavun ağır midede bozulursa, bağırsaklarda zehire dönüşür. Eğer böyle bir durum ortaya çıkarsa, onu süratle dışarı atmak için hemen ve öncelikle kusturmalıdır; mümkün olduğu kadar bu kusmayı tekrarlamalı ve midenin temizlenmesi sağlanmalıdır.

BEYD, BEYZ
(Yumurta; Ovum)

Genel Nitelikleri: Bilinen [bir drogdur].

Özel Nitelikleri: En iyisi, taze tavuk yumurtasıdır. Yumurtanın içinde ise daha faydalısı, yumurtanın sarısıdır. Pişmiş yumurtanın ise iyisi, sert olan değildir. Tavuk yumurtasında beyaz ve sarısının karışmayacak şekilde pişmiş olanıdır. Tavuk yumurtası dışında iyi sayılan yumurtalar, sülün, keklik ve çil dedikleri kanatlılar sınıfından kuşların yumurtalarıdır. Ördek ve benzeri hayvanların yumurtaları hıltları bozar [iyi değildir].

Yapısı: Yumurtanın tabiatı normale meyillidir. Beyazı soğuğa meyillidir; sarısı ise sıcağa meyillidir. Hem sarısı, hem beyazı rutubete meyillidir, fakat beyazın meyili daha fazladır. İvez (kaz) ve naam (deve kuşu) yumurtası daha mutedildir.[253]

Etkileri: Onda kabız etkisi vardır ve özellikle sarısında bu etki vardır.[254] Yumurtanın akı, yanık ağrılarına iyi gelir. Çünkü yumurtanın akı hem besleyicidir hem de jelatinimsi bir yapısı vardır. O, süt gibi akıp gitmez, bir tabaka hâlinde kalır. Çok pişmiş yumurtanın hazmı

---

252 "dinlenmiş reyhan şurubu içilmelidir." T.M.

253 "*Tercüme-i Sahak*'in ivezz'i hemze'nin kesresi, vav'ın fethası ve ze'nin şeddesiyle tabir edilen kazdır. Bazılarına göre ise, ördektir, der. Fakat hekimlerin kaz anlamında kullandıkları düşünülen 'badi' kaz ve ördek için müşterek bir isim olmasına rağmen, çoğunlukla ördek için kullanılır. Edebiyat ilminde 'anes' imlâsıyla kullanılır." T.M.

254 "Kaynatılmış ya da közlenmiş yumurtada bu etki daha fazladır." T.M.

zor olur, fakat besin değeri yüksektir. Uygun olanı, az pişmiş olandır; onun sindirilip, etki etmesi süratli olur.

Süslenme: Yumurtanın beyazı, güneş yanıklarına iyi gelir. Sarısı, kavrulup bal ile döğülerek karıştırılırsa, ciltteki benek ve siyah noktaları giderir.

Yumurtanın beyazının ateşten oluşan yanıklara karşı iyi etkisi vardır. Toy kuşunun yumurtası siyahtır; boyama özelliği vardır, fakat bu özelliği belli zamanlarda vardır. Buna göre, bir yün parçası yumurtaya sokulur, bir müddet beklenir. Daha sonra, ipliğe batırılır, eğer ipliğin rengi koyulaşırsa, o yumurtanın boyama özelliği vardır. Aynı şekilde, leylek yumurtasında da boyama özelliği olduğu söylenir.

Şişler: Aynı şekilde, yara ve şişler için hazırlanan şırıngaların terkibine de girer. Zeytinyağı ile karıştırılarak, yılancık üzerine tatbik edilir.

Cerahat ve Yaralar: Makaddaki ve anüsteki yaralara yararlı olur ve ateş yanıklarına bir parça yünle yumurta sürülerek tatbik edilirse, yarayı engeller. Aynı şekilde sıcak su ile oluşmuş yanıklara, aynı muamele yapılırsa, aynı sonuç alınır.

Hareket Organları: Sinirleri yumuşatır ve bütün eklem ağrılarına iyi gelir.

Baş Organları: Beyin zarının kanamaları için hazırlanan ilâçların terkibine girer ve nezleye yararlıdır. Tavuk yumurtasının sarısı kulaktaki yangılı şişlere iyi gelir. Yabanî kablumbağa yumurtasının saraya iyi geldiği söylenir.

Göz Organları: Yumurtanın akı, göz ağrılarına iyi gelir. Onun sarısı safranla ve gül yağı ile kavrulduğunda, gözde oluşan travmalara iyi gelir ve arpa unuyla birlikte göz nezlesine karşı merhem olarak kullanılır. Aynı şekilde, yumurta sarısı ve günlük alına konursa, göz nezlesine iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Yarı pişmiş yumurta boğazdaki sertliğe, öksürüğe ve kaburgaların içindeki şişliğe yararlıdır; onları tedavi eder. Eğer yumurta sarısı iyice ezilip inceltilirse, etkisi daha da artar. Yabanî kablumbağa yumurtası çocukların öksürüğünü hemen keser.

Beslenme Organları: Yumurta olduğu gibi pişirilip sirkeyle yenirse, mide ve bağırsaklardaki sindirimi engeller; ancak yemek borusunun sertliğini giderir. Pişmiş yumurta gaz yapar.

Dışarı Atan Organlar: Pişmiş yumurta sirke içine konursa, ishale ve ülsere engel olur. Onun sarısı, böbrek ve mesane yaralarına iyi gelir. Yumurta eğer közde (duman olmayan bir ateşte) pişirilir ve kabız yapıcı ilâçlar veya koruk ile alınırsa, ishali önler; bağırsak ve mesanenin sertliğini giderir. Bağırsaklardaki yara ve ülserler için yumurta, melilot otu ile birlikte kullanılır. O, makad ve kasık yaralarına iyi gelir ve ondan fitil yapılsa ve kullanılsa, yine yararlı olur. Eğer terkip gül yağı içinde hazırlanıp, makad şişlerine uygulanırsa, iyi gelir. Onun yumurta akı alınıp, çırpılır ve kına yağı ile muamele edilir ve ondan fitil yapılır. Bu da rahime konursa, rahim yaralarına ve gevşemiş rahime iyi gelir. Yumurta çiğ olarak içilirse, ciğerden kan gelir ve kanlı idrar atılır. Bütün yumurtalar ve özellikle de serçe yumurtası cinsel gücü artırır. Kaz yumurtasının zeytinyağı ile karıştırıldığında ve rahim içine damlatıldığında, damlatılmasından itibaren dört gün sonra regl kanını söktürdüğünü söylerler.

BAL, BUL[255]
(Hint Hıyarı; Cucimis sps.)

Genel Nitelikleri: Buna Hintliler, Hint hıyarı derler. O, Hint hıyarıdır ve o, hıyar-ı şenbere (sinameki) benzer. O, acıdır ve zencefile benzer.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur. Bazılarına göre, üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Sinirlerin sağlamlığını takviye eder ve onların rutubetine, hastalığına, meselâ, felç ve yüz felcine iyi gelir.

Beslenme Organları: Hint hıyarı, mideyi kızdırır ve kusmaya iyi gelir ve mide İlâçlarının terkiplerine girer.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsaklarda da kabız yapar ve gaz gidericidir.

BALİLAC
(Helile; Terminalia belerica)

Genel Nitelikleri: Hint hıyarının yapısı helileye yakındır ve ona benzer tatlı sütü vardır.

Yapısı: Birinci derecede soğuk, ikinci derecede kurudur.

---

255 Bu terimle (Bkz., *Dozy*, Cilt 1) İslâm Dünyasında üç farklı bitki kastedilmiştir: 1. Mürver, 2. Hint hıyarı, 3. Aspalathe meyvasıdır. Bunlardan İbn-i Sînâ muhtemelen ikinci anlamı kabul etmiş gibi görünmektedir.

Etkileri: Onda parlatıcı etki vardır. Onun etkileri farklı farklıdır; hem yumuşatıcı, hem de kabız etkisi vardır.

Beslenme Organları: Mideyi sıvayıp kaplayarak temizler. Midenin gevşekliğine ve rutubetine iyi gelir. Mideyi helileden daha iyi hiçbir şey temizleyip sıvayamaz.

Dışarı Atan Organlar: Muhtemelen, [bu bitki] bağırsaklarda kabız etkisi yapar ve bazılarına göre yumuşatır; ancak, onun etkisi dış bağırsak üzerindedir.

BAZRENCBUYEH[256]
(Oğul Otu; Melisa officinalis)

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Bütün balgam cinsi hastalıklarla sevdavî hastalıklar üzerinde etkilidir.

Süslenme: Ağız kokusuna gayet iyi etki eder.

Cerahat ve Yaralar: Sevdavî kaşıntılara iyi gelir.

Baş Organları: Beyindeki tıkanıklıkları ve nefes darlığını giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbi ferahlatır ve nefes darlığını giderir.

Beslenme Organları: Sindirim için uygundur ve hıçkırığa yararlıdır, hıçkırığı giderir.

Bedeli: Onun bedeli, aynı ölçüdeki ibrişimdir ve 1/3'ü kadar ağaç kavunu yaprağıdır.

BADINCAN
(Patlıcan; Solanum melongena)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir bitkidir.

Özel Nitelikleri: Onun tazesi daha iyidir ve bayatı iyi değildir. Onun tadı ve yapısı, kali (kalya taşı, potasyum hidrat) denen yiyeceğin taamıdır (tadındadır).[257]

Yapısı: İbn-i Maserceveyh'e göre, o soğuk mizaçtadır; ancak doğru olan, acılık ve yakıcılığının üstünlüğünden dolayı ikinci derecede sıcak ve kuru olduğudur.

Etkileri: Sevdanın ortaya çıkmasına ve tıkanıklıklara sebep olur.

---

256 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir bitkidir." T.M.

257 "Kali, yeşil üşnan (dikenli çöğen) ve diğerlerinden elde edilen rutubete (sıvıya) denir. Bu rutubet, hacer-i rehçe (değirmen taşı) benzer ve ilgili bölümde açıklayıcı bilgi verilecektir." T.M.

Süslenme: O, cilt rengini bozar; cildi karartır ve sarartır. Küçük patlıcanı yemek,[258] ciltte döküntüler ve sivilceler meydana getirir.

Şişler: Kanserli şişler yapar; cüzzam ve sertlikler meydana getirir.

Baş Organları: Baş ağrısı ve damarda tıkanıklık, ağızda aft yapar.

Beslenme Organları: Karaciğerde ve dalakta tıkanıklık yapar. O, bu şekilde pirişilip yenirse, karaciğerdeki tıkanıklığı açar.

Dışarı Atan Organlar: Patlıcan, basur memeleri yapabilir; fakat gölgede kurutulup, ağaç kabuğu gibi sertleştikten sonra dövülerek kullanılırsa, basur memelerine yararlı olur. Patlıcanın kendisinin kabız veya müshil etkisi yoktur. Fakat zeytinyağı ile veya sirke içinde pişirilirse, iyi etkisi olabilir.

BEHRAMEC
(Söğüt Çiçeği; Salix caprea)

Genel Nitelikleri: Bu [drog] kokulu cinstendir.[259]

Etkileri: Dışarıdan vücudun hemen her yerine ovularak uygulanmaktadır. Gazlı organların gazını dağıtır.

Baş Organları: Söğüt çiçeğinin tomurcuk ve kokulu çiçekleri, baş ağrılarına iyi gelir. Onun yaprakları, koklansa bile, aynı etkiyi yapar.

Dışarı Atan Organlar: Söğüt çiçeği, bağırsaklarda boşaltıcı etki gösterir.

BUZİDAN
(Sahlep; Orchis morio)

Genel Nitelikleri: Hint kaynaklı bitkisel bir drogdur. Onda kuduz otuna benzer bir etki vardır.

Özel Nitelikleri: Sahlebin iyisi ve kalitelisi beyaz renkte, sert, yumruları çok ve katı olanlarıdır. Ancak dalları ince, yumuşak ve hafif beyaz olanları iyi değildir. Bazen sahlep çiğdemle karıştırılır. Ancak dalları ince, yumuşak ve hafif beyaz olanı iyi değildir. Bazen sahleb, çiğdem ile karıştırılır.[260]

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve birinci derecede kurudur.

---

258 "onun etli kısmı olmaması ve sadece kabuktan ibaret olması sebebiyle"T.M.

259 "Belh dolaylarında yetişen söğüt ağacının çiçekleri olduğu söylenir. Bu droga rank da denir. Farsçada adı behramdır. Fakat tahrif edilerek, behramec denmiştir."T.M.

260 "Berberiyye, çiğdeme benzeyen bir bitkidir. İbn-i Sînâ'ya göre, luab-ı berberiyye, sûruncandır."T.M.

Etkileri: Yumuşatıcıdır.
Hareket Organları: Eklem ve gut ağrılarına iyi gelir.
Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü artırır.
Zehirlenme: Zehirlenmeye yararlıdır.

BİRİNKİ'L-KABULÎ[261]
(Embelia ribes)

Genel Nitelikleri: Hint veya Çin kaynaklı bir hububattır. Onun iki çeşidi vardır. Biri küçük ve beyazdır; üzerinde siyah benekler vardır. Diğeri büyüktür; kırmızıya yakın, alacasızdır. Küçük olanı, daha kaliteli ve iyidir.

Hareket Organları: Eklemlerdeki balgamın yok edilmesi için çok etkili bir ilâçtır ve bu gaye için kullanılır.

Dışarı Atan Organlar: Balgamı bağırsaklardan atar ve bağırsak kurtlarını ve solucanları bağırsaklardan çıkarır. O, gerçekten çok etkilidir.

BUKİSA[262]
(Karaağaç; Fraxinus ornus)

Yapısı: Soğuktur.

Etkileri: Canlılık verir ve kabız etkisi vardır. Meyvasının kabuğu rutubetlidir.

Süslenme: Yüzü parlatır.

Cerahat ve Yaralar: Bu ilâç toz edilip, yara üzerine serpilirse, kaşıntıyı ferahlatır ve cerahatlere tatbik edilirse, büzücü ve parlatıcı etkisiyle onları kapatır ve özellikle ağacın kabukları bu etkiyi daha fazla gösterir. Pişmiş kökleri ve yaprakları kırık kemikler üzerine sarılarak, onların kaynaması sağlanır.

Solunum Organları: Onun kalın kabukları, eğer 1 miskal soğuk su ile veya reyhan şurubu ile içilirse, balgamın atılmasını sağlar.

BEHAR
(Krizantem, Kasımpatı, Öküzgözü; Anthemis arvensis)

Genel Nitelikleri: O, kav-i çeşm yani öküzgözü diye adlandırılan bir drogdur. Onun çiçek ve yaprakları sarıdır ve ortası kırmızıdır.

---

261 "Farsçadır; Arapçalaştırılıp, birinc denmiştir. Kabul, Hindistan'daki bölgenin adıdır." T.M.

262 "İbn-i Sînâ, bu drogu tanımadığını söylemektedir." T.M.

Papatyadan kalın yaprakları vardır; papatyaya göre çiçeğinin yaprakları daha büyüktür.[263]

Yapısı: İkinci derecede sıcak, birinci derecede kurudur.

Etkileri (Baş Organları): Onu koklamakla, başta olan yollar ve ağırlık[264] kaybolur.

BUSİR[265-266]

(Ayıkulağı; Verbascum thapsus)

Etkileri: Şiş ve ödem çözücü ve gidericidir; özellikle, altın sarısı çiçekleri olanlar bu etkiyi gösterir.

Süslenme: Yabanî ayıkulağının çiçeği, ciltteki tüyleri kırmızılaştırır.

Şişler: Onun kaynamış yaprakları, şişlere iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Ayıkulağı, yaralar ve irinli yaralar üzerine bolca karıştırılıp, yakı şeklinde uygulanır.

Hareket Organları: Kaynatılmış ayıkulağı, kemik kırılmalarına ve kas eziklikleri̇ne iyi gelir.

Baş Organları: Pişmiş olarak ayıkulağı, gargara yapılırsa, diş ağrısına iyi gelir.

Göz Organları: Pişmişi, yangılı göz ağrılarına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Pişmişi, kronik öksürüğe iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Beyaz ve siyah yapraklı ayıkulağı, kronik ishale iyi gelir.

BENC

(Ban Otu; Hyoscyamus niger)

Genel Nitelikleri: En zehirlisi, taneleri siyah tohumlu olanıdır, sonra kırmızı ve beyaz olanı gelir. Beyaz renkliler daha az zehirlidir. Bundan dolayı beyaz olan kullanılır. Siyah ve kırmızı olanlar kullanılmamaya çalışılır. Siyah ban otunun zehiri erguvan rengindedir;

---

263 "daha çok sayıdadır. Bazı nüshalarda, verdi'l- babunc yerine varakü'l-babunc diye yazılmıştır." T.M.

264 "gözle görülebilir şekilde" T.M.

265 "Diğer kitapta, bevsıra yazılıp, cevseran diye yorumlanmıştır. Yunan dilinde kalunus denir. Mânası, ayıkulağı demektir, şeklinde kayıt vardır." T.M.

266 "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur." T.M.

kırmızı olanın zehiri ile sarı ve beyaz olanın zehiri beyazdır veya sarı renklidir; onun rutubeti yağımsı görüntüdedir.

Özel Nitelikleri: Beyaz olanı kullanılmalı, kırmızı ve siyah olanı kullanılmamalıdır. Fakat bazen siyah ban otu dallarının öz suyu afyon muadili olarak kullanılmaktadır.

Yapısı: Siyah olan kurudur; soğukluğu ve kuruluğu üçüncü derecenin sınırındadır ve beyaz olan ise, birinci derecede kuru ve soğuktur.

Etkileri: Uyuşturucu, kanamayı dindiricidir ve travmatik ağrıları uyuşturucu etkisiyle dindirir.

Süslenme: Ban otu, şişmanlatıcıdır, çünkü kan yapıcıdır ve kanı koyulaştırma özelliğine sahiptir.

Şişler: Şişlerin ağrılarını dindirir; sertlikleri giderir; kızarıklıkları alır.

Hareket Organları: 3 kırat ban otu, ballı su ile karıştırılıp içilirse, gut ağrılarını dindirir. Onun yapraklarından üç veya dördü kaynamış şarapla içilirse, kemiklerdeki kaşıntı ve yanmayı geçirdiği söylenmiştir.

Baş Organları: Bütün ban otlarının her türünün öz suyu kulak ağrısını sakinleştirir; sirke ve gül yağı ile birlikte diş ağrısına iyi gelir. Aynı zamanda, onun tohumu da aynı etkiyi gösterir. Tohumu ve kökü sirkeyle pişirilirse, her çeşidinin yağı ağrı kesicidir. Ban otu sakinleştiricidir; durgunluk ve hâlsizlik verir. Eğer onun yaprağından biraz yenirse, zihne bulanıklık verir. Aynı zamanda, pişirilmiş yaprakları ve yağı kulağa damlatılırsa, kulakların ağrısını teskin eder.

Göz Organları: Göz üzerine onun öz suyundan ve yapraklarından veya tohumlarından lapa hazırlanıp, göze tampon yapılırsa, şiddetli göz ağrısını teskin eder. Onun çiçekleri, yaprakları veya tohumları alına lapa şeklinde tatbik edilirse, göz nezlesini engeller.

Solunum ve Göğüs Organları: Eğer ban otu tohumundan 6 kırat içilirse, aşırı kan tükürmeye engel olur. Onun yapraklarından hazırlanan lapa, göğüs şişlerine tatbik edilirse, muhtemelen ilâç, öksürüğü teskin eder ve lapa şeklinde göğüs şişleri üzerine konursa, onların ağrısını dindirir.

Dışarı Atan Organlar: Ban otu, rahim ağrılarını teskin eder ve kanamayı keser; onun yapraklarıyla lapa yapılıp, testis şişleri üzerine konursa, ağrılara iyi gelir.

Zehirlenme: Ban otu, aklı karıştırır ve zihinde bulanıklık yapar; hâfıza kaybına ve deliliğe yol açar.[267] Ban otu, zehirli droglar sınıfındandır.

BENEKSA, BENKİH[268]
(Şimşir; Buxus sempervirens)

Genel Nitelikleri: Bunun etkisi mercimeğe benzer ve sindirimi ondan daha zordur.

Yapısı: Yapısı normaldir, kuruluğa meyillidir.

Etkileri: Mercimek gibi kabız özelliktedir ve sevdavî hıltlar meydana getirir.

Hareket Organları: Eklemler üzerinde olumlu etkisi vardır ve onunla yakı yapılırsa, çocuklardaki fıtığa iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsaklarda kabız etkisi gösterir.

BAT
(Badi, Ördek; Anas)

Genel Nitelikleri: Kuş cinsindendir.

Yapısı: Diğer evcil kuşlardan daha sıcaktır. Bazıları, soğuk mizaçlı kişileri ısıtır ve sıcak mizaçlı olanları ateşlendirir.

Etkileri: Onun yağı, ağrıları gidermede çok etkindir. Vücudun derinlerinde olan yanmayı ve ağrıyı giderir. O, diğer kuş yağlarından daha faydalıdır. Onun eti, gazları dağıtır ve giderir. Ördek kursağı çok besleyicidir.

Süslenme: Onun yağı, rengi saflaştırır; sesi güzelleştirir.

Beslenme Organları: Ördek eti midede ağırdır ve özellikle kaz eti mideye çok ağır gelir; hazmı güçtür.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü ve meniyi artırır.

BERSİYAVUŞAN
(Kız saçı; Adiantum capillus)

Genel Nitelikleri: İnce bir ottur. Irmak ve dere kenarlarında yetişir. O, taze kişniş gibidir, onun gibi rutubetlidir. Ancak dalları kırmızıdan

---

267 "solunum yetersizliğine sebep olur." T.M.

268 "Bir nokta ile be'den sonra nun, kaf ve sin ile yazılmıştır. İbn-i Kıptî'nin kitabında ve sözlükte nun'suz şekliyle yazılı olan buksadır. Bunlardan beneksa mevcut değildir ve şimşir olarak yorumlanmıştır. Bazı özellikleri *Kânûn*'da açıklanan özelliklere uygundur." T.M.

siyaha doğrudur; gövdesi ve çiçekleri yoktur ve onun etkisi süratle kaybolur.

Yapısı: Galen, onun mutedil olduğunu söyler. Ben, onun sıcağa meyilli ve kuru olduğunu söylüyorum.

Etkileri: Ödem giderici, açıcı ve yumuşatıcı özelliktedir. Onda kabız etkisi vardır; akıntıyı önler. Eğer horoz ve bıldırcın yemine karıştırılırsa, onları ürkek hâle getirir.

Süslenme: Onun külü, sirkeyle ve zeytinyağı ile karıştırılırsa, saçkırana iyi gelir ve ayrıca mersin yağı ve şarapla kullanılacak olursa, saçları ve kılları uzatır, ancak onların miktarını artırmaz.

Şişler: İltihaplı dokulara iyi gelir.

Cerahatve Yaralar: Nasırlara ve deri altındaki, et içindeki boşluklara ve rutubetli kötü yaralara yararlı olur.

Baş Organları: Onun külünün suyu, başın kepeğine iyi gelir.

Göz Organları: Kirpiklerin dökülmesine iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Akciğerlere çok yararlıdır ve öksürüğe iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Şarapla birlikte alındığı zaman, yararsız besinlerin mide ve bağırsağa geçmesini sağlar; dalak ağrılarını geçirir ve sarılığa iyi gelir; idrar söktürür ve taşları keser; regl söktürür; placentayı dışarı atar ve lohusalık sonrasında kadının temizlenmesini kolaylaştırır ve birçoklarına göre, kabız ve İbn-i Maserceveyh'e göre, ishal yapar.

Bedeli: Onun bedeli, aynı miktarda menekşe ve yarısı kadar da rub-u sustur (meyan kökü).

BADERUC–BAZERUC–BAZRUC
(Reyhan; Ocimum basilicum)

Genel Nitelikleri: O, huk (reyhan) diye çok bilinen bir bitkidir. Onun yağının etkisi mercanköşk bitkisinin etkisine benzer, fakat ona göre biraz zayıftır; ayrıca bu drogda zıt kuvvetler vardır.

Yapısı: Birinci derecede sıcak olup, ikinci dereceye meyillidir. Kuruluğu ise birinci derecededir ve ondaki rutubet fazladır; bu nem ikinci dereceye girer, ancak onun yapısına dâhil değildir, onun kimyasal yapısı içinde değildir.

Etkileri: Onda kabız ve ishal etkileri vardır. Ancak ishale uygun bir hıltla aynı zamanda vücutta olursa, yapısındaki ishal özelliğine

uygun olarak, ishal özelliği gösterir. Bu ilâcın ödem giderici, çözücü, olgunlaştırıcı ve gaz yapıcı özellikleri vardır. O, çok hızla kokuşturur, çürüten bir drogdur. Sevdadan oluşan kötü hıltları, tohumu yok eder.

Şişler: Sirkeyle ve gül yağı ile karıştırılırsa, yangılı şişler üzerine sürülürse, yararlı olur.

Baş Organları: Onun öz suyundan buruna damlatılırsa, baş ağrısına iyi gelir ve özellikle, şarap ve kafur katılıp fitil yapılırsa, hafif sağırlığı giderir ve aksırığı teskin eder. Kimisinde de, mizacına bağlı olarak, aksırık meydana getirir.[269]

Göz Organları: Göz travmalarından kaynaklanan sıkıntılara yararlıdır. Eğer onunla göze tampon yapılırsa, iyi olur. Baderuc yendiğinde rutubet hâsıl olduğundan dolayı, görmede bulanıklık meydana getirebilir. Öz suyu göze damlatıldığında, görmeyi güçlendirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Gerçekten kalbi güçlendirir; akciğer ve göğsü kurutur. Onun öz suyundan bir kaşık dozda alınsa, solunum bozukluğuna iyi gelir. Onun suyunun kan tükürmeye de yararı vardır ve süt salgısını artırır.

Beslenme Organları: Bu ilâcın sindirimi zordur. Sindirim sırasında mideye sıkıntı yaratır ve özellikle de, onun yaprağının suyunun bu etkisi vardır.

Dışarı Atan Organlar: Kabız etkisi vardır. Ancak hıltları sarfetmek ve atmak için kullanılırsa, ishal etkisi gösterir; mideye zararlıdır. Onun tohumu idrar zoruna iyi gelir.

Zehirlenme: Arı, akrep ve deniz yılanı sokmalarına karşı iyi gelir.

BERTANİKİ
(Horozibiği)

Genel Nitelikleri: Kimilerine göre, horozibiği denilen bitkidir[270] ve onun yaprağının yabanî kuzukulağına benzediği söylenir. Ancak, siyah renkli, hoş görüntülü bir [bitkidir].[271]

Etkileri: Onun yaprakları gayet kabızdır.

---

269 "Diş ağrılarını giderir." T.M.

270 "Onun bustan-ı efruz denen bitki olduğu söylenir." T.M.

271 "Bazıları, diğerlerinin söylediği gibi, horoz ibiği benzetmesini kabul etmezler. Yapraklarının hıyara benzediğini ve hıyar yaprağının da horozibiği yaprağı ile benzerliği olmadığını ifade ederler." T.M.

Cerahat ve Yaralar: Yaraları ve cerahati kapatır, onları örter.

Baş Organları: Onun suyu ağızdaki kronik yaralara iyi gelir, onları kökünden söküp atar. Özellikle, meyan kökü gibi koyulaştırılmış olarak kullanılırsa, iyi olur.

BİLMUN, BAYLMUN[272]
(Yabanî Semiz Otu; Portulaca oleracea)

Genel Nitelikleri: Bu drog, semiz otunun yabanîsidir. Zehirli sütü olan bir bitkidir. Onun tohumlarında diğer sütü zehirli bitkilerin tohumlarındaki gibi kızdırıcı etki vardır.

Etkileri: Bağırsaklarda ishal etkisi gösterir.

BAKLATÜ'L-HAMKA
(Semiz Otu; Portulaca oleracea)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur.

Özel Nitelikleri: Onun öz suyu diğer kısımlarına nisbetle daha yararlıdır.

Yapısı: Üçüncü derecede soğuk ve ikinci derecenin sonunda nemlidir.

Etkileri: Onda kabız etkisi vardır ve kronik akıntıyı keser.[273] Çok fazla besleyici özelliği yoktur. Safra söktürücü etkisi vardır.

Süslenme: Vücutta oluşan siğillere, üzerleri kazınarak semiz otu sürülürse, yapısal özellikleri dolayısıyla, siğilleri giderir.

Şişler: Sıcak şişlere ve kızarıklıklara dışarıdan sürülürse, bu şikâyetler giderilir.

Baş Organları: Eğer semiz otu şarapla karıştırılıp, baş onunla yıkanırsa, baş derisindeki iltihaplı yumuşak şişlere iyi gelir; onları yok eder. Başın vurmaktan kaynaklanan ağrılarına iyi gelir.[274]

---

272 "Sultanî nüshada, be harfinden sonra iki ye harfi arasında, lam'dan sonra vav ve nun harfleriyle bilyun olarak yazılmıştır. Fakat İbn-i Kıptî ve Hacı Hızır Paşa nüshalarında, be, lam, mim harfleriyle belmun olarak yazılmıştır. *Kânûn*'un baskı nüshalarında ise, be yerine fe ve ikinci ye yerine mim harfiyle filmun olarak yazılmıştır Be ile yazılmış olan her ne kadar fe ile yazılmış olana uygun değilse de ve değiştirilmiş olsa da, *Kânûn*'da droglarla ilgili açıklayıcı bilgiler doğrudur."T.M.

273 "kronik kanamaları dindirir."T.M.

274 "Sertliği giderip, yumuşaklık ve esneklik verdiği için diş etlerinde ve diş eti ağrılarında da kullanılır. Şiddetli, ateşli ve zonklama şeklindeki baş ağrılarında etkili olur."T.M.

Göz Organları: Göz ağrılarına yararlıdır ve göz damlaları terkibine girer; fakat eğer fazla alınırsa, gözde perdelenmeye sebep olur.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun öz suyu, büzücü etkisi dolayısıyla kanamayı durdurur.

Beslenme Organları: Mide iltihaplarına yararlıdır. Şurup hâlinde ve yakı şeklinde uygulanırsa, karaciğer iltihabına yararlıdır; safra kusmasını engeller ve şehveti azaltır.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak yaralarında lavman yapmakta kullanılır ve safranın bu yolla atılmasını sağlar; böbrek ve mesane ağrılarına ve yaralarına iyi gelir; ekseriya cinsel arzuyu yok eder; Maserceveyh, onun cinsel arzuyu artırdığını zannetmiştir. Bu doğruysa, ancak mizacı sıcak ve kuru kişilerde olabilir. O regli dindirir ve rahim yanmasını giderir; kanamalı basur memelerine yararlıdır. Onun öz suyu bağırsak akıntılarını keser. Semiz otu kavrulup yendiğinde, ishali keser.

Hummalar: Şiddetli ateş ve nöbetlere karşı da etkilidir.

BINDIK
(Fındık; Corylus avellana)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Fındık ekseriya cevize nisbetle daha besleyicidir. Çünkü daha fazla mineral madde içerir; yapısı daha serttir ve daha az yağ ihtiva eder; onun sindirimi yavaş olur.[275]

Yapısı: O, sıcaklığa ve kuruluğa meyilli bir yapıdadır.

Etkileri: Fındık, safra meydana getirir; onda cevize göre daha fazla kabız etkisi vardır; mide ve bağırsaklarda gaz yapar.

Süslenme: Yakılmış fındık, tüylere kına rengi verir.

Baş Organları: Fındık, baş ağrısı yapar. Biraz biberle birlikte yenirse, nezlenin olgunlaşmasını sağlar. Hippokrates, onun beyin faaliyetlerini artırdığını söylemiştir.

Göz Organları: Bazıları, gözü perdeli çocukların bıngıldağına bu ilâçtan sürülürse, gözlerin perdesinin kalkacağını düşünmüşlerdir.

Solunum ve Göğüs Organları: Balla fındık yenirse, kronik öksürüğü keser ve nefesi açar; kanamayı durdurur; tükürük atmayı keser.

Beslenme Organları: Fındığın hazmı cevizden daha zordur.

---

275 "Bu özellikler onun besleyici olduğunu gösterir." T.M.

Dışarı Atan Organlar: Onun kabuğu, kabız yapar; bağırsakları sıkıştırıp büzer.

Zehirlenme: Zehirlenmeye karşı iyidir; özellikle, incir ve sedef otu ile birlikte akrep sokmalarına karşı çok etkilidir.

BENCENKUŞT[276]
(Hayıt; Vitex agnus costus)

Genel Nitelikleri: Sulak yerlerde veya su kenarında yetişen bir ağaçtır; sert, çalı gibi dalları vardır; yaprakları zeytin ağacının yapraklarına benzer. Ancak hayıtınkiler daha yumuşaktır. Hekimlere göre, onun sadece tohumları, çiçekleri ve yapraklarıyla meyvası kullanılmaz, ondan elde edilen diğer şeyler de kullanılır.[277] Bu kısımlarında yumuşaklık, burukluk ve yakıcılık, keskinlik özellikleri vardır. Bu özellikleriyle kuru sedef otuna benzer.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcı, çözücü, gaz çıkarıcıdır. Onda açıcı ve kabız etki görülür. Kendisi gaz yapmaz.

Süslenme: Yüz rengini canlandırır.

Hareket Organları: Onun yaprağı ile yapılan yakı, incinen sinirlere uygulanır; yorgunluk giderir.

Baş Organları: Şurup şeklinde içilirse, durgunluk ve baş ağrısı yapar. Eğer, yakı şeklinde uygulanırsa, baş ağrısına yararlıdır. Kavrularak yenirse, hafif baş ağrısı yapar.

Solunum ve Göğüs Organları: Anne sütünü artırır; fakat meniyi azaltır. 1 dirhemlik dozlar hâlinde kullanılır.

Beslenme Organları: Karaciğerdeki ve dalaktaki tıkanıklıkları giderir ve dalağın sertliğinde gerçekten yararlıdır. Eğer ballı sirke ile birlikte 2 dirhemlik dozlar hâlinde alınırsa, dalağın sertliğini giderir ve ödeme yararlı olur.

Dışarı Atan Organlar: Rahim ağrıları çeken kadın pişmiş drog üzerine oturursa, ağrısını dindirir ve şişlerinde (rahim urlarında) de

---

276 "Beşparmak adında bilinen bir drogdur. Farsçadır. Bir diğer adı da hamse-i asabtır. Bitkinin dallarının ucunda, parmak şeklinde yapraklar vardır." T.M.

277 "Bu bitkinin gövdesi ve yaprakları ilâç olarak kullanılmaz." T.M.

bu usûl iyi gelir. Meniyi kurutur;[278].kavrulmuşu penis altına konursa, ereksiyonu engeller; eğer isterik kadınların cinsel organlarına buharı tutulursa, istekleri azalır. O, idrar söktürücüdür ve onun tohumları makat yanıkları, çatlaklarının tedavisinde yararlıdır. Onunla testislere dışarıdan tatbik edilirse, şişkinliğini giderir; onun tohumu, özellikle bu tedavide yararlıdır.

Zehirlenme: 1 dirhem dozda yılan zehirine karşı kullanılır. Aynı zamanda, köpek ısırığına ve diğer hayvanların sokma ve ısırmalarına karşı lapa şeklinde uygulanırsa, iyi gelir. Yapraklarıyla tütsü yapılırsa, haşaratı kaçırır.[279]

BESFAYEC, BISBAYIC[280]
(Çıyan Otu, Benekli Eğrelti; Polypodium vulgare)

Genel Nitelikleri: İnce, donuk görünümlü, siyaha ve kırmızıya çalan renkte, ince kurtlar gibi birçok kolları olan bir bitkidir. Onun lezzeti buruk bir lezzettedir. Bazıları, bataklıklarda yetişen bir ağacın üzerinde olduğunu söylemiştir. Bazıları da, taşların üzerinde yetiştiğini söylemiştir.

Özel Nitelikleri: Çıyan otu ağır, küçük parmak boyunda kırmızıya ve sarıya çalan, sık görünüşlüdür. Onun iyi cinsi tanıda acılık, burukluk ve tatlılık olan yani tadı karanfil gibi olanıdır.

Yapısı: Onun sıcaklığı ikinci derecededir ve üçüncü derecede kurudur; kurutması abartılıdır.

Etkileri: Çözücü, eritici, gaz giderici ve rutubeti dağıtıcıdır.

Hareket Organları: Onun yakısı sinirlerin burkulmasına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Sevdanın sancısız atılmasını sağlar. Balgamı ve sıvı keymusu kolayca atar. Onları ishal yapıp dışarı atar. Horoz, balık veya sebze çorbaları içinde pişirilirse, çıyan otu kulunca iyi gelir; bakla çorbası da aynı etkiyi yapar. Çıyan otu kökü ballı su üzerine içilirse, balgama ve safraya ishal etkisi gösterir. Ondan yapı-

---

278 "Eğer futenecle (yarpuz) birlikte içseler veya buğu yapsalar, rahim ur ve şişlerine iyi gelir." T.M.

279 "Bütün bu sözler hekimlerin sözleridir." T.M.

280 "Farsçadan bozma bir kelimedir. Aslı, besbaydır. Kesiretü'l-ercal (çok ayak, kırk ayak) anlamına gelir.

lan şerbetten 6 kermet (her kermet 6 kırattır) veya her doz iki dirheme tamamlanabilir. Onun bal şurubu ile suyu karıştırılıp içilmesi iyi olur ve ondan önce turuncdan 4 dirhem kadarı pişirilmek suretiyle içilir.[281]

Bedeli: Çıyan otunun muadili, küsküt ve yarısı kadar güherciledir.

BUSSED
(Mercan; Corolium rubrum)

Genel Nitelikleri: Bilinen [bir taştır]. Onun kırmızı, siyah ve beyaz renkte olanları vardır.[282]

Yapısı: Birinci derecede soğuktur; ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Kabız etkisi vardır; kanamayı durdurur ve kurutur. Kabız etkisi daha fazladır. Ancak kurutma etkisi de güçlüdür.

Cerahat ve Yaralar: Anormal dokuları yok eder.

Göz Organları: Gözü parlatarak, güçlendirir ve rutubetini emici özelliği ile giderir; özellikle, yıkanmış ve yakılmış mercan bu etkiyi gösterir; yaraların izlerini ortadan kaldırır ve gözyaşlarını giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Ağızdan gelen kanı dindirir; kan tükürmeyi önler. Aynı zamanda, yıkanmış ve yakılmış mercan aynı etkiyi gösterir; mercan kalbi kuvvetlendirir. Çarpıntıyı giderici ilâçlar arasındadır.

Beslenme Organları: Suyla birlikte dalak şişlerine iyi gelir ve ona yararlı olur.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsaklardaki yaralara karşı iyi gelir.

BİŞ
(Kurtboğan; Acontinum napellus)

Genel Nitelikleri: Zehirli ve öldürücü bir bitkidir.

Yapısı: Çok sıcak ve kurutucudur.

Süslenme: Kurtboğan, hâricen sürülürse, lepraya iyi gelir veya sindirime yardım eder; tohumu çözücü özelliktedir ve aynı zamanda, cüzzama iyi gelir.

---

281 "Suyla karıştırılmış şarap ile içilmesi veya önce tırh denen balıktan yenmesi uygun olur. Tırh, buheyre-i ercis (?) (Ercis Gölü veya Denizi)den avlanan bir cins balıktır. Tırh, bir karış boyda, bol havyarlı bir balıktır ve tuzlanarak dağıtımı yapılır. Eğer besfayic kaynatılarak kullanılacak olursa, dozu 4 dirheme kadar değiştirilebilir."T.M.

282 "Mercan adı verilen taşın köküdür. Mercan, Atlas Okyanusu ve Akdeniz'in derinliklerinde bulunur."T.M.

Zehirlenme: Kurtboğan, içeni .zehirler; ondan yarım dirhemden fazla içen kişinin genellikle vücut fonksiyonları bozulur ve ölür diyorum ve onun panzehiri kurtboğan faresidir. O, bir cins fare olup, bu bitkiyle beslenir ve zehirlenen kişi bu hayvandan yerse, bu zehirlenme dolayısıyla hayatını kaybetmez. Misk ilâcı ona karşı mukavemet sağlar; ondan yapılacak macunlar, bu konuda yararlı olur.

BULLUT
(Palamut, Meşe Palamudu; Quercus robur)

Genel Nitelikleri: O bilinen bir ilâçtır. Kabız etkisiyle bilinir; palamut kestaneden daha az kabız etkisi gösterir ve palamutun en kabız yapan, etki gösteren kısmı, iç kısmı ve iç kabuğudur.

Yapısı: Palamut ikinci derecede soğuk ve kurudur ve soğuklukta ikincinin başındadır. Kestane tatlı olduğundan biraz sıcaktır. Palamut yaprağı daha çok kabız etkisi ve daha az kurutma etkisine sahiptir.

Etkileri: Kestanede parlatma etkisi vardır. Onların bütün türlerindeki karnın alt kısmında gaz yapma ve yakma etkisinden dolayı, kanamaları durdurur ve özellikle onun kurusu[283] bu etkiye sahiptir. Onların hepsi organları takviye ederler, güçlendirirler. Kestanenin sindirimi zordur ve besleyicidir. O, şekerle karıştırılırsa,[284] daha besleyici hâle gelir. Galen, onun bütün hububat türlerinden daha besleyici olduğunu, hattâ bazı kıtlık dönemlerinde, sert ve hazmı zor olmasına rağmen, halkın palamut unuyla ekmek yaptığını söyler. Ancak kestane tatlı olduğundan diğer türlerden daha besleyicidir. Belki domuzlar için iyi gıda sayılır. Bazı topluluklar palamut ile beslenirler; ondan ekmek yaparlar ve bunun onlar için bir zararı yoktur; yararı vardır.

Şişler: Palamut, keçi yağı ve tuzlu domuz yağı ile karıştırılınca, dokuların sertleşmesinde yararı vardır Palamut meyvası, yeni oluşmaya başlamış yangılı şişlere yararlı olur.

Cerahat ve Yaralar: Eğer palamut yakılıp öyle kullanılırsa, yok eden, koparan, hızlı ilerleyen yaralara engel olur. Palamut yaprağı, eğer yaprak toz edilip yara üzerine serpilirse, kesik yerlerin birleşmelerini sağlar.

283 "iç kabuklarına böyle etkisi vardır."T.M.

284 "zararlı etkileri kalkar."T.M.

Baş Organları: Palamut, bağırsaklarda kabız etkisi gösterip, gaz atımını engelleyip, baş ağrısına sebep olur.

Solunum ve Göğüs Organları: Kan tükürmeyi önler.

Beslenme Organları: Mide rutubetine karşı iyidir.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsaklardaki yaralara iyi gelir; kanamaları durdurur; idrar atılmasını sağlar.

Zehirlenme: Böcek ısırmalarından zehirlenmeye karşı etkilidir; onun kabuğu, inek sütüyle pişirilirse, zehirli oklara karşı iyi gelir. Kestanenin yenen kısmı, zehirlenmeye cidden iyi gelir.

BESBASE
(Küçük Hindistan Cevizi; Myristica fragrans)

Genel Nitelikleri: Küçük Hindistan cevizi, birbiri üzerine konmuş, kat kat olmuş, sertleşmiş, kurumuş, sarı ve kırmızımsı renkli yapraklara benzer; ağaç kabuğuna ve oduna benzer bir yapıdadır. Dili dalayıcı ve büzücü bir tadı vardır. Hint biberi gibi keskin lezzetlidir. Çin'de yetişir.[285] İbn-i Maserceveyh, onun Hindistan cevizi kabukları olduğunu söylemiştir. Mesih ise, küçük Hindistan cevizinin narmüşke (Hint narı) benzediğini, hattâ ondan daha iyi olduğunu söylemiştir.[286]

Yapısı: Bolus (Paulus), onun normal olduğunu söylemiştir. Diğer hekimler, onun ikinci derecede sıcak ve kuru olduğunu ve onun sıcaklık ve kuruluğundan şüphe edilemeyeceğini söylemiştir.

Etkileri: Gazları çözer, atar; onda kabız etkisi vardır.

Şişler: Sertliği, ağır katılığı çözer; eğer balmumu ile karıştırılırsa, bu etkiyi gösterir.

Süslenme: Güzel koku verir.

Baş Organları: Menekşe yağı ile kullanılırsa, baş ağrısını dindirir ve şiddetli rüzgârdan olan baştaki ve şakaklardaki sıkıntıyı (baş ağrısını) giderir.

Beslenme Organları: Karaciğer ve mideyi güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: İshali giderir, peklik verir; rahimde olan ülserleşmiş yaralara iyilik verir.

---

285 "İbn-i Kıftî der ki"T.M.

286 "Narmüşk, Hint narı çiçeğidir."T.M.

BERZ-İ KATTAN
(Keten Tohumu; Linum usitatissimum)

Genel Nitelikleri: Onun etkisi boy otu etkisindedir.

Yapısı: Birinci derece sıcaklıktadır; rutubette mutedildir. Bazıları, keten tohumu tazeyken pişirilirse, rutubeti fazla olur demişlerdir.

Etkileri: Olgunlaştırıcı ve fazla rutubetiyle temizleyicidir ve gaz yapıcıdır. Kavrulmuş tohumları da tutucudur, kabız etkiye sahiptir. Bu etki aşırı değildir, normaldir. Diğer kızartılmış olanlardan daha normaldir. Bir tavada kızartılmış keten tohumu yumuşatıcılarla karıştırılırsa, ağrı kesici olur. O, ağrı kesici olarak papatyadan daha az etkilidir.[287]

Süslenme: Boraks ile ve incirle yakı yapılırsa ve yüzdeki sivilcelere, lekelere ve yaralara kullanılırsa, iyi gelir. Tırnak kırılmalarına, yarılmalarına, kıvrılmasına iyi gelir. Eğer kendisi kadar hardalla karıştırılıp, balla macun yapılarak kullanılırsa, bu etki eldc edilir.

Şişler: Keten tohumu, eğer küllü su ile birlikte kullanılırsa, içte ve dıştaki yangılı şişlere ve kulak arkasındaki şişlere iyi gelir, onları yumuşatır, antiemflamat etkisi vardır.

Hareket Organları: Eğer bal ve balmumu ile karıştırılırsa bütün kurumuş organlara yararlıdır; özellikle kıvrılmış tırnaklara yararlı olur.

Baş Organları: Onun buğusu (dumanı) nezleye iyi gelir. Aynı zamanda, ketenin kendisinin buharı da yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Balgamî öksürüğe karşı iyi gelir ve özellikle onun kavrulmuş olanı yararlıdır.

Beslenme Organları: Mideye iyi gelmez ve hazmı biraz zordur.

Dışarı Atan Organlar: Tavada kızartılmış keten tohumu, bağırsaklarda kabız etkisi gösterir; kızartılmamış olan keten tohumu, normaldir ve zayıf idrar söktürücü etkisi vardır; ancak pişmekle güçlenir. Eğer balla ve biberle birlikte yenirse, cinsel gücü artırır ve rahime pişmiş keten tohumu şırınga edilirse veya üzerine oturulursa, ondaki (rahimdeki) gevşekliği giderir ve şişliklere (urlara) iyi gelir; aynı şekilde, bağırsaklardaki, mesanedeki ve böbreklerdeki yaralara yararlıdır. Pişmiş keten tohumu, gül yağı ile şırınga yapılırsa, bağırsak yaralarına çok iyi gelir.

---

287 "Papatyadan daha etkilidir." T.M.

BERDÎ
(Hasır Otu, Papirüs; Papyrus antiquorum)

Genel Nitelikleri: Bu bitki, bilinen bir drogdur.[288] Bu bitkiden[289] kâğıt yapılır ve yakıldığında şiddetli kurutucu etkisi vardır.[290]

Yapısı: Soğuk ve kurudur.

Etkileri: Hasır, kanamayı durdurur ve onun külü kanamayı engeller.

Cerahat ve Yaralar: Cerahatlerin üzerine toz hâlinde ekilir ve onları iyi eder. Sirke içinde bırakıldıktan ve kurutulduktan sonra, nasır ve nasırlaşmış dokular üzerinde ve cerahatlerde yararlıdır.

Baş Organları: Hasırın külü, ağızdaki aftlara yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun külü, kan tükürmeyi durdurur.

Dışarı Atan Organlar: Hasırdan alıp, ketenle birlikte boru hâline getirip, fitil şeklinde basur memelerinde kullanılırsa, yararlıdır.

BAKLA
(Vicia faba)

Genel Nitelikleri: Herkesçe bilinen bir ilâçtır. Mısrî, Nebatî ve Hindî olmak üzere çeşitleri vardır. Nebatî olanın çok fazla kabız etkisi vardır. Mısrî olan daha rutubetlidir ve daha az besleyicidir; daha çok gereksiz rutubeti vardır. Onun sindirimi zordur ve genellikle çok gaz yapıcıdır. Eğer böyle olmasaydı, çok iyi besleyici olarak arpa keşkekinden (arpa ile yapılan yemek) daha aşağı kalmazdı. Bu sayede oluşan kan daha güçlü ve ağır olur.

Özel Nitelikleri: Baklanın iyisi tombul, beyaz, kurtlanmamış olanıdır. Onun yenebilir hâle getirilmesi için pişirip, içine tuz, biber[291] ilâve edilmelidir ve yağda pişirilmelidir. Hindî türdeki bakla kızartılarak ve başka ilâçlarla veya tek başına özel dozlarla belirlenerek kullanılır.[292]

Yapısı: Bakla, normale yakın mizaçtadır; soğuk ve kuruya meyilli bir yapısı vardır. Ekseriya onun tazesinde fazla rutubet vardır. Tazesi

---

288 "Bu bitkiden hasır yapılır." T.M.

289 "Mısır'da" T.M.

290 "Tıp kitaplarında, saf kâğıt dendiğinde, bu bitkiden yapılmış kâğıt anlaşılır. Bu kâğıtta herkesçe bilinen kâğıdın etkisi, kuvveti vardır." T.M.

291 "kekik ve tere" T.M.

292 "Baskı nüshalarda mastar, bakla-i Hindî'nin müshil terkiplerinin içine belli dozlarda katıldığı ve başka faydası olmadığı belirtilmiştir." T.M.

soğuk ve rutubetli olacağından normaldir. Bazıları, baklanın soğukluğunun ikinci dereceye gireceğini söylerler. Bu ifade abartılıdır.

Etkileri: Bakla çok az temizleyici ve çok gaz yapıcıdır. İyice pişirilirse, gaz yapma özelliği kaybolmaz; arpa keşkeki gibi olmaz. Şüphesiz ki, arpa keşkekinin gazı da birkaç defa iyice kaynatıldıktan sonra giderilebilir. Ancak baklanın kabuğu soyulup, daha sonra kazanda ezilerek pişirilirse, pek az gazı kalır ve onun ununun gazı daha azdır. Ancak, nebatî olan baklanın kabız etkisi şiddetlidir. Onun kabuğunun kabız etkisi kendisinden fazladır. Onun temizleyici özelliği yoktur. Baklanın Mısrî olan çeşidi, daha çok kabız etkiye sahiptir ve onda temizleyici etki de vardır; vücutta yumuşak dokular (et) ve ağır hıltlar meydana getirir. Hippokrates, Mısrî baklanın iyi bir besin ve vücudu koruyan bir ilâç olduğunu söyler. Eğer, kabuğu soyulmuş ve ikiye bölünmüş bakla, kanayan, kesilmiş yaranın üstüne konulsa, kanamayı durdurur. Tavuklar baklayla beslense, tavukların yumurtaları kesilir. Ondan yiyen kişiler kâbus görürler; ayrıca tazesi daha fazla kaşıntı yapar.

Süslenme: Eğer bakla kabuğu tüylere sürülürse (yakı yapılırsa), tüyleri inceltir, zayıflatır, lekeleri giderir. Özellikle, bebeklerin kasığına bundan sürülse, bebeğin tüylenmesini önler. Aynı şekilde, eğer yüzdeki lekeler üzerine konursa, yüzdeki yara, leke izlerini giderir, yok eder, cilde parlaklık verir. Onun kabuğunun lekeleri giderme, yok etme etkisi vardır. Cildin parlaklığını ve canlılığını artırır.

Şişler: Şarapla bakladan yakı yapılıp, testislere tatbik edilirse, iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Kas yaralarına iyi gelir.

Hareket Organları: Adale kramplarına iyi gelir. Onun pişmişi ile yakı yapılırsa ve domuz yağı ile karıştırılıp tatbik edilirse, guta iyi gelir.

Baş Organları: Baş ağrısı yapacağından, baş ağrısı çekenler kullanmamalıdır. Mısrî nevinin içindeki yeşil filizlerden alınıp, ondan yense, lezzeti acıdır. Eğer söz konusu kısım döğülüp, ezilip, gül yağı ile karıştırılırsa ve kulağın içine damlatılırsa, oradaki ağrıyı giderir.

Göz Organları: O, balla birlikte, boy otuyla karıştırılıp, bu lapa göze tatbik edilirse, renk kaybı, siyahlaşma, göz kararması yapar. Hâricen tatbik edildiğinde iyi gelir. Ayrıca günlük, kuru gül ve yumurta akı

ile birlikte yakı yapılırsa, göz kapağının kapanmamasına iyi gelir ve gözbebeğinin yukarı dönmesine, kaymasına karşı da yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Bakla, göğüs organlarına, kan tükürmeye ve öksürüğe iyi gelir. O, balla ve boy otu tohumunun unu ile karıştırılırsa, boğazdaki şişlere ve bademciklerdeki iltihaplı şişlere iyi gelir ve ondan yapılacak yakı memelerdeki şişlere iyi gelir; ondaki sütün peynir gibi katılaşmasına sebep olur.

Beslenme Organları: Onun sindirimi yavaştır; dışarı atılması ve bağırsaklardan inmesi yavaş olur, ancak tıkanıklık meydana getirmez. Bakla kabuğu sirkede pişirilirse, kusmaya mani olur ve Hindî bakla kusmayı tahrik eder; kusma refleksini harekete geçirir.

Dışarı Atan Organlar: Sirkeyle ve suyla pişmiş bakla kabuğu, kronik ishale karşı iyi gelir ve özellikle, onun kabuğu ülserleşmiş yaralara iyi gelir. Nebatî çeşidinin ülserler üzerinde iyi etkisi vardır. Kavrulmuş bakla ununun da etkisi vardır. Aynı şekilde, kavrulmuş tanelerinin çorbası içilse de, ülserlere yararlıdır. Aynı zamanda, lapa şeklinde uygulanırsa, testislerin şişlerine iyi gelir; özellikle şarapla ve Hindî çeşidi ile pişirilip, lapa şeklinde uygulanırsa, bu şikâyete yararlı olur. Eğer ondan az bir miktar içilse, hattâ bu miktar 3 dirhemden az olsa bile, mide ve bağırsaklarda ishal etkisi gösterir.

BABİLUS[293]
(Yabani Gelincik; Papaver dubium)

Genel Nitelikleri: Bu drog, yabanî haşhaş diye tanınan bir bitkidir. Zehirli süt içeren herhangi bir bitki gibi ishal etkisi vardır.

Yapısı: Çok sıcaktır.

Dışarı Atan Organlar: Zehirli sütleri olan bitkiler gibi ishal yapar.

BEVL
(İdrar; Peri ouron)

Genel Nitelikleri: Onun Arapça çoğulu ebval (bevlin)dir. İdrarın en iyisi Arap develerinin idrarıdır ve en zayıf etkili idrar ise, insan idrarıdır. Evcil ve burulmuş domuz idrarı insan idrarından daha zayıftır. Eski idrarlar ondan daha kuvvetlidir. Bütün iğdiş edilmiş hayvan idrarları daha zayıftır. En temiz idrar insan idrarıdır.

293 "Son harfi sin'le veya sad'la yazılabilir." T.M.

Yapısı: Onun sıcak ve kuru olduğu söylenir.

Etkileri: Bütün idrarlar temizleyicidir. İnsan idrarı, üzüm külüyle karıştırılırsa ve akıntı olan kısımlara hâricen sürülürse, bu akıntıyı durdurur; deve[294] idrarı ile yuvarlak kurtlara karşı iyidir ve onu yıkar. Aynı şekilde, idrar bozucudur.

Süslenme: Gerçekten adison hastalığını giderir, temizler.

Cerahat ve Yaralar: Eşek idrarı, hızlı ilerleyen yaralar ve rutubetli yaralara iyi gelir. İnsan idrarı da iyi gelir. Özellikle, beklemiş idrar aynı etkiyi gösterir. Boraksla birlikte verilirse, kaşıntı ve deri sertleşmesine ve lepraya iyi gelir. Ekşi su ile birlikte idrar tortusu hâricen kullanılırsa, kızarıklığa, kaşıntıya, sivilcelere ve uzun süren yaralara, eski yaralara[295] iyi gelir. Ayakta olan yaraların üzerine işenir ve kurumaya bırakılır, yara tamamen geçene kadar ayak yıkanmaz.

Hareket Organları: Sinir ağrılarına, idrarın ağrı kesici etkisi vardır ve özellikle, evcil veya vahşi keçi idrarının etkisi vardır. Özellikle keçi idrarının kasılma ve felç türü gevşemeler üzerinde etkisi vardır. Keçi idrarı koklanırsa, aynı etki hâsıl olur.

Baş Organları: Öküz idrarı, eğer sarı sakızla karıştırılıp, kulağın içine damlatılırsa, ağrıyı teskin eder ve aynı zamanda keçi idrarı da yalnız veya sarı sakızla birlikte kulak ağrılarına iyi gelir. Beklemiş insan idrarı kulak iltihaplarına iyi gelir ve erkek deve idrarının çok şiddetli etkisi vardır. Şiddetli burun tıkanıklıklarını açar ve onun keskin kokusu duyulur.

Göz Organları: Bakır kapta kaynatılarak kurutulan idrarın gözdeki katarakta ve özellikle de arpacığa yararı vardır. Onun pırasa ile birlikte kaynatılmasıyla elde edilen terkip de aynı etkiye sahiptir.

Solunum ve Göğüs Organları: Bebek idrarının soluğun kalkmasına, nefes nefese kalmaya karşı iyi geldiği söylenir.

Beslenme Organları: Dalağı hasta bir kişi vardı; rüyasında idrarından her gün üç kere içmesi söylendi. Bu kişi bu emre uydu ve günde üç kere idrarından içti ve o[296] sağlığına kavuştu. İnsan idrarı ve deve idrarı, ödeme ve dalağın sertleşmesine iyi gelir. Özellikle, deve sütüyle birlikte içilirse, etkisi daha da artar. Hz. Peygamber'in

---

294 "veya öküz" T.M.

295 "kurtlanmış yaralara" T.M.

296 "Allah'ın izniyle" T.M.

ödemden şikâyet eden bir topluluğa, "deve sütü ve idrarı içerseniz, sağlığınıza kavuşursunuz" dediği rivâyet edilir. Onlar, idrarı içtiler ve sağlıklarına kavuştular.[297] Dağ keçisinin idrarı da dokular arasında oluşan ödeme iyi gelir. Özellikle, güzel kokulu sünbül, idrara karıştırılırsa, etkisi olağanüstü artar. Aynı zamanda, domuzun mesanesinde beklemiş idrar da şarap ile karıştırılarak kullanılırsa, fazlasıyla faydası görülür.

Dışarı Atan Organlar: Domuz idrarı, mesane ve böbrekte oluşan taşların dışarı atılmasını sağlar. Eşek idrarı, böbrek ağrılarına iyi gelir. İnsan idrarı, pırasayla pişirilirse, rahim ağrılarına iyi gelir. Eğer 5 günde her gün iki defa olmak üzere onun buharına tutulsa, söz konusu ağrıları giderir.

Zehirlenme: İnsan idrarı, yılan ısırmasına iyi gelir; yılanın ısırdığı kişilere insan idrarı içirilir veya ısırılan yere bu idrar sürülür. Eğer yılan kayalık ve kıraç yer yılanı ise, insan idrarının etkisi daha fazladır. Boraksla birlikte insan idrarı köpek ısırmasına ve diğer bütün zehirli hayvanların sokmasına karşı ve de deniz tavşanının zehirine karşı yararlıdır.

BUZAK
(Tükürük, Salye; Ptysis)

Genel Nitelikleri: Etkisi kuvvetli olan, aç kalmış kişilerin tükürüğüdür ve özellikle, mizacı sıcak olan kişilerin tükürüğüdür.

Cerahat ve Yaralar: Temre (kubaî) üzerinde etkilidir.

Göz Organları: Göze perde inmesine (katarakt?, körlük) ve göz tikine iyi gelir.

Zehirlenme: Bütün haşaratı, yılanı ve akrebi öldürür.

BA'RÜ'L-HAYEVAN
(Gübre, Hayvan Dışkısı)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur.

Süslenme: Kertenkele (Mısır'ın büyük kertenkelesinin; uroprastix spinipcs) pisliği, lepraya ve ciltteki lekelere, sivilcelere iyi gelir, onları temizler. Deve gübresi aynı gayeyle kullanılır, fakat temizleyici özelliği yoktur.[298]

---

297 "Bu hadis-i şerifc bağlanan rivâyete 'arının kıssası' denir. Kayıtlarda geçer."T.M.
298 "vardır diyenlerin sözleri kabul edilemez."T.M.

Baş Organları: Kertenkele pisliği, siğillere, yuvarlak kurtlara iyi gelir, onlardan vücudu temizler. Erkek deve pisliği, burun kanamalarını dindirir. Sara ilâçlarıyla birlikte kullanılırsa, yararı olur.

Göz Organları: Kertenkele pisliği, göz akını parlatır.

Cerahat ve Yaralar: Erkek deve pisliği, yumuşak iltihaplı urlar ve yaralara iyi gelir.[299] Koyun gübresi de kafa yaralarına iyi gelir.

Şişler: Keçi pisliği, sıracaya iyi gelir. Aynı şekilde, deve pisliği ve koyun pisliği, ciltteki yangılı şişlere iyi gelir.

Hareket Organları: Deve pisliği, eklem ağrılarını ve onlardaki urları, şişleri teskin eder, giderir.

Dışarı Atan Organlar: Kuru keçi pisliği, bir parça yünle birlikte rahmin akıntılarını keser.

Zehirlenme: Keçi gübresiyle, 5 sekerce (1 sekerce: 2 küçük kaşık; 4 onz), siyah şarap kaynatılır ve taze gübreyle kaynatılırsa, aynı şekilde yararlı olur. Ondan yılanın soktuğu yere sürülse, zehirlenmeyi önler; aynı şekilde yanmış koyun gübresi macun yapılır, kuduz köpeğin ısırdığı yere sürülürse, faydası olur.

BASL-I ZİR[300]
(Bir Çeşit Soğan)

Genel Nitelikleri: Etki olarak ada soğanına (basl-ı far) benzer, tadı da ona benzer. Onun muadili olarak kullanılır, ancak ondan daha zayıftır.

Etkileri: Soğuk rahim ağrılarını teskin eder.

Zehirlenme: Zehirlere karşı yararlıdır; akrep ve örümcek sokmalarına karşı ya hâricen incirle karıştırılıp yakı yapılır ya da şurubu içilir.

BENAT-I VERDAN[301]
(Hamam Böceği; Periplaneta orientalis)

Etkileri (Dışarı Atan Organlar): Bu drogun eritici ve tahrik edici etkisi vardır. Zeytinyağı, mum, yumurta sarısıyla yakı yapılırsa, rahim

---

299 "Kuruh-u şehdiyye denen kafa yaralarına da iyi gelir." T.M.

300 "*Kânûn*'da ze, ye ve nun harfleriyle yazılmıştır. Diğer kitaplarda, nun yerine re vardır. 'Zir' olarak geçer." T.M.

301 "Aktarların bildiği bir drogdur; kirli, pis kokulu ve buharlı yerlerde bulunur." T.M.

ve böbrek ağrılarını giderir;[302] idrar ve regl söktürücü etkileri vardır. Abortus etkisi vardır. Yabanî kimyon ile birlikte basur memelerine iyi gelir.

Hummalar: Sıtma nöbetlerine iyi gelir.

Zehirlenme: Böcek sokmalarına iyi gelir.

Bedeli: İt sineği denen bir ilâçtır.

BEDAŞKAN[303]
(Katır Tırnağı; Spartium junceum)

Genel Nitelikleri: Ayı sarmaşığı denen drogun muadilidir. Aynı etkileri bu drog da gösterir. Drog, odunsu bir yapıdadır.[304]

BAKLA-İ YAHUDİYYE[305]
(Yahudi Baklası; Malya rotundifolia)

Yapısı: Normalin çok üstünde sıcaktır.

BİŞMUŞ-U BUHA[306]
(Kurtboğan Faresi)

Genel Nitelikleri: Bişmuş, bir ot türüdür ve biş (kurtboğan) ile birlikte yetişir. Bişmuş hangi tür kurtboğan etrafında yetişirse, o tür kurtboğanın meyvası ve tohumu olmaz. O, kurtboğana karşı olan panzehirdir. Kurtboğandaki bütün yararlı şeyler bişmuşta (kurtboğan faresi) vardır. Onun cilt lekelerine ve cüzzama karşı olumlu etkisi vardır. Kurtboğan faresi, kurtboğan kökleri civarında yaşayan fare gibi bir hayvandır.[307]

Süslenme: Cüzzama olumlu etkisi vardır.

Hareket Organları: Eklemlerdeki cüzzama olumlu etkisi vardır.

---

302 "bu organları sertleştirir" T.M.

303 "Bedeskan, bezasfan veya bedaskan da denir; hepsi Farsçadır." T.M.

304 "Zenci kadınlar, bundan bilezik yaparlar." T.M.

305 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur; yani Yahudi hindibağı türünden bir bitkidir ve aktarlar bilirler." T.M.

306 "Sultan nüshalarında böyle kayıtlıdır. Baskı nüshada ise, bişmuş buhu şeklinde yazılıdır; yani bu ota bişmuş denir. Bazı kayıtlarda, buhu yerine bişa ve bazı *Kânûn* nüshalarında bişa şeklinde yazılmıştır." T.M.

307 "Bu cümle, diğer yazarların *Kânûn*'daki ifadeden alıp, yorumladıkları ve kitaplarına yazdıkları, dolayısıyla kendilerine göre doğru olan açıklama ve tercümelerdir. Halbuki *Kânûn* incelendiğinde, zehirli bitkinin adının biş olduğu ve civarında yetişen odun adının bişmuş olduğu görülür." T.M.

Zehirlenme: Bütün zehirlenmelere, yılan zehirine karşı etkilidir, panzehirdir.

BATBAT
(Çobandeğneği; Polygonum arviculare)

Genel Nitelikleri: Çobandeğneği denen bir bitkidir. Onu "Ayn harfi" kısmında vereceğiz.[308]

BUŞ-U DERBENDİ
(Bush darbandrium)

(Derbend bölgesinde, koyunların otladıkları yerde yetişen bitkidir.)

Genel Nitelikleri: Bazıları, bu drogun Ermeni bölgesinden getirildiğini söylerler. O, yörenin koyunları kuru ot yedikleri zaman tırnaklarında oluşur ve [drog olarak] tırnaklardan alınır.

Şişler: Sıcak şişler ve çıbanlar üzerinde olumlu etkisi vardır.

Hareket Organları: Yangılı gut hastalığına yararlıdır.

BUTM
(Yabani Fıstık Zamkı; Pistacia terebinthus)

Biz onu "Ha" faslında "habbü'l-hadra" (menengiç, sakız ağacı) ile birlikte zikrettik. Bu ikinci söz (butm), "Be" harfindedir.

"Be" harfindeki İlâçların tamamı 57'dir.[309]

ÜÇÜNCÜ MAKALE[310]
(Cim Harfi)

CEVZ
(Ceviz; Juglas regia)

Genel Nitelikleri:[311] Ceviz, bilinen bir ilâçtır; sıcaktır.[312] Şayet ateşli kişiler ceviz yiyecek olurlarsa, arkasından ballı sirke içmelidirler.[313]

---

308 "Açıklama, ilgili bölümde Allah'ın izniyle yapılacaktır."T.M.

309 "58"T.M.

310 "Bu makalede 30 drog kayıtlıdır."T.M.

311 "Ceviz, bilinen bir drogdur. Ceviz denince akla cevz-i rumî gelir, yani Anadolu'da yetiştiği herkesçe bilinen ve Anadolu insanının bildiği ve yetiştirdiği cevizdir. Bir cevz-i rumî daha vardır ki, daha sonra açıklanacaktır ve kehribar denen madde onun zamkıdır. Bu droga anlamsız olarak rumî denmiştir. Tıp kitaplarında, rum kelimesi geçtiği zaman, Avrupa veya Anadolu kasdedilir, diye yazarlar. Köken olarak Rum, İsa bin İshakü'n-Nebî Aleyhi's-Selâm'ın oğlunun adıdır."T.M.

312 "Dolayısıyla, ateşli yapısı olanlara ve midesi zayıf olanlara zararı dokunur."T.M.

313 "Böylece cevizin vereceği rahatsızlık önlenmiş olur."T.M.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve ikinci derecenin başında kurudur. Onun kuruluğu sıcaklığından azdır. Onun rutubeti ağırdır; bekledikçe bu nem kaybolur.

Etkileri: Kavrulmuş cevizde çok fazla kabız etkisi vardır. Onun yaprakları ve kabuğu kanamaları durdurur. Onun yanmış kabuğu kurutucudur, ancak yanma hissi vermez. Beklemiş ceviz yağı, aynen bekletilmiş zeytinyağı gibidir; eski cevizin temizleyici, parlatıcı özelliği güçlüdür.

Süslenme: Travma sonucu ciltte kalan izlerin üzerine onun rutubetiyle lapa yapılırsa, iyi gelir.[314]

Şişler: Çiğnenmiş cevizin sütü sevdavî yara hâline gelmiş şişler üzerine yakı olarak uygulanırsa, yararlı olur.

Cerahat ve Yaralar: Onun zamkı, yangılı yaralara faydalıdır; irinli yaralara merhem şeklinde tatbik edilirse, yararlıdır.

Hareket Organları: Bal ve sedef otu ile birlikte sinirleri teskin eder.

Baş Organları: Baş ağrısı yapar ve onun yaprağının suyu kulağa aralıklı olarak damlatılırsa, yararlı olur. Huzistan hekimleri, cevizin dili ağırlaştırdığını ve ağızda sivilce oluşturduğunu söylerler.

Göz Organları: Onun yağı, gözdeki irritasyonu giderir ve kızarıklığa iyi gelir ve yine göz etrafında çıkan nasırlara da yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun kabuğunun suyu, boğazdaki ağrıları engeller ve öksürük üstünde etkili değildir ve eskimiş ceviz yağı, boğaz ağrısı yapar.[315] Her türlü cevizle meme başlarına yapılan yakı, onlardaki şişlere iyi gelir ve özellikle de muluk-i kebir denen cevizle yapılan yakı bu işte etkindir.

Beslenme Organları: O, hazmı zorlaştırır ve mide için ağır olan bir besindir. Taze cevizin mideye zararı azdır. Eğer taze ceviz kabukları soyulup, balla karıştırılarak yenirse, soğuk mideye yararlıdır; onun soğukluğunu giderir. Bence, ceviz sadece sıcak mideli olanlar için uygun değildir.

Dışarı Atan Organlar: Ceviz, sivilce ve alerji yapar. Kavrulmuş ceviz akıntıyı keser. Ceviz kabuğu, regl kanını durdurur ve ondan

---

314 "Sıkılmış yapraklarının suyu, saç boyalarının terkibine girer."T.M.

315 "Huzistan hekimleri demiştir ki,"T.M.

yapılan lapa böbrek üşütmelerine iyi gelir. Onun kabuğunun külü, regli durdurur ve şarapla birlikte içilirse, cenini düşürür. Eğer safrayla yense, ishal etkisi dolayısıyla bağırsak kurtlarını bile atar. Cevizin körbağırsak (caecum) üzerinde yararlı etkisi vardır.

Zehirlenme: İncirle ve sedef otu ile birlikte bütün zehirlere iyi gelir; soğan ve tuzla birlikte yakı hâlinde köpeğin ısırdığı yer üzerine konursa faydalıdır. Kuduza karşı da yakı olarak kullanılır.

CEVZÜ'L-BUVA, CEVZÜ'L-BUYA
(Küçük Hindistan Cevizi; Myristica fragrans)

Genel Nitelikleri: Bu, cevizdir; büyüklüğü afs kadardır. Kolayca kırılır, ince, güzel kabuğu vardır; güzel kokuludur.[316]

Yapısı: Mesih der ki, ikinci derecenin sınırı ile üçüncü derece arasında sıcak ve kurudur.

Etkileri: Onda kabız etkisi vardır.

Süslenme: O, ciltteki lekeleri ve çilleri yok eder.[317]

Göz Organları: Gözün ifrazatına karşı yararlıdır; onu güçlendirir.

Beslenme Organları: Karaciğer ve dalağı ve mideyi kuvvetlendirir; özellikle mide ağzını güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsaklarda kabız etkilidir ve idrar zoruna iyi gelir; idrar söktürür. Eğer yağda (yağlı bileşiklerde) bırakılıp, sonra kullanılırsa, ağrılara iyi gelir ve aynı zamanda, fitil ve ovüllerin terkibine katılır. O, kusmayı engeller.

Bedeli: Muadili, 1,5 misli sünbüldür.

CÜNDİBEDESTER
(Kunduz Testisleri; Castoreum)

Genel Nitelikleri: O, denizde yaşayan bir hayvanın testisleridir; aslında çift olup, her ikisi de bir köke açık gibidir. Onun kabuğu incedir, kolayca kırılır ve elle ezilince parçalanır.[318] Kullanılacak olan

316 "Bir Çin drogudur. Bu bilgiler Sultan nüshasında kayıtlıdır."T.M.

317 "Ağız kokusunu gidererek, güzel kokmasını sağlar."T.M.

318 "Sultan nüshasında, doğuda yaşayan bir hayvan olarak geçer; diğer nüshalarda, deniz hayvanının testisleri olarak geçer. Bu testislerin sahibi olan hayvan iki cinstir; biri doğudadır, yabanîdir; diğeri denizde bulunur veya deniz kenarlarında yaşar. İbn-i Kutbî'nin bahsettiği beri, yabanî veya berrî anlamına gelebilir. O zaman bu hayvan tek cins olur. Genelde köpeğe benzediğinden, su köpeği olarak da bilinir. Fakat köpeğe göre daha

testis tek olmamalıdır, ikisi birden bulunmalıdır ve birbirine yapışık gibi durmalıdır. Böyle olanlar kullanmaya elverişli ve kalitelidir. Böylelerinin başkalarıyla karıştırılma korkusu olmaz. Aksi takdirde, opoponaks, zamk ve kanla macun yapılıp, içine azıcık kunduz testisi katılıp, mesane torbası içinde kurutulur ve hayvanın organı yerine kullanılır. Testisleri açan kişinin sert deriyi yardıktan sonra, testislerle birlikte derinin altında bulunan sıvıyı alması gerekir. Bu rutubet bal gibidir ve bu sıvı da içinde olduğu testislerle birlikte kurutulur.

Yapısı: Testisler, kurutucu ve ısıtıcı olan drogların hepsinden daha iyidir. Geçerli olan, üçüncü derecenin sonunda, dördüncü dereceye kadar sıcak ve ikinci derecede kuru olmasıdır.

Etkileri: Gaz gidericidir. Testislerle masaj yapılan organlarda ısıtıcı etki gösterir. Testisler içinde mum gibi bir madde vardır. Bu madde yakıcı olduğundan, ısıtıcı etkisi vardır.

Şişler: Yangılı şişlere yararlıdır.

Cerahat ve Yaralar: Kötüleşmiş yaralara iyi gelir.

Hareket Organları: Sinirlere yararlıdır; onları ısıtır. Spazm, felç, el ve ayaklarda hissizlik gibi şikâyetlere yararlı olur.

Baş Organları: Unutkanlığa iyi gelir. Sirke ve gül yağı ile karıştırılırsa, hafif uyku verir. Eğer bal ve biberle karıştırılırsa, yararı olur, zararı olmaz. Onun dozu 1 çorba kaşığıdır ve soğuk rüzgâr çarpmasından kaynaklanan baş ağrısını giderir. Baş ağrısına buhar olarak veya hâricen sürülürse, iyi gelir. Soğuktan meydana gelen sağırlığa iyi gelir. Kulaktaki uğultu için en iyi ilâçtır. Bir mercimek tanesi kadar kunduz hayası (testisi), yağ içinde ezilip, kulağa damlatılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun buharı, parçalanmalara, akciğer şişlerine ve benzeri hastalıklara iyi gelir.

Beslenme Organları: Sirkeyle birlikte kolike iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Sirkeyle birlikte alındığında, hıçkırığı giderir, fakat susuzluk hissi verir. Regl söktürür ve eğer yarpuz ve iki dirhem balla birlikte alınırsa, zarar vermeden rahimin boşalmasını ve ceninin dışarı atılmasını sağlar.[319]

---

küçük yapıdadır ve parlak, saf tüylüdür. Rengi kahverengiye çalar siyahtır. Koyu siyah renkte değildir."T.M.

319 "Rahimin soğukluğunu, ağrısını ve hayaların soğukluğunu giderir."T.M.

Zehirlenme: Haşarat soktuğunda yararlıdır ve çöpleme yendiğinde boğazda oluşan olumsuz etkilere karşı iyi bir panzehir niteliğindedir. Onun siyah mat renkte olanı, zehir etkisi gösterir. Bunu içenler aynı gün içinde ölürler.[320] Ayrıca, bu zehirlenmenin panzehiri, bersan'dır (şaraptan oluşan sirke ve eşek sütü).

Bedeli: Kunduz testislerinin muadili, aynı miktarda azak eğiri (gelengele?) ve öküzün boynu üzerindeki bağ ve yarısı kadar biberdir.

CAVŞİR
(Ferula galbaniflua)

Genel Nitelikleri: Bir ağacın yaprağıdır ve yerden fazla yüksek değildir; incir yaprağına benzeyen koyu yeşildir. Yaprakları, beş parçalı ve yuvarlak kenarlıdır. Sapı, hıyar sapına benzer; üzerinde toz gibi tüyleri vardır. Yaprakları, çok küçüktür ve uçlarında dere otu tacı gibi tacı vardır ve sarı renkli, güzel kokulu çiçekleri vardır. Kökü, tek kök üzerinden dallanmış, birçok dallara ayrılmıştır. Kök üzerinde kalın bir derisi vardır. Kökü, kötü kokuludur ve bu kökten beyaz zamk çıkarırlar.[321] Kökün gövdesinde bir açma yapılır ve orada safran renginde bir sıvı görülür; safran rengine benzer. [Bu] opoponaks kalitesindedir. Onun bir türü iskilikiyun gibidir. Onun gövdesi incedir, böyle ince uzar.[322] Daha sonra, rezene yaprakları gibi dallara ayrılır. O, daha zayıftır ve diğerinin ise, papatya gibi beyaz ve altın sarısı yaprakları vardır.

Özel Nitelikleri: Onun kökleri beyazdır; dili yakan bir lezzeti vardır; kırık, bükük değildir; kokusuzdur. Meyvaları gövdesi üzerinde olup, fevkalâde siyahtır.[323] Onun zamkı beyaz, içi safran rengi olup, suda eriyebilir. Rengi siyah ve yumuşak olan zamkları amonyak zamkı ile karıştırılıp, kullanılır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Cavşir, gazları çözer, atar, dokuları yumuşatır.

Şişler: O, sertlikleri yumuşatır; tomurcukları, sivilceleri yumuşatır ve giderir.

---

320 "ayrıca zatülcenbe yakalanırlar."T.M.

321 "İşlem sabah vakti yapılır. Kökün etrafında bir çukur açılır ve çukurun içine yaprak döşenir."T.M.

322 "dallanmadan önce yarım metre kadar uzar, sonra dallanır."T.M.

323 "en iyisi meyvalarıdır."T.M.

Cerahat ve Yaralar: Onların kökleri, etten soyulmuş kemikler için iyi bir ilâçtır; balla birlikte kronik yaralar ve yılancık ateşine iyi gelir. Onun tomurcukları cerahata, çıban ve sivilcelere iyi gelir ve bütün kötü yaralara iyi gelir.

Hareket Organları: Kratin suyu ile veya şarapla içilirse, travma sonucu kaslardaki sıkıntılara iyi gelir. Bazıları, onun sinirlere iyi gelmediğini söylemişlerdir. Bunun sağlam sinirler için doğru olduğu söylenebilir, ancak rutubetli sinirler için doğru değildir.[324] O, kadınların kanallarına iyi gelir ve ondan içmek bu şikâyete iyidir. Yorgunluğu giderir ve mafsal ağrılarına karşı iyi gelir. Hepsi guta, yakı şeklinde tatbik edildiğinde iyi gelir.

Baş Organları: Diş çürüklerine, eğer onunla diş doldurulursa, iyi gelir; onların ağrılarını giderir. Baş ağrısına, sancıya, bebeklerin ağrı ve sancılarına iyi gelir.

Göz Organları: Göze damlatılırsa, gözü kuvvetlendirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun yapraklarıyla ağrıyan böğürlerin üzerine yakı yapılırsa, iyi gelir. Aynı zamanda, soğuktan meydana gelen böğürlerin ağrısına ve öksürüğe iyi gelir.

Beslenme Organları: Dalak sertliklerine yakı veya sirkeyle içilirse, iyi gelir; hâricen ve dâhilen dalak sertliğine yararlıdır. Bunun için şöyle yapılır: Bir çömlek veya kavanoz içine 'unnab özü konur, içine 10 dirhem cavşir konur ve iki gün bekletilir. Daha sonra süzülüp, dalak için kullanılır. Bu öz suyu, ödeme yararlıdır.[325]

Dışarı Atan Organlar: Rahim sertliklerini yumuşatır ve damla damla akan idrarı söktürür. Eğer fındık büyüklüğünde içilirse,[326] sıcak idrarı ve regli söktürür. Rahim üşütmelerine iyi gelir. Onun meyvası, aynı zamanda regl söktürür, özellikle pelin otu ile kullanıldığında bu etki belirlenir. Cenini düşürür ve özellikle onun kökü abortus etkisi gösterir. Onun şurubu da aynı etkiyi gösterir. Rahmin yangılarına ve şişmesine, sertliklerine iyi gelir. O, kulunca yararlıdır ve ham hıltların atılmasını sağlar. O, mesanedeki kaşıntıya iyi gelir.

---

324 "Çünkü cavşir, bu hastalık durumunu kaldırarak, sinirleri sağlığına kavuşturur." T.M.

325 "Hattâ, ölçü olarak bu 20 kıstlık boş kavanoz kullanılır; küçük kavanoz kullanılırsa, 4 kıst olduğu farzedilir ve bal için kıst 1,5 kısttır. 1 dirhem, 1 miskal olarak kabul edilir." T.M.

326 "1 fındık, 1 dirhemdir." T.M.

Hummalar: Kratin suyu ile nöbet şeklindeki yüksek ateşlere iyi gelir.

Zehirlenme: Ziftle birlikte cavşirden merhem yapılırsa, köpeğin ısırdığı yere sürülürse, çok iyi gelir. Zeravend ile birlikte onun öz suyu içilirse, aynı şekilde yararlıdır.

Bedeli: İncirdir. Etki açısından amonyak zamkı (gum ammoniac), cavşir benzeri etki gösterir.

CİLLEVZ
(Çam Fıstığı; Pinus gerardiana)

Genel Nitelikleri:[327] O, çam fıstığıdır; cevizden daha besleyicidir, ancak sindirimi daha zordur. Onun mürekkep bir yapısı vardır; hem sıvı, hem de toprak (madenî) nevinden maddeler içerir. Ondaki gaz nevinden maddeler daha azdır. Onunla ilgili daha ayrıntılı bilgi "Çam" maddesinde verilecektir.

Yapısı: Onun normal bir yapısı, çok az sıcaklığı vardır.

Etkileri: Vücudu besleyicidir; bağırsaklardaki kötü rutubeti düzene sokar. Onun hazmı zordur, geç hazmedilir. Onun soğuk olanının hazmı bal ve sıcak olanının hazmı Tebriz şekeriyle kolaylaştırılır. Böylece çam fıstığının besleyici değeri daha da artar. Çam fıstığı suda ezilirse, acılığı vc yakıcılığı gider ve dolayısıyla yemesi kolaylaşır. Hattâ besleyici olmayan küçük çam fıstığı da bu şekilde hazırlanacak olursa, onun besleyici değeri ortaya çıkar. Bu küçük çam fıstığı bütün memleketlerde bulunur.

Hareket Organları: Sinir ağrılarını ve romatizmal ağrıları giderir. Sırt ve siyatik ağrılarına iyi gelir. O, kas yorgunluğu ve gevşemelerinde faydalıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Akciğerler için iyi bir temizleyicidir. Onlardaki irin ve ağır hıltları atar. Akciğerlerdeki mukoz sıvı ve irinlerin dışarı atılmasını sağlar.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü artırır; özellikle ondan yapılan ezme bu etkiye sahiptir. O, irinlere ve mesanedeki taşlara karşı yararlıdır.

---

327 "Onun iki cinsi vardır; biri sanavbcr-i kibardır ki, fıstığına cillevz denir; diğeri ise sanavbcr-i sagirdir."T.M.

Zehirlenme: İncirle veya hurmayla birlikte akrep sokmalarına karşı etkindir.

CENTİYANA
(Eşek Turbu, Eşek Hıyarı; Gentiana lutea)

Genel Nitelikleri:[328] Yaprakları, köküne yakın olup, ceviz yaprağına benzer ve hattâ sinir otu gibi onun rengi kırmızıdır; ortası, kabarık ve yüksektir; parmak kalınlığında ve içi boş bir gövdesi vardır. Boyu yarım metre kadardır; yaprakları birbirinden ayrıdır. Bazılarının meyvaları kabuk içinde sanki huni gibi bir yapı içinde olur. Onun kökü uzundur. Eşek turbu (centiyana), dağlık, gölgelik ve nemli, sulak yerlerde yetişir. Onun adının bir zamanlar Centin diye bilinen bir melikten geldiği söylenir. Yüksek dağlık yerlerde daha çok bulunur. Onun öz suyu şöyle çıkarılır: Beş güne kadar su içinde bekletilir ve daha sonra kaynatılır, süzülür, hattâ bal kıvamına gelene kadar bekletilip, kullanılır.

Özel Nitelikleri: Eşek hıyarının Anadolu'da bulunan nevinin rengi koyu kırmızıdır, daha serttir, kalın parmak gibidir, parmaktan daha kalın veya daha ince olabilir. Rengi sarıdan siyaha doğrudur ve gövdesinin kırılan yeri sapsarı olur, rebvend'e yakındır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Açıcıdır, onda kabız etkisi vardır; kökünün açıcı yumuşatıcı, temizleyici etkisi çok fazladır.

Süslenme: Onun kökü addison hastalığına iyi gelir. Sözkonusu edilen öz suyu da aynı etkiyi yapar.

Cerahat ve Yaralar: Cerahat ve yarayı temizler. Özellikle onun öz suyunun bu etkisi vardır.

Hareket Organları: Ondan 2 dirhem şarapla içilirse, sinirleri dolaşıp, burulan kişiye yararı olur. O, yüksek yerden düşen kişilere de faydalıdır.

Göz Organları: Ondan sürme hazırlanıp, sürülürse, gözdeki konjuktiva iltihaplarına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: 2 dirhem eşek hıyarı öz suyu zatülcenbe iyi gelir.

---

328 "Bodur bir bitkidir." T.M.

Beslenme Organları: Karaciğer ve dalak tıkanıklıklarını açar. Ondan 2 dirhem, sedef otu ile birlikte içilirse, karaciğer ve dalak ağrılarına iyi gelir ve onların soğukluğuna karşı da yararlıdır ve de onların şişlerine de yararlı olur. Onun kökünün şurubu, soğuktan rahatsızlaşmış, düzeni bozulmuş mideye iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar ve regl söktürür ve kökü fitil veya ovül gibi kullanılırsa, abortus etkisi gösterir.

Zehirlenme: O, akrep sokmasına karşı en iyi ilâçtır ve 2 dirhem şarapla alınırsa, bütün haşarat sokmalarına, köpek ısırmalarına ve bütün yırtıcı hayvan ısırmalarına iyi gelir.

Bedeli: Eşek hıyarının muadili, 1,5 misli asarabacca (arasum europeum) veya yarısı kadar gebere (apparis)dir.

CEVZÜ'L-CUNDUM[329]
(Ardıç; Juniperus)

Yapısı: Hekim Bolus, onda güçlü bir soğutucu etki olduğunu ve harareti giderdiğini ve çok az kurutucu etkisi olduğunu söyler.

Etkileri: Kanamayı durdurur.

Süslenme: Şişmanlatıcıdır.

Cerahat ve Yaralar: Temriyeyi tedavi eder.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü artırıcıdır.

CEVZÜ'L-SERV[330]
(Servi Kozalağı; Compressus sempervirens)

Etkileri (Cerahat ve Yaralar): Fıtıkta yakı olarak kullanılır.[331]

---

329 "Harf değişikliğiyle, gevz-i kendim, cevz-i cendim olmuştur. Cevz-i gandum da denir. **Genel Nitelikleri:** Bazıları, şa'ir-i rumî (arpa) denen bitki olduğunu ifade etmişlerdir. Bu ifade sadece Sultanî nüshada vardır; diğerlerinde yoktur. Fakat diğer kitaplarda cevz-i cendimin şahmü'l-arz (mantar) olduğu ve Dakka civarında bulunan harr-i hamam, Endülüs'te ise, türbetü'l-asel veya sadece türbe olarak bilindiği yazılıdır. Sarıya çalan beyaz bir rengi vardır. Bu isim meşhur olduğundan ve açıklamaya gerek olmadığından, meşhur olan isim bırakılarak, fazla tanınmayan isimle kaydedilmiştir. Arpa, pirinç ve Trabzon hurması sıcak ve soğuğa göre normaldir. Aşırı kuru ve kabız etkisi pirinçten fazladır." T.M.

330 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur. **Yapısı:** Sultanî nüshada, soğuk ve kuru olduğu kayıtlıdır." T.M.

331 "Ayrıca, yangılı şişlerde, travmalarda hâricen pomat olarak kullanılır." T.M.

CEBLAHENK
(Sarı Süsen; Xanthoxilon badrunga)

Genel Nitelikleri:[332] Onun etkisi harbaka benzer.[333] Onun siyah turbid (convolvulus turpethum) tohumu olduğu söylenir. Sarı ağacın sarı turbid olduğu da söylenir. Semerkant civarında yetişir ve sarı ağacın iyisi Hindistan'da yetişenidir. O, turdi (savaşbaltası)ye benzer.

Hareket Organları: Bazıları, 2 dirhem bu ilâçtan kulunçlu hastalara verildiğinde, iyi geldiğini söylemişlerdir.

Beslenme Organları: O, kusturucudur, fakat öldürücü etki gösterebilir.

Dışarı Atan Organlar: İshal yapar ve onun şerbetinden 1/2 dirhem çivit ile alınır.

CEVZÜ'L-HİNDÎ
(Hindistan Cevizi; Cocos nucifera)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir ilâçtır. Narcil olarak bilinir.[334] Hindistan cevizinin iyisi fevkalâde beyaz renktedir; suyu tatlıdır. Eğer içinde suyu yoksa, o bayatlamıştır. Böyle kurumuş cevizin katılaşmış beyaz kısmı olur.

Yapısı: Taze Hindistan cevizi ikinci derecenin başında sıcaktır ve birinci derecede kurudur. Eğer Hindistan cevizi taze ise, onun birinci derecede rutubeti vardır.

Etkileri: Hindistan cevizi ağırdır, fakat olumsuz etkisi yoktur. Hindistan cevizinin beklemiş yağı sırt ağrılarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Ağır bir besin olmasına rağmen, pek az zararlıdır. Onun kabuk kısmı sindirilmez, dolayısıyla soyulması gerekir. O yendikten sonra yemek yenmemesi gerekir. Belli bir süre beklemek gerekir. Taze Hindistan cevizi yağı, yağın kaynamasından daha iyidir. Midede yapışkanlık meydana getirmez ve ağırlık hissi vermez.

---

332 "Ceblehenk veya celebehenk de denir." T.M.

333 "Çöplemenin yerine geçebileceği söylenir. Bu ifade Sultanî nüshada kayıtlıdır. Diğer nüshalarda ise, turbid-i asfer (convolvulus turpethum) tohumu olduğu kayıtlıdır. Bir diğer tarifi de, ceblahenk kökünün kabuğunun turbid-i asfer olduğudur. Yetiştiği yer Semerkant civarında bir bölgedir. Fakat sarı ağacın iyisi Hindistan'da yetişir. Ceblahenk-i Hindî (Hint sarı ağacı) turdiye (savaşbaltası) benzer. **Etkileri:** Bazı hekimler, sarı ağaçtan 2 dirhem dozda felçli hastalara verirler ve bazen etkisini de görürler." T.M.

334 "Baskı nüshalarda, 'yeclib minc'z-zenc' kaydı vardır." T.M.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü artırır; onun yağı basura iyi gelir; özellikle eski yağdan ve aynı şekilde, güneşte bekletilmiş yağdan 1 miskal içilirse, hemoroid üzerinde olumlu etkisi vardır. Eğer eski Hint yağı alınırsa, bağırsak kurtlarını öldürür ve ishal yaparak onların atılmasını sağlar.

CEVZÜ'L-RUMÎ[335]

(Anadolu'da Yetişen Ceviz; Fructus juglans regia)

Genel Nitelikleri: Cevz-i rumî, egirus (?) dedikleri bir ağaçtır.[336] Verendanus denen nehirde yetişen bir ağaçtır. Bu ağaçların akıcı bir zamkı vardır. Ağaçtan akıp, nehre süzülen zamklar nehirde donarlar. Bu donmuş zamka aylakton denir. Bazıları da, husufurun adını verirler. Bu donmuş zamk, bizim kehribar dediğimiz maddedir. Bu zamk elde oğulduğunda, güzel bir koku çıkar; rengi altın sarısı rengine döner.

Yapısı: Üçüncü derecede ısıtıcı ve birinci derecede şiddetli kurutucudur. Zamkında kurutucu etki çoktur.

Etkileri (Baş Organları): Dioscorides, kitabında cevz-i rumî meyvasının sirkeyle içildiği zaman saraya iyi geldiğini yazmıştır.[337]

Beslenme Organları: Cevz-i rumî zamkı içildiği zaman midede salgılanmayı önler.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak salgılarını da engeller. Bu zamk, fayda sağlamak için pomatların bileşimine katılır.

CEVZÜ'L-TARFA

(Ilgın, Tamarisk; Tamarix gallica)

Genel Nitelikleri: Bu, gezmazektir.[338]

Yapısı: Onun sıcaklığı normaldir veya birinci derecenin başında sıcaktır. Kuruluğu ise, birinci derecenin sonundadır veya onun üstündedir. Bazılarına göre, o birinci derecede soğuktur.

---

335 "Sultanî nüshada ikinci, baskı nüshada on birinci olarak kayıtlıdır ve ikisi arasında fark vardır. Herkesçe bilinmesi açısından iki kaydı da vereceğiz."T.M.

336 "Baskı nüsha cetvelinde kayıtlıdır. (158/a, s 44)"T.M.

337 "**Baş Organları:** Dioscorides, kitabında cevz-i rumî meyvasının sirkeyle içildiği zaman saraya iyi geldiğini yazmıştır. Baskı nüshada ise, cevz-i rumî yapraklarının sirkeyle yakı yapılmasının gut hastalığının belirtilerini yok ettiği yazılıdır."T.M.

338 "Çok eski zamanlarda aktarlar ona azebe derlerdi."T.M.

Etkileri: O, çok iyi kan dindiricidir.

Baş Organları: Onun sirkeyle karışımı ile yapılan gargara, diş ağrısına iyi gelir.

Beslenme Organları: Su ve sirkeyle pişirdikten sonra, dalak sertleşmesine iyi gelir.

CÜLNAR
(Nar Çiçeği; Punica granatum)

Genel Nitelikleri: Bu, yabanî rummanü'l-beri Farisî veya rummanü'l-Mısrî çiçeğidir. O, kırmızı ve beyazdır. Nar çiçeğinin usaresi yapı olarak heyetü't-tısa (tekesakalı) benzer. Hekim Bolus, onun etkinliğinin nar yağı ile aynı olduğunu söylemiştir.

Yapısı: O, birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Vücuttaki bütün akıntılara kötü etki yapar, onları keser. Kara safra meydana getirir.

Süslenme: Diş eti kanamalarına iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Kronik yara ve irinli yaralar, baştaki yırtıklar, parçalanmalar ve vahşi hayvanların parçaladıkları organları iyi eder.

Hareket Organları: Ondan alınırsa, boyundaki urları tedavi eder.[339]

Baş Organları: Sallanan dişleri kuvvetlendirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Ciddî kanamaları önler.

Dışarı Atan Organlar:[340] Bağırsaklardaki yaraları engeller ve rahim akıntılarını önler.

Bedeli: Onun muadili, nar çiçeği tomurcuğu ve palamuttur.

CUFT-İ AFREND, CUFAT-I EFREND[341]
(Orkide; Satyrium minus)

Genel Nitelikleri: O, çam gibi bir şeydir; başında diken gibi iki çıkıntı vardır. Bunların bademe benzediği söylenir. Muhtemelen o ikiye ayrılıp, açılır.

Etkileri (Dışarı Atan Organlar): Bunlar cinsel gücü artırır.

339 "Bazı nüshalarda, akur yerine akud yazılmıştır. Eğer bu kelime doğruysa, vücutta oluşan yumru ve urları yumuşatıp, tedavi eder, anlamına gelmektedir."T.M.

340 "Fıtık için, cülnar (nar çiçeği) yakı şeklinde uygulanır."T.M.

341 "Farsça sözlüklerde geçer; aslında tek olmayıp, çift anlamına gelir."T.M.

CİBSİN
(Cibs; Hyrous Calcium Sulphate)

Genel Nitelikleri: O, hacer-i cas denen şeydir. Onun katları beyaz, şeffaftır; tahta gibidir. Yakılırsa, yumuşaklığı artan bir maddedir.

Yapısı: Soğuk ve kurudur.

Etkileri: Yapışkan bir özelliğe sahiptir. Akıntı ve sızıntı olan bölgenin üzerine serpildiğinde, onu durdurur ve "Be" harfindeki droglar açıklanırken söylendiği gibi, onun büzme kabiliyeti de vardır. O, aynı zamanda büzer. Çünkü onda yapıştırma gücünün yanı sıra, birleştirme gücü de vardır. Dolayısıyla, serpildiği yerde birleştirmeyle birlikte kabız etkisi gösterir. Yakılacak olursa, yumuşatıcı ve kurutucu özelliği artar.

Baş Organları: Eğer başta kötü bir ağrı varsa, başa cibs şurubu sürülür, veya onunla takke gibi örtülür. Eğer cibs, Ermeni inciri, mercimek ve az miktarda sirke ilâve edilerek kullanılırsa, daha etkili olur. [Ermeni inciri ve mercimek ve mersin ve biraz sirkeyle daha etkin hâle gelir.] Eğer cibs, Ermeni inciri ve mercimekle (mersin) ile ve sirkeyle birlikte uygulanırsa, bu etkisi daha da artar.[342]

Göz Organları: Göz için kullanılan cibs, sertleşmesi için yumurtanın beyazıyla karıştırılır ve konjunktivitte kullanılır.

Zehirlenme: O, boğucu zehirler grubundandır; onu yiyen kişiyi boğarak öldürür.

CA'DE, CO'DA
(Yavşan, Koyun Yavşanı; Teucrium polium)

Genel Nitelikleri: O, şih (pelin) cinsindendir.[343] Yavşanda az miktarda yakıcılık vardır. O, iki çeşittir: a) Kısa olan, rengi sarıya çalan beyazdır; içi tohumla doludur; boyu kısa olanın lezzeti keskin ve acıdır; başı küre gibidir; içinde beyaz tel gibi bir şeyler vardır. Ağır ve kötü bir kokusu

---

342 "Birçok nüshada, tin-i ermeni, mercimek, keyustidas, mersin suyu ve çok az sirke şeklinde kayıtlıdır. Bazılarına göre, heyufestidas, lihyeti't-tıs, teke sakalıdır. Diğerlerine göre ise, lihyeti't-tıs diplerinde yetişen, onun köküne yapışan bir mantar türüdür. Bu nüshalara göre, burun kanamaları için hazırlanan terkibe jipsin yanında heyufestidas ve mersin suyu da katılmalıdır."T.M.

343 "Muhammedü'l-Vanî, *Tercüme-i Sahak*'da şih için, bir ot olduğunu ve ona yavşan dendiğini yazar."T.M.

vardır. b) Büyük olan, zayıf yapıdadır, ancak acılık ve keskinlik onda da vardır. Dağ yavşanı denen bu değildir, küçük olandır.

Yapısı: Küçük olan üçüncü derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur ve büyük olan ikinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Açıcı ve yumuşatıcıdır ve özellikle büyük olan karındaki bütün tıkanıklıkları açar.

Cerahat ve Yaralar: Taze yavşan, yaraların rutubetini kurutur ve özellikle de büyük olan kötü yaraları kurutur. Küçük olan da aynı etkiye sahiptir.[344]

Baş Organları: Yavşan, baş ağrısı yapar.

Beslenme Organları: O, sirkeyle birlikte dalak şiş ve sertliğine iyi gelir; mide için zararlıdır ve kara sarılık için yararlıdır. Özellikle de, büyük yavşan pişirilip, kullanılırsa, yararlı olur ve ödeme yararlıdır ve genel olarak, o mideyi rahatsız eder.

Dışarı Atan Organlar: O, idrar ve regl söktürür ve gerçekten bağırsak kurtlarına, parazitlere iyi gelir.[345]

Hummalar: Kronik nöbetli ateşli hastalıklara iyi gelir.

Zehirlenme: Akrep sokmasına karşı iyi gelir ve büyük yavşan pişirilip kullanılırsa, bütün böcek sokmalarına yararlıdır ve eğer toz hâline getirilip, böceklerin bulunduğu yere serpilirse, onları kaçırır.

Bedeli: Parazit gidermek, regl ve idrar söktürmek için, onun muadili, aynı miktarda taze nar ağacı kabuğu ve 3 ölçü Çin tarçını kabuğudur.

CUMMAR[346]

(Hurma Tomurcuğu; Phoenix dactylifera)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur.

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve birinci derecede kurudur.[347]

Solunum ve Göğüs Organları: Boğazın sertliğine iyi gelir.

---

344 "Sultanî nüshada, kurusunun da iyi geldiği yazılıdır. Kuru yavşan, kötü huylu yaraları iyi eder. Bunun için küçüğünün kurusu tercih edilir. Onun etkisi fazladır."T.M.

345 "Felç ve adale gevşeklikleri üzerinde etkilidir."T.M.

346 "Muhammedü'l-Vanî'nin *Tercüme-i Sahah*'ında, hurma tohumunun hurma olduğu ve bütün hekimlerin bildiği yazılıdır. Şahm, hurma ağacının uç kısımlarında olan ve hurma göbeği denen tomurcuklardır. Sözlükte, hurma olduğu kayıtlıdır. İbn-i Kıptî de hurma olduğunu söyler."T.M.

347 "Bazı nüshalarda, kuruluğu ikinci derecenin altındadır, der. İbn-i Kıptî ise, birinci derecenin sonunda soğuk ve kurudur, diye kaydeder."T.M.

Dışarı Atan Organlar: Akıntı ve kanamaları durdurur.

Zehirlenme: Arı sokmalarına karşı, arının soktuğu yere sürülürse, faydalı olur. Yakı şeklinde tatbik edilirse, yararlıdır.

CUMMEYZ[348]
(Yabanî İncir; Ficus glomerata)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, kitabında cummeyzin (yabanî incir) incir ağacına benzer, büyük bir ağaç olduğunu söyledi. Onun süt gibi salgısının bol olduğu yapraklarının duta benzediğini, senede üç veya dört meyva verdiğini, onun meyvalarının, dallarının çıkmayıp, dalın gövdesi üstünden çıktığını söylemiştir. Onun meyvaları yabanî incire benzer. O, ham incire nisbetle daha tatlıdır. Onun tohumları incirinki kadar çok değildir. Yabanî incir, demirden yapılmış kuş tırnağı gibi bir âletle çizilirse, olgunlaşmaz. Onun Karta denen bölgede ve Rodos (adası) denen yerde çok yetiştiği söylenir. Onun meyvası her zaman insanlara yararlıdır ve ona soykemoron derler. Onun anlamı tın-i ahmerdir (yabanî incir). O, bu isimle de isimlendirilir. Çünkü onun lezzeti azdır. Adada yetişen iyi bir cinsi daha vardır. Ona aktalen denir. Onun yaprakları şeftalinin yapraklarına benzer. Onun meyvasının büyüklüğü erik büyüklüğündedir ve o daha tatlıdır ve onun meyvası kadar diğer şeylere de benzer.

Yapısı: Yabanî incir, sıcak ve nemlidir.[349]

Etkileri: Bazılarına göre, o bir ağacın sütüdür ve meyva vermeden önce alınması gerekir. Ağacın dış kabuğu soyulursa, süt görülür. Bu süt toplanır ve kurutularak tablet hâline getirilir. Bu tablet yumuşatıcı ve eritici özellik gösterir.

Beslenme Organları: Dioscorides, yabanî incirin pek az besleyici olduğunu söylemiştir. Mide için zararlı olduğunu da söyler.

Cerahat ve Yaralar: Bu ağacın sütü, iyileşmesi zor olan şişleri iyi eder.

Dışarı Atan Organlar: Karında ishal etkisi vardır.

Hummalar: Bu ağaçtan elde edilen süt, kızartıya iyi gelir.

---

348 "İncire benzeyen küçük bir meyvedir." T.M.

349 "Sultanî nüshada, soğuk ve nemli olduğu kayıtlıdır. İbn-i Kıptî'de ise, birinci derecede sıcak ve kuru olduğu söylenir." T.M.

Zehirlenme: Aynı zamanda, haşaratın soktuğu bölgeler bununla ovulursa, yararlıdır.

CAS

(Hydrous Calcium Sulphate)

Cibs gibi bir drogdur.

CİLD

(Deri; Cutis)

Genel Nitelikleri:[350] Onun iyisi, memede olan hayvanların derileridir.

Etkileri: Derinin besleyici değeri çok azdır, o jelatinimsidir. Yumuşak, gevşek bir yapıdadır; yani paça suyu gibidir ve keçi derisinin sümüksü iç kısmı, kanamalı bölgeye sürülse, kanı dindirir.

Süslenme: Yılan derisi, yakılarak, saçkırana karşı hâricen kullanılır.

Şişler: Su aygırının derisinin sivilce ve lekeleri yok ettiği söylenir.

Cerahat ve Yaralar: Katır türü hayvanların derileri yakılarak, şiş olmadığı takdirde, yangılı ve iltihaplı yaralar üzerine tatbik edilirse, iyi gelir. Bu ilâç aynı zamanda ayaklarda, bacaklardaki darlık dolayısıyla meydan gelmiş yaralara ve basur memelerine iyi gelir. Eğer koyun derisi yüzülüp, hemen sonra ezilen şiddetli travma geçirmiş bölgeye uygulanırsa, bu deriyle arası sarılacak olursa, travmanın etkisini azaltır ve sıkıntıyı giderir; âfete mani olur. O, kötü huylu yaralar ve uyuz hastalığı için de iyi gelir.

Beslenme Organları: Kuşların kursaklarını meydana getiren deri ve özellikle, horoz kursağının derisi kurutulup, toz edildikten sonra, kaynamış şarapla kaynatılıp içilse, mide ağrılarına iyi gelir.

Zehirlenme: Yeni yüzülmüş keçi derisi, yılanın soktuğu yere sarılırsa, dokudaki zehirin dışarıya çekilmesini sağlar.

CENAH

(Kuş Kanadı; Palergium)

Genel Nitelikleri:[351] Onlardan iyisi, tavuk kanatlarıdır. Kaz kanatlarının sindirimi kolay ve besleyicidir. Ancak kazın diğer kısımlarının sindirimi zordur. Kanatların hareketi çok olduğu için hafiftir ve sin-

---

[350] "Bilinen hayvan derileridir."T.M.

[351] "Bildiğimiz kuş kanatlarıdır."T.M.

dirimi de kolaydır, hafiftir. Kaz. kanadının eti çoktur. Kalbe yakın olduğu için, besleyici değeri de vardır.

Şişler: Bazılarına göre, vereşan denen kuşun kanadının tüyleri eğer aynı miktarda ban otu ile karıştırılıp, yakılırsa ve sıraca tedavisi için kullanılırsa, sıracanın urunu iyi eder.[352]

Yukarıda sözkonusu edilen yakılmış tozlar, ekmek üzerine tuz gibi ekilerek kullanılırsa, yine sıraca üzerinde etkisini gösterir, onu ısıtmadan çözer, ortadan kaldırır.

Dışarı Atan Organlar: Bazıları ekmekle hazırlanan bu terkibin karında ishal meydana getirdiğini söylemişlerdir.

CARU'N-NEHR
(Bir Nevi Nilüfer; Potamogetan nataus)

Genel Nitelikleri: Onun çiçeği nilüfere benzer ve su içinde yetişen bir bitkidir. Suda gayet rahat görülür. Bitkinin yarısı su içinde kalır. Onun kuvveti kazın kuvvetine yakındır.

Yapısı: Dendiğine göre, soğuk ve kabız bir yapıya sahiptir.

Cerahat ve Yaralar: Kötü huylu yaralara ve kaşıntıya iyi gelir.

CERAD
(Çekirge; Locusta migratoria)

Genel Nitelikleri: Çekirgenin kanatlarında yağ vardır.

Etkileri: Bazıları, çekirgenin siğiller üzerinde olumlu etkisi olduğunu söylemişlerdir.

Beslenme Organları: Yuvarlak ve oval yapıdaki çekirgelerden 12 adet alınır. Onların başları ve ayakları koparılıp, ezilir; üzerine az miktarda kuru mersin ilâve edilir. Bu ilâç organlarda ödem olduğunda içilir.

Dışarı Atan Organlar: Tütsü yapıldığında, idrar zoruna ve damla damla akan idrara yararlıdır ve özellikle kadınlardaki idrar zorunda yararlıdır. O, basurda tütsü yapılarak kullanılır.

Zehirlenme: Besili kanatsız çekirgeler, kebap edilip yense, akrep sokmasına yararlıdır.

---

352 "Muhammedü'l-Vanî, *Tercüme-i Sahak*'inde, vereşanın kumru diye bilinen kuş olduğunu söyler. Bununla ilgili bir atasözü vardır: 'Ba'lletü'l-verşan yekl-i rutebü'l-müşan', yani, kumru bahanesiyle hurma ağacına çıkıp, hurmanın iyisini yer. Sözlükte, atasözü şöyle açıklanır: Bir kimse yaptığı bir işte amacı neyse, onu açıklamaz, fakat başka bir iş için açıklama yaparak, niyetini gizler." T.M.

CEMİSAFRUM
(Fesleğen; Ocimum basilicum)

Genel Nitelikleri: Fesleğenin kuvveti patlıcan ve pelin kuvvetindedir.

Etkileri: Açıcıdır, teskin edicidir ve gazları giderir, özellikle de kötü gazları bertaraf eder.

Beslenme Organları: Midede bulunan yapışkan rutubeti çözer, giderir ve çocukların mideleri için yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Rahmin kokusuna yararlıdır.

CUBN
(Peynir; Seriparium)

Genel Nitelikleri: Peynir, ya kesilmiş sütten ya da sütten yapılır. Kesilmiş sütten yapılana el-akt (peynir) derler.[353]

Yapısı: Taze peynir, ikinci derecede soğuk ve rutubetlidir; eski ve tuzlu peynir sıcak ve kurudur. Suyunda bulunan burukluk dolayısıyla, sıcaklığı azdır. Peynir suyundaki burukluk, kan ve safravîlikten kaynaklanır.[354]

Özel Nitelikleri: Peynirin iyisi, sakız gibi benek olmayan, ne çok hızlı ne çok yavaş mayalanmayan, yani normal süre içinde mayalanan, lezzeti yerinde, tadı hoş, tatlıya meyilli, lezzeti mutedil tuzlulukta olan, keskin lezzette olmayandır. Peynir yendikten sonra geğirmede peynir kokusu gelirse, bu tür peynir iyi değildir. Ekşimiş sütten yapılan peynir iyidir. Yumuşatıcı şeyler peynir üzerine yenirse, onu bozar. Bundan dolayı, bu bozulan maddeler deliklere girer, damarlara ve kanallara nüfuz eder ve bütün vücuda dağılır, zararlı etki meydana gelmesine sebep olur. Yumuşatıcı ve eritici şeyler yiyen keçinin sütünün peyniri, ayrık otu ve burçak gibi taneli şeyler yiyen keçinin sütünün peynirinden daha iyidir.[355]

Etkileri: Taze peynirde temizleyici ve rutubetlendirici bir özellik vardır. Şişmanlatıcı bir özelliği de vardır. O, yemek üzerine balla ye-

---

353 "Yani akit, keş denen yoğurttan hazırlanan bir peynirdir ve Türkler tarafından yapılır." T.M.

354 "Yani peynir suyu, peynir yapılan sütün serum kısmıdır. Dolayısıyla, kanda bulunan elementler ve safra bu suya geçer."T.M.

355 "Maş, Hint fasulyesine benzeyen taneli bir bitki şeklinde de geçer."T.M.

nir. Eski peynir, temizleyici ve parlatıcıdır, kendine uygun safravî hıltı meydana getirir, tuzludur. Eski olmayan peynirler mutedil bir yapıya sahiptir. Peynir suyu, köpekler için şişmanlatıcı ve cidden çok besleyicidir.

Süslenme: Peynir suyu, ödemi ve şişleri giderir. Sevdaya karşı ilâçlarla birlikte kullanılırsa, yüzdeki sivilce ve lekelere iyi gelir. Eğer bir misli nar kabuğu ile pişirilirse ve yarısı kalana kadar bu işlem sürdürülürse, yüzdeki kasılmaları, felçleri engeller. Eski peynir çok iyi zayıflatıcıdır.

Şişler: Tuzsuz taze peynir, şiş ve tümör oluşmasına ve cerahatli yaralara engel olur.

Cerahat ve Yaralar: Eski peynir, zor yaralara iyi gelir ve cerahatlere de iyi gelir. Taze peynir, hafif travmalardan olan cerahatli yaralara iyi gelir. Taze peynir bu bakımdan daha güçlüdür. Bu yaraların kistleşmesini ve tümörleşmesini önler. Bunun için çınar yaprağı ve kuzukulağı ile birlikte kullanılması gerekir ve onun suyu uyuza iyi gelir.[356]

Hareket Organları: O, beklemiş zeytinyağı veya tuzlanmış inek paçası suyu ile karıştırılıp, eklem taşlarına (eklemdeki kireçlenmelere karşı) hâricen yakı şeklinde uygulanır. Ondan cibs gibi maddeleri dışarı atar. Bu terkibin gerçekten çok faydalı olduğu söylenmiştir.

Göz Organları: Tuzlanmamış peynirle, göz ağrıları ve göz kapakları ağrıları için yakı yapılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Peynir suyu pişirilir ve sütü az olan kadınlara, sütlerini artırmak için kullanılır.

Beslenme Organları: Tuzlu ya da tuzsuz peynir, mide için zararlıdır; mideyi kazır. Dioscorides, taze peynirin mideye iyi geldiğini söylemiştir, fakat biz bunu kabul edemeyiz. Tuzlu, eski olmayan peynir mideye ne yararlı, ne de zararlıdır. Onun emilmesi ve bağırsaklara geçişi daha süratlidir. Keşin mideye zararı, diğer peynir türlerine göre daha fazladır.

Dışarı Atan Organlar: Peynir, böbreklerde ve mesanede taş meydana getirir. Özellikle taze peynir, daha fazla taş oluşmasına sebep

356 "Van halkı sözlüklerinde, peynir suyunun mısr-i haderle birlikte ciltteki sivilce ve kızarıklıklar için kullanıldığı yazılıdır." T.M.

olur. Baharatla birlikte yenen taze peynirin taş yapma ihtimali daha fazladır. Tuzsuz peynir yumuşatıcıdır. Peynir suyu, safra salgısını artırır ve içindeki mineral maddeler ve temizleyici maddeler dolayısıyla, bu etkisi, yani safra salgısını artırma özelliği vardır. Eğer bala karıştırılırsa, faydası çok artar. Keçi ve koyun sütünden yapılan peynirle hazırlanan peynir, bağırsakların yaraları üzerinde yararlı olur ve özellikle, pişirilerek hazırlanmış olanların etkisi çoktur ve onlar ishale mani olurlar. Bazen pişirildikten sonra, gül yağı veya zeytinyağı ile ezilip kavrulursa, ereksiyona yararlı olur.[357]

Zehirlenme: Yarpuz otu ile birlikte hâricen sürülürse, zehirlenmelere iyi gelir.

CEDVAR[358]
(Kurkum; Delphinium denudatum)

Genel Nitelikleri: Zeravende benzer, ancak ondan daha incedir. Etki olarak ondan daha etkilidir. Zencefile benzeyen bir bitkiyle birlikte yetiştiği bölgelerde, o bitkinin kolları ondan daha zayıftır. [İbn-i Maserceveyh] kurkum, turunc gibi, ama ondan daha zayıf etki gösterir demiştir. Ben diyorum ki, eğer İbn-i Maserceveyh kurkumun turunctan daha zayıf olduğunu söylemek istiyorsa, doğru değildir. Kaplan otunun daha zayıf olduğunu düşünüyorum. Bence İbn-i Maserceveyh, bu görüşe kendi tecrübeleriyle sahip olmuştur. Biş civarında yetişen kurkumun, yukarıda ifade edilmiş olduğu gibi,[359] kaplan otundan daha güçsüz, daha az etkili olduğu düşünülemez.

Zehirlenme: Bütün zehirlere, yılan sokmasına, zencefile benzeyen zehirli bitkiye ve diğerlerine karşı panzehirdir.

Bedeli: Onun muadili, üç katı miktarında zerenbad (yabanî zencefil) amonum zerumbet veya curcuma zerumbetin kökleridir.

---

357 "Penis zehiri denen hastalıklarda, bağırsaklar tıkanır; bölgenin rutubeti eriyip akar; hasta sık sık tuvalete gider; ishal zannedilerek, ishal tedavisi uygulanır. Bu takdirde hasta kısa zamanda ölür."T.M.

358 "Bitkinin kökleridir. Bu bitki biş (kurtboğan) denen bitkiyle veya tek başına yetişir." T.M.

359 "zayıftır. Bundan dolayı, zehir özelliğine sahip olan bir bitkinin zehirini ve kuvvetini azaltabilen kurkumun"T.M.

CEZER
(Havuç; Daucus carota)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur ve onun tohumları çok kuvvetlidir. Yabanîsinin tohumları drogdur. Dioscorides, onu sınıflandırmıştır ve onun yaprağının rezene yaprağından daha küçük olduğunu söylemiştir. Onun dalları, bir karış boyundadır, tomurcuk çiçekleri küzbere veya dere otu gibidir. Onun meyvası beyazdır. Çok güzel kokusu vardır ve taşlık kıraç bölgede yetişen bir çeşidi de, Anadolu kerevizine benzer; keskin yakıcı lezzette olup, güzel kokuludur. Üçüncü bir nevi, kişniş yaprağına benzer; çiçekleri beyazdır; biraraya toplanmıştır ve tohumları ceviz gibi kapsül içindedir. Tohumları kimyona benzer.

Yapısı: İkinci derecenin sonunda sıcak ve birinci derecede rutubetlidir.

Etkileri (Cerahat ve Yaralar): Onun tohumları ve yaprakları, yaraların üzerine[360] dökülürse, yararlı olur.

Solunum ve Göğüs Organları: Havucun sindirimi zordur ve onun ezmesinin hazmı kolaydır ve ödemi önler.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak ağrılarını rahatlatır ve özellikle, duku denen yabanî olanının şiddetli kolit üzerinde etkisi vardır. Onun tohumları da aynı etkiyi yapar, idrar söktürücüdür; aynı zamanda, havuç yaprağı cinsel gücü artırır ve özellikle, bostan havucu bu etkiyi taşır, çünkü gaz yapma özelliği vardır. Yabanî havuç tohumu o kadar gaz yapmaz. Yabanî havuca benzer bir bitki daha vardır; ona şekakil denir. Bazı hekimler, onu yabanî havuç olarak kabul ederler. Eğer böyle sayılırsa, bunlar, bostan havucundan daha fazla cinsel uyarıcı güce sahiptirler. Ayrıca, idrar ve regl söktürücüdürler. Yabanî havuç, şırınga yapılsa veya içilse, bu etkileri gösterir. Onun tohumları ve kökü zor doğuma karşı kullanılır.[361]

CIRCIR
(Tere; Eraca sativa)

Genel Nitelikleri: Onun bilinen iki türü vardır: yabanî tere ve bostan teresi. Tere tohumu pişirilip, hardal yerine kullanılır. Hardalın muadili olarak kullanılır.

---

360 "dövülüp, ezilerek" T.M.

361 "Baskı ve diğer nüshalarda, düşüğe de iyi geldiği yazılıdır; fakat havuç her ne kadar düşüğe iyi gelse de, Sultanî olan nüshaya güvenmekte yarar vardır." T.M.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak, birinci derecede kurudur. Onun tazesinin birinci derecede rutubeti vardır.

Etkileri: Yumuşatıcı ve gaz yapıcı etkisi vardır.

Süslenme: Tere suyu, sığır safrasıyla birlikte, yara izlerini giderir. Onun suyu ya da tohumu sivilce ve çilleri giderir.

Baş Organları: Tere, baş ağrısı yapar; özellikle tek başına yenirse, bu etkisi görülür, bu etki hissedilir. Bu zararı hindibağ ve semiz otu giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: O, kadınlarda süt ifrazatını artırır.

Beslenme Organları: Alınan besinlerin sindirilmesinde yardımcı olur.

Dışarı Atan Organlar: Onun yabanîsi, idrar söktürür; cinsel heyecanı artırır ve özellikle onun tohumlarında bu özellik vardır.

Zehirlenme: Eğer yenir, fesleğen şurubu üzerine içilirse, diğer zehirli hayvanların zehirlerine karşı panzehir etkisi taşır.

CAVRES[362]
(Darı; Panicum miliaceum)

Genel Nitelikleri: Onun üç cinsi vardır: a) Bunlardan biri pirince benzer, ancak pirincin besleyici gücü daha farklıdır. b) Bütün durumlarda darı daha iyidir. Çünkü onun daha etkili kabız gücü vardır.

Yapısı: İkinci derecenin sınırında soğuk ve kuru niteliği vardır. Bazıları, onun birinci derecede sıcak olduğunu söyler, fakat bu doğru değildir.

Etkileri: Onda kabız ve yakmadan kurutma gücü vardır. Darı, sakinleştirici ve ağrı gidericidir. Eğer darı yiyen kişide idrar akışı olmazsa, darıyı yiyen kişi zehirlenir. Bunun biraz besleme özelliği ve biraz yumuşatma özelliği vardır. Ancak bazılarına göre, eğer süt veya kepek suyu ile pişirilirse, onun beslenme özelliği artar. Semen ve badem yağı ile yenirse, çok besleyici olur.

Beslenme Organları: O, mide için ağır gelir. Ondan ekmek yapılır.

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürücüdür.

---

362 "İbn-i Kutbî, caversin (darı) Farsça olduğunu ve darı anlamına geldiğini söyler. Arapça dahudur. Hekimler arasında, caversten kasıt, başaktaki tek tük taneciklerdir ve o toz rengindedir."T.M.

CEVZÜ'L-MASEL
(Tatula, Şeytan Elması; Datula stramonium)

Genel Nitelikleri: O, zehirlidir ve uyuşturucudur; cevize benzer. Üzerinde sert ve kısa dikenleri vardır, cevzü'l-kay (nux vomica) gibi; içi portakal gibidir.

Etkileri: Ödem yapıcıdır.

Baş Organları: Beyin organlarına zarar verir. Unutkanlık yapar. 1 denk (1/6 dirhem) dozda içilirse, beyine zarar verir.

Zehirlenme: O, kalbin düşmanıdır. Ondan 1 dirhem almak, zehirleyicidir.

CASUS
(Serçe Otu; Silena inflata)

Genel Nitelikleri: Onun etkisi ve yapısı daha önce verilen ilâcınkine benzer.[363] Onun şerbetinden yarım dirhem alınır. Bu, "Cim" harfindeki açıklamanın sonudur.

Buradaki ilâçların tamamının sayısı 30'dur.

DÖRDÜNCÜ MAKALE[364]
(Dal Harfi)

DARSINI[365]
(Tarçın; Cinnamomum zeylanicum)

Genel Nitelikleri: Onun birçok çeşidi vardır. Yetiştiği bölgelerde farklı farklı isimleri vardır. Ancak, onun en iyisi siyaha çalandır. O, sert, dağlık yerde yetişir. Bir diğeri beyazdır.[366] Bir başkası parçalıdır; gevşektir, şiş, kabartılıdır; siyah kökü vardır; üzeri boğumludur; üzerinde kabarcıklar ve düğümler vardır.[367] Üçüncüsünün kokusu balsama benzer, kokusu ban ağacının balsamı gibidir. Onun kabuğu kırmızıdır ve etkisi bir süre kalır; özellikle dövülüp şarapla tablet yapılırsa, etkisi uzun sürelidir. Dioscorides, tarçının bazısının güzel kokulu iken,

---

363 "Bu drogun etki ve faydasını öğrenmek için daha öncekinin okunması yeterlidir."T.M.

364 "Bu makalede 26 drog yer alır."T.M.

365 "İbn-i Kutbî, bu adın sin ağacından geldiğini söyler."T.M.

366 "kaba, kof ve parçalıdır."T.M.

367 "Üçüncü tür, siyah renkli, pürüzsüz yüzeylidir; üzerinde boğumlar vardır."T.M.

bazısının da sedef otu veya yabanî sedef otu kokusuna benzediğini söylemiştir. Ayrıca o, dilde yakıcı bir lezzet bırakır. Sıcak bir yapısı vardır. Dövüldüğü ve kazındığı zaman kolayca ufalanmaz ve kırıldığı zaman orada ince toprak gibi bir görüntü oluşur ve eğer onu incelersen, bunlar maddenin parçalarındandır. Şüphe yok ki, onun incelenmesi kolaydır. Bu parçalıysa, ufalanıyorsa, şüphe yok ki, o iyi değildir. Dioscorides, aynı şekilde, tarçının yalancı tarçın diye adlandırılan bu grubundan söz eder. Bu bitkinin kokulu ve sert olup, zayıf olduğunu söyler. Yine tarçının zenciya diye adlandırılan bir başka türü vardır. Onun dış görüntüsü tarçına benzer, fakat onunla tarçın arasında fark vardır. İkincisinin kötü ve pis bir kokusu vardır. Tarçının bir başka çeşidi daha vardır. Kırfa diye bilinen bu çeşit, kökü ve düğümleriyle tarçına benzer. O tarçın odunsudur; sert ve sağlamdır; yapı olarak daha uzundur. Tarçının kokusu daha güzeldir. Fakat kırfanın aynı derecede iyi değildir. Bazıları, kırfanın tarçın nevinden olmadığını söylemişlerdir. Onun tarçından yapı olarak farklı olduğunu söylemişlerdir. Bazen yalancı tarçından yağ çıkarılır ve saklanır.[368]

Özel Nitelikleri: Güzel kokulu, tadı yakıcı ve rengi karışık alacalı olmayanlardır. Dioscorides, onun iyisinin, taze, tozunun siyahtan kızıllığa meyilli olanı olduğunu, dallarının ince, birbirine yakın, parlak olanlar olduğunu, içinde tatlılık ve yakıcılık ve tuzluluk olduğunu söylemiştir. Onun ısırılıp yenmesi kolay değildir. Kokusunun diğer her şeyi bastırması da onun kalitesini gösterir. Onun (tarçın) kötüsü asniyye (ham kavun cinsinden), kunduriyye (kundur nevinden), selihayye (balsam nevinden), zuhimiyye (bir nevi ağaç), beyaz, içi boş, taş gibi olup, parlak, yumuşak, ince, sert kökleri vardır. Tarçının etkinliği: İyisinden tablet yapılıp, hazırlanabilir. Eğer tarçın toz hâline getirilip, tablet hâline getirilirse, 15 yıl etkisini koruyabilir; ondan sonra, zayıflamaya, etkisi azalmaya başlar. Onun köklerinin alınması gerekir ve bu başlangıçta, kokusuyla muayene edilebilir; kokusunun genzi ve burnu doldurmasıyla anlaşılır. Bu koku engellenemez. Kötü olan bunun altındadır; kokusu ondan azdır, [etkisi] daha zayıftır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

368 "Bu açıklamalar baskı nüshada vardır, diğerlerinde yoktur." T.M.

Etkileri: Dioscorides, bütün tarçınların etkisinin açıcı, ısıtıcı ve düzeltici olduğunu; bütün kötü etkileri çekip iyileştirdiğini söyler. O, bütün kötü etkileri düzeltir; bütün kötü hıltları iyileştirir. Onun yağı çözücü etki gösterir.[369]

Süslenme: Mercimek gibi olan benlere, kızartı ve çillere iyi gelir. Sirkeyle birlikte dudaklardaki uçuklara iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Temre şeklindeki yaraları iyileştirir.

Hareket Organları: Tarçın yağının felç üzerinde olağanüstü olumlu etkisi vardır.

Baş Organları: Kronik nezleyi bertaraf eder ve onun yağı baştaki ağırlık hissini giderir; beyni rahatlatır. Onun rutubetini ayrıştırarak, bunu yapar. O, genel olarak, kulak ağrısını giderir ve bununla ilgili kullanılan bütün ilâç terkiplerine katılır.

Göz Organları: Katarakta ve bütün göz hastalıklarına iyi gelir ve göz kenarlarına sürme gibi çekilir; gözdeki ağır rutubeti gidericidir.

Solunum ve Göğüs Organları: Yaraları giderir ve öksürüğe karşı yararlıdır; göğüsteki zararlı maddeleri atar. Karaciğerdeki tıkanıklıkları açar ve onu güçlendirir.

Beslenme Organları: Mideyi güçlendirir ve rutubetini kurutur; ödeme karşı yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Rahim ve böbrek ağrılarına ve onlardaki şişlere yararlıdır. Biraz zeytinyağı, balmumu ve yumurta sarısıyla, etkisi azaltıldıktan sonra, kullanılır. Aksi takdirde, güçlü tarçın bu organları sertleştirir (böbrekler ve rahmi sertleştirir). O, idrar söktürücüdür, regli söktürür ve abortus etkisi vardır. Özellikle, kurdumana (hardal ailesinden, kardaman) ile birlikte basura iyi gelir.

Hummalar: O, titreme nöbetlerine, özellikle de onun yağı, iyi gelir.

Zehirlenme: Haşarat sokmalarına iyi gelir.

Bedeli: Kabız, özellikte seliha (Çin tarçını) ağaçı kabuğudur veya onun daha zayıfı kebabe (cubebs) veya daha zayıfı ebheldir (ardıç, juniper verries).

---

369 "Sert ve yoğun olan şeyleri eritir."T.M.

DURUNC
(Kaplan Otu; Droncum hookeri)

Genel Nitelikleri:[370] Odunsu yapıda parçalardır; onun boğumları kadar kökleri vardır ve sarıdır. İç kısmı beyazdır ve dış kısmı oldukça sert ve ağırdır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Gaz dağıtıcı etkisi vardır.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbi güçlendirir; çarpıntı ve taşikardiye iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Rahimdeki gazları dağıtır.

Zehirlenme: Zehirlere karşı yararlıdır; şerbeti, akrep sokmalarına ve örümcek sokmalarına yararlıdır ve incirle birlikte hâricen pomat şeklinde uygulanırsa, yararlı olur.

Bedeli: Bir misli zurunbad (kafur kokulu, zencefil nevinden bir kök) ve 1/3'ü kadar karanfil kullanılır.

DAR-I ŞEŞ'AN[371]
(Debbağ Mersini; Myrica nagi)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, onun bazı insanlar tarafından fesafon diye adlandırıldığını söyler. Süryaniler onu bakosebin diye adlandırırlar. İranlılar ona dar-ı şiş'an derler ve o sert yapısı olan bir ağaçtır. Bu yapısından dolayı sarp ve sert yerlerde yetişir. Bundan dolayı haşna denir; çok dikenlidir. Bazı eczacılar onu bazı yağların içinde kullanırlar. O, Absurun denen bölgede ve Kuzyavid denen bölgede yetişir. O, etki yönünden farklılık gösteren kısımlardan meydana gelmiştir. Onun kabuğu yakıcı özellik gösterir ve çiçeği sıcaktır; odunsu kısımları büzücü, yakıcıdır. Onda soğukluk vardır ve dolayısıyla farklı etkilere sahiptir. Yakıcılığı ile ısıtıcıdır ve kabız etkisiyle soğutur. Bazıları, onun Hint sünbülünün kökü olduğunu zannederler. Bu belirleme doğru değildir.

---

370 "İbn-i Kutbî'ye göre, kaplan otunun yaprakları yere yapışık olur ve rengi yaprağına yakın renkte, sarıya çalar, alt taraftadır. Bu yaprakların ortasında bir sap çıkar. Sapın uzunluğu iki karış veya biraz daha fazladır. Bu sap incedir; içi boştur ve kökü vardır. Şekli akrebe benzer. Her sene bu kök ve saplardan bir kısmı düşer, bazısı kalır. Böylece bu kökün her sene kalan kısımlarında birer boğum olur. Bir kökte iki veya üç boğum vardır. İbn-i Kutbî, onu bu şekilde tarif eder. İbn-i Sînâ'ya göre ise,"T.M.

371 "Farsça bir kelimedir. Arapçası kuzuldur. Bu drog odü'l-bark diye tanınır."T.M.

Özel Nitelikleri: Onun iyisi ve kalitelisi, kabuğu soyulduğu zaman kırmızı renkte olandır; tatları iyi ve kokuları güzeldir. Beyaz renkte ve tatsız olanlar iyi değildir.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecenin sonlarından üçüncü dereceye doğru kurudur. Üçüncü dereceye olan bir kuruluğu vardır, denir. Kimilerine göre, üçüncü derecenin başına varan bir kuruluğa sahiptir. İkinci ifadedeki kuruluk, birinci kuruluktan daha iyidir. Bazıları ise, onun soğuk olduğunu söylemiştir.

Etkileri: Onda çözücü ve kabız etki vardır; gazları çözer; akıntıları ve kanamaları dindirir ve sıkıntıyı giderir.[372]

Hareket Organları: Özellikle sinir gevşekliğine[373] iyi gelir.

Baş Organları: Debbağ mersini, burundaki kötü koku ve akıntılara iyi gelir ve buruna onunla yapılan fitil bunu engeller. Pişmiş drogla ağızdaki pistül için yakı yapılır (pomat yapılır) ve dişlere de iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun pişmişinin suyu, göğüsten gelen kanamayı (ağızdan gelen kanı) engeller (durdurur).

Dışarı Atan Organlar: Pişmişi, karında kabız etkisi yapar; bağırsaklardaki gaza ve idrar zoruna iyi gelir ve ceninin (fetüsün) düşüp, dışarıya atılmasına sebep olur. Kasıklardaki kötü yaralara iyi gelir ve üreme organlarındaki benzeri şikâyetlere karşı, o yaraların üzerine etkisi iyi gelir.

Bedeli: Onun bedeli, ban otu tohumlarından 3 ölçüdür. Onun sinirler üzerinde etkisi vardır ve onun ağırlığı asarun kadar, onun özelliği ve ağırlığı ölçüsü durunc gibidir.

DİBK
(Ökse Otu; Viscum album)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Onun meyvası[374] siyah nohut gibidir, tam olarak yuvarlak değildir.[375] Kırıkları yapıştırır. Ele bula-

---

372 "İrinleşmiş yaralara iyi gelir." T.M.

373 "uyuşukluğuna" T.M.

374 "Van halkı dilinde bu şekilde okunur; yapışkan bir nesnedir. Bununla kuş avlanır. Hekimler arasında böyle bilinir. Dallı bir yapısı vardır. Aşağıda açıklanacak ağaçların gövdesinde sanki ağacın filizi imiş gibi çıkar; fakat ağacın kendi dallarına ve filizlerine benzemez. Biraraya toplanmış sert dalcıklardır. Tek kökten top top çıkarlar. Her top küçük ağaçcık görüntüsündedir. Küçük, yumuşak yapraklı, düz, yeşil renklidir. Nar ve as yaprakları gibi küçük olur." T.M.

375 "*Kânûn* nüshasında, büklümlü olur, şeklinde yazılıdır. Kırıkları yapıştırır. Ondan bir süt çıkar; bu süt yapışkan bir yapıya sahiptir." T.M.

şınca tutkal bulaşmış gibi olur. Onun cevheri (madeni) meşe ağacı, elma ve incirdir. Onun içinde mayi (akıcı) güç vardır. Onun büyük miktarda gazı vardır.

Özel Nitelikleri: İyisi, taze, pürüzsüz, içi pırasa renginde, dışı koyu (yeşil) renktedir. Yakılır, sonra pişirilir.

Yapısı: Uzun süreli uygulandıktan sonra ısıtıcı özellik gösterir. Yafesya gibidir. Ancak o, ökseden daha zayıf ısıtıcıdır. Onda (ökse) rutubet vardır. O, olgunlaşmamıştır Onun hepsi üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Ökse otu çözücüdür, ağır rutubeti çözer, güçlü çekme gücü ile derinlerden rutubeti çeker, onu yumuşatır. Bazıları, onun hafif rutubette etkisi olmadığını söylemişlerdir.

Süslenme: Eğer tırnak üzerine duruncla birlikte konulursa, düşecek tırnağı birleştirir.

Şişler: Soğuk şişleri çözer ve özellikle kireçle takviye edilen drogun etkisini artırır. Ökse, kurdeşen türü kaşıntı ve sivilcelere de iyi gelir.

Hareket Organları: Aynı miktarda ratinec (reçine=çam ağacı reçinesi) ve mumla birlikte eklemleri yumuşatıcıdır.

Baş Organları: Eğer mum ve çam reçinesi ile karıştırılırsa, kulakların arkasındaki soğuk şişlere iyi gelir.

Beslenme Organları: Eğer onun üzerine kireç dökülüp, hâricen dalak üzerine tatbik edilirse, dalağı eritir (çözer).

DUD
(Kurtcuk, Kurt)

Genel Nitelikleri:[376] Kırmız (kermes, meşe üzerinde yaşayan bir kurt) kurdudur.[377] Bu kurt, subagındır (dud-i sabagın). Onun gücü,

---

376 "Tedavi amaçlı faydası olan kurtlardır."T.M.

377 "Bu isim Rumca veya Türkçe olabilir. Aslı, bir tür mannadır. Çınar ve palamut ağaçlarının yapraklarına gökten tane tane düşer; her tane başlangıçta mercimek büyüklüğünde, kırmızı renkte ve kurt şeklindedir. Günden güne büyüyerek iri nohut tanesi kadar olur ve kırmızılığı artar. Bu oluşumlara, Mayıs ayına kadar kalırlarsa, kırmızı adı verilir. Eğer Mayıs ayından önce toplanacak olurlarsa, kırmızıdan faydalanılır. Bununla ibrişim boyarlar. Eskisinin boyası yenisinden daha kuvvetli olur. Bu oluşum, eğer toplanmaz, yapraklar üzerinde bırakılırsa, hattâ Mayıs ayından sonraya kalırsa, canlanarak katlanır ve uçar. Bu uçabildiği (ergin) dönemde, bit yumurtası gibi yumurta (tohum) bırakır. Dolayısıyla kırmızı, canlı ve ruh sağlayan yumurta gibi bir maddeden oluştuğu için yenmesinde sakınca yoktur, şeklinde açıklama yapılır."T.M.

isfidacin üstübec gücü gibidir. O, daha incedir ve içe nüfuz etme özelliği daha fazladır. Bazıları, onun meşeden (palamut gibi) elde edileninin kaliteli olduğunu söylemiştir.

Yapısı: Taze kırmızı kurtu, soğutucudur ve onda kuruluk özelliği vardır.

Etkileri: Kırmızı kurtu, yakmadan kurutur. Galenos,[378] onda normal kabız etki olduğunu söylemiştir.

Cerahat ve Yaralar: Sirke, şarap ve balla birlikte dud-u kırmızı sinir iltihaplarına iyi gelir. Eğer su testisinin altında yetişen kurtlardan 1 miskal kadar içilirse, ödemli kaslardaki kasılmaları giderir ve tetanoza da iyi gelir.

Baş Organları: Yine, su testisi altındaki kurtlar, nar kabuğu ve gül yağı ile dövülüp kulağa damlatılırsa, kulağın ağrısını giderir (keser) ve sakinleştirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Yine, testi altındaki kırmızı kurtlar (tesbih böceği), balla birlikte boğaza iyi gelir. Aynı zamanda, eğer yenirse ve ezilerek kullanılırsa, bademciklere iyi gelir. Ayrıca, nefes darlığı ve astıma iyi gelir.

Beslenme Organları: Testi altındaki böcek (tesbih böceği) sarılığa iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Yine aynı böcek (testi altındaki çok ayaklı kurt) şarapla içilirse, idrar zoruna iyi gelir (iyi ilâç olur).

Zehirlenme: Dud el-bakl (sebze kurdu), zeytinyağı ile ezilip, haşaratın soktuğu bölgeye sürülürse, zehirlenmelere iyi gelir.[379]

DARZİ
(Binbir Delik Otu; Hypericum perforatum)

Genel Nitelikleri:[380] Darı, arpaya (şa'ir) benzeyen taneli bir bitkidir. Bu ilâçta kızıllık vardır. Çiçekleri kahverengiye çalar; ince, uzun yapıdadır; acıdır.

---

378 "Dioscorides" T.M.

379 "*Kânûn*'da bahsedilen dudü'l-bakl, yenen sebzelerde bulunan yeşil renkli bir kurttur. Bu kurdun gövdesinin altında, vücudunun dışında ayak vazifesi gören birtakım organlar vardır; bunlar çok sayıdadır. Bu kurdun yapısı, soğuk ve kurudur. Tazeyken rutubetlidir. İşte haşarat sokmasında kullanılan, hattâ zehirlenmelerde içilen bir kurttur ve etkisi denenmiştir." T.M.

380 "Darı, Farsçadır." T.M.

Yapısı: İbn-i Maserceveyh, onun yapısının (mizacının) soğuk olduğunu ve iyi olduğunu, onun ikinci dereceye meyilli sıcak ve kuru olduğunu söylemiştir.

Etkileri: Buruk ve kabız etkisi vardır; hurma suyu ile karıştırılınca, kabız etkisi dolayısıyla ekşimeyi engeller.

Şişler: Onda dokulardaki sertliği yumuşatma ve iyileştirme özelliği vardır.

Baş Organları: Başta kızarıklık yapar.

Dışarı Atan Organlar: Makat ağrılarına iyi gelir ve o kaynatılıp buharına tutulsa, makattaki gevşemeye iyi gelir. Eğer 2 dirhem kadarı zeytinyağı ile karıştırılırsa, basurlar üzerine tatbik edilirse, etkili olur, ona yararlı olur.

Zehirlenme: Zehirlere karşı iyidir (iyi bir tiryaktır).

Bedeli: Üçte biri ölçüdeki badem ve yarısı kadar übhelle sertleşmiş dokuları çözer, sertliğini giderir; ebhelle (juniper tohumu) olan karışım hamilelere verilmez.

DECCAC ve DIYK
(Tavuk ve Horoz)

Genel Nitelikleri: Her ikisi de bilinir. Yaşlı horozun özelliği vardır. Özellikle onu zikrediyoruz. Galenos, besledikten sonra yemenin (pişirmenin) gerektiğini söylemiştir. Onun karnının içindekiler çıkarılır, karnı tuzla doldurulur, sarılır ve 20 kast (1/6 tarak, 1/2 şar) pişirilir ve 1/3 kutulat kalana kadar pişirilir ve onun hepsi birden içilir. Sonra, her yerde bu zikrettiğimiz şekilde yapacağız (Horozun hazırlanmasında biz de bu zikrettiğimiz yöntemi kullanacağız).

Özel Nitelikleri: Rufis (Rufus Ephesus), horozun iyisinin ise yumurtlamaya başlamış tavuk olduğunu söyler. Yumurtlamayan, yaşlı tavuğun eti iyi değildir.

Yapısı: Pilicin ve yaşlı tavuğun etinden (yağından) daha sıcak olur.

Etkileri: Canlı (sağlıklı) ve kuvvetli horozun eti çabuk sindirilir.

Hareket Organları: Horozun yukarıda tarif edilen terkibi, felce ve eklem ağrılarına iyi gelir. Onunla, besfayic (sifayic, polypodium vulgare, küçük Hindistan cevizi), şebes (örümcek), tuz 20 kutuli su içinde 1/3 veya 1/4'ü kalana kadar pişirilmelidir.

Baş Organları: Tavuk etinin kebabı, kabızlığı artırır ve tavuk, beyin zarı (dura mater) kanamalarını engeller.

Solunum ve Göğüs Organları: Horozdan hazırlanan yukarıda zikredilmiş olan terkip, nefes darlığına iyi gelir. Tavuk eti, sesi güzelleştirir. Horozun yukarıdaki terkibi, besfayic (polypodium vulgare) vc örümcekle karıştırılıp pişirilirse, bütün bu hastalıklara iyi gelir. Piliç (tavuk), mide yangılarına (iltihaplarına) iyi gelir.

Beslenme Organları: Yukarıdaki horoz haşlaması, gazdan doğan mide ağrılarına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Aynı şekilde besfayic ve örümcek kaynatılıp kullanılan horoz haşlaması kulunç üzerine tatbik edilirse, gerçekten iyi gelir. Tavuk eti meniyi artırır ve sözkonusu horoz haşlaması kara safrayı teskin eder. Kurtum (carthumus tinctorius) ile birlikte balgam gidericidir. Eğer kabız yapan ilâçlarla birlikte pişirilirse, kaynatılırsa, suhece (ülser, yara) iyi gelir. Sütle birlikte mesane yaralarına iyi gelir.

Hummalar: Horoz haşlaması, kronik nöbetlere (hummalara) iyi gelir.

Zehirlenme: Eğer tavuk göğüs (kalbi) tarafından açılıp, zehirli hayvanların soktuğu yere tatbik edilirsc, hemen bütün zehirlenmeleri önler; işlem tekrarlanırsa, vücutta zehirin yayılmasını önler. Aynı şekilde, zehir içen kişilere tavuk veya horozun, örümcek (şibs) ve tuzla kaynatılıp hazırlanmış terkibinden verilirse (yedirilirse), kusturarak zehirin akıtılmasını sağlar.

DİMAG
(Beyin; Cerebrum)

Özel Nitelikleri:[381] Beyinlerin iyisi, kuşların beyinidir. Özellikle de dağ kuşlarının beyinleri en iyisidir. Dört ayaklı hayvanlarda da beyinleri iyi olanlar vardır. Bunlar gamel (kuzu) beyini ve sonra da buzağı (acl) beyinidir.

Yapısı: Beyinin yapısı (mizacı) soğuk ve nemlidir.

Etkileri: Beyin, balgam ve yoğun hıltlar oluşturur.

---

381 "Beyin, bilinen bir organdır. Beyinden amaç, hayvan beynidir." T.M.

Baş Organları: Tavuk beyini, beyin zarındaki kanamaya iyi gelir. Deve beyini kurutulup, hurma sirkesiyle karıştırılarak kullanılırsa, sara için iyi gelir. Sara tedavisinde kullanılır.

Beslenme Organları: O, sindirim sırasında bulantı verir. O, iştihayı keser. Onun baharat ve sebzelerle yenmesi gerekir. Yemek üstüne yenirse, kusturucudur. Beyinin sindirimi zordur; mideye sıvaşıp, bulaşır.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsakları yumuşatır ve ördek beyini makad şişlerinde ve urlarında ilâç olarak kullanılır.

Zehirlenme: Zehirlenmiş kişilere beyin iyi gelir; eğer kullanılırsa, beyin yenirse, hayvanların zehirini giderir (tiryak etki).

DULB[382]
(Çınar; Platanus orientalis)

Yapısı: Kabuğu ve onun cevizi (meyvası) şiddetli kurutucudur. O, birinci derecede soğuktur. Onun cevizi ve kabuğu şiddetli temizleyicidir, parlatıcıdır ve kurutucudur.

Etkileri: Hanafis (kın kanatlı bir böcek, osuruk böceği) onun yapraklarında, cevizinde ve kabuğunda bulunur, (yapraklarını öldürür); şiddetli kurutucudur. Onun yaprağındaki tüy ve tozlar, duyu organlarına iyi gelmez. Diğer kısımları çok kurutıcudur.

Süslenme: Onun kabuğunda parlatma özelliği ve kurutucu özellik vardır ve barsa (vitiligo)[383] iyi gelir

Şişler: Onun yaprağı, balgamlı şişlere, mafsaldaki şişlere ve de dizlerdeki şişlere ve urlara iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Onun külleri eğer yaralar ve cerahatlar üzerine konursa, iyi gelir, onları iyi eder Onun kabuğu, sirkeyle pişirilirse, yanıklara iyi gelir.

Hareket Organları: Onun yaprakları eklem ağrılarına ve yangılı şişlere, özellikle de dizlerdeki şişlere iyi gelir.

Baş Organları: Onun yaprağı sirkeyle kaynatılıp, diş ağrılarına kullanılır; onun tozu (tüyleri), kulağın işitmesine yardımcı olur.

---

382 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir ağaç türüdür."T.M.

383 "ve adison hastalığına"T.M.

Göz Organları: Yaprağın tozu (üzerindeki tüyler?) göz için zararlıdır. Ancak onun yaprağının rutubeti göze iyi gelir; eğer yaprak yıkanır, pişirilirse, ondan yapılan lapa (pomad) gözden inen nezleye iyi gelir; gözdeki ağrıya ve heyecana (tik, gözün çırpınması) iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Yapraklardaki tüy ve toz, akciğerlere ve sese zarar verir.

Zehirlenme: Onun taze meyvası, şarapla birlikte sokan hayvanların zehirine iyi gelir. Onun cevizi, yağla birlikte merhem şeklinde zehirli hayvanların soktuğu yere tatbik edilirse, yararlıdır. Hanafis denen böcek, çınarın kabuk ve yaprağı için (tehlikelidir) öldürücüdür.

DIFLA[384]

(Defne, Taflan; Nerium odorum)

Özel Nitelikleri: Onun iki cinsi vardır: a) Karada olanı, b) Suda (nehirde) olanı. Karada olanının farkı, yapraklarının semiz otu yaprakları gibi olup; ondan daha ince olmasıdır. Onun dalları uzundur ve toprağa yakındır; yapraklarının yanında dikenleri vardır. Viranelik bölgelerde, harabelerde yetişir. Nehirde yetişen cinsinin gövdesi dikine yükselir; onun dikenleri tüyümsüdür; yaprağı söğüt ve bademin yaprağına benzer, lezzeti acıdır. Gövdesi ada soğanının gövdesinden daha serttir. Çiçekleri kırmızı gülünkü gibidir, hattâ onunkinden daha güzeldir, üzeri tüy gibi şeylerle kaplıdır. Meyvası serttir, açılınca iç kısmı yün gibidir.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: İyi bir çözücüdür ve kaynatılıp suyu serpilse, böcekleri (ahşap evlerdeki ağaç kurdu ve böcekleri) öldürür ve kaçırır.

Şişler: Onların yaprağı, katı şişler üzerine konursa, onlara fevkalâde faydalı olur.

---

384 "**Genel Nitelikleri:** Van halkı sözlüklerinde, dıflî, dal'ın kesri, fe'nin sükunu ve elif'in kesri ile bir acı ottur. Halk arasında zehir ağacı diye tanınan bir ağaçtır. Bazıları, kelimeyi dişi yapmak için tenvin koymaz; bazıları da elif koyarak, kelimede tenvin meydana getirir. Özetle, sözlüklerde, ağırlığı üzere okunduğu kayıtlıdır. Bu drog bir çeşit acı ottur. Farsçada, harzehre (zakkum?) denir ve öldürücüdür. Sarı renkli, gül biçimli çiçeği ve harnub (keçiboynuzu) gibi meyvesi vardır. Kaşıntı ve uyuz üzerinde etkilidir. Sırt ve böğür ağrılarına karşı hâricen faydası olur. Dıfla, yıkanıp, özü çıkarıldıktan sonra, kaynatılırsa ve bir bölgeye serpilirse, oradaki böcekleri kaçırır; böceklenmeyi önler. Bu drogun ağaç olmayıp, bir ot olduğuna dair İbn-i Kıptî'nin ifadelerinde açıklık vardır. Ayrıca *Kânûn*'da da işaret edilmiştir."T.M.

Cerahat ve Yaralar: Kaşıntı ve uyuza iyi gelir; ciltteki kabukları döker (onlar üzerinde etkilidir). Özellikle bu iş için onun yapraklarının öz suyu kullanılır.

Hareket Organları: Kronik sırt ağrılarına ve diz ağrılarına merhem şeklinde uygulanırsa, iyi gelir.

Baş Organları: Onun çiçekleri aksırtıcıdır.

Zehirlenme: O, zehirli etkiye sahiptir. Şarapla ve sedef otuyla birlikte karıştırılıp, böcek sokmuş kişilere verilir. Fakat bana göre (İbn-i Sînâ), bu tehlikelidir. Onun kendisi ve çiçeği, insanın solunum yollarına ve böbreklere iyi gelir. Bazıları, o şarap ve sedef otuyla içilirse, zararlı olmaz, zehirli etkisi kalmaz, demişlerdir.

DARÜ'L-FÜLFÜL
(Sivri Biber; Piper longum)

Genel Nitelikleri: Bu drog, küçük yapıdadır; parmaklara ve dökülen söğüt çiçeklerine benzer, ancak ondan daha küçüktür. O, sert ve katı bir yapıdadır. Onun lezzeti bibere benzer ve o biberin ilk meyvasıdır. Bunlar biberden daha nemlidir. Bu meyvalar yenir; ancak onun ilk meyva olması dolayısıyla lezzeti yoktur.

Özel Nitelikleri: Onun iyisi, muamele istemeyendir (muamele kabul etmez), ılık suda erimez, çözülmez, öylece kalır. Lezzeti de bibere benzer.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcaktır ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcı ve çözücü etkisi vardır. Soğuk hastalıklara karşı iyidir.

Göz Organları: Biber (sivri biber), keçi karaciğerinin suyu ile birlikte göz kararmasına (gaşa) iyi gelir.

Beslenme Organları: Hazmettiricidir; mideyi harekete getirir ve güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü artırır ve onun etkisi zencefilin etkisine benzer.

DEHMEST[385]
(Defne; Laurus mobilis)

Genel Nitelikleri: Dehmest, gar denen bir ağaçtır. Onun yaprakları ve taneleri kullanılır. En çok etkili olan da taneleridir. Ondan sonra

385 "Farsçadır. Defne ağacıdır; meyvesine habbü'l-gar denir." T.M.

kökünün kabuğudur. Burada onun fiilleri tam olarak "Gayın" faslında ve "Gar" başlığı altında verilecektir.

Yapısı: O, üçüncü dereceden sıcaktır ve ikinci dereceden kurudur.

Etkileri: Defne, uyuşmalara, felçlere iyi gelir, güçlendirir.

Baş Organları: Onun toz edilmiş hâli aksırtıcıdır.

Beslenme Organları: Dalak ve şişlere iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Kulunca iyi gelir.[386]

DEVSER
(Yulaf; Triticum ovata)

Genel Nitelikleri: Yulaf, otsu bir bitkidir. Onun yaprakları buğday yaprağına benzer; ondan daha yumuşaktır ve onun meyvası iki veya üç kat kabuk içindedir (kapak içindedir); onun üzerinde kıl gibi uzantılar vardır. Ondan öz suyu elde edilir ve korunur (saklanır). O, ottan daha yararlıdır

Yapısı: Birinci dereceden sıcaktır ve ikinci dereceden kurudur.

Etkileri: Onun kurutucu ve çözücü etkileri vardır.

Şişler: Katı, sertleşmeye eğilimli şişleri yumuşatır ve onların sertleşmesine engel olur.

Süslenme: Yulaf, saçkıran hastalığını giderir.

Göz Organları: Yulaf kirpiklerin dökülmesini engeller.

DERDAR[387]
(Meşe; Ulmus dryopteris)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, o bir ağaçtır ve bu ağaç hilâf (söğüt) ağacıdır, der. Ona Şam halkı derdar der. Arap halkı ise, ona şeceretü'l-bak adını verirler; ağaçtan ilkin nar tomurcuğu gibi oluşumlar çıkar. Bu tohumcuğun içinde rutubet vardır. Bu rutubetten sinek oluşur ve aynı zamanda ağacın kabuğunda da rutubet vardır. Eğer bu rutubet kurursa, sinek gibi hayvanlar çıkar. Bu ağacın yaprakları taze iken pişirilip, yenir.

---

386 "İbn-i Kıptî, bunun için, şayet habbü'l-gar toz edilerek içilirse, kulunç ağrısını anında keser, demiştir. Bazıları, dehmest suyunu içenlerin zehirlere karşı dayanıklı olduğunu söylemektedir."T.M.

387 "Kara ağaç denilen bir ağaçtır, diye kayıt vardır. Halimî'ye aittir. Kavak ağacıdır. Arapça şeceretü'l-bak denir. Tomurcuk gibi üzerinde kabarcıklar vardır. Bunları, yaşlı kadınlar şişleri ve urları gidermek için sütle birlikte kullanırlar. Kavak ağacına garab da denir ve ileri bölümlerde yeri geldiğinde bilgi verilecektir. Fakat burada söylenenleri de kabul etmek gerekir. Bunların benzerleri tamamen söğüt sınıfına girerler."T.M.

Etkileri: Onda büzücü, tutucu ve parlatıcı etki vardır. Onun kabuğu kabız etki taşır ve köküne yakın yerlerdeki kabukta bu etki bulunur.

Süslenme: Onun çiçeğindeki rutubet, yüzü parlatır, temizler ve taze kabuğu sirkeyle tatbik edilse, görmeyi parlak, keskin yapar.

Cerahat ve Yaralar: Onun kabuğu travmaya maruz kalan kısmın üzerine konursa, iyi gelir ve cerahate de iyidir, onu iyileştirir. Aynı şekilde, onun yaprağı, kabuğu ve çiçeği cerahat için iyi gelir. Aynı zamanda, kabuğunun çürüyüp, dağılmasıyla elde edilen madde, yaralar üzerinde olumlu etki yapar. Yaraların kötüleşmesini ve dağılıp yayılmasını engeller. Özellikle de, anasonla birlikte bu etkiye sahiptir. O, pişirilip macun yapılarak, yara üzerine uygulanır.

Hareket Organları: Onun kökü ve yaprağı pişirilir ve kırık kemikler üzerine uygulanırsa, yararı olduğu söylenir.

Dışarı Atan Organlar: Onun kabuğu ağırdır. Eğer pişirilip, 1 miskal sade olarak alınırsa veya soğuk suyla alınırsa, balgam söktürür (Balgamın dağılmasını ve giderilmesini sağlar).

DIODAR[388]
(Sedr Ağacı; Cedrus deodara)

Genel Nitelikleri: O, ardıç cinsi bir ağaçtır. Ona Hint çamı, sanavberi'l-Hind adı da verilir. Onun odunsu yapısı zurunbadla (zedoavy, bir nevi Çin kökü, amonum zerumbath veya curcuma zerumbet bitkisi) gibi çok serttir. Onun sütüne şir-i divdar denir. Onun sütü, sıcaktır ve susatır.

Yapısı: Kuruluğu üçüncü derecededir, sıcaklığından fazladır.

Etkileri: Onun sütü, yakıcıdır. Onun etkin maddeleri kabız özellik gösterir.

Hareket Organları: Uyuşmaya, felçlere iyi gelir. Bu hususta bundan iyisi yoktur.

Baş Organları: Beyindeki soğuk hastalıklara yararlıdır; koma hâline ve saraya iyi gelir.

Beslenme Organları: Onun sütü, susatır.

---

388 "Halimî bir drogdur. Bir cins ardıç ağacıdır. Süt gibi sıvı salgısı vardır. Sür-i divdar denir. Uyuşma, felç, yüz felci için bundan daha iyi bir ilâç yoktur."T.M.

Dışarı Atan Organlar: Böbrek ve mesanedeki taşları dışarı atar; bağırsaklarda kabız etki gösterir. Eğer pişmiş drog üzerine oturulursa, makaddaki (anüs) gevşekliği giderir.

DURDI-DORDU[389]
(Tortu, Çökelti)

Özel Nitelikleri: Tortunun iyisi, beklemiş ve eskimiş sirke tortusudur. Daha sonra buna benzer tortular gelir. Sirkenin tortusu çok şiddetli olur. Tortuyu kullanmak için zebedü'l-bahr (sünger)in yakıldığı gibi yakılıp, iyice kurutulduktan sonra, kullanılması gerekir. Bu işlem için, tortu küçük bir kaba veya cezveye konur ve ağzı kapatılır.

Tortu beyazlanana kadar yakma işlemi devam eder. Daha sonra elde edilen toz (hâricen) gerekli (tedavi edilecek) yere serpilerek kullanılır. Kullanılacak tortu her seferinde bu işlemden geçirilir (Kullanılacak tortunun güçlü olması için her seferinde taze olması gerekir). Çünkü beklemiş tortunun gücü azalır. Havadan etkilenmemesi için tortunun kapalı bir kapta saklanması gerekir. Bazen de tutya gibi yıkanır.

Etkileri: Sirke tortusu, tortuların en kuvvetlisidir. Onun kuvveti temizleyicidir, parlatıcıdır, kabız etkisi vardır, yakıcıdır, kötü kokuludur. Bu etkiler ayrı bir özellik taşır.

Süslenme: Eğer tırnakları beyazlayan kişilere ratiyanec ile birlikte verilirse, rengini düzeltir.

Şişler: Yanmamış tortu, kendi başına veya as ile birlikte verilirse, iltihaplı şişlere iyi gelir; bu şişler yara olmamıştır, içleri iltihaplı şişler şeklindedir.

Solunum ve Göğüs Organları: Yanmamış tortu, memelerde kan toplanması nedeniyle oluşan kokuşmayı giderir.

Beslenme Organları: Yakılmamış tortu, midede salgılanmayı engeller.

Dışarı Atan Organlar: Eğer rahime dışarıdan sürülürse, yanmamış tortu regl kanamasını dindirir.

---

389 "Muhammedü'l-Vanî, Türkçe *Sahak* adlı eserinde, dal'ın zammı ve ikinci dal'ın kesri ve sondaki ye'nin çift okunmasıyla, herhangi bir sıvının dibe çöken kısmı diye açıklamıştır. **Genel Nitelikleri:** Modern tıpta, tortu deyince bildiğimiz sirkenin dibine çöken kısım anlaşılır. Bu kayıt Sultanî nüshada vardır."T.M.

DUHAN
(Tütün, Tütsü Dumanı)

Genel Nitelikleri:[390] Burada ilâç amacıyla kullanılan maddeler, madensel elementlerdir. Bunlar farklı maddelerden meydana gelmiştir. Bunların hepsi de kuru maddelerdir.[391] Onun maddeleri madenseldir ve içinde yakıcı kuruluk vardır.

Özel Nitelikleri: Dumanların içinde en etkilisi katran dumanıdır. Sonra rutubetli (sıvı) zift dumanı gelir. Daha sonra sırasıyla meyan, sonra mürr (sarı sakız), sonra günlük, sonra butm dumanı gelir. Bunların yanısıra neft dumanı en etkili duman gibi zannedilir.

Etkileri: Ödem giderici ve çözücüdür.

Göz Organları: Günlük ve terebentin buharları göz yaralarına iyi gelir ve arpacık (sâr) bitmesini engeller; ülser şeklindeki yaralara engel olur. Ayrıca gözde oluşan benekleri, ağrısız yaraları ve çıbanları da giderir.

DOKU
(Yabanî Havuç; Daucus; Peucedanum grande)

Genel Nitelikleri: O, yabanî havuç tohumlarıdır. Cezer (havuç) başlığı altında bu konuda yabanî cezeri, cezer el-beri (yabanî havuç) kısımında bilgi verildi.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve birinci derecede kurudur.

Etkileri: Güçlü bir açıcıdır.

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürücüdür ve regl kanı söktürür ve o her iki şikâyette de genel olarak yararlıdır.

DEMÜ'L-AHVEYN
(Kardeş Kanı; Ejder Kanı; Calamus draco)

Genel Nitelikleri: Kırmızı renkli bir öz sudur ve herkesçe bilinir.

Yapısı: Onun sıcaklığı kuvvetli değildir ve bazıları onun soğuk olduğunu söylemiştir; ancak onun içi (yapısı) ikinci derecede kurudur.

---

390 "Duman anlamına gelir. Cisimler yakıldığı zaman hafif ve yanıcı olan elementler cisimlerden ayrılarak, havaya karışır. Bu şekilde yanma suretiyle cisimden ayrılarak havaya karışan ve uçucu olan elementlere duhan denir. Yani, yanıcı ve uçucu elementlerdir." T.M.

391 "Bu uçucu maddelerden is olur. Mürekkep için kullanılan is de böyle bir maddedir. Hekimler çoğunlukla bu uçucu maddeleri drog olarak kullanırlar. Yanıcı maddeleri ayırırlar."T.M.

Etkileri: O, tutucu, hapsedicidir. Akmayı engeller.

Cerahat ve Yaralar: O, yaraları ve cerahatleri tedavi eder.

Beslenme Organları: Mideyi güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsaklarda kabız etki gösterir; ülserleri ve anüsteki çatlakları giderir.

Bedeli: Bazıları, marulun onun bütün fonksiyonlarını yaptığını söylerler.

DEND[392]
(Kene Otu, Habbü's-Selâtin; Croton tiglium)

Genel Nitelikleri: Fıstık gibi Çin'den gelmedir, (fıstık gibidir). Kızıl Hint yağı bitkisi ve şehrine (şehri-i hırva)[393] gibidir. Üzerinde siyah noktalar vardır. Hindî olan daha küçüktür. Çin'de yetişene göre küçük, Aden, Yemen civarında yetişene göre büyüktür. Sütünün rengi sarıya çalar ve zaman içinde eksilir, uçar, hattâ bozularak kısa sürede kaybolur. Süt, bitkinin yetiştiği bölgede daha süratle bozulup, kaybolur.

Özel Nitelikleri: Onun en iyisi ve kuvvetlisi, Çin'de yetişendir, sonra Hindistan'da ve Yemen'de yetişendir. Bu sonuncusu zararlıdır ve etkisi hemen pek azdır; karın ağrısı yapar ve sıkıntı verir. Dend-i sîni'nin demir bir âletle kabuğu soyulur. Dudaklara değdirilmemelidir, o dudakların rengini giderir. Cildi bozar; ciltte lekeler meydana getirir. Dendin kabuğu soyulunca içinden "dil" denen ince bir şey çıkar. Bu uzantı, tanenin orta yerinden diğer başa kadar uzanır (tanenin yarısı uzunluğundadır). Bu dil alınıp, dudaktan uzak tutulur.

Yapısı: O, çok sıcaktır.[394]

---

392 "Halimîdir. Hekimler arasında habbü's-selâtin olarak tanınır; zehirlidir. Eseditusi (?), kabız ve buruk etkisinden dolayı, mazı ve nar kabuğu gibi boğaza takılan her maddenin dend olduğunu söylemiştir. İbn-i Kıptî ise, dendin Çin kunduzu (hırva-i sîni) olduğunu söylemiştir. Bazıları da, Hint yağı bitkisi (habbü'l-mülük) olduğunu ifade etmişlerdir. Kene otu olarak Van dili sözlüklerinde kayıtlıdır. Bu yüzden drog için herhangi bir belirleme yapılmamıştır." T.M.

393 "Yemen taraflarında Sina gibi bir yörenin adını taşıyan şehr-i hırva, günlük bitkisinin yetiştiği bölgede yetişir." T.M.

394 "Bunun harareti dördüncü derecenin sonuna ulaşır. Kurtboğan gibi zehirlidir. İlâç amaçlı kullanılmamayı gerektirecek kadar zehirlidir. Doğru olan, bu uzantı koparıldıktan sonra kullanılması gerektiğidir." T.M.

Süslenme (Etkileri): Ödemi engeller. Yumuşatıcı İlâçlarla karıştırıldıktan sonra kullanılan dend, saçları siyah renkte korur (saçların ağarmasına engel olur).

Dışarı Atan Organlar: Şiddetli (had derecede) ishal etkisi vardır ve tanelerinden yapılan şerbetten yarım ölçü (1,5 ölçü) kullanılır; o, eklemlerdeki rutubeti, sevdayı ve balgamı giderir (ishal olarak atar). Soğuk ülkelerde ancak soğuk mizaçlı insanlara verilebilir. Bazen bünyesi güçlü ve ishale dayanıklı kişilere, işlenmiş kene otundan verilebilir. Toz hâline getirilen dendin, nişasta ve zafiran türü bir başka müshil etkili ilâçla karıştırılması uygun olur. Onun forbiyun (efriyun, afyon) ile karıştırılması iyi olmaz. Bunların yerine tırbid (convolvulus turpethum, bir purgatif Hint kökü), eşek sütü, pelin usaresi, Nil tohumu (the indigo plant, fumigation of wild rue) ve safran (kurtum-u hamsan)la karıştırılmalıdır.

DEM
(Kan; Sanguine)

Genel Nitelikleri: İnsan kanı domuz kanıyla çok benzer. Hattâ onların etleri de organizmaları farklı olmasına rağmen birbirine benzer.[395] Bir kişi, domuzu haram saymayan bir grup insana, insan etini domuz eti yerine satmış ve alıcı grup, içinden parmak (insan parmağı) çıkana kadar onun (etin) insan eti olduğunu anlamamışlardır (Böylece insan ve domuz etinin birbirinden farklı olmadığı ortaya çıkmıştır). Denir ki, bir kimse, insan kanı üzerinde deney yapmak isterse, domuz kanı üzerinde tecrübe yapabilir, ancak şüphesiz-ki, o, insan kanından daha zayıftır; ama insan kanı ona benzer. Biz, kan hakkında söylenen bu sözlerin pek çoğunun güvenilir olmadığını kaydediyoruz.

Özel Nitelikleri: İlâç olarak kullanılacak olan kanın, temiz, kokmamış ve renginin bozulmamış olması gerekir.

Etkileri: At kanı, yakıcı ve pis kokuludur; yenmesi ve sindirimi zordur.

Süslenme: Sıcak tavşan kanı, lepra ve cilt bozukluklarına iyi gelir. Bazıları, yarasa kanının kıl çıkmasına engel olduğunu söylerlerse de

395 "Kan, akıcı, kırmızı renkli, dört hılttan biridir. Doku ve hücreleri besleyen bir sıvıdır. Arızalanan dokular bu sıvıyla düzeltilir. Bu kayıtlar Sultanî nüshada vardır."T.M.

doğru değildir; o, sağlığa aykırı değildir. Yeşil kurbağa kanı ve kurt (hılm) kanı, saç ve kıl çıkmasını engeller.[396]

Şişler: Tavşan kanı, yangılı (sıcak) şişleri hızla pişirir.[397] Erkek keçi kanı da yangılı şişlere iyi gelir ve o kan donduktan sonra kullanılır. Regl kanının kızarıp, şişen dokular üzerine sürüldüğü söylenir. Dem-i sur (boğa kanı) katı şişler üzerine sürülür ve sıcak tavşan kanı[398] sivilceler üzerine sürülür.

Hareket Organları: Regl kanının, üzerine damlatıldığında, nikris (gut) hastalığına iyi geldiği ve ona faydalı olduğu söylenir.

Baş Organları: Güvercin (hammam), üveyik ve yabanî güvercin kanları, sıcak olarak kafatası yarık ve çatlaklarına damla damla damlatılır. Yine bunların yağları,[399] gül yağı ile karıştırılarak, yüksek yerlerden düşme sonucunda oluşan şişler için kullanılır.[400]

Galenos, yukarıda ifade edilen kan pıhtılaşmasını (bu kusurlu keyfiyeti) onun (kanın) bir süre bir tarafa konup bekletilirse, zararlı hâle geleceğini, kullanılmaz olacağını, ancak gül yağı ile karıştırılırsa, tekrar kullanılabileceğini söylemiştir. Aynı şekilde denir ki, tavuk kanında da böyledir (Şayet pıhtılaşacak olursa, gül yağı ile karıştırılırsa, o eski hâline gelir). Güvercin kanı,[401] burun zarı kanamalarını dindirir ve erkek kuzu kanı, şarapla karıştırılırsa, saraya iyi gelir. Aynı şekilde, erkek deve kanı, saraya iyi gelir denmiştir. Ancak bu doğru değildir. Çünkü Galenos, erkek deve kanının sarayı giderecek özel-

---

396 "*Kânûn*'da, dem-i hılm diye yazılmış. Sözlüklerde, hılm, kurdun küçüğüne veya büyüğüne denir, ifadesi vardır. İbn-i Kıptî, onu kurd-u kelbiye diye adlandırır; gözden çıkan tüyleri engeller, şeklinde açıklama vardır. Kan, bazılarının iddiasına göre, memelerin büyümesini engeller. Fakat bu doğru değildir."T.M.

397 "Erkeç denen"T.M.

398 "alerjik şiş ve"T.M.

399 "donmadan"T.M.

400 "Hammam, güvercindir, yabanî güvercindir; görüntü olarak üveyik'e benzer ve vereşan, güvercine benzeyen bir kuştur. Şücac, şacemin çoğuludur. Baş yarıklarına denir. Diğer organlardaki yaralara cerahat denir. Şücacın değişik şekilleri vardır. Haşime, kafatası kemiğinin kırılması veya yarılmasıdır. Anum (amet), kafa yarıklarının beyine kadar ulaşan şeklidir. Bu arada kalın zar (dura mater) ve ince zar (anaclinoid mater) vardır. Kafa yarıklarıyla ilgili daha geniş bilgi almak isteyen, *Kitâb-ı Fıkhıyye'nin* kafa yarıklarıyla ilgili kısmını okuyabilir."T.M.

401 "Eşek kanı"T.M.

liği olmadığını söyler. Bence, deve kanının saraya iyi gelmesi genel olarak tedavi özelliğinde değildir. Belki saraya karşı kullanılmış ve bir tesadüf eseri iyi geldiği görülmüştür.[402]

Göz Organları: Verel ve herzun (kertenkele türleri) kanları, görmeyi güçlendirir. Hırba (bukalemun) kanı, göz kapağındaki kirpiklerin çıkmasını engeller ve aynı zamanda, bazılarına göre, yeşil kurbağa kanı da kirpik çıkmasını engeller. Ancak bu deneysel yolla kanıtlanmamıştır. Güvercin, üveyik ve yabanî güvercin kanları, özellikle onların kanatlarının kan damarlarındaki kanı, göz kapakları üzerine damlatılırsa, iyi olur. Güvercin ve benzeri kuşların kanları ve kemik iliklerinin kanlı bölümleri de damlatılsa, üst göz kapağına (göz kapağının köküne) damlatılsa, göz kapağı şikâyetlerine iyi gelir. Galenos, göz için kullanılacak başka ilâçlar varsa, onları kullanmak gerektiğini söylemiştir.[403]

Solunum ve Göğüs Organları: Baykuş kanı, astıma çok iyi gelir. Aynı şekilde, onun eti ve et suyu da iyi gelir.[404] Yarasa (haffaş) kanının memeyi son şekliyle koruyup, büyümesini engellediğini söylerler. Bu açıklama doğru değildir. Ancak keçi yavrusunun kanından bozulmadan önce 1 ukiyye alınır ve o sirkeyle karıştırılır ve 3 gün boyunca içilirse, bu etkiyi gösterdiğine, memenin büyümesini engellediğine şahit olanlar vardır.

Dışarı Atan Organlar: Regl kanının (rahime) tatbik edilmesinin, hamile kalmayı önlediği söylenir. (Erkek keçi, teke) kanı ve diğer deve kanları kurutulduktan sonra kullanılırsa, ishali önler. Keçi kanı balla birlikte içilirse, kansere iyi gelir (Kötü mizaçlı urlara iyi gelir). Erkek keçi (teke) kanı kurutulduktan sonra kullanılırsa, böbrek taşlarına iyi gelir, onları parçalar.

---

402 "Çünkü bu şekilde, bazı ilâçların nelere iyi geldiği ancak deneysel yollardan ortaya çıkar. Yoksa, ilâcın özelliklerinden dolayı herhangi bir yoruma gidilmez. Deve kanının saraya iyi gelmesi de böyle tesbit edilmiştir. Deve kanı değişik şekilde etki göstermiş olabilir ve bu da ancak deneysel yolla öğrenilebilir. Eğer deney yapılıp, kanın saraya iyi geldiği tesbit edilirse, kanın saraya iyi geldiğini ifade eden kişilerin doğru söylediği anlaşılmış olur."T.M.

403 "kemik ucunu göze değdirmenin tehlikeli olduğunu söyler."T.M.

404 "Hekimler"T.M.

Zehirlenme: Keçi, geyik veya tavşan kanları kurutulup, şarapla birlikte içilecek olursa, zehirli Ermeni oklarına iyi gelir. Köpek kanı, kuduza iyi gelir ve aynı şekilde, kuduz köpek kanı, kuduz hastalığına iyi gelir; kuduz onunla tedavi edilebilir.

DİNARUYE[405]
(Çördük, Zufra, Devrak; Echinophora tenuifolia)

Genel Nitelikleri: Bazıları dinaruyenin hira denilen drog olduğunu söylerler. Bu drogun açıklamaları, ilgili bölüm geldiğinde zikredildi. Zufrada zikredildi.

DUHN
(Yağ, Bitkisel Yağ; Oleum)

Genel Nitelikleri: Daha önce duhnü'l belesan (balsam yağı) açıklanmıştır. Duhnü'l hurug (Hint yağı) ve duhnü'l ficl, güç yönünden birbirine çok benzer. Her ikisi de çözücüdür. [Karşılaştırılacak olursa] bu yağlardan her ikisi de kuvvetlidir, denilebilir. Ancak turp yağı (duhnü'l ficl) ısıtıcıdır ve eski zeytinyağına benzer.

Yapısı: İkinci derecede kuru ve sıcaktır. Yasemin ve susam yağı üçüncü derecede kuru ve sıcaktır. Ancura yağı ve kurtum (safran) yağı birinci derecede sıcak ve ikinci derecede rutubetlidir. Nergis yağı ikinci derecede sıcak ve birinci derecede nemlidir. Duhnü'l hiri (ebegümeci yağı) ikinci derecede sıcak ve nemlidir. Aynı şekilde, ban yağı ve acı badem yağı ikinci derecede sıcak ve nemlidir. Itraf-i kerim (üzüm çiçek ve filizlerinin yağı), gül yağı ve duhn'u luffahın (yebruh meyvası yağı)[406] soğutucu ve kabız etkisi birbirine çok benzer. Ayva yağı da bunlara çok benzer. Duhnü-l babunc (papatya yağı) normal derecede sıcaktır. Dere otu yağı da papatya yağına benzer, ondan daha ısıtıcı etkilidir. Duhnü-l nercis (nergis yağı) kuvvet ve etki yönünden dere otuna benzer, fakat nergisin kokusu daha fazladır; dolayısıyla başa sürmek için uygun değildir. Benefsec (menekşe) yağında

---

405 "Halimîdir. Dinaruye, curdek denilen ottur; devrak otu da denir. Bu otla cacık yapılır. İbn-i Kıptî, Farsça olduğunu, hira ve zufraye adını verdiklerini söyler. Fakat Batılı hekimlere göre, hira başka ve zufra da başka bir drog adıdır."T.M.

406 "veya habbü's-selâtin (adam otu) de denir."T.M.

kabız etki yoktur, ancak onda az miktarda soğutucu etki vardır. Sedef otu yağı çözücü, eriticidir. Biz, burada yağların hazırlanış şekillerini vermeyeceğiz, ancak onların terkiplerini *Akrabadin*'de açıklayacağız. Yağların, kust yağı ve duhnü'l dar-ı şeş'an (tarçın yağı)ın hangi ilâçlarla birleşip terkip oluşturduğunu vermeyeceğiz. (Bileşik drogların terkiplerini vermeyeceğiz). Onların terkiplerini ve kullanılışlarını *Akrabadin*'de (*Beşinci Kitap*) ele alacağız.

Etkileri: Badem yağı, özellikle acı badem yağı açıcı etkilidir.[407] Ayva yağlarının kabız etkisi ve soğutucu etkisi vardır. Papatya yağının ağrıları dindirme özelliği vardır, dokuların sertleşmesini önler. As yağının dokuları sertleştirme ve güçlendirme (destekleme) özelliği vardır. Ayva yağına nisbetle daha fazla soğutucudur. Maddelerden (dokulardan) bir şey sızmasını önler. Sedef otu yağı, gaz gidericidir ve gar (defne) yağına benzer, hattâ ondan daha fazla ısıtıcıdır. Her ikisi de kronik ağrıları ve gazları giderir. Costus (kust) yağı, ban yağının karşıtıdır, kötü kokuları giderir (deodorant etkisi görülür).

Süslenme: Gar (defne) yağı, saçkıran ve kelliğe karşı kullanılır. Hazeran yağı, kıl diplerini pekiştirir, saçların siyah kalmasını sağlar (Saçların ağarmasını engeller, önler). Costus yağı, saçların ağarmasını önler; tabiî renklerini korur. Badem yağı ve bal, özellikle acı badem yağı ve erimiş balmumu ile süsen kökü, yüzdeki cilt kırışıklıklarını önler; ayrıca diğer cilt bozukluklarına ve alerjik cilt hastalıklarına da iyi gelir. Kaynatılmış badem yağı, ciltteki batma ve karıncalanmaya iyi gelir. Hint yağı, ciltteki sivilce ve kızarıklıklara iyi gelir. Boy tohumu yağının cilt rengini koruyucu etkisi vardır. Özellikle, gözlerin etrafındaki morarma ve renk değişimini giderir.[408]

Şişler: Badem yağı, şişlerin yumuşatılmasında etkilidir. Süsen yağı, eski (kronik) sertlikleri yumuşatır, iyi eder.

Cerahat ve Yaralar: Hint yağı, kistleşmiş sivilce ve çıbanlar için kullanılır. Boy tohumu yağı, bulaşıcı, yayılabilen sulu çıban ve yaralara karşı kullanılır. Costus yağı, alerjik kaşıntı ve uyuza iyi gelir.

---

407 "Elma ve"T.M.

408 "Badem yağı, eklemlerin yerlerinden oynamasında ve çıkıklarda iyileştirici etki gösterir." T.M.

Hareket Organları: Badem yağı, eklemlerdeki gevşekliğe iyi gelir. Papatya yağı, yorgunluk ve bitkinliği önler. Süsen yağı ve dere otu yağı da bu özelliğe sahiptir. Ayrıca soğuktan etkilenmelere de bu yağlar faydalı olur.

Baş Organları: Badem yağı, baş ağrısını giderir. Ayrıca kulak çınlaması, sağırlık ve kulak travmalarında kullanılır. Acı badem yağının hayâl ve kabus görenlerde de iyi etkisi vardır. [Ancak bu yağ] daha çok kulak tıkanması, kulak çınlaması, kulak ağrısı ve kulak kurtlarına karşı kullanılır. Gül yağı, beyinin iltihaplarında, onun başlangıcında ve sonrasında çok etkilidir; beyinin gücünü çoğaltır ve belleği güçlendirir. Onun rahatlatma etkisi vardır. Bundan dolayı, Galenos'a göre, gül yağı çok soğuk vücutları ısıtır ve sıcak vücutları soğutur; normale döndürür. Bize göre, sıcak vücutları soğutma kabiliyeti biraz daha fazladır. Defne ve sedef otu yağları müzmin baş ağrılarına iyi gelir. Boy tohumu yağı, baş yaralarına iyi gelir. Hint yağı, baş yaralarına ve baştaki şişlere iyi gelir, kulak yaralarına da iyi gelir.

Beslenme Organları: Badem yağı, dalağa iyi gelir, [ancak] mide için ağırdır.

Dışarı Atan Organlar: Isırgan otu yağı ve safran yağı, bağırsakları temizler. Gül yağı, boşaltılması gereken maddeler olduğunda onları temizler, dışarı atar; fakat kabız etki göstererek onları tutar. Hint yağı, müshil etki gösterir; bağırsak kurtlarını atar. Badem yağı, böbrek ağrılarına iyi gelir. İdrar zoruna ve taşlara ve mesane ağrılarına iyi gelir. Süsen yağı, doğumu kolaylaştırır; rahim ağrılarını teskin eder; oral ve fitil olarak kullanıldığında, rahim ağrılarını giderir. Boy tohumu yağı da bu şikâyetlere aynı şekilde yararlı olur ve rahimdeki şişlere, yangılı rahim urlarına ve doğumdaki güçlüklere de yararlı olur. Hint yağı, makaddaki urlara yararlı olur; rahim darlıklarına ve rahim dönmesine etki gösterir, iyi gelir.

Hummalar: Papatya yağı, yüksek ateşe karşı gül yağından daha iyidir. Dere otu yağı, nöbetlere iyi gelir.

Bedeli: Belesan (pelesenk) yağının muadili, acı akasya veya aynı dozda darı yağı ile yarım dozda Hindistan cevizi yağı, çeyrek dozda eski zeytinyağıdır. Defne yağının muadili, sıvı zifttir. Süsen yağının

muadili, defne yağıdır. Isırgan otu yağının muadili, daha zayıf olmasına rağmen, safran yağıdır. Kına yağının muadili merzencüş yağıdır. Nilüfer yağının muadili, gül yağı ve menekşe yağıdır. Hint yağının muadili, turp yağı veya keten yağıdır. Fakat tersine keten yağının muadili, Hint yağı değildir.

DURRAC-TURAC
(Çil, Çil Kuşu; Francolinus perdicinae)

Genel Nitelikleri:[409] Herkesçe bilinen bir kuştur. Onun eti, keklik etinden[410] daha yararlı, daha iyidir, daha lezzetlidir. Biraz kurudur ve az miktarda sıcaktır.

Baş Organları: Çil kuşunun eti, beyini güçlendirir; hâfızayı güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Çil kuşunun eti, meniyi artırır.

DARKİSE[411]
(Köknar; Abies webbians)

Genel Nitelikleri: Darkise, Hint kaynaklı bir kabuktur. Şiddetli kabız etkisi vardır.

Özel Nitelikleri: Kabız etkisi vardır.

Solunum ve Göğüs Organları: Ağızdan kan gelmesine, zatülcenbe yararlıdır. Sesi güzelleştirir.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak yaralarına faydalıdır.

DARUBTARİS[412]
(Eğrelti, Besfayec; Dryopteris filixmas)

Genel Nitelikleri: Yaşlı palamut ağaçlarına sarılan ve eğreltiye benzeyen bir bitkidir. Ancak o eğreltiden daha küçüktür ve dalları daha

---

409 "Muhammedü'l-Vanî, *Tercüme-i Sahak* adlı eserinde, durrac, dal'ın zammı, ra'nın şeddi ile turac denilen kuştur, demiştir. Bu kuşa, ha'nın fethi, ye'nin sakini ve ka'nın fethi şeklinde okunarak, haykatan da denir."T.M.

410 "ve güvercin etinden"T.M.

411 "İbn-i Kutbî, darkisenin talisfer (bakla) veya benzeri bitkinin tohum kabuğu olduğunu söylemiştir. Bazıları da, besbase olduğunu ifade ederler. Besbase, ilgili bölümde açıklandı. Talisfer, Hindistan'dan gelen, sert, buruk, lezzetli bir cins kabuktur. Çok az kokuludur; tazesi koyu kırmızı, eskisi siyah renktedir."T.M.

412 "Yunanca bir isimdir. Bellut-u serhas anlamına gelir. Türkçe adı eğreltidir."T.M.

kısadır. Kökleri karşılıklı ve birbirine karışmış durumdadır. Yakıcı bir tatlılığı vardır; acılık ve burukluk taşır. Kötü bir kokusu vardır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Süslenme: Kılları inceltir; tüy dökücü etkisi vardır.

Hareket Organları: Felce ve yüz felcine iyi gelir.

Bu, "Dal" harfinin son kelâmıdır. Bu makalede 26 drog vardır.

BEŞİNCİ MAKALE[413]
(He Harfi)

HEYUFARİKUN[414]
(Kantaron; Hypericon perforatum)

Genel Nitelikleri: Kantaron, dallı bir bitkidir ve onun çiçeği farklıdır. Onun dallarında sumak şekline benzer tanecikler vardır. Bunlar kırmızı renktedir.

Özel Nitelikleri: Galenos, onun sadece çiçeklerinin değil, meyvalarının da kullanılabileceğini söylemiştir.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve ikinci derecenin sınırında kurudur.

Etkileri: O, şişleri, iltihaplı şişleri çözer, eritir; merhem olarak açıcı etkisi vardır.

Cerahat ve Yaralar: Onun yaprağı, yakı olarak uygulanırsa, ateş yanıklarına iyi gelir. Kaynatılmış mayasıl otu (kantaryon), cerahatlere ve kötü yaralara çok yararlıdır. Eğer kaynatılmış mayasıl otu yaprağı kötü kokulu yaralar üzerine tatbik edilirse, iyi gelir.

Hareket Organları: Bu terkip (kaynatılmış mayasıl otu), kalça kemiği ağrılarına ve siyatik ağrılarına iyi gelir. Onun pişmişi, özellikle şarapla birlikte kaynatılmışı, bu etkiyi gösterir. Eğer kırk gün süre ile içilirse, siyatik ağrılarını tamamen giderir.

Dışarı Atan Organlar: O, idrar söktürür ve regl söktürücü özelliği vardır. Meyvası, kara safrayı dışarı atar.[415]

Bedeli: Onun muadili, eşit dozda ıdhır ve kebere kökleridir.

---

413 "Bu makalede 26 drog vardır."T.M.

414 "Yunancadır; bilinen bir drogdur. Bazıları, yanılgıya düşerek, heyufarikunun dad-i rumî (tormentil) veya habb-i belesan olduğunu söylemişlerdir."T.M.

415 "doğumu kolaylaştırıcı etkisi vardır."T.M.

HELİLEC[416]
(Helile; Terminalia chebula)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, helilec (helile) diye bilinen [bitkinin] birçok çeşidi olduğunu söylemiştir. Bir cinsi küçük ve incedir; ikincisi esved-i Hindî'dir (Hindistan karası) ve o olgundur; etli yapıdadır. Üçüncüsü kabilîdir. O, hepsinin büyüğüdür. Dördüncüsü helilec-i Çinî (Çin helilesi), hafif ve incedir.

Özel Nitelikleri: Helilenin iyisi, koyu sarı renkte, ağır, içi dolu ve sert olandır. Kabilî cinsinin iyisi, etli ve daha ağırdır; suya atıldığında dibe çöker ve rengi kızıla çalar. Çin helilesi kuşburnuna benzer.

Yapısı: Sarı olan helilecin siyah olandan daha ısıtıcı olduğu söylenir ve Hindî, kabilîden daha az soğuktur ve hepsi birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Bütün helile türleri acılığı giderir; zararları önler.

Süslenme: Kara helile, rengi sarartır.

Şişler: Helilecin bütün türleri cüzzama yararlıdır.

Baş Organları: Kabîli türü, duyu gücünü artırır; hisleri güçlendirir; hâfızayı ve zihni açar. Aynı zamanda, baş ağrısına da yararlıdır.

Göz Organları: Sarı olan cinsi, oral yolla kullanılırsa veya damlatılırsa, göze yararlı olur, gözdeki fazlalık maddeleri atar.

Solunum ve Göğüs Organları: Eğer içilirse, çarpıntı vc sıkıntıya iyi gelir.

Beslenme Organları: Dalak ağrılarına yararlıdır. Özellikle, bütün beslenme organlarına yararlıdır. Helilecin siyah cinsinin büyüğü ve küçüğü mideyi güçlendirir; özellikle gazlar üzerinde etkisi fazladır. Onun marmelatının yararı olur (mideye). Yiyeceği sindirir ve bunu da mideyi boşaltarak, mideyi temizleyerek yapar; onu yıkar; onu iyice sıvar. Aynı şekilde helilecin siyah türü de böyledir, ancak bu cinsi daha zayıftır. Onda kabilî türündeki özellikler görülür. Kabîli türünün gaz dağıtıcı etkisi vardır. Ödemi önler (Vücutta bu birikmesine mani olur).

Dışarı Atan Organlar: Kabilî türü ve Hindî türü kavrulup, zeytinyağı ile karıştırılırsa, vücutta su toplanmasını engeller. Sarı cinsi-

---

416 "Ehlilec olarak da bilinir. Kimilcri, hclilc olarak okunduğunu da söylerler. Fakat Arap gramerine göre, hclilcc olarak okunması daha uygundur."T.M.

nin ishal etkisi vardır; biraz balgam atar. Siyah türü, kara safrayı atar ve basur memelerine karşı olumlu etkisi vardır. Kabilî, kara safrayı ve balgamı atar. Kabilî cinsinin kuluncu bertaraf ettiği söylenir. Kabilî cinsinden yapılan şurup, ishal için iyi gelir. 5 dirhemden 11 dirheme kadar kullanılır. Diğer kullanımlar için 2 dirhemdir. Diyorum ki, bu doz artırılabilir. Safravî (sarı) tipi, 10 dirhem ve daha fazla kullanılabilir. Bunun için dövülüp, su ile karıştırılarak kullanılır.

Hummalar: Kabilî, kronik hummalara iyi gelir.

HİLBEVVA–HALBEVVA[417]
(Küçük Kakule; Elettaria cardamomum)

Genel Nitelikleri: O, hayr-ı bevva'dır (kakuledir) ve kakuleden daha yumuşaktır. Ancak, kakule denince daha büyüğü anlaşılır.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve üçüncü derecede kurudur.

Özel Nitelikleri: Yumuşatıcıdır.

Beslenme Organları: Karaciğeri ve soğuk mideyi güçlendirir. Sindirimi gerçekten rahatlatır.

HEZARCEŞAN[418]
(Şeytan Şalgamı; Bryonia alba)

Genel Nitelikleri: Onun meyvaları üzüm salkımı gibidir. Deri tabaklamasında, tüyleri ve kılları dökmekte kullanılır. Şeytan şalgamı hoş kıvrıklıkları yanısıra salkımları da vardır; bunlar şeftali kurusuna benzer ve o ağıza alınıp çiğnendiğinde yumuşar, ağızda acı bir tat bırakır. Bu ilâçla ilgili geniş açıklama "Faşera" başlığı altında verilecektir.

HİNDİBA[419]
(Cichorium intybus)

Genel Nitelikleri: İki cinsi vardır: a) Yabanî ve b) Bostanî.

a) Yabanî olanın yaprakları geniş ve parçalıdır.

b) Diğer hindibağın yaprakları ince ve dardır. Onun yaprakları ise marula benzer; ancak [hekimlerin] dediğine göre, etkisi maruldan

---

417 "El-Hac Hızır Paşa, hil-i bevva, hal-i bevva ve hayr-ı bevvanın kakulenin küçüğünün isimleri olduğunu söyler. Sevsemin de denir. Kakule, mercimek büyüklüğündedir ve küçüğüne dişi kakule denir. Büyük olanına erkek kakule denir."T.M.

418 "Farsça bir kelimedir. Faşera denilen drogdur."T.M.

419 "Hendeba ve hindeba şeklinde de okunabilir. Dioscorides'in eserinde kayıtlıdır."T.M.

daha azdır. Ancak[420] hindibağın karaciğer tıkanmasına karşı açıcı etkisi vardır. Bu etki hindibağda daha güçlüdür. Besleyicilik ve ateşi düşürmekte de maruldan daha iyidir.

Özel Nitelikleri: Onun acı olanının karaciğerin çalışmasında daha çok yararı vardır.

Yapısı: Birinci derecenin sonunda soğuktur ve kuru hindibağ birinci derecenin başında kurudur. Taze hindibağ birinci derecenin sonunda rutubetlidir.

a) Yabanî hindibağın rutubeti daha azdır ve ona tarhoşkuk derler.

b) Bostanî hindibağ daha rutubetli ve daha soğuktur. Sonbahara doğru hindibağın acılığı arttığı için sıcaklığı da biraz artar; fazla etkili olmaz.

Etkileri: Karın boşluğundaki organların tıkanıklığını açar. Şiddetli olmayan, makul bir kabız etkisi vardır. Hindibağ suyu, üstübeç ve sirke ile birlikte soğutulmak istenen organa sıvansa, çok etkili olur.

Hareket Organları: Hindibağ, hâricen gut hastalığına karşı kullanılır.

Göz Organları: Sıcak göz ağrılarına iyi gelir. Hindibağ sütü, göz akını parlatır.

Solunum ve Göğüs Organları: Hindibağ, arpa suyu ile merhem yapılırsa, göğüs sıkışmasına (çarpıntı=hafakan) iyi gelir ve kalbi güçlendirir. Eğer hıyar-ı şenber, hindibağ suyunda ezilirse ve onunla gargara yapılırsa, boğazdaki sert şişlere iyi gelir.

Beslenme Organları: Bu terkip, kusmayı ve bulantıyı giderir. Sıcak ve kötü mizaçlı mideyi kuvvetlendiren İlâçlardandır. Ayrıca, yabanî hindibağa kıyasla bostanî olan hindibağ daha iyi etki eder. Hindibağın (soğuk ve sıcak her iki mizaçtaki) karaciğerin üzerinde etkisi yoktur, ancak, zararı da yoktur. Zararı diğer sebzelerden daha azdır.

Dışarı Atan Organlar: Eğer hindibağ sirkeyle yenirse, karın organlarında sıkıştırıcı etki yapar. Özellikle yabanî olanı daha etkilidir.

Hummalar: Hindibağ, dört günde bir gelen nöbetlere ve soğuk hummalara iyi gelir.

---

420 "bize göre" T.M.

Zehirlenme: Eğer onun kökleriyle yakı yapılırsa, akrep, böcek, arı ve zehirli kertenkele sokmasına iyi gelir. Dâhilen kullanıldığı gibi, ısırılan veya sokulan yere hâricen de sürülür.

HELYUN[421]
(Kuşkonmaz; Asparagus officinalis)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bazı âlimlerin ona meyan adını verdiğini söylemiştir. Asparagus diye de adlandırılmıştır.[422] Mevakinus adı da kullanılır. Eğer koç boynuzu kesilip, toprağa gömülse, ondan helyun çıkar.

Yapısı: Isıtıcı ve soğutucu etkisi olmadığından, onun mutedil olduğu söylenmiştir. Ben diyorum ki, bu doğru değildir. Kayalık bölgelerde yetişen helyun böyle değildir. Bana göre, bunlar sıcağa yakın yapıdadır. Ayrıca, bitkide çok yakıcı bir süt oluşur.

Etkileri: Onun etkisi temizleyicidir; iç organlardaki bütün tıkanıklığı açar; özellikle de karaciğerdeki ve böbreklerdeki tıkanıklıkları giderir. Onda çözme ve eritme özelliği vardır.

Hareket Organları: Sırt ağrıları için, kaynatılmış helyun içilir. Siyatiğe iyi gelir.

Baş Organları: Karaciğerin tıkanıklığını açar ve çarpıntıyı giderir. Onda dağıtıcı kuvvet vardır.

Dışarı Atan Organlar: Gazları dağıtıp, çıkmasını sağlar. Hekim Rufus (Ruphus Ephesus), onun bağırsaklarda kabız etki yaptığını, bunun da fazla idrardan kaynaklandığını söyler. Diğer hekimler, onun bağırsaklarda müshil etki yaptığını ifade ederler. Birçok hekim, helyunun balgamî kuluncu ve gazları dağıttığını söylemiştir. Pişmiş helyun kökleri, idrar söktürür ve idrar güçlüğüne faydalıdır ve meniyi artırır ve cinsel güce yararlıdır; zor doğumlarda faydalıdır. Aynı zamanda, onun tohumu, eğer ovül şekilde kullanılırsa, regl söktürür, böbrek kanallarını açar. Eğer helyun şarapla pişirilirse, örümcek sokmasına karşı etkili olur. Pişmiş helyunun köpeklerde öldürücü etki gösterdiği söylenir.

---

421 "Sözlükte, sıcak, nemli, cinsel gücü artıran bir bitki olduğu yazılıdır. İbn-i Kutbî, Yunanca bir kelime olduğunu söyler. Sonbaharda ortaya çıkıp, kışın görüldüğünü ve suyu çekilmiş, kumlu gibi olan yerlerde yetiştiğini ifade eder."T.M.

422 "Diğerleri, helyun derler." T.M.

HEZARTUMAN[423]
(Hurtuman, Burçak; Avena sativa)

Genel Nitelikleri: Hurtumanın etkisi arpa gibidir veya arpa ile buğday arasında bir kuvveti vardır. Kavrulmuş hurtuman arpaya göre daha kabız etkilidir.

Yapısı: Rutubete meyilli normal bir yapısı vardır.

Etkileri: Yakıcı olmayan, kurutucu bir etkisi vardır. Ayrıca hem eritici, çözücü, hem de kabız etkiye sahiptir.

HEYUFASTİDAS–HEYUFAKSATİDAS[424]
(Yer Narı; Cystinus hypocistis)

Genel Nitelikleri: O, bitki usaresidir; heyetü't-tis de denir. Soğuk, kabız etkisi vardır. Biz onu "Lam" kısmında zikrettik (Lam başlığı altında verdik).

Yapısı: Soğuktan kuruya çalar.[425]

HERNAVAH[426]
(Öd Ağacının Meyvası)

Genel Nitelikleri: Sarı renkli, bibere benzeyen bir drogdur. Kokuludur. Öd ağacının kokusuna benzer. Kuzey Bilad el-Sakaliba (Kuzey Avrupa) ülkelerinden gelir.

Yapısı: Normaldir.

Beslenme Organları: Mideyi kuvvetlendirir ve hazmı kolaylaştırır; şehveti güçlendirir.

HERKALUS–HERFULUS[427]
(Eşek Marulu; Avena sterilis)

Genel Nitelikleri: O, bir nevi bakladır. Huneyn b. İshak, onun hass-ı hımar olduğunu söyler. Biz, onu "Ha" harfinde ele alacağız.

---

423 "Farsçadır. Kelimeyi bozup, hurtuman derler. İbn-i Kutbî, cülbana (mürdümük) benzeyen tanelerdir, der. Başkaları da, cülbanın kendisi olduğunu söylerler; fakat bu yanlıştır." T.M.

424 "Bazı kitaplarda, heyufastidas olarak yazılmıştır. Yunancadır." T.M.

425 "İbn-i Kutbî, bu drogun başka bir bitki olduğunu düşünmüştür." T.M.

426 "Kurnuve diye de geçer. Öd ağacının meyvesi olduğu söylenir." T.M.

427 "İbn-i Kutbî'nin eserinde, herfilus olarak yazılıdır. Yunanca olduğu iddia edilir. Bazıları, yahudi baklavası (baklava-i yahudiyye), bazıları da eşek marulu (hass-ı hımar) olduğunu ve gerçekte hindibağın bir türü olarak şenciyar dendiğini söylerler. Bunlar yanlıştır." T.M.

Yapısı: Soğuk ve rutubetlidir. Az miktarda kurutucu ve ısıtıcıdır ve kabız gücü vardır.

Etkileri: Onda kabız etki vardır; bu etki olduğu iddia edilir.

HEŞTDUHAN[428]

Genel Nitelikleri: Tüccarların bildiği, Hindistan kökenli bir ağaçtır.

Hareket Organları: Özellikle, nikris (gut) hastalığına iyi gelir.

HERİSE[429]
(Dibek, Bir Nevi Yemek)

Genel Nitelikleri: Bilinen, pişmiş bir drogdur.

Süslenme: Besleyici bir drogdur; vücudu zayıf olanlara verilmesi uygundur.

Beslenme Organları: Hazmı zordur, ağırdır; çok besleyicidir.[430]

Herise, "He" harfinin son sözüdür (drogudur). "He" harfinde 12 drog vardır.

ALTINCI MAKALE[431]
(Vav Harfi)

VESME[432]
(Nil Yaprağı, Gecesefası Yaprağı)

Genel Nitelikleri: Nil (gecesefası) yapraklarıdır.

Özel Nitelikleri: Onun en güzeli Horasan'da bulunur.[433]

---

428 "Farsçadır. Hindistan'da yetişen bir ağacın ismidir. Pek tanınmaz. İbn-i Kutbî'de kayıtlıdır."T.M.

429 "Sözlüklerde, herise dibeğe verilen isimdir. Dolayısıyla, dibekte öğütülen unla yapılan yemeğe herise denir."T.M.

430 "Baharatla yenmesi uygundur. Allah'ın izniyle, heriseyle birlikte bu bölümü de sona erdirdik. Hz. Muhammed, heriseyi sevdiği için bu yemek halk arasında kıymetli sayılır. Normalde, bu drogun pişmiş şekli meşhurdur, diye yazılı duasının beşinci ciltteki Akrabâdin'de geçmesi gerekir. Sözlükte, büyük bir ağaç olduğu ve ünnab gibi meyvesi bulunduğu kayıtlıdır."T.M.

431 "Bu makale 8 drogdan meydana gelmiştir."T.M.

432 "Sözlüklerde, nil yaprağına bu ad verildiği kayıtlıdır. Boya amaçlı kullanılan bir başka bitkiye de bu isim verilir. Yumuşatıcı etkisi vardır. Muhammedü'l-Vanî'nin eserinde, vav'ın fethi ve sin'in kesri ile okunan bu drog, kadınlar tarafından kozmetik amaçlı kullanılır. Bu drogun vusma şeklinde okunması yanlıştır."T.M.

433 "Nil, cevd anlamına gelir. Mavi renkli boya olarak kullanılır."T.M.

Yapısı: Birinci derecenin sınırında sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Onun kabız ve cila (parlatma) etkisi vardır.

Süslenme: Saç boyası olarak kullanılır.

VERD[434]
(Gül; Rosa damascus)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir bitkidir. Onun maddesi sıvı mineral kökenli maddelerden meydana gelmiştir. Onda yakıcılık ve kabızlık vardır ve acı olmasına rağmen biraz tatlıdır. Onun sıvısında çok az sıcaklık hissedilir. Bundan dolayıdır ki, onun tatlılığı güzel, acılığı hoştur. O, yararlıdır; kabızlığı böylece yumuşar ve çoğunlukla bu nezleyi meydana getirir. Onun acılık gücü, eğer gül taze ise sabit kalır. Eğer kurursa, acılığı kaybolur. Bundan dolayı, gül yağı tazeyken ondan 10 dirhem dozda içilse, ishal etkisi gösterir. [Gül çeşitlerinden] verd-i munkin diye adlandırılanı sıcaktır. Onun kökü, 'akırkarha (yapışkan otu, anthemis pyrethrum) gibi yakıcıdır.

Yapısı: Galenos, gülün insan bedenine göre soğuk olmadığını ve onun birinci derecede soğuk olması gerektiğini söyler. Bolus, gülün sıcak bir terkibi olduğunu söyler ve kabız özelliği bulunduğundan söz eder. İbn-i Maserceveyh, gülün birinci derecede soğuk ve ikinci derecenin sonunda kuru olduğunu söylemiştir.

Etkileri: Onun kurutucu etkisi vardır ve bu etkisi kabız etkisinden daha fazladır. Çünkü onun acılığı lezzetindeki burukluğun fazlalığından ileri gelmektedir. O, açıcı, temizleyici, parlatıcıdır. O, vücuttaki safranın etkisini düzenler ve yavaşlatır. Onun tohumu [diğer kısımlara göre] en şiddetli kabız etkisi gösterir. Aynı zamanda, çiçeklerinin ortasındaki kısımları yine kabız etkisi gösterir. Gülün bütün kısımları karın boşluğunda takviye edici etki yapar. Kabız etkisi yumuşatıcı, eritici ve kurutucu etkisine engel olmaz [Her iki etkiyi de gösterir]. Taze gül kuru güle nisbetle daha fazla soğutucu ve kabız etki gösterir. Gülde ayrıca çekici etki olduğu ve bu etkiyle dokulara batan diken vb. maddeleri çekip aldığı iddia edilir.

Gül suyunun iyisi ve kalitelisi, beyaza çalan taç yapraklardan elde edilen sudur ki, bu yapraklar gölgede kurutulur ve kullanılır.

---

434 "Her çiçeğe gül denmesine rağmen, asıl gül, gül bitkisinin çiçeğidir."T.M.

Terkibin yapılışı şöyledir: Taze gül yaprakları alınır; gölge bir yere bırakılır ve kırışıncaya kadar beklenir. Bundan 40 miskal alınır; iyi sünbülden (sünbül-ü tayyib) 5 miskal ve 6 miskal mürr (sarı sakız) alınıp, hepsi karıştırılır ve küçük tabletler yapılır. Bazen (hekimler), bu terkibe kust ve süsen de ilâve ederler. İkişer dirhem ilâve ederler. Bazen kadınlar bu terkibi güzel kokmak için merhem gibi kullanırlar; [boyunlarına ve kasıklarına] sürerler veya bu terkiple bütün bedenlerini ovarlar; koku olarak kullanırlar.

Cerahat ve Yaralar: Onun, siğiller üzerine sürülürse, siğilleri giderdiği söylenir. Gül, bütün yara ve pişiklere iyi gelir.[435] Derin yaralarda et bitmesini (doku yenilenmesi) sağlar. Bazılarına göre, diken ve benzeri dokuya batan şeylerin battığı yerden çekilip atılmasını sağlar.

Baş Organları: Baş ağrısını teskin eder; giderir. Onun kaynatılarak elde edilen suyunun buharı da aynı şekilde baş ağrısına iyi gelir. Gül yağı, belki de gülün kendisi koklandığında aksırtır. Bazılarına göre, gül yağında birbirine zıt etkiler vardır; (bunlar) çekici ve temizleyici etkiyle, itici, yok edici etkidir.[436] O, sıcak mizaçlı beyinlerde aksırtıcı etki yapar ve onun tohumu diş etleri üzerinde pekiştirici etki gösterir, aynı zamanda, kaynamış suyu ile yapılan gargara aynı etkiye sahiptir ve o, kulak ağrılarına da iyi gelir.

Göz Organları: Sıcaktan oluşan göz ağrılarına iyi gelir. Aynı zamanda, kuru gül kaynatılarak, (damla şeklinde) ağır göz kapaklarına [damlatılırsa] iyi gelir (göz kapağındaki çapaklara iyi gelir). Gül suyu ve gül yağı da aynı etkiyi gösterir. O, konjonctivite yararlıdır ve onu bertaraf eder. Göz hastalıkları için daha çok beyaz gül kullanılır. Beyaz gülün etkisi dahi kesin değildir.

Solunum ve Göğüs Organları: Gül suyu koklanırsa, bayılma ve içe fenalık gelmesine (baygınlığa) iyi gelir. Onun suyu ve dalları kan tü-

---

435 "özellikle vücudun terleyen kasık ve koltuk altı gibi bölgelerinde oluşan yara ve pişiklere çok iyi gelir." T.M.

436 "Kullanılan gülün ilkin çekici etkisiyle buharı (ince fazlalıkları) ve uçucu kısımları beyine gelip, o bölgede tutulmasını sağlar. Sonra yine gülün itici ve atıcı etkisi ortaya çıkıp, aksırtarak tutulan buhar ve uçucu kısımlar bulunduğu yerden dışarı atılır. Böylece gülün aksırtıcı etkisi kendisinin çekip tuttuğu buharının dışarı atılması için oluştuğuna göre, gülün verdiği zarara karşılık, ilâcı yine kendisi olmuş olur." T.M.

kürmesine iyi gelir ve aynı zamanda onun tomurcukları da aynı etkiyi gösterir.

Beslenme Organları: Gül, karaciğere ve mideye iyi gelir; gül ve balla yapılan (hazırlanan) terkip, ki ona celencebin denir, mideye iyi gelir ve hazma yardımcı olur. Gül ve onun suyu midenin fazla salgı yapmasına karşı yararlıdır. Gül yağı, mide iltihabına iyi gelir[437] ve aynı zamanda, gülün kendisi de mide hastalıklarına iyi gelir. Onun şurubu, mide gevşekliğine iyi gelir.[438]

Dışarı Atan Organlar: Gül, makad üzerine bir tüyle tatbik edilirse, ağrıyı alır; o, rahim ağrılarına iyi gelir. Aynı zamanda, kaynatılmış gül kurusu, düz bağırsak ağrılarına iyi gelir. Ayrıca, bağırsak yaralarında pişmiş gül lavman şeklinde yapılarak kullanılır. Gül şurubu da bağırsak yaralarında etkilidir. Kurutulmak üzere gül serilmiş yerde uyuyanların cinsel isteği azalır. Muhtemelen, 10 dirhem taze gülden 10 defa verilirse, ishal yapar. Kuru gül ishal yapmaz, gül yağı karında ishal yapar.

VEC[439]

(Azak Eğiri, Tatlı, Hoş Kokulu Su Zambağı; Acorus calamus)

Genel Nitelikleri: Vec, berdî (papirüs) denen bitkinin köküdür. Genellikle sığ sularda ve bataklık yerlerde yetişir. Beyaza çalan kökleri üzerinde düğümler vardır. Kötü kokuludur ve nadir de olsa güzel kokulu olanı vardır. Vec, sıcak ve ekşidir. Galenos, bitkinin köklerinden başka kısımlarının kullanılmadığını, vecin zeravend ve iris kökü köklerine benzer bir etki gösterdiğini söylemiştir. Dioscorides, onun yapraklarının iris yapraklarına benzediğini, fakat onunkilerinin (irisin) daha uzun ve ince olduğunu söylemiştir. Onun kökü irise benzer, fakat ondan farklı olarak ağ gibidir. Bazıları beyazdır ve düzdür. Onun dışında yumrular vardır ve bunların rengi beyazımsıdır. O yakıcıdır. Ancak kötü kokulu değildir. O, yetiştiği bölgelere göre adlandırılmıştır. Onlara celkiş[440] denir. Kanserin[441] denir. Aynı şekilde Yusufi Endü-

---

437 "hâricen kullanılınca da iyi gelir." T.M.

438 "Gül, kuş tersi ile karıştırılıp, mide üstüne sürülse, mide ağrılarını giderir." T.M.

439 "Bin en-nas-i ekber denilen bitkinin köküdür." T.M.

440 "halkiş" T.M.

441 "kalserin" T.M.

lüsî'nin[442] bildirdiği onun bir başka türü vardır. Bu Endülüs'te yetişir, ona ergalan denir. Onun iyi cinsi Endülüs'te yetişendir.

Özel Nitelikleri: Onun nitelikli olanı, katı (kalın), çok dallı ve güzel kokulu olanıdır. Dioscorides, iyi vecin beyaz ve katı (kalın) olan olduğunu söylemiştir. Ondan başkası yenmez ve erimez, çözülmez, güzel kokuludur.

Yapısı: İkinci derecenin başında sıcak ve kurudur ve normale meyillidir.

Etkileri: Gazları çözer, yumuşatır, yakıcı olmayıp, temizleyici ve açıcıdır. Galenos'a göre, güzel kokulu olması gerekir, ancak kötü kokulu olanı tercih edilir.

Süslenme: Derinin rengini güzelleştirir; sedef hastalığına ve adison hastalığına iyi gelir.

Hareket Organları: Kramplara karşı yararlıdır ve kemiklerin kırıklarına, çatlaklıklarına karşı faydalıdır. Onun kaynamışı da aynı şekilde, hâricen ve dâhilen (içilerek) aynı etkiyi yapar.

Baş Organları: Diş ağrısına ve dil tutukluğuna iyi gelir.

Göz Organları: Gözün ağ tabakasındaki sertliği giderir ve gözün akına yararlıdır, özellikle de onun suyu bu şikâyete yararlı olur, görme zorluğunu (körlüğünü) bile giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kaynamış olanı, böğür ağrılarına ve göğüs ağrılarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Soğuk karaciğer ağrısına karşı iyi gelir; mideyi takviye eder ve dalağın sertliğine karşı iyi gelir. Büyümüş dalağa iyi bir ilâçtır (onu küçültür); mideye faydalıdır.

Dışarı Atan Organlar: Kasık sancılarına ve fıtığa faydalıdır. Kaynatılmış olanı rahim ağrılarına iyi gelir; idrar ve regl söktürür ve idrar zoruna (idrarın damla damla akması, prostat iltihabı) iyi gelir. Bunu bazı hekimler söylemişlerdir. Cinsel isteği, arzuyu artırır ve soğuktan oluşan bağırsak ağrılarına iyidir.

Zehirlenme: Haşarat sokmalarına karşı iyi gelir.

Bedeli: Gaz giderici olarak ve karaciğer ile dalağın tedavisinde kullanılırken, bir misli kimyon ve 1/3 ravenddir.

---

442 "Dioscorides'in" T.M.

VERS[443]

(Seylan Kızılcığı Ağacı, Kurtum, Kundur; Memecylon tinctorium)

Genel Nitelikleri: Kırmızı, dövülmüş safrana benzeyen bir şeydir. O, Yemen taraflarından gelir. Bazıları, onun ağacından toplandığını (kesildiğini) söylerler.

Yapısı: İkinci derecede kuru ve sıcaktır.

Etkileri: Kabız etkisi vardır.

Süslenme: Yüzdeki sivilce ve çillere karşı iyi gelir. Eğer o içilirse, lepraya karşı etkili olur.

Şişler: İltihaplı şişlere iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Uyuz, kaşıntı ve temriyeye, kubaiye (yuvarlak kurt şeklinde deri döküntüsü) iyi gelir.

VESAH–VESİH[444]

(Kir)

Kürek kiri, ikinci derecede ısıtıcıdır. Kürek, demircilerin kilden yaptıkları ocaktır. Aynı zamanda, bal arısının artıklarıdır.[445] Buna yakın olan hamamların kenarlarında bulunan kirler normal olarak ısıtıcı etkilidir. Güreşçilerde iki türlü kir vardır: a) Yağlı güreş yapanların yağ ve toz karışımı kirleri, b) yağsız olan ter ve toz karışımı kirdir ki, bu kirler, onların güreş sırasında çarptıkları yerlerde meydana gelir.

Etkileri: Güreşçilerin kirlerinin iki cinsi de normal bir eritici ve olgunlaştırıcı etki gösterir. Ocak kiri, normal derecede temizleyici, cilalayıcı etki gösterir ve çekici özellik taşır. Kirlerin hepsinin dikeni çekip çıkarma etkisi vardır.

---

443 "Vanî'ye göre, vers, vav'ın fethi ve re'nin sükunu ile, Yemen'de yetişen ve yüze sürülen bir ilâcın yapısında kullanılan sarı bir ottur. İbn-i Kutbî, bu açıklamayı verdikten sonra, versin Yemen'den toplandığını ve safrana benzediğini, vers dendiğinde Yemen'den toplanan bu drogun akla geldiğini söyler. Rengi altından daha sarıdır. Afrika'dan geleni siyah, Hindistan'dan geleni kırmızıdır. Bazıları, vers için kurkum ağacının kökleri olduğunu söyler, fakat bu doğru değildir."T.M.

444 "Kir demektir. Vesih-i mutlak dendiği zaman, insan kiri anlaşılır. Fakat İbn-i Sînâ bilimsel anlamda düşünmüştür. **Genel Nitelikleri:** Vücuttan atılan fazlalıkların birarada olduğu maddedir."T.M.

445 "Bu ifadeler sözlükte kayıtlıdır. Daha sonra kuvarenin arı kovanı, içindeki peteklerin de bal olduğu yazılıdır. İbn-i Kutbî ise, vesih-i kuvarinin arı kovanlarında dibe çöken atıklar olduğunu ve iyisinin yeşil renkli olduğunu söyler."T.M.

Süslenme: Kulak kiri, parmaklarda çıkan dolamaya ve ayrıca dudaklardaki çatlaklara iyi gelir.

Şişler: Cerahatlere iyi gelir ve arı kovanlarındaki kir (vesahü'l-mesaric) memelerdeki şişlere iyi gelir. Hamam kiri, çiçek hastalığına iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Güreşçilerin oluşturduğu kir, ihtiyarların yaralarına ve baş yaralarına iyi gelir. Ocak kiri, yuvarlak kurt şeklindeki yaralara (temriye) iyi gelir.

Hareket Organları: Güreşçi kiri, siyatik için iyi gelir. Eğer ısıtıp merhem şeklinde ağrıyan yerin üzerine sürülürse, parmak eklemlerindeki ağrılara iyi gelir.

VEREŞAN[446]
(Güvercin, Kumru)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir kuştur. İbn-i Kutbî, üveyikten büyük, tavuktan küçük bir kuş olduğunu söyler.

Etkileri (Göz Organları): Vereşan kanı, göz iltihaplarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Etinin hazmı zordur.

Dışarı Atan Organlar: Eti, bağırsaklarda kabız etki gösterir.

VEREL[447]
(Kertenkele; Varanus sps.)

Genel Nitelikleri: O, vezag (bir çeşit kertenkele) ve sevamdan (bir çeşit yılan) daha büyüktür. Kuyruğu uzun, başı büyüktür. Deb denen kertenkele, çıplak arazi ve çöllerden başka yerde bulunmaz. Bunların bedeni ve başı verel denen kertenkelenin aksi şeklindedir (başı diğerlerinden büyük, kuyrukları kısadır); tabiat olarak oburdur.

Yapısı: Eti çok sıcaktır.

Süslenme: Bu kertenkele, sivilce ve çillere iyi gelir.[448] Onun yağı, kadınların cinsel organının büyümesini sağlar.

---

446 "Bir cins kuştur ve sak-i harr da denir. **Genel Nitelikleri:** Bilinen bir kuştur. İbn-i Kutbî, üveyikten büyük, tavuktan küçük olduğunu söyler." T.M.

447 "Halk arasında veren de denir." T.M.

448 "*Kânûn*'un burasında (bu bölümünde), yapımı zor bir terkip vardır. Şöyledir: 'Müsemmen bi kuvvete şahme ve lahme tabakat-i mir en-nisa.' Tabakat, tabakın çoğuludur ve kadınların cinsel organının dış kısmına (iç ve dış dudaklar) denir. Verelin yağı veya eti, cinsel organın üzerine yakı şeklinde bağlanırsa, organı besleyerek büyütür." T.M.

Etkileri: O, dikenin çekip çıkarılmasında yardımcı olur.

Şişler: Ezilmiş gübresi siğilleri giderir.

Göz Organları: [Hekimlerin ifadesine göre], kertenkele gübresi de deb gübresi gibi katarakt üzerinde etkilidir.

VEDA[449]

(Sedef; Concha veneris)

Genel Nitelikleri: O, sedeftir.[450]

Özel Nitelikleri:[451] Diken vs. çekici etkisi vardır.

Süslenme: Toz hâline getirilmiş (sedef), siğilleri yok eder. Siğiller köklü olsun, yüzeysel olsun, etkisini gösterir.

Bu ilâç (sedef maddesi), "Vav"ın sonuncusudur. Bu makaledeki ilâç adedi 8'dir.

YEDİNCİ MAKALE[452]

(Ze Harfi)

ZENCEBİL[453]

(Zencefil; Zingiber officinalis)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, zencefil, su'd'a (venüs otu) benzer küçük (ufak) köklerdir; onun rengi beyaza çalar; lezzeti biberinkine benzer, güzel kokuludur demiştir. Ancak zencefilde biber lezzeti yoktur. O, birkaç bölgede bulunan bir ot türüdür. Onun bulunduğu yerler Turgalud[454] ve Yatfi'dir. Buraların ahalisi otun yapraklarını,

---

449 "Van sözlüğünde, denizden çıkarılan irili ufaklı beyaz boncuklar olduğu, Türkçe yılan başı veya katır boncuğu dendiği, Farsça'da kuşmaki dendiği yazılıdır. İbn-i Kutbî ise, hekimler arasında asdaf-ı sagir (küçük midye) denen bu tür, bakla ve sence büyüklüğünde olur ve taşa veya ağaca yapışır, diye açıklar." T.M.

450 "O, sedef türlerindendir." T.M.

451 "Kemikten sert fakat taştan yumuşaktır. Suda ve karada olur. Karada olanların kaynağı sudur." T.M.

452 "Bu makalede 27 drog vardır." T.M.

453 "Zencebil denince, bu bölgede tanınan drog kastedilir. Sözlüklerde yazılı olan zencebil, kamışa benzeyen bir bitkinin kökleridir ki, bu kökler toprağa yayılmıştır. Yaprakları söğüt ağacına benzeyenin köküne köpek zencefili denir ve köpekler için öldürücüdür. Uşturgar (deve dikeni), zencebil-i acem ve rasene (ander otu) zencebil-i sani denir. Zencebil, içki anlamında da kullanılır." T.M.

454 "Turvalad" T.M.

bizim sedef otunu kullandığımız gibi, bazı şuruplarda bolca kullanırlar. Zencefilin bir cinsi köpek zencefili diye adlandırılır (zencebil-i kelb). Tabaristan'da felfelek adı verilir. Genel adı (bilinen, yaygın adı) zencebil-i kelb'dir. Bu bitki küçük göllerde ve durgun sularda yetişir. Onun boğumlu bir gövdesi vardır, gövde diz boyuna kadar yüksektir. Dal ve yaprakları naneye benzer. Naneye göre daha küçük ve daha beyazdır ve daha yumuşaktır. Onun tadı biber gibi yakıcıdır; kokusu güzeldir. Küçük meyvaları kapcık içindedir. Yaprakları kök dibinden topluca çıkar; üzüm salkımı gibi birbirine girmiş görüntüdedir. Meyvalar da kökü gibi yakıcıdır. Söz konusu edilen zencefil fazla rutubeti dolayısıyla yenebilir ve yine bu özelliğinden dolayı ısıtıcı etkisi daha fazla olur. Bu yoğunluğundan dolayı, yine huruf[455] ve hardalın yoğun, ısıtıcı etkisinin uzamasına sebep olur.[456]

Yapısı: Üçüncü derecenin sonunda sıcak ve ikinci derecede kurudur. Fakat onun rutubeti de vardır. Onunla meniyi artırır.

Etkileri: Onun sıcaklığı kuvvetlidir, fakat ısıtıcı etkisini hemen göstermez. Çünkü çok fazla rutubeti de vardır. Onun ısıtması güçlüdür; o, gazları çözücüdür, yumuşatıcıdır. Eğer balla birlikte karıştırılıp alınırsa, fazla rutubeti kısmen kaybolur, çoğu kurur.

Baş Organları: Hâfızayı açar, kuvvetlendirir; boğazdaki, baştaki rutubeti akıtır.

Göz Organları: Rutubetiyle göz hastalıklarına yararlı olur, onları akıtır, temizler, şurup veya göz damlası olarak kullanılır.

Beslenme Organları: Sindirime yardım eder; mide ve karaciğer soğukluğunu giderir ve mide salgısını artırır. Hıçkırığı giderir.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü artırır; bağırsakları biraz yumuşatır; Huzistan halkı onun ishal etkisi gösterdiğini söylerler. Bana göre, hazımsızlıktan oluşan hıltları atar, onlara ishal etkisi yapar.

Zehirlenme: Haşarat[457] sokmalarına karşı da yararlıdır.

---

455 "saf sujya veya beyaz hardal?" T.M.

456 "aynı zamanda, kendi yoğunluğu da etkisinin uzamasına sebep olur." T.M.

457 "ve zehirli hayvan" T.M.

ZUFA-İ RATB
(Ermeni Koyunlarının Kuyruğunda Bulunan Pislik, Kir)

Genel Nitelikleri: Bu drog, Ermenistan'da yetişen koyunların kuyruklarından toplanan bir tür kirdir. O bölge otlaklarında bulunan otlara hayvanların kuyruklarını sürtmesinden oluşur. Bazen kirler akıcıdır. Bu akıcı kirler toplanarak, kıvam alıncaya kadar kaynatılır.

Yapısı: İkinci derecede sıcak, birinci derecede rutubetlidir.

Etkileri: Onun pişmişi eritici, çözücüdür.

Şişler: Katı şişleri çözer, eritir. Bunun için hâricen kullanılır. Pomat (yakı) şeklinde uygulanır.

Beslenme Organları: İncirle veya boraksla birlikte dalak şikâyetlerinde hâricen kullanılır (pomat şeklinde) ve onun şurubu içilirse de yararlı olur. O, ödem için de yararlı olur.

Dışarı Atan Organlar: Mesane ve rahimdeki hastalıkların meydana getirdiği sertliği çözer ve onlardaki soğukluğa karşı yararlı olur; böbreklerdeki soğukluğa karşı da yararlıdır.

ZUFA-İ YABİS[458]
(Çürdük Otu; Hyssopus officinalis)

Genel Nitelikleri: O, iki çeşittir: a) Dağ zufası, b) Bostan zufası.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Kekik gibi yumuşatır.

Süslenme: Şurubu, cildin rengini güzelleştirir; ciltteki lekeleri yok eder; canlılık verir.

Şişler: Hâricen veya dâhilen katı şişleri çözer.

Baş Organları: Sirkeyle kaynatılmış olanı, diş ağrılarını giderir. İncirle pişirilmiş olanı, kulağa ilâç olarak huni ile uygulanır.

Göz Organları: Kaynatılır, göz kenarlarına pomat şeklinde uygulanırsa, göz kapakları altındaki kana bu uygulama iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüs ve akciğerin rahatsızlıklarına iyi gelir. Onun kaynamışı, öksürüğe ve astıma iyi gelir. İncirle ve balla pişirilmiş olanı, aynı şekilde, katı şişlere iyi gelir; nefes alma

458 "İbn-i Kutbî, bitkisel bir drog, bir ot olup, birbirine dolaşmış dalları ve yaprakları bulunduğunu, merzengüşe benzediğini, acı lezzette, güzel kokulu olduğunu ve sonbaharın sonuna kadar (doğru) ortaya çıktığını söyler."T.M.

zorluğuna ve astıma iyi gelir. Kaynamışı ile yapılan gargara, boğaz ağrılarına iyi gelir. İncirle birlikte bevrakla dalak üzerine pomat şeklinde tatbik edilince, ona iyi gelir ve o terkip içilirse, ödeme iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Balgamı atar ve bağırsak kurtlarını ishalle atar. İris ve cardamonla birlikte karıştırılırsa, kuvvetli ishal gösterir.

ZÜRUNBAD-ZERENBAD
(Yabanî Zencefil; Curcuma zedoaria)

Genel Nitelikleri: Su'd'a (venüs otu) benzer bir ottur. Ancak o, venüs otundan daha büyük, daha az baharatlı lezzette ve daha beyazdır. Çin kaynaklı bir drogdur.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Gazları çözer.

Süslenme: Ağızdaki soğan ve sarmısak kokusunu giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbi ferahlatır.

Beslenme Organları: Antiemetik etki gösterir.

Dışarı Atan Organlar: Kanı (bağırsakları) büzer, kabız etkilidir; rahimdeki kokuları giderir.

Zehirlenme: Haşaratların zehirlerine karşı panzehir etkisi gösterir. Etkisi safrana çok benzer.

Bedeli: Panzehir olarak muadili, bir buçuk misli durunc (kaplan otu) ve 2/3'ü tarhaşkuk-u berrî (yabanî hindiba) ve yarısı kadar ağaç kavunu çekirdeğidir.

ZENCEBİLÜ'L-KILAB
(Su Biberi, Köpeklere Zararlı Zencefil; Apocynum venetum)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir ilâçtır; fülfül-ü mai (su biberi) denir. Yaprakları söğüt yaprağına benzer, fakat ondan daha sarıdır; dalları kırmızıdır; zencefil lezzetindedir. Köpekler için öldürücüdür.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve birinci derecede kurudur.

Süslenme: Köpek zencefili, tohumlarıyla birlikte dövülürse, ciltteki leke ve çilleri giderir; eski sivilce ve cilt bozukluklarını yok eder.

Şişler: Taze köpek zencefili, katı şişleri çözer ve eğer tohumu ve tazesiyle birlikte hazırlanan terkip pomat şeklinde tatbik edilirse, bu etki meydana gelir.

ZİBAK
(Civa; Mercury)

Genel Nitelikleri: Onun iki türü vardır: a) İşlem gerektirmez; su damlası gibi bir maddedir. Su çeker gibi çekip çıkarılır. b) Diğeri, taş gibi madensel bir maddedir (maden cevheri). Bu cevher ısıtılarak, civa açığa çıkarılır. Altın ve gümüş de madenlerden aynı şekilde çıkarılır. Civa madeninden çıkarılan toprak, taş gibi yabancı maddelerle karışık değilse, zincefr (sarı) renkte olur ve zincefr madenine benzer. Bize göre, belki de saf olan zibak (civa) taşlarının asıl rengi budur ve zincefr buna benzer. Galenos ve taraftarları, zibakın (civanın) maden olmadığını düşünürler. Mürdasenc-i vasasi (kurşun oksit) ve altın ve fudda (gümüş) taşlardan çıkarılıp elde edildiği gibi, civanın zincefreden (sencefre=civa sülfid) ateşle elde edildiğini söylerler. Civa taşı işlenebilir madenden değildir. Zincefr taşı ile ziybak taşı (civa taşı) arasında benzerlik olduğu için Galenos, asıl kaynağı zincefr taşı olarak kabul etmiştir. Ziybak (civa taşı) taşının ondan işlenerek çıkarıldığını söyler.[459] Zincefr, kibrit (kükürt) ile muamele edilir. Sonra civa elde edilen zincefr madeni elde edilir, tıpkı ziybak taşından civa elde edilmesi gibi. Dolayısıyla, ziybak taşı asıl kaynaktır ve ara madde elde etmeden doğrudan civa elde edilebilir. Bazen de civa taşından (ziybak taşı) önce zincefr ve ondan civa elde edilir.[460]

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve nemlidir.

Etkileri: Buharlaştıran civa, kabız etkilidir.

Süslenme: Civa, gül yağı ile karıştırılırsa, öldürücü ilâçtır ve gül yağı ile sirke için (bütün sirkeler) kullanılır.

Cerahat ve Yaralar: Gül yağı ile deri döküntüleri için kullanılır ve deri döküntüleri ilâçlarıyla birlikte iltihaplı yaralara karşı kullanılır.

Göz Organları: Onun buharı, görmeyi yok eder.

Dışarı Atan Organlar: Bolus,[461] muamele edilmiş civanın ilaus (kötü mizaçlı kolik, illiac passion) için kullanıldığını söylemiştir.

---

459 "Bu işlem şöyle yapılır: Zincefr bir pota içine konulur ve ağzı kille sıvanır. Ateşte eritilerek, ziybak taşı elde edilir. Gerçekte böyle değildir."T.M.

460 "İbn-i Sînâ'ya göre, zincefrenin kaynağı ziybak taşıdır; Galenos'a göre ise, zincefre ziybak taşının kaynağıdır."T.M.

461 "Kolis"T.M.

Zehirlenme: Civa buharı zehirlidir. Dokuları civa alan kişinin ilâcı süttür; süt içirilip, kusturulur. Galenos, bu yöntemin denenmiş olduğunu söyler. Bazıları, civanın kütlesel ağırlığı dolayısıyla öldürücü olduğunu söylemişlerdir. Civa neye bulaşırsa, ağırlığı dolayısıyla o şey içinde kaybolur. Böylece [insan vücudunda da aynı şey olur]; dokulara çöken civa insanı öldürür. Fakat bu doğru değildir; çünkü haşarat ve diğer hayvanlar onun buharından (tiksinip) kaçarlar.

ZAC[462]
(Bakır Sülfat, H_2CuSo_4; Ferrous sulphate)

Genel Nitelikleri: Beyaz, kırmızı, yeşil ve sarı zaclar arasında fark vardır. Zac çeşitleri, a) Kalkadis, b) Kalkataran (kalkand), c) Surî'dir. Bunların yapıları (maddeleri) birbirinden farklıdır. Hepsi madensel cevherlerdir. Fakat işlenme imkânı olmayan taşlarla karışık olarak bulunur ve bunlardan ayrılmadıktan sonra zactan bir yarar sağlanamaz. Bunlardan sarı renkli olanı kalkatardır. Kalkadis beyazdır, kalkand yeşildir ve surî kırmızıdır. Zac türlerinin hepsi suda erir ve kaynatıldığında da erir. Surî cinsi ne suda erir, ne de kaynatılınca erir. Çünkü o, şiddetli çekici ve büzücü özelliğe sahiptir. Yeşil cinsi sarı olandan daha yoğundur ve bileşikleri de zor uyum sağlar. Zacın bazı başka türleri daha vardır. Bunların rengi yukarıdaki renkleri ikişer ikişer taşırlar. Bu iki renkten hangisi hâkimse, o rengi taşır. Galenos'a göre, zac-ı ahmer (kırmızı zac) kalkatar denen zac türünden meydana gelir. O, kalkatarın zac-ı ahmer içinde olup, ondan ortaya çıktığını söyler. Bunu ben de böyle görüyorum.

Özel Nitelikleri: Zac çeşitlerinden yeşil olan zac-ı Mısrî, zac-ı Kıbrisîden daha kuvvetlidir. Ancak, göz hastalıklarında, zac-ı Kıbrisî daha kuvvetlidir. Yanmamış zac, yanmış zactan daha kuvvetlidir. Yanmış zac daha hafif etkilidir. Zac türleri içinde kalkadis ve yeşil zac diğerlerine göre daha yumuşaktır. Kalkataran daha normaldir ve surî olan daha yoğun ve serttir. Bundan dolayı suda erimez. Altın gibi rengi ve parıltısı olan zac türünün kuvveti kalkatarın kuvvetine yakındır. Kalkatarın iyisi ve kalitelisi çabucak ufalanıp dağılır; bakırı temiz, beklememiş olanıdır. Zac-i habr ki ona sehire de denir, bunun

462 "Van sözlüklerinde, kara boya-i farisîden bozmadır. Aslı zaktır."T.M.

iyisi ve kalitelisi, sert, altın gibi parıltılıdır; onun kuvveti kalkatarınki gibidir ve surînin iyisi Mısır'da bulunur; kırılıp, parçalanınca rengi siyahlaşır; çok gözenekli, kabız lezzettedir (buruk bir lezzeti vardır) ve aynı zamanda kötü kokuludur.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Hepsi [zac çeşitlerinin] yakıcıdır; kuruluk ve burukluk verir. Kırmızı zac, kalkatarandan daha az yakıcıdır ve zac-ı esalfeke (ayakkabıcı zacı) hepsinin en kabız etkili olanıdır ve kalkataran mutedil kabız etki gösterir.[463]

Şişler: Kalkataran, ateşe (kırmızılığa) ve kötü şişlere iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Bütün zac türleri, rutubetli sivilcelere (yaralara) ve kaşıntıya iyi gelir; kalkataran ve diğerleri fitil yapıldığında nasıra iyi gelir, nasırın sertleşip katılaşmış yerine sürülür.

Hareket Organları: Surî türü, şarapla birlikte siyatiğe iyi gelir.

Baş Organları: Zac, burun deliklerinden tatbik edilirse, baş ağrısına iyi gelir ve özellikle kalkataran bu etkiye sahiptir. Bütün zac türleri, apselere ve diş eti yaralarına iyi gelir. Balla hazırlanan fitil zacla karıştırılırsa (zaca bulanırsa) ve kulak içine tatbik edilirse, kulak yaralarına ve yarayı oluşturan maddeye karşı yararlı olur. Aynı zamanda, eğer toz edilip, kulak içine üflense, aynı etkiyi gösterir. Zac-ı ahmer (kırmızı zac), surî diye bilinir ve dişleri pekiştirici özellik gösterir ve sallanan dişleri sağlamlaştırır. Dil altında oluşan dufda (kurbağa) denen rahatsızlığa yanmış zac ile suruncan karıştırılarak sürülürse, faydalı olur. Yine kayruti (kefen için kullanılan mumlu bez) için yararlıdır; onu yapmakta kullanılır. Özellikle kırmızı zacdan yapılır ve ağız ve burun içindeki yaralara tatbik edilirse, yararlıdır.

Göz Organları: Kalkataran özellikle ve diğerleri de genellikle, göz kapaklarının sertleşmesine karşı iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Zac, akciğerleri kurutur, bundan dolayı öldürücü olabilir.

Zehirlenme: Akciğerleri kuruttuğu için öldürücü sayılabilir.

---

463 "Esakife, esakif'in çoğuludur. Hem ze'nin kesri ve se'nin sükunu ile kefsker (ayakkabıcı) anlamına gelir. Van dili sözlüklerinde bu şekilde kayıtlıdır. İbn-i Kutbî'ye göre ise, doğrusu, zac-ı esakifin kalkadis türü olduğu, ayrıca su ile temasında renginin siyahlaştığıdır." T.M.

ZIRNIH[464]
(Arsenik, AS_2O_3)

Genel Nitelikleri: Madenî cevheri vardır. Onun, a) yeşil, b) sarı, c) kırmızı renkleri vardır.

Özel Nitelikleri: Kırmızı olanın en iyisidir, fakat kullanılanı yoktur. Isıtıcı-dır, kurutucudur, kokusu kibrite (kükürt) benzer.[465] Sarı zırnıhın iyisi Ermeni bölgesinden geleni ve altın gibi parlak olanıdır; ayrıca cibs gibi saydam, ince ve yassı tabakalar hâlinde olmalıdır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Bütün zırnıh türleri[466] yakıcıdır. Onlardan kırmızı olanının en iyisi kaldikiyun (kalkandikun) daha iyidir.[467]

Süslenme: Zırnıh, saç ve kıl dökücüdür. Ritiyanec (bir nevi deniz yengeci) ile birlikte [kırmızı lekeler] ve saçkırana karşı yararlıdır.

Cerahat ve Yaralar: Zırnıh, tereyağı ile karıştırılarak, iltihaplı yaralar üzerine uygulanır.

Şişler: Tereyağı ve diğer yağlarla karıştırılarak, irinli ve kokuşmuş çıbanlara karşı kullanılır. Zırnıh cildi yakar. Mürr (myrrh) ile birlikte ciltteki bit ve kırmızı lekeler için kullanılır. Ziftle zırnıh karıştırılarak, tırnaklardaki lekeler için kullanılır. Bazen bit için ziftle yapılan karışım kullanılır.

Baş Organları: Zırnıhtan, özellikle kırmızı zırnıhtan yapılan fitil, burunda ve ağızdaki aft türü yaralara sürülürse, etkili olur.

Solunum ve Göğüs Organları: İrin ve iltihap tükürenlere evmali ile birlikte içirilirse, iyi gelir.[468] Ayrıca ballı su ile de karıştırılarak içilebilir. Kronik öksürüğü olanlara zırnıh ile ritiyanec (deniz yengeci)

---

464 "İbn-i Kutbî'ye göre, Farsça bir isim olan zırnıh, madensel bir drogdur. Ortaya çıkışı kükürt gibidir. Zırnıhta ağırlık ve yoğunluk veren bir sıvı kısım vardır. Kükürtte ise, ısı çıkışı vardır. Bu yüzden kükürtteki gibi yakılmaz. Rengi açısından dört cinsi vardır. Sarı, kırmızı, yeşil ve beyaz renkleri ihtiva eder. Kırmızısı çok kuvvetli, sarısı normal, yeşili çok ağır, yoğun ve zararlı, beyazı ise yeşile göre daha az zararlıdır." T.M.

465 "İbn-i Kutbî, kırmızı zırnıhın iyisi bu şekilde anlaşılır, demiştir." T.M.

466 "kötü kokuludur ve" T.M.

467 "Bazı nüshalarda, kalkandikun, bazılarında feldefiyun." T.M.

468 "Evmali, süzme bal ve yıllanmış şarapla yapılan bir şerbettir." T.M.

kaynatılarak, hasta bu terkibin buharına tutulur. Zırnıh, bazen astım için kullanılan ilâçların terkibine karıştırılır (girer).

Dışarı Atan Organlar:[469] Makaddaki basur ve iltihaplı yaralar için, gül yağı ile karıştırılıp, solüsyon olarak kullanılır.

Zehirlenme: Zırnıh, buharları öldürücüdür.

ZEBDÜ'L-BAHR, ZEBEDÜ'L-BAHR[470]
(Deniz Köpüğü, Sünger; Alcyonium)

Genel Nitelikleri: Deniz köpüğünün beş türü vardır. Birinci türü süngerimsidir. Acımış yağ gibi kokusu vardır. Yoğun yapıdadır ve denizin dalgaları onu sahile attığı için oradan toplanır.[471] İkinci tür hafiftir, daha uzundur, daha gevşek yapıdadır. Onun kokusu kurbağa yosununa[472] (tuhlub) benzer. Üçüncü tür, kurt şeklindedir (kırmızı renklidir). Dudî de denir. Dördüncü tür, kirlenmiş sopa gibidir; hafiftir ve beşinci tür, mantara benzer, dışı düz ve pürüzsüz, içi serttir. Kokusu yoktur.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Kirliliği temizler, yakıcıdır. Üçüncü cinsi, kurtcuk (dudî) gibi olanı, diğerlerinden daha yumuşaktır.

Süslenme: Onun yakılmışı özellikle de üçüncü türün yakılmış olanı, sa'lebe (saçkıran) iyi gelir ve beşincisi yani kutn olanı saçları tıraş etmekte kullanılır ve o addison hastalığına iyi gelir. Denir ki (hekimlere göre), iki deniz köpüğü banyo suyuna ve aynı zamanda süt lekelerinin ilâçlarına da katılır, yüzdeki lekeler ve cilt bozuklukları için kullanılır. Diğer türler tüyleri temizlemek için kullanılır.

Baş Organları: Mantar türü(düz olan), zebtedü'l-bahr, dişleri parlatır ve diğer bütün türler de dişler üzerinde aynı şekilde etkindir.

---

469 "Mide ülserleri" T.M.

470 "Sözlük anlamı, deniz köpüğüdür. Hekimlere göre bileşik bir cisimdir. Hafif mineral ve hava kabarcıkları denizin rutubetiyle biraraya toplanır. Denizin süratli ve şiddetli dalgalarıyla bu birikimden oluşan bileşik cisme zebedü'l-bahr denir." T.M.

471 "Burada, *Kânûn*'da misk-i suluk yazılıdır. Sulukun iki anlamı vardır. Biri ağırlaşmış koku, diğeri balık kokusudur. Biz, daha ağır koku dendiği için balık kokusu yerine ağır koku ifadesini tercih ettik. İbn-i Kutbî şöyle söylemektedir: (Arapça)" T.M.

472 "Kurbağa yosununa carsca cagız vara derler. Su yüzünde, kenarlarda ve taşların üzerinde oluşan yosunlardır." T.M.

Şişler: Mantar (düz olan) türü, yağlı (keratinize olmuş) şişlere, yaralara iyi gelir; kurtcuk şeklinde olanı ise, sıracaya iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Birinci ve ikinci türleri, yaraya dönüşmüş sivilcelere ve kızarıklıklara iyi gelir.

Hareket Organları: Kurtcuk gibi olan türü, balmumu ve gül yağı ile birlikte gut hastalığı için kullanılır.

Beslenme Organları: Yine kurtcuk türü, dalaktaki ödeme karşı kullanılır.

Dışarı Atan Organlar: Kurtcuk şeklinde olan türü, idrar zoruna ve mesane kumlarını dökmeye ve böbrek ağrılarına karşı yararlıdır.

ZİNCEFR[473]
(Kırmızı Kurşun; Murcuris sulphide)

Genel Nitelikleri: Bazıları, zincefrin kuvvetinin esfidac (üstübec) kuvveti gibi olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da, onun kuvvetinin kan taşı (sadenc) gibi olduğunu söylemişlerdir.

Yapısı: Onun iyisi, sıcak ve kurudur; hem kuruluğu, hem de sıcaklığı ikinci derecenin son sınırındadır. Bundan başka bir şey söylenmez ve bundan başka bir şey bilinmez.

Etkileri: Bazılarına göre, onun büzme gücü çekme gücünden daha fazladır ve diğerlerine göre, onun çekme gücü büzme gücüne nisbetle daha fazladır.

Cerahat ve Yaralar: O, cerahati tedavi eder; yaralarda et bitmesini sağlar ve ateş yanıklarının su toplamasını engeller.

Baş Organları: Diş çürümelerini önler.

ZÜCAC[474-475]
(Cam, Sırça)

Yapısı: Birinci dereceden sıcak ve ikinci dereceden kurudur.

Etkileri: Onun büzme ve yumuşatma etkisi vardır.

Süslenme: Dişleri parlatır. Eğer zanbak yağı ile karıştırılırsa, tüy çıkarır. Eğer tüy çıkması istenen yer bu terkiple yıkanırsa, aynı etkiyi gösterir.

---

473 "Daha önce zibak (civa) başlığı altında bilgi verilmiştir."T.M.

474 "İbn-i Kutbî, Eflâtun'a atfederek, camın iki cinsi olduğunu söyler. Biri taş kaynaklı diğeri kum kaynaklıdır. Asıl tanınan ve bilineni, ham maddesi kum olanıdır."T.M.

475 "**Genel Nitelikleri:** Herkes tarafından bilinmektedir."T.M.

Baş Organları: Baş onunla yıkanırsa, kepeği giderir ve dişleri parlatır.

Göz Organları: Gözleri parlatır ve onun beyazını (kataraktını) giderir. Yakılmışı daha kuvvetlidir.

Dışarı Atan Organlar: Toz edilmiş ve yakılmış olanı, mesane taşlarını, böbrek taşlarını döker. Bunun için de şarapla içilmesi gerekir.

ZERNEB[476]

(Porsuk Ağacı; Toxus baccata)

Genel Nitelikleri: Yuvarlak ve ince dalları vardır. Kalınlığı, çuvaldız kalınlığından kalem kalınlığına kadar değişir. Sarıya çalan siyah renktedir. Çok lezzetli değildir; kokusu yoktur, fakat çok az ağaç kavununa benzer kokusu vardır. Etki ve kuvvet yönünden cevz-i bevvaya benzer, ona göre biraz daha hafif etki gösterir. Tarçına muadil olduğu söylenir.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Onda büzme etkisi vardır; gazları çözücüdür.

Baş Organları: Zerneb, suyla veya gül yağı ile soğuk ve baş ağrısı için buruna çekilir.

Beslenme Organları: Soğuk karaciğer ve mideye yararlıdır; cidden büyük bir yararı vardır.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsaklarda büzücü etki yaptığı söylenir.

ZÜBD[477]

(Tereyağı)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir maddedir.

Yapısı: Birinci dereceden sıcak ve rutubetlidir ve rutubeti sıcaklığından fazladır.

Etkileri: Olgunlaştırıcı, çözücü, eriticidir ve gevşetici etkisi de görülür. Normal vücut üzerinde eritici, çözücü etkisi vardır. Sert bedenlerde (organlarda) bu etki görülmez. Hassas vücutlarda bu etki daha

---

476 "İbn-i Kutbî, Farsça bir kelime olduğunu ve İran yöresinde yetişen bir ağacın yapraklarına dendiğini söyler. Bu ağacın yaprakları tırfa (tamarix) yapraklarına benzer. Sarı renklidir. Arap ülkelerinde yetişmez; fakat Araplar saçları için kullanırlar ve ercelci adını verirler. Kokusu utruc (ağaç kavunu, limon) kokusuna benzer."T.M.

477 "Van dili sözlüklerinde kayıtlıdır. İbn-i Kutbî, sütün yağı olduğunu, süte su katarak, çarpma ve sallama yöntemiyle elde edildiğini ve her sütten de çıkarılmadığını söyleyerek, üreticilerin sadece koyun, keçi ve sığır sütlerinden tereyağı elde ettiklerini açıklar." T.M.

kolay görülür. Onun buharı kurutucudur. Müsekkinle birlikte büzücü etki gösterir. Bağırsaklara geçen maddelerin oluşturduğu ağrıyı giderir.

Süslenme: Beden onunla ovulursa, bedene faydalıdır; onu besler ve şişmanlatır.[478]

Cerahat ve Yaralar: Sinir iltihaplarına yararlıdır. Yaraların iltihaplarını çözerek, iyileşmelerini sağlar.

Baş Organları: Beyin zarı için kullanılan terkipler, tereyağı ile birlikte kullanılır. Kulak arkasındaki urlara (şişlere), kasıklardaki urlara, ağızdaki ve dişlerdeki şişlere ve apselerine, kıla' (çobançantası) ve onun terkipleriyle birlikte uygulanır. O, diş çıkmasını kolaylaştırır.

Solunum ve Göğüs Organları: Soğuktan oluşan kuru öksürüğe iyi gelir, özellikle badem ve şekerle birlikte bu etkiyi yapar. Aynı zamanda, zatülcenbe ve zatürreye iyi gelir. Kan tükürmeye iyidir ve yakı olarak (hâricen) uygulanır. Aynı zamanda, badem yağı ve şekerle birlikte kullanılınca, yumuşatıcı etkisi artar. Tek başına tereyağının temizleyici etkisi daha az görülür. Şekerle alınırsa, aksi olur, yumuşatıcı olmaz. Tereyağı, eğer bir ukiyye alınırsa ve yarısı kadar balla karıştırılırsa, kan tükürmeye engel olur ve kusmayı engeller.

Dışarı Atan Organlar: Tereyağı, yumuşatıcıdır ve genellikle ishal etkisi gösterir. Onunla lavman yapılırsa, yumurtalıklar, rahim ve bağırsaklardaki yaralara ve sert urlara iyi gelir ve mesane girişindeki iltihaplar için kullanılan ilâçların terkibine girer (dâhil edilir).

Zehirlenme: Zehirlere karşı etkilidir ve yılan soktuğu yere pomat olarak tatbik edilirse, yararlıdır.

ZİFT[479]

(Kara Sakız; Pix nigra)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, agra adı verilen ziftin iki cinsi bulunduğunu söylemiştir. a) Bahrî (sudan) (suda olur). Siyah olur; akıcıdır.[480] Bu zift türü merhemlerin terkibine girer. Bu, hekimler arasında

---

478 "Zübdden duman çıkarma yöntemi şöyledir: Zübd yakılır ve üzeri örtülür; alevlerin sönmesi için kabağın bir tarafı açık bırakılır. Çıkan dumanlar kabakta yoğunlaşarak, birikir. Bu birikinti toplanarak, kullanılır." T.M.

479 "Van dili sözlüklerinde, kara sakız, kir anlamına gelir." T.M.

480 "İbn-i Kutbî, bu cinsin çeşmelerden suyla birlikte aktığını ve bu kaynaklardan çıkan suların sıcak olduğunu söyler. Bu çeşmeler Fırat dolayındaki Heyt şehrinde çoktur." T.M.

kir ve halk arasında kar olarak geçer. b) (İkinci türü) Cebelî (dağa ait) berrî (yabanî) türü kara sakız.[481] Muhtemelen dağlık bölgede oluşan ağaçlardan akar. Bu ikinci türün de birkaç çeşidi vardır.[482] Diğerleri de çam türleridir.[483] Zift öncelikle nemlendiricidir; sonra kurutucudur. Ziftin çoğu kazm-i kureşî denen ağaçtan elde edilir. Zift yağı katrana benzer.[484] 1) (Birincisi) damıtma (rutubetini yok etmek için yapılan işlemdir) işlemidir. Zift bir kabın içinde kaynatılır.[485] 2)[486] Zift bir kapta kaynatılır ve kabın üstüne bir parça kumaş asılır. Kaynayan ziftin buharları yünü ıslatır; kumaş sıkılarak, onda toplanan öz suyu alınır.[487] 3) İmbikle damıtma (distilasyon) yöntemidir. Bu yolla elde edilen zift yağı en iyisi, en kalitelisidir. Bu yöntemle madde kaybı da engellenmiş olur.

Etkileri: Ağır, yoğun hıltları yumuşatır, pişirir; temizleyici, parlatıcı, ısıtıcıdır. Şiddetli rutubeti vasıtasıyla bu etkiyi yapar. Fevkalâde kuru olan ziftin (kara sakız) kurutucu etkisi fazladır; dolayısıyla merhemlerin terkibine girer.

Süslenme: Zift, tırnaklardaki beyaz lekeleri yok eder ve yakı şeklinde uygulandığında, kanın dokularda yoğunlaşmasına sebep olur.[488] El ve ayak tırnaklarındaki kırılma ve çatlamaları giderir. Saçkıranda kullanılırsa, saçsız bölgede saç çıkarır.

Şişler: Katı şişleri yumuşatır ve özellikle de rutubetli, yumuşak olanlarında böyle bir etki söz konusudur. Arpa unuyla birlikte karıştırılıp, sıracada, hâricen tatbik edilir. Eğer kibrit (kükürt) veya yenbut ağacının kabukları ile karıştırılacak olursa, ayaklardaki karın-

---

481 "suda bulunmaz"T.M.

482 "Bir çeşidi yenbut olarak tanınan ağaçtan oluşup, bu ağacın meyvasına kazm-ı kureşî denir. Bu ağacın çam cinsinin küçüğüdür. Büyüğüne erze denir ve sanavberin erkek türüdür."T.M.

483 "Zift, birinci derecede nemlidir. Fakat baskı nüshaların bazılarında rutubetin yok edilip, kuru olduğu yazılıdır. Ziftin çoğu yukarıda bahsedilen yenbut ve kazm-i huriyye ağaçlarından akarak oluşur."T.M.

484 "Zift yağı üç şekilde elde edilir. Birincisi, rutubetini yok etmek için yapılan işlemdir" T.M.

485 "gül suyu benzeri çıkan ürüne zift yağı adı verilir."T.M.

486 "Zifti kurutmak için yapılan işlemdir."T.M.

487 "Bu usareye zift yağı denir."T.M.

488 "ziftin etkileri daha çok ortaya çıkar."T.M.

calanmayı[489] giderir. Hâricen kullanıldığında, bütün bezlere (guddelere) iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Bütün temriyeleri giderir ve derin yaralarda et bitirir; özellikle de günlük ve balla birlikte kullanıldığında bu etkiyi gösterir. Rutubetli ve kuru olan kötü yaralara karşı yararlıdır. Şiddetli (yoğun) iltihapları kurutur.

Hareket Organları: Adaledeki şişlere karşı yararlıdır.

Baş Organları: Kuru ve yaş zift (kara sakız), baş yaraları için çok iyidir.

Göz Organları: Zift dumanı, kirpikleri güzelleştirir; dökülen kirpiklerin yerine yenisinin çıkmasını sağlar. Göz yaşının yaralara dolmasına mani olur. Görmeyi güçlendirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Soğuk algınlığından oluşan kuru öksürüğe karşı yararlıdır; özellikle badem yağı ve şekerle birlikte bu etkisi vardır. Aynı zamanda, zatülcenb ve zatürrede espektoran etki gösterir; göğüsü yumuşatarak, balgamı söktürür. Aynı zamanda, badem yağı ile birlikte bu etkisi artar. Ancak tek başına [kullanılırsa], temizleyici etkisi azalır. Şekerle ve balla birlikte ağızdan gelen kanı durdurur ve kusmayı engeller. 1 ukiyye kadarı ve onun yarısı kadarı, balla birlikte yararlı olur. Boğaza tatbik edilse (hâricen sürülse), bademciğe iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Yumuşatıcıdır ve çoğunlukla ishal etkisi gösterir. Bağırsak, rahim ve ovarilerdeki katı ve yangılı sert urlar için lavman yapılarak kullanılır. Mesane ağzı (girişi) yaralarında kullanılan ilâçların terkibine girer. Anüs çatlaklarında hâricen sürülürse, tedavi eder.

Zehirlenme: Bütün zehirlere dayanıklıdır. Yılan ve benzeri hayvanların ısırmalarına karşı iyi gelir; yılanın soktuğu yere uygulanır.

ZAFİRAN
(Zaferan, Safran; Crocus sativus)

Genel Nitelikleri: Bilinen İlâçlardandır.

Özel Nitelikleri: İyisi, taze olandır, rengi güzel, kokusu hoştur. Beyaza çalan tüyleri vardır. Bu beyazlık az olmalı ve bit yumurtaları

---

489 "ve kaşıntıyı" T.M.

(sirke) rengine benzer olmalıdır. Boyası çıkmamalı; tüyleri kırılmış, dökülmüş, birbirine yapışmış olmamalıdır.

Yapısı: Sıcak ve kurudur. Sıcaklığı ikinci derecede ve kuruluğu birinci derecededir.

Etkileri: Büzücü ve çözücü etkisi vardır. Olgunlaştırıcı etkisi de vardır. Onun büzücü etkisi hızlı ve harareti normaldir; açıcıdır. Galenos, onun sıcaklığının büzücülüğünden daha kuvvetli olduğunu söylemiştir. Onun yağı ısıtıcıdır. Huzistan [hekimleri], onun (zafiranın) bir hılta etki göstermeyip, belli bir seviyede sardığını söylemiştir. İltihap gidericidir ve iç organlarını güçlendirir.

Süslenme: Şişleri çözer ve yumuşatıcı olarak yangılı şişlerde kullanılır.

Baş Organları: Başa zarar verir; baş ağrısı yapar. Baş ağrısı ve sersemlik için meyva sularıyla karıştırılarak içilir. O, uyku vericidir. Duyular üzerinde zararlıdır. Şarapla içilirse, baygınlık verecek kadar sinirleri yıpratır. Kulaktaki yangılı şişleri giderir.

Göz Organları: Görmeyi parlatır gözlere parlaklık verir; göz nezlesine engel olur ve gözdeki glukoma engel olur. Bu hastalıkta damla şeklinde kullanılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbi güçlendirir. Onu koklamak iyidir, ferahlatır. Karnı ağrıyanlara koklatılıp, uyutulur. Özellikle, onun yağında bu etki vardır. Nefesi rahatlatır ve nefes organlarını güçlendirir.

Beslenme Organları: Bulantı ve kusma yapar. İştihayı keser, azaltır ve midede iştihayı artıran asit salgılamasını engeller, ancak mideyi ve karaciğeri güçlendirir. Bunu, sıcaklığı, yayılma ve büzme etkileriyle yapar. Bazıları, dalak için de etkili olduğunu söylemişlerdir.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel arzuyu güçlendirir ve idrar söktürür; rahim sertliğine ve tıkanmalarına yararlıdır. Rahimdeki kötü huylu yaralara iyi gelir. Eğer mum veya ilik ve onun zayıfı zeytinyağı ile alınırsa, bu etki ortaya çıkar. Bazıları, onun uzun zaman devam eden düşüklerde (organ gevşemelerinde) içilmesinin yararlı olduğunu düşünürler ve zaman zaman da doğumda yararlıdır. Gevşeklik yapıp dışarı atma özelliği de vardır.

Zehirlenme: Onun 3 miskali yenirse, öldürücü etki gösterdiği söylenir.

Bedeli: Onun muadili, eşit miktarda costüs ve 1/4 miktarda seliha (balsam, ban tree) kabuğudur.

ZENCAR
($CuSO_4$, Göztaşı)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Belli yöntemlerle bakırdan elde edilen bir maddedir. Onun elde edilme yollarından birincisi, bir parça bakır sirke tortusu içine bırakılır, sonra bakırın üzerine asit etkisiyle oluşan ürünler kazınarak toplanır ve sirke dökülerek, ıslatılmış bir yere gömülür ve zencar (göztaşı) oluşana kadar bırakılır. Daha sonra oradan çıkarılarak, saklanır.

İkinci yol: Sirke dolu bir kabın üzerine bakır kap konularak, zencar oluşana kadar beklenir. Daha sonra oluşan göztaşı kazınarak alınır.

Üçüncü yol: Bakır, nişadıra bulaştırılıp, ıslak bir yere gömülür. Daha sonra oluşan zencar alınır. Bu yol çok kullanılır.

Dördüncü yol: Bir tür zencar daha vardır. Sirke distilasyonla buharlaştırılıp, kalan çökelti bakır havan içinde, bakır havan eliyle çok sıcak ve güneşli bir havada dövülür. Bu işleme, sirke bakırla reaksiyona girip, göztaşı teşekkül edene kadar devam edilir. Daha sonra üzerine eşit miktarda toz ve şap ilâve edilir. Tekrar dövülerek, macun kıvamına gelene kadar yoğrulup, kurutulur. Daha sonra üzerine bir miktar sirke ve çocuk idrarı dökülür. Bu macun ıslak bir yerde bir sene bekletilir. Daha sonra kurutulup, saklanır.

Zencarın bir türü daha vardır ki, bu, bakır madenlerinde ve açıkça bakır ihtiva eden taş vb. cevherler üzerinde tabiî olarak oluşur. Bakır madenlerinde oluşan bu tür zencar da toplanarak saklanır.

Özel Nitelikleri: Madenî olan zencar kalitelidir. Bakır tozu (tupal-i nuhas) ve nuhas-ı muhrik elde edilen zencar daha kuvvetli (etkili) olur.[490] Sirke ile elde edilen zencar ($CuSO_4$) nişadırdan daha yumuşak olur.

Yapısı: Dördüncü dereceye yakın sıcak ve kuruluktadır.

---

490 "Bakır tozu, bakırcıların bakırı dövdükçe etrafa dağılan parçaları ve taneciklerine verilen isimdir." T.M.

Etkileri: Zencar, temizleyicidir; sertleşmiş ve çürümüş dokuları yok eder. Zencarın etkisi şiddetlidir. Ancak fitil yapılırsa, etkisi hafifler. Yakıcı ve kurutucu etkisi baskın olur.

Cerahatve Yaralar: Zencar, yara ve çıbanları engeller ve kayruti ile birlikte kullanılırsa, kötüleşmiş yaralara iyi gelir. Zencar, boraks ve ilk-i enbat (sakız ağacı zamkı) ile [birlikte yapılan terkibiyle] çıbanlara, addison hastalığına ve vitiligo hastalıklarına karşı kullanılır.[491]

Baş Organları: Nişadırla, şap ve sirkeyle dövülerek yapılan zencar ($CuSO_4$) toz edilip, buruna çekilip, ağız su ile doldurulursa, burunda kötü yaralara iyi gelir. Demirden yapılmış keskin sirkeyle zencar ($FeSO_4$), diş etlerindeki yara için kullanılır. O kayruti (cerecloth) ile alınırsa, dişteki şişlere iyi gelir ve aynı zamanda, bakırdan zencar da ($CuSO_4$) bu şikâyete iyi gelir.

Göz Organları: Göz kapaklarının ağırlaşmasına (kalınlaşmasına) karşı yararlıdır. Onu güçlü kılar ve gözü parlaklaştırır. Göz yaralarında kullanılan ilâçlara katılır ve göz yaşı getirir. Eğer göz hastalıklarında kullanılan damlalar içine konan göztaşından önce sıcak suyla ıslatılan bir parça sünger göze sürülürse, uygundur.

Dışarı Atan Organlar: Basur memesi ilâçlarına katılır; zencar ve uşşak ile hazırlanan terkipler, fitil şeklinde basur memelerinde fistül içine uygulanır.

ZEHRETÜ'N-NUHAS[492]
(Bakır Çiçeği, Bakır Cevheri; Flos aeris)

Etkileri: Büzücü, aşındırıcı ve yakıcı etkileri vardır.

Cerahat ve Yaralar: Yaralardaki fazla etleri (çürümüş dokuları) yok eder.

---

491 "İlk-i enbat, ilk-i butm denen sakızdır. Sakız ağacının meyvasına habb-i hazra denir. Ağacın zamkına da ilk-i enbat denir. Hekimler arasında, bu zamk terebentin olarak bilinir. Van dili sözlüğünde, nebat, fetha şekliyle okunur. Nebit ise, nun'un fethi ve be'nin kesri ile okunur ve Irak'ta Basra ile Kufe arasında yaşayan bir topluluğun adıdır."T.M.

492 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur. Madenlerin işlendiği haddehanelerde bakır cevherleri potalarda eritilip, kalıplara dökülür. Kalıplardaki erimiş bakır üzerine su serpilir. Bakırla tepkimeye giren su ile oluşan damlalar kalıp içinde noktacıklar hâlinde donarak katılaşır. Bu taneciklere zühretü'n-nuhas denir. Bu damlalar ne kadar sert ve hoş lezzette olursa, o kadar kaliteli olur. Taneler ne kadar küçük olursa, o kadar kuvvetli olur."T.M.

Baş Organları: Kulak yaralarını kurutan ilâçların terkibine girer ve rengi beyaz olan zühretü'n-nuhas toz edilerek, kulağa üflense (püskürtülse), kulağa yararlıdır. Kronik sağırlığı giderir. Onunla bal karıştırılırsa, bademciklerin ve boğazın (küçük dil) iltihabına karşı yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: 4 evsalus miktarında[493] içilecek olursa, ağır, yoğun hıltların ve fazla safranın atılmasını sağlar. Makattaki yaraları ve basur memelerini kurutan terkiplere katıldığı söylenir.

ZUFERA[494]
(Zat Uşşak, Yabanî Anason; Iphiona sps.)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, [bu bitkinin] çokça Linufurba bölgesinde, akabis ağacında yetişen bir ağaç olduğunu söylemiştir. Bu bölge Mısır'a yakındır ve o bölgenin halkı bu bitkiye fanakesir derler, yani cevaşir anlamına gelir, çünkü zuferanın kökleri ve gövdesi cevaşire (cavşir) benzer. Züferanın etkisi cavaşir otuna benzer. O ormanlarla kaplı sarp dağların yükseklerinde, küçük dere kenarlarında yetişir. Özellikle rutubetli yerlerde yetişir. Onun gövdesi dere otunun gövdesine benzer; incedir ve üzerinde boğumlar vardır. İkli'le'l-melik gibi yaprakları vardır, ancak onunkiler daha yumuşaktır. Güzel kokuludur, gövdesinin uç kısmı ince ve dağınıkdır. Onun çiçekleri taç şeklinde ve tohumları siyahtır; bu tohumların içi boştur, uzuncadır ve rezeneye benzer; tadı yavan fakat kokuludur. Kökleri beyazdır ve güzel kokuludur. Bazıları onun, a) (bir türünün) tanelerinin (tohumlarının) encizana (encidan) benzediğini söylerler. Meyvasına huda[495] dendiğini ve b) diğer türünün ise, sedef otuna benzediğini ve ona devrak otu (çördük otu) dendiğini söylemişlerdir.

Yapısı: Sıcak ve kurudur.

Etkileri: Gazları çözer ve ısıtıcıdır.

Beslenme Organları: Sindirimi kolaylaştırır. Mide gazlarına etkilidir. Midenin balgamî yaralarına iyi gelir.

---

493 "1 evsalus, 5 kırattır."T.M.

494 "Yazma nüshalarında, zufera bitkisinin şeytantersine benzeyeninin meyvasına hira, sedef otu (sezab)na benzeyeninin meyvasına ise dinaruye dendiği, böylece iki cins zurefa olduğu yazılıdır."T.M.

495 "hura, artık, atık"T.M.

Göz Organları: Onun tohumu ve kökü, görme bozukluğuna (körlüğe) iyi gelir ve görmeyi parlatır (temiz hâle getirir).

Cerahat ve Yaralar: Uyuz ve kaşıntıların sebep olduğu ağrıları giderir.

Dışarı Atan Organlar: Onun kökü ve tohumu, sedef otunun etkisine benzer bir etki gösterir; meniyi kurutur. Eğer içilirse, regl ve idrar söktürür. Eğer kadınlar ovül olarak alırlarsa, aynı etkiyi gösterir.

Zehirlenme: Hâricen ve dâhilen kullanılırsa, akrep sokmalarına ve hayvanların zehirine karşı yararlı olur.

ZERRİNDIRAHT[496]

(Portakal Ağacı; Melia azadirachta)

Hareket Organları: Bu drog, siyatiğe iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Yapraklarının suyu, idrar güçlüğüne karşı ve regl söktürmek için kullanılır; mesanede toplanmış kan pıhtısının atılmasını sağlar.

Zehirlenme: Hayvan zehirlerine karşı da etkisi görülür.

ZA'RUR

(Beşbıyık Muşmula, Alıç; Mespilus azarolus)

Genel Nitelikleri:[497] Dioscorides, [za'rurun] dikenli bir ağaç olduğunu ve onun yapraklarının kuraşininkilere benzediğini, meyvasının küçük olup, elmaya benzediğini söyler. Elması (meyvası) kırmızı renkli ve lezzetlidir. Onda üç tanecik (çekirdek) vardır. Bundan dolayı ona tarikunikun adı verilir. Onun mânası, üç tanecikli devâ (ilâç) demektir. Yunanca ona hiflımun (heyfilimun) denir. Onun meyvası yabanî elmaya benzer ve ağacı da elma ağacına benzer. Ancak onun yaprağı, kökü ve meyvası daha küçüktür. Bu ağaç düzdür; meyvası palamut

496 "Farsça bir isimdir. Altın çalı anlamına gelir. Baskı nüshada bu isim yazılı değildir. Fakat bu anlama yakın, İbn-i Kutbî'de zercun maddesi kayıtlı olup, mecazen, germe adı verilmiştir, şeklinde bir açıklama vardır. Altın renginde, çalı türü bir bitki olduğu gibi, altın rengindeki şarap da bundan imal edildiği için, zercun adı verilmiştir. Zercun, altın anlamına gelir ve zerrindırahta germe denmesi de normaldir."T.M.

497 "Bilinen bir drogdur. Müsellesü'l-alem de denir. Meyvasında üç çekirdek bulunduğu için bu ad verilmiştir. Bir türü daha vardır ki, Yunanlılar heyfilimun ve seltiyun adını verirler. Tüffah-ı berri (yabanî elma) de denir. Ağacın yaprakları elma yapraklarına benzer, fakat daha küçüktür; tadı palamuta benzer."T.M.

tadındadır ve alt kısmı geniştir. Meyvasının rengi, safran ağacınınki gibi sarıdır.

Yapısı: Bazı kavimler (insanlar), onun soğuk ve rutubetli olduğunu söylerler.

Etkileri: Büzücü etkilidir; iğde daha büzücü etkiye sahiptir. Safra salgılanmasını engeller; salgı ve akıntıyı da engeller; bu etkisi diğer ilâçlardan daha fazladır.

Baş Organları: Baş ağrısı yapar.

Beslenme Organları: Mide için zararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Onun büzücü etkisi vardır; ancak idrarı tutmaz.

ZEBL–ZİBL[498]
(Gübre)

Genel Nitelikleri: Değişik yapıda zebl (dışkı, gübre, hayvan atığı) türü vardır. Her hayvanın dışkısı etki ve özellik bakımından farklıdır. Özellikle insan dışkıları, etki ve özellikleri bakımından birbirine benzemez. Ördek dışkısı, çok fazla sıcak olduğu için kullanılmaz. Bazı (şahin), sakr (doğan), başak (atmaca) ve diğer yırtıcı kuşların dışkıları, çok az kullanılabilir. Onların sıcaklığı çok fazladır.

Yapısı: Dışkılardan daha rutubetli ve soğuk madde yoktur. Bunların içinde en ısıtıcısı güvercin gübresidir. Evcil güvercinlerin gübresi, hararet yönünden yabanî güvercinlerden daha azdır. Yanmış keçi gübresi, çok hafif olur, fakat ısıtıcı etkisi artmaz.

Süslenme: Koyun gübresi sirkeyle karıştırılarak, siğil türlerinden olan nemliyye (erysipelas), tutiyye (acollyrium, dutcuk) ve mismariyye (çivi) gibi siğillere merhem olarak kullanılır. Çekirge gübresi, yüzdeki çil ve lekelere iyi gelir. Pirinç ile karıştırılmış olan zenzur (sığırcık kuşu) gübresi yukarıda açıklanan hastalıklara karşı kullanılır. Aynı şekilde, kertenkele türlerinin gübreleri, cilt üzerinde güzelleştirici etkiye sahiptir. Keçi gübresi, özellikle dağ keçisinin yanmış gübresi saçkıran için kullanılır. İri fare (sıçan) gübresi de saçkıran için kullanılır. Aynı şekilde, güvercin gübresi, cildin rengini düzelten

498 "Hekimler arasında zibl (beraz, dışkı) olarak bilinir."T.M.

ilâçların terkiplerinin içine girer. Dab (zab) ve kelef denen kertenkele türünün gübresi cilt için kullanılır.

Şişler: Sığır gübresi, yangılı çıbanların ateşini gidermek için sirkeyle birlikte pomat şeklinde hâricen kullanılır. Koyun gübresi, gül yağı ve mumla birlikte ateş yanıklarına pomat şeklinde kullanılır. Güvercin gübresi, nar-i Farisî denen St. (Anthony) ateşinde ve ateş yanıklarında oluşan doku tahribatını onarmada kullanılır. Keçi gübresi, soyuklara ve derisi yüzülen organlara uygulanır. Güvercin ve tay gübreleri, temriyeye iyi gelir. Aynı şekilde, pirinçle yoğurulan sığırcık kuşu gübresi de temriye için kullanılır.

Cerahat ve Yaralar: Kemik yiyen köpeğin gübresi, balla karıştırılarak, kronik yaralara (hâricen) uygulanır.

Hareket Organları: Sığır gübresinin hâricen uygulanması siyatik tedavisinde yararlıdır. Dağ keçisi gübresi, domuz yağı ile karıştırılıp, pomat şeklinde gut ağrılarında kullanılır; siyatik için de etkilidir. Domuzun kuru gübresi, sirke ile karıştırılıp, kemik zafiyeti ve adale zafiyeti için içilir. Ayrıca, kemik kırıklarında ve vücuttaki bütün dokuların pekişip, sertleşmesinde kullanılır.

Güvercin gübresi, hâricen eklem ağrılarına, eklem romatizması ağrılarına iyi gelir. Keçi gübresi, özellikle karışık sirke ile [romatizmal] şişlik ve sertliklere karşı kullanılır. Bu tedavi şekli Galenos tarafından denenmiştir. Bu hastalıklar için arpa unuyla keçi gübresi de kullanılabilir; fakat zayıf ve eti sıkı olanlar üzerinde daha faydalıdır.

Baş Organları: Burun kanaması olanlara eşek gübresi koklatılır veya şerbet denen gübre suyu buruna damlatılarak kan dindirilir. Güvercin gübresi, sulu çıbanlara etkili olur. Ot yemiş güvercin gübresi, tereyle beyda denen baş ağrısı (başı sıkıştıran, âdeta miğfer gibi saran ağrı) için kullanılır. Sığır gübresi, kulakların arkasındaki urlar (şişler) için etkili olur.

Göz Organları: Kertenkele ve timsah gübreleri, katarakta iyi gelir. Güvercin ve serçe gübreleri de aynı etkiyi gösterir. Kırlangıç gübresi bu tedavide en etkili drogdur. Ben balla karıştırarak denedim. Ayrıca, fare gübresi, gözdeki kornea tabakası yaralarında ve onun altında toplanmış olan maddeler üzerinde etkilidir. Bu da tecrübe edildi.

Solunum ve Göğüs Organları: Aynı şekilde, domuz gübresi, su ve şarapla birlikte içilirse, kan tükürmeye ve böğür ağrılarına iyi gelir.

Kemik yiyen köpeklerin pislikleri, boğaz ve bademcik ağrılarına iyi gelir. Aynı şekilde, çocuk kakasının etkili olabilmesi için, çocuğu ekmek ve turmus (acı bakla) ile beslemek gerekir ki, boğaza tatbik edilen maddenin kokusu azalsın. Sığır gübresi, tütsü şeklinde verem ve benzeri türdeki akciğer hastalıklarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Keçi gübresi, özellikle dağ keçisi gübresi, bazı droglarla birlikte sarılık için içilir. Dâhilen ve hâricen kullanıldığında da ödeme (su toplanması) iyi gelir. Hâricen kullanılacaksa, hastanın güneş altında olması gerekir.

Dışarı Atan Organlar: Keçi gübresi, rahim dönmelerinde tütsü şeklinde kullanılır. Özellikle, dağ keçisi gübresi bazı droglarla birlikte kullanılsa, regl söktürür ve abortus etkisi gösterir. Ayrıca dalağın sertliğini giderir. Bu gübreler ezilip, günlükle karıştırılarak, ovül şeklinde kullanılırsa, sürekli rahim kanamalarını dindirir. Keçi gübresiyle yapılan tedavi denenmiştir. Sıcak tavuk gübresi, kulunca iyi gelir. Aynı şekilde, sıcak kurt gübresi, şişten olmayan kulunca iyi gelir. O, suyla içilir veya kaynatılır veya diğer drogların sularıyla birlikte içilmesi uygundur. Bu amaçla kullanılacak kurt gübresinin dikenler ve otlar üzerinden toplanmış olması ve renginin beyaz olması ve de içinde kemik parçası bulunması gerekir. Bu özelliklere sahip gübrenin kulunç üzerinde fevkalâde yoğun etkisi vardır. Topraktan alınan gübrenin terkibi (yapı özelliği) değişebilir. Kurt gübresi, kurt derisi veya kurt görünce korkup kaçan koyun derisi veya geyik derisi ile yapılan fitil içine konursa, veyahut kamıştan bir boru içine konup, kulunç rahatsızlığı çeken kişinin beli hizasına asılırsa, faydası olur. Galenos, bu işlem için kamış kullanırdı. Rahme denen kuşun gübresi, hamilelerde tütsü şeklinde uygulanırsa, abortus etki gösterir. Fare gübresi, günlük ve şarapla birlikte [karıştırılıp verilince], böbrek ve mesane taşlarını parçalar. Aynı terkip çocuklarda fitil olarak uygulanırsa, bağırsaklardaki ishale karşı yararlı olur; bağırsaklardaki yaralara iyi gelir.[499] Lavman şeklinde uygulanırsa veya kaynamış sütle içilirse, bu hastalığa (bağırsak yaralarına) ve taşlara iyi gelir. Söylenen doğruysa, fil gübresi, insanın aklını kaybetmesini engeller.

499 "Güvercin gübresi" T.M.

Zehirlenme: Keçi gübresi, özellikle de dağ keçisinin gübresi, sirke ve şarapla kaynatılarak kullanılırsa, haşarat ve zehirli hayvan sokmalarına karşı iyi gelir. Galenos, yılan zehirine karşı da etkili olduğuna şahit olmuştur. Merada otlayan eşek gübresinin kurusu, şarapla akrep sokmasına karşı çok etkilidir. Tavuk gübresi, kurtboğan bitkisinin panzehiri, tiryakıdır ve denenmiştir. Ayrıca yapışkan ve yoğun olan hıltları da dağıtır. Keçi gübresi, çekici etkisiyle arı zehirini dokudan emer. Öküz gübresinin yakıldığı yerde haşarat barınamaz.

ZEYTUN
(Zeytin; Olea europea)

Genel Nitelikleri: Bazı ülkelerde yetişen büyük ağaçlardır. Zeytinyağı bazen ham zeytinden, bazen de olgun zeytinden sıkılarak elde edilir. Hekimler arasında infak olarak bilinen zeytinyağı, ham zeytinden elde edilen yağdır. Bazen mor (kızıl) zeytinden de çıkarılır.[500] Bundan elde edilen yağın kuvveti olgun zeytinle ham zeytin arasındadır (ortalama değerdedir). İki zeytin türü vardır: a) Yabanî, b) Bostanî (aşılı).[501] Eski zeytinyağı merhem olarak kullanıldığında, kuvveti duhn-u hırva (Hint yağı) kuvvetiyle eş değerdedir. Aynı şekilde, turp ve çörek otu yağlarıyla da eşdeğerlik gösterir (daha çok ısıtıcı etki gösterirler). Zeytinin dalları ve yaprakları yakılıp, külleri kullanılır, bazen de dallar ve yapraklar bala bulanarak yakılır.

Özel Nitelikleri: Sağlıklı insanlar üzerindeki etkisine göre zeytinyağının iyisi ham zeytinden elde edilenidir. Yabanî zeytinin yağının zamkı vardır; bu zamkın iyisi dili yakar. Yakıcı olmayanın zararı yoktur.

Yapısı:[502] Ham zeytinin yağı birinci derecede soğuk ve rutubetlidir. Rufus (Ephesus), zeytinyağının rutubetli olduğunu söyler. Olgun zeytinyağı normal derecede sıcak ve rutubete meyillidir. Eğer zeytin yıkanırsa, onun rutubeti ve sıcaklığı normale döner; sıcaklığı daha azdır.

---

500 "Mor zeytin, ham olmayan, ancak rengi tam olarak olgunlaşınamış, hafif yumuşak, olgun zeytinin rengi olan siyaha dönüşmemiş zeytindir."T.M.

501 "Her ikisinden de yağ çıkarılır."T.M.

502 "İbn-i Kutbî, bu ifadeyi genişleterek, yabanî zeytinin zamkının sıcak ve kuru olduğunu ve zamktan daha kuvvetli ve iyi olanının katrandan elde edileni olup, sakamonya gibi kırmızı renkte olduğunu söyler."T.M.

Sonuç olarak, olgun zeytin sıcaktır, onun yağı rutubete meyillidir. Yarı olgun zeytin normal soğuktur. Onun dalları ve yaprakları da soğuktur. Ham zeytinin beklemiş (eski) yağı, olgun zeytinyağı yapısındadır (mizacındadır); onun gibi tatlıdır.

Etkileri: Bütün zeytinyağı türleri vücudu güçlendirir; zindelik verir. Yabanî zeytinin yağı bakır kap içinde kaynatılırsa, kuvveti artar; onun gücü hudud (huzuz), hudud-u Hindî (Hint amberbarisi) kuvvetine benzer. Zeytinin salamura suyu tenkiye yapıldığında tuzlu sudan daha kuvvetlidir (etki olarak daha kuvvetlidir). Zeytinyağı eskidiği zaman tadında acılık olmaz.[503]

Süslenme: Yabanî zeytinin yaprakları dolamaya iyi gelir ve terlemeyi (deriden) engeller. Yabanî zeytinin yağının yararı çoğunlukla gül yağınınkine benzer. Zeytinyağı eğer hergün kullanılırsa, saç ve kılları korur ve çabuk beyazlanmasını önler.

Şişler: Yabanî zeytin, kızarıklık, yüzdeki lekeler ve benzeri yara ve yangılı şişlere iyi gelir; onları çözer ve rutubetini temizler. Yakılan dallarından sızan su uyuza ve oluşturduğu yaralara iyi gelir. Zeytinyağının tortusu, özellikle yaprağı ile birlikte kullanılırsa, yangılı şişlere ilâç olur.

Cerahat ve Yaralar: Yabanî zeytinin yağı, iltihaplı yaralara ve kuru yaralara, uyuzun kaşıntısına iyi gelir. Yabanî zeytinin yaprakları, kızarıklığa, habis ve iltihaplı yaralara, kaşıntı ve karıncalanmaya, kurdeşene iyi gelir. Ham zeytinyağı tortusu, uyuzdan oluşan cilt bozukluklarına sağlıklı görüntü kazandırır. Hattâ diğer etkenlerle oluşan cilt sıyrık ve bozukluklarını tedavi eder. Özellikle turmus suyu (carobs, mısır fasulyesi) da ilâve edilerek kullanılırsa, [bu etki görülür]. Su zeytini denen ham zeytinin salamura suyu ateş yanıklarına sürülse, yanık etkisiyle kızarmasını, su toplanarak kabarmasını ve iltihaplanmasını önler. Yabanî zeytin zamkı, uyuz yaralarına ve temriyeye iyi gelir. Cerahatlere merhem şeklinde uygulanır.

Hareket Organları: Zeytinin tuzlu [salamura] suyu, siyatik için lavman şeklinde uygulanır; sinirsel ağrılara da bu uygulama iyi gelir. Eski (beklemiş) zeytinyağı hâricen gut ağrılarına iyi gelir.

503 "belki bozulma belirtileri gösterebilir."T.M.

Baş Organları: Zeytin yaprağı, koruk suyu ile pişirilip, kaynatılır, bal kıvamını alıncaya kadar bu işlem devam ettirilir; bu terkip çürük dişler üzerine tatbik edilirse, çürük diş yerinden sökülüp çıkar. Yabanî zeytinin yağı, gül yağı ile baş ağrısının tedavisinde aynı etkiyi gösterir. Yabanî zeytin ile usaresi tablet şeklinde kurutularak saklanır ve kulak akıntıları için kullanılır. Yabanî zeytinin yaprakları, diş eti şiş ve kanamalarına iyi gelir.[504]

Göz Organları: Eski zeytinyağı göze damlatıldığında, körlük üzerinde etkili olur. Zeytinyağı tortusu göz İlâçları içine girer. Yakılmış zeytinyağı yaprakları etki yönünden tutyaya muadil olur. Zamkının da konjonktivit, katarakt ve ağ tabaka sertleşmelerine etkisi vardır. Zeytin yaprakları usaresi, fırlak göz üzerine, kornea tabakası yaralarına ve göz nezlesine iyi gelir. Aşılı zeytinler (bostan) bu amaç için yabanî zeytine tercih edilir. Aynı şekilde, aşılı zeytinin zamkı, göze canlılık ve parlaklık verir; çapaklanmayı ve kataraktı önler.

Solunum ve Göğüs Organları: Siyah zeytin çekirdeği ile astım için, buğu ve tütsü yapılır. Diğer akciğer hastalıkları için de bu yöntem uygulanır.

Beslenme Organları: Zeytinyağı tortusu karın üstüne konduğunda (dışardan karına tatbik edildiğinde), ödemi giderir. Olduğu gibi yenen zeytinin hazmı zordur. Birçok ağır madde ile doludur. O, şehveti artırır ve mideyi güçlendirir. Bağırsaklarda büzücü etki gösterir ve yoğun bir keymus meydana getirir. Sirkeye basılmış zeytin, çözücü etkiye sahiptir. Ham zeytinin yağı, mide için iyidir.

Dışarı Atan Organlar: Yemekten önce biberle zeytin bağırsakları yumuşatır. 9 ukiyye zeytin, ılık su veya arpa suyu ile birlikte yenirse, ishal etki gösterir. Zeytin, sedef otu ile birlikte kaynatılırsa, şişlerin sebep olduğu kulunca yararlı olur. Onunla lavman yapıldığında, ağır kulunca iyi gelir ve zeytin usaresi (öz suyu) rahim akıntı ve kanamaları için rahime tatbik edilir. Kronik ishal için arpa unuyla karıştırılarak hâricen kullanılır. Zeytinyağı kıvama getirilip, koruk suyu ile lavman

---

504 "Yabanî zeytin, sallanan dişleri pekiştirir. Yabanî zeytinin zamkıyla dişlerin çürükleri doldurulursa, faydalı olur. Zeyt-i akaib (akrep yağı), en iyi ilâçlardandır. Zeytinyağına karıştırılmış akrep yağına verilen addır."T.M.

yapılırsa, hemoroid ve fistüller için (makad hastalıklarında) yararlı olur. Aynı şekilde, bu terkip rahim [yaraları] için de kullanılır. Zeytin ağacı zamkı, idrar söktürücüdür ve abortus etki gösterir.

Zehirlenme: Zeytinyağı, sıcak suyla içilirse, zehirin zararlı etkisini azaltır (kusturucudur). Yabanî zeytin ağacı zamkının panzehir ilâçların terkibine girdiği söylenir.

ZEDEVAR – ZEDVAR[505]
(Cedvar)

ZERAVEND
(Lohusa Otu; Aristolochia indica)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bu drogun isminin ilkin eriston-i levhis olduğunu söylemiştir, ki onun anlamı fâzıl (üstün) demektir. O (levhis), bebek taşıyan kadındır. Bununla, bu ilâcın lohusa kadınlara yararlı olduğu söylenmiştir. Zeravend iki türlüdür: a) Müdahrec (yuvarlak), o kadın ismidir. Yaprakları börülce yaprakları gibi kıvrıktır; güzel kokulu ve keskindir. Yuvarlak görünüştedir. Tek kökten çıkan birçok dal içerir. Çiçekleri beyaz renkte ve sarık şeklindedir. Çiçeğin iç kısmı kırmızıdır. b) İkinci türü (zeravendü't-tavil) katulendis, erkek türüdür. Onun yaprakları müdahrecden daha uzundur. Dalları incedir ve onların uzunluğu bir karış kadardır. Çiçeklerinin rengi morumsudur ve kötü kokuludur. Armut çiçeğine benzer. Zeravendü'l-müdahrec laleye benzer, yuvarlaktır. Lohusa otunun kökü bir karış boydadır ve daha uzundur; parmak kalınlığındadır ve her iki türün kökü de şimşire benzer, zehir gibi acı lezzeti vardır. Lohusa otunun bir başka çeşidi daha vardır ki, dalları ince ve yaprakları boldur. Güzel görünüşlüdür ve yaprakları yuvarlaktır. Hayyü'l-âlem (herdemtaze) denen bitkinin küçük yapraklarına benzer. Çiçekleri sedef otunun çiçeğine benzer ve kökü hayli uzundur; incedir ve kökünün üzerinde ağır kokulu bir kabuk vardır. Parfümeride bu kabuk esans terbiye etmek için kullanılır.[506]

---

505 "**Genel Nitelikleri:** Bize göre zedvar, cedvar drogudur ve o drog da daha önce açıklandı." T.M.

506 "Bazıları, zeravendin uzun ve yuvarlak olduğunu ve yarılmış üzüm tanesi yapısına benzediğini ileri sürmüşlerdir. Ayrıca bu şekilde meyvesi olan bir nevinin (yarılmış üzüm

Yapısı: Zeravendin bütün çeşitleri birinci dereceye kadar sıcaktır; üçüncü derecede kurudur.[507]

Etkileri: Parlatıcı, temizleyici, açıcı, inceltici niteliktedir. Diken gibi çekici özelliği vardır. Lohusa otu, parlatıcı ve ısıtıcı etkisinden dolayı yaralar için kullanılır. Müdahrec türünün ısıtıcı ve yumuşatıcı etkisi daha fazladır. Isıtıcı etkisi her ikisinin de aynıdır. Hattâ müdahrecin ısıtıcı etkisi biraz daha fazladır. Çünkü müdahrecin kendisi yumuşaktır. Dolayısıyla, müdahrecin gaz ağrılarını giderici etkisi vardır. Üçüncü türünün (yarım üzüm tanesi gibi meyvası olan), etkisi zayıftır.

Süslenme: Lohusa otu, addison (behak) hastalığına karşı iyi gelir. Dişleri ve cildi parlatır; onu temizler. Özellikle, müdahrec, rengi saflaştırır; güzelleştirir.

Cerahat ve Yaralar: Yaralardaki iltihabı temizleyip, iyileştirir ve bitmesini sağlar; etlenmeyi sağlar; özellikle uzun olanının (zeravend-i tavil) bu etkisi vardır. Kokuşmuş, kötü huylu eski yaraları giderir (onlara iyi gelir).

Hareket Organları: Kasların büzülmesinde ve gevşemesinde etkilidir. Gut hastalığında hâricen kullanılır ve özellikle müdahrec (yuvarlak yapraklı türü), bu hastalık üzerinde etkindir. Gut hastalığında o, içilerek kullanılabilir. Ondan yarar görülür.

Baş Organları: Kulak kirlerini giderir ve işitmeyi güçlendirir. Eğer o, balla birlikte kullanılırsa, bu etkiyi yapar. Biberle birlikte kullanılırsa, kulakta kir birikmesini önler. Beyini fazla ve artık maddelerden temizler. O, saraya karşı yararlıdır. Dişleri pekiştirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Astıma iyi gelir; özellikle yuvarlak yapraklı olan müdahrec nevinin bu özelliği vardır. Göğüse yararlıdır. Suyla içilirse, böğür ağrılarına iyi gelir. Müdahrecin etkisi daha fazladır.

---

tanesine benzeyen meyveleri olan bir nevinin) daha olduğunu söylerler. Bu nevi de zeravend-i tavil türündendir. a) Zeravend-i müdahrec türü, dişi türüdür ve yaprakları börülceye benzer. Ona 'kasus' denir. Güzel ve keskin kokuludur. Yuvarlakçadır. Bu açıklama sadece baskı nüshada var. Aşağıdaki açıklamalar bütün nüshalarda bulunmaktadır." T.M.

507 "Birkaç nüshada, üçüncü dereceye kadar sıcak ve ikinci derecede kurudur, şeklinde yazılmıştır."T.M.

Beslenme Organları: Hıçkırığa iyi gelir. Aynı zamanda, sekincebinle (ballı sirke) birlikte dalağa iyi gelir. Eğer dalak üzerine (hâricen) sirkeyle karıştırılıp konursa, çok yararlı olur. Aynı şekilde, müdahrec bu konuda daha etkilidir.

Dışarı Atan Organlar: Eğer ondan 1 dirhem[508] alınıp, toz edilip, içilirse, balgam cinsinden hıltları ishal edip, atar ve safrayı boşaltır. Makada yararlıdır ve eğer onun tavil (uzun) veya müdahrec (yuvarlak) türü mürr (myrrh) ile ve biberle içilirse, doğum yapmış kadınların rahimlerini temizler; regli söktürür ve abortus etkisi gösterir.

Hummalar: Sıtma türü ateşli hastalıklara iyi gelir.

Zehirlenme: Akrep sokmasına iyi gelir. Özellikle uzun olanının (tavil) bu etkisi vardır. Uzun olandan 2 dirhem içildiğinde, bu etkiyi yaptığı (panzehir etkisi gösterdiği) söylenir. Diğer zehirli hayvanların zehirine karşı, ısırılan veya sokulan yere hâricen uygulanır.

Bedeli: Müdahrecin (yuvarlak) muadili, eşit miktarda zürunbaddır (her derde deva ilâç) ve 1/3 dozda besbase (küçük Hindistan cevizi) ve 1/2 oranda costusdur. Tavilin (uzun olanın) muadili ise, eşit dozda zürunbad ve yarım doz biber (fülfül)dir.

ZAMMARETÜ'R-RA'Y[509]
(Saz; Alisma plantago)

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Heyecanı [ve coşkuyu] giderir.

Dışarı Atan Organlar: Galenos'un denediği bir drogdur. Onun yapışkan sıvısı, böbrekteki taşları parçalar. Bazıları, onun bağırsaklardaki yaralara ve ülserlere iyi geldiğini söylemişlerdir. Rahim sıkıntılarını giderir ve fıtığa yararlıdır.

Zehirlenme: Eğer 1 veya 2 miskal bundan içilirse, deniz tavşanı, afyon ve benzerlerinin etkisini giderir.

---

508 "1 miskal" T.M.

509 "Mezmuratü'r-ra'y da denir. **Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur. Yaprakları sinir otu yapraklarına benzer. Ondan daha narindir. Yapraklar yere doğru sarkıktır. Bitkinin dibinden pürüzsüz ve yapraksız 1 karış uzunluğunda bir gövde çıkar. Gövdenin ucunda baş denilebilecek bir oluşum vardır. Buradan sarıya çalan beyaz çiçek çıkar. Siyah harbaka benzeyen siyah ve ince kökler vardır. Çok güzel kokusu vardır. Bitkinin yapışkan bir sıvısı vardır ve sulak bölgelerde yetişir." T.M.

ZEBİB

(Hezeran, Kuru Unnab, Kuru Üzüm; Vitis vinifera)

Bu drog, "'Unnab" içinde, "Ayın" harfinde zikredilecektir.

ZEHRE

(Bir nevi mercimek)

Genel Nitelikleri: Yaprakları mercimeğe benzeyen bir bitkidir. Dalları ve kökleri incedir. Çorak ve güneşli yerlerde yetişir. Tuzlu bir tadı vardır. Bir diğer türü kemafitusa (yer palamutu) benzer. Rengi güzel ve erguvan rengindedir.

Cerahat ve Yaralar: Yara tedavi edici özelliği vardır.

Baş Organları: Fazlalıkları yumuşatır; özellikle de ikinci türü bu etkiye sahiptir. Zehrenin ikinci türü, sekincebinle içilirse, saraya iyi gelir.

ZEVAN[510]

(Delice Otu, Çavdar?, Burçak; Lolium Temulentum)

Genel Nitelikleri: Ben diyorum ki (İbn-i Sînâ), zevan, insanlar tarafından buğdaya benzetilerek verilmiştir; onun tanelerinden insanlar ekmek yaparlar. Buna zevan el-kesib (kum tepesi zevanı) derler. Diğerleri zehirlidir, zararlı madde onların tanecikleri içinde oluşur. Bizim vermek istediğimiz bunlar değildir. [Birinciden söz etmek istiyoruz.][511]

Özel Nitelikleri: Zevanın iyisi ve kalitelisi, yaprakları hafif olanıdır; ancak çürük ve kof olmayanıdır. Ezildiği zaman yapışkan özellik kazanır. Çiğnenince hafif buruk, ekşimsi lezzettedir. Kolis (Colis?), onun sıcak ve soğukluktaki etkisinin buğdayınki gibi olduğunu söyler. O, kurutucudur ve burada, "Ze" harfinde, söylenecek başka söz yok.

Böylece, bu makaledeki 27 ilâç tamamlandı.[512]

---

510 "Van dili sözlüklerinde, buğday tarlalarında, buğdayların arasında yetişen, siyah renkte ve acı lezzette taneler olduğu yazılıdır. Anadolu'da delice adı verilir. Bol yağışlı yıllarda, kıraç bölgelerde yetişir."T.M.

511 "*Kânûn*'da geçen ikinci tür, lugatte geçen anlamındadır. Birinci, bilginlerin kabul ettiğidir ve Türkçede çavdar denilen bitkiye uymaktadır. Şeylan denilen kuş yemi için geçerli olmaz. Çünkü verilen özellikler kuş yemine uymamaktadır. Yapısı: Zevanın sıcak ve nemli olduğu söylenir. Rufus ise, sıcak ve kuru olduğunu söylemiştir."T.M.

512 "Bu makalede 28 drog verilmiş oldu. Aslında, zedvar ve cedvar aynı drog olduğundan, 27 drog verilmiş oldu."T.M.

SEKİZİNCİ MAKALE[513]
(Ha Harfi)

HUDAD
(Kadıntuzluğu, Diken Üzümü; Berberis aristata)

Genel Nitelikleri: [Onun iki türünün olması muhtemeldir.]

1) Hindî,
2) Mekkî.

1) Hindînin filizlerin usaresi (öz suyu) olduğu sanılır. Bazen öyle kapaklıdır ki, bu konuda uzman kişiler bile farkına varamayıp, bu usarenin suda kaynamış zerin (altının) suyu olup olmadığından şüpheye düşerler. Onun etkisi (kuvveti), yumuşak ateş cevherine yakın olur, ancak Mekkî olan soğuktur [yakıcı değildir]. O, sunî olarak yapılmış bir şeydir.[514]

Dioscorides, kadın tuzluğunun bir ağaç olup, dikenli bir ağaç olduğunu söyler. Üçer tohumlu ve çok dallıdır. Meyvası bibere benzer, tadı acıdır; yumuşaktır ve sarı renkte kabuğu vardır. Kökleri çoktur; güneşli, kıraç yerlerde yetişir. Dalından yeni toplanmış taze yapraklar dövülerek, öz suyu çıkarılır. Eğer yapraklar kurumuş ise, bir süre ıslatılır; daha sonra kaynatılır, süzülür ve sonra tekrar kaynatılır. Kadın tuzluğunun meyvasından da aynı şekilde öz suyu elde edilir. Kadın tuzluğu meyvası güneşte kurutularak, öz suyu çıkarılır.[515] İyi olanı, ateşte mumele edilerek, yüzeyde köpükler hâlinde çıkandır. Onun rengi içinin rengine benzer.

Özel Nitelikleri: Hindî olan, Mekkî olandan saçları kuvvetlendirmede daha etkilidir. Ancak Mekkî olan, şişleri iyi etmede daha etkindir.

Yapısı: Sıcaklıkta ve soğuklukta normaldir; kurulukta ikinci derecededir.

Etkileri: Hindîde çözücü ve büzücü etki vardır. Her türlü akıntıya karşı yararlıdır ve onu çözücüdür. Onun çözücü etkisi büzücü

---

513 "Bu makalede 57 drog vardır."T.M.

514 "Bu ifadeler baskı nüshada daha önce anlatılmıştır. Sultanî ve diğer nüshalarda daha sonra geçer; filizecin filizehrec olduğu ifade edilir. Hadad-ı hindîyeye filizehrec adı verilir. Çünkü filizehrec, fil için öldürücüdür. Fil zehiri anlamına gelir."T.M.

515 "Bazen hadad usaresi, zeytinyağı, afsantin usaresi ve sığır safrası ile karıştırılır."T.M.

etkisinden fazladır ve bu ikinci derecededir. Büzücü etkisi kurutucu etkisinden hafif tir. Ayrıca yumuşatıcı gücü vardır.

Süslenme: Tüyleri gürleştirir ve kızıllaştırır. Bu amaçla Hindî cinsi kullanılır. Yüzdeki çilleri giderir ve bütün hadad türleri dolama hastalığına iyi gelir.

Şişler: O, yumuşak şişlere ve sivilcelere iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: [Bütün hadadlar] kötü huylu yaralara iyi gelir.

Hareket Organları: Vücuttaki eklem yerlerini pekiştirir.

Baş Organları: Hindî türü, kulak akıntılarına ve onun yaralarına iyi gelir, onları yok eder. Sallanan dişler üzerine sürüldüğünde, diş etlerini pekiştirir. Diş eti hastalıklarına çok iyi gelir.

Göz Organları: Göz ağrılarına karşı yararlıdır. Göze parlaklık verir (Kornea tabakasına parlaklık verir). Kataraktı yok eder (ondaki perdeyi yok eder) ve gözdeki arpacığı giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Hindî türü, öksüren ve kan tükürenlere içirilir.

Beslenme Organları: Hindî türü, kara sarılığa ve dalağa iyi gelir. Aynı zamanda hâricen kullanılır. Bitkinin kendisi de (ağacı da?) bu etkiyi gösterir. Mideden kaynaklanan ishali keser.

Dışarı Atan Organlar: Makat çatlaklıklarına iyi gelir. Kronik ishale karşı verilir. Mide zaaflarına da yararlıdır. Dizanteriye iyi gelir. İdrar söktürür. Onun meyvası, balgam söktürür ve anüs yaralarına iyi gelir. Rahim akıntılarını keser ve basur memelerine yararlıdır.

Zehirlenme: Onun meyvası, bütün zehirlere iyi gelir. Hindî türü, kuduza karşı içilir.

Bedeli: Onun muadili, onun ağırlığında (ölçüsünde) filizehrec (fil öldüren) ve eşit ölçüde biber ve bir misli sandal türleridir.

HENNA
(Kına; Lawsonia alba)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, kına ağacının[516] yapraklarının dallarından çıktığını söylemiştir. Onun yaprakları zeytine benzer, ancak daha geniş ve daha yumuşaktır, koyu yeşil renklidir. Aşna çiçeğine

---

[516] "gövdesinin 50 karış boyda olduğunu söylemiştir; ince dallıdır,"T.M.

(moss, ağaç üzerinde yetişen yosun) benzeyen, beyaz güzel kokulu çiçekleri vardır. Tohumları siyah renktedir ve akta (mürver ağacı) adlı bitkinin tohumlarına benzediği söylenir. O, sıcak bölgelerden getirilir.

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur.

Süslenme: Kindis (magpie, saksağan) suyu ile lapa yapılıp, kıllar üzerinde tatbik edilince, onları kızıl yapar.

Etkileri: Kınada çözücü güç vardır ve büzme etkisi yapar ve yakmadan kurutur. Damar ve kanalları açar. Onun yağının çok fazla ısıtıcı ve yumuşatıcı etkisi vardır.

Şişler: Onun kaynatılmışı, yangılı şişler ve balgamlı şişlere ve diğer şişlere (verem-i ernebiyye, evramü'l-ernebiyye, tavşan şeklindeki şişler) kurutarak yararlı olur.

Cerahatve Yaralar: Kaynamış kına, ateş yanıklarına iyi gelir; onlara hâricen uygulanır. Cerahatler üzerinde kardeş kanı gibi etki ettiği söylenir. Kemik kırıkları üzerine konur, ya tek başına, ya da kayruti ile birlikte uygulanır.

Hareket Organları: [Onun çiçeği] sinir ağrılarına iyi gelir ve felçle ilgili ilâçların terkibine girer. Onun yağı, fiziksel güçsüzlüğü giderir ve sinirleri rahatlatır. Kırık kemiklere yararlıdır.

Baş Organları: Sirke ile karıştırılarak, hâricen baş üzerine tatbik edilse, baş ağrısını giderir. Aynı zamanda, ağızda çıkan yaraları iyi eder ve ağızdaki pistüllere (uçuk?, kıla'), iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Boğaz hastalıkları ve şavsat (kaburganın iç kısmındaki şiş) için hazırlanan ilâç terkiplerine girer.

Dışarı Atan Organlar: Rahim ağrıları için uygun bir drogdur.

HAMMAMA[517]

(Kakule; Amomum cardamomum)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, onun odunsu yapıda, üzüm salkımı gibi bir ağaç olduğunu söylemiştir. Bazısı kakulenin beyazdır, yap-

[517] "Değişik nüshalarda farklı açıklamalar bulunduğu için, Sultanî nüsha tercüme için tercih edilmiştir. **Genel Nitelikleri:** Hammama, sarmaşık gibi tırmanıcı ve sarıcı gövde ve dallara sahip bir ağaçtır. Dallar birbiri üzerine sarılarak, bir ağ veya salkım görüntüsü alırlar. Çiçekleri tarçın çiçekleri gibi küçüktür; yaprakları faşer (şalgam) yapraklarına benzer; gövde rengi yakut rengindedir. Güzel kokuludur. Hammamanın bu türü sert ve yeşil renklidir; sulak yerlerde yetişir. Kokusu sezab kokusuna benzer." T.M.

rakları, faşer (şalgam) yaprakları gibi büyüktür ve onun çiçeği Hindî sazec çiçeği (Hint tarçını) gibi küçüktür. Rengi altın rengidir ve onun odun kısmının (gövdesinin) rengi yakut rengindedir. Güzel kokuludur. Onun bir türü de sulak yerlerde yetişir; daha zayıftır, büyüktür, rengi yeşile çalar. Onun odunu sezab (sedef) gibidir. Diğer bir türü uzun ve geniş değildir. Katı (sert) değildir; kolayca kırılır; rengi yakut rengindedir. O, unkud gibi (üzüm salkımı) yaratılmıştır. Onun meyvasının kokusu çevrede duyulur (kokusu belirgindir, aşikârdır).

Özel Nitelikleri: Onun birinci cinsinin en iyisi ve kalitelisi, altın gibi olan, acı, Ermeni [bölgesinde] yetişendir; güzel kokuludur. İkinci tür, yeşil gövdelidir; zararlıdır; kokusu azdır; sulak yerlerde yetişir. Üçüncü türün en iyisi, beyaza ve kırmızıya çalar; taze olandır ve bu tür, yoğun, pürüzsüz, düz, basık, sert ve acıdır.

Hammamanın parçalanmış, ufalanmış olanlarının tercih edilmemesi gerekir. Çünkü bunlar zararlı olur. Dalların tek bir kökten çıkmış olması gerekir. Dioscorides, hammamanın iyisinin beyaz ve kırmızımtırak olduğunu, tohumdan çıkıp salkıma benzeyenler olduğunu, ayrıca kokusu ağır, rengi alaca olmayan, yakıcı olan ve bozulmamış olanlar olduğunu söylemiştir.[518] Bazıları, onu ilâç yaparken, yanlışlıkla emvisle karıştırırlar. Çünkü drog hammamaya çok benzer, ancak meyvası ve kokusu yoktur. O, Ermeni illerinde yetişir ve onun çiçeği fudencin (yarpuz otu) çiçeğine benzer. Eğer hammamanın onunla yanlışlıkla karıştırılmasından korkuluyorsa, [daha önce söylendiği gibi] hammamanın ufalanmış ve parçalanmış olanlarından kaçınmalıdır.[519]

Yapısı: İkinci derecede kuru ve sıcaktır.

Etkileri: İncelticidir ve onda büzme etkisi vardır ve vec (eğir, zanbak) gibi güçlendiricidir.

Şişler: Yangılı şişleri pişirir.

Hareket Organları: Onun pişmişi gut tedavisinde içilir, aynı zamanda, oturarak da ondan istifade edilir.[520]

---

518 "Baskı nüshada, hammamanın emunis adı verilen drogla tağşiş ettiği yazılıdır."T.M.

519 "Tek kökten çıkmış dalları olan türler, hiçbir droga benzemez; dolayısıyla yanlışlık yapılmaz."T.M.

520 "veya banyo şeklinde suyun içine oturularak, ondan yararlanılır."T.M.

Baş Organları: Başı ağırlaştırır; ona ağırlık hissi verir. Baş ağrısı yapar; uyku getirir. Bazıları, eğer şakaklara dışardan uygulanırsa, baş ağrısını giderdiğini söylemişlerdir. O, müskirattandır; zehirli ve şüpheli bir ilâçtır (müveremat).

Göz Organları:[521] Sıcak göz ağrılarına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kaburganın içindeki, soğuktan oluşan şişlerde yararlıdır.

Beslenme Organları: Karaciğerdeki tıkanıklığı açar ve kaynamışı karaciğer hastalıklarına iyi gelir. O, vecden daha kolay hazmedilir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar[522] söktürür. Rahimin ağrısını giderir ve rahime tatbik edilen fitillerin terkibine girer. Onun kaynamışına oturulursa, böbreklere iyi gelir ve ondan rahim ağrıları için içilir; iç organlardaki şişlere karşı yararlıdır.

Zehirlenme: Bazerenc (melissa?) ile yakı (pomat) şeklinde akrebin soktuğu yere uygulanır.

HURF
(Bahçe Teresi; Lapidium sativum)

Genel Nitelikleri:[523] Dioscorides, bize göre, bahçe teresinin bir ağaç olup, en iyisinin Babil'de yetiştiğini ve onun gücünün hardal ve turp tohumu gücüne eşit olduğunu söylemiştir. Kimileri, onun gücünün hardal ve bezr-i circir kuvvetlerinin toplamına eşit olduğunu söyler.

Onun yaprakları rutubetli olduğu için etkisi tohumlarının etkisinden daha zayıftır. Kuru yapraklarının etkisi ise, tohumlarının etkisine ulaşır. Çünkü rutubeti yok olmuştur.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcı, ısıtıcı ve yumuşatarak olgunlaştırıcıdır. Sivilcelerin iltihabını giderir.

Süslenme: Bahçe teresi, dâhilen ve hâricen kullanıldığında, saçların dökülmesini engeller.

Şişler: Balgamî karakterde şişler için yararlıdır; su ve tuzla birlikte çıbanlara hâricen kullanılır.

---

521 "Kaynamış hammama ile göze sürme çekilir."T.M.

522 "ve regl"T.M.

523 "Âlimlerin yaptığı araştırmaya göre, hurf buğdaygillerden bir bitkidir ve habb-ı reşad adı da verilir."T.M.

Cerahat ve Yaralar: Yaraya dönüşmüş sivilce ve temriyeye yararlıdır ve balla birlikte derin yaralara iyi gelir. Kötü huylu nar-ı farisîyi (St. Antony ateşi) giderir.

Hareket Organları: Sirke ve arpa özü ile birlikte hurf, pomat şeklinde [hâricen] uygulanırsa, siyatiğe iyi gelir. Bazen bahçe teresi lavman yapılırsa, siyatiğe iyi gelir. Özellikle, onun, kanla karışık maddeler üzerinde ishal etkisi yapan maddelerden olması gerekir. Bütün sinirlerdeki uyuşmalara iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Akciğerleri temizler ve astıma yararı olur. Astım terkiplerinin bileşimine girer. Göğüsü yumuşatır.

Beslenme Organları: Bahçe teresi, yumuşatıcı ve dağıtıcı etkisiyle, karaciğer ve mide üzerinde ısıtıcı etki gösterir. Özellikle, balla birlikte dalak üzerine hâricen uygulanırsa, bu etkisi daha fazla görülür. Bahçe teresinin yakıcı özelliği mide için zararlıdır. İştiha açıcı etki gösterir. Eğer dirhemin 3/4 dozunda içilirse, kusturucu etki gösterir.

Dışarı Atan Organlar: O, cinsel gücü artırır; bağırsak kurtlarını döker; regl söktürür ve abortus etkisi gösterir. Kavrulmuş bahçe teresi, kötü etki yapar, özellikle dövülürse bu etki görülür. Onun yakıcı etkisi pişirilerek bertaraf edilir. O, kulunç için yararlıdır; ondan 4 veya 5 dirhem dövülerek, su ile içilirse, ishal yapar ve bağırsaklardaki gazları çözer, atar. Bazıları (bazı hekimler), 3/4 dirhem[524] dozda içildiğinde, sarı safra üzerinde ishal etkisi gösterdiğini söylerler.

Zehirlenme: Balla birlikte içildiğinde veya hâricen kullanıldığında, böcek sokmalarına iyi gelir (panzehir). Ayrıca, haşaratın bulunduğu yerde onunla tütsü yapılırsa, haşaratı kaçırır.

HAŞA
(Yabanî Kekik; Thymus vulgaris)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bilinen bir drog olduğunu, küçük dikenli bir ağaç olup, bükeyli dalları bulunduğunu, bu dikenlerin onun dalları üzerinde durduğunu söylemiştir. Bu dikenlerin üzerine pamuk sarılarak fitil yapılır. Dalların etrafında küçük yapraklar vardır. Dallarının küçük uçlarında pembe[525] çiçekleri vardır. Çoğunlukla

---
524 "18" T.M.
525 "kırmızı" T.M.

yüksek, kıraç ve çorak yerlerde yetişirler. Kırmızıya çalan beyaz renkte çiçekleri vardır. Dalları ıdhır-izhir (batak sazı) dallarına benzer. Onun çiçekleri yuvarlaktır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur. Rufus, haşanın (kekik), yarpuz (fudenec) gibi kuruluğunun fazla olduğunu söylemiştir.

Etkileri: Kekik, eritici ve parçalayıcıdır; donmuş kanı bile eritip, parçalar. Kekik şurubu, kışın soğuktan titremeyi önler.

Süslenme: Siğilleri yok eder.

Şişler: Sirke ile kekik karıştırılıp, kötü mizaçlı balgamî şişlerin üzerine sürülür. Kaburgaların iç tarafında olan ağrıyı giderir.

Göz Organları: Yiyeceklere katıldığında, görme gücünü korur ve görme zaafını giderir. Dioscorides, onun bu etkisine şahit olmuştur.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüsü ve akciğerleri temizler; balgam atılmasını kolaylaştırır; balla karıştırılıp kaynatılırsa, göğüs ve kaburgaların alt tarafındaki ağrıları iyi eder ve kurutucu etkisi dolayısıyla kan tükürmeyi önler.

Beslenme Organları: Hazım (sindirim) için uygundur. Onun şurubu sindirimdeki bozuklukları (kötü sindirimi) giderir ve iştihayı azaltır.

Dışarı Atan Organlar: İdrar ve regl söktürür; kurtları döker; 2-4 dirhem ondan içilirse, balgamî hıltları temizler; onlar üzerinde ishal etkisi yapar.

HASEK[526]
(Demir Dikeni; Tribulus terrestris)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, hasekin (demir dikeni) iki cins olduğunu söyler:

a) Bu cinsinin yaprakları semiz otuna benzer, fakat daha incedir; yuvarlak dalları vardır. Toprağın yüzeyine doğru uzanır; sürüngen bir bitkidir. Yaprağının yanında dikenleri vardır. Viranelik yerlerde (harabelerde) yetişir.

b) Diğer cinsi, sulak yerlerde, nehir kenarlarında yetişir; onun dalları sürünücü değildir. Yerden yüksektir; onun yaprakları dikenine

526 "Muhammedü'l-Vanî, *Tercüme-i Sahak* adlı eserinde, hasekin demir dikeni bitkisi olduğunu ifade eder." T.M.

göre geniştir; dolayısıyla dikenini örter. Gövdesinin üst tarafları alt tarafına nisbetle daha kalındır.[527] Üstünde ince tüylere benzer bazı yapılar vardır; bunlar sünbülün tüylerine benzer. Onun meyvası katıdır, serttir ve diğer grubun (a'nın) meyvasına benzer. Her iki grup da soğutucudur. Horasan'da Setarmus[528] nehri kıyısında oturanlar (oturan kavim), hasekin tazesiyle hayvanlarını yemlerler. Ayrıca onun meyvasından [öğüterek] ekmek yaparlar. O, yendiğinde lezzeti tatlıdır. Genel olarak, yabanî olanı ve bostanî olanı (yetiştirileni) vardır. Bunlardan yabanî olanı (a tipi), mineral maddeler, bostanî olanı da, su bakımından zengindir. Soğuk yapısı az olan, sıvı maddelerden, soğuk yapısı fazla olan ise, kuru minerallerden meydana gelir.[529]

Yapısı: Demir dikeninin iki grubu da, Dioscorides'e göre, soğuk ve kurudur. Diğerlerine göre ise, o, birinci derecede sıcak ve yine birinci derecede kurudur. Onun mizacı, memleketimizdeki gibidir (Bize göre, bu civarda yetişen hasekler için ikinci ifade doğrudur).

Etkileri: Kabız etkisi dolayısıyla hıltların toplanmasını engeller; onları olgunlaştırır ve yumuşatır.

Şişler: Yangılı şişlerin oluşmasını ve maddenin toplanmasını engeller. O, boğazdaki şişler için iyidir.

Cerahat ve Yaralar: Diş etlerindeki yaralar için yararlıdır.

Göz Organları: Onun suyu, göz damlalarının terkibine girer.

Solunum ve Göğüs Organları: Boğaz kaslarında meydana gelen enfeksiyonlara iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel arzuyu artırır; böbrek ve mesanedeki taşları parçalar. Aynı zamanda, onun öz suyu, idrar zoruna (asr-ı bevl) ve kulunca iyi gelir.

Zehirlenme: Onun yabanîsinin meyvasından 2 dirhem, yılan zehirine (sokmasına) karşı iyi gelir. Ayrıca ondan 2 dirhem, şarapla zehirlere panzehirdir. Kaynamış demir dikeni, haşarat bulunan yerlerde insektisit (sinek savar, sinek öldürücü) olarak kullanılır.

527 "serttir." T.M.
528 "Yestaramun" T.M.
529 "Bu ifadeler baskı nüshada kayıtlıdır." T.M.

HARMAL[530]

(Üzerlik; Peganum harmala)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur.[531]

Etkileri: Parçalayıcı ve yumuşatıcıdır.

Hareket Organları: Eklem ağrılarına iyi gelir; hâricen uygulanır.

Baş Organları: Harmalda, içkinin verdiği sarhoşluk gibi, sarhoşluk verici bir etki vardır.

Göz Organları: Dioscorides, üzerliğin balla ve şarapla ve keklik ödü (safrası) veya tavuk safrası ve rezene suyu ile ezilip, görme zaafında göze hâricen uygulandığını söyler.

Beslenme Organları: Güçlü bir kusturucudur (emetiktir).

Dışarı Atan Organlar: Dutla birlikte güçlü bir idrar ve regl söktürücüdür. Aynı şekilde, kulunç üzerinde hâricen ve dâhilen etkili olur.

HILTİT[532]

(Şeytantersi; Ferula assafoetida)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, kitabında, şeytan tersinin ancudan denen bitkinin zamkı olduğunu söyler. Bu zamk şöyle elde edilir: Bitkinin gövdesi ve kökleri bir bıçakla kesilir. Kesilen yerlerden zamk sızar.

a) Kurniya denen bölgeden elde edilen şeytantersini, birisi ağzına alıp emse, o anda bedeninde karıncalanma veya gıdıklanma gibi bir şey meydana gelir. Kokusu fazla değildir; ancak kötü kokulu değildir. Bundan dolayı, onun lezzeti, ağıza alınınca hemen kendini belli eder; lezzeti keskindir.

b) Diğer bir tür şeytan tersi, suriya diye bilinir. O, Şam yöresinden gelir; kurniya diye tanınan türüne nisbetle daha zayıftır. Bütün

530 "Halimî, eserinde, sepind ve sepindan-i üzerlik de denilen harmalın nazara karşı tütsü şeklinde kullanıldığını yazar. Van dili sözlüğünde de bu ifadeler vardır. Diğer sözlüklerde bir bitki tohumu olarak geçer. Harmal, harmale ve harimale aynı droglardır, şeklinde kayıt vardır. Yukarıda ifade edildiği gibi, harmal üzerliktir. Harmal kelimesi, tekrarlanmamak için, her ne kadar üzerlik dendiyse de, iki türlüdür ve (bunların) etkileri değişiktir, demek gerekir veya huruf-u tere-i tız yani acı su ihtiva eden bir tere cinsidir ve cırcır denen tereden ayrı bir türdür ki, hekimler acı tere tohumu adını verirler."T.M.

531 "**Yapısı:** Sıcak ve kurudur."T.M.

532 "Muhammedü'l-Vanî, *Tercüme-i Sahak* adlı eserinde, hıltitin ancudan denen bitkinin zamkı olduğunu söyler." T.M.

şeytan tersi türleri (birbirine) karıştırılır. Şeytan tersi taze iken sekincebin (ballı sirke) ve bakla unu ile karıştırılır. Yanlış yapılıp yapılmadığı rahatlıkla anlaşılabilir. İyisi, saf olanıdır. Bazıları, bitkinin gövdesine safliyun, köküne de antares derler. Mahrus denen bitki de bu drogun köküdür ve o bütün zamklardan daha kuvvetlidir.[533] Daha sonra yaprak, daha sonra gövdesi gelir. Lonya diyarında yetişen bir ot vardır ki, bu otun kökü ancudan adlı ağacınkine benzer, ancak daha incedir. O, adidir ve onun zamkı yoktur. Yarılsa veya kesilse, o kısımdan akan sıvı, zamk etkisi gösterir. Genel olarak, hıltitin bilinen iki türü vardır:

a) Kötü ve tiksindirici kokuludur, kuvvetlidir.

b) İyi kokuludur. [Fakat kuvvetli değildir.] Kokusu kötü olanı, bütün bitki çeşitleri arasında ısıtıcı etkisi en fazla olanıdır. Bu nevi Kırvanîdir (Mağrib'te bir şehir).[534]

Özel Nitelikleri: Şeytan tersinin iyi ve kalitelisi,[535] saf, rengi kırmızıya çalan, kokusu keskin olan, pırasa kokusu gibi kokusu olan, tadı kötü olmayandır. Ayrıca, eritilmesi ve işlenmesi kolay olup, o bütün cinslerinden daha etkin olandır. İşlendikten sonra rengi beyazlaşır.

Yapısı: Dördüncü derecenin başlarında sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Gazları ayırarak, onları atar, yok eder. O, bununla birlikte dağıtıcı etkiye de sahiptir. Boşluklarda donmuş kanı çözer ve atar; hematomu engeller.

Süslenme: Sirke ile birlikte bir solüsyon hazırlanıp kullanılırsa, saçkırana iyi gelir. Yemeklerle birlikte alındığında, sivilce ve çilleri yok eder; rengi güzelleştirir. Mismar adı verilen siğilleri yok eder.

Şişler: Organın hareketini engelleyecek derecede kötüleşen yaralar neşterle yarılıp, üzerine şeytan tersi uygulanacak olursa, yararlı olur. İçte ve dışta görülen debilata (fistül) iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Temriyeye (kavabi) iyi gelir.

Hareket Organları: Nar suyu ile birlikte içilirse, kas dokusunun ezilme ve travmalarına da yararlı olur. Sinirsel ağrıları giderir; felç,

533 "bu kısmı en çok kullanılır." T.M.

534 "Bazı nüshalarda, kötü kokulu hıltitin her bölgede yetişebileceği (yetişebildiği) ve mahrus denen kökün, ancudanın zamkı olduğu yazılıdır." T.M.

535 "acımtırak," T.M.

uyuşma gibi sinirsel bozulmalar üzerinde de etkilidir.[536] Bazılarının dediği gibi, o balmumu ile karıştırılarak yakılır, biber, sedef otu ve şarapla karıştırılıp içilir.

Baş Organları: Çürük dişleri olanlara ve diş ısırıklarına karşı yemekte verilir veya günlükle karıştırılıp, dişlerin üzerine tatbik edilir. Hıltit, sara üzerinde favanyanın (şakayık, peonia officinalis) gösterdiği etkiyi gösterir. Boğazında sülük olan, hıltit ile gargara yaparsa, sülük bulunduğu yerden ayrılır.

Göz Organları: Gözdeki ibtida el-ma'iye (gözün sulanması?) balla karıştırılarak, tatbik edilir.

Solunum ve Göğüs Organları: Suda eritilip, yudumlanarak içilirse, ses tellerini rahatlatır ve sesi güzelleştirir; boğazdaki sertlikleri giderir. Yumurtayla karıştırılan hıltit, müzmin öksürüğe ve soğuktan oluşan şişkinliğe iyi gelir (onları ortadan kaldırır). Bademcikler üzerinde yakıcı etki yapar (onların büyümesine sebep olur).[537]

Beslenme Organları: Kuru incirle alınırsa, sarılığa iyi gelir. Hıltit, mide ve bağırsak için zararlı olan maddelerdendir.

Dışarı Atan Organlar: Basura iyi gelir; cinsel gücü artırır; idrar ve regl söktürür. Sancıları giderir. Bağırsak yaralarına iyi gelir. Bolus'a[538] göre, az da olsa hıltit, kabız etki yapar. Onda ishal yapma gücü de vardır. Bir grup insana göre, müzmin (kronik) soğuk ishaller üzerinde etkindir.

Hummalar: Dört günde bir gelen nöbetleri olan hastalıkta gayet yararlıdır.

Zehirlenme: Kuduza, köpek ısırmasına, haşarata iyi gelir. Özellikle, akrep ve örümcek sokmasına iyi gelir. Hâricen zeytinyağı ile birlikte, dâhilen ise şerbet şeklinde kullanılır; ok zehirlenmesine zararlıdır. Bazı zehirlere karşı yararlıdır; onlara panzehir etkisi gösterir.

---

536 "Bunun için, bazılarının dediği gibi 3 kırat dozda veya" T.M.

537 "Bazı nüshalarda, hıntet (buğday) gibi etki yapar, şeklinde kayıtlıdır. Bazı nüshalarda, hıntet yerine şibit kayıtlıdır. Hıntet baskı nüshalarda kayıtlıdır. Diğer nüshalarda ise, halib şeklinde kayıtlıdır." T.M.

538 "Kolus" T.M.

HANZAL[539]
(Ebu Cehil Karpuzu, Koloşint; Citrillus colocynthis)

Genel Nitelikleri: Hanzalın iki türü vardır. Birisi erkektir, diğeri dişidir; yumuşak ve koftur, beyazdır.[540]

Özel Nitelikleri: Hanzalın iyisi, beyaz renkli ve yumuşak olanıdır. Onun koyu renkli ve sert olanı iyi değildir, zararlıdır.

Ebu Cehil karpuzu toplandıktan sonra, meyvasının olduğu gibi saklanması gerekir. Çünkü meyvanın etli kısmı kabuğundan ayrılırsa, etkisi azalır. Meyvanın toplanma zamanı ise, sarardığı, fakat yeşilinin tamamen kaybolmadığı zamandır [Daha önce veya sonra toplanırsa, zararlı olur]. Eğer ebu cehil karpuzu ağacında tek bir meyva varsa, bundan kaçınmak gerekir; zararlı ve öldürücüdür. a) Erkek ebu cehil karpuzu lifli olmakla, kof hanzala (dişi hanzala) nisbetle daha kuvvetlidir. Bundan dolayı, erkek hanzalın çok iyi dövülmesi gerekir. Eğer dövülmezse, lifler mide ve bağırsak sularıyla (enzim) şişerek, mide ve bağırsakların boğumlarına yapışarak, düğümlenmelere sebep olur. Ebu cehil karpuzu dövüldükten sonra, ballı su ile ısıtılıp kurutulmalıdır. Ebu cehil karpuzu, kesira zamkı (gum tragacanth, kitre zamkı) ile terbiye edilebilir; fakat Arap zamkı ile terbiyesi daha iyidir (Arap zamkıyla terbiye edilince, daha etkili hâle gelir).

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur. El-Kundi adlı hekim, onun soğuk ve rutubetli olduğunu söylemiştir. Ancak bununla büyük bir yanılgıya düşmüştür.

Etkileri: Yumuşatıcı, parçalayıcı, çekicidir. Çekici etkisini vücut derinliklerinde gösterir. Ayrıca, taze yapraklarının hemostatik etkisi (kan dindiren) vardır.

Süslenme: [Yaprakları] şişleri yumuşatır ve onları olgunlaştırır.

Hareket Organları: Sinir ve mafsal ağrılarına, siyatiğe ve soğuk gut hastalığına yararlıdır.

---

[539] "Muhammedü'l-Vanî, eserinde, hanzal için, karga düğleği veya Ebu Cehil kavunu da denir, der. Sahib-i Sahak, bu drogu draht-i telh (acı meyve) olarak açıklamıştır ki, bu doğru değildir." T.M.

[540] "*Kânûn*'daki bu açıklamaları yorumlayarak, İbn-i Kutbî şöyle der: Hanzalın erkeği ağır olur ve lifleri çoktur; içi sarı renklidir ve zararlı olduğu için kullanılmaz. Dişi hanzal ise, kof, yumuşak ve hafif; içi beyaz, dışı sarı renklidir; çekirdekleri dolgundur." T.M.

Baş Organları: Beyine yararlıdır. Ebu cehil karpuzu kökleri sirkeyle kaynatılarak kullanılırsa, diş ağrılarına iyi gelir veya kökün içi oyulup, fazlalıkları atılır ve sirke onun içine konur ve sıcak kül içinde kaynatılan sirke ile gargara yapılır. Eğer zeytinyağı içinde kaynatılıp, kulak içine damlatılırsa, kulak çınlamasına yararlı olur. [Dişi çekilecek hastaların] dişinin kolayca sökülmesini sağlar.

Solunum ve Göğüs Organları: Midelerindeki şişkinlikten dolayı hazımsızlık çeken hastaları kusturarak yardımcı olur.

Dışarı Atan Organlar: Mafsal (eklem) ve sinirlerdeki ağır balgamı atar ve aynı zamanda safranın atılmasını da sağlar. Gazlı ve rutubetli kulunçlarda cidden (fevkalâde) yararlıdır. Bazen kanamaya sebep olan ebu cehil karpuzu, ovül olarak kullanılır ve cenin için bazen öldürücü etki yapar. Ebu cehil karpuzu, acılığı nedeniyle bağırsaklardan süratle atılır. Bu yüzden etkisi istenen düzeyde olmaz. Etkinin fazla olması için bağırsaklarda fazla kalması gerekir. Dolayısıyla, bağırsakta ne kadar kalırsa, etkisi o kadar olur. Ebu cehil karpuzunun böbrek ve mesane rahatsızlıklarına etkisi olur. Bunun için onun şerbetinden 12 kırat kullanılır. Ebu cehil karpuzu kullanılırken, çok iyi dövülmesi gerekir. Bazen ebu cehil karpuzunun üstü delinerek içi çıkarılır, içine 'unnab şurubu veya yıllanmış tatlı şarap doldurulur ve bir gün bekletilir, ondan sonra kullanılır. Bazen de sıcak kül içinde bekletilip, ısıtılır, ondan sonra kullanılır.

Zehirlenme: Ebu cehil karpuzu, yeşilken toplanıp kullanılırsa, çok şiddetli zehir etkisi gösterir. Hattâ öldürücü olabilir. Tek kökten yetişmiş ebu cehil karpuzu üzerinde şayet tek meyva varsa, bu tek meyvadan 2 danik dozda alınsa, öldürücü olur. Onun kabuğu ve tohumundan 1 danik[541] öldürücü etki yapar. Onun kökleri yılan zehirine karşı yardımcı olur. O, akrep zehirine karşı kullanılan ilâçların terkibine girer. Hekimler, akrep sokmasından zehirlenen Arap'a onun kökünden 1 dirhem içirmiştir ve Arap'ı zehirlenmekten kurtarmıştır. Ayrıca ondan, akrebin soktuğu yere hâricen de tatbik edilirse, yararlı olur.

541 "1/6 dirhem"T.M.

HIMMUS[542]
(Nohut; Cicer arietinum)

Genel Nitelikleri: Nohutun birçok çeşidi vardır. Beyazı, kırmızısı, siyahı, burçak gibi olanı, ki gersene (kersene) denir; bostanî ve yabanîsi vardır. Yabanî olan çok sert ve çok acıdır. Şiddetli ısıtıcı etkisi vardır ve bu etki bostanî olanda da vardır. Lâkin bostanî olanın besleyici değeri, yabanî olandan daha fazladır.

Yapısı: Beyaz olanı, birinci derecede sıcak ve kurudur. Siyah nohutun etkisi çok güçlüdür.

Etkileri: Her ikisinin de (yabanî, bostanî) yumuşatıcı, parçalayıcı özelliği vardır. Besin değeri bakladan daha fazladır. Nohutun lezzeti daha yoğundur. Nohut, sert ve dolgundur. Akciğerlere ondan iyi besin teşkil eden başka besin maddesi yoktur. Taze nohutun kuru nohuta nisbetle daha fazla atık maddesi (fazlalığı) vardır.

Süslenme: Sivilceleri giderir; hâricen ve dâhilen cildi güzelleştirici etkisi vardır.

Şişler: Yangılı ve sert şişlere ve diğer tip şişlere yararlıdır; beze şeklindeki şişlere de yararlıdır.

Cerahat ve Yaralar: Onun yağı, temriyeye, kötü huylu yaralara, kanser yaralarına ve uyuz yaralarına iyi gelir.

Hareket Organları: Sırt ağrısına iyi gelir.

Baş Organları: Baştaki rutubetli çıbanları giderir. Nohut suyu, diş ağrılarına ve yangılı diş eti apse ve şişlerine, kulak altındaki şişlere iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Sesi güzelleştirir; akciğerleri besler; eğer nohut unundan çorba yapılırsa, bu terkip herşey için çok iyidir (hepsi için en iyisidir).

Beslenme Organları: Onun kaynamışı ödem için iyidir (pişmiş nohut vücutta su toplanmasını önler) ve sarılığa da iyi gelir. Karaciğer ve dalak kanallarındaki tıkanıklığı giderir.[543] Nohutun yemek arasında yenmesi uygundur. Yemek başında veya sonunda yenmemelidir.

---

[542] "Muhammedü-l-Vanî, humusun nohut olduğunu ve bakliyat cinsinden sayıldığını söyler. Humus, mim'in kesri ile okunur. Hâlen bu kelime üzerine başka bir kelime gelmemiştir. Hıllız (?), kasır (?) anlamında ve cıllık (?) ise Şam yöresinde bir yerin adıdır."T.M.

[543] "Özellikle esmer nohutun bu etkisi fazladır."T.M.

Dışarı Atan Organlar: Siyah nohut pişirilip kullanılırsa, mesane ve böbrek taşlarına abortus etkisi yapar. Badem yağı, turp, kerevizle birlikte yenirse, tam olarak düşük yapılmasına sebep olur; ancak bu terkip mesane yaralarına zararlıdır. Ancak cinsel gücü artırır. Bundan dolayı, erkek develer nohutla beslenir. Eğer nohut suyu aç karnına içilirse, cinsel gücü artırır. Bütü nohut türleri bağırsakları yumuşatır ve böbreklerdeki tıkanıklığı açar. Özellikle kara nohut ve pırasa renginde olanı bu etkiyi yapar. Bazı hekimlere göre, sirkede ıslatılan nohut aç karnına yendiğinde ve yarım gün aç bırakılırsa, kurtları öldürür.[544] Hippokrates, nohutta tatlı ve tuzlu iki yapı olduğunu ve pişmiş nohutta bu iki mizacın birbirini tamamladığını söylemiştir. Tuzlu mizaç (yapı) bağırsakları yumuşatır; tatlı yapı ise, idrar söktürür ve cinsel gücü artırır.

HINTET[545]
(Buğday; Triticum sativum)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur.

Özel Nitelikleri: İyisi, sertlik ve incelikte normal olanlardır. Daneleri büyük, dolgun, taze ve pürüzsüzdür; rengi kırmızı ve beyaz arasındadır. Kara buğday zararlıdır.

Yapısı: Sıcak ve kuruluk, rutubet yönünden ise normaldir, fakat sütü kuruluğa meyillidir.

Etkileri: Kırmızıya yakın olan buğdayın genellikle yararı büyüktür; pişmiş buğdayın hazmı yavaştır ve gaz yapar, fakat besleyici değeri çoktur. Buğday unu, nişastaya yakın kuvvete sahiptir, fakat ısıtıcı etkisi daha fazladır. Doğal yapısı yapışkanlığı olan buğday unu, sonradan işleme yoluyla yapışkanlık kazanmış olan una göre daha kuvvetlidir. [Dolayısıyla birbiriyle mukayese edilemez.] Buğday lapasının sindirilmesi yavaştır ve gaz yapar. Bunun için, buğday lapası yendikten sonra üzerine tatlı bir şey yenir ve gazını önlemek için de buğday, sıcak su ile önceden yıkanır. Buğdayda kötü hıltlar azdır. Ancak nişastası soğuk, rutubetli ve yapışkan yapıya sahiptir.

Süslenme: Buğday, yüzü temizler; onun unu ve nişastası özellikle zaferanla karıştırılırsa, ciltteki pürüzleri (temre, kelef?) giderir.

---

544 "kurtları döker." T.M.

545 "Türkçe buğday, Farsça gendum denir." T.M.

Beslenme Organları: Buğday ve arpa lapaları ağırdır.

Dışarı Atan Organlar: Ham buğday ve aynı şekilde öğütülmüş buğdayın suda ıslatılmış, fakat lapalaşmamış şekli ve bulgur, bunlar yenirse, bağırsaklarda kurtlanmaya sebep olur.

Zehirlenme: Buğday dövülüp, kuduz köpeğin ısırdığı yere tatbik edilirse, faydası olur. Bize göre ise, karnı aç olan insanın çiğnediği buğdayın tatbik edilmesi daha uygun olur.

HULBİB[546]

(Hulyeb, Hulbe, Boy Otu?, Köpek Zehiri)

Genel Nitelikleri: Bir Hint ilâcıdır. Beyaz suruncana benzer.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Gut ve eklem ağrıları için çok iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Balgamî hıltları, ham hıltları ve yoğunlaşmış hıltları ishal etkiyle atar. Ayrıca bağırsak kurtlarını, bağırsak solucanlarını ve ağır hıltları atar.

HUMMAS[547]

(Kuzukulağı; Rumex crispus)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bu bitkinin birçok çeşidi olduğunu,[548] mineral bakımından zengin topraklarda yetiştiğini söyler. a) Onun yaprağı uzun ve incedir. Bu türü bahçede yetişir; pişirildiği zaman lezzetlidir. b) İkinci türü, ormanlarda yetişir; onun yaprakları sert ve kenarları keskindir. Ona efsulabayin denir. c) Diğeri yabanîdir, devedili-

---

546 "Lam'dan sonra iki noktalı be ile bir noktalı be iledir. Baskı nüshada, ha'dan sonra nun ve iki te ile hintet olarak yazılmıştır. İbn-i Kutbî nüshasında, iki noktalı ye, bir noktalı iki be arasında hulbib olarak yazılmıştır. Muhammedü-l-Vanî, *Tercüme-i Sahak* adlı eserinde, hulb, ha'nın zammı, lam'ın fethi ve suskunu ile bir ottur ki, bu otu çoğunlukla karacalar yerler. Bukh el-teysi hulb ve teys zev hulb bi teys'den amaç, karacanın erkeği anlamındadır, der. Bazıları da, hulbun, koyu yeşil renkli ve çok sık yapraklı, sürüngen bir ot olduğunu söylerler ve herhangi bir yerinden koparıldığında, koptuğu yerden süt aktığını ifade ederler. Bütün bu ifadeler içinde doğru olanı, birinci açıklamadır. Çünkü, kelimenin aslı lam'ın suskunu iledir. Kaide olarak, muzaaf olan iki harfin birini ye'ye değiştirmek gerekir. Nitekim temetti ve telazzi ise telazzar idi. Muzaaftan ötürü, ikinci harfler ye'ye dönüştürüldü."T.M.

547 "Van dili lugatında, hummas, ha'nın zammı ve mim'in suskunuyla kuzukulağı denen kırmızı çiçekli, ekşi bir ottur, diye geçer."T.M.

548 "yağlı (killi?)"T.M.

ne[549] benzer. d) Diğer bir nevi (dördüncüsü), nane yaprağına benzer, dalları üzerinde tohumları vardır. Tohumları küçüktür, kırmızıdır, ekşidir. e) Diğer bir nevine (beşincisi) la'nun[550] denir.[551] Bu tür diğerlerinden büyüktür. O, ormanda yetişir. Onun etkisi diğerleri gibidir. Ekşi olanına, bazıları yabanî der, onu silk-i berri diye adlandırmışlardır. Bütün yabanî neviler ekşi değildir.[552] Bazılarına göre, balla böyle etkili olur. Onlardan yabanî olanı daha ekilidir.

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve kurudur; onun tohumu birinci derecede soğuktur, ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Onda kabız etkisi vardır. Ekşi olmayan nevilerinde az miktarda eritici, çözücü etki vardır; ekşi olanlar daha kabız etkiye sahiptir. Ekşisi şiddetli olmayanların besleme özelliği daha fazladır; onlar hindibağa benzer. Ekşi olan türlerin hepsi safra sökücü etki gösterir ve oluşan hıltlar, vücut için yararlıdır.

Süslenme: Kuzukulağı kökü, sirkeyle birlikte tırnakların pul pul ayrılmasına ve sertleşmesine iyi gelir. Eğer şarapla kaynatılırsa, kökleri, hâricen vitiligo ve temriyeye etkili olur.

Şişler: Kökü ile birlikte pişirilerek yaraya dönüşmüş sivilcelerde ve temriyede kullanılır. Onun sıcak suyla pişmişi, uyuz üzerine tatbik edilir. Aynı zamanda, onun kendisi suyla hamamda [aynı gayeler] için kullanılır.

Baş Organları: Onun öz suyu ile diş ağrılarında gargara yapılır. Aynı şekilde, onun pişmişi, şarapla birlikte aynı gaye için kullanılır; o, kulak altındaki şişlere yararlı olur.

Beslenme Organları: Şarapla birlikte kara sarılığa iyi gelir; bulantıyı önler; kil ve toprak yemek isteyenlerin iştihasını köreltir, bunları yeme isteğini yok eder. Sirkeyle pişirilip, dalağa yakı yapılırsa, onun şişlerini çözer, eritir.

Dışarı Atan Organlar: O ve tohumları, bağırsaklarda kabız etkisi gösterir ve özellikle onun eski tohumları bu etkiyi gösterir. Onun bütün sınıflarının tohumlarının, pişirilip yenirse, karnı yumuşattığı

---

549 "yaprağına" T.M.
550 "ankalayun" T.M.
551 "Ona bazıları la'nun der." T.M.
552 "Bazılarında ekşi lezzet vardır." T.M.

(bağırsakları yumuşatır) söylenir. Onun tohumlarında mutlak sıkıştırma, durdurma etkisi olduğu söylenir. Bazıları, kızarmış tohumlarda tersi etki vardır derler ve yumuşatıcı, gevşetici etki olduğunu söylerler. Onun kızartılmış kökleri, rahim akıntılarına iyi gelir. Eğer şarapla içilirse, böbreklerdeki taşları kırar. Onun gevşetmesi, yırtıklara iyi gelir. Onun tohumları içilirse, tükürük salgısının kurumasına iyi gelir. Yırtıklara iyi gelmesinin yanı sıra, kayganlaştırır, suyla ve şarapla kolayca yutulur; bağırsaklardaki yaraları giderir ve müzmin ishale iyi gelir. Eğer öğütülürse, safrayı atar ve rahimdeki akıntıyı keser. Şarapla pişirilen bitki, mesanedeki küçük taşları ufalar; regli çok iyi söktürür.

Zehirlenme: O, akrep sokmasına iyi gelir. Özellikle temizleyicidir; onun tohumu, haşarat veya akrep sokmasından önce alınırsa, bu hayvanların zehirleri zarar vermez.

HERŞEF, HURŞUF
(Enginar; Cynara scolymus)

Genel Nitelikleri: Herşef, kerkend (enginar) sınıfındandır.[553]

Yapısı: Enginar, sıcaklıkta mutedildir ve rutubette ikinci dereceye kadardır. Hûzi, onun soğuk ve rutubetli olduğunu söyler. Mesih, etkide onun helyon gibi olduğunu söylemiştir. Birinci derecede sıcak ve rutubetlidir ve diğerleri, onun birinci derecede sıcak ve ikinci derecede rutubetli olduğunu söylemiştir. Galenos'a göre, herşef, ikinci derecenin sonunda sıcaktır ve bana göre, herşefin cinsleri çoktur; onun nevilerine göre mizaçları da değişiktir.

Etkileri: Pek az yararı vardır (pek az temizler) ve kurutucudur. Onda yumuşatma özelliği vardır. Hûzi, onun kara safra oluşturduğunu söylemiştir; bu doğru değildir.

Süslenme: Enginar, tilki hastalığını (da-i sa'leb) iyi eder ve onun suyu ile baş yıkanırsa, kamlı (bit) ortadan kaldırır (onları öldürür). Koltuk altındaki kokuyu bertaraf eder; idrar söktürür, bundan dolayı da koltuk altındaki kokuyu giderir.

Şişler: Şişleri çözer.

---

553 "*Kânûn*'un bu kelâmından anlaşılır ki, kerkend genel addır. Herşef hastır (özeldir). Herşef, kerkendin bir sınıfıdır. İbn-i Kutbî ve Hacı Paşa bunun aksini söylerler. Onların dedikleri bilinir."T.M.

Cerahat ve Yaralar: Onun suyu, katı ve sert yaralar için yararlıdır.

Baş Organları: Onun suyu, hazaza (dry scab, kepek) iyi gelir.

Beslenme Organları: Enginar, kusturucudur; özellikle onun dağlı (dağda yetişen) cinsi. Kökü ve zamkı çok yararlıdır. Bu kerkend (enginar) hakkında daha sonra "Kef" faslında bilgi verilecektir.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel isteği artırır; idrar atar ve kokuşmuş (tutulmuş) idrarı dışarı atar. Tabiatı yumuşatır (yapıyı gevşetir); balgamı söktürür ve çok atılmasını sağlar. Ancak, karnı tutar (sıkar, bağırsaklarda peklik yapar) ve şarapla içilirse, bu etki görülür.

HANDUKUK[554]
(Kara Yonca; Trigonella corniculata)

Genel Nitelikleri:[555] Bu bitkinin yabanî ve bostanî olan iki çeşidi ve mısrî olan nevi vardır. Bundan alınan tohumlardan ekmek yapılır ve onu yerler.

Yapısı: İbn-i Ceric,[556] onun ikinci derecenin sınırında sıcak kuru olduğunu söylemiştir. İbn-i Maserceveyh, ikinci derecenin orta seviyesinde sıcak ve bostanî olanın birinci derecenin sonunda sıcak olduğunu (sıcağa benzediğini) söylemiştir.

Etkileri: Bostanî olan, mutedil parlatıcıdır ve kurutucudur. Yabanî olanında ısıtıcı ve kabız etki vardır. Onun yağı, ağır kokuları atar.

Süslenme: Yabanî olanı, kırışık (kalaf) için iyi gelir. Aynı şekilde bostanî olanın da [aynı etkisi vardır].

Cerahat ve Yaralar: Bostanî olanın öz suyu, balla [karıştırılırsa,] yaralara iyi gelir.

Hareket Organları: Onun yağı, gazdan kaynaklanan eklem ağrılarına yararlıdır ve [her ne kadar] zamanla eskimesinden korkulursa da [yağın bu etkisi vardır (devam eder)]. Yabanîsinin de aynı etkiye sahip olduğu söylenir.

---

554 "Kara Yonca" T.M.

555 "Kamus der ki, handekuk, handekukî gibi bir baklık adıdır, ki ona zurk derler. Van Kulu lugatinde derler ki, el-zurk, ze'nin zammı ve re'nin fethi ile kara yonca dedikleri handakuk mânasına gelir." T.M.

556 "Cerih" T.M.

Baş Organları: Eğer öz suyu burundan çekilirse, baş ağrısı yapar. Sara için fevkalâde yararlıdır.

Göz Organları: Bostanî olanın öz suyu, gözün conconctivasına (beyaz yağına) ve zarlarına, özellikle balla kullanıldığında, yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Özellikle yabanîsi, balgam [hıltının] oluşturduğu kaburgaların ağrılarına yararlıdır; boğazda ağrı ve nefes kesilmesi (asphyxia) oluşturur. Onun verdiği zarar, hass (marul), küzbere (kişniş) ve hindiba ile giderilir.

Beslenme Organları: Gazlı, soğuk mide ağrılarına yararlıdır ve onun yağı abad (tıkanıklık, yapışkanlık) ve istiskaya (ödem, organda su toplanması) yararlı olur.

Dışarı Atan Organlar: İdrar ve regl söktürür. Yabanî nevi, şarapla birlikte yararlı olur. Tuzlanmış tohumu, mesane ağrısına iyi gelir. Onun yağı, yumurtalıkların ağrılarına ve rahim (uterus) ağrısına iyi gelir. Onun yabanî çeşidi, hayza (menstrual kan) yararlıdır ve karnı [o yağ] güçlendirir; o ve onun tohumları, cinsel arzuyu tahrik eder.

Hummalar: [Bazılarının, bazı hekimlerin] dediği gibi, gün aşırı gelen nöbetin (gıbbu'l-humma) onun 3 yaprağı ile sakinleştiğini veya onun tohumundan 3 tane [içilirse] hummanın devirlerini karıştırdığını ve quaterneri (4 günde bir gelen nöbetler), onun yapraklarından 4 tane içilirse, bozduğunu söylemişlerdir.

Zehirlenme: Akrebin soktuğu yere bu bitkinin suyu dökülürse, her hâlde ağrıyı dindirir ve eğer sakin ve sağlıklı bir organ üzerine tatbik edilirse, onu yakar, ağrı hâsıl eder. Onun tohumu, akrep sokmaları için en güçlü ilâçtır.

HULBE[557]
(Boy Otu; Trigonella foenum graceum)

Yapısı: Birinci derecenin sınırında sıcak, birinci derecede kurudur. Rutubeti yok denecek kadar azdır.

---

557 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur. Buy tohumu denen drogdur. Sözlükte, göğüse, öksürüğe, basura, sırta, karaciğere, mesaneye ve cinsel güce etkisi olan bir bitki olarak kayıtlıdır. Bazı *Kânûn* nüshalarında 'şenbeliz' olarak geçer. Bu, kaleme alanların hatasıdır. Doğru olan, 'şenbelile'dir. Halimî, şenbeliz, suruncan çiçeğine verilen isimdir; şenbelile ise, boy tohumu demektir, der. İbn-i Kutbî de, şenbeliz, suruncan gülüdür, diye açıklama getirir." T.M.

Etkileri: Olgunlaştırıcı, yumuşatıcı etkileri vardır. Aynı zamanda, hulbede yapışkanlık ve gevşeklik vardır. Yapışkanlığı sıcaklığın vereceği sıkıntıyı engeller. Onun sıcaklığı olumlu bir şekilde yumuşatıcı ve olgunlaştırıcı olur. Hulbenin (boy tohumunun) oluşturduğu bağırsak muhtevası (keymusu), yoğun olmasına rağmen (az olmamasının yanı sıra) zararlıdır.

Süslenme: Boy otu tohumu, defne[558] ile birlikte tüyler için yararlıdır; yara izlerini giderir ve gül yağı ile yapılan süspansiyonu soğuktan oluşan çatlaklara iyi gelir. O, cilt lekeleri için yapılan ilâçların terkiplerine girer; cildi güzelleştirir. Ağız kokularını ve vücudun kötü kokularını giderir.

Şişler: Balgamî olan sertleşmiş şişleri giderir; onun unu vücudun içinde ve dışındaki yangılı şişlere iyi etki eder; yangılı urları bile yumuşatıp, olgunlaştırır.

Cerahat ve Yaralar: Gül yağı ile birlikte ateş yanıklarına iyi gelir.

Baş Organları: Boy otu ile baş yıkanacak olursa, kepekleri giderir; fakat baş ağrısı yapar. O, mideye zararlıdır; fakat acıyla birlikte olursa, zararı azalır.

Göz Organları: Kaynatılmış boy otu, göz kapaklarına faydalıdır. Onun merhemi, gözdeki şişleri, ağır maddeleri bertaraf eder.

Solunum ve Göğüs Organları: Boy otu, sesi güzelleştirir ve akciğerleri besler; göğüs ve boğazı yumuşatır; öksürüğü teskin eder ve özellikle astıma iyi gelir. Eğer boy otu, bal, incir veya hurma ile pişirilirse, bu etkiyi gösterir. Onun etli hurma karıştırılarak öz suyu çıkarılır ve bu öz su balla karıştırılır, ateş üstünde bu terkip normal yoğunluğa erişene kadar ısıtılır ve yemekten önce yavaş yavaş yenir.

Beslenme Organları: Dalak için, boy otu, natrun ile birlikte hâricen pomat şeklinde kullanılır ve onun pişmişi sirkeyle mide zafına karşı kullanılır; özellikle tazesi [tercih edilirse] daha etkilidir. Mide ülserlerine bile iyi gelir. Sirkeyle ve acı ile birlikte alınırsa, bu etkisi ortadan kalkar.

Dışarı Atan Organlar: Rahiminde ağrı olan kadın onun pişmişine oturur ve yakı yapılır [hâricen kullanılır]. Onun kaynatılmışı, sirkeyle bağırsak yaralarına iyi gelir ve aynı zamanda onun tazesi, sirkeyle birlikte eğer ağızda çiğnenirse, aynı etkiyi yapar. Suda kaynatılan boy

558 "defne yağı" T.M.

otu, zehirlenmelere ve ishale iyi gelir. Onun yağı, makaddaki şişlere iyi gelir ve aynı şekilde, zehir ve karın ağrıları için lavman şeklinde kullanılır; özellikle de meri (acı safra?) ile birlikte yenirse, etkili olur. Lavman şeklinde kullanıldığında, şayet biraz balla karıştırılırsa, bağırsak muhtevasına fazla yakma hissi vermeden atılmasını sağlar. Pişmiş boy otu, balla birlikte bağırsaklardaki ağır rutubetleri dışarı atar, idrar ve regl söktürür. Rahimde sertlik ve kuruluk sebebiyle zor doğum yapan kadınlara boy otu, ördek yağıyla birlikte fitil olarak uygulanır ve doğum yapmayı kolaylaştırır. O, basur memesi olanlara iyi gelir. Feçes (dışkı), idrar ve terin kokusunu giderir. Onun, turmus (mısır baklası) gibi, dışarı atılması güçtür.

HIRZUN[559]
(Kertenkele; Flamidactylus flovivirdis)

Genel Nitelikleri: Hırzun (kertenkele), dıb[560] denen hayvanın kendisidir; tabiatı verelin (bir nevi kertenkele; büyük kafalı, pürtüklü derili; kırmızımsı sarı renkte; ayaklı ve kamçı şeklinde kuyruklu; testere dişli bir hayvandır) tabiatına yakındır. Çünkü hırzunun besini verel etidir.[561]

Göz Organları: Gözde katarakta, kaşıntıya iyi gelir; görmeyi daha iyi yapar.

HALZUN[562]
(Deniz Salyangozu; Turbenella rapa)

Genel Nitelikleri: Deniz salyangozu, sedefliler grubundan bir türdür.[563]

Etkileri: Kanın akışını artırır.[564] Göz yaralarına iyi gelir.

559 "Muhammedü'l- Vanî, ha'nın kesri, re'nin sükunu ve zel'in fethi ile olduğunu ve bazılarının kelerin erkeği olduğunu ifade eder. İbn-i Kutbî ise, kelere benzeyen bir hayvan olduğunu söyler; fakat kelerden daha küçüktür, verel yapısındadır."T.M.

560 "keler"T.M.

561 "Dolayısıyla, verele benzer."T.M.

562 "Van dili sözlüklerinde, otlaklarda bulunan bir cins böcek olduğu kayıtlıdır. Bunun mideye yararı vardır. Diğer sözlüklerde buna benzer ifadeler vardır. İbn-i Kutbî ise, helezonun sedef ihtiva eden bir hayvan olduğunu söyler. Kara, deniz ve nehir salyangozu çeşitleri vardır. Nazarih denen kara salyangozu ağaçlar ve otlar üzerinde görülür. Bu tür kullanılmaz."T.M.

563 "meds adı verilir, sahillerde bulunur. *Kânûn*'da bu konu, helezonun belli bir sınıfa ait olduğu düşünülerek, sahilde bulunur; meyvalar sahilde olmaz, dolayısıyla buralarda bulunanlar da denize ait helezonlardır, denmiştir."T.M.

564 "Kanın ateşini söndürür."T.M.

HÜR-İ RUMÎ[565]

Genel Nitelikleri:[566] Tarus diye adlandırılır.[567]

Yapısı: İkinci derecede şiddetli ısıtıcıdır ve birinci derecede kurutucudur. Onun çiçekleri şiddetli ısıtıcıdır ve onun zamkı fevkalâde ısıtıcıdır.[568]

Etkileri (Baş Organları): Onun meyvası, sirkeyle birlikte kullanıldığında, saraya iyi gelir.[569]

HAL

Genel Nitelikleri:[570] Bazıları, ona gülnarü'l-Huzî (Huzî narının çiçeği) derler.[571] Yani Huzistan'da yetişen nar çiçeğidir.

Hareket Organları: Bu drogun sinirlere zararı vardır; kasılma yapar.[572]

---

565 "Havz-i rumî" T.M.

566 "İbn-i Kutbî, büyük ağaçlar olduklarını ve iki türünün bulunduğunu söyler. Biri nebatî, diğeri rumîdir. Nebatînin ağacı yumuşaktır, fakat zamkı yoktur. Baskı nüshalarda havz-i rumî kayıtlı değildir. Diğer nüshalarda ise, hulbeden önce yazılmıştır. Bir diğerinde, havz-i hamamdan sonra kayıtlıdır. Biz, Sultanî nüshayı esas aldık." T.M.

567 "Dioscorides, havz-i rumî ağaçlarının ırmak kenarlarında yetiştiğini söyler. Ağacın zamkı vardır. Zamklar ağaçtan alınarak suya düşer ve su içinde donarak katılaşırlar. Halk arasında, bu zamka 'eleberus' adı verilir. Bu zamk altın sarısı rengindedir ve parçalanıp ezildiğinde güzel bir koku çıkar. Bazı nüshalarda, bu zamka kehribar adı verildiği yazılıdır." T.M.

568 "Yapısı normaldir, az da olsa kuruluğa meyillidir." T.M.

569 "**Etkileri:** Yumuşatıcıdır. Tohumlarında bu özellik daha fazladır. Çok fazla harareti yoktur. Meyvası sirke ile içilirse, saraya iyi gelir. Bu etkisini Dioscorides açıklamıştır. Yapraklarının öz suyu birkaç kere kulağa damlatılırsa, kulak ağrısını giderir. Meyvasından 1 miskal dozda alınırsa, siyatiğe iyi gelir. Yaprakları sirkeyle hâricen kullanılırsa, gut hastalığının verdiği rahatsızlığı giderir. Meyvası balla birlikte göze damlatılırsa, göze kuvvet verir. Bu etkisi denenmiştir. Zamkı içilecek olursa, mide salgılarını engeller. Aynı şekilde, bağırsak salgılarını da engeller. 1 miskal dozda alınan meyvası idrar damlamasına (prostat) iyi gelir; kadınlar sirkeyle içerlerse, gebe kalmaya karşı korunmuş olurlar. Yaprakları da aynı etkiyi gösterir." T.M.

570 "Sultanî nüshada, lam ve dal ile yazılıdır. Birinde yazılı olan diğer nüshada yoktur. Şir-i gun'a duhn-i hall denir. Bu ifade doğru değildir. Ayrıca İbn-i Kutbî'nin eserinde, ha ile lam arasında sin harfiyle hasel adı kayıtlıdır ve bir başka bitki adı olmakla, o da bu drog için uygun değildir." T.M.

571 "Bu ifade baskı nüshalarda vardır." T.M.

572 "Daha önce verilen helezon bahsinde kayıtlı olan, Sultanî nüshada geçen bir ifade vardır. Bu ifade helezona ait olmayıp, bu droga aittir. Dolayısıyla gerekli düzeltme yapılarak, ifade buraya alınmıştır. **Yapısı:** Üçüncü derecede şiddetli ve ısıtıcı ve birinci derecede kurutucu etkisi vardır. Çiçeğin ısıtıcı etkisi şiddetlidir ve zamkına yakın etkidedir." T.M.

HAŞİŞETÜ'Z-ZÜCAC[573]
(Yapışkan Otu, Cam Otu; Capsella bursa - pastoris)

Genel Nitelikleri: Camlara parlaklık veren bir ottur.[574]

Etkileri: Rutubeti yardımıyla kabız etkisi vardır; yapışkan, temizleyici ve yumuşatıcıdır.

Şişler: Şişleri teskin eder (giderir); yaprağının yangılı şişlere, ateş yanıklarına ve balgamî şişlere yararı vardır. Onun öz suyu, isfidac-ı rasas (kurşunlu üstübec) ile birlikte sivilce ve çıbanların üzerine sürülürse, öz suyu ile gargara yapılırsa, tonsillere (bademciklere) yararı olur.

Hareket Organları: Kayruti ile birlikte bu drog, gut hastalığına iyi gelir.

Baş Organları: Onun öz suyu, gül yağı ile birlikte kulak ağrılarına iyi gelir. Onun öz suyu, bademciklerin şişleri üzerine sürülür.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun öz suyu, kronik (müzmin) öksürükte yavaş yavaş içilir.

Dışarı Atan Organlar: Basurları giderir (iyi eder).

HIRBA[575]
(Pırasa; Allium porum)

Genel Nitelikleri: Bu bitkiye 'necitis' de denir. Onun tohumları üçgen şeklindeki mızrak gibidir. Yaprağı, üçgen şeklinde, mızrak gibi, kandiriyun yapraklarına benzer.

Yapısı: Hırbanın bostanî ve yabanî türleri vardır. Bostanî türün sıcaklığı azdır; yabanî türün harareti (sıcaklığı) ikinci derecededir.

Cerahat ve Yaralar: Tazesi, cerahati tedavi eder.

Beslenme Organları: Onun kabuğu, sirkeyle dalak üzerine tatbik edilir ve kuru yaprağı içilirse, dalağın rahatsızlığını giderir.

Dışarı Atan Organlar: Özellikle onun yaprağı, mızraklı kandiriyun yaprağı gibi, idrar söktürücüdür.

---

573 "Aktarların çoğu bu droga encere-i sevda (siyah ısırgan otu) adını verirler. Genellikle çorak yerlerde, duvar diplerinde ve harabelerde yetişir. Kırmızıya yakın ince dalları vardır. Yaprakları üzerinde sert tüyleri vardır. Dalları üzerinde ise, düğme gibi sert oluşumlar vardır. İnsanın elbisesine yapıştığı için, Türkçe 'yapışkan' adı verilir."T.M.

574 "Camların lekelerini giderir."T.M.

575 "Hırba, kısa mızrak anlamına gelir. Bitki, mızrağa benzediğinden bu adı almıştır. İbn-i Kutbî, bu droga lonhinitis adını vermiştir."T.M.

HALİBÎ[576]
(Ayıkulağı; Aster atticus)

Genel Nitelikleri: Bu bitkiye 'halibiyan' adı verilmiştir. Çünkü o, pomat şeklinde uygulandığında, halib (üreterler) şişlerini tedavi eder. O da gül gibi birden ziyâde güçten meydana gelmiştir (birden ziyâde kuvveti vardır).[577]

Yapısı: Onda soğutucu etki yanında ısıtıcı etki de vardır.

Etkileri: [Sıcaklığın etkisiyle] eriticidir, çözücüdür. Soğuğun etkisiyle defedici, atıcıdır.

Şişler: Bel bölgesi açılarak, üreterlerdeki şiş üzerine tatbik edilir. Hâricen pomat şeklinde de uygulanır.

HAZA
(Yabanî Anason; Echinophora tenuifolia)

Genel Nitelikleri: Bu, zufra (zufera, yabanî anason) denen drogdur. O dinaveridir. Onun hakkında daha önce bilgi verdik (ondan daha önce söz ettik).

HASİS
(Sütleğen Otunun Özel Bir Türü)

Genel Nitelikleri:[578] O, bir Ermeni ilâcıdır. Aynı zamanda, Fars (İran) kaynaklı olduğu söylenmiştir.[579] Huzistan hekimleri, hasisin[580] sütleğen otundan kuvvetli olduğunu, sıcak olduğunu ve eğer 1 dirhemden fazla alınırsa, öldürücü olduğunu söylemişlerdir.

Yapısı: Dördüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yakıcıdır; oral yoldan kullanılmaz.

Beslenme Organları: Mideyi yakar, tahriş eder. Kusturucudur (emetiktir).

---

576 "Arapça bir kelimedir. Buyon (?) sözlüğünde, ıstırtikun olarak geçer. Türkçede ayıkulağıdır, şeklinde kayıtlıdır; fakat ayıkulağı bu türün bir çeşididir ki, kalamus adı verilir. Arapçası azanü'l-deb (ayıkulakları)dir." T.M.

577 "*Tercüme-i Sahak*'ta, harban iki damardır ki, göbeğin iki yanında yer alır, şeklinde kayıt vardır." T.M.

578 "Ermenistan'dan geldiği için" T.M.

579 "İbn-i Kutbî, mum gibi bir drog olduğunu ifade eder. Bazıları da, bitkisel drog olduğunu söyler." T.M.

580 "haşişin" T.M.

HABBÜ'L-BAN
(Ban Otu Tohumu; Melia azedarach)

Daha önce "Be" kısmında ele alındı.

HABBÜ'L-GAR[581]
(Defne Tohumu; Laurus nobilis)

Genel Nitelikleri: Fındık büyüklüğünde, kabuğu siyaha çalan bir meyvadır. Eğer [meyva] sıkılırsa, sarıya çalan iki parçaya ayrılır; kendine has kokusu vardır. Ayrıntılı bilgi "Gar" başlığı altında verilmiştir.

HABBÜ'Z-ZELEM
(Topalak, Kara Topalak; Cyperus esculentus)

Genel Nitelikleri: Onun lezzeti güzeldir (çok iyidir). Zur (Zevr ?) şehrinde yetişir.[582]

Yapısı: O, ikinci derecede sıcaktır ve rutubeti de vardır.

Süslenme: Besleyicidir (şişmanlatıcıdır).

Dışarı Atan Organlar: Meniyi fevkalâde artırır.

HABBÜ'L-MİSEM[583]
(Mensim Tohumu)

Genel Nitelikleri: Bu meyva (tane), biber büyüklüğündedir ve rengi de biber rengindedir; kırılması ve dağılması kolaydır. Kabuğu kırılınca içinden beyaz ve kokulu bir tane çıkar.

---

581 "Van dili sözlüğünde, defne ağacına gar dendiği yazılıdır."T.M.

582 "İbn-i Kutbî, bu drogun iki çeşidi olduğunu, birinin Zevr (Zur) şehrinde yetiştiğini, nohuttan büyük, köşeli ve kokulu olduğunu, diğerinin ise Mısır'da Berberi yöresinde yetiştiğini, uzun ve sarı renkte olduğunu söylemiştir."T.M.

583 "Hoş kokulu olan bu tohumlara balsam odendron opabalsamum adı da verilir; bazen tohumlar zehirlidir. Amynis toxifera adı verilir. Arapça ıtrü'l-menşem denir. Çünkü kokulu bir drogdur. Hicaz ve Yemen'de parfüm olarak kullanılır. Özellikle kadınlar kullanırlar ve birleşme veya ayrılık dileyerek kullandıklarından, bu dileklerinin gerçekleştiğine inanırlar. Bu drogun büyüklüğü sakız ağacının taneleri kadardır; rengi kırmızı ile sarı arasında değişir. Dış kısmı parlaktır. Kokusu güzeldir. Irak, Mısır ve Şam yöresi halkı bu drogu bilmez ve yetiştirmezler. İbn-i Kutbî, Muhammedü'l-Vanî tercümesinde, menşimin Mekke'de aktarlık yapan bir kadının adı olduğunu söylemiştir ve Huzza ve Curhem kabileleri bu kokudan sürünürlerdi. Hattâ, kokulu muska kullandıkları zaman aralarında caniler çoğaldı. Bu yüzden, 'Esaim men ıtr-i menşim' sözü, atasözü olarak yerleşmiştir, diye açıklama vermişlerdir. Bazıları da, ıtr-i menşimin habb-ı belesan olduğunu söylemişlerdir."T.M.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Beslenme Organları: Soğuktan dolayı midede meydana gelen hastalıklara iyi gelir ve bu söylenen doğrudur.

HABBÜ'L-NİL
(Mavi Gece Sefası Tohumu; Ipomoca hederacea)

Genel Nitelikleri: Bu ilâca 'habbu'l-kurtum el-hindî' derler.[584]

Özel Nitelikleri: Onun iyisi ve kalitelisi, ağır, parlak ve taze olanıdır.

Yapısı: Bazıları (bazı hekimler), beşinci derecede sıcak ve kuru olduğunu söylemişlerdir; doğrusu, üçüncü dereceye kadar sıcak ve kuru olmasıdır.

Süslenme: Adison ve vitiligo hastalıklarına karşı kullanılır.

Beslenme Organları: Bozucu ve çürütücü etkisi vardır.

Dışarı Atan Organlar: Ağır hıltları, ishal etkisiyle dışarı atar; aynı şekilde sevdavî (kara safra) ve balgamî hıltları da dışarı atar. Bağırsak kurtlarını ve solucanları düşürür.

Bedeli: Sevdavî hıltlara yararlı olması ve ishal etki yaratması için 1/2 (yarım) dozda şahmü'l-hanzal (su kabağı veya bal kabağı) ile 1/3 (üçte bir) dozda haceri'l-Ermeni (Ermeni taşı) ile birlikte muadili olarak verilir.

HABBÜ'L-SİMNE[585]
(Mayasıl Tohumu; Buchanania latifolia)

Genel Nitelikleri: [Bu] ağaç, yabanî olarak çöllerde, kurak yerlerde yetişir; bir karış boyunda ve beyaz renklidir. Yaprakları çok beyaz değildir. Meyvası biber gibidir, yağlı, sütlüdür; bazıları (bazı hekimler), onun sameryuma (yer sarmaşığı) denen bitkinin tohumu olduğunu söylemişlerdir.[586]

---

584 "Van dili sözlüklerinde, kurtum şeklinde de okunduğu ve asfar anlamına geldiği yazılıdır. İbn-i Kutbî, Hindî olan kurtumu açıklarken, Hint kökenli bir drogdur ve lablaba benzer; etrafındaki bitkilere sarılır; ince, yeşil dalları vardır; yaprakları yeşildir; her yaprakta birer mavi çiçeği ve çiçeklerinde üçer tane tohumu bulunur. Bu tohumları zebibü'l- cebel denilen habbü'l-reis (hezeran)den daha sarıdır ve üçgen şeklindedir; kullanılan kısmı, bitkinin bu taneleridir, der."T.M.

585 "Van halkına göre, kadınları şişmanlatmamak amacıyla kullanılan bir drogdur."T.M.

586 "İbn-i Kutbî, sameryuma adının Süryanice olduğunu ve haşişetü'l-akrebe verilen isim olduğunu söyler. Bunun öz suyundan lacivert, hattâ koyu lacivert renkli bir zamk elde edilir."T.M.

Yapısı: Sıcak ve rutubetli yapıya meyillidir.

Süslenme: Besleyici ve cildi güzelleştiricidir.

Beslenme Organları: Midede zor sindirilir; fakat eğer yenirse, sindirildikten sonra fevkalâde besleyici özellik gösterir.

Dışarı Atan Organlar: Meniyi ve cinsel arzuyu artırır.

HABBÜ'S-SANAVBER[587]
(Çam Fıstığı; Pinus gerardiana)

Genel Nitelikleri: Bu, tanedir. Onun ağacı fıstık cinsindendir. Kabuğu kof yapıdadır; meyvası (kozalağı) kırmızıdır, kolay parçalanır; içinden çıkan taneler soyulduğunda beyaz renkli olduğu görülür; yağlı ve lezzetlidir. Bu türden çam, büyük olup, dişisidir; ona sus[588] adı verilir. Küçük olanın[589] taneleri daha serttir; üçgen şeklindedir; içi tek tanelidir; tadı yakıcı ve buruktur. Bunların ilâç özelliği, besin özelliğinden fazladır (fazla gibidir).

Yapısı: Büyük tanelerin yapısı mutedil gibidir, fakat sıcaklığa meyli vardır; rutubeti fazladır. Küçük olanlar ise, ikinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Olgunlaştırıcı, yumuşatıcı ve yakıcı kuvvetlere sahiptir. Özellikle taze olanlarında bu özellik çok fazladır. Fakat suda ıslatılırsa, yakıcı özelliği giderilir ve yumuşatıcı, ayırıcı etkisi daha belirgin hâle gelir. Yapısı mineral ve sıvı maddelerden oluşmuştur; az da olsa uçucu maddeler ihtiva eder.

Süslenme: Şişmanlatır.

Hareket Organları: Büyük taneler yendiği zaman, beden zayıflığı, uyuşma gibi şikâyetlere iyi gelir. Eklemlerdeki rutubet ve ödemleri kurutur.

Solunum ve Göğüs Organları: Küçük ve büyük tanelerin her ikisi de, akciğer iltihaplarını, kan tükürmeyi, öksürüğü giderir ve özellikle taze taneler meyva şurubu ile yenilirse veya içilirse, etkisi daha fazla olur. Eğer taneler tatlı şarapla kaynatılıp içilirse, akciğer iltihabının ve balgamî sıvının atılmasını ve temizlenmesini sağlar. Aynı şekilde,

---

587 "Van dili sözlüğüne göre, sanavber, köknar ağacına verilen isimdir. Kimileri çam ağacı olduğunu, kimileri de meyvasının adı olduğunu söylerler."T.M.

588 "şerbin"T.M.

589 "buna yenbut adı verilir"T.M.

bu tanelerin kabukları ve yongaları da drogların terkibine katılsa, akciğer üzerinde aynı etkiyi gösterir.

Beslenme Organları: Taneleri, pelin ile birlikte mide üzerine tatbik edilirse, mideyi temizler; hazmı zordur, fakat besleyici özelliği fazladır; yakıcı özelliğinden dolayı mideyi yakar. Fakat sıcak suda ıslatılarak, sıcak yapılı olanlara, teberzed (tabarzal, tabarzan)[590] şekeriyle birlikte, soğuk yapılı olanlara da, balla birlikte yedirilirse, hazmı kolay olur ve mideye de zararı dokunmaz. Dioscorides, sanavber tanelerinin mideye zararı olduğunu söylemiştir. Onun ifadesi, yukarıda açıklanan işlemlerden geçmemiş taneler için doğrudur. Yakıcılığı yüzünden çok fazla yiyenlere elbette zararı olur. Normal dozda çam tohumları, semiz otu ile birlikte içilse, midedeki yanma hissini giderir.

Dışarı Atan Organlar: Meniyi çok artırır ve simsimle (susam) ve teberzedle (şeker) veya balla birlikte yenmesi ve de fanid (tatlı et veya şeker) ile birlikte yenmesi gerekir. Ondan az ya da çok yensin, bağırsaklarda sancı yapar. Onun bu etkisini bertaraf etmek için mayhoş lezzette nar yemek gerekir. Zira mayhoş nar, bağırsak sancısına karşı panzehir etkisi gösterir. Sanavber (çam) tohumları (fıstık), böbrek ve mesane rutubetini giderir, temizler. Böbrek ve mesaneyi takviye edip, idrar tutulmasını sağlar; prostatı giderir. İdrar söktürmek için, onun (habb-ı sanavber) afsantinle birlikte kullanılması gerekir.

HABBÜ'L-KILKIL[591]
(Yabanî Nar Tohumu; Cassia sophora)

Genel Nitelikleri: Bu tane beyazdır; kurtumdan daha büyüktür. Bu, yuvarlak değildir. Kırıldığında içinden çıkan çekirdeği yağlıdır, tadı da lezzetlidir. Bazıları bu droga yabanî narın tohumu derler. Bazıları, [bunun] mugas denen bitkinin (yabanî nar) kökü olduğunu söylemişlerdir.

---

590 "yani mesat,"T.M.

591 "Muhammedü'l-Vanî, kılkılın, siyah tohumları olan bir cins ot olduğunu söylemiştir. Halk, habbü'l-kılkıla, kaf yerine fa koyarak ve ötreli okuyarak, fülfül der. Asmaî (şâir), bu ifadenin yazım hatası olduğunu söyler. Çünkü kılkıl kaf'la yazılır. Bunun taneleri diğer bütün tanelerden daha sağlamdır ve münhazımın kesri, ha harfi, ze harfi ile, havan destesidir. Sözlüklerde bu şekilde geçer. Bu kelimeler, *Kânûn*'da geçen kalefleft'l-ebyaz'a açıkça ters düşmektedir. İbn-i Kutbî, bu konuya dikkati çekerek, habb-ı kılkıl toz rengindedir ve bu renge bazen beyaz, bazen de esmer denir ve ikisi arasındaki bu zıtlık kaybolur, der."T.M.

Özel Nitelikleri: Kavrulmuşu hafif olur.

Hareket Organları: Bedeni güçlendirir, zayıflamış, hareket kaybına uğramış bedeni takviye eder.

Süslenme: Şişmanlatıcıdır.

Baş Organları: Başta ağrı yapar; eski şarap içerken meze olarak kullanılırsa, bu özelliği daha da belirgin olur.

Beslenme Organları: Kılkıl tohumundan fazla yenirse, üreme organlarında ve regl atımında rahatsızlık yaratır. Bal ve teberzed (şeker) ile yenirse, iyi olur, hazmı daha kolay olur. Kavrulmuş tohumun hazmı daha kolaydır. Onun meydana getirdiği hıltlar zararlı değildir. Midede biraz yanma meydana getirir.

HADİD[592]
(Demir; Ferrum)

Genel Nitelikleri: Hadid (demir), üç çeşittir: a) Saburkan, b) Bermahun, c) Fulad diye ayrılır. Saburkana doğal fulad denir; ikincisi dişi demirdir. Üçüncü sınıf, fulad-ı masnu' olup, bermahundan elde edilir. Saburkanın tozlarının etkisi bakır tozlarınınkine yakındır. Bu, "Ha" harfi kısmında incelenecektir.[593]

Etkileri: Demirden oluşan zencar (yeşil, zehirli pas), kabız etkilidir.[594] Demirin pası (habsı), zencarından (üstündeki yeşil pastan) daha zayıftır. Fakat kurutucu etkisi diğer metal paslarına göre daha fazla ve kuvvetlidir.

Süslenme: Demir pası, şarapla birlikte, parmaklarda çıkan dolamalara iyi gelir.

---

592 "Demir demektir. Yapısal olarak iki çeşittir: a) Birinci türü çok serttir. Farsçada şaburkan adı verilir; Arapça adı ise hadid-i zeker, yani erkek demirdir, istam adı da verilir. Bazen de fulab-ı tabiî (tabiî çelik) denir. b) Yumuşaktır. Farsçada nermihan, Arapçada hadid-i ünsa (dişi demir) adı verilir. Bunlardan başka bir de üçüncü türü vardır ki (c), tabiî değildir; kimyasal maddelerle işlenerek, dişi demirden elde edilir. Buna fulad denir. Erkek demirden farkı, sadece fulad denmesidir. Böylece demir üç çeşide ayrılır. Bu bilgiler İbn-i Kutbî'den alınmış ve aktarılmıştır."T.M.

593 "Tupal, çekiç ve benzeri âletlerle dövülen bakır, demir gibi madenlerden çıkan toz ve yonga parçalarıdır. Sadece tupal dendiği zaman, tupal-i nuhas, yani bakır tozu ifade edilmiş olur. Çünkü diğer tupallere göre, bakır tupali daha çok kullanılır. Demirin tupali, bakırın tupaline etki ve kuvvet bakımından yakındır. Buradaki ifadeden tupal denince, metallerin asıl parçacıkları, habs denince de, üzerindeki pası veya oksitlenme ürünleri anlaşılmaktadır."T.M.

594 "kostik, aşındırıcı etkisi vardır."T.M.

Şişler: Demir pası, şarapla birlikte, yangılı ve iltihaplı şişlere iyi gelir.

Hareket Organları: Şarapla birlikte demirin pası, nikris (gut) için hâricen iyi gelir.

Baş Organları: Demirin pası, keskin sirkeyle dövülse ve onunla kaynatılsa ve damla hâlinde kullanılsa, bu sirke kronik (müzmin) kulak iltihaplarına yararlıdır (kaynatılıp damlatılsa, kronik bile olsa kulak iltihaplarına iyi gelir).

Göz Organları: Demirin pası, göz kapaklarına ve kirpiklerin sertleşmesine iyi gelir.

Beslenme Organları: Demir kızdırılıp, şarap ve su içinde söndürülse, bu su ve şarap, dalak şişlerine iyi gelir ve mide zayıflığına (zafına) ve gevşekliğine karşı kullanılır.

Dışarı Atan Organlar: Demirin pasında su atıcı güç vardır, fakat o, bakırın pasından daha zayıftır. Demirin pasının kabız (büzme) gücü vardır ve kadınlarda fitil olarak kullanılırsa, rahimdeki kanamayı durdurur. Demirin pasının basuru kurutma özelliği de vardır. Kızdırılıp, şarapta söndürülürse, kronik ishali keser ve hattâ dizanteri üzerinde bile etkilidir. O, makad (anüs) gevşekliğini bertaraf eder; idrar güçlüğü ve regl kanamalarına yararı vardır. Cinsel gücü artırır.

HAMMAM[595]
(Güvercin; Calumba livia)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir kuştur.

Yapısı: Güvercinin yeni yumurtadan çıkmış yavrusudur; sıcaklık ve rutubeti çok fazladır. Büyük ve güçlü olan güvercininki daha hafiftir ve yumurtası cidden (çok) sıcaktır.

Etkileri: Yeni yumurtadan çıkmış yavruda çok fazla rutubet vardır.

Baş Organları: Güvercin kanı, beyin zarında olan (kaynaklanan) burun kanamalarını keser.

Beslenme Organları: Gelişmiş güvercinin hazmı hafiftir ve onun

[595] "Vanî, *Tercüme-i Sahak* eserinde, hammam, boynunda halka olan üveyik, kumru, bağırtlak, yabanî güvercin türünden kuşların erkeğine, dişisine münferit olarak verilen isimdir, der. Halk arasında ise, bu türden kuşların evlerde beslenen ve evcil olanlarına hammam adı verilir. İbn-i Kıbtî (Kutbî?) ise, bu açıklamaların doğru olduğunu, fakat daha çok güvercin anlamında kullanıldığını söyler. Yabanî güvercin tek renkte, mavi veya gri olur, başka rengi yoktur. Evcil güvercinler ise, değişik renklerde veya alaca olabilir." T.M.

eti güvercin yavrusundan daha iyidir. Onun eti, koruk suyu ile, küzbere (kişniş) ve hıyar tohumu ile yenirse, iyidir. Onun yumurtası zahmetlidir [yenmez] (kötü kokusundan dolayı pek yenmez).

Göz Organları: Güvercin gübresi, gözün kornea tabakası yaralarına ve katarakta karşı kullanılır.[596]

HUR
(Bir Nevi Çam Ağacı; Vateria indica)

Genel Nitelikleri: Bu bir ağaçtır; ona rumî derler. Ondan elde edilen zamk, kehribardır. Biz, kehribarı müstakil olarak "Kehribar" kısmında ele alıyoruz.

Yapısı: Kuruluğa meyilli normal bir yapısı vardır. Onun tohumu daha yumuşaktır; sıcaklığı fazla değildir.

Hareket Organları: Bu ağacın meyvasından 1 miskal, siyatiğe ve uruk-u rumiye iyi gelir. Sirkeyle karıştırılıp, pomat şeklinde uygulanırsa, gut ağrılarına iyi gelir.

Baş Organları: Onun yaprağının öz suyu, gevşetir, rahatlatır. Kulağa damlatılırsa, kulak ağrısını giderir. Onun meyvası, saraya iyi gelir.

Göz Organları: Onun meyvası, balla karıştırılıp, sürülürse, gözü güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Onun meyvasından 1 miskal, idrar tutulmasına (idrarın damla damla akması) iyi gelir ve meyvasından 1 miskal, sirkeyle regilden sonra kullanılırsa, hamileliği engeller; meyvası da aynı etkiye sahiptir.

HABBÜ'L-HADRA[597]
(Sakız, Menengiç, Terebentin Meyvası; Pistacia terebinthus)

Genel Nitelikleri: Bu, bilinen bir ağaçtır. Soğuk iklimli bölgelerde yetişir. Fufladis[598] denen adalarda da bulunur. Bunlardaki daha kalitelidir; bu sakızın rengi beyazdır, gök mavisine meyillidir (çalar); gü-

---

596 "Bu son hüküm baskı nüshalarda vardır."T.M.

597 "Türkçede bitkisine sakız ağacı adı verilir. Arapçası butu' adını alır. Bitki yeşil dallıdır; tanelerin kabuğu taze iken siyaha çalan yeşil renktedir. Kabuğunun altında büyüdükçe sertleşip, katılaşan bir cisim vardır. Bunun içinde yassı, yağlı fıstığı vardır. Bu tane tazeyken habbü'l-hadra, kuruduktan sonra butu' adını alır."T.M.

598 "Feyladis"T.M.

zel kokuludur. Zamk türleri içinde en iyisi, sakızdan (habbü'l-hadra) elde edilenidir. Daha sonra sırasıyla mastaki (sakız) ve kubar[599] gelir. O, zararlıdır ve onun ağacı butm, butum (terebentin) diye adlandırılır.[600]

Yapısı: Bazıları (bazı hekimler), onun yağında yumuşatıcılık olduğunu söylemişlerdir. Onda kabız özellik vardır; gül yağında olduğu gibi. Isıtıcı etkisi çoktur; fakat kurutucu etkisi, rutubeti devam ettiği sürece, azdır. Eğer olgunlaşıp, ikinci katı kabuk bağlarsa ve sertleşirse, o zaman kurutucu etkisi üçüncü dereceye ulaşır. Zamkı sıcak yapıdadır; çok az kuruluğu vardır.

Etkileri: Isıtıcı, yumuşatıcı, temizleyicidir; onda kabız etki vardır. Zamkının çözücü, eritici etkisi acılığı dolayısıyla mastakiden daha fazladır. Çok az kabız etkisi ve kuvvetli temizleyici, parlatıcı etkisi vardır. Onda açıcı etki vardır ve gaz giderici, yumuşatıcıdır; vücudun derinliklerinden maddeyi çekme özelliği vardır. Genellikle kısa sürelerle mastaki yerine kullanılır; o butum esansı ve kendir esansı gibi ferahlatıcıdır; sıkıntı vermez. Habbü'l-hadra esansı üç kuvvet içerir; bunlar, ısıtıcı, yumuşatıcı ve temizleyici kuvvetlerdir. Bazıları, onun yağında soğutucu güç olduğunu iddia etmişlerdir.

Süslenme: Bu [drog], yüzdeki leke ve çilleri giderir, cilde parlaklık verir, temizler. Bitkinin sakızı (alk) [yüzdeki] kesik ve yanıklara iyi gelir.

Şişler: Onun zamkı, katı şişleri pişirip olgunlaştırır.[601] Uyuzu giderir; temriyeyi iyi eder. Yaraları temizlemek ve iltihabı gidermek için hazırlanan pomatların (yakıların) terkiplerine girer. Ciltteki yaraları ve uyuzun oluşturduğu yaraları giderir. Balgamî yapıdaki sivilce ve çıbanlara iyi gelir.

---

599 "neytun" T.M.

600 "Sözlüklerde neytun, bir cins kokulu ağaçtır. Neytun zamkı bu ağaçtan elde edilir. Ağaçta önce nohut büyüklüğünde zamk oluşur; günler sonra bu zamk gittikçe büyüyerek karpuz büyüklüğüne bile ulaşabilir. Zamk bu şekilde büyüdükten sonra zarv adını alır. Bazıları butum adını verirler. Şeyh Davud'a göre, zarv, asilbent diye tanınan maddedir." T.M.

601 "Herkesce bilinen, alk-ı enbatın, butun zamkı ve sakızı olduğudur. Bin Ömer ise, fıstık zamkı olduğunu, renginin siyaha çalan gri-beyaz, tadının ise acı olduğunu, şiddetli sıcaklarda meyvadan ve ağaçtan sızdığını, adına da reçine dendiğini söyler." T.M.

Hareket Organları: Onun yağı, kas ve hareket gücü kaybı (felçler) için hazırlanan merhemlerin (pomat) terkibine girer.[602]

Baş Organları: Onun zamkı, bal ve zeytinyağı ile kulak İltihabı için çok iyi bir ilâçtır.

Göz Organları: Onun yağı, kıl (kirpik?) dökülmesine engel olur ve ilâç yenerek alınırsa, göz kapaklarına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Hâricen (pomat olarak) uygulanırsa, böğür ağrılarına iyi gelir. Zamkı, akciğer yaralarına ve kronik öksürüğe iyi gelir; onun zamkı sade veya tatlı ile ya da yalayarak alınmalıdır.

Beslenme Organları: Dalağa yararlıdır ve özellikle yağı çok iyi gelir. Ancak iştihayı keser ve aynı zamanda göğüsü rahatlatır.

Dışarı Atan Organlar: Onun zamkı, idrar söktürücü ve aynı zamanda bedeni yumuşatıcıdır. Eğer ondan fındık veya ceviz büyüklüğünde alınırsa, bu etkiyi yapar. Bağırsaklara yararlıdır; böbrekleri temizler.

Zehirlenme: Örümcek sokmasına karşı, zamkı ve meyvası, şarapla 2 ratl (içilir).

HIRBA[603]
(Bir Cins Kertenkele, Bukalemun; Chameleon zeylancinus)

Göz Organları: Yağının, dökülen kirpik köklerine sürülürse, onların yeniden çıkmasını sağladığı söylenir.

Zehirlenme: Bazıları, hırbanın yumurtasının öldürücü olduğunu söyler. Biz bu konuyu *Dördüncü Kitap*'ta (*Kânûn*'un) ele aldık.[604]

HAYYE
(Yılan)

Genel Nitelikleri: Birçok çeşitleri vardır. İlâç olarak pişmiş şekli kullanılır. Su, tuz ve şibit (şibs, dere otu) ile pişirilir. Bazen üzerine zey-

---

602 "felç ve yüz felci için hazırlanan terkiplere girer."T.M.

603 "Vanî, bir cins kertenkele olduğunu ifade eder. Bu hayvan güneşe karşı durur ve güneş döndükçe yönünü güneşe göre ayarlar. Güneşin yakıcı sıcağının etkisiyle rengi de değişik renkler alır. Ümmü'l Habeyn de kertenkele olduğunu söyler. Yunanlılar hama'l-levn adını verirler."T.M.

604 "Bu konu beşinci ciltte açıklanacaktır."T.M.

tinyağı ilâve edilir. Ayrıca yılanın eti ve derisi de kullanılır. Yılanın çeşitleri *Dördüncü Kitap*'ta açıklanacaktır.

Özel Nitelikleri: Onun en iyi ve kalitelisi, dişisinin etidir ve derisinin en kalitelisi ise, erkek yılanınkidir.

Yapısı: Onun etinin kurutucu etkisi vardır; ama ısıtıcıdır da. Onun ısıtıcılığı şiddetli değildir. Derisinin kurutuculuğu da şiddetlidir.

Etkileri: Özellikle onun eti, cildi açıp, fazlalıkların içeri nüfuz etmesini sağlar; insan kirli ve yıkanmamış pis bir bedene sahipse, yılan etini çok yiyen kişinin (alışkanlık hâline getiren kişinin) boynunda şişkinlik (su toplanması gibi) meydana gelir; deşildiğinde içinin bit dolu olduğu görülür. Yılan eti yenirse, insanın ömrü uzar ve kuvveti artar; gençliği ve duyguları korunur. O, cüzzamı iyi eder; ona çok yararlı olur. Eğer yılan eti yenirse, saçkırana iyi gelir.

Süslenme: Yılan eti, bitlenmeye, derinin buruşmasına, pul pul olmasına sebep olur. Bunun sebebi, vücuttaki fazlalıkların deri yoluyla atılmasıdır.

Şişler: Onun eti pişirildikten sonra yenirse, sıracaya iyi gelir, yine derisi de aynı etkiyi gösterir.

Hareket Organları: Baş ve kuyruğu dörder parmak kesilip sonra pişirilirse, bu söylediğimiz şekilde içilirse ve eti yenirse, sinir ağrılarına iyi gelir. Aynı şekilde derisi de aynı etkiye sahiptir.

Baş Organları: Derisi, şarapla pişirilse ve kulağa damlatılsa, kulak ağrısını dindirir. Derisi, sirke içinde kaynatılsa ve gargara yapılsa, diş ağrısına iyi gelir. Yılan derisinin iyisi, erkek yılanın derisidir. Galenos,[605] bir ip alınsa, bu ip, özellikle erguvan rengine boyansa ve bu iple yılan bağlanıp, boğazında ve küçük dilinde yaralar olanların boynuna bağlansa, çok yararlı olduğunu söyler.

Göz Organları: Daha önce söylendiği gibi, pişmiş yılan ve eti, gözün görme kabiliyetini güçlendirir ve yılan yağı göze su inmesine (gözün sulanmasına) engel olur. Ancak, insanlar yılan yağını gözlerine sürmeye cesaret edemezler.

Zehirlenme: Yılan sokan kimseye, yılanın içi açılıp, soktuğu yere tatbik edilirse, ağrıyı teskin eder.

---

605 "Dioscorides" T.M.

HIMAR
(Eşek; Equs assinus)

Genel Nitelikleri: Eşeğin vahşi ve vahşi olmayan nevileri olduğu bilinir.

Süslenme: Eşek etinin ve karaciğerinin külü, çıban yarılarak, zeytinyağı ile birlikte çıbanın üzerine tatbik edilse, çok yararlı olur.

Şişler: Aynı şekilde, eşek karaciğerinin külü, zeytinyağı ile karıştırılarak, sıraca üzerine sürülse, iyi gelir. Cüzzamı iyi eder.[606]

Hareket Organları: Kuruluktan spazma duçar olanlar, eşek eti haşlanarak üzerine oturtulsa, faydası olur.

Baş Organları: Eşek karaciğeri, közlenip, aç karnına saralıya yedirilse, yararı olur. Aynı şekilde, yakılmış tırnağı da yararlı olur. Dozu, her gün iki fincandır.[607]

Dışarı Atan Organlar: Eşek idrarı, böbrek ağrılarına iyi gelir ve vahşi eşek idrarı, mesane taşlarını parçalar.

HACERÜ'L-YEHUD[608]
(Yahudi Taşı; Laudaikos lithos)

Genel Nitelikleri: Büyüklüğü, küçük ceviz tanesi kadardır; hafif bir uzunluğu vardır; palamuta benzer yapıdadır. Bu taşın üzerinde uzunlamasına çizgiler vardır; ayrıca dairesel çizgiler de vardır. Bunlar enine çizgilerdir, diğerleri de kesişirler. Çizgiler (boyuna) birbirine paraleldir. Araları parlaktır (karanlık içinde parıldar).[609]

Beslenme Organları: Mideyi zayıflatır ve iyi gelmez; iştihayı keser.

Dışarı Atan Organlar: Böbrek taşlarına yararlıdır; onları parçalar, düşürür ve sıcak su ile 10 ölçü içilirse, mesane taşlarına iyi geldiği iddia edilir; fakat kesin değildir. Makattan gelen kanı kestiği söylenir.

---

606 "Sara üzerinde etkisi vardır." T.M.

607 "İbn-i Kıptî (ye göre), eğer bir seferde içilmeyip, azar azar içilirse, dozu her seferde yarım dirhemdir." T.M.

608 "*Kânûn*'da sonu ye'siz olarak yazılmıştır. Bazı nüshalarda yehudi olarak kayıtlıdır. Bu taş, Filistin'de, Şam bölgesinde ve Beyrut dağlarında bulunur. Zeytin-i beni İsrail adıyla tanınır. Rengi yeşilimsi siyahtır." T.M.

609 "Taş ıslatıldığı zaman, içinde yer yer küçük noktacıklar şeklinde kuru yerler kalır; bu yerler parıldar." T.M.

HACERÜ'L-İSFENC
(Sünger Taşı; Lapis spongia)

Genel Nitelikleri: Süngerin içinde bulunan [ve ondan çıkarılan] taştır.

Dışarı Atan Organlar: Böbrek taşlarını kırar, döker.[610]

HACERÜ'L-LEBENİ
(Süt Taşı; Galactites lithos)

Genel Nitelikleri: Eğer su ile ezilecek olursa, ondan süt gibi bir sıvı meydana gelir. Bundan dolayı, süt taşı denir; rengi kül gibidir; lezzeti tatlıdır, onun eriyiği (çözeltisi) bir hokka içinde saklanır.

Yapısı: Normaldir (mutedildir).

Şişler: Yangılı şişlerin üzerine ilk anda tatbik edildiğinde, etkili olur; fakat etkisi çok kuvvetli değildir. Zaman içinde etkisi olur.

Göz Organları: Su içinde ezildikten sonra, süzüntüsü (süzülüp elde edilen suyu) göze damla olarak tatbik edilirse, fazla maddelerin göze inmesine ve gözde oluşan yaralara engel olur.

HACERÜ'L-RUHA
(Değirmen Taşı; Lapis asius)

Şişler:[611] Bu, değirmen taşıdır; kanamayı durdurur ve yangılı şişlere mani olur.[612]

HACERÜ'L-MİSEN[613]
(Bileği Taşı, Yağ Taşı; Lapis escota noxia)

Süslenme: Onun tozu, kadınların göğüsleriyle, erkeklerin testisleri (er bezi) üzerine sürülerek, onların büyümesini önlemek için hâricen kullanılır.

Şişler: Onun tozu, yangılı meme şişlerine iyi gelir.

---

610 "Bunun için 2 danik (denk) dozda şarapla içilir. Kurutucu etkisi vardır. Kurutulması istenen herşey için kullanılır. Su içinde ezildiği zaman tamamen erir ve diğer öz suları gibi içilir." T.M.

611 "**Genel Nitelikleri**" T.M.

612 "Taş kızdırılıp, çıkan buhar ve akıntısı yangılı şişleri tedavi eder." T.M.

613 "Bıçak ve diğer kesici âletlerin bilendiği bileği taşıdır. Vanî ve İbn-i Kıptî, bu taşın muhtelif renklerde, kırmızı, gri, yeşil gibi, olduğunu söyler. **Genel Nitelikleri:** Bilinen bir taştır." T.M.

HACERÜ'L-ACI[614-615]

(Fil Dişi, Mermer; Marmor lapis ivory)

Etkileri: Kurutucudur ve temizleyicidir; kanı dindirir.

Cerahat ve Yaralar: Cerahat ve yaralardaki kanamayı durdurur.

HACERÜ'L-'ASELÎ

(Bal Taşı; Lapis melitites)

Genel Nitelikleri: Çözeltisinde tatlı bir lezzet olan ve aynı süt taşı gibi etki gösterir bir taştır. O, şadenc kuvveti ve bir cins ısı taşır. Hekimler, drog sınıfından sayarlar.

HACERÜ'L-KAMER[616]

(Ay Taşı; Lapis lunaris)

Genel Nitelikleri: Bu taşa bazakü'l-kamer veya zübedü'l-kamer denir. Ay ışığının çok olduğu zamanlarda bulunur. Batı ülkelerinde çoktur ve hafiftir.

Etkileri: Meyva vermeyen ağaçların üzerine asılarak, meyva vermesini sağlar.

Baş Organları: Saraya iyi gelir. Saralının boynuna asılır.

HACERÜ'L-SEMİTUS, HACERÜ'L-İSMİTUS

(Kan Taşı; Hematite)

Genel Nitelikleri: Bu taşın etkisi, şadene benzer; fakat ondan daha zayıf bir drogdur.[617]

HACERÜ'L-HABEŞÎ[618]

(Haleşistan Taşı; Lapis thyites)

Genel Nitelikleri: Bu taş, Habeşistan'da çıkar. Sarıya çalan bir rengi vardır. Kazındığı zaman çıkan tozları dilde yakıcı bir etki yapar. Bu toz ve çökelti süte benzeyen beyaz renktedir.

---

614 "Fil dişine verilen isimdir. Diğer kemikler için de kullanılır. Bu isim İbn-i Kıptî nüshasında ve diğerlerinde kayıtlı değildir. Hacer-i acı'ın hacer-i şerit olma ihtimali vardır. Zira sarı mermerdir ve rengi fil dişi rengine benzer ve etkileri bile uygundur."T.M.

615 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur."T.M.

616 "Sonuna ye getirilerek, kamerî de denir. Batı yörelerinde çokça bulunan hafif beyaz bir taştır. İnce ve şeffaftır. Kaya ve taşlar üzerinde, ay ışığı altında nemlilik ve atmosfer etkileri ile uzun bir zaman içinde oluşur."T.M.

617 "Şaden adı Farsçadır ve kırmızı renkli taşa verilen isimdir. Çok çabuk parçalanıp ufalanır. Taşın her tarafı tamamen kırmızıdır; damar, çizgi vs. bulunmaz. Tabiî ve sun'i olarak iki cinsi vardır. Şadene dendiği gibi, şadenec de denir."T.M.

618 "Habeş zebercedine benzer; bu yüzden bazıları, bir cins zeberced olduğunu söyler."T.M.

Göz Organları: Gözde akıntı, çapak, yara ve şiş olmadığı takdirde, gözün zarına etkilidir. Gözde yara ve kesiklerden kalan izleri ve lekeleri yok eder. Eski ve sert olmayan, yani yumuşak ve yeni olan zufre (pterygium) oluşumunu giderir.

HACERÜ'L-EFRUHÎ[619-620]

(Parlak Taş, Işıklı Taş; Lapis phrygius)

Etkileri: Kurutucudur. Bu etki, kabız, yakıcı, çözücü ve eritici etkiyle birlikte olur.

HACERÜ'L-HAYYE[621]

(Yılan Taşı; Lapis ophites)

Dışarı Atan Organlar: Mesane taşlarını dağıttığı söylenir. Galenos, taşın bu etkisini kabul etmemiştir.

Zehirlenme: Bu taş, yılan sokan kişinin üzerine asılsa, etkisi olur. Galenos, bu etkinin kesin, gerçek ve denenmiş olduğunu söylemiştir.

HACERÜ'L-YUFTA Bİ'Z-ZEYT[622]

(Therakios lithos)

Özel Nitelikleri: Bu taş, zeytinyağı ile söndürülür, su ile kullanılır (yani taş önce iyice kızdırılır, sonra zeytinyağında söndürülür, daha sonra da su ile kullanılır).

Zehirlenme: Bu taştan böcek ve haşarat kaçarlar.

HACERÜ'L-YEŞİM[623]

(Yeşim Taşı; Lapis jaspis)

Beslenme Organları: O, mideye iyi gelir. Galenos, eğer taş (o), böbrek ve mide hizasına bağlanırsa veya asılırsa, mide ve yemek borusuna yararlı olur, demiştir.

---

619 "İbn-i Kıptî, bu taşın İstanbul yöresinde bulunduğunu ve su üzerinde kabuk yüzer gibi yüzdüğünü söyler." T.M.

620 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur." T.M.

621 "İbn-i Kıptî, bazılarının bu taşın panzehir olduğunu söylediklerini ifade eder. Kimilerinin de panzehir taşından başka bir taş olduğunu ve zeberced madeninde bulunduğunu kabul ettiklerini söyler. Sert, esmer, güzel, beyaz ve kül rengi gibi değişik renkleri vardır. Kimisi üç çizgi ihtiva eder, yani çizgili olur." T.M.

622 "Bazı nüshalarda, hacer-i zeyt olarak geçer." T.M.

623 "Bazı nüshalarda, sonundaki fe yerine be kullanılmıştır. Baskı nüshalarda, hacerü'l-şif şeklinde yazılır; be ile yazılı şekli yeşim denilen taştır. Akaik de denir. Hakkında yazılı birçok eser vardır. İbn-i Sînâ, bu taş için yeşib olması gerekir; çünkü herkes yeşibi bilir, demiştir. **Genel Nitelikleri:** Hacerü'l-yeşibin yapısı tarafımızdan bilinmemektedir." T.M.

HACERÜ'L-ASAKİFE[624]
(Kunduracı Taşı; Demir Sülfat)

Solunum ve Göğüs Organları: Küçük dile, şişlere ve boğaz yaralarına yararlı olur.

HACERÜ'L-ERMENİ
(Ermeni Taşı; Lapis arminium)

Genel Nitelikleri: Bu taşın rengi lâciverde benzer. Tam lâciverd renginde değildir. Bazen boyacılar ve nakkaşlar lâciverd yerine kullanırlar. Yumuşak bir taştır.

Beslenme Organları: Mideye zararlıdır. Yıkanmamış olanı, kusturucu etki gösterir. [Mide için] her hâliyle zararlı etki gösterir.

Dışarı Atan Organlar: Sevdaya şiddetli ishal etki gösterir. Bu etki lâciverdden daha şiddetlidir. Safranın hacer-i Ermeniyle tam olarak kusturulduğu [tabipler tarafından] öğrenildikten sonra, sevdanın atılması için kullanılan harbakü'l-esved (siyah çöpleme) terk edilip, yerine hacer-i Ermeni kullanılmaya başlamıştır.

HACERÜ'S-SAHR[625]
(Ciğer Otu, Liken)

Genel Nitelikleri: Galenos, bunun (hacerü'l-sahrın) taşlar üzerinde yetişen ve yosuna benzeyen bir drog olduğunu söylemiştir. İki yönden kurutucu etkisi vardır. Taştan parlatıcı ve kurutucu etki, sudan soğutucu etki kazanır.[626]

Etkileri: Kurutucu ve soğutucudur. Dioscorides, kanı dindirdiğini söyler. Ben de aynı şeyi söylüyorum.[627]

---

624 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir taştır. Muhtelif renkleri, kırmızı, sarı, siyah gibi, üzerinde taşıyan sert bir taştır. Parçalandığı zaman grileşir. Kunduracılar kullanır." T.M.

625 "Türkçede ciğer otu denir. Latincede ayaşka denir. Mısırlılar hınna-i kırış adını verir. Islak yerlerde, çiğ düşen bölgelerde, kayalar üzerinde çıkan yeşilimsi yosundur. Soğuk yapıda, çekici özelliği olan bir drogdur." T.M.

626 "Soğuktan donduğu zaman, don ve kuruluk hâsıl olur. Böylece taştan ve sudan kurutucu etki kazanılmış olur." T.M.

627 "Bu drog, sadece baskı *Kânûn* nüshasında vardır." T.M.

HACERÜ'L-MESANE[628]
(Mesane Taşı; Lapis vesicae)

Genel Nitelikleri: Bazıları, mesanede meydana gelen taşın, içilirse, mesanedeki taşı parçalayacağını söylemiştir.[629]

"Ha"daki İlâçlar tamamlandı. Burada 53 drog kaydedildi.

DOKUZUNCU MAKALE[630]
(Tı Harfi)

TEBAŞİR[631]
(Hint Kamışı ?, Bambunun Silisli Katı Kısmı; Bambosa arundinacca)

Genel Nitelikleri: Tebaşir, kına bitkisinin yakılmış kısımlarıdır. Denir ki, rüzgârla sallanan dallar birbirine çarparak ve sürtünerek kızışır, yanmaya başlar ve bundan tebaşir oluşur. Tebaşir, Hindistan'da elde edilir.

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: Kabız ve dışarı atıcı etkileri vardır; biraz çözücü, eriticidir ve onun soğutucu etkisi fazladır. Çözücü etkisiyle safrayı çözer. Kabız etkisinden dolayı kurutucu etkisi fazladır. Onun gül gibi bileşik kuvveti vardır (birden çok kuvveti vardır).

Baş Organları: Ağızdaki pistüllere ve ürpertiye yararlı olur.

Göz Organları: Tebaşir, gözdeki yangılı şişlere iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbi güçlendirir (takviye eder); çarpıntı ve ateş basmasına ve bayılmaya iyi gelir; mideye dökülen safranın verdiği ağırlık, o, mide üzerine sürülerek, bertaraf edilir.

Beslenme Organları: Baygınlığa karşı yararlıdır; kusturucudur; mide iltihabına ve zaafına iyi gelir; sıkıntıyı giderir.

---

628 "Baskı nüshalarda şunlar yazılıdır:"T.M.

629 "Bazı nüshalarda ise, böbrek ve mesane taşlarını parçalar, diye yazılmıştır. İbn-i Sînâ, bu droga kavm-i ani dendiğini fakat kendine göre doğru olmadığını söyler. Galenos da geçerli bir isim olduğunu açıklamıştır. Bu makaledeki 57 drog tamamlanmış oldu."T.M.

630 "Bu makalede 32 drog vardır."T.M.

631 "Hakkında iki yorum bulunur: 1. Tebaşir, kına denilen bitkinin yaşlısının içinde bulunur. Kınanın gövdesi boğumludur ve boğumlarından elde edilen kalitelidir. 2. Adı geçen kına bitkisinin yakılmasıyla oluşur ve külüne tebaşir denir. Yanma şöyle olur: Hava ve rüzgârın etkisiyle ağacın dalları sallanarak birbirine çarpar; böylece birbirine çarpa çarpa dallar ısınarak tutuşur ve yanmaya başlar. Yandıktan sonra kalan külleri tebaşir adını alır. Fülfül-ü esvedin (siyah biber) yetiştiği bölgelerde bulunur. İyisi, saf ve beyaz renkte ve dirhem yuvarlak olanlardır. Bu drog, yanmış koyun kemiği ile muamele edilir. Benzerliği sadece görünüştedir. İbn-i Sînâ, bu iki yorumdan ikinciye itibar etmiştir."T.M.

Dışarı Atan Organlar: Safravî hılta engel olur.

Hummalar: Had derecedeki nöbetlere mani olur.

TARHUN[632]

(Artemisia dracunculus)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. [Hekimler] 'akırkarhanın (yapışkan otu, dracunculus pellitory, anthemis pyrethum), dağ tarhununun kökleri olduğunu söylemişlerdir.

Yapısı: Bilinen tarhun, ikinci derecede kuru ve sıcaktır. Onda uyuşturucu etkisi vardır. Bu yüzden bazıları, onun kuru ve sıcak olduğuna itimat etmemişlerdir.

Etkileri: Onun hafif rutubeti vardır. Bir çeşit soğutucu etkiye sahiptir.

Baş Organları: Eğer ağızda çiğnenirse ve emilirse, ağızdaki yaralara iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Boğaz ağrısına iyi gelir.

Beslenme Organları: Sindirimi zordur.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel isteği keser.

TARHAŞKUK

(Yabani Hindibağ; Cichorium intybus)

Genel Nitelikleri: Hindibağ diye bilinir.

Yapısı: Onun soğukluğu rutubetinden fazladır. Ancak onda rutubet vardır.

Özel Nitelikleri: Onun soğukluğu açıcıdır.

Göz Organları: Onun sütü, gözün beyazını (conjunctiva) parlatır.

Beslenme Organları: Onun öz suyu, ödeme karşı faydalıdır. Karaciğer kanallarını açar.

Zehirlenme: Zehirlere karşı etkili olduğu söylenir. Zehirlenen yere sürülür. Özellikle, akrep zehirlenmelerine karşı yararı vardır.

TARFA[633]

(Ilgın; Tamarix gallica)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, onun bilinen bir ağaç olduğunu söylemiştir. Göl kenarlarında yetişir; meyvası görünüş olarak çiçeğe ben-

---

632 "İbn-i Kıptî, bilinen bir sebze türü olduğunu söyler. Mesihî ise, akırkarhanın tohumuna tarhun dendiğini söyler. Bu doğru değildir. Ayrıca, tarhunun tohumu olmaz, diyenlerin ifadeleri de doğru değildir. Çünkü her iki bitkinin de tohumları vardır ve yetiştirilir." T.M.

633 "Türkçede ılgın ağacı denir." T.M.

zer; üşneye (amber, muscus arboreus) benzer bir yapısı vardır. Mısır ve Şam yörelerinde bahçelerde yetişir (yetiştirilir). Bostanî olan türü her bakımdan yabanîsine benzer; meyvası palamut gibidir; dilde buruk bir lezzet bırakır; bu yüzden de o diş ağrısı meydana getirir. Göz ve ağız için yapılan ilâçların terkibinde palamut yerine kullanılır. Şayet içilirse, kanı dindirir, ishale karşı da etkindir.

Etkileri: Onda kabız, parlatıcı ve temizleyici etki vardır; kurutucu etkisi de vardır, ancak şiddetli değildir. Suyu temizleyicidir (dışarı atıcıdır) ve kurutucudur. Temizleyici ve parlatıcı etkisi kurutucu etkisine baskındır. Meyvası şiddetli kabız etki gösterir. Ilgın çok az oranda yumuşatıcı etki gösterir. Ilgın, yumuşatıcı etkisinin yanı sıra, palamutun yerini tutan bir ilâçtır.

Süslenme: Aşırı bitlenmiş kişiler kaynatılmış ılgın suyu ile yıkanırsa, bitleri öldürür.

Şişler: Yumuşak ve balgamî şişlere tarfa yaprakları kullanılır.

Cerahat ve Yaralar: Onun yağı rutubetli ve iltihaplı yaraları (uyuzdaki yaraları) kurutur. Döğülmüş ılgın veya ılgın külü, ateş yanıklarına ve sulanmış yaralara karşı kullanılır. Meyvası ve külü, iyileşmesi zor yaralara karşı kullanılır; çürümüş et ve dokuları temizler.

Baş Organları: Pişmiş yaprakları şarapla gargara yapılırsa, diş ağrısını giderir. Diş çürüklerine de etkilidir. Onun meyvası, yendiğinde, özellikle diş çürüklerini engeller.

Göz Organları: Onun meyvası, palamut (afs) ve hudud (?) yerine kullanılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Müzmin (kronik) astım üzerinde özellikle meyvasının etkisi fazladır.

Beslenme Organları: Dalları sirkeyle tamamen özü çıkıp, kıvamlanıncaya kadar kaynatılıp, hâricen dalak üzerine uygulanırsa, dalak rahatsızlıklarını giderir veya yaprakları ve dalları şarapta kaynatılıp içilirse, aynı şekilde etki gösterir. Aynı şekilde, ılgından şurup yapılsa ve içilse, aynı etkiyi gösterir.

Dışarı Atan Organlar: Kronik ishale iyi gelir. Eğer kaynatılıp, onun üstüne [hasta] oturulsa, rahim akıntısına iyi gelir Aynı şekilde, onun tohumu fitil yapılsa, [bu hastalığa] yararlıdır ve tohumu içilirse, yine aynı yarar sağlanır.

Zehirlenme: Onun meyvası, örümcek sokmasına karşı yararlı olur.[634]

TARAİYİS-TARASİS-TURSUS[635]
(Mantar; Cynomovium coccineum)

Genel Nitelikleri: Kesik odundur. Ağır kokuludur; kalınlığı bir parmak kadardır; uzunluğu azdır ve lezzeti buruktur, dilde buruk lezzet bırakır. Gri renktedir. Kuvveti cülnar (nar çiçeği) gibidir. Bunun soğuk ülkelerden getirildiği söylenir.

Etkileri: Kabızdır; söylendiği gibi, bütün dokularda kanın oluşumunu engeller.[636]

Hareket Organları: Hareket gücünü kaybetmiş eklemleri takviye eder.

Beslenme Organları: Mide ve karaciğerin tembelliğini engeller.

Dışarı Atan Organlar: Kabız etkilidir; kanamayı durdurur ve keçi sütü ile pişirilip içilirse, bağırsak kanamalarını önler.[637]

Bedeli: Taraiyisin bedeli (muadili), 1/2 dozda, yanmış, yıkanmış yumurta kabuğu, 1/3 dozda marul ve 1/10 dozda Arap zamkıdır.

TALK[638]
(Mika; Talcum)

Genel Nitelikleri: Bazı hekimler, onun içilmesini tehlikeli bulurlar. [Çünkü] midenin kıvrımlarına (kırpıntı, yarıklarına) ve onun içindeki-

---

634 "İbn-i Kutbî'nin yazdığına göre, meyvası ortalama nohut büyüklüğündedir ve içinde birbirine yakın tohumları vardır ve bu tohumlara habbü'l-esel denir. Bu açıklamadan, esel deyince tohumları olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü esel, tarfanın büyük sınıfıdır." T.M.

635 "Tursusun çoğuludur. Muhammedü'l-Vanî, tursusun yenen bir ot olduğunu ve tabiplerin üşkirgar dediğini yazar. İbn-i Kutbî, odunsu yapıda kısımları olan, mantar gibi bir cisim olduğunu söyler. Havuç gibi toprağa batar ve kızıllığı vardır. Çoğunlukla nohut bitkisinin altında, derelerde ve ağaç altlarında görülür. Kısacası tarasis (tursus), mantar türü bir bitkidir. Kırmızı renklisi tatlı ve yenebilir. Beyazı acıdır." T.M.

636 "pıhtılaşmaya sebep olur." T.M.

637 "ayrıca, bağırsak mukoz sıvısının da sıyrılıp, gaitayla çıkmasını önler." T.M.

638 "Ta ile olan ilâçların altıncısı olan talktır. Kamusta, talkın bir ilâç olduğu yazılıdır; onunla ateş yanığı tedavi edilir. Yaygın olan şekli lam'ın sükunu olmasıdır veyahut talk lafzında Ebû Hatem şöyle der: Talk, misl gibidir ve bir taştır: Öğütüldüğünde kat kattır. Onun katları (çubuk gibi nesneleri, şeyleri) vardır, iyi öğütülmez. Hamamlarda olan tepe camları yerine onlardan konur ve talkın iyisi Yemen talkıdır, sonra Hint talkıdır, sonra Endülüs talkıdır. Talk eriyip, çözülmez; sirkede çözülür. Sirkenin hilesi budur ki, taş tabir olunan küçük taşlarla talk birlikte yakılır ve yanmış olan bu (madde) ılık su içine konur; çözülünceye kadar çalkalanır, yanmış olan (kütleden) suyu çıkar ve suyu çözülüp, talk saf olarak elde edilir. Güneşe konup, kurutulur. Kamusta böyle yazılmıştır." T.M.

lere yapışır; ağız ve yemek borusunda kalır. Bundan dolayı, çözülmeye ihtiyaç gösterir; eritilmeye ihtiyaç duyduğunda bir bez parçası içine konup, o bez parçası içinde eriyip, çözülene kadar dövülür (sallanır); suya daldırılması gerekir. Eğer bez parçası içine erimesine engel olan küçük taşlar konmuşsa, suya daldırılması gerekir. Eğer insan bez içinde [talkı] baş parmağı ve parmağı arasında ovarsa ve bir çanak içine koyarsa[639] ve ondan alıp, zamk suyu ile ve diğer sularla hâricen kullanırsa, (talkın] öz suyu istenen şeydir (uygun bir terkiptir).

Özel Nitelikleri: Onun kireçle karıştırılanı daha güçlü (etkili) ve yumuşaktır.

Yapısı: Birinci dereceden soğuk ve ikinci dereceden kurudur.

Etkileri: Kabızdır; kanı hapseder. Civa ve arsenikle hazırlanan kıl dökücüler içinde yer alır. Bolus'un ve diğerlerinin düşündüğü gibi, onun kurutuculuğu çoktur ve o ateşi tahrik etmez; dolaylı yoldan bu etkiyi yapar.

Solunum ve Göğüs Organları: Meme aralarındaki ve memelerdeki şişlere iyi gelir; kulaklar arkasındaki ve diğer yumuşak etlere başlangıçta yararlıdır. Haml (deve kuşu, plumage of ostrich) dili suyu ile kanamayı (kanın akmasını) durdurur.

Dışarı Atan Organlar: Talkın yıkanmışı, rahim ve makaddan kan akan kimseye içirilirse veya pomad şeklinde uygulanırsa, kanamayı dindirir. Dizanteriye de yararlıdır.

TUHLUB[640]
(Yosun; Lemna minor)

Genel Nitelikleri: Bu (drog) bilinir. a) Nehrî olan sıvıdır, metaliktir (metal içerir). b) Denizden elde edilenin şiddetli kabız özelliği vardır. c) Tuhlubun sahra nevini ise, biz hazaz-ı sahra olarak zikrettik.

Yapısı: Soğuktur.

---

639 "yani silkelerse" T.M.

640 "Tuhleb. be'nin zammı, ha'nın sükunu ve lam'ın zammı ve fethi ile okunur. Ona bazı yerlerde yunus derler. Türkçeye çeviren kişilerden İbn-i Kıptî, tuhlebin iki kısım olduğunu söyler. 1- Huyutîdir. Huyut gibi olup, telebbüd eder, yani gece yapışır ve bir nevi akarsu kenarında olur. Ma-i rahd'da olmaz. 2- İkinci kısım birbirinden ayrı olur ve ona harrü'l-defaî derler. Bu ikinci kısım meyah-ı kaimede ve cevelan inmeyen göllerde (akıntı olmayan göllerde) olur." T.M.

Etkileri: Kötüdür; kanı hapseder. Eğer dışarıdan uygulanıyorsa, deniz cinsinin etkisi daha şiddetlidir.

Şişler: Yangılı şişler ve cemre (döküntü) üzerine uygulanır ve nemle (karıncalanma) ve aynı zamanda adesi[641] üzerine kavrulmuş unla birlikte tuhlub tatbik edilir.

Hareket Organları: Yangılı gut olan yer üzerine konur (tatbik edilir) ve yangılı mafsal (eklem) ağrılarına iyi gelir. Eğer eski (bayat?) zeytinyağı ile uygulanırsa, sinirleri yumuşatır.

Dışarı Atan Organlar: Onunla yakı yapılır (pomat olarak kullanılır). Bağırsakları tuttuğu (kastığı, sıkıştırdığı) söylenir.

TIHAL[642]
(Dalak)

Özel Nitelikleri: En iyi ve kaliteli dalak, domuz dalağıdır, ancak onun keymusu iyi değildir.

Etkileri: Onda biraz kabız etki vardır; kanda kara safra (sevda) meydana getirir.

Beslenme Organları: Kekreliğinden dolayı sindirimi zordur.

TALİSFER[643]
(Köknar; Abies webbiana)

Genel Nitelikleri: Talisferin niteliği kabuk olmasıdır. Onda kabız özelliği vardır, şiddetlidir ve biraz kokuludur; onda metalik (madenî) maddeler çoktur, yumuşak madde azdır.

Yapısı: Galenos'a göre, onda sıcak ve soğuk aşikâr değildir. Bazıları, onun ikinci derecede sıcak ve kuru olduğunu söylemişlerdir.

Etkileri: Onda kabız etki vardır ve kurutma gücü çok fazladır; çözücüdür ve o mürekkep bir yapıdadır (cevher olarak mürekkeptir), ancak mineral maddeler çoğunluktadır.

---

641 "garesi"T.M.

642 "Kitap ve vezin üzerinedir. **Genel Nitelikleri:** Bilinir ki, hayvanda olur; (ona) dalak denir."T.M.

643 "Bu devânın (ilâcın) önünde elif vardır. İbn-i Kutbî der ki: Bu ilâç (devâ) afetî (afetle ilgili) besbasedir. Bazılarına göre, bir nevi Hindistan ağacının adıdır ve İbn-i Halhal'a göre, lisan-ı asafirdir. Bazılarına göre, sarmaşıktır ve ottur ki, ona ipek kurdil sarılır. Mecusî (Ali ibn Abbas), Hint zeytininin yaprağıdır, der. O hâlde, bu cümle galattır ve talisferin niteliğine aykırıdır. Belki talisfer kabuktur, Hint'ten gelir, ağır olur, yendiğinde şiddetli kabız yapar. Bundan dolayı *Kânûn* yazarı (İbn-i Sînâ) dedi ki:"T.M.

Dışarı Atan Organlar: Zereb, bağırsak yaraları, rahim kanamaları ve makad kanamalarına yararlıdır. Basur memelerine de yararlıdır.

TARİKAN[644]

(Carthamus oxya cantha)

Genel Nitelikleri: Bir nevi bitkidir. Rebi'de (ilkbaharda) yetişir. Tohumu safranınkine benzer.

Zehirlenme: Yılanın soktuğu yere dökülse, ağrıyı sakinleştirir ve sağlıklı organı korur. Haşarat (böcek) ısırmasından ortaya çıkan ağrıyı bertaraf eder.

TİN-İ MAHTUM[645]

(Kırmızı Toprak, Mühür Çamuru; Terra sigillata)

Genel Nitelikleri: Bu tin (toprak), Hira'dan mevkideki (yerden) kırmızı kum tepelerinden getirilir. Hira'dan getirilen bu [şey] zehirlidir. Çünkü o düz topraktır; aşağıdadır (temeldedir). Onda kuru ot bile bulunmaz ve o sahra değildir. Onun hakkında bir olay anlatırlar. Bundan dolayı da toprağa tin-i kâhini (kâhin toprağı) derler. Bunun sebebi şudur: Eski zamanda (önceleri) onu kimse alamazdı; bir kâhine hanımdan başka, yani ancak o kadın bunu alabilirdi. Bundan dolayı ona kırmızı kâhine dendi, çünkü aslında (gerçekte) onu alan kâhine kadın kırmızı idi. O kadın Artemis diye adlandırılır. O [toprağı] şehre getirir ve onu suya atıp kuvvetli karıştırır; sonra kendi hâline bırakır. Ondaki tortu çökelir; onun suyunu süzer ve (ağır şey) (tortu ?) atıp (alıp, çıkarıp), mum gibi yumuşak olan (metallerden) hap (huns) yapıp kullanır. Dioscorides'e göre, bu tin (çamur, toprak) mağaradan elde edilir. Bu yerler, erkek tuyus (keçi) kanı emmiş yerlerdir, erkek keçi kanı ile ıslanmış, sulanmış yerlerdir; bu kanla yoğurulmuş toprak, bu isimle tanınır (kırmızı toprak, çamur).

Özel Nitelikleri: [Kırmızı toprağın] iyisi ve kalitelisinin sabit bir kokusu vardır; bu koku şibis (anethum graveolens) kokusudur; ağızdan akan kanı keser; o dile yapışır cinstendir (onun iyi cinsi dile yapışır).

---

644 "Rutbu' olan nüshalarda, tı'dan sonra dal ve ye'den sonra ka ile tadikan şeklinde yazılmıştır. İbn-i Kutbî'de zikredilmemiştir." T.M.

645 "Bu tin, burdiyye, yüksek yerlerden getirilir ki, orası Hira diye adlandırılır. Hira dedikleri bir yerdir ki, onda ottan ve taştan (başka) bir nesne yoktur. Yer mülsebadı vakidir. Bunun gibi Düzir'e Hira adı verilir. Onun için Kerbela'ya da Hira denir (derler). Ha mühemmele ve iki noktalı ye ve ra mühemmeledir." T.M.

Etkileri: Bolus, bundan iyi kan dindirici olmadığını söylemiştir. O, (şamus) çamurundan (toprağından) daha kuvvetlidir. Öyle ki, eğer organın dışında şiş varsa, buna dayanamayan organa destek verir; onun dayanmasını sağlar. Özellikle de bu şişler yangılı ise yararlı olur. O, soğutan bir topraktır.

Şişler: Yangılı urlara (şişlere) başlangıçlarında yararlıdır.

Cerahat ve Yaralar: Taze cerahati ve zor yaraları iyi eder. Onlar eğer kötüleşmiş, ilerlemiş durumda iseler, tedavi eder, yaralara şifâ verir.

Hareket Organları: Travmalara ve darbe görmüş dokulara yararlıdır. El ve ayaklarda meydana gelen ödemlerin çürümelerini önler. [Dokuların] yenmesini engeller.

Baş Organları: Nezleyi engeller. Ağız ve dişteki kanamaları önler.

Solunum ve Göğüs Organları: Düşme gibi travmatik olaylarda iç organlarını (karın organlarını) korur. Akciğer yaralarına yararlı olur ve aynı zamanda, kanamaları durdurur (kurutur, kurutmakta yararlı olur).

Dışarı Atan Organlar: Kötü huylu bağırsak yutuklarına (sehe) biraz su ile ağız yoluyla alınırsa, yararlı olur ve özellikle lavmanla anal yoldan yararlı olur, sonra buna ilâve olarak, onun lavmanı ballı su ile yapılır; boyaya (sarfa)[646] benzer; buna ilâve olarak tuzlu su ile lavman yapılır.

Zehirlenme: Şarapla ağız yoluyla, sirkeyle hâricen kullanılırsa, ısırma ve zehirlenmeye karşı mukavemet sağlar. Ağız (oral) yoluyla alınmış zehiri kusma ile dışarı attırır; özellikle de zehiri içmeden önce [bu kırmızı çamur] içilirse, zehirden daha kolay kurtulunur. Galenos, *"[kırmızı çamurla] hazırlanmış ilâcı deniz tavşanı ve zehirli sineklere karşı denedim; çok çabuk etkisini gösterdi"* demiştir. Ayrıca, kuduza karşı şarapla [kırmızı çamuru] içirmiş, yılan ısırığına karşı sirkeyle hâricen kullanmış ve üzerine germander (uskurduyun) ve kantaryun yaprağı koymuş ve faydasını gördüğünü söylemiştir.

646 "Nüshalar muhteliftir. Bazısında surufat, bazısında surumat yazılıdır; sarf bir boya maddesidir; kırmızı renklidir ve bununla nal tasması (?) boyanır. Sarım, parça, portakal anlamındadır; saf, kırmızı, homojen olan bal kuvvetli olur. Pürtüklü olan bal kuvvetsizdir. Surufet yazan nüshanın doğruluğu böylece görülmektedir." T.M.

TİN-İ MUTLAK
(Adi Toprak)

Genel Nitelikleri:[647] Bu toprak her yerde bulunur.

Yapısı: Bütün çamurlar soğuk yapıdadır.

Etkileri: Kurutucudur; parlatıcı etkisi de vardır. Güneşli yerlerde bulunan tin-i har (sıcak toprak, çamur) şiş ve gevşek vücutları (bedenleri) kurutur. Bu toprağın içinde çer-çöp veya güneşte kalmış tuğla parçaları olmamalıdır (karışmış olmamalıdır).[648] Onun eritici, çözücü etkisi (gücü) vardır. Birkaç defa yıkandıktan sonra kuruluk, sıcaklık ve soğuklukta mutedil olur (normal olur).[649]

Süslenme: Gevşek dokuları sıkıştırır.

Şişler: Mumlu bez (kayruti) ile sıraca (hanazir) ve şişler (urlar) üzerine uygulanır.

Beslenme Organları: Vücudu şiş veya ödemli olan kişiler güneşli yerlerin çamurları (toprakları) ile tedavi edilirler ve özellikle hummalar üzerinde görülür olumlu etkileri vardır.

TİN-İ ERMENİ[650]
(Ermeni Çamuru; Bolus armania rubra)

Genel Nitelikleri: O, bir cins kırmızı ve griye eğimli (çalan) bir kildir. Herkes tarafından bilinir. Boyacılar bunu allim boyası olarak kullanırlar. Elani çamuru, etki olarak ona benzer.[651]

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Çok (aşırı) kurutucu etkisiyle kanı tutar.

Şişler: Oral yolla ve hâricen salgınlara karşı kullanılır. Organların kokuşmalarını önler.

Cerahat ve Yaralar: Cerahatlere karşı etkilidir.

Baş Organları: Nezleye mani olur. Ağızdaki pistüllere yararlıdır.

---

647 "Tin-i mutlak, taş, toprak ve kum gibi maddelerden arınmış, sanki birbirine yapışıkmış gibi bir yapıda olan bir maddedir. Buna tin-i harr da denir."T.M.

648 "Şayet karışmışsa, yukarıda söz konusu edilen etkiyi göstermez."T.M.

649 "Bütün nüshalarda bu kayıt vardır. Gerçek anlamda, daha sonra yıkanırsa, ifadesi yer alır. Tabiblerin yıkama işi geçmemektedir."T.M.

650 "İbn-i Kıptî, Ermenistan yörelerinden elde edildiğini ifade eder. Kırmızı, sarı, siyaha meyilli rengi vardır. Hoş kokulu, kütle olarak ağırdır ve dilde yapışma hissi verir."T.M.

651 "Elani çamuru (tini) işlediğimiz nüshalarda kayıtlı değildir. Fakat sözlükte, Elani için, Merv bölgesinde bir köyün ismidir, der. Kilin çıktığı yer o köy olabilir ve adı da çıktığı yere atfedilmiş olabilir. Elaninin sözlük anlamı, gölge demektir."T.M.

Solunum ve Göğüs Organları: Kan tükürmeye iyi gelir ve akciğer yaralarını tedavi ederek, veremi önler. Nezleden dolayı göğüs daralması çekenlere yarar sağlar.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak yaralarına (ülserlere), ishal ve rahim akıntılarına iyi gelir.

Hummalar: Veremin nöbet krizlerine iyi gelir. Özellikle vebanın ateşlerine karşı çok etkilidir. Bir kavime, vebaya karşı sürekli şarapla bunu içmek (şaraba bunu karıştırıp içtiler) çok yarar sağladı.[652] Sakî, veba hummasında şarapla birlikte içilmesi gerekir, demiştir. Çünkü şarap, bu çamurun kalbe ulaşmasını sağlar.[653] Ayrıca, gül suyu ile karıştırılması gerekir.

TİN-İ ŞAMUS[654]
(Samos Adası Çamuru; Terra Samios)

Genel Nitelikleri: Üstad fâzıl hekim Galenos, onun adını şamus yıldızından aldığını söylemiştir. (Ben diyorum ki, insanlar o yüzden bunun talk olduğunu zannetmişlerdir.) Çünkü talka da kevhebü'l-arz (yerin yıldızı) adını vermişlerdir.[655] Ancak[656] insanlar, talkın Yunan adalarında bulunmadığını, muhtemelen oralara Kıbrıs Adası'ndan gittiğini [söylemişlerdir].

Etkileri: Galenos, şamus çamurunun kanı dindirme özelliğinin kırmızı çamur gibi olduğunu söylemiştir. Şamus (Samos) çamurunun (tin-i şamus) diğer etkileri de ona benzer. Onun gaz özelliği kırmızı çamurdan fazladır. Ancak o, daha hafiftir. Muhtemelen onun sakız özelliği (yani yapışkan özelliği) daha fazladır; daha yumuşaktır ve kırmızı toprak ondan daha kuvvetlidir (etkilidir).

---

652 "vebadan kurtuldular." T.M.

653 "bu çamur kalbi olumlu yönde etkiler." T.M.

654 "Sözlükte, Şamus'un Yunan diyarında bir ada olduğu ve o bölgede üçyüzün üzerinde ada bulunduğu yazılıdır. İbn-i Kıptî, *Müfredat*'ında ve Halimî, Farsça yazdığı eserinde, şamus'un iki cins olduğunu söylerler. 1- Kalın ve yoğundur; bileği taşına benzer; çok az parıltısı ve şeffaflığı vardır. Buna kevhebü'l-arz (yeryüzü yıldızı) denir ve kevheb-i şamus da denir. Aynı şekilde, şeffaflığından dolayı, talka da kevhebü'l- arz adı verilmiştir. 2- Beyaz renkte ve hafiftir; deri gibi insanın diline yapışır; su ile ezmek ve inceltmek istendiğinde kolayca ezilir. Yumuşak ve çok çabuk kurutucu etkisi vardır." T.M.

655 "ancak, bu doğru değildir." T.M.

656 "bu konuda açıklama getiren" T.M.

Yapısı: Şamus çamurunda, sakız gibi yapışkanlık ve esneklik vardır. Yıkanmaya ihtiyaç duyulmaz. Hafif soğutucu olmasına rağmen, dendiğine göre, harareti teskin etme gücü fazladır.

Şişler: Şamus çamuru, yangılı şişleri, başlangıcında diğer çamurlardan daha çabuk tedavi eder. Meme hastalıklarında yararlıdır. Herhangi bir organın tedavisinde kullanılırken, kırmızı çamur gibi sertlik meydana getirmez.

Cerahat ve Yaralar: Onun sakızı, göğüse iyi gelir, ancak bu özelliğinden dolayı ateş yanıklarına, kırmızı toprak kadar iyi gelmez.

Hareket Organları: Dışarıdan (hâricen) uygulandığında başlangıçtaki guta iyi gelir.

Göz Organları: Gözün sert tabakası (cornea)[657] ve kabarcıklara karşı iyidir (yararlıdır).

Dışarı Atan Organlar: Rahimden gelen kanı durdurur ve kanla ilgili meselelerde yararlı olur.

TİN-İ ME'KUL[658]
(Yenebilen Çamur)

Beslenme Organları:[659] Mizacı bozan bir maddedir; ancak midenin ağzını kuvvetlendirir. Kadınların yediği bir çamurdur (Tıkayıcı ve engelleyicidir). Yiyeceklerin vereceği zararı giderir. Bu faydası olmasına rağmen yine de kullanılmasını önermem. Kusmayı önleyici etkisi vardır. Bu çamuru yiyenlerin bedenlerinin güzelleştiği ve onun ferahlık verdiği iddia edilir. Bu [etkinin] ancak sadece bu çamuru yeme arzusu duyanlarla karşılaştırıldığında ortaya çıktığı [iddia edilir]. Oburluk ve yeme arzusu ile [tırnak yaralarında] (?) ortaya çıkar. Bu husus önlenip, tabiî yollardan atılması gerekir.[660]

---

657 "kirlenme ve" T.M.

658 "İbn-i Kıptî, Seynan denilen bölgeden elde edilen bu çamurun yeşil renkli olduğunu, zencera (bakır üzerindeki yeşil pas) benzediğini, tadının güzel olup, yenebildiğini ve fazla zararı olmadığını söyler. Tin-i mek'ul diye tarif edilen çamur, tin-i Nişaburî (Nişabur çamurudur); tin-i İsfahanî de denir." T.M.

659 "**Genel Nitelikleri:**" T.M.

660 "Bu kısmın önlenip, tabiî yollardan atılması gerekir. Bu konuda kabul edilmesi gereken, Sultanî nüshada geçen ifadelerdir. Bu da yukarıda açıkladığımız ifadelerdir." T.M.

TİN-İ BELEDİ'L-MASTAKİ[661]

(Sakız Kili; Terra chia)

Genel Nitelikleri: Parlatıcı, temizleyici etkisi vardır; yeni doku oluşturur.

TİN-İ AKRİTAŞ[662-663]

(Akritaş Kili, Girit Adası Kili)

Genel Nitelikleri: İçinde hava cinsi (gaz cinsi) madde çoktur ve buraya kadar zikredilen diğer kil (çamur) türlerine benzer; ancak onlara nisbetle daha zayıftır; etkilidir; yakmadan parlatıcı ve temizleyici etkisi vardır; duyuları zayıflatır.

Göz Organları: Gözdeki yaralara ve sivilcelere iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Dendiğine göre, doğumu kolaylaştırır ve hamile kadınların üzerine asılsa, hamileliği (gebeliği) korur (koruyucu etki gösterir).

TİN-İ KAYMOLYA[664]

(Terra cimolia)

Genel Nitelikleri: Huneyn (Huneyn b. Ishak), bunun tinü'd-dirî[665] olduğunu söylemiştir.[666] Beyaz ve kızıl olmak üzere iki türü vardır. Tabiatı soğuktur.[667] Bu çamur, özellikle seyran denen deniz kenarlarından çıkarılır. Onun için de ona seyran denir.[668]

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve birinci derecede sıcaktır.

---

661 "Mastaki, Hubus denilen adada yetişen bir ağaç türüdür ve bu çamur da o adanın çamurudur. Dolayısıyla tin-i hubsi de denir. Kimileri de tin-i mastaki derler. Bu çamur sıcak yapıdadır. Diğerlerine ters düşer ve etkisi İbn-i Kıptî nüshasında kayıtlıdır."T.M.

662 "Akritas"T.M.

663 "*Kânûn*'da akritas olarak geçer; fakat Seyutî, akritaş olduğunu ve onun batıda bir ada olduğunu söyler. Sözlükte ise, buna ilâve olarak, meşhur bir ada olduğu, Ege denizinde 350 mil veya 15 günlük bir mesafe tutan çevre uzunluğu olduğu kayıtlıdır. Eğer ifadenin sonunda Haresmî kayıtlı ise, o zaman Mısır'da peynir ve bal üreten bir bölgenin adı anlamına gelir."T.M.

664 "Halimî, kaymolyanın beyaz ve kızıl olan iki türlü toprağın adı olduğunu söyler. Endülüs'ten veya Ermenistan'dan gelen ve hekimler tarafından bilinen bir drogdur."T.M.

665 "zirî"T.M.

666 "Sözlük olarak, turab (toprak, toz) ile serkin (gübre) karışımı olup, Huneyn ibn İshak, hekimler tarafından bilindiğini söylemiştir."T.M.

667 "zayıf ve kuru olan kimselerde soğukluk oluşturur."T.M.

668 "Sözlükte, sirvan olarak geçer. Sirvan bir köy adıdır ve Maşbondan da denir veya bu köye yakın olan Ahra köyüdür. Mısır'da bir bölgeye, İran'da bilinen bir yere ve Rey bölgesinde bir yere de Sirvan denir. İbn-i Kıptî, Seyran'dan elde edilen çamura kaymolya dendiğini, mutlak çamurunu (tin-i mutlak) yazarken, inkâr etmiştir."T.M.

Etkileri: Bu çamurun iyisi çok faydalıdır; soğutucu ve çözücü, eritici etkileri vardır. Yıkandığında eritici, çözücü etkisi yok olur.

Şişler: Sirkeyle karıştırılarak, midenin altında olan şişler üzerine uygulanırsa, onları çözer.

Cerahat ve Yaralar: Sirkeyle karıştırılıp halledildikten sonra, yaralar üzerine ve diğer cerahatler üzerine onlar şişip kızarmadan önce uygulanırsa, yararı olur.

Baş Organları: Sirkeyle birlikte bademciklerle, kulak altındaki tonsillerdeki şişlere iyi gelir.

Hareket Organları: Vücuttaki bütün yaralara iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Her türlü kaymolya çamuru (toprağı), er bezlerindeki (testiküllerdeki) şişlere (urlara) iyi gelir.

TİN-İ KERM[669]
(Asma Çubuğu Toprağı; Amphititis)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bu toprağın (çamurun) Şam yöresinde bulunduğunu ve renginin kömür gibi olduğunu söyler. Asma kabuğundan elde edilen uzun çubuklar gibi olur; içinde odundan gelen ufak kırmızı parçacıklar vardır. Bunlar çamurun (kilin) içinde ona yapışık ve onun kendi yapısıymış gibi görünürler. Su veya yağda ezilirse, erimesi kolay olmaz. Ancak, onun beyazı ve kolay eriyeni zararlıdır.

Özel Nitelikleri: Doğrusu, rengi siyah olanının kullanılmasıdır.

Etkileri: Kurutucu etkisi vardır, yakıcı da olabilir Bu kilde (çamurda) çözücü etki vardır; onun soğutucu gücünün de olduğu söylenmiştir.

Süslenme: Bu çamur (kil), kirpik çıkaran ilâçların terkibine girer ve aynı zamanda tüyleri (kirpik) ve kaşları boyamakta kullanılan terkiplerin içine katılır.

Dışarı Atan Organlar: Bu kilde (çamurda) asmalar yeşermeden ve yaprakları çıkmadan önce gövde ve dalları sıvanır; böylece böceklenmesi önlenir. Şayet bu içilirse, bağırsak kurtları ve solucanlarını öldürür.

---

[669] "Germ, üzüm çubuğu anlamına gelir. Tercümetü'l-Vanî, İbn-i Kıptî, Suriye denen bölgeden geldiğini söyler. Bu türlü üzümler olmadan önce, asmanın dalları sıvanıp, kaplanır ve zararlı böcek ve hayvanlardan korunmuş olurdu. Bu yüzden tin-i germ adı verilmiştir." T.M.

TİN-İ MAGRET[670]
(Aşu; Bolus armenia rubra)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir ilâçtır.

Özel Nitelikleri: Onun iyisi, Bağdadî olanıdır, ki o koyu kırmızı renkte olup, yabancı maddelerle karışmamıştır.

Etkileri: Bolus'a göre, onun kurutucu ve kabız etkisi, kırmızı kile (toprağa, çamura) göre daha fazladır.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak kurtlarını öldürür ve bol bol içilir; bağırsaklarda kabız etkisi gösterir.

TİN-İ ARDİNİ'L-MEZRU'AT
(Tarla Kili; Terra eretria)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, tıpta kullanılan bütün kil (çamur) türlerinin genel olarak kabız ve yumuşatıcı etkileri olduğunu söylemiştir. Bunların dışında bu killerin hepsinin kendilerine ait özellikleri vardır. Ekin ekilen (ziraat yapılan) tarlaların kili iki çeşittir: a) Çok beyaz renkli olan, b) Kül renginde olan. Beyazından kül rengindeki daha iyidir ve o bundan daha yumuşaktır. Bu türün, bakır üstüne sürtülürse ve ovuşturulursa, rengi reyhan rengini alır. Bu tür, üstübec (esfidac) gibi üstüne su döküp yıkanır. Bu işlem tekrarlanır. Suyu döküldükten sonra süzülmeden güneşte kuruması için bırakılır. Güneş batıncaya kadar (bütün gün) güneşte bekletilir ve bu işleme 10 gün süre devam edilir. Daha sonra gereği üzere tabletler hazırlanır.

Etkileri: Bu türde kabız, soğutma, az da olsa yumuşatma etkisi olduğu söylenir.

Cerahat ve Yaralar: Yaraları etlendirir ve ârız olan başlangıçtaki cerahatin (iltihaplı yaraların) yapışmasını sağlar.[671]

TİN-İ SAMA'Î
(Sama Toprağı; Terra sania)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bu kilin (çamurun) taş gibi sert olduğunu, boyalarda zımpara gibi yüzey düzeltici ve parlatıcı amaçla kullanılmakta olduğunu söyler. Bu kilin (çamur) birkaç çeşidi vardır: a) Beyaz bir kil rengindedir; ilki gibi bu da yumuşaktır, b) muhte-

670 "Aşu olarak bilinen drogdur. Vanî'ye göre, kırmızı toprak anlamına gelir." T.M.
671 "Bundan dolayı, kesik yüzlere hemen tatbik edilmesi gerekir." T.M.

lif tabakalar hâlindedir; c) Bazısı çok beyazdır, ağırdır, kolayca toz hâline getirilir. Herhangi bir sıvı ile ıslatıldığı zaman kolayca erirler. Üşnan (çöven otu) ve natrun yerine hamamda kullanılır.

Özel Nitelikleri: Kabız, soğutucu ve kurutucu etkisi vardır.

Etkileri: Kül renginde, beyaza yakın ve beyazında kül rengi olanlarının kullanılması gerekir.

Süslenme: Bedeni temizler, güzelleştirir ve yüzü ağırlaştırır.[672]

Baş Organları: Duyuları ağırlaştırır.

Göz Organları: Katarakta yararlıdır; sütle[673] birlikte göze ârız olan yaralara faydalıdır.

Beslenme Organları: İçilirse, mide ağrılarına yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Hamile kadınların üzerine asıldığında, gebelik ağrılarını giderir ve çocuğun düşmesini de önler.[674]

TARİKULBUN[675]
(Tarifulun, Katran Yoncası; Psoralea bituminosa)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bu ilâcın deniz kıyısında, hemen su kenarında biten bir ot olduğunu söylemiştir; ancak o, suyun içinde değildir, fakat sudan uzakta da değildir.[676] Bitkinin yaprakları atatis yapraklarına benzer. Onunki diğerinden daha ağırdır.[677]

Gövdesi bir parmak uzunluğundadır ve üst tarafı yarıktır (ikiye ayrılmıştır). Bu bitkinin gündüz günde üç defa renk değiştirdiği söylenir. Sabah beyaz, gün ortası kırmızıya çalan bir renkte ve akşamüstü koyu kırmızıdır. Kökü beyazdır ve güzel kokuludur. Eğer dil üzerinde ezilirse, ona sıcaklık verir.

Yapısı: Sıcaklığa meyillidir.

Dışarı Atan Organlar: Şarapla birlikte ondan 2 dirhem içilse, bağırsaklarda ishal yapar ve idrarı söktürür.

Zehirlenme: Zehirin zararını alır (panzehir görevi yapar). Diğer droglardan önce bu kullanılmalıdır.

---

672 "güzelleştirir, canlandırır." T.M.

673 "sirke ile" T.M.

674 "önlediği ifade edilir." T.M.

675 "Bu drog, İbn-i Kıptî nüshasında, tarikulyun olarak kayıtlıdır." T.M.

676 "Med-Cezir olayıyla suyun gidip geldiği bölgelerde bulunur. Su arttığında bitki suda kalır; su çekildiğinde bitki açığa çıkar." T.M.

677 "İbn-i Kıptî, atatis yerine Nil bitkisini vermiştir. O, bu atatisi Nil'le ifade etmek istemiştir." T.M.

TARİCUMANUS, TARAFHUMAS[678]
(Baldırıkara; Asplenium trichomones)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bazılarının bu ilâca idbar adını verdiklerini söylemiştir. O, bersiyavuşanın (çobandeğneği) yetiştiği yerde yetişir. O, kırtıs denen bitkiye benzer; onun yaprakları gerçekten çok uzundur; onun iki tarafında yer alan yaprakları mercimeğin yapraklarına benzer. Bunlardan bazısı ince, sert ve siyaha çalan dalların üzerinde yer alır. Onların etkilerinin hepsi bersiyavuşanınkiyle benzerlik gösterir.

TATİKAS
(Ağustos Böceği)

Genel Nitelikleri: Astafes adlı hekim, bu hayvanın zeytin ağaçlarında uzun süre yaşadığını tahmin eder. Çoğunlukla cızırtılı (kapı gıcırtısı) sesler çıkarır. Şam halkı, ona zir adını vermiştir. Tabaristan halkı ise, ona engürpaşen[679] demişlerdir.[680] Horasan'da buna cızır (cesred) denir.[681]

Dışarı Atan Organlar: Bu hayvan, bir kap içine konur, pişirilirse, mesane ağrılarına iyi gelir.

TALABYUN, TALAİYUN
(Semiz Otu; Portulaca oleracea)

Genel Nitelikleri: [Hekimler] bu ilâcı ebrunü'l-berrî (yabanî saksı güzeli çiçeği) diye adlandırırlar ve aynı zamanda ricletü'l-berrîye (yabanî mantar) denir. Onun gövdesi ve yaprakları ayağa benzer. Bütün yapraklarının yanından dallar ve filizler çıkar. Bunların hepsi 6 ilâ 7 küçük kola ayrılır. Onun yapraklarında sıvı doludur; sıkılınca bu rutubet dışarı çıkar. Onun çiçekleri beyazdır. Asmaların (kolları, uzantıları) arasında çıkar.

Yapısı: Onun yaprağı, vitiligo (bers) üzerine vurulup (pomat şeklinde tatbik edilir), 6 saat o şekilde bırakılırsa, faydası olur. Ayrıca, bu tatbikattan sonra arpa unu uygulanırsa, yararı olur. Eğer [yaprakları] döğülüp, güneşte addison hastalığında (behak, bir cins lepra) uygulanırsa ve kuruyana kadar bırakılırsa, kuruduktan sonra silinirse, bu hastalığın lekelerini giderir.

---

678 "Baskı nüshada, taranhumas yerine tarafhumas şeklinde kaydedilmiştir."T.M.

679 "engürpaş"T.M.

680 "*Kânûn*'da ay nazzacü'l-eneb şeklinde ifade edilmiştir."T.M.

681 "Baskı nüshalarda çeser diye geçer."T.M.

TARGAFİNA, TARGAKİNTA[682]
(Kesira Zamkı; Astragalus gummifer)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, [bu bitkinin] sert kökleri olduğunu ve çok dallı olduğunu söylemiştir.[683] Dalları yerin üzerinde bitmiştir, kısadır, güçlüdür ve onların üzerinde birçok ince yaprak vardır. Yaprakları arasında beyaz, sert dikenleri vardır ve onlar yukarı doğrudur. Bunlar kesilince, sıvı çıkar. Kökü kesilirse, kesilen veya çizilen yerde zamk görünür.[684]

Solunum ve Göğüs Organları: Eğer balla bu zamk macun yapılırsa ve dilin altına konursa, öksürüğe yararlı olur. Göğüsün sertliğini giderir. Eğer 1 dirhem macun içilirse, ki 1 dirhem 18 kırattır,[685] tatlı şarapla içilir.

Dışarı Atan Organlar: Kesira zamkı, yakılmış ve yıkanmış geyik boynuzu ile veya şabb-ı Yemanî (Yemen şabı) ile karıştırılarak kullanılırsa, böbrek ağrılarına ve mesane yanmalarına iyi gelir.

TUFURYUS, TUKURYUS[686]
(Çobandeğneği, Acı Yavşan; Teucrium flavum)

Genel Nitelikleri:[687] Dioscorides, onun aşyet (akşamyemeği, uşyet) diye adı olduğunu söylemiştir; asi-i ra'y (batbat, çobandeğneği) çok dallı bir bitkidir ve dallarının şekli âsaya benzer, bitkinin kendisi kemadiris, kemadesyasa (kısacık mahmut otu, yer meşesi) benzer; onun yaprakları ince yapılıdır, nohuta benzer; Felikiye denen bölgelerde

---

682 "Baskı nüshada tarkakiya şeklinde yazılmıştır." T.M.

683 "Bu diken, kesira denen zamk dikenidir." T.M.

684 "İbn-i Sînâ, Dioscorides'ten aktararak böyle demiştir. Bana göre açıklaması şöyledir: Bir cins dikenli bitki vardır ki, büyüyünce ağaç olur. Bu ağaca katad adı verilir. Dikenleri çok sert ve keskin olduğundan, zorluğu olan bir işte darbımesel olarak 'ısab'nın hartü'l- katad' derler. Dioscorides'in bahsettiği bu dallar ve kökler, bu katad denilen ağacın gövdesinde bulunur. Yer adıdır. Sözlük anlamı, insan bedeninde aşırı sıcaktan oluşan isiliktir. Katad ağacının gövdesi üzerinde yukarıda bahsedilen bitki ürer ve gövde çizildiği zaman kesira zamkı akar. Bundan anlaşılır ki, baskı nüshada ve yenbit fevk-i meherz yerine yenbit fevkü'l-arz yazılmış; aynı şekilde ariz (arid) yerine nevasil-i ariz (d) yazılmıştır. Bu baskı hatasıdır. Çünkü tarkakiya bu kökün adı değildir. Belki dallarının adı olabilir." T.M.

685 "Baskı nüshada, 1 dirhem 18 kırattır, denir." T.M.

686 "Tarkaridus" T.M.

687 "Baskı nüshalarda, turfundus şeklinde yazılmıştır." T.M.

çok yetişir.[688] Bu drog (ilâç), kuvvetli bir ilâçtır; tazeyken su ve sirke ile içilir. Eğer kuru ise, pişirilerek içilir.

Dışarı Atan Organlar: Eğer kaynatılarak içilirse, dalak şişlerini çok çabuk ve etkili bir şekilde çözer ve eritir. Aynı zamanda, eğer pişmiş drog, incir ve sirkeyle karıştırılıp, hâricen kullanılsa, gözle görülür şekilde, dalak hastalıklarını tedavi eder.

Zehirlenme: Onun sirke ile yapılan pomatı, hayvan sokmalarına karşı iyi gelir.

TİYKAKUVAVUN[689]

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bunun bir bitki olduğunu söylemiştir. Onun yaprakları, bostanî inebü's-sa'lebinkine (it üzümü) benzer; onun çok dalları vardır; çiçeği küçük, siyah, çoktur ve tohumu darıya benzer. Harnub-u şamiye (keçiboynuzu ağacı) benzer bir kabuk içinde bulunur. Bu bitkinin kökünden ekseriya yaklaşık bir karış boyunda üç ilâ dört kol çıkar; bunlar beyaz ve güzel kokuludur. Eğer bu bitkiden bir batman miktarı, 6 kutuli (6 ilâ 7 onzluk tıp ölçüsü) şarap içinde ıslatılırsa ve sonra içilirse, rahime yararlı olur ve onu erkek hücrelerini kabul edebilir hâle getirir. Eğer bulamaçla birlikte içilirse, süt salgısını artırır.

TARAGYUN
(Tarabun, Geyzi; Pimpinella tragium)

Genel Nitelikleri: O, Kurutiş'te[690] yetişen bir bitkidir. Bu bitkinin dalları, yaprakları ve meyvası ahinus (yabanî buğday) denen bitkinin dallarına ve yapraklarına benzer, ancak daha küçüktür.[691] Bu bitkinin Arap zamkına benzer bir zamkı vardır. Bitkinin yapraklarının, meyvasının ve zamkının çekim gücü vardır. Bu bitkinin bir türü daha vardır; yaprakları sukulukunriyun (?) yaprağına benzer. Onun kökleri yabanî turpa benzer.

688 "Felikiye, iki dağ ya da tepe arasındaki uçurum veya vadi anlamına gelmektedir; vadinin kenarında bulunur."T.M.

689 "Taykakufaun"T.M. "Baskı nüshalarda, taykakuvaun şeklinde yazılmıştır."T.M.

690 "Kurutiş, Afrika'da bir yöre adıdır."T.M.

691 "Baskı nüshalarda, ahsus yerine ahyus yazılmıştır. Her ikisi de İbn-i Kıptî'de kayıtlı değildir. Ahyun bunun üzerine yazılmış olabilir."T.M.

Etkileri: Dioscorides, avcılar tarafından okla vurulan yabanî dişi keçinin kaçıp, bu otlar arasına yattığını ve bu bitkinin keçinin etinden oku dışarı çektiğini söylemiştir. Eğer etine diken ve diken benzeri bir şey batmış ise, bu ilâç şarapla birlikte hâricen tatbik edilirse, batmış olan diken ve diğer şeyleri dışarı çekip çıkarır.

Solunum ve Göğüs Organları: Bu drog, idrarın damla damla aktığı durumlarda (prostat, tekatir el-bevl) içilirse, iyi gelir; mesanede taş olduğunda içilirse, taşları atar; idrar söktürür ve onun içilecek miktarı 1 dirhemdir.[692] Bitkinin diğer türünün (kandıryuna benzeyen taragyun) çiği ve pişmişi yenirse, dendiğine göre, bağırsak yaralarına iyi gelir.

TARAGAYUN[693]

Genel Nitelikleri: Bazıları, onu sekulikunderyun[694] diye adlandırır. Toprak üstünde bir bitkidir; boyu bir karıştır veya genellikle bir karıştan da küçüktür. Deniz kenarına yakın yerlerde yetişir; yaprakları yoktur. Onun dalları üzerinde küçük kırmızı üzüme benzer şeyler vardır. Bu taneciklerin buğday tanesi büyüklüğündeki yanları keskindir; sayıları çoktur; kabız etkilidir (buruk). Bazı insanlara göre, bu taneler dövülerek, onlardan tablet yapılır[695] ve bu, gerektiğinde kullanılmak üzere saklanır.

Dışarı Atan Organlar: Eğer bu tanelerden 10 tanesi şarapla içilirse, kronik ishali tedavi eder. Dioscorides'in dediğine göre, kronik rahim akıntılarını bile keser.

TARFULUS
(Kısamahmut Otu Cinsinden Bir Bitki; Teucrium flavum)

Genel Nitelikleri: Yumuşak parçalar hâlinde bir drogdur. Dalak kuruluğuna karşı iyi gelir.[696]

Bu, "Tı" harfinin son sözüdür. Buradaki ilâçların toplamı 32 tanedir.

---

692 "dozu 1 miskaldir."T.M.
693 "Taraun"T.M.
694 "sukurfun"T.M.
695 "Hekimler, bu tanelerin dövülerek, tablet yapıldığını söylerler."T.M.
696 "Çiçekleri vardır."T.M.

ONUNCU MAKALE[697]
(Ye Harfi)

YEBRUH[698]
(Abdüsselâm Otu, Adam Otu; Mandragora autumnalis)

Genel Nitelikleri: Yebruh, luffuh (luffah, mandrake meyvası) denen yabanî bir bitkinin köküdür.[699] Her ne kadar, yebruh insan görüntüsü demekse de, aynı zamanda, sanemin (güzel kız veya erkek çocuğunun) de adıdır veya bitkinin adıdır. O, insan şeklindedir. Her ne kadar, yebruh insan görüntüsü demekse de, bazı kök ve bitkiye de yebruh denir ki, onlarda böyle bir görüntü yoktur. Yebruh-u sanemi, insan şeklindeki kök anlamına gelir. Bu şekilde görüntüsü olanlar olduğu gibi, olmayanlar da vardır. Onların çoğu yebruh adını almaya mahzur teşkil etmez. Yebruh adını taşıyanlardan çoğu diğer bir mânaya işaret eder. Yebruh adını alan, gri renkte bir bitki olup, par-

---

697 "Bu makalede 5 drog açıklanacaktır."T.M.

698 "Yebruh yerine beyruh da denir. Yebruh, Süryanicedir ve tavizü'l-ruh (muska) anlamına gelir. Sedidî, büyüye bağlayarak, şöyle der: Yebruh yedi çeşittir. Bunların içinde en iyisi yebruh-u sanemîdir. Tazeyken parıldar; bir kandil gibi çevresini aydınlatır. Bundan dolayı ona sirac-ı katrib de denir. Bu bitkinin kökü ve nizamı bir put görüntüsündedir. İnsan gibi gövdesi, elleri, ayakları ve diğer organları vardır. Bitkinin toprak üstü kısımları bu put kökün başının üstünden çıkarak, yeşerir. Yaprakları, 'ulleyk (böğürtlen) yaprakları gibidir. Güzel kokulu ve kırmızı renkli meyvası vardır. Dağlık ve ağaçlık yerlerde yetişir. Bu bitkinin kökünün çıkarılmasının zor olduğu söylenir. Kökün çıkarılmasının bir vakti vardır. O vakit, Merih'in en yüksek noktası, gece vaktidir. Hermes, 'Bence en uygun vakit, Merih'in en yüksekte olduğu vakittir veya Merih, Küçük Ayı (Ursae Minor) hizasında, yani 24 derece olduğu vakit ya da yüksekliğinin 1/3'ü olan bir boyutta olduğu veyahut Merih'in etkisinin en yoğun olduğu herhangi bir boyutta olması gerekir' der. Kökü çıkarmak isteyenler, Merih'in aşağıda olduğu, batmaya başladığı veya göz kamaştırıcı bir görüntüde olduğu zaman çıkarmaktan sakınsınlar. Bu arada Ay'ın durumuna da dikkat edilmesi gerekir. Ay, Merih'e yakın veya Merih'in olduğu burçta iken çıkarılmamalıdır. Bazıları, yebruhun kökünün çıkarılmasının hile ile gerçekleştirildiğini söylerler. Şöyle ki, yebruhun etrafı kazılır, köküne dokunulmadan etrafındaki toprak çıkarılır. Sonra iki gün aç bırakılmış bir köpeğin boğazına yebruh bağlanır ve biraz öteye gidilerek, köpeğe yiyecek gösterilerek, çağırılır. Köpek yiyeceği görüp, gelince, yebruhun kökü yerinden çıkar ve köpek yere düşerek ölür. Sedidî, bu yöntemin doğru ve kesin olmadığını söyler. Hileye gerek görmeden ve korkmadan yebruh çıkarılabilir."T.M.

699 "Yebruha sanemî adı da verilir. İbn-i Kıptî, yebruh için, bu kök birbiriyle kucaklaşmış, sarılmış iki insan görünümündedir, demiştir. Yebruh-u sanemî, kökün adıdır. Kökü insana benzeyen bu bitkinin köküne yebruh denir. Yebruhun anlamı, yaratılışında put görüntüsü olan köktür. İbn-i Sînâ şöyle demektedir:"T.M.

çalayıp dağılmaya müsait bir yapıdadır. Büyüklüğü kanbit (2-2,5 kg) kadardır.

Dioscorides, bazı kişilerin yebruha intimas dediğini, bazılarının da mukulen diye adlandırdıklarını söylemiştir. Bir grubun da, varkiya (tek yapraklı) dediklerini ifade etmiştir. "Bu kök sevgiyi artırır" anlamına gelmektedir. Bu anlam yebruhda da vardır. Yebruh iki cinstir: 1) Bir cinsi dişi olarak bilinir, rengi oldukça siyaha meyillidir. Ona reyukas veya hasi denir. Çünkü onun yaprakları marulunki (hams) gibidir. Ancak, ondan daha ince ve daha küçüktür. Onun kökü ve ağır kokusu vardır. Bitki, hemen toprak üstünde yetişir; yani bitkinin yüksekliği yoktur; yapraklarının arasında elmaya benzeyen meyvalar vardır. Meyvasının kokusu güzeldir. Meyvalarının büyüklüğüne uygun sapları vardır ve iki veya üç meyva bir sapta birbirine yakın dururlar. Meyvaların dışı esmer, içi beyazdır; içlerinde kalın bir kabuk vardır. 2) Yebruhun ikinci türü, luffahın erkeği anlamına gelir; muriyun (muribun) adı da verilir. O, beyazdır ve esnektir. Büyük ve iğnelidir. Yaprakları pancar yaprağına benzer. Meyvası, dişi yebruh meyvasının yaprağına benzer. Meyvası, dişi yebruh meyvasının iki misli kadardır; rengi zafiran rengindedir. Güzel kokuludur; fakat ağırdır. Çobanlar yerler; insanlarda durgunluk yaratır. Onun kökleri de dişi cinsininkine benzer; fakat az da olsa, dişiye göre biraz daha uzundur. Erkeğin görünürde gövdesi yoktur. Bu cinsin tazeyken kabuğundan öz suyu çıkarılır. Bu öz suyunun çıkarılma işlemi şöyle yapılır: Erkek yebruhun kabuğu tamamen parçalanır ve ağır bir nesneyle (şeyle) sıkıştırılır; çıkan öz suyu güneşte katılaşıncaya kadar bekletilir. Daha sonra bir kap içinde saklanır. Aynı yöntemle yapraklardan da öz suyu çıkarılır. Yaprağın öz suyu kabuğun öz suyuna göre daha azdır. Bazen yebruhun kabuğu alınıp, iple çizilir, kuruyuncaya kadar asılır ve bir kap içinde gerektiğinde kullanmak üzere saklanır. Bazı hekimler, kökün tamamını alıp, üçte biri kalıncaya kadar şarapla kaynatırlar ve sonra süzerek bu kapta toplarlar. [Bazen de] yebruh kökünün farklı yerlerinde dirhem büyüklüğünde yuvarlak çukurlar açılır ve bu çukurlarda biriken suyu toplanarak, saklanır. Bu sıvı, öz suyundan daha güçlüdür. Kökün her tarafından bu sıvı alınmaz; deneyle kanıtlanmıştır (öğrenilmiştir).

Bazı hekimler, luffahın sadece gölgede yetişen bir cins olduğunu söylemişlerdir. Bunun yaprakları, luffah-ı ebyez, yani yebruh yaprak-

larına benzer, ancak daha küçüktür; uzunluğu bir karış kadardır; beyaz renklidir. Yapraklar kökün çevresindedir; kökü yumuşaktır ve beyazdır. Kökün boyu bir karıştan biraz fazladır ve onun kalınlığı baş parmağınki kadardır.

Yapısı: O, üçüncü derecede soğuktur; aynı derecede kurudur; pek az sıcaktır. Bazı hekimlere göre, onun kökü, kuvvetli kurutucudur ve kökünün kabukları zayıf etkilidir. Yapraklarının hem tazesi, hem kurusu kullanılır. Meyvasında rutubet vardır.

Etkileri: Yebruhun hem içindeki öz sıvısı, hem de sıkılarak elde edilen usaresi uyuşturucudur; onun kanından (içindeki öz sıvısı) sıkılarak elde edilen usaresi daha kuvvetlidir. Her kim ki (bir kimse), eğer herhangi bir organ kesilecekse, ona 3 ebulusat[700] dozda yebruh şarabı (yebruh suyu) içirilir ve uyuşturulur (sakinleştirilir, sabitleştirilir). Denir ki, yebruh kökü ile 6 saat kaynatılan fil dişi yumuşar ve ona istenen şekil verilebilir.

Süslenme: Yebruh, yapraklarıyla yüz ve cild tahriş edilmeden ovulacak olursa, özellikle yüzdeki lekeleri giderir. Luffahın sütü, çil ve sivilceleri yakmadan ve yara yapmadan giderir. Eğer yaprağın tazesi kullanılırsa, etkisi daha fazla olur.

Şişler: Kötü şişlere, hemoroite ve sıraca üzerine tatbik edilirse, faydası görülür. Yebruh kökü, iyice dövülüp toz edildikten sonra, sirkeyle birlikte yangılı çıbanlara tatbik edilirse, oradaki iltihaplı yaraları giderir.

Hareket Organları: Yebruh kökü, kavrulmuş unla birlikte mafsal ağrıları için kullanılır. Bazen fil hastalığı için de içilir.

Baş Organları: Sedatif etkisi dolayısıyla uyku verir. Şaraba katıldığında, sarhoşluk etkisini şiddetlendirir. Koklanması ya da rektal yoldan kullanılması da uyuşturucu etki yapar. Bu etkileri gösteren tür, gövdesiz, beyaz yapraklı, erkek denilen cinsidir. Özellikle bu cinsin uzun süre yenmesi felce sebep olur. Yebruh, şarapla karıştırılarak, uykusuzluk şikâyetine karşı kullanılır. Yebruh kökü kabuğundan 3 men (3000 miskal) alınıp, 10 men (10x100 miskal) tatlı şarap içine konur ve bu terkipten üçer kavanoz içilir. Bazen kabuklar şarap içinde kaynatılır ve şarap yapraklarının özünü alır. Uyuşturmak ve uyutmak için

---

700 "9 kırat" T.M.

bu kuvvetli şarap kullanılır.[701] Beŋ diyorum ki, bir grup hekim, bu uyuşmuş kişileri suya oturtup, masaj yaparak, onları ayıltmaya çalışmışlardır. Bundan maksat, yüzeydeki kanın içe çekilip, hararetin içe çekilmesi ve iç organlarda toplanan kanın ısıtıcı etkisiyle kişinin kendine gelmesidir.[702] Ondan içilecek olursa, hisleri iptal eder. Yebruhun üçüncü cinsinin kökünden 1 miskal içilirse veya kavrulmuş unla ve ekmekle karıştırarak yenirse, yahut herhangi bir pişmiş sıvıyla birlikte içilmiş olsa, kısa sürede aklı karıştırır ve uyku getirir. Bu uyku hâli rüyada bazen 3 ile 4 saat devam eder; o kişinin düşünce ve his yeteneği geçici olarak kaybolur. Bazen de ısı kullanmadan, yebruh kökü kabuğundan şarap yapılır; üç batman alınır, üzerine yeterli ölçüde şarap damlatılır ve bu şaraptan 3 kavanoz amputasyon yapılarak, hastaları uyuşturmak için kullanılır. Bu şarabı koklayanlarda da aynı etki görülür. Usaresi bile etkilidir.

Göz Organları: Göz ilâçlarına [yebruh] konur; çok fazla [şiddetli] göz ağrılarını teskin eder. Yaprakları da hâricen [aynı amaç için] kullanılır.

Beslenme Organları: Yebruh usaresinden 1 ukiyye alınıp, yağmur suyu ile hazırlanan bol su ile birlikte kullanılırsa, balgamı harbak (çöpleme) gibi kusturur. Eğer 1 ukiyyeden fazla alınırsa, öldürücü etki gösterir.

Dışarı Atan Organlar: Ubulusun[703] yarısı kadar dozdaki miktar, fitil olarak kullanılırsa, idrar atar (diüretik etki gösterir) ve abortus etki gösterir. Luffah tohumları içilirse, rahimi temizleyici etki görülür. Ateş görmemiş kükürtle luffah tohumları birlikte fitil olarak kullanılırsa, bütün rahim akıntılarını keser. Luffah sütü, balgamı ve safrayı artırır. Çocuklar yanlışlıkla luffah yeseler, onlarda ishal ve kusma görülür. Bazen öldürücü etki bile görülür.

---

701 "Uyuşturmak ve uyutmak için bu kuvvetli şaraptan çok miktarda, uyumak için az miktarda içilir. Bu şarapla uyuşturulmuş kişiler soğuk suya oturtulur ve ayılıncaya kadar su içinde masaj yapılır." T.M.

702 "Dolayısıyla hekimler bu yöntemi uygularlar. Yebruh, duyu azalmasına sebep olur. Dolayısıyla dağlama, sünnet ve amputasyon işlemlerinde önce hastaya yebruh içirilir; böylece hastanın fazla ağrı ve acı duyması engellenmiş olur. Bu etki ve duyu kaybı, uyuşturucu etkisinden kaynaklanır." T.M.

703 "Usulusun" T.M.

Zehirlenme: Zeytinyağı ve balla birlikte zehirlenmelerde hâricen kullanılır. [Dioscorides] özellikle beyaza çalan sarı yapraklı yebruhun inebü's-sa'leb cinsinin zehirli türlerine karşı panzehir olduğunu söyler. Yebruhun öldürücü cinsi yenirse, öldürücü etkisinden önce bir takım belirtiler ortaya çıkar. Bunlar, rahimdeki şişlik ve yanma, delilik (hamre) hâli, gözde fırlaklık (cuhuz) gibi zehirlenmelerde görülen belirtilerdir.

İlâç: Bunun ilâcı, tereyağı ve baldır. Kusturmak yeterlidir.

YENBUN[704]
(Dağ Sedef Otunun Zamkı; Ruta sylvestris)

Genel Nitelikleri: O, safiyandır veya sedef otunun zamkıdır. Safsiya adı da verilir.

YENBUT
(Keçiboynuzu; Ceratonia siliqua)

Genel Nitelikleri: O, harnub (keçiboynuzu) denen bitkidir. "Harnub" başlığı altında verilecektir.

Yapısı: [Birleşik kuvvete sahiptir.] O, biraz soğuk, biraz sıcaktır. İkinci derecede kurudur.

Özel Nitelikleri: Kusturucu özelliği vardır; yakıcı etki göstermeden kusturur.

Dışarı Atan Organlar: Ağız kokusunu giderir.

Zehirlenme: Kaynamış bitkinin haşarat[705] üzerinde öldürücü etkisi vardır.

YASEMEN[706]
(Yasemin; Jasminum grandiflorum)

Yapısı: Beyaz olanı sarıya göre sıcaktır. Erguvani çiçekli bir cinsi daha vadır. Sarı cinsi erguvani olandan daha sıcaktır. Bütün yasemin çeşitleri, hekimlere göre, ikinci derecede sıcak ve kurudur.

---

704 "Yentun" T.M.

705 "bit ve pire" T.M.

706 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur. İbn-i Kıptî, yasemin, bilinen bir çiçektir; ağacı akasya gibi büyük ve mersin gibi yeşil, pürüzsüz, yumuşak yapraklı bir bitkidir, der. İki cinsi vardır. Biri beyaz çiçekli ve gövdesi zayıftır. Buna zambak adı verilir. Bağdat'ta yoktur, fakat Basra'da çoktur. Diğer cinsi sarı renklidir. Beyaz olanın kokusu, sarı renkli olanına göre daha fazladır. Harareti de sarıya göre daha fazladır." T.M.

Etkileri: Yumuşatıcıdır; rutubetlidir ve yağının yaşlılara yararı vardır.

Süslenme: Yüzünde çil ve sivilceler olan kişiler, kuru veya taze yasemin dövüp, yüzlerine sıvasalar, çil ve sivilcelerden kurtulurlar. Yasemin çok koklandığı zaman benzi soldurur.

Hareket Organları: Onun yağının,[707] romatizma ve sinirlerdeki soğukluğa (üşütmeye) yararı vardır.

Baş Organları: Onun kokusu, baş ağrısını giderir; özellikle, balgamî baş ağrısı varsa, koklatılırsa, baş ağrısını giderir. Hâlis yasemin yağını koklayan kişinin burnu, koklama süresince kanar.

YETU'
(Sütlü Bitki, Sütleğen; Euphorbia officinarum)

Genel Nitelikleri: Sütleğen (yetu'), yoğun, keskin ve yakıcı süt gibi bitkilere denir. Bunlardan yedisi meşhurdur.[708] Bunlar (yedi adedi),

---

707 "özellikle de yaşlılardaki" T.M.

708 "a)'Uşer: Bir cins dikenli ağacın ismidir. Sehr-i 'uşer adı verilen çiğ bu bitkinin üzerine yağar. Yaprağı veya dalı kesilecek olsa, kesilen yerden bol miktarda süt çıkar. Bu ağaçtan akan süt 1 ratl kadar olabilir; çok yumuşak yapısı vardır. Bu yüzden Araplar bal ve yapraklarıyla yastık doldururlar. Ateşi ve yanması da kuvvetli olduğundan çıra yerine kullanırlar. Etkisi aşağıdaki bölümlerde açıklanacaktır. b) **Şebnem:** Sütleğen cinsindendir. Bir karış kadar boya sahip olan, boğumlu çam ve tarhun yapraklarına benzeyen yaprakları olan bir bitkidir. Kırmızı çiçekleri ve mercimek gibi sarıca tohumları vardır. Bazı kitaplarda, küçük nohut gibi meyvaları vardır, şeklinde kayıtlıdır. Kalın bir kökü vardır. Kökünün içinin ve dışının kesilecek kısımları peynir gibi sütle doludur. Bahçe ve bostanlarda yetişir. Diyarbakır'da iyisi çıkar. Acem yöresinde yetişenler iyi değildir; kökü meyvasına göre daha kuvvetli, meyvası da yaprağına göre daha kuvvetlidir. Kullanılışı ve elde ediliş şekli şebnem başlığı altında verilmiştir. c) **Laziya:** Bir cins küçük ağaçtır. Yuvarlak yaprakları ve sarı çiçekleri vardır; incesi iyisidir. Bütün yeni cinsleri işlenebilir. Laziyadan bir miktar içinde balık olan suya atılsa, balıklar suyun yüzüne çıkarlar. Yetuların diğer türleri de bu özelliği gösterir. Laziya çiçeğinden öz alan bal arısı balını ishal şeklinde verdiğinden bu balda acılık olur. Eskiden hekimler laziyayı kullanmıyorlardı. Eğer kullanmak zorunda kalırlarsa, arpa unuyla karıştırarak, en fazla 1 dirhem dozda kullanırlardı. d) **Artenisa:** Meryem yıldızları (nücum-u meryem) cinsinden bir türdür. Bazıları da kala adını verirler. Yün vs. bu odunla yıkanır. Artenisa bir cins dikenli ottur. Bir parmak kadar gövdesi vardır; çok dallıdır; yaprakları lahana yaprağına benzer; dallarının ucunda, içinde ikişer veya üçer tane tohum bulunan kapçıklar vardır; tohumların içindeki çekirdekler sarımsı renklidir; kökü şalgama benzer, onun gibi büyüktür. Ekinler arasında yetişir. Bu drogun kullanılan kısmı, köküdür. Bu drogun adının Rumca olduğu ve 'ezeryon' denen droga bu ad verildiği söylenir. e) **Mahundane:** Mahudane olarak da geçer; Farsçadır; anlamı, sadece ishali önler, demektir. Şamlı hekimler arasında bu drog 'habbü'l-mûlûk' olarak tanınır. Bir karış kadar uzayan bir ottur, parmak kalınlığındadır;

kuşer,[709] şebrem, laiyye,[710] artenisa, mahudane, mazaryun, bentafilundur. Onun beş yaprağı vardır. Hepsi öldürücüdür.

Ekseriya onlardan yararlanılanı sütleridir. Yukarıda sayılan çeşitlerin yanısıra sütlü başka bitkiler de vardır; bunlardan bilinenleri şunlardır: İzanü'l-far türünden lablab (börülce) ve fürfahü'l-berrî (yabanî semizotu) ve benzerleridir. Leben-i yetu' dendiğinde laiyyenin sütü anlaşılır. Tiryakü'l-furavi ve buşneci denen terkiplerin leben-i laiyye (laiyye sütü) olduğu sanılır. Aynı şekilde [hekimler], yedi sütlü bitkiden sadece erkek yetu,[711] hanakiyasın[712] erkek sütlü bitki olduğunu söylerler; bunun dışındakiler dişidir derler. Bana göre, en kuvvetlisi, mersin bitkisine benzeyendir ve ona mevristitas denir. Ondan sonra gelen (etki açısından daha az kuvvetli olan) ve sahrî denen, çorak yerlerde yetişenlerdir. Onlardan daha az kuvvetli olanı bahrî diye adlandırılır. Çünkü o, denize yakın yerlerde (deniz kenarında) yetişir. Bundan daha az kuvvetli olanlar kokiyis denendir. Hekimler onun dişi olduğunu söylerler. Şüphesiz ki, en kuvvetli olanı zikredilen erkek

gövdesinin içi boştur. Gövdeden çıkan yaprakları uzun badem yaprağı gibidir; gövde ucundan çıkan yaprakları daha değişiktir; gövde yaprakları pürüzsüzdür. Uç yaprakları ise küçük ve yumuşaktır. Zeravend-i tavil veya lablab yaprağına benzer. Sarı çiçekleri ve büyük meyva gibi tohumları vardır. Bu çekirdeklerin kendilerine ait kılıfları vardır ve yaklaşık olarak burçak tanesi büyüklüğündedir. Kabuğunun dışı gri, içi beyazdır; tatlı bir lezzeti vardır; kökü incedir; tıpta kökleri kullanılmaz. **f) Mazaryun:** Farsçadır; ot ile ağaç arasında bir yapıya sahiptir. Dalları bir karış kadardır. Yaprakları zeytin yaprakları gibi, fakat daha incedir. Kalın ve acı lezzettedir; dili yakar. İki cinsi vardır. Bir türünün yaprakları ince ve büyüktür. Diğer cinsinin yaprakları kalın ve küçüktür. Bu cins zararlıdır. **g) Bentaflan:** Bu droga bentafilun da denir. Yunancadır. Beş parçalı yaprak anlamına gelir. Bazıları 'tabtatus' da derler; anlamı beş parçalı demektir. 'Bentenatis' de denir. Ayrıca 'fencenkeşt' denir. Beş parmak anlamına gelir. Ağaca yakın boyu olan bir bitkidir. Bir karış boyunda ince dalları vardır. Yaprakları nane yaprağı gibidir. Her bir dalında beş yaprağı vardır. Daha fazla ve daha az yaprakları olanlar çok nadirdir. Yaprakları parlak ve ışıltılıdır ve yaprak kenarları testere gibi dişlidir. Çiçekleri beyaz ve sarımsıdır. Sulak yerlerde ve ırmak kenarlarında yetişir. Kökü uzun, kalın ve kırmızımsı renktedir. Kökünün faydası çoktur. Keskin ve yakıcı olmayan bir kuvvetle kurutucu etki gösterir. Bu etkisi üçüncü derecede yer alır. Sıcak ve soğuk açısından normal yapı gösterir. Bu açıklanan yedi adet yetunun (sütlü bitkilerin) hepsi öldürücü etkiye sahiptir. İstifade edilen kısımları çoğunlukla sütleridir." T.M.

709 "uşer" T.M.

710 "laziya" T.M.

711 "sütlü bitki denen" T.M.

712 "harafiyas" T.M.

sütlü bitkidir. Onun dallarının boyu bir karış olup, kırmızıya çalar; sütle doludur ve dalları zeytinin dallarına benzer. Onun sütü beyazdır.[713] Onun dalları üzerindeki yaprakları zeytin yapraklarına benzer. Ancak onunkinden daha uzundur ve kökü kalındır ve etrafında beş dal bulunur. Bunlar ince olup, burçak gibidir. Onun başında meyvası vardır; kurak ve dağlık yerlerde yetişir. Bu bitkinin sütü, eğer içilirse, balgam atar ve dişi olanı huzi (cuzi) diye adlandırılır. Bu haşişetü'l-far denen bitkiye benzer, ancak daha büyük, daha kuvvetlidir ve daha beyazdır. Onun yaprakları, as yapraklarına benzer, ancak onunki daha büyüktür ve yapraklarının başında diken gibi çıkıntılar vardır. Kökünden birkaç gövde çıkar ve bunlar bir karış uzunluğundadır; bir yıl meyva verir, diğer (onu) izleyen yıl vermez. Meyvası büyüktür; küçük cevize benzer. Bu meyva dili yakar; yakıcılıkta da cevize benzer.[714] Yetişme ortamı erkek cinsle aynıdır. O da katı yerde yetişir ve onun sütü, kökü, yaprağı ve meyvasının gücü birincininkiyle aynıdır. Aynı zamanda, onun bulunduğu yer ve yoğunlaştığı (depolandığı) yer ilkinkinden daha güçlüdür. Yoğundur, şiddetlidir ve burası sahildir. Onlara, aynı zamanda haşhaşî derler. Gövdesi birkaç karış kadardır ve kırmızı renkli olup üzerinde beş veya altı dalı vardır. Yaprağı ufak ve incedir, az uzundur. Meyvası kersene (gersene) gibidir; yaprağı kitana (keten) benzer ve başı yuvarlak ve iki kattır; çiçeği beyazdır ve dallarının başının etrafında fevkalâde lezzetli yuvarlak meyvası vardır ve bu bitkinin hepsinde içinde süt dolu [dalları olan] kökleri vardır. Bu süt ondan çıkartılarak kullanılır. Bu grubun dalları evvelki gruplarınki gibidir. Denir ki, onlar diğerlerine benzerler. Denir ki, o güneş gibidir.[715] Onun yaprağı baklatü'l-humkaya (semiz otu) benzer. Ancak onunki daha incedir ve daha yuvarlaktır. Onun dalları dört veya beş tanedir ve bir kökten çıkmıştır. Uzunluğu bizim karışımızla bir karıştır ve dalları kırmızıdır. Genellikle içleri beyaz sütle doludur. Onun başı şis başına benzer, yüzü küçük yaprağa benzer ve tamamı güneşte birlikle döner. Genellikle harap yerlerde yetişir.

---

713 "Kurak, dağlık bölgelerde yetişir. Sütlü bitkilerin (yetunun) dişisine huzi denir. Bu tür, haşişetü'l-far bitkisine benzer, fakat daha büyük ve kuvvetlidir." T.M.

714 "Temizleyici etkisi diğer türe göre daha fazladır." T.M.

715 "Bundan dolayı, ona güneşe dönen, muşemmes denir." T.M.

Onun tohumu sütlüdür; tıpkı sütün [toplandığı] kap gibidir. Meyvası daha önce zikredilen gruptaki gibi olup, gücü de onunki gibidir. Ancak onun gücü diğerlerinden daha fazladır. Denir ki, diğer nevi servi (veya çam) diye adlandırılır. Onun gövdesi kol uzunluğunda olur; kırmızıdır. Ondan yapraklar çıkar ve bu yapraklar ilk biten erzin (pirinç) yapraklarına benzerler. Bu bitkinin yaprakları servi ve çam yapraklarına benzer.[716] Bu bitki aynı zamanda sütle doludur. Onun gücü, zikrettiğimiz [diğer] sütlü bitkilerinkine benzer. Bu sütlü bitkilerden biri de kıraç bölgelerde yetişir; dalları etrafında her taraftan çıkar; çok yapraklıdır; kırmızıdır ve yaprağı as (bit otu) yaprağına benzer; ancak ondan incedir; meyvası asef (altın kap) gibidir. Onun da işi diğer zikredilen nevilerinki gibidir. Bu sonuncu zikrettiğimiz bitkinin yaprakları kolumusun(ayı kulağı) yapraklarına benzer. Kökleri sütlüdür; yaprakları mayi (sıvı) keymusa yardımcı olur. İnsanlar filusayı furbasas denen bitki zannederler. Aynı zamanda, onun sınıfında olarak onun çeşidinden kabul edilir. Onun gövdesinin boyu kol boyu kadardır veya karesi kadar daha fazladır. Üzerinde küçük ince yaprakları vardır. Onun yaprakları surdi' (bir nevi kavun) denen bitkinin çiçeğine benzer. Bu bitkinin çiçeği küçüktür; fırıldak gibidir; tohumu büyüktür; mercimeğe benzer ve kökü beyaz olup, sütle doludur. Bu bitki bazı yerlerde çok miktarda bulunur. Eğer onun kökünden 1 miskal alınıp, bol su ile içilirse, müshil etkisi yapar. Aynı zamanda, meyvası da sütlüdür; meyvasının sütü, ince kersene içinde karıştırılacak olursa, aynı sonucu verir; zikrettiğimiz gibi, fazla yememek gerekir. Onun yaprağından 3 miskal, aynı şekilde muamele edilip, uygulanırsa, aynı fonksiyonu yapar.

Sütlü bitkilerin, bazı kişilere göre, gövdesi boştur. Bize göre, onun gövdesi kalındır; parmak boyundadır, gövdesinin etrafında dallar vardır ve yaprakları gövdenin üzerindedir. Ancak, her ne kadar dallarında yaprak varsa da, gövdede yaprak vardır. Dikdörtgendir; badem yaprağına benzer; ancak onunki daha geniştir ve daha yumuşaktır. Ancak

---

716 "Kıraç cinsi veya şeceri denen yetu yaprağı küçük mersin yaprağına benzer. Erkek yetu yaprağı gibi üst tarafı rutubetlidir ve öldürücü etkisi fazladır. Hıyara benzeyen bir cins yetu (sütlü bitki) daha vardır ki, kökü, yaprağı ve diğer kısımları ishal etkisi gösterir. Baskı nüshada bu konuyla ilgili fazla ve uzun açıklamalar vardır. Dolayısıyla, sadece Sultanî nüshanın tercümesiyle yetinilmiştir." T.M.

dallardaki yaprakları, gövdesindeki yapraklarından daha küçüktür ve zeravend yaprağına benzer. Lablabın da dallarının etrafındaki yapraklar düzdür ve kebere tohumu gibidir. Boşluklarında birbirinden ayrı üç tane taşırlar. Bazılarına, diğerlerine göre, hubbü'l-kerseneden daha büyüktür. İçindeki kabuğu beyazdır; lezzeti tatlıdır. Onun kökü incedir, beyazdır. Tıbben yararlı değildir ve bu bitki, bütünüyle sütlüdür; yetunun sütüne benzer. Dioscorides'in buraya kadar verdiğimiz açıklamalarına biz de şehadet ediyoruz.

Özel Nitelikleri: Sütlü bitkilerin (yetu') sütü kuvvetlidir; daha sonra tohumu, daha sonra kökü, daha sonra yaprağı etkilidir. Leben-i yetu' dendiğinde, leben-i laiyye anlaşılır.

Yapısı: Onun sütü, dördüncü derecede sıcak ve kurudur; diğer kısımları ikinci derece ile üçüncü derece arasında sıcak ve kurudur.

Etkileri: Sütlü bitkiler (yetu'), yara meydana getirir. Zehirlidir (öldürücüdür) ve eğer bir miktar yetu' içine balık bırakılırsa, onlar ölür.

Süslenme: Dut şeklindeki salilleri (siğil), et benlerini ve tırnakların etrafındaki fazla etleri ve dokuları düşürerek, yok eder. Tüy ve kılların üzerine güneşte sürülürse, onları döker; daha sonra çıkanlar zayıf olur. Onlara da sürülürse, orada bir daha kıl veya tüy çıkmaz. Sütlü bitkinin sütüne zeytin karıştırılarak, tüy dökücü olarak kullanılır (Böylece zehirli etkisi giderilmiş olur).

Cerahat ve Yaralar: Onun kökü, basurlarda oluşan sertlikleri yumuşatır ve sert olan yerlere sürülse, sertliğini giderir. Bu tedavi temriyeye de yararlı olur. Eğer derin iltihapların üzerine tatbik edilirse, iyi gelir. Aynı zamanda, sevdavî uyuza (cerb), isiliğe, nar-i Farisiye (Fars ateşi) ve gangren olmuş yaralara, dokuyu yiyen yaralara iyi gelir.

Baş Organları: Onun sütü, çürük diş üzerine katranla karıştırılarak tatbik edilirse (damlatılırsa), dişi düşürür. Muhtemelen, katran gücüyle dişi parçalar. Bundan dolayı, bu tatbikattan önce dişe biraz mum tatbik edilerek, (üstü) kaplanır. Sonra bu bitkinin sütü damlatılır. Eğer sirke ile bu süt pişirilirse (kaynatılırsa) ve onunla gargara yapılırsa, diş ağrılarını teskin eder.

Göz Organları: Sütlü bitkilerin sütü, katarakta iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Basur memelerini düşürür ve balgam söktürür; sıvılar üzerinde ishal etkisi vardır. Onun sütünden 2 ilâ 3 damla incire damlatılıp kurutulduğunda, normal ishal etkisi gösterir.

Aynı zamanda, sütlü bitkilerin sütü, un veya ekmekle yenirse ve içilirse, aynı etkiyi yapar. Eğer onun safı (bitki sütünün), ilkin kayruti ile veya mum ile karıştırılıp alınırsa veya balla karıştırılarak alınır, bu şekilde alındığında, ağıza ve boğaza zararlı etkisi olmaz. Bazen sütlü bitkilerin dalları alınıp, toprak bir kap içinde yavaş yavaş hafif ateşle kavurulur ve ondan sonra dövülerek toz edilir. Bu toz unla karıştırılıp, içilir. Sütlü bitkilerin kuru dallarının gücü zayıftır.[717] Gerefiyun denen zayıf türünün dalları gölgede kurutulduktan sonra kabukları soyulup, alınır ve bu kabuklardan 9 ölçü alınıp, eski şarapla ıslatılır; gece ve gündüz bekletildikten sonra süzülüp, ılıştırılıp, içilir. Bu suretle eziyet vermeden dışarı atılmasını sağlar.

Bedeli: Bağırsaklardaki sıvının ve organlardaki balgamî maddelerin atılmasını sağlayan etkisinin muadili, üç katı kadar ırasa (süsen) kökü ve 3 ölçü sekincebindir (sirkeli bal).[718]

"Ye" harfinde toplam 5 ilâç vardır.

ON BİRİNCİ MAKALE[719]
(Kef Harfi)

KAFUR
(Kafuru; Samphora officinarum)

Genel Nitelikleri: Kafurun birçok türü vardır; fenasuri, riyahi ve de esfer-i ezrak adıyla bu çeşitler tanınır. Kafur, odunuyla karışıktır ya da odunundan süblime edilmiştir. Bazıları, kafurun büyük bir ağaç olduğunu, hattâ ormanın içindeyse, diğer ağaçları gölgesinde bıraktığını ve leoparların bu ağacı mesken tuttuğunu söylerler. Onlara göre, bu ağaçlara erişebilmek ancak yılın belli bir kesiminde (müddetinde) mümkün olabilmektedir. Yine onlara göre, bu ağaçlar, dağ eteklerinde ve deniz kenarlarında yetişirler. Biz, bu ağacın odununu iyice inceledik; bu odun, beyaz, çok hoş ve hafiftir. Bazen bu odunun arasında kafur saklanmış olarak bulunur.

Yapısı: Üçüncü derecede soğuk ve kurudur.

Süslenme: Kafur, sakalın çoğalmasını sağlar.

717 "tazesi kadar etkili değildir." T.M.

718 "Hekimlerin, hastanın tedavisinde yetu kullandıkları zaman tedbirli olmaları ve hastanın tedaviden zarar görmesini engellemeleri gerekir." T.M.

719 "Bu makalede 47 drog işlenecektir." T.M.

Şişler: Sıcak şişlere (yangılı şişlere) etkili olur.

Baş Organları: Kafur, sirke, koruk suyu ve ma-i barid el-revc ile kullanıldığında burun kanamasına iyi gelir; kanı dindirir; kanın çözülüp akmasını engeller. Ateşli hastalıklarda oluşan baş ağrısını giderir. Ateşli mizaçlı olanların mizaçlarını takviye eder. Şiddetle etki eder.

Göz Organları: Gözün yangılı şişlerini giderir; terkiplerin yapısına girer.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalp hastalıklarında kullanılan ilâçların terkibinde bulunur.

Dışarı Atan Organlar: Ateşli mizaçlı olanların bu tutkularını giderir; cinsel gücü azaltır. Böbrek ve mesanede taş yapar; safrayı azaltır.

KENDİR
(Günlük; Boswellia glabra)

Genel Nitelikleri: Yunanistan diye bilinen ülkenin yanında olan Kendir şehrinde bulunur; bu ülkenin adına Murabbat denir. Bu belde (memleket), deniz kenarındadır ve orada deniz ticareti yapılır. O, bu yolla yayılır. Oralarda çok büyük fırtınalar olur; gemilerin kırılmasından, bu değişik rüzgârların fırtınalarından dolayı batmasından, başka yerlere sürüklenmesinden korkulur. Bundan dolayı bir gemi adı murbat diye adlandırılır. Bu yerden (beldeden) kendir getirilir; kendir çoğunlukla deniz yoluyla nakledilir.[720] Kendir aynı zamanda Hindistan'da bulunur. Onun rengi yakutîdir; onun rengi patlıcan rengindedir; şekli yuvarlaktır. Onun asıl şekli dörtgen şeklinde olup, alınıp sıkıştırılınca, yuvarlak şekil kazanır. Belli bir süre sonunda rengi sarıya dönüşür. Huneyn'e göre, o kendir Yunanistan'da bulunur ve orada ona zeker denir ki, bu da sataunis demektir. Onun bu sıfatı alması, kolayca kırılmasından, sağlam olmamasından kaynaklanır. Diğer türü beyazdır. Eğer kırılırsa, içinde zamk vardır. O, yumuşaktır; eğer tütsü yapılırsa, süratle yanar. Bu, batı ülkesindeki kendirdir. Bu, ilkinkinden daha aşağı seviyededir. Ona kafsifus denir. O, özellikle onların küçüğüdür ve rengi yakuta meyillidir.

---

720 "Yukarıdaki kısım yerine Osmanlıca metinde şöyle bir kısım vardır: Bilinen zamktır. Bazen diğer zamklarla ve raytiyanecle karıştırılarak terkibi yapılır. İkisi arasındaki fark şudur: Kendir iltihap yapar; raytiyanec ise tütsüler ve iltihap yapmaz."T.M.

Dioscorides'e göre, kendirin bir başka çeşidi amamitis diye adlandırılır. O beyazdır ve onun diğer kardeşlerinden farkı kokusudur; kokusu mastakinin kokusu gibidir. Kendirin zamkı, çam ve Arap zamkını yener. Eğer zamk ağacı olsaydı ve başka bir marifeti olmasaydı, o, Arap zamkından daha iyi olurdu; çünkü Arap zamkı yanıcı değildir (ateşte yanmaz) ve çam zamkının tütsü şeklinde kullanılması (buhar vermesi) söz konusu değildir. Kendir yanar ve aynı zamanda bayıltıcı bir koku salar. Kendirden önce bir süt elde edilir ve kabuklarından tütsü yapılır. Onun ağacının kısımlarının hepsi drog olarak kullanılır; özellikle yaprakları ilâçlara karıştırılarak kullanılır.

Özel Nitelikleri: Onun (yukarıda) zikrettiğimiz sınıflarından beyaz olanı, aşağı içe doğru kıvrılmış olup, yapışkandır; çiçeği serttir.

Yapısı: Kabukları ikinci derecede kurutucudur ve[721] daha soğuktur. Kendirin gövdesi, ikinci derecede sıcak ve birinci derecede kurudur ve kabuğu üçüncü derecenin sınırında kurudur.

Etkileri: Kendir, çok kuvvetli ve etkili kurutucu değildir; kuvvetli kabız etkisi de yoktur. Onun kabukları kurutucu etki gösterir. Onun kabuğunda olgunlaştırıcı etki vardır. Kabuğunda tahriş edici ve yakıcı etki yoktur. Kendir çok kullanılırsa, kanda yakıcı etki gösterir. Tütsüsünün kurutucu ve kabız etkisi daha etkili ve güçlüdür. Bazılarına (bazı hekimlere) göre, kendirin kırmızısı beyazına nisbetle daha iyidir ve tozunun (ununun) kuvveti, kendire oranla daha zayıftır.

Süslenme: Balla birlikte kendir karıştırılırsa, dolamaya iyi gelir, onu iyi eder.[722] Kabuğu, yara izlerini gidermekte çok etkilidir. Kendirin sirke ve zeytinyağı ile süspansiyonu mürekkep denen ağrıya iyi gelir. Mürekkep, siğil gibi vücutta ortaya çıkan ve içinde karınca gibi nesneler olan bir hastalık türüdür.

Şişler: Kendir, kimolya ve gül yağı ile birlikte göğüsteki (memedeki) yangılı şişlere iyi gelir ve karın bölgesindeki yangılı şişler için kullanılan ilâçların terkibine girer.

---

721 "gövdesine göre" T.M.

722 "hâricen kullanıldığında onu giderir." T.M.

Cerahat ve Yaralar: Çok iyi iltihap giderici bir etkisi vardır.[723] Onların yayılmasına engel olur. Habis yaraların büyümesini ve yayılmasını önler. Kaz yağı ile birlikte ve domuz yağı ile yanık yaralarına tatbik edilir; soğuktan oluşan ekzama ve mayasıl gibi yaralarda hâricen kullanılır.

Baş Organları: Zihni açıcı etkisi vardır; onu kuvvetlendirir ve bazı hekimler, kendiri masere edip (suda bırakıp, ondan sonra kullanma) sonra suyunu içmeyi önerirler. Ancak devamlı içilirse, baş ağrısı yapar. Onunla başı yıkama yararlıdır. Natrunla karıştırıp, hazırlanan solüsyonla başı yıkamak baştaki yaraları temizler ve kurutur. Şarapla birlikte kulağa damlatılırsa, kulak ağrısını giderir. Sadece ziftle veya zeytinyağı ve sütle karıştırılıp kullanılırsa bu terkip kulağa sürülürse, kulaktaki kıkırdak doku kırılmalarını önler; burun ve mukozasındaki kanamaları dindirir. O, kulak hastalıklarında kullanılan ilâçların terkibine girer.

Göz Organları: Gözdeki yaraları tedavi eder. Gözdeki kronik çıbanları, şişleri olgunlaştırır. Kendir yağı, gözdeki yangılı şişlere yararlıdır. Gözün akıntısını keser. Kötü huylu yaralara iyi gelir. Gözün kornea tabakasının altında olan [yaraları] iyi eder. Kronik, kırmızı pençe şeklindeki yaralar için eskiden beri kullanılan bir ilâçtır.

Solunum ve Göğüs Organları: Eğer o, kimolya ve gül yağı ile karıştırılırsa, kadınların memelerindeki yangılı şişlere iyi gelir ve akciğerdeki bronşların ilâçlarına katılır.

Beslenme Organları: Kusmayı önler; mideyi kuvvetlendirir; midede ısıtıcı etki yapar; sindirime yardımcı olur; mide gevşekliğini (sarkmasını) önler.

Dışarı Atan Organlar: Boğaz, mide, rahim ve makad kanamalarını önler.[724] Dizanteriye iyi gelir. Eğer fitil şeklinde kullanılırsa, makaddaki kötü huylu yaraların yayılmalarını önler.

Hummalar: Balgamî mizaçtaki hummalarda yararlıdır.

Zehirlenme: Kendir, şarapla çok fazla içilirse, öldürücü etki yapar; aynı şekilde sirkeyle de çok fazla içilirse, öldürücüdür.

---

723 "özellikle yeni oluşmuş olanları temizler."T.M.

724 "Bunun için fitil şeklinde kullanılır"T.M.

KEHRİBA
(Kehribar, Ceviz Zamkı; Vateria indica)

Genel Nitelikleri: Sandarus (kırmızı arsenik) gibi bir zamktır; serttir; sarıya çalan beyaz renktedir; şeffaftır; kırmızı olanları da vardır. Kuru ot ve tozları kendinc çektiği için kehriba adı verilmiştir. Farsça bir kelimedir; toz çeken anlamına gelir. Kehriba, tatlı sıvı maddelerle katı maddelerden (inorganik) meydana gelmiştir. O, cevz-i rumi ağacının zamkıdır ve katı kısmı ince, sıvı kısmı kurudur.

Yapısı: Çok az sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Özellikle kabız etkisi vardır. Hangi organda olursa olsun, kan üzerinde kabız etki gösterir. Kehribanın kuvveti, ağacının çiçeklerinin kuvveti kadardır. Fakat soğukluğu çiçeğinden daha fazladır.

Şişler: Bazı hekimler, onun yangılı şişler üzerinde etkili olduğunu söylemişlerdir.

Baş Organları: Burun kanamalarını keser; baştan akciğere doğru olan akıntıyı keser.

Göz Organları: Göz ilâçlarının terkibine katılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Kehribar, yarım miskal soğuk suyla içilirse, çarpıntıya iyi gelir ve kan tükürmeyi önler.

Beslenme Organları: Kusmayı önler. Midede zararlı maddelerin bu zararlı etkilerini engeller; mastaki ile birlikte mideyi güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Makad ve rahim kanamalarını ve boğaz kanamalarını dindirir. Sözkonusu edilen zehirlere karşı yararlıdır.

KEMAFİTUS
(Yer Palamutu, Meşecik; Teucrium chamaephytis)

Genel Nitelikleri: Gövdesi ve çiçekleri siyaha çalan kırmızıdır. Dalları incedir ve çiçeği yenince acı lezzettedir; çok az kabız etkisi vardır. Yakıcılığı, acılığı derecesinde değildir. Yaprağı otumsu ve yere yaygın şekildedir. Yaprağı biharın (öküzgözü, güzel kokulu bir bitki)[725] yaprağına benzer, fakat daha incedir ve serttir (narin yapıdadır); çiçekleri çoktur ve sarı renktedir; biharınki ise sarıdır.

Yapısı: İkinci derecede sıcak, üçüncü derecede kurutucudur.

---

725 "bibar-ı asfer"T.M.

Etkileri: Açıcı ve temizleyicidir. Karın bölgesindeki organlarda ısıtıcı etki yapar; müshil etkisi vardır.

Şişler: Şişlerin tamamen kabarıp patlamasına engel olur.

Cerahat ve Yaralar: Balla birlikte merhem şeklinde kullanılırsa, yaraları iyileştirir. Kokuşmuş irinli yaralara iyi gelir.

Hareket Organları: Siyatiğe (uruk-u nisa) özellikle balla içilirse, iyi gelir. Bazı hekimler, edrumali (sıvı bal) ile kırk gün içilirse, siyatiği iyi edeceğini söylemişlerdir. Nikris şişlerini çözer.

Beslenme Organları: Karaciğerdeki tıkanıklığı açar; onun hastalıklarına ve dalağın hastalıklarına iyi gelir. Eğer yedi gün peş peşe içilirse, sevdavî sarılığa iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Rahimdeki tıkanıklığı giderir; idrar söktürür ve idrar zorunu bertaraf eder. Regl kanını söktürür ve böbrek ağrılarına iyi gelir ve balla birlikte rahim içine şırınga edilirse, rahimi temizler. Eğer balla ve kille 2 miskal miktar drog, fitil yapılıp kullanılsa, yeterince balgam söktürür.

Zehirlenme: Andekum veya arkustum, rakustum adıyla bilinen zehire karşı iyi gelir.

Bedeli: 1/2 (yarım doz) sisalyus (şeytantersi) ve 1/4 (çeyrek doz) selihadır (Çin tarçını).

KEMADERYUS
(Yer Meşesi, Kısa Mahmut Otu; Teucrium chamaedrys)

Genel Nitelikleri: Kalın reyhan görüntüsünde ve büyüklüğünde dalı ve yaprağı olan bir bitkidir; yeşile çalan renktedir. Yunanlılar bu bitkiye bulut (bellut) el-arz (yer meşesi, palamutu) derler. Yaprakları küçüktür ve palamut (bellut) yaprağına benzer; siyahtır[726] ve kökü erguvan rengindedir.

Özel Nitelikleri: Tohumları tamamen belirginleştiğinde toplanması gerekir

Yapısı: Galenos, onun üçüncü derecede sıcak ve kuru olduğunu ve güçlü ısıtıcı ve kurutucu etkisi olduğunu söylemiştir.

Etkileri: Açıcı, kesici, yumuşatıcı etkisi vardır; onda bedeni ısıtıcı bir etki vardır.

726 "sarı siyahtır"T.M.

Cerahat ve Yaralar: Balla birlikte kullanıldığında, kronik iltihaplı yaralara iyi gelir.

Hareket Organları: Tazesi veya pişmişi içilirse, adalelerin kopmasına[727] iyi gelir. Ondan içmek kasılmalara iyi gelir. Şurup ne kadar eskiyse, o kadar yararlı olur.

Göz Organları: Bu drogdan çubuklar hazırlanarak kurutulur ve göz yaralarında kullanılır. Aynı zamanda zeytinyağı ile pişirilmiş şekli veya sürmesi göz yaşına etkili olur.

Solunum ve Göğüs Organları: Müzmin öksürüğe iyi gelir.

Beslenme Organları: Dalaktaki sertleşmeyi giderir; onun yoğunluğunu azaltır. Sevdavî (sarılığa) faydalıdır; ondan içince, çok kötü olan sindirime iyi gelir. Ancak, beklemiş şurup daha yararlıdır. İstiskanın (vücutta su toplanması) başlangıcında yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: İdrar ve regl kanı söktürür ve ceninin (fetüs) düşmesine sebep olur, etkilidir.

Zehirlenme: Böcek sokmalarında hâricen tatbik edilir.

Bedeli: 'Uruk-u gafet veya iskolokundiryundur.

KEZMAZEK
(Ilgın; Tamarix; Tamarix articulata)

Genel Nitelikleri: Tarfa (ılgın) meyvasıdır. "Tarfa" başlığı altında, o kısımda ele aldık.

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur.

KENDİS[728]
(Kundus; Soponaria sps.)

Genel Nitelikleri: Çoğunlukla kullanılan kısmı kökleridir ve bilinen bir köktür.

Yapısı: İnsanlar, üçüncü dereceden dördüncü dereceye kadar sıcak ve kuru olduğunu düşünürler.

Etkileri: O, temizleyici, ayırıcı, yara açıcı, yakıcı, kusturucudur; balgamı ve sevdavî safrayı keser.

Süslenme: Addison ve vitiligodan (behak) oluşan koyu renkli lekeleri temizler ve yok eder.

Şişler: Ciltleri ve sivilceleri çok iyi temizler.

---

727 "kemik kırıklarına" T.M.
728 "Kendiş" T.M.

Baş Organları: Aksırtıcıdır. O, kulağı temizlemek için kullanılan bütün ilâç terkiplerine girer; kulak kirini ve irinini çözer, atar. Özellikle iki tarafta oluşan dolgunluğu (tıkanıklığı) açar, onu giderir.

Göz Organları: Görmede meydana gelen rahatsızlık için yararlıdır.

Beslenme Organları: Kuvvetli kusturucudur ve dalaktaki doluluğu giderir.

Dışarı Atan Organlar: Dışarı atıcıdır; idrar söktürür; eğer fitil olarak kullanılırsa, regl de söktürür. Abortus etkisi vardır; böbrek ve mesane taşlarını parçalar.

Bedeli: Kusturucu etkisi açısından muadili, aynı miktarda cevzü'l-kay ve 1/3 oranında fülfül (biber)dür.

KEBABE
(Hint Biberi, Kebebe; Cubeba officinalis)

Genel Nitelikleri: Onun etkisi fuvveye (kırmızı boya) benzer olup, ondan daha lâtiftir, yumuşaktır. Çin tarafından getirilir.

Yapısı: Onun sıcaklığı, soğukluğu kadardır, derler. O, aslında ikinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Açıcı, yumuşatıcıdır; ancak çok eritici değildir. Darçın (tarçın) yerine kullanılacak kadar eritici, çözücü değildir.

Cerahat ve Yaralar: Yumuşak organlardaki kötü mizaçlı yaralarda gerçekten iyidir.

Baş Organları: Ağızdaki yaraları iyi eder.

Solunum ve Göğüs Organları: Gargara yapılırsa, ses tellerini ve sesi temizler.

Beslenme Organları: Karaciğeri güçlendirerek, karaciğerdeki tıkanıklıkları giderir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar yollarını açar ve idrar söktürür; böbrek ve mesanede meydana gelen taşları düşürür. Kadınlar kebabe çiğneyerek, ağız kokularını giderir.

KİBRİT[729]
(Kükürt; Sulphur)

Yapısı: Dördüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcı, çekici ve cidden çok iyi çözücüdür.

---

729 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur." T.M.

Süslenme: Özellikle vitiligoya yararlıdır ve eğer o zamkla karıştırılırsa (butum zamkıyla karıştırılırsa), tırnak üstünde meydana gelen lekeleri temizler. Ateşte [yanmamış kibrit], vitiligo için kullanılır ve tırnak üstünde meydana gelen lekeleri temizler. Sirkeyle karıştırılınca, behak üzerinde etkindir.

Cerahat ve Yaralar: Uyuz (cerb) yaralarına iyi gelir. Kubaiyi (ringworm, scab) temizler ve özellikle butum sakızı ile birlikte kullanıldığında yararlı olur. Bu karışımla (natrunlu karışım) vücudun yıkanması uyuza yararlı olur. Kaşıntı üzerine tatbik edilir. Kubaiye iyi gelir ve terebentin sakızı ile birlikte kullanıldığında etkilidir ve özellikle sirkeyle ve natrunla kullanılırsa fayda sağlar. Kaşıntı için vücudu bu terkiple yıkamak yararlıdır.

Hareket Organları: Onun natrun ve suyla olan karışımı, gut hastalığına iyi gelir.

Baş Organları: Buharı, nezleye iyi gelir; sirkeyle ve balla birlikte karıştırılıp, kulak artıklarının temizlenmesinde yararı vardır.

KASİLA
(Bir Çeşit Tarçın)

Genel Nitelikleri: Onun gövdesinin kabukları fevvaya benzer; dışı siyah renktedir.

Yapısı: Birinci derecenin sınırında sıcak ve rutubetlidir.

Etkileri: Zamk gibi bir drogdur; ısıtma gücü olan ilâçların etkilerini hafifletir.

Süslenme: Dendiğine göre, yüz rengini güzelleştirir.

KESİRA
(Kitre Zamkı; Astragulus gummifer)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, onun bir cins dikenli bitkinin zamkı olduğunu söylemiştir. Ona tarkakiba da denir. Ferganî'nin beyanı (açıklaması) böyledir.

Yapısı: Soğuktur; kuruya meyillidir.

Etkileri: Onun kuvveti, zamkın kuvveti gibidir ve içinde zamkın kurutucu etkisine yakın etkisi vardır.

Göz Organları: Göz hastalıklarında (ilâçlarında), göz hekimi onu zamk gibi kullanır.

KEMALYUN
(Bir Nevi Mezeryon; Atractylis gummifera)

Genel Nitelikleri: Mazeryon nevinden bir bitkidir. Siyah ve öldürücüdür. Bu drog, hamalyun diye de bilinir. Biz, "Hamalavun" adı altında daha önceki bölümde açıkladık.

KAKENC
(Fener Çiçeği; Physalis alkakenge)

Genel Nitelikleri: Kuvveti inebü's-sa'lebin kuvvetine benzer ve özellikle onun yaprağının kuvvetine yakındır.

Yapısı: İkinci dereceye kadar soğuk ve kurudur.

Cerahat ve Yaralar: Usaresi alınıp, yaralar için saklanır. Nasırların sertliğini giderir ve kronik kulak yaralarını iyi eder.

Solunum ve Göğüs Organları: Astım ve nefes darlığına iyi gelir.

Beslenme Organları: Sarılığa yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: İdrar yolları yaralarını giderir.

KEBİKEC
(Yabani Kereviz; Linus usitatissimum)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, onun dört türü olduğunu söylemiştir ve yaprağının küzbere yaprağına benzediğini, fakat daha geniş ve beyaza çaldığını söylemiştir. Çiçekleri sarı renktedir; kimisi kırmızı olur. Gövde boyu iki karışa kadar uzanır. Gövdesi sert değildir. Kökü beyazdır ve harbak gibi dalları vardır; su kenarlarında yetişir. Diğer cinsinin rengi birinciye göre daha gridir; gövdesi daha uzun ve yaprakları damarlı olup, yabanî kereviz adı verilir. Üçüncü türün yapısı çok küçüktür ve altın sarısı renktedir. Dördüncü türü, üçüncü türe benzer; fakat rengi süt gibi beyazdır.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Hepsi çok sıcaktır; yara yapar; kabukları temizler; cildi soyucu, sıyırıcıdır.

Süslenme: Kurutulmuş yaprağı ve dalları sivilceleri giderir. Siğil türlerinden mismarî türde olanları dağıtarak, yok eder. Soğuk etkisiyle, bez şeklindeki yapıları da dağıtır.

Cerahat ve Yaralar: Kebikec pişirilip, sıcak suyla damıtılarak uygulanırsa, yararlı olur.

Baş Organları: Onun kurutulmuş kökleri, aksırtıcı etkiye sahip olup, toz edilmiş şekli, sallanan dişlere faydalıdır.

KANKARZİD
(Enginar Zamkı; Cynara scolymus)

Genel Nitelikleri: Hurşuf zamkıdır; ilgili bölümde açıklanmıştır.

KARKARHAN[730]
(Yapışkan Otu; Sileri chlorifolia)

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

KEŞTBERKEŞT
(Çit Sarmaşığı; Calystegia sepium)

Genel Nitelikleri: Sarmaşığa benzer; kimisi birbirine sarılarak büyür. Çoğunlukla, bir kökten beş sap çıkar ve birbirine sarılır. Rengi esmer veya sarımsı olur; tadı pek yoktur. Kimileri bedeşkan denen drog olduğunu; bedehşana benzer etki gösterdiğini söylerler. İkinci ifade doğrudur.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Çok yumuşatıcıdır.

KİLDARU-GİLDARU
(Eğrelti; Dryopteris felixmas)

Genel Nitelikleri: Serhastır.[731] Bize göre, sonra "Sin" kısmında ele alınır.

KÜŞUT
(Küsküt, Bağbozan; Cuscuta reflexa)

Genel Nitelikleri: O, diken üzerindeki şeydir; ağacı lif-i Mekkî (Mekke palmiyesi) denen ağaca benzer; yaprakları yoktur; çiçeği ufak, beyazdır. Lezzeti acı, buruktur. Acılığı burukluğundan dolayı fazladır.

Yapısı: Birinci derecenin başında çok az sıcak ve ikinci derecenin sonunda kurudur. Ayrıca zıt kuvvetlere sahiptir.

Etkileri: Temizleyicidir. Zararlı sıvıların vücuttaki kanallardan atılmasını sağlar. Kabız özelliğiyle midede ağırlaştırıcı bir etki yapar.

---

730 "Bir electual (macun gibi) toniktir. Kebebe (Hint biberi tohumu), Hint cevizinden baharat, macc, sandal, ıspanak, meşe elması, bal ve falanca denen tohumlardan meydana gelmiştir." T.M.

731 "Serhas-ı teberi" T.M.

Damar ve kanallardaki fazlalıkların atılmasını sağladığı için, temizleyici özellik gösterir.

Beslenme Organları: Özellikle mideyi kuvvetlendirir. Bilhassa, kızarmışı bu etkiyi yapar. Eğer sirkeyle içilirse, hıçkırığı giderir; karaciğerdeki ve midedeki tıkanıklığı giderir. Kanalları açar; onları kuvvetlendirir. Onun öz suyu, sarılığa çok iyi gelir. Şarap üzerine serpilerek içilirse, mide zaafına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Damarları açıcı özelliği, ceninin kanını temizler; onun kirlilikten uzak kalmasını sağlar. İdrar ve regl söktürür. Karın ağrısını, kulunç ağrısını giderir. Fitil olarak kullanıldığında, kanamaları dindirir. Onun kızarmışı, aynı şekilde, kanamayı dindirir. Rahimdeki akıntıyı temizler.

Hummalar: Kronik ateş ve eski hummalara iyi gelir; tohumu ve öz suyu kaşıntıya faydalıdır.

KEMUN
(Kimyon; Cuminum cyminum)

Genel Nitelikleri: Birçok türü vardır. Bir türü Kirman-ı esved, diğeri Farisî asfer ve bir başkası Şamî ve [dördüncüsü] nebatîdir. Farisî olan, Şamî olandan ve nebatî olandan daha kuvvetlidir ve hemen her yerde yetişir. Bütün türlerin yabanî ve bostanî türleri vardır. Yabanî olanın yakıcılığı daha fazladır. Yabanî olan bir çeşidinin tohumu süsen tohumuna benzer. Dioscorides, bostanî olanın lezzetinin iyi olduğunu belirtmiştir. Özellikle de kirmanî olanın lezzetinin güzel olduğunu söylemiştir. Bundan sonra, Mısrî olanın lezzetinin iyi olduğunu belirtmiştir. Bu tür birçok ülkede yetişir; onun dalları uzundur ve yaprakları 4 ilâ 5'tir; incedir, parçalıdır, şahterec (şahtere) yaprağına benzer. Kominun diye adlandırılan kimyon (agriyun) veya yabanî kimyondur; çoğunlukla halkiderun dalları da uzun olan bir bitkidir; ince sütü vardır. Üzerinde 4 veya 5 yaprağı vardır. Yan taraflarında küçük 5 ya da 6 duz (sus ?) vardır. Bunun içinde meyvası ve meyvasının içinde kabuk gibi bir şey vardır. Bir kabuk tohumu sarmıştır ve onun tohumu bostanî olandan daha fazla yakıcıdır ve üzerinde biter. Diğer bir cinsi yabanî kimyon, bostanî olana benzer ve onun yanlarından fise (yelpaze gibi bir yapı, tüy) çıkar; küçük alaka (ılk, kılıç), kuruma (boynuz) benzer ve onun içinde tohumlar vardır. O, şunize

(siyah kimyon) benzer. Onun tohumu içilirse, haşarata karşı (böcek ısırmasına) iyi gelir.

Özel Nitelikleri: Kirmanî, Farisî olandan daha kuvvetlidir ve Farisî olan da diğerlerinden daha kuvvetlidir.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: Onun kurutucu, çözücü ve kesici gücü vardır; onda kabız etki olduğu da söylenir.

Süslenme: Kimyon suyu ile yüz yıkanırsa, cildi temizler. Aynı şekilde, tekrar kullanılan kimyon aynı işlevi görür; fazla kimyon kullanılırsa, cildin rengini sarartır.

Şişler: Kimyon, kayruti, zeytinyağı ve bakla unuyla testislerin şişleri üzerine tatbik edilir; yahut sadece zeytinyağı veya balla birlikte bu şişler için kullanılır.

Cerahat ve Yaralar: Cerahati tedavi eder ve özellikle tohumu süseninkine benzeyen yabanî kimyon bu iş için kullanılır. Eğer cerahat bu tohumla doldurulursa, çok yararlı olur.

Baş Organları: Eğer kimyon sirkeyle ezilip koklanırsa veya buruna tatbik edilirse, kanamayı dindirir.

Göz Organları: Bazen kimyon çiğnenmeyip, zeytinyağı ile karıştırılıp, daha sonra göz kapaklarına ve altına damlatılsa, göz kanlanmalarında yararı olur. Kimyon tuzla ezilip suyu (sıvısı) göz çıbanlarına, göz kapaklarına ve katarakta damlatılsa, yapışmayı ve kapanmayı önler. Yabanîsinin öz suyu, gözü kuvvetlendirir ve parlatır. Göz yaşını saydamlaştırır. Buna Yunanca "kayus"[732] derler. Kayus, tütsü anlamına gelir.[733] Bu usare, gözde çıkan kıllara karşı kullanılır; onlara yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Sulandırılmış sirkeyle içilen kimyon, nefes darlığına iyi gelir. Galenos der ki, nefes darlığı ve çarpıntılarda (hafakan) etkilidir.

Dışarı Atan Organlar: Zeytinyağı ile birlikte testisler üzerine uygulanır. Bazen kayruti ile bazen de bakla unuyla birlikte tatbik edilir. Özellikle yabanî olanının taşları parçalama özelliği vardır. İdrar güçlüğünü giderir. İdrardan kan gelmesini önler; kolit ve göz sancılarına

---

732 "kasus"T.M.

733 "Bu usare, kıl alma, dağlama ve yolmada kullanılır. Gözdeki kıllar yolunduktan sonra bu usare kullanılır."T.M.

iyi gelir. Ballı su ile ezilen yabanî türün usaresi, bağırsak muhtevasının atılmasını kolaylaştırır. Rufus, kimyonun bağırsaklarda müshil etkisi gösterdiğini söylemiştir. Fakat, Kirmanî olanın ishal yapmadığını, belki kabız yapacağını söylemiştir. Kimyonun yabanîsi, idrar ile safra boşalmasını sağlar.

Zehirlenme: Böcek sokmalarına karşı şarapla içilir. Özellikle süsen tohumuna benzeyen yabanî kimyon bu amaçla kullanılır.

KEREVİYA
(Yabanî Kimyon; Carum carvi)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, kereviya, agasane (anason?) diye bilinen bitkinin tohumudur, demiştir. Onun yaprakları ayağa benzer. Ancak rengi agasanenin (anasonun) rengindedir. Yaprağı kemudete çalar, ona meyillidir. Onun gücü anasonunki gibidir.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Gaz gidericidir; kurutucudur. Yumuşatıcı etkisi kimyon kadar değildir.

Beslenme Organları: Acı ve yakıcı besin maddelerinden kaynaklanan kusmayı engeller. Mideyi ısıtır; sindirime yardımcı olur.

Göz Organları: Gözü kuvvetlendiren göz damlalarına katılır. Ağız yoluyla alındığında, görmeyi zayıflatır.

Solunum ve Göğüs Organları: Hıçkırığa ve çarpıntıya iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Bu drogun bitkisi ve tohumu kaynatılıp, içildiği takdirde idrar söktürür; karın ağrısını giderir ve meniyi keser ve eğer pişirilmiş (kaynatılmış) bitkiye oturulursa, rahim ağrılarını giderir ve eğer tohumları kavrulur ve basura hâricen uygulanırsa, basuru kurutup, düşürür. Eğer tanecik ya da tohumları içilirse, bağırsak kurtlarını düşürür.

KERSENE
(Bezelye; Pisum sativum)

Genel Nitelikleri: Bazıları, onun mülükten (habbü'l-mülük) daha küçük tanecik olduğunu söylemiştir.[734] Onun büyüklüğü mercimek kadardır; fakat onun gibi yassı ve yuvarlak değildir. Kılsızdır, rengi

734 "Bazıları habbü'l-mülükten daha küçük bir çöp olduğunu söylemişlerdir." T.M.

gri ile sarı arasındadır. Tadı fasulye ile mercimek arasındadır. Sığırlar onunla otlar. Onun tohumunun ayva çekirdeğine benzediğini, onlara göre, özellikle de habbü'l-mülük ya da onun yabanî olanının bu benzerliği gösterdiğini ifade etmişlerdir. Onun rengi beyazdır; sarıya çalar. Dendiğine göre, o kırmızıdır. Dioscorides, bitkinin küçük, ince, yapışkan yaprağı olduğunu ve tohumunun huni [gibi bir yapı] içinde olduğunu söylemiştir.

Yapısı: Birinci derecede sıcak olup, ikinci dereceye meyillidir ve ikinci derecede sıcaktır.

Etkileri: Açıcı, temizleyicidir. Hıltları atıcı özelliği vardır; onları islâh eder, düzeltir, bu konudaki etkisi turmusa benzer. Beyaza meyilli olanların kırmızıya[735] olanlara nisbetle tedavi edici gücü daha fazladır. Eğer iki defa kaynatılırsa, temizleyici özelliği kaybolur. Mineral maddeler kaldığı için tedavi edici özelliği azalır.

Süslenme: Vitiligo, çil, sivilce ve bunların izlerini ortadan kaldırmak için çok iyi bir ilâçtır. Cildi güzelleştirir. Hafif zayıf olanlara yedirilirse, kişinin kendini toplamasına yardımcı olur. Soğuktan oluşan ekzamaya, uyuza ve ciltteki kızarıklıklara, pişmiş şekli kullanılırsa, faydalı olur. Süt oluşmasında yararlı olur.

Şişler: Şişleri giderir ve özellikle memelerdeki sertlikleri (urları) giderir.

Cerahatve Yaralar: Balla birlikte kullanıldığında, yaraları temizler. Sulu ve irinli çıbanları dahi iyileştirir. Göğüsün sertliğini giderir; dokuların (et) ve organların sertliğini giderir. Nar-ı Farisî bertaraf eder ve şahdiyyeye (yılancık?) iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Memelerdeki urlara iyi gelir. Ağır maddeleri atar.

Dışarı Atan Organlar: Kersene yeme alışkanlığı olanlarda, ekseriya güçlü idrar söktürücü özelliğinden dolayı, kanlı idrar görülür. Bağırsak muhtevasının atılmasını kolaylaştırır. Sirkede bekletilip içilirse, idrar zorunu giderir. Karın ağrı ve sancılarını giderir.

Zehirlenme: Yılan ısırmalarına karşı şarapla birlikte hâricen kullanılır. Aynı şekilde, köpek ve insan ısırmalarına karşı da kullanılır.

---

735 "siyaha" T.M.

KEMAŞİR
(Ferula galbanufrue)

Genel Nitelikleri: O, yapı olarak cavşire benzer. Ancak, genellikle ondan daha kuvvetlidir.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurutucudur.

Etkileri: Yumuşatıcı ve eriticidir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürür ve regl kanı atar. Abortus etkilidir. Onun etkisine zararlı olarak bakılmaz. Sıvıları dışarı atmasından zarar hâsıl olmaz.

KEREMDANE
(Bir Çeşit Mezeryon; Coccus cacti)

Genel Nitelikleri: Hekimler, tanelerine önem verirler.

Dışarı Atan Organlar: Öncelikle ısıtıcıdır.[736] Vücut sıvılarını ve safrayı kolayca atar.

KÜRKÜNDÜM
(Bir Nevi Liken)

Genel Nitelikleri: O, hafif bir şeydir, kil sınıfından hafif bir drogdur. Ona hırrü'l-hamam da denir. Bağdat yöresinde, ona curcendem denir.

Özel Nitelikleri: Onun kalını bulunur ve rakiki zayıftır.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve rutubetlidir. Çok az soğutucu etkisi olduğu söylenmesine rağmen, biz bunu tesbit edemedik.

Etkileri: Kurutucudur. Hararet giderici etkisi vardır. Kan dindirici etkisi olduğu iddia edilmiştir. Bu drogun özellikleri şunlardır: 10 ratl bal, 30 ratl su ve 1 kilçe kürkendim alınıp, karıştırılıp iyice dövülse ve bir fıçı içine konup, fıçının ağzı sıkıca kapatılsa, çok kısa sürede içinde sıvı şarap hâline dönüşür.

Süslenme: Çok iyi besleyicidir.

Dışarı Atan Organlar: Meniyi artırır.

KAZURBAN
(Kavuzban, Sığırdili; Anchusa officinalis)

Genel Nitelikleri: Arapların lisanü's-sevr dedikleri bitkidir. Ona İranlılar kazuran derler.

---

736 "rahimin içinde çok iyi ısıtıcıdır." T.M.

Etkileri: Özellikle ferahlatıcıdır ve tutukluğu giderir. Bundan dolayı, biz onu lisanü's-sevr adıyla ve "Lam" kısmında ele aldık.

KELES
(Hint Narı)

Genel Nitelikleri: Hint kökenlidir. Bizim bölgemizde de çok yetişir. Bu bitkinin mugasü'l-hindî denen bitki olması muhtemeldir.

Hareket Organları: Kırık, çıkık ve kireçlenmede çok yararlı olduğunu, getirildiği yerdeki insanlar söylemektedir.

KAŞİM[737]
(Selam Otu; Levisticum officinalis)

Yapısı: Tohumu ve kökü ısıtıcıdır; tohumu üçüncü derecede ısıtıcı ve kurudur.

Etkileri: Gaz giderici, açıcı ve eriticidir.

Beslenme Organları: Mide gazlarını giderip, mideyi takviye eder. Mideyi kuvvetlendirir.

Dışarı Atan Organlar: 1 dirhem alındığında, bağırsak kurtlarını ve solucanları düşürür ve onun tohumu, kuvvetli regl söktürücü olur.

Zehirlenme: Bütün zehirlenmelerde faydalıdır.

KEMAT
(Yer Mantarı; Tuber Cibarium)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, onun kökünün düz olduğunu, gövdesinin ve kollarının olmadığını söylemiştir. Onun rengi gri olup, kutun (pamuk) rengine benzer. İlkbaharda yerin altındadır ve (hekimlere göre) bu bitkinin meyvası yenir. {O, pişirilir.}[738] Onun cevherinde birçok mineraller ve su vardır. Onda hava da vardır (tadı yoktur). Lâtiftir (incedir, yumuşaktır) ve onun lezzeti yoktur.

Özel Nitelikleri: O, kumlu topraklarda bulunur; beyazdır; onda kötü koku yoktur; kurusu kuru olmayana (nemli olana) göre daha unumsudur. Bu drogun kabuğu soyulduktan sonra, bıçakla doğranıp, tuzlu suya yatırılıp (tuzlu suyla ıslatılıp), sonra uzun ve acı hıltit ile kaynatılacak olursa, çok kaliteli olur. Bu drogun unlu sınıfı, özellikle ağaçların altında ve küllü topraklarda (reddiye) yetişendir.

737 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur." T.M.

738 { } arası T.M.'de yok.

Etkileri: Cidden ağırdır ve yendiğinde ağır sevdavî hıltlar meydana getirir.[739] Onun hakkında bir şey kaydedilmemiştir. Onun tiryakı şarap olarak içilir ve tat vermek için baharat gibi kullanılır. Onun yaprakları suyla pişirildikten sonra salata gibi kullanılır. Ondan ağır fakat pis olmayan bir gaz meydana gelir. Ancak onu yememek gerekir.

Hareket Organları: Onun felç yapmasından korkulur.

Baş Organları: Başta durgunluk yapmasından korkulur.

Göz Organları: Göze sıvısı damlatıldığında, gözü temizler, parlatır. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Mesih adlı hekim ve diğerleri de onun bu faydasını kabul etmişlerdir.

Beslenme Organları: Hazmı zordur; onun 1 miskali midede ağır keymuş meydana getirir. Galen, onun kötü mizaçlı keymus meydana getirdiğini kabul etmez, reddeder.

Dışarı Atan Organlar: Kulunç ağrısı ve idrar zoru yapar.

KEBER–KEBERE
(Gebere; Capparis spinosa)

Genel Nitelikleri: O, bir cins meyvadır. Onun kökü vardır ve onun kökünden başka kabak gibi bir meyvası daha vardır. Kebere yakıcıdır. Sıcaklık verir.[740] İçine konduğu sıvıların kabarıp köpürmesini önler. Hardal gibi, kökü acı ve ekşidir. Bunun kızıl bir cinsi daha vardır. Ağızda sivilce meydana getirir ve ağızın içi kabarıklarla dolar. Diş etlerinde şişler meydana getirir.

Özel Nitelikleri: Onun kökünün kabuğu kullanılır.

Yapısı: Sıcak bölgelerde yetişen, sıcak yapıdadır. Hepsi ikinci dereceden sıcak ve kurudur.

Etkileri: O, çözücü, açıcı, parlatıcıdır ve kökü eritici, parçalayıcıdır; ayrıca, kökünün kabuğu acıdır ve ekşidir. Kabız etkisi vardır. Gaz yapar; meyvası az yararlıdır ve tuzlamadan yememelidir. Onun tazesi kurusuna göre daha fazla gaz yapar.

Şişler: Onun kökleri sıraca denen hastalığı ve urları çözer, eritir ve buna kuvvetini azaltacak maddeler karıştırılır; bu amaçla yaprağı kullanılır.

---

739 "Hz. Peygamber'in ifadesine göre, bu drogun suyu göze parlaklık veririr."T.M.

740 "ekşidir"T.M.

Cerahat ve Yaralar: Kökünün kabukları, kötü huylu yaralar ve kötü yaralar üzerine tatbik edilir; onlara çok yararlı olur.

Hareket Organları: Kökünün kabukları, siyatiğe ve evca'-i verek (kalça) ağrılarına iyi gelir. Bazen öz suyu ile lavman yapılır; fevkalâde yararlı olur. Felç ve uyuşmalar için kullanılır. Gövdesi, kabız etkisi dolayısıyla büzücüdür. Kas kopma ve yırtılmalarında faydalı olur.

Baş Organları: Kökünün kabukları, ağızda çiğnenirse, baştan rutubeti çeker, soğuk ağrılarını dindirir. Öz suyu, kulak kurtları için kulağa damlatılır. Ağrıyan dişler için kökün kabukları çiğnenirse, iyi gelir; özellikle de kabuk taze ise, bu etkisi görülür veya yaprakları ağıza yararlı olur. Aynı şekilde, sirkeyle pişirilen, kaynatılmış, şarap veya ilkin şarap sonra sirkeyle pişirilmiş kök kabukları, diş ağrılarını giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kebere ve benzerlerinin tuzlanmışı, astıma iyi gelir.

Beslenme Organları: Dalakta bir şey varsa, onu giderir, sertliği giderir; ya da hâricen, arpa gibi maddelerle kullanılır veya dâhilen içilir. Özellikle kökün kabukları, dalağın hastalıkları için çok etkilidir. Çoğunlukla, sertleşmiş maddeleri, sevdavî hıltları dalaktan uzaklaştırıp, onu sağlığına kavuşturur.

Dışarı Atan Organlar: Ham ve katı hıltları ishal etkisi gösterip atar. Regl söktürür ve bağırsak kurtlarını öldürür. Basura yararlıdır; cinsel gücü artırır; yenebilecek kadar tuzlu olanı bağırsaklarda kabız etkisi gösterir.

Zehirlenme: O, zehirlere karşı çok iyi bir tiryaktır.

KİŞNİŞ
(Domalan; Tuber cibarium)

Genel Nitelikleri: Kemai cinsindendir; lezzetlidir; çoğunda gerçekten keskinlik vardır; o, gayet keskindir. Kuru yerde yetişir. Tıpkı kemat gibi ve diğer mantar türleri gibi, onun eni gerçekten geniştir.[741] Genellikle bizim memlekette, yani Maveraünnehir'de ve aynı zamanda Horasan'da bulunur. Onun, bu yörenin insanlarına fatr ve kemai kadar zararı dokunmamıştır. Tadı kemaiye göre biraz daha tatlıdır.

---

741 "Böbrek şeklindedir. Çiçek hastalığı döküntüleri gibi döküntüler meydana getirir." T.M.

Yapısı: Yapısı soğuktur; fakat soğukluğu diğer kemai ve fatrdan daha azdır. Özü kurudur; ancak rutubet de içerir.

Etkileri: Yoğun yakıcı ve tahrip edicidir.

KEREFS–KERFİS
(Kereviz; Apium graveolens)

Genel Nitelikleri: Dağda yetişeni, yabanîsi, bostanîsi, su içinde ve su kenarında yetişeni olmak üzere değişik türleri vardır. Su kenarında yetişeni, bostanî olandan büyüktür; fakat etkisi bostanî olan gibidir. Bu türü daha vardır ki, ona semrinus[742] adı verilir; bostanî cinsinden daha büyüktür. Gövdesi boş (içi) ve dalları beyaza yakın bir renktedir. Kerevizin bölgelere göre değişen türleri vardır. Kimisi Rumî (Anadolu'da yetişen cinsi), kimisi gayri Rumîdir. Fetrasalyun, dağda yetişendir, fakat her dağda yetişen kereviz, fetrasalyun değildir. Belki kimisi çöl türüdür. Dioscorides, kerevizin çeşitlerinin çok olduğunu söylemiştir. Cebelî olan (dağda yetişen) kerevizin sapları uzundur ve kökleri incedir. Onun kökünün dalları ayrılır; dallarının üzerinde başlar vardır; bu başlar haşhaş başına benzer; ancak onunkiler daha yumuşaktır. Onun dikdörtgen şeklinde meyvaları vardır; kokuları güzeldir; o sahralarda biter. Ancak dağlarda da yetişir. Onun meyvasının ve kökünün etkisi şarapla içildiğinde lezzetli olur. Bunun çölde yetişen kereviz olduğu zannedilir. Bu çölde yetişen kereviz fetrasalyondur, ancak çölde yetişir; onun tohumu nanhah tohumuna ve diğerlerine benzer; onun güzel kokusu vardır; kokusu keskindir, diğerinden daha kuvvetlidir. Ondan kereviz daha büyüktür ve insanlara göre o semernun diye adlandırılır ve semurbiyun denen bostanî kerevizden uzun; daha büyüktür; onu rengi beyaza çalar; yenen uzun gövdesinin içi boştur; onun içinde çizgiler vardır.

Yaprağı, bostanî olandan daha geniştir ve yaprağının iç kısmı kırmızıya meyillidir ve onun başı benefsecin başı gibidir. Onda çiçekler vardır ve tohumunun rengi siyahtır, köşelidir ve kabukla kaplıdır; onun kokusu keskindir ve kökü beyazdır; güzel kokuludur, lezzeti de iyidir; ağır değildir ve ben onun dağ tipini Tabaristan'da gördüm.

---

742 "semribiyun"T.M.

Onun kökü yerinde birçok kökler vardır. Onun yarıkları vardır; onların boyu havuç gibidir ve dalları ufalanırsa, yoğunlaşır ve ondan kafur suyunun kokusu gibi bir de koku çıkar. Dioscorides'in dediği gibi, bu bitki ağaçların gölgelerinde yetişir. Acemlere göre (İranlılara göre o bostanî kereviz şeklinde yenir), onun kökü pişirilerek yenir. Kerevizin serniyun denen türü yabanîdir. O, tabiî ilâç olarak kullanılmaya müsaittir. Genellikle dağda yetişir. Onun gövdesi kerevizinkine benzer. Onun dallarında birçok yaprak vardır ve yaprakları kereviz yaprağından geniştir ve yere doğru meyillidir. Onun yaprağı dışa doğru meyillidir ve yaprağın içinde rutubet vardır. Ele yapışır (yapışkandır). O, katıdır; güzel kokuludur. Onun yapraklarının yemeği ilâç gibidir. Rengi sarıya meyillidir. Gövdesi üzerinde taç gibi yapı vardır; bu, örümceğin oluşturduğu yapıya (taca) benzer. Ondaki tohum yuvarlaktır; lâhana tohumu gibidir, siyahtır; keskin lezzeti vardır; kokusu acıdır ve kökü keskin lezzetlidir; güzel kokuludur. Sulu olmaz; damağı yakar; onun kabuğu siyahtır, içi sarıdır; beyaza çalar; çöl yerlerde ve tepeler üzerinde biter; onun kökünün ve kollarının etkisi ısıtıcıdır ve yaprağı tuzla karıştırılıp yenir.

Özel Nitelikleri: O, Rumiü'l-Cebeli'de (Anadolu dağında) yetişenden daha kuvvetlidir.

Yapısı: O, birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur. Rufus Ephesus, bostanî olanın rutubetli olduğunu söylemiştir; ancak onun kökünün kuru olduğunda herkes hemfikirdir.

Etkileri: Gaz çözücü, gidericidir; tıkanıklıkları açar; terletici ve ağrı gidericidir. Yabanî olanı, ağrı verir ve yara açar, murabbasi veya çeneği yakıcıdır.

Süslenme: Yabanîsi, ağrı verir ve tırnakları kırar ve ekzamalara karşı kullanılır; soğuktan oluşan çatlaklara karşı iyi gelir. Bostanî olanı, ağız kokusunu giderir.

Şişler: Başlangıcında olan balgamî şişleri çözer ve özellikle de katı ve sıcak şişlere iyi gelir. Bu kereviz, semriniyun diye adlandırılır.

Cerahat ve Yaralar: Yabanî kereviz eğer hâricen uygulanırsa (yakı yapılırsa), yara yapar. Bundan dolayı yangılı şişlere ve yaralara iyi gelir ve özellikle yabanî semriniyunun yararı vardır.

Hareket Organları: Semriniyun, siyatikle ilgili bütün hastalıklara yararlıdır.

Baş Organları: Kereviz, saraya iyi gelmez. Saralının sarasını tahrik edip, artmasına sebep olur. Kereviz kökü, dişi ağrıyan kişilerin boynuna bağlanırsa, dişinin ağrısını giderir.

Göz Organları: Bostanî türü, göz ağrıları için kullanılır; bütün pomat cinsi İlâçların terkibine girer.

Solunum ve Göğüs Organları: Öksürüğe yararlıdır. Özellikle semriniyunun bu etkisi vardır. Aynı zamanda astıma, nefes darlığına yararlı olur. Kereviz, göğüsteki (memelerdeki) yangılı şişlere tatbik edildiğinde, yararlı olur.

Beslenme Organları: Karaciğere ve dalağa iyi gelir; geğirti verir; onun hazmı ve sindirimi zordur. Kereviz tohumu, bulantı yapar. Her çeşit kerevizin bütün mide hastalıklarına iyi geldiği söylenmiştir. Ancak, Rufus (Ephesus) bunun böyle olmadığını, muhtemelen kerevizin mideye zararlı olabileceğini, belki de rutubet topladığını söylemiştir. Ona göre, kereviz, midede uzun süre kalırsa, bulantı yapar. Ancak Rumî (Anadolu'da yetişen) kereviz, midc için iyidir. Galenos demiştir ki, kereviz, yemekten sonra ve marulla birlikte yenmelidir. Kereviz tohumu, vücutta su toplanmasına karşı (istiska) iyi gelir; karaciğeri temizler ve ısıtır.

Dışarı Atan Organlar: İdrar ve regl kanını söktürür. Gebelerde sakıncalıdır. Böbrek, mesane ve rahimde, bütün kereviz çeşitleri temizleyici ve yıkayıcı rol oynar. Kereviz tohumu ve yaprağı, boşaltıcı değildir; ancak kökünde bu özellik vardır ve dağ kerevizi, idrar zoruna iyi gelir; özellikle meşimeyi (placenta) dışarı atar. Yabanî semriniyun, rahimi temizler. Bazıları derler ki, cinsel gücü artırır. Hattâ bazılarına göre, kadınlarda sütün kesilmemesi ve cinsel gücün bastırılması için aşırı kereviz yenmesinin önüne geçmek gerekir. Kereviz'in Rumî nevi (Anadolu'da yetişeni), mesaneye, böbreklere iyidir; makaddaki gazın atılmasını sağlar. Özellikle içilirse, istiskayı (su toplanmasını) engeller.

Hummalar: Hummaların oluşmasına karşı yararlıdır.

Zehirlenme: Semriniyun kökü içilirse, haşarat ısırmasına (sokmasına) karşı yararlıdır. Eğer bostanî olan, köküyle birlikte kaynatılır

ve içilirse, öldürücü bir ilâçtır ve hayvan sokmasına yararlıdır; ayrıca serbü'l-mürdasence (kurşun zehirlenmesi) yararlıdır ve tiryakların hıltlarındaki kötü etkisine karşı yararlıdır. Mercimekle beraber kaynatılıp içilirse, zehirin etkisini kaldırır. Kereviz yenmesi, akrep sokmasına karşı önlemdir.

KİLYE
(Böbrek; Ren)

Genel Nitelikleri: Bilinir.

Özel Nitelikleri: Böbrek, diğer besinlere nisbetle daha çok besleyicidir.

Yapısı: Kuruya meyilli, mutedil bir yapıdadır.

Etkileri: Hıltları atıcıdır ve fevkalâde besleyicidir.

Beslenme Organları: Onun sindirimi zordur ve aşağı indirme işlemi zorla yapılır.[743]

KERİŞ[744]
(İşkembe; Rumen)

Etkileri: Besleyici değeri azdır. Hazmedilmiş sıvısı zararlıdır. Karın organlarından buna benzeyenler de aynı karakterdedir. Hazmı kolay olmasına rağmen, besleyici değeri akciğerlerden daha fazladır. Kuşların iç organları, hazmedildikten sonra iyi gıda olur. Özellikle, tavuk ve ördek gibi hayvanların iç organları, sindirildikten sonra besleyicidir.

Beslenme Organları: Yavaş hazmedilirler.

KEBED[745]
(Karaciğer, Hepar)

Etkileri: Galiz karaciğerlerden kan meydana gelir (hâsıl olur) ve onun kökeni, yağlı ördeğin ve yağlı tavuğun karaciğeridir.

Baş Organları: Eğer güvercinin karaciğeri ve özellikle keçinin karaciğerini saralı olan kişi yerse, sarası ortaya çıkar. Eğer çürük azı

743 "Alınan gıdaların zararlı maddelerini yavaş yavaş süzer." T.M.

744 "Genel Nitelikleri: Bilinen bir maddedir. İşkembe anlamına gelir." T.M.

745 "Genel Nitelikleri: Bilinen organdır. Karaciğer anlamına gelir. Karaciğerden çıkan hıltlar mutedil olur." T.M.

dişi üzerine kertenkele (vezag) kaṛaciğeri tatbik edilirse, ağrıyı teskin eder.

Göz Organları: Güvercin karaciğerinin suyu, damla olarak, dâhilen içilerek veya buharı üzerine eğilerek uygulanırsa, gece körlüğüne iyi gelir.

Beslenme Organları: Sırtlan karaciğeri, bütün karaciğer ağrılarına iyi gelir. Galenos, *"Ben, sırtlan karaciğerine gafasa karıştırdım ve karıştırmadan kullandığım terkibe nisbetle daha fazla fayda sağladım"* demiştir. Karaciğerin damarlardan geçişi daha yavaş olur; ancak besili ördek karaciğerinin böyle bir zorluğu yoktur.

Zehirlenme: Kuduz köpek ısırmalarında, ısıran köpeğin karaciğeri yenirse, faydası olur. Bununla, ısırılan yerdeki kuduzun başka yerlere dağılması ve zarar vermesi engellenmiş olur. Kuduz köpeğin ısırdığı bir grup insan bu yöntemin dışında başka yöntemler uygulamıştır; ancak hiçbiri yarar sağlamamıştır. Ancak köpeğin karaciğeri yedirilince, insanlar sağlığına kavuşmuştur.

KERNEB[746]
(Lâhana; Brassica oleracea capitata)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Sebzegillerden bir bitkidir.

Yapısı: Kökü yaprağına nisbetle daha rutubetlidir; yabanîsi sıcak ve kurudur. Hepsi birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur. Lâhananın bostanî, yabanî ve bahrî (deniz kenarında yetişen) türleri vardır. Kimisi de, su lâhanasıdır.[747] Yabanî lâhana, çok acı ve yakıcıdır; besleyici değeri yoktur. Lâhana kökü nar suyu ile pişirilince çok güzel olur. Karnıbahar (kanbit) ise, ağır bir besindir; kanı koyulaştırır. Ham olarak kullanılırsa, göğüs bölgesinde ve iki yanda gaz yapar.[748] Bu gazın ağrısı vardır; fakat ağrı gezici değildir. Dioscorides, fermesin (fermesi iraben) yani yabanî lâhananın deniz kenarında ve yüksek yerlerde ve havalisinde yetiştiğini söylemiştir. Kasım'da yetişir; o, bostanî lâhanaya ve diğerlerine benzer. O, keskin beyazdır ve

---

746 "Kerenb" T.M.

747 "Baskı nüshada, bahrî yazılmış ve bu nüsha hatalı yazıma müsait değildir." T.M.

748 "Baskı nüshada, göğüs bölgesi yerine göbek civarı kaydedilmiştir." T.M.

genellikle kabarıktır. O, acıdır ve eğer onun ortası nar suyu ile kaynatılırsa, boşaltımda yararlı olur. Onun lezzeti güzeldir. Diğer sınıf lâhana, Anagüş'ten (Kuzey Afrika ülkeleri) gelir. O da etkileri açısından bostanî lâhanaya benzer. Onun yaprağı uzun olup, zeravend yaprağına benzer; içe doğru kısıktır. Yaprağın kökü dallarla birleşmiştir; dalları kırmızıdır; küçüktür ve o lâhananın gövdesindedir; bilab (lablab, yapışkan otu) yaprağında görüldüğü gibi onun sütü vardır. Fazla yenmez; lezzeti tuzluya çalar; acılık da vardır. Eğer pişmişi yenirse, karında ishal yapar.

Etkileri: Onun pişmişi yumuşatıcıdır; özellikle de kurutucudur. Eğer pişirilirse, onun suyu kullanılırsa, bu etki artar. Yaprak saplarının külü kuvvetlidir; kurutucudur; ayrıca ağrı giderme özelliği vardır. Besleyici özelliği mercimeğe göre biraz daha fazladır. Bununla beslenenler ham zararlı madde içerir. Tavuk eti veya sığır eti de pişirilince, biraz daha iyidir.

Şişler: Yabanîsi ve deniz kenarında yetişeni ve bostanîsi (bütün türleri), sertlikleri pişirir ve yabanî lâhana yaprağı veya bostanîsinin yaprağı, öğütülüp un hâline getirilirse, yaralara dışarıdan tatbik edilir (yakı şeklinde). O, tek başına ya da sevikle[749] birlikte bütün yangılı şişlerde (balgamî) yararlıdır; kırmızı ve kötü şişlere yardımcı olur.

Cerahat ve Yaralar: Yaraları iyi eder ve kötü gayretlere (hareketlere) engel olur. Beyaz olanı, yanıklar üzerine tatbik edilir. Kaşıntılı yaralara iyi gelir ve eğer tuzla karıştırılırsa, nar-ı Farisîye (St. Anthony humması, yılancık) iyi gelir.

Hareket Organları: Titremeye iyi gelir; yoğurtla birlikte gut üzerine hâricen tatbik edilir. Pişmiş lâhana, ağrıyan eklem yerlerine konduğunda iyi gelir. Eğer hulbe ve sirkeyle karıştırılacak olursa, yakı gibi hâricen tatbik edilirse, gut için yararlı olur ve eklem ağrılarına iyi gelir.

Baş Organları: Onun pişmişi ve tohumu şekerle karıştırılarak, kavanoza konacak olursa, iyi gelir, başı temizler. Eğer usaresi ile baş yıkanırsa, başı temizler. Bu ilâç özellikle dili kurutur. Ağrıya iyidir; uyku verir.

749 "Buğday, arpa ve benzeri hububat öğütülüp, kavrulur. Buna sevik denir."T.M.

Göz Organları: Göze zararlı olmasına rağmen, göz damlalarının terkibine girer. Dioscorides, lâhananın yenmesinin göz zaafına iyi geldiğini söylemiştir.

Solunum ve Göğüs Organları: Duhn-u hal ile kaynatılmasıyla elde edilen maddeyle karıştırılıp, gargara yapılırsa, boğaz ağrısına iyi gelir ve kerneb (lâhana) yenirse, sesi terbiye eder. Eğer lâhana çiğnenirse ve emilirse, sesi islâh eder.

Beslenme Organları: Mide için lâhana zararlıdır. Hurma şarabıyla birlikte dalağa ve sarılığa iyi gelir. Dioscorides dedi ki: "Açıklık yerlerde yetişen lâhana mideye iyi gelmez ve kalbe de iyi gelmez. Mide için iyi olan lâhana, tuzla ve su ile muamele edilmiş olan lâhanadır. Eğer yaprağı sirkeyle yenirse, dalaklarla ilgili hastalıklara iyi gelir."

Dışarı Atan Organlar: İdrar ve regl söktürür ve tohumu, turmus suyuyla birlikte kurtları (bağırsak) öldürür ve aynı zamanda regl kanını söktürür. Eğer tohumu cinsî münasebetten sonra fitil yapılsa, meniyi öldürür. Onun kökünün külleri, taşları parçalar.[750] Deniz lâhanası, acılığa ve tuzluluğa meyillidir. Dolayısıyla, bağırsak muhtevasını yumuşatır ve ishal etkisi gösterir. Özellikle, sığır eti ile birlikte kullanılması gerekir. Dioscorides diyor ki, hafifçe yaprakları ve sapları kaynatılır ve yenirse, karında ishal etkisi yapar. Suyla iki defa kaynatılırsa, kabızlık yapar. Lâhana usaresi ve süsen (iris) kökü ile karıştırılırsa, natrun (doğal sodyum karbonat, Na_2O_3) gibi kanı ishal yapar. Onun çiçeklerinden dyster (suppository) yapılırsa, hamile hanıma o içirilirse, cenini anne karnında öldürür. Lâhana tohumu, özellikle de Mısır'da bitenin tohumu bu etkiyi yapar. Eğer içilirse, bağırsak kurtlarını öldürür.

Zehirlenme: Dioscorides der ki, onun öz suyu şarapla birlikte, kuduz köpek ısırmasına iyi gelir. Tiryak şeklindeki hıltlara yararlıdır.

KURRAS
(Pırasa; Alium parrum)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, pırasanın üç çeşidi olduğunu söyler. Bunlardan biri Şamî olanıdır. Diğerleri nebatî ve berrî olanlarıdır.

[750] "Usaresi, seylemi, delice otu, unu veya çiçeği ile birlikte fitil yapılsa, cenini öldürür." T.M.

Onun kökü Şam'da yetişen soğanınki gibidir. Keymusu atar. İkincisi nebatîdir, ot cinsindendir ve Şamî olandan daha keskindir. Onda kabız eden bir şey vardır. Aynı zamanda kanı dindirir; nebatî olan çeşit de ilâçların terkibine girer.

Yapısı: Pırasa, üçüncü derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur ve yabanî olan çeşit kurudur, bundan dolayı geniştir.

Etkileri: Şamî olanı, sumakla birlikte et beni ve siğillerin giderilmesinde yararlı olur.

Cerahat ve Yaralar: Şamî olanı, tuzla birlikte kötü huylu yaralara iyi gelir. Yabanî pırasa, memedeki yaralara iyi gelir. Eğer nebatî olanı, sirke ile birlikte hâricen uygulanırsa, şişleri temizler.

Baş Organları: Burun kanamasını keser. Bağırsak kurdu olanlar pırasa tohumunu katranla tütsü yapsalar, kurtları öldürür. Pırasa, yiyenlerde baş ağrısı yapar ve kabız görülür. Kulak çınlamasına karşı (hamru'l-uzn), pırasa külü, gül yağı ve şarapla birlikte kullanılır. Özellikle Şamî pırasa, diş ve diş etlerinin yarılmasına sebep olur. Eğer nebatî pırasa suyu ile birlikte alınırsa ve kendirle ve sütle karıştırılırsa veya gül yağı ve katranla karıştırılırsa, kulağa, onun ağrılarına ve tanine (çınlama) yararlı olur.

Göz Organları: Göze zarar verir.

Solunum ve Göğüs Organları: Arpa ve suyla birlikte yoğun mukoz salgılardan oluşan nefes darlığı için kullanılır. Özellikle, pırasanın balla birlikte faydası çoktur. Akciğer şişlerine iyi gelir. Onları olgunlaştırır. İki dirhem tohumu bir misli mersin ağacı tohumu karıştırıldığında, kan tükürmeye karşı yararlıdır. Eğer yenirse, bronşlara iyi gelir.

Beslenme Organları: Yabanî olan bostanî olana göre, mideye daha çok zararlıdır. Bütün pırasa türleri gaz yapıcıdır. Bundan dolayı iki defa kaynatılır. Rufus Ephesus, onun asit fazlalığını giderdiğini ve yavaş hazmedildiğini söylemiştir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar ve regl kanı söktürür; nebatî ve yabanî pırasa mesane ve böbrek yaralarına zararlıdır. Pişmiş pırasa, dâhilen ve hâricen basur memelerine yararlıdır; cinsel gücü artırır. Aynı zamanda, onun tohumu, makat kanamaları ve dizanteri için de mersin ağacı ile birlikte kullanılır. Suyla kaynatılmış yaprakları üzerine oturulursa,

rahim şişkinliği ve sertliğine iyi gelir. Onun kökü, kurtum yağı, badem yağı ve susam yağından biri ile pırasanın beyaz kısımları kaynatılırsa, kulunca iyi gelir. Usaresi, kanı sulandırıcı ilâçlar arasındadır. Onun yabanîsi, regl kanı ve idrar söktürür ve özellikle de ikincisine iyi gelir.

Zehirlenme: Onun öz suyu, yılan sokmasına iyi gelir.

KÜZBERE
(Kişniş; Coriandrum sativum)

Genel Nitelikleri: Galenos, onun kuru ve rutubetli olmak üzere iki çeşidi olduğunu ve bileşik kuvvetler ihtiva ettiğini ve de çok az mineral maddeler içerdiğini, sıvısının ılık yapıda ve çok az da olsa buruk olduğunu söylemiştir. Bize göre, onun sıvı kısmı soğuktur; fakat yumuşak ve sıcak bir maddeyle karıştırılacak olursa, o zaman ılık bir yapıya sahip olur. Huneyn de, aynı şekilde, kişnişin soğuk bir yapıda olduğunu söylemiştir ve Galenos'un, kişnişin soğukluğu yoktur, demesinin sebebini, Dioscorides'e karşı çıkmak içindir, diye açıklamıştır. Kişnişin soğukluğuna Rufus Ephesus, Arkaganis ve diğerleri şahitlik ederler.

Yapısı: Birinci derecenin sonunda, üçüncü dereceye kadar soğuk ve ikinci derecede kurudur. İbn-i Cerid'e göre, o ikinci derecede kurudur. Bize göre, kuruluğu çok az, ısıtıcılığı eğilimlidir. Galenos, bunun hemen hepsinin ısıtıcılığa meyilli olduğunu söyler. Kişnişte eriyebilen hafif bir madde bulunması ve şerbet yapıldığında yok olması ihtimal dâhilindedir. Çünkü o şurup yapıldığında, suyun içinde olsaydı, soğuk etki göstermezdi.

Etkileri: Onda kabız etkisi vardır; öz suyu, sütle birlikte travmaların acısını dindirir. O, yangılı şişleri iyi eder. Sirkeli esfidaçla, gül yağıyla ve ballı su ve zeytinyağıyla bastırılınca, yılancık ateşine iyi gelir. Bakla unuyla kavrulup, nohut veya nohut unuyla pişirilip, sıraca üzerine tatbik edilirse, etkili olur. Bu terkipler için kişniş usaresi kullanılır. Galenos, eğer kişniş, sıraca üzerine tatbik edilirse, soğuk etki gösterir, demiştir. Buna cevap vermek kolaydır. Kişniş özellikle sıracayı eritir ve yumuşatır veya kişnişte bulunan yumuşatıcı bir madde

sıracaya nüfuz eder, onun yumuşamasını sağlar ve soğuk maddeler sıracaya nüfuz etmez. Eğer sıracada balgamî ve sevdavî hıltlar varsa, diğer soğutucu maddelerle de tedavi edilebilir.[751]

Baş Organları: Kişniş, baştan acı ve balgamî buharları uzaklaştırmak suretiyle dolaşıma yararlı olur. Bundan dolayı, saraya yararlıdır; özellikle baştaki buharlara engel olur. Eğer saraya sebep mide buharıysa, bu işlem yapılır. Yaş ve kuru kişnişin birlikte verilmesi zihni karıştırır; yaşı uyku verir; burun kanamasını dindirir. Kula'ya (ağız yaraları) karşı yararlıdır.

Göz Organları: Gözde görme bozukluğu yapar. Onun öz suyu, gözde vurmayla meydana gelen şikâyetlere karşı damla şeklinde kullanılır; özellikle anne sütüyle karıştırılarak yapılan damla yararlı olur. Eğer yapraklarından pomat yapılarak, haricen göze uygulanırsa, maddelerin göze akmasını engeller.

Solunum ve Göğüs Organları: Sıcaktan oluşan nefes darlığına iyi gelir. Lisan-ı haml (sinir otu) suyuyla birlikte iki dirhem dozda içilse, kan tükürmeyi keser.

Beslenme Organları: Kişnişin sindirimi zordur; yangılı mideyi kuvvetlendirir, böylece kusmayı önler. Midede yemeklerden sonra oluşan ekşi geğirmeleri önlediği söylenir. Gazı ve onun hareketini önler.

Dışarı Atan Organlar: Kavrulmuş tohumları, bağırsaklarda kabızlık yapar. Onun tohumunun meyva özü ile birlikte bağırsak kurtlarını öldürdüğü söylenir. Yaş kişniş, bal ve zeytinyağı ile testislerdeki şişlere yararlıdır. Yaş ve kuru kişniş, cinsel gücü azaltır ve meniyi (üreme sıvısı) kurutur.

Zehirlenme: Usaresinden 4 okka içen kişide öldürücü etki yapar; aynı zamanda, uyuşturucu etki yapar. Dolayısıyla, fazla kişniş yememek gerekir.

KÜMESRA
(Armut; Pyrus communis)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Mineral maddeler ve sıvı içerir. Maveraünnehir civarında bulunan bir cinsine şahemrud denir. Bu

751 "Sebebi safravî ve balgamî olan maddelerle oluşan baş dönmesi ve saraya iyi gelir." T.M.

armut, çok iri, yuvarlak, çok tatlı, güzel kokulu, ince kabuklu, güzel renkli, sanki şeffaflaşmış şeker gibi bir meyvadır. Onun donukluğu sıklığındandır; yoksa sertliğinden değildir. Kokusu çok güzeldir. Ağacından düşünce dağılır. Zararlı hiçbir yönü yoktur.

Yapısı: Sinî diye tanınan kümesra, birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur. Şahemrudun rutubeti mutedildir.

Etkileri: Bütün özellikleri kabız etki gösterdiğinden, maddeleri tutucu terkiplerin içine girerler; az da olsa temizleyici etkisi vardır. Rufus'a göre, armutun oluşturduğu hılt, elmanın oluşturduğu hılttan daha yararlıdır. Horasan bölgesinde yetişen ve Şah armudu adı verilen armut, bağırsaklarda ishal etkisi gösterir ve oluşturduğu bağırsak sıvısı yani keymusu çok iyidir.

Cerahat ve Yaralar: Yaraları ve kesikleri iyi eder. Bunun için özellikle yabanîsinin kurusu kullanılır.

Beslenme Organları: Mideyi içten kaplar; sinî cinsi mideyi takviye eder. Hıçkırığı keser ve safrayı azaltır.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsaklarda özellikle kurusu etkilidir; kulunç ağrısı meydana getirir. Armut, yendikten sonra bal suyu içilirse, bağırsak kurtlarına karşı yararlıdır. O, acı safraya karşı yararlıdır.

Zehirlenme: Şiddetli kabızlıktan dolayı meydana gelen fissürlere yararlı olur. Yavaş yavaş pişirilerek elde edileni damla şeklinde tedavide kullanılır. Zehirli mantarla pişirilirse, onların (mantarların) zararlı etkisini azaltır.

KURA'
(Paça)

Etkileri: Yapışkan ve sert olmayan bir hılt meydana getirir. Bu hılt, donuk olur (jöle gibi) ve çok az gereksiz madde ihtiva eder.

Solunum ve Göğüs Organları: Özellikle, arpa unuyla kullanılırsa, ateşli öksürüklere iyi gelir.

Beslenme Organları: Hazmı çok kolaydır; bağırsaklarda kolay emilir; yapışkandır ve katı değildir. Kolay hazmedilmesi, pişerken yavaş yavaş kabarıp, köpürmesinden anlaşılır. Ancak fazla besleyici değildir.

Dışarı Atan Organlar: Yapısında bulunan sümüksü maddelerden dolayı hılt meydana getirir.

KELB[752]
(Köpek)

Süslenme: Köpek idrarı, siğillerde kullanılır. Bazı kişilerce, sütünün tüy dökücü olduğu söylenir. Kıllı bölgeye sürüldüğünde, kıl çıkmasını engeller. Galenos'a göre, bu iddia doğru değildir.

Beslenme Organları: Galenos, köpek kanının kadın rahminde abortus etkisi yaptığı iddiasını da reddeder.

Zehirlenme: Kuduz köpek kanı, yine kuduza karşı ilâç olarak kullanılır.[753]

KERM–GERM
(Üzüm Asması; Vitis vinifera)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, kerm-i berrî (yabanî kerm) ve cebelî (dağ kermi) olmak üzere iki kerm (asma) türünün dallarının uzun olduğunu söylemiştir. Cebelî olanın dallarının boyları sarıldıkları ağacın boyu kadardır. Yaprakları, bostanî olan inebü's-sa'leb yapraklarına benzer; belki biraz daha parçalı olabilir. Çiçekleri arpaya benzer, meyvası ise salkım şeklindedir; olgunlaşma döneminde ekşidir; taneleri yuvarlaktır; bitkinin yapraklarından yemek yapılır.

Etkileri: Asma dallarının külü dağlama ilâçlarındandır; tıpkı asma yağı ve gül yağı gibi, fakat sindirim sistemini boşaltma özelliği yoktur. Sıkılmış yağı, sakinleştirici ve ısıtıcıdır. Yabanî asmanın çiçekleri, şiddetli kabız özelliği gösterir.

Süslenme: Onun meyva suyu siğillere, çillere sürülür. Yabanî asma, kepek ve döküntüleri temizler. Kültür üzümünün etkisi zayıftır. Yabanînin suyu, zeytinyağı ile birlikte bazen tüy dökücü olarak kullanılır. Tazesi, özellikle koruk dönemindeyken kullanılırsa, etkili olur. Yabanîsinin yağı, bütün yağların en kuvvetlisidir.

Cerahat ve Yaralar: Üzüm suyu, kaşıntı ve uyuza iyi gelir. Yabanîsinin meyvaları, cerahatli şişleri engeller.

Hareket Organları: Gövdesinin külü, sirkeyle[754] karıştırılırsa, sinir harabiyetine iyi gelir (onu engeller). Eğer dalların kökü, zeytinyağı ile

---

752 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir hayvandır." T.M.

753 "Köpek idrarı bekletilip, kokuşturulduktan sonra, saç ve kıllara sürülürse, onları uzun müddet kalıcı siyaha boyar. Kemik yiyen köpeklerin dışkıları boğaz ağrısına iyi gelir.

754 "zeytinyağı ile" T.M.

birlikte karıştırılırsa, kasların yırtılmasına ve eklemlerin rahatsızlıklarına iyi gelir. Onun külü, su ile içilirse, düşmeye iyi gelir. Usaresinin yağı, kas ve sinir ağrılarına ve yorgunluğa iyi gelir.

Baş Organları: Onun yaprakları ve otu sıcak baş ağrısı için kullanılır. Siyah asmanın kökü ve yabanî beyaz asma kökü, bütün ilâçlardan daha çok temizleyici güce sahiptir. Kulak kirine yararlıdır. Zehire yararlıdır. Yabanîsinin kabuğu, balla birlikte, uzun süren diş ağrısına iyi gelir.

Göz Organları: Bu bitkinin yaprağı, pişirilmiş arpa ile göz şişlerine iyi gelir; onlara nezle inmesine engel olur.

Solunum ve Göğüs Organları: Bostanî olanın yaprağı, kanamayı durdurur ve aynı zamanda yabanîsinin tohumu içilirse, aynı etkiyi yapar.

Beslenme Organları: Onun yaprağı ve iplikleri, kavrulmuş arpa ile mide şişlerinin üzerine yakı yapılır ve ona dışarıdan sürülerek kullanılır. Onun öz suyu ve yaprağı, hararetten doğan mide ağrılarına yararlıdır. Onun yabanîsinin kökü, su veya şarapla içilirse, vücutta toplanmış fazla suların atılmasında yararlı olur. Suyun atılmasını sağlar ve yabanî asmanın meyvası, mide için gayet iyidir; kusturucudur; bulantı ve baygınlığa iyi gelir. Özellikle, yenirse, bu etki görülür.

Dışarı Atan Organlar: Onun yaprağının öz suyu, dizanteriye iyi gelir. Sıcaktan oluşan mide ağrısına iyi gelir. Zamk gibi bitki üzerinde oluşan sızıntıları, şarapla birlikte içilirse, taşları parçalar; gövdesinin külleri sirkeyle karıştırılırsa, basura karşı iyi gelir. Meyvesi, makat üzerinde etkin olur. İdrar söktürür; bağırsaklarda kabız yapar.

Zehirlenme: Asma gövdesinin külleri, yılan sokmasına karşı tiryak olarak kullanılır.[755]

---

755 "**KEMERZEHRE-Genel Nitelikleri:** Soğuk ve karlı dağlarda bulunduğu ve üzerinin karla kaplı olduğu söylenir. Yaprakları as yaprağına benzer. Bitkinin boyu yaklaşık iki karış kadardır. Kökleri dallara ayrılmıştır. Yaprakları birbirine yakındır. Yaprakları kesildiğinde koyu bir süt akar. Başında tomurcuğu vardır. Tohumları mazaryon tohumuna benzer. Meyvası gersene büyüklüğündedir. Bu bitkinin üzerinde ipek kurdu gibi kurtlar vardır. Benekli ve işlemeli gibi esmer, kırmızı ve beyaz renklidir. Zehirli madde ihtiva ettiğinden, hayvanlar için öldürücüdür. Hassasiyetten oluşan diş ağrılarına karşı kökleri içilir. Çürük üzerine uzun süre tatbik edilirse, dişi yok eder. Yaprakları içilecek olursa, ishal ve kusturucu etki gösterir. Romatizma, felç ve yüz felcine iyi gelir. Sütü tereyağı ile beraber akrep ve yılan sokmalarına iyi gelir. Bu bitki yılan zehirine karşı çok iyi tiryaktır.

KESİFUN (Bir Nevi Yabanî Zanbak)-Genel Nitelikleri: Bu droga, bu ismin verilmesinin sebebi bir şekliyle siyufa (kılıç) benzemesidir. Süsen yapraklarına benzeyen yaprakları vardır; fakat daha kısadır. Yapraklarının iki yanı kılıç gibi ince ve keskindir. Boyu bir karış kadardır. Çiçeği bir sap üzerinde ve birbirinden ayrıdır. Rengi kırmızıdır. Meyvaları yuvarlaktır. Bitki iki köklüdür. Gövdesi kök gibi olanı kalındır. Bundan bitki yükselir; diğeri de gövde kökten çıkan kökcüller gibidir. **Etkileri:** Bu drog kendirle birlikte lapa yapılırsa ve uygulanırsa, ete katılmış diken ve benzeri şeyleri çekerek, çıkmasını sağlar. Aynı terkip, süs kökü unu ve ballı suyla karıştırılıp, sivilceler üzerine tatbik edilirse, tedavi eder. Dolayısıyla bu drog sivilce terkiplerinin içine girer. Regl söktürücüdür; bunun için fitil olarak kullanılır. Cinsel gücü tahrik ettiği söylenir; fakat çocuk yapma özelliğini yok eder. Fıtığı olan çocuklara gövde kökü içirilirse, faydası olur. **KESYUS-Genel Nitelikleri:** Bu droga bazıları süsen-i berrî der. Rumlar ise kesyus der. Bu bitkinin yaprakları süsen yaprağına benzer, fakat ona göre daha parçalıdır. İki kenarı ince ve keskindir; gövdesi yapraklarının arasından çıkar. Uzunluğu bir karış kadardır, gövdesi serttir. Üzerinde üç kenarlı bir kılıf ve kılıf üzerinde pembemsi çiçekler vardır. Çiçeklerin ortası kırmızı veya erguvanî renktedir. Meyvası kılıf içindedir, yuvarlak siyah renklidir. Kökleri uzun, kırmızı renkli ve çok boğumludur. **Etkileri:** 3 cüz zehr-i nuhas, 5 cüz kanturyon kökü ve yeteri kadar bal katılıp, pomat şeklinde uygulanırsa, ete batan mızrak ucu, kemik vb. şeylerin dışarı çıkmasını sağlar. Baştaki yarılmalara, öldürücü yaralara ve kesiklere çok iyi ilâç olur. Sirkeyle pomat yapılırsa, balgamî şişleri iyileştirir. Sirkeyle içilirse, dalak sertliğini giderir. Fıtık, siyatik ve idrar zorluğu için tatlı şarapla içilir. Yaprağından 3 usulü şarapla içilirse, şiddetli idrar söktürücü etki gösterir. **KEŞİŞ-Genel Nitelikleri:** Dioscorides, çiçekli bir bitki olduğunu, yapraklarının kisusa (duvar sarmaşığı) benzediğini, fakat daha küçük olduğunu; küçük kısa dallarıyla çevresinde bulunan diğer bitkilere sarıldığını söyler. Çorak yerlerde, asma altlarında ve buğday tarlalarında çıkabilir. Bu bitkinin usaresi içilirse, normal ishal etkisi gösterir. **KEMUSBUFA-Genel Nitelikleri:** Dioscorides, bilinen bu bitkinin dallarıyla sütleğen cinsi sürüngen bir bitki olduğunu söylemiştir. Mercimek yaprağına benzeyen bulbus yaprağı gibi narin yaprakları vardır. Meyvası bulbus büyüklüğünde ve yaprağının altında olur. Sapsız çiçekleri vardır; kökü incedir, kökü hekimlikte kullanılmaz. Bu bitki kırsal kesimde nemli yerlerde yetişir. Hâricen tatbik edildiğinde, balgamî şişleri geçirir. Baş ağrısı ve baş dönmesini geçirir. Erken tedavi ile gözün görme kaybını engeller. Yara izlerini ortadan kaldırır. Balla sürme şeklinde tatbik edildiğinde, gözün görmesini engelleyecek oluşumlara başlangıç hâlinde etkili olur. **KELHİDUN-U KEBİR-Genel Nitelikleri:** Dioscorides, bu isim altında kayıtlanan boyanın yapıldığı bitkidir, der. Bir karış kadar gövdesi vardır; gövdesi ince olmasına rağmen, çok fazla dal ihtiva eder; yaprakları batrahiyan yaprağına benzer, fakat ondan daha yumuşaktır ve rengi maviye çalar. Çiçekleri handerili (?) çiçeğine benzer. Her yaprağın yanında bir çiçek vardır. Öz suyunun rengi zaferana benzer. Tadı yakıcıdır; dili az da olsa yakar. Yine bu drogda kötü, zehir gibi bir acılık vardır. Gövde ve kökler hafif, kof yapıda ve çok dallıdır; meyvası haşhaş meyvasına benzer ve sanavber gibi ince uzundur. Tohumları haşhaş tohumundan büyüktür. Bazen, yaz başında kökü, yaprağı ve tohumları sıkılarak elde edilen bitki gölgede kurutulur ve tablet yapılır. Bu bitki kırlangıçların geldiği zamanlarda ortaya çıkar ve kırlangıçların göç ettiği dönemlerde de kurur. Bazı topluluklarda da şöyle bir inanç vardır: Kırlangıç yavrusu kör olsa veya bir insan yavrusu kör etse, yavrunun annesi bu bitkiden getirerek, yavrusunun gözüne sürer ve gözünün açılmasını sağlar. Sivilce ve kaşıntılara iyi gelir. Ağızda çiğnenirse, diş ağrısını keser. Anason ve beyaz şarapla içilirse, sarılığa çok iyi gelir. **KELHİDUNU'S-SAGİR-Genel Nitelikleri:** Dioscorides, bu adın mamirana verildiğini söyler. **KUHL (Göz ilâcı)-Genel Nitelikleri:** Sürme-i ismed denir. Bu iki drogun faydası çok olanlarını açıklamış olduk. İnşaallah faydalıdır."T.M.

ON İKİNCİ MAKALE[756]
(Lam Harfi)

LADEN REÇİNESİ
(Cistus creticus)

Genel Nitelikleri: Laden, sıvımsı, yapışkan bir maddedir. Onun hakkında şöyle rivâyet edilir: Kasus[757] denilen bitkiyi yiyen keçi ve koyunun tüylerine ve sakalına yapışır. Çünkü, yağmur çiselediği zaman çiğ damlacıkları yaş bitkinin yapraklarında toplanır ve buna bitkinin sızıntıları karışır. Bu karışım keçi ve koyunların tüylerine yapışır ve laden adını alır. El-Naki (?), ladenin iyisi, yerden yüksek olan ve toprakla temas etmeyen, tüylere yapışık olandır, der. Ardî (madenî) olanı ise, koyun ve keçinin bacak ve tırnaklarına yapışmış, toza ve toprağa bulanan ladendir.

Özel Nitelikleri: Onun iyisi, yağ yönünden zengin olup, Kıbrıs rezini de olur; güzel kokuludur; sarıya çalan renktedir; onda toz, kum bulunmaz; çökelti bırakmaz; ağırdır; zift gibi siyah renkte olanı iyi değildir.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur. Güney bölgelerden elde edilenler sıcaktır. Huzi denen laden, soğuk ve kabız etkilidir, demişlerdir; fakat öyle değildir.

Etkileri: Çok yumuşaktır; kabız etkisi vardır. Yoğun ve yapışkan hıltları olgunlaştırır ve erimesini sağlar. Isıtıcı kuvvetler içerir; damar ve kanalları açar. Ağrı giderici terkiplerin bileşimine girer.

Süslenme: Tüy bitirir; yoğunu ve çoğu, özellikle yağı, şarapla birlikte saçları gürleştirir. Bu özelliği, çok hafif oluşundan ve dokulara kolayca nüfuz etmesinden kaynaklanır. Aynı zamanda, eritici ve çözücüdür; dokuları çürüten iltihabı temizler ve iyileştirir. Saçların beslenmesinde yararlı olan maddeleri çeker. Dolayısıyla, saç dökülmesini ve dazlaklığı önler (temerrüt ve intisar). Fakat saçkıran dolayısıyla dökülen saçların yeniden çıkması için yararlı olmaz. Çünkü saçkıranın saç dökme etkisi, ladenin etkisinden daha kuvvetlidir; laden buna karşı koyamaz ve onun eritme, çözme etkisi, kabız etkisinden fazladır.

---

756 "Bu makalede 26 drog açıklanacaktır."T.M.

757 "kisus"T.M.

Cerahat ve Yaralar: Katahalis de,[758] ladenin[759] kulaktaki ağır yaralara iyi geldiğini söylemişdir.

Baş Organları: Gül yağı ile birlikte kulak ağrılarına damlatılır; baş ağrısı ve vurmalar, zonklamalar için kullanılan ilâçların terkibine girer.

Solunum ve Göğüs Organları: Öksürüğü giderir.

Dışarı Atan Organlar: Fitil olarak kullanılırsa, rahim şişlerini çözer, eritir; rahim içine sıvanacak olursa, ölü cenin ve placentanın (meşime) atılmasında yararlı olur. Eski şarapla içilirse, bağırsaklarda kabız etkisi gösterir ve idrar söktürür.

LUFFAH
(Yebruh, Güzel Avrat Otu; Atropa belladonna)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. "Yebruh" başlığı altında açıklanmıştır.

Yapısı: Bize göre, üçüncü dereceye kadar soğuk ve rutubetlidir.

LÜBNA
(Günlük; Liquidambar orientalis)

Genel Nitelikleri: Mey'a (mia) diye tanınan drogdur. Denir ki, birkaç türü vardır. Akışkan olanına aselü'l-lübna denir. Onun sızıntı sıvısına 'ıstırak' denir. Bu sıvı, ayvaya benzeyen bir ağacın sızıntısıdır. Bununla ilgili açıklamayı "Istırak" başlığı altında verdik. Fakat burada bazı konuların tekrar edilmesinin yararı olacaktır. Lübnanın Anadolu'da yetişen bir ağacın yağı olduğunu söylemişlerdir.

Özel Nitelikleri: Lübnanın iyi cinsi, kendi kendine akan bal ve zamk kıvamında, güzel kokulu, sarıya çalan koyu renkte olmayanıdır. Bunun, bazen safraya benzer, koyu renkte, akıcı olanı vardır. Böyle olanlar, bal ve yağla karıştırılıp, güneşte bırakılarak kıvamlı hâle gelince kullanılır.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Olgunlaştırıcı, ısıtıcı, eritici kuvveti vardır. Tütsüsü, kendir tütsüsüne benzer. Dolayısıyla, narkotik ve sedatif etkisi vardır. Şam yöresinden elde edilenin yağı, yumuşatıcı etki gösterir ve bunun tütsüsü de kendisininkine benzer.

---

758 "Katacanis" T.M.

759 "sulu ve akıntılı yaralara iyi geldiğini söylemişlerdir." T.M.

Şişler: Dokulardaki (etlerdeki) şişlere iyi gelir. Sulu ve kuru sivilceler ve çıbanlara dışardan tatbik edildiğinde, iyi gelir; ancak kurusu, yağla birlikte kullanılmalıdır.

Hareket Organları: Organları güçlendirir ve eklemlere hâricen ve dâhilen şurup olarak iyi gelir. Adale gevşekliğinde kullanılan yağlardandır.

Baş Organları: Sulu ve kuru nezlede buğu olarak kullanılır. Nezleye çok iyi gelir. Özellikle yağında uyutucu etki vardır.

Solunum ve Göğüs Organları: Kronik öksürüğe, balgama ve boğaz ağrısına iyi gelir. Ses kısıklığını giderir.

Beslenme Organları: Kolay hazmedilir.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsakları yumuşatır; idrar ve regl söktürür. Bunun için dâhilen ve hâricen kullanılır. Rahim urlarını giderir. Bu drogun kurusu bağırsaklarda kabız etki gösterir. Miadan veya sızıntısından 1 miskal, bir misli badem zamkıyla birlikte sıkıntı vermeden balgam söktürür.

Bedeli: Onun muadili, cundibedester ve iki katı oranında yasemin yağıdır.

LAZUVERD
(Lapis Lazuli)

Genel Nitelikleri: Onun etkisi altın gibidir. Fakat ondan biraz daha zayıftır.

Yapısı: İkinci derecede sıcak, üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: Bozucu, kokutucu, şiddetli temizleyici etkisi vardır. Çok az kabız etkisiyle, yakıcı, yara açıcı özelliği de vardır.

Süslenme: Et benlerini (siğil) düşürür.

Göz Organları: Kirpikleri gürleştirir ve güzelleştirir. Bu etkisinin gayet iyi olduğu söylenir veya kendisinin böyle bir özelliği olduğu ve kirpiklerin gelişmesini, çıkmasını önleyici hıltları attığı söylenir.[760]

Solunum ve Göğüs Organları: Astımı bertaraf eder.

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürür ve sağlıklı bir şekilde regl söktürür. Bunun için dâhilen ve fitil şeklinde kullanılır. Sevdavî hıltları (maddeleri) dışarı atar ve kana karışan yoğun sıvıların atılmasını

---

760 "bu yüzden etkili olduğu söylenir." T.M.

sağlar. Böbrek ağrısına iyi gelir ve bunun için oral doz 4 kezme[761] kadardır. Eğer diğer terkiplere katılırsa, 1 dirhem dozda katılır.

LUK
(Zamk; Coccus lacca)

Genel Nitelikleri: Bazıları ve Bolus (Bolis), onun mürre (bir çeşit sakız) benzer bir otun zamkı olduğunu söylemişlerdir; kokusu güzeldir. Bazıları,[762] onun kehribar olduğunu ve kehribar gibi etkili olduğunu söylemişlerdir.

Süslenme: Şiddetli gücüyle cildi inceltir.

Solunum ve Göğüs Organları: Çarpıntıya iyi gelir.

Beslenme Organları: Karaciğere yararlıdır; onu güçlendirir. Sarılığa, vücutta su toplanmasına ve karaciğer ağrısına iyi gelir.

LAİYYE
(Bir Nevi Sütleğen; Euphorbia officinarum)

Genel Nitelikleri: Dağlarda yetişen bir ağaçtır; çiçeğinde güzel, hafif bir koku vardır. Arılar bundan bal özü toplarlar. O, bufravet ve busenc (bir şehir adı) diye adlandırılan tiryaktır. Ben onu ayrıntılı olarak araştırmadım. Onun gücü ferasyuna benzer. Lâkin, ondan daha zayıftır ve sütlüdür.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur. Bazıları, dördüncü dereceye kadar sıcak ve kuru olduğunu söylerler.

Etkileri: Onun sütü, içinde balık olan göle veya suya atılacak olursa, balıklar su yüzüne vururlar.

Beslenme Organları: Şiddetli kusturucudur.

Dışarı Atan Organlar: Suyu atar.[763]

LEHYE[764]
(Tekesakalı; Tragopogon porrifolius)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir bitkidir; keçinin sakalına benzediği için bu adı almıştır.

---

761 Kezme, kezm, nehir kenarında yetişen bir nevi at; atın dudağının kısalığı ve kalınlığı; burundaki kısalık.

762 "Bolus'un bu ifadesini değiştirerek" T.M.

763 "İdrar yollarında ishal etkisi gösterir." T.M.

764 "Lıhyetü't-tıs" T.M.

Yapısı: Az miktarda sıcaklığı ve sıcaklığını örtecek oranda soğukluğu vardır. Fakat şiddetli soğuk değildir. Birinci derecenin sonundadır. Kuruluğu şiddetlidir ve üçüncü dereceye kadar kurudur.

Etkileri: Had dereceye yakın kabız etkisi vardır. Kökünün kabız etkisi daha fazladır ve tiryakların terkibine girer. Organları kuvvetlendirmek için usaresi kullanılır. Etkisi, gül tohumununki gibidir.

Cerahat ve Yaralar: Yaprağı kurutulup kullanılırsa, eski yaralara[765] iyi gelir. Onun çiçekleri bu amaçla kullanıldığında, kuvvetli etki yaratır.

Baş Organları: Onun kökleri, kulak kirini temizleyen ilâçlardandır; yaraları kurutur. Buruna iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun çiçeği, yaprağı ve kökünden biri arpa suyu ile içilirse, akciğer yaralarına iyi gelir ve öz suyu, kan tükürmeye iyi gelir.

Beslenme Organları: O, mideyi güçlendirir ve zararlı hıltların mideye akışını engeller. Özellikle usaresinin bu etkisi vardır.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak yaraları için çok iyi bir ilâçtır. Çiçekleri veya öz suyu şarapla, dâhilen ve hâricen rahim kanamalarında yararlı olur.

LUF
(Yılanyastığı, Danaayağı; Arum daracunculus)

Genel Nitelikleri: Yılanyastığının kıvrak ve düz cinsleri vardır. Kıvırcık olanına lufu'l-hayye denir. Düz olanında mineral maddeler daha fazladır. Bundan dolayı tatlı olan, kıvırcık cinsine nisbetle daha az tatlıdır, denir. Her ikisi de temizleyicidir. Dioscorides, yapraklarının dırakitus (diyakritun) yapraklarına benzediğini, ancak daha küçük olduğunu söylemiştir. Kökü bir karış kadardır. Bu, ilâç olarak havaneline benzer. Meyvası küçüktür. Yılanyastığı kıvırcık cinsi, sarı renklidir ve kamış gibidir.

Yapısı: Düz cinsi, birinci derecenin sonunda sıcak ve kurudur. Kıvırcık cinsi ise, ikinci derecenin sonunda sıcaktır. Yılanyastığının kuvvetli olan kısmı, tohumu; en faydalı kısmı ise, köküdür.

765 "kokuşmuş yaralara" T.M.

Etkileri: Kanalları açar ve sertleşmiş hıltları normal bir şekilde dağıtıp parçalar. Temizleyici özelliği de vardır. Kıvırcık olan daha kuvvetlidir. Her iki türün madenî (mineral) maddeleri etkilidir.

Süslenme: Kıvırcık olanının kökü, gerçekten ciltteki çil ve lekeleri temizler; özellikle balla birlikte bu etkiyi yapar. Şarapla birlikte şakaklara tatbik edilirse, yarım baş ağrısına iyi gelir.

Şişler: Temizlik gerektiren yaraları temizler.

Cerahat ve Yaralar: Kıvırcık cinsinin kökleri, şeytan şalgamı ile karıştırılarak, habis yaralar için kullanılan merhemlere katılır. Taze yılanyastığı, cerahatlerin tedavisinde yararlı olur; kuru yılanyastığı, cerahatlerin tedavisinde diğer droglardan daha etkindir. Bazen bu drogla yaralar vc nasırlar için merhemler hazırlanır. Kökünden nasır için yakı yapılır. Yaprakları, cerahatler için iyi gelir. Yılanyastığı kökü, sığır gübresiyle birlikte gut ve kas gevşekliğine iyi gelir.

Baş Organları: Bostanî yılanyastığı salkımlarının usaresi, kulak ağrısına iyi gelir. Gül yağıyla birlikte kanserleşmiş ve erimiş burun yaralarına iyi gelir. Kıvırcık yılanyastığı salkımlarının öz suyu, zeytinyağıyla kulak ağrısı için damla olarak kullanılırsa, ağrıyı giderir. Kıvırcık yılanyastığının kökü temizleyici droglardandır; kulak kirini temizleyip kurutur. Burun yaralarına daima iyi gelir. Yılanyastığı tohumu, burun basuru için içilir. Hattâ kanserojen olan burun yaraları ve solunum sistemi kanserleri için de kullanılır. Burun için en uygun kullanımı, bir yün parçasını ikiye bölerek, fitil şeklinde ilâcı her iki deliğe tatbik etmektir. Yılanyastığı kökü, göz yaralarına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kronik astım ve nefes darlığına da etkilidir. İlâç, etkinliği kayboluncaya kadar uzun süre kavrulur ve sonra kronik astım ve nefes darlığı olanlara yedirilir. Kökleri de aynı etkiye sahiptir. Kıvırcık türünün bu konuda etkisi fazladır. Bu drogu yiyenlerde ağır hıltlar meydana gelir.

Dışarı Atan Organlar: Şarapla içilen kıvırcık türü, cinsel gücü tahrik eder. Böbrekleri temizler; basura iyi gelir. Kıvırcık türünün meyvalarından 30 tanesi, sirke veya şarapla içilirse, abortus etkisi uyandırır. Çiçekleri koklandığında da yine abortus etkisi yapar. Bazen çok idrar söktürücü etki gösterir.

Zehirlenme: Eğer onun kökü ile beden ovulursa, yılan sokmaz.

LU'BETÜ'L-BERBERİYYE[766]
(Acı Çiğdem, Bir Nevi Süsen)

Genel Nitelikleri: Suruncan (yabanî safran) gibi bir drogdur. Afrika'da yetişir; oradan gelir. Bazen suruncan bu drogla karıştırılır.

Yapısı: İkinci derecede sıcaktır.[767]

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü uyarıcı etkisi vardır.

LİSANÜ'L-ASAFİR[768]
(Dişbudak Ağacı; Holarrhena antidysenterica)

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve birinci derecede rutubetlidir.

Etkileri: Yapraklarında kabız ve temizleyici etki görülür.

Cerahat ve Yaralar: Yaprağı, sulu yaraları ve çıbanları çok iyi tedavi eder.

Hareket Organları: Kabuğu, sirkeyle adale travmaları üzerine tatbik edilir.

Solunum ve Göğüs Organları: Çarpıntıya iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü artırır.

Bedeli: Muadili de cinsel gücü artırır ve eşit miktarda kabuğu soyulmuş ceviz veya ebegümeci yaprağıdır.[769]

---

766 "Luabü'l-beririye" T.M.

767 "Birinci dereceden rutubetlidir." T.M.

768 "**Genel Nitelikleri:** Safran tanelerine benzeyen tanelerdir." T.M.

769 "**LİNUS (Demir)-Genel Nitelikleri:** Dioscorides, markaşita denen drog olduğunu söyler. Açıklayıcı bilgi "markaşita" başlığı altında verilecektir. **LUFAS-I ERDİ(?)-Genel Nitelikleri:** Dioscorides, dağlarda yetişen bir bitki olduğunu söyler. Yaprakları bostanî olanından daha büyüktür. Cebelî olan (dağda yetişen) daha sıcak yapıya sahiptir ve meyvaları daha küçüktür. Fakat daha yakıcı etkili ve kuvvetlidir. Dağda yetişenin tadı bostanîye göre daha kötüdür. Her iki türü de hâricen sürülse veya şarapla içilse, bütün hayvan sokmalarına özellikle deniz hayvanlarının sokmalarına karşı koruyucu olur. **LİSKARMUN(?)-Genel Nitelikleri:** Bu drog habbü'l-kalt denen drogdur. Zeytin yapraklarına benzeyen yaprakları olan bir bitkidir. Fakat yaprakları daha enli ve uzundur. Köküne yakın yaprakları diğer yapraklarına göre daha enli ve parçalıdır ve toprak yüzeyine yayılır. Sürüngendir. Diri ve ince bir gövdesi vardır. Gövdesi son dönemlerde sertleşerek odunlaşır. Etrafında iki kısma ayrılan dal gibi bir oluşum vardır. Bu dallarda küçük yapraklar ve yaprakların hizasında gersene büyüklüğünde taş gibi sert, yuvarlak ve sert tohumlar vardır. Bu bitki yüksek ve kıraç yerlerde yetişir. Böbrek ve mesane taşlarını parçalayıp, düşürmek için tohumları içilir. **LESMAH-Genel Nitelikleri:** Dioscorides, bu bitkinin yapraklarının lisanü'l-haml yapraklarına benzediğini, fakat ondan daha ince ve beyaz olduğunu söyler. Gövdesi ince, düzgün ve bir karış kadardır. Etrafında kumru başına benzeyen bir oluşum vardır. Çiçekleri beyaz olur. Çok hafif sarıya çalar ve narin

LİSANÜ'S-SEVR
(Hodan; Onosma brateatum)

Genel Nitelikleri: Mur (biber?) gibi geniş yapraklı bir bitkidir. Düz ve serttir; dalları çekirge (cerad) ayağı gibi serttir; rengi sarı ve yeşil karışımıdır.

Özel Nitelikleri: Bu drogun Horasanî, sert yapraklı, dikenleri dökülmüş, yerinde nokta gibi izleri olan ve köklü olanlarının veya dikeni, tüyü dökülmüş olanlarının kullanılması uygundur. Bu yörede yetişenlerin veya hekimlerin kullandıklarının çoğu lisanü's-sevr değildir. Belki mercanköşk gibi bir tür olabilir. Ancak lisanü's-sevr değildir. Onun yararı yoktur.

Yapısı: Yapısı, sıcaklık olarak normale yakındır; o ısıtıcıdır; birinci derecenin sonlarına doğru sıcaktır; kurutuculuğu ve rutubeti daha azdır. Huziler yapısının ikinci derecenin sonunda soğuk ve rutubetli olduğunu söylemişlerdir; fakat bu yanlıştır.

Etkileri: Yanmışının kuvveti, çocukların et benini, ağız yangılarını giderir. Yanmamış droglarda da bu etki vardır; fakat daha zayıftır.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbi kuvvetlendirir, ferahlatır. Sıkıntıya, çarpıntıya ve sevdavî hastalıklara karşı şarapla birlikte içilirse, çok etkili olur. Sıcaktan bunalan ve çarpıntısı olanlara Ermeni çamuru ile birlikte 2 dirhem dozda içirilir. Öksürüğe, bronşların kuruluk ve sertliğine karşı, ballı su ve şekerle birlikte içilir.

LİSANÜ'L-HAMEL
(Sinir Otu; Plantago major)

Genel Nitelikleri:[770] Onun büyük ve küçük olmak üzere iki nevi vardır.[771] Dioscorides, ona kesir el-ıdlag demiştir; çünkü onun yedi kenarı olduğunu söylemiştir. Kebir türünün yaprakları daha büyüktür ve küçük olanın yaprakları daha küçüktür. Onun terkibinde sıvı ve mineral

yapılıdır. Kökleri harbak-ı esved köklerine benzer, ince yapılı ve güzel ekşimsi kokuludur. Ele bulaşan hafif bir nemliliği vardır. Bu bitki harabelerin bulunduğu yerlerde yetişir. Bu bitki balgamî şişleri hâricen hafifletir. Tek başına veya bir katı dokuyla birlikte içilirse, adale kasılmalarına iyi gelir. Bağırsaklarda kabız etkisi gösterir. Yine dokuyla birlikte içildiğinde, bağırsak ülserine ve kolite etkisi olur. Regl söktürücü etkiye sahiptir."T.M.

770 "Bilinen bir drogdur. Zevsahatü'l-asla ve kesirü'l-asla olarak da adlandırılır."T.M.

771 "Berr-i sagir ve berr-i kebir"T.M.

maddeler bulunur. Sıvı kısmıyla soğutur ve mineral kısmıyla kabız etkisi gösterir.

Özel Nitelikleri: Büyüğü daha etkilidir. Meyva köklerinin yapısı yaprağına benzer; fakat onlar kuru ve çok soğuktur, denir.

Yapısı: Kökü çok kurudur ve daha az rutubetlidir ve onun soğukluğu hafif şiş gidericidir; kuruluğu ise biraz yakıcıdır. Bu yüzden[772] yaralar için kullanılır. Bu tedavide bundan iyi ilâç yoktur. Onun açıcı etkisi vardır. Narin yapıdadır. Özellikle kurutulması gerekir.[773]

Etkileri: Yaprağının kabız ve tutucu etkisi vardır. Suyu soğutucudur. Kanamaları dindirir. Kurusu yakıcı değildir; bu yüzden, geçmeyen ve eski yaralarda kullanılır. Geçici etkisi vardır. Kökleri sıracalı hastaların boynuna bağlanır.

Şişler: Yangılı şişlere, ateş yanığına, kızarıklık ve karıncalanmaya, iç kulak iltihabına ve sıracaya iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Habis yaralar ve yılancığa (narü'l-farisî), derin ve geçmeyen yaralara çok iyi gelir. Bu amaçla kullanılan diğer droglardan daha etkilidir. Kaymolya ve üstübecle birlikte cemre denen çıbanlara iyi gelir.

Hareket Organları: Hâricen fil hastalığına yakı şeklinde kullanılırsa, büyümeyi engeller.

Baş Organları: Sıcaktan oluşan kulak ağrısını geçirir. Kökleri kaynatılarak gargara yapılırsa, diş ağrısını giderir. [Eğer hastalık için hazırlanan] mercimek çorbası içine pancar yerine sinir otu konsa, bu çorba sara üzerinde etkili olur. Yapraklarının öz suyu kulak ağrısında damla şeklinde etkili olur. Kökü çiğnense veya suyuyla gargara yapılsa, diş ağrılarını giderir. Aynı zamanda, onun yaprağı (biberi) gözdeki yaraları (kila') (gözdeki yılancığı) giderir.

Göz Organları: Göz ağrılarına karşı hazırlanan terkipler, bu drogun usaresi ile karıştırılırsa, göz ağrısını giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Tohumları kan tükürmeye iyi gelir. Mercimek çorbası astıma iyi gelir.

Beslenme Organları: Kökü, tohumu ve yaprakları karaciğer ve böbreklerin kanallarındaki tıkanıklara iyi gelir. Yine mercimek çorbası, vücutta su toplanmasına engel olur.

---

772 "eski ve geç iyi olan" T.M.

773 "Galenos, bu drogun ikinci dereceden soğuk ve kuru olduğunu söylemiştir." T.M.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak ülserlerine ve aşırı safra salgısına karşı tohumları içilir ve öz suyu ile lavman yapılır. Bu yöntem, basur kanamalarını dindirir. Yaprakları içilirse, mesane ve böbrek ağrılarını giderir.

Hummalar: Üç günde bir gelen, gab denen ateş nöbetine iyi geldiği söylenir. Bunun için üç adet kökü 4,5 ukiyye şarapla birlikte içilir ve dört adedi aynı şarapla dört günde bir gelen nöbete karşı kullanılır.

Zehirlenme: Kuduz köpek ısırmalarında, tuzla birlikte, ısırılan yere tatbik edilir.

LİSAN
(Dil; Lingua)

Genel Nitelikleri: Karışık bir yapıya sahiptir. Yumuşak yapısı içinde damarlar, sinirler ve kaslar birbirine girmiş görüntüdedir. Hıltı rutubetlidir.

LUKFERULES–LUFKARDIS
(Lapis aegyptica)

Genel Nitelikleri: Mısır kaynaklı bir taştır. Çamaşırı beyazlatmak için kullanılır. Çok yumuşaktır; suda çabuk erir.

Etkileri: Yapışkandır; yakmadan kurutur. Kabız etkilidir. Hıltların organlara geçişini engeller.

Cerahat ve Yaralar: Yaralara faydalıdır; özellikle yumuşak doku enfeksiyonlarına etkilidir.

{**Göz Organları:** Garba (kirpik dökülmesi) karşı iyi gelir. Göz yaraları için kullanılan ilâç terkiplerine girer.}[774]

Solunum ve Göğüs Organları: Kan tükürmeye iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Müzmin ishale, mesane yaralarına iyi gelir ve kanamalara karşı fitil olarak kullanılır.

LUBYA
(Bakla; Vigna sinensis)

Yapısı: Kırmızı cinsi sıcak yapıdadır. İbn-i Maserceveyh ve Ersihanus,[775] bu nevi fasulyenin soğuk ve kuru olduğunu söylemişlerdir. Buna göre, etken maddesi kurudur; fakat fazla rutubetlidir ve hararete meyli vardır ve kırmızı cinsi sıcaktır.

---

774 { } arası T.M.'de yok.
775 "Ercacani"T.M.

Etkileri: Bunun sindirim sisteminden geçişi fasulyeden daha hızlıdır, fakat daha az besleyici değildir. Gaz yapıcı etkisinin fasulyeden daha az olduğu söylenir. Bunda yanılgı vardır. Aslında, maşa göre daha fazla gaz yapar. Bakla ondan daha fazla gaz yapar. Bakla hıltı balgamî rutubettir. Yiyenlerde kabız belirtileri görülür.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüs ve akciğerlere cidden yararlıdır.

Beslenme Organları: Ağır hıltlar oluşturur; hardal bunun zararını önler. Aynı zamanda sirke ile tuz, biberle mercanköşk de bunun zararını önler. Üzerine kuru üzüm şurubu içilirse, yararlı olur (zararını önler). Sirkeyle biraz bakla karıştırılınca, bakla daha az rutubetli olur.

Dışarı Atan Organlar: Özellikle kırmızı bakla, regl söktürür. Bunun için nardin (boraks) yağı ile birlikte kullanılır.

LEVZ
(Badem; Amygdalus communis)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Onun yağı ceviz yağından daha azdır. Bununla birlikte bademde de bol miktarda yağ vardır. Bundan dolayı bademde de acılaşma ve bozulma görülür. Cevizin hazmı ve safra salgılatması, bademe göre daha fazladır. Bazılarına göre, tatlı badem zamkı, Arap zamkına benzer.

Yapısı: Tatlı badem normal bir yapı gösterir ve az da olsa rutubete meyillidir. Acı badem üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: Acı badem zamkı, kabız ve ısıtıcıdır. Her iki badem türünün de açıcı, temizleyici özellikleri vardır; fakat tatlı bademin açıcı etkisi acı bademe göre çok azdır. Çünkü acı badem, yumuşatıcı ve temizleyicidir. Bademin kendisi ilâçtır. Bademde kabız etki olmadığı, besleyici değerinin az olduğu; acı bademin tilkiyi öldüreceği ve besleyici değeri olduğu söylenir. Belki ilâç olabilir, ama tatlı badem aynı zamanda gıdadır. Badem yağı, bademin kendisinden daha çok kullanılır.

Süslenme: Sivilce, çil ve bunların izleri üzerine yüz kremi şeklinde kullanılır. Ciltteki kasılma ve gerilmeleri badem yağı giderir. Acı badem kökleri kaynatılıp, ciltteki benekler üzerine sürülürse, çok iyi gelir. Tatlı badem besleyicidir.

Şişler: Acı badem, şarapla birlikte kullanılırsa, kurdeşene iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Balla ve şarapla uyuz üzerine acı badem tatbik edilir.

Baş Organları: Kulak ağrısına ve kulak kurtlarına, özellikle acı badem çok iyi gelir. Bunun için yağı veya ezmesi kullanılır. Şayet bademli şarapla baş yıkanırsa, başın rutubetini ve kepeğini temizler. Uyku getirir. Şayet şarap içmeden önce acı badem içilirse, sarhoşluğu önler. Bunun için 50 tane kadar bademin şurup yapılması gerekir. Acı badem ağacı dövülüp iyice toz edildikten sonra, sirke ve gül yağıyla karıştırılıp, başı ağrıyan kişinin yanaklarına sürülürse, baş ağrısını giderir. Aynı şekilde, acı badem yağı da baş ağrısını giderir.

Göz Organları: Gözü kuvvetlendirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Acı badem, buğday nişastasıyla (nişastec) birlikte kan tükürmeye iyi gelir. Badem, kronik öksürüğe, astıma ve[776] kan tükürmeye iyi gelir.[777]

Beslenme Organları: Karaciğer ve dalağın kanallarını açar ve özellikle acı badem damar tıkanmalarını açar. Yeni soyulmuş badem yenirse, midenin rutubetini temizler. Bademin hazmı zor, hıltı yararlı ve besleyici özelliği azdır. Şekerle birlikte yenen badem, çok çabuk uyku getirir. Kavrulmuş badem ağır olur; tatlılığı nedeniyle safrayı uyarıp salgılanmasını sağlar.

Dışarı Atan Organlar: Acı badem, böbrek kanallarını açar. Acı badem yağı, böbrek ve mesaneye yararlıdır, taşlarını parçalar; özellikle ırsa (ırasa, iris kökü) ile birlikte içilirse, etkisi fazla olur. Ayrıca, ırasa ve gül yağı ile birlikte hâricen de kullanılır. Badem, rahim ağrılarına, yangılı şişlere, sertleşme ve doluluğa, idrar zoruna ve böbrek ağrılarına iyi gelir. Fitil olarak kullanıldığında, regl söktürür. Tatlı badem, temizleyici özelliğinden dolayı, kulunca iyi gelir; fakat acı badem daha da etkilidir; yağı ise çok fazla etkilidir.

Zehirlenme: Kuduz köpek ısırmalarına iyi gelir.

---

776 "zatülcenbe" T.M.

777 "Bunun için tatlı badem kullanılır. Kavrulmuş badem öksürük ve kan tükürmeye etkilidir." T.M.

LEYMUSON–LİMOSON[778]
(Limonyum, Limon; Citrus limonium)

Etkileri: Meyvası kabız ve kurutucu etkilidir.

Dışarı Atan Organlar: Karın gevşekliğine ve kanamaya karşı kullanılır. Şurup şeklinde içilir. Dozu 1 eksusafendir.

LİZAKÜ'Z-ZEHEB
(Hydrous copper silicate)

Genel Nitelikleri: Bu isme amonyak zamkı adı verilir. Başka bir terkibe de bu isim verilir ki, onun yapılışı şu şekildedir: Çocuk idrarı bakır bir havanda, güneş altında idrar tamamen kuruyuncuya kadar karıştırılır ve dövülür. Elde edilen maddeye bu isim verilir. Bazen madenîsi de olur. Bu cinsi necardan elde edilir. Sıcak suda eritildikten sonra kurutulur ve sonra madde ortaya çıkar. Bizim tanıtmak istediğimiz drog budur.

Özel Nitelikleri: Saf, temizlenmiş ve işlenmiş madenden daha kuvvetli ve yumuşaktır.

Yapısı: Şiddetli sıcaktır.

Etkileri: Temizleyici, kabız, ısıtıcı, az da olsa yakıcı, kuvvetli eritici ve kurutucudur. Eritici ve kurutucu etkisi, yakıcı etkisinden çok fazladır. Çok fazla yakmadan eritir. İşlenmişinin kurutucu etkisi daha fazladır; yakıcılığı daha azdır. Çünkü çok yumuşaktır. Madenî olan yakılacak olsa, yumuşaklığı çok artar.

Cerahat ve Yaralar: Dokuları eritir. Cerahatlere çok iyi gelir.[779]

Beslenme Organları: Kurutucu ve kabız etkisi vardır.

LABLAB[780]
(Boru Çiçeği; Dolichos lablab)

Yapısı: Sıcaklığı mutedil ve çok hafif kurudur. Huzi'ye göre, soğuktur.

Etkileri: Eritici ve açıcıdır. Onun dağda yetişen türü içinde mineral vardır ve kabız etki gösterir; suyu yumuşatıcı özellik gösterir. Onun yakıcı etkisi vardır. Kurusunda sıvısı kaybolur. Lablabda tenkiye özelliği vardır.

---

778 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur."T.M.

779 "İyileşmesi çok zor olan yaralar için iyi bir ilâçtır."T.M.

780 "**Genel Nitelikleri:** Dioscorides, üç cinsi olduğunu söyler. Biri beyaz, diğeri siyah, üçüncüsü gridir. Siyahın meyvası siyahtır. Kimisi sarımtırak esmer olup, zafcrana benzer. Diğerlerinin meyvası olmaz. Gövdesi ve yaprakları incedir. Kırmızıya çalar."T.M.

Süslenme: Lablabın sütü, uzun saçları döktürür. Bit için öldürücü etkilidir.

Cerahat ve Yaralar: Dağda yetişenlerin taze yaprakları büyük ve açık yaralar için uygun ilâçtır; şarapta kaynatılarak kullanılır. Ateş yanıklarında pomat şeklinde, özellikle kayruti ile kullanılırsa, iyi gelir; bu etkisinden şüphe edilemez.

Baş Organları: Devamlı ağrıyan kulağa öz suyu ketenle damlatılır; özellikle kulakta sıcak kan varsa, yani kanama varsa, gül yağı ile beraber kullanılır. Sıcak şişlere iyi gelir. Kronik baş ağrısına iyi gelir. Eğer usaresi kulağa damlatılırsa, kulak akıntılarına iyi gelir. Eski (kronik) yaralar üzerinde etkilidir.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüs ve akciğerler üzerinde etkilidir. Astıma yararlıdır.

Beslenme Organları: Karaciğer kanallarını açar. Sirkeli yaprakları dalağa iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Öz suyu, yakıcı safra üzerinde ishal etki gösterir. Şayet suyu kaynatılırsa, etkisi artar. Lablabın zararlı türü de vardır. Kanamaya sebep olur.[781]

LUAB[782]
(Tükürük, Salya; Ptysma)

Etkileri:[783] Cinslerinin çokluğu ve ayrılığı ile, bireysel yapıların çokluğu ve farklılığı nedeniyle salyanın çeşidi çoktur.

Süslenme: Hepsi yumuşatıcı ve eritici kuvvete sahiptir. Nemşleri (sivilce, leke) ve ölü kanı temizler.

Cerahat ve Yaralar: Sağlıklı insan salyası, kafurla birlikte uyuz için sürülür.

Baş Organları: Kurtlanmış kulağa sağlıklı insan tükürüğü damlatılırsa, kurtları öldürüp, dışarı atılmasını sağlar.

Zehirlenme: Tükürük, zehirlere karşı dayanıklıdır. Meselâ, eğer sağlıklı insan aralıklı olarak akrep üzerine tükürürse, akrep ölür.[784]

---

781 "Köklerinin usaresi, sirke ve şarapla karıştırılırsa, örümcek sokmalarına karşı etkili olur." T.M.

782 "Ağız suyudur; rezab ve rik de denir."T.M.

783 "**Genel Nitelikleri:**"T.M.

784 "Aynı şekilde, bir insan diğerini ısırsa, onun tükürüğü diğeri için zararlı olur."T.M.

LEBEN
(Süt; Galacto)

Genel Nitelikleri: Yapısı su, yağ ve mineral maddelerden oluşmuş terkiptir. İnek sütü, yağ yönünden zengindir. Deve sütü, yağ ve mineral maddeler yönünden fakirdir ve durudur. Eşek sütü de, yağsız ve duru olur. Koyun sütü, az yağlı ve durudur. İnek sütü, daha yağlı ve daha yoğun olur.[785]

Özel Nitelikleri: İnsan için en faydalı süt, anne sütüdür ve en sağlıklısı da memeden emilendir veya sağıldıktan hemen sonra içilendir. Sütün iyisi, saf ve beyaz renkte, homojen kıvamda, tırnak üzerine damlatıldığında damla hâlinde kalıp, akmayan süttür. Sütü alınan hayvanın iyi besinler yemesi, tadında ekşilik, acılık ve yakıcılık olmayan, güzel kokulu süt olması gerekir. Böyle sütler mümkün olduğunca sağıldıktan hemen sonra içilmelidir. İnsan ağırlığından daha fazla olan hayvanların sütü, insan için pek faydalı olmaz. Ağırlığı insana yakın olan hayvanların sütü, meselâ inek sütü faydalıdır.

Yapısı: Sütün sıvı kısmı sıcaktır. Çökelen kısımları ise, hararete meyilli, normaldir. Genelde süt, asidik, soğuk ve kurudur.

Etkileri: Sütün sıvı kısmı, yumuşatıcı, yıkayıcı, yakmadan boşaltıcıdır. Süt bağırsak sıvısını düzene sokar; bedeni takviye edip, şişmanlatıcıdır. Süt, balla birlikte içildiğinde, karın ve bağırsak yaralarını yoğun hıltlardan temizleyerek düzenlenmesini sağlar.

Beslenme Organları: Keymusa iyi gelir; besleyicidir. Beyini takviye eder; özellikle anne sütünün beyine katkısı çok fazladır. Süt, sindirime müsaittir. Dolayısıyla, sıcak ve kuru yapılı kişilere dahi süt faydalı olur. Bu dönüşüm bir cins hazım olayıdır. Soğuk uzuv, soğuğa meyilli organdan[786] kan süte dönüşür. Şüphesiz, o süt orada memelerde hazmedilmiştir ve daha fazla hazmedilmeye ihtiyacı vardır. İkinci hazım olayıyla memelerde süte dönüşür (Eğer hararet normalse, kötü olan, zararlı olan kısım mutedil mizaçlı kana süratle dönüşür.)[787] Rufus'un

---

785 "Bahar sütü, yaz sütüne göre daha sulu olur. Aynı şekilde, taze ot yiyen hayvanların sütleri, kuru ot yiyenlere göre suludur."T.M.

786 "memeden"T.M.

787 "Soğuk organ sayılan memede kan hazmedilerek, süte dönüşür. Kan, sindirim sisteminin gerçekleştirdiği hazım olayıyla vücut için olgun bir sıvı hâline gelir ve ikinci bir

bu konuda güzel düşünceleri vardır, şöyle ki; sütün soğuğa meyilli olması dolayısıyla balgamî süt zarar vermez. Çünkü balgamî süt zayıf, sıcak yapısıyla gerektiği şekilde kana dönüşmez. Muhtemelen, sütün kana yakın yapıda olması, onun vücutta uygun şekilde kullanılmasını sağlar. Bundan dolayı, mizacı sıcak ve kuru olan kişilere dahi süt yararlı olur; midelerinde safra olmayanlara da etkili olur. Buna ilâve olarak, sütün bedenle bazı münasebetleri vardır. Bunların belli sebepleri vardır. Süt içen kişide sütün hemen sonra bozulmaması ve asitleşmemesi için, onun (kişinin) sakin olması gerekir. Ayrıca, süt içenlerin hemen uykuya yatmaması ve bir süre süt üzerine yemek yememesi gerekir. Süt, dişleri dökülenlere, sıcak mizaçlı çocuklara nisbetle, daha çok yararlı olur. Sıcak mizaçlı çocuklarda, süt safraya dönüşür. Rutubetiyle yaşlılara da yararlı olur. Yaşlılarda görülen kaşıntı ve karıncalanmayı giderir. Fakat yaşlılar süt içtikleri zaman ballı su ile sindirime yardımcı olmaları gerekir. İçilen süt etkisini bağırsaklardaki gereksiz maddelerin atılmasını sağlamakla gösterir; sonra beslenmeyi sağlar; bağırsaklarda kabız etkisi gösterir. Süt, normalde gaz yapıcıdır, fakat kaynatıldığı zaman bu özelliği gider. O, mürekkep bir yapıya sahiptir. O, sıvı bir kısım ve besleyici bir çökeltiden meydana gelmiştir. Lebabiti (ağız sütü), ağır hazmedilir; ağır hıltlar meydana getirir.[788] Ağız sütü balla karıştırıldıktan sonra vücuda çok yararlı hâle gelir. Ekşi sütün hıltı ham olur; pişmişi özellikle fazla hılt yapar. Bütün sütler tıkanma yapar, özellikle karaciğerde tıkanmalara sebep olur. Fazla sütün sebep olduğu tıkanmalar benzerlerinin yaptığı tıkanmalar gibi olmaz. Çünkü onun sıvısı temizleyicidir ve çöken kısmı azdır. Süt, iç organlarda bulunan hiddetli ve yakıcı özelliği ile [vücuda] sıkıntı veren maddeler üzerinde etki gösterir. Süt, suda bile olmayan temizleyici özelliği nedeniyle suya göre daha iyi yıkar ve temizler. (Çünkü suda sütün dokularla olan münasebeti yoktur.)[789] {Organlar üzerinde süt etki edip, onlardaki zararlı hıltların kalmasını

hazım olayıyla da memede süte dönüşür. Dolayısıyla, kan içilecek olursa (olsa), sindirim sisteminde doğrudan emilir."T.M.

788 "Bal, ağız sütünü terbiye ederek, vücuda çok yararlı hâle getirir."T.M.

789 "Bu yüzden, maddeler dokuya zayıf gelirler ve dolayısıyla süt etkisini göstermiş olur. Aynı şekilde, maddeye yardımcı olup, dokuya fayda sağlayacak şekilde yönlendirir."T.M.

sağlar.}[790] Süt, kanamalı hastalar ve karın organları için zararlı olur. Özellikle karın organları için keçi sütü daha da zararlıdır. Çünkü keçi çoğunlukla kabız etkili bitkileri yer. Koyun sütü, keçi sütünün aksinedir; yine de iyi değildir. Hararet yapar. Sütün yapısı çok çabuk değişim gösterir. Özellikle sıcağa dönüşümü çok fazladır. Bozuk sütün vücuda vereceği zararı bir başka madde gideremez. Eşek sütü suludur; domuz sütünün sıvısı olgun değildir ve bahar sütü yaz sütüne oranla daha suludur. Aynı şekilde, çimende ve sulak yerlerde otlayan hayvanların sütü, yaz dönemi otu yiyen hayvanların sütlerine göre daha suludur. Sütün iyisi, yaz dönemi elde edilen süttür. Ancak, yaz dönemi sütleri içilince hararet yaptığı için çekinilir. Bahar dönemi sütleri için böyle bir çekince söz konusu değildir. Deve sütünün besleyici değeri azdır. İnek sütü besleyicidir ve peynir olma özelliği de çoktur. Koyun sütü de aynı özelliğe sahiptir. Deve sütünün yapısı zayıftır. Bunu sırasıyla at ve eşek sütü izler. Deve sütünün içinde tuzluluk ve ekşilik vardır. Böyle olanlar yararlıdır. Deve sütü diğer sütlere göre daha yavaş hazmedilir. Bilinmelidir ki, hayvanlar çok çeşitli olduğu gibi, onların sütleri de çok çeşitlidir. Dişlerin büyük, küçük ve ortası olduğu gibi, sütün de çok farklı görüntü verenleri vardır. Sıcak yapısı dolayısıyla bile değişik türleri vardır. Eti gevşek olanın sütü, eti sıkı olanınkine göre ve zayıf, şişmana ve beyaz, diğer renklere dâima zıttır. Lâkin, zayıf yapıda olanın beyaz olduğu ve vücuttaki absorbsiyonun daha hızlı olduğu söylenir.

Süslenme: Bazıları, sütün bit yaptığını söylerler; pek de yanlış değildir. Cilt bozuklukları üzerine tatbik edildiğinde, cildi temizler. Süt içilirse, cildi güzelleştirir; çoğunlukla ciltteki lekeleri ve benekleri giderir; ancak bu etkisi lufah kadar güçlü değildir. Eğer şekerli süt içilirse, cildi güzelleştirir. Özellikle kadınlarda olumlu etkisi vardır. Ayrıca şişmanlatır. Hattâ peynir suyu, mizacı sıcak ve kuru olanları şişmanlatır ve nemlendirir. Sütün şişmanlatma etkisi, bedeni düzeltme ve besinleri yararlı hâle getirme şeklinde görülür. Eğer süt, ekşimiş yoğurtla kullanılacak olursa, sıcak ve kuru mizaçlı olanları

790 { } arası T.M.'de yok.

şişmanlatır. Peynir suyu, sivilce izlerini yok eder. Bazen dâhilen kullanıldığında bile etkili olur.

Şişler: Hastanın yapısında (mizacında) sütü bozup safraya döndürecek madde yoksa, süt, böyle hastaların kötü yaralarına, kabartılarına, sivilce, çıban ve uyuzuna iyi gelir. Süt, bağırsak yaralarına iyi gelmez.

Cerahat ve Yaralar: Hastanın mizacında sütü bozup, safraya döndürecek madde yoksa, bağırsak ve karın yaralarına, yıkama, temizleme ve sıvama özelliklerinden dolayı faydalı olur. Uyuz için, peynir suyu helilecle birlikte kullanılır.

Hareket Organları: Süt, sinirler için iyi değildir; özellikle balgamî yapıdaki (mizaçtaki) sinir sahiplerine zararlıdır.

Baş Organları: Keçi sütü, nezleye iyi gelir; nezleyi durdurur ve yangısını düzenler. Ayrıca, boğaz yaralarına iyi gelir. Süt, unutkanlığa, üzüntü ve kuruntuya da iyi gelir. Süt dişlerine iyi gelmez; çürük dişler için zararlı olur ve dişleri dağıtıp parçalar; diş etlerini gevşetir. Bundan dolayı süt içtikten sonra, bal ve sekincebin şurubu ile gargara yapmak iyi gelir. Eşek sütü ile gargara yapıldığında, diş ve diş etlerini pekiştirdiği söylenir. Baş ağrısına, baş dönmesi ve zonklamasına iyi gelmez ve özellikle eğer içtikten hemen sonra uyunursa, baş yönünden sıkıntısı olanların (zayıf olanların) hiçbirine iyi gelmez.

Göz Organları: Süt, bazen görmede bozukluk yapar ve gözü perdelendirir (gışaî). Ancak o, göze damlatılırsa, gözün kaşıntısı ve yanmasını önler; göze yapışmış, sertleşmiş maddeleri giderir ve kirpiklerin yumuşamasını sağlar. {Eğer yumurtanın akı, gül yağı ile karıştırılıp, göz üzerine konursa, yararlı olur.}[791]

Solunum ve Göğüs Organları: Eşek ve keçi sütleri, öksürüğe ve kan tükürmeye iyi gelir. Kan tükürmeye koyun sütü de iyi gelir. Süt, verem ve akciğer yaralarına kullanılan ilâçlardan sayılır. Sütle gargara yapılırsa, boğaz yaralarına ve küçük dil ve bademcik şişlerine iyi gelir. Fakat çarpıntısı olan için iyi olmaz. Çarpıntı balgamî veya kan kaynaklı olsa da yararlı olmaz; etkisizdir. Deve sütü, astım ve çarpıntıya

---

791 { } arası T.M.'de yok.

iyi gelir. Sütün göğüs üzerindeki etkinliği mide ve başa göre daha fazladır.

Beslenme Organları: Süt, tıkanmaların sebebidir. Süt, mesanede tıkanma yapar. Peynir suyu, sarılığa (yerkan) iyi gelir. Deve ve keçi sütünün ikisi de bu hastalığa iyi gelir. Eşek sütü, vücutta su toplanmasını engeller. Bütün sütler dalaktaki sertleşmeye karşı etkilidir. Deve sütü (lukah), hırva (Hint yağı bitkisi) yağı ile birlikte karındaki (karın organlarındaki) sertleşmelere etki eder. Süt, midede gaz yapar ve ağrıya sebep olur ve özellikle ağız sütü, fazla gaz ve ağrı yapar. Süt ve ağız sütü, hıçkırık ve aksırık yapar ve {özellikle süt bunlara sebep olur.}[792] Süt ve ağız sütü, karaciğer ve dalaktaki birçok hastalığa iyi gelir.[793] {Her ikisi de yumuşatıcı tedbirlere ihtiyaç duyarlar. Şüphesiz ki, süt ve ağız sütü, karaciğer ve dalaktaki birçok şişe yararlıdır. Deve sütü karaciğeri tedavi eder.}[794] Süt vücutta su toplanmasına karşı iyi gelir.Özellikle eğer idrar ile içilirse, bu etkiye sahiptir. İştihayı açar[795] ve ekşi sütün tadına bakmak cidden çok yavaş olur. Hıltı kurudur. Fakat tabiî olarak veya arızî olarak [alınan maddelerle] ısınmış olan mide, bunu sindirip faydalı hâle getirir. Onun buharının[796] gaz yapmasından da korkulmaz.

Dışarı Atan Organlar: Peynir suyu, yakıcı safranın atılmasını sağlar. Aftimonla birlikte kullanılırsa, yakıcı sevdayı da atar. Süt, taş yapar. Suyu tamamen uçuncaya kadar kaynatılan süt, bağırsaklarda kabızlık yapar; kanamayı keser. Deve sütü, regl kanı söktürür. İnek sütü, regl kanının atılmasına yardımcı olur ve safra atılmasında da yararlı olur. Süt, rahime şırınga edilerek, rahim yıkanırsa, yararlı olur. Keçi sütü, mesane yaralarına iyi gelir. Kadın sütü, cinsel isteği artırır ve güçlendirir. Bağırsaklarda gaz oluşturur. Bütün koyu sütler kulunç yaparlar ve taş meydana getirirler. Özellikle ağız, bu etkiye sahiptir. Sütün cinsel gücü uyarışı sıcak bedenlerde, ekşi sütün veya ekşimikin

---

792 { } arası T.M.'de yok.

793 "Karaciğerin genç ve zinde kalmasını sağlar." T.M.

794 { } arası T.M.'de yok.

795 "Ağız sütü şişmanlatır" T.M.

796 "köpüğünün" T.M.

rutubet oluşturması ve gaz yapmasıyla olur. Genellikle karnı yumuşatır ve özellikle at, eşek ve deve sütlerinin yumuşatıcı etkisi vardır; sonra sırasıyla inek ve keçi sütlerinin yumuşatıcı etkisi vardır; sonra sırasıyla inek ve keçi sütününki gelir. Sonra onun sıvısı gelir. O, karında yumuşatıcı etki gösterir; kolay hazmedilmez. Tuz, sütün meydana getirdiği ishale ve peynir suyunun oluşturduğu ishale iyi gelir. Pişmiş, taş veya demir kapta kaynatılmış süt, kesinlikle bağırsaklarda kabız etki gösterir. Süt, ülsere iyi gelir; pişmiş ekşi süt, safravî ishallere iyi gelir. Deve sütü basura iyi gelir. Eğer hâricen (makaddan) süt tatbik edilirse, onun yaralarına iyi gelir; makadın ağrılarını keser, onları sakinleştirir. Bu etki onların kısımları için de geçerlidir.

Hummalar: Keçi sütü ve eşek sütü, çarpma, morluk için iyi gelir (travmalara iyi gelir). Çoğunlukla ekşi süt, yağı alınıp, istimraya uygun hâle geldiğinde, yüksek ateşte kullanılır. Fakat ağır süt yüksek ateşle kullanılmaz; genellikle ateşli hastalıklarda ters etki yapar. {İnek sütü hummalı kişilerde kullanılmaz.}[797]

Zehirlenme:[798] {Süt, zehirlere karşı kullanılan ilâçlardandır.}[799] O, özellikle deniz tavşanına (ernebü'l-bahr), dikenlere ve bence (ban otu) karşı iyi gelir ve özellikle ban otu içilmesine karşı kullanılır; özellikle zeraric, kantarit, hırbak, hanek vc kantarit türleri gibi zehirli bitkiler yendiğinde, süt koruyucu etki gösterir. Ban otu içen kişiye süt içirilirse, aklî dengesini yerine getirir.

LAHM
(Et)

{**Özel Nitelikleri:**[800] Herkesçe bilinen}[801] bir besin türüdür. {Et faydalıdır.}[802] Etlerin içinde en iyisi koyun etidir; ekşimsi ve yumuşaktır. Deve ve keçinin gençlerinin etleri, hem besleyicidir, hem de kolay hazmedilir. Yaşlı develere göre genç develerin etleri daha besleyicidir.

---

797 { } arası T.M.'dc yok.
798 "Süt, dâhilî zehirlenmelere karşı kullanılır."T.M.
799 { } arası T.M.'de yok.
800 "**Genel Nitelikleri:**"T.M.
801 { } arası T.M.'de yok.
802 { } arası T.M.'de yok.

İyi süt emmiş kuzuların etleri de lezzetlidir; yaşlı (kart) koyunların etleri iyi değildir. Kara koyunun eti beyazınkinden daha lezzetlidir (besleyicidir). Erkek koyunun eti de böyledir. Dişininkinden daha besleyicidir. Çok besili koyunun kırmızı ve beyaz eti hafiftir; gövdesi daha az besleyicidir ve mide de yukarı çıkar. Etin en iyisi ve sindirimi kolay olanı, semiz, sert ve kemiğe yakın olanıdır. Hayvanın sağ tarafının eti sol tarafının etine göre daha hafiftir ve daha iyi olur. Kaslı dokuların eti, diğer bölgelerin etine göre daha temiz ve pak olur. Sinirsiz olan gevşek etler de bazen lezzetli olur. Bunlar, özellikle süt veren meme ve tükürük salgılayan dil gibi organların etidir. bu tür organlar balgamî yapıdadır ve besleyici değeri kaslı bölgelerin etleri gibi olur; fakat daha fazla besleyici de değildir. Meme ve koç yumurtasının besleyici değeri fazladır. Kalitesi düşük olan, destek (yastık) niteliğindeki etlerdir. Karaciğerin damarlarına yakın etler ve diğer damarlara yakın etler, kalp eti, dokusu dut gibi olan et (tuse=timus bezi, uykuluk) ve memenin eti gerçekten çok besleyicidir. Eğer memede süt varsa, eti sıkı olur. Yumurtanın eti diğerlerinden daha faydalıdır. Kuş etleri içinde yararlı olanlar, keklik ve kümes hayvanlarındakidir (tavuk); benzerlerinin etleri besleyici değildir. Mizacı kuru olan hayvanların küçüklerinin etleri, büyüklerine göre daha lezzetlidir. Meselâ, oğlak eti keçiye göre daha iyidir. Keçi etinin [oluşturduğu] hıltı bazen zararlı olabilir. Teke eti ise, kesinlikle zararlıdır, kötüdür. Yırtıcı kuşların etleri de iyi değildir, yenmez. Büyük yabanî su kuşları, diğer yabanî kuşlar, tavus kuşu, harban, orman güvercinleri, bağırtlak kuşu ve bunlara benzer kuşlar da yenmez. Bunlar sevdavî ve benzeri hıltlar oluştururlar. Serçeler de tamamen kötü etki yapar ve [yırtıcı] kanatlı kuşlar fevkalâde ağır olup, keymus meydana getirirler. Vahşi kuşların eti sevdavîye meyillidir. Nassarî ve onun yakınında olanlar (onu izleyenler) vahşi hayvan etlerinden iyi olanının, yabanî domuz eti olduğunu, çünkü evcil domuza göre etinin daha hafif ve daha besleyici olup, çok kolay hazmedildiğini ve kış aylarında avlananların çok kaliteli olduğunu söyler. Eti yenecek hayvanların dişine, beslenme şekline, yenip yenmeyeceğine bakılmalı ve "Süt" başlığı altında verilen bilgiler göz önünde bulundurulmalıdır.

Yapısı: Bütün kuşların tabiatı (mizacı), ayaklı hayvanlara göre kurudur. İneğin eti (sığır eti), keçininkinden daha kurudur; keçi eti de

kurudur. Koyun etine göre hazmı daha zordur. Kesinlikle, hayvanların hepsi çok besleyici ve çabuk ısıtıcıdır. Tavşan eti, sıcak ve kurudur. Büyük kuşların, üvezin, hurbanın etleri serttir; fakat ördek ve diğer su kuşlarının eti fazlasıyla rutubetlidir ve rutubetleri koyun etine yakındır. Bazıları kirpi etinin rutubetli olduğunu düşünürler. Sığır eti ise, sıcak ve rutubetlidir.

Etkileri: Et, vücudu kuvvetlendiren bir besindir. Besinler içinde kana dönüşmeye en uygun besindir. Izgara etin besini kuru; haşlamanınki rutubetlidir. Haşlama veya sebze ile pişirilen etin kuvveti aynıdır. Et yağı ve iç yağı zararlı besinlerdir. Çok az yendiğinde yumuşatıcı etki gösterir; yemeklere lezzet verecek kadar katılması uygun olur. Tuzlanmış et, her ne kadar aslında rutubetli ise de, kuruluğa dönüşüp, kuru yapıdaki etlerin hepsinden daha kuru olur; besleyici değeri de azdır. Et yağı (yağlı et) karnı (bağırsakları) yumuşatır; fakat besleyici değeri azdır; eriyip bozulmaya elverişlidir; çok çabuk hazmedilir. Bunun yanı sıra etin yağı, iç yağına nisbetle daha çok besleyicidir. Ayrıca etin yağı daha sıcaktır. Sığır etinin besleyici değeri çoktur. Onun ağırı (kırmızı eti) sevda hastalığı (kötü sevda hıltı) oluşturur. Sığır etinin kalitelisi, dana ve buzağı etidir. Kavun kabuğu sığır etini terbiye eder. Sığır etinin yeneceği en uygun dönem bahar ve yaz aylarıdır. Nasar ve yandaşları (onun yolundan gidenler), sığır etinde domuz etinin esnekliği ve besleyiciliği yoktur, demişlerdir. Domuz yavrusunun [eti] şiddetli ayırıcı etkisi nedeniyle fazla besleyici değeri yoktur. Ördek eti, çok besleyicidir. Fakat tavuk eti gibi lezzetli değildir. Onun karaciğeri, besin olarak çok lezzetlidir, faydalı hıltlar meydana getirir. Ağaçkakan eti, gaz gidericidir. Etler yağsız ve kuru olurlarsa, bozulmaya karşı daha dayanıklı olurlar.

Süslenme: Sığır eti, ciltte döküntüler meydana getirir. Yabanî eşek yağı, cilt bozukluklarını hâricen tedavi eder. Aynı şekilde ördek yağı, kaz yağı da aynı amaçla kullanılır. Yanmış kuzu eti, cilt döküntülerine hâricen sürülür. Aynı şekilde, közlenmiş kurbağa eti de saçkırana (dai's-sa'leb) kullanılır.

Şişler: Sığır eti, kanser oluşturabilir. Aynı şekilde, ağır etler de kanser meydana getirebilir. Sığır eti, katı şişleri çözer.

Cerahat ve Yaralar: Sığır eti ve diğer sert etler, vücutta kaşıntı ve uyuza (cerb) sebep olurlar. Közlenmiş dana eti, uyuz üzerine hâricen uygulanır. Yine sığır eti, cüzzama ve fil hastalığına, damar genişlemesine (devali) sebep olur. Aynı şekilde, diğer sert otlar da bu hastalığa sebep olurlar. Onların yağları, yakı şeklinde (pomat şeklinde) hâricen sinirler üzerine uygulandığında, sertleşmiş sinirlere etkili olur. Mafsal ağrılarında ve gut ağrılarına karşı, hasta tavşan eti suyuna oturtulur. Onun etkisi salebinki gibidir. İbn-i Urus, gelincik etini mafsal ağrıları üzerinde yakı şeklinde uygulamıştır. Vahşi eşeğin iç yağı, Hint yağıyla karıştırılıp, sırt ağrıları için hâricen yakı olarak kullanılır. Aynı şekilde, ağır (kötü etkili) gazlar için de uygulanır. İlgili kısımda ifade edildiği gibi, yılan etinin cüzzama yararı vardır. Kirpi eti de cüzzama aynı şekilde iyi gelir.

Baş Organları: Sığır eti ve diğer ağır etler, zikredildiği gibi, kurutucu etkileri dolayısıyla sıkıntı ve kuruntu verirler. İbn-i Urus, gelincik eti şarapla karıştırılıp, sara hastalığı için kullanılır, der.

Göz Organları: Kuzu etinin külü, beyad al-ayn (katarakt) için kullanılır. Yırtıcı kuş etleri, göze çok iyi gelir; onu kuvvetlendirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Tatlı su yengeci, vereme (meshulin) iyi gelir. Civciv veya yavru kuş etleri, özellikle boğaz ağrısını artırır.

Beslenme Organları: Yukarıda bahsedilen sert etler, dalağı ağırlaştırır. Ancak kuru küzbere ve zafiranla muamele edilen sığır eti yahnisi, mideye (asit?) madde akışını engeller. Bağırtlak eti, [bozuk] mizaca ve vücutta su toplanmasına, karaciğerdeki ve dalaktaki tıkanmalara karşı kullanılır. Öncelikle de vücutta su toplanmasına karşı kullanılır. Bağırtlak eti, yahni yapılarak kullanılır, aksi takdirde hıçkırık yapar. Bazı kişiler (âlimler), mide soğukluğuna, rutubetine ve zaafına karşı yırtıcı hayvan etleri önermişlerdir. Besinlerin süratle hazmedilip kullanılabilir hâle gelmesi, onların sertlik ya da yumuşaklığı ile ilgili değildir. Çünkü evcil ve yabanî domuz etlerinin, sert, kuvvetli ve esnek oldukları hâlde, hazmedilip, absorbe edilmesinin hızlı olduğu söylenir. Aynı şekilde, geyik eti sert olmasına rağmen hazmı çabuk olur. Kirpi eti, ballı sirke ile vücutta su toplanmasına karşı kullanılır. Yırtıcı kuş eti yemek, mide bozukluklarını giderir.

Dışarı Atan Organlar: Sığır eti, safranın bağırsaklara dökülmesini engeller. Tavşan eti yahnisi, bağırsak yara ve ülserlerine iyi gelir.

Kurutulmuş kirpi eti, sekincebinle böbrek ağrısına iyi gelir. Horoz eti yahnisi, kulunç hastalığına ve sevdavîyyeye iyi gelir. Vahşi eşek yağı, Hint yağı ile birlikte, aşırı kumdan oluşan böbrek ağrılarına iyi gelir. Yırtıcı kuş etleri, zevatü'l-muhalible (muhallebi) birlikte karıştırılırsa, basura iyi gelir. Şarapla terbiye edilmiş sığır eti yahnisi, safra salgılanmasına iyi gelir. Aynı şekilde, bu yahni küzbere ile hazırlanabilir. Ayrıca sirke, sirkeye benzer diğer maddeler, kuru küzbere ve az miktarda zafiran kullanılırsa, aynı etki elde edilir. Kuş etlerinin kebabı veya yemeği, kabız etki yaratır; özellikle keklik türlerinin bu etkisi fazladır. Bağırtlak türlerinin kabız etkisi kuvvetlidir. Kanabir (tarla kuşu) ve toy kuşu (kıta) özellikle haşlanıp, haşlanmış etin suyu içilirse, idrar söktürür. Besili et, diğer etlere nisbetle daha fazla yumuşatıcı etkiye sahiptir.

Hummalar: Sığır eti, ebabil kuşunun eti, dağ keçisi eti, büyük kuşların etleri, sıtma nöbeti oluşturur.

Zehirlenme: Gelincik eti, zehiri kurutmak için şarapla birlikte alınır. Közlenmiş kuzu eti, yılan, akrep, sarı akrep zehirlerine karşı yenir. [Aynı şekilde] kuzu eti, kaynamış şarapla kuduz için ve kurbağa eti, haşarat sokmasına karşı kullanılır.[803]

ON ÜÇÜNCÜ MAKALE[804]

(Mim Harfi)

MİSK

(Moschus morchiperus)

Genel Nitelikleri: Antilop gibi bir hayvanın göbeğidir veya gözüdür. Onun iki tane beyaz renkli boynuz gibi çıkıntısı vardır.[805]

Özel Nitelikleri: İyisi, metalik özelliğinden dolayı tıbbatî (tıptî, Tibet'ten gelen) misktir. Kimileri, kalitesiyle ilgili olarak, iyisi öncelikle Çin kaynaklı olanı, sonra cırcırî ve daha sonra da Hint denizinde olanı diye sınırlarlar. Hayvanın aldığı gıda bakımından sıralama

803 "Bunlar ilâhî ilmin gerçekleridir."T.M.

804 "Bu makalede 54 drog işlenecektir."T.M.

805 "Bu çıkıntılar sola doğru eğiktir."T.M.

yapılacak olursa, önce behmen otlayanlar ve daha sonra da sünbül otlayanlar ve sonra da normal ot yiyenlerin miski gelir. Renk ve koku açısından ise, sarı renkli ve elma kokulu olan miskler iyi cins birer misktir.

Yapısı: İkinci derecede kuru ve sıcaktır; bazılarına göre, kuruluğu daha fazladır.

Etkileri: Yumuşatıcı ve kuvvetlendiricidir.

Süslenme: Kaynatılarak kullanıldığında, cilt güzelleşir. Misk, zaferan ve çok az kafur ile enfiye olarak kullanılırsa, soğuk baş ağrısını giderir. Şakakların misk ile ovulması da baş ağrısını giderir. Bu etkisini ayırıcı ve beyini takviye edici özelliği ile gösterir.

Göz Organları: Misk, gözü takviye eder; rutubetini dağıtır; göz akını parlatıcı ve temizleyici özellik gösterir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbi kuvvetlendirir ve ferahlık verir. Çarpıntı ve sıkıntıya iyi gelir.

Zehirlenme: Bütün zehirlere, özellikle kurtboğan zehirine karşı panzehir özelliği gösterir.

MASTAKİ
(Damla Sakızı, Mastika; Pistacia lentiscus)

Genel Nitelikleri: Beyaz Rumî ve siyah otsu tipi vardır. Ağaç, çok az sıvı ve bol miktarda mineralden oluşan mürekkep bir yapıya sahiptir. Mastaki, kendirden daha yararlıdır.

Özel Nitelikleri: İyisi beyaz, büyük ve parlak olandır. Mastaki sirke içinde birkaç gün bırakılınca erir ve daha sonra kurutulur.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur. Kendire göre daha az ısıtıcı ve kurutucudur. Ağacında etkili bir soğutucu ve ısıtıcı etki yoktur; kendirdeki ısıtıcı etki, ağacının ısıtıcı etkisinden daha fazladır.

Etkileri: Kabız ve şiş giderici etkisi vardır. Ağacın bütün kısımları kabız etkili ve sıvı, uçucu madde ve diğer mineral maddeleri ihtiva eden bir yapıdadır. Kökü ve kök kabukları akakya (akasya) ve heyufestidasa eşdeğerdir; onlara muadildir. Aynı zamanda yapraklarının öz suyu da aynı etkiyi gösterir. Bitkinin tohumlarından şiddetli kabız etkili bir yağ elde edilir. Galenos da, mastakinin bütün kısımlarında kabız etkiyle yumuşatıcı etki vardır ve yağı da böyledir, demiştir. Otsu mastakinin kabız etkisi az, kurutucu etkisi fazladır. Yumuşatıcı

etkisinden yararlanmak için, nebatî mastaki kullanılması uygun olur. Kabız, yumuşatıcı ve kurutucu olan drogda bu etkiler sıkıntı vermeden kendini gösteriyorsa, o drog kaliteli ve yumuşatıcı olur. Dolayısıyla yumuşatıcılığı, inceliği ve sıcaklığı nedeniyle balgam giderici etki gösterir. Bu etkisi de şiddetli olmaz. Şiddeti ve yoğunluğu diğer zamklara göre daha hafiftir.

Süslenme: Diş etlerine sürüldüğü zaman kalıcı bir hoş etki yapar.

Şişler: Mastaki, kabız ve yumuşatma etkisiyle karın içi şişlerine ve urlarına iyi gelir. Otsu, karın içi sertlikleri ve ülserler için uygundur.

Cerahat ve Yaralar: Usaresi (öz suyu) ve kaynatılmış yaprakları saiyeyi engeller; yağı uyuza iyi gelir. Hattâ hayvanların (köpeklerin) uyuzuna bile etkili olur. Yapraklarının usaresi ve kaynatılmış suyu yaraların üzerine sürülür; doku oluşumuna yardımcı olur. Aynı zamanda kemiklerin kaynamasına yardımcı olur. Mastaki çiğnemek, baştan balgamî hıltların çekilmesini sağlar ve beyini temizler. Aynı zamanda gargara yapıldığı takdirde diş etlerini sertleştirir.

Göz Organları: Dönmüş ve kıvrılmış kirpikler mastaki ile düzene sokulur.

Solunum ve Göğüs Organları: Öksürüğe yararlıdır ve kan tükürmeye iyi gelir. Özellikle onun pişmiş kökü ve kabuğu yararlı olur.

Beslenme Organları: Mideyi, karaciğeri kuvvetlendirir ve iştihayı keser; mideyi ve karaciğeri düzenler.

Dışarı Atan Organlar: Karaciğer ve bağırsakları kuvvetlendirir[806] ve[807] onların işlerine yararlıdır. Onun kökü ve kabuğu pişirilir; ülsere ihtilaf ve dizanteriye ve tıkanmalara yararlı olur.[808] Aynı zamanda onun kendi yaprağı rahim kanamalarına ve ağrılarına, rahim akıntılarına, rahim ve makad şişlerine iyi gelir. Aynı zamanda onun ağacının ve tohumunun yağı da yararlı olur.[809]

---

806 "geğirmeyi uyarır"T.M.

807 "balgamı eritir."T.M.

808 "balgamî urlara iyi gelir."T.M.

809 "Ayrıca, idrar söktürücü etkisi de vardır."T.M.

MUV, MU
(Erkek Kızılcık; Cornus mascula)

Genel Nitelikleri: Garikun renginde, muhtelif şekillerde parçalı yapıdadır. Onun tozu buruk ve acıdır. Güzel kokuludur, dili yakan bir lezzeti vardır. Bu parçalar bitkinin köküdür. Bu bitki Makedonya'da çok miktarda bulunur.

Özel Nitelikleri:[810] Temiz ve ıslak edilmiş olanıdır. Bu drog birkaç gün sirke içinde bekletilip, daha sonra kurutularak terbiye edilir.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak kurudur. Drogda olgunlaşmamış rutubet vardır.

Etkileri: Yumuşatıcı, temizleyici ve açıcıdır. Kuvvet yönünden sünbüle benzer. Lâkin o, daha sıcak ve daha güçlü çekicidir. (Kabız etkiye sahiptir.)

Hareket Organları: Eklem ağrılarına (romatizmal ağrılara) dâhilen ve hâricen etkili olur.

Baş Organları: Donmuş rutubet bulunduğu için çoğunlukla baş ağrısı yapar.

Beslenme Organları: Soğuk karaciğere ve gaza karşı iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar zoruna içilerek ve hâricen tatbiki yararlı olur. Aynı zamanda mesane ağrılarına ve mesanede ihtikana (kan toplanması) karşı etkilidir. Regl kanı söktürür. Rahim ağrılarına iyi gelir ve fazlalıkların dışarı atılmasını sağlar. Hattâ hastayı drogun suyuna oturtmak dahi fayda sağlar. Kolik, gaz sancısı vc karın gurultusuna da iyi gelir.[811]

MAZERYUN
(Defne; Daphne mezerium)

Genel Nitelikleri:[812] İki cinsi vardır. Birincisi büyük ve ince yapraklıdır; diğeri küçük, kalın yapraklıdır. Onun yaprakları kullanılmaz, zararlıdır; yaprakları siyah renkte olanları öldürücüdür.

---

810 "İyisi, bcyaz, hilâl gibidir." T.M.

811 Dövülüp, balla karıştırılırsa ve pastil şcklinde kullanılırsa, bağırsak gazlarını giderir ve idrar söktürücü etki yapar."T.M.

812 "Çok faydalı sütlü bir drogdur."T.M.

Özel Nitelikleri: Mazeryunun iyisi çok yapraklı olanıdır; bunların yaprakları zeytin yaprağına benzer, incedir. Ancak küçük ve kıvrık yapraklılar zararlıdır. Onun sıkıntısı tahlil (çözerek, eriterek) ile kesilir.

Yapısı: Dördüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Soyucu, temizleyici ve yara yapıcıdır; yakıcılığı şiddetlidir.

Süslenme: Bütün mazeryun türleri behak (adison), vitiligo, leke, çil diğer cilt pigment bozukluklarına hâricen kullanılır. Bunun için kibritle (kükürtle) karıştırılarak tatbik edilir.

Cerahat ve Yaralar: Bütün defne çeşitleri balla karıştırılarak, yara ve ülserler için kullanılır. Eritici ve yiyici türden maddeler içerdiği için gangren olmuş dokuları düşürür. Aynı şekilde cerb (uyuz) yaralarını kurutur.

Baş Organları: Diş ağrısını gidermede, özellikle pişmiş siyah defne çiğnemek suretiyle kullanılır. Bir parça biber ve bir parça mumla dişler ovulur.

Beslenme Organları: Karaciğer[813] için zararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Defne, vücuttan suyun atılmasını sağlar. Özellikle çiçekli döneminde toplanan defne, fazlasıyla ishal etki gösterir. Aşırı etkisi, sirkeyle ıslatıp, sonra kurutularak terbiye edilip, hafifletilir. Ondan 6 dirhem içilir (onun oral dozu 6 dirhemdir). {1,5 ratl suda bu suyun yarısı uçana kadar kaynatılır}.[814] Onun yarısı kalır. Onun 1/4'ü içilirse, bağırsak solucan ve kurtlarını düşürür ve özellikle futenec-i cebeli[815] içinde ondan eksunafe (takribî) dozda 1 ölçü içilmelidir. Bazen 22 dirhem defne 2 cüz şarapla iki ay[816] ıslatılıp bırakılır. Daha sonra vücutta birikmiş suları atmak için kullanılır. Kaynamış defne şiddetli idrar zoruna iyi gelir. Bazıları onun sevdavî balgamî hıltları da attığını söylemişlerdir. Özellikle iki misli afsantin ile karıştırılıp, balla macun hâline getirildikten sonra, bu terkip fitil olarak kullanılırsa, bu etkiye sahiptir. Şayet defne ile safra atılmak is-

---

813 "ve mide" T.M.

814 { } arası T.M.'de yok. "1/4'ü uçana kadar kaynatılır." T.M.

815 "funtanec-i cebeli" T.M.

816 "iki gün" T.M.

tenmiyorsa, terkibe diğer müshil droglardan katmak gerekir.[817] Sevdayı atmak için de sevdayı atacak diğer droglarla karıştırmak gerekir.

Zehirlenme: Defne, şarapla karıştırılıp, böcek sokmalarına karşı kullanılır. Özellikle siyah defnenin kendisi zehirlidir. Defne, kavrulmuş buğdayla karıştırılıp, su ve zeytinyağı ile toprak hâline getirilirse, fare, köpek ve domuzlara öldürücü yem olur. Bundan 2 dirhem insan için öldürücüdür; o etkisini mide bulantısı (kerneb), kusma ve ishalle gösterir.

MERV
(Mercanköşk; Origanum maru)

Genel Nitelikleri: Hint kaynaklı bir drogdur derler. Birçok çeşidi vardır. Bir çeşidinin kokusu güzeldir; ona marhuruhavahir[818] denir. İkinci cinsi beyazdır; mutedildir, onda yara açıcı özelliği vardır. Buna göre, yara yapan mercanköşkdür. Öküzdili, üçüncüsü merv-i ma'huzdur; sıcak, kuru ve yumuşak yapıdadır. Dördüncü cinsi ise, mişbehar (öküzgözü) olarak adlandırılır ve beşincisi vasifehu diye adlandırılır.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur. İkinci dereceden fazla olması konusunda fikir ayrılığı vardır.

Etkileri: Bütün çeşitlerinde hafif bayıltıcı, şişkinlik ve balgam eritici ve nerede olursa olsun tıkanıklıkları açıcı etkisi vardır.

Baş Organları: Sütle birlikte kulak ağrılarına karşı damla şeklinde kullanılır. Mişbehar çeşidi, sıcak baş ağrılarına iyi gelir; diğer çeşitleri soğuk baş ağrılarına iyi gelir; fakat kokulu olan çeşidi, özellikle şarap üzerine kullanılırsa, bağ ağrısı yapar.

Beslenme Organları: Mideden balgamın atılmasını sağlar; mide ağrısını giderir ve onu güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsakları kuvvetlendirir ve onun kavrulmuş tohumu, ülser ve dizanteriye etkilidir. Kavrulmadan kullanılan tohumları, balgama ishal etki gösterir.

817 "Sevdayı atmak için de aynı yöntemi kullanmak gerekir." T.M.
818 "mermahuz" T.M.

MERMAHUZ
(Mermahur, Mısır Mercanköşkü; Origanum maru)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Onun çiçeği yeşile çalan gri renktedir; güzel kokuludur.

Yapısı: Dımışkî (Şamlı), kış mercanköşkü (mermahuz), mercanköşkten daha sıcak ve kuvvetlidir, demiştir. Üçüncü derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcı, eritici, gaz giderici ve balgamî tıkanmalar üzerinde açıcı etkilidir.

Baş Organları: Şaraba katılırsa, sarhoşluk etkisini hızlandırır. İçki içtikten sonra koklanırsa, baş ağrısı yapar. Fakat koklamak ve buğu yapmak, burunu açar ve soğuk baş ağrısını giderir. Bu etkisi peline benzer.

Beslenme Organları: Bağırsakları güçlendirir.[819]

MUKL EL-YEHUD ve EL-MUKL EL-MEKKÎ
(Yahudi Balsamı ve Mekke Balsamı; Hyphaena thebaica)

Genel Nitelikleri: Mukl-u yehud iki çeşittir. Bir türü Avrupa, diğeri ise Arabistan kaynaklıdır. Her ikisi de zamk çeşididir. Devdem (akasya zamkı) meyvası değildir. Fakat mukl-u Mekkî (zencefil) ağacının meyvasıdır.

Özel Nitelikleri: İyisi temiz, saf, acı lezzette, gövdeden çabuk sızan, kokusu güzel olandır. Tütsüsünün kokusu, defne kokusuna benzer. Mukl-u yehudun eskisinin (bayatı) yumuşatıcı etkisi, kurutucu etki hâline döner.

Yapısı: Mekke balsamı, soğuk ve kurudur. Yahudi balsamı birinci derecede sıcak ve yumuşaktır; özellikle Avrupa kaynaklısı böyledir. Arabî olan bayatlayınca kurutucu etki gösterir.

Etkileri: Çözücüdür, eriticidir, hattâ donmuş kanı bile eritir; yumuşatıcı ve olgunlaştırıcıdır. Avrupa kökenli olanı güçlü yumuşatıcıdır. Bayat olan Arabî olanı kurutucu etki yapar.

Şişler: Balsam, sert şişleri yumuşatır; eritir; özellikle oruçlu kimsenin tükürüğü ile inceltilen balsamın şişleri delip, yumuşatma etkisi vardır. Aynı zamanda diğer soğuk yapılı şişleri de yumuşatıp eritir.

---

819 "Mideyi takviye eder; rutubeti dağıtır. Karındaki tıkanmaları açar."T.M.

Mukl-u yehud (Arabî olan), o taflan meyvası olmayandır. Bu, yani mukl-u yehud,[820] sıracaya iyi gelir. Kaynatılarak, karın şişlerine ve urlarına iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Sirkeyle karıştırılıp, sulu yara ve çatlaklar üzerine tatbik edilir.

Hareket Organları: Kasların bozulmasına, kasılmalara ve sinir sertliklerine iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Solunum yollarına, ağrılarına ve yaralarına, kronik öksürüğe, zatülcenbe ve ağrısına iyi gelir. Mukl-u Arabî, gırtlak ve boğaz ağrılarına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Dâhilen ve hâricen veya tütsü şeklinde basura etkili olur. İshal yapıcı terkibe katılsa, ülsere iyi gelir. İdrar ve regl söktürür. Mekke balsamının söktürücü etkisi olduğu zannedilir. Halbuki Mekkî, tutucu etkiye sahiptir. Taşları parçalar; saf ve koyu renkli olan Arabî balsam 2 miskal dozda dövülüp, ballı suyla karıştırılarak içilse, balgamı[821] giderir. Her iki muklun ikisi de su atıcı etki gösterir; iltihaplı rahmin ağrısını açar; cenin üzerinde abortus etkisi vardır; rahimdeki iltihabı atar ve makaddaki, er bezlerindeki şişleri giderir, eritir, çözer.

Zehirlenme: Haşarat sokmalarına iyi gelir.[822]

---

820 "Arabî olan" T.M.

821 "içi sıvı dolu fıtığı" T.M.

822 "**MAKLAMENSUS (Buhur-u Meryem)-Genel Nitelikleri:** Dioscorides, bu drogun buhur-u meryem olarak tanındığını söyler. Iraklılar ve Mısırlılar (Kıptîler) artanisa adını verir. Yaprakları lablab yaprağına benzer. Muhtelif renkleri vardır. Yaprağının çıkışından ucuna kadar beyaz çizgisi bulunur. Gövdesinin ve dallarının üzeri tüylüdür. Çiçekleri kırmızı güle benzer, kırmızı renklidir. Kökü koyu renklidir ve şalgama benzer ve oldukça derindedir. Bu drogun bir cinsi daha vardır ve bazıları ikinci isimle adlandırılır. Bunun da yaprakları lablaba benzer ve yumuşaktır. Kendini belli eden bir yakıcılığı ve yapışkanlığı vardır; kökü kullanılmaz. Dağ kenarlarında ve kıraç yerlerde yetişir. Gölgeli yerlerde bol miktarda bulunur. Bazen soyularak, usaresi çıkarılır. **Etkileri:** İyisi, gölgelik yerlerde yetişendir. Sinirsel burkulmalara ve gut hastalığına iyi gelir. Bu bitkinin kökü, taze olarak kurdeşen ve ürtiker için içilir; kaşıntıyı giderir. Sirke ve balla karıştırıldığı zaman, yara ve kesikleri tedavi eder. Tek başına da etkili olur. Başa serpilecek olsa, baş yaralarına ve soğuktan oluşan ağrıya etkili olur. Şayet şarapla karıştırılacak olursa, sarılığa iyi gelir. Sarılık için, bu terkibi içen kimsenin uykuya yatıp, üzerine kalınca bir şeyler örterek, terlemesi gerekir. Hastanın terinin rengine bakıldığında, renginin acı safran rengine benzediği görülür. Bu drogun suyu balla karıştırılıp, göze sürme şeklinde tatbik edilirse, göz zayıflığına ve görme güçlüğüne iyi gelir. Kökü adrucuali adıyla tanınan şarapla fitil olarak kullanılırsa, regl söktürür. Bazıları, hamile kadınların drogla hazırlanan suya oturduklarında çocukları-

MA[823]
(Su; Aqua)

Genel Nitelikleri: Su, yararlı bir maddedir. *Birinci Kitap*'ta, kötü ve iyi sulardan söz etmiştik. Oradan istifade edilebilir.[824] Kötü su (bozuk

nı düşüreceklerini, hamile olmayanların ise, hamile kalmayacaklarını söylemiştir. Drogun suyu balla birlikte bir yün fitile bulaştırılıp (sürülüp), makattan tatbik edilirse, ishal etki gösterir. Aynı şekilde, hasta kasık bölgesine ve böğürlerine de hâricen sürse, karnında yumuşatıcı etki gösterir ve karnındaki çocuğu öldürür. Dolayısıyla çocuğu karnında ölen kadınların çocuğunu düşürmek için kullanılan terkiplerin içine girer. Sirkeyle karıştırılan drog, dışarı fırlamış makada hâricen uygulanırsa, makad yerine gelir. Bazıları, doğumdan sonra rahimi temizlemek için içer. Ayrıca karın ağrılarına iyi gelir. Ballı suyla içilirse, öldürücü etkili ilâçlara ve zehirlere, hayvan sokmalarına karşı etkili olur. Özellikle deniz tavşanı zehirine karşı kullanılır. **MARTİS(?)-Genel Nitelikleri:** Tek kök üzerinde çok dallı olan bir bitkidir. Dalların alt kısımları kırmızı renklidir ve kökün etrafını çepeçevre sararlar. Yaprakların üzerinde ince tüyler vardır ve yaprakların arkalarının ortasında sıvı vardır; rengi siyaha çalar; yaprakların kenarları keskindir. Kökten çıkan ana dallardan daha ince birçok dal çıkar. Bu dalların üzerinde sarımsı lacivert çiçekler açar. Kökü kalın, parmak kalınlığında ve üzerinde bol miktarda kökcüklerle kaplıdır. Bu drog tamamen eskülü kendiryana benzer, fakat biraz daha küçüktür. Bazıları, izanü'l-far olarak bilinen drog olduğunu söyler. Biz sadece açıklama getirdik. **MARZUVAN(?)-Genel Nitelikleri:** Dioscorides, yaprakları hummaza (?) benzeyen bir bitki olduğunu, fakat yapraklarının daha uzun olduğunu söylemiştir. Altı veya yedi yapraklıdır. Yaprakların içleri boştur ve dikine dururlar. Yaprakların üzerinde yapışık olarak bulunan toz gibi yapışkan bir şey vardır. Bahçelerde, gölgelik bölgelerde yetişir. Ekşi lezzetlidir. Çiçeği, meyvası ve gövdesi yoktur. Bağırsak yaraları ve ishal için içilir. Yaprakları eski ve sert olmayan şarapla birlikte içilirse, böcek ve haşarat sokmalarına iyi gelir. Ayaklar bu bitkiyle ovulursa, faydalı olur. **MEREFUN-MEFREFİLUN-Genel Nitelikleri:** Kelime olarak, bol yapraklı anlamına gelir. Tek köklü ve tek gövde üzerinde dalları bulunan bir bitkidir. Yaprakları raziyane yaprağına benzer. Gövdesi muhtelif renkte ve kurudur. Kuruluklarda ve nemli yerlerde yetişir. Bazen toprak üzerine yayılarak, parça parça sürüngen bir görüntü verir. Bu drog yaş ve kuru olarak sirkeyle birlikte yaralara tatbik edilir. Yüksek yerden düşen kişilere soğuk suyla içirilir. **MALEYFERUN-MALİFRUN-Genel Nitelikleri:** İki karış boyunda bir bitkidir; yaprakları fuvve yapraklarına benzer. Bitkinin yaprakları lubye ve gersenne yapraklarına da benzer. Yaşken 7 dabaktır (?). Çok fazla yağ içerir. Yaprakları toplanıp, hafifçe kurutulur ve döğülür. Bundan fitil hazırlanarak, kandil yerine kullanılır. Bitkinin yağı sertleşmiş deriyi yumuşatır ve pürüzsüz hâle getirir. Bu etkinin bitkinin özelliğinden kaynaklandığı söylenir. Ben bitkinin bu söylenen özelliğine güvenmediğim için bu drog hakkında fazla bilgi vermeyi gereksiz buldum."T.M.

823 "Su, akıcı ve basit bir maddedir. Diğer maddeleri işleyip, şekillendirmek onun özelliğidir. Suların ayırdedilmesinde zorluk olduğu bilinmektedir. Suların kaynakları ve kanalları muhteliftir. Atmosferin yapısında vardır ve diğer maddelerin bünyesinde de mevcuttur. Dolayısıyla suların ayırdedilmesi ve sınıflandırılması zordur."T.M.

824 "Suların iyisi, saf, içilebilir nitelikte olup, diğer maddelerle karışmamıştır. Sindirim sisteminden kolayca emilir ve besinler üzerinde kolayca etki eder. Gaz yapmaz ve uzun müddet beklediği zaman, bozulmaz."T.M.

su), durgun ve bulanık olur. Tadında ve kokusunda tuhaflık vardır. Külü bulanık ve ağır olduğu için çökelmeye, durulmaya çalışır. Onun üzerinde zar gibi kuru, acaib şeyler vardır.[825] Otlar suyun yüzünde donmuş bir tabaka meydana getirir. Biliniz ki, bu tip suların zararını, süt, ağır (sert) şarap, nişasta, ince reyhan şarabı ve salatalık (kıssa-i fic) ve bukl-u multefe[826] (bakla tozu) sulandırılarak kullanılırsa, temizler, giderir; ağır ve bulanık suların zararını ise, sum (sarmısak), basl (soğan) ve kurras (pırasa) gibi maddeler giderir, onları temizler. Özellikle onların üstüne su içilirse, zararını ve vereceği sıkıntıyı giderir. Özellikle su şarapla karıştırılıp içilirse, bu etkiye sahiptir. Suyun sertliği, bazen yoğunluğu, bazen onun keskinliği ve temizleyici olma özelliğinden kaynaklanır. Bazen de sert suların aşırı boşaltıcı etkisi vardır. Acı suyu tatlılar, tuzlu suyu harnub-u şami, harnub-u as (Mersin ağacı) ve za'rur (muşmula) ve tin (incir) ve sevik düzeltir. Bütün kirli ve zararlı suları sirke terbiye edip, düzeltir.

Yapısı: Deniz suyu, yakıcı ve keskindir. Killi sular (mai'l-buruk) ve benzerleri sinir hastalıklarına iyi gelir. Özellikle bu sularla yıkanmak gerekir.

Etkileri: Soğuk sular, [kanallarında] tıkanıklık olanlara zararlıdır. Dolaşımı iyi olanlara ise iyi gelir ki, bu dolaşım vücuttaki herhangi bir sıvının herhangi bir organında olabilir; hepsi üzerinde etkilidir. Dolaşım bozukluklarına iyi gelir. Şayet sindirim sisteminin emilme, süzme ve atma fonksiyonları normalse, soğuk su, bu sistemleri güçlendirir.

Süslenme: Deniz suyu, soğuktan olan çatlaklara ve yaralara iyi gelir. Ayrıca bitleri (kaml) öldürür ve cilt yüzeyindeki morarma ve kan pıhtılaşmasını da dağlar. Kükürtlü su (mai'l-kibritiyye) cilt bozuklukları olanlara, behak (adison) ve bers (vitiligo) hastalığına iyi gelir.

{**Şişler:** Kükürtlü sular, eklemlerdeki şişlere ve sertliklere ve se'lil (onunla alâkalı kısımlar) için yararlıdır.}[827]

Cerahat ve Yaralar: Saf su, yaralara iyi gelmez. Onları sulandırır; o, onlara zıttır, ters düşer; yaralar için ona karşı tedbir almak gere-

---

825 "Bu maddelere kamaş denir."T.M.

826 "bukl-u mutlak"T.M.

827 { } arası T.M.'de yok.

kir. Deniz suyu, kaşıntıya (hıkke), uyuza (cerb) iyi gelir ve kükürtlü su, aynı şekilde uyuza[828] ve haşarata karşı iyi gelir.[829] Aynı zamanda sa'fete (eğrelti otu yaprakları) de iyi gelir.

Hareket Organları: Deniz suyu, sinir hastalıklarına iyi gelir. Özellikle onunla banyo yapmak yararlıdır. Titreme (ra'şe), felç (faliç) ve hadr (uyuşma) gibi rahatsızlıklara yararı olur. Aynı hastalıklara kükürtlü sular da yararlı olur. Bütün eklem ağrılarına ve soğuk sinir rahatsızlıklarına etkilidir.

Baş Organları: Ilık su, baş ağrılarını artırır ve sıcak su da baş ağrısına (suda') zararlıdır. Sıcak deniz suyu buharı baş ağrısına yararlıdır. Bakırlı su (mai'l-nuhas), ağız ve kulağı etkiler.

Göz Organları: Mai'l-kafr, göze zararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Çok soğuk su göğüse zararlıdır. Ayrıca bronşlar (kasaba) üzerinde de zararlıdır. Çünkü su rutubetlidir. Bronşların kuru olması gerekir. Ilık su boğaz (halk), luhat (küçük dil) ve göğüsteki şişlere iyi gelir. Meme (sedi) urları deniz suyu ile ovulur. Killi su (mai'l-buruk) bazen akciğerlere yararlıdır. Şaplı su (mai'l-şab), kan tükürmeye (nefsü'l-dem) iyi gelir.

Beslenme Organları: Demirli suyun (mai'l-hadid), dalak (tıhal) ve mideye yararı vardır. Bakırlı su da demirli su ile benzer etkiye sahiptir. Çok soğuk su dolaşım bozukluğu olanlara iyi gelmez. Deniz suyu ve benzeri sular mideye zararlıdır. Deniz suyu buharı, ödeme (istiska) iyi gelir. Killi sular, bazen mide rutubetinin düzenlenmesi açısından faydalı olur. Şaplı sular, kusmayı engeller. Aynı zamanda kabız (çeken) hummaları da engeller. Kükürtlü sular, dalak şişlerine ve dalak ağrılarına iyi gelir. Aynı zamanda karaciğere de iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Deniz suyu, kolit için lavman yapılır. [Bazen içilerek] ishal etkisi verir. Sonra üzerine tavuk suyu içilerek, yakıcı etkisi giderilir. Şaplı su, regl kanamasına (nezefe) ve düşüğe (iskat) engel olur. Kükürtlü su, rahim ağrılarına iyi gelir. Soğuk su, cinsel gücü azaltır. Bağırsaklarda kabız etkisi gösterir; meninin hareketini durgunlaştırır. Tuzlu su, ishal yapar; sonra kurutucu etkisiyle kabız ya-

828 "aynı şekilde etki eder."T.M.

829 "Hamamda kükürtlü suyla yıkanmak gerekir."T.M.

par. Madensel sular, idrarı, regli ve doğumu zorlaştırır. Madenî sular, hıltları kurutur ve bazısı (ekseriya) kurutucu etki yapar. Bazısı şaplı sular gibi 'akl yapar ve kulunç da meydana getirir. Demirli ve bakırlı sular, böbrek ve kulunç üzerinde gerçekten iyi etki yapar ve bulanık sular, böbreklerde ve mesanede taş yapar ve içinde demir söndürülen su, kan tükürmeye iyi gelir.

Hummalar: Kükürtlü sular, pis ve durgun sular ve çok sıcak sular, ateş yapar. Sert sular (ağır sular), dört günde bir gelen nöbetler (sıtma) oluşturur.

Zehirlenme: Yılan sokan kimse, denize girse, deniz suyu ile banyo ona iyi gelir. Aynı şekilde zehirli ve zehirsiz hayvan ısırmalarına iyi gelir.

MİZMARÜ'L-RA'Y[830]
(Çobançubuğu; Alisma plantago)

Etkileri: Temizleyici kuvveti vardır.

Şişler: Yangılı şişleri giderir.

Beslenme Organları: Karındaki ağrı ve hafif ağrılara iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Kaynamış ilâç (drog), böbrek taşlarını parçalar. Onun kökü, bağırsakların yaralarına iyi gelir.

MUGAS
(Ervalenta; Litsea sebifera)

Genel Nitelikleri: Bazıları, yabanî nar (rumman) kökü olduğunu söylerler. Bizim vereceğimiz bilgiler böyle olmadığını gösterir. Mugasın tohumları cinsel yönden kuvvetli bir uyarıcıdır.

Yapısı: Üçüncü dereceye kadar sıcak ve üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: O, dokuları (organları) kuvvetlendirir.

Süslenme: Çok fazla şişmanlatıcıdır.

Hareket Organları: Eğer kesiklere, morarmaya (vasi, kol ve bacaklardaki morarma) ve kas zafiyetine yakı şeklinde hâricen uygulanırsa, iyi gelir. Nikrise iyi gelir; titremeye ve de çok kötü şekilli, sertleşmiş eklemlere iyi gelir.

---

830 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur."T.M.

Solunum ve Göğüs Organları: Aynı şekilde, boğaz ve akciğerin sertliklerini yumuşatır.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel isteği uyandırır; özellikle onun tohumunun bu özelliği vardır.

MÜRDASENC
(Kurşun Oksit; Plumbi oxidum)

Genel Nitelikleri: Mürdasenc, anuk el-muharriktir ve anuk (kurşun) diğer bileşimlerden de elde edilir. Bu ıslah etme işlemi, sirke içinde veya alkolde kaynatıldıktan sonra bir defa yakılır veya iki defa daha kaynatıldıktan sonra üzeri temizlenerek elde edilir. (O, ayıklanarak, kırmızı kurşun, ayrılır). Aynı şekilde, su ile iyice kaynatılır, öyle ki iyice saflaşsın. Sonra süzülür ve bu sudan (kaynatıldığı sudan) ayrılır; süzme işi birkaç defa tekrar ettirilir; hattâ tuz gibi maddelerle de muamele edilir. Bazen saflaştırma işleminde başka maddeler de kullanılır.

Yapısı: Galenos, kuruluğa meyilli olduğunu, fakat hafif ısıtıcı ve soğuk olduğunu söylemiştir. Diğerlerine göre, olabildiğince soğuğa meyillidir. Saflaştırılmış kurşun oksit kesinlikle soğuktur.

Etkileri: Kabız ve kurutucu etkisi vardır. Kabız etkisinin yanısıra biraz temizleyici ve biraz da aşındırıcıdır. Sert hıltları yumuşatır. Onun kabızlığı ve temizleyiciliği hafiftir. Yakıların ve merhemlerin maddesine dâhil edilir ve böylece terkibin içinde bulunan, aşırıya kaçan, eritici ve aşındırıcı etkileri hafifletir.

Süslenme: Vücudun kokusunu ve bağırsak gazlarının kokusunu giderir. Kasık yaralarının meydana gelmesini engeller; sivilce izlerini ve kan oturmuş dokuları temizler; özellikle yıkanmış olanı, uyuz izlerinin (asar el-cüderi) kemiklere doğru yayılmasını engeller.

Cerahat ve Yaralar: Yaralarda doku oluşumunu (et bitirici) sağlar. Ancak Galenos, "o, bozucu değil, yenileyici değildir; o, et bitirici değil, eksik (kusurlu) değildir" demiştir.[831] O, merhemlerin maddesidir.[832] Kasık ve uyluk bölgesindeki yaralara iyi gelir. Göz hastalıklarında yararlıdır; gözleri yıkar, parlatır.

---

831 "Buna rağmen onda bu dört özellikten biri bile yoktur." T.M.

832 "o, merhem olarak kullanılır." T.M.

Dışarı Atan Organlar: Şayet içilirse, idrar tıkanıklığı yapar. Bizim bölgemizde, boğaz için ve bağırsaklardaki yaralar için çocuklara içirilir. Bazen suyun zararını gidermek için suyun içine kurşun oksit katılır.

Zehirlenme: Zehirli ve öldürücü bir maddedir; idrarı hapseder; karın boşluğunu ve idrar yollarını bozar; dili beyazlaştırır ve solunumu hızlandırır.

MUŞKTARAMÜŞİR[833]
(Bir Nevi Misk; Dictamnus albus)

Genel Nitelikleri: Şahesferem denen bitkiye benzer bir bitkinin dallarıdır. Kurusu yendiğinde, başlangıçta hiç tadı ve kokusu yoktur. Sonradan keskin kokusu ve tadı (acılığı) ortaya çıkar. Bu bitkiyi yiyen koyunun sütü kanlıdır. Bu bitki fudenec (futenc) yerine geçebilir; ondan daha etkili olabilir. Onun iki çeşidi vardır: a) muşktaramüşir-ı hak ve b) müzevver-i kazib adını alır. Onlar birbirine benzer, ancak ikincisi daha zayıftır.

Yapısı: İkinci dereceye kadar sıcak ve kurudur.

Solunum ve Göğüs Organları: Bu drog, rutubeti, mukoz akıntıları göğüs ve akciğerden dışarı atar.[834]

Dışarı Atan Organlar: Kuvvetli regl ve idrar söktürücüdür, hattâ idrardan kan gelir. Ağız yoluyla tütsü veya lavman olarak kullanıldığında, abortus etkisi yapar. İçildiğinde, ağızdan kan gelmesine sebep olur.

MERARE
(Safra; Vesica Fellea)

Genel Nitelikleri:[835] Dört ayaklı hayvanların içinde safrası en kuvvetli olan inektir. Sonra sırasıyla, sırtlan (zebi) ve ayı (deb), sonra keçi, sonra koyun safraları gelir. Kuş türlerinde bu sıralama, ilkin horoz, tavuk ve keklik safraları olarak sıralanır. Diğer kuş türlerinin safraları dört ayaklı hayvanlara göre daha kuvvetli olurlar. Dört ayaklı yabanî hayvanlar ve yenebilen yabanî kuşlara oranla yırtıcı kuşların safraları

---

833 "Muşaktaramusi" T.M.

834 "**Beslenme Organları:** Dâhilen baygınlık ve diğer sinir hastalıklarına iyi gelir." T.M.

835 Kendine has özellikli bir maddedir. Safra, akciğerin (?) atığı olan bir maddedir." T.M.

çok kuvvetli ve yakıcı olur. Özellikle de büyük yırtıcı kuşların safraları küçük yırtıcı kuşlara nisbetle daha kuvvetlidir. Safranın içinde iyi olan, rengi doğal sarı renkte olanıdır. Rengi kırmızı veya laciverde çalanlar zararlı olur. Aynı şekilde siyah (koyu kırmızı) olanlar da zararlıdır. Safralardan kuvveti zayıf olan domuz safrası, şebut (kefal veya kalkan?) ve akrep diye anılan hayvan gibi balıkların (istakoz ?) safralarıdır. Kaplumbağaların safraları da dört ayaklı hayvanların safralarına göre daha kuvvetlidir. Dioscorides, safra kesesi sıkıca bağlandıktan sonra, üç taşım kaynatılır; ve rutubeti olmayan gölge bir yerde kurutularak saklanır, demiştir.

Yapısı: Bütün safra türleri dördüncü dereceden sıcak ve kurudur.

Etkileri: Safraların hepsi sıcak ve temizleyicidir; onlar canlılardaki zikredilen çeşitlilikten dolayı farklılık gösterirler. Ayrıca susuz veya aç olup olmamak, sakin veya hareketli olmak da farklılık yaratır.

Süslenme: Yabanî eşek safrası, et benini düşürür ve hâricen kullanılırsa, şişlerin[836] üzerine tatbik edildiğinde, onları yok eder.

Şişler: Cilt kızarıklıkları için kullanılan merhemlerin terkibine girer ve onlara (kızarıklıklara) mani olur.

Cerahat ve Yaralar: Eğer safra, natrunla, reytiyanec ve incirle karıştırılırsa ve merhem hâline getirilirse, uyuzun oluşturduğu yaralara iyi gelir. Sığır safrası, kızarıklığı olan ve şiddetli, ağrılı cerahatlerin hepsinin tedavisinde kullanılan merhemlerin terkibine girer. Teke safrası, vücuttaki siğil (et beni) gibi kabartıları (entusî) ve yaraları bertaraf eder.[837] Değişik zamanlarda, değişik yapıda safralara ihtiyaç duyulur. Zaman zaman kuvvetli, zaman zaman zayıf safraya ihtiyaç vardır. Kurt safrası, sinir iltihaplarına çok iyi gelir. Soğuk mevsimlerde kasılma ve spazmları engeller.

Hareket Organları: Teke safrası, fil hastalığına ve varicose'a (devali) iyi gelir ve aynı şekilde yabanî eşek safrası ve özellikle kurt safrası, [soğuk havalarda] kasılmayı önler.

Baş Organları: Teke ve öküz safraları, kulaktaki taze yaralara iyi gelir ve kartal safrası, zeytinyağı içinde hâlledilip, ağırlaşan kulağa

---

[836] "yara izi" T.M.

[837] "Bu konuyla ilgili üç kayıt vardır. Birinde siğilleri, diğerinde pürtükleri ve üçüncüsünde et benlerini düşürür, şeklinde yazılıdır." T.M.

(ağırlaşan işitme için) damlatılır. Aynı zamanda, ağırlaşan işitmeye[838] pırasanın öz suyu ile karıştırılıp, damlatılır. Öküz safrası, natrunla ve kaymolya ile karıştırılıp, saçtaki kepek için kullanılır, saç [onunla] yıkanır. Ayı safrası, yalandığında saraya iyi geldiği söylenir. Kaplumbağa safrasının çocukların ağzında çıkan habis yaralara iyi geldiği söylenir. Kaplumbağa safrası buruna çekildiğinde saraya iyi gelir. Bütün safralar burun ezilmesine iyi gelir ve süzgeç kemiğinin (ethmoid kemiği) açılmasında yararlıdır.

Göz Organları: Bütün safralar görme zorluklarına yararlıdır. Yırtıcı kuşların safraları, özellikle kurutulmuş olanları, göze su inmesini (kataraktı) engeller ve o suyu dağıtır. Kullanmak için ilkin bedene tenkiye yapıp temizlemek ve başı temizlemek gerekir.[839] Göz için bu faydalı safralar, dört ayaklı hayvanların safralarıdır ve onlardan da antilopun safrasıdır. Kuşlardan keklik türlerinin safraları yararlı olur. Balık türleri içinde şubut (tersi balığı) safrası yararlı olur. Dişi keçi ('anez) safrası, gözün dumanlanmasına yararlı olur. Özellikle dağ keçisinin safrası yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Öküz safrası, balla birlikte, bademcik iltihabına yararlı olur; aynı şekilde kaplumbağa safrası da aynı gaye için kullanılır.

Dışarı Atan Organlar: Öküz safrası, basuru açar; bütün safra türleri mutlaka müshil etkilidir.[840] {Hattâ domuz safrası hızla mesh eder (elle ovar) veya hıklet eder (oraya tatbik eder). Öküz safrası balla birlikte}[841] makat üzerine tatbik edilirse, boşaltıcı etki yapar. Ayrıca bulamaç hâline getirilerek, rahim ağrılarında, er bezleri (testis) ağrılarında hâricen kullanılır. {Safen şişlerinin üzerine de tatbik edilir.}[842]

Zehirlenme: Dağ keçisi safrası, haşarat sokmalarına karşı panzehirdir. Öküz safrasında da aynı etki görülür.

---

838 "kulak çınlamasına karşı tanin" T.M.
839 "Böylesi daha iyi olur." T.M.
840 "Bütün safra türleri basuru patlatır." T.M.
841 { } arası T.M.'de yok.
842 { } arası T.M.'de yok.

MUM
(Balmumu; Cera alba)

Genel Nitelikleri: Saf mum, arı kovanının petekleri ve kenarlarıdır; bal arısı kovanda yumurtlar ve orada bal biriktirir. Siyah mum, kovanın pisliğidir.

Yapısı: Normaldir.

Etkileri: Yumuşatıcıdır; yarayı kirle doldurur ve yapısında rutubet vardır. Sürüldüğü yerin deliklerini (gözeneklerini) doldurarak örter. O, soğutucu ve ısıtan bütün merhemlerin terkiplerine girer. Onda (mumda) balda olan olgunlaştırıcı, eritici, çözücü özelliklerin pek azı vardır. Kovan kiri olan siyah mumun derinlerden maddeyi çekme özelliği vardır; batmış olan dikeni vb. çekip çıkarır. Onda az da olsa güzelleştirici ve temizleyici özellik vardır. Yumuşatıcı özelliği belirgindir.

Şişler: Katı şişleri yumuşatır.

Cerahat ve Yaralar: Derideki sertlikleri yumuşatır; yaraları doldurur; siyah mum, diken ve benzeri nesneleri dokuların derinliklerinden çekip çıkarır.

Hareket Organları: Sinirleri yumuşatır.

Baş Organları: Siyah mum, kuvvetli kokusuyla aksırtır.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüs sertliğine, hâricen ve dâhilen uygulandığında, yararlıdır; özellikle menekşe yağı ile iyice karıştırılıp, [göğüse] tatbik edildiğinde, süt kanallarındaki tıkanmayı giderir. Zannediyorum ki (İbn-i Sînâ), Dioscorides, darı büyüklüğünde hap yapıp, 10 tane içilmesini söylemiştir.

Dışarı Atan Organlar: Ondan (mum) yapılmış haplardan 10 adet veya pirinçten yapılmış çorba ile birlikte bağırsak yaraları ve ülserleri için içilir.

Zehirlenme: Onun zehiri çektiği söylenir. [Bıçak veya ok] yaralarının üzerine sürüldüğünde, zehirin etkisini engellediği söylenir.

MIGNATIS
(Mıknatıs; Magneticum)

Genel Nitelikleri: Mıknatıs demiri çeken bir taştır. Yakıldığı zaman kan taşına dönüşür. Kuvveti de ona benzer.

Özel Nitelikleri: Saf ve katıksız olanların rengi, kırmızıya çalan siyahtır.

Etkileri: Temizleyicidir.

Dışarı Atan Organlar: Demir tozu yutup, sindirim sisteminde bu tozdan kalanlara mıknatıs içirilir. Mıknatıs, sindirim sistemindeki demir tozlarını çekerek, bağırsaklardan atılmasını sağlar. Mıknatıstan 3 anulusat (ölçü) kratin suyu ile birlikte içilirse, katılaşmış bağırsak sıvısı (keymus) üzerinde ishal etkisi gösterir.

MARKAŞİTA
(Markasit, Demir Sülfit; Pyrites)

Genel Nitelikleri: O, taştır. Onun, bileşiğindeki maddelere göre, altın (zehebî), gümüş (fedî), bakırî (nuhasî) ve demirî (hadidî) olmak üzere dört türü vardır. İranlılar buna hacerü'r-ruşnayi[843] derler ve hacer el-nur (ışık taşı) anlamında kullanılır, çünkü göze yararlıdır.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: Onda çekme gücü vardır; olgunlaştırıcı, eritici, çözücü, temizleyici etkilere sahiptir. Onun gücü çok kuvvetlidir. Ancak çok dövüldüğünde gücünü kaybeder.

Süslenme: Hâricen sirkeyle tatbik edildiğinde, bers (adison hastalığı), behak (vitiligo), nemş (sedef) hastalıkları gibi cilt hastalıklarına iyi gelir. Cilt altında urlaşmış rutubeti eritir. Saçları yumuşatıp, güzelleştirir.

Şişler: Reytiyanec ile karıştırılıp, katı şişlere karşı kullanılır. Eritici, çözücü etkisi dolayısıyla merhemlerin bileşimine girer.

Cerahat ve Yaralar:[844] Yine zırnıhla birlikte yaralarda merhem olarak kullanılır ve reytiyanecle birlikte fazla etlerin atılmasını, (et benlerinin) düşmesini sağlar.

Hareket Organları: Kaslarda toplanan dokuya benzer maddeleri çözüp, eritip, atılmasını sağlar; orada kalmasını önler.

Baş Organları: Çocukların boynuna asıldığında, onların korkularını önlediği söylenir.

Göz Organları: Normal veya yakılmış markaşita, gözleri parlatır, güçlendirir, onu takviye eder.

---

843 "hacer-i şitaî"T.M.

844 "Reytiyanecle birlikte yeni dokuların oluşmasını sağlar."T.M.

MAGNİSYA
(Magnezyum ve Demir Oksit; Magnesia)

Genel Nitelikleri: Bu markaşitaya benzer ve belki de ondan daha iyidir.[845]

MİDAD
(Mürekkep taşı)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur.

Özel Nitelikleri: En iyisi, ağırlığı hafif olanıdır ve siyah (koyu) renkte olanı kalitelidir.

Yapısı: Hepsi sıcak ve kurudur. Ancak Hindî olanda bu özellik yoktur. Çünkü Hintliler ve Bolus, onu soğutucu olarak kabul ederler.

Etkileri: Hepsi kurutucudur.[846]

Şişler: Bazı [bilginler], Hindî olanın yangılı şişler üzerinde etkili olduğunu söylemişlerdir.

Cerahat ve Yaralar: Çam reçinesi ve mukl (Mekke balsamı) ile hazırlanan midad, ateş yanıkları üzerine sürülür ve kendiliğinden düşene kadar orada bırakılır.

MERZENCÜŞ[847]
(Mercanköşk; Origanum majorana)

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcı, eritici ve açıcıdır. Yağı ısıtıcı, yumuşatıcı bir kuvvete sahiptir.

Süslenme: Mercanköşk suyu, hacamatta kullanılır ve hacamattan sonra oraya mercanköşk suyu sürülür ve hacamat sonrası onun sebep olduğu solgun görüntü giderilir. Kuru mercanköşk, balla birlikte ciltte olan morartılar ve karartılar, özellikle göz altında olan morluklar üzerine sürülür.

Şişler: Balgamî urlar ve şişler üzerine tatbik edilir.

Hareket Organları: Kıyruti (?) katılır. Burkulmuş sinirlere yararlıdır. Sırt ve urbiye (kol-bacak, organ) ağrılarına yararlıdır. Aynı zamanda balla karıştırılıp, adaleler ovulursa, adale yorgunluğuna iyi

---

845 "Bu drog hakkında bilgi sahibi olmamıza gerek yoktur."T.M.

846 "ve kabız etkilidir."T.M.

847 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur."T.M.

gelir. Yağı da felçlere ve boyundan sırta kadar ve diğer kısımlardaki tutulmalara iyi gelir.

Baş Organları: Beyindeki tıkanıklıkları açar; şakaklardaki ve baştaki ağrıyı giderir. Aynı şekilde, rutubetten olan ve sevdadan oluşan baş ağrılarına iyi gelir. Kulak ağrılarına, damla veya merhem şeklinde tatbik edildiği zaman iyi gelir. Mercanköşk bitkisinin yağı, tırnak ve kulaklara tatbik edilir.

Beslenme Organları: {Kaynatılmış mercanköşk, ödeme karşı iyi gelir.}[848]

Dışarı Atan Organlar: Onun kaynamışı, idrar zoruna ve kolike iyi gelir. Onun yağı ısıtıcı ve yumuşatıcıdır; dolayısıyla mu'dîden ihtinaka kadar rahimdeki hastalıklara yararlıdır.

Zehirlenme: O, sirkeyle birlikte, akrep sokmaları için kullanılır.

MEYVİZEC
(Zebib-i Cebeli, Dağ Üzümü; Delphinium staphysagria)

Genel Nitelikleri: Dağ üzümü denen drogdur. Bu drog kapcık içindeki taneleridir.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yendiğinde yakıcıdır; şiddetli tahrif edicidir.

{**Süslenme:** Biti öldürücüdür; özellikle arsenik ile birlikte bu etkiye sahiptir.}[849]

Cerahat ve Yaralar: Arsenik ile veya tek başına uyuza (cerb) ve nekşire (derinin pul pul olması) karşı uygulanır.

Baş Organları: Bu [drog] ağızda çiğnenirse, beyinden balgamı ve rutubeti çeker; diş eti ağrıları ve diş eti apseleri için sirkeyle karıştırılıp, gargara yapılır. Balla karıştırılıp, derideki kabartı ve döküntüler için uygulanır.

Beslenme Organları: 15 tanesi safran suyu ile karıştırılıp içilirse, [bağırsaktaki] keymusu dışarı atar.

Dışarı Atan Organlar: Bu drogu içmek tehlikelidir; çünkü mesanede yara açar; fakat uygun ve zararsız dozda kullanıldığında, mesaneyi temizler.

---

848 { } arası T.M.'de yok.
849 { } arası T.M.'de yok.

MUMYA
(Asphaltum)

Genel Nitelikleri: O, zift ve kafur[850] karışımındandır. Ancak tabiî olarak daha yararlıdır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcaktır.[851]

Etkileri: Yumuşatıcı, çözücü ve parçalayıcıdır (eriticidir).

Şişler: Balgamî şişlere yararlıdır.

Hareket Organları: Kırık-çıkık ağrılarına iyi gelir ve travma ağrılarına iyi gelir. [Ayrıca] felçlere[852] dâhilen ve hâricen uygulandığında iyi gelir.

Baş Organları: Baş ve soğuk baş ağrısına, saraya ve baş dönmesine (devvar) iyi gelir. Bunun için buğday tanesi kadar drog (ilâç) mercanköşk suyu ile birlikte buruna çekilir. Kulak ağrıdığında buğday tanesi büyüklüğünde ilâç {civa içinde hâlledilip, kullanılır.}[853] Kulak akıntıları ve iltihapları için gül yağı ve koruk suyu (hasrem) ile birlikte doğrudan veya fitil yapılarak kullanılır. Dilin ağrıları için, 1 kırat mumya, sater-i farisi de pişirilip, kullanılır. Aynı şekilde {yumurtalıklar}[854] kronik baş ağrısı için 1 buğday tanesi kadar drog kunduz yağı ve ban yağı ile birlikte buruna enfiye gibi çekilir.

Solunum ve Göğüs Organları: [Bu drog] akciğerlerden kanamayı önler. Dozu 3 arpa tanesi kadar olup,[855] cumhurî üzüm suyu ile içilir. {Bademcik için, 1 kırat mumya ballı sirke ile birlikte alınır.}[856] Boğaz ağrısı için, 1 kırat mumya, dut şurubu veya mercimek lapasıyla birlikte alınır. Öksürük için, 1 tas mumya, erik suyu ve arpa suyu ve de sebisban[857] suyuyla üç gün boyunca aç karnına içilir. Çarpıntı için, 1 kırat mumya, kimyon suyu, kereviya (bir nevi kimyon) ve nahnavat[858] ile birlikte içilir.

850 "katran"T.M.
851 "İkinci derecede sıcaktır"T.M.
852 "ve yüz felcine"T.M.
853 { }arası T.M.'de yok. "Yasemin yağı ile karıştırılarak kullanılır."T.M.
854 { } arası T.M.'de yok. "testisler"T.M.
855 "çok az şarapla birlikte içilir."T.M.
856 { } arası T.M.'de yok.
857 "sebistan"T.M.
858 "nanahat"T.M.

Beslenme Organları:[859] {Mide zaafı için, 1 kırat mumya ile kimyon, nahnavat ve kereviya karıştırılıp kullanılır.}[860] Aynı şekilde balgamî hıltları göğüs, mide ve karaciğerden uzaklaştırmak için, 1 kırat mumya ile 2 denk Ermeni inciri (tin-i Ermeni, Ermeni çamuru), 1 denk zafiran ve it üzümü suyu ile veya hıyar el-şenbe ile içilir. Hıçkırık için, 1 habbesi pişmiş kerevizle içilir; dalak ağrısı için, 1 kıratı şekerli su ile içilir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar yolları, penis ve mesane yaraları için fevkalâde iyidir. 1 kırat sütle içilir. Eğer ona un karıştırılıp, lavman yapılırsa, muhtemelen idrar tutma gücünü artırır.

Zehirlenme: Zehirlere karşı marul ve ancudan (küçük Hindistan cevizi) kaynatılarak kullanılır. Akrep sokması için, 1 kırat mumya, saf sirkeyle içilir ve ayrıca aynı dozda mumya, tereyağı ile birlikte [karıştırılıp], akrep sokan yere tatbik edilir.

MÜRR
(Sarı Sakız, Sarı Yonca; Balsomodendrom myrrha)

Genel Nitelikleri:[861] Bir zamk olup, saf ve karışık şekliyle [iki türü vardır.]

Özel Nitelikleri: İyisi, beyaz ve kırmızıya çalan renkte, ağaca yapışık türde olmayan, güzel kokulu olandır. Beyaz türü, öldürücü olan sütleğen türleriyle muamele edilerek, öldürücü ve zehirleyici [madde, drog] hâline getirilir. Muamelede kullanılan sütleğene barfasis denir; o da bir cins zehirli bitkidir.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Isıtıcı, açıcı ve eriticidir. Gaz gidericidir. Ayrıca kabız, yapıştırıcı ve yumuşatıcı özellikleri vardır. Drog olarak etkili olduğu şeylerde, tütsüsü de etkili olur. Ancak tütsüsünün kurutucu etkisi fazladır. Dumanı hafiftir ve yakıcı değildir. Kendir dumanına benzer. Dolayısıyla büyük ve etkili terkiplerin içine girer ve bozulmayı (kokuşmayı) önler. Öyle ki, ölünün bile bozulmasını önler; onu bozulmadan korur. Fazla hıltları kurutur ve Akliteya (İklitya) adasından getirilen mürr, daha fazla ısıtıcı, olgunlaştırıcı ve yumuşatıcı etkiye sahiptir.

---

859 "Aynı terkip mide zaafı için de kullanılır." T.M.

860 { } arası T.M.'de yok.

861 "Bir nevi zamktır" T.M.

Süslenme: Sarı yonca yağı, ladenle karıştırılacak olursa, saçların güçlenmesini sağlar, onları gürleştirir. Yara izlerini yok eder. Ağıza güzel bir koku verir; kötü kokuları giderir.[862] Yalnız drogu şarap ve şap ile birlikte kullanmak gerekir. Mürr (sarı yonca) balla karıştırılıp, siğiller üzerine tatbik edilir.

Şişler: Balgamî şişlere yararlı olur.

Cerahat ve Yaralar: Yaraları tedavi eder ve açılmış yaraların doku teşekkülü ile kapanmasını sağlar. Sirkeyle birlikte uyuza karşı kullanılır. Cerahatı kokuşmaktan alıkoyar.

Hareket Organları: {Sedef otuyla karıştırılır, kulak ve diğer kısımlardaki kıkırdakların üzerine tatbik edilir.}[863]

Baş Organları: Galenos, mürr kokusunun sağlam insanda baş ağrısı yaptığını ve baş ağrısını artırdığını söylemiştir. Mürr, özellikle safiya, afyon kunduz hayası ile birlikte kulak yarıklarına iyi gelir. Sersemleştiricidir ve uyku vericidir. Şarapla ve zeytinyağı ile birlikte sarı sakız, gargara yapılacak olursa, dişleri kuvvetlendirir ve sağlamlaştırır; çürümesini önler. {Diş etlerinin rutubetini alır.}[864] Onları sertleştirir. Apseleri yok eder. Hâricen kullanılırsa, baş yaralarını giderir; onları kurutur.[865] Kunduz hayası ve mamisa (boynuzlu gelincik) ve afyonla birlikte kulak ağrılarına ve kulak akıntılarına karşı kullanılır. Kronik nezle için her iki burun deliğine sürülürse, nezleyi keser. 1 danik dozda ondan [enfiye şeklinde] buruna çekilirse, beyini boşaltıp temizler.

Göz Organları: Gözdeki yara izlerini giderir; ondaki yaraları doldurur ve gözün beyazına parlaklık kazandırır. Göz kapaklarının sertliğini giderir; gözdeki akıntı ve çapaklanmayı giderir; gözdeki bu arazları ve gözdeki sulanmayı başından engeller. Eğer inceyse, zayıfsa, yetui' (sütü zehirli bitkilerin sütü) denen drogla karıştırılıp, onun göz üzerindeki etkisini güçlendirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kronik rutubetli öksürüğe, soğuk algınlığına (burde), astıma, nefes darlığına ve böğür ağrısına iyi gelir. Ses tellerini düzenler; ses kısıklığını giderir. Bu etkileri temizleyici ve

---

862 "Aynı şekilde, koltuk altına sürülecek olursa, kötü kokuları önler."T.M.
863 { } arası T.M.'de yok.
864 { } arası T.M.'de yok.
865 "Baş dönmesini giderir."T.M.

yumuşatıcı etkisiyle yapar. Eğer dil altına konursa ve emilirse, boğazdan akan tükürük boğazın sertliğini giderir.

Beslenme Organları: Halis sarı sakız, mide gevşekliğini giderir; safra suyuna ve mide gazlarına etkili olur.

Dışarı Atan Organlar: Özellikle sedef otu ya da afsantin suyu (turmus) ile lavman şeklinde kullanıldığında regl söktürür. Acılığından ötürü abortus etkisi vardır ve bağırsak parazitlerinin (habbü'l-kar'a) atılmasını sağlar. Yakı şeklinde kullanılırsa, rahim ağzı iltihabını ve tıkanmasını giderir. Bağırsak yara ve ülserlerini (sacce) gidermek için bakla büyüklüğü dozda mürr içilir.

Hummalar: Biber ve[866] 1 bakla büyüklüğünde içilen mürr, [sıtma] nöbetinin gelmesini engeller.

Zehirlenme: Akrep sokmasına karşı şarapla birlikte içilir.

Bedeli: Muadilinin 1/2 dozda karabiber olduğu söylenir. Ancak bu doğru değildir.

MURAN, MURRAN
(Kızılcık; Lornus mascula)

Genel Nitelikleri: Bir ağacın yenebilen meyvesidir; kuvvetli buruk bir lezzeti vardır.[867]

Etkileri: Kabız ve kurutucu etkisi vardır.

Cerahat ve Yaralar: Ağaç kabukları yakılarak, suyla birlikte uyuz yaraları üzerine sürülür. O, genel olarak kuvvetli kabız etki yaratır. Meyvesi sertleşmiş olan yaraları tedavi eder.

Zehirlenme: Meyvesinin suyu, içilerek ve hâricen (yakı şeklinde) yılan sokmasına iyi gelir ve odununun talaşının içildiğinde öldürücü olduğu söylenir.[868]

MAMİSA
(Gelincik, Boynuzlu Haşhaş; Glaucium corniculatum)

Genel Nitelikleri: Esmere (siyaha) çalan sarı renkte bir sıvıdır; yapışkan değildir. Dağılması, koparılması, kesilmesi kolaydır. Yapısında acılık veren madenler vardır. Sıvı kısmının soğukluğu, göl suyu kadar soğuk değildir. Bu sıvının elde edildiği bitki ot cinsindendir. Yetiştiği

866 "suyla" T.M.

867 "Türkçede kızılcık adı verilir." T.M.

868 "Odunun talaşı içildiğinde kabız etki gösterdiğini Dioscorides ifade etmiştir." T.M.

yörenin adını alır. Kendisine has kokusu, acı lezzeti ve zaferan gibi rengi vardır.

Yapısı: Birinci derecede kurutucudur.

Etkileri: Kabız etkiye sahiptir.

Şişler: Yangılı, sıcak, ağır şişlere yararlıdır. Bedende olan, yangılı olmadığı hâlde yaygın olan kızarıklıklarda etkilidir. Kurutucu etkisi aşırı olduğundan, kızıl türü, kızarıklıklarda ve narin, aşırı hassas bedenlerde kullanılmaz.

Göz Organları: Konjonktüvit başlangıcında kullanılmak üzere göz terkiplerinin içine girer.

MEY'A, MİA
(Günlük; Strex officinalis)

Genel Nitelikleri: Yaş günlük (mia) iki türlüdür: a) Kendiliğinden akan zamkdır. b) Kaynatma ile elde edilenidir.

a) Birincisi, sarı renklidir ve eskidikçe altın rengine dönüşür.

b) İkincisi, kabuktan elde edilir. Bu siyah renklidir. Ağacın kabukları ısıtılır ve bu kabuklardan elde edilen su, mia-el-rutubetîdir (rutubetli mia). {Ondan geriye külleri ve odunu kalır.}[869] O, kurudur.

Etkileri: Onun kuvvetli rutubetinden ve kuruluğundan söz ettik. Onda kabız etki de vardır ve kurutucudur.

Baş Organları: Bazı hekimler, beyinden rutubeti kurutarak indirdiğini ve orayı temizlediğini söylerler. Fakat bu etkisi pek fazla güvenilir değildir; çünkü günlük baş ağrısı yapar.[870]

Beslenme Organları: Kuruluk yapar ve bu kuruluk mide için yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Günlük, kurutucudur ve tabiatı sıkıştırır, toparlar.

MAHLEB[871]
(Yabani Kiraz; Prunus virginiana)

Özel Nitelikleri: İyisi, beyaz inci renginde ve saf olanıdır.

Yapısı: Birinci derecede sıcaktır. Kuruluğu şiddetli değildir.

Etkileri: Temizleyici, yumuşatıcı, eritici, ağrı kesicidir.

---

869 { } arası T.M.'de yok.

870 "ve baş ağrısı yapan maddelerin beyini temizleme etkisi tartışılır." T.M.

871 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur." T.M.

Hareket Organları: Böğür (hasıra) ve sırt ağrılarına gerçekten iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Ballı suyla birlikte içilirse, baygınlığa iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Kulunca yararlıdır; böbrek ve mesane taşlarına iyi gelir. {Balla karıştırılıp içilirse, sırta iyi gelir.}[872]

MAGARAT, MAGRA[873]
(Bolus armenus rubra)

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve ikinci derecede soğuktur.

Etkileri: Yapıştırıcı ve kabız etkisi vardır.

Beslenme Organları: Karaciğer ağrısına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Karında tutucu etkisi mahtumdan daha iyidir. Bağırsak parazitlerini öldürür.

MAHUDANE
(Bir Nevi Kiraz; Croton tiglium)

Genel Nitelikleri: Habbü'l-mülük denen drogun yaprağıdır.[874] {Bizim memleketimizde yetişene seysiban denir.}[875] Onun yaprakları bir parmak boyunda, küçük balığa benzer. Meyvası iri fındık büyüklüğünde ve üçer üçer dizilidir; kimisi daha az olabilir.

Yapısı: Üçüncü derecede kuru ve sıcaktır.

Hareket Organları: Eklem ağrılarına, ishal etkisiyle iyi gelir. Aynı şekilde gut (nikris) ve siyatiğe de iyi gelir.

Beslenme Organları: Vücutta su toplanmasında etkili olur; şiddetli bulantı verir. Dolayısıyla mide için uygun değildir.

Dışarı Atan Organlar: Yetuat (zehirli süt içeren bitkiler) gibi ishal etki gösterir. Onun yaprağı, horoz eti çorbasıyla kaynatılırsa, kulunca iyi gelir; o aynı zamanda idrar söktürücüdür. 6 ile 7 meyvası yendikten sonra üzerine soğuk su içilse, safrayı ve balgamı ishal etkisiyle dışarı atar. Onun genellikle içilecek dozu 15 meyvedir (tanedir) ki, bunlar büyük tanelerden seçilir. Küçük tanelerden 20 tane içilmesi uygun

---

872 { } arası T.M.'de yok.

873 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen drogdur. Su içinde ıslanıp, dağılır." T.M.

874 "Horasan yöresinde yetişir." T.M.

875 { } arası T.M.'de yok.

olur. Eğer fazla ishal yapsın isteniyorsa, taneler ağızda çiğnenerek alınmalıdır. Normal ishal etki için taneler çiğnenmeden yutulmalıdır.

MAHRUT
(Ancudan, Küçük Hindistan Cevizi)

Genel Nitelikleri: O, ancudanın köküdür. Kuvvet ve fayda yönünden bitkiye göre daha hafiftir. "Ancudan" başlığı altında verdiğimiz bilgileri burada tekrarlamanın ve onları mahrut adı altında vermenin yararı vardır.

Etkileri: Onun çiğnenmesi yumuşatıcıdır.

Beslenme Organları: Onun hazmı zordur ve mideye zarar verir; ancak onun soğuğu mideyi güçlendirir.[876]

MİSEM
(Çitlembik; Celtis australis)

Genel Nitelikleri: Buteme (terementin) benzeyen meyvası vardır. Üç parçalıdır ve sarıya çalan renktedir. Kaynatıldığı zaman çok güzel kokusu çıkar. Bostanî cinsinin üç yaprağı vardır. Ayrıca, yabanî ve Mısrî cinsleri de vardır. Bu drogdan ekmek yapılır. O, kılıca benzer.

Yapısı: Bostanî nevi, mutedildir ve yabanî nevi, ikinci dereceden sıcak ve kurudur.

Etkileri: Üç yapraklı olan bostanî nevinin çok az kurutucu etkisi vardır. Yabanîsinin ise, bu etkisi kuvvetlidir.

MİLVAH
(Koyun Sarmaşığı; Atriplex hortensis)

Genel Nitelikleri: Şam kaynaklı bir drogdur. O yörede hunnak (hannak) diye bilinir. Düğümlü ve parçalı bir yapıya sahiptir. Odunsu bir bitkidir. Hafif siyaha çalar (koyu renklidir).

Hareket Organları: 1 dirhem dozda kratin suyu (kundur, safran) ile birlikte kas kesik ve yırtıklarında kullanılır.

MURD-U ESFEREM, MARDASPEREM
(Bir Nevi Mersin; Myrtus communis)

Genel Nitelikleri: Bu adın anlamının, çiçek ve döğülerek toz edilmiş dallar anlamına geldiği söylenmiştir. Gri ve safraya çalan renklidir. Etkisinin bazaverde benzediği söylenir. Bazıları, daha çok beyaza

---

876 "ancak soğuk mideyi güçlendirir." T.M.

meyillidir. Kimisi de, daha çok sarıya meyillidir. İbn-i Maserceveyh, onun yabanî mersin olduğunu söylemiştir. Diğerleri de, afar-ı rumî demişlerdir. {İbn-i Maserceveyh, "O, bazuvard gibidir" demiştir.}[877] Huzî,[878] bu mersinin zararlı asparagus etkisinde ve şiddetli kabız etkisi olduğunu söylemiştir.

Yapısı: İkinci dereceden sıcak ve kurudur.

Baş Organları: Saraya ve beyindeki rutubetlere yararlıdır.

Beslenme Organları: Mide ve karaciğeri kuvvetlendirir ve karın boşluğundaki organların normal yerlerinden düşmesine karşı yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Makad çıkmasına karşı yararlıdır.[879]

MELİH

Genel Nitelikleri: O, 'avsec (topalak, cehrî) gibidir. Yaprağı zeytin yaprağına benzer; sebze gibi yenilir.

Etkileri: Bu drogda tuzluluk, kabız ve rutubet vardır. 1 dirhem dozda kratin suyu (ballı su) ile mideye iyi gelir. Aynı terkip kolik ağrısını da dindirir.

MAMİRAN
(Kırlangıç Otu; Chelidonium majus)

Genel Nitelikleri: Boğumlu, odunsu bir bitkidir; siyaha çalar, esmerimsidir. Hafif sarmal yapıdadır ve 'uruk-u sibaginden (herhangi bir boya kökü) daha serttir.

Yapısı: İkinci derecenin sonunda sıcak ve kurudur.

Etkileri: Çok temizleyici, parlatıcıdır.

Süslenme: Tırnakların beyazlığını giderir.[880]

Baş Organları: Öz suyu, baştan rutubeti çeker ve beyini fazla hıltlardan temizler. Kökleri, dişlerin ağrısına yararlıdır.

---

877 { } arası T.M.'de yok.

878 "Huzazi" T.M.

879 "Bağırsak parazitleri için lavman şeklinde kullanılır." T.M.

880 "Beyazlaşan, pul pul dökülen, görüntüsü bozuk tırnaklar üzerinde temizleyici etkisi gösterir." T.M.

Göz Organları: Göz akı üzerinde temizleyici etki gösterir. Göz damlası olarak kullanılsa, gözü kuvvetlendirir ve onun yoğun rutubetini temizler; özellikle usaresinin temizleyici etkisi vardır.

Beslenme Organları: Onun kökleri sarılığa iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Kulunca etkilidir ve[881] idrar söktürür.

MAHİZEHRE
(Zehirli Sarı Çiçekli Süt Otu, Sığır Kuyruğu; Verbascum thapsus)

Genel Nitelikleri: Şebrem (deniz marulu) bitkisine benzeyen bir bitkidir. Ona göre kısa boyludur. Rengi sarımsı gibidir. Bazıları, mahizehreyi zehirli sütlü otlardan saymışlardır.

Yapısı: Üçüncü dereceden sıcak ve kurudur.

Etkileri: Bu drog, göle serpilse, balıkları sersemletir ve su yüzüne çıkmalarını sağlar.

Hareket Organları: Gut hastalığına, siyatiğe ve mafsallardaki ağrılara, sırt ve böğür ağrılarına iyi gelir. Müshil terkiplerinin içine katılsa, gaz giderici etki yapar.

Dışarı Atan Organlar: Ağır hıltları dışarı atar.

MAŞ
(Fasulye; Phaseolus mungo)

Genel Nitelikleri: Yapısı baklagillere benzer; çoğunlukla yaz aylarında kullanılır.

Yapısı: Soyulmuş olanı rutubet ve kuruluk yönünden normaldir. Soyulmamış cinsinin kuruluğa meyli vardır. Bu da kabuğun ekşimsiliğinden ileri gelir.

Etkileri: Baklagiller gibi ağrılı gaz yapar; fakat onlar kadar şiddetli değildir. Baklanın temizleyici ve mercimeğin soğuk etkisi de yoktur. Az miktarda kartumla kullanılırsa, daha iyi olur.

Hareket Organları: Eklem ağrıları için fasulye ve ünnab karıştırılıp, zaferanla kaynatılmış şarapla pomat yapılır ve kullanılır. Aynı terkip adison hastalığına ve morarmaya, çarpmaya karşı da kullanılır.

---

881 "Bolus'a göre" T.M.

Beslenme Organları: Keymusa çok yararlıdır; özellikle kabuğunun soyulmuş olanı yararlıdır. Fasulyede, baklada olan bağırsakları boşaltma özelliği yoktur. Şayet badem yağı ile kaynatılacak olursa, oluşan hılt çok yararlı olur.

Dışarı Atan Organlar: Fasulye, suda kaynatılıp ezildikten sonra bu suda tekrar fasulye kaynatılıp yenecek olursa, bağırsaklarda kabız etkisi gösterir. Eğer buna nar ve sumak katılarak ekşitilirse, daha da etkili olur. Bazılarına göre,[882] fasulye cinsel gücü azaltır.

MANNA
(Fraxinus ornus)

Genel Nitelikleri: Bu türden oluşumların hepsine verilen isimdir. Hafiftir; ağaçları taşların üzerinde meydana gelir. Oluştuktan sonra bal gibi bir kıvam kazanır ve zamk gibi kurumaya başlar. Terencebin, şir-i huşk benzeri mannalar Rey yöresinde, Kasran Dağı'nda elde edilen bal benzeri mannalardır. Bu ilâçlar kendi başlıkları altında verildi. Mannalar neyin üzerinde oluşmuşlarsa, onun kuvvetinden kuvvet alıp, kendi sütüne ve tadına katarak, kendi etkisini oluştururlar.

MERMARAD
(Mısır Süseni; Origonum marru)

Genel Nitelikleri: Beyaz, kıvırcık saç gibi tüylerle örtülüdür. Onun tüyleri çoktur ve kokusu da bibere benzer.

Yapısı: Aza yakın sıcaktır; tadı iyidir.

MILH, MELH
(Tuz; Sodium chloride)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Tuzda acılık ve burukluk vardır. Acılığı burka (kil) yakındır. Kimisi hoş, kimisi ise yara yapıcıdır. Bu cins, kirli kristaller hâlindedir. Bir başka cinsi neftidir, koyu renklidir; fakat bu rengi kendi yapısından ileri gelmez, [içine karıştığı] neftten ileri gelir. Eritilip, nefti uçurulursa, geriye kalanı kirli kristaller hâlindedir.[883] [Bir başka] cinsi mılh-ı Hindîdir˙ (Hint tuzu); siyah renklidir; yapısı mineral yapısından kaynaklanır. Deniz tuzu, suya girer girmez erir. Mılh-ı berî (yabanî tuz, kaya tuzu) ise erimez.

---

882 "Rufus'a göre" T.M.

883 "Mılh-ı nefti dövülecek olursa, tozundan neft kokusu çıkar." T.M.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur. Acılığı ne kadar fazla olursa, sıcaklığı da o kadar fazla olur.

Etkileri: Temizleyici, eritici, kabız, kurutucu etkileri vardır. Kabız ve eritici özelliği nedeniyle kabız etkisi diğerlerinden daha fazladır. Gaz gidericidir. Kavrulmuş tuzun kurutucu ve eritici etkisi fazladır. Kokuşmayı önler. Sertleşmiş hıltlara da yararı olur. Kristal tuz, normal ve yakıcı tuza göre daha yumuşaktır. Toz edilmiş tuz da kristal tuza benzer. Kristal ve toz tuzların eritici etkinliği daha fazladır. Yara yapıcı tuzun yumuşatıcı ve eritici etkinliği daha azdır. Fakat yenebilir hâle geldikten sonra bu etkisi artar ve mılh-ı keşe (öldürücü tuz) benzer.[884]

Yara yapıcı tuz uzun süre yıkanırsa, yakmadan kurutucu etki kazanır. Hoş olan tuzun temizleyici özelliği fazladır. Soğuk yemeklere katıldığında, tadını yönlendirir. Mılh-ı dıranî (parçalayan tuz) gaz gidericidir. Acılığı fazla olan tuzun eritici etkisi de şiddetli olur. Bütün tuz çeşitleri donmuş hıltları çözer. Acı tuzda eritici etkinin yanında ısıtıcı etki de şiddetlidir.

Süslenme: Yakıcı tuz, dişlerin çürüğünü temizler. Hâricen sürüldüğünde her türlü kan toplanması ve morartıları giderir. Normal dozda kullanılırsa, tuz, cildi ve rengi güzelleştirir.

Şişler: Tuz, bal ve kuru hurma veya incir birlikte merhem yapılarak, apselere karşı kullanılır. Bal ve pelin otu ile birlikte balgamî urlara hâricen etkili olur. Karıncalanmayı (nemle) önler.

Cerahat ve Yaralar: Ciltteki et benlerini ve pürüzleri temizler. Uyuz ve uyuzun [sebep olduğu] yaralara iyi gelir. Zeytinyağı ve sirke ile ateşe yakın bir yerde karıştırılarak hazırlanan terkip, hâricen kullanıldığında, alerjik kaşıntılara karşı etkili olur, özellikle de kaşıntı balgamî yapıdaysa, daha da etkilidir. Ateş yanıkları üzerine zeytinyağı ile birlikte uygulanırsa, kızarıp kabarmasını engeller; özellikle burkî ve Afrika cinsinden olanların, diğer tuz cinslerine göre kurutucu etkileri çok fazladır ve rutubetli olanları eritir. Ayrıca dokuları kurutup, büzüştürür.

---

884 "Bazı *Kânûn* nüshalarında Keş, bir bölgenin adıdır, şeklinde bir kayıt vardır. Baskı nüshada keş yerine şeb yazılıdır." T.M.

Hareket Organları: Tuz, un ve balla birlikte sinir burkulmalarına karşı hâricen kullanılır. Zeytinyağıyla karıştırılıp, yorgun kaslar [bu terkiple] ovulur.

Baş Organları: Saçlı deride çıkan sivilcelere karşı tuz, hanzal etiyle karıştırılıp, sürülür. Mılh-ı enduranî, zihni kuvvetlendirir. Tuz, gevşemiş olan diş etlerini sıkıştırır. Sirkeyle birlikte kulak ağrısına karşı kullanılır.

Göz Organları: Göz kapaklarındaki yersiz kıl ve et benlerini yok eder. Kristal tuz, özellikle gözdeki perdeye ve katarakta etkili olur. Göz morarmasına karşı hâricen tuz, kuru hurma veya incir ve bal karışımı kullanılır.

Solunum ve Göğüs Organları: {Enduranî (zamk nevinden) ve}[885] neftî tuz, balla birlikte boğaz iltihabı (hannak), küçük dil şişi ve boğaz urlarına (luganig) iyi gelir.[886]

Beslenme Organları: Tuz, kusturucudur. Özellikle neftî ve enduranî olanlar etkendir. Soğuk mide ağrılarına iyi gelir. Bütün tuz türleri hazmı engelleyerek, ishal etki gösterirler.

Dışarı Atan Organlar: Mılh-ı neftî, kokuşmuş balgamî sıvıyı, safrayı ve kara safrayı keser.[887] Çok koyu renkte olan fakat neftî olmayan tuz, balgama ve sevdaya ishal etkisi gösterir. Acı tuz da sevdayı (kara safrayı) dışarı atar. Enduranî olanı, [hem balgamî hem de sevdavî olan hıltı] ishal eder. Tuzun kendisi dizanteri üzerinde etkilidir. Müshil terkiplerde sevdayı ve rutubeti atmaya uygun bir drogdur. Pelin otu ve tereyağı ile birlikte hamur hâline getirilir ve balgamî olan yumurtalık urlarında kullanılır. Aynı şekilde pelin otu ve balla birlikte penis (zeker) yaralarına yararlı olur.

Zehirlenme: Keten tohumu ile birlikte tuz, akrep sokmalarına iyi gelir ve dağ pelin otu, zufa ve balla birlikte boynuzlu yılana karşı kullanılır. Sirkeyle ve balla birlikte dört boynuzlu nehşe ve kırkayak ve arı sokmalarına iyi gelir. Sekincebinle afyonun vereceği zarara karşı korur.

---

885 { } arası T.M.'de yok.

886 "Bütün tuz türleri göğüsteki mukoz salgıyı keser." T.M.

887 "Tuz, lavman bileşimine katılır." T.M.

MALUHİYA
(Ebegümeci; Malva rotundifolia)

Genel Nitelikleri: Bu hubbazi [adlı] bitkidir ve ilgili bölümde verilmiştir.

Yapısı: Birinci derecede soğuk, ikinci derecede rutubetlidir.

Beslenme Organları: İfade edildiği gibi, karaciğerdeki tıkanıklığı açar.

MİŞMİŞ[888]
(Kayısı; Prunus armeniaca)

Özel Nitelikleri: İyisi, Ermeni cinsidir, çünkü ekşime ve bozulma yapmaz. Kayısı yendiği zaman üzerine biraz mastaki çiğnenmelidir ve[889] 1 dirhem anason[890] veya 2 dirhem anason çiğnenmelidir. Yahut ekşi şarap veya üzüm şarabı veya bal şarabından biri içilmelidir.

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve rutubetlidir ve çekirdeğinin yağı ikinci[891] derecede kuru ve sıcaktır.

Etkileri: Hıltı çabuk bozulur.

Beslenme Organları:[892] {Hıçkırığı teskin eder. Kayısı, mide için çok yararlıdır.}[893] Ermeni kayısısı, midede fesad yapmaz; süratle ekşime meydana getirmez. Kayısı yendikten sonra, anason alınmalı ve mastaki (sakız) çiğnenmeli, üzüm suyu veya ayva şurubu içilmelidir. Soğuk yapıda olanlar ballı şurup içmelidir.

Dışarı Atan Organlar: Çekirdeğinin yağı, basura iyi gelir.

Hummalar: Çabuk küflenip kokuştuğu için ateş yapar, ancak kuru kayısı hoşafı yüksek ateşe iyi gelir.

MEVZ
(Muz; Musa paradisiaca)

Genel Nitelikleri: Tanınmış bir meyvadır. Uzun ve parçalı yaprakları vardır. Onun yaprakları marzuvan yapraklarına benzer. Sadece sıcak bölgelerde yetişir; başka yerlerde yetişmez.

---

888 "**Genel Nitelikleri:** İyi tanındığı için açıklama yapmaya gerek yoktur." T.M.

889 "veya" T.M.

890 "2 dirhem" T.M.

891 "üçüncü" T.M.

892 "Suda ezilirse, ateşi düşürür." T.M.

893 { } arası T.M.'de yok.

Etkileri: Besleyicidir, ancak çok fazla besleyici değildir; yumuşatıcıdır. Yendikten sonra tıkanma yapar. Safravî ve balgamî yapıyı artırır.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüs ve boğazı yumuşatır.

Beslenme Organları: Çok fazla yendiğinde, cidden midede ağırlık yapar. Sıcak yapıda olanlar muz yedikten sonra üzerine sekincebin (oxymel) veya soğuk bal yemelidirler.

Dışarı Atan Organlar: Meniyi artırır; böbrek için uygundur ve idrar söktürür.

MUH
(Kemik İliği; Marrow Mucloi)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir maddedir. Kemik iliğidir. İyisi sığır, kemiği iliğidir, daha sonra keçi kemiği iliğidir. Yaşlı teke ve yaşlı sığırın kemik iliği kurutucudur. Onlar, özellikle organlara ısıtıcı ve kurutucu etki yapar.

Etkileri: Isıtıcı, yumuşatıcı, temizleyici ve çok besleyicidir.

Şişler: Sertleşmeye ve taşlaşmaya dana ve geyik benzeri hayvanların ilikleri çok iyi gelir. Teke ve dağ keçisi türlerinin iliklerinin kuru olması dolayısıyla etkileri olumsuzdur.

Beslenme Organları: İlik, mideyi sıvar; iştihayı keser ve [bundan dolayı] iliği baharatla yemek doğru olur.

Dışarı Atan Organlar: İyi cins ilikle fitil yapıp, rahime uygulansa, rahim sertliğine ve urlanmaya iyi gelir.

Zehirlenme: Geyik iliği, haşarat ısırdığı yere sürüldüğünde, oraya haşaratın gelmediği söylenir.

MERİ, MURRİ[894]
(Bir Cins Balık Sosu)

Yapısı: Üçüncü dereceye kadar sıcak ve kurudur.[895] İbn-i Maserceveyh, balıkla yapılan, arpayla yapılana göre sıcaklık ve kuruluk yönünden zayıftır, demiştir. Fakat ben buna katılmıyorum.

Etkileri: Ağır hıltları temizler, yumuşatır ve dağıtır. Kabız etkisi vardır. Balgamın atılmasını sağlar.

Süslenme: Ağız kokusunu giderir. Ağıza güzel bir koku verir.

---

894 "Bu droga abkamc denir." T.M.

895 "Arpayla veya balıkla yapılan türleri vardır." T.M.

Cerahat ve Yaralar: Kokuşmuş, irinleşmiş yaralar için gerçekten iyidir. Balıktan ve tuzlu etten hazırlanan drog, habis yaraların ilerlemesini engeller.

Hareket Organları: Mafsal ağrılarına ve siyatiğe yararlıdır.

Göz Organları: Çiçek? hastalığında göze damlatılarak, hastalığın göze yayılmasını önler.

Beslenme Organları: Midenin rutubetine iyi gelir. Ayrıca karın boşluğunun rutubetini de temizler.

Dışarı Atan Organlar: Kulunç için hazırlanan terkiplerin bileşimine girer. Özellikle ülser için bu drogla lavman hazırlanır.

Zehirlenme: Kuduza karşı da etkilidir.

MEYFUHDEC
(Üzüm Usaresi)

Genel Nitelikleri:[896] Kaynatılmış 'unnab (üzüm) usaresidir.

Solunum ve Göğüs Organları: Solunum için faydalıdır. Bu yüzden, diyakuz olarak tanınan haşhaş şurubuna katılır.

Dışarı Atan Organlar: Böbrek ve mesane ağrısına iyi gelir.

MASL[897]
(Misal, Torba Yoğurdu)

Etkileri: Sevdavî yapıda olanlara çok zararlıdır. Şayet yağlı etle kaynatılacak olursa, çok az fayda gösterir.

Beslenme Organları: Mide için zararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Makad için yararlıdır.

MAYIH, MAYEC
(Camelina sativa)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, ateş yakmak için kullanılan bir bitki olduğunu söylemiştir. Onun tek ve yuvarlak yaprakları vardır. Yapraklarının dibinde kalkan şeklinde meyvaları vardır. Onlar iki tabakadır; tohumları yere doğrudur. Harabelerde ve yerleşim bölgeleri civarında yetişir.[898] Kaynatılıp içilecek olursa, hıçkırığa iyi gelir. Aynı

---

896 "Bilinen bir drogdur." T.M.

897 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur." T.M.

898 "Aynı şekilde, büyük ve küçük baş hayvanların boyunlarına asıldığında, onlardan da hastalığı uzaklaştırır. Bu drog dövülüp, balla karıştırıldığında, cilt bozukluklarını temizleyen terkip elde edilmiş oldu." T.M.

şekilde, drogu elde tutmak veya devamlı droga bakmak da aynı etkiyi gösterir. Eğer drog toz edilip, yemeğe katılırsa, kuduz köpek ısıran kişilere iyi geldiğinin tahmin edildiği söylenir.[899]

MEN'UR–MENKUR

Genel Nitelikleri: Dioscorides, Mısır kökenli haşhaş olduğunu söylemiştir. Biz bundan dolayı, bununla ilgili bilgiyi orada verdik.

"Mim" harfindeki son drog budur. Burada 45 drog verildi.[900]

ON DÖRDÜNCÜ MAKALE[901]
(Nun Harfi)

NERCİS[902]
(Nergis; Narcissus tazetta)

Etkileri: Kökü çekicidir. Vücut derinliklerinden maddeleri çeker; kurutucudur; temizleyici ve yıkayıcıdır. Yağı, yasemin yağına benzer, fakat ondan daha hafiftir. Onun kökü dikeni çıkarır; özellikle delice otu unu ve balla kullanılması gerekir. Nergis, cilt bozuklukları (kelef) ve lekeler üzerinde etkilidir. Kökünün sirkeyle birlikte kullanılması gerekir. Kökü aynı zamanda saçkırana iyi gelir.

Şişler: Nergis kökü, bal ve gersene ile mum yapılarak, ağrı ve ateş yapan çıbanların ve kistik sivilcelerin baş verip patlaması için kullanılır. {Sinir şişlerine karşı onun kökleriyle pomad (yakı) yapılır.}[903]

Cerahat ve Yaralar: Cerahatı kurutur; kesikleri de kapatır ve yüzeylerin kuvvetli yapışmasını sağlar; hattâ birleşmesi zor, parçalanmış kısımların birleşmesini sağlar. Balla ezilerek, ateş yanıkları ve sinir iltihapları üzerine tatbik edilir. Şayet bal ve gersene ile karıştırılırsa, kirlenmiş yaraları temizler.

Hareket Organları: Yağı, sinirlere iyi gelir. Nergis kökü, sinir yaraları, burkulmalar ve mafsal ağrıları üzerine hâricen tatbik edilir.

---

899 "Bu bitkinin, oturulan odada tavana asıldığında, orada oturan kişilerin sağlığını koruduğuna inanılır." T.M.

900 "**MEC-Genel Nitelikleri:** Farsçada maş denilen drogdur. Gereken bilgi "Maş" başlığı altında verilmiştir." T.M.

901 "Bu makalede 28 drog açıklanacaktır."

902 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur." T.M.

903 { } arası T.M.'de yok.

Baş Organları: Beyine giden damarları açar ve rutubetli, sevdavî baş ağrılarını giderir. Yağı da aynı amaçla kullanılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Eğer göğüse tatbik edilirse, onun yağı diyafragmadaki katı ve soğuk şişleri çözer, eritir.

Beslenme Organları: Olgunlaşmış hâldeyken[904] kökü yenirse, bulantı yapar ve kusmayı artırır.

Dışarı Atan Organlar: Eğer ondan 4 dirhem[905] balla karıştırılarak içilirse, mesane ve rahim ağrılarına yararlı olur.[906] Aynı zamanda, canlı cenini düşürür ve öldürür; yağı, rahim ağzını açar ve onun ağrılarını giderir.

NARDİN
(Sünbül)

Anadolu'da yetişen sünbüldür ve ilgili bölümde açıklanacaktır.

NİL
(Çivit, Çivit Otu; Isatis tinctoria)

Genel Nitelikleri: Onun a) bostanî, b) yabanî çeşitleri vardır.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Kabız etkilidir. Akıntıyı keser ve kurutur. Bostanî olanı, kurutucu etkili ve kuvvetlidir; yakıcı değildir. Fakat yabanî olanı, keskindir ve kurutucu etkisi şiddetlidir. Dokunun derinliklerinden maddeleri çeker.

Süslenme: Cilt bozukluklarını temizler; lekeleri giderir; saçkıranı (dai's-saleb) giderir.

Şişler: Çivit otu, pomat olarak tatbik edildiğinde, vücutta oluşan şişlikleri giderir. Katı dokulardaki kötü şişleri tedavi eder. Başlangıcında olan bütün şişlere yararlıdır. Nemle (sivilce) ve yangılı çıbanlara da yararlıdır. Bu amaçla, arpa unuyla birlikte hâricen kullanılır.

Cerahat ve Yaralar: Kuvvetli kurutucu etkisinden dolayı vücudun sertleşmesine sebep olan sıcak cerahatleri ortadan kaldırır. Bunun için bostanî olanın tohumları kullanılır. Yabanî olan şiddetli etki gös-

---

904 "ve kaynatılarak" T.M.
905 "2 dirhem" T.M.
906 "aynı zamanda bağırsak solucanları atılır." T.M.

terir ve kokuşmuş, irinli yaralar üzerinde daha etkilidir. Yaralar için daha çok bostanî olan kullanılır; kronik yaralar üzerinde de etkilidir. Toz edilip, balla karıştırılınca, ateş yanıklarına ve sinir yaraları üzerine hâricen uygulanır. Batan dikeni çıkarır. Bunun için şeylem unuyla birlikte kullanılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Küçük çocukların şiddetli öksürüğüne etkilidir. Akciğer yaralarına iyi gelir. Sevdavî yaralar üzerinde de etkilidir.

Beslenme Organları: Özellikle yabanî türünün dalak üzerine etkisi fazladır.

NESRİN
(Bir Cins Gül)

Genel Nitelikleri: Kuvvet yönünden yasemine benzer, fakat daha zayıftır; nergise de benzer. Yağı daha çok yasemin yağına benzer; etkisi ona göre zayıftır.

Yapısı: İkinci derecede kuru ve sıcaktır.

Etkileri: Bütün türleri temizleyicidir; özellikle çiçeklerin bu etkisi çok özeldir.

Hareket Organları: Dendiğine göre, sinirlerin soğukluğuna faydalıdır.

Baş Organları: Kulak kurtlarını öldürür ve çınlamasını giderir; diş ağrılarına iyi gelir. Yabanîsi ile şakaklar ovulursa, baş ağrısını giderir. Bütün türlerinin kanalları açıcı özelliği vardır.

Solunum ve Göğüs Organları: Boğaz ve bademcik şişlerine iyi gelir.

Beslenme Organları: Ondan 4 dirhem dozda içilse, hıçkırığı (fevak) teskin eder; özellikle yabanîsinin bu etkisi vardır.

NEMMAM
(Fesleğen; Ocimum basilicum)

Genel Nitelikleri: Ona sisenber denir.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve üçüncü dereceye kadar kurudur; kokmayı önler.

Süslenme: Bitleri (kaml) öldürür.

Şişler: Karındaki katı şiddetli balgamî şişlere yararlıdır.

Baş Organları: Sirkeyle kaynatılıp, gül yağı ile karıştırıldıktan sonra başa sürülse, unutkanlığa karşı etkili olur. Aynı şekilde, zihin karışıklığına yararlıdır ve nergis kranitise yararlıdır. Sirkeyle pişirilip, gül yağı ile birlikte karıştırılırsa, baş ağrısına iyi gelir; ona karşı yararlıdır. Yabanîsinin yaprağı, pomad şeklinde başa ve alına tatbik edilirse, baş ağrısına iyi gelir.

Beslenme Organları: Eğer şurup şeklinde içilirse, hıçkırığa iyi gelir. Tohumları daha etkilidir. Soğuk karaciğer şişlerine iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak kurtlarına ve solucanlara iyi gelir. Ölü cenini de düşürür; çiçekli olanı idrar ve regl söktürür ve yabanî olanı eğer şurup olarak içilirse, idrar tutukluğuna iyi gelir. Taşı düşürür. Aynı şekilde şurubu kolike iyi gelir.

Zehirlenme: Kötü şeylere yararlıdır ve arı sokmasında 2 dirhemi oxymel ile birlikte içilirse, iyi gelir.

NİLÜFER
(Su Zambağı; Nymphoea lotus)

Genel Nitelikleri: Galenos, su lâhanası olduğunu söylemiş ve tohumlarına habbü'l-arus denir, demiştir. Bu konuda anlaşma yoktur, denir. Hint nilüferinin kökü adam otunun yerine geçer.

Özel Nitelikleri: Beyaz olanın kökü, siyah olanın kökünün etkisinden daha güçlüdür. Meyvası tohumlarından daha güçlüdür.

Yapısı: Üçüncü derecede soğuk ve rutubetlidir. Şurubu çok yumuşatıcı etkiye sahiptir. Hindî türü adam otuna eşdeğer sayılır.

{**Etkileri:** Şurubu çok yumuşatıcıdır.}[907]

Süslenme: Kökü, suyla adison (behak) hastalığına hâricen tatbik edilirse, yararlı olur. Özellikle siyah kökler yararlıdır. Yine siyah kökler, ziftle birlikte saçkırana tatbik edilir.

Şişler: Kökleri, sıcak yangılı şişlere yararlı olur ve dalak şişlerine de yararlı olur.

Cerahat ve Yaralar: Onun tohumu ve kökü, yaralara iyi gelir.

Baş Organları: Uyku verir; sıcak baş ağrısını ve safravî baş ağrısını giderir. Fakat bu etkileri zayıftır.

Solunum ve Göğüs Organları: Şurubu, öksürüğe ve karın ağrılarına (şu'set) iyi gelir.

907 { } arası T.M.'de yok.

Beslenme Organları: Onun kökü ve şurubu dâhilen ve hâricen, dalak şişlerine yararlı olur.

Dışarı Atan Organlar: Gece boşalmalarına (ihtilam) iyi gelir. 1 dirhem haşhaşla birlikte içilirse, cinsel gücü azaltır ve özellikle meniyi dondurur. Onun kökü, kronik ishale iyi gelir ve kronik yaralara da iyi gelir. Onun kökü, mesane ağrıları için dışardan tatbik edilirse, iyi gelir. Onun tohumu herşeyden daha etkilidir. Hattâ o, regl kanamalarını keser. Sarı nilüferin kökü ve onun tohumu, kadın sütü ile birlikte içilirse, rahimden gelen rutubetli akıntıları keser. Şurup şeklinde içilirse, karnı yumuşatır.

Hummalar: Şurubu hummalara yararlıdır.

NA'NA'[908]

(Nane; Mentha viridis)

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur; etkin bir rutubete sahiptir.

Etkileri: Isıtıcı ve kabız gücü vardır. Engelleyici gücü vardır. İhtiva ettiği maddeler yenebilen sebzelere göre daha hafiftir. Birkaç nane dalı sütün içine konsa, sütün ekşimesini önler. Usaresi sirkeyle birlikte içilse, karın içi kanamalarını dindirir.

Şişler: Kavrulmuş unla birlikte sivilceler üzerine tatbik edilir. Nane, pelin otuna benzemez, çünkü pelin otunda ekşilik yoktur. Nanede eritici, ısıtıcı, hastalık nedenini uzaklaştırıcı özellikler vardır.

Baş Organları: Nane, alına hâricen tatbik edilirse, baş ağrısını (suda') giderir. Özellikle arpa bulamacıyla (çorbasıyla) birlikte verildiğinde yararlı olur. Onunla dilin sertliği de giderilir. Onun usaresi safran ile karıştırılıp, kulağa damlatılırsa, kulak ağrısına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Solunum yolu kanamalarına iyi gelir. Kadınların göğsüne sürülürse, sütün orada tutulmasına, donmasına sebep olur; memedeki şişleri giderir.

Beslenme Organları: Mideyi güçlendirir ve onu sağlıklı kılar; hıçkırığı sakinleştirir; sindirime yardımcı olur. Balgamî ve kanlı kusmaları engeller; özellikle içildiğinde, sarılığın tedavisinde etkili olur.

---

908 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur."T.M.

Dışarı Atan Organlar: Gaz yaptığından cinsel güç için uygundur. Bostanî olan gaz yapar ki, bu özellik pelin otunda yoktur. Nane, meniyi artırır veya güçlendirir. Bağırsak kurtlarını öldürür. Eğer cinsî münasebetten önce fitil şeklinde alınırsa, hamileliği önler. Eğer birkaç dalı nar tanesiyle birlikte yenirse, mide ekşimesini engeller.

Zehirlenme: Kuduza karşı etkilidir; özellikle tohumunun bu etkisi vardır.

NARMÜŞK
(Hint Narı; Mesua ferrea)

Genel Nitelikleri: O, dal, kabuk ve tomurcuktur. Besbaseye (küçük Hindistan cevizi kozalağı) benzer. Besbaseye göre nisbeten daha az kırmızı olup, sarıya çalar ve keskin kokuludur; etkili olarak nardine yakındır. {Onun kabuksuz olduğu söylenir.}[909]

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Hafif çözücüdür.

Beslenme Organları: Soğuk mide ve karaciğer için iyidir. Etki açısından sünbüle benzer.

Bedeli: Onun bedeli (muadili), 1/4 oranında zencefil ve 1/2 dozda fıstık ve 1/3 oranında sünbüldür.

NUHALE[910]
(Kepek)

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Temizleyici, yumuşatıcı ve çok boşaltıcı etkisi vardır; fakat germine[911] kadar yoğun değildir. Balgam ve gazları çözücüdür.

Şişler: Sıcak yangılı şişlerin başlangıcında keskin sirkeyle onların üzerine sürülür (hâricen tatbik edilir).[912] Nuhale şarabıyla yangılı meme şişlerine hâricen tatbik edilir. Gaz ve balgamdan olan şişleri de yok eder.

Cerahat ve Yaralar: Keskin sirkeyle birlikte sıcak olarak uyuzdan oluşan yaralar üzerine tatbik edilir.

---

909 { } arası T.M.'de yok.

910 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur."T.M.

911 "gersine"T.M.

912 "Bez ıslatılıp, memelere tatbik edilir."T.M.

Solunum ve Göğüs Organları: Temizleyerek, göğüsü yumuşatır ve özellikle şeker, badem yağı ve nuhale suyu ile birlikte kullanılırsa, etkisi fazladır. {Özellikle memelerdeki şişlere iyi gelir.}[913]

Dışarı Atan Organlar: Bağırsakları tahrik eder, onların boşalmasını sağlar. Eğer yudumlanarak içilirse, bağırsakları yumuşatır.

Zehirlenme: Yılan ve akrep sokmalarına karşı kullanılır.

NİŞA[914]
(Nişasta)

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve kurudur.

Etkileri: Onda güçlendirici ve yumuşatıcı etkiler vardır. 1 cüz nişastanın üç katı su ile pişirilmesi gerekir.

Süslenme: Zafiranla cilt döküntüleri (kelef) üzerine uygulanırsa, onları yok eder.

Cerahat ve Yaralar: Yaraları tedavi eder, iyileştirir.

Göz Organları: Gözde akıntı olmasını engeller.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüsü yumuşatır ve yudum yudum içilirse, nezlenin göğüse inmesini engeller.

Beslenme Organları: Nişasta tek başına {ve mercimekle (ades) birlikte}[915] tutucu mizaçtadır. Safranın vereceği sıkıntıyı engeller.[916]

NUŞARE[917]
(Talaş)

Yapısı: Hangi ağaca ait ise, onun yapısındadır.

Etkileri: Aşındırıcı olan odunun talaşı temizleyici olur. Eğer ağacında kurutucu etki varsa, talaşı da aynı özelliğe sahiptir.

Cerahat ve Yaralar: Aşındırıcı odunun talaşı yendiğinde, tedavi edicidir. Kabız olan odunun talaşı da kabız etki gösterir. Meselâ, diken cinsinden olan bazısı benzerleriyle alınıp, şarap ve anasonla karıştırılıp, kavrulur, sonra dövülürse ve uyuz yaraları üzerine tatbik edilirse, iyi gelir.

---

913 { } arası T.M'de yok.

914 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur."T.M.

915 { } arası T.M.'de yok.

916 "Nişa, tek başına veya balla birlikte bağırsaklarda yumuşatıcı etki gösterir."T.M.

917 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir maddedir."T.M.

NERTİS–NERTİKİS

Genel Nitelikleri: Sıcak bir drogdur. İçinde çok fazla kabız etkili olan yeşil bir kısım vardır. Zeytinyağı ile birlikte sürüldüğü zaman damarları açar.

Baş Organları: Burun deliklerine üflenirse, burun kanamasını (ru'af) dindirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Taze meyvası, göğüste toplanan kanı dağıtır.

Beslenme Organları: Onun taze meyvası, kronik ishali engeller.

Zehirlenme: Şarapla içilirse, yılan sokmasına iyi gelir.[918]

NANAHAN
(Carum copticum)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur[919] ve [bu drogda] çok az miktarda acılık ve yakıcılık vardır.

Özel Nitelikleri: Onun tohumları diğer kısımlarından daha fazla etkilidir.

Yapısı: Üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: Tıkanmaları açar; kurutucu ve eritici etkisi vardır.

Süslenme: Bunu dâhilen kullanmak ve sürmek, cildin rengini sarartır; adison ve vitiligo gibi hastalıkların terkibine girer. Balla macun yapıldığında, morarma ve kan oturmalarını giderir.

Solunum ve Göğüs Organları:[920] Göğüs iltihabını bertaraf eder {ve kalbi takviye eder.}[921]

Beslenme Organları: {Mideye yararlıdır.}[922] Kusmayı teskin eder; nefesi iyileştirir. O, karaciğer ve soğuk mide için iyidir.

Dışarı Atan Organlar: Şarapla idrar söktürür. İdrar zoruna iyi gelir; taşı düşürür. Mesane ve böbreklere tamamen yararlıdır. Gaza, kolike iyi gelir. Nanahan, rezene ile birlikte kaynatılarak, buharına oturulursa, rahimi temizler.

Hummalar: Gerçekten kronik ateşe yararlıdır.

---

918 "Eğer şarapla birlikte yılan sokan yere sürülürse, etkili olur."T.M.

919 "onun tohumları meşhurdur."T.M.

920 "Vücudun her bölgesinde kullanılabilir."T.M.

921 { } arası T.M.'de yok.

922 { } arası T.M.'de yok.

Zehirlenme: Pişmiş nanahan, akrep sokan yere tatbik edilirse, iyi gelir. Ayrıca böcek (haşarat) sokmasına karşı onun şurubu içilir.

NATRUN
(Boraks)

Genel Nitelikleri: Diğer bir adı burkü'l-ermenidir. İlgili bölümde ("Be" harfinde) ondan söz edildi ve biz bunu tekrar etmeyeceğiz.

NEVRE-NURE
(Kireç; Calx)

Genel Nitelikleri:[923] {O, taştan, çanak ve çömlekten elde edilmiş olan şeydir.}[924]

Yapısı: Su ile yeni ıslatılmış veya ıslatılmamış olan nure (kireç) yakıcıdır. Fakat suyla söndürüldükten sonra 2 ilâ 3 gün bekletilen kireçte yakıcı özellik kalmaz; belki ısıtıcı etki gösterir. Sönmüş kireç normal, kuru yapıya sahiptir.

Etkileri: Nure, kanamayı keser; sönmüş kireç yakmaz ve kurutucu etkiye sahiptir. Eğer kireç yağlarla kaynatılırsa, olgunlaştırıcı etkiye sahip olur.

Cerahat ve Yaralar: Et yeme özelliğine sahiptir. Et benlerini yok eder. Ateş yanıklarına iyi gelir.

NESİYANDARU
(Çobandeğneği, Madımak; Polygonum cognatum)

Genel Nitelikleri: Zannediyorum ki, Araplar tarafından adı değiştirilmiş olup; onun asıl adı bersiyandarudur. O da "Be" harfi kısmında ele alınmıştır. O, asaü'r-ra'i (batbat)ye tekabül eder.

NAHL
(Hurma; Phoenix dactylifera)

Genel Nitelikleri: O, temr (hurma) diye bilinen ağaçtır. Bütün kısımlarının kabız etkisi vardır. Onun hakkındaki bilgi "Temr" başlığı altında verilmiştir.

---

923 "Bilinen bir drogdur." T.M.

924 { } arası T.M.'de yok.

NUŞADUR[925]
(Nişadır; Amonyum clorid)

Özel Nitelikleri: İyisi, saf ve kristalize olanlardır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcı ve eriticidir.

Göz Organları: Gözün akına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Düşen küçük dili yerine getirir; boğaz ağrısını giderir.

NUHAS
(Bakır; Cuprum)

Genel Nitelikleri: Bakırın bir kısmı sarıya çalan kırmızı renktedir. a) Bu türe Kıbrısî denir; kalitelidir. b) Diğeri, kırmızıdır; saftır. c) Diğer bir türü siyaha çalan kırmızı renktedir. d) Bir diğer türüne ise 'talikun' denir. Bu, işlenmiş bakır olduğu için bu adı almıştır. Bakırda asitlik ve kekrelik vardır. Yumuşak maddelerde yıkanabilir, sert maddelerde yıkanamayan maddeleri yok etmekte iyi bir drogdur.

Özel Nitelikleri: Bakır çiçeği bakırdan daha yumuşaktır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Bakırın içinde yakıcılık, büzücülük (kabız) etkisi vardır. Saf bakırdan[926] yapılan cımbızla tüyler yolunursa, bir daha çıkmadığı görülür.[927]

Süslenme: Kılları karartır.[928]

Cerahat ve Yaralar: Kötü huylu çıbanları iyi eder ve onlara engel olur. Et benlerini düşürür. Yıkanmış bakır, cerahatleri iyi eder. Vücudun katı kısımlarında oluşan yaralara balla karıştırılıp, hâricen uygulanırsa, iyi gelir.

Göz Organları: Görmeyi güçlendirir. Göz kapaklarının sertleşmesine karşı yararlı olur.[929]

---

925 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir maddedir." T.M.

926 "pirinçten" T.M.

927 "Yine pirinç (bronz)den yapılmış bir kapla içilen şarabın sarhoşluğu olmaz. Yukarıda verilen bu iki etkinlik iki ayrı *Kânûn*, nüshasında geçmektedir. Bu, ifadeler, doğruluğunu ve gerçeğini araştırmadan yazan kişilerin ifadeleridir." T.M.

928 "Kılları düzene sokar." T.M.

929 "Yanmış bakır, göz yaralarına iyi gelir, irinini boşaltır. Gözün parlaklığını artırır. Gözde fazladan çıkan kıllar pirinçten yapılmış cımbızla alınırsa, bir daha çıkmaz." T.M.

Beslenme Organları: (Tam ve olgunu) safı, edrumali ile birlikte içilirse, safra suyunu dışarı atar. Eğer ağızda tutulursa, kusmayı tahrik eder ve kusturur. Şerbeti 1,5 miskal dozda içilirse, sıkıntı vermeden safranın atılmasını sağlar.

Zehirlenme: Bakır kapta tuzlu, acılı, tortulu yağ ve et, aynı şekilde ekşi ve tatlı yemekleri bırakmaktan çekinmek gerekir. Ayrıca bakır kaplardan şerbet nevinde şeyler içmemek gerekir; çünkü bakır, kaplar içinde bulunan maddeye kendinden metal verir. [Bakır çalması olur.] Bakır çalığı öldürücüdür.[930]

NAFT
(Naftalin; Naphtha alba)

Genel Nitelikleri:[931] {Bilinen nevi beyaz ve siyahtır.}[932] Siyah naftalin, Babil ve diğer yörelerin naftalinlerinin yan ürünleridir.

Yapısı: Dördüncü dereceye kadar sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcıdır; özellikle beyaz olanı eritici, çözücü ve tıkanıklıkları açıcıdır.

Hareket Organları: Kalça ve eklem ağrılarına iyi gelir; özellikle beyaz olanının bu etkisi vardır.

Baş Organları: Naftalin zerkedilmesi, soğuk kulak ağrılarına iyi gelir.

Göz Organları: Gözün beyazına ve göze su inmesine (mai'n-nazil) yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Astım ve kronik öksürüğe, çok az naftalin sıcak su ile birlikte içilirse, iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Eğer makattan fitil şeklinde uygulanırsa, kolik (mags) ve gazı giderir; bağırsak kurtlarını öldürür ve özellikle siyah naftalinin bu etkisi vardır. Hepsi idrar ve regl söktürür; mesanenin gazını ve rahimin soğukluğunu giderir.

Zehirlenme: Böcek zehirlenmelerine iyi gelir.

---

930 "Taze balık, bakır kapta kızartılır veya başka bir kapta kızartıldıktan sonra üzeri bakır bir kapla örtülür ve daha sonra balık yenirse, yiyen kişiyi öldüreceği söylenir." T.M.

931 "Bilinen bir drogdur. Su çıkartılır gibi çıkartılır." T.M.

932 { } arası T.M.'de yok. "Beyaz naft (naftalin) iyisidir." T.M.

NEBK
(Lotus Meyvası, 'Hunnap, Mısır Fulü; Zizypus jujupa)

Genel Nitelikleri: O, dikenli büyük bir ağaçtır. Onun meyvası fındık gibidir.[933] Rengi kırmızıdır; yenebilir. Sıcak ülkelerde yetişen, tadı güzel bir meyvadır. Adı çoktur; her ülkeye göre değişen adları vardır. 'Kennar' gibi.[934]

Yapısı: Lotusun tazesinde ve kurusunda kurutucu ve yumuşatıcı etkisi vardır. Bu etkiler ağacın bütün kısımlarında görülür. Sıdrın (lotus) şiddetli kabız etkisi vardır.

Etkileri: Kabız etkisi vardır; özellikle kavrulmuşunda bu etki fazladır.

Süslenme: Tüylerin dökülmesini önler ve uzamasını sağlar; onları kuvvetlendirerek yumuşatır. Sıdrın (lotus cinsi) zamkı vardır; bu zamk kepeklenmeyi ve derideki döküntüleri yok eder ve saçları kızıllaştırır.[935]

Şişler: Sıdr (lotus cinsi), yangılı şişleri yumuşatır ve çözer.

Baş Organları: Sıdr zamkıyla baş yıkandığında, saçları kıvırcık hâle getirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun yaprakları, astım ve akciğer hastalıklarına iyi gelir.

Beslenme Organları:[936] Mideyi güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: {O, tabiî olarak tutucudur ve}[937] regl kanamasına ve bağırsak yaralarına özellikle yararlıdır. Mide zaafı dolayısıyla meydana gelen ishali engeller. Sıdr cinsi pişirilip, fitil şeklinde bu hastalık için kullanılır. Rahim akıntıları için şurup hâlinde kullanılır. Taze lotusun etkisi, ayva, za'rur (bir cins elma), çeşitli meyvalar ve mısrî gibilerinin tazeleriyle aynı etkiyi gösterir. Bu türlerin normal olanları kabız etkilidir. O, hazmedilemez ve bundan dolayı tabiî olarak çoğunlukla hazmedilmeden dışarı atılır.

---

933 "Onun meyvası fındıktan daha küçüktür."T.M.

934 "Sıdr ve hannar gibi."T.M.

935 "saçları siyahlaştırır."T.M.

936 "Mide zayıflığından oluşan ishale iyi gelir."T.M.

937 { } arası T.M.'de yok.

NÜVE[938]
(Çekirdek)

Etkileri: Kabız ve besleyici etkisi vardır.

Cerahat ve Yaralar: Yanmışı, habis yaralara yararlı olur.

Göz Organları: Yakılıp, yıkandıktan sonra göz damlasında tufya yerine kullanılır. Nardinle birlikte kirpikleri çoğaltıp, güzelleştirir.[939] Yüz yaralarına çok iyi gelir ve kirpik bitmesini sağlar.

NECM[940]
(Domuz Ayrığı; Cymodon dactylon)

Cerahat ve Yaralar: Kanamalı, cerahatli yüzeyleri birleştirir.

Dışarı Atan Organlar: Pişmiş ayrık otu, taşların düşmesini sağlar. Tohumları idrar söktürür. Şiddetli kabız etkilidir.

NİTAFİLİ (?)

Genel Nitelikleri: Beş yapraklı bir yetudur (sütlü bitki).

Etkileri: Güçlü kurutucudur. Ayrıca bu drogun keskinlik, acılık ve yakıcılık yönünden etkinliği yoktur. Kesiklerde onunla pomat şeklinde tedavi uygulanır. Kanamayı durdurmak için kullanılır.

Şişler: O, çıbanlara, sıracaya, balgamlı sertliklere (urlara), dolamaya ve uyuza karşı kullanılır.

Hareket Organları: Eklem ağrılarına ve siyatiğe iyi gelir. Hâricen ve dâhilen fıtık için kullanılır.

Baş Organları: Onun pişmiş köküyle gargara yapılırsa, dil ağrılarına[941] iyi gelir. Başı ağrıyan hasta otuz gün boyunca yapraklarından hazırlanan şurubu içse, faydası görülür.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun pişmişi, gargara yapılırsa, boğaz sertliğini giderir. Köklerinin usaresi, akciğer ağrısına iyi gelir.

Beslenme Organları: Onun kökünün suyu, karaciğer ağrısına ve sarılığa iyi gelir. Eğer birkaç gün bal ve tuzla içilirse, bu etkiyi yapar. Bunun dozu 3 kavanozdur.

---

938 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir maddedir. Her meyvasının çekirdeğine verilen isimdir. Fakat nüve denince, demirhindi anlaşılır." T.M.

939 "Bazılarının dediğine göre" T.M.

940 "**Genel Nitelikleri:** Herkes tarafından bilinen ve sürüngen olan bitkilere verilen isimdir; fakat necm dendiğinde, şil akla gelir. Türkçede ayrık otudur." T.M.

941 "ağız yaralarına" T.M.

Dışarı Atan Organlar: Onun kökü, bağırsak yaraları ve basurdan kaynaklanan ishale[942] iyi gelir. Aynı zamanda, pişmiş kökleri de aynı etkiyi yapar.

Hummalar: Onun yaprağı edrumali veya şarapla içilirse, dört günde bir ve iki günde bir gelen nöbetlere (sıtma) iyi gelir.

Zehirlenme: Onun kökünün suyu öldürücü bir drogdur.

NA'AM, NAHHAM
(Deve Kuşu)

Genel Nitelikleri: Bazı hekimler, deve etine itibar ederler.

Yapısı: Bazı hekimler, onun etinin sıcak ve yağlı olduğunu söylediler. {Hazmı kolaylaştırır. Bedeni güçlendirir ve onun sağlıklı olmasını sağlar.}[943] O, ağır olduğundan kendi hazmedilmez.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü artırır.

NEMER[944]
(Leopar; Pelis pardus)

Genel Nitelikleri: O, bilinen bir hayvandır.

Hareket Organları: Huzî, onun yağının felç için çok iyi bir ilâç olduğunu söylemiştir.

Zehirlenme:[945] Onun safrasının ani ölüme sebep olduğunu söylemişlerdir.[946]

"Nun" harfi ile ilgili söz tamamlandı. Burada 26 ilâç hakkında bilgi verildi.

ON BEŞİNCİ MAKALE[947]
(Sin Harfi)

SU'D
(Hint Selvisi; Cypress rotundus)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, onun bir cins bitkinin kökü olduğunu söylemiştir. Bu bitkinin yaprakları kurrasa (pırasa) benzer, fakat daha

942 "ağrılara" T.M.
943 { } arası T.M.'de yok.
944 "Nemr-Hayvan" T.M.
945 "Bazı hekimler" T.M.
946 "Nahl (demirhindi), nahle (demirhindi), nebiz (hurma şarabı), üçü de bilinen drogdur. Üçü hakkında da bilgi verilmiştir." T.M.
947 "Bu makalede 52 adet drog işlenecektir." T.M.

sert, sıkı ve uzundur. Onun gövdeşi 1 karış uzunluğundadır. Gövdesi sağlam olmayıp, dik durmaz. Gövdesi gibi yatık durur. Gövdenin uçları küçük yapraklarla kaplıdır. Tohumları da burada yer almıştır. Kökleri zeytine benzer, kimi düz, kimi kıvrıktır. Bina aralarında, pis yerlerde yetişirler. Tarsus, Suriye ve Cezayir'de yetişir. {Ona kavkalades denir.}[948] Istefan, bazı yağları terbiye etmek için kabız özelliği olan bazı şeylerle karıştırıldığını, böylece tatlandırıldığını tahmin etmiştir.[949] Su'd, Hindistan ve Kufe'de [de] yetişir.

Özel Nitelikleri: Hint selvisinin iyisi, yoğun, ağır, zor ezilebilen ve kokulu olanıdır. Bitki, kısa boylu ve çok ekşidir.

Etkileri:[950] Merhemlerin terkiplerine girer.

Süslenme: Cildin rengini güzelleştirip, pürüzlerini giderir. Hindî olanın, saçları, kılları döktüğü söylenir.

Şişler: İyileşmesi zor yaraları ve liflerdeki yaraları iyileştirir.

Hareket Organları: Habbetü'l-hadra (yeşil sebze tohumu) yağı ile kalça ağrılarına karşı kullanılır ve sertliği artırır. Çok kullanılırsa, cüzzama sebep olur.

Baş Organları: Burun ve ağız kokusuna, diş eti gevşekliğine iyi gelir. Hafızayı çok güçlendirir ve ağız içindeki aft şeklindeki yaralara yararlı olur.

Dışarı Atan Organlar: Taşı dışarı atar; idrar söktürür ve idrar zoruna (idrarın damla damla akmasına), mesane zaafına ve soğuk algınlığına cidden yararlı olur. {Aynı zamanda bütünüyle yararlıdır. Rahim soğukluğuna fevkalâde yararlıdır.}[951] Basura yararlıdır. {Rahim ağızına pomat şeklinde tatbik edilir. Vücutta su toplanması için yararlıdır.}[952]

Hummalar: Kronik ateşli hastalıklara, sıtmaya iyi gelir.

Zehirlenme: Akrep ve böcek sokmasına çok yararlıdır.

---

948 { } arası T.M.'de yok.

949 "İbn-i Sînâ'nın bu konuyu yazması okuyucular için işaret sayılır. Su'd yağının bu elde ediliş özellikleri bazı kitaplarda kesin kayıtlıdır."T.M.

950 "Isıtıcı, çok az kabız ve yakıcı olmayan kurutucu etkileri vardır; açıcıdır, hattâ burunu bile açar. Gazı çıkarıp, kanı yakar."T.M.

951 { } arası T.M.'de yok.

952 { } arası T.M.'de yok.

SANDARUS
(Kırmızı Arsenik, Kırmızı Ardıç Zamkı; Trachylobium horemannioum)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, sandarusun Arabistan ve Hint'te yetişen bir ağacın zamkı olduğunu söyler. Acıya benzer bir lezzeti vardır. Az da olsa tadı kötüdür. Bazı kişiler onunla tütsü yaparlar. Mai (mia?) ile ve biberle birlikte giysilere tütsü yaparlar. Bu zamk ateşte kaynatıldığı zaman sandarus dediğimiz drog oluşur.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Kabız kuvvetiyle kan dindirici etki gösterir. Güreşçiler ve pehlivanlar bu drogu kullanarak güç ve kuvvet kazanırlar ve güreşirken nefesleri kesilmez.

Süslenme: Eğer her gün 3 ilâ 4 dirhem sekincebinle birlikte içilirse, zayıflatır.

Cerahat ve Yaralar: Yağı, her çeşit nasırı kurutur.

Baş Organları: Onun tütsüsü, nezleyi önler ve diş ağrılarını cidden çok iyi teskin eder. Diş etleri üzerinde etkilidir.

Solunum ve Göğüs Organları: Çarpıntıya kehriba (amber) gibi yararlıdır. Kanamayı ve rutubetli astımı engeller. Bu etkisi kurutucu özelliğinden kaynaklanır. Bu yüzden güreşçiler kullanırlar.

{**Göz Organları:** Süratle gözde oluşan akıntıyı kurutur. Şarapla ekhele (göz kenarına) sürülürse, görmeyi zayıflatarak, kötü etki yapar.}[953]

Beslenme Organları: Dalakları rahatsız olanlar kullanırsa, yararlı olur.

Dışarı Atan Organlar: Onun tütsüsü, kronik ishale yararlı olur; [aynı zamanda] basura da iyi gelir.[954]

SERHAS
(Eğrelti Otu, Erkek Yosun; Dryopteris, Filix-mas)

Genel Nitelikleri: {Hekim Dioscorides, iki gruba ayırır. O, bir bitkidir. Yaprakları yoktur. Çiçekleri yoktur. Meyvası yoktur. Onun yalancı uzun dalları vardır. Büyüktür, yayılmıştır; incedir, tıpkı kanat gibidir.

[953] { } arası T.M.'de yok.

[954] "Drogun hap şekli kronik ishale, tütsüsü basura iyi gelir." T.M.

Onun kokusu (güzel kokusu) vardır. İçinde ip gibi şeyler vardır. Kökü siyahtır; uzundur, parçalıdır. Çok yenince kabız yapar. Dağlık yerlerde yetişmesi mümkündür. [Bir başka türü] sahrada biter. Bağırsak kurtlarına ve ayaklara iyi gelir. Ona kolorhun adı verilir ve insanlardan bazısı ona yelrun der. Bazı eğreltilere bilunteri denir. Butristan'da yetişeni sıcak olup, dişi olana insanlarca nibkaetaris denir ve onun yaprakları diğerlerine benzemez; dalları çoktur, daha uzundur, damarları geniştir, uzunluğu muazzamdır. Çok kırmızıdır, siyaha çalar. Bazısı kan gibi kırmızıdır. Muhtemelen bundan dolayı şurubu istenir şurup olarak kullanılır. İlkin sarmısak yemek gerekir. Erkek ve dişisi olup}[955] erkeği diğerinden daha güçlü etki yapar.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yakmadan kurutucu, acı ve kabız etkileri vardır.

Cerahat ve Yaralar: Yaraları iyileştirir, kurutur ve zor rutubetli yaralar üzerinde uygulanırsa, onları giderir, iyi eder.

Dışarı Atan Organlar: Eğer 4 miskal dozda özellikle ballı su ve sakomonya veya harbak-ı esved ile içilirse, bağırsak kurtlarını öldürür. {Ondan 1 ölçüsü, 10 ölçü krarit veya 9 ölçüsüyle dışarı atan organlara ulaşır; fiilen bu bakımdan güçlüdür. Eğer dişi nevinden 3 miskali şarapla birlikte içilirse, uzun bağırsak kurtları dışarı atılır. Dişi eğrelti otu öğütülerek içilirse, mehbulu (delilik) engeller. Ondan içilirse, zihin bozukluğu giderilir. Karın üzerine sürülünce, o kurutur. İçilince cenini öldürür ve ilkin yaprağı ufalanıp pişirilip yenirse, karnı yumuşatır.}[956]

SAZEC
(Tarçın; Cinnamomum tamala)

Genel Nitelikleri: Kuvveti sünbüle yakındır, ancak biraz daha hafiftir; tarçının yaprakları su üzerinde yüzer. Onun dalları şahesfere benzer. Değişik çiçekleri vardır. Bitki, Hindistan'da durgun göllerde yetişir. Su mercimeği denen bitki gibi su yüzünde durur. Onun kökü yoktur; su dibinde bağlantısı da yoktur. Bu yaprakları kurutulur. Bazı kavimler, onun etkilerinin benzerliğinden dolayı Hint'te yetişen nardin yaprağı olduğunu zannederler. Tarçın yağı kuvvet yönünden ekhuvan ve zaferan yağlarına benzer. Ancak daha kuvvetlidir. {Dioscorides, en güçlü

---

955 { } arası T.M.'de yok.

956 { } arası T.M.'de yok.

olduğu doğru değildir, demiştir Muhtemelen nardin yaprağının kokusuna benzediği için böyle bir vehme kapılmışlardır. Hâlbuki kokusu sümbül yaprağının kokusuna benzeyen birçok şey vardır. Meselâ, asarun ve vec de benzer kokuya sahiptir. O zaman bunların da tarçına benzediği zannedilebilir. Tarçının bir diğer cinsi vardır; Hindistan'da yetişir. Onun yaprakları su yüzünde görülür. Eğer su yazın kurursa, oradaki toprağı bu yerdeki yanmanın desteği ile yakar, pişirir. Bundan dolayı o (tarçın) etkilenmez. Ancak yaprağı bitmez. Tarçından daha kötü kokulu olanlar kötüdür ve kokusu sünbüle benzeyen etkilidir.}[957]

{**Özel Nitelikleri**}:[958] İyisi, beyaza çalandır; dağınık görüntülü olmayandır; kokusu nardin gibi olandır. Küflenmiş, tuzlu ve pörsümüş olanlar iyi değildir.

Yapısı: İkinci derecede kuru ve sıcaktır.

Etkileri: Eğer giysiler üzerine serpilirse, onları süsden (güve) koruduğu söylenir.

Süslenme: Eğer dilin altında tutulursa, ağızın kokusunu giderir. Ancak yenmemelidir.

Şişler: Gül suyunda [yaprakları] kaynatılır ve yangılı şişler üzerine tatbik edilir. O, gerçekten yangılı şişler üzerine tatbik edilen bir ilâçtır.

Beslenme Organları: O, mideye ve karaciğere sünbülden daha iyi etki yapar.

Göz Organları: Gözün yangılı şişlerine iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: O, sünbülden daha çok etkili idrar söktürücüdür.

Bedeli: Onun muadili, ağırlığı kadar talisferan ve sünbüldür.

SEVLAN
(Kan Kökü, Parmak Otu; Rhamnus persicus)

Genel Nitelikleri: Anadolu yakalarında yetiştiği bilinen bir bitkidir.

Yapısı: Dördüncü dereceye kadar sıcak ve kurudur.

Etkileri: Deriyi yakar.

Baş Organları: Meyvası, pancar suyu ile birlikte buruna çekilirse, yüz felcine (lakve) iyi gelir.

957 { } arası T.M.'de yok.
958 { } arası T.M.'de yok.

Göz Organları: Göz kapaklarındaki şişlere ve gözün altındaki seyirmelere iyi gelir.

SERV

(Servi; Cypressus semper)

Genel Nitelikleri: {Uzun boylu olduğu bilinen bir ağaçtır. Yukarıya doğru yükselmemiştir. Yapraklarında yakıcılık vardır ve kışın güçlü olduğu için kalır. Onun lezzetinde keskinlik vardır. Yakıcılığı azdır, acılığı çoktur; acılığından çok sıcaklığından dolayı yakıcıdır; öyle ki parçaları ufak parçalara ayırır. Onun gücü yakmadan kabız yapmaktır.}[959]

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur. Bazıları, çok soğuk yapıda olduğunu söylemişlerdir ve bileşik kuvvete sahip olup, sıcaklığı organları derinden kabız edecek kadar güçlüdür.

Etkileri: Yaprakları ve kozalağının kabız ve rutubeti giderme özelliği vardır. Kozalağı yaprağından daha etkilidir. Kozalağında yapıştırıcı ve kan dindirici gücü vardır. Hattâ kokuşmayı bile giderir. {Servi yaprağı, kozalağı ve dalları, eğer tütsü yapılırsa, fazlalıkların atılmasını sağlar.}[960]

Süslenme: Eğer sirke ve termesle (acı bakla, yahudi baklası) pişirilirse ve tırnakların üzerine sürülürse, onlardaki lekeleri giderir. Yaprakları, adison hastalığında cilt lekelerini giderir. {Saçları siyahlaştırır.[961]

Cerahat ve Yaralar: Taze yaprağı, dalları ve kozalağı, sert dokulardaki yaraları, cerahatleri iyi eder. Kaşıntıyı ve çıbanları özellikle arpa unuyla birlikte iyi eder.

Hareket Organları: Taze yaprağı ve kozalağı, fıtık üzerinde etkilidir. Eğer onunla arpa unuyla yakı yapılırsa, çıbanları iyi eder. Sinirleri güçlendirir. Eğer onunla yakı yapılırsa, rahimin gevşekliğini giderir ve onu güçlendirir.[962]

---

959 { } arası T.M.'de yok. "Zamkı hafif keskin ve buruk acıdır. Burukluğu acılığına göre daha etkilidir. Zamkın keskinliği ve sıcaklığı kuvvetini derinlere nüfuz ettirecek ve yakmadan kabız etkisi gösterecek kadardır." T.M.

960 { } arası T.M.'de yok.

961 { } arası T.M.'de yok.

962 "Böbreklerin faaliyetini artırır. Kas sistemini takviye eder; gevşeme ve uyuşukluklara mani olur." T.M.

Baş Organları: Kozalakları kille birlikte dövülürse, sonra fitil hâlinde buruna konulursa, burun poliplerini ve geniz etini yok eder. Sirkeyle kaynatılırsa, diş ağrılarını giderir.

Göz Organları: Göz şişlerine karşı pomat şeklinde kullanılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Şarapla birlikte kozalağı içilirse, kanamayı ve solunum zorluğunu, kronik öksürüğü de önler ve aynı zamanda pişmişi de cidden yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Yaprağı tıla ile içilirse, idrar zoruna, mesane iltihaplarına yararlı olur. Aynı zamanda fazlalıkların atılmasını kolaylaştırıp bağırsaklar ve karındaki yaralara yararlı olur.

Bedeli: Onun bedeli, yarım dozda nar kabuğu ve eşit dozda kırmızı anzarottur.

SIKURDIYUN
(Yabanî Sarmısak; Teucrium scordium)

Genel Nitelikleri: Bu, yabanî sarmısaktır. Bostanî olan küçük dişlidir. Yaprakları ve gövdesi vardır. Gövdesinin uçlarında beyaz çiçekler bulunur. Onun hakkında üçüncü bölümde bilgi verildi.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur. Kimine göre, dördüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcı, açıcı ve temizleyicidir.

Cerahat ve Yaralar: Büyük ve habis yaraları iyileştirir.

Hareket Organları: Kireçlenmiş kaslar için cidden çok iyi gelir.

SUK
(Bir Nevi Sirke; Emblica officinalis)

Genel Nitelikleri: Sıkın aslı sarı olanıdır. Emlecten yapılır. Ancak bugünlerde mazı ve ham hurmadan yapılan ramek (buruk şerbet) gibi yapılır.

Yapısı: [Suk] birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Kabız etkisi vardır. {Dendiğine göre, iyi olanı eritici, çözücü, açıcıdır.}[963]

Hareket Organları: Sinir ağrılarına iyi gelir.

---

963 { } arası T.M.'de yok.

Dışarı Atan Organlar: Bazıları, iyi sirkenin cinsel gücü artırdığını zannederler. Tabiî olanı, tutucudur ve kanamayı (akıntıyı) keser.

SERETAN-I NEHRÎ[964]
(Tatlı Su Yengeci, Kerevit; Cancer fluvial)

Etkileri: Sindirimi zordur, çok besleyicidir. Fasulye ile kaynatmak, onu terbiye eder. Dokuya batan diken ve başka şeyleri çıkarır. Deniz yengeci, yumuşatıcı etkilidir.

Süslenme: {Balla pişmiş}[965] külleri, ayaklarda soğuktan oluşan mayasıl ve çatlaklara (şekak) iyi gelir. Onun yanmışı cilt bozukluklarına (kelef) ve uyuza iyi gelir; onları yok eder.

Şişler: Su yengeci (kerevit), sertleşmiş şişler üzerine tatbik edildiğinde şişleri çözer.

Solunum ve Göğüs Organları: Eşek sütüyle yenen etleri vereme (sel) iyi gelir. Çorbası aynı etkiyi gösterir.

Dışarı Atan Organlar: Külleri balla birlikte karıştırılıp tatbik edilince, makad çatlaklarına iyi gelir.

Zehirlenme: Akrep veya örümcek sokmasına hâricen ve dâhilen balla karıştırılıp tatbik edilirse, iyi gelir. Balla karıştırıp içildiğinde kuduza iyi gelir. Bazen bununla centiyana, kuduz için herkesçe bilinen ilâç şeklinde hazırlanır. Bu konu zehirler bahsinde açıklanacaktır. Su yengeci, baderuc ile akrebe yakın konursa, akrep orada hemen ölür.

SERETAN-I BAHRÎ
(Deniz Yengeci; Cancer marina)

Genel Nitelikleri: Seretan-ı bahrî dendiğinde her zaman denizdeki yengeç anlaşılmaz. Bu tür yengeçler [hâricen tatbik edilip], bütün organları taş gibidir; [serttir.] {Denilir ki, bu yengeç Çin sularından elde edilen yengeçtir ve diğer bulunması gereken sulara oradan girer. Ancak diğer sulara girince veya ona yakın sularda çıkınca ölür. Çin'de geçişine şahit olanlara göre, o taş gibidir.}[966]

Etkileri: Diğer yanmış olanlara göre onun yapısı daha yumuşaktır.

---

964 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur. Sindirimi zordur." T.M.

965 { } arası T.M.'de yok.

966 { } arası T.M.'de yok.

Süslenme: Yanmışı, dişleri parlatır; ciltteki izleri ve bozuklukları giderir.

Cerahat ve Yaralar: Yanmış olanı, yaraları kurutur ve sivilcelere iyi gelir.

Göz Organları: Göz akıntılarını giderir ve {tuzla birlikte tırnağı aşındırır, kırar}[967] göz kapaklarındaki sivilcelere sürme şeklinde çekilir; gözü gerçekten parlatır, temizler.

SIDR
(Lotus Ağacı; Zizyphus spina christita)

[Sıdr]ın hâli ve fiilleri hakkında "Nebk" adı altında "Nun" bölümünde bilgi verilmiştir.

SIRACÜ'L-KUTRUB
(Şeytan Elması; Mandrogora officinarum)

Genel Nitelikleri: Zufaya benzeyen bir bitkidir. {Dioscorides, çiçekleri harbaka benzeyen bir bitkidir, demiştir. Onun rengi pembedir; dilim dilimdir. Çiçekleri, baş üstündeki sıracınki gibidir. Onun çeşitlerinden biri yabanîsidir. Onun herşeyi bostanî olanına benzer.}[968]

Özel Nitelikleri: Tohumu daha çok kullanılır.

Yapısı: Birinci derecede sıcak, ikinci derecede kurudur. Onun kuruluğu ikinci derece sonundadır.

Etkileri: O, açıcıdır ve genelde kabızdır. Yoğun kanamaları keser.[969]

Cerahat ve Yaralar: Yaraları tedavi edicidir.

{**Baş Organları:** Başa yakı şeklinde tatbik edilince, baş ağrısına iyi gelir.}[970]

{**Solunum ve Göğüs Organları:** Burun kanamalarına iyi gelir.}[971]

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak yaralarına lavman şeklinde tatbik edildiğinde, iyi gelir. Bazı kavimler, yabanî tohumunun 2 dirhem dozda alındığında, karında ishal yaptığını söylemişlerdir.

Zehirlenme: Tohumları şarapla içildiği zaman akrep sokmasına ve zehirine karşı etkili olur. Yine rivâyete göre (bazı kavimlere göre),

---

967 { } arası T.M.'de yok.
968 { } arası T.M.'de yok.
969 "Damlama ve sızıntıları keser." T.M.
970 { } arası T.M.'de yok.
971 { } arası T.M.'de yok.

yabanîsinin tohumları akrepler üzerine serpilirse, akrebin hareketsiz ve ölü gibi kalmasını sağladığı söylenmiştir.

SATRUNİYUN, SUTURNİYUN
(Dağ Salebi; Orchis trifolium)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bazı hekimlerin buna "trikali" adını verdiğini söylemiştir. Anlamı "üç yapraklı" demektir. [Çoğunlukla] bitkide üç yaprak vardır. Bu bitkinin görüntüsü kuzukulağına veya süsene benzer. Yaprakları kuzukulağının yaprağından küçüktür. Rengi fevkalâde kırmızıdır, kan kırmızısı gibidir. Dalları önce bir karış uzunluğundadır. Çiçeği beyaz süsen çiçeklerine benzer. Kökü ada soğanı köküne benzer. Büyüklüğü elma kadardır; kökün dışı kırmızı, içi yumurta gibi beyazdır. Lezzeti tatlıdır. Bu bitkiye benzeyen bir başka bitki daha vardır ki, ona da suturniyun adı verilmiştir. Keten tohumuna benzer. Kökünün kabukları ince ve kırmızı renktedir; iç kısmı beyaz, tadı güzel, tatlıdır. Ancak o, dağlık, güneş gören yerlerde yetişir.

Etkileri: Bu bitkinin kökü, eğer elle oğuşturulursa, o anda cinsel arzu uyandırır. Şarapla içilirse, cinsel coşkuyu artırır.

Hareket Organları: Aynı zamanda sukunkur (satruniyun ?) gibi buruk siyah[972] şarapla içilirse, baş ve boyunun arkasına kadarki kısmında felce ve tutulmaya iyi gelir.

SURUNCAN
(Çiğdem; Colchium luteum)

Genel Nitelikleri: O, bir bitkinin köküdür. Bitkinin çiçekleri beyaz ve sarıdır. Dağ eteklerinde ve yüksek yerlerde yetişir; yaprakları yere yayılmış olarak durur.

Özel Nitelikleri: İyisinin içi beyazdır, katıdır (serttir), kırılabilir. Kırmızı ve siyah olan kullanılmaz.

Yapısı: İkinci dereceye kadar sıcak ve kurudur. Fazladan rutubeti vardır. Bazıları, beyaz çiğdemde hafif sıcaklık olduğunu, şayet olmasaydı, ishal etkisi olmayacağını söylerler. Bir başka grup,[973] çiğdem sıcaktır, derler.

---

972 "kırmızı" T.M.

973 "çiğdem sıcak olsa, yaraları yakardı; dolayısıyla sıcıklığı yoktur, derler." T.M.

Etkileri: Onun kuvvetli ishal etkisi vardır ve ayrıca kabız gücü olduğu da söylenir.[974]

Cerahat ve Yaralar: Beyaz (çiğdem), kronik yaralara çok iyi gelir.

Hareket Organları: Nikrise (gut) iyi gelir; hâricen nikrise pomat şeklinde tatbik edildiğinde, ağrılarını keser. Çok kullanıldığında, şişleri sertleştirir ve taşlaştırır. Aynı zamanda o, bütün eklemler için tiryaktır; özellikle felç ve uyuşmalarda iyi ağrı kesicidir.

Beslenme Organları: Mideye zararlıdır; onu zayıflatır ve çiğdemin kırmızı ve siyahı ishal ilâçlarıyla birlikte kullanıldığında, bu drogları midede tutarlar ve hastalığı daha da artırırlar.

Dışarı Atan Organlar: Onda müshil gücü vardır. Cinsel gücü artırır; özellikle zencebil, pelin otu ve kimyonla birlikte kullanılması gerekir.

Zehirlenme: Siyah ve kırmızısı zehirlidir.

Bedeli: Onun eklem ağrılarındaki bedeli, eşit dozda henna (kına) yaprağıdır ve 1/2 dozda mukl-u ezraktır (mavi Arap zamkı).

SELHÜ'L-HAYYE
(Yılan Gömleği)

"Hayye" kısmında daha önce bu konuda bilgi verildi.

SADAVRAN[975]
(Demir Tozu)

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: Kanı tutar.[976]

Süslenme: Özellikle kılların çıkmasını engeller.

Bedeli: Onun muadili, eşit miktarda filizehrectir ve 3 ölçüsü kasab (kamış) köküdür.

SÜSEN
(İris; Iris florentina)

Genel Nitelikleri:[977] Dioscorides, süsenin bir bitki olduğunu ve yapraklarının kesifrona benzediğini söyler. Ancak diğer kısımları ondakinden büyüktür ve daha enlidir; daha yoğun olduğunu ve onun

974 "Bileşik kuvvete sahiptir." T.M.

975 "SEYADAVRAN-Genel Nitelikleri: Bu drog hakkında yeterli bilgi sahibi değilim." T.M.

976 "kuvvetli kan dindiricidir." T.M.

977 "Baskı nüshada şu kayıt vardır:" T.M.

dallarının eğik olup, üzerinde çiçeklerinin bulunduğunu ve çiçeklerinin muhtelif renkte olduğunu, onların beyaz, sarı, pembe ve mavi olduğunu söylemiştir. Çiçeklerin farklı renkte olması açısından süsene benzer. O, kavs-ı fuzuhtur (gök kuşağı); sert ve boğumlu kökü ve güzel kokusu vardır. Bu kökler toplandıktan sonra gölgede kurutulur ve ipe dizilerek mahzende korunur. Beyaz köklü olanlar, acı olup, kuvvet yönünden birinciye göre daha azdır. Birinci tür, yani süsen, eskidiği zaman güvelenip delinir. Güvelendiği zaman kokusu artarak, güzelleşir ve iris süsenin kendisinden ibarettir. Kullanıldığı hastalıklarda etkisi kuvvetli olur. Bostanî irisin mineral yapısı hafiftir ayrıca normal yapıda sıvı ihtiva eder.

Yapısı: Beyaz bostanî olarak bilinen süsen, ikinci derecede sıcak ve kurudur. Yabanî irisin sıcaklığı çok fazladır.

Etkileri: Kökleri temizleyici ve kurutucudur. Yağının yumuşatıcı ve eritici etkisi çok kuvvetlidir. Çünkü onun çiçeği yumuşatıcıdır ve yağı daha da kuvvetli, çözücü, eriticidir. Pişmiş olsun ya da olmasın, irisin gücü diğer droglardan daha kuvvetlidir. O, bunların yanısıra kabız etkisine sahiptir. Ağrılar üzerinde etkilidir ve çürüklere karşı da ayrıca etkili olur.

Süslenme: Sivilce ve cilt döküntülerine iyi gelir.[978] Yüz temizliğinde etkilidir. Cildi temizleyip sıklaştırır; sarkmayı ve buruşuklukları giderir.

Şişler: Yaprakları ve tohumları güzelce dövülüp, şarapla karıştırılıp, pomat yapılırsa, çıbanlara karşı iyi gelir. Aynı zamanda şişler üzerine, balgamî, yarık şişlere de tatbik edilse, faydası olur. Yaraya dönüşmüş sivilcelere, kötü huylu yara, cilt kalınlaşmalarına ve bozulmalarına faydalı olur ve özellikle diğer bileşiklerle karıştırılırsa, bu etkiye sahiptir.

Cerahat ve Yaralar: Yaraları etlendirir ve onun kökü, sıcak sudan dolayı meydana gelen yanıklara iyi gelir; çünkü, onları temizleyici etkisiyle birlikte kurutucudur. Aynı zamanda pişmiş yaprağı aynı etkiyi gösterir. Gül yağı ile birlikte kullanılırsa, daha etkili olur. Bakır kap içinde bal ve sirkeyle kaynatılınca, suyu kronik yaralara iyi gelir. Bostanî olan süsen, sıcak su yanıkları için en iyi etkiye sahiptir.

---

978 "Özellikle kökünün etkisi daha fazladır."T.M.

Hareket Organları: Sinir kasılmalarına ve spazmlara iyi gelir. Siyatiğe bile iyi gelir.

Baş Organları: Yabanî süsenin kaynatılan kökü ile gargara yapıldığında diş ağrılarına iyi gelir. Özelikle yabanîsinin köklerinin bu etkisi vardır. O, uyku getirir ve {onun yağı baş yaralarına iyi gelir;}[979] eğer onun yağı kulağa damlatılırsa, zonklamalara iyi gelir. Onu teskin eder. Sirke ve gül yağı ile pomat şeklinde uygulandığında, baş ağrısına iyi gelir. Eğer bununla burun ovulursa, burunda görülen yumuşatıcı, gevşetici rutubeti giderir.[980]

Solunum ve Göğüs Organları: Onun kökü nefes darlığına sebep olan mukozu yumuşatır. Özellikle iris bu etkiye sahiptir. Öksürüğü giderir. Göğüste rutubetten dolayı oluşan nefes darlığını giderir.

{**Beslenme Organları:** Dalağa yararlıdır. O, mideye kötü etki eder. Özellikle de yağının kötü etkisi vardır.}[981]

Dışarı Atan Organlar: İçildiğinde, onun yağı rahimin sertliğini eritir, çözüp açar. Kökü gül yağı ile kaynatıldığında, aynı etkiyi yapar. Fakat rahim hastalıklarında görünen bir etkisi yoktur. Aynı zamanda, iris yağı cenini düşürür. Sadece kökü sirkeyle kaynatılırsa veya ban otu tohumu, buğday unu ve gül yağı ile kaynatılırsa, testislerdeki yangılı şişleri ve urları giderir. Yağı, 1,5 okka dozunda içilirse, ishal yapar. Safravî bağırsakları (ince bağırsakları) iris yağı ıslah eder. Basurların ağzını açar. Aynı zamanda, süsen kökü,[982] şarapla birlikte içilirse, regl söktürür. Eğer sirkeyle birlikte içilirse, cinsel ilişkiden aşırı zevk alınmasını sağlar. Rahim ağrısı olan kadınlarda bu terkiple ıslatılmış bez rahim ağzına sıcak kompres şeklinde konursa, rahimdeki ağrıyı giderir.

Hummalar: Sıtma nöbetine ve soğuk algınlığı ateşine iyi gelir.

Zehirlenme: Böcek ve özellikle akrep sokmasına karşı yararlıdır. O ve suyu, şerbeti, tohumu içilirse, bütün kötülüklere yararlı olur. Onun

979 { } arası T.M.'de yok.

980 "burundaki İltihabı giderir."T.M.

981 { } arası T.M.'de yok.

982 "irsa yağı ve süsen kökü, basurun açılıp rahatlamasını sağlar. Kökü de aynı etkileri gösterir."T.M.

yağı, benc (ban otu), küzbere (geþere) ve futr (futur, öldürücü mantar) içenlere karşı panzehir olarak kullanılır.

SA'TER
(Yabanî Kekik, Mercanköşk; Zataria multiflora)

Genel Nitelikleri: Etkisi, kekik (haşa) kuvvetinde ve şurubu kekik şurubu gibidir.

Özel Nitelikleri: Yabanî kekik daha güçlüdür.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Çözücü, kabuk kabuk yapan yumuşatıcıdır.

Hareket Organları: Kalçaların ağrılarına yararlıdır.

Baş Organları: Ağızda çiğnemek, diş ağrısını giderir; yakıcı etkisiyle diş etlerinin gevşekliğini ortadan kaldırır.

Solunum ve Göğüs Organları: Onların yağları, göğüs ve akciğerlere yararlıdır.

Beslenme Organları: Mide ve karaciğere yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak kurtları ve solucanlarını dışarı atar.

SİSALYUS
(Yabani Kereviz, Selam Otu; Levisticum aegyptica)

Genel Nitelikleri: {Dioscorides, onun mesalutifiye diye bilinen bir bitki olduğunu söyler. Yaprakları rezeneye benzer. Ancak o daha ağırdır ve gövdesi daha serttir ve üzerinde taç gibi bir yapı vardır. (Bu taç gibi yapının) içinde uzun sulu bir yapıdadır; acıdır veya yendiğinde çabucak yakıcı (keskin, buruk) bir lezzet hissedilir. Onun kökü uzun, güzel kokuludur. Bir diğer türünün çeşidi bilab yaprağına benzer, büyüktür, ancak ondan daha küçüktür; uzundur. Onun büyük meyvaları vardır; gövdesi uzundur. Ona şebruru'ş denir; çünkü o ru'şa benzer. Onun tırmanıcı kolları ve tohumları koyu siyahtır. O, şiddetli yakıcıdır. Birinciden daha güzel kokuludur. Lezzeti güzeldir. Daha çok sulak olan yerlerde yetişir. Onun etkisi birinci gibidir. Diğer bir sınıfı Falüfernis denen adada yetişir. Yaprağı sütleğen otuna benzer. Çünkü o daha yakıcı, daha ağırdır. Onun gövdesi yabani kerevizden daha büyüktür. Birinci fisai gibidir ve beyaz ya'lusfertiya gibidir. Üzerinde geniş bir taç vardır; içinde geniş ve büyük meyvaları vardır. Onun

meyvaları daha güzel kokuludur. Tek başına etkilidir. Soğuk düzlük ve tepeciklerde yetişir. Bir grup, onun}[983] ancidan-i rumî olduğunu düşünürler. {Ancak o, biraz daha uzundur ve çok daha beyazdır.}[984]

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Çözücü, yumuşatıcı, bulantı vericidir. Aynı zamanda, onun kökü ve tohumu içteki ağrıyı giderir. Donmuş, katılaşmış, balgamî hıltları eriticidir. Yayaların, yürüyerek bir yere gidenlerin gücünü artırır. Sefere çıkarken şarap içinde içilirse, özellikle de biberle birlikte içilirse, gücü artırır.

Hareket Organları: Sırt ağrılarına yararlıdır.

Baş Organları: Sara için cidden yararlıdır. Aklı rahatsız eder.

Solunum ve Göğüs Organları: Astıma, nefes darlığına ve müzmin öksürüğe iyi gelir. Özellikle kökü ve tohumu ile birlikte faydalı olur. Kökleri balla macun yapılıp, pastil hâline getirilirse, göğüsü bronşiyal akıntılardan temizler.

Dışarı Atan Organlar: İç organlardaki ağrı ve gazı giderir. Kökleri, özellikle yemeklerin sindirimini kolaylaştırır ve mideyi rahatlatır. Gazları çözer ve bütün hayvanların doğumunu kolaylaştırır. İdrar zorunu bertaraf eder; rahim ağrılarını çözer ve rahmin tıkanıklığını giderir. İç organlarının ağrılarına yararlıdır ve bu bitkinin dallarının ve tohumlarının öz suyu 3 evsule (esulusat) içilirse, meybehetec'le 10 gün içilirse, böbrek ağrılarını bertaraf eder ve o bütünüyle böbreğe yararlıdır. Eğer o idrarın damla damla akması (tekatir el-bevl) hâlinde kullanılırsa, yararlıdır. Regl söktürür. Karın ağrısına iyi gelir.

Hummalar: Dendiğine göre, balgamî hummalara yararlıdır.

SUS[985]-[986]

(Meyan Kökü; Glyeyrrhize glabra)

Yapısı: Onun kökü mutedildir. Eğer kökü normalin dışında bir yapı gösterirse, sıcak ve rutubetli olur.

Şişler: Onun öz suyu, dolama üzerine tatbik edilir. Aynı zamanda kökü de [aynı gaye için] kullanılır.

---

983 { } arası T.M.'de yok.

984 { } arası T.M.'de yok.

985 "Suniz" T.M.

986 "**Genel Nitelikleri:** Birinci nüshada, genel deva-ı list-i arafi olarak kayıtlıdır." T.M.

Cerahat ve Yaralar: Onun öz suyu, cerahat (irinli yaralar) için iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Onun kökü, tırnaklara yararlıdır; onu güçlendirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Bronşları yumuşatır ve onlara yararlı olur.[987] Akciğerlere, boğaza yararlı olur ve sesi güzelleştirir.

Beslenme Organları: Rutubeti ile susuzluğu giderir. Aynı zamanda mide iltihabını giderir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar yolları yanmasına yararlı olur. Böbrek ve mesane yaralarına ve cerahatlere iyi gelir.

Hummalar: Kronik sıtmaya iyi gelir.

SIRINC, SURUNC
(Kırmızı Kurşun Oksit)

Genel Nitelikleri: Kuvveti sadence benzer. Muhtemelen o daha kuvvetlidir.

Yapısı: Soğuk ve kurudur.

Etkileri: Kabızdır. Esfidaca (üstübec) benzer. Soğukluğu vardır; fakat çok daha ince ve yumuşaktır. Kanamaları durdurur.

{**Cerahat ve Yaralar:** Ateş yanıkları üzerine tatbik edilir.

Dışarı Atan Organlar: Kuvvetli burun kanamalarını engeller.}[988]

SAKAMONYA
(Mahmude, Kısa Mahmut Otu; Canvalvulus camononia)

Genel Nitelikleri: {Dioscorides, onun üç büyük dalı olan bir bitki olduğunu söylemiştir. Bu dallar onun tek kökünden çıkar. Kökünün ise üç ile dört kolu vardır. Ona mezgube denir. Yaprağı 'asni yaprağına veya bilab yaprağına benzer. Ancak o, ondan daha yumuşaktır. O üç köşelidir. Çiçeği düz beyazdır, kurutucudur. Şekli kurdeleye benzer. Ağır kokusu vardır. Kökü uzundur; ağırdır, kol gibidir; beyazdır, içi sütlüdür. Başının sütü kökündekinden daha iyidir. Kökü ikiye ayrılınca [sütü] elde edilir. Yuvarlak kısım boşalır. Sütü boşluğa doğru akar; sonra kabuğu içinde toplanır. İnsanlara göre, kökünün yuvarlak

---

987 "Usaresi kayruti şeklinde ateş yanıkları ve kesikler üzerine uygulanırsa, yararlı olur." T.M.

988 { } arası T.M.'de yok.

kısmı üzerinde boş bir kısım vardır. Burada ince kozalağı bulunur. O, boşluk olan yerde biter. Sonra kök ikiye ayrılınca süt akar, hattâ biraz boşalır. Kaldırılınca saf, hafif kokulu olan sakamonya bulunur. Bu zamk elde edilir. Onun rengi beyaza çalar. Dilde bundan dolayı o sanki sütle karıştırılmış gibidir. İnce zamk gibidir.}[989]

{**Özel Nitelikleri:** Büyük, beyaza çalan mavidir [usaredir]. Tıpkı sedef parçası gibi bir görüntüsü vardır.}[990] O, çabuk dağılarak erir; saf suda eriyince süt gibi olur. Kullanılmak gayesiyle hazırlanan en iyi şekli elma içinde közleyip, {kereviz suyu ile karıştırılır. Onun köpüğü giderilir. Kötü sakamonyayı düzeltir. Homojen bir kütle hâlinde olan elma suyu içinden alınır. Anasonla ve duku ile karıştırılıp, o da yine badem yağı ile karıştırılır. Dioscorides, iyi alâmetinden olan onu dille almamaktır, demiştir. Onun lezzeti şiddetlidir (yoğundur). Bu sütle oluşturulmuş karışım mineralle (toprakla) yakıcıdır. Onun türlerinden biri Şamî kökenlidir; biri de Filistin kökenlidir. Her ikisi de kötüdür; yoğunlaştırıcıdır; sütü bayıltıcıdır.}[991]

{**Yapısı:** Üçüncü derecede sıcak ve kurudur. Onun harareti kuruluğundan fazladır.}[992]

{**Etkileri:** Onda temizleme etkisi vardır; çözer, eritir ve o mide ve karaciğer için zararlıdır.}[993]

Süslenme: Adison (behak), vitiligo (bers) ve cilt bozukluğunu temizler.

Cerahat ve Yaralar: Bal ve zeytinyağı ile birlikte kaynatılarak, irinli yaralar üzerine tatbik edilirse, yarayı temizler. Sirkeyle uyuz yaraları üzerine tatbik edilirse, temizler.

Hareket Organları: Sirke ve süsenle birlikte eklem yaraları üzerine tatbik edilir; kalçaya yakı olarak tatbik edilir ve siyatik için iyi gelir.

Baş Organları: Onun kökü ve kökünün usaresi, sirke ve gül yağı ile birlikte kronik baş ağrısına iyi gelir. Mahmudenin kendisi sirke ile karıştırılıp baş üzerine tatbik edilirse, kronik baş ağrısına iyi gelir.

989 { } arası T.M.'de yok.
990 { } arası T.M.'de yok.
991 { } arası T.M.'de yok.
992 { } arası T.M.'de yok.
993 { } arası T.M.'de yok.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbe sıkıntı verir.

Beslenme Organları: Mide ve karaciğere cidden zararlıdır, onun bu zararı kereviz tohumu ve anason tohumu ile giderilir. Mahmude, bulantı, sıkıntı verir. İştihayı keser. Susuzluk yapar.

Dışarı Atan Organlar: Safrayı kuvvetle atar. Mahmudenin gücü yetiştiği bölgelere göre değişiklik gösterir. Ben tıp kitaplarından birinde, mahmude şerbetinin yüksek dozda yazıldığını görmüştüm. Lâkin hekimler için doğru olan, hastalığın şiddeti ve bedenin gücüne göre dozu ayarlamaktır. {Bağırsaklara zarar verir.}[994] Abortus etkisi vardır. Onun ağacının kökü eğer 1 dirhem içilirse, safra ve balgam üzerinde ishal etkisi yapar. Bazıları, onun (sakamonyanın) fazla miktarda içilirse ve yarım dirhem alınırsa, önce kabız, sonra baygınlık, kanallarda büzülme yaptığını, daha sonra muhtemelen aşırı ishal etkisi gösterdiğini söyler ve o öldürür. Onun kökü karında ishal etkisi yaratır. Karar miktarda verilirse, ishal yapmaz ve simsimle (susam) karıştırılırsa, ishal yapmaz. Bazılarına göre, eskimiş tohumlarının şerbetinden tam 3 kaşık {ve 2 kaşık ve 1 kaşık altında verilir. Bunlarla bu bitkiden alınan süt alınır, aynı şekilde 6 kavanoz tuz alınıp karıştırılmıştır. Bazı insanlara göre, bu konuda bizim zamanımızda anlaşma yoktur; ihtilâflıdır.}[995] Bazıları ise, onun eskisinden az bir miktar alınırsa, idrar söktürüp, ishal yapmadığını ve biraz sabr ile alınırsa, bu etkiyi gösterdiğini söylerler. Tırmısla, tuzla ve baharatlı tohumlarla birlikte az dozda, cenini öldürür.

Zehirlenme: Akrep sokmalarına karşı hâricen ve dâhilen kullanılır.

SEKBİNEC
(Çakşır Otu; Ferula persica)

Genel Nitelikleri: Bir cins ağaçtır. Hiçbir yararı yoktur. Ağacın zamkı dışında hiçbir yeri drog olarak kullanılmaz. Kınna (galbanum, bir cins sakız) nevinden olduğu söylenir ki, bu zamk ondan elde edilir. (Sekbinecin elde edildiği neviden bir ağaç olduğu söylenir.) {Dioscorides, onun kınnaya benzer bir zamk olduğunu ve sulak ül-

---

994 { } arası T.M.'de yok. "Fitil olarak uygulanırsa," T.M.

995 { } arası T.M.'de yok.

kelerde yetiştiğini söylemiştir.}[996] İyisi yoğun ve saf, içi kırmızı, dışı beyazdır. Kokusu hıltitin kokusu ile sert galbanum (kınna) kokusu arasındadır. {Zamk çeşidiyle o karıştırılır.}[997]

{**Özel Nitelikleri:** İyisinin iç kısmı kırmızıya bakar ve dışı beyaza çalar.}[998] Suda süratle erir; galbanumla karıştırıldığında olduğu gibi. {Beyaz kınnaya benzese de}[999] İsfehanî olan, onun en iyisidir.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Eritici, yumuşatıcı, baygınlık verici, ısıtıcı ve temizleyicidir.

{**Süslenme:** O, eğer yenirse, cildi güzelleştirir.}[1000]

Hareket Organları: Felce, kas ve dokuların kendini toplamasına iyi gelir. Kalçalarda biriken fazla maddeyi, lavman yoluyla verildiği takdirde, temizler; aynı zamanda ağız yoluyla verildiğinde soğuk eklem ağrılarını giderir.

Baş Organları: Soğuktan ve rüzgârlardan oluşan baş ağrısına iyi gelir; saraya iyi gelir.

Göz Organları: Göz damlası şeklinde görme güçlüğüne ve ağır göz kapaklarında gözdeki lekeler dolayısıyla meydana gelen görme güçlüklerinde yararlıdır. Göze inen suya karşı en yararlı bir ilâçtır. Sirkeyle ezilip, kıllar üzerine sürülürse, onları döker. {Göze ârız olan yaraları yıkar.}[1001]

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüs ve böğür ağrılarına etkili bir şekilde yararlıdır. Müzmin öksürüğe karşı iyi gelir. Sezab (sedef otu) suyu ile 3/4 dozda içilirse, solunum bozukluğunu giderir. O, göğüsü temizler; bronşiyal salgıların atılmasını sağlar.

Beslenme Organları: Vücuttan safra suyunun atılmasını sağlar. Tatlı ekmek veya sedef otu ve balla ya da sıcak ekmekle karaciğer ağrılarına iyi gelir.[1002]

---

996 { } arası T.M.'de yok.
997 { } arası T.M.'de yok.
998 { } arası T.M.'de yok.
999 { } arası T.M.'de yok.
1000 { } arası T.M.'de yok.
1001 { } arası T.M.'de yok.
1002 { } arası T.M.'de yok.

Dışarı Atan Organlar: Lavman şeklinde tatbik edildiğinde, kulunca iyi gelir. İçildiğinde, gazlara iyi gelir ve taşları dışarı atar. Cinsel gücü artırır ve rahim ağrılarına yararlıdır. Eğer edrumali ile içilirse, regl söktürür ve cenini öldürür ve karnı yumuşatıp, biriken suların sağlıklı bir şekilde atılmasını sağlar.

Hummalar: Devreden hummalara (sıtma) iyi gelir.

Zehirlenme: Şarapla haşarat ve böceklere karşı kullanılır ve bütün öldürücü zehirlere iyi gelir. Onun etkisi kınnanınkinden daha kuvvetlidir. Bütün buna benzer zehirlenmelerde olumlu etkiye sahiptir.

SUKULUKENDİRYUN
(Baldırıkara Cinsi Bir Bitki; Asplenium sps.)

Genel Nitelikleri: Çöl bitkisi olduğu söylenir; koyu gölgelik yerlerde yetişir. Bir kavim, bir cins işkil olduğunu söylemiştir.

Yapısı: Birinci derecede sıcak, ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcıdır; eriticidir, fakat çok sıcaklığı yoktur.

Beslenme Organları: Dalak üzerinde çok fazla etkisi vardır. Bunun yapraklarıyla kaynatılan sirkeden yapılan sekincebin 40 gün içilirse, dalağı sağlığına kavuşturur. Hıçkırığa ve sarılığa iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Böbrek ve mesanedeki taşları parçalar. Bu bitki asıldığında hamileliği engellediği söylenir.

SUALİ
(Öksürük Otu; Tusillago farfara)

Genel Nitelikleri: Sıcak ve sıvı elementlerden meydana gelmiş bir bitkidir.

Yapısı: Normal yapıda sıcak ve buruktur (yakıcıdır).

Etkileri (Şişler): Yaprağı, dolamaya iyi gelir, başlangıçta onu eriterek iyileştirir. Tazesi, olgunlaşmayan şişleri olgunlaştırır ve derinleşen yaraları iyi eder.

Göz Organları: Göz için hazırlanan terkiplerin içine girer.

Solunum ve Göğüs Organları: Öksürüğe ve nefes darlığına yararlı olduğu söylenir.

SİSARUN
(Siyah Kimyon Odunu)

Genel Nitelikleri: Şunizin odunu olduğu söylenir. Acılık ve burukluk vardır.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.
Etkileri: Eritici, çözücü ve hafif büzücü etkisi vardır.
Beslenme Organları: Pişmiş kökleri, mideye yararlıdır.
Dışarı Atan Organlar: Pişmiş kökleri, idrar söktürücüdür.

SİYUN
(Sium aquaticum)

Genel Nitelikleri: Kurretü'l-ayn (göz küresi) meyvaları içinde bulunur; kokusu vardır. Onun hakkında "Kaf" bölümünde bilgi verilmiştir.

Dışarı Atan Organlar: Onun pişmişi ve pişmemişi, taşlara karşı yararlıdır ve dizanteriye karşı iyi gelir.

SUMKUTUN, SUKUTUN
(Herdemtaze, İt Üzümü Cinsinden Bir Bitki; Semper vivum tectorum)

Genel Nitelikleri: Ona hayyü'l-âlem denir. Onun lufah cinsi olduğunu veya patlıcana benzeyen çok iyi tanınan bir bitki olduğunu, meyvasının değişik bir drog olduğunu söylemişlerdir. Bilinen iki cinsi vardır: Biri normal yetişeni, diğeri çölde yetişenidir.

Yapısı: Baskın olan yapı soğuk ve kuruluktur; rutubet ve normal sıcaklık da vardır. Yumuşak olduğundan parçalanabilir. Yapışkan soğanı olması dolayısıyla kaşıntı verir. Ayrıca bir özelliği de kabız etkisi yapmasıdır, büzme etkisi gösterir. Kokusu yoktur; tatlı değildir. Tükürük salgısını artırır. Et parçaları arasına girer; onları birleştirip bir şey hâline getirir.

Hareket Organları: Pişmişi, ortada ve etrafta bulunan bozulmuş sinire iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Boğaz sertliğini (huşunetü'l-halk) giderir. Kanama, burundan kan gelmesine iyi gelir. Ballı su ile içilirse, akciğerleri temizler.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak yaralarına ve ülserlerine faydalıdır. Bağırsak fıtığına ve böbrek ağrısına iyi gelir. Dendiğine göre, regl kanamasını durdurur.[1003]

1003 "Erbezlerinde su toplanmasına mani olur." T.M.

SUMAK
(Rhus coriaria)

Genel Nitelikleri: Horasan ve Şam'da yetişen türleri vardır. Şamî olan, Horasanî olandan daha küçüktür; kırmızı mercimek gibidir ve o, akasyanın ve gülün etkili olduğu alanlarda etkili olur. Sumak, suyla kaynatılıp, bal kıvamına getirildiğinde, hadadın etkili olduğu alanlarda da etkili olur.

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: Kabız, takviye edici, durdurucu etkileri vardır. Sirkeden daha çok derinlere nüfuz edebilir. Kanı dindirir; hattâ bir kavim, eğer kanaması olan kişinin boynuna sumak asılırsa, kanamayı durdurduğunu söylemiştir. Sumak, safranın iç organlara akışını engeller.

Süslenme: Pişmiş sumak, koyu renk tüylerin rengini açar.

Şişler: Şişlerin üzerine yakı şeklinde tatbik edilir; kızarmayı ve şişi önler. Dolamaya iyi gelir. Şişlerin büyümesini engeller.

Cerahat ve Yaralar: İnsanı korur.

Hareket Organları: Pişmişi ile şişmemiş yaralar yıkanır.

Baş Organları: Kulak iltihabını engeller. Eğer sumakın zamkı çürük dişler üzerine konursa, onların ağrısını teskin eder.

Beslenme Organları: Mideyi sıvayarak, kuvvetlendirir; susuzluğu, ekşiliği giderir ve safravî kusmayı teskin eder.

Dışarı Atan Organlar: Tutucu özelliği vardır; regli tutar, hapseder ve kanamayı dindirir ve rahim ülserini (kötü huylu iltihaplı yaraları) engeller. Dizanteri, rahim akıntıları ve basur için lavman şeklinde uygulanır. Eğer yiyecekler içine konursa, kronik ishali, bağırsak yaralarını ve bir çeşit karaciğer hastalığı veya boyundaki kernebi ve midedeki düzensizliği giderir.

SİLK
(Pancar; Beta vulgaris)

{**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur. Dioscorides, siyah ve beyaz olmak üzere iki sınıfı vardır, der. İki sınıfı yoktur. İçindeki natroniyye dolayısıyla keymus için kötü etki eder. İstefan ise, Dicle'de ve Basra civarında yetişir. Bir tek kökten dallar ayrılır; uzunluğu bir karıştır. Yapraklarının rengi su teresi rengindedir. Tohumu farklı farklı olup, kökün yanındaki dallarda yer alır. Bir tek kökü vardır.}[1004]

[1004] { } arası T.M.'de yok.

Yapısı: Bazılarına göre, o birinci derecede sıcak ve kurudur. Gerçekte yapısı bileşik güçler içerir. Bazılarına göre, o soğuktur. Ayrıca onun kökü rutubetlidir.

Etkileri: Pancarın yapısında, yapraklarında yumuşatıcı güç vardır. Onda eritme, çözme gücü vardır. Süsenden daha çok kuvvetli açıcıdır; yumuşatıcıdır. Siyahının içinde kabızlık etkisi vardır ve özellikle mercimekle ve yaprağında mineral maddelerden dolayı çözücü etki vardır. {Bütün pancarlar keymus için kötüdür.}[1005] Diğerlerinin de ifade ettiği gibi, pancar az besleyicidir.

Süslenme: Onun öz suyu ve pişmişi ve de yaprağı, çatlaklara yararlıdır. Saçkırana ve ciltteki döküntülere yararlıdır. Eğer onun yaprağından pomat (yakı) yapılıp, daha sonra o kısım natronla yıkanırsa, zor siğilleri iyi eder ve bitleri öldürür.

Şişler: Hâricen şiş ve urlara yakı olarak uygulanırsa, iyi gelir. Hâricen kabarık benler üzerinde etkilidir. Süsenle birlikte yangılı çıban ve şişlere iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Pişmiş yaprakları, ateş yanıklarına iyi gelir. Balla birlikte hâricen halka şeklinde çıkıntı yapan cilt hastalığına tatbik edilirse, iyi gelir. {Eğer kötü huylu yaralara hâricen tatbik edilirse, hepsine iyi gelir.}[1006]

Baş Organları: Horoz safrası ile onun suyu hâricen kullanılırsa,[1007] kuvveti giderir ve burun yaralarına iyi gelir. Fatr (ılık su) ile birlikte kulağa damlatılırsa, ağrısını dindirir. Baş onun suyu ile yıkanırsa, kepeği giderir.

Beslenme Organları: Onun kökü mideye zarar verir ve ekseriya onun yaprağı ile yakıcı özellik kazanır; keymusa da kötü etki yapar ve[1008] yaprağı ile yıkanırsa, his gücü olan mideyi yakar. Onun besleyici değeri azdır. O, karaciğer tıkanıklıklarını giderir. Özellikle hardalla ve sirkeyle birlikte, tuzlara göre açma gücü daha fazladır. Aynı şekilde, dalaktaki tıkanıklıkları da giderir. Acı baharatla yenmesi uygundur.

Dışarı Atan Organlar: Kara pancarın bağırsaklarda kabız etki yaptığı söylenir. Özellikle mercimekle birlikte kullanıldığında bu etkiye

1005 { } arası T.M.'de yok.
1006 { } arası T.M.'de yok.
1007 "yüz felcini giderir." T.M.
1008 "bulantı yapar" T.M.

sahiptir. Diğeri yumuşatıcıdır ve özellikle mercimekle kullanıldığında bu etkiye sahiptir. Şüphe yoktur ki, haşlanmış pancar suyu uçurularak kullanıldığında kabız etki gösterir. Boşaltımı sağlamak için onunla lavman yapılır. Bütün pancar türleri karın ağrısı, kulunç ve gaz ağrısı yapar; fakat acı baharatla yenirse, kuluncu giderir.

SEZAB
(Sedef Otu; Ruta graveolens)

Genel Nitelikleri: {Dioscorides, onun bostanî, yabanî ve dağda yetişen olmak üzere üç türü olduğunu söylemiştir.}[1009] Dağda yetişen türün yakıcılığı ve keskinliği daha fazladır. Yiyecek olarak (kullanılmaz) yenmek için ancak incir ağacının altında yetişenlerden olması gerekir. Yabanî sedef otuna mina'nurai'ruyun denir. Her millet kendi dilinde bir ad koymuştur. Bazısı, muvelli demiştir. Tek kökten çıkan birçok gövdesi vardır. Diğer türlerine göre daha uzun ve çok yapraklıdır. Kökü kokuludur, çiçekleri beyazdır. Bu türün diğer türlere göre biraz daha büyük, üçgen şeklinde başları vardır. Kapakların içinde yüzü üç kenarlı[1010] vardır. Bu türün tohumları kullanılır. Onların olgunlaşma dönemi sonbahardır. Diğer türü siyahtır (esmerdir) ve rutubetli bölgelerde yetişir.

Özel Nitelikleri:[1011] Sedef otu türleri, bostanî olan ve incir ağacı altında yetişendir.

Yapısı: İkinci[1012] derecede sıcak ve kurudur. Dendiğine göre,[1013] üçüncü derecede sıcak kurudur; yabanî olanı dördüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Çok iyi parçalayıcı, eritici, baygınlık verici, damarları temizleyicidir. Yara yapıcı ve kabız etkileri vardır.

Süslenme: Natrunla birlikte beyaz cilt lekeleri, siğiller ve temriye üzerine hâricen tatbik edilir. Soğan ve sarmısak kokusunu giderir. Saçkırana iyi gelir.

Şişler: Yabanî sedef otu, dövülüp, tuzla birlikte yara üzerine tatbik edilirse, oranın kızarıp şişmesine sebep olur. Boğaz şişlerine ve sıra-

---

1009 { } arası T.M.'de yok.
1010 "ve çok acı kırmızı tohumları"T.M.
1011 "Hekimlikte kullanılan"T.M.
1012 "Birinci"T.M.
1013 "bostanî olan"T.M.

caya karşı hâricen kullanılırsa, onları eritir, çözer. Bu etkileri zamkında diğer kısımlarına nisbetle daha kuvvetlidir.

Cerahat ve Yaralar: Bal ve tereyağı ile birlikte uyuz üzerine tatbik edilir. Sirke ve üstübec ile birlikte uyuzun yaptığı karıncalanma ve kızarıklıklar üzerine uygulanır. Hattâ uzun süre devam edenlere bile etki eder. Eğer mürr ile birlikte uygulanırsa, yaralara faydalı olur.

Hareket Organları: Felce, siyatik, eklem ağrılarına karşı şurup olarak balla karıştırılıp içilirse, yararlıdır.

Baş Organları: Soğan ve sarmısak kokularını giderir. Bazen sirkeyle birlikte burun kanamaları için kullanılır, kanamayı keser. Nar kabuğu içinde ısıtılan sedef otu öz suyu, kulağa damlatıldığı zaman kulağı temizler; ağrısını, çınlamasını ve zonklamasını giderir. Ayrıca kulak kurtlarını öldürür. Onları kulaktan çıkarır. Baş ağrılarına karşı hâricen kullanılır.

Göz Organları: Görmeyi güçlendirir. Özellikle rezene suyu ve balla onun öz suyu karıştırılıp dâhilen alınırsa, bu etkisi güçlüdür; damla olarak da etkilidir. Göz travmalarında pomat şeklinde uygulanır.[1014] {Göz travmalarında rezene öz suyu ve balla onun suyu ve mürr karıştırılıp uygulanır. Onun tazesi göze hâricen uygulanırsa, görme zaafına iyi gelir.}[1015]

Solunum ve Göğüs Organları: Onun pişmişi, tazesi, şebes (bir nevi akrep) ile kaynatılarak tatbik edilirse, göğüs ağrılarına ve nefes darlığına iyi gelir. Hekim Rufus (Rufus Ephesus), akciğer ağrılarına, böğür ağrılarına, öksürüğe ve kaburga ağrılarına iyi geldiğini söyler.

Beslenme Organları: Hâricen sedef otu, incirle ödeme iyi gelir. Bu hastalara sedef otu ile kaynatılmış şarap içilir. Onun tohumlarından 1 ilâ 2 dirhem kaynatılarak içilirse, balgamî hıçkırığı keser. Sedef otu yemeklere katılırsa, mideyi takviye eder, onu güçlendirir. Dalağa yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Meniyi kurutur ve keser. Cinsel istek ve gücü keser.[1016] Onun bütün sınıfları kabız etkiye sahiptir ve gaz ağ-

---

1014 "Göz travmaları nda, kavrulmuş buğday unu ile birlikte uygulanır." T.M.

1015 { } arası T.M.'de yok.

1016 "Hem bostanîsi, hem de yabanîsi" T.M.

rısını giderir. Zeytinyağı ile birlikte lavman yapılacak olursa, kulunç ağrısını giderir. Makat yaralarına balla karıştırılarak kullanılır. Zeytinyağı ile kaynatılarak, bağırsak kurtlarına karşı içilir. Her iki nevi sedef otu da vücuttaki fazla suların idrarla atılmasını sağlar. Aynı zamanda sedef otu, asma yaprağı ile pomat hâlinde testis şişlerinde uygulanır.[1017] {Eğer sedef otu ile bal karıştırılıp, uvula ve makad üzerine hâricen tatbik edilirse, orada görülen ağrılara ve yanmalara karşı yararlı olur.}[1018]

Hummalar: Eğer yemekle yenirse, ateş düşürür. Sedef otu yağı ile masaj yapılırsa, ateş düşmesini sağlar.

Zehirlenme: Zehirlere karşı mukavemet sağlar. Eğer 1 dirhem sedef otu tohumu ve yaprağı, şarapla birlikte içilirse, zehirli hayvanların ısırmalarına karşı korur. Özellikle incir ve ceviz ile birlikte dövülüp, yukarıdaki terkiple birlikte içilirse, bu etkisi güçlü olur. Ancak yabanî sedef otu fazla yenirse, öldürücüdür.

SAKUNKUR
(Kertenkele; Mabuya carinata)

Genel Nitelikleri: Mısır'da, Nil civarında bulunan ve avlanan bir kertenkeledir. Onun Nil timsahının yavrusu olduğu sanılır. Hâlbuki timsah, soğuk mizaçlıdır.

Özel Nitelikleri: En faydalı olanı, böbrekler civarındadır.

Dışarı Atan Organlar: Kertenkele, cinsel gücü uyarır, hattâ kişiyi sakinleştirmek mümkün olmaz. Böyle durumlarda marul ve mercimekle yapılmış çorba içilir.

SİSBAN[1019]
(Beşparmak Otu Tohumu; Sesbania aegyptiaca)

Yapısı: Normale yakın bir yapısı vardır.

Etkileri: Yumuşatıcıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüsü ve boğazı yumuşatır.

Beslenme Organları: Susuzluğu teskin eder ve özellikle onun tohumu bu özelliğe sahiptir.

Dışarı Atan Organlar: Karnı (karın organlarını) yumuşatır.

1017 "ateş düşürür" T.M.

1018 { } arası T.M.'de yok.

1019 "**SİBESTAN-Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur." T.M.

SARMAK, SURMAK
(Tel Pancarı; Chenopodium album)

Genel Nitelikleri: O, kataftır. {O, bir nevi bakla diye bilinen bitkidir. Onun iki cinsi vardır. Onlardan biri bostanî ve diğeri yabanî cinsidir. Onun bostanî olanı pişirilip yenir.}[1020]

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve rutubetlidir. Bazılarına göre, mutedil bir mizaca sahiptir.

SAMM-I ABRAS
(Büyük Bir Nevi Zehirli Kertenkele)

Genel Nitelikleri: O, kertenkeledir. Bunun aksini söyleyenler de vardır.

Süslenme: Onunla diken üzerine ve siğil üzerine de bir süre pomat şeklinde uygulanırsa, onu çeker; siğili olgunlaştırır ve onu kökünden tutup, çıkarır. Kertenkelenin kurusunun, zeytinyağı ile karıştırılırsa, saçların döküldüğü yerde yenilerinin çıkmasını sağladığı söylenir.

Etkileri: Onun idrarı ve kanının çocukların fıtığını etkilediği söylenir. Şayet bunlar kaynatılıp, fıtık olan çocuk ona oturtulursa, etkisi görülür. Bazen idrar ve kandan fitil hazırlanarak, çocuğun üreterine sokulur. Bu yöntem boyunda da etkilidir.

Baş Organları: Onun karaciğer ve azı dişi ağrısına iyi geldiği söylenir. {Onun başı öğütülerek, diş etlerinin yendiği yere konursa, diş etleri ağrılarına iyi gelir; onları yok eder.}[1021]

Zehirlenme: O, ikiye ayrılıp, akrebin ısırdığı yere konursa, yararlı olur.

SULAHFAT
(Kaplumbağa; Testudo eleganso)

Genel Nitelikleri: Kara ve deniz kaplumbağası olarak iki çeşidi vardır.

Baş Organları: Kara kaplumbağasının kanının koklanmasının saraya iyi geldiği söylenir. Kara kaplumbağasının ağız yarası için iyi geldiği söylenir. Ondan burun deliklerine damla şeklinde damlatılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Yumurtası, çocukların öksürüğüne iyi gelir.

1020 { } arası T.M.'de yok.

1021 { } arası T.M.'de yok.

Zehirlenme: Deniz kaplumbağasının kanı, zehirli haşarat sokmalarına ve zehirli sütlü bitkilerin zehirine karşı kullanılırsa, yararlı olur.

SUMALİ
(Bıldırcın; Coturnix)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir kuştur.

Hareket Organları: Bu kuşu yiyenlerin spazm geçirmesinden korkulur. Çünkü bu kuş harbak yer ve bunun etkisi onun etine de geçer. Ayrıca yapısında kasılma yapacak güçler olduğu zannedilmektedir. Harbak dolayısıyla mizacı müşkilat (problem) yaratır.

SUKKER
(Şeker; Saccharum officinarium)

Genel Nitelikleri: Şeker kamışı (kasabü's-sukkar) şeker yapısındadır. Yumuşatıcı özelliği fazladır.

Yapısı: Soğuk yapıda olanı şeker kamışı şekeridir. O, en yumuşak olandır. Bütün şekerler birinci derecenin sınırlarında sıcaktır ve rutubetlidir. Eski şekerler birinci dereceye çalan kurudur; onların rutubeti zaman içinde kurur; onlar ne kadar eski (az taze) ise, o kadar kurudur.

Etkileri: Şeker, yumuşatıcı, temizleyici, yıkayıcı ve Süleymanî şeker genellikle yumuşatıcıdır ve özellikle faniz ve bal karışımı çok yumuşatıcıdır. Şekerin temizleyici özelliği baldan az değildir. Şeker eskidikçe yumuşar.

Göz Organları: Şeker kamışından elde edilen zamk gibi şeker, göze parlaklık verir.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüsü yumuşatır ve onun sertliğini giderir.

Beslenme Organları: Mide[1022] için iyidir; ancak onda safra oluşmasına sebep olur. Safranın oluşmasına sebep olduğu için zararlıdır. Şeker, kanalları açar. Bala göre daha az susuzluk[1023] yapar. Özellikle eski şekerin böyle bir etkisi vardır. Eski şeker, kanı koyulaştırır ve midede oluşan balgamı temizler. Şeker kamışı, kusturucu etki yapar.

1022 " ve karaciğer" T.M.
1023 "ve yanma" T.M.

Dışarı Atan Organlar: Şeker, ishal etkisi gösterir ve özellikle şeker kamışının üstü tuzluysa, bu etkiyi gösterir. Süleymanî şeker ve kırmızı şeker, en ziyade yumuşatıcı olandır ve bazen de gaz yapar ve badem yağı ile birlikte kuluncu giderir.

SUKKARÜ'L-ASR
(Bir Nevi Şeker; Calotropis procera)

Genel Nitelikleri: Asr adıyla tanınan bir nevi şekerdir. Tuz parçası gibidir. Onda biraz tatlılık, biraz acılık ve ekşilik vardır. Onun bir cinsi beyazdır. Yemenî cinsidir ve ondan biri ise siyaha meyillidir; bu Hicazî cinsidir.

Etkileri: Ekşiliği ile temizleyicidir.

Göz Organları: Sukkarü'l-aşr, görmeyi sınırlandırır.

Solunum ve Göğüs Organları: O, akciğerlere yararlıdır.

Beslenme Organları: Deve sütü ile karıştırıldığında, ödeme karşı yararlıdır. Diğer şeker nevileri gibi susuzluk yapmaz. Çünkü onun tatlılığı azdır ve o mide ve karaciğer için iyidir.

Dışarı Atan Organlar: Böbrekler ve mesane için faydalıdır.

SEMEN
(İç Yağı, Et Yağı)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Onun etkisi tereyağı gibidir. Ancak dokuların içinde daha etkilidir. "Zübd" başlığı altında ve onun cinsleri hakkında "Ze" harfinde verdiğimiz açıklamalar çok iyi okunmalıdır.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve aynı derecede rutubetlidir.

Etkileri: Yumuşak dokular üzerinde olgunlaştırıcı ve yumuşatıcı etkisi vardır. Sert ve sertleşmiş dokular üzerinde bu etkiyi göstermez.

Şişler: Şişleri olgunlaştırıcıdır. Özellikle çocukların ve kadınların kulak kökünde olan şişleri olgunlaştırır. Ancak bu etki vücudun sert dokuları üzerinde gösterdiği etki kadar olmaz.

Baş Organları:[1024] Kulağın arkasında olan yumuşak şişleri pişirip, olgunlaştırır.[1025]

1024 "Genç ve şişmanlarda" T.M.

1025 "Şişleri yumuşatmada, eskimiş semenin (iç yağının) etkisi fazladır. T.M.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüsü yumuşatır ve ondaki fazlalıkları pişirip, olgunlaştırır; özellikle balla, şekerle ve acı bademle karıştırıldığında bu etkiye sahiptir.

Dışarı Atan Organlar: Bademle birlikte bazen karnı tutar, kabız etkisi vardır; bazen de boşaltıcı etki gösterir.

Zehirlenme: İçildiğinde, zehirlere karşı panzehir görevini görür.

SÜNBÜL
(Nardostachys jatamansi)

Genel Nitelikleri: Sünbülün iki türü vardır. Bunlardan iyi olanı sarı sünbül diye bilinir ve diğeri nardindir ki, o Anadolu sünbülüdür. O, Hindî (Hindistan'da yetişen), Surî (Suriye'de yetişen) diye ayrılmıştır. Hepsinde diüretik etki vardır. Surî olan ağırlık olarak güçlüdür (daha ağır bir mizaca sahiptir) ve onun ağacı küçüktür, toprağı ile çıkarılır. Bir bitki daha vardır; sünbülle karıştırılır. Ancak ondan farklıdır; kötü, rahatsız edici kokusu ile ondan ayrılır. Dağda yetişen nardin yaprağı asfura benzer. Aynı zamanda dalları da ona benzer, ancak onun (dağ sünbülü) dallarının içi boştur. Dikensiz, iki veya daha fazla kökü vardır. Gövdesi, meyvası, çiçekleri yoktur. Dioscorides'e göre onun iki cinsi vardır. O, sünbülün Hindî ve Surî olmak üzere iki türünün olduğunu söylemiştir. Surî denen Suriye'de yetişir. Sünbülün yetiştiği bu bölgedeki dağların bir kısmı Hindistan'a ulaşır. Orada yetişen sünbüle Hindî denir. Suriye'de yetişenlere Surî denir. Hindistan'da yetişen sünbüle 'gangitis' denir. Bu ad dağın öbür tarafındaki nehrin adından (Ganj) kaynaklanmaktadır. Bu nehir civarında yetişen sünbüle 'gangitis' denir. Rutubetli topraklarda yetiştiği için zayıf olur. O, diğerlerinden daha uzundur. Bal sünbülü vardır. Tek kökleri çıkar ve bol dallıdır. Diğer türü dağda yetişir; güzel kokuludur; daha kısa boyludur; kokusu su'd kokusuna benzer. Nardin-i Surî'de bu özellikler vardır. Onun bir başka nevi daha vardır ki, o 'sakaritki' diye adlandırılır ve o adını bulunduğu bölgeden alır. Çoğunlukla da İsneblen'de bulunur. O, diğer sünbüllerden daha beyazdır. Bazen gövdesinde biş (bir nevi zencefil) gibi bir koku vardır. Bu cins sünbülün kullanılmasına dikkat etmek gerekir. Bu cins sünbül kullanılmamalıdır. {Bazısı nardini alırlar (bazen nardin onun yerine alınır). Suyla muamele edilir ve onun üzerine beyaz sünbül konur. O, kurutulur, ancak toz hâline ge-

tirilmez. O, banla muamele edilir; üzerine su ve şeker püskürtülür. Bu yolla onun etkisi nötralize edilir (olumsuz etkisi giderilir) ve yenisi elde edilir (yeni filizler elde edilir). Onu gerektiğinde temizlemelidir. Onun kökünde toprak cinsi şeyler (mineraller) vardır. O, eriticidir, çözücüdür. O, topraktan alınır. Şüphesiz onun elle yıkanması iyi olur (onunla eli yıkamak iyi olur.)}[1026]

Özel Nitelikleri: Dioscorides, [iki cins sünbül olduğunu] ve iyi cinsinin[1027] bol başaklı, su'd gibi güzel kokulu, küçük ve dilde yanma meydana getirdiğini söylemiştir. Bu, Suriye'de yetişen türüdür. Hindî türü (sünbül-ü Hindî) zayıftır, daha uzundur ve çoğunlukla yumuşatıcıdır; kötü kokulu olup, gövde yapısıyla kolayca ayırt edilir. Bundan yoğun siyah toz çıkar. Pişirilip sonra sıcak suyla çalkalanarak, biraz su ile ağırlaştırılarak muamele edilir ve satışa sunulurdu. Bu şekilde muamele gördüğü, beyaz olmasından, ince ve büzüşmüş olup, kuvvetinden ve lezzetinden, zayıflığından, kokusundan anlaşılırdı. Siyah Hint sünbülü kırmızı olandan daha iyidir. Nardinin iyisi, taze, güzel kokulu, dolgun köklüdür. Ancak bu özelliği ayırıcı değildir. Ancak dallarının beyaz oluşuyla ayırt edilir ve özellikle iç kısımlarının beyaza çalmasıyla ayırt edilir. Özellikle kötü kokanlar yararlı değildir.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Açıcıdır; eritip, çözücüdür. Hindî sünbülde çok kabız etki vardır ve sıcaklığı azdır. Bazen ısıtıcı etki görülür; bazen de uygulandığı bölge ovuşturulup, ilâç emildikten sonra sıcaklık ve yanma görülür. İyi sünbülün bir türü de çilektir. Aşırı terlemeyi önler; sünbül toprağı ile elleri yıkamak iyi olur.

Şişler: Şişleri çözer, eritir.

Cerahat ve Yaralar: Yaralardan inen akıntıları, rutubetleri kurutur.

Baş Organları: Nezleye engel olur ve beyni güçlendirir; onu takviye eder.

Göz Organları: Sürme şeklinde göz kapaklarına sürülse, kirpiklerin çıkmasını sağlar.[1028] Nardin bu konuda daha güçlüdür.

1026 { } arası T.M.'de yok.
1027 "tek sap üzerinde" T.M.
1028 "Bize göre" T.M.

Solunum ve Göğüs Organları: Bütün sünbüller hafakana (çarpıntı) iyi gelir; göğüs ve akciğerleri temizler ve maddelerin mideye akışını engeller.

Beslenme Organları: Karaciğer ve midenin kanallarını açar ve onları güçlendirir. Sarılığa karşı iyi gelir. Zararlı maddelerin mideye inmesini engeller; onun gevşekliğini giderir ve eğer sünbül çeşitlerinden biri şarapla içilirse, dalağa iyi gelir. Eğer soğuk suyla içilirse, kusmayı teskin eder.

Dışarı Atan Organlar: Hepsi idrar söktürücüdür; fakat tomurcuklarının etkisi daha fazladır; çünkü o ısıtıcı etki gösterir; kabız gücü daha azdır. Bütün rahim urlarına, pişirilip, içine oturulursa, yararlıdır ve böbrek ağrılarını iyi eder. Zararlı maddelerin bağırsaklara akmasını engeller; özellikle rahimde fazla miktarda akıntı olmasını engeller.

SELİHA
(Seylan Tarçını, Çin Tarçını; Cinnamomum cassia)

Genel Nitelikleri: Onun birçok çeşidi vardır. Onun kırmızı olanı, yemek için iyi olanıdır ve kokusu güzeldir. İkinci türünün tadı sedef otu benzer. Üçüncü türü, mora benzer siyah renktedir. Kokusu gül gibidir. Dördüncü türü siyah renkte olup, kötü kokuludur; ince kabukları parçalanmaya müsaittir. Beşinci türü beyaza çalan renkte ve pırasa kokusundadır. İnce olan başı boştur. Bazıları, tarçınla selihanın benzediğini söylemişlerdir. {Şekli sebebiyle bazıları da onun tarçın ağacında oduğunu ifade etmişlerdir. Ancak tarçınla seliha arasında esasında (nefsen) münasebet vardır. İşitildiğine göre, seylan tarçını, tarçın ağacı gibi bir ağacın kabuğudur. Çin tarafından getirilir ve seliha güç olarak tarçından zayıftır ve tarçın gibi o da ısıtıcıdır. Dioscorides, selihanın birçok çeşidi olduğunu söylemiştir. Onun Arap ülkelerinde de yetişeni vardır. Onların sapları ağırdır (kalındır); bir nevinin yaprak ve kabukları süsene benzer. Diğer sınıfları (nevileri) zararlıdır.}[1029]

{**Özel Nitelikleri:** Onun iyisi, rengi kırmızı olanıdır. Pürüzsüzdür, ağır başı vardır; onun ufak delikleri vardır; kırılgandır, kırılınca koku verir.}[1030] Lezzeti dili yakar, büzer, buruşturur. Siyah renkli olanı iyi de-

1029 { } arası T.M.'de yok.
1030 { } arası T.M.'de yok.

ğildir. Kullanılan kısmı, yukarıda özellikleri verilen kabuk kısmı olup, odun kısmı kullanılmaz.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Ağır gazları çözer ve onda biraz kabız etki ile yakıcılık özelliği vardır. Genellikle çok incedir; parçalayıcı ve yakıcıdır; kabız etkisi vardır; kabızlığı yapıcı terkiplere yardımcı olur. Çözücülüğü ile ishal yapar. O çözücü, eritici ve kabız etkiye sahiptir; inceltir, inceltme etkisiyle organı güçlendirir.

Şişler: Soğuk ve sıcak yangılı şişleri eritir, çözer.

Cerahat ve Yaralar: Balla karıştırılıp, iç organlarında bulunan yumuşak dokular üzerine sürülür.[1031]

Göz Organları: Çözücü ve kabız özelliğinden dolayı göz ilâçlarının içine katılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüse yararlıdır.

Beslenme Organları: Onun şerbeti, karaciğere iyi gelir veya seliha içine şarap konarak içilir. Mideye yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürür; özellikle bu tür hastalıklar (idrar tutukluğu gibi) ağır hıltlardan kaynaklanıyorsa, bu tür hıltları etkiler. [İdrarın rahatça atılmasını sağlar.] Böbrek ve mesane ağrılarına iyi gelir. Eğer onun pişmişi içine hasta oturtulursa, rahimin gevşekliğine ve aşırı salgısına karşı iyi gelir. Aynı zamanda, onun dumanı, şurubu ve şarabı, idrar zoruna iyi gelir. Bazıları, cenini düşürdüğünü zanneder.

{**Zehirlenme:** Haşarat ısırmalarına karşı iyi gelir.}[1032]

{**Bedeli:** Tarçının kullanıldığı ilâçlarda onun yerine kullanılır; ancak çözücü etkisi ondan daha zayıftır.}[1033]

SEVİK
(Kavrulmuş Buğday veya Arpa)

Genel Nitelikleri: Onun hakkında "Arpa" (şa'ir) ve "Hıntet" bölümünde bilgi verildi.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüse yararlıdır.

1031 "Meme üzerinde çıkan sivilcelere karşı kullanılır." T.M.

1032 { } arası T.M.'de yok.

1033 { } arası T.M.'de yok.

SİMSİM
(Susam; Sesamum indicum)

Genel Nitelikleri: Onlar ekseriya yağlı tohumlardır. Bundan dolayı kolayca küflenip, bozulmaz. Bazıları, susam yağının sevdavî yapıdakilerden başkasına etkisi olmadığını söylemişlerdir. Bunlara faydası, ısıtıcı olması ve rutubetlendirmesiyle olur. Susamın bir cinsinin adı arsimondur; kötü bir lezzeti vardır.

Özel Nitelikleri: Onun yağından kendisi daha etkilidir (kuvvetlidir).

Yapısı: Birinci derecenin ortalarında sıcak ve sonlarına doğru rutubetlidir.

Etkileri: Uyarıcı, yumuşatıcı, normal yapıda ısıcıdır. Aynı zamanda, onun yağı ve pişmişi de aynı etkilere sahiptir. Susam gevşeticidir; yağı ağır ve kıvamlıdır; küfleri biraz zararlıdır.

Süslenme: Taşları eritir, çözer; kan oturmalarını, morartılarını çözer, giderir. O çatlaklara, sertliklere ve sevdavî yapılara, içilirse veya hâricen kullanılırsa, yararlı olur ve özellikle kabukları ayıklanmış susam şişmanlatıcıdır. O, tüyleri uzatıcıdır; özellikle onun gövdesinin ve yapraklarının öz suyu, tüyler üzerinde etkilidir; ayrıca saç ve kılların yumuşamasını sağlar. Kepeği giderir. Onun yağının pişmişi, kaynatılarak kullanılırsa, saçları korur, kuvvetlendirir, gürleştirir.

Şişler: Yangılı şişleri çözer.

Cerahat ve Yaralar: Ateş yanığına iyi gelir; yağı içilirse, balgamî ve demrevî kaşıntıyı giderir. Özellikle yıkanmış sabr ve zebib (kuru incir veya hurma) ile kullanılırsa, yararlı olur.

Hareket Organları: Ağır (sertleşmiş) sinirler üzerine hâricen uygulanır.

Baş Organları: Gül yağı gibi etkisi olan susam yağı, fuh ile birlikte ateşli baş ağrısına iyi gelir. Bitkinin öz suyu, kepeği giderir.

Göz Organları: Göz üzerine vurulursa, onun şişlerine iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Nefes darlığına (dıkü'n-nefes) ve astıma iyi gelir.

Beslenme Organları: Mideye zararlıdır. Bulantı verir, iştihayı çeker ve yiyenlerde çabuk doyma hissi yaratır. Eğer balla yenirse, zararı olmaz. Doyurucudur. İç organların (karın organlarının) boşaltımına

yardımcı olur. Kavrulmuş susamın zararı daha azdır. Onun yağı besleyicidir; susuzluk yapar; susam, kabuklarıyla birlikte yenirse, vücuttaki sıvıların akışını yavaşlatır.

Dışarı Atan Organlar: Kolona[1034] iyi gelir. Reglin atılmasında fevkalâde etkilidir. Hattâ ceninin düşmesine sebep olur. Eğer haşhaş tohumu ile kavrulmuş susam ve keten tohumu birlikte alınırsa, cinsel gücü ve meniyi artırır.

Zehirlenme: Yılan ve böcek sokmalarına karşı faydalıdır.

SEMEK
(Balık; Piscis)

Genel Nitelikleri:[1035] Balığın çeşit açısından iyisi, fazla büyük olmayan, eti sıkı, dağılmamış, ezilmemiş, sümüksü yapıda olmayan ve lezzetli olanlardır. Lezzeti iyi olan, aşırı yağlı olmayan, ağır olmayan, yağlı olmayan, yakıcı olmayan, sudan çıktıktan sonra çabuk bozulmayan balıktır. Eti sert olan balık küçüktür ve eti gevşek olan balıkların iyisi büyük olanlardır. Eti sert (yoğun) olan balığın tuzlaması tazesine göre daha iyidir. Ancak, balık cinsleri içinde iyisi, balığın yavrularıdır; daha sonra genç cinsleri gelir. Memeli deniz balıkları bunun dışında kalır. Bu iki tür balığın etinin sıkı olduğu kabul edilir. Fakat (kenad), yılan balığı, fersiyuk (deniz atı?)[1036] çok iyidir. Ancak balıkların yaşadığı yere (ortama) göre iyi cinsi, sırasıyla kayalıklarda, kumda, sonra akar olan temiz sularda yaşayanlardır. Suyun durgun ve pis olmaması gerekir. Ayrıca durgun, nehirlerle beslenmeyen, küçük denizler uygun ortam değildir. Deniz balıkları kaliteli ve hafif tir; iyileri suları temiz olan denizlerde bulunur. Fakat rüzgârlı ve dalgalı açık denizlerin balıkları diğer denizlerin ve suların balıklarından iyidir. Devamlı fırtınalı denizlerin balıkları lezzetlidir. Böyle balıkların terbiyeye ihtiyacı durgun su balıklarına göre daha fazladır. Deniz balıkları nehir ağızlarında, kayalık ve kumluk bölgelerde yaşarlarsa, daha lezzetli ve hafif olurlar. Fakat nehir ağızlarında ve kenarlarında değil de açık denizlerde yaşayan balıklar terbiye edilmek ister. Denizlerden nehir ağzına girip,

1034 "Kulunca" T.M.
1035 "Herkesçe bilinir." T.M.
1036 "femesyun" T.M.

suyun akış yönünün tersine, nehir içlerine doğru giden balıkların da terbiye edilmeye ihtiyacı vardır. Besin açısından iyi olan balıklar, ot ve bitki kökü yiyen balıklardır. Bu balıklar, lağım sularıyla karışan bölgelerde pislik, zararlı bitkiler yiyen ve onların kökleriyle beslenen balıklara nisbetle daha iyidir. Balığın pişirilme yönteminin iyi olanı, şişe takıp, ızgara yapmak veya kiremit üzerinde pişirmektir. Midesi kuvvetli olanlara tavası uygundur. Baharatla pişirilen balığın hazmı yavaş olur. Pişirilerek yenen balıklar daha kolay hazmedilir Kolay hazm için en uygun pişirme yöntemi, balığın kaynar suya atılması ve haşlanmasıdır. Tuzlu balığın (salamura) yeni yapılanlarını yemek hayırlı olur. Yakın tarihlerde yapılmış olanlar da yenebilir. İyisi, sirke ve baharatla birlikte turşu şeklinde hazırlanandır. İçinde tuzlu balık, özellikle ceri (yılan balığı) diye bilinen balığın kaynatıldığı su, çok iyi bir tenkiyedir. Bu su, kurucutu olarak kullanılan lavman terkiplerine katılır.

Yapısı: Bütün balıklar, soğuk ve rutubetlidir. Fakat bazı balıklar, ceri ve marmahic ve sebh (sebec, küçük siyah deniz kabukları) gibi, diğerlerine kıyasla ısıtıcıdırlar (sıcak yapıdadırlar). Tuzlu balık, sıcak ve kurudur. Ne kadar uzun süre beklerse, sıcaklık ve kuruluğu o kadar artar. Tuzlu balık, görünüşte acılaşmış gibi olur.

Etkileri: Taze balık, balgamî sıvı oluşturur. Sinirleri gevşetir. Yapısı sıcak olan mide üzerinde yararlı olur; kanı serinletir. Beytü'l-Mukaddes (Kudüs) bölgesinde safyanus diye bilinen bir balık türü vardır. Bu balığın derisinin külleri, gözünde katarakt olan hastaya verilse, kataraktı giderir. Tuzlu balık, özellikle yılan balığının tuzlaması, plasentanın atılmasını sağlar.

Cerahat ve Yaralar: Semaris denen balığın yakılmış başının külleri, yaralardaki fazla dokuların düşmesini sağlar ve yaraların azıp, genişlemesini engeller. Siğilleri ve et benlerini düşürür. Tuzlu balık suyu, kokuşmuş yaralara iyi gelir ve yaranın temizlenmesini sağlar. Tuzlu balık ve salamura balıkların kokuşmuş iltihabî yaralara da faydası çoktur.

Hareket Organları: Tuzlu balığın suyu ile uzun süre lavman yapılırsa, kalça ağrılarına çok iyi gelir. Tazesi, sinirleri yatıştırır.

Baş Organları: Şam halkının 'sir' adını verdiği bir cins küçük balıktan hazırlanan çözeltiyle gargara yapılırsa, ağız içindeki aftlar için

çok iyi gelir. [Elektrikli] yılan balığı (sahibü'l-kıla') geçerken onun nefası ve balı alınır. Eğer ağrıyan baş ona yaklaştırılırsa ve [elektrik] çarptırılırsa, baş ağrısıyla hissi iptal eder (Elektrikli yılan balığı başı ağrıyan kişinin başına yaklaştırılıp, elektrik çarptırılırsa, baş ağrısı geçer).

Göz Organları: Sıfyanus denen balığın derisi, göz kapaklarındaki sivilcelere (cerb) sürüldüğü zaman faydası olur ve cilt yanmasına da iyi gelir. O, göz hastalıklarının ilâçlarının terkibine girer. Tuzlu yakılmış derisi, ekhal denen göz hastalığına iyi gelir.[1037] Muklibayurus balığı yiyenlerin gözlerinde perde meydana gelir. Muhtemelen bütün balıklar gözde perde oluşmasına sebep olabilirler.

Solunum ve Göğüs Organları: Taze yılan balığı, akciğerin bronşlarını temizler. Sesi güzelleştirir. Aynı zamanda tuzlanmış balık kafası da aynı etkiye sahiptir. Tuzlanmış balık kafası, bademcik iltihabına iyi gelir ve balık tutkalı (guru's-semek) katılan çorba, ağızdan kan gelmesine (nefsü'd-dem) mani olur.

Dışarı Atan Organlar: Sıfyanus[1038] denen balığın içi, karın organlarını yumuşatır; hazım zorluğunu giderir. Yılan balığının eti, karın organlarını yumuşatır. Eğer taze olarak yenirse, bütün balıklar iç organlarını yumuşatırlar. Tuzlanmış balık, çatlamış makad için iyi bir ilâçtır; özellikle köse olanlara iyi gelir. Sirke, marmahic (bir nevi yılan balığı) ve kus (kambur balık), fersen ve yılan balığı, hepsi cinsel gücü artırır. Bütün taze balıklar sıcak olarak yenir. Tuzlu çekirge suyu ile karıştırılıp, eğer onun içine oturulursa, bağırsaklardaki yaralara iyi gelir.

Zehirlenme: Sımarusun (sardunya?) olarak yanmış tuzlu kafası, kuduz köpeğin ısırdığı yere sürülürse, yararlı olur. Aynı zamanda, bütün balıklar, şurup şeklindeki zehirler için yararlıdır; aynı şekilde bütün balık çorbaları zehirlenmelere karşı yararlıdır. Anutadis denen balığın çorbası içilse ve daha sonra kusulsa, yılan sokması ve kuduza karşı iyi gelir. Koniyun (kalkan balığı ?) eti, eğer kuduz köpeğin ısırdığı yere sürülürse, yararlıdır; aynı zamanda benzeri balık eti, haşarat sokmasına karşı, haşaratın soktuğu yere yakı olarak uygulanırsa, yararlı olur. Hâricen kuduz köpek ısırmasına karşı da bu iyi gelir.

1037 "ekhal denen hastalık için damla olarak kullanılır." T.M.

1038 "Sakyanun" T.M.,

SEKİNDULYUN[1039]

(Yabani Kimyon; Herocleum spendilium

Etkileri: Sedef otuyla birlikte uyuz üzerine tatbik edilir.

Cerahat ve Yaralar: Yine sedef otuyla birlikte nasırlar üzerine konur.

Baş Organları: Uyuyan kişilere bu drogla tütsü yapılır. O, zeytinyağı ile karıştırılıp, kranitis ve lisargus şikâyeti olan hastaların başına merhem olarak uygulanır. Tazesinin öz suyu, kulak yaralarında damla olarak uygulanır. O, baş ağrısında gerçekten yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Solunum zorluğu ve astıma karşı yararlıdır.

Beslenme Organları: {Onun kökü, karaciğer ağrılarına iyi gelir ve sarılığa (yerkan) yararlıdır.}[1040]

Dışarı Atan Organlar: Balgam söktürür ve rahim yanmalarına (ihtinak el-rahm) yararlıdır.

SEFERCEL

(Ayva; Cydonia oblonga)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Eğer dal ve yapraklarının külleri yıkanırsa, tutya gibi olur. Kıvamlı meyva özü değişmeden uzun süre kalır. Bu ekşimsi, buruk yapısından kaynaklanmaktadır. Elma özü böyle değildir. Rutubet ve soğuk sıvı ihtiva ettiğinden çok çabuk bozulur.

Özel Nitelikleri: Közlenmiş ve kül bastı yapılmış ayva çok faydalıdır. Ayvanın külbastısı şöyle yapılır: Ayvanın sap kısmından tutulup ayrılarak, içindeki çekirdekleri çıkarılır. İçinin boşluğu balla doldurulur, delik sıvanıp kapatılır ve [meyve] sıcak kül içine gömülür.

Yapısı: Birinci derecenin sonunda soğuk ve ikinci derecenin başında kurudur.

Etkileri: Büzücü ve kuvvetlendiricidir. Çiçeği bile büzücü etki gösterir. Yağı da aynı şekilde büzücüdür Ayvanın kendisi, daha az kabız etki gösterir. Çekirdekleri yumuşatıcı etki gösterir; hıltların bağırsaklara inmesini engeller.

1039 "**Genel Nitelikleri:** Genel niteliklerini bilmediğim bir drogdur." T.M.

1040 { } arası T.M.'de yok.

Süslenme: Terlemeyi keser ve onun yağı, soğuktan oluşan çatlamalara iyi gelir.

Şişler: Onun yağı, kaşıntıya iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Onun yağı, kötü yaralara faydalıdır.

Hareket Organları: Çok yendiğinde, sinirsel ağrı yapar.

Göz Organları: Yangılı göz şişleri üzerine külbastı yapılmış ayva tatbik edilirse, iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Nefes darlığı ve astıma iyi gelir; ağızdan gelen kanı engeller. Boğaz sertleşmesine zararlıdır; akciğer bronşlarını yumuşatır ve onun salgısını düzene sokar (bronşların salgısını düzenler), onları rutubetlendirir.

Beslenme Organları: Kusmaya, sarhoşluğa iyi gelir; susuzluğu giderir ve fazla salgı yapan mideyi kuvvetlendirir. Pişmiş ayva ve şurubu veya usaresi şaraptan sonra alınırsa, sarhoşluğu engeller ve ondan şarapla alınırsa, azalan arzuyu takviye eder. Mideyi güçlendirir ve balgamî kusmaları engeller.

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürür; fakat bu etkinin aracı olmadan olamayacağı söylenir. Çünkü ayvanın kabız etkisi vardır. Balla pişirilen ayva, kuvvetli idrar söktürücüdür. Ancak ayvanın bağırsaklarda kabız etkisi görülmez. Ayva, kulunç ve kolik yapar. Dizanteri için yararlıdır. Regl kanamasını tutar. Usaresi veya yağı, penis ucundan uretraya damlatılacak (verilecek) olursa, idrar yanmalarını (sistit) giderir. Onun yağı, böbrekler ve mesaneye yararlı olur. Eğer yemek üzerine yenirse, boşaltımı kolaylaştırır; hattâ çok yenirse, yiyeceklerin hazmedilmeden dışarı atılmasına sebep olur. Pişmiş ayva, makad ve rahime hâricen lavman şeklinde uygulanır.

SEFENDASFEND[1041]

(Yabanî Sedef Otu, Suriye Sedef Otu; Peganum harmala)

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Çok kötü etkilidir.

Zehirlenme: Bütün zehirlere karşı yararlıdır.

1041 **"Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur." T.M.

SEMURBİYUN, ŞEMURNİYUN
(Yabanî Kereviz; Apium petrosilinum)

Genel Nitelikleri: O, yabanî kerfestir. "Kereviz" kısmında anlatıldı.

SEFİDUS
(Eşek Hıyarı, Acı Dülek; Momordica elaterium)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, ona sefidus der. O, kısa-i hımardır. Biz onu "Kaf" bölümünde ele aldık. Onunla ilgili olan bütün okunuş ve fiilleri de yine orada verdik.

SÜLUSUN
(Örümcek Otu; Cyanotis axillaris)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bazı insanların sülusunu nebat zannettiklerini, Şam halkının ona ankebut (örümcek) dediğini söylemiştir. Onun yaprağı hamalavuna benzer; beyazdır. Tazesi tuzla ve yağla kavrulup, yenir.

Beslenme Organları: Sütü veya onun kökünden elde edilen öz suyu, 1 miskal ballı su ile birlikte içilirse, şiddetli kusturucu etki yaratır.

{(Burada ismi yazılmamış bir drog (sayfa kenarına yazılmış) daha vardır.)

Genel Nitelikleri: O, yabanî bakladır. Onun lezzeti keskindir, öyle ki, sanki içinde safra cinsinden bir şey var gibidir. O, çiğ ve pişmemiş olarak yenir.

Beslenme Organları: Mide için iyidir ve pişmişi eğer içilirse, mesane ve böbreklerin ağrılarına, karaciğer ağrısına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Karın organlarına müshil etkisi yapar.}[1042]

SERİŞ
(Çiriş Otu; Asphodelus tenui folius)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, ona bazı insanların siriş dediğini, ondan siriş denen bir zamk elde edildiğini söylemiştir. Onun yaprakları Şam pırasasına benzer. Pürüzsüz bir gövdesi vardır. Üst kısmında çiçekleri bulunur. {Bunlara anbarikun denir.}[1043] Onun kökü uzun, yuvarlak, palamut gibidir. Onun etkisi sıcaktır.

1042 { } arası T.M.'dc yok.

1043 { } arası T.M.'de yok.

Yapısı: Birinci derecede sıcaktır.

Etkileri: Isıtıcıdır.

Şişler: Eğer kavrulmuş buğdayla karıştırılacak olursa, başlangıç safhasındaki yangılı şişlere karşı yararlıdır.

Cerahat ve Yaralar: Pomat şeklinde irinli, iltihaplı, kötü huylu yaralara, dolama, ateş yanıklarına iyi gelir.

Süslenme: Onun külü, saçlardaki saçkırana karşı pomat şeklinde kullanılır ve saçların çıkmasını sağlar. Ciltteki beyaz lekelere güneş altında iyice ovulduktan sonra sirkeyle birlikte bu drogun kökü tatbik edilirse, bu lekeler kaybolur.

Baş Organları: O, tek başına veya kendirle, balla karıştırılıp, ağrının olduğu tarafın aksi taraftaki kulağa damlatılırsa, ağrıyı dindirir. Onun kökünün suyu, eskimiş tatlı ve acı şarapla karıştırılıp pişirilirse, kulak için iyi bir ilâçtır.

Göz Organları: Aynı şekilde, bu terkip muhtelif göz ağrı veya göz kaymaları için de iyi bir ilâçtır.

Solunum ve Göğüs Organları: Eğer bu drog 2 miskal içilirse, böğür ağrılarına, öksürüğe ve kas zaafına iyi gelir. Onun kökü, şarap tortusuyla pişirilirse, meme şişleri için gerçekten iyi bir ilâçtır.

Dışarı Atan Organlar: Eğer ondan 1 miskal tatlı şarapla birlikte içilirse, idrar ve regl söktürür.[1044]

Zehirlenme: 3 miskal dozda böcek ve haşarat sokmalarına karşı içilirse, yararlı olur. {Onun yaprağı lapa şeklinde uygulanırsa da aynı etkiyi yapar.}[1045] Eğer onun meyvası ve çiçeği şarapla içilirse,[1046] akrep zehirine karşı çok yararlıdır.

Bu madde (söz), bu makalenin (yani "Sin" harfinin) son kelâmıdır. Toplam olarak burada 52 adet drog zikredilmiştir.

1044 "Bu etkisine Galenos şahittir." T.M.

1045 { } arası T.M.'de yok.

1046 "reyhan şurubuyla içilirse" T.M.

ON ALTINCI MAKALE[1047]
(Ayın Harfi)

'AR'AR
(Ardıç; Juniperus communis)

Genel Nitelikleri: Ardıç, bir dağın tepesinde yetişir. Onun, büyük ve küçük olmak üzere, iki nevi vardır.

Yapısı: Sıcaklığa ve kuruluğa meyillidir. Onun tanecikleri (tohumu) birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Isıtıcı, yumuşatıcı ve bulantı vericidir. Meyvasında kabız etki de vardır. Bu kabız diğer ağaçların kabız etkisinde değildir.

Hareket Organları: Ezilmiş kaslara çok iyi gelir.[1048]

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüs ağrılarına ve öksürüğe iyi gelir.

Beslenme Organları: Kusturucudur ve sindirim sistemindeki tıkanıklıkları açar. Onun şurubu mide için gerçekten iyidir; mide gazlarını giderir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar ve regl söktürür; rahimin doluluğunu ve ağrılarını giderir.

Zehirlenme: Haşaratın ve büyük hayvanların verdiği zararlı etkiyi defeder ve tütsü şeklinde etkili olur. Ağacın hangi kısmından tütsü yapılsa, haşaratı o bölgeden uzaklaştırır.

'ASA'U'R-RA'İ
(Çobandeğneği; Polygonum aviculare)

Genel Nitelikleri: Bu, batbat dedikleri bitkidir. Erkeği ve dişisi vardır. Erkeği daha kuvvetlidir.

Etkileri: Kabız etkisi vardır; fakat bitkinin sıvı kısmı fazladır. Vücuttaki maddelere karşı kötü etkisi dolayısıyla karın organlarında kurutucu etkisi olduğu sanılmaktadır. Aynı zamanda, kanı dindirici özelliği vardır.

Şişler: O, balgamî kızarıklıklara ve karıncalanmaya karşı pomat şeklinde kullanılır. Yaralı şişlere gerçekten iyidir.

1047 "Bu makalede 32 ilâç açıklanacaktır."T.M.

1048 "Romatizmada etkilidir."T.M.

Cerahat ve Yaralar: Taze cerahatlere çok iyi gelir; onları iyileştirir.

Baş Organları: Onun öz suyu, kulak kurtlarını öldürür ve onun (kulağın) yaralarını kurutur.

Solunum ve Göğüs Organları: Sıvısı, ağızdan gelen kanı keser.

Beslenme Organları: İlâç, soğuk olarak mide iltihabına karşı kullanılır.

Dışarı Atan Organlar: Rahimdeki kanamayı keser; bağırsaktaki yaraları ve ülserleri iyi eder. Dioscorides, idrar söktürüp, taş olan kişileri rahatlattığını söylemiştir.[1049]

'ABİSRAN[1050]
(Artimisia abrotonum)

Etkileri: Çözücü, eriticidir.

Baş Organları: Beyinde olan soğuk yapıdaki (mizaçtaki) hastalıklara yararlıdır. Soğuktan oluşan kronik nezleyi giderir.

Göz Organları: Drogun suyu, gözün görme yeteneğini keskinleştirir.

'İLK
(Sakız; Resin)

Genel Nitelikleri: 'İlk-i enbat (nebat sakızı) ve rezene ile ilgili bilgi verilirken ve diğer 'ilklerle ilgili kısımlarda bilgi verildi.

Yapısı: 'İlk-i enbat sıcaktır ve sonra servi zamkı gelir ve sonra ratinec gelir.

Etkileri: Eritici, çözücüdür; ancak ratinec çözücü değildir. Servi sakızı, 'ilk-i enbattan daha kuvvetli çözücüdür ve daha çok ısıtıcıdır.

'ARTENİSA
(Buhur-u Meryem, Yemen Tavşan Kulağı, Yunan Siklameni; Juniperus communis)

Genel Nitelikleri: Drogun kullanılan kısmı kökleridir. Drog, buhur-u meryem olarak tanınır. Biz de bu başlık altında onu açıkladık. Dioscorides, 'artenisanın nohuta benzer tomurcuklarının olduğunu,

---

1049 "idrar tutukluğu olan kişileri rahatlattığını söylemiştir." T.M.

1050 "**Genel Nitelikleri:** Genel özelliklerinin ne olduğunu bilmediğim bir drogdur." T.M.

yaprağının lahanaya benzediğini söylemiştir. Onun kökleri siyahtır, luft şalgamı gibi. Bu bizim daha önceden bildiğimiz 'artenisa değildir. Bizim 'artenisa olarak bildiğimiz drog, kısa, yoğun dikenlidir; kökü beyazdır. Yün yıkamada kullanılır. {Dioscorides, onun buğday arasında yetiştiğini söylemiştir.}[1051] Aşağıdaki açıklayacağımız kullanılış şekli, bizim bildiğimiz 'artenisaya aittir. Dioscorides ile ilgili açıklamalarda Yunancadan tercüme eden kişinin hatâ yapmış olması gerekir.

Etkileri: Çözücüdür, parçalayıcıdır.

Hareket Organları: Kalça ağrılarına iyi gelir.

Baş Organları: Şiddetli susatıcıdır; açıcıdır, misfatî (süzgeç, ethmoid kemik) tıkanıklığını giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Hıçkırığı giderir.

Dışarı Atan Organlar: Cenini düşürür.

Zehirlenme: Pişmiş drog, hayvan ısırığının üzerine tatbik edilir. Aynı zamanda, içerek de kullanılır.

Bedeli: Onun cenini düşürmekte ve zehirlere karşı etki olarak muadili, uzun lohusa otu, utruc çekirdeği ve pelindir.

'USFUR, ASFAR
(Yabanî Safran; Carthamus tinctoris)

Genel Nitelikleri:[1052] Dioscorides, onun uzun yapraklı, sert, kıvrılabilen, dikenli yapıda bir bitki olduğunu söylemiştir. Onun boyu iki karıştır. Gövdesinin başında diken yoktur; yuvarlaktır. Zeytin tanesi gibidir.[1053] Çiçekleri zafirana benzer ve beyaz renktedir ve bazısı kırmızıya çalar. Onun çiçekleri yiyecek olarak kullanılır.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Normal kabız ve olgunlaştırıcı etkisi vardır.

Süslenme: Cilt bozukluklarını ve döküntülerini giderir.

Cerahat ve Yaralar: Sirkeyle birlikte uyuz için kullanılır.

Baş Organları: Yabanî 'usfurdan balla hazırlanan solüsyon, çocukların "konak" denilen kepeklerine sürülürse, iyi gelir.

1051 { } arası T.M.'de yok.

1052 "Bilinen bir bitkidir." T.M.,

1053 "Gövde başı yuvarlak, toz gibi yapıdadır. Bazı çiçekleri daha uzundur." T.M.

'UNSUL
(Ada Soğanı; Scilla indica)

Genel Nitelikleri: Baslu'l-far denen drogdur. Yaprakları süsen yaprağı gibidir. Siyaha çalan renkte yağı vardır.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Parçalayıcıdır. Onda yakıcılık özelliği vardır.

Süslenme: Onun yakılmışı balla macun yapılır; saçkıran ve sedef hastalığı üzerine tatbik edilir.

Solunum ve Göğüs Organları: Boğazı tahriş eder ve kasları sertleştirir. Astım için iyidir; göğüs hırıltılarına ve müzmin öksürüğe iyi gelir.

'AKIRKARHA
(Nezle Otu, Yapışkan Otu; Anacyclus pyrethrum)

Genel Nitelikleri: Genellikle onun kökü drog olarak kullanılır. Dioscorides, onun bitki olduğunu söylemiştir; onun gövdesi mazaryon gövdesi gibidir ve onun tepesi şebis gibidir. O, saça benzer ve onun kökü parmak kalınlığındadır. Ancak onun iyisi dili şiddetle yakar.

Özel Nitelikleri: Onun iyisinin sıcaklığı dili yakıcıdır ve büyüklüğü parmak kadardır.

Yapısı: Bazılarına göre, o ince, yumuşak, soğuktur. Ancak sıcak ve kurudur.

Etkileri: O, ağızda çiğnendiğinde balgam meydana getirir. Yakıcı gücü vardır. Zeytinyağı ile bedene masaj yapıldığında dolaşımı hızlandırır.

Süslenme: Zeytinyağı ile karıştırılırsa ve masaj yapılırsa, müzmin sinir (istirha) uyuşukluğuna iyi gelir. Ayrıca kasılma ve spazmlar üzerinde de etkilidir.

Baş Organları: O, gözlerdeki tıkanıklıklar için fevkalâde açıcıdır. Onun pişmişi, diş ağrılarına, özellikle soğuktan oluşan diş ağrılarına iyi gelir. Onun kökü, sallanan dişleri pekiştirir. Eğer sirke ile pişirilirse ve hazırlanan solüsyonla ağız gargara yapılırsa, iyi gelir.

Hummalar: Eğer sıtma nöbetine tutulan kişilere bu bitki zeytinyağı ile oluşturulan terkiple masaj yapılırsa, hastaya nöbet gelmez. Bu yöntemin, diğer ateşli hastalıklara da uygulanırsa, yararlı olduğu söylenmiştir.

'İNEBÜ'S-SA'LEB
(İt Üzümü; Solanum nigrum)

Genel Nitelikleri:[1054] {Dioscorides, onun birçok çeşitleri olduğunu söylemiştir. Bunlardan biri bostanî olan çeşididir. O, yenen bir drogdur. O, büyük değildir, onun birçok dalları vardır; yapraklarının rengi siyahtır ve büyüktür ve meyvası yuvarlaktır. İlkin yeşildir, daha sonra siyahlaşır. Eğer olgunlaşırsa, kızarır. O yenirse, zarar vermez. İkinci nevi "el-te'afün" diye adlandırılır. Onun yaprağı birinci gruptakinin yaprağına benzer. Ancak ilkinden daha geniştir. Onun yaprağı koltuk altlarından çıkar; uzarsa, yere doğru meyilli olur. Meyvası üst kısımdadır. Yukarı doğrudur, yuvarlaktır, mesane (torba) gibidir. O, kırmızıdır; içi doludur, tıpkı üzüm tanesi gibidir, ancak o da yenir. Onun etkisi birinci gruptaki ve diğerleri gibidir. Ancak bu yenir. Bu iki grubun da öz suyu çıkarılır; gölgede kurutulur. Her ikisinin de etkileri aynıdır, birdir. Üçüncü çeşit uyku vericidir. Onun çok dalları vardır ve bunlar da dallanmıştır; içindeki usare kızartır; parçalayıcıdır. Yaprağı yağlıdır. Onun yaprağı elma yaprağına benzer; lezzeti ayva gibidir. Çiçeği koyu kırmızıdır. Meyvası kılıf içindedir ve rengi zafiran rengindedir. Kökünün kabuğu kırmızıdır. Onun iyisi çöllerde yetişenidir. Dördüncü sınıfı delirtir. Tabaristan halkı onu "kuberil" diye adlandırmışlardır. Ona Yunanlılar da birçok isim vermişlerdir. Onun yaprakları cırcır yapraklarına benzer, ancak diğerinden daha büyük ve geniştir. Dalları köklerinden çıkmıştır; onun 10 ya da 12 kökü vardır. Onun uzunluğu bize göre bir karıştır; etrafında zeytine benzer başlar vardır. Ancak üzerinde cevzü'l-delb gibi ince tüyler vardır. O zeytinden daha büyüktür ve daha enlidir. Çiçeği koyu renktir. Çiçekten sonra yükleme (dolgunluk-hamilelik) olur ve onun içinde 10 veya 12 tane meydana gelir. Bu tanecikler yuvarlaktır, siyahtır, yakıcı üzümdür, labbab taneciklerine benzerler. Onun kökü bir hayli kalındır. İçi boştur ve uzunluğu bize göre bir karıştır. O, dağlık yerlerde yetişir; bulunduğu yerde yakıcı rüzgârlar vardır. O, delb ağaçları arasında yetişir. Beşinci grup bazı insanlar tarafından "verbitmus" diye adlandırılır. O, zeytin ağacına benzeyen bir bitkidir; birincinin içinde biter. Onun dallarının uzunluğu bir karıştan azdır

---

1054 "Bu, bilinen bir drogdur."T.M.

ve cidden serttir. Onun beyaz çiçekleri vardır ve onlar nohut çiçeğine benzer. Onun içinde, bize göre 5 ya da 6 tanecik vardır Bunlar içi dolgun, nohuta benzer; onlar serttir, farklı renktedirler. Onun kökü parmak kalınlığındadır ve 1 karış uzunluğundadır. Sahrada biter. O, deniz ya da suda büyümez. Bu nevi de uyku verir. Ekseriya yenirse, öldürücüdür. Bir grup insana göre, onun kökü sevgi için kullanılır. Sevgi vermek için (sevgi macunu için) kullanılır.}[1055]

{**Özel Nitelikleri:** Onun yeşil yaprağı ve son meyvası alınıp, kullanılır. O beşinci nevide zikrettiğimiz gibidir.}[1056]

{**Yapısı:** Birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur. Uyuşturucu olan cinsi ikinci derecede soğuk ve kurudur.}[1057]

Etkileri: Bostanî olanın tohumu, kabız etkiye sahiptir ve o, narkotik özellik (muhadder) taşıyıp, uyku verir; afyona benzer, ancak afyondan daha zayıftır. Onun bir cinsi, bahsettiğimiz gibi, öldürücüdür.

Şişler: İçeride ve dışarıdaki yangılı şişler için hâricen (pomat şeklinde) kullanılırsa, yararlıdır. İçerideki yangılı şişler için suyu içilir. Onun suyu, esfidacla ve gül yağı ile birlikte kızarıklık ve nemle (karıncalanma) üzerine tatbik edilir. Onun kökünün kabuklarının şiddetli kurutucu etkisi vardır. Aynı zamanda, onun yaprağı centiyana ile kızarıklık ve karıncalanma için kullanılır.

Baş Organları: Uyuşturucu cinsinden 12 tanenin üstünde içilirse, çıldırma ve delilik belirtileri görülür. Drogla yapılan gargara, dil şişlerine iyi gelir. Kökünün kabuklarından 1 miskal dozda şarapla birlikte alınırsa, uyku getirir. İt üzümü, eğer incecik dövülürse ve onunla pomat hazırlanıp, başı ağrıyan kişinin başına tatbik edilirse, baş ağrısını giderir. Kulak kökündeki şişleri giderir, çözer ve beynin zarının şişine iyi gelir; kulağa damlatılırsa, kulak ağrısını iyi eder. Üçüncünün kökünün kabukları, şarapla pişirilip, onunla ağız yıkanırsa, ağız çalkalanırsa, diş ağrılarını giderir. {Dördüncü cinsten olanı 1 miskal şurupla ve sirkeyle birlikte içilirse, o kişi hayâl görür; vahşileşmez, rüya görür ve incinir; harap olur ve unutkan olur.}[1058]

1055 { } arası T.M.'de yok.
1056 { } arası T.M.'de yok.
1057 { } arası T.M.'de yok.
1058 { } arası T.M.'de yok.

Göz Organları: Şiddetli batmayı engeller. Hangi nevi olursa olsun, öz suyu, hattâ uyku vereninki bile, gözün görme kabiliyetini güçlendirir. {Göze sürme şeklinde tatbik edildiğinde göz ağrısını giderir. Suyu gözün akını beyazlaştırır.}[1059]

Beslenme Organları: Eğer tek başına pomat şeklinde tatbik edilirse, mide ve böbreğin iltihabını giderir.

Dışarı Atan Organlar: Uyuşturucu cinsinin tohumu, idrar söktürür; bu etkisiyle böbrekleri ve mesaneyi temizler. Bütün nevileri, eğer fitil olarak kullanılırsa, regl kanamasını keser ve kanı durdurur ve de rüyalanmayı (ihtilâm, cinsel boşalma) engeller.

Zehirlenme: Kaknec (kış kirazı) diğer bostanî olan ve uyuşturucu nevilerinin dışındaki nevi, it üzümünden 4 miskal yendiğinde, öldürücü etki gösterir. Daha az dozda alındığında, delilik yapar. Pomat şeklinde hâricen kullanımı dışında, it üzümü yararlı bir şey değildir.[1060]

'ANBER
(Ambera grasia)

Genel Nitelikleri: Anberin denizde bir çeşme olduğu ve bu çeşmeden aktığı söylenir. Fakat anber, deniz köpüğü veya denizde yaşayan bir hayvan dışkısıdır. {Bana verilen emin bilgiye göre, o, denizin dibinden çıkar ve denizde sürekli olarak hareket eder. O, öyle bir durumdadır ki, ülkelerden diğer ülkelere gider. Bundan dolayı ona "behah" denmiştir. O, deniz sahilindeki nehir ağızlarına gelir; sahilde dalgalarda yükselir. Anber, parçalanmış hâldedir; rengi farklı farklıdır ve hepsi önceliklidir ve o öncekinden elde edilir (Hepsinin başlangıcı, geçmişi vardır; bu başlangıçta "anber" elde edilir). Bunlar bulundukları memleketlerin sakinlerinden sorulur. Bunun sebebi, bu denizin uygulamasıdır, demişlerdir. Dâima, bu böyle olmuştur.}[1061]

Özel Nitelikleri: {Onun iyisi, parlak gri renkte ve selahatî}[1062] olanlardır; daha sonra mavi, sonra sarı renkte olandır. Kötü olanı siyah renktedir ve diğer cinsleriyle karıştırılır. Mum, jips (alçıtaşı) ve ladin

---

1059 { } arası T.M.'de yok.

1060 "Drogun yenmesiyle ortaya çıkan çıldırma, delirme gibi zararlarının dışında ortaya çıkacak zararların giderilmesi ancak ballı su içmekle mümkündür."

1061 { } arası T.M.'de yok.

1062 { } arası T.M.'de yok.

karıştırılarak taklit edilen anber kötü olan siyah anberden sayılır. Siyah anber bazen balık karnından çıkar. Balıklar onu yerler ve ölürler.

Yapısı: Sıcak ve kurudur. Harareti ikinci derecede gibidir ve kuruluğu birinci derecedir.

Etkileri: Yumuşatıcılığı ile ısıtıcı etkisiyle yaşlılara iyi gelir.

Süslenme: Taklit olanın, eli boyama özelliği vardır. Bu anberle beyazlanan saçlar boyanır.

Baş Organları: Beyine ve hislere yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbe cidden yararlıdır.

'UD
(Sarı Sabır, Öd Ağacı; Aquilaria agallocha)

Genel Nitelikleri:[1063] Odun nevindendir. Odun şeklinde kökü vardır. Odunu, Çin, Hint ve Arap ülkelerinden gelir. Söylendiğine göre, odunu, içinde taş ve cevherlerin dövüldüğü parlak bir taşa benzer. Bazısı benekli ve siyahtır. 'Ud, güzel kokuludur. Buruk ve acı bir lezzeti vardır. Onun deri gibi kabuğu vardır.

Özel Nitelikleri: Onun nevilerinden biri mendelidir. O, Hindistan'ın ortasından elde edilir. Bunun yanısıra, Hindî denen bir nevi daha vardır. O, dağlık bölgelerde yetişir ve onun kökü vardır. O, mendeli olandan daha yararlıdır. Onunla [tütsü yapılırsa], bit oluşmasını engeller. Giysilerde bit oluşmasını engeller. Bazılarına göre, mendeli ve Hindî çeşitleri arasında fark yoktur. 'Udun en iyisi Semendurî olanıdır. Semendur, Çin'in (son uç) kısımlarıyla Hindistan bölgesi olmalıdır.[1064] [Nitelik yönünden] daha sonra kumarî gelir (Onun Hindî nevinden olduğu söylenir).[1065] Daha sonra kakulî ve yabanî öd gelir ve katfi ve sinî gelir. Bu sonuncuya kaşmurî[1066] denir. Bu rutubetli ve tatlıdır; bunun altında celaî vardır. O, levanî ve reytanîden daha değersizdir. Mendeli nevi en iyi olarak kabul edilir. Semendurînin iyisi parlak, saydam, sıvısı ağırdır. O, beyaz değildir; ateş üzerinde kalıntı bırakır. Bazıları, onun siyahlığını parlaklığı olarak yorumlamışlardır. Kumarînin iyisi siyah

---

1063 "Bilinen bir drogdur." T.M.

1064 "Çin'in ilk kısmı ve Hindistan'ın son kısımları olmalıdır." T.M.

1065 "Daha sonra sini gelir. O, kalite olarak daha aşağıdadır (O, daha kalitesizdir)." T.M.,

1066 "Katmusiniye kaşmurî de denir. Bazı nüshalarda, kaşmurî şeklinde yazılmıştır." T.M.

olup, beyazlıktan yoksundur. Ateş üzerinde kalıntı bırakan, ağır kıvamda sıvısı olanlardır. Bütün 'udların iyisi suda çöker. Eğer çökmez de eriyip kalırsa, onun ruhunun iyi olmadığını gösterir. Çünkü 'ud odundur ve ağaç köküdür; o, toprağa gömülür ve odun çürüyüp kokuşana kadar orada bırakılır; geriye hâlis 'udun kaldığı söylenir.[1067]

Yapısı: Zannedildiğine göre, o ikinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcıdır, tıkanıklıkları açar; gazı giderir. Fazla rutubeti eritici ve yok edicidir. Karın organlarını ve bütün organları güçlendirir.

Süslenme: Ağızda çiğnendiğinde, ağız kokusunu giderir; çok hoş bir koku verir.

Hareket Organları: Sinirleri güçlendirir ve onlara yararlı olur; onlara esneklik ve yumuşaklık verir.

Baş Organları: 'Ud, beyine çok yararlıdır ve hisleri güçlendirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbi güçlendirir ve ferahlatır.

Beslenme Organları: 'Uddan 1,5 dirhem içildiğinde, mide iltihabını giderir; mide ve karaciğeri güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Tutma gücünü artırır ve dizanteriye karşı yararlıdır. Özellikle sevdavî olanı tedavi eder.

'URUK-U SİBAGİN
(Zerdaçal; Curcuma longa)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur.

Yapısı: İkinci dereceye kadar sıcak ve kurudur.

Etkileri: Onda temizleyici kuvvet vardır.

Baş Organları: Onun çiğnenmesi diş ağrılarını geçirir.

Göz Organları: Onun öz suyu, görmeyi kuvvetlendirir; gözün saydam tabakasını parlatır, temizler. Katarakta iyi gelir.

Beslenme Organları: Tıkanmadan doğan ağrılara iyi gelir. Özellikle anason ve beyaz şarapla birlikte kullanılır.

'UNNAB
(İğde; Zizyphus vulgaris)

Genel Nitelikleri: Bir ağaç meyvasıdır. Çoğunlukla Cürcan ve Cüran'da yetişir. Aşağı bölgelerde yetişenlerdekinden daha küçüktür.

1067 "bu öd çıkarılıp, kullanılır." T.M.

Özel Nitelikleri: Faydası diğerine göre daha azdır. Büyük olanlar daha iyi olur.

Yapısı: Birinci derecede sıcaktır. Rutubet ve kuruluk yönünden daha dengeli olmasına rağmen az da olsa rutubete meyillidir.

Etkileri: Galenos diyor ki, {"Onun hıfzısıhha bakımından yararlı olduğunu görmüyorum. Onu sağlığı korumak açısından faydalı görmüyorum. Sağlığı güçlendirdiğini de kabul etmiyorum."}[1068] Başka hekimler ise, onun sıcak kanın keskinliğine karşı etkili olduğunu söylemişlerdir. Bence, bu kanı yoğunlaştırması ve bunu muhtemelen yavaş yapması ile olur. Zannedilir ki, o kanı saflaştırır ve yıkar. Ben bu düşünceyi kabul etmiyorum. Onun besleyici değeri az ve hazmı zordur. Bu drogla ilgili en iyi açıklamayı fâzıl hekim Galenos yapmıştır. 'Unnab, sağlığı koruyacak, hastalığı engelleyecek pek az şey içerir. Ayrıca çok az besleyici değeri vardır; sindirimi zordur.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüs ve akciğer için gerçekten yararlıdır.

Beslenme Organları: Sindirimi güçtür.

Dışarı Atan Organlar: Bir kavim, onun böbrek ve mesane ağrısına iyi geldiğini söylemiştir.

'AFS
(Mazı; Quercus infectria oliv)

Genel Nitelikleri:[1069] Bazı yörelerde yetişen büyük bir ağacın meyvasıdır. Onun meyvaları yeşil[1070] iken toplanır. Onlar küçük dişli gibidir; lezzetleri acı ve keskindir. Onda delik yoktur. {Onlar engafinetes diye adlandırılır; çünkü onlar olgun olmayan, hoş olmayan tazedirler.}[1071] Parlak ve hafiftir ve gözenekleri vardır.

Özel Nitelikleri: Onun iyisi dolgun, parlak ve serttir; ancak sarı renktedir. Sarı olan[1072] biraz yumuşak ve az etkilidir; ateşte yakılır.

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur.

1068 { } arası T.M.'de yok.
1069 "Bilinen bir drogdur. Türkçe adı mazıdır." T.M.
1070 "ve sert" T.M.
1071 { } arası T.M.'de yok. "Bazısının acılığı ve keskinliği yoktur." T.M.
1072 "Kırmızı olan" T.M.

Etkileri: Şiddetli kabız etkilidir. Sıvıların akışını engeller ve cevherleri, mineralleri soğuktur.

Süslenme: Mazı suyu, saçları boyar; onunla saçları yıkamak saçların boyanmasını sağlar.

Cerahat ve Yaralar: Sirkeyle mazı birlikte uyuza karşı hâricen kullanılırsa, iyi gelir; onu yok eder. Eğer iyice dövülüp, et ve fazlalık döküntülerin üzerine uygulanırsa, onları giderir; dokuları tamir eder.

Baş Organları: Kökü, iltihaplı sıvıların dile ve dişlere doğru akışını engeller.[1073] Özellikle çocuklarda ağız yaralarını engeller ve sirkeyle karıştırıldığında bu etkiye sahiptir. Eğer dişlerin üzerine tatbik edilirse, çürük dişlere iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Eğer mazı iyice dövülüp, suya serpilirse ve o su içilirse, bağırsak yaralarına ve ishale iyi gelir. Aynı zamanda, eğer meyva suyu ile içilirse, aynı şekilde iyi olur.

'ULLEYK
(Böğürtlen, Ahududu; Rubus fructicosus)

Genel Nitelikleri: Bazıları, 'ulleykin 'avsec olduğunu söylerler. 'Ulleykin köpek böğürtleni denen bir çeşidi daha vardır. Onun meyvası zeytine benzer ve içi yün gibi liflerle doludur. {Bu nevi Zur şehrinde ve Fasus ülkesinde bulunur. Bunun yanısıra 'ulleyk bir nebattır. İyi bir böğürtlendir. Çünkü Dioscorides, *Tıbbî Maddeler Hakkında* adlı kitabında otlarla ilgili işaretler yapmıştır ve orada 'ulleykin özelliklerinden bahsetmiştir. Orada o, onun bir nevi böğürtlen olduğunu söylemiştir. Ancak bitkide ve etkilerinde uyuşmazlıklar vardır. 'Böğürtlen, bilinen bir bitkidir. Bu bitkinin dağda yetişen bir türü vardır ki, bu ismi birinci böğürtlene göre kısımlarının daha yumuşaklığı dolayısıyla almıştır. Onda küçük dikenler vardır. Onun bir nevinde diken yoktur ve onun etkisi ilkinkine benzer, ancak o daha iyidir. Onun çiçeklerinin unu yapılırsa, balla birlikte karıştırılıp, göz üzerine tatbik edilirse, yangılı şişlere iyi gelir.}[1074]

{**Özel Nitelikleri:** Onun öz suyu}[1075] güneşte kurutulup kullanılırsa, daha yararlı olur.

1073 "ağıza ve boğaza alınmasını engeller."T.M.

1074 { } arası T.M.'de yok.

1075 { } arası T.M.'de yok.

Yapısı: O, soğuk ve kurudur ve meyvasında sıcak yapıda su bulunur.

Etkileri: Bütün kısımları kabız ve kurutucu etkiye sahiptir; suyundan dolayı yaprağında az kabız etki vardır.

Süslenme: Dalları ile birlikte yaprağı pişirilip, kullanılırsa, saçları döker.

Şişler: Yaprağı hâricen pomat olarak karıncalanmaya karşı kullanılır. Kızarıklık üzerine de tatbik edilir. Vücutta ağır hıltlar meydana getirir ve gözle görülür şekilde kurutucu ve yoğun kabız etki yapar. Aynı zamanda, çiçekleri de kabız etki yapar. Köklerinin içinde kabız etkiyle birlikte yumuşatıcı etki görülür. Bundan dolayı taşları parçalar, döker.

{**Cerahat ve Yaralar:** Yaralara yararlıdır; cerahatleri yok eder.}[1076]

Baş Organları: Onun yaprakları ağızda çiğnendiğinde, diş etlerini pekiştirir. Ağızdaki yaralara ve aftlara iyi gelir. Aynı şekilde, meyvası çiğnendiğinde, öz suyu ve yaprağı, ağızdaki yangılı ağrılara iyi gelir ve yaprağı onları yok eder; yaprağı baş yaralarını iyi eder. Meyvası, çok yendiğinde, baş ağrısı yapar.

Göz Organları: Gözün şişine iyi gelir.

Beslenme Organları: Onun yaprakları pomat şeklinde hâricen uygulanırsa, mide zaafına iyi gelir; midenin atamadığı maddelerin atılmasını sağlar; mideyi güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Karın organlarını tutar; kabız etkisi yapar. Köpek böğürtleninin meyvasının içindeki yün gibi şeyler alınıp, pişirilip kullanılırsa, bağırsaklarda kabız etkisi yapar. Rahimdeki kronik akıntıyı keser, durdurur. Makatta görülen kanlı basur için makat içine uygulanırsa, iyi gelir; kanamayı durdurur. Onun çiçekleri bağırsak yaralarına, ülserlerine, istilâklerine (diyare) karşı yararlıdır; taşları yumuşatıp [parçalamak] için de yararlıdır.

Zehirlenme: Kırtıs diye bilinen hayvanın ısırıklarına karşı iyi gelir.

'AVSEC
(Kuşburnu; Lycium europaeum)

{**Genel Nitelikleri:** Bir kavim, onun bir nevi böğürtlen ('ulleyk) olduğunu söylemiştir. O, kuşburnudur. Dioscorides, pislik içinde yetiş-

1076 { } arası T.M.'de yok.

tiğini söylemiştir. Onun dallarının üzerinde daha önce zikredildiği gibi dikenler vardır. Onun dalları ve dikenleri böğürtleninki gibidir. Yaprakları uzuncadır, yukarılardadır, üst kısımdadır; rutubetinden dolayı elle sıkılınca, yapışkandır. Kuşburnunun diğer bir nevi bu nevinden farklı olarak beyazdır. Bu nevinden bir başkasının ise, yaprakları siyahtır ve dalları biraz kırmızıya çalar; dalları uzundur. Onun dallarının uzunluğu 5 karış kadardır. Ekseriya onun üzerinde dikenler vardır. Ancak dikenleri pek keskin değildir. Meyvası büyük, incedir, kılıf içinde gibidir. Kuşburnu meyvası tut gibidir; yenir. Ekseriya soğuk ülkelerde yetişir.}[1077]

{**Etkileri:** Bir kavim, onun kapı veya köşelere asıldığını, böylece sihir etkisini yok ettiğini söylemiştir.}[1078]

{**Cerahat ve Yaralar:** Bütün nevilerinin yaprağı, pomat şeklinde uygulandığında, kızarıklığa ve kaşıntıya iyi gelir.}[1079]

'ANKEBUT[1080]
(Örümcek; Aranca diodema)

Etkileri: Örümcek ağı, eğer cerahat üzerine tatbik edilirse, kanamayı keser.

Cerahat ve Yaralar: Eğer örümcek ağı, yara üzerine ve cerahat üzerine konursa, onları giderir.[1081]

Baş Organları: Eğer örümceğin beyaz ve sert yuvası, gül yağı ile pişirilip, kulağa damlatılırsa, kulak ağrısını dindirir.

Hummalar: Bazıları, örümcek ağı, beyaz merhemlerle karıştırılıp, bez üzerine sürülüp, alına veya şakaklara tatbik edilirse, gün aşırı gelen hummayı bertaraf eder, demişlerdir. Bir başka kavim ise, beyaz örümcek ağı, yağlanarak hastanın ensesine asılsa veya hasta onu yanında taşırsa, yine aynı nöbete (gün aşırı gelen) iyi gelir. Dioscorides, dört günde bir gelen hummayı bertaraf ettiğini söylemiştir.

1077 { } arası T.M.'de yok.
1078 { } arası T.M.'de yok.
1079 { } arası T.M.'de yok.
1080 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur." T.M.
1081 "onların şişip, kızarmasını önler." T.M.

'ADES
(Mercimek; Lens esculenta)

Genel Nitelikleri: Mercimek, yenen cinslerdir ve o ades diye bilinir. Onun yabanî cinsi vardır; bu kötü cinsi olup, acıdır; görülür harareti vardır. Onda ayrıca kıvrıklık ve biraz kabız etkisi vardır.[1082] Dioscorides'e göre, mercimek bir cins ottur; uzunca, dikine duran bir gövdesi olan çok dallı bir bitkidir; yaprakları ayva yaprağına benzer; uzunca ve dardır ve bu bitki çok yapraklıdır. Yaprakları su içerir, hafif serttir. Beyaz renklidir. Mercimek, tohumuyla ekin şeklinde yetiştirilir. Taberistan'da (İran) dağlık bölgelerde, bol miktarda yetişir. 'Ades olarak adlandırılır. 'Adesü'l-hayye (yılan gözü) şeklinde yılana nisbet edilir ve ona kendi dilleriyle mercule[1083] derler. Taneleri, küçük mercimek taneleri gibidir. Uzunca tohum, kılıfı içinden çıkar.

Özel Nitelikleri: İyi cins, çabuk olgunlaşan, beyaz renkli, yassıcadır ve içine konduğu suda kararmayandır. Mercimek, iyice dağılıncaya kadar pişirilmelidir.

Yapısı: Galenos, onun sıcaklık ve kurulukta mutedil olduğunu söylemiştir. Ancak o, sıcaklığa meyillidir ve bundan dolayı mercimek yendikten sonra mide veya civarında sindirim sırasında soğukluk meydana gelmez.

Etkileri: Mercimek gaz yapıcıdır ve kabız gücü vardır; temizleyicidir; sıkıntı ve kabız meydana getirir. Kanı koyulaştırır, kıvamını artırır; kanın damarlardaki akış hızını düşürür. Bundan dolayı idrar ve kanın sevdavî hıltlar içerdiği söylenir ve sevdavî hastalıklar meydana gelmesine sebep olur. Muhtemelen keşk (buğday unu) çorbasıyla karıştırılarak hazırlanan karışım, çok besleyici bir besin olur. Çünkü bunlar da birbirine zıt etki gösterir. Bu karışımda mercimeğin daha fazla olması gerekir. Aynı zamanda, mercimeğin pancarla karıştırılarak yapılan yemeği de çok lezzetlidir. Bunlar da birbirine mutedil bir şekilde zıt etki gösterirler. Bunlara futenc ve sa'ter de katılır. Mercimek pastırma (nemkesud) ile de pişirilir. Mercimeğin kendisinin 7 katı suyla iyice kaynatılarak pişirilmesi gerekir.

1082 "Bazı nüshalarda, eritici özelliği olduğu yazılıdır." T.M.
1083 "mercuva"

Şişler: Eğer sirkeyle pişirilirse ve onunla hâricen pomat şeklinde sıracaya ve katı şişlere uygulanırsa, onları çözer, eritir. Mercimekte hem atıcı, hem de toplayıcı özellik vardır. Çok fazla yendiği zaman, seretan (kanser) ve sekirus denen sert urlar oluşturur.

Cerahat ve Yaralar: Sirkeyle pişirilmiş mercimek, yaralara hâricen tatbik edildiğinde, bu kötü huylu yaraları giderir. Eğer uygulandığı yara büyükse, o büzücü droglarla karıştırılmak suretiyle kullanılır; meselâ nar kabuğu ve diğerleri gibi. Deniz suyu ile birlikte karıştırılarak kullanılırsa, kızarıklıklara, karıncalanmaya, soğuktan ârız olan çatlaklara iyi gelir.

Hareket Organları: Sinirler için uygun bir ilâç değildir. O, kavrulmuş buğday unuyla birlikte gut hastalığına karşı kullanılır. Yine mercimek çok yendiğinde, cüzzam meydana gelir.

Göz Organları: Ekseriya gözde görme bozukluğu yapar. Bu, kuvvetli kurutucu etkisinden kaynaklanır. İkli'l el-melik (sarı yonca) ve ayva ve gül yağı ile birlikte gözün yangılı şişleri için kullanılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun deniz suyu içinde pişmişi, pomat şeklinde kan toplanması dolayısıyla olduğu gibi memelerde oluşan şişler üzerine uygulanır.

Beslenme Organları: Hazmı zordur; mide için kötü etkilidir ve gazlar oluşturduğundan mide için ağır gelir. Eğer kabukları soyulmuş 30 mercimek tanesi yutulursa, mide gevşekliğine iyi geldiği söylenir. Mercimeğe tatlı karıştırmak gerekmez; çünkü muhtemelen [bu uygulama] karaciğerde birçok tıkanmalara sebep olur ve mercimeğin işlerinden biri kurutmaktadır, derler. O, şüphesiz vücutta su toplanmasına karşı yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Kabuksuz olarak kaynatılırsa, bağırsaklarda kabız etkisi yapar. Kabuklarıyla kaynatılıp, suyu içilecek olursa, karın organlarında ishal etki yapar. Ancak kabuklu mercimek, su içinde kabukları dağılıncaya kadar iyice pişirilirse, onun kabız etkisi kabuksuzdan daha fazladır ve karın organlarında kabız etkisi vardır. O, hindiba ve lisanü'l-haml (büyük sinir otu) ve kumka ile ve yeşil renginin koyu oluşundan dolayı kara pazı denen pazıyla birlikte kaynatıldıktan veya gülle veya kabız yapan droglarla kaynatıldıktan sonra kullanılır. Eğer

mercimek önce iyice pişirilmemiş olursa, karın organlarında uyarıcı etki yapar. Onunla sarı yonca, ayva ve gül yağı birlikte pomat şeklinde makad şişlerine uygulanır. Acı mercimek olarak bilinen yabanî mercimek, kanamaya sebep olur ve normal mercimek ise, idrar ve kanın yoğunluğunu artırdığından, regl ve idrar atımını azaltır. Yabanî mercimek, sirkeyle birlikte alınırsa, idrar ve regl kanını söktürür; idrar zoruna iyi gelir. Kolik ve bağırsak ağrılarını sakinleştirir.

'ASEL
(Bal; Mel)

Genel Nitelikleri: Çiçek ve diğer şeyler üzerinde görülen çiğ nevinden bir şeydir, arılar onu toplar. Bu çiğ, bir nevi buhardır; vücutta toplanıp, olgunlaşır, tatlılaşır ve daha kıvamlı hâle gelir. Saydam ve berraktır. Bazen dağlık yerlerde, taş ve ağaçlar üzerinde kendiliğinden bal oluşur ve akar. Daha çeşitlisi görülür. İnsanlar onları görüp toplarlar. Çiğden oluşan balda çiği arılar alır ve bal olarak çıkarırlar. Çiğin bala dönüşmesinde arının etkisi olduğunu düşünüyorum. Arı çiği alıp, bir kısmıyla beslenir ve geri kalanını daha sonra kullanılmak üzere saklar. Balın bir cinsi vardır ki, acı ve zehirlidir.

Özel Nitelikleri: Balın iyisi saf, [berrak] tatlıdır, güzel kokuludur; kırmızıya çalar renktedir; keskin lezzette, homojen, viskos yapıdadır, taneli değildir. İyisi bahar aylarında yapılandır. Sonra yaz ve kışındır. Muhtemelen kış, dendiğine göre iyi değildir.

Yapısı: Arı balı, ikinci derecede sıcak, kurudur. Şeker balı ve şeker kamışı balı birinci derecede sıcaktır; kuru değildir. Birinci derecede rutubetli olması gerekir.

Etkileri: Onun çekici etkisi vardır; damarları ve damar ağızlarını açar; çekici etkisi nedeniyle organların derinliğindeki rutubeti çeker; dokuların çürümesini, bozulmasını önler.

Süslenme: Balla yapılan masaj ve ovma, bitleri ve yumurtalarını öldürüp yok eder. Bal, pisliği temizlemek için özellikle kelefe (temrelere, deri döküntülerine) kullanılır ve özellikle de kronik olanları için kullanılır; travma ve çarpma sonucu olan çürüklere hâricen, tuzla karıştırılıp, kullanılır.

Cerahat ve Yaralar: İrinli ve kirlenmiş yaralara ve diğer yaralara yararlıdır. Pişmiş hattâ kaynatılıp katılaştırılmış bal, taze kesiklerin yapışmasını sağlar. Bal şibisle birlikte uyuza karşı iyi gelir.

Baş Organları: Mılh-ı enduranî ile karıştırılan bal, kulağa damlatılırsa, kulağın rutubetini giderip, kurutur; işitme gücünü takviye eder. Acı ve zehirli bal yendiğinde delilik yapar.[1084]

Göz Organları: Göze parlaklık verir; onu yıkar ve görme sıkıntılarını giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Balla yapılan gargara, boğazdaki sıkıntıları ve bademciklerdeki sıkıntıları (bozuklukları) giderir.

Beslenme Organları: Bal suyu, mideyi güçlendirir ve iştihayı artırır.

Dışarı Atan Organlar: Şeker kamışı balı, karnı yumuşatır ama şeker balı yumuşatmaz. Köpüğü alınmamış bal, gaz yapar ve karında ishal yapar. Köpüğü alınırsa, bu etkisi azalır. Bal pişirilirse, karın organlarını tahrik etmez. Belki balgamî mizaçlı olanlarda tutucu, kabız etki gösterebilir. Besleyici değeri yüksektir. Suyla pişmiş bal, ekseriya idrar söktürür ve bize göre, balın kendisi ve su ile kaynatılmış şekli besin maddelerine karışınca kabız etkisi gösterir. Eğer gıdayı bağırsaklarda yakalarsa ve onların (besinlerin) tutulması (emilmemesi) sözkonusu ise, bu sefer ağıza boşaltıcı etki gösterir.

Zehirlenme: Bal, gül yağı ile karıştırılıp, ısıtılıp, sıcak olarak içilirse, böcek sokmalarına ve afyon etkisine karşı panzehir olarak etki yapar. Bal yalamak, kuduza ve zehirli mantarlara karşı çok etkili bir ilâçtır. Kaynamış bal, zehirlere karşı etkilidir. Şayet yendikten sonra kusulursa, çok yararlıdır. Susuzluğa sebep olan bal ve ekşi bal yendiğinde de damarlarda büzülme ve delilik yapar. Onun ilâcı, tuzlu balık yemektir ve edrumali suyu içmek gerekir.[1085]

'UŞER, UŞR
(Boğa Dikeni; Caloptris gigatea)

Genel Nitelikleri: Sütleğen cinsinden, Yemen yöresinde yetişen bir ağaçtır. Bir rivâyete göre, gölgesinde oturan insanları öldürür.

1084 "ve bu etki hemen ortaya çıkar." T.M.

1085 "Belli oranda bal ve tereyağı yenecek olursa, öldürücü bir zehir olur." T.M.

Yapısı: Üçüncü dereceye kadar sıcak ve kurudur. Dördüncü derecede olanlar vardır.

Etkileri: Normal kabız etkisi vardır.

Süslenme: Hâricen sulu yaralara ve uyuza [uygulandığında] yararlıdır.

{**Baş Organları:** Baş üzerine tatbik edildiğinde harareti giderir. Çocukların ağzında çıkan aftlar üzerine balla birlikte tatbik edilirse, faydalı olur, onları giderir.}[1086]

Dışarı Atan Organlar: Onun bir türü vardır ki, onun gölgesinde oturan insan zarar görür; bazen de o öldürücüdür. Sütünden 3 dirhem içildiğinde, iki günde insanın karaciğer ve akciğerini parçalayarak, ölümüne sebep olur.

'AKREB[1087]
(Akrep; Scorpion)

Baş Organları: Zeytinyağı ile akrep birlikte kulağa damlatılırsa, kulak ağrılarına cidden yararlı olur.

Dışarı Atan Organlar: Yanmış akrep, içilecek olursa, böbrek ve mesanelerdeki taşları parçalar.

'AZAİT[1088]
(Bir Nevi Kertenkele; Lacerta lizard)

Genel Nitelikleri: {Dioscorides, bazı insanların ona sura dediklerini söylemiştir. O, samm-ı abras (bir cins kertenkele) denen bir çeşit hayvandır.}[1089] Ancak onun rengi yeşildir ve farklı hareketleri vardır. Bir kavim, onun ateşe girince yanmadığını söylemiştir. Gücü zayıftır. Zerarih gibi belli şartlarda saklanır. Aynı zamanda onun iç organları çıkarılır; el ve ayakları kesilir ve balla muamele yapılır (balda bekletilir).

{**Cerahat ve Yaralar:** Zerarih gibi, deri döküntülerine karşı yararlıdır. Merhem içine konduğunda, [gereksiz doku ve etleri] yer ve yumuşatıcıdır.}[1090]

1086 { } arası T.M.'de yok.
1087 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur." T.M.
1088 "Azaye" T.M.
1089 { } arası T.M.'de yok.
1090 { } arası T.M.'de yok.

{**Süslenme:** Zeytinyağı ile pişirildiği zaman tüy bitirici ve saç çıkarıcıdır.}[1091]

'ANAYLI, ANİLİ
(Şalgam; Brassica rapa)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, şalgamın bostanî şelcem olduğunu söylemiştir. Biz, bundan dolayı onu "Şın" harfinde ele alıp açıkladık.

'ALUSIS (?)
(Galiopris; Scrophularia peregrina)

Genel Nitelikleri: {Bir kavim, Tabaristan halkının ona birebhim dediğini söylemiştir.}[1092] O, herşeyi ile ete benzeyen bir bitkidir. Ancak yapraklarında, et gibi olmasından dolayı, şiddetli, keskin, pis bir koku vardır. Eğer yaprak ezilirse, bu pis koku ortaya çıkar. Onun ince çiçekleri vardır. Meyvası küçük, pembedir ve yol kenarlarında, harabelerde, kıraç yerlerde yetiştiği söylenir.

Etkileri: Sertleşmiş dokuları yumuşatma etkisi vardır.

Cerahat ve Yaralar: Kötü huylu, özellikle de dokuları yiyen cinsi, yaraları iyileştirir.

Şişler: Kanserli urlara yararlı olur. Sıraca ve diğer şişlere, günde iki defa hâricen merhem şeklinde uygulanırsa, yararlı olur.

Baş Organları: Yaprakları ve dalları, kulak arkasındaki şişlere ve bademcik iltihaplarına iyi gelir.

'ALYUN

Genel Nitelikleri: Bazıları, onu 'alyun diye, bazıları da 'alaryun diye adlandırmışlardır. Bu isim de donmuş sütten esinlenerek verilmiştir. Çünkü bu bitki, maya gibi sütün peynirleşmesine, katılaşmasına sebep olur. Bitkinin yaprakları ve dalları harbiyan denen bitkinin dal ve yapraklarına benzer.[1093] Üzerinde sarıya çalan beyaz, ince, zarif, güzel kokulu, çok sayıda çiçekler vardır. Bu bitki orman ve koruluk yerlerde biter.

Etkileri: Çiçeği hâricen uygulandığında, kanamaları durdurur.

Cerahat ve Yaralar: Aynı zamanda, çiçeği ve yaprağı, ateş yanıklarına iyi gelir.

1091 { } arası T.M.'de yok.

1092 { } arası T.M.'de yok.

1093 "Bazı nüshalarda, harbiyan yerine senderviya yazılmıştır." T.M.

Hareket Organları: Drog, gül yağından yapılmış fitil veya mumla karıştırılıp, beyazlaşıncaya kadar tuzla kestirilirse, bu terkip yorgunluk ve bitkinliğe ve bunlardan kaynaklanan ağrılara iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Onun kökü, cinsel gücü uyarıcıdır.

'URKUB, URKUN
(Çakmuz; Geranium tuberosum)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, 'urkubun bir bitki olduğunu söylemiştir. Ona göre, 'urkubun yaprakları kırmızı şakaikin yapraklarına benzer. Bu yapraklar uzundur.[1094] Onun kökü yuvarlaktır ve yenir. Kökleri bir dirhem şarapla içilirse, gazları atar, giderir. Bunun bir nevinin çok ince dalları vardır ve dalların üzerinde jüt kenevirininkine benzeyen yaprakları bulunur. Dallarının etrafında turna kuşunun başına ve gagasına benzeyen bir şeyler vardır. Bu türün tip yönünden önemi yoktur. Belki başka gayelerle kullanılıyor olabilir. Bunları burada açıklamamız gereksizdir.

Dışarı Atan Organlar: Ondan 1 dirhem şarapla muamele edilirse, rahimdeki koku ve gazları giderir.

'AZAM[1095]
(Kemik; Os)

Etkileri: Yanmış kemik, eritici ve kurutucudur.

Süslenme: Eğer aslan kemiği ile[1096] ciltteki lekeler üzerine uygulanacak olursa, onları ortadan kaldırır.

Hareket Organları: İnsan kemiğinin deri mesamatına ve eklem ağrılarına iyi geldiği söylenir.

Baş Organları: İnsan kemiğinin saraya karşı yararlı (şifâlı) olduğu söylenir. Galenos, bir insan var olduğunu ve onun saraya karşı (saralı hastalarına) gizlice insan kemiği içirdiğini söylemiştir.

'İNEB
(Üzüm, Taze Üzüm; Vitis vinifera)

Genel Nitelikleri:[1097] Beyaz, kırmızı olan, siyah kırmızı olanıyla inceliği, tadı, sertliği ve diğer özellikleri bakımından aynı ise de, beyazı

1094 "ve parçalıdır" T.M.

1095 "**Genel Nitelikleri:** Herkes tarafından bilinir; kemik demektir." T.M.

1096 "veya insan kemiği ile" T.M.

1097 "Bilinen bir drogdur." T.M.

tercih edilir.[1098] Üzüm toplandıktan sonra iki ya da üç gün bekletilirse, daha iyi olur.

Yapısı: Üzüm kabuğu, soğuk ve kurudur; hazmı zordur. İçi sıcak ve rutubetlidir. Onun tohumları kuru ve soğuktur.

Etkileri: Üzüm, dalından koparıldığında yenirse, gaz yapar; fakat kabuğu kuruyana kadar asılan üzüm çok besleyicidir. Bu yönüyle üzüm incire benzer; pek az zararlı yönü vardır. Çoğunlukla besleyicidir. İncirden biraz daha az besleyicidir. Olgun üzümün zararı olgun olmayana nisbetle daha azdır. Eğer o hazmedilmezse, emilmesi, beslemesi zorlaşır. Üzümün olgununun besleyici değeri, genellikle onun suyundan fazladır. Ancak, onun suyunun nüfuz etmesi (emilmesi) daha hızlıdır. Ekşi üzüm, asılarak bekletilirse, tatlanır, ancak koruksa, öyle kalır, tatlılaşmaz; aynı zamanda kuru üzüm, mide ve karaciğere iyi gelir.

Beslenme Organları: Taze üzüm ve kuru üzüm, bağırsak ağrılarına çok iyi gelir. Kuru üzüm, böbrek ve mesaneye faydalıdır ve dalından koparılmış üzüm, bağırsaklarda uyarıcı etki yapar. Gaz yapıcı özelliği vardır; bütün üzümler mesane için zararlıdır.

'IRK
(Kan Serumu)

Genel Nitelikleri: Kanın sıvı kısmıdır. Safra ve diğerleri onu karıştırmıştır. 'Irk, onun akışkanlığı kaybolmadan yani kurumadan kullanılır. Muhtemelen 'ırk, idrarın pişmesinden, olgunlaşmasından meydana gelmiştir. Çünkü o, sindirimin fazlalıklarıdır. Hâlbuki idrar, sindirim sonrasında meydana gelir.

Etkileri: O, idrardan meydana gelir ve bundan dolayı hayvanların çeşitliliğine ilişkin olarak o da çok çeşitlidir. Kurutucu olmayan eritici etkisi vardır.

Şişler: Güreşçilerin serumu, kasık urlarını eritir.

Solunum ve Göğüs Organları: Yine güreşçilerin serumu, kına yağı ile karıştırılırsa, kurutucu olup; meme urları üzerine tatbik edilirse, onları çözer; gül yağı ile karıştırılarak uygulanırsa, memedeki katılaşmış sütü çözer.

[1098] "Bazı nüshalarda, siyah yerine kırmızı yazılmıştır. Baskı nüshada, cümle düşüklüğü vardır: 'Beyaz- kırmızı, siyahtan' şeklinde ifade bulunmaktadır." T.M.

'AZİZ[1099]
(Kantaryon Otu; Hypericum colycinum)

Genel Nitelikleri: Ancak büyük 'aziz ve küçük 'aziz olarak [iki grubu] vardır. Onlar büyük kantaryon ve küçük kantaryondur. Dolayısıyla onlarla ilgili açıklamalar "Kaf" harfi içinde verilecektir.

'UDU'S-SALİB
(Şakayık, Ayı Gülü; Paeonia officinalis)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, şakayığın bazı insanlar tarafından zea'l-esba diye adlandırıldığını söylemiştir. {Bazı kavimler de ona alaisî demişlerdir. O, Arapçada tatlı rüzgâr anlamına gelir.}[1100] O, bir bitkidir; gövdesi 2 karış boyundadır; gövdesinden birçok dallar çıkar. Onun erkek çeşidinin yaprakları şah palamudunun yapraklarına benzer ve dişisinin yaprakları ise semerniyun yapraklarına benzer. Badem kapsülü gibi kapsülleri vardır; bunlar gövdenin etrafında yer alırlar. Bunların içi açılınca ondan kırmızı kan gibi tohumlar çıkar; bunlar çok sayıda olup, küçüktür. Nar tanelerine benzerler ve mora çalan siyah renkte 5 veya 6 tanedirler. Onun kökü, erkek cinsinin kökü, 1 parmak kalınlığındadır; uzunluğu 1 karış olup, beyazdır. Onun lezzeti buruktur. Dişisinin kökü, meşe palamudu gibidir. Onun 7-8 kökü (dalı) vardır. Onun kökü çiriş otuna benzer.

Baş Organları: Eğer tohumlarından 15 tanesi kratin suyu ile içilirse, kâbus için yararlı olur.

Beslenme Organları: Bitkiyi bütünüyle olduğu gibi yemek, midedeki yanmalar için faydalıdır.

Dışarı Atan Organlar: Doğumdan sonra kanaması durmayan kadınlara bu bitkinin kökünden badem büyüklüğünde içirilirse, kanamayı durdurur; temizlenmesini sağlar. Şarapla içilirse, rahim ağrılarına iyi gelir. Şarapla kaynatılıp içilirse, bağırsaklarda kabız etkisi yapar. Tohumlarından 10 ilâ 12 tanesi, ekşi bir şurupla içilirse, rahim kanamalarını dindirir. Eğer onu çocuk yerse veya içerse, teşekkül hâlindeki taşları düşürür. Tohumundan 10 tanesi, ballı şurupla içilirse, rahim ağrısından oluşan rahim dolgunluğu ve spazmlarına iyi gelir.

1099 "Aziz anatlı" T.M.

1100 { } arası T.M.'de yok.

'ARN-'URUN
(Mahmuz, At Mahmuzu; Calamintha incana)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, 'arnın, yapraklarının küçük mercimek yapraklarına benzeyen bir bitki olduğunu söylemiştir. Ancak, onun yaprakları mercimeğinkinden biraz uzundur. Bir karış uzunluğunda bir gövdesi vardır. Çiçekleri kırmızıdır ve kökü küçüktür. Viranelerde, rutubetli bölgelerde bulunur.[1101] Bu bitki bazı ülkelerde bulunur.

Etkileri: Yapraklarından pomat yapılarak kullanılır. Eğer zeytinyağı ile pomat yapılırsa, serumun, vücutta birikmiş fazlalıkların atılmasını sağlar.

Şişler: Eğer öğütücü ve pomat şeklinde kullanılırsa, sivilce ve iltihaplı çıbanları eritir ve iyileştirir.

Dışarı Atan Organlar: Eğer şarapla içilirse, idrarın damla damla akmasına yararlı olur.

'AKRÜ'Z-ZEYT
(Zeytinyağı tortusu)

Genel Nitelikleri: 'Ikrü'z-zeyt, Kıbrıs bakırından yapılmış bir kap içinde bal kıvamı alana kadar kaynatılırsa, iyi gelir. Hattâ ondan daha da etkilidir.

Baş Organları: Eğer koruk suyu ile kıvamlı bir hâle gelene kadar pişirilirse ve çürük dişlere tatbik edilirse, onların düşmesini sağlar.

Göz Organları: Göz için kullanılan ilâçların terkibine girer.

Dışarı Atan Organlar: Bu drog eskidikçe, bekledikçe etkisi artar; daha nitelikli hâle gelir. Onunla hazırlanan lavmanlar, makad ve rahim yaralarına yararlıdır.

Hareket Organları: Pişirmeden kendisi kullanılırsa, yararlıdır. Eğer gut ve eklem ağrıları için devamlı kullanılırsa, yararlı olur.

{Bu "Ayın" harfinin son sözüdür. Burada zikrettiğimiz drogların tamamı 32'dir.}[1102]

1101 "şeklinde Dioscorides açıklama getirmiştir."T.M.

1102 { } arası T.M.'de yok.

ON YEDİNCİ MAKALE[1103]
(Fe Harfi)

FUDDA
(Gümüş; Argentum)

Genel Nitelikleri: Herkesçe bilinir.[1104]

Yapısı: Soğuk ve kurudur.

Etkileri: Kirli, şiddetli kabız etkilidir; çekici ve eritici kuvvete sahiptir. Gümüş tozu, diğer droglarla birlikte yoğun yapıdaki sıvılara etkili olur.

Şişler: Kaşıntı ve uyuz yaralarına yararlı olur.

Baş Organları: Eğer başka droglarla karıştırılıp kullanılırsa, ağız kokusuna iyi gelir.

Göz Organları: Göze eğer sürme gibi çekilse, görmeyi güçlendirir ve gözleri parlatır.

Solunum ve Göğüs Organları: Eğer yararlı maddelerle karıştırılırsa, çarpıntıya yararlı olur.[1105]

FANİZ
(Şeker Kamışı Şekeri)

Genel Nitelikleri: Şeker kamışının usaresi iyice kıvam alıncaya kadar kaynatılır. Bu kıvamlı sıvıdan faniz yapılır. Mekran ülkesinde Kirman nahiyesinde bu şekerin imalâthaneleri vardır. İmal edildikten sonra buradan çeşitli ülkelere gönderilir. Bu şeker başka yerde yapılmaz; ancak sadece Mekran'da yapılır.[1106]

1103 "Bu makalede 33 adet drog açıklanacaktır."T.M.

1104 "Kıymetli bir madendir."T.M.

1105 "**FALANCAMÜŞK-Genel Nitelikleri:** Bazıları, falancamüşkün mercancuştan ve nemmamdan daha besleyici olduğunu söylemişlerdir. Kuruluğu onlara göre daha azdır. Bazı nüshalarda, 'bazıları' yerine 'onun için besin maddeleridir' diye yazılmıştır. Bazılarında bunun yerine adel denir ki, bence doğru olan nüsha budur; çünkü falancamüşk bir besin maddesi olmadığından, ona besin maddesi denmesi doğru olmaz. Burunda ve beyindeki tıkanıklıkları hâricen koklama yoluyla ve ağız yoluyla alındığında açar. Hâricen ve ağız yoluyla basura etkisi olur."T.M.

1106 "Oradan Secistan'a nakledilir ve Secistan'da imalathane olmadığı hâlde, nakil uygulaması olduğu için eskiden bu şekere Secistan hazine şekeri denirdi. Suyutî, *Lubbu'l-Lubab*'ında şöyle demektedir: 'Es sicri bilkesri ve's-sükun ve zai ali sacistan ali anber kibas ve kidrikal secistani be kesratin ve sükun' *Kânûn* nüshalarında, hazine, ha, ze ve hemze ile yazılmıştır. Bazı müfredatta iki çeşidi olduğu, birinin secrî, diğerinin harranî olduğu yazılıdır."T.M.

Özel Nitelikleri: İyisi beyaz olur, incedir; Harran'da yetişenidir.

Yapısı: O, birinci derecede sıcak ve rutubetlidir; özellikle beyaz olanı böyledir, o, rutubetlidir.

Etkileri: Şekerden daha ağırdır, daha sıcaktır ve daha yoğundur.

Solunum ve Göğüs Organları: Öksürük için çok iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Karnı yumuşatıcıdır; rahimin ve bağırsakların üşümesine karşı iyi gelir.

FU
(Kedi Otu; Valeriana officinalis)

Genel Nitelikleri:[1107] {Bir bitkidir; yaprağı kereviz yaprağı gibi büyüktür}[1108] ve gövdesi bir karış veya daha uzundur. Parlaktır; dolgun gövdenin üst kısımları parmak kalınlığındadır. Erguvanî renkte ve boğumludur. Nergis gibi veya daha büyük çiçekleri vardır. Çiçekleri beyazdır, üzeri morumsudur. Kökleri kollara ayrılmış olup, kokusunun etkisi sünbüle benzer. {Ona bir kavim, yabanî nardin demiştir. Onun kökünün alt kısmında ezhar ve harbakın köklerinde olduğu gibi siyah kollar vardır. Âdeta ağ şeklindedir. Bazılarının rengi beyazdır. Bazıları ise koyu kırmızıya çalar. Bu bitki, Nitis denen ülkede yetişir.}[1109]

Etkileri: Onun kökünün etkisi ısıtıcıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Böğür ağrılarına yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürür. Kaynatılarak içilirse, regl söktürür. Onun idrar söktürme gücü, Hint sünbülünden ve Anadolu sünbülünden daha fazladır. Hattâ onun bu etkisi aşırıya kaçar.

FUFEL
(Bir Çeşit Hindistan Cevizi; Aseca catechu)

Genel Nitelikleri: Cevz-i bevvaya benzeyen bir meyvası olan Hint kökenli bir bitkidir. Fakat fufelin kırmızısı keskin şiddetlidir ve kırıldığı zaman parçalara ayrılır, kokusu güzeldir. Hintliler ağız ve nefes kokusunu gidermek için kullanırlar; dişleri kırmızıya boyar; sandala yakın gücü vardır.

Yapısı: Üçüncü derecede soğuk ve aynı derecede kurudur.

1107 "Tanınmış bir drogdur." T.M.

1108 { } arası T.M.'de yok.

1109 { } arası T.M.'de yok.

Etkileri: Kabız gücü ile soğutucudur.

Şişler: Ağır, yangılı şişlere iyi gelir.

Göz Organları: Gözlerdeki iltihaba pomat şeklinde uygulandığında, tabakalara bu maddelerin yayılmasını engeller.[1110]

FELENCEMİŞK
(Fesleğen, Reyhan; Ocimum gratissimum)

{**Genel Nitelikleri:** Bazıları, felencemişkin merzencüşden (mercanköşk) elde edilen bir besin olduğunu düşünmüşlerdir. Bu doğrudur. Biraz kurudur.}[1111]

{**Baş Organları:** Beyine ârız olan tıkanıklığı giderir; yakıcı bir kokusu vardır. Yemeklerin üzerine konur ve yenir.}[1112]

{**Solunum ve Göğüs Organları:** Balgamdan oluşan sıkıntı ve çarpıntıya (hafakan) iyi gelir. Yendiğinde kalpteki sevdalı hıltları engeller.}[1113]

{**Dışarı Atan Organlar:** İçilirse ve yemeklerin üzerine konup yenirse, basur memelerine iyi gelir.}[1114]

FUVE'S-SABAGİN
(Kırmızı Boya; Rubia tinctorium)

Genel Nitelikleri: Onun buruk bir lezzeti vardır.

Etkileri: Normal olarak dokuları temizler.

Süslenme: Hâricen sirke ile birlikte uyuz üzerine tatbik edildiğinde, yaraları temizler. Yine sirke ile birlikte vitiligoda görülen beyaz lekeler üzerine sürüldüğünde, onları giderir; cildi bütün lekelerden temizler.

Hareket Organları: Kratin suyu (ballı su) ile içildiğinde, siyatiğe iyi gelir. Bu terkip his kayıpları olan felce de iyi gelir. 1-2 dirhem Çin tarçını ile bir kadeh nebid içilecek olursa, travmalara, düşmelere karşı iyi gelir.

Beslenme Organları: Meyvası, oxymel ile içilirse, dalak şişlerine iyi gelir; karaciğeri temizler ve onlardaki tıkanıklığı açar. Bu etki, bu droga has bir etkidir.

1110 "Hâricen uygulandığında, bağırsaklarda ishal etkisi yapar." T.M.

1111 { } arası T.M.'de yok.

1112 { } arası T.M.'de yok.

1113 { } arası T.M.'de yok.

1114 { } arası T.M.'de yok.

Dışarı Atan Organlar: Şiddetli ·idrar söktürücüdür. Hattâ bazen kanamaya sebep olabilir. Bu drogu içen kişinin her gün banyo yapması gerekir. Eğer ovül olarak kullanılırsa, regl söktürdüğü gibi abortus etkisine de sahiptir.

Zehirlenme: Dalları yapraklarıyla birlikte böcek sokmasına iyi gelir.

FENCENCİŞT
(Beşparmak Otu; Vitex agnus costus)

Genel Nitelikleri: O, bencenkeştdir. Onunla ilgili ve onun etkisiyle ilgili bilgiler "Be" faslında verilmiştir.

FUL
(Yasemin; Jasminium fruticans)

Genel Nitelikleri: O, Hindî diye bilinen drogdur. Onun etkisi yebruh ve lufaha benzer.

Baş Organları: Baş ağrısına pomat olarak uygulanır.

FAGRA
(Zanbak, Iris; Zauthoxylum alatum)

Genel Nitelikleri: Nohuta benzer tohum drogdur. Mahleb tohumuna benzer. Onun meyva boşluğunda kendir otu tohumu gibi siyah tanecikler vardır.[1115] Bitkinin aşağı kesimlerinde bulunur.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: O, eriticidir ve kabız etkisi vardır.

Beslenme Organları: Mide ve karaciğer soğukluğuna karşı kullanılan ilâçların terkibine girer. Soğuk, kusmaya yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Soğuktan oluşan ishale iyi gelir. Bağırsakları tutar, kabız etkisi gösterir.

FÜLFÜL
(Biber)

Genel Nitelikleri: Galenos, ilkin meyvasının sivri biber olduğunu, sonra meyvasından tohumlarının çıktığını söylemiştir. Bundan dolayı, sivri biber daha rutubetlidir ve yiyenlerin ağzını yedikten sonra yakmaz, hemen sonra yakıcı etkisi olur. Onun kökü kusta benzer ve siyah olanın yakıcılığı daha fazladır. Beyazınki daha zayıftır. Bir ka-

---

1115 "Şahdanecinkinden daha büyüktür." T.M.

vim, o kuruduğu zaman karabiber meydana geldiğini söylemişlerdir. Onun çekme gücü kaybolur. Fakat beyaz biber hızlı kuruduğundan, kuvvetinden bir eksilme olmaz.

Yapısı: Dördüncü dereceye yakın sıcak ve kurudur.

Etkileri: Onda çekme, eritme, çözme, yıkama gücü vardır. Zeytinyağı ile yakı yapılırsa, balgamî türü sıvıyı keser ve balgam mizacındaki tükürüğü tamamen keser. O, ağrı için müsekkin olarak kullanılır ve sinirleri teskin eder; o, sağlık için uygun bir drogdur.

Süslenme: O, natronla birlikte, cilt bozukluklarına ve lekeleri giderir. [Ancak] natronla zayıflatıcı etki gösterir.

Şişler: Ziftle beraber kullanıldığında, sıracayı çözer.

Hareket Organları: Sinirleri ve kasları ısıtır; onun ısıtıcı etkisi gibi bir etki diğerlerinde yoktur.

Baş Organları: Sirke ile birlikte dişlere iyi gelir.

Göz Organları: Beyaz biber görme için kullanılan ilâç terkiplerine konur; gözü temizler, parlatır.

Solunum ve Göğüs Organları: Öksürüğe karşı pastil şeklinde alınır ve aynı şekilde göğüs ağrılarına karşı kullanılır. Balla birlikte boğaza tatbik edilir. Akciğerleri temizler.

Beslenme Organları: Sindirimi kolaylaştırır; taze gar yaprağı ile içilirse, gazları giderir. Çiğnenirse, sirkeyle birlikte içilirse, tazesi dalak şişlerine çok iyi gelir. Beyazı mide için daha iyidir ve mideyi güçlendirir, düzene sokar. Sivri biber, yiyeceklerin kolayca sindirilmesini sağlar.

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürür ve cenin üzerinde abortus etkisi yapar. Cinsel temas sonrası spermin döllenme gücünü engeller. Bu etkinin azlığı ya da çokluğu sakamonyanın aksine gelişir. O, meniyi şiddetle kurutur. Ancak sivri biber, cinsel gücü artırır. Onun tazesinin dalları, taze gar yapraklarıyla birlikte içilirse, gazları giderir.

Hummalar: Yağlarla birlikte, beden onunla ovulursa, yararlı olur.

Zehirlenme: Beyazı, panzehir terkibine girer ve aynı zamanda sivri biber haşarat sokmalarına karşı yararlıdır. Onun tazesi, yağlarla tatbik edilirse, aynı etki elde edilir.[1116]

1116 **FÜLFÜL-Ü MA (Su Biberi)- Genel Nitelikleri:** Suda yetişen ve suya yakın yapısı olan bir cins ottur. Bibere benzer lezzeti vardır, fakat keskin değildir. **Etkileri:** Yeterli derecede ısıtıcı etkisi vardır, fakat fülfülde bu etki daha azdır."T.M.

FÜLFÜLMUYA
(Sivri Biber Kökü; Piper longum)

Genel Nitelikleri: Onun biberin kökü olduğu söylenmiştir.

Etkileri: Soğuktan meydana gelen ağrılara, kasılmalara ve spazmlara iyi gelir.

Hareket Organları: Gut ağrılarına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Soğuktan kaynaklanan gazlı kulunçlara iyi geldiği söylenir.

FUSİRİKUN
(Kurşun Oksit ve Demir Sulfat Karışımı; Ferrous Sulphate)

Genel Nitelikleri:[1117] Etkisi demir sülfattan daha fazladır. Tersine, yakıcı etkisi daha azdır.

Cerahat ve Yaralar: Uyuz yaralarını giderir.[1118]

FAŞERA
(Şeytan Şalgamı; Bryonia alba)

Genel Nitelikleri: Bir kavim onun hezarceşan olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda, ona kermetü'l-beyda denir.

Yapısı: Üçüncü dereceden kuru ve sıcaktır.

Etkileri: Buruk ve temizleyicidir. Kurutucu ve yumuşatıcı özellikleri de vardır. Isıtıcı etkisi normaldir.

Süslenme: Onun kökü, kersene (gersene) ve hulbe ile birlikte şiddetli temizleyicidir. Deride görünen döküntüleri temizler ve yara izlerini yok eder. Şeytan şalgamı, zeytinyağı ile birlikte iyice dağılıncaya kadar kaynatılırsa, yine aynı etkiyi gösterir. Göz altındaki morartıları, kan oturmalarını giderir.

Şişler: Onun kökü, kötü huylu yaraları sütü vasıtasıyla yok eder ve şarapla dolama ağrısını giderir ve yoğun şişleri çözer, eritir. Hemoroidi patlatır. Otuz gün her gün olmak üzere günde üç defa esulus miktarında sirkeyle birlikte içilirse, dalak şişlerini çözer. İncirle yakı yapılırsa, aynı etkiyi yapar; dalağın ağrısını sakinleştirir ve eğer şarapla birlikte pomat şeklinde uygulanırsa, dolamayı teskin eder, zonklamasını keser.

1117 "Bilinen bir drogdur." T.M.

1118 "Dioscorides, uyuz için hâricen kullanılıp, daha sonra hamamda yıkanılsa, açıkça faydası görülür, demiştir." T.M.

Cerahat ve Yaralar: Onun kökü, tuzla birlikte kötü yaralara pomat şeklinde uygulanır ve et yiyici (doku aşındırıcı) terkiplerin bileşimine girer. Onun meyvası, normal uyuz ve kaşıntılara ve uyuz yaralarına hâricen solüsyon hâlinde tatbik edilir.

Hareket Organları: Onun kökü, şarapla dışardan pomat şeklinde uygulanırsa, kemik çıkartır ve o her gün 1 dirhem felç için içilir. Dâhilen ve hâricen kemik kırıkları için kullanılır.

Baş Organları: Ondan her gün 6 dirhem dozda içildiğinde, baş dönmesi ve saraya iyi gelir. Fakat zihinde bulanıklık meydana getirir. Onda hıltların oluşmasına sebep olur.

Solunum ve Göğüs Organları: Balla birlikte pastil yapılırsa, şeytan şalgamı, bademcik, nefes kokusu, öksürük ve böğür ağrıları için iyi gelir. Eğer onun öz suyu, pişmiş buğday ile birlikte alınırsa, sütün artmasını sağlar.

Beslenme Organları: Galenos, şeytan şalgamının büyüme döneminde, kabuk kısmının kabız etkisi nedeniyle, yenirse, mide için faydalı olacağını söylemiştir. Ancak az da olsa acılık ve yakıcılığı olduğu için midede yanma yapar.

Dışarı Atan Organlar: Yine büyüme döneminde, iç kısmı yenecek olursa, ishal ve idrar söktürücü etki yapar. Kökü, 1 dirhem dozda içilecek olursa, cenin üzerinde öldürücü etki yapar. Fitil olarak kullanılırsa, abortus etki gösterir. Haşlama suyuna oturtulursa, rahimi temizler. Onun öz suyu, balgamî hıltları temizler. Şeytan şalgamı, gerçekten dalak üzerinde etkili olan droglardandır. {Eğer yağlarla pişirilirse, basur üzerinde etkindir; makad için yararlıdır. Onunla kaynatılan su şişler üzerine tatbik edilirse ve ona oturulursa, bu şişleri iyileştirir. Placentayı atar ve onun öz suyu balla birlikte bu etkileri yapar.}[1119]

Zehirlenme: Onun kökünden 1 dirhem, haşarat sokmalarına karşı yararlıdır ve bütün haşaratı rahatsız eder.

Bedeli: Onun muadili, ağırlığı kadar durunç ve 1/3'ü kadar besbasedir (Hindistan cevizi kabuğu).

1119 { } arası T.M.'de yok.

FAŞERSETİN[1120]

(Kara Şeytan Şalgamı; Tamas communis)

Genel Nitelikleri: Bunun faşera cinsinden olduğu söylenir. Onun büyük lahana (leblab) yaprakları gibi yaprakları vardır. Kökünün dışı siyah ve içi sarıdır.

Etkileri: Etkisi şeytan şalgamı gibidir; ancak ona göre biraz daha zayıf tır.

Hareket Organları: O da felçlere yararlıdır.

Baş Organları: Büyüme dönemindeki bitkinin iç kısmı yenirse, faşera gibi saraya iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüsü temizler.

Dışarı Atan Organlar: Yine, gelişme döneminde yenen kara şeytan şalgamı, idrar ve regl söktürür. Onun bütün etkileri şeytan şalgamı gibidir.

FERBİYUN

(Sütleğen Zamkı; Euphorbia resinefera)

Genel Nitelikleri: {Hekim Dioscorides, onun bir ağaç zamkı olduğunu söylemiştir. O, toprak tortularından olup, ağaç içinde biten kurumuş bir bitki gibidir. Onun yeri Muruşya'dır. Bu ağaç çok miktarda zamkla doludur ve onun zamkı yakıcı, ısıtıcı ve çok keskindir. Çıkarılan zamk çok sıcak olması bakımından korkutucudur. Bundan dolayı koyun midesine ve yıkanınca bir ağacın gövdesine asılır ve sonra bir ok veya mızrakla delinir, sonra mide (kese) içindeki bu zamktan alınır. Zamk o yerde çoktur. Çünkü o, kendisinden çıkar gibidir. Aynı zamanda dönüşte ondan çıkar. Dolayısıyla onun ağaçtan çıkışı iki gruba ayrılır. a) Anzurret gibidir. Onun kemiğinin içinde kersine miktarında bulunur. b) Diğeri akr gibi bitişiktir. Anzurrete karışmıştır. Zamk onunla (anzurret) karışmıştır ve onun sıkıntısı suyla zor karışmasıdır. Çünkü eğer dili yakacak kadar acı ise, birincisi onu yakar ve ilkin yakıcılığı zarar verir, sonra tat hissedilir. Onun yakıcılığı bir süredir. Biliniz ki, bu durum ona özeldir. Eskiler de bu ilâç üzerinde durmuşlardır ve Yunan ilminde bunun çeşitleri hakkında bilgi var-

---

1120 "Faşersin?" T.M.

dır. Bu ilâcın gücü 3-4 yılda değişiklik gösterir.}[1121] Beklemiş zamkın rengi sarıya meyillidir ve zeytinyağı içinde emilmesi kolay değildir. Yenisinin erimesi (çözelmesi) terstir (tamamen imkânsız gibidir). Bir kavim, onun etkisinin, kabuğu soyulmuş baklayla karıştırıldığında, uzun zaman üzerinden geçse bile bozulmayacağını düşünür.

Özel Nitelikleri: Sütleğen zamkının iyisi taze, saf, kırmızıya çalan sarı renkte, keskin kokulu ve çürük olandır. Bundan başkası dediğimiz gibi karıştırılmıştır.

Yapısı: Sıcaktır ve kuvveti yumuşatıcıdır, yakıcıdır, temizleyicidir ve ısıtıcı etkisi hıltitten daha fazladır. Isıtmak için hıltit gibi yakı yapılmaz.

Hareket Organları: Ferbiyun, baharlarla yapılan bazı yiyeceklere katılır. Onun siyatiğe yararı vardır. Üzerindeki dokusu soyulmuş olan kemikleri çabucak örter. Ancak bu etkiyi gösterebilmesi için kemiği örtecek et dokusunun yağla karıştırılmış kayruti ile karıştırılmış olması gerekir. Ferbiyun, uyuşmuş ve felç olmuş organlara hâricen uygulanırsa, cidden yararlıdır.

Göz Organları: Eğer göze sütleğen zamkı damla şeklinde uygulanırsa, gözü temizler ve gözdeki mavi suyu giderir. Ancak onun yakıcı etkisi gün boyu devam eder. Bundan dolayı balla ve diğer göz terkipleriyle karıştırılır.

Dışarı Atan Organlar: Safra suyuna, soğuk böbreğe yararlı olur; kulunca iyi gelir ve onun şerbeti (şurubu) bazı kokulu tohumlarla karıştırılır; ballı sudan 3 esulusat karıştırılıp kullanılır. Bazı Huzistanlılar, ferbiyunun, rahimin ağrısını, şiddetli düğümü, öyle ki abortus için kullanılan ilâçların etkisini, engellediğini söylemişlerdir. Bazısı da, göğüste ve bağırsaklarda, kalçalarda bulunan balgamî mizacı attığını söylemiştir.

Zehirlenme: Bazıları, zehirli hayvan veya haşarat ısırdığında, eğer kafa derisi kesilip, oraya bu ilâç tatbik edilirse ve daha sonra yara dikilirse, o kişinin bu hayvanın zehirinden ölmeyeceğini söylemiştir. Eğer ferbiyundan 3 dirhem içilirse, mide ve bağırsakları parçalayarak, üç gün içinde öldürür.

1121 { } arası T.M.'de yok.

FETRESALYON
(Kereviz, Kaya Maydanozu; Petroselenum sativum)

"Kaf" kısmında bu drog ele alınmıştır.

FAGYE
(Kına Tomurcuğu; Henna blossom)

Aynı şekilde, bu drog "Henna" (kına) adıyla "Ha" kısmında ele alınmıştır.

FİLİZEHREC
(Teke Dikeni, Oftalmik Diken Üzümü)

Genel Nitelikleri: Bu drogun hazaz ağacı olduğu söylenir ve bibere benzer meyvaları vardır. Bazen kendisinden elde edildiği hazazdan daha etkilidir ve hazaz ondan az da olsa biraz zayıftır.

{**Süslenme:** Boyası, saçları kuvvetlendirir ve zeytinyağı ile birlikte yapılan boyası saçları döker.}[1122]

Beslenme Organları: Pişmiş yaprağı vc tomurcuğu, idrar söktürür ve aynı zamanda ekseriya onun meyvasından içildiğinde, balgamî hıltları atar.[1123]

FERASİYUN
(Marribium vulgare)

Genel Nitelikleri:[1124] Lezzeti acı bir ottur.

Yapısı: Areteyasus (Aretaeus ?), onun ısıtıcı ve kurutucu etkisinin kuvvetli olduğunu söylemiştir. Başkaları, onun ikinci derecede sıcak ve üçüncü derecede kuru olduğunu söylemişlerdir.

Etkileri: Açıcıdır; kurutucudur ve dışarı atıcı özelliği vardır, eritip çözer ve tutucudur. Kabız etkisi vardır.

Baş Organları: Onun öz suyu, kronik kulak ağrılarını giderir ve işitme deliği açmakta yararlı olur; eski ağrıları giderir.[1125]

Göz Organları: Balla karışıklığı olan öz suyu, görmeyi sınırlar; görme engeli yapar.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüsü ve akciğerleri solunum yoluyla temizler.

1122 { } arası T.M.'de yok.

1123 "Ağacın tomurcukları sirkeyle kaynatılıp, dalak için kullanılırsa, ona iyi gelir. Aynı terkip, sarılık için de kullanılır."T.M.

1124 "Rengi kırmızı"T.M.

1125 "Usaresi kronik burun ağrılarını giderir."T.M.

Beslenme Organları: Karaciğerdeki tıkanıklıkları açar.

Dışarı Atan Organlar: Regl söktürerek, rahimin temizlenmesini sağlar.

Zehirlenme: Tuzla birlikte kuduz köpek ısırmalarına karşı kullanılır.

FUDENC–FUDENEC
(Yarpuz, Dağ Nanesi; Mentha sylvestris)

Genel Nitelikleri: Onun nehir ve dağda yetişen türleri vardır. Yaprakları ve tadı zufaya benzer. Onun bir başka türü daha vardır. O, galicin denen bitkiye benzer. Yarpuzun bir dördüncü çeşidi de, fudenc el-tiş[1126] adını alır. Bunun kuvveti diğer türlerin kuvveti gibidir,[1127] {yakıcı değildir.}[1128] Onun şarabı haşa gibidir ve yarpuzun maddesi yumuşaktır. Cebelî olan, nehrî olandan daha kuvvetlidir.

Etkileri: Keskinliği ve acılığı nedeniyle kuvvetli yumuşatıcıdır. Özellikle dağ türünün yumuşatıcı etkisi daha fazladır. Eğer tek başına içilirse, 'ırkı atar; kanamaya sebep olur ve şiddetli ısıtıcıdır. (Ateş yapar), çünkü çekici gücü vardır; tutucudur ve kurutucudur ve çok ısıtıcıdır.

Süslenme: Eğer özellikle taze yarpuz şarapla kaynatılıp, hâricen kullanılırsa, ciltteki ve göz altındaki morlukları bertaraf eder.

Cerahat ve Yaralar: Dağda yetişen nevi, kafatası yarılma ve çatlaklarına iyi gelir. Uyuz kaşıntısı ve yaralarına iyi gelir.

Hareket Organları: Pişmişi içilirse, kas ve doku sertleşmelerine iyi gelir. Siyatiğe karşı hâricen kullanılır. Cilde hâricen sürüldüğünde, sürüldüğü yerde yanma yapar ve dokuların yapısını değiştirir. Dokuların derinlerindeki kötü huylu maddeler üzerinde çekici etki gösterir. Eğer bundan sonra birkaç gün peynir suyu yenir ya da içilirse, fil hastalığına ve devaliye (varis) etkili olur. Yarpuz yüksek dozda ağız yoluyla alınırsa, kasılma ve spazmlara yararlı olur. Ayrıca gut hastalığına da iyi gelir; buğu ve tütsü şeklinde bile etkili olur.

Cerahat ve Yaralar: Yarpuz şurubu, cüzzama yararlı olur; cüzzam üzerinde çözücü, eritici etki gösterir. Onun cüzzam üzerinde yumuşatıcı ve dağıtıcı etkisi de vardır.

1126 "fudenc el-biş" T.M.
1127 "büzücüdür." T.M.
1128 { } arası T.M.'de yok.

Baş Organları: Onun öz suyu, kulak içindeki kurtları öldürür; ancak kullananda baş ağrısı yapar. Dağda yetişen nevi, ağız yaralarına iyi gelir ve aşırı burun salgısını düzene sokar. Galihun (galicun) nevinin yakıcı ve büzücü etkisi diş etlerini sıkıştırır.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun pişmişi, nefes tıkanmalarına iyi gelir. Ağır, yoğun bronşiyal salgıların atılmasında yarpuz yararlıdır; özellikle incirle birlikte kullanılırsa, bu fonksiyonu yapar. Yanlardaki (böğürlerdeki) ağrıyı kaldırır. Dağda yetişen cinsi bundan daha kuvvetlidir ve galihun (nane) üzerine sirke serpilip, bir müddet sonra bu terkip baygın kişilere koklatılırsa, ayılmasını sağlar. Yarpuzun daha iyisi fudenc-i tiş,[1129] çarpıntıya ve sıkıntıya iyi gelir.

Beslenme Organları: Arzunun, iştihanın azalmasını sağlar ve mideyi zayıflatır; özellikle yabanî olanının bu etkisi vardır ve bu tür hıçkırığa iyi gelir. Safravî ve sevdavî hıltları temizleyicidir; açıcılığı ve yumuşatıcılığı ile sarılığa yararlı olur. Aynı zamanda onun pişmişi de aynı etkiye sahiptir. Dağda yetişeninin pişmişi ile hıltları atmak için banyo yapılır; bununla vücutta su toplanması yani ödem önlenmiş olur. Eğer incirle birlikte yenirse, iştihayı açar ve haşlanmışı ödeme iyi gelir. Galihun, bulantı ve baygınlığı teskin eder {ve ondan pomat yapılıp, hâricen kayruti ile birlikte dalak üzerine uygulanır.}[1130] Aynı zamanda yarpuz otunun iyisi, midedeki sıkışma ve sıkıntıya fevkalâde yararlıdır; baygınlık ve bulantıya da yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Onun pişmişi, idrar söktürür kolik ve cholera morbus'a yararlıdır. Eğer o öğütülerek veya kaynatılarak balla içilirse, cenini öldürür; regl kanını ve balgamı söktürür. Bazıları cinsel gücü keser ve özellikle yabanî cinsi ihtilamı engeller ve yabanî yarpuz, karında, bağırsaklarda sağlıklı boşaltımı sağlar. Rahime yararlıdır ve küçük bağırsak kurtlarını öldürür. Yabanî ve dağda yetişen cinsi, siyah safranın atılmasını sağlar ve bunun için onun meyvasının şurubundan 10 kırat gül suyu ile içilmelidir. Yabanî yarpuz ve onun bütün nevileri, eğer sirkeyle ve çok az meyva suyu ile karıştırılırsa, daha yararlı hâle gelir. Fudenc dövülüp, sirke, su ve tuzla karıştırıla-

1129 "biş" T.M.
1130 { } arası T.M.'de yok.

rak, bu karışımın üstüne serpilirse ve içilirse, daha iyi olur. Galihunla sevdavî hıltların idrar yoluyla dışarı atılması mümkün olur. Yabanî yarpuz otu, bütün bu görevleri yapar.

Hummalar: Onun pişmişi, yüksek ateş için içilir. Aynı zamanda, içinde piştiği yağlarla karıştırılıp, onunla vücuda masaj yapılır.

Zehirlenme: O, içilirse veya hâricen pomat olarak kullanılırsa, böcek sokmasına iyi gelir ve hâricen ısırılan yer üzerine sürüldüğünde (onunla o kısım dağlandığında), oradan girip, yararlı olur. Zehirlenmeden önce içilen yarpuz, panzehir etkisi gösterir ve kişiyi zehirden korur. Yaprakları serpildiğinde veya tütsü yapıldığında aynı görevi yapar. Yabanî yarpuz, akrep sokması için gerçekten yararlıdır ve dağda yetişeni, eğer kaynatılıp içilirse, yırtıcı hayvan ısırmalarına karşı yararlı olur.

FAT

Genel Nitelikleri: Türklerin yaşadığı yerde kullanılan ve Türklere has bir drogdur.

Zehirlenme:[1131] Şevkeran (baldıran) içenlere faydası olur. Ayrıca soğuk su ile içilirse, haşarat sokmalarına iyi gelir. Bütün zehirlenmelerde etkilidir.

FAVANYA
(Şakayık, Şakayık Kökü; Paeonia officinalis)

Genel Nitelikleri: Erkeği ve dişisi olan bir cins bitkinin kökleridir. Erkeğinin kökleri parmak kalınlığında ve beyaz renklidir. Tadı buruktur ve dişilerinin kökleri saçaklıdır (dallanmıştır).

Yapısı: Sıcaktır, fakat şiddetli değildir.

Etkileri: Kurutucu, büzücü, eritici, açıcı, parçalayıcı ve temizleyicidir. Bir saat çiğnendiği zaman, yapısında burukluğa çalan bir keskinlik ortaya çıkar.

Süslenme: Ciltteki süt lekelerini temizler.

Hareket Organları: Gut hastalığına iyi gelir.

Baş Organları: Saraya yararlıdır; hattâ asıldığı zaman bile yararlı olur. Onun asılı bulunması saraya engel olur. Onun yardımıyla sara

---

[1131] "Ne olduğu iyice bilinmemektedir." T.M.

bertaraf edilir. Bir Yahudi tütsüsünün yararlı olduğu söylenir. Meyvası celencebinle içilirse, çok faydalı olur. Bana göre (diyorum ki), bu etkiler Anadolu'da yetişen şakayık olabilir. Çünkü Hindistan'dakinin bu tip fonksiyonları olduğu söylenmemiştir. Onun tohumundan 15 tanesi, kratin suyuyla veya şarapla içildiğinde, kâbuslara iyi gelir.

Beslenme Organları: Şakayık, tutucu mizaçtadır; onun şarapla pişmişi maddenin mideye[1132] geçmesini engeller. Onun tohumu, mideyi kuvvetlendirir, onun ağrısını geçirir ve onun yanmasını giderir. Onun kökü, sarılığa iyi gelir ve karaciğerdeki tıkanıklıkları giderir.

Dışarı Atan Organlar: Şarapla içilirse ve söktürücü bazı maddeler içeren maddelerle pişirilirse, regl söktürür ve onun şerbeti de idrar söktürür; onun tohumundan 15 tane alınıp, şarapla veya kratin suyu ile içilirse, rahimin dolgunluğuna, tıkanıklığına iyi gelir. Yine 12 adet tohumu içilirse, kanamayı keser. Eğer köklerinden badem kadarı kadınlara içirilirse, doğum sonrası akıntıları temizler. Onun kökünden yine badem kadar alınıp, içilirse, böbrek ve mesane ağrılarına iyi gelir. Şarap içinde pişirilip kullanılırsa, karın organlarında kabız etkisi yapar; idrar söktürür.

FERFAH
(Semiz Otu; Portulaca oleracea)

Genel Nitelikleri: Baklatü'l-hamka denen drogdur. Bu drog hakkında "Be" harfi kısmında bilgi verilmiştir.

FUTR–FUTUR
(Zehirli Mantar; Boletus crocatus)

Yapısı:[1133] Dioscorides, onun iki sınıfı (nevi) olduğunu belirtmektedir. Bunlardan biri yenen nevidir; diğeri öldürücüdür. {Bu nevinin öldürücü olmasının sebebi fevkalâde temizleyici olmasıdır. Susuzluktan harap eden veya bozucu, yakmasından dolayı öldürücü bitkilerdendir ya da onun yapısını bozar. Bazılarına göre, sıcak, şiddetli susuzluk yapar. Köklerin dalları futra mahsus özellikler taşır. Öldürücü olanın

1132 "dokulara" T.M.
1133 "Genel Nitelikleri:" T.M.

yanında biter. Rutubetli olan nevinden olan futr yumuşatıcıdır veya onun sıkıntısı ankebut (örümcek) dokusu gibidir. Eğer ilk çıktığında toplansa, çabukça bozulur. Ancak diğeri mirak (bir nevi hastalık) için alınır ve yenir. O, lezzetlidir. O, zararlı olduğunda, öldürücüdür. Çünkü hazmedilmez ve şiddetli etki yaratır veya hazmedilir. Ancak sevdavî hastalıklar meydana getirir. Onun ârız ettiği zararın ilâcı, tamamının yaprağı ile veya natronla veya tuz, sirke ve nar suyu ile birlikte pişirilip yenmesidir ya da arpayla pişirilip yenmesidir.}[1134] Ancak onun kala'î diye bilinen nevinin kökü olup, öldürücü değildir. Ancak kadınlarda kanamaya sebep olur ve onun kurusunun bu kötü etkisi daha azdır.

Yapısı: Üçüncü derecenin sonuna yakın soğuklukta ve ona yakın derecede rutubetlidir.

Etkileri: Ağır hıltların oluşmasına sebep olur. Terbiye etmek için kumesra ve dağ nanesi ile birlikte kavrulur. Yedikten sonra üzerine nebiz (hurma ve üzümle yapılan bir nevi içki) içilir.

{**Baş Organları:** Uyuşukluk, hissizlik ve düşme meydana getirir.}[1135]

{**Solunum ve Göğüs Organları:** Öldürücü olan cinsi, sıkıntı, bulantı meydana getirir; çünkü öldürücüdür.}[1136]

Besin Organları: Öldürücü olmayan cinsinden çok yendiğinde, onun hazmı zordur. Öldüren cinsi, baygınlık ve soğuk tıkanmalar meydana getirir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar zoru meydana getirir.

Zehirlenme: Onun katil olan nevi, paslı demirler veya kokulu şeyler veya böcekler etrafında yetişir; zeytin nevinden veya zararı yakından bilinen zararlı olan ağaçlar etrafında yetişirler. Onların belirtileri şudur: Üzerleri rutubetlidir; çürük yapıdadır; kötü kokuludur. Bunlar yendiğinde, nefes darlığı ve baygınlık verirler. İlâcı, muktaad (küçük ipek parçaları), fudenc ve sekincebin veya tavuk veya horoz pisliğinin sirkeyle karıştırılıp içilmesidir veya çok miktarda bal yemektir. Ekseriya öldürücü cinsinin yendiği gün ve saatte öldürdüğü söylenir.

1134 { } arası T.M.'de yok.
1135 { } arası T.M.'de yok.
1136 { } arası T.M.'de yok.

FUCL, FUCUL
(Turp; Raphanus sativus)

Genel Nitelikleri: Turpun en güçlü kısmı onun tohumudur. Sonra kabukları, yaprakları ve etli kısımları gelir. Turp yağı kuvvetlidir. Onun etkisi Hint yağı gibidir. Ancak o, ondan daha şiddetlidir. Onun yabanîsi, bostanî olan nevinin bütün özelliklerini taşır ve onlardan daha kuvvetlidir.

Özel Nitelikleri: Bitkinin en kuvvetli kısmı tohumudur ve en besleyicisi kavrulmuş olanıdır.

Yapısı: Onun kökü birinci derecede rutubetlidir; tohumu üçüncü derecede sıcaktır.

Etkileri: O, gaz yapar. Ancak tohumları gaz gidericidir. Onda (turpta) yumuşatıcı etki vardır ve özellikle de tohumlarında bu etki vardır. Yabanîsi, susuzluk ve hararet yapar. Bu ilâcın pişmişi gıda değerini artırır. Onun besini balgamî özellik taşır; [tıbbî değeri] azalır. Turpta süratle bozulma özelliğine sahip maddeler vardır. Bundan dolayı, bunlar turpun zararlı yönlerini oluşturur. Onun baharla çıkan yaprağı haşlanıp, zeytinyağı ile birlikte uzun süre yenirse, turp besleyici olur.

Süslenme: Darı unuyla karıştırılarak kullanılan turp, saçkıranda saçın çıkmasını sağlar. Turp, balla birlikte hâricen kullanılırsa, göz altında oluşan morluk ve karartıları yok eder. Turp, ciltteki lekeleri, döküntüleri, vurmayla oluşan izleri giderir. Turp tohumu, kendis (gerdiş, kükürt) ile hâricen kullanıldığında, adison hastalığında görülen siyah lekeleri yok eder; bu terkip özellikle lavmanda kullanılır. Vücuttaki lekeleri yok eder.[1137] İltihaplı yaraları, sivilceleri, darı unuyla birlikte giderir.

Cerahat ve Yaralar: Balla birlikte hâricen kullanıldığında, habis (kötü huylu) yaraları ve süt (?) yaralarını giderir ve onun tohumları, sirkeyle birlikte gangren olarak bilinen yaraları tamamen iyileştirir. Ayrıca bitleri de yok eder.

Hareket Organları: Eklemlerde olan travmaları bertaraf eder ve eklem ağrıları için cidden yararlıdır.[1138]

1137 "Turbun cildi güzelleştirici etkisi vardır." T.M.

1138 "Romatizma ağrılarına iyi gelir." T.M.

Baş Organları: Baş, diş ve boğaza zararlıdır. Onun öz suyu ve yağı, kulak kiri için yararlıdır.

Göz Organları: Göze zararlıdır; ancak onu temizler, parlatır. Eğer onun suyundan göze damlatılırsa, gözün iç köşesinin altındaki izleri giderir. İbn-i Maserceveyh, onun yaprağının görmeyi kuvvetlendirdiğini söylemiştir.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun pişmişi, kronik ve göğüste ağır keymustan oluşan öksürüğe iyi gelir. Onun zehirli asmaların sebep olduğu sıkıntı ve boğulmalara olumlu etkisi vardır. Oxymelde pişmiş tuzla gargara yapılırsa, boğaza iyi gelir. Ancak, normal boğaza zararı vardır. O, süt salgısını artırır.

Beslenme Organları: Mideye zararlıdır. Gaz ve geğirti yapar. Yemek sonrası bağırsakları yumuşatır ve boşaltımı sağlar. Yemekten önce yenilen turp, yiyecekleri eritir; ancak midede kalma sürelerini hızlandırmaz. Bu işi dengeli yapmaz ve bundan dolayı kusmaya sebep olur ve özellikle onun kabuğu ile sirke birlikte yenirse, bu etkiyi sağlar. Böğür ve dalak ağrıları için yakı olarak kullanılır. Onun tohumları, sirkeyle birlikte iyi bir kusturucudur ve dalaktaki şişleri eritir, çözer. İbn-i Maserceveyh, yemeklerden sonra hazmettirir, der. Özellikle yaprağı ve yaprağının suyu karaciğerdeki tıkanıklığı açar. Sarılığı giderir. Bazıları, yapraklarının hazmettirici, kendisinin besleyici olduğunu söylemişlerdir. Onun tohumları, karın gazlarını çözer ve giderir. Onun suyu, istiskaya (vücutta su toplanması) çok iyi gelir.

Zehirlenme: Yılan sokmasına karşı etkilidir ve şarapla aynı şekilde böcek sokmalarına karşı iyi gelir. Tohumu, zehirlere ve böcek sokmalarına iyi gelir. Eğer akrep üzerine tatbik edilse, onu öldürür. Onun suyu daha fazla etkilidir ve turp yiyen kişiye akrep sokması herhangi bir zarar vermez.

FISTIK
(Çam Fıstığı; Pistacia vera)

Genel Nitelikleri: Bazı bölgelerde yetiştiği bilinen bir ağaçtır.

Yapısı: Hararetinin cevizden daha fazla olduğu söylenir. O, ikinci derecenin sonunda sıcaktır ve onda rutubet vardır. Bazıları, onun soğuk olduğunu söylemişlerdir; ancak bu hatâlıdır.

Etkileri: O, acısı ve kokusuyla karaciğerlerdeki tıkanıklığı açar. Tadı ekşiliğe meyillidir; besleyici değeri çok azdır.

Beslenme Organları: Mide için iyidir ve özellikle Şamî olanının bu etkisi vardır. Tanelerinin sanavbere (çam) benzeyenlerinin de bu etkisi çoktur. Ondaki acılıkla ve ekşilikle, karaciğer kanallarındaki tıkanıklığı açar; özellikle de temizler. Karaciğer tıkanıklıklarını ve besin kanallarını (bağırsakları) açar. Onun yağı, ağırlık ve rutubetten dolayı karaciğerde görülen ağrıları giderir. Bir hekim, fıstığın mide üzerinde yararını da görmedim, zararını da görmedim, demiştir. Bana göre, fıstık kusmayı ve mide bulantısını önler ve mideyi iyileştirir, sağlıklı hâle getirir ve böylece onu güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Fıstık, bağırsaklarda ne kabız, ne de yumuşatıcı etki yapar.

Zehirlenme: O, haşarat sokmalarına karşı yararlıdır; özellikle şarapla fazla kaynatılmış fıstığın bu etkisi vardır.

FİSAFİS
(Tahtakurusu; Cimex lectularius)

Genel Nitelikleri: Keneye benzeyen bir hayvandır. Şam yöresinde tanınır. Tahta, sedir ve kerevetlerde bulunur. O, bize göre, encel diye bilinen hayvana benzer.

Solunum ve Göğüs Organları: Eğer sirkeyle veya şarapla içilse, boğazdaki tıkanıklık yapan maddeyi çıkarır.

Dışarı Atan Organlar: O, koklansa, rahim tıkanıklığını giderir ve eğer iyice ezilip, uretra deliğinden onun içine akıtılırsa, idrar zoruna iyi geleceğine, bertaraf edeceğine kaniyim.

Hummalar: Ondan 7 adet alınıp, bakla içine konup, nöbet gelmeden önce hastaya yutturulursa, dört günde bir gelen sıtma nöbetlerine yararlı olur.

Zehirlenme: Bakla içine konmadan öylece yutturulursa, haşarat sokmasına iyi gelir.

FAR[1139]
(Fare)

Etkileri - Süslenme: Kanı, siğillerin düşmesini sağlar. Farenin gübresi, özellikle balla karıştırılarak saçkıran iyi gelir. Özellikle yanmışı etkilidir.

[1139] "**Genel Nitelikleri:** Yer altında yaşayan, bilinen bir cins hayvandır."T.M.

Baş Organları: Ateşte kızartılıp, kurutulduktan sonra, salyası devamlı akan çocuğa yedirilirse, salyayı keser.

Dışarı Atan Organlar: Farenin gübresi, kendir ve edrumali ile birlikte içilirse, taşları parçalar. Yine pisliği, fitil şeklinde makattan tatbik edilirse, cenini düşürür. Çocukların bağırsaklarını boşaltır ve suyla pişmişi yararlı olur. Suyuna oturtulsa, hastanın idrar zoruna iyi gelir.

Zehirlenme: Eğer akrebin soktuğu yere fare yarılıp bağlanırsa, akrebin zehirini aldığı konusunu hekimler fikir birliği hâlinde kabul ederler.

FERES[1140]
(At; Equs caballus)

Etkileri: At gübresinin etkisi, eşek gübresi gibidir.

Şişler: Tay derisi yakılıp, su ve artıklarıyla iltihaplı şişler üzerine uygulanırsa, onu iyileştirir (iltihabını çekip atar).

Baş Organları: Atın dizlerindeki çıkıntılar dövülüp, sirkeyle içildiği zaman, baş ağrısını geçirdiği söylenir.

Dışarı Atan Organlar: At testisi, kronik ishale, bağırsak yaralarına ve ülserlere iyi gelir.

FAKİLAMİNUS
(Günlük, Buhur; Cyclamen europaeum)

Genel Nitelikleri: Bu bitkinin buhur-u meryem olduğu ve 'artenisa cinsinden olduğu söylenir.

Etkileri: Tenkiye (temizleyici), parlatıcı, yıkayıcı, açıcı etkileri vardır. Onun kökünden 3 dirhem içildiğinde, idrar[1141] söktürdüğü çok iyi bilinir.

Süslenme: Ondan 3 miskal biraz fazla tatlı şarapla veya ballı su ile karıştırılıp içilse, sarılığa iyi gelir. İlâcı bu şekilde kullanan kişinin kalın, yünlü örtülerin altına girerek, iyice terlemesi gerekir. Terlediği zaman, terinin safra rengi olduğu görülür. Bu bitkinin kökü, cilltteki sivilce ve lekeleri giderir. Pişmiş drog, soğuktan oluşan çatlakları giderir. Aynı zamanda, kökleri ovulup, içine zeytinyağı konursa ve sıcak kül içinde ıslatılırsa, bu çatlaklara o da iyi gelir.

1140 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen, meşhur bir hayvandır." T.M.

1141 "ter" T.M.

Şişler: Onun kökleri, iltihaplı şişleri giderir. Onun öz suyu, onları çözer, eritir, katılık ve sertliklerini giderir ve dalak şişlerini, sıracayı, taze ve kuru cerahatleri eritir ve ürtikeri giderir.

Cerahat ve Yaralar: Onun kökü, sirke ve balla karıştırılırsa veya sade olarak kullanılırsa, yeni kesik ve yaraları bertaraf eder. Onun pişmişi, baş yaraları üzerine konursa, onlar için de etkili olur.

Hareket Organları: Sinir burkulmalarına ve guta karşı yararlıdır. Bunlara hâricen yakı şeklinde uygulanır.

Baş Organları: Şarapla karıştırılarak kullanılırsa, sarhoşluk etkisini artırır. Onun suyu, bazen burun deliklerini açmak için buruna çekilir. Pişmişi, yaralar için ve soğuktan oluşan baş ağrılarında baş üzerine uygulanır.

Göz Organları: Suyu, balla ârız olan akıntıya karşı ve görme zaafına karşı kullanılırsa, uygun olur. Aynı zamanda, [bunun için] buruna da çekilir.

Solunum ve Göğüs Organları: Edrumali ile birlikte içilirse, balgam söktürür ve keymusu (sıvı bağırsak muhtevası) atar; içilirse, regl söktürür. Bazıları (bazı hekimler), ayak basan kadınların düşük yapacağını zannetmişlerdir. Ayrıca gebe olmayan kadınların dizlerine ve kollarına ondan sürmesinin hamileliği engellediği kabul edilir. Bir yün parçasıyla drogdan fitil yapılacak olursa ve bclc ve karına sürülse, karına, belin iki yanına yumuşatıcı etki yapar; ishal yapmaz. Aynı zamanda cenini düşürür ve o cenini öldürür. Onun suyunun bu etkileri daha kuvvetlidir. Onun suyu, sirkeyle karıştırılırsa ve makaddaki fistüle tatbik edilirse, hemoroidin içine çekilmesine sebep olur. Onun kökünün suyu, makaddaki damar ağızlarını açar, fistülün patlamasına sebep olur. Onun kökünün suyu, içilirse veya hâricen uygulanırsa, regl kanını söktürür. Eğer kökünden 5 dirhem balla karıştırılıp alınırsa, kuvvetli ishal yapar; 4 dirheme kadar içilebilir.

Zehirlenme: Öldürücü ilâç içenlere ve zehir içenlere, özellikle de deniz tavşanı içenlere, içirilir (panzehirdir).

FUKA
(Boza)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur.

Özel Nitelikleri: Onun aslı [birçok çeşitte] ısıtıcı özellikteki hububatdan oluşur. Hepsinin kaynağı kerfis, beyaz un ve nane ile yapılmış-

tır. Pişmiş ekmekten yapılan boza, mayasız hamurdan yapılan bozaya benzemez; ondan daha iyidir.[1142]

Etkileri: Boza, gaz yapıcı hıltlar meydana getiren hıltlar oluşturur. Besin yönünden de hayvanın organlarına zararlıdır. Fildişi, boza için-de bekletilip yumuşatılır ve daha kolay işlenebilecek bir hâle getirilir. Dolayısıyla bozanın hayvanların organlarına ne kadar zararlı etki ya-pabileceğini siz de anlayabilirsiniz. Beyaz un, nane ve kerfisle yapılan drogun meydana getirdiği terkip, bağırsak muhtevasının yani keymu-sun iyi olmasını sağlar ve vücudu ısıtır.

Hareket Organları: Onun sinirlere cidden zararı vardır.

Baş Organları: Beyin zarına da zararlıdır.

Beslenme Organları: Beyaz undan yapılan boza, mide yangısına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Arpadan yapılan boza, idrar söktürücü ol-masına rağmen, mesane ve böbreklere zararlıdır.

FUSİRİKUN
(Kurşun Oksit ve Demir Sülfat Karışımı)

Genel Nitelikleri: Bu ilâç, uyuz için kullanılır. Mürdasenc[1143] (kur-şun) ve kalkadis[1144] alınıp, her ikisi tortulu sirke içinde iyice dövülür ve demir bir kap içine konur ve bir yere gömülerek, kırk günlük bir süre için bekletilir.

Etkileri: Bu terkibin kurutucu etkisi, kalkadisten daha fazladır. Fakat onun yakıcılığı daha azdır ve o daha çok yumuşatıcıdır.

Cerahat ve Yaralar: O, uyuzu iyi eder.

FULEYLUN–FULELUN
(Bir Tür Yasemin, Yasemin Yağı; Phullon merurialis)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, kıraç bölgelerde yetişen bir bitki ol-duğunu söylemiştir. Dişi denilen bir türü tuhluba (su yosunu) benzer. Yaprağının yeşili zeytinin yaprağından daha kolaydır. Gövdesi ince ve kısadır. Çiçekleri beyaz ve küçük tohumludur. Fakat tohumları haşhaş

1142 "İbn-i Sînâ'nın pişmiş undan kastı, kepeği alınmış, maya katılmış ve tam mayalandık-tan sonra pişirilmiş hamurdur. Diğeri ise, maya katılmamış hamurdur; tam olgunlaş-mamış çiğ hamurdur."T.M.

1143 "1 ölçü"T.M.

1144 "2 ölçü"T.M

tohumundan daha büyüktür. Diğer sınıfına erkek denir ve dişi olanına benzer. Tohumları ona nisbetle daha büyük olup, meyvası zeytinin meyvasına benzer, onun büyüklüğündedir, salkım gibidir.

Etkileri: Kadınların regl döneminden sonra belirli dozda sürekli içilirse, çocukların erkek olacağı söylenir. Ancak dişi türü içilirse, çocukların da kız olacağı söylenmiştir. Hekimler, bunun böyle olduğunu söylemişlerdir. Ben de bu söyleneni denedim ve söylendiği gibi olduğunu belirledim.

Bu madde "Fe" harfinin sonuncu maddesidir.

ON SEKİZİNCİ MAKALE[1145]
(Sad Harfi)

SANDAL
(Sandalum album)

Genel Nitelikleri: Çok sert odunlu, Çin ülkesine has bir bitkidir. Onun üç çeşidi vardır: a) Sarı, b) Kırmızı, c) Beyaza çalan sarı. Bazı insanlar ona makasirî derler.

Özel Nitelikleri: Galenos ve İbn-i Maserceveyh, kırmızı olan daha kuvvetlidir, demişlerdir. {Bazıları ise, sarısının daha kuvvetli olduğunu söylemiştir. Diğerleri ise, makasirînin en güçlü olduğunu söylemişlerdir.}[1146]

Yapısı: İkinci derecenin sonuna doğru soğuk ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Sandal, terlemeyi önler; özellikle de kırmızı sandal böyle bir etkiye sahiptir.

Şişler: Yangılı şişleri çözer; özellikle kırmızı olanının bu etkisi vardır. O, kızarıklık ve çıbanlar üzerine sürülse, yararlı olur.

Baş Organları: Baş ağrısı için yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Hâricen ve dâhilen, hummalarda görülen çarpıntı ve sıkıntıya iyi gelir.

Beslenme Organları: Yangılı mideye hâricen ve dâhilen tatbik edildiğinde yararlıdır.

Hummalar: Yangılı hummalara, özellikle beyaza çalan sarı renkte olanı, iyi gelir.

1145 "Bu makalede 12 drog verilecektir." T.M.

1146 { } arası T.M.'de yok.

SEDEF[1147]
(İstiridye; Ostrea edulis)

Etkileri: Yabanî sedefin eti, yakılıp, iyice dövülüp, tozu ile beden ovuşturulursa, kuvvetli kurutucu etkisi olur. Fırfır (pembe) diye tanınan sedefin yanmış olanının örtücü ve temizleyici gücü vardır. Bütün sedef tuzlarının çekici gücü vardır. Eğer olduğu gibi kullanılırsa, bu etki daha da artar.

Süslenme: Bütün kabukları temizleyen yanmış sedefler, behaka (adison hastalığı) iyi gelir. Aynı zamanda, olduğu gibi kullanılan sedef, fevkalâde çekme kabiliyetine sahiptir. Placentanın atılmasını sağlar. Pembe sedef, eğer zeytinyağı ile pişirilirse, dökülen saçların yeniden çıkmasını sağlar.

Şişler: İstiridyenin (yabani sedefin) salgısı, kendir, sadid (yara veya cerahat sıvısı) diye adlandırılan drog ve kendirle birlikte ve sabr (sarı yonca) bal kıvamı alana kadar karıştırılırsa, kulak köklerindeki yangılı şişleri kurutur; bu şişlerdeki sıvıya kadar ulaşırsa, onu iyileştirir.

Cerahat ve Yaralar: Fırfır sedefin yanmışı, yaraları yıkar ve onları temizler ve onların iyileşmesini sağlar. Yine yanmışı, tuzla birlikte ateş yanıklarına iyi gelir. Bunun için pomad yaranın üzerine sürülerek bir süre öylece bırakılır; bu sürede yaranın üzerinden ilâç kendiliğinden dökülür. Bütün sedef nevilerinin külleri uyuza iyi gelir. Özellikle sinir kesiklerine iyi gelir. Bunun için kendir ve sarı sakız ile birlikte yakı şeklinde yara üzerine tatbik edilir. Aynı şekilde, tozuyla kum dövülerek de kullanılır. Galenos, salyangozun olduğu gibi yapıştırılarak da yarar sağlanabileceğini ifade etmiştir.

Hareket Organları: Sedef, gut ağrılarını teskin eder ve eklem şişlerini giderir. Fırfır sedefin külleri, dişleri parlatır. Özellikle tuzla birlikte uygulandığında etkindir. Sedef, sirkeyle dövülerek, burun kanamalarında kullanılır.

Göz Organları: Bütün sedef nevileri, etle birlikte yakıldıktan sonra yıkanırsa ve göz damlalarına katılırsa, göz kapağı ağırlığını ve katarak-

---

1147 "**Genel Nitelikleri:** Cezayir yöresinde, bazı adalarda ve denizlerde sedef denilen bir tür hayvan bulunduğunu söylerler. Bu hayvanın bütün kısımları taş yapıdadır. Dalgıçlar derinlere dalıp, bunu çıkarırlar ve ikiye ayırarak içindekinin incisini alırlar." T.M.

tı giderir ve perdeyi eritir. Talis-i atık (talifus-u atık, taylıs) olarak tanınan sedef etiyle birlikte yakılırsa ve katranla karıştırılırsa ve dövülüp göz kapağı üzerine tatbik edilirse, kıl ve kirpiklerin çıkmasını engeller. Sedefin bir türü üzerinde bulunan yapışkan madde (salgı), kıvrılan kirpikleri birbirine yapıştırır. Salyangoz salgısı, göz üzerine sürülse, zararlı maddelerin gözde birikmesini engeller; kirpikleri yapıştırır.

Beslenme Organları: Furufus diye bilinen sedefin eti, mideye iyi gelir ve pişmemiş sedef eti mide ağrısını giderir. Fırfır sedef, sirkeyle içilse, dalağı temizler. Eğer onunla yakı yapılırsa, birikmiş suyu giderir. Bu hastalık geçmeden ilâç tekrar alınmaz. İlâç kendiliğinden düşmeden (yakı olduğunda) oradan kaldırılmamalıdır. Sedef-i berînin de (yabanî sedef) şiddetli kurutma etkisi vardır.

Dışarı Atan Organlar: Fırfır olanın eti, tabiatı yumuşatmaz. Şam'da talbis denen sedefin etinden çorba yapılırsa, özellikle de tazesinden yapılırsa, yumuşatıcı etki gösterir. Aynı zamanda, küçük sedefin çorbası da yumuşatıcı etki gösterir. Fırfır sedefle tütsü yapılsa, rahimdeki ihtinaka (dolgunluk) iyi gelir. Meşimeyi (placenta) dışarı çeker ve Kızıl Deniz'de bulunan kokulu nevisi de rahimdeki dolgunluğu giderir; rahimdeki yanmalara ve ağrıya iyi gelir; çünkü bu nevilerin kokusu cündibedestere benzer. Sedef, fitil olarak kullanıldığı zaman muhtemelen regl söktürücüdür. Bazıları fuceyl (fuhil) denen bir sedef türünün, olduğu gibi yakıldıktan sonra küllerinin yeşil palamut ve beyaz biberle karıştırılarak, hazırlanan terkibinin taze kalıp, bozulmadığı sürece bağırsak yara ve ülserlerine çok iyi geldiğini söylemişlerdir. Bu terkibin ölçüleri şöyledir: Sedef külü 4 kısım, palamut 2 kısım ve biber 1 kısımdır. Bu terkip yemeğe ya da içeceklere karıştırılarak alınabilir.

Zehirlenme: Sedef eti, kuduza karşı da yararlıdır.

SAMG[1148]
(Zamk)

Özel Nitelikleri: İyisi, saf, az kirli ve Arabî cinsidir.

Yapısı: Bütün zamk çeşitleri çok sıcaktır.

1148 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur." T.M.

Etkileri: Kabız etkisi yanında kurutucu etkisi de vardır. Kurutuculuğu ile kabız etkisini teşvik eder. Akakya zamkı daha kuvvetlidir. Aynı zamanda, panzehir içinde bulunur.

Solunum ve Göğüs Organları: Sıcak, yangılı göğüsü yumuşatır ve akciğerlerdeki yaraların zararını giderir. Sesi güzelleştirir.

Beslenme Organları: Mideyi güçlendirir.

SABUN[1149]
(Saponis)

Etkileri: Yara yapıcı ve kokuşturucudur.

Dışarı Atan Organlar: Lavman şeklinde kullanılırsa, kulunca iyi gelir; ishal etki gösterir.[1150]

SAHNAT[1151]
(Tuzlu Balık Jölesi; Atherina hejalosma)

Etkileri: Kurutucu ve kötü hıltları temizleyicidir.

Cerahat ve Yaralar: Kaşıntı ve uyuza sebep olur.

Hareket Organları: Balgamî kalça ağrılarına iyi gelir.

Süslenme: Mideden kaynaklanan kötü buharları bertaraf eder.

Beslenme Organları: Midenin rutubetini temizler ve onu kurutur.

SANAVBER
(Çam; Pinus pinea)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir ağaçtır. Biz, onun tohumundan "Ha" kısmında söz ettik; burada ağacın diğer kısımlarından söz edeceğiz.

Yapısı: Hâi türünün kabukları daha etkilidir, o fufi denen nevinden güçlüdür; fufi daha zayıftır.

Etkileri: Hâi denen nevinin kabız etkisi güçlüdür ve kabuklardaki kurdun zerarih (kantarit) etkisi vardır.

Cerahat ve Yaralar: Yanık yaralarına iyi gelir ve kabuk bağlatıcı, iyileştirici özellik taşır; kabuklarında ülseri iyileştirecek kadar büzücü

1149 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur."T.M.

1150 "veya fitil bileşimlerine de katılabilir. Sabunun içildiği zaman şişirici ve öldürücü etki gösterdiği söylenir."T.M.

1151 "**Genel Nitelikleri:** Küçük, tuzlu balıklardan yayılan bir maddedir. Farsçada mahyabe denir."T.M.

etki vardır. Hâricen sürülerek ve sarılarak kullanılır. Ayrıca kabukların sıcak su yanıklarına da yararı vardır. Kesikler üzerine yaprakları eritilip, bağlansa, faydası olur ve (hâinin) kabukları travma sonucu oluşan doku ezilmelerine iyi gelir. Yaprakları daha çok etkindir. Çünkü yapraklarında rutubet (sıvı) daha fazladır.

Baş Organları: Kaynatılmış kabuklarıyla yapılacak gargara, balgam söktürücü etki gösterir. Sirkeyle karıştırılıp yapılan gargara ise, diş ağrılarına iyi gelir.

Göz Organları: Yağı, göz kapağının sarkmasına ve gözün iç köşesinin aşınmasına (kırışıklıklarına) iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Eski, kronik öksürüğe onun tohumu yararlıdır.

Beslenme Organları: Yaprağı ve kabuğu, eğer içilirse, karaciğer ağrısına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Fıstığı, bağırsaklarda kabız etkisi gösterir. {Tohumu, kabuğu ile birlikte hâricen tatbik edilirse, idrar söktürür. Böbrek ve mesane yaralarına iyi gelir. Hâi nevi de aynı şekilde kabız etkiye sahiptir.}[1152]

SABR, SABIR
(Öd Ağacı, Sarı Sabır; Alae littoralis)

Genel Nitelikleri: Rengi sarı ile kırmızı arasında olan donmuş bir usaredir. Onun, Uskutarî, Arabî ve Semencanî diye nevileri vardır. Bazı insanlar bitkisinin anduz otuna benzediğini söylerler; fakat bu doğru değildir.

Özel Nitelikleri: Uskutarî olan en iyisidir ve onun suyu zaferan suyu gibidir; kokusu fu gibidir. Gövdesi dallara ayrılmıştır. Arabî olanın sarılığı, ağırlığı, yoğunluğu ve parlaklığı ondan azdır. Ondan daha mukoz bir yapıdadır ve daha katıdır. Semencanî (Semhanî?) zararlı tipidir; pis, tiksindirici kokuludur ve biraz sarı renklidir. Parlak değildir ve beklemiş sabır, siyahtır.

Yapısı: İkinci derecede kuru ve aynı derecede sıcaktır. Onun üçüncü derecede sıcak ve kuru olduğunu söylerlerse de, bu doğru değildir.

1152 { } arası T.M.'de yok. "Sanavberde oluşan kurtlar yeşil ve kokuludur."T.M.

Etkileri: Bedende kabız ve kurutucu etki yapar. Sabr-ı Hindî'nin faydası çoktur. O, yakmadan kurutur ve onda kabız gücü vardır. O, pek az yumuşatır ve onda kötü huylu cerahatleri yumuşatma gücü yoktur.

Süslenme: Balla birlikte vurma izleri üzerine tatbik edilirse, onları ferahlatıp, rahatlatır, onları giderir. Şarapla birlikte saçların döküldüğü yere tatbik edilirse, dökülmeyi önler.

Şişler: Penis ve anüs şişlerine iyi gelir. Özellikle dilin iki yanındaki kaslar üzerinde etkilidir. Bunun için şarap ve balla kullanılmalıdır.

Cerahat ve Yaralar: Tedavisi zor olan yaralara, özellikle anüs, penis, burun, ağız yaralarına ve nasırlara iyi gelir.

Hareket Organları: Eklem ağrılarına iyi gelir.

Baş Organları: Baştaki safravî fazlalıklara yararlı olur. Eğer hâricen alına uygulanırsa, yararlıdır. Gül yağı ile birlikte baş ovulduğunda, baş ağrısına iyi gelir; onu bertaraf eder. Burun ve ağız yaralarına yararlıdır. O, kulak yarıklarında kullanılan ilâçların terkiplerine girer ve dilin iki yanındaki kaslara hâricen, şarap ve balla uygulanır. Eski tıbba göre sabr, sevdavî hıltların atılmasını sağlar. O, malihulyaya yararlıdır ve İran sabrı, tutucu özellik gösterir; zihni temizler (ona zarar gelmesini engeller).

Göz Organları: Göz yaralarına, kaşıntılarına ve ağrılarına yararlı olur; onun iç tarafındaki rutubet ve çapaklanmayı kurutur.

Beslenme Organları: Eğer sıcak veya soğuk suyla içilecek olursa, midedeki balgamî ve safravî fazlalıkları atar. Başı boş iştihayı engeller. Midenin safrasından kaynaklanan küçük dildeki yanma ve iltihabı giderir, düzenler. Diğer maddelerle birlikte sabrdan oluşturulan unlar, sabah-akşam yenecek olursa, bağırsaklarda ishal etkisi gösterir; yemekleri bozmaz. Bazen bu unlar gün içindeki mide ağrılarına iyi gelir; karaciğerin tıkanıklıklarını açar; fakat karaciğer için zararlıdır. Bu da boşaltıcı etkisinden kaynaklanır.

Dışarı Atan Organlar: 1,5 dirhem sıcak suyla ishal yapar. 3 dirhem dozda içildiği zaman, tamamen boşaltımı sağlar. Balla birlikte 2 dirhem içildiğinde ise, normal bir ishal etkisi gösterir. Sabr, balgamı ve safrayı boşaltır. Sabr, diğer müshil droglarla birlikte kullanılır ise, onların mideye yapacağı zararları önlemiş olur. Yıkanmış sabr, za-

yıf ishal etkisi göstermesine rağmen, mideye gelir. Balla karıştırılırsa, ishal etkisi yok denecek kadar azalır. İshal etkisindeki çekici gücü azalır. Bağırsak ve kanalların çevresindeki hıltları çekerek, ishal etki gösteremez. Ancak bağırsak muhtevası içinde birlikte olduğu maddeler üzerinde ishal etkisi gösterebilir. Sabrın kendisinin ishal kuvveti vücut derinliklerine nüfuz edemez. Nüfuz etmesi mideye kadardır ve karaciğere kadar nüfuz edemez ve eğer Arabî olan alınıp, dâhilen kullanılırsa, ishal yapar, kolit yapar; bir iki gün boyunca onun ağrı ve sancısı hissedilir. Sabrın soğuk günlerde içilmesi daha hayırlıdır. Soğuk havalarda içildiği zaman, bazen kanamaya sebep olur. Bazen basur ve makat üzerine tatlı şarapla birlikte hâricen tatbik edilirse, bu rahatsızlıklarda oluşan kanamaları dindirir.

Zehirlenme: Soğuk günlerde içilirse, kanı dindirici etki sağlanır.

Bedeli: İki misli dozda kullanılan hazaza muadil olur.

SUF
(Yün, Keçi Yünü; Linen)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir maddedir.

Cerahat ve Yaralar:[1153] Yara ve fazlalık etlere karşı yakılmış sufun etkisi vardır.

SAGRAGUL
(Yağmacı Kuşu; Motacilla flava)

Genel Nitelikleri: O, bir cins kuştur.

Etkileri: İçi, yavaş yavaş içilirse, taşları parçalar.

SADİ'L-HADİD[1154]
(Demir Pası)

Etkileri: Soğutucu ve büzücü etkisi vardır. Kadınların kanamaları üzerinde etkili olur.

SARSAR
(Ağustos Böceği; Polyphaga aegyptica)

Genel Nitelikleri: O, cediddir. Tanınmış bir böcektir. Cüdacüd denen ağustos böceğidir.

1153 "Dioscorides'e göre" T.M.

1154 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir madde olup, demir pasına verilen isimdir." T.M.

Baş Organları: Eğer zeytinyağında kaynatılıp, asılarak kurutulursa, sonra yeniden kaynatılırsa, elde edilen sıvı kulağa damla şeklinde damlatılırsa, kulak ağrısı ve zonklamasına iyi geldiği[1155] rivâyet edilmiştir.

SAFSAF
(Söğüt; Solix sofsaf)

Genel Nitelikleri: O, hilafa verilen, bitkinin diğer bir adıdır. Gerekli açıklamalar "Hilaf" başlığı altında verilecektir.

Bu, bu harfin (Sad) son maddesiydi. Burada 11 drog ele alınıp, zikredilmiştir.

ON DOKUZUNCU MAKALE[1156]
(Kaf Harfi)

KARANFİL
(Caryophyllus aromaticus)

Genel Nitelikleri: Çin yöresinde yetişen bir bitkidir. Karanfil, bu bitkinin meyvasıdır. Onun yasemine benzediği, fakat zaman içinde siyahlaştığı söylenir. Erkeği, zeytin çekirdeği gibidir; ondan daha uzun ve daha siyah renktedir. Erkek nevi, Hindistan adalarındaki bir ağacın altında yetişir. Bunun sakızının kuvveti, yenildiğinde 'ilk'inki (zamk) gibidir.

Özel Nitelikleri: Onun iyi cinsinin caf (kuru tohum) gibi tatlı, çok hoş bir kokusu vardır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Süslenme: Ağız kokusunu giderir.

Göz Organları: Gözü kuvvetlendirir; gözün perdesine (katarakt) ve körlüğüne (kıla') iyi gelir.

Beslenme Organları: Mideyi ve karaciğeri güçlendirir; gasyana (kusmaya) yararlıdır.

KAKULE
(Elettaria; Cardomomum)

Genel Nitelikleri: Büyük ve küçük olarak iki nevi vardır. Büyüğü, kara nohut kadardır ve kabuğu açıldığında içinden beyaz tanecikler

1155 "İbn-i Masarceveyh'ten" T.M.
1156 "Bu makalede 55 drog açıklanacaktır." T.M.

(tohumlar) çıkar. Kokulu ve kebabe (Hint keneviri) gibi yakıcı bir lezzeti vardır. Küçüğü de, karanfil gibidir; kokuludur.[1157]

Yapısı: Üçüncü dereceden sıcak ve kurudur; ezilmiş olanın bu etkisi vardır.

Beslenme Organları: Kusma ve mide bulantısına, eğer mastaki ve nar suyu ile kullanılırsa, yararı olur.

KIRFATÜ'T-TAYYİB
(Tarçın?, Hint Karanfili Kabuğu; Cinnamomum cassia)

Genel Nitelikleri: Karanfil kabuğu, tarçın renginde, kalın kabuklardır. İçinde karanfil tadı vardır. Onun etkisi karanfilden zayıftır.

Yapısı: Üçüncü derecede kuru ve sıcaktır.

KIRFATÜ'D-DARSİNİ
(Kokulu Tarçın Kabuğu; Cinnamomum zeylanicum)

Genel Nitelikleri: Kimileri, onun tarçın nevinden olduğunu söylemişlerdir; kimileri de başka bir şey olduğunu söylerler. Onun bazısı, tarçın gibi katı ve serttir; bazısı da, sert değildir. Onun bir kısmı, boru şeklinde, bir kısmı beyaz ve bir kısmı da çabucak dağılabilen özellik gösterirler. O, tarçından daha zayıftır.

Yapısı: İkinci dereceden sıcak ve kurudur.

KARDAMANA, KARDAMON
(Yabanî Kimyon; Carum carvi)

Genel Nitelikleri: Komena denen bölgede (ülkede) yetişen bir tür bitkidir. Hint ve Arabistan ülkelerinde de yetişir. Bitkiden elde edilen drog, diğer bölgelere de gönderilir.

{**Özel Nitelikleri:** En iyisi olanı, Hint bölgesinde ve Ermenistan'da olandır. O, travmalara iyi gelir; dokuları tamir edici, doldurucu özelliği vardır; kötü hıltları, zararları giderir, onlara zıttır. Aynı zamanda, onun kokusu iyi değildir; safra yapan şeylerle birlikte yenirse, kötü etki yapar.}[1158]

Yapısı: Üçüncü derecede kuru ve sıcaktır.

1157 "mercimek büyüklüğündedir." T.M.

1158 { } arası T.M.'de yok.

Etkileri: Isıtıcı, ateş yapan etkisi vardır. Onun mideyi, özellikle de karın organlarını takviye eden özelliği vardır.

Cerahat ve Yaralar: Uyuz ve uyuz yaralarına sirkeyle kullanıldığında yararlı olur.

Hareket Organları: Sinir hastalıklarında yararlıdır ve balgamdan kaynaklanan kalça ağrılarına, kulunca ve kas travmalarına yararlıdır.

Baş Organları: Su içinde içilirse, saraya iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Balla göğüsteki öksürüğü giderir.

Dışarı Atan Organlar: Gazları atar ve kurtları döker ve solucanlara karşı kullanılır; şarapla birlikte idrar zoruna iyi gelir. Ondan 1 dirhem, gar kökünün kabuğu ile birlikte içilirse, böbrek taşını düşürür. Onun tütsüsü cenini öldürür.

Zehirlenme: Akrep sokmasına ve diğer haşaratın sokmasına karşı iyi gelir.

Bedeli: Harmal (yabanî sedef otu kökü) veya izhirdir.

KASAB
(Kamış; Arunda donax)

Genel Nitelikleri:[1159] {Onun bilinen nevi kuniredir. O, içi dolu olandır. Ondan ok yapılır ve onun dişi olanından araç dili yapılır. Kitaplara göre o iyi mizaçtadır. Ağır olanın içi boştur; nehir kenarlarında yetişir ve rengi beyazdır ve insanlar nehir kenarında yetişen türünün kökünün ince ve boş olduğunu bilirler. Ondan hasır yapılır. Ağır olanı fevkalâde uzundur ve kırılgandır. O, Hindistan'dan gelir ve ondan (hayvanlar için) sopa yapılır.}[1160]

Yapısı: Şiddetli soğutucu bir etkisi vardır ve onun külü sıcaktır.

{**Etkileri:** Kökünde temizleyici özellikleri vardır. Bu etkisinde hiddet yoktur. Yaprağında da aynı etki vardır. O, diken ve benzeri dokuya batan şeyleri dışarı çeker ve onun içi dolu olanı yakı (lapa) şeklinde, etlerin derinlerini etkiler.}[1161]

1159 "Bilinen bir drogdur."T.M.

1160 { } arası T.M.'de yok.

1161 { } arası T.M.'de yok.

Süslenme: Onun kabuğu ve kọkü saçkırana (dai's-sa'leb) ve yaprağı ve kökü kirleri temizler. {Onun kökü, balla birlikte dokudaki zararlı nesneleri çekip atar.}[1162]

Şişler: Onun tazesinin yaprağı, yangılı yaralar ve şişlere hâricen uygulanır.

{**Hareket Organları:** Sinirleri teskin eder, rahatlatır.}[1163]

Baş Organları: Çiçeği kulak içine konursa, sağırlık (summ) meydana getirir; çünkü kulağa sıkışıp kalır; kulaktan dışarı çıkarılamaz. {Başta oluşan uyuz yaralarının son bulmasını sağlar.}[1164]

Dışarı Atan Organlar: İdrar ve regl söktürür.

Zehirlenme: Akrep sokmasına yararlıdır.

KASABÜ'Z-ZERİRE
(Kandindiren; Swertia chirata)

Genel Nitelikleri: Zcrirc (bu bitki), Hindistan'da yetişir.

Özel Nitelikleri: İyisinin rengi, yakut rengindedir ve sık boğumludur. Kesildiği zaman çok dilimli bir görüntü verir. İç kısım beyaza çalar ve örümceğe benzer bir yapıdadır. Çiğnendiğinde ekşi buruk bir tadı vardır; onun içinde yakıcı, keskin lezzette bir şey vardır. Isıtıldığı zaman kokulu olup, sarı ve beyaza çalan renkte olandır.

Yapısı: İkinci dereceye kadar sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcıdır; onda kabız etki vardır ve ekşi, yakıcı bir özelliği de vardır. Onun cevherinin (maddesinin) içinde madenî maddeler ve havaî (gaz cinsi uçucu maddeler) vardır. Bunlar karışıp kaynaşmıştır ve normal bir yapı meydana getirmişlerdir. Genellikle kurutucu özellik taşır; onun maddesi bütün baharatlar (kokulu maddeler) gibi yumuşaktır.

Süslenme: Ölü kanının kurumasını engeller.

Şişler: Şişlerin çözülüp, erimesini sağlar.

Hareket Organları: Kasların kesilmesine iyi gelir.

Göz Organları: Görmeyi iyileştirir; temizler, parlatır.

1162 { } arası T.M.'dc yok.
1163 { } arası T.M.'de yok.
1164 { } arası T.M.'de yok.

Solunum ve Göğüs Organları: Boğazdaki kasılmalarda, tutulmalarda onu açar; bu tutukluğu giderir ve öksürüğe yararlı olur ve kendi başına veya butum zamkıyla bu etkiyi yapar.

Beslenme Organları: Karaciğer ve mide şişlerine, balla ve kerfes (kereviz) tohumu ile birlikte iyi gelir. O, ödeme iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Kerfes tohumu ile birlikte böbreklere ve idrarın damla damla akmasına iyi gelir. Onun kaynamışı içilirse, rahim ağrısına iyi gelir ve ona oturulursa da iyi gelir. O, balla ve kerfes tohumu ile içilirse, rahim şişlerine iyi gelir.

KANTURYUN
(Kantaron; Erythraca officinalis)

{**Genel Nitelikleri:** Dioscorides, bir grup insandan naklen diyor ki, o, dad el-rumî'dir. Ona, Arapça luka el-sagir denir. Bazı insanlar ise, ona sema-i limebisun derler. Bu isim, meni kelimesinden müştaktır (gelir). O, mai'l-kaim'dir. Ereksiyon suyudur. Çünkü o, su kenarında ve sahilde biter. O, bir tiryaka benzer ve pelin otuna benzer; genellikle onun gövdesi 1 karıştan daha uzundur. Çiçeği kırmızı olup, muza çalar; onun çiçekleri lahmedes denen bitkinin çiçeklerine benzer. Yaprağı küçüktür ve uzunluğu bakımından sedef otunun yaprakları kadardır. Onun meyvası, buğday yapraklarına benzer ve kökü küçük olup, herhangi bir yararı yoktur. Onun yendiğinde lezzeti çok acıdır ve bu bitki bir ağaçtır. İnce bir gövdesi vardır. Beş gün suda bekletilip maserasyon yapılır ve sonra tencere içine konur; üzerine su konur ve bir tarafa bırakılır. Saf olanı tencereye tekrar konur ve tekrar tekrar saflaştırılır. Ateşte kaynatılır. Bal kıvamına gelene kadar da bu kaynatma işlemine devam edilir. Bir grup insan, bu bitkinin tazesinden alırlar; onun tazesi daha yeşildir. Onun tohumu öğütülüp, un hâline getirilir, onun suyu çıkarılır ve toprak kap içinde toplanır. O, güneşte bırakılır ve temiz, saf hâle gelene kadar hareket ettirilir; hattâ suyla karıştırılır. Bu üst tarafında çok olup, bu kısmı süpürgeye benzer; onun kabızlığı rutubete meyillidir; sıvıları ve nemleri engeller; onları yumuşatır veya dondurur. Ancak onun kökü ve kuru olanının, aromatik köklerden centiyananın kaynatılmasında zikrettiğimiz gibi, kaynatılarak öz suyu çıkarılır. Nemli kök ve gövdesi ve taze nebat, güneşte bekletilir ve o

bütün olarak onlara söylediğimiz gibi muamele edilir. Onun küçük ve büyüğü, her ikisi de çarpıcıdır. Onlar, dördüncü ayda biter; İran'da ve Anadolu'da yetişir. O, yapraklardan oluşan bir ottur.}[1165]

{**Özel Nitelikleri:** Onun iyi cinsi, ince, küçük olan olup, lezzeti dilde safra gibi lezzet bırakır.}[1166]

Yapısı: Üçüncü dereceye kadar sıcak ve kurudur.

Etkileri: Onda temizleyici, kabız ve hafif tatlılık ve parlatıcılık özelliği vardır. O, yakmadan kurutur. Etle kaynatıldığında, kesilmiş eti birleştirdiği söylenir.

Cerahat ve Yaralar: Taze yaralara, cerahatlere yararlıdır. Eski yaralara faydalıdır; onları kurutan merhemler içinde yer alır. Nasırları giderir ve derin yaraları ve kötü huylu cerahatleri giderir. Bazen nasır, kanturyunla doldurulup bağlanır; bu işlem nasırı iyileştirir.

Hareket Organları: Kaslardaki kesilmelere ve irine iyi gelir; özellikle onun küçük cinsinin bu etkisi olur. Siyatiğe, sinir ağrılarına onunla yapılan lavman iyi gelir. Muhtemelen küçük olanı bütün bunlara daha yararlı olur. Bunun yaralar üzerinde ilkin kanatıcı etkisi olur; fakat sonra yarayı tedavi eder. Bundan dolayı kanturyunun külleri, su ile birlikte lavman şeklinde uygulanır.

Göz Organları: İnce öz suyu, balla karıştırılıp, gözde oluşan katarakt için kullanılır. Ayrıca aynı terkip, gözdeki yaralar için de yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Kabız etkisi dolayısıyla ağızdan gelen kanamaları dindirir. Her iki cinsi de ağız yoluyla alındığında, nefes darlığına etkili olur. Zatülcenb ve soğuk algınlığı ve kanamalara (ağızdan gelen kana) karşı 2 dirhem şarapla karıştırılıp alınırsa, yararlı olur.

1165 { } arası T.M.'de yok.

1166 { } arası T.M.'de yok. "**Genel Nitelikleri:** Ve küçük iki cinsi olan bir bitkidir; her iki türü de bahar sonunda ortaya çıkar. Yaprakları asel (ılgın) yaprağına benzer. Büyük kantaryunun beyaz sarı gövdeli iki türü vardır. Gövdenin ucu yeşildir. Bitki süpürgeye benzer. Isıtıcı etkisi için 2 dirhem doza kadar içilir. Küçüğünün bitkisi futenec-i cebeli ve hayufarikun, yaprakları da sedef otu yapraklarına benzer. Kurusundan ve yaşından usare elde edilir. Kurusunun usaresi için, su içinde kuvveti suya çıkıncaya kadar kaynatılır ve süzüntü alınır."T.M.

Beslenme Organları: Karaciğer tıkanıklığına ve dalaktaki katılığa karşı yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Regl kanını atar; cenini atar; kurtları öldürür; idrar söktürür ve 2 dirhemi çiğnenirse, rahim ağrılarına iyi gelir ve kulunca yararlıdır. Küçüğü ishal yapar. Pişmişi, balgamı, ham ve safravî hıltları atar. Eğer fazla içilirse, kanamalara sebep olur; özellikle ununun bu etkisi vardır.

Hummalar: Hummalara yararlı olur ve 2 dirhem şerbeti içilirse, hummalara iyi gelir.

{KASB
(Kuru Hurma)

Genel Nitelikleri: O, kuru hummadır. Hicaz halkı, ona kasb der. Neced halkı, ona urk ve yersum derler.

Yapısı: Normal kuruluk ve sıcaklıktadır. Onun ikinci dereceye yakın sıcaklıkta olduğu söylenir.

Etkileri: Onda kabız etki vardır.

Dışarı Atan Organlar: Mizacı tutar.

Beslenme Organları: Mideyi güçlendirir.}[1167]

KURTUM
(Yalancı Safran; Carthamus tinctorius)

Genel Nitelikleri: Onun bostanî ve yabanî nevileri vardır. İnsanların yabanî diye adlandırdığı etrituvalistir ve onun dikenleri bostanî kurtuma benzer. Ancak ondan daha uzundur ve yaprakları bostanî kurtum yaprakları gibidir. Ancak onun yaprakları daha çoktur. Şüphesiz ki, dalları tarafında biter ve dallar çıplak kalır. Onun çiçekleri sarıdır ve kökü incedir. Onun herhangi bir yararı yoktur. Onun yaprağı veya meyvası öğütülürse, o, yararlı olur.

Yapısı: Yabanî olanı, ikinci derecede sıcaktır ve üçüncü derecede kurudur. O, birinci derecede sıcak, ikinci derecede kuru olarak bilinir.

Etkileri: Onun yağı, encere yağına benzer. Ancak o, daha zayıftır; onun sütü ayrıştırıcı ve suyunu ayırıcı maddelerdendir. Mesih, onun donmuş sütü erittiğini ve sıvı sütü de dondurduğunu sanmıştır. Kurtumun besleyici değeri çok azdır. {Dioscorides, yabanîsinin akrep

---

1167 { } arası T.M.'de yok.

sokmasına iyi geldiğini söylemiştir. O, burada bir şeyle karıştırılmadan ağrıyan yerin üzerine tatbik edilir.}[1168]

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüse yararlıdır; sesi güzelleştirir.

Beslenme Organları: Mideye zararlıdır. O, midedeki sütü mayalandırır.

Dışarı Atan Organlar: Kulunca yararlıdır ve eğer incir veya bala karıştırılıp verilirse, balgamın atılmasını sağlar. Cinsel güç üzerinde olumlu etki yapar. Bostanî olanın yağı, karında (iç organlarında) müshil etkisi yapar ve bunun tohumlarından çürümede, kokuşmada hap yapılır veya onlar badem ve balla hepsi 4 dirhemlik olarak alınıp, hap yapılır.[1169] Şayet kurtum tohumları, kust ve acı badem (levz-i mür)den 3 evsali ve anason ve natrun hepsinden birer dirhem olmak üzere ve kuru incir ve balla birlikte karıştırılıp, iki ceviz büyüklüğünde yense, vücut sıvılarının atılmasını sağlar. Bazen sıvıların atılmaları için bu drogdan bir çeşit tatlı (natf ?) yapılır. Bu tatlının terkibi şöyledir: Kurtum, kabuğu soyulmuş badem ve anason, balla birlikte karıştırılıp, kaynatılır; bu tatlı karışım akşam yemeğinden önce alınır, bir defada yenir. Onun taze sütünden 10 dirhem alınır ve kaynamış sıcak suda 10 dirhem beyaz şeker ile birlikte eritilip, çözülüp, parçalanarak, bu terkip içilirse, balgam atar.

Zehirlenme: Yabanîsinin yaprağı yararlıdır ve onun meyvası veya bütün olarak şarapla birlikte alınırsa, akrep sokmasına iyi gelir ve bazı insanlar, kurtumu ağızlarında tutup emseler veya meyvasını aynı şekilde ağızlarında tutsalar, onları haşarat ısırdığında, ağrı hissetmez, eğer ağzından çıkarırsa, ağrı yine başlar, demişlerdir.

KATRAN
(Sedr Ağacı; Cedrus libani)

Genel Nitelikleri: Bir cins ağacın sızıntısıdır. Bu ağaca şerbin denir. Onun tütsüsünün kuvveti zift kuvvetine, benzer. Onun yağı vardır ve ziftin yağı yünle alındığı gibi ondan da yünle alınır.[1170]

1168 { } arası T.M.'de yok.

1169 "Bazı nüshalarda, badem yerine acı badem yağı kayıtlıdır."T.M.

1170 "Şöyle ki, katran veya zift kaynatılır ve kabın üzerine yün parçası asılır. Kaynamayla çıkan buhar yünde toplanır ve ıslanan yün parçası sıkılarak, sıvısı alınır. Bu sıvıya katranın veya ziftin yağı denilir."T.M.

Yapısı: Dördüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Cesetleri koruyucu özelliği vardır ve ısıtıcı, kızartıcı ve dağlayıcı özellik gösterir.

Süslenme: Bitlere karşı yararlıdır ve çocuklarda, bize dendiğine göre, dört ayaklı hayvanlardaki haşaratı öldürür.

Cerahat ve Yaralar: Gevşek dokuları güçlendirir ve uyuza iyi gelir; hattâ hayvanlardaki uyuza da iyi gelir. Özellikle onun yağı dört ayaklı hayvanlarda, köpeklerde ve devedeki uyuzu giderir.

Hareket Organları: Kasların kopmasına, ezilmesine (sedeha) ve orada kan toplanmasına ve irine karşı yararlı olur. O, fil hastalığı ve varis karşı iyi gelir. Bu hastalıklarda koklayarak veya pastil şeklinde kullanılır.

Baş Organları: Soğuk baş ağrılarında başın katranla sıvanması iyi gelir; baş ağrısını sakinleştirir. Kulağa damlatılırsa, kulak kurtlarını öldürür; zufa otu suyuyla karıştırılıp, damlatılırsa, dil ağrısını, diş ağrılarını giderir ve çürümelerini önler.

Göz Organları: Görmeyi güçlendirir; parlaklaştırır ve gözdeki yaraların izlerini temizler.

Solunum ve Göğüs Organları: Boğaz üzerine bademcik ağrılarında sürülür. Akciğer yaraları için 1,5 okka katran, pastil şeklinde alınsa, yaraları iyileştirir. Kronik öksürüğe iyi gelir.

Beslenme Organları: Katran ağacının meyvası mide için iyi değildir.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsaklardaki kurtları öldürür ve özellikle lavman şeklinde uygulanırsa, bu etkisi vardır. Bütün kurtlar üzerinde öldürücü etkisi vardır. Regl kanını söktürür ve cenini öldürür; meni üzerinde zararlı etkisi vardır. Cinsel birleşme öncesi penis onunla sıvanırsa, ereksiyonu engeller. Eğer lavman yapılırsa, cenini dışarı çeker. Damla damla idrar akmasına karşı yararlıdır.

Zehirlenme: Zatü'l-karn denen yılanın sokmasına karşı hâricen ve dâhilen iyi gelir. Aynı şekilde, deniz tavşanı içirilene hâricen ve dâhilen katran verilir. Geyik yağı ile karıştırılıp, organlara sürülse, hiçbir hayvan insana dokunamaz; gelip onu ısıramaz (sokamaz).

KUŞT
(Arap Zamkı; Saussurea lappa)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, kustun üç gruba ayrıldığını söylemiştir. Bunlardan birisi, Arabî olanıdır ve o beyazdır, hafiftir, kokuludur. İkincisi, Hindî olandır; siyahtır ve hafiftir, kunnaî gibidir ve üçüncüsü, Suriye'den gelir ve o öldürücüdür ve rengi odun rengindedir. Onun kokusunun kötü olduğu söylenir. Bunlardan kokusu sarı sabıra benzeyenler vardır. O, siyahtır ve Şamî olandır ve o iğneye benzer; kokusu kötüdür.[1171] Bazen kust, sert ardıç kökleriyle karıştırılır; halbuki rasenin dili yakıcı bir lezzeti ve etrafa yayılan güçlü kokusu yoktur. Zararlı olanlardan biri daha vardır; o acıdır. Onun Hindî türü olduğu sanılmaktadır.

Özel Nitelikleri: Kustun iyi olanı, Arabî, beyaz, taze, olgun ve yenmeyen, kokulu, dili yakan, keskin lezzette olmayandır. Daha sonra siyah olan Hindî türü gelir. Siyah, Şamî cinsi de iyi sayılanlardandır. Onun iyisi denizdedir. Deniz kenarında bulunur; ince yapraklıdır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Onda cidden acılık özelliği vardır. Yakıcıdır; hattâ o kadar ki, yara meydana getirir. O, bütün ısınmaya ihtiyacı olan organlar için yararlıdır. O, organların derinliklerinden maddeyi çeker.

Süslenme: Ballı su ile birlikte tatbik edilirse, ciltteki bütün döküntüleri giderir.

Cerahat ve Yaralar: Onun yara yapıcı özelliği vardır. Rutubetli yaraları kurutur Acı kustun iltihaplı, sulu yaraları kurutma özelliği vardır.

Hareket Organları: Kas ve sinir gevşemelerine, bozulmuş kas dokularına iyi gelir. Hâricen siyatiğe tatbik edilse, yararlı olur.

Baş Organları: Unutkanlığa (lisergus) yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüs ağrılarına yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Şurubu, regl kanı söktürür ve biti dışarı atar. Cenini öldürür; idrar söktürür ve bağırsak kurtlarını ve solucanları dışarı atar; cinsel gücü takviye eder. O, rahim ağrıları için fitil olarak kullanılır. Kust içilirse, kaynatılmışı üzerine oturulursa, soğuk

---

[1171] "Bazı nüshalarda, Şamî cinsi, sınaî diye geçmiştir."T.M.

rahim ağrılarına iyi gelir. Şarapla birlikte içildiği zaman, bağırsaklarda uyarıcı etki gösterir. Cinsel gücü takviye etmesinin sebebi, fazladan içerdiği rutubetin gaz yapıcı etkisidir. Çünkü gaz yapıcı fazlalık rutubet, cinsel gücü artırır, ona yararlı olur.

Hummalar: Zeytinyağı ile birlikte hâricen kullanılırsa, ateşin sebep olduğu nöbetlerde yararlı olur.

Zehirlenme: Yılan ve diğer zehirli hayvanların sokmasına karşı şarap ve afsantinle birlikte içilir.

Bedeli: Onun bedeli, yarısı ölçüde 'akırkarhadır.

KURUKUMGAMA[1172]
(Crocomaqma)

Genel Nitelikleri: Safran yağının tortusuna verilen isimdir.

Özel Nitelikleri: Onun iyisi, güzel kokulu, ağır yapıda, siyah renkli ve çöpsüzdür. Eğer suda eritilirse, suyu sarıya boyar. Eğer ağızda çiğnenirse, dişleri de kalıcı şekilde boyar.

Etkileri: Isıtıcı ve olgunlaştırıcı etkisi vardır.

Göz Organları: Gözü temizler; güçlendirir ve onun kararmasını giderir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar söktürür.

KANKABİN[1173]
(Hint Yağı Ağacı; Ricinus communis)

Genel Nitelikleri: Onun yağı hura' yağıdır.

Etkileri: Uyuza ve başta olan yaralara iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Rahim ağzındaki dönmelere, tıkanmalara ve makadın yangılı şişlerine iyi gelir. Ağız yoluyla alındığında, müshil etkisi nedeniyle bağırsak kurtlarının atılmasını sağlar. Çok iyi bir drogdur.

KINNA
(Ferula galbaniflua)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, kınnanın bir bitkinin zamkı olduğunu söylemiştir. Bu zamkın elde edildiği bitkinin görünüşü kınnaya[1174] (kısa, hıyar?), benzer. Suriye yöresinde, yani Şam'da yetişir. Bazı in-

---

1172 "Kurkumgama" T.M.

1173 "Kankikan" T.M.

1174 "hıyar" T.M.

sanlar, onu yetiştiği yerle ilgi kurarak adlandırmışlardır. Bazıları da, rezene, nohut ve bakla ile karıştırmışlardır. Genel olarak iki çeşide ayrılır. Biri köpük gibi çok hafif ve saf beyaz renktedir. Diğeri ise, yoğun ve ağırdır.

Özel Nitelikleri: Onun her ikisinin de iyisi, kalın ve yoğun, kendire benzeyen, ince, ele yapışmayandır. Onun içinde odunsu madde çok değildir. O, bitkinin tohumundan elde edilir.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: Onun etkisi yumuşatıcı, eritici, kötü kokuludur. O, eti çürütür. Isıtıcıdır ve iltihab oluşturucu, çekici, çözücüdür.

Süslenme: Adesiyatı (vücut üzerinde kötü huylu kabartılar, çiçek?) keser.

Şişler: Sıracaya iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Süt yaraları üzerine sirkeyle karıştırılıp sürülür.

Hareket Organları: Yorgunluğa, spazma ve kas kasılmalarına yararlı olur.

Baş Organları: Saradan kaynaklanan baş ağrılarına iyi gelir. Eğer başı ağrıyan kişiye koklatılırsa, onun baş ağrısını giderir. Baş dönmesi, diş ağrısı, çürük diş ağrısına iyi gelir. Sirkeyle birlikte diş çürümesine karşı iyi gelir. Kulakta soğuktan oluşan kulak ağrısına yararlıdır ve onlardaki şişleri çözer, giderir. Bunun için süsen yağı içinde hâlledilir, öyle damlatılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Astım ve kronik öksürüğe iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Kuvvetle regl söktürür ve cenin üzerinde abortus etkisi yapar. Şarapla içilirse, rahim tıkanmalarına iyi gelir ve idrar zorunu bertaraf eder.

Zehirlenme: O, zehirlere karşı panzehir etkisine sahiptir. Yılan ve akrep sokmalarına karşı etkili olur. Tütsüsü, haşaratı kaçırır. El ve ayaklara bu zamktan sürmek, insanı haşarat sokmasına karşı korur. O, zeytinyağı ve kısa mahmut otu ile karıştırılıp, ele ve ayaklara sürülürse, o kişiyi haşarat ısırırsa, hayvan ölür. Bu, her türlü zehire karşı etkili olmasına rağmen, sekbinec (bir çeşit reçine) kadar kuvvetli değildir.

Bedeli: Sekbinectir.

KANBİL
(Kamala Ağacı; Mallotus philippinensis)

Genel Nitelikleri: O, dökülmüş tohumlardır. Onun dışı, safran gibi, ancak ondan daha az kırmızıdır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: İbn-i Maserceveyh, onun şiddetli kabız etkisi olduğunu söylemiştir.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak kurtları ve solucanları öldürerek, atılmasını sağlar.

KAFRU'L-YAHUD
(Kara Sakız, Yahudi Zifti; Alphalthum)

Genel Nitelikleri: {Dioscorides, Afrika'da, Medine'de, Seylan'da, ve Akriş şehirlerinde bulunduğunu söylemiştir. O, aşağı bölgelerde bulunduğu gibi bazı dağlık yerlerde de bulunur.}[1175] Bazılarına göre, o, zeytinyağı gibi hafiftir. Ancak siyahtır; onda pislikler vardır. Ancak o, farklıdır. Bundan dolayı ziftle karıştırılmıştır. Bu çiğnenirse, onda zift tadı vardır. O, hafifçe kara safrayı keser.

Özel Nitelikleri: İyisi, morumsu renkte, güçlü reçine şeklindedir. Ama hafif siyahtır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve aynı derecede kurudur.

Etkileri: Onun etkisi, zeytininkine yakındır. Oral yolla alındığında, organları güçlendirir; karındaki donmuş kanı çözer.

Süslenme: Tırnaklarda meydana gelen beyaz lekelere faydalıdır.

Şişler: Sıracayı olgunlaştırır.

Cerahat ve Yaralar: Hâricen, uyuza ve şişmeye başlayan cerahatli yaralara uygulanır ve siyatik için hâricen ve dâhilen uygulanır.

Solunum ve Göğüs Organları: Öksürüğe, akciğer yaralarına iyi gelir ve solunum için uygundur. Göğüsten (bronşlardan) gereksiz maddelerin atılmasını sağlar. Bademcik ve boğazdaki şişlere yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Rahim sertliğini giderir ve kendisi veya tütsüsü kullanıldığı zaman, rahimin şişmesini ve onun ağrılarını önler. Eğer arpa suyu ile karıştırılıp, lavman yapılırsa, dizanteriye yararlıdır.

[1175] { } arası T.M.'de yok.

KALİMİYAÜ'Z-ZEHEB[1176]
(Altın Tozu)

Özel Nitelikleri: Altından elde edilen maden tozunun en iyisi, salkım şeklinde ve kül renginde ve taze olanlardır. Onların tabakaları kalındır.

Yapısı: Normaldir; üçüncü dereceye kadar kurudur.

Etkileri: Onun yıkanmışı, gümüş tozundan yumuşaktır. Onda kurutma ve yıkayıp, temizleme özelliği vardır.

Cerahat ve Yaralar: Cerahatlerin içini doldurur ve onları temizler; fazlalık etleri yer ve temizler; kötü huylu yaraları giderir.

Göz Organları: Gözdeki katarakta yararlıdır ve başlangıcında göze su inmesine karşı yararlı olur; gözü güçlendirir.

KALİMİYA-İ FUDDA
(Gümüş Tozu)

Genel Nitelikleri: Oluşumu ve elde edilişi, altın tozu, bakır tozu ve markaşitadan (demir sülfit) elde edilen toz gibidir. O, ağırdır; kalıplanırken (sebk) veya tütsü yapılırken kalan artığa kalimiya adı verilir.

Yapısı: Yapı olarak altın tozuna benzer.

Etkileri: Onda normal kurutucu, yıkayıcı, temizleyici etki vardır. Özellikle yıkanmış olan gümüş tozunun bu etkileri daha fazladır. Onun merhemlerin terkibine konması uygundur. Onun mutedil vücutlarda kurutucu ve temizleyici etkisi vardır. Sert etli insanlarda (bedenlerde) bu etki azalır.

Cerahatve Yaralar: Uyuz (cerb) ve zor iyileşen yaralarda yararlıdır. Bunun için pomat şeklinde terkiplere girer.

KALKAND[1177]
($CuSO_4$, Bakır Sülfat, Kalkidis; Copper Sulphate)

Yapısı: Dördüncü dereceye kadar sıcak ve kurudur.

Etkileri: Bütün bedende kurutucu, katılaştırıcı, yoğunlaştırıcı etkisi vardır. Bedende kabız ve yakma etkisi de bulunur.

Cerahat ve Yaralar: Burundaki sulu yaralara yararlıdır.

1176 "**Genel Nitelikleri:** Dökülen altın üzerindeki zerreciklerdir. Altın tozu, onun tozudur. Aynı şekilde, altın eridiği zaman dumanı ve buharı kesildikten sonra geride kalan tortusudur. Kalimiya, altından elde edildiği gibi, bakır ve demirden de elde edebilir."T.M.

1177 "**Genel Nitelikleri:** Tanınmış bir drogdur."T.M.

Baş Organları: Burun kanamasını önler; eğer ondan bir damlası su içinde eritilip, buruna damlatılırsa, başı temizler. O, kulağı temizlemek için kullanılan droglar arasında yer alır. Kulağın soğuk ağrılarına iyi gelir. Kulak kurtlarını öldürür.

Dışarı Atan Organlar: Balla karıştırılarak, içilirse, kurtlardan ve solucandan, rahimin kan tutmasından kurtulmak mümkündür.

Zehirlenme: Zararlı ve zehirli hayvanları defeder.

KALKATAR
(Fe_2SO_3, Demir Oksit)

Genel Nitelikleri: Galenos, kalkidisin ($FeSO_4$) zaman içinde kalkatara (Fe_2SO_3) dönüştüğünü söylemiştir.

Yapısı: Üçüncü dereceye kadar sıcak ve kurudur.

Etkileri: Kuvvetli yakıcı etkisi vardır. Bütün kanamalarda büzücü ve kurutucu etki gösterir. Onun yakıcı etkisi çok azdır. Ekseriya kurutucu etkisi görülür. Pek az yakıcı etkisi vardır; bununla birlikte kabız etkisi de vardır. Ekseriya çok ısıtıcı etkisi görülür.

Şişler: Karıncalanmaya ve kızarıklığa, küzbere suyu ile hâricen kullanılırsa, iyi gelir. Habis yara ve çıbanlar üzerine hâricen tatbik edilir. Demir oksit, et fazlalıklarını yakarak, yok eder. Kuru kabuklar (haşkerişe) oluşturur.

Baş Organları: Burun kanamasına, diş eti şişlerine yararı olur. Damak şişlerine iyi gelir.

Göz Organları: Göz damlaları terkibine katılır ve gözü parlatır; göz kapaklarındaki hıltları inceltir, yumuşatır.

Dışarı Atan Organlar: Rahimden kaynaklanan kanamaları durdurur.

KUNABERA[1178]
(Kazayağı Bitkisi; Cynachum vincetoxi)

Yapısı: Birinci derecede sıcaktır.

Etkileri: Yumuşatıcı, temizleyici, tutucudur, Folus (?),[1179] onun sevda (kara safra) oluşturduğunu söylemiştir ve özellikle tuzla salamura yapılmış olanın bu etkisi vardır.

1178 "**Genel Nitelikleri:** Dioscorides, kanaberinin bir cins uzun bitki olduğunu söylemiştir. Yaprakları uzun ve haşhaş yaprağına benzer. Kökleri uzundur. Kokusu kötü değildir. Tohumları sarı yonca tohumuna benzer. Dağlık ve kıraç bölgelerde yetişir."T.M.

1179 "Bolus"T.M.

Süslenme: Ciltteki leke ve bozulmaları temizler. Oral yoldan alınırsa, behaka (lepra) karşı iyi gelir. Hâricen, onun yağı birkaç gün yakı şeklinde tatbik olursa [aynı hastalık için yararlıdır]. Bu usûl, Arabın uyguladığı usûldür.

Cerahatve Yaralar: Yaprakları hâricen pomat şeklinde uygulandığı zaman, memedeki kötü huylu yaralara iyi gelir.

{**Baş Organları:** Onun kökü hâricen uygulanırsa, beyindeki ağır rutubeti giderir.}[1180]

{**Solunum ve Göğüs Organları:** Akciğerlerdeki (bronşlardaki) tıkanıklığı açar ve onların iltihaplarını giderir.}[1181]

Baş Organları: Karaciğer ve dalaktaki tıkanıklıkları açar.

Dışarı Atan Organlar: Onun suyu, bağırsaklar üzerinde boşaltıcı etki gösterir. O, hâricen basur memelerine uygulanırsa [yararlı olur] ve koliki giderir. Rahimin sertliğini, katılığını giderir ve ağır keymusları atar.

Zehirlenme: Kunabera, bütün zehirli hayvan (haşarat) ısırmalarına karşı yararlıdır.

KUSUS, KİSUS
(Duvar Sarmaşığı; Cistus creticus)

Genel Nitelikleri: Onun, a) siyah, b) beyaz, c) kırmızı olmak üzere üç nevi vardır. Bütün nevileri ekşi ve buruk lezzettedir. Bu türlerden birine laden adı verilir. Asıl kusus, ladenin kendisi veya ona çok benzeyen bir başka türdür.

Yapısı: O, mizaç olarak sıcağa meyillidir. Bazı nevilerinde soğuk mizaç da görülür. Lâkin ladenin kendisi ikinci derecenin sonunda sıcaktır.

Etkileri: Sinirlere iyi gelmez. Özellikle yapraklarında kabız etki vardır. Çiçeği daha az kabız etkildir. Nevilerin içinde özellikle laden (lazen?) olarak bilinen nevi, ısıtıcı, damarları açıcı ve yumuşatıcıdır.

Süslenme: Onun kanı (sızan suyu), bitler için öldürücüdür. Saç çıkarır. Eğer edrumali şarabıyla karıştırılırsa ve hâricen yara izleri üzerine uygulanırsa, onları giderir. Eğer sarı yonca şurubu ile ve as

---

1180 { } arası T.M.'de yok.
1181 { } arası T.M.'de yok.

(mersin) yağı ile karıştırılırsa, saç dökülmesini önler. Lâkin bu etki, meselâ saçkıranı engelleyecek kadar güçlü değildir; çünkü çözücü, eritici etkisi azdır.

Cerahat ve Yaralar: Şarapla kaynatılmış drog, genellikle yaralara faydalıdır. Habis yaralara mani olur. Yanık yaralarını giderir.

Hareket Organları: Sinirler için zararlıdır.

Baş Organları: Eğer ırasa (iris kökü) yağı ve bal ve natrunla birlikte alınırsa, kronik baş ağrısını giderir. Eğer siyah olanın baş öz suyu alınırsa, nar suyunun içinde ısıtılıp, kulağa damlatılırsa, aksi istikametteki dişin ağrısını giderir. Bu drogun suyu, başı temizlemek için ve [fazlalıklarını] boşaltmak için yararlı olur. Kronik burun akıntılarını dindirir. Onun yaralarını kurutur.

Beslenme Organları: Sirke ile tazesi, yakı şeklinde dalağa tatbik edilirse, yararlı olur.

Dışarı Atan Organlar: Beyaz çiçeklerinden 3 dirhem alınıp, şarapla içilirse, dizanteriye iyi gelir ve ondan günde iki defa içilir. Eğer taze baş kısımlarından pomat hazırlanırsa, regl söktürür ve cenini çıkarır. Tütsü yapılırsa, meşimeyi dışarı atar. Çiçeği, tabiat olarak kabız etki gösterir.

Zehirlenme: Kökü, sirkeyle ve şarapla içilirse, zehirli örümceğe karşı panzehir etkisi yapar.

KAYKAHİN[1182]
(Bir Çeşit Zamk)

Genel Nitelikleri: Arabistan bölgesinden elde edilen kökü, lezzetli bir zamktır. Bazıları, onun sandarus olduğunu söylerler. Fakat bu kesin değildir. Bazen bu drog, halile ve sarı sakız ile tütsü yapılır.

{**Etkileri:** O, kolayca ayrılır.}[1183]

Süslenme: Yaraların izlerini süratle giderir. Onda zayıflatıcı özellik vardır. Her gün 1 dirhemin 3/4'ü kadar sekincebin (oxymel) veya su ile içilir. O kişiyi zayıflatır.

Baş Organları: Diş ağrıları ve diş eti çekilmeleri için kullanılır ve benzeri bir ilâç daha yoktur.

1182 "Kırkır" T.M.

1183 { } arası T.M.'de yok.

Göz Organları: Görmeyi parlaklaştırır.

Solunum ve Göğüs Organları: Ballı su ile astıma iyi gelir. Güreşçiler (masariyun) kullanır.

Beslenme Organları: Ondan üç gün ballı sirke ile içilirse, dalağı zayıflatır.

Dışarı Atan Organlar: Ballı su ile regl söktürür.

KUTUN, KUTN
(Pamuk; Goscypium herbaceum)

Genel Nitelikleri: Tanınmış bir drogdur.

Etkileri: Onun tohumu, ısıtıcıdır ve yumuşatıcıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun tohumu, göğüse iyi gelir ve öksürüğe yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Onun tohumları, iç organları (karın organlarını) yumuşatır. Onun öz suyu ve yaprakları, çocuklarda ishal yapar.[1184]

KINNAB[1185]
(Kendir, Kenevir, Kenevir Lifi; Cannabis sativa)

Etkileri: Onun tohumları, gaz gidericidir; kurutucudur; hazmı zordur ve vücutta zararlı maddeler oluşturur. Isıtıcı etkisi kuvvetlidir. Suda ıslatılmış olanının zararlı etkisi daha azdır. Sirkeli balın şekeri, onun zararını yok eder.

Şişler: Yabanîsinin kökleri, kaynatılırsa ve hâricen yakı olarak uygulanırsa, yangılı kırmızı şişleri bertaraf eder.

Baş Organları: Onun öz suyu ve yağı, kulak ağrısına iyi gelir ve yaprağının öz suyu ile baş yıkanırsa, onu kötü oluşumlardan (iberiyye) korur. Tohumları iyi gelir. Şiddetli ısıtıcıdır ve buharlaştırıcı olduğundan baş ağrısı yapıcıdır.

1184 "Toz edilmiş çekirdekleri sıracayı yumuşatır. Çekirdeğinin yağı parçalanıp, ezilmiş ve yağı solüsyon hâline gelmiş sini usaresi ile gözden beyaz ve kırmızı perdeyi geçirir. Bu ifade yalnız Sultanî nüshada kayıtlıdır."T.M.

1185 "**Genel Nitelikleri:** Dioscorides, berrî ve bostanî olmak üzere iki nevi olduğunu söylemiştir. Bostanî türü, yapraklarında ve dallarında başlıkları olan bir bitkidir. Tohumları yuvarlaktır ve yenebilir. Fakat berrîsinin siyah renkte dalları vardır ve boyu bostanîye göre bir karış kadar kısadır. Yaprakları bostanî türüne benzer fakat daha serttir. Siyah renklidir. Çiçekleri kırmızıya çalan renktedir. Hekimlikte kökleri kullanılır. Kabuklarından sicim yapılır."T.M.

Beslenme Organları: Onun tohumu, zor hazmedilir ve mide için zararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Tohumu, çok kullanılırsa, meniyi (üreme sıvısı) keser.

KATAD
(Zamk Ağacı, Kitre Zamkı; Astragulus gummi)

Genel Nitelikleri: "Kef" kısmında söz edilmiş olan, aslında kesira içinde olan bir nevi zamktır.[1186]

KALA
(Soda, Kalye Taşı, Potasyum Hidrat)

Yapısı: Sıcak, yakıcıdır; tuzdan daha fazla yiyicidir.

Süslenme: Behaka (adison hastalığına) iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Uyuza ve fazlalık etlere iyi gelir.

KAİMULİYA, KİMOLYA
(Parlatılmış Mermer; Terra cemolia)

Genel Nitelikleri: Mermer gibi tabakalar hâlinde, beyaz, berrak ve güzeldir. Tadında kafur tadı vardır ve bütün türleri çabucak parçalanır.

Cerahat ve Yaralar: Ateş, yanık yaralarına iyi gelir, özellikle sirke ve su ile bu etkiye sahiptir. Yıkanmış ve yakılmış drog, zor iyileşen yaralara iyi gelir.[11187]

KULKAS
(Kolakasya)

Genel Nitelikleri: Uşnana (çok tuzlu, alkali bir bitki) benzeyen bir bitkidir.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve kurudur.

1186 "**KALI-KALA (Potas)-Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur. **Yapısı:** Sıcak, yakıcı, temizleyici ve yiyicidir. Tuza göre daha kuvvetlidir. Adison (behak) hastalığının cilt lekelerine gözle görülür faydası olur. Fazla doku ve etleri yok eder."T.M.

1187 "**KIRFA(Tarçın)-Genel Nitelikleri:** Darsini denen drogdur. Gerekli açıklama ilgili bölümde verilmiştir. **KIRTUMA-Genel Nitelikleri:** Dioscorides'e göre, bol meyveli ve yapraklı bir bitkidir. Alacalı, kırmızı bir renge sahiptir. Kökleri küçük ve incedir; kökleri sevgiye sebep olur. Bunun dışında hekimlik açısından herhangi bir faydası yoktur. **KARİS (Isırgan)-Genel Nitelikleri:** Ancura dediğimiz ısırgan bitkisidir. **Yapısı:** Hafif sıcak ve kuvvetli kuru yapısı vardır. **Etkileri:** Kaşıntıya sebep olur. Vücutta su toplanmasına (dropsi) iyi gelir. Sindirim sisteminin boşaltılmasında etkilidir. **KUNBURE (Alude?)-Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur. Zor hazmedilen fakat besleyici değeri yüksek olan bir drogdur."T.M.

Etkileri: Tuzlu ve kabız bir yapısı vardır; kısımları birbirine benzemez; acıdır.[1188]

Solunum ve Göğüs Organları: Bu drog, sütle karıştırılıp, tuzla birlikte gargara yapılır.

Dışarı Atan Organlar: Safranın boşaltımını kolaylaştırır ve özellikle onun tohumu ve bitkinin öz suyu bu etkiyi taşır. Hasta tedavi sırasında zayıflamasın diye az miktarda kullanılır. İdrar söktürür; safrayı ve diğer sıvıları atar. Onun dozu (şerbetinin dozu) 3 ilâ 1/3 ratl arasındadır.

KIRTAS[1189]
(Kâğıt; Papyrus)

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Yanmış kâğıt, kanamayı durdurur.

{**Şişler:** Onun yanmışı, saafa (tırnak kırıkları, yarıkları) engel olur.}[1190]

Baş Organları: Yanmışı, baş ağrısını engeller.[1191]

KAYSUM[1192]
(Pelin; Artimisia abrotanum)

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve üçüncü[1193] derecede kurudur.

Etkileri: Hafif acıdır; içinde madenî maddeler vardır ve yumuşatıcıdır.[1194] Galenos, çiçeklerinin afsantinden (pelin otu) daha büyük olduğunu söylemiştir. Açıcı özellik taşır.

Süslenme: Yanmış olan drog, saçkırana iyi gelir. Özellikle Hint yağı ve turp yağı veya zeytinyağı ve kabsum ile kullanıldığında bu etkisi vardır. Eğer ısıtıcı yağlarla kaynatılırsa, geç çıkan sakalların çıkmasına yararı olur ve hattâ diş etlerini pekiştirir.

1188 "Hafif gaz yapıcıdır." T.M.

1189 "**Genel Nitelikleri:** Tanınmış bir drogdur." T.M

1190 { } arası T.M.'de yok.

1191 "Aç karına çiğnenirse, kâğıt, şekerin kokusunu alır. Yine yanmış kırtas akıntıları engeller." T.M.

1192 "**Genel Nitelikleri:** Berin casife verilen diğer bir isimdir." T.M.

1193 "ikinci" T.M.

1194 "Burukluk ve tuzluluk vardır. Kısımları birbirine benzemez. Hafif gaz yapıcılığı ve yumuşatıcılığı vardır." T.M.

Şişler: Balgamî şişleri çözer ve eğer ayvayla birlikte pişirilecek olursa, erimesi, çözülmesi güç olan şişlere yararlı olur.

Cerahat ve Yaralar: Yeni kesiklere, yanma yapacağı için, uygulanması doğru değildir.

Hareket Organları: Kaynamışı (pişirilmiş drog), bozulmuş kas dokusuna ve kronik siyatik ağrısına iyi gelir.

Baş Organları: Zeytinyağı ile pişmişi, başı ısıtıp, onun soğukluğunu giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Pişmişi, nefes darlığına iyi gelir. Onun bu konuda etkin olanı, pişmiş drog ve pişmiş çiçekleridir.

Beslenme Organları: Zeytinyağı ile pişirilirse, mideyi ısıtır ve onun soğukluğunu giderir.

Dışarı Atan Organlar: Regl söktürür ve abortus etkisi vardır; mesane ve böbrek taşlarını parçalar. Onun yağı, ısıtıcıdır ve rahimin ağız tıkanıklığını giderir ve idrar zoruna iyi gelir.

Hummalar: Yağıyla beden ovulursa, sıtmaya iyi gelir.

Zehirlenme: Şarapla içilirse, zehirlenmeye karşı yararlıdır ve eğer serpilirse, serpildiği bölgelerdeki haşaratı kaçırır.

KATİL'Ü-Z-ZİB

(Kurtboğan; Acontonium napellus)

Etkileri:[1195] Bu drogun kuvveti hanekü'n-nemr (kaplanboğan) denen drogun kuvvetine benzer. Fakat bunun ancak sinekler üzerinde etkisi vardır.

KATİLÜ'L-KELB[1196]

(Köpekboğan; Strychnos nuxvomica)

{**Etkileri-Baş Organları:** Baş ağrısına sebep olur.}[1197]

Solunum ve Göğüs Organları: Şiddetli[1198] ağızdan kanama yapar.[1199]

1195 "**Genel Nitelikleri:**"T.M.

1196 "**Genel Nitelikleri:** Bu drog diğer bir nevidir."T.M.

1197 { } arası T.M.'de yok.

1198 "burun"T.M.

1199 "Akciğer kanamasına sebep olur."T.M.

Zehirlenme: Köpekleri süratle öldürür ve insanlarda burun ve ağızdan kusmaya sebep olur.[1200]

KATAF
(Kara Pazı; Atriplex hortensis)

Genel Nitelikleri: Sermek (surmak) dediğimiz drogdur.

Yapısı: Üçüncü dereceye kadar soğuk ve aynı derecede rutubetlidir.

Etkileri-Dışarı Atan Organlar: Tohumlarında safravî hıltları yumuşatma etkisi vardır.

KARATÜ'L-'AYN
(Su Kerevizi; Masturtium officinale)

Genel Nitelikleri: Su cırcırına verilen isimdir. Su kerevizi de denir. Kokuludur ve durgun sularda bulunur.

Etkileri: Çok iyi eritici ve ısıtıcıdır.

Dışarı Atan Organlar: Regl ve idrar söktürür; böbreklerdeki taşı kırar. Eğer çiğ veya kaynatılarak (pişirilerek) yenirse, bağırsak yaralarına iyi gelir.

KAR'[1201]
(Kabak, Su Kabağı; Cucurbita pepo)

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve rutubetlidir.

Etkileri: Pişmiş kabağın pek az besin değeri vardır. Sindirimi süratlidir. Eğer midede bozulmazsa, bundan zararlı hılt oluşmaz. Eğer midede zararlı hıltlar varsa, onlarla birleşip, uzun süre midede kalırsa, o zaman zararlı şekle girip bozulabilir. Kar'dan (kabak) oluşan hılt, tatsız ve yavan olur. Şayet ona başka bir şey katılırsa, ona katılan şeyin tadı baskın olur. Eğer ayva katılacak olursa, safravî yapıda olanlar için iyi gelir. Yine koruk ve nar suyu katılırsa, safravî yapılara uygun olur. Fakat bağırsaklar için zararlı olur. Kabağın yapısından kaynaklanan

---

1200 "**KAMARYUN-Genel Nitelikleri:** Dioscorides, onun ayvaya benzeyen bir ağaç olduğunu fakat yapraklarının kalın, meyvesinin sert ve erik büyüklüğünde olduğunu, meyvesinin çekirdeği olmadığını söylemiştir. Meyvesi olgunlaştığı zaman rengi kırmızı yakut rengine benzer. Bu droga ait kullanım ve etkisi hakkında bilgi verilmeyecektir. Çünkü bu drogun faydasından çok zararı vardır. Bu drog sadece Sultanî nüshada kayıtlıdır."T.M.

1201 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur."T.M.

bir özellik, onun birlikte olduğu diğer maddelerin tadını almasıdır. Meselâ, hardalla birlikte yense, kabaktan oluşan hılt da büzücü olur. Tuzla birlikte karıştırılıp yense, hılt tuzlu olur. Kabız bir maddeyle yenecek olursa, kabağın hıltı da kabız olur. Hepsi vücut için bütün olarak zararlıdır. O, sevdavî ve balgamî yapıdakilere zararlı olur. Safravî veya ikisi arasında ve dört hılttan da etkilenmiş olanlara iyi gelir. [Bu durumda] ilâçlar içine giremez ve bir şey soğutmayı ve ısıtmayı başaramaz. Muhtemelen lezzeti için tüketilir.

Baş Organları: Öz suyu, müsekkin etkilidir ve yangılı kulak ağrılarını teskin eder ve özellikle gül yağı ile kullanılırsa, bu etkiye sahiptir. Beyindeki şişlere, sersama (delirium)ya yararlıdır ve boğaz ağrısına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kabağın çorbası, öksürüğe iyi gelir ve memelerin yangılı ağrıları gibi olan göğüs ağrılarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Pişmişi, midede yangı yapan fazlalıklar üzerinde etkindir ve onları temizler. Aynı zamanda, onun boşluğundaki sab'ı (dökülen madde) daha sonra kullanılır ve aynı etkiyi yapar. Onun öz suyu, diş ağrısına çok iyi gelir ve o, midede meydana gelen susuzluğu giderir ve susuzluğun midede yaratacağı zarardan onu korur. Hattâ çocukların midesinde bile aynı etkiyi yapar. Kabak, mide bulantısı ve kusmalara iyi gelir; ancak kalın bağırsakta onun büyük zararı olur.

Dışarı Atan Organlar: Eğer ballı su ile pişirilirse ve içine natrun atılırsa, karnı yumuşatır. Aynı zamanda, hamur içine konup pişirilirse ve suyu (kendi suyu) ve şekerle içilirse, bu da aynı etkiyi yapar. O, su ile birlikte çok zararlıdır ve özellikle kolon üzerinde zararlı etki yapar.

Hummalar: Yangılı nöbetlerde iyi gelir.

KISA[1202]

(Bir Çeşit Hıyar; Cucumis melovar utilissimus)

Özel Nitelikleri: Tohumları, hıyar tohumlarından daha iyidir. Olgunlaşmışı iyi ve yumuşaktır.

Yapısı: Birinci dereceden soğuk ve rutubetlidir.

1202 **"Genel Nitelikleri:** Tanınmış bir drogdur."T.M.

Etkileri: Harareti ve safrayı teskin eder; ancak bağırsaklarda meydana getirdiği keymus, zararlı ve bozulmaya müsaittir. Titreme ve ateşi giderir. Batih ondan daha süratle bozar ve olgun kabak temizleyicidir. Onun tohumu, hıyar tohumundan daha faydalıdır ve o hıyardan daha çok sindirime müsaittir ve damarlarda kanı tahrip edici maddeleri dolaştırır. Kronik hummalar meydana getirir. Onun bu zararını katı anasonlu ekmek yok eder veya midenin iltihabını şiddetlendirir.

Şişler: Balla yaprağı, balgamî kurdeşen üzerine konur ve ona bu terkip yararlı olur.

Solunum ve Göğüs Organları: Yüksek ateşten dolayı bulantısı olan kişilere kabak koklatılırsa, kusarlar.

Beslenme Organları: Midedeki susuzluğu teskin eder. Çünkü o midede iyi sindirilir. Eğer kökü edrumali içinde 2 ölçü karıştırılırsa, yumuşatıcı etkisi vardır.

Dışarı Atan Organlar: Onda idrar söktürücü güç vardır ve yumuşatıcıdır ve zikredilen [organların] idrar yolları ağrılarına iyi gelir. O, mesane için uygun bir ilâçtır ve idrar söktürücü olarak batihin daha az etkisi vardır.

Zehirlenme: Yaprağı, kuduza karşı etkilidir.

KISA-İ HIMAR
(Eşek Hıyarı, Acı Dülek; Momordica elaterium)

Genel Nitelikleri: Bitkinin usaresi çıkarılır. Şöyle ki: Yaz sonuna doğru meyvası sararmaya başlayınca toplanır ve bir torba içine konup, suyu süzülmesi için bir yere asılır. Süzülen su, bir kaba konup, tül üzerinde kurutulur ve sonra gölgede düz bir levha üzerine serilir.

Özel Nitelikleri: Eşek hıyarının iyisi, sarı renktedir ve diğer hıyar gibi acıdır. Onun öz suyu beyazdır, pek az lezzeti vardır. O, bu bakımdan yabanî soğana benzer. Onun iyisi, üzerinden bir yıl geçmiş olanlardır.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcı, çözücüdür. Kökü ve yaprakları ve meyvası, temizleyici ve çözücüdür. Kabuğunun çok fazla kurutucu etkisi vardır. Öz suyu ve kökü ve yapraklarının bu etkisi daha azdır.

Süslenme: Öz suyu ve kökünün öz suyu ve yaprağı, sarılığa iyi gelir ve ilâcın kurusu, döküntülere yararlıdır ve lekeleri giderir; yüzdeki kirleri, pislikleri temizler.

Şişler: Onun kökünden arpa unuyla yakı yapılıp, balgamî şişler üzerine tatbik edilirse, onların hepsini çözer. O, iltihapları akıtır, özellikle sakız ağacı zamkıyla birlikte tatbik edildiğinde, bu etkisi vardır ve özellikle onun öz suyu bu etkidedir.

Cerahat ve Yaralar: Uyuz ve kaşıntı üzerine onun kurusu uygulanırsa, yararlı olur.

Hareket Organları: Eklem ağrılarına iyi gelir ve kaynamışı ile lavman yapmak siyatiğe yararlıdır ve onunla sirkeyi karıştırıp, gut üzerine yakı olarak hâricen uygulanırsa, yararı olur.

Baş Organları: Onun öz suyu, sütle birlikte hâricen tatbik edilirse, şakak ağrılarına iyi gelir. Eğer süt ve eşek hıyarı, karıştırılıp, burun deliklerinden damla olarak uygulanırsa, başta birikmiş olan fazlalıkları dışarı atar. Gözdeki beyaza ve kronik baş ağrısına karşı yararlıdır. Yaprağının öz suyunun etkisi daha azdır. Eğer onun suyu kulaklara damlatılırsa, kulak ağrılarını sakinleştirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun usaresi, bağırsakları bozulanlara fevkalâde yararlıdır. Solunum bozukluğuna iyi gelir. Usaresi, balla ve beklemiş eski zeytinyağı ile karıştırılıp, ağız yoluyla verilirse, balgamî boğaza iyi gelir.

Beslenme Organları: Bu drogun sıvıları atma özelliği vardır. Zarar vermeden vücutta toplanan fazla sıvıları atar. Bunun için, köklerinden 1/5 usulus içilir veya ondan 1/2 ratl[1203] şarapla kaynatılır ve bu terkipten üç günde bir aç karnına 3 ilâ 5 usulü (etusat veya usulusat) dozda içilirse, bu yönde aynı etki görülür. Kökünden 1,5 usulus veya kabuğundan 1/4 eksunafen her gün içilirse, balgamı kusturarak çıkarır. İki defa alınırsa, safrayı söktürür. Ballı su ile içilirse, gözle görülür faydası vardır. Kolayca idrar söktürür ve bundan mide için başka eza ve zarar görülmez. Usaresine iki katı tuz katıp hazırlanan terkipten gersene büyüklüğünde haplar yapılsa, bu haplar su ile birlikte iyi müshil özelliği gösterir. Kusturucu hap yapımı şöyledir: Ondan

1203 "3 ratl" T.M.

bir parça su[1204] içinden alınır ve dil kökü ve etrafı onunla sıvanır ve eğer şiddetli ve hızlı kusturucu etki isteniyorsa, usare (?) zeytinyağı ve susam yağı ile muamele edilir. Eğer aşırı kurutucu etki gösterirse, zeytinyağı[1205] ile içilir. Bunların yararı olmazsa, arpanın soğuk su ile yapılan çorbası ve sirke içilir.

Dışarı Atan Organlar: Balgam ve kanı atar ve onun öz suyu, idrar ve regl atar ve fitil şeklinde uygulanırsa, cenini öldürür.

KARN[1206]
(Boynuz; Cornu)

Etkileri: Yakılmış geyik ve keçi boynuzları, dişler üzerinde kuvvetli temizleyici etkiye sahiptir. Diş etlerini pekiştirir. Apseli diş ağrılarını teskin eder. Boynuzların beyazlanana kadar yakılmaları gerekir.

Göz Organları: Beyazlanmış, tuz hâline getirilmiş ve yıkanmış boynuz, gözdeki çapaklanmayı giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Yanmış ve yıkanmış boynuz, ağızdan gelen kanı engeller.

Beslenme Organları: Habin denen karın şişkinliğine (siroz ?) yakı şeklinde uygulanır; mideye zararı yoktur ve sarılığa iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Yakılmış ve yıkanmış boynuz, dizanteriye iyi gelir.

KARİS

Genel Nitelikleri: O, enceredir (ısırgan otu).[1207]

Yapısı: Harareti zayıf ve kuruluğu kuvvetlidir.

Etkileri: Sevda oluşturur. Vücutta su toplanmasına, ödeme etkilidir.

Dışarı Atan Organlar: İshale iyi gelir.

KAVANİS[1208]
(Kuş Taşlığı)

Etkileri: Kuş taşlığı, çok besleyicidir; fakat tavukların taşlığı diğer kuşların taşlığı gibi geç hazmedilmez.

1204 "onun usaresi" T.M.

1205 "veya şarapla" T.M.

1206 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur. Boynuz demektir" T.M.

1207 "Bilinen bir drogdur." T.M.

1208 "**Genel Nitelikleri:** Kuşların taşlığı herkes tarafından bilinir." T.M.

Beslenme Organları: Onun iç kısmındaki zar, kurumuş mide ağzına iyi gelir; midenin ağrısına yararlıdır. İbn-i Maserceveyh, özellikle horoz taşlığının bu etkisinin fazla olduğunu söylemiştir.

KUKA
(Bir Nevi Kunduz; Monodon monoceros)

Genel Nitelikleri: Bir deniz hayvanıdır. Onun gücü kunduz hayasına yakındır.

Baş Organları: Eti, saraya karşı iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Rahimdeki yanmalara iyi gelir.

KUNFUZ
(Kirpi; Echinus morionus)

Genel Nitelikleri:[1209] Yabanî kirpiye verilen addır ve dağda yaşayan cinsine daldal denir ve üzerinde ok gibi dikenler vardır. Dağda yetişenin yapısı yabanî olanına benzer ve denizde yaşayan türü (deniz kestanesi), kabuklu sedefe sahip deniz hayvanlarındandır.

Etkileri: Yağı ve aynı zamanda kurumuş karaciğeri, maddelerin iç organlarının (karın organları) inmesini engeller. Berrî ve denizde yetişeninin de külleri, temizleyici, çözücü, kurutucudur.

Süslenme: Tuzlanmış kirpinin şiddetli kurutucu etkisi vardır ve fil hastalığına karşı yararlıdır ve kirpi eti, cüzzama yararlı olur; o, şiddetli çözücüdür ve kurutucudur ve yanmış kara kirpisi, cilde zeytinyağı ile karıştırılarak yararlıdır.

Şişler: Deniz kirpisinin (deniz kestanesi) derisi, kaşıntı için kullanılan bir ilâçtır ve eti cidden sıracaya yararlıdır.

Cerahat ve Yaralar: Derisinin külü, yaralara (pis, küllü yaralar) iyi gelir ve fazlalık etleri yok eder; eti, sıracaya iyi gelir; bağırsaklardaki sertleşmeleri iyi eder.

Hareket Organları: Tuzlanmış kirpi eti, felce, titremeye ve bütün sinir hastalıklarına ve fil hastalığına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kirpi eti, akciğer iltihaplarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Kirpi eti, kötü mizaca karşı iyi gelir. Onun ballı sirke ile karışımı, ödem için çok yararlıdır ve aynı zamanda

---

1209 "Tanınmıştır. Kirpiye verilen isimdir." T.M.

karaciğerinin güneşte kurutulmuşu, yanık üzerine tatbik edildiğinde yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Deniz kirpisi, mide için çok yararlıdır ve karın organlarını yumuşatıcıdır. Kirpi etinin tuzlanmışı ve oxymelle (ballı sirke) muamele edilmişi, baş ağrısına ve böbrek ağrılarına iyi gelir. Kara kirpisinin eti, gece altını ıslatan çocuklara iyi gelir. Hattâ belli aralıklarla yenirse, idrar zorunu ortadan kaldırır.

Hummalar: Kirpi eti, kronik nöbetlere iyi gelir.

Zehirlenme: Kirpi eti, haşarat sokmalarına iyi gelir.

KABC, KABCAT
(Keklik; Alectoris chukar)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir ilâçtır. Bir nevi kekliktir.

Etkileri: Onun eti, etlerin en yumuşağıdır.

Süslenme: Eti, besleyicidir.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun eti, solunum yollarını temizler.

Beslenme Organları: Onu eti, ödeme iyi gelir ve mideye yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Eti, hafiftir; fakat yavaş hazmedilir ve cinsel uyarıcı etki yapar.

{KUBERE
(Tarla Kuşu)

Beslenme Organları: Eğer yenirse, besleyicidir ve ancak hazmı ağırdır.}[1210]

KADM-I KIRIŞ
(Çam Fıstığı; Picea abies)

Genel Nitelikleri: "Tenbub" (köknar) başlığı altında verilmiştir.

Dışarı Atan Organlar: Böbrek ve mesane ağrıları için iyi gelir.

KULT[1211]
(Delichos biflourus)

Genel Nitelikleri: Bu drog, Hint fasulyesidir. Keten tohumu büyüklüğündedir ve biraz büyüktür. Dumana çalan renktedir.

1210 { } arası T.M.'de yok.

1211 "Kult-ı kırış" T.M.

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve birinci derecede rutubetlidir.

Beslenme Organları: Hıçkırığı giderir.

Dışarı Atan Organlar: Böbrek taşlarını ve mesane taşlarını atar ve bağırsaklardaki ishale (boşaltıma) karşı etkili olur.

{KAYSUR
(Deniz Köpüğü)

O, deniz köpüğü (fiynek) olup, "Zeydü'l-bahr" (deniz çıkıntısı) kısmında verildi.}[1212]

KAT
(Yonca; Medicago sativa)

Genel Nitelikleri: O, usfustdur, ratbedir. O, bütün hayvanlar için yemdir.

Hareket Organları: Yonca yağı, titremeye (ra'şe) yararlı olup, onu giderir.

KARZ
(Akakiya, Akasya Zamkı)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bazı insanların ona akakiya dediğini söylemiştir. Bazıları, bu ağacın usaresine akakiya demişlerdir. Mısır dışında her yerde yetişir. Ağacın büyüklüğünde ve genişliğinde ve çok dallı oluşu dolayısıyla gerçek olmayan dikenleri vardır. O, devamlı değildir. Çiçekleri beyazdır ve meyvası tırmisinki (turmus) gibidir. [Ancak] beyaz bir kılıf içindedir. İçinde sıvı vardır. O, güneşte kurutulur ve eğer meyva çiğnenirse, onun sıvısının rengi siyahtır. Eğer meyva açılacak olursa, onun içinin suyunun rengi yakut rengidir ve onun rengi yakut şeklinde olanı zararlıdır. O, diğer akakiya ile zayıflatılırsa, kokusu güzelleşir ve kıvamı yoğunlaşır. Onun yaprağının meyvası ile birlikte öz suyu çıkarılır. Bu aynı zamanda, Arap zamkıdır. Ondan diken olur ve o yıkanır ve göz ilâçlarına ilâve edilerek alınır. Suyla karıştırılırsa (içine ufalanırsa), yasper (yasb) ona hâkim olur (yayılır, hâkim hâle gelir, dağılır) ve izole olmaz. Bu drog, bu terkiple fonksiyonunu yapar. Hattâ su görülür ve hemen çıkarılır.

1212 { } arası T.M.'de yok.

Sonra ondan tablet yapılır. Akakiya, toprak bir kap içinde yakılır ve su ile fırının içine konur. Burada pişmesi için beklenir ve kömür üstünde kızartılır. Onun üzerinden balonlar çıkar (gazı çıkar). Bundan güzel zamk olur. Onun dikeni kurta benzer; rengi saf cam gibidir. Onda odun yoktur ve ikinci olarak iyi olanı, beyaz renkte olandır ve o rezeneninkine benzer, açık seçiktir. Onun kötü olanı heyecan verir. Şiddetli sıcak, tutucu, şiddetli kabız özelliği olan bir drogdur. O da aynı şekilde Kapadokya'da biten akakya ağacıyla karıştırıldığında, diğer grup Mısır'dan gayrı yerlerde biten akasyaya benzer. O, diğer çoğunlukta olan ağaçlardan küçüktür ve daha incedir. O, dikenlerle doludur, temizlenmiş tereyağı gibi. Onun yaprağı, sedef otunun yaprağına benzer ve bir kılıf içinde tohumları oluşur, onun kılıfı içindeki tohumlarının her birinin de kılıfı vardır; onlar 3 ile 4 kılıf içindedirler ve bu tohumlar mercimekten küçüktür. Bu akakiya da kabız yapar ve ağacının öz suyu çıkarıldığında, onun etkisi Mısır'da biten zayıf akakiyanın gücü ile aynıdır ve bu sınıflama çok sağlıklı, çok iyi değildir Göz için drog dâhilen kullanılır. Bize, onun bir grup insana göre karz diye adlandırıldığı söylendi. Kirman halkı, rivâyete göre, karz suyunu akakiya diye adlandırmıştır. Onun bedenle ilgili etkilerini geçen kısımda açıkladık.

KAMER-İ KAMERİŞ
(Çam Fıstığı; Picea abies)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, kamerkurişe bazı insanların fontuydas (fontundas) dediğini söylemiştir. Hâlbuki bu isim tenbubun (tennub) meyvasına verilen addır. Bu meyvanın etrafında bir kılıf bulunur; ona sanavber adı verilir.

Etkileri: Onun etkisi kabız niteliktedir ve biraz ısıtıcı etki taşır.

Solunum ve Göğüs Organları: O, tek başına veya balla alındığında, öksürüğe ve göğüs ağrısına yararlı olur.

"Kaf" harfinde verilen açıklamaların sonuncusudur ve bu kısımda 62 (55 ?) ilâç zikredilmiştir.

YİRMİNCİ MAKALE[1213]
(Re Harfi)

REYHAN
(Ocimum basilicum)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir bitkidir. İki nevi vardır.

Dışarı Atan Organlar: Eğer dövülüp, basura hâricen tatbik edilirse, iyi gelir. Yağıyla pomat yapılırsa, makad şikâyetlerine yararlı olur.

REYHAN-I SÜLEYMAN

Genel Nitelikleri: İsfehan dağlarının tepelerinde yetişir. Onun bitkisinin taze dere otuna benzediği ve yaprağının hatmininki gibi olduğu, dallarının tıpkı lablab gibi küçük ve ağaçtan aşağı sarkmış olduğu söylenmiştir. Bu ifadede ihtilâf var gibidir. İkinci bir söz de şöyledir: Bu bitki cemkerem adı verilen bitkidir. O, halk arasında [Hz. Süleyman'a atfen] Süleyman diye bilinir.

Etkileri: Yumuşatıcı ve kurutucudur.

Şişler: Sirkeyle yangılı şişler üzerine konursa, yararlı olur. Balgamî şişler üzerine tatbikinde yarar vardır. Yaprağı ve aynı zamanda yağı, balgamî şişler üzerine hâricen uygulanır.

Cerahat ve Yaralar: Sirkeyle birlikte işleyen yaralar üzerine uygulanır.

Hareket Organları: Gut üzerine tatbik edilirse, ona özellikle yararlı olur.

Baş Organları: Lagraya (saçma sapan konuşma) iyi gelir.[1214]

Dışarı Atan Organlar: Gül yağı ile birlikte rahim ağrılarına iyi gelir.

Zehirlenme: Akrebin soktuğu yere hâricen tatbik edilirse, yararlı olur.[1215]

1213 "Bu makalede 25 drog vardır." T.M.

1214 "Yağı, felç, titreme ve uyuşukluklara iyi gelir." T.M.

1215 "**RAYE'L-HAMAM VE'L ABL-Genel Nitelikleri:** As gibi tohumları olan bir cins ottur; çok fazla hararet gösterir. **Yapısı:** Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur. **Etkileri:** Yumuşatıcıdır; bunu yiyen devede zehirli hayvanların zehirinin herhangi bir zararı olmaz. Kaynatılmış drog, saç ve kılları siyahlaştırır. Bilinmelidir ki, Sultanî nüshada ve bütün baskı nüshalarda bu drog birinci levhada yazılmıştır. *Kânûn*'un bazı nüshalarında ve müfredat kitapların diğerlerinde, her birinde ayrı ayrı yazılmış ve ifade edilmiştir. Bu değişiklikler göz önünde tutularak örneklemek uygun görülmüştür."

RA'Î'L-HAMAM
(Hamamdeğneği; Jateorhiza palmata)

Genel Nitelikleri: Onun odunsu bir yapısı vardır; taneleri as tohumları gibidir veya ona çok benzer. Ancak onun tozu daha şiddetlidir ve süt rengindedir. Lezzeti mercimeğe benzer. Kabuk içindedir; onun lezzeti tatlı gibidir.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Cerahat ve Yaralar: Eğer onunla sirke karıştırılıp, yakı yapılırsa, cerahati kurutur ve habis huylu, zararlı fonksiyonları engeller.

Şişler: Balgamî şişleri çözer.

Süslenme: Pişmişi, saçların rengini koyulaştırır.

Dışarı Atan Organlar: Pişmiş dalları, idrar söktürücüdür ve regl söktürücüdür. Cenini dışarı atar; abortus etkisi vardır ve eğer onunla yıkanılırsa, fercdeki (kadın dış genital organı) kaşıntıyı giderir.

RA'Î'L-EBL
(Bir Nevi Küçük Kakule; Echinops echinatus)

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve hafif kurutucudur.

Etkileri: Onun haşarat ve diğer böceklerin üzerinde zararlı bir etkisi yoktur; ancak bir panzehir özelliği vardır.

Zehirlenme: Haşaratın ısırığının veya sokmasının etkisini teskin eder.

RETTE
(Hint Fındığı; Sapindus saponaria)

Genel Nitelikleri: O, Hint fındığıdır ve onun meyvası büyük (Rumî fındık büyüklüğünde) bir meyvadır. Haşhaşa benzer. Dış kabuğu açıldığında içinden narcil gibi taneler çıkar.

Yapısı: Sıcak ve kurudur.

Şişler: O, sirkeyle sıracaya tatbik edilirse, iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: O, uyuza ve kaşıntıya iyi gelir.

Hareket Organları: Sırtta[1216] olan ağrıları giderir (gazları, buharları bertaraf eder).

T.M.

1216 "ve omuzda" T.M.

Baş Organları: Ondan kuvvetle buruna çekilirse, yararlı olur.[1217] Aynı zamanda şakaklardaki, baştaki ağrıya iyi gelir. Baş dönmesine, saraya, deliliğe, malihülyaya iyi gelir. Ondan üç gün boyunca (yüzü felçli) [hastanın] burnuna tatbik edildiğinde, üçüncü günün sonunda burundan bol miktarda rutubet ve balgam dışarıya alınmıştır. Hasta[1218] bu sürede karanlık odada tutulmalıdır. Böylece ham olan hıltların vereceği zarara da ilâç etki eder.

Göz Organları: Damla olarak kullanıldığında, gözdeki akıntıyı giderir; özellikle küçüğünün usaresinin bu etkisi vardır. Katarakta ve göze perde inmesi durumlarında yararlıdır. Bunun için, merzencüş suyuyla buruna çekilir. Şaşılık için sürme taşı çözeltisi ile birlikte damla şeklinde kullanılır.

Solunum ve Göğüs Organları: 2 dirhem şarap, rette köküyle (bir nevi Hindistan cevizi) içildiğinde, zatülcenb, soğuk algınlığı, astım, kronik öksürük ve göğüsten gelen kanı durdurur. Onun kabız özelliği dolayısıyla yararı vardır.

Beslenme Organları: Regle yararı vardır ve ondan 2 dirhemi soğuk mideye (mide üşütmesi) iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Rahim ağrısına da bu terkip iyi gelir. Yonga veya toz edilip, fitil yapılırsa, regle iyi gelir. Abortus etkisi vardır. Onun usaresi de aynı etkiyi gösterir. Kara sevdayı (kara safra) ve balgam ve benzeri sıvıları atar; safrayı diğer bütün işe yaramayan maddelerle bedenden atar. O, ciltteki döküntülere, sarılığa, cilt bozukluklarına iyi gelir. Kuluncu giderir. Onun şurubundan 3 kerme yani 6 kırattır; tatlı şarap ve sekincebinle birlikte içilir. Rette, fetresalyun, yabanî havuç tohumu veya sakamonya ile karıştırılarak verilirse, atılımı artırır (ishal etkisi gösterir) ve bu karışımla etkisi güçlenir. Her dirhem drog için sakamonyadan 3 usul ilâve edilir. Bazen ondan 2 dirhem Hindistan cevizi rette alınıp, iyice dövülür; un hâline getirilir; tatlı şarap içinde veya sekincebin içinde bir süre bekletilir. Daha sonra mercimek veya arpa, tavuk etiyle pişirilip kullanılır; bu terkip ateşe iyi gelir. Buna sakamonya da katılabilir.

1217 "Yüz felci için buruna çekilir." T.M.

1218 "yüzü felçli" T.M.

Hummalar: Bu terkip sıtmaya, özellikle dört günde bir gelen nöbeti olan sıtmaya iyi gelir.

Zehirlenme: Akrep ve örümcek zehirine panzehirdir. Çaba harcayarak, üst kabuğundan mercimek kadar bir parça alınır, parçalanıp, ısırılan yere tatbik edilir.

RAVEND
(Ilgın; Rheum emodi)

Genel Nitelikleri: Bazıları, ravendin Çin'de yetişen behmenin kökü olduğu ve oradan diğer ülkelere taşındığının söylendiğini zannederler. Bazen kaynatılarak karıştırılır ve ondan suyu alınır. [Süzülerek] alınan suyu kurutulur. Sonra posası kurutulur. Sonra olduğu gibi satılır. Eğer çok yoğun olarak alınırsa, kabız etkisi de ona göre şiddetli olur. Eğer zafiranla çiğnenirse, bu etkisi azalır.

Etkileri: Onun ağacının, maddesi hava ve su ile karışmıştır ve onda yakıcılığı dolayısıyla madenî maddeler vardır. Aynı zamanda, onun gevşetme özelliği ve kabız özelliği, mineral maddelerine bağlıdır. Yuvarlaklığı da aynı şekilde mineral yapıdaki kabız etkiden kaynaklanır. Belki rutubetinin ve etkilerinin tamamı bu mineral maddelerden kaynaklanmaktadır. Hâlis ravendde kabız etki azdır.

Süslenme: O, derideki döküntülere ve cilt üzerindeki izlere yararlı olur. Eğer sirkeyle tatbik edilirse veya içilip kusulsa, faydası olur.

Şişler: Yangılı şişler üzerine bazı sıvılarla hâricen uygulansa, yararlı olur.

Cerahat ve Yaralar: Sirkeyle hâricen uyuz üzerine tatbik edilse, yararlı olur.

Hareket Organları: Travmalara ve burkulmalara çok iyi gelir. Huzi, dozunun 2 dirhem olduğunu ve karışık şarapla içildiğini söylemiştir. Şayet reyhan şarabıyla içilse, çürüklere iyi gelir. Aynı zamanda, yağı, kas çürüklerine veya yaralarına ve hayatı uzatmaya iyi gelir. Fıtık için yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Astıma, kanamaya, ağızdan kan gelmesine iyi gelir.

Beslenme Organları: O, karaciğer ve mide için ve onların ikisinin zaafı ve ağrıları, iç organların (bağırsakların) ağrıları, hıçkırık için yararlıdır. Dalağı koruyucu etkisi vardır.

Dışarı Atan Organlar: Gurultu ve gaz için yararlıdır ve de dizanteri, karaciğer ağrısı, mesane veya rahim ağrısı için ve kanama için yararlıdır.

Hummalar: Kronik hummalara (ateşli hastalıklar) ve devrî nöbetler gösteren ateşli hastalıklara yararlıdır.

Zehirlenme: Böcek sokmaları için yararlıdır. Onun alınması gereken şerbetinin dozu, garikununki (agarikum) gibidir.

RAZYANE
(Rezene; Foenicum vulgare)

Genel Nitelikleri: Tohumu, kereviz tohumuna benzer. Onun kuvveti yabanîsininkine benzer; ancak daha zayıftır ve çoğunlukla yabanîsinden daha kuvvetlidir.[1219]

Yapısı: Yabanî rezene daha çok sıcaktır ve kuruluğu da kuvvetlidir; üçüncü derecede yer alır. Bostanî olanın sıcaklığı ise, ikinci derecedir.

Etkileri: Tıkanıklıkları açar.

Göz Organları: Gözü kuvvetlendirir ve özellikle zamkında bu etki fazladır. Göz akıntılarında yararlıdır. Hippokrates'e göre, ham rezene tohumları, görmeyi güçlendirir. Bütün yılanlar kış geçtikten sonra yuvalarından çıkarak, gözleri daha iyi görsün diye gözlerini rezene bitkisine sürerler.

Solunum ve Göğüs Organları: O, süt ifrazatını artırır ve özellikle bostanî olanının, kudret helvası ile kullanıldığında bu etkisi görülür.

Beslenme Organları: Soğuk suyla içildiği zaman, mide bulantısı ve kusma etkisi yapar ve böylece mide iltihabını giderir. Onun hazmı güçtür ve besin olarak cidden kötüdür.

Dışarı Atan Organlar: İdrar ve regl söktürür ve özellikle taşları kırıp, dışarı atar. Yabanîsi ve nehirde yetişeni, mesane ve böbreklere yararlı olur. Özellikle yabanîsi, damla damla çıkan idrara yararlıdır ve nefsaiye (kırk içindeki lohusa, ancak doğumdan sonra kendini toplayamamış lohusa) iyi gelir. Onun kökü, tohumu ile birlikte yenirse, tutucu özellik gösterir.

1219 "Bazı nüshalarda, kereviz yerine küzbere yazılmıştır. Etkisi yönünden kereviz tohumlarına benzer, fakat kereviz tohumundan biraz daha zayıftır. Rezenenin iyisi, tohumları iri olanıdır."T.M.

Hummalar: Kronik hummalara yararlı olur. Hummalarda soğuk suyla birlikte alınıp, bulantı oluşup kusulduğunda [hastanın] midesindeki iltihabı yok eder.

Zehirlenme: Onun şarapla kaynatılan drogu, böcek sokmalarına yararlıdır. Onun kökü un hâline getirilip, kuduz köpeğin ısırdığı yer üzerine bağlanırsa, faydalı olur.

RAMEK[1220]
(Koruk ve Nar Kabuğu ile Hazırlanan Bir Preparat)

Yapısı: Soğuk ve rutubetlidir.

Etkileri: Kabız, yumuşatıcı, tutucu etkileri vardır. Maddelerin doku aralarında toplanmalarını engeller ve ateşi düşürür.

Beslenme Organları: Eğer asın suyu ile içilirse, mideyi güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsaklarda şiddetli kabız etki yaratır.

{RUTAB, RUTUB
(Taze Olgun Hurma)

Genel Nitelikleri: Bütün nevilerinden hurmanın yeni toplanmışıdır.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve birinci derecede rutubetlidir. Onun sıcaklığının rutubetinden fazla olduğu söylenir. Bütün sınıfları [bu bakımından çok] birbiri ile aynı değildir. Onların hepsi çok sıcak olduğu kadar, çok da tatlıdır.

Etkileri: Ondan oluşan kan, kokuşturma ve bozma özelliğine sahiptir (ondan oluşan kan, bozan, kokuşturan, kötü etkiye sahiptir). O, bademle ve sekincebinle iyileştirilir (kötü etkileri giderilir). Sirke ve ballı sirkeyle bu muamele tamamlanır.

Beslenme Organları: O, soğuk mideye yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Ses ve hançereye yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Mizacı yumuşatır ve meni cevherini artırır.}[1221]

RATİNEC, RAYTİNEC
(Çam Sakızı, Çam Reçinesi; Colophonq)

Genel Nitelikleri: O, {çam ağacının bir nevi zamkıdır.}[1222]

Yapısı: İkinci dereceye kadar sıcak ve birinci derecede kurudur.

1220 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur." T.M.

1221 { } arası T.M.'de yok.

1222 { } arası T.M.'de yok. "bilinen bir drogdur." T.M.

Etkileri: Kurumuş olan dokularda et bitirir. Ancak sağlıklı ve yumuşak bedenlerde sıkıntı meydana getirir.[1223] Yaraların tedavisi için cülnar[1224] benzerleri ile birlikte kullanılır.

RASEN
(Anduz Otu; Enula helenium)

Genel Nitelikleri: Onun bir türü bostanî olandır. Diğer bir nevinin bütün yaprakları bir parmakla, bir karış arası boydadır. Yaprakları, mercimeğin ve kekiğin yaprakları gibi yere serilidir. Drogun faydalı kısmı kökleridir.

Özel Nitelikleri: Kuvvet yönünden etkili olduğundan şurubu kullanılır. Sirkeyle birlikte koyu kıvam hâline getirilen şurubu, ateş düşürmek için kullanılır.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur. Ayrıca biraz rutubet ihtiva ettiği için bedende ısıtıcı etki gösteremez.

Etkileri: Bütün şişlere ve soğuk ağrılara ve heyecana, gaz sancılarına iyi gelir. Ondaki yakıcı güç, temizleyici özellik gösterir.

Hareket Organları: Siyatiğe, mafsal ağrılarına iyi gelir. Onun kökü ve yaprağı ile yapılan yakı, soğuk ağrılara ve kasların yırtık ve kesiğine iyi gelir.

Baş Organları: O, baş ağrısı yapar. Ancak, şakaklardaki balgamî ağrıları çözer, giderir ve özellikle çay hazırlanır.

Solunum ve Göğüs Organları: Balla pastil yapılırsa, nefese iyi gelir; onun etkisi olumludur. Eğer hazırlanan preparat göğüse sürülürse, o, insanı ferahlatır, rahatlatır. Kalbi güçlendirir ve ondan 50 miskal alınır; 6 usul meyva suyu alınır ve üç ay bekletildikten sonra ondan içilirse, göğüsü ve akciğerleri temizler.

Dışarı Atan Organlar: Onun kaynatılmış kökü, idrar söktürücüdür ve özellikle içilirse, yararlı olur ve anduz otu içenler, sık sık idrara çıkma isteği duymazlar.

Zehirlenme: Haşarat sokmalarına iyi gelir. Özellikle Mısır anduz otu, bu etkiye sahiptir.

1223 "Bazen" T.M.
1224 "urku's-safr" T.M.

REMAD[1225]
(Kül; Cinder)

Etkileri: Bütün küllerde temizleyicilik ve kurutuculuk etkisi vardır; ancak etkilerinin şiddetinde farklılık vardır. Yıkandığı zaman, külün temizleyici özelliği azalır ve yapışmadan kurutan bir özellik kazanır. Külün suyu, kötü ilâçlar grubundan sayılır. Kül nevinin iyisi, incir külü ve sütleğen külüdür. Bu ikisinin külünün suyu, diğer küllerin sularından daha etkili temizleyicidir. Bu ikisinden daha az etkili olan, mazeryon külüdür; o, temizleyicidir ve kokuşturucu, çürütücüdür. Palamut nevinden kabız (büzücü) odunların külü, kan dindirici olarak kullanılır.

Şişler: İzaye (azait, bir nevi kertenkele, onun daha büyüğü) külü, hâricen uyuz ve bit için kullanılır.

Cerahat ve Yaralar: İncir ağacı külü, habis yaralara çok iyi gelir; yaradaki fazlalıkları yiyerek yok eder; çok derin yaralara da faydası olur. Çünkü zararlı, bozuk dokuları yaradan uzaklaştırır; orada et bitmesini (doku teşekkülü) sağlar; tıpkı yapışkan cerahatlerin ilâçları gibi, onları yapıştırır.

Hareket Organları: Kül suyu, özellikle incir külünün suyu veya bir parça zeytinyağı kasları zayıf ve güçsüz olanlara içirilir. Eğer onunla zeytinyağı, karıştırılırsa ve onunla masaj yapılırsa, damarları çözer[1226] ve sinir ağrılarına iyi gelir ve felce de yararlı olur.

Baş Organları: Kül suyu, diş etlerini pekiştirir ve özellikle palamut külünün suyu, böyle bir etkiye sahiptir.

Göz Organları: Mazeryon külü, görmeyi güçlendirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Mazeryon külü, kokulara (gazlara) karşı yararlıdır; özellikle bu konuda kullanılan ilâçlara (hatatif) katılır.

Beslenme Organları: İncir külü suyu, zeytinyağı ile birlikte içilirse, midede kan toplanmasını engeller.

Dışarı Atan Organlar: İncir külü suyu ile veya bellut külü suyu ile lavman yapılırsa, bağırsaklardaki yaralara ve kronik akıntılara, basura, fistüle iyi gelir.

1225 "**Genel Nitelikleri:** Tanınmış bir maddedir." T.M.

1226 "kanlanmayı sağlar." T.M.

Zehirlenme: Örümcek sokmuşlara, aynı şekilde palamut ve incir külünün suyu içirilirse, iyi gelir. Cibsin içenlere de incir ve palamut küllerinin suyu iyi gelir.

RİCL-Ü CERAD
(Çekirgeayağı; Taxus baccata)

Genel Nitelikleri: Bukl-ü Yemanînin (Yemen baklası) yetiştiği yerlerde bulunur.

Solunum ve Göğüs Organları: Akciğer iltihabına iyi gelir.

Hummalar: Kaynamışı, sermek ve diğer dört günde bir gelen hummaya, sürekli humma, tarbata ve beligen (fazla efor harcama) türünden hastalıklara iyi gelen droglar gibi, bu ateşli hastalıklara yararlı olur.

RİCL-Ü GURAB[1227]
(Keçiboynuzu, Harnub Meyvası; Ammi majus)

Dışarı Atan Organlar: Bu otun kökü kaynatılırsa, kronik ishale yararlı olur. Bolis'e göre, kulunca da yararlıdır ve diğer zararlı etkiler bakımından[1228] suruncana benzer.

RUMMAN[1229]
(Nar; Punica granatum)

Yapısı: Tatlı olan nar, birinci dereceye kadar soğuk, aynı derecede rutubetli, ekşi olan, ikinci derecede soğuk ve kurudur.

Etkileri: Ekşi olan, safrayı tutar ve fazlalıkların bağırsaklara akışını engeller. Özellikle onun şurubunun bu etkisi vardır. Bütün nevileri, hattâ ekşi olanı bile, kabız etkisi taşır.

Şişler: Nar tanesi, balla birlikte hâricen tatbik edilirse, dolamaya iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Nar tanesi, balla hâricen, kötü huylu, haşin (sert) yaralara tatbik edilir ve cerahatleri açar. Yanmış olanları daha

---

1227 "**Genel Nitelikleri:** Adı herkesçe malûm bir drogdur. Üzerinde çok tartışma vardır. Kimisi, bir önceki drog olduğunu, kimisi de başka bir drog olduğunu ifade etmişlerdir ve bu iki drogun farklı olduğunu söylemişlerdir." T.M.

1228 "ishal etkisi bakımından" T.M.

1229 "**Genel Nitelikleri:** Lezzet olarak tatlı, ekşi ve mayhoş olarak ayrılır." T.M.

da etkilidir. Nar çiçekleri, sıcaklığıyla cerahatli yaraları yumuşatır. Ekşi olan, yumuşatıcıdır ve hepsi de pek az besleyicidir. Ancak tanesi zararlıdır.[1230] Daha tutucudur; kısımları parçalayıcıdır ve bütün taneleri tatlı olanlar da, olmayanlar da, böyledir.

Baş Organları: Nar taneleri, balla kulak ağrılarına iyi gelir; hâricen kulağın altına tatbik edilirse, aynı etkiyi yapar. Ayrıca balla karıştırılıp, dövülmüş nar taneleri, hâricen uygulanınca, kepeğe iyi gelir. Bir adet tatlı nar, şarap içinde pişirilip, sonra iyice ezilse, sonra şişmiş kulağa (kabakulak ?) yakı yapılsa, iyi gelir. Nar şurubu ve şarabı, sarhoşluğu önler. Özellikle ekşi olanının bu etkisi güçlüdür.

Göz Hastalıkları: Ekşi öz suyu, balla birlikte katarakta iyi gelir. Tatlısının öz suyu, ve acısının öz suyu, balla birlikte güneşletilirse, gözün ateşine, hararetine, cehere (gündüz körlüğü) iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Ekşi nar, boğazı tahriş eder ve göğüsü tahriş eder. Tatlı nar, her ikisini de yumuşatır ve göğüsü güçlendirir. Eğer nar tanesi, yağmur suyu ile içilirse, ağızdan gelen kanamayı durdurur ve bütün nar çeşitleri çarpıntıya iyi gelir ve hıçkırığı keser.[1231]

Beslenme Organları: Hepsi keymus için iyidir ve midenin kronik iltihabına iyi gelir. Tatlı nar, mide için uygundur, onun hafif bir kabız etkisi vardır. Ekşi olan nar, mide için zararlıdır. Bundan başka, mide için nar tanesi kötü etki yapar; midede yakıcı etki yapar. Onun kavrulmuş taneleri, hamilelerin iştihasını artırır; aynı zamanda ekşi narın özünü, ateşli kimselerin yemekten önce yudumlamasından, yemekten sonra yudumlaması daha iyidir. Yemekten sonra ekşi nar yemek, buharının organlara ulaşmasına engel olur. Yemek öncesi nar yemek, yenen yemeğin hazmedilmesini engeller. Bütün nar çeşitlerinin pek az gıda değeri vardır; muhtemelen elma ve ayva, mideye daha yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Ekşi nar, genellikle tatlı nardan daha çok idrar söktürücüdür ve her ikisi de (ekşi ve tatlı) idrar söktürücüdür; balla birlikte nar taneleri, midedeki yaralara yararlıdır; ekşi olan, mi-

---

1230 "Güzel ve kaliteli bir meyvadır. Mayhoş nar, elma veya ayvaya göre mideye daha iyidir." T.M

1231 "Kalp çarpıntısına iyi gelir. Kalbi düzenler." T.M.

deye ve bağırsaklara zararlıdır; kavrulmuş nar çekirdekleri, safra salgısına faydalıdır ve mideyi güçlendirir. Nar kökünün kabuğu, nebizle (hurma ve üzümden yapılan bir çeşit içki) bağırsak kurtlarını döker. Bunun için ya olduğu gibi, ya da pişmiş olarak kullanılır.

Hummalar: Acı nar, hummalara ve iltihaplara iyi gelir. Ancak tatlı olanı, genellikle ateşli hummalarda zararlıdır.

RİBAS, REBAS
(Kuzukulağı; Rheum ribes)

Genel Nitelikleri: Dağlarda, bahar aylarında yetişen bir bitkidir. Bu drogda yabanî kuzukulağı, portakal ve koruk gücü vardır.

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve kurudur.

Etkileri: İltihap giderici, kan dindirici ve ateş düşürücüdür.

Şişler: Taun (veba) için yararlıdır.

Göz Organları: Eğer göz damlası olarak kullanılırsa, görmeyi güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Safravî ishaller için yararlıdır.

Hummalar: Çiçek, kızamık (cidarî) ve taun (veba) için yararlıdır.

RİE[1232]
(Akciğer; Pulmones)

{**Etkileri:** Akciğer, balgamî bir yapıya sahip olup, pek az besin değeri vardır.}[1233]

Cerahat ve Yaralar: Deve akciğeri, eğer ayakta çizik olursa, o yerin üzerine konduğunda, eğer o kısımda ateşlenme varsa, iyi eder. Aynı zamanda kuzu akciğeri de, aynı şikâyeti olanlara yararlı olur. Onda şiş olmasını engeller.

Solunum ve Göğüs Organları: Akciğerler için restorativdir (akciğerleri tamir eder).

Beslenme Organları: O, kolayca hazmedilir.

Dışarı Atan Organlar: Karın organlarına kabız etkisi vardır.

1232 "**Genel Nitelikleri:** Hayvanlara ait bir organdır, ve kalbi rahatlattırmak için yaratılmıştır. Türkçe akciğer denir. **Etkileri:** İbn-i Sînâ, akciğer için, köpük gibi boş diyerek, kullanılmamasını söylemiştir. Aslında akciğerin safravî organlardan biri olduğu gerçektir. Dolayısıyla, safravî organ balgamî yapıda hazım ürünü oluşturur." T.M.

1233 { } arası T.M.'de yok.

RAHME[1234]
(Akbaba)

Baş Organları: Onun safrası, menekşe yağı ile karıştırılıp, ağrının olduğu şakağın aksi tarafındaki kulağa damlatıldığında, kulak ağrısını[1235] giderir. Ayrıca burnunda veya kulağında kir olan çocuklara bu hayvanın safrası damlatılır veya enfiye gibi çektirilir. Çocukların gazına da bu drog iyi gelir.

Göz Organları: Eğer safrasından göze soğuk su ile karıştırılıp, damlatılsa, katarakta iyi gelir.

Beslenme Organları: Eğer bununla (buharıyla) tütsü yapılsa, abortus etkisi gösterir.

Zehirlenme: İbn-i Batrik, safranın, bir kap içinde gölgede kurutulursa, yılan sokmasında, yılan zehirine karşı kullanılabileceğini ve yaranın üzerine damlatılacağını söylemiştir. Ancak bunun yararlı olduğu söylenemez. Bazıları da, akrep, yılan ve arı zehirlenmelerine karşı yararlı olduğunu söylemiştir. Bu durumlarda safra, hayvanların soktuğu yere hâricen tatbik edilir.

RASAS
(Kurşun; Plumbum)

Genel Nitelikleri: Ondan "Asreb" (kurşun) kısmında bahsedilmiştir. O, kalaydır. Üstübec ve onun sınıfları, *Akrabadin* kısmında ele alınacaktır.

Özel Nitelikleri: Yakılmış kurşun, yumuşaktır ve esfidac da denir. Onun yanarken çıkardığı kokusundan kaçınmak gerekir.

Yapısı: Soğuk ve rutubetlidir.

Etkileri: Onun yanmışının yumuşatıcı, çözücü, kanı dindirici özellikleri vardır. O (üstübeç), soğutucu ve yapıştırıcıdır. Onun kuvveti, yanmış tutya gibidir. Bozulmuş kurşunun kuvveti de yanmış kurşununki gibidir.

Şişler: Eğer o şurup veya başka bir şey veya soğuk bir öz suyu içine konursa, şişlere yararlı olur.

Cerahat ve Yaralar: Kötü ve iyi huylu yaralar için yararlıdır. Üstübec ise, yarayı doldurup, kapanmasını sağlar.

1234 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir hayvandır."T.M.

1235 "baş ağrısını"T.M.

Zehirlenme: Eğer kurşunun üstübeci, deniz akrebi veya deniz canavarının ısırdığı yer üzerine konursa, yararlı olur.

READE[1236]

(Elektrikli Yılan Balığı; Silurus electruans)

Etkileri: Reade (elektrikli, çarpan, uyuşturan yılan balığı), ağrıyan başın üstüne konursa, baş ağrısının kaybolduğunu söylemişlerdir. Galenos, bunun doğru olduğunu zannettiğini, ancak bu balığın öldürücü olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla, böyle bir uygulama, bu balıkla yapılmaz.

Hareket Organları: Bolus, bu balığın içinde kaynatıldığı yağın, eklem ağrılarına, hâricen kullanıldığında, iyi geldiğini söylemiştir.

Dışarı Atan Organlar: Bu balıkla dışarı fırlamış makada lavman yapılırsa, makat kuvvetlenir. Basur üzerinde de hâricen uygulandığında yararlı olur.

RUBYAN

(Karides; Crangon vulgaris)

Genel Nitelikleri: Galenos, yengeç şeklinde bir hayvan olduğunu söylemiştir.

Yapısı: İbn-i Maserceveyh, onun normal sıcaklık ve rutubette olduğunu söylemiştir.

Etkileri: O, tuzlanıp bekletilirse, kara safra ve kötü kaşıntı hâsıl eder.

Şişler: Galenos, onun sert şişleri çözüp, erittiğini söylemiştir.

Beslenme Organları: İyi bir besin maddesidir.

Dışarı Atan Organlar: Meniyi ve cinsel gücü artırır. Karın organlarını yumuşatır ve bağırsak kurtlarını atar.

RATBE

(Yonca; Medicago sativa)

Genel Nitelikleri: Onun adı kutdur. Bundan dolayı "Kaf" kısmında ele alınmıştır.

RUBİSA[1237]

(Tuzlu Sardin Balığı; Sardine)

Yapısı: İbn-i Maserceveyh, rubisanın daha sıcak mizaçta olduğunu söylemiştir.

1236 "**Genel Nitelikleri:** Uyuşturucu balıklara verilen isimdir." T.M.

1237 "Rubiyan" T.M.

Beslenme Organları: Mide için yararlıdır; onun rutubetini kurutur. Eğer sedef otu, şevniz, kereviz ve zeytinyağı ile yenirse, bu etkiyi gösterir.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü artırıcı etkisi vardır.

RECİN[1238]
(Öldürücü Bir Zehir)

Yapısı: İbn-i Maserceveyh, onun ikinci derecede sıcak ve kuru olduğunu söylemiştir. Kötü hıltları meydana getirir. Sıcak mide için iyidir.

Beslenme Organları: Onun sindirimi yavaştır; ancak iyi sindirilir.

Dışarı Atan Organlar: Lavman şeklinde uygulanırsa, karın organlarını yumuşatır.

REKAKES, REFAKİN
(Satyrion; Satyrium minus)

Genel Nitelikleri: [Dioscorides], bu drogun nevme (sarmısak) benzer bir İran ilâcı olduğu söyler. İki gövdesi vardır. Bunlar birbirine sarılmıştır. Başları yarıktır.

Dışarı Atan Organlar: Bu, meniyi fevkalâde artıran bir drogdur.

REBİTA'
(Yengece Benzer Taş)

Genel Nitelikleri: Yengeç şeklinde bir taştır.

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve rutubetlidir.

Etkileri: Parçalar, temizler.

Göz Organları: Görmeyi güçlendirir.

Bu, "Re" harfindeki son sözdür. Burada zikredilen ilâçlar toplam 25 adettir.

YİRMİ BİRİNCİ MAKALE
(Şın Harfi)

ŞEKAİK
(Anemone coronaria)

Genel Nitelikleri:[1239] Fâzıl hekim Dioscorides, bazı hekimlerin onu armiyun diye adlandırdığını ve arminun da dediklerini söylemiştir. Drogun iki nevi vardır. Bunlar, onun yabanî ve bostanî nevileri olup,

---

1238 "Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur." T.M.

1239 "Bilinen bir drogdur." T.M.

bostanî olanın çiçekleri kırmızıdır ve onun bazısının çiçekleri beyaza meyillidir. Hattâ süt gibi beyazdır. Bazısı da erguvanîdir. Onun yaprakları küzbereye benzer; ancak biraz daha zayıftır. Bitkinin yaprakları, yere yakın olup, yere serilmiş gibidir. Dalları, ince ve yeşil olup, etrafında haşhaşınki gibi çiçekleri vardır. Çiçeklerin ortasında siyah renkte başları vardır. Kökleri, zeytin büyüklüğünde ve biraz daha büyüktür ve hepsi birbirine geçmiş durumdadır. Yabanîsi, bostanî olandan daha büyüktür ve yaprakları daha geniştir ve serttir. Başı daha uzundur; çiçeklerinin rengi kırmızımtıraktır. Kökünün saçakları çoktur (kökleri ince ve çok miktardadır). Yabanîsinin bir nevi de siyahtır ve bu siyah cinsin ekşiliği daha fazladır. Bazı insanlar, cehaletleri dolayısıyla yabanîsi[1240] ile şekaik-i numani arasındaki farkı ayırdedememişlerdir; aynı şekilde rumman-i berrî ile ve haşhaş ve şekaik arasındaki farkı da görememişlerdir. Onların çiçeklerinin kırmızı ve erguvanî olması dolayısıyla, bu bitkilerin birbirine benzedikleri sonucunu çıkarmışlardır. Onun başından zafiran renginde bir sıvı çıkar ve bu başından çıkan sıvı beyaza yakın bir renktedir. Şekaik ile bu bitki arasındaki farklar şunlardır: Şekaikte başından bir sıvı yoktur, haşhaşı veya nar tanesi yoktur. Lâkin onun yanlarında helyuna benzeyen bazı şeyler vardır.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve rutubetlidir.

Etkileri: Çözücü ve temizleyicidir. Galenos, temizleyici, yıkayıcı, çekici, olgunlaştırıcı olduğunu söylemiştir.

Süslenme: Ceviz kabuğu ile kullanıldığında, saçları siyahlaştırır. Normal hâlde yaprağı ve dalları veya pişmiş hâli, saçları güzelleştirir, canlılık verir.

Şişler: Pişmişi şişlerin üzerine tatbik edildiğinde, onların sertliğini giderir ve onları oluşturan sebepleri ortadan kaldırarak, sıcak yangılı şişlere yararlı olur.

Cerahat ve Yaralar: Onun kurusu, iltihaplı, pis yaralara iyi gelir. Yaraların kabuklanmasına, sıyrıklara, uyuz yaralarına etkisi çok fazladır.

Baş Organları: Öz suyu, baş ve beyin hastalıklarında buruna çekilir. Kökü, başın rutubetini çekmek için ağızda çiğnenir. Uyuzu giderir.[1241]

1240 "humunya-i berrî" T.M.

1241 "bitleri öldürür." T.M.

Göz Organları: Balla birlikte, körlüğü ve kataraktı ve yara izlerini gidermek için kullanılır. Tazesi, kaynatılıp, gözdeki her çeşit katı şişleri iyi eder. Onun için dıştan, lapa şeklinde uygulanır.

Solunum ve Göğüs Organları: Yaprağı, dallarıyla ve sa'ter otuyla birlikte kaynatılır ve yenirse, gerektiği şekilde süt salgısı meydana getirir.

Dışarı Atan Organlar: Fitil olarak regl söktürür.

ŞAHDANEC[1242]
(Kınnab Tohumu; Cannabis satia)

Genel Nitelikleri: O, kınnab ağacının tohumudur. "Kınnab" başlığı altında verilmiştir. Onun iki bâbda da ele alınması gerekir. Şahdanecin bostanî olanı bilinen bir drogdur. Onun yabanîsi de vardır. İbn-i Hüneyn, yabanî olanın ağacının sulak yerlerde yetiştiğini söylemiştir. Bir karış boyundadır; beyaz renk yapraklarında hâkimdir. Meyvaları karabiber gibidir. Meyvalarında tanecikler vardır. Onlardan yağ çıkarılır. Bu konu, tohumlarla ilgili kısımda verilmiştir.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Gaz gidericidir ve kuvvetli kurutucudur. Hıltı biraz zararlıdır.

Şişler: Yabanî kınnab kökleri, kaynatılıp, pişirilirse ve sert yangılı şişlerin bulunduğu yerlere tatbik edilirse, şişliği giderir; bu şişlerde keymus olması gerekmez. Drog, ateşi sakinleştirir ve katılığı çözer.

Baş Organları: Sıcaklığı ile baş ağrısı yapar; onun öz suyu, kulağa damlatılırsa, kulağın tıkanıklığı ve ağrısını giderir. Aynı zamanda, onun yaprağının yağı, baştaki kepekleri giderir.

Göz Organları: Gözde körlük yapar.

Beslenme Organları: Dendiğine göre, mideye zararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Meniyi kurutur ve yabanî şahdanec, süt salgılamasını sağlar. Onun öz suyundan 1/2 ratl çözücüdür ve balgamı atar ve safrayı söktürür ve "Kartum"da zikredildiği gibi.

ŞAHTEREC
(Şa tere Otu; Fumaria officinalis)

Genel Nitelikleri:[1243] İyisi, yeşil ve acı lezzettedir.

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur.

1242 "Kenevir otu tohumu" T.M.

1243 "Bilinen bir drogdur."

Etkileri: Kanı temizler; tıkanıklıkları açar; onda birçok değişik etki vardır. Buruk etkisi nedeniyle soğukluğu vardır. Acılığı, hararetini gösterir; soğukluğu daha etkilidir.

Cerahat ve Yaralar: Kaşıntı ve uyuz için içilir.

Baş Organları: Diş etlerini pekiştirir.

Beslenme Organları: Mideyi güçlendirir ve karaciğerdeki tıkanıklığı açar.

Dışarı Atan Organlar: Tabiatı (bağırsakları) yumuşatır ve idrar söktürür ve dozu 10 dirhemden 1/2 veya 2/3 ratl'a kadar ilâçtan şekerle içilir. Kurusundan diğer ilâçlarla kullanılacaksa, 10 dirheme kadar değişen dozda kullanılır. Toz edilerek kullanılacaksa, 3 dirhemden 7 dirheme kadar değişen dozlarda kullanılır.

Bedeli: Uyuz ve kronik hummalar için, onun 1 dozunun yarısı kadar sinameki kullanılır.

ŞİTAREC, ŞADANEC
(Kuduz Otu; Lepidium latifolium)

Genel Nitelikleri: Hindî türü, bir nevi yumuşak ve küçük odundur. Yani kabuklardır. Bu kabuklar tarçın kabuklarına benzer. Kırılan yüzeyleri siyah ve kırmızıya çalan renktedir. Eski duvar diplerinde ve kar yağmayan yerlerde yetişir; yaprakları bahçe teresi yaprakları gibidir. Yaz aylarında büyür. Daha sonra küçülür, öyle ki küçüklüğü dolayısıyla ne kokusu vardır, ne de kendisi kullanılabilir hâlde kalır. Şitarecin yiyeceği ve kokusu kardamanaya benzer (etkisi de aynı onunki gibidir).

Yapısı: İkinci derecenin sonunda sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yaraları temizleyiciliği, lezzeti ve etkileri bakımından yabanî kimyonun etkisine benzer.

Süslenme: Hâricen behak (lepra ?) ve beres (vitiligo) hastalığının oluşturduğu ciltteki beyaz- siyah lekeleri giderir.

Cerahat ve Yaralar: Hâricen sirkeyle birlikte tatbik edilirse, ciltteki kabukları ve döküntüleri çözüp, yok eder, giderir.

Hareket Organları: Eklemlerin ağrılarında içilir; ağrıya karşı yararlı olur.

Beslenme Organları: Dalak üzerine tatbik edilir.[1244]

1244 "dalağın büyümesini engeller." T.M.

Dışarı Atan Organlar: Onun .kökünden kulak üzerine asılırsa, dendiğine göre, mesanedeki ağrıyı giderir.

Bedeli: Katı fuvvedir (kırmızı boya).

ŞEYLEM
(Darı; Lolium temulontum)

Genel Nitelikleri: Darı, arpa, buğday gibi ekinler arasındaki otlardır. Galenos, ilkin ağaçlardan elde edileninin olması gerektiğini söylemiştir.

Yapısı:[1245] Onun, birinci derecenin başlarında sıcaklığı olması gerektiğini söylemiştir. Kurutması ise, ikinci derecededir.

Etkileri: Yumuşatıcı, temizleyici, çözücü, eriticidir.

Süslenme: Kükürtle birlikte ciltteki behak döküntüsü üzerine tatbik edilirse, iyi gelir.

Şişler: Şişleri çözer ve keten tohumu ile sıracaya (hanazir) iyi gelir. Keten tohumuyla birlikte kullanılırsa, bu şişlerin içindekini akıtır.

Cerahat ve Yaralar: Buğdayla birlikte yetişen darı, yaraların üzerine tatbik edilirse ve aynı darı onların üzerine tatbik edilirse, söküp atar. Uyuz yaralarına hâricen tatbik edilirse, onlara da yararlı olur. Turp kabuğu ile birlikte yapılan lapa (yakı), yaralar üzerine tatbik edilir.

Hareket Organları: Safran suyu ile pişirilip, siyatiğin üzerine yakı şeklinde kullanılır.

Baş Organları: Uyku ve sarhoşluk yapar.[1246]

Dışarı Atan Organlar: Eğer tütsü yapılsa, özellikle arpa[1247] ile birlikte tütsü yapılırsa, hamile kalmaya yardımcı olur.

ŞİH
(Pelin Otu; Artimisia maritima)

Genel Nitelikleri: Rumî ve Türkî olmak üzere iki nevi vardır. Biri dikenli sevr, yapraklı ve içi boş, odunsu yapıdadır. Bu tür, sadece tütsü yapmakta kullanılır. Diğerinin yaprakları adi ılgın ağacına ben-

1245 "Galenos"T.M.

1246 "Bazı nüshalarda, baş ağrısı yazılmıştır."T.M.

1247 "sater"T.M.

zer. Onda üç nevi (alt nevi) daha bulunur ki,[1248] el-Ermeni el-asfer adı verilir. Ona Dioscorides, bazı insanlar arasında sarikun dendiğini söylemiştir. Bazı insanlar onu afsantin-i bahrî diye adlandırmıştır. O, çoğunlukla Turi dağında (Sina dağı yetişir).[1249] {Meyvası ebhele benzer. İçi tohumla yapışkan bir sıvı ile doludur. Eğer o tüketilirse, kilo aldırır, özellikle filiz olanı 1 okka alınsa, kontrol edilmez olur. Aynı zamanda afsantin nevinden 3 okka alınsa, bu etkiyi yapar. O, yaramaz yerlerde yetişir ve Çin halkı tarafından o şekilde, o adla kabul edilir ve yetiştiği yerden dolayı ona bu ad verilmiştir. Onun afsantine benzerliği tohumlarının çokluğundan dolayı değildir. Ancak o, acılığa meyillidir ve etkisi de sarikunun etkisindedir.}[1250]

Özel Nitelikleri: En iyisi, Ermeni nevidir.

Yapısı: İkinci[1251] derecede sıcak ve üçüncü derecede kurudur.

Etkileri: Bütün nevileri kesici, gaz giderici, çözücüdür. Onda afsantinden daha az kabız etkisi vardır. Acılığı ve ısıtıcı özelliği afsantinden daha fazladır. Yapısında tuzluluk da vardır.

Süslenme: Drogun külleri, zeytinyağı veya badem yağı ile saçkırana karşı yararlıdır. Saçkırana karşı hâricen tatbik edildiğinde yararlıdır. Onun yağı, geç büyüyen sakalların çıkmasını sağlar.

Şişler: Apseleri ve ödemleri giderir.

Cerahat ve Yaralar: Etlerin yenmesini ve kara safranın etkilerini önler (yaraların aşındırıcı etkisini önler).

Baş Organları: Baş ağrısı yapar.

Göz Organları: İlâcın suyu, oftalmia denen göz iltihabında kullanılır {ve onu çözer, eritir, yok eder. Onun külleri doluluk yaratır; yaradan dolayı göz kapağında oluşan doluluğu bertaraf eder.}[1252]

Solunum ve Göğüs Organları: Nefes darlığına iyi gelir.

Beslenme Organları: Mideye zararlıdır; özellikle üçüncüsü (serbiyan denen nevi).

1248 "serbibun" T.M.

1249 "Busir diye adlandırılan, Mısır'da bir kasaba yetişir. O, uşbattır." T.M.

1250 { } arası T.M.'de yok.

1251 "Üçüncü" T.M.

1252 { } arası T.M.'de yok.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak kurtlarını atar; kurtları döker; onları öldürür; regl ve idrar söktürür. O, bu konuda afsantinden daha güçlüdür.

Hummalar: Yağı, sıtmadaki titremelere (nöbete) yararlıdır.

Zehirlenme: Akrep ve örümcek sokmalarına karşı iyidir; diğer zehirlere panzehir etkisi yapar.

ŞENCAR
(Eşek Marulu, Havlican; Onosma echioides)

Genel Nitelikleri: O, hassü'l-hımar (eşek marulu) denen bitkidir. Onun çok çeşitleri vardır. Onun yaprakları, marul yaprağına benzer. Kenarları dikenli, siyaha çalan renktedir. Yaz dönemlerinde kırmızı renk alır. Odunu, kan gibidir, eli boyar.

Özel Nitelikleri: Onun yaprağı, kendisinin en zayıf kısmıdır.

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Ebukalya denen türü, kabız etkilidir; onda acılık vardır. Kalevisi diye bilinen nevi, daha şiddetli kabız etkilidir ve anulus[1253] denen nevi, onlardan daha ekşidir. Dördüncü nevin (bir diğer nevi) başka adı yoktur; şencar diye bilinir. Bunun keskinliği ve ekşiliği abulusa (anulus) benzer. Bütün türler, eğer yağla karıştırılıp, onunla damarlar ovulursa, kurutucu etki yaparlar.[1254]

Süslenme: O, hâricen uygulandığında, behak (adison ?) ve sarılığa iyi gelir.

Şişler: Onunla iç yağı karıştırılıp, hâricen kabuk kabuk olan kısımlara sürülürse, iyi olur. Mercanköşk yağı ile özellikle de halus denen nevi, uyuz yaraları üzerine sürülürse, iyi olur.

Baş Organları: Kulak ağrılarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Özellikle anukalya içilirse, sarılığa iyi gelir; özellikle de dalak ağrılarına bu terkip iyi gelir. Kabukları mide çeperlerini sarar.

Dışarı Atan Organlar: Şencar denen isimsiz nevi, 1,5 miskal kardamana veya zufa veya ekşi bir şeyle birlikte içilirse, bağırsak solucanlarını ve kurtlarını döker. Anukalya (ebukalya), böbrek ağrılarına iyi gelir.

1253 "veya abulus" T.M.

1254 "sarılığa iyi gelir." T.M.

Zehirlenme: Yafsus[1255] adıyla tanınan nevi, dâhilen ve hâricen kullanıldığı zaman, yılan sokmasına panzehir etkisi gösterir. İsimsiz olan nevi de, buna benzer etki gösterir.

ŞİL, ŞAL
(Aegta marmetos)

Genel Nitelikleri: Zencefile benzer. Hindistan kökenli bir drogdur.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Acı, buruk ve ekşidir. Gaz gidericidir. Bala benzer etkisi vardır. Eritici ve yumuşatıcı etkisi çok fazladır.

Hareket Organları: Sinirler ve lifler üzerinde etkilidir.

ŞEVKERAN
(Baldıran Otu; Conium maculatum)

Genel Nitelikleri: {Dioscorides, Curcan halkının "but" diye adlandırdığını söylemiştir. Razyanece (rezene) benzer. Ancak ondan gövde olarak daha büyük gövdesi olan yaprakları, hıyar yaprağına benzer; ancak ondan daha incedir; kokusu ağırdır. Onun üstünde sıvı vardır. Onun içi yenir. Çiçekleri beyazdır. Tohumları anasona benzer. Çünkü o beyazdır. Köklerinin içi boştur. Kökünde kavisler yoktur ve bu drog tek başına öldürücü ilâçtır ve soğukta olur. Bu bitkinin tamamı alınır ve tohumu kurumadan önce yaprağı ezilir, öğütülür, ondan suyu çıkarılır ve güneşte kurutulur. Bunun çok şeye yararlı olduğu söylenir.}[1256] Rufus, onun yaprağının yebruhun yaprağı gibi olduğunu, onun çok sarı renkte olup, kökünün ince olduğunu, onun meyvası olmadığını vc tohumunun renginin, nanhah (ekmek yapımında kullanılan anasonlu ot) renginde, büyük olduğunu; lezzeti ve kokusu olmadığını; onun ezmesinin yapıldığını söylemiştir. Mesih ise, kurtboğandan mülhem olduğunu (biştən elde edilen bir şey olduğunu) söylemiştir. O, güzel değildir.[1257] Ben diyorum ki, Yunanca kitaplarda kubiyun[1258] adıyla bir bitki olduğu yazılmıştır. Bazıları şevkeran, bazıları kurtboğan olarak çevirmişlerdir. Ancak kubiyun veya kunyun ile biş arasında insanlara göre zıtlıklar vardır.

1255 "Maksus"T.M.

1256 { } arası T.M.'de yok.

1257 "Mesih ise, bir cins bitki olduğunu söyleyip, kendine göre açıklamayı yeterli görmüştür."T.M.

1258 "kunyun"T.M.

Yapısı: Üçüncü dereceden dördüncü dereceye kadar soğuk ve kurudur.

Özel Nitelikleri: Onun iyisi bakritî ve kalikalan arasında olandır.

Etkileri: Kanamayı durdurur ve kanın pıhtılaşıp donmasını sağlar.

Süslenme: Eğer kıllar alındıktan sonra o yere şevkeran sürülürse, orada bir daha kıl çıkmaz. Memelere sürülecek olursa, memelerin büyümesine engel olur.

Şişler: Onun öz suyu, uçuk ve sivilceleri giderir.

Hareket Organları: Sıcak yangılı gut için yararlıdır.

Baş Organları: Onun suyunun, kulakta olan akıntının giderilmesinde yararlı olduğu söylenmiştir.

Göz Organları: Göz ağrılarında onun öz suyundan yararlanılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüslere[1259] sürüldüğünde, onların büyümesini engeller ve süt salgısının ifrazatını engeller.

Dışarı Atan Organlar: Kanı hapseder ve rahim ağrılarında yararlı olur. Testisler üzerine sürülürse, onların büyümesine engel olur. Cinsel organlar bu drogla oğuşturulursa, cinsel boşalmayı önler.

Zehirlenme: O, öldürücü bir drogdur. Onun saf şarapla içilmesi gerekir.

ŞEKAKİL[1260]
(Asparagus racemosus)

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve rutubetlidir.

Etkileri: Onda yumuşatıcı özellik vardır ve onun besleyici (mürebba) özelliği öldürücü bir güçtür.

Dışarı Atan Organlar: O, cinsel gücü artırır.

Bedeli: Burindandır.

ŞECERETÜ'L-MERYEM
(Sıklamen, Tavşankulağı; Cyclamen europaeum)

Genel Nitelikleri: O, buhur-u meryem denen drogdur. Onun hakkında "Mim" bâbında (kısmında) "Miklai" adı altında bilgi verilmiş-

1259 "yukarıda söylendiği gibi"T.M.

1260 "Genel Nitelikleri: Kökleri beyazdır, boğumludur, vece benzer, fakat daha büyüktür." T.M.

tir. Onun üç nevi vardır. Onun ikisinin de, biri dışında, meyvası yoktur.[1261]

Baş Organları: Soğuk nezleye yararlıdır.

Göz Organları: Gözden su gelmesine (göz nezlesi) iyi gelir.

ŞEHMANEC[1262]

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Çok iyi çözücü ve eriticidir. Aşırı tükürük salgısı olan çocukların yastığının altına konursa, yararlı olur.

Hareket Organları: Felce karşı hâricen ve dâhilen şarapla veya enfiye gibi çekilirse, yararlı olur.

Baş Organları: {Beyinden inen salgılara iyi gelir ve aynı zamanda lakve ve saraya şarapla içilirse, iyi gelir.}[1263]

Beslenme Organları: Midenin rutubetine iyi gelir. Çocukların aşırı salgısına yararlıdır; onların yastığı altına konur.

Dışarı Atan Organlar: Rahimdeki gazlara karşı etkilidir.

ŞABB
(Şap; Alumen)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, birçok şap çeşidinin olduğunu, ancak sadece üç çeşidinin drog olarak kullanılabildiğini söylemiştir. Bunlar, parçalı, rutubetli ve yuvarlak olanlardır. Parçalı olan, Yemanî nevidir. O, sarıya çalan beyaz renktedir; ekşilik ve kekrelik gösterir.[1264] Onun bir çeşidi de taş cinsindendir. Bunun lezzeti buruk değildir. Aslında o, şap olarak kabul edilmez.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Kanamayı dindirir; kurutucudur ve kanın inmesine engel olur. Fazlalıkların akmasını engeller ve onun kabız etkisi bazaverd etkisi gibidir ve özellikle onun kabuğunda ve kökünde de bu etki vardır. Aynı zamanda, bu iki kısım diğer kısımlardan daha güçlüdür.

Süslenme: Zift suyuyla birlikte bit ve kepek için hâricen kullanılır. Tütsü olarak da hâricen etkili olur.

1261 "Onun hakkında "Maklameynus" başlığı altında bilgi verilmiştir." T.M.

1262 "ŞAHMAYIH-**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur." T.M.

1263 { } arası T.M.'de yok.

1264 "Madensel bir maddedir." T.M.

Cerahat ve Yaralar: Şapın tortusu, şarap ve palamut kadar şap, zor yaralara iyi gelir ve aynı miktarda şap, tuzla birlikte bütün ateş yanıklarına iyi gelir.

{**Baş Organları:** Pişmişi eğer yakı şeklinde uygulanırsa, diş ağrılarına iyi gelir.}[1265]

ŞEKAÎ
(Eşek Dikeni, Arap Dikeni; Onopordon arabicum)

Genel Nitelikleri: Kökleri seada (kol ?) benzeyen bir bitkidir; çok acıdır ve çok boğumludur; kunir el-'akd diye adlandırılır.

Etkileri: Onun kabız etkisi bazaverdden (ak diken) daha fazladır; özellikle kabuğunda ve kökünde bu etki vardır. Aynı zamanda, bu kısımlarındaki kabız etki diğer kısımlarından daha güçlüdür.

Baş Organları: Onun pişmişi, eğer yakı şeklinde hâricen uygulanırsa, diş ağrılarına iyi gelir. Onun kökü, bademcik şişlerine iyi gelir.

Beslenme Organları: Mide ve karaciğere yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Onun kaynamış kökleri, siyatiği engeller ve ondan fitil yapılır veya içine oturulursa, makad şişlerine iyi gelir.

Hummalar: Eski hummalara, özellikle çocuklardaki hummalara iyi gelir.

ŞİR-İ HUŞK
(Bir Nevi Manna; Fraxinus ornus)

{**Genel Nitelikleri:** Bu, uzundur; ekseriya ağacın sırtı üzerinde bulunur, çoğunlukla da orta kısmındadır.

Etkileri: Akıcıdır.

Yapısı: İtidale yakındır.}[1266]

Dışarı Atan Organlar: O, ishal etmede turunçla benzer etki gösterir ve muhtemelen etki gücü ondan daha fazladır.

ŞUNİZ[1267]
(Siyah Kimyon, Kişniş; Nigella sativa)

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yakıcıdır. Balgamın akışını keser ve gazları çözüp atar; sancıyı temizleyip atar, ortadan kaldırır.

1265 { } arası T.M.'de yok.

1266 { } arası T.M.'de yok.

1267 **Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur." T.M.

Süslenme: Kabarmış siğilleri keser. Çilleri adison (behak) ve vitiligoya, özellikle sirkeyle birlikte süt lekelerine iyi gelir, bertaraf eder.

Şişler: Sirkeyle karıştırılıp, yaralara karşı kullanılır; balgamî ve sert şişleri çözer, eritir.

Cerahat ve Yaralar: Sirkeyle birlikte balgamî yaralara ve uyuz yaralarına iyi gelir.

Baş Organları: Nezleye iyi gelir; özellikle ketenden kese içinde pişirdikten sonra kullanılırsa ve hâricen alına konursa, soğuk baş ağrılarına iyi gelir. Eğer sirke içinde bir gece bekletilir ve daha sonra ezilip, buruna çekilirse veya koklanırsa, baştaki kronik ağrıları giderir ve yüz felcine iyi gelir. Siyah kimyon, sinüsleri açarak, sinüziti açar. Onun sirkeyle pişmişi de gargara yapmak suretiyle diş ağrılarına iyi gelir; özellikle çam bitkisiyle karıştırılmış olanının (çam odunu) bu etkisi vardır.

Göz Organları: Göz sulanmalarına ve akıntılarına ırasa (zanbak) yağı ile birlikte engel olur.

Solunum ve Göğüs Organları: Natrunla birlikte içilirse, nefes darlığına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsak kurtlarını ve solucanlarını öldürür ve birkaç gün süre ile kullanıldığında, regl söktürür. Böbrek ve mesane taşı olanlara sıcak su ve balla birlikte içirilir.

Hummalar: Balgamî ve sevdavî ateşleri giderir.

Zehirlenme: Tütsü yapıldığında, haşaratı kaçırır. Bazıları, şunizin aşırı dozda kullanıldığında öldürücü olacağını söylemişlerdir. 1 dirhem dozda içildiğinde, örümcek sokmasına iyi gelir.

ŞİBİS[1268]
(Dere Otu; Peucedanum graveolens)

Yapısı: Onun sıcaklığı ikinci ve üçüncü arasındadır ve kurutma kabiliyeti birinci ve ikinci arasındadır ve eğer yakılacak olursa, sıcaklık ve kuruluğu ikinci derecede yer alır.

Etkileri: Soğuk hıltlar üzerinde çok iyi olgunlaştırıcı etki gösterir; ağrı ve gaz gidericidir. Aynı zamanda, onun yağında olgunlaştırıp,

---

1268 **Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur."T.M.

yumuşatan özellik vardır. Onun mizacı olgunlaştırıcı, açıcı özelliktedir. Ancak ısıtıcı özelliği ve rutubeti vardır; ancak nemliliği daha fazladır ve kuruluğu çözme kabiliyetinden daha fazladır.

Şişler: Şişleri pişiricidir.

Cerahat ve Yaralar: Onun külü, şiş yaralara iyi gelir.

Hareket Organları: Yağı, sinir ağrıları ve benzerleri için yararlıdır.

Baş Organları: Uyku vericidir; özellikle yağı ve usaresi, sevdavî kulak ağrılarına yararlıdır ve kulağın rutubetini kurutur.

Göz Organları: Çok yenirse, gözde görme zaafı yapar.

Solunum ve Göğüs Organları: Dere otu ve tohumu, sütü artırır; özellikle aynı etkiye sahip droglarla kullanılırsa, sütü çok artırır.

Beslenme Organları: Aşırı yemek ve doluluktan dolayı mide ağzında oluşacak olan zararlı etkileri dere otu önler. Galenos, dere otunun mideye zararlı olduğunu söylemiştir ve tohumlarının kusturucu olduğunu söylemiştir.

Dışarı Atan Organlar: Koliti giderir ve meniyi azaltır. Eğer bunun için lavman yapılırsa veya oturak banyosu yapılırsa, yararlı olur. Tohumları hemoroidi giderir. Külleri, makat ve penis yaralarına iyi gelir.

ŞEM‘
(Mum, Balmumu; Cera abba)

Genel Nitelikleri: Mum denen drogdur.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücü artırır.

ŞEBREM
(Deniz Marulu; Euphorbia pityuse)

Genel Nitelikleri: Bahçelerde ve bostanlarda yetişir. Üzerinde tüylü, ince kabuklu dalları vardır. Yaprağı tarhun yaprağı gibidir. Sütleğen gibi sütü de vardır.

Özel Nitelikleri: İyisi, hafif kırmızıya çalan renkte olup, kabuğu ince kılıf gibidir; onun dalları hafiftir, kırmızıdır, pek azı kalın dallıdır; kırmızıdır, serttir, zararlıdır. İran kökenli olanlar da zararlıdır; dolayısıyla kullanmak doğru olmaz.

Yapısı: İbn-i Hüneyn, sıcaklığının ikinci derecenin başında olduğunu ve kuruluğunun üçüncü derecenin sonunda olduğunu söylemiştir. Ancak onun sütü dördüncü dereceye kadar ulaşır.

Etkileri: Onda kabız etki vardır; bu etkisi şiddetlidir. Damar ağızlarını açar ve bu ilâç tek başına kullanılmalıdır; başka droglarla bu etkiyi göstermez. Eğer terbiye edilirse, o zaman etkisi kalmaz. Dolayısıyla şebrem zararlı bir drogdur; özellikle sıcak mizaçlı insanlar için zararlı olur.

Baş Organları: Onun sütü, sallanan dişlere iyi gelir.

Beslenme Organları: Mide ve karaciğere zararlıdır ve vücutta su toplanmasına karşı kullanılan bir ilâçtır. Bunun için şebrem, ilkin hindiba, rezene ve it üzümü usareleri içinde üç gün bekletilir; daha sonra kaynatılıp, kurutulup, tuzu türbid, helile ve sabırla birlikte tablet yapılır ve gerektiği zaman kullanılır. Bu şekilde hazırlanan drog yararlı olur.

Dışarı Atan Organlar: Sevdavî (kara safra) balgam ve suyu kolayca atar. Şebrem, bir zamanlar (eski tıpta) kullanılırdı; fakat daha sonra meniyi azalttığı için kullanımı terk edilmiştir. Şebremin terbiye edilme işi şöyle yapılır: Şebrem, süt içinde bir gün bir gece bekletilir ve bu işlem birkaç defa tekrarlanır. Böylece şebremin etkisi zayıflatıldığı gibi, zararlı hıltları da ortadan kaldırılmış olur. Kullanılmak istendiğinde, anason, rezene ve kimyon karıştırılıp, o şekilde içilir. Onun dozu 1 danek ile 4 danek arasındadır. O, ot cinsinden olup, onun sütünde herhangi bir yarar olmadığı için ilâç olarak içilmesine müsaade edilmez. Eğer şebrem içildiğinde fazla ishal olursa, soğuk suya oturmak gerekir. Bu ishali hafifletir. Şayet şebrem kulunç için kullanılacak olursa, amonyak zamkı, akgünlük, ballı sirke ve kurt pisliği ile karıştırılıp, kulunç üzerine tatbik edilir.

Hummalar: Onun hummaya sebep olması dolayısıyla kullanılmasından vazgeçilmiştir.

Zehirlenme: Şebremin 2 dirhemi öldürücüdür.

ŞELCEM
(Şalgam; Brassica rapa)

Genel Nitelikleri:[1269] {Dioscorides, onun yabanî ve bostanî nevileri olduğunu söylemiştir. O, birçok dalları olan bir bitkidir. Alaca karanlıkta, güvenilmeyen yerlerde biter; yan taraflarında yaprakları var-

1269 "Lif tir ve ilgili bölümde gerekli açıklama verilmiştir." T.M.

dır. Bunların genişliği bir baş parmak veya ondan biraz daha fazladır. Meyvası bahilî gibi kılıf içindedir. Onun kılıfı açılınca içinde küçük siyah tohumları vardır. O kesilirse, içi beyazdır. Çok miktarda hıltlardaki soğukluğa karşı yararlıdır ve o temizleyen ilâçlardandır. Tarmus unu (asit mizaçta bir sebze) gibi ve diğer hıntet ve bakla ve kersene gibilerinin unu gibi temizleyen etkileri vardır. Onun pek az besleyici olduğu söylenir. Eğer öldürücü ilâçlardan önce onun tohumu içilirse, bu etkiyi bertaraf eder.

Yapısı: İkinci derecede sıcaktır ve rutubeti birinci derecededir.

Etkileri: Galenos, onun pişirilip yendiğini de söylemiştir. Kaynatılmış olanı, çok besleyicidir. Gıdası çok ağırdır; o yendiğinde tıkanıklık ve gaz hâsıl olur. Su ile biraz fazla pişirilmiş olanı, besleyicidir ve onun et yağı ile pişirilmişi, en iyisidir.

Süslenme: Şalgam aldım ve onu yaktım; parçalanıp, ayrıldı. Gül yağı ile sıcak kül üzerinde karıştırdım. Bu terkip müzmin (kronik) siyatiğe yararlı olur.

Cerahat ve Yaralar: Aynı şekilde, bu hazırlanan terkip, soğuktan oluşan yanık şeklindeki yaralara (çatlaklara) yararlı olur. Pişmiş turptan bu tip yakılar yapılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Et yağı ile pişirilirse, boğaz ve göğüsü yumuşatır.

Beslenme Organları: Aynı zamanda, etle birlikte pişmişi, fevkalâde besleyici bir besindir ve böbrekleri ısıtır. Şalgam, mide için iyidir.

Hareket Organları: Pişmişi, gut ağrısı olan yerlere hâricen uygulanırsa, iyi gelir. Etle birlikte pişmişi, sırtı ısıtır.

Göz Organları: Şelcemin (şalgam) pişmişinin yenmesi veya çiğ yenmesinin görmeye iyi geldiği söylenir.

Dışarı Atan Organlar: O, meni oluşturur. Onun suyu, idrar söktürür ve etle birlikte pişirilirse, bu özellikler görülür, yani idrar söktürür; cinsel gücü artırır ve aynı zamanda tohumu, cinsel münasebet arzusunu artırır. Turp yaprağı, idrar söktürür. Su ve az tuzla pişmişi, cinsel gücü artırır.}[1270]

1270 { } arası T.M.'de yok.

ŞAZENC
(Kan Taşı; Hacmatitis lapis)

{**Genel Nitelikleri:** O, madenler içinde bulunur. Mısır madenlerinden sağlanan şazenc taşından elde edilir. Bunun bir nevi, kırılarak, taştan elde edilir ve bir nevi ise, yuvarlak taştan elde edilir. Sıcak kül içinde onu kurutucu sıcağa terkederiz ve 1 saat bırakırız. Sonra onu alırız ve toprağa süreriz. Bu topraklanmış taşın renginin şazencin (kan taşı) rengine benzediği görülür. Ateşe meyillidir.

Özel Nitelikleri: Onun iyi cinsi, çabuk kırılan, normal ve sert olandır; karışık olmayandır; kirli olmayandır. Rengi muhteliftir. Onda çizgi yoktur. Yanlış (hatâlı) olanla arasında fark vardır. Onda güzel koku görülmez. Kırılgan taştır. Kantaşının üzerinde düz çizgiler görülmez. Bir nevinde, bunun aksine, üzerinde damarlar vardır. Şazenc onunla uyuşmaz ve aynı zamanda üstü renklidir; bu şazenç denen taş değildir. Eğer ovalarsak, rengi biraz kırmızıdır.}[1271]

Yapısı: Yıkanmamış olanı, birinci derecede sıcak ve üçüncü derecede kurudur. Yıkanmış olanı, ikinci dereceye kadar soğuk ve üçüncü dereceye kadar kurudur.

Etkileri: Şiddetli kabız etkisi vardır. Eğer suda ezilirse, hattâ eritilirse, tozu ona katılırsa, büzücü etkisi vardır. Onun gücü, suyu ısıtıcıdır; yumuşatıcıdır ve kurutucu etkisi vardır. Bazılarına göre, markaşitanın kuvvetindedir. Ancak daha az kurutucu ve diğerlerinden daha az ısıtıcı, yumuşatıcı ve temizleyicidir.

{**Cerahat ve Yaralar:** Fazlalık et çıkıntılarına iyi gelir; onların üstüne yakı şeklinde uygulanır.}[1272]

Göz Organları: Göz yaralarını temizler ve eğer yumurta akıyla birlikte kullanılırsa, onlara iyi gelir. Tek başına kullanıldığında, göz kapaklarının sertliğini giderir ve yangılı şişlere iyi gelir. Şazenc dâima su ile kullanılır. Dolayısıyla ilkin toz hâline getirilip, sonra yavaş yavaş suya karıştırılır ve kıvamlı hâle gelene kadar devam edilir. Toz şeklinde kullanıldığında, fazlalık doku ve etleri yok eder. Muhtemelen tek başına göz yaralarının izlerini yok eder. {Sütle birlikte gözün

---

1271 { } arası T.M.'de yok.
1272 { } arası T.M.'de yok.

hastalıklarına, ağrılarına iyi gelir. Kantaşının tek başına göz kapaklarındaki sertliğe karşı alındığını söylemişlerdir. Eğer sertlik yangılı şişle birlikte olursa, yumurta akıyla veya pişmiş yoğurt suyuyla birlikte uygulandığı söylenir. Göz kapaklarındaki yangılı şişlere suyla karıştırılıp, uygulanır, demişlerdir. Göz hastalığında, onun tozu göze damlatılır, muhtemelen onun yoğun olduğunda etkisi tamamen zıddır. Hattâ birikmeye meyillidir. Hattâ muamele edildikten sonra göz kapağı altı onunla boyanır. Bu drog gerçekten ısıtıcıdır ve maddeleri çekmekte yararlıdır.}[1273]

Dışarı Atan Organlar: Şarapla birlikte, idrar zoruna iyi gelir ve regl kanamalarına iyi gelir. Şazenc, meninin de normal hâle gelmesini sağlar.

ŞA'RU'L, GUL
(Şeytantüyü, Şeytankılı, Şeytansaçı; Adiantum capillus)

Genel Nitelikleri: Kökleriyle birlikte toplanan bir bitkidir. Rengi kırmızı ve siyah arasındadır. Sürüngen ve boğumlu bir bitkidir.

Yapısı: Sıcak ve kurudur.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüs ve akciğerlere yararlıdır.

ŞABABEK, ŞABENEC
(Sert Mısır Unu, Köpek Menekşesi)

Genel Nitelikleri: Kuvvet olarak, kara pelin otuna benzediği söylenir.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Baş Organları: Saraya iyi gelir. Salya akıntısını keser ve özellikle çocukların salyasında etkili olur.

Bedeli: Onun sara ve diğerlerine etkisi açısından bedeli, mercanköşk (merzencüş)tür.

ŞERBİN
(Katran Ağacı; Oxycedrus)

Genel Nitelikleri: O, katran ağacıdır. Burada, katran ağacı ve katran ağacının etkileri hakkında bilgi verilecektir. Bu ağaç, bir nevi çam ağacıdır. Onun meyvası servininki gibidir. Ancak ondan daha kü-

---

1273 { } arası T.M.'de yok.

çüktür ve dikenlidir. Onun, kısa ve uzun olmak üzere iki nevi vardır Dioscorides, onun servi gibi büyük bir ağaç olduğunu söylemiştir. Katranın servi gibi meyvaları vardır. Ancak onunkiler biraz daha küçüktür. {Şerbin ağacı küçük ağaçlar arasındadır. Aynı zamanda, dikenleri vardır. Onun meyvası 'ar'ara (ardıç) benzer; as (mersin ağacı) taneleri gibi yuvarlaktır ve biz onun katran olduğunu belirledik. Onun kara toprak gibi kokusu olduğunu buldum. Eğer o distile edilirse, ondan katranı elde edilir. Ancak bu kalıcı değildir. Bu ağaç, Farsça urs diye adlandırılır.}[1274]

Etkileri: Kabuklarında kabız etki vardır. Dioscorides, katranın kabız etkisi olduğunu söylemiştir. Bu etkinin muhalifi parçalamadır. Bu drog taneciğin (tohumun) kısımlarını büzer (birleştirir); onun parçalarının ölmesine engel olur. Bundan dolayı onun adı "ölünün hayata kavuşmuşu"dur.

Baş Organları: Genellikle bu ağacın meyvası, baş ağrısı ve ayrıca midede yakıcı etki yapar. Bu da dolaylı olarak baş ağrısı yapar. Sirke içinde kaynatılan yaprakları, diş ağrılarını dindirir.

Solunum ve Göğüs Organları: Meyvası, öksürüğe iyi gelir.

Beslenme Organları: Mide için yakıcı olduğundan, zararlıdır. Ancak karaciğere iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Meyvası, idrarın damla damla akmasına yararlıdır ve biberle birlikte içilirse, idrar söktürür. Eğer kabuğu ile tütsü yapılırsa, abortus etkisi yapar ve meşimeyi dışarı atar. Eğer şarapla alınırsa, karında peklik yapar ve muhtemelen idrarın tutulmasına sebep olur.

Zehirlenme: Meyvası, deniz tavşanı içenlere içirilir ve geyik yağı ile karıştırılıp, bedene sürülürse, haşarata karşı koruyucudur.

ŞA'İR-U ŞEK
(Arpa; Hordeum vulgare)

Genel Nitelikleri: Arpa bilinen bir ilâçtır. Şek, onun kabuksuz olan nevidir. Onun etkisi de diğerine benzer.

Yapısı: Birinci derecede kuru ve soğuktur.

1274 { } arası T.M.'de yok.

Etkileri: Onda temizleyici etki vardır ve besleyici değeri buğdayınkinden daha azdır. Arpa suyu, kavrulmuş arpadan daha etkilidir. Kendisi ve suyu, çok hıltı meydana getirir. Kabuksuz arpadan elde edilen su, rutubet meydana getirir. Bütün arpa suları yararlıdır.

Süslenme: Cilt lekelerine karşı hâricen sıcak olarak tatbik edilir.

Şişler: Onun suda kaynatılmışıyla zift ve rezene birlikte yakı yapılır ve katı şişler üzerine uygulanır. Drog, tek başına sıcak şişler (yangılı şişler) üzerine uygulanır.

Cerahat ve Yaralar: Arpa, sirke tortusuyla birlikte pişirilip, uyuz yaraları üzerine lapa şeklinde uygulanır.

Hareket Organları: Ayva ve sirkeyle birlikte gut hastalığında yakı olarak hâricen uygulanır ve mafsallara fazlalıkların akmasını[1275] önler.

Solunum ve Göğüs Organları: Suyu, göğüs hastalıklarına yararlıdır. Eğer rezene tohumu ile birlikte alınırsa, süt salgısını artırır. Arpa unu, haşhaş kabuğu ile birlikte böğür ağrılarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Onun suyu, mideye zararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Arpa bulamacı, karın organlarında ishal etki yapar; aynı zamanda, onun bulamacı (çorbası), keşkeki, idrar söktürür. Buğdayın çorbası (bulamacı), daha etkili idrar söktürücüdür.

Hummalar: Hummalarda onun suyu, ateş düşürücü, rutubet oluşturucudur. Ancak sıcak olarak sedef otu ve soğuk olarak kereviz ve rezene birlikte kullanılır. Aynı zamanda, arpa kille kaynatılıp, kraten suyu ile karıştırılıp, balgamî hummalar için kullanılır.

ŞAHM
(Yağ, İç Yağı; Sevum adeps)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur.

{**Yapısı:** Erkeğin yağı, daha ısıtıcı ve daha kurudur. Sonra iğdiş edilmiş hayvanın yağıdır. Daha sonra yaşlı hayvanın iç yağı gelir.}[1276]

{**Özel Nitelikleri:** Ördek yağı, çok yumuşaktır ve tavuk yağından daha ısıtıcıdır ve horoz yağı normaldir.}[1277] Geyik yağı daha fazla ısıtıcıdır. İnek yağı, aslan ve keçi yağı arasında yer alır. Aynı yağ, yumu-

1275 "eklemlerin kireçlenmesini" T.M.

1276 { } arası T.M.'de yok.

1277 { } arası T.M.'de yok.

şatılır ve bütün hayvanlarda erkek hayvanın yağı daha güçlüdür. Yaşlı hayvan yağı hafiftir. Dişi keçi yağı, en kabız özellikte olan yağdır. Erkek keçi yağı, en çok çözücü, eritici özellikte olandır.

Süslenme: Ayı yağı ve öküz yağı, saçkırana iyi gelir. Eşek yağı, ciltteki lekeleri giderir ve kaz yağı, şakak ve dudak derisine çok iyi gelir.

Şişler: Domuz yağı, şişlere yararlıdır. Aslan yağı, katı şişlere iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Eşek yağı, ateş yanıklarına iyi gelir.

Baş Organları: Kaz yağı, kulak ağrısını sakinleştirir. Aynı zamanda tilki yağı da bu şikâyete çok iyi gelir. Tavuk yağı, dilin sertliğine iyi gelir.

Hareket Organları: Geyik yağı, titremeye iyi gelir.

Göz Organları: Balık yağı, göz için yararlıdır ve balla birlikte görmeyi güçlendirir. Taze yılan yağı, katarakta ve göze su inmesine (sulanmasına) iyi gelir; göz kapaklarında dökülen kirpiklerin yenilerinin çıkmasını sağlar.

Dışarı Atan Organlar: Erkek keçi yağı, bağırsakların yangılı yaralarına iyi gelir. Eğer ağız yoluyla alınırsa, yaralara (bağırsak yaraları) iyi gelir. Dişi keçinin yağı, bağırsak yaraları üzerinde domuz yağından daha etkilidir. Çünkü daha hızlı donar. Ancak domuz yağı daha şiddetlidir. Devenin hörgücünün yağı, tütsü şeklinde kullanılırsa, basura iyi gelir. Bütün kümes hayvanlarının yağları, meselâ tavuk yağı veya diğerlerininki, rahim ağrılarına iyi gelir. Ancak beklemiş yağların etkisi kötüdür. Aynı şekilde kaz yağı, rahime yararlı olur.

Zehirlenme: Domuz yağı, böcek sokmasına karşı yararlıdır. Fil yağı ve yabanî keçi yağı, eğer cilde sürülürse, haşarat kaçar. Dişi keçi yağı, haşarat zehirlenmesine karşı iyi gelir.

ŞA'R[1278]
(Kıl; Pile pilus)

Etkileri: Yakılmış kıl, çok kuvvetli kurutucu ve ısıtıcıdır.

Süslenme: Yakılmış kıl, dişleri temizler; parlatır ve onun suyu, saç bitmesini sağlar.

1278 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir maddedir." T.M.

Cerahat ve Yaralar: Yanmış kıl, irinli ve kötü yaraları kurutur.

Baş Organları: Yanmış kıl, dişleri temizler, parlatır.

Zehirlenme: İnsan kılı, sirkeyle, kuduz köpeğin ısırdığı yere hâricen tatbik edilir.

ŞUKURES, ŞAKURUS[1279]

{**Etkileri:** Onun sıcak etkisi vardır. Onun usaresi, ağrılar için içilir. Kuvvetli çekici etkisi vardır.}[1280]

Süslenme: Taze şarapla birlikte adison (behak, lepra) üzerine uygulanır.

Cerahat ve Yaralar: Kronik yaraları iyileştirir ve fazlalık etlerin üzerine toz şeklinde ekilir.

Hareket Organları: Sirkeyle birlikte gut hastalığında hâricen kullanılır. Omurga ağrıları için kayruti yapılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Öksürük için, tatlılarla birlikte yalamak (emmek) suretiyle alınır.

Beslenme Organları: Mide yanması için ondan 2 dirhem edrumali ile birlikte alınır (içilir).

Dışarı Atan Organlar: 2 dirhem edrumali ile birlikte karıştırılıp, fitil yapılırsa, idrar zoruna ve dizanteriye iyi gelir. Dendiğine göre, kadınlarda regl söktürücü olarak da etki gösterir.

ŞECERETÜ'L-BAK
(Kara Ağaç, Tahtakurusu Ağacı; Ulmus dryopteris)

O, "Dal" harfinde ele alınmış olan derdardır. Ona bak ağacı da denir.[1281]

ŞEVKETÜ'L-BEYDAİ
(Arap Kayını, Akdiken; Fagonia Arabica)

Genel Nitelikleri: Ak diken denen bitkidir. {Dağlarda ve ormanlık yerlerde yetişir. Onun yaprağı beyaz hamalavun (mazeryon) yaprağına benzer. Ayrıca o daha incedir ve onun beyazı daha beyazdır ve onun

---

1279 "**Genel Nitelikleri:** İbn-i Sînâ, ne tür bir drog olduğunu bilmediğini söyler. **Yapısı:** Şiddetli ısıtıcı etkisi vardır."T.M.

1280 { } arası T.M.'de yok.

1281 "**Genel Nitelikleri:** Derdar diye tanınan ağaçtır ki, ilgili bölümde gerekli açıklama verilmiştir. **Yapısı:** Birinci derecede soğuk ve kurudur. **Etkisi:** Sirkeyle birlikte hâricen gut için kullanılır."T.M.

üzerinde altına benzer bir şeyler vardır. O, dikenlidir. Onun gövdesinin uzunluğu bir karış ve kalınlığı baş parmak kadardır ve o boştur, beyazdır ve baş tarafında deniz kazının (kunfeze, dişi kirpi) dikenlerine benzer dikenler vardır. Ancak onunki diğerinden daha küçüktür ve düzdür. Çiçeklerinin rengi fırfır rengindedir. Tohumu safran tohumuna benzer. Ancak onunki diğerinden daha çoktur. Onun kökü kırmızıdır.}[1282]

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve kurudur.

{**Etkileri:** Böcek ısırmalarına karşı kullanılır.}[1283]

Şişler: Onun kökü ile balgamî şişler üzerine yakı yapılır.

Baş Organları: Onun kökü, kaynatılıp pişirilirse ve onunla gargara yapılırsa, diş ağrılarını giderir.

Hareket Organları: Onun pişmişi, gut ağrılarına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun kökü, içilirse, ağızdan gelen kanı durdurur.

Beslenme Organları: Mide gevşekliğine iyi gelir.

{**Dışarı Atan Organlar:** Eğer kökü içilirse, kronik ishale iyi gelir. O, idrar söktürücüdür.}[1284]

{**Zehirlenme:** Haşarat sokmasına karşı yararlıdır.}[1285]

ŞEVKETÜ'L-YAHUDİYYE[1286]
(Yahudi Dikeni; Erygium planum)

Yapısı: Sıcaktır.

Hareket Organları: Yumuşatıcı ve çözücüdür.

Eklemler: Tetanusa iyi gelir.

Baş Organları: Pişirilip, onunla gargara yapılırsa, azı dişi ağrısına iyi gelir. Bütün nezlelere iyi gelir. Aynı zamanda onun kökü bu şikâyetlerde etkindir.

Solunum ve Göğüs Organları: Göğüsteki kanamalara iyi gelir.

{**Beslenme Organları:** Onun kökü, kusmaya karşı yararlı olur.}[1287]

1282 { } arası T.M.'de yok.
1283 { } arası T.M.'de yok.
1284 { } arası T.M.'de yok.
1285 { } arası T.M.'de yok.
1286 "**Genel Nitelikleri:** Bu isimle tanınır." T.M.
1287 { } arası T.M.'de yok.

{**Dışarı Atan Organlar:** Onun kökü, rahimdeki kronik akıntıları giderir.}[1288]

ŞEVKETÜ'L-MISRIYYE[1289]
(Acacia Arabica)

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Kurutucu ve nezle gidericidir.

Cerahat ve Yaralar: Kökü ve özellikle tohumu, şiddetli tedavi edici güce sahiptirler.

Solunum ve Göğüs Organları: Boğaz şişlerine iyi gelir.

Beslenme Organları: Mide şişlerine iyi gelir.

ŞARAB

Genel Nitelikleri:[1290] Onunla üzüm şarabı anlaşılır.

Etkileri: Acı, safra cinsinden hıltları (fazlalıkları) düzene sokar. Taze şarap, ağır, koyu kıvamlı olan damarlarda doluluk ve hıltlar meydana getirir.

Özel Nitelikleri: Onun iyisi, ekşi, ince, olgun üzümden yapılandır. Mizacı (yapısı) dolayısıyla şarap içmenin birçok usûlü vardır. Gençler, nar suyu ile az miktarda içerler. Eğer dozunu kaçırıp, fazla miktarda içerlerse, zararlı olur.[1291] Gençler, yıllanmış şarap içtikten sonra üstüne soğuk su içmelidir.[1292] Çünkü soğuk su, şarabın yapısını değiştirip, zararını giderir.[1293]

Süslenme: Şarap, insanı güzelleştirir. Bazı insanlara kilo aldırır. Lepra ve vitiligo gibi hastalıklarda zikredilen ilâçlarla birlikte alınırsa, cildi temizler, güzelleştirir.

Cerahat ve Yaralar: Şarap, kötü huylu ve sulu çıbanların üzerine damlatılarak uygulanır. Nasırlara şarapla muamele edilirse, iyi gelir. Aynı zamanda süt yaraları da şarapla yıkanacak olursa, yararlıdır.

1288 { } arası T.M.'de yok.

1289 "**Genel Nitelikleri:** Bir önceki drogun benzeridir. Bu isimle tanınır." T.M.

1290 "Şarab denince genellikle üzüm şarabı anlaşılır." T.M.

1291 "ani ölümlere sebep olur." T.M.

1292 "veya suyla şarabı karıştırıp, içmelidir." T.M.

1293 "Özellikle yaz aylarında şarabın soğuk suyla karıştırılarak içilmesi onlar için en uygun şekildir. Üzüm şarabı hekimlik açısından diğerlerine göre daha iyidir; yani üzüm şarabı meyva şaraplarından, kuru üzüm şarabından ve benzeri şaraplardan daha üstündür." T.M.

Baş Organları: Şarap, içenleri sarhoş eder; hâfızayı yok eder. Nefsanî güçlerin kaybına sebep olur.

Hareket Organları: Şarap, sinirler için zararlıdır. Hareketleri etkileyip, alışkanlık ve titreme yapar. Alışkanlıktan dolayı her gün içilir ve sinirlerin gevşeyip, zayıflamasına sebep olur. Ancak bal şarabı, eklem ağrılarına iyi gelir.

Göz Organları: İbn-i Maserceveyh, eski (beklemiş) şarabın göze çok zararlı olduğunu söylemiştir. Yıllanmış şarapla göz ilâçları karıştırılarak, macun yapılır ve katarakt için ilâç olarak kullanılır. Çünkü katarakta şarap çok faydalıdır. Aynı zamanda şiyaf-ı kayser (kayser damlası) de şarapla hazırlanarak, katarakt için göze damlatılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Ağır hararate engel olur ve kalbi ferahlatır. Tatlı şarap, akciğer damarlarını açar ve solunumu yavaşlatır.

Beslenme Organları: Çabuk hazmedilir ve emilir; yüksek besleyici değere sahiptir. Bağırsak muhtevasına (keymus) iyidir; zarar vermez. Zaman zaman bulantı yaparak, kusmayı sağlar ve böylece midenin temizlenmesini temin eder. Normal dozda alındığında, besleyici olur. Aşırı miktarda alınması, karaciğer ve böbreklerde tıkanıklığa sebep olur ve az miktarda şarap, besinlerden azami faydayı ve olumlu hazmı sağlar; kan dolaşımını hızlandırır. Aşırı cinsel arzuyu azaltır.

Dışarı Atan Organlar: Beyaz ve hafif şarap, çok iyi idrar söktürücüdür; mesanedeki yanmayı giderir. Yıllanmış şarap, mesane için zararlıdır. Ballı şarap, bağırsaklarda yumuşatıcı etki gösterir. Fakat deniz suyu ile yapılanı, gaz oluşturur ve ishal etkisi gösterir; makad gevşekliğini giderir. Ballı şarap, rahim ağrılarına iyi gelir. Sıvı şarap, içildiğinde, ekseriya iyi bir idrar söktürücüdür. Ancak tatlı şarapta bu etki görülmez. Karışık şarabın yumuşatıcı ve gaz yapıcı etki göstermesi, bağırsaklara zarar vermesine sebep olur. Sek şarap, büzücü ve ısıtıcı etkileriyle bağırsakları takviye eder ve gazı giderir.

Zehirlenme: Yıllanmış şarap, bütün haşarat sokmalarına iyi gelir. Deniz suyu ile hazırlanan şarap, zehir ve uyuşturucu madde içenler için panzehir etkisi yapar. Aynı şekilde, zehirli şurup içenlere, zehirli mantar yiyenlere, soğuk zehiri olan hayvanlar tarafından sokulanlara (afyon ve şevkeran içenlere de) panzehir etkisi yapar.[1294]

1294 "Bu anlatılanlar bilimlik ve doğru gerçeklerdir." T.M.

Allah'a hamd olsun ki, şarabın belli bir miktarının iyi bir gücü vardır. Bu söz (şarab), "Şın" harfindeki son madde idi. Burada 32 drog zikrettim.

YİRMİ İKİNCİ MAKALE
(Te Harfi)

TEMÜRHİNDİ
(Demirhindi; Tamarindus indica)

Genel Nitelikleri: Hint kaynaklı olarak bilinen bir drogdur.

Özel Nitelikleri: İyisi ve yararlısı, tazesi olup, kurumuş, büzüşmüş olmayanıdır. Onun belli oranda ekşiliği vardır.

Yapısı: İkinci derecede soğuk ve kurudur.

Beslenme Organları: Kusmaya, susuzluğa karşı yararlıdır. Çok kusmaktan kaynaklanan mide gevşekliğini giderir; onu büzer, toplar.

Dışarı Atan Organlar: Safra salgısını artırır. Kaynamış drogun bir içimlik dozu, 1/2 ratl kadardır.

Hummalar: Yüksek ateşten dolayı görülen bayılmalara yararlı olur ve özellikle yumuşak yapıya ihtiyacı olanlarda yararlıdır.

TUDERİ
(Ebegümeci; Malthiola incana)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, yapraklarının ferasyun yaprağına benzediğini söylemiştir. Yarım karış boyunda kök yumrusu bulunmaktadır. Çiçekleri vardır. Çiçeklerinde uzun, siyah tohumları vardır. Tuderinin kullanılan kısımları bu kısımlardır. Yabanî tuderinin tohumları yuvarlaktır.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve birinci derecede rutubetlidir.

Özel Nitelikleri: Tereye benzeyen baharatlı bir yapısı vardır.

Etkileri (Şişler): Kanserlere yararlıdır. Hâricen kullanılırsa, balla birlikte kanserli yaralara iyi gelir. Bütün katı şişlere karşı yararlıdır. Ödemlere karşı hâricen uygulanır.

Hareket Organları: Katı nikrisli yapılara hâricen uygulanır ve faydalı olur.

Baş Organları: Kulak kökündeki şişlere iyi gelir.

Göz Organları: Balla birlikte, göz yaralarına iyi gelir.

Solunum ve Göğüs Organları: Solunum yollarına, pastil ve süspansiyon terkibine katılır veya içi yıkandıktan sonra suda kaynatılır ve bir testi içerisine konularak [solunum yolları mukoz salgıları için] kullanılır.

Dışarı Atan Organlar: Cinsel gücün artmasında yararlı olur. Özellikle şarapla pişirilirse, bu etkisi vardır.

TENNUB, TENBUB
(Köknar; Picea abies)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir ağaçtır. Kufi bunun bir türüdür. Kadm-i Kureyş, bunun tohumlarıdır. Zift-i berrî,[1295] bu ağaçtan elde edilir.

Etkileri: Tohumları büzücüdür.[1296] Tohumlarının (kadm-i Kureyş) hem büzme, hem de fevkalâde yumuşatma gücü vardır.

Şişler: Bu ağacın yaprakları, yangılı şişler için yakı yapılarak, hâricen kullanılır.

Cerahat ve Yaralar: Onun yaprakları ve tohumları, öküz yağı, kurşun oksit ve kendir tozuyla (unuyla) karıştırılırsa, hâricen (derideki) yaralara faydalıdır. Eğer mum, as yağı ile karıştırılırsa, vücutta yanık yaralarına ve bütün yangılı yaralara ve rutubetlere iyi gelir. Onun (ağacın) kabuğu, toz şeklinde cerahatli yaralara iyi gelir. Eğer yaprakları taze cerahatler (yeni oluşmuş cerahatli yaralar) için kullanılırsa, onların bozulmasını (enfekte olmasını) engeller.

Baş Organları: Onunla gargara yapılırsa ve özellikle sirkeyle pişirilerek uygulanırsa, diş ağrısına iyi gelir. Bazen odunu talaş edilip, sirkeyle kaynatılıp, diş ağrısı için kullanılırsa, o da aynı şekilde iyi gelir.

Göz Organları: Onun buharı, göz damlalarına katılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun tohumu, göğüsten gelen mukoz akıntıya yardımcı olur ve bu bitkinin kronik öksürüğe fevkalâde yararı vardır. Onun zifti de yararlıdır.[1297]

Beslenme Organları: Ondan 1 miskal ballı su ile içilirse, karaciğerin fonksiyonunu düzenler.

1295 "zift-i rumî"T.M.

1296 "yumuşatıcı kuvveti de vardır."T.M.

1297 "Onun zifti bir çeşit zamk gibidir."T.M.

Dışarı Atan Organlar: Dâhilen alınırsa, bağırsaklarda kabız ve idrarda tutukluk yapar.

TERENCEBİN
(Manna, Kudret Helvası; Hedysarum alhargi)

Genel Nitelikleri: Bu, bir nevi çiğdir, yani gökten inmiştir; genellikle Horasan ve Maveraünnehir civarında görülür. Bizim yörelerimizde genellikle deve dikeni üzerinde kullanılır.

Özel Nitelikleri: Onun iyisi, taze ve beyaz olandır.

Yapısı: O, sıcağa meyilli, normal bir yapıya sahiptir.

Etkileri: O, sağlıklı bir yumuşatıcı ve temizleyicidir.

Solunum ve Göğüs Organları: Öksürüğe iyi gelir ve göğüsü yumuşatır.

Beslenme Organları: Susuzluğu teskin eder.

Dışarı Atan Organlar: Düzenli bir şekilde safra salgılanmasını sağlar ve bu söktürücü etkisinden kaynaklanır. Bu etkileri sağlamak için doz 10 miskalden 20 miskale kadar mizaca göre ayarlanır.

TUTYA
(Çinko, Çinko Karbonat)

Genel Nitelikleri: Aslında tutya (çinko), bir dumandır ve bakır filize karışık maddelerden ve kurşundan ayrıştırma ve saflaştırmanın yapıldığı bölgelerden elde edilir. Bazen maden tozlarının saflaştırılmasıyla kaliteli tutya elde edilir; çökeltir veya curufuna suhudus adı verilir. Çinkonun bazısı beyaz, bazısı sarı, bazısı da yeşil olur. Hint kökenli tutyanın (yani tutya-i Hindî) yıkama suyu tutyanın altında tortu gibi toplanır. Bu suya sukurdiyun[1298] denir ve bunun tutyadan farkı, rafine edilmemesidir. Tutya rafine edilir; sukurdiyun rafine edilemez. Kabın dibinde toplanır. Sukurdiyun bakırı parlatmakta kullanılır. Bu çökelti bakır tozu veya curufu gibidir; distile edildiğinde tutya elde edilir. O, gerçekten yumuşaktır.

Özel Nitelikleri: Onun en iyisi, beyaz renkte olandır; o uçucudur; sonra sarı yeşilimsi ve kırmızı olanlardır. Hepsinin taze ve kokulu olanları daha iyidir.

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur.

1298 "sufudiyun" T.M.

Etkileri: Yakmadan kurutucu etkiye sahiptir. Yıkanmışı, kaliteli kurutucular sınıfına girer.

Süslenme: Ter kokularını giderir.

Cerahat ve Yaralar: Yıkanmış drog, yara ve kanser yaralarına karşı yararlıdır.

Göz Organları: Göz ağrılarına yararlıdır. Göz kanallarında tıkanıklık yapan zararlı maddelerin birikmesini engeller; onların atılmasını sağlar. Bunun için yıkanmış drog kullanılır.

Dışarı Atan Organlar: Zikredilmiş mide yaralarına faydalıdır; onun şişliklerini bertaraf eder.[1299]

TENKAR
(Bakır Çalığı, Bakır Karbonat)

Genel Nitelikleri: Onun madenî (tabiî) ve yapay nevi vardır. Kuyumcular kullanırlar ve ona lehem-üz-zeheb derler.

Baş Organları: Diş ağrılarına ve çürüklerine iyi gelir.

TEŞMİRİH[1300]
(Cassia absus)

Yapısı: Sıcak ve kurudur.

Etkileri: Etki olarak kabızdır.

TURMUS, TIRMIS
(Mısır Fasulyesi, Acı Bakla, Yahudi Baklası; Lupimus albus)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, Yahudi baklasının bostanî ve yabanîsinin olduğunu söylemiştir. Yabanîsi bostanîsinden daha küçüktür. O, bostana benzer. Her ikisi de yararlıdır ve onların lezzeti acı, şekli yassı, geniş, yüzeyi çukurdur; baklî il-Mısrî denen drogdur.

Özel Nitelikleri: Yabanî olanı, bütün etkileri bakımından daha güçlüdür; ancak o, daha küçüktür.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Yahudi baklası acı olup, bu acılık nedeniyle temizleyici özelliğe sahiptir; çözücüdür; ancak yakıcı değildir. Galenos, Yahudi baklasının acılığı giderir olanının ağır olup, temizleme özelliğini kay-

---

1299 "Cinsel organların şişlerinde etkilidir." T.M.

1300 "Teşmizec. Sinameki" T.M.

bettiğini ve yapışkanlık kazandığını söylemiştir. Onun (bütün Yahudi baklalarının) hazmı zordur. Eğer hazmı iyi olmazsa, damarlarda duman hâsıl eder (tıkanıklık yapar). İyi Yahudi baklası besleyicidir ve pişmiş Yahudi baklası iyidir; yendikten ve hazmedildikten sonra oluşan hıltları zararlı değildir. Acılığı giderilmek için o, ilkin ıslatılıp öğütülür, ancak bu durumda drog kuruluk ve yapışkanlık özelliği kazanır. Yahudi baklasının bütün nevileri yiyecek olarak kullanılmaktan çok, ilâç olarak kullanılırlar.

Süslenme: Saçları inceltir; kepeği temizler; ciltte oluşan leke ve yara izlerini yok eder ve yüzü parlak hâle getirir. Özellikle eğer yağmur suyu ile kaynatılıp pişirilirse, temizleyici özelliği iyice artar. Pişmişi, vitiligoya (beres) iyi gelir.[1301]

Şişler: Yüzdeki iltihaplı yaralara, yangılı şişlere, sıracaya iyi gelir. Sirkeyle veya ballı sirkeyle birlikte sertliklere iyi gelir. Bu terkip bedeni şişmanlatıcı maddeler gibi kullanılır. Kaynamışı, gangara (gangren) üzerine uygulanır ve bozulmayı önler.

Cerahat ve Yaralar: Uyuza iyi gelir. Hattâ o, siyah mazeryon kökü ile birlikte kullanılır. Uyuzun kaşıntısını giderir ve kaşıntıdan oluşan yaralara, kötü yaralara etkilidir. Yahudi baklasının unu, arpa unuyla cerahat ağrılarını teskin eder ve yılancığa (nâr-i farisî) yararlıdır.

Hareket Organları: Eğer Yahudi baklasıyla siyatikte yakı yapılıp, kullanılırsa, yararlı olur.

Baş Organları: Onun unu, rutubetli baş ağrılarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Karaciğer ve dalaktaki tıkanıklıkları açar ve özellikle eğer sirkeyle ve balla pişirilirse, bu etkisi vardır; özellikle bal, sedef otu ve biberle pişirilirse, bu etkisi vardır. Acılığı olmayan Yahudi baklası, mide bulantısını giderir ve arzuyu keser. Ancak ondan acılığı giderilirse, nüfuz etme gücü düşer, azalır.

Dışarı Atan Organlar: Bu drog, bağırsak kurtlarını, solucanları düşürür. Bunun için balla fitil hâlinde veya içerek uygulanır. O, siyatiğin ağrılarına iyi gelir; regl söktürür; ceninde düşük etkisi yapar. Bunun için sedef otu ve biberle birlikte kullanılır. Eğer sarı yonca ve balla birlikte alınırsa, aynı şekilde bağırsak kurtlarını düşürür. Eğer

1301 "Vitiligo için 1ratl kullanılır." T.M.

balla ve sirkeyle birlikte içilirse, bu etkiyi yapar. Aynı şekilde, idrar söktürür ve bu drog bağırsaklarda kabız etkisi yaratır. Bazılarına göre, Yahudi baklasının tek başına kabız etkisi yoktur.

TENİN-İ BAHRÎ[1302]

(Deniz Canavarı, Deniz Yılanı, Köpek Balığı; Draco sps.)

Zehirlenme: Galenos, bu hayvanın ısırdığı yere, hemen o hayvanın yakalanıp, yarılıp, konmasının yararlı olduğunu söylemiştir.

TİMSAH[1303]

(Crocodilus palustris)

Göz Organları: Gübresi katarakta iyi gelir. Denir ki, böbrek civarından 1 miskal[1304] alınırsa ve şarapla içilirse, cinsel arzuyu artırır ve bu uyarılmayı marul yaprağı sakinleştirir.

Zehirlenme: Şayet timsahın ısırdığı yere onun yağı bağlanırsa, ağrısını alır.

TENBUL

(Chavica betel)

Genel Nitelikleri: Hindistan'da bu adla anılan yörede yetişen bir ağacın yapraklarıdır. Ağacın dal ve yaprakları, limonun dal ve yapraklarına benzer. Bunun nevreye (arsenik ve civadan oluşan kıl dökücü) benzeyeni ağızda çiğnendiğinde, dişleri kırmızıya boyar ve kokusu güzeldir ve Hint halkı bunu yemeye özen gösterirler ve her zaman da yerler ve bu drogu her zaman överler, onunla övünç duyarlar.

Süslenme:[1305] Nefesin güzel kokmasını sağlar. Kötü kokuları bertaraf eder. Dişleri kırmızıya boyar. Onun öz suyunun ve yaprağının şarapla birlikte lepra lekelerini bertaraf ettiği söylenir.

Baş Organları: Küçük dil ve diş etlerini takviye edip, onları pekiştirir. Hint halkı bu yüzden, bu drogu devamlı çiğner.

Beslenme Organları: Mide ağzını ve sindirimi güçlendirir. Gazı ve geğirme kokusunu giderir. Bundan dolayı, Hintliler dâima onu çiğner.

1302 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir hayvandır."T.M.

1303 "**Genel Nitelikleri:** Herkesçe bilinen bir hayvandır."T.M.

1304 "dişi timsah derisinden 1 miskal alınırsa"T.M.

1305 "**Etkileri:** Kurutucu ve büzücü etkileri vardır."T.M.

TIMR, TAMR
(Hurma; Phoenix dactylifera)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve rutubetlidir; onun sıcaklığı rutubetinden daha fazladır; o meniyi artırır ve parçalayıcıdır; ancak bademle, haşhaşla ve sonra sekincebin (oxymel) ve sedef otuyla iyileştirilir.}[1306]

TEFSİYA, SAFSİYA
(Yabanî Sedef Otu Zamkı; Ruta sybestris)

Genel Nitelikleri: Tefsiya, yabanî sedef otunun zamkıdır. Bazen "te" yerine "se" ile de söylenir. Drogun tazesi kullanılır. Bir sene bekletilen drogun kuvveti azaldığından hekimlik yönünden kullanılmaz hâle gelir. Ancak, rutubetli olanı yararlıdır.

Yapısı: Çok sıcaktır, yakıcıdır ve kuvvetli ısıtıcıdır. Kuvvetli kurutucu etkisi vardır. Zayıf rutubet oluşturması sözkonusudur. Bundan dolayı, öncelikle yakıcı değildir.

Etkileri: Temizleyici, sökücü, olgunlaştırıcı ve akıtıcı etkileri vardır; {yakıcı değildir. Şiddetli çekicidir, [bedenin derinlerindeki eskiden kalma artıkları] çeker. Ancak belli bir süre sonra fazla rutubeti ile bunu yapabilir. Sıcak mizacından dolayı ona besleyici olarak bakılmaz.}[1307]

Süslenme: Tüy (saç) bitirir ve saçkıran için cidden yararlıdır. Onun benzeri çok az bulunur; o da ilgili bölümde açıklanmıştır. Kanamaya sebep olanlara karşı etkilidir; fakat bir saatten fazla tutulamaz. Aynı zamanda, cilt bozukluklarında yararlı olur.

Hareket Organları: Eklemlerin gevşeklikleri, gut, romatizma için hâricen sürülür. Siyatik için makattan fitil olarak kullanılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Solunum yolları enfeksiyonlarına ve nefes darlığına iyi gelir ve böğürlerin ağrılarına yararlı olur. Özellikle kronikleşmiş olan ağrılara hâricen pomad (yakı) şeklinde ve kusturma yoluyla etkili olur. Hâricen göğüse sürüldüğünde, bronşiyal salgıları düzenler.

Dışarı Atan Organlar: Kökü, kabuğu ve sızıntı salgısında, söktürücü güç vardır.

1306 **Bu drogun adı Türkçedir.** { } arası T.M.'de yok.

1307 { } arası T.M.'de yok.

Hummalar: Sıtma ve ateşli hastalıklar için kabuklarından 3 dirhem, usaresinden 3 usul ve sızıntısından 1 dirhem dozda kullanılır. Daha fazlası zararlı etki gösterir.

Bedeli: Bedeli, 2/3 dozda kesira ve aynı miktarda hurftur.

TUFFAH[1308]
(Elma; Pyrus malus)

Özel Nitelikleri: En iyisi, Şam kaynaklı olandır. Elmanın yenmeyen, tatsız cinsi yararsızdır. Kendine has etkisi vardır. Olmamış elma da aynı etkiye sahiptir.

Yapısı:[1309] İhtiva ettiği sıvı nedeniyle soğuk ve rutubetli olur. Buruk ve ekşi olan sert ve soğuktur. Tatlı ve sulu olanlar diğerlerine göre sıcağa yatkın olurlar. Tatlı sıvısında hafif soğukluk baskın olsa da bu yapıyı gösterirler. Elmanın meyva ve yaprakları ve ağaçları değişik şekiller gösterir. Hepsinin yapısında fazla soğuk rutubet bulunduğundan, bu özellik baskın özellik olarak görülür. Çok tatlı olanların yapısında hararet ve hararete meyil görülür.

Etkileri: Elmada fazlalığı önleyici etki görülür; özellikle yapraklarında bu etki daha fazla görülür. Tatlı meyva hâriç diğerlerinde gaz yapıcı özellik görülür. Buruk ve ekşi elma mineral cinsi suludur, fakat tatlı olan daha da suludur. Hattâ fazla sulu meyvalar türüne meyillidir. Bundan dolayı meyvanın suyu çabuk bozulur.[1310] Bal, elma suyunu koruyucudur. Buruk ve büzücü elmalardan minerali yoğun hılt, olmamış ve ekşi elmadan bozukluk ve hummalar oluşturan hıltlar meydana gelir. Onun hamı (olgunlaşmamışı), bozukluk oluşturur ve büzen hıltlar oluşturan ekşi hıltlar meydana getirir ve elma şarabının diğer şaraplar gibi yıllanmışı, tazesinden eskisi (yıllanmışı) daha iyidir. Çünkü zararlı buhar (uçucu maddeler) ondan uzaklaşmıştır.

Şişler: Elmanın yaprakları ve usaresi, yangılı şişler ve karıncalanmalar üzerine tatbik edilirse, faydalı olur.

Cerahat ve Yaralar: Yaprağı ve dallarının kabuğu (lahv), tedavi edicidir. Aynı zamanda, buruk (ekşi) elmanın da etkisi aynıdır.[1311]

1308 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir meyvadır."T.M.

1309 "mesih (şekli değişmiş olanı)"T.M.

1310 "rengi kararır."T.M.

1311 "Ekşi elmanın örtücü, kapatıcı etkileri vardır."T.M.

Hareket Organları: Bütün elmalar, sinir ağrıları yapar. Özellikle bahar aylarında erken yetişen elmaların bu etkisi vardır.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalbi güçlendirir; özellikle kokulu Şam elmasının bu etkisi vardır. Bunun tatlı ve ekşi olanları, sıcaktan bunalan ve çarpıntısı olanlara iyi gelir. Közlenmiş elmanın da aynı etkisi vardır.

Beslenme Organları: Zayıf mideleri güçlendirir. Ekşi elma da mideye yararlıdır. Ancak midede hararet ve rutubet olmamalıdır. Aynı zamanda, buruk ve ekşi elma, mide zaafına yararlıdır. Ancak onda ağır hıltlar ve çok çok soğuk hıltlar olmaması gerekir. Hamurla sarılarak kebap yapılan elma, mideyi güçlendirir ve kusmayı engeller.

Dışarı Atan Organlar: Tatlı ve ekşi elma, bu hıltları biraz yumuşatarak mideye yardımcı olur ve mideyi korur. Hamur içinde közlenmiş elma, bağırsak kurtlarına ve dizanteriye etkilidir. Özellikle ekşi elmanın dizanteri üzerinde etkisi güçlüdür. Ancak şeker katılarak, ekşi elma kavrulursa, böylece tatlanır ve bu etkisi kaybolur.

Hummalar: Buruk lezzetli elma, ateşli hastalıklara sebep olur; çünkü vücutta buruk, ham hıltlar meydana getirir.

Zehirlenme: Zehirlerc yararlıdır ve aynı zamanda usaresi ve yaprakları da panzehir görevi yapar.

TIRBİD, TÜRBİD
(Ipomoea turpethum)

Genel Nitelikleri: Parçalıdır; ağır odun cinsindendir; Hindistan'dan getirilmiş olanı incedir.

Özel Nitelikleri: En iyisi, beyazdır; acı olmayandır. Yumuşak, ince, kamış boru gibi olup, parlak, pürüzsüz olan ve çabuk dağılandır. O, ağır (yoğun) değildir. Yenebilen cinsi, zayıf yapıda olandır. Onun kuvveti cidden çok azdır ve bu drog olduğu gibi kullanılmaz; ıslatılır. Şöyle ki: Gri olan dış kabuklarının süt beyaz olana kadar kazınması, törpülenmesi gerekir. Daha sonra beyaz kısımları ezilip, badem yağı ile muamele edilir.

Etkileri: Bu drog, kullananın bedenini kurutur; rutubetini atar. Bundan dolayı, badem yağı ile karıştırılarak kullanılır.

Hareket Organları: Sinir hastalıklarına yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Balgamı söktürür; az da olsa yakıcı hıltların

oluşmasına sebep olur. Bu etkileri, bu drog toz olarak kullanıldığında da görülür. Eğer kaynatılarak kullanılırsa, tersine yakıcı hıltlar daha çok, tersine balgamî hıltlar daha az söktürür. Hekim Maserceveyh, bu drogun yoğun ve ağır hıltları söktürdüğünü söylemiştir. Bazıları da, ham hıltları kalçalardan söktüğünü söylemişlerdir. Gerçekte, bu drog zencefil ve diğer kuvvetli droglarla takviye edilirse, sert ve olgunlaşmamış balgamî hıltları söktürücü etki gösterir. Kendi başına kullanıldığında, yoğun hıltları söküp atan etki göstermez. Şayet mide ve bağırsaklarda, ondan 2 dirhemden 4 dirheme kadar pişmiş olarak alınırsa, ağır hıltları söktürücü etki yapar.

TİN
(İncir; Ficus carica)

Genel Nitelikleri: İncirin kendisi, yaprakları ve sütü, ayrı ayrı incelenir. İncirin yaprağı bulunamazsa, yaban incirinin dalları kesilip, ezilerek, diğer drogların dal ve gövdelerinden usare çıkarıldığı gibi, bunun da usaresi çıkarılır. İncirin katılaşmış sütü, etki yönünden bala benzer.

Özel Nitelikleri: En iyi kaliteli incir, beyaz, sonra kırmızı, sonra siyah olandır. Çok olgun olan incirin, tıbbî açıdan fazla bir etkinliği olmaz. Kuru incirin göstereceği bütün etkileri bünyesinde taşır. Fakat ondan oluşan kan çok iyi değildir. Bundan dolayı, bit oluşmasına sebep olur. Fakat cevizle birlikte yenirse, çok faydalı keymus oluşturur. Bademle birlikte yenirse, aynı şekilde iyi etki yaratır. En iyi incir, beyaz incirdir.

Yapısı: Taze incir, biraz (pek az) sıcaktır ve rutubeti çoktur, ancak bu rutubetinin tıbbî değeri azdır. İncirin sütü bunun dışındadır. Kuru incir, birinci derecede sıcak ve birinci derecenin sonunda yumuşaktır.

Etkileri: Kuru incir, özellikle ekşisi, kuvvetli temizleyici, olgunlaştırıcı, çözücü, parçalayıcıdır. Taze incirin olgunlaştırıcı etkisi fazladır; onda yapıştırıcı, parçalayıcı ve yumuşatıcı etkiler vardır. Yabanî incirin asitliği, ekşiliği, batıcı ve yakıcıdır. Parçalayıcı ve yumuşatıcı etkisi kuvvetlidir. İncirin besleyici özelliği diğer meyvalara göre daha fazladır. Çok olgun incirin tıbbî açıdan fazla bir etkinliği olmadığı gibi, bozulmaya başlamıştır. Buruk kuru incir, bazen temizleyici özelliğini aşıp, yara yapıcı özellik kazanabilir. Hattâ kuru yaprakları kara mazeryun kökleriyle kaynatılarak, hayvanlarda görülen uyuz

için kullanılır. Onun yapraklarının usaresi, kuvvetli ısıtıcı ve temizleyicidir; eritici etkisi de vardır. İltihabı ve yangıyı ciltten uzaklaştırır ve tatbik edildiği bölgeyi terletir. Bize göre, bu harareti giderme özelliği, iltihabı ciltten uzaklaştırma sırasında ve bu sebepten olur. Kuru incir de aynı özelliği gösterir. İncir sütü, akan kanı pıhtılaştırır. Aynı şekilde, sütü de keserek çöktürür.[1312] Midede süratle hazmedilip, emilir ve incir besleyici olsa da, onun besleyiciliği et ve hububatın besleyiciliğine benzemez (onlar gibi besleyici değildir). O, bütün meyvalardan daha besleyicidir (doldurucudur; doyurucudur). Onun öz suyunun büzücülüğü, onun sütünün kuvvetine yakın olarak kabul edilir. Onun odununun külü, ekseriya karında sütün toplanmasını sağlar. Meşe odununun külünün suyu, bağırsaklarda benzeri etki yaratır. İncir şarabı yumuşatıcıdır; kötü hıltları atar. İncir dalları öyle bir yumuşatıcı özelliğe sahiptir ki, etle birlikte kaynatıldığında, eti dağıtır. Cummeyz incirinde (Firavun inciri) öyle bir çekim gücü vardır ki, vücudun derinliklerinden maddeleri çekerek süratle eritir.

Süslenme: Ham incir, ben ve siğil türleri üzerinde yakı şeklinde tatbik edilirse ve lepra hastalığının derideki izleri üzerine tatbik edilirse, iyi gelir. Aynı zamanda yaprağı da aynı gayelerle kullanılır. Ciltteki renk bozukluğuna sebep olan cilt hastalıklarına, yangılı şişlere, sarkıklara karşı incir yemek yararlıdır. Irasa, natrun veya nevre ile birlikte kullanıldığı zaman, apseleri olgunlaştırır. Nar kabuğu ile birlikte dolama üzerine sarılır. Firavun inciri, [tedavisi] zor şişlere yararlıdır; onları çözer ve sıracaya da[1313] iyi gelir. Aynı zamanda, Firavun incirinin pişmişi, dut şeklinde urlara yararlı olur; özellikle de Firavun incir usaresi etkilidir.[1314]

1312 "Tersine, donmuş olanları ve pıhtılaşmışları da eritme özelliği vardır." T.M.

1313 "Bazı nüshalarda, ve bağlacı kullanılmadan yazılarak, sıracanın zor iyileşenine ve sıracanın çıktığı kas dokusuna iyi gelir, şeklinde yazılmıştır. Bana göre, böyle yazılan ifade daha doğrudur. Çünkü adale ve afle ifadesindeki afle öyle bir hastalıktır ki, ur şeklinde kadınların rahminde çıkar ve çoğunlukla erkeklerdeki fıtıka benzer bir şeydir. Şayet bu çıkan ur küçükse, karn (rahim uru) adını alır. Bu ur bazen sert, beze şeklinde görülür. Bazen uzamış et parçası (dut, tuse) şeklinde, bazen de büyük yapıda olur. Dolayısıyla karn, beş kötü hastalıktan biridir ve karı-kocanın hastalığın bulaşmasını engellemek için boşanması açısından Hanefi ve Şafiî mezhepleri arasında görüş ayrılıkları vardır." T.M.

1314 "İncir ve özellikle firavun inciri, dut görünümlü et benleri üzerinde etkilidir." T.M.

İncir yaprağı usaresi, dövme izlerini yok eder. Kayruti ile soğuktan oluşan baş ağrılarına iyi gelir. Aynı şekilde, sütü de aynı etkiyi gösterir. Bütün olarak incir besleyicidir, şişmanlatıcıdır.[1315] Genellikle çözücü, parçalayıcıdır. Fazla incir yemek dolayısıyla oluşan kötü hıltlar, bit olmasına sebep olur. Ayrıca, incirin, oluşturduğu hıltların dışa vurmasıyla, hayvan oluşmasına uygun bir ortam yarattığı söylenir.

Şişler: İncir, sert şişler üzerine hâricen tatbik edilir. Aynı amaçla, Firavun inciri, arpa unuyla kaynatılarak, tatbik edilir. Ham incir, lepranın ciltte meydana getirdiği lekelerin üzerine sürülür. İncir, apseleri olgunlaştırır. Taze incir kullanılacak olursa, ürtiker oluşturur. Pişmişi,[1316] boğaz şişlerine yararlı olur ve kulak dibi şişlerine iyi gelir. Bunun için, nar kabuğu ile birlikte kullanılır. Kuru incir, karaciğer ve dalak şişleri için yararlı olur. Bu da, onun tatlılığından kaynaklanır. Fakat şişlikte sertlik sözkonusu ise, zararlı olmamasına rağmen faydası da olmaz. Şayet yumuşatıcı ve eritici droglarla birlikte karıştırılıp, verilirse, sertleşmiş şişlere iyi gelir. Firavun inciri, tedavisi zor şişlik ve ödemleri kuvvetle eritir, çözer.

Cerahat ve Yaralar: İncir yaprağı usaresi, yara açıcıdır. Kaynatılmış şekli hardal köpüğü ile birlikte hâricen uyuz için kullanılır.[1317] Kuru ve sulu yaralar üzerine tatbik edilir. İncir ağacı külünün distilasyonu yoluyla elde edilen su, kronik yaralara ve cerahatli yaralara tatbik edilirse, yaraları aşındırıp, temizleyerek iyileştirir. Nar kabuğuyla birlikte dolamaya iyi gelir. Kalkand (bakır veya demir sülfat çeşitleri) ile birlikte bacaklardaki kötü huylu yaralara faydası olur. Firavun inciri, cerahatli yaraların üzerine tatbik edilir.

Hareket Organları: İncir yaprağı ve ham incir, haşhaş yaprağı ile birlikte açık kemik yüzeyler üzerine uygulanır. İncir odununun külünün distile edilmiş suyu, sinir ağrılarında hâricen kullanılır; ağır yaralarda haricen uygulanır. Bazen de 1,5 okka dozda içilir.

Baş Organları: Taze ve kuru incir, saraya[1318] iyi gelir. Hardal köpüğü ile pişirilirse, kulağın çınlamasında, damla şeklinde kulağa uy-

---

1315 "Fakat şişmanlatıcı etkisi geçicidir." T.M.

1316 "gargara şeklinde" T.M.

1317 "Yaprakları kurt ve solucanlara karşı etkilidir." T.M.

1318 "baş ağrısına" T.M.

gulanır. Onun sütü veya dallarının (yaprak çıkmadan) usaresi, çürük dişlere uygulanırsa, yararlı olur. Kulak altında çıkan şişlere yakı şeklinde (hâricen uygulanırsa), iyi gelir. Ham incir toz hâline getirilip, başa uygulanırsa, baş yaralarına iyi gelir.

Göz Organları: Onun sütü, balla birlikte, göz sulanmasına, konjonctiva ve başlangıçtaki göze su inmesine (katarakt ?) ve sert dokudaki ağırlığa (yoğunlaşmaya) iyi gelir. Yapraklarıyla, göz kapaklarındaki sertlik ve kaşıntıyı giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Taze ve kuru incir, boğaz sertliğine ve bronşlardaki sertliğe (rahatsızlığa ?) iyi gelir. İncir şarabı, süt[1319] salgısını söktürür. Aynı zamanda, onun şarabı, kronik öksürüğe, göğüs ağrılarına, bronşlara ve yangılı akciğer şişlerine karşı kullanılır.

Beslenme Organları: Karaciğerdeki ve dalaktaki tıkanıklıkları giderir. Galenos, taze incirin zararlı olduğunu, kuru incirin zararlı olmadığını, çok yendiğinde, mideyi fazlalıklardan temizlediğini söylemiştir. Tuzlu balgam dolayısıyla meydana gelen susuzluğu giderir. Kuru incir, susuzluğu artırır. Pelin otu ile birlikte kullanıldığında, vücutta su birikmesini önler. Aynı zamanda, onun şarabı da mideye yararlıdır. İştihayı keser. İncir, süratle sindirilir ve absorbe olur ve bu özellikleriyle dokulara çabuk ulaşır. Kuru incir, temizleyici özelliği ile karaciğer ve dalakta görülen şişlere iyi gelmez. Ancak aç karnına incir yendiğinde, sindirim kanallarını açmada ve temizlemede çok etkilidir. Özellikle ceviz ve bademle birlikte yenmesi, besleme özelliği açısından yararlı olur (onun besin değerini artırır). Şayet incir, ağır besinlerle birlikte yenirse, o zaman zararı çok fazla olur. Firavun incirinin besleyici değeri az olduğu gibi, mideye de zararı çok fazladır. Fakat kuşakla birlikte dalak sertliğinde hâricen yakı olarak uygulanırsa, yararlıdır. Bütün nevileri (incirin), eğer kişinin midesinde fazla salgı varsa, iyi gelmez (uygun besin değildir).

Dışarı Atan Organlar: Taze ve kuru incir, böbrek ve mesaneye faydalı olur; idrar tutukluğunu giderici etki gösterir. Bağırsaklarından fazla madde atan kişilere yararlı olmaz. Yaprakları, makad damarlarının ağzını açar. Taze incir, yumuşatıcı olduğundan, az da olsa ishal

1319 "idrar" T.M.

etkisi gösterir. Dövülmüş bademle birlikte yendiğinde, bu etki belirgin olur. İncir, rahimdeki urlara (sertleşmeye) iyi gelir. Aynı zamanda, bunun için incir, natrun ve kurtum ile karıştırılarak, yemekten önce yenir. İncir sütü, yumurta sarısıyla birlikte fitil olarak kullanılırsa, rahimi temizler; regl söktürür; idrar da söktürür ve hulbe ve yoğurt ile pomat yapılıp[1320] kullanılır. Aynı şekilde, sedef otu ile incir birlikte lavman yapılır. Özellikle onun sütü, böbrek kumunu döker. İncir, peynir sütü ile birlikte alınırsa, bağırsaklarda müshil ve böbreklerde temizleyici etki yapar. Terkip şöyle hazırlanır: Hayvan sütü, bir incir dalı parçasıyla karıştırılırken, incir sütü üzerine yavaş yavaş damlatılır. Bu terkip, tabiatı güçlendirir ve böbrekleri temizler. Onun odununun külünün distile edilmiş suyu, 1,5 okka dozda alınırsa, ishal ve dizanteri olan hastalara içirilir. Ayrıca her iki terkip de zeytinyağı ile karıştırılıp, lavman yapılırsa, aynı etkiyi yapar. İncir şarabı, yumuşatıcı ve söktürücü etki gösterir. İncirin süratle iç organlarına nüfuz etme etkisi dolayısıyla temizleme özelliği vardır.

Zehirlenme: Onun sütü, akrep ve örümceğin soktuğu yere hâricen hafifçe oğuşturularak sürülürse, faydalı olur. Kuduz için ise, hâricen ham incir veya taze incir yaprakları kullanılır. Ayrıca ham incir ve taze incir yaprakları ile gersene uyuza ve gelinciğin ısırdığı yerin üzerine tatbik edilir. Onun odununun küllerinin suyu, distile edilerek, örümcek sokmasına hâricen uygulanırsa veya içilirse, yararlı olur. Firavun inciri veya yabanî incir, haşarat sokmalarının hepsine hâricen ve dâhilen yararlıdır.

TUT
(Dut; Morus nigra)

Genel Nitelikler: Dutun iki cinsi vardır. Bunlardan birisi tatlı ve kırmızıdır. Bu nevi, incir gibi temizleyicidir. Fakat besleyici değeri incirden daha azdır; kanı bozar; mide ve diğer durumlar için incir gibidir; ancak daha zayıftır. Şam dutu denen sarı yoncanın ekseriya bir yararı yok gibidir. Onun hamı kurutularak, sumak yerine kullanılır.

Yapısı: Tatlısı, sıcak, rutubetlidir ve ekşi olan Şam dutu, soğuğa meyillidir, rutubetlidir.

1320 "ödem için" T.M.

Etkileri: Onda büzücü, soğutucu etkiler vardır. Dut usaresi, çok fazla büzücü etki gösterir. Özellikle bakır kapta kaynatılan usaresi, maddelerin dokulara nüfuzunu engeller. Ham dutun bu etkisi daha fazladır. Şam nevi, sumak gibi kullanılır.

Süslenme: Dut yaprakları, asma ve kara incir yaprakları, saf suyla kaynatılıp kullanılırsa, saç ve kılları gürleştirir.

Şişler: Ekşi dut, ağız ve boğaz şişlerini giderir ve yaprakları, bademciklere ve yeni doğan çocukların ağızlarındaki yara ve pamukçuğa (asphyxia) iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Ekşi dut, kötü yaraları kurutmakta yararlıdır; suyu (usaresi) da[1321] aynı etkiyi yapar.

Baş Organları: Ekşi dut kurusu, ağızdaki sulu yaralara faydalıdır ve onun pişmiş kökü, dişleri gevşetir; eğer ekşi dut yapraklarının suyu ile gargara yapılırsa, dil yaralarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Dut, mide için zararlıdır. Özellikle kırmızı, tatlı dut daha çabuk bozulur. Eğer midede çabuk bozulmazsa, herhangi bir zararı olmaz.[1322] {Ancak Şamî nevinin safravî mideye zararı yoktur.}[1323] Onun kötü etkisi yoktur. Ama besleyici değildir veya pek az yararlıdır. Bütün dut çeşitlerinin yemekten önce ve mide salgısının yoğun olmadığı zaman yenmesi uygundur. İştiha ile yense bile, mideden çabuk atılır. Ancak bütün dutlar mideden süratle atılsa bile, bağırsaklarda yavaş hareket eder.

Dışarı Atan Organlar: Ekşi dut, tuzlanarak kurutulursa, bağırsaklarda şiddetli kabız etki gösterir ve dizanteriye çok iyi gelir. Dutun sızıntı sıvılarında boşaltıcı etki, ağaç kabuklarında ise, hem temizleyici, hem de boşaltıcı etki vardır; boşaltıcı etkisi daha fazladır. Tatlı dutun seri şekilde mideden bağırsaklara geçmesinin sebebi, rutubetine veya tatlı sıvısına mide asidinin konması olabilir.

Hekim Erhanhanes, dut fevkalâde yavaş olarak sindirim sistemini terkeder, demiştir. Ben zannediyorum ki, bu görüş ekşi dutla ilgili olabilir. Dut, tabiaten boşaltıcı etkisi olmakla beraber, kronik ishali

---

1321 "onunla gargara yapılırsa" T.M.

1322 "Bütün dut çeşitlerinin yemekten önce ve mide salgısının yoğun olmadığı zaman yenmesi uygundur." T.M.

1323 { } arası T.M.'de yok.

ve bağırsak ülserlerini giderir; özellikle kuru dutun bu etkisi vardır. Dutun bütün çeşitlerinde idrar söktürücü etki vardır. Şamî nevi dut, mideden ne kadar hızlı geçerse, bağırsaklardan o kadar geç çıkar (atılır).

Zehirlenme: Dut ağacının kabukları, baldıran zehirine karşı panzehirdir. Dut yaprağı öz suyundan 1,5 okka dozda içilirse, örümcek sokmasına iyi gelir. Viskos (yoğun) yapısı ve gaz yapıcı etkisiyle ve yumuşatıcı tabiatıyla bağırsakları yumuşatarak, onlara yararlı olur.

TIRSİ
(Bir Nevi Erik; Kevke; Alyssum alpstre)

Genel Nitelikleri: O, alusendir ve onun etkileri "Elif" bâbında (kısmında) ele alınıp, "Alusen" başlığı altında anlatılmıştır.

TUBAL[1324]
(Maden Tozu)

Genel Nitelikleri: En güçlü maden tozu, demir tozudur ve demir dökülürken üzerinden dökülür. Bütün madenî tozlar, kurutucu özelliğe sahiptir ve aynı zamanda bu, "Te" harfindeki son maddedir (sözdür).[1325]

{Buradaki ("Te"deki) bütün maddeler 19 adettir.}[1326]

YİRMİ ÜÇÜNCÜ MAKALE[1327]
(Se Harfi)

SUM
(Sarmısak; Allium sativum)

Genel Nitelikleri: Sarmısağın bostanî olanı bilinir ve onun kurrasî (pırasa gibi olan) ve yabanîsi vardır.Yabanîsinde acılık vardır. O, selhü'l-hayye (yılan sarmısağı) diye adlandırılır. Kurras (pırasa) nevi, bileşik kuvvet içerir. Hem pırasa, hem sarmısak etkisi gösterir.

Yapısı: Isıtıcı ve kuruluğu üçüncü derecededir. Dördüncü dereceye kadardır. Ekseriya yabanîsi de böyledir.

1324 "Tubal-i hadid" T.M.

1325 "Tubal çeşitlerinin iyisi, demir ve bakır olanlardır. Bunlar hakkındaki bilgiler ilgili başlıklar altında verilmiştir." T.M.

1326 { } arası T.M.'de yok. "Allah'a şükür ve selâm olsun ki, bu makale de bitti." T.M.

1327 "Bu makalede 6 drog açıklanacaktır." T.M.

Etkileri: Yumuşatıcı, eritici, çözücü ve çok iyi gaz gidericidir.

Süslenme: Cildi aşındırır; sıvıların bozulmasını önler. Dağ sarmısağı kaynatılarak içilirse, bitleri öldürür. Çocuklarda bile öldürücü etki yapar. Onların derisi üzerine hâricen sürülerek uygulanır. Sarmısak külü, balla karıştırılıp, behak (lepra, adison hastalığı) lekeleri ve göz morluklarına hâricen uygulanırsa, faydalı olur. Bazı zararlı maddeler ve saçkıran nedeniyle dökülen saçların çıkmasını sağlar.

Cerahat ve Yaralar: Ciltte yara meydana getirir. Balla birlikte uyuz yaraları üzerine tatbik edilir. Yaraları açar ve dağ sarmısağı, kötü huylu, cerahatli yaralara dışarıdan tatbik edilir.

Hareket Organları: Siyatiğe, eğer fitil şeklinde uygulanırsa, iyi gelir. Bu şekilde, ham ve kötü hıltları söküp atar.

Baş Organları: Sarmısak, baş ağrısı yapar. Sarmısağın pişmişi ve közlenmişi diş ağrılarını giderir. Pişmiş sarmısağa özellikle kendir katılırsa, ağrı kesici özelliği artar.

Göz Organları: Sarmısak, görmeyi (gözü) zayıflatır ve gözde sulu yara çıkmasına sebep olur.

Solunum ve Göğüs Organları: Pişmiş sarmısak, boğazı temizler ve kronik öksürüğe yararlıdır. Soğuktan oluşan göğüs ağrılarına iyi gelir; boğaza yapışan[1328] kan pıhtılarını çıkarır.

Beslenme Organları: Siroz denilen hastalıkta yararlı olur ve özellikle Nasarî'nin kullandığı pişmiş sarmısağın etkisi fevkalâde fazladır. Nasarî, sarmısağı zeytinyağı ve havuçla pişirir.

Dışarı Atan Organlar: Sarmısağın yaprakları ve gövdesi, suda kaynatılıp, bu suya hasta oturtulursa, idrar ve regl söktürücü olarak etki gösterir; placentayı (meşime) çıkarır. Aynı şekilde, fitil halinde kullanıldığında da aynı etkiyi gösterir. Nasarî'nin kullandığı, yukarıda zikredilen terkibi de yendiğinde, aynı etkiyi gösterir. 2 dirhem dozda sarmısak dövülüp, ballı suyla birlikte içilirse, balgamı dışarı atar. O, bağırsak kurtlarını attığı gibi, bağırsakları da boşaltır. Ancak şiddetli kurutucu ve çözücü etkisi dolayısıyla, cinsel güç üzerinde olumsuz etkisi vardır. Sarmısak, keskinliği gidene kadar su içinde kaynatılırsa, harareti çok azalacağından, kurutucu etkisi de hafifler; bundan meni

1328 "sülüğü" T.M.

oluşabilir. Balgamî maddeleri, balgamî mizaçta kokulara dönüştürür ve yayılmasına engel olur. Bu maddeler kanallarda karışıp, gaza dönüştüğünde, cinsel gücü artırıcı etki yapar.

Zehirlenme: Haşarat ve yılan sokmasına karşı etkilidir. Bu etki, yılan ve haşarat sokan kişilere sarmısak içirilerek, denenmiştir. Kuduza karşı bile aynı etkiyi göstermiştir. Gelincik türü hayvanların ısırmasına karşı da incir yaprağı ve kimyonla birlikte hâricen pomat şeklinde uygulanır.

SÜMUN, SÜMUS[1329]

(Bir Çeşit Kimyon; Thymus serpyllum)

Yapısı: Onun tohumunun harareti güçlüdür.

Dışarı Atan Organlar: İdrar atan ve ölü cenini atan, abortus etkili bir drogdur. Kanı söktürür ve safravî (acı) hıltları atar. Bunun için 1/2 dirhem dozda kullanılır. Bağırsak kurtları üzerinde bile dışarı atan bir etkiye sahiptir.

SİL

(Bir Çeşit Enginar; Scirpus lacustris)

Genel **Nitelikleri:** Onun bendekina denilen bitki olduğu söylenir. Tebristan (Tabaristan) yöresinde, ona bendevaş denir. O, bilinen bir drogdur. Boğumlu ve sürüngen dalları vardır; toprak yüzeyinde yayılır. Kökleri, dallarından toprağın derinliklerine iner. Onun lezzeti tatlıdır. Yaprakları parçalıdır, keskin kenarlı ve serttir. Küçük havuç yaprakları gibidir. Küçük ve büyük baş hayvanlar bu otu yer. Dioscorides, bu bitkinin iki nevi olduğunu ve bu iki çeşidin yaprak, dal ve köklerinin yukarıda açıklanan türden daha çok olduğunu, fakat hekimlikte (tıpta) kullanılmadığını söylemiştir. Bu türü, hayvanlar için öldürücüdür. Özellikle Babil yöresinde yetişen türün öldürücü etkisi daha fazladır. İkinci nevi Ursus (Tarsus) yöresinde yetişir. Yaprakları, börülce (lablab) yaprağına benzer. Onun dalları diğerlerinden daha çoktur. Beyaz, güzel kokulu çiçekleri vardır. Meyvaları küçüktür. Bu nevi, hekimlik için yararlıdır. Kökleri, beş veya altı dallıdır ve bir baş parmak kalınlığındadır, beyazdır, yumuşaktır, tadı kötüdür. Usaresi

---

1329 "**Genel Nitelikleri:** Bu isimde tanınan bir drogdur." T.M.

çıkarılıp, normal şarap veya balla birlikte ve onların her birinden 1/2 kadar dozda sarı yonca, 1/3 kadar fülfül, onun kadar kendirle birlikte kaynatılır ve kaynatıldıktan sonra bakır bir kapta saklanırsa, kış hastalıklarına iyi gelir. Kaynatılmış kökleri de aynı amaç için kullanılır. Bu bitkinin tohumları da drog olarak kullanılır. Bu drogun üçüncü bir türü daha vardır. Yetiştiği bölgede ona nebt denir. Bunu hayvanlar yediğinde, süratle doygunluğa ulaşırlar, yani süratle doyarlar (tokluk hissederler). Bunu yiyen büyük baş hayvanlar şişerler.

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve kurudur. Bu özellik taze köklerinde daha da belirgindir.

Etkileri: Büzücü etkisi vardır ve yakıcıdır. Öz suyu, maddelerin iç organlara nüfuz etmesini önler.

Cerahat ve Yaralar: Kökü, taze cerahatlere faydalıdır. Eğer onların üzerine dışarıdan tatbik edilirse, o kısmı etlendirir. Özellikle onun kökünün hâricen uygulanması yararlı olur.

Baş Organları: Bütün nezleleri engeller.

Göz Organları: Onun öz suyu, birer misli şarap, bal ve 1/2 kısım kendir ve 4 cüz[1330] sabırla kaynatıldığı zaman göz için çok iyi ilâç olur. Hekimler tarafından bu drogdan çeşitli ilâçlar hazırlanır. Şöyle ki: Bu drogun usaresi kadar soğuk su alınır; yarısı kadar mürr, 1/3'ü kadar kendir alınıp, hepsi karıştırılarak, göz için kullanılan ilâç yapılır.[1331]

{**Beslenme Organları:** Onun tohumları parçalayıcıdır; kökü kusturucudur ve mide salgısını engeller. Onun tohumu, genel olarak, mide için iyidir.}[1332]

Dışarı Atan Organlar: {Onun tohumu taşları parçalar.}[1333] Bu, onun hararet ve kuruluk göstermesinden olur (göstermesiyle sağlanır). {Aynı zamanda, onun kökünün pişmiş olanı, mesane yaralarına iyi gelir; pişmişi gazlara iyi gelir ve idrar zoruna, mesanede görülen yaralara iyi gelir.}[1334]

1330 "1 cüz" T.M.

1331 "Bu terkibin bakır kapta saklanması gerekir." T.M.

1332 { } arası T.M.'de yok.

1333 { } arası T.M.'de yok.

1334 { } arası T.M.'de yok.

SÜFL[1335]
(Tortu)

Özel Nitelikleri: İyi tortu ve zeytinyağının tortusudur.[1336]

Yapısı: Zeytinyağının ağır tortusu birinci derecede sıcaktır.

Etkileri: Zaferan yağının tortusunun dili ve dişleri boyadığını ve bu boyanın uzunca bir süre kalıcı olduğunu söyledik.

Yaralar: Zeytinyağının ağır tortusu, kuru bedenlerde oluşan yaraların tedavisinde etkindir.

SELC[1337]
(Kar, Kar Suyu; Aqua Astricta)

Etkileri: Yaşlılarda kötü etki yapar ve soğuk hıltlar meydana getirir.

Baş Organları: Kar (kar suyu), sıcak (yangılı) diş ağrılarını teskin eder.

Hareket Organları: Sinirlere zararlı etki gösterir. Onun fitil şeklinde uygulanması, sıcak buharları çeker ve böyle yapmasıyla, ondaki erimede, çözülmede engel yaratır.

Beslenme Organları: Soğuk hıltlar meydana getirdiği için, özellikle mideye zararlıdır ve herkeste susuzluk oluşturur.

SA'LEB[1338]
(Tilki; Yulpes vengalensis)

Etkileri: Onda çözücü etkiler vardır. Tilki kürkü, diğer kürklere nisbetle daha fazla ısıtıcıdır. Dolayısıyla, rutubetli yapıya sahip olanlar bu kürkten faydalanırlar.

Hareket Organları: Tilki, suda kaynatılarak, ağrıyan eklem yerlerine sarılıp, bağlanırsa, faydası çok olur. Aynı şekilde, içinde tilki kaynatılmış zeytinyağında hastanın uzun süre oturması uygun olur. Aynı zamanda, uygulamaya geçmeden önce hastanın kusturularak, içinin temizlenmesi yararlı olur. Çünkü bu terkipte (zeytinyağlı ter-

---

1335 "**Genel Nitelikleri:** Süfl-i mutlak dendiği zaman, zaferan yağının ve zeytinyağının sıkılmasından sonra kalan küspesi anlaşılır." T.M.

1336 "Tohumunun iyisi, zaferan süflünün yoğun ve ağır olanıdır." T.M.

1337 "**Genel Nitelikleri:** Bir cins donmuş sudur, kardır. Yağışlı havalarda havanın soğukluğu kar şekline dönüştürür." T.M.

1338 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir hayvandır. Tilki anlamına gelir." T.M.

kip) çekici güç vardır, ve maddeleri eklemlere doğru çekerek, orada toplanmasına sebep olur ve toplansa bile mesele oluşturmaz. Tilki yağı, nesneleri çekme özelliğine sahiptir; çekici etkisi daha yoğundur. Zeytinyağı içinde kesildikten sonra, tilkinin testisleri pişirilirse veya kesildikten sonra kendisi iyice kaynatılırsa ve o alınırsa (dâhilen ?), mafsallardaki madde birikimini çözer.

Baş Organları: Onun yağı, kulak içine damlatılırsa, ağrıyı (kulak ağrısını) giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun kurutulmuş akciğeri, astıma çok iyi gelir ve onun şurubunun içim dozu 1 dirhemdir.

{SAFİSA
(Dağ Sedef Otunun Zamkı; Gumma Ruta sylvestris)

Genel Nitelikleri: O, yabanî sedef otu zamkıdır.

Özel Nitelikleri: Olgun olmadığı takdirde yararlı olmaz. Onun üzerinden yarım yıl geçmezse, onun çözücü ve eritici yararı olmaz. Çünkü onda fazla rutubet vardır.

Yapısı: Çok sıcaktır ve güçlü bir yakıcı gücü vardır ve kurutucudur; ondaki rutubet bir acayiptir; eriyik hâlindeyken yakıcı değildir.

Etkileri: Onun müshil etkisi vardır; çiğnenince açıcıdır; rutubeti dolayısıyla genişletir. Ancak bir saat sonra yakıcı değildir. O, bedenin derinliklerinden çekme niteliğine sahiptir. Ancak, fazla rutubetinden sonra bu etkisini gösterir. Sıcaklığa meyilli mizacında değişme görülmez.

Süslenme: Saç bitirir ve saçkıran hastalığına karşı cidden çok yararlıdır ve buna benzer şikâyetlerde yararlıdır. Biz, bu konu ile ilgili olarak, ilgili kısımda bilgi verdik. Bu drog, kanın bozukluğunda yararlıdır ve belli bir sürenin (1 saat) altında bırakılmamalıdır. Aynı zamanda, vitiligo (kelef) ve lepra (adison, bers) lekelerini giderir.

Hareket Organları: Gut üzerine ve gevşeklik olan kısımlar üzerine ve soğuk eklemler üzerine tatbik edilirse, yararlı olur. Siyatikte, fitil şeklinde uygulanmalıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: İltihaplı akıntıları, solunum zorluğunu engeller; böğür ağrılarına iyi gelir. Özellikle onun beklemişi, hâricen ağrılara yararlı olur. Yakı şeklinde uygulanırsa, yararlı olur.

Eğer onunla kusulursa ve hâricen uygulanırsa, fazlalık akıntıları atar. Ondan yalayarak alınırsa, yumuşatıcı olarak etki eder (dokuları yumuşatır).

Dışarı Atan Organlar: Onun kökü ve usaresi, ishal etkiye sahiptir.

Hummalar: Onun kabuğundan 3 dirhem ve onun usaresinden 3 dirhem veya 1/3 ve sıvısından 1 dirhem alınır. Eğer daha fazla alınırsa, zararlı olur.

Bedeli: Onun bedeli 3 dirhem, aynı miktarda bahçe biberine eşittir.

Bu (drog), "Se" harfindeki son maddedir. "Se" harfinde 7 tane drog vardır.}[1339]

YİRMİ DÖRDÜNCÜ MAKALE
(Hı Harfi)

HAŞHAŞ
(Papaver somniferum)

{**Genel Nitelikleri:** Dioscorides, ona bazı insanların menkur dediklerini ifade etmiştir. Onun birçok çeşidi vardır. Bunlardan birisi bostanî olanıdır. Onun tohumu alınır, sağlıklı şekilde yenir ve aynı zamanda balla birlikte, balla ve natrunla ve bu nevinin başı diktir; tohumu beyazdır. Yabanî olanın başı eğiktir ve onun tohumu siyahtır ve onu insanlar raves diye adlandırmışlardır. Çünkü o, rutubetlidir ve dolayısıyla yumuşaktır ve üçüncü nevi, yabanî olan iki neviden küçük olanıdır. O daha serttir. Başı düzdür ve üç nevi de soğutucudur ve [bunun için] başını öğütmek gerekir. Onun tazesinden tabletler yapılır, kurutulur ve saklanır. Ancak bu bitkiden afyon çıkarılır. İnsanlara göre, o (afyon), siyah haşhaşın başından ve yaprağından çıkarılır. Onların ikisi de öğütülüp, sıkılır, usareleri çıkartılır ve bu usare ateşte pişirilir ve ufalanır, toz hâline getirilir. Sonra ondan tabletler yapılır. Buna haşhaş denir. Aslında bu ad, onun elde edildiği bitkinin adıdır. Eğer haşhaşın başı bıçakla ince bir yarma yapılarak açılırsa, bu yarılan yerden hafif bir sızıntı meydana gelir. Burada yarık şeklinde

1339 { } arası T.M.'de yok.

bir açma yapılır; delik şeklinde açma yapılmaz. Buradaki yarma (çizik) gibi başın yan taraflarındadır. Bu çizik derinliğine olmamalıdır; düz doğrultuda (yüzeysel) olmalıdır. Eğer onun sütü çıkmazsa, parmakla zamkı alınır ve o bir kap içinde toplanır. Toplananlar ağır olduğunda üzerine sürülür. Eğer o sürülüp, öyle kısa bir süre bırakılırsa, zamkı iyi gelir. Eğer uzun, gün boyu tatbik edilecekse, onun zamkının kullanılması yararlı olur. O, sert yere sürülür ve ondan hap yapılır ve öylece saklanabilir. Onun bir başka sınıfı daha vardır. Ona bazı insanlar fari'l-yevl (?) derler. Onun anlamı, bir kıyıdan (fari'l-yol? ~ karü'l-yol) diğerine (sahilli) demektir. O, bir bitkidir; yaprakları beyazdır; üzerinde kolumus yapraklarındaki gibi sarı tüyler vardır. Yabanî haşhaş yapraklarında olduğu gibi yan taraflarında yaygın olarak çıkıntı vardır. Onun gövdesi de diğerininkine benzer; onun çiçeği sarıdır; meyvası küçüktür ve kurun (cep) gibi meyvası kılıf içinde bulunur. İçinde siyah, küçük tohumlar vardır; bu tohumlar siyah haşhaş tohumlarına benzer. Kökü yeryüzünde biter; kalın ve siyah renktedir. [Bu nevi] deniz kenarlarında biter. Ancak haşindir (sert etkilidir) ve insanların söylediklerine ve tahminine göre, mamisadır. Bu bitkiden elde edilir. Yine söylendiğine göre (insanlar arasında yaygın olan bilgiye göre), onun etkili kısmı yaprağıdır. Haşhaşın son nevi, haşhaş el-zebdi olarak adlandırılır. Onun bu isimle adlandırılmasının sebebi, beyazlıkta köpüğe benzemesidir. İnsanlara göre, onun bu ismi onun beyaz olmasından kaynaklanmaktadır. Afrodus'un gövdesinin uzunluğu 1 karış kadardır. Küçük yaprakları, ismatoryun yapraklarına benzer. Meyvası bu bitkinin beyazıdır; gövdesi, yaprakları ve meyvası köpüğe benzer. Onun kökü incedir ve meyvaları yeterince büyüyüp olgunlaşınca toplanır. Bu da yaz mevsimine rastlar. Toplandığında kurutulup saklanır.}[1340]

{**Özel Nitelikleri:** Onun iyisi ve olumlusu, beyazdır. Bütün haşhaşlar arasında başı taze iken, ince, nazik olan, makbul olanıdır. Bundan hap (tablet) yapılır ve o saklanır. Onun zamkının en iyisi, kesif olandır, fevkalâde yoğun olandır (katı olandır); keskin bir kokusu vardır; lezzeti acıdır; normal yumuşaklıkta eriyiktir; düz beyazdır. Keskin

1340 { } arası T.M.'de yok.

değildir, don değildir; içinde tanecik yoktur. Su ile karıştırılırsa, mum gibi donar ve güneşe konunca erir. Normal olan, lambada kullanılır. Onun koyu renk olanından bu yapılmaz. Onun güçlü kokusu olanının baygınlık verdiği kabul edilir. Mamisa (kırmızı boynuzlu haşhaş) veya yabanîsinin yaprağının usaresi veya zamkı karıştırılırsa, o baygınlık verir. Mamisa ile rengi zafiran renginde olanla karıştırılırsa, kokusu bayıltıcı olur. Yabanîsinin usaresi ile birlikte [karıştırılırsa], bayıltıcı olur. Onun kokusu zayıf ve keskinse [fakat] belirgin değilse, o zamkla bayıltıcı hâle gelir. Bu zamkın rengi saftır ve etkisi zayıftır; insanlara göre (bazı hekimlere göre), ondan yalayan onun kötü etkisi dolayısıyla bayılır. O, iç yağı ile birlikte bayıltıcı etkiye sahiptir. Yunanlı hekimlerden bir hekim, onun ilâç olarak göz ağrısında veya kulak ağrısında ve benzeri ağrılarda kullanılmaması gerektiğini söylemiştir. Çünkü o, gözleri karartır ve işitmeyi ağırlaştırır. İdruyus hekim (Rodoslu hekim?), bu drogun kullanıldığında bayıltıcı olduğunu, çünkü görmeyi etkileyerek, kör ettiğini söylemiştir. Bir başka hekim, onun kokusunun uyku vermesi dolayısıyla yararlı olduğunu söylemiştir. Ancak diğer şeylerde o hayat için zararlıdır. Halk arasında söylendiğine göre ve deneyle de bilindiğine göre, bu ilâçta görülen ve onda deneysel olarak işaret edilen gerçeği onun etkilerine dayanarak anlattık.}[1341]

Yapısı: Bostanî türü, ikinci derecede soğuk ve kurudur ve siyah olanı, üçüncü dereceden soğuk ve kuru olup, dördüncü dereceye meyillidir.

Etkileri: Haşhaş çeşitleri soğutucudur. Onların besleyici değeri yoktur. Siyah haşhaş, ağır kurutucu etkiye sahiptir ve deniz haşhaşı yani meyvası öküz boynuzu gibi olan haşhaş, kuvvetli parçalayıcı ve temizleyicidir. Çiçekleri, yaşlıların gözlerindeki yara izlerini giderir.

Şişler: Kötü deniz haşhaşı dışındaki haşhaşlar, kızarıklık[1342] üzerine tatbik edilirler.

Cerahat ve Yaralar: Sahilde yetişen haşhaşın yaprağı, yaralara yararlıdır; onları iyi eder ve o, et fazlalıklarını yiyip temizler ve uyuza benzer deride meydana gelen pul pul yapıları bertaraf eder. Aynı za-

1341 { } arası T.M.'de yok.
1342 "ve sivilceler"T.M.

manda, onun çiçeği de aynı etkiyi gösterir. Bu haşhaş nevi (sahillerde yetişen, mukarrin), ciltteki yüzeysel yaralar için iyi değildir; onun temizleyici özelliği bu tip yaralarda olumsuz etki yapar. Yabanî haşhaş, zeytinyağı ile karıştırılıp, yakı (pomat) şeklinde yara üzerine tatbik edilirse, tedavi eder (onu yok eder).

Hareket Organları: Bahrî çeşidi, sütle birlikte gut için yararlı olur ve eğer yabanî haşhaş kökü, yarısı kalana kadar pişirilirse ve içilirse, siyatiğe iyi gelir.

Baş Organları: Haşhaş, uyku verir ve özellikle onun siyah olanı uyuşturucudur. Fitil şeklinde kullanıldığı zaman sakinleştirici ve uyutucu etki gösterir. Akıntıları dindirir. Haşhaş, yüze ve alına merhem şeklinde sürülse, uykusuzluğu (seher) giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Yangılı ve ateşli öksürüğe, göğüsten kan gelmesine karşı yararlıdır. Bu durumlarda haşhaş pastili yararlıdır. Eğer pastil özellikle akakya ve tekesakalı suyu ile karıştırılarak yapılırsa, faydalı olur. İbn-i Maserceveyh, kara haşhaş tohumunun göğsü temizlediğini, fakat kabuğunun dışında bulunan bir maddenin nefes darlığı yaptığını ve tohumun bütün yapısı itibariyle temizleyici özellik gösterdiğini söylemiştir.

Beslenme Organları: Haşhaş, mide rutubetine iyi gelir. Sahilde yetişen cinsi, suda yarısı kalıncaya kadar kaynatıldığında, karaciğer hastalıklarında etkili olur. Aynı şekilde, sindirim sisteminde yoğunlaşmış hıltı olanlarda da etkilidir. Köpük gibi olan haşhaş, dendiğine göre, yabanî haşhaş gibi kusturucudur.

Dışarı Atan Organlar: Siyah ve beyaz haşhaş, iyice dövüldükten sonra buruk kırmızı şarapla içilirse, kronik ishali keser. Haşhaşın yapısı normalde ishal yapıcı etki göstermesine rağmen, bu etkiyi sağlayan maddelerle suda çözücü hâle gelir. Haşhaş, pişirilip, lavman yapılırsa, dizanteriye iyi gelir. Eğer tohumu kratin şarabıyla içilirse, bağırsakları yumuşatır. Eğer köpük şeklindeki haşhaş, eksunafen miktarı kratin suyu ile birlikte içilirse, kusturur. Bu nevi haşhaşın tohumu, balgam söktürür ve Mısır haşhaşı, kokulu tohumlar içeren sıvılarla birlikte içilir. Bostanî türünün tohumları, balla birlikte meniyi artırıcı etki gösterir.

HATMİ
(Althae officinalis)

Genel Nitelikleri: Onun Yunanca adı "çok faydalı" anlamına gelen bir isimden gelmiştir.

Yapısı: Normal yapıda sıcaktır.

Etkileri: Hatmide yumuşatıcı, eritici, gevşetici ve olgunlaştırıcı kuvvetler vardır. Tohumları ve kökleri bitkisine göre daha fazla etkindir ve ekseriya daha kurutucudur.

Süslenme: Tohumları sirke ile birlikte hâricen adison gibi cilt lekeleri üzerine sürülür. Güneşte oturulursa, lekeler kaybolur.

Şişler: Şişleri yumuşatır ve onların oluşmasını engeller ve hematomları eritip çözer. Demamile (sulu şişler, döküntüler), iltihaplı şişlere ve sıracaya iyi gelir, tedavi eder. Butum zamkıyla karıştırılıp, rahim sertlikleri için kullanılır. Kükürtle ve zamkla sıraca üzerine tatbik edilir.

Hareket Organları: Eklem ağrılarını teskin eder ve özellikle öküz yağı ile birlikte iyi gelir. Siyatiğe, titreme, kas gevşemesine, kırık, sinirlerin uzamasına yararlı olur.

Baş Organları: Onunla yakı yapılırsa, kulak bezlerinin şişmesine yararlı olur.

Göz Organları: Göz kapağında oluşan arpacığı (sivilce) iyi eder.

Solunum ve Göğüs Organları: Tohumu, yangılı öksürüğe iyi gelir ve nefesi açar. Büzücü gücü ile kanamayı engeller. Yaprakları, meme şişlerinde etkilidir; akciğerler ve böğüre yakı şeklinde uygulanır.

Beslenme Organları: Onun zamkı, susuzluğu giderir.

Dışarı Atan Organlar: Onun kökünün pişmişi, idrar yangılarına ve bağırsak yangılarına iyi gelir; makat şişlerine de iyi gelir. Aynı zamanda, kötü ishale karşı etkilidir. Onun tohumu, sakız ağacı zamkıyla rahim sertliğine ve dolgunluğuna fitil şeklinde kullanılır. Aynı zamanda, pişmişi de aynı etkiye sahiptir. O, tek başına iyi bir temizleyicidir. Onun pişmiş kökü, şarapla içilirse, idrar zoruna iyi gelir ve taşları dışarı atar ve özellikle tohumu ve zamkı, karında kabız etki yapar.

Zehirlenme: Eğer sirkeyle ve zeytinyağı ile hâricen uygulanırsa, haşaratın oluşturduğu rahatsızlığı giderir ve pişmişi, karışık sirke veya şarapla aynı miktarda olmak üzere karıştırılıp, haşarat sokmasına karşı kullanılır.

HARDAL
(Brassica juncea)

Genel Nitelikleri: O, bilinen bir drogdur.

Yapısı: Dördüncü dereceye meyilli, sıcak ve kurudur.

Etkileri: Balgamı keser ve yağı, turp yağından daha ısıtıcıdır; hardal dumanından haşarat kaçar; yabanî hardal kökü, zararlı hıltlar meydana getirir ve temizleyici, eritici, çözücü etkilere sahiptir. Bilenler, hardalın kök ve yapraklarını pişirip, yerler.

Süslenme: Cildi temizler; sivilce ve morlukların ciltte oluşturduğu lekeleri giderir. Yabanî hardal, lepra (behak) için iyidir ve hardal, dili kurutur ve saçkırana iyi gelir.

Şişler: Yangılı şişleri çözer ve bütün kronik şişleri eritir, çözer. Kükürtle[1343] birlikte sıraca üzerine yakı yapılır.

Cerahat ve Yaralar: Uyuz ve uyuz yaralarına iyi gelir.

Hareket Organları: Mafsal ağrılarına ve siyatiğe yararlıdır.

Baş Organları: Baş rutubetine yararlıdır ve onu temizler. Unutkanlığa (lisergus) karşı başa hâricen tatbik edilir. Onun suyu, kulak ağrılarında ve çınlamasında damla olarak kullanılır. Hardal yağı, aynı şekilde kullanılır. Yağında şeytanboku kaynatılır ve o açıcı özelliğe sahiptir. Tıkanıklıklar için süzgeçtir. Bazılarına göre, o aç karnına içilirse, zekâyı açar.

Göz Organları: Toz hâlinde hardal, ballı su ile içilirse, akciğerin bronşlarındaki müzmin sertliği giderir (kronik bronşite yararlı olur).

Beslenme Organları: Dalak şişini giderir. Susuzluk hissi verir.

Dışarı Atan Organlar: Rahimdeki doluluk hissini bertaraf eder ve cinsel arzuyu artırır.

Hummalar: Sıtma ve kronik ateşli hastalıklarda yararlıdır.

HASÎ'S-SA'LEB
(Tilkihusyesi, Orkide; Orchis militaris)

{**Genel Nitelikleri:** Dioscorides, onun bir bitki olduğunu söylemiştir. Yaprakları, yaygındır ve yüzleri yere dönüktür ve onlar yeşil olup, rengi zeytin yaprağına benzer. Ancak onlar ondan daha incedir; daha uzundur ve daha geniştir. Uzunluğu bir karıştır; üzerinde morumsu

---

1343 "lahana" T.M.

renkli çiçekleri vardır. Kökü, yabanî soğanınkine benzer. Ancak onunki daha uzundur ve daha zayıftır. Zeytininki gibi dallanmıştır; her biri diğerinin üzerine doğru gelen kolları vardır. Onun kökleri yumuşak dokular şeklindedir. Bu kökler tıpkı yabanî soğan (sarmısak) köklerininki gibi olup, onlar gibi kaynatılıp, yenir. Denir ki, bu kökleri yiyen az miktardaki erkeklerin erkek çocuğu oldu ve bundan yiyen az miktardaki insanın, eğer kadınsa, kız çocuğu oldu. Drogun bu nevi, taşlık yerde biter ve kumluk yerde yetişir. Bu drogdan kumlu yerde bitenine bazı insanlar tarafından enderiyas adı verilmiştir. Çünkü bunların faydası çoktur. O bitkinin yaprağı pırasaya benzer, uzundur. Ancak onunkinden daha geniştir ve kendine ait bir rutubeti vardır. Onun dalları uzundur ve uzunluğu iki karıştır ve çiçeklerinin rengi mordur ve onun kökü testislere benzer. Bu köklerden dolayı, ona böyle (tilkihusyesi) denmiştir. Onun bütün nevilerinin lezzeti iyi değildir.}[1344]

Yapısı: Birinci dereceye yakın rutubetlidir. Onun rutubeti fazlacadır.

Hareket Organları: Sırt bölgesindeki titremeye ve çekilmeye (spazmlara) yararlıdır. Ayrıca felç üzerinde etkili olduğu kadar, cinsel uyarıcı olarak da etkilidir. {Özellikle de şarapla alındığında bu etkisi görülür.}[1345] Yararı bakımından, iskenfur (bir nevi kertenkele) yerine geçebilir.

{**Dışarı Atan Organlar:** Onunla yakı yapıldığında, nasırları açar ve eğer şarabın içinde içilirse, karında (bağırsaklarda) akıntı meydana getirir, diye kabul edilmiştir.}[1346]

HUSYE-İ KELB
(Köpekhusyesi; Orchis militaris)

Genel Nitelikleri: Bu, bir bitki olup, daha önceki bitkiye benzer. Bu bitkiler arasındaki fark hakkında şöyle derler: Bunlardan biri fevkalâde lezzetlidir. Bazıları da köklerinin benzediğini söyler. Her iki bitkinin de etkileri birbirine yakındır. Bu aslında tek drog olup, iki çeşidi vardır. Bunlardan biri küçüktür ve o çifttir. Alttaki çift ve üstteki çift,

---

1344 { } arası T.M.'de yok.

1345 { } arası T.M.'de yok.

1346 { } arası T.M.'de yok.

onlardan birincisinin içi boştur ve diğerinin içi doludur ve bunlardan içi dolu olan, boş olana göre daha büyüktür.

Etkileri: Büyük olanının rutubeti fazladır.

Şişler: Balgamî şişleri çözerler, eritirler.

Cerahat ve Yaralar: Yaraları açar; temizler; tahrip olan yerlerdeki kaşıntıyı engeller; nasırları (fistül) açar ve dokuları yiyen kötü mizaçlı yaraları tedavi eder.

Baş Organları: Kepeğe karşı yararlıdır.

Dışarı Atan Organlar: Bu drogun büyük cinsini yiyen erkeklerin çocukları çoğunlukla erkek olur. Aksine, küçük çeşidini yiyenlerin kız çocukları olur. Drogun tazesinin yendiğinde cinsel gücü arttırdığı, kurusunun yendiği zaman cinsel gücü azalttığı söylenir. Bunlar birbirinin etkisini ortadan kaldırır. Büyük ve küçük hakkında bütün söylenenler bundan ibarettir.

HUSYE
(Erbezi, Testis, Yumurta)

Genel Nitelikleri:[1347] Hayvan organlarından, yumuşak dokudan (etten) meydana gelmiştir.

Özel Nitelikleri: Husyenin en iyisi, genç ve canlı olan hayvanların husyeleridir (testisleridir). Teke, koç ve büyük baş hayvanların testisleri sindirilemez. En iyi testis, horoz husyesidir. Özellikle de besili horoz testisi, en kalitelisi diye kabul edilir.

Etkileri: Testisin besleyici özelliği, yumurtalıkların besleyici özelliği kadar iyi değildir. Ancak horoz testisi onlar kadar besleyicidir. Bütün testisler ve hattâ zor sindirilenler bile, sindirildikten sonra çok besleyici olurlar.

Beslenme Organları: Onun sindirimi zordur ve besleyici değeri yüksektir. Özellikle de eti sert, büyük baş hayvanların testisleri böyledir.

HARBAK-I ESVED
(Siyah Çöpleme; Helleborus niger)

{**Genel Nitelikleri:** Dioscorides, bazı insanlarca ona malinudun dendiğini söylemiştir. Çünkü ona bu ismi Malinus adını taşıyan bir adam

---

1347 "Bilinen bir drogdur." T.M.

vermiştir. Bu bitki temizleyicidir. Bu [ikinci] bitki ile delilikten kurtulmak mümkündür. Deliliği tedavi edip (bertaraf eder); kara çöplemenin yaprağı daha yeşildir ve onlar dulb yaprağına benzer ancak onunkiler daha küçüktür. Büyük olanı, yabanî sedef otu gibidir; yumuşaktır. Onun karası daha kuvvetlidir; onda kuşunet (zarar verici özellik) vardır.}[1348] Onun gövdesi kısadır; çiçekleri beyazdır; kendi rengi morumtıraktır. {Çiçeğinin yaprakları toplu hâldedir; salkım şeklindedir; meyvası kurtuma benzer ve onlara semsemundas denir.[1349] Onun damarları incedir ve siyahtır. Onun kökünden soğan gibi yumrular çıkar. Bu siyah harbaktan çıkan soğanlar alınıp, kullanılır. O, sert yerlerde ve mağaralarda, metruk yerlerde yetişir; o, katı ve serttir ve [bazı] hekimlere göre, suyu çıkarılıp, nesnelerin üzerine onun suyu sıkılırsa, onları kuruttuğu düşünülür. Bundan dolayı eğer istenirse, o bu iş için kullanılır. Bunun için drogun yere yakın kısmı yere doğru meyillendiğinde toplanır. [Bu dallar onun] etrafında sanki onu selâmlıyor gibidir. Onlar dallandığı vakit toplanır; dallarından ayrılır. {Onlar kökleriyle birlikte çekilir. Çünkü onun kökleri yararlıdır. Kurutucu özelliğe sahiptir; onun söküp atma özelliği öldürücüdür. Harbak, köküyle söküp çıkarıldıktan sonra çıkarılan bitki temizlenir. Onun başında ağır bir kökü vardır (onun kökündeki yumrularda ağır bir koku vardır). Onun sarmısağa benzeyen, fazla zararlı kısmı atıldıktan sonra yenir ve şarabı içilir. Aynı muamele beyaz çöpleme için de yapılır.}[1350]

Özel Nitelikleri: Onun iyisi, olgunluk dönemindedir; eski, beklemiş olan değildir; yani ne çok taze olanı, ne de çok fazla beklemiş olanıdır. Onun rengi kül rengidir; çabuk kırılan, sıcak olmayan, üzüm salkımı şeklinde olandır; lezzeti fevkalâde keskindir; dili yakar ve ondan köke yakın yerdeki küçük dalları alınıp, biraz suya konur ve kabukları soyulur ve bu gölgede kurutulur; dövülür ve ondan 3 dozda alınır. Onun fetrasalyun ve dokuva ile birlikte içilmesi doğru olur. İnsan mizacının zıtlıkları nedeniyle bazen 1 dirhem bile içilebilir.

1348 { } arası T.M.'de yok. "Parçalar hâlinde bir drogdur; bir talaş görüntüsündedir. Karası ve beyazı vardır. Karasının burukluğu beyazına göre daha kuvvetlidir. Harbak toplayanlar sarmısak yiyip, şarap içerek, onun zararlarından korunmaya çalışırlar." T.M.

1349 { } arası T.M.'de yok.

1350 { } arası T.M.'de yok.

{Yaş, alışkanlıklar, mevsim zamanı sebebi dolayısıyla bu konuda hekimin önerisine uyulmalıdır.}[1351]

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: O, çözücüdür; eriticidir; çok iyi temizleyicidir. Ölü dokuları bile yiyebilir ve asmanın dibinde yetişenlerin söktürücü etkisi görülür. Çöpleme, etkisiyle bedenden [zararlı] maddelerin atılmasını sağlar. Onun söktürücü etkisi ile [zararlı maddelerin] dışarı atılması sağlanır. Ancak onun kusturma, ishal ve temizleme etkisi de vardır. Onun erkek ve kadınlardan daha çok kuvvetli, sağlam ve sebze ile beslenen erkeklerde etkisi daha çok görülür. Diğerlerinde aynı derecede faydalı olmaz. Çöpleme kullanmanın faydalı olduğu zaman, Nisan ayıdır[1352] ve Ekim'den sonradır. Ancak onu almadan önce üç gün sert yiyecek ve içeceklerden uzak durmak gerekir; diyet uygulamalı ve basit şeyler yemelidir. Akşam yemeğini yedikten sonra iki veya üç defa kusma işlemi uygulanmalıdır. Sonra bu drog alınabilir.

Süslenme: Çöpleme, sirkeyle birlikte lepra yara izleri üzerine uygulanır ve aynı zamanda samyeli denen güneş lekeleri üzerine de uygulanır.

Cerahat ve Yaralar: Beyaz ve siyah çöpleme sütü, uyuz ve uyuz yaraları üzerine sirkeyle karıştırılıp, uygulanır. Bu tedavi sert, kabuk bağlamış yaralara iyi gelir. Onların atılmasını sağlar. Onların sertliğini giderir ve eğer nasur[1353] içine fitil şeklinde uygulanırsa ve üç gün kadar orada bırakılırsa, çıkarıldığında fitille birlikte o yaralı, bozuk doku da çıkar.

Hareket Organları: Felçlere ve mafsal ağrılarına yardımcı olur ve bu tip ağrılar için etkili bir drogdur.

Baş Organları: Eğer sirke ile pişirilirse ve kulağa damlatılırsa, onun ağrısını dindirir ve sirke ile karıştırılıp, diş ağrıları için gargara şeklinde kullanılır. Eğer kaynatılmışı, ağır işiten kulaklara damlatılırsa, onu güçlendirir ve kuruntu, malıkulya, sara ve migren türü başla ilgili bütün hastalıklar üzerinde kara çöplemenin yararlı etkileri vardır.

1351 { } arası T.M.'de yok.
1352 "Mayıs'tır" T.M.
1353 "basur" T.M.

Göz Organları: Eğer görmeyen gözler üzerine uygulanırsa, görmeyi güçlendirir.

Dışarı Atan Organlar: Sevdavî hıltlara ve sertleşmiş olan sevdavî hıltlara karşı yararlı olur. Bütün bu hıltların vücuttan atılmasını sağlar. Aynı şekilde safravî ve balgamî hıltların da atılmasını sağlar. Kana karışmış hıltların atılmasını sağlar. Hattâ vücudun uzak yerlerinden, ciltten atılmasını sağlar. Sakamonya ile seri bir temizleyici hâline gelir. Dağ maydonozu ve yabanî havuç tohumu ile karıştırılır ve sekincebinle ve tatlı şarapla ıslatılır ve onlar içinde bir süre bırakılır ve sonra bu şurup mercimek veya arpa suyu ve tavukla kaynatılır ve çorba yapılır ve 2 dirhem siyah çöpleme, 3 evsalus sakamonya karıştırılır veya balla kaynatılır. Çöplemenin faydasını görebilmek için bu yöntemler üzerinde düşünüp doğru karar vermek gerekir. Çöpleme, bağırsak ve mesanedeki şişlere iyi gelir; regl ve idrarı söktürür.

Bedeli: Bedeli 1/2 ölçü mazeryun ve 2/3 sarmısak ve İbn-i Maserceveyh, onu bedelinin kundus (bir çeşit siyah kök) olduğunu söylemiştir.

HUSRUDARU, HUSRANDARU
(Havlican; Alpina galanga)

Genel Nitelikleri: İbn-i Maserceveyh, husrudarunun havlican olduğunu söylemiştir. Diğerleri buna karşı çıkmıştır.

Yapısı: Sıcak ve kurudur.

Etkileri: Eritici, çözücüdür. Kulunç ağrısına yararlıdır; cinsel gücü artırır ve ekseriya böbrek ağrıları üzerinde etkilidir.

HARBAK-I EBYED
(Beyaz Çöpleme; Veratrum viride)

{**Genel Nitelikleri:** Dioscorides, bunun bir bitki olduğunu söylemiştir. Onun yaprağı, hamile dili veya yabanî sülük gibidir. Ancak o daha kısadır ve beyaz çöpleme siyahına göre daha çok ısıtıcıdır. Onun rengi kızıla çalar. Onun gövdesi uzundur ve boyu 4 karış uzunluğundadır. İçi boştur. Eğer o başlangıçta boşsa, kabukla çevrilidir. Bir tek baştan birçok ince damarları çıkar ve bu baş düzdür ve sinir otu veya yalancı pancara benzer ve dağlık yerlerde biter. Ekinlerin hasat döneminde toplanarak kurutulur. Bu drogun iyisi uygun şekilde yassıtılmış, beyaz

renkli, çabuk dağılan, büyük hacimde ve yumuşak olanlardır; etlidir, [bu drogun] iyi cinsleri uygun şekilde yassıtılmış, beyaz renkli, kenarları izhir gibi keskin olmayandır. Eğer o sırtından açılırsa, ondan toz şeyler çıkar. Onun dokusu incelikte örümcek gibidir. O, dilde yakıcı etki göstermez; ancak hâricen yakıcı özelliktedir, ki onun yakıcı olan nevi kötü nevidir. Birinci nevileri onun yakıcı olanlarıdır. Onun açıcı olarak etkisi vardır. Böyle kullanılır. Isıtıcı olarak kullanılır ve ondan önce bize göre hekim Filonidis onu şöyle betimlemiştir: O, uzundur; bundan dolayı tıp sanatında diğer droglardan daha üstün tutulur. Bazılarına göre, bundan biraz bir kaba koyup, buğdayla pişirilir ve eğer bu terkipteyse, zayıftır. Zararlı bir şey değildir. Bundan dolayı o, tek başına baş organlarına tatbik edilmez. [Bu, terkip şeklinde uygulanır] ve diğer başka şeylerle karıştırılarak da uygulanmaz. Antikunu diğer dillerdeki semerehdelus diye adlandırdılar. Bu harbak, beyaz çöpleme ile karıştırılır. O da aynı şekilde yararlıdır ve beyaz çöpleme, ilâçların terkibine girer ve bu bitki futence benzer ve onun yaprağı çok uzundur, çiçekleri beyazdır; kökü incedir ve onunla ilâç yapılmaz; tohumu yenen simsime benzer ve çok yararlıdır.}[1354]

Özel Nitelikleri: Bu drogun iyisi, uygun şekilde yassılmış, beyaz renkte, çabuk dağılan, büyük hacimde, ince (yumuşak) olandır. Dili şiddetli bir şekilde yakmaz ve tükürük salgısı oluşturur; ancak çabuk yakıcı etki gösteren kurtboğandır ve o ilgili bölümde anlatılmıştır.

Yapısı: Üçüncü derecenin ortasında sıcak ve kurudur.

Etkileri: Beyaz çöplemenin acılığı ve kara çöplemenin sıcaklığı kuvvetlidir. Fareler yiyecek olurlarsa, ölürler. Dolayısıyla fare zehiri olarak kullanıldığı zaman, kavrulmuş buğday ve balla karıştırılarak, tuzak yemi olarak hazırlanır. Etle birlikte kaynatıldığı zaman, etin dağılmasını sağlar. Etkisi zayıflatılmış çöpleme hazırlamak için, 5 dirhem çöpleme parçalarından alınarak, 9 okka saf su içinde üç gün boyunca bekletilir. Daha sonra süzülerek çöpleme elde edilir. Daha da hafif çöpleme çözeltisi hazırlamak için, 1 ratl miktar çöpleme parçaları, 2 ratl miktarı ilâve edilerek, kıvama getirilir. Üç gün bekletilir. Hattâ 3 kısım kalana kadar kaynatılır. Sonra çöpleme içinden çıkarılır

1354 { } arası T.M.'de yok.

ve 2 ratl balla suyun üzerine dökülür ve kıvam kazandırılır. Bu terkipten büyük bir kaşık alınır veya sıcak su ile içilir. En zayıf (hafif) çöpleme, kabukları soyulmuş çöpleme parçalarının kazınıp toz edilmiş olanıdır ve bunlar arpa suyu ile birlikte içilir. Bundan amaç, boğazda ve midede kalıntı bırakmamasıdır. Ayrıca ballı suyla kıvam kazandırılmış çöpleme de çok hafifletilmiş çöpleme türüdür. Çoğunlukla bir şekilde çöpleme kullanımı sindirim sistemi içinde kalıntı bırakacağından zararlı olur (öldürücü olabilir). Onun spazmlarını önleyebilmek için diğer bazı maddelerle birlikte kullanılır. Meselâ tavuk çorbası, zufa şurubu, nane, sedef otu, mercimek gibi, ayrıca su'd, süsen ve turmustan elde edilen yağlar gibi kokulu yağlar da kullanılabilir. Bunun yanında kokusu kuvvetli olan sirke, elma, ayva, sıcak ekmek, reyhan şurubu, aksırtıcı droglar, süzgeç, oturak, karyola, çok yumuşak yatak ve bardak gibi şeyler hazır olmalıdır. Şayet rahatlıkla içilebilirse, soğuk suyla içilebilir veya tabiî olarak koklanabilir. Bağırsak sıvısı kaliteli olan yiyecekle birlikte alınabilir. Hastada spazm ve güç kaybı sözkonusuysa, şarapla veya ballı suda ekmekle şerbet yapılabilir. Eğer etki tekrarlansın isteniyorsa, bundan sonra soğuk suda ezilmeli, ekmek yenmelidir. Eğer tedavinin ortasında veya sonunda hıçkırık görülürse, o zaman drogun içinde kaynatılmış ballı su içilir. Bu drog eğer etkilemezse, o zaman hastaya ballı su ile kaynatılmış sedef otu içirilir veya süsen yağı kullanılarak, hasta kusturulur ve salıncakta sallanır. Eğer hasta boğulur gibi bir reaksiyon gösterirse, o zaman 3 okka miktarı bu drogdan kaynatılarak içirilir ve sıkıntı giderilmiştir. Eğer bu uygulama etkili olmazsa, sıcak lavman yapılır. Boğulmayı önlemek için, 3 usulusat dozda içirilir. Bu uygulamada kusma etkisi aranmaz. Aksırık giderici droglar verilip, kusma sonucu hıçkırık giderilmezse, hastanın omurga ve kürekleri üzerine şişe çekilir. Çok sıcak olan yağlarla spazma uğramış organlar ovulur ve banyo yapılır.

Süslenme: Onun cilt üzerindeki etkisi, siyah çöpleme ile ilgili olarak verilen açıklamalarla aynıdır.

Cerahat ve Yaralar: Beyazı da, siyahın etkisi hakkında burada verilen etkiyi yapar.

Baş Organları: Eğer toz edilmiş çöpleme koklanırsa, aksırtıcı etki gösterir.

Göz Organları: Görmeyi keskinleştirir, güçlendirir.

Beslenme Organları: Beyaz çöpleme, kuvvetli kusturucudur. Onda temizleyici etki vardır; ancak tıkama tehlikesi de vardır. Bundan dolayı kusmak için hafifletilerek kullanılır. Boğulmasından korkulan hastalara aç karnına çöpleme içirilmesi gerekir. Midesi zayıf olanlara verilmez.

Zehirlenme: Fazla verilirse, öldürücü olur. Köpek ve domuzlar için zehir olarak kullanılır ve çöpleme yiyenlerin dışkısını yiyen tavuklar ölür.

HIYAR-I ŞENBIH
(Çin Tarçını; Cassia fistula)

Genel Nitelikleri: Kabulî, Basrî (Basra) ve Hindî (Hindistan) tipi vardır. Basra türü, Hindistan kökenli olup, Basra'ya getirildikten sonra diğer bölgelere dağıtıldığı ve Basrî olarak tanındığı ihtimali kuvvetlidir.

Özel Nitelikleri: İyisi, gövde ve saplarından arınmış, temiz yapraklı olanlardır. Gövde ve saplarının iyisi, temiz ve pürüzsüz yapıda olanlardır.

Yapısı: Sıcak ve soğuklukta normal yapıdadır ve rutubetlidir.

Etkileri: Çözücü ve yumuşatıcıdır.

Şişler: Yangılı şişlere, iç organlardaki özellikle boğazdaki şişlere iyi gelir. Eğer inebü's-sa'leb (tilki üzümü) suyu ile karıştırılıp, gargara yapılırsa, katı şişlere iyi gelir.

Hareket Organları: Hâricen gut ve eklem ağrıları için yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Bu drog, küzbere suyu ve biraz katuna (pire otu) ezmesiyle birlikte solüsyon hazırlanıp, bu solüsyonla gargara yapılırsa, tonsillere iyi gelir.

Beslenme Organları: Karaciğer ağrısına ve sarılığa iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Bağırsaklarda yumuşatıcı etkisi vardır; yakıcı safranın ve bağırsak muhtevasının atılmasını sağlar. Sıkıntı vermeden ishal etkisi gösterir. Hamilelikte kullanılmasında bir sakınca yoktur.

Bedeli: Bu drogun bedeli, yarısı kadar terebentin veya üç katı kadar kuru üzüm ve 1/8 kadar türbiddir. Bazılarının ifadesine göre, kuru üzüm yerine meyan balı kullanılabilir.

HASS
(Marul; Lactuca scariola)

Genel Nitelikleri:[1355] Yabanîsinin kuvveti, kara haşhaş gibidir.

Yapısı: Galenos, bostanî marulda soğukluk olmadığını, ancak gül suyu kadar soğukluk olduğunu söylemiştir. Onun rutubeti, pancar ve ebegümecinin rutubeti arasında yer alır. Bazılarına göre, marulun yapı ve kuruluk bakımından lâhanayla pazı türü sebzeler arasında yer aldığı söylenir. Ben, onun üçüncü derecede soğuk olduğunu söylediklerini ifade ediyorum. Hekimlere göre, besin olarak zararlı veya pek az besleyicidir. Bu doğru değildir. Marul, ikinci derecede soğuktur.

Etkileri: Marulun temizleyici, büzücü ve söktürücü özellikleri yoktur. Tuzlu, ekşi gibi özellikleri olmadığı için, bundan oluşan kan, diğer sebzelerden oluşan kana göre daha kırmızıdır. Pişmiş marul besleyicidir. Marul, sıvıların birbiri ile uyuşmazlığından doğan şikâyetlerde yararlıdır. Yıkanmış marul iyidir. Yıkamak, marulun gaz yapıcı özelliğini artırır ve aynı zamanda bütün sebzelerin soğukluğunu fazlalaştırır. O, süratle hazmedilir. O, şarap içinde alınırsa, sinirsel şikâyetleri (hastalıkları) önler ve siyah haşhaştaki kuvvet gibi ondan serbest kılar.

Şişler: Yangılı şiş ve ödemler üzerinde etkilidir. Fakat büyük ve şiddetli ödemler üzerinde etkili olamaz.

Hareket Organları: Eklemler üzerine hâricen (yakı, lapa) uygulandığında yararlı olur.

Baş Organları: Çiğ ya da pişmişi, uyku verir; dolayısıyla uykusuzluğu giderir. Sayıklamayı önler. Ayrıca başı güneşte yanmaktan korur. Bu drog, tıkanıklıkların ilâcıdır.

Göz Organları: Yabanî marulun sütü, kornea yaralarını temizler. Bostanî marulun sütü de aynı etkiyi gösterir. Marul külü, yanıklar için kullanılır. Yabanî marul sütü, kirpiklerin dökülmesini önler. Yenmesi, göze zarar verir.

Solunum ve Göğüs Organları: Sütü artırır.

Beslenme Organları: Susuzluğa ve midenin sıcaklığına, iltihabına yararlıdır. Bostanî marul, çabuk sindirilir ve süratle yağa dönüşür ve onun yenmesi sarılık için yararlıdır.

1355 "Marul denen, bilinen bir bitkidir." T.M.

Dışarı Atan Organlar: Onun tohumu, meniyi kurutur, cinsel arzuyu azaltır; orgazmı yavaşlatır ve ben bu etkilerin onun tohumunda görüldüğünü söylüyorum. Yarım dirhem marul sütü, suyla içilirse, bağırsaklarda ishal etkisi yapar. Büyümüş göbekli bostanî marulun sütü, yabanî marul sütüne yakın etkiye sahip olur. Marulun bağırsaklar üzerinde ishal ya da kabız etkisi yoktur. Bu da, onun ekşi, tuzlu veya temizleyici özelliklerinin olmamasından ileri gelir. Yabanî marul sütü, regl söktürür.

Zehirlenme: Yabanî marul sütü, örümcek ve akrep sokmalarına karşı içilirse, yararlı olur.

HUNSA
(Çiriş Otu; Asphodelus tenuifotius)

Genel Nitelikleri: Onun yaprağı Şam pırasasına benzer, parlak ve pürüzsüz bir gövdesi ve gövdesinin üstünde, başında çiçekleri ve meyvası vardır. Meyvaları uzun, düz, palamut gibidir; o, buruk lezzettedir.

Yapısı: O, sıcak ve kurudur. Bazıları, onun soğuk ve rutubetli olduğunu söylemişlerdir. Bu doğru değildir.

Etkileri: Temizleyici, eritici, çözücüdür ve özellikle onun kökü bu etkiye fazlasıyla sahiptir. Bitkinin kökleri etki yönünden en kuvvetli kısmıdır. Onun etkisi luf-u ca'd (yılanyastığı) kuvvetine benzer.

Süslenme: Çiriş otu, saçkıran ve yılancık üzerinde etkilidir. Bunun için özellikle köklerinin külü kullanılır. Külleri, ciltteki beyaz lekeler üzerine sürülüp, güneşte oturulursa, yararlı olur.

Şişler: Onun kökü, şarap tortusuyla birlikte bütün bezlerin şişlerine, hâricen tatbik edilir ve dolamanın üzerine [aynı şekilde] uygulanır. Eğer arpa unuyla birlikte yangılı şişler üzerine başlangıçta tatbik edilirse, faydası olur.

Cerahat ve Yaralar: Kökleri, şarap tortusuyla habis ve iltihaplanmış yaraların üzerine uygulanır.

Hareket Organları: Onun kas gevşekliğine yararı vardır.

Baş Organları: Usaresi, tek başına veya bal, şarap ve ve mürrle birlikte baş ağrısı için uygulanır. Kulağında zonklama ve çınlama olanların diğer kulaklarına bu öz suyundan damlatılırsa, yararlı olur.

Göz Organları: Onun kökünün öz suyu, göz üzerinde yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun 1 dirhemi, şarapla birlikte alınırsa, böğür ağrısına ve öksürüğe iyi gelir. Kökleri, şarap tortusu ile birlikte meme şişlerine iyi gelir.

Beslenme Organları: Sarılığa iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: İdrar ve regl söktürür. Meyvası ve çiçekleri, şarapla birlikte içilirse, ishal etkisi gösterir. Kökleri, şarap tortusuyla hâricen testislere uygulanırsa, testis şişlerine iyi gelir.

Zehirlenme: 3 dirhemi, haşarat sokmalarına karşı içilir. Çiçek ve meyvası şarapla birlikte içildiği zaman, akrep ve çıyan gibi hayvan sokmasına karşı çok etkilidir. 4 veya 14 dirhemi, akrep sokmalarında[1356] yararlı olur.

HAVLİCAN
(Alpina galanga)

Genel Nitelikleri: Kırmızı renkli, siyah, kırmızı veya koyu renkli, keskin lezzetli, güzel hafif kokulu, Çin kökenli bir bitkidir.[1357] İbn-i Maserceveyh, bu bitkinin havlican olduğunu söylemiştir.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcı, koku gidericidir.

Süslenme: Ağız kokusunu giderir.

Beslenme Organları: Midedeki sindirime gayet iyidir.

Dışarı Atan Organlar: Kulunca ve böbrek ağrılarına iyi gelir. Cinsel güç üzerinde iyi etkisi vardır.

Bedeli: Onun ağırlığı kadar karanfildir.

HASS-I HIMAR
(Eşek Marulu, Şencar, Havaciva; Onosma echioides)

Genel Nitelikleri: O, çok ince, marul yaprakları gibi çok sayıda esmer (koyu renk), üzeri tüylü yapraklar içeren bir drogdur. Yaprakları koyu kıvamda bir sıvı içerir. Köklerinin rengi kırmızıya çalar. Eli ve parmakları bu sıvı boyar. O, kırmızı topraklarda yetişir. Kimyasal yapısı, sıvı ve mineral maddelerden meydana gelmiştir. Bu drog, şencar diye de çağrılır.

1356 "zehiri atmada"T.M.

1357 "Yuvarlak, odunsu parçalar hâlinde bir drogdur."T.M.

Özel Nitelikleri: Küçük olanları daha kuvvetlidir. Beyazı, sulu ve zayıf olur.

Yapısı: İkinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Temizleyici, açıcı ve kurutucu etkilere sahiptir. Çiçekleri bunların en güçlüsüdür. Köklerinin özelliği, tohumlarının özelliğine yakındır. Kurutulmuş kökleri de etkilidir. Bolus,[1358] çekici özelliğe sahip olduğunu, dokuların derinliklerinden maddeleri, hattâ sıvıları bile çektiğini söyler.

Şişler: Hangi organda olursa olsun, sertleşmiş şiş dokular üzerinde etkilidir.

Cerahat ve Yaralar: Bu drogla yaralar için fitil yapılıp, tatbik edilirse, örtücü, iyileştirici etki gösterir. Drogun suyu da aynı yöntemle aynı etkiyi gösterir.

Hareket Organları: Bu drog, kökleriyle birlikte gut hastalığı üzerine hâricen tatbik edilir. Sirkeyle birlikte hâricen siyatik için kullanılır.

Baş Organları: Usaresi, buruna çekilse, sinüsleri boşaltıp, başı rahatlatır. Kepek için balla birlikte kullanılır. Enfiye şeklinde de kullanılabilir.

Göz Organları: Gözdeki yara izlerini ve sertleşmiş dokuları (katarakt) temizler.

Beslenme Organları: Karaciğeri temizler; sirkeyle ıslatılmış olan drog dâhilen ve hâricen etkisini gösterir.

Dışarı Atan Organlar: Şiddetli regl söktürür. Cenin üzerinde öldürücü etki gösterir ve atılmasını sağlar. Fitil veya oturma banyosu şeklinde rahim urlarında etki gösterir. Kaliteli idrar söktürücüdür. Dâhilen ve fitil şeklinde 1 miskal dozda kullanılır. Ayrıca fitil şeklinde, makat çatlaklarında kullanılır.

HARNUB
(Keçiboynuzu; Ceratonia silique)

Genel Nitelikleri:[1359] Aslı, Şamî (Şam'da yetişen) ve kuru olandır.[1360]

Yapısı: Nebatî olanın kuruluğu ve soğukluğu daha şiddetlidir.

1358 "Kolus"T.M.

1359 "Keçiboynuzu olarak bilinen drogdur."T.M.

1360 "Nebatî ve Şamî olan iki kısım vardır."T.M.

Etkileri: Şamî olan, kurutucu, kabızdır ve onun meyvası da aynı özelliği gösterir; ancak meyvası tatlıdır. Bağırsaklarda da kabız etkilidir. Bununla birlikte, bağırsaklarda şiddetli kurutucu etki yapar. Yakıcı değildir. Nebatî olanı, tazeyken yenir ve ağır kökü, bir hılt meydana getirir.

Süslenme: Taze keçiboynuzu, Suriye karpuzuyla (fic) birlikte siğiller üzerine bastıra bastıra sürülürse, siğillerin düşmesine sebep olur.

Baş Organları: Kaynamışının suyu ile ağız gargara yapılırsa, diş ağrılarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Şamî olanın tazesi, mide için kolay sindirilebilir bir besin değildir. Kurutucudur. {Hazmı yavaşlatır ve içinde sindirilen besin maddelerinin geçişini (aşağıya inişini) yavaşlatır. Galenos, bu meyvanın başka memleketlere gönderilmediğini, sadece yetiştiği yerde kaldığını söylemiştir; o sarılığa iyi gelir.}[1361]

Dışarı Atan Organlar: Onun kaynamışı üzerine oturmak, mideyi güçlendirir; idrar söktürür ve özellikle kuru üzümle takviye edilirse, bu etkisi daha belirgindir. Şamî nevinin tazesi, ishal etkisi gösterir ve ters etkisi, yani kurutucu etkisi de vardır. Ağız kokusunu giderir ve muhtemelen nebatî olanı, fazla regl akıntısına yararlıdır. Yenirse, bu etkisi vardır. Onun nevilerinden olan yenbut,[1362] çiğnenirse, ishal etkisi vardır.

HAZEF[1363]
(Çamur; Porselen çamuru)

Etkileri: Kurutucu, temizleyicidir; özellikle fırın kabı şeklinde olanda bu etki vardır. Diğeri, bunun yumuşağı, deniz yengeci (seretan-i bahri) [diye adlandırılan olup], karamid denen bileği taşı (senbazec) gibidir.[1364]

Süslenme: Deniz yengeci çömleği, kurutucudur ve ciltteki lekeleri ve siyah beyaz noktaları giderir; onları temizler.

1361 { } arası T.M.'de yok.

1362 "yernub" T.M.

1363 "**Genel Nitelikleri:** Hazef dendiğinde, sadece gazair ve kavair anlaşılmaz; diğer saksı türlerini de kapsamı içine alır. Gazair, pişmiş kilden yapılan çömlektir. Kavair ise, demirci ocağıdır." T.M.

1364 "Senbazec, zımpara anlamına gelir." T.M.

Şişler: Ondan sıracanın üzerine tatbik edilecek ilâçlı sargılar hazırlanır.

Cerahat ve Yaralar: Ondan hazırlanan ilâçlar, yaraların çabuk iyileşmesini sağlar. Uyuzu temizler ve özellikle deniz yengeci çömleği (kabı) daha çok etkilidir.[1365]

Göz Organları: Çin çömleği, diğer yerlerin çömleğinden daha incedir. Çin kaynaklı çömlek, pamuk tohumu[1366] yağı ile birlikte kronik katarakta iyi gelir ve yine deniz yengeci çömleği, kazılıp çıkarılmış tuzla karıştırılırsa, katarakta yararlı olur. Gözdeki yaralardan dolayı ârız olan beyaza (katarakt, pterygium denen hastalık?) iyi gelir.

Hareket Organları: Fırın kiremiti (çömleği), gut üzerine tatbik edilirse, iyi gelir.

HUFFAŞ
(Baykuş; Blecotus aurtus)

Genel Nitelikleri: Bazıları, onun baykuş sütü (şirzek) olduğunu söylemişlerdir. Bazıları ise, onun baykuş idrarı olduğunu söylemişlerdir.

Yapısı: Baykuş sütü, temizleyicidir ve çok ısıtıcıdır.

Süslenme: Yağı, aşınmanın başlangıcında çok etkilidir. Saç ve kılların çıkmasını engellediği söylenir. Olumlu etkisi yoktur.

Göz Organları: Baykuş beyni, balla birlikte kullanıldığında, göz akıntılarını başlangıçta engeller. Sütü, katarakta ve pterygium'a iyi gelir.

HANEKÜ'Z-ZİB
(Kurtboğan; Aconitum napellus)

Genel Nitelikleri: Kurt, domuz ve diğer hayvanlarda boğucu etki gösteren ve bu isimle anılan bir drogdur.

Zehirlenme: O, öldürücü bir drogdur ve o "Kaf" kısmında ele alındı.

HANEKÜ'N-NEMR
(Kaplanboğan; Aconitum pardalianches)

Genel Nitelikleri:[1367] {Dioscorides, onun ince dalları olduğunu, onların uzun olduğunu, zor parçalandığını ve yaprağının lablaba ben-

---

1365 "Bu etki, deniz yengeci Çin yöresinde çıkarıldıktan sonra donup, çömlek gibi olduğu için, diğer çömlek kaplardan ayrı tutulmuştur."T.M.

1366 "veya kartum tohumunun"T.M.

1367 "Bilinen bir drogdur."T.M.

zediğini söyler. Ancak o diğerlerinden daha yumuşaktır; ağır kokuludur; sarı, yumuşatıcı rutubeti vardır ve onun bakla kılıfı gibi parmak uzunluğunda kılıfı vardır. Onun boşluğunda küçük, sert siyah tohumları vardır.

Etkileri: Bu bitkinin yaprakları, et yağı ile karıştırılırsa ve ekmekle karıştırılıp kurta, kaplana, köpeğe, tilkiye verilirse, onları öldürür. O yenirse, gücü azaltır. O, dâhilen alınmamalıdır ve hâricen de alınmamalıdır.

Zehirlenme:[1368] Bu bitkinin akrebe yaklaştırıldığı zaman akrebi öldürdüğü söylenir.}[1369]

HANEKÜ'L-KELB
(Köpekboğan, İtboğan; Aconitum pardalianches)

O, kaplanboğandır ve ondan daha önce söz edildi.

HİLÂF
(Söğüt; Salix coprea)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir bitkidir. Onun yaprakları çizilip, yırtılırsa, yaprağından güçlü bir zamk çıkar.

Etkileri: Meyvası ve yaprakları, yakmaksızın büzücü etki (kabız) yaparlar. Onda yeterince kurutucu etki vardır ve külü şiddetli kurutucudur. Eğer tazesinden zamk yapılırsa, kötü huylu kanamalarda etkin olur; kanı dindirir. Yapraklarından çıkan zamk, kuvvetli temizleyici ve yumuşatıcıdır.

Süslenme: Külleri, sirkeyle hâricen siğillerin üzerine tatbik edilir.

Cerahat ve Yaralar: Kemiklerde oluşan iltihaplara iyi gelir ve özellikle yaprağı ve külü, eğer sirkeyle birlikte hâricen uygulanırsa, kaşıntıyı giderir.

Baş Organları: Tomurcukları ve suyu, baş ağrısını giderir ve yapraklarının öz suyu, burun akıntısı için iyi bir ilâçtır; kulaktan gelen akıntıyı durdurmakta yararlı olur.

Göz Organları: Meyvası ve suyu, vurma sonucunda göz papillasında oluşan zedelenmeye karşı göz üzerine tatbik edilir. Onun hâricen yakı (pomat) şeklinde göze uygulanması, görme zaafını giderir.

1368 "İran kaplanını ve diğer hayvanları boğar." T.M.

1369 { } arası T.M.'de yok. "Bu bitki katilü'n-nemrdir ve ilgili bölümde gerekli açıklama verilmiştir." T.M.

Beslenme Organları: Onun suyu, karaciğerdeki tıkanıklık ve sarılığa karşı iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Onun meyvası, kan ihtilâfı olan kişilere yararlıdır.

HUBBAZİ
(Ebegümeci; Malva rotundifolia)

Genel Nitelikleri: Maluhya (bir çeşit hatmi) bitkisinin bir nevidir. Bu ağacın bir nevi yabanîdir ve bir grubu da bostanîdir. Ebegümecinin bir nevine maluhya ağacı denir. Bu nevi, hatmi diye bilinen nevidir. Baklanın da bu sınıfa sokulmasında bir sakınca yoktur. Bu neviden olan bakla kırmızı olur.

Özel Nitelikleri: Yabanî ebegümeci, yumuşaktır, kurutucudur; fazlasıyla su içerir. Bostanî olan nevi, yabanî olanlara nisbetle daha azdır.

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve rutubetlidir. Bostanî olanın sıcak ve kuru olduğu söylenmiştir vc bu ifade Bolis'e[1370] göre, büzücü etkiye sahiptir. Ayrıca, aşındırıcı etkisi de vardır. Yakmadan, ayrıştırıcı, dağıtıcı etki gösterir. Onun bu ifadeleri, Yahudi baklasına aittir. Ona maluhıya adı verilmiştir.

Etkileri: Onda yumuşatıcı güç vardır. Onun bir nevinin (sermek) daha yumuşak olduğu, silkten (pancar kökü) daha ağır olduğu söylenir. Yabanîsi daha yumuşak ve daha kurutucudur. Bostanî olanın azıcık ısıtıcı olduğu söylenir. Süratle şişkin yapar, şişirir. Onun rutubeti, yakıcılığı, acılığı zeytinyağı ile giderilir. Ebegümecinin hazmı mutedildir (normaldir) ve onun rutubetinin ağır olduğu söylenir ve rutubeti hasdan (bir çeşit ot) daha fazladır. Bolis, onun büzücü olduğunu söylemiştir. Ayrıca, aşındırıcı etkisi de vardır. Yakmadan eriticidir, çözücüdür. Onun (Bolis, Paulus) bu ifadeleri de yine Yahudi baklasına aittir.

Şişler: O, kaşıntıya, kızarmaya iyi gelir; yabanîsinin yaprağı, zeytinyağı ile birlikte ateş yanıklarına iyi gelir. Pişmiş şekli de aynı amaçla kullanılır. Bostanî türü, başlangıçtaki yangılı ödemlere iyi gelir.

Cerahat ve Yaralar: Ebegümeci, iyice ezilerek, nasır üzerine tatbik edilir; gözde çıkan sert yaralara (arpacık?) da, özellikle küçüklerine, iyi gelir.

1370 "Kolus" T.M.

Baş Organları: Onunla baş yaralarına idrarla yakı yapılsa, çok faydalı olur ve bu terkip (ebegümeci ezmesi) kepeklere çok iyi gelir.

Göz Organları: Onun yaprağı, tuzla ezilirse, gözdeki arpacığa iyi gelir ve onları temizler, yok eder.

Solunum ve Göğüs Organları: Yaprakları ve çiçekleri, her ikisi de, göğüs için yumuşatıcıdır ve anne sütünü artırır.[1371] Tohumları, göğüsün (solunum organlarının) sertliğini gidermekte daha yararlıdır.

Beslenme Organları: Bostanî olanı, mide için iyi değildir ve o, karaciğerdeki tıkanıklıkları açar.

Dışarı Atan Organlar: Çiçeği, bütün böbrek ve mesane yaraları için içilirse, iyi gelir. Zeytinyağı ile çırpılıp, kullanılır. Hatmi tohumu, bağırsak yara ve ülserlerine faydalıdır ve bostanî ebegümecinin büzücü etkisi vardır. Bağırsaklara, mesaneye yararlıdır; karın organlarını yumuşatır ve onların ağrılarına karşı eğer onun suyu içilirse veya onun suyu ile hazırlanan şarap (içki) içilirse, iyi gelir. Kaynamış ebegümeci ile rahim sertliği için oturma banyosu yapılır veya rahimin içi lavman şeklinde yıkanır. İdrar söktürücü etkisi vardır. Yabanî ebegümecinin güneşle birlikte dönen nevinin salgı ve safra söktürücü etkisi vardır. Kanın akışını artırır; bu yüzden uzun süreli kanamalara sebep olur.

Zehirlenme: Zeytin ile yakı yapılırsa ve özellikle zeytinyağı ile yakı yapılırsa, arı sokmasına iyi gelir. Zehirlenen kişiler, sürekli ebegümeci şurubu içerlerse, faydalı olur; örümcek sokmasına iyi gelir.

HAMİR[1372]
(Hamur; Sacchoromyces cerevisiae)

Yapısı: Harareti vardır; rutubeti ve kuruluğu, içerdiği tuzla orantılıdır; ona göre değişir. Eğer fazlaysa, hamur kurutur. Eğer eksikse, hamur rutubetli olur.

{**Etkileri:** Tuzu dolayısıyla, onda temizleyici güç vardır. Buğdayın yaprağı (tabakaları?) ve ondaki ekşilik dolayısıyla soğutma gücü vardır. Vücuttaki derinlerde olan maddeleri vücudun yüzeyine doğru çeker ve onları çözüp, eritir.

1371 "sıcak ve kuruluktan oluşan öksürüğe iyi gelir."T.M.

1372 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir maddedir."T.M.

Hareket Organları: Onunla ayağın aşağı kısımlarında olan ağrılarda yakı yapılır.}[1373]

HUH
(Şeftali Ağacı; Prumus persica)

Yapısı: İkinci derecenin sonunda soğuk ve birinci derecede rutubetlidir, fakat bu rutubetliliği birinci derecenin sonuna yakındır.

Etkileri: Rutubeti sebebiyle çabuk bozulur; yumuşatıcıdır. Kurusunda büzücü etki vardır ve akışkanlığı önleyici bir yapıya sahiptir. Ham olanı da büzücü etki gösterir.

Süslenme: Yaprakları hâricen sürülerek kullanıldığında,[1374] kötü kokuları giderir.

Baş Organları: Yapraklarının usaresi, damla şeklinde kullanılırsa, kulak kurtlarına öldürücü etki gösterir. Yağı, şakaklardaki ağrıya iyi gelir. Aynı zamanda, soğuk veya sıcak kaynaklı kulak ağrılarına da iyi gelir.

Beslenme Organları: Olgun şeftali, mide için yararlıdır. İştiha açıcı etkisi vardır: Şeftalinin yemek üzeri yenmesi doğru olmaz. Çünkü yiyecekleri bozar. Dolayısıyla, yemekten önce yenmesi doğru olur. Besleyici özelliği fazladır.[1375]

Dışarı Atan Organlar: Yaprakları, hâricen belli bir süre karın üzerine pomat şeklinde uygulanırsa, bağırsak kurtları üzerinde öldürücü etki gösterir. Aynı şekilde çiçek petallarına onun usaresi içilse, aynı etkiyi gösterir. Olgun şeftali, bağırsaklara yumuşatıcı etki verir ve ham şeftali kabız etki gösterir. Bazıları, onun cinsel gücü artırdığını söyler. (Bu etki hekimin verdiği doz ve emirler doğrultusunda olabilir.) Bu etki sıcak ve kuru mizaçlı bedenlerde görülebilir.

HUTTAF
(Kırlangıç; Airund urbica)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir kuştur.

Etkileri-Baş Organları: Dioscorides, kırlangıcın genci (yavrusu?) alınır ve ilkin onun içi açılır ve içinden (karın boşluğundan) olan iki

---

1373 { } arası T.M.'de yok.
1374 "tüyleri döken terkiplerdeki"T.M.
1375 "Kurusunun hazmettirici özelliği vardır. Güzel değildir."T.M.

taş alınır; bunların birisinin kendine has rengi vardır; diğeri çeşitli renklerden meydana gelmiştir; bu taşlar toprağa dönüşmeden alınır ve sonra bir parça buzağı veya geyik derisine konup, saklanır ve aklı karışanların veya sara krizi geçirenlerin boynuna veya ensesine asılırsa, tedavi edici olduğunu söyler. Dioscorides, saralı hasta üzerinde bunu denediğini ve başarılı olduğunu söylemiştir.

Göz Organları: Kırlangıç yenirse, görmeyi güçlendirir ve bazen kurutularak kullanılır. Bir içimlik dozu 1 miskaldir. Özellikle kırlangıç yavrusu ve anası kilden yapılmış bir kap içinde yakılıp, elde edilen terkip (kül), balla birlikte damla damla şeklinde göze tatbik edilirse, gözü ve görüşü güçlendirir, kuvvetlendirir, parlatır. Başlangıçtaki göz sulanmasına ve onun beyni de aynı etkiye sahiptir; aynı zamanda yarasa beyni de aynı etkiye sahiptir.[1376]

Solunum ve Göğüs Organları: Bademcik iltihaplarında kırlangıç külüyle atuşman yapılır. Tuzlanıp, kurutulmuş kırlangıçtan 1 dirhem dozda içilirse, öksürüğe iyi gelir ve küçük dil ve bademcikteki şişleri iyi eder.

Dışarı Atan Organlar: Hekimlere göre, eğer kırlangıç yuvalarından bir parça alınıp, suda eritilip içilirse, doğumu kolaylaştırır.

HALL[1377]
(Sirke; Acetum vinegar)

Yapısı: Soğuk ve sıcak kısımlardan meydana gelmiştir. Her iki kısım da yumuşaktır. Soğuk yapısı biraz daha ağır basar. Buruk olmayanlar soğuk ve rutubetlidir. Eğer sirke kaynatılırsa, soğukluğu azaltılır.

Etkileri: Kuvvetli kurutucudur. Maddelerin, dokuların derinliklerine nüfuzunu engeller. Yumuşatıcı ve parçalayıcıdır.[1378] Kanama olan yerin üzerine damlatılırsa, kanamayı keser. Kötü şiş ve ödemi engeller. Hazım için uygun, balgam için zıttır. Safravî yapıya iyi gelmesine rağmen, sevdavî yapıya zararlı olur.

1376 "Bazı nüshalarda beyni yerine kanının kullanıldığı yazılıdır. Aynı şekilde, yarasanın beyni ve gübresi de balla karıştırılarak, göz yaraları iyileştikten sonra yerinde kalan beyaz izleri gidermek için kullanılır. Göz akıntılarına da iyi gelir."T.M.

1377 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir maddedir."T.M.

1378 "Bazen kanamalarda kullanılır."T.M.

Süslenme: Morartılar üzerine.balla birlikte uygulanırsa, iyi olur. Fakat çoğunlukla, sirke, cilt lekelerini sarartır.

Şişler: Şişlerin oluşmasını engeller. Gangrenlerin ilerlemesini engeller. Dâhilen ve hâricen kullanıldığında, her türlü şiş ve ödemin oluşmasını önler. Dolama ve diğer iltihabî ödemlere iyi gelir.[1379]

Cerahat ve Yaralar: Eğer ıslatılmış bir bez parçası, kesik ve yaralar üzerine kapatılırsa, iltihaplanıp şişmeyi önler. Sulu yaralara, uyuza, bitlenmeye iyi gelir. Ateş yanıkları üzerinde bütün diğer ilâçlardan daha hızlı etki gösterir.

Hareket Organları: Sinirler üzerinde zararlı etki gösterir. Eğer sirke, kükürtle birlikte hâricen gut üzerine uygulanırsa, yararlıdır.

Baş Organları: O, zeytinyağı veya gül yağı ile karıştırılıp, emülsiyon hâline getirilip, yıkanmamış yün parçasına bu terkip emdirilerek, başa tatbik edilirse, yangılı baş ağrısına iyi gelir. Bu solüsyonla baş yıkandığında da aynı etki görülür. Sirkeyle, özellikle şaplı sirkeyle, yapılan gargara, sallanan dişleri pekiştirir ve diş eti kanamalarını giderir. Sirke buharı, işitme zayıflığını giderir ve duyma yeteneğini artırır. Tıkanıklığı kuvvetle açarak, giderir. Kulak çınlamasını önler.

Göz Organları: Sirke ve bal karışımı, göz altı morluklarını gidermekte kullanılır. Devamlı sirke kullanmak, görme yeteneğini zayıflatır.

Solunum ve Göğüs Organları: Sirke, küçük dili büzer, küçültür. Sirkeyle yapılan gargara, boğaz akıntılarını önler. Küçük dilin sarkmasını da önler. Kronik öksürüğe, nefes darlığına, [solunum organlarını] ısıtmaya, herhangi birşey takılmasına karşı iyi gelir.

Beslenme Organları: Rutubetli, yangılı mide salgılarına iyidir. İştihayı keser ve midedeki sindirime yardımcı olur. Mideyi sıvayarak kapladığı için bu etkileri gösterir. Sirkc buharı, vücutta su toplanmasını engeller; bazen de sürekli kullanılırsa, ödeme sebep olabilir.

Dışarı Atan Organlar: Rahim soğukluğunu giderir. Bağırsak ülser ve yaraları için, önce sıcak sirke ve tuzla, sonra yumuşatıcı maddelerle lavman yapılırsa, kurutucu etki gösterir.

1379 "Hârîcen kullanıldığında, (iltihabî ödemlerin) oluşumunu da engeller." T.M.

Zehirlenme: Sirke, haşarat üzerine serpilir; afyon ve kurtboğan gibi bitkilerin zehir etkilerine karşı yararlıdır. Yabanî üzümle yapılmış sirke, tuzla birlikte kuduz köpek ısırıkları için kullanılır. Çok öldürücü olan zehirli droglar alındığında, üzerine sıcak sirke içilir.

HUNNAFIS[1380]
(Bok Böceği; Blatta)

Etkileri-Baş Organları: Zeytinle bok böceği kaynatılarak elde edilen terkip, kulak ağrıları için kullanılır. Ezilmiş drog da aynı etkiye sahiptir.

HUBZ[1381]
(Ekmek)

Özel Nitelikleri: Ekmeğin temiz, tuzlu, iyi mayalanmış, yoğrulmuş, düzgün ve iyi pişmiş olması gerekir. Ekmeğin sıcakken yenmeyip, bekletilmesi ve bayatladıktan sonra yenmesi gerekir. Fırından yeni çıkmış, dumanı üstünde ekmeğin yenmesini tıp kabul etmez. Ekmeğin iyisi, tandır ekmeğidir; daha sonra fırın ekmeği gelir. Tandır ve fırın dışında başka yolla pişirilen ekmekler iyi değildir. Ayrıca somun ekmek, yufka ekmekten daha iyidir. Temiz ve beyaz undan hamur yapıldığı zaman, mayalanıncaya kadar bırakılmalıdır. Un ne kadar beyaz olursa, o kadar çok bekletilir ve daha çok tuz konup, daha çok yoğrulur. Tandır ekmeği fırın ekmeği gibi değildir. Tandır ekmeğinin her tarafı pişer; fırın ekmeğinin içi, dışı gibi pişmez, olgun değildir. Islak ekmek soğutucudur; az besleyicidir; midede yüzer; sıcak mizaçlı kişilere iyi gelir. Tıkanma yapmaz; yatıştırıcı etkisi de yoktur. Islak ekmek şöyle elde edilir: Temiz bayat ekmek, sıcak suda iyice ıslatılır; üzerinde kalan su alınarak, tekrar saf su ilâve edilir. Ekmek hamuru içinde bulunan diğer maddelerin kuvveti kaybolup, hamur iyice kabarıncaya kadar bu işleme devam edilir.

Etkileri: Simitin besleyici değeri, diğer ekmek türü gıdalara göre daha fazladır; fakat sindirim ve emilimi geç olur. Bazen hâlis un da simit gibidir. Elenmemiş kepekli unun emilmesi fevkalâde hızlı iken, az besleyicidir. Tam olgun olmayan ekmeğin besleyici değeri çok faz-

---

1380 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir hayvandır." T.M.

1381 "**Genel Nitelikleri:** Herkesçe bilindiği için açıklamaya gerek yoktur." T.M.

ladır. Mayası az olan ekmeğin de besin değeri daha fazladır; ancak örtücü ve yoğun bir yapısı olduğu için perhiz yapanlara yararlıdır. Sıcak külde pişirilen ekmek de aynı özelliği gösterir; çünkü bu ekmeğin içi de tam pişmez. Islak ekmeğin besleyici değeri azdır; tıkanma yapmaz ve ağırlık yönünden de hafiftir. Yufka ekmeği, kepekli ekmek benzeri özellik gösterir. Ekmek kadayıfı yoğunluk oluşturur. Küçük ekmek kabarıktır; gaz yapar; zor hazmedilir. Bunun iyisi, badem yağı ile karıştırılandır ve gölgede kurutulmuş olması gerekir. Sütle yapılan ekmeğin besleyici değeri çok fazladır; fakat sindirimi yavaştır; tıkanmaya sebep olur. Hâricen kullanıldığı zaman, normal ekmeğe göre daha çok ısıtıcı etki gösterir. Çünkü normal ekmekte tuz vardır.

Süslenme: Taze buğdaydan yapılmış olan ekmek, şişmanlatıcıdır.

Şişler: Kratin suyu ve diğer uygun öz sularıyla birlikte kullanıldığı zaman, yangılı şişleri yumuşatıp, soğutarak, yangısını alır.

Cerahatve Yaralar: Ekmek, su ve tuzla yoğrularak, kuru cilt oğuşturulursa, faydası olur.

Beslenme Organları: Sıcak ekmek, susuzluk yapar; rutubeti ve buharı dolayısıyla çok çabuk doymuşluk hissi verir. Sıcak ekmeğin sindirimi çok çabuk, fakat bundan dolayı emilmesi yavaş olur.

Dışarı Atan Organlar: Kepekli ekmek, bağırsaklarda yumuşatıcı etki gösterir. Hâlis un ekmeğinin tersine kabız etkilidir. Aynı şekilde, mayalı hamur yumuşatıcı, mayasız olan kabız etkilidir. Sıcak külde pişen ekmek de kabız etki gösterir (besinleri tutar). Kadayıf ekmeği de aynı özelliği gösterir. Yufka ekmeğinin kabız etkisi, somun ekmeğe göre daha fazladır.

HUBS
(Maden Pası, Curuf)

Genel Nitelikleri:[1382] Kuru cinsleri içinde en iyisi demir pasıdır.

Yapısı: Demir curufu, üçüncü derecede kurudur. Bakır curufu da buna yakın bir yapı gösterir. Diğer madenlerinkinin harareti azdır.

Etkileri: Bütün curuflar kurutucu etkilidir; içlerinde en kuvvetlisi demir curufudur. Bütün hepsinin kurutucu etkisi vardır.

Şişler: Demir curufu, yangılı şişleri kurutur.

1382 "Bilinen bir drogdur." T.M.

Cerahat ve Yaralar: Gümüş curufu, uyuz ve sulu çıbanlara iyi gelir ve yaraları tedavi eder. Basur ve fistül yaralarını keser.

Göz Organları: Demir curufu, göz kapağındaki sertliği giderir ve bol mürdasenc[1383] (kurşun curufu)le muamele edilen bakır curufu terkibi, göz yaralarına iyi gelir.

Beslenme Organları: Demir curufu, mideyi takviye eder ve ağır, yoğun rutubeti dağıtır. Mide gevşekliğini gidererek, düzene sokar. Bunun için, kuru üzüm veya meyva şuruplarıyla birlikte alınmalıdır.

Dışarı Atan Organlar: Özellikle kuru üzümle karıştırılıp, macun hâline getirilen demir curufu, basur kanamalarını dindirir. Aynı terkip, hamileliği ve regl kanamalarını önler. Regl ve idrar tutucu etkisi çok fazladır. Makata hâricen sürüldüğünde, anüsün kapanmasına sebep olur. Demir curufu, ballı sirkeyle birlikte karnitus adı verilen drogun zararlı etkilerini önlemede kullanılır.

HALİDUMİYUN
(Kırlangıç Otu; Chelidonium mikron)

Genel Nitelikleri: Bazıları, bu drogun mamiran denen kökler olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da, bu drogun büyük ve küçüğünün olduğunu ve küçüğüne mamiran dendiğini, büyüğünün zerdecuk olduğunu söylemişlerdir.

Etkileri: Onun küçük bir cinsi vardır ki, yara açıcıdır.

Şişler: Şarapla birlikte hâricen karıncalanma için kullanılır.

Cerahat ve Yaralar: Küçük cinsi, uyuzu giderir.

Baş Organları: Kökleri, ağızda çiğnendiği zaman, diş ağrısını giderir. Yarısı kalıncaya kadar ateşte kaynatılan usaresi, gözü kuvvetlendirici etki gösterir. Kırlangıç yavrularında körlük olduğunda, anne bu bitkileri yavruya getirip sürer ve görmesini sağlar. Dolayısıyla bu droga huttafi denir.

HAMSE-İ EVRAK
(Beşyaprak Otu; Potentilla reptans)

Genel Nitelikleri: Bu kantaflon denen drogdur.

{**Etkileri:** Şiddetli olmayan ve yakmadan,·yapıyı bozmadan kurutucu etkisi vardır. Yakı olarak, hâricen kanamayı durdurur.

1383 "mürdasenk" T.M.

Şişler: Hâricen uygulandığında, sıracaya ve derideki pistüllere, balgamî sertliklere iyi gelir. Onun kökünün pişmişi, kötü huylu yaralara iyi gelir. Kökünün sirkeyle pişmişi, kaşıntıya, uyuza, kızarıklığa, balgamî sertliklere iyi gelir.

Hareket Organları: Eklem ağrılarına ve siyatiğe iyi gelir. Onun hem içilmesinin, hem de yakısının yararlı olduğu söylenir.

Baş Organları: Onun kökünün pişmişi, eğer pomat şeklinde kullanılırsa, diş ağrısına iyi gelir. Yaprağından günde 30 ölçü içilmesi, baş ağrısına yararlıdır.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun pişmişi ile gargara yapmak, boğazın sertliğini giderir; kökünün suyu, akciğer ağrısına iyi gelir.

Beslenme Organları: Onun kökünün suyu, karaciğer ağrısına iyi gelir. Eğer tuz ve balla içilirse, sarılığa iyi gelir. Onun şerbetinden günde 3 kuvasusat (çorba kaşığı) alınmalıdır.}[1384]

Dışarı Atan Organlar: Onun kökü, ishale, bağırsak yaralarına ve basura iyi gelir. Aynı zamanda, onun kökünün pişmişi, hummalara iyi gelir. Yaprağı soğutucudur ve bol miktarda veya şarapla, büyüme için ve benzeri durumlarda kullanılır.

Zehirlenme: Kökünün öz suyu, öldürücü bir drogdur.

HANDARUS
(Yunan Buğdayı; Triticum dicoccum)

Genel Nitelikleri: Bu, huntu'r-rumiyye (Anadolu buğdayı) denen drogdur.

Yapısı: Onun besini buğdaydan daha fazla soğuktur ve [ancak] bununla birlikte, çok kuvvetli ve ağır besin değerine sahiptir.

HAMALAVUN[1385]
(Mazeryon; Atractylis gummifera)

Etkileri: Herhangi bir şey için kullanılmaz;[1386] fakat bütün hâricen kullanılan temizleyici ve yumuşatıcı, eritici, temizleyici ilâçların terkibine katılır.

Süslenme: Leprada hâricen tatbik edilir.

1384 { } arası T.M.'de yok.

1385 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur." T.M.

1386 "Herhangi bir şey için kullanılmaz, ancak başka droglarla kullanılır." T.M.

Cerahatve Yaralar: Uyuz ve uyuz yaralarında ve eti yiyen yaralarda hâricen kullanılır.

Beslenme Organları: Beyaz kökleri, 1 eksuna şarapla birlikte alınırsa, vücutta su toplanmasına karşı etkili olur. Bağırsak kurtlarına karşı öldürücü etki gösterir.

Zehirlenme: Siyah cinsinde öldürücü bir madde bulunur.

HUR'
(Hayvan Pisliği; Faeces)

Genel Nitelikleri: (Bu drog), "Zebl" başlığı altında, "Ze" harfinde ele alınmıştır.

Etkileri: Bu drogun ısıtıcı, çözücü ve kurutucu etkileri vardır.

HARATİN[1387]
(Solucan; Lumbricus sps.)

Yapısı: Sıcak yapıdadır.

Etkileri: Ezilmiş drog, hâricen sinir ve tendon üzerine uygulanır. Bu tür şişler üzerine sarılan drog, üç gün süre ile açılmazsa, gerçekten yararlı olur.

Baş Organları: Onun kaz yağı ile pişmişi, kulak ağrılarına iyi gelir. Bazen zeytinyağı ile birlikte ağrıyan dişler için ters tarafındaki kulağa damlatılırsa, yararlı olur.

Beslenme Organları: Meyva sularıyla birlikte alındığında, sarılığa iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Drog iyi ezilip, meyva şurubu ile birlikte içilirse, idrar söktürücü etkisi vardır. İdrar yolları taşlarında da etkisi vardır.

HAYR-I BEVVA
(Küçük Kakule, Afrika Kakulesi; Electaria cardomomum)

Genel Nitelikleri: Kakuleye benzeyen küçük yapıda bir drogdur. Afrika kıtasının güneyinden gelir.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Kuvveti karanfile benzer ve temizleyici ve yumuşatıcıdır. Kakuleye göre daha yumuşaktır.

[1387] "**Genel Nitelikleri:** Bir cins kırmızı kurttur. Toprak altında yuvalanır."T.M.

Beslenme Organları: Mide ve karaciğer soğukluğuna iyi gelir. Bu etkisi kakuleden daha kuvvetlidir. Ayrıca kusmayı önler.

HIRVA
(Hint Yağı Bitkisi; Ricinus communis)

Genel Nitelikleri: {Dioscorides, bazı insanların ona kurantuba dediklerini söylemiştir. O, parazit özelliği gösteren böcektir (karad). Şüphesiz ki, onun tohumu ile bu böcek arasındaki benzerlik şaşırtıcıdır.}[1388] O, küçük bir ağaçtır; onun küçüklüğü incir ağacı kadardır. Yaprağı çınar ağacının yaprağına benzer. Fakat daha büyük, daha pürüzsüz ve parlaktır ve daha koyu renklidir. Gövdesinin ve dallarının içi kamış gibi boştur; meyvaları bir kapsül içindedir ve serttir. Meyvanın şekli kapsülününkü gibidir. Meyvalarından yağ çıkarılır. Bu yağa iknikas denir.[1389] O, yumuşatan bir yağdır. Onun yenmesi doğru olmaz. Çoğunlukla kandil yapımında kullanılır ve bazen merhemlerin ve bazı ilâçların terkibine karıştırılır. {Onun taneciklerinden 30 tanesi alınıp, dövülüp, un edilerek, kusma için kullanılır ve yine un hâline getirilip, balgam söktürmek için içilir.}[1390]

Etkileri: Dimışki, Hint yağı bitkisinin çözücü, yumuşatıcı olduğunu, yağının zeytinyağı ve sedef otuna göre daha fazla yumuşatıcı etkisi olduğunu söylemiştir.

Süslenme:[1391] Eğer [meyvaları] iyice dövülüp, toz edilip, pomat hâline getirilirse, siğil ve cilt bozukluklarına iyi gelir.

Şişler: Yaprağı dövülüp, un yapılırsa ve arpa unuyla karıştırılırsa, balgamî şişleri giderir.

Cerahat ve Yaralar: Yağı, uyuza ve rutubetli yaralara iyi gelir.

Beslenme Organları: Eğer 30 tane tohumu ezilip, yutulursa, kusturucu özellik gösterir. Çünkü mideyi çok fazla gevşetir, bu da kuvvetli kusma etkisi yaratır.

Solunum ve Göğüs Organları: Tek başına veya sirkeyle, meme şişlerini giderir.

1388 { } arası T.M.'de yok.
1389 "Presleme veya kaynatma yoluyla çıkarılır."T.M.
1390 { } arası T.M.'de yok.
1391 "Dioscorides"T.M.

Dışarı Atan Organlar: Tanecikleri (tohumları) ezilip, içilirse, balgamî hıltları dışarı atar ve karındaki kurtları dışarı atar.[1392]

HAMR
(Şarap)

Genel Nitelikleri: O, içecektir ve onu "Şın" harfinde ele aldık.

"Hı" harfinin bu son maddesidir ve biz "Hı" harfinde 37 drogdan söz ettik.

YİRMİ BEŞİNCİ MAKALE[1393]
(Zel Harfi)

ZEHEB
(Altın; Aurum)

Genel Nitelikleri: O, şerefli bir maddedir.[1394]

Yapısı: Normal yumuşaklıktadır.

Etkileri: Altın tozu, sevdavî hastalıklara karşı kullanılan ilâçların terkibine girer. Altından yapılan dağlama âletleriyle uygulanan dağlamada yara ve kesikler çok çabuk iyileşir.

Süslenme: Ağızda altın tutulursa, ağız kokusunu giderir. Altın tozu, yılancık ve saçkıran hastalıklarında hâricen ve dâhilen kullanılan terkiplere katılır.

Göz Organları: Göz terkiplerinde gözü takviye edici özellik gösterir.

Solunum ve Göğüs Organları: Kalp ağrısına, çarpıntıya ve bu şikâyetler dolayısıyla görülen nefes darlığına iyi gelir.

ZERİRE
(Kandindiren Otu; Smertia chirata)

Genel Nitelikleri: "Kaf" kısmında "Kasabü'l-zerire" başlığı altında verilmiştir. Burada onun diğer özellikleri hakkında açıklama yapılacaktır.

1392 "Kolite bile iyi geldiği söylenir. Lavman şeklinde kullanıldığı zaman da etkisini gösterdiği ifade edilmiştir. Özellikle bağırsaklarda sindirilmeyen maddeler üzerinde etkisi çok fazladır. **Bedeli:** Bedelinin, birbuçuk misli dozda fıstık olduğu söylenmiştir. **HAMAFİTUS (Yer Palamudu, Meşecik)-Genel Nitelikleri:** Kemafitus denen drogdur ve gerekli açıklama ilgili bölümde verilmiştir."T.M.

1393 "Bu makalede 6 drog açıklanacaktır."T.M.

1394 "O, madensel bir maddedir."T.M.

Cerahat ve Yaralar: Onun ateş yanıklarına gül yağı ile birlikte yararlı olduğu söylenir.

Beslenme Organları: Mide ve bağırsaktaki şişlere, karaciğerdeki şişlere ve istiskaya (ödem, siroz) çok etkilidir.

ZENEBÜ'L-HAİL
(Atkuyruğu; Equisetum arvense)

Genel Nitelikleri: Kazı ve hafriyat yapılan bölgelerde yetişen bir bitkidir. Kırmızıya çalan, içi boş gövde ve dalları vardır; odunsu kısımları sert ve birbirine karışmış, boğumlu yapıdadır. Boğumlarından önce izhir yaprakları gibi ince ve çok sayıda yaprağı vardır. Ağacımsı görüntüde olan bitkide bu yapraklar daha belirgindir. Yaprakların olduğu yerden at kuyruğu gibi oluşumlar çıkar. Bitkinin kökleri sert yapıdadır.

Yapısı: Birinci derecede soğuk ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Büzücü (kabız) etkilidir; özellikle öz suyunun yakıcı olmayan şiddetli kurutucu etkisi vardır. Kuvvetli kan dindirici etkisi vardır.

{**Cerahat ve Yaralar:** Yara ve iltihaplı yaraları (cerahatları), eğer dâhilen alınırsa, çok çabuk iyi eder. Aynı zamanda, sinirlerin yara ve iltihaplarına da iyi gelir.

Hareket Organları: Aynı zamanda, kaslara çarpma sonrasında üzerlerine sürülürse veya yakı yapılırsa, yararlıdır. Bağırsaklara da hâricen yakı şeklinde uygulandığında, yararlı olduğu söylenir.}[1395]

Beslenme Organları: Mide ve karaciğer şişlerine ve siroza (ödem) karşı yararlıdır.

ZERARİH
(İspanyol Sineği, Kantarit; Cantharidcs vesicatoria)

Genel Nitelikleri: Tahtakurusuna benzeyen bir hayvandır. Kırmızı renklidir. İspanyol sineği, daha çok buğday yetiştirilen arazilerde görülür ve oralarda çoğalır. Gerektiği zaman toplanır ve topraktan yapılmış bir kap içine konur ve kabın ağzı keten bir bezle kapatılır ve bağlanır. Ayrı bir yerde şarap tortusu ve sirke kaynatılır ve bunun

---

1395 { } arası T.M.'de yok. "Bağırsakların tembelliğini düzene sokar." T.M.

buharına (sineğin) bulunduğu kap tutulup, bezden geçen buharın etkisiyle hayvanların ölmesi sağlanır. Daha sonra ölen hayvanlar çıkarılıp, keten bir ipe dizilir.

Özel Nitelikleri: Etki yönünden kuvvetli olan hayvanlar, muhtelif renkte olanlardır; kanatları iki yanda toprakla temas hâlinde iken aynı hizadadır, çizgidedir. Bu görüntüsüyle hamam böceğine benzer. Bu görüntüde olmayıp, tek renkli olanların etkisi, karışık renkte olanlardan daha zayıftır.

Yapısı: Bazıları, [onun] çok sıcak olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da, onun ikinci derecede sıcak ve kuru olduğunu söylemişlerdir. Birincisi doğrudur.

Etkileri: Sıcaklığı yakıcı, bozucudur.

Süslenme: Hâricen kullanıldığında, siğilleri yok eder ve ilâçlı bez şeklinde hazırlanırsa ve tırnakların üzerine bağlanırsa, tırnakların üzerindeki beyaz lekeleri yok eder. Kırılmaya, dönmeye müsait yumuşak tırnakları süratle iyi eder. Hâricen sirkeyle uygulanırsa, lepra ve vitiligoda oluşan cilt lekelerini yok eder. Hardalla birlikte, dövülerek kullanılırsa, saç çıkarıcı etki gösterir. Zeytinyağı ile koyulaşana kadar kaynatılırsa, bu drog aynı etkiyi gösterir.

Şişler: Kanserojen urlar üzerine tatbik edildiğinde, bu urları eritir.

Cerahat ve Yaralar: Uyuz ve bit için de hâricen kullanılır.

Göz Organları:[1396] Gözdeki pterygium (zıfr) denen hastalığı gerçekten iyi ettiği söylenir.

Dışarı Atan Organlar: Çok az dozda bile idrar söktürücü etki gösterir. Hattâ vücutta su toplanmasında bile etkilidir. Bu drogdan çok az miktarda idrar söktürücü droglara karıştırılsa (idrar söktürücü terkiplere karıştırılsa), zararsız, normal idrar söktürücü etki gösterir. Ayrıca regl söktürür ve cenin üzerinde abortus etkisi yapar. Bazıları (bazı hekimler), mesanesinde hastalık olup da iyileşmemiş hastaların ondan bir tane içerlerse, iyi olacağını söylemişlerdir. 3 tisas[1397] ondan içilirse, mesanede yara meydana gelir. Galenos, mesanedeki yaranın vücutta çok yakıcı maddelerin mesanede toplanmasından meydana geldiğini söylemiştir.

1396 "İbn-i Musa, İbn-i Masareyh (?)"T.M.

1397 "kaplar, taslar"T.M.

{**Zehirlenme:** Bazı insanlara göre, İspanyol sineği ve onun ayaklarından fazla miktarda içilerek alınırsa, ondan zarar hâsıl olur. Buna ilâve olarak denmiştir ki, ondan 1 miskal içenin bedeninde ur hâsıl olur ve bundan sonra her gün idrarı öldürücü olur.}[1398]

ZÜBAB[1399]
(Sinek)

{**Zehirlenme:** İsa, onun yarasının (onun oluşturduğu yaranın) veya uyuzunun yakıcı olduğunu ve bunun eğer akrebin soktuğu yerin üstüne uygulanırsa, yararlı olduğunu söylemiştir.}[1400]

Zİ'B[1401]
(Kurt; Canis lupus)

Etkileri-Dışarı Atan Organlar: Kurt pisliğinin kulunç üzerinde fevkalâde iyi etkisi vardır.[1402]

Bu "Zel" harfindeki son drogdur. "Zel" harfinde 6 drog hakkında bilgi verilmiştir.

YİRMİ ALTINCI MAKALE[1403]
(Dad Harfi)

DİRV, ZERV
(Terebentin, Sakız Ağacı; Pistacia lentiscus)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Bu drog yetiştirilir ve zamkı Mekke'ye götürülür. Bundan dolayı ona bu ad verilir.

Yapısı: Üçüncü derecede sıcak ve birinci derecede rutubetlidir.

Etkileri: Temizleyici, çözücü, eriticidir; [maddeleri] vücudun derinlerinden çeker ve onun zamkı sakız ağacındaki zamktır. Etkisi ladene benzer ve güzel etkilidir. Kadınlar onu parfüm olarak kullanır.

1398 { } arası T.M.'de yok.

1399 "Genel Nitelikleri: Bilinen bir hayvandır."T.M.

1400 { } arası T.M.'de yok. "Akrep sokan yere sürülürse yararlıdır."T.M.

1401 "Genel Nitelikleri: Bilinen bir hayvandır."T.M.

1402 "Sultanî nüshada, bu etkisinin yanısıra bir etki daha kayıtlıdır; şöyle ki, aynı zamanda ciltteki lekeleri yok eder."T.M.

1403 "Bu makalede 7 drog açıklanacaktır."T.M.

Baş Organları: Bu ağaç yetiştirilir; ağız ve yaralardaki akıntılara karşı iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Bu drog, bağırsaklarda tutan etki yaratır.

DAMİRAN, ZAMİRAN
(Fesleğen, Reyhan; Ocimum basilicum)

Genel Nitelikleri: Onun bir cins şahesferem olduğu söylenir.

Yapısı: İbn-i Maserceveyh, onda sıcak olduğunu ve onun ikinci derecede kuru olduğunu söylemiştir. Birçok kişi onun soğuk olduğunu ve ateşli olanların bu droglardan etkilenmediklerini ve onun haretinin (sıcaklığının) birinci derecede olduğunu söylerler. Bana göre, bu drog bileşik yapı gösterir; hem soğuk, hem de sıcak yapı içerir ve soğuk etkisi sıcağa göre daha baskın karakterde görünür.

Etkileri: Sıcak mizaçlı kişilere, özellikle üzerine gül suyu serpildiğinde, faydalı olur.

Cerahat ve Yaralar: Onun zamkı [ateş] yanıklarına tatbik edilir.

Baş Organları: Kepeğe iyi gelir. Beyinin tıkanıklıklarını açar.

Dışarı Atan Organlar: Kavrulmuş tohumları, kronik ishale karşı gül yağı ve soğuk suyla birlikte içirilir.

DAR'-ZAR'[1404]
(Hayvan Memesi)

Yapısı: Memelerde büyük sinirler olduğu için soğuk ve kurudur.

Etkileri: Sütle dolu memenin besin değeri et üstüne yakındır. İyisi, içinde sütü bol olan ve baharatlarla yenen memedir. Çünkü baharat memenin sindirim ve emilmesini hızlandırır. Eti güzel olan hayvanın memesinin oluşturduğu hılt da iyi olur ve eti ağır olanın memesinin meydana getirdiği hılt da ağır olur.

DAFDA', ZAFDA'[1405]
(Kurbağa; Rana tigrina)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir drogdur. Kurbağa olarak tanınır.

Etkileri: Kurbağa külü, kanı dindirici olarak kullanılır.

1404 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur."T.M.

1405 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur. Kurbağa olarak tanınır."T.M

Süslenme: Kurbağa, eğer tuzla ve zeytinyağı ile pişirilirse ve yenirse, cüzzama iyi geldiği söylenir.[1406] Haşarata karşı panzehirdir.

Şişler: Kurbağa çorbası, tendonların şiş ve ödemlerine iyi gelir.

Baş Organları: Su (nehir) kurbağasının haşlama suyuyla gargara yapılırsa, diş ağrısını giderdiği söylenir. Ancak, onun içindeki ağrıyı da dindirir. Diş çekilmesini kurbağa eti, özellikle yağı, kolaylaştırır. Ben (İbn-i Sînâ) zannediyorum ki, bu kurbağa, bostan (bahçe) ve ağaç kurbağasıdır. Çünkü hekimler ve tecrübe sahipleri, merada otlayan hayvanların bu hayvanlara denk geldikleri takdirde dişlerinin düştüğünü söylemişlerdir.

Zehirlenme: Kurbağa eti yiyen veya kanını içenlerin bedeni şişer; ödem oluşur; cilt rengi değişir. O, kusmayı ve bedeni boşaltmayı engeller. Hattâ kişi ölene kadar bu etki devam eder ve bedeni şişer.

{Eğer tuz ve zeytinyağı ile kaynatılıp yenirse, cüzzam ve haşarata karşı iyi gelir.}[1407]

DAN, ZAN[1408]
(Koyun; Ovis vignei)

Etkileri: Safrasının etkisi inek safrası gibidir.

DEB, ZEB
(Mısır Kertenkelesi; Varanus bengalensis)

Genel Nitelikleri: Zeb (deb), bizim bölgemizde bulunan verelin (kertenkele) bir türüdür. Genel özellikleri yönünden kertenkeleye benzer. Zeb (deb), Arabistan bölgesinde çokça bulunur.[1409]

Süslenme: Deb (zeb), hâricen cilt döküntüleri için kullanılırsa, yararlıdır.

Göz Organları: Onun dışkısı, katarakt için ve göze su inmesine karşı yararlıdır.

1406 "Kurbağa etinin çekici özelliği vardır. Derisi yüzüldükten sonra, diken, çöp vs. batan yere sarılırsa, batan maddeyi çektiği söylenir." T.M.

1407 { } arası T.M.'de yok.

1408 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur." T.M.

1409 "Diğer bölgelerde nadir görülür." T.M.

DEBİ', ZEBİ'[1410]
(Sırtlan; Hayaena hyaena

Etkileri: Bu hayvanın gut ve eklem ağrılarına iyi geldiği, *Üçüncü Kitap*'ta açıklandı. Burada yeniden ele alıp, anlatmak gereksizdir.

Bu drog, bu makalenin son maddesidir. Burada 7 drog hakkında bilgi verildi.

YİRMİ YEDİNCİ MAKALE[1411]
(Zı Harfi)

ZALİM
(Erkek Devekuşu; Struthio camelus)

Bu drog "Na'am" adı altında anlatıldı.[1412]

ZALEF, ZILF
(Çift Tırnak, Hayvan Ayağı)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir yapıdır.[1413]

Süslenme: Keçi tırnağı külleri, sirkeyle birlikte saçkırana karşı kullanılır.

Bu drog, "Zı" harfindeki son drogdur. Burada 2 drog zikredildi.

YİRMİ SEKİZİNCİ MAKALE[1414]
(Gayın Harfi)

GUBEYRA, GUBERAİ[1415]
(İğde; Sorbus domestica)

Yapısı: Birinci derecenin başlangıcında soğuk ve ikinci derecenin sonunda kurudur.

Etkileri: Bütün akıntıyı keser. Alıça nisbetle daha az büzücüdür. Kabız (tutucu) etkisi vardır. Safranın sindirim sistemine inmesini engeller. Onunla şarap birlikte yavaşlatıcı etkiye sahiptir.

Solunum ve Göğüs Organları: Yangılı öksürüğe iyi gelir.

Beslenme Organları: Kusmayı durdurur.

1410 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir hayvandır."T.M.

1411 "Bu makalede 3 adet drog verilecektir."T.M.

1412 "**Genel Nitelikleri:** Na'am (devekuşu) başlığı altında gerekli bilgiler verilmiştir. **ZABİ (Antilop)-Genel Nitelikleri:** "Lahm" (Et) başlığı altında etiyle ilgili gerekli bilgiler verilmiştir. "T.M.

1413 "Hayvanların çift tırnağı anlamına gelir."T.M.

1414 "Bu makalede 11 adet drog açıklanacaktır."T.M.

1415 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur."T.M.

Dışarı Atan Organlar: Safravî (safradan oluşan) ülserleri engeller. İç organlarda maddeyi hapsedicidir ve kusmayı engeller. Alıçla aynı etkiyi gösterir. İdrar artırır ve onun unu karın organlarına alıça göre daha az kötü etkilidir. İdrar için kötü etkisi yoktur.

GARİKUN
(Ağaç Mantarı; Polyporus officinalis)

Genel Nitelikleri: Dioscorides, bitkinin erkek ve dişisi bulunduğunu ve bu türünün ancudan (şeytantersi) köküne benzediğini söylemiştir. Ancak ancudan köklerindeki sertlik ağaç mantarında yoktur. Bazılarına göre, yenen ağaçlar üzerinde bu drog bozulma meydana getirir; onun yenmesinde hararet meydana getirir ve yanma yapar, kabız (büzme) oluşturur. Onun yapısı su, hava (gaz), hafif mineral yapıdadır. Onun dişi ve erkeği arasında fark vardır. Dişisinin iç kısmı düzgün tabakalarla dilimlidir. Erkeği yuvarlaktır ve iç kısmında tabakalar yoktur. Yekpare yapıdadır. Onlar dış görünüş olarak birbirine benzerler. Her ikisi de tatlıdır. Ağaç mantarının bu tadı gelişim süreci içinde değişir; acılaşır. Ağaç mantarı kullanmak gerektiği zaman hastalığı geçirecek kadar kullanılmalıdır; senesine, adedine ve hava şartlarına da dikkat edilmelidir. Eğer bunlara dikkat edilirse, tedaviden istenen sonuç alınabilir.

Özel Nitelikleri: Ağaç mantarının iyisi, parlak, beyaz, çabuk dağılabilen, tam olgun, acılık ve tatlılık yönünden karışık tat veren ve bağlantı gövdesi olan türleridir. Bu özelliklere sahip olan dişi ağaç mantarıdır. Erkeği kaliteli değildir. Sert, koyu ve çok zararlıdır.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcı, sert hıltları yok edici, bütün kanalları ve tıkanıklıkları açıcıdır ve eritici etkilere sahiptir. Bazıları, kabız etkisinin de bulunduğunu söylemişlerdir. Muhtemelen bunun sebebi, ilkin onun lezzetinin tatlı olması, sonra acılaşmasıdır.

Şişler: Ağaç mantarı, bütün şişlere yararlıdır.

Hareket Organları: Ballı sirke ile birlikte içilirse, siyatiğe iyi gelir. Yapısal özelliği dolayısıyla sinirlerdeki fazlalıkları temizler. Travma sonucu oluşan kas ve doku zedelenmelerine iyi gelir. Bunun bir içimlik dozu 3 kırattır. Eğer hastanın ateşi, titremesi varsa, kratin suyu veya gül suyu ile birlikte içilir.

Baş Organları: Bu drog, saraya yararlıdır; beyindeki fazlalıkları temizler.

Solunum ve Göğüs Organları: Astıma ve akciğer yaralarına 1 dirheme kadar meyva suyu ile birlikte içilir. Eğer [ondan] 3 enulusatı su ile içilirse, göğüsteki kanamalara yararlıdır.

Beslenme Organları: Bu drog, sarılığa iyi gelir. Oxymel (ballı sirke) ile birlikte dalak şişlerinde içerek kullanılır. Eğer o tek başına çiğnenirse veya olduğu gibi yutulursa, mide ağrılarına ve mide asidine iyi gelir. 1 dirhem dozda kullanılsa, karaciğer ağrılarını yok eder.

Dışarı Atan Organlar: Muhtelif sevdavî ve balgamî ağır hıltları atar ve onların boşaltılmasını sağlar. Bunun için 1 veya 2 dirhem dozda ve kratin suyu ile birlikte içilirse, etkisi daha fazla olur. Ağaç mantarı bazen ishal etkili terkiplerin içine katılır. Bu diğer drogların etki edeceği organlara (dokulara) daha çabuk ulaşmasını sağlar. O, idrar ve regl söktürücüdür. Böbrek ağrılarını giderir. Bunun için dozu 1 dirhemdir. Rahim tıkanıklığında da etkisi vardır.

Hummalar: Ateşli hastalıklar ve sıtma üzerinde etkilidir. Nöbet gelmeden önce şarapla birlikte 1 miskal bu drogdan içilmelidir; nöbeti engeller.

Zehirlenme: Haşarat sokmalarında, haşaratın soktuğu yere veya ısırılan yere ağaç mantarı sarılır ve ayrıca 2 dirheme kadar bu drogdan içilirse, yararlı olur. Aynı şekilde, soğuk zehiri olan haşarata karşı da faydalıdır. Zehirlerin zararlı etkilerini yok eder.

GAR
(Defne; Lauras nobilis)

Genel Nitelikleri: Küçük, fındık büyüklüğünde taneler hâlinde bir drogdur. Üzerinde siyah ve ince bir kabuk vardır; sıkıldığında iki parçaya ayrılır ve içinden sarıya çalan esmer renkli bir çekirdek çıkar. Tadı güzel, kokulu ve yaprakları as yapraklarına benzer, fakat ondan daha büyüktür. Meyvaları kırmızı renklidir; dağlık yörelerde yetişir.

Yapısı: Çekirdekleri ısıtıcıdır, fakat kabuğunda bu etki azdır. Tamamı ikinci derecede sıcak ve kurudur.

Etkileri: Çekirdeği, yaprağına göre daha çok ısıtıcıdır. Drogun ısıtıcı ve kurutucu etkisi çok kuvvetlidir. Meyvanın etli kısımları bu etkileri daha zayıf olarak gösterir. Defnenin yağı, ceviz yağından daha çok ısıtıcı etkiye sahiptir.

Süslenme: Şarapla birlikte lepra hastalığının ciltteki etkilerini gidermekte kullanılır.

Şişler: Ekmek ve un bulamacıyla birlikte yangılı şişlere karşı etkili olur. Bütün sinir ağrılarına iyi gelir. Yağı, yorgunluk ve bitkinliği giderir.

Baş Organları: Defne, baş ağrısına iyi gelir; yağı da aynı etkiyi gösterir. Soğuk kulak ağrılarını da giderir; işitme gücünü artırır. Ayrıca kulak ağrılarını giderir.

Solunum ve Göğüs Organları: Hâricen sürüldüğünde veya balla pastil yapıldığında, astım ve nefes darlığına iyi gelir. Aşırı salgının akciğerlere inmesine engel olur. Balla hazırlanan pastilleri, akciğerlerin yaralarına iyi gelir. Bunun için özellikle meyvaları kullanılır.

Beslenme Organları: Yağı, reyhan şarabıyla birlikte karaciğer ağrılarında kullanılır. Fakat midede gevşetici etki gösterir; kusmayı uyarır.

Dışarı Atan Organlar: Yağı, bulantı ve kusma yapar. İdrar söktürücüdür. Kaynatılmış yaprakları, rahim ve mesane hastalıklarına iyi gelir. Suyunda oturma banyoları uygulamak da yararlı olur. Söktürücü etkisi için 2 dirhem dozda ballı su ve ballı sirke ile birlikte içilir. 1 dirhem doz, böbrekteki taşları parçalar. Bu drogun cenin üzerinde öldürücü etkisi vardır; çünkü acılığı diğer droglara göre daha fazladır. Şurubu 9 kırat dozda içilir. Çekirdeklerinin de[1416] parçalayıcı etkisi vardır.

{**Hummalar:** Yağı, ateş dolayısıyla titremeyi geçirir.}[1417]

Zehirlenme: Akrep sokmalarına karşı defne içilir ve hâricen yakı hâlinde arı gibi haşaratın sokmalarına karşı kullanılır. Defnenin bütün kısımları bütün zehirlenmelere karşı hâricen kullanılır.

Bedeli: Kekik yaprağıdır.

GAFES
(Kasık Otu; Gentiana dahurica)

Genel Nitelikleri: Dikenli bitkilerdendir. Kendir otu tohumu veya kantaflon (bentafilun) yapraklarına benzer yaprakları vardır. Çiçekleri nilüfere benzer. Tıpta çiçekleri veya usaresi kullanılır.

1416 "meyvalarının" T.M.

1417 { } arası T.M.'de yok.

Yapısı: Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur.

Etkileri: Yumuşatıcıdır. Çekmeden temizleyicidir ve büzücüdür; ısıtıcı değildir, yakıcıdır; acılığı sabır gibi şiddetlidir.

Süslenme: Saçkırana ve yılancığa, başlangıcında, çok etkilidir.

Cerahat ve Yaralar: İyileşmesi güç yaralar üzerine beklemiş eski yağ ile hâricen tatbik edilir. Şahterec suyu veya ballı sirke ile birlikte içilirse, uyuz ve kaşıntılara iyi gelir. Onun çiçekleri de aynı etkiye sahiptir. Öz suyu da kuvvetlidir.

Beslenme Organları: Karaciğer ağrısı ve tıkanmalara iyi gelir. Bitkinin usaresi, dalak sertliğine, karaciğer ve mide şişlerine iyi gelir. Drog, kötü şişlere (besinlerin dağılımının yeterli olmadığı hâllerde) ve vücutta su toplanmasına da iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Şarapla birlikte bağırsak yaraları için içilir.

Hummalar: Kronik ateşli hastalıklar üzerinde etkilidir. Bunun için, usaresi özellikle pelin otu usaresiyle birlikte kullanılır.

Bedeli: Bir misli asarun (yabanî Hint sünbülü, nardin yağı) ve yarısı kadar afsantindir.

GAGATİ
(Siyah Kehribar; Gagates lithos)

Genel Nitelikleri: Hafif bir taştır; kötü kokusu vardır.

Hareket Organları: Gut hastalığına iyi gelir.

Dışarı Atan Organlar: Rahim dolgunluğu ve tıkanıklığına iyi gelir.

Zehirlenme: Haşarata karşı tütsü şeklinde kullanılır.

GİRA, GARA[1418]
(Tutkal; Taurocolla gelatinum)

Yapısı: Deri tutkalı, birinci derecede sıcak ve kurudur. Balık tutkalı, sıcaklığının az olmasına rağmen kurudur.

Etkileri: Bütün tutkallarda yapıştırıcı ve kurutucu özellik vardır.

Süslenme: Balık tutkalı, nemlendirici terkiplerin bileşimine girer. Cilt lekelerine karşı kullanılan terkiplerin bileşimine girerse, etkili ve faydalı olur. Deri tutkalı, özellikle sığır derisinden elde edilmiş olanı yakılıp, yıkansa, deodorant terkiplerinde kullanılan tutyanın yerine geçebilir ve onun yerine kullanılabilir.

1418 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir maddedir." T.M.

Cerahat ve Yaralar: Deri tutkalı, çıbanların üzerine sürülebilir. Ateş yanıklarında kullanılırsa, yanık yüzeyin kabarmasını önler. Balık tutkalı da aynı etkiyi gösterir. Bit ve uyuzdan oluşan kaşıntı ve sıyrıklar üzerine sirkeyle birlikte tatbik edilirse, faydalı olur. Kesikler üzerine bal ve sirkeyle birlikte tatbik edilir.

Baş Organları: Aşındırıcı, iltihabî yaralarda kullanılan pomatlara balık tutkalı katılır.

Solunum ve Göğüs Organları: Balık zamkı, sirkeyle birlikte akciğerlerden gelen kana karşı kullanılan terkiplerin içine girer.

GALİYUN

(Bir Çeşit Koku, Muaviye'nin Kıymetli Dediği Şey; Galuim verum)

Genel Nitelikleri: Güzel kokulu bir drogdur.

Etkileri: Kurutucudur; sütü keser; keskin bir lezzeti vardır. Kanamalara engel olur. Gaz yapar.

Cerahat ve Yaralar: Ateş yanıklarında yararlı olur.

GUŞNE

(Bir Nevi Mantar, Domalan)

Genel Nitelikleri: Bir mantar cinsidir. Kuruduğu zaman kıkırdak gibi olur. Şekli küçük fincana benzer; sert yapıdadır. Bununla giyecekler yıkanır. Ekşi yiyeceklerle birlikte yenir. Kıkırdak lezzeti gibi lezzeti vardır.

Yapısı: Diğer mantarlar kadar soğukluğu yoktur.

Etkileri: Diğer mantarlar gibi zararlı hılt oluşturmaz. Onun tabiatı, ekşi ve kalevidir (alkalin özellik taşır).[1419]

GARB[1420]

(Kara Ardıç; Populus alba)

Özel Nitelikleri: O drogun kabuğu ve zamkı kullanılır. Zamkı yarma veya çizme yoluyla çıkarılır. Onun üzerinde gayet iyi boraks vardır. Bu boraks sınıfı yemek için en iyisidir.

Etkileri: Çiçeği ve yaprağı ve onların öz suları, yakmadan kurutucu etki gösterir. Tadında burukluk vardır. Kabukları bu etkileri gösterir; fakat kurutucudur. Yapraklarının usaresi çıkarılarak, saklanır.

1419 "Yapısında bir cins etimsi özellik vardır ve böbreğe benzer." T.M.

1420 "**Genel Nitelikleri:** Bilinen bir drogdur." T.M.

Süslenme: Garb ağacının külleri, sirkeyle birlikte siğilleri yok etmede kullanılır. Kök kabukları, saç boyası terkiplerine katılır.

Cerahat ve Yaralar: Kabukları ve yaprakları iyice dövülüp, toz edilerek, kesilen doku ve organların kesik yüzlerine tatbik edilirse, iyi gelir.

Hareket Organları: Kaynatılmış drog, gut hastalığına iyi gelir.

Baş Organları: Yapraklarının usaresi, gül yağı ile birlikte nar kabuğu içinde kaynatılarak, kulak ağrısı için damla şeklinde kullanılır. Taze kabukları da aynı yöntemle muamele edilirse, etkili olur. Onun kaynatılmışı ile deriler yıkanır.

Göz Organları: Onun zamkı, temizleyicidir ve çiçeği, görme gücünü artırır.

Solunum ve Göğüs Organları: Onun meyvası, kanamaya iyi gelir ve aynı şekilde kabuğu da yararlıdır.

Beslenme Organları: Onun öz suyu, boğaza yapışan sülüğü çıkarır.

GALİYE

(Misk ve Amberle Yapılan Bir Koku; Galiamoschata)

Genel Nitelikleri: Bilinen bir ilâçtır.

Şişler: Galiye, sert şişleri yumuşatıcıdır.

Baş Organları: Ban yağı veya öküzgözü otu yağı içinde eritilen galiye, kulak ağrısı için kullanılır. Kokusu, baş ağrılarının ve zonklamaların dağılıp, sakinleşmesini sağlar; soğuk baş ağrısını giderir. Şaraba katılırsa, sarhoşluğu artırır.

Solunum ve Göğüs Organları: Galiye, koklandığında kalbe ferahlık verir.

Dışarı Atan Organlar: Galiye, soğuk rahim ağrılarına karşı kullanılır. Rahimin sertleşmiş urlarına ve balgamî şişlerine de iyi gelir. Regl söktürür. Rahimin dolgunluğunu gidererek, onu temizler. Onunla tenkiye yapılırsa, abortus etkisi gösterebilir.

GALMUN

Genel Nitelikleri: Ayva sarısı renkte, güzel kokulu bir bitkidir.

Etkileri: Kurutucu etkisi vardır; sütü keser ve çiçekleri, kanamayı durdurur.

Cerahat ve Yaralar: Onun yanıklara yararlı olan ilâçlardan olduğu tahmin edilmektedir.

Bu "Gayın" harfindeki son sözdür. Biz, "Gayın" harfinde 11 drogdan söz ettik.

{Bu, *İkinci Kitap*'ın son sözüdür. Aynı zamanda, biz görevimizi yapacağız ve ancak *Üçüncü Kitap*'ta konuyu açacağımıza söz veriyoruz.

Bu metinde, bu kelâm *İkinci Kitap*'ın son sözüdür. *İkinci Kitap* tamamlandı. İkinci Kitap'ta, tıptaki Yunanca ve diğerlerindeki tenirlerin (drogların) açıklaması yapıldı. [Meselâ,] malikraton, bal suyudur. Anomali ise, su ile yıkanmış sakd (bal) olarak kabul edilir ve bu su pişirmeden korunur. Edrumali, baldan bir kısım ve beklemiş yağmur suyunun karıştırılıp, güneşte bekletilmesinden meydana gelmiştir. Ballı şarap, 5 kısım şarapla, 1 kısım balla birlikte genişçe bir kaba konur, üzerine tuz konur, onun taşı atılır ve eğer kaynatılırsa, o, kavanozda, mahzende saklanır. Bal Şarabı: Eski ve buruk lezzetteki şaraptan iki kısım alınır ve iyi kalite baldan bir kısım alınır ve kayta (vazo) olgunlaşsın diye konup, mahzende bekletilir. Pomat: Üzüm alınır ve sıkılır ve kaynatılır. Oksumah: Sirke ve devamlı yeşil ve tırmanıcı bitkiler ve deniz tuzu alınır ve de 10 menn bal veya yeşil bitkilerden 10 menn balla karıştırılır. Hattâ 10 birim kaynamışı alınır. Rudumali: Bu balla gül suyundan hazırlanmış içecektir.

İkinci Kitap bitti. İki âlemin Rabb'ine şükürler olsun. Allah'a ve Efendimiz, Peygamber ve İlahî Varlık Muhammed'e selâm.

Birinci kısım ve ikinci kısım tamamlandı.

Esirgeyen ve yarlıgayan Allah'ın adıyla.

Allah'a şükür ve kullarına selâm ve peygamberlerine salât olsun.}[1421]

[1421] { } arası T.M.'de yok.

"Şefkatin neşesinde hüzünlü güzel kuşu rahatlatan saltanat tahtında makamın ebedî olsun. Efendilerin efendisi, bu yüce müfredatı ilân ettiğinde, lütfunun düzenini açıladı. Anlaşılır kaynak İkinci Kitap tamamlanmıştır ki, sen, onun tadını sincan aşından değil, şekerden alırsın. Her devânın özelliklerini levhalar halinde sunarak, [bu drogların] organlar üzerinde başka başka [türlü türlü] yararları olduğunu gösterdi. Türkçe metinlerde en yapılan şey, tarih düşürmektir. Basit ilâçlar cetvellerine bak; derde derman kıl (1179 Hicrî)."T.M.

SÖZLÜK

A

Abanos: Abanoz; Diospyros ebenum.
'Abisran: Artimisia abrotonum.
'Ades: Mercimek; Lens esculenta.
'Afs: Mazı; Quercus infectria oliv.
Afsantin: Pelin otu; Artimisia absinthium.
Aftimon: Küsküt, Cinsaçı; Cuscuta epithymum.
Afyon: Afyon; Papaver somniferum.
Afyus: Avafinus; Scilla bifolia.
Ağalucin: Peygamber ağacı; Aquilaria agallocha.
Ağlacun: Peygamber ağacı; Aquilarie agallocha.
Ahilus: Ardıç, civan perçemi.
Akakya: Arap zamkı; Acacia arabica.
Akatmakat: Akitmakit; Caesalpinia bonducella.
Akferaskun, Akferasfus: İran kaynaklı bir drog.
'Akırkarha: Nezle otu, Yapışkan otu; Anacyclus pyrethrum.
'Akreb: Akrep; Scorpion.
'Akrü'z-zeyt: Zeytinyağı tortusu.
Aksun: Beyaz kenger otu; Berberis vulgaris.
Alusen: Bir cins erik; Lupinus termis.
'Alusıs (?): Galiopris; Scrophularia peregrina.
'Alyun: Alaryun; Sütü peynirleştiren bir bitki.
Anagallis: Farekulağı; Anagallis.
'Anaylı, anili: Şalgam; Brassica rapa.
'Anber: Bir deniz hayvanından elde edilen koku; Ambera grasia.
Anberbaris: Kadıntuzluğu; Barberis aristata.
Ancudan: Şeytantersi; Ferula assafoetida.
Ancura: Isırgan otu; Urtica urens.

Andarusarun: Hanımeli; Helysarum coronarium.
Ander, Akder: Kirman civarında yeşiten bir hububat.
Anison: Anason; Pimpinella anisum.
'Ankebut: Örümcek; Aranca diodema.
Anzarut, Enzerut: Geven; Astragalus sarcocolla.
'Ar'ar: Ardıç; Juniperus communis.
Ardakyani: Kebere; Capparis spinosa.
'Arn, 'Urun: Mahmuz, At mahmuzu; Calamintha incana.
'Artenisa: Buhur-u meryem, Yemen tavşan kulağı, Yunan siklameni; Juniperus communis.
As: Hazeran, Bit otu; Myrtus communis.
Asabi'ü'l-hermes: Çiğdem, Alaca çiğdem; Colchium variegatum.
Asabiü'l-safer: Zerdeçal; Curcuma lunga.
Asarun: Yabanî nardin, Kedi otu; Valeriana wallichii.
'Asel: Bal; Mel.
'Asa'u'r-ra'i: Çobandeğneği; Polygonum aviculare.
Asfanak: Ispanak; Spinacia olecracia.
Astarek: Günlük, Sığla; Styrax officinalis.
Asyus: Yumuşak sarımsı taş; Asya taşı.
Atmut, Atmat: Hint baklası; Corylus avellana.
Atyut: Hint fasulyesi; Corylus avellana.
'Avsec: Kuşburnu; Lycium europaeum.
'Azait: Bir nevi Kertenkele; Lacerta lizard.
'Azam: Kemik; Os.
Azaddıraht: Tesbih ağacı, Çin mürveri; Melia azedarach.
Azaraki: Azrakyun, Köpük.
Azeryun: Şakayık; Helianthus annus.
Azfarü't-tıb: Şeytantırnağı; Trombus sps.
'Aziz: Kantaryon otu; Hypericum colycinum.

B

Ba'rü'l-hayevan: Gübre, Hayvan dışkısı.
Babilus: Yabani gelincik; Papaver dubium.
Babunc: Papatya; Matricaria chamomilla.
Baderuc, Bazeruc, Bazruc: Reyhan; Ocimum basilicum.
Badıncan: Patlıcan; Solanum melongena.
Bakla: Vicia faba.

Bakla-i yahudiyye: Yahudi baklası; Malya rotundif olia.
Bakla-i yunaniyye: Amaranthus blitum.
Baklatü'l-hamka: Semiz otu; Portulaca oleracea.
Bal, Bul: Hint hıyarı; Cucimis sps.
Balilac: Helile; Terminalia belerica.
Ban otu: Hyasciamus niger.
Barü'l-hayevan: Gübre, Hayvan dışkısı.
Basal: Soğan; Alium cepa.
Basl-ı zir: Bir çeşit soğan.
Bat: Badi, Ördek; Anas.
Batbat: Çobandeğneği; Polygonum arviculare.
Bazaverd: Boğa dikeni, Eşek dikeni; Centurea phyllaca phalla.
Bazrencbuyeh: Oğul otu; Melisa officinalis.
Bedaşkan: Katır tırnağı; Spartium junceum.
Behar: Krizantem, Kasımpatı, Öküzgözü; Anthemis arvensis.
Behmen: Zerdali dikeni; Centauria behman.
Behramec: Söğüt çiçeği; Salix caprea.
Beladır ağacı: Beladur, Mürekkep ağacı; Semecarpus anacardium.
Belsan: Balsam ağacı, Mekke pelesenki; Commiphora opobalsamum.
Benat-ı verdan: Hamam böceği; Periplaneta orientalis.
Benc: Ban otu; Hyoscyamus niger.
Bencenkuşt: Hayıt; Vitex agnus costus.
Benef sec: Menekşe; Viola odorata.
Beneksa, Benkih: Şimşir; Buxus sempervirens.
Berdî: Hasır otu, Papirüs; Papyrus antiquorum.
Bersiyavuşan: Kız saçı; Adiantum capillus.
Bertaniki: Horozibiği.
Berz-i kattan: Keten tohumu; Linum usitatissimum.
Besbase: Küçük hindistan cevizi; Myristica fragrans.
Besfayec, bısbayıc: Çıyan otu, Benekli eğrelti; Polypodium vulgare.
Bevl: İdrar; Peri ouron.
Bevrak; Burak: Boraks; Sodium borate.
Beyd, Beyz: Yumurta; Ovum.
Bezr-i katına: Karnıyarık; Plantago ovata.
Bındık: Fındık; Corylus avellana.
Bilmun, Baylmun: Yabanî semiz otu; Portulaca oleracea.

Birincasf: Civan perçemi; Achilea millepholium.
Birinki'l-kabulî: Embelia ribes.
Biş: Kurtboğan; Acontinum napellus.
Bişmuş-u buha: Kurtboğan Faresi.
Bittih: Tatlı kavun, Karpuz; Cucumis melo.
Bukisa: Karaağaç; Fraxinus ornus.
Bulbus: Ada soğanı; Scilla sps.
Bullut: Palamut, Meşe palamudu; Quercus robur.
Bunk: Menengiç, Sakız.
Busir: Ayıkulağı; Verbascum thapsus.
Busr ve balah: Ham ve yarı olgun hurma; Phoenix dactylifera.
Bussed: Mercan; Corolium rubrum.
Buş-u derbendi: Bush darbandrium.
Butm: Yabani fıstık zamkı; Pistacia terebinthus.
Buyanıs: Maydanoz; Petroselinum sativum.
Buzak: Tükürük, Salye; Ptysis.
Buzidan: Sahlep; Orchis morio.

C

Ca'de, co'da: Yavşan, Koyun yavşanı; Teucrium polium.
Caru'n-nehr: Bir nevi nilüfer; Potamogetan nataus.
Cas: Hydrous calcium sulphate.
Casus: Serçe otu; Silena inflata.
Cavres: Darı; Panicum miliaceum.
Cavşir: Ferula galbaniflua.
Ceblahenk: Sarı süsen; Xanthoxilon badrunga.
Cedvar: Kurkum; Delphinium denudatum.
Cemisafrum: Fesleğen; Ocimum basilicum.
Cenah: Kuş kanadı; Palergium.
Centiyana: Eşek turbu, Eşek hıyarı; Gentiana lutea.
Cerad: Çekirge; Locusta migratoria.
Cevz: Ceviz; Juglas regia.
Cevzü'l-buva, cevzü'l-buya: Küçük hindistan cevizi; Myristica fragrans.
Cevzü'l-cundum: Ardıç; Juniperus.
Cevzü'l-hindî: Hindistan cevizi; Cocos nucifera.
Cevzü'l-masel: Tatula, Şeytan Elması; Datula stramonium.
Cevzü'l-rumî: Anadolu'da yetişen ceviz; Fructus juglans regia.

Cevzü'l-serv: Servi kozalağı; Compressus sempervirens.
Cevzü'l-tarfa: Ilgın, Tamarisk; Tamarix gallica.
Cezer: Havuç; Daucus carota.
Cırcır: Tere; Eraca sativa.
Cibsin: Cibs; Hyrous calcium sulphate.
Cild: Deri; Cutis.
Cillevz: Çam fıstığı; Pinus gerardiana.
Cubn: Peynir; Seriparium.
Cuft-i afrend, Cufat-ı efrend: Orkide; Satyrium minus.
Cummar: Hurma tomurcuğu; Phoenix dactylifera.
Cummeyz: Yabanî incir; Ficus glomerata.
Cülnar: Nar çiçeği; Punica granatum.
Cündibedester: Kunduz testisleri; Castoreum.

D

Dafda', Zafda': Kurbağa; Rana tigrina.
Damiran, Zamiran: Fesleğen, Reyhan; Ocimum basilicum.
Dan, Zan: Koyun; Ovis vignei.
Dar', Zar': Hayvan memesi.
Dar-ı şeş'an: Debbağ mersini; Myrica nagi.
Darkise: Köknar; Abies webbians.
Darsini: Tarçın; Cinnamomum zeylanicum.
Darubtaris: Eğrelti, Besfayec; Dryopteris filixmas.
Darü'l-fülfül: Sivri biber; Piper longum.
Darzi: Binbir delik otu; Hypericum perforatum.
Debi', Zebi': Sırtlan; Hayaena hyaen.
Deb, Zeb: Mısır kertenkelesi; Varanus bengalensis.
Deccac ve dıyk: Tavuk ve Horoz.
Dehmest: Defne; Laurus mobilis.
Dem: Kan; Sanguine.
Demü'l-ahveyn: Kardeş kanı; Ejder kanı; Calamus draco.
Dend: Kene otu, Habbü's-selâtin; Croton tiglium.
Derdar: Meşe; Ulmus dryopteris.
Devser: Yulaf; Triticum ovata.
Dıfla: Defne, Taflan; Nerium odorum.
Diodar: Sedr Ağacı; Cedrus deodara.
Dibk: Ökse Otu; Viscum album.

Dimag: Beyin; Cerebrum.
Dinaruye: Çördük, Zufra, Devrak; Echinophora tenuifolia.
Dirv, Zerv: Terebentin, Sakız ağacı; Pistacia lentiscus.
Doku: Yabanî havuç; Daucus; Peucedanum grande.
Dud: Kurtcuk, Kurt.
Duhan: Tütün, Tütsü dumanı.
Duhn: Yağ, Bitkisel yağ; Oleum.
Dulb: Çınar; Platanus orientalis.
Durdı, Dordu: Tortu, Çökelti.
Durrac, Turac: Çil, Çil kuşu; Francolinus perdicinae.
Durunc: Kaplan otu; Droncum hookeri:

E

Ebhel, Übhel: Ardıç; Juniperus communis.
Ebrak: Talk; Lapis specularis, talcum.
Ebu hulsa: Eşek marulu; Onosma echinoides.
Ehretü'n-nuhas: Bakır çiçeği, Bakır cevheri; Flos aeris.
El-ibar ve'l-anuk: Siyah kurşun; Plumbum.
El-lebah: Sedr ağacı; Balanites aegyptica.
Elmas: Elmas; Adamus.
El-Nefel: Yonca, Sarı yonca, Su yoncası.
El-Sefanî: Deve otu; Echinopes echinatus.
Emlec, Amlec: Helile meyvası; Emblica officinalis.
Enfaha: Memede olan hayvanların midesindeki süt; Rehnet; Congulum pitua.
Ermak: Kısrak.
Erneb-i bahrî: Deniz tavşanı; Aplysia depilans.
Erneb-i berrî: Kara tavşanı; Lepus ferrist.
Ertedberid: Bir çeşit soğan.
Erz: Pirinç; Oryza saliva.
Ezhar ve fukahe: Sakal otu, Kan dindiren; Andropogon muricatus.

F

Fagra: Zanbak, Iris; Zauthoxylum alatum.
Fagye: Kına tomurcuğu; Henna blossom.
Fakilaminus: Günlük, Buhur; Cyclamen europaeum.
Faniz: Şeker kamışı şekeri.
Far: Fare.

Faşera: Şeytan şalgamı; Bryonia alba.
Faşersetin: Kara şeytan şalgamı; Tamas communis.
Fat: Türklere has bir drogdur.
Favanya: Şakayık, Şakayık kökü; Paeonia officinalis.
Felencemişk: Fesleğen, Reyhan; Ocimum gratissimum.
Fencencişt: Beşparmak otu; Vitex agnus costus.
Ferasiyun: Marribium vulgare.
Ferbiyun: Sütleğen zamkı; Euphorbia resinefera.
Feres: At; Equs caballus.
Ferfah: Semiz otu; Portulaca oleracea.
Fetresalyon: Kereviz, Kaya maydanozu; Petroselenum sativum.
Fıstık: Çam fıstığı; Pistacia vera.
Filizehrec: Teke dikeni, Oftalmik diken Üzümü.
Fisafis: Tahtakurusu; Cimex lectularius.
Fu: Kedi Otu; Valeriana officinalis.
Fucl, Fucul: Turp; Raphanus sativus.
Fudda: Gümüş; Argentum.
Fudenc, Fudenec: Yarpuz, Dağ nanesi; Mentha sylvestris.
Fufel: Bir çeşit Hindistan cevizi; Ascca catechu.
Fuka: Boza.
Ful: Yasemin; Jasminium fruticans.
Fuleylun, Fulelun: Bir tür yasemin, Yasemin yağı; Phullon merurialis.
Fusirikun: Kurşun oksit ve demir sulfat karışımı; Ferrous Sulphate.
Fusirikun: Kurşun oksit ve demir sülfat karışımı.
Futr, Futur: Zehirli mantar; Boletus crocatus.
Fuve's-sabagin: Kırmızı boya; Rubia tinctorium.
Fülfül: Biber.
Fülfülmuya: Sivri biber kökü; Piper longum.

G

Gafes: Kasık otu; Gentiana dahurica.
Gagati: Siyah kehribar; Gagates lithos.
Galiye: Misk ve amberle yapılan bir koku; Galiamoschata.
Galiyun: Bir çeşit koku, Muaviye'nin kıymetli dediği şey; Galuim verum.
Galmun: Sarı renkte, güzel kokulu bir bitki.
Gar: Defne; Lauras nobilis.
Garb: Kara ardıç; Populus alba.

Garikun: Ağaç mantarı; Polyporus officinalis.
Gira, Gara: Tutkal; Taurocolla gelatinum.
Gubeyra, Guberai: İğde; Sorbus domestica.
Guşne: Bir nevi mantar, Domalan.

H

Habbü'l-ban: Ban otu tohumu; Melia azedarach.
Habbü'l-gar: Defne tohumu; Laurus nobilis.
Habbü'l-hadra: Sakız, Menengiç, Terebentin meyvası; Pistacia terebinthus.
Habbü'l-kılkıl: Yabanî nar tohumu; Cassia sophora.
Habbü'l-misem: Mensim tohumu.
Habbü'l-nil: Mavi gece sefası tohumu; Ipomoca hederacea.
Habbü'l-simne: Mayasıl tohumu; Buchanania latifolia.
Habbü's-sanavber: Çam fıstığı; Pinus gerardiana.
Habbü'z-zelem: Topalak, Kara topalak; Cyperus esculentus.
Hacerü'l-'aselî: Bal taşı; Lapis melitites.
Hacerü'l-acı: Fil dişi, Mermer; Marmor lapis ivory.
Hacerü'l-asakife: Kunduracı taşı; Demir sülfat.
Hacerü'l-efruhî: Parlak taş, Işıklı taş; Lapis phrygius.
Hacerü'l-ermeni: Ermeni taşı; Lapis arminium.
Hacerü'l-habeşî: Haleşistan taşı; Lapis thyites.
Hacerü'l-hayye: Yılan taşı; Lapis ophites.
Hacerü'l-isfenc: Sünger taşı; Lapis spongia.
Hacerü'l-kamer: Ay taşı; Lapis lunaris.
Hacerü'l-lebeni: Süt taşı; Galactites lithos.
Hacerü'l-mesane: Mesane taşı; Lapis vesicae.
Hacerü'l-misen: Bileği taşı, Yağ taşı; Lapis escota noxia.
Hacerü'l-ruha: Değirmen taşı; Lapis asius.
Hacerü'l-semitus, Hacerü'l-ismitus: Kan taşı; Hematite.
Hacerü'l-yehud: Yahudi taşı; Laudorikos lithos.
Hacerü'l-yeşim: Yeşim taşı; Lapis jaspis.
Hacerü'l-yufta bi'z-zeyt: Therakios lithos.
Hacerü's-sahr: Ciğer otu, Liken.
Hadid: Demir; Ferrum.
Hal: Gül nar-ı huzi, Huzi narının çiçeği.
Halibî: Ayıkulağı; Aster atticus.
Halidumiyun: Kırlangıç otu; Chelidonium mikron.

Hall: Sirke; Acetum vinegar.
Halzun: Deniz salyangozu; Turbenella rapa.
Hamalavun: Mazeryon; Atractylis gummifera.
Hamir: Hamur; Sacchoromyces cerevisiae.
Hammam: Güvercin; Calumba livia.
Hammama: Kakule; Amomum cardamomum.
Hamr: Şarap.
Hamse-i evrak: Beşyaprak otu; Potentilla reptans.
Handarus: Yunan buğdayı; Triticum dicoccum.
Handukuk: Kara yonca; Trigonella corniculata.
Hanekü'l-kelb: Köpekboğan, İtboğan; Aconitum pardalianches.
Hanekü'n-nemr: Kaplanboğan; Aconitum pardalianches.
Hanekü'z-zib: Kurtboğan; Aconitum napellus.
Hanzal: Ebu cehil karpuzu, Koloşint; Citrillus colocynthis.
Haratin: Solucan; Lumbricus sps.
Harbak-ı ebyed: Beyaz çöpleme; Veratrum viride.
Harbak-ı esved: Siyah çöpleme; Helleborus niger.
Hardal: Brassica juncea.
Harmal: Üzerlik; Peganum harmala.
Harnub: Keçiboynuzu; Ceratonia silique.
Hasek: Demir dikeni; Tribulus terrestris.
Hasi's-sa'leb: Tilkihusyesi, Orkide; Orchis militaris.
Hasis: Sütleğen otunun özel bir türü.
Hass: Marul; Lactuca scariola.
Hass-ı hımar: Eşek marulu, Şencar, Havaciva; Onosma echioides.
Haşa: Yabanî kekik; Thymus vulgaris.
Haşhaş: Papaver somniferum.
Haşişetü'z-zücac: Yapışkan otu, Cam otu; Capsella bursa – pastoris.
Hatmi: Althae officinalis.
Havlican: Alpina galanga.
Hayr-ı bevva: Küçük kakule, Afrika kakulesi; Electaria cardomomum.
Hayye: Yılan.
Haza: Yabanî Anason; Echinophora tenuifolia.
Hazef: Çamur; Porselen çamuru.
Helilec: Helile; Terminalia chebula.
Helyun: Kuşkonmaz; Asparagus officinalis.

Henna: Kına; Lawsonia alba.
Herise: Dibek, Bir nevi yemek.
Herkalus, Herfulus: Eşek marulu; Avena sterilis.
Hernavah: Öd ağacının meyvası.
Herşef, hurşuf: Enginar; Cynara scolymus.
Heyufarikun: Kantaron; Hypericon perforatum.
Heyufastidas, Heyufaksatidas: Yer narı; Cystinus hypocistis.
Hezarceşan: Şeytan şalgamı; Bryonia alba.
Hezartuman: Hurtuman, Burçak; Avena sativa.
Hıltit: Şeytantersi; Ferula assafoetida.
Hımar: Eşek; Equs assinus.
Hımmus: Nohut; Cicer arietinum.
Hıntet: Buğday; Triticum sativum.
Hırba: Bir cins kertenkele, Bukalemun; Chameleon zeylancinus.
Hırba: Pırasa; Allium porum.
Hırva: Hint yağı bitkisi; Ricinus communis.
Hırzun: Kertenkele; Flamidactylus flovivirdis.
Hıyar-ı şenbıh: Çin tarçını; Cassia fistula.
Hilâf: Söğüt; Salix coprea.
Hilbevva; Halbevva: Küçük kakule; Elettaria cardamomum.
Hindiba: Cichorium intybus.
Hubbazi: Ebegümeci; Malva rotundifolia.
Hubs: Maden pası, curuf.
Hubz: Ekmek.
Hudad: Kadıntuzluğu, Diken üzümü; Berberis aristata.
Huffaş: Baykuş; Blecotus aurtus.
Huh: Şeftali ağacı; Prumus persica.
Hulbe: Boy otu; Trigonella foenum graceum.
Hulbib: Hulyeb, Hulbe, Boy otu?, Köpek zehiri.
Hummas: Kuzukulağı; Rumex crispus.
Hunnafis: Bok böceği; Blatta.
Hunsa: Çiriş otu; Asphodelus tenuifotius.: avlican: Alpina galanga.
Hur: Bir nevi çam ağacı; Vateria indica.
Hur': Hayvan pisliği; Faeces.
Hurf: Bahçe teresi; Lapidium sativum.
Husrudaru, Husrandaru: Havlican; Alpina galanga.

Husye: Erbezi, Testis, Yumurta.
Husye-i kelb: Köpekhusyesi; Orchis militaris.
Huttaf: Kırlangıç; Airund urbica.
Hür-i rumî: Tarus.

I

Iccas, İcas: Erik; Prunus domestica.
'Irk: Kan Serumu.
Irsa: Süsen; Iris florentina.
Iskanfur, Askankur: Bir nevi kertenkele; Malaya carinata.
Itabas: Polulus alba.
Itratikus: Sığırkuyruğu; Verboscum sps.
Itriye, Utriye: Itrium vermicilli.

İ

İbrişim: İpek ibrişim; Bombyx mori.
İkli'l el-melik: Sarı yonca; Melilotus officinalis.
'İlk: Sakız; Resin.
'İneb: Üzüm, Taze üzüm; Vitis vinifera.
'İnebü's-sa'leb: İt üzümü; Solanum nigrum.
İnsan: Homo sapiens.
İsfenc: Deniz süngeri; Spongia officinalis.
İsfidac: Üstübec, Kurşun karbonat; Plumbum carbonicum.
İskil: Ada Soğanı; Urginea indica.
İsmed: Antimon, Sürme taşı; Stibium antimonium.

K

Kabc, Kabcat: Keklik; Alectoris chukar.
Kadm-ı kırış: Çam fıstığı; Picea abies.
Kafru'l-yahud: Kara sakız, Yahudi zifti; Alphalthum.
Kafur: Kafuru; Samphora officinarum.
Kaimuliya, Kimolya: Parlatılmış mermer; Terra cemolia.
Kakenc: Fener çiçeği; Physalis alkakenge.
Kakule: Elettaria cardomomum.
Kala: Soda, Kalye taşı, Potasyum hidrat.
Kalimiya-i fudda: Gümüş tozu.
Kalimiyaü'z-zeheb: Altın tozu.
Kalkand: $CuSO_4$, Bakır sülfat, Kalkidis; Copper Sulphate.

Kalkatar: Fe_2SO_3, Demir oksit.
Kamer-i kameriş: Çam fıstığı; Picea abies.
Kanbil: Kamala ağacı; Mallotus philippinensis.
Kankabin: Hint yağı ağacı; Ricinus communis.
Kankarzid: Enginar zamkı; Cynara scolymus.
Kanturyun: Kantaron; Erythraca officinalis.
Kar': Kabak, Su kabağı; Cucurbita pepo.
Karanfil: Caryophyllus aromaticus.
Karatü'l-'ayn: Su kerevizi; Masturtium officinale.
Kardamana, Kardamon: Yabanî Kimyon; Carum carvi.
Karis: Bir nevi ısırgan otu.
Karkarhan: Yapışkan otu; Sileri chlorifolia.
Karn: Boynuz; Cornu.
Karz: Akakiya, Akasya zamkı.
Kasab: Kamış; Arunda donax.
Kasabü'z-zerire: Kandindiren; Swertia chirata.
Kasb: Kuru hurma.
Kasila: Bir çeşit Tarçın.
Kaşim: Selam otu; Levisticum officinalis.
Kat: Yonca; Medicago sativa.
Katad: Zamk ağacı, Kitre zamkı; Astragulus gummi.
Kataf: Kara pazı; Atriplex hortensis.
Katil'ü-z-zib: Kurtboğan; Acontonium napellus.
Katilü'l-kelb: Köpckboğan; Strychnos nuxvomica.
Katran: Sedr ağacı; Cedrus libani.
Kavanis: Kuş taşlığı.
Kaykahin: Bir çeşit zamk.
Kaysum: Pelin; Artimisia abrotanum.
Kaysur: Deniz köpüğü.
Kazurban: Kavuzban, Sığırdili; Anchusa officinalis.
Kebabe: Hint biberi, Kebebe; Cubeba officinalis.
Kebed: Karaciğer, Hepar.
Keber, Kebere: Gebere; Capparis spinosa.
Kebikec: Yabani kereviz; Linus usitatissimum.
Kehriba: Kehribar, Ceviz zamkı; Vateria indica.
Kelb: Köpek.

Keles: Hint narı.
Kemaderyus: Yer meşesi, Kısa mahmut otu; Teucrium chamaedrys.
Kemafitus: Yer palamutu, Meşecik; Teucrium chamaephytis.
Kemalyun: Bir nevi mezeryon; Atractylis gummifera.
Kemaşir: Ferula galbanufrue.
Kemat: Yer mantarı; Tuber Cibarium.
Kemun: Kimyon; Cuminum cyminum.
Kendir: Günlük; Boswellia glabra.
Kendis: Kundus; Soponaria sps.
Kerefs, Kerfis: Kereviz; Apium graveolens.
Keremdane: Bir çeşit mezeryon; Coccus cacti.
Kereviya: Yabanî kimyon; Carum carvi.
Keriş: İşkembe; Rumen.
Kerm, Germ: Üzüm asması; Vitis vinifera.
Kerneb: Lâhana; Brassica oleracea capitata.
Kersene: Bezelye; Pisum sativum.
Kesira: Kitre zamkı; Astragulus gummifer.
Keştberkeşt: Çit sarmaşığı; Calystegia sepium.
Kezmazek: Ilgın; Tamarix; Tamarix articulata.
Kınna: Ferula galbaniflua.
Kınnab: Kendir, Kenevir, Kenevir lifi; Cannabis sativa.
Kırfatü'd-darsini: Kokulu tarçın kabuğu; Cinnamomum zeylanicum.
Kırfatü't-tayyib: Tarçın?, Hint karanfili kabuğu; Cinnamomum cassia.
Kırtas: Kâğıt; Papyrus.
Kısa: Bir çeşit hıyar; Cucumis melovar utilissimus.
Kısa-i hımar: Eşek hıyarı, Acı dülek; Momordica elaterium.
Kibrit: Kükürt; Sulphur.
Kildaru-gildaru: Eğrelti; Dryopteris felixmas.
Kilye: Böbrek; Ren.
Kişniş: Domalan; Tuber cibarium.
Kubere: Tarla kuşu.
Kuka: Bir nevi kunduz; Monodon monoceros.
Kulkas: Kolakasya.
Kult: Delichos biflourus.
Kunabera: Kazayağı bitkisi; Cynachum vincetoxi.
Kunfuz: Kirpi; Echinus morionus.

Kura': Paça.
Kurras: Pırasa; Alium parrum.
Kurtum: Yalancı safran; Carthamus tinctorius.
Kurukumgama: Crocomaqma.
Kust: Arap zamkı; Saussurea lapa.
Kusus, Kisus: Duvar sarmaşığı; Cistus creticus.
Kutun, Kutn: Pamuk; Goscypium herbaceum.
Kümesra: Armut; Pyrus communis.
Kürkündüm: Bir nevi liken.
Küşut: Küsküt, Bağbozan; Cuscuta reflexa.
Küzbere: Kişniş; Coriandrum sativum.

L

Lablab: Boru çiçeği; Dolichos lablab.
Laden reçinesi: Cistus creticus.
Lahm: Et.
Laiyye: Bir nevi sütleğen; Euphorbia officinarum.
Lazuverd: Lapis Lazuli.
Leben: Süt; Galacto.
Lehye: Tekesakalı; Tragopogon porrifolius.
Levz: Badem; Amygdalus communis.
Leymuson, Limoson: Limonyum, Limon; Citrus limonium.
Lisan: Dil; Lingua.
Lisanü'l-asafir: Dişbudak ağacı; Holarrhena antidysenterica.
Lisanü'l-hamel: Sinir otu; Plantago major.
Lisanü's-sevr: Hodan; Onosma brateatum.
Lizakü'z-zeheb: Hydrous copper silicate.
Lu'betü'l-berberiyye: Acı çiğdem, Bir nevi süsen.
Luab: Tükürük, Salya; Ptysma.
Lubya: Bakla; Vigna sinensis.
Luf: Yılanyastığı, Danaayağı; Arum daracunculus.
Luffah: Yebruh, Güzel avrat otu; Atropa belladonna.
Luk: Zamk; Coccus lacca.
Lukferules, Lufkardıs: Lapis aegyptica.
Lübna: Günlük; Liquidambar orientalis.

M

Ma: Su; Aqua.

Magarat, Magra: Bolus armenus rubra.
Magnisya: Magnezyum ve demir oksit; Magnesia.
Mahizehre: Zehirli sarı çiçekli süt otu, Sığır kuyruğu; Verbascum thapsus.
Mahleb: Yabani kiraz; Prunus virginiana.
Mahrut: Ancudan, Küçük Hindistan cevizi.
Mahudane: Bir nevi kiraz; Croton tiglium.
Maluhiya: Ebegümeci; Malva rotundifolia.
Mamiran: Kırlangıç otu; Chelidonium majus.
Mamisa: Gelincik, Boynuzlu haşhaş; Glaucium corniculatum.
Manna: Fraxinus ornus.
Markaşita: Markasit, Demir sülfit; Pyrites.
Masl: Misal, Torba yoğurdu.
Mastaki: Damla sakızı, Mastika; Pistacia lentiscus.
Maş: Fasulye; Phaseolus mungo.
Mayıh, Mayec: Camelina sativa.
Mazeryun: Defne; Daphne mezerium.
Melih: Bir nevi topalak.
Men'ur, Menkur: Bir nevi haşhaş.
Merare: Safra; Vesica Fellea.
Meri, Murri: Bir cins balık sosu.
Mermahuz: Mermahur, Mısır mercanköşkü; Origanum maru.
Mermarad: Mısır süseni; Origonum marru.
Merv: Mercanköşk; Origanum maru.
Merzencüş: Mercanköşk; Origanum majorana.
Mevz: Muz; Musa paradisiaca.
Mey'a, Mia: Günlük; Strex officinalis.
Meyfuhdec: Üzüm usaresi.
Meyvizec: Zebib-i cebeli, Dağ üzümü; Delphinium staphysagria.
Mıgnatıs: Mıknatıs; Magneticum.
Mılh, Melh: Tuz; Sodium chloride.
Midad: Mürekkep taşı.
Milvah: Koyun sarmaşığı; Atriplex hortensis.
Misem: Çitlembik; Celtis australis.
Misk: Moschus morchiperus.
Mişmiş: Kayısı; Prunus armeniaca.
Mizmarü'l-ra'y: Çobançubuğu; Alisma plantago.

Mugas: Ervalenta; Litsea sebifera.
Muh: Kemik iliği; Marrow mucloi.
Mukl el-yehud ve el-mukl el-mekkî: Yahudi balsamı ve Mekke balsamı; Hyphaena thebaica.
Mum: Balmumu; Cera alba.
Mumya: Asphaltum.
Muran, Murran: Kızılcık; Lornus mascula.
Murd-u esferem, Mardasperem: Bir nevi mersin; Myrtus communis.
Muşktaramüşir: Bir nevi misk; Dictamnus albus.
Muv, Mu: Erkek kızılcık; Cornus mascula.
Mürdasenc: Kurşun oksit; Plumbi oxidum.
Mürr: Sarı sakız, Sarı yonca; Balsomodendrom myrrha.

N

Na'am, Nahham: Deve kuşu.
Na'na': Nane; Mentha viridis.
Naft: Naftalin; Naphtha alba.
Nahl: Hurma; Phoenix dactylifera.
Nanahan: Carum copticum.
Nardin: Sünbül.
Narmüşk: Hint narı; Mesua ferrea.
Natrun: Boraks.
Nebk: Lotus meyvası, 'Hunnap, Mısır fulü; Zizypus jujupa.
Necm: Domuz ayrığı; Cymodon dactylon.
Nemer: Leopar; Pelis pardus.
Nemmam: Fesleğen; Ocimum basilicum.
Nercis: Nergis; Narcissus tazetta.
Nertis, Nertikis: Kabız etkili bir drog.
Nesiyandaru: Çobandeğneği, Madımak; Polygonum cognatum.
Nesrin: Bir cins gül.
Nevre, Nure: Kireç; Calx.
Nil: Çivit, Çivit otu; Isatis tinctoria.
Nilüfer: Su zambağı; Nymphoea lotus.
Nişa: Nişasta.
Nitafili (?): Beş yapraklı sütlü bir bitki.
Nuhale: Kepek.
Nuhas: Bakır; Cuprum.

Nuşadur: Nişadır; Amonyum clorid.
Nuşare: Talaş.
Nüve: Çekirdek.

O

Onumalı yağı: Palmyra ve Tadmar bölgesinde yetişen ağacın gövdesinden sızan sıvı.

R

Ra'i'l-ebl: Bir nevi küçük kakule; Echinops echinatus.
Ra'i'l-hamam: Hamamdeğneği; Jateorhiza palmata.
Rahme: Akbaba.
Ramek: Koruk ve nar kabuğu ile hazırlanan bir preparat.
Rasas: Kurşun; Plumbum.
Rasen: Anduz otu; Enula helenium.
Ratbe: Yonca; Medicago sativa.
Ratinec, Raytinec: Çam sakızı, Çam reçinesi; Colophonq.
Ravend: Ilgın; Rheum emodi.
Razyane: Rezene; Foenicum vulgare.
Reade: Elektrikli yılan balığı; Silurus electruans.
Rebita': Yengece benzer taş.
Recin: Öldürücü bir zehir.
Rekakes, Refakin: Satyrion; Satyrium minus.
Remad: Kül; Cinder.
Rette: Hint fındığı; Sapindus saponaria.
Reyhan: Ocimum basilicum.
Reyhan-ı Süleyman: Isfahan'da yetişen bir reyhan türü.
Ribas-rebas: Kuzukulağı; Rheum ribes.
Ricl-ü cerad: Çekirgeayağı; Taxus baccata.
Ricl-ü gurab: Keçiboynuzu, Harnub meyvası; Ammi majus.
Rie: Akciğer; Pulmones.
Rubisa: Tuzlu sardin balığı; Sardine.
Rubyan: Karides; Crangon vulgaris.
Rumman: Nar; Punica granatum.
Rutab, Rutub: Taze olgun hurma.

S

Sa'leb: Tilki; Yulpes vengalensis.

Sa'ter: Yabanî kekik, Mercanköşk; Zaṭaria multiflora.
Sabr, Sabır: Öd ağacı, Sarı sabır; Alae littoralis.
Sabun: Saponis.
Sadavran: Demir tozu.
Sadi'l-hadid: Demir pası.
Safisa: Dağ sedef otunun zamkı; Gumma ruta sylvestris.
Safsaf: Söğüt; Solix sofsaf.
Sagragul: Yağmacı kuşu; Motacilla flava.
Sahnat: Tuzlu balık jölesi; Atherina hejalosma.
Sakamonya: Mahmude, Kısa mahmut otu; Canvalvulus camononia.
Sakunkur: Kertenkele; Mabuya carinata.
Sa'leb: Tilki; Yulpes vengalensis.
Samg: Zamk.
Samm-ı abras: Büyük bir nevi zehirli kertenkele.
Sanavber: Çam; Pinus pinea.
Sandal: Sandalum album.
Sandarus: Kırmızı arsenik, Kırmızı ardıç zamkı; Trachylobium horemannioum.
Sarmak, Surmak: Tel pancarı; Chenopodium album.
Sarsar: Ağustos böceği; Polyphaga aegyptica.
Satruniyun, Suturniyun: Dağ salebi; Orchis trifolium.
Sazec: Tarçın; Cinnamomum tamala.
Sedef: İstiridye; Ostrea edulis.
Sefendasfend: Yabanî sedef otu, Suriye sedef otu; Peganum harmala.
Sefercel: Ayva; Cydonia oblonga.
Sefidus: Eşek hıyarı, Acı dülek; Momordica elaterium.
Sekbinec: Çakşır otu; Ferula persica.
Sekindulyun: Yabani kimyon; Herocleum spendiliu.
Selc: Kar, Kar suyu; Aqua Astricta.
Selhü'l-hayye: Yılan gömleği.
Seliha: Seylan tarçını, Çin tarçını; Cinnamomum cassia.
Semek: Balık; Piscis.
Semen: İç yağı, Et yağı.
Semurbiyun, semurniyun: Yabanî kereviz; Apium petrosilinum.
Seretan-ı bahrî: Deniz yengeci; Cancer marina.
Seretan-ı nehrî: Tatlı su yengeci, Kerevit; Cancer fluvial.

Serhas: Eğrelti otu, Erkek yosun; Dryopteris, Filix-mas.
Seriş: Çiriş otu; Asphodelus tenui folius.
Serv: Servi; Cypressus semper.
Sevik: Kavrulmuş buğday veya arpa.
Sevlan: Kan kökü, Parmak otu; Rhamnus persicus.
Sezab: Sedef otu; Ruta graveolens.
Sıdr: Lotus ağacı; Zizyphus spina christita.
Sıkurdıyun: Yabanî sarmısak; Teucrium scordium.
Sıracü'l-kutrub: Şeytan elması; Mandrogora officinarum.
Sırınc, Surunc: Kırmızı kurşun oksit.
Sil: Bir çeşit enginar; Scirpus lacustris.
Silk: Pancar; Beta vulgaris.
Simsim: Susam; Sesamum indicum.
Sisalyus: Yabani kereviz, Selam otu; Levisticum aegyptica.
Sisarun: Siyah kimyon odunu.
Sisban: Beşparmak otu tohumu; Sesbania aegyptiaca.
Siyun: Sium aquaticum.
Su'd: Hint selvisi; Cypress rotundus.
Suali: Öksürük otu; Tusillago farfara.
Suf: Yün, Keçi yünü; Linen.
Suk: Bir nevi sirke; Emblica officinalis.
Sukkarü'l-asr: Bir nevi şeker; Calotropis procera.
Sukker: Şeker; Saccharum officinarium.
Sukulukendiryun: Baldırıkara cinsi bir bitki; Asplenium sps.
Sulahfat: Kaplumbağa; Testudo eleganso.
Sum: Sarmısak; Allium sativum.
Sumak: Rhus coriaria.
Sumali: Bıldırcın; Coturnix.
Sumkutun, Sukutun: Herdemtaze, İt üzümü cinsinden bir bitki; Semper vivum tectorum.
Suruncan: Çiğdem; Colchium luteum.
Sus: Meyan kökü; Glyeyrrhize glabra.
Süfl: Tortu.
Sülusun: Örümcek otu; Cyanotis axillaris.
Sümun, Sümus: Bir çeşit kimyon; Thymus serpyllum.
Sünbül: Nardostachys jatamansi.

Süsen: İris; Iris florentina.

Ş

Şa'ir u şek: Arpa; Hordeum vulgare.
Şa'r: Kıl; Pile pilus.
Şa'ru'l-gul: Şeytantüyü, Şeytankılı, Şeytansaçı; Adiantum capillus.
Şababek, Şabenec: Sert mısır unu, Köpek menekşesi.
Şabb: Şap; Alumen.
Şahdanec: Kınnab tohumu; Cannabis satia.
Şahm: Yağ, İç yağı; Sevum adeps.
Şahterec: Şahtere otu; Fumaria officinalis.
Şarab: Üzüm şarabı.
Şazenc: Kan taşı; Hacmatitis lapis.
Şebrem: Deniz marulu; Euphorbia pityuse.
Şeceretü'l-bak: Kara ağaç, Tahtakurusu ağacı; Ulmus dryopteris.
Şeceretü'l-meryem: Sıklamen, Tavşankulağı; Cyclamen europaeum.
Şehmanec: Çözücü özellikte bir bitki.
Şekaî: Eşek dikeni, Arap dikeni; Onopordon arabicum.
Şekaik: Anemone coronaria.
Şekakil: Asparagus racemosus.
Şelcem: Şalgam; Brassica rapa.
Şem': Mum, Balmumu; Cera abba.
Şencar: Eşek marulu, Havlican; Onosma echioides.
Şerbin: Katran ağacı; Oxycedrus.
Şevkeran: Baldıran otu; Conium maculatum.
Şevketü'l-beydai: Arap kayını, Akdiken; Fagonia Arabica.
Şevketü'l-mısrıyye: Acacia Arabica.
Şevketü'l-yahudiyye: Yahudi dikeni; Erygium planum.
Şeylem: Darı; Lolium temulontum.
Şibis: Dere otu; Peucedanum graveolens.
Şih: Pelin otu; Artimisia maritima.
Şil, Şal: Aegta marmetos.
Şir-i huşk: Bir nevi manna; Fraxinus ornus.
Şitarec, Şadanec: Kuduz otu; Lepidium latifolium.
Şukures, Şakurus: Ağrı kesici bir drog.
Şuniz: Siyah kimyon, Kişniş; Nigella sativa.

T

Talabyun, Talaiyun: Semiz otu; Portulaca oleracea.
Talisfer: Köknar; Abies webbiana.
Talk: Mika; Talcum.
Taragayun: ...
Taragyun: Tarabun, Geyzi; Pimpinella tragium.
Taraiyis, Tarasis, Tursus: Mantar; Cynomovium coccineum.
Tarfa: Ilgın; Tamarix gallica.
Tarfulus: Kısamahmut otu cinsinden bir bitki; Teucrium flavum.
Targafina, Targakinta: Kesira zamkı; Astragalus gummifer.
Tarhaşkuk: Yabani hindibağ; Cichorium intybus.
Tarhun: Artemisia dracunculus.
Taricumanus, Tarafhumas: Baldırıkara; Asplenium trichomones.
Tarikan: Carthamus oxya cantha.
Tarikulbun: Tarifulun, Katran yoncası; Psoralea bituminosa.
Tatikas: Ağustos böceği.
Tebaşir: Hint kamışı ?, Bambunun silisli katı kısmı; Bambosa arundinacca.
Tefsiya, Safsiya: Yabanî sedef otu zamkı; Ruta sybestris.
Temürhindi: Demirhindi; Tamarindus indica.
Tenbul: Chavica betel.
Tenin-i bahrî: Deniz canavarı, Deniz yılanı, Köpek balığı; Draco sps.
Tenkar: Bakır çalığı, Bakır karbonat.
Tennub, Tenbub: Köknar; Picea abies.
Terencebin: Manna, Kudret helvası; Hedysarum alhargi.
Teşmirih: Cassia absus.
Tıhal: Dalak.
Tımr, Tamr: Hurma; Phoenix dactylifera.
Tırbid, Türbid: Ipomoea turpethum.
Tırsi: Bir nevi erik; Kevke; Alyssum alpstre.
Timsah: Crocodilus palustris.
Tin: İncir; Ficus carica.
Tin-i akritaş: Akritaş kili, Girit adası kili.
Tin-i ardini'l-mezru'at: Tarla kili; Terra eretria.
Tin-i beledi'l-mastaki: Sakız kili; Terra chia.
Tin-i ermeni: Ermeni çamuru; Bolus armania rubra.

Tin-i kaymolya: Terra cimolia.
Tin-i kerm: Asma çubuğu toprağı; Amphititis.
Tin-i magret: Aşu; Bolus armenia rubra.
Tin-i mahtum: Kırmızı toprak, Mühür çamuru; Terra sigillata.
Tin-i me'kul: Yenebilen çamur.
Tin-i mutlak: Adi toprak.
Tin-i sama'î: Sama toprağı; Terra sania.
Tin-i şamus: Samos adası çamuru; Terra Samios.
Tiykakuvavun: Bir nevi it üzümü.
Tubal: Maden tozu.
Tuderi: Ebegümeci; Malthiola incana.
Tuffah: Elma; Pyrus malus.
Tufuryus, Tukuryus: Çobandeğneği, Acı yavşan; Teucrium flavum.
Tuhlub: Yosun; Lemna minor.
Turmus, Tırmıs: Mısır fasulyesi, acı bakla, Yahudi baklası; Lupimus albus.
Tut: Dut; Morus nigra.
Tutya: Çinko, Çinko karbonat.

U

Ubutılun–Ebu taylun: Abutilan indicum.
'Ud: Sarı sabır, Öd ağacı; Aquilaria agallocha.
'Udu's-salib: Şakayık, Ayı gülü; Paeonia officinalis.
Ukhuvan: Papatya, Köpek papatyası; Pyrethrum parthenium.
'Ulleyk: Böğürtlen, Ahududu; Rubus fructicosus.
'Unnab: İğde; Zizyphus vulgaris.
'Unsul: Ada Soğanı; Scilla indica.
'Urkub, urkun: Çakmuz; Geranium tuberosum.
'Uruk-u sibagin: Zerdaçal; Curcuma longa.
Usbid: Bir nevi nilüfer; Nymphaca sps.
'Usfur, asfar: Yabanî safran; Carthamus tinctoris.
Ustuhüdüs: Lavanta, Karabaş; Lavandula stoechas.
Ustur: Usturgaz, Kudret helvası; Ecinops echinatus.
Uşak: Amonyak zamkı; Gum ammoniac.
'Uşer, uşr: Boğa dikeni; Caloptris gigatea.
Uşnan: Sabun Otu, Çöğen otu; Saphonaria officinalis.
Utruc: Ağaç kavunu, Limon; Citrus medica.
Uznü'l-far: Mercanköşk, Sıçankulağı; Auricula muris.

Ü

Ümm-ü gilan: Akasya; Acacia arabica.
Üşnet: Meşe Yosunu; Parmelia perlata.

V

Vec: Azak eğiri, Tatlı, Hoş kokulu su zambağı; Acorus calamus.
Veda: Sedef; Concha veneris.
Verd: Gül; Rosa damascus.
Verel: Kertenkele; Varanus sps.
Vereşan: Güvercin, Kumru.
Vers: Seylan kızılcığı ağacı, kurtum, kundur; Memecylon tinctorium.
'Vesah, Vesih: Kir.
Vesme: Nil yaprağı, Gecesefası yaprağı.

Y

Yasemen: Yasemin; Jasminum grandiflorum.
Yebruh: Abdüsselâm otu, Adam otu; Mandragora autumnalis.
Yenbun: Dağ sedef otunun zamkı; Ruta sylvestris.
Yenbut: Keçiboynuzu; Ceratonia siliqua.
Yetu': Sütlü bitki, Sütleğen; Euphorbia officinarum.

Z

Za'rur: Beşbıyık, muşmula, Alıç; Mespilus azarolus.
Zac: Bakır sülfat, H_2CuSo_4; Ferrous sulphate.
Zafiran: Zaferan, Safran; Crocus sativus.
Zalef, Zılf: Çift tırnak, Hayvan ayağı.
Zalim: Erkek devekuşu; Struthio camelus.
Zammaretü'r-ra'y: Saz; Alisma plantago.
Zebdü'l-bahr, Zebedü'l-bahr: Deniz köpüğü, Sünger; Alcyonium.
Zebib: Hezeran, Kuru unnab, Kuru üzüm; Vitis vinifera.
Zebl, Zibl: Gübre.
Zedevar, Zedvar: Cedvar.
Zeheb: Altın; Aurum.
Zehre: Bir nevi mercimek.
Zehretü'n-Nuhas: Bakır çiçeği, bakır cevheri; Flosaeris.
Zencar: $CuSO_4$, Göztaşı.
Zencebil: Zencefil; Zingiber officinalis.
Zencebilü'l-kılab: Su biberi, Köpeklere zararlı zencefil; Apocynum venetum.

Zenebü'l-hail: Atkuyruğu; Equisetum arvense.
Zerarih: İspanyol sineği, Kantarit; Cantharidcs vesicatoria.
Zeravend: Lohusa otu; Aristolochia indica.
Zerire: Kandindiren otu; Smertia chirata.
Zerneb: Porsuk ağacı; Toxus baccata.
Zerrindıraht: Portakal ağacı; Melia azadirachta.
Zevan: Delice otu, Çavdar?, Burçak; Lolium temulentum.
Zeytun: Zeytin; Olea europea.
Zırnıh: Arsenik, AS_2O_3.
Zi'b: Kurt; Canis lupus.
Zibak: Civa; Mercury.
Zift: Kara sakız; Pix nigra.
Zincefr: Kırmızı kurşun; Murcuris sulphide.
Zufa-i ratb: Ermeni koyunlarının kuyruğunda bulunan pislik, Kir.
Zufa-i yabis: Çürdük otu; Hyssopus officinalis.
Zufera: Zat uşşak, Yabanî anason; Iphiona sps.
Zübab: Sinek.
Zübd: Tereyağı.
Zücac: Cam, Sırça.
Zürunbad, Zerenbad: Yabanî zencefil; Curcuma zedoaria.

DROG ADLARI DİZİNİ

-B-

-C-

-Ç-

-D-

-E-

-F-

-G-

-H-

-I-

-İ-

-L-

-M-

-U-

-Ü-

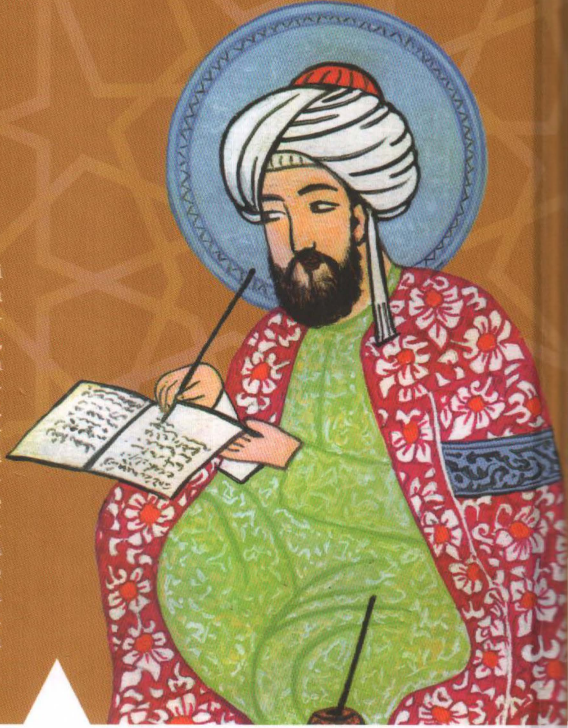
-V-

-Y-

-Z-

EL-KÂNÛN Fİ'T-TIBB

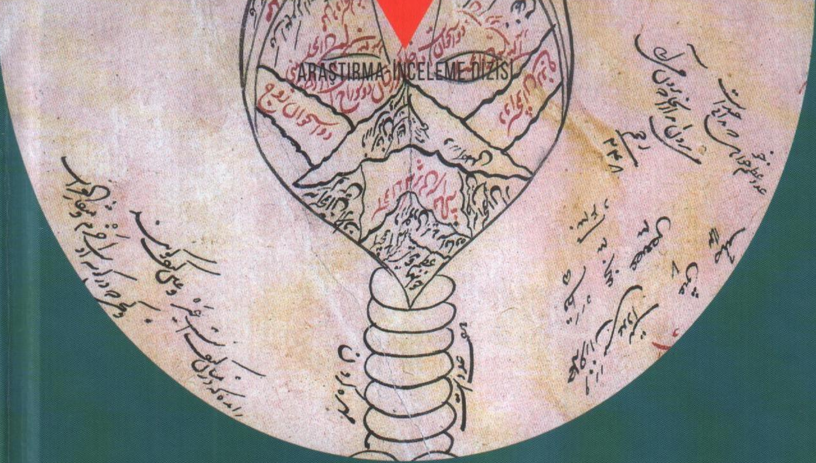
Meşhur hekim ve filozof İbn-i Sînâ'nın meşhur eseri El-Kânûn Fi't-Tıbb'ın İkinci Kitabı basit ilaçlara ayrılmış olsa da, bu kitabın başında, fevkalade ayrıntılı bir şekilde hastalıkların sistematik bir sınıflaması verilmekte; ilaçların ayrıntılı bir sınıflaması yapılmaktadır. İbn-i Sînâ bu açıklamalarından sonra, her bir drogu tek tek ele alıp, hangi sistemin hangi hastalığın tedavisinde kullanılacağını vermiştir. Ayrıca o ilaçların ne şekilde kullanılacağını, terkip içinde yer alıp almadığını ve dozlarını da vermektedir. Burada ele alınan droglar bitkisel, hayvansal ve madeni kökenli olup, yazar zaman zaman bunların mahalli adını da vermektedir. Bunlar arasında Türkçe ilaç adlarına da rastlanmaktadır.

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINLARI

THG 0642703 GDL

9 789751 632944

İBN-İ SÎNÂ

El-Kânûn Fi't-Tıbb

ÜÇÜNCÜ KİTAP-1

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINLARI

T.C. BAŞBAKANLIK
ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 471
Araştırma-İnceleme Dizisi: 124

ISBN: 978-975-16-2975-3 (TK.)
978-975-16-3295-1 (1.C.)

İBN-İ SÎNÂ

Çeviren: Prof. Dr. Esin KÂHYA

EL-KÂNÛN Fİ'T-TIBB
Üçüncü Kitap-1

Üçüncü Baskı: 2000 Adet

Atatürk Kültür Merkezi
Ziyabey Cad. No.: 19 Balgat-Çankaya/ANKARA
Tel.: 0312 284 3418
Belgegeçer: 0312 284 3465
www.akmb.gov.tr

Grafik Tasarım
ALEF Tanıtım Organizasyon Yapım ve Danışmanlık Hiz.
İbrahim ALTUNCU
www.aleftanitim.com
Arka Kapak Resmi: Şevki DEMİRCAN
İç Düzen Uygulama: A. Turgut YOZGATLI
Baskı: Semih Ofset (Sertifika No: 12613)
Basım Tarihi: Ocak, 2017

İbn-i Sînâ (980-1037)
El-Kânûn fi't-tıbb / İbn-i Sînâ ; çeviren: Esin Kâhya .— 3. baskı Ankara : At atürk Kültür Merkezi, 2017.
3. c. 1. k (xxiv, 678 s.) ; 24 cm .— (AKDTYK Atatürk Kültür Merkezi yayını ; 471 . Araştırma-İnceleme ; 124)

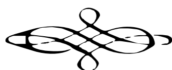
bibliyografik bilgi içerir.

ISBN: 9789751629753 (tk.)
9789751632951 (1.c.)

1. İBN-İ SÎNÂ, 980-1037. EL-KÂNÛN Fİ'T-TIBB
2. TIP, TÜRK
3. TÜRK TIBBI
4. BİLİM -- TARİH -- İSLAM İMPARATORLUĞU
5. TIBBİ BİTKİLER
I. Kâhya, Esin, 1941- II.E.a. III. Dizi

611.091

İBN-İ SÎNÂ

EL-ḲÂNÛN Fİ'Ṭ-ṬIBB

ÜÇÜNCÜ KİTAP

BİRİNCİ KISIM

Çeviren

Prof. Dr. Esin KÂHYA

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINLARI

Prof. Dr. Esin KÂHYA

1941 yılında Ankara'da doğdu. 1964 yılında DTCF'den mezun oldu, 1971'de aynı fakültede doktorasını verdi. 1973-1974 yıllarında İngiltere'de burslu olarak görev yaptı ve bu süre içinde Wellcome Institute ve British Library'de de araştırmalarını sürdürdü. 1974 yılında Cambridge Üniversitesi'nde Felsefe Bölümü'nde konusuyla ilgili derslere devam etti. 1974 yılı ikinci yarısında Fransa'da Paris'te Bibliotheque Nationale'da araştırmalar yaptı. Türkiye'ye döndükten sonra, 1977 yılında doçent, 1982 yılında da profesör oldu. 1986 yılında DTCF'de dekan yardımcısı olarak, 1994-1997 yılları arasında aynı fakültede Bölüm Başkanı olarak görev yaptı.

Prof. Dr. Esin Kâhya, uzun yıllar Atatürk Kültür Merkezi'nde üye olarak görev yaptı. Ayrıca Uluslararası Tıp Tarih Kurumu, Türk Tıp Tarih Kurumu, Uluslararası Bilim Tarihi Kurumu, Türk Bilim Tarihi Kurumu, Türk Felsefe Derneği üyesidir.

Esin Kâhya konusu ile ilgili muhtelif ulusal ve uluslararası toplantılara katılmıştır. Esin Kâhya'nın 18 kitabı ve 70'den fazla yayınlanmış makalesi bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

EL-ĶÂNÛN Fİ'Ţ-ŢIBB
ÜÇÜNCÜ KİTAP

BİRİNCİ FEN

İKİNCİ FEN

ÜÇÜNCÜ FEN

30 Makaleden Meydana Gelmiştir. Görmenin Gücü ve Görme Fonksiyonu Hakkındadır. Her Bir Makale ve 4 Kısımdan Meydana Gelmiştir.

DÖRDÜNCÜ FEN

SEKİZİNCİ FEN

Diş Etleri Şişi ve Dudak Hastalıkları Tedavisi

Bu Fen bir makaleden meydana gelmiştir

DOKUZUNCU FEN

Boğazın Durumu hakkındadır.

ONUNCU FEN
GÖĞÜS VE AKCİĞER HASTALIKLARI
(5 Makaleden meydana gelmiştir.)

ÜÇÜNCÜ KISIM
ONUNCU FEN

ON BİRİNCİ FEN

Kalp Hastalıklarının Tedavisi

Bu Fen iki makaleden meydana gelmiştir

İKİNCİ FEN

ON İKİNCİ FEN

Meme ve Memenin Halleri [Bir makaleden ibarettir]

TAKDİM

Büyük Türk bilgini, filozof ve hekim İbn-i Sina'nın bundan bin yıl önce, milâdi 1014 yılında yazmayı tamamladığı ve adına haklı olarak "El Kânûn Fi't-Tıbb" dediği bu anıt eser, Türk kültür tarihinin mühim bir cüzü olmakla beraber tıp tarihimizin de en kıymetli başyapıtıdır. Milletimizin gurur duyacağı abidevî bir eserdir.

Kurumumuzun kurucu başkanı ve ilk bilim tarihçisi merhum Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın öğrencilerinden olan çok değerli bilim tarihçimiz Prof. Dr. Esin Kâhya, büyük emek ve özveri ile eseri günümüz Türkçesi ile ve ilk kez tam metin olarak hazırladı. Kendisine Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı olarak milletimiz ve kültürümüz adına teşekkür ediyoruz.

Buhara'nın Afşin kasabasında doğup Buhara'da okumuş olan İbn-i Sina, devrin hemen bütün bilginleri gibi eserini Arapça kaleme almıştır. Eser, Latince başta olmak üzere çok sayıda dünya diline çevrilmiş, Selçuklu ve Osmanlı darüşşifalarında asırlarca özgün diliyle ders kitabı olarak okutulmuştur. 18'inci asırda Tokatlı Mustafa tarafından o günkü Osmanlı Türkçesi'ne de çevirisi yapılmıştır, ancak bazı kısımları atlanmış olduğu için eksik bir tercümedir. Prof. Dr. Esin Kâhya bu nüshadan ziyade Süleymaniye Kütüphanesi'nde Turhan Sultan 265'teki yazma nüshaları esas almış ve tam bir metin ortaya koyma amacında olmuştur.

Tamamı 5 kitap halinde yazılmış olan eseri biz de 5 kitap olarak bilim dünyasına sunuyoruz. Ancak elinizdeki üçüncü kitap, hacmi sebebiyle iki cilde bölünmüş halde basıldı. Böylece külliyatın 1, 2, 3-1, 3-2 ve 5. kitaplarının çevirisi ve baskısı tamamlanmış oluyor. Dördüncü kitabın çevirisi ise halen devam etmektedir.

Bu baskının bizi sevindiren bir yönü de eserin yazılışının 1000'inci yılına denk gelmesidir. Böyle anlamlı bir tarihte, bu muhteşem eserin daha önce basılan 3 kitabının yeniden, üçüncü kitabın da iki cilt halinde ilk kez bilim dünyasına sunulması güzel bir tevafuktur.

Bizi biz yapan kurucu ve inşa edici temel eserlerimizi yayımlamaya özen gösteren "Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları"nın, El Kânûn Fi't-Tıbb ile daha bir zenginleşmiş, kültürümüzün, medeniyetimizin kaynaklarının tespit ve gelişimine katkı yaparak milletimize hizmet görevini yerine getirmiş olduğunu düşünüyoruz.

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı

ÖN SÖZ

İbn Sina'nın el-Kânûn fi't-Tıbb adlı eserinin üçüncü kitabının Arapçadan Türkçeye çevirisi, diğer 4 kitaba nispetle çok daha uzun ve ayrıntılı açıklamalar içermektedir. Bunun sebebi muhtemelen, eserde sistematik olarak sadece hastalıklarla ilgili bilgi verilmeyip, günümüz patoloji kitaplarını anımsatır bir şekilde, hastalığın bulunduğu organın anatomisi, işleyişi ile ilgili kısa açıklamalar verildikten sonra, hastalıkların ele alınıp anlatılması ve daha sonra da o hastalığın tedavisi, ilaçları ve ilaçların hazırlanışı ve uygulanışı ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmesidir.

Bu kitabın önemli özelliklerinden biri eserdeki sistematik sınıflamadır. İlkin baş hastalıklarından başlanıp, göğüs hastalıklarının sonuna kadar olan hastalıklar ele alınıp, her biri tek tek açıklanmıştır. Burada dikkati çeken husus hastalıkların tek tek açıklamalarının yanı sıra, birbirini etkileyen ve tetikleyen hastalıkların da söz konusu edilmesidir. Örneğin baş ağrısı sadece baş hastalıklarıyla bağlantılı olarak oluşmaz denmekte ve onun bağlantılı olduğu ya da araz olarak kendini gösterdiği hastalıklardan da tek tek söz edilmektedir.

Bu eserde dikkati çeken önemli noktalardan biri de yazarın klasik tıp bilgisini aktarmakla yetinmemesi ve kendi deneyimlerini de aktarmasıdır ki eserin ilginç kılan noktalardan biri de bu açıklamalardır.

Bu eseri okurken şu noktayı da unutmamak gerekir. İbn Sina iyi bir hekim, iyi bir gözlemcidir ve sadece tıp alanında değil, fizik ve kimya ile de ilgilemiştir. Ancak o aynı zamanda İslam Dünyasında yetişmiş en önemli filozoflardan biridir. Dolayısıyla zaman zaman yorumlarında ve sistematik tutumunda bunu belirleyebiliyoruz.

Eserin bu üçüncü kitabının çevirisini tamamlamam konusunda beni cesaretlendiren ve yazılışının 1000'inci yılında basılmasını sağlayan Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nın kıymetli başkanı Prof. Dr. Turan Karataş ve yardımcısı Şaban Abak başta olmak üzere emeği geçenlere teşekkür ediyor, başarılarının devamını diliyorum.

El-Kânûn fi't-Tıbb'ın Üçüncü Kitabının düzeltmelerinde bana yardımcı olan Sevgili Ablam Nevin Kâhya'ya burada teşekkür etmek isterim. Bu uzun soluklu çalışmayı Rahmetli Annem Sadriye Kâhya ve Babam Hamdi Kâhya'ya hediye ediyorum.

Prof. Dr. Esin KÂHYA
Ankara 2014

Sevgili annem Sadriye ve babam Hamdi Kâhya'nın
aziz hatıralarına ithaf ediyorum.

Prof. Dr. Esin KÂHYA

Bismillahirahmanirrahim
(Bağışlayan ve Yarlıgayan Allah'ın Adıyla)

Allah'a şükürler olsun ve Allah'ın seçkin kullarına selam olsun ve ayrıca Allah'ın peygamberlerine selam olsun.

Bilinir ki Birinci Kitap'ta tıp biliminin teorik kısmını ve aynı şekilde, İkinci Kitap'ta basit ilaçların açıklamasını bitirdik ve Üçüncü Kitap'ta pratik [tıp] kısmının mevcut sağlığı koruyan kısmı ile hastalık dolayısıyla, kaybolan sağlığı geri veren kısmını söz konusu edeceğiz. Üçüncü Kitab'ı 22 fen'e böldük ve her fenni de çeşitli makalelere ayırdık ve her makalede çeşitli Kısımları ele aldık ve o kısımlarda insanda görülen ve görülmeyen doğal hastalıkların her birini zikrettik. [1]

---

1 TM: ve ol hastalıklara ait olan işleri ve yapılması gereken müdahaleleri açıklarız ve o organların hastalıklarını açıklamaya başlarken ilkin organların anatomisini ve organın yararını (fonksiyonunu) zikrederiz, ve sonra organın sıhhatini koruyan nesneleri genel durumuyla bildireceğiz ve organın hastalıkları ve sebeplerinin tamamının açıklamasını vereceğiz ve hastalıkları ve sebepleri tayin ve teşhisinde delillerle sonuç çıkarmanın yoluna gideceğiz ve hastalıkların ilaçla tedavisinin genel açıklamalarını vereceğiz. Bu işleri tamamladıktan sonra, bulaşıcı hastalıklara dönüp, o konuya başlayacağız ve genel olarak her bir kısım hastalığının tarifine ve sebeplerine ve delillerini genel ifade ile açıklayıp, işaret edeceğiz ve onlardan kısmi hükümlere ulaşacağız. Sonra, tedavinin genel kanunlarını bildireceğiz. Daha sonra basit veya kompleks ilaçlarla kısımların tedavilerine geçeceğiz. Bu şekil üzre, 22 fennin mesafelerini kat edip, tamamlayıp, 22. fennin sonuna ulaşınca, üçüncü kitabın başına kadar gelmiş olacağız ve kitabı tamamlayacağız. Kanun için vaktini harcayan ve çalışmalarını buna hasreden abd dai der ki tasnif eden Yüce Allah ona rahmet etsin; her bir organın hastalığını açıklamada şekillenen genel hükümlerin tamamını anlamak ve idrak etmeye başlayıp, her bir hastalığın tedavisinin kolayca anlaşılması için yardımcı olup, onların başlangıçtaki izlerini (arazlarını) belirlemek ve sebeplerini kapsamlı olarak tespit edip, hatırda tutmak suretiyle, düzenleyip, çevrilmesi gereksiz olanları bir tarafa bırakarak, burada sunmak üzere, beş makale üzere tertip ettik.

BİRİNCİ FEN
Baş ve Beyin Hastalıkları Hakkında
Bu fen beş makaleden meydana gelmiştir.

BİRİNCİ MAKALE
Baş ve Beyin Hastalıkları Hakkında Genel Hükümler
Birinci Kısım
Baş ve Kısımlarının Özellikleri Hakkında

Galen'de[2], zikredilmiş olduğu gibi, başın yaratılmasının amacı, beynin korunması olmadığı gibi, işitme, koklama, dokunma ve tat alma kuvvetlerini ve bu kuvvetlerin organlarının yerlerini korumak olmadığını söyledi. Çünkü zikredilen beyin ve kuvvetler, başı olmayan hayvanlarda da vardır. Onlar da başı olan hayvanlar gibi, işitirler ve tat alırlar ve de koku, dokunma kuvvetleri ve beyinleri vardır. O kuvvetler kafa olmaksızın, korunur.[3] Başın yukarıda yaratılmasının sebe-

---

2 TM: Hayvanlar iki cins olur. Bir cinsinin başı olur ve bir diğer cinsinin başı olmaz. Baştan kast edilen şey baş anatomisinde yazıldığı üzere, beyin ve beyni içine alan kemikleri, zarları, arterleri ve venleri olur. Yılanlar, akrepler ve diğer küçük böceklerde duyu aletleri (aygıtları) bedenlerinin bir tarafına bitiştirildiğinden insanların dillerinde o yere baş adı verilir, ama tabiplerin hükmüne bakıldığında baş adı verilmez. O hayvanlarda her ne kadar dıştaki beş duyu var ise [de] zikr olunan bölümler bulunmadığı için tabipler o böceklerin başı yoktur der. Başı olan hayvanlarda baş kemiğinin yararı vardır.

3 TM: Belki başın zikrolunan kısımlardan meydana gelip, diğer organlardan yüksekte olmasının asıl hedefi, hikmet ve iş görmenin gözlerin tasarrufunda olmasıdır. Çünkü gözün diğer organlarla kıyası, casusun askere kıyası gibi olur; uzak ve yüksek yerlerde durmak suretiyle casus askeri görebilir. Göz de yüksekten, nesneyi her yönden görebilmek için, başın en yüksek kısmına konmuştur; aynı şekilde başı olan diğer hayvanlarda olduğu gibi. Bu durum hayvanların gözlerinin anatomisinde de yazıldı. Gözün yukarıda olması hayvanların ön tarafı görebildikleri gibi, sağ tarafını görebildikleri mükemmellikte sol taraflarını da görebilmelerini sağlar.

bi gözün yumuşaklığı olup, bu tip hayvanlarda göz yukarıda olmak zorundadır. Onun, gözü yuvasında döndüren kasları ve sinirlerinin göze gelmelerinin gereğinden; bütün olarak, bu ince kısımlara sahip olduğundan -onları korusun diye- o hayvanların başları kemikten yapılmıştır. Ancak, başı olmayan birçok hayvanda onlar (gözler) için iki çıkıntı yaratılmıştır ve onlar üzerinde gözler bulunur. Onlar yukarıda olup, görme gibi şerefli bir işlev yaparlar. Bundan başka gözün başta yaratılmasının bir sebebi başın gözü [herhangi bir] afete karşı korumasıdır.

Gözün yukarıda olması gereken hayvanlarda gözün altında onun hareketini sağlayan sinirler vardır; bu sayede, göz, göz çukurunda hareket eder. Onun gibi yaratılmış organların iyi korunması gerekir. Biz, bunları gözle ve başla ilgili kısımda anlattık. Baş ilkin saç, sonra deri, sonra et, sonra zar (pericranium), sonra kafatası kemiği (cranium), sonra kalın zar (dura mater) sonra ince zar (leptomeninx encephali: arachnoidea encephali et pia mater encephali), sonra beynin cevheri ve karıncıkları [ventriculi] ve geri kalan kısımlardan meydana gelmiştir. Onun altında iki zar (dura mater encephali et leptomeninx encephali) vardır ve sonra rete mirabilis vardır; sonra kemik vardır ki bu kemik beynin oturduğu yerdir (basis cranii).[4]

İkinci Kısım
Beynin Anatomisi

Eğer beyin dediysek kastımız beynin asıl üç cevheridir: örtü cevheri, ikincisi *muh* (ilik) dedikleri beyin cevheri ve Üçüncü de karıncık şeklindeki boşluklar, yani boş yerlerdir ki bu kısımlar ruhla (hayvani ruh) doludur. Ama sinirler beynin asıl kısmından değildir. Muhtemelen beyinden çıkarlar ve etrafa yayılırlar. Beyin uzunluğuna iki kısımdan (hemispheria cerebri) oluşur. Beynin iki kısımdan meydana gelmesinin kafatası ve beynin örtüleri için muhtemelen bir yararı vardır.[5] Çünkü bu kısımlardan birine zarar gelirse, diğerine geçemez.

---

4 TM: Allah isterse.

5 TM: Beyin uzunluğuna iki bölümdür ve ikiye bölünmesi beynin cevherine, örtüsüne ve boşluklarına ulaşır.

Bölünmüş olması dolayısıyla, beyin ikiye ayrılmış gibi görünür. Beynin üç karıncığından birinci karıncıkta, söz konusu edildiği gibi, bu bölünme daha çok görülür. Beynin cevheri, yani beynin maddesi dedikleri kısmın tabiatı soğuk ve rutubetlidir. Soğuk olmasının sebebi, beyne çok fazla sıcaklık yönelmiş olmasıdır.

Beyin, eğer soğuk olmazsa, sıcaklığı çok kolay kabul edip, etkilenir; beynin rutubeti süratle kaybolup, beynin harap olmasına sebep olur. Beyne sıcaklığın yönelmesinin sebebi şunlardır: beyin sinirlerin çıktığı yerdir ve sinirlere hareketleri dolayısıyla arız olan sıcaklık beyne ulaşır. Aynı şekilde, beyin duyuların madenidir. Kötü etkiler dolayısıyla, duyulara arız olan sıcaklık beyne ulaşır ve aynı şekilde, beyin nefsanî ruhun da kaynağıdır; düşüncenin, hayalin ve konuşmaya dönüşmesi, beynin tabiatı ve yaradılışının soğukluğu vasıtasıyla mümkün olmaktadır. İkinci sebebi şudur: beyne gelen arter dallarından iki dal kalpten çıkar ve kalbin ruhlarının şiddetli sıcaklığı beynin soğukluğu ile değişip duyu ve hareket kuvvetlerini oluşturarak, organlara ulaştırır. Beynin nemli ve soğuk yaratılmasının sebebi sinirlerin ruhları, diğer ruhlar gibi nesnelerin hareketleri dolayısıyla beyin kurumaz. Böylece duyuların hissettiği şeylerin suretleri kolayca beyinde birleşir ve bunu da sağlayan beynin soğuk ve rutubetli olmasıdır.

Aynı şekilde, beyin yumuşaktır.[6] Beynin yumuşak olmasının sebebi ise hissedilen başlangıçtaki özelliğin kolayca tespit edilmesi içindir. Bu da Galen'in ifade etmiş olduğu gibi olur. Ben diyorum ki, bana göre sinirler bazı besinlerini beyinden alırlar. Bunun için de beyin yumuşak yaratılmıştır. Katı, sağlam sinirler, tedricen beslensin ve korunsun diye beynin rutubeti yağlıdır. Güçlü olan sinirlerin besini yağlı olup, biraz yumuşak olduğundan, organları harekete geçirmeye uygun hale gelir. Beyinden çıkan sinirlerin çıktığı yere yakın olan yerler daha yumuşak olup, kolayca eğilip bükülebilir, yani zorlanmaz ve kopmaz; sağlamdır. Bundan dolayı o sinirler, çıktığı yerden uzaklaştıkça katılığı artar. Bu şekilde olan sinirlerin organlarda dağılımı

6 TM: ve yağlı yaratılmıştır. Yağlı olmasının sebebi şudur: beynin yağlı olması dolayısıyla, beyinden biten sinirler yağlı olur ve yağlı olan şeyler de sakız gibi yapışkan olup, çoğunlukla organlara yapışıp, onunla birleşir.

güzel ve mükemmel olur. Aynı şekilde, beyin ruhları bazı kere süratle hareket edebilmelidir.[7]

Beynin her cevheri, yani beyin ne kadar yumuşak olsa da, beynin ön tarafı (telencephalon) daha yumuşak, arka tarafı (cerebellum) daha serttir ve her iki tarafı kalın bir örtü (tentorium cerebelli) birbirinden ayırır. Beynin ön kısmı çok yumuşaktır. Bundan dolayıdır ki, genellikle, hislerin korunması ve özellikle işitme ve görme işlevini yerine getiren sinirler beynin ön tarafından köken alır. Beynin bu kısmı yumuşak olduğundan bu kısımdan köken alan sinirler de, yumuşak olup, onun latif hislerle ilgili olması uygundur. Beynin arka tarafının, beynin ön tarafından daha katı olmasının [sebebi], organları hareket ettiren sinirlerin bazısının oradan çıkmasıdır. Aynı şekilde, omurilik (medulla spinalis) beynin arka tarafından kaynaklanır. Omurilik sert omur deliklerinden (foramen vertebrale) çıkar[8] ve her iki omur arasında dayanıklı organlarda bulunan birer çift sinir biter ve sağlam ve sert organlarda bulunan sinirlerin sağlam olması uygundur. Sağlam ve sert sinirlerin çıktığı yer olan omuriliğin sağlam olması gerekir ve sağlam ve katı olan omuriliğin doğduğu yer ve aynı zamanda hareket sinirlerinin çıkış yeri olan beynin arka tarafının, beynin ön tarafına göre daha sağlam ve sert olması uygun olur.

Yumuşak olan beyin cevheri ile katı olan arka kısmı arasında söz konusu edilen kalın zar (tentorium cerebelli) bulunur, böylece beynin arkası daha iyi korunmuş olur. Beyin arka tarafından zarar görmez.[9] Ön beyine giren arterler ve venler ve oraya giren diğer şeyler de gerçekten yumuşak yapıdadır. Beynin ön kısmının zikrolunan örtü ile yani sargı ile sarılma ve örtülmesinin başka yararları da vardır. Bunun yararları şudur: baştan beyne venler gider ve beyinde o damar-

---

7 TM: O ruha kuruluk arız olur ve beynin rutubetinden destek alarak, yine rutubeti tazelenir. Aynı zamanda beyin yumuşak kabarık yani gevşek olduğundan ve gevşek olan [da] hafif olduğundan başa ağırlığı olmaz.

8 TM: Omurilik de sırt omurlarının delikleri [foramen vertebrale] nin yoluna uygun olur.

9 TM: Yumuşak olan beyin cevheri ile katı olan beynin arkası arasına adı geçen örtünün [tentorium cerebelli] girmesinin sebebi budur ki o örtü aralığa girdiği için beynin önü beynin arkasından ayrı tutulmuş olur ve beynin arkasının sertliği ile yumuşak olan beynin önü zarar görmez.

ların dalları dağılır. O dallar yumuşak ve ince olup, kendisi bir yerde durmaya kadir olmadığından, dayanacak ve yaslanacak bir desteğe ihtiyacı vardır ve beyin dura materle çepeçevre sarıldığından ona dayanıp, yaslanır. Bu [zar], ön beyni çepeçevre sardıktan sonra, ense tarafına doğru gider. [Bu kısımda] meyilli boş bir kısım vardır; ona *ma'sara* (confluens sinuum; torcular Herophili) derler. Beyne çıkan kan o kısma dökülür ve o yerden ince yollar bulup (sinus durae matris et venae cerebri), dağılır ve oradan da beynin içine dağılır ve beynin cevherinden o kan beyin cevheri içindeki damarlara gelir. Bütün kan iki damar (venae jugularis interne) içinde toplanır. Biz o iki damarın anatomisini inşallah, onların anatomisinde zikrederiz.

Beynin ön kısmında kafa kemiğinin suturlarının karşı tarafından ince iplik gibi bağlar biter. O bağlarla beynin kalın zarına bağlanır. Ön beyinden iki çıkıntı biter. Bunlar memelerin iki ucu gibidir, yani meme başları gibidir (*hılmetân*; bulbus olfactorius) ve koklama gücü bu çıkıntılarda olur; kokuyu onlarla alırız ve o çıkıntılar beyinden katı, sinirlerden yumuşak olur. Beynin ön tarafının tamamını iki zar örter. Onlara *gışa-i mücellil* (dura mater encephali ve leptomeninx encephali) derler. Bu iki zarın biri ince ve latif ve diğeri nispeten sert ve kalındır. İnce olan diğeri (pia mater encephali) beyine doğrudan temas eder. Sert ve kalın olan doğrudan kafatasına temas eder. Bu iki zar beynin kafatasının sertliğinden beynin zarar görmesini engeller. Eğer onlar olmasaydı, beyin doğrudan kafatası kemiğine temas edip, zarar görecekti.

Onların yararlarından biri de beyin büyüdüğünde ve genişlediğinde o zarlar beynin kafatasına temas etmesini engeller; aksi takdirde beyin kafatasına temas ederdi. Çünkü beynin iki hareketi vardır. Birine *inkıbaz* (kasılma, contractio) hareketi derler ve diğerine genişleme *inbisat* (gevşeme, dilation) hareketi derler.[10] Genişleme hareketiyle beyin genişler. O zarlar olmasa, bu durumda kemiğe temas eder. Bu temas her zamanki gibi bir temastır. Bazı defalar rahatsızlık sebebiyle temas olur. Mesela sağlık dolayısıyla bazı kimselerin beyni yukarı doğru kalkıp, beyin kemiğe değer, ona temas eder. Bu sırada, zar ke-

---

10 ÇN: İki hareket birlikte beyin pulsasyonu olmalıdır.

miğin katılığının ve sertliğinin beyine zarar vermesi engeller. Bundan dolayı o zarlar sertlik ve yumuşaklık arasında bir yapıdadır. O iki zarın beyinle temas edeni ince zar ve kemiği hissedeni daha kalın ve daha ağırdır. O iki zar beynin etrafında adeta birbirine karışıp, kaynaşmış, adeta tek bir yapı gibidir.

Bu zarlar beyni korudukları, onu esirgedikleri gibi, aynı zamanda beyne nüfuz eden nabız damarlarına (atardamarlar, arteriae) ve kan damarlarına (toplardamarlar, venae) da bağ gibidir. O damarlar bu yapıları birbirine bağlar; yerinden çıkmalarını engeller; ana karnında cenini (foetus) bağlayan *meşîme* (chorion) gibidir. Beyin içinde olan damarların birbirlerine örülmesini ve sarılmasını ve damarların yerinde tutulmasını bu zarlar sağlar. [Onlar] aynı zamanda, suturlardan beynin içine girenleri de bağlar. Bu zarların koruyucu olması beyinle ilgilidir; ona aittir. Beynin arka tarafında o zarlar kesilir, kaybolur, çünkü beynin arka tarafı sağlam ve yoğun olduğundan korunması gerekmez. Kalın olan zar, beyinle onun arasında bir zar daha olması dolayısıyla beyinle doğrudan yapışmamıştır, onunla birleşmemiştir ve aynı zamanda dura mater ve pia mater birbirine birleşik, tek yapı haline gelmemiştir. Muhtemelen bu iki zar özellikleri bakımından ayrı ve müstakildir ve söz konusu damarlar ilkin dura matere, sonra pia matere girerler ve onların arasında da damarlar vardır. Dura mater kalın bağlarla kafatası kemiğine tutunmuş olup, bu bağlar dura materden çıkarak, baş kemiğine bağlanır. Böylece dura mater beyne yük olmaz ve bu bağlar suturlara ulaştıklarında, suturlar arasına girip, kafa kemiğinin dışına çıkar ve kafanın dışına çıktığında, bu bağlardan bir örtü (pericranium) meydana gelir. Bu örtü sayesinde dura materin kafatasına yapışması daha sağlam ve daha sıkıca olur.

Beynin uzunluğuna üç karıncığı vardır. Bu üç karıncık da enine iki kısma ayrılmıştır. Bunların biri sağda ve diğeri soldadır ve birinci karıncığın iki kısmı olduğu [ventriculi laterales] hisle anlaşılır. Birinci karıncık havayı çekmekle görevlidir ve aynı zamanda aksırık ile fazla olan çekilmiş maddeyi atar. [Havanın] içeri girmesi belirli ölçüde mümkündür. Ruh dolayısıyla, onun organlara gönderilmesinde, bölünmesinde ve karıncıkta olan, idrak güçlerinden hayal gücüne, tam

anlamıyla, yardımcı olur.[11] Ancak arka karıncık, yani beynin uzunluğuna olan üç karıncığından üçüncüsü de büyük bir karıncıktır (ventriculus quartus).[12] O karıncık büyük bir yeri ve geniş bir kısmı kaplar ve aynı zamanda beynin devamı olan omurilik, yani murdar ilik diye bilinen çoğunlukla sinirlerin doğduğu ve beynin arka kısmından biten o büyük şeyin (pons, medulla oblongata et medulla spinalis) yerinin de büyük olması gerekir ve hafıza kuvvetinin fiilleri o yerde olur. İkinci arka karıncık küçüktür. Muhtemelen öndeki karıncığın enine olan iki kısmının her birinden arka karıncığın tamamı küçüktür.[13]

Ancak beynin ikinci karıncığı (ventriculus tertius) birinci karıncıkla (ventrculi laterales) üçüncü karıncık (ventriculus quartus) arasında adeta bir geçit gibidir; bir yol gibidir. Bundan dolayı ikinci karıncık büyük ve uzundur. Zira ikinci karıncık büyük olan birinci karıncıktan bir yol olur ve ruhlar bu yolla ulaşır.[14] O iki büyük kısım arasında aracı olan bu kısım da büyüktür. Bundan dolayı karıncığın başlangıç kısmı kemer (tak) şeklinde bir çatı gibi olup, beynin o kısmı da kavisli uzun bir çatı (fornix cerebri) şeklindedir. Bu şekilde çatı dolayısıyla orta karıncık menfez (geçit, yarık) olur ve çatının kavsi vasıtasıyla zarardan, sıkıntıdan uzak olur. Beynin ön tarafındaki dura mater o çatı kısmına dayandığından dolayı güçlüdür. Beynin ön tarafındaki iki karıncık kavis hizasında bir araya gelir, öyle ki o iki karıncık arkadaki karıncıkla karşı karşıya gelirler. Bundan dolayı o kısma iki karıncığın birleşme yerine *mecmuatü'l-batneyn* (foramen interventriculare) derler ve oradaki geçit arka karıncık ve iki ön karıncığı birbirine bir-

---

11 TM: Hassas ruhu organlara dağıtmaya, bölmeye ve karıncıkta olan idrak (anlama) kuvvetlerinden hayal gücü ile ilgili olan kuvvetlerin aktifliğine bütünüyle belirlenmiştir.

12 ÇN:Çağdaş sınıflamada beyin ventrikülleri dört tanedir. Lateral ventriküller I. ve II. olarak kabul edilir. İbn Sina ise lateral ventrikülleri 1. Karıncık (boşluk) olarak almaktadır. Bu nedenle çağdaş sınıflamada III. Ventrikül (Ventrculus tertius) ve IV. Ventrikül (Ventriculus quartus) olarak bilinen yapılar, İbn Sina'da sırasıyla II. ve III. Karıncıklar (boşluklar) olarak görülmektedir.

13 TM: Bu arka karıncığın ikinci kısmı ilkinkinden ve üçüncüsü ikincisinden küçük olur. Aynı şekilde, sonuçta aleti küçüktür. Bunun gibi, diğerlerinin de ön kısımları (başlangıçları) arkalarına nisbetle daha kalın olur. Hatta omur iliğin kaynağı olan üçüncü karıncığın arka kısmı nisbeten daha küçüktür ve daha sert ve sağlamdır

14 TM: Ön karnın ruhu arka karna o yoldan ulaşır. Hatıra getirilen hayaller de o yoldan ulaşır.

leştirir. Ön karıncıkta olan koruyucu güç dolayısıyla, bu geçit ve yol hayal ve düşünce kuvveti için çok uygun bir yerdir. Açıklandığı gibi, üç karıncık, gizli hislerin yeri olduğundan, ilkin orada bir rahatsızlık meydana geldiğinde, his fiilli yok olur.[15] İnce örtü bu üç karıncığı tamamen örtmez; muhtemelen ortadaki karıncığın üst kısmına gelinceye kadar uzar ve birinci karıncığın üst kısmını örter; geçidin ağız kısmında biter. Arka karıncık, yapı olarak kalınlaşıp, sertleştiği için, ayrıca bir örtüye ihtiyacı yoktur.

Ancak beyin üç boğum (karıncık) ve her boğumda *zerdler* (birbirine girmiş örülmüş kısımlar, gyrus, gyrii) içerir ki, bunun sebebi ise nefsanî ruhun beyne nüfuz etmesi gerekliliğidir. Çünkü bazen ruh çok olur ve beyinde gereği kadar yer yoktur, ancak beynin söz konusu boğum yerlerine ruh nüfuz etmek suretiyle kendisine yer bulur. Eğer o boğumlar olmasaydı, beyin kasıldığında söz konusu ruhun beyine nüfuz etmesi mümkün olmazdı; yer olmadığı için ruh harap olurdu. Bu karıncıklar kalpten çıkıp, beyine gelen ruhun değişmesi görevini de üstlenmiştir. Bu değişim sayesinde nefsanî ruh meydana gelir. Bu değişim kalbin ruhunun (hayati ruh) beyinde pişip, beyin mizacına uygun olan nefsanî ruhun meydana gelmesidir. Kalp ruhu (hayati ruh) beyne geldiğinde ilk boşluğa gelir, beyin boştur; ruh gelip, orada pişer ve sonra bu ruh ikinci karıncığa geçer. Pişme işlemi o karıncıkta da devam eder. Oradan ruh üçüncü karıncığa geçer; orada pişme ve kaynama işlemi tamamlanır ve lakin beyin ruhlarının olgunlaşma işlemi, bu işlemden sonra, onların (ruhların) beyin maddesiyle karışıp, kaynaşmasıyla tamamlanır. Çünkü pişen ve pişirilen kaynaşmaksızın bu pişme işi olgunluk kazanmaz. Bundan dolayı besin karaciğerde piştikten sonra o besin karaciğerin içine geçer; onu adeta sarar. Daha sonra konuya yeniden temas edilecektir.[16]

---

15 TM: O geçidin kendisi bir karıncık iken iki ön karında olan zihinde şekillendirmenin, arka karında olan ezberleme (hatırda tutma) kuvvetine ulaşmasına geçit ve yol olduğundan, hayal etme ve düşünme kuvvetine yer olmaya fazlasıyla uygun oldu. Anıldığı şekilde, üçüncü karıncık bilindiği üzre havâss-ı bâtına (içteki beş duyu: hiss-i müşterek, hayal, vehm, hafıza, mutasarrıfa) yeri olduğundan, o yere büyük bela eriştiğinde duyusunun işi bâtıl (boş, çürük) olduğu için ya da o işe zarar gelmesiyle anlaşılır.

16 TM: Pişmenin olgunlaşması ile ilgili açıklama İnşaallah karaciğer anatomisiyle ilgili kısımda açıklanır.

Beynin her iki karıncığında da zerdler (boğumlar) vardır. Mesela bir organı iple boğsalar nasıl boğumlar meydana geliyorsa, bu karıncıklar da öyledir. Bu şekilde bir yapının sebebi, oraya ulaşan bir rahatsızlığın belli yerlerde engellenmesi ve daha ileri kısma ulaşmasının önlenmesidir. Çünkü herhangi bir yapı bu şekilde iple bağlanacak olursa, rahatsızlığın daha ileri geçmesi engellenerek, o boğumun daha ilerisi korunmuş olur. Burada iki boğum arasında belli mesafe vardır. Bu boğumlar ve karıncıklarda fazlalıklar birikir. Beyne çıkan iki büyük damar (Arteriae carotis internae) orada dallara ayrılıp, beynin içine dağılır; burada adeta plasentadaki gibi bir dallanma meydana gelir. Bu yapıya *cürm-ü şebekiyye* (rete mirabile) denir. Bu yapı beynin alt kısmında bulunur. Bu yapının etrafında bir nevi bez gibi etten bir yapı ile doludur. Çünkü damarlar, her ne zaman ağ gibi olup, aralarında boş yerler ve aralıklar olursa, o aralıklar bez yapısında etle dolar ve o dalların aralarını dolduran bez neviden yapısında, o damarların dallarında uygun şeklindedir. O dalların dokunması şöyle olur: bu damarlar ilkin dardan genişleyen adeta bir çam kozalağı şeklinde bir yapı teşkil ederler; bunun araları bez gibi etle dolmuş uzunluğuna bir yapıdır (choroid plexus?).

Beynin orta karıncığının üst tarafı *dûd* (kurtçuk) şeklindedir; insanda solucan dedikleri kurt şeklindedir; onun yan kısımları yapıya bağlanmıştır. Bu yapı hareket ettiği gibi, yukarı kısmının hareketi ile de hareket eder. Beynin kurtçuğunun ve orta karıncığın alt kısmı zarla örtülmüştür [tela choroidea]. Bu zar ön karıncığa doğru yayılıp, yukarı doğru devam ederek, arka tarafındaki iki uzantının yanına kadar gelir; onların üzerine uzanır. Bu iki çıkıntı gerektiğinde hareket edebilmesi için veter adı verilen bağlarla birbirine bağlanmıştır. Ne zaman bu iki uzantı gevşeyip, uzarsa, onların genişliği daralır, incelir; birbirine basınç yaparlar; birbirlerine yaklaşırlar. Bu arada orta karıncığın yolu uzar. Kurtçuklar uzunluğuna toplanıp, büzüştüklerinde, genişlikleri artar ve uzantılar birbirinden uzaklaşır; orta karıncığın da genişliği artar. Bu çıkıntıların arka kısımdan beyinle birleşen kısımları çok incedir ve mümkün olduğunca meyillidir. Bu çıkıntılar, beynin arka tarafta [cerebellum] ve kurtçukla [vermis cerebelli] adeta sarılmıştır. Bu organ arkadan o organa girmiş gibidir. O çıkıntıla-

rın ön tarafları, arka taraftan beynin dayanabildiği ölçüde kalın olur. Bu çıkıntılara inebiyye adı verilir denmiştir. Burada kalça gibi olan kısımlara inebiyye diye adlandırılmaz; inebiyye diye adlandırılan *hılmetan*'dır (corpus mamillare).[17]

O iki uzantı kurt gibi değildir; onlar düz olup, genişleyip, gevşediklerinde yolun genişliği artar. İki uzantının üzerinde olan beyinle *dudiye*'nin (kurtcuğun) kısımlarının gevşemesi sonucunda bu iki uzantı birbirine yaklaşır ve kasılmalarıyla, daralır. Çünkü düz olan iki organın birbirine teması çok olur ve bundan dolayı da harekete meyli çoktur. Beynin fazlalığını atması için iki yol vardır; birincisi ön karıncıktır; fazlalıklar ön karıncığın orta karıncıkla birleştiği yerde olur. Fazlalıkların bulunduğu diğer bir yer, orta karıncıktır. Buradan fazlalıkların arka karıncığa geçişi yoktur, çünkü bu karıncık arka tarafa doğru olup, ön karıncığa göre, daha küçüktür ve arka karıncıkta

---

17 TM: Beynin orta karındaki olan parçasının üst taraf daki parçaları dûd şeklindedir, yani yerinin boğumları ile uzunluğuna boğulmuş olup, insan beyninde soğulcan dedikleri kurd şeklinde [tenia choroidea?] olur ve o boğumların bazısına bağlı olur. Solucanın açılıp yumulma ile hareket etmesi gibi, o ayıran parçaların açılıp yumulmayla hareket ederler. Orta karında olan beynin üstünde var olan kurt parçasının altında olanları bir örtü gizler [tela choroidea] ki o örtü ön karından çıkmış ve orta karnı uzunluğuna kuşatmış ve iki uyluk gibi uzanmış olan o uylukların [crus fornicis] ki başlangıçları birbirine yaklaşmış ve derece derece uzaklaşmıştır. Arka karnın başlangıcına uzanan iki kabartının [corpora quadrigemina] üzerine döşenir. O iki kabarıklık uygun yerlerinden hareket etmesinler diye veterât (tendon) [brachium colliculi superioris (brachium conjunctiva] adı verilen bağlar ile birbirine bağlanır. Her ne zaman kurtlar uzarsa kurtların eni dar olur ve kabartıları sıkıştırıp birbirine yaklaştırır, orta karnın yolunu tıkar. Aynı zamanda kurtlar uzunluğuna sıkışsalar eni genişler ve o kabartılar beyinden uzaklaşır ve yolun tıkanıklığı açılır. O kabartıların beynin arkasına yakın olan tarafları fazlasıyla ince olur ve bulunduğu kadar kamburlaştırmaya meyillidir. O kabartıların beynin arkasıyla kavuşmaları, sargılar ile sarılırken bir organ diğer bir organa girmiş gibi olur. O çıkıntıların önü arkasından beynin dayanma miktarı genişlikte olur. Adı geçen kabartılar atbeteyn [corpora quadrigemina] olarak isimlendirilir. Tab ile olan nüshalarda 'inebeteyn [olarak] isimlendirilir diye anılmıştır. Görünen budur ki birinci nüsha daha doğrudur, çünkü uyluk gibi olan nesne 'inebiye [olarak] isimlendirilmez. Belki 'inebiye adı verilen tarafında olan halemeler [corpus mamillare?] olur. O iki kabartı düz ve her tarafları birdir. Onlarda kurtlar gibi boğum olmaz ve düz olmaları ile genişleme zamanında yolun kapanması fazla olur. İki kabartının üzerinde olan beyinde kurt parçasının genişlemesi ile kabartılar fazlasıyla yakınlaşmış olurlar ve kasılması ile uzaklaşırlar, çünkü düz olan iki organın birbirleriyle birleşmesi ve teması fazla olur ve tek sebep ile harekete itaati fazla olur.

delikler yoktur Orta karıncıktaki yollar onun için yeterlidir; fazlalıkları kabul etmez. Belki orta karıncığın geçidinden arka karıncığın fazlalığı (orta karıncık) geçer; oranın kanalı vasıtasıyla sevk edilip, gönderilir. Bu kanal orta karıncık ve arka karıncık arasında müşterek olur. Özellikle arka karıncığın devamında, oradan köken alan olan omurilikten, fazlalığın bir kısmı atılır. Geriye kalan fazlalıklar çok az olduğundan, başka geçide gerek yoktur. Beynin ön ve ortasındaki geçitlerden her biri kendi kanallarından başlayıp, beynin içine gelip, onun içine nüfuz eder. O iki geçit, ince ve derin delik hizasındadır; orası ince zarla örtülüdür (pia mater); sonu kalın zar (dura mater) hizasındadır. Buradaki delik küçüktür; adeta bir şeyin kolu gibidir; tepeden başlar ve yavaş bastırır; bundan dolayı o deliğe *kam'* (huni, infundibulum) derler ve yine ona *mustanka* (yıkama yeri) de derler. O söz konusu geçit dura matere nüfuz ettiğinde, küre gibi olup (hypophysis), o kürenin üst tarafı ve aşağı kısmı bu örtü içinde karıncıkla birleşir. Bu yol üst çenenin yolu arasında olur.[18]

Üçüncü Kısım
Bütün Baş Hastalıkları ve Baş Hastalıkları Hakkında Verilen Açıklamalar

Bu[19] makale başta olan saç gibi şeylerin hastalıklarını anlatır. Bundan dolayı biz deriz ki baş sadece beyin ve beyin zarlarından meydana gelir. Aslında başta olan saç ve deri gibi nesnelerin hastalıkları da baş hastalıklarındandır ve yine biz deriz ki, başın kötü mizacı sekiz çeşittir ve bunun da maddi ve gayri maddi çeşitleriyle toplam on altı tip kötü mizaç başa arız olur. Maddi olanların maddesi pis buğulardır, ya da diğer hıltların kıvamının yoğun olmasından kaynaklanır. Başta rutubet fazlalıkları dolayısıyla meydana gelen hastalıklara sıkça rastlanır. Çünkü beyin ilk yaradılışta çok rutubetli olur ve fazla olan rutubetleri rahimde (uterus) yahut uterustan çıktıktan sonra tenkiye olunmazsa, beyin için tehlikeli olur. O kötü mizaç-

18 TM: O geçitten dışarı atılması gereken fazlalıklar *azm-i muşâşiyye* (delikli kemik; lamina cribrosa os ethmoidale) den yani *misfât (süzgeç kemiği, ethmoid kemik)* denen kemikten geçip, burun deliklerinden dışarı atılır.

19 TM: Biz bu makalede başta olan tüyler gibi şeylerin hastalıklarına girişmeyiz.

ların çeşitlerinin tamamı, beynin kendisine veya beyinde[20] hastalık meydana gelmesine sebep olur. Mesela ön taraftadır ve gereğinden çok daha azdır yahut gereğinden fazladır ya da doğal şekilde değildir. Bu sebeplerden dolayı onun faaliyetleri gereği gibi olmaz ya da hastalığın meydana getirdiği maddeler beynin muhtelif geçitlerinde ve kanallarında toplanmış ve onlarda tıkanıklık meydana getirmiştir. Beyinde olan tıkanıklık onun ön karıncığında ya arka karıncığında olur veya iki karıncıkta da bulunur ve bu tıkanıklıklardan her biri tam yahut da noksandır. Tıkanıklık venlerde, arterlerde ya da sinirlerin çıktığı yerlerde olur. Başta hastalık meydana gelmesi başın zarlarının bağlarının kopmasından da kaynaklanabilir. İki kısma ayrılmasından başta hastalık meydana gelir. Kendisiyle ya da arter ve venleriyle veya örtülerinde veya bütünündeki bozulmadan ve farklılaşmadan başta şiş meydana gelebilir.

Şiş beynin kendine ya da ince zar [pia mater] veya kalın zar [dura mater] veya şebekiyye [rete mirabile] veya kafatası dışında olan zarlarda [pericranium] olur ve söz konusu edilen şişlerin hemen hepsi sıcak hıltlardan yahut da soğuk hıltlardan olur. Soğuk hıltlardan olan şişler de iki kısma ayrılır: çok iltihaplı şişler soğuk hıltlardan meydana gelir. Örneğin kötü, bozuk balgamdan meydana gelen şişlere *evrâm-ı hâre* (sıcak şişler) denir, çünkü balgamın mizacı her ne kadar soğuk ise de, bu bozulma dolayısıyla sıcak olur. Bundan dolayı maddesi bozuk balgam olan şişler, *evrâm-ı hâre* (sıcak şişler) olarak kabul edilir; bunlara *evrâm-ı bâride* (soğuk şişler) olarak kabul etmek doğru olmaz. Ancak maddesi balgam ya da sevda olup, iltihaplı olmayan şiş, soğuk şiş diye adlandırılır. Soğuk yerlerde, bozukluğa yakın olmayıp, sakin olanlardan da şişler meydana gelir. Sen, beyin hastalıklarında zikrolunan kısımların dışında başka kısımlar bulunmadığını, okuyup, öğrenmelisin. Sen [hastalık olarak] ne bulursan, o bulduğun şey, bu hastalıklardan birine ait veya onunla ilgili olur ya da onun arazından olur.[21] Ortaklık dolayısıyla, hastalık arız olmuşsa, ancak bazılarında

20 TM: olan damarlara ya da beynin örtülerine (zarlarına) gelir. Beyne karışık (birkaç şeyden birleşik) hastalıklar da gelir.

21 TM: Beyne hastalıklar bazen özellikle (özel olarak) ve köklü (esas olarak) gelir.

bu ortaklık büyük olduğunda, [görülen hastalık] asıl hastalık gibi olur. Hatta ölümle sonuçlanabilir. Çok kere zatülcenp hastalığında [plörezi] ve hannak (boğmaca ya da iltihaplı boğaz ağrısı) hastalığında öldürücü ve boğucu olan maddeler beyne gönderilip, müşterek hastalık dolayısıyla [hasta] harap olur. Bazen beynin hastalığı paylaştığı organ dolayısıyla, beyin de rahatsız olup, *sekte* (durma) arız olur. Ancak Allah'ın izniyle asıl ve ortak hastalıklar bilinebilir.

Dördüncü Kısım
Beynin Durumunu Bildiren Delillerr

Beynin durumları ve özelliklerinin şekillenmesine vasıta ve başlatıcı olan beynin his faaliyetidir, yani beyin onu tabiatıyla işler, iradeye gerek kalmaz. Bu işlevler şunlardır: *tezekkür (hatıra getirme, zikretme)* ve *tefekkür (düşünme), tasavvur (zihinde şekillendirme, hayal etme), vehm (kuruntu etme)* ve *hads (zannetme, sezme)* fiilleridir. Bizim isteğimiz dâhilinde olan fiiller sinirler vasıtasıyla organları harekete getiren beynin faaliyetleridir ve beyinden atılan fazlalığın kıvamı ve rengi ve tadı ile de beynin durumu anlaşılır. Tattan kastedilen o fazlalıkların yakıcılığı, doluluğu, sarı safraya meyilli oluşu ve tatsız olmasıdır. Aynı şekilde beyinden atılan fazlalıkların niceliğinden beynin hali anlaşılır, yani fazlalıkların çok ya da az tutulmasından da tamamen anlaşılır. İlaçların ve yiyeceklerin beyine uygun olması ve olmamasından da durum anlaşılır. Ayrıca başın büyük ya da küçük olmasından, kemikler kısmında yazılan baş şekillerinin kötü huylu olmaktan uzak olmalarından da anlaşılır.

Başın hafifliğinden ve ağırlığından da anlaşılır ve başın çıkıntılarından, renginden, baş damarlarının renginden, baş derisine arız olan yaralardan ve şişlerden ve gözün renginden ve göz damarlarından ve gözün iyi olmasından ya da hasta olmasından da anlaşılır. Özellikle ışığı alışından ve bunu engelleyen durumlardan, baştaki saç miktarının azlığından veya çok olmasından, saç tellerinin kalın ya da ince olmasından, ya da saçların dökülmesinden ve renginden, siyahlığından ve açık renk olmasından ve sakinliğinden ve saçların ağarma hızından ve hareketlerindeki yavaşlıktan ve sağlıklı halinin ısrarlı oluşundan, yani şeklinden ve yayılışından ve kötü huylu oluşundan ve

saçların diğer durumlarından anlaşılır. Boynun durumundan, onun ince olmasından ya da kalın olmasından, sağlıklı olmasından, şişlerin olmasından, boyunda kötü huylu tümörlerin çok sık görülmesinden veya az olmasından da beynin durumu anlaşılır.[22] Beyne iştiraki olan sinirsel organların güçleri ve beynin faaliyetlerinden de beynin durumunu anlamak mümkündür. Beyinle ortak olan sinirsel organlar, mide, uterus ve mesane gibi organlardır. Beynin durumuna ortaklık etmeleri dolayısıyla olan sonuç iki şekilde ortaya çıkar:

1. Beyne arız olan ortak hastalık, ortak organda olan hastalıkla karşılaştırılır. Ortak olan organda olan hastalık hangi yolla meydana geldiyse, beynin durumu o şekilde [etkilenmiş] olur. Örneğin ortaklık eden organın hastalığı beyini etkilerse, beynin rutubetli olduğu kabul edilir ve bu sonuca göre, hastalık hakkında karar verilir.[23]

2. Beyne ortaklığı dolayısıyla rahatsız eden (hasta eden) organ, hangi organ ise, o özel organdan ve o organda olan elemden ve eziyet veren ne ise, onun zaman zaman beyinde hala mevcut olup olmadığı arazlarla istidlal olunur ve bazısı ile beyine daha sonra arız olacak olan arazlarla belirlenir. Uzun süren hüzün ve korkunun vücutta daha sonra muhtemelen malihulya meydana gelmesine veya yakın geçmişte *kutrub* (sara; melankoli çılgınlığı, manya) meydana getirebileceği sonucuna varılır; sebepsiz şiddetten sara ve sıcak olan malihulya ve manyaya işaret olunur; sebepsiz gülmekten orada *humke* (aptallık) veya *ruunet* (bönlük, sünepelik) olduğuna karar verilir.

Beşinci Kısım
Beynin Durumunun Beyin Fiilleriyle Belirlenmesi

Beynin beş duyusunun işlevleriyle ilgili sonuç şudur: beynin fonksiyonları sağlıklı olduğunda, beynin de sağlıklı olduğuna işaret eder, ancak beynin fonksiyonlarında bozukluk olduğunda, beyinde afet olduğuna işaret eder. Biz beynin fonksiyonlarındaki bozukluğun, 3 sebepten kaynaklandığını açıkladık.

---

22 TM: Yine Hânek (damak) ve levzeteynin (bademciklerin, tonsillerin) ve dişlerin durumundan da bilinir.

23 TM: Geri kalanı da bu kıyaslama üzerine olur.

1. Zaaf
2. [Zihinde] *teşeyyüş* (karışıklık)
3. [Şuurun] boş ya da terkedilmiş olması.[24]

Fonksiyonlarla ilgili olarak, varılan genel hüküm şudur: beynin fonksiyonlarının yokluğu ya da eksikliği, soğuk dolayısıyla ortaya çıkar ve rutubet yüzünden ruhlar yoğunluk kazanır ve aynı şekilde tıkanıklık dolayısıyla beynin fonksiyonları durur ya da eksik olarak yapılır. Sıcaklık sebebiyle, beyin fonksiyonları yok olmaz ya da eksilmez, ancak sıcaklık çok fazlaysa, bu durum gücü keser, ancak [zihinsel] karışıklık fonksiyonlara ve hareketlere uygun olarak tegayyüz (kızgınlık) bazen sıcaklıktan ve bazen de kuruluktan dolayı ortaya çıkar.

Altıncı Kısım
Bu Konuda Verilecek Diğer Açıklamalar[25]

Bu söz konusu fonksiyonlara bozukluğun arız olması açıklanacağı gibi, ya olmayan ya da zaaf ya da karışıklığına ve değişikliğinin birinden kaynaklanır. Bu örneklerde duyulardan görme ile başlayalım. Çünkü görmeye arız olan bozukluklar görmeyi ya tamamen ortadan kaldırır ya da görmeyi zayıflatır veya görmeyi karıştırarak *(müşevveş)* bozar ve doğal yolundan çıkarır ve cismen mevcut olmayan şeyleri görür; hayal, sinek, ışık, duman gibi aslında olmayan nesneler görür. Bunun gibi şeyleri görmek, gözünde belli özellikleri olmayan kişilerde görüldüğünde bu kişilerin beyinlerinde bazı bozukluğun bulunduğuna da işaret eder. Bazı kere, görünen hayaller renkleri dolayısıyla maddeye işaret eder. Örneğin görülen hayallerin renkleri beyazsa, bu balgama işaret eder ve sarı olursa, safraya işaret eder. Eğer göz sağlıklı ise, görülen renk maddenin rengidir. Örneğin gözün mizacı sağlıklı iken, o göz beyaz renkte hayaller görüyorsa, bu balgamın

---

24 TM:Birincisinin za'f (zayıflık), ikincisinin tagayyür (değişme, bozulma) ve teşevvüş (karışıklık), üçüncüsünün butlân (boşluk, çürüklük) olduğunu bildirdik.

25 TM: Duyuların [Nefsani] Fonksiyonları ve Vücuda Hizmet Eden ve Hareketerlerle İlgili [Nefsani] Fonksiyonları Kapsayan Hükümler ve Onlara Yardımcı Olan Organlardan Belirlenen Vücudu İdare Eden Fonksiyonlar İle İlgili Hükümler

ağırlık taşıdığına işaret eder. Ancak gözün mizacı dengeli olursa[26], o gözün gördüğü hayallerin rengi, her ne kadar beyaz olursa da, bu soğuk balgama işaret etmez. Hastalık dolayısıyla, göze arız olan rahatsızlık, o yerdeki sıcaklık dolayısıyla meydana gelir. Ancak işitme fonksiyonlarının iç işitme gücü zayıf olup, yakın yerden yüksek sesleri işitip, onun dışındakini duymaz yahut işitme karışıp, dışarıda olmayan şeyleri[27] [işitmeye örnek teşkil edip, bu bozukluk tedavi edilir.] Irmak sesini ve yağmurun sesini[28] ve işeme sesini[29] ve rüzgar estiğinde ağacın yapraklarının çıkardığı sesi ve rüzgarın sesini duyar; kulağında o sesin benzeri oluşur. Bu söz konusu edilen [örneklerden] beynin ortasında kuru mizacın bulunduğu sonucu çıkarılır ya da beynin ortasında, yel ve buğuların hapsolmuş olduğunun yahut da yel ve buğuların kulağa ulaştığı sonucuna varılır ve buna benzer şeylerle [aynı sonuç] çıkarılır.

İşitme işlevinin içe ait kısmı[30] işitmenin (fonksiyonunun) arızalı olması ile de olur. Buna ilave olarak, işitmenin zaafı ve olmayışı ile de olur. Yakın yerlerdeki seslerin uzaktaki bir ses gibi işitilmesi rutubetten ileri gelir. Bozukluğun işitme ile ilgili olması yok olması veya zayıflamasında olduğu gibi. Benzeri durum koklamanın karışıklığı halinde de olur. Eğer o kişinin kokladığı şeyin herhangi bir özelliği yoksa dışarıda olmayan bir kokunun varmış gibi duyulması şeklinde ortaya çıkar. Genellikle buna benzer koku almanın olması hıltın beynin ön tarafına hapsedilmiş olduğuna işaret eder.[31]

Ancak tat alma ve dokunma bozukluğunun oluşması da yukarıda söz konusu edilen duyu bozukluklarında olduğu gibidir. Tat alma ve dokunma duyusunun bozuklukları genellikle beynin alt taraflarında[32]

---

26 TM: hasta olmasa

27 TM: işitmekle olur örneğin o devîler ile olur ki

28 TM: çekiç sesini

29 TM: davul sesini

30 TM: İşitmeye afetin girmesi

31 TM: Ama bozukluğun (afetin) koklamaya girmesi (gelmesi) koklamanın yokluğu ya da zayıflığı ile ya da koklamanın karışıklığı olup, dışarıda olmayan kötü kokuların ve kötü kokuşmanın olmasıyla olur. Bunun gibi durumlar özellikli ve olağan değil ise çoğunlukla bu gibi kötü kokusu olan kişide hıltın ön beyinde hapsolduğuna işaret eder.

32 TM: yakın olan aletlerinde

bozulma olduğuna işaret eder. Örneğin tat alma hissinin değişmesi hastanın ağzında hastalık olduğuna işaret eder. Dokunma duyusundaki değişiklik ise elin rahatsızlığına işaret eder. Bazen nadiren beyinde bir bozukluk olup tat alma ve dokunma duyusunda değişiklik olur; bu da beyinle bu duyuların ilişkili olduğuna işaret eder. Bu işaret bütün vücutta zaaf ve uyuşukluk olduğunda[33] görülür. Bazı kere duyular beyne bir nevi zaafta ve kuvvette ortaklık edip bu ortaklık beyinde özel bir durumun olduğunu gösterir. Genellikle görme zaafı beynin küdûretine (bulanıklığına) işaret eder; çoğunlukla ışığın çok olduğu yerlerde geçeni görmez, lakin geçen şeye yaklaşırsa ve ışık da azalırsa o ince ve dakik şeyleri görür. Buna benzer bir zaaf beyinde bulanıklık olduğunu göstermez; muhtemelen beynin temizliğine (saflığına) işaret eder. Sonuç olarak saflık (berraklık) güçle birlikte olduğu gibi zaaf ile birlikte de olur. Ancak bulanıklık güçle birlikte olmaz. Bulanıklık her zaman maddeye işaret eder ve berraklık kuruluğa işaret eder. Bazen de söz konusu bulanıklık hâkim olup sedere (baş dönmesi) meydana gelir. Bundan dolayı ortaya çıkan bulanıklık şuna işaret eder: beyinde ve beynin damar ağında buhar nevinden maddeler vardır ve bu bozukluklar ile elde edilen sonuç şudur: o bozukluklardan karışıklık ve değişim yoluna geçen bozulma çoğunlukla sıcak ve kuru mizaca işaret eder.

Hislerin zayıf ve noksanlaşmağa başlamasıyla ilgili bozukluk çoğunlukla mizacın soğukluğuna işaret eder. Ancak duyularında zaaf ve noksan olan kimselerde bozukluk güçlü olup ve güç azalması görülürse, bazen o bozukluk sıcaklığa işaret eder. Ancak sıcaklık soğuklukla karşılaştırıldığında[34] daha mülayimdir. O halde mizacın bozulması ve zaruri olarak artmasının güçlerin ısısının noksanlığından kaynaklanması gerekmez ve bozukluğun şiddetli olmaması uygun olur ve güç düşmesinin yoğun olmadığı yerde belirsiz duyuların mizacı sıcaklığına veya soğukluğuna karar verilmemelidir. Bilmelisin ki, diğer deliller araştırılmalıdır. Eğer duyu noksanlığı olan kimsede sıcaklığın başka delili bulunursa sıcaklığın mevcut olduğuna karar verilmeli-

---

33 TM: kuvvetli

34 TM: güçlere uygun ve mülayim olur.

dir. Eğer soğukluğun başka bir delili bulunursa, soğukluğun olduğu anlaşılmalıdır. Duyu olmamasının sebepleri bazen beyinle doğrudan ilgilidir; bazen de beyinle ilgili sebeplerden kaynaklanır. Bazen de o duyunun altında bozukluğun olmasından kaynaklanır. Örneğin organda bozukluk[35] veya tıkanıklık olduğundan duyu yok olur. Organda duyunun geçmesine engel olan bir nesnenin bulunması gerekir.[36]

Bazen de duyunun olmamasının sebebi duyu organlarının kendisinde bulunur. Duyuların bazıları beyne çok yakındır; işitme ve koklama duyuları beyne çok yakındır. Bundan dolayı bozuklukların çoğu beyin ve duyu organları arasındaki iştirakten kaynaklanmaktadır, ancak bozukluğun sadece birinde olması nadir rastlanan bir durumdur. Genellikle duyularda hastalık oluşup, mizacın değişmesi ile sonuçlanır ve bu bozukluk[37] ortadan kaldırılamaz ise onun sebebi genellikle beyinde bulunur.

O halde bütün duyulardan herhangi birisi özellikleri bakımından incinmiş olsa, duyuda sıcaklık ve kuruluk olduğuna işaret etmez; çünkü sebebin beyinde olması ihtimali vardır. Ancak hastalık hafiflerse,[38] o zaman hastalanmış olan duyu organında sıcaklık ve kuruluktan söz edilebilir ve özelliği açısından, rahatsızlanmış olan duyu organı koklama ve işitme duyu organı ise o incinme ya da hastalık onların gücünü azaltmamışsa, bu organların hastalığının sebebinin beyinde olduğu muhakkaktır. O iki duyu beyine yakın olmaları dolayısıyla bu zikr olunan açıklamalar 5 duyunun hepsi için geçerli açıklamalardır. Ancak vücudun yaptığı hizmetle ilgili açıklamaları, bozuk beyinle[39] yapılan fonksiyonların faaliyetleri sırasında gösterdiği gücün değerlendirmesinden çıkan sonuç şudur: kuruntu ve tahmin güçlerinin çok olup olmaması bütün olarak beynin[40] mizacının gücünü gösterir. Kuruntu ve tahmin güçlerinin zaafı beynin karıncıklarından birinde

---

35 TM: inkıta‘ (kesilme)

36 TM: bulunması olur.

37 TM: tenkıye ve mizacın düzeltilmesi ile

38 TM: teezzi (incinme) kuvveti düşürürse

39 TM: bâtın-ı dimâğda (beynin karıncıklarında) olan kuvvetlerin işlerinden çıkarılan hükümler budur:

40 TM: tamamı

zaaf olduğuna işaret eder. Bu özellikler görüldüğünde karıncıkların diğer işlevlerine bakılır; hangisinde rahatsızlık olursa, onun üstlendiği faaliyette de zaaf olduğu kesinleşmiş olur. Bozulup da faaliyetini yapamayanlardan biri de hayal ve düşünce güçlerinin bozulmasıdır. Bu güçler yoğun olduğunda, beynin ön kısmının sağlıklı olduğu anlaşılır. Bu 2 kuvvetin özel gücü kendi şeklini koruyup, insan vücudundaki yerinde gücünü koruyabilirse, o insanda yenen şeylerin lezzetini alma ve işitilen sesleri gerektiği şekilde işitilebilme gücü korunmuş olur; o insanda duyu güçleri tamdır. Bazı insanda bunun korunması sapma gösterir. Hatta bazı bilgili mühendislerin geometride çizilen çizgilere bir bakıp, nefsiyle (ruhiyle) o çizgilerin şekillerini ve harflerini çizip, probleme bir defa daha bakma ihtiyacı duymaksızın tarif edebilirler. Aynı şekilde, bir kavim de müziği bir kere duymakla, alıp korur. Zevkler de bu şekildedir. Nabzın korunması da bu şekildedir, çünkü nabzı dokunarak korumak, çizgilerini nefse nakşetmek güçlü hayale[41] ihtiyaç gösterir ve[42] tasavvur güçleri bozuk olursa, eğer o hayal kaybolursa, belli özelliklere sahip olan şeyin şekli kaybolduktan sonra, hatırlama o kadar güçlü olmaz. Bilmelisin ki [o kişi] o cismi hatırlamak için tekrar duyumsamaya ihtiyaç duyar.

Hayal ve tasavvur gücündeki bozukluklar nadiren zaaf ve nadiren noksan ve nadiren de o güçlerin doğal yoldan sapması şeklinde görülür. Örneğin cismi olmayan nesneleri hayal eder ve düşünür. Sonuç olarak, o güçlerin zaafı ve fonksiyon yokluğu çoğunlukla beynin ön tarafında soğuğun veya kurunun yahut da nemin varlığına işaret eder. Bozukluklara bizzat soğuk sebep olur. Kuruluk ve soğukluk temel sebeptir. Bundan dolayı nem ve kuruluk soğuğu çeker ve soğuk o bozukluklara sebep olur ve[43] [sonuçta] bu söz konusu edilen hıltların genellikle [mevcut olduğuna] sonucuna varılır.

Hekimlerin duyuları güçlüdür ve bu söz konusu hastalık yani [zihinsel] karışıklık akıllı kişilerde görülür. Bunların idrakleri tamdır; güzeli, çirkinden ve sağlıklıyı hastadan rahat ayırdedebilir; konuşmaları

41 TM: hilcye
42 TM: hayal ve
43 TM: tasavvur ve hayal güçlerinin değişmesi ve karışması sıcaklığın kuvvetine işaret eder ve bu anılan hükümler genel hüküm olur

yerinde ve zamanındadır. Ancak onlar yanımızda olan bir kavmi hayal ederler, öyle ki o kavim sanki yanımızda yokmuş gibi ve davul sesini işittiklerini söylerler, ancak öyle bir ses yoktur. Galen bunu şöyle anlatır: Proclos adlı hekimde böyle bir durum görüldü. [Onun] düşünce ve hayal gücünün kaybolmasından[44] beyninin durumu belirlendi.

Eğer [hastalık] onun beynindeki fonksiyon yokluğundan meydana gelmişse (beyninin fonksiyonunu yapmaması) buna *zihab el-akl (akıl kaçıklığı)* denir. Eğer zaaf nedeniyle olursa, ona *humuk (aptallık)* derler. Bu gücün yokluğu ve zaafın sebebi beynin ortasında soğuk yahut nem veya kuruluktan birinin varlığıdır ve bu sonuç geneldir. Fikir ve hayal etme gücünün bozukluğu karışıklık ve değişme olarak görülüp, onun zihni o kadara karışıktır ki, mevcut olmayan nesneler, sanki mevcut ve doğruymuş gibi olur[45]. Bu durum[46] sıcak ve kuru olan safravi maddeye işaret eder. Bu [durum][47] *delirme hastalığı* diye adlandırılır. Onun sebep olduğu karışıklık kötülük ve saldırganlık ile olur veya karışıklık sevdavi maddeye işaret eder. Onun hastalığına *malihulya (melankoli)* derler. Onun akıl karışıklığı *su-i zan* (kötü tahmin) ile olur. Onda aslında mevcut olmayan fikirler oluşur ve bu malihulya sahibinde deliliğe ve korkuya eğilim varsa, soğukluğun varlığına çok iyi bir delil teşkil eder. Eğer onda[48] cesarete eğilim varsa ve gazap da olursa bu hastalık sıcaklığın varlığına işaret eder. Bunların yapısının farkını belirlemek gerekir. Bundan sonra o farkları açıklayacağız.[49] Bazen bu hastalıklar beynin diğer organlarla olan münasebetinden[50] ortaya çıkar; daha az görülenlerini bundan sonra anlatacağız. Sonuç olarak [diyoruz ki,] fikirlerin çok hareketli olması kafada karışıklık yaratırsa,[51] bu karışıklık maddesi sıcak olan hastalığın olduğunu gös-

---

44 TM: bozulmasından

45 TM: ise ona ihtilât-ı akl (akıl karışıklığı) derler.

46 TM: ya şişliğe ya da

47 TM: cünûn-i seyyî (kötü delilik)

48 TM: cüret ve

49 TM: Allah'ın izniyle.

50 TM: ortaklığı ile olur ve ortaklık nedeniyle olan küçük deliller ile bilinir ve o küçük delilleri bundan sonra biz döşeriz.

51 TM: Fikirler çok hareket eder, karışır ve parçalanırsa o hareket sıcaklığa işaret eder

terir. Bazen de bu zihin[52] karışıklığı maddesi soğuk olan hastalıklarda görülür, eğer o soğuk maddede bir nevi sıcaklık varsa *Lisergus (unutkanlık, lethargus) ihtilât-ı akl (zihinsel karmaşa)* soğuk maddeden ortaya çıkar. İdari bozulmuş fonksiyonlardan elde edilen delilin biri dc *tezekkür (hatıra getirme)* gücünde olan bozukluktur.

O bozukluk konuşmada zaaf ya da fonksiyonun tamamen kaybolması şeklinde ortaya çıkar. Galen şöyle bir hikâye anlatmıştır: Habeş diyarında (Habeşistan'da) bir kasabada veba görülmüştü. Ne var ki halk arasında ölüm çok fazla olup, leşlerin çok fazla olması ölümle sonuçlanan vebadan kaynaklandı ve bu veba Habeş'ten Yunan diyarına geçti ve Yunan halkına o vebadan dolayısıyla unutkanlık o kadar yoğun bir şekilde arız oldu ki, kişi kendi adını ve babasının adını hatırlamaz oldu. Çoğunlukla düşünceye arız olan zaaf beynin arkasında, soğukluk dolayısıyla veya rutubetten ve kuruluktan birisi nedeniyle bozulma sonucu olur. Bazen de hatırlama (konuşma) gücünde olan bozukluk, zihindeki karışıklık dolayısıyla ortaya çıkar. Kişi yapmadığı şeyleri yapmış gibi söyler; yaptığı şeylerin ne olduğunu unuttuğu gibi, yapması gereken şeyleri de unutur. Bu zihinsel karışıklık kötü ve sıcak mizaca işaret eder.[53] Hatırlama (konuşma) bozukluğunun ve karışıklığının sebebinin kuru maddeler olması gerekir. Zihinsel karışıklığı meydana getiren sebeplerin hepsi, mizaç korunmaz ise güç kaybı oluşturur.

Burada özet olarak bozulup, yapılamayan fonksiyonların ya beynin maddesinde soğukluğun hâkim olmasından kaynaklanır ve bu yokluk bir süre devam eder ya da soğuğun boşluklara hâkim olmasından kaynaklanmış olabilir. Bazen soğukluk nemle birlikte olabilir. Bazen de soğukluğa kuruluk hâkim olur ve onda nem olmaz. Aynı zamanda o işlevlerin zaafının özet açıklaması şöyle olur: bazen zihindeki karışıklık şişler, safravi mizaç veyahut sevdavi mizaç nedeniyle ya da bilinmeyen bir cisimden kaynaklanır.[54]

Ancak bu durum rahatsızlığın sahibinde, birçok hastalıktan sonraki günlerde yavaş yavaş ortaya çıkar. Bir organda *istirha (gevşeklik)*

52 TM: fikir

53 TM: Bu karışıklık maddeye ulaşmış ya da maddesiz olan kötü sıcak mizaca işaret eder.

54 Bu makalede biz Sultan nüshasını kullandık.

gösteren şeylerin sebebi bazen o özel organda olan hastalık dolayısıyla olur ve bazen de beyinde olan ve o organa fazla dökülen maddelerden kaynaklanır. Ancak hareket organının değişmesi[55] söz konusu olursa, yine o kısmın ya da organın nemli olduğunu gösterir. Eğer bu yavaş yavaş olursa, o organda kuruluk olduğunu gösterir.

Ancak eğer değişimin sebebi beyinle ilgili ise *teşennücü (kasılma, gerilme)* yaygın olan sara hastasının hareketlerinin değişmesi gibidir. Buna benzer bir değişme, ancak nem dolayısıyla olur. Diğer organlarla ortak olarak sarada görülen hareketlerdeki değişmenin sebebi beyindedir. Beyinde olgunlaşmamış *suddeye (tıkanıklık yapan madde)* işaret eder. Beyinle ilgili değişmelerin biri de başta olan *titremedir (raşe).* Bu değişimlerin hepsi o hastalıkların bulunduğu taraftan beyinde ağır madde olduğuna işaret eder veya zaaf ve kuruluktan birisine işaret eder. Eğer o değişmeler bir başka hastalıktan sonra görülürse ve ortaya çıkışı yavaş yavaş olursa ve o değişme[56] beyinden kaynaklanırsa, onun sebepleri tekrar bizim zikrettiğimiz şekilde olur ve bu zikredilen hastalıklar doğal yolun dışında olan hastalıklardır. Biz deriz ki, insan doğal hareketlerini yaparsa, onun beyninin mizacının sıcak ve kuru olduğuna işaret eder ve eğer hareketinde *kesalet (uyuşukluk)* ve gevşekliğe eğilimi varsa, mizacın soğuk veya nemli olduğuna işaret eder. Eğer hastalıklı olup, hareketleri ıstıraplı olursa, sıcak mizaç olduğunu gösterir. Sonuç olarak, görülen rüyalarla bozulan fonksiyonlardan elde edilen sonuçlara bazı ilaveler yapmak gerekir. O halde sarı olan nesneler ve aynı zamanda sıcak olan şeyleri düşte sık sık görmek safranın vücuttaki hâkimiyetine işaret eder. Her mizacın renk ve niteliğinde ona uygun olan şeyleri sık sık rüyada görmek o mizacın hâkim olduğunun belirtisidir. Bunları tek tek saymaya gerek yoktur. Ama karışık düşler mizacın sıcaklık ve kuruluğunu gösterir. Bundan dolayı karışık rüyalar görmek beynin sıcak mizacına işarettir. Korkulu düşler de karışık düşler gibi olur. Eğer kişi düşlerini hatırlamıyorsa, hafızasında saklaya-

---

55 TM: birdenbire

56 TM: olan organ beyinden uzak ise

mıyorsa, bu durum onun soğuk mizacına ve nemliliğine işarettir. Dışarıda olup bitenleri oluş sırasına göre görmek mizacın dengeli olduğunu gösterir.

Yedinci Kısım
Beynin Fiillerinden İstidlal Edilen (Çıkarılan Hükümler hakkında)[57]

Hareket fonksiyonunda görülen bozukluk yok olma yahut zaaf gösterme ise, o hareketin organında olan nemin fazlalığına işaret eder ve de hareketin zaafı ya da kaybolması, hangi organda olursa olsun, beyinde rahatsızlık olduğunu gösterir. Ancak sekte (durma, stroke) gibi vücudun tamamında olan kayıp veya felçte[58] olan gevşeklik şeklindeki hastalıklar beynin bir tarafında harabiyet olduğunu gösterir. Ayrıca, başka işaretler de bunu gösterir. Bazen hareket kaybı, bir başka organın zaafı ile birlikte görülür, yani vücuttaki bir organda hareket kaybı olduğunda diğer birisinin hareketi zayıflar. Bu belirtiler, beynin[59] sıcaklık ve kuruluğuna işaret eder ya da beyinden çıkan sinirler gibi yapılarda harabiyet[60] olduğunu gösterir. Eğer harareti sükûnet şeklinde olup, güçten düşüş güçlü olmazsa, onun mizacı soğuğa meyillidir. Beynin durumuyla ilgili olarak, burada uyku ve uyanıklık durumu ile ilgili bilgi vermek gerekir.

Bilinir ki, uyku nemli ve hasta olan kötü mizaçta dondurucu soğuğu doğurur ve kötü mizacı duyuların gücüne arız olup, onları hareket ettirip, nefsanî ruhun o hareketle bozulması sebebi ile yahut maddenin sindirimini sağlayan güçlerin bozulmağa başlaması ile kuvvetlerin bağlı olduğu ruhların da bozulmağa başlaması sebebiyle olur. Yemekten sonra arız olan uyku bu son sebepten dolayı görülür ve bu uyku doğal değildir; doğal halle ve hareketle de ilişkisi yoktur. Bu-

57 TM: Mantıki Hareket Fiilleri (Hareket İşlevleri) ve Onlara Uygun Uyku ve Uyanıklık Konusunda Açıklamalar

58 TM: gevşek olan lakve (ağız çarpılması) gibi bedenin bir tarafında olan butlan (fonksiyon yitimi) beyin bozukluğuna özel ve delili çok açık olur.

59 TM: kendisinde

60 TM: sıcaklık ve kuruluktan biri olduğuna işaret eder

nun sebebi kişinin rutubet yahut buharlı dumanlı[61] olmasıdır. Onda bu buhar ve dumanların toplanmasının[62] sebebi mevcut değilse, söz konusu edilen şeylerde soğuğun delilleri de mevcut olmasa, o uykunun sebebi rutubet olur. Bundan sonra biz diyoruz ki, her rutubetin uyku oluşturması gerekmez, çünkü şeyh ve pir olanların rutubetleri çoğunlukta olmasına rağmen, geceleri uyku uyuyamama durumu söz konusudur ve bu çoğunlukla görülen bir durumdur. Galen diyor ki 'bunun sebebi şudur: yaşlıların rutubetleri sıkıntı yaratan neviden ve buruk ise beyni incitir ve gece uykusuzluğu meydana gelir. Lakin kuruluk herhalde gece uykusuzluğunun sebebidir'.

Sekizinci Kısım
Doğal Fiillerden Elde Edilen Delillerin Açıklanması

Vücuttan atılan şeyler ve vücutta oluşan[63] kuvvetlerde ve aynı zamanda vücuttan kaynaklanan şişler ve yaralar gibi şeylerden beynin durumu hakkında karar verildiğinden dolayı, bu bölümde ele alınır. Doğal fonksiyonlardan elde edilen deliller şunlardır: fazlalıkların dışarı çıkmasının nicelik ve niteliğinden beynin durumu anlaşılır ve aynı zamanda beynin fazlalıkların alıkonmasından da anlaşılır. Beynin fazlalıklarının dışarı atılması çene,[64] burun ve kulaktan olur. Başta görülen yaralar, bozukluklar,[65] şişler ve saçların bitmesiyle olur. Çünkü baştaki saç beynin fazlalıklarından biter ve beynin haline saçın süratle veya yavaş yavaş bitmesinden açıklama getirilir. Diğer saydığımız bozuklukların niteliğinden de aynı sonuç elde edilir. Söz konusu edilmiş yollardan beynin fazlalıklarının çıkmasıyla elde edilen sonuçları burada ele alalım. Beynin fazlalıklarının çoğu dışarı çıkarsa, zikrolunan maddelere işaret eder ve bundan önce bildirdiğimiz gibi, dışarı atılan fazlalıkların sebebinin ne olduğunu gösterir, yani dışarı atılan fazlalıkların beyine hâkim olması sıcaklık ve soğukluk ve

---

61 TM: donukluk
62 TM: donmanın
63 TM: tüylerden doğru olan
64 TM: hanek (damak)
65 TM: besere (ufak çıban)

kuruluk ve nemlilik meydana getirir.[66] Ancak beynin fazlalıklarının dışarı atılmasına engel olunup, beyinde fazlalık tutulursa veya çok az miktarı dışarı atılır. Beyinde[67] sanki onu bir şey dürtüyormuş gibi bir his oluşur veyahut hafifçe yanma, çekme, nabzın atması (pulsasyon)[68] veya bunlardan biri hissedilirse. Bu durum beyinde tıkanıklık olduğuna ve dışarı atma gücünde zaaf olduğuna ve beyinde doluluk olduğuna işaret eder.

Maddenin cinsi de bu fazlalığın belirlenmesiyle olur. Eğer fazlalık yakıcı ve özellikle yanma hissi oluşturuyorsa,[69] [baştaki ağırlık hissi] az ve yüzü ve gözü sarartmışsa bu beyindeki fazlalığın safravi olduğunu gösterir. Ancak nabızda atma varsa ve başta ağırlık hissediliyorsa, yüzü kızarmışsa, damarlar bozuk ve kabarmışsa,[70] beyindeki fazlalığın kan cinsinden olduğuna işaret eder. Ancak fazlalığı olan kimse aptal ve tembel olup, yüzünün ve gözünün rengi kurşuni olursa ve uykusu ve baş dönmesi[71] çok olursa, fazlalığın balgami olduğuna delalet eder. Ama bu haller mevcut olup, yüzün ve gözün rengi siyah da olursa ve işittiği nesneleri aklında tutamıyorsa[72] ve başında ağırlık varsa, uykusu zikrettiğimiz şekilde olmazsa ve diğer fazlalıkların belirtileri bulunmazsa, fazlanın sevdavi hılt olduğuna işaret eder. Bu durumlarda bozukluğun sebep olduğu vertigo ve baş dönmesinden birisi olsa, o gazlı maddenin koku ve buhar içerdiğini anlarız.[73] Beyinde bu şikâyetler varsa, bunları yapan o şeyler de vardır. Ancak bu fazlalıkların beyinde tutulmaması ve dışarı atılması gerekir. Eğer o kimsenin başında hafiflik hissi olursa, bu[74] beyinde kuruluk olduğunu

---

66 TM: İşte bu dört niteliğin hangisinin sebep olduğunu gösterir. : O fazlalıkların çok çıkması atma kuvvetinin zayıf olmadağını da işaret eder.

67 TM: de ağırlık ya da

68 TM: devâr (baş dönmesi, vertigo), tanîn (çınlama, tinnitus)

69 TM: yakıcı, dürtücü ve hareket ettirici olup ağırlığı az ve

70 TM: şişirip kabartırsa

71 TM: nu'ası (uyuşukluk, stupor)

72 TM: zikri bozuk olursa yani işlediği şeyleri hatırına getiremezse ve başında olan ağırlık hafifse

73 TM: Bu durumlar ile birlikte tanîn (çınlama) ve devâr (vertigo) ve intikalden biri olursa gösterir ki o madde rîhı (yeli), nefhi (üfürme?, koku?) ve buharı oluşturmuştur. Beyinde o nesneleri oluşturan sıcak fail vardır.

74 TM: genellikle

gösterir Bizim söz konusu ettiğimiz bu deliller maddenin niceliğiyle[75] ilgili belirlemelerdir.

Ancak, atılmış[76] ve hapsedilmiş olan fazlalıkların nitelikleriyle ilgili sonuç şudur: fazlalığın rengi sarıya meyilli ve yoğunluğu ince ise ve terde idrar olursa ve sıcaklığı da varsa, beynin maddesinin safravi olduğuna işaret eder. Ama fazlalıkta kızıllık ve tatlılık olup, yüzde ve gözde kızıllık olursa *demevi* madde denir. Ama maddenin tadında[77] tatlılık olursa diğer belirtiler ve incelik (yumuşaklık) olmayıp dokununca[78] sıcak veyahut soğuk olmazsa, bu nitelik balgama işaret eder. Ona sıcaklık hâkim olmuştur. Fakat zikrolunan maddenin tadı yoksa kıvamı kalın ve dokununca soğuk ise balgamidir; yara açılmasına sebep olur. Bu deliller dışarıdan alınan besinlerin yenmesinden sonra, rengin değişmesi ve dokunulduğunda yoğunluk elde edilirse bunlara dayanılarak başta meydana gelen bozukluğun ne olduğu hakkında karar vermek mümkün olur.[79] Başta soğukluktan kaynaklanan bozukluk olduğunda şu belirtiler görülür: kötü koku ve onunla birlikte görülen sıcaklık. Kokunun olmaması bazılarında soğukluğa işaret eder. Lakin bu görülen diğer özellikler koku kadar güçlü bir şekilde bozukluğun sebebinin sıcaklık olduğunu göstermez. Ancak başın etrafında yaralar ve incinmeler görülürse bunlar genellikle beyinde madde olup, geçmiş zamanda bozuk madde olduğunu gösterir.[80] Eğer söz konusu şişler ve yaralar uzun zamanda ortaya çıkarsa, bu durum beyinde bozukluk olduğunu gösterir. Bu konuda bizim daha önce vermiş olduğumuz açıklamalardan sen bilgi edinebilirsin. Sıcak şişle-

---

75 TM: ölümüyle

76 TM: bozulmuş

77 TM: tuzluluk ya da

78 TM: zarar vermediğinde

79 TM: Bu açıklamalar dışarı çıkan maddenin tadında, renginde, dokunulmasında ve kıvamında olan deliller ile açıklama idi. Ama koku ile açıklama budur: kokunun pisliği ve şiddeti sıcaklığa işaret eder. Kokunun yokluğu bazen soğukluğa işaret eder ama bu işaret anlatılan kokunun sıcaklığa işaret etmesi gibi kuvvetli olmaz

80 TM: Ama başın derisi üzerinde ve başa yakın olan yerlerde yaralar, küçük çıbanlar ve şişler gibi ortaya çıkan şeyler çoğunlukla beyinde geçmiş zamanda madde olup bozulduğuna işaret eder, halen beynin durumuna açık bir delille işaret etmez.

rin ve yine soğuk ve sert (katı)[81] iyi huylu şişlerin, kötü huylu şişlerin, ilerleme özelliği gösteren yaraların ve iyi huylu yaraların hangi madde sebebiyle oluştuğunu sen bilirsin. Başta olan şişler hangi cinstense, beyinde o şişin hangi maddeden meydana geldiğini belirlersek,[82] *Birinci Kitap*'ta yazıldığı gibi, saçın çıkması ve onların dökülmemesinin sebeplerini de sen öğrenirsin.[83] Ancak Allah isterse, bu konuyu ayrı bir konu olarak ele alırız. Bu söz konusu olan durumlardan kafadaki saçlarla beyin arasında ne gibi münasebet kurulacağı anlaşılır. Burada daha fazla sözü uzatmamak için saçların ve beynin durumu hakkında hüküm vermek için onu kendi konusuna bırakıyoruz.

Dokuzuncu Kısım (Nefsanî Hareketlerden Yapılan Çıkarsamalar) Mizaca Uygun ve Zıt olan Nesneler ile Süratli ve Ağır Reaksiyonlarla Beynin Hallerinin Belirlenmesi Konusunda Açıklamalar

Uygun ve zıt olanlardan her birisi sağlıklı[84] halde hissedilir. Rüya yahut uyanıklık durumu hastalıkla hissedilir. Fakat sağlıklı halde olan uygun mizaca benzer ve uygun olan şeylerdir ki, o şeyler ile beynin asıl mizacının korunduğu sonucu çıkar ve sağlıklı halde olan o zıt şeyler zıt mizacı oluşturur. Ama sağlık hali, hastalık haline uygun olmayan veya zıt olan şeylerden oluşur. Onlar sağlıklı mizaca zıt olur. Ama hastalık halinde zıt olan nesneler bu zikredilenlerin aksidir, yani hasta haline uygun olan sağlıklı mizaca zıt olur. Hastalık halinin sağlıklı mizaca zıt olması uygundur. Bu daha önce bizim açıkladığımız gibi, vücuttaki organların hepsi bir mizaç üzere olmaz. Vücuttaki organın bazısı sıcak, bazısı soğuk ve bazısı da nemlidir; bazıları kurudur ve bazıları da bu keyfiyette mutedildir. Yine açıkladığımız gibi, vücudun mizacı sıhhatin bir sebebidir. Ama o beden başka bir mi-

81 TM: salabetlü

82 TM: Başta ortaya çıkan şiş hangi cinsten ise beyinde o maddenin olduğuna onunla çıkarımda bulunursun

83 TM: Yine Birinci Kitap'ta yazıldığı gibi tüylerin varlığının sebebi, donukluğu, uzunluğu, incelik ve kalınlığı, sıklığı ve ağarmasının hızı ve yavaşlığının nedenleri de sen bilirsin.

84 TM: ya da hastalıklı halde

zaçta olsa hastalığa sebep olması mümkün olur.[85] Bu açıklamadan da anlaşıldığı gibi, her vücudun mizacının miktarı o bedende o mizacın cinsinin ifratı ile de anlaşılır. Örneğin sıcak olan mizacın iki sıcaklığı olan nesnelerden (şeylerden) zarar görmesi mizacının her birinin sıcaklığının bir kısmı olduğuna işaret eder ve buna kanaat etmeyip, o mizacın zıddına da bakmak gerekir. O mizaç sıcak ve iki kısım sıcak olan şeyden zarar gördükten sonra buna karar verilir. Eğer bir kısım soğuk olan şeylerden zarar görmeyip, iki kısım soğuk olanlardan zarar görürse, o zaman o mizacın miktarı da sıcaklığı bir kısmının olduğu anlaşılır. Kötü mizaç sıcak olan beynin soğuk yerlerden ve soğuk dallardan ve soğukluğu olan kokuları koklaması yararlıdır.[86] O soğuk koku, gerek ısıtıcı, gerekse dalaktan kaynaklanan kötü koku olabilir. Aynı şekilde kötü sıcak mizaçlı kimseler dua ve sükûndan da yararlanır, yani sıcak havalar ve iyi kokulardan yararlanırlar. Kötü soğuk mizacı olan kimselere bunun zıddı da yararlı olabilir, yani iyi etki yaratan sıcak havalar da yararlı olabilir ve aynı zamanda kötü soğuk mizaç ve kötü kuru mizacı olan kimseler riyazet ve hareketle tedavi edilir. Kötü kuru mizaçlı kimseler kusmadan incinir ve kötü mizaçlı rutubetli olanların kusmadan zarar görmemeleri için o kişinin ısısının hızla arttığını gözlenir.

Birinci Kitapta zikredilen ve açıklanan şartlara uyduğunu kabul edip, soğuğun sebebinin de aynı şekilde oluştuğunu söyleriz.[87] Bu soğuk ve kuruluğun ortaya çıkması bazı kere rutubetin azlığı yahut da rutubetin inceliği veya mizacın sıcaklığı dolayısıyla olur. Mizacın kuruluğu dolayısıyla, kuruluğun sebepleri hızla hafiflemiş maddenin sebepleri ile deliklerden fark edilir.[88] Bundan dolayı bazı çocuklarda

---

85 TM: Yine bildirdik ki: Bir mizaç bir bedende sıhhate neden olur, ama o mizaç başka bedende olursa hastalığa neden olması mümkün olur

86 TM: O soğuk kokular gerekirse kafuriyye, sandaliye ve nilüferiye gibi güzel olsun ve

87 TM: Yine soğukluk sebeplerinden hemen soğuma soğukluğa ve kuruluk sebeplerinden hemen kuruma kuruluğa işaret eder. Ama kuruluk sebeplerinden hemen kurumanın ortaya çıkması bazen rutubetin azlığı ya da rutubetin inceliği ya da mizacının sıcaklığı nedeniyle olur.

88 TM: Mizacın kuruluğu nedeniyle kuruluk nedenlerinden hemen kuruma, başka sebepler ile kurumadan şu şekilde ayrılır: Birinci şekilde beynin kuruluğunun seher (uykusuzluk) gibi diğer işaretleri var olur. İkinci şekilde beyne kuruluğun gelmesi ara sıra olur.

kuruluk beyinde uykusuzluk gibi başka bazı belirtiler verir ve ikinci şekilde beyinde kuruluğun ortaya çıkışı çok seyrektir. Hareket azlığı ve şiddetli sıcaklık ve diğer kuruluktan kaynaklanan sebeplerden bu mecraya gelen nesnelerin gelmesi durumunda beyinde kuruluk hâsıl olur ve diğer durumlarda beyinde kuruluğa işaret eden şeyler bulunmaz ve mizacın sıcaklığından dolayı ortaya çıkan kuruluk durumunda diğer sıcaklık sebepleri de görülür. Ancak, hızla rutubetin sebebi de" bazı kere beynin cevherinin sıcaklığı dolayısıyla olur ve bazen beynin cevherinin soğukluğundan dolayı görülür; bazı kere de beynin cevherinin[89] rutubeti dolayısıyla ortaya çıkar. Bazı kere de asıl mizacı kuru olduğundan olur. Eğer beynin süratle rutubetlenmesi beyinde sıcaklık olduğundan ortaya çıkmışsa, sıcaklığın diğer belirtileri de ortaya çıkar ve sıcaklıkla arız olan rutubet daimi olmaz. Belki fazla sıcaklıktan sonra ortaya çıkar, çünkü vücudun rutubetlerini beyinde olan fazla sıcaklık beyne çektiğinden, hızla beyne fazla rutubet gelir. Eğer beyinde olan mizacın sıcaklığı şiddetli ve sürekli ise, beyinde hâkim olan rutubet süratle kuruluğa dönüşür, çünkü şiddetli hararet dolayısıyla beynin rutubetini eksiltip, silker ve kuruluk oluşur. Eğer rutubet sıcaklığa galip gelirse, o zaman beynin mizacı soğuk ve nemli olur.[90] Sıcaklık dolayısıyla çekilmiş olan rutubet baskın değildir. Beynin sıcaklığı fazlaysa, ağırlıklı ise o sıcak acayip rutubet ve acayip fiiller ortaya koyar ve hastalığa sebep olur. Ancak beynin hızla rutubeti kabul etmesi beynin mizacının soğukluğundan dolayı ise rutubetin beyne uzun günler boyunca yavaş yavaş ulaşarak, orada biriktikten sonra, bir defada ve hızla beynin bu rutubeti almasıyla olur, yani beyne rutubetin ulaşmasından hemen sonra beynin rutubetli olması gerekmez; o rutubet beyinde yavaş yavaş birikir.

Sonra beyin rutubetli hale gelir. Rutubet sebebiyle beyin rutubetli hale geliyorsa, yani beynin bizzat kendi rutubetinden kaynaklanıyorsa, bu süratle rutubetli hale dönüşme iki sebepten ortaya çıkar:

---

89 TM: asıl mizacı olan

90 TM: Eğer sıcaklık rutubet ile eşit olursa, çoğunlukla ufunet (iltihap) ortaya çıkar, iltihabi hastalıklara ve şişlere sebep olur. Çünkü bedenden beyne sıcaklık nedeniyle çekilmiş olan rutubet doğal değildir. Beynin sıcaklığı normal olsa da o sıcaklık doğal rutubette garip fiiller işler ve iltihaba neden olur.

1. Rutubet soğukta yapıcı rol oynar ve soğuk da beynin sindirme ve güçlerini yok ederse; beyne ulaşan besini o güçler alamazlar; besinin rutubeti ile beyin hızla nemlenir. Soğuğun beyne arız olması birden bire olursa, beynin rutubetlenmesi de o soğukluğun oluşmasından sonra hızla ve bir defada oluşur. Genellikle soğuktan dolayı beyin kanallarında *südde* (tıkanıklık) görülür.

2. Beynin rutubeti dolayısıyla arız olan soğukluğun oluşturduğu tıkanıklık gerekli ve sürekli olup, o tıkanıklık dolayısıyla, beyindeki fazlalıklar nedeniyle rutubet hemen oluşmaz.[91] Bundan dolayı [bu] ikinci durumun ortaya çıkması daha sıkça görülür.

Beynin hızla nemli hale gelmesi beynin kuruluğundan kaynaklanıyorsa, bunun sebebi şudur: Beyin kuruluğundan dolayı rutubet hemen (hızla) yayılır. Rutubetin hızla yayılması kuruluktan dolayı olursa; beynin kuruluk belirtileri daha önceden vardır. Bunlar beynin tepkilerin belirlenen işaretleridir. Çünkü bu sebeplerden güçler zayıflayıp (zayıf düşüp) dört keyfiyette arıza olur

Onuncu Kısım
Doğal Fonksiyonlardan Elde edilen Deliller
(Başın Ölçüsünden Elde Edilen Sonuçlar)

Sözü geçen uygun ve zıt olanların hepsinin uygunluğu ya da zıtlığı sadece nitelik dolayısıyla görülmez, belki de bazen uygun ya da zıt olması nicelik dolayısıyla da ortaya çıkmış olabilir. Başta *beyza (cephalalgia congestiva)* dedikleri hastalığa tutulmuş olanların daha çok sırt üstü yattıklarını görürsün. Bu durum şuna işaret eder: hareketin de [rahat olamadığı için] hastalıkta rolü vardır.

Ancak beynin büyük ya da küçük olmasından şu anlaşılır:[92] asıl yaradılışta başın küçük olduğu, damarların, maddenin yani *nutfe*nin (*sperm*) azlığından ve başın büyüklüğü maddenin çok olmasından ortaya çıkar. Maddenin azlığı, *musavvire-i ulâ (ilk şekillendirici)* dedikleri kuvvetin kuvvetine oranlı ise, baş küçük olunca hayal gücü

---

91 TM: O tıkanıklık nedeniyle fazlalıklar beyne birden ulaşmaz ve beynin de fazlalıklar nedeniyle olan rutubetlenmesi birden olmaz. Çoğunlukla bu ikinci durum oluşur.

92 TM: Ama beynin durumunu başın büyük ve küçük olması ile bilmenin yolu budur.

küçük, baş büyük olunca hayal de büyük olur. Baş küçük olduğunda şekli gayet güzeldir. Onun sıkıntısı azdır. Ancak, baş küçük fakat şekli çirkinse, bu durum beyin güçlerinin zayıflığını gösterir. Eğer baş küçük, ancak şekli güzelse, hayal gücü güçlü olabilir; Allah onun yardımcısı olur.[93] Beyin küçük olduğunda damarları, kanalları dar olduğunda, bozulma ve çözülme meydana gelir. Bundan dolayı bilgin ve ferasetli kişiler böyle durumlarda, bu şeklin belirtilerini tespit ettikten sonra, bu tip başa sahip olanların inatçı, korkak ve çabuk kızan kişiler olduğunu; işlerinde şaşkın olduklarını söylediler. Galen bu konuda şöyle dedi: Her ne kadar başın büyüklüğü her zaman iyi hale işaret etmezse de, başın küçüklüğü beynin şeklen bozukluğuna işaret eder. Ancak baş büyük olup, şekli iyi ve boynu kalın ve göğüs geniş olursa, o kişinin başı[94] gerçekten iyidir. Göğsün geniş olması kalçanın ve genel olarak vücut kaslarının gelişmiş ve güçlü olduğuna işaret eder. Omuriliğin güçlü olması da beynin güçlü olduğunu gösterir. Çünkü bu durum maddenin çok olduğunu ve dolayısıyla tasavvur gücünün de kuvvetli olduğunu gösterir; baştaki söz konusu edilen özellikler sayesinde olur.

Başın bu özelliklerini diğer vücut organlarıyla uyumlu olması onaylar. Eğer madde çok olup, yani çok sayıda olup, şekillendirme gücünde zaaf olursa, o başın şekli bozuk ve boynu zayıf ve kalçası (omurgası olmalı) küçük olur. Bazılarında göğsün dar olduğu belirlenir. Göğsün içinde bulunan organlar ve etrafındaki kısımlar bozuk olur.[95] Bazı kişilerde hastalık dolayısıyla baş büyük olur. Çocukların başı normalden çok daha büyük olup, zaman içinde daha da büyür, ancak o büyüme normal değildir; muhtemelen hastalık dolayısıyla meydana gelmiştir; onun sebebi fazla madde olup, bu maddenin ga-

---

93 TM: Maddenin azlığı musavvire-i ulâ dedikleri kuvvetin kuvvetine yaklaşmış olursa, o başın miktari küçük olur ama şekli güzel olur. Onun fenalığı küçük olup, şeklinin kötü ve çirkin olmasıdır. Noksan olur çünkü miktarı küçük ve şekli çirkin olan baş, beyin kuvvetlerinin zayıflığına işaret eder. Ama şekli her ne kadar güzel ise de küçük olması sebebiyle fenalıktan kurtulmuş olmaz. Çünkü küçük başın görünen şekli musavvirenin kuvveti nedeniyle güzel olur ise de beynin görünümü değişmiş olur ve kesinlikle kuvvetlerine zayıflık ve içteki duyularına ve dıştaki duyularına beynin yolları dar olduğu için bozulma ve fenalık gelir.

94 TM: onun gibi başta kesinlikle beyin iyi olur.

95 TM: ve omurilikten çıkan sinirler de bozuk olur.

leyana gelip, kaynamasından ortaya çıkar. Aynı zamanda bu durum gelişmiş kişilerde ortaya çıkarsa, baş ağrısına ve çocuklarda da bozulma dolayısıyla, başta büyümeye yol açar.[96]

Bazen beyin üzerinde kırmızılık görülüp, *yafuhu (bıngıldak; sinciput)* küçültür ve *sudgu (şakak; tempora)* da çöker. Buraya kadar başın büyük ve küçük olmasıyla beynin durumuyla ilgili delilleri bildirdik. Beynin iyi olduğunu gösteren bir işaret de şudur: iyi olan beyin şarabın buharı ile daha sonra belirteceğimiz gibi, o buharla etkilenip, zihin gücü artar.

On Birinci Kısım
Bulunduğu Yerden Elde Edilen Deliller ve İtirazlar Başın Şeklinden Çıkarılan Sonuçların Açıklanması

Baş kemiğinin açıklanmasında biz başın doğal şeklini tarif edip, kötü ve bozuk şekillerini bildirdik.

Başın şeklinin bozuk olmasından bazı zihinsel bozukluklarla fonksiyon bozukluklarının meydana gelebileceğini bildirdik.[97] Galen bu konuda şöyle demektedir: insanın doğduğu memleket ve mekân daima suçlanır ve başın iki tarafında şiş varsa yine hastalık sebebi olarak gösterilir. Ancak, eğer başta söz konusu şiş varsa ve düşün gücü yoğun ve güçlü ise burada bozukluktan kötü olarak bahsedilemez; hayal ve düşün gücünün kuvveti boyun ve göğsün şeklinden anlaşılır.[98]

On İkinci Kısım
Baş Ölçüsü ve Benzerlerinden çıkarılan SonuçlarBeynin Dokunma Duyusu Yoluya Hissetiği Baş Ağırlığı, Hafifliği, Sıcaklık ve Soğukluğu ve Ağrılarından Elde Edilen Sonuçların Açıklanması

Başın ağırlık veya hafifliğinden elde edilen delil şudur: ağır baş daima başta fazla madde olduğuna işaret eder. Ancak madde safravi olursa

---

96 TM: Yine büyük ve baliğ olan kişilerde de şiddetli baş ağrılarında çocuklar gibi kabarma (şişme) gelir, baş büyük olur.

97 TM: Yine bildirdik ki baş şeklinde bir parçada bozukluk olsa, beynin, o parçanın karşısında olan bölümünde de ve o bölüme özgü olan fiillerde de bozukluk olur.

98 TM: Uzun olan kafa ve kare olan kafa daima beğenilmemiştir ve iki tarafında çıkıntı (şiş) olan baş da beğenilmemiştir. Ancak o çıkıntıya (şişe) sebep musavvire (şekillendirici) kuvvetin gücü olup, fiilinde aşırı olması olursa o çıkıntıda fenalık olmaz. Şekillendirici kuvvetin gücü boynun şeklinden ve miktarından ve göğüsten bilinir.

ağırlığı kötü olur ve ateşi daha şiddetli olur Maddenin sevdavi olması, ağırlığın safravi maddeden kaynaklanması hali daha sık rastlanan bir durumdur. Bu durumda pıhtı ve kanla ilgisi maddeler ağır olur: İkisinden daha sık görülenidir. Bu durumda nabız gibi vurma ve gözlerde kötü[99] ağrı olur. Sıcak keymusun içeri girmesi dolayısıyla, göz damarlarında kırmızılık ve şiş çok görülür. Balgam nevinden maddenin yoğunluğuna da sıkça rastlanır, ancak bunun yoğunluğu dolayısıyla görülen ağrı, kan nevinden olan maddenin fazlalığında ortaya çıkan ağrıya göre daha az olur. Balgam nevinden madde çok ve yoğun halde olduğunda uyku hali olur, ancak bu durum, sevdavi maddenin fazlalığında görülen uyku haline göre daha yoğundur. Bu durumda kalp körlüğü ve depresyon olur; sevinci az olur. Ancak beynin sıcak ve soğukluğundan kaynaklanan belirti şunlardır: Eğer başta geçici olarak sıcaklık görülürse, kalıcı olan beyin mizacı soğuksa, sıcaklık beyinde rahatsızlık yaratır.

Eğer tam tersi olarak, soğukluk geçici olarak beyinde görülmekteyse bu soğukluğa bağlı olarak beyinde sertlik ve kuruluk oluşur. Beyinde, soğukluk olmayıp, beyinde yine de sertlik ve kuruluk olsa, sıcaklık ve soğukluğu karşılaştırılır ve bu özellikler (sertlik ve kuruluk) sürekli ise, onun beynin kendi mizacından kaynaklandığına karar verilir. Ancak bu özellikler sonradan ortaya çıkmışsa ve sıkıntı yaratmışsa, kuruluk geçicidir; onun mizacından kaynaklanmamaktadır. Eğer beyinde rutubet olursa, bu verilen açıklamalarla karşılaştırılarak, değerlendirilmelidir. Eğer beyinde rutubet daimi olursa, o mizaçtan kaynaklanıyor demektir. Eğer rutubet sonradan, arızi olarak ortaya çıkmışsa, o rutubet beyni adeta yer; baştaki bu ağrıya *yiyen ağrı (ekkal)* denir. Bu ağrı beyinde hiddetli madde olduğunu gösterir. Beyindeki bu ağrı adeta nabız vurur gibidir. Bundan dolayı ona *darbani* de denir. Bu durumda damarlar çok hareket eder. Nabzın hızlı attığı belirlenir. Bu tip hareketten beyin zarar görür. Bu tip ağrılar beyinde şiş olduğuna da işaret eder. Eğer ağrı ile birlikte ateş de varsa, bu ateş, beyinde şiş olduğunu onaylar. Bu öyle bir ağrıdır ki, kişi beyninin adeta sıkıştırılıyor gibi his eder ve bu hissi yoğu olarak duyar. Ona *vec-i sakil (ağır baş ağrısı)* derler. Bu ağrı beyindeki soğuk maddenin

99 TM: gözlerinin köklcrinde ağrı olur.

varlığına işaret eder. Beyne gerginlik veren *ağrı (vec-i mü'med)* beyinde yelli maddenin olduğunu gösterir. Eğer baş ağrısı, bir taraftan diğerine geçiyorsa, yani başta geziyorsa, bu da beyindeki maddenin yelli olduğunu gösterir. Eğer baş ağrısı, ağır ve adeta çekiçle vurur gibi ise *(müttarak; dubus: Türkçe topuzdan gelmektedir)* denir; göz ağrısı, şakak ağrısı dedikleri ağrılar baş ağrısının şiddetlenen nitelikte olduğunu ve ağrıların yerleri ve niteliklerini de gösterir. Örneğin beyinde ağrı üst kısımda ise karaciğerdeki ağrı ile ortak olarak görülüyorsa, bunun anlamı daha farklıdır. Biz onları daha sonra açıklayacağız.

Beyinde olan ağrılar devamlı olup olmamaları bakımından da farklı işaretler taşırlar. Örneğin ağrı beynin ön tarafında ve sürekli ise ya da beynin arka tarafında ve sürekli ise buna *kranitis (phrenitis, beyin iltihabı)* denir.

On Üçüncü[100] Kısım
Başın Şeklinden Çıkarılan Sonuçlar Göz, Dil, Yüz ve Bunların Yolları ve Levezetan (Bademcik iltihabı) ve Boyun ve Beyinden Çıkan Sinirler gibi Beynin Kısımları olan Organların Halleri

Ancak göz ile gözün kısımlarının [hastalıkları] hakkında belli sonuçlar sadece damarlar vasıtasıyla elde edilir.[101] Gözde ağırlık ve *üstünlük*[102] ile olur. Gözün şekli yahut büyüklüğü veya *gözlemciliği* veya kızıllık renklerine yakınlığı ile belirlenir. Beynin kendinde olan nesnelere işaret ettikleri ile de sonuç çıkarılabilir[103] ve aynı zamanda göze arız olan *yumukluğu* ve *göz hadakasının (göz bebeği)* [104]yukarı kalkması, büyük ve küçük olması ve ağrıları ile de belirlenir. Ancak gözün kuruyup ondan yaş çıkmaması beynin kuruluğuna işaret eder ve gözden hızla kan akması beynin ön kısmının rutubetini gösterir.

---

100 TM : *On Beşinci*

101 TM: Ama göz ile sonuç çıkarma gözün bütün bölümleri ile olur ya da yalnız damarlar ile olur ve yalnız gözde olan ağırlık ile olur. Gözün sarı ya da kömür ya da kurşunî ya da kızıl renkleriyle olur. Yine gözün dokunulması ile de olur. Bu delillerin hepsinin işareti birbirine yakın olur.

102 TM : *On Beşinci*

103 TM: ve bazı defa gözde olan gözyaşı (yaşlanma) ve göz çapağı dedikleri rutubet ile de sonuç çıkarılır.

104 TM: değirmilenmesi (yuvarlaklaşması) ve

Eğer gözün kendisinde hastalık olmazsa, gözün damarlarının büyük olması beynin cevherinin (maddesi) iyi olduğuna işaret eder. Görülen bir sebep olmadan gözdeki bozukluk (rahatsızlık) sıcak baş hastalıklarına ve beynin ateşli olduğuna ve aynı zamanda beyinde, özellikle de gözde şişler olduğunu gösterir. Eğer gözlerden birinden yaş akıyorsa, söz konusu organlarda bozukluk olduğunu gösterir.[105] Eğer [gözde] örümcek ağı gibi bir oluşum (çapak) görünüp, birikirse, o zaman ölüm vakti gelmiş demektir. Göz sürekli olarak açıktır; tekrar kapanmaz; sürekli olarak açık kalır.[106] Bu durumun benzeri durumlar kranitis (*sıcak beyin humması*) ve unutkanlık (*soğuk beyin humması-letarji*) hastalığında da görülür. Aynı zamanda göz yumulduğunda açılması güç oluyorsa, bu durum *unutkanlık* hastalığında sık sık görülür. Bazen *kıranitis*te kuvvetin kaybolması şeklinde de olur. Bu durumlar beyinde büyük hasar olduğuna işaret eder.

Gözün çok açılıp kapanması beyinde ateş olduğuna ve sıcaklığına ve *cumbuna (delilik)* işaret eder. Kafası karışıklığına (nesneleri birbirine karıştırma, müberhem) ve vesvese ve malihulyaya işaret eder. *Ayn-ı müberheme* (*Gözün nesneleri karıştırması)* diye, bir şeye sürekli bakmak, gözünü alamamak, gözünü ayıramamak hastalığına denir.[107] Gözün hareketinden beyinde *gazap (hiddet, öfke)*, gam (kaygı), korku, aşk gibi kuruntuların olduğu sonucuna varılır. Gözün *cuhûzu* (gözün küresinden öne doğru çıkıntı yapmasıdır; dışarı fırlak göz demektir-*exophtalmus)*; gözün şişine[108] işaret eder. *Gözün çok hareketli olması (guyar)*, gözden su gelmesi (gözün sulanması) bozulmaya işaret eder. Nitekim *seher (uykusuzluk), kutrub (delilik)* ve aşk hastalıklarında çok hareket görülür. Ancak bu hastalıklarda hareketlilik çok farklı şekillerde olup, her birinde bir başka çeşitte araz ve sebep söz konusudur. Biz onları buradaki bir kısımda açıklayacağız. Aynı zamanda gözün hareketliliği beyinde *humret* (kızıllık) dedikleri kanama, şiş ve *kuba (kurtcuk)*[109] olduğuna

---

105 TM: özellikle gözün ancak birinden yaş akarsa çoklukla adı geçen hastalıklara işaret eder.

106 TM: tarfe yani yummaya o hasta kadir olmaz.

107 TM: O göze müberheme dedikleri gibi ayn-ı müberseme de derler.

108 TM: şişliklere ve damarlarının doluluğuna işaret eder.

109 TM: yani temregi

işaret eder. Ama dilin durumundan elde edilen delil şudur:[110] dilin beyaz olması *unutkanlık* hastalığına işaret eder ve dil bu rahatsızlıkta sarı renk alır; eğer siyah renkte ise kuranitis hastalığına işaret eder ve dilde sarı renk hâkim olup, dilin altındaki damar yeşil renkte ise hastalığın şiddetli[111] olduğunu gösterir.[112] Beynin durumu ile göz rengi arasında ilişki kurarak, beyin hakkında hüküm vermek yeterli olmaz. Şüphesiz, beyin ve göz arasında güçlü bir ilişki vardır ve beyinde herhangi bir rahatsızlık olduğunda bunu göz rengiyle belirlemek mümkündür. Ancak beyinde bir rahatsızlık olduğu başka delillerle de belirlenirse, örneğin dilin rengi ile beyin arasındaki ilişkiden de yararlanılsa, pek de kötü olmaz. Ancak yüzün rengi daha çok mizaçla ilgilidir; tekrar tekrar verilen delillerden sen bunu gayet iyi anladın. Yüzün tombul ya da zayıf olmasından elde edilen delil şudur: yüzün tombulluğu ya da kuru oluşu kanın çokluğuna ve kanın hâkim unsur olduğuna işarettir.

Yüzün yumuşak ve sarımtırak olması, o kişide safranın hâkimiyetini gösterir.[113] Yüz heyecanlanmış gibi kızarıksa kanın hâkim olduğuna ve sululuğuna işaret eder. Ancak bu durumlar kişi normal durumda iken belirlenir.[114] Ancak kişinin başındaki hastalık yüzünden de anlaşılabilir. Ancak başka delillerin de beyinde hastalık olduğunu onaylaması gerekir ve [bu işaretler] diğer organlarda hastalık olduğunu gösteren deliller olmamalıdır. Boyundan elde edilen delil şudur: eğer boyun güçlü[115] ise, bu beynin de sağlıklı olduğunu gösterir. Bazen boyunda rahatsızlıklar olur; burada herhangi bir sebep belirlenemeyebilir.[116] Bu

---

110 TM: ki çok kere dil rengi ile beynin durumuna işaret eder.

111 TM: masruiyye

112 TM: dilin rengiyle beynin durumları hakkında sonuç çıkarmak, gözün rengi ile sonuç çıkarmak gibi kuvvetli olmaz. Çünkü gözün beyne bağlanması kuvvetli ve hissetmesi sağlamdır. Ancak dilin rengiyle bazen midenin durumuna da sonuç çıkarılabilir, ama beyinde afet olduğu diğer delille sabit olursa o zaman dilin rengiyle beynin durumuna sonuç çıkarmak uzak olmaz.

113 TM: Yüz arık (zayıf) olup, yüzün rengi kömür gibi olsa sevdavi kurululuğa işaret eder

114 TM: ama bu işaretler o şartla olur ki o işaret eden durum arız olan durum olup, asıl durum olmasın

115 TM: ve kalın olur

116 TM: beynin kuvvelerinin güçlü olduğuna, çokluğuna ve bolluğuna işaret eder. Bazı boyun hanazıra (sıraca) yatkın olup pek az sebep ile onda hanazır ve diğer şişler ortaya çıkar.

durum fazlalıkların olduğuna işarettir. Bu durum boğazda bu fazlalıkları atma güçlerinin zayıflığından dolayı ortaya çıkmaz; aynı zamanda boyunda olan rutubet ve fazlalıkları dışarı atma gücünün zaafından da ortaya çıkmaz, fakat daha sonra söz edeceğimiz, beyindeki sindirim zaafından kaynaklanmış olabilir. Beyin bazı fazlalıkları boğazdaki[117] etsi bezlere gönderir. Bunlar boğazda bazı şişlerin oluşmasına sebep olur.[118] Ne zaman boğazda[119] sindirim gücü yeterli derecede güçlü olsa oradaki maddeyi sindirip kendi maddesine katar ve beyin güçlenir. Söz konusu edilen kötü maddeler meydana gelmez. Küçük dil *(luhat)* ve bademcikler *(levzetan, tonsiller)* ve dişlerin durumundan beynin bu durumu konusunda bir çıkarsama yapılıp, bu konuda karar verilebilir. Ancak buradan elde edilen delillerin karındaki mide ve uterus gibi sinirsi organlardan elde edilecek sonuçlarla ne derecede ortak olduğuna dayanılarak belirleme yapılmalıdır. Çünkü her sinirsi organ da sinir organı değildir. Sinir ise ya beyinden ya da omurilikten çıkar. Sinirsi organların bozuklukları güçlü olursa, o güçlü rahatsızlık beyni, herhangi bir aracı olmaksızın ya da omurilikten çıkan sinirler vasıtasıyla etkileyebilir. Dolayısıyla bu sinirsi organların hastalıkları beyin vasıtasıyla belirlenebilir.

Ancak bazen asıl rahatsızlık beyinde olur; beyindeki bu şikâyet sinirsi organları etkileyebilir. Bu organlarla beynin ortaklığı bu yoldan belirlenir. Ne zaman sinirler güçlü olup, onlarla örülmüş sinirsi organlar güçlü olursa, bu durum[120] [kişinin] sağlıklı olduğunu gösterir.

[On Dördüncü Kısım][121]
Beyne Yakın Olup Beyne Ortaklık Eden Organlarla Beynin Durumunun Belirlenmesi Hakkında Açıklamalar

Beyne ortaklık eden organlar ne zaman güçlü olursa, beyin güçlü olur. Ancak ortak organlarda çok sık bozukluk olursa, o bozuklukların görülmesinin sebepleri dışarıdan bir şey olmazsa, beynin zayıf[122] ve

---

117 TM: gevşek ve
118 TM: zikr olunan hanazır ve diğer şişler boğazda ortaya çıkar.
119 TM: beynin
120 TM: ister istemez beynin selametine ve kuvvelerinin sağlıklı olduğuna işaret eder.
121 TM: Bu kısım var
122 TM: hastalanmış olduğu sonucu çıkarılır.

beyne bağlı nedenlerden oluştuğuna karar verilir. Asıl hastalık beyinde olup, ortaklık ettiği organlar da bu hastalığa ortaklık ederler. Örneğin hasta olan kişinin idrarı ve ifrazatı beyinde fazlalık olup olmadığını gösterir, çünkü o fazlalıklar ve kanallarında güçsüzlük vardır, ancak bunu beynindeki güçsüzlükten dolayı hissedemez. Buna bağlı olarak fazlalıkları dışarı atma isteği oluşur, ancak bu gereksinimine rağmen bu fazlalıkları dışarı atamaz. Bu şikâyet unutkanlık[123] hastalığında görülür. Kranitis ve *beyin hummasında*[124] da bu durum görülür. Hastalık dolayısıyla hastanın hareketleri ağırdır; hatta hareket edemez. İdrarını hisseder, kusma isteği vardır, ancak hareketlerdeki ağırlık dolayısıyla, her ikisini de yeterli derecede yerine getiremez. İdrarını kaçırabilir; rahatça def-i hacet edemez. Cinsi münasebette de durum böyledir. Beyninde bozukluk olan kişi rahatça cinsi münasebet yapamaz.[125] Aynı zamanda yemek yerken lokmalarını rahatça yutamaz.[126] Tükürüğünü dahi yutmağa kadir olamaz. İşitme bozukluğu vardır. Bu arazların tamamı daha çok ölüme yakın hastalarda görülür. Nefisten (nefesten) elde edilen deliller gibi, deliller de beyinle ortaklık gösterdiğine işaret eder.[127] Çünkü *hacat-ı münassafa (fazlalıkların tamamının atılamaması)* o hastalıktan dolayı görülür. Aynı zamanda, nefes darlığı, sık sık nefes alma, sürekli uykusuzluk şikâyetleri de *unutkanlığa* işaret eder.[128]

[On Beşinci Kısım][129]
Beynin İştiraki Nedeniyle Çektiği Eziyet ve Sıkıntılar Hakkında Açıklamalar

Organın (Beynin) ortaklık etmesi dolayısıyla birçok durumda sıkıntı çekip hastalanır.[130] [Bu durumda] beyinde hasta olan organın işlev-

123 TM: ve sübât-i seherî

124 TM: kıranitis dedikleri beyin humması hastalığında da

125 ÇN. Cinsi münasebetle ilgili kısım TM'de yoktur.

126 TM: Bazen kuruma da gelir, dışarıdan bir şey yok iken

127 TM: Nefes ile de ortaklık sebebiyle beynin durumuna delil getirilir. Çünkü bazen, beyinde olan afetin, ortaklıkla göğüste olan hicâb-ı munassıfa [mediastinum] isabet edip bulaşması nedeniyle nefes kesilir, soluk alıp veremez.

128 TM: Yine nefesin büyük ve ulu olması beyinde olan subara hastalığına ve nefesin küçük olup darlığı subat-ı seheri ve lisergusa işaret eder.

129 TM'de var.

130 TM: Beynin ortaklık etmesi nedeniyle çoğunlukla sıkıntılı ve elemli olduğu organ midedir.

leriyle, yani arzu ve sindirimle ilgili olarak geğirmek, acayip sesler çıkararak kusmak ve hafakan (kalp çarpıntısı) belirlenir. Bu söz konusu belirtiler tespit edildiğinde, bizim zikredeceğimiz midenin durumları ile ilgili açıklamalar verilirken; midenin doluluğu ile ilgili açıklamalar arasında, ele alınacaktır. Çünkü midenin doluluğundan, mide zaafından, diğer mide hastalıklarından ve safra kesesi sorunlarından beyin rahatsız olur. Aynı zamanda midede olan bozukluklardan da beyin etkilenir. Mide boş olduğunda da beyin rahatsız olur. Çoğu kez midenin doluluğu beynin mizacını etkiler; onda değişiklik olmasına sebep olur. Midedeki dolulukla onda oluşan buharla mide arasına şiddetli ısı girip bu buharların kanallara geçip, atılmasını engeller; beyin o buharlarla ısı kazanamaz. Burada hastalığın en belirgin arazı, ağrının mevzi olmasıdır, yani hasta olan organın bulunduğu yerde olmasıdır. Örneğin ağrı yâfûh (bıngıldak-fontanel; sinciput) başlayıp, sonra omuz başına inerse ve sindirimde ağrı şiddetli olursa, bu ağrı beyin ve mide arasında bir ortaklık olduğunu gösterir

Bazen karaciğerle ortaklığı olması dolayısıyla başta ağrı olur. Bu gibi durumlarda baş ağrısı sağ taraftadır. Dalakla olan ortaklığından dolayı başta görülen ağrı ise sol tarafa meyillidir. Çoğu zaman beyin boyundaki bezler ve tükürük bezleriyle olan ortaklığından dolayı rahatsızlanır.[131] Bu durumda baş ağrısı başın ön tarafındadır. Kadınlardaki baş ağrısının bazen sebebi uterusta olan sorunlardan kaynaklanır.[132] Uterusla ilgili hastalıklar kendi konusunda ele alınacaktır. Bu organla olan ortaklığından kaynaklanan baş ağrıları başın ortasındadır (başın tepesindedir).

Eğer beynin diğer organlardan çıkan buharlar ile ortaklığı varsa, bundan dolayı hasta olan organ vücudun ne tarafında ise ağrı başın o tarafında görülür. Bu da hastalığın hangi organda olduğunu gösterir. Eğer hastalık hançerede ise ilkin o kısımda bir gerginlik ve beyne yakın damarlarda vurma gibi atış hissedilir. Bu suretle baş ağrısı, il-

131 TM: Çok defa beyin meraktan şerâsîfi koruyan tarafa ortaklık nedeniyle eziyet çeker. O zaman da başta olan ağrı başın ön tarafında olur.

132 TM: Kadınlarda olan baş ağrısı bazen rahme (uterusa) ortaklık nedeniyle olur. O baş ağrısında rahim ağrıları da vardır ve rahim ağrılarının delilleri bölümünde bahsedilir. O baş ağrısı başın ön kısmında olur.

kin başın ön tarafında görülür.[133] *Encerenin (urtica)* diğer organlardan başa çıkmasının yolu kafa tarafından olur ise başın ağrısı başlangıçta ense tarafında hissedilir; ense tarafında olan arterlerde gerginlik hissedilir ve yine ense tarafında olan arterlerde nabız gibi vuruşlar olur. Bazı diğer hastalıkların sebebi beyinde olup, ortak organda olan lakin asıl hastalığın sebebi gizli olmakla asıl hastalık da ortak hastalık, ortak hastalık asıl hastalık zan edilebilir.[134] Örneğin, midede *gaseyan (kusma)* olduğunda, onun görülmesinin iki ihtimali vardır. Bunlardan birisi midede kusma hastalığının olmasıdır ve baş ona ortaklık ediyor olabilir. İkincisi ise beyinde olan afet asıl hastalık olur, ancak sebebi bilinmez; gizlidir. Bundan dolayı da asıl hastalık bilinemez. Midede kusma olduğu için asıl hastalığın mideden kaynaklandığı zan edilir. O halde senin yapman gereken asıl hastalıkla ona ortaklık edeni ayırt etmektir. Bizim *Kanun*'da açıkladıklarımıza uyarak, asıl hastalıktan ona ortak olan hastalığı ayırt edip, tedbirde hatadan kaçınabilirsin.

[On Altıncı Kısım][135]
Mutedil Olan (Dengeli) Beynin Delilleri

Beynin mizacının dengeli olduğunun delilleri beynin his, hareket ve temayülleriyle ilgili işlevlerinin de dengeli olmasıdır. Dengeli olan beyin kendinde sarsıntı yapacak ve daha sonra lazım olacak olan fazlalık ve rahatsız eden maddeleri sarsar; tutulma ve bırakabilme için gerekli olan besinleri tutar ve diğer organlardan kaynaklanan buhar ve isleri ve rahatsız edici maddeleri atmaya muktedir olur; onları hızla dışarı atar; fazlalık olan maddeleri kabul etmez.[136] Dengeli beyni

---

133 TM: Beyne suud iden buharların yolu şerasif ön tarafı olursa, o yükselmenin belirtisi budur: önce epigastriumda üst tarafına uzama ve kiriş gibi gerginlik hissedilir ve epigastriuma yakın olan damarlarda nabız gibi vuruşlar da hissedilir. Bu şekilde baş ağrısı başlangıçta başın ön tarafında ortaya çıkar.

134 TM: Bazen asıl hastalık beyinde olup, ortaklık eden organda olan ortaklık eden hastalık olur. Ama asıl hastalığın sebebi gizli olduğundan ortaklık eden hastalık, asıl hastalık; asıl olan ortaklık eden hastalık sanılır.

135 TM'de var

136 TM: Mizacı mutedil olan beyin kendisinden saçılması ve atılması gerekli olan fazlayı ve eziyet eden maddeleri saçar ve tutulması (habs) ve perhizi (imsak) gereken gıdayı perhiz eder ve diğer organdan gelen buhar, dumanlar ve eziyet eden maddeleri gidermeye kadir olup, def eder ve kabul etmez.

olanların çocuklukta saçları açık renk[137] olur ve zamanla o renk kızıllığa doğru dönüşür; gelişimini tamamlamış olan insanlarda o renk siyaha dönüşmüştür. Onun saçları ne kıvırcık ve de çok düzdür. Saçların çıkması da mutedildir; ne çok fazla saçı vardır ne de çok azdır. Saçların bitme süresi de ne çok geç ne de çok hızlıdır. Saçlarının ağarması da ne çok erken ne de çok geçtir. Dengeli beyni olan kişilerin saçları çok çabuk dökülmez.

[On Yedinci Kısım]
Beynin Mizacının Asıl Yaradılışta Kötü Olduğunun Delilleri

Galen şöyle tahmin etmektedir: Beynin sıcaklığı aklın ve konuşmanın bozukluğunda hezeyan oluşturur ve onları harap eder; zihin karışıklığı, dikkat bozukluğu, korku gibi duygular oluşturur; kalbin atışları sık sık değişir. Ancak bu değişimler dengeli değildir. Bütün bunlar o kişinin aptallığını gösterir. Onların anlayışları yavaş fikirleri basit ve düşünme hızları yavaştır.[138] Bu arazlar beynin kuruluğuna işaret eder.[139] Bazılarında uykusuzluk görülür. Eğer uykusuzluk artan rutubetten meydana gelmiyorsa, kişinin beyninin kuru mizaçlı olduğunu gösterir. Eğer kişinin uykusu derinse, bu nemliliğe işarettir. Bazen de artan bir rutubet gösterir, ancak incelik açısından aynı değildir. Galen bu durumla ilgili şu görüşü verir: Beyinde kötü mizaçlar olduğunun belirtileri varken, ondan maddelerin akmaması o kötü mizacın basit olup, madde içermediğini gösterir. Ancak hem kötü mizacın belirtileri varsa, hem de madde akışı varsa, bu durum kötü mizacın madde ile ilgili olduğunu gösterir. Lakin biz deriz ki,

137 TM: aşkar-ı nârî olur.

138 TM: Galen düşünür ve sanır ki beynin sıcaklığı akıl karışıklığı ve saçma sapan konuşmayı ve onlara karışan anlamsız ve korku üzerine olmayı, kalbine her saat bir çeşit ve bir birine zıt nesneler akla gelmesini, bir gidiş üzerine olmayıp, amaçlarının dağınık olmasını, sersemliğin soğukluğunu ve hareketin sakinleşmesini meydana getirir. Anlayışın yavaş ve geç olması sersemliğe karışır.

139 TM: Beynin kuruluğu uykusuzluk meydana getirir. Eğer uykusuzluk bûrakî nemliliklerden ortaya çıkmazsa ve yine beyinde ağırlık ve fazlalıkların atılması ve diğer bûrakî tuzların nemliliklerinin delilleri bulunmazsa beynin kuruluğunu gösterir. Ama, yakinen adı geçen burakiyyet ve malıhiyyet nitelikleri o rutubetlerde olmazsa, nem aşırı uykuyu meydana getirir.

maddenin akması madde ile ilgili kötü mizaca işaret eder; [madde akışı] beyinde zaaf olduğunun belirtisidir.[140] Bazen beynin kötü mizacı orada bulunan bazı maddelerin dışarı atılamamasından dolayı oluşan tıkanıklıktan kaynaklanır.[141] Beynin sıcaklığının belirtileri şunlardır: ilk işaret saçların çok hızla çıkmasıdır. Muhtemelen henüz anne karnında iken saç biter ve bu saçlar siyah renktedir;[142] genellikle kıvırcıktır. Saçların kıvırcık olması sıcaklığın işaretidir. Saçların kıvırcık çıkması ve sağlığın süratle bozulması ve gazlar nevinden nesnelerle beynin ağırlaşması ve doluluğu ve hiddetli gazlarla (yel) beynin sıkıntıya sokulması ve beyinde korku oluşması, uykunun azalması ve gözdeki damarların görünür hale gelmesi ve düşük zekâ seviyesi,[143] görünüşün bozulması, bir işi yapmağa karar verdikten sonra tam tersinin yapılması, süratle gidişinin değişmesi gibi deliller sıcak mizaçlı beynin [dengesinin normal olmadığının] delileridir. Mizaç sıcak olduğu için renk kırmızı olur.[144] Soğuk mizaçla karşılaştırılınca, sıcak mizaçta olan beyinde beyinden çıkan fazlalıklar[145] mutedil olur.

Soğuk mizaçlı beynin belirtileri şunlardır: fazlalıklar çok fazla atılır.[146] Söz konusu edilen şartlar bulunursa, çoğunlukla eksiklik soğuk beyne işaret eder. Soğuk mizacın diğer işaretleri saçların dökülmesi ve saçların siyahlığı ve ağarmasının hızı, arazlara beynin süratle tepki vermesi[147] ve çok sık nezle olması, göz damarlarının görülmez olması

140 TM: Ama biz deriz ki maddenin akmasının mizacın kötülüğünün maddesel olduğuna işareti, beyinde tıkanıklık ve beynin defedici (itici) kuvvetinde zayıflık olduğu zamanda olur.

141 TM: Bazen beynin kötü mizacı maddesel iken tıkanıklık ve defetme zayıflığı nedeniyle fazlalıklar akmaz.

142 TM: Tüyler önce biterken siyah çıkar ya da önce kırmızı renkte çıkıp, hızla siyaha döner.

143 TM: bir nev' (bir çeşit) zeka bulunması

144 TM: dökülen ve bozulan maddeler olgun ve pişkin olur.

145 TM: fazlaların kıvamı

146 TM: Ama beynin mizaclarından soğuk mizacın işareti bunlar olur. Fazlaların bozulması (çözülmesi) çok olur. Sözü edilen şartlar bulunursa bozulmanın (çözülmenin) çokluğu beynin soğukluğuna işaret eder.

147 TM: ulaşan afetlerden beynin süratle incinmesi (etkilenmesi) ve nezlelerin çokluğu ve zükâmın (nezlenin) pek az sebep ile gelmesinin çokluğu

(saklı olması), uykunun çok olması,[148] göz kapaklarının hareketlerinin ağır olması, yaşlılardaki gibi büyüme göstermesidir. Zikredilenlerin hepsi de soğuk mizacın belirtileridir. Beynin kuru mizaca sahip olduğunun belirtileri de şunlardır: burunda koku ve gözde, başta ve diğer kısımlarındaki bilinen rutubetlerden o yollar temiz ve boş olduğunda şuur *koz (düşüncenin kıvraklaşması)* olur, denmiştir.

Kişinin *mizac-ı duhani* (*buharlı mizaç*) olduğunda saçlar hızla biter ve bu fonksiyon seri halde olur; saçları kıvırcık olur, ama ancak, beynin mizacının rutubetli olduğunun işaretleri de zikredildiği gibidir. Saçları dökülüyorsa, saçları geç bitiyorsa, *sal' (kellik)* olur ve özellikleri çok belirgindir. Bu fazlalıkları olanlar çok sık nezle olur ve kusma görülür. Bu beyin mizacı basit mizaçtır. Eğer mizaç karmaşık ise, yani sıcak ve kuru ise, fazlalıkların olmaması ve duyuların berraklığı, sakin olması ve güçlü uykusuzluk veya uykunun az olması, saçların kıvırcıklığı sevdavi hıltların ağırlığı ve kişinin hızla kelleşmeye doğru gitmesi, temasın sıcaklığı ve kuru olması, başın kızarması ve çoğunlukla kararsız olması ve sürekli olarak bir durumdan diğerine geçmesi, kararlarında dönüş yapması, anlama ve konuşmasındaki süratle ve de hareketlerindeki hızla belirlenir.

Sıcak ve nemli olan mizacın belirtileri şunlardır: Sıcak ve rutubetli mizaçtaki kişi dengeden fazla uzak olmazsa, rengi güzel olur; damarları belirgindir; dokunulması ılımlıdır ve sıcaktır; fazlalığı çok olup, olgundur. Güçleri dengelidir saçları kestane renklidir; çabuk biterse de, çabuk dökülmez, mutedil nem ve yağ içerir; mizaçta denge vardır.[149] Ancak sıcak ve rutubetli mizaç gerçekten dengede değilse, kişi sık sık hastalanır; sağlıksız olur. Soğuk ve sıcağın oluşturduğu bozuklukları sıkça gösterir.[150] Beyni sık sık hastalanır; beyninde kişiyi çok rahatsız eden hastalıklar görülür.[151] Gözleri zayıf olur; uykuya dayanamaz; çokça neşeli düşler görür. Ama beynin mizacı soğuk ve kuru olursa, onun dokunuşları soğuk olur; rengi bozuktur; baş ve göz damarları görülebilir; saçı geç biter; saçları kızıl ve ince tellidir; ya-

---

148 TM: görünüşünün boyun eğen kimsenin görünüşü gibi olması
149 TM: sıcaklık ve rutubet sebepleri ile ısınması ve nemlenmesi hızlı olur.
150 TM: Soğuğun ve sıcağın hasarlarını çok kabul eder.
151 TM: Beynin cevherinde iltihaplı hastalıklar olur. Beyni o mizaç üzere olanın duyuları ağır ve bulanık şekilde olur.

vaş dökülür. Eğer o kişinin mizacında baskın olan soğukluk değilse, saçının dökülmesi de geç olur. Soğuğun mizaçta baskın olması, onu rahatsız eder; onun sağlığına zarar verir.[152] Bu mizaçtaki kişinin yaşı ilerledikçe hisleri zayıflar; bedenen güçsüzleşir[153] ve titreme görülür; beli bükülür ve başının yan taraflarında kasılmalar olur; hızla ihtiyarlar ve sağlığını kaybeder. Başı hafif ve başının kanalları açıktır. Ancak bunun aksi, yani ağır başlı ve baş hareketlerinde ağır olanlar da vardır.[154] Mizacın soğuk ve nemli olmasının belli başlı işaretleri şunlardır: Bu mizaçtaki kişilerin uykusu çok ve derin olur; hisleri kötü olur; aptallık, sersemlik ve sarsaklık görülür;[155] fazla kusar; saçı çok dökülür. Sık sık neler olur? Onda beyin şişleri görülür, ancak bu hastalığı biz şişler konusunda daha ayrıntılı olarak ele alacağız.

On Sekizinci Kısım[156]
Farklı Açıklamalar Verilen Baş Hastalıklarından Her Birinin Belirtisi ve Komşu Kısımlardaki Kötü Mizacın Belirtileri

Baştaki Sıcak [Maddesiz] Mizaçlar Hakkında: Maddesi [kötü] olmayan, ancak sıcak mizaçlı olanlarda [eğer rahatsızlık varsa], onda başında ağrısı olmayan iltihap olur O kişi uykusuzluk çeker; hareketinde huzursuz eden bir ıstırap vardır. Hareketleri düzensizdir; titreme görülür; gözü kırmızıdır ve çabuk sinirlenir. O kişi için soğuk şeyler yararlıdır. Sıcak besinlerden zarar görür.

Baştaki Maddesiz Kötü (Bozuk) Soğuk Mizaçlar Hakkında: Beyinde fazlalıklardan kaynaklanmayan rahatsızlıklardan biri de ağrısız soğukluk hissedilir. Burada tembellik, gevşeklik vardır;[157] yüzün ve gözün[158] rengi beyazdır; hayal gücü noksandır; çok korkak olur. Bu kişi için soğuk besinler yararlıdır.

---

152 TM: Eğer geçmişte bulunan şart bulunur ise soğukluk verenlerin kullanılması zararlı olur. Gençlik zamanında duyularının berraklığı olur.

153 TM: kocama (herem) gelir

154 TM: Bir defa başı hafif ve başında olan yollar açık olur. Bir başka defa, zıt olarak başı ağır ve yolları kapalı olur.

155 TM: uyuşukluk (keselân) ve sersemlik (belâdet) üzere olur.

156 TM'de var.

157 TM: tembellik (kesel) ve bezginliği (fütûr) olur.

158 TM: yüzün rengi beyazdır.

Baştaki Maddesiz Kötü (Bozuk) Kuru Mizaçlar Hakkında: Maddesiz kuru mizaç çoğunlukla beyinden dışarı [fazla] atmalardan kaynaklanır. Bu mizaçta burundaki hava geçidinde kuruluk vardır; uykusuzluk hâkimdir.

Baştaki Maddesiz Kötü (Bozuk) Rutubetli Mizaçlar Hakkında: Beynin kendi mizacının maddesiz rutubetli mizaç olduğunun belirtileri şunlardır: o mizaç sahibinde tembellik ve gevşeklik olur, ancak saçları azdır; beyin fazlalıkları dengeli veya az akar; çok unutkandır; uyku galip gelir

Mürekkep (Kompleks) Mizacın Alametleri Hakkında: yaklaşık elli maddesiz karmaşık kötü beyin mizacı vardır. Bunlar da 4 kısımdır: kötü kuru-sıcak mizaç, kötü nemli-sıcak mizaç, kötü nemli-soğuk mizaç ve kötü kuru-soğuk mizaç. Bu mürekkep mizaçlardaki iki basit mizacın alametlerinin hepsi birden mürekkep mizaçların belirtilerini oluşturur. Örneğin beynin mizacı sıcak-kuru olsa o mürekkep mizaç hem hararetin hem de kuruluğun mevcut olduğunu gösterir alametleri verir. Onun alametlerinin hepsi sıcak kuru mizaca işaret eder. Diğer mizaçlarda da bunda olduğu gibidir.[159] Ancak, sıcak-kötü karmaşık mizacın iki kısımdan baskın olanının ortaya çıkmasından kaynaklanır.[160] Sıcak-kuru mizaçtan kötü olanda, soğuğun hâkim olması demek olan *cumud (aptallaşma, aphatetic)* olarak bilinen, oluşum ortaya çıkar ve benzer arazların görüldüğü hallerin ortaya çımasıyla sonuçlanır. Bazen soğuğun hâkimiyeti o mizacın nefsinde söz konusu olur.

Sıcak ve rutubetli olan mizaçta rutubetin hâkimiyetine uykunun hâkimiyeti ve *sübât-ı yesîre (kolayca uykuya dalma)* ile belirlenir. Soğuk-rutubetli mizaçta soğuğun hâkimiyeti devamlı uyku hali[161] ile belirlenir; diğer durumlar da bu durumla mukayese edilerek belir-

---

159 TM: Ama kötü mürekkep mizacın iki bölüm basitinden üstün olan bölümünün galip geldiği sonucu da çıkarılır.

160 TM: Sıcak-kuru mizaçta sıcaklığın üstünlüğüne uykusuzluk (seher) ve akıl karışıklığı (ihtilât-ı akl) ile sonuç çıkarılır. Soğuk-kuru olan kötü mizaçta soğukluğun üstünlüğüne cümûd (aptal, letarjik, apatetik olma) olarak bilinen hastalığa benzer hastalığın gelmesi ile sonuç çıkarılır.

161 TM: nevm-i sübâtî

lenir, yani her karmaşık mizaçta hangi basit hâkimse, mizaçta da o baskın olur.

Safravi Maddelerin Baskın Olduğunun Alametleri: [Bu maddelerin baskın olduğu mizaçlarda] başta ağırlık olur, ancak çok fazla olmaz ve iltihap vardır; şiddetli yanma ve kuruluk, kusma, uykusuzluk, yüzde sarılık ve terleme ve uykuya meylin olması, kolayca uyuması söz konusudur.

Demevi Maddelerin Baskın Olduğunun Alametleri: Bu gibi durumlarda başta yoğun ağırlık olur; *nabız gibi vurmalar (daraban)*, yüz ve gözün hareketliliği ve kırmızılığının çok olması ve *dururatı (akıntısı)* gösterir.

Balgami (Flegmonik) Maddelerin Baskın Olduğunun Alametleri: Balgamî maddelerin baskın olduğunun belirtileri, soğukluk hissi, soğukluk hissinin uzayıp sürekli hale gelmesi, yüzünde ve gözünde kırmızılığın az olması ve başta ağırlığın çok fazla olması *kesel (tembellik)*, kolayca uykuya dalmak ve unutkanlık bulunması ve yüzünün, gözünün ve dilinin *kurşun* renginde olmasıdır.

Sevdavi Maddelerin Baskın Olduğunun Alametleri: Bu kişilerde ağırlık az olur; uykusuzluk, vesvese, düşünce karmaşıklığı[162] olur; yüz, göz ve bütün organların rengi değişir.[163]

Sıcak Şişlerin Alametleri Hakkında: Bu kişilerde *humma-i lazime (sürekli ateş)*, ağır vurmalar ve şiddetli ağrı olur, öyle ki bu ağrı göze kadar ulaşır. Bazen bu ağrı gözün kısımlarında görülür; bazen de gözün köküne kadar ulaşır. Bu rahatsızlıklarda yüksek ateş olur. Eğer şiş beynin kendisinde olursa nabız şiddetli olmaya meyilli olur. Eğer rahatsızlık beynin zarlarında ise elem daha yoğun olarak hissedilir; *nabız testere gibi (münşariyet)*olmaya meyilli olur.[164]

Balgami (Flegmonik) Şişlerin Alametleri: Balgami şişlerde unut-

---

162 TM: fikr-i fâsid (bozuk, bozucu fikir)

163 TM: yüz, göz ve bütün organlarının rengi kömürt (siyah) gibi olur.

164 TM: Sıcak şişlerin belirtileri bunlardır: hummâ-i lâzıme (sürekli ateş), ağırlık ve nabız gibi vurma olur. Gözün köküne ulaşan ağrı olur ve bazen bu ağrı ile cuhûz-ı 'ayn (ekzoftalmus) da ortaya çıkar. Akıl karışıklığı, nabzın hızlı olması ve harareti olur. Eğer şiş beynin kendisinde olursa nabız mevciyye (dalgalı) meyilli olur. Eğer şiş beynin örtülerinde olursa ağrısı şiddetli olur ve nabız minşariyye (testere gibi) meyilli olur.

kanlık, kolayca uykuya dalma, ağırlık hissi, *dalgalı (mevci)* ve çarpıntılı nabız [görülür].

Sevdavi Şişlerin Alametleri: Bu kişilerde, uykusuzluk, aynı derecede ağır ve sert (tok) nabız belirlenir.

Burada zikri gerekli olanlardan kısaca söz edildi; geri kalanları *suda' (baş ağrısı)* ile ilgili kısımda ele alacağız.

On Dokuzuncu Kısım[165]
Tedavinin Yasaları

Biz maddleri çıkarmak istediğimizde, kustuğumuzda, kusmukla beraber kan gelirse, bu delil olarak değerlendirilmelidir. Balgam veya safra ya da sevda olsun, kan alma kısmında söz konusu edilen baş damarlarının arka tarafında rahatsızlık olduğunu gösterir. Eğer hastalık önemli ise ve kan da baskınsa, kan hıltı baskın olsa da kan alma ile istenen hıltı ortadan kaldırırız. Yine biz oruçla başlarız. Çünkü oruçla 4 hılt arasında ortaklık vardır. Oruçla baskın hılt dışarı atılır. Bu kusma ile ya da diyetle olur. Eğer söz konusu edilen hılt kan maddesinden olursa o zaman o hılta göre muamele (tedavi) yapılır. Eğer onun hâkimiyeti bütün vücut için söz konusu ise, bu durumda hılt kendine özgü olarak bütünüyle vücuttan atılır. Sonra tekrar diyet uygulanır; kusma önerilmez. Bundan dolayı o fazla madde pişirilmek suretiyle rahatsızlık tedavi edilir. O fazla madde dışarı çıkarılıp, çok ağır ve çok ince olan madde atılır; mutedil olan korunur. Ama beyin hastalandığı zaman fark ederiz. Önce pişirip, lapa yapmak için oluşturulan malzemeyi sağlamak ve onu pişirmek gerekir. O zamanda yalnız baştan maddeyi çıkartan şeylerle gargara yapıp çıkarırız. Eğer akciğerlerde hastalık oluşmasından korkulmazsa ve o gargara ile dışarı atılan madde gevşek hıltlar olmazsa ve hastanın akciğerinde hastalık oluşması uygun olmazsa hastalığın akciğere inmesi engellenebiliyorsa, başta olan fazlalıkların atılmasında, akciğerlere dikkat edilirse, aynı şekilde, söz konusu edilen beynin tedavisinde açan ve kusturan kokular ve çekilen *maddeler (atusat)* ve indirici maddeler verilir. Böylece baştaki fazla maddeleri dışarıya atmak ve bölgesel hılt-

165 TM'de var.

ları çıkartmak için çözen ilaçlarla yakı yapılır. Eğer o yakının mizacı daha kötü yapacağından korkulursa bu yakı bırakılır ya da ona itiraz edilir.

Zira eğer madde pişip dışarı atılması kolay ve rahat olursa ve bu hıltların tamamında soğuk balgam çıkarıldıkta maddenin incesi dışarı atılıp, ağır olan kalırsa, o kimseye yumuşatıcı ve pişirici ilaçlar veririz. Sonra dışarı atıcı ilaçlar emeriz. Her zaman yumuşatıcılardan sonra, bu işlemi yaparız ve hiddetli hıltın dışarı atılmasında bazı kere biz *eyarıc (laksatif tıbbi terkipler)* ve sabun ve *turbid (Purgatif bir bitki kökü)* öneririz. Biz o sıcak fazlalıkları kötü, sıcak mizaç kalmasın diye ve gargara yapıldıktan sonra, onun sıcak fazlalıklarının atılabilmesi için soğuk maddelerle yakı yaparız. Yine biz o hararetli müshil ilaçlar ve kusturucular (dışarı atmayı sağlayan maddeler) öncelikli olarak çekilmeden önce, hastanın mizacındaki zararlı maddeler atılıp, eğer bizde korku oluşmuşsa ve sıcak ilaçlar hastaya verilmişse, sıcak oluşturan maddeleri kusarak veya müshillerle atıp, böylece fazlalıkların dışarı atılması sağlanır. Bundan dolayı, ona ısıtıcı özelliği olan ilaçlar verilir.

Ancak bazen verilen kusturucu ve müshiller, hastadaki atılması gerekli fazlalıkların atılmasını sağlamadığı gibi, gerekli maddelerin atılmasına sebep olup, vücudu helak edebilir. Eğer verilen ilaçlar pişirme özelliğine sahip değilse, söz konusu edilen nesnelerle pişirici özelliğe sahip unsurları da veririz. Eğer dışarı atılan madde vücudun alt kısmındaki organlarda olursa veya bütün bedende olursa, o yukarı çıkan uygun maddeleri aşağıdaki organlara, kısımlara toplarız; hastanın ayak parmaklarını sıkıştırırız. Sonra o organdan maddeyi dışarı atarız. Mesela bu fazlalık maddeler midede olursa, *eyaric (laksatif tıbbi terkipler)* vererek, dışarı atarız ve eğer madde dalakta ise, onu özel ilaçlarla dalaktan dışarı atarız. Diğer organlarda da, aynı şekilde, onların fazlalıklarını, kendilerine ait ilaçlarla dışarı atarak onları boşaltır ve uygun tedbirleri alırız. Bu söz konusu edilenler, maddeler kısmında olan kanunların tamamıdır. Madde atıldıktan sonra vücutta, kötü bir mizaç ortaya çıkarsa, biz onu zıddı ile tedavi ederiz, yani sıcak mizaçları soğutan ilaçlarla tedavi ederiz. Eğer söz konusu olan kötü soğuk mizaçsa, ısıtıcı ilaçlarla tedavi ederiz. Diğer tek ya da karmaşık mizaçlar da bu şekilde tedavi ederiz.

Başta olan rutubetin giderilmesi için bütün rutubetli hastalıklarda yararlı olan bir tedavi şekli vardır ki, o ilaç deriye parmakla işaret parmağıyla veya başparmakla burnun üzerine sürülür. Baştan ne şekilde sonuçlandırılırsa ve (ilaçla geçmezse) ağrıyan yer dağlanır ya da bir kulaktan diğerine kadar, dolu olan boyundaki spinal kordun yarısı ile yine burun tarafından baş mesh olunur; o kısmın son bulduğu yere kadar, baştan itibaren, o kısım dağlanır. Ancak, dağlamadan önce baş tıraş edilip, sonra dağlama işlemi uygulanır. Şimdi biz genel açıklamadan ayrıntıya dönelim.

Eğer kan bütün vücuda dengeli bir şekilde yayılmışsa, başta da madde bol ve çoksa sen koldaki cephalic venden kan alırsın. Eğer kan henüz başta birikmiyorsa ya da başta kan birikmesi yoksa o zaman median venden kan alırsın. Eğer birikme henüz gerçekleşmemiş, ancak daha sonra birikmesi söz konusu ise, bu durumdan korkmalısın. Bu durumda basilik venden kan almalısın. Eğer başın etrafındaki maddesi başa doğru çekilirse bu durumda çok fazla sıcaklık var demektir veya darbe gibi çekişme, mücadele sebepleri söz konusudur. Eğer basilik damardan kan alma uygulanarak, çok fazla madde damardan kan alınmak suretiyle atılıyorsa, uygun bir hacamat yeri yukarı taraftır dersek de, bu durumda ayak damarlarından kan alırız. Eğer rahatsızlık iki organ arasında ortak ise, yani bazen bir organ ve o organın ortağı olan diğer organda olursa o zaman o iki organ arasında müşterek damardan kan almak gerekir. Eğer her iki organdan da maddeyi çıkarıp atmak istersek, bu şekilde hareket ederiz. Eğer sadece ortak organlardan birinden fazlalık maddeyi atmak istersek, o maddeyi önce bulunduğu organdan diğerine çekmemiz gerekir. Maddenin bulunduğu ortak organlardan kan almak istersek, başın arkasında olan damardan kan alırız. Biz deriz ki kanı başa doğru yönlendirmemiz gerekir. Fazla kan başın kökünde olursa, o zaman düşünmek gerekir. Kafatası üzerindeki örtüdeki bazı önemsiz hastalıklar dolayısıyla ortaya çıkan kan fazlalıklarını daha sonra ayrıntılı olarak ele alıp anlatacağız. Eğer fazlalık maddenin sebep olduğu ağrı uygun olmayan, kötü bir yere yakın bir yerde görülecek olursa ve sen onları hafif ilaçlarla tedavi etmek istersen, başın arka tarafındaki çukurdan hacamat etmen gerekir. Eğer kan aortada olup, bu boşluktan

hacamat ile kan alınması mümkün görünmüyorsa, o zaman alın damarlarından kan alırsın.

Eğer ağrı başın arka tarafında ise, kan alındıktan sonra helile ve her türlü yenebilir meyvenin suları alınıp atılan maddelere dönüştürülür; atılması gerekenler atılırken lavman yapılır. Eğer o hastanın şikâyeti kanın durgunluğu, sakinliğinden kaynaklanan baş ağrısı ise jugular venden kan alınır. Ama humorları çözen ilaçlar verilmesinin açıklaması şöyledir: Eğer balgam nevinden maddesi veya kan nevinden maddesi olan hıltları pişirmek ve onları çözmek için olan ilaçlardan alınması gerekir. Bunlar mercanköşk, asma yaprağı ve odun kurdu ve pelin gibi bitkileri bir araya getirip, papatya, sarıyonca, çıyan otu benekli eğrelti otu ve küsküt gibi bitkilerle karıştırmalıdır. Bu droglardan ikisi, yani çıyan otu ve küsküt kara safra maddelerinde daha çok kullanılır. Aynı şekilde vasf olunan yabani kekik, yarpuz otu, çördük otu ve sedef otu ve pelin gibi droglar da yararlıdır. *İkinci Kitap*'ta, incelenen ve anlatılan ve kaydedilen diğer sıcak olan ilaçlar gibi. Bu ilaçlar balgami ve sevdavi olan maddeleri çözer ve açığa çıkarmada aynıdır. Ancak bu ilaçlar ile balgami ve sevdavi maddelerin tedbirleri farkıdır. Biz Allah isterse, o yolları ayrıntılı olarak anlatırız.

Bu ilaçların derecesi maddelerin miktarı ve keyfiyeti çok ve keskin olursa sıcak ilaçlar güçlendirici olarak kullanmamız gerekir. Hatta o hıltların oluşturduğu hastalığın tedavisi için *akakir (akkar, şarap), hakber,* sütleğen zamkı gibi maddeleri de diğerleri ile birlikte kullanırız. Lakin maddeler şiddetli olabilir. Çünkü orada birçok madde olup, şiddet olursa, organdaki rahatsızlığı uzatır ve uzatılması ile elem artar ve şiş ortaya çıkar. Sonuçta, o gibi organlarda zikredilen şiddetli hararetin ilaçlarla dışarı atılmasına cesaret edilemeyip, o maddeden bir şeyi atarak, başlayıp sonra geri kalanı derece derece atmağa çalışılmalıdır. Mülayim olan hıltları onları pişiren iyi gelecek yakılar şeklindeki mutedil ilaçlarla tedavi olunur. Onun hastayla olan bağlarını ılımlı bir şekilde kurmak gerekir. Böylece ortak kısımlarlarda madde oluşabilmelidir. Eğer maddenin niceliği az olursa veyahut maddenin niteliği zayıf olursa az pişmiş hafif ilaçlardan biraz vermekle yetiniriz.

Eğer madde nitelik ve nicelik olarak mutedil ise, o zaman orta derecede pişmiş ilaçlardan veririz. Eğer fazlalık maddeler sevdavi

ise mutedil ilaçlarla tedavi etmekle yetinemeyiz, çünkü bu durumda bu mutedil ilaçlar maddeyi yeterli derecede çözemezler; ağırlığında ortalama bir ölçü tutturmak da yeterli değildir. Ancak genel olarak herhangi bir organda birikmiş sevdavi maddelerin azaltılması, hafifletilmesi yararlı olur; özellikle de bu sevdavi madde doğal değilse ve yanma söz konusu ise bu tedavi yararlıdır. Bunun gibi sevdavi maddeler pişmeleri ve zararlarının ortadan kaldırılabilmeleri için tedaviye ve ilaca ihtiyaçları vardır. İkinci derecede çözücü ve pişirici ve zarar vermeyen ilaçlar kullanırız. Yumuşatıcı ve düzenleyici ilaçlar verildikten sonra, o maddeler katılaştıran ve çözen ilaçlarla toplanıp, birlikte verilmelidir. Ancak sıcak maddenin pişmesi yoğun olmayan sıvılarla, keçi sütü, yoğurt gibi yağı ve rutubeti soğutup yıkayan maddelerle tedavi edilir. Çünkü onlar gibi soğutan ve rutubetlendirenler sıcak maddeyi toplar; onları açar. Lakin baş ağrısı şikâyeti olup, kuvvetinde zaaf olanlar sütten ısı alırlar; ısınırlar. Sıcak olan maddenin pişmesi pişirici maddelerle olur. İçinde söğüt odunu ve menekşe ve nilüfer ve çobandeğneği *İkinci Kitab*'ın başında zikredilen basit ilaçlar cetvelindeki, söylendiği şekilde pişirilip, pişmiş olarak verilirken, ona biraz da sirke karıştırılır. Bu pişmiş maddenin vücutta etkin olabilmesi için, o maddenin terkibinde ağırlık, yoğunluk olduğunda, papatya ve hatmi karıştırılır. Eğer hastalık sahibi uykusuzluktan şikâyet ediyorsa, bu terkibe pişmiş haşhaş kabuğu da katılır.

Burada[166] kullanılan bütün ilaçlara, gerek sıcak mizacın, gerekse soğuk mizacın ilacı olsun, sirke karıştırılır. Çünkü sirke vücudun iç tarafına nüfuz edip, yararlı olur. Ancak, sirke karıştırılırken, sıcakken sıcaklığın soğukken soğukluğun artmasından korkulur. Sirkenin bazı ilaçlarlarla karıştırılarak, onun soğutma ve vücuda nüfuz etme gücü iptal edilebilir. Onun diğer yararları ve zararları giderilerek, soğuk hastalıkların tedavisinde kullanılabilir. Ancak sıcak hastalıkların tedavisinde kullanılan ilaçlara karıştırıldığında sirkenin soğutucu gücünün çok olmasına gerek yoktur. *Akrabadin*'de zikre edilen bitkisel sıcak yağlar, soğuk maddeleri pişirir ve eğer soğuk maddelerin soğukluğu şiddetli ise veya miktarı çoksa veya çözülmeleri zorsa o zaman

166 TM: Sahib-i *Kanun* derki

sıcak amonyak zamkından alınan yağlarla karıştırılır. Mesela, kokulu baharatlar ve *ban otu* yağı ile cıva ve nergis ve süsen ve erguvan ve defne ve mercanköşk ve sümbül yağları ile zeytinyağı karıştırılır. Bunlara sedefotu suyu ve yarpuz suyu ve dereotu ve papatya suyu ilave edilir veyahut da benzerleri bir araya konup, hepsi birlikte pişirilir.

Bütün bu ilaçlarla soğuk maddeler pişirilir. Aynı zamanda damla dökerek de onlar istenen kıvama getirilebilir, ama *pelesenk* yağı ince olması sebebi ile kolayca çözülebilir; yağlar ve rahatlatan maddeler ile güçlenmez. Organda güç olmadığı için biz iki işlem üzerinde dururuz: a. kusma; kusarak maddeyi atma; b. onu zıddı maddelerle dışarı çekme. Bazen ikisi de kullanılır. Bazen de ona zıt olan maddeyi dışarı çekerek aynı işlem yapılabilir. Örneğin maddeyi el ve ayaklara doğru çekmek gibi olur. Omurilikle mizacın gerektirdiğince, menekşe yağı ve papatya yağı ile ve ayakta delik açarak (hacamat?) tıkanıklıklarla ilgili kısımda açıklandığı gibi, yeterince perhiz yaptırılarak hastanın rahatlatılması önerilir. Lakin perhiz sırasında vücut kontrol altına alınıp, başın hareket etmemesi sağlanır. Burada hasta oturur ve bacaklarını sarkıtır, ancak baş dâhil olmak üzere, üst kısmını hareket ettirmez. Bu tedavi, ancak, kusmadan sonra uygulanmalıdır; etrafı delik edip (ayaklarda delik açarak) üst taraftan kusturarak bu iş yapılır.

Besinlerde uygulanan kontrolde, hareketin de yararı olur. Bazı durumlarda sadece baştaki fazlalıkları atmak yeterli olur. Tıkanan kısmın açılması, uzanıp yatmak, hatta saçını taramak bile hafif tedavi edici olur. Salıncakta sallanmak da kendisine mahsus bir tedavi uygulamasıdır. Bu sağlığı koruyucu hareketler *Birinci Kitap*'ta da verildiği gibi, *unutkanlık* hastalığından sonra uygulanır. Bu iki çeşit tedbiri tamamlamak lavman ve yükleme, devretme ve açma olur. Bu işlem yoluyla madde ve güç yönünden hasta toparlanmış olur. Bunların tamamı *Akrabadin*'de yazılmıştır. Ama vücutta olan ilişkisi dolayısıyla başta oluşan maddeyi dışarı atmak, yararlı olan müshil nevinden lapa ve hap şeklindeki ilaçlar ve Hindistan cevizi habbesi ve lavanta çiçeği gibi maddeler olur. Bu haplar o yakıcı hıltların atılmasında başarılı olurlar. Çok safra maddesinden yanma ve ağrı ve onda ağırlık olur; muhtemelen balgam maddesi de yanmış maddeye iştirak eder. Hasta, bunların hepsinden dışarı atarak kurtulabilir. O içilebi-

lir halde öd ağacı ve hindiba ile alınarak atılabilir. Özellikle sabrın kuvvetlisi, maddeyi baştan kolayca çıkarır. *Akrabadin*'de yazılan sabır, bunun kuvvetli olanıdır. Aynı şekilde içilerek, ona karşı yapılacak yakı şeklindeki ilaçlarla ki buna sabır yakısı da denir, tedavi edilir. Ayrıca, [baştaki fazlalık maddeleri] sirkeli balla ve *sarmak-ı farisi* de denen *sarmak (orage, bir nevi ot)* verip, kusturma yoluyla temizlenir. Ama helile ve şahtere otu pişirilip, onun şarabıyla ve menekşe şarabıyla ya da sinameki ile pişirilip, bu pişmiş ve adeta hamurlaşmış maddeler verilerek, o hılt istenen hılta dönüştürülür.

Eğer vücut daha sonra vücutta ateş varsa veya ateş olmadığı halde, acı varsa ve yaş ve kuvvetle acılık hissediliyorsa, mahmude kısa mahmude otu gibi ilaçlarla desteklenir. Ama *erkaganis yakısı*, *Rufus yakısı*, *lugazya yakısı* ve *Galen yakısı lacivert taşına* ve *çöpleme* bizim zikrettiğimiz ve zikredeceğimiz şekilde ve hap şeklinde alınmalıdır. Bunlar ağır hıltlar ve sevdavi maddelerden oluşan fazlalıkları atmakta yararlıdır. Aynı şekilde içeriğine *l*avanta giren yumuşak ilaçların hepsi ağırsa, sevdavi maddelerin atılması için kullanılması uygun olur. Aynı zamanda o maddelere ballı sirke suyu ve turp tohumu, ebucehil karpuzu kokusu ile kusmayı ve diğer ağır hıltları dışarı atacak olan ilaçları biz zikrettik; Bunların hepsinin genel olarak yararı vardır. *Akrabadin*'de söz konusu kusturucu ilaçların listesi vardır. Birinci sırada kusturucu lapalar ve türpit kökü, küsküt ve sarımsak ve kunduzhayası ve bunun gibi maddelerden hazırlanır. İkinci sırada ince tohumlar ve üçüncü sırada ise, lapalar ve dördüncü sırada çöpleme ki çöpleme kara safrayı dışarı atar ve beyaz çöpleme balgamın atılmasını sağlar. Ancak onların kullanılması zararlı olarak görülüp, itiraz edenler vardır. Lakin lacivert taşı ve Ermeni taşıyla sevdavi hıltların fazlalarının atılmasına gerek yoktur.

İlkin zayıf olan ilaçlarla kusmanın sağlanması gerekir; sonra yavaş yavaş daha güçlü ilaçlar verilir. Hatta söz konusu edilen ilaç listelerinde hangi durumda hangi ilacın alınması gerektiği ve hangisinin dışarıda bırakılacağı verilmiştir. Baştaki ince maddeleri dışarı atan; onları baştan temizleyen müshiller ve içecekler vardır. Onlardan hap yapılır. Bunlar ince olur, ancak geniş yuvarlaktır, dolayısıyla içindeki etkin madde yeterli olduğundan etkisi de çok olur; her bir dozda

ağırlığı azaltıldığı için tekrar tekrar alınması gerekmez. Hapları uzun süre alanların, onu aldıktan sonra uyumaları gerekir, çünkü hareket o hapların etkisini yok eder. Bu haplarda yasa şudur: hapın kırmızılığı sabır yakısı olur. Burada hapla midenin güçlendirilmesi isteniyorsa su ile verilir. Eğer madde oluşup, başa çıkan buharı baştan uzak tutmak kan almakla oluyorsa, o hap (çöpleme hapı) da alınır. Eğer o hap safravi hıltlar oluşmasına sebep oluyorsa, mahmude otu ile tedavi desteklenir.

Bazı kere başı temizlemek için ya da mideyi tenkiye etmek için geri dönüp, sabır yaprağı gibi nüfuz eden ilaçlar ile mahmude otu alınır. Lakin mideyi temizlemek için tekrar verilmesi gereken ilaçla mahmude otu birlikte alınır. Çünkü tekrar verilen ilaçlar midedeki etkisi tenkiye şeklindedir; bu işlevde onlar ortaktır. Onların midede yaptığı temizlik işi beyin için de yararlıdır; beyinde bozulma, afet meydana gelmesini engellerler. Bundan sonra bunun gibi durumlarda tekrar tekrar mahmude otu alınır. Mahmude otunun midede uzun süre kalması nedeniyle etkisi uzun olur ve tekrar tekrar ilacın alınması mideyi harekete geçirir ve fazlalığın tamamını mideden atar. Söz konusu edilen hapın balgam hıltlarının atılmasında da yararlı olması istense, *cucumis colocynthis* kokusu, zencefil ve türbid ve lavanta çiçeği gibi maddelerle desteklenir.

Sevdavi hıltların dışarı atılmasına yardımcı olmak istenirse, çöpleme biraz etkili olmak şartıyla, küsküt ve çıyan otu gibi müshiller yardımcı olarak alınır ve sebzeler ve biraz da hububat alınır. Böylece değişik terkipler oluşturulabilir. *Akrabadin*'de sen o hapların muhtelif nüshalarını bulursun. Her bir terkibin hangisinin daha yararlı olduğunu anlarsın. Ancak özellikle bunlardan çoğunluktakiler başı temizleme özelliğine sahip olanlardır. Bunların başında gargaralar gelir. Gargaralara yemek borusu da dâhildir. Ama baştaki fazlalık maddeler safravi iseler gargara önerilmez, çünkü bu durumda bu maddelerin göğse inmesinden korkulur. Gargaranın kendi şiddetinden başka tenkiye olarak alınan gargaradan da şiddet oluştuğundan bunda heyecan olur. Güçlü olmayan gargaranın beynin temizlenmesinde yararı olamaz; onlar baştaki safrayı temizleyemezler, ancak başı temizlemekte gargara olarak kullanılabilecek bir madde varsa, o da

hindiba ile ballı sirke tabletleri olur. Ballı sirke, mahmude otu, tahıl tanesi suyu, erik suyu, menekşe şarabı, demirhindi ile karıştırılarak yapılır. Az bir miktar mahmude otuyla müshillerden ve benzerlerinden alınarak ilaç yapılır. Ama başta olan hıltlar kast edilirse, onun gargarası mahmude otu ve sabır otuyla olur veya yakılarla sekincebin tohumları (buzur) ve ballı sirke ve ada soğanıyla olur. Senin için gargarayı mahmude otu ve türbidle biraz destekleyerek yapman uygun olur. Ancak bunların üzerine diğer ilaçlardan ilave etmek uygun olmaz.

Ama başta olan ağrının sebebi balgami hıltlarsa, zikrolunan gargara üzerine *cucumis colocynthis* yağı ve zencefil ve lavanta çiçeği ve türbid ve *erkaganis yakısı* ve bu nevi ilaçlar çok miktarda uygulanabilir. Bazı ilgili çözen, dağıtan yakılar *Beşinci Kitab*'ta kaydedilmiştir. Bunlarla birlikte hardal ve sıcak, nezle otu alınmasına gereksinimi olabilir. Biberle Arap zamkı bu ilacın işlevini destekler, takviye eder. Bundan dolayıdır ki, eğer şiddetli hıltlar kuvvetlenirse, bu ilaçlarla desteklenir. Aynı şekilde başın tenkiyesi için bu ilaçlar çiğneyerek alınabilir. Nezle otu, biber ve zencefil ve bunun gibi nesneler çiğneyerek ve bazı kere gargara yaparak, diğer ilaçlarla, yani çördük otu, tarçın, Çin tarçını, öd ağacı ve Hint keneviri, kökünün kabuğu ve yarpuz otu, ve bunların benzeri mecrasına giren ilaçlarla karıştırılıp verilir. Ama başta tenkiye için aksırtan ilaçlarla yemek borusundaki hıltları temizlemek istenirse, o aksırtan ilaçların içine az miktarda mahmude içeren sirke konur; burada aksırtan onun içine konan sirkenin buharıdır. Keskin ve ekşi nesneyi koklamak yararlı olur. Balgami hıltların aksırıkla atılması için biber, soğan, sarımsak ve su teresi, hardal ve yakıcı tohumlar ve bunların benzeri olan ilaçlar verilebilir. Bazı kere bu maddelerden yakılar da yapılır. Şakaklar için önerilenlerden bu ilaçlar yapılır. Ancak baştaki maddelerin temizlenmesi için alınan keskin kokulu destekleyici şeylerin bazılarının soğutucu özellik taşıması beklenir. Kemikten de çözülmesi istenir. Eğer başkaca nesnelerle de desteklenmek istenirse ve çözücü keskin kokulu destekleyici maddeler yavaş yavaş verilmelidir, yani o keskin kokulu şeyler, öncelikle gül yağı ile yahut süt ile karıştırılıp, tedavisi yapılacak yerlere dışarıdan uygulanır. İkinci defada pancar usaresi aynı miktarda verilir Üçüncü defada mercan köşk, farekulağı sütü gibi maddeler verilir. Eğer başta

olan maddenin buharı midenin başı (cardia) olursa o zaman midede bulunan hıltların cevherlerini senin bilmen ve onları dikkate alarak mide ve hastalıkları kısmında yazılan alametlerle o hıltın hangi cinsten olduğu ve o hıltın hangi ilaçlarla dışarı atıldığını tarif etmelisin. Ancak başta olan buharlı madde ve ve orada tutulmuş olan kokular varsa, onun tahlili pelin otu, küsküt, yabani kekik ve o kısımda söz konusu olan diğer ilaçlar ile yapılmalıdır. Aynı zamanda yasemin yağı ve mercan köşk, farekulağı ve defne yağı hastanın kulağına damlatılması gerekir.

Senin keskin kokulu nesneler verip beynin kendisini takviye etmen ve midede mevcut olan hıltların yemek borusuna ve başa çıkmasını engellemen gerekir. O hastalık çoğunlukla meyveler yenerek, bertaraf edilebilir. Çoğunlukla nar gibi meyveler ve az miktarda ve hızla yenmelidir ve özellikle o ekşi maddelerden sonra bunlar tüketilmelidir. Ama başta olan birikmiş maddelerin ve tortuların tedavisi daima açıcı olan maddelerin kaynatılıp, onları ağrıyan yere dökmekle[167] olur. Daha sonra, karaciğer bahsinde [de belirtildiği gibi], onun şikâyet edilen kısmının üst tarafına, yani çeşitli kısımlarında olan tortuların veya bez gibi birikimlerin üstüne yukarıdan suyun dökülmesi fevkalade yararlıdır. Bu bezler zayıfsa söz konusu inen maddenin yüksekliği, mesafesi, zaafa göre ayarlanır; ilaçların etkisi de, ona uygun şekilde olmalıdır. Başın işlevlerinde bıngıldak üzerinde kötü bir durum söz konusu ise, bu uygulamanın başa ait olması gerekir. Sonra, başın arka tarafındaki kuvvetli kemiklere ulaşır; etkisi çok yoğun olur. Aynı zamanda baştaki tıkanıklıkların tedavisi küçük yiyecek parçacıkları ve sarısabır habbeleriyle ve incinme için kullanılan yağlarıla da olur. Eğer baştaki elemin sebebi midede olan kokular ise, mideye verilen bazı temizleme özelliği olan maddeler verilerek, o kokudan mide temizlenir; yıkanır. Daha sonra o hastaya tatlı badem yağında pişmiş kökler ve süt yağı (tereyağı) ve Karaman kimyonu ve bunun gibi ilaçlar kene otu yağı, defne yaprağı ve öd ağacı yaprağı ile pişirilerek verilir.

Başta sıcak şişler meydana geldiğinde, tedavisi şöyle olmalıdır: ilkin dışarı atan ilaçlar önerilir ve sirkeyle ve gül suyu ile karıştırılıp,

---

167 Nutul'un manası ilaçlarla pişirilen suyun başa üst tarafından döküp, yıkanmasıdır.

verilir. Eğer ağrı şiddetli ise o zaman sirke verilmesi önerilmez. Belki ona yararlı olan gül yağından uygun miktarda sirke içine döküp, uyanıkken, hastanın göğüs ve başına uygulanır. Aynı şekilde, hastanın it üzümü, karanfil, safran ve sandal ve Manisa macunu ve mercimek ve bunun gibi meyveleri tüketmesi uygun olur. Aynı şekilde, onda kabızlık varsa ilaç, sularla verilir. Aynı şekilde şişleri olan kimselerde aynı uygulama yapılır. Çünkü mizacında sıcak kabız olanlarda görüldüğü gibi, sıcak kabız mizaçlı kişilere, bu ilaçların terkibine bal gibi ilaçlar da dâhil edilerek verilmelidir. Senin şiddetli soğuk olan ilaçlardan çekinmen gerekir. Hastaya afyon gibi ilaçlar vermemelisin. Eğer onları vermen gerekirse, o zaman dışarı atma miktarına dikkate almalısın. Bunlar beldeki şiddetli ağrı, organın kökünün kesilmesi dolayısıyla ve his için verilir; sıkılıp usaresi çıkarılmış olan bitkilerin sularıyla başın yıkandığı maddeler önerilir; örneğin papatya olabilir; daha sonra kökünün kesilmesiyle kuvveti kırılır. Başta olan hastalıklar kusma ile tedavi edilemez; kusmanın ona yardımı olmaz. Lakin başın rahatsızlığı başka bir organla olan ortaklığı dolayısıyla, meydana gelmişse, o hastalığın tedavisinde kullanılan ilacın çok iyi ve yararlı olması gerekir. Galen der ki: 'Baş ağrısı ne kadar şiddetli olursa olsun, kökünün kesilmesi ihtiyacı kuluncun kesilmesi ihtiyacından daha az olmaz. Zira kuluncun ağrısı, zaman içinde azalır ve kesilir.'

Ama baş ağrısı çoğunlukla kesilmez ve söz konusu edilen hastalığa sebep olan maddeler şiddetli olursa, yukarıda zikredilen sıvı içilir, daha gerektiğinde kalan madde pişirilerek, sabit hale getirilir, sonra çözülebilir sularla verilir. O suda *keşk (bir nevi buğdaydan yapılmış çorba)* ve bit otu kökü bulunmaktadır. Yine koyu papatya yağı yalnız, ya da gül yağı ile pişirilerek alınır. Hastalığın şiddeti ve maddenin kuvveti zaman içinde son bulur; hemen sonrasında bazı ilaçlar diğerlerine tercih olunur. Bunlardan sonra meyveler de ilaç olarak kullanılabilir. Bunlar arasında kereviz ve bunun gibi bitkilerin kökleri ve *nuha (ilik?)* ve kereviz tohumları, çemen otu, hatmi, sarıyonca, papatya pişirilmiş et ve yağlardan sabit yağlar ilaç olarak verilir. Hatta sonuna doğru sabit bir yağ verilir. Hatta daha sonra da, çözülme tamamlanıncaya kadar bu söz konusu edilen maddeler pişirilip verilir.

Dışarı atan (kusturan) maddeler zehir içeren sıvılardan seçildiğinde o hastanın beslenmesine dikkat etmen gerekir. Yüzde, çenede safravi şişleri olan hastaya ilk günlerde basit kusturucu besinler ve rutubetli yiyecekler verilir. Yüz şişlerinde tedaviye, soğuk şişlerin tedavisinde kullanılan besinler verilmekle başlanır, daha sonra *huru' yağı (ricinus communis)* ve badem yağı, sarı sakız yağı ve *fikara* gibi dışarı atmayı sağlayan ilaçlar verilir. Aynı şekilde, kök suları olarak bilinen içecekler verilir. Başlangıçta, duygularda ani değişiklik yapan gül yağı, yumuşatanlardan yabani kekik, nane ve kunduzhayası karıştırılıp o karışım verilir ve onunla da yetinilir. Ondan sonra mümkün olursa, ham ada soğanı su ile yakı yapılıp ve de gargara şeklinde verilir. Bazen de kunduz hayasından 1 miskal 2 sülüs (1 tam 2/3 kg) miktarında hastaya içiririz. Sonra o bu tedaviden yorgun düşer. Onun yatıp dinlenmesi gerekir, böylece çözülme kolay olur. Biz o yorgunluğu bundan önce zikrettik ve bunlarla tedbir edip, şiş zamanı sona yaklaştıkça soğuk ve sıcak şişlerin hepsinde rahatlama belirlenir. Ancak soğuk şişte tam rahatlaması meyveler ve yakılar ve yağlardan karıştırılarak oluşturulmuş terkip sayesinde olur.

Bilinmelidir ki, başında madde birikiminden ortaya çıkan bir hastalığı olan o kimse sıcaktan ve hamamda çok kalmaktan zarar görür. Beyin zarında hastalık ve afet olan kimsede cidden soğuk olan sudan zarar görür. Kötü sıcak mizacın tedavisi soğuk olanlar ile ayıdır. Aynı zamanda gül yağı ve zıt etkili yağlar ve nilüfer yağı mesela soğuk yağlardandır ve bunun gibi yağların iyisi gül yağı ve kabak çekirdeği yağı ve marul tohumu ve haşhaş tohumunun yağı olur. Bazı kere ağrı şiddetlendiğinde ban otu yağı verilir. Bu yağların daha yararlısı zeytinyağıdır; tuzlanmayıp hemen yüzeye çıkan zeytinyağında zikr olunan ilaçların kuvveti ortaya çıkarılır. Hangi çiçek o zeytinyağına atılsa, onun yaprağı çok olup terütaze olur.

Soğuk hakkında söylenenlerin hepsini sen bilirsin. Bu bilgiye göre, marul ve yeşil bitkiler (sebzeler) ve bal kabağı benzerlerinin parçaları ve söğüt yaprağı ve nilüfer yaprağı, salep yaprağı ve çobandeğneği ve dam koruğu olur ve başlangıç ilaçlarındandır. Hıyar suyu ve bal kabağı ve sirke ile karıştırılmış arpa suyu ve gül suyu ve kâfuru ve sandal ve Arapzamkı ve sirke ile gül yağından oluşan lahlaha *(aromatik sefa-*

lik hoş kokulu madelerden oluşturulmuş pastil) yapılır. Dolayısıyla soğuk hıltlardan oluşan hastalıklarda tedavi gerektiğinde onu kullanılması uygun değildir. Hekimler, bu söz konusu edilenlere benzer nesnelerin bu bakımdan değerlendirilmesi yapılıp, uçucu maddeleri ve katı cisimleri değerlendirip, bu durumda soğuk hıltlara karşı kullanılacak ilaçlarla tedavi yapılmalıdır, dediler. Sirkenin alınması gerektiğinde verilen sirkenin hiddete ve şiddete eğilimli olmamasına dikkat etmelidir. Eğer tersi nitelikte sirke kullanılırsa zararı büyük olur.

Burada kullanılacak ilaçlar soğuk hıltlar için olan yani soğutucu ilaçlar olmalıdır. Karnıyarık usaresi, kişniş suyu ve yaprağı ve söz konusu edilen soğuk maddelerden oluşan nesneler sinirlerin kökü olan arka beyinde kullanılmamalıdır. Çünkü bu durumda beyne güç bıngıldak yağı da denenden maddeden biraz alınıp ve dışarı atan maddeler ve bal kullanılmalıdır.

Beynin arka tarafındaki kemikte ve beyinde yağların yararı olduğu gibi, beynin arkasının omuriliğin bazı organlarının bittiği yerdeki rahatsızlıklar [beyinde olan rahatsızlık] sinirleri ve omuriliği de etkiler. Kötü mizaç tedavisinde, soğuk kokular koklamak ve söz konusu edilen soğuk yağlar ve sıvılar almak ve mercimek ve keşk ve ıspanak ve kara pazı ve tafşil ve bunlar gibi besinlerle beslenmek ve aynı zamanda zikrolunan soğuk mizaçlardan oluşan hastalıklarda soğutucu yapraklarla müsekkinler ve soğuk dallardan yapılmış odada oturmak iyi gelir. Hekimlerin önerdikleri müsekkinler içinde fesleğen, kına, *faguıyyes (sarı renkte Hindistan'da yetişen kokulu bir bitki, lily cinsinden veya iris nevinden)* bulunmaktadır.[168] Zannederim ki, o müsekkine benzeyen fesleğenin suyu yararlı olur.

Aynı şekilde, soğuk hıltlar dolayısıyla hastalanmış kişinin pişmiş meyveler ve buz ve birçok meyve dahi yemesi gerekir. Sıcak ve kötü mizacı olan kişide soğukluk olmayıp, her ne kadar beynin cevherinde nadir olarak görülürse de, o hararetle maddesiz rutubet bulunur ise ona verilen yağlar, geren, hoş, tatlı meyve suları ile kaplanır. Biz bunu daha önce söyledik. Özellikle bu meyve sularının sıcak şişlerin başlangıcında uygulanması yararlı olur. Söz konusu edilen hastalıklar karna doğru olan nefsanî hareketi engellerler. Gözleri de benzer

---

168 *El-hınna* kına çiçeğidir (kına çiçeği) ve *Kanun*'un yazarı bu konuda şöyle der:

ince şeylere defalarca bakmaktan ve bir parlayıp çakan ışıklı şeylere ve hatta göze uygun ve güzel nesnelere bakmayı dahi engeller. Aynı şekilde o hastanın işitme gücü hafifler; katı sesten ve ince müzik parçaları gibi sesleri, melodileri ayırt edemez.

Eğer kötü soğuk mizaç olursa, tedavisi yapılacak o kimse sıcak droglardan yapılan yakılar ve meyveler ve sıcak yağlarla tedavi edilir ve özellikle sedef otu yağı ısıtılarak verilir. Eğer çok fazla desteklemek gerekiyorsa, ona sütleğen zamkı yahut da taflan yağı ve mercan köşk yağı ve benzeri yağlar karıştırılarak verilir.

Eğer kötü soğuk mizaç sevdavi olursa ve sevdavi hılt doğal olursa veyahut balgami olursa, o mizacı sen belirlersin ve ona göre ilaçları kullanırsın. Eğer soğuk sevdavi mizaç safravi olursa ve toz şeklinde bir defa tek doz alınan ilaçlardan ve ısıtıcı özellikteki *(musahhan)* ilaçlardan sen sakın. Ban otu ve başa sürülen yağları ve insanda besinlerden oluşan ilaçların verilmesi kısa kesilmelidir. Eğer soğuk kötü mizaç ile kuruluk da olursa, tertip ile ısıtma işini sen bir arada ele al. Eğer soğuk olan nemli de olursa zikri geçen söküp atan (*hafregati)* ilaçları ver. Sen tedavide hararet ve emici olan ilaçları ver. Onun gibi ilaçlar *İkinci Kitap*'taki cetvelde sunuldu.

Bilinmelidir ki, sıvı ilaçlar başa damlatılmak suretiyle kullanılır. Biz onu anlattık. Bazen de belli bir yere konmak suretiyle alınır. Benzeri sıvı ilaçlar bir kıta keten veyahut sof (yün) içine sarılarak tepeye konur ve ilacın uygulanacağı yer, bıngıldağın olduğu yerin ön kısmıdır. Eğer başa uygulanan ilaç yumuşaksa, o başta çok uzun süre tutulmayıp, çabucak alınıp, onun yerine yenisi konulmalıdır. Zira sütün değişimi ve kokması çabuk olur. Çok absorbe eden maddelerle yapılan yakı zararlı olur ve baştan boğaza doğru akar. Tamamen başa uygulanan rahatlatıcı yakı tıraştan sonra, uygulanır. Başta birikmiş fazla madde olduğunda, o kısımları besleyip etrafını biraz ovalayıp, baş tarafına defeden ilaçlar kullanılarak o kısma destek olunur. Nitelik ve nicelik olarak hastalık zamanında ve çoğunlukla hastalığın geri kalan zamanında ne yapılacağı ve hastanın ne yemesi gerektiği hususunda karar verdiğin besinler, *Üçüncü Kitab*'ın Beyin Hakkındaki ilk makalesinde açıklandı. Allah'a şükür olsun.

İKİNCİ MAKALE
Baş Ağrıları ve Baş Ağrılarının Çeşitleri[169]

Birinci Kısım
Baş Ağrısı Hakkındaki Sözler

Bazı[170] baş ağrıları mizacın birinden diğerine dönüşmesinden meydana gelir. Örneğin sıcak mizaç soğuk mizaca dönüşürse, bu baş ağrısına sebep olur; onun aksi mizaç da, yine baş ağrısına sebep olur. Bazen baş ağrısının sebebi çok daha farklıdır; iki organ birbirinden ayrılırsa, yani (iki baş organı farklı mizaçlara sahip olursa) baş ağrısının meydana gelmesine sebep olur. Bazen de bu 2 sebeple birlikte ortaya çıkar, yani hem mizaçta değişme olmuş, hem de organda bölünme olmuştur. Kötü mizaçların sebep olduğu baş ağrıları 16 grupta toplanabilir. Bunların sebepleri kitabın başında açıklanmıştır. Her bir mizaç değişikliği baş ağrısı sebebidir. Ayrıca içinde rutubet olan organda değişiklik baş ağrısına sebep olur. Çünkü rutubet baş ağrısı meydana getirmez.[171] Lakin rutubetli olan maddi kötü mizacın maddesi hareket edip, organın oluşumundan ayrılacak olursa, organdan ayrılmasıyla ağrı meydana gelir. *Birinci Kitab*'ın *'Hastalıklar Kısmında'* açıklandığı gibi, bağlanmakta farklılaşmanın manası ve sebebi ile ilgili kısımlar ve sınıflamasını sen bilirsin. İki sebebin, yani, kötü mizaç ve farklılığın hastalık oluşmasına sebep olduğunu sen biliyorsun. Bazen beynin cevheri, bazen de *beynin ince zarı*'nda *(arachnoid*

---

169 Bu ikinci Makale Baş ağrıları hakkındadır; baş ağrıları ve baş ağrılarının sınıflandırılması ve kısımları hakkındadır. İkinci Makale baş ve onun kısımları hakkında söylenenlerin tamamı hakkındadır. Baş ağrısının tarifi budur. TM

170 TM:Baş ağrısının tarifi şöyledir: Baş ağrılarından birine *özriyye* deler ki Bu baş ağrısı başta olan organlar dolayısıyla meydana gelen ağrıdır. Her ağrının sebebi bu organlardan biri olabilir.

171 Tagyir-i mizaç (mizaç değişikliği) ile zıt mizaç arasında fark vardır. Her sıcak mizaç derecesi ikinci dereceye ulaşsa buna mizaç değişmesi derler, ancak eğer sıcak mizaç soğuk mizaca dönüşse buna zıt mizaç derler

mater) bazen de beynin zarlarından ikisinde de hastalık görülür. Bu ağrı ve afetlerin, söz konusu edilen organlardan kaynaklandığı kesin olup, asıl hastalık olur. Bazen de hastalık başka bir organdan kaynaklanır; bu organla beyin arasındaki ortaklıktan ortaya çıkar. *Asan-ı sağir* (vagus?) dolayısıyla mide, bağırsak, uterus, diyaframa ve göğüs arasındaki ortaklıktan olup, bundan dolayı o organlardaki hastalıklar dolayısıyla, beyinde humma ve baş ağrısı görülür. Beyin ve diğer organlar arasında arterler ve venler yoluyla bir ortaklık söz konusudur. Kalp, karaciğer ve dalağın ortaklığı da böyledir. Beyinle de söz konusu organların böyle bir ortaklıkları vardır. Örneğin akciğerlerle beyin arasında da benzeri bir ilişki vardır. Akciğerin afeti beyne söz konusu ortaklık dolayısıyla erişir. Beyinle diğer organlar, örneğin böbreklerle de aynı sebepten bir ortaklık söz konusudur. Karaciğer, beyin ve böbrekler arasında da bir ortaklık söz konusudur. Bazı kere bütün beden beyne ortak olur ve bundan dolayı baş ağrısı görülür. Baş ağrısının devri ve ortak organın devri ve nöbetler dolayısıyla, safra maddeleri, gün aşırı mideye dökülüp, ateşi olursa o ateşin göstergesi baş ağrısıdır; safranın dökülmesinin sonucu olarak gün aşırı nöbet görülür.

Baş ağrısı başka bir şekilde de sınıflandırılır. Çünkü bazen baş ağrısı bir başka sebepten meydana gelir; ateşli hastalıklardan dolayı meydana gelen hastalıklar gibi. Eğer o ağrı başta ısrarlı ise asıl hastalık olarak kabul edilmez. Lakin o ağrı daimi olarak yoğun ateşten ve çoğunlukla diğer sebeplerle olup, baş ağrısı asıl hastalığa dönüşür ve aynı şekilde baş ağrısı soğuk sebeplerden olan sarımsak gibi sıcak nesneler ve yiyeceklerle de olur. Bazı kere de, baş ağrısının sebebi süreli olup, sonra da önceki sebebe ulaşır. Örneğin doluluk dolayısıyla baş ağrısı olup, sonra da, doluluk maddesi oluşur. Bozukluk sebepleri oluştuktan sonra, baş ağrısı sürekli olur ve bazı kere baş ağrısı bir hastalığın arazı iken ısrarlı hale geldiğinde asıl hastalık olur. Ateşli hastalıklarda, bütün ilaçların en hafifi verildikten sonra, eğer baş ağrısı hala devam ediyorsa, o baş ağrısı, asıl baş ağrısıdır; beyinle ilgilidir. O halde bunun gibi ateşli hastalıkların görülmesinden sonra, devam eden baş hastalıkları hasta beyine işaret eder. Vücutta ateş oluşturan maddeleri doğal olarak yahut benzeri nesneyle tamamen ve mükemmelen temizleyip atarak bertaraf edilemez. Burada başka maddelerin

olmaması, *sebat (uyuşukluk)*, *sukkat (sürekli susma, hiç konuşmama)*, *cünun (delilik)* ve kötü maddelerden etkilenme durumu gibi şeylerin maddelerinin cevheri dolayısıyla ve yüksek ısı sebebiyle ortaya çıkması beklenir. Baş ağrısında sınıflaması, ağrının baştaki yerine göre yapılır. Örneğin eğer ağrı başın iki yanında ise ona şakak ağrısı, eğer bir tarafında ise ona yarım baş ağrısı denir. Bazen baş ağrısı başın ön tarafında olur ve bazı kere de bir yanında olur. Bu ağrılardan bazıları başın çevresinde görülür. Bu tip baş ağrılarına *beydiyye (cephalgia congestiva)* derler. Bunlara *huze (egoist)* de derler. Bu tip baş ağrıları başı çepeçevre sarar; yumurtadaki kılıf gibi başa adeta giydirilmiştir; hastada zaaf vardır. Baş ağrısı sınıflamaları ağrıların şiddet ve zaafına dayanarak da sınıflandırılır. Bir kısmının ağrısı kısmen şiddetli olur. Şiddetli bir şekilde o ağrı bıngıldağa isabet etse çocuğun kemikleri mülayim olmak hasebiyle bıngıldak olan kemiğe paralar ve derzini (süturlarını) ayırır. İkinci kısmı gayet zayıf ve hafif olur. Çoğunlukla *litergus* denen baş ağrısı gayet zayıf olur ve bu zayıf olan baş ağrısı bazen lazım ve daimi olur ve bazı kere de gereksizdir. Zaaftan kaynaklanan baş ağrısında hissi güçlü olan kişilerde *sudde (tıkanıklık)* hâsıl olur ve hissi zayıf olanlarda ağrı olmaz Sonuç olarak, güçlü hisleri olanlarda çoğunlukla baş ağrısının en küçük bir oluşum sebebini hisseder. Genel olarak, baş ağrısının sebepleri kabul edilen 2 yönden meydana gelir. Birincisi beynin zaafından kaynaklanan ve tıkanıklık dolayısıyla görülen baş ağrısıdır. Bu baş ağrısında, beynindeki tıkanıklıktan dolayı, hızla etkisini gösterir. Sen *Külliyat*'tan zaafın kötü mizaçta doğal olarak ortaya çıktığını öğrendin. Baş ağrısının ikinci sebebi hissin gücüdür. Bundan dolayı adına da uygun olarak hissedilen baş ağrısı denir. Ancak o ağrı hafif olur.

Yine baş ağrısı 2 kısma ayrılır: birinci kısım ağrı diğer organlarla ilgili değildir; onlarda arıza olmaz. İkinci kısım baş ağrısı, diğer organlardaki arazlardan kaynaklanır. Örneğin o baş ağrısı sinirlerin kollarına ve köküne zarar geldiğinde görülür. Baş ağrısının sebeplerinden biri de mideyle ilgili olup, midede oluşan hastalıklardan dolayı görülür. İştiha azalması, *fuvak (hıçkırık)* ve *gasyan (kusma)* ve sindirim zaafı gibi midedeki bozukluklar baş ağrısına sebep olur. Bilinmelidir ki, kronik baş ağrısının sebebi bazen balgamdır veya sevda yahut da

başın zaafı olur ve bazı kerede baştaki katı ve sıcak şiş olur. Aslında onların başlangıçta katılığı olmaz; katılığı daha sonra oluşur (ortaya çıkar). Çoğunlukla kronik baş ağrısının sebebi katılığı ve yoğunluğu sonradan oluşan şişlerdir.

Genel olarak baş ağrısı ve diğer hastalıklar ikiye ayrılır:

1. İyi huylu (tedavi edilebilir) hastalıklar.
2. Kötü huylu (tedavi edilemeyen) hastalıklar.

Birinci gruptaki hastalıklar tedavi edilebilir. Onların tedavisine bir engel yoktur. İkinci gruptaki hastalıklarda, aslında birbirine yakın 2 hastalık bir aradadır, ancak onların tedavileri birbirine zıttır. Örneğin baş ağrısı olan kimsenin nezlesi de olur. Baş ağrısının tedavisi kusma ile olur; nezlenin ilacı kasılma ile olur ve hangisi ile tedavi olunsa, hastalığın birine yararlı olan tedavi şekli, diğerine zararlı olur. Bu şekilde tedavisinde zıtlık gösteren hastalıklara *tedavisi mümkün olmayan* hastalıklar denir.

Bazen de baş ağrısı sıcak mizaç dolayısıyla ortaya çıkar. Yine bir başka sınıflandırma ile sınıflandırılır. Çünkü bazen baş ağrısı herhangi bir hastalığı olmayan sağlıklı kişilerde de görülür. Bazen de vücut baş ağrısına yatkındır. Böyle vücutların baş ve diğer organları zayıftır; onlarda buharlar oluşur ve midelerine safravi hıltlar birikir. Bunlar da baş ağrısı yapar ve kan alma ve safran, tarçın ve güvercin tersi ve bunun benzeri maddelerle yapılan ilaçlarla baş soğutulur. Ancak bu 2 çeşit buharlı madde birbirini izlerse zarar vermezler. Her birinin oluşturduğu buharları diğeri dışarı atar. Sıcak buharlar soğuk buharlar üzerine alınırsa yahut da aksi olsa, soğuk buğular sıcak buğular üzerine gelse, hiçbir hastalık meydana gelmez. Eğer sıkıntısı sadece durumu dolayısıyla ortaya çıkmışsa verilen ilaçlar yararlıdır. Eğer hem keyfiyet hem de kemiyeti dolayısıyla sıkıntı olursa o zaman verilecek ilaçların pek de yararı olmaz. Bu ilaçların zararı olabilir. Kış günlerinde yapılan yakılar yapma genellikle çok baş ağrısı oluşturur. Eğer yaz günlerinde rüzgârlar kuzeyden eser ve yağmur olsa, genellikle delilik görülür. Fazla yağmur olursa, bu durumda da baş ağrısı çok olur ve çoğunlukla arterler habis buharları başa götürüp başta hapseder.

Kötü mizaçlarda görülen baş ağrısı: Biz zikr olunanların hepsini ayrıntılı olarak ele alacağız. Denir ki, sıcak, rutubetli ve kuru mi-

zaçların her birinden baş ağrısı oluşabilir. Söz konusu edilen mizaçların hepsi hakkında verilen açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, kuru mizaç baş ağrısı oluşturur. Ancak rutubetli mizaç baş ağrısı oluşturmaz. Ancak rutubetli mizaçtaki maddenin seyrettiği yolda ve ruhların bağlarındaki farklılık baş ağrısı olmasına sebep olur. Kuru-sıcak ve soğuk-kuru mizaçların her birisi ikişer keyfiyetleri dolayısıyla ağrı olmasına sebep olur. Aynı şekilde, o mizaçlarda farklı bağlantılar söz konusu olan kişide, hareket dolayısıyla ağrı meydana getirir. Ama sıcak-rutubetli olan mizaç, sıcak ve soğuk olması bakımından ağrı meydana getirmez ve aynı şekilde soğuk-rutubet mizaçlı olanlarda sıcak-rutubet bakımından ağrı meydana getirmezler. Ancak maddelerinin farklı bağlantılar söz konusu olduğunda, ağrı oluşmasına sebep olur.

Sıcak mizacın sıcaklığı, bazı kere sıcak olan demevi madde veya safravi maddeden kaynaklanır yahut da bu ikisinden kaynaklanıp, hiddetli ve iltihaplı olur. Daha sonra bu mizacın fiili ve etkisi, keyfiyeti sebebi ile sıcak ruhlar ve buhar olur. Bazen de bedene ait ya da nefsanî hareketler sıcak mizaçlara sebep olur. Kitabın *Külliyat*'ında[172] olan ayrıntılı açıklamada da verildiği üzere, sıcakla uğraşma ve Güneşte çok ısınma ve yanma ve ısınmış besin ve ilaçların alınması sıcak mizacın sebebi olur. Sıcaklığı olan organ diğer organların yardımı ya da iştiraki ile o ilk organın sıcak mizacına zemin hazırlar; sıcak olmasına sebep olur. Ancak soğuk mizacın sebebi söz konusu olan sıcak mizacın zıddıdır. Hekimlerin başka sözüne gerek yoktur.

Sıcak mizacın sebebi kurumuş olanın çözülmesidir. Onlar yandıkları için kuruluk oluştururlar ya da kuru mizacın sebebi hıltları ayırıp çözen nesneler olmalarıdır. Onların bazısı doğaldır; bazısı da arızı olup, tedrici olarak bir araya gelmişlerdir. Onlar beyne giden ve nüfuz eden besinlerden dolayı oluşan donmuş maddeleri bir araya getirip, bedeni boşaltıp, boşluk oluşturur. Çünkü bedene ait rutubet de çözülür ve donma dolayısıyla içilen maddenin bırakılmasıyla tertip edilecek olan ilaçlar düzenli olarak organlara ulaşmaz. Bundan dolayı da bedende boşluklar meydana gelir yahut kuru mizaç dolayısıyla, iç

172 TM: Birinci Kitapta

tarafta bir boşluk oluşmuştur. O boşluk rutubeti çözer ve onun dışarı atılmasını sağlar; mizaca kuruluk verir.

Aynı zamanda, iç tarafta oluşan nesnelerin kendinde boşluk oluşturma gücü görülür yahut da değişenlerin kuru besinlerle beslenmesi gerekir veya çok az rutubet olur ya da kuru organlarla iş birliği veya ortaklık olması dolayısıyla, sıcak organın mizacı da kuru olur ve bedeni veya nefsanî gereğinden fazla olan hareket kusma ve çözülme dolayısıyla boşluklar oluşturur. Aynı şekilde, cinsi münasebet ve idrar atma, güçlü bir riyazetin (diyet), hepsinde de söz konusu edilenler boşluk olurlar. Bu fonksiyonlar organlarda fazlalıkları boşaltır; onları dışarı atarlar. Dışarı atmanın çeşitleri vardır; kimi başın dışındaki organlardan dışarı atar. Baştan dışarı atma da onlara benzer. O da 2 şekilde olur; baştaki fazlalıkları, bütün olarak vücuttan hiç ayırt etmeden dışarı atar. Örneğin fazlalıklar sadece mideden veyahut yalnız karaciğerden dışarı atılmaz, başta da ona benzeri olanları dışarı atma işlemi yapılır. Bazı dışarı atma işlemleri sadece başta olur. Nezle ve grip ve burun iltihabı gibi hastalıklarda [fazlalıklar] baştan dışarı atılır. Eğer kesintiye uğrayıp yenen maddenin dışarıya atılması engellenmezse, burnunu çekme ve hıçkırıkla çözen organın rutubetinin hepsini baştan atar.

Üçüncü Kısım
Teferrük-ü İttisalden (Sürekliliğin Kesintiye Uğraması, Dieresis) Oluşan Baş Ağrıları

Dieresis (sürekliliğin kopması) bazen beynin zarlarına arız olur ve bazı kere de beynin kendisinde görülür. Damarlardaki bağlantılara arız olup, yarılır ve iki şak olur ve dieresisin bazen öncelikli olarak sebebi, bildiğin gibi, buharların, buğuların hareketidir. Bazen o hareketler dieresisin şiddetli olmasına sebep olur. Bazen de bunun sebebi yenen maddelerden oluşan kötü hıltlardır (maddelerdir). Vurma ve düşme de bu hastalığa sebebi olabilir. Dışarıdan yapılan kesikler bağlantılarda, benzer farklılaşmaya sebep olurlar. Ancak içten olan farklılaşma bazen bütün bunlar olmaksızın, orada oluşan yaralardan ve onların orada oluşup kalmasından ortaya çıkar; baş ağrısı süreklidir. Ama darbe (vurma) ve düşmeden meydana gelen rahatsızlıkta baş

ağrısı genellikle daha hafiftir; o tedavi edilebilir. Bazı kere darbe ve düşmeden oluşan beyin rahatsızlıkları çok ıstıraplıdır; hastayı helak eder. Hintli hekimler şöyle demişlerdir: bazı kere başın bir tarafında bir kurt oluşur ve onun beyni yemesi ve hareketinden başta ağrı meydana gelir. Hintlilerin bu açıklamasını bir grup hekim de onaylar, ancak Hintli hekimlerin verdikleri bu açıklama doğru değildir, çünkü bu tip kurtcuk şeklindeki oluşumlar, çoğu kez beynin ön tarafı ile *hayşum (burnun arka boşluğa doğru uzanan borusu, foss, kıkırdak ve kemikler dâhil)* arasından ortaya çıkar ve beyin zarlarının katlarında oluşur. Bu durum, dieresis sık sık görülmez.

Dördüncü Kısım
Beyindeki Şişler Dolayısıyla Görülen Baş Ağrıları

Bazen baş ağrılarının sebebi şişlerdir. Eğer beynin zarında sıcak şişler varsa ona *beyin humması-ı har* denir. Bazen de hicab soğuk olup yine beyin zarlarında şiş oluşur; onlara ***unutkanlık*** denir. Unutkanlık da diğer baş ağrılarından ayırt edilir. Bazı kere de şiş beyin zarlarındaki sıcak maddelerden meydana gelmiş olup, sadece bir sebepten meydana gelmemiştir. Bu tip baş ağrılarının sahibinde sürekli uykusuzluk olur.

Bazen şiş beyin zarında olmayıp, beynin kendisindedir. O şiş eğer sıcak şişlerdense, ona *humret* (sıcak şiş) veya demevi şişler derler. Ancak, şiş soğuksa, onlara flegmonik şişler denir. Safravi olan şişler de soğuk şişlerdir. Şişler konusundaki açıklamalar Allah izin verirse, yeri geldiğinde verilecektir. Bu şişler baştaki kulak gibi organlardan irin ve s*adid (acıyan yerden akan pis kokulu sıvı)* ve sıvı akmasından belirlenebilir. Bu sıvılar incelenip, hastalık bertaraf edilebilir.

Beşinci Kısım
Hastalıklar Dolayısıyla Görülen Baş Ağrısının Ne Keyfiyetle Arız Olduğu Hakkında

Baş ağrısını meydana getiren maddeler bazen bizzat baş ağrısına sebep olduğunu, bazen de onun dolaylı olarak baş ağrısının başka bir sebepten dolayı meydana geldiğini söylüyoruz. Bu sonuncu durumda mizaç değişmesi meydana gelmiştir. Organ madde değişimlerini hisseder ve bunu elem olarak bize aksettirir. Maddeler dolayısıyla

vücutta meydana gelen değişiklikler iki türlüdür: Birincisi organın maddesi ile ilgili olup, söz konusu madde sıcak ise vücudu ısıtır. Soğuk madde ise organı soğutur, ancak madde çözülüp, organdan atılır hale geldiğinde sıcaklığı veya soğukluğu kaybolur ve bunun herhangi bir izi kalmaz; soğukluğu ve sıcaklığı kaybolur. Maddelerin organı ısıtması ya da soğutması güçlü olursa o maddelerin atıldıktan sonra sıcaklık etkisi kalıcı olur atılan maddenin artığı gibi olur. Bu da mizacın değişmesine sebep olur. Ama maddelerin yaptığı değişikliği hisseden organ bunu baş ağrısı oluşturarak gösterir. Bu değişim dolayısıyla baş ağrısı meydana gelir. Bozuk olan madde hareket edip, vücuda ve beyne nüfuz edip bu bozuk maddeyi yediğinden onda bozulma oluşmuştur ve bu da baş ağrısı olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumda genellikle bazı buğular oluşur. Çoğunlukla bu gazlar sıcağın arız olduğu soğuk maddelerden meydana gelir, yani ona sıcaklık arız olmasından ortaya çıkar. Bazen de buğular besinler dolayısıyla ortaya çıkar. Ancak organı yiyip helak eden sıcak hıltlardır. Bunun sonucu olarak görülen baş ağrısını oluşturan, sıcak ve soğuk tıkanıklıklardır, yani orada tutulmuş maddelerdir. Bundan önce senin de bildiğin gibi, tıkanıklık mizaç değişmesinde ve birleşmelerin ayrışmasına sebep olur. Bunun açıklaması şöyledir: doğa vücutta olan maddeleri iki bakımdan tahrik eder ve harekete geçirir. Birincisi nüfuz etme yoluyla, bedenden atma ve bedeni temizleme kan alma yoluyla olur. İkincisi iyi besinleri organlara paylaştırıp, her organın hissesini ayırt etmekle yapılır. Her defasında organa göre onu harekete geçirecek ve içindeki fazlalıkları atacak maddeler verilir. Lakin doğal yüklemeler yerine ve bu yolla atılmak yerine, tıkanıklık olduğunda, bunu giderecek saf maddeler yoktur. Doğa da, ancak tıkanıklığa karşı koyup, direnip, bu maddelerin olduğu yerin çekilmesini sağlar. Söz konusu edilen karşı koyma öncekinin orada kalmasına sebep olur. Bu maddelerin orada yarattığı tıkanıklıkta, baş ağrısına sebep olur. Bazı kere beyinde olan venler veyahut arterlerde tıkanıklık olur ve bazı kere de beyni örten zarlardaki damarlarda tıkanıklık olabilir.

Ancak tıkanıklık yaratan maddenin yumuşak veya ağır ve katı olması hıltarla ilgilidir. Hıltların çok olması tıkanıklığa sebep olur. Gevşeklik dolayısıyla, tıkanıklık olmasının sebebi balgami madde-

ler ve yoğun küre gibi olan balgami ve sevdavi tıkanıklık oluşturan maddelerdir.

Bundan dolayı, o durumda balgamın gevşekliği ve ağırlığı dolayısıyla orada tıkanıklık meydana getirir; tıkanıklık oluşturan madde hem ağır hem de çoktur. Sevdavi maddelerde gevşeklik olmaz. Safravi maddeler eğer çok fazla ise tıkanıklık meydana getirir, ancak o maddelerde de gevşeklik ve ağırlık olmaz. Hastalıkların buhranından da baş ağrısı meydana gelir. Buhran durumunda, bu maddeye nüfuz eden unsur baş ağrısına sebep olur. Bazen baş ağrısı yemek yedikten hemen sonra görülür. Bu durum besin maddesinin organlarda bölünüp, onlara paylaştırılmasından dolayı organın tahrikinden kaynaklanır. Ancak maddenin organdaki yeri ve keyfiyeti konusunda Allah isterse, bazı açıklamalar vereceğiz. Senin orada maddelerinin yerini ve daha önce besinlerin nasıl alındığını, cevherin oluşumunu ve keyfiyeti ve keyfiyetinin kötü olup olmadığını, keymustan madde olup olmadığını belirlemen gerekir. Yine burada besinin kötü maddelerden oluşup oluşmadığını, miktarını ve sindiriminden mi bu şikâyetlerin ortaya çıkıp çıkmadığını belirlemek gerekir.

Yine burada ilgili kısımda söz konusu edilen diğer bozukluklar var mıdır? [Bilmen gerekir.] Bunları bilmenin sonucu olarak, organdaki maddenin yeri ve miktarı konusunda sen bilgi sahibi olabilirsin. Soğan, sarımsak ve hardalın değişiminden (etkisinden) oluşan baş ağrıları ve maddeden başka, [onların dışında], hareket sonucunda da baş ağrısı görülür. Baş ağrısı yapan buharlı maddelerin hepsinden baş ağrısı meydana gelir ve baş ağrısı oluşturan kokuların olduğu yerde uzun süre kalmakla da baş ağrısı olur. Buğuların doğal delikleri (çıkış yerleri) dar olursa ve cidden geçmek için dar olduğunda veyahut buğuların yönelmesi gereken doğal deliklere doğru gitmeyip, yeni delikler aramalarından da baş ağrısı oluşur. Bazen kişinin sahip olduğu hıltların tahriki ile tıkanmanın oluşması daha çok mümkündür. Dumanlar ve buğular bazı kere vücutta oluşur ve beynin kendisinde de oluşabilir. Bazen de dışarıda olan buğular ve gazlar parçalanıp, kısımlara ayrılarak, karına kadar gelir veya vücut deliklerinden dışarı çıkar ve karında olan gazlar beyne nüfuz eder ve beyinde kafatasının içinde hapsolup, baş ağrısı oluşmasına sebep olur. Bunun gibi orada

oluşan veyahut orada kalan kokuların baş ağrısı oluşturduğu bilinmelidir. Balgam nevinden olan buğular, kokular ve dumanlar ağır ve hareketli ise bulunduğu yerde hapsolur. Onlardan sevdavi olanları sabit olup, korkutucu olur; miktarı azdır; kötü özelliği çok baskındır; ancak sıcak kokulu hıltlara dönüşmez. Ondan buharlar meydana geldiğini bil. Demevi (kan özelliği taşıyan) buğular besleyicidir. Diğer buharların zararları daha az olur. Safravi buharlar hiddetli ve ziyade iltihabi olur. Ben dediklerimizin tamamını burada kaydettim.

Altıncı Kısım
Ortaklık Dolayısıyla Oluşan Baş Ağrısı

Ortaklık dolayısıyla başta görülen ağrı iki çeşittir. Burada organlardan birisi kesin ortak ise buna *müşareket-i mutlak* (mutlak ortaklık) denir. Bu baş ağrısında ortak organdan beyine cismani bir nesnenin ulaşması gerekmez. Ancak sadece hasta organın sıkıntısı beyne ulaşır. Bu da baş ağrısına sebep olur. Ortaklığı kesin olmayan organın rahatsızlığından dolayı oluşan baş ağrısında, örneğin böbreklerden başa buhar ulaşırsa bu da baş ağrısına sebep olur. Titreme, gevşeme ve *uzama (extension)* ve kötü kokular görülür; eklem ağrıları, nikris ve *ırk-ı nisa (siyatik)* hastalıkları mutlak ortaklıktan kaynaklanır. Bu durumda beyinde sıcaklık veya soğukluk oluşur. Sıcaklığın derecesi ile soğukluğun derecesi dengeli olduğundaki gibi olmaz. Belki beyne ortak organdan ulaşan fazla sıcaklık ve soğukluk mevcut olmayan kuruluk oluşturur. Çünkü bazen ortak organdan ortak organ cevheri kötü keyfiyeti olan bazı maddeleri beyne ulaştırır. Bazen de beyne ulaşan garip bir madde olmayıp belki de doğal bir maddedir. Hastalık ancak durumu dolayısıyla oluşmuş ortaklığından veyahut miktarının çok olmaması ile olur. Bazı kere de beyne ulaşan maddelerin bir kısmı orada bozulma ve kokuşma oluşturur. Bu nevi yakıcı oluşum rahim (uterus) ya da cinsel münasebetin uzadığı zaman görülür. Bazen de bu gibi şikâyetlerde acayip uyuşukluk ve kol ve bacaklarda da, aynı şekilde uyuşukluk olur.

Bazen de ortak organlardan beyne bir keyfiyet ulaşıp, o durum beyinde söz konusu maddelerin meydana gelmesine sebep olabilir. Bu durum iki sebepten meydana gelir: Birincisi beyinde görüldüğü bölgenin mevcut iyi yapısını ya da beyinde mevcut besini bozar. İkincisi o durum do-

layısıyla beynin gücü zayıf olur, ortaya çıkan bozuk maddeyi kabul eder.

Ancak bütün olarak beynin vücutla ortaklığı da iki şekilde olur. Bütün vücutta açıkça bozuk bir durum görülmesinden ya da bütün olarak vücutta bozuk madde olması dolayısıyla görülür. Ateşli hastalıklarda ve aynı zamanda buhranlarda bütün olarak beyin ve vücut arasındaki ortaklık, bütün vücutta açığa çıkmış ve yayılmış halde olan madde olduğunda görülür. Had derecedeki baş ağrısı şiddetlenirse kötüye işarettir ve bazı kere öldürücü de olabilir. O ağrıdan başka diğer kötü işaretler de varsa ve alametlerde baş ağrısının şiddetli oluşundan başka belirti olmaz ise, o buhranın *ruaf (burun kanaması)* olduğunu gösterir. Bazen de baş ağrısının şiddetli olması buhranın dağlama ile tedavi olması gerektiğine işaret eder. Başla ilgili olan organların ilki midedir. Çünkü midede fazla hılt olduğunda ve bazen midede kokuştuğu için ve de midede safra olduğunda olur. Bu zaman zaman olan bir baş ağrısı değildir; [süreklilik gösterir]. Bizim konusunda zikrettiğimiz gibi, safradan mideye ağır safra dökülür; ince olanı dökülmez ve midede bozulan kötü karakter kazanan safra bazı kokular da oluşturur ve bu durumda baş ağrısı görülür. Baş ağrısı şöyle olur: sıcağın (sıcak hıltların?) fazla olmasından dolayı olur ve sıcaklık dolayısıyla başa soğukluk gelir ve başın etrafı nazik olması dolayısıyla ve uterusun da beyne ortaklığından dolayı kuvvetli bir ortaklık olur. Aynı şekilde safra kesesi, karaciğer, dalak, diyaframa, böbrekler ve ayaklar tarafındaki organların tamamının beyinle ortaklığı vardır. Öncelikli olarak beyinle ve kafatasındaki zarların ortaklığı söz konusudur.

Genel olarak bazı baş ağrıları beyin ve karın organlarının ortaklığından kaynaklanmaktadır. Organın heyecanlanıp, onda kötü kokular oluşması sonucunda beyin ve o organ arasındaki ortaklıktan dolayı, başta ağrı oluşabilir.

Yedinci Fasıl[173]

Baş Ağrısının Sınıfları ve Nevileri ile İlgili Delillerin İşaretleri

Darbe ve düşmeler ve benzeri durumlar ve sıcak ve soğuk nesnelerle ilgili olarak hafifletilmiş olan zehirli ve hafif maddeler ve gerek

---

173 TM Yedinci Fasıl

tedaviye konu olan yakıcı ve şiddetli kokular ile kulak ve burunda kokuların hapsedilmesi ve de diğer dış sebepler görüldüğünde hastalığın ne olduğu belli olur. Örneğin baş ağrısından önce düşme dolayısıyla oluşan nesneler baş ağrısına sebep olur. Geri kalanları da bunun gibidir. O sebepler ve kuvvetlerden [baş ağrısının] sebepleri ortaya çıkarılabilir. Bizim ileride açıklayacağımız gibi. Bu sebepler onların[hekimlerin] eserlerinden elde edilebilir. Zaaf beyinde oluşan baş ağrısına işaret eder. Kötü baş ağrısı heyecan, hareket ve hislerin gücünün ve beynin fonksiyonlarının bozukluğunu gösterir. Beyinde olan his kuvveti de baş ağrısına işaret eder. Kötü sebeplerden ve kötü kokulara karşı beynin gösterdiği tepki, örneğin bozuk sesler ve kötü kokuları beyin his eder ve onlar baş ağrısına sebep olur. Bu baş ağrısının sebebi beynin bunları hissetmesidir. Lakin bilinmeyen his gücü ile kötü sebepten ortaya çıkan baş ağrısı olmaz. Beyinde his gücü ve zekâ olup, yolları da *nukye* (yavaş ve zayıf iyileşme) ve beynin fiilleri ağır mahvedici olursa o zaman burada sebep bizzat beyin olup, baş ağrısı görülür. Ancak maddi sebeplerden görülen baş ağrısı tamamen başta ağırlık ve ağrı meydana getirir. Bu durumda burun delikleri nemlidir ve baş ağrısı yaratan madde sıcaksa baş da ağır ve bunun yanı sıra sıcak olur; ateş vardır. Özellikle ağır maddelerde bu daha belirgindir. Bazı kere o başta vurma gibi bir his olur. Ama buharlı rutubetli ağır maddede [baş ağrısı] azdır. Bunun gibi baş ağrılarında şiddet ve ateş olmaması beyinde zararlı madde olmadığını göstermez. Eğer başta ağırlık varsa, ama öncelikle safravi maddeler mevcutsa gevşeme, şiddetli yanma görülür. Bu safravi maddeler sıcak maddelerde çok olur.

Kuruluk, ateş ve uykusuzluk ve rengi safra rengi olursa başta ağırlık azdır. Ancak soğuk maddenin çok olması idrar ve ağrının müzmin olması ve renk bu hastalığın belirtileridir. Eğer maddenin doluluğu *hazımsızlık (töhme)* ile olursa, iştihanın azalması ve *depresyon (kesl)* ona işaret eder. Rutubetli maddeler gerek sıcak, gerekse soğuk olsun onun işareti sabittir; [rutubetli maddelerin sıcak veya soğuk olması fark etmez]. Balgamsı maddeler ve sevdavinin rahatsızlığı şiddetli olmaz ve kuru maddelerde ağırlık azsa uykusuzluk çok olur. Soğuk maddede iltihap olmaz. Kötü fikirler olur; miktar olarak çok olur.

Her bir hılttaki fazlalık yüzün ve gözün rengi ile belirlenir. Bazen bu belirtinin aksi olup, kan bakımından baskı olduğu yerlerde yüz ve göz kırmızı olmaz; sarı da olmaz. Bu farklılık iki sebepten olur. Bunlardan birincisi o yerde iltihaplanmış olan hıltın ince ve derine nüfuz etmiş olması ve orada hapis olmasıdır. Sıcaklığın yukarı çıkması ile renk farklılığı oluşmaz. Baş ağrısını oluşturanların ikinci sebebi, soğuk maddelerdir. Ağrı olduğunda etrafındaki sıcak madde ağrıyı çeker ve kaçınılmaz olarak o cezp edilen sıcak maddeler sıcaklık sebebi ile yüzde ve gözde görülür. Ağrıya sebep olan soğuk maddeler olmakla birlikte o rengi kişi göremez. Bu gibi ağrılar dolayısıyla ağrıyan yer ve etkileyen hılt çoğunlukla kandır ve diğer çekilenler canlandırıcı, tahrik edici olur.

Kokulardan olan baş ağrısının belirtileri şunlardır: Onda ağırlık azdır ve gerginliği çoktur ve bazı kere hissizlik olur; sancı olur ve çoğu kere benzeri haller gösterir. Ama buğulardan oluşan baş ağrısının belirtileri şunlardır: Başta asla ağırlık olmaz; bazı kere baş ağrısının belirtisini gösteren buharlı koku vardır; kulakta uzun süren veya devamlı etkisi vardır. ve bazı kere buharlardan dolayı oluşan baş ağrıları *vidac damarlarından (jugular venler)* [kaynaklanabilir]; karında iltihap ve bozukluk olur. Koku ve buğulardan kaynaklanan baş ağrısının bazısında ağrı bir yerden diğerine gider. Buharlar çok olduğunda arterlerin atışı çok olur; kötü boşaltım olur; [hastada] gidip gelen mizaç olup [şikâyetler] periyodik olur.

Ancak belli bir madde etkisiyle meydana gelmeyen meydana gelen kötü mizaçtan dolayı görülen baş ağrısının belirtileri bunlardır: o ağrı gerekli özellikleri gösterir. Örneğin maddeye dayalı olmaksızın görülen kötü mizaç sıcak baş ağrısı oluştursa, başta sıcaklık hissedilir. Diğer durumlar da buna göredir. Başta ağırlık olmaz ve şiddetli kuruluk olur. Maddesi olmayan başka bir mizacın ona sebep olduğunu gösteren kuruluk ona uygun işaretlerdir. Özellikle sıcak mizacın baş ağrısına sebep olduğunun işareti şudur: Hasta olan kişinin başında yumuşaklık olmamalıdır; başta sıcaklık ve iltihap hissedilir ve o hastanın gözünde kırmızılık oluşur. Hastanın soğuk maddeler alması gerekir.

Ama baş ağrısına sebep olan kötü soğuk mizacın sebep olduğu baş ağrısının belirtileri şunlardır: [Hastanın] yüzünde zayıf bir hoşluk ve

zarafet vardır; kırmızı renk olmaz. Baş ağrısı her ne kadar hissedilse de, çok şiddetli değildir.

Kuruluktan dolayı görülen ağrının işaretleri şunlardır: Ağrı görüldüğünde kişi çok kusar ve düzensiz olup, uykusuzluğu çok olur. Aynı zamanda uzun zaman endişe, üzüntü ve ateşli hastalık olması gibi, bu söz konusu edilen baş ağrılarının hepsinde, arazların hepsinde görülen baş ağrılarının sebebi kuruluktur. Bir başka belirtisi de bu baş ağrısında ağrı tekrar eder ve ağrı şiddetlidir.

Ortaklık dolayısıyla olan baş ağrılarının belirtileri bunlardır: ortaklık dolayısıyla ortaya çıkan ağrı daimi değildir; bir görünür bir kaybolur; şiddetli bir şekilde görülebilir, daha sonra kaybolur. Bu zıtlık ortak organla olan ihtilaftan kaynaklanır. Baş ağrısının sebebi ortağı olmayıp belki de hastalık beyinden kaynaklanmaktadır. Beynin diğer fonksiyonlarında da afet olabilir. Süreklilik ve sürekli ağırlık gibi beynin kısımlarının dışındaki organlarda bozukluk olmazsa, beynin ve ortak olduğu organların fonksiyonları netleşir; açık ve seçik hale gelir.

Eğer beynin zarlarında bozulma varsa belirtileri şudur: baş ağrısı gözlerin köküne ulaşır. Eğer bozulma kafada olan zarlarda olursa veyahut diğer bir yerde olursa, ağrı gözlerin köklerine ulaşamaz ve başta olan deri elle okşansa o okşama bile ağrıya sebep olur. Mide ile ortaklığı olan baş ağrısının işareti endişe ve kusma ve iştihanın azalması veyahut yok olması ve sindirimin kötüleşmesi, bozulması veyahut azalması veya tamamen yok olması durumunu ortaya çıkarır. Eğer bu hastalıklarda baş ağrısı bu arazlardan önce görülürse ve eğer mide ile ortaklık eden bozulmalarda, safranın mideye ulaşması dolayısıyla olursa, açken veya açlık durumunda ağrı şiddetlenir. Bazen baş ağrısı asıl hastalık olup, midenin sayılan fonksiyonlarındaki bozulma mide ile beyin arasındaki ortaklık nedeniyle olur. O halde, ısınıp her birisinin ne halde olduğunun bilinmesi gerekir. Hangisinin asıl hastalık olduğu hangisinin görülen hastalık olduğu açıklanır. Görünen her belirti değerlendirilmelidir. Asıl hastalık çoğunlukla önce ortaya çıkar ve önce hastalığı olanın hastalığının asıl hastalık olması gerekir.

Midede afet olduğunun belirtileri şunlardır: Mide ve sindirimin hali çeşitlidir. Aynı zamanda midenin hali doluluğu dolayısıyla, çe-

şitli olur Çünkü midenin rahatsızlığına sebep midenin boş olması halinde safra hareket eder.

Mide hastalığı soğuk hıltan dolayı meydana gelmişse, mide boş olduğunda rahatsızlık sakinleşir ve genellikle soğuk maddeden dolayı meydana gelmiş olan rahatsızlığı sakinleştirir. Lakin bazen çok miktardaki soğuk maddenin dumanı olur ve o buğu rahatsız eder. Bu rahatsızlık ve sıkıntı yemek yendiğinde çoğunlukla sakinleşmez. Bazen de nadiren de olsa, yemek yemek soğuk maddelerin oluşturduğu sıkıntıyı giderir. Bu şekilde o sıkıntı safradan veya soğuk maddeden oluşanlarla benzer etki yapar. Çünkü her iki durumda da ortaya çıkan rahatsızlık yenen maddelerle teskin edilir. Söz konusu edilen birçok eziyet orada görülmez. Lakin diğerinin durumu farklıdır. Çünkü söz konusu edilen madde safra ise midede iltihap olur ve *hırkat (yanma hissi)* ve *ceşa (geğirmek)* görülür. Diğer maddelerde bunlar olmaz. Geğirmenin görülmesi hastalığın yerini göstermez. Aynı şckildc mide bahsinde midenin rahatsızlığı sıcak maddelerden veya benzer maddelerden olduğunda sıkıntısını ve etkilerini biz mide bahsinde anlatırız. İnşaallahu Taala. (Allah isterse).

Mideden kusma ile dışarı atılanlar rutubetli hıltlara da işaret ederler. Midede oluşan maddenin yandığını gösterir. Baş ağrısının durumunda tersliği ve birçok kişinin midelerinde devretmek suretiyle safra ve yorgunluk oluşturur ve yorgunluk hissedildiğinde, o kimsenin baş ağrısı harekete geçer; yemek yerse, baş ağrısı sakinleşir, iyi olur. Bu durum o kişide mide ile o baş ağrısının ortak olduğunu gösterir. Bundan dolayı bu baş ağrısının mide ile başın ortaklığından kaynaklandığı sonucuna varırız. Bu ağrı bıngıldağın ön tarafında görülür. Bazen bıngıldağın ortalarına kadar uzanır. Sonra aşağı iner ve başın sağ tarafına doğru meyleder.

Beynin dalakla ortaklığından dolayı, görülen baş ağrısı sol tarafına erişir. Boğazın da ortaklığı ile ağır eskiden kalmış [madde] ön tarafa ulaşır ve uterusun da iştiraki ile ağır [madde] *yafuhun (bıngıldak)* tam ortasında olur. [Baş ağrısı] uterusun da iştiraki ile meydana gelmişse, ekseriyetle oraya söz konusu ağır madde ulaştıktan sonra veya kadın düşük yaptıktan sonra görülür. Regl kanının hapsedilmesinden sonra da olur. Bu tip baş ağrısı regl kanının azlığından da olabilir.

Hintli hekimlere göre, kurtçuktan oluşan baş ağrısının delili şudur: çok yiyecek yemek, beyinde hissedilir ve kötü koku olur. Hareket cttikçe baş ağrısı daha şiddetlenir ve hasta sakinleştikçe ağrı da sakindir. Böbrekler ve omurların da ortaklığı ile olan ağrı başın arka tarafına ve ense tarafına meyillidir. El ve ayaklardaki kısımların da iştiraki ile baş ağrısı acının istidadı ve heyecanı durumunda baş ağrısı ortaya çıkar ve o zamanda baş ağrısının görülmesi, diğer ağrı ve sızılarla ortak olduğunu gösterir. Isı ve buhranlar sırasında görülen baş ağrılarının belirtisi ateşli hastalığın ve buhranın baş ağrısının bu heyecanla harekete geçmesidir. Onların sükûn ve kesintisinde ve aynı zamanda zaaflarında baş ağrısı da durur. Hummanın şiddeti başı ağrıyan kişinin idrarının beyaz olmasından da anlaşılır. O baş ağrısı hummanın arız olduğunu gösterir. Çünkü idrarın o durumunda beyaz safranın çok fazla yönlendirildiğine işaret eder. Gereksiz fazlalık gösteren şiddetli safra meydana gelir. Bazıları ince nesneler her ne kadar sıcak olmayıp soğuk ise de, ateşli hastalığa sebep olur. Çünkü latif olan buharları temizleyip bozar. Örneğin ballı sirke soğuk iken, bazen buharların yolunu açıp başa doğru giden maddeleri beyne doğru yönlendirilir.

Şakika denen baş ağrısı yarım baş ağrısı olarak bilinen baş ağrısıyla karıştırılır. Genellikle baş ağrısının tedavisi için kendi tedbirlerini almak gerekir, ancak o ağır tedbirler bırakılıp, daha hafif tedbir alınsa, onun hastalığı *şakika* olur. Ne zaman baş ağrısı şiddetli olsa onun tedbirlerini de yoğunlaştırmak gerekir. Bu kısımda bunları açıkladığımızı bil ve kaydet.

Sekizinci Kısım
Baş Ağrısı Belirtilerinin Açıklaması

Hastanın idrarı kırmızı olursa, o hastalıktan önce baş ağrısı varsa, bu durum hastalığın tırmandığını gösterir ya da işe karışan baş ağrısı vardır ya da daha sonra, gelecekte baş ağrısı görülecektir. Aynı şekilde idrarın sıcaklığı ve buharında beyazlık olduğunda maddenin başa geçtiğini göstermekte olup, kaçınılamaz baş ağrısına işaret eder.

Dokuzuncu Kısım
Baş Ağrısının Bütün Tedbirleri

Sen bilirsin ki, baş ağrısının tedavisi diğer hastalıkların tedavisiyle ortaktır, yani belli yasaya bağlı olarak, baş ağrısı diğer hastalıkların tamamının yönlendiricisidir. O yasa şudur: ilkin sebep kesin olarak belirlenmelidir ve daha sonra onu oluşturan etkenlerin zıtları ile tedavi olunması gerekir ve bundan sonra baş ağrısının giderilmesi için yiyecek ve içecek ayarlaması yapılmasında yarar vardır. Özellikle şaraptan ve çok uykudan kaçınmak çok yararlı olacaktır. Yiyecek ve şarap fazla alınmamalıdır ve azaltılmalıdır, aksi halde zararlı olur. Sıcak baş ağrısının zararı olur ve sıcak baş ağrısı müzminleşirse bunun sebebi çok yiyip içmektir; bunlar zarar verir. Bu durumda sükûnet yararlıdır ve baş ağrısı olan beyin için fikir gibi hareketli nesneleri terk etmek çok yararlı olur ve baş ağrısını azaltmak için ihtimam gösterilmelidir. Her ne kadar o sıcak maddelerin çekilmesi lavmanla yapılsa da bu tedbirler terk edilmemelidir. Yine baş ağrısında kusma oluşturan ilaçlarla lavman yapılan maddelerle destek olunmalıdır, öyle ki bu destek sayesinde baş ağrısı oluşturan maddeler kusma ile mide ve karaciğerden atılır. Baş ağrısı meydana getiren maddeler aşağı çekilip, söz konusu baş ağrısından kurtaran ilaçların kuvvetlisinden verilmelidir. Başı ağrıyan kişinin iki ayağını ovarak rahatlatmak gerekir. Ekseriya rahatlayan kişide uygun maddelerle o zararlı nesneler aşağıya çekilip, ağrı kalır ve sen istersen o kişiye lapa ve yakı uygulayabilirsin. Eğer hastalık gerek sıcak gerekse soğuk olsun müzmin olursa önce hastanın başını tıraş etmen gerekir. Zira ilacın gücü taze tıraş olunan başa iyice nüfuz eder. Aynı zamanda alınan ilaçların kuvvetle nüfuzu da kesinleşir. O ince ilaç olursa onun akmasını engeller ve havanın onu tahribinden korur. O ilacın üzerini bir lapa ile ya da bir kat sof ile örtmek gerekir.

Filagrus (?) bir hekimdir; o 'alın damarından kan alıp başın alt tarafını etle kaplamak gereklidir' der. Elleri ve ayakları ovmak ve kol ve ayakları sıcak su içine koymanın ağrıyan yeri biraz hareket ettirmenin faydalı olduğu ve aynı zamanda ekşi ve sindirimi zor olan besinleri bırakmanın çok yararlı olacağını söyler. O kişilerde baş ağrısının geçmesini isteyip, bir daha dönmesin diye tedavi ederler. *Kanun*'un

yazarı der ki, çok kere başı ağrıyanın ayaklarına sıcak su dökmemiz yararlı olur.

Hasta baş ağrısının baştan ayağa doğru indiğini zanneder [ve böylece vücuttan gittiğini kabul eder]. Hâlbuki bu böyle olmaz. Bilinmelidir ki, ekşi yiyecekler baş ağrısı olan kişilere iyi gelmez. Eğer baş ağrısı mide ile ortak olarak ortaya çıkmışsa, ekşi besinler midenin ağzını güçlendirip, takviye ederse o baş ağrısı mülayim olur. Eğer baş ağrısı yoğunsa hastanın çektiği sıkıntıdan maddenin mideye dökülmesi alıkonur. Mideye bir nesne daha hâkim ve arız olursa tedavisinde bu nokta dikkate alınarak, o nesne ne kadar varsa asıl hastalık olan baş ağrısı o kadar güçlü değildir. Nesnenin ne olduğu dikkate alınmazsa hasta olan kişiye verilen ilacın etkisi olmaz. Örneğin baş ağrısı olan kişinin baş ağrısı çok fazlaysa, baş ağrısının şiddetli olmasına sebep olur ve burada hastalığın başa gelmesini engelleyen ilaçlar uygulanmalıdır. Tatlı kabak yağı ve söğüt yağı ve nilüfer yağı gibi maddeler ve kâfuru ile belli miktarda yoğurt gibi ilaçlarla tedavi edilmelidir. Belki bazen onu az miktarda uyuşturucu ve uyku verici ilaçlarla tedavi etmek zorunda kalırsın. Nezleden kaynaklanan baş ağrısının tedavisinde soğuk yağlar verilmesi ile baş rutubetlendirilip düzenlemek ve belki kusturma ve el ve ayakları ovarak güçlendirmek ve ılık suya koyup soğutmakla meşgul olmalıdır. Başa yararlı olması için hastanın başına ilaç koymak istersen bıngıldak üzerine ve beynin ön tarafındaki *derz-i iklil (taç suturu, coroner suture)* üzerine koymak gerekir. Sen başın arka tarafına ilaç koymaya ihtiyaç duymamalısın. Çünkü ilaç bu yerlerden başın arka tarafına nüfuz eder. Beynin arka tarafının kemikleri çok serttir ve sağlamdır; oradan ilaç beyne nüfuz edemez; eğer nüfuz etse bile bıngıldak ve başın ön tarafından nüfuz eden ilaçlar kadar yararlı olamaz. Ancak başın ön tarafı ile birlikte arka tarafına da ilaç uygulanabilir. Eğer ilaç soğuk ise ilkin organlara zararlı olduğu açıkça belli olur.

Darban (nabız gibi atan) cinsten baş ağrısı başta soğuk olan şişlere benzer. Nabız gibi vuran baş ağrısı büyük nabız gibi hareket hissedilen ağrıdır. O vurmalarla birlikte sıcak şişler olursa, onda yumuşak bir soğukluk oluşur ve aynı zamanda bu tip baş ağrılarında kol ve bacaklar bağlanarak, boynun arka tarafındaki çukur kısımdan hacamat

ile kan alınır. Eğer şiş soğuk ise, yara açan maddeler, meyilli seyreden damarlara birkaç ukiye soğuk ilaçları karıştırıp, uygulanır; örneğin sedef otu, nane ve gül yağı ile karıştırıp uygulamalıdır. Bazen de bunun gibi baş ağrısı çok şiddetli olursa, hatta çocuklarda görülürse, bu durumda o çocuğun baş süturları ayrılır ve çıkarılır. Onun tedavisi tahmin edilmelidir. Güzelce ısıtılan damarı, yani safra damarı dedikleri damarın tedavisinde, gül yağı ve sirke ile karıştırılıp yapılan ilaç, baş su ve tuz ile yıkadıktan sonra sürülmelidir. Eğer sen [hastaya] çözülmesi güçlü olan şarap ya da güçlü ekşi maddeler verirsen, *Kanun*'da yazıldığı üzere, [hastanın onu] yavaşça içmesi gerekir. Bu kısımda mümkün oldukça çökelmeye meyletmemelisin. Uyuşturucu ile baş ağrısının sakinleşmesinin gereklerini Allah isterse, biz kendi kısmında söz konusu ederiz. Bilinmelidir ki, baş ağrısında dağlama tedavi şekli olmaz. Belki de dağlamanın baş ağrısına zararı olur. Lakin bazen de baş ağrısı mide hareketinden kaynaklanmışsa bu tedbirle, o baş ağrısının dağlama ile tedavisinde yarar vardır.

Başın arka tarafında olan baş ağrısı hummadan dolayı değilse, onun tedavisi ilkin pişmiş maddelerle bu kadar güçlü değilse kusma ve açmakla olmalıdır. Baş ağrısı başın bir yerinden diğer bir yerine geçiyorsa ve ona soğuk isabet ettiğinde sakinleşiyorsa, ondan kan almak gerekir veyahut ilaçlarla fazlalıklar başa yönlendirilmediği takdirde hacamat yapılması uygun olur.

Onuncu Kısım
Güneş'ten ve Başka Yollardan Oluşan Yanmalar Sebebi ile Fazlalıklar Olmaksızın Ortaya Çıkan Baş Ağrıları ve Safravi ve Demevi (Kan Nevinden) Maddelerin Oluşturduğu Baş Ağrılarının Tedavileri

Bu baş ağrılarının tedavisinde başlıca alınacak önlem başın kendisi ile ilgilidir. Bu cins baş ağrılarının başlangıcında saf, halis ve taze olan gül yağından daha faydalı bir ilaç olamaz. O yağ başa dökmek suretiyle uygulanır. Ondan da daha yararlı olanı, daha önce söz konusu edildiği gibi, bıngıldağa uygulanıp sof veyahut homojen bir şekilde o yağın sürüldüğü keten uygulamasıdır. Daha sonra o yağ uygulanmaz. Eğer bıngıldak üzerine gül yağının sürülmesi herhangi bir yarar sağlamıyorsa,

söylenen bitkilerin öz suları ile karıştırılıp soğuk bitkiler diye sınıflandırılanların sularından da karıştırılır. Bazı ilaçların tekrar uygulanması iyi olur ve bu yararlıdır. Süt, menekşe yağı ve gül yağı da [tedavide kullanılabilir]. Onlar soğutucu özellikte, kar üzerine konulmak suretiyle soğutulmuş olmalıdır. Bunun gibi ilaçlarla tekrar tedavi etmek çok yararlıdır. Gül yağına sirke konsa bu da ilaç olarak yararlı olur. Çünkü sirkenin özelliği ilacı nüfuz edici kılmaktır. Lakin *Kanun*'da zikredilen kurallara uymak gerekir. O baş ağrısına su ile karıştırılmış sirke içirmek, suyu fazla olmak şartıyla çok yararlıdır. Özellikle, Güneşte yanmaktan dolayı olan baş ağrısının tedavisinde hava değişimi ve kemiklere lapa uygulamak, serinletecek şeyler vermek, doğal olarak soğuk, gerekirse karla soğutulmuş olan ilaçları vermek ve çok ihtimam etmek iyi olur. Aynı şekilde *nüşükat (koklatarak verilen ilaç)* ve *kuturat (damlalar)* ve kokular da verilmelidir. Bunları sen tarif edip, bildin. Bu baş ağrısında ve diğerlerinde maddeyi burun ile çekmekten, tahrik eden siyah maddelerden, fazla cinsi münasebetten çekinilmelidir.

Güneşten yanma dolayısıyla olan baş ağrısının tedavisi kolaydır. Lakin onun teşhisi ihmal edilse ve tedavi ertelense, tedavisi zor olur dersem, yanlış olmaz veyahut onun tedavisinde verilecek olan ilacın daha etkin olanlardan seçilmesi gerekir. Güneşte yanma dolayısıyla olan baş ağrısı Güneşin sıcaklığından olduğu gibi, bazı kere de Güneşten dolayı olan baş ağrısı buhardan olur. Buharlar ve diğer sakin olan maddelerle tedavi yapılırsa onların hareketlerinden baş ağrısı ortaya çıkar ve bunun gibi baş ağrısının tedavisinde kusma tedavi olarak uygulanabilir. Bazen Güneş doğduktan hemen sonra yemek yemek yalnız buharları hareket ettirip o yenen yiyecekleri harekete geçirmez. Hareket eden buharlardan yalnız baş ağrısı olur. Onun gibi baş ağrısı da her ne kadar belli bir madde tarafından oluşturulmamışsa da, tedavisinde yine de hasta kusturulur.

Eğer bedende doluluk olup ve elem yaratan maddenin çekilmesinden korkulursa senin bildiğin gibi, eğer ihmal olunup, daha sonra kusma yaptırılsa afet oluşup oluşmamasından emin olunmaz. Büyük bir ihtimalle dolu olan madde hızla hareket edip beyne çıkar ve daha sonra alınacak tedbirle hızla kaybolan baş ağrısı hızla geri gelir. Bu korkuyu gidermek ve maddenin tamamen atıldığından emin olmak

için kusturmak gerekir. Sıcak baş ağrısının bütün çeşitlerinde baş cidden iltihaplanıp, sükûneti cidden artarsa ve kalıcı olursa, soğuk kıl ile biraz keten alınıp çobandeğneği suyu ile yoğrulup ve soğutulmuş başa yakı şeklinde uygulanır.

Ama ateşli baş ağrısında kan neviden maddeden oluşursa süratle kan alma uygulanmalıdır ve ihtiyaç olduğu miktar belirlenerek ve uygun olduğu kadar kan alınmalıdır. Eğer kolda olan damarlardan kan alma ile yetinmeyip, kusma ile atılmasını gereken maddeler atılamazsa ve damarların durumu aynen devam ederse ve genel olarak damarlarda doluluk olursa ve gözde ve başta doluluk olursa, beyindeki fazla maddenin boşaltılmasını sağlayan damarlardan kan alınmasını gerekir. Burnun iki tarafından kan alınmalıdır ve alın damarlarından kan alınır. Zira alın damarlarından kan alma çoğunlukla başta olan ağrıları def eder. Baş damarlarından kan almada ağrı yerinin hangi tarafta olduğuna dikkat etmelidir. Eğer ağrı arka tarafta ise başın ön tarafına gelen ağrının karşısında olan damardan kan alınmalıdır. Eğer ağrının karşısına gelen damardan kan almak için damar bulunamazsa, kan almak için onun yerini alacak damara gereksinim vardır.

Hekim Erkiganis dedi ki: eğer söz konusu edilen damarlardan kan alma yararlı olmazsa *kahil (median ven)* üzerinden kan alma uygulanır; ondan çok kan akıtılır ve sonra hacamat yerine tuz dökerek sıvanır ve bir parça bez saf zeytinyağına batırılıp, o hacamat yerine konur. Eğer o yerde ertesi günü cerahat varsa ilaç uygulanır ve bu ilaç sadece bu baş ağrısına özgü değildir. Hangi maddeden ortaya çıkarsa çıksın, bu ilaç bütün kötü (zararlı) maddelerden dolayı ortaya çıkan baş ağrılarının hepsinde kullanılabilir. Bu nevi maddelerin fazlalığından ortaya çıkan baş ağrısı örneklerine safenden kan almak çok kere yararlı olur.

El ya da ayak bileği üzerinden hacamat da yararlıdır. Bu söz konusu tedaviler baş maddesinden olan baş afetiyle ilgili olup kan alınarak tedavi edilir. Baş ağrısında kan maddesine safra karıştığı hissedilirse bizim safravi baş ağrısı kısmında zikredeceğimiz tabiatı yumuşatıp, maddeyi rutubetlendiren ve boşaltma özelliği olan maddelerle ile genel olarak, kusmada çekince yoktur. Sonra o gibi baş ağrıları olanlar *neşter (?), nişukiye (?),* kayısı ve belli bir miktar çorba tabiatlarını ra-

hatlatıp maddeleri dışarı atarlar ve aynı zamanda mercimek ve bezelye gibi maddelerden yapılan çorbayı da yararları için tüketirler. Lakin bu söz konusu edilen maddelerin kendilerini yiyemez ve çorba yemeği ile beslenmeye katlanırlar. O hastalıklar kuruluğa ve ağırlığa ve kabıza meyilli soğuk kan oluşturan soğuk madde ile beslenirler. Örneğin sumak ve nar gibi besinlerle mercimekle karıştırılıp onlardan mürekkep olmalıdır. Bu hasta o besinlerle beslenir. Lakin mizacın kuru olmasından korkulur. O zaman bunun gibi besinler yenmez. Sen baş hastalıklarının tedavisinde yumuşatıcı tabiata çok ihtiyaç varsa ve zikrolunan kabız edici maddeler yumuşatmaya gereksinim olduğunda kudret helvasını, gibi yiyeceklerle ve diğer yumuşatıcı ve boşaltıcı olanlar ile o kabız halinin değişmesini sağlamak gerektir. O alınan besinlerin kimisi iyi olur. Miktarı az olmalıdır. O normal hale dönene kadar verilen ilaçlar değiştirilmemelidir. Ne zaman baş ağrısında yakılar ve rahatlatıcı maddeler verilse, onlardan soğutan ve tertibi çok karmaşık yapıda olmayan maddeler alınmalıdır. Belki o alınan rahatlatıcı maddeler de kötü mizacı gereği kabızlık yapabilir; nar suyu gibi. Aynı şekilde meyvelerden ve yapraklardan ve köklerden soğuk kabız özellik taşıyan öz suları gibi. Sirke ile karnıyarık salyası ve çobandeğneği gibi nesneler ile karıştırılır. Ama safravi maddeden arız olan baş ağrısında kanında kötü hareket hissedilirse onun ilacı biraz kan alma ve ondan önce de hastayı kusturmaktır.

Eğer kanda hareket olmaz ise öncelikli olarak, helile vererek, kusturmak iyi olur. Eğer ateşi yoksa ve eğer o safravi baş ağrısında ateş varsa kaygan olan ilaçlarla kusturulur. Eğrelti otu ve şarap verildikten sonra ara verilip benzeri meyvelerle kusturulur. Aynı zamanda, bazen de şahtere otuyla yumuşak lavman uygulanır. Baş ağrısı ağır safradan kaynaklanıyorsa, midenin tabakalarına o ağır safra nüfuz etmiştir. Bu durumda, hasta kusturulur. Eğer kusması mümkün olmuyorsa, yani bu yolla midedeki olan safra, müshil yapan ilaçlarla mevcut maddeyi atamıyorsa o zaman yazılan maddelere uygun yakıları *fiykare* ile mahmude otu içip maddeyi kusarak veyahut kaygan kusturucu maddelerin terkibindeki yakıları belli bir miktar mahmude otu ile güçlendirirsek veyahut pişmiş helile ile *Akrabadin*'de görüldüğü üzere dışarı atarsın. Sonra soğuk ve rutubetli olan nesneler ile mizacını

değiştirirsin. Ama dengesiz mizacını yiyecek ve içecekle değiştirirsen hastanın başının mizacını da yiyecek ve içeceklerle değiştirirsin.

Eğer sebep sadece başta olursa *Kanun*'da yazılan ilaçlarla bütün kuru kötü mizaçların tedavisini sağlayabilirsin. Genel olarak kuruluğun çekilmesini mümkün kılan sebepleri ortadan kaldırmak için istimal olunan ilaçlarla başın mizacını değiştirirsen baş ağrısı için haricen uygulayacağın bu ilaçlar yararlı olur. Safran tabletlerinin ve bu hapın sabah alınması da yararlı olur. Safiran 7 miskal, saf sarı sakız 1,5 miskal ve yemen şapı, 8 miskal, demir oksit 5 miskal olmak üzere bu droglar alınıp, öğütülüp, mazı suyuyla yoğrulup, hap yapılır. Gerektiğinde o haplardan biri gül suyu ile sirke karışımı içinde hal olunup baş ağrılarında alınır. Hummalarda baş ağrısı sıcaklığı artırır. Bu zararlı maddeyi başa meylettiren ilaçla alınmasıyla ve sirke ve gül koklamakla baş ağrısı geçer.

On Birinci Kısım[174]
Maddesi Olmayan Sevdavi Soğuk Mizaç ile Yahut Balgami Sevdavi Maddenin Oluşturduğu Baş Ağrılarının İlaçları

Bu ilaçlar söz konusu edilen ağrılara bütünüyle yararlı olur. Fiilen ısıtan hırkalar ve bir arpa tanesi miktarında ısıtıcı [maddelerle] ve sıcak bir ortamda başı yıkayıp temizlemek gerekir. Lakin arpa tanesi ısıtıcı diğer temizleyen maddelerden daha latif ve baş ağrısının hepsinde yararlı olur ve özellikle soğuktan oluşan baş ağrısına yararlı olur. Başı açıp Güneş ışıklarına karşı karşıya geldiğinde ağrıyı yapan madde çözülüp, baş ağrısı geçinceye kadar Güneşte oturmak [uygun olur]. Eğer o ağrı sahibinin bedeni maddeden yoksunsa, Güneşte oturarak rahatsızlık yapabilecek maddelerin hareketinden korkulursa, ona Güneşte oturmak uygun değildir, ancak, yarası ve beresi olan kişinin besinini azaltıp, soğuk yiyecekler vermek gerekir ve zararlı maddeleri dışarı atacak ilaçlar verilmelidir. Bu dışarı atma işlemi lavmanla yapıldığında, yüce ve nefsanî hareketten ve fikir hareketlerinden kendini çekmelidir, sakınmalıdır; soğuk içeceklerden kaçınmalıdır.

Soğuk yerlerde bulunmak ve soğuk nesneler yemek [zararlıdır]. Soğuktan başı ağrıyan kişilerin hepsinin içinin temizlenmesinden sonra,

---

174 TM: Bu kelime yok

zaten söz konusu edilmiş olan yayılan kötü kokulardan kaçınmalıdır ve güzel kokularla ve lapalarla (doku üzerine uygulanan çeşitli terkipler) desteklemeli ve çokça baş okşanmalıdır; yararlı olur. Bu durumda, tenkiye sonrasında [ilaç] alınması gerekirse, bu adı geçenler alınır. Bunlar onlara yararlı şeylerdir. O içilen ince reyhan şarabı, kereviz tohumu, rezene tohumu ve anzarot ve doymama hali için kimyon tohumları, yabani havuç ve mantar verilir; onlar ishale iyi gelir ve tedavi bu olaylarda kullanılan diğer tohumlar ile desteklenmelidir. Lakin bu kuvvetlendiricilerle desteklenen şarap alındığında midede harekete ve yayılmağa meyilli hıltlar oluştuğunu bilmelisin. Eğer mide karışırsa, bu alınan maddelerden ve hastanın şikâyete edebileceğinde korkuyorsan, ona bu gibi içecekler vermemelisin. Aynı zamanda, o baş ağrısına, hardal yakısı gibi pamuktan (tohumundan ayrılmış) yapılan yakılar ve özellikle bu yakıların terkibinde hardal ve dağ otu zamkı olanlar çok yararlı olur ve terkip nar sirkesi ile karıştırılsa soğuk baş ağrılarına iyi gelir ve tercih edilen bir ilaç olur. Aynı zamanda safran damlaları lavantanın tohumu ile karıştırılsa yararlı olur. Bunların hepsinin baş tıraş edildikten sonra haricen uygulanması gerekir.

Soğuk baş ağrısı sarımsak yenmesi ile kesilir. Ancak soğuk baş ağrısı balgami maddelerden meydana gelmişse, onun tedavisi bedenden balgamı tamamen atmakla mümkündür. Eğer hılt bütün bedende yaygın halde ise onu dışarı attıktan sonra biraz latif yiyecekler verilmelidir. Baş ağrısında alınması gerekmeyen hoş şeyler de alınmalıdır. Bunlara ilave olarak, adı geçen olgunlaştıran ve kusturan ilaçlar da hastaya verilir, ancak bu yedirilecek şeyler azdan başlayıp, azar azar miktarını artırarak yapılmalıdır. Daha sonra karın hastalıklarında *Kanun*'da[175] adı geçen diğer ilaçlar verilir ve yine ağrı ve sızıları teskin eden ilaçlar da verilir. Soğuk ve rutubetli olan hastalıkların tamamında alınan ilaçların hepsi de balgami baş ağrısında alınabilir. Haftada bir kere tiryak özelliğindeki macunlar alınır ise yararlı olur.

Ama soğuk baş ağrısı sevdavi madde ile ortaya çıkmışsa ve kötü mizaçlı ise veya kan alma bırakılsa ve şikâyetler yoğunsa, kan alma ile başlayıp, daha sonra şikâyetlerin mutedil hale geldiğinde, fazlalığın

---

175 TM: Bu kelime yok

dışarı atılması gerekir. Daha sonra söz konusu yol üzere, mizaç değişikliği yapıp latif kan ve rutubet oluşturan besinler verilmelidir. Bundan önce bu konuda verilen açıklamalar tam anlamıyla yararlı olur. Bu soğuk sevdavi baş ağrısı için yararlı olan ilaçlardan biri de karanfil tohumlarıdır. Bu kısımla ilgili Erkiganis adlı hekimin zikrettiğimiz tedavisini kan alma kısmında ele alacağız.

On İkinci Kısım
Soğuk Baş Ağrısına Yararlı İlaçlar

Burada ve şimdiki halde soğuk baş ağrısına yararlı olan haricen uygulanan maddelerin sıfatını söylemeliyim. O maddelerin istimalinin açıklaması şöyledir: ilkin başın tıraş olunması gerekir. Daha sonra *sütleğen otun*dan bir miskal ve borakstan bir miskal ve yabani sedef otundan iki miskal ve hardal tohumundan bir miskal ve hardaldan iki miskal alınıp, ondan yakı hazırlandıktan sonra mercanköşk suyu ile yoğrulup başı ağrıyan kişinin başına uygulanır. Diğer başa uygulanacak sevdavi baş ağrısına yararlı terkibi kısaca anlatalım: Biber bir miskal, safran yağının alt kısmı yani tortusu üç miskal, taze sütleğen bir miskal ve güvercin tersi iki miskal. Bu terkip iyice ovulur. Sonra terkip başı ağrıyan kişinin başına uygulanır. [Bu terkip] ılık sütleğen otu sütü, tuz ve boraksla karıştırılır. Sonra sütleğen öz suyu beklemiş mercan köşk, Arap zamkı, kunduz hayâsı, sedef otu suyu ile karıştırılıp hastaya verilir. Daha sonra, soğuk ve hasta olan yere uygulanır. Bu terkip şakaklardaki baş ağrılarına iyi gelir ve haricen uygulanan terkiptir. Kronik soğuk yarım baş ağrısı ve *huzeye (başı miğfer gibi kavrayan ağrı)* iyi gelen yağlı terkipler[176] göğsün orta kısmının kemiğine de uygulanır. Çünkü bu karışımın yararı başın çevresindeki soğuk ağrıya ve aynı zamanda soğuk olan yarım baş ağrısına ne kadar yararlı ise bu ağrıların müzmin olarak görüldüğü yerlerde de çok yararlı olur. [Bu terkip] beyaz biber iki dirhem ve safran iki dirhem, sütleğen öz suyu bir dirhem yabani güvercin tersi bir buçuk dirhem olarak alınır. Bunların hepsi sirke ve balla birlikte karıştırılır. Daha sonra bu terkibe mercan köşk, sütleğenin usaresi, kunduzhayası, küsküt, akasya, biber alınıp, eski şarapla karıştırılarak hazırlanır.

---

176 TM: Bu kelime yok.

Bir diğer ilaç güvercin tersi ile yapılan güçlü bir ilaçtır. O ilacın terkibi şöyledir: Söz konusu edilen hapın terkibi, biber iki miskal, safran iki miskal, sütleğen usaresi yarım miskal ve güvercin tersi bir buçuk miskaldir. Bu ilaçlar gerektiğinde sirke ile birlikte alınır.

Bu ilaçlar terkip olunduktan sonra, bazen sütle ve yumurtayla karıştırılıp verilir, bazen de tek başlarına verilir, lakin dozları farklı olur. Aksırtıcıların özelliği şudur: Soğuk baş ağrısı için verilen aksırtıcılarından biri acı nesnelerdir. Çörek otu aksırtıcıdır. Bir diğeri aksırtıcı da kunduzhayasıdır ve misk ile *bumbar (büyük sosis)* da aksırtıcıdır. Bazen hekimler, 7 yabani kekik yaprağı ve hardaldan yapılan tabletlerin yararlı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu denenmiş aksırtıcılar yararlıdır. Misk ve onunla birlikte amber, bunların hepsiyle birlikte gerektiğinde birleştirilip verilen miktarlarda karıştırılarak merhem hazırlanır. Bu terkip soğuk baş ağrısı için verilen ilaçlardandır. Çekirge yağı veyahut içinde eşek gırtlak suyunun eritildiği yağ ile hazırlanan bu tip aksırtıcı terkipler baş ağrılarını sakinleştirmekte kullanılır. Orada birikmiş, ancak oraya ait olmayan maddeler de dışarıya atılıp baş ağrısı bertaraf edilir.

Bir grup sorumlu kişi soğuk baş ağrısının bir [başka] ilacının bu aksırtıcı terkiplerden daha güçlü olduğunu söyler. O aksırtıcı terkip *hac (deve burnu, alhagi maurrorum)* yaprağı öz suyundan yapılır. Bu öz suyuna o yaprak bastırılır; ona su katılmaz ve alınan öz suyundan o başı ağrıyan kişinin burnuna, kan alırken, üç damla dökülür ve bir saat sonra menekşe yağı püskürtülür. Hasta çok yağlı üstübeç yudumlayıp içer; değişir[177] ve terkip bu adla bilinir. Kestaneden ve o gözün safrasından üç dirhem ile mumdan iki dirhem, miskten bir dirhem ve kâfurudan yarım dirhem alınıp, keskin bir koku oluşturulur. [Yine buna ilave olarak,] keskin kokulu zamktan *(safiya)* bir miskal ve yarım miskal saf bal, bir buçuk miskal pazı kökünün öz suyunun çok küçük miktarı ile bir araya getirilip, keskin bir koku oluşturulur. Bu terkiple burun açılır. Diğer bir ilaç sütleğen otu alınır ve o alınan maddenin üçte biri kadar *hazzaz–i hindi (Berberis Lycium öz suyu)* alınıp, pancar öz suyu ile yoğrulur ve keskin bir koku oluştu-

177 TM:Bu kelime yok

rana kadar muamele edip, buruna çekilir. Kuru günlükten sekiz miskal ve borakstan dört miskal ve sumaktan dört miskal alınıp, güzelce ovulur ve keskin koku oluşunca, hasta kişinin başı kaldırılıp kuvvetle buruna çekilir. Diğer [bir tedavi şeklinde] dört miskal çörek otu yeterlidir, ancak iki miskali kuvvetle içe çekilmelidir. Diğer [bir tedavi şekli] dört miskal çörek otu ve iki miskal eşekhıyarının öz suyu ile iki miskal nışadır alınır. Bu toplam maddeden kına yağı ve eşekhıyarının yağı ile macun yapılır burnun içine konduktan sonra hasta başını kaldırıp kuvvetle o birleşiğin kokusunu içine çeker. O koklama sıcakta uygulanır ve [terkibin kokusu] hemen başında bulunan şeyi oradan indirir ve o vakit hasta ılık su ile burnunu yıkamalıdır.

Soğuk Baş Ağrısında Uygulanacak Başka İlaçların Terkibi: Soğuk baş ağrısı olanların başları yağlarla ovulur. Soğuk baş ağrısında sıcak olan her şeyin yağı yararlı olur. Onda dereotu, yarpuz, mercanköşk, pelin otu, yabani kekik, sedef otu ve defne, yaprağı pişirilir ve kullanılır. *Kanun*'da sözü geçenler yararlı olur. Pelesenk yağı *Kanun*'da açıklandı.

[178]***Müzmin Baş Ağrısına Yararlı Olan Hoş Kokular:*** [179]Eşekhıyarının özsuyu veya biraz saf kara kimyon alınır ve hıyarın öz suyu ile karıştırılıp, hastanın burnuna çekmesi söylenir.

Kuru Baş Ağrısı İlacı:[180] Kuru baş ağrısı safravi ve kan nevinden madde nedeniyle oluşan baş ağrısıdır. Bundan önce biz ondan bahsettik. Ancak maddesi olmayan kuru baş ağrısı kaldı. Kuru baş ağrısı, özellikle, kuru tarçınla tedavi edilir. Kuru baş ağrısında özellikle, kan ilacı nevinden ilaçlar hastaya verilerek tedavi edilir. Bu drogların kimisi iyidir; özellikle yumurta sarısı ve yağlı piliç çorbası ve gri keklik, incik çorbaları ve rutubetli yağlarla terbiye edilmiş yağlı bulamaçlar hastaya verilmelidir.[181]

Sonra o hastanın mizacında sıcaklık ya da soğukluktan hangisi az ise mizacını ona uygun olan yöne meylettirmek gerekir. Kuru tarçın

178 TM'de bu başlık yok.
179 TM: Bundan sonra açıklayacağımız her türlü burundan çekilerek alınan keskin kokulu maddeleri damlatmak da iyi olur. Müzmin baş ağrısına üflemede yararlıdır.
180 TM: İlaç hakkında
181 TM: Sen [hastayı]bu besinlerle tedavi etmelisin.

baş ağrısına yararlı olur. İyi, kaliteli yağlar ile keskin kokulu, örneğin badem yağı ve kabak yağı ile kötü mizacı iyiye döndürmek ve o yağlardan biri ile sıcaklık ve soğuklukta değişikliğe ihtiyaç olursa onu eşit miktarda olmak üzere, yağlardan bir ile değiştirmek gerektir.

Bazen kuruluk dolayısıyla beyindeki bir hıltta eksiklik olabilir. O zaman koyun ve buzağı kollarının iliği iyice temizlenip, onunla koku alınmalıdır. Tavuk yağı ve *derac (Afrika ve Asya'da bulunan bir nevi keklik)*, gri keklik ve biraz keçi daha çok da inek iliği ile de keskin koku alınır.

[182]İnce *faluzec (pirinç veya buğday unundan yapılan cıvık kıvamda yiyecek)* ile hastanın başına yakı yapmak iyi olur. O hamurun hazırlanışı şöyledir: buğday ve arpa, şekerle karıştırılır.[183] ve badem yağı veyahut kabak (bal kabağı) yağı ile *faluzec (faluz; buğday ve pirinç unu ile hazırlanan jel kıvamında bir yiyecek)* yapılır. Terkip yakı şeklinde bıngıldak üzerine uygulanır veya *faluzec* bıngıldak üzerine uygulanıp, akıntıyı engellemek içinde uygun yiyecekler alınır.

Şişten Kaynaklanan Baş Ağrısı Hakkında Açıklama:[184] Diğer baş ağrısı çeşitlerinden [biri] olup, ikinci makaleden sonraki makalede farklı kısımlarda zikredeceğiz.

Tıkanıklığın Sebep Olduğu Baş Ağrılarının Tedavisi:[185] Tıkanıklığın sebep olduğu baş ağrılarının tedavisi ilkin bildiğin adı geçmiş ilaçlarla yapılır. Sonra o yerde bulunan maddenin dışarı atılması ve sarısabır ve tahılların tüketilmesi ile ve sonra dışarıdan uygulanacak bazı preparatlar ve onlara ilave olarak, uygun kokular koklatılarak ve gargara ile dışarı atılması sağlanır. Geriye kalan maddeler ise tekrar pişirilip dışarı atmak ve onların çözülmesini sağlamakla olur. Sebep ortadan kalkıncaya kadar bu söz konusu edilen dışarı atma işlemi ve çözme işlemi tekrarlanır. Bundan önce pişirilme, dışarı atma ve çözme işlemlerinin yapılma şekli açıklandı; sen daha önce bu konularda bilgilendirildin. Eğer başın mizacı hiddetli ise ve tıkanıklık varsa (tortu birikmişse) ve o ağırsa, onun ilacı keskin kokular koklatmaktır.

---

182 Kuru baş ağrısı için burada söz konusu edilenlerin hepsi de yararlıdır.

183 TM: simit kıvamına getirilir; sekiz yumurta ile

184 TM: Fi Halic-i Sudağ

185 TM: Fi Selac-ı Sudağ el-Suret

Ona sıcak açıcı maddeler verilip, tıkanıklığı açmak gerekir. Eğer baş ağrısı heyecan verirse veyahut sıcaklıktan baş zarar görürse Hint katranı, [uygulanır]; onun zararı yıkayan, temizleyen ve tutmayan soğuk maddelerle giderilir ve bundan sonra elem sakinleştiğinde tıkanıklık açılınca hastaya, o açıcı sıcak maddeleri tekrar verirsin. Bunların tekrar açıklanması gerektir.

Ağır Sıcak Buharlar ve Dumanlardan Ortaya Çıkan Baş Ağrısı:[186] İlkin duman ve buharı olan yiyeceklerin yenmesinden kaçınılarak tedavi edilir. Gerek soğuk gerekse sıcak olsun, ceviz, hurma ve hardal gibi buharlı ve kokulu olan, maddeler verilir. Sözü geçen her baş ağrısında uygulanan ilaçlar ve yakılar alınır. *Kanun*'da anlatılan kokular alınır ve özellikle kunduz hayâsı ve misk ve mum alınır. Aç karna hamama girmek bu baş ağrısına yararlı olur. Bu ağır buharların kaynağı mide olursa onun tedavisinde adı geçen ilaçlar (belli dozda hazırlanmış ilaçlar) alınır. Özellikle dışarı atan nesnelerden belli dozda alınır. Bunlar kunduz yağı veyahut onun bedeli olan eski zeytinyağıdır.

Bu baş ağrısında kimyon veyahut hastaya mide ile bilgi verilirken, yazılan kimyon benzeri ilaçlar alınır. Bunlardan sonra, bit otu yağı, laden reçinesi ve süsen yağı ile servi, beyaz ılgın ve yararlı öz suları ile hasta sakinleştirilip, sıkıştıran, tutan diğer ilaçlarla baş desteklenir. Aynı zamanda bu ilaçlarla zarar veren maddeleri aksi yöne çekmek gerekir.

Buharlardan olan baş ağrısında, eğer baş ağrısına sebep olan buharlar başta ortaya çıkarsa hastada mide kokusu ve bağırsaklarında guruldama olmaz ve o ağrı doluluk zamanında artmaz ve havanın çözülmesiyle, yani mide boş olduğunda eksilmez. Aynı zamanda çok buharlaşan yiyeceklerin değişmesinden artmaz ve az miktarda bilinen buharlaşan yiyecekler ile eksilmez ve bu durumda baş ağrısı ilacı olarak buharları dağıtıcı olarak bilinen lapa vb. haricen uygulanan ilaçlar alınır ve başı tutması kolay olan o yere ait ilaçlarla tedavi desteklenir. İnce, latif kokular ile bu tedavi yapılır. Bu kadar tedbir o baş ağrısı için yeterlidir. Eğer o buharlı baş ağrısı mideden kaynaklanıyorsa mideyi takviye eden ilaçlar da yararlı olur; mastik zamk ve gül reçeli gibi. Bunlardan sonra kimyon gibi ilaçların alınması yararlıdır. Hasta ne

186 TM: Fi İlac-ı Sudag'... sebeb-i har min beyn el-riyah

zaman yemek yese, onda buhar ve baş ağrısı olursa, yemeğin üstüne karnıyarık öz suyunu kişniş şekerle muamele ederek alması gerekir.

Biraz ketenle mideyi soğutmaktan korkulursa kuru kişniş ile keten tohumu istimal olunur. Açıklandığı gibi, ilaçla ağrı teskin edildikten sonra baş takviye edilir. Haricen uygulanan ilaçlar, koklatılanlar ve özelliklerine göre mercanköşkle ve bazı kere yalnız mercanköşkle bu baş ağrısından tamamen kurtulması sağlanır. Bu baş ağrısında zararlı maddeler aksi tarafa çekilecek şekilde tedavi yürütülür. Buharlı maddenin çok sıcak olduğu sıcaklığa işaret eden alametlerden hissedilirse, sütleğen otu gibi güçlü kabız yapan maddelerden ve etkisi fazla olan yerlerden sen kaçınmalısın. Ancak o zaman sen öncelikle buharlı maddeyi zıt tarafa çekmekle ve gargara ve tenkiye ile ve sonra mutedil olan haricen uygulanan lapa ve benzerleri ile tedavi edebilirsin.

Başın Dışından İçine Giren Buharlardan Meydana Gelen Baş Ağrısının Tedavisi[187]

Başın dışında olan yaralar baş ağrısına sebep olursa veya dışarıda olan yararlı buharlar beyne girip onda baş ağrısı oluşturşa, o buharlar dışarıdan bertaraf edilir. O saf buhar mı yoksa kış rüzgârı mı belirlenir. Daha sonra beyne hangi yoldan girdiği belirlenip tarif edilir. Eğer beyne ulaşan buhar sıcak ise ve onun kulaktan girdiği bilinirse, o kulağa gevşetici papatya yağı ve bir parça yararlı yağlarla[188] biraz da gül yağı iyice karıştırılıp kulağa damlatılır. Aynı şekilde, sıcak gazlar burundan içeri girmişse, o ilaç buruna damlatılır. Bizim zikrettiğimiz sıvı olup, dışarıdan uygulanan terkiplerle birlikte, bu ilaçlar kullanılarak, kötü sıcak mizaç oluşursa, o arız olan sıcak mizaç ile ortak olarak, tedavi edilip, ilkin biraz açıcı ilaçlarla başlanır. Eğer onun yararı olmazsa, bu ilaçlardan biri ile tedaviye devam edilir. Ancak beyne giren gezici soğuk buğular (gazlar) kulak ve burundan hangi yoldan girmişse o yola sıcak damlalar damlatılır ve damlatılan sıvıların kunduz yağı ve misk içermesi gerekir. Bu iki maddenin miktarı bunlara olan ihtiyaca göre belirlenir. Söz konusu edilen sıcak lapalar

---

187 TM: İlaç Hakkında
188 TM: avucu

ve yakılar ve çözücü haplar alınır veya haricen uygulanır Yararlı ve yumuşatıcı olan şeyler alınır.

Dışarıdan Başa İsabet Eden Kötü (Zararlı) Buharlardan Meydana Gelen Baş Ağrısının Tedavisi:[189]

[190]*Reddiye (kötü baş ağrısı)* dışarıdan beyne giren sıcak buharlarla ve dumandan meydana gelir; az miktarda da küf bağlamış olan, soğuk dumanların olduğu yerlerden beyne gelir. Bu sıcak dumanlar mutedil lapalar vb. ile çözülür. Eğer o buharlardan ve dumanlardan çok şey beyne hapsolup, o kişide göğüste afetlere sebep olmuşsa ve baş dönmesi gibi afetler oluşturmuşsa, mutedil iyi huylu kokular koklanmakla çözülür. Gül suyu ve gül yağı ve nilüfer ve menekşe yağları koklatılır. Eğer başta şiddetli sıcaklık hissedilirse, kâfur ve sandal koklatılır ve o hasta hamama sokulur; sıcak şeylerle hatmi ile başı yıkanır veya bütün olarak hasta su ile yıkanır. Ancak beyinde kötü mizaçlı soğuk dumanlar oluşmuşsa o hastaya misk ve kunduzhayası yağı koklatmak yararlıdır. Ona tedavi için bu koklatma yeterli olur.

Eğer beyinde hapis olmuş buhar ve dumanlar hapsolmuşsa ona daha güçlü bir ilaç vermek gerekir. Zikredilen buharlar (dumanlar) ve rutubetli maddelerle ilaç yapılır ve onlara benzer buharlar, hastanın burnuna uygulanır. Bu yolla o buharlar şiddetle parçalanır; burnun üst tarafına yağlarla uygulanıp, daha sonra bu uygulama yukarıda korunarak, damlatılan yağın inmesi engellenir. Yağın gücü beyne ulaşıp, sonra yukarıda hapsedildiğinde, iyice içe çekilemeyen yağlar atılır. Bu daima uygulanır. Hatta o kendi kendine akar.[191] Aynı zamanda hastanın gülsuyu, kabak suyu ve söğüt suyu gibi maddelerle yıkanmalıdır. Bu sular çok miktarda buhar içerir. Eğer o buhar afet ve kötü mizaç gösterirse, çoğunlukla kükürtlü dumanlar ve cıva buharları ve diğer müshillerin buharlarının beyinde hapsedilmesi afet kötü mizacı gösterir. Bu durum

---

189 TM: Reddiye (Kötü Baş Ağrılarının) Tedavisi:

190 TM: *Reddiye (Kötü baş ağrısı)* isabet eden beyne dışarıdan giren buharların tedavisi içten gelen giren buharın tedavisi gibidir. Genel olarak

191 *Kanun*'da bu açıklamadan şu anlaşılmaktadır: yayılması uygun değildir. Muhtemelen kendi haline bırakılması daha uygundur. Bundan dolayı parçalanan yağlar o buhar ve duman çözülene kadar yenilenerek muamele tekrarlanır.

ve kabak ile kâfuru gibileriyle tedavi edilir. Çünkü kâfur soğutur ve kabak yağı düzene koyar ve sıcak kuru yağların zararlarını def ederler.[192]

Aynı zamanda kâfuru yağı marul yağı ile alınır. O hastanın bulunduğu yere söğüt yapraklarıyla oluşturulan güzel kokular uygulanır.

Güzel Kokulardan Oluşan Baş Ağrısının Tedavisi: Eğer baş ağrısı güzel kokulardan oluştu ise ve o güzel koku sıcak ise zararı kuruluğu dolayısıyla olmayıp, bilakis sıcaklık ve o güzel kokudan kaynaklanır. Tedavisi safran ve buna ilave olarak, kâfuru, sandal koklatmakla olur. Aynı zamanda kâfuru koklatmaktan olan zarar misk ve safran koklatmakla da engellenmiş olabilir. Ama güzel kokunun zararında kuruluk varsa ve boşluklara girerse o surette miskin zararını ortadan kaldırmak için yapılan tedavide kâfuru koklamakla yetinmemelidir. Belki soğutmak mümkün olursa, rutubetli dumanları içine çektirmekle gördüğü zarar giderilir. Rutubetli dumanlar yeterli olmaz ise o zaman bu dumanlara kâfuru ilave edilir. Bunların aksi durumda da, bu tedavi mukayese edilerek yapılır, yani içe çekilen soğuksa veyahut sıcak olup, terkibi ile zarar verirse, bu durumda zararlı olabilir. Her ne kadar bu zikredilen durumlar nadiren görülse de, onların ortaya çıktığı durumlarda zıtları ile tedavi edilip onlara misk ve safran koklatılır ve kuru dumanlar hastanın içine çektirilir.

Kötü Kokulardan Oluşan Baş Ağrınsın Tedavisi: [Kötü kokulardan oluşan baş ağrısının tedavisi fazla güzel olan kokulardan oluşan baş ağrısının tedavisi gibidir. Bu kokular baştaki boşlukları dolduran nilüfer ve menekşe gibi droglarla tedavi edilir. Bütün bu dogların güzel kokularıyla olduğu gibi, bu drogların yağları uygulanır, ancak bu yağların doğrudan uygulanmasıyla değişim ve düzelme mümkün olur.][193]

Şaraplardan Oluşan Baş Ağrısının Tedavisi Hakkında:[194] Baş ağrısı tedavilerinde öncelikle, midenin temizlenmesi gerekir. Bunun için ılık su ile ballı sirke, turp tohumu öz suyu içilip kusulur veyahut[195] senin bildiğin yumuşak kusturucular ve vasat kusturucularla

192 TM: Allahın izniyle

193 TM'de yok.

194 TM Fi İlac-ı Sudg

195 TM:*Akrabadin*'de zikredilir

tenkiye yapılır. Eğer kişiyi kusturmak gerekirse veyahut kusturmak gereksiniminin yanı sıra, kanda tamamen temizlik olmayıp belki midede madde kalırsa, o zaman yakılarla dışarı atmak gerekir. Midede daha fazla kalmaması için o yakılar kısa mahmude otu ile takviye olunur. Eğer o kişi de ateşli hastalık olup, sıcak müshiller alması zararlı olursa, o zaman hastanın tabiatı dolayısıyla, helile benzeri çözen, rahatlatan ilaçları içmesiyle yetinilir veyahut çözücü olan, rahatlatan şarap öncelikle verilir. Eğer hasta nefsi bunları geri çıkarır, kabul etmezse o hastanın doğası nar suyu içirerek gevşetilir, lakin içirilen nar suyu yağlı olup kısa mahmude otuyla az miktarda takviye olunmalıdır. Kısa mahmude otunun sıcaklığından korkulmamalıdır. Zikrolunan değişme engelleyici olup, verilen hiçbir maddenin etki etmesi mümkün olmazsa, o zaman hastanın midesinde mevcut olan şarabın sindirimine yardımcı olacak droglar verilir; bunların uyutucu olması gerekir. İdrarın renginin şarap rengindc olduğu görülür. O hastanın ayakları menekşe yağı ile ovulur ve kol ve bacaklarına papatya yağı uygulanır. Daha sonra o hasta hamama sokulup çok soğuk olmayan gül yağı ile başı ovulur; koruk ve mercimek gibi yiyeceklerle beslenir. Aynı zamanda lahana ile beslenmesi o kısma hassasiyet verir; baştaki dumanı engeller.

Galen '[bu durumda] ateşi olan hastayı güvercin palazıyla beslemenin baş ağrısını ve ateşini atma özelliği vardır', der.[196] Çünkü güvercin palazı ince kan içermekle şaraptan meydana gelen dumanın başa girmesini engeller. Senin o hastaya kasılmayı (tutmayı) açıcı ilaçlar vermen gerekir. Senin içtiğin şarap soğuk olup, diğer şarabı sen hastaya içirirsin. Ancak o hastanın midesi zayıf olup gevşek mideden korkulur ise soğuk su ile şarabı azaltmaktan kaçınırsın. Ona ekşi nar suyunu ve *ravend* suyunu ve özellikle ravendin suyunu ve ağaç kavunu ve ekşisini ve iyi olmazsa özellikle, o ekşinin arkasına içirirsin. O hastaya kuru kişnişi ona eşit miktardaki şekerle karıştırıp bir terkip hazırlarsın ve ona verirsin. Bunun gibi basit ilaçlar (droglar) ateşli baş ağrısı olan hastaya yakı gibi dışarıdan uygulanır. Bunlardan sonra o hastayı iyi ve teskin edersin, yani hareketten

196 TM: Şeyh Ali Reis der ki

men edersin. Bu cins baş ağrısının asıl ilacı uyku ve sükûnettir, ayrıca bunlar iyi gelir. İlaçlardan sonra baş ağrısı, hareket olduğunda hala devam ediyorsa, bu ilaçlara ertesi gün de devam edersin. Ona soğuk yiyecekler ve soğuk olarak hazırlanmış besinler verirsin. Yumurta sarısı gibi yiyeceklerle desteklersin. Hastayı çok sarsarsın; bundan sonra, onu uyutmağa uğraşırsın.

Hastayı uyutmayı başarırsan, o hastayı biraz da kusturman gerekir. Eğer o hastayı kusturup onun bünyesini temizledikten sonra, hala baş ağrısı varsa, ona verdiğin ilacın içinden gül yağını çıkarıp diğerleri ile tedaviyi tekrar edersin. Çünkü o sırada gül yağı fazla sıcaklık yapar. Bu arazlar görüldüğünde, gül yağı vermekle baş ağrısının tedavisi desteklenir; dumanların başa girmesi engellenir; onlar hava haline getirilerek ihtiyaç karşılanmış olur. Eğer, bu durumda gül yağı ilaçlardan çıkarılırsa, onun yerine papatya yağı verilir; beyindeki buharlar çözülsün diye, o yağ bütün başa sürülür. Eğer papatya yağı ile de baş ağrısı geçmezse, süsen yağı gayet yerinde olur. Bunlardan sonra *humar (uyuşukluk)* hafifleyip azalırsa, hastayı o zaman sen yavaş yavaş yürütürsün veya salıncakta sallarsın ve onun ağrısı için, o zaman balıketi ve söylendiği üzere, pişirilip soğutulmuş piliç eti verirsin. Bu hasta söz konusu edilen besinlerle besleyip daha sonra yürümekten men edilmesi uygundur. Belki yemek yedikten üç saat sonra yürütülebilir. Özet olarak uyuşukluğu olan kişi, ilkin uyku ile yahut uzun sukutla sindirime hazır hale getirilip, midesi tepki gösterecek kadar hafifletilir. Ondan sonra, eğer o kişi [hala] uyuşuk durumda ise şeker ballı sirke ile karıştırılıp verilmelidir. Eğer o hasta rutubetli ise onun ilacı ballı sirkedir. Ondan sonra ayakları dikkate alınıp, zarar vermeyecek ölçüde hareket ettirilmelidir veyahut rahatsız olmayan diğer yönüyle ayakları uyarılır. O hasta yalnız sirke ve sarı sakız yemekten kaçınmalıdır. Eğer sirkenin değiştirilmesi gerekiyorsa, o zaman iyi cins sirke ekmekle yenir, yani ekmek gibi bir nesneyi iyi kalitede olan sirkeye batırıp yenir. O hastanın mutedil yakılarla tedavi edilmesi ve hafif olan etlerle beslenmesi gerekir.

Şarap İçin Uygun (İyi) Olan İlaçlar[197] Biraz hindiba, biraz kereviz ve temizleyen soğuk amber hapı, [sumak tohumu, mercimek

[197] TM: İlaçların Sıfatları

kabuğu,][198] gül ve tebeşir olmak üzere onların hepsi aynı miktarda alınır; bir araya getirilir, bundan üç dirhem miktarı alınıp, bir kırat kâfuru ile bir kıyye (bir okka) nar suyu veyahut ravend suyu veyahut ağaç kavunu suyu veyahut ağaç kavunu kabuğu ile içilir.

Cinsel Münasebetten Oluşan Baş Ağrısı:[199] Cinsel münasebet dolayısıyla olan baş ağrısının sebebi yoktur. Cinsel münasebet dolayısıyla beynin kuruluğu ortaya çıkar ve kuruluktan baş ağrısı oluşur. Onun tedavisi kuruluk kısmında anlatılan ilaçlardır. Mizaç rutubete meylettikten sonra, o ilaçlarla vücut rutubetlendirilir. Bazen de cinsi münasebetten sonra baş ağrısı oluşur; sebebi vücutta görülen doluluktur. Cinsel münasebet dolayısıyla vücut ve burun hareketlerinden oluşan doluluk üzerine [baş ağrısı] görülür, [çünkü cinsel münasebet] salgıları harekete geçirir ve temiz olmayan buharlar yayılıp başa giderek baş ağrısı oluşturan dumanı meydana getirir. Cinsi münasebetten sonra, vücutta doluluk baş ağısı oluşturan nesneler oluşur. Bu durumda ilkin kan alınır ve sonra ishal yapan nesnelerle vücut temizlenir.

Eğer ikisi de (kan alma ve müshille temizleme) gerekirse veyahut daha sonraya bırakmak gerekirse, bu durumda, cinsel münasebetten sonra, güçlü yağlarla beyin takviye edilir. Gül yağı ve bit otu, yağı gibi beyni güçlendiren yağlar ve aynı zamanda gül ve bit otu suyu gibi güçlü özsuları ona verilir. Aynı zamanda o hastalığa iyi gelen ve kolayca sindirilerek keymusa dönüşecek besin maddeleri yenmelidir. Baş ağrısına sebep olan cinsel münasebet bırakılmalıdır. Eğer cinsel münasebeti bırakmak mümkün olmuyorsa aç karnına cinsel münasebetten kaçınmalıdır.

Darbe ve Düşme Sonucunda Oluşan Baş Ağrısı:[200] Bu şekilde oluşmuş baş ağrılarında senin yapman gereken öncelikle düşmeden kaynaklanan ağrıyı sakinleştirmek olmalıdır. Maddeyi elem hissedilen yerden uzaklaştırmalı; oradan atmalıdır, ya da bulunduğu yerin aksi tarafına çekmelidir. Eğer düşme ve vurmadan dolayı iltihap oluşmuşsa, o cerahat apse olup şişmesin diye, apse giderici ilaçlarla tedavi edi-

---

198 TM: Bu kelime yok.

199 TM: Dumandan oluşan Baş Ağrısı Hastalığı

200 TM: Fi ... Sudg tedbir fi yuarrid li zagzaga el-dimağ ve'l-sücce

lir. Eğer o yerdeki cerahatte kötü mizaç belirlenemiyorsa, cerahatin bulunduğu yerin etrafının mizacını değiştirecek ilaçlar verilmelidir; daha sonra iç kısım tedavi edilmelidir.

Bilinmelidir ki, bu afetin sahibinde ateş oluşursa ve aklı karışıksa ve şişme başlarsa, ilkin onun yapısından kaynaklanan kafatası veya *ekhel (median ven)* damarlarından kan alınır ve bununla şişler engellenir. Eğer o hastada doluluk olursa sıcak lavmanlar uygulanması gerekir. Hatta *hanzel (ebucehil karpuzu, cucumis colocynthis)* yağı ile lavman yapılır. Lakin hastanın ateşi varsa, sadece lavman yapılır. Eğer lavman yapılmasına engel varsa, o vakit ateşi olmayanlara güzel kokulu ilaçlar verilerek kusturulur. Lakin o kişide ateş değil, ama biraz hararet varsa, yine o haplarla kusturulur ve kusmada az hararet olduğu için bu tedavi şekli bırakılmaz. Şişin zarar verdiği kesinse o hastaya sen bakmalısın. Eğer darbe ve düşmeden cerahat olursa ilkin o cerahat olan organın mizacını değiştirip ve iltihabı iyi eden maddelerle cerahati tedavi etmelisin. Sütleğen otu sözü geçen cerahatin bulunduğu yere uygulanır. Hastanın mizacında değişme olmadıkça o tedavi edici, cerahat apse yapıp şişmez. Eğer orada biraz cerahat varsa dıştan uygulanacak makul ilaçlarla cerahat olan yere, cerrahi yakı yapılıp tedavi edilir. O yakının [terkibi] bit otu suyu ve söğüt suyu gibi sularla, onların yağları ve aynı zamanda bit otu, süsen ve gül yağlarından meydana gelir. Bu ilaçlar kasıcı, büzücü ve latif vb. olmalıdır. Bu ilaçlar gül, sarıyonca, kan dindiren sapları ve papatya, ermeni kili ve Yemen şapı gibi droglarla hazırlanmış olup, reyhan şarabı katılarak dışarıdan uygulanmalıdır.

[201][Bazen de] o yağların verildiği kişi, yağları yanlış değerlendirip, onları hastalık sebebi olarak değerlendirir. Zira o yağların biraz soğuk oluşundan ağrı oluşur ve bunun yerleşmesinden korkulur. O halde onu yemek, şarapla vc hamamla almak gerekir. Aynı zamanda buharlı ve teskin edici olan yiyeceklerden kaçınmak gerekir. Eğer darbe ve düşme yerinde hassasiyet görülmeğe başlarsa o zaman kabızlığın (tutma) güçlü olması gerekir. Soğutucu özellikte olan nar kabuğu, gül suyu, mercimek ve gül suyu gibi droglar kabız yapar. Bu kabız yapan

201 Bazen bu ilaçların içinde kısıtlama yapılarak, yalnız yağlarla terkip hazırlanır

maddeler su ile yıkanır ve dışarıdan sözü edilen yere uygulanır. Böylece onda kabız ve soğumadan başka incelik de olur. Bundan sonra şu ilaçları almalıdır: Servi sıvısı, *tarafen (ekşimiş sütün güneşte kurutulmasıyla elde edilen bir nevi peynir)* ve günlük vb. benzerleri. Başta darbe etkisi olduğunda çok uğultu olursa ve su ile ya da bal suyu ile birlikte, ona karabaş içirilmelidir. Çünkü *uğultunun (za'za'a)* vereceği zararlardan hasta ancak bu yolla kaçınmış olabilir.[202]

Eğer baştaki ağrı ve elem beynin zarlarına ulaşmışsa onda tehlike büyük olur. Eğer darbe ile beyinden kan çıkmışsa mümkün olduğu durumlarda o hastaya tavuk beyni verilmesi gerekir. Onun üzerine genellikle nar suyu dökülür. Bu ilaç ile şişleri çözmek mümkün olur, yani beyinden kanın çıkması (beyine bağlı kanama) kesilirse o zaman tavuk beyninin suyunu verirsin. Üçüncü günden sonra ve kan aldıktan sonra bu ilacı içirirsin.[203]

Başın Zaafından Ortaya Çıkan Baş Ağrısının Kötü Mizacını Değiştirilmesi: Başın mizacında[değişiklik] güçlü ve olgun yiyeceklerin değişmesi ile olur. Onda latiflik ve kabızlık özellikleri vardır. Baş ağrısının tedavisi sebebin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olur, yani *Külliyat*'ta geçtiği gibi kaidelere göre, zaaf baş ağrısı sebebidir. Bazen o söz konusu sebep, yani mevcut fail sebep gerek sıcak gerekse soğuk hıltlar ve kötü mizaçlı maddenin midede toplanmasıdır. Bu durumda orada toplanan, ancak atılması gereken şeyler ilaçlarla dışarı atılır. Çünkü söz konusu dışarı atma işlemi olmadıkça somut bir yarar sağlanamaz. Dışarı atılan maddelerden sonra, o hastaya besin olarak her bakımdan yararlı olan ve onda güçlü organı oluşturup, sindirimini yapabileceği besinler verilmelidir. O halde bu tip besinler bütün yiyecekler için söz konusu edilemez. Ancak yiyecekler iyi bir sindirim ve hem de kendiliğinden o organda güç oluşur. Bu iki özellik kendinde bulunan besin alınmazsa, o zaman o iki özellikten hastanın hangisine ihtiyacı varsa, onun ihtiyacının şiddetine göre, hastaya o besinin verilmesi öncelikli

---

202 TM: Allah iyilik versin

203 TM: Bazı nüshalarda bu durumda 'şiş oluşmuşsa, ilaç verildikten sonra kan alınır ve üç gün sonra tekrar kan alınır. Asıl nüshada bedende çoğunlukla şiş olmuştur' şeklidedir. Diğer terkip birinci nüshadaki gibidir. Lakin kısaca, diğer nüshası (daha sonraki şekli) olması gerekiyor gibi görünür. Allah en iyisini bilir.

olur. Hastayı besleme ve hastalığın öncelikli olarak göz önüne alınmasının arkasından onların zıddı özellikte besinler verilmesinden kaçınmalıdır. Besin olarak kuru hurma, zeytin ve peynir verilmelidir. Çünkü bu yiyecekler mide ağzını destekler ve güçlendirir.

Meşhur hekim Hippokrates bu hastaya mutlaka şarap içirilmesini önermektedir. Ancak Galen der ki: o hasta şarabı bir parça su ile ya da rakik reyhan şarabı veya o iki şarabı karıştırıp içmelidir. Bu da üçüncü bir seçenektir.

Beynin Hissetme Gücü Gibi Güçlerinden Oluşan Baş Ağrısı:[204] Beynin hissetme gücü dolayısıyla görülen baş ağrısının tedavisi beynin hissinin uyuşturulması ile olur, yani hissin algı gücü bertaraf olunur. Eğer hastanın sindirimi güçlü olursa beynin gerekli besinle beslenir. Hastaya beyni besleyen, buğday, arpa ve inek eti her fırsatta hastaya yedirilir. Eğer sindirim gücü zayıfsa marul, semizotu ve balıketi ile beslenir. Haşhaş şarabı gibi içecekler içirilir. Bazı kere de şarap ve haşhaşla hastanın başına uygulanır.

Şiddetli Hastalığın ve Hummanın Belirtilerinden Olan Baş Ağrısı: Kişinin hastalığı şiddetli olduğunda [ve ateş] görüldüğünde, hastalık yoğun değilse, hafifse, kendiliğinden geçer.

Baş ağrısının bir kısmı da geçmeyip hastalığın hafiflemesinden ve hummanın azalmasından sonra da devam eder. Humma sırasında oluşan baş ağrısı hastanın kulağında ıstırap yaratır. Hatta o baş ağrısı, her ne kadar ateşin belirtisi ise de, kulak ve onun ıstırabı dolayısıyla humma artar. O baş ağrısında idrar ilkin beyaz olur; idrarın kırmızı olması baş ağrısının devam ettiğini gösterir. O halde iki husustan birisi belirlemede diğerine öncüllük eder. Bu tip baş ağrısının tedavisinde kullanılacak zeytinyağı ve gül yağı alınıp o yağlar haricen uygulanır. Aynı zamanda o hastalık için gül yağı ile sirkeden pastil hazırlanır. Bu ilaç kış günlerinde ve ateşin hafiflediği zamanda destekler niteliktedir. Yaz günlerinde yüksek ateşte soğukluk oluşturulur. Eğer ateş vücuttaki buhar veya dumanının şiddeti dolayısıyla baş ağrısı olursa, o baş ağrısı için arpa, haşhaş, menekşe ve gül pişirilip kaynatılır ve haricen uygulanması yararlı olur. Eğer baş ağrısının

---

204 TM: Fi

hiddeti dolayısıyla değilse, belki azalması içinse, tedavide, söz konusu edilen ilaçların hiç biri kullanılmaz. Eğer sen o hafif buharları onaylar ve uygularsan, belki hastayı kusturup, ona benzer olan tedavi uygulanır; örneğin zeytinyağı verirsin. Onunla birlikte çobandeğneği veyahut mercanköşk pişirilip haricen uygulanır. Hatta bazı akıllı yaşlı kişiler şöyle dediler: az buhardan olan baş ağrısında papatya lapası uygulanır. Eğer şiddetli ağrı dolayısıyla, uyuşturucu *ve* ateş için kullanılan ilaçlardan alınmasına gereksinim duyarsan o ilaçları da, ancak kullandığın ilaçları desteklemek üzere verirsin.

Bazen verilen maddelerin başa yükselmesi ve yukarıya yönelmesi bu hastalığa daha başlangıçta engeller. Bunun için keten tohumunu soğuk olarak içirerek verirsen uygun olur. Bazı kere de kişniş ve gül yağı ile bu şikâyet engellenebilir. Bu hastalıkta bazen hamam tedavisi de iyi gelir Bu hastalıkta hastanın el ve ayaklarını çizip, su içine koydurursun. Bütün bu ilaçlar ile o baş ağrısı yok edilmezse, hastanın başı tıraş edilip papatya, hatmi, menekşe ve demirdikeni karıştırılıp, yakı olarak uygulanır. Bazı kere, hacamata ve kan almaya gerek vardır. Bazen de humma ve ateşli hastalıklar geçtikten sonra, baş ağrısı devam eder. Onun tedavisi o kişinin yiyeceklerini soğuk olarak vermekle ve başını gül yağı ve papatya yağı ile desteklemekle olur. Her gün iki kere akşam ve sabah hastanın el ve ayaklarına ılık su dökülür ve menekşe yağı ile el ve ayakları ovulur. Hastalığın sona yaklaştığının belirtileri görüldükçe, güzel sözler söyleyerek destek olunur.

Buhranlı Baş Ağrısı Tedavisi: Buhranlı baş ağrısından şikâyetçi olan hastaya bakılır ve eğer onda kusma, solunum değişikliği, hastanın dudaklarında titreme ve baş dönmesi varsa ve sonuç olarak beklenenin daha ötesinde belirtiler olursa, hastaya ılık ballı sirke ve soğuk güçlendirici maddeler içirilir.

Eğer hastanın bağırsaklarda guruldama ve iki tarafında yeller varsa ve bunlar hareketli ise, sonuç olarak maddelerin aşağı tarafa meyline dair işaretler görüldüğünde, onun tabiatını yumuşatacak, uygun yiyecekler verilir. Erik şarabı, gül suyu ve süsenin içine konan şeyler daha lezzetli olsun diye güçlendirilmiş bir parça erik suyu ilave edilir. O hastaya ondaki [hastalığı oluşturan maddeleri] yumuşatmak için menekşe şarabı, demirhindi şarabı ve *şirhist (bir çeşit manna, kudret*

helvası) verilir. Bu yolda geçerli olan yumuşatıcılardan beş dirhem miktarında verilir; bundan fazla verilmez. Eğer baş ağrısı buhranı olan hasta böbrekleri tarafında ve yan taraflarında, arkaya meyilli ağırlık hissederse ve bununla beraber maddelerin idrar yoluna meyli hissedilirse, o hastaya idrar söktürücü olan sirkeli bal içine kavun çekirdeği ve hıyar tohumu yarımşar kısım konup, verilir ve hastanın bu ilacı uzun süre yemesi önerilir. [Ayva da bu şikâyet için iyi gelir.][205] Çünkü bu ilaç hem idrar söktürür hem de baştaki dumanlara engel olur. Eğer baş ağrısı buhranı olan hastanın gözüne ışık gibi nesneler görünüyorsa, gözünün önünde karanlıkta sinekler uçuşur gibi hayaller olmuşsa, uzun süre burnu kanamışsa, o hastanın burnuna sirke buharı tulup, burnu tahrik edilir ve aksırması sağlanır. Bu terkip, burnun açılmasını veya aniden Güneş ışınlarının hastanın gözüne gelmesi, onun rahatlamasını sağlar.

Eğer mümkünse bundan sonra nabza bakılır. Eğer kalbin atışı sırasında, hasta acı hissediyorsa ve cildi yumuşaksa, ona *nefes açan maddeler (muarrika)* verilir. Bu da gerek alınan o ilaçla, gerekse şarap ile ve gerekse de başa uygulanarak sağlanır. O nefes açan madde çok sıcak ya da soğuk olmayacak şekilde, mutedil olarak uygulanmalıdır. Eğer buhranlı baş ağrısı olan hastanın kulağının arkasında veya kulaklarında veyahut da *erbiyelerinde (uyluğunun ve kasık yerleri)* gevşeklik olup, acı olursa ya da ayağında acı varsa, acı hissedilen yere çörek otu ve kereviz ile bit otu tohumu ve müshil nevinden nesnelerle lavman yapmak yararlıdır. Bazı kere herhangi bir şart olmaksızın o yerlerde büyüme görülür. Bunun sebebi baştaki maddelerin o yere inip, orada şiş oluşturmasıdır.

Kurt Sebebiyle Oluşan Baş Ağrısı Tedavisi:[206] Baş ağrısı ve benzeri hastalıkların tedavisinde, genellikle tenkiye uygulanmıştır; daha sonra haricen ilaçlar da kullanmışlardır. Her kısımda bu açıklamalar birkaç kere tekrar olunur. Burun hastalıkları kısmında zikrettiğimiz ilaçların tamamı, burada da verilebilir. Karında görülen kurtçukları

---

205 TM: Bu kelime yok

206 Fi söz konusu edildiği gibi ve Hintli hekimlerin de söylediği gibi, bazen beyinde maddeler tutulur ve bu durum ondan baş ağrısı oluşmasına sebep olur. Bazılarına göre, onların iddialarını inkar edip, beyinde tutulmaz derler. Hintlilerin söyledikleri

öldüren ilaçların hepsi alınmalıdır. Şeftali yaprağının öz suyu ve dut ağacının kökünün suyu ve sabır gibi ilaçların hepsi alınabilir. Bunlardan sonra, senin bildiğin gibi, beyni açan koku ve aksırtan maddelerin hepsi yararlıdır.

Uyku ve Uyuşukluğun Arkasından Oluşan Baş Ağrısı Tedavisi: Yakında açıklandığı üzere, bu şikâyetlerin hepsinde vücut ve baş tenkiye olunmalıdır. Bu şekilde tedavi etmek, baş ağrısına da yararlı olur. Baş ağrılarında hastanın alnına nar ve sirke ile yakı yapmak iyi gelir. Nardan da daha faydalısı incir ağacı külüdür.

Beyinle Ortaklığı Olan Organlardan Kaynaklanan Baş Ağrısı Tedavisinin Sınıfları:[207] Beyinle ortaklığı olan organlardan biri organın tedavisi de ortak olacağı için dikkat etmek gerekir. Dışarı atmayla ilgili olan ilaçlar uygulanarak, o organdaki fazlalıkları temizlenmelidir. O organın mizacı değiştirilir ve bu tedbirle birlikte baş güçlendiricilerle takviyc olunur. Başa çıkan baş ağrının sebebinin kabul edilebilmesi için ve tedaviye destek olabilmek için baş ağrısının başlangıcındaki soğuk güçlendiricilerin verilmesi zorunluluğudur; gül yağı gibi ve sirke gibi. Başlangıçtan sonra ona yakı uygulanır. Eğer sıcak madde ve sıcak keyfiyet olursa, yine sürekli olarak soğuk yiyeceklerle baş takviye edilir. Soğuk madde, başlangıçta zikredilen yiyeceklerin verilmesinden, sonra ilkin geri kalanı bit otu yağı ile takviye olunur. Onda servinin zamkı karıştırılmış ve eritilmiş olmalıdır ya da servi yaprağı yağı ve öz suyu daha sonra verilmelidir. Sen bunları düşünmelisin. Bu kısım beyinde değişikliğe uğrayarak asıl hastalığa dönüşmüş müdür? Ortaklığı dolayısıyla oluşan baş ağrısı daha sonra tekrar ele alınacaktır.

Ama onu tarif edip bilmelisin. Aynı zamanda maddeyi ve keyfiyetini de belirlemen gerekir. Sıcak madde sıcak nitelikli madde midir, yoksa aksi midir; bilmelisin. Tarif üzere her birinin tedavisini bildiğin gibi yaparsın. Ama baş ağrısı bacaklardaki afet dolayısıyla beyinde görülür. Onun sahibi bacaklarından başa doğru bir şeyler çıktığını hisseder. Eğer o baş ağrısı çeken kişide doluluk varsa, *safen (yukarı çıkan aorta, aorta ascendes)* dedikleri damardan ve boyundan kan almak

---

207 TM: Fi .....: Tcdbir Hakkında Biz bu tedbirin açıklamasında ilkin deriz ki

gerekir; vücudu *istim haykum (veya istimhikan: bir nevi purgatif)* ile tenkıye yapılmalıdır.

Eğer o hastada doluluk görülmüyorsa, iki bacağı kasıklara varıncaya kadar kuvvetlice birleştirilip ayakları tuz ve iyi bir yağla ovulmalıdır. Eğer ayaklar o afetin başladığı yer olarak biliniyorsa dağlama yapılır ve dağlanan yere yara ilaçları kullanılarak, yara iyi edilir; iltihabı giderilir. Ama bütün bedenden ve bedendeki buharların, organlardan yukarı çıkmasıyla, oluşan baş ağrısının ilacı, dumanları oluşturan ateşli hastalıklar gibi hastalıklar görüldüğünde, nöbette önce, hastaya açıcı yiyecekler yedirmek gerekir. Açıcı yiyecekler bulunamaz ise, ona soğuk su içirilir. Her ne kadar [hastanın] salyası bozuk olsa da, söz konusu edilen yiyecek ve içeceği bırakmamak gerekir. Meyveler arasında bu hastaya en uygun olan ayvadır. Kişniş de bu kısımda yararlı olur. Kişniş buharı hıltların yukarı çıkmasını engeller. Karaciğerin ortaklığı ile oluşan baş ağrısının ilacı da bu şekildedir. Baş ağrısı karaciğere ve idrara ait hastalıklarda görüldüğünde, ona ilaç verilmez. Karaciğerden başa maddenin çıkması ile baş ağrısı arız olduğunda yakı ile tedavi olur.

Baş Ağrısının Tasnifi Hakkında:[208] Midenin ve özellikle de midenin ağzının zaafı dolayısıyla görülen baş ağrısının sınıflaması hakkındadır. Mide bozulduğunda diğer yerlerde biriken maddeleri alır ve ondaki yutma bozukluğu olması baş ağrısına sebep olur. Bundan dolayı görülen baş ağrısı, kişi aç olduğunda harekete geçer. Onun ilacı şudur: yiyeceklere birkaç damla koruk suyu veya papaz ravendinin suyu konur veya verilecek sıvının kokusu hoş olup, tutmaya yarayan meyve sularından oluşmalıdır. Önce ekmek [verilir] veya bulamaç pişirilip, verilir. Nar taneleri ile mayalandırarak (ekşitilerek) verilir ve bir defaya mahsus olmak üzere, ekşi sınırlaması artırılsa, bu ilaç mide ağzını (carnia) güçlendirir. Bu sırada kusabilirse, hasta kusturulur. Bu kusma ile safra dışarı atılıp, hasta rahatlatılır ve midede bu şikâyet varken, soğuksa bu şeylerin kokusu iyi ise ve sıcak mizaçlı olan baharatlar ile alınır veyahut baharatlara gül suyu konup sıcak olan güzel kokulu nesnelerle birlikte alınır ya da baharatlar alınıp gül suyuna bastırılıp, onunla birlikte verilir. Eğer ekşilik mideye gevşeklik

208 TM: Min beyne Esnaf el-Sudağ

vermişse, ona sadece gül suyu vermek yetmez. Eğer baharat vermek gerekirse onunla birlikte sedef otu veya baharatla karıştırılmış gül suyu verilir. Bunun gibi baş ağrısı olan insan soğuk yiyecekle beslendiğinde, baş ağrısı kaybolacaktır. Daha önce etle bulamaç hazırlanıp içirilmelidir. Midenin ağzında korunma ve sindirimi hissederse, o sıkıştırma özelliği olan nar, ekmek gibi yiyeceklerden[209] veya ekmekle hurma yedirilir ya da zeytin ve ekmek yedirilir.

Ama baş ağrısının, midede olan hıltlar sebebi ile arız olan çeşidinin tedavisinde ilkin soğutucu ilaçlar verilmeli, sonra tenkıye yapılmalıdır. Tenkiye esnasında latif ve hoş, sindirimi kolay, iyi besinlerle hasta beslenmelidir. Sonra midenin durumunun gerektirdiği ve onun durumunu değiştiren çözme özelliği olan ilaçlar verilmelidir. Söz konusu edilen dört özellik bütün besinlerde bulunmaz; bu özelliklerden birisi kolay sindirilebilme ve iyi keymus oluşturan besin maddeleri olmalıdır. İyi kan oluşturan besinlerle, kolay sindirilen besinler tercih edilmelidir veya buna meyilli olmalıdır. Hastanın beslenmesinin hamamdan sonra olmaması gerekir. O hastanın buharlarını azaltır ve onları çözer. Eğer midede olan hıltlar safra kesesinde ise onu sen bizim *Kanun*'da zikrettiğimiz ilaçlarla tedavi etmelisin. Bu beyni gül yağı ve bit otu yağı ile desteklemekle olabilir. Eğer midede olan hıltlar soğuk ve balgami ise ona daha güçlü olan kusturucular (emetikler) ve hoş, hafif ilaçlar [vermelisin]. Eğer onlarla da giderilemezse[210] *akantiyun (akantimun, bir nevi diken)* lapası ile tedavi bu hastalığa yararlı olur.

Baş ağrısında iki arteri kesmeli veya iki damar üzerine hafif dağlama yapmalıdır. O dağlama başı yakmamalıdır ve lakin arterleri daraltmalıdır. Çok kere arterlerin bulunduğu yer çekilip sonra kesilir veyahut dağlanır.[211] Dağlamanın uygulamasında önce arter açılıp kendisi bizzat dağlanmalıdır, öyle ki onun izi deride kalmamalıdır. Arter açılmadan önce dağlama aleti, yani *misille (büyük iğne, çuvaldız?)* alınıp, kızdırılıp hazırlanmalıdır. Sonra arter açılıp uygun bir süre dağlama yapılır. Bu dağlama başa maddenin çıkmaması ve eğer

---

209 TM: birkaç parça iyi huylu meyve içine konup, öyle yenir veyahut meyvenin kendini yer ya da hastaya

210 TM: Karaciğer yakısı

211 TM: Çekmenin şekli külliyatta (*Kanun*'da) ayrıntılı bir şekilde anlatıldı.

çıkmışsa, oradan atmak için, uygulanması gerekir. Eğer orada bir madde birikimi yoksa ya da o madde ilaçla atılabiliyorsa, dağlamaya cesaret edilemez ve özellikle yaz günlerinde ilaçlarla tedavi yapılır. O hastanın içmesi gereken ilaçlarla tedavi yapılması gerekir. Muhtemelen onun gıdası bulamaç gibi nesneler olup çiğneyerek yemelidirler. On gün kadar bulamaç ile beslenmelidirler ve eğer o tedavi yaz günlerinde yapılıyorsa o hastanın beslenmesi soğuk vakitte yani akşam ve sabah olmalıdır. O hastanın çok konuşması doğru değildir; zararlıdır. Onun arterleri üzerine kabız olan ilaçlar uygulanır veya onlar ağızdan uygulanır ve o kabız ilaçlar, örneğin anzarut olmalıdır. Arter üzerine konacak büzen özellikteki ilaçları, Allah isterse, *Akrabadin*'de zikrederiz. Bazı kere nabzın hareketi *tasdiğe (şiddetli baş ağrısı)* sebep olmasın diye, arterlerin üzerine kurşun yahut da ağır ve sert şimşir gibi ağaç konup parmakla bağlanır. Güçlü baş ağrısına uygulanan dağlamalar altı çeşittir. Üç dağlama başın üst tarafından, yani başın köküne ateşli hastalıklarda uygulanır. İkisi baş ağrısında uygulanır ki bunlardan birisi başın arka tarafında bulunan çukur üzerinden yapılır ve o sıcak baş ağrısı olan kişinin her duruma hazır olması gerekir. Eğer baş ağrısının sebebi mideden yükselen buharlarsa, onun tedavisinde güçlü içeceklerden almasını istediğimiz zaman, bütün tedavilerin uygulanması gerekir.

Zira mideden buharın yükselmesi zaaf dolayısıyla olur ve mide zafının mevcut ilacı az reyhan şarabı içmektir. Lakin o buharlı şarabı içerken dikkatli davranmak ve biraz su karıştırmak gerekir. Bu şarabın alınması mideyi gevşetir ve onu sarması için karıştırılarak içilir. Baş ağrılarından böbrek, safra kesesi, uterus ve bunun gibi organların, korunması ve tedavisinde, bizim üçüncü kitabımızda kaydettiğimiz tedavi senin için yeterlidir. Hummalarda görülen baş ağrısının ilacı hummalar kısmında [212] açıklanacaktır.

On İkinci Kısım
Baştaki Ağırlık

Başına ağırlık arız olan kişinin kusması ve sarısabır olursa yararlı olur. Eğer o ağırlık kan hıltına bağlı olarak ortaya çıkmışsa tedavisi

---

212 TM: Allah isterse

kan almadır, yani vücuttan kanı dışarı atan damardan ve sonra alın damarlarından kan alınır. Özellikle ağırlık arka tarafına meyilli ise o tarafta olan damardan kan almak yararlı olacaktır. Aynı şekilde *haşadan (kulak arkasındaki kılcal damarlar?)*[213] kan alınır. Kulağın arka tarafında olan arterlerden de kan alınır. Özellikle ağırlık hissi baştan ayak tarafına doğru olursa bu şekilde kan almanın yararı çoktur.[214]

Başı Mengene Gibi Saran Ağrı:[215] Başta alışıldığı üzere arız olan baş ağrılarına *yumurta* ve *huze (miğfer)* derler. Bu iki sözün her biri de miğfer manasına gelir, yani harpte başı korumak için giyilen yumurtaya benzer kekliğin başındaki gibi olan tasa derler; onu insanlar başına giyer. Başı saran miğfere *beyda (yumurta)* derler ve ona *huze* de derler. Bu ağrı bütün başta görülür ve sabittir. O müzmin bir hastalıktır. Her zaman daha kötü bir sebeple harekete geçer. Kötü hareketten, kötü sıcaklıktan, onu haberdar edilen değişikliklerden ve şiddetli sesten harekete geçer. Bazı kere normal olandan dahi etkilenir, hatta o baş ağrısının sahibi sesten ve ışıktan hoşlanır. O baş ağrısının sahiplerine verilen ilaçlar çeşitlidir. Bazısında söz konusu edilen şeyler incitir; kimine de diğer şeyler zarar verir. O hasta, her saat başına vuruluyor veyahut saat başı, başı çekiliyor veyahut başı ikiye ayrılıp parçalanıyor zan eder ve onun sıkıntısı gözlerinin köküne ulaşır. Galen dedi ki: bu hastalığın ortaya çıkmasının sebebi beynin zaafıdır ve şiddetli kuruluk oluşturur. Onun sebepleri, gül gibi hılt oluşturan veya sıcak ve soğuk olan şişlerin görülmesi ve çok kere sevdavi ve katı olan şişler oluşması onun sebebidir. Ekseriya bu durumda baş ağrısına sebep olan şiş, beyin zarlarının üzerinde ve ortasında olur. Lakin kimisi de kafa tarafında olur ve kimisi de kafatasının dışında olur.

Bundan önce sen biliyorsun ki şiş kafatası içinde olan örtüde olursa ağrı göz tarafına meyilli olur. Eğer şiş kafatasının dışında olan zarda olursa o yere elle dokunulsa ve okşansa ağrı hissedilir. Hasta yerin üzeri ve burun kaşınsa kişi ağrı hisseder ve o ağrı artar. Bu durumda *beyda (baş ağrısı)* hastalığı o kişiye arız olduğu anlaşılır. Hastalıktan

---

213 TM: dedikleri kulak arkasından giden damardan

214 TM: Risale-i bi Fıdla'da şöyle bir açıklama vardır:'kulağın arka tarafındaki haşa denen kıl gibi damarlardan kan alma faydalı olur.'

215 TM: Fi ..... ve Nezde

önce o kişiye ne arız olursa, öncelikle diğer hastalıkları bertaraf eder. Beynin ve kafatasının iç ve dış zarlarında zaaf oluşup, bedenin hareketinden yiyeceklere ve duman neviden olanların dışarıdan gelen rahatsız edici hareketleriyle beyinde bozulma olup, söz konusu zaaftan dolayı oluşan gereksiz maddeyi kabul eder.

Bazı hekimler *beyda*nın (bir çeşit baş ağrısı) açıklanan bu sebeplerini kabul etmeyip, başın tamamını kapsayan baş ağrısı, eğer *beyda* adı verilen baş ağrısı olursa, kafatasının dışında ya da içinde olsun, sebebinin midede ya da başta buhar ya da safra olmasından yahut da beynin kendisi veya zarlarında olan balgami maddeden kaynaklandığını söylemişlerdir. O şiş balgami olduğunda başta ağırlık, vurmalar ve zonklamalar olur. Bazı kere mengene gibi ağrının beyinde ve zarlarında ateş oluşturur. Başta iltihap ve gevşeklik vardır. Eğer ateş alametleri olmayıp ve başta ağırlık ve soğuk hıltların alametleri varsa, ağırlık azdır veyahut o beyda diğer hıltlar sebebiyle ortaya çıkar. O halde bu ağrı benzer hastalık grubunun tedbirleriyle tedavi edilir. Lakin dürüst hekimlere göre, *beyda* denen baş ağrısı bizim zikrettiğimiz şartlarda görülen baş ağrısıdır.

Tedavisi: Bilirsin ki, çoğunlukla baş ağrısının görülmesinde sebep kandır. Bu durumda kan alırsın. Ama hıltların soğuk olduğunun delilleri ve alametleri varsa ve hastalıkta uzun süredir devam ediyorsa, hastalık görüldüğünde *revulsive (şiddetle geri çeken, radiat) ilaçlar* ve haricen uygulanan gevşetici ilaçlar ve lapalar vermek suretiyle tedavi edersin. Bunların kolay yapılan ve güçlü ilaçlar olması gerekiyorsa, büzülme ve kasılma varsa, Mekke eriğinin çiçeği gibi ve papatya ve çörek otu gibi ilaçlarla tedavi edersin. Bunların dışında, *Kanun*'da gördüğün bunun benzeri ilaçlarla da tedavi edebilirsin. Dışarıdan uygulanacak zayıf derecede ilaçlar, kuvvetli bir uygulama ile soğuk hıltları dışarı atarlar. Sarısabır (öd ağacı) hapını üç gecede bir kere vermek suretiyle hastayı tedavi etmek ve nasıl tedavi edeceğini iyice öğrenip, hastaya güzel kokularla vermek uygun olur. Eğer sarısabır hapından daha güçlü olanı kusturucuya ihtiyaç duyarsan, bunlardan sonra sinamekiyi pişmiş olarak 4 miskal kunduz yağı ile vermelisin.

Bilinmelidir ki, bu zikredilenler ile zararlı maddelerin dışarı atılmasından sonra beynin kendisini ve zarlarını bizim sana bildirdiği-

miz ilaçlarla temizlemeye ihtiyaç duyarsın. Tenkiye terkibini hazırlamak için kullanılan maddeler misk ve amberdir. Onları kâfuruyla ve sarısabırla karıştırırsın. Tedavi ilaçlarla desteklendiği gibi onlarla çözülmesi de sağlanmış olur. O hastaya sıcak yakılar ve *uyuşturucu* lapalar uygulamalısın. Bundan önce o yakıları biz sana bildirdik. Ne zaman hastalık kötüye gitse o ateşli ve güçlü yakıları kullanmalısın. Ama hastalık henüz başlangıcında ise, o zaman maddelerin sıcak olduğunu bilmelisin. Beynin korunması konusunda önerilen tedavi ile birlikte, korunması için sinameki ve badem yağının birkaç gün birbiri arkasına içilmesi iyi olur. Bazı mum cinsi ilaçlar da tedavide yararlı olabilir.

Bilinmelidir ki, ne zaman baş ağrısı uzun müddet sürerse mizacı soğuğa dönüşür. Her ne kadar ağrının ortaya çıkmasının sebebi sıcak maddelerse de bilinmelidir ki müzmin baş ağrısı ancak güçlü çözme özelliği olan maddelerle tedavi edilebilir. Bazı kere *yıldız hapları(?) (ikras-ı kevakib)* ve *şelişa (paraliz veya ağız distortionlarına karşı kullanılan bir ilaç)* ve misk beyin ve kafasındaki hastalıkları tedavide yararlı olur. Bunlardan hangisi verilirse verilsin kız sütü ile karıştırılıp sonra verilir. Özellikle, hastanın ağrısı şiddetli olursa ve uykusuzluk galip gelirse, o zaman kız sütü verilmesi çok yararlı olur. Ama dağlama yapılması şartıyla bu geçerlidir. Bazı hasta kişilerin ne yemeleri gerektiğini bilmeleri gerekir. Bunlar bildiğin yiyeceklerdir. Hatta hasta tatlı badem, buğday ekmeği ile beslenir. Eğer hastalık soğuk mizaçlardan kaynaklanıyorsa, buharının az olduğunu hissedersek onların serbestçe beslenmesinde sakınca yoktur, ancak baş ağrısına bazı merhemler (yağlar) uygulanması gerekir. O yağlar çözücü ve biraz da uyarıcı olmalıdır. Bu terkip o yağlardan biridir: Afyon, kardeşkanı, safran. Bu maddelerden yapılan ilaçlar damlatılmak suretiyle gerektiğinde baş ağrısında uygulanır; safran *ikras-ı kevakib*, mazı gibi maddelerden hazırlanan bu ilaçlarla alın ovulsa ve onlar ağızdan verilse yararlı olur. Geri kalan ilaçlar için, *Akrabadin* ve basit ilaçlar listesine başvur.

On Üçüncü Kısım
Şakika (Yarım Baş Ağrısı)

Şakika (yarım baş ağrısı) dedikleri ağrı başın bir tarafındaki olan ağrılar olup, heyecan verir. Ama Galen onu sınırlayıp der ki başta olan

şikâyetlerden oluşan vasat bir ağrıdır. Bazen yarım baş ağrısının oluşmasının sebebi kafatasının içindeki ve bazen de kafatasının dışında olan zardadır. Bazı hallerde ise baş ağrısı kazalardan kaynaklanır. Ama dışarıda olan yarım baş ağrısı bazen öyle bir hal alır ki ağrının olduğu yere el ile mes etmeye hasta tahammül edemez. Yarım baş ağrısının olduğu yerde toplanan, biriken maddeler dışarıda olan damarlardan veyahut arterlerden gelir ya da beyinden ve beynin zarlarından gelir. Beyinden ve zarlarından ulaşan maddelerin çoğunda o seviyede ortaya çıkar. Bazen yarım baş ağrısının sebebi buharlar olup, bunları bütün vücuttan atmak gerekir. Bazen yarım baş ağrısı hangi tarafta ise o tarafta olan organların birinden hıltların atılmasıyla olur. Ekseriya yarım baş ağrısının ortaya çıkışı devreler halindedir ve esas sebep hıltların görülmesidir. Kötü mizacı açıkça görülen yarım baş ağrısına o kadar itibar olunmaz. Hıltlardan oluşan yarım baş ağrısı bazı kere sıcak hıltlardan olur ve bazı kere de soğuk hıltlardan ortaya çıkar ve bazen de buharlardan olur. Senin bildiğin gibi, bunların alametleri soğuk maddelerden olan soğuk yarım baş ağrısı sıcakta ortaya çıksa ağır ağır sakinleşir. Soğuk yarım baş ağrısı uzun sürelidir. Sıcak yarım baş ağrısı yavaşça sükûnet bulur. Bu baş ağrılarında zonklama olur ve sakin uygun bir yerde istirahat iyi gelir ve aynı zamanda soğuk olan yarım baş ağrısında şiddetli ağrı olduğunda, oraya sanki soğuk bir şey konmuş gibi hissedilir. Sıcak yarım baş ağrısında ise, hasta, sanki ortada sıcak bir şey varmış gibi hisseder.

Tedavisi: Baş ağrılarından mengene gibi olan *beyda (baş ağrısı)* hakkında bilgi verilirken söylendiği gibi, [burada da tedavi için] kan alma önerilir. [Bu tip baş ağrısında] alın üzerindeki, baş ağrısı damarları dediğimiz damarlardan kan alınır ve ishal eden ilaçlarla lavman yapılır. Ayrıca başın arka tarafına uyanık tutan ilaçlar uygulanır. Bunların miktarının sınırı *Kanun*'da bütün olarak açıklandı. Sıcak yarım baş ağrısına şu ilaçlar yararlıdır: sarısabır, hindiba suyunda muamele edilip verilir. Bu terkip de *Akrabadin*'de zikredilmiştir. Zonklamalar ve benzerleri için 1 ukiyeden 6 ukiyeye kadar verilir. Bu sıcak yarım baş ağrısında şakaklardan ve burun damarlarından kan almak cidden yararlıdır. Çoğunlukla yarım baş ağrısı ile birlikte baş dönmesi de olursa kan almadan önce beden tenkiye edilir ve tenkiyeden sonra

mizaç değiştirilmelidir. Eğer madde sıcak olursa o hastanın baş ağrısı için afyon, adamotu, kökünün kabuğu, dereotu, ban otu ve kâfuru gibi droglar kullanılmalıdır ve ağrının yerinin *Kanun*'da zikrolunduğunu bilmelisin. Bazıları, kitapta *(Kanun)* yazılan terkiplerin ağrının bulunduğu tarafa uygulanmasının yararlı olduğunu söylemişlerdir. Hasta kişinin alnına safranın da sürülmesinin, bu hastalıkta yararlı olur. Sedef otu, çörek otu, ekmek ve zeytinyağı birlikte uygulanır. Aynı zamanda parçalayan, bölen hapların uygulanmasında da yarar vardır. O haplar *Akrabadin*'de zikredilmiştir. Aynı zamanda taze ilik ve sedef otu yaprağı gibi iki drog ağırlıkta aynı olmak üzere verilir. Birinin yarısının ağırlığı kadar sedef otu suyu ile bir araya getirilip terkip şeklindeki yakı hazırlanır. Rüzgârlardan oluşan kuduzda uygulanacak dağlama için mumlu bez alınıp, ağrı hissedilen yere konur ve o kısım kabarıncaya kadar yakı orada bırakılır veya rüzgârı kıran dedikleri ilaçlardan terkipler yapıp verilir. Bu terkip yaralar içindir. Onların yararı vardır.

Eğer soğuk madde cidden şiddetli soğuk olursa sütleğen otu ve hardal ve diğer yara ve bunun gibi durumlarda uygulanan nesneler dışarıdan uygulanır. Ama o yarım baş ağrısının müddeti uzayıp müzminleşirse, sebebi gerek sıcak ve gerekse soğuk olsun, o yarım baş ağrısı bütün olarak soğutur. O halde onun çözücülere ve sakinleştiricilere ihtiyacı vardır. *Akrabadin*'de biz o terkipleri zikrettik. Bunlardan kimisi baş ağrısı ile ortaktır ve kimisi sadece yarım baş ağrısına aittir. Sen öncelikle, bedendeki gereksiz maddenin dışarı atılmasını sağlamalısın. Bundan başka, ağrının zonklaması şiddetli olup sakinleştirilmeğe ihtiyaç olursa, sakinleştirici yağlar uygulandıktan sonra, ağrı tarafında olan baş ağrısının olduğu yerdeki kasları parmaklarınla ve antidotlarla ovalamalısın. Bazı kere ağrı yeri olan alında, baş ağrısı sırasında, alın damarı (arteri) afyon, anzarut vb. gibi sıkıştıran (kabız özellikte) ilaçlarla tedavi edilmesinin yararlı vardır. Bazı kere de nabzı güçlendiren ve zonklamadan arteri men edip, ağrıyı teskin etmek için o arter üzerine kurşun ya da bakırdan bir parça bağlanır. Bu konuda *Kanun*'da daha önce bilgi verdik.[216]

---

216 TM: Yarım baş ağrısının söz konusu ilacını tedavisini bir hatun kişide denendiğini ve

Her ne zaman bu şekilde tedavi yapıldığında o yarım baş ağrısı hummadaki ağrıya benzese de, humma cinsinden olmaz; yarım baş ağrısı bu ilaçlarla sakinleşir. Yarım baş ağrısı için yararlı yakılardan biri de hardal yakısıdır. Yarım baş ağrısı için kullanılan yakılardan hiç biri hardal yakısının yerini tutmaz. Ne zaman hastalık uzun zaman devam etse *safiya (thapsia aselepium zamkı)*, kebere kökünün kabuğu, soğan ve sütleğen otu ile yakı yapılır. Eczacılar reyhan şarabı alınmasını önermişlerdir. O yarım baş ağrısına yararlı olan yakı şeklinde uygulanan bir ilaç da şöyledir: İlkin hastayı hamama sokmak gerekir; ancak bunu, onu sıcak buharları tuttuktan sonra yapmalıdır. Sonra fıstık ile güzel koku oluşturmak gerekir. Çünkü bu ilaç ile ağrı hastanın başından boynuna iner ve bundan sonra ilaçlar hazırlanıp, önerilen şekilde uygulanır. Bu ilaç *Akrabadin*'de ve [*Basit İlaçlar Kısmında* zikredildi. Allah'ın izniyle][217]

---

sonuç alındığını bazı güvenilir kişiler söylediler. Ancak onun yararı pek açık değildir. O ilaç şudur: hastaya, uyuşukluk durumunda eşek hıyarı, *fesnetin (bir çeşit yağ)*, ve zeytin yağı iyice karıştırılıp pişirilir. Bu karışım başın ağrıyan kısmına sıcak olarak uygulanır.

217 TM: Lakin Sultani nüshasının kenarına *unk (boyun)* yazılıp nüsha işaretlenmiştir. Görülen budur ki hamişe yazılan nüsha hazır ve doğru nüshadır. Zira ağrıya baştan göze indirmek baş ağrısı için daha iyi ve şerefli olur.

ÜÇÜNCÜ MAKALE
Beynin Şişleri ve Şişlerin Yerlerinin Farkı[218]
Birinci Kısım
Kranitis Hakkında Açıklama

İki noktalı kaf ile *kranitis beynin sıcak humması (sebat-ı har)* demektir. O hastalık sıcak bir şiştir. Beynin iki zarından birinde olur. İnce zar (pia mater ve arachnoid mater) veya kalın zarda (dura mater) oluşur. Bazı kere beynin kendisinde daha önce ifade edildiği gibi, şiş oluşur. Lakin beyinde oluşan şiş *kranitis* diye adlandırılmaz. O ad ancak zarlarda olan sıcak şişlere verilir. Bazı tabipler beynin kendisinde şiş olmaz derler ve onların delili ise şudur: her nesne uzamaz ve uzamayan cisimlerde şişler oluşmaz. O halde beyin çok gevşek ve yumuşak olması dolayısıyla, onda şiş olur. Aynı zamanda, kemiklerin çok katı sağlam olmaları dolayısıyla, onlarda uzama olmaz. Uzama olmayan nesnelerde şişler de olmaz. Bazılarına göre, bu sözler doğru değildir. Çünkü beyin uzar ve yumuşak ve gevşek olması dolayısıyla, onda şiş olabilir. Hatta kemiklerde de şiş olabilir. Galen beyinde ve kemikte şiş olduğunu söylemiştir. Dişlerle ilgili bilgi verirken bunun açıklaması verildi.

Beslenen her kısım, her yapı uzama kabiliyetine sahiptir. Onların uzaması iki bakımdan söz konusu olursa, nefsi az olur ve bu uzama dolayısıyla, o cisim büyür veyahut onun uzaması fazla olursa, bu uzama dolayısıyla, şiş oluşur. Beynin ve kemiklerin uzaması ve büyümesiyle bunun arasında benzerlik yoktur. Onlarda fazla şüphe çeken bir durum olmaz. Ancak beyindeki şiş *kranitis* ve *beyin humması (zihnin karışık olması, aptallık)* diye adlandırılır.[219] Ancak hakiki sıcak beyin humması hezeyan ve akıl karışıklığı ve hareketli sıcaklık oluşturur. Halktan kişiler, onlara beyin humması belirtileri derler. Beyinde olan

---

218 TM: **BİRİNCİ FEN'İN BEŞİNCİ MAKALESİ:** Beyinde olan Şiş ve Şişin Yerinin Farklılığıyla İlgili ve Alelade Fazlalıkların İçerikleri ile İlgilidir. TM

219 Haktan [zihin veya beyin] en geniş anlamıyla alındığında sorgulamaya izin veren şekilde yapılanmıştır.

sıcak şişlerde de aynı belirtiler olduğu için, ona da *beyin humması* derler. Hislerde, biraz gidip gelme oluyorsa o hal, beyinde sıcak şişi oluşturur veya bunun benzeri şikâyet ortaya çıkar. Soğuk beyin hummasında unutkanlık vardır. Çünkü soğuk beyin humması belli bir maddeden dolayı meydana gelir ve hastalığın oluşması için oradaki gereken maddeye *soğuk şiş* adı verilir.

Bazı kişiler *beyin hummasını*, başka hastalığa benzeterek, *bersam (pleurisy, hepatitis veya benzer göğüs hastalığı)* demişlerdir. Bu aslında *zatülcenp*'tir. Teknik sözcükleri bilmeyenler zannederler ki, *beyin humması* bir göğüs hastalığıdır. İkisi de beyindeki sıcak şişlere verilen addır. Eğer şiş şiddetli olursa ona *beyin humması* derler; eğer hafif olursa ona *bersam* derler. Lakin onların bu zannı hatalıdır. Zira Farsça sözlükte ser baş manasınadır ve *ber* ise göğüs anlamına da gelir. *Beyin humması*, şiş ve hastalık anlamına gelir. *Beyin hummasının* anlamı baş şişi ve *bersamın* anlamı göğüs şişi demektir. O halde başta olan şişe *beyin humması* adı verilmesi uygundur. Lakin hezeyan ve akıl karışıklığına ve ateş belirtileri gösteren beyin hummasının çeşitleri vardır. Bazı kişiler bu hastalığın hıltlar dolayısıyla ortaya çıktığını söylemişlerdir. Bazıları da *bersam*ın onunla ortak olduğunu iddia etmişlerdir, yani göğüste olan örtü ve diğer kasların şişleriyle birlikte görülür. Bazılarına göre ise, mide ve rahmin ortaklığı ile olur ve bunların hepsi hakiki beyin hummasının belirtilerini göstermekte olup, beyin hummasını sınıflandırılmasında bu sebepten anlaşmazlık vardır.

Aslında beyin humması beyin zarlarından olan şiş olarak kabul edilir ve bazı kere zarlarda olan sıcak şişe ortaklık ederek beynin cevherinde şiş oluşturur; oradan beynin cevherine geçerek, orada şiş meydana getirir. Bu durumdaki *beyin humması* gayet kötüdür; dördüncü günü öldürür. Eğer hasta dördüncü günü geçirirse, kurtulur.

Beyin humması verdiği zarara göre, ayrı ayrı sınıflandırılır. Yüksek ateş dolayısıyla oluşan şiş bazı kere beynin iki yarısında da olur. Bazı kere bu şekilde bütün beyni sarar. Bütün beyni sardığı durumlarda uygun bir karar alıp o şişin kaynağını belirlemek ve böylece de sebebini bulmak gerekir. Bazen bu hastalık ağır safra dolayısıyla meydana gelmiştir, ya da ağır ateş dolayısıyla, ortaya çıkmıştır ya da şişin başlangıcı yakıcı safradan kaynaklanır; sevdaya meyilli olur, lakin diğer kısım iyi olur. Ekseri-

yetle beyinde ona benzeyip iyi huylu olan sıcak şiş, temiz ve halis olan kandan olmaz. Aynı şekilde bu şiş duhani (duman cinsinden) olamaz. Belki kandan kaynaklanır. Bu şiş bitmek tükenmek bilmez ve yok olmaz gibi görünmektedir. Ancak terleme ve burnun kanamasıyla geçer.

Başın dışındaki zarlar ve damarlar şişer, öyle ki damarların şişleri o kadar açık ve seçiktir ki, dışarıdan içeriye nüfuz ettiği durumda suturlar açılmağa ve adeta ayrılmağa başlar. Köke arız olan[220] hıltlar[221] mürekkep olup, saatler sonra ortaya çıkar. Bu işaret bozulma belirtisidir.

Eğer *beyin humması* akciğerlerden kaynaklanıyorsa,[222] o *beyin humması* hıltın sıcaklığına işaret eder. Aynı zamanda zatürriyenin şişi hakiki olmayan *beyin hummasın*a da geçerse, yine hıltın aşırı sıcaklığını gösterir.[223] Eğer görülen beyin hummasında başta şikâyet ve akciğerlere sürekli ağırlık arız olsa, o hasta süratle helak olur. Hasta bir ya da iki gün içinde helak olur; iki günü geçmez. Bu süre içinde hastanın güçlü olduğu da görülebilir. *Kranitis*te hastanın hareketleri sağlıklı ise o hastalık *beyin humması*dır. Ateşlendiğinde görülen hezeyan nöbeti geçtikten sonra hasta konuşur; hafızası yerine gelir.

Beyin humması olan kişide makad damarlarında doluluk olup, bu doluluk boşalırsa, iyidir. *Beyin humması* olan kişinin gözlerinde *şahsa olsa (yani bir gözünü bir taraf dikip, o tarafa daimi olarak bakma)*, kan kussa ve zaaf gösterse, hasta harap olur. Eğer her şeyi kırmızı gören şahsın *beyin humması* güçlü olursa, iki gün içinde ölür ve o kişinin beyninde şiş vardır. Onun idrarı su gibi ise o kişi şişten kolayca kurtulur. Çok kere bu tutulan maddelerin akması ile *beyin humması* oluşur. Bazı sıcak *beyin humması* hafifleyip unutkanlığa dönüşür ve bazı kere de *beyin humması* geçer ya da delilik ortaya çıkar. Çoğu kere de hakiki olmayan *beyin humması,* hakiki *beyin hummasına* dönüşür. *Kranitis*e meyilli olan olgun kişiler ve yaşlılar o hastalıktan kurtulamazlar; kurtulanları nadirdir ve sayıca çok azdır.

---

220 TM: yemekten oluşan

221 TM: *ban (at turbu, moringa pterygosperma ile dahk*'ten *(zahk, taze tereyağı veya beyaz bal)*

222 TM: akciğerde olan şişi oluşturan maddeler beyne geçip ulaşır; akciğerdeki şiş geçer. Ancak şiş beyinde görülürse

223 TM: Ama beyin hummasıın benzer organlardan geçmesi zaman içinde olmayıp, hastalığın görülmesiyle birlikte ortaya çıkar.

Hekimler şöyle demişlerdir: bir hastalık vardır ki, onda ateş görülmez; onun ağırlığı da olmaz, ancak *kranitis*e benzer. Onda şiddetli kulak ağrısı ve şiddetli huzursuzluk olur. Hastalık sahibinde kararsızlık vardır; sakin değildir; vurur, kırar tenkit eder, suçlar; hançeresi ve boğazı daralır; ateşi yüksektir. Su içince boğulur gibi olur; boğazı daralır, yutamaz; yine dışarı doğru atar; şiş oluşturur. Bu durumların görüldüğü hallerde, genellikle, hastalık sahibi ölür. Bazen hastalık dört gününü dolduruncaya kadar devam eder; daha sonra hastayı öldürür. Bu hastalıktan kimse kurtulamaz. Belki o kişinin yüzü ve dili siyahlaşır; gözleri anlamsız bakar, yani gözünün ışığı sönüp gitmiştir. Onların hali kalbi sıkışan insanınki gibidir. Bunlardan başka, onun hareketleri yumuşak ve nabzı düşük olur; hasta hclak olur; çok kere de onlar boğuluyormuş gibi olur. Bütün bu arazları sen görürsün. Hasta koşar ve daha sonra düşer ve ölür. Bu hastalıkta beyinde arızalar görülmesinden dolayı, mütemadiyen titreme veyahut diğer kötü belirtiler görülür. Ağrı damak tarafındadır. Bununla birlikte beyinde bozukluk arız olur; akıl karışıktır ve baş, boğaz bölgesinde ve göğüs boşluğunda bozukluk ve ateş görülür.

İkinci Kısım
Kranitiste Beyinde Görülen Müşterek Alametler[224]

Sıcak hakiki *sersam*'la (*beyin humması*) kranitis arasında ortak belirtiler şunlardır: Hastanın ateşi düşmez ve mizacı kurudur; çoğunlukla humma sırasında ateşi yükselir; o hezeyan ifrat derecededir; zaman zaman kesintiye uğrar; konuşması bozuktur, kesik kesiktir; aklı karışıktır. Çoğunlukla o hıltlar dördüncü gün gibi, yakın zamanda bu arazları oluşturur; hasta nefes alıp vermekte zorlanır; nefesi düzgün değildir. Lakin nabzı çok atar ve göğüs kısmının yukarı tarafında çok uzun süren gerginlik olur. Bu hastalıkta titreme olur; organlar titrer. Eğer bu belirtiler varsa, hastalığın beyin humması olduğu da kesindir. Bazı kere beyin hummasında uyku olur; ıstırabından kurtarabilmek ve sağlığına kavuşturmak için bazen hastayı uykusuz bırakırlar. Çoğunlukla hastanın uykuları kısa süreli olup,

224 TM: Kranitiste Beyinde Görülen Alametler

çarpıntılı olur; şekerleme şeklinde uyumaları kısa kısa olup, sağlıklarına zor kavuşurlar. Bu hastalıkta hasta arsız ve cesaretlidir; gazapları da şiddetli olur; alışılageldiği üzere sıkıntıları çok büyük olur; ışıktan şikâyet edip aydınlıktan rahatsız olurlar ve dilleri şiddetli ıstıraptan mustarip olur ve sertleşir; suçlayıcı ve aşağılayıcı sözler eder. Hatta nabzı gibi dilleri de şişer çoğu kez sesleri kesilir; suyu arzular, ancak az içer. Az su içmelerine karşın, su içme arzuları az değildir. Bazı kere dışarısının soğuk olmamasına karşın, elleri ve ayakları bu hastalık dolayısıyla, soğuktur. Ama idrarları beyaza meyilli ve incedir; nabızları serttir.

Şişin sinir sisteminde olması dolayısıyla hastanın nabzı düşük olur. Damarda gevşeklik ve kuvvette zaaf olduğundan ve madde kuvveti azalttığından, nabız da güç hissedilir. Ancak başa yakın olduğunda asla güçlü değildir. Onlarda olan kuruluk nabzı şiddetlendirir; kasılma ve gevşeme birbirini izler. Nabızlarının durumu da buna benzer; çabuk hisseder. Çünkü beynin cevheri rutubetlidir. Rutubetten nabza his gelir.[225] Bazen onların nabızları düzenini kaybeder. Bu durum acil müdahaleye gerektirir. Bu konuda birçok yorum vardır. İlaçların uygulanmasında da çeşitlilik vardır. Hastada titreme, zıt hareketler ve bayılma görülür. Lakin bazen titremeden dolayı bir nevi nabız oluşur ki, bu durum damarların katı ve gücün yerinde olmasını gerektirir. O nevi titreşimler bayılma oluşturmazlar. Bazılarının nabzında titreme arız olup, titreme hastalığın oluştuğuna işaret eder.

Sen hastalıklardaki sıcak maddenin rahatsız edici belirtilerini bilirsen ve onları görürsen, o alametlerin sahibinin tabiatında kasılmalar varsa, o belirtiler beyin humması olduğuna işaret eder ve bu görülenler zararlı olan belirtilerdir. Bir kimsede beyin humması görülürse *kranitis* onu izler. Yakında vukuu bulan şeyi unutmak bile bu hastalıkta görülen alametlerdendir; kötü belirtiler görmek ve delilik,[226] *kranitis* ortaya çıktıktan sonra görülür. Daha önce [bu arazlar] yoktur. Ama *kranitis* görülmeden önce yüz küçük olur ve uzun süren uykusuzluklar görülür ve gün ıstıraplıdır. Madde beyne yöneldiğinde

---

225 TM:Bazı kere onların nabızları arızalanır ve gereksinim çok olur

226 TM: Kel kafalılık ağırlık ve doluluk olması gibi arızalar

damarlarında dolaşım bozukluğu ile zikrolunan uzun uykusuzluk ve ıstıraplı uyku gibi afetler görülür.

O madde beyne yakın olduğunda veya madde beyin tarafından alındıkta, ilkin başın ense tarafından başlayan baş ağrısı oluşur. Özellikle safravi maddeler bu ağrıya sebep olur. Beyin şişip beyin humması olmadan önce onların gözlerinde şiddetli kuruluk görülür ve sonra gözleri yaşarmağa başlar ve özellikle gözlerin birinde gözyaşı ve çapak çok olur ve çoğu kez göz damarlarına kızıllık arız olup, şiddetli bir kırmızılık oluşur. Bazen bu kırmızılığın arkasından burundan damla damla kan gelir ve bazen de onun gözü kapanır [ve bu durum çoğunlukla bedende düşmeye] doğru meyleder. Ancak hastanın el ve ayakları hareketlidir; elleri acayip bir şekilde oynar ve havlunun havını yolup kaldırır. Bazen o hasta gözünü yumar ve zaman zaman gözünü dikip bakar ve sağlığına kavuşur. Bazen de o hastalar kelimeleri açık bir şekilde söyleyemezler; bazen de idrarları damla damla gelir. Bazen bu damla damla gelen idrarı fark ederler; bazen de bunu anlamazlar. Bütün bu deliller hummanın beyin humması olduğunun açık delilidir. Bu hastalar vücutlarındaki elem ve sızıntıları anlamazlar. Belki vücutlarında ağrısı olanların burnu üzerine dokunulsa elemlerini anlamazlar.

Beyin hummalarının alametleri açıklanırken, biz açıklamayı daha da yoğunlaştırıp deriz ki, hastanın beyninin ön tarafında bozukluk oluşmuştur ve havlunun havını ve duvarda olan saman çöpünü söker ve dikişten iplik gibi şeyleri yolar. Onun vücudu şekilsizleşir; belli bir vücut şekli olmaz. Eğer dumandan oluşan şiş beynin orta kısmına doğru meylederse, o şiş düşünceyi bozar ve fonksiyonlarında karışıklık olur ve hezeyan artar. Beyin karıncıklarındaki şiş, başın arka tarafında olursa, görüp işittiğini unutur. Hatta unutkanlığı o seviyeye ulaşır ki, bir şcyi ister; önüne konduğunda onu istediğini bilemez. Bazı kere de idrar kabını ister ve taşıtını ister, getirildiğinde istediğini bilemez. Beyinde şiş olduğunun belirtileri görülse, burada söz konusu edilen alametlerin hepsi görülür. Beynin kendisinde şiş olsa yüzü ve gözü kırmızı olur. Gözü dikkatle muayene etmek gerekir. Kanlanma nedeniyle gözü kırmızı olur ve sarı madde ise gözleri sarartır.

Eğer bu hastalığın sebebi safra ise, bu arazlarla birlikte beyinde karışıklık görülür. Vücudun diğer organlarında da kötü hal görülür. O organın yardımcılarının hıltlarının şiddeti ile daha da şiddetlenir. Yardımcıları ile onun arasında hafif karışıklıklar olur ve fazlasıyla fonksiyon eksiliği olur. Ama beyinde, beyin hummasından dolayı yavaşça hafif karışıklık ortaya çıkar. Hakiki olmayan beyin humması alametlerinden önce, o organda bu hastalık görülür; daha sonra beyin humması alametleri görülür.

Burada göğüsteki zar ve göğsün diğer kaslarının da ortaklığı ile olan beyin hummasının ve zatülcenbin belirtileri görülür. O belirtiler şunlardır: göğsün iki tarafında da ağrı hissedilir; teneffüs ettiğinde o ağrı görülür; nefes almada zorluk olur. Bazı olaylarda *testere gibi (münşari) kuru öksürük* olur. Sonra ekseriya rutubetli öksürük oluşur. Genellikle onda ateş vardır. Genellikle gündüz ve akşamüstü ateş olur. Hakiki beyin hummasında başta ateş olur ve testere gibi bir öksürük, yukarı doğru yükselir. Hakiki beyin hummasında bunlar hissedilir. Bıngıldak, yani baş kemiği üzerinde acı[227] vardır. Söz konusu belirtiler hakiki beyin hummasında çoğunlukla olmaz. Hâkim şartlarda nefesi zayıftır ve bazı kere de nefes alıp verme sinek vızıltısı gibi olur. *Zufre* nefesin bir süre tutulup daha sonra çıkmasıdır. Ancak sıcak olan kranitiste nefesi yoğun olur. İki *beyin hummasında*, yani sıcak beyin humması ve soğuk beyin humması zihin gücünün karışması bakımından ortaktır. Lakin diğer soğuk organ ile olan *hakiki beyin humması* ortaklık eder. Çünkü diğer organda doğal olan beyin humması o organın hummasına tabi olur.

Beyin hummasının gücü ile güçlü bir zaaf ortaya çıkar ve midenin ağzında gevşeklik oluşur; kusma, ateş ve ağızda safra vardır. Diğer organlarla ortaklığı dolayısıyla, oluşan beyin hummasının o organdaki şişlerinden dolayı ortaya çıktığı bilinir. Zira organın durumu açık ve seçik olmadıkça o organın afeti aklın karışıklığına ve beyin hummasına sebep olmaz. Bu zikredilenler bilinmelidir ve kaydedilmelidir.

---

227 TM: ayrıca başa mil çekiyor gibi

İkinci-Kısım
Kandan Oluşan Hakiki Beyin Hummaları[228]

Hakiki beyin humması şöyle tarif edilir: Kandan oluşan hakiki beyin hummasının ortak belirtisi hastaya gülme arız olmasıdır. O kişilerde burun akar; sık nefes alır. Gözünde yaş ve *remes (iltihaplı ophthalmia; kirpik dipleri iltihabı)* olur; uykusuzluk hakiki olmayan *beyin hummasın*daki gibi fazla olmaz ve dilde sertlik olup, sonra kara safra fazlalığı olur; dili ağırlaşır; hatta konuşamaz hale gelir; kırmızı şekiller oluşur ve yüzünde olan damarlar kırmızılaşır. Aynı zamanda doluluk vardır. Diğer belirtilere gerek olmaksızın kalkıp oturması artar ve hareketleri değişken olur.

Ama hakiki beyin hummasında safra iyi huylu ise; uykusu fazla ve gözlerinde şiddetli yanma (kuruluk) ve dilinde şiddetli sertlik olur; dil ilkin sarı olup, daha sonra siyaha dönüşür; humması şiddetli olur; uzun süre gözlerini ovuşturur ve sarı şeyler gördüğünü hayal eder. Ahlakına hâkim olamaz ve onu idare edip, yönlendiremez; şiddet ve hırs durumları görülür ve benzeri hastalar gerçekten hastadır ve bütün vücudu savaş halindedir; burunları ince olur; özellikle yanları çok incedir ve alınlarının üst tarafında şiddetli çekilme hissederler. Ama safradan dolayı meydana gelen hakiki beyin humması kötü huylu ve öldürücüdür. Onda öncelikli olarak *delilik (cünun)*, *zucret (üzüntü, sıkıntı)* görülür; sık sık nefes alıp verir; gözleri bulanık olur; demirhindinin meyvesine benzer; demirhindi meyvesinin kendisi de ilaç olarak kullanılır.

Ama bu beyin hummasının geçişinin belirtisi, unutkanlık hastalığının geçiş alametinden Farklı olursa, onun sağlıklı olduğu anlaşılır. Hastalığın diğer alametleri gözlerin çukura kaçması, yumuk yumuk olmasıdır. Ağzından salyası akar; nabzı ağır ve gevşek olur. Ama o beyin humması şakaklara geçerse onda iyiliğe doğru gidiş alametleri görülür. Gözlerinin siyahı kaybolur; beyaz olur; cevap vermekten kaçınır ve reddeder, *istiskadan (dropsy)* kaçınılamaz. Karnı şişer ve bunun süresi uzar; organları çok titrer, yani seyirir. Beyin hummasının iyi olmaya başlamasının belirtisi gözlerin çukurlanması ve humma-

---

[228] TM: Üçüncü Kısım Beyin humması Çeşitlerinin Tedavisi

nın had seviyeye ulaşması, yani mülayimleşmesidir. Bedeni titrer, irkilir; nabzı küçülür ve sertleşir. Ama beyin hummasının titremesinin geçmesi hastalığın geçtiğini gösterir. İnşallah biz bu konuyu *teşennüc (titreme)* konusunda ele alacağız.

Üçüncü Kısım
Beyin Humması Çeşitlerinin Tedavisi

Hakiki beyin hummasının hepsinde ortak olan tedavi kafatasından kan almadır. Kanı çok alma gerçekten iyi gelir. [Ancak] başlangıçta yağları karıştırıp, hasta kişiye iyi etmek için, vermek gerekir. Eğer güçlü yağları vermek için bir engel varsa, söz konusu olan kan alma işlemi uygulanır. Kan alma işlemi dikkatle uygulanıp, hastanın sarf ettiklerini ve dışarı gereksiz atılan maddeleri araştırmalıdır; hastanın gereksiz maddeleri dışarı atıp atmadığı belirlenmelidir. Hastalık son dönemindeyse veya son dönemine yakınsa, kan alma işlemine son verilmelidir. Lakin bu işte dikkatli olmak gerektir. Zira afetler ve bayılma durumları ve gizli belirtiler, birbirinden farklı olup, onlar birbirinden ayırt edebilmelidir. Ancak nabzın farklı olduğu belirlenir. Nabızda korku olup, düzeni farklı farklıysa, hatta nabız önce ve sonra küçükse, bayılmanın yakın olduğunu gösterir.[229] Hatta hastanın hareketi ıstırabı ile azalmaz, zira hasta ıstırabı olduğunda, organların çözüldüğünü bilemez ve kanın akışı bayılmanın başlangıcı olur. Aynı şekilde sinirlerin sıkıca bağlanmasının kendisinde hayal bozulmasına sebep olduğunu, dolayısıyla bandajların çözülmesinin yararı olduğu düşünüp çözer.[230] Bu kan alma işleminden sonra, alın damarından da kan alınır. Eğer gücü çok olursa, o durumda, alın damarından kan almak gerekir. Eğer hastalık güçlü ise ve hasta zaaf içinde ise kan almaya izin verilmezse, alın damarından kan alınamıyorsa, el damarından kan alınır. Eğer hasta süratle solgunlaşırsa ve daralma hissederse, o zaman alın damarından kan alınıp ilkin sıcak sirke gül yağı ile soğutulup veya soğuk öz sularıyla birlikte başına lapa şeklinde uygulanmalıdır.

---

229 TM: Kan alınacak yerin sargısının sağlam olması gerekir.

230 Ama bandajlarda sıkılık ve sağlamlık olduğunda hayallerde çözülme olur ve hayal etmek bittiğinden yaradılış mümkün olmaz.

Safravi beyin hummasına arpa yaprağı ile yakı yapmak çok yararlı olur. Onun havası mutedilse ve başka bir özelliği yoksa başka bir şey ilave etmeksizin biraz sedef otu konur. Zira gereğinden fazla bir şey ilave edilirse bu maddenin onların vücuduna damlatıldığında onun gizli çözülüp yayılımı artar. [Bu durumda] eziyet söz konusu olur. Zira çok vermek beyne ve zarlarına zarar verir. O hastaya verilen müsekkinin yanı sıra, nilüfer, menekşe, gül, kâfuru ve bizim *Kanun*'da kaydettiğimiz bilinen soğuk müshiller uygulanmalıdır. Ona sülün eti vermelisin ve hoş ve güzel anılarını hatırlatıp, onunla sohbet etmelisin. Aynı zamanda başka kişilerden söz edip, kişileri hayal ederken, ıstırap hissetmesinden ve kızmasından kaçınmalısın. [Eğer] hasta sağlıklı ise ve gayretliyse uyutucularla da tedavi edilir. Eğer gücü yerinde ise alnına ve burnuna afyon koyup bu şekilde tedavi edilir. Eğer gücü yoksa güç zaafı varsa afyon uygulaması uygun değildir. Çünkü bu hastaya afyon verilmesi onu harap eder.

Gücü zayıf hastanın uyku verici ilaçlarla iyileşmesine yetecek kadar vakti yoktur; ertelemek zarar vermezse kan almayı erteleyip 2 gün veya 3 gün söz konusu tedbirlerle yetinmelidir. Sonra kan alma işlemi uygulanmalı, ancak bu işi de abartmamalıdır. Hatta onda kalan kan buhran zamanında savaştığı hastalıkla ilişkilidir. Beslenmede abartıya kaçmamak, tasarruf etmek gerekir. Bundan dolayı kan aldıktan sonra, yeterince iyi bir şekilde beslenmelidir. Gül yağı ve arpa suyu ile ya da zeytin suyu öz suyu ile lavman yapılır ve söz konusu edilen yumuşatıcı lavmanlardan daha güçlü olan lavmanlara ihtiyacı olursa, onlardan güçlü olanlarla lavman yapılır; ancak bunu iyi ayarlamak gerekir. Bütün maddeleri vücudun altına çekmek için çeşitli müshiller kullanılır. Belki güçlü ya da şartlı olarak hacamat yapılıp maddeyi beyinden ayaklara çekmek gerekir. Bu çekme işi hummanın şiddetlenmesinden önce ve devam eden zamanda olmalıdır.

Bazen hastalık görüldüğünde yaşlılara ilkin hacamat yapılması gerekir. Sen o hastanın hastalığın başlangıcında yiyeceğini gayet hoş kılmakla önlem alırsın; hatta yiyeceğini ballı sirke karıştırıp bir gün yahut iki gün sonra ballı sirke ile ince arpa suyunu besin olarak verip sonra yoğun arpa suyu verirsin.

Yiyeceğin verdiği güçle hastalığın arazlarının şiddetlendiğinin

görülmesi, yiyeceklerde abartıya gidildiği şeklinde yorumlanır. Eğer kuvvetin düşmesinden korkulursa abartmak gerekmez. Gücü korumak ve gücün düşmesine mani olunacak şekilde besin vermek gerekir. Şiddetli soğuk sıvıların verilmesi durumunda özellikle diyaframda ve bağırsaklarda şiş varsa hastanın soğuk içecekler alması engellenmelidir. Sen hastalık sırasında tedaviyi ara vermeksizin sürdür. Yiyecekleri yavaş yavaş artır. Besinlere kabak ve diğer soğuk sebze ve yaş ve kuru soğuk hububat katılırsa bu besinler yararlı olur veyahut soğuk ekşi meyvelerle ekşi kılınıp verilir. Yine iniş vaktinde soğuk su içinde veyahut kar ile iyice soğutulmuş gül suyu ile pansuman yapılır. Yağlı *huloz*'la (ekmek) değişime uğrayıp, şişme olur. O zaman başlangıçta engelleyici tedbirler alınır. Lakin beyin hummasının yarattığı sorun büyükse ilkin başın dışındaki damarlar zarlarla birlikte şişer. Beyin hummasında başlangıçta rahatsızlıklar (şikâyetler) azsa, ağrının sakinleştirici ilaçlarla giderilmesi gerckir.

Hastaya daha sonra kabız yapacak ilaçlar verilir. [Doğru karar verilerek] ancak lavmana başvurulur. Bunlardan sonra, kabız yapma özelliği olmayan soğuk ilaçlar haricen uygulanır. Bu terkiplerin içine az miktarda haşhaş suyu konur; haşhaşa dayanabilsin diye onun içine papatya da katılır.

Bu ilaçlarla hastalık hafifleyince, inek memesinden alınan süt hastanın başına konur; onun yerine yoğurt da konabilir. Eğer hastanın gücü kuvveti yerindeyse, [bu uygulama ile] hastalık geçer. Süt ve yoğurtla başa birlikte uygulanmalıdır. Eğer hasta güçlü değilse, süt ve yoğurt miktarı eşit tutulur. Bu terkip başa uygulandıktan bir saat sonra, mutedil terkiplerle baş yıkanır. Bu terkiplerin içinde menekşe, süsen kökü, papatya ve diğer soğutucu özellikte olanlar bulunur. Bu *Akrabadin*'de[231] verilmiştir. Eğer hastalık uzayıp, ağır maddeler kalıcı hale gelirse, öncelikli olarak da, zorlayıp sükûneti hareketinden fazlaysa, onun tedavisine son verilir. Yedi gün sonra güçlü soğutucu özellikteki maddeler ve özellikle haşhaş bırakılır; söz konusu edilen yedinci gün sonunda, dışarıdan uygulanan maddeler tamamen bırakılır ve yarpuz otu, sedef otu, çörek otu usaresi ve sarıyonca verilip,

231 TM: Hippokrat

keten tohumu öz suyunu zeytinyağı ve su ile karıştırıp, başına sürülür. Vücudu daima yağla ovmak ve böylece diri tutmak [uygun olur].

Sen istersen yedi gün boyunca bu öz sularını başa uygulayabilirsin. Bu süre sonunda hasta gücüne kavuşur. Ona biraz şarap içirilir. Çoğu kez beyin hummasında kusma görülür. Bazıları bu hastalara soğuk yağa su katıp içirir. Bu terkibi içen hastanın dışarı attıkları maddeler ve kusmukları bulanık olur. Beyin hummasında hastanın aklı olmayıp hisleri azalırsa, idrar atamazsa mesanesi ılık yağlarla ovulur. Bu konuda yararı olan yağlardan en yararlı olanı zeytinyağıdır veya papatya lapası olup, suyu da mesaneye zerk edilir. İdrarını yapana kadar mesane ovulur. Bu tedbire itina ve ihtimam edilip sürekli olarak böyle yapılmalıdır. [Hasta] idrar atacağı zaman mesanesinde yanma hissi devam ederse, bir süre ovma ile idrarı atamazsa, dışarıdan uygulanan zikrolunan maddeler mesanenin içine verilir. Eğer onda çok büyük değişiklik ve ıstırap olursa, değişim sebebiyle zarar görürse, özcllikle kan alma suretliyle yumuşar ve rahatlama sağlanır; ıstırabı engellenir.

Beyin humması nedeniyle sahibinin ıstırabı sürekliyse, hastayı sıkıştırıp, bağlanmalıdır. Hastalığın kesintiye uğraması söz konusu olup, kesilmesinden sonra dikkatle bakıp incelenmelidir. Hastalığın çoğu geçip, kısmen devam ediyorsa, ona kaydedilenler gibi tedbirle sallayıp, harekete geçirip, sıcak havalarda, planlı bir şekilde Güneşten ve zehirli maddeden de uzaklaştırılmalıdır. Böylece hastalık azalana kadar da tedaviye devam ettirilir. Eğer ılık su ile yıkamak istenirse hafif ısılı sert su ile yıkayıp uyutmalıdır. Çünkü onlara uykunun yararı çoktur. Onlara hafif olan etlerden yedirilir ve onunla birlikte böbreklerin tedavisinde zikredilen ilaçlar verilir. Burada önemli olan şişin hangi maddeden meydana geldiğidir. Çünkü hastalığı meydana getiren maddelere göre tedavi yapılır ve onlara uygun olarak tedbir alınır. Safravi maddelerden meydana gelen beyin hummasında ishal yapan ilaçlarla tedavi yapılır; kan almaya pek ihtiyaç yoktur. Safravi madde çok olduğunda ince kaygan nesneler ve suda bırakılmış nesneler içirilmekle hastanın zararlı maddeleri dışarı atması sağlanır. İshal yapan maddelerin alınması ile zararlı hıltlar atılabilir. Eğer bilirsen, bütün durumlar doğal şekilde olur. Bazen o müshilde kısa mahmude otu da uygularsın. Doğası gereği hastalığın ne duruma geleceğini bilir-

sen, kan aldıktan sonra, bayılma yaklaşana kadar kanını akıtmazsın. Bayılma görülürse, kan alma ile tedavi edersin. Kan almadan sonra, hastanın ishal olmasını sağlarsın ve soğuk rutubetli ilaçlar verirsin.

Ancak kan kökenli hıltlar için soğuk mizaçlı ilaçlar kullanılmalıdır; kabız yapan ilaçların kullanılması da uygundur. İshal ve lavman yapılamadığında koruk, nar, ayva ve elma gibi kabız yapan besinler verilmesi uygun olur. Ama safravi olanlara bunun gibi kabız edici besinler uygun olmaz; safravi hıltlar hastalık sebebi ise *kurabe* ve *keşkiyye (ekşimiş süt kurusu)* ile elde edilen terkip arpadan alınan öz suyu ile birlikte verilir; aynı zamanda *esfid baciyye (beyaz nitrat)* ve beyaz üzüm gerektiği kadar verilir. Bunlar tuz ve sirke ile veya şeker kamışı yahut da erik ile ekşi hale getirilir. Onlardaki eksiklik bu ekşi maddelerdir.

Bilinmelidir ki, safravi beyin hummasında kan cinsinden mizaçtan çözülmeğe çok ihtiyaç vardır. Safravi soğukluğun mevcut olduğu kan cinsinden nesnelerin fazla miktarda olmaması gerekir. Safravi soğuk hıltların tamamen ortadan kalkmasını ve onların mevcut olmamasını sağlamalıdır. Hasta çok fazla soğuk su içmemelidir. Mizaç safravi olduğunda uyku çok yararlıdır. Ekseriya uyku veren ilaçlar dışarıdan uygulanan (lapalar vb.) olup, bu lapaların hazırlanmasında marul yağı ve çeşitli meyvelerin kabuklarının yağı ve bunlara benzer yağların kullanımları çok yararlıdır. Onlarla o meyvelerdeki safravi madde bir araya gelip, yoğunlaşır. Sen onların tertibine yardımcı ol. Onlardan yapılan soğutulmuş ve rutubetli lavmanları uygulamaya olanak bulursun.

Dördüncü Kısım
Beynin Cevherindeki Balgam Kaynaklı Arızalar[232]

Bilinir ki, onun maddesi kanı harcar. O halde, bazen beynin cevherinde terkibi bozuk kanda balgamsı hılt görülür. Bazı kere onun içindeki bu zararlı maddeler o kadar fazla olur ki, o şişler baş kemikleri suturlarını ayırır; beynin altında kasılmış olan şebekeyi (*choroid flexus*) çözer. Şiş dolayısıyla baş [kemikleri?] ayrılır. O şiş dolayısıyla ağrı şiddetli olur ve gözler kırmızılaşır; gerçekten gözlerde *cahize (göz küresinin büyümesi)*

232 TM:Fi... Balgam Mizacında Şişler

olur. Çeneleri, yani yanakları cidden kırmızı olur. Midenin hastalığa ortaklık etmesi dolayısıyla bazı kere hastada kusma görülür ve alışılmışın dışında arkaya doğru meyli olur. Bundan dolayı arız olan flegmoni (balgamsı hıltlar), genellikle üçüncü günü toplanır; bir araya gelir ve üçüncü günü öldürücü olur; üçüncü günü geçirirse, hastanın sağlığına kavuşması konusunda ümit vardır. Bilinmelidir ki, bu hastalık cidden rutubetli ve zor bir hastalık değildir. Ancak cidden tedavisi zor olsa idi, beyin gibi güçlü ve şerefli olan organlar ona dayanamazdı. Bu zor hastalık dolayısıyla helak olurdu. Beyinde olan balgamın tedavisi beyin humması tedavisi gibi olur ve dilin altında olan damardan kan alma, bu hastalık için yararlı olur ve yararı çok hızlı olur. Ancak *ekhel (brachial arter veya median vein)* damarından ve diğer damarlardan kan [alındıktan sonra] dilin altında olan damarlardan kan alınır.

Beşinci Kısım
Beyindeki Humret (Kızıllık, Kızarma) ve Kabarcık Hakkında[233]

[Humret (kızarıklık) sadece safradan oluşan şişlere denir. *Kuba (kabarcık)* demir anlamındadır.][234] Beynin cevherine *humret (kırmızılık)* denen şiş ve *kuba* arız olur. Onların oluşmasında ağrı ve iltihap çok yoğundur; lakin yüzü soğuktur. Harareti gizli olduğundan dolayı, yüzü sarı olur; özellikle safrası çok olur; yayılanın safra olmasından dolayı bu durum arız olduktan sonra, tekrar tekrar ateş görülür; yüzü ve gözü kızarır. Ama baskın durumu soğuk ve safraviye meyillidir. Ağzında şiddetli soğukluk olur. Bu hastalıkta sürekli ateş olmaz. Ama balgamsı baş ağrısında süreklilik vardır; korkutucudur; ateşi yüksek olur ve onun ilacı sabretmektir; ekseriya üçüncü günde hasta ölür. Eğer hastalık üçüncü güne kadar devam ederse ve hasta üçüncü günü atlatırsa, kurtulur. Çocuğun beynine ateş arız olursa, bıngıldak ve gözler çukurlaşır. Onun gözleri sarıdır ve bütün bedeni kurur; dışarıdan [başa] yumurta sarısı ve gül yağı uygulanır. Bu ilaç her saat başı tekrarlanır. Soğuk rutubetten oluşan öz suları, burada söylendiği şekilde başa uygulanır ve özellikle, kabak ve kavun kabuğu ile başa uygulanır.

---

233 TM: Safradan Oluşan Şişler

234 TM'de yok

Altıncı Kısım
Subara
(Beyin İltihabından Kaynaklanan Delilik)

Sıcak safravi beyin hummasında bazen ifrat halde delilik (hezeyan) oluşur; hatta hasta deli gibi ıstırap çeker; hezeyan eder. O beyin hummasıyla birlikte olan had derecedeki deliliğe *subara* derler. *Kranitis*le hezeyan ve akıl karışıklığı aynı gibidir. Fakat *kranitis*te delilik görülmez. Eğer delilik de olursa ona *subara* derler.

Yine hekimler derler ki, bu tip delilik *manya* ile *kranitis*in birlikte görülmesidir. Nitekim *kranitis* şiş ve hummadan oluşan malihulyaya benzer. Çok kere *kranitis*ten önce delilik olur; sonra şiş ve ateş onu izler. Bu kranitise *subara* denir. Onun oluşumu kırmızı ve saf olan safradan ya da hareketli safradan olur. Çünkü bu maddelerin beyne ulaşması deliliği oluşturur. Onunla birlikte veya ondan sonra şiş oluşur. O halde *kranitis*te delilik şişten oluşur ve *subara* denen delilikte şişle birlikte safravi madde ortaya çıkar; daha sonra ateşin yükselmesine sebep olmaz. Lakin bazen birinin diğerinden fazla olmasına sebep olur.

Ne zaman beyinde iltihap görülse, uykusuzluk uzar ve uyku ıstıraplı olur. Uykusu hemen hemen yok gibidir; uykuda sıçrar ve sık nefes alır ve nefesi düzensizdir; unutkanlık vardır; öksüremez; gözleri kırmızıdır. Gözlerinde rahatsızlık hisseder ve ağırlık vardır. Tonsilleri (bademcikler) kurumuş yağ kitlesine benzer. Bazen de, söz konusu edilmiş olduğu gibi, sarılık vardır. Bu durumda hasta kafasında inatçı bir ağrı hisseder. Sıvı kaçışı olması dolayısıyla, aynı zamanda gözlerinin birinde istem dışı kanama olur ve ne zaman hastalık olursa ateşte yükselme, dilde sertlik ve kuruluk olur; deliliğin hareketleri olur. Gücü az olması dolayısıyla, vücut hareketi, hatta göz kapaklarının hareketleri bile zayıftır. Onda delilik eseri, hezeyandan başka bir nesne kalmaz; zayıf ve güçsüz olmasından dolayı az konuşur; ekseriya hastalık ilerledikçe bezleri, örtüleri toplar; yani duvarlardaki taşları koparmağa çalışır; nabzı küçüktür; zayıftır ve sertliği artar. Kuruluk dolayısıyla bazı kere *subara*nın ağrısı saf olmayıp karmaşık olur. O delilikte (subara) hastanın konuşması ve hareketi farklı farklıdır. Hareketleri bazen düzenli bazen düzensizdir. Onun arazlarında düzen

olmaz. *Subara*nın tedavisi beyin hummasınınki gibidir. Lakin *subara*da hasta yırtıcı ise, beyin hummasının safravi olanının tertibindeki ilaçlar çoğunlukla pek de yararlı olmaz. *Subara*da hastanın çevresini dikkatle gözleyip, hastayı, göstereceği şiddete karşı korumak için bağlamak gerekir.

Yedinci Kısım
Lisergus (Unutkanlık)

Lisergus (unutkanlık) kafanın içinde balgami şişler olmasına denir. O balgami *beyin hummasıdır* ve çoğunlukla[235] balgamdan kaynaklanan beyin humması ekseriya beynin cevherinin yollarında görülür. Balgam beynin zarlarına ve karıncıklarına ve beynin cevherine bir ölçüde nüfuz eder. Yiyecekteki katılık ve beynin cevherinde gevşeklik olması dolayısıyla, zatülcenp hastalığında bile, ekseriya safravi maddenin fazlalığı hastalığın sebebidir. Balgami maddenin zatülcenbe sebep olmasına çok az rastlanır. Çünkü göğsün zarları ince ve katıdır. Balgamın onlara nüfuz etmesi çok rastlanan bir olaydır. Ancak balgami hıltlar safravilerle karıştığında göğsün söz konusu kısımlarına nüfuz edebilir. *Sebat-ı barid (soğuk beyin humması)* bazen beynin cevherinde, zarlarında görülür.

Lisergud'un manası unutmak demektir. Aslında bu hastalığın asıl sebebi şişler olup, unutkanlık bu şişler dolayısıyla görülmektedir. Bazı hekimler hastalığın arazının unutkanlık olmasından dolayı onu asıl hastalık olarak kabul etmişlerdir. Ancak asıl hastalık şiştir. Hekimler bütün soğuk şişleri, soğuk ya da sevdavi olsun, unutkanlık olarak adlandırmışlardır. Ancak bazı hekimler unutkanlık ismini sevdavi olan soğuk şişlere vermezler; bazıları ise balgami olan hastalıklar için bu adı kullanmışlardır. Senin bu adı iki çeşide vermen doğru olur. Bu hastalığa sebep olan madde, sıcaktan bayılmaya sebep olan maddelere benzer. Lakin unutkanlıkta maddenin etkisi yoğundur. Bu hastalıkta balgami hılt oluşur. [O] buharlı nesnelerden ortaya çıkar. Bun-

---

235 TM: Lisergus (unutkanlık) soğuk *beyin humması* hakkındadır. Ona unutkanlık da denir. Bu hastalığa tutulan kişi unutkan olduğu için lisergus başın içinde balgamdan dolayı meydana gelen şişlerdir.

dan dolayıdır ki soğan yemek hastalığı artırır. Hazımsızlık çekenler, çok fazla sıvı içecek ve çok meyve yiyenlerde görülür.

Unutkanlığın alametleri şunlardır: hafif baş ağrısı, hafif ateş. Çünkü [bu şikâyet] zararlı hıltan oluşan şişin sebep olduğu ateşten dolayı ortaya çıkar. Lakin şişin maddesi soğuk olduğundan ateş hafiftir ve unutkanlık bu ateşin devamlılığından anlaşılır. Sabit ateşi olmaz ve bazen unutkanlıkta olan ateş hissedilmez. Onun özelliği sürekli olmasıdır. Hatta hasta gözünü açtığında, saatinde yine gözünü yumar. Unutkanlık hastalığı olan kişiye unutma arız olur ve nefsi çözülme gösterip cidden yavaşlar. Genel olarak, nefes darlığı gözlenir, yani ağzını çok açıp kapar. Bazen ismi gibi nesnelere ağzını açar; hasta ağzı açıldığı için uyanabilir ve ağzını yummak aklına gelmez; ağzı açık kalır. Ağzını kapamak istese de kasılmadan dolayı kapatamayabilir. Midenin ortaklığı dolayısıyla dili beyaz olur. Sürekli gözünü açıp kapar.[236] Hastanın idrarı kırmızıdır.[237]

Bazı kere unutkanlık hastalığına tutulanlarda bayılma arız olur ve el ve ayakları terler. Bu durum *kranitis*te görülenin aksine bir durumdur. Çünkü unutkanlık hastalığına tutulanlarda hastalık aşağı doğru yayılır. Ama *kranitis* hastası yukarı doğru çıkar ya da ilerlemez; olduğu gibi kalır; gücü artar. Unutkanlık hastalığında nabız sert ve yavaş olur; titreşimli olur ve dalgalı olur. Onun nabzı zatürree hastalığına tutulana benzer. Lakin genişliği ve boyutu azdır. Uyumu kranitisten daha fazladır. Zıtlıkları kranitisinkinden az olur. Bundan dolayı kranitisin ağrısı unutkanlık hastalığınınkinden daha azdır. Soğuk beyin hummasında ise nabız yoğundur. Çünkü soğuk beyin hummasında hayvani güç daha iyidir; onun ateşi düşüktür. Kalpten uzaklaşmış olmasından dolayı, daha çok durumunu korur; zatürreede ise azdır. Çünkü soğuk beyin hummasında madde beynin kendisindedir, ama zatürreede madde akciğerdedir.[238] Bazı hekimlerin dediğine göre, sevdavi olan beyin şişlerini soğuk beyin humması ve unutkanlık olarak adlandırmıştır. Bundan dolayı sevdavi şişlerin alametlerini de burada söz konusu etmek gerekir. Sevdavi olan beyin hummasında ağrı daha

---

236 TM: Aklı karışıktır; bağ kurmakta zorlanır. Eğer ağzı kuru olursa kuruluğu zararlı olur.

237 TM: çşck idrarı gibidir.

238 TM: Beyinde bulunan madde çıkan maddeyle düzen oluşturur ve bu söz konusu olan alametler balgami olan beyin hummasının alametleridir.

şiddetlidir ve can sıkıntısı ve hezeyan olur ve de göz açıktır; iyi olma ihtimali yüksektir. Sevdavi unutkanlık hastalığı beynin cevherinde ise sabitlik olur ve hareket zorluğu vardır ve ağrı rahatlamaya meyillidir. Unutkanlık eğer beynin zarlarında ise ağrı çok şiddetlidir ve daha korkutucudur. Ondaki unutkanlık dolayısıyla idrar sisteminde oluşan zaaf nedeniyle idrar tutulması çok görülür. İnsanın unutkanlığa uygun ve yatkın olmasının alameti başta çok titreme olmasıdır.[239]

Ne zaman unutkanlık arazı şiddetli ise ve *soluk verme (ırk)* çoksa cidden o hastalık öldürücüdür; kuvvetinin azalmasından dolayı bu sonuç ortaya çıkar. Ne zaman nefeste genişleme olup arazda kesinti olsa, alameti iyidir; kurtuluşa, iyileşmeye meyilli olur. Kulak arkasında şiş olması da, aynı şekilde hastalığın alametidir. Çünkü beynin sıkıntılı dur

Tedavisi: Eğer engel yoksa ilkin kan al, sonra sıcak lavman uygularsın ve böylece maddeleri aşağıya çekersin ve bal yedirerek, hardalı bulaştırıp onunla hastayı kusturursun; [daha sonra] hastayı aydınlık bir odaya yatırırsın ve burada yatarken kusmasını engellersin. Uyarma önemlidir; ısrarla bunu sağlarsın. Öncelikli olarak gül yağı ve sirke ile maddeyi men eder ve almasını engellersin. İki gün geçtikten sonra, gül yağı, sirke ve kunduz hayâsını karıştırırsın ve sirkeyi yabani soğan ile muamele edersin. Ona soğuk su içirmezsin. Eğer soğuk su içirirsen, bunu az içirmelisin.[240] Lakin hastalık iyileşmeye doğru giderken, kesinlikle yasaklarsın. Bu tedbirlerden sonra, bedeni zeytinyağı ile natron ve bazı ısırgan otları tohumu, mezeryon tohumu, biber, yapışkan otu, nezle otu ve bunlara benzer maddelerle merhem yapıp ovarsın; çözünümü güçlü olan merhemlerle tedavi edersin. Aynı zamanda bazı zehirli maddeler, içe çekilen maddeler, hoş gargara yapılacak maddeler ve *Kanun*'dan öğrendiğin diğer ilaçları verirsin. Eğer hastanın başı üzerine yabani soğan uygularsan çok yararlı olur ve özellikle uyguladığın yabani soğan rutubetli ve taze olmalıdır.

Aynı şekilde diğer ısıtıcı maddeler de uygulamalısın. Hatta hastanın el ve ayakları kızarıp acı hissedene kadar bu maddelerin içine batırıp, ovarsın. Bu uygulama ve ovmanın çok yararı vardır. O hasta

239 TM: çok seyrir ve tembelleşir ve ağırlaşır.

240 TM: hastanın soğuk su içmesini engellersin.

dinlenerek derinlere daldığında saçlarını uzatır, çekersin. Bazı saçlarını da parmağına dolayıp yolarsın. Başında nikristen dolayı ateş olmayan durumlar yoluyla hastalığı belirlersin. Bazen kanın dışarı atılmasına ihtiyaç olduğu için, onların yiyeceklerine böğürtlen suyu, ekşi sıvılar ve keşk suyu konmasını şart koşarsın. Onların yiyeceklerini bu şekilde verdikten sonra, ellerini ve ayaklarını birkaç saat terkibin içine batırırsın. O buharlı terkip yukarı çıkışı engeller.

Hastalık uzayıp, zararlı maddenin dışarı atılması gerekirse, özellikle hastada titreme görülürse, bir miskal kunduzhayasına üçte biri kadar mahmude otu katıp, içmesini sağlayarak tedavi edersin. Eğer ateşi fazla yüksekse, ondan korkmalısın. Bu durumda mahmude otu konmayıp yalnız kunduzhayası verilir. Kusma olduğunda mizaç değişikliği olacağından hasta kusturulmayıp mizacın değişmesini sağlayan ilaçlar verilir. Ancak bundan önce lavman yaparak [zararlı maddeler] dışarı atılması gerekir. Lavman dışında, hastanın bazı maddeleri dışarı atma ihtiyacı varsa, ebucehil karpuzu yağı dört dirhem, helile meyvesi üç dirhem ve mastikadan bir danek alıp, terkip haline getirip hastaya içirilmelidir. Güven ve itimadın varsa, onu uygularsın veyahut macunla [tedavi edersin] Eğer gerekiyorsa, hem müshil içirirsin, hem de zorlayarak yukarıdaki ilacı birlikte kullanıp hastanın ishal olmasını sağlamalısın. O hastayı uyararak, yoğun bir şekilde ihtiyacını gidermesi önerilmelidir. O hastaya sık idrar atma ve biraz unutkanlık arız olursa, iki göğüs ve karnına o [madde] pişirilerek bu terkip uygulanır: Papatya, sarıyonca, menekşe ve süsen kökü pişirilip böylece hastanın zorla idrarını atması sağlanır. Hastalık sonlanırsa, onu döndürüp, kaldırılıp, daha sonra hafif hareketler yaptırmalıdır, yani salıncakta sallanır. Bunlardan sonra nekahet devrindeki tedbirler uygulanır.[241]

Sekizinci Kısım

[242]Kafatası İçinde Mayi Birikmesi

Bazen kafatası içinde fazla sıvı toplanır. Kafatasının dışında(kafatassı kemiği dışında), da sıvı artabilir.[243] Eğer o sıvı kafatasının içinde

241 TM: bağırsak kurdu ve kurt tedavilerde kullanılan ilaçlarla kullanılmalıdır.

242 TM: Kelle Kemiği İçinde Hapis Olan Maiyet

243 TM: Onun kasları bu hastalığın alametlerini yaklaşık olarak açıklar. Allah isterse.

olursa onun yeri kalın zarın (dura materin) üstündedir. O sıvının kalın zarın üzerinde toplanmasının belirtisi, kafatasında ağırlık hissedilmesi, gözü yummanın zorluğu ve belki çoğunlukla imkânsız olmasıdır.[244] Hastanın gözü rutubetli olur ve sürekli olarak gözyaşı akar ve bozulma hayli yoğundur; tedavi kabul etmez.

Kafatası Dışındaki Şişler ve Başın Dışındaki Su (toplanması) ve Çocuklara Arız olan Aksırıklar:[245]

Başın dış tarafında olan zarın bulunduğu yerde sıcak ya da soğuk şişlerden biri oluşur. Bazen de o yerde sıvı toplanır. Özellikle çocuklarda, bazen başın dış zarında bazen de iç zarında sıvı toplanır. Özellikle çocuklarda kafa kemiğinin dış tarafındaki zarda sıvı toplanması sıkça görülür. Bazen de yaşlılarda olur. Bu hastalıkta başın derisi ile kemiği arasında sıvı toplanır; bazen de başı saran iki zar arasında sıvı olur.[246] O zarlar beyni sarmıştır. Ancak başı dıştan saran zar tektir; başı koruyucu bir zardır.[247]

Çocuğun bıngıldağının olduğu kısımda el ile gezdirilirse, o yer ayırt edilir; oradaki damarların ağızlarının açık olduğu ve derinin altına buradan sıvı akıp orada toplandığı fark edilir. Bazen akan madde farklı hıltlardır.[248] Dokunulduğunda sıvı durumunun aksine, yani elle muayene edildiğinde, içine batar.[249] Bu durumda çocuğun başında bu sıvının artmasından [şiş oluşmuştur]. Başın durumu anlaşılıp, ovulur. Başta o sıvının çok olup olmadığına bakılır; o sıvı bastırılıp, baş kuvvetle ovalansa dışarıdan içeri etki ediyor mu veyahut mukavemet etmeyip, iniyor mu; ya da inmeye karşı mu-

---

244 TM: kaçınılması gerekir.

245 TM:.................**Fasıl** Kafatasında olan Şişler ve Kafatası Dışında Toplanan Sıvı ve Çocukların İtasını, yani Sabilere Arız olan Aksırıklar

246 TM: veyahut daha önce söz konusu edilen beynin iki zarı, dura mater ve arachnoid mater arasında olur.

247 TM: Bu hastalığa tutulan çocukta uykusuzluk, çok ağlama olur. Çocukta bu hastalığın görülmesinin sebebi çoğunlukla kabilenin hatası olarak ortaya çıkar.

248 TM: Başın derisinin rengi el renginde olup, üst tarafta birikim vardır. Lakin üzerine elle bastırıldığında o birikim aşağı doğru iner. Eğer baş derisi rengi değişkense çukur kese orada madde toplandığına işaret eder.

249 TM: Basılmakla çukurlaşırsa veyahut onda ağrı ve gevşeklik hissedilirse o toplanmış olan madde şiş olur.

kavemet ediyor mu, belirlenir. Eğer madde çok olup atılamıyorsa tedavi bırakılır. Eğer madde az olup, deri ve kafatası arasında ısrarlı ve kararlı olursa, keşk ile tedavi edilir ve arızı olarak, maddenin çokluğu ya da azlığına göre, bir kesik veya birbirini kesen iki kesik yapılarak, o kısım açılır veyahut birbirini kesen üç kesik yapılır. Bu madde dışarı atıldıktan sonra o yerdeki kesik birleştirilip, üç gün durumuna göre belli bir miktarda zeytinyağı ve şarap konup, sonra oradaki cerahatin çözülmesine gereksinim duyulursa, cerahatine merhem sürülür. Keserek tedavi edildiğinde, kesilen yere merhem uygulanmasına gerek yoktur; o kısım dikilir.[250] İnce bir aletle kemiğin üzeri kazınıp, baş temizlenir ve bu engel kalktığında, yeni et biter.[251]

Başta olan şişlerin sıcak mı soğuk mu olduğunu dokunma ile belirlersin ve renginden anlarsın. O şişlere uygulananların [uygun olup olmadığını] şişin iyi olmasından ya da tersi gelişme göstermesinden anlarsın.[252] O şişler, gerek sıcak ve gerekse soğuk olsun, kafatasında çok elem hissedilir ve el ile dokunulduğunda dahi elem hissedilir. O halde, kafatasının dış tarafında olan bu şişlerde beyin humması tedavisinin yanı sıra, bu güçlü tedaviyi de uygularsın. Zarar vermeyeceğinden emin olursan, hastalığın tedavisinde hacamat uygula. Kan almanın çok faydası vardır. Ancak, çocuğa aksırık arız olduğunda, hasta çocuğa arpa suyu veyahut soğuk arpa suyu içirerek tedavi edilir. Eğer çocuk ishalse, kavrulmuş *tebaşirden (kamıştan elde edilen silisli madde)* bir miktar ve kavrulmuş semizotu tohumu ile içirilir. Söz konusu olan ilaçlarla ishalin kesilmesi gerekir; hastalık ılık su içilmesinden kaynaklanır. Çocuğun bıngıldağına menekşe yağı konmalıdır.

250 TM: ve uygunsa, süturları bir parça bez gibi birleştirilip, dikilir. O kısım yavaş yavaş etlenir (yara kapanır). Ateş geç düşerse, o zaman hekimler baş kemiğinin üzerindeki saçları tıraş eder, yani elin bitmemesi kemiğin sathında etin bitmesine engel olan şeyler

251 TM: Başın dış tarafında olan sıvı cidden iyi olursa kemikte hal etmek (sorunu çözmek) senin için yeterlidir.

252 TM: Soğuk yerin üzerine herhangi bir nesne konsa, örneğin, bir şişe o yere konsa, maddenin ve şişin soğuk olduğunu bilirsin ve soğuk nesne konsa şişe uygulamak uygun olursa şişin soğuk olduğunu bilisin.

Dokuzuncu Kısım

[253]Subat-ı Seheri (Uyuşukluk, Baş Dönmesi, Lethargic)

Bazı hekimler bu hastalığa *şuhuz (yükselme)* da derler.[254] Belki *şuhuz* bir nevi donup kalmadır. Biz deriz ki, *subat* (uyku hali, koma?) dedikleri beyin humması illetidir. Sıcak beyin humması ve soğuk beyin humması karmaşık olursa böyle adlandırılır. Zira uyku şeklindeki hastalığın şişi balgam ve safradan meydana gelmiştir. Onların heyecan ve hareketine sebep o doluluktur. Hasta nefesi açan şeker yemelidir; şarap içmelidir. Bu iki hılt, yani balgam ile safra bazı kere mutedil olur ve bazı kere de safra balgama veyahut balgam safraya üstün gelir. Eğer balgam safraya üstün gelirse ona *sıbat-ı seheri (uykusuzluktan oluşan baş dönmesi)* derler. Eğer safra balgama üstün gelirse, ona *seher-i sıbati (uykusuzluk, insominia, comates)* derler.

Bazen bazı kişilerde zikredilen hastalık birinde balgam safra üzerinde hakim olup, baş dönmesi, düşkünlük ve gözde *kırpıştırma (tagmiz)* oluşturur. Öncelikle öksürükten dolayı, onun cevap vermesi zordur; cevap süresi uzundur ve biraz düşündükten sonra cevap verir. Yine omzunda bir başka zamanda safra hâkim olursa o safraya meyilli olur, yani uykusuzluk ve hezeyan ve buna bağlı olarak uyarılma [söz konusu olur].[255] Gözünü açar ve yumamaz. Belki beyin humması sahibinde olduğu gibi, göz kapağı yukarıya doğru çeker (göz açık durur).[256] Yüz meyilli olur ve çoğunlukla durumda göz kapağı yukarıya çekilir.[257] Biraz sıvı alındığında çok kere idrar tutulması arız olur

---

253 TM **Fasıl (?)** Subat-ı Seheri (Uyuşukluk, Baş Dönmesi, Lethargic)

254 Lakin bu hastalık şuhuz değildir. TM

255 yani nazari olarak daimi olarak bitişmiş olduğu yerde kalır. Biz o kişinin baş dönmesini atmasını sağlayıp, bu çalışmayı tamamlarız. Hali üzere dışarı atma terk edilemez. Çünkü küçükken hakim olan baş dönmesi olan uyarma da uyarılmış olur ve balgam galebesinden ortaya çıkan baş dönmesi ağır olur ve büyük ağrı vermesi bertaraf dilip yımuşaklığı sağlansa, göz kapaklarını engelleyip kendi kendine kapanır ve safradan olan baş dönmesi uyarılarak harekete geçirilir; hezeyan olur ve hareket etmeyi ister ve TM

256 Doğal olmayan *istilka (sırt üstü yatma)* ve yüzünde *tehyicle (harekete getirmek)* olur. TM

257 suya batmış, uykuda horlayan kişi gibi horlar ve gözünü açsa donmuş kişiler gibi açar, yani göz kapağının açılması yukarıya çekilme şeklinde olur; dibe batarak veya yana çekerek olmaz. Konuşması düzenli değildir; içtiği şeyler boğazından aşağısına inmez. Bazı kere burnundan çıkar. Aynı zamanda bulamaç [da boğazdan geçmez] ve hisler azdırılıp yiyeceklerdeki sertlik *şevk (diken)* oluşturur. Boğazdan geçmez. Bu alametlerden baş dönmesindeki uykusuzluk kötü alamettir. TM

veyahut ikisinde de azalma olur ve nefes darlığı arız olur ve kadın hastalarda çoğunlukla rahimde kasılma görülür.[258] Eğer histeria kalırsa bu hastalık unutkanlıktaki arızalara benzer. Lakin ağrısı farklı olur.[259] Bu durumda ateş şiddetlidir. Bu hastalık kranitise de benzer. Kranitisten farkı bu hastalıkta baş dönmesi olur. Ekseriya hezeyan az olur.[260]

Ama bu hastalık benzerlerinden nabız bakımından farklıdır. Baş dönmesinde nabız seri ve değişken olur. Şiş ve ateş oluşturan hıltlar dolayısıyla, unutkanlık olanların nabzına zıt olur. Şiş ve balgam dolayısıyla, ateşi olan kişinin nabzı yoğun olur.[261] Kranitiste ise nabzı daha zayıf olur.[262]

Tedavisi: Başı dönen kişiyle nabzı çeşitli olan hasta arasında [kranitisle] ortak nokta, her ikisinde de tedavinin kan alma olmasıdır; sonra nefes alamama, nefes alamamanın şiddeti ve yumuşak maddeler dolayısıyla nefesin çok azalmasıdır. Maddenin özelliği adı geçen belirtilerden anlaşılır. Baş dönmesi olanlarda balgam ve mutedil safra ya da balgam veya safranın daha baskın olması zikredilen alametlerdendir. Kranitis olanlarda besin yasaklandığı gibi, baş dönmesi olanlarda nabzından dolayı besin yasaklanır. Özellikle, ekseriya yemekten kaynaklanan baş dönmesinde yiyecekten men etme çok mühimdir. Baş dönmesinin ekseriya yiyecekten kaynaklanan, çeşidinde tedavi kusturarak yapılır; madde dışarı atılır; midesi temizlenir. Eğer sebep şeker ise şeker kesilene kadar tedavi olmaz. Şeker kesildikten sonra baş, rutubetli ilaçlarla tedavi edilir ve rutubetli ilaçlar başa uygulanır; sonra diğer ateş düşürücü ilaçlarla tedavi edilir. Baş dönmesinin çeşitlerinin tedavisinde hepsi birden,

---

258 TM: Lakin rahmin kasılmasında sağlık durumuna uygun olarak kalıcı olur. Baş dönmesi bildiğin gibi, değişken olursa ve rahmin kasılması (histeria) ile [ilgili ise], diğer haller kısmında ele alınır. Bu hastayı konuşması için zorlamak gerekir. Anlamak için de zorlamak olası olduğunda rahimde histeria hastalığı olduğu olasıdır. Konuşma ve anlama için zorlamak mümkün değildir.

259 TM: bu **shen...** baş dönmesi söz konusu olduğu üzere sıhhat gibi olur; değişiklik olmaz. Lakin unutkanlıkta değişme olur.

260 TM: ve kranitis kötü mizaçlı olur.

261 TM: Yoğun olması onun arazıdır. Bundan dolayı kranitisin nabzı farklı ve değişken olur. Bunlardan başka baş dönmesinde nabız söylediğim nabız gibidir.

262 TM: O kişinin nabzı sürekli çarpıntı (titreme) gösterir; farklı olmaz. Rahimde histeria olduğunda bu nabızlar değişken olur.

dışarıdan uygulanan eriyik ve yakılarla birlikte uygulanır. Bunun yanı sıra, kolay nefes almak için, hafif, dışarı atan maddelerle tedavi desteklenir. Baş dönmesinde kullanılan ilaçlar, kranitiste önerilmiş olduğu gibi kullanılmaz.[263] Muhtemelen, baş dönmesinde alınan ilaçların soğukluğu kranitiste kullanılan ilaçların soğukluğundan daha azdır. Aynı zamanda kranitis ilaçlarının yoğunluğu, baş dönmesi ilaçlarının ve unutkanlık ilaçlarınınkinden daha azdır. Muhtemelen, baş dönmesinin ilaçları soğuk ilaçlar yerine, sıcak olan ilaçlardan oluşur. Baş dönmesinin maddelerinde safra ve balgamdan hangisi hâkim olursa, galip olanın mizacına uygun olan ilaçlar çok kullanılır.[264] *Kanun*'da bu ilaçların sözü geçti ve safranın ne gibi ilaçlarla tedavi edileceği açıklandı.[265]

Burada kullanılan ilaç cüzleri senin için *Ankarabadin*'de verildi; [oradan alıp] yararlanman gerekir. Ama bu hastalığın sonunda ve zaman geçtikçe soğuk eriyiklerden kaçınıp bildiğin latif ilaçları vermelisin. Sonra hastayı *mim sıvısı* (şarap?) ile yıkayıp, hastalıkların nekahet devrinde uygulanan tedbirlerini uygulamalısın.

Onuncu Kısım

Başa Arız Olan Yara ve Baş Derisinin Kesilerek Birleştirilmesi[266]

[267]Başta olan farklılaşma deri ile etin birleştiği yerde veya kemikte görülür. Başın o kısmında olan kırık, deri ve etin kesilmesiyle kemik ortaya çıkar ve sonuçta kemik iyice kırılıp parçalanır ve kemik kırıldığında, ayrıca onun bir kısmında değişim olup, dışarı çıkar veyahut

263 Aynı zamanda lisergusta (unutkanlık) önerilmiş olduğu gibi de olmaz. TM

264 Örneğin safra çoksa soğuk mizaçta ilaçlar çok kullanılır ve balgam çoksa sıcak ilaçlar daha çok kullanılır. TM

265 Genel olarak açıklandığı ve gerektiği üzere, baş dönmesinde eğer safra hakim olursa onun dışarıdan uygulanan maddelerde söğüt yaprağı ve menekşe ve süsen kökü ve arpa ile papatya ve sarı yonca ve semizotu alınır. Bazı kere haşhaş şarabı verilir. Eğer o hastaya balgam hakim olmasından korkulmazsa hastaya haşhaş şarabı içirilir, çünkü baş dönmesi olan hastaya uygun olan uyku vermektir. Eğer baş dönmesinin maddesi safra ve balgam eşit miktarda olup birinde hakimiyet olsa bu ilaçlar ile pelin otu ve fare kulağı çok kullanılır. Eğer balgam hakimse defne yaprağı, sedef otu yarpuz otu, zufa otu, kunduz hayası ve mercanköşk çok olur ve çoklukta da bu durum üzere olur.

266 TM: Fi'l-Şucce ve Kat'ı Cildi'l-Re' ve ma yerci Mecra

267 TM: Bu kısım başa arız olan farklılaşma ve baş derisi kesilip birleştirilmesi hakkındadır.

ufalanır; parça parça olur. Kafatasının kökündeki çözülmüş olan zarın adı *semhaktır (pericranium)*. Burada kırık olduğunda pericranium kesilir. O zar dışarıdan görünür. Pericraniumun çeşitlerinden biri de fatr (fissure) diye adlandırılır. Bu çeşitte pericranium berelenir; şişerek büyür; şişi zehirlidir; örtü gibi dışarı çıkar. Onun için o kırığın adına *fatre (fissure)* derler.[268]

Yara beynin zarına ulaştığında, yara tarafındaki gevşeme olan kısmın aksi tarafında titreme oluşur. Eğer yara dura materi bozup beyne ulaşmazsa, daha iyi olur. Beynin bağının kesilmesi ve farklılaşması söz konusu olursa (bağı kesilir ve farklılaşırsa) ateş ve kusma olup, nadiren kurtuluş olur. Bunlardan sonra kurtuluşa yakın olan iki ön karıncık yaralardan *fitre* (doğal?) diye adlandırılan yaraya meyleder. Zira süratle önlem alınırsa yara düzene girer. Ama arka karıncıklardaki yaralar daha yoğundur ve orta karıncıktaki yaraların tedavisi arka karıncıktan daha zordur ve önceki haline zor döner. Ama yaraları süratle tedavi etmek gerekir. İlkin başın ve beynin dayanabildiği kadar şişin oluşumuna mani olan ilaçlardan alınmalıdır. O tedavinin ayrıntısını deri ve kaslarda olan yaraların ayrıntılı olarak tedavilerini uygun yerlerde ele alıp anlatırız. Kemiğin kırılması ve birbirinden ayrılmasını kırık bahsinde zorunlu olarak söz konusu ederiz. Hekimlere göre, söz konusu edilen kafatasındaki kırığın tedavisi için iki yol vardır. Bunlardan birincisi tedavide onu iyi eden ve sakinleştiren ilaçlar kullanılmasıdır. Lakin daha çok üstünde durulan acı ve ağrının sakinleştirilmesidir. İkinci tedavi yolu o kırıkta [ve yarada] etkisi güçlü olan ilaçların verilmesidir. Ancak kırık kemikler (kemik parçaları) kafatasının birleşim yerlerinde ise kesilip, kırılan parça ta-

268 TM: Kırığın iki çeşidi vardır; birine *ümm (anne)* ve diğerine *caifè (karıncığa kadar inen derin yara)* derler. *Ümm* o *şucce*dir ki beynin dura mater denen zarına ulaşır. Beyni çevreleyen kalın zarı [dura materi] ve ince zarı ise [arachnoid materdir]. *Kanun*'un sahibi derin yaranın beyinle ilgili olduğunu söylemek istemiştir. Onlar beyinde öyle bir yaradır ki beyin damarlarının da farklı olup beynin kendisinde ortaya çıkar. Derin yara o cerahattir ki boşluğa ve karıncıklara ulaşır. Sınıflama başta ilkin kırıkları sınıflamakla [başlar]; onların üç boşluğa ulaşmasıyla hastalık oluşur. Buna dayanarak denilebilir ki, beyinde bu boşlukların önemli bir yeri olduğu açık ve seçiktir. Hatta İmam Muhammed Hazretleri kırıklardan söz ederken beyinde bu hastalığın baskın olarak görüldüğünden söz etmedi. *Kanun*'un sahibi (İbn Sina) der ki

mamen ayrılır. Eğer parça içerde kaldıysa o kırık kemik dışarı alındıktan sonra tedavi yapılır. Çoğunlukla kemikler dışarıdan kırığın üzerine ilaçlar konularak çekilir. Çektikten sonra çözücü maddeler konup, yıkanır ve üzerinde çeşitli merhemler konur. İkinci tedavi yolunda gaye hastalıktan kurtulmaktır. Karıncıklarda hastalık şiddetli ise burada güçlü ilaçların alınması uygun değildir. Galen kalın zarın (dura materin) mizacının kuru olduğunu söylemiştir. Bu hastalıkların tedavisi daha zordur.

DÖRDÜNCÜ MAKALE
Baş Hastalıkları Hakkında[269]

Başta olan hastalıklar hakkındadır. Bu hastalıklarının çoğu his ve karar verme fonksiyonlarıyla ilgilidir.[270]

Uyku ve Uyuşukluk Hakkında[271]

Uykunun had derecede ağır olmasına *sıbat* denir. Ancak bütün ağır uykulara *sıbat* denmez; müddeti uzun olan ve ona göre özellikleri olan uykuya *sıbat* denir. Onun en önemli özelliği ağır olmasıdır;[272] his ve hareket fonksiyonlarından yoksundur; hayatın devamı için zorunlu olan solunumdan başka fonksiyonları yapamaz. Hâlbuki doğal uykuda besin sindirilip kendine yararlı hale getirilir. Orada bitkisel ruh (nefsanî ruh) da karına geri gönderilir. Çoğunlukla içeri çekilen (emilen) ince, narin cisimlerden birisi hareket etse, diğerleri de ona uyar.[273] Çünkü kökeninde farklı olan parçacıklar toplanır ve eriyen, çözen parçacıklar oluşur ve zaafı güçleninceye kadar[274] o sürede his ve hareket organları etkilenmiş olarak kalır ve fonksiyonlar dinlenme halinde olup, adeta uykuda gibidir. Hastada kuruluk arazı karşı konulmaz bir şekilde artarsa, uyku ortaya çıkar.

Lakin bu gibi uyku uzun ve karşı konulmaz halde olursa, iyiye işaret etmez. Bunun gibi uykunun kötü etkileri, birçok maddenin kusturucu

---

269 TM: Fasl

270 TM: yani bu bilinen hastalıkların fazlalığından görünen beş duyu ve gizli beş duyunun işlevlerinde [bozukluk] olur.

271 TM: **Fasıl ...** Sıbat...(Baş Dönmesi Hakkında)

272 Baş dönmesi [fazla olursa] uyku olur, yani işitme süresi uzun ([ve bütün vücut] olarak çok güçlü olup, genel olarak güçlüdür. Uyandırılması çok zor olursa ve bu iki bakımdan had safhada olursa ona baş dönmesi denir.) sürede değilse uykusu ağır olana baş dönmesi denmez, ve mutlaka uykunun doğal bir çeşidi olur ve bu çeşitte uyku ağırdır. Diğer bir çeşidi de *subat-ı müstagriktir (karşı konulmaz baş dönmesi)*. Genel olarak üçüncü çeşit uykunun özelliği his ve hareket organlarının kaynağı olmasıdır, yani beyne dönmesidir. Burada söz konusu organların işlevleri ağırlaşır. TM

273 TM: Boşluğun zorunluluğu bazı uykularda ruhların kökeninin rahat etmesi için olur.

274 TM: kökeninden etkilenip

ilaçlarla dışarı atılması ile giderilir. O uyku yararlı olup, dışarı atmayla eksilen gücü artırır ve bir nevi uyku arız olur ki bu uyku doğal uykudur ve his ve hareket organlarının hareketi kesilmez ve bütün güç tam olarak aslındaki haline döner. Bu uyku güçlü perhizle ve yorgunluktan sonra görülür. Bu uyku ile zikredilen uykunun farkı, onun güçlü perhizle bitip tükendikten sonra uyku ile tedavi edilmesidir. Dolayısıyla, çok dışarı atma hali hastanın kusmadan sonra görülen uyku hali gibi olur. Nitekim sağlıkta doğanın besin ihtiyacı doğal ve daimi olur. Su kaybı çok olanlar ve kronik ishale duçar olanlarda gerekli olan besin isteği arızı ve doğal olmadığı gibi, yorgun olanların ve perhiz dolayısıyla olanların uyku isteği de doğal değildir.

Bunun yanı sıra, doğal olmayan uykunun bir zaafı da dışarıdan soğuk veyahut soğukluğu olan ilaçlar verilmesinden dolayı ortaya çıkar. Zira söz konusu edilen cevherin soğukluğu ruha yararlı olur. Bedene soğuk nesneler isabet ettiğinde, nefsanî ruh organın kaynağına dönüp, his ve hareket işlevlerini dengeler. Ancak, uyuşturan maddelerle nefsanî ruhun mizacı bozulur ve başlangıçta nefsanî ruh bozuk mizaçlı ruhtan yararlanamaz. Aynı zamanda, organlarında hissizlik dolayısıyla, hareket olmayıp, doğal olmayan uyku ortaya çıkar. Ona *nazik durum* denir. Bazen doğal olmayan uyku belli tertipte olan ilaçlardan dolayı meydana gelebilir. Çünkü bazı tertipteki ilaçlar his ve hareketi düzenler ve ruh cevherini yönlendirir. Ruhun işlevini ve yollarını tıkar ve tıkanıklığın olduğu yerdeki sinir ve kasların cevherini gevşetir. Bu uykunun şekli şekerin oluşturduğu uykuya benzer; ona yakın olur. [Bedende görülen] sindirim bozukluğu yenen yiyeceklerin midede uzun zaman kalması dolayısıyla ortaya çıkar ve bunun işareti de uykudur. Bu durumdaki uyuşukluk kusma ile geçmez. Baştaki uyuşukluğun (baş dönmesinin) çoğunlukla iki sebebi vardır: şeker ve yenen yiyeceklerin midenin ağzında toplanması. Eğer yiyecekler orada kalırsa uyuşukluğa sebep olurlar.

Bazen uykuya sebep soğuk ve rutubetlerin bir arada olmasıdır. Lakin öncelikle sebep soğukluk olup rutubet ona yardımcı olur. Nitekim bazen sıcak ve kuruluğun birlikte ortaya çıkmasının uykusuzluğa sebep olması gibi; kuruluk ona yardımcı olur. Bu söz konusu edilenlerden başka, uyuşukluğun başka sebepleri de vardır. Onlardan birisi şiddetli

humma nöbetleri dolayısıyla, doğanın bütünüyle hastalığa yenilmesidir ve bozulan maddesinin altında bastırılmasıdır. Nefsanî ruh da bu doğal maddeye uyar; kendi başına hareket edemez; fonksiyonları ağırlaşır; baş dönmesi ve uyuşukluk ortaya çıkar. Özellikle hummayı oluşturan balgamsa, uyuşukluğun o maddenin sebep olduğu görüşü güçlenir. Çünkü soğuk balgam rutubetlidir. Onun kötü sıcaklığı arıza dolayısıyladır. Rutubetli soğukta, uyuşukluk çok olur. Baş dönmesinin ikinci sebebi kötü hıltlardır. Onlar mide ve akciğer organlarında, öncelikle beyne zarar verir ve baş dönmesine sebep olur. Midede olan kurt bulunduğu yeri yer ve kabak çekirdeği ile tedavi etmek mümkündür. Uyuşukluğun bir başka sebebi beynin nefsinin kafatası altında veyahut yan tarafında ya da zarında sıkışmış olmasıdır. Bu durumlar kafatasına isabet eden darbede hâsıl olup, baş dönmesi olur. Beynin karıncıklarının herhangi birinin kesilmesi ve orada şiş oluşması dolayısıyla ortaya çıkan gevşeklik uyuşukluğun güçlü bir sebebidir. [Ama dışarıdaki soğukluktan uyuşukluk olur. Şüphesiz başın dışarıdan şiddetli soğukla yönlendirilmesinden veya bedenin ve beynin soğukluğundan olabilir.][275]

O uyuşuklukta kaslarda şiddetli [ağırlık] olur veya midenin ağzında veyahut rahimde olan incinme ile birlikte görülür. Çünkü onlarla ortaklıktan dolayı beyin kasılıp hassas ruhun yollarını kapar ve sonuçta uyuşukluk ortaya çıkar.

Uyuşukluğun bir başka sebebi ruhların şiddetli zaafıdır. Çözülmenin çokluğu dolayısıyla beynin alt kısmında hareket zor olduğundan, ne zaman uyuşukluk şikâyeti olsa hislerde ilk kaybolan görme ve işitme hisleridir.[276] Uyuşuklukta, bozukluğun (harabiyetin) beynin ön tarafında olması gerekir. Zira görme ve işitme hissini ifade eden sinirler beynin ön tarafından biter ve bu fonksiyonları yapan beynin ön tarafı olduğu içindir ki, beynin ön kısmındaki bozukluktan dolayı duyma ve görme hissi kaybolur ve çözülmenin bozulması, onlarla birlikte ortaya çıkar. Lakin hareket güçleri kalır. Zira hareketi sağlayan sinirlerin kaynağı beynin arka tarafındadır. Ama hastalık sırasında vücudun ölümünde

275 TM: Bu durumda sıkıştırma güçlü bir sebeptir. O, uyuşukluğa üç karıncıktan hangisinin güçlü sebep olduğu daha sonra zikr olunur.

276 TM: Onun tarafından yapı bilinir.

görülen katılığı ve hareketsiz hale gelmesi hislere zarar verir. Yine baş dönmesinde ruhun tıkanıklıklarının tam olarak açılmamış olması gerekir. Solunuma zarar gelmesi için kötü mizacın oluşması gerekir.

Uyuşukluk için ilkin soğuk kötü mizaçtan ve ikinci kötü rutubetli mizaç meydana gelir. Bazı kere zatülcenbe ve zatürree gibi hastalıklar baş dönmesine dönüşür. Bazı insanlarda hıltların geciken oluşumunda sakinleşip hareketi gecikmez. Bazı insanlarda hıltların dengelenmesi gecikir; hareketlerinde gecikme olmaz. O kimseye uykulu bir sersemlik hâkim olup, bir tarafa yatırıldığında [ondan beyne buharlar çıkar]. Sıcak hareket çekilip sakin hıltları tahrik eder; hıltların kaynamaması halinde, uyku inatçı olur ve [zararlı hıltlar] bertaraf edilemez ve uykusunda dışarı atamaz. Bunun gibi kuru hıltlı mizaçta olanlarda bu durum çokça görülür. O kişilerde bu durum gecikip bayılma ve yoğun uyku hali olsa, yani kişiye uyku galip olsa kusma görülür. Nar suyu gibi öz suları, midede uzun süre kalır ve buharları bozar ve uykuya mani olur; besini değişime uğratır. Yan yatanların bütüne uygun olanlarını biz açıkladık. Lakin bu durumda biz deriz ki, kişi arkası üstü yatıp sırtının üstüne yaslanmalıdır. Çok sırt üstü yatanlar ve dinlenenlerin tedavisi çok kolaydır.[277] Güneşte uyumaktan dolayı başın gördüğü zarardan korkmak gerekir.[278] Ayın ışıklarının hıltları tahrik etmesi horlamanın sebebidir. Dudaklar ve göğsün iki tarafı birbiri üzerine kapanır ve gevşek rutubetle dudaklar birbirine yapışır.[279]

Uyuşukluğun Sınıflandırılmasının Belirtileri[280]

[Şüphesiz baştaki uyuşukluğun dışarıdan belirtisi başın yönlendirilmesi pozisyonu ile anlaşılır].[281] Aynı zamanda[282] dövülme olursa; yüzde ve göz kapaklarındaki *katı ur (scirrhus)* olmaması halinde, ren-

---

277 TM: yani amuda kalkıp bu şekilde çok engellenmek o zayıflığın tedavisidir.

278 TM: Ayda uykuya *nevm-i tenbih (içine alan uyku)* denir.

279 TM: Bu durumda nefesin çıkışı parçalanır, bölünür, yani dudaklar zorla açıldığında horlama olur.

280 TM: ***El-Fasl Alamat fi Esnaf el-Subat***

281 TM: Bütün baş dönmeleri için alametler dışarıdan birer basit sebep ile arız olan baş dönmesi alametleri görülür; ilkin başa dışarıdan şiddet isabet edince, ondan sonra baş dönmesi görülür.

282 TM: içeriden isabet eden bilmece gibi bir problem oluşunca arkasından.

gi belli bir özellik gösteriyorsa; nabzı uzun aralıklı, sertliğe meyilli ve kuvvetli olduğunda hastalığa yakalandığına işaret eder. Uyuşukluk oluşturan afyon, ban otu, adamotu ve şeytan şalgamı tohumu, ceviz, mantar, yani mideyi tahrik eden kötü küzbere (kişniş), keten tohumlarının çoğu gibi inciten drogların öz sularından dolayı ortaya çıkan alametlerin her birini biz[283] zehir kısmında ele alıp anlatacağız.

Bu durumda sağlığın bozuk olduğu ve muhtemelen, bazen de hastalığın cidden güçlü olduğu belirlenir. Genel olarak, uyuşukluğun tanımı şöyledir: hastalık fikrin ve zihnin bozukluğudur.[284] Kendi yerinde Allah isterse zikrederiz.

Normal olan kişide bunun dışında rahminde yara ve soğukluk, dil yarası ve kokusu ve değişimi olsa, nabızda gevşeklik ve nem varsa ve de onda değişim söz konusu ise, o kurtçuk var gibi ve nemli olur. Ancak onun değişimi harabiyetten yokluğa geçer ya da ayrılma ya da farklılaşma olursa düzensiz bir şekilde geçiş olur veya gevşeklik olup, değişmeden harabiyete geçer. Bu belirtilerden anlaşılır ki, o rahatsızlığın sebebi yedirilmiş veya içirilmiş söz konusu ilaçların her biridir. Bu belirtilerin hangisinin hangi zehri içmeyi gerektirdiğini belirlenmesi için açıklanır.

Bazı insanlar onlar hakkında şöyle dediler: soğuk tarçın yaprakları gibi olan rutubetli maddelerin sebep olduğu uyku hali daha hafif ve daha kolay tedavi edilebilir. Lakin bu açıklamanın doğru olduğu kesin değildir. Muhtemelen soğuk tarçın, sabit rutubetli maddeden bazen cidden güçlüdür. Beynin cevherine soğuk isabet ettiğinde oluşan uyku halinin bütün çeşitleri ve aynı zamanda yararlı içeceklerden oluşan uyuşukluğun çeşitleri ve kötü fikirler doğal olarak ortaya çıkar. Kötü değişmeyen bir mizaç görülse onun belirtisi şöyledir: o kişide kan belirtisi görülmez ve ağır balgam da olmaz ve sabit rutubetli maddeden balgam oluşmuşsa onun belirtisi doluluk ve bozulup kokuşmadır ve çok şey içmekten kaynaklanan düşük ve yumuşak nabzın ortaya çıkmasıdır. Bu durum, aynı zamanda uyku halinin balgamla

283 TM: Allah isterse

284 TM: Ne zaman başı ağrıyan kişide diğer arazlardan rahmin sıkışması (boğulması) ve etrafın kesilmesi (el ve ayaklarda kesilme), soğuk olması, dilin şişmesi ve kokunun değişimi olsa nabızda düşme ve nem olup, o değişke olur.

ilgili olduğunu gösterir. Uyuşukluğun bütünüyle hâkim olması ve ağır uyuşukluk yüzün ve gözün ve dilin beyaz olmasından ve baştaki ağırlıktan anlaşılır.[285] Başın soğuk olmasından önce görülen araz, yani başta uyuşukluk arız olmadan önce yemek yemekten ve içmekten oluşan balgamın değişmesinden, baştaki uyuşukluğun kandan olduğu anlaşılır. *Vidac (jugular ven)* damarlarının şişmesi (iltihaplanması) ve gözlerinin ve çenelerinin ve dilin kırmızı olması ve başında sıcaklık hissetmesi ve bunun gibi şeyler ve senin bildiklerinin tamamı baştaki uyuşukluğun kandan oluştuğuna işaret eder. Kanla balgam birlikte [fazlalık] gösterdiğinde ikisi birlikte baştaki uyuşukluğa sebep olursa, o uyuşuklukta *kranitis* alameti ve unutkanlık alameti veya *uykusuzluktan baş dönmesi (sıbat-ı seher)* alameti olur. Baş dönmesi ne zaman hummada yükselen buharlardan ortaya çıkarsa, özellikle de zatürree ve akciğer ağrısı buharlardan ortaya çıkıyorsa veyahut mide buharlarından ortaya çıkarsa, bu baş uyuşukluğunun açıklaması şöyle olur: Mide buharlarından ortaya çıkan baş dönmesinden önce *sedere (vertigo) ve devvar (baş dönmesi)* ve *tanin (vızıltı, zil sesi gibi sesler duyma), hayal görme* belirlenir. O uyuşukluk açlıkta azalır ve karın tokken (dolulukta) artar. Akciğer tarafında ve göğüste artan buharlar sebebi ile olursa, o baş dönmesinin ortaya çıkmasından önce yoğun ağrı veya göğüs bölgesinde ağrı, nefes darlığı, öksürük, zatülcenp ve zatürree arazı görülür. Aynı zamanda baş dönmesine sebebi olan buharlar, karaciğerden yükselen buharlardan olursa, karaciğer hastalıklarından kaynaklanan baş dönmesinden önce baş hastalıklarını gösteren baş ağrısı ortaya çıkar. Başta uyuşukluk yapan buharlar sıkıntı yaratmaya yatkınsa bu baş dönmesi rahmin hastalıklarının delilidir. Başına aldığı darbeden dolayı ve kayma (sapma) sebebiyle ortaya çıkan baş dönmesi olursa, bu durum baştaki uyuşukluktan anlaşılır.

Uyuşuklukla *sektenin (durma)* arasındaki fark, uyuşukluk olan kişide şüpheli bir durum vardır ve uyarma ile uyarılması mümkün olur. Hislerin hareketi hızlıdır. Ama sekte olan kişini hareketleri ve hisleri durur; katılıp kalır. His ve hareketler tamamen durur. Uyuşukluk olan kişinin his ve hareketleri aynı zamanda durmaz. Kalbin zaafı dolayı-

[285] TM: Göz kapaklarında ur olması ve gevşemesi

sıyla bayılma arız olan kişinin uyuşukluk görülenle farkı, uyuşukluk görülen kişinin nabzının daha güçlü olmasıdır. Onun nabzı, sağlıklı olan kişinin nabzına benzer. Bayılan kişinin nabzı daha zayıf ve serttir. Bayılma yavaş olur ve bayılan kişinin rengi sarıya meyleder ve ölünün renginden farklıdır; elleri ve ayakları soğuk olur. Uyuşukluk olan kişinin renginde farklılık olmaz. Belki sıhhatte olan kişinin renginden, bayılanın rengi daha güzeldir. [Akciğerlerinde ağrı olanların akciğerlerinde, karaciğerlerinde ağrı olanların karaciğerinde hastalık olduğuna işaret eder].[286] Rahminde sıkışma olanların gereksiz acılarını anlamak mümkün olur. Lakin elbette uyuşukluk olan kişinin hareketlerinin ve özellikle boyun ve başın ve ayakların hareketlerinin kolayca olması mümkün değildir. Rahmi sıkışanların hisleri vardır ve göz kapaklarını kolayca açarlar ve sıkışma bir nesnenin atılmasının sebebidir hâkim görüşü geçerlidir.

Sonuçta, hastalık iyileşmeye doğru yönelir veya öldürür; çok uzatmaz. Ama uyuşukluk olanların durumu farklıdır ve sağlığın kazanılması çok yavaş olabilir. Ağır uyku ile başlar. Ancak uyuşukluğun sebebi dışarıdaki soğuğun etkisiyle olursa, o uyuşukluğun[287] tekrarlaması, yeniden ortaya çıkması söz konusudur. Bunlar kesin hükümler olarak bilinmelidir.

Birinci Kısım[288]
Uyuşukluğun ve Hummalardaki Ağır Uykunun Tedavisi

Vücut organlarından birinde hastalık olduğunda, o hastalığa ait uyuşukluk ortaya çıksa kendi asıl hastalığını[289] tedavi etmenin yolu asıl hastalığın görüldüğü yeri temizleyerek, kan alma ile organ uyumlu hale getirmektir. Hatta beynin diğer organlardan etkilenerek, hastalanan yerlerin hastalık oluşturan maddelerini kabul etmeyip, kuvvetle dışarı atması gerekir. Baş dönmesi olan kişi uykulu halini atması

286 TM: Rahminde kasılma, sıkışma olan kadınlar ile bayılma olanın farkı bayılan kişinin konuşma ve anlayışından belirlenir.

287 TM: veya soğuğa karşı şuruplar olursa

288 *TM: Fi İlac-ı Sıbat ve Nevm el-Fassıl el-Semin fi Humeyyat* (Baş Dönmesi Tedavisi ve Hummalardaki Zehirli İlaçların Kullanımı Kısmındaki Uyku Hakkında)

289 TM: tedbir alınıp o organdan hastalığı bertaraf etmek ve beyin de takviye olunup

için, ilkin birçok halde yalnız gül .yağı verilir. Beyin desteklenmek istenirse, güç veren meyve suları verilir ve bundan sonra soğutan eriyikler dışarıdan uygulanmak suretiyle tedaviye devam edilir. Bunlardan sonra da beyne hapsolmuş madde kalırsa onlar hıltlara karışır. *Kanun*'da bu konularda sana bilgi verilir. Hummaların başlangıç döneminde arız olan baş dönmesi için soğutan maddeler verilmesi gerekir; hastanın el ve kolu bağlanıp ona aksırtıcı, onu tahrik eden ilaçlar verilir. Sirke ve sirkenin buharı koklatılır. Gül yağı ve sirke ile başa uygulanır veya koruk, nar ve diğer kabız yapan nesnelerin suları ile baş ve vücutta maddeyi indiren veya dışarı atan içecekler verilir. Baş dönmesi tedavisinde kullanılan indirme, dışarı atma özelliği olan maddenin tiryakı *musriditus (içine ekmek ufalanmış bir nevi çorba)* ve misk içirilir. Sedef otu, kunduz hayası, nezle otuyla pişirilip hastanın başına uygulanır ve başı ban ve nardin ve kunduzhayası parçacıkları karıştırılıp yapılan merhemle ovulur. Aynı şekildc Arap kustusu ile misk yağı kunduzhayası ile karıştırılıp baş dönmesi olan kişinin başına uygulanır. O merhemlerden biri de iki kısım kunduz hayası ve bir kısım ada soğanı katıp misk ilave edilerek elde edilir. Hastaya daima misk koklatılır. Kasılma (kramp) için beyinle ilgili olarak zikredilen hafif ilaçlar burun yoluyla verilir. Kanın hâkim olmasından kaynaklanan baş dönmesi tedavisinde kıfalden (koldaki cephalic ven) kan almak için acele etmek gerekir. Ön koldan hacamat yoluyla veyahut safenden (ayağın iç tarafındaki büyük ven) kan alınmalıdır ve hastaya hafif lavman yapılmalıdır. Hastaya yeterli derecede besin ve su verilmelidir.

Daha sonra kötü mizacın rutubetinden kaynaklanan baş dönmesinin tedavisinde hariçten uygulanan ilaçlar verilmelidir. [Bunlar] kunduzhayası, Mekke eriği çiçeği, Arap kustusu, selvi meyvesi, sütleğen otu usaresiyle yapılan ilaçlardır. Hastaya hafif yiyecekler verilmelidir. Buhardan ve dışarıdan uygulanan eriyiklerden kaçınmalıdır. Eğer onların uygulanması gerekirse dikkatli davranılmalıdır. Çünkü buharların tertibi bazcn ilaçların etkisini engelleyebilir. Ancak ilaçların güçlü olması gerekir. O zaman buharın gücü ilaçların gücüne hâkim olamaz. Misk koklatıldığında başın düzeni zorunlu olarak yenilenir. Ama baş dönmesine sebep olan kötü mizaçlı rutubet balgamsa ilkin,

balgam güçlü lavmanlarla dışarı atılmalıdır ve hastayı kusturmak için gereği yapılmalıdır. Baş dönmesine sebep olan balgam ekseriyetle mide balgamları olup, midenin balgamdan temizlenmesi gerekir. Tek başına beynin temizlenmesi ile yetinilmemelidir. Bu mideyi temizleyici maddeleri,[290] biz anlayacağız. Baş dönmesi olan kişinin güçlü maddelere ihtiyacı vardır; *aksırtan maddeler (suutat), koklanarak alınanlar (utu)* ve gargaralar ve *Kanun*'da söz konusu edilen mazı, sarı sakız ve diğer ilaçlar da verilir. Baş dönmesi olan kişinin tedavisinde alması gereken nesneler onun görme ve işitmesine de [yararlı olmalıdır.] Zira bu ilaçlar zihni zayıflatan ve anlayışı donduran hastalıkların yarattığı sıkıntıların tamamında yararlı olur. Bu hastalıkla genel olarak bilinen ilaçlarla tedavi edilir. Burun deliklerini demir sülfat yüzüne sirke ile mes etmek ve aşağıdaki organları güçlendirmek ve bazıları koklanarak alınan ilaçlar vermek gerekir.

İkinci Kısım
Uyanıklık ve Uykusuzluk

Uyanıklık hayvanlarda görülen bir durumdur. Nefsanî ruh his ve hareket organlarına geçip, o organlara nüfuz ettiğinde söz konusu haller ortaya çıkar. Ama uykusuzluk söz konusu edilen uyanıklığın doğal süresinden daha uzun olmasıdır. Mizaç dolayısıyla ortaya çıkan uykusuzluğun sebebi sıcaklık ve kuruluktur. Zira bu mizaçta ruhlar daima dışarı doğru hareket eder ve ruhun dışarı doğru hareket etmesi uykusuzluğa sebep olur. Çünkü uyku ruhun içe doğru hareketinden ibarettir. Bu mizaç, uykusuzluğun hiddetinin gerektirdiği diğer gereksinimleri yerine getirir. Bazı kere uykusuzluk beyinde hapsolmuş olan ince rutubet, ağrı ve elem oluşturan fikirler dolayısıyla da olur.

Bazen uykusuzluk ışığın kötü düzenlenmiş olmasından dolayı meydana gelmiştir. Uykusuzluk çeken kişide olduğu gibi, baş dönmesi olan kişi gibi, kapalı yerlerde oturduğunda uykusuzluk arız olabilir. Hızlı sindirimden, doluluktan ve benzeri durumlardan [da uykusuzluk görülebilir.][291] Karışık durumlarda da uykusuzluk ortaya

290 TM: Allah isterse

291 TM: Ruhların cevheri ışıklı olmakla dışarıdaki ışığı toplarsa uykusuzluk olur.

çıkar. Doğanın daha yavaş olmasından dolayı söz konusu olan uyarıyı içeren madde verildiğinde değişiklik olur. Hummalarda gevşeten buharlar ve kuruluğun beyne çıkmasından dolayı ve ağrıdan uykusuzluk arız olur. Benzeri durumlarda uykusuzluk hıltlarında soğukluk ve tuzluluk olup beynin cevherindeki kuruluktan dolayı uykusuzluk hâsıl olur. Bazen de beynin etrafında sevda mizaçlı olan şişler ve karıncıklarda görülen kanser dolayısıyla, uykusuzluk olur. Bir kişinin çok [gizli] sırrı olup, o kişiye bu gizli şeyler hakkında soru sorulsa, o kişide uykusuzluk görülür. Biz uyku bahsinde uygun olanları anlattık.

***Belirtiler*:**[292] Madde olmaksızın kötü kuru mizaç görülüp sıcaklığa yakın olmayan kişinin uykusuzluğunun belirtileri hislerinin ve kafasının ayrıntıya takılmasındandır. Gözün, dilin ve burun deliklerinin güçlü olması ve burada görülen yoğun sıcaklık ve soğukluk durumunun hissedilmemesinden ortaya çıkar. Madde olmaksızın sıcaklığa yakın olan kuruluktan ortaya çıkan uykusuzluğun belirtileri iltihap ve yanmadır. Bazen bu belirtilerden birisi ateşin yükselmesidir; bazen de gözde yanma hissedilir. Boyundaki hıltların sebep olduğu uykusuzluğun alametleri burun deliklerinde yaşlık olması ve gözün çapaklanması, ağırlık hissedilmesi, uykudan süratle uyanmak ve vücutta rutubet hissedilmesidir. Bu durumda uykusuzluğun gösterdiği düzensizliklere karşı öncelikle tedbir almak gerekir. Bu durum yaşla da ilgilidir. Hastanın bulunduğu yerin aydınlık olmasından ve değişik besinler nedeniyle ortaya çıkan uykusuzluğun alametleri o şeylerin varlığıdır.

Sevdavi şişler dolayısıyla olan uykusuzluğun alameti tekrarlayan akıntıdır. Ağrılar, üzücü fikirler ve hummalardan kaynaklanan uykusuzlukların alameti o sebeplerden ortaya çıkar.

***Tedavi*[293]:** Sebebi kuruluk olan uykusuzluğun tedavisi o hastaya belli tertipte besinlerin yedirilmesidir. Hasta ılık su ile yıkanmalıdır. Eğer hamamdan sonra o hasta uyuyamazsa, hastanın bedeninin mutedil olmadığı anlaşılır; onun mizacı da iyi değildir. O hastada kuruluk baskın olup az miktarda kötü hıltların dumanı vardır. Hamam

---

292 TM: **Hıltlar**

293 TM: **İlacı**

onu heyecanlandırıp, tahrik etmişse uykuya mani olabilir. Bu durumda, o kişinin [uyutmayan] fikirlerden uzaklaşması, yorgunluğunu atması ve cinsi münasebeti terk etmesi, sükûn ve rahata yönlenmesi zorunludur. Zikri geçtiği gibi, başa rutubetli dumanlar nüfuz ederse o kişi başına yoğurt koymalı ve daha önce adı geçen merhemlerden uygulamalıdır.[294] Aynı zamanda, zikredilen yağlar burna çekilmeli ve kulağına damlatılmalıdır. Özellikle bu nedenle verilen nilüfer yağı fevkalade yararlı olur. O yağlar diğer maddelerin alınmasıyla da desteklenir. Bunların ayakların altına da uygulamak[295] yararlıdır. Uykusuzluğun sıcaklığa yakın olup, kuruluktan kaynaklanan çeşidinin tedavisi söz konusu edildiği gibi, [örneğin] kabak kabuğu, bakla (ahmak baklası), keten tohumu usaresi, çobandeğneği ve bir yıllık olmayan bitkiler ve bunlara benzerleriyle eşit miktarda karıştırılmasıyla yapılan ilaçlar kullanılarak yapılır. Bu terkiplerin acı olmaması, hafif ve lezzetli olması, gerekir. Bunları tamamlayıcı olarak, uyku vermek için akan su sesi de kullanılır. Bu sıvıların akarken çıkardığı seslerin ve kokularının hafif olması gerekir. Onların sesi hastayı sakinleştirip, uyku verir.

Ağrıdan kaynaklanan uykusuzluğun ilacı ağrıyı teskin eden tedbirlerdir. Bu ağrı kesicilerin her bir çeşidi müsekkin niteliğinde olan ilaçların anlatıldığı kısımda ele alınmıştır. Hummalardan kaynaklanan uykusuzluk ekseriya afyon ve Hint sünbülünden hazırlanan içeceklerle verilir. Bunlar uyku yapar. Uykusuzluk çeken kişi yüzünü yıkamalı ve başına bazı eriyikler (merhemler) sürmelidir. Haşhaş yağı ve marul yağı ile alnını ve şakaklarını ıslatmalıdır. Yediği bulamaca beyaz haşhaş tohumları karıştırılmalıdır.[296] Sıcak baş ağrıları kısmında zikredilen haplar, safran, haşhaş usaresidir. Haşhaş, marul ile pişirilir ve içine gül suyu konup oluşan terkip alnın üzerine uygulansa yararlı olur.

Uykusuzluk için bunlar denenmiş ilaçlardır. Katran, afyon, safran alınıp gül yağı ile iyice karıştırılıp eriyik haline getirilir ve buruna

294 TM: yani sütü olan hayvanın başını örtüp sütünü sağmaları gibi. Bundan dolayı o yoğurdun yararı çok olur.
295 TM: Aşağı kadar tıkamak da
296 TM: Bazen *Akrabadin*'de de zikredilen narkotiklerden (uyuşturuculardan) tütsü yapılır.

uygulanır. Yine uykusuzluğa yararlı olur ve denenmiş ilaçlardan olur. Haşhaş kabuğu ve adamotuyla karıştırılıp iki şakağa uygulanır. Onları koklamak da iyi gelir. Bu ilaçlardan burçak tanesi kadar alınıp sakin bir uyku sağlanır. Eğer beyne ağır dumanlar çıkarsa, sarıyonca, papatya ve kaynamış üzüm suyu ile yakı yapılır. Ateşli hastalığa yakalananlar ve diğerleri ve bu terkibi alırsa uyurlar. Uykusuzluğu olan kişinin el ve ayakları bağlanır ve önüne lamba (ışık) konur. Onun yağmur gibi gözyaşı dökene ve huzura erip sakinleşene kadar konuşması emir olunur. Sonra bağları çözülür; lamba kaldırılır ve konuşanların konuşmaması söylenir. Bu şekilde uyuyamayanlar uyur.

Boyundan kaynaklanan uykusuzlukta o hastanın zıt ve tuzlu besinlerden kaçınması gerekir. Baş, balık yiyerek desteklenmelidir. Hastaya hafif etlerden hazırlanmış, az tuzlu çorba verilmelidir; biraz şarapla dışarı çıkması sağlanmalıdır. Besindeki dumanlardan dolayı hastanın baş ağrısı devam ediyorsa, bu tedavi ile birlikte başın üst kısmından aşağı doğru bastırılır. Bu işaret edilmiş rutubet ve tuzlar sebebiyle ortaya çıkan araz yaşlılıkta görülse, ondan kurtulması güçtür. Ancak makul bir uykusuzluğu olan kişi uygun merhemlerle tedavi edilebilir. Suda mercanköşk ve papatya pişirilip, hazırlanan terkiple baş ovulmalıdır. Her gece bu terkip başa uygulanırsa, [hasta] düzenli bir uykuya kavuşur. Sonra ilaca gerek kalmaz. Aynı şekilde papatya yağı, iris yağı ve safran yağı ile karıştırılıp [başa uygulanmalıdır]. Bazen uykusuzluk ifrat derecededir ve bu [yoğun uykusuzlukta][297] uyumak için bir kırat ölçüsünde afyon içmelidir. Aynı zamanda, uykusuzluk halinde, ifrata kaçmadan yapılan perhiz ve hamam uyku getirmek için yeterlidir. Yıkandıktan sonra yemek yemeden önce tutan yiyecekler içip arkasından uykuya dalınır. Bu durumda kişinin uykusu dengeli olur.

Üçüncü Kısım
Zihnin Afetleri Hakkında

Beynin fonksiyonlarına isabet eden zararın iki sebebi vardır. Bunlar üç belirtiyle anlaşılır. Kişinin sağlıklı olup, uyku ve uyanıklığı da

297 TM: kuvvetin çözülmesi gerekirse

sağlıklıysa bazı şeylerin düşüncesi doğru olarak oluştuktan sonra, o durum kaybolup bir müddet unutkanlık görülse[zihinde afet olduğunu gösterir]. Eğer öncelikle düşünülen şeyi görüp özelliklerini duyduğunda geçmişteki düşüncesi kaybolmuş olup, onu geri çağırmağa (hatırlamağa) muktedir olamazsa, onun beynindeki bozukluğun beyninin ön kısmında olduğunu gösterir. Onun konuşmasında bozukluk vardır. Eğer onun konuşmasında bozukluk yoksa güzel, hoş olmayan şeyler söyleyip, yapılmaması gereken ve istenmeyen şeyleri yapıyorsa, onu koruyacak şeylere karşı çıkıyorsa, görmede düzenlenmiş olması gereken ve alışılagelmiş şekilde düzenlenen şeyleri görmekten aciz oluyorsa, bütün bu belirtiler, o kişilerin fikirlerinde bozukluk olduğunu gösterir. O işlev bozukluğu beynin orta karıncığında olur.

Ama söz konusu olan bu şikâyetler bulunmayıp, konuşması mükemmelse, ancak bir ölçüde özel düşünce ve kesin olanlardan atılacak şeyleri bir araya getirmede başarısız olursa, kalede yaşayan şahısların, ateşler ve sular görmesi gibi, gerçekte olmayan ve hiçbir şekilde var olmayan şeyler görüyorsa veya uyku ve uyanıklığında şahısların şekillerini düşünmesi ve hayal etmesinde zaaf varsa, bütün bu arazlar onun beyninin ön karıncığında afet olduğunu ve güçlü hayalleri olduğunu gösterir. Bu alametlerin iki türü birlikte görülürse, şişin iki karıncıkta olduğuna ve üç türü birlikte olursa, şişin üç karıncıkta olup, onunla birlikte düşüncede de bozukluk ve kusur olduğunu gösterir. Düşüncedeki eksiklik bozuk konuşmayla birlikte görülür. İlkin konuşmada bozukluk olur; sonra düşünceye bozukluk isabet ederse, düşüncenin konuşmayla ortak olduğuna işaret eder. Bu durum konuşmanın düşünceye ortaklığından daha kolay ve beklenen bir durumdur.[298] Bozukluk az olup, onda sıkıntı olmazsa, bu durum bozukluğun soğuk sebebi ile olduğunu gösterir. Istıraba meyli olan bozukluk sıcak buharlardan kaynaklanır.

Bazen hekimler zihnin bozukluğunu beyin cevherinin noksanlığa meyilli olmasından dolayı ortaya çıktığını düşünmüşlerdir. Bazen bu tahminler doğru olmaz. Genellikle zihin bozukluklarının asıl sebebi

298 yani asıl olan düşünce olup konuşmayla bozuklukta ortaklığı olduğu daha kolayca anlaşılır.TM

ya nefis ve beyindir veya diğer bir organdır. Bazen vurma ve düşme gibi hareketler bozukluğa sebep olur; dudak üzerinde ülserleşmiş yara gibi. Beynin tedavisinde bizim *Kanun*'da zikrettiğimiz yöntem ve kaidelere güvenilmelidir. *İkinci Kitap'ta* baş ilaçları levhasındaki yararlı olan ilaçlar bu tip bozukluklarda alınıp kullanılmalıdır. Zararlı olan besin maddeleri yenmemelidir.

Dördüncü Kısım
Zihnin Karışıklığı ve Hezeyan

Zihnin bozukluğu, zihnin karışık olması ve hezeyan beynin kendisinden kaynaklanıyorsa, onun sebebi o sevda veya yanmış sıcakkan veyahut kırmızı kandan olur.[299] [Bir başka sebeple] sıcak madde olmaksızın beynin kendisinde oluşan buhar gibi rutubet nedeniyle zihinde oluşan karışıklık ve hezeyanın tedavisi doğal nitelikte ve hafif olur. [Bu hastalığın bir başka sebebi de] kuru baş dönmesi yapan kuru hıltlar içeren bir beyin olur; kurudur ve uykusuzluk çeker ve fikrin önceden oluşmasından [diğer hafif arazlar] ortaya çıkar. Bu hıltların oluşmasının bütün sebeplerini bilirsen ve başka [bir organda] sıkıntı olursa, o başka organ mide veya midenin ağzına veya yemek borusuna veya uterusa veyahut humma (ateşli hastalık) gibi hastalıklarda bütün bedene yayılır ve bunun olması bütün vücut organlarında ve beyinde sıkıntı oluşturur. Nitekim el ve ayak parmaklarından biri şişse bu sıkıntının ortaya çıktığı görülür veya bu hastalığın sebebinin o organlardan beyne ulaşan safra ve akışkan ve kokuşmuş balgamdan ortaya çıkan sıcak buhar olduğu belirlenir. [Daha iyi hılt akıllıcadır (akla uygundur). O güldürür ve sakinleştirir ve kötü olanlar daha önceki ıstırap ve sıkıntıyı ortaya çıkarır.][300]

Rüyalar, Uykudaki Görüntüler

Belirtiler:[301] Bilinmelidir ki, çok şiddetli ağrı olduğunda, o kişi bunu hissedip anlamazsa, [bu durum] o kişide akıl karışıklığı olduğunu

---

299 yani kan hıltının değişmesinden kaynaklanır. Onun rengi kırmızıdır. TM

300 Daha iyi hılt etkiden uzak bir gücü sükunetle ortaya çıkaran hıltlardır ve hıltların kötüsü öncelikli olarak ıstırap, sıkıntı veren hıltlardır.

301 TM'de yok

gösterir. Bazen güçlü bir ateşli hastalığın görülmesi de hıltlara işaret eder. Sevdadan dolayı olan karışıklıkla, sıkıntı, zan ve malihulya alametleri görülür. Biz onları konusunda ele alacağız. Eğer sevda safravi olursa o hıltların sahibi inançlı ve sebatkâr olur. Eğer demevi sevda olursa, o kişideki hıltların karışımı güldüren ve canlı olur; onlardan çok sayıda olur. Ama safradan dolayı görülen iltihap, sıcaklık, sıkıntı, kötü oluşum, yoğun ıstırap, ateş ve kıvılcım çakmaları tahayyül eder ve dilde hareket olur. Aynı şekilde rengi safra gibi sarı olup, başında iltihap vardır ve alın derisinde doluluk vardır; karşısındakine boş gözlerle bakar; şüphecidir.

Sıcak safra sahibinde burada zikredilen belirtiler bulunur. Bazen hummalarda ve özellikle vebadan olan ateşlenmelerde arız olan akıl karışıklığı sıcak safra dolayısıyla olur; sıcak ve kuru mizaç dolayısıyla oluşan kötü mizaç hasebiyle olan hıltlarla ağırlaşma olmaz. Ayrıca, *Kanun*'da zikredilen istenen belirtilerle de olmaz; oluşan akıcı ve kokuşmuş balgamdan akıl karışıklığı ve ağırlık vardır. Elleri ile kaşlarını iyice kaldırır. Hastanın başında ağırlık olur. Balgam maddesinin soğuk olması dolayısıyla, baş ağrıları olur ve o balgamda kötülük ve kötü ateş olması akılları karıştırır. Onlar tuttukları nesneleri bırakmazlar. Bazen onlar kendilerini vahşi hayvan zannederler. Bütün söylenecek şey, eğer hıltlar sıcak hıltlardan oluşursa, uykusuzluğa işaret ettiğidir. O sıcaklık ve kanın rutubeti kötü huylu balgamdan kaynaklanırsa, baş dönmesiyle belirlenir. Bu organdan yükselen buhardan hastalığın ortaya çıktığı anlaşılır. O organın durumu, bütün vücutta oluşan yukarı yükselen buharlardan dolayısıyla, oluşan vücut halinden anlaşılır; genel olarak vücuttaki hummalarda olduğu gibi. O halde bütün vücutta ve beyinde olan eziyetin durumu doğal mıdır, yoksa onunla birlikte ortaya çıkan hastalık mıdır, bilinmesi ve bu durumun tarif edilip belirlenmesi gerekir. Bunların hepsinin alametleri baş ağrısı kısmında ele alındı.

Tedavisi: Zikredilen zihin karışıklığı sevdavi olup, malihülya ile birlikte olanların ilacı malihulya kısmında anlatılır. Kan sebebi ile olan karışıklığın tedavisi ve tedbirinde karar verip, kan almaktır. De-

ğişmiş ve soğumuş kanın][302] süratle tedavisi yapılıp, düzeltilmelidir. Safradan ve ateşten hasta kurtarılıp kusturulmalıdır ve mizaç değiştirilmelidir. O kusturma gereği üzere, bütün vücuttan veyahut yalnız baştan fazlalıkların atılmasını sağlar.] *Kanun*'da zikredilen soğutma ve düzenleme işlemi yapılmalıdır. Başı tıraş edilip hasta yatıştırılmalıdır. Ekseriya hıltların bozukluğu çok artar ve güçlenirse engelleme tedbiri ile tedavi edilmelidir. Sıcak hıltlar zihni düzeltir. Bunun için soğuk mumlu bez (kuruti) alınıp, gül yağı ile sirkeden yapılan olunan karışım, bıngıldağın üzerine konur veyahut o mumlu bezin üstüne menekşe yağı ve sütle yapılan karışım sürülür. Lakin süt çökeleğinden humma için ilaç olmaz; tedavi için, gül yağı ve haşhaş ile yakı yapılıp uygulanır. Buharlar beyne yönelerek kendini korur.

Eğer bozulmuş hıltlar uykusuzluk oluşturursa, bütün bu eriyiklerin başa uygulanması yararsızdır. Bazen yakı uygulamasında beyinde olan buharı his edip çok zarar verir. Yukarı çıkarsa, bu durum buharın beyne doğru çekilmesine sebep olur. Belki uykusuzluğu yapan hıltlar yumuşatıcı, çekici maddelerle tedavi edildiğinde organ da ona ortaklık edip karışımlarla desteklenir; soğutan ilaçlar verilerek madde ters tarafa doğru çekilir. Bütün olarak bu sözü geçenler açıklandı. Eğer hıltlardan zaaf ve şiş oluşursa, bu alametlerin oluştuğu kişiye elle şiddetle vurulur. Sadece nabza doğru elle vurulmakla yetinmeyip, kırbaç gibi aletle vurulur. Bu darbelerle kişi biraz sakinleşir. Bazen dağlama yapmak gerekebilir. Hastanın başına haç şeklinde dağlama yapılır. Eğer zikrolunan uygulamaların yararı olmazsa, karışım şeklinde ilaçlar hazırlanır, onların yararı olur. Uygun otlar pişirilip, başa uygulanır. Bu tedavi çok defa iyi gelir. Tedaviler, tek başına veya diğer zikredilenlerle birlikte güzelce düzenlenip içerikleri ile birlikte açıklandı.

Beşinci Kısım
Bunaklık (Raunet) ve Ahmaklık

Zihin karışıklığı ile bunaklık ve ahmaklık aklın bozukluklarındandır. İkisinin de sebebi zihinsel bozukluktur. Bazen beynin karıncık-

302 TM'de yok

larından orta karıncıktaki bozukluktan dolayı ortaya çıkar. Lakin ikisi arasındaki fark, zihnin karışıklığı, zihnin düşünce fonksiyonlarında karışıklık olmasıdır. Bunaklık ve ahmaklıkta düşüncede değişiklik olmaz, ancak eksiklik veya fikir yokluğu görülür. Bunaklık ve ahmaklık görülen kişinin düşüncesi aptalca ve çocukçadır. Bozukluğa yakın durum üç çeşit olup, değişme, titreme ve konuşmasında eksiklik ve yokluk ortaya çıkar. Bunak ve ahmak kişinin sesi o soğukluk dolayısıyla huzursuzdur. Buradaki bozukluk uzun süre beyinde orta karıncıkta yer alır. Bu bozukluğun bir başka sebebi soğuk balgam olur. Soğukluk ve balgam karakterindeki hıltlar beyindeki damarların boşluklarında oluşur. Eğer sıcaklık onun oluşmasının sebebi olursa (fail sebebi olursa) manadan uzak, noksan düşüncelerden ibaret olan bunaklık olur. Belki onun sebebi olan soğukluk içerideki maddeleri tutar.

Bu hastalık beyni ısıtıp, düzene sokarak tedavi edilir. Eğer sebebi olan soğukluk kuruluğa yakınsa ve beyinde olan maddeleri çözerek, eritirse [bu durumda] hasta sirkeli bal, deniz marulu ve turp tohumu gibi ilaçlarla kusturularak tedavi edilir.

[303]Öncelikle, eğer maddede soğukluk varsa, hastanın kalbi uyarma özelliği olan ilaçlarla tedavi edilmesi gerekir. Bu durumda, misk, *meserditus (mezariditus?)* ve bunun gibi kalbi takviye eden ve uyaran ilaçlar verilir. Bunun gibi ilaçların alınması gerekir. *Kanun*'da [bu ilaçlar] anlatıldı. Bu konuda uzun uzun konuşmak bize uygun değildir ve gerekli de değildir. Söz konusu olan ahmak kişi aydınlık odada oturtulmalı, vaktinde uyutulmalı ve besinleri ince ve çözen neviden olmalıdır. Kuru mizaç ve ince kandan olan mizaç, biraz dengeli ve sıcağa meyilli hale getirilmelidir. Sıcak kanın şiddetli olmaması ve de sıcak ve ince olması sağlanmalıdır. Bu zikrolunan tedbir zihni zeki ve saf yapar. Yiyecekler ve içecekler ile doluluk kötü etki eder; yağ kötü etki yapmaz. Kuruluk çok daha olumsuz etki yapar, ancak kuruluğun kötü etkisinin az olmasından kaynaklanmaz. Ancak beyinde ruhların hareketi gereğinden fazla hale gelirse, hızlı hareket edip zekası da hakim hale gelir. Ona çekim gücü denir. Zihne zarar veren şeylerden

303 TM: Sebebi

birisi kuruluktur. Kuru olan beyinde ruhlar az maddeye sahip olup, hareketle eriyip çözülürler.

Altıncı Kısım
Konuşma Bozukluğu

Konuşma bozukluğu bunaklığa benzer. Lakin konuşma bozukluğu beynin arka kısmından olur. Bunaklık ise orta karıncıktan olur. Zira konuşma bozukluğu beynin arka tarafındaki faaliyetlerdeki noksanlık yahut yokluğa ilişkin olarak ortaya çıkar. Galen konuşma bozukluğunun birinci sebebinin soğukluk veya kuruluğa yakın soğukluk olduğunu söylemiştir. Bu iki mizacın biri beyne arız olsa, uygun şeyler ve diğer buna uygun olanlar onda sağlıklı şekillerle ortaya çıkmaz. O halde hasta konuşamaz; gözyaşı gibi rutubetler bozulmaya sebep olur. Bu mizaçta ilkin elbette geçmişteki işleri (olup bitenleri) hatırlaması ve maziden bir zamanı hatırında tutması mümkün olmaz. Eğer sebep doğal soğuksa, hafif baş dönmesi ve duyarsızlık olur. Bazen bozulmaya sebep hem sıcaklık hem de kuruluktur. Bu halde zihin karışır. O sıcak ve kuruluğun beynin maddesine ve karıncığa veya damarlara etkisi ile kötü hıltlar oluşur Onların kötü etkisi beyne ulaşıp diğerlerini de bozar. Bu sebep daha önce anlatılmıştı. Bu sebep kesin olarak belirlenmiş ve gözlenmiştir. Ekseriyetle unutkanlığın ve konuşma bozukluğunun sebebi soğuk ve rutubetten kaynaklanır. Bazen de bu araz (konuşma bozukluğu) beynin şişlerinden ve özellikle de soğuk olan şişlerinden ortaya çıkar. Bilinmelidir ki, sağlıklı olan kişiye unutkanlık arız olsa, beynin hastalıklarından güçlü bir hastalık isabet etmiş olmalıdır.

Hastalığın Sebeplerinin Belirtileri ve Sınıflamaları

[304]Bunların alametleri *Kanun*'da ele alınıp anlatılmıştır. Bu konuda, burada açıklama vermemiz gerekmez.

Tedavi: Sıcak ve kuru hıltlar sebebi ile ortaya çıkan konuşma bozukluğunun tedavisi kolaydır. Onun tedavisi hastayı dengeli ve düzenli beslemektir. Hastaya perhiz yaptırılır. Baş sıkı bir şekilde bastı-

---

[304] TM: Alamatler

rılarak ovulur, böylece el ve ayaklar harekete getirilerek, başka güçlü perhizlerle, zihin disiplin altına alınır. O perhiz hastayı acıktırıp, bir miktar yiyecek vermek ve dua, sükûnet, uyku ve banyo ile sağlanır. O hastaya söz konusu olan yakılar hacamat ile birlikte uygulanır. Tedavi şartsız olarak, hastanın başına uygulanır. Kızdıran ilaçlar verilir. Bazen kafasının arkasında iki yerden dağlamaya gereksinimi vardır. Papatya, sarıyonca ve keçinin paçası (ayakları) pişirilip verilir. Yağlardan süsen yağı ve nergis yağı gibi yararlı yağlar uygulanır.

Konuşmanın kötü olmasının sebebi soğukluk ve rutubetli madde ise, söz konusu edilen bildiğin ilaçlar ile evvela maddesi olgunlaştırılıp, kusturularak dışarı atılır. Hastaya aydınlatan ve rahatlatan ilaçlar ve öncelikle de kusturan terkipler verilir; ebucchil karpuzu yağı ve kunduz hayası verilip, yavaş yavaş beklemiş yakı ile tedavi edilir; kötü sıcak mizaç olduğundan emin olunursa, Malaka fasulyesi macunu yapılıp, verilir. Bu güçlü macun zihnin tamamını daha güçlendirir ve sağlığın korunması açısından yararı açıktır. Aynı zamanda diğer ısıtıcı maddeler, gargaralar ve koklanarak alınan bazı ilaçlar verilir. Bildiğin gibi, [bunlar verildiğinde hastaya yararlı olur]. Rutubeti boşluğa yavaş yavaş yönlendirmek değil, hastanın asıl rutubetinin bozulmasından sakınmalıdır. Çünkü rutubetin kötüsü ve soğuğa meyilli olanı, unutkanlığa sebep olur. O hastanın sinirlenmekten, rüzgârdan ve doluluktan sakınması gerekir. Söz konusu olan bir konu da sıcak ve soğuk sularla yıkanmasıdır. Çünkü sıcak su ile yıkanması gevşeklik yaratır ve soğuk su ile yıkanması his ruhunu köreltir. Eğer onda doluluk görülürse hassas bir şekilde tedbir alınmalıdır. Bir miskal bile uyuşturucu almamalı; tükürük kadar bile olsa, bu ilaçlardan kaçınmak gerekir. Çünkü bunların birikmesi halinde zararlı olurlar. Şarabın azı nefse sevinç verir; ruhu takviye eder ve temizler; fazlası üzerine su içilse daha zenginleşir; yağlı suyun fazlası gibi, onun da fazlası vücuda zarar verir; ondan kaçınmak çok yararlı olur. Helilenin çoğu engelleyicidir; tıkanıklık yapar. Düşüncesinde bozukluk olanların hepsi için çok uyku zararlıdır. Özellikle mide dolu iken uyku çok zararlıdır.

Aynı şekilde çok uykusuzluk da ruhu zayıflatır ve beyni buharlarla doldurur. Çoğunlukla, yemek yemek ve sivri biber yemenin bu hastalığa iyi geldiği deneme ile belirlenmiştir. Bu iki yiyeceğin hafızayı

güçlendirdiği gözlenmiştir. Zihni güçlendiren ve denenmiş ilacın terkibi şöyledir: kendir, beyaz biber, safran, sarı sakız, balla birlikte karıştırılıp, güçlü kokulu ilaçlar olarak, macun haline getirilir. Bu terkip bir miktar gülle karıştırılıp, yenir. Biber, kimyon 2 cüz, şeker, *tanarzed (tabarzed, bir nevi şeker)* 3 cüz alınıp karıştırılır. Bu terkip de macun haline getirilir. Bu terkipten her gün 1 dirhem yenir. Bu ilaçtan bir miskal miktarında aç karna içilir. Bu terkibin de tedavide yardımcı olduğu gözlenmiştir. Kendir 3 rab, biber bir rab ve ballı sirke ile 5 cüz kimyon, bir cüz biber, iki cüz havlıcan, iki cüz kara helile, iki cüz bal, bir cüz beladur, bir cüz hurma alınır; hepsi karıştırılarak hazırlanan bu ilacın iki katını kullanmak tedavi için yeterlidir.

Kanun'un *İkinci Kitabı*'nda hasta başlar için önerilen basit ilaçlarla ilgili levhalara başvurulmalıdır. Orada verilen bilgiden yararlanılmalıdır. Beyne arız olan şişlerin tedavisi kranitis, unutkanlık uykusuzluktan kaynaklanan baş ağrısının tedavisi bu ilaçlar kullanılarak, yapılır.

Yedinci Kısım
Bozuk Hayal Etme İşlevi

Bozuk hayal etme işlevi de, aynı şekilde hareketlerde bozukluklara sebep olur; belirtileri de onların belirtileridir. Lakin bozuk hayal beynin ön kısmındaki bozukluktan dolayı ortaya çıkar. Hayal etmedeki bozukluktan kastedilen mevcut olmayan nesneler hayal etmedir veya olmayan nesneleri gördüğünü zan etmektir. Bu yüzden bu bozukluk madde olmaksızın kötü sıcak mizacın beynin ön kısmında hâkim olmasından dolayı, bozuk hayal ve bazen de bozuk hayal etme gücü ve hayal etme gücünün noksanlığından kaynaklanır. Hayal etme işlevini yeterince idrak edemezler ve hayal etme güçleri zayıftır. Zeki kişiler az rüya görürler ve onu da unuturlar. Hissettikleri özel şeyleri sorgularlar ve ne keyfiyette olduğunu kurgularlar, ancak hayal edemezler. Hayal etme gücü bozuk olduğunda, bundan dolayı, konuşma bozukluğu da olur. Lakin konuşma bozukluğunun ortaya çıkışı, ekseriya soğuk ve rutubetten kaynaklanır; pek azı da kuruluktan olur. Bu nevi hayal etme bozukluğu çoğunlukla kuruluktan ve nadiren de soğuk ve rutubetten kaynaklanır. Hayal etmedeki rahatsızlıkta beynin ön kısmı gevşek ve yumuşak olur. Hissedilen şeyin şeklinin kolayca algılanması bozukluğun düzelmesine işarettir. Hayal gücü ve

konuşma bozukluğunun düzelmesi için söz konusu beynin katı, sağlam olması gerekir. Onda resmedilen şeklin hızla kaybolması ve konuşmanın bozulması, ona ait önemli duyuların (zihinsel hayallerin) ve terkibin bozulmasından kaynaklanır.[305] Bu bozukluk, soğuk ve rutubetten veyahut kuruluktan oluşan daha güçlü olan uykunun delilidir. Uykusuzluk hali ve gözün ve burnun nemli veyahut kuru oluşu, dilin rengi ve rutubeti veyahut ikisi birlikte olması hastalığın belirlenmesinde yardımcı olur. Eğer hayal gücünde bozulma olup, hayal gücü noksanlığı his edilmezse, o bozukluğun sevdadan veya safradan ya da basit sıcak mizaçtan meydana gelmiş olduğuna işaret eder. Bundan önce zikredilen hastalıkların her birinin zikredilen belirtilerini sen biliyorsun. Bunların tedavisi hastanın daha önceki tedavisi gibidir. Ancak diğer ilaçlar hissin başlangıç yerinde etkin olur. Baş ovulur ve ilaç başın ön tarafina dıştan uygulanır.[306]

305 TM: Bu durum hayal etmedeki bozukluk şeklinde olur. Bundan dolayıdır ki bu durum tabii ilimlerde bilinir. Bu çeviriyi yapan kişi der ki makamına şükürler olsun ki (beynin) iç halini zikreylemekde sakınca görülmemektedir. Görülen beş his tetkik edildiği gibi gizli olarak beş his daha vardır. Hekimlere göre, bu da incelenmiştir. Gizli olan hisler ya kendisi olur veya belirli hislerle ilgilidir. Onlar da iki kısım olur. Bir kısmı hissedilenin şeklini ve benzerlerini idrak eder veyahut onlarla beraber olanları idrak eder. Bunlar zihinsel imajlardır ya da hafızada ortaya çıkarlar veya kullanımda ortaya çıkarlar. Hafızada ortaya çıkanlar şekilleri idrak eden özelliklerde ortaya çıkar. Bütün olarak gizli duyular beş his olup özel şekilleri hisseden beyin gücü beynin ön karıncığında oluşur. Buna ortak his derler, ona ait olan güç söz konusu olan ön karıncığın arka tarafında olur. Onun adına hayal denir. Mana kısımlarını idrak eden güç üçüncü karıncığın önünde ve aklın yanında orta karıncığın arkasında olur. O gücün kuvveti korku gibidir. Onun hareketi (işlevi) şöyledir: Zeyd'e adil olmayan kişiyi Zeyd görse Zeyd'din zihninde özel sureti ortak hisle resmolduğu gibi, bazılarına göre, Zeyd'de oluşmuş olan mananın alışılagelmiş gücü korku idraki hafızada belirli gücü olan üçüncü karıncığın gücünde ve onun arkasındadır. İdrak güçlerini (100/b) harcamada belirli olan beşinci his beynin ortasında olan kurtçukta olur, yani konuşmasını beyinin anatomisinde geçtiği üzere, orta karıncıkta, elzec (gevşeklik) altında ve iki güçle kurt gibi boğumda oluşur. Onların orta kısmında olanlar olur ve bu güçte yaşlılardaki (kahice) gibi akıl olur. Bundan dolayı onun adına müteferrik (farklılaşmış) denir. Olgun akla ters olan şeylerde korku, endişe meydana gelir. Örneğin var olmayan aptal şeylerde (nesnelerde) düşünür. Bundan dolayı ona hayal edilmiş denir ve bu gücün işlevi analiz (çözümleme) ve sentez yapar. Olgun şekli (suret, form) şekilden (suretten) veyahut manayı manadan ve şekli çözer (çıkarır). Zaman zaman sureti suretle ve manayı mana ile ve sureti mana ile sentezleyebilir. *Kanun*'un yazarının hayal bozukluğundan kast ettiği ortak histe ve hayalde görülen afettir (bozukluktur). Burada konuşmadaki bozukluktan kasedilen vehimde (korkularda) ve hafizada olan bozukluktur. Yine biz çeviriye başlayalım].

306 TM: Sen bildiğin gibi uygulamanı yap.

Sekizinci Kısım
Manya ve Kuduz

Manyaya delilik derler. Bu hastalıkta hasta yırtıcı hayvan gibi hareket eder; karşılaştığı kişilere saldırır. Kuduz da bir nevi manyadır. O hastanın saçı başı karışıktır; tükürükler saçar. Aynı zamanda, sıkıntısı belli bir yönde toplanmıştır; on bir gün ısırır; on ikinci gün ona kuduz adı verilir. Davranışlarının köpeğin hareketlerine benzediği bilinmelidir. Delilikte manya hastalığı beynin cevherinden kaynaklanır. Aslında her iki deliliğin (manya ve kuduzun) fail maddesi (etkin maddesi) beynin cevheridir. Her iki hastalığın maddesi de sevdavidir. Ancak bu iki hastalığın sevdavi maddesinin çeşidi farklıdır; birbirine aykırıdır. Yırtıcı deliliğin etkin sebebi safra olup tahrik edicidir veyahut çok kötü nitelikteki sevdadır. Malihulyanın faili olan doğal sevdanın çoğu balgamdan ve hiddetli yanmış kandan oluşmuş sevdadan olur. Yakıcı balgam delilik yapan balgamdan ve hiddetli kandan yanan sevdadan olur. Yanmış balgamdan delilik olmaz. Çoğunlukla malihulya, beyinde sevdanın oluşmasından olur. Malihulya, özellikle sevdanın beynin ön kısmının maddesinde oluşmasıyla ortaya çıkar. Nitekim kranitis de beynin cevherindeki sevdavi hıltlardan olur. Malihulyada kötü tahmin ve düşünce, korku ve sükûnet olup, ıstırabı şiddetli olmaz. Ama manyanın tamamında hastanın ıstırabı şiddetlidir. Hastada atlama, zıplama, *köpek gibi atlama (viola canina)* ve yırtıcı bir hayvan gibi hareketler görülür. Bakışları insana benzemez. Yırtıcı hayvan bakışlı olur. Kranitiste delilik olur; manya kranitise benzer, lakin farkı şudur: Manyada ekseriya humma olmaz. Ama kranitiste ateş vardır. Kuduz, zikredildiği gibi, bir nevi manyadır.

Kuduzda şiddet ve nezaket ortaklık eder; kavgaya yatkındır, yani dostça davranırken, aniden sıkıntı yaratır. Kuduzda kötü anlayış olmaz ve manyadaki gibi onu oluşturan sevdavi maddenin tamamı kana yakındır. Manya çoğunlukla sonbaharda görülür. Çünkü o mevsimde kötü hıltlar oluşur ve kış ve yaz mevsiminde de bu hastalıklar sıkça örülür. Kuzey rüzgârı ile birlikte manya tahrik olur ve hastanın heyecanı artar. Çoğu kere kişilerde manya veya kuduz görülür, ancak hastalık çözülür ve hastalık atlatılır. Manya oluşmasının arkasından su içme isteği arız olur. Bu da rutubet oluşturur ve manyanın atla-

tılmasını sağlar. Özellikle manyanın sebebi karaciğerinde sıcaklık ve kuruluk oluşmuş olması olabilir. Çoğu kere manya mide ile ortak olup, bu durumda kusma hastalık için yararlı olabilir; hasta şifa bulur.

Belirtiler: Manyanın iki türlü belirtisi vardır. Manyanın bir çeşidi tamamen beynin iştirakiyle ortaya çıkar. Diğer çeşitlerin başka başka belirtileri vardır. Bütün çeşitlerin ortak belirtileri şunlardır: manya olan kişilerin hareketleri daha önce anlatılmış olduğu gibi hareketlerinde farklılık gösterir. O kişilerde manyayı hatırlatan alametler olur. Beynin sıcaklığı ile kâbusun belirtileri ve ayaklarının kan ile dolu olması, kırmızı olması gibi belirtiler görülür. Kadınların memelerinde kan toplanır. Zikredilen bu belirtiler kanın bozuk olduğunu gösterir. Manya oluşan kişilerde, kâbuslarla birlikte, beyinde sıcaklık varsa, gelecekte kanın da bozulabileceğini gösterir. Zira şiddetli ateş sıcak olmayan organın kanı beyinde bir nevi kötü oluşumu meydana getirirken, beyinde bozulma meydana gelirse, kanın temizlenmesine çalışılması gerekir. Manyadan sonra ilk işaret, beynin sıcaklığı ve kâbusun birlikte olmasıdır. Bu durum manyanın inişe geçtiğini gösterir. Baş dönmesinin belirtileri manya oluştuğuna işaret ettiği gibi, çok kere manya yalnızlık durumunda da ortaya çıkabilir. Buhranın geçmesi, kaybolması, hastanın sağlığına kavuştuğuna işaret eder. Mevcut diğer belirtileri ise manya oluşumunda iyi buhranın oluşmasıdır. Bazen manya hastalığı kimde görülse, hastalık şiddetli olur ve manyanın buhranı şiddetini gösterir. Beynin bu belirtisi manya çeşitlerinde ortaktır.

Ancak yakıcı sevdanın oluşturduğu manyanın belirtisi, deliliktir ve bu delilikte saldırganlık vardır; düşüncesi dengeli değildir; bozuktur. Suskunluğu ve sükûneti bir süre devam eder, sonra harekete geçer, ancak konuşmaz. Konuştuğunda mantıklı şeyler söyler; ara ara susar; davranışı değişkendir; farklı farklıdır; bir kelimeyi söyleyemez; tutulmuştur, ancak zorlanıp o kelimeyi söylemeye çalışırsa, ondan kurtulması mümkün olmaz; sürekli tekrar eder. Sevdavi manyada vücut zayıftır; rengi siyaha meyillidir. Kötü ve korkulu rüyalar görür. Bazı kere kusar; kusmuk ekşidir; kusmuğun düştüğü yerde toprağı kaynattığı görülür. Ama sevdavi hıltı safraya meyilli ise hastanın hareketleri bozuktur; seri hareket eder, ancak bozuk olan hareketleri kolayca ve

hızla sakinleşir. Konuşması bozuksa da, daha öncekine nispetle daha iyidir. Hasta daha hareketlidir; ıstırabı çoktur.

Tedavi: Manya olan kişide doluluk olursa kan alınmaz; idrarından ve diğer arazlardan manyanın mevcut olduğu anlaşılırsa belirtileri (idrar dahil) dikkatle incelenir. Eğer hastalığın sebebi sevdavi safra ise küsküt (cinsaçı) veya helile (pişmiş helile) ile bu bozuk madde kusturulur. Eğer hastalık sevdanın sarf edilmesinden kaynaklanmışsa sekiz dirhem ballı sirke ve lapis lazuli (laciverd taşı) ile kusturulur. Bundan sonra baş [ve sevda] kontrol edilir. Eğer başta kandan dolayı doluluk varsa, dilin altındaki damardan kan alınmalıdır ve böylece doluluk bertaraf edilmelidir. Aynı zamanda aşağıda terkibi verilen hapla hasta kusturulmalıdır: bir kısım küsküt ve lavanta çiçeği, birer kısım mahmude otu yarım kısım, helile bir kısım olarak alınır. Bu droglar alınıp, bir terkip oluşturacak şekilde karıştırılır. Hastalık yapan bu madde vücuttan tamamen atılana kadar her gece bu terkipten iki dirhem verilir. Bu hapın hastalığa yararı vardır. Bu hapın bir başka terkibi küsküt ve çıyan otundan (polypodium vulgare) her birinden beş dirhem olmak üzere, Ermeni taşı bir dirhem, Hint tuzu ve ebucehil karpuzundan dört dirhem, helile üç dirhem, turpet kökü yirmi dirhem, ballı sirke ile karıştırılıp macun haline getirilir. Ballı sirke ile kısa mahmude otu da verilip gargara yaptırılır; sarısabır da verilir. Ancak ifrata kaçmamalıdır.

Muhtemelen bir süre bu ilaçlar verilmeğe devam edilir; daha doğrusu hastalık hafifleyene kadar bu ilaçların verilmesine devam etmelidir. Kötü sıcak mizaç görüldüğünde artık sarısabır verilmez. Bu hapla beyinden fazlalıkların boşalımı tamamlandıktan sonra, dıştan uygulanan merhem ve başka ilaçlarla ve alınan tedbirlerle beyin soğutulup, bazen günde beş defa bu hariçten uygulanır. Böbrek ve paça pişirilir ve bu hastanın başına dışarıdan uygulanır. Başına yoğurt sürülür; kaymakla yakı yapılır. Senin bu uygulamaların hepsinde amacın başı soğutmak olmalıdır. Lakin terkip olan ilacın tamamı soğuk olur. Soğuk olarak hazırlanan ilacın rutubetli olmaması gerekir. O halde söz konusu şekilde soğuk olarak hazırlanan ilaçlar papatya ile karıştırılarak hastaya verilir. Bazen uyku için koza da[307] nar suyu ile içirilir. Eğer yumuşatmak iste-

---

307 TM: verilir. Onları tatlandırmak için bu terkip

nirse, nar suyu tatlı şarapla karıştırılıp içirilmelidir. Aynı şekilde, uyku için bunlar pişmiş haşhaş ile birlikte verilir. Lakin haşhaş bir miktar haşlanmış papatya ile karıştırılarak verilirse daha yararlı olur. Başa yoğurt uygulanır. Bu hastalıkta bu bitkilerin yağları gerçekten yararlıdır. Hastaya zikrolunan eriyik ve lapalar (yakılar, eriyikler ve merhemler) haricen uygulanmalıdır. Daha sonra hemen uyku veren eriyikler verilmelidir. Baş dönmesine karşı özel yağlar uygulanır. Arpa suyu gibi içecekler hastaya verilebilir. Ballı sirke gibi olanları ve etkisi hafif ya da etki etmeyecek terkipler hastaya verilmemelidir.

Eğer hastanın gözlerinde sorun yoksa ona lavman uygulanabilir, böylece kötü buharların başa çıkması engellenmiş olur. Onların içtikleri sulara rezene kökü ve tohumu karıştırılmalıdır; yabani asma da yararlıdır. Her gün 1 miskal yabani asma verilir. Eğer kendisi yemeğini çiğneyemiyorsa besin ezilip yedirilir. Hasta utandığı ya da çekindiği kişilerin karşısına oturtulur ve el ve ayakları bağlanır. Onun bu şekilde oturtulmasının sebebi buharların aşağıya çekilmesini sağlamaktır. Eğer hastanın kendisine zarar vermesinden korkuluyorsa manya olan hasta sıkıca bağlanıp bir kafes içine konur ve kafes yüksekçe bir yere asılır. Onların beslenmesi kafese bağlanan besinlerle yapılır. Ona rutubet oluşturacak besinler verilmez, çünkü o tip besinler kanallarını tıkar ve hastaya ciddi zararlar verir. Bu gibi hastalara çok zararlı olan besinler verilmez, çünkü bu tip besin maddelerinin yaptığı zarar idrarda gözlenir. Diğer malihülyada da verilmekten kaçınılması gereken ilaçlar inşallah malihulya kısmında açıklanacaktır. Manya sona erdiğinde, hasta çok miktarda su ile karıştırılmış şarap içince başında yanma olmaz. Bu gibi şarabı hastaya içirmek hastalığının düzene girmesini sağlar ve hastayı uyutur. Hastaya sıcak nesneler vermekten kaçınmalıdır.

Dokuzuncu Kısım
Malihulya

Malihulya tahmin ve düşüncenin doğal yolundan çıkıp, kötüye gitmesidir. Malihulya ani değişikliklere yol açar. Bazen ani değişiklikler görüldüğünde malihulya olarak anlamlandırılır. Bu değişikliğin sebebi sevdavi mizaçtır. Malihulya beynin ruhunda heyecan yaratır ve zahmeti dolayısıyla, korku oluşur. Nitekim dışarıdaki ruhun karanlığı

heyecan yarattığında, korkutucu olduğu gibi, beynin ruhunun karanlık olması da korku oluşturur. Bu durum özellikle sevdavi mizaçtaki ruhun soğukluğu ve kuruluğuna atfedilir. Nitekim şiddetli sert mizaçtaki sıcaklık ve rutubet ruha rahatlık ve güç verir. Malihulyada şiddetli sıkıntı, atlama ve sıçrama belirlenirse, bu durum malihulya dolayısıyla meydana gelmiştir, denir. Ona *manya* adı verilir. Bu hastalığa malihulya denmesinin sebebi sıcaklıktan dolayı yanmış olan sevda dolayısıyla görülmüş olmasıdır.

Malihulya beynin kendisinden veya beynin dışındaki nedenlerden, yani beynin kendisinde olan kuru ve soğuk mizaçtan kaynaklanır. Beynin maddesine, o mizaç bağlanıp ışıklı (aydınlık) olan ruhun, mizaçtan dolayı karanlığa meyletmesiyle ortaya çıkar veyahut hastalık beyinden kaynaklandığında sebep sıkıntılı kötü bir mizacın oluşmuş olmasıdır. O madde bazen beyinde bilinen bir başka yere gider. Bazen de beyin damarlarında olan sevdavi besin değişir ve değişim yanma ile [sıcaklığın artmış olmasından] kaynaklanır. Bir başka durumda malihulya karışıklık dolayısıyla ortaya çıkabilir. Çoğunlukla damarlardaki hıltların karışık olması sonucunda sevdaya dönüşüm olur veya oradaki madde beynin maddesinde hapis kalır ve beyinde soğuk besin olmaz. Bazen de maddenin kemiyet ve keyfiyeti dolayısıyla söz konusu sıkıntı meydana gelir ve karıncığa (beyin) ulaşır. Burada karıncıktan kastedilen beynin maddesi içindeki güçlü boşluklardır. Malihulya çok kere saradan oluşur.

Ama sebep beyin olmayıp beynin dışındaki bir sebebe dayanıyorsa, bu durumda, sebep hangi organsa, beyindeki malihulya afeti o organın hastalığı ile birlikte görülür. Zira o organdan beyne ulaşan ve beyne çıkmış olan kötü buharlar malihulyaya sebep olurlar. Bazen bütün beden beynin hastalığına iştirak eder. Bu durumda vücuda sevdavi mizaç hâkim olup, beyin de bu duruma ortaklık eder. Eğer beyin bu durumda sadece dalağa ortaklık ediyorsa, o zaman dalakta sevgi sevdası olur. Vücudun hafif temizleyici maddelerle temizlenmesi kolaydır. Dalağın çekiş gücü zayıf olup, kandan sevdayı temizlemekte aciz kalır veya dalakta diğer bazı afetler olduğundan dolayı bu durum ortaya çıkmıştır. Malihulyanın sebebi karaciğerin şiddetli sıcaklığı olabilir veyahut o hastalığa sebep safra kesesi olabi-

lir.[308] Bunun da sebebi safra kesesine ulaşan besinler çok fazladır veya bağırsaklarda oluşan buharlar deliklerden nüfuz edip safra kesesine ulaşmıştır. Onda zikrolunan fazlalıklar veya buharlar birikip toplanır. Rutubetlerin toplanmasıyla yanıp bazen safra kesesinde şiş oluşturmasından bu kötü durum ortaya çıkar.[309] Galen'e göre, bunun gibi safravi hıltların yakmasının sebebi çoğunlukla bu hastalığın karaciğer kısmında olup, karaciğerin önündeki damarların toplanmasından kaynaklanır. O kötü şişkinlik oluşturan sıcaklık (ateş) safra kesesinde toplanarak hıltları yakar; safravi hülya meydana getirir. Rufus Efesos der ki, 'safravi hıltları yakan karaciğerin sıcaklığı ve bağırsakların sıcaklığıdır.' Karaciğer ve bağırsakların sıcaklığı şiddetli olursa, safravi hıltlar yanıp, bundan dolayı safravi malihulya meydana gelir.

Bir başka malihulya sebebi ise mide, karaciğer ve diğer organlar (bağırsaklar) arasında mezenter denen küçük damarlardan oluşan yapıdaki tıkanıklıktır. Çünkü midede ve bağırsaklarda ortaya çıkan keylus hapsolup karaciğer ve damarlara nüfuz edip habis hale gelir. O afete sebep olur. Bazıları da derler ki bu afet humma (ateş) ve safra kusması olmayan şiş sebebi ile görülür. O şişte uzun süre besin pişmeden kalır ve bu afet ortaya çıkar. Bazen de maddenin oluşumu mide gibi organların arka tarafında olur. Bunların kötü buharının kökeni beyindir. Örneğin midede sıcak şiş oluşmuşsa onun kokuşmasının oluşturduğu sıcaklık beynin hıltlarını yakıp, o bozukluğu ortaya çıkarır. Rahmin şişi ve diğer beyne ortak olan organların şişleri de malihulya hastalığını ortaya çıkarır.

Söz konusu edilen, beyinden kaynaklanan sebeplerden [biri de] madde olmaksızın soğuk ve kuru olan beyinle kalbin ortaklık oluş-

---

308 TM: Safra kesesi iç organların bulunduğu boşlukta olup, onları çevreleyen periton ve omentum gibi örtülerle örtülmüştür. Üç zar sindirim ve solunum organlarını ayırır. Bu zarların hepsinin müşterek adı hicab-ı haciz (diyafragma)dır. Besinlerin keskinliklerinin oluşturduğu buharlar ve dumanlar kalbe ve solunum organlarının fonksiyonlarını engellerse o zaman malihülya arızasının safra kesesi ile ortaklığı olduğu ortaya çıkar.

309 TM: Bazen de bu birikmiş olan buharlar şiş oluşturmaz. Bu iki ihtimal üzere yakıcı hıltlardan oluşan doğal olmayan sevdanın zararlı olan buharları beyne çıkmasına sebep olup beyinde afet oluşturur. Bundan dolayı ortaya çıkan beynin hastalığına nefha-ı merakiyye (safradan oluşan şiş, tümör) denir. Malihülya üfleyen, rüzgar nevinden, patlayan ve safravi malihülya olarak anılır.

turmasıdır. Bazen kalpte, madde olmaksızın, soğuk kuru madde ile mizaç değişimi nedeniyle sevdavi mizaç hâsıl olur. Kalp beyine soğuk ve kuru mizaç oluşturan madde olmaksızın, iki şekilde ortaklık eder. Kalp hayvani ruhun başlangıcıdır ve hayvani ruh beyinde olan nefsanî ruhla birleşip kalbe arız olan sevdavi mizaca iştirak eder. Beynin kuru soğukluğu bazen beyni soğutur ve kurutur; başka sebeplerle de bu durum ortaya çıkabilir. Yalnız kalpteki sıcaklık ortaklığı sağlamaz; Her durumda kalple beynin ortaklığının belli bir şartı olması gerekir. Belki kalbin kısımlarının sevdavi mizaçta olması gibi, birden fazla sebepten kaynaklanabilir. Bundan dolayı hastalığın tedavisinde beynin tedavisi ile kalbin tedavisinin birlikte düşünülmesi gerekir.

Bilinmelidir ki ince kan saf, cilalı ve rahat olursa, beyinde olan bozulmaya karşı koyma gücü azalır. Bu durumda beyinde bozulma olduğunda, kalpte de bozukluk olması gerekir. Belki de kalpte düzensizlik olur; bozulur, ancak beynin bozukluğunun ona iştirak etmesi gerekmez. Başlangıçta beyin bozulduğunda, kalp de ona ortaklık ederse, tıkanıklık oluşur. O bozulma ile hayvani ruh sertleşir ve korkutucu hale gelir; nefsanî ruh da sertleşir, zalimleşir ve malihulya hastalığı olmasına sebep olur. Bu suretle, her ne kadar malihulyanın sebebi beyin olsa da, bunu kalpteki bu bozulma da destekler; ona yardımcı olur. Bazı maddi hastalıklardan sonra ve özellikle sıcak maddelerden oluşan hastalıklardan sonra malihulya görülür ve [bu durumda] malihulya hastalığı ölümün belirtisidir. Bu şekildeki ölüm kasılması çok söz konusu edilmiştir.

Sonuç olarak, sevdanın çeşitleri çoktur. Bazı kere karaciğerden kaynaklanır. İki sebepten biri çoğunlukla karaciğeri tahrik eder ve sevda doğal halinden çıkar. Bunlardan ilki kanın karaciğerde uyarılması, harekete geçirilmesi ve bu harekete geçirilen kanın dalakta sevdavi hıltı oluşturmasıdır; ikincisi ise, dalağa gelen fazla ve gereksiz olan besini dalağın atamaması ve bundan dolayı onun orada sevda oluşturmasıdır. Bazen karaciğerin sevdası ve dalağın fazlalıkları diğer organlara gider. [Bunun sebebi] diğer organda görülen harekete getiren besinlerin olmasıdır veya fazla olanın dışarı atmakta aciz kalınmasından kaynaklanmaktadır. Zira fazla besinlerle karışmış olarak kaba ve ince olan çözülüp erir ve yoğunla ince birleşir; miktar olarak

artar; sevdavi hılt oluşur. Besinden fazla sevda olmasının bazen sebebi, o fazlalığın soğuk veya kuru bir nesne ile karışmış olup, onu çok soğutması ve kurutmasıdır veya hafifleyerek sevdaya dönüşmesidir. Bazen sevda oluşturan besin değişmeye yol açar. Bazı hekimler malihulyanın cin nevinden olup, onun fail sebebinin cin olduğunu söylemişlerdir. Biz tıp biliminde ondan söz etmeyiz. Zira cinden olduğu takdirde besin de cin olmalıdır ve bunun kanı sevdaya dönüştürmesi gerekir. Malihulyanın yakın sebebi, yine sevda olur. Hekimlere göre, sevdanın sebebinin cin olduğu veya bir başka nesne olduğu iddiaları tıpta söz konusu edilemez. Bir başka nesne olduğu iddiaları da tıpta söz konusu olmaz.

Malihulyanın sebepleri çok güçlü üzüntü ve çok korku olabilir.[310] O üzüntü ve sıkıntı balgamın yoğunluğu veya yanıp sevdaya dönüşmesinden ortaya çıkar. Lakin balgamdan, dönüşerek oluşan sevdanın sebep olduğu malihulyanın saldırganlığı az olur veya malihulya sebebi olan sevda yoğun bir şekilde yanmamışsa, malihulyayı oluşturan pişirme veya yoğunlaşma ile kandan oluşmuş olan sevdadır. Ama safravi hıltın yanması söz konusu olursa, onun sevdası yalnız malihulya oluşturmaz, belki manya ile karışır. Sevda çeşitlerinden herhangi biri beyinde söz konusu edilen konularda ortaya çıkarsa malihulya oluşturur. Lakin kimisi yalnız malihulya ve kimisi de hayal hastalığını ortaya çıkarır.

Malihulyanın daha iyisi beynin pisliğinden ortaya çıkandır. Hülyası rahatlatılır ve çoğu kez malihulyada basur memeleri ve baş dönmesi arazları görülür. Bazen derisinin rengi beyaz olur. Toplu kişilerde malihulya nadiren görülür; buğday tenli olanlarda şişleri olanlarda ve zayıf ve ince yapılı olanlarda çok sık görülür. Kalbi cidden sıcak olanlarda çok görülür. Zira kalbin sıcaklığı sevdayı oluşturur ve beynin rutubeti sevdayı beynin kabul etmesine sebep olur. Kişi kelimeleri yanlış telaffuz ediyorsa ve kendisi hiddetli, kötü dilli, sert bakışlı olup, çabuk çabuk konuşuyorsa; yüzü kırmızı ve bir başka sebepten dolayı, yüzü zeytin renginde ise ve özellikle, göğsünde siyah kalın tüyler olup damarlarında keylus olursa, dudakları kalınsa, bu insanlar,

---

310 TM: Bilinmelidir ki cinlere sebep malihülyaya sebep olan doğal sevda nevindendir.

kendilerine mahsus bir malihulya olmaya yatkın olurlar. Çünkü bu alametlerin bazısı sıcak kalbe işaret eder ve bazısı beyinde rutubet olduğunu gösterir. Konuşması burundan olanlar, sıcak kalpli olup, hastalığa yatkındırlar ve de rutubetli beyni olanların hastalığa yatkınlığı vardır. [Bu hastalık] balgam mizacında olanlarda sıkça görülür.

Malihulya hastalığı erkeklerde çok sık görülür. Kadınlarda ise yoğun düşünceye sahip olanlarda, yaşlılıkta ve yükseklerde yaşayanlarda çok görülür. Hastalık kış mevsiminde azalır ve yazın ve ilkbaharda artar. Bazen hıltların hareketiyle çok artar. Çünkü sonbahar hıltları harekete geçirir; karıştırır. Bu hastalık çoğu kez heyecan oluşturur. Sevdanın heyecanını devretmesiyle malihulyanın heyecanı da devredilir: malihulyaya yatkın kişilere korku, sıkıntı ve uykusuzluk arız olduğunda yahut o kişilerde kanın akışkanlığının alışık olduğu şekilde olduğu zamanda devretmeyip tutulsa onda hızla malihulya oluşur.

Kısım
Grupların Belirtileri[311]

Malihulyanın başlangıçtaki belirtileri, kötü tahminler ve sebepsiz korku ve çabuk öfkelenme ve sevginin gizlenmesi ve organlarında titreme olmasıdır. Baş dönmesi ve homurtu gibi sesler çıkarma görülür; özellikle kaprisli malihulyalarda baş dönmesi ve homurtu sesleri çok görülür. Bu hastalığın oluştuğunun belirtisi korku ve yanlış tahmin, vahşi düşünceler ve sözlerdeki hezeyandır; şehvete düşkünlük görülür. Çünkü bu hastalıkta korkular bir araya toplanır. Korku bu hastalığın oluşmasında etken sebep olur, yani heyulası güçlü kişilerin, kimisi vücudu olmayan (cismi olmayan) şeylerden ve kimisi cismi olanlardan korkarlar. Korktukları şeylerin belli bir şeye aidiyeti olmayabilir. Hatta bazıları göksel gürültülerden bile korkarlar. Bazısı bulunduğu yerin kendisini sarıp yutmasından korkar; bazısı da cinden veya sultandan veya hırsızdan korkar; bağlanmaktan ve zorla alıkonmaktan emin olmak ve hazır olmak ister. Bazen korkularında geçmişteki olaylar etkin olabilir. Örneğin bazı kişiler yere batıp helak olduğunu sanır. Bunlarla birlikte bazen de, vücudu (cismi) olma-

---

311 TM: *Alametleri*

yan nesneleri hayal eder. Bazı kere kendilerini bir paşa olarak hayal ederler ve yine bazen kendilerini av [olarak görürler] veya şeytanlar, kuşlar ve sanat aletleri olarak hayal ederler. Kimisi güzel şeyler hayal eder; özellikle hülyasına kan hâkim olanlarda gülme hâkim olur. Gülme genellikle, hülyaları hoş ve rahat olanlarda görülür. Özellikle sevdadan kaynaklanan korkularda bu böyledir. Kimisi de ölümü düşünüp korkar; ölümü sıkıntı konusu yapar.

Bu hastalık beynin cevherinde oluşmuşsa, bu durum düşüncenin ifrata kaçtığına işaret eder ve devam eder ve sürekli olan bir şeye bakıp ve daima söylenen her şeyi dikkate alırlar. Başının, gözünün rengi ve saçlarının siyahlığı, çokluğu ve uykusuzluğa meyli, güneş gibi nesnelere yaklaşımı, yani onların anlamlandırması ve diğer kişilere yaklaşımı, diğer beyin hastalıklarına göre, hastanın durumundaki bu belirtiler yardımıyla saptanır. Beyne ortak olan diğer organların hastalıklarında zikrettiğimiz belirtiler mevcut olmadığından, malihulyanın beyne mahsus bir hastalık olduğu belirlenir.

Malihulya hastalığının beynin diğer hastalıklarıyla ortaklığıyla ortaya çıktığı ve o diğer organ tedavi edilip, sağlığına kavuştuğunda, eğer bu tedavi malihulyaya yararlı olmuyorsa, bu hastalığın beyne ait olduğunu gösterir. Aynı şekilde arazın şiddeti de hastalığın beyne ait olduğunu gösterir. Ama hastalığın bütün vücutta olduğu, vücuttaki siyahlık, zayıflık, midenin alışılagelmiş tutukluğu, idrardaki fökal madde ve kusarak çıkarılan nesnelerin pişkinliği ve tutulan maddenin şiddeti, ekşiliği, fazlalığından anlaşılır. *İkinci Kitap*'tan öğrendiğin maddelerle sevdavi hılta [besin olan] yumuşama ve karışık müzmin humma sinirinin güçle bir araya gelmesi, bu söz konusu beyin hastalığının ortaya çıkışının bedenle ortak olduğunu gösterir.

Dalağın iştiraki ile beyinde malihulya ortaya çıktığında, sindirim zayıf ve şehvet çok olur; sol tarafta çok bağırsak gurultusu ve dalakta şiş olur. Bu yel atma belirtisi, o hastalık sahibinin hastalıkları devam ettiği sürece, aynı kalır. Bu şişkinlik damarlarında da çoktur. Bazen dalaktan kaynaklanan malihülyada dört günde bir nöbet yapan humma görülür. Bazen gevşek tabiatta bu hastalık ortaya çıkar, yani kolayca ve belli bir sıkıntı görülmeksizin ortaya çıkar. Bazen de yanma safra oluşturup, sıkıntı meydana getirir. Mideden kaynakla-

nan hülyanın belirtisi mide hastalıklarında olan şiş, yine midede olan doluluk ve kaslarındaki bozukluğun yoğun olması ve aynı zamanda gittikçe bu bozukluğun artması ile ortaya çıkar. Çok kere [hasta] yemek yemek istemez; sindirim oluncaya kadar hülya artar. Sindirimden sonra [hasta] sakinleşir.[312] Eğer o hastalıkta ateş varsa, onunla birlikte heyecan olur ve hasta aptallaşır. Malihulyası olan hastaların yan kısımlarında acı vardır; midenin daima salgı salması habis ve kötü sindirime işaret eder. Kustuğu safrada iltihap vardır; aksırır.

Ağzında olan bazı şikâyetin rutubeti ve gurultusu ve buharların hastanın ağzından adeta alev çıkarması ve mide ağrısı iki omuz arasındaki ağrı, özellikle bu ağrıların yemekten sonra görülmesi ve süreli olarak da bu durum tekrar etmesi malihulya belirtisidir.[313] Onun birazı balgam ve safra nevinden olur. Sindirim dolayısıyla, vücudu hafiftir ve sindirim eksikliği biraz fazlaca görülür. Bazı kere malihulya ile safra kesesinde şiş olur, yani ikisi aynı zamanda görülür. Bazen de şiş, malihulyadan daha önce görülür. İki durumda da safra kesesinde vakit vakit titreme, gerilim olur; hazımsızlık halinde hastalık artar; sindirim hızlı olur ve malihulyaya sebep demevi sevda olursa, o malihulyada gülme ve ferahlık olur; onda şiddetli sıkıntı görülmez. Balgam hastalığa sebep olmuşsa, o hastalıkta tembellik ve hareket azlığı ve sükûnet görülür. Eğer fail sebep safra olursa, onda ıstırap ve delilik görülüp manyak gibi olur. Eğer fail sebep sevda olursa hasta düşüncelidir; aklın zarar gördüğü söylenebilir. Lakin tahrik olursa can sıkıntısı verir. Bundan dolayı ona idarecilik yaptırılamayacağı bir gerçektir.

Tedavi: Malihulyanın öncelikli olarak tedavisi gerekir. Zira bu hastalıkta tedavi kolaydır. Sakin bir şekilde tedavi yürütülmelidir. Hasta ferahlatılmalı ve sakin bir yerde oturtulmalıdır. Onu sakinleştirecek ilaçlar verilmelidir. Sakinleştiren ilaçların buharlarını düşünüp sakinleştirilmelidir. Daima güzel kokular koklatılmalıdır. Hastalara zarar

---

312 TM: Bazılarında da sindirim sırasında huzursuz olan hülyası açlık halinde hareket ve heyecan oluşturur; sonra sakinleşir.

313 TM: Bazen bu hastalığa eşlik eden balgamı atar. Bazen de dişi ağrıtacak miktarda ekşiliği olan hıltı atar. Bu arazlar ona yiyeceğin değişime uğradıktan birkaç saat sonra arız olur (ortaya çıkar).

vermeyen, olumlu etki yaratan besinler verilmelidir. [Bu yolla] tedbir alınıp vücudu kurutan uygun yiyecekler ile beslenmelidir. Yemekten önce hamam yaptırılmalıdır. Onun sıcaklığı fazla olmamalıdır; başına su dökülmelidir. Hamamdan çıktıktan sonra, biraz ateş görülür. Ona biraz su içirmenin bir sakıncası yoktur. Sağlığının korunması için söz konusu olan vücuda yararlı maddelerde verilmelidir. Senin o kişiye yardımın, daha çok onu sakinleştirmek şeklinde olmalıdır. Malihulya olan kişi cinsel temastan, çok terlemeden, bakla, pastırma, mercimek ve et yemekten ve ağır şarap içmekten, tuzlu yiyeceklerden, keskin ekşi besinler yemekten kaçınmalıdır. Onlara uygun besinler sulu ve tatlı nesneler verilmelidir. O hastayı uyuttuktan ve kan aldıktan sonra, haşhaş ve papatya sularıyla başı ovalamalısın. Zira uyku onlara diğer ilaçlardan daha iyidir. O hastaya haşhaş zarar verir. Lakin haşhaşın verdiği uyku dolayısıyla oluşturduğu fayda o zararı telafi eder.

Maddesi kötü, soğuk mizaçtan ve diyabetten (?) oluşan malihulyanın tedavisinde, kalbin düzene sokulmasıyla ilgilenmek uygun olur. Onun ferahlatılması için misk, nemlendiren maddeler ve gücü artırma özelliğine sahip macunlar verilmelidir. *Raunet (aptallık, kendini yüksek görme?)* kısmında adı geçen sularla bu şikâyet tedavi edilmelidir. Ateşli hastalıklardan sonra arız olan mali hülya çok güçlü olur. Lakin tedavisi kolay olup, basit değişiklikler yapan ilaçlarla bu şikâyetler giderilebilir.

Sevdavi maddeden arız olup, o madde beyinde yerleşmişse, onun tedavisinin üç yolu vardır. İlkin hastalık yapan zararlı hıltların dışarı atılması gerekir. Bu dışarı atma işlemi bazen kusma ile yapılır; bazen de lavmanla yapılır. Ancak midesi zayıf olanlarda ve safravi olanlarda kusturarak, o zararlı maddenin dışarı atılması uygun olmaz.

Dışarı atmanın ikinci yolu lapalar ve sıcak yakıların uygulanması ile olur. Bu lapaya papatya, turek otu (turk otu?) ve sarıyonca ve süsen kökü konur. Zira bu maddeler karıştırılmazsa, söz konusu edilen lapaların çözme gücü olmayacak ve hıltı ağırlaşacaktır. Bunlara karıştırılan maddeler hastanın ağır tabiattan çıkmasını sağlar. O halde bu maddeler karıştırılıp değişikliğe uğratılırlar. Eğer sevda hararetten uzaklaşırsa, yani zikrolunan ısıtıcıların ısıtması uygun olmayıp, zıt etkiler yaratırsa, isyan ettirici etki yaratırsa, o maddelerin üzerine *tesbih*

(melia azedarach) ve defneyaprağı konur; kuruluğundan korkulmaz; balığın sıcakkandan küçük taşları oluşturması gibi. Aynı zamanda hasta, hafif etlerle beslenir; bu etler beyaz şarapla karıştırılıp verilir. Yeni ve güçlü olan şarap verilemez.

Üçüncü boşaltım şekli güçlü kalp oluşturmaktır. Eğer kalbin mizacında soğukluk hissedilirse, ona sıcak, ferahlatıcı maddeler verilir. Ama kalbin mizacında sıcağa meyil hissedilirse, ona mutedil ve ferahlatıcı maddeler verilir. Eğer yoğun hararet olursa, ona soğukluğu ifrat derecede olmayan ve ferahlatıcı maddeler önerilir. Kalbin sıcaklığı ve soğukluğu nabızla belirlenir.

Biz diyoruz ki, bu zikredilen yolun özetinin şimdi de ayrıntısına girelim. Dışarı atılma işleminin ayrıntısı şöyledir: ne zaman o hastanın damarları dolu olursa, kan sevdavi olursa *ekhel damarından (median vein, brachial vein)* kan alınır. Bu gibi durumlarda tedaviye kan almakla başlamak uygun olur. Lakin kan almanın hastayı çok fazla halsiz bırakacağı hissedilirse veya o hastada madde az olursa ve bu beyne ait olup diğer organlarda yoksa ve onun mizacında kuruluk varsa, kan alınarak tedavi edilmez; kan almaktan vazgeçilir. Kan alındığında hastadan çıkan kan ince olursa, kanın inceliğinden hastalığın iyileştiği sonucu çıkarılıp, kanın çıkmasına müsaade edilir. Çünkü çoğunlukla kan ilkin ince ve sağlıklıdır; sonra ağır sevdavi kan çıkar. Bundan dolayıdır ki, kanın akışı biraz uzun tutulmalıdır, ancak böylece kan süzülüp ince kısmı çıkıp ağır kısmı kalmaz ve fazla yoğun olmaz. Hastanın başına bak. Baş kemiği tarafı ağırsa, onu belirle. Kafanın sağ tarafı mı, yoksa sol tarafı mı ağır; onu belirle ve hangi tarafı ağırsa, o taraftaki *basilik venden* kan al. Bazen ağırlık iki tarafta da olur. Bu durumda her iki taraftaki basilik damardan da kan almak gerekir. Bazı hekimler alın damarından kan alınırsa, maddeyi çok fazla tahrik ettiğini söylerler. [Eğer bu genel belirtiler varsa sonra hakiki soğuk hılt bulunursa ve soğumaya doğru gidiyorsa kusturucu maddeler verilmelidir.][314]

Burada küsküt, sarısabır ve çöpleme, hububatla birlikte vücuttaki fazlalıkların atılması için hastaya verilir. Bu terkip ilkin haricen uygula-

---

314 TM: yani o yerin dışarı meyli çok olur. O halde dışarıdan bilindiği kadarıyla sevdavi hıltın yeri ve meyli soğuğa olur.

nır; sonra hafif ilaçlarla hastalığın sebebi olan fazla maddenin atılması sağlanır. Bu ilaçların içine küsküt, ebucehil karpuzu ve az miktarda kısa mahmude otu katılarak, bu terkip hastaya verilir. Bundan sonra sarısabır ve sarımsak pişirilip, zararlı veya fazla maddenin dışarı atılması için hastaya verilir. Eğer bu şekilde hastalık sebebi olan madde tam olarak dışarı atılamıyorsa ve vücut bu maddelerden temizlenememişse, misvak ağacının meyveleri ile dışarı atılır. Eğer bundan sonra ihtiyaç varsa [korkuyla ve dikkatle lapis lazuli ve ermeni taşının büyücek olanları alınır.][315] Ama bu iki adı geçen taşın verilmesi[316] pek de uygun değildir. Söz konusu edilen ilaçlarla cin suyu iki defa verilir. Bazen bu su yararlı olabilir. Ancak bu tedavi sürdürüldüğünde ilaçların dozları azaltılır. Eğer cin suyu ile tedaviden yarar sağlanamazsa, terkibi söz konusu edilen ilaçlara geri dönersin. Onlardan küçük haplar yapıp bir kerede dışarı atılması [gereken maddeyi böylece atması sağlanır.] Söz konusu olan cin suyunun pişmiş sarıyonca ve helile meyvesi ile bu şekilde içilmesi denenmiştir. Buna göre helile meyvesi üç dirhem, sarıyoncadan bir dirhem, yakı yapılıp hastaya yarım dirhem uygulanır. Bu ilaçlar söz konusu edilen miktarlarda alınıp içilir. Her ay bir kere bu güçlü bekletilmiş yakı ile fazlalık maddeler dışarı atılır.

Bu şekilde fazlalıklar atılabildiği gibi, onlar kusarak da dışarı atılabilir. Özellikle midede bir rahatsızlık olsa, onun fazlalıkları malihulyanın artmasına sebep olur. Midedeki zaaf şiddetli değilse, yarpuz otu, deve dikeni, enginar zamkı, turp sularıyla kusturulmalıdır. Turpun kendisi çöpleme ile parçalanıp birkaç gün bekletilir. Hatta çöplemenin gücü turba doğru sapar ve sonra turp usaresi ballı sirke ile yenir veya o zikredilen turp ballı sirke içinde değişir. Ballı sirke miktarı 3 istar olmalıdır. Öz suyunun miktarı bir istar olmalıdır. Bu sırada, bünyenin zaafına göre, çok ya da az verilir. Zararlı hıltları dışarı atma sırasında gerektiğinde, kalbi desteklemek ve ona yardımcı olmak gerekir. Kalbe onu güçlendiren tonik verilmesini önermişlerdir. Burada küsküt vermek yararlıdır.

---

315 TM: siyah *hazık (huzk?) (siyah ip?* siyah bağ) alınır veya *lapis lazuli (laciverd taşı)* ve ermeni taşının büyücek olanları alınır. Ancak siyah ip (bağ?) uygulanması dikkatle yapılmalıdır.

316 TM: suçlamadan dolayı

Eğer hastalık müzminse, çöpleme ile hasta kusturulur. [Bu ilacın yararlı olduğu tecrübeyle sabittir].[317] Eğer madde safraya meyilli ise, küsküt, pişmiş mutedil ilaçlarla birlikte, fazlalık maddeyi dışarı atmak için kullanılır. Bazen, safranın dışarı atılması sırasında, söz konusu edilen ilaçlar yakıcı safrayı bacak ve ellerin tarafına atar. Bu müzmin malihulyanın ilacının tertibi yoğun, sıcaklığı azdır, lakin kullanılan bir miktar papatya ve papatya gücünde olan maddeleri onlara katmak gerektir. Lapalar verilmesi istenirse, hastanın başını soğutulmuş, yararlı ilaçlarla ovalamak uygun olur. Bazı kişiler bu gibi durumlarda, her gün az miktarda öd ağacı meyvesinden veyahut çöplemenin pişirilmesiyle elde edilen sudan 3 ukiyye, pişmiş tahrin veyahut çöplemenin pişmiş öz suyunda çözüp karıştırılıp, özeyip ısıtılıp vermeyi tercih ettiler. Aynı zamanda her gece iyice ezilmiş ada soğanı alınmasını önerdiler. Ancak ben bu hastalıkta insanların tepkisinden çekinirim. Çünkü hastanın tepkileri bilinmelidir. Bu hastalık iyi safradan oluşmuştur; o sıcak maddedir. Bundan dolayı ondan olumlu şeyler oluşur. Özellikle ada soğanı ezilip, çözerek veyahut bu terkip ballı sirke ile karıştırıp verilir. Ona yavşan veyahut loğusa otu karıştırılmış olmalıdır. Yine bunların hepsinin karışımı yararlıdır. Eğer beyne o malihulyanın arazları ile ortak olarak dalakta da sıkıntı olursa, onun kokusundan anlaşılır. Onun oluşumunu sağlayacak nesneler tıp için uygun olup, ilacının terkibinde kâfur ve misk, menekşe yağı olmalıdır. Menekşenin kokusu kâfur ve miskin kuruluğuna baskın olacak kadar yoğun olmalıdır; özellikle nilüfer ilacın terkibinde bulunmalıdır.

Malihulyanın sebebi mide ve diğer iç organlarının şişleri ise veya mide ve iç organlarının mizacında hareketli sıcaklık olursa, o şişte sıcaklık, hararet ortaya çıkar. Zikrolunan organdan [kısımlara] ayrılmış maddeleri almasın diye baş soğutulur; desteklenip güçlendirir ve rutubetli hale getirilir. Eğer malihulyanın sebebi safradan kaynaklanmışsa, maddenin kokusu ve sesi keskinleşirse ve safra kesesinde şiş olursa şişi inceleyip, onun tedaviye uygun olduğu görülür. Şişler kısmında bunu ele almamız gerekir. Başı güçlendirip onun daha iyi hale gelmesini sağlarsın. Buna büyütme ve hacim-

317 TM'de yok.

lendirme denir. Fazlalıkları dışarı atarsın ve bunun gibi durumlarda karaciğerin ısıtılması uygun olmaz. Muhtemelen hastalığın sebebi karaciğerin ısınıp kanı yakmasıdır. Bunun için karaciğerin soğutulması gerekir. Yine dalağın desteklenmesi gerekir. Safra kesesi üzerinden kan alma uygulanır. Aynı şekilde hardal konmalıdır. Bundan dolayı, dalağa ilaç uygulandığında safra kesesinde şiş olduğundan, fazla ifrazat akışı olmaz; çözülme olmaz. Eğer safra kesesi soğuk mizaçta ise ve orada ateşin hızla yükselmesi söz konusu ise veya ince akıntı yoksa hastadan pişmiş pelin öz suyunu içmesi istenir. Zikrolunan sıcak lapalarla preparatlarla [hastanın] midesi ovulur ve söz konusu yakılar uygulanır. Ona beş parmak otu, sedef otu tohumu ve süsen kökü, yulaf ile birlikte yapılan yakı uzun süre haricen uygulanır. Yakı uygulandığında, uygulanan yerde sıcak suya batırılmış bir pamuk veyahut bir parça sünger konup, iki avuç hardal yakısı *ve zerunakis (derunakis, beyaz ve sarı nergis)* yakıları konması yararlıdır. O yakılar *Akrabadin*'de yazıldığı gibi, herhangi bir ön şartı olmamak üzere uygulanır.

Lakin safra kesesinde şiş ve ağrı olursa, herhangi bir şartı olmadan uygulanırsa onlara zarar verebilir. Malihulya safradan dolayı görülürse, çok kere soğuk şeyler yararlı olur; kereviz tohumu, kimyon ve anason gibi. Onun içindir ki, soğuk şeylerde sevdanın rutubeti kuruluğa dönüşür. Bu durumda sedef otu ve beş parmak otu tohumları verilmelidir. Beyaz çöplemenin hastayı kusturmak için verilmesi gerekir. Bu tohumlar pişirilip suyu hastaya içirilir ve sedef otu ve dereotu, aynı şekilde buradaki yel (gaz) ve buhar oluşmasına engel olur. Her ne kadar soğuk nesneler tedavi edici maddeye sahip değilse, ancak zikrolunduğu gibi, uygulama yararlı olur. Bilinmelidir ki, bazı oluşmuş balgam nevinden maddeler, ağır tedbirle sevdaya karşı koyar ve zararlı maddeyi atar ve daha sonraki hafif ve latif tedbiri kolayca kabul ederler; bazen de malihulya oluşur. Bazı kişiler vücuttaki bazı maddelerin dışarı atılmasıyla yarar sağlandığını ve hastalığın bertaraf edildiğini zannederler. Belki balgamın çıkmasıyla karna yararlı çok miktardaki balgam nevinden hoş olmayan (pis) hıltlardan vücudun kurtulması ile hasta hafıza zaafından da kurtulabilir. Bu hastalıkta kendisi yararlı olan sevdavi nefis dışarı atılır.

Malihulya tedavisinin kanunu şudur: tertipte abartı vardır ve bununla birlikte bu sevdanın dışarı atılması artırılmalıdır. Eğer malihulya olan kişilerin karınlarındaki yiyecek bozulursa, onların atılması sağlanmalıdır. Bu da hastayı kusturmakla ve özellikle hastanın ağzında ekşilik hissi varsa, çok fazla kusturarak yapılmalıdır. O sırada diğer şeylerde (hıltların dengesinde) değişim olması tıbben yasaklanır. Belki o hastaya midenin ağzını güçlendirecek maddeler vermek şiddetli sıkıntı yaratacaktır. O kişilerin midesinde kötü besinler varken, üzerine ilaç almaları iştihayı artırır. Malihulya hastalarında, artan sıcaklık rahatsız eder. Hastalığın bulunduğu yerde sıcaklık ve tutukluk vardır. Aynı şekilde, hastalığın oluştuğunu gördüğümüz kişilere beyaz şarap ilaçlara karıştırılıp verilmemelidir. Bu kişiler sıcaktan ve tutukluktan (dışarı atamama) zarar görür. Çünkü sıcaklık ve dışarı atamama onlarda keder veya korku oluşturur. Bir fikirle meşgul olup, bozuklukları artar; hastalıkları hızla ilerler. Söz konusu edilen meşguliyetle düşüncesi kötüye sapar ve o bozukluk kesinleşir. Zira onların hastalıklarının arazı bozuk düşüncelerdir.

Malihulya sahipleri tedavilerinin aslı ve şekli şöyledir: eğer o hastalığa sebep [akışı gereken] menstrual kan ve beklenmeyen rutubet ve bunun gibi nesnelerin tutulması ise onların tedavisinde dışarı akış sağlanmalıdır. Hastalarda sükût ve arzu olursa, bu durum hastalığın görüldüğüne işaret eder. [Onların] vücutlarında yaralar görülse, ölümün yakın olduğuna işaret eder. Onların hangisinin vücudunda sevda hareketliyse, o hasta tedaviyi kabul eder; İdrarda ve biraz da cildin renginden [bu durum belirlenebilir]. Sevdası hareket üzere olanların sevdası esastır. [Bu hastalık] *lepra (behak)*, *kelfe (ciltteki lekeler, çiller)* ve yaralar, *kaşıntı (uyuz, cerb)*, *devali (varikosel)* ve *da-i fil (elephantiasis)* ve makattan çıkan nesneler ve benzeri nesnelerden ortaya çıkar. Bütün bunlar sevdanın hareketini gösterir ve alametleri iyi olur. Çünkü sevdanın kandan olduğu kabul edilip, tedavinin mümkün olduğu düşünülür. O hastalığın görüldüğü kişilerde ishal ve dışarı atma işlevinden (kusma) sonra titreme arız olursa, onların tedavisi ılık suya oturtularak, gül suyu ve biraz şarap içine iyice karıştırılmış ekmek yedirilerek yapılır. Bu karışım suyla içilmelidir. Sonra [hasta] uyutulur ve sonra banyoya sokulur. Banyodan sonra yiyecek verilir.[318]

---

[318] TM: Allah en iyisini bilir.

Üçüncü Kısım
Kutrub (Epilepsi, Mania)

[*Kutrub (sara, epilepsi)* çoğunlukla Şubat ayında görülen bir nevi malihulyadır.][319] [Bu hastalığa yakalananlar] insandan kaçar ve gizli kalmak için her şeyi yapar. Bu durumda bile, bir yerde bir saat sakin duramaz. Belki tereddüt eder ve yer değiştirir; değişik yönlere gider. Bazen sağ tarafa bazen sol tarafa doğru gider; hareketi tek yönde olmaz. Bu birbirinden farklı yönde hareketi insanlara karşı olan hislerinden kaynaklanır. Bazılarının gafleti hâkim olur ve gördüğü ve gözlediği şeyleri bilmez; farkında değildir; taştan ağacı, ölüden diriyi ayırt edemez. Bundan dolayı bu gibi epilepsili kişilerde, şuur kaybı olduğundan dolayı kaçamazlar; daima sakindirler. Onlar daima çatık yüzlüdür; üzüntülü bir ifadeleri olup, yüzleri sarıdır; dilleri kurudur; ateşleri vardır; tedavi edilmeyen çok sayıda yaraları vardır; kaçma eğilimlidirler. Onlardaki yaraların sebebi bozuk sevda hıltları olmasıdır; ayakları çok hareketlidir. Zira hareket ile bozuk madde kollarına iner ve kolları bu bozuk hıltın inişini kabul edip orada tedavi edilemeyen yaralara sebep olur; özellikle el ve ayaklara etki eder, hasta uygun ilaçlarla tedavi edilirse [iyi olabilir] veya o madde ayakları köpek ısırır gibi kavrar. Bu durumda maddenin daha aşağılara inmesine sebep olur. Bu yaralar tedavi kabul etmez. Onların gözlerinde yaş olmaz; gözleri zayıftır ve dibe doğru batar. Bu arazın görülmesine sebep göz mizacının kuru olmasıdır. *Kutrub-u berduybe (kutruben li hurb)* şöyle olur: hasta düzensiz hareket eder; suya dalıp onunla mücadele eder; daha sonra sudan çıkıp görünür. Bazıları *berdurbe*'ye *duybiyye-i mai*'den (su ayısı) başka bir şey olmadığını söylemiştir. Bu hastalar

---

319 TM: Kutrub (epilepsi) dedikleri hastalık beyinde ortaya çıkar. Kutrubun aslı hakkında: bir nevi küçük böcek etidir ki, bu böcek sürekli hareket halindedir; asla istirahat etmez. Onun için Sibeveyh dilenci soyundan gelen Muhammed b. El-Mastır hazretlerine kutrub demiştir. Bu konuda Muhammed el-Kazvini'nin *Şerh el-Mucez*'inde bilgi vardır. Bu hastalıkta çöpleme geceyi aydınlatan Güneş gibidir. Onun içindeki bir ölçek adamotu ise onun ışıklı lambasıdır. Adamotundan da gece parlama olduğu için [böyle denmiştir]. Kutrub (epilepsi) konusunda çok şey söylenmiştir. Çoğunda hareket vardır. Bu hastalıkta da hareket görülmekle birlikte ona epilepsi denmiştir. O halde sahib-i *Kanun* der ki epilepsi olan kişi insan kisvesinden çıkar ve ölümleri zorunludur. Onların sonu kabirdir. Hayatına kast eder. Gündüz saklanır, gece ortaya çıkar.

asla dinlenmezler. Bazıları da demiştir ki, *kutrubun (epilepsi)* unsurlarının ele alınması gerekir. Bazıları da *zib-i emata* (bağırsak kurdu?) şeklinde yorumlamıştır. İlk anlam buna uygundur. Bu hastalığın sebebi yanmış safravi sevdadır.

Tedavi: Bu hastalığın tedavisi sevda ve yanmış safra sebebiyle görülen malihulyanın tedavisi gibidir. Bu hastalıkta kan alma uygulanmalıdır. Bayılma yaklaşana kadar çok miktarda kan almalıdır. Mahmude otu ile sıcak ve rutubetli maddelerle tedavi edilmelidir. Üç gün ona peynir suyu içirilmelidir. Bu tedbirlerden sonra *erkifanis yakısı* uygulamasıyla hasta uyutulur. [Zararlı maddelerin] dışarı atılmasından sonra, tiryak ve damarlarına nüfuz eden macun ile desteklenir. Bununla birlikte hastanın rutubeti yeniden ayarlanır. Dışarıdan uyku veren ve aşağı çeken maddeler uygulanır. Zikrolunan ilaçlar sıcaklıklarıyla da başarılı olur. Perhizin tam olması için o kimseye güçlendiren maddelerin verilmesi ve kalbin sakinleştirilmesi gerekir. Vücudu [cidden] düzenlemek ve mizacı değiştirmek için uykuya gereksinim olur. İlacın tamamı çok uyku oluşturur. Bunun yanı sıra, ona küsküt (bağboğan) içirmek iyi gelir. Mizacını sakinleştirip fikrini (düşüncesini) kesinleştirmesi için ona bu ilaçlar yarar sağlamazsa, edepli bir şekilde başına ve yüzüne vurulur ve bıngıldağı üzerinden dağlama yapılır.[320] Sonra hastalık tekrar ederse yine vurulmalıdır.

Onuncu Kısım
Aşk

Aşk bir nevi hastalık ve sevdadır; malihulyaya benzer. Onun sebebi insan düşüncesine suretler ve şekiller aksetmesidir. Bu sebeptendir ki o kişi aşk hastalığını nefsine çeker. O çekişte o kişinin arzusu rol oynar. Bazı kere bu arzunun yardımı da olmaz. Aşkın belirtisi gözle görülür. Mizacı kuru olur. Daha sonraki zamanda da sıvı olmaz; gözyaşı olmaz. Göz kapaklarında yapışıklık olur; sanki gözlerin üstüne basınç uygulanıyormuş gibi bir hal oluşur. Lezzetli bir şey yiyor gibi veya hoş bir haber işitmiş gibi ve komik ve hoş bir şey duymuş gibi olur; bakışlarına da bu his yansır. Nefesi sık sık kesilir ve çokça soru

320 TM: Bununla epilepsi hastası iyi olur.

sorar. Onun sevdası çok olur, yani çoğunlukla göğüs geçirir ve hali değişkendir; zaman zaman güler ve gülümser ve zaman zaman ağlar, kederlidir; keder ve engel oluşması durumunda, yasaklar olduğunda, ayrılmayı konu alan kasideler dinler ve bundan mutluluk duyar. Gözleri özellikle vücudunun diğer kısımlarının aksine nemlidir. Zira gözlerinin bebeğinden sular akar ve göz kapakları büyür; çapaklanır. Göz kapakları zikrolunduğu gibi, daha sonra biraz küçülür. Uykusuzluğu dolayısıyla, göz kapakları kafa tarafına doğru çekilir ve titreme dolayısıyla rutubeti buharlaştığı için, aşıkın genel görünüşü hep aynı kalmaz. Nabzı da değişken ve düzensizdir. Âşık kişinin nabzı kalbi dışarı çıkıyor gibi atar ve özellikle âşık olduğu kişinin adı söylendiğinde nabzı değişir. Aynı zamanda sevgilisinin yanına geldiğinde nabzı çok değişken hale gelir. Özellikle de âşık sevgisini saklıyorsa durumu böyle olur.

Diğer taraftan, söylendiği gibi, âşık olduğu kişi onu anlar. Tahminler birer birer ortaya dökülür. Aşığın olduğu yere bir kişi girdiğinde değişiklik olursa, sevgili odur. Aşkın tedavisi, sevgilinin belirlenmesi ile olur.[321] Benzerlerinde gözlem ve muayene yapıldığında onların benzerlerinde şiddetli aşk dolayısıyla bu devrede kişinin cılızlaştığı, kilo verdiği ve belki de onların zor anlar dolayısıyla, benizlerinin sararıp solduğu ve uzun süren çeşitli hummalara, ateşli hastalıklara ya-

321 TM: Bazen bu belirleme şiddetli sonuç verir. Bazen sevgiliyi götürmek mümkün olmaz. Eğer mümkün olursa belirlemenin yapılabilmesi için hayal etmek gerekir. Bu durumda aşıkın nabzına el konur; âşık olunabilecek kişilerin adları söylenir. Herhangi birinin adı tekrar söylendiğinde nabız değişikliği olursa ilkin nabzın katılır gibi olduğu(duracak gibi olduğu)sonra yavaşça tekrar hissedildiği birkaç defa sevgilinin adı söylendiğinde belirleniyorsa sevgilin o kişi olduğu belirlenir. Aynı şekilde o kişinin oturduğu yer, evi, zaafları, hoşlukları nesli, beldesi söylenip her birinde o bilinen adla ilişki kurulduğunda bu durum belirlenir. Her birinde nabız belirlenir. Hatta o zikredilenlerin her biri tekrar olundukça nabızda her defasında değişme olursa o söylenen adla birlikte sıfatlar belirlenir. (hatırlanır). Bundan anlaşılır ki onun sevgilisi o ad sahibi olup aşkı o özellikler ve o zikrolunan hayaller ve şekiller ve suretlerle ortaya çıkar. *Kanun*'un sahibi (İbn Sina) der ki bunu tecrübe ettik ve bundan dolayı sevgilinin kim olduğunu ve bu bilgiden onunla ilgili tedbir almanın büyük yararı olduğunu belirledik. Bundan dolayıdır ki sevgilinin kim olduğu belirlendikten sonra bütün olarak tedavinin bir yararı yoktur. Tedavi bütün olarak şerefli (saygı değer) kaidelerin (şeriatın) izin verdiği derecede olur. Eğer sevgili ile âşık arasında mesafe varsa hastalığın tamamen tedavisi ancak aşk hastalığının tahmin ettirdikleri, düşündürdükleri ile olur.

kalandıkları belirlenir; helak olurlar; aşk dolayısıyla her türlü hastalığa hazırdırlar. Âşık sevgilisini kaybettiğini hissettiği vakit kısa sürede güç ve kilo kaybı ve ürkütücü bir değişime uğrar.[322]

Tedavisi:[323] O hastanın [aşk harareti ile] hıltlarından biri yanmıştır. Onun konuşmasından hastalığı belirlenir. Tedavi o yanmış hıltın dışarı atılması ile olur. O hasta, uyutucu ilaçlarla ve iyi beslenerek tedavi edilir. Hasta, bilinen şartlara uygun şekilde banyo yaptırılıp bir şeylerle meşgul edilmelidir. Rekabet ve hasımlarla mücadele etmelidir. Zira bazı şartlar dolayısıyla, kendini hasta edip hastalığın şiddetini artırabilir; aşkı unutur veya hilekâr, yalancı hale gelir. Âşık sevgilisine ulaşmaya çalışır; âşık olmaya uygun bir güzel kişiye âşık olur; ikinci defa âşık olduğunda, gereğinden fazla olan [birinci] sevgisi azalır, o sevgisi geçip kaybolur. Ancak ikinci sevgisi güçlü değilse ikinci aşkı da kaybolur. Âşık akıllı ise ona öğüt vermek, onun kafatasında oluşturduğu ile alay etmek ve bunun gibi durumlar ve hallerde durumunun normal olmadığını bilmenin çok yararı vardır. Çünkü bu kısımda yararlı sözlerin kolayca sindirildiği açıkça görülür. Aynı şekilde yaşlı kadınların aşkla ilgili sohbetlerine katılması yararlı olur. Bu kişiler, daima sevgilinin saf olduğunu, zarif, seçkin ve şerefli bir aşkın uzun süre belli bir yerde oturan kişiye ait olmasının uygun olmadığını söyleyerek korkutur. Hasta sevgiliyi gece ve gündüz anar. Cefasının çokluğundan vefasından söz etmekten hoşlanmaz. Bunun gibi acizliklerden kaçınmakla âşık ayırt edilir. Diğerlerini heyecanlandıran şeyler onlarda heyecan ve arzu yaratmaz.[324] Zikrolunan acizlik bozulmuş benzetmelerle sevgilinin şekli ve yü-

---

322 TM: Bu garip hali gözlemlendiğinde şaşırtıcı olur. Bilim bize doğayı şekillendirenin bütün doğal olan ve beş duyunun olduğunu göstermiştir. Bu fakir kul (Tokatlı Mustafa) tatlıların tatlısı, feyizli akıllı kişi, akıllı olana layık olan, göz kamaştıran endişelerin mümkün olan hükümlerinden, eğilip, bükülüp tehlikeli vehimleri sakinleştirip, iyi huylu hastalıklar ve şişlerden daimi olarak kurtuluş yolunu bulur. Çünkü nefsanî kuruntulara ne kadar hayvani nefis hâkimse, insan aklı da nefsanî ruha hâkim olur. Aklı olan kişi kaidelere uygun olarak hareket ettiğinde saadete erişmeyi başarır.

323 TM: Aşk hastalığına yakalanan kişi tabiata uygundur.. Onun durumundaki kişi tabiil hareket etmelidir.

324 TM: Aşk hastalığına yakalanan kişi tabiata uygun hareket eder. Onun durumundaki kişi tabii hareket etme zorundadır.

zündeki organlarını (organlarından söz etme) hikâye etmek ve onları utanç verici temsillerle (örneklendirmelerle, canlandırmalarla) söz konusu edilene inanıp, çoğunlukla sebepler göstermektedir. Çünkü bu konuda yaşlılar daha çok bilgilidir; onlar aydınlatma ve ayırt etme bakımından da daha bilgilidir. Erkekler onların bildiklerini bilmez. Ancak erkeklerden aşık olanlar bunun gibi işlerde ve belirlemede ve sanatı ayırt etmede yaşlı kadınlardan geri kalmazlar.

Aynı şekilde söz konusu edilen sanat, yani aşıkını sevgilisinden, diğer (başka?) sevgiliye yönlendiren âşık kişi, ikinci kişiye âşık olmadan önce aşkını belirlemesi ve onun şiddeti ancak yaşlı kadınlar tarafından belirlenebilir ve üzülürler. Bu durumda onların nasihate ihtiyacı yoktur. O aşka çoğunlukla etrafını (çevresindekileri) iştirak ettirip genellikle cinsel münasebet için cariyelerini yeniler ve çevresine aşkla eziyet eder. Ancak bundan dolayı aşk ve eziyet durumunda âşıkları sakinleştirmek gerekir. Bazılarının şevk ve üzüntüsü çok olur. Aşıkın tecrübe edip etrafından neşe ve eziyet konusunda söz konusu edildiği gibi yararlanması gerekir. Yine aşıkı sakinleştirmek gerekir. Av ve dil oynama ve eğlenmeye devam ve farklı kerameti sultaniyeye sahip olmak gerekir. Aynı zamanda farklı ve yoğun üzüntüye düşmesi durumunda da o sakinleştirilir. Bazı kere onlar melankolik ve manya ve sara şikâyeti olanların tedbirleriyle tedavi edilmeye ihtiyaç göstcrirler. Onlar hafif lapa ve yakılarla tedavi edilerek, zararlı maddelerin dışarı atılması sağlanır. Bu tedavi sırasında genellikle aşıkın beden ve zihin yetenekleri ve bedenlerinin görünümleri ve de o hasta kişilerin zihin ve beden özellikleri ve davranışları birbirine benzer. Hekimler onları ve benzerlerini tedavi etmek isterse, hasta kuru mizaçlı olduğundan rutubetlendiren maddeleri bertaraf etmeleri gerekir. Allah Şifa vericidir.

BİRİNCİ FEN

BEŞİNCİ MAKALE
Beynin Hastalıkları Hakkında
(Beyin Hastalıkları ve Bozuklukları)

Birinci Kısım
Devar (Baş Dönmesi, Vertigo)

Baş dönmesi öyle bir hastalıktır ki, ondan şikâyet eden kişi her şeyi hareket ediyor gibi görür. Yemeye içmeye ve kalkmaya gücü olmayıp düşer; çok kere sesi işitilmez olup geriye döner. Çoğu kez başı hızlı dönen kişiler kalkmak gerektiğinde görmeyi başaramazlar. Çünkü sürekli baş dönmesi ile ona bağlı olarak ruhlarında baş dönmesi ve kaymaya sebep olan durumlardaki gibi, hastalığa yakalanmış olanın beyninin karıncıklarında ve damarlarında (arter ve venlerinde) mevcut olan ruhlarda bu durum ortaya çıkar. Baş dönmesi ve sara aniden ortaya çıkar. Saralı kişi yere düşer ve sonra bayılır. Ancak daha sonra ayılıp kendine gelir. Ama *sadr (sıcaktan dolayı baş dönmesi hissetme)* öyle bir hastalıktır ki, ondan şikâyet eden kişi ayağa kalkmak isterse, başı dönüp gözleri kararır; tekrar denerse her defasında aynı arazları hisseder ve yere düşer.

Bu sebepten dolayı başı dönen kişinin baş dönmesi artarsa saraya benzer bir şekilde yere düşer. Lakin sara olan kişide titreme vardır, hâlbuki baş dönmesinde bu titreme görülmez. İnsanın bir süre başı döner; herhangi bir gerekçe olmaksızın, belli bir yer olmadan beyinde olan ruhlar dönerler. Baş dönmesi sakinleştiğinde ruhun dolanımı devam eder.[325] Bilinen durum görüldüğünde bunun durumu (bakışı)

---

[325] TM: Bilinen durum görüldüğünde bunun durumu su dolu bir fincanınkine benzer; su fincanda bir süre hareket eder ve bu hareket bir süre devam eder. Fincandaki suyun

su dolu bir fincanınkine benzer; su fincanda bir süre hareket eder ve bu hareket bir süre devam eder. Fincandaki suyun hareketi bir süre sonra durur. Bu baş dönmesi hastalığında da böyledir. Ne zaman görme ruhu dolaşsa, dairevi şekilde hareket etse, insan her şeyin hareket ettiğini zan eder. Onun içindir ki, görme ve hisler ruhun özel kısımlarıyla ilişki sonucunda ortaya çıkar. Ne zaman söz konusu karşılık verme belli bir denge içinde devam ederse hislerin sükûneti hisseldir. Hislerin dolaşımı sırasında bütün dolaşım daha önce söylendiği gibi olup, bu dolaşım hissedilir. Aynı şekilde dolaşım sadece ruhlarda oluyorsa bu dolaşımın hissedilmesi mümkündür. Dairevi şekilde oluşan bu devri hareketin oluşmasına karşı olan ise onun şeklinin değişimi veya ruhlar olduğunun bu devri harekette hissedilmesi pek de fark yaratmaz.

Bazen baş dönmesinin sebebi olarak bir şeye devamlı bakmak gösterilebilir. Çünkü baş dönmesi sebebiyle dolaşımın şekli görme ruhunda ortaya çıkar ve sıkıca ona bağlanır. [Dolaşım sırasında görüntülerde bakış kesinleştikten sonra ortaya çıkar]. Her ne kadar sakin olan ruh hissedilmeyi sağlarsa da, yine o sakinlik devinim üzere olur. Dolaşımın şekli görme ruhundaki mevcut gücü keskin ve kuvvetli kılıp, benzeri ruhun sakin şeklini kabul etmesine engel olup, görülen nesne daha önce görülen nesnenin şekli ve durumu üzere, bir şekil oluşur. Bundan dolayıdır ki hekimler duyu fiillerinin hepsinin nesneye ait olduğunu ve o fiiller yerine getirilebilir olduğunu düşündüler. O organın aleti öncelikli olarak hassas ruh ve ona ait fiilin kaçınılmaz şeklidir; ona ait olanlarla olmayanların ayırımdan sonra, bu şekil geriye kalır.[326]

Bazı hekimler bütünü ve belli tek tek parçaları idrak edenin konuşma nefsi (fikir nefsi, fikir gücü, fikir ruhu) olduğunu; kısımları, parça parça idrak edenin idrak gücü olduğunu zan etmişlerdir. Lakin yaratılmış olanlar şunu önerdiler: maddenin parçası da, ancak fikir gücü (ruhu) ile anlaşılır; idrak edilir. İdrak gücü kesin olarak sükûnetle orantılıdır. Lakin hakikatle ilgili olanlar iki grupta toplanır. Bir grup, maddenin bir kısmının idrakinin konuşma kabiliyetinden kaynak-

---

hareketi bir sre sonra durur. Bu durum baş dönmesinde de böyledir.

326 TM: Hekimler his fiilerinin tamamaının nesneye ait olduğunu düşündüler ve o fiiller yerine gerilir. Organın ilki hassa ruhtur ve ona ait fiilden kaçınılmaz iekilde ona ait olanlarla ilgili ayırımdansonra bu şekilde geriye kalır. Kanundaki belirleme şöyledir:

landığı gibi, vücut ve vücuttaki şekillerinin kısımlarının da konuşma kabiliyetinden kaynaklandığını iddia ederler. Diğer bir grup ise şöyle tahmin yürütmüştür: 'Maddenin kısımları ile ilgili bilgi onun imajının *konuşma nefsine* gönderilmesi ile oluşur.' O halde, maddenin kısımlarının üç hissi vardır. İki tarafta olan ve aleti (organı) gereği, düşünce his fiilinin sonucudur ve ortada olan organ gereği, zikrolunan sonucu yok eder. Ayrıntılı olarak verilen devrin (dolaşımın) yanlarında iki kolu vardır: 1. konuşanların devreden (dönen kolu) ve 2. yerinde duran kolu. Bunun incelenmesi doğa bilimlerine aittir.[327]

[328]Bedende her ne kadar zaaf olsa, his organlarının fonksiyonlarından vücut organlarına etki çok ve yoğun olarak nakledilir niteliktedir. Onun için hastalığı zaaftan kaynaklananlar, biraz hareketle devreder (dolaşır). Bazen baş dönmesi vücutla ilgili sebeplerden dolay ortaya çıkar. Çoğunlukla o sebepten beyinde olan damarlar ve sinirlerde buhar şcklindc dolaşır. Bu durumda beyin damarlarında hılt cinsinden nesneler basınç ve yanma oluşturulabilir. Çünkü o hapsolmuş hıltlar aşağı doğru hareket eder ve bu hareketle buharlaşıp oluşan buharı hareket ettikleri yere yakın olan nefsanî ruhu harekete geçirir. Zira nefsanî ruh o damarlarda oluşur ve onda kalıp beynin cevherine (maddesine) gelir ve beyinden sinirlerin içinde ayrılıp, bütün vücuda sinirler yoluyla dağıtır. Bazen baş dönmesinin sebebi önceden oluşan ateşli hastalıktır veya soğuk hastalıklardan geriye kalan engellenen yel olur ki, o yerdeki buhar beynin arkasından çıkıp onda hapsolur.

Aynı şekilde engellenmiş yel (gaz) oradaki dokuların gücü ile hareket edip, buharlar gibi yukarı çıkar ve beyinde hapsolur. Bu tutulma dolayısıyla sıcak olan tutulmuş yelin buharı dolaşıp nefsanî ruhunda dolanmasını (devretmesini) sağlar. Bazı kere nefsanî ruh beyinde buhar ve yelden dolayı olamaz. Belki beyinde aniden çeşitli kötü mizaç oluşup, ondaki nefsanî ruha zarar veren hareketle hareketlendirilir. Ruhun o zararlı hareketi yabancı bir maddenin karışması ve artması

---

327 TM:O halde o maddenin kısımlarının üç hissi vardır:iki tarafta olan ve aleti gereği, düşünce ve his fiilinin sonucudur ve ortada olan organ gereği zikrolunan sonucu yok eder. Ayrıntılı olarak verilen devrin yanlarında 2 kolu olur: konuşanların devreden kolu ve yerinde duran kol.

328 TM:*Kanun*'un yazarı dcr ki

ile olur. Bunun benzeri su ile ateştir; ikisi bir araya gelse farklı (çeşitli) mizaç bir araya gelip onda ıstıraplı hareket oluştuğu gözlenir. Bazen had derecede kusurlu vurma, düşme gibi kafatasını kıran şeyler, beynin ruhunu harekete getirir. Bunun gibi nesneler benim sakin ruhumu sıkıştırıp, sıkar ve o sıkıştırma çeşitli devri ve dalgalı, düzensiz harekete tabi olur.

Bu durumlar suda gözlenir. Suya ağır bir şeyler konursa veya suyun içine ve üstüne bir şeyle atılsa, o suyun üstünde daireler oluşturarak dalgalandığı görülür. Bunun gibi daire şekli oluşturan havai parçalar ve havanın kendisi sudan çoğunlukla rahatsız olur ve gereğini yapar. Lakin onlar incelikleri dolayısıyla geçemediklerinde sıvıdaki daireler gibi dairesel hareketler oluşmaz. Havada vurma dolayısıyla daire oluşumu gözlenmediğinden dairevi oluşumların olmadığı sonucuna varılamaz. Onunla karşılaştırılarak beynin ruhlarının cismi hava cinsinden olduğundan, ruhun daire şeklinde hareketi mümkün olmadı diye, havanın daire şeklinde hareketinin dolaşımı (devri hareketleri) iptal olunur. Bazen de başka organlardan beyine buharın çıktığı ve beyinde tutulan buharlar sonucunda baş dönmesi oluşur. O başka organ midenin kendisi veya mide vasıtasıyla safra veyahut mesane, rahim ve diyafragmadır. Zira bu organlara hastalık isabet etse veya o organların hıltları hareket etse, onların sinirinin buharı beyine çıktığında kasılma, tutulma, engellenme olmayıp, bu yukarı doğru hareket eden madde baş dönmesine sebep olur. Ekseriya o buhar mideden yukarı çıkar. Bundan başka rahmin fazlalıklarından çıkan buhar çok olur.

Beyne gelen arter ve venlere girip onlar yoluyla yukarı çıkar. Buharın maddesi bazen balgam olur. Balgam olduğunda saranın baş dönmesine benzer bir şikâyet ortaya çıkar. Bazen baş dönmesi ve genellikle sıcaktan oluşan bir baş dönmesi olmayıp, belki ulaşan bir özel durum dolayısıyla olur. O durum bir ateşli hastalıkla birlikte olur ve baş dönmesi ortaya çıkar. Bazı insanlarda açıktan arız olan ve özellikle açlığa dayanamayanlarda görülen baş dönmesi bu nevidendir. Zira açlıkta midenin ağzı acıyıp bu acıyı hissedip bu eziyet beyine ulaştığında ruhu tahrik edip harekete getirir.

Bazen de ateşli hastalıklardan oluşan baş dönmesi buhran yoluyla ortaya çıkar. Söz konusu dönmeler güçlü bir sükûnet gösterir. Kasıl-

malarda o dönmelerin arttığı belirlenir. Bir organın hissizliğinden sonra arız olan baş ağrısı düşmeye işaret eder. Bazen baş dönmesi olan kişiye baş ağrısı da arız olup, baş dönmesini yavaşça giderir. Aynı zamanda baş ağrısı olan kişide baş dönmesi arız olup baş ağrısı da çözülür ve iyi olur.

Belirtiler: Başı dönen insanın baş dönmesinden ya da baş dönmesine sebep olan şeylere bakışından veya ışıklı şeyler veya yukarı kalkmış şeylere bakmasından arız olan baş dönmeleri [ve aynı zamanda vurmadan kaynaklanan] o kişilerin görünüşünden anlaşılır. Beyne hapsedilmiş olan buharlar dolayısıyla arız olan baş dönmesinin işaretidir. Aynı zamanda, beyinde oluşup diğer organdan yukarı çıkmayan buhar dolayısıyla olan baş dönmesinin belirtisi, o baş dönmesinin devamlı olmasıdır ve diğer bir organın hastalığından dolayı meydana gelmemiş olmasıdır. Doluluk olduğunda, baş dönmesi hareket edildiğinde ortaya çıkar açlık durumunda sakinleşmez. Belki açlıkta daima dengeli olmasını sağlar. Baş dönmesinin bu tipi baş ağrısı, aldatma, etkilemek ve [zararlı buharların] başa nakil olduğuna işaret eder. Gözünde sabit karanlık daimi olur. Hareketleri kusurludur. Hatta zevk ve istek eğilimi eksiklik gösterir.[329] Söz konusu damarların (arterlerin) nabzı şiddetli olup, yürüyüşü ağırdır. Gerek beyinde, gerekse diğer organlardaki buhardan dolayı baş dönmesi oluşur. Eğer söz konusu fazla hılt balgamsa, o hıltın alameti ağırdır; hasta çok uykuludur. *Kanun*'un Birinci Kitabında söz konusu olan diğer balgam alametleri de görülür. Eğer o hılt safra olursa, o baş dönmesinde uykusuzluk ve iltihap olur. Onda çok ağırlık olmadığı hissedilir [ve o hasta] altın renginde bazı şeyleri hisseder. Eğer o hılt kan olursa, onun damarları açık olup kabadır. Başı, yüzü ve gözü kızarır; kırmızı olur. Onlarda şiddet vardır; ağrılıdır; uykuludur; nabız atışları yoğundur.

Eğer o hılt sevda olursa, hasta ağır sevdanın miktarına bağlı olarak ağrı olur. Adı geçen sevdanın fazla olduğunu gösteren başka işaretler de vardır. Eğer baş ağrısı olan kişinin bu şikâyeti midesindeki bozukluktan kaynaklanıyorsa, o kişinin yemek yeme arzusu olmaz veya

329 TM:Söz konusu damarların nabzı şiddetliolup yürüüyşü ağırdır.

yetersizdir. Sindirim bozukluğu görülür; titreme vardır; soluk alıp vermesi ağırlaşır midesinde bazı değişiklikler olur. Başında dikkati çekecek nitelikte öne doğru eğilme vardır; başının arka tarafında da, yine dikkati çekecek nitelikte bir meyil olabilir. Bu çeşit baş dönmelerinde çeşitli tipte ağrı gözlenir, yani hava dolayısıyla ağrı halinde de değişiklikler olur. Her şeyden önce ağrı çok yoğundur, daha sonra sakinleşir. Baş dönmesinden önce kusma görülür. Midesinde ağrı ve iltihap yoktur; beynin mide ile ortaklığı söz konusudur. Bu tip baş dönmesinde bıngıldağın arka tarafından ve beynin sinirlerinden altıncı çif tin bittiği yerde şiddetli ağrı olur.

Eğer beynin rahimle ortaklığı varsa baş dönmesi görüldüğünde, o hastanın rahimde yanma vardır; manya görülür. Menstrual kan tutulur veya rahimde şişten dolayı büyüme vardır. Bu durumlarda baş dönmesi görülür ve baş dönmesi yukarıdaki belirtileri gösterir. Eğer baş dönmesinin sebebi kalp veya karaciğer ise, o sebep beyne nüfuzu arter ve venlerle gelip, kafanın arka taraf ını etkiler veya boynun arkasındaki çukur tarafında olur. Bu çeşit baş dönmesinin belirtisi boyunda olan damarların gerginliği ve vuruşları ve şikâyet edecek kadar boyunda ve boynun sinirlerinde ve diğer sinirlerde ağrı olmasıdır. Baş dönmesinin sebebi arterler yoluyla boyuna ulaşıp orada görülen (yüzeysel) ve derindeki (görülmeyen) damarlarla beyne giren maddelerdir. Eğer bu baş dönmesinin hangi sebeple olduğu bilinmezse, başa giden arterlere bakmak gerekir. Eğer onlarda uzama hissedilirse ve aynı şekilde, elle bakıldığında tendonlardaki gerilimle veya kurşunla veya o damarın kasılmasını sağlayan maddeleri kasın üzerine sürerek nabız engellendiğinde [arterlerde madde olduğu hissedilirse] baş ağrısına sebep olan maddeler o arterlere ulaşmış demektir. Bu yolla görünen arterlerin her biri ayrı ayrı denenir. O denemelerde, arterlerin hiç birindc madde olmadığı gözlendikten sonra, diğer arterlerin maddelerinin karında olduğuna karar verilir.[330] Baş dönmesinden kaynaklanan kötü mizacın farklı farklı olduğunun delili, beynin hafif

---

330 TM:Bu yolla görünen arterlerin her biri ayrı ayrı denenir. O denemelerde arterlerin hiç birindc madde olmadığınuı gösterdikten sonta diğer arterlerin maddelerinin karında olduğuna karar verildi.

hissedilmesi olup, kötü mizaçla beraber, söz konusu alametlerin onda bulunmasıdır. Dışarıdan şiddetli soğuğun çekilmesi veya alınan besin maddeleri dolayısıyla, karında şiddetli sıcak ve soğuğun oluşmasının arkasından o baş ağrısı arız olması kötüdür.[331] Ateş dolayısıyla baş dönmesi olan kişiye su verilip onu geri çıkarması veya aynı şekilde şarap verildiğinde onu geriye çıkararak hastalığı atlatamaz. Ateşli hastalıklardan kaynaklanan baş dönmesi ve başka sebeplerle görülen baş dönmesi sürekli olursa, bu durum hastanın mizacının soğukluğuna işaret eder. Bu baş dönmesi buhranının görüleceğinin işaretlerini verir.

Tedavisi: Baş dönmesinin çeşitlerinden insanın kendi baş dönmesi diğer şeylerin dönüşüne bakarak veya bir yerde yukarıdan aşağıya bakınca görülen baş dönmesi (vertigo) sükûnetle veya kararlılıkla tedavi edilir. Eğer hastalık hızla bertaraf edilmezse ve bu şikâyet kesin olarak belirlenirse, ekşi şeyler hastaya yedirilir veya ekşi lezzet oluşturan şeyler, yiyecekler içine konur. Mesela ekmek doğranır veya o ekşi madde ilave edilmiş lokmalar yenir.

Baş dönmesinin vücutta birikmiş olan kan nevinden hıltların sebebi ile ortaya çıkmış çeşitlerinin tedavisi de kafadan kan almakla olur. Daha sonra kulak arkasında olan venlerden kan alınır.[332] Dönen maddenin kan alma ile bertaraf edilmesi yararlıdır; kan alınarak kanda devreden zararlı madde dışarı atılarak, hastalık tedavi edilir.[333] Bazen bu baş dönmesinde ve özellikle vücuttaki buharlardan bir kısmının beyne çıkması ile oluşan baş dönmesinde dağlama yapılır. Özellikle başın arkasındaki (boyun) çukurun üzerinden hacamat yapmak yararlı olur. Aynı şekilde başa hacamat yapmakta yarar vardır. Eğer o kan diğer hıltlarla karışmışsa veya baş dönmesinin fail sebebi yalnız diğer hıltlar ise süratle dışarı atma uygulanır.

---

331 TM:Ateş dolayısıyla baş dönmesi olan kişi su ile geriye attığı veya püskürttğü şarapile hastalığı atlatamaz.

332 TM:Dönen maddenin kan alma ile bertaraf edilmesi yararlıdır.

333 TM: Bazen bu baş dönmesinde ve özellikle vücuttaki buharlardan bir kısmının beyne çıkmasıyla oluşan baş dönmesinde dağlama yapılır. Özellikle başın arkasındaki çukurun üzerinden hacamat yapmak yararlı olur. Aynı şekilde başa hacamat yapmak da yararlı olur.

Eğer hıltlar sıcak ise yakı gibi ḥariçten uygulanan ilaçlar sabırla kullanılır ve [fazla zararlı hıltlar] dışarı atılır. Eğer hıltların yerleri farklı farklı ve sıcak ve soğuk hıltların karışması söz konusu ise helile ve küsküt gibi bitkilerden pişirilerek hazırlanmış lapa şeklindeki ilaçlar dışarıdan uygulanır. [Söz konusu fazlalıklar] dışarı atıldıktan sonra kantaron ve ebucehil karpuzu ile lavman yapılır. Sonra baştan boyundaki çukurdan kan alınır. Bunlardan sonra gargaralar ve buruna çekilerek koklanan ilaçlar kullanılır. Onların terkibinde misk, kunduz hayâsı, çörek otu, mercan köşk olmalıdır. Baş dönmesi nöbeti heyecan ve hareket yaratsa ona yatıştırıp yardımcı olmak gerekir. Eğer sebep olan hıltlar mide hıltları olursa kusturularak turk otu ve turp pişirilip tuz ve balla hazırlanan onunla diğer bir kusturucu oluşturup [fazlalıklar] kusturarak dışarı atılır. Bunlardan sonra eğer kuvvet güçlüyse (hastalık direnç gösteriyorsa) *fukaye* hapı ile dışarı atılır. Eğer güç zayıfsa yakılarla ve sarısabır (öd ağacı) infuzyonu ile dışarı atılır. Eğer hıltların yalnız geçtiği hastaya helile ve şahtere otu lapası verilir. Hıltlardan hangisinin sebep olduğu bu kısımda ve mide kısmında zikredilen alametlerden (belirtilerden) anlaşılır. Eğer sebep olan hılt başka bir organdan kaynaklanıyorsa organların her birine kendine (ona) layık tedavi şekliyle tedavi edilir. Baş dönmesinin görüldüğünde başlangıçta uygun gül yağı ve biraz papatya yağı ile baş desteklenir. Daha sonra hasta hamama sokulur. Sonra yalnız papatya yağı verilir.

Maddenin yalnız başta olduğu bilinirse, başın üzerinden hacamat uygulanır ve kulak arkasındaki damarlardan ve onların dallarından kan alınır ve gargara ve lapalar ve koklatılarak verilen ilaçlar ve buruna çekilen ilaçlar (sternutatory) ve bunlara benzer olan maddelerin alınmasıyla tedavi edilir. Eğer baş dönmesinin sebebinin çeşitli mizaçlar olduğu bilinirse o kötü mizacın sebebi geçen alametlerle anlaşılır. O sandal otu ile tedavi edilir, yani kötü mizaç soğukluktan dolayı ise, sıcak ilaçlarıyla; hararetten (sıcaklıktan) dolayı ise soğutucu ilaçlarla tedavi edilip, doğal mizacına döndürülür. Eğer baş dönmesinin sebebi vurma ve düşme ise öncelikli olarak vurma ve düşme kısmında yazılan ilaçlarla tedavi edilir. Eğer baş dönmesi devam ediyorsa, söz konusu edilen ilaçlarla tedavi edilir. Baş dönmesi olan

kişinin tedavisinde acele ile dönen şeylere bakmaktan, sakınıp yüksekten bakmaktan kaçınmalıdır. Midenin havası dolayısıyla olan baş dönmesinde göğüs üzerine kasan, sıkıştıran *rabenna* (raphanis, Alc. Ravanosilverstre) gibi droglarla sıkıştıran meyve suları ve sıkıştıran yiyecek yedirilip hasta sakinleştirilmelidir. Özellikle koruk suyuna konmuş olan lokma (yiyecekle) çok sakinleştiricidir.[334]

İkinci Kısım
Luk (Kıvranmak, Kıvrılmak, Bükülmek)

Lui [kıvranmak] baş hastalıklarında yer alır. *Levran* ağırlaşma anlamındadır.[335] O *el-becidik (psyllium maiserectus)* demektir. Bazen vücutta kaslarda damarlarda doluluk nedeniyle yüklenme gibi bir arıza ortaya çıkar. O sebepten damarlar uzar ve gerilir. Çoğunlukla kokular [ve buharlar] dolayısıyla, gerilim çok fazladır. Hastanın gözleri ve yüzleri kırmızıdır. Onun renginin değişmesi ve organlarının uzayıp kısalmasını durdurmak gerekir. İnsanda bu durum çok görüldüğünde, doluluğa işaret eder ki bu takdirde demevi (kansal) ve safravi hıltların dışarı atılması ve soğuk su içilmesi gerekir. Soğuk su içilmesi, bazı durumlarda bu hastalığı ortadan kaldırır. Maddenin galeyanını def etmek için, bu hastalıkta [soğuk su içmenin] büyük yararı vardır. İçme ve yemek yemede kendini kontrol etmekle (geri çekilmekle) bu durum giderilebilir. Yelleri çözmek ve atmak için sinirotu ve küzbere verilmesi, ağrı için yararlıdır. Hastaya banyo yaptırılması ve onun boynundaki *ırk-ı sebati* (carotid arter) denilen damarları sıkmak iyi gelir. Hatta o kimseye bayılma arız olur, ancak hastalık atlatılabilir. Çünkü hastanın burnu sıkılarak, o damar da (carotid arter de) sıkıştırılıp bölgedeki maddenin çözülerek hastalık ortadan kaldırılması sağlanır. Ancak, beyine çıkan ruh da yırtılma olursa bayılma olur. Bundan dolayı, banyo tedbirinde bazı hileler vardır. İnsanın tahammülü ölçüsünde elleriyle de o damarları sıkıp, yiyeceklerini kontrol etmesi ve oruç tutmaları gerekir.

---

334 Allah en iyisini bilir.

335 TM: Sultan nüshasında ona *luvi* (kıvrılma) denir.

[336]Üçüncü Kısım
Kâbus

Bu hastalığa *casum (kâbus)* da denir ve *hanek* veya *nilan* diye de adlandırılır. Kâbus insan uykuya dalınca hissedilir. Ağırlık hissedildiğinde [kâbus] görülür; kişi kendini zorlar. O nefsini zorlayıp, daralma hisseder; sesi kesilir, hareket edemez; delikleri kapalıdır; helak olmaya yakın olur. Ağırlıktan ayrılıp, kurtulsa def etmek mümkün olur. Bu hastalık, sara veya sekteye veya manya gibi üç hastalıktan önce görülür. Eğer kâbusun oluşması, zarar veren maddeler dolayısıyla olursa ve başka madde arız olmazsa (başka madde belirlenmezse), yoğun madde sebebi ile veya balgam ve sevdavi maddelerin ağır buharı ise, o buharlar insanı uyutup onun hareketlerinin azalmasına sebep olur. Hasta sakinleştikte [o hareketle] çözülen buharların çözülmesi dolayısıyla ortadan kalkan karındaki fonksiyonlar, tekrar bütünleşip eski haline gelir; maddeleri parçalayıp ayırarak ortadan kaldırır. Kâbus hıltın buharıyla, o hıltın renginde bir ağır madde dolayısıyla ortaya çıkar. Hastalık, öncelikli olarak, prensiplerde (kanunlar) her hıltın işaretlerinin belirlenmesi sayesinde anlaşıldı. Bazen şiddetli soğuğun olması da kâbusa sebep olur. Uykuda öncelikle, kötü madde başta toplanıp beyni zorlar; gerilme bozuk maddenin yoğunlaşmasına sebep olur. Onlarda öncelikle hıltların oluşması söz konusudur. Bu sebepler mevcut olduğunda, eğer beyin zayıfsa, kâbus ortaya çıkar.

Tedavileri: Kâbusun tedavisi kan alınmasıyla olur Hangi hılt hastalığa sebep olmuşsa onun atılması [ishal ile olur]. Eğer söz konusu hılt ağırsa, bu ishal ona yararlı olur ve eğer hılt ağırsa, tedavisi bir dirhem çöpleme (harbak) ile yapılır. İlacın terkibi şöyledir: bir dirhem çöpleme, üç dirhem mahmude ve dört dirhem ebucehil karpuzu ve iki denk anason. Eğer hastalık çok güçlü ise (hıltlar çok ağır ise), daha şiddetli, daha keskin olduğunda, o hastaya küsküt veya güçlü yakılar ile özellikle sıcak yakılarla Rufus yakısı verilerek [zararlı hıltları] dışarı atması sağlanır. Sonra *Kanun*'da senin bildiğin ve gördüğün başı güçlendiren ve destekleyen maddeler kullanılır. Bütün bu ilaçlar başın bu hastalığının tedavisinde yararlı olur. Bununla birlikte denir ki,

336 TM'de var.

hastanın başına *favunda* (bir nevi haç şeklinde odun) konursa kâbusu iyi olur, denir. Sebebi soğuk dolayısıyla ortaya çıkmışsa, ısıtarak ve sıcak yakıların buharlarıyla tedavi edilir. Bu ilaçlarla ilgili olarak, bu konuda uzun bir açıklama yapmak bizim için zorunludur. Çünkü bu hastalıktan söz edildiğinde, burada açıklama yapmak gereklidir.

[337]Dördüncü Kısım
Sara (Epilepsi)

Sara bir hastalıktır; nefsanî ruhla ilgili organları, yani his ve hareket organlarının fonksiyonlarını yapmasını engeller. [O hastalığa yakalanan kişinin] beyni bağlantılarını tam yapamaz. Hastalığın sebebi ruhun gidiş yolunda tamamlanmamış tıkanıklıklar olur. Saranın çoğu beynin karıncıklarından ön karıncıkta bozukluk oluştuğunda titremenin her türlüsü için gerekli olan olgunlaşmamış tıkanıklıkların oluşması ile olur. Zira doluluk bozukluğu, his ve hareket kuvvetlerinin beynin ön karıncığına ve diğer organlara nüfuzuna engel olur. Tam tıkanıklık olmadığında bütün nüfuzu söz konusu değildir. İnsanın bu durumda ayakta durması mümkün olmaz. Bunun açıklaması şöyledir: titreme konusunda zikrettiğimiz gibi, üç sebepten birinden dolayı ortaya çıkar. O sebepler doluluk, kuruluk ve yeri dolayısıyla ortaya çıkar. O sebepler doluluk, kuruluk ve yeri dolayısıyla olan tutukluk, yani sinirlerin başlangıç yerinden çıkan tıkanıklık ve tutukluktur. Sarada titreme bütün organlarda olup, kişinin her tarafı titrer. Ancak kuruluk dolayısıyla, sarada titreme görülmez, çünkü kuruluktan oluşan titreme geçicidir. Saradan oluşan titreme tekrarlar ve aynı zamanda beynin kuruluğu o güce erişemez. O kuruluk ile beyin veya vücut titrer. O halde şurası aşikârdır ki, saranın zikredilenlerden geri kalan iki sebebinden biri doluluk veya [beyindeki gerilim ve tutukluğu] ile olur. Beyindeki tutukluk buharın tutulması veya ilkin bu hastalığın nitelikleri veya maddenin oluşturduğu rutubetin verdiği sıkıntı ve doluluktaki durumdan dolayı hatalık ortaya çıkar.

Bu durumda tıkayan hılt olgunlaşmamıştır ve titreme hissettirir veya bir nevi titreme hareketi oluşturur veya tıkanıklık oluşturur. Her

---

337 TM'de var.

ne kadar suyun nüfuzu devam ederse de, his ve hareket varsa da, onlar bir nevi zorlayıcıdır ve his ve hareket güçlerini tamamen ve doğal olarak engellerler. Büyük Filozof Aristoteles bazen deliklerin ruhtaki ağır yellere konu olup, sara oluşturduğunu, bu sebepten oluşan yellere sara adı verildiğini söylemiştir. Aslında bozuk, zarar veren hıltlardan oluşan [baş ağrısı] tutuklukla oluşan saraya aittir.

Çünkü tıkanıklığın verdiği eziyeti, sıkıntıyı def etmek için bu hastalıkta beyin tutulur, gerilir. Çünkü bu tutukluğun görüldüğü organ tutukluğu bertaraf etmek ve ondan kurtulmak için belli ve gerçekten yapılması gerekeni yapar. Midenin ağzında görülen hıçkırıkla oradaki tıkanıklığı def eder. Mide aynı zamanda kusmaya meyille (nasea) [zararlı maddeyi] atar ve [diğer organlar titreyerek atılması gerekeni atar].[338]; beyindeki tutukluk yapan maddeyi atmak için gerilme ve kasılma olur.

Sonuçta sara titremesi ortaya çıkar. Ne zaman beyin kasılıp tutulsa ve gerilse, beyin çeşitli hareketler oluşturur; yüzde ve diğer organlarda sinirler kasılır. Sinirlerin çeşitli hareketleri olur. İyileşmesi hıltın ve yellerin ve diğerlerinin dışarı atılması ile olur.

Bazen beyinde olan titremenin sebebi sara ile atılır. Lakin bazı sara hastalıkları iyileştiğinde, bile hastanın el ve ayakları tutmaz. Onun sebebi sinirlerde görülen bağımsız gerilim ve titremedir. O titreşim oluşturan sebebi içeren organdaki söz konusu sebep ortadan kalkmadıkça, orada kaldığı sürece saranın tedavi edilmesine rağmen, titreme giderilemez. Gerek beyin, gerekse kasan maddelerin organlarda olan sinirlere inmesi ile organda titreme hissedilmesi, üç hastalıktan biri sebebiyle olur. İlkin bu hastalık beynin sinirlerindeki bir tek cins maddeden oluşur; beyne, onu geren ve kasan maddelerin inmesiyle sinirlerde de gerilim olur; kasılırlar.

İkinci hastalık beyinle ilgili olup beyin kasıldığında beyinde olan bu gerilime sinirler iştirak ederler; onunla birlikte kasılıp gerilirler. Söz konusu olduğu gibi, ortak olan organla ortak his ve hareket oluştururlar. Bazen organın cevheri güçlü olup, hastalık asıl hastalığa dönüşüp, güçlü olan organ tarafından hastalık bertaraf edilir, atlatılır.

338 TM: Hıçkırıkla,kusma eğilimle ve titremelerin her birinin gerilimi ve kasılmayla.

Bu durumda sara kolayca atlatılır. Ancak organlarda görülen titreme devam eder. Üçüncü hastalık beyin sinirlerinden oluşmakla, beynin maddesi ile ortak olan sinirin içindeki maddelerle ortaklık eder. Onun kökeni aslında daha çok [beynin maddesiyle] aynı olduğundan orada görülür. Uzunlamasına kasılması doğal olarak oluşur. Baş ağrıları gevşeme ile görülmeyip, titremenin sebebi saranın şiddetinden beyindeki eziyeti atmak, ondan kurtulmak, ancak gerilme ve kasılma ile mümkün olur. Gevşeme ile gevşeklik oluşur. Yalnız kasılma ile olan eziyet atılmaz; madde dolayısıyla olan titreme, humma ile bertaraf edilir. Bundan dolayı titreme maddi olduğundan, humma ile birlikte görülür. Yoğun baş ağrısı malihulyada da oluşur.

Bazı [hekimler] bu hastalığın maddesi olmayıp, bazen sadece baş ağrısı oluşturduğunu zannettiler. Eğer hastalığı oluşturan bazı maddeler sebepse bazen buharların yukarı çıkması nedeniyle, belli nitelikteki maddeler beyne atılıp, beyinde titreme ve kasılma oluşturur. Bu şekilde beynin kendi mizacı dolayısıyla, sara oluştuğu bu açıklama ile onaylanmış olur. [Ancak] o söze doğruluk atfedilemez. Çünkü beyinde olan mizaç sara sebebi olsa, sara olan kişinin iyileşmesi söz konusu olmaz. Çünkü bu hastalığı çeşitli ilaçlarla tedavi etmek için gayret göstermek gerekir. Belki saranın sebebi mizaçtan başka bir şey olabilir. Bu durumda sara hastalığında beyinde kasılma, gerginlik ve baş ağrısı olur; arkasından sabırsızlık görülür; hasta bağırıp çağırır veya hastalık onu öldürür. Eğer devam ederse saralı olarak yaşamaya devam edemez.

Bunun gibi işlevler beyninde oluşan mizacın müstakil işlevi olmaz. Muhtemelen o işlevin faili o özellikteki yerde ortaya çıkar ve oradan beyine çabucak ulaşır. Dolayısıyla, bu durumda hastalık sebebi dışarıdan gelmiştir. Beynin kendisi hastalık sebebi değildir. Sara ve sekte olanlarda ağızda köpük oluşur; ağrı görülür. Lakin saralılarda oluşan köpük, nefes almasının oluşturduğu ıstırapla oluşur. Sekte olanlarda da solunumdaki zorlama dolayısıyla köpük oluşur. Baş ağrısı ile titreme arasındaki fark, kasılma ve titreme ilkin beyine arız olur; burada görülen hastalığa sara derler. Eğer ilkin titreme başka organlarda olursa ona titreme derler. Aksırma ilkin beynin titremesi oluştuğunda görülürse, bu durumda saranın hafif olduğunu söylemişler-

dir. [Onlara göre] eğer hastalık ağırsa, yoğun bir aksırık görülür diye yorumlamışlardır ve bu özelliği ile tarif etmişlerdir. Ancak aksırmak, kendisi güçlü madde, [organ] zayıf olduğu için, titreme oluşturan maddeyi ileri doğru iter. Ancak sarada madde hangi yöne atılırsa o yerden dışarı çıkar. Hekimlerin söylediğine göre, şunu bilmek gerekir ki, saranın kökeninin beyinde olması gerekir. Çünkü saranın sebebi beyinde mevcut bir madde ve o maddenin his ve hareket yollarındaki tıkanıklık veya beynin önündeki iki karıncığı dolduran buharlardır.

Bazen o madde kan şeklinde baskın olup, bazen de çok miktarda balgam veya safra ya da sevda olur. Bunlardan safra, cidden daha az etkin görünür; safradan biraz daha etkin olan kandır, yani kan kötü mizaçlı ise, diğer hıltların meydana gelmesine engel olamaz. Ancak mizaç onların mizacına benzemez. Kanın mizacı sevda mizacına veya balgamın mizacına benzerse, o kandan dolayı sara hastalığının görülmesi kesindir.

Ancak, saranın yalnız balgamdan veya sevdadan dolayı görülmesi diğer sebeplere göre, daha sık görülür. Saralılar muayene edilse, çoğunlukla hastalığın görülmesinin sebebinin balgam olduğu anlaşılır. Hatta Hippokrates saralı koyunların beyinlerinin açılıp bakıldığında, çoğunlukla kötü mizaçlı rutubet görüleceğini ve yara olduğunu söylemiştir. Beyinde olan saranın sebeplerinin tamamı sindirim zaafından ortaya çıkar. İlkin sindirim zayıf olur. Bunun gibi kişilerde sara görülür. Daha sonra o sebepten beynin maddesinde (cevherinde) ve çevresinde fevkalade kötü mizaçtan rutubet olur. Bu rutubet beyin zarlarında da bulunur. Bu tip bir safra hafif bir saraya sebep olur. Sevdadan kaynaklanan sara daha şiddetlidir; sıkça görülür. Sevdavi kötü balgamın yukarı çıkması zararlıdır. Çünkü sevdavi balgam ruhun geçiş deliklerini sağlam ve güçlü bir şekilde tıkar. Bu tip tıkanıklık görülen kişide bu madde öldürücü olur. Eğer ağrı nöbetleri sık sık görülüyorsa bu tip baş ağrılarında sara öldürücü olur.

Eğer saranın sebebi diğer organlarda olursa, o organlarda oluşan zararlı maddenin miktarına göre oluşan buharların beyine doğru yükselip beyinde toplanmasıyla sarayı oluşturacak şekilde yoğunluk kazanmasıyla ortaya çıkar veya o yoğunlaşmış maddede oluşan buharlardan sara yapan ruh oluşur. Diğer organlarda olan maddeden yukarı çıkan buharın miktarı dolayısıyla oraya ulaşmasından kaynaklanmayıp orada

donmasından kaynaklanır ya da yanma ve zehirli olması dolayısıyla veya kötü ve bozuk oluşundan dolayı olabilir ya da başka bir organın maddesinden yukarı çıkan buhar olmayıp, sadece basit nitelikte buharlardır; yukarı çıkarlar ve nitelik ve nicelik olarak beyni rahatsız ederler.

Nitelikleri ile beyni rahatsız eden ve zarar veren buharlar bütün vücuttan çeşitli yollarla atılır; gözyaşlarıyla veya safra organlarının birinde çıkabilir. Diğer organlara giderek, oradan yukarı çıkabilir. Bu söz konusu buharın hem cevheri, hem de niteliği kötüdür. O da bazen diğer buharlar gibi, bütün olarak vücudun maddelerinden yukarı çıkar. Hatta el ve ayak parmaklarında da bu tip maddeler oluşabilir. Bunun sebebi o organa gelen kanalların deliklerinin tıkanık olmasıdır; sonuçta bu organlarda kan birikir ve kandan kötü hıltlar oluşur. Bu oluşum, [sıkışmakla], ağır, yoğun sıcaklıkla kanın niteliklerini kaybedip kötü nitelik kazanmasıyla olur. Onda devreden veya devretmeyen buharlı maddeler oluşup, bunlardan zehirli maddeler meydana gelir. Bunlar sinirleri etkiler; akrebin zehirinden sinirlerin etkilenmesi gibi. Bu zehir [sinirler yoluyla] beyine ulaşır; onun maddesiyle birleşip orada kasılma ve titreme oluşturur; beyne zarar verir. Nitekim mide boş iken zehirli olan yiyecekler yendiğinde ıstıraplı hareket dolayısıyla hastalık yapan maddeyi oluşturur. Eğer midenin hissi güçlüyse, midede hıçkırık olduğunda titreme olması dolayısıyla aksırığa benzer bir durum hâsıl olur. Söz konusu edilen sebeplerden biri yüzünden beyinde titreme oluşursa ona bütün beden uyar; bütün organlarda titreme görürlü. Galen der ki: 'Değişim olduğunda [hıltlarda incelik arız olsa, onu hıçkırık tutsa, sonra şarap ile *felafuli* (?) denen şarap uygulanır]. Hıltların hiddetleri dolayısıyla hastalık ortaya çıktığındaki durumlara yakın olanları ve başkalarını da belirledik.' Yine Galen ve diğerleri bu konuyu şöyle aktarmaktadır: 'Daha sonra onları biz de gözlemledik ve muayene ettik ve saralı kişilerin ayak parmaklarında soğuk yel gibi bir şey oluşup, bu [rutubet benzeri hılt] kalp ve beyne çıkar. O, iki ana organa ulaşırsa (kalp ve beyin) bu durumda baş ağrısı oluşur'.

Galen dedi ki: 'Sara nöbetinde saralının iki kolu sıkıca bağlanmalı ve çıkışa engel olunmalıdır veya oturtulmalıdır.'[339] Biz de bu kısımda

---

339 TM: İbn Sina diyor ki

söz konusu [hastalığı] gözledik ve bazıları ayağın başparmağı üzerinden dağladılar. Sara maddesi diğer parmağından yükselenlerde, hastanın o parmağını da dağladılar. O dağlama onlara uygun yöntemle yapılmalıdır.

Mide ve bağırsaklardaki kurtlardan (*hubbu'l-kar'a; bağırsak kurdu; ascarides)* ortaya çıkan şikâyet, mideden oluşan sara ve tedavileri baş ağrısı kısmında zikredildi. Ama baş ağrısının bir çeşidi vardır ki, bayılma ile karıştırılır. Hekimler bu çeşit baş ağrısını, o kısımdan çıkardılar. Ancak aslında onun baş ağrısı kısmına almak gerekir. Baş ağrısının bir çeşidine de *ihtinak-ı rahim (uterus yangısı)* denir. Kadınlar ve kızlarda menstrual kan tutukluğu olur. Onlar elli beş yaşına geldiğinde ay hali görmezse, menapoza girerler ve artık çocuk doğuramazlar, bu duruma menapoz derler. Bu yaşa ulaşmadan önce cinsel münasebeti terk ettiğinde ve rahimlerinde menstrual kan tutulursa, bu kan değişime uğrar. Onun zehirli buharı kadının kalp ve beyninde rahatsızlığa ve sara hastalığına sebep olur. Aynı şekilde, erkekte bazen meni damarları dolar ve bu toplanan meninin çok olmasından dolayı onlar birbiri üzerine yığılır ve donar ve zehirli bir nitelik kazanır. Kadınlarda görülen saraya benzer bir durum oluşur. Bazen tesadüfen karışıklık olur; hamile olan kadınlarda da sara görülür. Kadın hamile olup, madde olarak menstrual kanı dışarı atsa, onlara arız olmaz. Göğüs omurlarından başlayan bir nevi sara nöbetinden söz edilir. Burada sara nöbeti omuz kemiğinden (scapula) başlar. Bundan başka sara çeşitlerinden de söz edilir.

Mide ve safra kesesinin ortaklığından oluşan bir sara hastalığı ortaya çıkabilir. Çünkü damarlarda tıkanıklık olursa, organlara kolayca besin ulaşamaz. Onlarda oluşan hıltlar tıkanıklık dolayısıyla orada hapis kalıp bozulur. Bazen de o bozulmuş besin tıkanıklık dolayısıyla kendi kanalında gidemez; bu durumda mide bozukluğu oluşur. Midede olan hıltlarda da bozulma olur. Çok kere bu tutulmuş madde kusmayı tahrik edip, midede sindirilmemiş besini bozar ve baş ağrısının oluşmasına sebep olur. İnsan ya da hayvan olsun bu hepsinde bozulmaya sebep olur. Başlangıçta beynin yakınından yahut da beynin karıncıklarından arka karıncıkta bir bozulma meydana getirir. Çünkü zehirlenme yüz ve göz kaslarında hareket oluşturur. Bu bo-

zulma beynin ön tarafındaki sinir çiftinin (n.olfactorius ?) bozulmasına yol açar; diğer organlarla ortak olarak, karıncıklarda da bozulma olmasına sebep olur. Aynı şekilde, anlayış yok olur ; [kişi söyleneni anlayamaz]; solunum zarar görür ve güç azalır.

Saranın çoğunda ilkin titreme görülür; sonra sara nöbeti olur. Çünkü sara hastalığı sükûnetin, yerini titremeye bırakmasıyla belirlenir. Eğer saranın sebebi hıltlarsa ve hıltlar beyinden atılsa ve yeller çözülse, hastanın his fonksiyonları sağlığa dönüşür; hasta sağlığına kavuşur. Bazı saralıların beyninden atılan madde burun deliklerinde ve halkalarında hissedilir. Çok kere sarada titreme hissedilemez. Onun içindir ki sara sebebi olan ince ve kötü maddenin daha çok niteliği dolayısıyla doluluk oluşur.

Bunun gibi sarada titreme olmaz. Birçok çocukta sara görülür. Bazı kere doğumlarında bu hastalık onlara musallat olur. Çocuğun rutubetleri çok olduğu için bu hastalık görülür. Bazen sara çocukta belli bir gelişim sürecinden sonra görülür, yani organları katılaştıktan sonra hastalık isabet eder. Eğer çocuğa arız olan saranın tedbiri uygun olursa onlar saradan kurtulur. Eğer çocuk saradan kurtarılamazsa, onda sara kalmaya devam eder. Burada yapılması gerekli olan, hastalığın tedavisinde ihtimam göstermek ve mümkün olduğunca, onun kurtulmasını sağlamaktır. Çocuğun başında ne zaman yara ve şiş olsa burunlarından rutubetleri akarsa, o çocuklar saradan kurtulur. Beynin arka tarafında rutubet olursa rutubetten beynin temizlenmesi gerekir. Bazen embriyo beyni rahimde temizlenir; bazen de temizlenmeyip, rutubetiyle doğar. Eğer doğduktan sonra o çocuğun beyni bu rutubetten temizlenmezse bu durumda sara arız olur. Çocuğa arız olan saranın tedavisi kolay ve hafiftir. Bu hastalık buluğa erdikten sonra kaybolur. Eğer kötü tedbirle ve ilaçlarla sara güçlendirilirse, güçlendirilen kimsenin tedbirinde hata edilmiş olur. Bazı kere sara gençlikte arız olur. Eğer yirmi beş yaşından sonra gençlikte oluşup sebebi de beyinde olursa, özellikle sebebi beynin cevherinde ise saranın atlatılması zordur; iyi olmaz. Ona ilacın yararı, sara nöbetlerinin eziyetini biraz azaltmak ve nöbet aralarını uzatmak şeklinde olur. Hippokrates dedi ki : 'Bunun gibi sara hastalarında sara iyileşemez; kalıcıdır; hasta saradan kurtulamaz.' Ama saralı kişinin göğüs damarları azdır.

Saralı kişi hareketlidir; heyecanlıdır. Bazen dışarı çıkar; yer, içer. Ancak onun, çok fazla güneşte kalması sonucu bazı maddelerin bozulması ve kokuşması ve de bu maddelerin beyne çekilmesi hastalığa sebep olur. Çünkü bunun gibi maddelerin sağa ve sola yayılması engellenir ve madde yukarıya, başa çekilir. Çok cinsel münasebette de sara olur. Aynı şekilde fazla sükûnet hâkimse, hareketsizlik ve perhiz de saraya sebep olabilir. Doluluktan dolayı, perhizde sara oluşabilir. Çünkü bu perhizde hıltlar noksan olup, boşluklar oluşur; onların doldurulması söz konusu olur. Yine saranın sebeplerinden biri de şiddetli korkudur. Hiddetlenmek de yine saraya sebep olur. Aynı şekilde çok yemek yiyenler ve yemeğe çok ilgi duyanlarda da sara görülebilir. Ancak bunun gibi sebepler saranın oluşmasındaki uzak sebeplerdir, ancak onlar yakın sebeplere zemin hazırlar. Biz bu uzak sebepleri başka kısımda ele alacağız.

Saralı olan kişi keçi gibidir. Hayvanın su içmesi gibi suya dalar. Bu durumda sara nöbeti anı gelmiş demektir. Aynı şekilde keçinin boynuzu ile şiddetle yan taraftan dürtülse ona sara krizi gelir. Çok kere yoğun rutubet ve özellikle uzun süren bilhassa dört günde bir gelen humma nöbetleri sarayı çözer. Onun sara üzerindeki etkisi diğer hummalardan daha çoktur. Sevdavi maddeler dokularda çok olduğunda, kısa sara nöbetlerinin aralıkları uzar. Aynı zamanda güçlü çözücüler de sarayı çözer. Zira beyinde bol miktarda olanı standart bir miktara indirip, yani sağlam bir şekilde doldurup, asıl kısımlarda olan fazlalıkları güçlü çözücülerle dışarı atmalıdır. O güçlü çözücü, çözüp parçalayarak fazlalık maddeyi atıp, beyni temizler. Sara bu durumda çözülür; tıpkı çoğunlukla durmanın (sekte) felci çözmesi gibi olur.

Aynı şekilde sara da felce (inmeye) dönüşür. Bazı hekimlere göre, balgam sarada sıkıntı ve ıstırap yaratır. Çünkü balgamdan dolayı kısmî tıkanıklık olup, hareket tam olarak kesilemez. Tıkanıklık noksan olduğu için çıkan ıstıraba sebep olur. Ama sevdavi sarada, bunun aksine tıkanıklık tam olur. Onda ıstıraplı hareket kesilir; çok az miktarda olur. Bazıları saralının ıstırabının çok olduğunu ve sıcaklığın uygun olduğunu düşünürler. Ondaki hareketli hılt miktarı deliklerden daha az nüfuz eder. Hekimler bu şekilde hastalığı olanda, aksi olacağını düşünürler. Çünkü miktarı ve nüfuzu az olan sevdavi

maddedir. Bu yerlerde sevdavi hılt fazlalığı olduğunda ıstırabı olması gerekir. Bu iki grubun da (balgam ve sevdavi hıltlar) yerleri doğru değildir. Rufus (Ephesus) saranın baş kısmında tutulma görülürse, kötü saranın bertaraf edilmediği ve serbest kaldığını gösterir diye düşünmüştür. [Çok kere inen baş ağrısı ve malihulya geçer].

Saranın Görüldüğü ve Görülmesi Muhtemel Kişiler: Rutubetli mizaçlı kişilerde sara ortaya çıkar. Rutubet bazen yaş dolayısıyla olur; çocuk ve bebeklerin rutubetli olması gibi. Bazı kere de tedbir dolayısıyla rutubet oluşur. Çok rüzgârlı olan Güney ülkelerinin bu iklimi deliliğin oluşmasında etkin olur, çünkü bu yöre halkları rutubetlidir. Rüzgâr rutubetin başa dolmasına sebep olur. Çoğunlukla kadınlarda baş ağrısı ve bebeklerde kan damarlarının dar olması kanın akışını kesintiye uğratılmasından dolayı sara oluşur.

Belirtiler: Hekimlere göre, saranın çeşitlerinin belirtileri şunlardır: saralıların dillerinin altında olan damarların yeşil olması saraya işaret eder. Bedenlerinin mizacının değişmesi ve başlarının kızgınlık anında ağırlaşması veyahut kızgınlıkla karınlarında şiş olduğunda, başlarının ağırlaşması yine saranın oluştuğuna işaret eder. Dilin hareketinde zaaf ve kaslarının vahşi hayvan gibi olması, unutkanlık, korku, çekingenlik, korkaklık nefesin kötülüğü, göğsün daralması, öfke, hepsi beraber saraya müsait yapıda olanlarda çoğunlukla görülen alametlerdir. Saranın her çeşidi tedavi kabul etmez. Baş ağrısının yeri de sevdadır; öncelikli olarak sara nöbetinde şiddetli sarsılma ve kuvvetli bir ıstırap çok yoğun olur.[340] Kendine zarar verir ve devamlı kavga eder. Daha sonra, çoğu zaman azalır; sakinleşir.

Saralının bu hali maddesinin yoğunluğuna ve gücünün zayıflığına işaret eder. Sara hastalığının beyinde veya diğer organlarda ne olduğunun belirlenmesini istersen, başta sürekli ağırlık ve baş dönmesi ve gözde sürekli kararma olduğunu belirlersin. Aynı şekilde dilde ve hislerde ağırlaşma ve hareketlerinde ıstırap ve yüzünde ve burnunda sararma ile hastalığın sara olduğunu belirlersin. Sara hastasının aklında karışıklık ve sürekli unutkanlık ve aptallaşma görülür; bu arazlar saraya işaret eder. Bu durumda çözülme ve doğasında yumuşama

340 TM: Sonra hasta sakinleşir ve uzun süre sakin kalır.

ve dışarı atma vaktinde eksik veya fazla olmazsa hekim için kesinlikle hastanın beyninde sara olduğunu gösterir.[341] Yine sıcak diğer organlarda ve dalak ve karaciğerde ve kol ve bacaklar (etraf) ve de eklemlerde bozulma bulamazsak, hastanın organlarından beyne bozuk maddelerin çıkışını hissetmezsek, kesin olarak hastalığın beyne ait olduğunu anlarız ve bozukluğu beyinde hissederiz. Saranın sakin ve fevkalade iyi olduğuna işaret budur: daha kolay [tedavi edilebilecek olan] saranın arazı da daha iyi olur. Onun aklı süratle geri gelir ve ufuk saatinde kendi hastalığını fark ederek utanır. Aksırtma ve koklatma tedavisi kendine gelmesini hızlandırır. Aynı şekilde, kusmayı tahrik eden maddelerin hastanın boğazına girişi ile tedavi tamamlanır; hasta iyileşir. Gerekirse, onu kusturmalıdır. Saranın belirgin özelliği nefes alıp vermesinin zor olmasıdır. Istırabı uzun solukludur; ıstırabı geçtikten sonra uzun süreli kasılmalar olur. Aksırma ve koklama ile iyileşme görülmesi nadirse, bu saranın tedavisinde [bunların yararı olmaz] anlamına gelmektedir. O saranın ıstırabı uzun sürer; kasılma süresi kısaysa veya kasılması süresi uzun, ıstırabı kısa süreli olur.

Beyinde yoğun yellerden oluşan saranın alameti şudur: Saralı kişinin beyninde ve beynine yakın olan yerlerinde nakil olamaz; belki uzun süre kulağında akıntı olur;[342] tıkanıklık olmaz. Balgamdan olan saranın alameti şudur: onda ağızda olan rutubet sıcak ve ağır ve ağdalı olur; rengi camsıdır. O sarada korku, çekinme ve tembellik olur; ağırlık ve unutkanlık çok olur. Saranın balgami mizaçta olduğu hastanın kusmuğundan, tükürüğünden, dişinin renginden ve kanının renginden ve de memleketinin maddi şartlarından anlaşılır. Bazen sükûnet ve gözün rengi ve de *Kanun*'da zikredilen balgamın alametleri, hastalığın oluşmasında balgamın etkin olduğunu gösterir. Eğer saraya sebep olan balgam soğuksa, hastada unutkanlık, baş ve bedende ağırlık, diğer belirtilerden daha baskındır. Saranın bünyede

---

341 TM: Ne diğer organların ortaklığı ile, ne de yukarıda zikredilen bu alametler ile sara belirlenir. Bu alametlerle saranın beyne ait olduğu anlaşıldıktan sonra, o hastalığın oluşturduğu bozukluğun sadece beynin işlevlerine ait olup olmadığını veya diğer organlarla ortaklığı dolayısıyla ve diğer organlardaki bozukluktan meydana gelip gelmediğini bilmek istersek;

342 TM: Beşinci olarak

oluşturduğu gevşeklik ve ona bağlı olarak oluşan yan etkiler yoğun olur. Bu nevi sara cidden kötüdür.

Ama tuzlu balgam dolayısıyla ortaya çıkan sarada, aklın (düşüncenin) işleyişi beynin soğukluğu ile daha hafif olur ve hareket daha azdır; kişi daha sakindir. Sevdanın sebep olduğu saranın alameti onda kusturucu sevda oluşturur. Kusup dışarı atılan sevda siyah kana benzer veya korkutucu şekilde yakıcıdır veya ekşi olup hızla düştüğü yerin toprağını kaynatır ve bu nevi sevdavi sarası olanlarda mizacı (tabiatı) yağla karışıktır; onlar malihulyaya meyillidir; iyileştiklerinde bile aklı saf olamaz ve yine sevda belirlenebilir. Yüz ve gözün renginden ve özellikle dilin kuruluğundan sevdayı doğuran soğukluğun ortaya çıkmasından anlaşılır. Sara maddesi olan sevdavi kana bağlı olarak tortu oluşursa, hastanın onun sara oluşturması söz konusu olup, hastanın az konuşmasından ve çoğunlukla sakinliğinden onun sara oluşturduğu anlaşılır. Eğer yakıcı sevdavi safra (kara safra) cinsinden ve [korkutucu ise] o tip sara olan kişinin yağ nevinden hıltları delirtici olur. Hastada çok konuşma özelliği görülür ve kara safra hâkim olursa sara ıstıraplıdır ve hastalığın iyileşmesi yavaş olur. Bazen o sara hastalığı ateşten dolayı ortaya çıkar.

Özellikle kara safra ince olursa ateş oluşturur.[343] Eğer fazlalık madde demevi sevda ise onun hastalığı gülme şeklinde ortaya çıkar. Sara oluşturan maddenin, bu sevda çeşidinden olduğu, onun kusmuğundan anlaşılır. Çünkü kusmuk yoğun kan gibi ise, o madde doğal kara safradır. Nabız sakinse, onun sevdavi maddesi hareketlidir. O kusmuk sertse (yakıcı özelliği varsa) organ hareketsizdir; sabittir Eğer sevdavi madde kusma sırasında boğazı tahriş etmişse, sevdavi maddenin soğuk ve kuruluğunun sona erdiğini gösterir. O sevdavi madde, eğer ince ve ekşi olup hasta bağırıyorsa, o sevdavi maddenin kötü mizaçta olduğunu gösterir.

Bazen sevdavi maddenin artması bağırıp çağırmağa sebep olmaz. Saf kandan ortaya çıkan saranın alametinin belirtisi şöyledir: Eğer sara oluşturan kan çok galeyana gelirse heyecanla bu aşılabildiği takdirde maddenin fazlalığı dolayısıyla bu durum ortaya çıkmadı ise

---

343 TM: Onun hastalığı gülme şeklimde ortaya çıkar.

onun nevinde ve kötü belirtiler gösterdiğinde ağrılarında çok hareketlilik olmaz. Aynı zamanda, saradan önce rahim yanması durumu gibi bir durum görülmez, lakin onda ağırlık ve sersemlik, zaaf ve çok tükürük ; [çok sevdavi] sarada balgamın görülmesine uygun olarak çok görülür. Lakin kana bağlı olarak görülen işaretler ile sıcaklık ve gözlerin kırmızılığı başta kana bağlı olarak buharlar oluşturur. Eğer kanın hareketlerinin miktarı dolayısıyla bu durum ortaya çıkmışsa, bunlar belli başlı alametlerdir. Jugular venlerde bazı işaretler varsa, sara görüldüğünde yanma gibi bir his oluşur. Safradan dolayı ortaya çıkan sara, her ne kadar nadir görülse de, sıkıntısı şiddetlidir ve sara nöbetinin titremesi az ve süresi çok kısadır ancak ıstırabı çok şiddetlidir. Hastalık, onda kusma ve iltihap, akılda şiddetli karışıklık oluşturur. Gözün rengi sarı olmasa da, arazlar [saranın safradan oluştuğunu gösterir].

Midede arız olan sara, midenin ağzında olan titreme ve özellikle besinin alınmasından sonraki titremeden anlaşılır. Aynı şekilde, sersemlik ve korku ve titreme olur ve özellikle de alınan maddeler dolayısıyla, kararma önceden ortaya çıkar. Midede olan ağrı da biraz helak edicidir. Bu hastalık idrardan da anlaşılabilir. Meninin çıkışı, hafakan ve şiddetli baş ağrısı saranın korkutucu olması, düşüş göstermesi de saranın diğer kötü alametlerdir. Midenin gevşediği ve temiz olduğu zamanlarda saranın çok veya az görülmesi saranın mideyle ilgili olduğuna işaret eder.[344] Midevi sara söylenenlere göre, öldürücüdür. Midede olup, bu kısımda etkisi ve hareketi (fonksiyonu) olan her hılt da bu nevidendir. O hıltın fiilinin çokluğu ile ve aynı zamanda, buharının çokluğu ile hastalık görülürse [bu hastalığın alametidir] ve bazen de ona diğer hıltlar karışır.

O halde midevi olan saranın hıltlarının alameti doluluk ve kokuşmadır. Aslında mide boş olduğunda ve yiyeceği doğanın atacağı zaman ve erimenin güçlü olduğu zamanda, sara krizi hafif olur. Bozulmaya izleyen zamanda, yani birbiri ardınca birkaç nöbet olduğunda kokuşma, bozulma olduğu görülür. Bu söz konusu edilenlerle birlikte safravi mide olursa ateş ve humma ve gevşeklik ve yanma olur. Eğer

344 TM:Midede olup bu kısımda etkisi ve hareketi olan her hılt bu nevidendir.

fazla madde sevdavi ise, çoğunlukla arzusu çok olur ve hasta ağzında ekşilik hisseder. Onun fikirlerinde kuruntu oluşur. Mide hıltlarından olan sarada muhtemelen balgam alametleri diğer alametlerden çok olur. Eğer mide hıltlarının fiili çok hareketli değilse, onların ağza doğru geri gelmesinden kaynaklanıyorsa, onun belirtisi saranın mide boşken görülmesidir. Zira o vakitte mide ağzı mide boşken oluşur ve olağan durumu teşvik edip artmasına sebep olur ve [sonra] sakinleşir. Midede besin bulunmazsa mide ağzında o zararlı maddeyi artırıp, saraya sebep olur. Ne zaman midedeki söz konusu hılt safra cinsinden olup, çok fazla olursa, bu durumda bertaraf edilmiş alametleri askıya almalısın. Bilinir ki, sara maddesinin kökeni merak edilirse, onun belirtisi bayılma şeklinde görülür. Hasta ekşi geğirir ve ağrısı vardır; nefes alması oflar gibidir ve sesi ıslık çalıyor gibi çıkar; onun sakinleştirilmesi yavaş olur. Safrasında iltihap vardır. Bazen bunlarla birlikte kişinin omzunda ağrı ve sancı vardır. Bu ağrı besinin değişiminden kısa bir zaman sonra görülür. O besin sindirilmedikçe ağrı sakinleşmez. Ne zaman kişi bir şeyler yese, aynı şekilde ağrı geri döner. Sonuç olarak, her beslenmeden kısa bir zaman geçtikten sonra ağrı hâsıl olur. Her sindirimde ağrı sakinleşir ve boş olduğunda [midevi] sara arız olur. Doğada kurtuluş olmalıdır. Özellikle, bu hastalıkta, safra kesesinin üst kısmında uzama ve gurultu olur.

Eğer tabiat mülayim olursa, sara kaybolur ve bu nevi saralı hasta sindiremediği besini kusar. Eğer maddenin kökeni safra olursa, saranın bir başka çeşidi oluşur. Burada safranın sebebi olan buhari safra olur. Onun safravi olduğu iltihaptan ve renginden, akıl karışıklığından ve sıkıntısından, yorgunluk hissinden, itaatsizliğinden, eğitimli olup olmamasından anlaşılır. Bu safranın bir çeşidi de buharı sevdavi hıltlar dolayısıyla oluşan saradır. O bir çeşit malihulyadır; korkaklık ve korku oluşur. Zararlı madde, hastanın ölümüne sebep olabilir. Yoğun sevgi veya malihulya kısmında söz konusu edilen arazlar görülür.

Sara başlangıçta karaciğerden veya bütün vücuttan kaynaklanırsa, hastanın saçları, rengi ve cildinin büyüsü ve hastanın kurtuluşu, şişmanlığı, komikliği ve kanın gerekli olan çokluğu, yani nemli olması gerekir.

Aynı zamanda idrarın durumu önceki yiyeceklere ve önceki tedbirlere işaret eder. Aynı şekilde mideden ve rahimden mutat olan

maddelerin atılması ve damarların kasılmasına işaret eder. Eğer karaciğerin maddesi kan cinsinden olursa renginde kırmızılık ve terindeki kötülük sarılık ve gülme ile ortaya çıkışından anlaşılır. Karaciğerden veya bütün bedenden ortaya çıkan safravi madde saranın sebebi olur veya balgami veya geçmiş (eski) sevdavi maddelerden hastalığın sara olduğu anlaşılır.

Ancak hastalığın sebebi rahimde olan maddeler olursa, onda menstrual kanın tutukluğu ve meninin ve rahme diğer organlardan gelen maddelerin tutulması söz konusudur. Bu nevi sara, öncelikle pubis ve edep yerlerinde ve arka tarafta ağrı yapar ve rahimde ağırlık ve atalet görülür. Saranın sebebi dalak olursa, hastalığın sevdavi olmasından anlaşılır. Dalak tarafında ağrı hissedilir. Dalakta katılık olur ve yine dalak tarafından sesler gelir. Çoğunlukla dalaktan kaynaklanan saraya bütün vücut ortaklık eder.

Zehirli maddelerden oluşan sara o maddenin sinir vasıtasıyla bazı organlardan beyne çıkması sonucunda ortaya çıkar. O organda olan zehirli maddenin kaynağı bazen sebebi dışarıdadır. Sinir olan yerde, akrep ve *retila (phlangium, venoumus insect)* ve arı sokması olması, buna işaret eder ve organa zehir girmesi ile hastalık oluşur. Bu tür sarada gözde rahatsızlık olur; görme bozukluğu oluşur. Burada buharın başa çıkması hissedilir. Çıkışının başlangıcı olan organ, bazen ayak ve bazen de el ve arka taraftan, kalçadan biri veya uterustan ve bunun gibi organların birisi dolayısıyla veya alışkanlıklardan ortaya çıkarsa, saralının tükürüğünde akışkanlık ve *ascaris (hubbü'l-kar'a)* görülür.

Saranın Sebepleri Hakkında: Tahrik eden havanın, saranın bilinen yerlere doğru yayılması ve sıcaklı gerek Güneşten gerekse ateşten olsun, fazla sıcaklık göstermesi [sara sebeplerindendir]. Sonuç olarak, saranın bir çeşidi de çok cinsel münasebettir; çok cinsel münasebette bulunmak sarayı tahrik eder ve bazen de çok zararlı güney ve kuzey rüzgârları da sarayı tahrik eder. Zira güney ve kuzey ülkelerinin havası maddeleri bozar ve kuzey rüzgârları ve güney illerinin havası hıltları tahrik edip, onlara ortaklık edip heyecanlandırır ve beyni rutubetle doldurur. Güney rüzgârları ile sara tahrik edildiği gibi, kışın kan alınması da, hıltları harekete geçmesi, yani hıltların harekete gelmesi, hıltlarda bozulmaya sebep olur. Korku

ile hıltların bozulması sebebi ile hıltlar harekete geçer. Güney illerinde sara az olur, lakin öldürücüdür. Zira güney ülkelerinde zayıf sara görülmez ve ancak güçlü sebeplerle oluşur. Rüzgârlar gerek hafif, gerekse çarpıcı olsun, sebebi güçlü olan sara öldürücüdür. Bazen bunların her birisi sarayı tahrik eder. Hareketin kendisi veya seri hareketin düşünülmesi ve yüksek yerlerden bakmak, yüksek yerler veya hamamda uzun süre oturma ve yemek yendikten sonra, sindirim tamamlanmadan hamama girme ve başa ılık su dökmek [başta] kanın birikmesine sebep olur. Gerek besinlerden kaynaklanan ağrılar olsun, gerekse ağrı olmayıp sıkıntı versin, örneğin kıvamı yoğun olan yeni şarap gibi. [Kıvamı yoğun olan şarabın tortusu olur; kırmızı şarapta tortu yoktur, lakin çok sıkıntı verir.] Bu kan ağrı oluşturup sistemi tahrik eder. O şarap eğer keskin cinstense, onun içilmesi sarayı tahrik eder. Onun beyinde meydana getirdiği gevşeklik ve [değişim] saranın harekete geçirilmesinde etkindir. Mercimek sevdavi kanın oluşmasını tahrik eder. Lakin arpa keşki karıştırılmış mercimek sevdayı tahrik etmez; onun harekete etkisi mercimek gibidir. Sarımsak ve soğan, başı buharla doldurur; onlar da baş ağrısını tahrik ederler ve soğan, başın cevherinin kötü rutubetlerle bozulmasına sebep olur; dolayısıyla da baş ağrısını tahrik eder. Aynı şekilde süt ve helva ve de onun bütün benzerleri ve onlara yakın olanlar ağrıya sebep olur Bütün bu ağrılar yoğundur. Soğuk meyve kabız yapar ve sıcak olanı ise korkutucudur.

Onların [midede] değişimi sarayı tahrik eder. Hıltların harekete geçmesi dolayısıyla menstrual kan hastalığında, aynı şekilde, bozulma görülür. Sindirim bozukluğu ve uykusuzluk ve güçlü nefsanî bozukluklardan ve üzüntüden [ya da] örneğin gök gürültüsü, davul sesleri, aslan kükremeleri işitmek ve aynı zamanda huzursuz edici, kötü düşünceler gibi, nesnelerin gürültü sesleri ve kapı açılmasında olan gıcırtı ve gıcırdayan nesnelerin gıcırtısını işitme de sarayı tahrik eder. Denizin ışıklarına bakmak da sarayı tahrik eder. Gözlerin kamaşması ve ışık ışınları ve güneşin ışınlarına bakmak gibi güçlü, hareketi tahrik eden dokunma da sarayı tahrik eder. Esen rüzgâr gürültüsünün dokunması gibi hareketler de sarayı tahrik eder. Bazen doluluk üzerine perhiz de sarayı tahrik eder. Eğer böyle bir şikâyet ortaya çıkar-

sa, onu perhizle, yoğunlaşmış olan maddeyi çözerek tedavi edersin. Hasta ilkin sarayı geçiren ilaçlar almalıdır.[345]

Tedavi: Sara tedavisinde kullanılan ilaçların nemli olması gerekir. Ona yedirilen besinler, hafif sıcağa eğilimli (ılık) besin maddeleri olup, bazısı daha yararlıdır. Ağır ve bozuk süt veya ağır süt besinlerinin değişmesinden kaçınmalıdır. Çok fazla cinsi münasebet ve yoğurttan kaçınmalıdır.[346] Sarısabır vermeden ve zorlayan davul ve trampet sesi ve çok gürültüden sakınmalıdır. Bağırıp gezen hayvanların sesleri gibi yüksek seslerden çocuğun aniden oluşan sara nöbeti sırasında bu felaketten o korunmalıdır;[347] uykusuzluk ve gazaptan ve korkudan ve şiddetli soğuktan ve şiddetli sıcaktan ve kötü sindirimden kaçınmalıdır. Hastaya yemekten önce, perhiz yapması önerilmelidir. Yemek yedikten sonra, perhiz yapması engellenmelidir. [Eğer hasta çocuksa] o çocuğun ince balgamı kusturan ilaçlar ile kusma sağlanmalıdır. Ballı su içirilmelidir; yararlı olur. Ona gülkurusu şekeri ve gülkurusu ile karıştırılmış bal içirilmelidir; sedef otu ve diğer hoş, hafif kokular koklatmalıdır. Çünkü bizim zikrettiğimiz kokular bazen çocuğun sara ilacı için (sara tedavisi için) yeterli olur. Küçük ve büyük bütün olarak saralı kişilerin tedavisinde su verilmesi gerekir.

Sonra onlara mahmude otu verilmelidir. Mahmude otu cinsinden otlar dışında doluluk ve kötü sindirimden kaçınmalıdır. Zararlı maddeler vücuttan iyice atılmadan yiyeceklerden emin olmak gerekir; tekrar tekrar besin değişmesine alışık olmayanların besini üç kısım [olarak verilir]. Bir kısmı sabah, bir kısmı öğlen vaktinde ve üçüncüsü ikindiden sonra verilir Eğer hepsi birden verilecek olursa yeterli olmaz; üç vakitte hasta hafif besin aldıktan sonra besinler verilmelidir. Sıcak besinler verilmelidir; tedricen sıcak besinleri çoğaltmalıdır. Çünkü ateşli beyni şiddetli rutubet öldürür. Eğer sıcak alınması hasta için gerekli ise eski şarabı temizleyip tavsiye ettikten sonra biraz içi-

345 TM: Aynı zamanda sarayıbertara feden ve açan ilaçlar başhastalıkları cetvelinde ziket-tik.kina ve biber ve keçiboynuzuve bir tencere içine erkek keçi kaeaciğeri alınıp hastaya yedirmek ve koklatmak yararlı olurç Bunlar hastalığın ortadan kalkmmasını sağlayan ilaçlat-rfırç

346 TM: Çok fazla cinsel münesebet ve yoğurttan kaçınmalıdır.

347 TM:: bu felaketten o korunmalıdır.

rilmelidir. Saralı kişiler bunları zorunlu olarak yaptıktan sonra gizli olarak en uygun olan içki içilir. Çok fazla soğuk güçlere de zarar verir. Muhtemelen onun başını korumak ve gözlemek gerekir.

Çok fazla sıcak ve çok fazla soğukla ilgili olarak, hummadan ve çok eğlendikten sonra sara oluşursa, ağır etlerin tamamından besin değeri güçlü besinlerden ve aynı zamanda balgamın bütün çeşitlerinin tamamının değiştirilmesinden hararet oluşur ve belki dört ayaklıların boyun etlerini yemekten kaçınmalıdır. Onların etlerden at ve tavuk etlerini, kuş etlerini, ehli ve yabani kuş etleri çeşitlerinden kaçınması gerekir. Kazayağı ve şifa verici otları ve cidden ayı etlerini zorla tüketmelidir; kullanılan yerlerin eti onlara çok yaralı olur. Bunlardan biri de dildir. Bazen keçi eti de onlara yararlıdır. Boşluğunun olması, terkilerinin yoğun olmaması dolayısıyla, onlara sığır eti ve yağlı yiyecekler gibi [ağır] besinler verilmemelidir. Onlara baklalardan ve bütün sebzelerden ve hatta *bahçe pazısı (atriplex hortensis)* ve Yemen baklasından verilmesi gerekir. Kerevizin de sara hassasını tahrik ettiği için ona dikkat edilmelidir. Eğer bakla alınması gerekirse, *şahterec (fumaria officinalis)* alınmalıdırlar.

Hekimler marul verilmesine de izin vermişlerdir. Ama[348] saralı hastaya marul verilmesine biz çok iyi bakmayız. Aynı zamanda, küzbere yenmesi de baştan engellendiği için men edilir. Onu da ben geriye attım kullanılmamasını ben önerdim. Kusurlarını burada söyleyemem. Ama adı geçen bitkiler su ile pişirilip, etle kaynatılıp, zeytinyağı ve acı sosla ve bu şekilde geçerli olan şeylerle ıslah olunup yenmesi mümkün olursa, ancak demeviye ve safravi olan sarada küzbere yenmesine izin veririm. Tabiatı yumuşatmak için saralıya kaynamış et verilebilir. Bütün yiyeceklerle kaynamış et verilmesine izin verilir. Bu yiyeceklerden saralıya en yararlı olan sedef otudur.

Yiyecekler *turk otu* ve sedef otu ile birlikte yararlıdır. Yaş yemişin hepsinden ve ağır olan yemişlerin tamamından sakınmak gerekir. Lakin yemek üzerine bazı kabız yapan yiyeceklerden az miktarda yenmesi midenin ağzındaki tıkanıklığı giderir ve besinleri almak ve doğal olarak gevşemeyi engellediği için verilmesi uygundur. Yine şalgam, turp, lahana ve havucun yetiştiği yerden alınmalıdır. Sıcak olan

348 TM: Şeyh ül-Reis İbn Sina der ki

ağır besinlerden aynı şekilde korkutucu cazip olan yiyeceklerden ve hardaldan kaçınmalıdır. Çünkü hardal buharı başa çıkar ve beyin o buharın yakıcılığı dolayısıyla boşalır. Sinirden ve iyi yellerden, yani rüzgârlı yerlerden kaçınmalıdır. Sıcak ve soğuk su ile kusmayı hazırlar. Çünkü sıcak ruhlar ve soğuk sudan da kaçınmak gerekir. Ruhun hissine zararı olduğu için, saralıda yiyecekten dolayı doluluk olsa, kusar ve mideyi [tedbiri, yani yiyeceği] inceltir; nazikleştirir. Yine gerekir ki koma oluşturan besinden ve ağır ve buharlı yiyecekten kaçınmalıdır. Ama çok şarap saralı için cidden zarar görür. Lakin şarabın az miktarı hekimlere göre, nefsi belirler; ruhu destekler; temizler. Vücudu temizlemek için çok su içmek gerekir. Şarap çok içilirse ısıtıcı olur. Söylendiği gibi, uykuyu çoğaltır ve belki mutlak olarak uykuyu azaltmak zarar verir. Özellikle doluluk üzere uyku çok zararlıdır ve ifrat uykusuzluk ruhu çözer ve zaaf oluşturduktan sonra, buharlarla beyni doldurur.

Sara tedbirinin düzenlenmesinde ele alınması gereken saranın ilk döneminde hareketli olan nesnelerden kaçınılmasıdır. Hareketin yakın sebeplerini biz yukarıda açıkladık. Saralının sakinleşmesi hareketten öncedir. Dışarı atma ve bedeni temizledikten sonra perhize gereksinim olursa, gerekir ki o perhize doluluktan sonra başlanmamalıdır ve perhiz hata oluşturacak duruma ulaşmamalıdır. Perhizden sonra hasta bir süre dinlenmelidir ve hastalık kötüye gittiğinde en iyisini yapmalıdır ve diğer yerlerde başı dik tutulmalıdır ve başını hareket ettirmemelidir. Zira başını çok hareket ettirmek maddeleri başa çeker; vücudunun alt yarısını harekete getirmek üst yarısını harekete getirmekten çok daha fazla olması gerekir. Alttaki maddeyi çeken tedbirlerden alınmalıdır. Bundan dolayı ovmaya boyundan başlayıp yavaş yavaş aşağıya inerek tamamlamalıdır.[349] Başın mizacını değiştirmek ve bu hastalıkta yararlı olacak tedbirlerdendir.

---

349 TM: Ovalamanın iyisi göğüsten ve göğsün üst tarafından başlamalıdır. Ovma sert, hırka ile olup, göğsü elle ovmalıdır. Sonra yavaş yavaş aşağı inip kolda ve ayak bileklerinde bitirmelidir. Her ovma başlangıçtan daha şiddetli olmalıdır. Bu hıltların hepsinden başta mevcuttur. Bundan dolayı, o hastaya yürüme teklif edilmelidir. Söylemek gerekir ki, o hasta perhiz yaptığında rahatlar; güçleri yerine gelip, ıstırabı sakinleşinceye kadar kısmen perhiz ve istirahat yaptırmalıdır ve sonra o yerden asıl yerine naklolunur. Bütün maddeler ovma ile aşağıya çekildikten sonra başını da ovmak gerekir.

Başa hacamat yapmak ve başı dağlama yapmak yararlı olur. Zira bunlar başı ısıtır. Sonra, bu temizleme ve ishalle hastanın başını temizlemek gerekir; bir süre sonra hasta hamama sokulup epigastrik bölge altında hacmi artar ve baş senin bildiğin ısıtıcılarla ısıtılır. Baş sara nöbeti geldiğinde, arpa veya arpa gibi şeylerden alınan ağırlıkla şiş ve dumanlanma oluşur. O arpalar dişlerin arasına girer ve dışarı çıkamaz; ağızda kalır. Istırap vermesi dolayısıyla dişler zarar görmez. Sara maddesi hangi hıltlardan kaynaklanıyorsa onu dışarı atan ilaçlarla dışarı atılması gerekir. Burada başın tenkıyesi kast edilir. Yapılan gargaralar ile baş tenkiye olunur. Eğer sara devreler halinde olursa hıltların çoğu ile kurt artarsa, sonbahar geldiğinde alınıp, onda olan hıltlardan hangisi galip ise, o zararlı hıltı dışarı akıtılır. Alınan tedbirlerin etkisi geçtikte, ona göre buhar oluşunca dışarı atılması gerekir, demişlerdir. Eğer kan almaya mani bir nesne yoksa kan alınır. Çünkü daha sonra o hastadan kan alma ve özellikle ayaklarından kan alma duruma göre, ayarlanır.

Eğer beyin soğutulmayıp bizim zikredeceğimiz özelliğe göre durum kazandırılırsa, [durum böyle olur]. Ne zaman saranın nöbeti yakın olması ihtimali varsa, bir rişe süsen yağı ile yağlanır; çalkalayarak kusturulur. Özellikle midenin iştiraki olursa, bu kusturmanın çok yararı vardır. Çünkü kusma ile midedeki rutubet çıkar. Bu durumda kusmanın büyük yararı görülür. Ancak kusma çok olursa, beyinden kaynaklanan sarada zararlı olur.

Saralının, sara krizi sırasında vücudunun bu zararlı maddelerden temizlemesinde yararı vardır. Hıltlar kunduz hayâsı, ballı sirke gibi, maddeler verilerek temizlenebilir. Şunlar sünnet olan kişilerde de yararlı olur: Domuz yağı, küçük hıyar, şarap nışadır, kara kimyon, tuzlu balık jölesi, kunduz, hurma, biber, sütleğen otu, sarı sakız, sütleğen otu, kunduz hayâsı, lavanta çiçeği yararlı olur. Bu söz konusu edilenler, birlikte yararlı olur. Aynı şekilde hıltlar ve katran ve zift soluk için yararlıdır. Saralı hastalara şakayık ve sedef otu koklamak yararlı olur. Sara oldukta ve aynı zamanda iyileşme vaktinde sedef otunu koklamak yararlı olur. Huneyn b. İshak adlı hekimin görüşüne göre, saf arpa unu sirkeyle karıştırılıp, macun haline getirilip ondan yarar sağlanır; daima hastaya koklatılır. Bunlar saralıya yararlı olacak ko-

kulardır. Ballı sirke ve soğan özellikle yararlı olur. Her gün pişmişinin suyunu içmelidir. Aynı şekilde pelin otu ve ballı sirke alınması yararlıdır. Ballı sirkeli soğan kışın ılık suyu ile ve yazın soğuk su ile alınır.

Denildiği gibi, güzel kokular erkek devenin iliği ile birlikte uygulanır. O terkip gül yağı ile baş ağrısında ve bu hastalıkta göğüs omurları ve göğse merhem şeklinde uygulanır; [göğüs] onunla ovulur. Anka kuşu denen kuşun saraya yararlı olup olmadığını denediler ve bu denenmiş olan anka kuşunun yararlı olduğuna karar verdiler; bu inanç hala devam etmektedir. Bunu kaydetmek gerekir. Ancak hekimlerin deneyimleriyle bildiklerine göre, anka kuşu da terkibin oluşturulmasında yararlı olup, yararı onun rutubetine bağlıdır. Bu ilaçlarda sürekli olarak kuşu öldürüp, ondan ilaç yapmak gibi bir zorunluluk vardır. Sarımsak ve şeytan pisliği, yabani kimyon, loğusa otu, yuvarlak bit otu, bal, şakayık gibi ilaçları, her gün su ile içmelidir. Saraya uygun ilaçlarla tedavi edilmelidir. Bu ilaçlar gündüz ve gece olmak üzere, günde iki defa alınır. Hastanın menekşe suyu içmesi iyi olur. Bunu bazı âlimler de önerdiler; tecrübeler de onu onayladı.[350] Bazıları da yine günde iki defa denizköpüğünü önerdiler. Ağrı ve huzursuzluğu sakinleştirmeyi tercih ettiler. Ağrıda ağrı ilacı, baş ağrısına yararlı olur.

Başka bir ilaç da şöyledir: Ada soğanını olgunlaştırmak üzere, geniş ağızlı bir kavanoz alınıp, ilaç onun içine konup, kabın ağzı sıkıca, kalın bir deri ile sarılır; bu terkip 40 gün bir tarafa bırakılır; daha sonra, arpa ilave edilerek 20 gün bırakılır. Arpanın terkip içinde olgunlaşması için 40 gün gereklidir. Bu terkip güneşte bırakılır Güney rüzgârlarına tutulur. Sonra kavanozun ağzı tekrar kapatılır; ona çöpleme suyu konup aynı süre bekletildikten sonra kavanozun ağzı açılır ve sen o ağır ilacı bulursun. Bu ilaç sanki sıcak, kaynamış madde gibidir. O ağır madde sonra, alınıp, sıkılır. Bal ile bu öz suyu karıştırılıp her gün birer kaşık içilir. Hastanın çabucak bu ilacı alması önemli olup, söz konusu süre geçtikten sonra, alınmazsa terkip ağırlaşır ve ekşiyip, bozulur. O kaynamış olan maddeden soğan ve sirkeli bal alınmalıdır. Sara için yeni ilaçlardan biri de bu ilaçtır: *siyaliyus (sütlü uzun bir bitki)* üç miskal, loğusa otu iki miskal, şakayık kökü iki mis-

---

350 TM: *Kanun* kitabının Beşincisinde yakılar kısmında zikredildi.

kal, kunduzhayası bir miskal ve ada soğanı bir miskal. Bu droglar bir araya getirilir; toplanır. Bu miktardaki droglar alınıp, köpüğü dökülüp parçalanmış köklerle macun yapılıp, her gün ballı sirke ile alınır.

Bu terkip başı ağrıyan kişiye de yararlı olur. Çünkü havası hisleri mizacından uygun bir belde buluncaya kadar bir beldeden bir beldeye gidenler gibidir. Nitekim gençlikten yaşlılığa geçişte yararlı olduğu gibi, havası yoğun olan ülkeden ve tertipli ve düzenli olan ülkeye; havası kötü ülkeden latif olan ülkeye geçildiğinde hissedildiği gibi, bu ilaçlar da saralılara yararlı olur. Sara halinde organlarda kasılma olursa, o organ kasılmayı gideren, çözen yağlarla ve kaliteli su ile [muamele edip] ve elle iyice sıkılıp ovalanıp, düzleştirilir. Sara beyinden kaynaklanıyorsa, ona ilkin *hellabore (harbak, veratrum album)* ve zararlı sıcak maddelerden hanzel yağı ile yakı yapılır ve sarımsak ile pişirilip hastaya ağızdan verilerek kusturulur ve her biri tekrar tekrar dışarı atılır.

Kan alma hangi hılt için gerekirse [yani hangi hılt hâkim olursa kanında o hıltın hâkim olması söz konusu olursa] kusturma ile yetinmeyip kan da alınmalıdır. Hatta cephalic veninden de kan alınması gerekirse, kan alınmalıdır ve arkasından dilaltında olan damardan da kan alınmalıdır. Bazen bu şekilde kan alındıktan sonra zararlı madde beyinden çekilir. Eğer beynin mizacından ve zaafından söz konusu hacamata engel olacak bir şey bulunamazsa, bazen her madde artışında kan almaya gereksinim olur. Ne zaman bu kan alma işlemleri zorunluysa, o hasta bir hafta dinlendirip sonra müshil içirilip, ishal olması sağlanır. Güçlü lavmanlarla, örneğin kantaron, hanzel yağı ve kunduz hayası bitkisinin yağı ve bunun gibi bitkilerle lavman yapılır.

Bundan sonra hasta bir süre istirahat ettirilip sonra gelişkinlerin başından, boyunlarının arkasındaki çukurdan ve koldan da kan alınmalıdır. Yine hasta istirahat ettirilip, sonra yine fazlalık maddeler dışarı atılmalıdır. Bu hal üzere, istirahat ve ishal ettirerek beden temizleninceye kadar işlem devam ettirilmelidir. Sonra yalnız başa uygulanan maddelerle tenkıye devam ettirilmelidir. Bundan önce, senin bildiğin gargara yaptırılmalı ve kokulu bitkilerlc baş da temizlenmelidir. İlkin içmesi lezzetli şeylerle ve sonra onun benzerleriyle ve mercan köşk suyuyla tedavi edilirse yararlı olur. Sara nöbetinde midenin temizlenmiş olması zorunludur.

Eğer yemeğin kusturulması mümkünse, midede olanlar atılmalıdır. Ondan sonra yemek yenirse, iyi olur. Özellikle midede olan tuzlar ve tuzun dışındaki maddeler dışarı atılsa çok uygun ve yararlı olur. Bunların tamamı uygulandıktan sonra beynin mizacı sağlıklı besinlerle değiştirilir. Hardal yakısı ve senin bildiğin hardal yakısı ile muamele edilip mizacın değişmesi sağlanır. Sedef otu da koklatılır. Isıtıcı maddeler ve mizacı değiştiren maddeler bir defada verilmemelidir. Muhtemelen yavaş yavaş verilmelidir. Isıtıcı maddelerden beyin zarar görüyorsa hasta dinlendirilmelidir; ilaçlarla ovalama bırakılmalıdır.

Sara çeşitlerinden sebebi balgam olan sarada kusturuculardan en iyisi hanzel yağı ile göğse yapılan yakılardır. Sabah akşam her gün yarım dirhem şarap vermelidir. Akşam yemeğinde hastanın şarap içmesi yararlı olur. Eğer balgamlarla bağırsaklar dolu ise bizim belirlediğimiz gibi, kan alma yararlı olur. Aynı şekilde salep ve sarımsak ve lavanta çiçeği, yabani havuçla ile kusturmak gerçekten yararlı olur. Ama eğer saranın oluşmasına sevdavi hıltlar sebepse, sara için küsküt ve çöpleme ve hamrelak (bir nevi kırmızı şarap?), gül, ermeni taşı, lavanta çiçeği ve besafyec (bir nevi eğrelti otu) ve helile ile ishal yapılır ve erkek deve incinin iliği ve gül omurgalarına kaburgalarına, göğsüne sürülür.

Ama safrayı soğutmak gerekir. Özellikle lavman yapılması uygundur. Eğer safra nüfuz edici özelilik taşıyorsa safra fazlası sevdavi madde gibi etki eder veya sevdavi hıltlar ve safravi hıltlar arasında bu özellik taşır. Bebek annesi diye adlandırılan sara hastalığına yatkın olur. Bazı hekimler için bu hıltlar safravidir. Onun için saranın tedavisinde biz banyo yapılmasını ve soğuk rutubetin yukarı çıkmasını sağlamak isteriz. Hastanın başına boşaltıma engel maddeler konmalıdır ve vücudu güçlendirecek ilaçlar verilmelidir. Eğer o sara hastalığı çocukta olursa, hastayı soğuk yerlerde tutmalıdır. Ayrıca, hasta soğuk suya tutulmalıdır. Buna benzer durumda o hasta çocuksa, ana çocuğu (küçük bebeklerin) sarası yıpratıcı olur ve sara manya olur. Lakin bu adlar, hekimlere göre, bilinen ve meşhur dikenler belirgin özelliklerdir. Saralının nöbet sırsında, bazı organlarına titreme arız olursa yağ ve *fatu (?)* suyu ile o titreyen organ ovulur. Nazikçe sıkılıp, sıkıştırılıp ve ne zaman sara nöbeti gidip

gelse, onun tedavisi ebucehil karpuzu ve lavanta çiçeği ile olur. Senede birkaç kez, bu kusturucu maddelerle vücuttaki zararlı hıltlar temizlenir.

Mideyi temizledikten sonra, midenin güçlendirilmesi ve beslenmesi ve çabuk hazmedilen besinler verilmesi gerekir. Mideye verilen besinlerin hazmı hızlı ve keymusu iyi olmalıdır. Mideye o besinleri verirken, bizim vasıflandıracağımız gibi, vücudun onları sindirmesine uygun olmalıdır. Mide uzun zaman boş bırakılmamalıdır. Midenin boş olmasından ve açlıktan kaynaklanan hastalıklar ve arazlar baş ağrısı bahsinde ele alınan diğer şeyler de burada kullanılmalıdır. Ancak, o baş ağrısı, beyne diğer organlardan bazı şeylerin yukarı çıkmasıyla olur. Nöbet gelmeden önce, o organ üst tarafından güçlü bağlarla, tespit edilip bağlanır.

Bazen bağlama ile nöbet giderilir. Beyne çıkan madde yukarı çıktığı organdan dışarı atılır. Eğer tedavinin kuvvcti o organa ulaşırsa, ama o organa bedenin gücü ulaşmazsa, sara sakinleştiğinde yakıcı ilaçlarla o organ temizlenir. Oradaki fazlalık dışarı atılır veya o organın maddesi safra ve sütleğen otu ve benzeri ilaçlarla tedavi edilir, yakılır. Maddeyi yakan ilaçlar, *İkinci Kitap*'ta zikrolunan levhalarda gösterilmiştir. Bazen o nevi sara o dereceye ulaşır ki, onda *deraric (bir nevi keklik)*, Malaka fasulyası ve pislik (bir defalık dışkı) alınması gerekir. Eğer organ belli bir duruma muhtaç olursa, yani ancak yukarı çıkan şey, bütün vücutta olursa, bu durum söz konusu olur. Bazı âlimlere göre, bu tip sarada, eğer çok dikkate alınması gerekmezse, iki uzun damarından (carotid arterler) kan almak uygun olur. Kan almak için bir damar yeterli olabilir. Ancak kan almanın önemi büyüktür.[351] Kanı kesilmez. Onun kanını durdurmak için tedbir almak gerekir. Kan alma beyni soğutur ve ruhu beyinden keser ve nabız durur. Sınıflandırmayı yapanlar, zikredilen 2 carotid arter damarından kan almak mümkün değildir. Ancak başa çıkan ancak arteryel olmayan damarlardan kesilerek kan alınabilir.

---

351 TM: Çünkü bu uzun damarlar arterdir.

[352]Beşinci Kısım
Sekte (Durma)

Sekte bütün vücut organların his ve hareketinin tamamen durmasıdır. Organlardaki bu değişimle beynin karıncıklarındaki his ve hareket ruhlarının yollarında tıkanıklık olduğundan beyinden o organlara ruh ulaşamayıp, hissiz ve hareketsiz kalmasıdır. Eğer hareket organlarında ağırlaşma ve solunumda ağırlık veya zaaf olursa solunum kolay olmaz. Muhtemelen nefsinde darlaşma olanlar da, köpük gibi olup veya daha dolu veya ağır olursa o *sekte (durma)* sıkıntılı olur ve bu nefes organlarının gücünün harekete getirilmesindeki yetersizliğe işaret eder. Bunlardan da zor olan nefesin köpük gibi olmadığı ve ağır olmadığı veya bunlardan birinin olmadığı sektedir. Eğer afet büyük değilse, gargara ile adeta boğulur. Yine etkin olan şey karna gidip burundan çıkmazsa bu şekildeki sekte, her ne kadar zikri daha önce geçen sektelere dönüşürse de, ancak bunun sıkıntısı çoktur. Hippokrates eğer sekte güçlü olursa sahibinde soğuma olmaz, der. Eğer zayıfsa onun sağlığına kovuşması kolay olmaz. Onun iyi olmasının yollarından biri, beyinde olan ruh yolunun uygun olmasıdır. Bu da uygunluk ile veya dolulukla olur. Dolulukla olan sektede bilinmelidir ki, sekte yaşı ve ülkesi ve tedbiri rutubetli olanlara arız olur. Özellikle rutubetli kişilerin belli miktarda rutubetlerinin belli miktarda ve soğuklukları da olmalıdır. Eğer sıcak ve kuru mizaçtaki kişiye sekte isabet ederse, onun tedavisi zordur. Çünkü mizacı da sıcak ve kuru olan kişinin sekte mizaç halini oluşturur. Hastalığın şiddetli olması ancak sebebinin cidden güçlü olmasıyla oluşur.Mizacı güçlü olanın hastalığının sebebi de güçlüyse, hasta buna dayanamaz. Sıcaklık da nadiren oluşur.

Ancak şüphesiz ruhun yolundan beyne ve beyinden ruhun yoluna da bağlantı vardır. Ama bir defa kan hıltı beynin karıncıklarına gelir ve balgami hıltı da çok hâkimdir.[353] Burada hılt atar damarlardadır. Damarlar kanla çok fazla doldur. Ruh için geçiş yoktur. Yanma yoktur. Burada carotid arterlerde his ve hareket görülmez. Şüphesiz ki eğer bu durum bedene ait sebepten görülürse fiili budur.

---

352 TM'dc var.

353 Metinde bu cümle 2 defa yazılmış

Bazen derler ki sekte ve çeşitleri genel olarak iki sebeple oluşur. Şüphesiz selim organlarda ortaya çıkar. Onunla (sekte) ölüm arasında fark yoktur. Onda (hasta) soluk alıp verme görülmez. Sonra hasta kendine gelip yaşama devam eder ve sakindir. Gördük ki onda yaradılış yoğun haldedir. Sekte anında solunum yoktur, gevşemeye gerek yoktur. Çok yoğun nefes ve kesif duman vardır. Bu durum soğuktan dolayı görülebilir ve yaklaşık 12 saat kadar devam edebilir.

Sekte çoğunlukla felce dönüşür. Atması gereken maddeyi atamazsa felç olur. Sekte karıncıklarda tıkanıklık oluşturur. Şüphesiz tıkanıklık bu arkadaki karıncıklarda olur. Başın ön tarafındaki his kaybolur. Hippokrates dedi ki bu durumda başta aniden ağrı olur; sonra sekte olur. Tamamlanmadan önce helak olur, ancak bu durumda humma geri döner ve fazlalıklar çözülür.

Bilmelisin ki çoğunlukla sekte dişlerde etkisini gösterir. Burada rutubetli vücutlarda ve özellikle soğukla birlikte görülür. Şüphesiz bu hastalıkta sıcak ve kuru mizaç görülür. Hastalık normal mizaca zıttır. Ancak bu hastalık önemli bir sebepten ortaya çıkar; mizaçtaki fazlalıklardan oluşur; ihtimallerle belirlenir. Sıcaktan iki tarafta hapseden maddeler bir tarafta toplansa o madde felç oluşturur. Sektenin sebebi ekseriya beynin iki arka karıncığıdır. Eğer sekte ile humma birlikte görülürse, o karıncıklarda şişler olduğuna işaret eder. Bazen sevdavi kanı çok olan kişilerden çok kan alınmasına ihtiyaç duyulduğunda bu fazlalık kan alınıp dışarı atılarak tedavi edilir. Lakin daha sonra bu kişilerin hareketlerinde sekte gibi hastalıklar olur.

Ülkenin Uygunluğu: (Kişinin Yaşadığı Ülkenin Sekteye Uygun Olması): Bu hastalıkta, sıcak ilaçlar değişimi sağlar. Onun içindir ki, bu ilaçlar vücutta düzensizliği ve tembelliği olan sekte oluşturan maddeleri harekete geçirir. Baş dönmesini açıklarken baş dönmesinin sektenin uyarıcısı olduğu yerleri bildirdik ve o yerleri tarif ederek bunu yaptık.

Belirtileri: Sekte ve komanın birkaç bakımdan farkı vardır. Sekte görülen kişide ağırlık olur ve nefesinde bozukluk vardır; komada bu durumlar görülmez. Sektede ağır uyku olup, derece derece koma görülür. Ama sektede bu durum bir defa görülür. Yine sekte görülen kişide çoğunlukla sekteden önce baş ağrısı venlerinde kalır. Sektenin sınıflaması ve sebepleri bu söz konusu edilenlerdir, ancak bazen iki

şekilde olan felç de sekte olarak kabul edilir. Felçle birlikte baştaki olan organlar da sakinleşir Bazen de bir tarafta görülen zaafa sekte denip, o sekteye *sekte-i seyyid* (esas, hâkim sekte) derler. Bu belirleme Tabip Hipokrat'tan alınmadır. Bazen insanda sekte olur; o ölümden farklı değildir. Onda hayatın göstergesi olan soluk alıp verme hissedilmez; solunum ve bir hayat belirtisi yoktur; sonra sekte geçer ve sükûnet oluşup, kişi hayata döner. Biz bu durumda olan birçok kişi gördük. Onlarda soluk yoktu nabızları tamamen durmuştu. Sonra onlar sağlıklarına kavuşup yaşamlarına devam ettiler. Bu durumda olan kişilerin gevşemeye ihtiyacı şiddetli değildir. Buharlı dumanları atıp, def ederek, çok soluk alıp vermeye ihtiyacı yoktur. Bundan dolayı hekimlere göre, bilinir ki, kişinin hayatında fazlalık artışı olup, onu atamazsa, 72 saatte onda sekte durumu ortaya çıkar. Çoğunlukla sekte felce dönüşür ve kişi ondan kurtulmakta aciz kalır. Bu durumda o maddeyi bir tarafa atar ve felç durumu ortaya çıkar. Sektede söz konusu olan fazlalık, sadece beynin karıncıklarında olmaz. Eğer [bu fazlalık] arka karıncıklarda olursa sekte görülen kişinin başının ön kısmında ve yüzünde his kaybı olmaz. Fazıl hekim Hipokrat şöyle [demiştir: Bir kişinin] başında ağrı oluşmuş; sonra düşmüştür. Kişide *kabl el-sabi, yani kabl el-yevm el-sabi* oluşmuştur. Ancak bu kişide ateş olduğu görülür. O biriken zararlı madde çok fazla çözülüp sekte ile ortadan kalkar,' demiştir.

Bilinmelidir ki, sekte yaşı, ülkesi ve tedbiri rutubetli olanlarda görülür. Özellikle rutubetli kişilerin rutubetleri belli miktarda ve soğukça şiş ve baş dönmesi, etrafı bir örtü ile örtülmüş gibi sınırlı ve karanlık görme ve bütün bedende titreme ve yaşlılarda uyku, ağırlık ve tembellik gibi belirtiler oluşur. Çoğunlukla sevdavi ve dumanlı bulut olur ve sevdavi mizaç hâkim olur. [Yazları dişlerine birer vuruş almış gibi olmasından ortaya çıkan sevdadır.] Testere tozu gibi ince parçacıklar idrarda birikip tortu oluşturur. Ama bir kısım vurma, düşme veya diğer bir organla ortaklığından dolayı görülen bir kısım sekte kesin olarak açıklanmalıdır. Yöntemden sen bunu anlayabilirsin. Humma (ateş) bu nevi sekteye işaret eder. Aynı şekilde şiş alametleri de sekte olduğunu gösterir. Kandan kaynaklanan sekte zikri çok geçen kan alametleri gösterir. Hastaların yüzleri ve gözleri

kırmızıdır. Boyun damarlarında uzama ve doluluk görülür. Bu durum ondan kan alınması gerektiğine işaret eder. Sektenin görülmesinden önce, kan oluşturan farklı besinler sekteyi gösterir. Ancak, sektenin maddesi balgam olduğunda gözün rengi burun boşluğununki gibidir. Bunun gibi belirtiler balgamın mevcudiyetine işaret eder. Hekimlere göre, yaşlı kişilerde baş dönmesi veya tekrar eden baş dönmesi arız olursa, bu durum kesinlikle sekteye işaret eder.

Tedavisi: Dış sebeplerden arız olan sektenin tedavisi o sebebin ortadan kaldırılmasıyla gerçekleşir. Diğer organlarla ortak oluşan sektenin tedavisi ortak olduğu organa göre ve senin *Kanun*'da öğrendiğin tedavi şekliyle olur. Kandan kaynaklanan sektenin tedavi ve ona karşı alınacak tedbir, sekte görüldüğünde kan alıp fazla kanı dışarı atmakla olur. Çünkü fazla kanın çıkması ile durum iyiye döner. Kan alındıktan sonra bildiğin lavman terkipleriyle lavman yapmalısın. O lavman ile baştaki madde aşağıya çekilir. Böylece koruyucu tedavisi gayet iyi olur. Tedavisi gül suyu, ince arpa suyu ile olup, menstrual sıvı kesilir. Beyni destekleyen kokulu nesneler koklatılır.

Ancak beyin bildiğin sıcak maddelerle ısınmaz; balgam maddesinden ortaya çıkan tedavide, eğer balgam ile kan alameti mevcutsa, yine kan alma yoluyla olur. Sonra güçlü lavman maddeleriyle lavman yapılır; güçlü göz ilacı uygulanır ve göz ilacı ile birlikte kuru ve sert inek safra kesesi uygulanmalıdır; sonra müshil içilir. Eğer müshil nüfuz edip boğazdan geçerse sekteye maruz kalan kişiye, uygun haplardan sütleğen hapı verilir. Bunlardan sonra sekteye uğrayan kişinin başına, başa uygulanan bir nevi pansuman yapılmağa devam edilir; hastanın devamlı yüzüne bakılır. Onun yüzüne kaynamış su uygulanır. Ona turk otu, farekulağı, ağaç kavunu yaprağı, yarpuz otu, yabani kekik, çördük çöp, sarıyonca, mercan köşk, pelin gibi maddelerden pişirilerek hazırlanan sakinleştirici ilaçlardan verilir. Aynı zamanda hasta bu gibi yağlarla sakinleştirilir. Bunlarda da haşhaş özelliği olmalıdır. Sedef otu yağı ile başı ovmak ve bu yağın içine nezle otu (yapışkan otu), kunduz hayası ve çavşır otu ve de kına konulmalıdır. O sekte hastasının bütün vücudu kükürtle karıştırılmış zeytinyağı ile yağlanır. Karanfil ve ezilmiş küçük Hindistan cevizi ve cevizden 3 habbe alınıp, iyice karıştırıp başa konularak, tedavide kullanmalıdır. Ayak-

ları ısıtmak için bu özelliğine sahip yağ ve sıcak su ile ovulmalıdır. Kaynamış *hubzat-ı zahiri (arum cinsinden bir bitki)* ve zambakla merhem yapılır ve omurilik üzerine onun başlangıç yerinden başlayarak hardal ve ballı sirke ve kunduz hayası sütleğen otu ile karıştırılıp sekte hastasına uygulanırsa, iyi olur.

[Aynı amaçla] eşek hıyarı yağı, sedef otu, ada soğanı yağları kullanılır. Bunlara taze zeytinyağı katılmalıdır. Onun yapılması iki şekilde olur. Bu ilaçlar hastalık yeni ise yeni yapılmış zeytinyağı içinde kırk gün bekletildikten sonra, omurilik üzerine uygulanır veya taze zeytinyağı içinde bu maddeleri pişirirler. Örneğin zeytinyağından bir kusta ve ada soğanından iki ukiye alınır ve ada soğanı iyice kızıncaya kadar pişirilir. Aynı zamanda nezle otu yağı da bu iki şekilde hazırlanır. Önceki bir yazıya (tarife) göre, omurilik sıcak uygulama ile tedavi edilir. Daha önce hangi yağ kullanılmışsa, aynı hayvani yağ tercih edilmelidir; katı olan yağ eritilmeli, sıvı haline getirilmclidir. Merhem haline getirilen terkip yaraların üzerine uygun şekilde uygulanır. Eğer bu uygulama başarılı olursa, uygulamaya devam edilmelidir. Eğer başarılı olmayıp, tekrar başka ilaçlara ihtiyaç duyulursa, o zaman hastaya güçlü, nefesi rahatlatan kokulu ilaçlar verilir. İlacın gücü duruma göre farklı olur.

Lavman için dışarı atıcı maddeler verildikten sonra, buruna çok yaklaştırmadan, ona (burna) güçlü [kokulu] maddeler ve güçlü buharların (buğular) verilmesinde sakınca yoktur. Yine demiri kızdırıp başın arka tarafından dağlamayla tedavi edilir. Senin bildiğin yakıların, bu yere uygulanmasında da sakınca yoktur. Süsen yağı veya zeytinyağı ile yağlanıp sekte hastasının boğazının içine koymak mümkün olursa bu yolla kusturmak yararlı olur. Özellikle midenin ağzında doluluk olması söz konusu ise, bu tedavi çok yararlı olur. Aynı şekilde, sekteden önce bayılma olursa, yine bu tedavi çok yararlı olur. Sektede veya rutubetli olanların başlarını desteklemek üzere hasta kusturularak vücudu [zararlı maddelerden] temizlenir. Sektelcrdc özcllikle müshillerle zararlı madde dışarı atılır. Çünkü ruhların dışarı atılması ve hastalığın hafifletilmesi gerekir. Bazen adı geçen arpadan bir kere alınması hızlı etki eder. Hastanın dişleri birbirine çarpar.

Hafif bir tenkiye yapılırsa, terkibe, sedef otu suyu ile pişirilmiş kunduzhayası yağı katılması gerekir. İki dirhem içilmelidir; onun yavaş yavaş içilmesi gerekir. İki dirhemi azar azar artırılarak, günde beş dirheme kadar çıkarılarak hastaya içirmeye devam etmelidir. Sonra dışarı atılması mümkün olursa (hastalık oluşturan hıltın), tiryak ve *mesrud (çorbaya kuru ekmek parçaları ilave edilerek elde edilen karışım)* ve aynı zamanda, *şelişa (ağızdaki paraliz ve çarpılma için kullanılan ilaç)* Malakka fasulyesi, *şecerniya (gözden yaş getiren bitkiler)* ve benzeri mürekkep ilaçlardan fındık miktarında alınarak, gargara yapılır. Basit ilaçlardan da kunduz hayası ve bir miskal ballı su ile veya bakla kadar ballı sirkeyle birlikte içilir. Onların (O hastaların) içkileri ballı su ve sedef otu olmalıdır. Eğer sen, gerekiyorsa, hastaya ballı su içir. Hasta bir hafta gözlenir ve bu sırada ona gargaralar ve *burundan çekilen (atusat)* ilaçlar verilir. Kafası ve omurgası üzerine şartlı veya şartsız olarak, gerektiğinde ağırlık konur; hastayı salıncakta sallayıp, perhiz yaptırılır. Üç hafta sonra, banyo yaptırılıp, hamam gününde hastaya merhemle masaj yapılır.

[Söz konusu edilen] ilaçlar içirilip, bütün vücudu temizleyen ilaçlar uygulandıktan sonra, onlara gargara yaptırılması yararlı olur. Yabani kekik, nane, mercan köşk ve çördük otu ve benzeri ilaçlar kaynatılır ve sirke ile birlikte muamele edilir. Bunlara bal da katılmalıdır. Aynı şekilde pancar kökü suyu ile nezle otu, meyveler, yabani kekik ve sumak pişirilir ve bu terkiple gargara yaptırılır. Söz konusu olan ilaçlar içirilip bütün vücudu temizleyen ilaçlar uygulandıktan sonra, onlarla gargara yaptırılırsa yararlı olur. Yabani kekik, gül, nane, mercanköşk, çördük otu ve benzeri maddeler kaynatılır ve sirkeyle birlikte muamele yapılır. Bunlara bal da katılmalıdır. Aynı şekilde pancar kökü suyu ile gargara yapılır. Nezle otu, meyveler, yabani kekik ve sumak pişirilerek bu maddelerle hastaya güç verilir. Biber, zencefil, meyveler ve boraks ve sumak çiçeği alınıp bir arada dövülür kaynamış şarapla macun yapılır. Bununla emilerek alınan ilaçlar (tabletler) yapılarak, ağız yoluyla verilir yahut pişmiş çördük otu yapılan terkip gargara olarak verilir. Bu zikredilen ilacın hastaya yararı vardır. Biber, sivri biber, hardal, nane alınıp adı geçen terkip gibi macun yapılıp, sonra sıcak olarak kullanılır. Sektede yenerek tüketilmesinde yararı olanlar

şöyle verilebilir: Nane, çeşitli meyveler, biber, mercanköşk ve hardal gibi şeylerin birlikte olsun, tek tek olsun tüketilmesinde yarar vardır. Bunların verilmesinde terkibe sumak koymak gerekir; bu tedavide yararlı olup, etkisi güçlü olur.

Sekte hastalığı olan kişilerde ruhları güçlendirecek sıcak yağlar yararlıdır. Çünkü bu yağlar sinirlerde olan ruhları destekler ve sinirin cevherini destekleyip sinirlerdeki fazlalıkları çözer. O yağlardan biri süsen yağıdır. Sonra mercanköşk yağı, papatya ve gevşeten, rahatlatan yağlar ve sarıçiçeklerin yağları gelir. Bu yağlarla özellikle baş yağlanmalıdır. Özellikle çördükotu, nane, yabani kekik, mercan köşk gibi bitkilerin yağları kullanılmalıdır. Sekte hastalarının beslenmesi iyi olur. Saralı kişilerin beslenmesi daha hafif olarak düzenlenmelidir. Sekte görülen kişinin sabahki besini sadece ekmek olmalıdır. Ekmekle kuru incir onlar için iyi bir besindir. Yemek üzerine içecek içmek, onlar için kusturucu olur. Onların yoğun harareti bertaraf edilmek istenirse, içeceklerin yemekten önce içilmesinde bir sakıncası yoktur.

Onlar, yemek yediklerinde uyuyamazlar. Muhtemelen yedikleri yiyeceklerin midenin ağzından aşağı inip, sindirilene kadar beklemeleri gerekir. Onların uykusuz kalmamaları gerekir. Çünkü uykusuzluk beyinde çok kötü bir etki yaratır. Eğer besinlerindeki buharlar düzensizliğe engel olursa, bazıları (hekimler) onların, alınıp atılmasını uygun görür. Arpayı mercimekle muamele edip yerse, üzüm salkımı, badem ve kuru incirle onların sindirilmesine yardım eder. Bazen onu çerez şeklinde yedirmelidir. Şarap fazla gelir; gereksizdir. Onlara vermek uygun olamaz. Aynı şekilde, yeni şarap da uygun olmaz. Beyne hızla nüfuz ettiği için ve beyni hızla doldurduğu için sekte olan kişilere verilmesi uygun olan şarabın iki kötü etkisi vardır. Ancak, yine de şarap zararlı maddeler arasında ortalama bir yerdedir. Sekte olan kişinin el ve ayaklarında ateş varsa, iki saat kadar sekte olur. Çünkü sektenin hastalığın ateşinin verdiği etkiyle olması ihtimali vardır. Buhran halinde yenmesi ertelenmiş yiyecekler iki saate yakın yenmemelidir. Bu zaman geçtikten sonra, görülür ki o şişin oluşturduğu ateş ve sıkıntı (sekte) ortaya çıkmıştır; buhranla oluşmamıştır. O zaman sekte hastasının helak olduğu görülür. Bilinir ki, sekte ve felç hastalıklarında o hastalıklar dolayısıyla kanallar çok fazla sıkışmış

ve daralmıştır. O hastalıklar için verilen maddeler kanalların darlığı dolayısıyla, dışarı atılamaz. Hekim bilmelidir ki tedavide burun kullanılmalıdır. Muhtemelen bakışını iyileştirmek için hastalığa sebep olan etken maddeyi dışarı atmak gerekir.[354]

354 TM: Sekte hastalarının uykusuz kalmamaları gerekir. Çünkü uykusuzluk beyinde birçok fonksiyonun bozulmasına sebep olur. Besinlerindeki buharlar düzensiliğe engel olduğundan bazı [hekimeler] şu terkibin alınmasını uygun görürler: Arpa mercimekle muamele edilip, üzüm, bademve kuru incirle muamele edilirse, zararlı hıltların aşağı inmesi sağlanır. Eğer besinlerinde buharlar düzensizliğe engel olursa, bazı (hekimler) onların, alınıp atılmasını uygun görür. Arpayı mercimekle muamele edip yerse, üzüm salkımı, badem ve kuru incirle onların sindirilmesine yardım eder. Bazen onu çerez şeklinde yedirmelidir. Şarap fazla gelir; gereksizdir. Onlara vermek uygun olamaz. Aynı şekilde, yeni şarap da uygun olmaz. Beyne hızla nüfuz ettiği için ve beyni hızla doldurduğu için sekte olan kişilere verilmesi uygun olan şaarbın iki kötü etkisi vardır. Ancak, yine de şarap zararlı maddeler arasında ortalama bir yerdedir.

İKİNCİ FEN

SİNİR HASTALIKLARI[355]
(Bir makaleden meydana gelmiştir. Gereksiz ayrıntıdan kaçınılmıştır.)

Birinci Kısım
[356]Sinir Hastalıkları Hakkında

Sen sinirin kökenini ve organlara dağılışının şekillerini ve mizaçlarını ve anatomisini daha önce öğrendin. Ama burada hastalıkların sınıflarının 3 olduğu, yani mizacı, aletleri ve bozukluklarının açıklamaları verilir. Sinir hastalıkları mizaç ve organlarla bağlantıdır. Bu tip hastalıklarda ortak olan üç çeşit hastalık vardır. O hastalıklar dolayısıyla, sinirlerin doğal fillerinde ve hareketlerinde bozulma görülür. Hareketin sertliğinin sinir hastalıklarının oluşmasında önemi büyüktür. Diğer sebeplerden daha güçlüdür. Çünkü sinir hareketin aletidir ve fiillerin çok sert olması hastalığın oluşmasında yatkınlık oluşturur. Hareketlerin çok sert olması siniri zorlar ve hastalığa sebep olur. Hatalı hareket çok uzarsa, [birikmiş olan] ağır nesneleri atmak suretiyle [yok] olur. Diğer güçlerin uzun süreli olması ve zorlaması kasılmalar şeklinde olur. Sinirin durumu his ve hareket fiiliyle belirlenir. Sinirin yumuşaklığı güçlü bir şekilde sabitlenmesinden anlaşılır. Beynin ve omurların uyumu yoluyla sinirlerin durumu anlaşılır. Hastalık, ağrılardan ve sinirlerle ilgili maddelerden de anlaşılır. Aynı zamanda,

---

355 TM: ve ONLARIN TEDAVİSİ

356 TM: *Ellinci Fen*

beynin durumunu gösteren belirtilerin çoğunun değerlendirilmesi ve yumuşak oluşuyla da anlaşılır. Sinirlerin hastalıklarından biri belirlenirse, o hastalık rutubetli mi yoksa kuru mudur bilinirse, onun tarifi şöyle yapılabilir: hastalık ortaya çıktığında, durumuna göre, gerektiği gibi tedavi yapılır. Eğer [hastalık birkaç kez] tekrarlarsa, rutubetinden şüphe edilemez. Aynı zamanda belirlenen sinir yağlı olur. Eğer sinir hızla yağı alıp emerse, hastalığın kuruluktan kaynaklandığından şüphe edilemez.

Eğer organda garip bir sıcaklık yoksa sinirin mizacını değiştiren sebeplerini tamamından önemli olan organı temizlenir; sonra, perhizle tedavi tamamlanır. Ancak her organın belirli bir süre perhizi olur. Konusunda ele alınmak üzere bırakıldı. Hastalığın tedavisine, mizacı değiştiren ve en iyi perhizle başlayıp, yavaşça mutedil güçlü bir tedaviyle devam edilir. Sinirin temizlenmesinde [zararlı maddeden temizlenmesi için yapılan] mizacı değiştiren tedavi şöyledir: sinir hastalıklarında çoğunlukla atılması gereken hastalıklı madde soğuk olan maddelerdir. Soğuk maddenin dışarı atılmasını sağlayan droglar ebucehil karpuzu yağı, beyaz çöpleme gibi güçlü maddelerdir ve özellikle beyaz çöpleme ile o maddenin kusturularak dışarı atılması sağlanır. Aynı şekilde sütleğen ballı sirke ile karıştırılıp elde edilen terkip ve diğer güçlü beyin ilaçları ve soğuk maddeleri atan eski yakılarla tedavi edilir.

Soğuk maddeleri kuru hamam ve mutedil perhizle [zararlı maddeleri] dışarı atılır. Sinirin mizacını belirleyen, beyinde söz konusu olan mizaç değişimidir. Özellikle, yağ veyahut ilaçlarla beynin mizaçlarının değiştirilmesi söz konusudur. Şiddetli saldırmalara karşı, yağ olarak, ılık yabani kuş yağları ve sıcak yağların tortuları, örneğin zeytin ve kuşların yağlarının tortusundan bir parça [ilaç olarak] kullanılır. Bunlar sinir hastalıklarının [tedavisi için] uygundur. Sinirlerde olan hastalıklardan kurtulmak için yağlar ılımlı bir tedavidir; güçlü amber kokusu ve yağların sinire etkisi çok olur. Bunlardan sonra sıcak kompres uygulanmalıdır. Lakin sıcak kompresler ve sıcak sular sinirlerin mizacının değişmesi için alınanların cidden güçlü ilaçların kullanılması gerekir. Onların nüfuzu için mesamatın açılmasını abartarak önlem almak gerekir.

İkinci Kısım
Sinirlerin Mizaçlarının Düzeltilmesi

Sinirlerin mizacını düzeltmek için çoğunlukla sıcak ilaçlara gereksinimi vardır. Bunun için hardal yakısı ve sıcak yakılar zift gibi ilaçların uygulanması gerekir. Aynı zamanda eklem ağrılarında uyguladığımız gibi, zeytinyağı da sinirin mizacını değiştirir. Onun için iyice pişirilmesi gerekir. Sinirinin mizacı kötü olanlar çam balından (zamkından) cidden yarar sağlarlar ve bilinmelidir ki, sinirin mizacının tedavisinde, arka beyin tarafındaki hastalıklarınkine benzer tedaviler uygulanır. Ancak söz konusu olan sinirler, yüz sinirleri ise, arka beyindeki sinirlere yardımcı olmak gerekmez. O halde beynin arka tarafına destek olunduktan sonra, organı harekete getiren sinirin başlangıcına destek olunur. Sinirlere yararlı olan ilaçlar olduğu, gibi zararlı olanlar da vardır. Onların bazılarını biz daha önce açıkladık. Sinir ilaçlarının yararı ve zararı sinirin durumuna uygun olmalı ve hastaya sorulan sorularla hastalıklara göre değerlendirilmelidir. Biz genellikle basit ilaçları zikrettik. Şüphesiz hastalıklarda, hastalığın durumuna göre ilaç tercih edilir.[357]

Yiyecek ve içecekten sinire destek için kunduzhayası, çam kozalağı özellikle verilir; *hatt* (deve, at veya kuş) sütü ve bal topağı, süt veren ineğin beyni ortalama miktarda alınıp, onunla [hasta kısım] ovulur.[358] Bunlardan yapılan haplar her gün bir dirhem olarak veya bal şurubu ile hastaya verilir verilir. Uygun, iyi huylu siniri olanlara uygun suların verdiği zararı durdurucu su olur. Ilımlı bir perhizin de yararı olur. Sinire zararlı olanlardan biri de çok cinsel münasebettir. Doluluk üzerine uyumak da zararlıdır. Soğuk su veya çok yoğun ve çok yenen şeker de zararlıdır. Çünkü lezzetli şarap (içecekler) dışında, bütün çözülen şurupları alıp, içmek siniri soğutur. Aynı zamanda

---

[357] TM: Örneğin sinirin ilaçlar uzatılmasına veya gevşetilip rahatlatılmasına yararlı ise ona, sinire yararlı ilaç derler. Aynı şekilde o hastalıklara zararlı olursa ona *zararlı ilaç* veya *ters ilaç* denir. Çünkü uzamış olan şikayet harareti yatıştırmak için söz konusu edilen ilaçların alınması her ne kadar organda olumsuzluk yaratırsa ona sinir ilaçları denemez; o hastalık bütünüyle vücuda yayıldığı için sinirin zayıflaması, gevşemesi bir nevi bozukluktur.

[358] TM: Bunların beyinde önemli etkisi vardır.

ekşi olan ve güçlü soğuk şeyler sinirlere zararlı olur. Çok oruç tutmak da zararlıdır. Biz burada bu makalede sinir hastalıklarının mizacını ve tıkayıcı hastalıkları zikrediyoruz. Ama sinirin şişleri yaralarını bu *Üçüncü Kitabı* izleyen *Dördüncü Kitaba* bırakırız. Bilinmelidir ki, soğuk su sinire zarar verir. Çünkü sinirin soğuk suyun soğutmasından dolayı cevherinde oluşan rutubet sindirilemez; bünye aciz kalır. Bu rutubet ham hılta dönüşüp, münasip hastalıkların fail maddesi olur. Bilinmelidir ki, sinirler suya batırılırsa, güçlü olur, ısınır ve adeta kaynamış olur. Suya batırılmış olanların bu durumu, bundan önce de biliniyordu. Allah'ın izniyle.

[359]Falic (Felç) ve İstirha (Zihin Zaafı)

[360]İki Türlü felç vardır: mutlak ve özel felç. Aynı şekilde felçte *mutlak (kesin)* felçle o iki nevi afetinin genel açıklaması aynıdır. Ama özel felç *(felc-i mahsus) istirhadır (zihin zaafı)*; bedenin dolaşık (karmaşık bir durumuna işaret eder. Felç iki sınıf olur. Birinde boyundaki zaaftan dolayı, başa ve yüze doğru oluşan tiptekidir; diğerinde hastalık baştan başlayıp sonra yavaş yavaş diğer bir aşamada yükselir ve yaygınlaşır. Arapçada yazılan felç açıklamasından felcin manası ikinci gruba ait olmalıdır. Genel felç açıklaması alınıp genel *istirha (beyin zaafı)* olarak kabul edilirse, bu anlamda iki beyin zaafı genel olup, ancak baş kurtulursa, zihin zaafı felç grubundan olur. Ancak baş sağlıklı değilse *sekte* olur. Genel açıklamasına uygun olarak, geniş anlamda bu şekilde ele alınamaz. Aynı zamanda yalnız bir parmakta olan gevşeme de genel anlamda felçtir. Sen bilirsin ki, felç afeti isabet eden organda his ve hareket yoktur. Onların yok olması his ve hareket kuvvetlerine sahip ruhların hapsedilip organa nüfuz etmesinden yoksun olması dolayısıyla, ortaya çıkar veya söz konusu ruhları organlara nüfuz eder. Ancak mizacı bozulduğu için iki kuvvetin onda etkisi olmaz. Organ o güçlerin fiilini kabul etmez. Bununla birlikte

---

359 TM İkinci Fasıl

360 TM: Bazı *kerc-ı falic (felçler)* kesin bir açıklama ile verilir ve bazen de ihtimale dayalı sözlerle uygun bir açıklama yapılır. Ancak kastedilen muhtemel manası kesinlikle felcin kapsadığı anlamı içerir. Nitekim *istirha (zihinsel olarak zaaf halinde olma)* bir organla ilgili olduğu gibi, genel bir bozukluğa da işaret ediyor olabilir.

his ve hareket yok olur. O halde organın mizacı kötü sıcaklıktan veya soğukluktan veya rutubet veya kuruluktan biri olur.

Uygun olan kötü huylu sıcak mizaç his kuvvetinin etkilenmesini engeller. Ancak sıcaklık çok açıksa o zaman bozuk sıcak mizaç histen organı men eder. Ateşli hastalıklar aynı zamanda, sıcaklığı dolayısıyla mizaç bozukluğu olduğunda hislerin ve hareketlerin yok olmadığını gösterir. Kuruluktan dolayı görülen mizaç bozukluğu sıcak bozuk mizaçtaki gibi olur veya ona yakın olur. Belki organın his ve hareket etmesini engelleyen soğuk ve rutubet ile olan bozuk mizaçtan soğukluk ve rutubetin bu etkisi açık değildir. Çünkü soğukluk ruhun zıddı ters olduğundan ruhu [adeta] zehirler veya aynı şekilde organı rutubetten kurtarmak mümkün olmaz. Onun için maddi olmaksızın organa isabet eden soğukluk ve rutubet his ve hareket etti diye kabul edilir. Ancak bu şekilde olan felçlerin tedavisi kolay olur; kolayca bertaraf edilir. Basit rutubetle oluşan felçlerin genellikle bedene veya onun yarısına hâkim olduğu zannedilir. Belki bunun sebebi bu şekilde oluşan felçler bütün organlara hâkim olmamasıdır. Aynı zamanda ekseriya bütün bedendeki felçlerin sebebi ruhun hapsolması (tutulması) olduğu zannedilir. Ruhun hassasiyeti, ruhun mecrasının tıkanmasıyla ortaya çıkar. Aynı şekilde organlara gelen yolların tıkanması ya da ikisinin birden bulunması iyi olmaz. Zayıf diş dolayısıyla olan felçlerde bu iki şey birlikte bulunur. Felç beyin zaafının fiili sebebi ruhun organlardan gidememesi olup ruhun gidememesi, yollarının kesilmesi, deliklerinin kasılması veya onun benzerleri veya şişlerden veya kişinin zayıf düşmesinden ortaya çıkar. Deliklerin (mesamatın) kasılmasının dışarıdan bir müdahale ile giderilmesi mümkündür; hastalık bu bağlantının, hissin ve hareketin yok olması ve organın zayıf düşmesiyle ortaya çıkar. Bağlantısı çözülünce o hastalık ortadan kaldırılmış olur.

Deliklerin kasılması bazı kere vurma ve düşme gibi şiddetli basınçla olur. Göğüs omurlarındaki kırık sol tarafta veya sağdaki kırık omurların meylinden arız olan basınç nedeniyle yollarında basınç oluşur. Eğer kırık omurlar sağ tarafa veya sol tarafa meyilli değilse, ayaklara doğru veya zıt tarafa doğru ise onda bünye zaafı (beyin zaafı, istirha) veya felç meydana gelmez. Çoğunlukla onda meydana

gelen afet uzama şeklinde olur. Bazen cevher organda ağır ve yoğun olduğunda delikler kasılır (kapanır?). Ancak dolulukla olan basınç, rutubet ve akıcı maddelerden meydana gelir. Çünkü o maddeler sinirde toplanıp dokunun devamında veya dallarında meydana gelir. Bu duruma göre, organa his ve hareketle bağlantılı ruhların nüfuzu mümkün olmaz ve şiş dolayısıyla olan kapalı sinirin (bloke olmuş olan sinirin) yastık oluşturmasında veya dallarında şiş olup deliklerin ruhu tutmasıyla bu hastalık, felç oluşur. Ancak kesme ve bağlantıyı koparma eğer sinirin enine olarak yapılırsa o kesme organın his ve hareketine mani olmaz. Eğer kesme arızi olursa o kesme sinirin ulaştığı organda his ve hareketi engeller. Bilinmelidir ki sen beynin 3 karıncığından her bir karıncık, söz konusu edildiği üzere, 2 kısma ayrılır. Mesela birinci karıncığın sol tarafı bir kısımdır ve sağ tarafı da bir diğer kısımdır. Ne zaman o iki kısımdan birine zarar gelse diğerine o zarar geçmez. Diğer karıncıklar da onun gibidir. O halde bu şekilde beynin üç karıncığından her biri iki kısım olduğu gibi omurilik de iki kısımdır.

Omuriliğin sağ tarafı bir kısım ve sol tarafı diğer bir kısımdır. Ancak omuriliğin bu şekilde ayrılması hafiftir. Karıncıkların kısımlara ayrılması gibi hissi görülmez; omuriliğin kısımlara ayrıldığını gösterir. Karıncığın arka tarafındaki omurilik beynin iki kısmından doğar ve muhtemelen her ne kadar omuriliğe vurulmasıyla olursa, his görülmezse 2 yan tarafında olan sonuçlar, omuriliğinin doğasında icra edilip, omuriliğin sağ tarafına zarar gelirse, örneğin vurulursa beyin gevşer.[361] Bu konuda *Birinci Kitap*'ta bilgi vardır.[362] Bilinmelidir ki,

---

361 TM: Aynı zamanda omuriliğin sol tarafına afet isabet ederse sağ tarafına geçmesine engeller. Bu ayımdan akılda olan helecan yararlı olur. O helecanın kaydı organa his ve hareketi gönderen omurilik siniridir ve his ve hareketin yok olması kaçınılmaz olarak omuriliğin gevşemesi ile olur.

362 TM: Omuriliğe zaaf arız oldukta bir tek şey yekpare olduğu için solundan ve sağından biten sinir bütün olarak zararlı paylaşır ve felç bütün bedende olur. Felci bir parçaya aitse çoğunlukla sınıfların hususiyetleri görülmez. Gruplarımız özellikleri olmaksızın bu sınıfın çoğunlukla ortaya çıkması acaip bir iştir. Ancak omuriliğin kısımları düşünüldüğünde bir ilginç kısım hangisi daha zayıfsa veya hangisinin maddesinin tedavisi mümkünde tabiat o zararı def eder ve diğer afeti korur. Bundan dolayı felç bir kısma mahsus görülür ve yapı bundan afeti oluşan maddeleri, yapısı ayrılır.

çoğunlukla vücuttaki rutubetli maddeler vücudun her yerine dağılır. Vücudu yenen hararet ve bununla rutubeti yenmesi dolayısıyla veya rutubetli maddelerin korkusu, yokluğu ve eziyeti ve lezzet ve sıkıntıdan birinin beklenmeden ortaya çıkışı ve bu beklenmedik oluş dolayısıyla bu sürpriz hareket etmekle oluşur.

Bilinmelidir ki, eğer bozukluk ve felce sebep olan beynin karıncıklarındaki madde ise ve bir karıncığın bir kısmına yayılmışsa, felç yüzün yarısına yayılır. Aynı şekilde madde bir kısımda görülür ve kanallarda olursa yine o kısımda ve yüz tarafında genel felç olur. Eğer söz konusu madde beynin karıncıklarından birinin iki kısmında veyahut bedenin iki kısmındaki kanallarında olursa, o maddenin zarar görmesi durur. Eğer zarar veren madde omuriliğin bittiği yerde olursa bedenin tamamı felç olur. Yüz organı sağlıklı olur. Ona his nüfuz etmez. Çünkü başta olan cildin hissini götüren sinir boyundan gelir ve söz konusu boyundan doğan sinir görcvini yapar. Eğer hastalık yapan madde omuriliğin bir kısmında olursa vücudun o kısmında genel felç olur.[363] Ancak yüzde felç görülmez. Eğer omuriliğin çıkış yerinden bir tarafı gevşek olduğu halde inme inerse o gevşeme omurilikten doğan sinir hangi organa gelip yayılırsa o organda felç olur. Eğer gevşeklik omurilikten olmayıp sinir çiftlerindeki gevşeklikten olursa o sinirin zorluğu ve çoğunlukla gevşek olması hareketli olduğu zaman organın zorluğu ve çoğunlukla hareketinin kaybolması şeklindedir. Eğer yarısı gevşekse hareket verdiği organın hareketinin yarısı kaybolur ve yarısında bazı kısımları noksan ve gevşekse o organın yarısında hareket yok olur. Bundan dolayı bozulma, madde dolayısıyla veya ferdin genel bozukluğu ile olur veya şişler ortaya çıkar. Felcin öyle bir sınıfı vardır ki o sınıf kuluncun buhranıdır ve birçok felcin bu grubunda his yok olmaz. Belki bu durumda his mevcuttur. Çünkü bu sınıfta madde felç olmuş sinir hareketidir; his siniri sağlıklı kalır.

[364]Maddenin birinden dolayı, kulunç bütün vücuda dağılmışsa insanın ondan helak olduğunu söylediler. O maddelerden kurtulanlar

---

363 TM: Yüz organı korunur. Ona his nüfuz etmez. Çünkü başta olan cildin hissini götüren sinir boyunda gelir ve sözkonusu boyundan dğan sinir görevini yapar. Eğer madde omuriliğin bir kısmında olursa vucudun o kısmında felç genel olur.

364 TM: Eski hekimler

müzmin felç geçtiği için kurtulurlar. Kurtulanların tabiatları kuluncun maddelerini bağırsaklardan atılır ve o atılan maddeler dâhil olmak üzere, damarlara ağırlıkları dolayısıyla nüfuz edemeyip siniri etkilediler. Sinirin ağızlarını daraltıp, felç oluştururlar. Bazı felçte de had derecedeki hastalıkların buhranı dolayısıyla ortaya çıkar.

Hastalıkların çok şiddetli olduğu durumda sinirin maddeleri geçip felç arız olur. Ancak hastalığın çok şiddetlendiği durumda maddeler sinire geçtiğinde vücutta zaaf oluşup, hastalık yapan maddeyi atmaya muktedir olamaz. Beynin örtüsünde artık madde kalır. O geri kalan madde dolayısıyla, belli bir süre sonra baş ağrısı oluşur ve o maddenin başa nakliyle, orada kalıp, vücudun geri kalanı bu maddeyi sinire atıp felç oluşmasına sebep olur. Felcin genel olarak arazları soğuklarda ve şiddetli kışta oluşur. Bazen de dördüncü vakitte ve doluluğun hareket ettiğinde ortaya çıkar. Bazen Güney ülkelerinde hastalık elli yaşına gelenler ve onun gibilerde görülür. Çünkü Güney vilayetlerinin rahatı onların başını rutubetle doldurur; başlarındaki rutubet inerek felç oluşmasına sebep olur. Felç olan kişinin nabzı zayıf olursa ölüm olur. Hastalığın gücü zayıflarsa nabız zayıflar ve değişken olur. O nabzın düzeni olmaz. Felçli kişinin idrarı genellikle beyazdır. Nabzı ne kadar hızlıysa idrarı o kadar kırmızı olur. Çünkü bu durumda karaciğer zayıf olup, kanı içindekilerden ayırması mümkün olmaz veya damarlarda zaaf vardır ve bundan dolayı kanı çekmeyi başaramaz. Kan içindeki maddelerle birlikte idrar yollarına ulaşır veya karaciğerde ve damarlarda veya onlara yakın olan organlarda hastalık olduğundan idrarda kırmızılık oluşur. Felçte bazen felçlide sağlıklı olan tarafı hastalanır ve iltihaplanır; ateş içinde olan nesnenin soğukluğu gibi düşer. Soğukluğun gereği düşme dolayısıyla olur. Soğuk bazen soğuk tarafta olanın aynısı diğer tarafta da oluşturur.[365]

Söylendiğine göre, bazen sekte ve sara ve kuluncun her birinde geçiş zamanına bağlı olarak da felç arız olur. Aynı zamanda uterusun yanmasından ve müzmin ateşli hastalıkların buhran zamanında da felç arız olabilir. Omurların rahatsızlığından arız olan felç ekseriya

365 TM: Felçli ve gevşemiş yapıdaki hasta organların rengi diğer organların rengi gibi olup sarı olmazsa ve incelme yoksa o felçte sıhhatin aksine olanlardan çok faalyetlerden olur.

öldürücüdür. Ancak vurmamalarla ortaya çıkan felç eğer sinire şiddetle vurulmayıp sinirde ezik yoksa bazen o felçten kişi kurtulur ve o kişi sağlığına kavuşur. Eğer sinire fazla [şiddetle] vurulmuşsa ondan dönüş olmaz. Felç vurma ile arız olup ondan dönüş olmuşsa o kişiden kan alınmalıdır. Başlangıçta [böyle] yapılır. Burada[366] felcin maddesinin ne durumda sabit olup, belirlenip ondan sekte ortaya çıktığını burada açıkladık.

Belirtiler: Felcin görülmesi daha ince (çok ince) sinirlerde düşme ve darbe ile ya da kılıç ve kılıç gibi kesici aletlerin kesmesiyle olur. Sebebin oluşması ve belirlenmesi [hastalığın] oluştuğunu [bize] gösterir. Bazen kesinlikle sebebi belli değildir. Sinirin derinde olması dolayısıyla, sinirin fonksiyonunu yapamaz. Bu durumda sinirin yoğun bir şekilde fonksiyonunu yapamaması felcin hemen oluşması ve tedbir ve tedaviden yoksun olmasıyla anlaşılır.[367] Tedavisi olan felç şişten ve benzeri sebeplerden olan felçtir. Eğer felcin sebebi şişler olursa uzun süreli ağrı ve ateşin varlığına işaret eder. Eğer katı şiş sebepse o gevşemeden ve yumuşamadan anlaşılır; sinirden oluşan düğümler hissedilir. Felç görülmeden önce ağrı olur. Çünkü çoğunlukla vurmanın şiddetinden veyahut kıvrılma (bükülme) veya sıcak şişten sonra felç olur. Bunlardan duruma uygun olan bir hal ortaya çıkar. Ancak gevşemeden oluşan felci belirlemek zor ve meşakkatli olur; ona ait özel alameti olmaz. Ancak her durumda gevşek şişten dolayı görülen felçte soldaki ağrıdan ve hissizlikten ve yumuşak ateşli hastalıktan ve hareket ve beslenme dolayısıyla ağrının çok az olması söz konusudur. Ona eşlik eden başka kanıt yoktur. Bu durum dolayısıyla felçli olan kişi hareket etmek istese hareket etmesini istediği organda hareket etmesine engel varmış gibi hisseder. O organın hareketini engeller.

Ancak fazla rutubetten kaynaklanan felcin alameti felçli kişinin bütün organların bozukluk hissetmesi ve sinirin ağırlığı dolayısıyla organın hareket ettiremememsidir. Felçli organın kasıldıktan sonra, o organını kendiliğinde hareket ettirmek istese zorla kasılır. Aynı zamanda kendiliğinden kasılma mümkün olmayıp bir başka kişi or-

---

366 TM: sektenin maddesinin ne durumda tutulup felç meydana getirdiğini ve

367 TM: tedavisi için kabil olan sebep kesin değildir.

ganı hareket ettirmek istese organı kolaylıkla hareket ettiremez ve gevşeme yoktur. Mutlak felçte diğer organlar yumuşak olduğu gibi, yoğunluğu sebebiyle felçli organ yumuşak olmaz. Felç maddesi kan ile karışmışsa ona carotid arterler ve diğer damarlar ve göz ve nabzın doluluk göstermesi, organın beyaz olması, *terhel* ve zikri geçen diğer deliller ona işaret eder. Felcin oluşması kulunç veya sinirde sıcak madde olursa onda kulunç görülür ve ateşli hastalığa işaret eder. Eğer felcin sebebi kötü soğuk mizaçsa veya tek başına rutubet olursa o felç bir defada oluşmaz ve onda felcin diğer gruplarının işareti görülmez. Tek başına sebep rutubetse yumuşamaya dayalı olarak, aynı şekilde, organdaki belirgin sebeplerle karar verilir, yani organda kuru olan ilacın verilmesinin yararı olup rutubetli olan [madde varsa] ve onun yararı yoksa felce tek sebebin rutubet olduğu anlaşılır. Hekimler der ki ne zaman çocuğun idrarının rengi pek belirgin olmayıp yeşilse o idrar felcin veya spazmın oluştuğunu gösterir.

Tedavi[368]: Sinir hastalıklarından 5 hastalığın, yani *hudud (engellenme), teşennüc (titreme, spazm), raşe (titreme), felç (inme), ihtilaç (çırpınma)* başın arka kısmında olması gerekir. Acele edip bu hastalıkların öncesinde güçlü ilaçlar verilmemelidir. Bu ilaçların verilmesinde [hastalığın görülmesinden sonraki] dördüncü veya yedinci günü beklenmelidir. Eğer hastalık güçlüyse o güçlü ilaçlar on dördüncü güne kadar verilmeye devam edilmelidir. Ancak önce zikredilen günlerden önce yumuşatıcı, nazik ve müshil niteliğindeki ilaçlar verilmesi uygundur. Başlangıçta lavman yapılmasında sakınca yoktur. Bu tedbirlerle güçlü [zararlı] maddeler dışarı atılır. Ancak felçlinin beslenmesinde dikkat edilecek nokta hasta hastalığın görülmesinden sonra 2 veya 3 gün arpa suyu, ballı su gibi besinlerle beslenmelidir. Eğer hastalık güçlüyse 4 gün arpa suyu ve ballı su ile yetinilir. Eğer bu yeterli değilse üçüncü günden sonra kuş etlerinin hafif olanlarıyla beslenir. Sen hastayı ayağa kaldırıp hareket ettirerek acıktırıp kuru besin maddeleri ile beslemelisin. Sonra uzun bir zaman su vermeyip güçlü besinlerle beslemck yani kabuğu soyulmuş çam fıstığı ile beslemek bilhassa felçliler için yararlıdır.

---

368 TM: el-zai (azalma)

Bilinmelidir ki felçli kişinin su içmesi şarap içmesinden daha iyidir. Çünkü şarap sinirin maddesine nüfuz eder ve hastalığı artırır. Aynı zamanda şarap birçok bedende ekşilik oluşturur ve sirkeye dönüşür ve sirke zikredilenlere bakarsak [başka] şeylerden de oluşabilir. Ancak kasılmayla oluşan felcin tedavisi bundan sonra yumuşama ve sıkışma kısmında bizim sana tarif edeceğimiz ve belirleyeceğimiz ilaçlarla yapılır. Vurma ve düşmeden dolayı görülen felcin ilacı zordur. İyi felç görüldüğünde, hal üzere, onun tedavisinde vurma ve düşmenin sonuçlarına göre, şişten ve felcin hangi maddenin organı etkilemesiyle olduğu kontrol edildikten sonra, ortaya çıkan hangisi ise onun sebeplerine bağlı olarak gereken tedavi yapılır. Felcin bütün şekillerinin hepsinde vurulan yere ve aynı zamanda zarar gören sinirin başlangıç noktasına ilaç uygulanmalıdır. Ancak felç olan organın üzerine ilaç uygulanması doğru olmaz. Sinir hastalıklarında ilacın sinirin kaynağının bittiği yerin üzerine konması gerektiğinde o ilacın söz konusu sinirde olan şişi bertaraf etmesi gerekir. Aynı şekilde ilacın ruhlar veya siniri sakinleştirmesi ve mizacı değiştirmesi gerekir. [Bundan dolayı] yararlı ilaçlar sinire uygulanmazsa onun pek yararı olmaz. Bazen de organ zehirlenmiş veya şişin çözülmesini sağlayıp söz konusu organa hücum eden oradaki kanı bir başka yere veya bedenin başka bir tarafına çeker.

Ne zaman hakiki felç hastalığı olursa, yani bedenin yarısında felç görülüp gevşeme olsa, bu durumda da bu söz konusu ilaçların kullanılması gerekir. [Bunlar] felç yapan maddeleri değiştirip ince madde halinde dışarı atma özelliğindeki maddelerle yapılan tedavi edici ilaçlardır.[369] Bu kısımdaki dışarı atma özeliğindeki ilaçların en yararlıları sütleğen otu hapı bimaristan hapı ve diş otu, pis kokulu Hermes yakısıdır. Aynı şekilde beyaz çöpleme ile tek başına veya turp suyu ile beyaz çöpleme birlikte belli bir süre bekletildikten sonra hazırlanan öz suyu felçliye verilerek kusturulur. Bütün bu ilaçların hastaya yararı vardır. Diğer bütün kusturucuların, temizleme [özelliklerinden dolayı] yararı olur. Bazen felçli kişinin tedavisine ara verilip birkaç gün tiryakten (güçlendirici ilaçlardan) birer danek verilir. Sonra azar

369 TM: Bizim söz konusu edip belirlediğimiz gibi, ne noksan ne de fazladır.

azar bir dirheme ulaşana kadar miktar artırılır. Ancak miktar 1 bir dirhemden fazla verilmez. Bazen tiryakın zehri artar ve sinir de bundan etkilenir. Bazen ballı sirke ve çavşır ilacı ve kunduzhayası ilacı ile yıkanıp ilaç olarak verilir. Bundan hastalara verilecek miktar bakla kadardır.

Bütün bu ilaçların bu konuda yararı vardır. Bu hastaya lavman uygulanması gerekir. Mayasıl yakıları uygulanmalıdır ve bu maddeler arka tarafa, sırt omurları üzerine yağlar uygulanmalıdır. Bütün bu ilaçlar bu hastalık için yararlıdır. [Başka yerlerde] sözü edilen yağların ve sıcak yakıların sıcak rahatlatıcı maddelerin alınmasında yararı vardır. Özellikle uyuşukluğu yok edip felce çok yararlı olur. Süsen kökü ve *muruhu (bazı incinmeler ve ağrıları durduran)* ilaçlar haricen kullanılırsa bunlar yararlı ilaçlardan olur. Kasların baş kısmına uygulanan çekici maddeler acıya yararlı olur. Eğer kusmadan sonra bu hücum eden maddeler uygulanırsa yararı sakinleştirme açısından olacaktır. Ancak pek az durumda buna ihtiyaç olabilir. Kaslara uygulanan uyarıcı maddeler acıyı önlemek için ve yüksek ateş olduğunda da kullanılır. Sert, pürüzlü bir elle şiddetle bastırarak oraya masaj uygulandıktan sonra hasta süratle kaldırılmalıdır. Uyarıcı ilaçların uygulanması gerektiğinde bu uygulamanın yapılacağı yer çok kesin olarak belirlenmelidir. Eğer gevşeklik çok yoğun ve ayırt edici olursa [bu uygulanır]. Eğer gevşemede yoğunluk yoksa gevşeyen kısmı çeşitli uyaran maddeler konur ve uyaran maddeler uygulandıktan sonra o yere zift ve çam usaresi konmalıdır; sıcak yakılar, delice otu yakısı ve süsen ve bal ile birlikte verilir. Bu hastalığa hardal yakısı yararlıdır ve zikrolunan uyuşukluk zayıf olup gücünün giderilmesi gerekir, ancak bu tedaviyle değiştirilebilir. İnsanın görüntüsü onlarla ortaya çıkan kanı yüzeye çıkarmasıyla değişir ve felçli organın kızarmasına sebep olur. Organ sağlığına kavuşunca *şitrec (çok keskin lezzette, kusturmaya yarayan Hindistan kökenli bir ilaç)* yakısı kullanılır. Bu yakının felç hastalığına yararı çoktur. Birçok hekime göre bu yakının kullanımı hardal uygulamasından ve de zift yakısından da daha yararlıdır. Özelikle sodyum karbonat ve kükürt ile alınmalıdır. Felçli organa zeytinyağını ve sodyum karbonat ve kükürt tuzları ile deniz suyu ile masaj yapmak yararlı olur. Hafif lapaların da tedavide kullanılması yararlıdır.

Hissi zayıf olduğu zaman güçlü yakıların uzva uygulanması yararlı olur. Ancak hissi zayıf olması dolayısıyla hissedilmez. O seçilen yakı şiddetli zarara ve uyarıya sebep olabilir. O halde güçlü yakıların bu durumları bilinmeli ve dikkatli olmalıdır. Yakının yapıldığında uygulanması gerekir. Eğer o yakının yararı ve sıcaklığı cildi etkilemezse yakıyı yenilemek gerekir. Eğer cildin içine nüfuz ederse yakı kaldırılır; yeni bir yakı uygulanmaz. Yakı cildi etkilediğinde bilinen yol yakı yapılan yere ilaç uygulayıp afyon ve benzeri ilaçlar uygulanarak hafifçe çimdiklenir. Eğer dokunulan yer beyazlaşırsa yakının, cildin sıcaklığını çok fazla etkilemediği anlaşılır. Parmakla çimdiklendiğinde fazla acıtmadığı bilinir. Eğer parmakla çimdiklendiğinde o yerde sıcaklık oluşup kırmızılık oluşursa bilinmelidir ki yakı etkili olmuştur. Bu durumda, her zaman yakı kaldırıldığında yakının etkisi bu şekilde belirlenir. Eğer yakı deriye nüfuz etmediyse yakıyı yenilemelidir ve tekrarlanmalıdır. Eğer cilde yakı nüfuz etmiş, etkili olmuşsa yakı kaldırılmalıdır. Bir daha yakı uygulanmamalıdır. Bilinmelidir ki, felçlinin burnuna aksırtan ilaç konması gerektiği bilinmelidir. Aynı şekilde aksırma yoluna sıcak ilaçların uygulanması yararlı olur. Çünkü bu gibi ilaçlar burnu yıkar ve hastalıklı maddeleri atıp, kişiyi hastalıktan kurtarır. Eski şaraptan biraz alınıp hastaya verilir. O bütün sinir hastalarına cidden yararlıdır. Çok şarap içilmesi sinirlere çok fazla zararlıdır. İki defa uygulanınca ağrıya yararlı olur. Aynı zamanda yakılardan bir miktar kunduzhayası ile karıştırıp sonra yavaşça içmek de yararlıdır. Bir dirhemden başlayıp damla damla artırılarak 1 dirheme kadar artırmak gerektirir. Aynı zamanda su ile ancak belli bir yöntemle kunduzhayası yağı içmek gerçekten yararlıdır.

Bazı insanlar felç hastalığında her gün bir miskal yakıya bir miskal biber katıp içirdiler. Onunla o hastalık iyileşti. Bu ilaçları içen kişiler su içerlerse o ilaç midede kalıp etkisi artar, demişlerdir. Bazen şarap bir gün için bırakılır. Onun yararlı etkisi bir günden sonra görülür. Ancak su içildikte o ilaç su ile mideden akıp gider; etkisini kaybeder; bunun için de yararı da olmaz. Bazen felçli kişiye gece olduğunda 1 miskal biberle 1 miskal kunduzhayası içirirler. Felçliye tiryak ve ekmek kırıntıları ve *şelisa (paraliz için kullanılan bir ilaç)* ve özellikle *mitriditus* gibi tiryakların uygulanmasının yararlı olmaz. İçerek veya

yakı şeklinde haricen uygulanan ilaçlar fevkalade yararlı olur. Özellikle her gün 2 defa alınırsa Hint fındığının da yararı fevkalade çoktur. Ne zaman organlardan biri sıkıntısından kurtulsa ve durumu iyiye gitse organ düzelip o organ bir kere kasıldıktan sonra gevşemelidir.[370] Hatta o organ söz konusu perhizle iyiye yönelir. Bazen felçli kişi bütün olarak iyileştikten sonra uzun süre kuru hamama sokarlar veya sıcak suya tutarlar; sonra kusması tamamlanıp, zararlı maddelerin çözülüp atılması gerektiğinde sadece sedef otu vermek yeterlidir. Belki o verilen çözelti kasılmayı kolaylaştırıyor olabilir. Onun için onlara verilen çözeltilerde (ilaçlarda) anason ve onunla beraber kunduzhayası, sakal otu ve benzeri ısıtıcı ve kasılmayı sağlayan ilaçlar kullanılmalıdır.

Ancak kulunçtan sonra görülen felç için *Akrabadin*'de zikredilen açıklama kısmı yararlıdır. Onlara güç veren ve içeriğinde yoğunluk olmayan yağların da yararı vardır. Süsen yağı ve Hint sümbülü yağı, kunduzhayası yağı, nergis yağı, zambak yağı gibi yağlar yararlıdır. Bir parça yağ eski zamk ile karıştırılıp verilir. Bu denenmiş karışımın yararlı olduğu görüldü. Yağların yararları dolayısıyla soğutma ve güçlendirme özellikleri de vardır; zararlı maddeyi organdan uzaklaştırır. Ne zaman [sıcak ilaçlar uygulansa bu yağların sıcaklığının etkisi ile hastanın ateşi yükselir ve onun çok zararı olur]. Bu sebepten dolayı bu ilaçların verilmesi abartılmamalıdır. Ancak lavman ilacıyla desteklenerck alınan ilaçların papatya, sarıyonca, mercanköşk, nane ile güçlendirilmeye ihtiyaç duyar. O ilaçların soğutan ilaçlarla desteklenmeye, dolayısıyla karıştırılmaya ihtiyacı vardır. [Bu ilaçlar] hindiba tohumu ve süsen yağı ve benzeri ilaçlarla karıştırılır. Bu şekilde alınırsa çok yararlı olur.

Ancak kesik dolayısıyla olan felç, tedavi kabul etmez. Soğuk mizaç dolayısıyla oluşan felç bilindiği gibi, ısıtılan ilaçlarla tedavi edilir. Eğer soğuk mizaç çok şarap içmekten ortaya çıktıysa felç oluşmuşsa onun tedavisi kuru hamamdır. Bilinmelidir ki felçli kişiye hamam yaptırılsa felcin tehiri söz konusu olur. O zaman ballı sirke ile gül suyu ona iyi bir ilaçtır.

---

370 TM: Bu kasılma ve gevşeme tekrarlanmalıdır.

[371]Üçüncü Kısım
Teşennüc (Kasların Spazmı, Kramp)

Spazm sinirlerle ilgili bir hastalıktır. Bu hastalık sebebiyle [organ] başlangıcına doğru hareket eder. Bu hareketle sinirler kasılmaya karşı koyarlar. O kasılan (çekilen) sinirlerin bazısı kendi bulunduğu durumda kalıp kasılmaya muktedir olmaz. Bazen de kasılmaya dönüş sakin bir şekilde olur; ısınma veya incinmeyle olan kasılmaya dönüşü kolaydır. Spazmın sebebi ya maddi olur ya da sıcaklık, kuruluk gibi maddi olmayan durumlardan kaynaklanabilir. Spazmın maddesi yoğunlukla balgam nevindendir; bazen de sevdavi ve demevi olur. Maddenin spazm oluşturması kasların durumundan kaynaklanır. Çünkü kaslarda şiş olsa sinirin lifleri farklılaşıp sinir lifleri arasına şiş olan madde girer ve sinirin gerginliği artıp boyu kısalır. Organ kasılınca boyu kısalır. Daha önce olan spazmın hepsi tamamen kaybolmaz. Onun maddesi bulunduğu kasların tamamında bulunur. Bu surette kaslarda şiş olmaz veya kasların bulunduğu yerde olur. Madde olmayan yer madde olan yere uyar. O kaslarda olan bütün sinirlerin tamamını çeker. Muhtemelen şiş, vurma veya bir türlü şiş ve düşme olduğunda kas böyle bir durum gösterir; yoğun ve üfleyen ruhlardan spazm görülebilir. Ben çoğunlukla görülen spazmların zikredilen rüzgârlardan dolayı görüldüğünü tahmin ediyorum. Nitekim bu ruhlar çözülünce spazm ortadan kalkar. Maddi olan spazm çoğunlukla maddesi organa geçtikten (organa geldikten) sonra hissedilir. *Havanik (boğazdaki iltihaplı ağrı)*, zatülcenp, *sersam (sersemleme)* hastalıklarından sonra ortaya çıkan kasılma o maddelerin sinirlere ulaşmasıyla olur.

Kurulukla görülen bu kasılıp kilitlenme, tutulmanın giderilmesiyle çözülür. Çünkü rutubet çözüldüğünde arız olan kuruluk kasta hem tutulur, hem de arıza yaratıp, bozulmaya sebep olur. Bu durumda onun artışının yakın bir sürede olduğu anlaşılır. Yaz aylarında kısa olur. Kışın daha uzun sürdüğü bilinmelidir. Hafifleme, vücudun düzeni ve sinirin durumu ve terkibi yazın ve kışın mevsime göre, uzar veya kısalır. Madde olmaksızın vukuu bulan kasılıp kilitlenmelerin

---

371 TM'de var.

bazısı her ne kadar maddeye dayandırılmazsa da, ancak bir şeyin, konumunu değiştirmek ve mevcut durumu sonlandırabilmesi için sinirlerin bir araya gelmesi, toplanması gerekir.

Sinirin kasmasına sebep olan nesne bazen öyle ağrılı olur ki, o ağrı çoğunlukla gevşek ve sıcak hıltlar nedeniyle olur. Bazen de o kasılıp toplanma beyindeki zehirlenme ve bunun sinire iletilmesinden kaynaklanır; siniri akrep zehirlendiğinde olduğu gibi. Bazen zehirli olmayan keyfiyet de aynı arazı gösterebilir; bir şiddetten ortaya çıkan sinir kasılması ve toplanması gibi. Zira sinir ve kas ne zaman şiddetli ve soğuk olsa kasılıp toplanır. Baş tarafı çekilip kasılma ve toplanma ortaya çıkar. Nitekim felçlerde ve gevşeme durumunda organın sinirinin başlangıcı dolayısıyla [serbest] değişken olduğu gibi, aynı şekilde kasılıp toplanma da kasın başlangıcı itibariyle organda çeşitli olur. Gevşeme ve kasılıp toplanmada mukayese tek bir şey üzerinde yapılır.

O bozukluklar boğazdan aşağısında, ayaklarda ve sırtta veya diğer taraflarda da olabilir. Ancak omuz üzerinde olursa omuz üzerinde olan kasılıp toplanma rutubetin birikmesi ve dolayısıyla bizzat rutubet dolayısıyla olur. Soğukta rutubetin oluşmasında yol gösterici olur. Onları toplayıp ağırlaştırıp kasılmaya mani olduğu için veyahut omuzun üstünde olan kasılıp toplanmasının asıl sebebi kuruluktur. Buna çoğunlukla sıcaklık yardım eder. Çünkü sıcaklık kuruluğu abartılı bir şekilde çözer ve kasılıp toplanmaya sebep olan maddenin hareketi organa ait kasılıp toplanmaya sebep olur. Gevşeklik soyut maddelerin ağırlığı sebebiyle ortaya çıkar. O maddeler sinirin liflerini göbek yoluyla müdahale edemez. Belki müdahalesi deliklere toplamak şeklinde olur. Bu durumda o tıkanıklıktan ortaya çıkan hastalıkta ancak kasılıp toplanma olur; gevşeme, yayılma olmaz. Bundan dolayı bir organın kasılıp toplanmasından sara olduğu belirlenir.[372]

Çünkü sara bütün vücutta olan sinirlerin kasılıp toplanmasıyla ortaya çıkar. Bir organdaki kasılıp toplanmaya kesinlikle sara denmez. Ancak bütün vücutta kasılıp toplanma olursa [ona sara denir]. Bir organa ait kasılıp toplanmaya *mutlak teşennüc (kasılıp toplanma)* de-

372 TM Nitekim sarada bütün bedende kasılıp toplanma vardır. Sara ile kişinin kasılıp top gibi olması beyinde genel ve özel olarak dört sebepten olur.

nir. O halde sara bütün vücutta görülen kasılıp toplanmadır. Aynı şekilde humma ile de arasında fark vardır. Çünkü sara süratle görülür ve sara bazen devri olur (ara ara görülür). Ancak alışılagelmiş kasılıp toplanmada bu durum söz konusu edilmez. Senin de bildiğin gibi, diğer bir yönüyle de ikisi arasında fark vardır. Sevdadan (kara safra) arız olan kasılma da rutubetlidir. Çünkü memeye çekilen ve orada his edilen rutubetle olur. Bağların rutubeti kasılma başın tepesinde ve çocuk doğmadan önce görülür. Rutubetleri dolayısıyla [bu durum söz konusu olabilir]. Ancak çoğunlukla çocukta kasılıp, toplanma görülmesi ateşli hastalıklarda ve kandaki bozukluktan ve çok uykusuzluk çektiklerinde ortaya çıkar. Hafif ateşli hastalıklarda da çocuklarda kasılıp toplanma olabilir. Sonuç olarak beyinlerin ve sinirlerin ve de kaslarının kuvvetinde zaaf olduğundan dolayı onların kasılıp toplanması (spasm) kolay olur. Aynı zamanda onların da kasılıp toplanmasının fark edilmesi de kolaydır.

Çocuğun karaciğerinde ve kalbindeki güçleri çoğunlukla olduğu için ve de çocuğun hıltları çok yoğun olmayıp buhar ve çözülmede bozukluk olmadığı için ve de, aynı zamanda, kasılıp toplanma kuru mizaçlı çocukta, mizaçları ve yiyecekleri rutubetli olması dolayısıyla hızla iyileşme olur. Ama yetişkinlerde bu iş yani kasılıp toplanma görülmesi ve fark edilmesi kolay olmaz. Bazen çocukta had derecede hummanın arkasından kötü bir kasılıp toplanma oluşur. Onun belirtisini Allah isterse yener. Bundan dolayı ortaya çıkan kasılıp toplanmadan çocuk nadiren kurtulur. Yedi yaşını geçmiş çocuklarda cidden zor olan humma dolayısıyla benzeri durum ortaya çıkar. Hafif humma dolayısıyla onlara kasılıp toplanma (spazm) arız olur. Bazen korku dolayısıyla arız olur. Onun sebebi basit organlar olan ruhlar korku dolayısıyla tekrar karına gönderilir; orada çekilir. Onun etrafında (altında) olan kaslarda başlangıcına doğru hareket edip bu durumda diğer donmalar da (diğer hususlar da) ortaya çıkar.

Bazen de kasılan organın dayandığı organ dolayısıyla kasılıp toplanma oluşur. Çünkü kasılan organa şiddet uygulandıkta oradaki madde dolayısıyla organ ondan etkilenip kasılır. Genel olarak organda diğer organlara uygun olarak, kasılan madde donup kasılıp toparlanma (spazm) oluşturur. Bazen bu şikâyet, vurmadan ve ağır yük

yüklenmekten ve sert yastık üstünde uyumaktan da oluşabilir. Ancak son durumda kasılma ve toplama kendiliğinden geçer; tedaviye gerek kalmaz. Bazen bunun gibi spazm (kasılma) organda kasılmış olan maddenin doluluğu dolayısıyla organı harekete getiren ruha zahmet verir ve ruhun organa nüfuz etmesini engellemesiyle ortaya çıkar. Zira organı harekete getiren ruhlar olduğundan ruhların o organda yokluğu ile organın kasılması ve hareketi kaybolur. Ne zaman güç geri dönüp maddeyi ayırdığında yine ruh organa nüfuz edip kasılma ve hareket geri döner. Bazen de uyku halinde kasılan organ kasılıp doluluğu hızlı oluşmaz. Uyku sırasında organ karna meyletmekle kasılır.

Kuru spazmın bunlardan başka birçok çeşitleri vardır. Bazen kuru spazm müshil verilmesinin arkasından görülür.[373] Aynı şekilde kusmadan sonra görülen spazm kötüdür. Kuru spazm olgunlaşmış hummaların arkasından ve özellikle *sersem hastalığında (beyin humması?)* olan hummanın arkasından olur. Bedenin hareketi ve uykusuzluk, gam ve korku gibi nefsanî hareketlerin arkasından olur. Bu nevi kuru spazmlarda kasılma az olur. Bazı spazmlar da vardır ki hummalar sırasında ortaya çıkar. Onlarla birlikte *cüderi (apse, tümör?)* olmaz. Bu kuru spazm da humma maddesinin sinire ve kaslara gönderilmesinden ortaya çıkar. Onların zararı çok değildir. Özellikle vücutta doluluk oluştuğunda kötülüğü az olur. Bazen de hummalarda spazm midenin ağzında görülür. Kusmayla o bertaraf edilir. Hummalarda bunlar gibi arız olan spazmları dikkatte alılmağa değerdir. Belki kötü ve zor tedavi edilenler sinirleri ve kasları boşaltan ve beyni pişiren yakıcı humma ve *sıcak sersam*'dir *(beyin humması)* görülür. Kronik ateşli hastalıklarda bunların tedavisi zor ve kötüdür. Çünkü o sinirleri ve kasları ve belki de beyni boşaltır. Ağır rutubetleri yok edip spazm (kasılıp toplanma) meydana getirir. Kuru spazmın bir nevi vardır ki hızla görülür ve hızla kaybolur. Bunun sebebi beyinde kuruluk oluşmasıdır. Hızla oluşan kuruluk dolayısıyla sinir kasılır.

Ne zaman tabiat yardımcı olup yeterince rutubet olursa, sinir de nemli bir ortamı oluşturur ve organ gevşer. Bunun gibi spazm açılır. Belli bir bölgede olan spazm, maddenin bir nevi donmasıyla olu-

373 TM: Bu kasılma cidden kötüdür.

şur; yoğundur. Bu spazm incelendiğinde açılma oluştuğunda, orada afyon gibi ilaçları şarap alındığı belirlenir. Ancak belli bir yerin spazmı, spazm çöpleme içen kişinin spazmı gibidir. Çünkü çöpleme içen kişi ishalden sonra kuruluk dolayısıyla şarap içtiğinde spazm görülür. Bazen de ishalden önce doğasında fazlalık olması dolayısıyla spazm olur. Çünkü çöplemenin zehrinin şiddetinden sinirler kasılır ve kasılıp toplanma (spazm) oluşur. *Zincari (Bakır pası renginde, yeşil renkte)* hılt kusanların spazmı bu neviden olur. O [yeşil renkli] hılt midenin ağzına gelip kasılma ve büzülme oluşturur. Yine bu şekilde midenin ağzının gücü dolayısıyla midenin ağzında oluşan safra dolayısıyla kasılma ve büzülme oluşur. Uterus hastalıkları ve mesane hastalıkları ve bunlar gibi rahatsızlıklarla ortaklık etmesi dolayısıyla görülen spazmlarla akrep, *ratilen (tarantula)* ve yılan gibi bazı hayvanların sinir üzerinde oluşturduğu spazm, sinire isabet eden kesik ile benzeri hastalıklarla ve de mide ve uterusta ve diğer organlarda olan hastalıklarla ortaya çıkan spazmların hepsi, bütün söz konusu edilen spazmın benzeri olur.

Dolayısıyla arız olan spazm da o [söz konusu edilen] spazmlara benzer ve kötü bir spazmdır. Dudaklar ve göz kapakları ve dilde görülen spazm bu spazm dolayısıyla anlaşılır ki spazmın sebebi beynin kendisidir. Ne zaman bedende spazm oluşacak gibi olsa spazmın kasın ön tarafında olduğunu gösterir. Eğer vücudun meyli arka tarafa doğru ise, kasın arka tarafında olduğunu gösterir. Eğer vücudun meyli iki tarafa da olursa hastalığın iki tarafta da olduğunu gösterir. Sonuçta spazm iki tarafa doğru da meyleder. Bazen spazm şiddetli olur. Hatta boyun kıvrılır, bükülür. Dişleri birbirine çarpıp sürtünür. Spazmdan helak olan kişilerin daha sonra (helak olduktan sonra) vücutları sıcak olur. Çünkü spazm soğukla oluşur. Soğukluğun sebebi kasın nefes almayı kasıp engellemesidir. Hareket gücü kaybolur. Cerahat ile olan spazm genellikle öldürücüdür ve çoğunlukla ölüme işaret eder.

Belirtiler: Spazm görülen kişinin nabzı güvenilir nitelikte olup çeşitlidir. Zaman zaman yükselir; zaman zaman azalır. Bu artış ve düşüş ruhun karanlıktan kurtulması gibi bir defada olur. Nabzı kısım kısım olup her bir kısmın hareketi diğer kısma hız verir; arkasından,

onun aksi olur. Damarın hareketi diğer organların hareketinden çok olur. Damarlar toplanır, fakat bu toplanma, bir araya gelme, nabzın toplanması kan basıncı gibi olmaz. Aynı şekilde hastalığın yayılımı dolayısıyla damarların tutulması katılma gibi olmaz. İç organların ağrısında damara arız olan toplanma (kasılıp bir araya gelme) gibi olmaz. Belki spazm olan damarın toplanması, bağırsakların toplanması gibi olur ki bu da bir süre için olur. Spazmın geri dönüşünden elde edilen belirtilere dayanarak biz [bunları] açıklarız.

Ancak doluluktan kaynaklanan spazmın belirtileri şöyledir: spazm olduğunda spazm olan organın yolu üzerine herhangi bir tıkayıcı madde konsa hızla organın yağını bertaraf edemez. Ancak ona yakın olan organa ateş arız olursa orada oluşan kuruluktan ortaya çıkan spazmın belirtileri onda olan spazmı yavaş yavaş ortaya çıkarır. Kusma, hastalığın görüldüğü durumlardan birinden sonra ortaya çıkar. İlaçlarla olan kusmadan ve menstrual hummalardan ve doğal dışarı atma şeklinden sonra görülür. Ancak o yerin çektiği sıkıntı ile oluşan spazmın belirtileri senin bildiğin sebeplerle olur ve afyon, çöpleme gibi ilaçların içilmesinden kaynaklanır ve mide ağzında olup, ona ilkin beyin ortaklık eder. İkinci olarak beyin yoluyla sinirlerde ortaklık edip, spazm ortaya çıkarsa o spazmın belirtisinden onun ortaya çıkmasından önce midede düşme sıkıntı ve üzüntü hissedilir. Bazen bu afetler geçmeyip spazmda hissedilir. Bazen o spazm sevdavi hıltların kusup atılmasından sonra görülür ve midenin ağzının his kuvveti dolayıyla olan spazm da bunun gibidir. Her ne zaman midenin ağzına madde toplanırsa [midenin ağzının his gücü ile] spazm hâsıl olur. Ancak o spazmın oluşmasından önce midenin ağzında sıkıntı ve gevşeklik hissedilir. Uterus ve mesane spazmı da buna benzer organların spazmında olduğu gibidir. Eğer o hastalıklar güçlüyse, spazmın görülmesinden önce organda şiddetli elem veren ağrı ve afet ortaya çıkar. Ancak bu söz konusu edilen spazm durumlarından başkaca spazm durumlarının bulgular da vardır. Onlar da kanama veya sıkıntı da olabilir. Ancak bu elem spazmdan dolayı ortaya çıkmıştır.

Bir kısım spazmda ilkin elem belirlenir. O elem spazma sebep olmaz. Şişlerden dolayı olan spazm bu nevidendir. Onu sen bizim zikrettiğimiz arazlardan anlarsın. [Onlar] spazmın ortaya çıkması-

na işaret eden delillerdir. İlkin nabız küçük ve farklı farklıdır. O, söz konusu ettiğimiz nabzı yükseltir ve çok kere yüz kızarır. Gözler yana doğru kayar; şaşı olur. Soluk alıp vermede nefes kesilmesi ve kalp çarpıntısı vardır. Bazen hiç sebep yokken kesilme arız olur ve yaradılışı yıpranma halindedir. Çıkanların birazı da kurudur ve çok kere idrar atımı sıkıntılıdır; zor idrar atar. İdrar tutulması sıkça görülür. Atılan idrarın kıvamı kan gibidir. O idrarda kötü kokular vardır. Bazen baş ağrısı uykusuzluk, hıçkırık, titreme, boyun kaslarının altında 2 omuz arasında yoğun, ağır ve bel ve kalça kaslarında ağrı görülür. Aynı şekilde vücudun al kısmında görülen ağır ve ateşli hastalık dolayısıyla da ortaya çıktığını gösterir. Ateşli hastalıklarda belirti, gözün etrafındaki kızıllık, gözün yanlara kayması, dişlerin kilitlenmesi, dilin siyahlığı ve baş derisinin doluluğu ve idrarın ilkin kırmızı olup sonra maddenin başa çıkmasıyla beyazlaşması, baş ağrısı ve baş damarlarının atması (vurması) spazma benzer. Bu afetlerle [birlikte] karına boşalma veya spazm arız olur. Hipokrat, ilkin spazm arız olup sonra kızıllık olursa daha iyidir. İlkin humma arız olup, sonra spazm arız olması demek Hippokrat'ın bu dediklerine dayanarak, spazm rutubetten dolayı ateşli hastalık olursa, ateşli hastalığın harareti, rutubeti çözer; spazm az olur veya tamamen bertaraf edilir.

Ancak ateşli hastalık sebebi ile olan spazm kuru olduğunda, onun tedavisi zordur ve nadirdir. Bazen spazmdan önce uyku sırasında boşalma ve renkte değişim olur. Ateş nedeniyle renginin kırmızılığı ve miktarı değişir doğal olarak yıpranır. Eğer zikredilenlerle başta ter de olursa idrar ağrılıdır ve içinde deri parçacıkları vardır. Aynı şekilde, o kişide gözdeki rahatsızlık spazmdan önce olursa, o kişinin iç organlarında tümör olduğunda iltihaplı spazm olur. Humma ile birlikte olan spazmın rutubeti yakıcı veya bozacak kadar güçlüyse ve uzun süreli olmasa da spazmı kuru, iyi huylu spazm kadar iyi olmaz.

Spazm kötü huylu rutubetin belirtilerini verir. Rüzgârların organda olması, özellikle çok gaz nedeniyle karında kötü kokular oluşması ve de o gazların hastalığın başlangıç zamanına rastlaması [iyiyc alamet olmaz]. Spazmda bir takım maddelerin karışması nedeniyle idrarda kararma görülmesi kötüdür. Bu durum hastalığın sebebinin ateş olduğunu ve bulaşıcı olduğunu gösterir.

Spazmla iç organlarında vurma veya titreme olursa, bunlar da kötü delillerdir. Çünkü vurma iki nedenden birine işaret eder. Birincisi iç organlardaki vurmaya sebep şiştir. İkincisi iç organların pis kokulu oluşması ile iç organlarında atan damarda nabzın yüksek olması [durumu] ortaya çıkar. Bu türlü nabız (iltihaplı boğaz ağrısında) kalp spazmın olduğunu gösterir. İltihaplı boğaz ağrısının maddeleri sinire gelip spazm oluşturmak üzeredir. Ancak zatülcenbin maddesinin sinire geçmesiyle yoğun nefes darlığı olduğunu ve hummanın cidden şiddetli olmadığını gösterir. Ancak *sersam (delilik)* oluşturan maddelerin sinire geçtiğinin delili, o geçişlerde hastanın gözlerini çok açıp dişleri kilitlemesi, sonra gözleri şaşı olması, sırtına ağrılar girip boynu bükülmesidir; sonra spazm ortaya çıkar ve diğer yerlerinde de spazm oluşur.

Tedavi: Vurmadan oluşan spazmlarda lor peyniri, papatya ve hatmi, boy tohumu gibi bitkiler ve benzerleri alınıp karışım hazırlayıp [hastaya] verilmelidir. Onun nereye uygulanması gerektiğini *Kanun*'larda biz açıkladık. Eziyet oluşturan spazm, eğer o eziyet içilen bir şeyden dolayı oluşmuş olursa, sunum kısmında senin bildiğin ilaçlarla tedavi edilir. Eğer spazm hummadan dolayı ortaya çıkarsa beyin [ve sinir ve kaslar için güçlü terkip içeren yakılar yapılıp hazırlanıp] soğuk olarak kullanılır. Çoğunlukla spazm ağrıdan oluşmuşsa ağrı sakinleştirilir. Çoğunlukla spazm zehirli hayvanların zehrinden ortaya çıkarsa zehirler kısmında bizim açıkladığımız ilaçlarla tedavi edilir. Eğer sebebi şişse [sinir şişleri] kısmında yazdığımız ilaçlarla tedavi edilir. Bu hastalık kuruluk dolayısıyla oluştuysa onun tedavisi zordur. Ondan sonra tedavisi rutubetli yağlarla yapılıp, aynı tedavi tekrar edilir.

Eğer ateşi gereği kadarsa ve zayıf değilse, ilaçlarla birlikte eklemlerine banyo yaptırılır; sonra merhem uygulanır. Eğer mümkün olursa banyo sütten oluşmalıdır. Eğer mümkün değilse banyo su ile yaptırılır, ancak banyo suyuna tuz, keşk, menekşe, nilüfer, kabak ve hıyar yapraklarının kaynatılıp elde edilen suyu konmalıdır ya da onun banyosuna kabak suyundan konmalıdır veya çeşitli bitki öz sularıyla hazırlanmış banyo veya banyo suyu orada söz konusu edilen ilaçların birinin kaynatılmasıyla elde edilen öz sulardan oluşmalıdır veya

kaynatılmış hindi suyundan veya tuzlu su ve benzeri sulardan biriyle [hasta] banyo yaptırılır. Deri için zikrolunan öz sularıyla yağların uygulanmasıyla rutubet oluşur ve deliklerdeki tıkanıklık giderilir ve eklemler ve sinirlerin üzerine uygulanan yağlar alınıp o yerlere uygulanır. Sonra tekrar uygulansa beynin fonksiyonuna kısmen yardımcı olur. Beynin işleyişinde bizim öğrettiğimiz gibi, bir beyin işleyişi olsa çok yararlı olur.

Ancak spazm olan kişinin ateşi yoksa ona yoğurt ve sütten birisi içirilse yararlı olur. Ancak kabak suyu ve arpa suyu ve haşlanmış hindi suyu ve gül suyu da verilse muhtemelen yararlı olacaktır. Gerek spazmla birlikte ateş olsun veya spazmda ateş görülmesin bu ilaçların vücudu etkilemesi için beyaz ince şaraptan biraz bu ilaçlara katılarak içilse yararlı olur. O ilaçların sularına da şaraptan biraz katıp bu karışım verilmelidir. Bu ilaç devamlı olarak verilip hastayı hareket ettirmelidir veya yardıma ihtiyacı olmaması gerekir. Bedeni, bütün olarak yanlış yağların kullanımından sakınılmalıdır. O yağlar farklı öz suları ile çıkarılmağa çalışılmalıdır. Bundan sonuç olarak senin önceden bildiğin baş durumları ortaya çıkar. Baş rutubetli hale getirilmelidir. Keten tohumu ve yağının tekrar alınması zorunlu olur. Kudret helvası da yararlı olur. Özellikle spazm olan çocuklarda yararlı olur. Eğer kudret helvasını çocuğu içirmek mümkün olmazsa hastalığında içirilir. Spazmı rutubetli olan kişinin gücü zayıfsa onlarda kesikler yapılmaz. Onlara kirpi, tarla kuşu ve kudret helvası ve bunun gibi hayvanların etleri yedirilmelidir. Eğer rutubetli spazmı olan kişinin gücü yerindeyse, onun beslenmesi ekmek ve balla ve ekşi su ile dereotu suyu ve hardalla yapılır. Aynı şekilde sindirimi kolay besinlerle beslenir. Bunlardan herhangi birisi yenirse arasına biber katılır. Ancak kuru spazmı olan kişilerin besinleri nemli ve yumuşak olur. Arpa suyu ve badem yağı ve çözücü tatlılar verilir; sıkıntılar, üzüntüler, çok yorgunluk halinde de güçlü yağlı besinler ve yumuşatıcı besinlerle beslenir. Kuzu ve oğlak etinden alınan et suyu ile beslenir. Ancak et suyunun ona vereceği sıkıntıyı engellemek için baklayla karıştırılır. Eğer hastanın ateşi varsa besinin nüfuz etmesi için az miktarda şarap karıştırmak fazla olmaz. Özellikle hastanın çok fazla ateşi yoksa [bu uygulama yapılabilir]. Bunun gibi hastanın içtiği suya şarap karıştı-

rılması uygun olur. Söz konusu spazm görülen hastanın beslenmesinde alınacak önlemler vardır.

Ancak bu tedavinin açıklaması şöyledir: Ona kışkırtıcı ilaçlar verilmelidir; gücünü artırmalıdır. Biz sinirden ağır hıltların nasıl müshillerle boşaltılacağını kusma kısmında zikrettik. Eğer sen o hastalığın belirtilerini görürsen [o kısma başvurmalısın]. Biz oradaki durumu ve tıkanmayı gördük ve ondan ilkin kan almak suretiyle, kan almayla tedavi edildiğini ve özellikle çok fazla şarap içilmesinden dolayı doluluk oluştuğunu gördük. O zaman baş ağrısı olmasından da bu anlaşılır. Ancak bu zararlı maddelerin atılması gereken miktarda kan alınmasıyla mümkün olur. Bir miktar kan alınır da, spazma direnirse, spazm tedavisinde kullanılan ilaçlardan oluşan sıvıya vücudun girmesi ve bizim eklem ağrılarında söz konusu edeceğimiz gibi, ağrılı kısmı zeytinyağı içine sokmak yararlı olur. Eğer yağın içine sokulamıyorsa, ilaç merhem şeklinde uygulanır. Aynı şekilde ilaç pişirilerek merhem yapılır. Baş ağrısında baş yağın içine konur. Ondan başka *kokulu bir bitki (santolina chamaecyparissus, rosmarinafolia), sater yaprağı (saterjahortensis veya s. Montana)* ve onun dalları ve *topsiya (tefsiya, ruba sybestris)* yaprağı pişirilir. Ona dışarıdan sürülen yağlar da yararlıdır. Onu yumuşak, güzel merhemler, yumurta ve mısır tohumlarından elde edilen merhem ve kantaron öz suyundan yapılan [diğer maddelerle] karıştırılarak yapılan terkip şeklinde veya tek başına merhem olarak uygulanır. Bilinmelidir ki, banyo ve banyo gibi tedaviler uzun ve güçlü spazmlarda güçleri dolayısıyla zararlı olur. Bundan dolayı uzun süre alınırsa, bir miktar spazm önleyicilerle alınır. Örneğin banyoda her gün 2 saat kesici terkip alınsa bir defa oturmada 2 saat durdurulamaz. Belki banyoya konup her bir defasında birer saat hasta banyoda durdurulur.

Spazmın bir grubu vardır ki, bütün bedene hâkim olur ve ona *tetanos* denir. Bilgin Hekim Hippokrat'ın dediği gibi, o spazm ve aynı zamanda tekrarlayan afetler maddi sebeplerle oluşmuşsa, onların ikisi için hastayı bir defa suya sokmak kâfidir. Çünkü soğuk, su ile vücudun görünüşteki yoğunluğunu oluşturur; sıcak, vücutta hapsolur ve güçlenip spazma ve uzamaya sebep olan maddeleri çözer. Ancak her vücutta bu yarar emin bir şekilde ortaya çıkmaz. Belki bu yararı sağlayan güçlü şap ve et olabilir. Yarası olmayan vücutta ve yaz gün-

lerinde spazm ortaya çıkar. Bir kavim bu tedavi yoluyla iyileşebildi. Spazm olduğunda, patlama gibi bir sesin işitilmesinden sonra uzayıp gitmesi gibi, spazmda da hastalık ortaya çıktıktan sonra aniden bir iyileşme olsa da, etkileri biraz daha uzun sürer. Eğer spazm hafifse ve eğer spazmda hafifleme yoksa belli bir şartı olması gerekmez. Çünkü hafif olmamasının şartı yoksa hafif olmasının da yoktur. Burada belli bir hacim oluşmasıyla çekici maddelerle spazm artar ve hacminin artmasını sağlayan şeyler dizde ve sırt omurlarının sol ve sağındaki kaslarında birikir. Eğer spazmda idrar yolunda da hemen oluşmasından korkulursa görülür ki spazm oluştuğunda mesanenin başlangıcında ve bütün civarında belli bir hacim oluşur. Bunun dışında 2 yer hacim kazanmaz. Spazmda söz konusu organ ya da kısmın çok hacimli olmaması gerekir ve bir defada oluşmaz. Söz konusu hacim kazanan yerler korunmalı, soğutulmamalıdır. Çünkü hacmi büyüyen yerinin soğutulması için bütün vücut soğutulursa zararlı olur. Yine spazmın tedavisinde dikkat edilecek hususlardan biri de budur.

Spazm yeri ve ortak organların veya komşu organların durumu da gözetilerek, doğal şekilde tedavi edilir. Maddeye sıcaklık arız olursa, onunla birlikte tedavi edilir. Bundan dolayı Hipokrat diyor ki ilkin spazm ve sonra ateş arız olunca yapılması gereken ilk şey ateş oluşturup sonra spazm arızasını gidermek daha iyidir. Dört günde bir görülen humma oluşmasının spazma yararı olur. Çünkü dört günde bir görülen sıkıntıların maddeleri sinirde son bulur. Dört günlük hummaların çoğu çeşidinde de maddeler çözülür. Dört günlük hummaları olan kişilerde spazma pek rastlanmaz. Çünkü dört günde bir gelen humma spazmdan kötüdür ve spazmın deneyle belirlenmiş tedavisi onun tedavisinde de kullanılması gereken tedavi şeklidir. Spazm olan organ üzerine hayvan kuyruğu konup metin olmak ve sıkıntı arız oldukta yiyecekleri sınırlamak bütün olarak vücutta oluşan spazma yararlı bir ilaçtır. Aksırtıcı almak beyne yararlıdır. Çünkü aksırtıcı ilaçların spazma yararı büyüktür. Bunlar denenmiş ilaçlardandır. İçilerek alınan ilaçlar yararsız olarak kabul edilir; zaman zaman haricen kullanılan sıcak yağın ve kuru hamamın yararı büyüktür. Taş kızdırıp üzerine şarap saçıldıktan sonra buharı üzerine hastayı oturtmak yararlı olur. Hasta onun üzerine oturtup terlerse de yararlı olur.

Onlara yakı uygulanması yararlıdır. Kunduzhayası, sütleğen otu ile küçük pastiller ve süsen yağından oluşan merhemler uygulanır. Ayrıca, *Akrabadin*'de zikredilen merhemler yararlı olur. Yağlar ve diğer söz konusu edilenler de yararlıdır. Aslan yağı tortusu spazm merhem yapılması yararlı olur. Keten tohumu yağı ile badem yağı ile badem tomurcuğunun yararı vardır. Onların yararı çoktur.

Haricen sinir üzerine ılık tuz ile ilaç yapmak ve onlarda ateş oluşturmak humma dolayısıyla çözsün diye kunduzhayası yağı ve bal ile macun yapıp az miktarda içirmek iyi gelir. Bu terkip içildikten sonra, aynı zamanda ballı suyu ile kunduzhayası yağı ve balsam karışımının haricen uygulanması spazm için cidden yararlı olur. Tiryak ve eski macunları içmek sıkıntı durumunda zararlı olur. Bu ilacın yararı denenmiştir. Terkibi şöyledir: Mantar kökünden 20 dirhem alınıp 2 ratl su içinde 1/3'ü kalana kadar pişirilip bu pişmiş terkipten 2 dirhem badem yağı ile içilir. Bu ilacın yararı çoktur. Özellikle spazm arka tarafa meyilli olursa, onun yararı daha çoktur. Çoğunlukla bazen mantar kökü 10 dirhem balsamla 1/3'ü kalana kadar pişirilir. Nane de pişirilen terkipte kullanılabilir. İçilen miktarı balsam yağı miktarı kadardır.

Bu ilaç spazmda çok etkili olanlardandır. Çavşır yağı içmek [iyi gelir]. Eğer hasta olan kişi güçlü olursa bir miskal çavşır içirilir. Eğer gücü orta seviyede ise 1 dirhem içirilir. Eğer gücü zayıfsa 4 dirhem çavşır içirilir. Daha sonra mideye onu zayıflatan şeylerden korumak gerekir. Çünkü hastalıkta mide zaafı söz konusudur. Ayrıca çavşır da mideyi zayıf düşürür. Spazmı olan kişiye burçak tanesi kadar karıştırılıp 4,5 ukiye kökü ile verilmelidir. Aynı şekilde amonyak zamkı ve şeytantersi karışımı gibi içirilir. Bazen bu ilaçların hepsi çördükotu ile pişirilir ve içilir. *Ancudan (assafoetida bitkisi)* pişirilip içilir. Spazm tedavisinde kunduzhayasının yararı çoktur ve zararı az olur. Kunduzhayasının şerbeti 2 muallaka (küçük taş büyüklüğünde) kadar olmalıdır. Ancak bir defada alınmaz; 2 defada azar azar alınır. Eğer kunduzhayası yemekten sonra alınırsa, genel olarak onun zararı az, yararı çok olup, onda kalıcı zararlı etkisi yoktur.

Bu da spazm ilacındandır: Eşek hıyarı, kuru kunduzhayası, sedef otu ve Arap zamkı ile birlikte nezle otu (yapışkan otu) yağları; hepsi birlikte alınıp merhem yapılır. Bu merhem kasılıp büzülen, yani

spazm olan yere uygulandığında çok yararlı olur. Ancak erimiş kuyruk ve *bezciş (?)* yağı da yararlıdır. [Bunların dışında] bir ilaç daha yararlıdır. Onun terkibi şöyledir: Sümbül yağından bir ölçü ve kadıntuzluğu yağı aynı zamanda 2 kısım mum 2 ukiye yavşan ve güvercin eti ve bununla birlikte Arap zamkı; her birinden birer ukiye, biber, sütleğen otundan dörder miskal, sümbülden 1 miskal, balsam yağı 1 ukiye alınıp bu zikredilenler bir araya getirilip terkip haline getirilir. Bundan bir kısım hastaya verilirse yararlı olur. Spazm olan kısım üzerine sütleğen yakısı konması yararlı olur.

Spazm arız olan hastalara bu ilaç uygulanmalıdır. Eklemlerin üzerine balla, safran, süsen ve anasondan macun yapılıp yakı olarak eklemler üzerine konur. Ancak bu maddelerin çoğu süsen köküdür. Sonra çoğunlukla anason ve safrandan az miktarda olmak üzere alınıp ilaç yapılır. Bu ilaçların içinde papatya, sarıyonca vardır. Onlar yoğurtla pişirilir [ve bu terkip eklemin üzerine uygulanır. Bazen organ üzerine uygulanan yakı sadece papatya yağından ibarettir. Rutubetli spazm olanlara bazen az miktarda şarap içirilmesi yararlı olur. O şarap rutubetli spazmı çözer ve ateşi düşürür. Ama şarabın fazlası spazmda bazı istenmeyen şeylere sebep olabilir. Eski şaraptan az miktarda içirilmelidir. Hasta şarabı yemek yedikten sonra içmelidir.

Bilinmelidir ki ne zaman spazm sadece boyunda değil, bütün vücutta olsa da, hekimler yakı ile tedaviden söz ederken, boyun omurlarını kastederler. Eğer spazm bütün vücutta olduğu gibi, yüzde de olsa o yakı ile boyun omurlarını tedavi ettikleri gibi başı da tedavi ederler. Eğer spazm midenin de ortaklığı ile olup onun bundan önce zikrolunan belirtileri bilinirse, o hastayı başlangıçta kusturmalıdır. Çünkü bazen ikinci çare kötü hıltı kusturup zararlı maddeyi dışarı atarak tedavi etmektir.

[374]Dördüncü Kısım
Soğuktan Titreme ve Çok Şiddetli Titreme ve Organların Gevşeyip Uzaması

Temeddüd (extension) bir hastalıktır; basit kısımlardan oluşan yukarıdaki organlara arız olup, organ gerilim halindeyken, onun kasılmasını

374 TM'de var

engeller. Hastalık kas ve sinirdeki bozukluktan dolayı meydana gelir. Ancak şiddetli titreme çeşitli değişik anlamlarda kullanılır. Bazen şiddetli titremede vücut uzamayı isterler. Yukarı kısımdan başlayıp ayak tarafına veya arka tarafına veya iki tarafına doğru uzar. Bazen de her uzama şiddetli titreme oluşturup, onların birbirini izledikleri kabul edilir. Bazen de boyunda hissedilen kasılıp büzülmeye (spazmı) şiddetli titreme olarak kabul edilir. Bazen de ısınma ile oluşan uzama ve iki taraftan, yani ayaktan ve arkadan olan uzama olarak anlamlandırılır. Bazen de şiddetli titreme ifadesi donmuş olmanın sonucu ve soğuktan olan uzama olarak alınır. Aslında uzama, kasılıp büzülmenin (spazm) zıddıdır. Ancak kasılıp büzülme (spazm) nevinden, olup arkasından uzama olur; ikisinde de birer çeşidin birer cinsi vardır. İnsanın hayvana zıt olması gibi, büzülme ve uzama da birbirinin aksi olup, spazmın (kasılıp büzülmenin) belli bir sebebi vardır.[375] Her ne kadar kendileri birbirine zıt olursa da bu böyledir. Çünkü birinci zikredilen sebeple ayaktaki sinir veya arkadaki sinir yalnız bu iki yönden birine çekilirse o çekilmeye kasılıp büzülme diye adlandırılır. Eğer o sebeplerle sinirin çekilmesi iki tarafa birlikte olursa o kasılma ve büzülmeden uzama ortaya çıkar. O ilerlemiş spazmdan kurtulur. Her ne kadar spazm zayıfsa da, zayıf kasılma basit olandan daha hiddetli ve şiddetli ve buhranı hızlı olur. Ancak bunun olması da gerekmez. Bu zayıflık peş peşe oluşmuş iki spazm olmasından ileri gelmiş olabilir. Belki de iki uzamadan (extension) da bu zayıflık oluşmuş olabilir.

Bu durumda spazmın şiddetli ağrısı geçmez ve aynı şekilde sebepleri spazm ağrısından oluşan sebeplere benzer. Ancak ağrı ters tarafta olur. Benzer olan yanı, şiddetli titremede bazen doluluktan olmasıdır; bazen de kuruluktan olur veya sinirlerdeki sıkıntıdan olur. Uzamalardan da şiddetli titreme olabilir.[376] Ancak ağrı ters tarafta[377] ise, spazmın gazdan olması nadirdir. Şiddetli titremenin gazlardan oluştuğu sık görülür. Belki iki spazmdan oluşan şiddetli titremenin

---

375 TM: İnsanda ikisi tıpkı hayvanla zıt olmasıgibi spazmın belli bir sebebi vardır.
376 TM:nitekim kasılıp bizülmenin bu sebepten ortaya çıkması gibi.
377 TM:ters tarafın anlamı

çoğu gazların vücudu istila etmesinden dolayı ortaya çıkar. Bu yüzden olan hastalık uzun sürer. Bir organda olan gaz dolayısıyla olan tek spazm basit (tek) kasılma ve büzülme, mürekkep kasılıp büzülme gibi olmaz. Çünkü gaz dolayısıyla olan kasılıp gevşemede gaz bütün vücuda yayılmaz; bütün vücudu etkilemez. Ancak tek (basit) kasılıp büzülme de, bazen baskın olup, daha hâkim olur ve bu durum ölüme işaret eder. Sadece rüzgârdan olan spazmda, gazın baskın olması ölüme işaret ettiğinde, zayıflatılmış yelin (rüzgârın) ölüme işaret ettiğinden daha şiddetli ve daha çok olur.

Bir başka bakımdan, daha şiddetli titremenin sebebi spazmın sebebine ters olur. Ondan dolayı maddenin sebep olduğu spazm (kasılıp büzülme) sinirin bulunduğu bir yerde oluşur. O organın gevşemesini engeller. Çünkü o kısım sinirinin lifleri enine uzayıp kasılıp organın kasılıp büzülmesini sağlar. Ancak şiddetli titreme madde dolayısıyla oluşmuşsa, maddenin sinir üzcrindc olması ona ters olur. Çünkü maddenin sinir üzerinde [olması] maddi şiddetli titreme oluşması iki sebebe dayanır. Birisi şiddetli titreşim oluşturan sinir maddesinin lifleri arasına girip donup donduktan sonra orada katılaşıp kalmasıyla organın başlangıçta bulunduğu halden kasılmaya dönüşü zor olmasıdır.

İkinci şudur: sinirin maddesi birden oluşur; lifler arasına giremez. Ancak her lifin deliklerine girer ve liflerin boyuna olan deliklerini doldurur. Bu durumda lifi boydan boya örter ve ne kısalır ne de maddenin şekli lifinkine uyar; maddenin yayılımı lifin boyuna uymaz). Maddenin bu şekilde lifleri doldurması lifin uzunluğunu koruyup kasılmasını engeller. Ancak kasılıp büzülmeye (spazm) mani olan maddenin oluşması farklıdır. Çünkü o maddelerin liflere nüfuzu diğerlerine benzemez; aynı zamanda çoğunlukla da nüfuz etmez. Zannedilir ki, şiddetli titremede maddenin liflere nüfuzu gevşek maddenin liflere nüfuz gibi olur. Ancak gevşemede maddenin liflere nüfuzu gibi olur. Ancak gevşemede ince madde olmakla lifleri rahatlatır ve istirahatta (gevşemede) olan sinir uzvu harekete geçirmeyi başaramaz. Ama spazm ham (olgunlaşmamış) ve katı maddelerden oluşur; organın gevşekliğini koruyup onun kasılmasını engeller. Zaman zaman şiddetli titremeye sebep olan madde kas, veter ve sinirden birinin ortasında olması değil, belki başlangıçta olmasıdır. Sinir ve veter

o maddenin yarattığı sıkıntıdan çekinip temizlenir, yani boyu kısalır ve organ kasılmaya muktedir olamaz.

Zaman zaman orada şiş olduğundan şiddetli titreme olur. Bazen de liflerin yapısındaki maddelerde bir yapı oluşur ve o zaman organ kasılsa bile madde lifleri bastırıp kötü bir alarm verir; o baskıdan ağrı meydana gelir. Bazen orada ağrılar ve sıkıntılar oluşturan maddeler oluşur. Soyut durumlar kasın veyahut ligamentlerin başlangıcında olup, kas ve eklem bağları boyunca o sıkıntıya karşı dururlar ve kaçarlar. Burundan dağlama ve çok kusmadan sonra görülen şiddetli titremenin bir türü vardır ki bu nevidendir. Sinirin ve eklem bağlarının bu şekilde olan durumu ise midenin ortaklığı ile oluşur. Ne zaman şiddetli titremenin sebebi kuruluk olursa onun durumu şöyledir: rutubetin kaybolmasıyla kasın genişliği azalır ve genişliğin azalmasıyla kasın uzunluğu artar. Delikler kasılıp, hareket kabiliyeti olan deliklerin tıkalı olmasından dolayı zaaf oluşur. Organ kasılamaz ve kuruluktan dolayı ortaya çıkan katılık da organın kasılmamasını sağlar. Ancak kuru spazmlarda maddenin çözülmesi söz konusu olur, yani ateş üzerinde olan etin ve derinin rutubetinin çözülmesi gibi sinir ve bağların yayılımı azalır, düşer. Çünkü kuru kasılıp büzülme kuru şiddetli titremeden çok daha fazladır.

Çünkü kuru spazm, kuru şiddetli titremeden çok daha kötüdür. Rahatlayıp gevşeme bazen cerahat dolayısıyla oluşur. Çünkü cerahat arız oldukta organın kasılmasında kas kasılması çok olur. Şiddetli titreme bazı nevide güçlü olur. Bunun sebebi de maddesinin güçlü olması dolayısıyla doluluğu çok olup, kasılıp büzülme oluştuğu için, orada şiddetli titreme oluşmasıdır. Çünkü hissizlik, dolulukla ruhun görevlerini engellediğinde, organ kasılmak üzere olursa, ruhun nüfuz etmemesinden organın hareketten kaçınması dolayısıyla, bu durumda organ kasılıp kalır; gevşemez. Bu durumda kasılıp büzülme oluşur. Eğer o zaman organ gevşemesi mümkün olursa, söz konusu edilen sebepten dolayı, organ uzayıp, gevşeyip uzama afeti (hastalığı) arız olur. Eğer tıkanıklık ruhlar bakımından rahatsız edici oluşum meydana getirirse, spazm ve uzamadan (extension) her biri kaybolur.

Bundan dolayı olan uzama ve kasılıp büzülme çoğunlukla uyandıktan hemen sonra görülür. Çünkü uyku halinde gizli ruhlar çe-

kilir ve uyandığında yavaşça görünür hale gelir ve görünen kasları harekete getirmesi uygun olacak duruma kadar ruh gelmezden önce, organ kasılmışsa spazm oluşur. Gevşemişse uzama hali devam eder. Ne zaman güç mükemmel görünüşe dönüşürse, büzülüp kasılma ve şiddetli titremeden her biri geçer. Bazen kaslarda zorluklar ve doğal olmayan arızalar görülür hale gelir. Hareket gücü kasta az ve zayıf olur veyahut şiddetli ağrı öldürücü güçtedir ve tahrik edilmeye katlanamaz. Organ bulunduğu durumda kalır. Kasılıp büzülür; toplanır; gevşemişse uzun zaman gevşemiş durumda kalır.

Bu durumlar tendonları uzamış olanlarda ve ağır yük kaldıranlarda ve arkasına ağır yük yüklenenlerde ve sert, katı ve yer üzerinde uyuyup kasları yere temas edenlerde görülür. Aynı zamanda bu durum kasın üstüne vurulduğunda (darbe alanlarda) ve düşme dolayısıyla da ortaya çıkabilir. Eğer kasta bu vuruşların etkisiyle oluşan kesikten dolayı sıkıntı ilerlerse, oluşmuş ateşli yaralardan da bu şikâyctlcr oluşur. Eğer kas bu sebeplerden dolayı ağrılı bir kasılmadan aciz kalırsa, yine bu şikâyetler oluşur. Bazen şiddetli titreme ile kaslar sinirin maddesinden etkilenir veya şiddetli titreme olan organlarda oluşan gazlar yoğunlaşır veya başka bir yerden gazlar oraya nakledilir. Nitekim yüze ve yüz organlarına ait olan kasılıp büzülmelerde böyle olur ve durum çok kötüdür. Aynı şekilde yüz organlarına ait olan uzama da kötüdür. Göz kapağına, dile, dudaklara ve yanaklara arız olan kasılıp büzülme kötüdür. Kuru şiddetli titremenin kötü bir cinsi oluşur ki bu humma, şiddetli titremeden sonra kulakta oluşur ve ıstırap ve hezeyanla birlikte görülür. O kişinin (o titreyen kişinin) yüzü sarı, dudakları kuru, dili karadır; doğası gereği dili bağlı, ayakları[378] sert ve uzamıştır. Bu türde kötü şiddetli titreme olur. Darbe sebebiyle olan şiddetli titreme ve kızgın olur, yani ince bağırsaklarında olan zararlı madde ve zihin karışıklığı ve aklın uçup gitmiş olması, tabiattaki iniş ve bütün bu arazları göstermesi söz konusu ise şiddetli titreme öldürücüdür.[379] Bu belirtiler yaklaştığında şiddetli titremede kas boşalır ve kas rutubetleri ısıyı kaynatır. Muhtemelen organın boyu uzar ve organa bu rutubet boşalır. Bu boşalma şiddetli titreme halini korur.

---

378 TM: çapraz cildi karışık, yani

379 TM: Çünkü bu belirtilmesi söz konusu ise şiddetli titreme öldürücüdür.

Çok kere çocuklarda şiddetli titreme arız olur. Lakin onların şiddetli titremesi kolaydır. Çünkü kasılma kısmında açıklanan kıyasa göre, çocuğun hissinin hafif olması dolayısıyla ile şiddetli titreme daha kolay iyileşir. Çok kere şiddetli titremeden önce vücutta seyrime ve ağırlaşma olur Aynı zamanda ağır ağır konuşma ve kaslar ve omurlar kısmında, kuyruk sokumuna kadar olan bölgede katılma görülür. Buluğ güç olur.

Hastaya tıkanıklık (kanın pıhtılaşması) arız olur, öyle ki kaşındığında bir şey hissetmez; idrarında iplikçikler şeklinde madde olup, vücudundaki tüyler diken diken olur. Göğsünde zar gibi bir yapı ve baş ve boynunda ter olursa bu belirtiler yakın zamanda o kişinin iki tarafında gevşeme (sarkma?) olur. Çünkü idrarında ipliksi maddeler olanların çoğunlukla aşağı kısmında tenkiye yapılmaz. Muhtemelen söz konusu maddelerden bir şeyler mesane ile beyin arasındaki ortak olup, zarar verir; şiddetli titreme hissedilir. Ne zaman şiddetli titreme arız olursa ve bütün vücuda yayılmışsa, hastanın ağzı kapanır ve yüzü kızıllaşır ve ağrısı şiddetlenir. Bu durumda içtiği su boğazından geçmez; gözünü çok açıp kapar; gözünde kan ve yaş olur.

Kasılıp büzülme ile uzamasın başlangıçta görüldüğünden farklı olarak, her ikisinin de kasta görülür. Lakin kasılıp büzülme kasın hareketi ile başlar ve uzama kasın hareketinin sakinleşmesiyle başlar. Kasılıp büzülmede zikrolunan geçiş veya karşılaştırıldığında belirlenen uzama, iltihaplı boğaz ağrısı ve zatülcenpten ve sersamdan olup, yüzünde onun arazları belirir. Güney illerinde benzeri konular çok görülür.

Hıltların o ülkelerde hareketi ve özellikle balgami olanların hıltlarının hareketinden belirlenir. Bazen güney ülkelerinde uzama da görülür. O ülkelerde kan pıhtılaşması ve hapsedilmesi dolayısıyla, hıltların sinirde hapsedilmesi ve sinirde oluşan zaaf, özellikle unutkanlık, sinirde zaaf olmasından dolayı olup; sinirlerde uzama çok olur.

Belirtiler: Uzamanın (ekstansiyon) alameti kesinlikle organın kasılması veya kasılmaya meyletmesi değildir. Ön tarafta olan şiddetli titreme ve uzama[380] oluşur. Hasta olan kişiler boğulan kişiler gibi

---

380 TM: Mutlak uzamadan, uzama (ekstansiyan) kastediliyorsa ve ayağı ters yöne ve öne ve arkaya doğru olması anlamına gelir.

olur; yüzünde ve gözünde yanma izleri olur; yüzündeki kaşlarının yanması dolayısıyla o şahsın yüzü gülen insan yüzüne benzer; o kimsenin yüzü güler gibidir. Baş ayak tarafına doğru çekilip, açık ve seçik olarak bir hareket oluşur. Ancak uzama hareketini yapmayı başaramaz. Bu hareket iki yana doğru meyletmez; karın kaslarında bazen doluluk olur.

Dışarı atma gücünde de, zaaf olduğu için idrar atması mümkün olmaz. Bazen de mesane kası sürekli olarak uzayıp kasılmaktan kaçınıp, isyanda olduğu için, hasta iradesi dışında idrar atar. Bazen de şiddetli baskılanma (sıkıştırma) dolayısıyla damar şişip, idrarın kanlı olmasına sebep olur. Bazen de kas hareketi ayaklara doğru olup, onların birbirine yaklaştığı belirlenir.[381] Eğer uzama ve titreme arka taraftaki kaslarda olursa onun belirtisi baş ve omuzlarda ve arka taraftaki kaslarda çekilme şeklinde belirlenir. Çünkü sırtın kaslarının ekzstansiyonu karın kaslarıyla ortak olarak görülür. Karın kaslarının ekstansiyonundan söz konusu edilen hastalığın arazları belirlenir. Makatta olan kasta uzama olmasıyla, onunla birlikte düz bağırsakta (kolon) olan kötü, pis nesneler atılamaz ve ince bağırsaktan atılması gereken maddeler aşağı inemez ve bozuk vc atılması gereken maddeler aşağı inemeyip oldukları yerde tutulup kalır. Arka tarafına uzananlar (arka tarafında olan kaslar) bu şikâyete ortaklık ederler, yani hasta boğulur gibi olur; uykusuzluk ve ağrı ve bunlarla birlikte ölüm ve idrarında çok fazla kokulu madde ile çok keskin kokular oluşur; sağlığında düşüş vardır. Ancak rutubetli uzama ve kuru uzama ve şişli uzama ve sıkıntıdan oluşan uzama bu söz konusu edilen belirtileri kasılıp büzülme ile ilgili kısımda verilen açıklamalarla karşılaştırmak suretiyle belirlenebilir. Çoğunlukla soğuk kas uzaması (ekstansiyon) dolayısıyla, soğuktan kulunç arız olur.

[382]***Tedavi:*** Uzamanın ilacı kasılıp, büzülmenin tedavisiyle aynıdır, ancak uzamada alınan ilaç miktarı kasılıp büzülmede alınan miktardan daha fazladır. Çünkü sıcaklık hacmi çok artırır ve kendini yeniler

381 TM: Bazen de hareket kas hareketi ayaklara yukarı doğru olup arkaya doğru olur ve başı omuzlara doğru çeker.

382 TM: Alametler

ve eski haline döner; sıcaklıkla uzayan (ekstansiyon halindeki) madde çözülür. Uzamak için söz konusu olan hacme dikkat etmek gerekir. Özellikle boyun omurlarında olan kasların sinirler üzerindeki hacimli şeyler olmasının şart olmasından çok gerekliyse, hastalık oluşur; uzama oluşur.[383] Ne zaman şiddetli ağrı ile veya tedavi için alınan ilaçlardan dolayı şiddetli titreme oluşursa dokular bir araya gelir; tamamen iyileşene kadar da tedavi bırakılmamalıdır. Belki biraz çaba harcayarak, bu tedavi vücutta uygulanır ve etkili olur. Bazen zeytinyağı pişirilip, ısıtılıp içine hasta oturtulmalıdır. Isınmış yağ kuvvetli bir şekilde dokuları çözdüğü için yararlı olur. Çavşır da içirilir ve hastanın güç ve zaafına dikkat edilmeli; göz önünde bulundurulmalıdır. Zayıf olana bir dirhemden bir ukiye miktarına kadar değişen miktarda ilaç içirilir. Şeytantersi de bu şekilde içirilir. Şiddetli titremenin tedavisinde, eğer kasılma ve sıkışma yoğunsa, kullanılan miktar normalden daha fazladır. Çünkü şiddetli titreme öldürücüdür ve boğazlanma gibi olur ve bölgeseldir. Şiddetli titreme ve kasılıp büzülme hastalığının tedavisi ilgili hekimlerin zikrettikleri ilaçlarla yapılır; gerçekten yararlı olur. Turk otunun sert çıkıntıları iyice pişirdikten sonra içine sırtlan ve köpek [etleri][384] ve de yiyeceklerle iyice pişirilip, sıcak nesne akıcı hale getirilip, iyice kaynatılan suya iki defa uzun süreli olarak hasta onun içine oturtulur.

Aynı zamanda şu terkip de şiddetli titremede yararlı olur: Eşek (eti?) ve yabani kekik tohumu ile hastaya merhem yapmak ve geyik yağı (iç yağı) ile aslan ve ayı ve sırtlan yağlarıyla ilaçlar veya söz konusu edilmiş diğer ilaçlarla merhem yapılıp uygulanırsa yararlıdır. Sedef otu ve kunduzhayası yağı, kantaron ile lavman yapmak ve bütün bu yararlı maddelerle kasları ve sinirleri gevşetmek gerekir; onları denemeye tahammül etmek yararlıdır. Bu hasta büyü ile tedavi edilir.

Aynı zamanda ebucehil karpuzu yağı gibileri de yararlı olur. Eğer bu ilaçlar ifrat üzere yakılırsa o yanmış madde lavmandan sonra eşek sütü, iç yağı ve kuyruk yağı ile birlikte veya zikrolunan yağlardan biriyle birlikte, muamele edilip hastaya lavman yapılır. Soğuk uzama (ekstansiyon) rutubetliyse ona kunduzhayası yararlı olan şeylerden-

383 TM: sıkıca bir araya gelir.

384 TM: ve yiyecekleri çürütüen yiyecekleri

dir.[385] Şiddetli titremesi olan kişi yemeğini yedikten sonra lokmaları küçültülmeli ve hasta zayıflatılmalı ve de incelme hissi oluşturup hastayı ilaçları almaya hazırlamalıdır. Çünkü onların lokmaları yutması zor olur; lokma burun deliklerine kaçabilir. Bundan hasta zarar görüp hastalıkları artar.

Şiddetli titreme oluşunca içilecek ilaçlar verilir ve organlarına ve midelerine sürülecek ilaçlar uygulanır; kına yağı gibi merhemler ve diğerleri ile dışarı atan ve aksırtan ilaçlar uygulanır. Bunların hepsini biz *Akrabadin*'de zikrettik. Onlara aksırtan ilaçlardan başka mum ve bazı yağlar karıştırılır ve rutubetli doğası olup, şiddetli titremesi olanlarda ateşli hastalık ilaçları yararlı olur.

Beşinci Fasıl
Lakve (Ağız veya Yüzün Paralizle Bir Tarafa Eğilmesi)

[386]*Lakve* (yüz felci?) öyle bir hastalıktır ki yüce organlara arız olur ve bu hastalıkta yüzün bir kısmı doğal olmayan bir şekilde kasılır ve yüzün doğal görünümüne zıt bir görünüm kazanır. İki dudağın eğilmesi, çarpılması da buna ilave olarak şekillenir. Aynı zamanda yüzün çarpılması nedeniyle onun oluştuğu tarafta göz kapaklarında da çarpılma görülür. Yüzün kaslarında kasılma ve toplanma olur. O kasların ve sinirlerin nasıl oluştuğu ile ilgili olarak Anatomi Kısmında gerekli bilgi verildi. Gevşeme sebebi ile oluşan yüz çarpılması güçlüyse yüzünde gevşemesi olan kişinin yüzünün yarısında kasılma ve çarpılma olur. O kısmın güçlü bir şekilde çekilmesiyle diğer kısmı değişime uğrar. Eğer gevşemiş olan kısmın gevşekliği zayıfsa o gevşeklik o kısma ait olup, diğer kısma geçmez.[387] Buradaki açıklama şöyledir: yüzün iki tarafından iyi olan taraf hasta olan kısmı kendine çeker ve hasta taraf iyi olmaya yönlendiğinde hasta tarafın gevşekliği onu yönetir ve onda çekmek için toplanma olur. O toplanma sırasında iyi tarafta ağrı vardır. Diğer kısım iyi görünür.[388] Lakin bu söz doğru

385 TM: Bu ilacı almak gerekir
386 TM: Bu hastalıkta ağız ve yüzdeki paralizde eğilir.
387 TM: Bu kısımda Sultan nüshasında bir zıtlık söz konusudur ki o zıtlığı alan nüshalar zıt olanlarda bu söz konusu açıklama yoktur.
388 TM: Hekimlerden bir grubun sözlerinden bu anlaşılır.

değildir.[389] Kasılma ve büzülme kuruluktan arız olan had derecedeki sıcak yüz çarpılmasında gerek söylenen, gerekse başka sebeplerle, yani dışarı atma ve nezle ile olanı dışarı atmada görülür.

Bu kuru kasılıp büzülmeden oluşan yüz çarpılması öldürücü ve çok kötü olur. Bazı hekimler dediler ki: yüzün çarpılması iki kısmında da olan hastada o kısımlar iyi görünür. Sağlıklı olan hasta kısım gibi görünür. Aslında madde hangi tarafta birikirse, o kısım hastalanır. Ancak hasta olmayan taraf hasta olan tarafı kendisine çekip, o kısmı düzeltmeye yönelip, toplayıp sağlamken, hasta madde dolayısıyla onda ağrı arız olur. Sağlam kısımda ağrı görülür. Çoğunlukla ve yayılma nazariyesine göre, buradaki tıkanıklık açıklaması, anatomi kısmında anlatılan kasların durumu göz önünde tutulursa, bütünüyle onaylanır. Aynı şekilde iyi görünen tarafın hissi kaybolmaz ve hasta görünen tarafın hissi kaybolur.

Bu durum da gösterir ki söylenen söz geçerlidir. Zira hakiki hastalık hangi kısımda olursa, o kısmın hissinin yok olması gerekir. Hakiki

---

389 TM: Çeviriyi yapan bu sözü her ne kadar İbn Sina ve çoğunlukla bu konuda sınıflama yapanlar söylemişse de onaylamaz. Ancak hekimlerin sözü olmakla şu söz doğruya yakındır. Bir bakıma şu gereklidir ve onun takdimi şöyledir: Hasta tarafta maddenin ağırlığı dolayısıyla olan gevşeme ve meyli 4 yönden bağımsız olmaz. Çünkü hasta kısım meyleder ve ek olur ona benzer olur ve bu durumda o *sakterin (?)* çekilen kolu gibi meyilli ve gevşemiş güçtedir veya zayıftır. Eğer duran tarafı gevşekse, ek gibi diğer tarafa meyleder. Eğer gevşek tarafı güçlü olursa o duran kısım üzerine sağlam kısım iki kısmın derileri birbirine bağlı olduğu için çekilip, sağlıklı kısım duran kısım üzerine gelir. Eğer bu şekilde hasta tarafın meyli ve gevşemeye zaafı olursa gevşemesi yalnız hasta kısımda olup, sağlam kısımda gevşeme gibi bir şey olmaz. Sağlam taraf hasta taraf üzerine yığılıp, o tarafa doğru meyletmez. Eğer hasta tarafın gevşekliği iç tarafta ise ve gevşeme zayıfsa, gevşeme yalnız hasta tarafta olup, iyi taraf aynı kalır. Hasta taraf iyi taraf üzerine yığılmaz; o tarafa çekilmez. Bunun üç şekilde yorumu vardır: iyi taraf toplanıp hasta tarafa çekilmez. Eğer hasta tarafın gevşek kısmı içe doğru olup ve gevşemede güç varsa hasta taraf iyi taraf üzerine biner ve iyi taraf o tarafa meyledip ek oluşturur. Bu surette söz konusu zikredilen açıklama doğrulanmış olur. Zira iyi olan taraf bir araya gelip gevşekliği düzeltmek için onu tarafına çeker. Toplamada sağlam tarafta ağrılar oluşur. Lakin çoğunlukla çocuklar bu açıklamaya uygun değildir diye red ederler. Gevşeme ile oluşan yüz çarpılmasının sebepleri gevşeme kısmında zikrolunan gevşeme sebebi ile olur. Çoğunlukla yüz çarpılması güçlü kasılmayla olur. Gevşeme ile yüz çarpılması nadir görülür. Kasılıp büzülmenin oluşturduğu yüz çarpılmasının açıklaması şöyledir: ne zaman yüzün bir tarafı kasılıp büzülmenin birinin sebepleriyle kasılıp büzülünce ikinci tarafta çekme olur ve kasılıp büzülmesi olan yüz çarpılmasında iki gözde de kasılıp büzülme sebepleri kasılıp büzülme kısmında zikrolunan sebeplerdir.

sağlıklı olan tarafın hissinin sağlıklı olması gerekir ve çoğu kişilerin dizinde şiş arız olup onda bir nevi kızgınlık görülür ve o kızgınlık ile oluşur. Aynı zamanda ona şiş ile felç de arız olur; iki elleri felç olur. Çünkü elleri tahrik eden güçler boyun omurlarından çıkan sinirlerle ilgilidir. Bundan dolayı şiddetli şişler ve yüz çarpılmasında olduğu gibi, iki elde de felç oluşması ortaya çıkar. Bu yüz çarpılması sürekli olabilir. Bu yüz çarpılması dolayısıyla işler sağlıklı yapılamaz. Bilinmelidir ki, yüz çarpılması bazen yüzdeki felci uyarır. Belki, çok kere sekteyi uyarır ve yüzün çarpılmasının görülmesiyle birlikte hastalığın ortaya çıkmış olması gerekir. O ağız çarpılması sara ve sektenin başlangıcında bir şey midir? Bilinmelidir ki, eğer söz konusu edilen başlangıç mevcutsa güçlü bir şekilde kusturmalıdır. Bazıları yüz çarpılması olduğunda ilk üç günün önemli olduğunu ve çok kötü bir ölümün olacağını; eğer ilk üç günü kolayca atlatırsa hastanın kurtulacağını söylemişlerdir. Buna dayanarak, hastanın üç günü kolayca geçirdiğinde ölmeyeceği ve ölümün güçlü bir yüz çarpılmasına bakarak belirlenebileceği söylenebilir.

Belirtiler: Yüz çarpılmasının belirtileri şudur: yüzü çarpılan kişinin salyası bir tarafa akar ve ağzının bir tarafı havayı ve tükürüğü ağzına çekemez. Daima o tarafından nefes ve salya dışarı çıkar ve çoğu kez güçlü bir baş ağrısından sonra arız olur ve özellikle kasılıp büzülme olan yüz çarpılmasında genellikle baş ağrısı olur. Yüzü çarpılmış olan kişinin yüzünün hangi tarafında çarpılma olduğu, iki taraftan birisi el ile uzatılsa (çekilse) ve tekrar eski haline gelmesi sağlandığında, eğer o taraf asıl haline diğer taraftan sonra geliyorsa, bu yüzün o tarafının çarpıldığını gösterir. Gizliyse devreden bir hastalıktan etkilenmiş tarafta olur. Ama gevşemeden oluşan yüz çarpılmasının belirtisi hasta olan kısmın hareketinin zayıf ve hislerinde zaaf olması, yüz derisinin koyulaşması, bulanıklığı ve kaslardaki yumuşaklık olup, ekstansiyonun hissedilmemesidir. Çarpılan tarafın göz kapakları aşağı sarkar. Gözün bebeği üzerine gelen kapağın yarısı rutubetli olup, kapakta gevşeklik görülür. Bundan dolayı görme zarının (göz akı) yarısı görünür.[390] Gcvşck yüz çapılmasında dcri diz tarafından başlayıp bozulmaya

[390] TM: Dil üzerine elle dokunulduğunda yanak üzerinde olan zarda bu örtünün tamamlandığı belirlenir. Onun gevşek kısımda yanak üzerindeki zarın olup, olmadığı ortaya

meyleder. Kasılıp büzülmeden oluşan-yüz çarpıklığında hisler genellikle karışık olmaz. Derisi bu şekilde uzamış olup, söz konusu hasta taraftaki bu kemikler (yüz kemikleri) deforme olup, açılır ve yüzde olan kas katılaşır. Çoğunlukla salyası ve kemiğin az olur. Çoğunlukla derinin meyli dize doğru olur. O taraftan gevşemesi kötü olur. Kasılıp büzülmesi olan yüz çarpılmasının rutubetli ve kuru olduğu bilinen belirtilerle anlaşılır. Yüzün çarpılmasının belirtilerinden biri yüzün kemiklerinde ağrı olmasıdır; cildinde pis koku (bozulma) ve çok seyrime olur.

Tedavi: Hastayı dördüncü gün veya altıncı güne kadar hareket ettirmeye çalışmalıdır; hafif yiyecekler vermelidir. Zeytinyağı ve benzeri hafif besinlerle ve kurutulmuş kuş yavrusunun bir miktarı ile beslenirse yararlı olur. Eğer hastaların tabiatında kuruluk varsa, kuvvetli temizleyici maddelerle ikinci günde lavman yapılıp, tabiatı harekete geçirilmelidir. Ona lavman yapmak fevkalade uygun olur. Başlangıçta gargara ile başlamak zararlıdır. Çünkü başlangıçta olan gargara hastalık oluşturabilir; başlangıçta olan garip maddeleri hastalık yerine çeker. Hastalığın sebebi fazlalıklar olabilir. Hastalık yerine yakın olan engelleyici madde olgunlaşmış olmakla, çözülmeye de muktedir olamaz. O zaman gargara yarar sağlamaz. Bu durumda yüz çarpılması güçlü kasılma ve büzülme ilaçlarıyla dışarı atılmaya çalışılır. O yüzün çarpılmasında zayıf ilaçlarla dışarı atmak mümkün değildir. Belki geçişi oluşturacak ilaçlarla dışarı atılır. Şiddetli güçlü ilaçlarla maddelerin değişikliğe uğraması maddeyi kurutur ve ağırlaştırır; siniri kurutur. Onda bu durumda ilaçların etkisi olmaz. O halde süratle çok ilaç verilmesi zorunludur Yine yüz çarpılmasında felç ve kasılıp büzülmeyi tedavi sağlayacak ilaçlarla tedavi etmek gerekir. Onlarla ilgili kısımlarda verilen bildiğin ilaçlardan uygun olanlar bu hastaya verilir. Yüzü çarpılan kişiye Hermes yakısından bir aya yakın bir süre

çıkar. Çünkü dilin örtüsü doğal yerinden çıkıp, yani baş kemiğinin süturundan çıkıp enine seyreden örtüye doğru birlikte seyreder; lamdoid suturdaki dilin örtüsü çekildikte çekildikte yanak üzerinde olan zar da (örtü) gözün deliğinde çekilip, o çekilen yer yanak örtüsü oluşturulup, gevşediği bilinir. Bu açıklama Sultan nüshası açıklamasıdır.) Terkipte oluşan yoldan vaziyet kelimesiyle basılan nüshalarda dil yoluyla oluşmuştur. Onu da doğru olarak, yazıp açıklamasını çeviride söz konusu edilen nüsha açıklamasına dönüştürmek ehil olan olanların eserleridir.

her gün iki dirhem içilirse yararlı olduğu denenerek belirlenmiştir. Yine denenmiştir ki, zencefil ile iyi, kaliteli balla macun yapılıp her gün bir cezve miktarı sabah akşam bu hastaya yedirmek yararlı olur. Onlardan yıkayıcı suyun yoksun bırakılmaması gerekir.

Bazı hekimler şöyle dediler: yüz çarpılması ilacı olarak sıkıntısı olan organın üzerine yabani hayvanların eti yakı gibi konmalıdır. Bu tavşandır.[391] Kuş, sırtlan, tilki, kurt ve geyik ve açıklandığı gibi uygulanır. Ama pişmiş ette pişmiş olmayanlar kadar, her ne kadar yararlı olsa da, onun gibiler yakı şeklinde haricen kullanılır. Eğer yüz çarpılması rutubetliyse, hastalığın başlangıcı olan taraf doğal görünüşüne ters olur; o kısım nemlidir. Eğer yüz çarpılması, kasılıp büzülme şeklindeyse, o kasılıp büzülen kısım yumuşatılıp sonra spazm çözülür. Şüphesiz kasılma olduktan sonra çözülmeyle gevşeme olur ve sen başın arkasına şu yumuşatıcı ve rutubetlendiren yağları sürüp, hastaya içirmelisin: menekşe yağı, badem yağı, küçük doğan yağı gibi. Papatya yağı uygulamanın zararı olmaz. Bu yağlar her gün birkaç defa uygulanmalıdır ve sonra tatlı olmayan şarap içirilmelidir.[392]

Yüzün çarpılmasına sebep olan maddenin sinirin başlangıcında sabit olması ve bir tarafta olması dolayısıyla hastalık söz konusu olmaz. Çünkü kasta da bozulma mevcuttur. Onun için boyun omurlarının dikenlerinin olduğu kısma ısıtıcı ilaç uygulanmalıdır. Yanaklardaki kaslarda çok lif olduğundan uygun ilaçların çene üzerine konması daha iyidir. Ama göz kapağının kası ağrılı hareket yapabildiği için ona söz konusu edilen ısıtıcı ilaçların konması yarar sağlamaz. Onun tedavisi beynin temizlenmesidir. Aynı zamanda zikrolunan omurlara ve çene kemiği üzerine kuru şeyler uygulamak oralarda tıkanıklık yaratır ve başta tıkanıklık olur. Özellikle ağrı olduğunda tıkanığın yararı olmaz.

Yüzü çarpılmış kişinin yüzünü sirkeyle yıkamak ve söz konusu edilen yerlere sirke sürülmesi uygun olur. Özellikle sirke pişirilmişse veya sirke içine hardal ilave edilmişse, yararı çoktur. Yine yüz çarpılmasında *şıh (bir nevi pelin otu)* ve *kaysum (bir nevi pelin otu, a.*

391 TM Ekmeğin kullanılabileceği veönce onun düşünülmesi gerektiği düşünülür.

392 TM: Eğer kanın belirtisi varsa dilaltındaki damardan kan alınır. Boyun omurlarından birinci omur üzerine belli hacimde bir nesne konur.

adrotarum), yabani sedef otu ve defne ve bunlar gibi olanlar pişirilip hasta yerin üzerine konur. Bu işlem yapılırken, o pişirme sırasında pişenin içine ılgın ve beyaz ılgın konur. Eğer bu ilaçlar yararlı ve etkili olmazsa, kulak arkasında olan damarın üzerinden dağlama yapılması zorunlu hale gelir. Söz konusu edilen gargara ve diğer ilaçlar çoğunlukla uygulanmalıdır. Bu ilaçlar çiğnenerek de alınır. Özellikle ona nezle otu uygulanır. Siyah helile de bu terkiplerde kullanılır. Çiğnemede uygulamasında, sıkıntı olan tarafta çiğnemeden kaçınmalıdır. *Kukelef (bir nevi tavuk safrası veya ayı safrası)* de konur. Başı, eritilmiş at safralarıyla, aynı şekilde kendir tohumu, mercanköşk ve pancar kökü öz sularıyla ve bunlarla birlikte süsen yağı sirkeli bal ve hatun sütüne mercimek kadar sütleğen otu ile söz konusu edilenlerden biri ile tedavi etmek yararlı olur. Baş hastalıklarında, *Kanun*'da zikredilenlerin baş için uygun olanları kullanılır. Hint fındığı bu hastalığa yararlıdır ve denenmiş terkiplerdendir. Özellikle Hindistan cevizi kabuğu çok yararlıdır. Farekulağı, eşekhıyarı, *artemisa (sow bread)* de faydalı aksırtıcılardandır. Bazen bu sıcak aksırtıcılar ve aksırtan diğer ilaçlarla karıştırılır. Kunduzhayası, siyah kimyon gibi dışarı atanların daha iyisi farekulağı suyudur. Ne zaman sudan 2 dirhem alınıp, ballı sirke ve ½ dirhem zeytinyağı ile kaynatılıp kullanılsa yararlıdır. Bilmelisin ki 5 güne kadar hasta sağlığına kavuşur. O hastanın sürekli olarak aynaya bakması gerekir. Hatta yüzünü görüp betimlemelidir; aynaya bakmalıdır. Çünkü yaşının benzeri işaretler görür. Çocukta dördüncü günün sonunda yüz çarpılması olsa onun en düşük dozla tedavisi gerekir. Gün sona erince şifa bulur; ekşi yiyecekler verilir.

Titreme, Sarsılma, Sınıfları ve Tedavileri

[393]Eğer vücudun tamamına veya bedenin bir organına ağır bir madde gelse, o ağır madde, kendi tarafına doğru organı çekip hareketlendirir. Aynı şekilde organda iki güç vardır. Bir hareket gücüdür ve diğeri sakinleştirici güçtür. Bu güçleri isteğe göre veya istek dışı kullanır. Bu kuvvetlerden birinin fiiline konu olmaktan organ kurtulamaz; bun-

---

393 TM: *Kanun*'un yazarı titreme hakkında açıklama yaparken, sınırlarını belirlemek ve tarif etmekte methe layık bir giriş yapmıştır. Bu başlangıç şöyledir.

dan kurtuluş yoktur. Zaman zaman hareket gücüne konu olur; organ bu durumda iradesiyle hareket eder. Zaman zaman ise durdurma gücüne konu olup, organ, kişinin isteği ile hareketsizleşir. Ancak eğer çekilme iki gücün etkisini engellerse, organ onlardan etkilenmeyip kasılır. Bazen kasılıp kısalma çok güçlü olmaz. İstemli olan iki güç ona karşı koyup aciz kalır veya güçlü olur.[394]

Titreme hastalığı hareket gücünde olabilir veya organda olur veya hem güçte hem de organda olur. Ne zaman bir kişiye korku arız olsa veya o korkunç ve şok yaratan bir şeyle karşılaşsa veya yüksek yerden aşağıya bakıyor gibi, duvar üzerinde yürüyor gibi ve muhteşem bir kişi ile söyleşmek gibi ve buna benzeyen nefsanî gücü kasıp geren nesneler gibi ve hareket gücünün düzenini şaşırtan üzüntü ve hüzün ve sevinç gibi durumlar titreşime sebep olur. Bu söz konusu edilenlerin oluşmasından titreme oluşur. Bazen şiddetli öfkeden de titreme olur. Çünkü ruhun şiddetli öfkesinden zıtlık oluşur ve o zıtlıkla titreme meydana gelir. Titreme oluşturan sebeplerden biri de cinsi münasebettir.

Eğer doluluk, tokluk üzere olursa titreme oluşur. Ama bir başka sebebi sinirin bazı gevşemesi sonucunda olup o gevşeme felç oluşturma derecesinde olmaz. Lakin onun sükûnetini alıp götürür; organı harekete getiren güç zayıflayıp, engelleyici olamaz; dokunma gücü kaybolur. Bu şekildeki afet çok içki içmek ve şeker yemekten, çok soğuk su

---

394 TM: Buna bağlı olarak organı kasıp kısaltan gücü hareketinin aksine organı hareket ettirir. Bir kerede bu durumda diğer güç ona karşı koyamaz. Kasan ve kısaltan güç organı harekete geçirir. Bu durumda iradi olan güç bir kere daha karşı koyar ve diğeri de karşı koymaktan aciz kalır. Böylece söz konusu edilen şekilde ağır madde organı kendi tarafına doğru hareket ettirip zikrolunan iki güç birlikte etkili hale gelir ve kısaltan, kısım maddelere karşı koymaktan aciz kalırlar. Daha sonra, iki güçten güçlenip kısaltan, kasan güce karşı koyarsa titreme olur. İki çeşit hareketten, yani iradi hareket ve kısaltan, kasan hareketten karışmış bir hareket ortaya çıkar. Eğer sakinleştirici güç karşı koyarsa, titreme hareketi sakin ve kısalıp kasılma şeklindedir. İki hareketin toplamının ve bir hareket ve sükunetin ikisinin birden adı *titreme* olur. Kısaltılarak anlatılarak, bu hayırlı açıklama akıllıca ve gözle uygun olarak, kısaca verilmiştir, dediler. Bu hastalık, yani titreme terkip şeklindeki organlara (compound organlar) ait bir hastalıktır. O hastalığın görülmesi organın kaslarını hareket ettiren hareket gücünün o kaslarda olup, iradi harekete uygun olup ve irade dışı harekete sebep olan ağır maddeye karşı koyaktan aciz olmasından dolayı oluşup, o iradi hareket gücünün irade dışı hareket veya iradi hareketini durdurup irade dışı hareketle karıştırıp, meczeder. Çeviriye dönersek,

içmekten ve vakitsiz içmekten meydana gelir. Afet dolayısıyla oluşan titreme bazen sinirde tıkanıklıktan (engelleme) olur. Sinirdeki tıkanıklığın sebebi çoğunlukla doluluktan kaynaklanır. Doluluğun kokuşması ve perhizin terk edilmesi gibi bilinen bazı sebeplerden de ortaya çıkabilir. O tıkanıklık dolayısıyla sinirlerin gücü tam nüfuz edemez.

Sinirin tıkanması ile sinir kanalı dolduran madde bozulur; kötüleşir. Öncelikli olarak, sinir nüfuz için kendini zorlar veya nakledilen sebeplerle nakledilmiş ve intikal etmiş olmayıp dengeli olur. Bazen organ dolayısıyla olan titremeyle uyumlu değildir, yani sinirin boşluğu oluşunca sinir itaatkâr olmaz; uyum göstermez. Aynı zamanda kolayca gevşemez. Nitekim sebebi gizli oldukta, kasılma ve gevşemede olduğu gibi, ruh da gereği gibi o sinire nüfuz edemez. Böylece bu sebeplerden organ hareket etmek isteyince iradeye uygun hareket etmesi sıkıntılı olur. Bu açıklamadaki gibi, nefis bu şekilde hareket eder. Ama titremenin ortak güçler ve organlar üzerinde sıkıntılardan oluşması organa bir nevi zarar isabet ettiğinde ve organın zarar görmesiyle gücünün zarar görmesinden dolayı ortaya çıkar. Örneğin bu şiddetli hastalık isabet edip hastalığın şiddetinden güç zarar görür ve o dışarıdaki soğukluktan veya havanın bozukluğundan veya soğuk hılt dolayısıyla isabet eden veya şiddetli ateşli hastalıkların isabet etmesinden dolayı güç zarar görür; ikisinden de titreme olur; yakıcı şeylerden oluşan ısı gibi. Çünkü bu gibi şeyler sıcakla sinirde afet oluşturduğu gibi, güçte de bozulma görülür. Bazen de güçte onun kendisine ait sebeplerine bağlı olarak bu durum oluşur. Aynı zamanda sinirde de kendine ait sebeplerden oluşan bozukluk arız olup, iki afetin birleşmesinden titreme ortaya çıkabilir.

Titreme bazen bütün vücutta, bazen iki elde ve bazen de yalnız başta olur. Afet ve zararlı madde bütün vücutta olmayıp bazı kaslara mahsus olur. Bazen titreme yalnız iki elde olur; iki ayakta olmaz. Onun için sebep olan afet (hastalık) omuriliğin kökünde olamaz; muhtemelen dallarında olur; bazen yan dallarda bazen de ana dallarda olur. Ayağa ulaşan dal iyidir veyahut omuriliğin hastalığından dolayı hastalık meydana gelmiş olabilir. Ancak o afet nüfuz edip sinirler ve elin kökü omuriliğe yakın olduğundan, hastalık omuriliğin köküne atlar; oraya gönderilir. Doğal olarak, da bütün kısımlarda,

omuriliğin kökünde olan ayak sinirlerinde ve özellikle omurilikte bozukluk yaratır; o sinirler rahatsızlık yaratır. Ancak ayaklarda olan ruhlar kuvvetli ve etkisi de şiddetli olduğundan söz konusu olan sinirlere zarar vermez ve hareket sağlayan ruhların etkisi azalmaz. Belki hastalık çok güçlü olduğunda, onun gücünü kırıp, daha önce olduğu gibi, söz konusu araç kullanılır; aynı yolla tedavi etkili olur. Aşağı kısım yüksekteki organları taşımakta olduğundan, o tarafın yoğun ruhları çok ve güçleri yoğun olur. Bundan dolayı zarar görmez. Ellerin gücü ayağın gücüne ulaşamaz. Kuru [hıltların oluşturduğu] titremenin çoğunlukla sebebi soğuktur ve sinir ve rutubet birlikte rahatlar veya o rutubette oluşmuştur.

Sinir temele ait değildir. Ancak felç oluşturacak miktara *asla (isla)* denir; belki titreme oluşturur. Hippokrates değişken humması (ateşli hastalığı) olan kişide titreme olsa, zihnin hıltları bu titremeyi çözer, demiştir. Lakin Galen bu görüşü kabul etmez. Ancak Hippokrates'in sözü bir sebebe dayanmaz. Bilinmelidir ki, titremenin çok güçlü olanı kışın ortaya çıkar.[395] Gözlenen titreme ilaçla giderilemez.

Belirtiler: Titremenin belirtisi yukarıda zikredilen sebeplerdir. Onların ne zaman görüldüğünün zikrinin tekrarlanmasına gerek yoktur.

Tedavisi: Hastalıkların tedavisinde söz konusu edilen ilaçlarla, titreme de tedavi edilir. Tıkanıklığı açan ve doluluğu bertaraf eden ve maddeleri dışarı atan ilaçları almak yararlı olur. Ona sinirleri destekleyen, güçlendiren ilaçlar verilmelidir. Desteğe ihtiyaç gösteren hastalığın zafına bağlı olarak, hastaya güçlendiren ilaçlar verilmelidir. Eğer aniden soğuk isabet etmesi veya içeceklerden ve vücuda soğuk isabet etmesinden titreme oluşursa iki takım ilaç verilir. Eğer gerekirse *Kanun*'da yazıldığı gibi alınır. Hasta deniz suyu ve sıcak su ile canlandırılıp tedavi edilir. Göz ilaçları, saz kamışı ve kızılcık yararlı olur.

Eğer titremenin sebebi soğuk su ise doğal sodyum karbonat ve hardalla karıştırılıp Arap zamkı yağı ile yağlanır; çok ekşi şurubu içerek dışarı atılır. Eşekhıyarı yağı ile o yerlere merhem yapılır. Hindistan cevizi yağının burada fevkalade yararı vardır. Aynı şekilde yalnız 2 ratl verilir. Eğer organdaki içilen maddelerden dolayı olmuşsa veya hastalı-

395 TM: Bazı nüshada, sağdan başlayanlardan olanlar en güçlü olanlardır.

ğın maddeleri ağırsa veya hastalık durağan ve güçlüyse o zaman birinci omurun üzerinde koruyucu ilaçlar konur. Isıtıcı yağlardan banyo verilir. Hasta o banyoda oturtulur; felçli ve şiddetli titreyen ve aynı zamanda kasılıp büzülen [hasta] zikrolunan hayvan safrası içine oturtulur. Daha sonra ona kunduzhayası ve bal şerbeti içirilir; laksatif terkipler de verilir. Sedef otu ile soğukluk (hamamın serin kısmı) kısmına oturtulur. Bu ottan yapılmış hap verilir. Tavşan beyni alınıp kaynatılsa ve hastaya içirilse çok yararlı olur; titremeye o da yararlıdır. Şarap, balla hatmi ve hatmi yaprağı ve amonyakla pişirilip yarım ukiye içilirse, su ile kasık otu suyu içilmesi de yararlı olur. Aynı şekilde sarısakız titreme ve rahatlamada alınan ilaçlarla birlikte kullanılır. Eğer titreme yalnız başta olursa biberiyeden 1 dirhem veya 2 dirhem rahatlatmak için verilir. Laksatiflerle omurga ısıtılır veya ballı şarap verilir. Biberiye söz konusu ilaçlardan birisiyle alınırsa yararlı olduğu belirlenmiştir. 1 dirhemden 2,5 dirheme kadar her 10 günde bir kere kokai (bir nevi ot?) verilip denenmiştir. Titreme olanın yemesi gerekenler hızlı sindirilen yiyecekler olmalıdır. Onlara şarap zararlıdır. Suların daha iyi olanları ve zararı az olanları yağmur sularıdır. Aynı zamanda sinir hastalıklarının hepsinde yağmur suyunun zararı çok azdır. Ancak titreme görülen hasta çok zarar görür.

[396]Dördüncü Fasıl
Uyuşukluk

Kitaplarda *hadr (hadır: hissizlik, görüşün zayıflaması, uyuşukluk)* değişik şekillerde ortaya çıkar. Bazen uyuşukluk titreme manasına alınıp onunla eş anlamlı gibi kullanılır. Ancak biz ve çoğu kişi uyuşukluğu daha sınırlı şekilde tarif ederiz. Uyuşukluk hastada, benzer mürekkep organlarda görülen bir hastalıktır. O hastalıkta dokunma hissi yok olur veya his noksanlığı oluşur. Eğer o hastalık zayıfsa onda titreme olur. Eğer hastalık güçlüyse o hastalık gevşeklik yaratır. Çünkü his gücünün sinire nüfuzu engellenmiştir. Onda hareket gücü engellenmişse, bu durum titreme ve gevşeme olan organlarda ortaya çıkar. Buna bağlı olarak uyuşuk organlarda titreme veya gevşeme olması

---

396 TM'de var

gerekir. Her ne kadar onların vücudu vakit vakit harap olmuşsa da, bazen uyuşukluk görülür; onda hareket zorluğu görülmez. Çünkü his gücü ve hareket gücü sinirleri birbirinden farklıdır. Daha önce birçok defa biz bunu açıkladık. Uyuşukluğun sebebi, bazen kuvvet zaafından kaynaklanır. Duygusuzluğun oluştuğu durum güçlü ve had derecedeki hastalıklardan oluşan uyuşukluk halidir; onuncu sinir çiftinin başında ve yakınında ölüme sebep olan uyuşukluk gibi.

Bazen uyuşukluk organ tarafında olur. Duyu organının mizacı şiddetli soğuktan dolayı uyuşur; his kaybına uğrar. Tedavi edici şuruplar, akrep gibi hayvanların sokması ile torpido balığı dedikleri balıkların iğnesiyle ve afyon gibi ilaçlarla ve de şarapla birlikte alınırsa his kaybolur. Afyon gibi nesneleri içmek ruhu parça parça eder ve ruh gücüne zaaf arız olur. Bazen de şiddetli sıcaklıkla duyu organının sinirinin ve mizacının gücünün kaybolduğu görülür. Tedavide hastanın ısınmasından, çok sıcak olan hamamda uzun süre kalmasından ve değişken ateşten sinirin mizacı bozulmasından ortaya çıkar. Titremenin görülmesi sinirin cevherinin ağırlığından ve ruhun ona güzelce nüfuz edememesinden kaynaklanıyor olabilir. Ayakta olan sinirlerle elde olan sinirler karşılaştırıldığında, daha ağır olduğundan dolayı, ayaktaki hissizlik eldekinden çok daha sıkça görülür veya uyuşma tıkanıklık dolayısıyla da arız olabilir. O tıkanıklığa kan ve balgam ve kara safranın her biri sebep olabilir. Safradan da tıkanıklık olması mümkündür. Dış tarafındaki şişlerden birisi çimdiklendiğinde hissiz tıkanıklık ortaya çıkar ve o kısmın çok güçlü olan çimdiklenmesi ile tıkanıklık oluşabilir. O organın veya kısmın durumları dolayısıyla da tıkanıklık olur. O sinirin yarısı veya sıkıştırma veya organa çok kan gitmesi ve diğer hıltlardan çok fazla miktarda dökülmesi söz konusu olduğunda da görülür. Çünkü hıltların fazla dışarı dökülmesi ruhların fonksiyonunu keser; uyuşukluk ortaya çıkar. Organlarla ilgili durumlarda ise çoğunlukla kan sorunu olur. Ne zaman durumu değişip sinirin yarası (sıkıntısı) kaybolsa ve kan yerine dönse, sıcak olanlardan biri sağlığına kavuşup his döner.

Bazen uyuşukluk kuruluk ve fazla boşaltımdan da ortaya çıkar. Çünkü kuru ruh durumu tıkanıklık yapar. Sinirlerin lifleri toplanır; tabakalaşma olduğu için, bu sebepten dolayı görülen kötü uyuşuk-

luk oluşur. Bazen madde olmaksızın mizaç dolayısıyla sinire rutubet hâsıl olup sinirlerin gevşekliğinden sinirlerde tıkayan ruhlar oluşup, hissizlik olur. Ne zaman uyuşukluk sebebi beynin kendisiyle ilgili olup, bütün olarak o sebep beyne ait olursa, bütün vücuda yayılır ve o uyuşukluğun görüldüğü gün hasta ölür. Bazen uyuşukluk sebebi dcğişimdir. Onda bazen mükemmelleşme başlar ve bazen bu değişim sinirin bir kısmında olur. Mevcut soğukluk idmandan dolayı olup, uzun sürede gevşeme ortaya çıkarsa, o uyuşukluk sekteye (durma) veya saraya ve kasılmaya ve genelde felce benzer bir durum oluşturur. Herhangi bir organda sürekli uyuşukluk ve hissizlik çok şiddetli olsa, o organda felç veya kasılmaya benzer bir hastalık olduğunu gösterir. Yüzde olan hissizlik yüz çarpılmasına benzer; çok kere akciğer hastalığı ve zatülcenp ve soğuk sersemlik, uyuşukluğu ve benzeri şikâyetleri izler. O uyuşukluk geçmeyip kusmayı ve baş dönmesini izliyorsa o uyuşukluk sekteyi gösterir.

Belirtiler: Uyuşukluğun belirtisi, titreşimde olduğu gibi, uyuşukluğu oluşturan sebeplerin görülmesidir. O sebeplerden uyuşukluğun olduğu sonucuna varılır. Uyuşukluğun çok veya az olmasından sebebinin, çok veya az kuvvetli olması olduğu belirlenir.

Tedavisi: Uyuşukluğun tedavisi titreme kısmında önerilen tedavi olur. Lakin eğer uyuşukluk kanın fazlalığından olursa, o kanın oluşturduğu doluluk, kanın hâkim olmasından dolayı, damarların doluluğu, damarların rahatsızlığı, bedenin ağırlaşması ve uyku ve kırmızı yüz ve göz kırmızılığı gibi rahatsızlıkların hâkim olduğu görülürse, kan alınması uygun bir tedavidir. Zira bu şekilde olan uyuşuklukta zikrolunan kan alma sadece doluluğu giderir. Daha sonra verilecek ilaçlar tatminkâr hale gelir. Bazen kan alma ona düzelten tedbir ve boşaltan besinlerden çok daha fazla yararlı olur. Ne zaman bir organda geçmiş sebepler veya daha sonraki diğer sebeplerle uyuşukluk ortaya çıkarsa, soğukluk gibi veya soğuk gibi sebepler varsa, o zaman sinirin başlangıcında (kökünde) düşünce ve hareket olması gerekir. Tedavi yalnız belli bölge uyuşukluğu için olmazsa, muhtemelen bir organa ait olan sinirin başlangıcına tedavi uygulanır. Şikâyet uyuşukluğa yararlı olan ilaçlarla tedavi edilir. Uyuşukluk olan organı daimi olarak harekete getirip, tahrik etmek ve perhiz yapmak iyi gelir. Bilinmelidir ki, lavman içine yabani safran konsa siniri ısıtır.

İhtilaç (Seyrime)

[397]Seyrime kasların irade dışı hareketine denir. O hareket (seyrime) bazen deriyi de hareket ettirir; sebebi yoğun gazlardır. Tabiat o ağır gazları çözer ve gazlar da çözülme halinde kasları harekete getirip uyarır; seyrime oluşturur. Etin titremesi ile sinirden terkip olan kasın titremesi oluşup, onun yalnız ette veya yalnız sinirde olmadığının delili, beyin gibi gevşek olan veya kemik gibi katı olan organlarda çözülme olmamasıdır. Bundan ortaya şu sonuç çıkar: titremenin belli bir yeri olması gerekir; gevşek olmamalıdır. Aynı zamanda katı da olmamalıdır. Onun yeri orta derecede bir duruma sahip kas olmalıdır. Zira yalnız et gevşektir ya da yalnız sinir katıdır. İkisinden oluşan terkip şeklindeki organın katılığı ve gevşekliği vasat olur. Çoğunlukla titreme soğuk güçle ve rutubetli madde ile oluşur. Çoğunlukla titreme nefsanî arazdan ortaya çıkar. Özellikle çoğunlukla gevşeklik oluşur; aynı zamanda gam ve gazaptan oluşur. Çünkü nefsanî güçte ruh hareket ve gevşemiş maddeye dönüşür. Bu durumda yeri olmaksızın, kasta istem dışı hareket oluşur. Bilinmelidir ki, ne zaman bedende titreme olsa, durma (sekte) ve yüz çarpılmasından biri görülür. Eğer safra kesesinde kasılma olursa ve bu sürekliyse malihulya ve saraya işaret eder. Yüze arız olup, sürekli olsa yüz felci oluşturur. Bazen kaburgaların ucundaki kıkırdakların titremesi kişide, diyafragmada şiş olduğuna işaret eder. Çünkü o yerde söz konusu edilen şişte tabii titreme olur ve bu da şişin varlığına işaret eder.

Kısa Aralıklı Tekrarlayan Titreme Tedavisi

Söylendiğine göre, devamlı olmayan titremenin tedaviye ihtiyacı yoktur. Ama aralıklı olarak, tekrarlayan titremenin tedavisi şöyledir: Dışarıdan uygulanan ısıtılmış bez ile tedavi edilir. Eğer bu uygulanan sıcak ilaçlı bez yararlı olursa, istenen gayeye ulaşılmış olur. Eğer hastalık için iyi gelirse, o kısma bazı yağlar uygulanır. İlkin zayıf, çözülen, fakat güçlü olan yağ ile başlanıp, yavaşça kuvvetliye doğru geçilir. Yağlarla hastalık geçmezse, müshil içirilip, müshilden sonra organı ısıtan ilaçlarla ovmalıdır. Bu ilaçlarda kunduzhayası ile zam-

397 TM:Bu kısım sinir seyrimesi, yani bir organın seyrimesi hakkındadır.

bak alınmasının yararı çok olur. Ona buzlu su ve çok ekşi nesneler içirmek, nefes üfletmek ve soğutulmuş olan nesneleri vermek zararlı olur. Bunun tedavisinde, daha önce zikredilen ilaçlara yakın olanların verilmesi yararlıdır. Bu söz konusu edilen sinir ilaçları his ve hareket sinirleriyle ilgili hastalıklara aittir. Sinirin şişlerinin ve bağlarının ayırt edilmesini biz *Dördüncü Kitap'a* bırakıp, bu *Üçüncü Kitap*'ta sinir hastalıklarını burada bitiriyoruz. Allah isterse o geri kalanları daha sonraki kitapta açıklayıp ilgileneceğiz. Allah'a şükür.[398]

---

[398] TM: Allah isterse o geri kalanları daha sonraki kitapta açıklayıp önce ve sonra Allah'a şükür. Allah öncelikli olarak alsın.

ÜÇÜNCÜ FEN

DÖRDÜNCÜ MAKALE
Göz Anatomisi, Halleri ve Hastalıkları
[399]Birinci Kısım
Gözün Anatomisi

[400]Ben, görme gücü mükemmel olan görme ruhu, göze boş olan ikinci sinir (n.opticus) yoluyla gelir, diyorum. O sinirler *(n. Opticus)* beyinden gelip göze ait olan kürelere girer. O sinirlere benzer organların anatomisiyle ilgili bilgi verirken, bunu öğrendik. O sinirler ve o sinirlere benzeyen zarlar, kaşlardan başlayıp taş kemiklerinde (temporal kemikler) son bulur. Bu zarlar aşağı doğru indiklerinde onların her birinin yanları açılır. Bundan dolayı gözün merceği (lens), üç rutubeti (aqueuse humor, crystaline humor ve vitreous) daha önce söz konusu edildiği gibi, bu tabakaları çevreleyip sinirlerin ve zarların içini doldurur.

O rutubetlerden ortada olanına *celidiyye rutubeti (crystaline humor*) denir. Crystalin humor buz gibidir, yani gökten inen dolu gibi yuvarlaktır. Ancak sınır kısımları yavaşça ilerler; kökündeki önceki fazlalığı bertaraf eder. Crystalin humorun ön tarafında fazlalığın oluşması yararlıdır, öyle ki oluşan ışın kırılması crystalin humorun ön tarafında görüntü oluşturur. O rutubetin ön tarafında fazlalık olmayıp başlangıcı (kökü) gibi örtülü olsa kırılma ve fazlalık olmaz; görme

399 TM'de Birinci Kısım var.

400 Bu ***Üçüncü Kitab***'ta ***Dördüncü Makalesi***'ne aittir. ***Birinci Makale*** gözün durumu ve hastalıklarıyla ilgilidir. Birinci Kısımda bu konu ele alınacaktır. [Bu kısım] gözün anatomisi hakkındadır.

tam olmaz. Fazlalık kısmında görülen şüpheli şeyde (görüntü, şekil) bozukluk ve görmede artış olur. Onun bir faydası da şudur: küçük şekiller, cisimlerin şekilleri fazlalık olan yerde oluşur. Ama crystalin humor tamamen kapansa, örtülse bir defada oluşan küçük değişik cisimlerden şeklin (hayalinin) oluşacağı yer kalmaz. Fazlalık öyle bir şekildedir ki, kıvrık şerit gibidir. Gizli olanlar bir grup oluşturmuştur. [Crystali humor] ne çok yassı ne de fazla yuvarlaktır; şekli ikisi arasındadır. Crystalin humorun arka tarafı daha narin, daha incedir, çünkü crystalin humorun altında olan vitreousun içine girer. Vitreous, crystalin humorun o ince kısmını yutar. Crystalin humorun etli olan tarafı biraz daha ince, olsa yutma tam olmaz. Crystalin humoru yutan vitreous ince olarak yaratılmıştır. Gereği üzere, vücuttaki oluşumuna uygun olarak, crystalin humorun ince olanı içine alması için ve vitreousla birlikte *beydiyye rutubet (aqueus humor)* arasında, orta kısmında, yani vitreousun üstünde ve aqueus humorun altında bulunur. Çünkü gözün üç rutubetinin cristalin humorun yerine benzer olmakla birlikte daha şerefli ve daha faydalı olur. Daha faydalı olan nesnenin yeri ve durumunun güçlü olması gerekir. O halde yukarıda ve aşağıda olanın ikisi de güçlü olup, crystalin humor ortada oluşmuştur. Ancak vitreous beyinden besin olmak üzere crystalin humora gelir. Vitreous yavaş yavaş değişir ve o söz konusu rutubet vitreusa benzer ve söz konusu camsı rutubetin rengi kırmızıya meyilli olur, ancak daha sonra rengi sarıya meyleder. Onun içindir ki saf olan cyristalin humora besin olur. Bu yere uygun besin olur. Ama vitreous biraz sıcak olduğu için kırmızıya meyillidir, çünkü vitreous kandan dönüşerek oluşur ve crystalin humoru besler. Besin olan saf kan rutubetin harcanmasıyla rengi ortada olan crystalin humorun rengi arasında renkte olup, ortalama bir renkte olması uygun olur. Kanın rengi dolayısıyla ve de crystalin humorun sükûnetiyle, bütün yönleriyle crystalin humora dönüşmez. Çünkü değişim beslemeden sonra olur ve vitreousun crystalin humorun altında olduğundan dolayıdır ki, vitreous retina yoluyla bcyinden beslenir. O halde, vitreous onların tarafında ve crystalin humorun altında olmalıdır. Vitreous, crystalin humorun yarı arkasında ve crystalin humorda olan çok iyi bir yapıdır. O büyük yuvarlak yapılar, o yere, *retinaya (şebekiyye)* ulaşır

ve onu biraz içine alır. Crystalin humorun üstünde bir başka rutubet daha vardır. Bu rutubet aqueus humordur. Aqueus humor crystalin humorun üstünde olmakla o da crystalin humor gibi saf olur. Çünkü crystalin humorun kendisi saftır. Saf olan rutubetin daha da iyisi saf olur. Aqueus humor crystalin humorun önünde yer alır. Bunun iki sebebi vardır: Birincisine, birinci sebep; diğerine ikinci sebep denir. Birinci sebep hemen biraz önce söz konusu edilmiş olduğu gibi, aqueus humorun, crystalin humordan daha iyi, daha mükemmel olmasıdır. Layık olan ise, bir şeyin daha mükemmelinin daha önde olmasıdır. Tamamlayıcı sebep, ikinci sebep, yine söz konusu edildiği gibi, geçen hayal crystalin humor üzerine resmedilmiş ve nakşedilmiştir.

Crystalin humorla geçen [şekil, hayal] aqueuse humorla beyne gönderilir. Crystalin humorun önünde aqueuse humor adeta bir kalkan gibidir; adeta bahçe gibi konmuştur. Bir defada crystalin humora ulaşma vitreousa zarar vermez; yavaşça değişerek aqueuse humora geçer; ona nüfuz edip, crystalin humora makul bir ışık ulaşır; crystalin humorun tamamen doyumu ile oraya işlenip hayal oluşur. Basit olan *mücevef sinir* (n. Opticus) crystalin humorun gevşemesiyle, vitreousu çevreler. Lakin crystalin humor da siniri çevreler. Optic sinir vitreous içinde gitmesi gereken yere kadar devam eder ve vitreousun olduğu yerin sonu ve *iklil derzinin (taç suturu)* bulunduğu yere ulaşır. Sinirin o kısmının duyarlılığı söz konusu rutubetlerin miktarına bağlı olarak oluşturulmaktadır. O sinirin sonu söz konusu yerde örümcek ağı gibi örülmüş ince bir zar oluşturur; söz konusu tabaka, retina tabakasına inen hayallerle birleşip crystalin humorla aqueus humor arasına girer. Onun araya girmesiyle ince crystalin humor aqueus humorun yoğunluğundan zarar görmez, incinmez. Crystalin humorun besini *ankebutiyye (crystalin humorun ön kısmı)* tarafından, önden gelir. Crystalin humorun ön kısmı her ne kadar zayıfsa da, ancak şeffaf olduğundan ışığın crystalin humora geçişini engellemez; görmeyi (hayali) engellemez.

Söz konusu iki tabaka, retina ve crystalin humorun ön kısmı, görme sinirlerinin (n.opticus) tarafından doğar. Diğer tabakalar o sinire inen zarlardan oluşur ve onlarla temastadır. Çünkü beynin ince zarı pia mater olan kısımdır ve choroidea gibi damarlarla dokunmuş olan

tabaka besine ağız olmuştur. Çünkü aslında besinin girişi ve yolu ince besin doluluğu bu tabakayı oluşturur. O damarların hepsi söz konusu edilen yerlerdeki besini göze yöneltmez. Muhtemelen choroidea damarları besin yerindedir. Arkadaki yer, besin ile dolup gözü besler. O damarların besin yolu olan arkadaki yerden bir ince zar ve ince doku oluşur. Ona choroidea tabaka denir. O ince tabaka ön kısma rastlayan yerlerde kalınlaşır; onda besin yoktur. Zarın kalın olan kısımları kendi renginde kalın damarlardan oluşur. [Ön kısımda] beyaz renk ile siyah arasında bir renkte olur. Onun görünüşüne göre, göz rengi oluşur. [Göz rengi] gök rengi olur; o zarın rengidir. Bunun sebebi zarın sevdâvî olmasıdır. Gözde yorgunluk hissi olup göz kararsa, gözün tabakalardaki karanlığın o zarın rengi olan beyaza dönüştüğü görüşü doğru değildir. Aynı zamanda hastanın gözünün kararmaması ve gözün yapısı için o örtü yararlıdır. O beyaz renkli örtünün görünen kara rengi mürekkep mavisi olmasının sebebi kandan dolayı oluşan bu renkten olur. Bu örtünün başka yararı şudur: bu örtünün üç göz rutubetinden, hepsinin üstünde olan aqueuse humor rutubetinin üzerinde olur ve o örtünün üzerinde de kornea dedikleri katı bir tabaka vardır. Katılığı ve gevşekliği mutedil olan sertlikte olan bu örtü gevşeten rutubet ile sert, katı ve sağlam olan kornea tabakası arasında yer alır. Gevşekliği rutubeti korumak için uygun olur.

Aynı zamanda söz konusu edilen yararlarından başka, choroideanın bir görevi de, onun üstünde olan korneanın o örtünün arka tarafında olan retina tabakasından korneaya kadar ulaşmasıdır. Çünkü retina anlatıldığı gibi, o örtünün arka tarafındadır; o örtü onun ön kısmındadır. Aslında besin arka taraftan gelir. Sclera kalın ve ağır bir tabakadır. Onda besin (damar) olmaz, ancak korneanın besini ondan geçer. Söz konusu örtü (sclera) bütün rutubetlerin, aqueuse humor dahil, üstünü örter. Ancak onu örtmesi tam değildir. Bil ki o, örtünün ön tarafında ortada bir tabaka olarak kalır. Böylece doymuş rutubet o cyristalin humora o delikten (göz bebeği, pupilla) geçer, çünkü o örtü (sclera) rutubetlerin üstünü tamamen örterse göz bebeğinden geçişi engeller ve görmeye zarar verir. Göz bebeği (pupilla) üzüm tanelerindeki çöpü çekince oluşan delik gibi olur. O delik zarar görürse, görme de zarar görür.

Her ne kadar sclera katı ise de, bu deliğin (göz bebeği) dibinde taşıyıcı vardır. Lakin bu taşıyıcı dolayısıyla o örtünün deliği [ve aqueus humora besin olan alt kısımları] çözülmüş cisim gibi gevşek ve yumuşak olur. Altında olan rutubet katılığından dolayı sıkıntı oluşmasın diye, göz merceği şeklinde bu örtüde bir delik olup, bu tabakaya *inebiyye (iris)* denir. O tabakanın üst tarafındaki yapı çok sağlamdır. Bundan dolayı o tabakanın (iris) üst tarafında olan kornea tabakası fevkalade kalındır. Ona bağlı olan ve onu besleyen iris tabakası kısmı güçlü ve sağlamdır. İris denen kısım mavi renktedir. Delik yeri de (göz bebeği, pupilla) sağlamdır; katıdır. Çünkü o yer sağlam ve katı olmazsa delik korunamaz. Söz konusu olan yarar için, yani kötü olanların ve benzerlerinin nüfuz etmemesi için, o rutubetli delik, ruhlarla dolu olur. Kişinin ölüme yakın olduğu delikle, ona giden yolun çökmesinden anlaşılır. Göz tabakalarından retina boş olan kısma doğru gevşer.

Korneanın ön kısmı arachnoid mater gibi bitip, vitreoustan sinirin bittiği yeri duvar gibi çevreler; onun üstünü örter ve vitreous ve aqueus humorun ortasında bulunur. Choroidea, vitreous ve söz konusu edilen sinirle göz bebeğine doğru inen ince örtünün biraz arkasından gelip yukarı tarafı örten zardır ve şeffaftır. İris söz konusu edilen ince zarın ön tarafını oluşturur, ön tarafında delik vardır. Bu tabaka iki sinirden ve iki sinire gelen ince zardan meydana gelmiştir. O sinire ince zarda olduğu gibi, ikinci bir örtü iner. O ikinci zar gayet sağlam ve nemlidir. İçerdiği rutubet ve tabakayı koruması için böyle bir yapıya sahiptir. İkinci örtünün (zarın) arkasındaki katı tabakaya (sclera) örtü denir. Öndeki örtüye (zara) *kornea tabakası* denir. Ona çıplak ve sert tabaka da denir. Bu tabaka keskin ve boynuzsu bir yapıda olup onun rengindedir. Bütün olarak göz bebeğini, gözün üç rutubetini ve beş tabakasını çevreler. Korneanın çok katı, sert olan kısmı ön taraftaki kısmıdır. Abartı ile her ne kadar örtü şeklindeyse de, şeffaf olup ışığın ve benzerinin içeri girmesini engellemez. Kornea tabakası bir tabaka olarak kabul edilir. Aslında o tabaka dört tabakadan oluşmuş mürekkep tabaka gibidir, yani kat kat tabaka şeklinde oluşmuş olup, kabuk gibidir. Korneanın bu şekilde bir yapıya sahip olmasının sebebi dört tabakadan birine bir zarar gelse, onun bozukluğunun diğer katlara

ve de korneanın altındaki tabakalara ve rutubetlere ve göz bebeğine geçmemesi; diğer tabakaları etkilememesidir. Bozukluk böylece, genel olarak bütün yapıyı etkilemez. Sinirler göz kâsesine iner; ikinci tabaka, yani göz bebeği tabakası ve kornea tabakasına ve de üçüncü tabakaya inip gözde olan kaslarla karışır. O gözün çevresinde olup kornea ile o örtünün arasındaki yağlı beyaz etle karışır. Bu yağlı et tabakası yastık gibi göze destek olur; göz kapağını yumuşatıp boşluktan gözü korur. Üçüncü örtüden oluşan zarla, o zarın desteğinin tamamı konjunktivadır. O halde göz merceğinin tamamı göz bebeğidir (pupilla). Göz tabakaları üç rutubetten oluşmuştur. Üç rutubet vitreous, crystalin humor ve aqueus humordur. Yedi tabaka retina, crystalin humorun ön kısmı, choroidea, iris ve sclera ve kornea ile konjunktivadır. Göz merceğini hareket ettiren kasları *Birinci Kitap*'taki kasların anatomisi kısmında açıkladık. Ama kirpiklerin açıklaması gözde onların açıkladığı gibi olup, onların görevi, dışarıdan göze gelen kaza ve baştan inen rahatsız eden sıkıntıları gözden uzaklaştırmaktır; göze nüfuz eden zararlı sevda hıltı dolayısıyla oluşacak değişmeden korumaktır. [Kirpikler] güçlü ve güzel olsun diye, kirpiklerin bittiği yerde kıkırdağa benzer bir yapı oluşmuştur. Çünkü eğer kirpiklerin bitmesi zayıf olsa kirpikler muntazam olmaz; aynı yönde olmazdı. O yer kıkırdak gibi güçlü olmakla göz kapağını açan kas kapağın açılmasıyla ona bağlanıp, onun hareketini kolaylaştırır. Diğer organların eklem kemiklerine dayanıp hareket eden kasları gibi, onların da hareket etmesi kolay olsun diye, göz kapağını açan kaslar da o kıkırdağa dayanarak kolayca hareket eder. Üst göz kapağı beş kısımdan meydana gelmiştir. Birinci kısım deri ve onun bir kısmını hareket ettiren zar ve üçüncü kısım yağ ve dördüncü kısım zikredilen kas ve beşinci kısım iki katlı zardır. Yağ ve kas iki katlı zarın arasında yastık gibidir. Ama alt göz kapağındaki bu beş kısımdaki kaslar hariç, hepsi vardır. Hareket eden göz kapağı üst göz kapağı olup alt göz kapağı hareketsizdir. Bundan dolayı, kasa ihtiyacı yoktur. Üst göz kapağındaki kasın başlangıcının kesilmesi önemlidir. Başka yerlerin kesilmesine gereksinim olduğunda, kesme ve açma yapılsa bu o kadar önemli değildir. [Ama gözde bu konu önem taşır.]

Onuncu Kısım
Gözün Mizaçları ve Gözde Oluşan Bütün Hastalıklar

Gözün durumu dokuz belirti ile anlaşılır. Birincisi dokunma, ikincisi gözün hareketi üçüncüsü gözün rengi ve dördüncüsü şekli, beşincisi gözün büyüklüğü, altıncısı gözün fonksiyonu, yedincisi gözyaşı (göz akıntısı), sekizincisi gözün tepkileri, dokuzuncusu gözün damarlarıdır.

Bu kısım gözün hallerinin zikrolunan dokuz belirtisini verir. O dokuz belirti ile gözün durumu belirlenir. Dokunma ile belirleme gözü sıvazlamakla olur. Sıcaklık, soğukluk ve aynı zamanda kuruluk ve nemlilik hissedilirse, gözün mizacı ona ait olan duruma göre, onun bütün hallerinin belirlenebileceği bilinir. Gözün mizacının tarifi gözün hareketine dayanılarak yapılır. Eğer gözün hareketi hafif olursa, sıcaklık ve soğukluktan belirlenen arazlarla gözün hali belirlenir. Eğer gözün hareketi sırasında ağırlığı hissedilirse, bu soğukluk ve nemliliğe delalet eder. Gözün damarlarından gözün durumu belirlenir. Eğer damarlarda ağırlık varsa bu sıcaklığa işarettir. Eğer göz damarları ince ise bu soğukluğa işaret eder. Aynı şekilde göz damarları dolu olur. Eğer damarlar rutubetsizse bunun gözün kuruluğunun işareti olduğu bilinmelidir; bu hal hıltların bozukluğuna işaret eder. Ama gözün halleri gözün renginden belirlenebilir. [Hastalıklarda] gözlerin her birisinin renkleri birbirine benzer. O halde [gözlerin rengi] hangi maddeye benzerlik gösterirse, o maddenin varlığına işaret eder. Örneğin kırmızı olursa, kana; sarı olursa safraya; pırasa renginde olursa balgama ve siyaha meyilli ise sevdaya işaret eder. Ama gözün durumu gözün şekillerinden anlaşılabilir; gözün asıl şekli bozuk ise onun zayıf olduğunu gösterir.

Gözün büyük veya küçük olması, başın büyük veya küçük olduğunda açıkladığımız gibi, kıyas edilerek belirlenir. Ancak gözün durumu gözün hissinin karşılaştırılmasıyla bilmek mümkün olabilir. Eğer göz, gözdeki algılanmış görüntüyü görürse, yakın ve uzak olan görüntüyü güçlü görmesi dolayısıyla, gözde oluşan şeylerden zarar görmezse gözün mizacında denge ve güç vardır. Ama görmesi zayıf olup, fonksiyonu zikredilen fiillerin tersine olursa, o gözün mizacı veya yaradılışı bozuk olur. Eğer göz yakın olan nesneleri, her ne kadar ince ve gizli olsa da görmekte zorlanmayıp tam olarak kusursuz bir

şekilde görürse, ancak uzaktaki nesneleri idrakle kusurluysa, o gözün görmesi ince, saf ve doğru mizaçlı olup, ancak öldürücü şikâyeti olduğuna delalet eder.

Hekimlere göre, kişi gözden çıkan ışık ışınlarıyla etrafı görebilir. O ışık ışınları ruh cinsindendir. [Onların düşüncesi üzere zikrolunan gözün ruhunda azlık olduğu görülür.] Görme ruhu çok olursa, o ruh dışarı çıkıp, yayılıp, görülecek nesneyi göremez. Onun için uzağı idrak etmekte kusurlu olur. Eğer uzaktaki nesneyi kusursuz bir şekilde idrak edip, yakındaki ince ve küçük şeyleri göremiyorsa, biraz o nesne uzaklaştırılıp, o zaman görüyorsa, bu durum o gözün ruhlarının yoğun ve güçlü olduğuna işaret eder. O gözün ruhları saf ve ince olduğunun ve muhtemelen kendisinin mizacının rutubetli olduğunun delilidir. Hekimler, ışınlar ve ışıklı nesnelerden çıkan ışınların göze gittiğini söylerler. Giden ışınlar gözden çıktıktan sonra gücü dolayısıyla yakında olan ince ışıkları görmez. [Cisim] uzağa hareket ederse, hareketin ısısı ile ruhlar tasfiye olur ve geçerli olan ruh [cisme] yaklaştıkça hiç bir yerde kusur göstermez. Ama gözün yakını ve uzağı görmesi kusurluysa, o gözün ruhu azdır; hem de dağınıktır.

Gözden akan rutubetin durumu gözün hallerini bildirir. Eğer rutubet tamamen akıyorsa ve çapak yoksa o gözün kuruluğuna işaret eder. Eğer çok fazla *çapak (ramas)* varsa, gözün cidden rutubetli olduğuna işaret eder. [Bu durum da] gözün rahatsız olduğuna işaret eder. Eğer göz sıcaktan zarar görüp, rahatsız olup soğukta iyi oluyorsa, o gözde kötü mizaçlı sıcaklık olduğu anlaşılır. Eğer göz soğuktan zarar görüp rahatsızlanıyorsa ve sıcakta şifa buluyorsa gözde kötü mizaçlı soğukluk olduğunu gösterir. Bilinmelidir ki, bu söz konusu edilen gözün durumu, gözün her birinde ortalama durumda [görülüp], iki tarafı vardır. Yüksek yanına fazlalık ve aşağı tarafına eksiklik denir. Genel olarak, fazlalık ortalama olan durumdan daha iyidir. Görmenin oluşmasından fazla olması ortalama duruma göre daha iyidir. Bütün hastalık maddeleri, basit hastalıklar, karmaşık hastalıklar, yüce hastalıklar ve ortalama hastalıklar göze arız olabilir. *Gözün kayması (ayn-ı tarf), gözün yarı yarıya kapanması (tagmid), gözün açılması* ve göz rengi, gözün renginin değişmesi dolayısıyla, gözde oluşan hastalıklar için açıklayıcı hükümler vardır. O hükümler hastalığın sonucu

olarak belirlenir. O hükümleri bilmek isteyenler o hastalıkların söz konusu edildiği yerlerden bunu öğrenebilir. Göz hastalıklarının arazları asli olmayabilir. Bazen de başka organlarla ortak olması dolayısıyla, gözde hastalık görülür. Onun ortak olduğu en yakın organ beyindir. Baş ve beynin dış ve iç zarlarının hastalıklarıyla ortak olarak, gözde hastalık görülebilir. Bunlardan sonra şunu söyleyebiliriz ki, dış örtü ile ortaklığından dolayı, görülen hastalıkların hepsi daha iyi ve daha tercih edilenlerdir.

Onuncu Kısım
Gözün Durumlarının Açıklaması

Beyinle ortaklığından dolayı, gözde ortaya çıkan hastalıkların belirtileri şöyledir: söz konusu olan beyin hastalıklarının belirtileri bazen onda da görülür. Eğer beyinle ortaklığı dolayısıyla, meydana gelen hastalıklar *beynin derin zarında (pia mater)* ise gözün rahatsızlığı başlar ve onun maddesi sıcak ise, o hastalıkta hıçkırık ve nefes darlığı oluşur. Eğer soğuk madde ise onun soğuk akıntısı hissedilir. Beyinin, gözün kötü ve basit mizacı ile ortaklığı azdır. Eğer gözün hastalığı *dış beyin zarıyla (dura mater)* ortaksa, o gözün maddesi dış zardan dolayı hastalanmışsa, ilkin alında ve yüzeysel damarlarda uzama, gevşeme ve görülebilir şekil alır. Göz tarafında rahatsızlık çok yoğundur. Eğer göz hastalığı mide ile ortak olarak (ondan etkilenerek) meydana gelmişse, beynin mideye ortaklığı kısmında açıklanan belirtiler ortaya çıkar. Eğer mide ile ortak olarak hastalık oluşursa gözde hayaller olur. Açlıkta görüntü eksiktir ve bu gibi olaylar çok sık görülür. Ancak, gözün kendisinde olup, gözün maddelerinin oluşturduğu hastalıkların belirtileri şunlardır: eğer kan nevinden madde [hastalık sebebi ise] onda ağırlık, ateş, gözyaşı, göz açılması (büyümesi) ve göz damarlarındaki akışta farklılık, vurur gibi baş ağrısı ve göz kenarlarında yapışkanlık (iltihap) şiddetli ateş oluşur. [Bu belirtiler] özellikle başta kan [fazlalığına] işaret eder. Ama balgamda yoğunluk ve hafif kırmızı renk ile göz kapaklarında yapışkanlığa meyil varsa, gözü sıkıca kapatıyorsa, sanki toz kaçmış gibi gözü kırpıştırıyorsa ve gözyaşının durumu, gözde balgama bağlı bir hastalık olduğuna işaret eder. Ancak safraya bağlı göz bozukluklarında gözde iltihap vardır; gözün rengi

sarıya meyillidir. O kırmızılık kanın kırmızılığından farklı, ince ve keskindir. Aynı zamanda, göz kapaklarının yapışkanlığı ve gerginliği sıcaklığa (ateş) işaret eder. Yoğun sevda (kara sevda) ve ağrı, örten yapışkanlık gözün hastalığına işaret eder. Ancak maddesiz basit mizacın işaretleri şöyledir: o şekilde hasta olan gözün kapakları ağırlaşmaz ve diğer kötü mizacın zikri geçen işaretleri de gözün basit kötü mizacına işaret eder. Ama gözü hasta eden ortak hastalıklar ayrı bir kısımda ele alınmalıdır. Allah isterse.

Dördüncü Kısım
Gözün Bütün Hastalıkları

Gözün tedavisi gözün hastalıklarına karşılık olur. Göz hastalıkları maddenin mizacına ve basit mizaca ve hastalığın terkibine ve hastalıkların farklı durumlarında olduğu gibi, gözün tedavisi de dışarı atma ile olur. Bu dışarı atılma işlemleri şişlerin tedbirini de içine alır veya gözün tedavisi mizaç değişikliği veyahut genel düzeltmeyle yapılır. Gözden bazen bazı maddelerin atılması bazı maddelerin harcanmasıyla olur. Bazen de organdan atma yoluyla gözden maddeler atılır. Maddenin gözde harcanmasının yolu şöyledir: Eğer vücutta doluluk varsa ilkin vücuttan madde atılır. Sonra beyni etkileyen ilaçlarla [zararlı maddeler] beyinden atılır ve beyin temizlenir. Sonra maddeler burun yoluyla ve gözün tabakalarından kornea damarlarına nakledilir ve [o yolla] atılır. Ama gözden maddelerin atılması yolu şöyledir: gözden yaş akıtıcı ilaçlar verilir veya gözün mizacını değiştiren özel ilaçlar verilir. Ama gözde değişiklik oluşturan ilaçlar verilir, öyle ki, onda biraz boşluk olur. Gözdeki gevşek olmayan şiş ve diğer göz hastalıkları hakkındaki sözlerimizden sen o ilaçları anlarsın ve bilirsin. Bilinmelidir ki, göz hastalıkları maddi sebeplerden oluşmuşsa, besin ağır olur ve bütün hastalıklarda tedavi edici besinler verilmelidir; ağır besinlerden kaçınmalıdır. Eğer gözün hastalık yapan maddesi diğer organlardan geliyorsa, sen o organın tedavisini yapmalısın. Bazı nüshalarda kastedilen kan alınmasıdır. Eğer besin maddesi dış örtüden geliyorsa ve biz hacamat uygularsak ve alına da zararlı maddeleri çeken ilaçlar uygularsak, ani değişiklikler ortaya çıkar. Sıcak maddeler içeren çiğ kabuklar, yani herhangi muamele ya-

pılmadan kullanılan kabuklar ve soğuk maddelerden *kalkadis (demir veya bakır sülfat)* [kullanılır]. Göz için kan alınacak damarlar *kıfâl (koldaki cephalic ven)* gibi damarlar olur. Bunlardan sonra göz hastalıklarında kan alınacak damarlar başın çevresinde olan damarlardır. Ancak başın çevresindeki damarlardan önde olanları gözün maddelerini nakletmekle görevlidir. Arka tarafta olanlar maddelerin çıkmasına yarar, yani gözün maddelerinin içe çekilmesini engeller ve arkada olandan kan alma gözün maddelerinden göze çekilenlerin, çekilip atılmasına sebep olur; kan alma ile onlar dışarı atılır. Bilinmelidir ki, gözün maddeleri arkaya naklolur. Gerekli olanların nakledilmesinde çok yararlı olan yer burun delikleridir. Eğer çekilen madde, başka organlardan göze doğru bir yol izlemiyorsa burun deliklerine gönderilen madde aksırma ve içer çekme hareketleriyle dışarı atılabilir. Bu hastalıkları biz kitabın başında anlattık.

Göz hastalıklarının bazısının tedavisi gözün mizacının değiştirilmesiyle olur. Gözün mizacı soğukla değişir ve bunun göze yararı olur. Gözün mizacı değişebilir; göz soğutulup değiştirilir. İt üzümü ve çobandeğneği suları ve hindiba suyu ve *hanes (?)* suyu, gül suyu bu konuda yararlıdır. Bu bitkilerin suları ve keten tohumu özü ya da ısı ile gözün mizacı değiştirilir. Misk, biber, büyük kırlangıç otu ve bunların benzeri diğer başka ilaçlar [gözde etkili olurlar]. Çinko ve antimon (*göz damlası olarak kullanılan bir sülfat bileşiği*), *iklimya (altın ve gümüş alaşımı; ore, bir nevi beyaz toprak)* gibi boşaltıcıların tamamı dâhildir. Tutucu olan ilaçlar *mamisa (mamita) şiyafı (büyük kırlangıç otu yakısı), sabır* filizi ve safran karıştırılıp kullanılır veya göz mizacına uygun olan ilaçlar gözün mizacını değiştirir. Süt veya badem yağı ve yumurta, yumuşatıcı sıvılarla onların yerini tutan onların benzeri ilaçlarla gözün mizacı olgunlaştırılır. Safra damarları peynir suyu ve safranla birlikte muamele edilir. Özellikle içinde ekmek bulunan terkip gibi veya eriyik halinde ilaçlarla tedavi edilir. Anzarut, rezene suyu ve diğer ilaçların bazısı da, çözülüp eriyik halinde uygulandığında göze yararlı olur. Adamotu ve haşhaş ve afyon öz suları gibi ilaçlar da kullanılır. Bilinmelidir ki, göz ağrısı baş ağrısı ile birlikte olursa, ilkin baş ağrısı tedavi edilmelidir. Baş ağrısı bertaraf edilmedikçe [asıl hastalığın] tedavisine başlanamaz. Kusma, boşaltma ve uygun olan

tedbirler uygulanırsa, onların birisi de gözde olan hastalığa yararlı olmazsa bilinmelidir ki, gözde sıcak mizaç veya soğuk mizaç vardır veyahut zararlı bir madde vardır ve bu madde gözün tabakalarına girip onu etkilemiştir. Gözde görülen kötü huylu besin maddesi onu bozmak üzeredir veya onun beyninde bir yerde zaaf vardır ve [bundan dolayı] o yere göze zararlı madde inmiştir.

Beşinci Kısım
Gözün Hıfzısıhhası ve Gözde Mevcut Şeylerin Açıklaması

Gözünün sağlığını korumak isteyenlerin gözlerini tozdan, dumandan, ateşten, dışarıdaki soğuktan, şiddetli rüzgârdan, yani güçlü, soğuk ve zehirleyen rüzgârlardan korunmalıdır. Daimi olarak belli bir nesneye bakmayı istememelidir ve diğer bir şeye bakmalıdır. Çok fazla bakmaktan kaçınmalıdır. İnce küçük nesnelere az bakmalıdır. Gözün, ince, küçük ve dakik şeylere sınırlı derecede bakmasını sınırlamalı, çok bakmamalıdır. Kafasının üzerinde durmamalıdır. Bilinmelidir ki çok fazla cinsel münasebet göze zarar veren şeylerdendir. Aynı şekilde, fazla şeker yemek ve çok yemek yemek, dolu mide ile uyumak, bütün yiyeceklerin ve içeceklerin ağır olanları [zararlıdır]; buğuları başa çıkar ve göze zarar veren nesnelerden olur. Söz konusu edilenlerin hepsi dikkate alınmalıdır; *Pisa (biş? aconite?)* ve *hundekuk (üç parçalı ayağı olan bir kuş, lotus corniculatus)* ve diğer çok hafif şeyler göz için zararlıdır; çok tuz ve çok fazla rüzgâr, gaz oluşturan lahana, mercimek ve basit ilaçlar kısmında zikredilen ilaçlardan gaz yapan ilaçlar göze zarar verir diye yazılan nesneler (şeyler, droglar) gibi. Bilinmelidir ki, çok uyku ve çok uykusuzluğun her ikisi de göze zarar verir. Uyku ve uykusuzluktan mutedil olanı göze uygundur ve gözün sağlıklı kalmasını sağlar. Bu söz konusu edilen şeyler göze zarar veren şeylerdendir. Ama alınması göze yararlı olan ve gözün gücünü artıran şeyler bakır sülfat (veya demir sülfat) ile çinkodur. Çinko grubu rezene suyu ile birlikte veya birbiri yerine kullanılabilir. Her zaman rezene suyu ile ovalama çok yararlı olur. Aynı zamanda nar, soğutucu nesneler ve yine soğuk nar suyu ve iç yağı ile karıştırılıp bal ile birlikte pişirilir. İnşallah, uygun yere uygularsan, diş ve gözü parlatıp onları keskin-

leştiren şeylerden olur. Saf su içine gözü koyup, onun içinde açıp kapamak gözü güçlendirir.

Göze zarar veren şeyler iki gruptur. Bunlardan biri hareket, diğeri besinlerdir. Zararlı besinlerden kaçınmak gerekir. Ama göze zarar veren hareketlerin göz kapaklarında etkisi görülür. Çok cinsel münasebet ve zararlı olan nesnelere uzun süre bakmak, küçük yazıları çok okumak [göze zarar verir]. Çok küçük yazıları uzun süre okumaktan sakınmalıdır. Bu şekilde her ince iş aynı şekilde göze zarar verir. Dolu mide ile uyumak ve akşam yemek yedikten sonra uyumak ve görme zaafı olan kimselerde rahatsız edicidir. Yemekten sonra, uyumayıp bir süre sabredip beklemek gerekir. Göze her türlü doluluk zararlıdır. Doğayı boşaltan ve tedavi edici şeyler ve pirinç gibi kanın artmasını sağlayan şeylerin hepsi zararlıdır. *Sinir* de göze zarar veren diğer şeylerdendir. İki bakımdan o zararlı ve yararlıdır. Çünkü midenin temizlenmesi dolayısıyla kusmaya yararlıdır. Ama beynin maddelerini harekete getirip göze giden maddelerin atılması bakımından zararlı olur. O halde ne zaman kusmak gerekse uygun olan yemeği yedikten sonra onu takiben kusar. Fazla uyku da göze zararlıdır; çok uyumak ve çok kan aldırmak ve özellikle peş peşe kan aldırmak ve hacamat da zararlıdır. Yiyeceklerden zararlı olan tuzlar ve pirinç ve diğer midenin ağzına zarar veren yiyecekler ve pırasa, soğan ve *baderuc (bir nevi kokulu bitki)* yemek, zeytinyağı ve pişmiş ve olgun yiyecekler ve kurutulmuş dereotu ve mercimek, bütün bu söz konusu olanların hepsi gözü yaşartır. Ancak göze beslenmede hazır olan öneriler şunlardır: bir besinin değişimi söz konusu olsa, onun sindirimi bozmaması gerekir; gaz yapmamalıdır. Biz bu durumu ek kısımda ele alacağız. Sen bu durumu *Üçüncü Kitab*'ın makalelerinden öğrenirsin. Allah isterse.

Beşinci Kısım
Remed (Göz İltihabı) ve Dem'a (Gözün Yaşarması)

Birisi hakiki göz iltihabı ve diğer bir hastalıktır ki, o da bir göz rahatsızlığına benzer. Göz iltihabı [bu durumda] gerçek olmaz. Gözden devamlı *yaş gelmesine (tekettür) tehassür* de derler. Gözden sürekli olarak yaş gelmesi, gözün devamlı yaşarması belli bir düzendedir; gözde bir sertlik, katılık vardır. Sıcak şeyler [o sertlik ve rutubeti gözde

sıvılaştırıp gözü kızartır. Güneş gibi dış sebepler, ateşli baş ağrısı ve humma ateşleri gibi nesneler de gözde yaş yapar]. Aynı zamanda kasılma dolayısıyla ve göze vurma yüzünden ve de heyecan, güçlü rüzgârlar dolayısıyla, ilkin söz konusu edilen sebepler gibi sertlik (katılık) ve rutubet gözde yaşarma oluşturur. Bu göz yaşarmaları söz konusu edilen hafif sebeplerden meydana gelir; bu sebeplerden dolayı ortaya çıkar ve görme ertelenip, görme mümkün olmaz. O kişi tedavi olmasa da, sebebin ortadan kalkmasıyla [çoğunlukla] hastalık iyi olur; geçer.

Göz iltihabının *(remed)* bir çeşidine Yunanlılar *tar-ı kisad (tarkisis)* adını vermiştir. Bu hastalık dış sebeplerle vücutta görülen başka hastalığın yanı sıra, ortaya çıkar veya başka bazı sürekli dış ve iç sebeplerle desteklenip, zayıflatan sebeplerle şikâyetler artsa, bu durumda hastalık gözde hakiki şişli iltihaba dönüşür. Her gün görülen nöbet şeklindeki ateşten, diğer bir ateşli hastalığa geçilmesi gibi olur. Dışarıdan gelen sebeplerle ortaya çıktıktan sonra, yine dışarıdan gelen sebeplerle göz yaşarması görülse, gözün yaşarması çok fazla olup gözün iltihaplanmasına sebep olur. Göz iltihabı gerçekleşirse, ona (göz yaşarmasına) komşu gibi olur, denir.[401] Göz iltihabının bir çeşidi gözde kaşıntı yapar. Onun sebebi (iltihap), gözün kaşınmasından dolayısıyla, tahriş olmasıdır, yani bu hastalık, gözün kaşınmasından dolayı tahriş olmasından ortaya çıkmıştır. Gözün iltihabının gözyaşı yoluna (lâkrimal kanal) ve onun tedavisine gözün kaşıntısı bertaraf edildikten sonra başlanır. Ama hakiki göz iltihabı aslında şöyle olur: göz iltihabı *conjunctiva* tabakasında oluşan bir iltihaptır (conjunctivite?). Onun şişleri iki gruptur. Bir grubu basit şişlerdir. Onda göz damarları durur ve gözyaşı ve ağrıdan başka bir şey olmaz. O şiş başka bir yere geçmez. Diğer grupta zikrolunan sınır ve seviyeye geçer; gözün aqueuse humoru büyüyüp göz merceğini örter ve gözün kapanmasını engeller. Ona *keymus* adı verilir. Bizim görüşümüze göre biz ona *dedinc* deriz.

Çoğu kez göz iltihabı maddelerin fazlalığı dolayısıyla arız olur. Göz iltihabının arızaları, yalnız çeşitli zararlı maddeler dolayısıyla

---

401 TM:Tabii olan nüshada ***darkisis(tarkisis) kartesis*** yerine kullanılmıştır.

olmaz. Bazen de bu hastalık balgami ve sevdavi (kara safra) maddeler yüzünden meydana gelir. Çünkü hakiki göz iltihabı, belki göz merceğinde ve konjunktivada olan şişe bağlı olarak meydana gelir. Şiş mutlaka kan, safra, balgam ve sevda ve rüzgârlardan dolayı meydana gelir. Bu beş çeşit maddenin her biri ile ortaya çıkar. Hakiki göz iltihabında bu beş maddeden her birinin olması gerekir. Söz konusu edilen maddeler bazen gözün kendisinde oluşur ve bazen de başka organdan inip göze gelir. Onun göze inişi kafanın dış tarafında bulunan zarlar vasıtasıyla veyahut kafanın beynin üzerini örten örtüleri yoluyla olur; aynı zamanda, gözün etrafındaki kısımlardan da göze gelebilir. Genel olarak da, beynin maddesi, beynin etrafında söz konusu olup, zikredilen yollardan biri ile göze ulaşır. Çünkü beyinde çok madde olup, beyne dolduğunda, o madde taşıp gözü doldurup, gözde iltihap oluşur. Ancak göz hakikaten güçlüyse, başka maddeleri kabul etmez: Gözün dışarı atan kaidesi zararlı maddeleri atar. Bazen arterler gözün fazlalıklarını atıp, göz iltihabı oluşturur. Gerek o içteki arterler ve gerekse hariçten olsun, ikisi de çok fazlalık içeriyorsa onları göze atar. Bazen de gözün maddeleri beyinden ve baştan başkası olmaz. Belki gözün iltihabını meydana getiren baştaki maddeler ve beyinden gelen maddeler dışında organlardan madde gelmiş olabilir. Özellikle gözde kötü mizaç dolayısıyla zaaf oluşmuşsa her türlü maddeyi kabul eder.

Göz iltihabının bazı gruplarında saralar ve nöbetler olup maddenin oluşması dönemi ve nöbeti dolayısıyla göz iltihabı oluşur. Göz iltihabı ağrılarının meyli gözde gevşek hılt olup, gözün tabakalarını yiyip yok eder veya hılt çok fazla olup gözü gevşetmekle olur (göz küresi ekseninin uzaması). Bu hastalık gündüz olur. Bu sebeplerin zıtlığından (birbirine zıt olmasından) ortaya çıkar. Bu sebeplerin zıtlığı ile kötü bir ağrı olur.

O halde, bildiğin gibi, gözdeki iltihaplı madde, gözün maddesinin yakınında olan, vücutta veya başta olan iltihaptan olabilir; onu yapan soğuk madde (iltihaplı madde) damardan ileri gelir. Bazen gözde ağrı oluşturan madde gözün kendi maddesinde oluşmuş maddeden de ortaya çıkmış olabilir. Gözde iltihaplı madde oluşmasının sebebi gözde tutulmuş hıltların gözün mizacını bozması veya fazla

uzun süre, kan alınıp gözün bütün rutubetinin kötü maddeye dönüşmüş olmasıdır. Göz küresi büyük ve fırlak olanların gözünde iltihap çok büyük ve tekrarı daha fazladır. Çünkü bu tip gözde rutubet çok ve delikleri dolu olur ve göz iltihabında soğuk kan oluşur. Rutubeti hazmedilmemiş olduğundan dolayı, doğal terslikle iltihap (hastalık) ortaya çıkar, ancak sıcaklık azalıp, kötülük giderilebilir. Bilinmelidir ki, kötü maddelerin dışarı atılması, maddenin atılması ve [yeniden zararlı madde alınamaması ile] olur. İltihabın çok olması maddenin miktarının çok olmasından kaynaklanır. Bilinmelidir ki, güney ülkelerinde göz iltihabı çok sık görülür. Lakin bir saatte kaybolur. Çoğu arazların (belirtilerin) sebebi, o ülke halklarının rutubeti dolayısıyla, maddenin akışı ve buharlarının çok olmasıdır.

Ancak, yine rutubetle bedenlerin deliklerinin içi dolup kabarır. Doğalarında gevşeklik oluşturma özelliği olduğundan, ne kadar çok madde olursa, atılması ve dolup kabarması o kadar hızlı olur. Eğer ülkenin insanlarına çok fazla soğuk isabet etse, onların göz iltihapları zorlu olur. Çünkü çoğunlukla onların hıltları hızlı akar. Başka çok fazla olan diğer hıltlara soğuk isabet etse, hızlı akan hıltlar tutulup, hızla akış ve boşaltma engellenir; bozukluk meydana gelir. Ama soğuk ülkelerde ve soğuk mevsimlerde göz iltihabı az olur. Ancak azlıkla birlikte dışarı atılması zor olur. Soğukluk dolayısıyla ağırlığı söz konusu olur. Soğukluk dolayısıyla soğuk ülke halkında soğuk dönemlerde, maddede bozulma olup, zarlı maddenin akışkanlığı azalır. Gözdeki diğer maddelerin azlığı dolayısıyla, göz iltihabı da az görülür.

O göz iltihabında gözün tabakalarının kötü bir şekilde inen maddeyle dolup kabarması söz konusudur. Onun içindir ki, tarife göre söz konusu maddeler iltihaplı madde oluşturursa soğuk maddelerin gerilmesi ile tutulup, hapsolur. Onların erimesi güçtür. [Maddenin atılacağı yollar] soğukluk dolayısıyla kapalı olup, uzun süre orada o maddelerin tutulması söz konusudur. Gözü örten tabakaların uzaması ve besinleri parçalayıp birleştirme ve farklılaşması da bunun gibi bir durum oluşturur.

Kış şiddetli olduğunda, arkasından gelen dördüncü aydan itibaren şiddetli sıcak yaz olsa, Güney halkında şiddetli göz iltihabı olur. Aynı şekilde kışın ılık olup, kişinin vücudu hıltlarla dolu olsa, dördüncü

ayda Güney rüzgârı geldiğinde o bedene ait olan hılt tutulup hapsolsa, yine çok sayıda göz iltihabı görülür. Kuzey ülkelerinde yazın göz iltihabı çok fazla olur; özellikle kuzey yazı güney kışından sonra olursa, [bu durum söz konusu] olur. Aynı şekilde o yazda göz iltihabı çok olur. Dördüncü [derece] güneydeki kişinin mizacıyla üçüncü [derecede] kuzeydeki kişinin mizacı arasında, ilkimler benzer olduğu için, farklılık oluşmaz. Kuzey ülkesinin halklarının vücudu dayanıklıdır; güçlüdür. Güney halklarının vücudunda su toplanır; kabarıklıklar ve şişkinlikler oluşur; onlarda göz iltihabı sıkça görülür. Sıcak ülkelerde göz iltihabı çok görüldüğü gibi, aynı zamanda cidden çok sıcak olan hamam da göz iltihabı oluşturur. Bilinmelidir ki, gözünde iltihap olan ve hastalık oluşturan başka bir şey içeren kişilere tedavi uygulanıp, abartılı bir şekilde tenkiye olunduktan sonra, göz iltihabı giderilemezse, o göz iltihabına sebep olan hastalık yapan madde gözde yanma oluşturur ve hapsolan maddenin aslında baş ya da beyinden indiği ortaya çıkar. Bundan önce onu açıkladık.

Tedavi: Bilinmelidir ki, gözde iki çeşit ağrı görülür: 1. Yanma ve 2. Onu izleyen ağrı. Yanma oluşturan maddenin ağrısı kötüdür ve vakanın ağırlığına işaret eder. Mevcut ağrı çok miktarda madde veya gaz olduğunu gösterir. Göz iltihabının çeşitlerinden hızla gelişenlerinde, gözün rutubetinin çok arttığı ve yanmanın çok hissedildiği gözlenir. Ama gelişmesi geç olanlarda, geç ilerleyip olgunlaşanlarda akıntı olmayıp kuruluk vardır. Gözün çapağı maddenin pişmiş olduğuna veya hastalığı meydana getiren maddenin ağırlığına işaret eder. Gözde, maddeleri pişmiş olan göz iltihabı, başlangıçtan itibaren hafif olursa ve çözülmesi hızlı olursa, bu göz iltihabı iyi huyludur. Ama göz iltihabı dolayısıyla gözde kabarcık gibi oluşan afetler varsa ve eğer kabarcığı küçük olursa, o pek de iyiye işaret etmez. Çünkü kabarcığın küçüğü olgunlaşmanın yokluğunu gösterir. Ne zaman göz kapakları birbirine yapışmaya başlarsa, olgunlaşmanın yakın olduğunu gösterir. Bu durumda gözden su gibi rutubet akar; o akış olgunlaşmanın uzaklığına işaret eder.

[402]Biz diyoruz ki, göz iltihabının akıntı yapan çeşidinin gözün hafifliğini de gösterdiği anlaşılır. Aynı şekilde gözün yaşarması daha sonra

---

402 TM: Bu zikredilenlerden sonra

zikredilecek sebeplerin oluşması ile ve şişin oluşmasıyla anlaşılır. Ama gerçek maddenin başla ortaklığı dolayısıyla, ortaya çıkan baş ağrısı başın ağırlığına işaret eder. Nezleden olan göz iltihabında, eğer o nezlenin yolu başın dış kısmında olan zarda oluşursa, alnın gerildiğini ve dışta olan damarların hızla aktığı ve göz kapaklarının şiştiğini, alnın kızardığını ve adeta attığını gözleriz. Bu belirtiler nezleye işaret eder. Eğer zararlı maddelerin göze inişi içte olan zar (pia mater?) yoluyla olursa, onlar söz konusu edilen işaretler olmayıp, onun işaretleri, hıçkırık ve damak ve burun kaşıntısıdır. Eğer göz iltihabı mide ile birlikte meydana geliyorsa, [bunu] onda mide bulantısı ve mide maddelerinin oluşturduğu ağırlık, sıkıntı gibi zikri geçen işaretler gösterir.

Ama göz iltihabı kandan kaynaklanıyorsa, gözün rengi ve göz damarlarının atışı, baş ağrısının vurur gibi olması, beyinde olan kanın diğer belirtileri ve aynı zamanda ince, nazik sesin azlığı, uykuda olan göz çapağı ve göz kapağı zaafı buna işaret eder.

Ama az göz iltihabı, şiddetli gazlar, tahrik eden ağrılar, az fakat üst seviyede seyreden ateş, ince gözyaşları ve gözyaşlarının yara oluşumunu tetiklemesi [bu hastalığın] belirtileridir. Zaman zaman görülen küçük bir göz iltihabı gözyaşından yoksundur. Göz iltihabında göz yaşarması olmadığı gibi, küçük göz iltihabı uykuda oluşmaz.

Burada safravi göz iltihabı cinsinden göz iltihabı, ateşli denen o şişin göze arız olmasıyla ortaya çıkar; ateşli göz iltihabı kötü huylu kabarcıklardır. Bazen bu göze dağlama ve yakma uygulanması gerekir. Yarası sürünüp uzayan cinsten olursa, o yara beyin ve şakaklara geçen (bulaşırsa, yapılırsa) cinsten olur. Safravi göz iltihabının bir grubu da kuru olup, onda kaşıntı ve hafif ateş ve biraz da göz ucunda çapak ve yapışkanlık olur; gözde çapak az olur. Onda olan şişlik uygun bir şekilde görülmez ve göz yaşarması da yoktur. O göz iltihabı madde azlığından dolayı olur.

Ama balgami göz iltihabı çok şiddetlidir; ağır, ateşi düşük ve kırmızılığı hafif olur. Çünkü bu tip göz iltihabında renk çok yoğun ve beyazdır. Uyku halinde çapak oluşur; göz kapaklarının birbirine yapıştığı gözlenir. Göz kapağı normalden daha iridir. Gözün rengi, yüzün rengiyle aynı olur. Eğer balgamdan dolayı göz iltihabı olursa ve bunun kökeni de mide ise, o kusma ile kendisini gösterir.

Bazen balgamdan kaynaklanan göz iltihabında etli şişkinlik olur ve şişkinliğin büyüklüğü dolayısıyla, gözün siyahı üzerinde doğru meyleder. Ancak onda şiddetli ateş vardır; göz yaşarması görülmez; belki çapak vardır.

Sevdavi göz iltihabının belirtisi gözün büyüklüğü ve kuruluğu ve iltihabın yoğunluğu, uzun zamanda ortaya çıkması ve gözün yapışkanlığının az olmasıdır. İltihaplı gözün maddesinin belirtisi yoğun olmaz ve uzun süre göz yaşarmaz; gözde akıntı görülmez. Bazen bu süre içinde gözde yoğun bir ateş vardır.

Tedavisi: Gözden yaş geldiğinde ve hafif göz iltihabında gözyaşı yoluna geçenlere mani olmak için, bazen yolun tıkanması yeterli değildir. Onların sebepleri belli olup, kan doluluğu gibi nesneler olursa, doluluğu meydana getiren maddeler atılmalıdır. Bazen göze süt ve yumurta akı karıştırılıp damlatılır; tahrik eden maddeyi sakinleştirmek için bu yeterli olur. Kusmasına gerek yoktur. Eğer damla damla akış varsa ve bu nabız gibi vuruşula ortaya çıkmışsa, göze güvercin iliği veya güvercin kanı damlatılır. Bazen sünger veya pişmiş olan maddenin içine konduktan sonra göz üzerine, onunla masaj yapılması yeterlidir. Tedavide kullanılan nesnelerin kiminin içinde çukurlaşma, içeri doğru çökme ve kiminde tersi durum söz konusudur. Zıddı olduğu durumda, o nesnelerin sakin hali kaybolur; onlar bütünü değişinceye kadar pişirilmelidir veya şeker, gül yağı ve mercimek pişirilip [göze] uygulanır. [Bunun dışında] göze kadın sütü memesinden sağılan süt sıcak olarak göze damlatılır. Eğer bunlardan [hasta] yarar görmezse, boyotu tohumunun pişmişiyle yapılan beyaz *yakı (şiyaf-ı ebyez)* uygulanır.

Eğer üzüntü ve sıkıntıdan biri göz iltihabının sebebi ise, gözün iltihabının sadece rutubeti varsa, şişi yoksa ve de vücut ve başın doluluğundan kaynaklanıyorsa, o göz iltihabına hamam yaralı olur. Bu şikâyette pişmiş papatya uygulaması (pansumanı) yararlı olacaktır. Yemek yendikten üç saat sonra, hafif bir şarap içip üzerine uyumak bu sıkıntı için yararlı olur. Güneşten veya soğuktan olsun ya da tozdan olsun, hepsinde [bu öneri] yararlıdır. Kaşıntı dolayısıyla olan hafif iltihaplanmanın tedavisinde, ilkin gözün kaşıntısı giderilir. Sonra göz iltihabına tedavi uygulanır. Bazen sadece keçiboynuzu uygulanması yeterlidir; iltihap iyileşir; onun tedavisine gerek kalmaz. Eğer kaşın-

tı dolayısıyla oluşan göz iltihabı çok fazla olup, göz iltihabı varken kaşıntıyı tedavi etmekle mümkün değilse, göz iltihabının şiddeti giderilene kadar yumuşatıcı maddeler ve benzerleri haricen uygulanır. Sonra göz iltihabının tedavisine geçilir.

Altıncı Kısım
Göz İltihabının Nezle ile olan Ortak Tedavisi

Göz iltihabının ve diğer göz hastalıklarının tedavisinde ortak kanun, benzeri hastalıkları olanların yiyeceklerinin hafif olması ve işlevsel olmasıdır. Onlara tedavi ve iyi edici yiyecekler verilmelidir. Buharlar oluşturan ve besin maddelerinin sindirimini bozan maddelerle, cinsel münasebetten, hareketten, başı dumanlandıran [şeylerden] ve şaraptan ve ekşi ve tuzlu, saklanıp ve sertleşmiş besinlerin etkilerinden kaçınmalıdır. Doğal olarak, sürekli yumuşatıcı ilaçlar uygulanır. Baştan kan almak bütün göz hastalıklarında yararlıdır.

Göz iltihabı dolayısıyla, beyaz şeylere ve ışığa bakmamalıdır. Belki hastanın oturduğu odanın etrafı, eşyaları ve kendi giysileri siyah olmalıdır veya yeşil renkte olmalıdır. Yüzünü siyah bir hırka ile örtmelidir, öyle ki, o siyah hastanın gözüne aksetmelidir. Zikrolunan hastalık sebeplerinin çözümü siyahtadır. Sağlık durumunda gök mavisine bakmak iyi olur. Yine, onun başlangıçta karanlıkta oturması yararlı olur. Onu uyutmalıdır. Çünkü gözünde iltihap olana en iyi tedavi uykudur; baş iyi olana kadar da bu tedavi terk edilmemelidir. Çünkü o oluşumlar göz iltihabına gerçekten zararlıdır. Öncelikli olarak, onun başındaki saçlarını uzatmalıdır. Çünkü bu durumdaki insanların başında saç olması yararlıdır. Çünkü başında olan rutubeti besin olarak kendisine çeker ve başa nezle daha az iner. Eğer hastanın bedeni temiz olup, göz iltihabına sebep olan damardan gelen kan ağırsa ve özellikle göz iltihabı had derecesine ulaştıysa, hamama girmek ve şarap içmek ona yetmez. Çünkü hamamlar maddeleri farklılaştırır ve şarap maddeleri organdan atar. [Zararlı] maddeler atıldıktan sonra hamam göz iltihabının tedavisinde daha yararlı olur. Özellikle göz iltihabında gözün ağrısını teskin eden maddelerden biri ile ağrı teskin olunduktan sonra hamam yapılması çok daha yararlıdır.

Göz iltihabının ve bütün göz hastalıklarının tedbirlerinden biri de,

istirahat sırasında hastanın baş yastığının yüksek olması zorunluluğudur. [Çünkü] hastanın başı aşağı düşmeğe hazırdır. Onun başında buhar yoktur. Belki de onun başında buhar oluşturmak gerekir. Ancak, buhar oluşturan maddeler göz iltihabı için fevkalade zararlıdır. Her ne kadar gül yağı da olsa, kulağa yağ damlatılması göz iltihabı için zararlıdır.

Bazen göz iltihabı büyüyüp gözün tabakalarına tazyik eder. Bunun gibi, göz iltihabını oluşturan maddeler, eğer göze dışarıdan gelirse, o madde diğer bir organdan atılır; lavman ve kan alma yoluyla o madde, organın aksi tarafına çekilir. Bazen de kan almak yeterli olmayıp, sağda olan veya kulakta olan arterlerden kan almak gerekebilir. Çünkü göze o arterlerden besin gelir ve kan alındığında besinin göze gelen yolu kesilmiş olur. Eğer arterin yolu belirginse ve o arter kesilse hastanın başının tıraş edilmesi gerekir. Küçük arterin hangisi olduğu damarları birbirleriyle karşılaştırılarak, hangi damarın attığı, hangi damarın nabzının olmadığı belirlenerek karar verilir. Bu damar belirlendiğinde yapılan işlemler biraz abartılı olur. Bu şekilde belirlenen arterlerin büyük bir kısmı kesilir. Ama büyük arterlerin kesilmesi uygun değildir. Bazen baş ağrısı olduğunda da arter kesilir. Kesilmesi gereken arter, bağlanır ve sonra kesilir. Kesilecek yere yakın kısımda arter ibrişimle sıkıca bağlanır sonra damar kesilir. Sonra o kısım serbest bırakılır. Burada kesme işlemi uygulanan arterler küçük olanlardır. Ama dalların küçük olanlarının besinlerin gittiği yol olduğu belirlenirse, o arter kesilmemelidir; belki içindeki maddeleri boşaltmak yeterli olacaktır. Boynun arkasındaki çukurdan hacamat yapılması ve kan pıhtısının oradan kaldırılması (giderilmesi) küçük arterlerden kan almak kadar yararlı olur. Bu tedavi yarar sağlamazsa, gözün üst tarafından ve alın damarlarından kan almak gerekir. Lakin boynun arka tarafından kan almanın yararı çoktur, yani o hacamat işlemi birçok hastalığa iyi gelir. [Hastayı] kusturmaya gerek kalmaz.

Ne zaman bademcik ağrısı sürekli olsa, oraya yakı uygulanır. Bu yakının terkibinde tahrik eden bakır bileşikleri ve zaç vardır. Bazen yalnız *sarısabır* ile o kısmı ovalamak yeterli olur. Eğer göz iltihabı uzayıp tedavilerinin hiç birinden yarar görmezse, bilinmelidir ki gözün tabakalarının birinde hastalık vardır. Ona ulaşan besini bo-

zuyordur. Onun gibi maddeleri atmak için yıkayıcı tutyayı (çinko) alıp kuşkonmazla birlikte verilmelidir; ancak kusturacak kadar verilmelidir ve biraz da Arapzamkı verilir. Bazen de bıngıldağa dağlama yapmak gerekir. Çünkü dağlama nezleyi hapseder ve göz iltihabının sebebi, nezlenin devamı üzere, göze inen kronik ve yayılmış göz iltihabı görünümünde ise, yararı olur. Göz iltihabının kökeni zarlardaki maddeler olursa, onun tedavisi zordur. Tedavinin temeli güçlü bir şekilde o maddelerin atılmasıdır. Başı güçlendirme konusu bu kısımda ele alınıp bilinen ilaçlarla tedavi edilir. Sümbül, gül, akasya, küzbere gibi ilaçlar alınıp yakı yapılır. Küzberenin suyu ile aynı şekilde bir parça safranla yakı yapılır. O yakı bir saat veya iki saat [organın üzerine] konup, sonra kaldırılır.

Bazen bunlarla aynı etkiyi gösteren başka maddeler de alınır. Aynı şekilde banotunun muadilleri de önerilen maddeler arasındadır. Aynı etkiye sahip maddeler göze damlatılıp gözü, öyle bırakmak uygun olmaz; bunlar gözden alınıp, yenisi uygulanır. Burada yeniden uygulanan ilaçların da aynı etkiye sahip olması gerekir. Yumurtanın beyazı uygulanır ve uygulandıktan sonra, her zaman yenilenmek suretiyle tedaviye devam edilir. İlkin yumurtanın beyazı göze konup bırakılır ve onun göze zarar vermesinden korkulduğu zaman kaldırılır. Ancak, ilacın her zaman tekrarlanması gerekmeyebilir. Çünkü yumurtanın beyazı daha katıdır ve gözün dibine nüfuz edip zarar vermesi uzun zaman alır. İyileşme sürecinde hasta olan yerin sağlığına kavuşması [bu zaman aralığında] mümkün olur. Ancak sütün birçok farklı halleri vardır. Yumurtanın akı gözü toplar; yumuşatır; gözün yapısındaki delikleri tıkamaz; o delikleri daraltmaz. Pişmiş sütün çözülmesi, dokuya ve gözün yapısına nüfuzu söz konusudur. Gözün sertleşmesi gözün ağrımasına sebep olur ve sütün yağı gözde kötü etki yaratır. Sonuçta göze uygulanan ilaçlar, özellikle kan hastalıklarında da kullanılan ilaçlardır ve bunların fazla şiddetli olmaması gerekir. Safra nevinden ekşilik ve keskinlik özellikleri olan yiyecekler de yenmemelidir. Göze uygulanan ilaçlar cidden kolay uygulanabilccck ilaçlar olmalıdır, öyle ki gözün hastalığının şiddetinin bertaraf edilmesini sağlamalı, ancak zarar vermemelidir; onu beslemelidir ve mümkün oldukça besin olan yiyeceklerden oluşmalıdır.

Bazen göz ağrısında güçlü bir sarsıntı olup (birden hareketsizleşme, silkinme) belirlenip bazı şeyler onunla burundan dışarı atılır. Eğer o güçle diğer organların maddelerini göze çekmesinden korkulmazsa zaman zaman göz ağrısı için gargara da önerilebilir. Yine göze [şu] tedaviler de yararlı olur: Ilık su ile olgunlaşmış olan göz iltihabı *deniz süngeri (isfenc)* veya sof (ipek bez) ile silinir. Çoğu kez bu uygulamanın bir veya iki kere yapılmasının yararı çoktur. Bazen bu uygulamanın çok tekrarlanması gerekir. Göz iltihabının gücü ve zayıflığı ile [bu tekrarlama uygundur]. Eğer bu uygulamada sarıyonca kullanılırsa, onun lapası çok yararlı olur. Bazen alın üzerine dışarı atan maddeler uygulanır. Özellikle bu uygulama (lapa) göz iltihabında çokça kullanılır. Böylece hastalığa sebep olan dışarıya atılması gereken maddeler kafatasının zarlarından atılır. Bu uygulama kavun ve it üzümü ve çobandeğneği suyu ile karıştırılarak, yakı yapılıp sarısabırın yeni çıkan filizleri, gül tohumu, safran, astragalus, anzarut ile hazırlanır. Aynı zamanda, buğday kavurması karışımı, it üzümü, ayva gibi bitkilerin karışımı da uygulanır.

Eğer gözdeki rahatsızlık çok fazla şiddetli ise, çekme gücü çok olan lapalar uygulanır; mazı, gül suyu ve demir dikeni gibi. Bu ilaçlar gözün hasta olan yerine, haricen uygulansa etkisi büyük olur. Bu ilaçlar, eğer madde sıcaksa yararlı olur; eğer soğuksa kurutan, çeken ve organı güçlendiren ve ısıtan ilaçlar verilmelidir. Zambak, kükürt[403] ve *bervak (Arabistan'da görülen küçük bir bitki)* alınıp, lapa yapılarak göze uygulanır. Daima kanı temizlemelidir. Göze süt damlatarak da bu yapılabilir. Çünkü süt gözü yıkar veya yumurtanın beyazı ile göz temizlenir. Lakin bununla gözü zaman zaman yıkamalıdır. Eğer gözün iltihabı şiddetli ise kan alınıp, kana kan almak için uygun zamanı beklemelidir. Çünkü vaktinde alınmalıdır; aksi takdirde hastalık geri gelir.

Mümkün olduğu takdirde yakı uygulaması üç gün ertelenir ve o üç gün sadece alınan tedbirlerle yetinilir; dışarı atan maddeler ve maddeleri dışarı çeken ilaçlar gibi. Burada ne gerekli olduğunu kaydettik. [Bunlar] karanlık yerde hastayı oturtmak ve koyu renk elbise giydirmek gibi tedbirler olur. Eğer bu tedbirler alındıktan sonra bazı yararlı

403 TM: kibrit

görülen şeylerden verilirse, zararı yoktur. Çok kere hastalığı geliştirip, dışarı atan maddelerle bu tedavi yapılır. Bu tedbirle zararlı maddeler çözülüp çıkarılır; sonra tedaviye gerek kalmaz. Ama doğayı yumuşatmak herhalde gerekli bir iştir. Belki ishal yapmak gerekli olabilir. Çünkü kan alındıktan sonra, kana hılt hücum eder ve onda hâkim olur. Bu hıltı dışarı atan maddelerle vücuttan atmak gerekir. Çoğu kez tenkiyeden önce banyo yapmak iyi olmaz. Genellikle tenkiye öncesi lapa uygulaması yapılırsa, banyo maddeyi çekip gözün tabakalarına yönlendirir. Göz iltihabının başlangıcında yoğun ve şiddetli çekiş olmaması gerekir. Çünkü onun gibi ilaçlar gözün tabakalarında çekme ve yoğunluk oluşturup, maddeleri çözülmekten alıkoyar ve ağrıyı artırır. Özellikle ağrı şiddetli olursa bu zararlar artar. Aynı şekilde göz iltihabının başlangıcında zayıf çekme gücü olan ilaçlar verilmez. Çünkü çekme gücü zayıf olan ilaçlar, o organa akışı engelleyemez ve organın bu maddeyi atmasını men edemez. Ancak görünen tabakada yoğunlaştırıp hapsederek zararlı olur. Etkili maddeyi değiştiren ilaçlar verilirse, onun tedavisi ve zararlı maddelerin giderilmesi mümkün olur. Onun tedavisi daima sıcak su ile göze pansuman yapmakla olur. Göz iltihabının tedavisinde beyaz yakı, sarıyonca suyunda eritilip verilir. Bu yakı ilaç olarak yararlıdır. Çünkü beyaz yakıdan güçlü ilaçlarla başta toplanmış maddeyi atmak zarar verebilir.

Öncelikle göz iltihabında, göze zarar verecek ilaçlardan kaçınmak gerekir. Öncelikle, zikredilen atılması gereken maddeyi çekebilen ilaçların hastaya verilmesinden sonra, özellikle o güçlü ilaçlar yumurta ile karıştırılıp, sinirotu ve ballı suyla zayıflatılarak sulandırılıp, hastaya verilir. Çoğunlukla [hastalık] zayıfladıktan sonra, heyecanlanırsa yoğun olmayan sıkıntıyla, gözün heyecan ve ateşinin soğutulmasında etkili olur. Bu tedaviye başlamadan önce bu konudaki açıklamalarımızdan bizim destek tedavilerimiz kastedilip onlarla birlikte gözün iltihabı temizlenmelidir. Gözün yıkanmasında ona sıkıntı vermemelidir. Çünkü çapağın yıkanması ile gözün ağrısı hafifler ve göze parlaklık gelip, ilacın görevini yapması daha etkili olur. Ağrının yakınlığında, çok kere adamotu meyvesinin öz suyu, marul ve haşhaş bir miktar sumak karıştırılıp hastaya verilir. Eğer ağrı şiddetli ise onun gibi ilaçlarla ağrıyı yok edebilirsin. Bunlardan birisi zorunlu olarak

gerektiğinde, onun hazırda bulundurulması gerekir ve mümkün oldukça beyaz haşhaşla pişirilip verilmelidir, yani haşhaş kaynatılmışsa su içinde beyazı çıkarılıp alındıktan sonra verilmelidir. İlaçları doğrudan vermek mümkündür. Bazen onu başka ilaçlarla da karıştırmak gerekir. Çünkü çözülmesi dolayısıyla ağrıyı teskin edip ayrıca hastalığı çözüp yok eder.

Ama göz iltihabının tedavisinde bence, afyon ve benzeri ilaçları vermekte sakınca yoktur. Çünkü onlar öyle iyi gelir ki ağrısı devam etmez. Bunlar hastalığın ağrısını kesen ilaçlardır. Her ne kadar afyon ve benzerleri göz için zararlı ise de ve bundan dolayı kullanılması yasak ve kötü olduğuna dair bir inanç varsa da, maddesi yenirse ertelenemeyecek ağrılara acil şifa olur. Gevşemenin ilacı beslenme ve soğutma ve incelemedir. Ağrının ertelenmesinin ilacı gözü rahatlatma ve gevşetme olur. Bir diğer kısımda bu konu ele alınıp anlatılır. Hastalık müzminleşmişse aynı şekilde, kulak arkasındaki arterden kan alınır. Bizim bundan önce zikrettiğimiz gibi, göz iltihabı ve diğer başına nezle inen kişilerin kulağına yağ damlatılması fevkalade sakıncalıdır. Göz iltihaplarının genel olarak açıklaması şöyledir: diğer şişler gibi göz iltihabında da ilkin engelleyici ilaçlar ve daha sonrada boşaltıcı ilaçlar verilir.

Ancak gözün nefsi dolayısıyla göz iltihabının tedavisi ona çok yakın mizaçta ona yakın ilaçlarla tedavi edilmelidir. Yiyeceklerin, kötü, ince ve çözülmüş olması için o, gözde hissedilmemelidir. Çünkü bunun hissedildiğinde elem artar; şiddeti gözde de geçerlidir. Onun gibi, etkili olan ilaçlardan mutedil olanları verilmelidir. Engelleyici ilaçlardan çekici, toplayıcı, çözücü ve eriten ilaçların ağrıyı gevşetmesi hafif ve gizli olur. Belki önce verilen ilaçlar gevşetici olmamalıdır ve boşaltma ve çözülmenin yararı çok olur. Bu ilaçlara yumurtanın beyazı katılıp, o dışardan uygulanır. Bu yakının üzerine kadın sütü ilave edilir.

Gözdeki maddelerin dışarı çekilip, alınıp, ağrı çok fazla olmazsa, günlük denen yakının yumurta sarısı ile karıştırılıp verilmesi uygundur. O yakı uygulandığında hasta sağlığına kavuşur. O yakının uygulandığı günün gecesinde hastaya banyo yaptırılmalıdır. Maddelerden gözde kalanı için sümbül yakısı denen yakı uygulanır. Bazen de kullanılan yakılardan ne kadar kullanılacağı hastalığın günlük seyri ile

belirlenip ikinci günde miktarı daha.artırmalıdır. Duruma göre ilaç kullanmalıdır: Bu konuda *Kânun'da* söylenecek şey bundan ibarettir. Muhtemelen ilacı ihtiyaç olduğunda, ihtiyaca göre kullanmalıdır ve ikinci gün verilecek ilaç miktarı duruma göre ayarlanmalıdır. Buradan anlaşılan şudur: ilk günü göze o yakıdan dikkatle, sanki korkar gibi ve az miktarda uygulanır ve ikinci günde dozu artırılarak tedaviye devam edilir.[404] Daha önce verilen ilaç gözün iltihabını çözmekte yararlı olmazsa, biraz eşek safrası usaresi gibi şeylere ihtiyaç duyulur.

Sekizinci Kısım
Demevi (Kansal) ve Safravi Göz İltihabının Tedavisi

Dcmevi (kansal?) ve safra kökenli olan iki çeşit göz iltihabının ortak tedavisi kan almadır. Eğer kan sıcak ve safravi olursa veya göz iltihabının maddi sebebi yalnız safra olursa, ondan kan alma ile birlikte helile, *turbid (turbuthe, turbith, Ipomoea turpethum kökü)* ile karıştırılarak ilaç yapılır. Eğer maddeye şeytantersi konup o maddenin örtüsünün etkilendiğini bilirsek, ortak maddeler olan helile ve turbid kökünü yakıya destek olarak öneririz. Bunun gibi ilaçlar göz iltihabında bazen yararlı olup,yeterlidir. Eğer o göz iltihabında ateş olursa o ateşi teskin etmek için hindiba suyu ve yağmur suyu yararlı olur. Bu göz iltihabının hepsinde ilkin gözü soğutacak öz sularıyla lapa olarak kullanılmakla birlikte sinir otu öz suyu, söğüt öz suyu ve süt gibi ilaçlar içerek kullanılır. Aynı zamanda bu öz suları ile göze damlatılıp göz soğutulur. Bunlardan sonra eşek sütü ile yumurtanın akı verilir. Bunlardan sonra beyaz yakı uygulanır. Bizim engelleyici olarak zikredeceğimiz diğer yakılar da burada kullanılır. Ama kullanılacak yakının etkisinin gözün tabakalarında yoğunlaşmaya sebep olmaması gerekir; maddeyi hapsetmesi durumunda şiddetli ağrı görülür.

Her zaman söz konusu edilen dışarı atma ve engellemeler ve de çeken ilaçlarla zarar veren maddelerden gözü korumalıdır. Derece derece pansuman uygulanmalıdır. İlkin engelleyici ilaçlarla hıltlar bertaraf edilir; sonra pişiren ilaçlar verilir. Pişirip olgunlaştıran ilaç-

---

404 TM: Bazı nüshalarda şöyle denmiştir:'şüphesiz ki onun miktarı söylendiği kadardır. Görülen odur ki faydalandığımız nüshada verilen bilgi doğrudur.

lara gül suyu ilave edilir. Böylece bu karışımların verilmesi ile tıkanıklık çekilir; bertaraf edilir. Keten tohumunun zararlı olduğu kadar bir nevi pişirme gücü de vardır ve iğde çekirdeği öz suyunun da pişirip olgunlaştırma gücü vardır. Boyotu tohumu suyunun pişirilmişi iyidir ve ağrı için teskin edicidir; ağrıya iyi gelir. Göz iltihabında harap eden ilaçlar alındıktan sonra, pişirilenlerden ilkin boyotu tohumu suyu ile başlanır. Bunda çekme gücü yoktur. Bundan daha ağır bir pişirme özelliğine sahip bir ilacı almak gerekir. Bu da bazı öz suları olup, boy otundan daha soğuk bir şey alınması gerekirse, soğutan bitkilerin öz suları alınır. Yunancada *etatta* ve Farsçada *ışk* denen ağacın öz suyu gözün iltihabının sıcaklığını başlangıçta dışarı atar. Bu ilaç uygulanmış ve hastalığa iyi geldiği tecrübe ile tespit edilmiştir. Göz iltihabında iki durumda bilhassa güçlü etkisi olur. Bazı kere zikrolunan öz suları alınıp saklanır ve gerektiğinde kullanılır. Bundan daha güçlüsüne gerek olduğunda sarıyoncanın pişmişi, beyaz anzarot karıştırılıp özellikle kadın sütü ile veya eşek sütü ile birlikte pişirilip terbiye olur. Sonra bu hastalıkta uygulanır.

Hastalık sona yaklaşınca terkiplerden daha güçlü olanı verilir. Rezene, anzarot ve boyotu suyu pişirilip lapa şeklinde uygulanır. Sen ona (hasta) hamam yaptırırsın. Eğer beyni maddelerden temizlenmişse ve yiyeceklerden birkaç saat sonra, ona eski ve güçlü şaraptan biraz içirirsin. Bundan sonra, eğer sıcak su ile hamam yaptırılırsa ve sıcak suyla pansuman yapılırsa fevkalade yararlı olur. Göz iltihabının bitim zamanında *Akrabadin*'de zikredilen saf yakılardan vererek [hastayı tedavi edersin]. Eğer göz iltihabının maddesi demevi ise, kan alındıktan sonra hacamat ile [tedaviye devam edilir.] El ve ayakların daimi rehberliğinden ve senin diğer hastalıklardaki şiddetin delilinden, demevi göz iltihabının şiddetli soğukta olduğunu bilirsin. Öncelikle, demevi (kansal) olan [göz iltihabında] o ekmek üzüm şurubuyla da iyice pişirilip, çözülüp, eritilip verilerek tedavi edilir. Eğer ağrı şiddetlenirse o ekmek bir parça afyonla karıştırılır. Eğer göz iltihabı safravi ise, hastaya kan alma uygulanıp, sonra safra kusturulup, hastanın onu atması sağlanır; daha sonra hastaya tatlı, hoş kokulu su verilir. Bazen başta soğuk göz iltihabı görülür. Bu şikâyette göz üzerine soğuk su koymak, çocuklarda yararlı olur. Ba-

zen de soğuk su az miktarda sarısabırla karıştırılıp, yüzün o terkiple yıkanması yararlı olur.

Safravi göz iltihabında bir gün önce fazla ilaç vermeden daha çok çekme özelliği olan ilaçların verilmesi gerekir. Çeken [lapalar veya yakılar] öz sularında eritilip verilmelidir.

Safravi göz iltihabında ve gözün *kızıl göz iltihabı* denen göz hastalığında, lavman uygulamasından sonra, gözün üzerine bu ilaçların konması gerekir. [Onun reçetesi şudur]: nar kabuğu ovulur. Şarap veya bal ile pişirilip yakı yapılır. O göze daima ılık süngerle uygulanır.

Burçak ve buğday unu, bal şerbeti ile veya süsen kökü suyu ile yapılmış yakı ile karıştırılıp, uygulanırsa yararlı olur. Süt ile gözü yıkamağa devam etmelidir ve göz soğutulup rutubetlendirilmeğe çalışılmalıdır. Lakin başlangıçta soğutma sınırlı tutulmalıdır. Ne zaman hastalık çözülüp, iyileşmeye doğru giderse, gözün kırmızılığı kalsa, pişmiş yumurta sarısı, safran ve bal ve diğer *Akrabadin*'de bulunan kırmızılığı giderici ilaçlar hazırlanıp göze uygulanır.

Dokuzuncu Kısım
Soğuk Göz İltihaplarının Tedavisi Hakkında

Soğuk maddelerden oluşan göz iltihabının tedavisinde soğuk hıltlar dışarı atılmalıdır. O boşaltım, gerek baştan, gerekse lavman ve gargara ile olsun, tedavinin ve kusmanın oluşmasına gereksinim vardır. Bir kere boşaltım yetmez. İlkin bu işlemde kullanılan ilaçlar engelleyici olan maddelerdir. Onların çok soğuk olmaması ve etkilerinin az ve nazik olması gerekir. [Bunlar] sarı sakız ve anzarot gibi maddelerdir. Eğer sümbül yakısı bazı mutedil tuzlarla birlikte alınırsa, tedaviye uygun olur ve soğuk göz iltihabında, konjunktivada rahatsızlık olmazsa, baş ağrısı, safran, menekşe ile bal pişirilip, o sıvı ile öldürücü etki elde edilir. Başlangıçtaki göz iltihabının tedavisi, menekşe ile alnı ovarak yapılır. Özellikle, gözde soğuk mevcutsa baş kısmında olan zar yoluyla soğuk inmiş olabilir.

[405]Göz kapaklarına tiryak, kükürt ve cıva ile lapa şekline uygulanması iyi olur. Hiç şüphe yoktur ki, turk şurubu da yararlıdır. Bu

405 TM: Menekşenin tekrar tekrar pişirilen suyuyla başlangıçta

deva denenmiştir: kunduz yağı alınıp, hatmi yaprakları ve dereotu ile şarap içinde pişirilip hastaya verilir. Biz *Akrabadin*'de soğuk göz iltihabında verilmesi gereken yararlı hapları zikrettik. Soğuk iltihabı olan göze boyotu ve keten tohumu öz suyu damlatılsa yararlı olur. Bunlardan sonra yararlı olacak kırmızı yumuşatıcı lapa için *(şiyaf-ı ahmer-i leyin)* ve *şiyaf-ı ahmer-i ekber (büyük kırmızı yakı)*, anzarot, Hint keneviri öz suları karıştırılır. Sadece Hint keneviri yaprakları ile pansuman yapmak da yararlıdır.[406] Hamam yapmak ve beyaz şarap içmek yararlıdır.

Onuncu Kısım
Verdinec (Göz Kayması, Şaşılık)

Göz iltihabı ve hafif şikâyetlerde, onların tedavisi hastalığa sebep olan maddenin dışarı atılması, kan alma ve hacamatla olur. Bazen arter yarasında da [bunlar] yararlıdır. Eğer sıcak göz iltihabı olup, şaşılık oluşmuşsa, bütün vücuttaki ve özellikle de baş damarlarındaki [zararlı maddelerin] dışarı atılması gerekir. Hacamat yapıldıktan sonra, engelleyici ilaçlardan *beyaz yakı (şiyaf-ı ebyez)* ve soğuk, gevşetici öz suları alınmalıdır. Dışarıdan uygulanacak ilaçlar arasında safran ve kişniş, sarıyonca ve *beyaz altınla (elektrum, gümüş altın alaşımı)* ile yakı yapılarak, haricen uygulanır. Ekmek üzümle aynı ölçüde karıştırılıp, ezilir, iyice eriyik haline gelene kadar karıştırılır ve onunla lapa yapılıp uygulanır. *Verdinec (göz kayması, şaşılık)* için bu terkip kullanılabilir. Aynı zamanda kırmızı boynuzlu haşhaş, kadıntuzluğu ve sarısabır ile yapılan karışım da kullanılır. Bunlar şaşılık için uygun ilaçlardır. Kaliteli iç yağı, yumurta sarısı merhem gibi karıştırılıp gözün üzerine uygulanır. Üzüm ve gül de aynı şekilde, yani bu ilginç merhem gibi [aynı amaçla, aynı şekilde] kullanılır. Sonra göze beyaz yakıyla birlikte, güçlü ve zararlı hastalık için uygulanır. Şaşılık şiddetli ağrı yaparsa, süt, kişniş ve safran alınıp karıştırılıp, göze uygulanır.[407]

---

406 TM: Soğuk maddelerden ortaya çıkan göz iltihabının hepsinde o, iyi bir önlemdir.

407 Şaşılık tedavisi için şöyle yapmak gerekir: ilaç organın dışından uygulanmalıdır; içinden ilaç uygulamasını bırakılmalıdır. Eğer [maddeyi] çözme, eritme olanağı varsa, üç gün boyunca göze süt damlatılmalıdır. Göz hekimleri şaşılıkta (göz kayması), ağrı kesici ve kirpikleri koruyan ilaçlar vermelidir. Anzarut, safran ve kırmızı boynuzlu haşhaş yakısı

On Birinci Kısım
Rüzgârlı Göz İltihaplarının İlaçları Hakkında

Ancak maddesi rüzgâr olan göz iltihaplarında, pansuman ve yıkama tedavi edicidir. Rüzgârdan olan göz iltihabında da pansuman yararlı olur. Güçlü ilaçlar vermeye cesaret eden tabip, hasta rüzgârdan olan göz iltihabında şiddetli ağrı hissederse, hastalığı söküp atan ilaçlar verir. Bu indiren maddeleri alanlar, her ne kadar ilaç alındığında ağrı kesilirse de, sonra ağrı yükselir, çıkar ve ilkin artan ağrı, gözde hayal (görüntü) oluşmasını engeller.[408]

On İkinci Kısım
Göz İltihabında Kullanılan İlaçlar

Gözde iltihap oluşturan ilaçlar kısaca anlatılamaz. Beyaz yakı farklı ve soğutulmuş ağrıyı sakinleştirmek ve hıltları gevşetmek için kullanılır. Bazen ona verilen ilaçlara afyon karıştırılır. O karışım ağrıyı sakinleştirir. Ancak bazen görme kusuru söz konusudur. Sınırların çok fazla genişlemesi (hastalığın artması) hastalığın iyileşme sürecini uzatır. Bazen uygulanan yakılar hastalığın şiddetini giderir. Bunların mide iltihabı ve ağrısının geçmesinde de büyük yararı olur. Gül tabletinin iki sınıfı vardır; yakı şeklinde olanı vardır. Onların birisi küçük sınıftır; diğeri büyük sınıftır. *Akrabadin*'de sen birkaç tablet tarifi bulabilirsin. [Onlar da] bu şekilde hazırlanmıştır. Gözün ekseninde basit ilaçların engelleyici olanlarından *merdasenc (kirli kurşun oksit, plumbi oksidum)* ve çoğunlukla kadıntuzluğu nevinden bir bitkinin öz suyu, gül, *Isfahan taşı (antimon?),* akasya, kırmızı boynuzlu haşhaş, sandal, mazı, *yin-ı mahtum (mumyalama çamuru veya kili)* ve diğer bazı bitki özsuları ve zamk gibi basit droglar bulunur. Ağır maddeler özel ve basit ilaçlardan yapılır. Sarıyonca, safran, kendir, sümbül ve kunduzhayası ve kırmızı bakır az miktarda, özellikle sarısabır ve nohut ve geyik boynuzu gibi uyarı-

---

ve afyon dışarıdan göze uygulanır. Şaşılık veya göz kayması, ağrı yapan ve soğuk olan zararlı maddelerden sonra görülürse, onlar yakılarla dışarı atılır. Gevşetici, yıkayıcı öz suları veya lahana öz suyu ile onlar dışarı alınır. Bazen it üzümü öz suyu katılmasına gerek duyulur. Bazen safran, sarıyonca ve mercimek de kullanılır.

408 TM: Sonra hayalin oluşmasını engeller.

cılar, tedavide kullanılır. Ama bunların ağırlığını takdir etmek gerekir. Soğuk ve sıcak birbirlerine karıştırılıp, akıcı bir terkip elde edilir. Ama diğer denenen karışımları biz *Akrabadin*'de zikrederiz.

Soyut olan engelleyici, tutucu özellikte olanlar ağırlığı dolayısıyla şiddetli ağrıyı teskin eder ve göz için kullanılan ilaçlardan olur. Yoğunluğu yeterli derecede olan hakiki bal ve boyotu alınıp, mil ile göz bebeklerine konmak üzere, hazırlanan mürekkep *şiyaf-ı istikan (?)* ve *kırmızı şiyaf (yakı)* ve büyük tarçın yaprağı yakısı ve hapları ve tohumları gibi ilaçlar da yararlı olur.[409]

409 TM: Göz iltihabı [tedavisinde kullanılan] maddelerinin çok olması dolayısıyla, tabipler, tedavide kullanılan ilaçlarda da tasarruf etmeğe çalışırlar ve tasarrufu önerirler.

İKİNCİ MAKALE

Birinci Kısım
Nufâhat (Kornea Tabakasında Su Birikmesi)

Söz konusu olan kornea tabakası tek tabaka olarak sayılır, ancak bu tabaka dört kattan meydana gelmiştir. Etlerin kabuklarında serin sıvı oluşur. Onun için o tabakanın kabuk gibi olan katlarının aralarında sıvı toplanır.[410] Onun yeri katların sayıları dolayısıyla, farklı olur.[411] Onlar oluşma ve yoğunlukta çeşitlidir; hiddette çeşitlilik gösterir; yiyici ve yiyici olmayan çeşitleri vardır. Onun birinci tabakasında olan sıvı birikimi siyah renktedir. Onun için, ilk tabakada olan bozukluk ve su birikimi gözün görmesi ve hayal oluşmasına engel olmaz. Yukarıda olan sıvı toplanmasından iris siyah renkte görünür. Eğer sıvı birikmesi dördüncü tabakada olursa gözün bebeği ışıktan mahrum olduğu için ve ona ışığın ulaşması engellendiği için, göz bebeğindeki görüntü siyah olarak izlenecektir. Görüntünün yeri maddelerin kendi yeri olur. Maddelerin ve tabakaların rengi beyaz olduğundan, biriken sıvı da beyaz görünür. Hastalıkta, biriken su belli bir orana ulaştığında bozulma oluşur. Çünkü onun gibi, çok fazla olan ve uzun zamandır orada kalmış su birikimi, dokuyu yediği için sıkıntı verir. Onun ağrısı şu iki sebepten kaynaklanır: Su birikimi çok fazla olanların hastalığı çok şiddetlidir; ondaki [doku] yenmesi gittikçe artar. O sıvı birikimi göz bebeğinin karşısında ve hizasında olan görüntü için zararlı olur. Özellikle ilkin giriş yerinde sıvı birikmişse, o yeri yer ve yara oluşur.

Tedavi:[412] Eğer su birikimi azsa, tedavisi kurutucu ilaçlarla olur ve Aral Gölü civarı kili gibi ilaçlarla tedavi edilir. Transaxonya kilinin üç ukiyye miktarı tutya (çinko), bir ukiyye ve yıkanmış *ihtimiya (bakır ve gümüş alaşımı)* iki ukiyye ve antimon (gözü yıkamak için kullanılan göz ilacı) iki ukiyye ve de dövülmüş ve yıkanmış bakırla hazırlanır.[413] O halde bu ilaçlardan zikredilen miktardaki alınıp, yağmur suyu ile

---

410 TM: Onda sıvı dolu kabarcıklar oluşur. Onlara *nufahat* denir.

411 TM: Tabakaların sayıları dolayısıyla, onun derine nüfuz etmesi daha kötüdür. Sıvının çokluğu ve eksikliğine göre, sıvı birikimi, büyük ve küçük olarak iki kısma ayrılır.

412 TM: [İkinci Kısım: Gözde Su Birkmesinin] Tedavisi

413 TM: İki nüshada da dört vukiyye veya bir vukıyye afyon üç vukiyye zamk dört vukiyye.

karıştırıldıktan sonra yakı yapılır ve boyotu tohumu ile verilir. [Gözde su birikmesi] çok fazla olduğunda ona dağlama uygulanır.

Üçüncü Kısım
Göz Yaraları ve Kornea Yırtıkları

Göz yaraları çoğunlukla çok sıcak ve hıltların tahrikinden oluşur. Göz yaraları yedi çeşittir. Dördü kornea yüzeyinde olur. Galen o dört yarayı adlandırır. Galen ve öncelikle hekimlerin bazıları, onların venlerinin şiddetinden oluştuğunu söylerler. O dört çeşitten ilki öyle bir yaradır ki, orada kara safra, dumana benzerinde görünür ve dağılıp bulunduğu yeri kaplar;[414] ona hıltların *kara dumanı* da denir. İkincisi öncekinden daha derin olur; beyazlığı şiddetli olup, hacmi daha küçüktür; ona *sehab (bulutlar; gök gürültüsü bulutları)* denir. Üçüncü grup *iklil*'dir *(taç)*; gözün karası, taç şeklindeki [göz yarasının] üstünde olur. Bazen konjunktivada olan beyazın bir miktarına da nüfuz eder. O yaranın göz bebeği üzerinde olanı, daha beyaz ve konjunktiva üzerinde olanı daha kırmızı görünür. Dördüncü gruptakine *ihtirak (şiddetli şişme)* denir. O *sufi (harabiyet)* olarak da adlandırılır. O görünen göz merceğinde küçük harabiyet olarak görünür.

Bu zikredilen kornea yüzünde olan yaralardan geri kalan üç çeşidi ve derin yaranın ilkine *lusubun el-amik el-gar* denir. O derin yara grubundandır; yara dardır; delik oluşturur. İkinci derin yaraya *luluma* denir; *hafir (koruyucu)* anlamına gelir. Bu yaranın derinliği daha azdır ve yeri geniştir. Üçüncü yara *karha-i gaire (akan yara)* diye adlandırılır. Bu da yakıcı bir yaradır. Bu tip yanan yarayı temizlemek yararlı olur. Çünkü bütün tabakalarda o yaranın etkisi görülür. Yara temizlendikten sonra, gözün rutubeti alınıp, kan alınır. Gözdeki yara, göz iltihabından sonra veya o son bulunca görülür veya vurmadan sonra ortaya çıkar. Çoğu kez yaranın kökeni içtedir; dışa doğru yayılır. Bazen başlangıcı dışta olup, dış tarafta yayılır.

Belirtiler: Göz bebeğinde olan yaranın belirtileri göz bebeği üzerinde beyaz veya konjunktiva üzerinde kırmızı nokta şeklindedir. Ağrısı çok yoğundur ve nabız gibi atar. O yaradan beyaz bir madde

---

414 TM: ona *hifa (manto)* denir.

atılır. Ağrının yoğunluğu ve nabız gibi atışı hastalığın gücünü gösterir. Eğer sarı madde varsa, sıkıntı veya hafif bir vuruş varsa, ağrı da hafif olur. Eğer madde kırmızı olursa, ağrı gerçekten hafiftir. Eğer maddenin rengi duman rengi ise ağrı şiddetlidir.

Tedavi: Yara sağ gözde ise, sol tarafa, sol gözde ise, sağ tarafa dönüp uyumalıdır. İlk tedbir hafif olmalıdır, yani hastaya hafif ilaçlar verilmelidir. Eğer yara açılıp deşilse, onun etkileri etrafa dağılır; hastalık çevreye yayılır. [Bu durumda] hafif önlemlerle yetinilirse, hasta zayıf düşer; zayıflar; yara iyileşmez; vücutta gereksiz maddeler oluşur. O hastanın sağlık durumu sürekli olarak değişim gösterir. Hasta aksırmamalıdır. Arazlarından birisi görülse, tedaviye başlamalıdır; madde olgunlaşmadıkça hastaya banyo yaptırmamalıdır. Eğer hasta banyo yaparsa banyoda uzun süre kalmamalıdır. *Furuh-u ayn (gözün iltihaplanıp ateşlenmesi)* tedavisinde istenen şey, başın [zararlı maddelerden] temizlenmesidir. Onun için göz yaralarının tedavisinde boyun üzerinden hacamat ve o hizadan kan almak, sıcak şeyleri [olgunlaştıran ve] dışarı atan maddelerle onları dışarı atmak yararlı olur. Yara oluşan gözde, eğer iltihap varsa ilkin göz iltihabını tedavi etmek gerekir.

Göz iltihabı, konusunda zikredilen dışarı atan maddelerle ve ağrı kesici, ağrıyı dindiren ve yaraları kurutan ilaçlarla tedavi edilir. Nişasta, kendir ve *isfidac (kurşun karbonat, plubum carbonicum, üstübeç)* ile hazırlanan yakılarla ve gözü açıcı özellikte süt gibi maddeler uygulanarak [tedavi edilir]. Eğer gözde akıntı olursa, meni akışını güçlendiren ilaçlar [hastanın ilaçlarına] karıştırılır. O hastalığın tedavisinde kullanılan ilaçlar, hafif olmalıdır; ancak gevşetici olmamalıdır.

Gözün sıcaklığı şiddetlendiğinde yumuşatıcı tarçın yaprağı yakısı ve kendir yakısı uygulaması yararlı olur ve delen, açan ve kurutan yakılar ona yararlı olur. Eğer bu hastalıkta akıntı varsa, *bars (lepra)* için kullanılan yakılar kullanılır, ancak ilaç tedavisinde yaranın rengi ve eğilimi dikkate alınmalıdır. Eğer akan madde şiddetliyse *sarkolon*[415] yakısı uygulanır. Onun terkibinde sarısakız ve sümbül vardır. Eğer o yarada kokuşma varsa ballı şarapla veya yoğurt suyuyla zikredilen yakı önerilir; hastaya temizleyici maddeler verilir veya keten tohu-

---

415 TM: *sersarmahun*

mu veya kadın sütü ile temizlenir. Eğer yaranın [dokuyu] yemesi çok fazla ise *idtarrat*,[416] tarhun ve afyon verilmesi gerekir. Gözün yarasını sen temizlersin. Gevşetici olmayan ve kurutan ilaçlara öncelik verip, kendir yakısını veya kendirin kendisini, nişasta, sümbül ve kusturucu ilaçlarla ve beyaz yakı ve soğutucu ilaçlarla karıştırıp o terkiple tedavi edersin. Sedefin külleri, beyaz yakı veya büyük sedefin külleriyle, eşit ağırlıkta tarçın yaprağı birlikte verilmelidir.[417]

Lubanis Yakısının Terkibi ve Gücü: Bu yakı gerçekten güçlüdür. Terkibi 16 miskal kurşun bikarbonat, nişasta, afyondan meydana gelmiştir. Çoğunlukla her birinden ikişer miskal alınıp, birlikte muamele edilir; yağmur suyu ile eritildikten sonra yumurta akı ile macun haline getirilip gerektiğinde hastaya verilir.

Bir Başka Yakı ve Olumlu Gücü: [418] Birinci ilaçtan daha güçlüdür. Verilen ilaç yıkanmış kurşun bikarbonat 8 miskal, yıkanmış sarıyonca 6miskal ve harekete getirici 1 miskal nişasta ve yine tahrik eden kurutucu ilaçlar ve de dışarı atan ilaçların her birinden dörder miskal ve en çok 8 miskal karıştırılıp yumurta akı ile macun yapılır.

Dördüncü Kısım
Kornea Tabakası Yarılması (Yırtığı)

Bazen gözdeki yırtık, gözde, örneğin vurma, sadme ve yaralanma gibi nedenlerle yırtık olur. Bazen de dışarıdan vurma gibi şeylerden kaynaklanır. Vurmadan meydana gelen kornea yarılmasında gözün tabakası görünür. Eğer gözdeki yarılmada yarılma küçükse ve nemli ise ona *mur (gözdeki benek veya sinek)* adı verilir. Bu görülen hastalık küçük ya da büyük olabilir. Eğer yırtık, göz bebeğinden daha büyük-

---

416 TM: tarhumatayun

417 TM: Üçüncü Nüshada Üçüncü Kısım: Bu yakı gerçekten güçlüdür. Terkibi 16 miskal isfidac (kurşun karbonat) nişasta, afyon ve çounlukla her birinden ikişer miskal alınıp birlikte muamele edilir; yağmur suyu ile eritildikten sonra (hallolduktan sonra) yumurta akı ile macun haline getirilip gerektiğinde hastaya verilir. Nüsha... buna da şiyaf-ı lumayıs derler. Birinci nüshadan daha güçlüdür. Verilen ilaç: yıkanmış kurşun karbonat, 8 miskal, yıkanmış mur (sarı yonca) 6 miskal, ve harekete getirici 1 miskal nişasta ve hareket ettiren (tahrik eden) kurutucu ilaçlar ve de dışarı atan ilaçların her birinden 4 miskal veya en çok 8 miskal karıştırılıp yumurta akı ile macun yapılır.

418 TM:Buna şiyaf*I humas derler.

se, örneğin üzüm tanesi kadar olursa, ona *inebiyye yarığı* (*göz bebeği yarığı)* denir. Eğer daha da büyük olursa *elma* diye adlandırılır. Eğer iris gerçekten dışarı fırlayıp iki göz kapağı arasına gelirse, gözün kapanmasını engeller; ona *mismati (iğne, harap edici) yarık* denir. Eğer iris beyaz olursa, onun sağlığı yerinde değildir.

Bilinmelidir ki, eğer kornea uzunlamasına yarılırsa, onda beyaz görüntü olmaz ve lakin yarığın kendisi görünür. İristen, [benzetilerek] adlandırılan yer uzamış gibi görünür.[419] O daha açık anlatımla, söz konusu edilmiş olduğu gibi, kornea her ne kadar birinci tabaka ise de, zayıf bir tabaka gibi birbiri üzerine gelmiş dört tabakası vardır. O halde korneaya arız olan yarılma bazen o katların ve dış tabakanın tamamında görülür. Bu suretle iris dışarı doğru çıkar. Bazen yırtık ve farklılaşmış bağları vardır ve onlar katların bazısında oluşmuş olup bazısı sağlıklı olur. Bu suretle iriste yükseklik değişimi olmaz. Böylece dışarı çıkan, korneanın kendisinin devamıdır. Bu durum kabuklardan (tabakalardan) birisinin yenmesiyle ortaya çıkar. Bu yüzden oluşan dışarı fırlama su birikmesine benzer. Ancak sıvı birikiminde oluşan *nutu*'dan *(dışarı fırlama)* farklıdır. Sıvı birikiminde gözün beyazında kızıllık vardır ve göz yaşarması ve vuruşlar ile içe doğru meyil, çukurlaşma ve çökme oluşmuştur. Ama dışarı doğru yırtılmayla bu haller görülmez. Korneanın bütün tabakaları ve kabukları hareket etse, irisin tamamı veya bir kısmı görünür. Bu yarılmanın dört grubu vardır.

Birincisi küçük olup *sinek gibi (zübabi)* veya nemli olur. Bu küçük olduğundan su birikmesine benzer. Ancak şu farkları vardır: Bu cinsten dışarı çıkmış olan irisin renkleri siyah veya kırmızı olur. Eğer dışarı fırlamış (çıkmış) kısmın renkleri irisin renklerinden farklı ise, o dışarı çıkan kısım su birikmesinden kayganlaşmıştır. Bu yırtıktan dışarı fırlamanın başlangıcında ipek iplikçikleri motifler gibi olur, yani o görünen motif kornea yarığının kenarında olur. O yırtık nemlendiğinde rengi beyazlaşır ve bu söz konusu edilen görünüm hakikaten süs gibi bir şeydir. O kornea yırtığının içinde saklıdır. Yırtığın ikinci çeşidi bizim bundan önce göz bebeğinde anlattığımız durum şek-

---

[419] TM: Denir ki, göz yaralarının zikrolunan açıklamadan başka bir açıklaması da mümkündür.

lindedir. Üçüncü grup, habbenin (noktanın) göz bebeğinden büyük olduğu durumudur. Bu durumda göz kapakları birbirine kavuşamaz ve göz kapakları böyle bir durumda olduğunda, orada elma şeklinde büyük bir yarık oluştuğu söylenir veya *mesamadi* de denir. Dördüncü grupta gözün yarığı elma cinsindendir. Ancak burada dışarı fırlayan kısmın içi doludur ve etlenmiştir. Kornea dışında olan yarılmadan dolayı dışarı çıkan iris, dış kısımda düz, bağlı gibi durur; ona *feleki (şiş, yuvarlak)* denir. Çünkü iris sulu kısımla, yani ön tarafla bitişirse, dış kısmında korneaya da o şekilde birleşir.

Tedavisi: Aslında göz yaraları, farklı zamanlarda ve bir tarafta oluşur. Onun tedavisi adi yaraların ve basurların tedavisi gibidir. Bizim zikrettiğimiz gibi, maddeleri boşaltan, her ne ise, onunla vücuttaki maddeyi dışarı atan ve vücudu temizleyen cinsten ilaçlar verilmelidir. Gerekirse, vücudu temizlemek üzere, kan alma da uygulanır. Ancak hamama girdiğinde hamamın havası yoğun olmamalıdır; hamam suyunu fazlaca soğuk olarak, uzun süre ve çok miktarda başa dökmemek gerekir. Hastanın başından duman çıkmamalıdır. Çünkü dumanın bazısı gözün maddesine gider. Beyinde sürekli olarak madde varsa, çözülüp göze ulaşır. Beyinde yoksa diğer organlardan beynin maddesine çekilir. Bu madde beyinden yaşaran göze iner ve dumanları diğer bir kısım delikleri tıkayarak, maddelerin çözülüp erimesini engeller. Zorunlu olarak beyinde hapsolmuş madde göze doğru iner. O hastanın besinleri iyi huylu keymus olan besinlerdir. Besin dengeli bir şekilde soğuk ve rutubetli olmalıdır. Diğer soğuk olanlar, mutedil soğuk ve rutubetli şeyler olmalıdır, yani havası ve içeceği ve diğer zorunlu olarak verilen hastanın yiyecekleri dengeli bir şekilde vücudu rutubetlendirip soğutmalıdır. O halde, o gözün görmesi bozuksa, tedavide onu ferahlatan ilaçlar ve yaralar için verilen ilaçlar verilir. Hasta iyileştiğinde, onun midesini kasan ve güçlendiren ilaçlar uygulanır. Bu maddeler bal ile pişirilip yakı yapılır: nar tohumu, zeytinyağı, yumurta sarısı, safran veya ekşi nar, az miktarda sirke veya koruk suyu ile kaynatılıp hazırlandıktan sonra, yakı şeklinde uygulanır.

Eğer gözün güçlendirilmesi gerekiyorsa, o pişirilip hazırlanan terkip göze damlatılır. O gözde görülen [yara] korneayı geçip görüntüye (görüntünün oluştuğu yere?) yaklaşsa, yara ilacı ile tedavi edilir. Eğer

yara nemli ise, sıvıyı çeken maddelerle tedavi edilir. Sıvı *afs (mazı, quescusan fectoria)* suyu çözeltisi ile tedavi edilir; göze bununla pansuman yapılır veya gülle pişirilir ve onunla göze pansuman yapılır. [Ayrıca] büzen ve kasan yakılarla [yara] yok edilir.

Nemli yaraya yararlı ilaçlardan zeytin yaprağı özsuyu ve tek başına kasma, germe özelliği olan ilaçlardan sümbül ve bir nevi *zeytinyağı (kimolya)*, *mahtum (bir nevi kül)* ve kurşun karbonatla hazırlanan terkiple hareket ettiren kaslara pansuman yapılır. Mazı suyu iki kısım, *kehl (kulil, collyrium, göz için kullanılan bir nevi toz, antimon)* on kısım alınır. Bunlar rutubetlendirilip göz için ilaç haline getirilir. Yararlı yakılar arasında *hemin yakısı*, nar ve bazı kuş etlerinden yapılan yakılar, apse ve şişler için Arap yakısı ve uykusu ağır olanlara yararlı olan *berditusliyun* yakısı bulunur.

Uykusu ağır olan kişilerin gözüne bal yakısı uygun miktarda uygulanmalıdır. Bu hastalıkta kullanılan güçlü yakılardan birisi de *mistilkiya*'dır. İçinde bakırla hazırlanmış maddeler olup, ağır hastalarda kullanılır. Ona çok yararlı olan kül, yani *nuhas (bakır?)* da denir.[420] Bakırın içine safran ve nişasta da konur. Bu ilaç tavuğun yumurtladığı gün yumurtası alınıp, beyazıyla macun haline getirilip ondan yakı oluşturulur. Bazen bu terkibe Yemen taşı da ilave edilir.[421]

Bu Hastalığın Tedavisinde Kullanılan Güçlü Bir Şiyaf: Bu yakı yırtık için kullanılır. Bu yakıya *şiyaf-ı nardin (sümbül yakısı)* veya *bardini* de denir. Birçok göz iltihabına ve şişine yararlıdır. *Beser (göz şişi, yara başlangıcı)* kusturucu, tahrik eden *kuhl (antimon tozu)* 4 miskal, yıkayan ve hareketlendiren göz ilacı olan üstübeçten 4 miskal, kuru karbonat 6 miskal, Hint loğusa otu 16 miskal, sümbül 8 miskal, yavşan 2 miskal, sarı akasya 20 miskal, kunduzhayası 6 miskal, sarısabır 6 miskal, zamk 20 miskalle terkip hazırlanır. Bu maddeler alınıp yağmur suyu ile karıştırıldıktan sonra, yakı haline getirilir. Bilinmelidir ki, korneanın yarası iltihaplanıp kabarmağa başlarsa, onu tedavi edip, yok etmeye ve hastayı yatırarak tedavi etmeye gerek vardır. Eğer yara kokuşmuş tümör şeklinde olursa, onun tedavisi yoktur.

---

420 TM: Olgun safran çokça kullanılır.

421 TM: Bir başka nüshada bu yakıya *şiyaf-ı nardin (sünbül yakısı)* da derler.

[422]Bazıları güzellik devam etsin diye *irisin yerinden kaymaması (iridoptosis)* için harekete sebep olacak bitkileri önermezler. Çünkü bazen tahrikle madde harekete geçer ve iki gözde de bozukluğun oluşmasına sebep olur.

Beşinci Kısım
Göze Arız Olan Beser (Gözdeki Şişler, Yara Başlangıçları)

Korneada görülen *beser (yara başlangıcı, şiş)* hakkındadır. Bu durum konjunktivada kızıllık oluşturur.

Tedavisi: Onun tedavisi kan alma şeklindedir. Bizim gözde söz konusu ettiğimiz gibi, kanın damla damla akmasında yumurta beyazının döveçle gül yağıyla birlikte dövüldükten sonra, onda bir katılık oluştuğunda, yakı olarak kullanılması uygundur. Süt içine konan bir bez göze uygulanır. O uygulandıktan sonra göze süt damlatılır. Burada kullanılan *abar şiyafi* vc *hanekiyun şiyafi*dır.

Altıncı Kısım
Kornea Altındaki Maddeler Hakkındaki Kısım

Korneanın altında veya yakınında maddeler toplanıp, hapsolmuşsa ona demir sülfit suyu denen [madde iyi gelir].

İlaçları: Paulus [dedi ki: gözdeki] bozukluk, bal şurubu ve boy otu, *kenzer (kendere, bir kuş adı)* ile tedavi edilir veya kötü hali olmadığında oradaki madde sarıyonca ve keten tohumu öz suyu ile pişirilip hastaya verilir; sonra sarıyonca, şahtere otu ile o yara temizlenmelidir. Eğer gözde yara yoksa bu yakı kullanılır.

İlacın Terkibi: Bakır sülfat ve safranın her birinden 1 ukiyye, yarım ukiyye saf sakızla birlik alınır ve 1 ratl balla karıştırılır. Bu terkip *kabarıklık (zafar)* için verilen çekici ilaçlardandır. *Nufakat (Gözde su toplanması)* hakkındaki açıklamalarda zikrettiğimiz *şanuş (Samos adası) kili* ilaç olarak önerilir.

---

422 TM: Bazı hekimler Kırmızı kurşunlu topraktan olanları keserler. Görüşler açılmış olmayıp güzellikle devam etmesi için

Yedinci Kısım
Göze arız Olan Seretan (Kötü Huylu Ur)

Kötü huylu tümörlerin çoğu korneada görülür.

Belirtiler: Bu hastalıkta ağrı çok yoğun ve şiddetlidir; göz damarlarında uzama olur. Gözde su toplanmasında ağrı çok güçlüdür; hatta gözde su toplanmasında başta da ağrı vardır. Özellikle gözde yaş olur; yani göz yaşarır. Saç hareket ettikçe hastalık tahrik olur. Gözün tabakalarındaki katmanları sarı olur; yiyeceğe duyulan istek azalır; isteksizlik oluşur; sıcak olan şeyler ona ıstırap verir. O halde kanserin şekli ve sağlıklı olup olmadığı belirlenemez. Ancak sıkıntısının hafifletilmesi ümidi edilir. Göze arız olan kanserin ağrısı diğer organlarda olan kanser kütlesinin ağrısından daha fazladır. Gözün kanserinin ağrısının bir benzeri, diğer organlarda görülmez.[423]

Tedavisi: [424]Hastalığın zararlarını hafifletmek ve hastayı sükûnete ulaştırmak için onu teskin edecek iyi huylu yiyeceklerle beslemelidir.[425] Bütün olarak vücuda ve baş bölgesine ilaçlar uygulanmalıdır. Bu ilaçlar karışmış olan yaraları dışarı atar. Bunlardan bir kısmı iyi huyludur. Sıcak olmayan *buğday* gibi besin maddeleri verilir. O hastaya süt içirmek yararlı olacaktır. Gözdeki kanserde yumurtanın beyazı, sarıyonca ve bir miktar safranla birlikte verilmelidir. Ak yakı ve aynı zamanda bütün yakılarda nişasta ve kurşun karbonat, zamk ve afyon gibi maddeler karıştırılmalıdır; onlar bir terkip haline getirilmelidir. Onların hepsi de yararlıdır. O yakılara yumuşatıcı maddeler ilave edilerek verilir. *Semerdiyun şiyafı* ve diğer koruyucu yakılar da uygulanır. Ona yumurta sarısı ile muamele edilerek bu yağlar da verilir.

Sekizinci Kısım
Garb (Göz Kapağı Şişleri) ve Muk (Gözün İç Köşesi Şişleri)

Bazen göz kapağında ve gözün iç köşesinde şişler görülür. O şişlerden kurtulmak mümkündür. Şişler hissedilip, tahrik edilerek hareketlendirilmiştir; parçalanmamıştır. Muhtemelen beze benzeyen bir

---

423 TM: O hastaya sıcak ilaçlar vermek; gözün üstüne sıcak ilaçlar uygulamak iyi olur. Diğerlerinden farklı olarak onlar sıvı çıkarır.

424 TM:Eğer tedavi etmek mümkün olmazsa

425 TM: için kan almak gerekir.

yapı oluşmuştur. Zararlı olanların çoğu göz kapağında kabarma ve şiş olarak ortaya çıkar, yani zararlı olanlar çoğunlukla orada kabarma ve şişme yapar; bu gibi zararlı olanları kötü görünür. Diğer bazı durumlarda göz kapağında olan şikâyet çok fazla rutubet birikmesinden kaynaklanıp şiddetli ağrı oluşturur. Göz iltihabında bazen de, daha kötü bir durum görülür; [şikâyet edilen kısımda] parçalanma ve açılma meydana gelir. Ne zaman bu parçalanma ve açılma meydana gelse, oluşan uzun süreli yara çoğunlukla habis olur.[426] Ancak *garb* kötü huylu bir yapıdır ve göz kapağının arkasında oluşur ve çoğunlukla bu tip şikâyetler göz kapağında olur; sonra kabarcık meydana gelir.

Çünkü kabarcık ortaya çıktıktan sonra göz kapağında habis bir yapı oluşur ve o oluşumun açılmasından önce birden ortaya çıktığı belirlenir. Göz kapağının dışarı doğru meyli ve kabarmasından sonra kötü oluşum olduğunun belirtisi, kabarcığın cevherinin altına ince bir çomakla dokunulduğunda [o çıkıntı dolayısıyla] yassı bir delik olur; bu delik sanki bir boşluk gibidir. Onun bir tarafı burun kemiğine ulaşır ve diğer tarafı göz kapağı tarafındadır. Göz kapağında dışa doğru bir fırlama oluşursa ve madde akarsa orada bir bolluk oluşup, kalır. O yer etle dolmaz; o yere akıcı maddeler akıp orada habis bir oluşum şekillenir; bu oluşum sağlıklı olmaz.

Çünkü organın o kısmı rutubetlidir ve sürekli olarak hareketlidir. Hareket dolayısıyla bozuk kısım daima rutubetlidir; madde azalmaz. Habis yapıdan kurtulmak mümkün olmaz. Söz konusu edilen dışarı çıkma (fırlaklık) bazen içeri doğru, bazen de dışarı doğrudur; bazen sağa, bazen de sola doğrudur. Bazen çıkıntı, hem içe, hem de dışa

---

426 TM:Burada *Kanun*'un iyi bir nüshasında ek vardır. *Garb* çok derinde ve çok ağrılı olan, çok fazla [kötü] kokulu, derin su manasına gelir; çok fazla su gelip, orada toplanıp rutubetin fazlalığı dolayısıyla ondan ağrı oluşması, demektir. Burada söz söyleyemeyenler nüshayı bozup, ağrı oluşuran şeyler anlamını çıkarırlar ve derler ki birinci olarak görülen işaretlerle ikincilerinde kaparcık oluşması [arazı] ortaktır, yani o iki belirtiden hangisi hissedilse ilkin hareket eder; elle basılsa kaybolur ve kendi haline terk edilse kalkar; yukarı doğru kalkar. Bazen bu başlangıç halindeki yara cevheri derinde olur; kabarma ve yukarıya doğru fırlama olmaz; dışarıdan kabarcık hissedilmez. Ancak yaranın başlangıcında kaşıntı olur. Bazen göz kapağının üzerine elle iyice bastırınca o yara başlangıcına el isabet edip, dokunmayla hissedilir. Bu söz konusu şiş ya da kabarcığın oluştuğu yer göz kapağıdır.

doğrudur. Bazen çıkıntı burun tarafında olup, burna doğru akıntı olur. Bazen bu kötü huylu kabarma, şiş burun kemiğine kadar iner ve kemiği bozar; sonra devam edip, göz kapaklarında olan kıkırdakları bozup, gözü bozuk maddelerle doldurur. Göze elle dokunulsa ya da bastırılsa, bu zararlı madde dışarı çıkar.

Tedavisi: Dışarı doğru fırlak şişler kroniktir ve başlangıçta daha korkutucudur. Başlangıcında ona hafif ilaçlar verilmelidir. Biz o ilaçları Allah isterse, söz konusu ederiz. Ancak dışarı doğru fırlak şişler eskiyip kronikleşirse, onların tedavileri dağlama ile olur.[427] O kronik şiş dağlamada kullanılan uygun ilaçlarla tedavi edilir. O ilaçlar daraltan ilaçlardır. Kurutan ilaçlar verilmesiyle, ilkin kötü huylu bir yara da belirlenir. Sonra daraltıcı bir ilaç alınır ve kötü huylu yapının deliğine ve boşluğuna uygulanır. Bazı kişiler, kötü huylu yapı, ölü dokudan temizlenip, alındıktan sonra, keçiboynuzu suyu ile yaralı kısım ıslatılıp, o zararlı maddeyi oradan ayıran şeyler uygulanması daha yararlı olur, demişlerdir. Ayrıca dağıtıcı ilaçlarla tedavi edilmek istenirse, bu tedavi daha faydalı olur. Yapı içinde hapsolmuş madde dışarı atılır. Onu büzen ve kasan ilaçlar damlatılırsa kötü yapı yıkanır. Eğer zararlı madde az ise ve başlangıçta dışarı fazla madde atılmadıysa, yıkamadan sonra bandaj ile sarılıp [uygun bir süre] olarak, iki veya üç gün kendi haline bırakılır. Sonra yine aynı işlem uygulanıp, madde dışarı atıldıktan sonra, tekrar bozuk yapı söz konusu, şurupla yıkanır.

Dışarı atan yakı diye adlandırılan yakı uygulanır ki, Kindi onun Muhammed Zekeriya [Razi] tarafından önerildiğini söylemiştir. Bu söz konusu terkipten bir damla alınıp uygulandıktan bir saat sonra, bir damla daha uygulanıp, her iki damla arasında bir saat ara vermek gerekir. Bu dışarı atmada daha yararlı tedavi, yaranın iyileşip iyileşmediği kontrol edildikten ve yaranın durumu belirlendikten sonra, bir miktar keten bezi ile temizlenip içeride biriken maddeyi akıtan ilaçlarla tedavi edilir. Burada içerideki maddenin akıtılıp temizlenmesi zorunludur.

427 TM: O dağlamayı da Allah isterse biz gruplandırırız.

Denenmiş Bir İlaç:[428] O hasta sakin bir şekilde durmalı ve hareket etmekten kaçınmalıdır. Bu kısımda uygulanacak ilaçlar kımızı cıva, demir sülfat, ince kireç taşı, nışadır ve dereotudur. Bu droglar cıva birlikte alınıp, bir araya getirilir ve çocuk idrarı ile birlikte muamele edilir ve boş kısma uygulanır. Bazen gizli şiş oluşması durumunda şiş açılmadan önce, bu ilaç uygulanırsa zararlı olur. O şişin üzerine zaç uygulanır ve gözü yaşartan maddeler konur. Aynı zamanda *cıva yumağı (cevz-i zenc)* da koruyucu olarak kullanılır. Tedavide erimesi ve çözülmesi kolay olan dayanıklı ilaçlar kullanılır. Yeşil sedef otu yaprağı o yerde oluşan açılmamış şiş ya da kabarcık açılmadan ya da iyice olgunlaşmadan önce konursa, onu olgunlaştırır ve dokuyu da iyileştirir. Lakin önce uygulanırda, gevşeticidir, ancak şiş oluştuktan sonra onu gevşetmez. Şiş açılıp içindeki dışarı atılırsa, bilinmelidir ki, onun tedavisinde *Kanun*'da zikredilen dışarı atıp temizleyen maddeler uygulanıp, sonra tedavi edilmelidir. Dışarı atılarak yapılan temizliktc bal ile doku gevşetilip, dışarı atılması gerekli maddeler ona katılır. Bu maddeler atma kabiliyeti olan maddelerdir. Sonra sünger, bal suyu ile ıslatılıp, o yer yıkanır. Bazı kere ona tabi olunup, söz konusu olan kamış kabuğu bozuk yapının üzerine konur, yani o kuru kabuk hasta yere uygulanır; boş kısma karıştırılmaz.[429] Kırmızı boynuzlu haşhaş, safran suyu ve *haşkule (?)* ile birlikte verilmelidir. Bu terkibin verildiği kişi değişik zamanda yeni ilaçlar almaktan kaçınmamalıdır. Bu ilaçlar

---

428 TM:Göze ilaç uygulandığında, bir sargı ile sarılması zorunludur

429 TM: İlkin dağlama yapılır; sonra ilaç uygulanır. [Eğer gizli şiş oluşmuşsa] bilmelisin ki, o deridedir ve özellikle katıdır; irinli isc onun tedavisinde bal kullanırsın. Bal uygulamasından sonra, o kısım *isfenc (deniz süngeri)* ile temizlenir. Eğer şiş kısımda iltihap varsa ilkin o kısım temzilenip, daha sonra ilaç uygulanır.Kaf kamış manasınadır; ayn ile açılan nesnenin tahrifi kastedilmektedir. Gözdeki şiş kısmın dağlanmasından sonra, kelimenin sonu hemzedir. Ancak hemzenin *Kamus*'un yazarına göre, olmaması gerekir. Cevherî'ye göre, kelimenin kendisinde hemze vardır. Her durumda da vitreous içinde bulunduğu zar incedir. Burada kulanılan kamışın iç kabuğundaki ince kabuktur. Safran ve *bekkam (logwood, bekkam ağacı, bu ağaçtan çıkan kırmızı boya, Haematoxylon campechianum)* kardeş kanı vc kırmızı zamkdan bir damla alınıp bir terkip halinde iltihap için kullanılır. Bunlarla birlikte kullanılan başka ilaçlar da vardır. Burada kötü yapılanmalarda önerilen cerahatli şiş için de kullanılan bitki kabuğunun cerahati yok edip, ortadan kaldırdığını ve daha sonra da, şişin kaybolduğunu söyledi, yani gereğine görc yara ve şiş yıkandıktan sonra o dışarı fırlamış, kabarmış şiş tedavi edilir ve yok edilir; temizlenir tamamen kurutulur, demiştir.

da denenmiş ilaçlardır. İçinde olan etine (dokuya) diğer kısımlarıyla birlikte bütün olarak pişirilip, sarısabır ile karıştırılıp, dışarı fırlak şiş için uygulanır. Ancak bu şiş henüz olgunlaşmamışsa, ona söylenen ilaçlar yeterli olacaktır. Yara olduğunda da bu ilaçların yararlı olduğu denemiştir. Aynı zamanda olgunlaştıran safran ve kuru *tılhaşukuk (tılha, Arap akasyası)*, sumak suyu ile karıştırılıp hastaya verilir. Sedef otu, nar suyu ile şişin üzerine konursa, yararı fevkalade çok olur. Kabarmış şişmiş kısım iyileştikten sonra, onun izinin kalmaması, bu ilacın etkisiyle sağlanır, ancak gevşeklik oluşur. Bu gevşekliğe itibar etmeyip, faydalarını istemekten vazgeçmemek gerekir. Bunlar yararlı ilaçlardandır. Ekmek ve sarı sakız tohumu ile veya kendir, kadın sütü ile veya safran cırcır suyu ile veya zehirli sarı sakız ile *merk (zehirli ilaç)* üç ölçek zamkla birlikte yakı yapılır; inek safrası ile macun haline getirilir ve kabarmış olan yerin üzerine uygulanır. Bu kabarcık geçene kadar bu yakı orada bırakılır; asla hareket ettirilmez. Bu kabarmaya karşı kullanılan ilaçlardandır. O hasta kişi kör veya gözü yaşlı ise, onun gözünün rutubeti alınmalıdır.

Muhtemelen Hindi Bir İlaç: Bezelye çiğnenip şişe uygulanırsa, iyi gelir. Bazıları sarıyoncanın kabarcık üzerine uygulanmasının sağlıklı olduğunu iddia ederler. Buna göre, bu ilaç denenmiştir. Arpa, zerdeçal bir ölçü, çörek otu üçte iki birim ölçüde alınıp, bunlar birlikte pişirilip kabarcık üzerine uygulanır.[430]

Yararlı İlaçlar:[431] Tozu alınmış bakır, şap, nışadırla birlikte alınır ve hepsi karıştırılır; kabarmış kısım üzerine uygulanır. Allah'ın izniyle iyi gelir. Diğer kabarıklık için iyi gelen diğer ilaçlar arasında, zaç ve sarısabır ve hareketlendiren kendir ve boy otu [vardır]. Bunlar aynı ölçüde alınır; şikâyet edilen yere uygulanır. Aynı zamanda [kabarmış kısım üzerine] sabır ve kendir yaprakları konur. *Akrabadin*'de zikredilen ilaçlar da kullanılır. Özellikle tedavi edici maddeler daha fazla kullanılır. Basit ilaçlar da kullanılır, yani şişlerin tedavisinde onlardan daha başarılı olanlar verilir. Zikrolunan ilaçlar yararlı olmayıp, kabarıklık büyümeye devam ederse, o kemiğe ulaşana kadar açılıp bakılır.

430 TM: Allah'ın izniyle yararlı olur.
431 TM: *Tedavi:*

Eğer onda et mevcutsa onu almak gerekir. Et alındıktan sonra üç şekilde tedaviye devam edilir.

Eğer kemik iyi durumda ise üzeri kararmışsa, kemiğin karalığı temizlenir ve açılan kısım ilaçla doldurulmayıp işlem tekrarlanır. Bir süre sonra o kısım kendi haline terk edilir. Eğer o kabarıklık şiddetliyse ve bununla tedavi edilmesinin yararlı olmadığı bilinirse, o kısmın kesilip atılmasının yararı vardır. Bazen bu işlemin tedaviye yararı olur. Burayı (şişi) dağlamak gerekir. Bunun için de bir delik açmak gerekir. Burada sadece kabarıklık açılmakla kalmaz; onun içi boşaltılır. Böylece bu kabarma sonucunda zararlı maddenin o kısma yayılıp, ilerlemesi ve konjunktivaya ulaşması engellenir; bu da tedaviyi ve iyileşmeyi kolaylaştırır. Eğer göz bebeğinin meyli göz tarafına olursa ve göz bebeğinin meyli içten dışa doğruysa, uygun ve yararlı olan elde edilemez; belki de bu tedavi zararlı olur. Ancak kabarıklığın olduğu yerde bir delik veya üç yerden küçük delikler açılıp, göz ve burun tarafına meyletmeksizin, bu delikler aradaki boşluğu açılırsa, [yararlı olur]. Kan ağız ve burun tarafına akıtılıp bu şekilde tenkiye yapıldıktan sonra dağlama yapılır. Bunun yararı çok olup, dağlamada göz bebeği (iris) korunmalıdır. Belki dağlamadan önce iris tutulup daha sonra dağlama yapılmalıdır.

Dağlama yapılan yere ilaç ekilip üzeri bağlanmalıdır. Bazen söz konusu edilen delik açılmaksızın dağlama yapılmakla yetinilir. Mümkün olduğunca delik açılmaksızın kabarıklık kesilip o kısım dağlanırsa yararlı olur. Ne zaman dağlama yapılıp ve dağlama ilaçları gözün üzerinde dökülse, gözün üzerine su ile ıslatılmış sünger konur veya ince soğuk kar uygulanır. Daima soğutucu ilaç konmalı ve yenilemekten geri kalmamalıdır. Bir pansuman bozuldukça diğeriyle değiştirilmelidir.

Dokuzuncu Kısım
Göz Kapaklarındaki Etin Az ya da Çok Olması

Bazen orada bulunması gereken et fazla olur ve bu fazlalık hastalığa sebep olur, çünkü o görmeye engel olur. Bazen de orada olması gereke et cidden noksandır. Uygun miktardaki et gizli olup, gözyaşının akmasını engellemez. Çoğunlukla uygun miktardan az

olmasının sebebi hekimlerin safrayı kesmekteki hatasından kaynaklanır.

İlaç: Buna ilave olarak,[432] uygun etten daha fazla olması halinde fazlalığı uygulanan ilaçlarla tedavi ederler. Ancak oradaki etin tamamını bertaraf etmek, yok etmek durumunda göz yaşarmasının artmasından korkulur. Ancak etin noksanlığının tedavisi, eğer o noksan kesme ile ortaya çıkmamışsa ona tedavi yapılamaz. Eğer o kesmeden başka sebeplerle de arız olduysa, bazen tedavisi mümkün olmaz. Eti (kası) şiş olan yapı, kasan ve boşaltan ilaçlarla tedavi olunmalıdır. Kırmızı boynuzlu haşhaş ve safran ve sarısabır gibi ilaçlar şarapla birlikte verilmelidir. Aynı şekilde sarısabır ve ban otunu şarap ile veya yalnız sarısabır otu verilebilir. Sarısabır o yerin üzerine uygulansa, yararlı olur. Şarabın kendisi de yararlı olur. Özellikle şarap içinde geren, tutan şeyler pişirilip uygulansa yararı çok olur.

Onuncu Kısım
Göze Arız Olan Beyazlık (Katarakt?)

Bilindiği gibi, göze arız olan beyazlık, bazı kere ince olup, gözün dışında görülür. Ona *gumam (catarrrh)* denir. Bazen o yoğun beyaz olur; ona *beyaz* derler. Mutlaka ondan söz etmelidir, çünkü başka yazılı bilgi yoktur. O halde açıklamanın iki kısmı olup, bunlardan birisi göze arız olan yara veya gözde oluşan iyi olmaya yüz tutmuş yara olup, kapanmış yara dolayısıyla da arız olabilir, yani beyazlık o [yaranın] maddesinin kalıntısıdır; rengi beyazdır.

Tedavi: Ancak [göze arız olan] aklık ince olup hoş, nazik organlarda görülen ilaçlarla tedavisi gerekir. Ona ince, rakik ilaçları vermeyi sürdürmelidir. Bazen ona bir çeşit beyaz şakayık *şekaik-i numane, anemone, peony, paene officinalis)* öz suyu ve ince kantaron öz suyu yararlı olur. Aynı şekilde, çam kozalağının kökü, *nanhah (ajowan)* 30 kısım alınıp, rahatsız olan kısma uygulanır. Bu söz konusu edilenden daha güçlü bir terkip anzarot şekeri, güllü şeker ve *züb el-bahr*'dir *(denizköpüğü).* Çok miktarda loğusa otu, boraks ile muamele edilip, kullanılırsa bu ilaç da katarakta iyi gelir. İster kötü siyahlık ve

---

432 TM: Hekimler

ister yaranın siyahlığının giderilmesi olsun, kurşun oksit gibi hafif göz ilaçlarıyla bu söz konusu [hastalıklar] tedavi edilir. Ama yoğun beyazlık (katarakt?) müzmin olup, gözlerdeki bu şikâyeti bu ilaçlarla tedavi etmek, beyaz kısmı yumuşatır. Söz konusu edilen ve uygulanan gevşeticilerle verilecek olan yakılar, havlıcan suyu veya erimiş nadir tuzların suyu ile muamele edilerek verilmelidir. O [hasta] göz ilacını hamamda almalıdır. Eğer onun banyo alması doğru değilse, katran ile bakırdan oluşan bir yakı yapıp, gözüne uygulamalıdır. Aynı şekilde geyik boynuzu yakısı veya yalnız koyun göğsü ile olgun bitkilerin tozu ve bakır veyahut enderan (bir çeşit zamk) ile karıştırılmalıdır. Bunlardan daha güçlü ilaçlar da kullanılabilir. Onun paralize açıkça uygun olduğu görülür veya hastalık daha şiddetli olduğunda bal ile gözü yıkamak ve zehirli olgunlaşmamış hurma ile sabahları, göz yıkanmalıdır. Göz güçlü bir yıkayıcı ile muamele edilmelidir. Salyangoz kabuğu, yanmış akrep buharı, gümüş ve altın talaşı ile muamele edilerek, onunla göz banyosu yapılması uygun olur.

Eğer beyaz örtüde (katarakt) yara ve çukurluk ve gözyaşı olursa kırlangıç otu ve sarısakız, kertenkele göğsü aynı miktarda alınıp [hastaya] verilir. Tırnaklar konusunda zikrolunan ilaçlar [bu hastalık için] iyi gelmemektedir. Bazı kere de o beyaz rengini gideren renk açan beyaz boyalı ilaçlar verilir. Örneğin narçiçeğinin kokuyu kesen tomurcukları alınıp akasya ve *kalkadis* ve zamkla karıştırılıp verilir. Bu ilaçlardan birinden, birer ölçü akasya, antimon ve mazının yeşili, her birinden üçer dirhem alınıp, su ile karıştırıldıktan sonra hastaya verilir. Eğer narçiçeği bulunamazsa karşılık olarak, kabuğu veyahut narın taneleri arasında olan zarlar alınır. Aynı zamanda mazı ve akasyanın her birinden ikişer miskal alınıp, bakır sülfatı akıcı kılan bir şeyle uygulanır; terkip küllü yağmur suyu ile yıkanmış olmalıdır. Bunlar alınıp ilaç yapımı tamamlanır. O göz damlalarındandır. Bu özellikte olan bu göz yıkayıcı karışım kurşun, safran ve zamktan meydana gelmiştir. Gözü yıkayan sıvı, bir miskal bakırla alınıp yarım miskal mercimekle, her birinden iki miskal alınıp, birbirine karıştırılıp, bundan önce olduğu gibi hastaya verilmelidir.

Bir Başka Göz İlacı:[433] Ufalanmış demir veya bakır sülfattan, her birinden dört miskal alınıp, yarım cüz suyla karıştırılıp yarım cüz *şekayik-i numaniyye* suyu ile yıkanır.

On Birinci Kısım
Subl (Çapaklı Kanlı Göz ve Gözde Damarlarıda Kanama)

Subl zardır, yani bir perdedir; hastalık *mültahime (conjunctiva)* ve kornea yüzeyinde görünen damarların açılmasından olur. İki yüzeyi ayrılmış damarlarının arasında yağ gibi bir oluşum görülür. Buna *gata*[434] denir. O damarların açılmasının, yırtılmasının sebebi başın madde ile dolu olmasındandır. O maddeler başın dış tarafındaki zar veya başın doluluğu nedeniyle beyin karıncığının zarları yoluyla göze iner. Gözde zaaf olursa o inen maddeleri atamayıp, kabul eder ve de o madde damarlara nüfuz eder ve damarların açılmasına, yırtılmasına sebep olur. O halde *subl (gözdeki kanama)* sebepleri şunlardır: kaşıntı, gözyaşı, zar oluşması, kötü güneş [ışığı], ışıklı lambanın veya ışığın rahatsız etmesidir; bunlar kişide görme zaafı yaratır. Burada gözde, çırpıntı olduğundan, sıkıntı oluşur ve gözde kaynama olur. Bazen kanama gözün küçük olması ve göz bebeğinin yapısındaki noksanlıktan olabilir. Göz kanaması öyle bir hastalıktır ki onda kalıtsal özellik ve şiddet vardır.

Belirtiler: Dış zar dolayısıyla, olan göz kanamasının belirtileri sözü geçen şu belirtilerdir: Dış damarlarının çok fazla kırmızılığı, şakaklarda atma, aynı şekilde, korneada şiddetli vurma (atma) ve diğer başka belirtiler. Ama iç taraftaki örtü dolayısıyla gözde olan kanama, senin *Kanun*'dan öğrendiğin belirtiler olup, o belirtiler bunların aksidir.

Tedavisi: [435]Gözünde nezle olanların tedavisinde nelerin yapılması ve alınması gerektiğini biz anlattık; burada tekrarlamıyoruz. Göz kanamalarında bundan önce bizim zikrettiğimiz kusturucu, dışarı atan maddeler ve temizleyen maddeler verilmelidir. Başın üstüne bu-

433 TM: Bu nüshanın daha iyi olduğu gayet açıktır.
434 TM: *veya gışave*
435 TM: Gözünde nezle olanların terketmesi ve almaması gerekenleri gözünde kanama olanların da yapmaması gerekir.

harların uygulanmasından ve fazlalıklardan kaçınmalıdır. Burundan çekilmek suretiyle verilen maddeler de zararlı maddelerden sayılır.[436] Eğer baş söz konusu maddelerden temizlenmiş ve arındırılmışsa, Galen onun şarap içirilerek, uyutulmasını önermektedir. Eğer hastanın başı ve vücudunun diğer kısımları temizse ve gözdeki kanama hafife benziyorsa, bu göz kanamasının tedavisinin oradaki bir nesneyi alıp kaldırması gerekir.[437] Hafif göz kanamasında böyle hareket etmek uygundur. Eğer göz kanaması güçlüyse, bunlarla tedavi etmek uygun olmaz. Belki tamir etme için, gözün içine girerek müdahale etmek gerekir. Tamir etmenin en iyi yolu şöyledir: Söz konusu olan gözün açılmış olan damarının (yırtılmış olan damar) altından açılıp, damara girilip, birçok iplik geçirildikten sonra o kısım yukarı çekilerek başta kullanılan *mikras*'la *(ucu kıvrık bıçak)* yırtık kısım tamir olunur. Bundan sonra gözdeki kanamadan hiç bir şey kalmaz. Çünkü eğer kanamanın bir kısmı kalsa, daha öncekinden fazla kanama olur. Kanama atıldıktan sonra, *zufre (katarakt)* bahsinde söz ettiğimiz tedbirler alınır.

Tamirin etkisiyle gözde ağrı olursa, o ağrı tamir işleminden sonra, yumurta sarısı ile tedavi edilir.[438] Bunlardan sonra geri kalan kanamayı tamamen çözüp, gözü temizlesin diye kırmızı yakı hazırlanıp verilir. Tamir işinin daha da iyisi, uygulamadan önce, vücudu ve başı temizleyip, zararlı maddelerden kurtardıktan sonra yapılandır. Çünkü [zararlı maddeler] dışarı atılmadan önce, bu işlem yapılırsa, tamir işinin oluşturduğu ağrı vücuttaki maddeleri göze çeker. Gözün kanamasına yararlı olan maddeler genellikle gözün kanaması henüz başlangıçta ise, yararlı olur.

Göz kanamasında yararlı olan şu ilaçlar denenmiş olanlardır. Ta-

---

436 TM: Ancak bence onların (burundan çekilerek alınan maddeler, sternuatory) bir sakıncası yoktur.

437 TM: Yerden kaldırılan düşmüş bir kömürün kaldırılmasına da *lakt (bir araya getirme, tamr etme)* denir. Bundan dolayı, tamir etme, kesme gibidir. Dilin korunması için böyle denmiştir. Aynı şekilde, *mutevil (ağlayan)* kişiyi tamir etme, teselli etme ve *mutekine (inançlı olanan, imana gelene)* imana gelmiş sabit inaçlı kişi derler. Burada kesmek için kesmek anlamı vardır. Bu ifadeden bu anlamlar çıkarılır. Burada tamir etmek demek gözdeki zarı kaldırmak demektir.

438 TM: Allah isterse.

vuk yumurtası, tavuk yumurtlar yumurtlamaz alınıp, henüz taze iken kabuğu 10 gün sirkeyle kaynatılır. Sonra, o terkibin yarısı alınıp, bir gün içinde kurutulur ve gerektiğinde kullanılır. Bu da denenmiş ilaçlardandır: Narla yapılan yakıda bir ölçü *markaşişa (demir pirit çeşidi)* göze çekmek için kullanılır; bu da denenmiş bir ilaçtır. Kıbrıs bakırı ovulduktan sonra, idrar içinde bir gün bekletilip, terbiye edildikten sonra, o ovulmuş metal [göze] uygulanır. Terkip şeklindeki yakılardan *istefikan (açma özelliği olan?)* yumuşatıcı yakı ve kırmızı yakı, rahatlatan yakı, *terhumatifun* ve *rushatec* yakıları ve kurutucu yakılar yararlıdır. Bütün bunların tamamı *Akrabadin*'de zikrolunmuştur. Yoğun gül suyu uygulanması (pansumanı) da yararlı olur. Göz kanaması hastalığına gözdeki kaşıntı sebep olursa, ona sumak pansumanı iyi gelir. O pansuman sadece bacağın diz kısmından uygulanır. Bazen de az miktarda zamk anzarot ilave edilip, karışım hazırlanır. Bu yakı gözdeki kanamayı keser ve kaşıntıyı alır.

On İkinci Kısım
Zıfr (Pterygium)

Kanun'un yazarı, yani ben diyorum ki *zıfr (konjunktiva üzerinde oluşan bir örtü)* öyle bir fazlalıktır ki, konjunktivadan başlar veya gözü çevreleyen zardan çıkar ve çoğunlukla o fazlalık göz bebeğinden başlayıp korneayı örter ve kornea üzerine nüfuz eder. Hatta bazen korneanın deliğini (göz bebeği, pupilla) de örter. *Zıfr (konjunktiva üzerindeki örtü, pterygium)* yumuşak ya da sert olmasına göre sınıflandırılır. O renklerine göre de sınıflandırılır. Bunlardan bir kısmı sarı, bir kısmı kırmızı ve kimi de değişen renklerde olur, yani her birinin farklı şekil ve renkleri vardır. Ancak [bağlanma şekli dolayısıyla] onların yapıları değişiktir. [Belki yanları ve uçları farklıdır]. Bu çeşit konjunktivadan çıkan örtü soyulur; adıyla da ilgili olarak, bağlantısı kesilip ayrılır. Bir başka bozukluğun çeşidi, diğer birisiyle ilgisi dolayısıyla, ortaya çıkar. Bu hastalık senin de bildiğin gibi, giderilmeye ve [oradan o örtünün] kaldırılmasına ihtiyaç gösterir.

Tedavi: Bunun tedavisinin en iyisi demirle yapılır. Özellikle yumuşak olanında tedavisinin en iyi yolu, o örtünün konjunktivadan demirle soyulup, ayrılmasıdır. Ama katı olanı *kaştına (costus)* uygu-

lanması gerektirir ki, ameliyatı çok iyi gitsin. Çünkü [bu yapı] giderilmezse, zarar verir. Onun giderilmesinin yolu şöyledir: milin ucu ile *zıfr (konjunktiva üzerindeki örtü, pterygium)* denen örtü kaldırılır. Eğer bu örtüye, *sunnare (mil)* ucuyla müdahale edilirse, örtüyü kesmek kolay olur. Eğer milin sivri ucu ile kaldırmaktan kaçınılırsa, o örtünün altında bir yerden veyahut iki yerden *ibre (iğne, ucu sivri bir alet)* ile veya ona benzer ince bir tüy veya ibrişimle kaldırılır ve o örtü yok edilir. Bu ameliyat yararlı olmazsa, sıcak olmayan demirle hafifçe o örtüyü kaldırmak yararlı olur ve mümkün olduğunca, o örtüden hiç bir şey kalmaması gerekir. Ancak gözbebeğinin etine müdahale etmemelidir. Eğer göz bebeğine müdahale edilirse, gözyaşı hastalığı denen *dem'a* oluşur. Örtüyle göz bebeğinin yeri renklerinden belirlenir. Bu örtü kesilince kimyon çiğnenip tuzla birlikte göze damlatılır. Onların gözü *lez'i(dağlama)* yumurta sarısı, badem yağı, gül yağı ve menekşe [yağı] ile tedavi edilir. Eğer söz konusu kimyon tuzla birlikte göze damlatılmazsa, konjunktiva göz kapağına yapışır ve pişer. Onun için gözündeki örtü kaldırılan kişinin göz bebeğinde hastalık olmasın ve bir taraftan da hareketini devam ettirsin ve onu tahrik eden hareketlerden korunsun diye, ameliyattan sonra üç gün boyunca yakılar uygulanır. Bu örtüden geri kalan kısmın giderilmesi için bu yapılır. Bu örtünün giderilmesinde onun üzerine uygulanacak ilaçların pek yararı olmaz. Eğer örtü yoğunsa, bu örtüyü ilaçların çözmesi ümit edilmediğinden, bu örtüyü yok etmek için verilen diğer ilaçlar kuvvetli olduğu için göz bebeğine zarar vermesi engellenemez.

Bu örtünün kaldırılması için, daha önce denenmiş *göz yıkamada kullanılan sıvılar (ekhal)* kullanılır. *Tırhumatikun*, demir sülfat yakıları ve *kısar (gücü son seviyesine getiren, artıran) yakılar, basilikun elhadunc (ağızdan veya burundan alınması önerilen ilaçlar)* ve *şinayi (yüzdüren)* yakılar, *dinarcun (beyaz altın?)* gibi yakılar [hastaya uygulanır]. Bu yakıların hepsi *Akrabadin*'de verilmiştir. Yine bu örtü için şu yakılar da denenmiştir: Isıtılmış bakır ve demir sülfat ve demir sülfat safrası, *mılh-ı derani (parçalayan tuzlar)*. Her birinden birer kısım, yarım kısım zamkla bu söz konusu edilenler alınıp ısıtılıp, lapa yapılır veya sıcak bakır ve demir sülfat parçaları, nışadır, keçi safrası veya inek safrası alınıp, bal ile yakı yapılır. Yalnız bal, keçi

safrası ile yakı yapılır veya mıknatıs, bakır pası, ekşi süt ve amonyak zamkı il yakı yapılır. Bunların her birinden ikişer kısım, safrandan bir kısım alınır. Sonra söz konusu edildiği şekilde, bu ilaçlar bir araya getirilip, her birinden bir ukiyye başına bir ratl bal ve demir sülfat katılır. Yapılan bu ilaç da konjunktivanın üstünde oluşan örtünün tedavisinde yararlıdır. Nışadır ve keçi safrası göz ilacı olarak alınır. Bunlar cidden çok yararlıdır.

Bu ilaç fevkalade ilginç bir göz ilacıdır; ilaç bu hastalıkta denenmiştir; etkisi ameliyatla yapılan tedaviye yakındır. Bu göz ilacı şöyledir: Sırlı bir saksı alınıp üzerine yeşil ve sarı hak olunur ve iyice pişirilip karıştırılır. Kabak karaciğerdeki yağla karıştırılıp iyice pişirilir. Bu meyilli bir deri içine doldurulup, sarılıp, onunla gözde, konjunktivanın üstünde oluşan örtü tedavi edilir. Gözdeki hastalık tedavi edilene kadar gün boyu tekrar tekrar uygulanır. Bu uygulama o örtüyü inceltir ve daha sonra, sona erdirir. Bu ilacın uygulanmasından önce göze, onu doldurup, yüzü kızartana kadar su buharına tutulmalıdır. Banyo yaptırmak bu hastalık için iyidir; hafif örtü ince ise yararlı olur. Kendir sıcak su içine bir süre tutulduktan sonra göze uygulansa yararlı olur.

On Üçüncü Kısım
Tarfe (Göz Kırpma, Göz Seyrimesi)

Tarfe gözde taze ve kırmızı kandan bir noktanın oluşması veya taze kandan akıp, siyahlaşmasıdır. Vurma gibi şeylerden damarlar açılır ve kan akar. [Gözdeki] dolma ve şiş dolayısıyla damarlarda açılma ve akma dolayısıyla *tarfe (göz kırpma)* meydana gelir; damarları yerinden çıkaran sebeplerdendir. Bazen bağırmak, burunu hareket ettirmek ve bazen kanın huzursuzluğundan dolayı, damarlar açılır ve bazen de darbeden dolayı göz küresinde oluşan yara sebebiyle ortaya çıkar, yani gözde yara oluşur ve bundan dolayı *islem (sıkıntıdan kurtulma, yaranın oluşturduğu fazlalılardan kurtulma ?)* için kişide göz kırpıştırma oluşur.

Tedavi: Seyrime oluşan göze eşek kanı veya *şefafe (bir çeşit tarla kuşu) kanı, fuhat (misk, güzel kokular) ve veraşin (boynu halkalı güvercin, columba palumbus)* kanı özellikle fibrillerin altına, başının kökün-

de ucunda olan kanı alıp damlatmak-çok yararlıdır: Göz kırpmasının başlangıcında söz konusu yere incir, beyaz mermer ve Ermeni kili gibi güçlü çekme özelliği olan ilaçlarla karıştırılır. Ama göz seyrimesi [tedavisinden sonra] oradaki kanlarda zıtlık oluşur. Hatta bu karışım arsenikle ile *tin-i maktum (aşı boyası)* da karıştırılması uygundur. Bazen kadın sütü ve tuzlu su ile yani durrani tuzu ile hazırlanmış tuzlu su kendirle verilir.[439] Yeni olan göz kanamalarında uygulanırsa, çok yararlı olur. *Dinarcun (kara şahin?) yakısı* gözdeki kanamaya fevkalade yararlı olur. Bu ilaç da yararlıdır. *Hacer-i fülfül (biber taşı?)* ve anzarot eşit miktarlarda alınır ve ikisinin toplamı kadar arsenikle karıştırılıp ilaç olarak kullanılır. Bazen ona *mılh-ı enderan (colocynt, bir çeşit zamk)* karıştırılıp yakı yapılır.

Bazen de göz kırmızı şarapla içten yıkanıp, dışarıdan yakı olarak bu terkip uygulanır.[440] Aynı zamanda, taze yara az bir tuzla, turp kabuğu, sarıyonca ve kardeşkanı ile veyahut süsen balı, safran, mercimek, gül yağı, yumurta sarısı ile karıştırılır. Çördük otu ve mercan köşk buharda pişirilir ve kendirle birlikte haricen göze uygulanır. Sirke içinde pişirilen yakı da bu şekilde uygulanır veya çınar ıslatılır; sarısabırla veya yabani safran suyu ile ya da safranın suyu ile veya papatya ve sarısabırla veya lahana parçalarıyla pişirilir veya Lâçin yaprağı ile pişirilip, dövülüp uygulanır. Çok güçlü olan göz kanlanmasında hardal dövülüp, iki ölçü incirin iç kısmıyla karıştırılıp lapa yapılır veya süt ile eritilmiş olan arsenik ile yakı yapılır[441] veya kül şarap ile pişirilip yakı yapılır; çörek otu tohumları ve küçük çördük otu sütü ile yakı yapılır. Eğer gözün kanlanmasından (veya göz kırpma, seyrime) dolayı konjunktivada *hark (yırtılma)* olursa burada bir uyarı verilir.[442]

---

439 TM: Özellikle o tıkanıklık ve baş ağrısı, *enderan (bir çeşit zamk)* tuzu ve nişadır konur.

440 TM: Aynı zamanda, gargara da [yaptırılır] veya bir başka türlü uygulanır ve şaraplardan biri uygulanır. Ciğerden (karaciğer?) atılan parçalarla da [tedavi edilir]. Kazımakla (?) veya *hal (sirke)* veya hekimleri önerdiğii diğer karışımlarla tedavi edilir. Özellikle o göz kanamasında, şiş de varsa [bu şekilde tedavi edilir].

441 TM: Bazı nüshada eriyik karşılığında mahluk kelimesi kullanılmıştır.

442 TM: Eğer yaprak (zar, tabaka?) terslik gösterirse, ancak ona Allah yardım eder.

On Dördüncü Kısım
Dem'a (Göz Yaşarması)

Göz yaşarması, öyle bir göz hastalığıdır ki, bu hastalığa tutulmuş olan gözde sürekli yaş vardır. Bazen gözyaşı akar. Bazen bu hastalık doğuştan vardır. Bazı kişilere de sonradan arız olur. Bu hastalık iki kısımdır. Birisi sağlıklı olup gözyaşı gerektiğinde oluşur; diğerinde, hastalıklı mizaçtan dolayı olup, hastalığın kişide oluşmasından sonra [gözyaşı iner]. Ateşli hastalıklarda olduğu gibi gözün yaşarmasının sebebi, organın zaafından ya da besinleri sindirme zaafından kaynaklanır veya doğal olana uygun olmamasından ya da fazla miktarda ilaç almaktan kaynaklanır. Kalınlaşmış konjuktiva tabakasının kornea tabakasının üzerine doğru uzanıp yapışması (pterygium) arkasından göz yaşarması olabilir. Bu rutubetin kaynağı beyindir. İki yoldan birinden göze yaş akar. Bu yollarla ilgili olarak birkaç kez bilgi verildi. O halde gözden yaş akması hastalığı, anadan doğma olanlar vc aynı zamanda konjuktiva tabakasının kornea tabakasının üzerine doğru uzanıp yapışması dolayısıyla olanlar için uygun olan etliliği, bütünüyle harap olduysa, geriye dönüşü ümit edilemez. Gözyaşının akmasına sebep olan hastalık özel bir hastalık sebebi ile olmayıp ya da beyinde gereksiz yere fazla madde olmasından veyahut beynin maddesinin hastalığından dolayıdır. Her gün gelen nöbetlerle ve benzeri ateşli hastalıklarda bazen gözyaşı illeti şeklinde ya da iltihaplı ateşli hastalıklarda görülür. Hastalığın uzun sürmesinde de gözyaşı görülür. Bu söz konusu edilen hastalıkların hepsinde gözyaşı araz olarak görülür. Burada gözyaşının görülmesi bütünüyle hastalığa bağlıdır. Hastalığın azalması ve kayboluşu hızlı ise gözyaşının azalması kaybolması da hızlıdır.

Tedavi: Bu hastalığın tedavisinde *Kanun* budur ki çeken ve büzen ilaçlar hastaya verilmelidir. Ama pterygiumun arkasından ortaya çıkan veya göz ilaçları verildikten sonra arız olanlara safran tozu veya hapı verilir. Aynı şekilde sarısabır macunu ve banotlu safran macunu verilir. Kendirle veya kendir buharı ile ve özellikle sabır otu safranla birlikte kullanılır. Ağrı çok artarsa, bu ilaçlar verilirse de, rahatlama sağlanamayabilir; harap olan etli kısım geri gelmez. Ayrıca göz yaşarmasının ilaçlarından biri de *tutya (çinko karbonat)* gibi doğal ilaçlarla, özellikle görmeyi güçlendirenler ve yumuşatıcı macunlardır. Hastalık

bunların hepsiyle, beyaz macunla, anzarotla, açıcı ilaçlarla ve diğer *Akrabadin*'de zikredilen yumuşatıcı macunların hepsiyle tedavi edilir.

Bu kısımda verilen denenmiş ilaçlardan başka ekşi nar suyu ve diğer ilaçlardan tedavide kullanılan ilaçlar şunlardır: Ekşi nar suyundan1 ratl alınıp yarısı kalana kadar pişirilir. Sonra üzerine sabır otunun dal ve filizlerini karıştırıp, safran ve kırmızı boynuzlu haşhaş macunundan bir miskal ve iki denk misk konup, ağzı kapatılıp, cam kap içinde 40 gün güneşte bırakılır; gerektiğinde kullanılır. Bu terkip, göz yaşarması için denenmiş ilaçlardandır. Bundan sonra hemen arkasından hamama girmek, suda oturmak ve göze sirke damlatmak [yararlıdır. Ancak] doğuştan olan göz yaşarmasının tedavisi zordur.

On Beşinci Kısım
Havl (Şaşılık)

Havl'in[443] *(şaşılık)* birçok sebebi vardır. Bazen göz bebeğini hareket ettiren kasların bazılarının gevşek olup, göz bebeğinin olması gereken yerin aksi yönünde hareketiyle ortaya çıkar. Bazen de söz konusu olan kasların kasılmasıyla göz bebeği dokular tarafına meyleder. Her ne sebeple olursa olsun, şaşılık bazen kuruluktan bazen de rutubetten ortaya çıkar. Hastalığın maddesinden dolayı oluşan şaşılık kuruluktan dolayı ortaya çıkar. Kasın kasılması hissiyle olan şaşılık gözü hareket ettiren kasların kasılması ile olur. Çünkü gözde görevi üstlenmiş olan kasların kasılmasıyla göz hareket eder. Ancak gözü hareket ettiren kaslardan gözde hastalık oluşmaz. Muhtemelen onlar daima yararlıdır.

Çoğu kez şikâyet hastanın beyniyle ilgili olarak ortaya çıkar. Sara, *kranitis (?)* ve *sedir (çok sıcak sebebiyle hissedilen baş dönmesi ve şuur kaybı, bayılma)* gibi hastalıklar nedeniyle olur. Çünkü o hastalıklarla yanma ve kuruluk oluşur.[444] Her nesneyi kendi sayısı ne kadarsa o kadar görür; ondan bir zarar oluşmaz.

---

443 TM: Türkçede *havl* şaşılıktır.

444 TM: Yanma ve kuruluk ise şaşılığa yol açar]. Doluluk dolayısıyla da şaşılık oluşur. Bilinmelidir ki, şaşılık hastalığı şeyleri çift görmeyle belirlenir. Ancak her durumda o ortaya çıkmaz. Eğer göz bebeği doğal yerinden kayıp yukarı veya aşağı tarafa meyletiyse, bu durumda kişi bir nesneyi iki görür; sağ veya sol tarafına çıktıysa, o durumda, bu şikayet ortaya çıkmaz; muhtemelen

Tedavi: Bu hastalık doğuştan olmaz, ancak çocuklukta vücudun derisi ısınırsa ortaya çıkar. Özellikle *cevl* (nesneleri anlamaya başladığında) olduğunda arız olup, onun ilacı çocuğu küçükken rutubetli nesnelerle tedavi etmektir. Böylece çocuğun bu şikâyeti giderilir ve çocuğun gözünde, şaşılığın tersine bir tek ışık oluşur. Çocuk o tek ışığa bakmak için daima göz bebeğini o tarafa meylettirir ve rutubet dolayısıyla, göz bebeği isyan etmeyip, tekrar kendi yerine döner. Aynı şekilde kırmızı renkli püskül gibi bir nesne göz bebeğinin kaydığı yönün aksine asılır ve yine aksi yönde olan bir yüz veya kırmızı renkte kulak ve çocuğun meylettiği başka bir şey konur. Bu neviden şeyler çocuğun dikkatini o yöne çeker ve görmek için gözünü o tarafa yöneltir; şaşılığı tahrik eder ve bazen de tedavide etkili olur. Gözün yaşarmasına ve bakışın düzelmesine sebep olur. Ancak şaşılık büyükse kötü durumlar oluşabilir. Sebebi gevşeme veya kasılmaysa, onun tedavisini rutubetli şeylerle yapmak gerekir. Söz konusu edilen dışarı atan maddeler veya eski yakılar (terkipler) gibi ilaçlarla beynin [işlevi] düzenlenmelidir. Hastaya hamam yaptırılmalıdır.

Bunlar hastaya yararlı ilaçlardır: zeytin yaprağı öz suyu ile atan ilaçlar verilmelidir. [Eğer] hastalık kasılma sebebi ile meydana gelmişse, ona rutubetli eriyikler verilir. Eğer ateşi yoksa cidden rutubetli olan yağlar ile yoğurttan, yani ekşi sütten verilmelidir. Sonuç olarak, onların tedavisi rutubeti artıran şeylerle yapılır. Gözlerine bir nevi kırlangıç kanı damlatılır. Yumurtanın beyazı ve gül yağı az miktarda şarapla karıştırılır ve göz üzerine bağlanır; birkaç gün süre ile bu işlem tekrarlanır.

On Altıncı Kısım
Cuhuz (Büyük ve Fırlak Göz)

Bu hastalığın birçok sebebi vardır. Bazen ağır bir doluluktan dolayı göz küresinin yerinden çıkmasından dolayı olur; bazen de kayma sebebi ile baskı yapan bir şeyin bastırıp gözü dışarı doğru itmesiyle olur. Bazen de gözün bağları ve gözü koruyan kasların gevşemesinden kaynaklanır. Gözün dışarı fırlamasının sebebi ağır ve bozuk doluluk ise, madde hılt ya da buharlar şeklinde olur; gözün kendindense, o maddeler gözün kendisinde oluşmuştur veya gözün beyinle olan or-

taklığından veya bütün vücutla olan ilişkisinden kaynaklanır. Kadınların ay hallerinde gözün dışarı doğru fırlaması vücutla olan ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Bu dış tarafa doğru kuvvetle itilme şeklinde olan bir fırlaklıktır. Çok sinirlendiğinde, şiddetli baş ağrısında, kustuktan sonra ve şansızlık durumunda, doğum ağrısından sonra ortaya çıkan göz fırlaklığı, yani kadınlarda doğum sancıları çok yoğun olduğunda ortaya çıkan göz fırlaklığı [gibi]. Bazı kadınlarda gözün fırlamasının yanı sıra, kan göze hücum eder ve gözden kan akar. Fetüsün kötü mizacından ve ölü olup, kokuşmuş olmasından da ortaya çıkabilir.

[Yine] kasların gevşekliği ile olan göz fırlaması anatomide söz konusu edilen optik siniri çevreleyen kasların gevşekliğiyle olur. Çünkü kaslarda gevşeklik olduğunda göz küresini yerinde tutmayı başaramaz ve göz küresi dışarı fırlar. Eğer kaslarda gevşeklik olup *yırtık* yoksa göz sadece dışarı doğru fırlak olur; görmede bir şey olmaz. Beynin zarında şişler ve *boğazda iltihaplı ağrılar* gibi hastalıklarda iki gözde de dışarı fırlaklık oluşur. Bu hastalıklarda arız olan gözlerdeki fırlaklık da bazen basınç ve gözlerdeki madde doluluğundan kaynakla bilir. Çoğunlukla, o göz fırlaklığında şekillerin geçişinde korneada şiş olur.

***Belirtiler*:** Göz küresinde maddenin toplanmasından kaynaklanan göz fırlaklığında büyük ve çok fazla zorlanmış, itilmiş madde destek olursa onun (gözün) fırlaklığı çok fazla olur. Bazen de o fazla olmaz, ama iki durumda da göz fırlaklığının aksi tarafta uzama hissedilmesine sebep olur ve bundan da gözün dışarıya doğru meylettiği anlaşılır. Ama kasların gevşekliği ile olan göz fırlamasında göz küresinde büyüme olmaz ve alt kısımdaki uzama çok şiddetli bir şekilde hissedilmez. Ancak göz küresi kale gibi olur, yani göz bulunduğu yerden dışarı fırlar.

***Tedavi*:** Hafif göz fırlaklığı olanların göz küresi arkaya, dibe çeken sinirleri ve bağları sıkıca bağlanıp, döndürerek yatırıp uyutulur. [Hastanın] yiyecekleri hafif ve az olmalıdır ve gözü sıkıştırmağa karşı koyabilmelidir. Eğer ilaca gerek duyulursa, balık yakısı verilmelidir. Ama güçlü olan göz fırlamasında, eğer bozuk madde varsa, dışarı atan maddelere ihtiyaç duyulur. Vücudun maddelerinden ve baştan, bildiğin dışarı atabilecek maddeleri kullanarak, zararlı maddelerin atılmasını sağla ve göz damarlarından kan alma uygula; çekici maddelerle

kustur. Sonuç olarak, göz fırlaklığının her çeşidinde çekici maddeler uygulanır. Başlangıçta bir ölçü saf sirke ile ıslatılmış bez uygulanmalıdır. Soğuk tatlı su ile veya soğuk tuzlu su ile yüzü yıkanır. Özellikle, suyun içine nar kabuğu ve böğürtlen gibi tutma özelliği olan maddeler pişirilip konur. Haşhaş, hindiba, çobandeğneği gibi ilaçlar da pişirildikten sonra uygulanır. Eğer o göz fırlaklığı doluluk sebebi ile değilse, diğer bütün çeşitlerinde bu ilaçlar yararlıdır ve her zaman tedavi başarılıdır.

Eğer gözün fırlaklığı doluluk dolayısıyla ortaya çıkmışsa, başladıktan sonra madde çözülmelidir. Eğer gözün fırlaması kas gevşekliğinden kaynaklanıyorsa, onun ilacı *kibar-ı eyaric (eski yakılar),* gargara, bilinen bazı kokular ve buharlardır. Bunlardan sonra çeken, büzen ilaçlar uygulanır. Böylece gevşemiş olan bağlar çekilip, bağlanır. Ancak doğum dolayısıyla olan göz fırlaklığı ve kan noksanlığı nedeniyle oluşan göz fırlaklığı olanlarda az miktarda kanama veya fetal bozukluktan arız olduysa onun ilacı menstrual idrar ve fetüsün dışarı atılmasıdır. Eğer sadece basınçtan dolayı görülmüşse, çekip büzen ilaçlar hastaya verilir. Bunlar şişmeye ve fırlaklığa yararlı ilaçlar olur. Gül ve kendir ile birlikte bakla unu, yumurta beyazı ile karıştırılır ve lapa haline getirilir. Aynı şekilde liken, kaya yosunu, kavrulmuş çekirdek ve sümbül ile hazırlanan terkipler iyi ilaçlardır.

On Yedinci Kısım
Gözün Guuri (Gözün Dibe Kaçması ve Küçük Olması)

Gözün *guuri (dibe kaçması)* ve *suguri (küçük olması),* yani çukura kaçması özellikle ateşli hastalıklarda ve özellikle de uykusuzluk yapan ateşli hastalıklarda görülür. Kusmanın arkasından sıkıntı ve vehim olur. Ancak uykusuzluktan olan gözün dibe kaçmasında *nuasiye (baş dönmesi)* olur. Ancak göz küresinin hareketinde bir zorluk yoktur. Eğer gözün içe kaçmasında sebep sıkıntı ise, o zaman göz küresi sakindir. Burada şöyle bir hikâye anlatılır: Bazı insanlarda vücudun iki yarısında zıtlık oluşmuş; bir tarafı şiddetli soğukken, diğer yanı şiddetli sıcak olmuş. Soğuk taraftaki gözü dibe kaçmış ve küçülmüş.[445]

---

445 TM:Bazı nüshada bilindiği gibi bu açıklama var

Allah en iyisini bilir. Biz bu hastalığın sebeplerini açıklamakla yetinip, kısa kestik. Sence bilinir ki, onun tedavisi sebeplerinin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olur.

On Sekizinci Kısım
Gözün Zerkali (Maviliği)

Gözün mavi olması gözün tabakasının maviliğinden kaynaklanmaktadır. Gözün o tabakasının mavi olmasının sebebi, rutubettir; rutubetin sebebi de crystalin humorun çok fazla olması, aqueus humorun rutubetinin saf olup, aqueous humorun konumunun dışarıya daha yakın olması veya aqueous humor miktarının mutedil veya az olmasından kaynaklanır. Bu sebeplerden dolayı gözün rengi mavi olur. Eğer gözün tabakalarında uyumsuzluk ve maviliğe engel bir şey yoksa ve eğer gözün crystalin humorunun rutubeti azsa ve aqueous humor çok olup çokluğundan dolayı ve parçaların sayısının çokluğundan dolayı karanlık oluşursa veya crystalin humora batmış olursa, o gözde siyahlık olur. Ama gözün rengini oluşturan sebep iris tabakası ise ve o iris tabakasının rengi siyah olursa, göz de siyah renkte olur. Eğer irisin rengi mavi ise ve iris tabakasının mavi olması oradaki olgunluk sebebi iledir, bitkilerin neminin fazlalığından mavi olması gibi. Çünkü bitkilerin oluşmasında şüphesiz rengin oluşması hissedilmez. Muhtemelen göz beyaza meyilli olur; pişse, olgunlaşsa hayret verici bir renk oluşur. Bundan dolayıdır ki, çocuğun göz rengi mavi ve şehla olur. Gözün mavi rutubeti abartılı olduğunda göz mavi olur, yani çok fazla miktarda olan rutubeti doğa öncelikli olarak pişiremeyip renk açılması görülmez ve pişme oldukta pişme miktarı geçerli olur ve irisin mavi olduğu rutubetin pişip olgunlaşmasından ve çözülmesinden sonra görülür. Çünkü rengin açılması rutubete bağlıdır. Rutubetin azalmasıyla mavilik oluşur ve göz mavi renkte olur. Bunun benzeri yine bitkide görülür. Bitkilerin rutubeti pişerse rutubet çözülür ve rutubetin çözülmesi dolayısıyla pişme azalır ve renk açılmağa başlar. Bu sebepten olan mavilik onda kuruluğun hâkim olması ile ortaya çıkmıştır.[446] Bazen de

---

446 TM: Bundan dolayı yaşlı insanların gözleri mavimsi, çünkü yaşlılığında hasta eden garip rutubetlet çoğalır; rengi farklılaşır.

irisin bir kısım maddesi rutubetinin saflığı yüzünden mavi olur. Ancak irisin maviliği o yaradılıştaki maddenin rengi mavi olduğu için olmaz; yaradılışta irisin rengi üzerindeki diğer tabaka gibi olup, doğmadan önceki bozukluktan biri, yani rutubet ve kuruluktan biri arız olmakla irisin halka şeklindeki maddesinin rengi maviye dönüşür. Bilinir ki, bu ikisi arasındaki fark şudur: irisin yaradılıştan maddesinin rengi mavi olursa, onun görmesinde bozukluk olmaz; görmesi iyi olur.[447]

İki çeşit mavilikten biri doğal mavi gözlülüktür ve diğeri yırtıklıktan oluşur. Siyah gözlülük sebepleriyle mavi gözlülük sebepleri bir arada ise *şehlet (gözde mavimsilik veya yeşilimsilik)* oluşur. Çünkü mavimsilik siyahla mavilik arasında bir renktir ve o iki çeşidin birleşmesinden mavimsi göz olur. Enbasicilus (?) zannetti ki bazı gözlerde ateşlilik olur ve bu ateşlilik mavimsi göz olmasına sebep olur.[448] Çünkü gözde ateşlilik olsa, gözün rutubetini yok edip, görmeye zarar verir. Çünkü görmenin iyi olması rutubetle olur ve mavimsi ve yeşil gözde rutubet eksik olduğu için görmesi iyi değildir. Buna da itiraz edilmiştir. Siyah gözlerin görmesi bazen mavi gözlerden daha noksandır. Eğer mavi gözlülük bozukluk sebebiyle olmazsa, bazen sebebi aqueus humorun güçlü olmasından dolayı olabilir. Onun gibi şeffaf olan rutubette şeffaflık olmadığı için [ışık nüfuz edemeyip] görüş kusurlu olur.[449] Aynı zamanda, yakından bildiğin gibi, görme kusuru aqueuse humorun yoğunluğundan olursa, [ışık] gözbebeğine gelmeyip, ön tarafa doğru hareket etmekle mavi gözlülerin bazısında görme kısıtlı ve eksik olur.

Mavi gözlülüğün sebebi aqueus humorun azlığı olursa, o mavi gözlüler gece, karanlıkta gündüzünkinden daha iyi görürler. Çünkü karanlıkta (kötü aydınlatılmış ortamda) görmeyi sağlayan o az rutubetli maddeyi tahrik ettiğinden, hareket dolayısıyla, o tahrik edilmiş olan rutubet görüntüyü ortaya çıkarmaya kadir olamaz. Karanlıktan çıkan kişi, aynı yeterliliği ortaya koyamadığı gibi, aynı zamanda rutu-

---

447 TM: Eğer yaradılıştan rengi mavi değilse ve doğum öncesinde iki bozukluktan birisi dolayısıyla mavi olmuşsa, bu gibi durumlarda görme bozukluğu vardır; görmesi iyi değildir. O halde mavilik (mavi gözlü olma) iki çeşittir.

448 TM: Ancak bu tahmin yanlıştır.

449 TM: Ateşli hastalıklarda [bu durum] sıkça olur.

beti az olan gözde gündüz aydınlık ortamdaki şekli'de göremez. Ama çok rutubet dolayısıyla göremeyen organ gece görür, yani o ancak gece görebilir. Bu durum nadir görülür. Çünkü gece görme olması dışarıdan uyarı ile harekete geçirmekle ve gözün dış kısmındaki etinin tahrikiyle olur. Rutubetli maddesi çok olduğunda onun hareketi zorlaşır ve maddenin az olduğunda uyarılması daha kolay olur. Ama göz tabakası dolayısıyla olan görmede ruhunun tamamı güçlüdür; her tabakada görme iyi olur.

Tedavi: Mavi gözlülüğe yararlı olan ilaçlar denenmiştir. Ban otu su içinde bal gibi olana kadar pişirilir. Sonra onunla [göz] yıkanır veya *Isfahan panzehiri* 3 dirhem, inci bir dirhem ve bir danek misk, bir dirhem kâfuru alınır; yanmış zeytinyağı dumanı [veya cıva buharı] iki dirhem, safran bir dirhem olmak üzere, bu droglardan alınır. Safran tek başına da alınır. Safran ve onun yağını vermek gözü siyahlaştırır. Aynı şekilde köpek üzümü öz suyu gözü siyahlaştırır veya boğa dikeni öz suyu, iki dirhem Himalaya meşesi toz halinde bir dirhem, ağacında olgunlaşıp siyahlaşmış zeytin çekirdeğinin yağı ve diğer kabuklu susam yağı; her birinden birer dirhem alınıp, bir kapta siyahlaşana kadara pişirilir ve sonra kullanılır. Bu da fevkalade yararlıdır.

Bu ilaç da denenmiş ilaçlar arasındadır; onun içeriği şöyledir: fındık alınıp zeytinyağı ile kavrulur; sonra çocuğa veya gözü mavi olan kişiye onunla merhem yapılır. Aynı şekilde, taze ve yaş ebu cehil karpuzu, yağ ile pişirilir. Hatta dediler ki, onun gibi iç yağları, göze uygulanırsa, her ne kadar göz doğal olarak mavi ise de, ona ilaç uygulandığında siyahlaşır. Göze ceviz kabuğu da ebucehil karpuzu gibi etki eder.[450] Aynı şekilde, bir kısım akasya ve altı kısım Himalaya meşesi şakayık suyu ile muamele edilip, göze damla olarak uygulanır. Yine göze banotu suyu ve nar kabuğu öz suyu da damlatılır. Bunun gibi maddelerin göze uygulanması ile gözdeki mavi halka ortadan kaldırılır.[451]

---

450 TM:Bazı nüshada bunun yerine culuz diye kaydedilmiştir.

451 TM: Muhammed Zekariya [Razi] mavi gözü olan bebeğin (*bebeğin emdiği süt*) gözünün mavisi ile veya Habeş süt annenin sütü ile hastalık tedavi edilmelidir; böylece hastalık yok olur. Doğru deneyimle bunun sağlıklı olduğu belirlenmiştir diye diye şahitlik ettiniz diye [Muhammed b. Zekeriya er-Razi] hikaye etmiştir.

ÜÇÜNCÜ MAKALE
Göz Kapağı Bozuklukları ve Göz Kapağında Olanlar On Kısımdan meydana gelir.

Birinci Kısım
Göz Kapağında Kaml (Bit) Oluşması

Göz kapaklarındaki *kaml (bit)* oluşmasının maddi sebebi bozuk rutubettir. O doğa tarafından deriye atılmıştır. O atılmış olan rutubetten oluşmuş olan bitin fail sebebi olağan dışı sıcaklıktır. Bit genellikle renkli ve çok yeme alışkanlığı olanlarda olur; onlar çok az perhiz yaparlar; temiz değillerdir ve banyo yapmazlar.

***Tedavi*:** Onun tedavisinde ilkin hastanın vücudu ve başı temizlenir; gözün etrafı senin de bildiğin *yağlarla* temizlenir. Özellikle sirke ile gargara yapılarak temizlenir, böylece dil temizlenmiş olur. Sonra göz kapakları yıkanır. Çelik suları ve tuzlu sularla ve kükürtle yıkanır. Göz kapağının kirpiğin bittiği yer bir cüz şap ve yarım cüz kahkaha çiçeği ile yapılan ilaçla muamele edilir ve bazen de göze uygulanan ilaca sarısabır ve borakstan her birinden yarım cüz ilave edilirse, daha iyi olur.[452]

İkinci Kısım
Sulak (Göz Kapağındaki Ülser)

Sulak göz kapağındaki ağır kötü oluşumlara denir. Yunanlılar ona *simsimaniyye* derler.[453] Ben derim ki bu hastalık, göz kapağı ülserlerinde ortaya çıkan bir nevi ağır ve kötü yapılanmadır; ağırlık, kötü yapı ve boraks denen maddeden oluşabilir. O maddenin alınması ile göz kapağı kızarır ve göz kapağının kenarları kıpkırmızı olur ve kir-

---

452 TM: Bu droglar ada soğanı ile macun haline getirilir. Kahkaha çiçeği ve boraksla yapılan ilaç bitlenmeye karşı için tedavi edici olur.

453 TM: Sahib-i *Kanun* der ki

piksiz kısım yırtılıp, dağılır ve göz kapağının kenarının yaralanmasına sebep olur. O gözün doğal yapısının bozulmasıdır.[454]

***Tedavi*:** Yeni oluşmuş olan göz kapağı yarasına bu ilaçlar yararlıdır: mercimek, gül suyu ile pişirilip göze uygulanır veya semizotu ve hindiba, gül yağı ve yumurtanın beyazı birlikte muamele edilip, geceleri göze uygulanır veya mercimek kabuğu, sumak, nar ve gülyağı alınıp kahkaha çiçeği ile macun yapılıp geceleri kullanılır; sabahları hamam yaptırılır. Hamam, göz kapağı yaraları için yararlıdır.

Ancak göz kapağında kronikleşmiş yarası olanların tedavisinde gözün uç kısmına dağlama yapılması uygundur ve alın damarından kan alınmalıdır. Burada kullanılacak ilaçlardan birisi de kızdırılmış bakır yarım dirhem zaç, üç dirhem safran, biber her birinden birer dirhem alınıp Himalaya meşesi şarabı ile karıştırılır, öyle ki onun kıvamı ince bal gibi olsun. O göz kapağına dış taraftan uygulanır. Gözdeki bozukluğun arkasından görülen göz kapağının ülserleşmiş yarası için yara üzerine uygulanan bu macun denenmiştir. İçeriği şöyledir: Harekete getiren zaç, safran ve sümbül. Her birinden birer tarçın yaprağı kadar alınır. Bunlardan macun yapılır; göz kapağının şikâyet edilen kısmına uygulanır.[455]

Üçüncü Kısım
Cesai el-Ecfan (Göz Kapaklarının Sertleşmesi, Boynuzsu bir Yapı Kazanması)

Bu kısım *cesa el-ecfan (göz kapaklarının sertleşmesi)* hakkındadır. Bazen göz kapağının duyarlılığında bozulma olur. [Bu durumda] göz kapağının hareketi zorlaşır. Göz açıldığında yummak zorlaşır; göz kapağında ağrı ve kızıllık olur. Çoğu kez hasta uykudan uyandıktan sonra gözünü açamaz; bir süre yumulu kalır; çoğu zaman kuru ve [katı çapak] [yani onunla birlikte orada kuru çiçekler] olur. Gözde yaş yoktur; isteğine bağlı olarak gözyaşı akar. Çünkü [bu hastalıkta] kuru bir bozukluk olup hıltların akışında arıza vardır, dolayısıyla bu

---

454 TM: Çoğunlukla gözün yanma hissi daha sonra görülür ve aslında bu, eski ve kötü bir oluşumdur.

455 TM:Bazı nüshada yektehil yerine yehak bil-cefn olarak kaydedilmiştir.

gibi şikâyetlerde gözde sıvı akışı yoktur; ancak ağrı ve nemlilik vardır, ama o bozukluk göz kapağında olursa, herhangi bir maddeden bağımsız olarak göz kapağında kaşıntı olur. Ona *göz kuruluğu* denir. Çoğunlukla göz kapağında sıcak mizaç ve madde fazlalığı olur. Bu fazla maddeleri atmak gerekir.

Tedavi: Göz kapağındaki maddelerin [atılmasının] tedavisi şöyledir. Ilık su ile ıslatılan süngerle göz silinir. Suyun[456] ılık olması gerekir. Yumurtanın beyazını gül yağı ile dövüp, uyurken gözün üzerine uygulamalıdır; başa nemlendirici yağlarla ve lapalarla ve nilüfer yağı, menekşe yağı ve diğer rutubetlendirici yağlar uygulanır.

Eğer o hastanın rahatsızlığı safravi maddelerden olmuşsa ve böyle olduğuna dair delil varsa *leblab*'ın *(tırmanan bir bitki)* bu hastalığın tedavisinde yararı vardır. Eğer göz kapağında ağır maddeler [ve kuru maddeler] olduğu zannediliyorsa, oradaki kuru maddelerin çözülüp eritilmesi gerekir. [Burada] çemen otu öz suyu ve keten tohumu öz suyu sütle karıştırılarak göze uygulanır. O terkip oradaki kuruluğu yok eder ve bozuk hıltların atılmasını sağlar. Bu [aşağıdaki terkip] hastalık için denenmiş ilaçlardandır. Tavuk yağı ve karnıyarık bitkisi öz suyu, bal ve gül yağı. Bu söz konusu maddeler daima gözün üzerine konur; hayat veren ve tamir eden, yaş getiren çemen otu, gözyaşı bezi üzerine konur. *Astradis şiyafi* gibi ilaçların alınması göze yararlıdır. Çünkü maddi nesnelerin (katı ilaçlar) ve *fernibe'nin (bir nevi tarla faresi?)* gözün kuyruğuna uygulanması yararlı olur. O göz ilaçları ağır maddeleri çözüp dışarı atar ve ince nemi, rutubeti başka yerden çeker; inceltip ağır maddeleri de çözer; eritir.

Dördüncü Kısım
Ağır Göz Kapakları

[457]Göz kapaklarının ağır olduğu durumları ve onların tedavisini anlatır. Bu hastalık göz kaşıntısına bağlı olarak ortaya çıkar. Bazen göz kapağı üzerine soğuk ilaçlar konmasından kaynaklanabilir. Bu hastalığın tedavisi de göze bazı haricen uygulanan ilaçlarla yapılır. Lapis la-

456 TM: tatlı ve

457 TM: Ağır göz kapakları hakkındadır.

zuli, (laciverd taşı), Ermeni taşı ve sarısakız birlikte uygulanır. Bunun arkasından hamam yaptırılıp *şurb-u nebi (peygamber içkisi)* verilir. O kişinin göz kapağına *şiyaf-ı ahmer'*i *(kırmızı macun)* sürülür. Ama sinirotu uygulanırsa, çok kere maddeleri rahatsız edip kaşıntı oluşturur.

Beşinci Kısım
Teheyyüc (Göz Kapaklarının Toz Bulutuna karşı Yaptığı Hareket, Kırpıştırma)

*Teheyyüc-i mevad-ı dakika'*da *(küçük parçacıkların gözü hareketlendirmesi)* tozdan göz kapakları açılır gibi olur ki, ona *teheyyüc* derler. Sindirimin zayıf olması sıkıntısından kaynaklanır. Sabahleyin ve sıcak sabah vakitlerinde görülür. Bazen de vücutta su toplanmasından önce, kötü bir kırmızılıkla ortaya çıkar. ve unutkanlık gibi, rutubetli şişlerde ortaya çıkar. Bu şekilde kıpırtılı göz kapağı görülse, hastalığın, tedavi edilse bile, geriye dönme tehlikesi vardır. Özellikle göz kapağı etrafında olan organlarda zayıflama olur. Göz kapaklarında çırpıntı, kırpıştırma olsa onun gibi güçlü bir çırpıntı tekrar görülür. Bu hastalığın tedavisi için, yani göz kapağına ince maddeler geldiğinde gelen toz ve dumanı kesip, sebebi önlenip, [gözü] yıkama gerektir.

Altıncı Kısım
Göz Kapaklarının Ağırlaşması

Bazen toz ve dumanla oluşan kırpıştırmadan göz kapakları ağırlaşır. Göz kapağını harekete getirmek ona zor gelir. Göz kapaklarına vuran bu ağırlık (toz vb maddeler) göz kapaklarında zaaf oluşturur ve bazen göz kapaklarının ağırlığı *şirnak'*tan *(arpacık)* dolayı olur. Bazen göz kapaklarındaki ağırlaşma ateşli hastalıklardan önce görülür.

Yedinci Kısım
İltisak-ı Cefn (Göz Kapaklarının Yapışkanlığı)

Bazen *göz kapakları iltisakı (yapışkanlığı)*, yani göz küresine yapışması hastalığı görülür. Göz kapağı *conjuructiva (mültahime)* veya korneaya [ya da her ikisine de] yapışır. Bu göz kapağının bir tarafında olur. Bazen de yapışma orta kısımda olur. Yapışma hem orta kısım hem de yanlarda mevcuttur; yapışmanın oluşmasının birçok sebebi vardır. Yara

sebebi ile olabilir veya daha önce oluşmuş olan pterigium, *lakt (maddenin birikmesi, toplanması)* ve bunun belirlenmesi için yapılan hatalı açma dolayısıyla veya kaşıntı dolayısıyla oraya kimyon veya tuz uygulanmasından ortaya çıkar veya bizim söz konusu ettiğimiz gibi, abartmaksızın yapılan dağlama uygulanmasıyla yapışma meydana gelir.

Tedavi: Gözün iç köşesindeki hastalık ve onun bertaraf edilmesi konusundadır.[458] Burada en iyi tedavi dağlamadır. Ayrıca *garb mualicesi (batı ilaçları?)* ile tedavi edilir veya *basilikun*, kolun ulnar venin ilacı ve menekşe ilacı, pterigium için kullanılan ilaçlar ve özellikle cıvalı macunlar kullanılır. Eğer bu hastalık aqueuse humor kararmasından olursa, onun ilacı konjuktiva tabakasının kornea tabakasının üzerine doğru uzanıp yapışmasında kullanılan ilacın aynısıdır.

Sekizinci Kısım
Göz Kapağının Dönmesi

[459] Bu hastalığın tipi vardır:

1. Göz kapağı döner ve göz kapağı döndüğü için gözü kapatamaz. Bu durum bazen doğuştan olur; bazen de göz kapağında kesik olduğunda ortaya çıkar. Bu tip gözlere *tavşan göz (ayn-ı ernebiyye)* denir.

2. Orta sınıftır; burada göz kapağı gözün beyazının bir kısmını örtmez. Bu gruba *kasr el-cefn (kısa göz kapağı)* denir. Birinci sınıfın sebebi ikinci sınıfa sebep olur. Ancak söz konusu edilen birinci sınıfta sebep yoğun, güçlü; ikinci sınıfta azdır.

3. [Burada da esas belirlenen] göz kapağı dönmesidir. Onda üst göz kapağı alt göz kapağına intibak etmez; uyuşmaz. Onun sebebi, bu uyuşmaya engel olan bir bez olduğundan veya ön tarafta bir yara dolayısıyla bir et fazlalığı oluşmasından ya da göz kapağı üzerindeki bir yara dolayısıyla, oluşan bir şişten kaynaklanabilir. Bu sebeplerden hangisi olursa olsun, üst göz kapağının alt göz kapağına intibakını

---

458 TM:Bu hastalık öyledir ki göz küresinde et oluşturur. Sedef otu ve tedavisi hakkındadır. Bu hastalık öyle bir bozukluktur ki, göz küresinde et kitlesi oluşturur. O ateşli hastalık sırasında, eğer gözün üst tabakalarında et kitlesi oluşursa, onun tedavisinde iyi olan o kısma dağlama uygulamasıdır.

459 TM: [Bu zikrolunanın çeviri tab' ile olunan nüshanın içinde idi. Ancak diğer nüsha görüldü. Çünkü yer yoktu]. O *şefre (göz kapağı kenarı dönmesi)* diye de adlandırılır.

engeller. Bazen de sebeplerin hepsi birden göz kapağında oluşur. Kasın kasılması dolayısıyla ortaya çıkar.

Tedavi: Göz kapağının kısalığı dolayısıyla, görülen göz kapağının gözü kapatamaması dolayısıyla, oluşan göz kapağı dönmesinin tedavisinde göz kapağı ikiye ayrılır, ancak o iki parça dikilmez. Bundan dolayı göz kapağı uzar ve kapanır. Bu tedavi gözün beyazını tamamen örten ve tamamen ya da kısmen örtmeyen birinci sınıf ve ikinci sınıf hastalığın tedavisinde uygulanır. Ancak bez dolayısıyla olanın tedavisi, o bezin alınması ile olur. Aynı zamanda kapanan yaradan geri kalan göz kapağının kısa olmasından dolayı olur ise, göz kapağı demirle dağlanmalıdır ve eğer kasılma ve titreme dolaysıyla göz kapağı gözü kapatamıyorsa, onun tedavisi ur ve rutubetli spazm gibi iki çeşitten kaynaklandığından, onların durumuna göre tedavisi yapılır.

Dokuzuncu Kısım
Berde (Göz Kapağı İçindeki Taşlaşmış Kütle)

Berde göz kapağının iç kısmında birikmiş yoğun ve adeta taşlaşmış bir nevi rutubettir; beyaza meyilli olup kökten doğmuş gibidir.

Tedavi: Göz kapağının altındaki yoğun taş gibi şişin tedavisinde *boşaltan (kuvarir)* ve tutmayan ilaçlardan verilir. Bazen onun üzerine gül yağı, sakız ağacı meyvesi (çitlembik) ve zamk, anzarot uygulanır veya amonyak zamkı ve *hal (Huzistanda yetişen bir nevi narın çiçeği)* suyu ile göze banyo yaptırılır veya kasnı otu veya kokulu şeytan pisliği[460] veya tamamen bu madde göze uygulanır veya kıl bahsinde Oribasius'un zikrettiği *uriyasiyus (?)* ile göz tedavi edilir.

On Birinci Kısım
Şair (Kıl)

Şair (kıl) göz kapağı tarafında görülen bir şiştir. Onun tedavisi kan alma ve zararlı maddelerin dışarı atılması ile olur.

Tedavi: Bilindiği gibi, bazı dışarı atan terkiplerle zararlı maddeler dışarı atılır. Sonra ballı sirke alınıp, su ile karıştırılır ve göz kapağındaki kılın oluşturduğu şiş üzerine uygulanır. Bu gerçekten yararlı bir ilaçtır.

---

460 TM: soğuk nesnelerle yani kısmi olarak

Yağın da uygulanması yararlı olur; ince arpa unu ve kına veya pişmiş ekmek de yararlı olur. Baştan alınmış olan sinek veya kıl kaynatılmış su ile veya güvercin kanı veya tavşankanı, *şifnin (üveyik)* kanı ile ve bunların hepsi bir araya getirilip veya az miktarda *borak (boraks, nitre)* ve çok miktarda kan alınıp birlikte karıştırılıp, söz konusu kıl (şiş) üzerine uygulanır. Oribasius ile de muamele edilir. Oribasius *karışımı (dışarıdan uygulanan terkip)* kendir, *mur (sarı sakız, sarı yonca),* her birinden birer kısım[461] ve süsen yağı, mum ve boraksın her birinden yarımşar kısım alınır süsen yağı ile iyice karıştırılıp haricen uygulanır.

On İkinci Kısım
Şırnak (Syle, İt Dirseği, Arpacık)

Şırnak (arpacık) üst göz kapağında daha sıkça görülür. O yağlı maddeden meydana gelir ve üst göz kapağını ağırlaştırır ve gevşetir. [Yağlı maddelerin] göz kapağının içine girip pekişmesiyle oluşmuştur. Yırtık gibi hareket etmez. Arpacık genellikle çocuklarda ve ileri yaşlarda olur.

Tedavi: Arpacık belirtilerinin birisi iki parmakla bu oluşum üzerine bastırılıp, iki parmak arasına alınır ve maddenin o kısma toplanması sağlanır. Hasta oturtulur; başı alınır ve ense tarafına doğru çekilir; derisi çekilir ve böylece göz kapağı kalkar. Bundan dolayı tedaviyi yapan kimse kalkmış olan göz kapağını orta parmakları arasına alıp, hafifçe kapağın üzerine parmağı ile bastırıp maddeyi orada tutar. Zikrolunan sebebe [bağlı olarak] madde orta parmakların arasında toplanır. Hastanın başını tutan kişi o zaman şiş olan (çıkıntı şeklinde olan) kısmın tamamını nazik bir şekilde ikiye ayırır (keser) ve[462] kesme işi nazikçe ve açma derin yapılmalıdır. Eğer bu nazikçe yapılan açma işlemi yeterli olmazsa, bir başka açma işlemi daha yapılır; [463]arpacık göründüğünde, eğer bu doku göz kapağına yapışık değilse, o zaman

461 TM: Allah'ın izniyle

462 TM: kabaca yapmaz, çünkü o kısma itina göstermek gerekir, ki bunun içinde

463 TM: bunun da yine dikkatle ve nazikçe yapılması gerekir. Eğer önceki açma ve kesme işi sonucunda orada bulunan arpacık görünür hale geldiyse, bir başka açma işlemine gerek kalmaz ve eğer bu yapılan kesmede arpacık görünmüyorsa, bir başka kesme yapmak gerekir. [Şişi veya çıkıntıyı oluşturan] arpacığı açma işlemi devam eder.

açma işlemini yapan kişi eline bir parça keten bez alıp, o arpacığı sağa sola hareket ettirerek, bulunduğu yerden alır. Eğer bakiye kalırsa, o kalan yapıyı yok etmek için oraya tuz ekilir. Eğer bu arpacık bir kılıf içinde ise, o kısımlarına dokunulmaz. Muhtemelen yapışık olan bezenin üzerine tuz ekilerek, onun tuzla çözülmesi sağlanmaya çalışılır.

Burada, biraz sirkeye batırılan bir parça bez açılan kısım üzerine konur. İkinci günün sabahında, hala arpacık duruyorsa, sen gevşetici ilaçları, arpacığın bulunduğu yere had derecede uygulamalısın. Bazen göz kapağına bağlı bulunan arpacığı öne ve arkaya hareket ettirmek ve yağ bezesini tahrik etmek gözden yaş getirir; açmaya gerek kalmaz. Arpacığın (yağ bezesinin) alınabilmesi için göz kapağı derisi açıldığında zarar vermemek, kötü bir etkiye sebep olmamak gerekir. Çünkü bazı kimseler göz kapağını fazlasıyla çekip, o kısmın zedelenmesine sebep olurlar, hatta vurarak deriyi ve derinin altındaki zarı kesip zarda olan yağın kesilmesinde [kesme sırasında adı geçen açma yapılırken, 2 parmakla iyice bastırıldığında] şiddetli ağrı olur ve bu da şişe sebep olur. Yağ bezesinden biraz kaldığında o kalan zararlıdır ve sıkıntı yaratır. Eğer söz konusu edilen ağrıya dikkat edilmezse, kaldıran kastan bir kısım kesilir. Ancak [bu durumda] göz kapağının açılması [işlemi] zayıflar. Ama yeni oluşmuş olan arpacıkta çoğu zaman oraya uygulanacak ilaç yeterli olacaktır. Burada ameliyata ihtiyaç yoktur.

On Üçüncü Kısım
Tuse (Göz Eti, Fazlalık Et) Hakkında

Bu hastalık göz kapağının içinde kötü huylu et oluşmasıdır. O etten sürekli olarak kan akar; rengi kırmızı ya da siyahtır. Onun ilacı et yiyen ilaçlarla göz kapağını ondan temizlemektir. Bu ilaçlar uygulandıktan sonra göze uygun yakılar ve pomatlar uygulanır. Burada kullanılacak ilaçlar göz kapağı yaralarında zikrolundu. Sonuç olarak, göz etinin ilacı kaşıntı ve uyuzda kullanılan güçlü ilaçlardır.

On Dördüncü Kısım
Tehaccür (Gözde Oluşan Taşlar) Hakkında

Tehaccür (gözde taş oluşumu) bir çeşit küçük şişlerdir. Bu şişler zamanla taşlaşır. Bazen el ile ovalamakla onlar kaybolabilir.

On Beşinci Kısım
Göz Kapakları Kuruluğu

[464]*Tedavi:* Onun tedavisinde şu ilaç uygulanır: kırık mercimek (ufalanmış mercimek), nar kabuğu ve fıstık. Bu droglar sirke ile birlikte pişirilir; göze haricen uygulanır. Oradaki kütle, düşüp, oradan ayrılırsa, o kısma yumurta sarısı ve safranla hazırlanan preparat uygulanır. Eğer istersen kendir yakısı ve gevşek kırmızı yakıyı da uygulayabilirsin. Ancak göz kapağının hareketi ile ilgili hastalıkların tedavisinde kullanılan ilaçlar da çok yararlı olur.

On Altıncı Kısım
Göz Kapaklarındaki Uyuz (Kaşıntı, Psorasasis)

Çok fazla kan doluluğu sebebiyle oluşan tuzlu ve güçlü maddelerden veyahut çok fazla olan hılt veya hıltlardan bir başka hıltan göz kapağında kaşıntı oluşur; daha sonra, uyuz görülür. Çoğunlukla bu durum gözde yara oluşmasından sonra ortaya çıkar. Göz kapağında ilkin hafif kaşıntı görülür, arkasından sertleşme görülür ve göz kapağı kızarır. Daha sonra kabarcıklar oluşur. Göz kapağı şakağa doğru kayar.

Tedavi: Uyuz oluştuğunda ilkin kötü belirtileri tedavi edilir; daha sonra uyuzun tedavisine geçilir, ancak uyuz ihmal edilemez. Onun tedavisi şöyledir: uyuz hastalığı bir başka hastalığa meyilli olursa, ilkin hastalığın tedavi edilmesi gerekir. Daha sonra uyuzun tedavisine geçilir, ancak uyuzun tedavisi ihmal edilmemelidir. Bu iki birbirine yakın hastalıktan şiddetli olanının tedavisine daha çok ihtimam göstermek gerekir. Sen göz kapağında vukuu bulan bir uyuz görürsen, onun tedavisinde had derecede ilaç kullanmaya hazır ol. Öncelikle, göz kapağının hak ettiği miktarı hafif ilaçlarla birlikte verip, sonra had derecede [güçlü] olan ilaçları ver. Zira öncelikli olarak, güçlü ilaçlar verilecek olursa, şiddetli sıkıntı yapar, Uyuz çeşitlerinden ikinci ve üçüncü çeşidi, yani [kapaklarda] yara oluşturan çeşidinin ilkin kabarcıkları olanının tedavisi gerekir. Tedavide yeni bir *hokka* uygulaması yapılır veyahut ilaçlarla göze banyo yaptırılır. Örneğin, *zubd el-Bahr* (el-bahr) diye bilinen *hacer-i kışr (bir nevi taş)* veya incir yaprağı ile hazırlanmış ilaçlarla göze hokka çekilir (göze banyo yap-

---

464 TM: Göz kapaklarının kuruluğu *bay* açıklamasındaki gibidir.

tırılır) veya kenevir tohumu, kına tohumu, safran ve sarısakızdan bir terkip hazırlanır; onunla göze banyo yaptırılır. Bu terkiplerle, çeşitli uyuz hastalıklarından yalnız şiddetli olanları tedavi edilir.

Uyuz üçüncü dereceye erişirse, onun öncelikli tedavisi kusturmak ve tamir etmektir. Her ne kadar her ay 2 defa kan almak gerekirse de, her kan alma işlemlerinden sonra, *makde (yırtık)* oluşur. Tedavinin devamı konusunda karar vermek gerekir. Hastanın tozdan, dumandan ve doku tahribinden kaçınması gerekir; kaftanının göğüs kısmındaki dökümlerin baskısından ve gömleğinin yakasındaki baskıdan kurtulması gerekir. Hasta gazlı nesnelerden, sıcaktan ve çok konuşmaktan kaçınmalıdır. Baş yastığı alçak olmamalıdır; secdeye kadar uzanmaktan da kaçınmalıdır. Aynı zamanda güçlü besinler verilmemelidir; hasta zevk veren şeylerden kaçınmalıdır; hastalığın başlangıcında gevşek kırmızı yakı uygulamak yararlıdır. Eğer hastalıkta bir ölçüde güç fazlalığı olursa, kırmızı lapa *(şiyaf-ı ahmer)* denenen terkip uygulanır. Sonra *şiyaf-ı ahdar* verilir; o yumuşatır; hepsinden güçlüdür. *Tarhumatikun* ve göz ilaçlarından *aristeratis* ve safran lapası verilir. Bazen de keçi safrası ve domuz safrası ile nışadır, yanmış bakır, demir sülfatla *basilikun* ve *şiyaf-ı rumadi (nar şiyafı?)* iyi gelir. Aristeratis ilacı çok yararlıdır. Bu özellikte olan ilaçlar hastaya çok yararlı olur.

Onun kolay olanı, bir cüz hindiba ile iki cüz bakır kırıntıları (levhaları?) ile alınıp bal ile macun haline getirildikten sonra uygulanmasıdır veyahut yanmış bakır da orada kullanılır. Yanmış bakırdan16 miskal, biberden 8 miskal, *eklimiyadan (bakır gümüş karışımı alaşım)* 4 miskal, sarısakızdan 2 miskal, safrandan 2 miskal, *zencardan (bakır karbonat)* 5 miskal ve zamktan 20 miskal alınır; yağmur suyu ile bildiğin şekilde bir araya getirilip macun yapılır.

On Yedinci Kısım
İntifah (Şiş)

[465]***Belirtiler*:** Bu şiş gözde aniden ortaya çıkar ve onun meyli iç tarafa doğrudur. Oluştuğu yerde sineğin organları gibi bir durum oluşur ve

---

465 TM: *İntifah* hakkındadır. İntifah soğuk bir şiştir ve kaşıntı olur. Onun hâkim maddesi yeldir (gazdır). Bazen fazla ince balgam oluşur ve fazla sıvı birikir. Bu sıvının mizacı sevdavidir.

yaz döneminde ortaya çıkan bir arazdır. Ama balgami şişin belirtisi soğuk ve ağır olmasıdır. Parmakla şişe bastırılsa, onun izi bir saat kadar kalır. Hâlbuki, içi sıvı dolu olan şişte böyle bir durumda iz kalmaz; parmağı kaldırdığında iz kaybolur. Bu şişlerde ağrı olmaz.

Bu sevdavi şişler genellikle, göz kapağında ve gözde olur. Bu şişler katıdır ve kaşlara doğru uzar ve yüze ulaşır. Ağrısı hissedilmez; açık renktedir. Çoğunlukla, *remeddden (konjunktiva iltihabı, ophthamia)* ve uyuzdan sonra görülür.

***Tedavi*:** Burada ilk belirtiler görüldüğünde vücut fazlalıklardan arındırılmalı ve başa tenkıye yapılmalıdır. Hastalık balgama meyli olan ilaçlarla tedavi edilmelidir; hatmi ile ilaç yapılmalıdır. Bu ilaçlar güçlü olmalıdır.[466] Aynı şekilde sünger, sirke ve sıcak su ile ıslatılıp iyice karıştırılır ve sabır ve menekşe ve boynuzlu haşhaş, yakısı ve biber, safran ve salep suyu ile merhem şeklinde uygulanır.

On Sekizinci Kısım
Tarfe (Göz Kırpma, Göz Çırpınması)

Bu hastalığa tutulan kişi sık sık gözünü açıp kapar. Hastalık çoğunlukla hafif bir kazanın isabet etmesi sonucunda ortaya çıkar; püstülden de olabilir; ayrıca göz kapaklarındaki gevşemeden dolayı da sıkça görülür. Hareket olarak uzama olmayıp, yapısal olarak uzayıp yayılmış gözde ve göz kapaklarında titreme olanlarda görülür.

On Dokuzuncu Kısım
Kirpiklerin Yayılması (Dökülmesi)[467]

Kirpiklerin dağılması ve dökülmesi iki sebepten ortaya çıkar. Bunlardan birisi maddedir ve diğeri oradaki fazla miktardaki kirpiktir. Madde sebebiyle görülen kirpiklerdeki dağınıklık ve dökülme, maddenin ve rutubetinin azlığından kaynaklanır. Çok ağır bir hastalık sonunda, maddenin azalmasından dolayı kirpiklerin döküldüğü görülür. Rutubetine veya maddesine kötü bazı şeyler karıştığında maddenin bozulması kirpiklerin dökülmesine sebep olur. Saç dökülmesi,

---

466 TM: Kunduzhayası otu yaprağı, *turk* otu ile birlikte dövülüp uygulanır.

467 TM: Sultan nüshasında lahana yerine kibrit (kükürt) denmektedir.

göz kapağının iç tarafındaki rutubet ve madde veya tuzluluk kaybolur, ancak göz kapağında herhangi bir bozulma meydana gelmez, ancak kirpikler bu değişimden etkilenir. Oradaki kirpiklerin döküldüğü ve seyreldiği görülür. Örneğin göz kapağı katı ve ağır olduğunda kirpiklerin oluşmasını sağlayan buhar şeklindeki maddenin delikleri olup bu kısım beslenemediği için besinsiz kalmış olabilir veya göz kapağında olan şiş veya yenmiş doku dolayısıyla kirpikler dökülmüş olabilir. Onda kızıllık ve şiddetli yanma görülür.

Tedavi: Eğer tüylerin dökülmesine sebep, oraya ait hastalık veya bozukluksa, o kısımla ilgili hastalıklarda önerilen şekilde tedavi edilir. Eğer dökülme ve yayılmaya sebep maddenin azlığı ise, oradaki maddeyi takviye edip, besleyen maddelerle tedavi edilir. [Hasta] göz kapağı kirpiklerinin çıkmasını sağlayan ve onlar için cazip olan ilaçları, bizim *Akrabadin*'de zikredeceğimiz ilaçları ve basit ilaçlar içinde zikrettiğimiz ilaçları almalıdır. Kötü rutubet sebebi ile kirpiklerin dökülmesinin tedavisi başın temizlenmesi ve organların temizlenmesi ile olur. Sonra kirpiklerin tedavisi ele alınır ve bol kıl çıkaracak ilaçlar hastaya verilir.

Mürekkep İlaçlar: Basit *kuhllardan (göz banyosu yaptırılan terkipler, collyrium)* arasında Ermeni taşı ve lapis lazuli taşı ve kavrulmuş ham hurmadan,[468] göz banyosu terkipleri hazırlanmalı ve uygulanmalıdır. Kuru hurmanın yanmış çekirdeği 3 dirhem ve dağ sümbülü 2 dirhem alınıp göz banyosu terkibi hazırlanır. Bu hastalığın tedavisinde yararlı olan denenmiş olan göz banyolarıdır. Siyah sümbül gibi drogların uygulanması [yararlı olur]. Aynı şekilde, bu terkibin balla karıştırılmasıyla da elde edilen terkibi de yararlıdır. Verimli olan yer toprağı, Rum safranı (Anadolu safranı) eşit miktarda alınır ve göz banyosu için kullanılır. Bu göz banyosu uyuz, kaşıntı, gözdeki şiş ve kabarcıkların tedavisinde kullanılır. Eğer başta ateş varsa içindeki droglar kaynatılır; daha sonra hasta yere uygulanır. Bütün tamir edici maddelerin bu hastalıkta yara vardır. Aynı zamanda, söz konusu maddelerin

468 TM: gonca gülden yapılan göz damlaları (göz banyosu sıvıları) uygulaması ve bu terkip şeklindeki göz banyosu ilaçlarından taze hurma ile ladinden *Akrabadin*'de zikredildiği üzere

yararlı olmasını sağlar. Bakır sülfat ve zaçtan eşit miktarda alınıp, ufalandıktan sonra alınmasının yararı vardır.

Bu da denenmiş bir ilaçtır: Sıcak tavşan (eti) 8 dirhem ve erkek keçi göğsü 3 dirhem alınıp, iyice parçalanıp öğütüldükten sonra kullanılır. Aynı şekilde, sinek başı kesilip, kurutulduktan sonra, uygulanır veya yanmış fındık alınıp, keçinin ya da ayının yağı ile macun haline gelene kadar karıştırılıp, macun haline getirilip, o kısma uygulanır. Bu ilaç uygulandığında kirpik oluşmasını sağlar ve bu biten kirpikler siyahtır. Aynı zamanda mişvarla birlikte alınan bal ve biberden birer cüz ve yıkanmış kurşundan 4 cüz ve safrandan 2 cüz ve dağ sümbülünden 3 cüz, hurma ile uyarıp hareketlendiren ciğer dikeninden 2 cüz alınır.

Yirmi Birinci Kısım
Dönmüş Kirpikler Hakkındaki Kısım[469]

[470]Genel olarak, bu gibi kılların tedavisi 5 çeşitten biri ile yapılır. Bir şeyi o kısım üzerine yapıştırmak suretiyle kompres ve dağlamayla, o kısımda yara açarak, göz kapağını keserek ve kirpiklerin bitmesine engel olacak zikredilen ilaçları uygulamak suretiyle tedavi olunur. Ama üstüne sürerek veya yapıştırmayla tedavinin yolu fazla kirpikleri kaldırmaktır. Farklı yönlerden çıkmış olan kirpikler kaldırılır, yani bütün kirpikler aynı duruma getirilir. Mastika, rezene ve *debak* (derileri tabaklamak için kullanılan sıvı), sarmaşık ve sedef parçasından elde edilen zamk, sarısabır, şeytan pisliği ve çoğunlukla da yumurtanın beyazıyla ve kendirle karıştırılır. Göze haricen uygulanan bu yapışkan terkip çok yararlı olur. O kirpikler Çin yağı ile ovulur; bu uygulama da yararlıdır. O kirpiklere zamk uygulamak

---

469 TM: Göz Kapağında Olan Fazla Kirpikler

470 TM: Bu fazla kirpiklerin ucu göze doğru döner; kirpiğin ucu göz hareket ettikçe göze batar. Onun için göze birçok sıvı uygulanır ve aynı maddeler çok sayıda akıtılırsa, *sebl (kanlı göz)* kaşıntı kızarma, göz yaşarması ve konjonktivada kalınlaşma oluşmasına sebep olur. Göz kapağından fazlasıyla çok miktarda fazla kirpik biter. Önce söz konusu edilen göz kapağından gözün içine girer veya aynı yönde ve düz olmayıp aşağıya doğru olursa görmeyi engeller; görme tam olmaz. Bu açıklamadan da anlaşıldığı gibi, genel ve mutlak bir hüküm vardır. Bu kısım göz kapağında olan fazla kirpikler ve dönmüş kirpikler hakkındadır.

yararlı olur. Bu haricen uygulanan yapışkan ilacı[471] *Akarabadin*'de zikrederiz.

Dönen kirpiklerin iğne ile tedavisi şöyle yapılır: Doğal olmayan bir şekilde bitmiş olan kirpiklerin alt kısmından iğne sokulup, arka tarafından iğnenin ucu dışarı çıkarılır ve iğnenin deliğine kirpik geçirilerek dışarı çekilir ve o kirpik dışarı alınır. Eğer kirpiği iğne deliğine geçirmek zor olursa kadınların başından bir saç teli alınır iki uçları birlikte zikredilen iğnenin deliğine geçirilir ve iğnenin ucu dışarı çekilir; göz kapağının içindeki delik halka gibi kalır ve dönmüş olan kıl o halkanın içinden geçirilip, dışarı çekilir. Bu işlemle tüyü dışarı alamayıp, ikinci olarak bir de iğnenin deliğine geçirmek gerekirse bu iyi olur.

İkinci kez iğne sokuldukta bu delikten sokulmamalıdır. Delik büyümeyip dışarıdan korunması kolay olsun diye belki dönmüş olan kirpiğin yanında başka bir yerden delik açılır. Ancak tersine döndürülmüş olan göz kapağı kesilerek de [fazla kirpik çıkarılabilir]. O kirpiğin göz kapağından bitmiş olan kısmı katı olur. Bazıları şöyle önermişlerdir: Gözkapağının yan tarafında kanat olarak bilinen kısmında kesme yapılır ve sonra o kısım temizlenir ve orada biten dönmüş kirpik etten çıkarılır ve kirpikler yönüne doğru çekilip onun dönmesi engellenir. Ancak dönmüş olan kirpiğin dağlanması şöyle olur: Bir kıvrık iğne alınır; bu iğne kanca gibidir, yani başı eğri bir iğnedir. Bu baş ateşte kızdırılır ve gözkapağına uygulanır; onunla dönmüş olan kirpiğin üzerine bastırılır, dağlanır. O yerde bir daha kirpik bitmez. Eğer o yerde tekrar kıl biterse, bu dağlama işlemi tekrar edilir. Ama kirpik dökülmesinde olan tedavi şöyledir: Bunun gibi fazla olan kirpikler koparılır. Sonra o yerde kıl bitmesini engelleyen ilaçlar sürülür. Özellikle göz kapağının üzerine bizim *Edviye-i Müfrede (Basit İlaçlar)* kitabında zikrettiğimiz ilaçlar uygulanır. Burada önerilen tedavi dönen kirpiklerin tedavisidir.

Fazla Kirpikler Hakkında Açıklama

Ama gözü örten ve ona zarar veren kirpikler için başkaca ilaçlar aşağıda verilmiştir.

---

471 TM: İnşallah-ü Taala

İlaç: Zikrolunan fazla kirpik göz kapağında toplanmış olan rutubetin bozulmasından oluştuğu için, ilkin baş ve göz senin bildiğin dışarıya atan maddelerle temizlenmeğe çalışılır. Sonra göz kapağına sıvının içine akıtılacağı kap tutulur. Daha sonra gözü temizleyecek madde göze uygulanır. Burada *basilikun(?), ruşnai (bal ve susam yağı ile hazırlanan gevşek yapıda bir preparat), ahder-i had yakıları (kırmızı asidik, ekşi) yakılar)* ve helile uygulanır. Özellikle, o gözde fazla gözyaşı ve zararlı hıltlar varsa, yani hıltlar sebebiyle görülen hastalıklardan biri mevcut ise helile yakısı uygulaması fevkalade yararlı olur. Bu ilaçlarla fazlalık, kirpiğin verdiği zararın atlatılması *mil ile tedavi* yoluyla olur. O [fazla] kirpikler koparılıp, o kısım kirpi kanı ile ve kirpi safrası ve benzeri hayvanların safrası, akbaba ve keçi safraları ile tedavi edilir. Bu zikrolunan kanlar ve kunduzhayası karışımı, *ilus* balığı gibi droglarla şiyaf yapılır ve gerektiğinde, o şiyaf insanın ağzının suyu ile karıştırıldıktan sonra yarım saat bekletilip, hastaya verilir.

Yine bu terkip de iyi ilaçlardandır: Kirpi safrası, onun gibi hayvanların safrası ve kunduzhayasının miktarları birbirine eşittir. Onlara güvercin kanı katılıp, hap haline getirilir. Bunlar, bu kısımda önerilen ilaçlardandır. Kene dedikleri kurdun kanı, özellikle köpeğin kanı ve kurbağa kanı da denenmiştir. Bu kanların katran ile karıştırılmaları gerekir. Yine bu kısımda yararı bilinen ilaçlardan erkek keçi safrası, sedef külüyle veyahut nışadırla yahut da pırasa suyu ile bir kap içine konup, birbirine karıştırılarak, ateş üzerinde kuruyuncaya kadar pişirilir. Eğer zikredilen şiyaf, sedef külü halinde olursa daha yararlıdır. Paslanmamış demir tozu, insanın ağzının suyu bu hastalık için fevkalade yararlıdır. Ancak ağrı olur, ama denenmiş ilaçlardandır. Ağaç kurdu ve nışadır, özellikle yakılmış eşek tırnağı, keskin sirke ile karıştırılmalıdır. Aynı şekilde denizköpüğü, karnıyarık suyu ile birlikte bu ilaçlar denenmiştir. Bunlar hastaya verilmek istendiğinde, kirpiklerin bulunduğu kısmı hazır edip, soğutmak gerekir. Bu ilaçlar kirpiklerin köklerine uygulandığında, orada bir daha kıl bitmez.

Yirmi İkinci Kısım
İltisak-ı Eşfar (Göz Kapaklarının Yapışık Olması)

Göz kapağının dibi gözün, göz bebeğine yapışık olabileceği gibi, kirpiğin bitiği yerlerin üstündeki kısım da göz kapağının kenarına yapışık olabilir. Bu yapışık olma durumu, çoğunlukla konjunktivada hastalık olmasında ortaya çıkar. Bu durumda anzarot şekeri, *tızred (tızrec, pheasant, sülün kuşu)* her birinden birer kısım denizköpüğü 4 kısım alınıp, karıştırıldıktan sonra, göz kapaklarının birleştiği yere sürülmelidir.

ÜÇÜNCÜ FEN

30 makaleden meydana gelmiştir. Görmenin gücü ve görme fonksiyonu hakkındadır. Her bir makale de 4 Kısımdan meydana gelmiştir.

Birinci Kısım
Görme Zaafı

Görme zaafı ve bozukluğunun sebebi bazen genel olarak bedenin mizacını değiştirip kuruluk veya rutubetin, madde olmaksızın yahut da madde ile birlikte, baskın olmasından kaynaklanır, ya da genel olarak, bedende [veya midede] buhar oluşup, onun göz kapaklarına doğru çıkmasından kaynaklanır. Maddeyle veya madde olmaksızın soğuktan oluşan görme zaafının sebebi budur. Maddeye veya maddenin dışında, sıcaklığın hâkimiyetinin sebebi, beynin kendisinde olduğu bilinen beyin hastalıklarından birisine tutulmuş olmasıdır. O kişide görme zaafı ortaya çıkar. Beynin cevherinde veya ön karıncığın tamamında, bir darbe dolayısıyla da, görme kaybı ortaya çıkabilir yahut da o beyin hastalığının beynin ön karıncığında olmasından dolayı da görme zaafı oluşabilir.

Görme zaafının çoğu hâkim rutubetten ya da hâkim kuruluktan dolayı ortaya çıkar. Kuruluktan dolayı otaya çıkan hastalıkta sebep, nefsin ve bedenin fazla hareketi ve fazla dışarı atımdır. Çünkü bu sebeplerden dolayı, madde yokluğu arız olup, görme gücü zayıflar veya görmc zaafa uğrar. Bu durum, ruhuna mahsus bir fonksiyon sebebiyle ortaya çıkan bir görme zaafıdır. Mesela görme siniri, gözün rutubeti, gözün tabakaları ve bunların çevresinde olanlardan dolayı görme zaafı ortaya çıkabilir.

Bazen görme ruhunun ince ve latif olmasından ve bazen de ağır ve yoğun oluşundan dolayı görme zaafı ortaya çıkar. Ancak ruha çokluk arız olması daha iyidir. Ruha incelik arız olduğunda, güzel şeyler olur.

Ruha incelik arız olduğunda çoğunlukla kuruluk dolayısıyla, hastalık ortaya çıkabilir. Bazen de Güneş gibi, ışıklı nesnelere bakmadan dolayı, ruh ayrılıp, ışığın şiddetli olmasından dolayı onda incelme arız olabilir. Bazı kere de, ruhun inceliğinin sebebi, ruhta bozukluk ve kötü unsurların olmasından kaynaklanabilir; kısımlarında böyle bir bozulma söz konusu olabilir. Onun eriyip incelmesinden toplanıp, birleşmesini ayırmak gerekir. Ruhun tutulması ilkin yoğunluğa ve ikinci olarak da, cidden incelmeyle başlar. Bu tipten bir incelme gölgede uzun süre oturanlarda da arız olup, görme zaafı olarak ortaya çıkar. Ancak ruhun kararması rutubetten dolayı da ortaya çıkabilir. Bazen de, ruhun toplanmasından kaynaklanır. Eğer ruhun bir araya gelip toplanması, parlamaya ve onun çözülmesine konu olmazsa, bu böyle olur. Çünkü parlamaya sebep olan veya parlayan nesne toplanan ruhun incelmesine sebep olur. Değişmeye konu olmayan ağırlığın artmasına sebep olur.

Bazen ruhun ağırlaşması ve incelmesinin sebepleri asıl doğası ile ilgilidir. Aynı şekilde, az da olsa, bazı insanlarda bu durum yaradılıştan vardır. Bazen kuruluğun şiddetinden, dışarı atımın çokluğundan, beynin ön kısmının had derecede zaafından ve hastalıkların oluşmasından ortaya çıkar. Ruh azalırsa, ölüm yakın olur. Ruhun azalması gözün tabakalarının zaafından da kaynaklanabilir. Onların zaafından ruhlarda da zaaf meydana gelir. Lakin dışarıda olan tabakaların zaafından bu durum ortaya çıkabilir. İçte olan tabakalar görme zaafına konu olmaz. Bu sebepten dolayı, görme zaafı bazen tabakanın cevherinde ve bazen de tabakalardaki ruhtan kaynaklanır, yani tabakanın cevherindeki kötü mizaç sebebiyle olur.[472] Buharın onda hapsolmasından veya fazla rutubetle onun karışmasından olur veyahut tabakalarda kuruluk ve kötü yapılanma arız olduğunda ortaya çıkar. Özellikle iris ve kornea tabakalarına bu bozukluk arız olursa, görme zaafı yoğundur.

Görme zaafı tabakanın yüzeyinde daha önceki yaradan kalan izler dolayısıyla da görülür. Gerek izler görünsün, gerekse gizli olsun bu fark etmez. Bunların dışında görme zaafı, tabakanın şeffaflığının

---

472 TM: Tabakanın kötü mizaçlı olması açılmayla, yüzü güneşin renginden veyahud sözkonusu kısımdaki yumuşamadan ve ilkin bütünüyle donar.

çok fazla bozulmuş olması veya garip renklerin müdahalesi ile olur. [Örneğin] sarılıkta korneaya safra gibi sarı bir renk arız olur ve *tarfa (göz kırpma, göz seyrimesi)* hastalığında olan kırmızılık da bunun gibidir yahut da tabakanın doğal renginin puslanmasıyla (karlanmasıyla) ortaya çıkar. Mesela kornea tabakasına renk kaybı arız olup, şeffaflığı artar ve korneanın dış kısmının şeffaflığının bozuk olması dolayısıyla, *ruh-u basireyi (görme ruhunu)* çok fazla ayırt edip, görme zaafının ortaya çıkmasına sebep olur. Bazen de korneaya arız olan şeffaflık havai ve rahatsız edici bir şekilde uyarılmış olup, görme zaafının ortaya çıkmasına sebep olur. Görme zaafı, tabakalardaki vurma (basınç) dolayısıyla ortaya çıkar. Çünkü tabakaların doğal şeffaflığı olduğunda, [bu basıncın] o tabakaya nüfuzu derece derece olmaz; muhtemelen bir defada nüfuz edip, gözün crystalin humoru, baş eklemleri ve burnu şiddetle rahatsız eder; insan buna tahammül edemez; kaçınılmaz bir şekilde, crystalin humor, şekli gerektiği gibi, resmedip, algılayamaz. Ayrıca, tabakalarla ilgili olarak, zarın dönmüş olması, görme zaafının sebebidir; *zufrede (nefesin bir süre tutulması)* olduğu gibi, tabakalarda olan damarların şişmesi ve ağırlaşması sebebiyle de, ortaya bu hastalık çıkar; *sebel*'de *(gözde leke olması, alpugo)* olduğu gibi. Ancak gözbebeği ve tabakaların delikleri görme zaafına sebep olabilir. Eserin çeşitli kısımlarında zikredeceğimiz sebeplerden dolayı, onların boşlukları doğal ölçüsünden daha dar olur yahut da, o boşlukların genişliği doğal olandan daha geniş olursa veya olgunlaşmış doluluk veya eksik doluluk ile doldurulmuş olursa, *su inmesindeki (katarakt)* gibi görme zaafı ortaya çıkar. Biz bunları başka başka kısımlarda söz konusu edeceğiz.

Gözün rutubeti dolayısıyla oluşan görme zaafı şöyledir: crystalin humorun dengede olduğunda sahip olduğu doğal yoğunluğu değişip ağırlaşır veya inceliği artar. Dışta görülen suyu [rengi deniz renginde olmaz]. Muhtemelen onlar mevcut değildir.

Ancak aqueuse humor, crystalin humora göre daha fazla veya daha az ise şeffaflığın azalmasına yol açar. [Bazen de] aqueuse humorun şeffaflığının azlığı diğer rutubetlerin çokluğuna sebep olur.

Ancak aquese humor çok olursa veya eksik olursa, şeffaflığı azalır ve bazen de aquese humor'un şeffaflığının azlığı karışıklık yaratır.

Çünkü dışarıda olan buharlar ve dumanlar o rutubeti bozar. İçeride olan buharlar ve dumanlar, önceki yoldan gelip toplanır. Bu buharlar yayılır. Ancak öncelikli olarak, vitreus görmeye zarar vermez. Ancak bozulma olduğunda cyristaline humora zarar verir. Cryistalin humor da bu durumda görmeye zarar verir. Zira daha öncede de söylendiği gibi, vitreus cyristalin humorun besinidir. Vitreus'un hastalanması demek cyristaline humorun da onun besini olması dolayısıyla, hasta olduğunu gösterir. Ama görme sinirinde *sudde (tıkanıklık)* veya şiş veya yırtık varsa, onlar da görme zaafına sebep olur.

Belirtiler: Bütün olarak, vücutla ortak olan görme zaafı bedendeki mizaç değişmesinden ortaya çıkar. Bunlar bizim bildirdiğimiz belirtilerdir. Beyinle ortak olarak oluşan görme zaafının belirtisi, beynin hastalıklarının belirtileriyle tespit edilir. Bütün olarak havası bozulan görme zaafının beyinle olan ortaklığının güçlü delilleri vardır. Başın üzerine kuvvetle vurma dolayısıyla beyinle birlikte bu hasar görmede de hissedilir. Aynı şekilde, koklamada da, o hasar güçlü olarak hissedilir; ancak işitmede hissedilmez. Bazen işitme aynı şekilde kalır. Görmede bir değişiklik olmamakla birlikte, gözü yummak mümkün olmaz. Göz kapağı açık kalır. Ancak görme kaybı söz konusu olur.

Görme zaafının ruhi sebebinin, incelik ve azlık olduğuna dair özel işaretler vardır. Göze yakın olan nesne tam olarak gözde ağ gibi bir şekil oluşturur. Sonra geçiş düzgün olmaz; dolayısıyla görme tam olamaz. O *İstiska'ya (su birikmesi hastalığı)* sebep olmaz. Ruhun ince ve çok olmasının alametleri yakın ve uzağı tam olarak görebilmesiyle belirlenir. *İstiska-i ruyet* (su birikmesinden kaynaklanan görme bozukluğu) şiddetli olur. Ancak incelik had derecede olursa, cisim ışıklı (aydınlık) olduğu için, bakış sabit olmaz. Belki o aydınlık cisimle parlak ve yüksekte olan görme ruhu tahrik olup, ayırt edici bakışı yok eder. Eğer ruh ağır ve yoğun olursa, o ruh, yoğun olanın geçişini sağladığından, yoluna devam edip tamamlayarak, mükemmel bir şekilde görür. Ama yakında olan nesneyi algılayamaz ve bu konuyla ilgilenen hekimlerin kitaplarında söz konusu ettikleri gibi, görmeyi sağlayan ışık, kendine uygun şekilde hızla, gözden çıkar ve uygun bir şekilde hâsıl olur diye ifade eden hekimlerin zikrettikleri bilinen alametlerine göre, yoğun ruh (görme ruhu) fazla hareket etme özelliği

dolayısıyla, dengesini güç kazanır ve dengesini kazanmış olan ruhun göze geçmesiyle görme de mükemmel olur. Ancak ince olan ruhun uzun mesafede yoğunluğu azalıp farklılaşır ve geçen ruh az olduğunda görme noksan olur.

Ancak hekimlerden gözle ilgilenenler (göz hekimleri), gözden çıkan ışık ışınlarıyla görmenin olduğunu inkâr edip, ışınlarla, geçtikleri hava arasında şeffaf bir ortamın olduğunu ve ışınların göze dönmekle görme hâsıl olduğunu söylerler. Işık ışınlarının durumuna bağlı olarak, görme tam ve mükemmel veya eksik ya da kusurludur. Işık ışınlarıyla ilgili söz konusu edilen sebepten başka bir sebep daha vardır. Bu başka sebep, göz *cyristaline humor'un* hareketinin çok olmasıdır. *Cyristaline humor* içinde hapis olmuş olan ruhun ağırlığını ayırt eder; ince ruh çözülür ve ruh hem ince ve hem az olursa, çözünümü çok olur. Zikrolunduğu üzere, görme bu prensibe dayanır. Bu iki görüşün hangisinin doğru olduğunun kararı hekimleri ilgilendirir. Hekimlerin bu konuyu incelemesi gerekir.

Ancak görme zaafının sebepleri gözün tabakalarıyla ilgilidir. Aslında bilinen sebepleri tabakaların renginden, işlevini iyi yapıp yapmamalarından, uzamalarından, şeffaflığından, gözdeki bozukluktan, küçülmesinden ve gözün üzerinde kavis şeklinde, yani gök kuşağı şeklinde renkleri olan limoni rutubete bakıp, anlaşılır. O tabakalar ve gözün rutubetlerinden görme zaafının sebepleri ve aynı zamanda o uyarı (hastalık veya bozukluğun uyarısı) için gözde olan kuruluk ve engellere bakılır. Ona dışarıdan bakıldığında bu hususlar belirlenebilir.

Ancak bazı durumlarda bozukluğu belirlemek mümkün olmayıp, gözdeki o kuruluk engelleyici olup, insanın gözünde bakışın kusurlu olması hastalığın belirlenmesi için yeterli değildir. Bu işaretlerin bazısı kornea tabakasının, bazıları aquese humordaki rutubetin haline işaret eder. Bu hasta gözde, kuruluk dolayısıyla oluşan incelme daima 2 gözün karşısında sinek gibi nesneler görmesine sebep olur.

Sen hastanın gözünde olan rahatsızlığı ancak göz bebeği hizasında görüp, korneada ve aquese humorda yırtık olmadığını belirlersin. Eğer hastalığın korneayı sardığından şüphe edilirse, o zaman hastalık sadece korneada mı yoksa kornea ile aquese humorun tamamında mı olduğu bilinemez. Ancak, bazen de hastalığın sebebi aquese

humordur. Onun şeffaflığı kaybolur ve buna bağlı olarak, hasta göz seviyesinde dağlar veya çeşitli nesneler, pencereler ve aynı zamanda bunun benzeri şeyler görür. Korneadaki kuruluğun eseri olarak *ceffiye (boşluk)* olan kişiler buna benzer hayaller görür. Bazen görülen hayaller, su inmesi sebebiyle (katarakt) inen hayaller zan edilip, yanlışa düşülür, hâlbuki şikâyet, göze kara su (katarakt) inmesinden kaynaklanmamıştır. Bundan dolayı bu konuyu araştırmak gerekir.

Ancak göz bebeğinin daralması ve göze suyun inmesiyle ilgili açıklamalar ve sinirlerin durumuna dayalı olarak oluşmamıştır. Bilinir ki, gözdeki her türlü bozukluk kuruluktan hâsıl olur; açlıkta bozukluğun derecesi artar. Kusma ve başın üstüne gelen şiddetli sıcaklıktan göz rahatsız olur. Ayrıca, fazla rutubetten de her türlü bozulma arız olabilir. Bazen de bunun tersi söz konusudur.

Tedavi: Eğer görme zafiyeti kuruluk sebebi ile görülürse, iki göz, karşısında daima sinek gibi bir nesne görür. Sen hastanın gözündeki şikâyeti sadece gözbebeği hizasında görüp, korneanın ve aquese humorunun kısımlarında herhangi bir bozukluk olmadığını belirlersin. Hastalık korneanın kısımlarını sarıp oraları kavramamıştır. Ancak hiç şüphe yoktur ki, o hastalık (zaaf) sadece korneada mıdır yoksa *aquese humor* bütünüyle hastalanmış mıdır? Hangisinin olduğu kesinlikle belli değildir. Bazen de hastalık aquese humorda olup, onun şeffaflığı kaybolmuştur. Buna bağlı olarak bir dağ gibi veya benzeri çeşitli nesneler ve pencereler ve aynı zamanda bunun gibi hayali nesneler görür. Korneasındaki kuruluktan dolayı, o tabakadaki kuruluk eseri [gözünde tahribat] olan kişilerde bu hastalık görülür. Çünkü bunun gibi durumlarda hayal görme gibi bir hastalık kişiye arız olur.

Bazen de hayal görmenin kişide göze su inmesi dolayısıyla olduğu tahmin edilerek, yanlış bir tahmin yapılır. Ancak göze su inmesiyle böyle bir şikâyet ortaya çıkmamıştır. Bundan dolayı konuyu tekrar gözden geçirmek gerekir. Ancak göz bebeğinin darlığı ve göze su inmesi konusunda söylenenler sinir konusundaki açıklamalara kadar ertelenemez. Bilinmelidir ki, kuruluktan kaynaklanan bütün bozukluklar açlıkta artar ve aynı zamanda perhiz ve kusma ve de herhangi bir engelde şiddetlenir. Rutubet sebebi ile ortaya çıkan arızalarda durum bunun tersidir.

Tedavi: Eğer görme zaafının sebebi kuruluk dolayısıyla olursa peynir suyu, diğer nemlendiriciler ve *haleb* (yeni sağılmış süt) içirerek, hastanın başına yağlar sürerek tedavi edilmeğe çalışılır. Özellikle, görme zaafı aniden ortaya çıkarsa, söz konusu yağları cilde sürmek yararlı olur. Görmedeki kuruluktan kaynaklanan zaafta, uyku, rahat ve keskin kokulu maddelerin ve özellikle nilüfer yağının uygulanması yararlı olur. Bu ilaçlar tabakadaki kuruluk ile ortaya çıkan görme zaafının tedavisi için kullanılır.

Eğer görme zaafı rutubetten kaynaklanıyorsa, öncelikle kusma, daha sonra söz konusu tedavi uygulanmalıdır. Ancak *hay'in (dam koruğu, sempervivum tectorum)* makul ölçüde verilmesi yararı vardır. Özellikle benzeri durumlarda yararı çoktur. Ancak *hay-ı anif* (bir çeşit dam koruğu) cidden yararlıdır. Gargara ve kurutucular ve keskin kokulu nesneler de yararlı olur.

Görme zaafına kusma da yararlı olur. Sabır yağı ve kunduzhayası yağıyla hazırlanan şurup ve *ıtrifil* (myrobalan electuary, helile ile hazırlanan bir çeşit macun) gibi temizleyici ilaçlar almak, özellikle uyku için yararlıdır. Tedavi perhiz, kol ve bacakları, özellikle de, vücudun aşağı kısmındaki organları, yani ayakları hareket ettirmek ve zapt etmekle şeklinde yapılır; ayaklarda da mesamat vardır. Eğer zaaf durumu, aciliyet gösterirse, söz konusu göz ilaçları alınır. Çok fazla ilaç alınırsa, onlarla birlikte tutan (kabız) ilaçlar da alınmalıdır. Bu tip ilaçlar bu hastalıkta yararlıdır. Göze *tutya (göz ilacı, collyrium)* verilmelidir ve [hoş kokulu olmayan su veya] çörekotu suyu yahut oğulotu ile mayasıl öz suyu ile veyahut o göz ilacı (tutya) kullanılarak ve demir ile yapılan göz ilacı cidden yararlı olur; göz uzun zaman gücünü korur. Gül suyu ile göz ilacı yapılırsa, ısı ve kaşıntı oluşturup, bu nedenle göz zaafına sebep olan ince göz rutubetine yararlı olur. Bunun gibi droglar, muhtemelen görme zaafına yararlıdır.

Bu durumda *zevrak (bir çeşit arpa)*, *şubut (bir çeşit balık), rahme (bir nevi kuş),* kırmızı şarap, ayı ve tavşan, erkek keçi ve asaf (bir nevi çalı), tilki, kurt, kedi ve yabani köpek, koç ve bunun gibi, yani *tu-i* denen kuşun safrası bu kısımda zikrolunan safra ve onların yağlarıyla terkip şeklinde ilaç yapılır; onların yağı yararlıdır. *Huru' (bitki çürüğü veya çalı, palma christi),* nergis, defne meyvesi, süt, süsen, mercan-

köşk, papatya ve *ekhevan (bir nevi papatya)* yağları ve oğulotu suyu ile göz ilacı (damla gibi) yapılması yararlıdır. Yine mutedil ilaçlar göz için yararlı olur. İki kısım helile (halile) çekirdeğinden 30 tane kadar alınır; ovulur ve üzerine bir miskal biber konup, göz hareketsiz bırakılıp, söz konusu ilaçla ovulur; bu tedavi yararlı olur. Mayhoş nar suyu alınıp yarısı kalana kadar pişirilir. Sonra bırakılıp, geri kalanın yarısı asıl drogla karıştırılıp, daha sonra hastaya verilir. Aynı zamanda göz, nar suyu alınıp 2 birim *siffin*'le *(kuru ilaçlar)* tedavi edilir.

Hastanın yoğun harareti olursa, bu ilaç bırakılır ve [her ratl için] 3 dirhem sabır, sivri biber, nışadır ve *elka (bir çeşit tarla kuşu)* ile bir ilaç hazırlanır. Bazen bu terkipten nışadır çıkarılır; diğerleri karıştırılıp güzelce saklanıp gerektiğinde kullanılır. Her ne kadar eskisi yararlı ise de, hepsi de görme zaafına yararlı olan ilaçlardandır. Kırlangıç otu göz ilacı olarak önerilir; alınırken soğan suyu ve balla karıştırılıp, alınırsa yararlı olur. Isıtıcı, güçlü ve yakıcı yakılardan biri de *nesir (büyükçe bir ağzı olan yabani bir hayvan)* safrasıdır. Bunların dışında, bakırdan yapılan yoğun ilaçlar da uygulanır. Bunlardan biri de bir miktar bakırla hazırlanan ilaçtır; o katı maddenin üzerine birkaç damla sirke ve bir damla süt ve bir damla bal damlatıldıktan sonra, o yoğun kütle üzerine zikrolunan *fihr* (kolayca toz haline getirilebilen, pembe ufak top şeklinde yapılar) ile muamele edilir. Bu terkip, siyahlaşıncaya kadar karıştırılır; sonra o siyah terkibin çözülmesi sağlanır. Bilinmelidir ki, pişirilmiş ve terkip haline getirilmiş şalgam, zaafı olan gözü hiddetli kılar. Hatta daha önce mevcut olan görme zaafını ortadan kaldırır ve o tiryakla pişirildiğinde olduğu gibi ve bizim cüzam kısmında pişme şeklini betimlediğimiz gibi, organı pişirip değiştirmeye kadir olan kişi onu o şekilde pişirip, uygularsa, sağlığını korur.

Genel olarak, konuyla ilgilenenler, görme zaafı olanlara benzeri iyi özellikte ilaçlar önerir. Tutya (çinko), şarap, gerekli olduğu kadar pelesenk yağı alınır. Zikredilen maddeler alınıp, pelesenk yağı üzerine uygulanır. Sonra şarap da uygulanıp gerektiği üzere, o terkiple göz iyice ovulur. Bir ilaç daha vardır ki, onun yararı büyüktür. Hatta o ilacı alan kişi için, güneş küresine sürekli bakmak mümkün olur ve o bakıştan ona herhangi bir rahatsızlık gelmez, denir. Onun reçetesi şudur: yasef taşı, mıknatıs taşı, *hacer-i ahatis*, beyaz şap, se-

def otu, papatya, yarpuz ve *kendis (deniz kenarında yetişen tuzlu bir bitki, glasswort)*. Zikredilenlerin hepsinden birer kısım alınıp, akbaba safrası ve engerek safrasından da birer kısımla birlikte bir göz ilacı hazırlanır. Başın sıvanması, okşanması yararlı olur. Özellikle, başa yapılan bu uygulama çok yararlı olur. Her gün başa birkaç defa mes yapmak; saçı tarar gibi başı sıvazlamak gerekir. Çünkü bu şekilde başı okşamak, ovmak gözdeki onu açan ve görmeyi sağlayan maddeleri hareketlendirir; gözü güçlendirir. Özellikle şap, gözü ve görmeyi destekler ve sıhhatini çok iyi korur olur. Mide buharının rutubetinden şikâyeti olan ve bu zararlı maddeyi alan kişiye daha önce pelin otu yedirmeli; ballı sirke, soğan ve diğer drogları verip midede olan gereksiz maddeleri parçalamalıdır. Bundan dolayı, bunları almak gözler için yararlıdır. Özellikle söz konusu edilen hastalıklara çok yararlı olur.

İkinci Fasıl
Görme Zarının İşlevleri Hakkında

Görme zarının 3 fonksiyonu vardır. Yiyeceklerin hareketinin işlevi ve besinlerin tüketilmesinin şartları bunları etkiler. Ancak gözün fiilleri ve hareketleri onlarda olan boş nesnelerin hepsini görmede yönlendiricidir. Bütün olarak, ortak olan nesnelere çok bakmak ve tek tek ince hatları okumak da yararlı olur. Ama işleri dakik olur. Doluluk üzere iyi ve güzel şeyler yiyip üstüne uyumak da fevkalade zararlıdır. Muhtemelen görme zaafı olan kişilerin yiyecekler hazmedilene kadar uykuya sabretmeleri ve yemek üzere hemen uyumamaları gerekir. Her doluluk, aynı zamanda doğası kuru ve boş olan şeyden daha zararlıdır. Tuzlu, ekşi ve akıcı kan gibi olan zararlı şeyler göze de zarar verir.

Bundan dolayı midenin kusup temizlenmesi yararlıdır. Maddeler beynin uyarılıp, gözden atılması sebebiyle görmeye zarar verir. Eğer o kişinin kusması gerekli olursa, onu kusturmak önemli olursa, yemek yedikten sonra, onu kusturmak, görme zaafı olduğunda sıcak suyla hamam yaptırmak, çok fazla uykusuzluk ve şiddetli üzüntü (çok ağlamak) ve çok perhiz yapmak iyi olmayıp bu durumda özellikle hacamat yapılmalıdır. Aynı zamanda, besin maddelerinden tuzlu ve ekşi ve baharat, mide ağzını sıkıntı veren besinlerin tamamı ve ağır

kuvvetli şarapların hepsi zararlı olur. Pırasa, soğan, fesleğen yemek, zeytinyağı, soğan, lahana ve mercimek yemek de zararlıdır.

Üçüncü Fasıl
Aşa (Gece Körlüğü)

Görme gece mümkün olmayıp, gündüz görme bozukluğuna *aşa* (gece körlüğü) denir. Bu hastalıkta gündüzden sonra, görme zaafı yavaş yavaş zayıflar ve gece iyice zaafa uğrar. Bunun sebebi gözün rutubet miktarının doğal miktarından fazla olması ve ağır, yoğun ya da gözün tabakalarında yaşlılığa (30-50 yaş arası) bağlı arazları olmasındandır. Karanlıkta hasta fazla göremez. Genellikle göz bebeği küçük olan gözlerde daha çok görülür. Çünkü o özellik, gözün yaradılışında az rutubet olmasından kaynaklanır. Bazen de mide ve beyinle ortak arazlardan kaynaklanır Ortaklık sebebiyle olduğunda senin de bildiğin daha önce zikredilen sebeplerden kaynaklanmıştır.

Tedavi: Bu göz bozukluğu olan kişinin maddeleri çok olursa *kıfal* (baş damarları) ve *mahlar* kan alınır. Bilinmelidir ki, kusturucu, dışarı atan maddeler tekrar tekrar alınır. Bazen kısa mahmud otu ve kunduzhayası ile kusturulur. O kusmanın yararı olur ve yemekten önce şarap içilir veya *zufra (altın bukle, Iphionasps)* ve kuru sedef otu toz halinde alınır ve yiyecek tamamen sindirildikten sonra eski şaraptan uygun miktarında alınır.[473]

Keçi karaciğeri ateş üzerinde kebap yapıldıktan sonra, bıçakla o pişmiş karaciğer alınır. Bu denenmiş ilaçlardandır. Karaciğerden elde edilen rutubet alınıp, üzerine Hint tuzu, sivri biber üzerine ekilip hastaya verilir. Bazen de ateş üzerinde karaciğer kebap yapılıp, söz konusu ilaç alınıp hasta onun buharına tutulur. Daha sonra hastaya karaciğer yedirilir. Bunların hepsi hastalığın tedavisinde yararlıdır. Bazen de karaciğer parça parça kesilip, ondan yakı yapılır. Sivri biberden de yakı yapılıp karaciğer yakısının iki katı arasına konur. Biber yakısının alt ve üstüne karaciğer yakısı konur. Bundan sonra, uzaktan ateşe tutulur, ancak pişirmekte mübalağa etmemelidir. Daha sonra ondan biraz alınıp yakı yapmakta kullanılır. Tavşan karaciğeri,

---

473 TM: Bu kısımda kaydedilmiş ilaçlardandır.

keçi karaciğeri gibidir ve yine bununla birlikte sivri biber de alınıp; 3 adedi diğer ilaçla birlikte kullanılır; safra kesesi de bu konuda yararlı olur. Sonuç olarak, bu ilaçları almak yararlıdır. 3adet biber, yani karabiber, beyaz biber, sivri biber alınıp toz olana kadar ezildikten sonra az miktarda afyonla karıştırılarak tedavide kullanılmalıdır.

Biberle hazırlanan ve toz şeklinde kullanılan göz ilacı Mısır mumudur; bal ile karıştırılırsa yararlıdır. Rezene suyu ile alınıp, göz ilacı yapılıp, uygulanır; gözü uzun müddet yummak çok yararlıdır. Balla, ona şap ve nışadır ilave edilerek daha güçlü bir göz ilaç yapılır. Eşekhıyarı öz suyunun etkisi eşek baklasıyla kertenkele haşlaması yararlı olur. Kil lapası ve zencar lapası da yeterlidir. Bir kısım biber ve yılan 3 kısım alınıp balla macun haline getirilip uygulanır. Herhangi bir engel yoksa 2 göz köşesi damarlarından bildiğin gibi kan alınması da yararlıdır.

Dördüncü Kısım
Cehre (Gündüz Körlüğü)

Cehre gündüz körlüğü şeklinde belirlenen bir göz bozukluğudur. Onun sebebi ruhun inceliği ve çok az görebilme sebebiyle ortaya çıkan bir şikâyettir. Ne zaman görme ruhu ince ve cidden az olursa, gündüzün ruh dağılır ve görmeye kadir olamaz. Gece ruh toplanır ve görme mümkün olur. Bazen de gündüz görememenin sebebi çok ışık olmayıp, az olduğunda, gece gördüğü gibi gündüz karanlıkta da çevreyi görür. Ancak, yoğun ışıklı olan ortamda göremez.[474]

Beşinci Kısım
Hayalât (Hayal Görme)

Hayal görme şikâyetinde gözde biraz renk hissedilir. O renk öyle hissedilir ki keskin ve yoğundur. Hayal görmenin sebebi gözde olan kristalin humor ile görme fonksiyonu arasındaki şeffaflık derecesinin yeterli olmamasıdır. Bazen bir şeyi bir misli ile görür. Görme gücü olan kişiler zekâları sayesinde durumunun aksine görme gücü olanlar gibi idrak eder. Onun görme zekâsının gücü yeterlidir; sinirlerinde

---

474 ***Tedavi***: Gece görmeyen kişiye ağır yiyecekler vermek gerekir. Bir dereceye kadar ağır yiyeceklerle beslemeyi burada tekrarlamak gereksizdir.

herhangi bir güç kaybı yoktur. Muhtemelen, onun görme yolunda bir araz olabilir. Bu kısmın anlamı şudur: havada bazı şeyler olabilir. Görmeye yakın boşlukta onun gibi boş nesneler olur ve o boşlukta görmenin ulaştığı güç ve hasta zekâsı onu ancak yakınlaşınca idrak eder; ortam ve hislerin zaafını idrak edemez. Ancak bu bilgiye göre hissi zayıf olanların onu hissetmesi mümkün olmaz. Lakin görme kabiliyeti güçlü olanların gözünde his olup, kişi onu tahkik edemeyip, görüntü ortaya çıkar ve nadiren kaybolur. Aynı şekilde, gözün içinde az miktarda buhar olur. Çünkü insanın mizaç ve doğasının gücüne uygun olarak, gözde ve diğer organlarında buhar oluşur. Zeki ve his olarak olgunlaşmış olan kişiler yeterli güç ve buhara sahip olup, onların nesnenin hayalini oluşturmakta herhangi bir sorunu olmaz. Bu kişilerin söz konusu edilen görme fonksiyonunda zararlı hayalleri çok olmaz. Ortalama his gücü olan bazı kişiler hayali (görüntü) idrak ederler.

Ancak hayalin (görüntü) oluşmasında bozukluk oluşması bazen tabakalardan dolayı bazen de rutubetlerden kaynaklanır.[475] Ancak gözün tabakalarında olan sebep, kornea üzerinde cidden gizli bozukluk olmasıdır. Bunlar, daha önce olan yaralar ve bozukluklar ve bunun gibi nesneler olabilir. O eserler çok gizli olduğundan bakanlar gerçekten göremez ancak, korneada hayal şeklinde görüntü ve imaj oluşur.[476] İlk sebep gözün rutubetidir; gözün dışında oluşmaz. Muhtemelen rutubet cevheri kendisi dönüşerek oluşur. İkinci sebep gözün dışında rutubet olmasıdır ve görme bu rutubetten etkilenir. Gözün bazı kısımlarında bu rutubetin etkisiyle mizaç bozukluğu ortaya çıkar ve gözün şeffaflığı kaybolur. Bu kötü mizaç soğuktan veya rutubetten oluşur ya da kısımlarının sıcaklığından dolayı arız olup, ancak rutubet o gözdeki o sıcaklıkla uyarılıp, kaynamakla hava cinsinden olanı tutar. Hava cinsinden ve şeffaf olan madde şeylere karışıp onun

---

475 TM: Gözün tabakalarında olan sebebi budur: kornea tabakasında ciddi gizli bir sorun vardır. Öncelikli olarak bu tabakadaki bozukluğun sebebi daha önceki ateşli hastalığın bıraktığı izdir. O eser kafasında ışık algısı olmasını ve bu kusur beynin karıncığında da aynı şekilde kendini gösterir.

476 O eserlerin altında olan bozukluklar örtülü (saklı olup) dışarıdan hissedilmez.Aynı şekilde, o izlerin altında olan saf hava ve dışarıda olan nesnelerden bir kısmı bile hissedilemez; o kısımların yeri söz konusu olan izlerinaltında olmak layık olur ve o izler bulunduğu yerde şeffaflığı iptal ederek söz konusu olan araz ortaya çıkar.

rengini beyaza döndürür ya da rutubet kısmı bozuk mizaç dolayısıyla yoğunlaşır ve toplanıp kuruluk oluşturur.

Ancak gözün kısımlarını dışarıdan etkileyen ikinci sebep gözün rutubetine dışarıdan karışanlardan kaynaklanır. Bunlar bazen gözün rutubetinde kararlı ve sürekli olmaz; bütün vücutta, vücuttan çıkan buharlar gibi ve mide ve beynin buharları gibi olur. Çünkü buharlar çok ince olduğunda karışır ve ince olan buharlar sabit bir yerde çözülmez. Bunun gibi buharlar, kusma ve şiddetli sıkıntını arkasından oluşan göz rutubetlerinde söz konusu edildiği gibi, görmeye müdahale eder yahut gözün rutubetine müdahale eden şey geçici olamaz. Belki gözün kısımlarının maruz kaldığı rutubet temkinli olur.

Bundan dolayı olan göze su (kara su) iner ve zikrolunan hayallerin kimisinin miktarında çeşitlilik olup, küçük ve büyük olur. Bazen bu rutubetin çeşitli kıvamı olup, ortaya çıkarması için ince olması yeterlidir. Görüntü de çeşitlidir; çözülmüş kısımlar yahut yoğunlaşmış tabakalar, böcek ve sinek şekillerinde ve bazı kere de iplik uzun ve uzun tüyler şeklinde olur.

Görüntü ve Hayalin Kesişmesi

Belirtiler: Bu hayallerden zekice hisler dolayısıyla arız olanların belirtileri şunlardır: arız olan hayaller. Bunlar (görüntüler) yeterlidir. Bu görüntüler tek yoldan ve açık ve seçik bir şekilde olmaz. İnsanın sağlıklı görme süresince, görüntüler belirgin bir şekilde oluşur, görülür ve ondan insana zarar gelmez. Kornea sebebiyle arız olan hayaller zikrolunan sebeplerin varlığını gösterir. Bu sebeple oluşmuş olan hayal örtülüp, eksilmez; bir karar üzere sürekli olur. Görmede ve gayrette bir zerre bile geçmez. Aquese humorda ortaya çıkan hayal alameti şöyledir: o hayalin süresi uzun olur ve büyük bozukluk oluşmaz. Kötü ateşin arkasından bu hastalık ortaya çıkar yahut soğuktan veya çok fazla ısıtan sebeplerin arkasından hastalık görülür. Aqueus humor sebebiyle imgeler ortaya çıkar. Özellikle kornea berrak ve saf olup, aquese humor yoğun olmazsa, o zaman aquese humor sebebiyle ortaya çıkan görüntünün o sebepten (hastalık sebebiyle) ortaya çıkmasına sıkça rastlanır.

Çünkü kornea bu hal üzere bir görüntü oluşturup artırıp eksiltir; görüntünün aquese humor sebebiyle oluşması göz bebeğine dayalı-

dır. Ancak mide buharları cismin görüntüsünün ortaya çıkmasında etkilidir. Bu görüntülerin ortaya çıkmasından haberdar olmasının değişimi, sindirim, doluluk ve hareketleri sırasında, o görüntünün oluşturduğu heyecandan anlaşılır. O görüntüler baş dönmesi ve sıcaktan oluşan ve baş sersemliğinde ortaya çıkan görüntülere benzer. Bu durumda bir denge olmayıp artıp eksilme olur. Bu durum sadece tek gözde olmaz. İki gözde de bu durum ortaya çıkar. O dışarıda oluşan görüntülere yakın olursa, söz konusu edilen gerçek işaretler sabit olur; dışarı atma şeklinde ve aynı zamanda, yakılarla dışarı atmakla ve latif besin maddeleriyle beslenmekle, sindirime yardımcı olarak az çok görüntülerin gerçekten buhar cinsinden olduğu belirlenir. Aquese humor ve diğer göz tabakalarında kuruluk olduğunda oluşan görüntülerin işaretlerini görme zaafı kısmında öğrendin.

Sağlıklı ve iyi bir durumda olan gözdeki görüntü altı ay kadar sağlıklı bir şekilde olursa, onun sürekli olduğundan emin olunur; korkulmaz. Ancak göze kara su inmesinden (katarakt) önce olan görüntüde, sahibinin gözünden azar azar sıvı damlar. İnen sıvı geçinceye kadar zaman zaman gözün gücü artar. Hatta tekrar ona su iner ve görüntü başlangıcından suyun inişi 6 ayı geçmez. Bu şikâyeti olanlarda çözülme nadir olur. Sen görüntünün zaman zaman yok olduğunu ve bazen de belirginleştiğini görürsün; görüntü artar ya da eksilir. Bunun gibi görüntüler katarakt olmadan önce incelenmelidir. Aynı zamanda görüntüler sabit olup, ancak başarılı bir şekilde mevcut zararlı maddeyi atamazsa, bilmelisin ki kesinlikle gözdeki şikâyet katraktır. Eğer uzun süre görüntü sabitse ve görmede zaaf yoksa bilmelisin ki katarakt yoktur.

Tedavi: Tedavide amaç katarakt olmadan önceki görüntüleri elde etmektir. Onun tedavisinde dikkatli olmak gerekir. Ancak kuruluktan oluşan diğer görüntülerde çoğunlukla, senin de bildiğin gibi, rutubetli madde verilmesi yararlıdır. Eğer görüntü sebebi rutubet yahut da kuruluk özelliği olan diğer nesneler olursa gözü parlatan göz banyoları (göz ilaçları) vermek hastaya yararlı olur. Ancak kataraktın başlangıçtaki tedavisinde, ilkin beden ve özellikle midenin temizlenmesi gerekir ve sonra başı temizlemek gerekir. Gargaralar ve burundan verilen (koklatılarak verilen, sternuatory) ilaçlar ve rahatsız eden ilaçlar verilmesinin oradaki rahatsız eden maddeyi temizle-

mekte yararlı olduğu bilinir. Aksırtan maddeler ve burnu temizleyen maddeler ile hareketli hale geldiği için oradaki gerekli maddenin inmesinden ve göze uygun suyu harekete getirmesinden korkulur. Özellikle de sinirler ve [korneada olan sıvının harekete getirilmesinden çok korkulur.

Bilinmelidir ki, bu kısımda kullanılan lapaların terkibinde çoğunlukla kantaron ve hıyar bulunması yararlıdır. [477]Temizleme işlevinde güvenilir ilaçlar kısmında sen baş tedavisindeki yararlı olan ilaçları öğrendin. İlgili kısımlarda oluşan sıkıntıları iyi düşünülmüş lapalar ve sıkıntıyı gideren haplarla temizlemek, bu şekilde olup, cidden söylendiği gibi uygulanmalıdır. Nazik ilaçları sadece gülsuyuyla alıp, onun benzeri göz ilacı yapıldıktan sonra, tenkiye yapılmalıdır ve katarakt olduktan sonra kulak ardında olan arterden kan almak yararlıdır. İlkin gevşetici ilaçlarla tedavi uygundur. Bal ile rezene karıştırılıp, mercan köşk bitkisinin yağı ile muamele edilmelidir; katarakt başlangıcında bu terkip yararlıdır. Keten tohumu ile göze ilaç yapmak da uygundur.

Bu gevşetici ilacın alınmasından sonra ballı sirke ve benzeri terkip şeklindeki ilaçlar azar azar verilmelidir. Bu alınacak terkip şeklindeki ilaçlardan birisi şöyledir: Ballı sirke 3 kısım, beyaz çöpleme, şeytantersi onar kısım, on ölçü balla karıştırılıp, hastaya verilir. Bu da denenmiş olan ilaçlardandır: yakılmış cengel başı balla göze uygulanır. Hatta çengelin başı yakılıp bal ile göz tedavisinde uygulanır. Daha güçlü bir ilaç şöyledir:[478] Dövülmüş çivit yaprağı ile gözü ovmak (mes etmek) katarakt tedavisinde övgüye değer bir tedavidir. Aynı zamanda *istifkan yakısı* ve görme zaafı kısmında zikrolunan safra uygulaması da yararlıdır. Bundan da güçlü *umilaus* denen göz ilacı ve *Akrabadin*'de söz konusu edilen göz ilaçları safrayla birlikte uygulanır. Aynı şekilde *Oribasius ilacı* rezene suyuyla ve mercanköşk yakısıyla *sarus* merhemi vücuda sürülür ve pelesenk yağı da yararlı olur.

Boğa safrası ve beyaz biber alınır; 2 haftaya kadar bir bakır kap içine konup, 10 birim sirke üzerine ilave edilir. İki defa pişirilmiş safran, yabani kaplumbağa safrası ve pelesenk yağından her birin-

---

477 TM:Baş Tedavisi

478 TM: Safra kesesi yakısını göz ilacı yapıp göze uygulamalıdır.

den ikişer dirhem olmak üzere alınıp, söz konusu boğa safrası ile karıştırılıp bir araya getirildikten sonra, onunla göze ilaç yapılır. Bir başka reçete şöyledir: çöpleme bir kısım, şeytanboku bir kısım ve *ballı sirke* bir kısım olarak alınır; hepsi toplam on kısım oluşturur. Bunun üç kısmından lapa yapılıp göz ilacı olarak kullanılır. Bir başka reçete ise şöyle verilmiştir: beyaz çöpleme, amonyak zamkı ve biberden birer kısım alınıp karıştırılır. Bu ilaçtan 3 kısmı turbun özsuyu ile yakı yapılarak verilir. Balıktan ve buhar halindeki ağır besinlerin öz suyundan ve de fazla miktardaki şaraptan, kan alma ve hacamattan kaçınılmalıdır. Şiddetli sıcaklık mizaca ters olup, tedavi ertelenemez, ancak söylenenler ve uygulanan bu ilaçlar ona uygun değildir.

Altıncı Kısım
Gözbebeği Büyümesi

Göz bebeğinin (pupilla) genellikle genişlemesi ve büyümesine *intişar* denir. Bu intişar baş ağrısının yoğunlaşmasının arkasından görülür. Darbe ve çarpma gibi bazı kötü olgular sonucunda ortaya çıkar. Bazen de göz bebeğinin kendisinde olan aquese humorun üçgen şeklinde göz kapağına doğru yayılmasından ortaya çıkar. Bu hastalık göz bebeğinde görülen bir hastalıktır. Göz bebeğini aquese humorun tahrik etmesi ve göz bebeğinin hareket edip yayılması sonucunda görülür. Aquese humorda kuruluk arız olsa onun yayılması gerekir, ancak onun belki bizzat yayılması gerekmeyebilir; belki aquese humora kuruluk arız olduğunda göz bebeğinde de kuruluk oluşur. Göz bebeğinde kuruluk oluştuğunda ona tabi olup, göz bebeğinde ve göz kapağında da kuruluk olur. Göz bebeğinde kuruluk görüldüğünde göz bebeği etrafını çekip uzatır ve bu gibi uzama ile göz bebeğinde genişleme oluşur. Bu durumda ortasında delik olan tabakada kuruluk oluşmuş ve o uzamıştır. Bu şekilde deri delik etrafında onun çevresine doğru uzar. Burada delikte genişleme oluşur. Muhtemelen göz kuruluğunda göz bebeği çok genişler. Bazen de göz bebeğinin genişlemesinin sebebi rutubet olur; göz bebeğinin cevherine nüfuz edip, onun altına girer ve onun ağırlaşmasına ve yoğunlaşmasına sebep olur. Göz bebeğinin altına rutubet çekilir ve bu ağır ve yoğun madde o kısmın uzamasına sebep olur; gözbebeği genişler ve yayılır.

Bazen de göz bebeğine şiş arız olup onun uzamasına sebep olur ve bu uzamadan gevşeklik oluşur. Bazen de göz bebeğinin durumuna bağlı olarak, doğal olarak göz bebeği daralır; şeyleri daha küçük görür. Bu bir hastalıktır. Bazen göz nesneleri göremez. Şüphesiz bu durum göz bebeğindeki genişlemedendir. Hatta bu genişleme, yayılma dolayısıyla görme sınırlı hale gelebilir.[479]

Belirtiler: Genişlemenin gruplarının belirtileri görme zaafı kısmında ele alındı.[480]

Tedavisi: [Sinirlerin] dağılımı ile ilgili hastalığın tedavisi olmaz. Kuruluk dolayısıyla ortaya çıkan şikâyetler daha önce adı geçen tedavi şekilleriyle tedavi edilir. Rutubetten olanlara, vücutta çok madde varsa, kan alma yararlı olur. Organdan maddeleri atılması için dışarı doğru çekilerek gözün köşe damarlarından kan almak yararlıdır ve baş damarlarından kan alma ve akciğeri besleyen damarlardan kan almak da yararlıdır. Senin daha önceden bildiğin dışarı atan maddelerin hastaya verilmesi de yarar sağlar. Tuzlu su ve tuza doymuş nesneler başa uygulandığında, özellikle sirke ile karıştırıp başa uygulansa, yararlı olur. Zararlı maddelerin dışarı atılması için müshillerin verilmesi genellikle uygulanmamalıdır. Çünkü çoğunlukla bu durumda güç zayıflar ve onda geçerli olan dışarı atma yapılamaz. Ona uygun olan muhtemelen her 10 günde bir kere 1 dirhem veya 1,5 dirhem *kokaya* hapı vermekle yetinmelidir; bu onun dışarı atmasını yeterli kılar. Onun besini üzüm suyu ile ekşi sudur. Genişleyip, yayılan göz bebeği için daha sonra göze tutya uygulanır.

Göz bebeğindeki genişleme için katarakt kısmında kullanılan ilaçlar verilir. Uyku onun için yararlıdır. Kafanın arka tarafından hacamat yapılarak maddenin arkaya çekilmesi de yararlı olur. Has-

---

479 TM: Bazen de göz bebeğinin şuası artar ve mutediye hiçbir şey kalmaz. Göz hiçbir şeyi göremez. Genişlemiş olan göz bebeği görme ruhu ayırt edici olamaz ve çözülme dolayısıyla ve vurmayla ve vurmadan dolayı olan yayılmanın genel olarak, tedavisi de yoktur. Göz sinirinin(optik sinir) sebep olduğu genişlemelerden birinin [tedavisi] de zordur.

480 TM: Ancak optik sinirin yayılmasında (dağılması) oluşan bozukluklarla ilgili açıklamalar daha sonra ele alınacaktır. Burada sinirin tabakalardaki dağılımına bağlı olarak ortaya çıkar.

taya kafasının arkasından vurulursa-yararlı olur. Onun öncelikli ilacı kan alma ve daha sonra başın üstünden hacamat yapmaktır. Daha sonra hastaya soğutucu ilaçlar verilir. Kabuksuz bakla ile ilaç yapılır. Onunla yapılan lapadan başka arpa yaprağı, söğüt yaprağı ile yahut da hindiba suyuyla ıslatılıp lapa yapılır yahut da bir kısım gül yağı ve şurubu ile lüle gibi yapılıp vurulmuş olan yere yumurta da katarak yakı yapılır. Şeffaf göz bebeğinin yayılımı ile gözyaşları damla damla akar. Bu durumdaki göze üçüncü günde süt damlatılır. Genel olarak, güçlü göz ilaçları ile tedavi olunur. Genel olarak, yayılmış şiş için kullanılan ilaçların dışında olan ilaçlarla tedavi edilir ve üçüncü günden sonra bu lapa uygulanır: Kendir, safran ve sarısakızın her birinden birer kısım alınır; arsenikten yarım kısım ilave edilerek ilaç hazırlanır.[481]

Göz bebeğinin Genişlemesi Hastalığında Yararlı İlaçlar

Bu ilaçlar u*mur-u yasefiyat* dedikleri göz bebeği hastalıklarının tedavisi için yararlıdır. O yararlı ilaçların reçetesi şudur: çocuk safrası ve gergedan safrası ikişer miskal, safran bir dirhem, 170 adet biber, süsen suyu beş miskal veya 3 miskal yeteri kadar balla ve rezene suyuyla karıştırılıp göz ilacı yapılır. Bu ilaçtan yarım miskal vurulan yere turp suyuyla birlikte uygulanır; kuruyuncaya kadar devam edilir. Yine erkek keçi safrası 1 miskal, ayı göğsü veya kuru kertenkele göğsü 1,5 miskal, Hint sümbülü 1 miskal ve biber ve gergedan safrasının her birinden ikişer miskal olmak üzere alınır; safran bir miskal, amonyak zamkı ½ miskal, beyaz çöpleme 1 miskal. Bunların hepsi rezene suyuyla muamele edilip, balla karıştırılır. Ama bu terkip sadece damarların genişleyip, farklılaşmasının tedavisinde kullanılmaz, bazen burada da kullanılır. Kafanın üzerinden hacamata devam edilir ve kurutan ilaçlarla göz ilacı yapılır.

Yedinci Fasıl
Gözbebeği Darlığı

Gözbebeğinin normalden daha dar olması veya darlaşmasına *gözbebeğinin darlığı* denir. Bu durum eğer doğal olursa sağlıklı olur; eğer

481 TM: Bu ilaçlar alınıp hepsinden yakı yapılır.

hastalık dolayısıyla olursa, kötüdür ve bozukluk daha çok göz bebeğinin genişleyip yayılmasında görülür. Bazen de dar gözbebeğinde tıkanıklık oluşur. Bazen gözbebeği darlığı kuruluktan dolayı olur; korneanın kuruluğu ile büzülüp kasılır. Gözbebeğinde darlık veya tıkanıklık oluşur. Bazen de gözbebeğinin darlığına sebep korneaya rutubet arız olması ve o rutubetin yayılmanın aksine kornea cevherinin etrafından ortaya doğru ve gözbebeği tarafına doğru uzanıp gözbebeğini daraltmasıdır. Bu kişinin bakışı boştur; darlığı asıl darlıksa göz bebekleri dar olur. Bazı kere de gözbebeğinin daralmasına aquese humora arız olan kuruluğun şiddeti sebep olur. O kurulukla da tabakanın kaybolması ve gözde çıkıntı olması dolayısıyla, bu duruma uygun olarak aquese humour zıt tarafta toplanır. Bu şekilde olan darlık çoğunlukla kuruluk dolayısıyla olur.

Belirtiler: Onun belirtisini gözün zaafı kısmında biz zikrettik.

Tedavisi: Kurulukla arız olanı daralma, rutubetlendirmeyle tedavi edilir. Örneğin rutubetli olan damlalar, vücudu ovmak için kullanılan ilaçlar gibi sıvı ilaçlardan senin bildiklerin tedavide kullanılır. Ona yararlı olan ve zarar vermeyen sütlü besinler ve yağlı yiyecekler hastaya verilir. Bazen rutubetli maddelerin göze çekilmesi için sıcak olan bir şeylerin verilmesine ihtiyaç vardır. O ilaçlar baş, yüz ve göz hastalıklarında verildi. Göz bebeği doğası gereği deliktir. O rutubetli maddeyi göze çekmek için çalışır, çünkü rutubetli maddeyi sarf etmek zorundadır. Bazen de zararlı olur. Sen göz tedavisinde çeken ilaçları kullanmalısın.

Rutubetli maddelerin verilmesine tedavi boyunca devam etmelidir. Rutubetli yiyecekleri, göz ilaçlarını görme zaafı, katarakt ve hayalat kısımlarında biz zikrettik. O tertiplerden biri de bu zaaf için ilaç olarak kullanılabilir.[482] Burada kullanılan terkiplerden birisi şöyledir:

---

482 TM:Bir başka nüshada şöyle bir açıklama vardır: zencar 4 miskal, eşk 2 miskal, sümbül 3 miskal, sang 1 miskal. Bu droglar balla yakı haline getirilip, hasta için kullanılır. Gözbebeğinde darlık olanlara onu verdik. Korneada yara olup demle oluşmuş olanlar, yara gaire değildir. Onda daha sonra göz bebeği darlığı oluşmuştur. Bu tip hastalığı olanlara ben kristalin humoru inceltecek ilaçlar veririm. Ona verilen ilaçların çözücü özellikte olması gerekir. O çözücü olan ilaç balla birlikte rezene öz suyu ile rutubetlendirilir. Benim tedavi ettiğim kişilerden biri tam olarak sağlığına kavuştu; hatta önceki sağlıklı görme kabiliyeti geri döndü.

yeşil bakır pası ve amonyak zamkı; her birinden bir kısım, safran bir kısım, 3 kısım sabır, beş kısım misk. Bir başka terkip amonyak zamkı 2 miskal, yeşil bakır pası 4 miskal, safran 2 miskal, zamk 1 miskal alınıp balla bunların karışımından yakı yapılır. Bir başka terkip: Biber ve amonyak zamkı, her birinden ikişer kısım, pelesenk yağı ile karıştırılır. 1 kısım safran ve bir kısım bu ilaçların karışımından alınıp, ilkin amonyak zamkı, sonra rezene suyu ile karıştırılıp, üzerine pelesenk yağı dökülür. Bal ile bu terkip macun haline getirilir. Bu yararlı bir terkiptir.

Sekizinci Fasıl
Göze İnen Su (Katarakt)

Bu hastalık tıkanıklık dolayısıyla ortaya çıkar. Hastalık ciddidir. Su dedikleri *rutubet-i garibe*'dir; göz bebeğinde oluşur ve aquese humor ile kornea tabakası arasında olur. Bu rutubet gözün görmesini tıkanarak engeller. O rutubet nitelik ve nicelik bakımından bazen farklı olur. Ondaki zıtlık dolayısıyla garip bir rutubet olup, gözbebeğinin görme işlevini engeller. Kişi gözünün önünden geçen nesneleri göremez. Bazen de göz bebeğinin rutubeti nispeten az olur ve gözbebeği tamamen tıkanmaz. Belki bir tarafı tıkanır ve bir tarafı kalır. Göz, gözbebeği hizasında olanları göremez ve aksi taraf hizasında olanı görmesi mümkün olur. Tam olmayan tıkanıklıktaki göz, bazen nesnenin yarısını ve kısmen görür. Bazen de göz görmez hale gelir. Ancak göz bebeği görüntüyü naklederse görmediği tarafı görür ve görmesi gereken taraftakini görmez. Bazen sadece gözünün önünden geçen cismi görür. Eğer gözün önünden geçen cismin imajı gözbebeğinin açık olan kısmından içeri alınırsa ve gözbebeğinde gerekli olan rutubet eksik olduğunda, görüntü nereye isabet ederse orada etkili olur. Ne zaman görüntü gözbebeğinin yukarısına ne zaman altına, sağına ya da soluna isabet ederse, alınması gereken görüntü elde edilemez. Bazen de rutubet deliğin ortasında merkez daire gibi olur ve etrafı açılan daire şeklinde olur. Bu şekilde olan göz geçen görüntüyü alır ve görür, fakat geçenin ortamını göremez. Belki ortamda kuvvet ve hava gibi nesneyi görür, yani o kişinin görüş ortamında görmeye mani bir karanlık vardır, diye tahayyül edilir.

Ancak o yakın rutubetin zıtlığı bazen kıvamında olup, o rutubet bazen ince saf ve bazen de cidden yoğun olur. İnce saf olduğunda Güneş örtülmez ve bazen cidden alışılagelenin zıddına bir durumda olup, buna bağlı olarak, göz farklı renkte olur. Kimisi hava renginde, kimisini yoğun beyaz ve kimisi de inci rengindedir. Bazısı da beyaz olup, mavimsi beyaza meyilli olur. Bazısı sarı ve bazısı siyah ya da toz renginde olur. Renk açısından ilaç olarak kabul edilen hava ve beyaz inci ve az miktarda maviye ya da yeşile yakın renge meyilli olan ve bazen altın tozu rengine yakın olup, bunların dışındakiler tedavi edilebilir. Ancak rengi yoğun beyaz ve maviye ve bulanık ve yoğun sarı olanlar göz damlası ve diğer göz ilaçlarını kabul etmez.

Yoğun sıvı grubundan olan bir grubu, cidden katı olur. Hatta nefesin rutubeti cinsinden olanlar dışarı çıkar ve tedavi edilenlerin hızla farklılaşıp toplandığını belirlersin. Bu kıvamda gözde biriken suyun kadehe (özel göz kadehi) indirilmesi istenir. Lakin zikrolunan işe girişildiğinde her zaman o su üzerine parmak basılsa suyun kıvamını bilmek için oraya kadeh uygulaması yapılır. Zira göz kadehi diye bilinen bu aletle su alınır ve daima muayene için su üzerine parmak basıldığında ince bir su fark edilir. Onun aletle alınmasında bu durum etkili olmaz. Onun için, bazıları suyun kıvamını bir başka yolla sınar. O sınama şöyledir: o göz üzerinde bir parça pembelik olur. Bu kısma şiddetli üfleyip bu pembeliği göz bebeği üzerinden kaldırıp temizlerler ve suda yüze bakarlar. Eğer o suda hareket görürlerse o yerin tedavisi mümkündür. Yine bu gözlerden birisinde söz konusu sudan bulunuyorsa, eğer o kısımlar için şartlar uygunsa, göz kadehi uygulanır. Ancak düşme ya da beyin hastalıklarından sonra vaki olan kataraktın her birinde tedavi zor olur.

Belirtiler: Katarakt belirtileri bundan önce zikri geçen durumlardan da belirlenebilir. O hastalığın oluşması için görüntünün bozuk olmasından başka sebepler olmamalıdır. Onun hallerini *hayalat* kısmında biz açıkladık ve anlattık. Kataraktın *hayalat*a göre, özel bir gücü olur. Özellikle gözün gücü tek olursa o katarakta işaret eder ve görmesi güçlü olur. O aydınlık nesne hayal eder. Güçlü olmayan çeşitli ışıklı lamba ve kandil gibi aydınlık şeyleri (ışık kaynakları) görür. Bunun gibi *hayalat* 2 sebeple ortaya çıkar. Birincisi katarakt ve ikincisi gözün içinde

kütle oluşmasıyla ortaya çıkar. İçteki tıkanıklık ve katarakt arasında fark vardır. Gözlerden birinde uyku hali varsa, diğerinde su dolayısıyla genişleme vardır. Bunun sebebi ruhun uzaklaştırılmasıdır ki diğer göz besiniyle onu besleyebilsin. Diğer gözde de durum böyle olur. Diğeri de genişler. Bazen kataraktaki sıvı yoğun olur. Tıkanıklık oluşmaz, ancak onda doğal olmayan bir yayılma oluşur. Her ne kadar tıkanıklık olmasa da, ancak sadece gözde gözbebeğinin genişlemesi belirlenir.[483]

Tedavi:[484]Gördüm ki, gözünde katarak oluşan kişinin gözünde bir dönüşüm oluşup su oluştu. O kişi kendisini zararlı maddeleri dışarı atarak temizledi ve doğru olanı yapmış oldu. Az yedi ve safravi ve rutubetli olan maddelerden kaçındı; yararlı göz ilaçları aldı ve yeniden sağlığına kavuştu. Aslında kataraktın öncelikle görülüp tedavi olunursa ona ilaç yararlı olabilir. Ne zaman katarakt olduğuna karar verilirse, ona kadeh uygulamasından (gözden kadehle oradaki sıvının alınması) başka ilaç yararlı olmaz. Ayrıca kataraktın oluş sebebini bertaraf etmek gerekir, yani, içkiden ve cinsel münasebetten kaçınmalıdır; besini, gereği üzere yarıya indirmelidir. Balık, meyve ve ağır etlerin yenmesinden kaçınmalıdır.

O hastanın midesini temizlemelidir; kusma hasta için yararlı olur. Özellikle, su açısından bakılırsa o zararlıdır. Biz *Hayalat* kısmında katarakt ile ilgili ilaçlar hakkında bilgi verdik. Burada kullanılacak ilaçlardan bazısı açıklandı. Denenmiş ilaçların birisi budur: defne tohumu 10 kısım, biraz soğuk zamk 10 kısım. 1 kısım zamkın sağlıklı bebek idrarıyla alınması önerilir. Katarakt için olduğu kadar bu ilaç

---

483 TM: hamd (dad) olunsa gözün arkası mütesa olur. İçinde kütle olan gözde hummanın diğer ahedi gamz mudi olmaz (geçerli değildir). Bazen kataraktaki sıvı yoğun olmakla, diğeri mütesai olmaz. Her ne kadar sudde olmazsa ancak gözün yayılması o yerlerde 2 gözden birisinin gamz-i aherde ittisaına mudi olmaz. Suddesi olan gözlerden birini gam iki dad-ı aherin ittisaına olmadığı gibi. Daha sonra, hayalatı olan göz bu yolla imtihan olur. Eğer ahdi hummanın gamzi diğerinin ittisaindan mudi olursa o hayalat katarakt oluşması sebebi ile ortaya çıktığına hükmolunur. Eğer ahdi hummanın gamzi (dad) uhranın ittisaına mudi olmazsa kütle dolayısıyla olduğuna hükmolunur. Çünkü ahdi hummanın gamzi uhranın ittisaina mudi olduğunun sebebi şudur: ahdi humma-i agmz olduğunda gözün ruhu güçlü olarak def eder, gözü genişletir ve kütle olan gözde ruh birikimi indifaına mani olmakla ittisa olmaz. Bundan dolayı çoğunlukla fonksiyon da böyle olur.

484 TM: *Kanun*'un yazarı der ki

görme zaafı için de yararlıdır; sedef otu suyu ile alınması önerilir. Amidli (Diyarbakırlı) Aetius dedi ki: bal ve engerek safrası karıştırılıp, macun haline getirilir; bundan göz ilacı yapılması gerçekten yararlı olur. Ben diyorum ki:[485] Eğer kişi engerek yılanı zehri alırsa, diğer zehirlerin etkisi kalmaz. Bu tecrübe hekimler arasında itibarlı olup, engerek yılanı zehri alındığında ve zehirden zarar gören olduğunda yılanın safrasıyla bunu bertaraf etmeye çalıştılar. Bir başka denenmiş ilaç: Knidos Adasına ait taşın suyudur. *Kemaziryus*, kısa mahmut otu ve mercandan; her birinden bir miskal alınıp rezene suyu ile macun yapılır.

Ama kadeh ile yapılan uygulamada yapılacak işlerden birisi de vücut ve başa tenkiye yapılmasıdır. Eğer ihtiyaç varsa, kan alınmalıdır. Çünkü baş ağrısı mevcutken kadeh uygulanması gözün tabakalarında şiş meydana getirir ve hastaya zarar verir. Kadeh uygulanan kişilerde öksürük de şiddetli ve peş peşe olmamalıdır. Çünkü şiddetli öksürük daralmaya sebep olur; su birikiminin geri dönmesine sebep olur. Şarap içmekten ve cinsel münasebetten ve sıkıntılı daralmalardan kaçınmalıdır. Bu şartlara uyduktan sonra kadeh uygulaması yapılması gerekir. Ancak katarakt su indikten sonra ve o sıvı yoğunluk kazandıktan sonra olur. İnen suyun kıvamına yoğunluk geldikten sonra alınır. Suyun o hali mükemmel olgunlaşmış diye tanımlanır. Yoğunluğun oluştuğunda kadeh uygulaması şöyle olur: ne zaman kadeh uygulaması söz konusu olursa, boş kadeh gözü harekete getirir. Yoğunluğun azlığı dolayısıyla, inen su alınır ve ne zaman kadeh uygulanmak istenirse o kişiye kadeh uygulanmasından önce balık yedirilir ve inen suyu yoğunlaştıran diğer besinler verilir. Hastaya kuvvetli besin maddeleri verildikten sonra, kadeh uygulanır. Genel olarak göze inen su (katarakt) cidden ağır ve yoğun olursa kadeh uygulanır.

Genel olarak, cidden ince veya ağırsa uygulama yapılmaz. Ne zaman kadeh uygulanmak istense, hastaya daima uygun tarafından baktırılıp, zikrolunan bakışta oluşan gözün şekli korunur. O hasta gerçekten güçlü olmalı ve başka hastalıkları olmamalıdır. Ancak bu durum belirlendikten sonra kadeh uygulaması yapılabilir. Öncelikle

485 TM:Şeyhü'l-Reis der ki:

kadeh uygulamasında delik (göz bebeği) ve 2 tabaka arasına kadeh ulaşır ve hastalığın olduğu yeri geçer. Göz bebeğine kadeh ulaştığında zararlı maddeleri oradan atar. Onun deliğinden (gözbebeği) alet içeri sokulur O göz bebeğine ulaşan anahtardır (açıcıdır). O alet oraya sokulmadan önce üzerine nişasta lapası konmuştur. Alet gözün içine gözün dayanabileceği kadar sokulur. Hastanın buna sabretmesi gerekir. Alet suyun olduğu yere kadar girer öyle ki oradaki sıvının tasfiyesi tekrarlanmaz. Sıvı alt taraftan korneaya doğru yönelir. O zaman yavaşça, fakat emin bir şekilde anahtar alet indirilmelidir. Bu sıvı için dikkat gereklidir. Sonra sıvının geriye dönmediğinden ve mevcut miktarın tamamının alındığından emin olunmalıdır. Daha sonra gözün içinden alet çıkarılıp bakılır. Eğer su tekrar dönerse, söz konusu uygulama da tekrarlanır. Kataraktın tekrar ettiğinden emin olmadan bu işlem tasfiye edilir. Eğer sıvı bir başka tarafa doğru meylederse aletin sıvının bulunduğu tarafa meylettirilmesi gerekir. O diğer taraftaki sıvıyı ayırt eder; sıvı başka tarafa meylederse, tekrar göze yönlendirilir. Ancak sıvı başka yerde delik olmadığı için gözbebeğine yönlendirilir.

Eğer gözbebeğinden kan akarsa bastırılıp kan durdurulmalıdır. Ancak oradaki kan hemen atılmalıdır. Çünkü eğer kan donarsa, bu tedavi edilemez. Sadece bir tek delik kalır (gözbebeği). Burada etlenme olmaz. Açıklandığı gibi, kadeh uygulaması yapıldığında göz üzerine yumurta sarısı ve menekşe yağı karıştırılıp oraya uygulanması gerekir. Bir gözünde görme kaybı olan hastanın zaman içinde diğer gözü de harap olur. Çünkü sağlıklı göz harap olmasa bile, dışarı doğru meyleder. Hasta göz düzgün gören gözün hareketine müsaade eder. Bu durumdaki hastanın 3 gün karanlık bir yerde uyuması gerekir. Böylece tahrik olmuş bozuk hareket düzelir. Bazen göze uygulanan lapanın benzerlerinden daha yoğun olması ve bir hafta kadar uygulamaya devam edilmesi ve de gözün arkasındaki yapının korunması gerekir. Genellikle bu durumlar, gözde şiş veya baş ağrısı ve benzeri başka arızalar oluşursa ortaya çıkar. Ancak şiş olduğunda güçlü bağlar gevşer.

Sonuç olarak, öncelikli olan şudur: Kadeh uygulanmasından sonra kadehin acısı teskin olana kadar hastaya yakı (lapa) ve ilaç uygulama-

sı terk edilmemelidir. Gözdeki bağ ancak, 3 gün sonra çözülür ve tedavi gözün bağlandığı süre ile sınırlıdır. Bağ çözüldüğünde gül suyu ve söğüt yaprağı suyu ya da bunun gibi sularla tedavi olunmalıdır. Kadeh kısmında özel bir başka yol vardır. Hatta bazı göz korneasında aşağıdan fıtık olup inen su, kadehin o kısmından dışarı atılır. Bunun büyük önemi vardır. Çünkü bazen inen sıvı (katarakt) yoğun ve ağır olur. Oraya ait olmayan yoğun olan sıvı atıldıktan sonra gözün aquese humoru da dışarı çıkar. Her türlü sıkıntıdan göz kurtulur.[486]

Dokuzuncu Fasıl
Görme Kaybı

Görme kaybı bazen görme zaafının sebeplerinden olur. Görme zaafının sebepleri aynı zamanda çok fazla görme kaybının da sebebidir. Bu konuyla ilgili açıklama için, görme zaafının sebepleriyle ilgili açıklama verilen kısma bakılmalıdır. Ancak zaafın beyinle ortak ve ortak olmayanlarla ilgili açıklamaların başında biz şöyle diyoruz: Bazen beyin zaafı, görme kaybı olmasından ortaya çıkar, ancak gözün görülen kısımlarının cevherlerinde biriken sıvı doğru ve iyi huyludur. Bazen de görme kaybı gözü etkileyen ateşli hastalıklardan veya benzeri bozukluklardan veya onun yollarındaki bozukluktan olur. Ancak bizim sözümüz birinci kısımla ilgilidir. Her ne kadar gözün kısımları görünüşte iyi huylu ise de görülmeyen cevherlerinde bozukluk vardır. Ancak göz bebeği sağlıklı durumdadır veya sıkıntı yoktur.

Göz bebeği boşluğunda birikim olursa veya birikim olmaz da, sinirde tıkanıklık varsa, bu durum boşlukta bozukluk olmasına ve görme kaybına sebep olur. Aynı zamanda optik sinirin uyumuyla ilgili olan arızadan veya sinirde veya göz kaslarındaki şiş veya gevşeklik dolayısıyla, sinirler zarar görür. Bizim yerinde açıkladığımız gibi, gözbebeğini açan kasların kendisindeki arıza veya beynin önündeki söz konusu durumu bize açıklayan arızalar veya sonuçta görülen kristalin humordaki deliğin (gözbebeği) karşısındaki arıza görmeyi engeller. Mizaçtaki bozukluk da görme kaybına sebep olur. O bozukluklar yaradılıştan da olabilir; aynı sonucu verir.

---

486 TM: Allah korusun

Kristalin humorda arıza görülmęsi çoğunlukla ciddi rutubet artışı veya kuruluğundan ortaya çıkar. Ne zaman kristalin humor kuruluğu hâkim olsa ve yoğunlaşsa, humorun kendini yenilemesiyle iyileşir. Eğer humor doygunluğu kabul etmezse, görme kaybı ortaya çıkar. Bu görme bozukluğuna *ulkum* denir. Onun ilaçla tedavisi mümkün değildir. Bundan dolayı gözün şeffaflığı kaybolur; göz mavimsi bir renk alır. Buraya kadarki durumlarda gözbebeği sağlıklıdır. Ancak göz bebeğinde yapışkanlık veya tazyik vardır ve göz uyum yapamaz.[487]

Belirtiler: Sıvı ile ilgili belirti, yani gözbebeğindeki birikmiş sıvı olduğunun belirtisi, yapışkanlığı ve daralması gibi arazların belirtisi kendi kısımlarında anlatıldı. Ayrıca optik sinir dolayısıyla olan sebebin belirtileri kendi kısımlarında zikrolundu. Ancak optik sinir dolayısıyla olan görme bozukluğunun sebebinin temel belirtileri zikrolunan belirtilerden bir şekilde toplanıp, onlardan yararlanmak suretiyle kolayca belirlendi. Ancak ayrıntılı bir şekilde bunların belirtilerini toparlamak zorlu oldu. Ne zaman söz konusu sebeplerle görme kaybı arız olsa, o gözde vurma ve ateş olur ve sinirlerde sıcak şiş olduğu belirlenir. Eğer o gözde ağırlık ve ateş varsa, sinirlerde soğuk şiş olduğu anlaşılır. Eğer ağırlık ve yoğunluk şiddetli olup, gözde cidden rutubet olursa maddede rutubet olduğuna işaret eder. Eğer kuruluk olursa maddede sevdavilik olduğuna işaret eder.

Ne zaman baş darbe alırsa veyahut kişi düşüp kafasını vurursa o zaman darbe ve düşme göz bebeğinde fırlama oluşturabilir veya herhalde göz bebeğinde boşluk olursa, görme kaybı olur ve sinirde farklılaşma görülür.

Onuncu Fasıl
Gözdeki Işık Işınları

Bu durum ruhun ısınmasına işaret eder ve onunla ilgilidir. Onun (ruhun) incelmesi ve çoğunlukla kranitisle birlikte görülür. Ancak göz kapaklarındaki kaşıntı sebebiyle, o bozukluk görülse kranitis hastalığı o zaman görülmez ve bozukluğun tedavisi göz kapaklarının yarası kısmında anlatıldığı şekilde yapılır.

[487] TM: O bozukluklar iyice olgunlaşır ve sonuçta halk da aynı sonuçlara varır.

On Birinci Kısım
Kar Körlüğü (Nipalepsia)

Kar körlüğü çoğunlukla kara uzun süre bakmaktan gözün gevşemesine (uyum yapamamasına) derler. Bazen kötü rüzgârlar ve beyazın yoğun bir şekilde hâkim olmasından ortaya çıkar. Kara sürekli bakan kişiler bir süre sonra hiçbir şey göremezler veya kornea soğuk şeyleri göremez veya kornea kötü inen nesnelere baktığında bu hastalık oluşur. O beyaz renkteki nesnelere bakanların da gözü beyazlaşır.

Tedavi: O bozulma sahibinin yeşile ve gök rengindeki cisimlere bakması istenir. Onun gözünün karşısına siyah renkte nesneler konur. Karın rengi göze zarar verdiği gibi soğukluğu da zarar verir. Bunun için buğday unu alınıp pişirilir ve bu terkip göze uygulanır. Bazen de balla sarımsak öz suyu karıştırılır ve damla olarak göze uygulanır. Bazen hurma şarabının buharı ile göz açılır veya gözün rengini bu terkip değiştirir veya haşhaş ve koyun pisliği suyu ve sarıyonca karıştırılıp, pişirilerek bu terkibin buharına açık göz tutulur. Bazen de koyun pisliği ve sarıyonca pişirilip suyunun buharına göz tutulur. Bazen papatya, çördük otu ve yonca öz suyu iyice karıştırılıp bu terkibin buharına göz tutulur.

DÖRDÜNCÜ FEN

KULAK

Birinci Kısım
Kulak Anatomisi

[488]Kulak işitmek için yaratılmıştır. Mevcut sesi toplayıp, titreşimleri alıp bütünleştirmesi için ona toplayıcı kemik konmuştur. Onun için delik oluşmuştur ki delik temporal kemik içinde yer alır. O delik meyilli olup, meyli çengel gibidir. O deliğin ilkin başlangıcı ve bedenin enine uzanıp derece derece zorlanıp, incelir. O deliğin kendisi de derecelidir. Eğer öyle olmasa deliğin mesafesi az ve kısa olurdu. Dolayısıyla mesafe belli bir uzunlukta olur. Eğer, o mesafe uzun olmasa sıcak ve soğuk sinir işitmeyi engeller, yani tutardı. Bu da tekrar oluşmayı gerektirirdi.

Bu delik uzun bir yol kat ederek, içe geçer; burada sıcak ve soğuğun değişmesi söz konusu olur. Zikrolunan delik bir boşlukla sonlanır. Boşlukta sakin ve rakik hava vardır. Boşluğun içinde işitme sinirinin lifi yayılıp dağılır. Beyinden çıkan sinirlerden beşinci kafa çiftinin bir kolu (n. acusticus) çok yoğunlaşır. Havanın çarpmasından ve durumundan etkilenip karışmış ses temporal kemikteki delikten girip, yayılır ve işitme sinirine çarpar, öyle ki sinir o sesi idrak eder. O sinirin işitme durumuna nispeti kristalin humorun görmedeki yeri gibidir; yayılmış olan sinirden başka kulağın diğer kısımları da kristalin humorun etrafındakiler gibidir; işitme sinirin etrafındakiler de işitmeye ve kristalin humorun etrafındakilerde görmeye hizmet ederler. Kulak deliği gözün

488 TM:Kulağın anatomisi hakkındadır. Kulak bir organdır.

bebeği gibidir ve kulak yaradılıştan serbest yaratılmıştır. Çünkü o hastalıkta müstakil ve kararlı olup, kıkırdak yapı ile korunmuştur.

Kulağın cevheri et veya zardan oluşsa da onun yolunun şekli ve genel görünümü belirli ve sabit değildir. Eğer kulağın kemiğinin cevheri özel olsa her bir darbe ve sıkıntı ona zarar verir. Bundan dolayıdır ki, kulak kıkırdaktan yapılmıştır. Böylece mevcut şekli korunup, hareket kabiliyeti olacak yumuşaklıkta olmalıdır. Kulak başın iki tarafında olup, kulak yüzün ön tarafına konmamıştır. Çünkü ön tarafta olsaydı sıkıntı yaratırdı.[489] Beynin ön tarafı görmeyle ilgili olduğundan işitmeyle ilgili kulaklar saçın bittiği yerin altında ve ona yapışık olarak yaratılmıştır.[490] Kulağa öldürücü ağrı da arız olabilir. Kulağın hastalığından bazısı ateşli hastalıklardır. Bazen de ateşli hastalık olduğunda kulak zarı zarar görür.

İkinci Kısım
İki Kulağın Hıfzısıhhası

Kulağa itina edilip, sıcak ve soğuk ve kokulu şeyler, hayvanlar ve sular gibi şeyler girmesine engel olunması gerekir; korunmalıdır. Kirden korumak için haftada bir badem yağı damlatmalıdır ve badem yağının yararı çoktur. Kulakta şiş, püstüller ve yara oluşmasına mani olan şeylere dikkat etmelidir. Çünkü bu bozukluklar kulağı rahatsız eder ve eğer kulakta pislik oluşmasından korkulursa, o kulağa boynuzlu haşhaş lapası sirke ile birlikte damlatılır. Her hafta bir kere kulağa boynuzlu haşhaş lapası uygulandığında, inmesi gerekenlerin hareketini kolaylaştırır. Özellikle doluluk üzerine kusma ve uyku zararlıdır.[491]

Üçüncü Kısım
İşitme Bozukluğu

İşitme bozukluğu, kulağın diğer işlevleriyle aynı sonucu gösterir. Çünkü her işlevin bozukluğu veya yokluğu gibi, işitmenin yokluğu

---

489 TM: Çünkü *Üçüncü Kitab*'ın başında ayrıntısıyla verildiği üzere, göz kemiğinin diğer kenarında olup; büyük bir kısmı gizlidir. Gizli kısmın yönü önde olur.

490 TM: Onun için ki onun bittiği yerin üstünde olsa (246/a) baştaki saçın bulunduğu yerin altında kalacağından kulak örtülmüş olup, işitme yeri zarar görür.

491 TM: Gerekir ki bu zikredilenlerden kaçınmak gerekir.

da olur veya işlevin bozukluğu, onun kaybına sebep olur. Bu durumda onda işitme noksanlığı görülür. Çünkü işitme noksanlığı aslında daha az işitme olması demek değildir. Kişi yakındaki sesi işittir; uzaktaki sesi işitmez. Diğer fonksiyonlara benzemez; farklıdır. Diğer organlarda görülen fonksiyon bozuklukları gibi değildir; tedavisi de farklıdır. Kulak ıslık veya zil sesi gibi bir ses duyar.[492] Bundan dolayıdır ki, onda değişim olmuş olması gerekir.

Bilinmelidir ki, işitme bozukluğu bazen asli olur; bazen de doğuştan hafif işitme ve zor işitme vardır. Doğuştan işitme sağlıklı olup, sonra o bozukluk ortaya çıkmış olabilir. Sağırlık hafif işitme bozukluğundan farklıdır. Çünkü işitme bozukluğunda yaradılıştan kulak içinde zikredilen boşluk yoktur. Ancak hafif işitme bozukluğundan farklıdır. O kısım sakin havadan oluşmuş sesin dalgalanmasıyla işitmede, gözbebeği gibi, görev yapar. Bu havanın dalgalanması ses olarak algılanır. İşitme, işitme organıyla yapılır. Onun iç kısmı işitme için yaratılmıştır.

Ancak hafif sağırlık ve sağırlık ondaki his kaybıyla ortaya çıkan bozukluktur. Hafif sağırlık, bir noksanlık gibidir; yokluktan başka bir şeydir ve çoğunlukla kusmanın arkasından ortaya çıktığı görülür. Onun oluşması kolaydır. İşitme kaybı veya sağırlık doğuştan olabilir. Onun tedavisi yoktur. Aynı zamanda sağırlığın grupları vardır. Hafif işitme de doğuştan olabilir ve eğer böyleyse onun tedavisi yoktur. Eğer sağırlık uzun süredir devam ediyorsa müzmindir ve aynı şekilde bu durum sıkıntıdan ve ilaçların etkisiyle de oluşmuş olabilir. Ancak ömür boyunca hafif işitme olabilir; bu durum tedaviden önce söz konusudur.

Bazı kere o bozukluk diğer organla ortak olarak oluşur. Mesela beyne ortaklıkla veyahut beyne yakın bir organın ortaklığından olur; diş çıkarma sırasında bu şekilde bir bozukluğun görülmesi gibi. Aynı şekilde ağrıyan dişlere ortaklığı ile de işitme bozukluğu oluşur. Bütün hastalık sebepleri birbirine benzer.[493]

---

492 TM: Bu farklılığın tahkiki yoktur.

493 TM: Bazen işitme bozukluğu burnun kendinde bir bozukluk oluşturur ve işitme siniri veyahut delikte bozukluk olur. Ancak işitme sinirinde olan bozukluk bazen kısımları benzer olan organlarda da arız olur. Bazen yüksek organların hastalığı ferdi sebepleri ile ortaya çıkar.

Ancak benzeri kısımlarda olan bozukluk, basit kötü mizaç veya mürekkep kötü mizaç grubuyla görülen bozukluklar dolayısıyla, işitme ile ilgili hastalık (sağırlık) görülür. Genellikle ona kötü soğuk mizaç sebep olur. Basit ve mürekkep mizaçlardan her biri bazen maddeyle ve bazen de madde olmaksızın bozukluk oluşturur. Maddeyle olanın maddesi sevdaviye veyahut safraviye veyahut maddesi balgam ya da koku nedeniyle sağırlık olur. Çoğunlukla safravi ishal olmakla daha sonra sağırlık arız olur. Safravi olmayan ishalin oluşmasından sonra da, ishaller olması uzak değildir. Ancak bazı başka durumlarda maddelerin hapsolmasından da oluşabilir.

His sinirlerindeki hastalık nedeniyle arız olan işitme bozukluğu o sinirde tıkanıklık arız olmasından ortaya çıkar. O tıkanıklıkta uzama veya şiş olması gerekir. Onun şişi ve oradaki apse veya sıcak şiş ya da katı şiş olur ya da o tıkanıklık bir örtü oluşturmuştur. Burada genişleme ya da o sinirde gevşeklik veya kabarma ya da sapma olur. Bazen de bu durum sinirde yara ve yenme olmasından kaynaklanır. Ama sesin yolu (kanalı) sebebiyle olan işitme bozukluğunun sebebi tıkanıklık veyahut sınırlı tıkanıklıktır. Taşlaşan sulu tıkanıklık ve şiş gibi nesneler olabilir. Sınırlı olan kum şeklindeki tıkanıklık, hurma çekirdeği şeklinde nesnelerin dışarıdan kulağın içine girmesiyle oluşur. Aynı şekilde kulaktan çıkan kanın birazı aktıktan sonra geri kalan birazı da kulak içinde toplanır ve kitle oluşturur.

İşitme bozukluğu bazen tekrar tekrar ve bazen de ara ara görülür. Ne zaman buhran dolayısıyla görülse, sınırsız işitme mümkün olmaz. Bazen de ateşli hastalık dolayısıyla meydana gelen ve daha sonra başta devam eden ağırlıktan dolayı, işitme bozukluğu görülür. Buhran dolayısıyla olan işitme bozukluğu buhran hareketine bağlı olarak meydana gelip, hareketin bir göstergesi olur. Hareketlerin azalmasıyla işitme bozukluğu da azalır ve yok olur ya da buhran oluşur; buhrandan sonra oluşan işitme bozukluğu kalır ve sabit bir durum oluşturur. Ateşli hastalıklar arasındaki fark şudur: bir grup ateşli hastalıkta, buhran devam ettiği sürece maddenin tamamı uyarılır ve dolayısıyla kulağa uyarılmış madde akar ve bu akışta bir kararlılık yoktur. Muhtemelen daha sonra bu dengesizlik kaybolur.

Ancak diğer bir durumda kasıtlı olarak maddeyi kulağa gönderir; oraya atar ve kulakta o madde kalır ve etkin olur. Bundan dolayıdır ki, buhran geçtikten sonra işitme bozukluğu oluşur.[494] Çoğunlukla kusma ve burun akıntısı ve benzeri durumlarda kulaklarda bu şekilde işitme bozukluğu oluşur.[495]

Belirtiler: Aynı şekilde beyinde oluşan bozukluk, işitme hissi ve hareket gücünün zaafına da işaret eder. İşitme bozukluğunun beyinle ortaklığı olduğundan, yoğun etki gösterir. İşitme gücü ile dilde de bozukluk olması, özellikle *sersam (meningitis, cerebritis)* ve *ihtilat-ı akl (zihnin karışıklığı)* ve diğer beyine ve mizaca ait bozukluklardan birinin arkasından oluşan işitme bozukluğu beyinle ortaklık ettiğine dair güçlü delillerdir.

Eğer işitme bozukluğunun sebebi, sinirin hissine ait olursa, beyin ve kulağın deliği, özellikle de sağlıklı olup olmamasıyla belirlenir.[496] İşitme bozukluğunun görülmesi durumunda, öncelikle, işitme organının sağlığı korunmuşsa, bozukluğun sinirle oluşan his kuvvetinden kaynaklandığı sonucuna varılır; solunum sinirlerinin iltihaplı ve sıcak olması bozukluk işaretidir. Onda kabuklaşma ve titreme vardır. Bunun gibi durumlarda ateş olması gerekir; ondan akıl karışıklığı ve titreme oluşur, ancak iltihap da vardır.

Eğer sinirin kendisinde şiş yoksa onda ateş olması gerekmez. Ancak şiş olması halinde, her gün ateşli nöbet olması gerekir. Onda süre uzaması, ağrı, ağırlık ve vuruş vardır; ağırlık ve ağrı ortaktır. Şişten ve maddeden oluşan bozukluk işitmede genel olarak kulağın kısımlarına geçer. O madde ve şiş hangi yerde olursa olsun, kulakta alıkonur ve ağrı oluşturur. Eğer bozukluk sebebi ile koku salarsa, onda peş peşe çınlama olduğuna işaret eder; onda ağırlık olmaz.[497]

---

494 TM: ve sanki gerçek hastalıkmış gibi müstakil tedebbürle olur.

495 TM: Bazen bu bozukluğu dışarı atma ile etkin olmaktan çıkarılabilir.

496 TM:Bazı nüshada sinirin deliğinin yerine işitme deliği denmiştir.

497 TM Eğer sebep yara ve ur olursa ona hıkke ve ağrı işaret eder. Eğer sebebi birikmiş madde ise çoğunlukla onda ağırlık olmaz. Bazen böyle birikimlerde ağırlık olur. Ne zaman işitme olur, ağırlık olmazsa ve kötü mizaç görülmezse o bozukluğun birikimden olduğu anlaşılır ve o birikime önceden tedbir alındığını gösterir. O birikim reml gibi bir nesne olursa, onun vurmadan olduğuna işaret eder. Eğer birikmiş madde kanın donmasından hasıl olmuşsa kanın daha önce kulaktan aktığını gösterir. Eğer işitme sadece kötü mizaç-

Eğer sebep soğuk kötü mizaçsa, soğuk nesneler yemekten kaçınmalıdır. Aynı şekilde gündüzün soğuk vakitlerinde ağrı şiddetleniyorsa, bunun sebebi basit kötü mizaçsa, soğuk mizacın tersine sıcak şeylerin alındığında ve gündüzün sıcak zamanlarında sıkıntı olur. Onda iltihap ve yanma şeklinde ağrı hissedilir. Eğer kötü mizaç maddeye yakın ise, her çeşit kötü mizaç zikrolunan belirtilerle birlikte ağırlaşır ve özellikle secde yapıldığında ağırlık daha çok hissedilir. Eğer işitme bozukluğu kuruluktan dolayı ortaya çıkmışsa onun ortaya çıkışı sabahleyin ve zehirlenmeden sonra olur; yüzde ve gözde şekil bozukluğu görülür. Yüz ve göz çekilip küçülür. Bozukluğun sebebi kurtçuk olursa kulakta şekil bozukluğu olur ve sonuçta o kulaktan kurtçuk dışarı çıkar.

Tedavi: Öncelikle biz kulağa ne damlatılırsa damlatılsın, onun soğuk ya da sıcak olmaması gerektiğini söylememiz gerekir. Muhtemelen etkisi nispeten hafif damlalar damlatılmış olabilir. Bu söz genel bir hükümdür. Damlanın tamamında geçerlidir. Ancak işitme bozukluğunun tedavisinin ayrıntılı açıklaması şöyledir: Görülen bozuklukta, istenen maddelerle [zararlı maddeler] atılır. Çünkü genellikle geçiş dolayısıyla, işitmesinde bozukluk olanlarda sağırlık doğal olarak görülür.[498] Aynı şekilde safravi maddenin karışmasıyla ve dışarı atılamaması dolayı bozulmasıyla onda işitme bozukluğu olur. Bunlar şunu gösterir: safravi maddenin ilaçlarla dışarı atılması zikredilen işitme bozukluğunu ortadan kaldırır. O soğukluk gerek dumandan, gerekse başka sebeplerden olsun, o bozukluğun tedavisinde kırmızı narın iç kabuğu alınıp sıkıldıktan sonra bu sıkılmış sıvı yine kabuğuna geri konur ve o sıkılmış kabuğun suyu biraz sirke ve kendir ve gül yağı ile karıştırılıp bu karışım kabuk içinde pişirilir. Kıvamı oluşana kadar işleme devam edilir; sonra kulağa damlatılır yahut o kulağa marul suyu ya da köpeküzümü suyu damlatılır.

Ancak soğuktan meydana gelen bozukluğa sıcak yağ uygulaması yararlı olur ve kunduzhayası tiftik karıştırılmış yağlar da yararlı olur. Özelikle, sıcak yağlardan pelesenk yağı, kostus yağı, acı badem yağı, mazı suyu, papatya yağı ve inek yağı fevkaladc yararlıdır.

---

tan ortaya çıkmışsa, ağırlık olmaksızın ve uzatmasız amikte olan ağrıyı gösterir.

498 TM: safravi maddenin dışarı çıkmasıyla işitmc yok olur.

Aynı zamanda boğa safrası veya susam yağı, ebucehil karpuzu yağı veya o, ebucehil karpuzu kökü ile pişirilip verilse yararlı olur; sarısakız, öküz sidiğinde eritilip ıslatılıp damlatılsa yararlı olur. Eşekhıyarı öz suyu da yararlıdır. Bu zikredilen ilaçlar, soğuk maddeler vücutta ve başta arttığı zaman alınır. Böylece vücutta zararlı olan maddelerin atılması sağlar. Daha sonra bildiğin ilaçlar verilir.

Aynı şekilde sen biliyorsun ki, özelikle baş ve kulaktan maddelerin inmesini sağlayan defne yaprağının öz suyu alınması çok yararlıdır. Bu durumda perhizin de yararı çoktur. O hasta olan kulağı çok sağlıklı hale getirmek için özel bir ses borusu ile kulağı iyice[499] temizlemek ve kirleri dışarı atmak ve de kulağa yararlı lapaların buharını bir huni ile içeri göndermek yararlıdır.

Bunların hepsinden daha yararlı olan, sedef otu suyunun balla yahut kunduzhayası ve çöpleme yağıyla keçi sidiği ve keçi safrası, özcllikle şeytantersi ile yapılan terkiptir. Bu konuda birbirine benzer birçok ilaç vardır. Kunduzhayası 1,5 dirhem, çöpleme 1,5 dirhem; toplam 3 dirhem olarak, bu droglardan alınıp, gerektiğinde damla şeklinde kullanılır.

Bir Başka Terkip: Çöpleme 4,5 dirhem, sodyum nitrat 3 dirhem ve kendiş (koklanarak alınan bir ilaç), safran, kunduzhayası şarapla birlikte alınır. Ayrıca 4 kısım çöpleme, kırmızı soda ile parçalanıp şarapla karıştırılıp hastaya verilir. Bir başka terkipte sarısabır, kunduzhayası, ebucehil karpuzu ve sütleğen otu alınıp, inek safrasıyla karıştırılıp kullanılır. Bu terkip de denenmiş ilaçlardandır: Turp yağı ve dağ üzümü yağıyla yapılan ilaçlar işitme bozukluğunun tedavisinde çok yararlıdır. Pelin otu öz suyu veya pişmiş pelin otu veya turp suyu tuzla birlikte yararlıdır. Özellikle kulakta rutubet ve birikmiş madde varsa, ona çok yararlı olur. Bu da tedavide denenmiş bir ilaçtır. Hardal ve incir içi açılarak alınıp, kulağa uygulanır ve bazen de pişirilmiş sodyum nitrattan yapılan fitil de çok yararlı olur. Deniz suyunu kulağa damlatmak yararlıdır. Siyah çöpleme ve safra, özellik-

---

499 TM: Elbuk banın zammı ve medle budi olur ki ona butla da derler. Nitekim Hasan b. Sabit'in Hz. Osman hakkında olan mersiyesinde vaki olmuştur. Beyt: *Ma katlu ala zenb el-tenbih İlla ellezi natuktu bi veka velemyekun*

le dişi keçi safrası çok yararlıdır. Bazıları der ki, onu susam yağı ile kararana kadar pişirip, kaynatmalıdır. Bu sağırlık için çok yararlı olur. Bu drogların hepsi de yararlıdır: Dereotu yağı veya defne veya süsen yağı ya da kunduz hayası ile Hint sümbülü veya pelin köpüğü ya da sedefotu usaresi. Bu ilaçların hepsi birlikte yararlıdır.

İşitme bozukluğunun sebebi kuruluk olursa, onun tedavisinde hamam, şarap ve rutubetlendiren tıbbi yiyecekler ve içecekler yiyip içmek ve mutedil yağ ve sıvılar başa uygulanmalıdır. Nilüfer yağı ve söğüt yağı ve kabak çekirdeği yağı verilir. Tıkanıklık sebebi ile işitme bozukluğu olması tıkanıklık kısmında zikrolunan ilaçlarla tedavi edilir. Aynı zamanda ona kenevir tohumu özsuyu ve taze ebucehil karpuzunun usaresinin çok yararı olur.

Ancak şişler sebebiyle oluşan işitme bozukluğu, kısmında zikrolunan sıcak ve soğuk şiş ilaçlarıyla tedavi edilir. Beklenmedik hafif işitme bozukluğu görülürse, ona içinde pelin otu pişirilmiş su tedavisi de yararlı olur veya pelin öz suyu öküz safrası ve *şebut* dedikleri tirsi balığı safrası karıştırılıp, kaplumbağa suyu ile karıştırılıp verilir ya da boğa safrası yağ ile ve zeytinyağı veya çöpleme otu sirkeyle soyulmuş taze turpla ve gül yağı ile karıştırılıp verilse yararlı olur. Kunduzhayası ve defne tohumunun, gül yağı ile uygulanması yararlıdır. *Menenjit (encephalitis)* arkasından görülen şikâyet tedavi edilirken, ilaç verildikte, ilkin zararlı maddeleri dışarı atmak gerekir. *Fikara* yakısı ile dışarı atılır. Sonra kuzukulağı, kunduzhayası, kostus yağı içine damlatılır veya kunduzhayası ya da yalnız kostus yağı ile karıştırılıp veyahut sadece tatlı badem yağı damlatılır. Turp suyu ve gülyağı ve kunduzhayası, defne ve gül yağı ile kullanılması yararlıdır.

Bu ilacın tıkanıklık hılt ve rüzgâr gibi sebeplerden birinden dolayı arız olan işitme bozukluğuna yararı tecrübeyle sabittir. Bu hapın terkibi şöyledir: turbid 20 dirhem, ebucehil karpuzu 10 dirhem ve geven 2 dirhemdir, 7,5 dirhemden çoğu fazladır. Helile 10 dirhem olmak üzere, bu zikredilen ilaçlar alınıp, ondan macun yapılır. Bundan 1 dirhemlik haplar halinde hazırlanıp hastaya içirilir. Başlangıçta ifade edilenler gibi, ben de derim ki, bütün olarak kulakta olan bozukluklar, yani işitme ağırlığı ve kulak ağrısı, yel, sapmalar, çınlamalar ve hafif işitme bozukluğudur. Bu bozuklukların maddesi soğuktur ve soğuk-

luktan oluşanlarda da ortak ilaçlar kullanılır. İlkin başı temizleyip, sonra kulaktaki bu sıkıntılar sirke, bal ve boraks ile zeytinyağı ve şarap karıştırılıp safra ilave edilerek damlatılır yahut da o ilaçları acı badem yağı ile karıştırıp birlikte damlatılır yahut pırasa ve soğan suyunu balla karıştırıp damlatılır veyahut kadın sütü ve benim ağrılar kısmında zikrettiğim müşterek ilaçları almak; akşam ve sabah ondan ikişer damla damlatıp beyaz ve siyah çöpleme ve bazı yağlarla ve özellikle süsen yağı, pelin suyu ve turp kabuğunun suyu ile karıştırıp damlatmak yararlıdır. Aynı zamanda o yağ belli özellikte çamur veyahut defne tohumu veyahut sütleğenle pişirilir veya kunduzhayası yağı ile veya zeytinyağı ile karıştırılıp damlatılır veyahut pelesenk yağı damlatılır yahut da organa ulaşan kan pıhtısından bir ukiye ve şebboy yağından 2 ukiye veya 3, badem yağından yarım ukiye alınır. Bunların hepsi birlikte muamele edilerek, karıştırılıp kaynatılır ve sonra sabah ve akşam üçer damla verilir. Aynı zamanda bal gibi akıcı bir maddeyle şebboy yağı ve ebucehil karpuzu yaprağının suyu ve ejderotu öz suyu ve şeytan şalgamı alınıp karıştırılır. Bu kısımdaki şikâyet için iyi ve güçlü bir ilaçtır. Ağrılar kısmında zikrettiğimiz terkip halindeki ilaçlar da yararlıdır. Bu gibi bozukluklar çocuklarda görülürse, onlar için de sedef otu, yabani kekik suyu ve benzeri zamktan 1 ölçü alınıp papatya ve dereotu ve defne yaprağı ve farekulağı, kuru yarpuz, yapışkan otu pişirilip, bu pişmiş terkip boyun ve kulağın altına uygulanır. O pişmiş maddeler içine *gülendef* denen şarap kabı içine konup kulak çevresine uygulanır.

Buharın kulağa girmesi için zayıf işitme şikâyetlerinde, kan alınıp dışarı atılması gerekir. O dışarı atma işlemi yoğundur, yani dışarı atılacak olan rutubetin miktarı az olmalıdır. Çünkü bu şekilde dışarı atma gücü korunur ve alınan ilaçların vücutta muamelesi bakımından yararlı olur. Ancak şişler sebebi ile ortaya çıkan işitme bozukluğu had derecededir. Soğuk şişlerin tedavisini bildiğin ilaçlarla yaparsın.

Dördüncü Kısım
Kulak Ağrısı

Kulak ağrısı kötü mizaç veya şiş ve ur yahut bağlantı farklılığı sebebiyle olur. Kötü mizaçta madde olmaksızın sıcak mizaç ortaya çıkmış olabilir. Sıcak havadan ve sıcak yellerden olan kulak ağrıları gibi,

özellikle soğuktan ortaya çıkan ve iyileşip bir defa da, sıcak hava ve sıcak yele tesadüf edenlerde, çoğunlukla kulak ağrısı görülür. Sıcak sıvı ile yıkanıp kulağına ılık su kaçıranların tabiatına sıcak güç hâkim olursa veya başka maddelerle ile yıkayanlarda kulak ağrısı oluşsa[500] herhangi bir madde olmaksızın, kötü sıcak mizaç sebebiyle de meydana gelmiş olabilir. Bazen orada olan madde dolayısıyla ağrı olur veya safravi maddeden oluşan kötü sıcak mizaç bu hastalığa sebep olabilir veyahut kulak ağrısına sebep olan kötü mizaç madde olmaksızın, bazen de soğuk hava ve soğuk yel dolayısıyla oluşan kötü mizaç dolayısıyla ağrı görülebilir.

Sıcaktan oluşan kulak ağrısı, havaya ve soğuk rüzgârlara tesadüf edenlerde, kötü mizaç oluşmasıyla, sıkça görülür. Aynı şekilde soğuk su ile yıkananlarda kötü soğuk basit mizaç oluşur. Bazen de kulak ağrısının sebebi kötü soğuk mizaçlı maddedir. O maddede soğuk rüzgârlar veya gevşetici hıltlar hastalık sebebidir. Urlar ve şişler sebebiyle de kulak ağrısı görülür. Burada değişik yapışkanlıklar da oluşur. Uzun müddet devam eden rüzgâr nedeniyle, kulaktaki bağlar ve iletişim farklılaşır ve ağrı ortaya çıkar ve yara ve irin ile de oluşum farklılaşıp, uzun soluklu ağrı görülür. Kulak ağrısı bu 2 farklı ilişki dolayısıyla kulağa yel girdiğinde de ortaya çıkar ya da su veya hayvan kulağın deliğine girip, kulakta kurt oluşturması sonucunda kulak ağrısı olur. Bu zikredilen sebeplerden ağrılar ortaya çıkar. Darbe ve düşme de ağrıya sebep olabilir. Kulak ağrıları çok şiddetli olabilir. Kulağında tıkanıklık olanlarda kulağının içinde derinliklerindeki görülmeyen şişten de kulak ağrısı olabilir. Onun benzeri olan kulak ağrılarında ateş de olmalıdır. Özellikle, şişin hıltlarının yemesinin az olması gereklidir.

Ancak kulakta görülen her ağrı şiddetli olmaz; aynı şekilde titreşimi de şiddetli olmaz. Fakat kulağın içindeki sakin ağrı bazen beklenmedik derecede öldürücü olabilir. Hatta bu ağrı, yaşlılıkta olan bu ağrılardan çok daha öldürücüdür. Ancak bu duruma sıkça rastlanmaz. Bazen bu ağrı yedinci günde öldürür. Ancak çoğunlukla bu

---

500 TM: Bu 2 ılık su beyninde 40 budur ki suret evvela da suyun ısısı ateş ve sıcak güneşle olur ve ikinci olarak doğal durum dolayısıyla olur.

şiş kulağın içinde açılır ve lakin geceleyin açılmadan önce, ağrısı öldürücüdür. Ancak şiş irin içerirse ve olumlu bir belirtisi görülürse, kurtulması mümkün olur. Kulak ağrısında bazen kaşıntı vardır, bazen de kaşıntısız olur. Biz onu kulak kaşıntısı kısmında ele alırız.

Belirtiler: Bu konudaki açıklamalar hafif işitme bozukluğundaki belirtiler gibidir.

Tedavi: Kulağa ilaç damlatmak, kendi kurallarına göre yapılmalıdır. O kurallara göre, damlalar çok sıcak ve keskin soğuk olmamalıdır.[501] Eğer kulakta dönüşümler (değişimler) sebebiyle bedende ve başta doluluk olursa, beden bölgesinde madde doluluğu oluşturan fazlalıkların dışarı atılması ve bedenin temizlenmesi (tenkiye) gerekir. Eğer sıcak madde doluluğu olursa, yani kan olursa kan alınarak, diğer sıcak maddelerden başa giden fazla kanı atmak mümkün olur. Eğer hılt gevşekliği ve zarar veren hılt olursa bilinen uyku getiren haplar verilir ve gargara ile temizlenir. Ancak çarpıcı, zarar veren maddeler kulakta olursa dışarı atıldıktan sonra yumuşatıcı buharlar ve damlalar kullanılır. Eğer kulak ağrısının sebebi yüksek ateşse, beyin kısmında zikrolunduğu üzere, ferahlatan ve soğutan ilaçlar verilmelidir. Kulağa ferahlatıcı gül suyu buharları uygulamak ve yumurta akı damlatmak yararlı olur.

Eğer ağrı şiddetliyse, zikredilen damlalara kâfuru da ilave edilir. Bazen kâfuru ile menekşe yağı ağrıyı teskin eder ve gül yağının sakinleştirici etkisi de çok olur. Aynı zamanda, yumurta akı gibi, göz ağrısında kullanılan yakılar da kulağa damlatılır. Burada yumurta akının yararı çoktur veya inek sütü, it üzümü suyu ve kişniş suyu ile karıştırılıp damlatılır. Sütün iyisi o süttür ki ondan yoğurt yapılır. Bu çok yararlıdır. Bu süt gül yağı içinde karıştırılarak kaynatılır ve kulak içine damlatılır.[502] Aynı şekilde, gül yağı kaynatılıp kulağa damlatıldığında veya salyangozu gül yağında pişirip damlatılırsa ya da yağ 3 misli sirke içinde pişirilir; 3 mislinin biri kalana kadar, yani sirke gidip, yağ geride kalana kadar pişirmeye devam edilir; ateşten kal-

---

501 TM: Belki fatıren damlatmalıdır.

502 TM: Her ne kadar sütün kapsamı varsa da, ancak onun gibilere iyi süt denmez. Zikrolunan menfaat (yararı) onlarda mevcut olmaz ve iyi süt damlatılmasının kulak ağrısına gerçekten yararı vardır.

dırıldıktan sonra, damla şeklinde kullanılırsa, sıcaktan ve vurmadan dolayı oluşan ağrı için gerçekten çok yararlıdır.

Aynı şekilde, kabak çekirdeği yağı, nilüfer yağı, söğüt yağı ve bunun benzeri yağlar da yararlı olur. Aynı zamanda, kabağın kendisi ve yaprağının suyu ikisinden de birer ölçü olmak üzere, kulağa damlatılırsa, yararlı olur. Dışarıdan uygulanan soğuk uygulamalar da yararlıdır. Boru çiçeği suyunun bir ölçüsü cidden yararlıdır. Kınnap tohumu suyu da yararlıdır.

Vurma ve ağrı şiddetlenirse, onun kasılıp kalmasından korkulursa, tedavi olarak, yağla ovulup, ona hayat verilmesi gerekir. Ayrıca, verilen yeni yapılmamış, bozulmamış inek yağı ile uygulanması gerekir. Bazen de bir kap içine sıcak su konup, ağzına bir tüp konduktan sonra, sargı ile sarılır. Buharı kaçmasın diye böyle yapılır ve tüpün ağzı ağrıyan kulağa sokulur ve sıcak sıvının kulağın içine nüfuz eden buharı kulak ağrısını sonlandırır. Başka bir şeye gerek kalmaz; tedavisi için yeterlidir. Bazen başka bir tedavinin uyuşturucuyla desteklenmesi gerekir. Özellikle pişirilerek konan su sakinleştirici ilaçlarla kaynatılır. O kaynatılan terkip içine ağrı dindiriciler karıştırılmalıdır. Kulak ağrısında uyuşturucu verilmesi zorunlu olduğunda ona en iyi ilaç siyah boynuzlu haşhaştır. Afyondan bir avuç o ilaca katılıp, sonra kadın sütüyle karıştırılıp kulağa damlatılır. Kulak ağrısının sebebi kulağa soğuk girmesi olursa onun ilacı soğuk algınlığı ilacıdır.

Eğer derin ağrının sebebi kuvvetli soğuk olursa veyahut dışarıdan başka bir etken olursa, hastaya verilen damlalar sıcak olmalıdır. Sıcak buharları verilenler şunlardır: Sedef otu yağı, dereotu yağı, sümbül yağı, defne yağı, papatya yağı, pelesenk yağı, kunduz yağı ve diğer bu zikredilenler gibi olan yağlardır veya kulakta soğuktan oluşan ağrı için bu yağlar damla olarak alınmalıdır. Zeytinyağı içinde pişmiş sarımsak süzülüp, süzülen sıvı kulağa uygulanır veyahut biber, kunduzhayası ve sütleğen sıvısı zeytinyağı ile muamele edilip alınmalıdır veyahut *galiye (bir nevi koku)* danek miktarı ban yağı içine bir miskal konup, damla olarak kullanılır veyahut ıtır nevinden kokulu bitkilerin yağları sıcak olarak damla şeklinde kullanılır. Bazen o ağrı sahibine kuvvetli şaraplar içirilir ve hasta uyutulur. Uyandığında hastalık geri dönmez ve başka bir hastalığa dönüşmez.

Eğer kulak ağrısına soğuk buharlar sebep olursa, ikinci kısımda ve kulak çınlaması kısmında zikrettiğimiz ilaçlarla ve aynı zamanda yakıcı soğukların sebep olduğu kulak şikâyetlerinde kullanılan ilaçlarla tedavi olunur. Soğuk buharların sebep olduğu ağrı uygun ve mülayim ilaçlarla tedavi edilir. Onların hepsi sıcak su ile muamele edilerek, kulağın etrafına uygulanır. Kulağa sedef otu, hurma ve ballı suyla damla yapılır yahut bir kısım mercaköşk, süsen yağı içine konur yahut kunduzhayası, pelin otu ve mercanköşk süsen yağı içinde pişirilir ve süzüldükten sonra ilaç olarak kullanılır veyahut boraks, sirke ile ve gül yağı ile yahut yılanyastığı usaresi ile karıştırılarak ilaç olarak verilir. Bunlardan daha güçlü ilaçlara ihtiyaç olursa, sütleğen zamkı ve kunduzhayası gibi ilaçlar deniz kustusu yağı ile loğusaotu karıştırılarak kullanılır. Bazen ısıtılmış arpanın ısıtılmış bezle kulağa konması da yararlı olur.

Eğer kulak ağrısı ur sebebiyle olursa, kulak uru kısmında zikrolunan ilaçlarla tedavi olunur. Kulakta oluşan kurtçuk ağrıyı sebep olur. Kendi kısmında zikredilen ilaçlarla tedavi edilir. Aynı zamanda kulağa sıvı veya taşın girmesinden oluşan gariplikler de kısımlarında zikri geçen ilaçlarla tedavi edilir. Eğer sebep sıcak şişin ağrısı ve suya dalmaktan oluşan bir gariplikse, o sebeple olan ağrıda tehlike vardır. İrin gelirse ondan korkulur. Çünkü kulağın içindeki kısımları beyine yakın olduğundan kulak hastalıklarında beyin zarar görebilir. Bundan dolayıdır ki, kulak şişlerinde kan alma ve oradaki zararlı maddeleri bir yolla dışarı atma işleminden sonra, ilkin yumuşatan ve soğutan maddeler verilmelidir. Üçüncü güne gelinceye kadar tekrar süt verilir ve aynı zamanda sirkeyle pişmiş gül yağı damlatılır. Sonra yoğurt köpüğü, keten tohumu köpüğü ve mersin tohumu köpüğü süt içinde kullanılır. Bu durumda onun misli kadar *leblab (dolichos)* suyu da yararlı olur. Bu çeşit ağrıda ince susamın yararlı olduğu deneyle sabittir.

Bundan sonra daima sıcak su ile karıştırılarak verilen zeytinyağı hastalığa engel olur ve damla halinde kullanılır. Bir ölçü o zeytinyağı ılıtılıp, kulağa hafif meyil verilerek, içine dökülür. Dışarıdan kulağa gevşetici, yumuşatıcı ilaçlar bir bezin üzerine dökülerek uygulanır. Eğer ağrı ve şiş çok güçlü değilse, kertenkele yağı merhem olarak uygulanır. Ancak hastalık başlangıcında ise ve bu ilaç zarar vermişse, o kulağa tilki yağı damlatılır veyahut kertenkele yağı alınıp damlatılır

yahut da bazilikun, gül yağı ve kına yağından biri de damla halinde kullanılır veyahut ördek yağından biri damlatılır yahut da tavuk yağı veya ördek yağından yapılan merhem kullanılır.

Eğer hastalık şiddetli sıcak şiş değilse, ona şu ilaç verilir: eritilmiş keçi yağı, bal ve aynı zamanda kendi ağırlığında aşağıdaki ilaçlar çördük otuyla karıştırılıp terkip yapıldıktan sonra o kulağa dökülür ve bunların tesiriyle hastanın yapısı ve direnci güçlenir: Kurşun oksit, üstübeç; her birinden birer ukiye, kendir, değirmentaşı tozu ve reçine; her birinden üçer ukiye, zeytinyağı bir ratl, keçi derisi yağı 2 ratl, keten tohumu yağı yeterli miktarda olmak üzere, bu ilaçlar alınıp onlardan merhem yapılır Bazen uyuşturucu alınmasının yarar vardır. O uyuşturucu bizim yakında zikredeceğimiz şekilde verilmelidir. Uyuşturucu verilmesi gerekirse yeterli miktarda keten tohumu özü, gül yağı, papatya yağı ve kendi bölümlerinde zikredeceklerimiz diğer droglarla verilir.

Eğer kulağın dışında şiş olursa ki, bu az görülür, ona ince arpa yararlı olur ve ince bakladan yapılan iyi bir lapa tedavi edici olur ve ince bakla (bakla unu) ile yapılan yakının içeriği şöyledir: bakla unu, menekşe, papatya, arpa unu, hatmi ve sarıyonca alınır, öğütülür; suyla ve menekşe yağı ile iyice karıştırılarak, haricen kulağa uygulanır.

Eğer şiş kulağın dışında olursa, onun tehlikesi azdır. Ona arpa unu yararlıdır; bakla unundan yapılan merhem yararlı olur. Bakla unundan yapılan merhemin içeriği şöyledir: bakla unu, papatya, menekşe, arpa unu, hatmi ve sarıyonca. Bu droglar ezilip elekten geçirildikten sonra, suyla ve menekşe suyu ile karıştırılır. Bazen de it üzümü ve erimiş yağı ile buğday unu kullanılır. Bu ilaçlardan oluşan yakı ile yetinmelidir. Ancak kulakta ur olursa, buğday unu ile pişmiş incir yeterlidir. Bu kulağa damlatılarak da uygulanır. Pişmiş olan bu terkibin kulağın içine bir tüple uygulanması yararlıdır. Buradaki kulak ağrısı için daha önce verdiğimiz reçetelerin uygulanması ağrıyı dindirmeye yetecektir. Bu zikredilen tüp uygulamasının arkasından zikrettiğimiz gibi, hazırlanan ilaçların alınması yeterlidir.

Kulak ağrısı sırasında alınacak ilaçlar soğuğa meyilli olanlarla ortak ilaçlardır. Bu ilaç için çiğ zeytinyağının içine böcek veyahut solucan ya da su testilerinin altında bulunan kurt konularak pişirilir. Aynı

zamanda, balık safrası zeytinyağı ile ya da yağ ve kertenkele veyahut tilki ve akbaba ve keklik bunlardan her birinin yağının gereği kadarı alınıp veya akrep yağı ile hepsi birlikte ilaç olarak kullanılır.[503] Hepsi de çok yararlıdır. Mercanköşk suyu, kabak yaprağının zamkı ve kavak ağacının kabuklarının zamkı veyahut solucanın sıvısı ördek yağı pişirilir ve süzülüp pişmiş mersin bitkisi ile karıştırıp alınır ve şiddetli soğuktan dolayı hastalık oluşmuşsa kulağa meyilli olarak şebboy yağı içinde boğa safrası eritilip zamk haline gelene kadar pişirilerek, damla şeklinde alınır. Başkacası da yararlı olur.

Bazen kulağın ağrılarının şiddetine göre tedavi yapılması uygundur. Sütle, *filonya (Philonium romanum)* ile safranla veya kevkeb haplarıyla veyahut afyon, kunduzhayası ve safranla hap yapılır. Bu ilaçlar kadın sütü ile alınır. Bu ilaçların alınmasını bayılma korkusu ortadan kalkana kadar ertelemek gerekir, özellikle, nispeten soğuk olursa, bu erteleme zorunludur. Çünkü soğuk maddelerin cidden zararı vardır. Bu ilaçların alınmasından zarar oluşursa bu durumda hastaya sadece kunduzhayası yağı verilmelidir. Bazen kunduzhayası pişirilerek kullanılır. Sonra üzerine afyon içirilir.

Eğer kulakta yara olursa süt ile kadıntuzluğu ve afyon alınır veyahut afyon, kendir ve boraksın her birinden birer buçuk dirhem alınır vc 6 dirhem safran 6 alınıp, bu zikredilen terkibin bir buçuk dirhemi sirke ile muamele edilip, kurutulur ve gerektiğinde gül yağı ile ıslatılıp damla olarak alınır. Eğer o kulakta madde olursa zikrolunan ilaçlarla hamur yapılır; sirke veya balla veya ballı sirke ile karıştırılıp alınır.

Beşinci Kısım

Çınlama ve Zil Sesi Duyma ve Islık Sesi Duyma Açıklaması

Uğultu (çınlama), zil sesi duyma ve ıslık çalar gibi bir ses duyma birer hastalıktır. İnsanın o sesler dışarıda yokken, o sesleri işitmesidir. Bu sesler, işitme ile karşılaştırıldığında dışarıda ses yokken, dışarıda bir nesne yokken hayal görmek gibi, ses veya hareket algılamaktır.[504]

503 TM: Aynı zamanda akkaz yağı cidden yararlı olur.

504 TM: Çünkü onlar bütün olarak sır gibidir vc sırların sebebi havanın tenuci ile ve temuvrec hareketle olur.

Zikrolunan çınlamanın, zil sesinin ve ıslık sesinin içteki bilinmeyenin oluşması içteki havanın hareketiyle olur. Duyulan sesin sebebi havadaki titreşimdir ve özellikle onun duyu haline gelmesidir. Çünkü ilkin dışarıda sesler yokken içeride oluşması gösterir ki, o seslerin oluşmasına sebep kulağın içinde olan havanın hareketidir. Kulağın içinde olan hava ve buhar boşluklara gelir ve o buharın hareketi bazen çok gizli olur; boşluğa ulaşan o gizli titreşimden yoksun olmaz. Bazen de hava cinsinde olan buharın titreşimi, çoğunlukla gizli titreşimden olur ve o gizli titreşimi bazen vücudun hissetmesinin yanı sıra, kulak da ondan oluşan sesi işitir.

Diğer vücut hisleri de o gizli titreşimin sesini hisseder, fakat idrak edemez. Bunun sebebi bazı kişilerin işitme hissinin çok zekice olmasıdır, ancak o havanın hareketini idrak eder ve bazı diğer hisleri mutedil olur; gereğinden fazla değildir. Onun için de gizli olanları idrak edemez.

Burada bizim hayaller kısmında zikrettiğimiz açıklama geçerlidir. Bazı şahısların o gizli titreşimi hissetmek için hisleri cidden zayıftır.[505] Aynı zamanda mizacının ısısı zayıf olanlar sıcaklıktan etkilenir. Zaaf grupları kötü mizaçlar sınıfındandır.

[506]Ancak kulağın içindeki nevinden olan buharın titreşimi gizli olmayıp, titreşimi o karara erişse, oluşan ses zeki olmayanlar ve aynı zamanda kuvveti yerinde olanlar da hisseder. Onun için o şahsın kulağının içinde olan buhar doğal hareketini yapıp [kısımlarını] hareket ettirir. Hareketli olan organda sesler oluşur ve içindeki hava hareketli olduğunda işitme baş kısmında ortaya çıkar. Hareketli olan rüzgârlar veya başta oluşan seslerin sevki ve o yerde oluşan irinin kaynaması veyahut kulağın buharında oluşan kurtçuğun hareketi ses olarak algılanır. Söz konusu olan olayların sebepleri şudur: [onun önceki nöbeti, ıstırabı gibi vücutta ıstırap oluşur ve o ıstırapla] vücudun hıltlarının tamamı harekete geçip zikrolunan asıl sebepler oluşur veyahut ifrat madde dolayısıyla vücutta doluluk oluşur veya yalnız başta doluluğu olur. Sinirde ortaya çıkan devinim ve hareketlerin önceki sebebi başa

---

505 TM: Çünkü işitme güçlerinde zaaf olmasından kaynaklanır. Bunun bakışı o mizacı zayıf olan kişinin durumu soğuktan kaynaklanır; soğuktan etkilenir.

506 TM: *Birinci Kitap*ta ayrıntılı olarak o sınıflar anlatıldı.

mahsus doluluk olur veyahut önceki sebepten beyin tarafında oluşan fazla hareket ve ıstırap ortaya çıkar.

Vurma ve darbenin arkasından ortaya çıkan ıstırap durum eski sebep nedeniyle olabilir. Bazen de daha önceki geçen sebep bu ıstırapların hiç birisi olmaz. Belki maddelerin gevşekliğinden dolayı, yellerin (rüzgârın) zerreleri etkili olur ve bu şekilde devam eder. Bazen de çınlamanın sebebi daha önceki yayılmış olan havadır. Çınlama olsa hava şiddetli olup, vücutta hapsolan sakin rutubet rahatsız olmuştur. Çünkü doğal tasarruf edilecek besin bulamadığımızda hapsolmuş rutubetler oluşur ve o rutubetler çözülür ve kulağı tahrik eder. Bazı ilaçlar vardır ki, onlar yel şeklinde hıltların tutulmasına sebep olur. O şekilde ilaçların çeşitliliği de bakışlarına sabitlik ve kulakta çınlama oluşmasına sebep olur. Bazen de mide ve diğer organlarla şikâyetler ortak olur. Çünkü mide doluluğu rüzgârların burna gitmesine sebep olur. Ondan kulağın içinde olan hava buharlı havayı tahrik edip çınlamaya neden olur.

Belirtiler: Gerek söz konusu ve gerekse daimi olan sesler sebebiyle başı da rahatsız olur; baş da o şikâyetlere ortaklık eder. Şüphesiz o ilkin çok sakindir. Buradaki işaretler ortaklığı gösterir. Eğer burada kulak sese benzer bazı şeyler hissederse (duyarsa), bunların hepsi de genel olarak vücutla ve mideyle ortaktır. Eğer işitilen ses hafif rüzgâr estiğinde ağaçlardan çıkan ses gibi ise, yani hayali bir ses gibi olursa, başta yelin algılanıp, tekrarlandığına oluştuğuna işaret eder. Eğer o hastalık sahibinde ateş ve ağrı ortaya çıkarsa, iltihabın toplandığına işaret eder. Eğer o işitilen sesin oluşması bir defa yalın olarak oluşup, bir başkasına bitişmiş ve gizemli olması onun sebebinin gevşek hılt olduğuna işaret eder.

Ama o hissin algılaması bilincine sebep, rüzgâr ve doluluk değildir ve işitme devam etmektedir. Sen onun geçmişteki fazlalıklardan olduğunu bilirsin. Bazen o mizaç sıcak ve iltihapla birlikte görülebilir. Bazen tersine soğuktur.

Tedavi: Genellikle, bu bozukluk sahibi, güneşten, hamamdan, sert hareketten, kusmadan, bağırmaktan ve doluluktan kaçınmalıdırlar. Onun tedavisi hastalığa sebep olan organla ortak yapılmalıdır. Özellikle midenin temizlenmesi gerekir. Beynin ve kulağın da desteklen-

mesi gerekir. Beyin ve kulak bitotu yağı gibi, kulağı gevşeten yağ ile ovulmalıdır. Bu bozukluğun tedavisinde ilkin mizacına bakılacaktır. Bilgi için *Kanun*'lardaki ilgili kısımlara başvurmak gerekir. Senin bildiğin iyi tedbirle vücut ve baş temizlenir. Ama buhrandan olanları tedavi edip maddeleri uyarmak uygun olmaz.[507]

Ancak hisleri hassas ve süratli çalışanlar bu konuda hizmet verecek, yararlı olan maddelerle tedavi edilir. Söz konusu olduğu gibi, yağ ve sirkeyle pişirilip az miktarda afyonla karıştırılıp verilmesi veyahut bu zikredilenlerin banotu yağı ile karıştırılıp, bu terkibin verilmesi ya da kunduzhayasıyla pişirilen baldıran otu gibi ilaçların verilmesi önerilir. Alınması istenen ilaçların genel düzenlemesi şöyledir: çam sakızı ve kunduzhayası yağı veya zeytinyağı alınır ve sirke ile karıştırılıp kulağa damlatılır. Ancak erikten yapılan ilaç irinli şiş için uygulanır. Ancak hastalıktan kalkanlar için bu ilaç irin giderici olarak uygundur. Mizacı kuru olanlarda görülen durum böyledir. Benzeri hastalıkların genellikle sebebi kuruluk olursa, yiyecek ve yağlarla besinler dengeli hale getirilerek, gerektiği gibi, soğuk veya sıcağa meyilli olarak hazırlanır. Eğer sebebi zaaf olursa o mizacın zaafından ortaya çıkıp, bu mizaç tedavi edilir. Söz konusu olan damlalarla bu değişim sağlanır.

Delilik tedavisinde kulakta görülen atılması gereken madde veya yoğun hıltlar ve gevşemeye sebep olan maddelerin atılmasıyla kulak ağrısı tedavi edilir. Burada ilgili kısmında zikrolunan ilaçlar kullanılır. Delilik tedavisinden sonra, özellikle ateşli hastalığı izleyen şikâyetlerde ve kulak çınlaması tedavisinde şu ilaç kullanılmalıdır: Pelin özsuyu, gül yağı ile veya süsen yağıyla sirke zikrolunan hastalıkların tedavisinde yararlıdır. Soğuk gevşek hılt sebebiyle ortaya çıkan hastalıklara mahsus şu ilaç denemiş bir haptır: beyaz çöpleme 3 dirhem, safran 5 dirhem, Hint sümbülü 10 dirhem. Bu zikredilenlerden hap yapılıp gerektiğinde hastaya verilir; söz konusu bozukluk grubunda denenmiş ve ortak kullanılan bir ilaçtır.

Zayıflık, tıkanıklık ve hıltlar sebebiyle görülen kapsamlı olan ilaçlardandır: Karanfil, pırasa tohumu; her birinden yarım dirhem ve

---

507 TM: Belki hummanın inişe geçmesiyle o arızalar da ortadan kalkar.

miskten bir danek. Bu ilaçlar alınıp, mercanköşk ve sedef otu sularıyla veyahut şarapla karıştırılıp ilaç olarak kulakta kullanılır. Aynı zamanda çam yaprağının haşlaması ve *şemşad* yaprağı lapası ve defneyaprağı lapasıyla damla yapılır. Bunların hepsinde akşam yemeğinden kaçınmak gerekir. Bazı âlimler kulakta ıslık gibi çınlamanın oluşması ve bu bozukluğu tedavi edebilecek yarpuzdan yararlı bir ilacı hıfzısıhha kısmında zikredip açıklamışlardır. Allahu Taala'nın yarattığı ilaçlar bu hastalığa genel olarak tedavi edecek bir ilaçtır. Çördük otu, çam yaprağı ve defne tohumu damla olarak yararlı bir ilaçlardır. Çınlama ve ağrı kısmında zikrolunan ortak ilaçlar ve özellikle soğuk olan ilaçlar da tamamlandı. Bu kısımda yararlı olan ilaçlar kullanılmalıdır.

Altıncı Kısım
Kulakta Olan Uzama ve İrin ve Kulak Yaraları ve Tedavileri

O bozukluklar tedavi edilmeden önce hafif yiyecekler alınmalıdır. İyi hılt ve sağlığa kavuşturan sözler, etler ve besinler hastaya uygulanmalıdır ve mutedil nitelikleri olan maddelerle tedbir alınmalıdır. Eğer mizaç arpa suyu ve ona benzer besinlerle değişim gösteriyorsa onlarla beslenmelidir ve hafif perhiz önerilir. Aksırtan ve gargara yapılacak maddeler buruna ve ağza uygulanır.

Kulak yaralarının kimisinde his (ağrı gibi?) görülür ve kimisi de derinde olup hissedilmez. Ama görünen yara sirke ve su ile yıkanır veyahut ballı sirke ve su ile yıkanır. Gül ve bitotu pişirilip balla muamele edilir. Sonra tahrik eden zaç kendi kadar kurutucu ilaçlarla kulağa uygulanır. Yaranın üzerinde yoğun sıvı ve irin olanlara kınnap tohumu yağı yararlı olur. Öncelikli olan şudur: onlar çok fazla olmadıkça maddeleri ve madde yapısı engellenmemelidir. Belki de şu gerekir: onlar mersin bitkisi suyu ve kınnap ile yıkanarak verilmelidir. Aynı zamanda zeytin yaprağı suyu damla olarak verilir. Ancak kulakta olan derin yara 2 kısım olur. Biri taze ve yeni yaralardır; diğeri eski ve kronik yaralardır. Yeni ve taze derin yaranın tedavisinde, sirkeyle boynuzlu haşhaş lapası veya gül lapası ve mersin suyu yararlı olur. Özellikle ona bal da ilave edilir. Aynı zamanda söğüt yaprağı suyu veya lapası veya Yemen şapı ve mersinin her birinden bir dirhem

yıkanarak kullanılır, yani kulağa damlatılır veyahut kardeşkanı, denizköpüğü, Ermeni boraksı, mersin günlüğü ve boynuzlu haşhaş eşit miktarda alınıp balla karıştırılıp, kulak eğilip içine uygulanır.

Eğer o derin yarada ağrı da olursa had derecede çoğunlukla kullanılması önerilir. Kulak boşluğunda ağrı olanın ilacına müsekkin özelliği olan ilaçlar da katılarak verilmelidir.[508] Pişirilerek, gül yağı yerine badem yağı ve bazen de o ilaca az miktarda afyon karıştırmağa ihtiyaç duyulur. Kuvvetli ağrılar için kuvvetli müsekkinler önerilir. Biz onları *Akarabadin*'de zikrettik. Baş ilacı verilmesi de yararlı olur. Enderun hapları da yararlıdır. Karaciğerdeki şikâyetlerle ortaksa yanmış mazı ve hareketli kısımlar için şebboy yağı ve bezir yağı tortusuyla bir araya getirilip damla olarak verilmesi yararlıdır. Basilikun merhemi ile üstübecin karıştırılarak verilmesi yararlıdır. Bu ilaç damla olarak kulağa uygulanır.[509]

Bazen kulak kemiklerinin muayene edilip, oradaki hastalığın ortaya çıkarılmasına ihtiyaç vardır. Orada müzmin yara varsa cidden çok kötüdür. Kulak yolundaki kemiklerin arasındaki açıklık fazladır. Bu durumda yara cidden çok kötü, kokuşmuş durumda olabilir. Onun tedavisinde hastaya katran ve bal karışımı karga ve kaplumbağa safrası, kadın sütüyle verilir yahut yabani kimyon, tohumu çıkarılmış Hint sümbülü incirle birlikte fitil yapılarak kulağa uygulanır; daha sonra kulak temizlenir. Daha sonra kulağa diğer güçlü ilaçlar damla olarak uygulanır. Bir başka ilaç: bakır zerreleri ve balla sirke, kirli demir tozu ile dövülüp hamur haline getirilip bal kıvamında oluncaya kadar tekrar zikredilenler karıştırıldıktan sonra kulağa damlatılır. Bazen de daha güçlü bir merhemin uygulanması gerekir. Bunun terkibi şöyledir: göz taşı (bakır sülfat) plakalarından 4 dirhem pırasa suyu 1 ukiye, bal karıştırıp hastaya verilir.

İrin cidden çok fazla olursa, bir açma yapılarak oradan alınıp, boğa safrası ile birlikte kulağın içine sokulur veya o kulağa çocuk idrarı damlatılır. Bu kısımda ilaçların güçlüsü daha önce geçtiği gibi zararlı

---

508 TM: Ona sabır ve safran gibi ilaçlar da verilir.

509 TM: Bu zikrolunan edviye-i amika-i hadise olan kulak yaraları ilaçlarıdır. Ama reddiye olur.

kuvvetle yıkayıcı olmasıdır. Eğer sirkeyle pişirilip verilse, bu terkip yararlı olur: salep, gül yağı ile veya pırasa suyu ile balık ve tuzlu balık suyu ile dövülüp uygulanır. Bazen ağrı dolayısıyla, sabır, afyon ve safran balla yoğrulur. Bu terkibin kulağa konması gerekir.

Kulağı rutubetin tutması sebebiyle, sıvı ve kurutucu ilaçlar uygulanır. Bunun için kulağa gül yağı damlatılır. Sonra et bitiren ilaçlar konur. Genel olarak, yaranın akıntısının kötü olmamasına ve yeni yara oluşmasına engel olunmalıdır. Verilen ilaçlar yaralar ve onların iltihaplarını kurutur. İlaç uygulandığında hasta yan tarafına dönerek uyuması engellenmelidir. Hasta kulağa belli bir meyil verilerek yaranın akması engellenmiş olur.

Ancak kulakta yaranın sıvısı arka tarafa doğru içindeki irini atamazsa sıkıntı oluşur. İrin için akacak yol olmadığı için kulağın içinde toplanır. Bu durumda kulak dibinde olan et gevşetilip zararlı maddeler dışarı atılmalıdır. Bu zararlı maddenin akmasıyla kulak o maddelerden kurtulur.

Yedinci Kısım
Kulaktaki Kan Akıntısı

Bazen kulaktan kan akması *ruaf (burun kanaması)* gibi buhranlı olur ve bazen de dolulukla damarların yırtılması, kesilmesi ve ağzının büzülmesi ile olur ve vurmadan ve sadmeden de olur.

Tedavi: Buhran hasebiyle kulaktan kan akması zaaf ve bayılmaya sebep olmadıkça önemli görülmez. Aksi durumda kulak kanı tutar. Bunu araştırmak gerekir. Kulaktaki kanama soğuktan olabilir. Ancak tutulanlar su ile [veya sirke ile] pişirilmiş mazı ve çöl dikeni gibileri bazen de pişmiş çöl dikenine, eski mersin otu pişirilip sirke ile karıştırılarak uygulanır. Aynı zamanda boynuzlu haşhaş lapası, kadıntuzluğu ve çam sakızı veya nar sirke içinde pişirilir; nar kabuğu bu zikredilenlerin hepsiyle birlikte kabız eden ilaçlarla verilir. Ancak soğutan çobançantası öz suyu, büyük sinir otu hamuru, boynuzlu haşhaş yakısıyla ve afyon gibi uyuşturucularla verilir. Buna ilave olarak, tatlı fesleğen suyu verilir. Çok yararlı başka bir terkip de tavşan burnu sirkeyle veya pırasa öz suyu sirkeyle birlikte yararlı bir terkiptir. Bunlar denenmiş ilaçlardandır. Bir öküzün 2 böbreği ve yağından da

bir miktar alınıp tuzlanır; sonra anason ve çivit kavrulup, yani ateşte pişirilip onun suyu kulağa damlatılır.

Sekizinci Kısım
Kulakta Olan Tıkanıklık

Bu bozukluğun hafif ilacı şöyledir: Dağda yetişen acı badem yağı kulağa damlatılır. Özellikle yavaşça damlatılır ve sonra hasta hamama sokulur. Kulak içindeki kirler akıp gitsin diye kulak yere doğrultulur. Hamam sıcağında kulak arkasına neft yağı uygulanması yararlı olur. Aynı zamanda bu terkip de yararlı olur: 1 miskal neft yağı, yarım miskal Ermeni boraksı, beyaz incir veya keçi safrası yağla veya kara maribium otu ve kaynamış suyu ya da boraks ve sirke ile karıştırılıp kaynatılarak sakinleşene kadar kendi haline terk olunur ve gül yağı ile damla halinde uygulanır[510] veya incirle boraksı karıştırıp, ondan şekerli haplar yapılır ve kulağın içine konur. Üçüncü günden sonra çıkarılır ve o hapla birlikte hasta hafifler ve rahatlar. Bazen de ona maribium ve incir konur.[511] Bunlara ilave olarak boraks ve cıva aynı miktarda alınır; karıştırılır ve sirkeyle ve sıcak suyla muamele edilir. İlaçlar damla olarak kullanılır. 1saat bekledikten sonra balla veya sıcak suyla kulak yıkanır.

Kuvvetli fitiller ancak [kir] dışarı atıldıktan sonra yapılır. Ona ait fitillerden biri şöyledir: zeytinyağı, papatya yağı, Hint sümbülü yağı. Bir kavim şöyle demiştir: Kâfuru hafif sağırlığa çok yararlıdır. Bunun doğruluğu şüphelidir. Ancak denenen şey zeytinyağına benzer. Şüphesiz ki, zehirden uzaktır. O tıkanıklık için yararlıdır. Zeytinyağı

510 TM: kuşlağa tektir bulunur ve münzeri el-huyt

511 TM: Kulak tıkanıklıklarında hassasiyet vardır ve eğer tıkanılık ve sakiye olursa südde ve sıhhıye kısmındaki mezkure ilaçlarla tedavi edilir ve sağlık ve sağlıklı olmayan ve sıhhıye olan tıkanıklıklara yararlı ilaçtır. O tıkanıklıkların açılması harf ve burkdan alınıp, 3 gün miktarı kulağa el-sak ve ilzam olunur ve 3 günden sonra ihraç olunur ve bu açılmadan daha güçlü olduğundan mada his sinirini de tenkiye eder. Hırbak ikrası ve onun nüshası budur: hırbak-ı ebyez 2 miskal natron, 10 miskal safran, 3 miskal bu ilaçlar dak olunup sirke ile olunduktan sonra ondan hap alınır. İhtiyaç olduğunda yine sirkeyle hall olunup kulağa damlatılır. Acip ve cidden yararlı olur. Ama hilkat-ı asliyesinde kulağında delik olmasa veyahut kulağın içinde hilka-ı sudde olsa amel yed iel (elle) denenir. Keşt ve tatrik olunur, yani deliklerde olan tıkanıklık hadid ile (demir) salh olunarak yol açılır ve eğer karında (içinde) olan samaha, yani cubeye varınca ya kadar yol açılırsa nefa olur ve bazen de nefa olmaz.

tereotu ve boraksla karıştırılıp 3 gün kulağa uygulanır. Sonra kulak içindeki tıkanıklık yapan şey çıkarılır; kulak rahatlamıştır. Aynı zamanda bu fitil balla da yapılabilir.

Dokuzuncu Kısım
Kulaktaki Tıkanıklık ve Benzeri Şikâyetlerin Tedavisi

Kulakta tıkanıklık oluşmasıyla ilgilidir.[512] Bu tıkanıklık doğuştan olabilir. Delik üzerinde oluşmuş bir zar gibidir. Onlar kirdir; donmuş kandır veya kulak yolunda fazla et veya siğil oluşmuştur. Bu tıkanıklık sebebi taş veya içindeki bir hurma çekirdeği de olabilir. Tıkanıklığı oluşturan kulağa girmiş bir hayvan da olabilir; kulağa girmiş ve orada ölmüştür. Bazen de hıltlar deliği veya sinir yolunu tıkar Bütün bunlar insanda tıkanıklık olarak hissedilir ve şiddetli rüzgâr oluşturur.

Tedavi: Eğer kulak içinde herhangi bir örtü ya da zar veya et yaradılıştan var olup kulak yolunu tıkarsa, onların tedavi edilmesi gerekir ve görünüşte çok kolaydır. Şüphesiz [eğer mevcut tıkaç etse] ince bir aletle kesmek uygun değildir. Ancak yakında zikrettiğimiz kulak yolunun kapanmasına engel olunmalıdır. Görünüşte burnun çıkıntılarının onu ikiye ayırması gibi, kulakta eğer diken şeklindeki tıkanık yaratan [et] varsa, bıçakla kesilir ve üzerine demir oksit tozu serpilmiş fitil uygulanır. Böylece o bloke edilerek, kulak yolunu tıkayan etin tekrar bitmesi engellenmiş olur. Ancak kulağın iç kısmında oraya bağlı bir şey tıkanıklık yapıyorsa kulağa gül yağı, süsen yağı ve diğer uygun yağlardan hazırlanan damla damlatılır. Eğer oraya yapışmış şey hayvansa ve içerde ölmüşse onu oradan atan veya ayıran yağlar uygulanır. Sonra temizleyici maddelerle söz konusu nesne kulaktan atılır.

Ancak tıkanıklık sebebi fazlalık etse veya harabiyetse sıcak su ve sodyum nitratla yıkanır. Sonra sıcak bakır ve kırmızı cıva karışımı kulağa damlatılır. Bu terkibin sirkeyle pişirilmişi cidden yararlıdır, öyle ki eti yakar. Sonra yara ilacı uygulanır. Burada şöyle denmiştir: Eğer domuz safrası içine dökülürse cidden yararlıdır. Kulağında tı-

---

512 TM: İstihmam ve igtisal eden kişi kulağını korursa, bazen kulağında süd hasıl olur ve iza edip kulağının dibinde turim ve şiddetli ağrı oluşur.

kanıklık olan insanın kulağına şu terkip damlatılsa yararlı olur: Süsen yağı, pancar suyu içinde eritilmiş boğa safrası, kenevir tohumu, ebucehil karpuzu karışımı.

Şüphesiz ki tıkanıklık ve kulak kiri *Kulak Tıkanıklığı ve Kiri* kısmındaki ilaçlarla da tedavi edilir. Onlar kulak kiri ve tedavisinde yararlıdır. Burada yararlı başkaca fitiller şunlardır: Tere, kırmızı boraks alınır ve onlardan fitil yapılır. Bu fitil 3 gün kulak içinde tutulur; sonra çıkarılır. Bundan daha güçlüsü ve temizleyicisi haplar da vardır. Bunlar çöpleme ve onun grubundan ilaçlarla hazırlanır. Beyaz çöpleme 2 miskal, sodyum nitrat 1 miskal, safran 3 miskal alınıp dövülür ve sirkeyle pişirilir ve hap yapılır. Sonra eğer gerekirse, sirkeyle karıştırılır ve damla şeklinde kulağa damlatılır. Bu ilaç çok yararlıdır. Ancak tıkanıklık içerdeyse ve kulak deliğinden başka yerdeyse veya içerde oluşmuşsa onu elle çekmek gerekir, öyle ki işitme yolunun iç kısmına ulaşıp kulak yolu açılsın. Bazen de bu uygulama yararlı olmaz. Tamamen tersi olup; tepki yaratabilir.

Onuncu Kısım
Kulağa Arız Olan İncinme ve Darbe

[513]Saygın Hekim Hippokrates incinme ve darbe isabet eden kulağın tedavisi olmadığını kabul etmiştir. Ancak Hippokrates'ten sonra onun tedavisini önerenler onu şu mürekkep ilaçlarla tedavi eder: akasya, mersin bitkisi, sabır ve kendir alınıp sirke ve yumurtanın beyazıyla hap yapılır veya bu terkip balla karıştırılıp bir lapa hazırlanır.

On Birinci Kısım
Kulağın Kaşıntısı

[514]Pelin otu suyu onun yağıyla birlikte kulak damlası olarak uygulanır.

---

513 TM: Radde an kavli sözlüğünde yenem kufetle tefsir okunmuştur, yani kulak ezilir ve kıvam-ı nısfıyet üzre kaybolur.

514 TM: Hikke beyanındadır.

On İkinci Kısım
Kulağa Su Kaçması

Kulağa su girdiğinde ve suyla yıkandığında eğer kulağın içine su kaçarsa kulak köklerinde şiş olur ve şiddetli ağrı hissedilir.

Tedavi: Bu bozukluğun tedavisinde kulaktaki suyu tüple çekmek yararlıdır. Daha sonra kulağa tatlı badem yağı sürülür. Bazen kulağa giren su öksürük ve aksırıkla da dışarı atılır. Bazen de dereotunun bir çeşidi veya hasır otunun bir çeşidinden bir avuç alınır ve o otun bir kısmının üç katı miktarı pamukla fitil yapılır. O pamuktan fitil zeytinyağına batırılır ve kulağa sokulur; onun pamuk olan tarafı yakılıp bırakılır ve onun sıcaklığı kulağa etki edinceye kadar o kulakta kalır ve sıcaklık, kulağın iç ateşine etki ettikten sonra birden bu otlu fitil çekilir ve kulakta olan su bir defada çekilip onunla birlikte dışarı çıkar.

Yine bu tedavi de kulağa yararlıdır, özellikle, başlangıçta çok yararlı olur. Bir avuç su alınıp hastanın kulağının içi doldurulur ve kulak o tarafa meylettirilip örtülür öyle ki kulaktaki su tamamen çıkar. Aynı zamanda kulakta olan su zerk ile de çıkarılır. Bu tedavi şöyle yapılır: İlkin enjeksiyon için kullanılacak aletin başı kulağa konur ve biraz yer bırakılıp su çekilir. Eğer kulağa giren su için tekrar tekrar ve peş peşe bu uygulama yapılırsa, halile suyun aletle çekilmesi yerelidir. Özellikle hastalık ortadan kalkıp, ağrısı kalırsa ve içteki ağrı şiddetli olursa, haşhaş kabuğu, sarıyonca, papatya, menekşe, hatmi, pamuk tohumu, arpa unu ve kadın sütü kulağa yakı olarak uygulanır ve bu terkip cidden yararlıdır.

On Üçüncü Kısım
Kulağa Dışardan Hayvan Girmesi ve Kulakta Kurt Oluşması

Kulağa hayvan başları ve sıkıntı verecek hayvanların girmesi şiddetli ağrı ve kaşıntı oluşmasına sebep olur. Hayvanların hareketi ve miktarı çok veya az olabilir. Ancak kulakta kurt oluşması zihinde karmaşaya sebep olur.

Tedavi: Bunların hepsine yararlı ilaç katrandır; katran kulağa damlatılır Çünkü katran, kulaktaki hayvanın hareketini sakinleştirir ve kısa zamanda onu öldürür. Eşekhıyarı suyundan damlatılması da yararlıdır. Gerek tek başına, gerekse kısa mahmut otu suyuyla birlikte

damlatılmalıdır. Aynı zamanda kükürt ve uzun loğusa otu, demir sülfat ve mersin bitkisi de onun için yararlı bir ilaçtır. Kızartılmış inek etinin sıvısı damla olarak kullanılır ve yine o da yararlı olur. Kulağa zeytinyağı konup, Güneşte oturtmak kulağa giren hayvanın ve özellikle kurtçukların çıkması için yararlıdır. Şeftali öz suyu, gebere öz suyu, beyaz dut kökünün öz suyu, tatlı fesleğen öz suyu, Buhara eriği, şeftali yapraklarının öz suyu, pelin otu öz suyu ve kantaron veya sütleğen özsuyu veya sakız ağacı ve çitlembik ağacı yaprağının öz suları veyahut şimşir, mercanköşk veyahut çam yaprağı özellikle bu bitkilerin yapraklarının sirkeyle pişirilmesi ve eşek hıyarı özsuyu, beyaz çöpleme özsuyu veya küsküt ve yarpuz özsuyu veya kısa mahmut otu veya pelin otu veya Mısır mercan köşkü veya ballı su ve bunlar gibi.

Aynı zamanda turp suyu ve soğan suyu, özellikle bu özsuyu bir nar içinde yağlarla karıştırılır veya soğanla ve balla birlikte veya safrayla ve özellikle, kuru nar içinde yağla karıştırılarak kullanılır. Aynı zamanda kaynamış kükürt veya acı bakla özsuyu veya musluk suyu ile sabır veya pişmiş kustus veya yapışkanotu alınıp ilaç olarak hastaya uygulanır. Bu zikredilenlerin hepsi kurtçuk şikâyetinde yararlıdır ve onları bertaraf eder.

Şarap 2 dirhem bal, 3 dirhem gül yağı, 1 dirhem 2 adet yumurta beyazı ile karıştırılıp mutedil bir terkip yapılır ve bir kısım safra üzerine konup kulak, onunla doldurulur ve o kulak uyarıldıktan sonra kurtçuk çıkana kadar uyutulmaz. Kurtçuğun verdiği sıkıntı için pelin otu özsuyu veyahut onların pişmiş şekli kulağa uygulanır veya geber kökünün pişmiş Mısır mercanköşkü suyu veya mercanköşk suyu, bekletilmiş idrarla karıştırılıp uygulanır. Bu terkip de yararlıdır.

On Dördüncü Kısım
Kulak Kökünde Olan Şişler

Bu şişler öyle şişlerdir ki, gevşek etler gibi olup bez şeklindedir. O şişlere *baritus* derler. Aynı zamanda *kulağın kız kardeşleri* de derler. Bazen bu bozukluğun ağrısı öyle şiddetlidir ki öldürücü olabilir. Kulağın kökünde olan ağrı ile kulak boşluğunda olan şişin ağrısı geceleri yaşlılıktan daha öldürücüdür. Çünkü o iki yerin eskimiş ağrısı mülayim olur. Ancak mizacın şartları daha da olgunlaşır ve şişlerin mad-

desinin durumu çok daha şiddetlenir; zararlı maddenin toplanması pek gecikmez. Kulağın kökündeki bu maddenin tamamının iltihaplanması durumunda kulağın kökünde buhran ortaya çıkar veya kötü buhran gecikirse sükûnet oluşur.[515]

Genel olarak bu şişler bazen sevdavi veya sıcak ve demevi maddeden veya sevdavi ve balgami de olabilir. Zikredilen şişlerden demevi olanlarda sıcaklık, ağırlık ve dokununca tepki veren kulak yollarında darlık oluşur. Safravi şişlerde ince kandan ortaya çıkanları, arterlerinkine benzer. Ancak şiş ağır değildir; kanallara baskı yapmaz, ancak çok sıcaktır ve iltihabı yoğundur. Balgami olan ödemli ve gevşektir; biraz kırmızıdır. Sevdavi olan şiş katıdır; ağrısı azdır ve çoğunlukla büyümeye meyillidir; kötü maddeleri çeker. Eğer madde beynin yapısını bozarsa unutkanlık buhranında olduğu gibi, buhran oluşturur. Bu konuda Kitapta bilgi verilmiştir. Onun tedavisinde şişi pişiren maddeler kullanılmalıdır. Başlangıçta o maddeler kötüdür. Tedavide tedbirli olmalıdır. Sonra şişi çözmeye çalışmalıdır. Şiş, küçülten ilaçlarla ovulmalıdır; ilaçların içinde şişi incitecek maddeler bulunmamalıdır; sıkıştırmamalıdır. Bundan dolayı başlangıçta ona ilaç verilmez. Sonra tedavi için verilen ilaçlar uygulanır. Muhtemelen haşlayan, pişiren ve özellikle nemlendiren ilaçlarla ve baş ağrısını gideren ilaçlar verilir. Aynı zamanda, şişi tamamen çeken ilaçlar verilir. Özellikle eğer o şiş nem içeriyorsa ve baş ağrısı varsa, bu tip ilaçlar organın maddesinden şişi çekmeye yardımcı olacaktır. O çekmeyle bütün olarak şiş bertaraf olunur. Eğer şiş hacimliyse hızla çekilmemesi gerekir.

Eğer verilen ilaçlarda hızla çeken maddeler yoksa kan almaya gerek olursa, kulaktan kan alma maddenin çözülmesini sağlar. Eğer maddelerin yoğunluğu çoksa tabiatı değiştirilip, bertaraf edilmelidir. Şiddetli ağrı giderilmeye ve ateş düşürülmeye çalışılır. Muhtemelen o yerde şiddetli ağrı ve yüksek ateş vardır. O yerde şiddetli ağrı varsa, hayatı sakinleştirici ve ağrı giderici ilaçlar verilmelidir. Eğer o şişte şiddetli ağrı başlarsa ağrı kesiciler sıvı şeklinde verilip, tedavi edilir. Eğer hastalığın başlangıcında hafif şiş olursa, ona tuzdan yakı yapılır

515 TM: İyi işaretler mevcut değilse veyahut o şiş vakti buhrandan önce görülmüşse (vukuu bulmuşsa) reddi olur.

veya güçlendiren ilaçlar ağızdan verilir. Eğer ağrı şiddetli olmayıp, şişte baş oluşursa onun tedavisinde besleyici ve neşelendiren ilaçlar verilir. Bal şarabıyla alınan buğday unu ve keten gibi ve yoğurt suyu, hatmi ve papatya gibi ilaçlar verilir.

Eğer şiş çözülmeyip ortaya çıkarsa, onda iltihap oluşur. Mümkün olursa, maddeyi inceltip latif hale getirip dışarı atmalıdır. Her ne kadar maddeleri dışarı atmada belli şartlara ihtiyaç olursa da hastaya, tedavi eden ilaçlar verilmelidir ve verilen ilaçlar irini dışarı atabilmelidir. İlkin şart *ismilin* adlı ilacı vermelidir. Bu ilaç bu şişe uygun ilaçtır. O şişi çekme ve çözülmesini sağlama özelliğine sahip olan ilacın terkibi şöyledir: kaz veya tavuk yağı ile koyun göğsünden oluşur. Arsenik ve cıva ile yapılan oradaki maddenin dökülmesini sağlayan merhem ve inek yağından yapılan başka bir merhem ve onların benzeri maddelerin verilmesi uygun olur.

Eğer müzmin şiş olursa sedef, nar ve deniz suyuyla pişirilip yalnız zamkla veya diğer ilaçlarla verilir. Aynı zamanda rutubetli zift, zamk, deve yağı, günlük özsuyu ve diğer akıcı maddelerle ve kemik iliğiyle verilir. Ne zaman o şiş kötüleşip, sabitleşse, bu maddelerle merhem yapıp uygulamalısın. Kan pıhtısı, sakız, defne, dağ üzümü, zamk, kimyon, biber, yılanyastığı, gebere, defne yağı, nezle otu, koyun göğsü ve yağı çok yararlıdır. Domuz ve keçi yağları ve dağ keçisi yağı, özellikle şiş maddesi sevdavi olursa, yararlı olur. Tavuk beyni ve kırmızı başlı keklik ve inek iliği ve de özellikle vahşi hayvan yağları, keçi iliği ve buharları vermek yararlıdır. Daha sonra sıcak maddesi olan şişler için gül yağı ve menekşe yağı uygulanır. Maddesi soğuk olan şişe süsen yağı ve dereotu ve papatya ve kunduzhayası yağları yararlıdır ve bu şişin çözülmesi zor olursa yengeç merhemi yapılır.

On Beşinci Kısım
Yüksek Titreşimli Sesten Kulağın Harabiyeti

Kulağın yüksek sesten harabiyeti ve kuvvetini kaybetmesinin sebebi beyinde olan güçlü nefis veya işitme kabiliyctinin gücünde zaaf ortaya çıkmasıdır. Buradaki bozulma senin bildiğin beyni güçlendiren ilaçlarla tedavi edilir.

BEŞİNCİ FEN
Burnun Halleri
İki Makaledir

BİRİNCİ MAKALE
Koklama ve Bozuklukları ve Burun Akıntıları

Birinci kısımda koku alma, koku almada görülen bozukluklar ve ikinci kısımda burun akıntısı ve fazla burun akıntısı ele alınmıştır.

Birinci Kısım
Burnun Anatomisi

[516]Burnun bilinen 2 adet yolu vardır. O yollar burun kemiğine (ethmoid kemik) nüfuz eder. Beynin örtüsünün altında olan 2 meme başı gibi uzantıları beynin alt tarafında olup, kalbur kemiği (ethmoid kemiğin) deliklerinden girer. Bu geçişe müsaade etmek üzere beynin zarında bir delik bir yer vardır.[517] Koku hissi söz konusu o 2 uzantı (lobus olfactorius) ile olur. O uzantılar beynin ön tarafındaki 2 karıncığın ön tarafında bulunur ve söz konusu edilen çıkıntıdan beynin fazlalıkları temizlenir. Beyne yel gibi maddeler o yoldan ulaşır ve o uzantılar solunan hava ile kokuyu idrak eder. Beynin kendisi teneffüs eder ve o teneffüsle beyinde olan ağır sıcaklık korunur ve bu ağır, zararlı sıcaklık atar damar nabzı gibi azalır ve çoğalır. Koku geldiğinde ve havadaki yanma dolayısıyla sıcaklık çok artar ve burnun içine

516 TM: Biz deriz ki burnun anatomisi kemiklerin kıkırdakların, ayrıntılı açıklaması büyüklüğünün ve kıkırdaklarının ve kaslarının ve yollarının anatomisiyle olur. İlkin uç kısımlarının anatomisinin Birinci Kitapta benzer organların anatomisinin açıklamaları arasında zikrettik. Ama burnun yollarının anatomisi budur ki

517 TM: Burna giren beynin buharı o deliğin yoluyla burna ulaşır ve burunda olan 2 yoldan zikrolunan şekilde beyne yol olduğu gibi. Aynı zamanda boğaza da yol vardır. Ancak koku organı anatomisi şöyledir

girer. Burun yolundan 2 göz pınarlarına ulaşır. Bunun içindir ki, göze koku uygulandığında, örneğin göze sürme çekildiğinde, sürmenin hafifçe tadı dile kadar ulaşır. Ancak kokunun kendisi hava niteliğindendir ve dolayısıyla havada oluşur ve koklamakla koku alma hissi o hava ile buruna ulaştığında o koku idrak olunur veya o idrak edilen koku, kokunun buharı olur. Kokunun buharı çözülürse, havayla birlikte o kokunun buharı da içe çekilir. Koklama gücü onu idrak eder. Bu inceleme filozof için gereklidir. Tabipler için de gereklidir, çünkü koku havadan değişme ile bir halden diğer bir hale geçer. O havanın kokusu, koku organıyla idrak edilir ve onun onanması kokunun sahip olduğu buharın ışığı ile belirlenir.

İkinci Fasıl
Burnun Hastalıkları

Biz burnun anatomisini ve yararını (fonksiyonunu) ve burun deliklerinde olan kaslarını bundan önce zikrettik. Bizim için gerekli olan ancak burun hastalıklarının sebep ve belirtilerini ve onların tedavilerinin zikri gerektir.

Buruna Uygulanan İlaçların Uygulanması: Bilinmelidir ki burnun hastalıklarının tedavileri sadece burun yoluyla olmaz; gargara ve baş hastalıklarında alınan yağlar gibidir. Bazısı da, burun yoluna ait olur. Buharlar, koklanarak alınan ilaçlar ve nefes yoluyla verilen ilaçlar gibi, bu tip ilaçlar bir nevi rutubettir; burna çekilip koklanır ve burun yoluna ait ilaçların her birinin kokusu solunarak alınır. Buruna çekilen kuru ilaçlar buruna yararlı olsun diye alınır. Gerekir ki koklayarak, nefes yoluyla alınan ilaçlar yararlı olur. İlacı alacak kişinin ağzı su ile doldurulmalıdır ve sırt üstü yatıp başını arkaya yatırılmalıdır. Bu şekilde kullanılan ilaçların hepsi burna uygulanmalıdır. Hatta o burun deliklerinde ilaçlar etkisini gösterir. Hatta çoğu kere ilaç uygulanmasından sonra sıcak bir ilaç burna damlatılır ve o yararlıdır. Bu ilaçlar başa çok gevşeklik getiren ilaçlarla ortak ilaçlardır. Onlar bazen ruhu sakinleştirir. Çünkü bazen sakinleştirici ilaçlara ihtiyaç vardır. O ilaçlarla ıslatılmış örtü başın üstüne nemli bir örtüyle örtülür; üstüne süt ve yoğurt veya onlarla birlikte yağlar uygulanır. Bu yağlar arasında kabak çekirdeği yağı ve gül yağı, söğüt yağı vardır.

Buruna çekilen ilaç etkisini gösterdiğinde, burna [soğuk yağlarla] süt damlatılır.[518]

Üçüncü Kısım
Koku Almanın Bozulması

Diğer fiillere bozukluk isabet ettiği gibi, koklama fonksiyonuna da bozukluk isabet eder; koku alma yok olur veyahut zaaf içinde azalır veya kötü değişime uğrar. Koklama hissinin yok olma ve zaafı da 2 şekilde olur. İlk şekli şöyledir: gerek yok olması, gerek zaaf göstermesi güzel kokuyla ve uyaran kokularla iki bakımdan bozulur ve değişikliğe uğrar. İyi ve gerekli hisleri kaybolur veya zayıflar veya iptal olur ve bozulup değişime uğrar.

İkinci şekli şöyle olur: güzel kokular dışındakilerdir. Bunlar yoğundur ve sıkıntı vardır. Ancak kötü, basit mizaç da [koku alma duyusunun] bozuk veya kötü olmasına sebep olur veya kötü hıltlar buna sebep olabilir. Beynin ön tarafında bulunan hılt 2 karıncıkta hâsıl olur veya koklama duyusunun aleti olan koku alma çıkıntıları (n. olfactorius) veya [koku alma bozukluğu] burun kemiklerindeki tıkanıklık olmasından ve o tıkanıklığın da hıltan veya yellerden veya şiş ve kanser (ur) ve şişlerinin birinden ve fazla et çıkıntısı bitmesinden olur veya zikrolunan koku bozukluğu ethmoid kemik üstünde olan beynin çevresindeki örtüdeki (dura mater) birikimden kaynaklanır. Kötü basit mizaçtan oluşan bozukluk genellikle alınan ilaçlardan ve damlatılan damlalardan olur. Zira hastaya verilen ilaçlar ve damlalar mizacı teskin eder veyahut soğutur ve bozar. Onlardan kötü basit mizaç oluşur; koku almadaki bozukluk oluşur veya zikrolunan teskin edilen mizaç ve soğutulma ve sakinleştirme keyfiyeti söz konusu yerlerdeki havadan da arız olabilir. Bazı kere koku bozukluğu darbe ve düşmeden olur ve bozukluk sünger gibi kemiğe (ethmoid kemik?) ulaştığında görülür.

Belirtileri: Bir kimse kokuları idrak edemiyorsa, alışılmışın dışında bir nevi fazlalıkların ethmoid kemik üzerinde birikmiş olduğuna işaret eder. Sen nefesin bunu engellediğini belirlersin ve burundan ko-

---

518 TM: Bu durumda sütü damlatmak yararlı olur.

nuşma olursa burnun kendinde tıkanıklık olduğunu gösterir. Fazlalığın akması kesilip, beyinde mizaç ve fazlalıklarında azalma olduğu anlaşılsa, burnun alt kısmında tıkanıklık olduğunu gösterir. Burnun altından eğer fazlalığın akması ve alışılageldiği üzere, burnun altında ve etrafında tıkanıklık olduğuna işaret eder. Beynin bozukluğu kendinde olursa ve beynin fonksiyonları ve söz konusu hali senin bildiğin belirtilerle olur. Bu belirtiler koku yokluğu ve koku almada eksiklik oluşturur. Çünkü o belirti gücün kaybolmasına ve zayıf olursa koku almada da zaafa işaret eder. Ama dışarıda olmayan pis kokunun koklanması görülüp, böyle bir durum görülürse, onun sebebi zikrolunan yerlerin birinde kötü hılt olduğuna işaret eder ve belli yerlerde, o kötü hıltın zikrolunan belirtilerinin benzerlerine işaret eder. Adı geçen hastalık ve sebebi bilinmeyen kokular koklansa ve dışarıda onun gibi kokuları olan bir şey de olmasa, örneğin misk, incir ve iç yağı kokusu hissedilse veya bir başka koku olsa, bu o yerdeki bozukluğa işaret eder ve ölüm şüphesi vardır.[519]

Tedavi: Kötü koku almanın sebebi kötü mizaç olursa, zıddıyla tedavi edilir ve burada öncelikli olarak beyin kast olunup, eğer gereken keyfiyete uygun olmazsa, hastaya sıcak kompres, koklatılarak uygulanan, yağlar ve çeşitli ilaçlarla merhemler ve de yakılar, zikredildiği şekilde verilir. Genellikle kötü mizaç beynin iki ön karıncığında oluşur ve orası tamamen soğur veya lobus olfactoriusta soğukluk oluşmuştur. Bu iki şekilde olan bozukluğun tedavisi o burna çekilen ilaçlarla olur ve sıcak buharlar şeklinde uygulanır. Burada sütleğen otu, kunduzhayası zamkı ve misk buharı söz konusu sıcaklıkta burna uygulanır. Beynin karıncıklarına karışan bozukluğun ilacı ilkin söz konusu hıltın koku alma bozukluğuna sebep olduğuna görüşüne dayanarak, beyinle ilgili kısımda zikredilen işaretlere dayanarak, hastalığın ne olduğu belirlendikten sonra, eğer hastalık bütün vücuda hâkimse, bedenden atılması yolunda tedavi yürütülür. Sadece beyne mahsus ise, bedenden onu dışarı atacak maddeler hastaya verilir.

---

519 TM: [Muhammed Kazvini der ki mutel matal ve müşerref olduğuna işareti onun içindedir ki ruhlarda bu keyfiyet vardır. İhtirak ile zahir olur.Ne zaman hastalık bu görülen halde olsa ruhların ihtirahına işaret eder.] hadis olsa ve o had derecedeki hastalık alamat-ı reddiyede de mevcudc olsa mutel mevt ve müteveccih olduğuna delalet eder.

Hastaya dışarı atılan vücudu temizleyen ilaçlar, gargaralar, buhar şeklindeki ilaçlar ve hafif ilaçlar ve bunlara benzer senin bildiğin ilaçlar uygulanır.[520] Bu tedavinin tamamında tedavi için, beyinde yazılan yöntem ve prensiplere başvurulur. Eğer koku almadaki bozukluğun sebebi ethmoid kemik olursa, tedavisi baş kısmında zikredilen buhar şeklindeki ilaçlarla yapılır. O buhar şeklindeki ilaçların uygulanması için buhara doğru hastanın başı eğilir. Beyne buharın nüfuz etmesi için söz konusu ilacın içine biber, kundus ve çavşır konup bunlar pişirilerek hastaya uygulanır.

Bunlardan sonra başa tıkanıklığı açan maddelerden oluşan gargaralar vermek gerekir. Bunlar denenmiş ilaçlardır. Kara kimyon birkaç gün sirke içinde bırakılıp, sonra çıkarılır ve zeytinyağı ile karıştırılıp damla şeklinde kullanılır. Bazen hastaya mümkün olduğunda ilaç koklatılarak verilir. Bazı kere de kara kimyon toz haline getirilerek eski zeytinyağı ile karıştırıldıktan sonra, tekrar bir daha toz haline getirilip hastaya uygulanır. Bundan sonra hastalıktan eser kalmadığı tecrübeyle sabittir.

Bu terkip hekimlerin de zikrettiği ilaçlardır: Kırmızı arsenik, sütleğen sütü alınıp karıştırılıp toz haline getirildikten sonra, üzeri örtülerek güneşe konur ve günde 2 kez karıştırılıp, ona idrar ilave edilir. Ne zaman ilaç idrarı emse ona yeni idrar verilmelidir. Ondan bir dirhem miktarında burna çekilir ve sonra burun gül yağına batırılır. Tıkanıklık için övülen ilaçlardan olur. Dağda yetişen cinsinden acı bademin yağı ile burna buğu yapılması için yabani sedef otu veya beyaz biber un haline getirilip, karıştırılır. Bazı hekimler akciğerlerin kabuğunun kurutulup ve pişirilip un haline getirilerek burna çekilerek, uygulanmasının yararlı olduğunu iddia etmiştir.

Eğer koku alma bozukluğunun sebebi burunda polip şeklindeki oluşumlar olursa, basur şeklinde olduğundan basur ilaçlarıyla tedavi edilir. Ancak güzel kokuyu his etme ve güzel kokuyu alamama durumunda o kimsenin devamlı olarak misk koklaması gerekir. Bu durumda hasta o bozukluktan kurtuluncaya kadar miski koklamak zorundadır.

---

520 Eğer damarlardan kan alma hacet olursa kan alınan damarlardan kan alınır.

Dördüncü Kısım
Burun Kanaması

Burun kanamasında, belli miktarda katran damlatmak gerekir. Bazen hırsla ve kızgınlıkla kan tutulması veya kuvvetli ve şiddetli kanama olur.[521] Bu kanama beynin arter veya venlerinden kaynaklanabilir. Genellikle bu tip kanamada tedavi mümkün olmaz ve kanamada kan fışkırır. Bu tip kanamalar, baş ağrısı, iltihap ve kanama hastalıklarından dolayı olur. Burun kanaması, kötü ve bozukluk arazıdır ve bozukluğa bağlı olarak görülür. Bazen de burun kanamasının sebebi en üst düzeyde buharlar olur; ven ve aortalardan fışkıran arteryel ve venöz kan birbirinden ayrılır. Venöz kan sıcak ve çok kırmızıdır ve onların inceliği farklıdır. Aynı zamanda burun kanaması bazen devri olarak görülür ve bazen de bir defa olur.

Bazen burun kanaması yararlı ve bazen de zararlı olur. Başında doluluk olan kişilerin burun kanamasından sonra başına uyku arız olur. Rengi koyu kırmızı iken rengi mutedil olursa ve sıcaklığı dengeliyse, o burun kanaması yararlı burun kanaması olur. Özellikle bu veçhile olan had derecedeki burun kanaması, eğer karındaki şişler varsa ve özellikle şişlerin demevi olanlarında ve safravi şişlerde çok yararlı olur ve beyinde olan şişe burun kanamasının yararı çoktur. Yine, karaciğer şişine, diyafragma şişine ve akciğer şişine burun kanamasının yararı çoktur. Zatülcenpte burun kanamasının yararı çoktur ve çok kere had derecedeki hastalıklarda burun kanamasında büyük buhran olur. Özellikle çiçek ve suçiçeği gibi hastalıklardaki büyük buhranda burun kanaması olur. Ne zaman burun kanaması başlasa onun arkasından insanda alışılmamış açlık hissi olur veyahut rengi kurşun rengi olur veyahut safra ve sevda kaybolur. Onda kaslarda zayıflama ve el ve ayaklarda soğukluk hâkim olur. Eğer çok fazla burun kanaması olursa arkasından bunların zararı belirlenir.

Ne zaman kanama arkasından kişinin rengi sararsa, o kanamanın zararlı olduğu belirlenir. Kanın az çıkması onun hâkimiyetine işaret

---

521 TM: kanla galeyan eylemek ile olur ve bazen silinis olur. ve heyecan sebebi tane ve hıfre veyahut kan gücüyle galeyan eylemekle olur ve bazen de kanın inficarı beynin damarları ve arterlerden münteşecce olan şebekesinden olur

eder ve hastanın rengi safra veya sevdanın hâkim olduğuna işaret eder; had derecede renk kaybı olur. Ne zaman rengi safra rengine dönse, safra hâkim olmuştur, demektir. Kanın azalması söz konusu olur. Rengi kurşuniye dönmüşse balgam hâkimdir ve renk kaybı olur. Ancak siyahlığa doğru gider. Bu ikisi çok zararlıdır. Bu durumda vücuttaki kan kişinin ihtiyacından daha azdır, demektir. Genelde ifrat derecede olan burun kanaması karaciğer zaafı ve karında su toplanması gibi hastalıklardan dolayı olurlar. Şiddetli burun kanamasına istidadı olan bedenlerde burun kanamasına yatkınlık vardır. Burun kanaması oluşmasının meydana gelmesinin birçok delili vardır. İki gözde parlama olması gibi ve beyaz ve siyah ve kırmızı çizgiler görünmesi gibi; baş ağrısının ve onun buhranlarının arkasından bu zikredilen deliller şiddetli ve güçlü olur. Burun kanamasının durumunu hastalıkların hallerinden ve buhranlarından anlayabiliriz. Biz bunları kendi konularında açıkladık.

Belirtiler: Buhran ve burun kanaması ve buhrana benzer olanlara, yani doğal olarak dışarı atmada görülen burun kanamasının gücü düşürmesinden korkulmadıkça tedavi bırakılır. Eğer bazen burun kanamasında akan kan 4 ratle ulaşır ve kuvvetin cidden düşmesinden korkulursa ve eğer o burun kanamasında, kan çok fazla şiddetle akarsa ilaçlarla durdurmak mümkün olmaz ise, o kanama kötüdür. Eğer kan fazla akmazsa tehlikeli olan ilaçlar terk edilir. Sütün ve safranın kullanımıyla olduğu gibi ondaki safranın atılması gerekir. Yiyecek ve içeceklerle kanamayı kesmelidir. Bütün kötü huylu burun kanamalarında, en iyi tedavi kan almaktır. Eğer burun kanamasında, ortak yerlerde darlık varsa, kan alınır ise ve özellikle bayılma olursa, kan almanın yararı çok büyük olur. Burun kanaması kötü olanlar için tedavi yoğun kasılma veya soğutma ve yoğun ve şiddetli donduran ilaçlarla yapılır.

Ancak başka şiddetli olan veya çok güçlü olan ilaçlar da vardır. Bazıları bilhassa burun kanaması içindir. Bu zikredilenler tek başına ve gerekirse üçü birden alınır. Ancak kabız şeklinde etkili sıvı keçi eti suyu, yılan suyu, akasya ve gül suyu ve gül, mercimek, mazı ve kuşburnu yaprağı, armut yaprağı suları ve ayva ve çobandeğneği suları ve benzerleri yararlıdır. Ancak soğutan afyon, kâfuru, banotu tohumu ve

kalsiyum sülfat, marul tohumu suyu, söğüt, hurma suyu, *kakli*, sinir otu olmak üzere hepsi alınıp pişirmeden soğutucu olarak kullanılır. Ama bunların dışında değirmentaşı tozu ve kendir unu da kullanılır. Güçlü olan zaç ve demir oksit gibi ilaçlar da kullanılır.

Bunun gibi güçlendirici ilaçlar verilirken dikkatli olunmalıdır. Çünkü çoğunlukla söz konusu güçlendiriciler orada güç oluşturur. Ne zaman güç düşerse tehlikeyi kendine çeker. Yine, burun kanaması kötü olanın ilaçları eşek pisliği, reyhan ve yabani nane suyu gibi ilaçlardır. Burun kanamasının hafif olanı bazen buruna uygulanan buharlı ilaçların buharı ile veya damlatılarak uygulanır. O ilaçlar şunlardır: ham hurma suyu ve akasya suyu. Her birinden ½ ukiye, kâfur 1 habbe. Bunlardan oluşturulan ilacın suyu burna damlatılır. Diğer bir buruna uygulanacak ilaç: ham hurma suyu ve pırasa öz suyu, daha sonra tuzlu su, sarı sakız ve gebere suyu. Ancak tuzlu su burun deliklerinden damla olarak uygulanır. Akasya öz suyu pişirilmeden kullanılır. Sonra hıyar suyu, kâfuru ile [muamele edilir]. Daha sonra, reyhan kâfuruyla yahut sinir otu öz suyu ile mühür kili ve kâfuruyla yahut çobandeğneği öz suyuyla mühür kili ve kâfuru muamele edilir. Bu, bu hastalıkta yararlı olan ilaçlardandır. Eşek pisliği ve taze at pisliği de [yararlıdır.] Eğer kanın kesildiği hissedilirse, göztaşı sirkeyle karıştırılıp yavaş yavaş burna damlatılır. Bir başka burna çekilen ilaç şudur: uykuda kaliteli ısıtılmış gül suyu, sinir otu suyu ile karıştırılıp verilir. Diğeri: Bu terkip afyon suyu içinde ıslatılıp burna uygulanır. Kişinin çok soğuk su almaması gerekir. Bazen kanama beynin zarlarındaki kanı döktürür. Bazen de beyin zarları içinde birikir. Biz onları *Akrabadin*'de zikrederiz.

[522]Ancak fitil alınıp, üzerine ekmek konur; onun üzerine de zaç ekilip onlar birlikte karıştırılır; bazen de burna çekilip, burun içine sokulur. Diğer bir burun açılarak yapılan tedavi de, Arap zamkı ağacı yaprağının öz suyu, demir oksit, tavşan suyu, eşek pisliği kurusu veya tazı pisliği, pırasa suyu ve kendirle yapılır; onların hepsi alınıp burnu açan fitil yapılır. Diğer bir fitil şeklindeki ilaç da yanmış Hint yağı, kadıntuzluğu, külü, reyhan, değirmentaşı tozu ince kendir unu,

522 TM:Burun Kanamasında Buruna Fitil Uygulaması

sabır ve sirkeyle ve yumurta akı ile yapılır.[523] Bir başka ilaç yine fitil şeklinde hazırlanan zaç, parşömen külü, kendir kırıntılarıyla kadıntuzluğu suyunun karıştırılmasıyla elde edilir. Diğer bir başka ilaç gül suyu ile ıslatılmış demir oksit ve sabır veya pırasa suyuyla yapılan fitildir. Bu fitilin üstüne üstübeç ve burnu açıcı maddeler ilave edilip, sirkeyle uygulanır veya katran tortusundan fitil yapılır veya az miktarda göztaşı ile fitil yapılır ya da kendir suyu içine batırılmış tavşan tüyü, sabırla macun yapılıp 2 kısım, afyon bir kısım sirke ile birlikte uygulanır veyahut yanmış yumurta kabukları, mazı ve şapla burnu açıcı madde yapılır.

Burna üflenerek verilen ilaçlardan biri de yanmış Hint kadıntuzluğu (diken üzümü) ve yine yanmış kurbağa külleri ile yapılır ve burna çekilir. Aynı şekilde değirmentaşı tozu veya beyaz çömlek topağı veya kireçten ve yine kendir kabukları, papirüs ve zaçtan biraz alınıp yapılan ilaç burna çekilerek uygulanır.

Diğeri şöyledir: Çınar ağacının kabuğu kurutulup pişirilir ve onunla burun ovulur. Çınar ağacının kabuğu ağaçtan *göze* denen bir aletle toplanır ve üzerindeki fazlalıklar ovulup giderilmelidir. Bu aletle çınar ağaçlarının içinde bulunan topraktan alınır ve aletin içine konur. Eğer onlara saksı toprağı da bir miktar karıştırılırsa çok iyi olur. Sonra o gözenin ağzı bağlanıp içindeki iyice ufalanana kadar gölgeli bir yerde tutulur. Ufalandığında burna uygulanırsa burun kanamasını keser veyahut yumurta kabuğu pişirilip toz haline getirilip, burna çekilir. Diğer bir terkip de kan dindiren otu ile hazırlanır ve nesrin denen gülün külü, gül tohumu ve karanfilden her birinden 1 dirhem alınır; sarı sakız ve mazıdan yarımşar dirhem ve misk ve kâfurudan az bir miktar alınıp, kanama sırasında buruna çekilmek üzere hazırlanır. Bu ilaç 1 saat kadar bir süre ile uygulanır. O uygulama sırasında herhangi bir kaçak olmaması için burna tüp gibi bir aletle uygulanmalıdır, öyle ki burun kanamasını engelleyebilsin. Burun kanaması için verilen merhemler ve damlalardan biri budur: söğüt ağacı yaprağının öz suyu, solucan, bit otu yapraklarının öz suyu ve gül suyu. Bunlar tamamen ve soğutulmuş olup, keten bir beze dökülüp alna uygulanır.

523 TM: Bunlardan sirke ve yumurtanın beyazıyla burnu açacak ilaç yapılır.

Aynı zamanda bütün soğuk ve kabız eden ilaçlar gizli seyreden hastalıklarda da merhem olarak uygulanır. Terkipler soğuk öz suları ve kabız yapan öz suları içinde zayıflatıldıktan sonra verilir. O öz suları şunlardır: Söğüt yaprağı öz suyu, kuşburnu, üzüm asması öz suyu, armut suyu, ayva suyu, çobandeğneği suyu. Bu ilaçlar bu öz sularından biriyle zayıflatıldıktan sonra hastaya verilir. Bu hastalıkta verilecek kokular: Taze ve eski eşek pisliği gibi. Ancak bu pisliğe burun sokulup, oradaki yaraları doldurur. Ayrıca çalı süpürgesi başı, papirüs lifleri ve benzeri bitkilerin iplikçikleri tedavide yararlı olur. Ancak burun kanamasından şiddetli sıcaklık dolayısıyla cephalic venden kanın akışı veyahut arterlerin yoğun akışı olursa bu durumda cephalic venden kan alınırsa, o kan almadan sonra gerçekten burun delikleri daralır. Bu durumda baş arkasından hafifçe hacamat yapılır. Çoğunlukla da şartsız olarak göğse yakın yerlerdeki damarlardan kan alınır.

Bazen cephalic venden bayıltana kadar kan alınır. Aynı zamanda omuzun arka tarafındaki damarlardan da kan alınır. Bu kan almanın yararı belirlenmiştir. Çünkü bu uygulama kanın başa çıkışını engeller. Bundan dolayı görülen şiddetli burun kanamasında kan alma korkutucudur. Belki burun kanamasının şiddeti hissedilirse, değişim olur. Bu durumda kuvvet kaybından korkulur. Şiddetli burun kanaması hissedilmesi gibi durumda değişim olur ve kuvvet düşmesinden önce, hacamat aleti çıkarılıp atılır. Ancak burunda şiddetli kanama yoksa damlalar halinde kan gelir; azar azar kanama olur. Burada yoğun kanamadan damla damla akışa kesintisiz olarak geçiş yapmalıdır. Eğer kan alma yeterli miktara erişirse kanın soğutulması dondurulması gerekir. Şüphesiz her ne kadar sıcak ve soğukla ilgili olmakla birlikte, bu tedaviyle kan soğumazsa innap gibi ilaçlarla dondurulması; kanın gittikçe yoğunlaşması gerekir. Kan alma ancak belli yerlere uygulanır. Kan almak için kanın eksik olmaması gerekir. Ancak kan hâkim olduğunda kan alma uygulanır. Kan alma için kan alma kabı uygulanır. Eğer burun kanaması sol tarafta ise kan alma kabı karaciğer üzerine konur. Kanama burnun sağ tarafında ise dalak üzerine konur. Eğer burnun iki tarafından da kan geliyorsa iki taraftan da kan alınır. Kol ve bacakların hisleri yoğun olup kadınların memeleri ve erkeklerin testislerinde yoğun ağrı olur. Dolaysıyla kulakların eğilip sıkıca bağ-

laması yararlı olur. Çoğunlukla soğuk su buruna çekilmelidir. Bazen kar ile soğutulmuş su içine oturtmak da yararlı olabilir.

Bazen de kalsiyum sülfat veya sirkeyle hazırlanan sıvı ilaçlarla ovalamaya ihtiyaç vardır veyahut karda soğutulmuş subaşın üstüne üçgen şeklinde uygulanır. Bazen bunlar yararlı olmaz. O zaman hastanın başına üçgen şeklinde kuvvetli göztaşı, 2 dirhem reyhan suyu kâfuru ve halis mumla uygulanır. Bu zikredilenlerin yararı olmazsa, ağza biraz soğuk kar verilir. Bilinmelidir ki burnu kanayanın bazısının 20 ratl ve bazı diğeri 25 ratl kan çıkıncaya kadar hasta sağ kalır. Bu miktarı geçerse, hasta helak olur. Bazı burun kanaması olanlarda bayılma arız olur ve bazı çocuklarda bayılma kanamayı durdurur.

Bazı besin maddeleri burun kanamasını durdurur: mercimekle sumak sirkeyle veya koruk suyundan biriyle muamele edilir ve burun kanaması olanın nemli alnına uygulanır. Aynı zamanda banotu yoğunlaşana kadar pişirilir. Bu hastalığın tedavisinde yararlı ve uygundur; o, kana geçerek burun kanamasını durdurur. Bazen de kaynamış yumurta kana geçerek kanamanın durmasında yararlı olur. Bazen de ekşi nesneler inceltmeleriyle burun kanamasına yararlı olur. Bazı deneyim sahibi kişiler şöyle demişlerdir: Burun kanaması olanlara tavuk beyni daha yararlı besin olur. Muhtemelen burun kanaması çarpma ve düşme dolayısıyla olanlara daha etkin ilaçlarla yapılmalıdır. Lakin gerekli olan şudur ki, o ilaçlar çoğunlukla ve daha sonra tekrar alınmalıdır. Ancak şarap desteği yararlı olabilir, ancak kanın tahrik edilmesi ve uyarılması dolayısıyla, zararlı olur. Bundan dolayıdır ki şaraptan az miktarda karıştırılıp içmelidir. Ancak zararlı olmayıp kanamayı azaltan güce sahip ve yakınsa, o vakit bilinen şarap içilmez. Çünkü mideye inip, mide kanını bozar. Mideye inerse ve midede kalırsa kusmayla dışarı atılır ve denir ki, mideye inmesi hissedildiğinde o vakit hızla uygulama yapılmalıdır. O vakit geçerse temizlenmesi gerektiğine hükmedilir. Mideden kusmayla o madde atılmalıdır.

Bilinen Tedbir: Bazı hastalıklarda burun kanamasında tedbirli olmak önerilir. Özellikle beyin hastalıklarında burun kanaması tedbir olarak da vurgulanarak önerilmiştir. Burun kanaması için, kıdemli hekimler bir alet önermişlerdir. Bu alet hastalığa son vermek için acele kullanılmalıdır. Burnun kenarlarında oluşan bir şey hissedildiğinde

hemen tedbir alınmalıdır. Özellikle de bataklık sazı odunu üzerinde biten çiçek gibi, örümcek gibi ve yabani nane gibi droglar alınıp, *kendiş (devekuşu?)* dağ üzümü ve sütleğen gibi droglar inek safrasıyla karıştırılıp hastaya verilir.

Beşinci Fasıl
Nezle ve Burun Akıntısı

Nezle bu hastalıklarla birlikte görülür ve ortak özellikleri beyinden inen maddenin akmasıdır. Ancak bazı insanlar nezle adını boğaza inme durumları ve inen maddelerin hepsi için kullanmışlardır. Bazı insanlar da beyinden inenlere, hangi mahalle inerse insin, ayırt etmeksizin, hepsini nezle diye adlandırır; nezle ismini burna inen için kullanırlar. Burna inen tuzlu ve ince bir maddedir. O koku almaya engel olup, genel olarak göze ve yüze ve diğer organların önüne gelirse, bazen bu inme dolayısıyla yaralar oluşur. Bazen de inen madde dağılıp boğaza ve akciğerlere yayılır ve şiş meydana getirir. Bazen de mide ve yemek borusuna kadar inip, yayılır. Bunlar çoğunlukla yara oluşturur; organları rahatsız eder. Bazen de iştihayı tahrik eder. Bazen de sinirlere yayılır ve onları etkiler ve sonra bütün organlara yayılır; onlarda titreşim yaratır. Ancak onun bir belirtisi yoktur. Eğer inen madde had derecede sıcaksa mide ağrısı, ishal ve deride tırmalama hissi yaratır. Eğer tuzlu şeyler veya ekşi maddeler yenirse, inen madde kulunç hâsıl eder. Özellikle o inen balgam ham olursa ve genellikle inen maddenin mizacı sıcaksa, bu durum görülür veya Güneşten gelen dışarıdaki ısıdan kaynaklanabilir. Zehirler ve Güneş isabetinden veyahut misk, safran ve soğan gibi pişirici özellikte olanların hastaya verilmesinden ortaya çıkar veya mizaca mahsus olan soğukluktan ya da dışarıdaki soğuktan olur. Havanın soğukluğu ve kuzey rüzgârı isabetinden olur. Özellikle hamam, perhiz ve fikri eziyetler ve bunun gibilerinden birisiyle beyin çok etkilendiğinde, soğuk hava ve kuzey rüzgârlarının etkisi yoğun olur. Aynı şekilde kötü soğuk mizaç da nezleye sebep olur.[524]

---

524 TM: Bazen de, kan alma ile çözülme vücudu sıcak ve soğuğu kabule yatkındır ve ona dayanarak inme görülür (madde iner). Özellikle, çoğunlukla, kan almayla kanı atma

Eğer soğuk mizaç hâkim olursa, o mizaç maddeye uygun olmaz. Karaciğer o mizacı tadil edip, mizacı değiştirmeyip, mizacın sıhhati ve ağır sıcaklığı çok olanı olgunlaştırır. Diğer benzerleri de beyni zayıf olan kişilerin soğuk beyinlerinde [görülür]. Beyin zayıfsa, besin zarlara ulaşır ve zaaftan dolayı ona nüfuz edip, besleyemez. Sıcaklık gibi soğuğunda çok olması nezleye sebep olur.[525]

Sıcak mizaç sahiplerine göre, soğuk mizaç sahiplerinin nezleye daha yatkın olduğu kabul edilir; onlarda nezle daha şiddetli ve daha sık görülür. Sıcak mizaca sahip olanlarda bedeni sebeplerle nezle olması ihtimali fazladır. Ancak, soğuk beyin asıl gıdadan alması gerekeni alamaz ve mideden ve diğer organlardan beyne gelen ve yukarı çıkan buharları soğuk beyin çözülemez. Belki ancak o buhar toplanıp çoğalır, kalpten yukarı çıkan buhar imbikten kaba gidiyor gibidir. Oradan diğer organlara iner.

Soğuk mizaçlı olan beyin sahiplerinde akıntı inmesi çok ve sürekli olur. Akıntının kimi yoğun ve kimi [daha ince sıvı] ve kimi yoğun madde kimisi de ince ve suludur; tuzludur ve bozuk nesneler içerir. Şüphesiz bu durumda dağlama yapılır. Soğuk akıntı sıcak ateşle pişirilir. Ancak sıcak humma (ateşli nezle) bertaraf edilemez. Nezlenin kendisinden ve zararlı maddelerin verilmesinden oluşan diğer hastalıklar kuzey rüzgârı estiğinde, özellikle güney rüzgârından dolayı görülen hastalıklardan daha fazladır. Aynı zamanda kışın ve özellikle az yağmur alan güney yazlarında ve güneydeki sonbahar yağmurlarından dolayı görülen akıntı kışın ve zararlı maddelerin inmesiyle daha da artar. Çünkü bu yeller (rüzgârlar) başa dolar. Hekim Hipokrates dedi ki: 'Çoğunlukla inen akıntıları olan kişinin dalağına isabet etmez'. Galen, Hippokrates'in sözlerini inceleyip der ki: 'Kişinin bir organında hastalık olsa, diğer organ afetten kurtulur.[526] Zira farklı yönde olan

olursa ve aynı zamanda dışarıdan isabet eden kötü sıcak mizaçla da nezle arız olur ve denilir ki meşayihten olduğu gibi.

525 TM:Belki fazla olup zikrolunan organlara gayri muntazım (düzensiz) iner ve soğuk sebebiyle arız olan nezle sıcaktan ortaya çıkan nezleden ⌊olan⌋ ekseriya olur.

526 TM: sahib-i Kanun Hippokrates'ten sözünden başka tahlile götürüp der ki nezlenin isabeti [sahib-i Kanun'un illet-i aheriye aduli Galen'i redde işarettir. Zira mugayir el-cihet olan 2 organda ictimai alil kesir el- vukuudur. Lakin Galen'in kavli hükmü kesindir.

organların maddeleri uygundur ve diğer keyfiyette oluşursa ya yüksek veyahut alttakilere talip olur.'[527] Burnunda akıntısı olan kişide baş ağrısı olup nezlesi çok olur. Zira baş ağrısının kendine çekme özelliği vardır.[528]

Belirti: Eğer burun akıntısı varsa, onun belirtisi had derecede sıcaklıktır (ateştir) ve gözün kırmızılığı ve akan sıvı ile birlikte rutubet vardır. Ateş onlarla birlikte görülür. Eğer o nezlede şiddet görülüyorsa ve boğaza kadar o akıntı inmişse, onun belirtisi boğazdan inen maddenin hiddetiyle oluşmuş şiddetli yanma hissidir ve maddenin inceliğiyle hissedilen iltihaptır. Eğer onun tükürüğü sarı ve kırmızıya meyilli ise tıkanıklık olduğunu gösterir; hasta genizden konuşur ve zihninin karışıklığı da ona arkadaşlık eder. Soğuk nezle belirtisi şudur: Burundan gelene akıntının süresi uzar ve tutukluk ve alnında sıkıntılı yayılma ile belirlenir. Yoğun tıkanıklık ve genizden konuşma vardır. Bazen bu durum orada yoğun bir madde birikimini gösterir. Boyuna kadar madde yayılırsa tükürüğü soğuktur ve beyazdır. O yoğun ateşle birlikte görülür.

Tedavi: Nezle tedavisi noksan maddeden oluşan arazla sınırlıdır. Nezlenin etkin sebebi akıntının kesilmesi veya kesilmemesi veya başka taraftakiyle tahrik edilip, onun muhtemel akışına engel olacak ilaçların verilmesi ile tedavi edilir. Örneğin burun kemer kemiği ve burun deliklerindeki yaralar veya diğeri boğazdaki yaralar, öksürük, akciğerde ve etrafındakilerdeki yaralar ve şiş gibi, yeni oluşan bozukluklar ortaya çıkmasına engel olacak ilaçlar, tedbirlerle birlikte sunulur. Bunların verilişinde hazımsızlıktan kaçınmalıdır ve doluluk terk edilmelidir. Aksırık aşağı akan maddenin ve nezlenin oluşmasında zararlı olur. Çünkü aksırık beyinde hâsıl olan hıltların pişip inmesini engeller. Onun içindir ki şişme sükûnetle olur ve aksırma hıltları tahrik eder ve diğer organların maddelerinden beyne çekilen madde ve gereksiz pişmeye engel olur.

---

527 TM: Yüksek talib aşağı sufli ve sefli talib-i ulvi nüzu eylemez ve eğer cihetler ise madde bir uzva inen yol buldukta el-tarike suluk eylemez ve mevad-ı muhtelif el-kıvam olduğu nadir el-vukuu olur] mevadın raktuna delalet eder ve mevad-ı rakikadan dalak arız olmaz. Zira dalak illeti hılt-ı sevdaviden suud edip nevazil (nezle) olmaz.

528 TM: Mideden vesair (diğer) yerlerden mevadi beyne çekilir ve beyinde kuvvet olmakla mevad-ı meczubeyi tahlil edemeyip nezle çok olur.

Ancak aşağı akan maddenin sebep olduğu aksırık diğerlerinde ve maddelerinin pişmesinde çok yararlı olur. Zira aksırık ancak pişen maddeleri çözer. Akıntı ve nezle bozukluklarına müptela olanların karnında doluluk olmamalıdır. Baş fazlalıkla dolmamalıdır. Eğer baş ısınırsa ve soğuktan uzaklaşırsa iyi olmaz; özellikle güney rüzgârının sonraki kuzey rüzgârından başı korumak gerekir.[529] Çünkü güney rüzgârı başın fazlalıklarını çözer; kuzey rüzgârı gereksiz sıvının inmesine sebep olur. Baş akıntısına müsait olanlar karlı su içmeden ve gündüz uyumaktan kaçınmalıdır. Mümkün oldukça aç, susuz ve uykusuz olurlar ve bu zikredilenler fazla sıvının tedavisinin aslı ve esası olur. İshalle ve kan alınmasıyla inen sıvı [kan alma ve ishale gerek olursa] tedavi edilir ve bu ikisi ile de tedavi edilirse de, ilkin kan alma uygulanır; sonra ishal edici ilaçlar verilir.

Baştan inen akıntıda kan alma uygulanmaz. Ancak maddelerin doluluğu çok fazla olursa ve hıltlar şiddetli olup, vücudun öncelikle doluluğa tahammül edememesinden korkulursa, bunun gibi durumda akıntılarda [kan alma] uygulanır. Öksürüğe yakın akıntıda kan almadan vazgeçilmesi öncelikli olarak uygundur. Eğer nezlede öksürük olup, ondan nefes azsa, kan alınması gerekir. Ancak az kan alınıp bırakılmalıdır. Tekrar kan alınmamalıdır. Hastaya önce sedef otu ve haşhaş suyu verilir. Eğer akıntı uykusuz bırakıyorsa bunlar verilir. Eğer akıntıda uykusuzluk yoksa haşhaş suyu şekerle verilir ve onlar akıntı için verilir.

Akıntı şeklindeki madde varsa, arpa suyu gibi, maddelerle lavman yapılır. Arpa suyu maddeleri çeker ve akıntı şeklindeki maddeleri dışarı atar. Akan madde ile birlikte ilkin göğüste renk kaybı olursa bu durum maddenin yaralara sebep olabileceğini gösterir. Eğer bu durum söz konusu olursa kan alınır. Buhar oluşup ateş görülür; çok defa susuzluğa karşı sabretmek gerekir. Bazen hastanın çok susuzluğunu haşhaş suyu ve su keser. Onların susuzluğu arpa suyu ve şarapla ve de buğday ve arpadan yapılan yemekle giderilir. Akıntı ile birlikte ateş de olduğunda hastalık sahibine hamam yaptırmalıdır. Nezle gö-

---

529 TM: gecelerde karında doluluk olup bundan dolayı uyursa başı dolu olur ve mutad ve müstaid olduğu nezle ortaya çıkar ve mevcut nezlesi müştede olur.Yine nezle mutadı olandan ta'bid eyleye vc şimal rüzgarından vc özellikle cenuptan sonra hububu ondan

rülen kişiye, yaz ve kış daima kunduz yağı verilmelidir. Sarısabırın yararı daha çoktur. Aşağıdaki organların hareketi akan sıvının aşağıya çekilmesinde yararlıdır. Doluluk olmadığına dikkat ederek, hastaya buhar şeklinde ilaçlar verilir.

Nezlenin sıkça görüldüğü kişi nezle olmadan önce evdeki hamamda terletilir. Hastanın başı öne eğilir vc ortam geniş olmalıdır. Hasta uyurken sırt üstü yatmamalıdır. Ancak nezle maddesini azaltmak için bedeni temizlemek gerekir ve temizlemek için kan almanın yanı sıra, sıcak maddelerle lavman yapılmalıdır. Soğuk yiyecekler içmek üzere verilir ve lavman için de müshil niteliğinde ilaçlar kullanılır. Sonuç olarak, nezle tedavisinde mümkün oldukça yemek yenmesi ve içilmesi veya bir gün ve bir gece tamamen yenmesi ve içilmesinin gerektiği kabul edilir. Bundan dolayıdır ki, böylece nezle kişinin başının güçlü soğutucu ilaçlarla soğutulması gerektiği kabul edilir.

Ama bilinmelidir ki başın sıcaklığının desteklenmesi için sıcak uygulanmalıdır, derim. O hamama girdiğinde yoğun şekilde baş soğuktur. Ancak her sabah hamam yapmamalıdır ve el ve ayaklara su dökmeli ve başı ve ayakları ovalamalıdır; göbeğe ve boğaza ve zikredilen diğer yerlere menekşe vc papatya yağı sürülmelidir; arpa, haşhaş, menekşe, papatya lapası verilmelidir ve üzerinde su dökmelidir. Ona verilen besinlerin soğuğa ve rutubete meyli olmalıdır. Bu terkip her gün yabani nane ile verilmelidir.

Soğuk olan nezlede, öncelikle ortaya çıkmasında aksırık gibi karmaşık bazı şeyler hissedilmesine dayalı olarak, başını teskin için gerekli ilaçlar verilmelidir ve fissürü (yırtığı) kaynatan ilaçlar sıcak olarak uygulanır ve o beyinde hissedilir. O adeta soyulur. Bu durum hissedilene kadar sıcak olarak lapalar, o yere uygulanır ve sıcak yağlarla ve merhemlerle kol ve bacaklar ovulur. Dereotu yağı, papatya yağı ve mersin yağı kullanılır. Bunlardan sonra daha güçlü olan sedef otu ve banotu ile defne ve süsen yağları uygulanır. Bu yağlarla penis, çevresi ve anüs ve çevresi tamamen bu yağlarla ovulur ve *Kostantin sabunu* denen maddelerle baş yıkanır.

Ancak yağlarla ovulduğunda mümkün oldukça, örneğin mis gibi güzel kokulu yağlarla da ovulmalıdır. Sen başka yağlara ihtiyaç olmadığına ve tedaviye gerek kalmadığına karar verene kadar, bu işleme

devam etmelidir. Aynı zamanda soğuk nezle tedavisinde baş ve alnın üstüne hardal, kustus ve onların benzerleriyle pansuman yapılır ve sıvı sabunla ve benzerleriyle yıkanır. O hastaya hafif ve latif besinler verilmelidir; sıcak ve kurutucu olup göğsü yumuşatan yiyeceklere hastayı yöneltmelidir. Hastanın ısıtan yiyeceklere ihtiyacı vardır ve ona sıcak hamam yaptırılmalıdır; hardal, incir, yarpuz ve dağ sedef otu zamkı da verilmelidir. Muhtemelen hastaya dağlama yapılır ve sonuç olarak, başı ısıtıp, oradan akan maddeyi kurutmakta yararlı olanlar çekici olanlara engel olmamalıdır.

Sıvı akan nezlede madde pişmesinden önce hastayı hamama sokmamalıdır; muhtemelen kuru yiyecekler verilmesi uygundur. Soğuk nezleye misk gibi maddeler koklatmak ve ısısının artması için sıcak badem yağına batırılmış bir parça bez kulağa kapatılmalıdır. Ancak nezlenin akıntısının donup kesilmesi soğuk gargara ile olur. Soğuk su, gül suyu, mercimek suyu, gebere suyu ve pişmiş haşhaş kabuğu ile nar suyu gibi sıvılarla hastaya gargara yaptırılır. Ancak sıcağı soğutmak ve soğuğu ısıtmak için şarapla gargara yapılır.[530]

Aynı zamanda şarap içine konmuş sarı sakızla da soğuk gargara yapılıp, onunla boğaz rahatlatılıp, akıntı kesilir. Özellikle nezle soğuk maddelerden oluşmuşsa böyle yapılmalıdır. Aynı zamanda afyon ve fındık[531] gibilerini emerek de akıntı kesilebilir. Akıntının kesilmesi için günlük, kendir ve safran gibi bazı yiyeceklerin suyu da verilir. Özellikle sıcak maddelerin akıntısı için şarap, haşhaş suyu ve tarçın kullanılır; soğuk akıntı için lahana suyu ve haşhaş suyu verilerek hastalığa son verilir. Bunların yanı sıra sarısakız ve diğerlerini biz *Akrabadin*'de zikrettik.[532]

Uygun olan haşhaş suyunu başlangıçta vermektir, çünkü o maddenin göğse inmesini engeller. Ancak akıntı hapsolup nefesle dışarı atmak gerekirse, o zaman haşhaş suyu iyi bir ilaç olmaz. Burada kötü buharlar hapsolmuşsa, buhar şeklindeki ilaçların buharına hastayı tutmak çok yararlıdır. Sıcak nezle için kullanılan buharı amber zam-

---

530 TM: Nezle sıcaksa bu soğuk sularla gargara yapılmalıdır.

531 TM: kendir ve safran

532 TM: Ancak lahana ve haşhaş suyu içine benzer nesneler konan sulukayla şarabı da hastaya içirilir.

kınınkidir. Sadece soğuk nezle için siyah kimyon buharı veya kokusu kullanılır. Yine kostus da siyah kimyon gibi kullanılır. Eğer o parçalanıp, bir bez içine konup hastaya koklatılsa cidden yararlıdır. Aynı şekilde *hur (bir nevi çam)* kabukları parçalanıp, ufalanıp, hastaya koklatılsa, aynı etkiyi yapar. Aynı şekilde şarap buharı, bal buharlarıyla alınıp uygulanır. Kızgın taşın üzerine şarap ve bal damlatılarak yapılan bir terkiptir. Burada şu terkip de yararlı olur: kendirle buhar oluşturup, taze sarısabır ve sütü amberle muamele edilip hastaya verilir. Ancak ılgın ve gülün [buharının] verilmesi sıcak nezlelerde kısmen yararlıdır. Aynı zamanda şeker kamışı ve bakla ve suyu ve özellikle inek sütüne batırılmış arpa, elenmiş ve sirkeye batırılmış sinir otu ve kâfuru sıcakla buharlaşır. Pişip yerleşmiş olan nezlede daha sıcak buhar uygulanır. Aynı zamanda yıkanmış değirmen taşı kızdırılıp onun üzerine dökülen sirkenin buharı da burna tutulursa yararlıdır.

Ancak, bunların dışında, nezle maddesinin kıvamını değiştiren yalanarak alınan ilaçlar da verilir ve çoğunlukla bunlar verilir: Ayva çekirdeğinin ağza alınması yararlı olur. Çünkü onların çevresi yoğun maddeyle çevrelidir. Onlar karışıp [ağız sıvısı vasıtasıyla] kıvamı değiştirir. Onlar derinlere inmez. Nefes alma onlarla kolaylaşır veya incelten maddeler alınır; böylece onların yoğun ve ağdalı yapısı hafifler.

Eğer inen madde soğuksa yemekten önce hamama girmek uygun olmaz. Eğer akıntı sıcaksa yemekten önce hamama girerken onu çok beslememelidir. Belki ondan hasta zarar görebilir. Ancak inen madde indiği tarafın tersine çekilir; örneğin boğaza inen maddelerin burna çekilmesi gibi. O çekme için aksırtan ilaçlar verilir ve genellikle de burun deliklerini gevşeten ilaçlar verilir. Bütün sıcak nezleler (akıntı) aşağı kolayca iner. Aynı zamanda aksırtan maddelerle sıcak nezleler kolayca aşağı iner. Burun boşluklarından hacamat yapılır ve kokuların çekilmesiyle olan buharlarla aşağı inen maddeler burun deliklerinden aşağı çekilir.

O buharlardan sonra kokular koklanır. Ancak akıntı oluşmasından önce organa nezle isabet etmesinden alıkoymak için alınan tedbirle, boğaz ve akciğerler afetten korunmuş olmalıdır. Genellikle organların korunması besinlerle olur. Göğsünde sıcaklık varsa, göğüs menekşe yağı ile ovulur ve arpa suyu menekşe suyu ile bakımı yapılır;

tatlı nar suyu yudum yudum içilir ve arpa unu ve inek sütünden yapılan yoğurt alınıp yeni arpa unu, bakla unu ve sütle hazırlanan terkip yudum yudum verilir. Eğer hastanın ateşi yoksa bu şekilde verilen süt zararlı olur. Soğuk yumuşak ilaçlar yalama şeklinde verilir. Ateşli olan çocuğa çördük otu da verilir. Ancak soğuk burun akıntısında, papatya yağı ve banotu yağı ile merhem hazırlanarak uygulanır. Hastaya sıcak nesneler uygulanır; balla ıtır yedirilir ve elenmiş buğday suyunu bademle ve balla karıştırıp hurma şurubu ile verilir; sıcak ve yumuşatıcı ilaçlar yalamak suretiyle verilir. Sıcak su içinde haşlanmış ve yumuşatıcı, sıvıyı akıtan nesneler yararlıdır. Çünkü ağırlaştıran ve yoğunlaştıran maddeleri, bu maddelerin dışarı atması gerekir. Bu özellikte maddeler, solunum organlarındaki yoğun maddenin atılmasını ve aşağı inmesini sağlar. Bu ilaçlar onları (akıntıları) pişirerek yumuşatıp gevşetir. Ancak bu kişilere hurma şurubu uygun değildir. Bazen nezlenin (akıntının) başlangıcında hurma şurubu uygun olabilir, ancak şurup tatlı olmalıdır. Çünkü o yağlı yiyeceklerin akıntıyı değiştiren buharını engeller.

İKİNCİ FEN

İKİNCİ MAKALE

Birinci Kısım
Burunda Olan Kötü Koku

O kötü kokuya sebep göğsün etrafından ve akciğerlerden ve mideden akıp edip burna ulaşan pis buharlar olur veyahut burun kemiğinde olan kötü kokulu hıltlardır. Çünkü o kötü kokulu hıltlar fazla olursa burnu kokutur ve her durumda onda pis koku oluşur. Bazen çok rüzgâr olup koku oluşur ve bu beyne ulaşıp kötü koku hissedilir veyahut burun içindeki kötü koku oluşturan hıltlar olur veya beynin tamamında veyahut beynin ön kısmında [ve burun veya beyin tarafında] olan kötü hıltlar kötü kokuya sebep olur veyahut kötü koku burnun kemiğinin kendisinde kötü koku olmasından kaynaklanır. Kötü koku burnun kendisinden kaynaklanıyorsa tedavisi güç olur veyahut burunda pis kokulu basur olmasından kaynaklanır.

Belirtiler: Eğer kötü kokuya sebep olan kötü hıltların burnun derinlerindeki yaradan olmayıp muhtemelen midede ve beyinden kaynaklanıyorsa, onun tedavisinde, mide ve beynin kötü hıltlarına karşı kullanılan bütün ilaçlarla, öncelikli olarak tenkiye yapılmalıdır. Ondan sonra[533] fitiller ve koklanan ilaçlar ve benzerleri kullanılır. Bu kısımda denenmiş olan fitillerin verilmesi şöyle olur: fitillerden (açan ilaçlardan) önce burun şarapla yıkanmalıdır. Sonra burnu açan ilaçlar verilir ve burnu açan ilaçlar şunlardır: sarısakız, gül ve sümbül. Bu ilaçlardan bal ile burnu açan ilaçlar veyahut kakule, sarısakız ve gül kullanılır. Bunlardan Hint sümbülü yağı ile burun açılır. Daha önce zikredilmiş olan bu ilaçların yoğunlukları farklı olup, onlardan burnu

---

533 TM: o yeni ilaçları, yani bunun kendisinin ilaçlarıyla tedavi edilmelidir.

açan ilaçlar yapılır. O ilaçlar bunlardır: Hint selvisi, sümbül, nesrin gülü, kan dindiren, kakule, karanfil, sarısabır, gül, bir miktar tuz. Bu ilaçlardan birlikte ve ayrı ayrı olarak ilaç hazırlanıp verilir veyahut açıcı özellikte bir drog 3 dakika ıslatılıp burna ekildikten sonra karanfil verilir. O ekilecek ilaçlar şunlardır: karanfil ve Hint selvisi zerreleri burun içine ilaçların her birinden eşit miktarda alınıp elekten geçirilir. Kuru hurma tozları, nesrin gülü, karanfil ve nar kabuğu karışımı oluşturulur. Bu terkipte de her birinden birer dirhem alınarak ilaç hazırlanır. Bunların her birinden yarım dirhem alınır: sarısabır ve mazı. Misk 4 habbe, kâfur 4 habbe alınıp aynı miktarda tuz alınması uygun olur. Bu maddelerden burnu açıcı ilaç yapılıp hastaya verilir.

Altın gümüş karışımı (metal cürufu), yarpuz suyu burna fitil şeklinde uygulanır. En iyi burun açıcı eşek idrarıdır. Onun çok yararı vardır. Eşek idrarının zararı olmaz. Yine iyi ve denenmiş buruna çekilen başka ilaçlar da vardır. Bu terkip tiryak şeklinde olup, ender ve sıcak şarapla eritilip burna damlatılması kötü kokan burunu temizler: mersin, reyhan şarabıyla karıştırıp, birkaç gün koklanır ve cidden çok iyi gelir. Ancak yalanarak alınan ilaçların içine demir oksit de konur. Yasemin yaprağı su ile pişirilip, burna tutulur ve burun latif kılınır. *Kreatin (bal ve su ile yapılan bir nevi içecek)* ile yapılan ilaç hoştur. Bu durumda burna uygulanacak ilaçlar şunlardır: sarıyonca 4 dirhem ve 3 dirhem Çin tarçını, 1 dirhem kakule, 16 dirhem bal ile macun yapılır. Bu terkip burna çekilerek kullanılır. Ancak burna çekilen yarpuzunun da yararı olur. Beyaz çöpleme ve sıcak sedef otu nefesi ferahlatır. Daha sonra açıcılar olarak zikrolunan ilaçlarla burnu açan başka ilaçlar da burna çekilir. Pişirilerek kullanılan çekici ilaçlardan mersin veya birkaç gün üzüm şarabı burna uygulanır. Onlar burundaki kaşıntının giderilmesi için ilaç olarak kullanılır. Özellikle de beynin ön kısmında sıkıntı varsa, bıngıldağın sağından ve solundan ve kulakların üst tarafından veya beynin ya da başın önünden dağlama çok yararlı olur.

İkinci Fasıl
Burundaki Yaralar

Bazen burunda yaralar oluşur ve o yaraların sebepleri keskin (akut) veya kötü buharlardır veya hiddetli nezleler olur. Bazı burun yarala-

rında kokuşma ve bozulma olur ve kimisi de deri döküntüsü oluşturur. Bazı yaralar çok kötü olur. O yaralar içte ve açıkta olabilir.

Tedavi: Burun kulaktan daha rutubetlidir ve göz de daha kurudur. Kulak yaralarının ilaçları ve göz yaralarının ilaçları arasında yara ilaçları olanlar gerekir. Burun yaralarını kurutan ilaçlar kulak yaralarını kurutan ilaçlardan daha az kurutucudur ve göz yaralarını kurutan ilaçlardan daha kuvvetli kurutucudur. Çünkü kulak yaralarının daha kuvvetli kurutucu ilaçlara ihtiyacı vardır ve göz yaralarının da had derecede kurutuculara ihtiyacı vardır. Bundan sonra şüphesiz ki, eğer yaralar burna akan madde sebebiyle veyahut buharlaşıp çıkan maddelerle oluşmuşsa, o maddelerin dışarı atılması, senin bildiğin gibi, diğer tarafa çekilere yapılır.

Zikrettiğimiz burun basurları (şişler?) ve burun poliplerinde yara ilaçlarının hepsi yararlıdır. Aynı şekilde yaralar güçlüyse poliplerin ilaçları da yaralarda da yararlıdır. Eğer sümükle (burun akıntısıyla) şişerse ve benzer durumlarda, aynı şekilde bütün hafif yaralar güçlüyse, yaralarda da aynı ilaçlar yararlıdır. Ancak kuru yaralarda kuru ilaçlar uygulanırsa, bunlar koklatılarak verilir. Onlar inek ayağı kemiğinin yarım ölçü iliği ile nilüfer veya susam yağları karıştırılıp gül yağı ile de ıslah edilse, özellikle zeytinyağı ile karıştırılmışsa, yararlı olur.[534] Aynı zamanda menekşe yağından çok miktarda veyahut az miktarda keten tohumuyla hatmi pişirilip verilir. Aynı şekilde bir açıcı ilaç olarak da hayvan pisliği (koyun vb. gibi hayvanların), ördek yağı, sarı mum, geyik yağı, tavuk yağı ve bal burun delikleri içine uygulanır. Bazen burun yaralarında kafatasının yan tarafından kan alınarak ve burun boşluğundan hacamat yapılıp müshiller verilmesi yararlı olur.

Ancak korkutucu ve kötü akıntısı olan yaralar kötü kokuludur. Onun tedavisi zordur.[535] Onun tedavisi dışarı atılması şeklindedir. Bazen de eski yakılarla tedavisine gerek vardır; yara boraks ve sabunla yıkanmalıdır; özellikle *saklinadis (scolopendrium Galen)* sabunuy-

---

534 TM: Sonuç olarak hafif yaralarda yararlı ilaç olur ve eğer burun yaraları kuru lursa bir mesuhla tedavi edilir ki mesuh bu ilaçlardan terkip olunur. Şem'i bir cüzün sak-ı bakanın muhi, yani iliği mof cüzi bu 2 ilaç hılt olunup nilüfer yağı içinde veyahut şir u gan içinde benim katımda mesulum ıslahı gül yağıdır. Özellikle ki gül yağı infak zeytinyağından müttehiz olur

535 TM: gerekir ki münsaba olursa

la boşluklardaki maddeleri dışarı atan ilaçlar verilir. Onlardan bakır talaşları, bakır sülfat, kırmızı arsenik ve çöpleme alınıp pişirilip boğa safrası içinde sıcaklık oluşuncaya kadar birkaç gün bırakıldıktan sonra hastaya verilir. Bazen zikrolunan ilaçların üzerine kakule ve sarı sakız, yarpuz, yabani pırasa, safran, dereotu ve denenmiş Rufus ilacı ilave edilir. Bu ilaç hastalıkta denenmiştir. O ilacın terkibi şöyledir: dereotu, mazı, sarısabır, safran ve arsenik. Bu ilaçlardan aynı miktarda alınıp içecekler ve üstübeç ve kurşun kiri alınıp gül yağı ve mum ile merhem yapılıp, tedavi için hastaya verilir. Ancak püstüller şeklinde ilaç gülyağı, bit otu, kurşun kiri ve gül suyu ve sirkeden az miktarda alınarak yapılır.

Açıktaki yaralar bu merhemlerle tedavi edilir. Üstübeç bir ratl, kurşun kiri 3 ukiye, üzüm şarabı 3 ukiye alınıp bitotu yağı ile karıştırılıp verilir. Burun yaralarının hepsinin ortak ilacıdır. Ekşi nar suyu bakır bir kabın içinde yarısı buharlaşana kadar pişirilir; sonra fitil haline getirilip burna uygulanır. Burun yaralarında haplar da tedavi de kullanılır. Gangren şeklindeki yaralar bazen bitotu ve şarapla içilen tabletlerle ve eski şarap ve bazen bitotu ile alınır ve gördüğün gibi suyla bir araya getirilir ve ağırlaşıp yoğunlaştırılana kadar hareket ettirilir. Sonra ateş üzerinden indirilerek bir bakır kapta saklanır. Isıtılmış kurşun kiri onun içine ilave edilir. Nane öz suyu da ilave edilerek, diğer ilaçlarla birlikte verilmesi uygundur. Bu cidden yararlı bir ilaçtır.

Üçüncü Kısım
Hılve (Bir Nevi Burun Yarası)

Bu yaranın başlangıcında yalnız gül yağı veya mum ve tavuk yağı ile ilaç yapılır. Bunlardan daha güçlü olanı üstübeç merhemidir. Özellikle ayva ile karıştırılan üstübeç merhemi çok güçlü olur. Eğer çok boşaltma istenirse, o ilaca gümüş kiri de katılır. Bazen gümüş kiri ile yetinilir. O hastalık şiddetlenirse bu merhemin kullanılması önerilir. Üstübeç 1 ratl, kurşun kiri 2 ukiye, kötü kurşun 3 ukiye, yıkanmış kurşundan 4 ukiye alınır. Bu ilaçlardan (maddelerden) bitotu yağı ve sirke ile merhem yapılır. Ancak müzmin yara cidden şiddetli olursa o özelliğinden dolayı burada söz konusu edilen merhem verilir. Bir nüsha: kurşun kiri, taze sedef otu 4 dirhem, şap 2 dirhem. Bu ilaçlar da bitotu yağıyla ve sirkeyle karıştırılıp merhem yapılır. Bu merhem güçlüdür: Zaç ve bakır

sülfat ve sarı sakız. Her birinden[536] yedi kısım ve bakır sülfat 6, bitotu 6 kısım, sirke 1 dirhem, yemen şapı 8 ukiye, mazı, bakır tozu; her birinden 4 dirhem ve kendir 1 ½ kısım. Bu zikredilen droglar 1 bakır kap içinde bal kıvamında oluncaya kadar pişirilip ondan merhem yapılır.

Dördüncü Kısım
Burun Deliklerindeki Tıkanıklıklar

Burun boşluğundaki tıkanıklık şöyledir: Onun içinde bir şey hapsolmuştur. Hatta boğazdan buruna bir şeyin girmesini engeller veya burundan boğaza bir şey gitmesini engeller. O gevşek yapıda bir hılttır ve etten oluşur. Şüphesiz o bir nevi deri döküntüsüdür.

Belirtiler: Tıkanıklıkta hasta burnundan konuşur. Hatta burun boşluğundaki akacak fazlalığa engel olur; burnunda bir şey var gibi kişi adeta öter gibi ses çıkarır.

Tedavi: Acı mercimek 1 dirhem, kunduzhayası ve badem ½ dirhem, afyon 1 kırat, safran ve misk birer kırat, sarı sakız ½ dirhem. Bu droglar alınıp onlardan ilaç yapılır. Taze mercanköşk suyu gerektiğinde verilir ve çoğunlukla burna el ile sirke uygulanır. Burnun bir mille kazınması gerekir. Eğer burnun soyulması mümkün olursa, temizlenene kadar hâsıl oluncaya kadar burnun kazınması devam eder. Bazen kazınmak suretiyle, birçok şey dışarı çıkar ve dışarı çıkan şeyi o kadara erişir ki o şaşkınlık yaratır. Bu yarım ratla ulaşır. Bu tedaviden yeterlilik olmazsa basur kısmında zikredilen ilaçlarla tedavi yapılır.

Beşinci Kısım
Burundan Konuşma ve Tedavisi

[537]Buruna çekilecek ilaç burundan konuşma hastalığına da iyi gelir. Onun ilacı şudur: Mazı, örtecek kadar tatlı nar suyuyla pişirilir. O su

---

536 TM: yeni haru kalkadis illeti cüzü şebb yemani tuba el-nuhas her birinden dörder kısım ve yarım kısım

537 TM: Bu kısım tabı olan nüshalarda yazılmamıştır. Kamus'ta der ki: hunhane inne la yebin fi kelamihi fe nehnehanne fi hayaşimihi intehi. O halde bundan söylenmek istenen şudur: hunan (hannan) ile İbn Sina burundan soyulup da ölümü muhacirinde daha sonra kadir olmaya derler ve [bu kısım] hunnanın tedavisi konusundadır. Özellikleri buruna çekilen ilaçlar gargaralardan verilir.

hastaya içirilir ve içirilmeye devam edilir. Daha sonra mazı çıkarılır ve sıvının yarısına kadarki miktarda kendir ve geven karıştırılıp yine pişirilen mazı da tekrar karıştırılıp bir defa daha macun haline getirilir. Burna çekilen veya alışılanın dışındaki günlerde de ilaç burna uygulanır. Yine burundan konuşmaya karşı (sesin burundan geliyor gibi olması) şöyle bir yol vardır: mum ve yağ ile boraks koklatılmak suretiyle uygulanır ve şikâyet geçene kadar da uygulamaya devam edilir.[538]

Altıncı Kısım
Burun Ezilmeleri

Bu hastalığın tedavisinin en iyisi burnun dışından gelen kötü etkilerden iç kısmında olan kötü nesneleri dışarı atmak ve burnun içini sıcak nesnelerle temizlemekle ve onarmakla olur. O zararlı şeyler, her ilaç uygulanmasında az miktarda dışarı atılır. Hatta sonunda temizlenip, rahatsız veren şeyden hiçbir şey geri kalmaz. Ancak bu hastalığı kesecek ilaçlar daha yararlıdır. Bunlar az miktarda sabır, fasulye, sarısakız, ve nar kabuğu ile bunların karışımı sirke, Ermeni toprağı, hatmi, laden çiçeği, lavanta, ılgın suyu ve şurubu uygulanır. Bu ilaçları ballı su ile o yere uygularız. Bu ilaçların kitabın birçok yerinde tekrar ele alınması gerekir.

Yedinci Kısım
Burundaki Fazla Etler

Basurlar fazlalık etlerdir; burunda oluşur. Bazen bu etler gevşek ve beyazdır. Bunlarda ağrı olmaz. Bunun tedavisi kolaydır. Bazı sıcak ve bazı kere o sıcak ve yoğun şiddetli ağrı olur. Bu sınıfın ilacı buğular şeklinde olur. Onun hiçbir belirtisi yoktur. Eğer o ette iltihaplı pus olursa ağrının şiddeti artar. Bu tip burun şikâyetlerinde burnun şekli bozulur. O basurun oluşturduğu kanserin rengi kötüdür. Onun oluşması cidden kötüdür. Onun ağrısı cidden çok şiddetlidir. Ona idrarla tedavi yapılır. Şüphesiz burun kanseri ile kötü basur başka afetlerdir. Eğer burunda biten fazla etin oluşması başın üstünde ve nezle afetleri neden sonra hadis olduysa o et basur olur. Eğer onların arkasında

538 TM: Buldan ittihaz olunur. Tarik sanatı İbn Kütübi müfredatta zikr olunmuştur.

olmayıp yüzeyinde ise ve akıntı olmamasından, onun kanser eti olduğu anlaşılır. Özellikle o fazla et burunda beyinde herhangi sevdavi bir arazın oluşmasından önce olur. O başlangıçta yan tarafta bir çıkıntı gibidir veya fındık gibi bir fazlalıktır. Sonra büyüyüp sertlik oluşturur ve genellikle pus olmaz. Bu ağrı akan rutubet oluşturmaz. Muhtemelen kuru katı ve bazen de uzunluğuna o boyuta ulaşır ki burundan dışarı çıkar veya çeneyi geçer; kavun dedikleri[539] ilaçlar yararlıdır. Bazen ilaçların gücünü artırmak gerekir.

Tedavi: Birinci kısımdan bunlar zikredilmelidir. Tedavisinde ilkin ince bir bıçakla kesilir. Sonra aletle güzelce soyulur ve aletle dağladıktan sonra küçük ve ince güçlendiricilerle dağlama olunur veya ikinci olarak ilkin bizim zikrettiğimiz ilaçlar uygulanır. Nar kullanılır. Daha sonra ince küçük dağlama aletiyle dağlanır. Basur ve bütün çıkıntılar ve fazlalıkları tüp şeklinde bir aletle dışarı çıkarılıp kesilir. Bundan sonra burun deliklerindeki dışarı çıkar. Sonra bu sirke ve su ile muamele edilir. Orası iyileşir; fazlalık kaybolur, ancak derinde kalıntısı kalabilir. O zaman onun testere ile derhal alınması gerekir.

Testerenin Uygulanması Şekli: Tüy veya iğneye geçirilmiş ibrişim ipliği alınıp, kıvrılarak testere gibi diş diş olan alete yerleştirilir ve dışarıdan kıvrılarak burun deliğinden basur gibi çıkıntılara sokulup ipin ucu dışarı çıkarılır. O düzenek basurun geri kalanının aşağıya çekilip bilindiği gibi kesilir. İki taraftan o iplikle oluşturulan düzenek çekildikten sonra burun kanalından veya yaradan tüple oluşturulan bir alet çekilip, onun üzerine papirüs gibi basur ilaçları konarak o ilaç yaraya uygulanır ve bizim bundan sonra zikredeceğimiz ilaçların uygulanması gereklidir. O tüp buruna sokulur ve burun açık hale getirilir. Eğer burnun derisi soyulursa soğutulmuş gibi olur, ancak tüp buruna sokulup, burnun geçidindeki burundaki basur şeklindeki çıkıntıları tenkıye olunması mümkün olur. Ne zaman basur üzerinden kesme uygulansa ve kıl döken ve yiyen ilaçlarla verilirse, o kimsenin aksırması gerekir. Hatta bundan sonra, o aksıran kişinin burnunda

---

539 TM: çok el-ercel balık neyinden olan hastalıkta kullanılan ilaçlar yararlı olur. Bu esir burunda da olur ve bazen ilaçların gücüne çok ihtiyaç olur, yani erbeyan ilaçları basurlarda istimal oldukta hafif basurlar olursa o

olan sıkıntı odun talaşı ile burundan atmalıdır. Ama basurda verilen ilaçların hafif olanları bunlardır: Nar kabuğu suyu ile ezilmiş macun yapılıp, o macundan bir fitil yapılıp verilir. Bu fitil denenmiştir; yararlı olur, ancak etkisi yavaştır. Çok madde olduğunda yararı ortaya çıkar ve aynı zamanda çördük otuyla bir fitil yapılıp veya fındık yağı ve tarçınla bir fitil veya cevizin sıvısından bir miktarla incirle bir fitil yapılarak, birkaç gün ilaç olarak verilir veyahut fitil yapılır, ancak yarpuz suyu içine konmaz. Yalnız o sıvıya batırılmış fitil verilir veya o suya batırılmış fitil üzerine, yarpuz unu ekildikten sonra verilir veya sıcak fitil suya batırılıp, üzerine yarpuz tozu ekildikten sonra verilir veya nar suyu ve nar suyuna batırılmış fitille kabuk ve yağı ile veya bal ve gülden fitil yapılır ve fitil her gün yenilenir veya arsenik ve bakır sülfat ile muamele olunup kurutulduktan sonra bu terkip burna çekilir.

Ancak bu hastalıkların müzmin olanlarının tedavisi için o fitillerin burnun tedavisinde merhemlerle yapılması zorunludur. Mum, sarısakız, sıcak bakır, nar kabuğu ve beyaz süsen kökü, bakır sülfat, demir oksit, göztaşı, zaç, Hint sümbülü aynı miktarda alınır. Sonra zikrolunan bu ilaçlardan bakır sülfat hazmedilemez. Şüphesiz filkulağı denen bitki yararlıdır.[540] O tozlar budur: bakır sülfat, demir oksit ve zaçtır. Bu ilaçlar eşit miktarda alınıp, toz yapılır ve iyi olan ilkin şart olup, sonra bunlar verilir. Bunlardan kurtuluş ve yarar sağlanmazsa bakır sülfat verilir.[541]

O halde bu hastalığın elle tedavisi uygun olur. Aynı zamanda ilkin vücutta ve başta olan doluluk atıldıktan sonra, tedavi yapılır. Eğer o

---

540 TM: fitiller ve pişmiş lapalar veya yarpuz suyu veyahut narın yağı ve kabuğu ile nar suyu ile fitil yapılır. Eğer bu ilaçlarla kurtuluş olmazsa zikredilen burundaki sulardan halas olmaz ise zikredilen burundaki sulardan fetile ittihaz olunup üzerine bu zururdan çok miktarda zer olunur.

541 TM: Bazıları derler ki bu burun esirinde her ne kadar o luf grubundan (sınıfından) luf el-hayye denen lufun tarafından olan ankud yani salkım-ı asır olunup asiri bir derecede sufi içerse de ve o suf minha rane idhal olunsa, fazla et ve burun kanserini (burundaki kötü kütleyi) yok eder. Ama erbeyan, ani o burun şişi ki dud-u heyetinde olup (kurtçul şeklinde olup) kesir el-ercel olan alığa benzer. Bu kelime-i menkusedir. Kamus ruba maddesinde zikreder. Nesneh Kanun'da Sultani nüshasında aynı şekilde Hippokrates'in tedavi ile açıklamalarında Re harfinden sonra Be ve daha sonra Ye yazılmıştır. Kanun-u matbuhda Re'den sonra Nun ve daha sonra bir noktalı Be yazılmıştır. Yazılmış ve harflere dökülmüş olduğu gibi adlandırılmıştır.

hastalık hafifse ona yara ilaçlarından daha güçlü ilaçlar verilir. Mesela burna çekilen ilaçlar verilir: mum ve sarısakız; her birinden birer kısım, demir oksit ve mazı; her birinden yarımşar kısım alınıp, burna çekilir veya o ilaçlar fitil şeklinde verilir. Bu ilacı Galen yapmıştır. O ilaç budur: tatlı ve ekşi narlar alınıp kabuğu ve yağı birlikte pişirilir ve pişirildikten sonra[542] kurşundan iki kısmı alınır. Sonra tortu alınır ve inceltilir, öyle ki o tortu hamur haline getirilir ve bu hastaya içirilir. Böylece o yumuşar. Sonra o tortudan ilaç yapılıp, alınıp hastanın burnunun içine konur. Ondan, burundan, bu ilaçlar çıkarılır. O vakit dinlendirilen nar suyu burna ve yanaklara sürülür ve bu tedaviye devam edilir. Bu durumda, yara ilaçları bu basurlara yararlı olur ve sıkıntısı kalmaz.

Bazen Galen'in önerdiği ilaçlar zikredilen yakıcı, ekşi ve tatlı olmak üzere 3 çeşit nar alınır. Eğer basur katı ise, ekşi ve yakıcı olandan daha çok kullanılır. Eğer basur çok rutubetli olursa mazıdan da katılarak kullanılır. Galen'den sonra bir grup kavim (hekim?) dediler ki, bu hastalığın ilaçları bazen demir oksit, nışadır ve bakır pasıyla hazırlanır ve bu ilaç hastalığı çözen ilaçlardandır.

Safravi ilaçlar oradaki maddeyi yukarı çeker. Keskin ilaçlar şişlerin hepsini yer. Eğer şişte ağrı olursa, onu teskin eder. Sonra mum, yağ ve bal verilir. Sonra yine o teskin edici ilaç verilir; o yararlı olur. Daha sonra madde toplanıp, tekrar şiş oluşturmayana kadar ilaç uygulanmaya devam edilir. O ilaç yararlı olur. Bu hastalık geçene kadar hastaya taze keçiboynuzu verilir. O halde Bu durumda, oradaki oluşumu harap etmek için deniz çekirgesi ile beraber yenir.[543] Selvi cevizi de yararlıdır. Aynı zamanda göz ilacı olan kırmızı zaç o şişin ovalanması için de kullanılır. Ne zaman o şiş kesilse kanının akışını engellemek için soğuk su ile incir verilir. Hatta incir sakızlandırılır. Sonra yine o incir tekrar soğutulup, soğukluğu gayeye uygun seviyeye eriştikte burna uygulanır.

---

542 TM: bir kurşun kat içinde hıfz olunur ve asir olunan helva-i hamız narların süfli dak olunup acin gibi kılınır ve usare-i matbuhanın zikredilen o süfli telyin edinceye kadar o sülfe miktar-ı kifaye sak olunur.

543 TM: Salili, yani sekleri ehl eyledikleri gibi ve aynı zamanda baş kısmı ve de yararlıdır ve yine denenen ilaçlardandır. Zac-ı ahdar kehl-i sahk olunur ve meshuku akşam ve sabah nefh olunur. Allah'ın izniyle beraat-ı hassda olur ve er-beyan.

Sekizinci Ḳısım

Aksırma

Aksırma ile hıltlar dışarı atılır. Aksırma beyinden hıltın atılmasından veya havanın bir hareketinden kaynaklanır. Burun yoluyla ve ağızdan atılmayı bekleyen hıltı başka yere gönderen bir hareket aksırmadır. Aksırık ne ise öksürük de öyledir. Bazıları şöyle zannettiler: Beyin içinde mevcut olan hıltları atmak için o aksırık oluşturur ve hılt havaya dönüşür. Çünkü aksırıkla dışarı atılma hava şeklinde olur. Havaya dönüştürülemeyen hılt orada kalır; dışarı atılamaz. Bazısının aksırıkla dönüşümü gerekli değildir. Muhtemelen beyindeki zararlı maddenin atılması demek, zararlı maddenin havaya dönüşüp başka tarafa çekilmesidir. Vücut başlangıçta havayı içine çeker; burun yoluyla vücuda giren havayla göğüs ve diyafragma kasları hareket eder ve o hava iç taraftan dışarıya çıkar. Sonra o göğüsten ve onun kısımlarından dışarı doğru yönelir. Bundan dolayı, havanın titremesi çıkışa yardımcı olur. Çünkü bu hareketler birbirini izler. Kapalı yerde olan hava dışarı atılır. Eğer ölüm yakınsa aksırık olmaz.

Bazen aksırık cidden incitici olabilir ve maddenin inmek için hılta ihtiyacı vardır. Burada uygun olan ondaki maddenin sakinleşene kadar pişmesidir. Bazen aksırık ateşli hastalıklarda ve benzerlerinde çok olur. Vücut kuvvetten düşer ve baş zararlı hıltlarla dolar. Bazen şiddetli burun kanaması da olur. Bu durum kötü olduğunda vücut kuvvetten düşer ve bu durumda acele etmek gerekir.[544] Ancak maddi üstünlük şiddetli rüzgârla çözülür. Aksıran kişide başlangıçta yüksek ateş yapar. Aksırık rahatsızlık oluşturan bir durumdur; iyi olarak ka-

544 TM: Baş maddeleri az ise ve her ne miktarda o az madde nadic olmazsa da utas onun nafaz edip dışarı atar ve o az madde kokulu olursa veya madde çok olursa yine utas onları dışarı atar. Başta olan buhar cinsinden doluluk burun utası çeşidinden olur ve ağır maddeler nadiha olanları da utas nüfus eder ve ne zaman başın maddeleri ağır ve çoksa utas olur ise o utas beynin gücüne işaret eder. Onun için ölüm yakın olup gücü düşenlerde utas olmaz ve bir hastaua mutas istimal olunup utasa eylemese onun biri sıhhati geri gelmez ve utas hapsolmuş fazlalıklar nefda muayyen olur ve doğumu teshil ve meşimeyi dışarı atar. Ağırlaşmış kafayı teskin etme ve hafifletme ve ancak başında gayri nadıc maddesi olan intizac için sukune muhtac olsa utas ona zarar verir. Bir utasta zarar veriyorsa o utas beyne teshin edip beynin etrafında olan suhunetli maddenin oluşması dolayısıyla beyne el-haza bakımından korkmalıdır. Aynı zamanda göğsünde yoğun madde veya madde-i fecce olanlara da utas görülür.

bul edilmez. Eğer aksırmanın sebebi başsa korkmalıdır. Ancak endişe yaratmaz. Bu iyi bir durum değildir; dönüştürülemez.

Eğer maddi ise, ancak onun bir miktarı sarsarsa ve eğer olgunlaştırırsa veya rüzgâr oluşturursa ve de buhar şeklindeyse, aksırık baş boşlukları için yararlıdır. Şüphesiz aksırık baştaki buhar şeklindeki doluluk için yararlıdır veya yoğun maddeler varsa da yararlıdır. Ancak tamamen pişmişse ve ondan çok miktarda bulunuyorsa, beynin gücüne işaret eder. Bundan dolayı o kişi ölüme yakın olur; aksıramaz. Aksırması gereken kişinin aksırması zorunludur. Eğer aksırması gerekiyor da aksıramıyorsa hasta sağlığına kavuşamaz. Aksırıkla atılması gereken madde orada hapsolup kalır. Aksırma doğumu kolaylaştırır ve plasentayı çıkarır. Ağır başı sakinleştirir. Eğer pişmemiş maddeler söz konusu ise, kişiye zarar verir; pişirilerek zararının giderilmesine ihtiyaç vardır. Hareket etmiyorsa, onun başına zararlı maddeler çektiğinden korkmalıdır. O madde göğüste çok engelleyici olabilir.

Dokuzuncu Kısım
Aksırığa Engel Olan İlaçlar

İyi gül yağı aksırığa mani olur; söğüt yağı aksırığı şiddetle teskin eder ve bazen burnu sıcak şeylerle doldurmak, başı ılık su ile yıkamak ve ısıtmak, kulaklara sıcak yağ uygulamak (sürmek), kafasının altına dirseği koyup yaslanmak ve elma ve soğuk şeyler koklatmak gibi; bu zikredilenlerin hepsi aksırığı keser. Bazen de düşünce ve bir şeyle meşgul olmak da aksırığı keser. Ancak küçük çocukların aksırıklarının ilacı budur: Bir biber alınıp ateş üzerine konur ve tamamen pişmeden önce ateşten kaldırılır, ancak biberin rutubeti tamamen alınmıştır. O parçalanır ve burna tutulursa aksırığı keser. Aynı şekilde aksırma isteği geldikte sabredip, aksırığı tutmak da aksırığı keser. Aksırığı atlatmak için bu ilaç ve tedbir yeterlidir. Bazen göz ve kulak ve etraf (kollar ve bacaklar) ve yanak ve omurga kuvvetinin yoğunluğu ona engel olur. Hiddetle bakmak aksırığı sınırlar. Aksırığı kesmek için yatırıp istirahat ettirmek, döndürmek ve kol ve bacaklarını yağlarla ovmak gerekir. Hastayı dikkatle uyandırmalıdır ve toz ve dumandan korumalıdır.

Onuncu Kısım
Buruna Çekilen İlaçlar

Buruna çekilen ilaçlar bunlardır: beyaz çöpleme, kunduz hayası, kundus (deve kuşu?), biber ve hardal tek başlarına veya birlikte alınıp burna çekilir veyahut nezle otu (yapışkan otu), sümbül ve tutan ilaçlar, yabani sedef otu, sabır ve aynı şekilde benzerleri buruna çekilen ilaçlardır. Onlarla burun temizlenir. Ancak yalancı reyhan, loğusa otu ve gül bir terkip haline getirilip buruna çekilir. Bu terkibi koklamak burnun içini temizler ve ferahlık verir.

On Birinci Kısım
Burna Çekilen Hafif Droglar

Burna afyon koklatılır ve reyhan dalları, loğusa otu, gül ve onun narin yaprakları koklatılır. Onlar ısıtılıp buruna çekilir. Bu ilaçları koklamak ve içe çekmek yararlıdır.

Burun Boşluğunda Olan Şey

Bazı kişiler ağızlarına bazı ilaçlar alınca aksırır. Eğer o şey aksırık olunca çıkıyorsa onun burun delikleri sağlıklıdır. Bu konu daha önce zikredildi.

On İkinci Kısım
Burun Boşluğu

Burun sıcaktır ve şiddetli kurudur; burun kemerinin içinde kurutucu hıltlar vardır. Onların her biri görüldüğünde yararlı yağlar ve rutubetli soğuk sıvılar uygulanır ve hıltlar atılır, sonra yağlarla veya sıvılarla oradan atılması gerekenler de atılır.

On Üçüncü Kısım
Burun Kaşıntısı

Burun kaşıntısı bazen hiddetli buhardan veyahut güçlü akıntısı olan nezleden olur. O nezle soğuktan olabilir. Bazen de burun kanamasının hareketinde karıncalanma olur. Burun kanamsıyla birlikte olan burun kaşıntısı buhrana işaret eder Çiçek hastalığında ve kızamıkta görülen buhrandaki kaşıntıya işaret eder. Bu hastalıklarda burun tahrik olur ve bunların her biri bildiğin gibi kolayca belirlenip tedavi edilir.

ALTINCI FEN
Dişlerin Durumu
(Bir makaledir)

Birinci Kısım
Dudak ve Dilin Anatomisi

Dudak yiyeceği ağzın alt boşluğuna göndermek için gerekli bir organdır. Aynı zamanda havayı yukarıdaki boşluğa gönderir. Mide ağzında toplanan bütün fazlalıkların inceltilmesinde yararlıdır. Onlar aşağı inmekte zorlanırsa, onları aşağıya doğu inmeye zorlar. İnsanda konuşma dudaklar yoluyla olur. Diğer hayvanlarda durumunu ifade etme vasıtasıdır. Dudak öyle bir organdır ki yenen ve içilen her şey onunla ağız içinde döndürülür, o zevk organıdır. Onunla ses kısımlara ayrılır ve harfler şeklinde ağızdan çıkar. Dudakları örten deri kıvrılıp ağız içinden yemek borusuna doğru iner ve orada mideyle birleşir; o örtü şeklindedir. Yukarıda bu deri sagital sutur seviyesine kadar çıkar ve orada kısımlara ayrılır. Ancak ayrıldığı kısımların arasında bağlantı vardır. Sen [*Külliyat*'ta] dili hareket ettiren kasları öğrendin.

Dil dişlere göre daha önemlidir. Genişliği ve uzunluğu mutedildir. Dilin ön tarafı incedir. Onun ince tarafına dilin ucu derler. Dil ucu ne kadar ince olursa söz ve ses o kadar iyi olur. Ne zaman dil cidden büyük ve geniş veya küçük olup, kalın bir yapıya sahip olsa onun sahibi kelimeleri telaffuz edemez. Dilin cevheri gevşek ve rengi beyaz bir ettir. İçindeki küçük damarlar kanla doludur. Bundan dolayı o sıcaktır ve beyaz dilin cismi kırmızı görünür. Dile giren damarların bazıları ven ve bazıları da arterdir ve sinirlerin anatomisinde zikrettiğimiz dört sinirdir. Giren kan damarının dallanmaları çoktur ve dil her ne kadar kendisi küçükse de onda olan sinirler, venler ve arterlerin çok sayıda dalları vardır. Dilin altında 2 yol vardır; onların orada delikleri vardır. Onların meyli içeri doğudur. Ağız suyu (tükürük) dilin altındaki bu deliklerden ağız içine akar ve ağzı nemli tutar. Onlara tükürüğün kay-

nağı derler. Her iki delikte tükürüğün kaynağı gibidir. Dilin üzerinde yayılmış olan zar dudakların üzerine yayılmıştır ve yemek borusuna kadar iner. Dilin altında kırmızı renkli 2 büyük damar vardır; onlardan küçük küçük birçok damar çıkar.

İkinci Kısım
Dil Hastalıkları

Bazen dile hastalık isabet edip dilin hareketinde bozukluk oluşturur.[545] Bunlar yokluk ve zaaf veya onun dışındakilerdir. Bazen de duyu gücünün zayıflaması söz konusudur.

Şüphesiz hastalık kötü mizaç sonucudur; büyük ya da küçük olabilir veya şekil bozukluğu halinde ortaya çıkar ya da kasılmaz veya gevşeyemez veya tek başına bağlarından çözülür. Dilde bazen kasılamama veya gevşeme veya tek başına bağlarından çözülme olur ya da konumunda bozukluk vardır.[546]

Bazı kere hastalık karmaşık olur.[547] Bazen de beynin ortaklığıyla dilde hastalık görülür; cinnet ve delilikle de çoğunlukla ortaklık olarak ortaya çıkar. Bazen de başka duyularda olan bozuklar dolayısıyla dilde bozukluklar oluşur. Çünkü duyuyu oluşturan sinirin kısımlarının kökünde bozukluk olur. Bozulma dilin duyu gücünü oluşturan sinire ait olmayabilir.[548] Eğer sadece his veren sinir kolunda bozukluk olursa, o zaman bozukluk sadece dile ait olup, diğer duyularda bozukluk belirlenmez ve çoğu kez bozukluk dil ve mide ortaklığı ile ve az da olsa akciğer ve göğüs ortaklığı ile oluşabilir.

Dilin mizacı dilin rengi ile belirlenir, yani beyaz, siyah, kırmızı ve sarı

---

545 TM: ve o bozukluk 3 grupta toplanır.

546 TM: Ancak kuvvetli güçte olana bozulma yapmaya muktedir olamaz. Örneğin dilde olan 2 duyu kuvvetinde dokunma hissi (duyusu) zaaf olup, zevk duyusunda yeterli güç olsa zaaf hastalığı o güçlü dokunma duyusunda hastalık meydana getiremez ve aksi üzere olursa o söz konusu hastalıkların oluşturduğu bozukluk da aksi üzere olup kuvve-i zaikada bozukluk oluşturur. Dokunma gücünde bozukluk olmazsa ve dilin hastalığı bir ölçüde kötü mizaç ve bazı diğer bazı organlardaki hastalıklardan kaynaklanır. Mesela dil ziyade büyük ve azim veyahut küçük veya şekli ve hacmi kötü olur (bozuk olur). Basitlikten veyahut munkabız olunmak ve dilin hastalıkları bazen inhilal ferd

547 TM: Şişlerin sınıflarından birisininin arız olmakla ve bazı kere bozukluk dile has olur.

548 TM: La mahalle o sinirin kökünün bulunduğu yerden çıkan kolun tarafında hissi oluşturan kısımda olan bozuklukla ortak olabilir.

olmasına göre belirlenir. Aynı zamanda dilin mizacı yiyeceğin lezzeti algılamasından da anlaşılır. Ekşilik, tatlılık, tuzluluk, acılık ve sıkıntıdan olan kötü kokusu gibi benzer durumlarda ve yakıcılıkla hissedilenlerle dilin mizacı belirlenir. Ağızdaki yiyeceğin ve dilin rengi dilin mizacını belirleyip ve bazen de diğer organların durumunu da tayin etmekte yardımcı olur. Çünkü dilin kırmızılığı ve özellikle de sertliğe yakın olması, bazen başın civarında, midede ve karaciğerde şiş olduğuna işaret eder. Dil beyaz olursa bazen midenin ve karaciğerin soğukluğuna ve başın balgam mizacında olduğuna işaret eder ve bazen de dilin beyaz olması sarılığa işaret eder. Eğer sarılık olan kişinin vücudu beyazın aksi renkte olursa, o safravi hılt gerek midede, gerekse başta veya bütün vücutta olsun, yiyeceğinde hangi hıltın hâkim olduğunu gösterir.

Bir başka bakımdan da şöyle bir çıkarım vardır: bazen dilin rutubeti ve kuruluğu da mizacını gösterir ve dilin kuruluğu 2 bakımdan hissedilir. Birincisi dilin yüzeyinin rahatlığı ve yumuşaklığı olur. Bu bakımdan hissedilen kuruluk hakiki kuruluk olur. İkincisi dilin kuruluğu ondan daha yapışkan ve yoğun hıltın akması ile ve dilin üzerinde şiddetli sıcaklık oluşturmasıyla anlaşılır. Ancak bu delil, dilin cevherinde kuruluk olduğunu göstermez. Belki dilin üzerindeki rutubet ve yoğunluğun toplandığını gösterir. Dil üzerinde yoğun rutubet toplanması, nezle veya ağır buharlar dolayısıyla olur. Hekimler ağız boşluğunun hastalıklarından ağız boşluğunun halini belirler, yani dilin mizacı rutubetliyken kuruluk oluşur; hekimler arızı kuruluk alametini görüp hakiki kuruluğu ondan çıkarırlar.[549] Dilin mizacı bazen dilin konuşma hareketinden belirlenir. Bu konuşmanın kaybolmasından ve ağırlığından ve hafifliğinden de belirlenebilir. Hatta dilde, her ne zaman kelimelerin noksan telaffuz edilmesi söz konusu olsa ve hareketi ağırsa, dilin kandan veya rutubet ve benzerinden kötü etkilendiğine işaret eder. Dilin hali bazen dilde arız olan şişler ve çıkıntılardan da belirlenebilir. Bundan önce geçen bütün yöntemleri ve bundan sonra zikredilecek bazı usulleri belirleyerek kaydedip, sonra burada zikredilen kaynaklar-

---

549 TM: Humma sırasında fark şudur ki eğer onun gibi dilde sertlik olursa kuru dile işaret der. Eğer melaset olursa, dilin rutubeti ve ağız boşluğunun sıcaklığı dolayısıyla arız olduğunu gösterir.

dan senin onun durumunun nasıl olduğunu anlaman mümkün olur. Dilde bazen tek başına, yalnız kendisinde düzensizlik olur ve bazen de beyin veya midenin de ortaklığı ile kişi hastalanır. Dile yararlı olan birçok sinir terkip şeklindedir. Dil fonksiyonlarının bozulması onunla birleşmiş olan sinirlerin etkilenmesiyle olur. Genel olarak, dil fonksiyonunu belli bir yönde yapar; dil kendi sinirinin yönlendirmesi ve onunla uzlaşmasıyla işlevini yaparken, o sinirin dille birleşmesi ve hepsinin birbiriyle uyumla işleyişine ihtiyaç vardır. Bundan dolayı bazen o sinir bütün olarak uygun şekilde fiillerini yapmaktadır. İçlerinde sapma olmaz. O sinir sahibinin konuşması düzgün ve açık ve seçik olur. Ancak o sinirde bazen bozulma olursa, o ve benzeri durumda dilde, duruma paralel olarak, işlevinde bozulma olur; telaffuzunda bozukluk, konuşmasında zorluk olur; hasta konuşamaz. Bazen dilin sinir gücü daha sonra istenen duruma cevap veremez; sinirlerdeki güç kaybından dolayı kişide konuşma kabiliyeti tamamen kaybolur.

Tedavi: Baş ve mide ortaklığıyla olan dil hastalıkları baş ve mideye iyi gelen ilaçlarla olur ve o ilaçların hangi kısımlara uygun olduğunu sen bilirsin. Ancak dile özel olan hastalıkların tedavisinde ishalle dışarı atan ilaçlar içirilir. Müshil içeceklerle kusturma ve benzeri mizaçta olan ilaçların verilmesi yararlı olur veya kabız eden özel ilaçları ya da o bölgeye ait ilaçlar kesilir. Hafif ilaçlar verilerek tedavi yapılır. O ilaçlar içildikte dile güç getirir; en uygunu, bunun gibi içecekler yemekten sonra verilmelidir. Bazen yiyeceklerle ve vücudun yüzeyine uygulanan yağlar ve kokular ve buharlarla tedavi yapılır. O ilaçlar verildikte ağızda bir müddet tutulmalıdır. Hububat ile de ilaç yapılır. Onlar ağızda tutarak alınmalıdır ve o hububat zikrolunan güçlere sahip olan kokulu ve uygun maddelerden oluşur. Öncelikli olarak ilaçlardan ferahlatıcı olanları alınmalıdır. Ağız ve dil ilaçlarından keskin olanlarının alınması gerekir. Eğer o ilaçlar boğaz ve akciğerlere zarar veriyorsa kusmalıdır; akışkan ilaçlar ve benzerlerinden süt oluşturmalıdır.

Üçüncü Kısım
Tat Duyusunun Bozulması

Duyunun bozulmasının bilinen üç çeşidi vardır ve hepsi birbiriyle ortaktır: Kötü ve yok edici, zayıf ve eksik. Diğer bir şekilde de olur.

Onlardan her biri ya dille ilgili asıl hastalık ya da diğer bir hastalıkla ilgili hastalık olur. Yalnız zevke mahsus bozukluk kötü mizaçtan veya yüksek organlardaki bir hastalıktan oluşur veya ikisinin birlikte ortaya çıkmasından kaynaklanır. Bizim bundan önce işaret ettiğimiz arazlarla onlar belirlenebilir.

Tedavi: Zevk bozukluğu cğcr ortaklık dolayısıyla olursa, onun tedavisi beynin durumuna bağlıdır; senin bildiğin şekilde beynin düzeltilmesi gerekir. Mideyle ortaksa, onu da bilmek ve ona göre, tedavi etmek gerekir. Eğer zevk bozukluğu ortak değilse, ancak dile özgüyse, sadece dilin tedavisi yapılır. Eğer dile mahsus hastalığın sebebi doluluk ve kötü hılt ise, onu atmak gerekir. O hılt çok fazlaysa *fiykara lapası* gibi açan ilaçlarla veya kısa mahmut otu, ebucehil karpuzu yağı, neft tuzu alınması gerekir. Eğer o hılt ağırsa, ısıtıcı ilaçlarla dışarı atılır ve dilin gevşekliği kısmında zikrolunan gargara uygulanmalıdır. O bozukluğun sahibine soğan, hardal ve kısa mahmut otu ve sirke gibi yakıcı yiyecekler verilmelidir.

Dördüncü Kısım
Dil Gevşekliği ve Ağır Dil ve Konuşma Bozukluğu

Dil gevşekliği bundan önce zikrolunan gevşeklik durumlarından farklıdır. Senin bildiğin sebeplerden ortaya çıkar. Bazen kansal sıvı rutubetinden kaynaklanır. Bazen de sebep ilkin beyinde ve bazen de dili hareket ettiren sinirde veya sinirlerinin bir dalında olur. Biz dilin gevşekliğinden beynin ortaklığı ile olanları ve ortak olmayanları bütün olarak bilirsek, his ve harekette beyinden istifade eden diğer organların durumları sağlıklı olursa, dilin gevşekliğinin asli hastalık olduğunu anlarız. Eğer diğer organlarda gevşeklik olursa, dilin gevşemesinin de beyinle ortaklığından kaynaklandığı aşikâr olur. Dilin ısısı ve aynı zamanda bu sıcaklık dili gevşeten maddenin kan nevinden olduğuna işaret eder. Tükürüğün, ince madde ve sıvı cinsinden olması ve çok akması durumunda çözen maddelerin verilmesi hastaya yararlı olur ve kasılma yapan maddelerin alınmasından daha yararlıdır. Bazen de gevşeklik had derecede olur ki, hastanın bütün konuşması kan tarafından engellenir veya zorlanır veya başka türlü değişime uğrar ve acayip bir çeşit değişim oluşur; konuşması nadiren ayırt

edilebilir. Bu durumdaki bazı çocuklar uzun süre konuşamazlar ve kelimeler karıştırırlar. Eğer hastada ateş oluşmuşsa dillerinde gevşeklik olur. Çünkü sinir kökünde kasılma (tutukluk) olur. Bunun gibi durumda kişi r harfini ğ telaffuz eder. Eğer karıştırılıp dengelenirse dil katılır.

Tedavi: bu hastalıklar dilin hafif gevşetici ilaçlarla ve eski laksatif ilaçlarla vücudun temizlenmesinden sonra başın etrafına mahsus olan ilaçlarla tedavi edilir. Eğer rutubetli maddenin kana baskın olduğu zannediliyorsa, dilin damarlarından kan alınır ve çene üzerinden hacamat yapılır. Sonra dilde olan madde gargarayla tahrik olunarak, dışarı atılır. Burada ilk kısımdaki baş hastalıklarının tedavisinde uygulanan ilaçlar uygulanır.

Ancak burada oraya mahsus ilaçlar kullanılır ve çoğunlukla tedavide çözeltiler dil üzerine uygulanır. Kesen ve incelten ilaçlarla gargaralar ve çiğnenerek alınan ilaçlar tedavide kullanılır; geyik otu gibi. Aynı zamanda hardal, nezle otu, gebere otu ve kabukları ve kundus gibi ve bunların hepsi birlikte kullanılır veya soğan emilir. Bazen de o ilaçlarla birlikte nışadır ve ekşi süt veya yumuşak peynir veya benzerinden dilden tükürük akıncaya kadar alınması yararlı olur. Soğan sirkesi ile gargara yapılması veya soğan çiğnenmesi cidden yararlı olur ve dilin gevşemesi ve ağırlaşmasına ağrı kesici ilaçlar iyi gelir. Eğer gevşeme çok olursa ve konuşmada zorluk görülürse, papatya ve kendişten biraz alınır vc dil ucu ve dil köküne uygulanır. Bu ilaçla ve bunların benzerleri ilaçlar dil üzerine uygulanır. Zikredilen nüshada bu zikredilen ilaçlardan haplar yapılıp verilir. O ilaçlar hızla çözülmeye engel olan hap şeklindeki ilaçlarla yoğrulur ve macun haline getirilir. Örneğin badem çiçeği, amber ve deniz yengeci gibi gevşetici ilaçlarla yoğrulur.

Bir başka nüshası: Dilin altında tutulursa dilin gevşeyip sarkmasında yaralı olur. Bitkilerin kabuk ya da çeperleri 2 dirhem hıltit ilc birlikte bir dirhem büyüklüğünde nohut gibi haplar yapılıp dilin altına konur ve emilir.[550] Bu konuda gargara niteliğinde olan ilacın biri de budur: nışadır, biber, nezle otu, hardal, boraks, zencefil, dağ üzümü, yabani mercan köşk, kuru farekulağı, neft tuzu ufalayıp

550 Dilin gevşckliği istirha vc dilandan yararlı olur

elekten geçirilip toz haline getirilir ve sıcak suyla karıştırılır. Birkaç gün bu ilaçlarla gargara yapılır. Hintli hekimlerin[551] önerdikleri midevi, kolay sindirilen ilaçlardan biri de şudur: kara kimyon, kirman kimyonu, ekmek kabuğu, Hint tuzu. Her birinden yarım ölçü alınıp sivri biber suyu ilave edilir ve 8 ölçü şekerle karıştırılır. Sonuç olarak bu droglardan yapılan ilaçlar genel olarak hafif ilaçlardır. Ne zaman çözülebilen ilaçlardan terkip yapılıp yararlı olduğu gözlenmezse ve rutubet ve akışkanlıkları olduğu da belirlenirse, büzen ilaçlarla karıştırarak hastaya verilir. Bunlar sümbül yağı ve güldür. Bataklık sazı çiçekleri ve tebeşirle karıştırılır; çoğunlukla ilaçlar ekşilikleri sebebiyle dili kasıp çeker. Şüphesiz onlar kuvvetli ve yoğun olan tükürüğü çözer ve bunun için ekşi üzüm ve kaymak gibi droglar kullanılır. Eğer[552] çocuğun konuşması yavaş ilerliyorsa dilini uyarmaya devam etmelidir ve onun tükürüğünün akışını kolaylaştırmalıdır. Bunun için özellikle bal, darani tuzu ve dilin rutubeti ile ilgili ilaçlar kısımda verilen ilaçların hepsi kullanılabilir. Onlar dili rahatlatır ve konuşmaya zorlar.

Beşinci Kısım
Dilin Kasılması

Dilin kasılması, dili gevşeten rutubetten ortaya çıkar. Çünkü o rutubet kaslarını enine uzatır ve kasın uzaması ile gevşeten rutubetten

551 ve sakilinde ağrı ilaçları iyi gelir. Ne zaman istirha müşted olup kelamdan acz ve imtina-i arız olsa furbiyun ve kendüşte bir şeyi ahz olunup (alınıp) ve onunla dilin kendisi ve dilin kökü [veram/şiş?] delik olunur. Bu ilaçlar ve bunların benzeri ilaçlar hubub ittihaz olunup o ilaçları sürat-i inhilalden mani olan diğer ilaçlarla edviye-i hubub ilkin yoğrulur ve macub kılınır (macub hale getirilir). Örneğin lazet ve amir ve reytinac ve sumug-u luzec-i sair ile yoğrulur ve lubb-u mezkurun. Nüsha İlk (alak) el-inbat 2 dirhem hıştıyet bir dirhem bunlarda nohut gibi haplar ittihaz olunup dilin altında vaz' ve imsak olunur ve dilin istirha ve dilinden nafi olur. Bundan sonra mücerrede olan ilacın biri de budur ki nişadır-ı fülfül, akirkarha, hardal yabes mılh-ı neft dak olunup ilkinden geçirirli ve sıcak su mütevelliyen şanda ehli Hindinin sikreylediği civarı şenlerdendir. Bu nüsha cevarişeni kimyonu esved-i kirmani kerfeidi; mılh-ı Hindi. Her birinden ½ miskal sivri biber, 10 adet biber 200 adet, 8 istrar ki bir istarı 6 dirhem ve yarım dirhemdir ve muz yarısı kadar. Bu kelamdan maksud [aher-i kitabı kanunda] zikri ati olan istaddan ihtirazdır.

552 TM: edviyenin humuzeti (kırmızılığı) hasebiyle ve o havamız-ı masl ve has dem vesair fevakinin korukları gibi nesnelerdir

dilde kasılma oluşur. Bazen sevdavi kasan maddeden oluşur ve bazen de had derecedeki hastalıktan arız olur. Eğer dildeki kasılma dildeki kuruma ve bozulma yoluyla dil kaslarında görülürse, bu durumdan konuşma da etkilenir.[553]

Tedavi: Dilin kasılmasının tedavisini '*kanun ve kaideler bu üçüncü kitabın birinci fennin fazlalıklarının tutulmasının genel tedavisi kısmı*'nda zikrolunan kanun ve kaidelerle uzlaştırmak mümkün değildir. Ancak bizim zikrettiğimiz gibi, dilin kasılmasının tedavisinin açıklaması şöyledir: dil kökü üzerine papatya, sarıyonca, yonca, farekulağı ve dereotu muamele edilip uygulanır. Bu drogların tek tek ya da birlikte söz konusu yere uygulanması yararlıdır. Bunların yağları ile gargara da yararlı olur. O yağlarla ya gargara yapılır ya da ağız dolusu içilir. Dil zayıftır; o uzayana kadar da açıcı sıvılar verilir ve daha sonra kasacak sıcak yağlar uygulanır. Bunun arkasından, onu çözen tatlılar, süt ve benzeri gibi yiyecekler verilir. Eğer hastanın ateşi varsa menekşe yağı, su kabağı yağı ve gevşeten soğuk suyla muamele edip, adım adım dilin rutubetlenmesi sağlanmalıdır.

Dil Büyümesi

[Bu hastalıkta] dilin büyüklüğü doğal olduğundan daha büyüktür. Ancak bazen de söz konusu edildiği gibi, büyük olması rutubetinin çokluğundan ve kanın yoğunluğundan ileri gelebilir. Bazen de dilin büyüklüğü o kadar artar ki, ağza sığmayıp ağzın dışına çıkar. Dilin bu şekilde büyük olduğu durumu biz tedavi kısmında tek başına ele alıp açıklayacağız.

Tedavi: Dilin şişleri ve büyümesi kandan ve ateşten olursa onu ovarak tedavi etmek gerekir. Dile kuzukulağı ve ağaç kavunu gibi ekşi keskin droglar verilir. Eğer dilin büyüklüğü rutubettense, nışadır, sirkeyle karıştırılıp o karışım dile yavaşça sürülür. Zararlı maddeleri kusturulup dışarı attırdıktan sonra, zencefil, biber, sivri biber ve darani tuzu alınıp, hepsi iyice ufalanıp dile bu karışım uygulanır. Bu

553 TM: kasın kurumasından dile teşennüç arız olur ve bazen de had derecedeki hastalıkta konuşmaya zarar verir [yani lisanda teşennüc olmaz ve lakin tekellmüne zarar isabet eder] ve lakuvda bazen lisan-ı ebraz olunsa onda avecac zahir olur ve bundan akdem (beyaz kan?) bunları biz beyan eyledik.

muameleden sonra dil ağzın içine girer; büyüklüğü yok olur. Dilin gevşekliği çocuklarda göründüğünde onun tedavisi için ateşli hastalıkların tedavisinde kullanılan ilaçları kullanmak yeterlidir. Serçe ve büyük develerin [etinden] yedirmek gerekir. Dili büyük olan bir kişinin tedavi amacıyla dilinin altına vurulur ve dilinin alt bağı ve zarı kesilerek dil gevşetilir.

Yedinci Kısım
Dilin Kısalması

Bazen dilin kısalması dilin etrafına yapışık olmasından kaynaklanır ve dilin kısa olması kasılmasına engel olur.

Tedavi: Kasılmanın tedavisi gibidir. Bunun için şöyle denir: [554]Dil kısa olduğunda dilin bağı kesilir ve kanamayı durdurmak için ısıtılmış zaç kullanılır. Dilin serbest kalması için ve dilin dışarı çıkmasını engellemek için bu kesmeye ihtiyaç vardır. Eğer kanın çok akmasından korkulursa onu çok kuvvetli basit ilaçlarla tedavi etmelidir.[555] Dilin altındaki bağ çok dikkatle kesilip dilin altındaki damarı korumak gerekir.[556] Bundan dolayı bu kesme işlemi çok kan akmasına sebep olmaz.

Sekizinci Kısım
Dil Şişleri

Dilde görülen şiş bazen sıcak şiş, bazen de balgami şiş veya içinde gaz olan ya da katı şiş ve kanser olur. Şişler kısmında olan açıklamalarımıza müracaat edildiğinde bu kısımlarda her birinin alameti bütün olarak açıkça görülür. Bazen de zehir içmekten dil şişer; çatlak olur, afyon yutmuş gibi.

Tedavi: Ancak sıcak şişler olduğunda öncelikli olarak kan alma ve ishalle (dışarı atma) tedavi edilir. Dil şişlerinde kusmanın da yararı olur. Bazen de dilin altında olan damardan kan almadan önce ağza hindiba

---

554 TM: bundan ikdam (önce) teşennüc tedavisi konusunu biz anlattık

555 TM: ictinab (çekinme) olunursa bir hayat-ı haram iykine ile bağın altından geçirilir. Başka şekilde rıbat haram olunup dilin cismie bağın birleşmesi fasl olunur. Mani inbisat (bağlanmaya engel) olmaması için o dile mücedded bağlanmasın diye çok güçlü ilaçlar konur

556 TM: muahade olunsa hatta kesme aletinden zarar görmemelidir.

suyu ve kokulu yonca suyu ve it üzümü suyu, özellikle ekşi süt, gül suyu, haşlanmış gül, çobandeğneği suyu ve nar kabuğu suyu uygulanır ve bu ilaçların ağızda emilerek alınması gerekir. Taze şeftali suyu ile dil ovulmalıdır. Şeftali ile dilin mes olması dil şişlerinde çok yararlıdır. Ancak şişin çözülmesine bu ilaçların yararlı olmaz. Çözülüp pişmesi için başka bir şeye ihtiyaç vardır; balla karıştırılmış yoğurt ve pişmiş süsen kökü ve tatlı pişmiş incir, kuru hurma, üzüm ve rezene haşlaması ile gargara yapılması gerekir. Aynı zamanda midenin ağzındaki ağır maddeleri temizlemek için gargara yapmak suretiyle parçalayan ilaçlar içmeye ihtiyaç duyulur. Bunun için pişmiş ve çözen besinlerle, örneğin lahana, çilek ve çözen yağlarla beslenir. Eğer şiş açılırsa ağızdan kasılma yapan maddeler verilir. Pişmiş sumak, bit otu, mercimek ve zeytin yaprağı ve kabuğu pişirilip mazı şurubu ile verilir. Ona bu merhem yararlı olur. Bir başka merhem: köpek üzümü suyu, gül yağı, mercimek, gül yapraklarından merhem yapılır. Eğer bu şiş gevşek soğuk şişse onlara bu terkip yararlı olur. Eğer şiş sıcaksa, rezene kökü kızartılıp şişin üzerine konularak tedavi edilir: Bu şiş ve aynı zamanda ağır ve yoğun olan sıcak şişlerin bazısında bu ilaçla tedavi edilir; terkip şöyledir: safran ve parçalayan ilaçların yağlı olmak üzere her birinden birer kısım, kâfuru ve misk; her birinden 3 kısım ve Tebriz şekeri bir buçuk kısım. Hepsinin toplamının yarısı kadar miktarı alınıp kız doğuran kadının sütünden 2 danek alınıp hepsi karıştırılarak hastaya verilir.

Galen şöyle dedi: Bir insanın diline büyük bir şiş arız oldu. O insanın yaşı altmış seneye ulaşıp kan almanın zamanı geçmişti. Bundan dolayıdır ki, onun tedavisinde kan almayı bıraktım ve ona pişmiş dili gıdıklayan ilaçlar verdim. Onun dilini soğuk lapalarla örttüm ve sonra kusturdum. Hekimlerden biri benim bu ilacımı inkâr etti ve bana itiraz etti. O tabip o gece rüyasında o kimsenin ağzını marul özsuyu doldurduğunu ve bunun yararlı olduğunu gördü. Buna dayalı olarak yine benim önerdiğim o ilacı tedavide kullandı.[557]

Ama dil şişi katılaşmışsa, onun tedavisinin nazik olması gerekir ve tedavi uygun ilaçlarla yapılır. Aşağıdaki kısımlarda zikredilen ağır

557 TM: Bir atım ile o atıl sıhhat buldu.

hıltlar eski ilaçlarla (lapalar) dışarı atılır; hoş gargaralar verilmelidir. Ağızda ısıtılmış yoğurt incirle ve aynı zamanda önce defne tohumu ile ve temizlenmiş kuru üzüm veya hurmayla ve de keçi sütü ve kadın sütü ağza uygulanmalıdır. Aynı zamanda pişmiş hurma veya üzüm şarabı balla ve Çin tarçını ile alınıp doğayı yumuşatan laksatif bir ilaç yapılıp hasta onunla tedavi edilmelidir.

Dokuzuncu Kısım
Konuşma Bozukluğu

Dilin gevşemesi konusuyla ilgili hallerin bazıları hakkında biz bilgi verdik. Şimdiki halde biz deriz ki, konuşma bozukluklarının sebebi beyindeki bozukluklardır ve beyinden inip dile gelen sinirden kaynaklanmaktadır. O sinir dile gelip dallanarak dilde dağılır. Aynı zamanda o sinirin kollarındaki bozulma da dilin fonksiyonlarında bozulmaya sebep olur. O sinirlerdeki bozulma dilin uzaması ve kasılıp kısalması ve katılması ya da gevşemesi şeklinde ya da bağların kısalması ve gevşemesi yahut bağlarının cerahatlenmesi veya katı şişler oluşması şeklinde bozukluklar oluşturur. Bu gibi durumlar, bilin ki, çoğunlukla rutubet ya da bazen de kuruluk sebebiyle olur.

Ne zaman konuşma bozulsa, dile ve dilin çevresine arız olan şişlerin ve yaraların sebebiyle olursa, bunun sebebi sersam (menenjit?) olabilir. Ondan sonra konuşma bozulur.

Beyinden çıkan fazlalıklar sinirlere gider ve şiddetli kuruluk dolayısıyla sıcak ateşli hastalıklar oluşur. Bu hastalıklarda görülen konuşma bozukluğu ile birlikte dilde kasılma olur. Bazen bu zikrolunan konuşma bozuklukları asıl olmayıp arızıdır. Bazen öncelikli olarak insana önerilenler zararlı olabilir. Bazen konuşmadaki bozukluk hançere kaslarında uzama veya kasılmadan kaynaklanmış olabilir.

Bazen insan öncelikli olarak ses çıkaramaz. Çünkü [ses çıkarma ve konuşma istediğinde] göğüs kasları ve hançeresinde zorlama olur. Buna tahammül edemez; kasları hastalanır. Eğer konuşurken kelimeleri kolayca ve rahatça söylemeye başlarsa, ilk sözleri kolayca telaffuz edebilen kişinin bundan sonraki kelimeleri söylemesi de kolay olur; konuşmada göğsün derin ve büyük hareketine ve derinden nefese

ihtiyaç duymayan insanlarda olduğu gibi. Muhtemelen onda, eğer bu denge sağlanırsa, konuşma da kolayca başlar. Ancak bizim daha önceki kısımda söz konusu ettiğimiz menenjit hastalığında dilaltındaki damarlardan kan alınması yararlı olur.

Onuncu Kısım
Dil Altı Kisti (Ramulus)

Dilaltı kisti (ramulus) dilin altında olup, oradaki damarın rengindedir; dilin yüzeyinin renginden farklıdır. Onun oluşmasının sebebi yoğun, ağır maddedir.

Tedavi: Bu tip kistlerin üzerine onları kesen ve çözen ilaçlar uygulanmalıdır. Böylece onlardaki fazlalıklar kurur. Örneğin nışadır, sirke ve tuz bu ilaçlardandır ve yine burada göztaşı ve zaç da uygulanır. Burada çok fazla ilaç uygulamanın yararı olmaz; *Akrabadin*'de zikredilen ilaçlar ve *deva-i afilon* ve *deva-i safariyun* kullanılabilir. Burada ilaçlar dilaltına alınır. Güçlü atan, yıkayan, söküp atan ilaçlar hastaya verilir. Bunlara ellemek yararlı olmaz. Fars mercanköşkü, nar kabuğu ve tuz alınıp küçük kurbağa dili ile karıştırılıp, hastanın diline uygulanır. Bu ilaç şüphesiz ki kisti düşürür; yok eder.[558]

On Birinci Kısım
Dil İrritasyonu (Yanması?)

Dilin irritasyonu midenin ağzının şiddeti ve beynin sıcaklığı sebebiyle arız olur. Eğer o sıcaklık humma seviyesine erişemezse veya acılık, tatlılık ve tuzluk gibi ortak şeylerin değişiminin sebebidir. Onun en önemli sebebi had derecede sıcaklık ve iç taraftaki şiş gibi oluşumlardır.

Tedavi: Bütün bu şikâyetlere, özellikle de, bu hastalıkla ilgili olanlara engel olmak gerekir. O da dildeki irritasyon ve yanma gibi histir. Kişinin sırtı üstüne yatıp uyuması gerekir. Eğer sürekli ağzında acı algılıyorsa, ağzı açık kalıyorsa, ağzına kavun, hıyar çekirdeği, kabak çekirdeği, mana, nışadır ve benzerlerinin verilmesi gerekir. Ağızda kaysı em-

558 TM: Denenmiş ilaçlardandır.

mesi ve Hint hurması, Hicaz şekeri ve söz konusu bitkilerin öz suları verilmesi yararlıdır. Eğer oraya gevşeten yağlar karıştırılıp uygulansa, sonra yiyecekler de yağlarla birlikte verilse ve güzel kokulu yağlar kullanılsa, yararlı olur. Bunların yanı sıra söz konusu bitkilerin öz sularıyla kuş yağları dile uygulanır. Dile nane sürülmesi de yararlıdır.

On İkinci Kısım
Dildeki Çatlakların Tedavisi

Keten tohumunu ağızda emmek ve paça ve rafadan yumurta yemek yararlıdır. Yeşil sebzelerle pırasa parçalarını birlikte muamele edilip oluşan maddenin köpüğü ile tedavi etmek denenir.

On Üçüncü Kısım
Dilin Ağızdan Dışarı Sarkması

Dilin ağızdan dışarı çıkması bazen dile büyük şiş isabet etmesinden dolayı boğazda oluşan yaradan olur.[559] Solunum yolunu genişletmek için doğal olarak dil dışarı çıkar.[560]

On Dördüncü Kısım
Dudak Uçukları

Ağızda uçuk olmasının sebebi çoğunlukla mide ve baştaki ateş (sıcaklık) ve buharlardır. Şüphesiz dudak uçukları ateşli hastalıklardan olur. Dildeki sevdavi sıcak püstüller ateşli hastalıklarda görülür. İkinci günde hasta ölür. Ancak soğuk ve kurutuculara ihtiyaç oldukta, helile, mazı, gül tohumu, nışadır, ılgın meyveleri, gelincik lapası, gül suyu yararlıdır. Çoğunlukla sandal otunun, gülün, tebeşirin, mercimeğin, sumağın, Ermeni incirinin ve narın ufalanmasından elde edilen un, bükülüp kıvrılmış meşe, *kimolya (cimolite)*, Hindistan cevizi ve so-

559 TM: Zira bu şişle nefes yolu dar olur.

560 TM: Tabiat veyahut irade [yani hareket dille el-haric innema yekun bir tecrübe adel el-lisan ve hareketi adel el-lisa-ı irade ve kıyel haza el-hareket lil adel tabiiye ve leyre birradiyye ve ileyhi işar eli kavli fe tedlia el-tabiiyyat evvela irade ve tekmil inne yeraden muharrik el-lisan-ı tabiiye li bah el-ehval ve irade fi bazı aher ağzın dili ihrac ile mecrayı nefesi geliştirir. Kanun sahibi bu hastalığın tedavisinin görülmesine binaen eylemedi. Zira onun tedavisi veyahut hamak ilaçları ile olduğunu zikredeceğimiz çeşitten nevi sebeplerin malumu olur.

ğuk özsularıyla karıştırılarak verilir. Burada kullanılan ilaçlar arasında marul, it üzümü tohumu, semizotu, lahana gibi droglar da vardır. Çoğunlukla çocukların ağzında soğuktan olan püstüllerde kâfuru ve şeker kamışı yararlı olur.

Ancak onlar daha sonra sıcak ilaçlara ihtiyaç duyar. O sıcak ilaçlar bunlardır: Kırlangıç otu, özellikle Hint sümbülü, küçük Hindistan cevizi, selvi cevizi, safran, hodan, nezle otu, karanfil, yarpuz ve bir nevi sirke dâhil olmak üzere, hepsi tedavide kullanılır. Bunlar sıcak ilaçlardır. Bu ayrıca sıcak köpek tersiyle de tedavi edilir. Bazen uçuklar için arseniğe ihtiyaç vardır. Ayrıca Hint sümbülü, kırlangıç otu 4 ukiye, sabır 2 dirhem, safran 1 miskal alınıp, pişirilir. Ağır ağız yarası için bu terkip kullanılır. Aynı zamanda bu ilaçlar, karanfil, Hindistan cevizi, Hint sümbülü, eşit miktarda veya bir birine yakın miktarlarda alınıp ilaç olarak kullanılır.

Eğer uçuk püstülleri iltihaplanmışsa ona tükürük kıvamında şu ilaç yapılır: keten tohumu, sarı sakız tohumu, tatlı fesleğen, hatmi tohumunun salgısı veya kendileri alınır. Bazen de keten tohumu, incir, buğday unu ve nane ve yoğurdun, pişirilip hastaya verilmesi gerekir. Hekimlerden bazısı, ağız püstülleri tedavisinde kandindirenin (sakal otu) yağının ağızda emilerek verilen ilaçlardan çok daha faydalı olup, onun kadar yararlısı yoktur dediler.

On Beşinci Kısım
Ağız Yarası (Boğaz Yaralarından Dolayı Olan) ve Ağızda Olan Başka Kötü Yaralar

Bu ağız yaraları ağızda ve dilin derisinde birlikte olup, yayılır ve birlikte iyi olur. Yaralar zaman zaman artar ve ekseriya bu yaralar çocuklarda da olur. Bazen bu hastalık sütten kaynaklanır ve onun midede hazmedilememesinden ortaya çıkar. Bunlara sebep dört hılt vardır. Bunlar renkleriyle anlaşılır. Beyazsa ağız yaraları balgami mizaçtadır. Genellikle tuzlu balgamdan oluşur. Sarı olan safravidir ve diğerlerinden daha sıcaktır. Siyah olan sevdavidir ve kırmızı olan geniş bir yer kaplamışsa demevi olur. Hepsi de kötü mizaçlıdır. Ancak sevdavi olan çok kötüdür. Ağız yarasının yiyen cinsi çok şiddetlidir. Sakin olan cinsi şişle birlikte görülür. O tektir. Bütün yüzeydeki ağız yarala-

rı hızlı yayılır. Çünkü o yaraların oluşması için ateş olması gerekmez. Cildin yumuşak ve rutubetli olması yeterlidir. Galen ağız yaralarını şöyle vasıflandırır: Ağzın yaraları yüzeydeyse eğer yaralar kokuşmuşsa ve içeri doğru ilerliyorsa o yaralar ağız yaraları diye adlandırılmaz. O yaralar muhtemelen ağız yaraları değildir. O yaralar muhtemelen kötü huylu yaralardandır ve derine inen cinsten olduğundan ilaçları da derine nüfuz eden cinsten olmalıdır. Eğer çoğunlukla hava yağmurlu ve hasta ateşliyse, bu durumda da ağızda yaralar oluşur.

Tedavi: Öncelikli olarak ağız yarasının hâkim hıltını belirlemek gerekir. O hılt bütün vücuda hâkimse, genel olarak, vücuttan atılmalıdır ve özellikle çene altındaki damar diye bilinen damarlardan atılmalıdır. Bu damarlardan kan almak sıcak maddesi olan bütün ağız hastalıkları için yararlıdır. Bunlardan sonra zikri geçen ağız döküntüsü ilaçları verilir. Buna göre, ağız yaraları güçlüyse ve çok rutubetliyse, yaralarının iyileşmesi uzun zaman alır. Eğer yaralarda puslanma varsa, onun tedavisinde güçlü ilaçlar verilmelidir. Bu adı geçen yaraların mutedil olanlarında mutedil ilaçlar kullanılır. Zayıf olan ağız yaraları zayıf ilaçlarla tedavi edilir. Ne zaman büyük yaralar oluşursa, cidden güçlü ilaçlar verilmesine gerek olur. Bakır sülfat, miktarı fazla olmak üzere, Arap zamkıyla verilir. Yağlardan hatta zeytinyağı verilmesinden çekinmek gerekir.

Ancak bu az miktarda verdiğimiz ilaçlar birinci kısımda zikrettiğimiz sıcak ve soğuk döküntü şeklindeki yaralara verilen ilaçlardan oluşur. Püstüllerin sınıflamasında sözünü ettiğimiz kırmızı demevi (kansal) olan ağız yaraları düşük dozdaki ilaçlarla ve öncelikle, başlangıçta kolayca büzen ve soğutan ilaçlarla tedavi olunur. Ağızda püstüller görüldüğünde başlangıçta, çözen ilaçlarla tedavi edilir. Ağız yaralarından koyu kırmızı renkte bir yapıya sahip gruptakilere, soğuk ilaçlar verilmelidir. Ancak ağız yarası koyu kırmızı ya da sarı renkteyse, tedavisinin başlangıcında öncelikli olarak, onun kurutulmaya ihtiyacı vardır; onun durumunu mutedilleştirmek gerekir; sonra hızla kurutmalıdır. Bu ilaçların hepsinde hastanın yaşı göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak çocukta görülen püstüller için verilen ilaçların diğer hastalara verilenden daha zayıf olması gerekir. Onları sütle tedavi etmek uygun olur. Ancak yaşlılardaki ağız yaralarını besin maddeleriyle tedavi etmek yararlı olur. Eğer çocuk küçük olup,

söz konusu besin maddeleriyle beslenmesi mümkün olmazsa, anne sütüyle birlikte uygun besin maddeleri birlikte verilir.

Ancak ağız yaralarından sıcak olanlar sakinleştirici (ısıyı teskin eden) ilaçlarla tedavi edilmelidir. Bunlar arasında parşömen yaprağı ve mercimek gibi droglar vardır; onlar hastaya yedirilmelidir. Eğer ilik ayva ile karıştırılıp verilirse yararlı olur; özellikle keçi iliği ve sığır iliği gibi zengin büzen, kabız yapan unsurlar verilmesi yararlıdır. Aynı zamanda elma, muşmula ve kabız yapan meyveler, ayva, innap, pirinç unu, *karmi (basit bir bitki)*, kurutulmuş ebegümeci, mercimek unu ve bunlardan daha güçlü olan mazı, tebeşir, gül ve onların özel hazırlanmış suyu ve başka kabız yapan maddelerle birlikte kırlangıç otu da verilirse çok yararlı olur. Aynı zamanda, onların özel hazırlanmış suyu ve kâfuru ağız yaralarında yararlıdır.

Ancak ağız püstüllerinin soğuk balgamı ve sevdavi olanların yarasının kurutulmasında, kurutan ilaçlar yardımcı olacaktır. Özellikle onlardan balgami olanlarının çözücüler ve kurutucularla tedavisi gerekir. Özellikle sevdavi püstüllere bezelye unu, bal ve mazı ile muamele edilerek verilir. Bu yaralarda kaplumbağa safrası da çok yararlıdır. Özellikle çocuklarda, eğer sirke ile karıştırılıp verilse çok yararlı olur. Kötü ağız yaralarında sirke ve zaç karıştırılarak da verilir. Balgami olanlar sevdavi yiyici olan yaralarla birlikte ise, göztaşı, demir oksit, mazı, mum, gülsuyu eşit miktarlarda karıştırılarak verilmelidir. Aynı zamanda yararlı haplar veya göz ilaçları, büzüp, kasan koruk suyu gibi öz suları da verilmelidir.

Ortak ilaçlardan mum ve ufalanmış mazı, toz zerreleri şekline gelene kadar pişirildikten sonra ağza güzelce uygulanır (sürülür). Mazı bütün kötü ağız yaralarına iyi gelir. Özellikle mazı, sirke ve tuzla pişirilip çocuğun ağız yarasını onunla tedavi etmek yararlıdır. Defneden yapılan ilaçla özellikle çok kötü ağız yaralarına iyi gelir. Bu ilaç her çeşit ağız yarasında kullanılan ortak ilaçtır. Aynı zamanda Kıbrıs çamuru, bakır suyu ve yanmış şarap tortusu ortak ilaçlardan olur. Ancak siyah sevdavi ağız yarasına bal, anasonla yoğrulup uygulanır; yararlıdır. Eğer o püstül şeklindeki ağız yaralarında şiş de varsa bu merhem uygulanır: Reyhan suyu, bir ölçü gül yağı, bir ölçü mercimek, safran, 2 miskal alınıp merhem yapılır.

On Altıncı Kısım
Uykuda Tükürük ve Salgı ve Ağız Suyunun Çok Olması

Ağız sıvısı (tükürük) çokluğu ve uykuda akışı hakkındadır. Bu durum sıcaklığın ve rutubetin çokluğundan, özellikle bu keyfiyetin, yani sıcaklığın ve rutubetin midede çok olmasından ortaya çıkar. Bazen de yalnız sıcaklığın hâkimiyetinden dolayı görülür. Oruçlulardaki gibi beslenmek gerektir ki, bu da besin değişikliği ile olur. Bozukluk balgamdan ve soğuktan da görülebilir.

Tedavisi: Ağızdaki baskın sıvının nedeni sıcaklık ise ilkin basilik damardan kan alınmalıdır; ekşi şuruplar ve aralıklı olarak büzen soğuk nesneler verilmeğe devam edilmelidir; keskin mizaçlı eski olmayan şarap verilmelidir. Balık ve diğer hafif etlerle ve kuş etleriyle hasta beslenir; bazen de yıkayacak yiyecekler verilmeye devam edilir, yani mercimek ve sumak gibi yiyecekler verilir. Eğer ağız yarası soğuk ve balgamdan oluşmuşsa senin bildiğin gibi, bütün bir hafta günde 2 ila 3 kere suyla kusturulur. Bu ilaç bütün bir hafta içilir. Bir başka reçete: *Fiykara* lapası 2 dirhem, Hint tuzu 2 danek, anason ve nane; her birinden birer danek karıştırılıp tohumların sirkesi veyahut ballı sirke ile hastaya verilir. Bunlardan sonra tiryak ve sıcak sindirimi kolaylaştıran şeyler içirilmelidir. Ama onlara verilecek en iyi besinler baharatlar, hardal ve sarımsaktır. Kek şeklindeki yiyecekler ve kolay sindirilebilen besinler verilir. Sonra sıcak su içirilir; ortak iyi ilaçlarla, ev temizler gibi temizlenir; parlatılır. Her gün taze hindiba tuzla 1 dirhem ağırlığında, dozu ayarlanarak verilir. Sonra küçük helile verilir ve uzun süre bu işleme devam edilir. Bunu fare üzerinde de denedim ve özellikle çocuklarda yararlı olduğunu gördüm.

On Yedinci Kısım
Yenenlerden Yiyeceklerden Ağza Arız Olan Kötü Kokular ve Ortadan Kaldırılması

Bu çeşitten kokuları ağızdan yok etmek için sedef otu yemek (çiğnemek) ve böğürtlen yaprağını çiğnemek ve soğan sirkesi içmek gerekir. Hastanın ağzına Hint selvisi ve yabani zencefil koymalıdır.

On Sekizinci Kısım
Ağızdan Kan Gelmesi

Eğer ağıza gelen kan, ağızdan ve ağzın derisinden geliyorsa uçuk kısmında zikrolunan büzücü ve kanı tutan maddelerle tedavi edersin. İyice pişmiş büzen maddeler ve aynı zamanda asma filizinin büyük yararı vardır. Eğer o kan deriden gelmeyip, kökenini başka bir yerden alıyorsa, bu kısımların her birini başka başka kısımlarda açıkladık.

On Dokuzuncu Kısım
Nefesin Kokması

Eğer ağız kokusu başlangıcındaysa, sakız koku için yeterlidir. Ona arız olan gevşeklikten veya diş etlerinde olan sıkıntıdan (koku) veya diş etlerine arız olan gevşeklikten koku olur. Kötü ağız kokusunun kökeni ağzın derisine kötü mizaç arız olmasından ve ağzın rutubetinin bozukluğundan kaynaklanır. Çoğunlukla bu mizaç sıcak olur. Bazen de midenin ağzındaki kötü kokulu hıltlardan olur. Safravi hılt veya balgami hılt midede kokuşur. Bu kokuşmuş maddenin kokusu ağızda görülür ve bazen de kötü kokunun sebebi akciğerlerdedir. Akciğer iltihabında olan ağız kokusu bu çeşittendir.

Tedavisi: Zamk ve sakızdan olan koku tedavide kullanılır. Dişlerin temizlenmesinde daima dikkat etmelidir ve sirke ve suyla yıkamalıdır. Bunlarla şikâyet son bulur ve hastalık tedavi edilir. Eğer bu yıkama ile temizlenme olmayıp, şikâyet ortadan kalkmazsa, muhtemelen de ağızdaki sıkıntı fazla olursa, yıkadıktan sonra ılgın meyvesi ve nezle otu, sedef otu, tarçın, sarısabır, damla sakızı, ağaç kavunu kabuğu ve karanfil çiğnemelidir. Deri üzerine sabır, sarısakız ve bunlar gibi ilaçlar konmalıdır ve soğan sirkesi ile ağız çalkalanmalıdır; ağza ve dile anasonla tatlı şarapla karıştırıp sürülmelidir. Bunlardan daha güçlü ilaçlara ihtiyaç olursa dağ üzümü çiğnenmelidir; ağzının suyunu tükürmelidir. Bu da yarar sağlamazsa ve hastalık tekrarlarsa, yakıcı zaçtan az bir miktarda alınıp, süsen kökü safranla, her birinden yarım kısım olmak üzere alınıp karıştırılır. Bu ilaçlar alınıp balla yoğrulup, hap yapılır ve gerektiğinde sirke ile kullanılır veya gül suyu ile karıştırılıp, gargara yapılır veya bundan daha güçlü ilaçlar verilir. O daha güçlü ilaçlar şunlardır: yakıcı parşömen 3 dirhem, arsenik 2

dirhem ve yarım dirhem sumak; zencefil, acı biber, *kalkadifun* tabletlerinin her birinden ikişer dirhem alınıp, ondan un şeklinde veya macun (merhem) yapılıp keten üzerine konur ve tek başına veya soda ile uygulanırsa yararlıdır. Eğer hasta kısım üzerine konursa yarayı kökünden iyi eder; yarayı ortadan kaldırır. Aynı zamanda orada et bitmesini de sağlar.[561] Bir başka ilaç şudur: Arap zamkı, kırmızı arsenik, sarı arsenik, cıva alınır ve pişirilip bunlardan sirke ile hap yapılır; gerektiğinde bal sıvısı veya pişmiş ardıçla alınır. Aynı zamanda yıkanmış ve soğutulmuş bal beze sürülüp, uygulanırsa safranın atılmasında yararlı olur.

Eğer hılt, balgami ise kusturmağa çalışmalıdır ve mide ağzının iltihaptan temizleyen ve mide kısmında zikredilen ilaçlar verilir. Hastaya küçük helile, yararlı zencefil ve kaya balığı jölesi verilir; çok su içmesi söylenir. Meyve ve bakla sularını bırakmalıdır. Bir defaya mahsus olmak üzere, yeni kesilmiş zeytin ve *arak (salvatora persica)* gibi bitkiler uygulanır. Bit otu yaprağı ile ufalanmış acem kuru üzümü veya onun gibi selvi parçaları ile ilaç yapılıp, her gün bir kere verilir. Çam tohumu da yararlı olur. Bir başka reçete de biber, karanfil, bitotunun her birinden yarımşar dirhem, kâfuru ve misk; her birinden bir danek, nezle otu 1 dirhem, sabır 3 dirhem, hardal 1 dirhem alınıp pişirilip ilaç olarak kullanılır.

Basit denenmiş ilaçlardan kendir, Hint sarısabırı, karanfil, ağaç kavunu kabuğu, gül, kâfuru, sandal, Hint biberi, sakız, küçük Hindistan cevizi, Hindistan cevizi, bataklık sazı kökü, *inmak (tarçın gibi kokulu bir bitki),* kaya yosunu ve tıbbi merhemlerden macun yapılmalıdır. Ayrıca kakule, fesleğen, ağaç kavunu yaprağı, sümbül, Hint narı, zencefil ve *Kitap*'ta yazılı uygun basit ilaçlar kullanılır. Onlardan daha az etkili ve yıkayan ilaçlar yapılır; ağaç kavunu gibi.

Yirminci Kısım
Kalıcı Ağız Kokusu (Halitosis)

Bilinmelidir ki ağzın açık kalmasının sebebi derin solunuma ihtiyaç olmasındandır. Burada nefes yolunun iltihapla örtülmüş veya dar

---

[561] TM: Bu ilaç mualice-i necrde yararlıdır ve denenmiştir.

olması veya boğazda iltihap ve ağız kaslarında zaaf olmasından kaynaklanır. Gün içinde solunum fonksiyonunu yapamaz. Bundan dolayı çok kötü hastalanır. Ancak ağız uykuda açıksa hastalık çok yoğun değildir. Dilin rengi diğer yerlerde de açıklandığı gibi, çok şiddetli hastalıklardaki gibidir.

YEDİNCİ FEN

Dişlerin Durumu Hakkındadır.
Bir makaleden meydana gelir.

Birinci Kısım
Dişler Hakkında Bütün Açıklamalar

Bundan önce dişlerin anatomisini ve kullanımını biz açıkladık. Orada yazılan yaralarının açıklanması gerekir. Bilinmelidir ki dişler kemik grubundandır; onların his kuvveti vardır. Çünkü beyinden inen sinirlerden biri dişlere his gücü verir. Bundan dolayısıdır ki, dişlerde elem (sıkıntı) olduğunda titreme ve onun nabız atışı gibi [ağrısı] hissedilir. Bazen de dişlerde kasılma gibi bir his olur ve irritasyon vardır. Bunlar dişlerdeki gevşemeden, hassasiyetten, dişlerin yerlerinden çıkarılması zorlayan şiş ve benzeri hastalıkların arazlarıdır. Aynı zamanda diş hastalıklarının bazısında diş rengi değişir ve üstlerinde madde oluşur. Yemek yerken acı ve elem hisseder ve koku oluşur ve kırılır. Onda şiddetli ağrı ve kaşıntı olabilir. Azı dişerinde kararma oluşabilir Bu durumda dişte ağrı vardır. Bazen dişlerde ekşi ve tatlı nesnelere karşı hassasiyet olur; onları yiyemez. Bazen de dişlerde soğuk ve sıcağa karşı hassasiyet olur; onları yemeye pek az dayanabilir.

Bazen dişlerde baskıyla değişim olur; büyür, ufalanır ve küçülür. Bazen dişlerde şişler oluşur. Buna şaşmamak gerekir Çünkü öncelikle beslenmeyle ilgili olarak uzama söz konusudur. Eğer dişe fazla madde nüfuz etmezse dişlerden bir şikâyet olmaz; sararmaz, siyahlanmaz. Dişlerin erimesi ve büyümesi doğal olarak mümkündür; hatta ufalanıp kaybolan kısımların yerini alır. Hatta düşen dişin yerini alan mevcut dişler vakit vakit uzar ve o dişler uzayarak ufalanmamış öndeki diğer dişlerin üzerine gelir. Bilmelisin ki şüphesiz insan mizacı hakkında onların renginden ve ufalanmasından sonuç çıkarabilirsin. Dişlerin rengi sarı ise safravi olduğuna ve beyaz ise balgami

olduğuna ve kırmızı ise demevi (kansal) olduğuna ve siyah ise sevdaviye meyilli olup koyu renk olursa sevdavi olduğu sonucuna varılır.

İkinci Kısım
Dişlerin Sağlığının Korunması

Dişlerin sağlamlığını korumak isteyen kişiler sekiz noktaya dikkat etmelidir. Birincisi budur ki kötü yiyecek ve içecekler yiyip içmekten kaçınmak gerekir. Midede bazen yiyeceğin bozulması dişlerdeki bozukluklardan kaynaklanır. Kişi öncelikle hızla bozulan yiyeceklerden kaçınmalıdır. Süt, tuzlanmış balık ve balık jölesi ve de benzeri yiyecekler veya bazen cevherinde kötülük olmayan, ancak değişmesinden kötü sonuçlar doğan, bozulmaya müsait olanlar da yenmemelidir. Şüphesiz o kötü sonuç verenleri sen bilirsin.

Onlardan biri de kusma konusunda görülür. Eğer kusulan nesne ekşiyse, onun gibi bütün sakız ncvinden olanları çiğnemekten kaçınmalıdır. Özellikle tatlı ve incir sakızı nesneler çiğnememelidir. Katı nesnelerden ve düzensiz yemekten, çok soğuk ve çok sıcak olan şeylerden kaçınmalıdır ve özellikle sıcak üstüne soğuk ve soğuk üstüne sıcak yemek çok zarar verir. Zararlı şeyleri sınırlamalıdır. Dişlerin arasına giren et gibi şeyleri çıkarmalıdır ve dişler temizlenmelidir. Ancak dişlerin bitmesini sağlayan pırasa ve benzerleri dişlerin arasına girip onlara zarar vermemelidir. Dişlerin hareketlerine sebep olmamalıdır. Ayrıca dişlere zarar verenler konusunda zikredilen diğer şeylere de dikkat etmelidir.

Ancak misvakı dengeli kullanmalıdır, öyle ki dişlerin yapısını bozacak şekilde zorlamamalıdır. Zira o şekilde misvak uygulanması dişlere ve onların sıvısına ve baştan inenlerin hepsine zarar verir; mideden çıkan buharlara da zararlıdır. Misvak kullanımı dengeli olursa dişleri parlatır ve güçlendirir. Diş etlerinin korunması ve ağız kokusunun güzel olmasını sağlar. Misvakın daha iyisi çekme ve kasma özellikleri taşır.

Dişlerin dinlendirilmesi için arasıra yağlanması gerekir. Bu yağlar gül yağı gibi yağlardır. Bu yağın soğutulması gerekir. Ancak banotu yağı ve Hint sümbülü yağı dişlerin ısıtılması istendiğinde kullanılır. Bazen ikisi birlikte karıştırılıp verilmesi gcrekir. Öncelikli olan budur

ki, o yağlar önce verilmelidir. İlkin dişler balla sıvanmalı ve eğer soğuğa meyilli olursa veya azıcık sıcak olursa şekerle sıvanmalıdır. Bal ve şekerin her birinden birkaç türlü uygun terkip bir araya getirilir ve dişlerin cilalanması için kullanılır. Yine şeker kamışı ısırılır ve balla karıştırılır ve dişlerin cilalanması için kullanılırsa bu uygulama yararlı olr; ona sakız ilavesi yararını artırır. Sonra dişleri yağlamak gerekir.

Dişleri sağlığını koruyan ilaçlardan biri de ayda 2 defa şarapla ve pişmiş sütleğen otu köküyle gargara yapılmasıdır. Bunun yararı gayet açıktır. Bunu düzenli uygulayan kişide diş ağrısı olmaz. Aynı zamanda yanmış tavşan başı ile desteklenirse iyi olur. Yine aynı ilaç şu terkiple de desteklenirse daha iyi olur: Tuz, bal ile macun yapılıp verilirse gerek yanmış olsun gerekse yanmamış olsun yararlıdır. Dişlerde taş oluşmuşsa onun alınması gerekir. Yara olduğunda onlarla dişler sıvanmalıdır. Aynı zamanda, acı bakla veya Yemen şapı ile sarısakız karıştırılıp dişlere sürülür; özellikle sıcak şap ve balla karıştırılırsa yararlı olur.

Bu ilaçlar ile dişler ovulduktan sonra balla veya şekerle ovulmalıdır. Ondan sonra bizim belirlediğimiz yağlar üzerine sürülmelidir. Eğer dişlere nezle arız olup, ekseriyetle ona nezle iniyorsa ve bu sıksık tekrarlıyorsa ağzı kabız yapan (dokuları çekip geren) kavrulmuş şap ve tuz uzun süre ağızda tutup dişlerin üzerine uygulanmaya devam edilmelidir.

Üçüncü Kısım
Diş İlaçları ve Dişler İlgili Bütün Açıklamalar

Bu kısım dişleri koruyan ilaçlar ve dişlerin tedavisiyle ilgilidir.[562] Dişlerin cevheri kuru olmakla değiştiğinde dişlerin mizacı değişken oldukta çoğunlukla gerekir ki, dişlerin mizacının değişmesinde sağlığını koruyacak ilaçlar alınması gerekir. Ancak bozulan doğal mizaca uygun kurutucu ilaçlar verilmesi zorunludur. Bazen sıcak ilaçlar ve bazen de soğuk ilaçlar verilmesi gerekir.[563]

---

562 TM: İyi (yararlı) ilaçların kimisi muhafaza için verilir ve kimisi de dişlerin hastalıklarının tedavisi için verilir.

563 TM: Mesela dişlerin asıl mizacı, yani kuruluktan çıkmasına sebep sıcaklık oluşur, o zaman dişler soğuk ilaçlar ile tedavi edilip dişlerin asıl mizacına red olunur ve sonra dişlerin mizacının değişmesine sebep soğukluk olursa sıcak ilaçlar verilerek dişlerin mizacı değiştirilir (düzeltilir).

Ancak dişlerin sağlıklı olması için uygun şiddette ilaçlar verilir. Gerekli durumlarda verilen ilaçlar mutedil kurutucu olan ilaçlardır. Ancak ilaçların kurutuculuğu mutedil olmalıdır. Dişlerin ilaçlarının hepsinin cildi kurutması ve fazlalıkları çözmesi gerekir. Şüphesiz dişin mutedil bir şekilde çözülmesinde yarar vardır; onun üzerine maddenin çekilmesini engellemek gerekir.[564] Bütün diş ilaçları kurutucudur, ancak bunlar dişe gerekli olanlardır. Onlar görülen arazlara uygun olmalıdır. Sıcak kurutucu ilaçlar kuru diş ilaçlarıdır; onlar ağzı ve dişleri kurutan ve parlatan ilaçlardır ve dengeli bir şekilde dişlerdeki fazlalıkları çözer ve yine dengeli bir şekilde dişin çözülmesinde yardımcı olur ve maddenin oraya çekilmesini engeller. Soğuk kurutucular soğuk maddelerden oluşur. Onlar ekşilik veya bozukluğa iyi gelir; sert kemik ve ekşi ağaç kavunu gibi. Bu ilaçlar kurutucudur: kuru kâfuru, sandal, gül, gül tohumu, gül suyu, kardeşkanı, ılgın meyvesi mazı, kehribar, inci, biber, arpa unu, dut ağacının iç kabuğu, ılgın yaprağı ve limon kökü.

Ancak sıcak ilaçlar ve harareti olan diş ilaçları 2 gruptur. Bunlardan cevherinde sıcak olanlar, örneğin kavrulmuş tuz, *şeyh-muharrik (Artimisia maritima)*, Hint selvisi, tarçın, çördük otu, bataklık sazı çiçeği, geber meyvesi ve onların kabuğudur; bunlar güçlü ilaçlardır. Yine sarısabır, misk, taze kız saçı, kuru kızsaçı, kuru selvi yaprağı, ardıç, tarçın, sarısabırla kuru erkek geyik boynuzu, yanmış çam, boraks külü, yuvarlak loğusa otu, üzüm asması kabuğu külü, tavşan başı külü, kavrulmuş hurma gibi ilaçlar etkin olur. Diğer bir grup, kuvvetli sıcak olanlar [değil] gücü kesilmiş ilaçlardır; mazı külü gibi. Eğer sirkeyle sıcaklığı söndürülürse, dengeye yakın olur. Üzüm asması külü, şeker kamışı külü ve benzerleri olan mutedil nesneler ve örneğin erkek geyik boynuzu külü ile yıkanmış çınar ağacı cevizi ve çam ağacı iç kabuğu böyledir.

Bu ilaçlardan terkip yapılır: Arpa unu gibi maddelerden yapılan terkipler gibi. Bu da yapılan terkiplerdendir: Arpa unu eğer tuzla karıştırılır ve yoğunlaştırılmış şarapla, süsen şarabıyla ve katranla

564 Bazı kere kurutmayan ilaçlar ile diş doğal olmayan arızaları tedavi edilir ve o ilaç dişe diş olduğu için verileç ilaç değildir. Belki arızanın yaptığı tahribat için verilen bir ilaçtır.

macun haline getirilir, sonra hurma ve katranla kavrulur, öyle ki bu terkip kömür haline gelir. Sonra süsen şarabı onun üzerine saçılır.

Diş tedavisinde denenmiş olan ilaçlardan biri de şudur: Erkek geyik boynuzunun yanmışı (külü?) 10 dirhem, selvi yaprağı 10 dirhem, çınar ağacı cevizi 10 dirhem alınıp 5 dirhem sirkeyle birlikte *nitafelin kökü (buntafilin kökü?)* 10 dirhem, kavrulmuş kızsaçı 5 dirhem, koparılmış ve parçalanmış gül 3 dirhem, sümbül 3 dirhem. Bu maddeler güzelce karıştırılıp dişler bu karışımla ovulur. Bu terkip dişlere yararlıdır. Bir başka dişlere iyi gelen terkip yanmış Hint selvisi, gül, güzel sümbül çiçeği. Her birinden 1 dirhem alınır ve 4 dirhem tuzla (darani tuzuyla) karıştırılıp aynı şekilde dişlere uygulanır. Gelecek kısımlarda ve *Akrabadin*'de de dişlerin tedavisi ve korunmasıyla ilgili bazı ilaçları zikredeceğiz.

Biz söze şöyle başlayıp, deriz ki, dişlerin kurutucu ilaçlarla bildiğin gibi tedavisi uygundur. Bu ilaçlar soğutucu ve ısıtıcı ilaçlardır. Onlar şiddetli nezle olduğunda bu nevi ilaca ihtiyaçları olur; onların bir kısmı da çiğnenerek alınır; bir kısmı ise sürülerek uygulanır. Onlar dişlerde biriken maddeleri çekilmesini sağlarlar. Bazı ilaçlar da dolduran ilaçlardır. Bazı ilaçlar baş aşağı dökülür; bazısı da burundan çekilir. Bazı ilaçlar kulağa damlatılarak uygulanır veya oralara hacamat veya yakı uygulanır.

Bazı diş ilaçları eritici ve soğutucudur ve dişlere uygulandığında onları uyuşturur; çarpmadan olan acı ve ağrıyı uzaklaştırır. Ancak bu durum genellikle dişin maddesinde bozukluk olduğunda ortaya çıkar. Aynı şekilde burada kullanılan bazı ilaçlar şiddetli çözücüdür, ancak bunlar zorunluluk olduğunda alınması gerekir. Örneğin ebucehil karpuzu, çöpleme, eşekhıyarı ve bunun gibi bazı ilaçlar bu gruptandır. Dişlerin tedavisinde çok kere, dişte delik olduğunda ince misvak kullanılması gereklidir.[565]

Dişlere konan ilaçlar ona nüfuz eder. Her ne kadar sirke dişlere zararlı olsa da ona nüfuz eder. Çünkü sirke dişlere her ne kadar zararlıysa da diş üzerine uygulanan ilaçlarda, gerekse soğutmak üzere hazırlanan terkiplerde bulunur ve bu terkipler yararlıdır. Sirke soğutan ilaçların terkibini takviye eder; soğutan ilacın içine, dolayısıyla

---

565 TM: Ancak bu minval üzre dişi sukbe madde-i mevziyeyi dişten inaş ihrac eder.

dişe nüfuz ederek onu güçlendirir; dişteki bozulma ve çürümeleri durdurur. Ancak yine de zararlıdır. Diş ilaçlarında bozulmayı kesip durduran madde olarak kullanılır.[566]

Dördüncü Kısım
Diş Ağrıları

Bilinmelidir ki diş ağrılarının bazen sebebi kötü cevherdir. O sebebi biz sana bundan önce haber edip bildirdik. Bazen diş ağrılarının asıl sebebi oraya ulaşan sinirler olur. Bazen de diş ağrısının sebebi dilin yarası ve dişteki fazla etten dolayı olur ve önünde gevşek veya kötü, bozuk maddelerin olmasından kaynaklanır, onlar dişte çok koku ve sıkıntı yaratır. Aynı şekilde dişlerde ajitasyon vardır. Dişlerinde ağrı olan kişilerin çoğunda dişteki ağrı olgunlaşır ve diş araları ayrılır. Bu ayrılışın çeşitli sebepleri vardır.

Diş ağrılarının sebepleri genelde bazıları kötü sıcak mizaç ve kötü soğuk mizaç veya besinler nedeniyle oluşan boşluklardır. Dişlerin boşluğu çoğunlukla benzer sebeplerden meydana gelir. Kötü rutubetli mizacın ağrıya sebep olduğunu ya da diş ağrısının sebebin kötü maddi mizaç olduğunu ya da gazlar olabildiğini sen bilirsin. Diş boşluğu maddelerin çokluğundan veya ağır maddelerden ya da maddelerin hiddetinden kaynaklanır. Bazen de dişin maddesinde şiş ya da dişte yenme oluşur. Bazen de dişte kurtçuk oluşur. Dişin [bozuk] maddelerinin kaynağı bazen mide ve bazen de baştır veya hem yüksek ateş hem de mide ve baştaki hastalıklardan kaynaklanabilir. Dişte olan bozuk madde ile bazen bütün vücut dolu olursa o maddeler dişten mide veya başa doğru yönlenir ya da her ikisinden gelir. Bazen de ateşli hastalıklarda dişlerde ağrı oluşur. Bütün vücutta olan mizaçla ortak olarak dişte kötü mizaç arız olması dolayısıyla ortaya çıkar. Eğer dişte yenme dolayısıyla ağrı ve vurmalar olsa o dişin kökünde iltihaplanma olduğunu gösterir ve gerekir ki, ilkin o dişin şiş ve ağrısının tedavisi yapılıp sonra, dişin tedavisine geçilmelidir.

Belirtiler: Diş ağrısının tedavisinde diş etinde ve etrafında şiş olup

---

566 TM: Ancak halk dişlerin muzırratı muhallili olan ilaçlar dişin iki çeşitten her biri ile münkesire olur ve bu mezkurlar bütün olarak dişin mağlumundur.

olmadığına bakmak gerekir. Eğer diş etinde şiş görülürse o ağrının sebebinin dişte olmadığı anlaşılır. Aynı zamanda parmak gibi bir şeyle diş etine dokunulsa diş etinde şiş olup olmadığı belirlenir. Eğer diş etine dokunulduğunda o ağrının sebebinin dişin kendisinde veyahut dişin kökünde olan sıkıntının dişin cevherinde olduğunu gösterir. Diş boyunca elem hissediliyorsa, sebebinin o dişte olduğuna işaret eder. Dişin sıkıntısı yoğun bir şekilde hissedilirse, sıkıntının sebebinin diş kökünde olan sinirden kaynaklandığını gösterir.

Dişin mizacının sıcak veya soğuk olması, dişte de görülen diş eti sıkıntısı şeklinde ortaya çıkar. Ancak kuru mizaçta da dişte gevşeme ve sıkıntı görülebilir. Diş ağrısı eğer uzun sürüyorsa, ağrının yelden kaynaklandığı sonucuna varılır ve ağrının sebebinin yoğun sıcaklık veya soğukluktan ileri gelen bir ağrı olmadığı görülür. Demevi yahut safravi olan hılt sıcak ağrıya sebep olduğundan dişte ağrı olur. Çünkü ağrıda yoğunluk vardır. Hıltların yarattığı sorun sebebiyle dişte renk değişimi olur. Bilinir ki, hıltın başlangıç yeri beyin ve midedir. Bunun tek tek veya ikisi birlikte olarak doluluktan olduğu belirlenir. Ağrının sebebi diş etlerindeyse hareket ettirmek yararlı olmaz ve dişin tedavisinde diş eti çekilmesine yararı olur. Bazen de diş çekilmekle ağrı geçmez. Çünkü hıltı sinirlerde olur ve sinirlerin çıkarılması ile sinirin bulunduğu yerin sıkıntısı geçmez.[567] Diş çeklince o yer genişler; sıkışıklık olmaz. Orada oluşan olan ağrı da yok olur.

Tedavi: Eğer diş ağrısı diğer organlar ortaklık ettiği için olmuşsa, ilkin ortaklık eden organın temizlenmesi gerekir. Kan alma ve yakılan ebucehilkarpuzu veya kısa mahmut otu verilerek temizlenir veya eğer sebep baş ağrısı olursa, sulandırılmış ilaçlar verilerek veya baş bölgesi gargara ile temizlenerek zararlı maddeler atılır. Diş etinde özel bir şiş olursa, ilkin kan alma ve müshillerle tedaviye başlanır. Hastanın gücü korunmalıdır. Kan alma, diş ağrısı dâhil, bütün ağrı sınıfından her şeyi, ağızdaki fazla sıvıları, dil püstülleri (pürtükleri) ve ağzın bütün kıvrımlarındaki her şeyi bertaraf eder. O soğutulmuş

---

567 Ama dişin çıkması ağrının yok edilmesi içindir ki sinire gelen hılt ve fazlası sinn-i cess ve zagat eder ve hıltın icagı zagat ve ihtibas ile olur.

kâfuruyla desteklenmelidir. Ağızda, ifrat derecede kasılma ve büzülme olmamalıdır ve çoğu kez gül yağı ve damla sakızı veya zeytinyağı ve bit otu yağı gibi maddelerle yetinilmelidir.

Bunlar diş ağrısına yine yararlıdır: Şarap, kuru üzüm ve iyice olgunlaşmamış gül yağı alınıp, hepsi birlikte iyice pişirilir; daha sonra bu terkip ağza konur ve yavaş yavaş ağızda çiğnenerek ezilir (ağız içinde çözülür) ve bu güçlü terkip içindeki çözücü maddenin ağız boşluğa akması sağlanır. Aynı zamanda tedricen organdan atılır ve o atılma 3 şekilde olur: Dişlerin köklerine şarap konarak, dilin altında olan damardan kan alınarak ve sakal altındaki bölgeden hacamat yapılarak.

Eğer ağrı şiddetli olursa, dişlerin köklerini nezle otu ve kâfuru ile ovmalıdır. Her ne zaman o iki ilaç çözülse yenilenmelidir. Ancak ağrının şiddeti çok fazla olursa, gül yağı ile afyon verilmelidir ve afyon verilmesi gerektiğinde uygun olmadığında muhtemelen uygun olan maddenin verilmesiyle belirlenir.

Eğer ağrının sebebi dişin kendisinde veyahut dişin köküne bitişen sinirlerde ise madde olmaksızın kötü mizaçlı olursa, onun bilinen ilaçlarından o mizacın zıddı mizaca sahip diş ilaçlarıyla tedavi edilir. Kötü soğuk mizaçta olan sıcak ilaçlarla tedavi olunur.[Eğer dişin kötü mizacının] sebebi sıcak yiyeceklerin organı ısıtmasıyla ortaya çıktıysa, nilüfer yağı çiğnenir. Sonra onun gibi yağlar bilfiil soğukken verilir. Eğer dişe kötü mizaçlı soğuk şeyler dolayısıyla ağrı arız olursa, sıcak yağlar verilir. Hint sümbülü ve banotu yağı gibi yağlarla kavrulmuş yumurta sarısı veya sıcak ekmek gibi maddeler zikredilen iki mizacın (soğuk ve sıcak) her ikisinden birinde yararlı olur. Ancak açıkça ağrının sebebi kuruluk ise ağrıyan yere tereyağı ve ördek yağı gibi yağlarla ovulur.

Diş had derecede madde içeriyorsa veya ağır maddenin had derecede olması kötü mizaca işaret eder. O maddenin dışarı atılarak tedavi edilmesi gerekir. Diş tedavisinde başlangıçta ağır ve soğuk bütün maddeleri bir başka yöne yönlendirerek ilaçlarla tedavi edilmelidir. Eğer maddesi had derecede fazla keskinse ve yoğunluğu azsa özellikle soğuk olan güçlü atıcı maddeler verilir. Sirkeyle yakıcılığı söndürülen şap ve aynı miktarda tuzla tedavi sürdürülür. Sonra bu terkip verilip, hastanın çiğnemesi sağlanır. Bu ikisinden sonra, terkip şarapla

muamele edilir. Atmayı sağlamak için sirke ve mazı karıştırılarak verilir. Şüphesiz eğer sıcak ağrının ilaçları verilmesi gerekirse, soğuk öz suları tadil olunup verilir. Eğer bunlar yoğunluğun çözülmesinde yararlı olmazsa veya uyuşturmada veya oradaki madde ağır veya çok yoğun olursa ağrının başlangıcında, ilaçlar eritilerek kullanılır. Öncelikli olarak, gül yağının sirkeyle çiğnenmesiyle tedavi edilir. Şüphesiz bazen yoğun rutubeti, sonra fazlalıkları çeker. Şüphesiz bazen de bizim zikrettiğimiz çözülme ve erimenin bir araya toplanması gerekir. Özelikle ballı sirke, kına ve üzerlik tohumu kullanılması yararlı olur.

Beşinci Fasıl
Çözülmeye İhtiyacı Olan Diş Ağrısında Alınmasına Gerek Duyulan İlaçlar

[568]O ilaçlar çiğnenerek alınır ve hepsi uzun zaman ağızda tutulur. Ebucehil karpuzunun sirkc içinde pişirilmesiyle elde edilen terkip veya çamurun sirke içinde pişirilmesiyle elde edilen terkip kullanılır ve cidden güçlü bir terkiptir. Şarapla veya *zerrinbad (zeodary)* ve nezle otu veya hardal, şeytantersi veya gebere kabuğu veya çam kabuğu ile veya çınar yaprağı veya yavşan ve kabuğu veya onun suyuyla karıştırılıp ağızda uygulanır. Aynı zamanda sumak ile nezle otu ve sirkeyle *kundus (kendis)* muamele edilip ağza döndürülerek uygulanır. Nezle otu ve sirke içinde ılgın meyvesi veya kuru mercanköşk veyahut eşekhıyarı veya suyu ve sirke ile veya pişmiş üzerlik veya sirkeyle pişirilmiş yabani kereviz verilir. Dişlerin vurur gibi olan ağrısının tedavisinde mazı sirkeyle pişirilir ve ban otunun sirkeyle muamele edilmiş terkibi verilir veya it üzümü ile sirke karıştırılıp uygulanır veya pişirilip ballı sirke konup ağza alınır. Bunların hepsi gargara yapmak için kullanılır.

Zikrettiğimiz çiğnenerek alınan ilaçlar ve kuru dağ üzümü ve su içinde bırakılan sarımsak ağza alınıp gargara yapılır ve ağız açık bırakılır. Bu ilaçlar ve benzerleri çiğnenerek de alınır. Bu ilaçlar da yararlıdır: Dağ yarpuzu, nezle otu, biber, sarısakız ve üzüm alınıp onlarla macun yapılır. Bu terkipten fındık büyüklüğünde haplar da yapılır ve onlar hastaya verilir.

---

[568] TM: Tahlilc muhtaç olan diş ağrısında müstamele edviye-i muhallele beyanındadır

Bu tedavide kullanılanlar arasında yalanarak alınan ilaçlar, yağlar ve koklanarak alınan ilaçlar, lapalar vardır. Bilinen eriyik şeklindeki ilaçlardan alınır ve suyla belli bir kıvam kazanması için bal veya katran veya suyla karıştırılır veya sadece suyla karıştırılır veya lahana ve kadıntuzluğu ile birlikte pişirilir. Dişlerdeki vurma için, bu ilaçların dışında hardal pişirilip diş köküne konur ve bu ilaç denenmiştir. Şeftali çekirdeğinden dudak miktarı ve yarısı kadar biber alınıp katranla macun yapılır ve onunla diş kaplanır veya dişin içine konur ya da yalnız tiryak ile veya yalnız şeytantersi veya her ikisinden de veya *surnithan* ya da kaynatılmış kara kimyon zeytinyağı ile[569] ilaç yapılır. Bir başka ilaç da nezle otu, dağ üzümü, zencefilin her birinden bir kısım ve Ermeni boraksı bir buçuk kısım alınıp pişirilir. Onunla dişler ovulur. Şüphesiz çok yoğun olanı yararlıdır. Dişin üzerine hatmi, papatya, dereotu tohumu ile pırasa pişirilip, dereotu ve yağı ile dişin üstüne uygulanır. Galen şöyle zannetmektedir: eğer ağrıyan diş üzerine konursa ağrıyı teskin eder.

Bu ilaçlar haricen uygulanır. Bu ilaçlar 2 vakitte verilir; yemekten 2 saat önce veya yemekten 4 saat sonra ağrıyan dişe uygulanmalıdır. İlacın miktarı ağrının şiddet derecesine göre ayarlanır. Örneğin tuz ve darı ile yahut ısıtılmış zeytinyağı veya erimiş mumla uygulanır. Çene kemiği ağrıyorsa, bu yoğun ağrı olduğunu gösterir. Bundan sonra üzüntü ve sıkıntı onu izler, çünkü o maddeyi kendine çeker. Eğer çene şişerse ağrı sakinleşir. Özellikle o vakit yoğun yağla diş dağlanır.

Onların dağlanması ve dağlamadaki tedbirleri şöyledir: Örneğin zikredilen eriyik halindeki ilaçlardan veya biriyle zeytinyağı pişirilir veya benzeri bir terkip alınır ve onunla dağlama yapılır. Ateşlenme olursa zeytinyağına batırılan bir tüp ağrıyan dişin köküne kadar sokulur. Hatta o tüp (iltihabı dışarı atmak üzere) dişin köküne kadar ulaşır. Oraya dağlama da yapılır. Onun etrafına mum veya macun veya başka bir madde konur. Bunlar dişlerin arasına veya diş etlerinin etrafına uygulanır. Çoğunlukla dişin kendisine uygulanır. Şüphesiz tüp içine yoğun yağ damlatılır, sonra zikredilen önlemler alınır. Zeytinyağı diğer yağlardan daha az konur. Zikredilen diğer yağlar

569 TM: denenmiş olan ilaçlardandır.

vücudun ovulmasında kullanılan yağlardır. Bazen dişleri güçlendiren maddeler verildiğinde bazı kere ağrıyan dişe nüfuz etmesi için deliği doldurmaya ihtiyaç olur. Eğer ilaçlar yararlı olmazsa, ince bir aletle hasta diş tekrar tekrar dağlanır. Bundan dolayı dağlama ağrıyı teskin edinceye kadar terk olunmaz. Eğer ilaçlar yararlı olmazsa, dişe aletle dağlamaya devam edilir. Hatta dağlamada uyuşturulur. Ağrı sakinleştirilir ve diş çekilir.

Balla zencefil yağı diş ağrılarına iyi gelir. Onunla birlikte sirke ve tuz ve sirke, ebucehil karpuzu ve nezle otu birlikte karıştırılıp terkip yapılır. Bu terkip çok yararlı olur. Diş ilaçlarından yağlar ve buharlar hastalığa son vermek için kullanılır. Bunun için ebucehil karpuzu yaprakları gibi ilaçlar çözelti haline getirilerek kullanılır. Özellikle dişlerdeki kurtlar için bitotu veya yavşan otu veya sedef otu veya nezle otu verilir. Burada kullanılacak ilaçlar arasında şöyle çözeltiler vardır: eşekhıyarı kökleri öz suyu veya buharı veya mercanköşk suyu. Onlar kulak içine, ağrıyı kesmek için kullanılabilir. Burada koklanarak (burun yoluyla) kullanılan ilaçlar verilir. Gebere öz suyu gibi sıvılar ağrıyan diş tarafındaki kulağa damlatılır. Onlardan bir kısmı yenmiş dişi örtmek için kullanılır. Şüphesiz o ağrının sebebi dişin yenmiş olmasıdır. [Kullanılan ilacın] yararlı olması, sert ve şiddetli olmaması gerekir. Sert ve şiddetli olanlar diş ağrısını artırır. Diş dolgusu *sukla (bir nevi sirkeyle)*, Hint selvisi veya bundan daha kuvvetlisi olarak, şeytantersi ve yabani kereviz veya zeytinyağı veya siyah kimyonla veya biberle pişirilir veya kızartılmış çökelti veya sütleğen zamkı veya nezle otuyla muamele edilip hastaya verilir veya şeftali çekirdeği ve zikredilen biberle tedavi yapılır. Sıcaktan olursa, soğuk ve soğukluktan arız olmuşsa sıcak ilaçla doldurulur. Dişlerin tedavisinin bir tipi de hasta dişi çekip çıkarmaktır. Biz onları açıklamada bir kısım ayırdık ve o çekip çıkarma ancak dişte ağrı olursa uygulanır.

Altıncı Fasıl
Ağrı Kesici Olan Diş İlaçları

Ağrı kesici ilaçlar şikâyeti çözmek için zikredilen uygulama yapılır. Ancak ilkin kirlenmiş veya karışmış mizaçta olan veya maddeyle dolmuş olan dişte hastaya ağızda çiğnenen ve buhar nevinden ilaçlar

verilir. Bunlar banotu tohumu, afyon, günlük ve çınar tohumundan; her birinden 2 dirhem, biber ve Şam şeytantersi; her birinden birer dirhem alınıp, onlardan üzümle birlikte rahatlatıcı bir ilaç yapılıp, ağrıyan diş üzerine konur veya afyon ve kunduz hayâsı eşit miktarda alınıp bir habbe veya 2 habbe ağrıyan diş tarafında olan kulağa gül yağı ile damlatılır veya adamotu kökü su ile muamele edilip, ağız yoluyla veya buhar halinde banotu tohumu ile verilir. Banotu tohumu ile şarap muamele edilip ağza uygulanır veya uyuşturan ilaçlar içilir *philonium* (folinyum) gibi. Şüphesiz dişinden azap çeken kişi bu ilacı ağzına alınca uyur. Ağrıyı sakinleştirmenin bir başka yolu karla çok soğutulmuş olan su ağza alınır ve ağızda tutulur. O dişi uyuşturur ve ağrıyı teskin eder. Lakin diş ağrısını bir süre sonra başlangıcında olduğundan çok daha fazla artırır.

Yedinci Kısım
Dişlerin Sallanması

[570] Fazla sıvıdan ve vurmadan oluşan havanın sebebi ile dişte sıkıntı oluşur. Rutubet dolayısıyla sinir gevşer. Bununla diş dolup zayıflamaz. Bazen de bitişme yerlerindeki arıza ve genişleme veya dişlerde azalma olur; dişlerde ve ek yerlerinde çentik, kırık oluşmasıyla dişlerde yenme arız olur. Çünkü yenme dişlerde zayıflık oluşturur. Hekimlere göre, açlık (beslenememe) açlığı getirir ve o da beslenme bozukluğu oluşturur. Bu da şüphesiz etin o kısmını kusurlu kılar.

Tedavi: [Sallanan gevşek] dişle yemek yemekten (çiğnemekten) kaçınmalıdır; az konuşulmalıdır. Elle veyahut dille o dişi sallamamalıdır. Genel olarak çiğnemeyi bırakmalıdır ve mümkün olduğunca sulu şeyler yemelidir. Eğer dişlerin sallanmasının sebebi dişin yenmesi ise yenmenin tedavi edilmesi gerekir. Dişlerin ilacından, yoğun ve büzen ilaçlar çiğnenerek alınır ve dişler ovularak ilaçlardan verilir. Eğer sallanan dişin sebebi besinlerle dişin incelmiş olması ise tedavisi ve telafisi zor olur. Bunun için sallanan dişe rutubetli maddeler sürülür. Kulak içine bu özellikte ilaçlar damlatılır. Örneğin gülyağı, söğüt, it üzümü yaprağı suyu, bal ve diğer bazı büzen ve kasan mad-

[570] TM: Bazen diş kulak ve istiab üzre olur, yani hareket eder.

deler damla şeklinde uygulanır. Eğer dişin sallanmasının sebebi dişin zayıflığı veya düşmesi ise besinlerin alınması yarar sağlamaz. Çünkü besin dişin incelmesi veya kaybına yararlı değildir. Belki o sallanan dişin sağlamlaşması için soğuk büzen ilaçlar kullanmalıdır. Aynı zamanda, vurmadan oluşan dişin sallanmasında zikir olunan bağlayıcı damlalarla tedavi edilir. Eğer dişin sallanması gevşeten rutubetli etler sebebi ile olmuşsa sıcak, büzen ve kasan ilaçlarla tedavi edilmelidir. Az miktarda hünnap yaprağı, selvi yaprağı ile veya şap içinde kuru üzüm yarısı kadar tuzla veya ballı sirke ile su içinde pişirilerek elde edilen karışım ağızda çiğnenmelidir

Dişleri yapıştıran terkiplerinden 2 dirhem tuz, 1 dirhem tuzla diş köküne uygulanır veya bakır tortusu kırıntıları, zeytinyağı, süsen yağı ve servi kabuğu; her birinden 4 kısım, şap 1 kısım veya ılgın külü ve aynı şekilde eşit miktarlarda alınır veya erkek geyik boynuzu ve bal, sıcak tuz ve sıcak, kavrulmuş sarı demir, her birinden bir kısım ve sarısakız, safran, sümbül ve Arap zamkı her birinden ikişer kısım, kuru sedef otu, sumak, gül suyu; her birinden üçer kısım alınır. Bu zikredilen maddelerle dişler için onları bağlayıp birleştiren macun şeklinde ilaçlar yapılır.

Aynı zamanda sabır, demir oksit, gümüş ve altın tozu karışımı bu kısım için iyidir. Bir başka tedavi de Hint selvisi, gül, iyi sümbül, darani tozu, ılgın, erkek geyik boynuzu aynı şekilde yakarak uygulanır. Bu terkip diş etleri eksilmesine iyi gelir. Yine bunun gibi Yemen şapı, yanmış öd, Hint selvisi, sumak ve gül suyu ile ilaç yapıp diş etlerine uygulanır.

Sekizinci Kısım
İnsan Dişinde Oluşan Delik

Bu afetin tamamı dişlere kötü rutubetin nüfuz edip diş etlerinde kokuşma oluşmasından ortaya çıkar.

Tedavi: Dişin yenmesini engelleyecek diş yiyen ilaç dişe doldurur. Bu onun kötü cevherini temizler. Dişe giren maddeleri çözer ve dişin bu maddeleri kabulünü engeller. Bozuk maddelerin, dişleri yemesini önlemek için, onların dişlere girmesini engellen, dışarı atan ve dişlere yapışmasını engelleyen ilaçlar verilir. Şüphesiz bu ilaçlar dişleri kuvvetlendirir. Dişlerde boşluk oluşmaması için güçlendirilmeğe ih-

tiyaçları vardır. Eğer dişler zayıfsa, diş etlerinin sıkışmasını sağlamak için, hastaya, dişlerin delinmesini engelleyen ve o zararlı maddeleri atan ilaçlar verilir. Bu zikrettiğimiz bütün gruplarda sirke ve Hint selvisi ile misk, kadıntuzluğu, Hint sümbülü ve bit otu da verilir. Bunlardan bir ölçü alınır. Onların hepsi dolgu kısmına uygulanır. O dişlerin yenmesini engeller ve ağrıyı sakinleştirir. Bu tedavi için, Arap zamkı, mastika ve sirke veya sarısabır veya günlük veya mazı, kadıntuzluğu veya günlük, afyon veya palmiye lifi ile sarı kibrit (kükürt) ve kadıntuzluğu veya terebentin, sarı sakız ve biber veya bir nevi sirke ve terebentin sakızı ve nane veya kara kimyon unu, bal ve sirkeyle macun yapılır veya kükürtle dolgu yapılır veya diş üzerine serpilir veya zencefil, bal ve sirkeyle pişirilir. Şüphesiz o çok güzel bir ilaçtır: Şeytantersi ile katran veya şeytantersi ile odun kurdu birer ölçü alınır ve mumla kaynatılır; gece çözülür. Şüphesiz ağrıları çok teskin edicidir. Bu terkip tek başına veya ziftle karıştırılarak kullanılır veya ilacın terkibindeki kadıntuzluğundan bir ölçü ve zaçla birlikte verilir. Sirke içinde kâfuru ile muamele yapılır. Şüphesiz bu terkip çok yararlıdır ve dişlerin çok yenmesini engeller; dişlerin ağrısını giderir.

Diş ağrıları kısmında zikri geçenler de kullanılır; onlara dikkati çekmek gerekir. Bazı kere ilaçlar ve yağlar da verilir. Onlara kunduz hayası, nezle otu, afyon ve kına az miktarda ve hepsi aynı miktarda olmak üzere ilaç yapılıp almaları önerilir veya biberle kokulu bal ile yahut nezleotu, sarısakız, balla ve çam fıstığı bal ile veyahut kuru toprak yoğun sirke üzerine konarak yahut kertenkele karaciğeri verilir; onlara çok yararlıdır. Canlı kükürt, aynı miktarda kadıntuzluğu, biber, sütleğen sütü veya boraks, nezle otu yahut boyotu tohumu veya kına veya günlük ve afyon verilir.

İyi bir İlaç: Boraks, boyotu her ikisinden 2 şer kısım nezle otu ve biber; her birinden birer kısım ve afyon 3 kısım olarak alınıp, bir araya getirilir; dişin yenen kısmına uygulanır. Yine günlük külü alınır ve biber, ardıç; her birinden bir kısım, dağ üzümü ve ısırgan tohumu ve afyon; her birinden bir buçuk kısım alınır; hepsi alınıp, birlikte pişirilir. Kuvvetli *filfindikun* veya kırmızı kurşun oksit veya karınca bir kısım alınır; nışadır, şap, sarısakız, mazı, Arap zamkı ve süsen kökü ile biraz yanmış kekik, denizköpüğü, zeytin külü kına içine konur. Ağızda çiğnenirse

dişlerin sıkılaşmasında çok yararlıdır. Ayrıca geber, sirkeyle yarısı kalana kadar pişirilir ve ağızda emilir. Yenen diş için şöyle bir damla uygulanır: Zeytinyağı içinde eritilen arsenik pişirilip yenen dişe damlatılır. Bu terkip de yararlı ilaçlardan olur. Dişin yenen tarafında daha etkili olur. Aynı şekilde badem yağı da dişin yenen tarafında daha etkilidir.

Dokuzuncu Kısım
Dişlerin Dağılması ve Kırılması

Dişlerin dağılması ve kırılmasında sebep çoğunlukla mizacın rutubete dönüşümüdür. Bazı kere dişin mizacı şiddetli kuru olduğunda kırılma ve açılma arız olur ve dişteki şikâyetlerde normal diş ve hasta diş arasındaki fark, kırılma ve açılan dişin zayıflığı veya fazlalığı olur. Bunun delili dişteki değişim ve yenme ve de dişi bozan maddenin sahip olduğu mizaçtır.

İlaç: [571]İlkin dişin sallanmasını engelleyen ve dişi destekleyen, kasan ilaçlar verilir. Bunlar şap, nışadır ve bunun gibi güçlü etkisi olan ilaçlardır. Bunlar yetersizse, siyah kâfuru ve balla macun hazırlanır. Ancak eğer kuruluk söz konusu olursa daha önce zikredilen ilaçlar verilir.

Onuncu Kısım
Dişlerin Renginin Değişmesi

Dişlerin renginin değişmesi bazen üzerinde olan güzelliğin bozulması dolayısıyla olur. Bazen dişlerin kökleri değişip onun rengini değişime zorlar. Şüphesiz dişin renginin değişmesi bozuk maddenin onun cevherine nüfuzuyla olur. Çünkü her ne kadar üzerinde renk kaybı olmasa da dişin cevherine nüfuz edip, değişim olmakla dişin rengi bozulup patlıcan rengi veya benzeri bir renk kazanır.

Tedavi:[572] Ancak rengin değişmesi söz konusu olup dişlerin üzerinde sarılık oluşursa (dişler sararırsa) onun ilacı dişleri temizleyen

---

571 Eğer sen mütefettitte fi cihet eden tegir olursa o ise o dişe tekil olursa madi olan rutubetli mizaca işaret eder. Birinci kısmın ilacı yani rutubet sebebiyle olan rutubetli mizaca işaret eder

572 değişmesi kalah olursa, yani dişlerin üzerinde safret arız olup sararıp, dibinde olmazsa onun ilacı cali ve müttekayilaçlar istimal ile olur.

ilaçlar olmalıdır. Örneğin denizköpüğü, tuz, ufalanmış bahçe teresi, sedef külü, kuru hurma külü, yuvarlanmış loğusa otu, kavrulmuş yabani kekik darani tuzu eşit miktarda alınır ve bu terkip sararmış dişler için önerilir. Eğer sen istersen bu terkibin üzerine kavrulmuş helezon sedefini ilave edersin veya kavrulmuş pelinden bir kısım, biber bir kısım, kakule 3 kısım, tarçın 2 kısım, yanmış hidrosülfat 10 kısım. Bu söz konusu edilenler alınır ve iyice ufalanıp hastaya verilir.

Eğer dişin rengi çok değişirse, göz taşı balla verilir ve dişlerin bozuk renginin giderilmesi için beyazlatan ilaçlar verilir. Yeşil Çin külü veya toz halinde cam ve *meshukunya*, tarçın ve elmas taşı verilir. İkinci olarak erimiş maddelerle ilaç yapılır ve dişin üstündeki fazlalıklar dişten temizlenir ve dişlere cila yapılır. Örneğin biber, yarpuz, kostus, loğusa otu alınır ve zikredilen parlatıcılarla karıştırılıp verilir. Bunlardan önce zikredilen parlatıcı diş ilaçları gibi yararlı olur. Örneğin loğusa otunun kökü bir kısım, yanmış erkek geyik boynuzu 2 kısım, mastika (zamk) 3 kısım, gül yağı 5 kısım. Bunların hepsiyle birlikte bir karışım hazırlanarak hastaya içirilir.

Sonra pelin, yıkanmamış tuz, süsen; her birinden dörder kısım, Hint selvisi 5 kısım, sümbül bir kısım, biber 6 kısım. Hepsi yakılıp ufalanır ve küçük partiküller oluşturulup, tuz şeklindeki terkip verilir. Bir başka terkip şöyledir: sedef külü 4 kısım, kuru gül 5 kısım, Hint selvisi 3 kısım ve bataklık sazı meyvesi 1 kısım.

On Birinci Kısım
Dişlerin Kolayca Çıkması

Bazen çocukların dişlerinin bitmesinde zorluk oluşur ve dişin çıkması sıkıntı verir ve bazen ona doğal gidiş için gevşetici maddeler ortaklık eder. O zaman diş diplerine yağlar sürmek veya toz haline getirilen ve bütün kitaplarda zikredilen lapaların uygulanmasına ihtiyaç vardır. Dişlerin bitmesini kolaylaştıran ilaçlar vardır. Dişlerin kolayca bitmesi için yağlar ve beyinler ve özellikle pişirdikten sonra çıkarılmış tavşan beyni veya kına yağı ve iç yağı ve süsen yağı ile diş etleri ovulur. Bazılarına göre, köpek sütünün dişin bitmesine özellikle yararı çoktur. Eğer o vakit ağrı çoksa, it üzümü suyu ve gül yağı ile karıştırılıp diş etlerine sürülür. Kıvamı ve katılığı olan nesneleri çocu-

ğun diş çıkarırken yemesi engellenmelidir. Muhtemelen bakıcı parmağını bebeğin ağzına, ağrıyan dişin başına kadar sokmalı ve sıkıca ovalamalıdır. Böylece diş etlerindeki rutubet akıtılır. Sonra zikrolunan ilaçlarla diş etlerini hafifçe ovmalı ve başa ve boyuna ve çeneye yağa batırılmış sof uygulanmalı ve kulağa da yağ damlatılmalıdır. *Birinci Kitap*'ta bu konuya biraz değindik.

On İkinci Kısım
Diş Etlerinin Çekilmesinde Alınacak Önlemler

Şüphesiz şikâyetçi olunan dişlerin bozukluğu öyle bir hale gelir ki artık ilaç kabul etmez. İlaçlarla teskin olunsa, eski haline döner. Sağlıksız dişler komşuluk dolayısıyla, diğer dişlere de zarar verir; ilaçlar yoluyla düzelmez. Onun tedavisi ancak dişin çekilmesiyle olur. Bazen diş çekimi kerpetenle olur. İlkin dişlerin kökü üzerindeki et kaldırılır. Dişi çıkarmadan önce dişin hastalığının kendisinde olup olmadığının bilinmesi gerekir. Dişte sorun varsa diş çekilir, ancak sorun diş etindeyse veya sinirlerde ise elbette ki diş çekilmemelidir. Zira bu surette dişin çekilmesi, her ne kadar ağrıyı azıcık hafifletse de, ancak tam olarak ortadan kaldırmaz. Şüphesiz burada ağza, diş etlerinin üzerine bir miktar çözücü madde uygulanması beklenir. Diş çekilmesinde ihtiyaten diş köküyle çıkarılır. Öncelikli olarak dişin kendisinde hastalık olup olmadığına bakılması gerekir.

Dişler çekildiğinde, dişlerdeki birçok bozukluk ortadan kalkar. Bazen diş çekiminde çene açılır ve onun cevheri kokar ve şiddetli ağrı ve ateş yapar. Eğer sen dişin çekilmesinin zor olduğunu bilirsen veya ona tahammül olmazsa, o gibi dişi şiddetlendirmek ve tahrik etmek doğru değildir. Çünkü bunun gibi hareket ağrıyı artırır. Ancak bazen de ağrı sebebi dişin kendisinde olmaz, ancak diş çekilirse, dişin sıkıntısı ve yoğun hareketi dolayısıyla dişin altında olan maddeler çözülür ve ağrı sakinleşir.

Bazen de dişlerin çekilmesi ilaçlarla olur. Dişin etrafının bıçakla ortaya çıkarılması yararlı olur ve üstüne ilaç uygulanır.[573] O ilaçların

573 TM: gerekir ki ve layık olur ki diş hastalığın etrafı müşret ile şart oluna ve üzerine deva-i kala konmalıdır

bazısı: dut ve nezle otu kökü alınır ve güneşte kurutulur ve keskin sirke ile hatta balla ovulur. Sonra dişin kökü onunla günde 3 kere ovulur veya nezle otu ufalanıp güneşte sirkeyle karıştırılarak 40 gün bekletilir. Daha sonra dişe uygun olan o ilaç damlatılır ve 1 saat veya 2 saat kadar terk edilip civarındaki dişler mumla çevrelenip korunur. Sonra şikâyet edilen diş sirkede saklanmış arsenikle muamele edilir. Bu uygulama dişi rahatlatır veya ısırgan otu tohumu da dişi rahatlatır ve diş kolayca çekilir. Sirkenin tortusu veya dut kurusu ve gebere kabuğu bu durumda fevkalade yararlıdır. Her birinden bir ölçü alınıp karıştırılarak kullanılır. Sarı arsenik, nezle otu, yer fıstığı, ebucehil karpuzu kökü, deniz marulu alınır ve nane suyu ile karıştırılır veya çok keskin sirkeyle ve balla karıştırılır; dişin etrafına sürülür. Sonra diş çekilir veya pelin otu kökü ve sütleğen kökü 2 kısım alınır ve onların sütü dişin üstüne konur. Diş zayıfsa balla güneşte mum karıştırılıp, sonra üstüne zeytinyağı damlatılır ve dişi ağrıyan kişiye onu çiğnemesi söylenir.

On Üçüncü Kısım
Yenmiş Dişin Ufalanması ve Ağrı Olmaksızın Diş Çekimi

[574]Dişler kırık veya yenmiş olursa onun için sütleğenin sütü ile unla macun yapılır. Bu macun birkaç saat dişin üstünde bırakılır. O terkip dişin ufalanmasını sağlar. Dişlerin üzerine uygulanmak üzere büyük sarmaşık yaprakları ve ağaç odunu ve kurbağa yağı ile bir terkip oluşturulur. O kurbağa acı yeşil renktedir. O ağaç aralarında yaşar; ot arar ve bunun için ağaçtan ağaca sıçrar.

On Dördüncü Kısım
Diş Kurtları

Boy otu tohumları ve pırasa tohumlarının her birinden 4 kısım, soğan tohumu 2,5 kısım alınır ve ufalandıktan sonra keçi yağı ile macun yapılıp dişlerin üzerine sürülür. Her bir hapın ağırlığı bir dirhem olur. O hap buhar haline getirilip bir huni ile başı da örterek uygulanır.

---

574 TM:Tefti kala gibidir, ancak ağrısı olmaz

On Beşinci Kısım
Dişleri Gıcırdatma

Uykuda dişleri gıcırdatmak dişlerin birbirine sürtmesinden oluşan ses sanki 2 çene titriyor gibi hareket etmesinden oluşur. Çoğu kez çocuklarda görülür ve idrakleri oluştuğunda ortadan kaybolur. Bir kişi uykusunda dişlerini gıcırdatsa ona sekte veya baş ağrısı veyahut titreme arız olur. Bazen de bu durum karında kurtçuklar olduğuna işaret eder. Eğer kurtçuk dolayısıyla arız olmuşsa, o kişi dişlerini çok gıcırdatır. Bu durumdaki kişinin başına tenkıye ve boynuna kasılmayı güçlendirecek güzel kokulu sıcak yağlar uygulanmalıdır.

On Altıncı Kısım
Uzayan ve Normalden Uzun olan Dişler

Uzayan diş 2 parmak ile veyahut kavrayan bir alet alınıp sonra soğutucu ile soğutulur. Sonra defne şap ve uzun zeravent o dişe uygulayarak tedavi yapılır.

On Yedinci Kısım
Dişlerin Kamaşması (Bir Nevi Uyuşukluk?)

Dişlerin kamaşması dişlere arız olan bir nevi sertlik sebebiyle oluşur. Onun sebebi sert olan nesnelerdir. Dişin sertliği büzen veya sıkıca saran ve de ekşi şeylerden kaynaklanır. O bazen dişte dışarıdan gelen bir sebeple veya kusmayla oluşur. Bazen de bu arıza mide bozukluğundan kaynaklanır. Midede ekşi hılt olursa, dişleri kamaştıran şeyler onları etkiler. Bazen de başka kişiler yoluyla olur; ekşi nesnelerin gözlenmesinden veya hayal edilmesinden de dişlerde kamaşma olur.

Tedavi: Dişlerde kamaşma olduğunda, semizotu veya tatlı fesleğen veya semizotu tohumu unu suya bırakılıp iyice çiğnenmesi yararlıdır. Fırat zamkı veya badem veya fındık ve Hindistan cevizi iyi gelir. Diş kamaşması için, özellikle fındık veya zeytin yayılıp ovulursa veya yoğun zeytinyağı tortusu bakır kap içine konulup güneşte veya ateşte ağırlaşan zeytinyağı tortusu ile karıştırılıp, bununla dişler ovulursa veya eşek sütü zeytinyağı ile karıştırılıp, ağızda çiğnenirse veya şarap tortusu veya defne tohumu ve uzun loğusa tohumu veya şeytantersi ve

sütleğen otu sütü gibi droglar tuzla veya tuzsuz çiğnenerek verilirse yararlı olur. Bunlar ters etki yaratarak diş gıcırtısı için de yararlı olabilir.

On Sekizinci Kısım
Dişin Sıvısının Kaybolması

[575]Bu bozukluğun sahibinin dişi sıcak ve soğuk ve sert, kolayca çiğnenemeyen bir şeye tahammül eylemez. Bu bozukluğun sebebi ekseriya soğukluk olur. Bu bozukluk diş ağrının da başlangıcıdır.

Tedavi: Eğer bu bozukluğun sebebi soğukluk ise onun tedavisinde defne tohumu, şap ve uzun loğusa tohumu kullanılır ve bu terkip yumurta sarısı ile daima sıcak bandaj yapılır. Eğer bunlarla def olunamazsa gevşetici ilaçlar sürülür. Ondan da yarar sağlanamazsa tiryak ve hardal yağı cidden yararlıdır; ısıtılmış katran eğer safrayla dişlere mes olunsa çok yararlı olur. Eğer bozukluğa sebep sıcak mizaç ise, o sebepten bu bozukluğun ortaya çıkması her ne kadar diş etlerinin rengi, gevşemesi ve gevşemiş dişlerin ortaya çıkması durumunda gül yağı içine kâfuru parçacıkları katılıp dişler ve diş etleri, o yağla veya sandalla ovulmalıdır. Bunun üzerine keten öz suyu gül suyuyla karıştırılarak verilir; semizotu ve özellikle semizotu tohumları çiğnenmesi yararlıdır.

On Dokuzuncu Kısım
Zayıf Dişler

Zayıf dişler bundan önce zikrolunan çekilip büzülme ve çözülmede yararlı olan, yani yanmış mazı, beyaz bitotu, sirke, kavrulmuş enderan tuzu, *ramek (peklik yapan bir ilaç)* ve sıkıştıran ilaçlarla tedavi edilir.

İyi diş macunlarının terkibi şöyledir: Hint selvisi 3 dirhem, toz halinde sarı helile 5 dirhem, tarçın kabuğu 10 dirhem, tarçın 3 dirhem, şap 2 dirhem, nezle otu 7 dirhem, nışadır ve sivri biber 1 dirhem, sirke 1 dirhem, safran 1 dirhem, tuz 5 dirhem, boyacı sumağı 2 dirhem, ılgın meyvesi 3 adet, kakule 4 adet, safran 16 birim ve gül suyu 4 birim. Bu droglar birlikte pişirilip ağza uygulanır. İyi bir başka diş macunu ise şöyledir: kırmızı sandal, Hint biberi; her birinden beşer

---

575 TM: Bu afet-i zehab mai esnan (dişlerin sıvısı) demekle bilinir.

dirhem alınır; tarçın kabuğu 2 dirhem, tarçın 4 dirhem alınıp, bu zikredilenler buğday nişastasıyla macun haline getirilir.

Bir başka diş macunu: Arpadan yapılan keşk çorbası alınır, ezilir ve bal ve az miktarda sarı katran parçalarıyla hap haline getirilir. Kâğıt içine konulup tuğla fırın içine konur. Ne zaman rengi siyahlaşırsa fırından çıkarılıp ondan bir kısım Hint selvisi, nar kabuğu ve tuzla karıştırılır. Bu drogların her birinden bir kısım alınır; pişirilip ondan diş macunu yapılır. Bazen yukarıda zikrettiğimiz yanmış arpadan 20 kısım, Hint selvisi, biber ve ılgın meyvesinden her birinden birer ölçü alınıp, 1 kısım zencefille macun yapılır.[576]

576 TM: Yedinci Fen Allah'ın izniyle tamamlandı.

SEKİZİNCİ FEN
Diş Etleri Şişi ve Dudak Hastalıkları Tedavisi
Bu Fen bir makaleden meydana gelmiştir.

Birinci Kısım
Diş Eti Şişleri

Diş eti şişi genellikle baştan inen maddelerden oluşur ve bazen de bu şişler midedekilerle birlikte görülür. Bazen kusmanın başında ve kötü buharlardan oluşan vücuttaki kötü durum dolayısıyla ortaya çıkar. Isırmadan oluşan şişlerin bazıları birbirine yakın olur ve şiş aşikârdır. Onun gibi olan şişler dildeki şişlerle aynı şekilde tedavi edilir. Bazısı aşağı akmıştır; diğeri donmuştur. Bunun tedavisi zor diye kabul edilir. Bazısında ise [nabız gibi] atış vardır.

Tedavi: Eğer şişin maddesi fazla ısı ise tedavisinde dışarı atan maddeler kullanılır. Genellikle kan alınır. İlaçlarla tedavide ilkin ağızda çiğnenen maddeler verilir. Onlar için soğutulmuş ve içinde büzen maddeler bulunan terkipler kullanılmıştır. Örneğin gül suyu, ekşi süt ve bitotu suyu ve kasılmayı sağlayan yapraklardan elde edilen terkiplerle gül suyu karışımı, sinirotu suyu, meşe veya kestane suyu, semizotu suyu gibileriylc çiğnenir. Bunlardan sonra zeytinyağı ile birlikte sakız ağacı yağının bunların her birinden dişe üçer dirhem mastika katıp çiğnenir veya gül yağı içinde sümbül ve kuru gül ve ınastika kaynatılıp uygulanır. Sakız ağacından çıkarılan yağda şüphesiz ısırıktan oluşan şiş ağrısını sakinleştirecek kuvvet vardır. Özellikle şöyle olur: dudak incindiğinde ve şiddetli olmadığında özellikle ağrı durumunda ona yararlı olur. Bundan sonra taze süsen kökü öz suyu

verilir. Şüphesiz o öz suyu kanı ve iltihabı atar veya zeytin yaprağı veya şarap tortusu veya sedef otu suyu içinde palmiye tohumu yağı ve onun yaprağının suyu içinde şarap tortusu karıştırılır veya uzun loğusa otu ile alınır.

Eğer sıcak şiş derinse, o şiş *barulis* diye adlandırılır ve onlar çözülmez. Belki açılır. Bazen onun kuvvetli ilaçlara ihtiyacı vardır. Bazen de onun cevheri yeni bir oluşumdan kaynaklanır. Derin olan şişte onun üzerine göztaşı ve mazı uygulanır veya bakır plakaları sirkeyle karıştırılıp bu terkip birkaç gün uygulanır veya yanmış *sura* mazı ile verilir. Ne zaman diş etindeki iltihap ve şişi ilaçla bertaraf edilemezse, ona dağlama yapılması gerekir. O diş etinin dibinin dağlanması şöyle yapılır. Zeytinyağı kaynatılır ve o kaynar zeytinyağı içine mil batırılır. Daha sonra şişin üzerine bu mil uygulanır. O şiş incelip beyazlaşıncaya kadar başından başlayarak işlem devam eder. Eğer o şişin rutubeti fazlaysa, o şişin başlangıcında sıcak buharlar, bal ve zeytinyağı ile muamele edilmesi gerekir.[577]

İkinci Kısım
Diş Etleri Kanaması

Onun tedavisinde ateşte yanmış şap sirkeyle zayıflatılarak tuzla yenir veya benzeri terkiplerle karıştırılarak diş eti üzerine sürülür. Yine terkibin yarısı kadarı onun üzerine dökülür. Aynı şekilde kor kömür gibi olan tuzlanmış madde[578] yakılır ve bir kısım kül (yanmış balık?) ve 2 kısım kuru gül alınır; bit otu ve kavrulmuş mercimeğin her birinden bir kısım ve sumak ve *suradan* bir kısım, sarı elmadan 3 kısım alınıp hepsi karıştırılır ve hastaya verilir.

Üçüncü Kısım
Diş Etleri Çatlakları

Diş etleri çatlaklarının tedavisi dudak yarıkları, çatlaklarının tedavisi gibidir. O ilaçlar dudak çatlakları kısmında verildi.

---

577 Bazı nüshada rabb bedeline ve ribb şarap vaki olmuştur [tahifdir] olan rabb zahir olmuştur ve başlangıcından sonra bundan öncc zikrolunun güçlü muhalefat istimal olunur.

578 TM: balıkla

Dördüncü Kısım
Diş Eti Yaraları

Bu kısım diş eti yaraları, yenmesi ve fistülleri hakkındadır. Diş eti yarası da bazen kokuşmadan ve bazısı dişlerdeki yenmeden ortaya çıkar.

Tedavi: Diş eti yarasının ilacı tarçındır ve o diş etlerindeki kesik için de yararlıdır. Ancak o kokuşmuş yaralarda da verilir. Onun için ardıç ve boğa dikeni gibileri tedavide kullanılır. Şüphesiz yararlı olur. Ancak bunlar 1 kısım mazı, 1 kısım sarısakız, yarım kısım alınıp, hepsi gül yağı ile bir araya getirildikten sonra, bu terkip ona yararlı olan ağızdan verilen ilaçlardan sirkeyle, soğan eşek sütü ile verilir. Aynı zamanda zeytinyağı ile veya gül ve mercimekle ve mazının nar dilimleriyle karıştırılıp gargara yapılması yararlıdır.

Ancak diş eti yenmesinde, o ağız içine yayıldıysa göztaşı (bakır sülfat) ile tedavi yapılır. Bu konuda özel ilaçlar fissürlerde kullanılır. Bundan sonra burada büzen, kasan ilaçlar kullanılır. Burada denenmiş ilaçlardan biri şöyledir: ılgın meyvesi ve nezle otu her birinden üçer dirhem, kırlangıç otundan bir dirhem, sarı helileden 2 dirhem, kuru gülden 2 dirhem, bakla, nışadır, Hint biberi, denizköpüğü; her birinden yarım dirhem, gül suyu safran; her birinden 1 dirhem, kâfuru 4 dirhem kullanılarak terkip hazırlanır.

Bu ilaçlardan diş macunu yapılır veya o diş macunu yenilir. Onun terkibinde ortalama güçte olanlar nezle otu, süsen ve kakuleden vardır. Her birinden bir kısım ve gül suyu, mazı, sumak ve şap; her birinden ikişer dirhem alınır. Bu droglar pişirilip diş macunu yapılır. Diş eti yenmesi ve fissürlerde ortalama güçte ilaçlar kullanılır. Aynı zamanda gül suyu ve gümüş altın karışımından olan terkiple dişlerdeki yenik kısımlar doldurulur. Sonra sirke, soğan veya sirke içinde zeytin yaprağı ağızdan verilir veya *filonya (philonia)* dişin yenen yerine uygulanır. Aynı zamanda yarpuzla yapılan macun da sıkıntıyı engeller. Üzerlikle yapılan macun göztaşı ile yapılan kadar yararlı olmaz. Ancak onların etkisi birbirine yakındır. Yine şap ve arsenik ve cıva karışımı ve *zernihan (sarı ve beyaz arsenik karışımı)*, mazı ile birlikte eşit miktarda alınır. Ondan bir danek alınıp iyice pişirilir ve hasta olan ya da şikâyet edilen yere bastırarak sürülür ve sürüldükten sonra

bir süre beklenir; sonra gül yağı hastaya verilir. Bazen onun terkibine Arap zamkı da ilave edilerek, hap yapılır. Bazen zikredilen dağlama yararlıdır. O yenen yere konur ve orada iyi et biter. Sonra oraya 3 ölçü mazı, 3 ölçü sarısakızdan yapılan macun uygulanır. Şüphesiz ki orada et bitmesi sağlanır ve diş etleri tamir edilmiş olur. Kan alma da ona yararlıdır.

Beşinci Kısım
Diş Eti Kokusu

Diş eti kokusu ile ilgili açıklama nefes kokusu kısmında ele alınmıştır.

Altıncı Kısım
Diş Eti Eksilmesi ve Yok Olması

Erkek kendir, yuvarlak loğusa otu, kardeşkanı, bezelye unu, süsen kökü eşit miktarda alınır. Bu terkip pişirildikten sonra bal ve sirkeli soğanla macun yapılıp hastaya uygulanır. Bezelye unundan 10 dirhem alınıp balla macun yapılarak hap haline getirilir; tuğla üzerinde veya çömlekte kızdırılmış fırına verilir veya fırın içinde ekmek gibi pişirilir veya yanana kadar orada bırakılır; adeta pişip kızarır. Üzerine 4 ölçü kardeşkanı ve erkek kendir konur. Yuvarlak loğusa otundan ve süsenden ikişer dirhem ilave edilerek zikredilen dişe macun olarak uygulanır.

Yedinci Kısım
Diş Etlerinin Gevşekliği

Eğer diş etlerine arız olan gevşeklik az ve zayıf olursa mizaç dolayısıyla sıcak veya soğuk kaynamış su ile ağzı doldurmak ve [gargara yapmak] yeterli olacaktır. Onun zayıflığı ve gevşekliği devam ederse uygulanacak yararlı terkip şudur: Sirkenin içine pişmiş dereotu konur. Ancak diş eti gevşekliği güçlüyse onun tedavisinde uygun olan akan kanı temizleyip, kanamayı kesmek için daha önce zikredilen ağrı ile ilgili büzen gargaralar uygulanmalıdır. Uygun gargaralardan birinin terkibi şöyledir: Ilgın meyvesinin unu 3 dirhem, kına yaprağı 2 dirhem, loğusa otu 2 dirhem alınır. Sonra bunlar karıştırıp terkip haline getirilerek hastaya verilir veya gül suyu ve nar kabuklarından,

her birinden altışar dirhem alınır ve arsenik ve Yemen şapından üçer dirhem alınır ve de gül ve Bağdadi sumağından, her birinden sekizer dirhem alınır ve sümbül ve bataklık sazı meyvesinden her birinden onar dirhem alınır. Bu maddelerden ilaç yapılır. Buradaki sümbül koklanan ve yapışkan özelliklerde olup, tedavide çene damarından kan almak yararlıdır. Genellikle yapışkan özelliğine sahip ilaçlar hastaya yararlı olur. Bunun için ağza uygulanan ilaçlardan sonra kesilmiş gül ve kestane kabuğu, gül suyu, bit otu tohumundan her birinden dörder dirhem alınıp Nabatean ardıcı, temizlenmiş sumak, tarçın cevheri, her birinden beşer birim veya tarçın yerine yeşil bit otu dört ölçü alınır. Hafif müsilaj maddenin ağza uygulanması yararlıdır. Sonra sirkeli soğan ve bitotu ile sirke karıştırılır ve bu kuvvetli macun uygulanır.

Sekizinci Kısım
Diş Etlerinde Fazla Et Oluşması

O etin üzerinde göztaşı, sarı sakız konur ve fazla et tamamen bertaraf edilir. Bu ilaç denenmiştir.

Dokuzuncu Kısım
Dudak ve Hastalıkları

İki dudağın yararı ağzı ve dişleri örtmek, güzelleştirmek ve ağzın sıvısını hapsetmektir. İnsan konuşmasında sınırlı hizmet verir; konuşmanın bütününü 2 dudak sağlar. Dudak et (kas) ve sinirden yaratılmıştır.

Onuncu Kısım
Dudak Çatlakları

Dudaklardaki çatlakların tedavilerinde ilaçlara ihtiyaç vardır. Onlar büzen ve yumuşatarak kurutan ilaçlardır. Dudak çatlaklarında yararlı olanlar şunlardır: Çoğunlukla eğer onlar ağızda emilirse ve ağız içinde döndürülse dudak yara ve çatlaklarına yararlı olur. İyi, yararlı ve bağlayıcı, birleştirici yağlarla ve maddelerle dudak içlerini yağlamak yararlıdır. Kesilmiş hıyarlardan oluşan taze yağla dudakları ovmak yararlıdır veya onun yeşil suyu diş suyu olarak uygulanır veya arpa

suyu veya keten tohumu suyu ve bu üç suyun birlikte uygulanması yararlıdır veya tereyağı ile tuz ve kaz yağı ile veya kaz yağı balla karıştırılıp dudağın iç kısmına sürülür veya yeşillik bitkilerin tohumu veya gül yağı ile ve o yağa yumurta beyazı ve unla ve özellikle de bezelye unu ile karıştırılıp sürülür ve aynı zamanda gül yağı ile karıştırılıp keten bezi üzerine sürülüp uygulanır ve bazen de terkibe kurşun kiri katılıp dudağa uygulanır; dudak çatlaklarına yararlıdır. Denenmiş bir ilaçtır. Kurşun karbonat, nişasta ve tavuk yağı ile pişirilip hastaya verilir.

Aynı zamanda, Arap zamkı ile terebentin zamkı ve pisliği, çördük otu ve baldan merhem yapılır. Yine kurşun oksit, tarçın ve safran köklerinin her birinden yarım kısım alınır ve *dahnec (yakuta benzer bir taş)* yarım kısımla dudaklar üzerinde sert bir örtü oluşturulur; safranla birlikte, her birinden 3 kısım, *suru* 1/6 kısım alınır. Hepsi bir parça mumla karıştırılıp, 16 kısım yağla birlikte ve yine eritilmiş amber, pelesenk yağı veya banotu yağı veya ağaç kavunu yağı 4 kısım ve kefen bezi (keyrutiyan?) ile uygulanır; koyun ayağı ve rafadan yumurta yiyecek olarak hastaya verilir.

On Birinci Kısım

Dudakların Şişi ve Yarası

Onların tedavisinin başında, baskın hıltın kusarak atılması gerekir. Söz konusu edilen ilaçlar hastaya verilir. Ancak dudak yaraları dudak şişlerinden daha baskındır. Diş etinin biraz daha çok tedaviye ihtiyacı vardır. Dudak yaralarında büzen ve kasan ilaçlar hastaya verilir. Örneğin kadıntuzluğu, gül tohumu, selvi cevizi, safran kökü gibi ilaçlar hastaya verilir. Bazen onların içine *dahnec (yakuta benzer bir taş)* da konur. Ayrıca kavrulmuş keçi ayakları ve kavrulmuş arpa ve bunlardan oluşan buhar ağaç üstündeki yosunla muamele edilir. Bunlara ilave olarak mişmiş ve Hindistan cevizinin yağından oluşan terkip şeklindeki yağlar verilir.

On İkinci Kısım

Dudaklardaki Kanamalı Şişler

Dudakta olan kanamalı şişlerin tedavisi şöyledir: Demir kiri, kurşun oksit, üstübeç, safran, şap; her birinden aynı miktarda alınıp mumla

merhem yapılır. Yine Hindistan cevizi veya badem yağı ile de merhem yapılıp uygulanır.

On Üçüncü Kısım
Dudak Titremesi (Ataxia)

Dudak titremesi çoğunlukla dudaklarla midenin ortaklığıyla belirlenir ve özellikle onda kusma veya herhangi bir şeyi dışarı atma hareketi olduğunda, şiddetli hastalıklar veya zorlama yoksa buhran vakitlerinde görülür. Bazen bu hastalıklarla ortak olduğundan dudaklarda titreme görülür. Dudaklardaki sinirler beyinden gelir ve sinirler vasıtasıyla dudakların beyinle ilişkisi vardır.[579]

579 TM: O sinirler şefeye beyinden veyahut omurilikten gelir ve o sinirler beyne ortak olur ve dişin üzeri ki gerekir ki o ihtilacın sebepleri tafhis ile diş vakt-i sebepten hadis olduysa Kanun-u Sabık'ı üzre amel edip ona münasip (uygun) tedavi uygulanır.

DOKUZUNCU FEN
Boğazın Durumu hakkındadır.

Birinci Kısım
Boynun Anatomisi

Boyun soluk ve besinlerin içinde seyrettiği bir boşluktur. Onda küçük dil (uvula) ve bademcikler ve kıkırdaklar vardır. Sen yemek borusunun ve soluk borusunun (trachea) anatomisini öğrendin. Ancak küçük dil etten öyle bir cevherdir ki perde gibi hançerenin yukarısına asılmıştır. Yararı dışarıdan gelen havayı hapsedip değiştirip bronşlara yollar; zikredildiği gibi, hava yavaş yavaş değişemeyen soğuklukta dışarıdan akciğerlere ulaşsa onun soğukluğu akciğerlere geçer. Tükürüğün yararı buharın ve tozun akciğerlere girmesini engellemek ve kuruluk varsa onu dengelemektir. Ses, ona dayalı olarak güç bulup, daha yüksek tonda çıkar. Bunun gibi küçük dilin katı (sert) kısmı sesin çıkmasında etkindir. Eğer hastalıktan dolayı tükürük oluşmazsa, kişiye zarar verir. Akciğer de değişikliğe uğramaksızın giren soğuktan zarar görür. Onda öksürük oluşur.

Bademcikler iki küçük etçiktir. Onların kökü dilin üst kısmındadır. Onlar adeta 2 kulak gibidir. Onlar et ve sinirden yaratılmış 2 güçlü bezdir. O bezler kulakların kökü gibidir. Yemek borusu o 2 bez arasından geçer. Onların yararları havayı bronşlar seviyesine kadar hazine gibi korumak ve kalbin havayı çekmesi için bütün havanın dışarı atılmamasını sağlamaktır.[580] Çok hava dolayısıyla hayvan boğulabilir, ancak larynx (gırtlak) öyle bir yapıdır ki etten bir örtü gibidir; küçük dilin altına yapışmıştır. Soluk borusunun (trachea) üstünde uygun şekilde yapılanmıştır. Soluk borusunun ön

---

580 TM: Çünkü aniden hava akciğerlere girse akciğerler boğulur ve havanda katılma oluşur.

tarafında bir kemik vardır (hyoid kemiği). Onun 4 kenarı vardır; ikisi üstte ikisi alttadır. Yemek borusu ve soluk borusunun anatomisi kısmında biz bunları açıkladık.

İkinci Kısım
Boğazda Olan Organların Hastalıkları

Boğazda olan organların her birinde mizaçlarından, şişlerden ve organdaki bozulmadan dolayı hastalık görülür.

Çok Fazla Yiyecekten Dolayı Boğazda Oluşan Tıkanma

Eğer çok fazla yiyecek yenirse ve onlar boğazı tıkarsa, o tıkayan yiyeceğin oradan çıkması ve tıkanıklığın geçmesi için 2 omuz arasına vurulmalıdır. Eğer vurma ile tıkanıklık geçmezse o zaman hastayı kusturarak tedavi etmelidir. Ancak onun da tehlikesi vardır; hastaya zarar verebilir.

Üçüncü Kısım
Boğazı Engelleyen Diken ve Onun Yolundan Geçen Nesneler

Eğer tıkanıklık varsa, boğazda diken veya ağaç, kemik kıymıkları ve onun gibi nesneler olup olmadığına bakmak gerekir. Eğer boğazda diken yahut ağaç ve kemik kıymıkları gibi nesneler olduğu hissi ya da yaralar veya kıvrılma veya katlanma olursa ya da ikiye katlanma gibi bir durum ortaya çıkmışsa bu zarar verir. Eğer o tıkayan şey dışarı atılabilirse veya çekilebilirse, el veya bir aletle o söz konusu dikene ulaşılabilirse, onu çıkarmak çok yararlı olur. Eğer orada çatlak ya da yarık olduğu hissedilirse orayı belirlemek gerekir.[581] Bu şekilde oradaki nesneyi çıkarmak mümkün olmazsa hastanın parmakla kusmasını, hıçkırık oluşmasını sağlamak gerekir.[582] Her gün bir dirhem sıcak su içilip kusmak da iyi gelir. Şüphesiz bu şekilde boğazın içine yapışmış olan madde dışarı atılır. İlkin mideyi tamamıyla doldurup sonra kusturmak gerekir. Bazen de bir miktar ete iplik bağlayıp, bu yapışkan etle oradaki nesne güçlü bir şckilde sıkıca çekilir. Burada yapışkan etle

---

581 TM: Bizim gelecektc avsf edeceğimiz üzre ihraç olunursa cümleden infa olur.

582 TM: Bu kısımda mücerreb olan ilaçlardan olur.

beraber oradaki madde de dışarı çıkar. Aynı zamanda kuru incir de söylendiği şekilde bağlandıktan sonra çiğnenir ve sonra kuvvetle çekilerek dışarı atılır. Bazen de ovaladıktan sonra pişirilen incirle gargara yapılır. Bu yerin açılıp direne edilip oradaki maddenin akıtılmasından sonra, zeytin ve arpa suyu ile hazırlanan lapa oraya uygulanır.

Dördüncü Kısım
Yırtık Oluşturan Kurt (Sülük?)

Şüphesiz bazen gizli küçük sülüğün parçaladığı ve yırtık veya delik oluşturduğu görülür. O delik veya yırtık o kadar küçüktür ki gözden kaçmış, fark edilmemiş olabilir. Ancak o zaman içinde korunur, gelişir ve büyür. Bu tip şikâyetler bazen boğazda görülür. Bazen de yemek borusu içinde olur. Bazen onlar midede olur; bazen de sülük o kadar küçüktür ki görülemez; kişi onu hissetmez. Ne zaman gizli kurt yırtığa doğru hareket cder ve geçerse onun mevcudiyetini hisseder.

Belirtiler: Sülük oluşmasıyla kişinin sıkıntısı büyür; kan tükürdüğü belirlenir. Eğer tükürüğünde ince kan belirtileri görülürse veya kusmuğunda kan görülürse onun boğazında sülük vardır. Bu konu üzerinde durmalısın; düşünmelisin, çünkü muhtemelen o hastanın boğazında sülük vardır.

Tedavi: Eğer sülük gözle görünüp idrak edilirse, gerekli ilaçlar alınarak dışarı atılır. Bazen boğaza yakın yerdeyse ilaçla gargara ve buharlarla tedavi edilir. Onlardan burna çekilen ilaçlarla, sülük burundan girerse müshiller ve kusturucu maddelerle kurtçuklar veya benzerleri dışarı atılır. Eğer midede kurt varsa, o verilecek güçlendiricilerden birisi şöyledir: [583]Sıcak suya insanı bastırmak veya sıcak hamamda oturtmaktır. Özellikle sarımsak yemek iyi gelir. Sonra tekrar edilerek etki sağlanamazsa, hastanın ağzına karla soğutulmuş soğuk sular

---

583 TM: alaka nanaşib görünüp basr ile idrak ihsas olunursa bizim vasf edeceğimiz üzre onun alaka ahz ve nez' olunur ve bazı kere boğaza karib mahalde ise gargara ve necurat ile mualice olunur ve ona suuzat dahi yararlı olur. Eğer alaka naşib enfe yakınsa ve eğer alaka derikte ve midede ise mide de mütevellid olan kurtları kusturunca ve ishal edince mukiyat ve müshilat istimal olunur ve bazen bu mezkurlardan mazahir ihra eyleye de daha iskat olunur. O kilden (hilden?) biri budur ki: alaka seyi olan kişiler sarımsak yiyip sıcak su içine girer veyahut

uygulanır; sülük olduğu yeri terk eder. Soğuktan korkup sıcak yere meyleder. Eğer sıcağa ihtiyaç duyarsa kusmadan kaçınmalıdır; sabretmelidir. Şüphesiz iyi tedbir alıp, çıkarmakta tedbirli davranmalıdır. Genellikle kar yemenin üstüne kısa bir süre sonra sarımsak yenip, Güneşte ağzı açık oturmak ve karda soğutulmuş su içmek yararlıdır.

İnsanlardan bazısı tahtakurusu yutarlar. Tahtakurusu bir nevi bittir ki kırmızı ve kan nevindendir. Cildi gayet gevşek olanlara benzer; ona bir miktar un pişirilip el ile mes olunsa parçalanıp ezilir. Tahtakurusu olduğunda, sirke veya şarap içilse, boğazdan aşağı inip onu harap eder. Zannolunur ki, tahtakurusu denen bizim ülkemizde *encel* diye bilinen hayvan olmalıdır. Bazen yalnız sirke alınırsa boğazdan o dışarı atılır ve özellikle sirkeye tuz katılırsa fiili güçlü olur.

Ama kurdu dışarı atmak için yararlı olan şeytantersi ile gargara yapmalıdır. Boraks onu zayıflatır veya nışadır da aynı görevi yapar veya yarım ölçü kükürt ve nışadır veya siyah kimyon keskin sirke içinde sarımsakla pişirilir; pelin otu, ebucehil karpuzu, eğrelti otu veya keskin sirke 2 ukiye alınır; ona 3 dirhem boraks, 2 diş sarımsak konur. Onlar bir terkip haline getirilerek gargara yapılır. Bu gargaraların her biri sülüğün düşürülmesi için hastaya verilir. Kurdu çıkarmak için özel bir terkip de karaardıç yaprağı sıkılarak yapılır. Aynı zamanda sirke ve şeytantersi veya demir oksit ve su ile gargara yapmanın da yararı vardır.

Ancak sülük midede ise içilen su ile mideye ulaşmış ve orada büyümüşse, onun için bu ilacın içilmesi gerekir. Tahtakurusu (artemisia), kara pelin, pelin, kara kimyon, acı bakla Kabil pirinci kurusu, *aspidium filiyamus* denen yosun. Bu zikredilenlerin her birisinden ikişer dirhem alınıp, su ile karıştırılıp sirke ile hastaya verilir. Yine o kimseye sarmaşık veya lahana veya taze nehir nanesi ve hardal iyice pişirilir; hepsi çok keskindir. Onları yedirip hastayı kusturmalıdır. Şüphesiz bu kusma muamelesinden sonra onun içini temizlemek kolaydır. O kişinin kusması kolay olmazsa, çok tuzlu yiyecekler verilmelidir. Eğer sülük burundaysa sirkeyle düşürülmelidir. Hastaya kara kimyon ve sirke uygulanmalı ve eşek hıyarı ve çöpleme ile yapılan ilaç verilmelidir.

Eğer o sülük bulunduğu yerin dokusunu keser veya parçalarsa sahibi bağırıp ağlamasına ve konuşmasına dikkat etmelidir. Bunların

her birisi senin bildiğin ilaçlarla tedavi edilir. Bu tedavide çiğdemin özel bir yeri vardır. Sülüğün bir aletle alınmasının yolu budur: kendisinde sülük olan kişi güneşte oturtulup ağzı açılır ve dili aşağıya, yan tarafa doğru eğilip dilin üstüne bastırılır. Sülük görüldüğünde alet boyun köküne konup sülük alınır. Sülüğün kesilmesi için alet boyun köküne kadar uzatılır. Bu kalıp şeklindeki alet basurun alınmasında da kullanılır.

Beşinci Kısım
Boğaz İltihabı ve Kabakulak

Boğaz iltihabının akciğerlere ve kalbe nüfuzu önlenmelidir. Bu hastalık birçok sebeplerden kaynaklanır, örneğin katılmaya, donmaya sebep olan zehirli ilaçlar gibi ve bazı iç organlardaki kanın donmasını sağlayan ilaçlar gibi. Ancak biz burada onun ne sebepten ortaya çıktığını konuşuyoruz. Onlar solunum yollarında ortaya çıkan arızalardır. Hançereye yakın yerlerde veya benzeri yerleri kapsayan veya hareket gücünün aczi gibi nesnelerden olur. Sen bilirsin ki, bu hastalıklar tıkayıcıdır ve komşu organları sıkar ve havanın geçmesini engeller. Senin de bildiğin gibi, oradaki hareketi sağlayan kaslar yardımıyla hava dışarıdan çekilir. O kaslar hançerenin kaslarıdır. Hançere kaslarının havayı çekmesinin niteliğini ilgili olan solunum kısmında açıklarız. Eğer gırtlak hareket etmekte aciz kalırsa veya fonksiyonunu kuruluğundan dolayı yapamıyorsa, gırtlak içindeki kasların fonksiyonunu yapamaması ve gevşek veya sarkık olması nedeniyle kasılıp kalması veya başka bozukluk hayvanın soluk almasını engeller ve solunum yolunun tıkanmasından dolayı solunum yapamaz.

Eğer boğazın çevredeki iltihabın sıkıştırması sebebiyle boğaz tıkanırsa, şüphesiz onun (iltihabın?) gırtlaktan aşağıya doğru inmesinden kaynaklanır. Öncelikle gırtlaktan aşağıya doğru vurma sebebiyle veya düşme dolayısıyla olursa onun ilacı yoktur. Omur kasları ve bağları (ligamentler) veya yemek borusu kasları ve onun başlarıyla ortak yapılardaki şişler dolayısıyla veya içeri doğru gırtlağın çekilmesi sebebiyle veya yine çekilenlerin oluşturduğu kasılma dolayısıyla ve onun kuruluğundan arız olur veya bundan dolayı kişinin sinirlerinde bozukluk meydana gelir. Çoğunlukla bu şekilde oluşan bozukluk

(hastalık) bağların gevşekliği sebebiyle sıklıkla görülür. Bu hastalık çocuğun boynunun ikinci omurunda ve üstündeki yapılarda daha sık görülür. Eğer ikinci omur altındaki omurlardan birinin kaybı olursa o iltihaplanma daha hafif ve birinci omurda ise daha şiddetli olur. Bunları, dişler dolayısıyla olan iltihapların kısmında ve onunla ilgili kısımda ve yine şişlerin zorlukları kısmında zikrettik.

Ancak şişmiş organları dolayısıyla oluşan organ şişleri 4 gruptur. Şüphesiz ki kaslarda olan şişler; gırtlağın dışında olan şişler; aşağıya doğru veya ayağa doğru olan şişler; boynun önünde olan kırmızılık şeklinde olan şişler veya göğüste olan şişler veya sternum üzerindeki şişler veya boynun dışındaki kaslardaki şişler gibi. Bu son gruptakiler arkaya doğrudur ve yemek borusu kaslarındaki şişlerdir. Onlar sıcaktır ve rengi kırmızıdır. Onların rengi ağız renginde de görülür. Bazen şiş ve şişin rengi omurlara ve omuriliğe kadar iner veya yemek borusundan karın kaslarına ve yemek borusundaki kaslara kadar iner ve etraf organlarla birlikte soluk alıp vermeyi zorlaştırır; sıkıştırır. Bu şişlerde his görülmez veya gırtlaktan karına kadar giden kaslarda ve karnı örten zarda bir şey hissedilmez. O çok kötüdür ve onda his görülmez.

Bu kısımda arız olan şişin sebeplerinden iki veya üçü bir araya gelir. Bu şişlerin sebebi diğer şişlerin sebebi gibidir. Bazı besinler vardır ki onu yiyenler zikrolunan organlarında zikredilen bu dört şişten birini oluşturur; mavi yonca şişleri gibi. Denir ki, marul ve hindiba tiryak gibidir. Onun için tiryak gibi maddeler vücutta doluluk yaratır. Hâlbuki vücutta şiş yokken ve beden temizken, boğaz çevresinde doluluk olup, zikrolunan şişler ortaya çıkar.

Bu şişler şöyle gruplandırılır. Denir ki, boğazda olan şişlerin bazısı dıştan hissedilir. Bazılarına bakıldığında boğazın altında ve içinde şiş olduğu hissedilir, bazısında his olmaz ve his olmayan şiş oluşmuştur veya şiş gırtlağın içinde veya dilin kenarındadır. Bundan dolayı ağzı açmak ve dili dışarı çıkarmak güçtür ve zorlamakla olur.

Bu şişlerin maddesi bazı kere kan ve bazı kere sarı safra ve bazen de balgam olur. Çoğunlukla çene açan kas tabakalarında oluşur ve balgami olan budur. Balgamdan olanın yüzeyi zayıftır (gevşektir) ve hızlı hareket eder. Bazen de 40 gün kadar devam eder. Balgami olan şiş ağır ve yoğunsa soğuktur. Ondan sıcak, ince hoş bir balgam oluşur.

Eğer bu balgam gibi olan oluşum (balgamsı madde?) baştan inmişse çoğunlukla o baştan kaynaklanmıştır. Birçok yönden [o şiş] boyna bağlı olarak hareket eder.[584] Çünkü gırtlaktaki ağır balgam aşağıdaki kaslara iner. Bu yolla balgamsı madde boğaza ve gırtlağın üst tarafındaki kaslara ulaşır; pek azı onlara nüfuz eder. Bazıları der ki: sevdavi olan iltihap oluşması mümkündür. Çünkü sevdavi olan bir organdan diğerine bir defa gider, ancak o devretmez. O bir defa görülür veya azar azar gider. Sonra o sıcak şiş oluşur; o her durumda kötüdür.

Bütün iltihaplı şişler öldürücüdür. Ancak toplanıp, orada iltihap oluşturuyorlarsa, böyledir. O zaman onlar bronşlara girer; ancak onun, öncelikle, gırtlağa ulaşmaması gerekir.

Ancak kötü boğaz iltihabının devamında ağız açılıp, dil dışarı fırlar. Ona köpek gırtlağı denir; olumsuz etkilidir. Bunlarla birlikte kaslarda da bozulma olur. Gırtlağın içindeki kaslarda olan iltihabın omurların ayrılmasından oluştuğu söylenir. Onun maddesi akciğere geçerse zatürree oluşturur. Bu safhada kişi titrer; kasılır. Eğer bu maddeler sinirlere geçerse; sinirlerde katılıp onları kasar. Bazen de katılaşıp kütle oluşturur ve öldürür. Bazen de bu madde mideye geçer. Bütün bu boğaz iltihaplarının katı maddesi kişiye arız olduğunda katılmaya ve sonra da helak olmaya sebep olur. Bazen bu iltihap birinci günle dördüncü gün arasında helak edip öldürür; dördüncü gün boğazdaki iltihap arttığında benzeri hastalıklar da artar.

Eğer boğaz iltihabı daha da şiddetlenirse nefes burundan yapılır. Bu durumda buruna hayvan pisliği tutulur. O nefesin açılmasına yardım eder. Çünkü solunumu tahrik ederken göğsü ve sırtı da harekete geçirir. Göğsün tahrik edilmeye çok ihtiyacı vardır. Burada nefes hızlıdır ve solunum güçlüğü belirlenir. Ona güçlenmesi için yardımcı olmak gerekir. Nefes alırken durmamalıdır (durdurmağa çalışmamalıdır?). Burada tabakalarda ateş olduğunda adeta yanma vardır. Bazen ondaki ağrı çiçek hastalığına işaret eder. Aynı zamanda ondaki iltihap ağrı yapar. Zira solunum yapmak ihtiyacı olduğundan onda hareket olmaması had derecede ciddi kötü hummalara (ateşli hastalıklar) yol açar. Çünkü

---

584 TM: Adalat-ı aliye şişi balgamdan tevellüd eder ve bazen verem-i suflani olan adalat-ı sencerede olur ve şişin maddesi latif safra olur.

onun çok solunuma ihtiyacı vardır. Eğer her gün buhran varsa, mahvedip öldürür ve eğer şişle buhran varsa o kısmın ölümüne sebep olur.

Belirtiler: Çeşitli boğaz iltihabının genel arızaları şöyledir: Nefes darlığı ve nefes kesilmesi, ağzın açık kalması ve sıkıntının (solunum zorluğunun) sürekliliği, hatta bazen böyle kişinin su içtiğinde burnundan çıkması ve iki gözünün dışarı fırlaması ve hareket zaafı gibi arazlar ortaya çıkar. Bu arazlardan birisi daimi olup hasta burnundan konuşmasıdır. Aslında akciğerlerde hastalık olduğunda bu durumun tersi görülür. Ancak kişi burundan konuştuğunda ne söyledikleri çok net anlaşılmaz. Onun hastalığı mizacındaki değişimlerden belirlenir. Bu durum burundan konuşanların soluk yolundaki tıkanıklıktan kaynaklanır. Aslında kişi burundan konuşamaz.

Balgami olanda şiddetli ağrı olmaz, sıcak olanda ağrı şiddetlidir. Eğer ağrı daha da şiddetliyse, bütün omuza dağılır. Kişinin ağrısı vardır ve dili sarkıktır ve boyun ağrısı daha iyi durumdadır. Soluk alıp vermeyi zorlamaz. Boğaz ağrısı olanın nabzı başlangıçta değişkendir. Sonra küçük değişiklikler olur. Şiş dolayısıyla olan boğaz iltihabının her çeşidi bu belirtileri paylaşır. Onların yemek boruları ve gırtlaklarında uzamış gibi bir his oluşur. Bu hastalık sahibinde kusma isteği olur. Ancak boğaz iltihabında irin boyundan doğru çekilerek aşağı iner ve inerken damarları kavrar. Eğer orada ağrılar ortaya çıkarsa ve kafası üzerine yatarak uyursa, kesinlikle bir nesneyi yutamaz.

Boğaz iltihabındaki ve akciğerlerde olan zatürreenin sebepleri arasında fark vardır. Şüphesiz gırtlaktaki şişle yemek borusundaki şiş arasında da fark vardır. Eğer solunum imkânsızsa, gırtlakta şiş var demektir veya tersine olduğu belirlenir ve yemek borusunda şiş vardır. Bazen gırtlak büyümesi olur. Hatta solunum engellenir. Şüphesiz yemek borusundaki şişlerden dolayı solunum zorlanır ve solunum zorluğu, eğer şiş onun yukarı kısmındaysa, en had safhadadır. Ancak aşağıda ise solunumu engellemez. Eğer bronşların çevresinde zorluk veya darlık varsa o durumda bronşlar çevresinde sıkıntı olur. Kesinlikle hava içeri giremez. Eğer yemek borusunda şiş varsa ve içindeki kaslarda şiş olursa, his kaybolursa, çene sıkıca kapanır.

Bazı serbestçe oluşmuş kötü şişlerin yanı sıra, kötü olmayan muhtemelen yemek borusunun diğer kaslarında olan ve hissi olmayan şişler

vardır. O halde orada nefes darlığı görülmez, ancak kötü şişlerin yanında nefes darlığı olur. Onlardan kötü olanlar gırtlağın içindedir. Ancak dışarıdan hissedilmez ve orada şiş olduğu bilinmez. Eğer bronşlardaki halkalar onda olsaydı muhtemelen aşağı doğru akardı: kötü gırtlak iltihabı şüphesiz solunumu engeller. Eğer sahibi sırt üstü yatarsa, onun nefesini engeller. Eğer arkaya bağlanmazsa nefes almada zorluklar ortaya çıkar. Ancak boyun uzar ve boynu bir taraftan diğerine döndürmekle solunum yapmaya gayret eder (soluk alıyormuş gibi yapar). Onun dik oturması gerekir, ancak yan tarafına yatmayı beceremez. Eğer nefes darlığı varsa ve buharlı duman çıkarıyorsa ve onda geri dönüş olmuyorsa ilaç vermek gerekmez. Şüphesiz ondaki boğaz iltihabının artışı gözlenir. Sonra iyi yiyecekler ister. Ancak boğaz iltihabı olan güçlüdür ve iştihası çoktur. Ancak yüzü kızıldır ve gözleri siyahlaşır ve ölür. Aynı şekilde, eğer nabzı küçükse ve ayakları soğuksa bunlar kötü işaretlerdir. Şiddetli ateşle birlikte olursa hasta hemen ölür.

Eğer boğaz iltihabı varsa çok nefese ihtiyacı olur. Denir ki, ölüm belirtileri hızlıdır; boğazdaki iltihapla birlikte genellikle oluşan ateşle hastanın boynunun rengi kırmızıya dönüşür. Daha sonra beyaza döner veya yeşile döner ve koltuk altı damarı soğursa şüphesiz o kişi ilk gün ölür. Ancak belirtiler geri dönebilir. Şüphesiz kızıllık (ateşi) dışa vurur. Ateş dışa vurduğunda, iltihaplı boğazı olan kişi, gözünü açar ve onda iyilik oluşur. Solunumu sık ve küçük küçüktür. Çünkü yoğun nefes, uzun nefese doğru hızla değişir ve uzun süren solunumda, havayı azar azar çeker. Eğer nefes kısa kısa olmağa başlarsa soluk istenen uzunlukta olur. Organlar doğal hallerine döner. Aynı zamanda karşı tarafında şiş olursa, bildiğin çözülmeler geri döner.

Ancak boğaz iltihabının yayıldığını (diğer dokulara geçtiğini) gösteren belirti boğazda iltihabın gizli şişinin görülmesidir. Gevşeme ile fışkırıp akan sıvılar adeta çözülür. Bundan sonra, yani şiş gözlendikten sonra, nabızda buna ait belirlemeler yapılması gerekir. Nabız büyük bir dalga oluşturur. Öksürük varsa şuna işaret eder: boğaz iltihabı zatürreenin dönüşmüştür. Eğer nabız cidden zayıf vc küçükse ve birbirine eşit değilse, değişkense ve sabırsızsa gerçekten hafakan *(yüreğin hızla çarpması; tachycardia)* oluşur. Ağır ve yoğun bir çözülme oluşur. Hasta bayılır; kalp bölgesinde madde oluşmuştur.

Şüphesiz midede ağrı ve kusma varsa midede de hastalık oluşmuştur. Ancak bu belirtiler bir arada görülür. Şikâyetler dördüncü günden sonra biraz yumuşar.

Bazı boğaz iltihaplarında boyun bölgesinde ateş görüldükten sonra ateşin düşmesi 2 sebepten oluşur. Birinci sebebi maddenin içe dönmesi ve ikinci sebebi maddenin dışarı atılmasıdır. Eğer sebep atılan maddenin dönüşmesinden kaynaklanıyorsa, söz konusu ateş kaybolsa da, tekrar geriye dönebilir, çünkü madde içe döner. Eğer ateşin düşmesinin sebebi dışarı atılmaysa ve ateş tekrarlarsa, bu durum solunum için korkutucudur; çok kötüdür.

[Boğaz iltihabının] demevi olan (kansal olan) belirtileri kanla ilgilidir. Bu durumda dil kırmızı ve ağrılı ve de göz kızıldır. Ağızda kan lezzeti vardır; ancak lezzeti tatlıdır veya keskin şarap lezzetindedir, şiddetli ağrı adeta uzamış gibidir ve solunumda yoğun baskı vardır.

[Boğaz iltihabının] safravi olanının belirtileri ateş, yoğun ağrı ve susuzluktur; boğaz gevşektir. Ancak nefes darlığı görülmez, hâlbuki demevi olanda nefes darlığı vardır. Safravi boğaz iltihabında hastanın durumu dilinin renginden, oradaki ateşten ve hastalığın şiddetinden anlaşılır. Bu tip boğaz şikâyetlerinde boğazda yanma gibi bir his oluşur. Demevi olan iltihap safravi olana göre daha az görülür.

Balgami olan boğaz iltihabı tuzludur veya sıcak ve boraks nevindendir ve gevşeticidir. Çünkü bu balgam kötü kokuludur; dilin ve yüzün rengi beyaz olup, az susuzluk hissedilir ve az iltihap oluşur. Hastanın dilinde gevşeklik vardır ve bezlerde şiş olur; biraz ağrı vardır. Bu tip boğaz iltihaplarında ateş yoktur. Onun iyileşme süresi 40 güne kadar sürer. Bu balgami boğaz iltihabı hastası, uğraşırsa hastalığının kolayca üstesinden gelebilir. Bu hastalıkta boğazın gevşekliğinden kurtarılması gerekir.

Sevdavi olan boğaz şişleri katı olur ve hastanın ağzında ekşi ve bozuk bir tat vardır; hastalık yavaş yavaş ortaya çıkar. Bazen sıcak şişten dolayı ortaya çıkabilir. Boğaz iltihabının belirtisi hastanın solunum organlarında ve ağzında rutubetinin az olmasıdır; onlara sıcak sıvı vermek ve ağızlarını nemlendirmek gerekir. Bilinmelidir ki, bazı kişilerin boğazındaki ağrı bir veya 2 sene sürekli hissedilir.[585]

---

585 TM: o ağrı sürekli olarak gösterir ki o kişinin nevakı boğazında fazl ve madde tehavvür

Altıncı Kısım
Boğazda Arız Olan Şişlerin Tedavisi

Boğazdaki hastalıklar, boyun etrafında, hançerede ve bezlerinde, küçük dilde ve bademciklerde olur. İlkin hastalığa sebep olan her şeyi atmak gerekir. Onun için kan alma ve müshil maddelerle zararlı maddeler dışarı atılmalıdır. Şüphesiz bu maddeleri aksi tarafa çekmek gerekir; hatta hacimli olsalar bile bu yapılmalıdır. Oradaki maddeleri aksi tarafa çekerek bulundukları yeri genişletmek gerekir. Etrafını bağlarla bağlamalıdır. Bu hastalığın tedavisinde ilkin büzüp çeken ilaçlarla tedaviye başlanıp, şişin üzerine kasıp büzen ilaçlar uygulanmalıdır. Bu tip ilaçlara biraz bal da katılır. Burada yararlı olan ilaçların en yararlısı ceviz kabuğu ve dut şarabıdır.

Bundan sonra bilinmelidir ki, ne zaman ağrı küçük dil ve gırtlakta görülse sirke ile gargara yapmak maddeyi etkili olmaktan men eder ve fazla rutubeti kendisine çeker ve ortaya çıkacak olan bazı zararlı oluşum veya olayları engeller. Bu gargara sırasında rutubet oluşturacak şeyleri hastaya vermekten kaçınmalıdır. Yine burada yararlı olan kasan ve büzen ilaçlarla tedavi yapılır. Şap, mazı ve iyice pişmiş 2 çeşit nar alınır. Bu zikredilenlerden, yalanarak alınan ilaçlar hastaya verilir. Aynı şekilde burada, boğaz iltihaplarında yarlı olan ilaçlardan alınır. Bu ilaç hastanın bıngıldak bölgesine, Arap zamkı sıvısıyla karıştırılarak uygulanır. Bu ilaçlar daha önce verilmiş büzen ve kasan ilaçlardır. Onlar yavaş yavaş pişirilip verilir; yararı çoktur. Sonra nezle otu bizim zikrettiğimiz ilaçlarla birlikte uygulanır. Bu kısımda bizim zikrettiğimiz boğaz şişleri için yararlı olan diğer ilaçlar şunlardır: kundus, kostus, defne yaprağı, mercanköşk gibi.

Genel olarak, bunlar bütün organlarda, özel olarak boğaz şiş ve iltihaplarında küçük dil (uvula), bademciklerde (tonsiller) yararlı olur: Biraz deniz erguvanıyla boyalı olan iplik alınıp, onunla engerek yılanı boğulmalıdır. Daha sonra o iplik boynunda şiş olan kişinin boynuna sarılmalıdır. Bu şekilde hazırlanan boyunluğun buradaki şişe yararı

---

eyelmiştir ve layık olur ki onun işi ve tedariki ihmal olunmamalıdır (onun giderilmesi ihmal edilmemelidir) ve tedavisine asret (zorluk) o fetin sahlı halbuki batı olduğundan tadarruc eylemeyip tedavisinde muvazibet oluna ve hastaya tıbbi tedaviye tabi tutulmalıdır.

çoktur; boynu çok güçlendirir. Dua ve telkinle ağrıyı teskin ettikten sonra, bu ilacı uygulamak yararlı olur.

Büzen ve kasan ilaçlar verilmek istendiğinde uygulanacak ilaçlar için vücudun durumuna bakmak gerekir. Vücut gevşek bir yapıya mı sahip yoksa sert ve sıkı mı olduğunu belirlemek gerekir. Eğer vücut sıkı, yoğun ve sertse verilen ilaçlarla onu desteklemek gerekir. Eğer beden yumuşak ve gevşekse verilen ilaçlar da yumuşak, hafif ve zayıf olmalıdır. Aynı şekilde hastanın yaşına, mizacına, zamana ve kaslarının durumuna da bakılmalıdır.

Küçük dil ve bademciklerin şişleri, gevşeterek ve esneterek tedavi edilir. Biz onları tek tek kendi kısımlarında ele alırız ve kendi durumlarına göre tedavi ederiz. Bu bozuklukların 3 yeri vardır. Birincisi omurların bittiği yerdir; ikincisi küçük dil ve bademciklerdeki şiş yerlerdir. Bazen küçük dil düşüp sarktığında o düştüğü yerden yukarı kaldırılır. Üçüncüsü **balgami** şişlerdir. Eğer deliklerde zaaf olursa, iltihaplı ve yumuşamış kısım sıkılıp sıkıştırılıp, hemen yardım etmek gerekir.

Angina (Boğaz İltihabı) ve Bütün Boğaz İltihaplarının Sebebi

Boğazda çok yoğun ateş olursa, başlangıçta kan alınır. Bir defada çok kan alınmaz. Özellikle eğer hasta kuvvetten düşmüşse, ondan onar saat arayla kan alınır. Bu 3 gün arayla tekrarlanır. Şüphesiz kan alma zaaf olduğunda yapılır. Ancak kan alma kuvvetten düşüp bayılana kadar devam etmez; gücün korunması gerekir. Bayılmaya fırsat verilmemelidir. Eğer hasta kuvvetten düşme gösteriyorsa, onda nefes alma zorluğu (solunum güçlüğü) görülür ve hasta güçten düşer. Özellikle, isteyerek veya zorunlu olarak az besin verildiğinde, bu durum ortaya çıkabilir ve hemen duruma müdahale edip engellemek gerekir. Bir başka şey de kan alma işleminin gerekli olduğunun belirlenmesidir. Bazen boğaz iltihabında şişin galibiyetinin sebebi göz önünde tutulmadır. Basur kanı ve menstrual kanın bilinen rahatsızlıklarıyla yanılıp, yanlış tedaviye yönelmemelidir. Burada olduğu gibi, venlerden kan alınmalıdır. [Bu uygulama] tutulmuş olan kısımlarda olması gerektiği şekilde kan çekilir; safenden kan alınması gibi ve koldan hacamat yapılması gibi. Eğer çok kan çıkarsa, bazen o sırada mevcut olan hastalık sakinleşir; bazen de besin maddesiyle onun (alınan kanın) geri verilmesi gerekir.

Aslında şüphesiz ki, eğer kan alınmasıyla onda müdafaa hali ihtimal dâhilindeyse, aynı zamanda bedende kuvvetin kalması için bu (kan alınmaması) daha önemlidir. Hasta maddenin kendisinden beşer gün beşer gün olmak üzere yaklaşık 20 gün için aşağıya indirilmesi (gönderilmesi) yeterli olur. Bu değerleri sınırlamak gerekir. Bundan hemen sonra, solunum kolaylaşır; rahatlar. Aynı zamanda hastaya gargaralar uygulanır. Eğer orada doluluk oluşmuşsa ve gargara yapılırsa, oradaki maddenin çekilmesinden korkulur. Muhtemelen gargara, tenkiye yapıldıktan sonra uygulanır.

Boğaz iltihabının (angina) bir başka grubu boğazda görülen değişimdir. Eğer hastalıkta inişe geçmesinden önce bozulma olursa, madde boğaza iner. Genellikle bilinir ki, o zaman başlangıçta oluşan hastalık boğaz iltihabıdır ve hastalık artar, inişe geçer ve sona erer. Onun grupları şöyledir: O iyileşme halindedir; zorluğu artar veya durur veya inişe geçer veya artarak devam eder. Kan alma zorunlu değildir. Söylediğimiz gibi, hastalık, iyileşmeye doğru gittiğinde kan alma kesilir.

Eğer boğaz iltihabı bütün bedenle ortak değilse, muhtemelen ancak boğaz kısmında fazlalık vardır ve korkutucu değildir. Kan almamak uygundur. Muhtemelen bedeninde hastalığı oluşturan sebeplerin çözülmesinden uzaklaşılır; ihtiyacı olandan ters tarafa doğru gider. Beslenmesi engellenir, çünkü beslenmesi kan yoluyla olur. Onun bedeninin kana ihtiyacı vardır. Şiş oluştuğunda bu güç harcanır. Şüphesiz o (şiş) kanı alıp tutar, sonra çözüp kabul eder ve kanı pişirerek olgunlaştırır.

Şüphesiz hastadan kan alınır, ancak onun buna tahammülü olmayabilir ve onun güçsüz kalmaması için beslenmesi gerekir, ancak beslenme sırasında hasta ağrı ve acı hisseder. Hastaya özellikle besleyici yiyecekler verilmelidir. O zaman hastanın yemek yemesi çok sıkıntılıdır. Bu durumda dilin altından kan alma ertelenmelidir. Her ne kadar günlük olsa da, kan alınmalıdır. Aynı zamanda zikri geçen kan alma işlemi dilin altından yapılmamalıdır. Ancak dilin altında olan damarda uzama olursa, o damardan kan almak da yararlıdır. Bazen de jugular ven dedikleri damardan kan almak gerekir. Bazen de dilin kendi damarlarından kan alınır ve ona hacamat uygulanır. Şüphesiz bu hacamat çok yararlıdır.

Boğaz iltihabı olan kişiden onda doluluk hissedilmezden önce, dördüncü günde kan almaya izin verilmelidir. Kuvvetli boğaz ağrı-

sında kan alma fevkalade yararlıdır. Ancak yüksek ateşe engel olmalı ve her durumda gevşek tutucularla, ateş durdurulmalıdır. Bu ilaçlar güçlü olmalıdır ve bu güçte yakılar da yararlıdır. Boğazın etrafının rutubetlendirilmesi için boynun kumaşla (sofla) sarılması gerekir. Özellikle koyun sofu yararlı olur. Bu yün bez zeytinyağı ve papatya yağı ile muamele etmelidir. Bu uygulama ağrıyı hafifletir. Bu durumda çekiciler uygulandığında hastaya yararlı olmaz. Yararlı olanlar boraks, hardal, kostus, kunduz yağı, kükürt gibi maddelerle, ekşi yararlı maddelerden merhemler yapılır. Aynı şekilde bal, Malaka fasulyesi nefte sokarak uygulanır.

Aynı zamanda boğaz iltihabında üç güne kadar ballı sirke veya ballı şarap verilmesi kısıtlanmamalıdır. Üç günden sonra bazı lezzetli içeceklerle arpa suyu verilmelidir. Sonra yumurta içi ilave edilir. Eğer şiş kolayca olgunlaşıyorsa mümkün olduğu kadar Rum (Anadolu) buğdayı içmek uygun olur. Daha sonra çözeltilerden verilir. Şiş büyük ve zorluysa boynun üzerine yarım ölçü olarak uygulanır veya azar azar delik genişletilir. Yiyecek boğazdan inerken her şeyi genişletir. Eğer kişi bundan kurtulursa, şişin büyümesi ortadan kalkmış demektir.

Ancak ateş solunumla düşerse, bu durumda zamanda yırtıp, kesip açmaya gerek olmaz. Oradan kan çıkar. O yerden kan alınmasından zarar gelmez. Aynı zamanda bunlardan sonra başın üstünden de kan alma yapılabilir. Bu işlemin boğazın alt kısmından çene üzere uygulanmasında sakınca yoktur. Çünkü bu maddeyi aksi tarafa çekerek onları nakleder. Aynı zamanda bazı kütleler ilkin meme altındadır. Bu oluşum orta yaş üzerinde görülür. Yine şüphe yoktur ki, Rum (Anadolu) buğdayı gibi maddelerin iplikçikleri nedeniyle boğaza uygulanır. Bazen eğer doluluk şiddetliyse, boynun üzerinde (gırtlakta) büyük bir kütle oluşturmaz; solunum fazla etkilenmez. Ancak nefes darlığı olduğunda, boynun üzerinde büyük bir kütle olursa, bu uygulama, uygun olmaz. Şüphesiz boğazın şişinin genişlemesi (büyümesi) yeterince sıkıştırarak solunumun kuvvetle yapılmasında yararlı olmaz. Ancak boğaz iltihabının başlangıçta tedavisi kasan ve büzen ilaçlarla yapılır. Özellikle demevi (kansal) olanlarda böyle tedavi yapılır.

Büzen ve kasan ilaçlardan başka, onun cevheri nazik olduğundan, bu cevhere büzen maddeler de yararlıdır. Bu durumda, denenmiş yararı bilinen basit ilaçların karıştırılmasıyla elde edilen büzen ilaçlar

kullanılır. Bazen başlangıçta, boğazda şiddetli ağrı olur ve o zaman kasıp büzen ilaçlar, ağrıyı teskin eder ve boğazı yumuşatır. Menekşe şerbeti, şeker kamışı, sıcak süt, keten tohumu (pamuk tohumu) öz suyu ve kaynamış şarap gibi ağrı dindiren ve yumuşatan nesneler karıştırılır. Bazen de bu maddeler oradaki oluşumların dökülmesini sağlar. Büzen maddelerin karıştırılıp uygulanmasına ihtiyaç vardır. Bazen de üstüne dökülen maddeler uygulanır, ancak çok dökülmez. Şişi de kuvvetli değildir. Onun gibi şiş tedavilerinde mazı ve nışadırla başlanıp, tedavi edilir. Şüphesiz o ilaçlar söz konusu hastalığı kuvvetle engeller ve oradaki zararlı maddeyi çözer.

Ancak boğaz iltihabı safravi ise, onun tedavisinde soğutucu ilaçlar büzen kasan ilaçlarla birlikte verilmelidir. Şüphesiz ona dışarıdan sürülen ilaçlar da verilir. Boğaz iltihabında bütün sıcak gargaralar ve yararlı burna üflenen ve buna çekilen ilaçlar verilir. Ballı sirke ve suyla yapılan gargara ve sirke ve suyla yapılan burna çekilen ilaçlar yararlıdır. Şüphesiz soğuk ya da sıcak çok yararı vardır. Boğazı dutla ve özellikle yabani dutla ovmak yararlıdır. Bu gargaralar ilkin verilir; daha sonra şeker veya bal verilir. Onun terkibini güçlendirmek için kurutucu sumak özsuyu, koruk suyu, yağmur suyu, gül suyuna ilave edilir. Şüphesiz onlar balla karıştırılıp tenkiye (boğazı temizlemek) içinde kullanılır.[586] Aynı zamanda ağızda çiğnenen hurma balla pişirilir veya üzüm yoğunlaştırılmış şekeri ile pişirilerek gargara yapılır. Bu daha güçlüdür. Taze ceviz suyu da çok yararlı ilaçlardandır.

Taze gül suyu, kabız yapan haşhaş ile karıştırılırsa, başlangıçta çok yararlı olur. Bitotu, sumak, kestane pişirilir veya gebere suyu, sumak suyu ve ceviz kabuğu suyu ile pişirilip, bitotu ve mercimek su içinde pişirilip verilirse çok yararlı olur. Ayva suyu cidden iyi bir kabız edici maddedir. Zaruri olduğunda hastanın boynuna doğal olarak Yemen şapı da uygulanır. Aynı zamanda hastanın boğazı için, gül tohumu, sumak, gül suyu ağırlıkları kâfurudan az miktarda alınıp, terkip, buruna üflemek suretiyle hastaya verilir. Safravi boğaz iltihabında yoğun soğuk karışım, onu büzmesi için uygulanır. İt üzümü suyu ve asma dalı suyundan yapılan terkip burna üflenerek verilir.

---

586 TM: takviye olunmaksızın sarfende zikrolunan gargara verilir. Bunun gibi gargarayı bal karıştırılıp tenkıye yapılır ve takviye için bal karıştırılmaz.

Bu safravi ve demevi boğaz iltihabında nişasta, tebeşir sumak, kitre zamkı ve kâfuru gibi ilaçlar alınıp, onlardan tek tek ilaç yapılır ve dilin altına konur. Ne zaman maddeler kesilirse, dokunun büzülüp kasılması gerektiğinde terkibe karadut ve safran karıştırılır. Çünkü karadutun kuvveti kabız yapma ve çözme özelliği nedeniyle, içerideki maddeleri parçalar. Safran da parçalayıp, boğazın üstüne pişirildikten sonra, top gibi uygulanır. Boğaz şişlerinin kanlanmaya meyli görüldüğünde, dutla birlikte boraks gibi bir karışım uygulanır. Eğer hastalık son bulmaya yakınsa veya yeni hâsıl olmuş olsa da, yine de teskin edici ve yumuşatıcı ilaçlar ve boraks verilir. İnek sütü içine filus (bir bitki), Çin tarçını, zift, dut konularak veya boyotu, bitotu özü, kaynamış şarapla veya lahana kökü balla veya kaynamış şarapla veya Arap balsamı ile üzüm suyu ile teskin edici ilaçlar çok yararlıdır veya içinde kuru üzüm pişirilmiş kökler, boyotu, incir, hurma, sarısakız, safran, tarçın, ballı sirke ile oluşan terkiple gargara yapılır veya ballı su haricen dc lapa şeklinde kullanılır (kol ve bacaklara uygulanır). Yine bir başka lapa, şahtere lapasıdır. Hastanın kulağına badem yağı damlatılması yararlıdır.

Eğer boğazdaki maddelerin pişmediğini görürsen ve şişin katılığını belirlersen, onun tedavisinde kükürtlü ilaçlar kullanman gerekir. Şişte pişme olursa sen onu gargara ile yumuşatıp akıtabilirsin. Hastaya içinde etkin maddeler bulunan sütle gargara yaptırılır. Bu gargara ile şiş yumuşar ve içindekini akıtılır. Eğer boğazda şiş görülüp iyileşme süresi uzarsa ve uzun süre akıp kaybolmazsa, ona kuvvetli ilaçlar verilmesinde beis yoktur. Mutedil ilaçlar akıtabilen ilaçlarla değiştirilir; incir, hurma, pişmiş mercimek, mersin, meyan kökü ve mercanköşk alınır ve sonra yavaş yavaş güçlendirilir. Karadut usaresi boraksla, sarısakız bitkisiyle ve kitreyle karıştırılır ve mercan köşk tohumu keçi sütü içinde yağlarla karıştırılır. Hastaya bal ve sirkeyle verilir. Burada onun yerine gül tohumu da verilir. Aynı zamanda ballı su içinde pişirilmiş yarpuz ve mercanköşk veya dereotu, nane, yabani kimyon ve susam kökü pişirilip, hepsi birlikte veya ayrı ayrı hastaya verilir. Bu durumda özellikle deniz kustusunun çok yararı vardır.

Aslında bir başka terkip, boraks, boy otu, sarısakız, biber, kunduzhayası, kırlangıç pisliği, horoz pisliği ile hazırlanır. Dut şurubu ile gargara yapılır ve muhtemelen nışadır, nezle otu, üzerlik, hardal ve

turp suyu, ballı sirkeyle muamele edilir. Bunlardan burundan çekilen ilaçlar yapılır.[587] Nışadır buharı da burundan çekilir. Eğer hastalık son bulursa, hastaya şarap, hamam ve burundan çekilen buhar şeklinde ilaçlar alması önerilir.

Hastalığı Sonlandırmada Yararlı İlaçlar: Süsen kökü, boyotu yarım kısım alınarak, lahana usaresi ile veyahut üzüm şekerinden hap yapılır. Ama balgami boğaz iltihabının ilacı budur: Yalancı zarflı kıvrık yarı kuru hurma alınıp üzeri bir örtü ile örtülerek şikâyet olan yere bağlanır. Onun rutubeti kaybolur. Hastalıktan kurtulmak için, boyotu, tarçınla uygulanır veya kokainle uygulanır; müshil ilaçları ve benzerleriyle birlikte kullanılır. Cidden kuvvetli lavman yapılır. Ancak sevdavi olanların tedavisinde yararlı olan üzerlikle gargara yapmak faydalıdır ve içerdeki ve dışarıdaki pislik atılır.

Her zaman boğaz iltihabına yararlı ve uygun olan ilaçlardan biri de beyaz köpek pisliğidir. Köpek acıkınca çok yemek yer, öyle ki beyaz pislik kusar. O biraz pis kokulu pis bir şeydir. Aynı şekilde insan pisliği de kullanılır. Özellikle çocuk pisliği kullanılır. Onun hazmedebileceği miktarı bir araya getirilip toplanır. Daha iyisi ondan alınan bir parça kurutularak ekmek ve az miktarda Mısır fasulyesi acı bakla ile bir araya getirilir ve hastaya verilir. Onun üzerine eski şarap içilir. Daha sonra ona geri dönülür. Ondan alınan şey bir parça kurutulur. Zira onun kötü ve pis bir kokusu vardır. Eğer o insan söz konusu ekmeğin yanı sıra, başka bir şeyi de canı çekerse ona en uygun yiyecek dengeli keymustur. Onun için dengeli yiyecek tavuk eti ve keklik eti ve de keçi etidir. Şüphesiz besinlerin sindirimi iyi olduğunda, dışarıya attığı fazlalığın kokusu daha azdır.

Bu boğaz iltihabının tedavisinde bilhassa yararlı olan ilaçlardan bir terkiptir: Kırlangıç kuşu ilkin kurban edilir ve kanı yanlara (boğazın) akıtılır. Sonra üzerine tuz saçılır ve toprak kap içine hayvanın başı konur ve toprak kabın ağzı çamurla mühürlenerek fırın içine konur. Yanana kadar orada bırakmak uygun olur. Aynı şekilde yanmış kırlangıç pisliği de çok yararlıdır.

---

587 TM: ve kezalik sekincebin ve bezr-i ficl bu mezkurlardan nufuhat ittihaz olunup istimal olunur.

Şüphesiz boğaz iltihabı olana, balla tuz, sirke, zeytinyağı da yararlıdır. Aynı zamanda küçük dil şişlerinde de yararlıdır. Balla boğa safrası ve kaplumbağa safrası ve bakır çiçeği ve de tuzlanmış balık başları, özellikle küçük dil şişi için iyi gelir. Aynı zamanında ballı sirkeyle gargara yapılır. O turp tohumu içinde pişirilerek verilir. Eustachi borusu şişleri için zaç ve demir oksit karışımı iyi gelir. Terkip halindeki ilaçlardan safran, sarısakız ve duttan oluşan terkip şeklindeki ilaç ve kırlangıç ilaçları ve üzerlik ilaçları, taze ceviz kabuğu ilacı, kalp ilaçları ve bu özelliklere sahip ilaçlar bu hastalıklarda yararlıdır. Toprak kapta yanmış beyaz köpek pisliği veya yanmamış olandan 1 ukiye, sivri biber 2 dirhem, yanmış mazı ve nar kabuğu, domuz kılı veya keçisakalı veya sırtlan başı (?); her birinden birer ukiye alınır. Kostus ve sarısakız; her birinden yarım ukiye hastanın burnuna üflenir veya balla macun yapılıp yalanır. Aynı zamanda boğaz iltihabında başka zaman ve şiddetli olduğunda çocuk pisliği ile acı baklanın muamele edilmesinden elde edilen terkip ve köpek pisliği ve kırlangıçtan yapılan ilaçlarla nışadırdan yapılan ilaç her gün tekrar tekrar verilir.

Bazen boğaz iltihabı dilde şiş yapar. Bazen onun tedavisine de gerek vardır. Dil şişlerinde biz bundan önce boğaz iltihapları için söylediğimize döneriz. Onlar, buraya ait olan cevabımız olacaktır. Dilin şişi için kan alındıktan sonra, hastaya maddeleri aşağı çeken ilaçlar ve müshiller verilmelidir. Çünkü müshiller mide ağzında, yemek borusunda ve boğazda olan hıltları aşağı çeker ve müshil alındıktan sonra, üzerine kötü soğutucular verilir. Bu sarıyoncadır. O özel bir mizaca sahip olup bu hastalıkta yararlıdır. Sonra eğer bu hastalıkta belli ince nazik fonksiyonların da çözülmesi gerekirse onları da çözer. Ancak boyun omurlarındaki iltihaplanmanın tedavisini, omurun tersi tarafına uygulamak yararlıdır. Bu sebepledir ki orada eşiyle arkasına kadar seyreden sinir yolunun belirlenmesinde dikkatli davranmak gerekir. Bazen omurlar geri döner. Burada omurları sıkıştırmalıdır, ancak tedbirli davranmak gerekir. Şüphesiz bu parmakla veya aletle yapılır. Bazen de bu uygulama ile iltihaplı boğaz rahatlar. Onun aleti at gemi gibi bir şeydir. Boğaza bu aleti sokup boğazdaki iltihabın atılması sağlanır. Ancak şişlerde sıkıştırmanın cidden zararı olur.

Eğer boğaz iltihapları çok şiddetliyse, ilaçlarla sonuç alınması zordur. Eğer zorlu bir boğaz iltihap ise hastalık geri dönebilir. Burada tedbir budur: bronşlar ayrılır. Bu ayrılma soluk borusunun kıkırdak halkalardaki bağların ayrılmasıdır. Bu bağlar bronşlardaki halkalardan gırtlaklardaki halkalara ulaşır. Bu halkalarla solunum oluşur. Burada alınacak tedbir serbest olan halkalar dikilerek birleştirilir; ilaç verilmez. Burada tedavi şöyledir: boğazında iltihap olan hastanın başı arkaya uzatılır; boyun derisi alınıp açılır (kesilir). Daha da iyisi budur ki deri kanca ile çekilip bronşlar üzerinden halkalar arası açılıp, o kısımdaki boğaz derisi kesilip, açılır. Sonra o kısma kurutma özelliği olan sarı toz üzerine dökülür. Sonra açılan kısım birleştirilerek dikilip o kısım kapatılır. Eğer kıkırdak ve zarlar uygun değilse, o zaman bu şekilde kesilmesi uygun olmaz. Katı, yoğun şiş olduğu zannedilir. O takdirde kesme yapılmaz.

Eğer boğazda iltihaplanma varsa hasta bu nedenle bayılmışsa, bu durum katılma ile sonlanır. Ona soğuk kuvvetli bir şeyle çarpılır ve dilaltı damarından kan alınır. Şartlı veya şartsız olarak çene altına ağırlık konur. Eğer o bayılma ve katılmanın sebebi damarlardaki sıvıysa ve atılması gerekiyorsa, rutubet azaltılır, sonra sıvı hızla buharlaştırılır. Hastalık iyileşsin diye, hatta hasta uyansın diye ve şiddetli boğaz iltihabından kurtulabilmesi için kan alma ve lavman yapmak gerekir. Birkaç gün nohut unundan sütle yapılan veya et suyu ile hazırlanan ve içine söz konusu unu elenip yumurta sarısı ile hazırlanan terkip verilir. Bilinmelidir ki, boğazında ağrı olan kişinin hangi ağrı olursa olsun konuşmaması gerekir.

Dokuzuncu Kısım
Bademcik ve Küçük Dil Hastalığı

Bu iki organa[588] 2 bezsi ette nezle arız olur; o nezle organları şişirir. Hatta şiş nefesi engeller ve şişten dolayı küçük dili gevşetir. Onun tedavisi kasan, büzen ve kurutan ilaçlarla olur. Gerek nezlesi sıcak, gerekse soğuk olsun, ikisinde de çeken ve kurutan ilaçlar yararlı olur.

---

588 TM: yani beyin el-avam belig küçük dil dedikleri organ ve lahmiyet ile karında olan bezler gibi nati ve mur hukuc

Bazen küçük dili kesmek gerekir. Bu şişlerin ilaçları boğaz iltihabı ilaçlarına yakın ilaçlardır. Başlangıçta sürülerek uygulanan ilaçlar, küçük dille boğaz iltihabında ortaktır. Titremeyle aynı tedavi yapılır. Burada kullanılan ilaçlar burna çekilerek uygulanır. Çünkü bazen küçük dilde şiş görülmez; bazen boyunda görülür. Az da olsa kemiklerde de iltihap olabilir. Bu durumda yakıcı ilaçlar verilmelidir. Şiddetli soğuk almış kişiyi kurtaracak ilaçlar boğaz iltihapları ilaçlarıdır. İt üzümü suyu gibi ve gül suyu ve yaprağının suyu gibi sıvılar kullanılır. Onlar etki olarak güçlüdür.

Bu kısımdaki kuvvetli ilaçlardan biri de Arap zamkı, kitre, geven ve çıyan otu (benekli eğrelti otu) haricen sürülerek kullanılır. Aynı zamanda gül suyu 2 kısım, Yemen şapı bir kısım alınır. Bunlar ısıtılarak toz haline getirilip başı kesilmiş geniş saplı bir kaşıkla verilir. Zeytinyağı, safran ve kâfuru da bu terkibe ilave edilir ve sürülerek dışarıdan uygulanır. Yine bu hastalıkta mazı pişirilip sirke ile karıştırılıp başa sürülür. Yine ekşi nar suyu bütün bu maddelerle birlikte verilir. Kantaşı, yakıcı kurumuş *ahratus* denen taş ve Afrika taşı, tebeşir, mühür çamuru ve Ermeni kili ile koruk özsuyu, Mısır dikeni meyvesi, Yemen şapı, gül tohumu; bunlar alınır ve dereotu saplarıyla pişirilip buhar elde edilir. Bu pişmiş terkip çok iyi bir merhemdir. Haricen uygulanan bir ilaçtır. Tatlı nar suyu onunla birlikte kabuğunun unu ve 1/6 kısım balla güçlendirilir ve yoğunlaştırılır. Bu iyi bir haricen uygulanan ilaçtır.

Kabız edip büzen ilaçlarla gargara yapmak gerekir. Sıcak su ile gargara yapmaya gereksinim vardır. Çünkü sıcak su ile gargara yapmak ağzın büzülmesine engel olur; ağzı gevşetir ve onunla gargara yapmakla ağız yumuşar. Katılıp büzen maddeler alındığında ağızda sertlik oluşmasını engeller. Şüphesiz onda katılma, büzülme olsa veya sertlik oluşsa veya kasılma olsa ona tükürük, zamk ve kitre, nişasta, et zamkı, hatmi tohumu, arpa ve buğday suyu veya çöl dikeni dallarının suyu 5 ölçü balla muamele edilerek veya aynı miktarda zeytinyağı veya gül, sumak ve 6 ölçü balla terkip yapılır ve kıvam bulana kadar pişirilip, hastaya verilir. Dışarıdan verilen kurutucu ve kabız yapan ilaçlardan mazı, Yemen şapı ve tuz karıştırılıp, hepsinin üstüne uygulanır; çok

yararlıdır.[589] Sevdavi olan şişte mazı bir kısım, kırmızı zaç, sumaktan üçer kısım ve yine 3 kısım kavrulmuş tuz alınıp hastaya verilir.

Bu Durumda Çok İyi Bir İlaç: Yemen şapı 3 kısım, gül tohumu 2 kısım ve 1 kısım kostus. Bu ilaçlarla lapa yapılır. Küçük dil kaldırılarak o ilaç oraya sürülür.

Sürülerek Uygulanan İyi Bir İlaç: Nar kabuğu suyu alınıp 5 ölçü bal ile kıvama getirilip, uygulanır. Aynı zamanda şap 1 kısım, nışadır bir buçuk kısım, çiğ mazı 1/3 kısım; bunlar terkip halinde hastaya verilir. Ne zaman bu şişler son bulmaya yakın olsa veya onların son zamanı olsa, hastaya sarısakız, Hint selvisi ve benzeri ilaçlar verilir. Mersin, özellikle bataklık sazı 2 tür pelesenk ve yosun (ağaç üstünde yetişen). Bu zikredilenlerden ve onların sularından haricen sürülen ilaç yapılır. Özellikle onların sularıyla gargara yapılsa yararlı olur. Süsen kökü, gül tohumu ile bal karıştırılıp, içine badem yağı konularak ne zaman kulağa damlatılsa, yararlı olur. Eğer bademcikler toplanmış veya kıvrılmış ya da dönmüşse boğaz iltihabı kısmında zikredilen zamklar haricen uygulanır. Eğer ağrı devam edecek olursa, ishal geri döner ve tedavi şöyle tamamlanır: kuvvetli çözücüler hastaya verilir. Örneğin eşek hıyarı, gebere, kantaron, kırmızı boraks balla karıştırılır veya tek başına verilir. Eğer bu safhada inceltici alınırsa orada yoğunlaşma ve ağırlaşma olur ve ilaç kesilir. Bu terkiple hastalığı atmak mümkündür: Nışadırla ilaç inceltilir ve at gemi şeklindeki bir kaşıkla küçük dil kaldırılır, ancak eğer onu kökü gevşekse, kesmek gerekmez. Şüphesiz onda büyük tehlike vardır. Gargara yapmak kurutucudur ve şişler ve yaralar sürülen ilaçlarla kurutulur ve temizlenir. Mercimek, gül suyu beşer ölçü, boynuzlu haşhaş, safran, kostus birer kısım olarak alınır; suda pişirilir. Zamklardan da alınır ve dut özsuyundan yarım ölçü alınıp ¼ ölçü balla karıştırılır ve bu terkiple gargara yapılır.

Onuncu Kısım
Küçük Dilin Düşmesi

Ateşli hastalıklarda küçük dil düşer. Şüphesiz ateşli hastalık olmasa da küçük dil düşebilir. Küçük dil düşmesi onun aşağıya doğru uza-

589 TM:Diğer tedavilerden daha öncelikli ve daha faydalıdır.

ması hatta yerine geri dönememesidir. Bazen hatta onun itilmesiyle, yutma ancak mümkün olabilir.[590]

Tedavi: Eğer orada sıcaklık, kırmızılık olursa sen hastadan kan alma uyguladıktan sonra, daha önceki kısımlarda zikrolunan gargaralarla sirke ve gül suyu ile gargara yapmasını önerirsin. Sonra düşen dil gül ve gül suyu, sandali kâfuru ve dut şurubu vererek, muamele edersin. Özellikle at gemi gibi aletle muamele ederek mümkün olduğu kadar doğal haline dönmesini sağlarsın. Eğer o yerde sıcaklık (ateş) ve kırmızılık yoksa ballı sirke, hardal ve acı bitkilerle hastaya gargara yaptırılır. Zikrolunan aletle inen et (küçük dil) kaldırılır. Ayrıca küçük dili kaldırma işlemi pişmiş mazı ile yapılır. Küçük dili kaldıran ilaçların en güçlüsü yukarı tarafındaki kasları kasıp büzen ilaçlarla veya çeken uzatan terkiplerle olur. Bu terkiplerle küçük dili yukarı ve dışa çekmekle bu hastalık tedavi edilir. Bazen dut şurubu, ceviz ve benzerlerini parmaklara sürüp düşen dili çekerek veya ihtiyaç duyulan maddeleri birbirine karıştırılarak yapılan ilaçlarla olur. Onlar dut şurubu, ceviz ve benzerleridir.

Burada Kullanılacak Yararlı İlaçlar: Gül suyu, şap ve kâfurudur.

İyi Kaldıran İlaçlar: Sirkeyle nışadır ve de mazı ve nışadırdır. Sirke daha hafif etkilidir. Ancak burada, küçük dilin etrafında şiş ve doluluk yoksa bu terkip kullanılır. Ne zaman küçük dil kaldırılıp doğal haline döndürülürse, o zaman sirkeyle bir defa daha gargara yaptırılır. Bu da denenmiştir: Gül tohumu, yarım ratl, yemlik otu suyu 3 ukiye. Bunlar bal içinde veya pişirilip kullanılır. Bu pişmiş terkip çocuk için çok güçlü ilaçlardandır. Bazen mazı pişirilip sirke ile verilir. Küçük dil yukarı kalkar. Özellikle bu ilaç çocuğun bıngıldağı üzerine konursa çok yararlı olur.

On Birinci Kısım
Küçük Dil ve Bademciklerin Kesilmesi Konusunda Birkaç Söz

Küçük dil ve onun kaybolması dikkatle gözlenmelidir. Özellikle onun alt kısmına ve etrafındaki yoğunluğu ve öncelikli olarak irin

---

590 TM: Bilke esfele nazil olup birde mahallinle varmaz ve ete belig ve azdiraht murad olundukta o et sakıt mani olur. Barmak ile de tilmedikce boğazdan o lokma geçmez.

gibi nemlilik içerip içermediğine dikkat etmelidir. O zaman demirle veya yakıcı keskin ilaçlarla onu kesmelidir. Burada kesme işleminden önce, hafif incitmeyen ilaçlar verilmeli ve bedende olan başka doluluklar varsa giderilmelidir. Çünkü doluluk varken, küçük dili kesmek doğru olmaz. Eğer küçük dil düşüp, fare gibi dilin üzerine bindiyse doluluk yoktur. O küçük dilin rengi kırmızı ve siyah değilse o biraz kesilir; ciddi bir kesik yapılmaz. Küçük dilin kesilmesinin sebebi aşağıya doğu eğimidir ve o eğim kesilir. Gaye, küçük dilin dönmesini, rahat hareket etmesini ve böylece aşağıya akışı sağlamaktır. O kesilirse kanama olur ve bu kan akışı devam eder, bundan dolayı dili tamamen kesmek doğru değildir. Çünkü eğer dil çeneye yakın yerden kesilirse kanı kesmek mümkün olmaz. Ayrıca küçük dilden de hiçbir şey kesmemek en doğrusudur. O olduğu gibi bırakılır. Ancak doğal olan fazlasını kesmektir.

Kırmızı olan küçük dili kesmek ciddi bir iş olup, bazen kanı durdurmak mümkün olmaz. Bazen onu kesen ilaçlar kullanılır. Şeytantersi ve şap düşen dili kaldırmak için kullanılır. Şüphesiz bu ilaçlar onu keser ve düşürür. Şeytantersi ve zaçla küçük dile dağlama yapılsa dil düşer. Küçük dili kaldıran ilaçlardan şeytantersi ile zaçla küçük dile dağlama yapılır. Bu ilaçlar dağlama yapılacak aletin ucuna az miktarda sürülüp küçük dile uygulanır; birkaç saat sonra işlem tekrarlanır ve tekrarlanarak tedaviye devam edilir. Küçük dil kararıp düşene kadar, çoğunlukla güçlü ilaçlarla muamele edilir ve küçük dil üçüncüde düşer. Tedavi olan kişinin ağzı açık olup, hatta tükürüğü ağzından dışarı akar; ağzına hapsolup kalmaz.

Ancak bademciklerde (tonsiller) [şiş olduğunda] at gemi gibi bir iplikle onunla bademcikler askıya alınıp dışarı çekilir. Ancak oradaki örtü veya zarların çekilmesinden mümkün olduğunca kaçınılmalıdır. O bademciklerin her biri döndürülerek kökünden kesilir. Eğer onlar doğal yapısından sapmış ve yatmışsa, bademciklerin ilkin biri ve sonra diğeri kesilir. Sonra küçük dil ve onun etrafında zikredilen şartlar gözlenir. Eğer onlar kesildikten sonra kan akışı durmuşsa, onlar iyi durumdadır. Hatta biraz kanamaya izin verilebilir. O kişi yüzü yukarı gelecek şekilde uzanır. Daha sonra soğutulmuş sirke ile ağzı çalkalanır; hasta kusar v öksürür ve içini temizlemek için (iç organlarını

temizlemek için) tenkiye yapılır ve daha sonra kanı kesmek için demir oksit ve şap ve de zaçtan meydana gelir; bu terkibe darı ve mersin yaprağı pişirilerek ilave edilip, hastaya bu terkiple gargara yaptırılır.

On İkinci Kısım
Bademciklerin Kesilmesinin Yarattığı Sıkıntılar Hakkında Açıklama

Bu organlar zarar gördüğünde ses de zarar görür. İkinci olarak, dışarıdan gelecek sıcak ve soğuktan dolayı akciğerler zarar görür ve bu sıcaklık ve soğukluk öksürüğe sebep olur. Akciğerler dayanıklı değildir; soğuğa ve sıcağa tahammülü yoktur. Aynı zamanda bademciklerin kesilmesi toz ve rüzgârın doğrudan içeriye girmesine sebep olur ve akciğerleri etkiler. Bademciklerin olmaması mideyi de kötü etkiler; sıkça midede kötü mizaçlar oluşur. Hatta kişi kötü mizaçlı mide yüzünden hava soğuk veya çok sıcak olmasına rağmen mutedil olarak algılar. Çoğu kişi göğüs ve akciğerlerinde güçlü bir soğuğun hâkim olduğunu hisseder ve hatta dayanamayıp ölürler. Şüphesiz tutulamayan, zapt edilemeyen kan boşalır; kişi harap olur ve ölür.

Küçük Dil ve Bademciklerin Kesilmesinden Oluşan Kanamanın Tedavisi

[Bu durumda] göğüs ve boyun üzerine hacimli bir şey koymak gerekir ve ortak olan aşağıdaki damarlardan (koltuk atı damarı?) kan alınmalıdır. Ancak kanın akmasına engel olan basit ilaçlar ve sürülerek uygulanan ilaçlar kullanılır. Bunlardan sürülerek uygulanan ilaçlar zaç gibileri veya toz şeklinde olanlar kanı dindirmek için kullanılır. Aynı zamanda kar gibi soğutucu etkisiyle soğutanlar ve damarları kasan ilaçlar kullanılır. Örneğin koruk suyu ve üzüm asması suyu, ravent, it üzümü, ekşi ayva suyu ve bu kısımda zikredilmiş denenmiş ilaçlar gibi. Bu kısımda herkesin bildiği çözücü ilaçlardan *heducanis* diye bilinen ilaç hastaya verilmelidir. Eğer özelikle kehribar hapları ve mühür toprağı ile alınırsa iyi olur. Muhtemelen sıcak şeyler verilen ilaçların fonksiyonunu iptal eder.

ONUNCU FEN
GÖĞÜS VE AKCİĞER HASTALIKLARI
(5 Makaleden meydana gelmiştir.)

BİRİNCİ MAKALE
Sesler ve Solunum

Birinci Kısım
Boğazın (Larynx) ve Bronşların Anatomisi ve Akciğerin Anatomisi

[591]Trachea (soluk borusu) birçok halka şeklinde kıkırdaktan meydana gelmiştir. Ancak onların arkasında olan yiyeceğin girdiği yerle ilgisi yoktur. Yemeğin geçtiği yer yemek borusudur (oesophagus). Soluk borusunun (trachea) ona yakın yerde olan halkaları yarım daire şeklindedir. Yemek borusu üstü örtülü şeklinde bir yapıya sahip olup kıkırdak içermez, ancak aşağıya doğru kıkırdaksı bir yapı kazanır. Soluk borusu ve bronşların içi aşağıya doğru gittikçe sertleşir ve daha kuru bir yapı kazanır. Aynı zamanda soluk borusu görünüşte baş tarafında üst tarafından ağız ve gırtlağa bağlıdır ve aşağı kısmı ikiye ayrılır. Sonra her bir kol birçok kollara ayrılır. O küçük kolların her biri akciğerler içinde dağılır. Onlar arter ve venlerin son bulduğu ağızlarda sonlanır.

Bronşlar kıkırdak halkalardan yaratılmıştır. İçlerinde zikredilen hava dolaşır. Aşağıya doğru indikçe akciğer içinde nispeten sert bir yapı kazanırlar. Soluk borusundaki kıkırdakların sertliği sesin oluşmasına sebep olur veya sesin oluşmasına yardımı olur. Bronş-

591 TM Boğazın boşluğu 2 tabakaya ayrılmıştır. Birisi üstte diğeri alttadır. Üstte olan boşluktan akciğere hava gelir ve onu çevreleyen organlara soluk borusu denir ve alttaki boruya yemek borusu denir. Mideye yiyecek ve içecek onula taşınır. Soluk alındığında ikisi arasında olan örtüye gelip soluk borusunun yolu açılır ve yemek borusu tariki mesdud ve ne zaman taam ve şarap tenavül olunsa yemek borusu açılıp kasaba-i rie yolu kapanır. İza arafet haza sahib-i Kanun ilkin kasaba-i teşrihine şuru' edipder ki harezat misalinde biraz uzariften müelliftir. O uzarifin kimisi dair seine (seime?) heyetine olur ve kimisi daire-i teme (tam daire) olmayıp kavs-i daire heyetinde olur [nısf-ı daire karib olur].

lar zarlarla bağlanmış birçok kıkırdaktan meydana gelmiştir. Bir şey koklandığında veya nefes alındığında, bronşlar hava ile dolar. Eğer onların alt kısmında bir sıkıntı olsa veya vurma gibi bir ters bir durum olsa üst tarafta sıkıntı yaratmaz. Aşağıdaki rahatsızlık üst tarafa geçmez. Ancak kıkırdakların sayısı olması gerekenden eksikse bunun bir yararı yoktur. O kıkırdakların kenarlara doğru genişleyen, düzgün olmayan şekilleri vardır. Bundan dolayı onlara bir zarar geldiğinde, onlardan başkalarına geçmez; başkalarına zarar vermez. Onlar tek tek örtülmüştür ve sağlamdır. Ancak kıkırdaklar yarım daire şeklinde olup, böylece yemek borusuna zarar vermezler. Yemek yendiğinde, yiyecekler yemek borusundan aşağıdaki boşluğa (mide) rahatlıkla aksın diye [soluk borusu] böyle bir yapıya sahiptir. Çünkü gerektiğinde yemek borusu kolayca genişler ve yiyecekler rahatça onun içine nüfuz edip hareket eder. Bu sırada solunum durmaz; yemek borusunun şişmesi, genişlemesi solunumu durdurmaz.

Bu durumda soluk borusunun boşluğu (kıkırdak olmayan kısmı) yukarıdan yemek borusuna dayanır ve yemek sırasında, yiyecek doğrudan ve kolayca yemek borusu içine gider. Yemek borusunun şişkin kısmı soluk borusunun baş kısmına uyum gösterir. Yemek borusunun başlangıcı (yutak) soluk borusunun üzerindedir. Bu kısımlar boğazdaki arytenoid kıkırdaklara binerek yapıya uyar. Aynı zamanda hyoid kemiği ve kıkırdaklar soluk borusunun başlangıcı üzerine kapanır.[592] Ne zaman kusma ve şişlerden biri görülse soluk borusunun ağzı ilkin kapanır. Eğer kusma ve şiş olursa ağız yolu orada solunum olmasına imkân vermez. Küçük dil denen kısım (yapı) soluk borusunun genişlediği yere, yani gırtlağa baskı yapıp, kusma ve yemek yeme sırasında onu kapatır.

Burası dar olarak başlayıp (soluk borusu) küçük dile doğru genişler

---

592 TM:Bu 2 sebep aralarında mübayeet ve müzayede olmağa teneffüs ile izdiradın içtimağı mümkü olmaz ve efes yolu olan kasaba-i rie taam ve şarap (içecek) mecrası olan yemek borusu üzerinde yaratılmıştır. Onun için ki aks üzre olup, meri kasaba-i rienin (trake?) olsa yemek borusundan geçip yiyecek ve içecek soluk borusuna nüfuz ve akciğere iza eder ve soluk borusu üst tarafta olmakla akciğere meun el-gaile olur ve soluk borusunun intibakı ve kapanması Birinci Kitapta hancere kıkırdaklarını anatomi kısmında ayrıntılı olarak açıklandığı üzre mükebbi

ve ses orada hapsedilmiş basınçtan oluşur. O kısmın yapısı küçük dilin onu kapatmasına uygun şekildedir; onun hareketlerine göre genişler ve açılır. Böylece ses meydana gelir. Ancak soluk borusunun bağlı olduğu örtü serttir; katıdır ve aşağıya doğru indikçe sertliği artar. Böylece kalpten gelen duman, buhar ve kandan etkilenmez ve sesin yükselmesinden rahatsız olmaz. Bronşlar ilkin 2 dala ayrılır. Onlar venlerin yanında seyrederler. Ancak ağızları dardır. Onların ölçüleri dalların sayısı arttıkça küçülür. Bu ağızlardan hava hafifçe kalbe giden arterlere nüfuz eder. O bronşçuklara besin götüren venlere hava nüfuz etmez. Eğer nüfuz edecek olursa soluktan kan gelir.

Ancak gırtlak (hançere) ses oluşturur. Nefes orada tutulup; orada küçük dile benzer bir oluşum vardır (epiglottis?) Biz onu burada zikrediyoruz. Gırtlağın karşısında çıkıntı gibi bir et vardır. O küçük dilin başını güçlendirir ve ses bu etsi fazlalıkla tam bir şekilde oluşur. Gırtlakla birlikte yemek borusu da sesin güçlenmesinde yardımcı olur.

Ne zaman yenen besin dolayısıyla yemek borusunun genişlemesi gerekse yemek borusu lokmayı çekmek için, aşağıya meyleder ve yemek borusunun üst kısmı ile gırtlağa uyumlu olur ve üst tarafına ulaşır. Gırtlak kıkırdaklarının bazısı hızla arkaya intibak eder ve kasları ve zarları uzar. Eğer yemek borusu yenen yiyecekle tahrik olursa uyarılırsa soluk borusunun ağzı ve gırtlak yukarıdan çeneyle aynı hizaya gelip yapışır ve soluk borusuna herhangi bir şeyin girmesi mümkün olmaz. Sadece yiyecekler yemek borusuna geçebilir. Yemek borusunun bu hareketinden soluk borusu uyarılıp (rahatsız olup), gırtlak tamamen kapanmadan yiyecek yemek borusuna geçemez. Eğer herhangi bir şekilde yiyecek soluk borusuna kaçarsa doğa öksürükle onu dışarı atar. Biz *Birinci Kitap*'ta boyundaki bütün kıkırdak ve gırtlağın anatomisini anlattık.[593]

Ancak akciğerin anatomisi birkaç çeşit kısımdan oluşur. Birinci kısım bronşların dallarından oluşur ve ikincisi arteryel venin dalları ve üçüncüsü venöz arterin kıl gibi damarlarından oluşur ve bu kısımları toplayan etli kısım dördüncü kısımdır. O et havayı ve besini içe-

---

593 TM: yani der ki ve tersi kıkırdakla la ismi lehu demekle maruf (bilinen) kıkırdağın keyfiyete tekibi ve üzerlerinde olan mükebbi gudrufunun onlara olan keyfiyeti ittisali ve kasabanın ağzının ve hancerenin inzimamı ve infitalu ne vechile olduğu ayrıntılı olarak açıklandı.

ren damarları ihtiva eder. Onun birçok delikleri vardır ve kendi rengi beyaza meyillidir. Özellikle yaradılışı tamamlanmış hayvanların akciğerleri tamdır. Akciğerin içinde hava vardır. Çünkü onun içindeki hava ondaki deliklere nüfuz eder ve onu temizleyerek çok yararlı hale gelir; karaciğerin besinleri pişirmesi gibi. Akciğerde 2 kısmı vardır. Bir kısmı göğsün sağ tarafında diğeri sol tarafındadır. Soldaki 2 sağdaki 3 kısımdan meydana gelmiştir.

Genel olarak akciğerin yararı havayı paylaştırıp dağıtmaktır. Bu paylaştırmanın yararı gerekli olan havanın kalbe yollanmasıdır. Nabız için kalbin ona ihtiyacı vardır. Aynı zamanda hayvan suya daldığında onu ayarlar (hazırlar). Aynı zamanda alınan havaya bağlı olarak ses uzun soluklu olması halinde, solunum engellendiğinde, burundan çekilen havanın durumu, burundan çekilen havanın bozuk olması, kötü kokular sebebiyle veya havaya bağlı başka bir sebeple, mide akciğerlerdeki havanın gitmesini sağlayarak kalbi ferahlatır. Ayrıca bu havayı akciğer kalbe gönderip kalbin sıcaklığını (ısısını) ferahlatır ve onu sakinleştirir. Ayrıca o havanın bir yararı da, kalpte oluşan ruh cevherinin kısımlarının biri de hava olduğu için, burundan çekilen hava ile takviye edilmesini sağlar. Bazıları ruhu oluşturan cevherin sadece hava olduğunu zannettiler. Hâlbuki hava onun sadece bir kısmıdır. Ancak giriş deliği genişçedir ve vücudu besler. Akciğer yoluyla kalbe ulaşan hava ruhları oluşturur anlayışı sadece bir tahmindir.[594] Ruh mürekkep yapıdadır; basit değildir. Ancak yararı fazlalığı harekete geçirip kötü havayı ruhtan çıkarmaktır. O atılan hava duman nevindendir ve akciğere girmiştir. Akciğerdeki bu pis havayı dışarı atar ve soğuk havanın girmesini sağlar. Burada burunla çekilen hava (soğuk hava) akciğerlerde yararlı havaya dönüşür. Ruhun değişiminde de onun herhangi bir yararı olmaz.

Ancak damarlar (venler) ve bronşlar akciğer içinde dallanır. Şüphesiz ki bronşlar ve arteryel ven solunum fiilinin tamamlanmasına yar-

[594] TM: Havai muaddin ruha kıyası sunun gıda-i bedene kıyası üzre olur. Yalnız sudan gıda hasıl olmadığı gibi yalnız havadan ervah hadis olmaz. Bunlardan her birisiye cüzü gazi olur veyahut menfez mübderek olur. Ama su [bedenin] besinini menfez ve nübderek olur ve hava ervahın gıdasını karaciğerden kalbe varid olan latif ihlattan hadis olur. Ihlatın her birisi dört hıltan mürekkeptir. Bazen zan eylediği gibi basit değildir.

dım eder. Arteryel ven ve venöz arter kalp tarafından çektikleri pişmiş kanla akciğerleri beslerler. Ancak onların akciğer içinde dallanmasıyla bu mümkün olur. Akciğerin eti bu dalların aralarını doldurur. Aksi takdirde burundan çekilip akciğere kadar gelen hava akciğerler içinde dağıtılamaz ve ona nüfuz edemez. Akciğerlerde bronşların dallanmasıyla hava akciğerlere nüfuz eder. Buradaki gevşeklikte yayılma, çoğalma vardır. Ancak hava her ne kadar bronşlarla geliyorsa da onların içine nüfuz etmez; akciğerlerde dağılır. Buradaki dağılım onların birçok dallarla dallanmasına bağlıdır. Aynı şekilde görülür ki, onların kasılmasıyla hava dışarı atılır. Burada 2 hareket vardır. Bundan dolayıdır ki, akciğer havayı aldığında açılır, genişler ve kasılıp büzülerek de içindeki havayı dışarı atar. Onun 2 hareketi de yapma kabiliyeti vardır. Bundan dolayı hava girdiğinde akciğer açılır. Hava beyazdır ve hava akciğere nüfuz ettiğinde akciğer de beyaz renk kazanır. Bu durum hareket süresince devam eder. Akciğer 2 tanedir, çünkü onlardan birisinc bir sıkıntı arız olduğunda diğeri işlevini sürdürür. Ancak her ikisi de hastalanırsa solunum durur. Ama 2 parça olmakla bir parçasına afet isabet etse, diğer parçası sağlıklı olduğundan solunum bütünüyle zarar görmez Bu iş için (solunum) akciğer 2 parça (tane) olup aynı zamanda 2 kısma ayrılmıştır. Daha sonra sağdaki 3 soldaki 2 kısma ayrılmış olup bütün olarak 5 adet şubeye ulaşır. Ancak bunların dördü solunumda yararı olup, beşinci yani sağdaki üçüncü kısma karaciğerden doğan ecvef (aorta descendensin bir kolu?) denen damar gelip dağılır. O kısmın solunumla pek ilgisi yoktur.

Göğsün sol tarafındaki akciğer 2 kısımla yetinir. Çünkü kalbin üst tarafı sola meyillidir. Göğsün yukarı tarafında bir boşluk vardır ve sağ tarafında böyle bir boşluk yoktur. Göğsün sol tarafında yeterince boşluk olmadığı için, sol akciğerin bir lobu eksiktir. O halde sağ tarafındaki akciğerde bir lop fazla olup, damar sayısı ve onların kollarının sayısı daha fazladır. Akciğerlerde bütün olarak bir sınır yoktur, ancak onu çevreleyen zarlarda sınır vardır. Bundan dolayıdır ki, o zarlar açılmaksızın akciğerlere müdahale edilemez. Bu zarlar onları bütün olarak çevreleyip örtmüştür. Bundan dolayı akciğerlerde bir nevi his mevcuttur. Bu zarlar göğüs [kemikleriyle akciğerleri birbirinden ayırır. Göğüste 2 boşluk vardır ve bu boşluklar zarlarla ayrılmıştır. Bu zarlarda delik yoktur.

Aslında bu tek zar olarak hissedilen zar 2 zardan meydana gelmiştir. O 2 zar arka taraftan omurlara bitişip, üst taraftan 2 köprücük kemiğine ulaştığında oraya bitişir. Bu zar göğüsten karna doğru iner. Eğer bu zarlardan birine bir afet arız olsa diğerine o hastalık geçmeyip sağlam olan solunum fiilinin yapılmasında yapılmasında yardımcı olur. Göğsü ikiye ayıran zarın (diyafragma) yararları şöyledir: Yemek borusunu bağlar, yerinde tutar; akciğerleri yerinde tutar ve bazı göğüs organlarını diğerine bağlar. *Birinci Kitap*'ta kasların anatomisi ile ilgili açıklama yaparken biz onu zikrettik.

Hakikatte o zar kaslardan biridir ve o kas 3 tabakadan meydana gelmiştir. Onlardan biri ortadadır. Bu ortadaki tabaka bir bağdır ve kasın fiili onunla tamamlanır. Orta tabakanın üstündeki tabaka genellikle göğsü tespit eden zarlara temel oluşturur; temel kaide gibidir. Aşağıda olan kısım aynı zamanda peritona esas ve temel oluşturur. Diyafragmada 2 delik vardır. O 2 deliğin büyüğü büyük venin geçtiği deliktir; küçüğünden aortanın aşağı inen dalı *(ebher, aorta descendens)* nüfuz eder ve o damarın geçtiği kısım çok etlidir.[595]

Kısım
Akciğerin Mizaçları ve Akciğerin Hallerinin Belirtileri

Biz diyoruz ki, akciğerin mizacının sıcak olduğunun işareti, akciğeri sıcak olan kişilerin göğsü geniş ve nefesi kuvvetli olur. Bazen nefesin kuvvetli olmasının yanı sıra, rüzgâr gibidir; seslidir ve akciğerde onun ağırlığı hissedilir. Eğer nefes sıcak ve soğuk havadan çok etkileniyorsa bunun zararı çok olmaz. Ancak ona aksırık arız olur. Soğuk sıvı şeyler içmesinin dışında hafif meltem onun aksırığını teskin eder. Çoğu kez susuzluk aksırığa sebep olur. Soğuk mizaçta, akciğerin mizacı da soğuk olduğunun işareti o mizaç sahibinin göğsünün dar olmasıdır. Aynı zamanda nefesi ve sesi de alçak tondadır, ancak sert ve hırçındır. Eğer soğuktan zarar görürse o akciğerde balgam çok miktarda oluşur; onun nefesi zayıflar ve astım oluşur. Akciğerin mizacının ru-

595 TM: Malum buyurula ki kanunun bu zikr olunan verid damarına ebher itlakı kamusa muvafık olur ve lakin ve inne kavli lugatinde ve kütlei tabiyede ve ulemanın muhaverelerinde müstamel olduğu üzre ebher yürek damarları ona şiryan derler. İntehi fasıl el-teşrih.

tubetli olduğunun alameti, o mizaçtaki akciğerde çoğunlukla rutubet dolayısıyla at sesi gibi bir ses oluşur ve özellikle bu ses tonunda horlama görülür. Eğer madde yukarıya doğru meylederse, vücutta zaaf yoktur, ancak ses çıkarmaktan acizdir. Bir başka işaret de, akciğerinin mizacı rutubetli olanlar yüksek tonda ses çıkaramazlar. Bu zaaf vücut zaafından kaynaklanmaz.[596] Kuru mizaçlı olan akciğer sahiplerinin sesi kuyruksallayan kuşunun sesi gibidir. Bazen onda yoğun bir şekilde nefes alma güçlüğü olur. Bunların hepsi akciğerin doğal mizaçlarının belirtileridir. Burada söz konusu belirtiler ortaya çıkar, ancak bazı akciğer hastalıklarında onlara özgü arazlar ortaya çıkar. Ancak aralarında ortak olan işaretleri şunlardır: Burada zikredilen belirtilerin istisnaları vardır; bunlar daha sonra zikrolunur.

Onların müstakil olan alametlerinden biri onun doğal mizacıdır ve diğeri arızi mizacıdır. Eğer belirtileri doğal olmayanlarsa, mizaç da arızidir ve doğal olmadığını gösterir.[597] Eğer göğüs genişse ve onun arıza alamet olduğu belirlenirse, bu hal baskıyla oluşmuş demektir. Doğal alametler göğsün büyük ve genişliği ya da dar ve küçük olmasıdır. Bilmelisin ki, göğsün halleriyle ilgili delililer sıcak akciğerin solunumu ve soğuk akciğerin solunumu, nefesinin büyüklüğü ve küçüklüğü, zorluğu ve kolaylığı, kokusu, kokusunun iyi ya da kötü olması ve bunun dışındaki hallerle belirlenir. Aynı şekilde sesin özellileri de bu konuda delil olup, bazen de [göğüs] kaslarındaki afetlerle ilgili olabilir; onlardaki iltihaplar gibi. Kasta (Göğüs kaslarında) afet olduğunda öksürük, nefes darlığı ve nabız atımında bozukluk olabilir. Şüphesiz solunum durumunu gösteren belirtileri farklıdır ve

596 TM: Belki rutubet hasebiyle olur.

597 TM: Mesela luhas ve ateş mizac-ı rienin (akciğer) hararetine delalet eder. Lakin o kişi de luhus ve ateş kadim ve mutad ve daim olursa o luhas mizac-ı tabiinin har olduğuna delalet eder ve eğer luhas ve ateş o kişinin mutad-ı kadim olmayıp emraz-ı hasebiyle arız oldu ise mizacının har olduğu arızı olduğuna delalet eder ve'l-hasıl zikr olunan alametler kadim ve tabii olursa medlulu olan mizacın tabii olduğuna ve hadis olursa mizacın da arızı olduğuna delalet eder ve her alamet-i medlulü olan mizaın tabii ve gayri tabii olanları arasında müşterektir. O alametler-i tabii veyahut gayritabii olmaları ile mizac-ı tabiinin alameti mizac-i arızının alametinden mümtaz olurlar. Lakin mizaç tabiinin bir nevi alameti dahi vardır ki o mizacın tabii olunduğuna has olup arızıye delaleti olma. Mesela suge (suye?) göğüs mizac-ı rienin hararcti tabiisine delalet eder ve hararet-i arıziye ile sonra göğse sağa gelmz. Binaenaleyh hararet arızıyye delaleti olmaz.

sesin işaretlerinin keyfiyeti de farklılık gösterir; öksürüğün belirtileri (işaretleri), durumu ve soluk alıp vermedeki bozukluk halleri farklı farklıdır. Ancak nabız ve hastalığın mizaçları dolayısıyla gerekli olanlar da farklıdır ve bu farkları sen belirlemelisin[598]

Akciğerin yeri kalbe yakındır. Onların hareketlerinden çıkarılan sonuç güçleriyle ilgilidir. Akciğerlerdeki bronşların kolları ile ilgili delilileri daha güçlü olarak nabız verir. Akciğerdeki saklı maddelerin şekli ve renk kaybı hissedilir ve gevşekliği, zarlardaki madde ve kaslardaki renk kaybı da yine [nabız vasıtasıyla] hissedilebilir. Eğer nefes hafif öksürükle birlikte olursa maddenin bronşların üst tarafına yakın yerlerde olduğuna işaret eder ve hastanın solunumu yoğun öksürükten sonra oluyorsa garip, akıcı bir maddenin derinlerde olduğunu gösterir ve şüphesiz akciğerlerdeki bu gariplik göğüs organlarıyla da paylaşılır. Örneğin akciğer şişlerindeki belirtilerin diğer organlardaki sıcak yaralarda görülen belirtilere benzemesi ve diyafragma şişlerinde görülen belirtilerin de akciğerin sıcak şişlerinde görülmesi gibi.

Üçüncü Kısım
Akciğere Arız Olan Hastalıklar

Benzer kısımda olan organların hastalıkları ve aynı zamanda yüksek organlara arız olan bütün hastalıklar akciğere de arız olur. Özellikle damarlarına, bronşlarına ve onun dallarına ve özellikle de bronşlarda ve tracheanın kendisinde (soluk borusu) tıkanıklık arız olur. Diğer yerlerde tıkanıklık oluşturan sebeplerin hepsi akciğerde olan söz konusu tıkanıklığa yol açar, hatta uyum dolayısıyla ve ortak hastalık

---

598 TM: Baki alametleri de bu kıyas üzeredir ve malum buyurula ki göğüs ve akciğer ahvaline ahz olan delail teneffüsten mehuze olur. Zira teneffüsün cer ve burdi ve azm ve suguri ve suhulet ve asreti ve netin ve tıp rayihası ve bunlar miaden nefes avarızı sadr-ı verid ahvaline delalet eder ve ses de nefeste zikrolunan iğraz hasebiyle göğüs ve akciğerin ahvaline delalet eder ve aynı zamanda afet adel hasebiyle ses mutegayyir olduğundan sonra eğer o ses mütegayyir hannaki olan kişi sadi gibi olursa delalet eder ki afet göğsü basit olan kas olur. eğer o ses iç yani kesir el-cuhe olanların sesi gibi olursa delalet eder ki o afet göğsü kabız olan kas olur ve aynı zamanda öksürük ve nefes ve nabız da rüzgarın mizacına işaret eder. Nefesin ve sesin ve öksürük ve nefesin delaletleri keyfiyatı bundan akdemesinin malumun oldu. İgraz ve emziceden her bir çeşidi nabzın hangisi icab eylediği dahi sen bildin

yüzünden akciğerde o zikredilen yerde tıkanıklık ortaya çıkar. Kışın sonbaharda çoğunlukla nezleler (akciğer hastalıkları?) olur ve özellikle yaz sonlarında sonbahar yağmurlarında güneydeki çoğunlukla kum dolayısıyla ortaya çıkar. Sonbaharda akciğer hastalıkları artar; soğuk hava akciğerlere zarar verir. Çoğunlukla akciğer hastalıkları karaciğere de geçer ve aynı zamanda akciğerlerde şiddetli soğuk kadar sıcaklık da çok zarar verir. Ayrıca akciğerde şiddetli soğuk kadar yoğun sıcaklık da karında su toplanmasına (istiska, dysuria) sebep olur.

Tedavi: Astım tedavisinde, solunum konusundaki kısımlarda açıklandığı gibi, ortak sebepten ortaya çıkan hastalıklardan başkasına ancak tenkıye yapılır. Aynı zamanda akciğerde ses yükselmesi, nefes darlığı (sesin çıkmaması?) durumunda tenkıye yapılması yararlı olacaktır. Çünkü yoğun olan fazlalıkların inceltilmesi gerekir. Genel olarak, burada akciğerlerin ilaçları verilmemelidir. Onlar ilaçlarını hap şeklinde almalıdır, çünkü bazen bu tip şikâyetlerde hapı ağızda tutmakla hastalık önlenebilir ve orada birikmiş olan maddenin çözülmesini sağlayabilir. Akciğerlerde oluşan maddeler rutubet cinsindendir ve irin nevindendir. Bunlar kan cinsinden maddeler, sıcak ve ince maddeler ve akciğerdeki yapışkan maddelerden oluşur. Şüphesiz akciğerin harabiyeti zordur. Ancak bu tip bir bozukluk oluşursa ağırlaşır ve bu bozukluk her iki akciğerde de meydana gelmiş olabilir. Ancak bu durumda solunum güçleşir. Akciğer ince ve nazik bir yapıda olup orada öksürük oluşturan maddeyi, atması gerekir. Hastalık bronşlarda oluşup akciğerlere doğru yayılır. Onlarda ilaç uygulandığında, az miktar çözülme olur. Bronşların etrafından ilaçların nüfuzu uzun bir zaman alır. Özellikle, eğer hasta sırt üstü uyursa bütün kasları gevşer öyle ki akciğerler, bronşlar ve onun yanında ve çevresinde olan organlar gevşeyip rahatlar. Bundan dolayı eğer engel yoksa kusmanın çok yararı vardır.

Dördüncü Kısım
Akciğerdeki Maddeler,
Onlar Hakkındaki Düşünceler ve Tedavileri

Akciğerlerde oluşan maddeler bazen rutubet cinsinden olur. Bu madde bazen irin şeklindedir ve onlar sıcak ve incedir; akciğerde yapışkan bir madde oluşturur, ancak ağırdır ve camsı bir yapısı vardır. Öksürük olu-

şurken ağırlığı ve gevşekliği ile rutubeti bağlar ve iltihap ezilip, rutubet boşluklarda kalır ve atılmasının zorluğundan dolayı çok miktarda rutubet oradan birikir. Eğer göğsün maddeleri ağır olursa, onu boşluklarında fazlalık olmaz. Muhtemelen bu durum yumuşamayla ilgilidir ve uygun muamele ile çözülüp ayrılabilir. Bu ayrılma işleminin yapılması son derecede önemlidir. Bu ayrılma çözülmeye yardımcı olur. Burada alınan ilaçların tamamında ballı su olmalıdır. Çünkü ballı su organa adeta cila yapar ve organı yumuşatır. Sen ballı suyun nasıl verileceğini bilirsin.

Beşinci Kısım
Göğüste Basit ve Mürekkep İlaçların Kullanımları

Göğsün tedavisinde kullanılacak basit ve mürekkep ilaçlarla göğüs temizlenir. Bu ilaçların iki seviyesi vardır. Birincisine örneğin, bakla unu pişmiş keten tohumu, badem ve tatlı şaraptır. Şüphesiz akciğerdeki yoğun tıkanıklık için tatlı şarap açıcı özellikte olması bakımından yararlıdır. Soğukluklar için şöyle bir terkip verilir: *kısa (bir çeşit hıyar)* tohumu, sarı salatalık, pişmiş tereyağı. Eğer yoğun bir şekilde tek başına uzun su kavunu verilirse, temizleyici etki yaratır. Acı bademle biraz bal karıştırılır. O biraz pişirilir ve bu terkip genellikle temizleyicidir. Bundan daha güçlü olan bir terkip de şöyledir: terebentin zamkı, acı badem, sirkeyle bal, soğan, çemen, kendir ve demir hindi. Her biri de temizleyicidir. Daha güçlü bir terkip şöyledir: kimyon, biber, süsen kökü çavşır kökü, kunduzhayası kökü, balla karıştırılır ve kavrulmuş soğanla birlikte pişirilip macun haline getirilir ve kantaron, yuvarlak loğusa otu, siyah kimyon ve çoğunun altında olan küçük kurtçuklar ateş üzerine konur veya o kurtlar beyazlanıp kuruyana kadar fırın içinde kurutulup kullanılır. Bu terkip balla karıştırılıp hastaya verildiğinde yararlı olur. Andız otu da, eğer bu terkiple karıştırılsa, yararlı olur. Ilgın ise bu terkiple karıştırılıp hastaya verilse, solunumu kolaylaştırır. Selam otu da nefesi açar; boğaz için çok yararlıdır. Bundan sonra tek tek bu droglar alınıp yaprakları kaynatılıp hastaya verilir. Safran da solunum aleti için yararlıdır; güçlendirir ve solunumu kolaylaştırır. Bu ilaçların hepsi yararlıdır; macun ve lapa yapılarak kullanılmaları yarar sağlar.

Bu ilaçlar terkip şeklindedir: Bunlardan *Eflatun hapı* şöyledir: Günlük hapı, çördük otu ve muhtelif çeşitleri, *Enderumahus ilacı, iskilib-*

yadis ilaçları, Galen ilacı ve haşhaşla muhtelif çeşitleri, *magnavis ilacı* ve *belazir ilacı* banotuyla birlikte kullanılır. Bu terkip bir şekilde balla pişirilir ve ayarlayarak hastanın alması sağlanır veya lahana suyu kullanılır. Solunumu zorlaştıran hıltlar ve maddeler için şunlar alınır: ballı sirke ve sarısakızdan 1 miskal, yabani kimyon bir miskal, afyon 1 miskal, kunduz hayasından bir miskal alınır. Bu ilaçları zikredildiği gibi, alınıp tatlı şarapla macun yapılır ve hastaya yarım miskal içirilir. Yine bozuk maddeleri çeken ilaçlardan biri şöyledir: Kendir 4, sarısabır 2 ila 3 ukiye ile bal kıvamında oluncaya kadar pişirilip, yalanarak uygulanır veyahut lahana özsuyu veya benzeri etkide olan droglar bir misli balla karıştırılır. Ateşte kaynatılarak hastaya verilir. Aynı zamanda sarısakız, biber, ısırgan otu ve ballı sirke hardal tohumlarıyla birlikte alınıp, bu terkipten hap yapılarak uykudan önce yemekle yenir. Aynı zamanda hardal, 1 dirhem, boraks 9 kırat, eşekhıyarı özsuyu ve anason 1,5 kırat alınır. Bu ilaçlardan bir şurup yapılır; vücuttaki fazlalıkların atılmasında etkin bir terkiptir. Akciğerlerin temizlenmesinde bu terkip kullanılır: kuşkonmaz kökü, hardal, ısırgan otu tohumu, eşekhıyarı özsuyu ile anason balla karıştırılıp bunlardan macun yapılıp, kullanılır.

Sıcağa meyilli hıltlardan oluşan şikâyetler için şu ilaç uygulanır: boyotu ve meyan kökü şurubu 2 ukiye, keten tohumu 1 ukiye, bezelye yarım ukiye, kuru pamuk tohumu yarım ukiye. Bu drogların hepsi birlikte badem yağı ile ıslatılır ve balla karıştırılır. Aynı zamanda sebze ve beyaz incir ve kuru üzüm, meyan kökü ve kızsaçı su içinde çıyan otu ile ve *turbidle (lupinus termis)* pişirilip, verilirse yararlı olur. Bilinmelidir ki, çoğunlukla bir şey göğüste hapsolursa o şeyi nefis kabul eder. Ancak nefes gücü (solunum gücü) zayıflar. Bu gibi durumlarda aksırık da yardımcı olur.

Altıncı Kısım
Solunum Hakkında Açıklama

Solunum 2 hareketle tamamlanır ve iki hareket arasında bir duruş vardır; nabzın hareketi gibi. Ancak solunum hareketi istemli bir harekettir ve istemli olarak doğal yollarda yapılır. Nabız ise sadece doğal bir harekettir. Solunumda akciğerler soğuk havayla doldurularak yapılır. Hatta kalp nabızlarıyla da denk olur. Kalp bu yolla soğuk havayı

alır ve dumansı buharını reddeder.[599] Hatta akciğerde dolu olan hoş soğuk havaya 2 halden biri arız olunca şöyle olur: birisi birleşmekten dolayı havaya sükûnet gelmesidir. İkinci halde akciğere gelen soğuk hava saf dumansı buharla karışıp özelliklerini kaybeder; dönüşüme uğrar ve nabza yardımcı olacak hali kalmaz. Bu durumda akciğerde geri kalan iyi olmayan havanın organdan atılması gerekir.[600] İki hareket arasında iki duruş vardır. O hareketlerden biri havanın içeride bölünüp dağıtılmasıdır. Havanın akciğerlerden girişi ve dağılışı ile akciğerlerde gevşeme ve genişleme olur. Bu hareket akciğerlerle ilgili olup, çevresindeki organlar onun bu hareketine uyar.[601]

Genel olarak solunum akciğerin hareketiyle olur. Hekimlere göre, solunum hekimler tarafından anlatıldığı ve bazen de halk arasında ifade edildiği gibi olur. Genel olarak söylendiği gibi, nabız bir gevşeme hareketidir. Hekimlere göre, onda bilindiği üzere, kendisine özgü bir düzeltme hareketi vardır. Solunum hareketi bozulmadan, sonra mutedil hale geri döner. Solunum diyafragmada tamamlanır. Şüphesiz burada çok kuvvete ihtiyaç vardır; havanın içeri girip çıkması zordur veya bir başka ifade ile, göğüs kasları ve diyafragmanın yardımına ihtiyaç duyulur; hatta bazen daha aşağıdaki kasların da desteği gerekir. Eğer nefesten ses oluşturmak gerekirse elbette gırtlak kaslarının da yardımcı olması zorunludur. O sesin kelimelere dönüşmesi için de boyun kasları ile dil ve diğer ağız kaslarına gerek vardır. Bu sırada zaman zaman dudak kasları da kullanılır.

Nitekim nabzın büyük ve küçük olması, ya da uzun ve kısa atımlı olması, hızlı veya yavaş olması ya da soğuk veya sıcak olması veya peş

599 TM: İlkin hareket-i enbisatiye sonra duruş sonra hareket-i inkıbaziye ve sonra duruş olur. Bütün teneffüs 4 kısımdan oluşur ve dördüncü kısmı yani ikinci duruştan sonra ikinci nefesin kasılma hareketi başlar ve kafa-i ula teneffüs evvelin hareket-i enbisat ve hareket-i inkıbazları arasında olur ve kafa-i saniye teneffüs-ü ulanın hareket-i inkıbazı ile teneffüs-ü saniyenin hareket-i inbisatı arasında olur. O halde Kanun'un teneffüsütetem bihar ketin ve iki duruş arasında ibarette mesahle ve mesamice olur ve nefes 4 kısım ile tam olmakta nabza benzer. Zira nabza-i vahide de 2 hareket ve 2 sekun ile tam olur. Lakin nefesin hareketi iradiyedir. Mecra-i tabiisinden o hareketi bila irade tagyir mümkündür. Ancak nabzın hareketi tabiidir.

600 TM:O zaman yeni havanın içeri girmesi gerekir.

601 TM: [ve o ecramında olan bir sebep ile ecramın ve akciğerin hareketlerine futur geldiğinde inbisat hareketleri tam olur ve edhineyi istihrac hareket ibasına ile olur.

peşe ya da uzun aralıklı olması veya güçlü veya zayıf olması ya da bağlantılı ve gergin olması veya kötü titreşimler içermesi damarların durumundan, çoğunlukla çeşitli fonksiyonlardan veya kutsanmış işler veya kötülenen işlerden kaynaklanmış olup, bunların her birisinin sebebi, kişinin fonksiyonunun gösterdiği ona mahsus mizacı dolayısıyla gösterdiği zıt oluşlardır. Aynı zamanda bu zıtlıkların sebebi, fonksiyonun ortaya çıkış sebebinin de farklı olması, kişinin vücut yapısının ve arazlarının farkları ve ruhsal arazlarının farklı oluşudur. Aynı zamanda, solunum ve beslenme işleri (mideyle ilgili olan) ve onlara benzer olan fonksiyonların gösterdiği zıtlıklardan da kaynaklanabilir. Genel olarak nefesin her birinin bir sebebi vardır ve her biri bir şeyin delilidir. [Sonuç olarak denilebilir ki] nefes büyük ve küçük, uzun ve kısa, hızlı ve yavaş, zayıf ve güçlü, sıcak veya soğuk, kolay ve zor, birbirine eşit ve farklı olabilir.

Nefesin sınıflarının kendisine ait adları vardır. Örneğin kesik kesik olan nefes, birbiri arkasına gelen nefes, zayıf nefes, duraklamalı nefes, sık sık kesilen nefes ve ara verip duran nefes gibi belirlenebilir. Onda bozukluk oluşursa, bu bozukluk ya solunum organlarından ya da solunum organlarının başlangıcındaki organlardan veya solunum organlarının etrafındaki ortak organlardan kaynaklanır. Solunum organlarından gırtlak, akciğer, bronşlar ve küçük bronşçuklar, arterler, diyafragma, göğüs kasları ve göğsün kendisi (göğüs kafesi?) bozukluğun sebebi olur. Şüphesiz eğer göğüs zayıf ve darsa nefeste bozukluk oluşturur. Ancak nefesin başlangıcında beynin kendi ve omurilik de bozukluğa sebep olabilir. Çünkü omurilik diyafragmadan bitmiştir (onun yanındadır). Bundan dolayıdır ki omuriliğin dördüncü çifti omurilikten çıkıp, beşinci ve altıncı çiftten (trokal sinirlerden) gelen sinirlerle birleşir.

Solunum organları etrafındaki organlarla ortaktır: mide, karaciğer, uterus, bağırsaklar ve diğer iç organlar gibi. Bozukluk olduğunda kötü mizaç, sıcaklık, zafiyet veya soğukluk veya rutubet veya kuruluk oluşur veya basit veya kötü hıltlardan oluşan madde veya çoğunlukla onlarla ilgili olan veya onlarla karışık olan veya ağır hıltardan ve irinli (cerahat) maddeler veya yellerden veya buharlardan bozukluk oluşabilir. Bunlardan felç hastalığı veya titreme veya parçalanma veya

yırtılma ve bundan oluşan gevşeklik, kokuşma veya yaralanma veya dokularda yenme veya soğuk şiş veya katılık veya ağrı oluşur. Sen bizim açıklamalarımızdan bunun ne olduğunu anlarsın. Eğer nefes güçlüyse nabız normaldir. Bundan sonra sen görürsün ki eğer nabız normalse nefesin doğal olması gerekir. Aynı zamanda, solunum gerektiği şekilde olup, değişiklik olursa akciğerin durumunda değişiklik olduğu sonucuna varılır.

Yedinci Kısım
Nefesin Çok sayıda Olması veya Nefesin Az Sayıda Olması, Sebepleri ve Delillerinin Açıklanması

Çok sayıda nefes demek mutedilin üstündeki havanın yukarıdan aşağıya inmesidir. [Hava aşağıya inebilsin diye] bütün solunum organları her yönlerden yeterli derecede gevşer ve genişler; hava solunum organlarında yayılır. Az hava içeri çekildiğinde bunun tersi olur; o zaman organlar daha az genişler. Aynı zamanda, nefes verirken genel olarak solunum organları hareket etmez ve hareket edenlerin de hareketi tam değildir. O halde benzeri hareketle alınan ve organda dağılan hava da az miktarda olur. Aynı zamanda büyük nefes de (çok sayıda nefes), nabzın yüksekliği de adı geçen 3 sebepten ortaya çıkar. Bazıları zannettiler ki, küçük nefes (yüzeysel nefes) yalnız diyafragmanın hareketi ile oluşup tamamlanır.[602] Ancak bazen yalnız diyafragmanın hareketi ile hâsıl olan nefes, her ne kadar yüzeysel olsa da, bazen de yalnız diyafragmanın hareketi ile mutedil nefes oluşur. Çünkü diyafragmanın hareketi bazen çok güçlü olur. Diyafragmanın güçlü olması durumunda, hareketi ile mutedil nefes olur. Bazen de bütün olarak solunum zayıf olur. Onun gibi kişilerin zaafı halinde solunum organı, genel olarak, hareket etse de, yine de solunum küçük (yüzeysel) olur. Bazen sakin olan diyafragmanın gevşemesi ve kasılması ile çekilip alınan hava dışarı atılamaz. Çünkü diyafragma ve diğer solunum organlarından sadece bir organla gevşeme tam olmaz; diyafragma dışında solunum organları akciğeri gevşetip genişletir, ancak yine mutedil solunum oluşmaz (olmaz). Çünkü geçiş yerleri tam

602 TM: Onların zannı ale'l-ıtlak doğru değildir.

bir genişlemeye izin vermez. Yeri müsait olsa da, havada zaaf olup akciğerin genişlemesi tam olsa da, işlevi noksan olur ve içeriye havayı çekmesi ve atması da noksan olur. Zatürriyede olan nefes bu şekilde olur. O halde bu açıklamadan da görülüyor ki, muteber olan havanın uygun şekilde içeri alınıp, yine uygun şekilde dışarı atılması gerekir. Gerek sadece diyafragmanın hareketleriyle olsun, gerekse diğer solunum organlarının yardımıyla olsun ve gerekse de kasılma ve gevşemelerin tam olmasıyla olsun, o hareketlerin hepsinin uygun bir şekilde olmasıyla, mutedil solunum olur ve uygun olan da uygun miktarda havanın alınması ve yine uygun bir şekilde dışarı atılmasıdır.

Ancak çok sayıda olan nefeste göğüs kasları ve aynı zamanda, göğsü çevreleyen kasların hepsinin hareketiyle, göğüs hareket edip zikrolunan organların hepsinin hareketiyle, her birinin gevşeme ve kasılmasıyla fevkalade çok havanın içeri girmesi zorunlu olur. Ancak yüzeysel nefeste çok sayıda soluğuniçeri girmesinin aksine bir durum ortaya çıkar. Bazen solunum organlarının şiddetli hareketinden öyle bir hareket ortaya çıkar ki, gevşeme hareketi yukarıdan 2 köprücük kemiği tarafından arka tarafa, kürek kemiğine doğru, sağ ve sol taraftan 2 omuzda bulunan büyük kaslarda son bulan bir hareket oluşturmaya ihtiyacı olur. Kasılmalarla solunumda bu hareketlerin oluşturulma ihtiyacı olursa, kasılması çok ve gevşemesi az olur ve tersine rahatlamaya çok ihtiyacı olursa gevşeme hareketi çok olur. Bazen o insanın havayı içeri alarak değiştirmeye ihtiyacı olur ve gevşer. Havanın akciğerlerle çok yakından temas etmesi gerekir. Bu duruma uygun olan hareket de gevşemedir.

Bazen burun delikleri bu yoğun harekete yardımcı olur. Muhtemelen çoğunlukla, solunu organları burun deliklerinden yardım alırlar. Bazen gevşeme ve kasılma hareketleri büyük ve küçük olarak birbirine zıt olur. Bu durumda gevşemesi kasılmasından daha çok olur. Bu zıtlık maddelerden kaynaklanır. Çünkü kalpte ruh oluşturulmasına ihtiyaç olup, kasılmayla çıkarmaya şiddetle ihtiyaç duyulursa, kasılması fazla ve gevşemesi az olur. Tersine rahatlayıp gevşemeye ihtiyacı çok olursa gevşeme hareketi yoğun olur ve göğüs organları gevşer. Bazen o insanın havayı içeri alarak değiştirmeye ihtiyacı vardır. O havayı alıp gevşer ve bu durumda akciğerler çevre organlarına

çok yakından temas eder. Bu gevşemeden sonra çok büyük bir kasılma kaçınılmaz olur; çok miktarda buharın (havanın) içeri çekilmesine ihtiyaç olur. Eğer insanın bu organında olağan dışı bir ayrılma veya parçalanma olursa muhtemelen solunan havanın az olması uygundur. Onlar çok fazla soluk dışarı atılır. Çok sayıda nefes alış yoğun hararet eksikliği ve solunum organlarındaki olağan dışı durumu gösterir.

Solunum organlarının burundan başlayan hareketlerinin bozulmasının 4 sebebi vardır. Birincisi kalp ve akciğer bölgesindeki sıcaklık ve iltihap çokluğudur. İkincisi solunum organlarını hareket ettiren kaslarda veyahut o kasların işleyiş yönteminde ve ortaklıklarında zaaf olmasıdır. İltihap veya nefes darlığı hastalıklarından sonra benzerlerinde olduğu gibi ve aynı zamanda, bütün ara durumlardaki hastalıklarda güç zaafı olması gibi. Çünkü bütün bu ara durumlarda veya başka hastalıklar dolayısıyla, hareket gücü zaafa uğrarsa solunum organları harekete geçer veya muhtemelen de, özellikle ona bozulmaya yardım eder. Solunum organlarında başka hastalıklar da oluşur; titreme, felç, kötü mizaçlar, şişler ve ağrılar gibi. [Üçüncü olarak,] kötü solunum bazı hastalıklarda kasların gevşemesini engeller; örneğin mideye yiyecekler veya kokularla doluluk arız olması gibi. O kaslar doluluk durumunda gevşemeyi engeller. Burada buruna da gereksinim vardır; kokuların alınması gibi. Midenin doluluğu sınıra tecavüz edip, diyafragmanın gevşemesine engel olur; o zaman gazlarla mide doluluğu diyafragmanın gevşemesini engeller; ona mani olur; bu durumda burnun hareketine ihtiyaç duyulur. Dördüncü bir sebep de şudur: Gırtlakta ve bronşların etrafında ve arterler ve venlerde olan giriş çıkış yerlerinde sıkıntı olur. Aynı zamanda, çözülme dolayısıyla akciğerlerde olan delikler hıltlarla dolar ve tıkanır. Söz konusu deliklerde tıkanıklık olduğunda organ (akciğer) kolayca açılıp genişleyemez. Aynı zamanda akciğerlerde şiş de arız olursa o da gevşemeyi engeller. Nitekim bu durumlar kötü hıltlar ve uzun süren hastalıklarda ortaya çıkar veya ihtiyaç olduğunda iki soluk teneffüs arasında maddeye hareket arız olup, iki teneffüs arasındaki duruşlarda aralık süresi uzun olur. Bundan dolayı solukla güçlenmeye ihtiyaç olduğundan kuvvetli nefese ihtiyaç vardır. Nefesi değişken olup kalbi şiddetli soğuk olanlarda bu durum görülür.

İlkin onu kararlı kılıp sonra zorla değişkenliği azaltıp solunumu kuvvetlendirmek gerekir. Çünkü iyi olduğunda çok buharlı duman olur ve soğuk nefes çok buharlı olup, isteyerek atıldıkta onu dikkate almamalıdır. Aynı zamanda, nabız kalbin mizacındaysa, bu durumda nefesle sıcak kabul edilmez ve alınması gereken hava hızla atılır. Sağlığın korunması için mücadele ederek, durum kuvvetli solunumla telafi edilir.[603]

İşaretler: Göğsün bütün hareketlerinin sebepleri arasında belirtileri bakımından fark vardır. Şüphesiz ki, o çoğunlukla bir sebeple olur ve onun sebebi güçlüdür; bu durumda nefesi derindir ve çoktur. Bu nefes sıcaklığın sebebi olur ve o nabzın derinliği sıcaklığının delilidir; sahibinin yüzünde, gözlerinde ve dilinde iltihap alametleri ve renginde değişim ve de sertlik vücudundaki işaretlerdir. Şüphesiz göğsündeki kasılmanın tam olması mümkün olursa, onun sebebi zikrolunan deliklerin dar olmasından kaynaklanır. Ancak solunum organlarının tamamı hareketleri uyarmaya yönelir. Sonra hareketin uygun olması için desteklemezse, hareketi uyarmazsa, iptal olur ve kasılma olmaz; yapılmamış işlerin tamamlanamaması gibi. Hepsi bazen deliklere yönelir. Orada zararlı, kötü nefes olmaz Göğüs kaslarıyla solunum bozukluğunun üstesinden gelinip hareket gücü oluşur (kazanılır).

Eğer bronşlarda rutubetten dolayı darlık olursa, nefeste hırıltıolup, sahibi boğazı temizleyecek maddeye ihtiyaç duyar. Bu bütün darlıkların işaretidir. Ancak bu şekilde olmayıp, yani hırıltıyı geçirilip, boğazı temizlemeye ihtiyaç olmazsa, darlığa sebep olanın rutubet olduğuna işaret eder. Ne zaman daralmada hırıltı bir defa olsa nezle oluşturan maddelerden bir maddenin akciğere indiğini gösterir veya solunum organlarından birinden madde ve irinden birinin ilkin akciğere ve ikinci olarak bronşlara indiğine işaret eder.

Sekizinci Kısım
Şiddetli Solunum

Şiddetli solunum o soluktur ki, o soluk çok olduğunda sahibinin nefesi içeri çekmek için fazla çaba göstermesi ve nefesi dışarı atmak için çok fazla çaba harcaması gerekir ve onda büyük bir güç oluşur.

---

603 TM: Bilcümle bu umur göre zabt ve fehm olur.

Dokuzuncu Kısım
Yoğun Nefes

Bu yüksek nefes büyük nefestir. O nefes grubu göğsün üstündeki kasların hareketine ihtiyaç duyar. Onda diyafragma kasların altındaki kısımlarının hareket etmesine ihtiyaç yoktur. Çoğunlukla yüksek nefes hummalar veba hummalarında görülür.

Onuncu Kısım
Sayıca Nefesin Az Olması

Nefesin az sayıda olmasının (küçük nefes) sebepleri büyük nefesin sebeplerinin karşılaştırılmasıyla anlaşılır. Bazen ağrı sebebiyle yüzeysel nefes olur. Çünkü solunum organlarının ağrıları solunum organlarının hareketleri sırasında belirlenir. Bazen de nefes daralması sebebiyle yüzeysel nefes olur. Ne zaman yüzeysel solunum zayıflayıp yok olursa, o doğal ölüme işaret eder. Aynı zamanda yüzeysel solunum mide ve etrafında ağrı olduğunda da belirlenir; yara ve şişlerde olduğu gibi.

İşaretler: Nefesin sayıca az olmasının sebepleri büyük nefesin aksine olan sebeplerden anlaşılır. Ama yüzeysel nefesin çok olması mümkün olur ve ağrıdan olan nefes sayısının azlığı esnasında bazen çok sayıda nefes görülebilir. Çünkü bazen nefesin çok sayıda olup bununla birlikte çok nefes 2 nefes arasında olur ve onu ihtiyaçtan davet eder. Muhtemelen ağrı veya ağrıdan oluşan dikkatsizlik dolayı çok nefese ihtiyaç olur. Aynı şekilde yüzeysel nefeste bunun zıddı oluşur.

Uzun Nefes

Uzun nefeste yayılmış, parçalanmış havanın uzun sürede harekete getirilmesi ve geri verilmesidir. Çünkü çoğunlukla havanın kuvveti korumasını (tasarrufunu) sağlar. Bazen hızla peş peşe gelen ağrıyı engeller veya daralmayı engeller. O durumda hızla ve büyük miktarı parçalanıp onun yerini uzun soluğa bıraktığı belirlenir.

On Birinci Kısım
Kısa Nefes

Bu nefes uzun nefesin tersidir. Ne zaman kısa nefes görülürse veya ona benzer bir durum ortaya çıksa, solunum organları ve onun et-

rafında ağrı olduğuna işaret eder. Eğer nefes kısa ise, ağır olaylarda ölümün yakın olduğuna işaret eder.

On İkinci Kısım
Sık Nefes

Seri nefes, nefesin aralıklarının kısa olduğu nefestir. Kısa nefes yüzeysel nefesten daha çok hava çeker ve içerideki havayı daha hızlı atar. Hızla olmasının sıkıntısı şudur: hızla soğuk havayı çekmesi ve dışarı atması ihtiyaca bağlı olup, çok nefes ihtiyacına cevap veremez veya çok sayıda nefes oluşmasına engel olup, çok nefes olması imkânsız olur. Bunun gibi nefeste nabız hızlıdır. Zikrolunan engel ve araya giren mani bazen organla veya kuvvetle ilgili olur. Zaman zaman gevşeme hareketi kasılmadan daha sert ve hızlı, bazen de tersi olur. Bu 2 hareketten birinden birinin olmasının sebebi, çok sayıda nefeste zikredilen gevşeme ve kasılmanın oluşma sebepleri gibidir.

On Üçüncü Kısım
Yavaş Nabız

Bu nefes öyle bir nefestir ki nefesi hızlı olanın zıddıdır. Yavaş nefesin sebebi de hızlı nefesin sebepleri gibidir. Bazen de ağrı dolayısıyla solunum organları ortaklığından bu şekilde hareket edip, orada ağrı olup o da yavaş nabza sebep olur.

On Dördüncü Kısım
Peş peşe Nefes

Nefesin kısa zaman aralıklarıyla olduğu ve nabzın da aralıklarla oluştuğu nefestir. Onun sebeplerinden biri çok sayıda ve seri değilse nefes, yoğun olmaya ihtiyaç vardır. Çünkü çoğunlukla nefesin peş peşe olması bu nefes şeklini ortaya çıkarır veya ağrı veya şiş veya çoğunlukla dar gelen kanallar veya göğüs boşluğundaki irini sıkıştırıp, dökme çabaları veya başka bir daralma sebebiyle olur. Sen ihtiyaç sebebiyle fark edersin veya ağrı sebebiyle farkına varırsın ve çok sayıda ncfes kısmında sana verilen açıklamadan da bunları bilirsin. Hippokrates peş peşe oluşan nefesin akciğer boşluğundaki bozukluktan oluştuğunu söyler. Sonuçta solunum organlarına bu nefes sıkıntı yaratır.

On Beşinci Kısım
Soğuk Nefes

Bu nefes kuvveti ölümüne ve kötü yoğun sıcaklığın sönmesi (kaybolması) ve kalbin mizacının soğuğa dönüşmesini gösterir. O had derecede olan hastalıkların alametidir ve özellikle eğer bu hastalıkta yerde nemliyse bu hastalığın had derecede olduğunu gösterir. Bu hastalığın özellikleri yoğun ateşin çözülüp kaybolmasıyla tamamlanır.

On Altıncı Kısım
Kokan Nefesi

Bu grubun diğerlerinden farkı diğer sınıflarda kötü koku daima görülür. Bu tip hastalıklarda ise soluk alıp verilirken çok kötü bir koku vardır; diğer vakitlerde koku hissedilmez. Bu nefes solunum organlarından bronşlarda veyahut akciğerlerde olan hılt ve maddenin kokuştuğunu gösterir.

On Yedinci Kısım
Sayıca Nefesin Çok Olması, Sayıca Nefesin Az Olması, Seri Nefes ve Değişken Nefes Aralarındaki Görülen Geçiş

Bundan önce sen ne zaman ruhlara çok ihtiyaç olup, bir mani ve engel yoksa nefesin o zaman sayıca büyük olduğunu öğrendin. Eğer ihtiyaç oluşursa ikin nefes değişikliği görülür ve çok sayıda nefes ortadan kalkar. Aynı zamanda bu değişim engel ve maninin ne olduğuna bağlı olarak ortaya çıkar, yani engelin önemi, hızı ve değişimi engellemesi ve engelin ne kadar ortadan kalkabileceği ile ilgili olup, ilkin nefes hızı ve sonra da sayıca çok olması ortadan kalkar. Ne zaman nefesin derinliği, hızı ve değişkenliği ortadan kalksa, onda doğal olarak, nefesin küçülmesi (yüzeysel) söz konusu olur. Genel olarak bu kasılma ve gevşemede dikkate alınır. Çünkü zikredilen 2 ihtiyaç arasında zıtlık söz konusudur; uyumsuzluk çoktur ve noksanlar vardır. Gevşeme sebebi çok olup kasılma az olursa, gevşeme daha çok (uzun süreli?) olacaktır. Aynı zamanda kasılmanın sebebi daha baskınsa o zaman kasılma hareketi daha yoğun olacaktır ve onlara uygun nefes ve hızla sıcak şişlerin oluşması nefesin daralmasına sebep olacaktır.

On Sekizinci Kısım
Sıcak Nefes veya Pisliklerin Atılması [604]

Bu nefes solunum sisteminin kuvvetine veya boğmacada boğazın çok dar olmasına veya maddenin hepsinin ya da içeriğindeki hıltlardan birinin içeriğine işaret eder.

On Dokuzuncu Kısım
Kötü Solunum Konusundaki Bütün Açıklamalar

Kötü solunum genel olarak aşikâr veya muhtemel belirtilerin birbirini izlemeyen nefeslerle doğal olanın dışında oluşturduğu solunumdur. Genel bir bozukluktur, hastalıktır; solunum güçlüğü, nefes darlığı, solunum zaafı, nefes kesilmesi, nefesin artması gibi. Bazen çeşitli bozuk mizaçlar, doluluk, tıkanıklık, komşu organ şişleri ve solunum organlarının hareketine engel olanlarla, diyafragma ve göğsün etrafındaki (yanlarındaki) yaralar ve aynı zamanda ateşli hastalıklar ve had derecedeki veba hummalarından ve zehirli içeceklerden kötü solunum arız olur. Kötü solunumlar aynı zamanda nefes darlığı, solunum zorluğu ve maddenin çıkardığı zorluk dolayısıyla olur. Çoğunlukla hasta yana dönüldüğünde vasat bir durum oluşur ve o şekilde yana yatıp uyur, ancak korkar; boğazındaki iltihap onun sırtüstü yatmasını engeller.

Yirminci Kısım
Nefes Darlığı

Nefes darlığı dışarıdan alınan havanın soluk deliğinden içeri alınması olup, ancak girerken ve çıkarken havanın zorlanması ve dışarı doğru azar azar çıkmasıdır. Nefes darlığının sebepleri gırtlakta ve soluk borusunda, bronşlarda, arterlerde ve akciğer bronşlarında ve akciğerin kendisinde olan şişlerdir. Akciğer şişlerinden nefesi zorlayan şiş katı şişlerdir veya akciğerlerde yoğun hıltlar ve gevşek ve ağır hıltların toplanması ve sıvı hıltların aynı şekilde toplanması solunumu zorlar. Ayrıca nefes darlığına sebep akciğerleri kaplayıp örten örtüdür. Nefes darlığı, akciğerin örtüsünün karaciğer, mide ve dalaktan birinde mevcut olan sıcak şişlerle ortaklığından olur veya

---

604 TM: ***Sui Teneffüs Hakkındaki Bütün Açıklamalar***

[göğüs boşluğunda] su doluluğu oluşması dolayısıyla aşağıdaki boşlukta olan yayılmaya hıltların ortaklığı ile olur. Çünkü adı geçen, akciğerin kasılmasına mani olur ve kuruma dolayısıyla akciğer arız olan yoğunlaşma ve aynı zamanda akciğerde olan kasılma ve akciğere ve diyafragmaya isabet eden soğukluk ile de nefes darlığı ortaya çıkar. Sinirden ve diyafragmadan kaynaklanan sebeplerden de nefes darlığı olur. Ancak bu iki konudaki sebeplerle arız olan hastalık, öncelikli olarak, nefes darlığı olarak adlandırılır. Aynı zamanda, dumanlı, buharlı yerlere giren kişi de nefes alma zorlandığı için, nefes alma zorlanır ve tazyikle de nefes darlığı arız olur. Nefes darlığının bir sebebi de göğsün darlığıdır. Bundan dolayı solunumda kasılması gereken organlar yeterince kasılamaz.[605] Bazen de buhran dolayısıyla, üst tarafta (göğüs organlarında) oluşmuş madde dolayısıyla, tıkanıklıktan nefes darlığı oluşur. Bazen de nefesin alma zorluğu ve daralması içteki (karındaki) şişleri oluşturan maddenin akıp başa ulaşmasıyla arız olur. Bundan dolayı arız olan darlık iyi olabilir. Eğer o daralma sıkıntılı olursa, beyinde de şiş oluşmasına sebep olabilir.

İşaretler: Boğaz şişlerinin belirtileri daha önce zikredildi. Ancak akciğer solunumunda arız olan şişin belirtileri şöyledir: o bozuklukta akciğer solunumu ağır olur. Göğsün kaslarında ve örtülerinde kötü ağrı olur ve o ağrı karında daha güçlenir; ancak görünüşte zayıftır. Akciğerlerin kıkırdaklarında da ağrı olur ve kıkırdakların yoğun olan ağrısının kuluncu olur. Bazen onun kuluncu öksürüğe sebep olur. Eğer akciğerin şişi sıcaksa bu humma görülür. Ancak hıltlar dolayısıyla olan bronşlardaki darlık, ve yüksek ateş (humma) boğaz iltihabının işareti olup, hasta arka üstü yatırıldığında, [boğazının] doluluğu belirlenir. Onlar soluk borusunda yoğun olup, içten öksürük oluşturur ve onunla birlikte fonksiyonda zayıflama olup, öksürük kötüleşir ve yine onunla birlikte boğazda hırıltı oluşur. Eğer akciğerde de durum böyleyse öksürük görülür; bu durumda öksürük daha yoğun olmamakla birlikte hırıltı vardır. Eğer sıkıntı yaratan hıltlar daha aşağıdaki kısımda ise onun belirtisi ağırlığın bir yandan diğerine geçmesidir. Bu durumda yoğunluk nefes darlığındaki kadar değildir.

---

605 TM: O sebepten dolayı nefesinde darlık olur.

Yirmi Birinci Kısım
Birbirine Zıt Nabızlar

Nabzın zıtlığı gibi nefesin zıtlığı da çeşitlidir ve düzensizdir.

Yirmi İkinci Kısım
Zayıf Nefes

Nefesin artması çeşitlidir ve artmış olan nefes (soluk) akciğerlerin kasılması ve gevşemesi ile olup o 2 hareketin arası sükûnet arası olur; çocuk nefesi gibi. Eğer devam ederse, bunun olağan dışı olduğu anlaşılır. Eğer gevşemede değişme olursa ve eğer kasılma olursa onun sebebi çok sıcaklık (yoğun ateş) olur. O hafiflemezse sıkıntı yaratır. Muhtemelen yüksek ateş durumu uzun sürer. Solunumdaki gevşemeye bağlı olarak, solunum aletinde, akciğerde zaaf oluşur. Ancak kötü mizaca bağlı olarak, hasta güçten düşer veya kuruma olursa, organda katılma olur ve bu durum çoğunlukla da ortaya çıkar. Ancak onda (hasta organda) ağrı vardır veya komşu organlarda ağrı olur veya kendinde veya komşu organlarda şiş oluşmuştur. Bu durum, solunum organları, diyafragma, komşu organlar, karaciğer ve dalakta etkin olur. Ancak karaciğerin dalakla ortaklığı daha güçlüdür. Ancak hastalık bakımından safra kesesi önceliklidir. Çoğunlukla titreme olur veya titreme olacaktır. Burada nefesin bozukluk belirtisi yüksek ateşli hastalıklar olur. Eğer hastalık soğuktan olursa, şüphesiz humma tedavisi (ateşin düşürülmesi) yapılmalıdır.

Yirmi Üçüncü Kısım
Vasat (Ortalama) Nefes

Bu nefes akciğerin yarısında hastalık olması ve diğer yarısının sağlıklı olmasının sonucudur.

Yirmi Dördüncü Kısım
Solunum Güçlüğü

Bu nefes öyle bir nefestir ki, burada akciğerin havayı alması zor olur. Onda gerek darlık olsun, gerekse olmasın, bu nefesin sebebi, başka yerlerde de açıklandığı üzere, solunum organındaki bozukluktur. Bazen bunun olmasına sebep, kalpte korkutucu ateşin hâkim olmasıdır.

Aynı zamanda soğuğun kuvvetinin hareket kabiliyetini öldürmesi ve yok etmesi veya orada bir bulaşıcı hastalık olmasıdır; örtülerinden veya başka bir şeyle soğuk almış olmasından dolayı, diyafragmada görülen soğuk alma gibi. Bazen bu soğuk algınlığı solunumu güçleştirir.

Bazen hıltlardan dolayı nefes almada zorluk oluşabilir. Kötü mizaç dolayısıyla diyafragmanın etkilenmesinden olduğu kadar, onu soğuk havanın etkilemesinden veya mizacın soğukluğundan kaynaklanmış olabilir. Bu durumda onlara haricen lapa veya yakı uygulaması yapılır. Bundan dolayı gevşeme olmaz ve tıkanıklık oluşur. Kötü irinler, iltihaplı maddeler sistemi (solunum sistemi) tıkar. Bazen de bu durumun oluşması için başka bir çaba gerekmez. Bu solunum yollarını tıkayan şişler oluşur. Bazen de nefes darlığı müshil verilmesinden kaynaklanır. Bu durumda müshil madde dışarıya atılamamıştır; tahrik edilir, ancak vücut onu atamaz. Aynı zamanda çok lavman yapıldığında yaralar oluşmasına sebep olur. Hastanın o maddeleri dışarı atmağa gücü olmaz ve maddenin hareketiyle tıkanıklık ve nefes zorluğu oluşur. Zatülcenp hastalığında kan alındıkta kan gerektiğinden daha az alınırsa, nefes darlığına sebep olur. Nefes almanın zorluğu ile ilgili kısmın sonunda zikrolunan hali, burada da muteber kabul etmelisin.

Yirmi Beşinci Kısım
Nefesin Yükselmesi (Artması?)

Bu nefes öyle bir nefestir ki, onu oluşturmak mümkün olmaz. Ancak onun sahibi dümdüz uzanırsa boynu uzar. Çünkü bu yapı ile boyun açılıp tıkanıklık oluşur. O halde nefesi geçecek delik bulur. Bu nefesin sahibinin boynu arkaya çekilir. Çünkü göğsünü ve sırtını arkaya döndürür; onun üzerine, nefesi daralırsa, diz tarafına çekilip nefesi darlaştığı gibi, aynı zamanda o hastalığın sahibi göğsünü ve sırtını aksi tarafa döndüremez. Ne zaman nefesi yükselen kişinin ayağa kalkması gerekirse, yön hissi kaybolur. Kişi, özellikle de bütün bedeniyle sırt üstü yatsa, akciğerlerinin bazı kısımları, diğerinin üzerine gelip, solunum yolları akciğerlerle kapanır; adeta kilitlenir ve havanın geçmesi engellenir. Akciğere giden yollar engellenir ve asılı hali ortadan kalkar. Bazen nefesin tıkanması, söz konusu birikintiler ve ateşli hastalıklar gibi rahatsızlıkların görülmesi demektir. Hummalarda,

buharlar ve rutubetler alınıp solunum organlarının genişlemesini engeller ve delikleri bu buharlar doldurur ve solunum yolları tıkanır. Bazen hakiki hıltlar o yollarda birikir ve şişleri şiddetlendirip, bu tip bir nefes oluşturur.[606] Ancak buradaki gevşemeden ve sarkmadan solunum yolları sıkışmaz. Göğüs bölgesindeki kaslar ve göğüs sıkışır.

Yirmi Altıncı Kısım
Solunumun Tabiatları ve Solunumda Dişlerin Hali Konusundaki Bütün Açıklamalar

Çocuklar fazlalıkların atılmasına şiddetle ihtiyaç duyar. Çünkü onların sindirimi çok yoğun ve süreklidir. Onların dışarı atma ihtiyacı da az değildir. Ancak fazla güçleri de yoktur. Çünkü onların vücutları mükemmel olgunlaşmış değildir ve onların bazılarında nefes hızlı ve peş peşe olup soluk alıp vermenin ikisi de yoğun olur. Onların nabızları sayıca çoktur, ancak şiddetli değildir. Ancak gece onların solukları artar; nefesin hızı az ve solukları peş peşedir. Ancak ihtiyacı olduğunda soluk sayısı artar. Eğer gece soluk sayısı azalırsa solunum tembelliği olur. İnsan yaşlandıkça soluk sayısı azalmaz ancak daha yüzeysel hale gelir, hafifler; sizin de bildiğiniz gibi, soluğun şiddeti kaybolur.

Yirmi Yedinci Kısım
Yiyeceklerden, Organların İlişkisinden, Karında Su Toplanması Gibi Sebeplerden Oluşan Nefes Tıkanıklığı

Bu kimselerin nefesleri az sayıda ve yüzeysele meyillidir. Çünkü basit hareketler diyafragmaları titretir ve bu nefes yüzeysel ve az sayıdadır. Eğer kuvvetleri yeterliyse solunum seri ve değişken olmaz veya şayet azalma olursa sadece solunum değişim gösterir.

Yirmi Sekizinci Kısım
Sıcak Nefse

Sıcak su ile yıkanan kişinin rahatlamaya ihtiyacı olup, organın da

---

606 heyet-i üstüvane üzre oldukta müsterhiyye kaslar ayak tarafına teldi eder, yani sarkar. O tedhliden nefes yolları munzagıt olmaz. Ancak hall-i istilkada kaslar tarafına teldi eder

gevşekliği olduğundan nefesi artar.ve hızlı bir değişim olur. Ancak soğuk su ile yıkananların nefesleri bunun aksi olur.

Yirmi Dokuzuncu Kısım
Uyuyan Kişinin Nefesi

Eğer uyuyan kişi güçlü olursa, nefesi çok ve derin olur; sakindir. Nabız kısmında bu açıklandı. Eğer kasılma gevşemeden daha büyük ve daha hızlıysa bu çoğunlukla sindirimden kaynaklanır.

Otuzuncu Kısım
Göğüs Organlarında Ağrı Olanların Nefesi

Bildiğin gibi ve bundan önce zikri geçtiği üzere, bu organlarında ağrı olanların nefesleri yüzeysel ve sayıca azdır. Nefesleri kısa olmaya meyillidir; bazen zayıf, bazen de zorlanarak yapılır. Bu durumda hastada ateş vardır ve solunum değişkendir. Nefesleri uzun olanların genellikle aynı zamanda yavaştır. Çünkü kasılmaya doğru adeta yönlendirilir ve çoğunlukla gevşeme daha azdır; diğer organlarla ortak gibidir ve solunum eziyet verir.

Otuz Birinci Kısım
Hangi Sebeplerle Olursa Olsun, Nefes Darlığı, Astım ve Ağır Nefes Alıp Verme

Nefes darlığı ile birçok bakımdan değişken olan nefesi, hız bakımından dengelemeye ihtiyaç vardır. Şüphesiz sayıca az ve hafif olan nefes dar nefestir ve bu nefesin sahibinde konusunda açıklanan astım hastalığı vardır.

Otuz İkinci Kısım
Uzun Soluklu İnsanların Nefesi

Uzun soluklu insanların göğsünün genişlemesi sıcaktan ve rüzgârlardan etkilenir ve bu etki onlara pek de yararlı olmaz. Çünkü bu tip teneffüsü olanlar hastadır ve güç zaafı vardır. Onlarda ve astım görülür.

Otuz Üçüncü Kısım
Angine Pectoris ve Boğmaca Olanların Nefesi

Solunumu derin ve çok sayıda nefes içerir; hızlıdır. Ancak ihtiyaca göre değişebilir; madde içeriye nüfuz eder. Onda hava gidiş gelişi yoktur.

Otuz Dördüncü Kısım
Astım Hakkında Özet Açıklama

Astım akciğer hastalığıdır. Bu hastalıktaki değişen solunum ilaçla tedavi edilemez. Örneğin boğulma veya acıyla kasılmış hale gelen nefes gibidir. Eğer bu hastalık yaşlılarda görülürse, onu yormaktan geri kalmaz. Çünkü olgunlaşmaz ve aynı zamanda gençlerde de zor bir hastalık olmaktan uzak değildir. Çoğunlukla bir başka hastalıktan oluşur. Ekseriya karında su toplanmasının yanı sıra, hastalık sırasında birçok şey oluşur. Bu hastalık uzun soluklu hastalıklar arasındadır; tıpkı saranın arkasından oluşan hastalık gibi, onun arkasından da başka hastalıklar meydana çıkar.

Akciğer solunumunda bozulma oluşur ve arterler ve küçük dallarında ağır hıltlar birikir; bronşlarda da hıltlar oluşur. Bazen de akciğerlerdeki bronşçukların halkalarında ve durumlarının imkânı dâhilinde buralarda bozukluk meydana gelir.

Bu rutubetler bazen de baştan kaynaklanabilir ve özellikle güney ülkelerinde ve özellikle de güney vilayetlerinin çoğu kısmında bu hastalık görülür. Bazen zikrolunan başka yerlerde rutubetten dolayı o hastalık oluşur.

Bazen de söz konusu yerde soğukluk arız olup, söz konusu rutubetin o yerlerde azar azar oluşmasından ortaya çıkar. Ondan ortaya çıkan astım bir tip bronşit olup yavaş yavaş ortaya çıkar. Bazen de astımın sebebi akciğerdeki arterlerinden kaynaklanır. Bazen de mideye baştan ve karaciğerdeki rutubetlerden kaynaklanır veya midede oluşan rutubet astıma sebep olmuş olabilir. Nefes almada mide diyafragmayı ve diyafragma da akciğeri itip, çıkıntı oluşturmasına sebep olur. Bazen de karaciğere soğukluk ve ağırlık arız olup, astım bronşit oluşmasına sebep olabilir. Zikrolunan hıltlar bazen de miktarının çokluğu dolayısıyla sıkıntı verebilir. Akciğerin kuru ve boşluklarının azalmasından

ve nefesin toplanmasından bazen aştım hastalığı meydana gelebilir. Örneğin mide dolduğunda eğer diyafragmaya sıkıntı verirse, çoğunlukla olmaması gereken buharlar oluşur ve bu akciğerlere temizleme işlemi uygulanırsa, astım oluşur. Eğer akciğerlerde cerahat oluştuğunda organlara tenkıye işlemi uygulanırsa ve solunumda sıkıntı varsa, göğüs küçükse, solunum yeterli olmayıp, solunumda bozukluk oluşur. Örneğin midenin küçük olmasından dolayı midede yiyeceğin oluşturduğu rahatsızlık gibi bir durum ortaya çıkar. Şüphesiz astım nefesle bağlı olarak yoğunlaşır ve bu yoğunlukla ye dönüşebilir.

Belirtiler: Eğer astımın sebebi, soluk borusunda hıltlar ve rutubetlerin olması ise o solunumda daralma olur; hasta soluk almada zorlanır ve bu durumda boğazın temizlenmesi gerekir. Bu durumda soluk almada bir süre duraklama, ağırlık hissi ve yakınlarında kanama olur. Eğer nezleden hıltlar oluşursa, bunlar dışarı atılır, ancak bu yavaş yavaş yapılır.

Eğer damarlarda sertleşme olursa, dalgalanan nabız (titrek nabız) uyumsuzluğu sürer. Bazen de bu durumda dalgalı nabız (titrek nabız) ve öksürük birlikte görülür. Çoğunlukla nefes darlığı varsa, nabızda da titreklik, dalgalanma vardır. Eğer bozukluğa sebep olan madde akciğerin dışındaki boşlukta olursa, ne şekilde olursa olsun, o hastalıkta öksürük olmaz. Eğer adı geçen organın başlangıcında hastalık görüldüyse, o zaman bozukluğun başlangıcına işaret eder. Aynı zamanda komşu organların doluluğunu gösterir. Bu inen maddelerin hali de bunu gösterir. Eğer madde bir defa solunum organlarına kaçarsa (içine girerse) her şey ve ses de hastalığın bu sebepten meydana geldiğine işaret eder. Bu kaçıştan kastedilen o maddenin oraya sızması dolayısıyla bazı arızaların oluşması demektir. Eğer bu kuruluk dolayısıyla görülüyorsa ona (hasta) hıçkırık arız olup, orada kanama olmadığına ve rutubetin değişiminin yanı sıra, onun azaldığına ve rutubet alındığına işaret eder. Eğer nefes darlığı iltihap sebebiyle oluşmuşsa göğsün etrafının inceliğini (zayıflığı?) ve nefes daralmasının etraf organlardaki daralmadan kaynaklandığını, hırıltılı sesler çıkarma, horlama olmadığında ise söz konusu organdaki hastalığın hangi noksandan ileri geldiğini gösterir. Nefes darlığı akciğerin kendi mizacı dolayısıyla görülürse, o hastalık önce yavaş yavaş ortaya çıkar; daha sonra süreklilik kazanır.

Nefes Darlığı (Astım) Tedavisi ve Nefes Darlığının Artışı

[607]Bu zikredilenlerden rutubetlerden olanların tedavisi, hastanın akciğerlerinde olan rutubetin kaldırılıp, dengeli bir hale getirilmesidir. Eğer sen bilirsen ki hastada o bozukluk akciğerde çok rutubet olmasından arız olmuştur, bu durumda onları dışarı atan maddeleri hastaya vermelisin. Bu maddeler hastanın vücudunu temizler. Verilenler nazik, vücudu incitmeyecek maddeler olmalıdır ve burada pişmiş maddeler verilir. Çünkü fazla sıcaklık maddeyi kurutur ve yoğunlaştırıp ağırlaştırır. Ağır ve yoğun madde nefes darlığı için zararlıdır. Bundan dolayı erken tarihte yaşamış hekimler ve eski alimler astım (nefes darlığı) için alınacak olan ilaçlara afyondan macun kattılar, ancak onun içine banotu ve adam otundan koymadılar. Yoğun nezle görüldüğünde bu macunu haricen nezleyi bertaraf etmek için kullandılar. Aynı zamanda biz keten tohumunu da bu macuna koymadık. Allah'ın dediği olur.

Aynı zamanda, o halde, eğer organda gevşeklik varsa, bu maddelerle onu düzeltmek (düzenlemek) gerekir. Bu durumda ona parçalara ayrılmış veya un haline getirilmiş tarçın verilmekle yetinilmemelidir. Bazen burnun rutubeti maddenin cerahate dönüşmesiyle, akciğerlerde iltihaba sebep olabilir. Bundan dolayı bütün akıcı maddeler bu hastalık için zararlıdır. Çünkü akciğerden akan ince madde dışarı atılmalıdır. Eğer nefes darlığı hastalığında karaciğerde ağırlık hissedilirse, göğüs hastalıklarında alınan ilaçlara kasık otu, pelin otu, aynı miktarda olmak üzere, 2 organın hastalığı, yani karaciğer ve akciğer hastalıklarında yararlıdır. Onlara *fuh el-sabg (bir çeşit boya yapılan madde)* ve loğusa otu gibi ilaçlar karıştırılıp karaciğer ve akciğer hastalıklarında verilir.

Eğer küçük çocukta nefes darlığı varsa, onun ilaçlarına anne sütü karıştırmalıdır. Bu durumdaki çocuklara mutedil ilaçlar vermek yeterlidir. Taze rezene ile anne sütü karıştırılarak verilir. Mutedil ilaçlar ile birlikte ördek pişirilip verilir. Bu tedavi göğüsteki tıkanıklık için verilirse, yararlı olur; özellikle nefesin kendisi gevşekse, göğüs mutedil bir şekilde sert bit bez ve elle ovalanırsa, özellikle yararlı olur. Eğer yağ bakımından yağ bakımından noksansa, kuru ise, bu durumda yağ verilmesi gerekir; yağlı terkiplerle ovalama işlemi yapılmalıdır. Bazen

---

607 TM: ***İlaç:*** Burada astımın ve astımın artışının tedavisini bildirelim.

de bu ovalama işlemi pelin otu, Hint sümbülü yağı ile yoğun bir şekilde uygulamak gerekebilir.

Eğer madde çok olursa müshillerle tenkiye yapmak gerekir. Örneğin ısırgan otu tohumu ve çıyan otu (benekli eğrelti otu), eşekhıyarı, ebucehil karpuzu yağı ile bu uygulama yapılır. Tenkıyeden veya maddenin dışarı kusarak atılmasından sonra yavaş yavaş ses düzelir; kuvvetli ve uzun soluklu bir nefes şeklinde yerine gelir. Bu hastalıkta alınacak diğer bir tedbir de onun tedavisinde bağlayıcı, yapıcı ve kurutucu maddeler kullanmaktır. Özellikle turp yedikten veya 4 dirhem boraksla 5 ukiye bal şurubu, 5 ukiye şarap içildikten sonra alınmalıdır. Ancak eğer hastalık güçlüyse ve tedavisi zorsa beyaz çöpleme çok yararlı olacaktır. O göğüs hastalıklarından korkutucu olanlarından başkasına çok yararlı olacaktır. Göğüs hastalıklarında çöpleme verilmesinden korkulmamalıdır. Onun verilmesi olumlu sonuçlar verir. Onun yararlı olarak uygulanması şöyle olur: Beyaz çöpleme parçaları alınıp turp içine konur ve bir gün bir gece bekletilip sonra çöpleme parçaları çıkarılır ve o turp hastaya yedirilir. Aynı zamanda hardal ve tuz, her birinden birer dirhem ve bir dirhem boraks, yarım dirhem Ermeni boraksı alınır. Bu ilaçlar 5 iştar su ve ballı su içinde kaynatılır. Balın miktarı 1 ukiye olmalıdır.

Bu hastalığın bir tedbiri de, doğal yapıyı dengede tutmaktır ve onun dengede olmasının da belli bir ölçüsü vardır. Yemekten önce tuzlu gebere verilir. Taze küçük balık, ördek çorbası ile yalancı safran suyu, sarmaşık ve pancar kökü verilir ve bunlar yoğun arpa suyuyla pişirilip biraz sütleğen ve taze kekikle birlikte hastaya verilirse çok yararlı olur. Aynı zamanda incir yağı ile pişmiş boyotu çok miktarda balla, uzun süre yemek öncesinde hastaya verilir; sonra aynı zamanda keçi pisliği ve boyotu yağmur suyu ile pişirilir ve hastaya verilir. Tedbir olarak bu ilaçlar birlikte, ara ara perhiz yaptırılarak yavaştan hızlıya doğru gidilerek uygulanır.

Çünkü perhizde ilaçlar derece derece uygulanır. Eğer bir defada uygulanması gerekli olan ilaçsa burundan verilir. Ancak bu hareket bütün maddelerin hareketine sebep olacağı ve genel olarak maddeyi tahrik edeceği için tedavide ateşin yükselmesine sebep olur.

Ancak zikredildiği gibi, ilaç uygulanan kişinin beslenmesi zikrolunan perhizden sonra yapılır. Çiğ hamurun pişirilmesiyle elde edilen

ekmekle denge sağlanır; hareketleri çok iyidir. Bir başka yararlı terkipte de tere tohumu, koyun pisliği, yabani kekik ve yarpuz vardır. Onlar tavşan yağı, erkek geyiğin yağı ve özellikle tilki yağı ile yenir ve özellikle, tilki akciğeri verilmelidir. Kurutulup ondan 2 dirhem hastaya içirilecek tilki akciğeri bu hastalığın ilacıdır. Aynı zamanda yaban kirpisinin akciğeri de bu şekilde hastaya verilse bu hastalıklara iyi gelir.

Ancak o hastalıklara tutulanların yiyecekleri sahra balığı olur. Eğer o pek yararlı olmazsa serçe, bıldırcın, doğan ve ördek eti çorbaları da onlara uygun yiyeceklerdir. Şüphesiz bu hastalığa tutulan kişiye kuzu eti verilir. Ancak nefes darlığı olanlara, tedavide reyhan şarabı yararlı olur ve az miktarda verilir.

O zaman cidden dakik olan ince hafif bir şarap verilir. Aynı zamanda hastaya bal içirilmesi de onlara yararlı olur. Tatlı şarap da o hastaya yararlıdır. Çünkü onun gibi hummalı olanları temizler, organı gevşetir ve mutedil seviyede vücudu ısıtır. Onlarda yiyeceklerle şarabın arasını açmak gerekir. Onlarla aynı zamanda su da verilmemelidir; aralarında belli bir süre bırakmalıdır.

Ancak o hastalık sahibi kişinin yemekler ve çok uyku uyuduktan sonra hamam yapmaktan kaçınması ve özellikle de gündüz uyuduktan sonra banyo yapmaktan kaçınması gerekir. Yemekten sonra uyumak onlara genellikle zararlıdır. Ancak o kişilere şiddetli sıcaklık oluşur ve gevşeklik olur. Onlara kısa uyku gerekir. Yine gerekir ve zorunludur ki, her türlü tahıldan ve oflayıp puflamaktan kaçınmalıdır ve yemek üstüne herhangi bir şey, su dahil olmak üzere, içmekten kaçınmalıdır.

Ancak kuvvetli müshillerden (güçlü müshil ilaçlar) dikkat kullanmalıdır. Örneğin çavşır, ebucehil karpuzu yağı, her birinden yarım dirhem alınıp bal suyu ile verilir veya kunduzhayası, amonyak zamkı, ağaç mantarı tohumu ile verilir. Bu terkipten ayda bir defa verilmelidir. Eğer hastalık güçlüyse ilacın reçetesi şöyledir: Ağaç mantarı 3, süsen kökü 1 dirhem, yabani pırasa 1 dirhemi turbid (bir nevi purgatif, Hindistan kökenli bir bitki) 5 dirhem, fuykara lapası 4 dirhem, ebucehil karpuzu yağı, geven; her birinden birer dirhem alınıp, karıştırılıp dağ üzümü ile macun yapılır ve hemen içilir. Aynı şekilde, ebucehil karpuzu yağı yarım miskal, anason 6 miskal alınıp suyla macun yapılır ve hastaya uygulanır. Daha sonra tarçınla gün aşırı lavman yapılır.

Bir başka reçete pancar kökü suyu, susam yağı ve borakstan oluşur ve burada biriken maddeyi akıtır.

Aynı zamanda ebucehil karpuzu 2 danek, ısırgan otu tohumu 1 dirhem, taze kekik yarım dirhem ve balla macun yapılır; 3 satte bir hastaya içirilir. Aynı şekilde ebucehil karpuzu yağı, aynı miktarda pelin otu yarım kısım, süsen kökü bir kısım, çavşır gerektiği kadar alınır. Ondan 1,5 dirhemden 1 dirheme kadar hastaya içirilir. Bir saat beklenir ve ballı suyla yarısına kadarı içirilir. Yine1 miskal hardal yarım miskal tuzlu suyla karıştırılır; yarım miskal eşekhıyarı alınıp, hepsi karıştırılarak hap yapılır ve gün aşırı bu haplardan 1 tane hastaya içirilir. Bu hap balla içirilir. Bu terkip tabiatı yumuşatır ve soluk alıp vermeyi kolaylaştırır.

Ancak başka ilaçlar da vermek gerekir. Bunlardan biri sonuca bağlı olarak, devamlı alınmamalıdır. Bil ki, ilaçların biri verildikten sonra diğer ilaca geçmelidir. Çünkü eğer bir ilaç sürekli olarak verilirse tabiat ona alışır ve etkisi olmaz. Bilinmelidir ki, ilaçla beyin arasında öyle bir ilişki vardır ki, o münasebet ancak, deneyerek anlaşılabilir. Ne zaman vücuttaki ilaçları tecrübe edip, o ilacın vücutta yararı olduğu tecrübe sonunda anlaşılsa, ondan yararlanılmalıdır. Eğer madde baştan indiyse, nezle ilaçlarıyla tedavi etmek uygun olur. O hılt, onu temizleyen maddelerle temizlenmelidir. Bazen bu iş için Ermeni kili fevkalade yararlı olur.

Ancak Dioscorides'in loğusa otu gibi ilacı her gün su ile yarım dirhem yenir ve ballı sirke, ardıç ve selviden 1 kısım verilir. Aynı zamanda siyah ve beyaz asmadan 4 danek kökünün suyu ile verilir. Aynı zamanda sirkenin içine bırakılmış ısırgan otu 2 dirhem ve bahçe teresi üzerine aynı miktarda badem yağı konur. 4,5 dirhem kedi otu, ballı sirke ve ada soğanı ile karışımı yararlıdır. Özellikle balla yuvarlak loğusa otu, yarpuz, pelin otu, süsen, yer palamudu (meşecik), kunduzhayası yararlıdır. Aynı zamanda pişmiş kantaron da yararlıdır.[608]

Kantaron 2 sınıftır. Her bir sınıfı hastanın 2 halinden birine mahsus olur. Kantaron ağır olan maddeye hareket verir ve genelliklc has-

608 TM: Özellikle asıl ve zeravend medd-i harc ile istimal olur. Aynı zamanda kantaryon matbuhi de yararlıdır

talığın başlangıcında verilir. Kantaronun ince olanı sükûnet ve diğer durumlarda verilir. Ondan balla 1 ukiye kantarondan alınıp hastaya verilir. Aynı zamanda Aşağı Fırat'ta yetişen kantarondan 1 ölçü veya onunla birlikte nezle otu (yapışkan otu), sakız ve çavşır verilir. Bu hastalıkta cidden çok yararlıdır. Ancak parmakla kusturmanın da büyük yararı vardır. Bu hastalıkta kükürt de çok yararlıdır. Aynı zamanda bahçe teresi ve susamdan birinden otuzar dirhem, kuru koyun pisliğinden 7 dirhem alınıp gözlenen hastaya verilir. Tabib ilaçlarını hastaya tecrübesine dayanarak vermelidir. Aynı zamanda kuzu ve tilki akciğerinden 5 dirhem yabani yarpuzdan 4 dirhem, kereviz tohumu ve Hint sedef otunun her birinden 8 dirhem, kakule ve biber, her birinden dörder dirhem, ban otu tohumu 2 dirhcm alınır veya soğan, ada soğanı usaresi bir misli balla alınır ve kömür ateşi üzerine konur. Bu terkip yemek öncesi ve yemekten sonrasında yazıldığı şekliyle hastaya verilir. Aynı zamanda yarpuz, yabani kekik, pırasa ve biber ve anason alınıp balla macun yapılır ve fındık büyüklüğünde hap yapılarak akşam ve sabah hastaya verilir.

Aynı şekilde cidden faydalı olan terkiplerden biri de Ermeni palamudu, pelin otu, kunduz hayası, kendir ve çördük otu; her birinden birer miskal alınıp karıştırılıp, balla da karıştırılarak o ilaçtan 2 ölçü alınıp şerbet yapılır veya boraks 4, beyaz biber 2, şeytan tersi 3 ölçü alınıp, amonyak zamkı ve balla veya kaynamış şarapla macun yapılır ve ondan bir bakla kadar miktarı ballı su ile hastaya verilir veya kunduz hayası, yuvarlak loğusa otu ve amonyak; her birinden 1 miskal, biber 10 tane alınıp, üzüm şurubu ile karıştırılır. Bir defalık içim dozu bir bakla büyüklüğü kadardır ve ballı sirke ile hastaya verilir. Aynı zamanda köpekayası, kustus, günlük, çam tohumu; her birinden birer miskal, beyaz biber, eşekhıyarı usaresi; her birinden yarım miskal alınıp, balla macun yapılır ve bir defalık dozu bir bakla büyüklüğünde olur. Sıcak ballı su ile verilir.

Aynı zamanda hardal ve boraks: her birinden 2 kısım, nehir yarpuzu, cşckhıyarı suyu; her birinden birer kısım, soğan sirkesiyle macun yapılır. Bir defalık dozu bir karaburçak kadar olup, bu da tükürük salgısı üzerindeki su kadardır veya pelin otu, sedef otu alınıp balla macun yapılıp veya bal içinde pişirilir veya balla gargara yapılır

ve öncelikle ballı sirkeyle içilir veya yarpuzla süt pişirilir ve özellikle hastada ateş varsa, bu terkip tercih edilir. Bilinmelidir ki, baş ve başın suyu bu hastalıkta çok faydalıdır.

Bu hastalığın güçlü ilaçlardandır: cıva ve rezene ile onlardan nefes darlığına yararlı ilaç yapılır veya cıva ballı su ile veya rafadan yumurta ile verilir; denge sağlayan bir ilaç olup çok yararlıdır.

Bu şekilde dengeli ilaçlardan biri de kimyon ve sirke karışımıdır. O nefesin rahatlamasında gerçekten yararlı olur. Yine beyaz hardal aynı miktarda bal ile yalatarak hastaya uygulanır. Şiddetli ateş ve nefes darlığı olursa hem boraks ile Şam bahçe teresi su ve balla verilir. Şüphesiz hastaya bu terkip saat başı verilmelidir. O terkip siyatik için de yararlıdır. Onların şuruplarına damlatılan yağlar: acı ve tatlı badem yağı, çam tohumu yağı, sakızı (çam sakızı) ve defne yağıdır. Bu yağlar göğse merhem olarak uygulanır. Aynı zamanda dereotu yağı ile merhem yapılır.

Ancak hastaya uygulanan yağ, arsenik ve kükürtle karıştırılır. Bu yağ keçi böbreği yağıdır. Aynı şekilde sarısakız, kustus, Seylan tarçını, safran, loğusa otu, günlük sıvısı ve şeytantersi, Üsküdar sabır otu (öd ağacı), arsenik, uzun loğusa otu pişirilir, inek yağı ile yoğrulup ondan fındık büyüklüğünde haplar yapılıp, ondan bir dirhem miktarıyla tütsü yapılır. On gün, her gün üçer defa olmak üzere uygulanır.

Ancak nefes darlığında ve astımda kalpte olan buharla (duman) ve arterlerde olan hıltlarla oluşan kan alma uygulanmaz. Onlardan kan alma sol taraftan yapılır. Ancak rüzgârlardan oluşan nefes darlığında bu nefes darlığı ilacından verilir. Burada 2 iş gerekir. Birisi rüzgârın ortaklığı ile çözülür. Bu çözme işlemi bilinen ilaçlarla yapılır. İkinci tıkanıklığı açmaktır. Bunun için de deliklerin (giriş yolundaki deliklerin) tıkanıklığını çözüp oradaki maddeyi dışarı atmakla olur. Bunun için Hint sümbül yağı, defne yağı, sedef otu yağı ile merhem yapılır ve dereotu, papatya, mercanköşk pişirilip, sıcak olarak uygulansa yararlı olur. İçecekler boğazdan inen şeyler ve *emrusiya* ve kafanın titremesine karşı ballı sirke, çavşır ve benzerlerinden yapılan şerbet 1 miskal verilir. Bu hastalıklara yararlıdır.

Ancak nezle hastalığı sebebiyle ortaya çıkan nefes darlığı hasta-

lığının tedavilerinde ilkin nezle engellenir. Bütün olarak göğüs rutubeti nefesle dışarı atılır. Sinirler sebebiyle oluşan nefes darlığı ve nefes almadaki düzensizlik hakiki nefes darlığı olup, biz onları nefes darlığında değil, nefes alıp vermede zorluk kısmında zikrettik.

Ancak kuru ve boşluktan olan astımda (nefes darlığı) eşek sütü, keçi sütü ve soğuk ve bu türde içecekler rutubet için yararlıdır. Badem yağı ve hafif yoğun olmayan şarap da mizacı rutubetlendirmek için verilir ve o bozukluk rutubetlendirilir. Hastaya kuvvetli ısıtan maddeler, senin de bildiğin eriyikler, kurutucuları dışarı atanlar, onları rutubetlendiren yağlardan yapılmış merhemler ve gevşeten ilaçların verilmesi uygundur. Ancak sıcaklık (ateş) dolayısıyla, arız olan nefes darlığı iltihapla birlikte olur ve ona soğutucu merhemler ve soğutma için kullanılan yağlar verilmelidir. Aslında çarpma ya da vurma dolayısıyla oluşan kötü solunum nefes darlığı değildir. Bu durumda menekşe ve arpa suyu içmek yararlıdır.[609]

Otuz Beşinci Kısım
Başka Bozuk Solunum Gruplarının Tedavisi

Eğer bozuk solunumun sebebi kalbin sıcaklığı ise, onun tedavisinde hastaya soğutan ilaçlar içirilir veya onları hariçten uygulamak gerekir. Eğer sebep nefesin kalpte olan buharlar veya akciğerlere diğer organlardan gelen buharlar olursa, onun tedavisi basilik venden kan alma ile olur. Bu hastalıkta kişiye ballı sirkeyle laksatif terkipler verilip, bu tip ilaçlar el ve ayaklara sürülür. Eğer hastalığın sebebi ince rutubetse yoğunlaştıran maddelerle kıvam kazandırılmış su verilir. Eğer sebep mutedil rutubet ise, ancak basitse, çam tohumu, ceviz, kuru üzüm gibi ilaçlar verilir. Bozuk solunuma *baderu* (kokulu bir bitki, veya kokulu bitki zamkı) suyu veya sedef otu suyu şekerle birlikte verilir. Eğer nefes darlığının sebebi ağır, yoğun rutubetse, zikredilen tedavi yolları uygulanır. Ada soğanı, çördük otu, çörek otu gibi droglar kullanılır. Burada nefes darlığı ve göğüsle ilgili hastalıklardaki ilaçlara başvurmalıdır.

---

609 TM: Ancak soğukta hadis olanlara meşrubattan ve tılalardan müsekkinat ilaç olur. Halebe tabhını zeyb ile şığ eylemek de onlara yararlıdır.

Eğer buharlar ve rutubetler başka bir yerden geliyorsa ve eğer beyne aitse, onu oradan indiren ve başı temizleyen ilaçlar verilir. Ancak beyne ait ilaçlar uygulanmaz. Eğer göğse diğer yerlerden gelen kötü soğuk varsa, orada kan alma ve temizlemeden sonra, o madde başka bir yöne çekilip göğsün güçlendirilmesi mümkün olur. Burada loğusa otu, *setuhudis*, *diyalkus*, yabani kimyonla ve özellikle sedef otu ve güçlü ilaçlarla baş cidden güçlendirilir.

Eğer sinirler sebebiyle, bu hastalık olursa, onda sinirler ve sinirlerde olan ruhları güçlendirecek ve kaldırıp destekleyecek ilaçlar verilmelidir; örneğin kokulu yağlar gibi. Eğer kötü solunum yemek borusundan veya kötü mizaçtan kaynaklanıyorsa ve onun tedavisi kendi konusunda anlatıldığı gibi olur. Eğer mideyle ortaklığından dolayı ortaya çıkmışsa mide güçlendirilip iyice yıkanır. Mide kısmında açıklanan maddelerle tedavi edilir. Eğer soğuktan oluşmuşsa *enkardiya (se mecarpus anacardium, marking nut, fındık)* verilir. Bilinmelidir ki, safran bütün nefes darlıklarında ve solunum zorluklarında yararlıdır; solunum organlarını güçlendirir ve solunumu kolaylaştırır.

Otuz Altıncı Kısım
Solunum Zorluklarında Kullanılan İlaçlar

Bozuk, kötü solunum ilaçlarından nefes darlığı ilaçları ile ilgili olarak, eğer solunum güçlüğü rutubetten oluşuyorsa Galen şöyle bir tedavi uygulanmasını emreder: Hastaya, ada soğanı ve balla macun yapılıp, her ay 2 defa verilimelidir; her bir dozu 36 kırattır ve o ilacı ilacı almadan 2 gün önce konuşma ve hareketi bırakmalı ve yemek yedikten 7 saat sonra şarapla ekmek yenmelidir. Hasta, akşam yumurta sarısı ile ekmek kenarı yiyip, daha sonra tavuk suyundan biraz içmelidir. Bu yiyecekler, mercandan yapılan macunla verilir. O yiyecekle birlikte hamam yapılır. Hastalık inişe geçip, ortadan kalkmazsa mercan macunu ve *Andramahus ilacı* verilir. Özellikle eğer o hastanın hastalığı çok uzayıp devam ederse, böyle yapmak gerekir.

Eğer soluk almanın zorluğunun sebebi baştan kaynaklanıyorsa, onun başı her hafta 2 defa sabun ve boraksla yıkanır ve ona burnu açan ilaçlardan verilir. Taze dut, sarısabır ve sarısakızla çokça gargara yaptırılır. Sırtına merhemler sürülüp perhiz yaptırılır. Onun bilekleri

bağlanır ve bağ yukarıdan başlayıp aşağı doğru indirilir. Zikri geçen yağlar ve aynı zamanda bu özellikte olanlar hastaya verilir. O hapın içeriği budur: pelin otu, sedef otu ve bir nevi pelin otu ve haşhaş. Bu ilaçlar eşit miktarlarda alınıp, onlardan hap yapılır ve her gün nohut büyüklüğünde ikişer hap verilir. Sonra ballı sirke ve özellikle ada soğanı verilir. Aynı zamanda kunduzhayası ve pelin otu verilir. Her birinden birer kısım olmak üzere, bir çeşit pelin otu ile, ondan yarım kısım alınıp nohut şeklinde haplar yapılır. Onlara lahanadan yapılan terkibin yalatılması da yararlıdır. Aynı zamanda çanak içinde olgunlaşmış Hint narı yararlıdır. Çanak içideki drog ateşte yakılıp balla her gün bir kaşık verilir. Söz konusu ilaçların hepsi de yararlıdır. Eğer sebep sinirsel olursa, bu ilaçlar uygulanabilir.

Ancak hastalık sıcaklık sebebiyle görülürse, ona kadıntuzluğu içerikli hap vermek yararlı olur. Meyan kökü 14 birim, amberbaris 2 kısım, *lak (ağaçta böceğin salgısıyla oluşturduğu sıvı),* loğusa otu, mastika, kasık otu, pelin otu, sümbül, anason ve rezene tohumu hepsinden 3 dirhem, hıyar tohumu, eşekhıyarı, su kavunu (karpuz?); her birinden birer dirhem, zamk ve kitre zamkı, süs*(bir çeşit zamk)*, ebegümeci tohumu; her birinden birer dirhem alınır.

Bu ilaçlardan zikredilen kadar alınıp onlardan hap yapılır. Gerekir ki, sıcaktan ortaya çıkan nefes zorluğunda, sıcak hıltları bulunduğu yerden çıkaracak ilaçlar vermek gerekir. Eğer sebebi zayıf sinirler veya bozukluklarsa, sinirlerin içindeki ruhu güçlendirecek ilaçlarla tedavisi gerekir. Sıcak kokulu yağlar, nergis yağı, süsen yağı, beyaz zambak ve kokulu baharatlar ve mumlu bez (kefen bezi), safran yağı gibi yağlarla birlikte safranın kendisi alınıp uygulanır. Eğer hastalığın sebebi sinire isabet eden darbe ise şiş ilaçlarıyla tedavi edilmez.[610]

610 TM: Bazı nüshada mevakir şiş bedeline mevaniğ şiş vaki olmuştur ve bu nüshada ezherdir.

ÜÇÜNCÜ KISIM
ONUNCU FEN

İKİNCİ MAKALE
Sesin Hakikati ve Genel Olarak Sınıflaması

Birinci Kısım
Sesin Tarifi ve Hastalıkları

Sesin oluşmasını sağlayan kastır; o gırtlağın içinde bulunur. O organ havanın içeri girmesini, dışarı atılmasını ve ses oluşmasını sağlar. Ses organı olan gırtlak, küçük dile benzer. O boğazın ilk organıdır. Diğer ses organları sıvılarıyla, diyafragmanın uzamasıyla ve göğüs kaslarıyla ona yardımcı olurlar; madde akciğere geçer ve bu hava maddesi olup gırtlağa geçer. Eğer aynı şekilde orada bir bozukluk oluşursa, bu fail sebeplerle olur. Ancak sebebi maddi sebepse ve onun bozukluğu dolayısıyla ses yok olabilir veya ses kısılır. Bazen de ses at sesi gibi olur veya yoğun olur (kalınlaşır); bazen de korkuludur; titrektir. Bu sebeplerden her biri kötü, basit mizaçtan kaynaklanır veya maddeyle oluşur. Özellikle de gırtlakta görülen kötü mizaçtan oluşan nezle dolayısıyla çok ortaya çıkar. Bazen de o bozukluğun oluşu gırtlakta görülen çözülme kesintiye uğrama veya şiş veya ağrı ya da darbe ve düşme ile olur.

Bazen de bozulma kendisinde veya ortaklık dolayısıyla arız olur. Sinirlerle ortaklık eden gırtlak kaslarının hastalığına yakın olmasından dolayı ortaya çıkar veya kasların başlangıcının beyne kadar uzamasından olur veya bezlerin kısımlarını çevreleyen organlarda olan ortaklığından olur veya onu çevreleyen muhitteki karın ve göğüs organlarına ortak olmasından veya omurlara yapışan organlardan

olabilir. Ayrıca damakla ortaklığından kaynaklanabilir ve damağın rutubeti veya kuruluğu ve de sertliğine göre seste değişiklik olur. Bundan dolayı küçük dil ve bademciklerin kesilmesiyle de ses değişikliği oluşur O organları kesilen kişi boğazını temizlerken, kuvvetli bir gerilim (irritasyon) hisseder. Bazen kişinin boğazları dolar; tıkanır. Bu durumda kişi çığlık atar.

Ancak akciğerlerin ısısının artması (şiddetlenmesi) veya soğuması ya da rutubetinin artması veya şişlerinden inen sıvı veya benzeri yapılanlardan inen iltihap akışıyla seste değişiklik olur. Sıcaklık ses artırır; daha fazla çıkmasını sağlar; soğukluk sesi kısıtlar; ses daha az çıkar ve kuruluk sertleştirir ve sesi titrekleştirir ve ses kuyruksallayan kuşunun sesine benzer. Rutubetli olduğunda at sesi gibi olur; yumuşaklığı değişir; sertleşir; ses toklaşır, güzelleşir. Rutubetle akciğer dolduğunda nefes alma zorlaşır. O kişinin sesi yüksek çıkamaz, saf olmaz, pürüzlüdür. Çünkü akciğer ve gırtlağın sağlıklı oluş ölçüsü birbirine zıt olabilir. Şüphesiz ses yoğunlukta zıt olursa ve gırtlağın geniş kapasitesi, darlığı ve genişliği ve soluk borusunun darlığı ve genişliği sebebiyle öksürük oluşur.

Eğer söz konusu bozukluk adı geçen organlarda çok şiddetliyse ses kaybolur. Ancak çok ses kaybıyla konuşma yok olmaz. Çünkü sözler ses olmaksızın mutedil solukla oluşur. Bunun gibi o akciğerin sesi de, onun recurrent sinirinin soğuk demirle belirlenmesi gibi, ses de bazen o sinire isabet eden soğuk dolayısıyla kaybolur. Ancak mutedil solukla söz kalır ve konuşma mümkün olur. Diğer bir örnek boğazlarında şiş oluşanların (scrofula) recurrent sinirinden biri kesilir ve o kimsenin sesinin bir kısmı o sebepten kesilir (kaybolur). Eğer hastalık boğaz kaslarında yerleşmişse kişinin sesi at sesi gibi olur. Eğer sebep basit hareketi sağlayan kasta olursa boğulur gibi bir ses oluşur. Belki o hastalıktan dolayı boğulur gibi bir ses olursa ve eğer bozulma kasılma hareketini yapan kasta ortaya çıkarsa o kişide boğuluyormuş gibi bir ses oluşur. Eğer kasların hareketi kaybolursa ses de kaybolur. Eğer kasın gevşekliği eksik ve hareketi tam değilse o kişide titremeye benzer bir durum arız olursa seste de titreme oluşur. Ancak kasta görülen rutubet onu rahatlatacak kadar değilse, ses at sesi gibi olur. Ne zaman ses at sesi gibi olsa o rutubet at sesi gibi bir sesi oluşturacak kadar az miktarda ve yetersiz demektir. Eğer miktarı çok olsa seste titreme yapar ve eğer çokluğu fazlaysa sesi yok eder.

Bazen de o organa arız olan şiş ve oluşumdan ortaya çıkar. Bu durum yemek üzerine görülen ses bozulması gibidir. Bu hal soğuk dolayısıyla olabilir ve çok şiddetli sıcak mizaçtan dolayı da görülebilir. Aynı zamanda uykusuzluk ve sert şeyler yemekten de ortaya çıkabilir. Çoğunlukla çok yüksek sesle bağırmak ve sert besin maddeleri tüketmek boğazı hissizleştirir ve sesi at sesine benzetir. Hekimler bunun tedavi edilemeyeceğini söylemiştir. Eğer kuzey yazı kuru olursa ve güney yazı yağmurlu olursa bu şartlarda boğaz hastalıklarına sıkça rastlanır. Eğer sesin kurutulup iyileşmesinin çoğunlukla sebepleri belirlendiğinde, bu durumda venlerde genişleme ve bozulma görülür. Bilinmelidir ki, nekahet döneminde sesi at sesi gibi olanların güçleri az olup, çok hava harcamaktan acizdirler ve sesin daha kuvvetli çıkması için gırtlaklarını zorlarlar.[611]

İkinci Kısım
Sesin Kesintiye Uğraması

[612]Sesin kesilmesi bazı kaslarda olan kötü mizaç veya başka bozuklukla görülürse, kötü mizaç kısmında zikredilen ilaçlarla tedavi edilir. Başlangıçta hisler kesildiğinde o kimsenin, o bozukluk güçlenmeden önce, tedavi olması gerekir. Bundan dolayıdır ki, yumurta sarısıyla yapılan çorba, susam (ufalanmış) veya yoğurt; her birinden bir kaşık alınır ve su ile her gün günde 3 kere içmelidir. Yine emulsif dedikleri tatlı nar alınıp ve ilik içine konup (gömülüp) yumuşayıncaya kadar pişirilip, sonra çıkarılıp başının üstünden açılıp alt kısmında bulunanlar çıkarılıp, az şekerle karıştırılıp içirilir.

Eğer ses kasılmasının sebebi gırtlak ve oraya yakın yerlerdeki organlarda ise, rutubet olup o rutubetten ağrı olmayıp, ancak çok fazla gevşeme olursa, kuru incir ve fındık alınıp birlikte pişirilir. Sonra Arap zamkı ile pişirilip bal gibi oluncaya kadar karıştırılır ve hastaya yalatılarak yedirilir veya safran 3 dirhem, yarım dirhem sarısakız, 2 dirhem süsen öz suyu ve kendirden bir dirhem alınır.

611 TM: Ne zamanfi'l-hakika zaif el-kuvve olanlar içtihadı ettip hançerelerin tevsiğ edip seslerin sakil etmekle murat eyleseler mutavaat eylemez ve geyn olmaz.
612 TM: *İlaç infiah el-Savt*

Bu ilaçlar üzüm suyu veyahut balla bir araya getirip karıştırılır veya safran bir ölçü, şeytantersi yarım ölçü ve 3 ölçü bal alınır. Bu ilaçlar bir araya getirilip, hepsi karıştırılıp iyice pişirilir; ondan haplar yapılır. Onlar hastaya dilaltı olarak uygulanıp emilerek verilir. Lahana ile yapılan yalanarak alınan ilaçlar da yararlı olur. Taze lahana parçalar çiğnenir ve yavaş yavaş suları azar azar verilmesi yararlı olur. Eğer yalatılarak uygulanan ilaçlar ve lahana yararlı olmazsa, onun üzerine az miktarda şeytantersi suyu, soğan suyu, sarımsak, fıstık, tatlı kuş üzümü de yararlı olur. Aynı zamanda zencefil şekeri abartılı bir şekilde terbiye olunup yumuşatılmış olarak kullanılır öyle ki adeta ilik gibi olmuş olmalıdır ve onun üzerine yarım ölçü miktarı olarak sivri biber alınıp toz haline getirilip, pişirildikten sonra pişmiş safran çeyrek ölçüde alınıp karıştırılarak kullanmalıdır. Bu ilacın hepsi birlikte olarak oluşmuş karışımına nışasta, şeker kamışı şekeriyle veya balla pişirilir ve ilaç olarak kullanılır.

Ona uygun yiyeceklerden 2 tarafını da güçlendirenler: 4 ayağın inciği çok yararlı olur. Şüphesiz ses kesilmesi kuruluktan oluşmuşsa ve özellikle yemek borusunda da ortaklığı ile şikayet ortaya çıkmışsa, onun hastalığı at sesi gibi bir soluk alıp vermeyle birlikte olmaz. Muhtemelen onda nefes küçük olur ve şiddetli olup ağrılı olur. Onun tedavisi neses borusu ile ilgili ilaçların yanı sıra, taze menekşe yağı ve şeker kamışı şekeri ile yapılır. Aynı zamanda pamuk tohumunu çok şekerli su ile karıştırıp verilmelidir. Tavuk dikeni, (kemiği, kanadı), *izfidbacat* ve bilinen besinlerin dikenleri, incir yararlıdır. Gerek o hastalık rutubetten ve gerekse kuruluktan arız olsa, yarpuzla alınması ses zaafına ve at gibi ses çıkarmada yararlıdır.

Haşin ve At Gibi Ses Çıkarmanın Tedavisi

At gibi ses çıkarmanın sebebini sen biliyorsun. Bilmelisin ki, sesi at sesi gibi olan kişiler ekşi, tuzlu ve şiddetli yoğun zıt nesnelerden uzak durmalıdır. Ancak bunlar birlikte yenirse ilaç almak gerekir. Onları almayı hemen bırakmalı; yumuşatıcı ilaçları terkip şeklinde almalıdır. Şüphesiz eğer at sesi gibi bir sesi olursa, o kişi sesi için incir yemelidir; ona bir parça sarısabır verilmelidir ve kaynamış şarapla macun yapıp vermelidir. Temiz buğday ve arpa çorbası, badem yağı ve safran alınır ve üzümle kaynatılır; bunun özellikle ses kaybına iyi olduğu

söylenir. Şeytantersi safranla da iyi bir ilaçtır. Şüphesiz sıcak (ateşli) boğaz hastalığında kaz yağı ve Yahudi kavunu, arpa suyu ve hıyar tohumu, nişasta ve badem karıştırılıp verilirse iyi gelir.

Eğer ses kesilmesinin sebebi soğuksa, tedaviye şeytantersiyle ve safranla başlamalıdır. Şüphesiz 3 dirhem hardalla, bir biber, 6 sarısakız, süt ve kına; her birinden 4 ölçü alınır ve dilaltına uygulanır veya sarısakızdan 2 dirhem, süt (ya da yoğurt) 10 ölçü alınıp, hepsi bir araya getirilir. Şüphesiz bağırmaktan ses kısılması olmuşsa veya yorgunluktan oluşmuşsa, hamam yararlıdır ve diğer sebeplerden olan ses kısılmasına da yararlıdır. Burada yararlı olan rahatlatan ve heyecanlandıran ilaç verilir. Tuzsuz rafadan yumurta sarısı ve ıtır, bilindiği gibi yudum yudum içirilir ve kazayağı, Yahudi kavunu ve benzeri ile nişastadan *tragacanth* zamkı, meyan kökü suyu, zamk, yumuşatıcı haplar verilir. Şüphesiz bunlar şişleri çözer. Aynı zamanda gargara ve yalatılarak kullanılanların hepsi yumuşatıcıdır. Onlar boğaz hastalıklarında ilaç olarak kullanılır. Aynı zamanda yudumlayarak alınan ilaçların dışında bakla unu, keten tohumu gibi gevşetmeyen ancak boğazı parlatıp, adeta cilalayan başka ilaçlar da vardır. Bunlardan en kuvvetlisi yerfıstığı zamkıdır.

At gibi sesi olan, şaraptan uzak durmalıdır ve özellikle başlangıçta böyle davranmalıdır. Eğer sıcak şiş varsa, tatlı şarap içmelidir. Pişmiş turp ve acı şeyler yararlıdır. Eğer rutubetliyse ses kaybında zikredilen yiyecekler gereklidir. Bütün bu ilaçlar ona yararlıdır: ince bakla unu, azar azar verilir. O bezelye içinde pişirilip verilirse, buradaki bezelyenin un şeklinde olması da yararlıdır. Aynı zamanda o yiyeceklerden birinci derecede olanlardandır. Aynı zamanda ıtır, süt, iç yağı topağı, üzüm şekeri, meyan kökü şurubu, sonra balla bakla ve pişmiş incir, sonra sarısakız ve ada soğanı ve onun suyu verilir. Bunlar sert ve haşin sesler için iyidir. Tatlı incir suyu ve menekşe yağından damlatılıp hastaya verilir; sesi düzeltir.

Güzel Sesin Korunmasında Etkin İlaçlar Hakkında Bütün Sözler

Güzel ses için bakla ve çam tohumu, incir, zamk, boy otu, keten tohumu, hurma, meyan kökü, badem ve özellikle sarısakız, şeker parçaları, yeşillik, bal şurubu, yoğunlaştırılmış şarap ve sonra boğaz için iyi gelen daha önce zikredilen ilaçlar verilir. Sıcak ilaçlar: sarısakız,

şeytantersi biber, Benjamin (bir nevi zamk), kendir, yoğurt, fıstık zamkı, nane, rezene, sirke, ada soğanı iyi gelir. Eğer sıcaklık yoksa ve kuru değilse, çavşır kökü iyi gelir. Soğuk iyi ilaçlar: pırasa tohumu, su kabağı, nişasta, kitre zamkı, zamk, keten tohumu salgısı, gülsuyu, meyan kökü (yoğun olarak) yumurta sarısı ile düzenlenen terkipler ve diğer ilaçlar da yararlıdır. Aynı zamanda yoğurt da yararlıdır.

Sert Ses ve Tedavisi

Sesin sertliği soğuktan, ses tellerinin gerginliğinden, titreme durumlarından onu etkileyen durumdan, oradaki rutubetin kurumasından çok şarkı söylemekten, küçük dilin kesilmesinden, cinsel ilişkiden ve uykusuzluktan olabilir. Onun tedavisi aşağıdaki şekildedir.

Tedavi: Daha önceki kısımda adı geçen ve burada tekrarlamayacağımız sıcak şeylerden ve at sesi gibi sesler kısmında zikredilen yumuşatıcılar ve rutubetlendiren ve kurtaran maddeler, örneğin kuru incir veya hurma verilir; özellikle sıkıntıyı kesen maddeler (yok eden maddeler) arasında badem yağının büyük yararı vardır. Küçük dilin kesilmesinden doğan arazlarda da yararı vardır. Aynı miktar balla üzüm şekeri köpüğü çıkana kadar pişirilir; sonra sıcak suyla karıştırılıp, hastaya verilir.

Üçüncü Kısım
Kısa Ses

Sesin kısalığının sebebi nefesin kısalığıdır. O halde tedavisinde nefesi uzatan ilaçlar verilir. Bu hastalıkta nefes tutulur. Perhizde ses adeta derecelenir ve şüpheli bir çıkış ve iniş gösterir. Sıcak hamamda nefeste gecikme olur. Nefes alınan bütün durumlarda soluk acelecidir, çünkü nefes hapsolmamıştır. Hepsinde bu görülür; disipline edilir ve hamam yaptırılır; hamamdan çıktıktan sonra hastaya şarap içirilir. Şüphesiz şarap ruhu besler ve daha sonra hastaya yemek yedirilir. Çünkü yemekle soluk artar. Ona uyku da yararlıdır.

Dördüncü Kısım
Yoğun Ses

Ağır ses at sesi gibi sesten arız olur, çünkü onun yolları geniştir. Çoğunlukla bu durum sabahları arız olur.[613] Onun tedavisi zordur. Şüp-

---

613 TM: çok oturmaktan hadis olur. Zira zikrolunan nesneler nefhada nefese tekattiğ ve ihtibas gelip hava enfes-i riye muhtekin olmakla mücerriğ nefes gevşer

hesiz o burun deliklerinde çok kir birikmesinden ve şiddetli akıntıdan olur. Çünkü bu nesneler soluğu keser ve akciğere giden yolların tutulmasına sebep olur.

Beşinci Kısım
İnce Ses

Bu güçlü sesin zıddıdır. Bu zıt sebepler uykusuzluk ve besinlerdir. Şarkı söylemek ve özellikle yemekten sonra şarkı söylemek, yorgunluk ve kusmadır. Tedavisi ise dengeli perhiz ve dengeli beslenme ve her sabah banyo yapmak, kabız olmama, kuru yiyecekler ve cinsi münasebetten kaçınmadır.

Altıncı Kısım
Sıkıntılı ve Üzgün Ses

Bu ses, iki tenekenin birbirine çarpmasıyla çıkan ses gibidir. Burada cidden yoğun rutubet vardır. Onda perhiz, güce dayalı işler yapmak, sınırlı solunum, keten bezin üstüne konup göze uygulanan kurutucu lapalar, hamam yapmak, hafif besinler almak tuzlu balık gibi yiyecekler ve ekşi şarap içmek yararlıdır.

Yedinci Kısım
Titrek Ses

Bu sesin sahibi sağlıklı olabilmek için sesini uzun süre yükseltmemeli, çok konuşmamalı, mümkün olduğunca gülmemelidir, koşmamalı, tırmanmamalı, sinirlenmemelidir ve 2 elini yanlara bırakıp mümkün olduğunca rahat olmalıdır. Sonra sırt üstü yatmalı ve konuşma sıkıntısına tahammül etmelidir. Şüphesiz onun göğsü metal bir ağırlık varmış gibi hisseder; ancak daha sonra bu basınç ortadan kalkar. Burada yiyeceklerle boğazın yanlarını ve ayak kaslarını ve onları harekete getirilmesini ve kasılmalarını güçlendiren yiyecekler verilir.

ÜÇÜNCÜ MAKALE
Öksürük ve Kan Tükürme
Bu makale iki kısımdır

Birinci Kısım
Öksürük

Öksürük çok yemekten oluşan doğal sıkıntıyı def etmek için yapılan harekettir. Bu hareket akciğerlerde ve ona bağlı ve ortak organlarda yapılır. Öksürük akciğer için, beyin için aksırık ne ise odur. Göğsün kasılması ve gevşemesi ve diyafragmanın hareketi ile olur. Öksürük olması akciğere özgü olan sebeple veya ona yardımcı olan organlar yüzünden olur veya bilinen sebeplerle olur. Öksürük, göğüs mizacında veya etrafındaki organlardan kaynaklanabilir.

Akciğer veya göğüs kasları ve göğüs kaslarına ortak olan organlara soğukluk isabet ettiğinde onda sıkıntı yaratmasıyla veya gelip geçen rüzgârlardan olabilir. Soğuk su içilmesi durumunda tabiat harekete geçer; o acıyı def eder veya bu sebeplerden dolayı başlangıçta yardımcı olur ve ısıtır. Akciğeri kurutan, sesi haşinleştiren (sertleştiren), toz ve duman gibileri, ekşi yiyecekler, yılan zehri, kötü yiyeceklerin yenmesi, solunum yollarında garip şeylerin olması ve soluk almanın ve vermenin yapılmasının engellenmesi öksürüğe sebep olur. Yiyecekten bir şeyin nefes yoluna düşmesi ve içeceğin yanlışlıkla solunum yoluna düşmesi ve onu tıkaması öksürüğe sebep olur. Ancak öksürüğün asıl sebepleri bedenle ilgili olup, madde olmaksızın mizacın sıcaklığına ve soğukluğuna, rutubetine ve kurutulmuş olmasına vc diğer başka maddi olmayan veya demevi madde, safravi madde veya balgami ve yoğunluğu veya sevdavi olan maddeden olur. Öksürükte bunlar etkindir. Eğer zikrolunan maddeler göğsün üst tarafında toplanırsa, şüphesiz onlar bronşların üzerine sanki duvar üzerindeki bir şey gibi kayıp gelir. O şekilde çok öksürük oluşturmaz. Eğer bronş boşluklarında kalması söz konusuysa, öksürük oluşmasına sebep olur.

Aynı şekilde eğer gevşeklik varsa ve aynı zamanda akciğerden dışarı atım varsa, tabiatın onu def etmek isterse veya midede veya karaciğerde veya göğüsteki diğer bazı organlardaki sıkıntı (zedelenme, ısırılma vb) öksürük oluşmasına sebep olur.

Bireyin gevşemesi organın bağlarının münasebetinin bozulması, diyafragmada tıkanıklık veya akciğerlerde tıkanıklık veya soluk borusunda tıkanıklık ve bütün bu yerlerdeki maddeler ve akciğerlerdeki bozukluk ve diyafragmadaki engeller kalp ve akciğer arasındaki zardaki engel öksürüğe sebep olur. Genel olarak bu sebepler vücudun kendisinden kaynaklanan sebeplerdir.

Ortaklık sebebiyle görülen öksürük ise, karaciğerin şişi veya afetleri, yemek borusu, mide ağzında, memelerde veya bu organlardan birinde afet görülmesinde onlara ortaklık ettiğinden dolayı veya humma (ateşli hastalıklar) da bedene ortaklık edip, özellikle veba gibi hastalıklarla ortaklık etmesinden veya hummalardan başka solunumu zorlayan hastalıkların hepsinde bedene ortaklık etmelerinden dolayı öksürük oluşur. Öksürüğün bazısı kuru ve bazısı rutubetlidir. Kuru öksürükte nefes almada zorluk vardır. Kuru öksürüğün sebebi kötü sıcak mizaçtır veya kötü soğuk mizaç veya tek başına kötü kuru mizaçtır. Bazen kuru öksürük göğüs etrafındaki organlarda olan sıcak şişlerin oluşmasında etkin madde olgunlaşıncaya kadar ortaklık etmesiyle ortaya çıkar. Salt şişle birlikte cidden kuru öksürük arız olur. Bazen kuru öksürük karaciğerin şişlerinden ve onun etrafında olan şişten de arız olabilir. İç organlarındaki şişler dolayısıyla göğüs boşluğunda dolgunluk öksürük oluşturur; öksürükle atılamayan rutubette de kuru öksürük meydana getirir.

Bilinmelidir ki bazen öksürük ile[614] birlikte taş gibi bir şey dışarı çıkar. Örneğin hidrokalsiyum sülfat gibi veya papirüs gibi. Onu sıcaklık taşlaştırmıştır. Bu taşlaşmış olan şeyi İskenderiyeli hekim (Galen?) ve Paulus gözlemlemiştir. Onlar onun kötü öksürükten oluştuğunu söylediler. Biz diyoruz ki, bozuk solunumda bu neviden oluşumları biz de gözledik. Çok tuzdan oluşan öksürük uterus yapısının bozukluğundan olabilir. Çoğu kez öksürük kışın olur ve son-

---

614 TM:veya miktar-ı bird

baharda başa geçiş yapar. Bazen de genel olarak mutedil sonbaharda olur ve bazen de kuzey rüzgârlarından olur. Eğer mevsim kuzey yazıysa, yağmur azdır ve güneyde yağmur korkutucudur. Çoğunlukla öksürük kışın olur.

Belirtiler: Ancak soğuk öksürük belirtileri soğukla birlikte artar ve soğuk azalınca azalır. Sıcakla birlikte soğuk azsa, hastanın yüzü kurşuni renkte olup, az miktarda aksırık olur. Bazen soğukta oluşan öksürük nezle ile olup bir şeyin göğse inmesiyle boğazda doluluk hissedilir ve madde buruna çekilince öksürük azalır ve öksürüğün maddesinden boğaza inen maddenin orayı irrite ettiği anlaşılır. Nezlenin ince maddesinin belirtisi görülür. Burun deliklerinde tıkanıklık ortaya çıkar. Öncelikli olarak o öksürük sahibinde nezle özellikleri görülür. Daha sonra onların burunlarından sarı ve yeşile dönüşen balgam özelliğinde bir madde akar. Bazen onunla birlikte ateş de olur.

Sıcak iltihabın belirtisi aksırık, sakinlik ve genellikle soğuk havalarda görülen sakinleşme, yüzde kırmızılık, yüksek nabız, rutubetli bir yapı oluşur; akciğerin cevherinde rutubet görülür. Yaşlı hekimler ve yazarlar şöyle demişlerdir: Horlama yoğundur, özellikle uykuda bu artar ve daha sonra da boğazda hırıltı şeklinde bir ses hissedilir. Kuru öksürüğün belirtisi hareket fazlalığı, iştihanın fazlalığı, fısıltıyla konuşma, sakinlik ve göğüste doluluk olup, ona hamam yaptırılır; keten tohumu şurubu ile öksürük hafifletilir; hastaya rutubetli şeyler verilir.

Burada verilenler, basit maddesiz olanlara benzer olup, ondan farkı, bu öksürüğün akıntısı olmasıdır. Hasta madde kaynaklı olduğunda akıntı olur. Akıntıdaki maddenin cinsi, hastalığın maddesinin cinsini gösterir. Şişlerin olmasında görülen öksürük, soğuk, sıcak ve bizim zikrettiğimiz zatülcenp ve ye işaret eder. İltihaplı olanın belirtileri bizim zikrettiğimiz iltihapların işaretleridir. Ağrısı, kuruluğu ve çoklukla rutubeti de yine zikrettiğimiz mizaç kaynaklı olanlar gibidir.

Yaralardan olan öksürüğün belirtisi, yaralar kısmında zikredilen yara kabuklarınıın dökülmesi veya akciğerin kendisinden beyaz bronşlardan gelen akıntı olur. Onun oluşumu yenen şeylerin inmesinden, kanın akıntısından (kanamalardan) ve şişlerden sonra görülür. Kuru öksürüğün çoğunlukla görülmesi, orada madde olması veya

madde mevcut olup ancak konusunda açıkladığı gibi, güçte zaaf olması nefesle maddeleri atma gücü yetmediğinde olur.

Başka organlarla ortaklığından olan öksürüğün açıklaması şöyledir: mide ile ortaklığı dolayısıyla olanların belirtileri mide bozukluğunun delilleri ve o bozukluğun gerekli olan sebeplerinin artması ile öksürüğün çoğalmasıdır. O sebep mide boşluğunun dolu veya boş olsun midenin durumu ile ilgili olup, dolu olması durumunda bunun sebebi yiyecek olabilir. Mide doluluğunda öksürük olması, öksürüğün çoğunlukla sindirimle ilgili olduğunu gösterir; karaciğerle ortak olduğunda görülen öksürük karaciğerin kendisindeki alametlerden kaynaklanması gibi. Eğer sıcak şiş değilse onda (hasta) ateş olması gerekmez. Diğer delillerini belirleyip sonuç olarak, öksürüğün karaciğerinden olduğu anlaşılır.

Bilmelisin ki, sıcak şeylerin verilmesi bir tarafa bırakılsa, o madde akıtılamaz, ancak şüphesiz ki o kurutulmalıdır. Örneğin soğuk haşhaş şurubu ve sütten yapılan marmelat gibi kıvamlı terkip kullanılır. Onlar akıcı olan maddeyi toparlar. Eğer o ifrat derecede toplandıysa çördük otu suyu ona iyi gelir. Eğer öksürüğün sebebi ağır maddeyse çördük otu şarabı iyi gelir. Ağır olan maddelerin temizlenmesi istenirse onu temizlemek iyi olur.

Bazen ateşle öksürük birlikte olur. Bu öksürüğü teskin etmek başlangıca dönüş olup, ciddi bir gerilim olur ve akışı sağlayan kanallara baskı yapar. Arpa suyu bütün akışlar için yararlı olur. Eğer akış engellenirse, hummalar (ateşli hastalık) oluşur. Şüphesiz maddi bozukluk olur. Hummalarda kokuşma veya ufalanma olur; oradaki madde incelir.

Tedavi: Ancak soğuk mizaçlarda öksürük hafif olur ve bundan dolayı öksürük dış sebeplerden olduysa, onun düzeltilmesi nefesin düzeltilmesiyle olur. Şüphesiz kolayca akciğerler ısınır ve bu durumda akciğerleri güçlendirecek ilaçlara ihtiyaç vardır. Onu tedavi etmek için dilin altına fındıkla sarısakız veya ballı günlük verilir. Aynı zamanda bir kaşık katrandan verilirse, ağrıyı dindirir veya balla terebentin süspansiyonu, pelesenk yağından bir miskale varıncaya kadar ballı sirke ile içmek, aynı zamanda lahana, rafadan yumurtayla ve damla şeklinde verilen sıcak ilaçlar ve bezelye balla karıştırılarak ve suyla tatlı nar ve onun üzerine bal veya şeker kamışı verilir veya dil altına konur.

Süsen yağı, nergis yağı, kırmızı mum gibileri göğüs üzerine uygulanır. Yabani nane, bal ve incirle ve kuru üzümle süsen köküyle ve kız saçı ve badem yağıyla birlikte bir miskal köknar da öksürüğün atılmasında yararlıdır ve pişmiş çördük çöp otu (çördük otu), yabani sümbülle incir ve ökse otu öksürük için yararlı olur.

[Hasta] belli miktarda çemen otuyla, temiz tereyağı ile ve hurma, incir ve Şam pırasası kökü ile beslenir. Yağlardan fıstık yağı, çam tohumu, ıtır ve şeker kamışı onlara yararlıdır.[615] Onlara etlerden piliç eti, ördek eti, horoz eti, onlarla birlikte soğan, peynir ve et karışımı olan bir yemek verilirse uygun olur. Onunla birlikte koyun eti de verilir. Şöyle bir reçete nakledilir: Fıstık, çam tohumu, kuru üzümle çemen otu verilir. Şeker kamışı dalları, incir, kuru üzüm ve muz verilir. Kuru incir, cevizle ve müzmin öksürük için taze ve eski reyhan şarabı, muz ve ballı suyla verilir.

Ancak öksürük için, bilinen sıcak lapalar özsularıyla birlikte ilgili yere (boyna) sürülür ve yağlarla gül suyuyla hazırlanan terkip oraya uygulanır. Hastaya haşhaş suyuylaa tavşan suyu bir kere verilir ve zikrettiğimiz ekmek de yararlıdır. Aynı zamanda hastaya haşhaş yalatılır.

Bu yalanarak alınan çiğ haşhaşla yapılan ilacın terkibi şöyledir: 15 ölçü taze olmayan haşhaş, kustus içinde yağmur suyu ile verilir. Onların bir gün bir gece alınması yararlıdır. Sonra bu terkibi pişirip süzülür ve yarım kısım bal veya şekerle pişirilip belli bir kıvam kazanınca hastaya yalatarak verilir ve yemekle birlikte sabah akşam hastaya içirilir. Onlarla birlikte erikle arpa suyu da yararlıdır ve menekşe şarabı ve siyah menekşe, soğuk çördük otuyla ve özellikle o diğeri gibi pişirilir ve içine yoğun nar suyu konur. Onun üzerine beyaz şeker konursa yararlı olur. Yine şu terkip bronşlara yararlı olur. Keten tohumu, ayva tohumu, nişasta, Arap zamkı ile karıştırılıp yalanarak alınan ilaçlardan olup, bu terkip iyi öksürük ilaçlarındandır. Bazen öksürük ilaçları içinde uyuşturucular vardır.

Yiyecek olarak onlara soğuk olanlar verilir ve yalanarak alınan ilaçlar verilir. Örneğin pırasa, kabak, hıyar, badem yağı ve toz halinde bakla ile badem yağı ve kabak yağı ile iyice pişirilir. Arpadan, bak-

615 TM: onlardan muttahize veyahut bir yaşında olan koyun etinden müttahize olan

ladan, nişastadan ince unla verilir. Eğer tabiaten çözülme varsa, arpa ile şeker ve ıtır verilir. Eğer hastalık şiddetliyse arpayla tuzlu yağmur suyu ile yıkanmış yengeç kolları verilir.

Soğuk Diyakuza reçetesi: kabuklu taze haşhaş kabukları alınıp su içinde pişirilir ve üzerine şeker dökülür. Onun kıvamı gül suyu kıvamındadır. Eğer hastanın rutubeti yoksa, önce haşhaş tohumları bir gün bir gece su içinde bırakılır, sonra pişirilir. Eğer daha güçlü bir terkibe ihtiyaç duyulursa, onun kabukları bir araya getirilir; özellikle de siyah kabukları terkibe karıştırılır.

Ancak rutubetli mizacın sebebi akciğerin rutubetinin bizzat kendisi olursa, tedavi güçlendirenler karıştırılmış açan kurutucularla yapılır. Bu terkipler şöyledir: Ermeni kili, kitre zamkı Arap zamkı; hepsinden bir ölçü alınıp yarpuz, çördük otu, yabani kekik, tarçın, kız saçı; her birinden yarım kısım alınıp macun haline getirilir ve hastaya verilir.

Ancak ateşi olan hastaların öksürüğünde veya ateşli olmayan öksürük hastalarında kuru mizaçlıysalar, şu ilaçlar alınmalıdır: eşek sütü, keçi sütü ve diğer sütler verilir. Bunların yanı sıra, rutubetlendirecek ilaçlar verilmelidir. Başka rutubetlendiren içecekler hastaya verilir ve bilinen soğuk kefen bezi uygulanır ve arpa suyu verilir. Yağlarla birlikte daima yiyecek verilir; rutubetli maddelerin ayaklara da uygulanması yararlıdır. Eğer mizaç mürekkepse ilacı da terkip halindedir. Eğer öksürüğün maddesi inceyse, *diyakuzyat tarçınla*, haşhaş birlikte yalanarak verilen ilaçlardandır. *Akrabadin*'de zikrettiğimiz şeylerden sıvılar (bitkisel sular) pişirilerek verilir. Şüphesiz o ağrıları çözer ve daha önce söylenen şartlara uygun olarak, dolaşım sağlanır; madde dengeli bir şekilde serbest kalır. Söylenen yerden, şartlara uygun olarak ayrılır, uzaklaşır. Belki de yumuşatmak için kesmek ve kayganlaştırmak için çaba harcanır ve zikredilen temizlik yapılır.

O yere balla karıştırılmış zamk uygulanır veya balla yalancı safran veya balla aynı miktarda Hint selvisi, meyan kökü şerbeti, kitre, kına ve tatlı badem eşit miktarda alınıp uygulanır ve şüphesiz onu balla ağza uygularsın. Onun şüphesiz çok yararı vardır veya 3 yumurta al ve onu balla yarısı kadar yağla karıştırıp, 40 biber al ve hepsini pişirip sabah güneşin doğmasına kadar bekletip, sabah ve akşamüstü ondan hastaya yalat.

Yine 7 baş Şam pırasası alınır; 3 ratl su içinde 1/3'ü kalana kadar pişirilir ve bu kısım balla karıştırılıp tekrar pişirilip, taze gül 8 ölçü, çam tohumu 1 ölçü alınır; yabani fıstık zamkı 1 ölçü, 4 ölçü kuru üzümle ve yeterince balla karıştırılır. Ondan yalanarak alınan bir terkip oluşturulur.

Yeni bir İlaç: Nehir nanesi 8 ukiye, çam tohumu, ısırgan otu tohumu; onlardan birer ukiye, keten tohumu ve biber; her birinden üçer ukiye balla macun yapılıp verilir veya hurma içi 5 kısım, süsen 8 kısım safran ve biberden her birinden ikişer kısım, bezelye 20 kısım alınır. Bu maddelerden köpüğü parçalanmış balla macun yapılır veya safran, tıpta kullanılan sümbül, biber; her birinden birer kısım, maribium suyu, çördük otu; her birinden üçer kısım, sarısakız ve süsen her birinden ikişer kısım alınıp yoğun bir macun yapılır.

Müzmin olan öksürükte katran balla karıştırılıp yalatılır veya Hint keteni, dereotu, şeker kıvamında nar çiçeği yağı ile pişirilir. Yine kavrulmuş keten tohumu bir ölçü balla veya biber ve 10 kısım balla veya dağ nanesi ile karıştırılıp verilir. Yine bal ve süt ile mumlu bal karıştırılır ve çavşırla karıştırılır. Hardal, acı badem karıştırılır. Yine *misridatus* da yararlı olur. Çocuklara kadın sütünde pişmiş ve bal kıvamı kazanmış beyaz çöpleme veya taze rezene suyu verilir.

Eğer öksürük sebebi nezle olursa onun tedavisi de nezlenin tedavisi gibidir. Eğer onların ilaç alması gerekirse, incir lapası baş üzerine uygulanmalıdır ve her zaman dilaltına ondan konmalıdır. Özellikle gece hastaya nişasta hapı verilmedir. Kabız eden (geren) ilaçlarla gargara yapılmalıdır; hasta ekşi nesneler ve mazı yememelidir. Haşhaş suyu içkisi, tarçın sıcak olarak veya sarısakız, safran ve diğer soğutan nesneler hastaya verilmemelidir. Ancak şişler ve yaralar için, akciğerlerdeki gibi ve göğüsteki gibi olanlara, zatülcenp, karaciğer ve akciğerlerdeki ülserleşmiş yaraların tedavisindeki ilaçlardan yararlanılabilir. Şüphesiz ki, öksürük tedavisinde ilaçlar ağızdan alınır. Bunlar ağzı ısıtır; bunlar bilinen öksürük ilaçlarıdır ve bu haplardan meyan kökü, zamk, kitre, nişasta, keten tohumu salgısı veya çekirdeğinin salgısı, pırasa tohumları, kabak, sarıyonca ve hıyar ve de tebaşir, haşhaş tohumu ve bunların benzerlerinden alınır. Bir başka ilaç terkibi şöyledir: meyan kökü (taze), Hint hurması yağı, buğday usaresi, safran,

kitre, çam tohumu, keten tohumu, bitotu, haşhaş tohumu, anason, dereotu, sarısakız, safran, şeker kamışından ve sıcak zehirli yaranın ilaçlarından hastaya verilir.

Bu ilaçlardan eski öksürüğü sakinleştiren bilinen günlük tohumu ve aynı zamanda günlükle birlikte kunduzhayası, yabani sümbül, afyon, aynı miktarda alınır. Ayrıca onlardan hazırlanan haplar da ağız yoluyla alınır. Yine boy otundan 6, çam tohumu 6, safran 1 birim, yoğun üzüm suyu ile alınır. Aynı zamanda, günlük, sarıyonca, afyon; her birinden 1,5 ukiye, pelesenk yağı, safran; her birinden 2 dirhem alınır. Bir nevi ekmek sepeti gibi olur.

Eski (kronik) öksürük için astım kısmında zikredilen eski rutubetli yağ verilir. Eğer rutubet mutedil olursa, öksürük, sarı ve kırmızı arsenikten dumanlarla ve tavşan pisliği, arpa unu, fıstık kabuğundan yumurta sarısıyla yuvarlak ve bir dirhemlik haplar yapılır. Güneşte kurutulur ve günde 3 defa verilir ve yine loğusa otu, sarısakız, günlük, zamk, aynı seviyede arsenik alınıp, hepsi birlikte inek safrası ve fındıkla macun yapılır ve fındıkla fazla ateşi olanın tedavisi, öksürüğün ateş arazı kısmında ele alınmıştı.

İkinci Kısım
Kan Tükürme[616]

Bazen tükürükle birlikte ağızdan kan gelir. O ağzın kısımlarından gelmiş olabilir. Bazen kan boğazdan dışarı çıkar. O mukoz yapı boğazdan gelir ve bazen de mukoz yapı olmaz; ağızdan gelen kan bronşlardan gelir. Bazen de boğazdan kusma ile birlikte ağızdan kan gelir. O kusma ile gelen kan yemek borusundan, mideden, mide ağzından, karaciğerden kaynaklanabilir. Bu organların birinden kan gelmiş olabilir. O kan akciğerler ve akciğerlerin etrafındaki organlardan gelmiş olabilir. Akciğerlerden gelen kan kadar, göğüs etrafındaki organlardan kan gelse korkulmaz. Çünkü göğüsten kaynaklanan kanama hızlı bir şekilde oluşur ve göğsün yarasından hiç biri akciğer yarası kadar sıkıntı yaratmaz ve çoğu kere o kan eski yaradan çıkar ve solunumun yapılmasını zorlaştırır.

616 TM: ***Ağızdan Kan Gelmesi***

Bu zikrolunan nefes darlığı gruplarından hepsinin yakın sebebi cerahattir. O cerahat göğüs, karaciğer ve diyafragma üzerine vurma ve düşmeden olur veya o organların kesilmesinden kaynaklanır veya tuzlu tuzlu ya da kötü siyah öksürük veya sesin kısılması ya da derece derece baskılanmasıdır. Onun içindir ki, kötü deliklerde ve nefes darlığı olanlarda kanama çok olur. Bazen burundan kanamaya adeta hazır olmak gerekir. Şüphesiz had derecede müshillerin içilmesinden, dereotu ve soğan gibi yiyeceklerin değişimden, kanın kaçmasından duyulan korku ve sıkıntı ve kuru yer üzerinde uyumaktan, boğaza ve boğazın içinde kanama olmasından kanlı nefes oluşur. Kanlı nefesin, yani ağızdan kan gelmesinin sebepleri bazen de boğaz damarlarıdır veya başka bir sebeptendir.

Orada [kanama] boğazdan gelen damarlardaki kesilmeyle olur veya oraya ulaşan damarın had derecede açılmasından veya gevşemesinden olur veya hiddetli hıltların damarı yemesinden olur veya damarların cevherinin inceliğinden olur. Çok kere bronşlar ve arterlerin dalları arasında olan deliklerin kötü mizaçlı olmasından, çok genişleyip bundan dolayı kanın dışarı çıkmasına sebep olur. Kan soluk borusuna doğru süzülür ve oradaki damarların içinde cerahat oluşmasına sebep olur. Ancak irinli yara veya yenmiş yara kokuşur ve onunla birlikte organdan bir şeyler çıkar ve oradan daha sonraki kısımlara gider.

Bazen akciğerlerde demevi şiş olup ondan kan süzülüp çıkar. Bu gibi şişler iyi huyludur. Çünkü demevi olan şişte orada olan ağır maddeler süzülerek çıkar. Zikrolunan kanama sebeplerinin hepsi akciğerde mevcut değildir. Çünkü kan pıhtısı akciğere yönlenmez; onun akciğere ulaşma sebepleri önce adı geçen sebeplerdir. O adı geçen çoğunlukla maddelerdir. Çoğunlukla, fazla besin maddesi alıp, perhizin terk edilmesinden olur. Şüphesiz tabiatta onun sebepleriyle ilgili birçok sayılıp dökülecek sıkıntı vardır. Kan akışının hızının kesilmesi, menstrasyon tutulması veya basur memesi oluşması veya bir organın kesilmesi örnek olarak verilebilir. O adı geçen sebeple maddenin hiddeti veya şiddetli hareketi veya bununla ilgili sebeplerle damarlarda kokuşma oluşur. Çünkü onlar damarlarda oluşan fıtıklanmalardan kaynaklanmış olabilir. Özellikle deliklerde

(damarların geçiş yerlerinde) bu olur. Onlar çoğunlukla bu gibi durumlarda ortaya çıkar.

Ancak organların işini yapabilmesi maddeyle mümkün olur. Soğuk o organı kasar veya gevşemeyi zorlaştırır ve muhtemelen, sorumlu güçte zorlama nadir değildir; belki de parçalanır. Dışarıdaki sıcaklık veya soğukluk ya da kuruluktan bu durum ortaya çıkmış olabilir. Çünkü kuruluk oluşmasında yoğunluk olduğu kabul edilir ve kuruluk olmasından dolayı parçalanma olur ya da sebep rutubet olur. Rutubet organı gevşetir; genişletir; delikleri genişletir veya sebep yırtıkla karşılaşmasıdır veya yenmeyle veya kesikle veya bozukluktan (kokuşmayla), sıcak maddeleri olan organın birinde bozukluk oluşmuş olabilir.

Ne zaman damarlara kan dolsa tabiat onu kabul edip maddelerin hangi yolu izleyeceğini belirleyip onu gönderir. Menstrasyonun doluluk oluşturan maddesi imkân olan yere atılır. Eğer onun yapısı çok yoğunsa fazlalıklar hangi yere yakınsa, onu kanamayla (kanla) atar veya basur kanaması veya menstrasyon kanamsı veya burun kanamasıyla dışarı atar. Şüphesiz güçlü damarlardan kan boşalmazsa kan damarların boşluklarına dolacağı için, beklenmedik ölüm oluşur. O aniden ortaya çıkan kanama akciğerde yara olduğunu gösterir. Şüphesiz onda cerahat vardır ve cerahat yaraya doğru meyillidir.[617] Kanama olan kişide zikredilen kanama durdurulduktan sonra, yine kanama görülebilir. Kanama ilkin yara iltihabına dönüşür. Çoğunlukla kanama burundan olur. O kan baştan akciğere inip akciğerden solukla dışarı çıkar. Eğer kanama akciğerden çıkarsa, ondan 2 bakımdan korkulur. Birinci korku onun fazla olmasındandır ve diğeri kanamayı gerektiren akciğer iltihabının yaraya dönüşmüş olmasıdır. Bütün kanamalardan korkmak gerekmez; hepsi korkutucu değildir. Muhtemelen kanama devamlı olursa veya hummaya yakın olursa çok korkutucudur. Çoğunlukla kanamanın sebebi karaciğer ve dalak şişlerinden kaynaklanmış olabilir.

Belirtiler: Hançereye yakın olan yerden biraz öksürükle kanama olmuş olabilir. Ancak yoğun öksürükle uzaklaştırılır; şiddetli öksürükle kanamanın kaybolması gibi. Eğer kişi bir tarafına yatıp uyursa,

617 TM: Çoğunlukla hapsolmuş kan cerahate dönüşür.

kanama artar. Öncelikli olarak burun kanaması arız olan kişiye bakılmalıdır. O kimsede burun kanamasının çok veya az olduğu bilinmelidir. Kanamadan sonra o kimsenin başında hafifleme olup olmadığı veya burun kanamasının belirtisi olan yüz ve göz kırmızılığı olup olmadığı, gözlerini öne doğru açıp açmadığı ve kanamada köpük olmamasından ve kanamanın bir defa olmasından hastalığın önemi belirlenir.

O kanama sahiplerinde bu belirtiler mevcutsa, o burun kanamasının kötü olduğunu gösterir. Eğer burun kanaması akciğerin cevherindeki yara veya cerahatten geliyorsa, alameti, köpüklü olup kesik kesik ve ağrısız olmasıdır. O damarlardan gelenden daha azdır; sonu çok kötüdür. Bütün köpüklü kan sahipleri ve zatülcenple suçlanır. Bazen akciğerlerinde çok ateş olanın da sonu kötü olur. Şüphesiz bronşlardan kan gelebilir. Ancak boğazı temizlemek gerekir ve böylece öksürük kolaylaşır ve orada olan şey kolayca çıkar. Orada ağrı hissedilir. Damarlardan kaynaklanan kanamada köpük yoktur ve kıvamı akciğerden gelen kandan daha yoğundur. Göğüsten gelen, yoğunlaşmış kana benzer.

Göğüsteki kanamadan gelen kan siyah renktedir ve yoğundur; adeta donmuştur. Onda köpük olmaz; onunla birlikte göğüste ağrı hissedilir. Bu da hastalığın yerine işaret eder. Bu arada uyku hali artar. Buradaki kanamadan dolayı, göğüste ağrı oluşur. Ancak ağrı birden bire oluşmayıp yavaş yavaş artar; çok keskin değildir. Öksürükle kanama şiddetlenir ve dışarı kan atımı artar; damarların kesilmesinden oluşan çok miktarda kanama olması gibi. Organlardaki yenmenin belirtisi ortak şeylerin değişmesinden oluşan yenme sebeplerini belirtir. Ortak olan, inip atılacak şeyler iner. Hummada, iltihapta veya onun kabuğundan veya akciğerin bir kısmında kanama oluşabilir. Bazen kanama et suyu gibidir ve bu kanamanın tedavisi başlangıçta kolaydır. Sonra bazen bir defada çok fazla kan dökülür. Burada iyi şeyler de atılır; kanın rengi kötüdür.

Ancak damarların doluluğu ile ağızlarının açık olmasından onda ağrı olmaz. Kanamayla ona rahatlama gelir. Bu kanamada (kanamalı tükürük) kesinti ve aralık olmasından dolayı kan miktarı az olur. Çoğunlukla atılan kan yenik kısımlarda oluşanlardır. Şişten süzülme

de bir belirti olup, ondan gelen kan o çok azdır. Süzülme (kanama) olması ve diğer benzeri hastalıkların belirtisidir.

Tedavi: Kanama (Kan tükürme) akışkanlığı olan kişide ne zaman doluluğun olduğu bilinmesi gerekir. O kişinin kendi de doluluk hissettiğinde, kan aldırması gerekir. Özellikle, eğer boğazın göğüs kısmı darsa bunu uygulamalıdır, ya da tuzlu (baharatlı) yediğinde öksürüyorsa, böyle yapmalıdır. Ondan vücudun alt kısımlarından safenden kan alınmalıdır, sonra basilikten kan almalıdır. Eğer kadında menstrasyon zamanı ise bu durumda onlarda kanama mevcuttur. Onlardan kanın tutulması gerekir.

Yine kanama alışkanlığı olanlara, kanı harekete getiren sıcak yiyecekler ve hızlı hareket eden nesneler verilmemelidir. Hasta sesli bağırmamalı, cinsi münasebet yapmamalı, derin nefes almamalı, çok konuşmamalı,yoğun olarak bakmamalı, çok şarap içmemeli ve çok yiyip içmemelidir. Bunlara dikkat etmelidir. Aynı şekilde o kişilere şu yiyecekler açıcı olduğundan verilmemelidir: kereviz, sabır, susam, eski şarap gibi. Çünkü o maddeler ona zararı olur. Ancak taze peynirin yararı olur. Kanaması akış halinde olanlara uygun gıdalar verilmelidir ve tıkayan ve yumuşak besinler verilmelidir; kanı soğuktan ve akışa mani olanlar da onlara uygun besinlerdir ve ona uygun yiyeceklerdendir. Pişmiş inek sütü bunlardandır; büzen (kasan) maddeler verilir. Tuzsuz peynir ve tereyağı, kabız yapan meyveler ve kabız yapan küçük kaysıdan verilir ve taze zeytinyağı yedirilir. Onların yiyecekleri yağlı olur. Onlara meyve gibi yiyeceklerin çok yararı olur.

Ancak akciğerin kendisinden ortaya çıkan kanamanın tedavisinde onlar kuru ilaçlar ve gevşeticilerle tedavi edilir. İncir, tarçın, sinir otu, suyu ile ve suyla karıştırılan sirke ile hastaya içirilir. O nevi kanamada zikrolunan yiyeceklerle ilgili tedbirden başka, bu tedavide o kişiden kan almak gerekir. Kanama hangi tarafta vukuu bulduysa, o taraftaki basilikten azıcık kan alınır. Ondan kan tekrar tekrar alınır. Her iki kan alma arasında üçer saat bir süre verilir.Bu aralık hastanın gücüyle ilgilidir. Burada kan alma ile kan aksi tarafa çekilir. Bu uygulama cerahatte şiş olmasını engeller ve onların etrafı da ovulur. Aynı zamanda onların etrafı başlangıçta yukarıdan aşağıya kadar çok doluysa, söz konusu işten çekinmek gerekir.

Onlar dengesiz havalardan güneye doğru yatmaktan, bütün bedeniyle kalkmaktan kaçınmalıdır. Çünkü gece bazı organları, diğer bazılar üzerinde olur. Hastaya, suyla karıştırılmış sirke içirmek yararlıdır. Şüphesiz kurumayı engeller ve göğüs ve akciğerlerde sıvının toplanmasını engelleyip, mevcut olanı temizler.

Aynı zamanda onlara tedavi eden soğutucu ilaçlar verilir. Çünkü o hastanın tedavisinde öncelikli olarak teskin edici ilaçlar içirilmesiyle ilgilenilmesi uygun olur. Eğer heyecanlandıran ilaçlarla tenkıye yapılırsa o tedavi gayet uygun olur. Pamuk tohumu ile diğer soğutucuların içirilmesi yararlı olur. Tohumun soğukluğu dolayısıyla, şiddetli sıcak olan kanama sahiplerine çok yararlıdır.

Bazen bu tedbirlere uyuşturucu karıştırıp verilmesi 2 bakımdan yararlıdır. Birincisi kanı teskin eder; durdurur. İkincisi uyuşturucudur; uyutmakla hareketi ortadan kaldırır. Biz kanama gruplarının ortak ilaçlarını bundan sonraki kısımda zikrettik. Eğer kanama safrası nezleden dolayı görülürse, korkulacak bir durum yoktur. O hastanın ayağından kan alınmalı ve ellerin üst tarafından aşağı doğru bağlamalıdır. Sıcak zeytinyağı, sıcak yağla ve eşekhıyarı gibileriyle, hastanın kollarını ovalanmalıdır. Ancak başı elbette ovmamalıdır. Onların beslenmesinde yakıcı lezette bir şey buğdayla karıştırıp yudum yudum hastaya verilir. Onların yakıcı meyveler ve benzeri cinsinden olması gerekir. Onlarda zaaf olursa soğuk sıvı ile karıştırılmış sirke içinde ekmek muamele olunup, hastaya yedirilir ve üzerine tenkiye yapılır. Oradaki madde baş kısmından çekilir. Özellikle, bir mani olduğunda, kan almak mümkün olmazsa, o zaman söz konusu tenkıye yeniden yapılmalıdır. Bunlar için mümkün olduğunca fazla çaba harcamamalıdır. Ancak terkibi için de fazla çaba sarf edilmez; o hastalığa yararlı şeylerden şunlardır: kehribar hapı içilmesi zikrolunan yararlı ilaçlardan olur. Eğer bizim zikrettiğimiz öksürük olmazsa, ona ancak nezle tedavisi yapılıp nezle orada hapsolur. Baş tıraş olunup çördük otuyla yapılan yakılar başa uygulanır. İhtiyaç olan kadar yapıp üstüne bırakılır.

Galen şöyle dedi: Bir kadında nezleden kanama oluştu; ona yoğun lavman uygulandı. Özellikle ondan kan alınmadı ise 4 gün kadar tenkıye olundu ve lavman 4 gün süreyle uygulandı. O zaaf gösterdiğin-

de, sıcak yiyecekler verildi; çok kabız olması sağlandı ve onun başının ilacı olarak hamam yaptırılması uygun oldu; rutubet için başına hastanın yağ uygulanmadı. Ona taze tiryakler içirildi. Çünkü taze afyon verilidi. O hastayı uyuttu ve hastayı irrite eden öksürük de yatıştı.

Ağrı maddelerin akışını engeller. Ancak alınmasının ikinci gününde inen maddelerin harekete getirilmesi mümkün olmaz. Muhtemelen sükûnet oluşturan akciğerin temizlenmesine ihtiyaç vardır. O zaman çoğunlukla onun tedbiri etrafını (kol ve bacaklar) ovalamak gerekir. Zikri geçen taze hazırlanan tiryakten ilk gün bakla kadar az miktarda akşam içirilir. Onun sıkıntısı balla yavaş yavaş temizlenir. Daha sonra kuvvetlenmesi için ekmek ve arpa suyu verilir. Dördüncü günde ona çok balla eski tiryak verilir. Akciğerin şiddetle temizlenmesi için daha sonraki günlerde beslenmesi gerektir. Ondan sonra nekahet devri gelir. Bu tedbirler ile birlikte hastanın başına, dağ sedef otu ve zamk sürülmüş kefen bezi konur. Onlara hamam yapmak yasaktır. Genel olarak bu tedbir iyidir. Onlara bu tiryak 2 aydan 4 aya kadar bir sürede içirilmesi gerekir.[618]

Bu terkip uyku verir ve nezleyi hapseder ve zikrolunan yağlar onların başlarına uygulanmaz. Onların başlarından boyunlarına kadar unlu terkipler konur. Eğer hasta kadın olursa ve eğer inen maddesinde fazlalık varsa ilkin kan alınıp sonra *kokaya (marwal)* ile ishal olması sağlanır; sonra hamurlu yiyecekler verilir. Eğer kan damarının parçalanması veya yırtılması söz konusu ise ve onların sebebi doluluk olursa hastanın mümkün olduğu kadar aç bırakılması gerekir. Muhtemelen 3 gün süre ile söz konusu ilacın verilmesi yeterlidir. Eğer güç düşmesi görülmezse, bu şekilde beslenmeye 4 gün bitene kadar devam edilir.

Eğer gücün düşmesinden korkulursa kanın mutedil olmasını sağlayan veya soğuğa meyli olan besinlerle beslenir. Onda yiyecekler özellikle yoğun kanı yumuşatıcı ve gevşetici, örneğin haşlanmış buğday çorbası verilse ve dört ayaklıların inciği ve başları, rafadan yumurta, ıtır ve özellikle de balla veya mercimek ve iğde ile pişirilip

618 TM: Bir ebdan mukaddem (bir aydan önce) veyahut 4 aydan sonra istimal olunsa bu hususta onun muteber menfaati olmaz. Bu müddet olan tiryakı istimal eder

verilir. Mümkün olduğu kadar onlar güçlü olan yiyeceklerle beslenmez ve gıdasından arpa suyu azaltılır. Özellikle mercimek, innab ve ayva ile pişirilen arpa suyu azaltılır ya da soğuk su ile karıştırılır veya ekşi bir nesne ile ve zararlı olmayan bütün soğuk şeylerle yenir. Diğer adı geçen soğuk yiyecekler ve genel olarak, soğutan yiyeceklerin ona yararı olur. Kasması ve soğukluğuyla yağı alınmış inek sütünün de yararı olur.

Genç ve otcul hayvanların sütleri burada yararlıdır. Ancak onlardan fazla tüketilmemelidir; zarar verir. Balık eti çok yararlıdır. Bu hastalık sahibinin, aynı zamanda bundan sonra zikrolunacak yiyeceklerden soğuk olan yiyeceklerle beslenmesi gerekir; tuzlu olmayan taze peynirin onlara yararı cidden çoktur. Eğer bu hastalık sahipleri etle beslenmek isterse, o etten az yemelidir; onlardan az kan oluşup, organ kuru ve hafif tutanlar tercih edilmelidir. *Kafa kuşunun (bir nevi av kuşu)* eti, kaplumbağa ve tavuk eti gibi kasan ve sıkıştıran nesnelerin içinde pişirilip yenir.

Bu terkibin birbirini izleyen kanamaları kestiği denenmiştir: bakla çiğnenip suyunu içmek gerekir. Bazen de o baklayı çiğneyerek suyu içildiğinde kanamayı keser. Ayva salgısı, suyu ve elma sık sık tıkayıp kasanlara karşı yararlıdır. Yine innap (iğde), bitotu tohumu, Şam keçiboynuzu ve bunlar gibi kanalları koruyan nesneler hastaya verilir. Şüphesiz mühür kili, Ermeni kili, Arap zamkıyla ve biraz kafuru ile verilir. Eğer kan hapsolur ve 4 gün geçerse, onlara başlangıçta soğuk su içinde bekletilmiş ekmek gibi yiyecekler verilir. Eğer parçalanma ve kesilme sebebiyle şiddetli kanamsı varsa, sen kanın yönlendirip meyletmesini sağla ve aksi tarafta sarf edilmesini sağlayıp, safravi olanı dışarı atıp, sonra hastanın kuvvetlenmesini sağla. O hasta rutubetli olanla soğutulup, kendisine kasıp geren nesnelerle verilir ve gargaralar önerilir, örneğin arpa suyu, yengeç, su kabağı, *enderimahus* ilacı ile ve *Galen ilacı* verilir.

Ancak damarların ağızlarının açılmasından kanamanın tedavisi için kasılma ve sıkmayı sağlayan zamk nevinden ilaçlar verilir. Bundan önce zikrolunanların tedavisinde ihtiyaç olan tuzlu (tuzlu içecek) ilaçlar gibi ilaçlara ihtiyaç duyulur; onların arkasından yapıştırıp kaynaştıran ilaçlar verilir. Örneğin gül suyu, nar posası, sumak, malta

mantarı usaresi, üzüm asması sürgünlerinin suyu, meşe palamutu, çöl dikeni yaprağı, kehribar ve Arap zamkı, salyangoz kabuğu, çobandeğneği, Arap dikeni, koruk suyu, eski taş altındaki su kullanılır. Bu ilaçlar ve bunlardan elde edilenler, bazen şapla, mazı, sabır, pelin otuyla desteklenir. Onlardan mürekkep ilaçlar yapılır. Burada sayılan ilaçlar bu kısım içindir. Bu zikredilen ilaçlardan terkip şeklinde ilaçlar hazırlanır.

Bu ilaçlar bazen sadece suyla pişirilir veya bazı öz sularla pişirilip hastaya verilir. Bazen de onlardan lapalar yapılır ve bazen de bu ilaçlara başka sıcak kanama ilaçları karıştırılır. Hepsi söz konusu kanamalarda verilir. Örneğin kereviz, anason, sümbül vermek; adamotu kökünün kabuğu, banotu ve haşhaş gibileri diğerleriyle karıştırılır. Bir başka terkip şöyledir: zamk, kendir kabuğu, Şam toprağı, tebaşir, sinir otu, keten tohumu salgısı ve tohumu ve maydanoz suyu ve ayva çekirdeği salgısı ile karıştırılıp kullanılır.

Ancak kanamanın sebebi eğer şişse ve açılma ise onun için ilkin ilaç kullanılmaz. Bu nevi kanama gerip, kasan maddelerle tedavi edilmez. Çünkü kasılma büyük bozukluk oluşturur. Muhtemelen bu kısımdakiler, ilaçlarıyla tedavi edilir. Ancak yenmeyle oluşan kanamanın tedavisi zor ve zahmetli olur ve o yoğun gibidir. Çünkü o hasta ondan kurtulamaz ve o kısım etlenmez. Ancak bu kötü mizaçla birlikte olur. Uzun sürede sert (had derecede) şiş ya katılaşır veya kokuşur. Bazen dikkatle kontrol eldir. Bazen safravi olan ve yoğun katranköpüğü gibi bir şeyle olur. Onun güçlendirici desteklenmeye ihtiyacı vardır. Yararlı tohumlarla onun yoksunluk irritasyonunu sakinleştirirsin. Şüphesiz onlardan yarar sağlanır. Genel olarak onların tedavisi kan alma ve diğerleriyle dışarı atarak temizlemektir ve yiyecekler iyi keymusi olmalıdır. Yoğurt, sarıyonca yemek, yoğun yağmur suyu, maydanoz tohumu, hatmi kökü, Şam toprağı ve bunların yarısı kadar afyon da konur. Bunlar bu kısımda tedavi için verilen ilaçlardır. Paulus'un zikrettiği bizim *Akrabadin*'de zikrettiğimiz onlara yararlı ilaçlardan olur. O ilaçlar kantaşı, kardeşkanı kehribar, kobalt zamkı, mühür toprağı genel olarak bütün kurutucular, temizleyenler ve yapıştıran şeyler bu ilaçlara dâhil edilmelidir.

Ancak göğüsten akan kanın tedavisi için göğüs üzerine konan o ilaçların maddelerinin nazik, cevheri ince olmalıdır Onlarla birlik-

te bizim zikrettiklerimiz de uygulanmalıdır. Bütün bu işler arasında hastaya tatlı fesleğen suyu verilmelidir. Eğer kanama sıcaktan oluyorsa, ilaçların hepsi yararlıdır.

Eğer sebep soğuksa onun tedavisi zikrettiğimiz gibi yapılır. Bu tedavi Galen'in önerdiği gibidir. Şüphesiz ki bu gençlerin ilacıdır. Birinci gün ve ikinci gün hastanın kolundan kan alınır. Onun şiddetine göre, kötü kan iner ve onun buğday çorbasıyla beslenmesi gerekir ve göğsünün üstüne mühür çamurlu kefen bezi konur. Ondan akşamüstü kaldırılılır. Gece onun sıcaklığı istenen kadar artar ve buğday çorbasıyla beslenir ve yararlı tohumlar verilir. Üçüncü gün yine birinci günde yapılanı yapıp, zikrolunan kefen bezini göğsüne 3 saat kadar koyulur ve sonra üzerine arpa suyu ve ördek etinden alıp, daha sonra ördek etini soğan ve tereyağı ile çorba yapıp hastaya verilir; hasta onunla beslenir. Bu tedbirim ile onda olmasından korkulan şişi ortadan kalkar. Akciğerleri olgunlaşmış eski tiryakla muamele ettim ve onu temizledim. Ona azar azar eşek sütü içirdim ve diğer kanama ilaçlarından verdim. Galen şöyle anlatmaktadır: kanaması olan kişi birinci günü Galen'e müracaat etmişti ve onun ilaçlarıyla tamamen iyileşmişti. Ancak birinci gün geçtikten sonra müracaat edenlerin hali farklı farklı oldu. Kimisi sağlığına kavuştu; kimisi helak oldu. Ben bu yolla tedavi edilen kanaması kişilerin sağlıklarını kazandıklarını gözledim.

Eğer hastalıkta (kanama) rutubet ve gevşeklik olursa, onu ısıtmak ve germe, maddeyi tutma özelliğinde ilaçlar vermek gerekir. Hastaya örneğin bataksazı balı, mastika, kavrulmuş kimyon, dağ yarpuzu, bakır suyu ve kunduz hayası ve safran gibi ilaçlar verilir. O ilaçlara, göğsün mutedil bir şekilde kasılabilmesi için kestane karıştırılır. Şüphesiz bunlar *Akrabadin*'de zikredildiği gibi, terkip şeklinde verilir.

Eğer sebep kuruluk olursa ve bu az görülse, rutubet için bilinen sütlerden, yağlardan, sıvılardan alınır ve sonra maddenin aksi yönde işlemesi için ortak tedbirler alınır. O ortak ilaçlardan sonra kanamada kan alma ve başka tedbirler de alınması gerekir. Böylece başka sebeplerden olan hastalıklar da zayıflar. Eğer kanama sebebi karaciğer üzerine vurma ise ona basit toz ilaçlar verilir. Çin tarçını 10 ölçü, Ermeni kili, 5 ölçü olarak alınıp toz haline getirilerek verilir. Onun bir defalık dozu 1 ila 1,5 dirhemdir.

Ancak kanamayla ortak ilaçlar *İkinci Kitap*'ın cetvellerinde zikrolundu. Burada verilmesi uygun olan basit ilaç tarçındır. Çünkü yoğun olarak tarçın toz şeklinde içilse onun bir miskali bazen büzer, kasar; çeken veya sıvı ile verilse ondan hemen çok hızla yarar sağlanır ve semizotu çiğnense ve onun suyu içilse, o, bu durumda kanamayı tutar (hapseder). Hıyar suyu ve özsuyu ve özellikle bazı yapışkan ve çeken kasıp, büzen maddelerle verilir. Eğer kolayca akıtılırsa tedavi de kolayca olur. Yanmış geyik boynuzu yararlı ilaçlarla karıştırılarak verilir.

Arpa suyu da onlar gibi yararlıdır. Aynı zamanda bir dirhem karaardıç meyvesi de yararlıdır. Yine kişniş meyvesi soğuk suyla 3 dirhem kadar alınıp, akşam ve sabah içilmesi yararlı olur. Aynı zamanda mercan ve Samos toprağı da yararlıdır. Tahmin edilir ki, Samos toprağı Yunanca yer yıldızı dedikleri ilaçtır. Muhtemelen *talak* dedikleri başka bir ilaçtır. Yine, oğlak kanı, oğlağın doğumundan önce alınıp, 3 gün yarım ukiye hastaya içirilir.

Aynı zamanda bitotu tohumu, sinir otu 2 dirhem, sinir otu suyuyla verilir veya suyla verilir; çok yararlı olur. Ayrıca ayva da özellikle pişmiş olanı yararlı olur.

Yine tavşan burunları gül suyu ile veya pişmiş mazı, reyhan suyu ile, özellikle göğse yararlıdır veya mühür çamuru ve onun yerine Samos kili sirke ile karıştırılıp kullanılır. Aynı zamanda, *sumkutun*, yani çok yıllık bitki olan *semporium tektorium* da yararlıdır. Bir adam bazı kitaplarda bunun şöyle ifade edildiğini söylemiştir: bir nevi yarpuz vardır ki sahrada biter; o diğerlerinden farklıdır ve tuzla yenir. Onu yabani adamotu diye de adlandırırlar. Bu ilaç, bir misli nişastayla tüketilir. Yine o Yemen şapıyla yenirse çok yararlıdır. Özellikle rafadan pişirilmiş yumurta sarısı ile Yemen şapı içine konup hastaya verilse çok yararlıdır. Yine ona balık zamkı yararlıdır.

Eğer tedavide zorlanılırsa, 4 dirhem banotu balla verilir. Kötü kanaması olanlar mazı şarabı ile tedavi edilmelidir. İlacı soluyabilmesi için başka bir özsuyu ile verilir. Eski ve yeni kanama tedavisinde pırasa tohumu, bitotu tohumu eşit miktarda alınıp karıştırıldıktan sonra 2 dirhem kadar çobandeğneği suyu ile içilir veya Şam pırasası öz suyundan 1 ukiye ve sirke yarım ukiye alınıp, sabah hastaya içirilir veya yanmış süngerle ve şarapla birlikte hastaya verilir.

Galen kanamayı tiryakla, *misriditus* ile ve güzel kokusu olan ilaçlarla tedavi etmiştir. Çünkü güzel koku tabiatı güçlendirir ve güçlü olan tabiat kandaki bozukluğa engel olup, olgunlaşmamış olan maddelerin atılmasını sağlar. Aynı şekilde *kevkeb hapları* ve *andromachus ilacı* ve kantaron alınır; bu ilaçların hepsi kanı durdurup organı temizler. O halde bu ilaçlar hamam suyu ile ve ateşi olmayanlara şarapla içirilir. Kuzey ülkeleri halkı bu hastalığı pişmiş dağ kantaronu ile tedavi ederler.

Onlara uygun içecek sinir otu suyu 2 dirhem, hodan öz suyu 2 dirhem, semizotu suyu ve taze gül dalları usaresi 1ukiye alınır. Bu şeyler su konmaksızın hastaya haricen (göğüs üzerine) uygulanır. Bu bitkilerin öz suları alındıktan sonra, muhtemelen pişirilmeden içine bir miktar mühür kili konup onlardan zikredilen miktarda hastaya içirilir veya gül dalları öz suyu alınıp içine antik taşların altındaki su, kantaşı ve yanmış geyik boynuzu ilave edildikten sonra, hastaya içirilir. Bu ilaçlardan karıştırılıp hap yapılır: Arap zamkı, kırmızı gülsuyu, Güvercin çenesi özsuyu, meşe kurusu, kendir kabuğu eşit miktarlarda alınıp, hap yapılır. Aynı şekilde arsenik, güzelavrat otu kabukları, kendir, Arap zamkı, semizotu tohumu, reyhan tohumu, gül suyu, kâfuru alınıp ilaçlardan da hap yapılıp alınır veya mazı suyu veya reyhan suyu ve yine haşhaş tohumu, mühür çamuru, *heyfritidas (antik taş altındaki su)* veya reyhanla içilir. Aynı şekilde hap yapılır. İbn Serapion'un zikrettiği ilaç, yani antik taş altındaki su badem zamkı ile verilir. Yaz günlerinde göğüs üstüne uygulanan yağlardan biri de ayva yağıdır ve kışın sümbül yağıdır.

Yararlı Bir Hap: Çöl toprağı, Samos kili, mercan ve kuru gül; her birinden birer kısım, kehribar nişasta ve zamktan her birinden birer kısım alınıp, karıştırılıp hap yapılır. Bir defada içilecek miktar 4 miskaldir.

Gerip, kasarak ısıtan terkip ve diğeri özellikle içilerek alınan, kabız eden, ısıtıcı terkipler ve müşterek yakılardan biri şöyledir:[619] arpa unu, kendir unu, Arap zamkı ve yumurtanın beyazı ile yakı yapılır.

---

619 TM:*Mahnume:* Bu hap kabız usare ile (sıkıştıran öz sularıyla) ve mahmum olmayanlara şarap ile içirilir. Enva-i nefes beyninde müştereke-i azimedendi

Cerahat olgunlaşmadan önce kullanılır ve o şişi engeller ve henüz olgunlaşmamış irini de engeller. O terkip maddeyi etraftan çeker ve göğsü soğutur. Bundan sonra, o hastalık sahibine gerip tamir eden, yapıştıran ve şişi engelleyen yiyecekler, göğsü soğutan ve etraftaki organlardan maddeyi çeken maddeler verilmelidir. Sonra sık sık sirke karışımı ile birikmiş zararlı maddeleri akıtmak; oradaki maddeyi çekmek gerekir. Daha sonra, önce söz konusu edilen zararlı şeyler temizlenir. Ancak temiz yağmur suyu, Ermeni toprağı veya gül konularak içilmelidir ve demir suyu içine söndürülmüş demir suyu kullanılır. Bu suların içilmesi cidden yararlıdır. Onların kabız olmak gereklidir ve bu terkip yararlı olur. Eğer kanın akciğerde donmasından korkuluyorsa, ona sirke ile karıştırılmış su içirilmelidir. Öksürük olanlara ve söz konusu olduğu üzere, sirke ile karıştırılan su vermemelidir. Eğer kanı tamamen donmuşsa, mühür kili ve balla yapılan macun, ballı sirke ve pırasa suyu ile karıştırılarak hastaya içirilmelidir.

Donmuş kan için şu mürekkep ilaçlar önerilir: pişmiş boyotu 2 dirhem, loğusa otu 1 dirhem, sarı sakız 3 dirhem, süsen yağı 1 dirhem, biber 1 tane, ban otu 1 dirhem, gül 2 dirhem alınır; bu söz konusu edilen ilaçlardan hap yapılıp gölgede kurutulur ve rezene ve kereviz suyu ile hastaya içirilir. Aynı şekilde tavşan burnu veya kül suyu incirle karıştırılır; kekikle veya ballı arpayla veya basit ilaçlardan dışarı atan (temizleyen) ilaçların suyu ile içilir. Biz o basit ilaçları *İkinci Kitap*'ta zikrettik. Mürekkep ilaçları da *Akrabadin*'de zikrettik ve *Dördüncü Kitap*'ta donmuş kanın çözülmesi kısmında zikrettik.

DÖRDÜNCÜ MAKALE
Nazari Yöntem Hakkında

Kalp Dışındaki Göğüs Organlarının Kuruluk ve Şişleri ile İlgili Bilimsel Yöntem[620]

Birinci Kısım
Göğüste ve Göğsün Yan Taraflarında ve Göğüsteki Örtülerde ve Diyafragmada ve Kaslarda Olan Şişler

Göğüsteki kaslar, örtüler, diyafragma ve göğsün etrafında görülen her türlü ciddi şişe *şuse (pleurisy* ve *bersam,pleodynia)* denir. Göğüsteki iltihap zatülcenp diye adlandırılır. Göğüs organlarında ağrı vardır, ancak bu şişten değildir; zatülcenp zannedilir; onlar yelin ağrılarıdır; O kişinin göğsünde zatülcenp olduğu zannedilir. Bunların (şişlerin) büyüklüğü ve halleri zatülcenpte, diyafragmanın kendinde olan şişlerden daha kötüdür. Çoğunlukla bu şişin maddesi akıcı madde veya kandır. Çünkü o zara (göğüs zarı, pleura) ancak ince olan nüfuz eder. O nüfuz eden kan özeldir. Ondan dolayı oluşan hummanın nöbetlerinin şiddeti çoğunlukla yoğun olur ve çoğunlukla zatülcenbin ince maddeden oluşmasından dolayı, sık sık ekşi geğirmesi olanlar, zatülcenp olmaz.[621] Sıcak şişin maddesi balgam ve nadiren de sevdavi hılt (kara safra) olur. Belki sıcak şiş, söz konusu özelliklere uygun bozuk balgam ve sevdadan da meydana gelmiş olabilir, ancak hiddetli olmaz. Sıcak şiş safradan ve kandan meydana gelen şiştir. Bunların dışında oluşan şişler kronikleşir. Bu zikredilenlerin çoğu insanda görülmez.

---

620 TM: 14 kısımdan meydana gelmiştir.

621 TM: Zira o ceşa balgamı el-mizaçta olur ve balgamdan zatülcenb olmaz ve kan muhterekten ve mütcaffin olan balgamdan hudusü çok olur ve nadiren ufunetli mültehibe sevdadan olur. *Kitab-ı Külliye*'de biz beyan etmiştik ki

Şişlerin hemen hepsi çözülebilir veya bir yerde o şişi oluşturan sıvı toplanıp katılaşır ve bu durumlardan biri de zatülcenpte görülür. Ancak, her ne kadar katı şişler zatülcenpte görülürse de bunlar çözülebilir. Ancak onun belirgin durumu maddenin toplanmasıdır. Eğer ondaki madde çözülürse, bu maddeyi çoğunlukla akciğer alır ve kanamalı solunumla onları dışarı atar. Bazen çözülme diğer tarafa doğru yönelir. Eğer madde toplanırsa, onun pişirilip, dışarı atılmaya ihtiyacı vardır. Bazen akciğerde kanlı solunum olur; bazen de o madde arterler tarafından alınıp, idrarla dışarı atılır. Bazen o madde aşağıdaki kanallara geçer, bağırsaklara gönderilip dışarı atılır.

Bazen de o boşaltılan madde boşluklara etli bezlere nüfuz edip, şişler oluşturur. Boğazdaki thyroid ve kulak arkasındaki bezlere doğru atılıp tehlike oluşturur veya bazen de madde uzun sürede boğazda, soluk yolunda birikip, boğar (soluk borusunu tıkar?). Bazen madde zikredilen miktarlara ulaşamaz, ancak çok pişmez. Gerek o madde uzun soluklu olsun veya kanlı soluklu şiş oluştursun, ancak bu durumda solunum zaafı yaratır. Bu durumda gücünün artırılması gerekir. Çünkü solunum organları güçlü olduğu derecede şiddetle gerilip öksürük oluşturarak solunumun olmasını sağlar. Bu kanlı solunum 2 güçle olur. İlki doğal olandır. O doğal güç, ilkin maddeyi pişirir ve sonra atar. Onun için güç istemlidir; dışarı atma bu istemli güçle yapılır. Eğer iki güç de yeterli derecede olmazsa, temizleme işi aciz kalır.

Bilinmelidir ki, kanlı nefesin zorluğu ancak zaaf dolayısıyla ortaya çıkar. Eğer organı hareket etmesi eziyet veriyorsa, bu durum gerek organın kendisinden gerekse hareketten kaynaklanmış olabilir. Bu durumlarda havanın düzensiz (zararlı) maddeyle akciğerler ve bronşlara girmesiyle, karışmasıyla akciğerlerde örneğin, galeyan şeklinde kendisini gösterir. Bazen nefes almadaki zorluk sebebi madde olur. Çünkü madde cidden nazik, ince veya ağır ve yoğun veya gevşek olsa, onlar solunumu güçleştirir. Bu durumda akciğerlere ve bronşlara nefes darlığı arız olur. Zatürriye maddeleri 14 gün içinde toplanır. Sakinleştirilemezse, 40 gün süresince irinleşir; atılmazsa, o kişide zatürriye meydana gelir. Bazen irinleşme yedinci günde olur. Ama çoğunlukla yirminci günde irinleşme olur; 40 günde veya 60 günde de irinleşme olabilir.

Bazen ortaya çıkması pişmeden önce olur. Onun içindir ki, maddenin çokluğu veya hiddeti önemli olup doğal olarak eğer madde pişirilebilirse, söz konusu madde atılabilir. Aynı şekilde sıcaklık dolayısıyla ve yaş ve yaşadığı ülke ile ilgili olarak madde pişmeden de dışarı atılabilir. Hekim hatası olarak vaktinden önce dışarı atan ilaçlardan içirilmesinden dolayı, bu yiyeceklerin dışarı atılması söz konusu olur. Biz Allah isterse, dışarı atan ilaçları basit ilaçlar kısmında açıklarız. Hastanın yorucu hareketi, yüksek sesle bağırması veya bu şekilde bozuk davranışlardan kaçınması gerekir. Bazen zatülcenp zatürrieye dönüşür. O vakit akciğer zatülcenbin maddesini kabul eder. Ondaki kanlı soluk iyi değildir ve şiş içinde hapsolmuş demektir. Bazen zatülcenp akciğerlerin etkilenmesiyle, zikretmiş olduğumuz gibi, zatürrieye doğru yayılma gösterir ve herhangi bir araç olmaksızın zatürrie meydana gelir. Belki zatülcenpteki maddenin irinli olması veya şiddetle akciğerin içindeki maddenin çözülmüş olması ve onun bozuk olması zatürrie olmasına sebep olur. Bazen de zatülcenp titreme oluşturup, perişan bir duruma dönüşür.

Çünkü madde şişin içinde bulunduğu organa bağlı sinirlere atılır. Hastalık sinirlerde oluşur; organlara geçer. Bu geçiş öldürücü olur. Ona ilaçların yararı olmaz.[622] Bazen zatülcenp ve zatürrie, hastalıkların arkasından olur. Onlar göğsün içindeki organlar ve etrafındakilerde ağrı oluşur; kollarında ve bileklerin içinde ve parmaklarında ağrı vardır; hastalık kalbe taşınır ve ilerler ve oralarda da işlevlerde bozulma oluşur.

Bazen de zatülcenp maddeleri geçip görünen organlara doğru çıkar görünür hale gelir. Zatülcenp maddelerinin zikredilen geçişi sinir ve veterlere bağlar. Muhtemelen kemiklerle de olur.[623] Eğer zikredilen bozuk madde aşağıya meyledip sonra açılıp fistül oluştursa, bu kurtuluş sebebi olur. Ancak fistülün kendisi kötü bir oluşumdur. Eğer o madde eklemlere meylederse ve fistüller olursa, o hasta da kurtulur.

---

622 TM: Nev intikalde diğer işaretler her ne kadar iyi olursa da bazı kere o olumlu (iyi) alametenin TM: Zikredilen maddelere bazen asabın ve veterini cevherlerine ve belki cevher-i izame nüfuz eder işaretlerin (belirtilerin) yararı olmaz.

623 TM:Zikredilen maddelere bazen asabın ve veterini cevherlerine ve belki cevher-i izame nüfuz eder

Ancak organda müzminleşme olur; özellikle o organda biraz yoğun atık taşıyan idrar ve pişmiş çok miktarda kan varsa, o solunmamalıdır. Eğer bunlardan biri bulunuyorsa o fistül daha iyi olur. Çünkü atılması gereken madde gizliyse, aldatıcıdır ve bu durumda atılması gereken maddenin azlığına işaret eder ve pişmesiyle onlardan kurtulma imkânı vardır; bozukluk ve yoğunlaşma hastalığın arttığına işaret eder. Bazen şiddetli humma yüzünden orada peş peşe olan nefes oluşur; maddenin gevşekliğinden dolayı hastada şiddetli kanama ve çok fazla ateş olur; kişi ateş fazlalığından nefes nefese kalır. Nefesin peş peşe (aralıksız) olması kanamanın gevşekliğinden olur. Bunların her ikisi gerginliğe yardımcı olur.

Ancak zatürrie ve zatülcenpten hangisi daha kötüdür? Sol tarafta olup, kalbe yönelik olan zatülcenp veya zatürrie daha kötüdür.[624] Bazılarına göre şu daha kötü, bazıları da öteki daha kötü derler. Ancak kalp tarafına yakın olan daha kötüdür. Şüphesiz maddesi pişmesi mümkünse onun pişip çözülmesiyle dışarı atılır. Kalp tarafına uzak olan daha iyidir. Ancak maddesinin pişip çözülmesi zordur.

Bazen baş bölgesinde göğüs bölgesinde veya göğse ait damarlarda olan doluluk oluşturan zatülcenbe sebep olur. Bazen çok soğuk su içmekle madde göğüste kalıp ondan fazla soğuk oluşur ve hıltları hareket ettirmek ve heyecanlandırmak için şarap içilir. Bu durumda zatürrie zatülcenbe döner. Ancak çoğunlukla aksi olur. Bununla birlikte gizli bir nefes darlığı oluşur.

Zatülcenp çoğunlukla sonbahar ve kışın görülür. Özellikle kışın dördüncü ayından sonra olan korkutucudur ve kışın olan önemlidir. Kuzey rüzgârları esince artar veya artması baskılanır. Yanlardaki ağrılar artar. Özellikle yanlarda hastalık devam eder. Yazın güney rüzgârları estiğinde cidden az olur. Ancak güneyin yazı ve yağmurları ve arkasından güney rüzgârları ve yağmur olursa, sonbaharda hastalık az görülür. Ancak başka durumlarda sonbaharda, eğer kişi safravi mizaçlıysa zatülcenp olma olasılığı çoktur. Ancak diğer güney halkından zatülcenp bu havalarda az olur ve güneydeki ülkelerde ve güney havalarında zatülcenp az olur. Aynı şekilde adet gören kadınlarda

624 TM: O halde bu meselede ihtilaf olunmuştur.

zatülcenp az görülür. Bilinmelidir ki, ne zaman zatülcenp kanamalı soluğa yakın olsa ilkin humma ile görülen ishale benzer olur. Zatülcenpte ilkin kanama dolayısıyla kabız eden ilaçlar verilmelidir; daha sonra, yumuşatıcı ilaçlar verilmelidir. Çünkü onların mizacı safrasız olup rutubetlidir. Eğer hamile kadında olursa öldürücüdür; yaşlılarda az olur. Eğer kanlı soluk temizlenmezse öldürücü olur. Zatülcenp bazen karaciğerde olur. Eğer karaciğere şiş ulaşmışsa, bu durumda diyafragma ve oradaki örtülere kadar uzar. Orada ağrı hissedilir. Nefes darlığı (nefesin zayıf olması) hastalıkları arasındaki fark belirlenir. Zatülcenp bazen menenjitle birlikte görülür. Zatülcenpte bu arazlar görülürse öldürücü olur. Boğazlanma gibi bir his olur. Bazen zatürrienin bayılma veya benzerlerine dönüşüp, öldürücü olduğu söylenir. İkinci olarak, ısıtıcı ve kusturucu veya humma sebebiyle soğuk ve rutubetli dışarı atılımlar (madde boşaltımı) sebebiyle kurutucu ilaçlara ihtiyaç vardır.

Çoğunlukla zatülcenp ve zatürriyenin sebebi kötü besinlerin ağır yiyeceklere değişimi olur. Çünkü karnabahar gibi kanı yoğunlaştıran yiyecekler erkek memesi gibi yerlere ve yanlara atılır. Onun ilacı ince (hafif) maddeler ve hamamdır. Ballı sirke onu süratle dışarı atar; yağlı merhemlerden kaçınmalıdır. Onlar çekicidir. Bazen kan almak gerekir.

Zatülcenbin Belirtileri

Zatülcenbin kendi belirtileri beştir. Bunlardan biri kalbin etrafında humma olmasıdır.[625] İkincisi yanlarda görülen ağrılardır. O kısım zarsıdır; örtü şeklindedir ve çoğunlukla ağrı solunum sırasında hissedilir.[626] Bazen de teşvik edilip uzar. Bazen zatülcenbin zararlı maddeleri çok olur; onun uzaması da madde miktarının çokluğunu gösterir. Hastalığı teşvik edilmesi maddenin keyfiyetinin kuvvetini gösterir. Çünkü kuvvetin özelliği dolayısıyla nüfuzu ve gevşekliği çok olup,

---

625 TM: Zatülcenb-i halis alametleri beştir. Tabh ile olan nüshada alamat-ı hamse ve nüsha-i sultaniyyede alamat-ı müşennec vaki olmuştur.

626 TM: Zira zatülcenb halis az olarak akciğer arasında olan hicapta şiş olmasına itlak olur ve la mahalle o az (kalil) şiş yakın olmakla humması lazıme ve gayri mufarika olur.

hastalığı desteklediği hissedilir. Üçüncü belirti (işarete) şişin akciğeri zorlaması ile oluşan nefes darlığı olur ve nefesin küçük ve peş peşe (kesintisizmiş gibi) olmasıdır. Dördüncüsü testere gibi solunumdur. Burada soluk alıp vermek, testere ile bir şey kesilirken çıkan sesler gibidir; nefes ileri geri hareket eder gibidir ve gittikçe zayıflar ve maddesi artar. Beşincisi öksürüktür. Bu hastalığın başlangıcında kuru öksürük görülür; sonra kanlı soluk görülür (soluk alıp verme sırasında kan gelir). Bu hastalıktan önce öksürük olmaz. Hastalığın başlangıcındaki öksürük iyidir. Hakiki zatülcenpte bu öksürüğün oluşması akciğerin ortaklığıyla ortaya çıkar. Sonra hastalık maddesi dolayısıyla hasta terler. Onun akciğerdeki kanamayı da atması gerekir. Şüphesiz o bu maddeyi çözer ve toplanmış olan maddenin hepsini kanlı öksürükle atar. Bu sırada kurtulan hastada nabız olmaz. Çünkü çok nabız, arteri çok olan organda olur.[627]

Öksürük, ateş, nefes darlığı ve solukların uzamaları, bayılma, karaciğerlerdeki zatülcenptekine benzer. Ancak onlar arasında fark vardır. Ama zikredilen arazlar ve nefsin kanlı olmasıyla zatürrie, karaciğerdekine (zatülkebed) benzer. Onların arasında fark vardır ve bu farka ihtiyaç da vardır. O halde zatülcenp ile zatülkebedin farkı, zatülkebedde nabız tek dalga (tek vuruş) şeklindedir; ağrısı ağır olup, onun ağrısı desteklenmez; hastanın yüzünün rengi sarıya dönüşür. Öksürüğünde kanama olmaz. Muhtemelen zatülkebedde öksürük kuru ve taklit gibidir ve bazen de dil sarıdan siyaha dönüşür; idrarı atılmaz; birikir. Sıvı birikiminin bir kısmı karaciğere aittir. Sağ tarafında ağırlık hisseder ve karaciğerin şişi hissedilse onda ağrı da hissedilir. Bazen zatülkebedi olanlarda gücün zaafı dolayısıyla et yıkıntısına benzer ishal olur.

Eğer karaciğerin şişi onun arkasındaki çıkıntısında olursa çoğunlukla o şişe dokunmayla hastalık hissedilir. Eğer karaciğerin derininde olursa, solunumun düzensiz olmasıyla bu durum anlaşılır. Çünkü derin nefes alındıkta, ağır bir şey asılmış gibi hissedilir ve karaciğer iltihabından dolayı daralma hissine benzer bir his oluşur. Rutubet eksilmez ve cidden şiddet olmaz. Ancak zatülcenpte öksürükte kana-

627 TM:zatülcenb şişinin yerinde olan arterler çok değildir.

ma vardır ve ağrısında artış oluşur. İdrarının kıvamı ve rengi güzeldir; nefes darlığı daha şiddetlidir. Onun nefes darlığı, hastalığın şiddetiyle birlikte artar. Hatta her altı saatte değişim görülür; çoğunlukla onlar arasındaki fark da artar. Bu zikredilen zatürrie ve zatülcenp arasında olan farklardır. Ancak zatülcenp zatürrie arasındaki fark zatürriede nabız atışı dalgalıdır ve ağrı daha yoğundur; nefes darlığı şiddetli ve nefesi daha sıcak olur. Bunlardan başka zatülcenbin başka belirtileri de vardır.

O işaretler fark edilmeyen sersamın(menenjit) arazlarını gösterir; örneğin zihin karışıklığı, hezeyan, nefes sıklığı gibi ve boğazlanıyor gibi olma, bayılma ve bunların benzerleri gibi. Bazı vakalar daha hafif olabilir. O arazlar gerginliğin verdiği sıkıntı ve şiddetli ıstırap, şiddetli aksırma olur; ateşle birlikte renkte değişme olur; ateş ve kusma da görülebilir. Bu arazların hepsi akciğerlerde hastalık oluşturduğunda görülenlerle aynıdır. Bu gevşek iltihap ve karaciğer iltihabı arasındaki fark menenjit ve hepatitis arasındaki fark gibidir.

Menenjitte ilkin zihin karışıklığı oluşur; sonra, diğer arazlar oluşur ve menenjitte teneffüs daha dengelidir ve teneffüsün kötüsü zihin karışıklığından sonra ortaya çıkar. Menenjit belirtileri menenjitle görülen göz kırmızılığı ve yukarı doğru çekilmeyle ortaya çıkar. Ancak zatülcenpte, zihin karışıklığı daha sonra görülür. Bazen zihin karışıklığı zatülcenpte ölüme yakın görülür. O zamana kadar aklı başındadır. Ancak zatülcenpte nefes değişimi onun kötüye gittiğini gösterir. Zatürrienin başlangıcında yutmada zorluk olur; uzun sürede yutar. Göğüste olan şişe doğru çekilir gibi olur; ağrı azdır.

Menenjit ve zatülcenp arasında olan farklardan bir de menenjitte nabız büyük olup, nabız aralarında büyük fark vardır; zatülcenpte nabız aralarındaki fark daha azdır. Zatülcenp şiddetli değilse nabız küçüktür. Zatülcenbin şiddetli olanının arazları konusunda şöyle zikredilir: dil kuru ve serttir. Eğer onun yüzünde ve gözünde kırmızılık çok artarsa ve gerilim şiddetlenirse, nefes kötüleşirse, zihin karışıklığı olursa, soluk kesintiye uğrarsa [bu zatülcenptir]. Bazen kötü zıtlıklara doğru gidiş olur.

Hakiki Zatülcenp (Pleurisy) ve Hakiki Olmayanlar

Zatülcenp hakiki değilse, muhtemelen yanlardaki zarlarda doluluk vardır veya göğsün dışındaki (kaburgalar üzerindeki) kaslarda doluluk vardır. Bu hakiki olmayan zatülcenp belirtisidir. Burada had derecede ağrı vardır. Çünkü dıştaki zarda olan şiş dokununca hissedilir. Bazen de ciltteki belirtiler de ona ortaklık eder. Bazen şişlik dışarı doğru olur. Kanamalı nefes yoktur. Şişin dışa doğru meyletmesi (çıkması) bazen doğal olarak bazen de yapma gibidir. Ancak zatülcenbin hakiki olmayanının şişi kaslardadır. O şiş nabız gibi atar. Eğer atışlar hissedilirse ve burundan bir şey sokulursa o şişin dış kaslarda olduğu belirlenebilir. Nabız atışlarından ve solunumun kötü olmasından, şişin göğsü kasan kaslarda olup olmadığı belirlenir. Senin bildiğin gibi, dış ve iç tabakadan her birinde çeken, kasan ve gevşeten kaslar mevcuttur.

Gerçek zatülcenpte ağrı hissedilir. Gerçek zatülcenpte nefes darlığı, öksürük, sert nabız, yayılım ve şiddetli ateş vardır. Bunların hepsi hakiki zatülcenbin arazlarıdır. Bazen nabız gevşektir. Bazen ateş sebebiyle şiş, zikredilen yerlerden başka yerlerde de olabilir veya başka bir sebepten de olabilir. Örneğin kanama veya bir başka sebep olabilir. Ancak her kanama zatülcenp değildir. Bu durumda orada ağrı hissi yoktur; nabız testere sesi gibidir ve diğerlerinde de böyledir. Bu hakiki zatülcenp değildir.

Hakiki olmayan zatürriede, genellikle omuzun alt kısmında ağrı vardır. Hakiki zatülcenpte diyafragmanın altında ağrı olur ve bu ağrı epigastrik bölgeye doğru yayılır. Çoğunlukla akılda karışıklık vardır; arazlar daha yoğun ve ağrı da daha şiddetlidir. Nefes güçlüğü vardır. Diğerlerinde olduğu gibi şiddetli ateş yoktur. Muhtemelen bazen ateşin gücüyle fazlalıklarda kokuşma olur. Eğer iltihap göğüsteki zarlardaysa ağrı köprücük kemiğinin zarının üzerine doğru yayılır. Aynı zamanda arkada, sırtta da ağrı vardır. Onda elbette, nabız gibi atma hissedilmez. Ağrı epigastrik bölgeye doğru yayılır. Onun sebebi diyafragmadaki şiştir. Şiş etli organlarda olur. Bu çok tehlikeli değildir.

Kötü ve İyi Zatürriye Belirtileri

[628]Zatülcenpten kurtulmanın işaretleri hakkındadır. Kolayca kanama, hızlı pişme olur; soluk beyazdır; nabız eşit aralıklı olur. Nabız sert değildir; testere gibidir; kuvvetli ses vermez; ağrı ve diğer belirtileri de keskin değildir. Nefesi ve uykusu rahattır; tedavi kabul eder. Muhtemelen hastalıkta çok yoğunluk yoktur. Beden yumuşak ve sıcaklığı sabittir. Onun sıcaklığı azdır ve hasta ağır bir baskı hisseder; damarları soğuktur; bağlı, birbirine yapışmış gibidir; ciddi idrarı vardır; damarları ve bağları kötüdür ve kötü kokuludur; şiddetli safrası vardır. Kötü kokulu olması onun işaretlerindendir.

Onun işareti olan burun kanaması olursa, bu zatülcenp için iyi bir işarettir; yararlı olur. Kötü olan işaretleri şunlardır: kanamanın tutulması veya çok yavaş olmasıdır. Akan kan pişmeyip, rengi kırmızıdır veya renk değişimi olur veya siyahlaşır. Onun nefesi gevşek olup, boğazlanır gibidir ve genel olarak zatürriye belirtilerinin iyi olan diğer tiplerinin belirtileri bunların zıddıdır. Kötü belirtilerden biri idrar atımındaki hız ve düzensizliktir. Aynı zamanda idrarı kan nevindendir (kanlı idrar). Çünkü bu gibi idrar kötüdür; beyinde iltihap olduğuna işaret eder. Bundan dolayı kötü bir işarettir. Söz konusu kişinin sıcaklığı şiddetli olup, özellikle eğer kol ve bacaklarında soğukluk varsa, ağrı sırta doğru uzanır. Eğer hasta sırt üstü yatıp uyursa ağrı şiddetlenir. Eğer zatürriye olan hastalarda hastalıklarının sonucunda zıtlıklar varsa, yani hastalıklarının arazları bakımından zıtlıklar varsa, karaciğerin kötü olduğu sonucuna varılır ki, bu durum cidden çok kötüdür. Ancak o zıtlıklar hastalığın başlangıcında görülürse iyidir ve teşhis ve tedavide yararlı olabilir. Ancak bu hastalıkların tedavisinden sonra zıtlıklar arız olup, nefes alma zorluğu ve yoğunluk ortadan kalkmazsa bazen o zıtlık dördüncü günde öldürür.

Zatülcenpte epigastrik organların altında titreşim varsa bu durum çoğunlukla aklın karışıklığına işaret eder. Çünkü vücut örtüleri, başın örtüleriyle ortaktır (Diyafragma ve baştaki zarlarda ortaklık vardır?). Bu [irinli maddc] diyafragma içinde hareketlidir. Çoğunlukla bu hastalığın tırmanması (artması) kötü belirtidir. Humma sakin-

---

628 TM:Onun reddisinin ve selimiyctinin alametleri hakkındadır.

leşmezse tehlikesiz cerahatin dönüşmesiyle kötü belirtiler gösteren zatülcenp ortaya çıkar. Kanlı soluk iyi değildir. Bu ölüme işaret eder. Ancak ne zaman bu durum ortaya çıksa maddenin boşluğa yönelmesi kaçınılmazdır. Burada iyi ve kötü belirtileri açıklamak için başlı başına, müstakil bir kısım ayrılmamıştır.

Bilinmelidir ki, ne zaman zatülcenpte kanlı tükürük görülse, solunumda cidden zaaf olması gerekmez. Ancak kötü huylu bir bozukluk vardır; birçok madde onları oluşturmaya hazırdır. Kötü huylu nefes olmasıyla venlerde kanama vardır. Hippokrates şöyle dedi: Şüphesiz ki, çoğunlukla kanama (kanlı tükürük) cidden kolay oluşur. Aynı zamanda bu sırada nefes de iyidir (bozuk değildir). Ancak başkalarının bozuk olması öldürücü olur; örneğin nefes gibi. Nefesi iyi olan hastanın tedavisi kolay olup ağrısı arkaya, sırta meyillidir. Arkasına vurulan kişinin hissettiği acı ve ağrıyı hisseder. İdrarı kanlı ve iltihaplıdır. O halde bu durumda olan hasta yavaş yavaş iyi olur veya beşinci günle yedinci gün arasında ölür. Nadiren on dördüncü güne kadar yaşar. Genellikle hasta yedinci güne kadar yaşarsa kurtulur. Çoğunlukla hastanın 2 omzu arasında kırmızlık arız olur ve gücü olmaz. Bu durumda olan hastanın içinde (karnında) sıcaklık olup o (hasta) biraz safra çıkarırsa, helak olur; yedinci güne erişemez. Zatülcenpte hastanın kanaması daha iyi olabilir. Onun birçok çeşitleri vardır. Bu durumlarda, eğer ağrı nispeten daha şiddetliyse, üçüncü günde hasta ölür. Ancak üçüncü güne ulaşırsa sağlığına kavuşur. Zatülcenbin bir çeşidi de vardır ki köprücük kemiğinden kola kadar uzanan vuruş şeklinde belirlenir. Onun tükürüğü nekahat döneminde kanla karışık değildir. Eğer hastanın idrarı nekahat döneminde saf olsa (kan içermezse) o zatülcenp de ölüme meyilli olur. Çünkü maddenin bütünüyle başa çıktığına işaret eder. Ancak, o durumda olanlarda, hasta yedinci güne ulaşırsa, iyi olur.[629]

Zatülcenbin Görüldüğü Vakitlerin İşaretleri

[630]Eğer kanama yoksa veya çok ince ise veya azsa veya tükürük diye adlandırılıyorsa, onu biz başlangıçta diye adlandırıyoruz (hastalığın

629 TM: meğer ki Allah ü Taala istesin.

630 TM: Diğer şişler gibi zatülcenb şişi görüldüğünde 4 kısım olur.

başlangıcı). Belirtilerin zıt olması veya kanamanın çok olması ve ince olması (yoğun olmaması), yoğunluğunun ve sıcaklığının zamanla artmasıyla belirlenir. Onun kırmızılığı uygun bir şekilde sarıya dönüşür. Bundan dolayı yoğunlaşır. Sonra, eğer hastanın kanaması kolayca oluyorsa ve zikrettiğimiz gibi pişmişse ve miktar olarak çoksa ağrısı hafiftir. Bundan dolayı, o tam olarak piştiğinde hastalık bitmiştir. Eğer kanamanın kıvamı noksansa ve kolayca kıvam kazanmışsa ağrı yoktur ve belirtiler eksiktir. Şüphesiz hastalık yoğun değildir; inişe geçer ve belirtilerin yoğunluğunu kaybetmesiyle kanama tutulur ve sonuçta hastalık hafifler ve[iyileşir].

Sebepleri Bakımından [Zatülcenbin] Gruplarının Belirlenmesi

Zatülcenbin fail sebebinin birisi kanamadır. Eğer kanama basitse rengi tek renktir; basittir veya karışıktır. Orada (zatülcenpte) ağrı ve ateş vardır ve şiddetli nöbet mevcuttur. Kanamadan (kanlı soluktan) onun fail sebep olduğu anlaşılır. Eğer safraya meyilli ise safraya işaret eder ve kanlı tükürüğün rengi kahverengi olur. Bu da onun fail sebebinin safra olduğunu gösterir. Eğer pişmiş tükürüğün rengi beyaz ise bu hastalığın fail sebebinin balgam olduğunu gösterir ve de tükürüğün rengi, koyu renkse ve o siyaha meyilli ise ve duman gibi dışarıdan nüfuz etmediyse, hastalığın fail sebebi kara safradır. Aynı şekilde balgami ve sevdavi olanlarda çoğunlukla ağrı aşağıdadır ve çoğunlukla yoğun değildir; sırtlara doğru çıkar; hastalıkta yoğun iltihap vardır. Aynı zamanda eğer ateş şiddetliyse, madde sıcaktır ve eğer şiddetli değilse, oradaki madde soğuktur. Bazen de onların yerine geçenler olumlu işaretler verir.

[631] Zatürriyenin [Akciğere] Geçiş Belirtileri

Eğer zatülcenpte kanlı tükürük hızla sağlıklı tükürük haline dönüş-

631 MT: ***Zatülcenbin Hissi Esbab Olan Sınıfları Alametleri***: Zatülcenbin fail sebebiistidlal olunan alametlerin birisi nefestir. Nefesin basit el-levn (basit bir renk) ve karışık renkte olmasından fail sebep istidlal olunur. yer ve ağrıdan ve hummadan ve hummanın şiddetinden nöbetinden de çıkarılır. Zira nefes-i humrete meyilli olursa fail sebebi kan olduğuna işaret eder ve safrate meyilli ise safraya işaret eder. Nefesin rengi eşkar ise kan ve safra ile birlikte fail sebebi olduğuna delalet eder ve nefese nadec olmayıp rengi beyaza meyilli ise balgama işaret eder ve nefsin rengi sevda kemudete meyilli olup rengi duhan gibi dışarıdan geçen (sabıg) ile arız olmadıysa sevdaviyye işaret eder ve aynı zamanda

mezse ve 4 gün geçip o günlerde bütünüyle hastalık iyi olmazsa öncelikli olarak ağrının şiddetinin artacağına, solunumun zorlaşacağına ve nefesin daralacağına işaret eder. Zaafın arıtılıp, bütün belirtilerin iki misli güçleneceğine, bunların yanı sıra, kasılmaların kısalıp ateşin şiddetleneceğine işaret eder. Bunlara ilave olarak, özellikle, dilde sertlik ve kuru öksürük oluşur. Çünkü madde gevşektir ve diyafragmada yoğunluk vardır. Kuvvet zaafa uğrar, cinsel arzular azalır; çarpıntı ve uykusuzluk vardır. Burada ağırlık hissedilir. Eğer bütün bu belirtiler bir araya gelmişse, hastalık tamamlanmış demektir. Ateş düşer, ağrı azalır; ağırlık artar. Ne zaman şiş görülse, o organda harabiyet oluşur; nabız birbirine zıt durumlar gösterir; hasta güç kaybeder; solunum azalır.

Çoğunlukla organların maddesinde şiş meydana gelse ateş yükselir. Eğer 40 güne kadar madde temizlenmezse, o hastalık akciğer şişi (veremi) olarak kabul edilir. Orada iltihap yedinci günde oluşur. Yedinci günden sonra organdaki şişin oluşumu yavaşlar ve bundan sonra onuncu güne kadar çoğunlukla böyle devam eder. Yirminci veya kırkıncı ya da altmışıncı günde hastalık tekrar yükselişe geçer. Her ne kadar zatülcenp şişinin belirtileri şiddetli olsa da, o şişin tekrarlaması daha da hızlı olur. Ne zaman zikredilen belirtiler yumuşak ve hafif olsa nüksetmesi tehlikesi o kadar azdır.

Eğer görülen belirtiler daha açık ve seçik hale gelirse, o kanlı tükürük ve diğer belirtiler de sağlıklı oluşun delillerine işaret eder. Parçaya bakarak bütün değerlendirilmemelidir. Çünkü bütün parçalarda oluşanların sebebi parçada oluşanların sebebi değildir. Bütün zatülcenplerde kanlı tükürük olduğunda kan alma ve temizleyici ilaçlarla tedavi edilemezse, şişi pişiren ilaçlar kullanılır veya onu yok eden ilaçlar verilir. Bu iki işten hangisinin uygulanacağı, diğerinin delilleriyle belirlenir. Eğer nabzın şiddetinin uzaması, gittikçe nabzın şiddetlenmesi, söz konusu olsa ve özellikle nabzın değişkenliği gittikçe şiddetleniyorsa, o kişi kuvvetli olsa da, zatürriyeye geçişi engelleyemez ve akciğerlerde şiş oluşur. Genel olarak ondaki seyir iltihaba doğru olur.

---

balgamı yahut sevdavi olan zatülcenbin ağrısı sufle meyilli olur ve yumuşak (leyin) olur. Ancak maddesi kan ve safradan biri olursa onun ağrısı fevka mütesaid olup mültakib olur ve şiddet-i hummada sıcak maddeler ve humma-i gayri şedide soğuk maddeler ve bir maddeye işaret eder. Bazen humma nevabi hasebiyle mevate delate-i ceyyide ile delalet eder.

Ancak o kişide koma kuvvetinden kurtuluş, arzu gibi delilleri olmasa da ve arzu koması ve bunun gibi başkaları da mevcut değilse de, şüphesiz bu durum belirlenir; ondaki bu belirtiler ölüme işaret eder. Öncelikle, organın üstündeki örtüleriyle belirlenir; arzu çoğunlukla düşerse, genellikle bununla birlikte kan fışkırmasının yanı sıra artması, bolluğu vardır. Hastanın yüzü kırmızıdır. Ne zaman onunla birlikte buhar yükselmesi (artması) olursa, yüzü kızarır. Eğer göğüs boşluğuna doğru çıkarsa günlerce sıkıntı olur. Sonra durum daha da kötüleşir. Yükselme olduğunda, nabzın bizim söylediğimiz gibi, olduğunu belirledim. Şüphesiz onun zaafı vardır ve muayene edildiğinde yavaş hareket ettiği ve farklı olduğu belirlenir. Dışarı atmayla kuvvet çözülür ve yoğun ateş söner. Zikrettiğimiz gibi, titreme onları izler. Gevşetici hıltlar sebebiyle titreme oluşur. Şüphe yok ki, çok miktarda yükselen, yukarı çıkan madde ve kuvvet zaafı vardır. Bunlar helak eder. Bilmelisin ki, eğer güç zayıflarsa şiddet uzar ve değişken olur. Bundan dolayı bildiğin gibi bayılma görülür. Eğer değişim bunun da altındaysa, daha kötüye doğruysa, bu gerekenin altında olan solunum uyarılır. Şüphesiz beyinde rutubetli buhar varsa bunun ateşi zatülcenptendir. Bazen ateş ve titreme ve pişmenin kesintiye uğramasıyla uyarılır. Şüphesiz beyin rutubetli buharla ateşi kabul eder, ateşlenir. Bu had derecede maddeyle (bozuk maddeyle) kaçınılmazdır ve nabız ciddi bir değişime uğramaz. Öncelikli olarak, onun sinirdeki zaafını atar; onların sinirden atılmasıyla büyük bir titreşim olur. Bu durum yoğun maddenin oluşturduğu iltihabın kesintiye uğradığını gösterir. Bundan dolayı şöyle denir: Şüphesiz beyin ve sinirler öncelikle güçlüdür. Bazen titreşimle uyarılır ve eğer solunum şiddetliyse (yoğunsa) onda zorluk olur. Humma olur, ancak kuvvetli değildir.

Ne zaman söz konusu hastalık biraz sükûnet ve yavaşlama gösterse onun tükürüğündeki kan kaybolur. Bazen idrar atımı ve dışkı azalır; ince safrada zıtlıklar belirlenir veya idrarda yoğunluk görülür. Şüphesiz onun çıktığı görülmezse, sen boğazda şiş ve hypocondriada uzun süren ateş ve ağırlık belirlersin. Senin ihtiyaçlarının yanı sıra, çıkması gerekenleri uyarman gerekir veya sakinleştirmen gerekebilir. O, sakinleşmeye meyilli olabilir. Bu durum hastanın kurtulmuş olduğunu gösterir. Bunun gibi durumlarla ilgili olarak Hippokrates şöyle bir tahmin yürütmüştür: Bu durumda hasta boyotuyla tedavi edilmelidir.

Şüphesiz ben bu durumda solunumun zorluğunu ve göğüsteki daralma ve baş ağrısını gördüm ve köprücük kemikleri, memeler, kollarda ağırlık ve yukarı doğru yükselen bir ateş ve hararet olduğunu belirledim. Kulaklara ve başa meyil eden bir uyarı vardı. Eğer durum böyleyse, şiş görülmez ve bu bölgeden çıkmaz. Şüphesiz madde beyne doğru meyleder ve bu durumda hastalık öldürücüdür.

İkinci Kısım
Zatülcenp Oluşmasından İkinci veya Üçüncü Gününde Oluşan Kanlı Tükürüklerle İlgili Açıklamalar

Daha iyi kanlı tükürük daha iyidir ve daha hızlıdır; daha çoktur; daha pişmiştir. Maddenin pişmişliğinin belirtisi, tükürüğü düz ve düzgün olup onda gevşeklik olmaz. Belki mutedil yoğunluğu olur ve bu pişmişliği bakımından ortalama olanlara yakın olur. Eğer daha önce olursa veya uykusuz varsa veya başka kötü arazların görülmesinden sonra, o hastanın tükürüğü pişmiş olsa, o kötü olan arazlar, pişmiş kanlı tükürükten belirlenir. İlk günlerde kırmızıya meyleder ve daha sonra sarıya meyleder. Daha sonra bu köpük tabiatı kazanır. Köpük şeklinde olan tükürüğün kısmen ince olmalıdır. Bu tükürük hava ile karışıktır ve çok şiddetli (keskin) köpüklü olan tükürük zikrolanlar kadar iyi olmaz. Belki onun kötüye (bozulmaya) meyli olur.

O önce kırmızıya dönmeye veya sarıdan ateş rengine dönmeyi destekler. Cidden kötü olan, beyaz pürüzlü yuvarlak olur. Hepsi siyaha dönüşür ve özellikle pis kokuludur. Sarı olan siyah olandan ve dışarı atılandan ve de yuvarlak olandan daha iyidir. O kırmızı olandan da daha iyidir. Şüphesiz eğer o kötü ve maddenin ağırlığına işaret ediyorsa sıcaklığın (ateşin) istilası söz konusudur. Kanlı tükürük hastalığın uzayıp gittiğini gösterir. Akciğer iltihabı ve bütün belirtileri tükenmeye işaret eder. Kırmız renkte kanlı tükürük sarı olandan daha iyidir. Çünkü tükürük kırmızı olduğunda yalnız doğal kan olur veya doğal kanın balgamla karışımıdır. Yeşil tükürük donmuş olmaya veya şiddetli yanmışlığa işaret eder.[632] Bazen tükürük, cevherinde kötü olur ve dışarı atılmasıyla rahatlama olur. Onun

632 TM: Nefes alınıp cumude veyahut ihtirakı-ı şedide gösterir.

kolayca atılmasıyla kötü (bozuk) cevher yok olmaz ve kötü kokulu tükürük olur ve o bu gibi kötü şeylerin salgısının örnekleri de kötü olup, fazla olmamalarından dolayı pişmezler. Her kolayca atılamayan tükürük (salgı) sakin olmayıp, o salgı göğüsten ihraç olunan basit rutubet olup, ona garip pişmiş bir şey karışır. Balgam ve sevda gibi bir nesne karışmazsa, herhangi bir hılt karışmazsa, farklı bir durum göstermez. Bu durum onun herhangi bir hıltlar karışıp piştiğine işaret eder. Tükürük hastalığın uzayacağına işaret eder. Eğer kötü bir pişmenin değişik durum olmaması helak olmayı gösterir. Özetle tükürüğün özet olarak kişinin hastalık durumu kanlı tükürük dolayısıyla ve kıvamının ağırlığı (yoğunluğu) ve şeklinin yuvarlaklığından veya yuvarlak olmamasından ve miktarının çokluğunda veya azlığından anlaşılır.

Tuzlu tükürük yiyici nezleye işaret eder ve tükürüğün hıltı yoğundur. Belki iltihaplı tükürük bazen akciğerde yara yokken ortaya çıkar. Onun sebebi bir nevi göğüs rutubetidir. O rutubet 30 yaşından 50 yaşına kadar olan perhizi terk edenlerin bedenlerinde oluşur. O tükürük 40 günde temizlenir. Bazen bir sene kadar kanlı tükürük atılıp, sene sonunda temizlik yapılır ve o gibi tükürükler çoğunlukla sakıncalı değildir.

Zatülcenp Buharları

Eğer tükürük (kanlı tükürük) birinci günde pişmemiş ve inceyse, o hastalığın maddesi dördüncü günde buhran oluşturur. Eğer dördüncü günde pişme olmazsa ve birinci günde kanlı tükürük oluşmamışsa, onun buhranı on birinci günde veya ondördüncü günde olur. Dördüncü güne girerken veya dördüncü günde olur. Dördüncü güne kadar kanlı tükürük olmayıp sonra kanlı tükürük görülmeye başlarsa, onda pişme olsa, o hastalığın etkisi ortalanır, yani kötü ile iyi arası olur. Dördüncü günden sonra başlangıç yapan kanlı tükürüğün hastalık süresi uzun olur ve ondan iyi sonuç beklenir. Özellikle boğaz şişinin alametleri kuvvet, arzu, yaş olarak iyi ise, sonuç iyidir.

Ancak hastalık yedinci güne gelindiğinde veya kanlı tükürük pişmemişse muhtemelen tükürüğün karışımı basit olsa, gücün zayıf olduğu görülür ve onun maddesinin pişmemiş olması bunun delilidir. Ancak daha sonra pişer. Ancak zaafı yüzünden hastalık 14 günü geç-

mez; ondört günden önce hasta helak olur. Bundan dolayı bunun gibi hastalığın buhranı 40 gün veya 60 gün olur. Zayıf tabiat bu süreye salimen ulaşamaz. Eğer hasta gücü yeterli ise ve arzusu mutedilse onun uykusu ve nefesi, olması gerektiği gibi olur. Hastanın idrarının cidden pişmiş (olgun) olduğunu, o hastanın 14 güne ulaşıp çoğunlukla 14 gün sonra helak olduğunu gördüm. Bu zikredilenlerin hepsi sıcak madde olması ve onun had derecede olmasının sonucudur.

Genel olarak hafif buhranın bu hastalıkta uzunluğu 14 gün olur. Bazen de 20 güne varıncaya kadar uzar. Galen şöyle tahmin eder: Bazen 30 günde tükürükle temizlenip o zaman buhranla bu tamamen değişir. Biz diyoruz ki kanlı tükürük basit bir salgıdır ve uzun süren hastalığa işaret eder. Bazen anlaşılır ki belli bir süre içinde buhran vukuu bulur. Onun yakın olduğunun delili belirlenir veya delil sonra gelir. Örneğin kanlı tükürük belirlenip, deliller durumu gösterdiğinde, buhran on dördüncü günde oluşur. Ancak yedinci günden sonra, siyah kanlı tükürük olursa ve özellikle o siyah tükürük sekizinci gün ortaya çıkarsa, o tükürük on dört günden önce kötü bir buhran oluştuğunu gösterir. Ancak söz konusu surette kötünün delili yerine, iyinin delili iyice pişmiş olma belirlense, kötü buhranın ertelendiği ve iyi buhrana ulaşılacağına işaret eder.[633]

Üçüncü Kısım
Zatürrie

Zatürrie akciğerde ortaya çıkan bir nevi şiştir. O şiş bazen akciğerde olan sebeple öncelikli olarak, başlangıçta akciğerde ortaya çıkar. Bazen de akciğere inen hıltlarla ilgilidir. O hava alamama (boğazlanıp hava alamama) sebebiyle olabilir. Akciğere hava gitmemesinden olur veya zatülcenbin zatürrieye dönüşmesidir. Bunun gibi durumlar çocuklarda öldürücüdür. Şüphesiz güçlü tabiat tükürüğün maddesinin gücüyle olur. Zatürrie ise, akciğerde iltihap oluşmasıdır. Zatürrie çoğunlukla dört hıltan kaynaklanır. Genellikle de balgamdan olur. Ancak zayıf, ince organ olan akciğerde ince hılt hapsolmaz. Çoğunlukla zatülcenpte zatürrienin aksine olur. Çünkü zatülcenp zar yapılarda ortaya çıkar.

---

633 TM: Layıktır ki bu işler anlaşılıp tedavide zacred olunmamalıdır.

Zatülcenp zatürrienin aksi taraftadır. Çünkü zatülcenp zarlarda ve de yoğun, sağlam, katı yerlerde olur. Zatürriede akciğerlere çok ince olan maddeler nüfuz eder. Kendi gibi şeyler nüfuz eder. Sıcak şeyler ona nüfuz eder. Onlar çoğunlukla öldürücüdür ve çoğunlukla kalple ortak çaışır. Zatürriede içeceklerin ve lapaların pek azı tedavide etkindir. Çünkü içilenler, akciğerlere ulaşamaz. Akciğerdeki hastalık yakınlığı dolayısıyla kalbi de etkiler. Hasta daha önce alınacak tedbirlerle akciğerler soğuktan korunur. Yine organ soğuktan korunarak, soğuğun akciğere ulaşmasını engelleyen lapalarla tedavi edilir.[634]

Zatürrie, çözülerek tedavi edilir. Öncelikle iltihabın ve katılığın giderilmesi gerekir. Çoğunlukla pistüller oluşursa, öldürücü olur ve kranitise dönüşür. O çok kötüdür. Bazen de zatülcenbe dönüşür, ancak bu nadirdir. Zatülcenpte zikredildiği gibi, hissizlik oluşur. O çoğunlukla hemen onun arkasından görülür. Bunun akıntısının zatürriede, zatülcenpteki kadar yararı olmaz. İki madde arasında fark vardır (birbirine zıttır). Çünkü zatürriede akciğerlerden, diyafragmadan ve göğsün sert, kalın zarlarından ve göğüs kaslarından madde çekilir.

Belirtiler: Zatürrie olanlarda had derecede ateş vardır. Çünkü sıcak şiş olması dolayısıyla solunum daralması olur. Kişi boğazlanır gibi olur. Orada bulunan şiş soluk yolunu kapatır. Hastanın nefesinin sıcaklığı yoğun olur. Hassas olmayan akciğerin onu sarıp sarmalayan zarlarında his vardır. Bu zarlar ağır maddelerle dolarsa bundan dolayı akciğere de yayılır ve göğüsteki ağrı da uzar ve göğüs kemiği(sternum) seviyesine kadar gelir. O yoğundur ve 2 omuzun arasında hissedilir ve omuz kemiği ve köprücük kemiği altında nabız hissedilir veya onun yanı sıra, öksürük oluşur. O yan yatıp uyuyamaz. Ancak kafasının üstüne yatmak zorundadır. Ama yanlarına yatarlarsa boğulur, tıkanır.

Zatürrie olanların ilkin dili kırmızılaştırır. Sonra siyah olur ve diline elle dokunulursa ele yapışır ve dilinde ağırlık oluşur. Bazen de doluluk ve uzama bütün bunlara dilde ortaklık eder. İki yüzde kırmızılık ve şiş görülür. Bunlar sıcak buharlardan oluşur ve parçalara ay-

---

634 TM: söz konusu olanın tedevisi tabiata ianeti olmamakla hastalık galebe edip hastalık baskın çıkıp öldürür.

rılır. Derileri alın derisi gibi yaprak.gibidir. Bazen kırmızılığı o kadar şiddetlidir ki boyanmış gibidir. Bazen buhar çıkmasıyla daha iyi olur ve yüzüne ateş çıkmış gibi olur. Şiddetli puflamalar görülür. Ateşi ve sıkıntısı çok olmakla, nefesi yoğun ve hızlı olur. Göz kapağında şişler vardır ve gözlerinin hareketlerinde ağırlık ve gözlerinin damarlarında doluluk ve göz kapağında ağırlık vardır. Bu zikredilen sebeplerin görülmesinden adı geçenin göz tabakalarından kornea tabakasında benzer şişler görülür ve göz bebeğinde büyüme ve yağ gibi hıltlar görülür. Deliği de (gözbebeği) yağlanıp kalınlaşır. Bazen buharı rutubetin çokluğu dolayısıyla, hafif uyku hali olur. Bazen de hastallık sahibinin el ve ayakları soğur.

Ancak zatürrie olanların nabzı hafif dalgalı ve yumuşak olur. Çünkü bu hastalıkta organ gevşek ve rutubetli madde ile doludur. Şüphesiz hastanın nabzının gevşemesinde dalgaları değişiktir; kasılmalarda ve gevşemelerde farklılık gösterir. Bazen nabız kesilir ve bazen çift vuruşludur; burada gevşeme hareketi tektir. Bazen de bu hastalıkta nabız gevşemeleri çok olur. Bazen o gevşemelerin araları uzundur. Aralarda, ara atış belirlenir. Zatürrie olanın nabzı yoğundur. Çünkü şiddeti eksik ve yumuşak hastalık olduğu için böyledir. Ancak nabzın şiddeti ateş ve ihtiyaçları dolayısıyla değişkendir. Bundan dolayı nabzın kuvveti yetersiz ve acizdir. Hippokrates bu konuda şöyle dedi: zatülcenp memelerin yanında olursa ve onlara yakın olursa açılır; eski yaralar varsa onlar iyi olur. Bundan kurtuluşun sebebi nabızla belirlenebilir. Aynı şekilde eğer onların her ne kadar iyi olması nadir olsa da, hafif nefes darlığı kalır. Göğüste sıcaklık oluşur. Zatürrie olan kişinin kanlı tükürüğü, zatülcenpte olduğu gibi farklı renkte olur. Ancak daha çok balgamidir.

Ancak o zatürrie ateşli olsa veya ateşli olmaya meyletse nefes darlığı olur. Ama göğüsteki duruma özgü, biraz ağırlık olur; iltihabı gayet şiddetli olur. Zatürrie şişinin iltihaplanmaya yakın olduğunun belirtileri zatülcenbin iltihaplanmaya geçiş belirtilerine yakındır. O belirtiler şunlardır: Onların hummaları (ateşlenme durumları) ve ağrıları eksik değildir; kanlı tükürükleri olur veya yoğun, yapışkan bir balgam çıkarırlar. Bu hastalıkta güçlü, olumlu belirtiler öncelikli olarak iltihaplanmadır ve çıkıntıların oluşmasıdır. Zatülcenpte zikredilen be-

lirtilerden dolayı onlar (zatürriedeki zararlı maddeler?) aşağıya veya yukarıya yönelirler ve onların ne tarafa yöneleceği bilinir. Şüphesiz oradaki kuvvet ve zikredilen kurtuluş belirtileri yoksa hasta helak olacak demektir. Hastanın ağız salgısında tatlılık görülürse, zatürriyenin şişinin iltihaplanmış olduğu anlaşılır. O surette 40 güne ulaşıncaya kadar iltihaplanma olursa ayaklarda şiş oluşur. Sindirim gücünün, özellikle ayakta olan sindirim gücünün zaafı dolayısıyla ayaklarda şiş olur. Eğer madde mesaneye dönerse hasta kurtulur.

Dördüncü Kısım
Akciğerde Olan Katı Şiş

Bazen akciğerde katı şiş olur ve o katı şiş nefes darlığına işaret eder. O darlık günden güne çoğalır; ağır ve kısa nefes ve öksürükten dolayı şiddetli kuruluk olur. Bazen öksürüğün değişkenliğinde kuruluk oluşur ve bununla birlikte göğüste hararet azalır.

Beşinci Kısım
Akciğerde Olan Gevşek Şiş

Bazen akciğerde gevşek şiş oluşur ve onda nefes darlığı arız olup, ondaki balgam fazla değildir; göğsünde yoğun hararetten dolayı başka rutubetler oluşmuştur. Hastanın yüzünde kırmızılık da olmaz. Muhtemelen hastanın rengi kurşunidir.

Altıncı Kısım
Akciğer Püstülleri

Bazen akciğerde püstül oluşur ve onun belirtisi şöyledir: akciğerlerde ağırlık hissedilir; nefes darlığı olup, nabız çok hızlıdır ve değişkendir; göğüste sıcaklık ve iltihap vardır. Genellikle humma yoğun olur.

Yedinci Kısım
Akciğerde Su Toplanması

Bazen akciğerde su toplanır ve onda kemiklere kadar hissedilen ateş ve el ve ayaklarında yumuşak şiş, kötü, ince akıcı kanlı tükürüğün ve sanki su çekmiş gibi bir halin ortaya çıktığı görülür.

Sekizinci Kısım
Bronşlarda Görülen Şiş ve Cerahat

Onların belirtileri şöyledir: Onların zayıf ateşi, ortalama nabız vuruşu ve ağrısı vardır. Ancak ağrı hafiftir. O hastalıkta vücutta aksırık ve hırlama sesleri oluşur. Hastalık bronşlarda görülse onun ağzında balık kokusu gibi bir koku olur ve tükürüğü azalır.

Dokuzuncu Kısım
Cerahat ve Bütün [Göğüste Bulunan Fazlalık] Maddelerin Açıklaması

Cerahat hekimlerin dediğine göre, 2 anlam taşır. Bunlardan biri her yerde görülen anlamıdır; her yerde söylenen şeydir. İkinci anlamı göğüs hastalıklarında görülen cerahat olarak belirlenir. Akciğer arasında olan boşluktaki doluluk demek istenmiştir. O doluluk gerekiyorsa, bir tarafta veya 2 tarafta olsun ve bu doluluğun sebepleri ince maddenin oraya inmesiyle veya akciğerlerdeki yaralar ve orada oluşan iltihaplanmayla oluşur. Bu madde uzun süre akıp akciğerlerdeki boşluğu doldurur. Çoğunlukla 20 gün sonra o boşluğu dolduran madde iltihaplanır ve iltihaplı madde tükürükle dışarı atılır.

Ancak bazen doluluğun sebebi olan göğüs bölgesindeki şişin açılıp maddesinin akmasıyla bu hastalık oluşur. Ancak eğer o madde pişmişse kurt gibi bir şeyler oluşur. Zikrolunan boşluğu dolduran maddenin 4 hali vardır; ya çoğunluk miktarıyla boğulma oluşup, hastayı öldürür. Bu boğulma sırasında nefes daralması olur ve hasta tükürük atamaz. Ancak göğüs boşluğuna dolmuş olan madde akciğere yönelip orada iltihaplanma (ptysis) oluşturur. Eğer kolayca tükürebilirse, oradaki maddeyi atmak mümkün olur. Çünkü büyük damarlar (venler) ve arterler yoluyla bu zararlı madde mesaneye kadar ulaşıp oradan yoğun idrar olarak dışarı çıkar. Göğüs boşluğunda toplanan madde öncelikle venlerle karaciğere ve karaciğerden böbreklere geçer. Bazen de karaciğerden bağırsaklara atılma olup dışkı ile dışarı atılır. Bu 2 yolla çıkış uygundur. Bundan önce iltihabın patlama ve yayılma sürecini zikrettik.[635]

---

635 TM: İşbu dört halkuvve-i alamet ve sen ne fasıl ve mizaç hasletleriye hadis olunur.

Yaşlı insanlarda iltihap görüldüğünde çoğunlukla gençlerden daha çok harabiyet verir; onlar helak olur. Çünkü onların kalp bölgesinde zaafları vardır. Gençler yaşlılara nispetle ağrıdan daha az etkilenir ve daha az helak olurlar. Biz zatülcenbin geçişinin belirtileri kısmında çoğunlukla, aynı zamanda onun nasıl patlak verdiğinin belirtileriyle ilgili bilgi de verdik. Ancak bronşların irinle dolu olduğunun belirtileri bunlardır: Bu durumda göğüste ağırlık olur. Onunla birlikte, ağrı ve kuru öksürük vardır. Onların bazılarının öksürüğü rutubetli olup, tükürükle hafifler; onlar peş peşe olur. Bundan dolayı hastanın konuşması hızlıdır. Solunumun yanı sıra, burunlarının hareketinin arttığını gözlenir. Onda hafif ateş vardır; karnında su toplanması görülebilir. Ancak maddenin yönü onun ne tarafta toplandığını gösterir. O hastada, safra bir tarafa çekilir; diğer madde o tarafa meyleder. Çünkü orası maddenin biriktiği yerdir. Maddenin sesi ve titremeleri ve ani sıçrar gibi olan tarafta doluluk olduğu bilinmelidir. Bu durumda hastaya, kırmızı kil içine konmuş kefen bezi giydirilir. Elbisenin göğsünün üstündeki kısmı kurursa, hastalığın orada olduğu; orada ateş ve kokuşma olduğu sonucuna varılır.

Ancak maddenin çıkışının iyi olduğunun belirtisi şudur: Şişte ortaya çıkan ateşin düşmesi, arzunun artışının dinginleşmesi, tükürüğün daha gevşek olmasıdır. Eğer madde yukarı doğru hareket etmişse yanlarda sıcak sert oluşumlar ortaya çıkar. Aynı şekilde o şekilde oluşumlar ortaya çıkar ki dağlama veya şişin açılması zorunlu olur; onlardan yumru şeklinde beyaz bir madde çıkar. Ancak yukarı çıkan kötü maddenin belirtisi şudur: yanma hissi, bayılma, kötü tükürük akciğer iltihabının belirtilerindendir. Eğer dağlama yapılırsa veya yara açılırsa onlardan ateş yapan ve kokuşmuş madde dışarı çıkar.

Ancak kanlı tükürükteki madde veya balgam arasında fark oluşturan tükürüğün sudaki tortusudur. Sıvı akıcı olursa balgam olduğuna işaret eder. İçinde tortu olanların belli bir madde olduğu sonucuna varılır. Aynı şeklide verilen sıcak solukla da belirlenir. Akan balgan kokusuz olup su içerir. Eğer tükürükte madde varsa, daha önceki kısımda açıklandığı gibi, akciğer iltihabı, tükürükle çıkarır; balgam çıkarmaz. Kötü koku varsa, hastalığın uzadığına ve kötü kokusu olmayanlar ise tükürüğünden anlaşılır. Daha önce zikrettiğimiz gibi,

akciğer iltihabı olmadığında, kişi sadece tükürük çıkarır. Akciğer iltihabında cidden çok pis kokulu irin çıkarır. Ben bu durumdaki şişin kaybolmadığını, ancak zahmetli hale geldiğini ve iyileşmediğini ve hastanın yaklaşık bir saatte veya daha az bir sürede öldüğünü gördüm.

Ancak akciğer yaralarının iyileşip iyileşmeyeceği konusunda hekimlerin arasında ihtilaf vardır. Bir grup elbette iyileşmez veya sakinleşmeye doğru gitmez ve etlenmez (doku yenilenmesi olmaz) der. Galen onlara itiraz etmiştir ve şöyle bir tahminde bulunmuştur: hareket tektir; uyumsuzdur, ancak eğer başka engeller yoksa oradaki yara kurutulup temizlenip etlendirilebilir; bunun için bir engel yoktur. Bunun delili ateşlenen diyafragmadır; onun yarası tedavi edilebilir.

Galen akciğer yaralarıyla ilgili şöyle demektedir: Eğer onların kendisinde (akciğerler) şiş veya yiyen hıltlardan biri varsa ve akciğerin yenmesi söz konusu ise, akciğer çözülme gösterir. Belki de bu hastalıkta başka bir şey vardır; cerahat yoktur; irin yoktur; ayrıca şiş de yoktur. Şüphesiz hastalıktan kurtuluş mümkündür. Aynı zamanda yaralardan dolayı olanların tükürüklerinden onların durumu belirlenebilir. Ancak hasta kurtulmuşsa, onun tükürüğünde irin veya balgam görülmez. Ancak akciğerde şiş ve yenme varsa hastanın kurtulması mümkün değildir. Her durumda yara irinleşir. Kurtuluş, ancak uzun soluklu tenkıye ile mümkündür. Bu öksürükle olur. Yara ve fistüller genişleyince artar, çoğalır. Ağrının artması gibi tehlikesi de artar. Madde yanlara doğru çekildiğinde daha da artar. Balgama engel olacak ve irinleşmiş rutubetli yaraları kurutacak ilaçlar verilmelidir.

O hılt düzeltilmeden oradaki dokunun yenmesinden kurtuluş yoktur. Benzerlerinde olduğu gibi, bu hastalığın uzamaması gerekir. Ancak yara yakılır. Şüphesiz etlenme olmaksızın onda akıntı olur. Bu işlem akciğerin bir kısmının yenmesi sırasında uygulanmalıdır. Daha sonra şiş olur; onun yardımıyla madde şiş içinde toplanır ve onun yardımıyla etlenme hareketi zorlanır. Yine, aynı sebepten, akciğerlerin içindeki ince damarlar genişler ve kalınlaşır. Bu yırtığın iyileşmesi zordur. Aynı zamanda yine içilen ilaçlar ve akciğer arasında belli bir mesafe vardır. Bunun yanı sıra, yaranın desteği ile kuvvet zaafı oluşur. Galen bu görüşü onaylamıştır. Bazen bütün gün yaklaşık 50 ukiyeye yakın irin akar ve o yaklaşık 7 kutuliyattır

(1 kutuli= 7 ila 8 onz). Bu hastalığın uzaması ve diğer rutubetler arasındaki farkı anladım. Hastalıkta, balgamın yanı sıra (kanlı tükürüğün yanı sıra) hasta ateşlendiğinde görülen kusma ve orada mevcut maddenin kötü suyula da ayırt edilir. Bu sıvı içinde tortu vardır. Ancak yüzeyde değildir.

İltihabın oluştuğunu gösteren, balgam ve onun rengi ve de miktarıdır; yanlardaki doluluk (göğsün 2 yanındaki doluluk) ve boyundaki doluluk ve de farklılık olmaksızın, bütün parmaklarda oluşan iltihaptır. Hatta hastada ateş olur; kol ve bacaklarda soğuma görülür. Altlarındaki etin (dokunun) kaybolmasından dolayı tırnaklar eğilir. Vurmayla 2 gözdeki renk beyaz ve sarıya meyleder. Bunların dışındaki belirtilerini, biz akciğer iltihabı ve yaralarla ile ilgili kısımda anlattık.

Onuncu Kısım
Göğüs ve Akciğer Yaraları

Akciğer iltihabı da göğüste olan yaralardandır. Onlar göğüste, diyafragmada ve akciğerlerde görülür. Ayrıca bronşlarda da olur. Biz onları daha önce zikrettik. Bu yaralar göğüs yaralarından daha iyi huyludur. Çünkü göğsün damarları daha küçük ve yapıları daha serttir. Onların parçalanması kolay değildir. Çünkü onda irini oluşturan sıvı kalmaz; muhtemelen sıvı göğüs boşluğuna akar. Ancak akciğerin durumu böyle değildir. Akciğerin hareketi akciğere özgü olup güçlü bir hareket değildir. Çünkü o yapı olarak et cinsindendir. Etsi yapıda olanların tedaviyi kabul etmeleri daha kolaydır.

Çoğunlukla yaralar göğüste ortaya çıkar; kokuşur ve kemikleri de bozar. Hatta onun etrafını iyileştirmek, bozukluğa son vermeye gereksinim vardır. Bazen bozukluk zardan kaynaklanıp, oradan yayılıyor olabilir. Ancak elbette oradan, etin içinden (akciğer) geçme söz konusu değildir. Onun içinden geçemez. Ancak etsi olmayan sinirlerin kısımlarından geçer. O kısımlarda ateş vardır. Eğer o yaralar diyafragmanın etli kısımlarında olursa, tedavi kabul eder. Ona soğuk ilaçlar verilir. Ancak akciğer nüfuz edilemeyen yerlerdendir. Eğer sıcaksa, şüphesiz akciğer yaralarında görülen ateş çok fazladır ve onun için gerekli olan inceliğe (hafifliğe) zarar verecek kadar kurutucudur;

yaranın ateşi onun rutubetini engeller. Şüphesiz yaraların ilaçlarının hepsi kurutucudur ve özellikle onun (akciğer) altında ve üstündeki rutubetleri sulayanlar gibi olan yaraları kurutmak gerekir. Şüphesiz bu [etin] yenmesi için tedavi çok önemlidir. Eğer başlangıçtaysa ve bronşların iç taraftan iç kısmı ve üst kısmı çekilmiş ve diyafragmanın üzerindeyse ve akciğerin cevherinde ateş yoksa (sıcak değilse) o akciğer yarası hızla tedaviyi kabul eder. Ancak kıkırdakların kendisinde ise tedavi kabul etmez. Çocuklarda kullanılan iltihap ilaçlarıyla yaşlılarda da tedavi mümkündür.

Akciğer yaraları *koyun uyuzu (hoşkerin?)* şeklindeyse, tedavi olmaya daha uygundur. Eğer mizaçtan kaynaklanan bir sebep yoksa veya hıltın kendisinden kaynaklanan bir sebep yoksa, yara kuru halkalar gibi kurtcuklar oluşturur.[636] Bazen de akciğer iltihabı uzar ve sağlığın

---

636 TM: Ancak akciğer yaralarının birinde ve adem birinde (eğer yara olmazsa) hekimler bu konuda anlaşamazlar. Bir kavm zahib oldu ki [sıcak sebebiyle olan] yara için elbette birat olmaz. Zira yaranın biri suhunet ile akciğerde olursa zaima hareket üzeredir. Galen onlara karşı çıkıp der ki yalnız hareket biri ve ilticami mani tam olmaz. Diğer mevaniğler harekete manzum olursa o zamanda mani biri olur. Onun delilidir ki hicapta hareketlidir ve akciğer yaralarında Galen'in sözü budur ki akciğer yarasının uruzu şiş veya hılt-ı ekkal ile (az miktarda hıltla) hadis olan tekil eylemeyip bil ki diğer sebeplerden hadis intikal-i ferd ve teferrük ittisal ile akciğerde yara oluşursa o yara mademki tekih ve teverrüm eylemeyip harac-ı mahsus oldukça tedbirle ona beri (biri) hasıl olur. Aynı şekilde akciğerde olan yaralar nukye olup tekeyyüh eylemese (irinli olmasa) onunda beri caiz olur. Ancak yaralar akciğerden şiş ve tekül ile ortaya çıkanları (oluşanları?) için beri rica olunmaz. Zira mütekeyyih olan karhaya maddesi tenkıye olmadıkça beri olmaz. Akciğerden maddeyi tenkıyesi ancak nefesle nefes öksürükle olur ve öksüürk yarayı tavsiğ ve hark eder ve ağrı maddeleri ağrının görüldüğü yerlere çeker ve bunların hepsi mani beriğ olur. Aynı şekilde akciğerlerde olan iltihaplı yara bila sud ilaçlarla tenfis ve tenkıye mümkün olmaz. Zira müceffefat istimal olunsa müceffefedviye nefese (boşluk oluşturan ilaçlar nefesi engeller) mani olur. Nefes olmadığında tenkıye hasıl olmaz (nefes olmazsa tenkıye olmaz)Mürettebat istimal olunsa rutubetlendirecek ilaçlar yara oluşturup beriye engel olur. Söz konusu yaranın beriye yokluğuna başka bir delili vardır. O delil şudur: Hışt ekaldib-i hadis olan teküllin biri tekül mevzuunu ıslah ile olur. Onun ıslahı uzun zamanda olur ve karha-i mütekile uzun zamanda uyarılıp ateşlenir; nasur olur. Nasuru olan yara etlenmez veyahut suaye edip akciğerin kısımlarını yer ve akciğere mütekillenin (yenmiş olan) sahibi için kurtuluş düşünülemez. Akciğer yarası şiş dolayısıyla olursabu anlamlar onda da mevcut olmakla akciğerin hareketi muayene edilir. Aynı şekilde akciğerin damarları ince ve geniş ve salabetli olur. Buna binaen inde olan fıtık-ı mülahham olmak asir (zor) olur ve bu yüzden akciğerin irinli yaraları için beri rica olmakla istidlal edip deriz ki meşrub lan ilacın (içilen ilacın) müshili ile akciğer arasında mesafei baide vardır.La mahalle o mesafeyi kıtada devanın keyfiyet-i nafiası-

kazanılması gecikir ve iltihabın iyileşmesi uzun zaman alır. Aynı zamanda bazen de gençlikten yaşlılığa kadar sürer. Ben akciğer iltihabı olan bir kadın gördüm; 23 seneye yakın veya 23 seneyi biraz geçen zamanda bu hastalığı devam etti. Akciğer yaraları olan hasta cidden korkutucu zarar görür. Eğer hastalığındaki iltihap zorluysa ve hastalık sahibi bu hastalığa tutulup tutulmadığını bilmese bile, hastalık kendisini sonbaharda belli eder.

Akciğerinde yara varsa, işaretleri aşikârdır ve bilinir. Bunlar zikri geçen iltihaplardır, ancak ateşle birlikte olmaz. Akciğerlere ağır gevşek hıltlar iner ve akciğer bu maddeleri kabul etmekle yolları daralır ve kişide nefes darlığı ve tuzlu öksürük oluşup onlara güçlerini geri verir ve vücutlarını eritir. Bu hastalığa tutulanlar astım hastaları gibi, kısa kısa nefes alırlar; onların ateşi azdır. Onların tedavisi astım hastalarının ilaçlarıyla yapılır.

Akciğer Yaralarının Sebepleri

Akciğer yaralarının sebepleri yiyen yaralar, yakıcı nezleler (madde inişleri) veya etrafındakilerin kokuşmalarıdır. Bundan dolayı pişirme fonksiyonunu yerine getirmezse, sağlıklı olamaz veya o zararlı maddelerden biri diğer organların birinden akciğere akar veya ilkin zatürriye ortaya çıkıp, akciğerde cerahat oluşmasına sebep olur ve

---

na zaaf gelip yararı almaz. Özellikle saki olunan soğuk ilaçlar ise (belid?) olup nüfuz eylemez. Edviye-i hare (sıcak ilaçlar) saki olunsa akciğer yaralarına gereken hummaya harda olup hummayı artırır ve müceffef deva-i merhame (merhem şeklindeki ilaçlar) akciğere gerekli olan Dakka muzır olur ve mürettebat saki olunsa yaranın iltihamını engeller. Zira etli olan (ette olan) yaraların sebeb-i iltihamı müceffefat istimali olur. Onlara genel olarak mürettebat-ı muzıre olur. Özellikle akciğere fukundan ve altından rutubet oluşup akciğerin cevheri sahife olmakla tekili (yemesi) mümkün olur. Bunun gibi organ yaralarında mürettebat istimali çok muzır (zararlı) e bazen akciğerin tekili (yenmesi) ilacı mümkün olur. Burada istenenler şunlardır: Tekilin (Yenmenin) görülmesinde başlagıçta tedbre mübaşeret olunmalıdır ve tedavi ve tedavi olunan tekül (yenme) o zar üzre oluşmuş olmalıdır ki kasaba-i rieye (trachea) içten o zar örtmüş ve sarmış olmalıdır. Akciğerin et cevheri (eti, maddesi) de o afeti hızla kabul etmemelidir ve yenme (tekül) kasaba-i rienin gudrufunda (kıkırdaklarında) olursa o yenme (tekül) ilacı kabul etmez. Bu makamda Kanun'un ibareti budur (Burada Kanun'un açıklaması böyledir). Ama kıkırdaklar nefsiha (kıkıdakların kendisi) fela yukbil intiha. İş bu kelam 2 yere nazır olmak ihtimali vardır. Ara tercümede zikr olunan manadır; bi hasebi'l-isnan (dişler dolayıyla) sell hastalığının ilacı çok kabul edenleri sübyanda (çocukta) seldir.

zatülcenbe gelen kokuşmuş irin, cerahat akciğerlere akarak akciğerlerde yara oluşturur. Akciğerlerdeki yaraların bir sebebi de kanlı tükürüktür. Ağız damarlarının açılması veya damarların kesilmesi veya onlardan sızma olması gibi sebeplerden akciğerlerde yara oluşur. Onların sebepleri arasında iç sebepler de vardır. Kanın kaynaması (çok hareketlenmesi) ve bunun gibi söylenen sebeplerdendir. Ayrıca dış sebepler de akciğerlerde yaraya sebep olabilir; örneğin dışarıdan gelen darbeler, düşme gibi. Bütün bunlar ağız damarlarının açılmasına sebep olabilir. Bazen de akciğer yaralarının sebebi akciğerin kendi cisminin bozulması, kokuşması, yenmesi olup, onda yara oluşmuş olmasıdır. Nasıl ki, diğer organlarda organın cevherinin bozulması ve kokuşması ve yenmesi görülürse, o organdaki gibi, akciğer de onlardaki bozulma sebeplerinin oluşturduğu bir bozulmayı kabul eder. Genellikle akciğerlerde cerahatlenme güneyde kuru yaz sonrasında görülür ve kuzeyde rutubetli yaz yağmurları korkutucudur.

Göğsün genişliği yetersiz olup göğüsleri dar ve omuzları etsiz olanlar, özellikle omuzlarının arka tarafı çok etli ve omuzları aşağı doğru olan düşük omuzlular ve meyli iki yana gibi olup, boğazlarında çıkıntı olanlarda sıkça rastlanır. Onların göğüslerinde rüzgar vardır; solunum fonksiyonunu gerektiği gibi yapamazlar; onların göğüsleri dar olup az hava girer. Onların beyinlerinde de zaaf olup, ona yönlenmiş olan fazlalıkları beyin kabul eder ve kendini beslemeye, beyin zaafı dolayısıyla muktedir olamazsa, tahmin edilen sonuç ortaya çıkar. Özellikle zikredilen özelliklere sahip kişide fazla miktarda safra karışmış olmalıdır. Akciğerlerinde iltihap olması zikredilen yan taraflarında hızla yükselen ateşle belirlenir. Onun ince beyaz saçı sararır ve yine katı kısımları yoğunlaşıp sertleşir. Damarlarında kopmalar, yırtıklar oluşur. Bundan dolayı mizacının soğuğu kabulü kolay olur. Genel olarak iltihap oluşmasına müsaade edenlerin yaşı 18'inden 31 yaşına kadar olanlardır. Bu hastalık genellikle soğuk ülkelerde çok olur. Çünkü o memleketlerde damarlar soğukta çıkıntılar yapar ve çoğunlukla kan sızıntısı olur (doku aralarına kan sızar).[637]

[637] TM: kanın nefsi noksan olur ve fazlalıkların zikri tekaddüm eden harif özellikte çok görülür. Galen dedi ki

Güçlendirilmesi Gerekenler: Bu hastaların yiyeceklerle desteklenmesi gerekir. Göğüs organlarını bağırmalardan, kalbi sertleştiren şeylerden ve üzüntü ve sıkıntılardan uzak tutmak gerekir.

Akciğer İltihabı Belirtileri

Akciğer iltihabında kanlı tükürük olur ve onun belirtileri daha önce bizim açıkladığımız renk gibi ve buhar gibi şeyler ve diğerleridir. Hastalığın yeri kalbe yakın olmasından dolayı ateşin hafif olması gerekir; yiyeceklerle şiddeti artar ve yerinde zikrettiğimiz gibi, rutubetlenir. Bazen şiddetli, yoğun ateşten sonra nabız nöbet oluşturur. Bazen de peş peşe dört veya beş nöbet oluşur. Bunlardan en kötüsü beşincidir. Sonra azalır; sonra tekrar nöbetler oluşur. Eğer bu hastalığa tutulanlarda iltihaplanma kısmının sonunda zikredilen belirtiler görülürse, ondan he zaman damarları etkilenir. Çünkü onların güçleri besini alır ve tedbir bakımından zayıf düşer. O besini sıcakta çözüp eritir. O hasta tükürüğünde yara kabuğu çıkarsa, onda akciğer iltihabı olduğundan asla şüphe edilmez. Özellikle iltihap maddesi oluşmasının zikredilen sebepleri o hastalıkta mevcut olmalıdır. Eğer beden et kaybeder ve kol ve bacakları bükülürse (kıvrılırsa), beslenme yoksunluğundan hıltların dökülmesi ve fazlalıklarda bozulma olursa hastalık kesindir. Bazen başlangıçta, iltihaptaki gibi renk bozulur. Ancak, buharın yükselmesinin yanı sıra, kızıllık oluşur; hastanın boynu ve alnı uzar; özellikle de iltihap oraya yerleşmiş ve etrafları iltihaplanmışsa ve özellikle de ayakları iyice açılmışsa onun hıltları bozuk olup, bedendeki yoğun ve kötü mizaç dolayısıyla hasta ölür.

O sırada nabız sabittir; mutedildir ve küçüktür. Bazen 2 tarafa meyil arız olur. Bu belirtilerin görülmesinden sonra, içte yaraların oluşmasıyla epigastrium (midenin üst kısmı) yukarıya meyledip; onda şiddetli aksırma ve yüksek ateş belirlenir. Gücünün azlığından yemek yeme arzusu yoktur. Bazen gücün düşmesi, azalması dolayısıyla karnı arkaya doğru gider. Bazen boğazında tükürük birikir veya damarlarında küçük şeyler oluşur. Bu durumda hasta ölüme yakındır.

Eğer balgamsı sıvı ile dolu olan damarlar ince ise, o balgamlı kanlı sıvının olduğu damarlar akciğer damarlarıdır. Eğer kısa ise bronşlara aittir. Çoğu zaman onların içinde kanlı sıvı, kanla tükürük, ufak taş

parçaları vardır. Onlar bronşlardan boğaza atılmazlar. Ancak büyük yaralar, kanlı tükürük ve yoğun sıvı oluştururlar. Sonra zaaf dolayısıyla, gücü zaafa uğrar. Bazen onlar boğulur gibi olurlar; tıkanırlar, nefes alamazlar. Bazen kanlı sıvı (balgam) gibilerin görülmesi gecikmez; hastalığın henüz başındayken ortaya çıkar. Eğer akciğer iltihabı kötü cinstense ve ağır maddelerden oluşuyorsa, bu sindirilemez. Eğer[638] akciğer iltihabı olduğu kesinse, hastaların ömrü 4 günden daha fazla değildir.

Bazen kuvvet zaafından dolayı soluk kesintiye uğrar. Bu suretle soluk alıp verme de zorlaşır; kısalır. Hatta onların solunumu bazen onlara ait değilmiş gibidir. Çok kere öksürükleri şiddetli olup, kan tükürüğe geçer. Onların öksürükleri tedavi edilirse, biraz dışarı hava atabilirler. Eğer öksürük kendi haline terk olunup tedavi olunmazsa hafif kanama ile hasta ölür. *Hızlı Ölüm* kitabında şöyle denir: Akciğer iltihabı baklaya benzer kabarcıklar oluşturursa bu kabarcıkların oluştuğu kişi hastalığın başlamasından 52 gün sonra ölür.

---

638 TM: başka bir iltihapla

BEŞİNCİ MAKALE
Buradaki Fonksiyonların Yöntemleri Hakkında Beş Makaleden meydana gelmiştir.

Birinci Kısım
Akciğer Civarında ve Akciğerdeki Şişlerinin Tedavisi

Genel olarak o hastalıkların tedavisi kan almadır. Ancak başlangıçta arka taraftan kan alınır. Öncelikle hemen kan almak gerekirse ilkin acele olarak kan alınan damar safendir. Daha sonra görülen arızalar bağlı olarak kan alınacak damarlar basilik damarlardır ve sonra da median cephalic vendir. Eğer o damar görünmüyorsa cephalic venden ve koltuk altı veninden kan alınır.[639] Bu kan alma işlemleri yapılıp, birkaç gün geçtikten sonra, hastalık yerine uygun olan taraftan kan alınır. Bazen göğsün üzerinden hacamat yapılır. O hacamat şartsız olur ve şart ise maddeyi dışarı çekene kadar devam etmesidir. Özellikle kan alma ile öncesinden yapılan hacamat maddeyi çözer. Galen dedi ki: bu hastanın humması (yoğun ateşi) cidden şiddetliyse, müshil verilmemelidir. Onun tedavisi için kan alma ile yetinmek gerekir. Çünkü kan almada tehlike yoktur veya tehlike daha azdır. İshalde tehlike daha çoktur. Çünkü bazen ishal tahrik eder ve bazen de istenen madde dışarı atılamaz ve bazen ifrat derecede dışarı atılır. Onlar mümkün olduğunca, örtülü hale gelmemelidir. Çünkü örtülü olma pişme ve solunuma engel olur. Onlara uygun olan besin maddeleri arpa suyu ve buğday suyu ve aynı şekilde kaynamış ebegümeci suyu, Yemen baklası, Yahudi ebegümeci, kabak suyu ve aynı şekilde, bakla suyu ve Frenk üzümü gibi nesneler yiyecek olarak verilir. Çok fazla sıcaklığı yoksa ve diğer şikâyetlerin ortadan kalkmasında, özellikle kuru üzüm yararlıdır.

Genel olarak, maddeleri temizleyip şiddctli maddeleri ortadan kaldırıp, birinci derecede yumuşatan innap suyu, menekşe suyu ve

---

639 TM: Her ne kadar onun yararı geç ve ibta vc az ise de

haşhaş suyu ve meyan kökü, hıyar ve eşek hıyarının dışında, hindiba tohumu, *sebistandan (sibestan, cardia latfolia)* ilaç yapılır. Bazen onlarla birlikte ayva çekirdeği usaresi, kitre zamkı ve haşhaş tohumu alınır. Bu zikrolunan ilaçlar [içerdeki dokular] kesilmeden uygulanmalıdır.

Onları temizleyip, parlatan ilaçların yararlısı eğer göğüs ve akciğerden başka organlarında şiş yoksa ballı sudur. Eğer şişleri varsa, yine ballı su verilir. Ancak şişi olanlarda verilen ballı suyun mizacında suyun çok olması daha uygundur.[640] Bunlardan sonra arpa suyu ve sonra tatlı şarap, hastaya daha az miktarda verilir. Bu hastalık sahiplerinin daha yararlı olan tatlı şaraptır. Özellikle o tatlı şaraptan beyaz olan şarap çok daha yararlıdır. Tükürük için de daha yararlıdır. Ancak zatülcenp ve zatürriye hastalığında tatlı şarap pişirilmeden değil, sonra içmek uygundur. Bunları susuzluk ve ateş bölümlerinde zikrettik.[641] Karaciğer ve dalakta hastalığı olan o şarabı içmesi uygun değildir. Tatlı şaraptan sonra yararlı olan, ekşi sıvı içmektir. Ekşi sıvı sudan daha çok gücü artırır. Hastalığa so verir; onu rahatlatır.

Balı alınmış veya şekeri alınmış ballı sirke içilse, sirkesi az olmalıdır. Eğer suyla karşılaştırıldıktan sonra hastaya verilse, maddeyi inceltir, temizler ve organı toparlar. Eğer o ballı sirke cidden çok ekşi olsa, tükürük oluşturur, ancak tükürük yapışkan hale gelir, ağırlaşır, hatta kesildiğinde, bazen badem yağıyla güçlendirilmeğe, hatta tükürmeye ihtiyacı olur. Eğer ekşi madde verilmesi gerekmezse, o ekşi madde zayıflatılarak veya biraz sıcak su azar azar içilir. Ancak eksikliği mutedil olan ballı sirke içilmesi bu gibi durumlarda daha emindir. Hem tatlılığın verdiği zarardan ve onun oluşturduğu susuzluğu engeller ve hastalığın sıvısını ve onun oluşmasını engeller. Arpa suyu ile de desteklenir. Ballı su ile olgunlaşır. Bazen tabiatın badem yağı ile ekşi kılınmağa ihtiyacı vardır.

Ancak hastalar sıvı içecekleri kışın içerler; sıcak su şeklinde sıvı onların alternatifidir. Yaz günleri ılık su içilir; onlar soğuk su içmez; onlara uygun değildir. Çünkü şiddetli susuzluk yapar; az miktarda

640 TM: O ballı su su gibi olmak ılıktır. Ancak gül suyu ve şekerli su o gibi ballı sudan ufak ve ılık olur.

641 TM: İçtikten sonra ortaya çıkan ateşleri ateş teskin eden tedbirle tedarik olunur

içilse bile, yeterli olmaz, ancak gül suyuyla veya soğuk ballı sirke ile karıştırılarak içilmelidir. Şüphesiz ballı sirke süratle nüfuz edip zararlı olanları def eder. Bu hastalığın zamanında durdurulması için ballı su içilir ve hastalık sakimleşir. Ancak şişin süresi uzadığında ve pişip atılması kast olunduğu zaman ona ihtiyaç vardır. Sonra hastalığın belirlenmesinde ne gerektiğinde müstakil olarak açıklandı.

İkinci Kısım
Zatülcenb Tedavisi

Maddenin şişe dönüşmesine engel olmak ve şiş oluşmasına meyledenin dışarı atılmasını ve o maddenin aksi yöne çekilmesini sağlamak gerekir. Bu kısımla ilgili bilgi, önce zikrolunan kısımda bizim betimlediğimiz tedavide öğrenilir. Bazen onların açıklamasını biz tekrarlarız.[642] Biz diyoruz ki zatülcenpte kan bundan önce zikrolunduğu üzere olursa, onun tedavisi şöyle olur: Burada şişin rengi değişince kanın kaderi belirlenir. Şüphesiz kanın renginin değişimi kandan bazı şeylerin atıldığına işaret eder. Bilinmelidir ki, vücut kanlarının sevdanın şiddeti ile siyahlaşanları, bu şişlerde veya bu şişlere yakın olan şişlerde kanın siyahlaşmasına sebep olur. Şişe benzeyenlerin kanı buna çok yakındır. Bununla birlikte, onlarda da kanın atılması istendiğinde kuvvete başvurmak gerekir. Bazı kere zikrolunan hadde varınca ya kadar kan çıkmasına kuvvet izin vermez. Bu hastalıkta, yani kan siyah ve bozuksa bunun sebebi kanın maddesi olmayıp, diğer bir hılt olursa, o diğer hılt dışarı atılır. Ancak helile ile yahut da onun içe çekilmesini sağlayan ilaçlarla dışarı atılmaz. Belki bu hastalıklarda alınan ilaçlar onda ishalle birlikte yumuşama da yapmalıdır. O ilaçlar menekşe ve kudret helvası ve bir nevi manna, hicaz şekeri gibi nesnelerden yapılmalıdır. Onlara müshil içirilir.

Bilinen kişilerden bir grup, hastaya iyi gelecek olan maddeleri atmak işi için, kan alınması gerektiğini söylerler. Çünkü bazen müshil içmek hastayı rahatsız eder ve bu hastalıkta ıstırap zararlı olur. Biz onu zikrettik ve özellikle, eğer tükürük (ağız salgısı) cidden safra-

642 TM: Kurben İnşaallah-ü Taala

lıysa ve özellikle de[643] Galen'in zikrettiği gibi, ateşi cidden yüksek olanlarda çok zararlı olur. Galen kısa mahmut otu şurubu içilmesini önerir; çöplemeden verilemez, der. Müshil verilip ferahlatıldıktan sonra, verilen arpa suyunun fiilini över. Ancak müshil ile birlikte verilen arpa suyu müshilin fonksiyonunu engeller. Bununla birlikte, bu arada şiddetli ağrı ve elemeye meyilli olduğunun bilinmesi gerekir.[644] Eğer ağrı ve maddelerin meyli omuza ve soluk borusuna ve onların üst tarafına doğru olursa, kan alma daha iyi olur. Eğer elemin (ağrı?) meyli, epigastrik bölgeye yönelmişse, yalnız dışarı atan ilaçlar verilir ve maddesinde kan da gözlenirse, onunla birlikte kan alma uygulanır. Aşağı doğru meyilli olan maddeler, yalnız basilikten kan alınarak ve başka şey vermeden tedavi edilir.

Zatülcenpteki ağrı geçmezse, sakinleştirilecek yakılardan yapmalıdır.[645] Bu hal şunu gösterir ki, bedende genel olarak doluluk vardır ve kesinlikle dışarı atılmasına ihtiyaç vardır. Özellikle kan almaya çok ihtiyaç vardır. Eğer o hastalıkta kan alma uygulansa, madde atılsa ancak arazlar ortadan kalkmazsa kan alma ve dışarı atma işlemiyle maddeleri atma işlemini tekrar etme. Bilmelisin ki, dışarı atmada önemli olan söz konusu şişin bütün maddesinin bertaraf edilmesidir. Arazın durumu gösterir ki, şişe sebep olan maddenin, kan alma yoluyla dışarı atılması onlardan oluşan sıkıntıları bertaraf etmez.[646]

O halde yapılması gereken budur ki, bir defa kan alma ve dışarı atma uygulandığında araz sakinleşmezse, araz kaybolmazsa, tedavi terk olunmalıdır ve dışarı atma işlemi tekrar olunmayıp pişmemiş maddenin pişmesi beklenmelidir. Kanın maddesi tam pişmemiştir. Eğer pişerse hastalığın uzaması engellenir; tükürükle temizlenmesi mümkün olur.

---

643 TM: Bu gaileden kan almada emin olunmakla cismin mümkün kan alma ishalden esahbe olur ve ishalin istıraba mudi olduğu zikrini biz takdim eyledik

644 TM: Eğer terk meragat olunsa kan alma ve ishalden biri de yararlı ve nafiz olmaz.

645 TM: Zira bihasb el-mütenahide ve'ltecrübe sabit olmuştur (Tecrübeyle belirlenmiştir) ki o hastalıkta temid ve teemüd ile vacih teskin olmaz veyahut ağrı tekmid ve tazmid artırır

646 TM: O halde tekrar olunsa matlub olan memaniatta tekrarın tesiri olmaz. Belki tekrar mezkur madde (zikredilen madde) teblid edip sonra inzace bütün olarak mani olup maddenin azası artar.

Eğer tükürükte pişme ve olgunluk görülse kan alınmaz ve sonra sen yine güçte zaaf görürsen elbette kan alırsın. Şüphesiz güç zaafı kalmaksızın ve ishalsiz çözmek için makul lavman uygulaması gözlemlere dayanılarak, had derecede uygulanır. Özellikle ağrı epigastrik bölgeye meyilli ise lavman ziyadesiyle ılık olur. Bilgin Hippokrates işaret etti ki: diğer yerlerde ağrı olmayıp, ancak epigastrik bölgede şiddetli ağrılar hissedilse, onun ilacı kara çöplemedir veya *filun*'la dışarı atılır. Bazı reçetelerde *filun* yerine yabani bakla verilir. Bu yabani bakla, semizotuna benzer. Onun sütü zehirlidir.[647]

Eğer bu dışarı atanlar, atılması gerekenleri dışarı atıp, elem ve ağrıda hafifleme olursa ona şekerli su yetmez, ancak iyice pişmiş arpa suyundaki arpa kabukları verilmelidir. Ancak Anadolu buğdayı suyu ile desteklenmelidir. Kavun ve üzüm suyu ve yeşil bitkiler, menekşe, haşhaş tohumu ve bademden elde edilen yağ ile desteklenir. Zatülcenp hastalığında bir grup hekim nar yenmesini yasak etti, ancak bunun yanı sıra, tatlı nar yenmesinin sakıncalı olması normaldir. Bu ilaçlar bazen pişirilip kanlı tükürük için verilir. O ilaçlar bunlardır: arpa kabukları, innap, menekşe, haşhaş tohumu ve menekşe şarabı ve nilüfer şarabıdır. Bu ikisi gül suyundan yararlıdır.[648]

Bu hastalığın başlangıcında Galen bütün sınıflara (gruplar) *diyakorza (haşhaştan yapılan bir içki)* verilsin, diye emretti. Çünkü *diyakorza* maddenin birikmesini engeller ve pişirir; hastaya verildiğinde, onu uyutması iyidir. Ben diyorum ki, uykusuzluk olmayıp *diyakorza* verilmesine ihtiyaç olmazsa, haşhaş verilmesi kişiyi aptallaştırır; vücudu uyuşturur ve tükürüğü keser. Ancak uykusuzluk şiddetliyse, o vakit haşhaş verilir. Haşhaşın zararı şekerle ortadan kaldırılır.[649] Bu durumda *diyakunza* haşhaş tohumundan yapılanı haşhaş kabuğundan yapılandan daha az zehirlidir. O tükürükle dışarı atılmayıp, geriye kalan hapsolmuş, atılacak maddelerden olmalıdır. Hasta çok yemek yemeyip gerektiği kadar yemelidir. Hastalığın hiddetinin çokluğu ve azlığına göre, hafif yiyecekler yemelidir. Eğer baskın araz hafif

647 TM: Süt güçlüdür.

648 TM: Sultani nüshada haşesine haşhaş da ihraç olunmuştur.

649 TM:Eğer haşhaşın bazrctinc? vaki olan sukkar diyafude idhal olunursa bila zatülcenb hastalığında istimalinde olunsa bcis olmaz.

ve kolay tedavi edilir nitelikteyse, ilkin pişirilmiş arpa suyu ile beslenir. Çünkü arpa suyu gibileri hastalığa son verir ve güçlü olur. O arpa suyu ile hasta unsurlar atılmak istense, şeker veya balla zararlı madde dışarı atılır. Eğer arazlarında ıstırap olursa, o ıstırap geçene kadar arpa suyu ile yetinmelidir. Özellikle tükürük (kanlı) çok olursa çok olan maddenin zararından emin olmak gerekir. Sen kuvvete ihtiyaç olduğunu bilirsin ve o vakit hastayı güçlendirmek için arpanın kabuğunun suyu ile beslenir. Ancak soluk alıp vermede, daralma olursa, nazik tedbirler alırsın ve arpa suyunun verilmesi uygun içeceklerle horlama için hastaya içirilir. Zatülcenpte ilkin ishal ortaya çıkar; daha sonra boğaz ağrısı onu izler ve bu ağrı yanlara iner; onlar zatülcenp ilaçlarıyla bütünüyle engellenir; ondan kan alınmalıdır. Doğa yumuşatılmadan tedavi olunmaz. Ona tedbir olarak arpa şarabı verir. Eğer zatülcenpte kan almaya ihtiyaç hissedilip, maddeler de pişirilip, kan alınacak yerin üzerine tuz ve zeytinyağı konup, kan alma tamamlanmalıdır ve çok kere kan almaya uygun olur. Onda karın gevşekliği ortaya çıkıp, bütün gün oturur veya hasta oturtularak kan alınır. Kan almadan sonra bayılma veya şiddetli nefes almada zorluk (darlık) oluşturur. Bu da şuna işaret eder: oradaki maddeler kan almayla dışarı atılır. Öncelikli olarak, göğüs ağrısı öncesinde doğa gevşek bir yapı oluşturmamalıdır. Ancak lavman yaparak, hafif yakılarla yapıyı yumuşatmanın sakıncası yoktur.

Bu hastaların çok soğuk şeyler içmesi büyük hatadır. Soğuk şeyler içilebilir ve soğuk kabız yapan şeylerle içilebilir. Mercimek gibi tuzlu ve keskin lezzetteki şeyler yenir. Bilinmelidir ki, bu hastalıkta soğuk su uygun değildir. Mümkün olduğunca, bu hastalıklarda soğuk su içilmemelidir; soğuk su içilmesi çözücüdür. Eğer yoğun ateşe isyan edip, soğuk su içilmek istenirse, soğuk suyun şiddetini kesmelidir. Soğuk suyun içerde (karında) kalış süresi kısadır. Genel olarak suyun şiddeti kesilip, çözülerek bedenin soğumasına sebep olup, böylece yararlı hale getirilir.

Bilinmelidir ki, zatülcenp hastalığında, eğer iltihap çok olursa soğutmak için hastaya verilen ilaçlar temizleyen su ile hıyar suyu ve turunç suyu gibi rutubetlendiren maddeler olması gerekir. Ancak kabak suyu bir bakıma yararlı olsa da bazen idrarı zaafa uğratıp, hastayı

zayıflatır. Bu hastalıkta kaçınılacak şeyler bunlardır: bakla suyu, semizotu, hindiba suyu ve bütün soğutan ve yoğunlaştıran diğer şeyler.

Bu hastalığın tedavisinde senin en büyük sıkıntın tükürme zorluğunun oluşturduğu yoğunlaşma için alınacak tedbirlerdir. Hastalık olan taraf üzerine dönüp uyumak bazen tükürük salgısını artırır. Bazen sarsılma ve sıcaklık su yudumlamaya ihtiyaç duyurur ve bu cidden yararlıdır. Bazen şiddetli salgı tutukluğu ve dolayısıyla nefes darlığı oluşur. Onun için bal ve göz taşı karıştırıp yalanarak verilen ilaç yapılır. Ancak soğutan ağrı çok şiddetli olursa bakla, balla ve şeytantersiyle ağrılar için kullanılır. Eğer solunumda normal dışı olursa, horlama ölüm sırasındaki hırlamaya benzer hırıltı varsa laksatif maddeler, sodyum nitrat, gargara şeklinde hastaya verilir. Hepsi toplam 3 parmak olur; bunlara bakla kadar göztaşı katılır; az miktarda zeytinyağı ve ılık su ilave edilir. Biraz da bal konur. Bunlar yararlı olmazsa, hardal ve bahçe teresi ile karıştırıp hastaya verilir ve hepsi içilir.

Şüphesiz zatülcenp olan kişinin daha güçlü beslenmeye ihtiyacı olup, balık ile beslenmesi sağlanır. Bunun yanı sıra, ateşli hastalıklar bir süre sonra, kesilir, durur. Onlara, şekerli ekmek ile kuru üzüm vermelidir.; onlarla beslenmelidir. Hastalıktaki bozuk, kötü hıltların pişip pişmediği tükürüğün olgunluğu ile kontrol edilir. Hastaya tuzlu pırasa ve dereotu ile pişirilen balık verilir. Yandaki boşluklardan çekinmelidir; korkmalıdır. Göğsün iki yanına zahmet vermekten kaçınmak gerekir. Tabiatını yumuşatıp, karındaki fazlalıkları atmalıdır. Eğer tutulma sözkonusu olursa, yumuşatıcı lavmanla atılmalıdır. Keşk suyu, azıcık pancar suyu ile karıştırılır. Bu karışım astım ve nefes darlığını engeller.

Bilinmelidir ki, yoğun buhar ve hava üfürükleri bu hastalıkta cidden zararlıdır ve bu hastalıktan şikâyet edenlerde şişin maddesinin, organa zarar vermeden hastalığın maddesinin pişirilmesinin çok mühim olduğu görülür. O madde sıkıntı yaratıyorsa, yemek yemeden önce sistemi temizlemelidir. Bilinmelidir ki, bu hastalığa tutulan kişi daima tükürük salgısını kolaylaştıracak terkipler oluşturulmalıdır ve bunu hızla yapmalıdır. Eğer o tükürük salgısı tırmansa, artarsa ve güçlenirse, sinirlerde bozulma olmaz. Ona son vermek için ballı sirke içilir.

Eğer hastaya şekerli Çin tarçını, kudret helvası; yine bir çeşit kudret helvası olan *şirhuşt (bir nevi manna)* verilse iyi olur; merhemler ve lapalar uygulanır. İlkin onlardan 4 dana ağırlığında verilir. Onlar menekşe yağı ve süzülmüş mumla hastaya verilir. Sonra tedricen yağlanır ve hasta oynatılır ve rahatlaması sağlanır. Sonra hasta tedricen güçlenir. Bunun için papatya kökü, hatmi kökü ve süsen kökü lapası yapılır ve pişmiş bostan ebegümecinden lapa yapılır. Onun güçlendirilmeğe ihtiyacı vardır. Yine kaynatılmış lahana ve rezene verilir; pelin otu, meyan kökü (süsen?) baldan biraz ilave ederek ve sümbül yağı ile bir terkip hazırlanır. Bilinmelidir ki, o iyi bir terkiptir ve iyi bir ağrı kesicidir. Aynı zamanda şişler için iyi bir çözücüdür. Bu hastalıkta yeterince alınır. Eğer zararlı maddeleri atmak gerekirse, bu ilaçlarla birlikte kan almak yararlıdır.

Bir başka iyi yakının terkibi şöyledir: menekşe yaprağı, hatmi; her birinden birer kısım, meyan kökü 2 kısım, bakla unu, arpa unu birer buçuk kısım, papatya ve pırasa 2 kısım alınır; lapa haline getirilir.

Bazen madde ağırdır ve çok çözülmeye gereksinim gösterir. Kuru üzüm içine keten tohumu konup mum, menekşe ve üzüm suyuyla hamur haline getirilir. Eğer sıcaklığı azsa onun yerine, bir reçeteye göre, menekşe yağı ve süsen yağı veya nergis yağı kullanılır. Eğer sıcaklığı fazlaysa, onların yerine lavman için nilüfer yaprağı ve kabak kullanılır.

Bir başka iy merhem reçetesi şöyledir: Ördek yağı, tavuk yağı, koyun yağı, taze çördükotundan otundan merhem yapılır. Şüphesiz, o iyidir. Onlardan yapılan yakı ağrıyı dindirir. Bir başka terkip arpa unu, sarıyonca ve haşhaş kabuğundan oluşur.

Bazen bu hastalığın tedavisinde rutubetli ve kuru kimyasal maddeler de verilir. Ancak onun şişi kırmızıya meyilli ise, rutubetli maddeler az ve balgamsı ise kuruluğu az olur. Rutubetli maddeler yararlı olmadığı zaman, yakı yapılmaz ve kuru kimyasallar kısıtlı verilse bile zararı çok olur. Kimyasal maddelerden mümkün olduğunca kısıtlı miktarda verilir ve ufak sinirler, ılık su ile ıslatıp onunla muamele etmek gerekir. Bunlardan biri ortalama tuzlulukta deniz suyu ile orta tuzlulukta su ile yapılan ilaçtır.

Bunlardan gerekirse buharla veya sıcak zeytinyağı ile ve sıcak suyla terkip hazırlanır. Bunlardan daha güçlü olanı, bir ölçü saf yağla

alınıp, yapılan terkiptir. Onun içine sirke, lahana ve bezelye ilave edildikten sonra, onlarla tedavi etmek üzere kuru ateşi olan hastaya uygulanır; iyi bir ilaç olur. Daha sonra ince arpa unu tuzla muamele edili, kullanılır.

Bu tedavi bütün ağrıyı bedenin gerek üst kısmından gerekse alt kısmından olsun, eğer doluluğa mani olunamazsa, onun çözülmesini sağlar. Ne zaman zikrolunan ilaç tedavide yakı olarak uygulansa, hasta çok çaba harcar ve hastanın yüzünde onun etkisi görülür. Çünkü hastalık engellenmezse, o buhar hastada gerginlik ve nefes darlığı oluşturur. Bazen kuru hastalık şiddetli olup, rutubetli yakılar ve kimyasal ilaçların yararı olur. Çünkü dengeli olarak, rutubetli olan ilaçlar (mutedil rutubete sahip olan ilaçlar) ve yakıların buharları yüzüne akseder ve onu parlatır ve iç kısma aitse (karına aitse) o rutubetli buharlar kuruluğun değişmesinde yararlı olur. Bu hastalık bazen insanlara yalayarak verilen ilaçlarla tedavi edilir. Yalananarak alınması gereken ilaçların uygun olanı sıcak, temiz, beyaz, yıkanmış mum, menekşe yağı ile ve özellikle ağrı şiddetliyse uygulanır. Bazen kan alma ve diğer vücudu temizleyen maddelerle onu temizledikten sonra, hacamat yapmak tehlikelidir. Çünkü zikrolunan maddelerin atılmasıyla tenkıye olduğu anlaşıldıktan sonra, ağrıyan yere hacaamat yapmanın yararı çok olur. Bazen ağrı asla yatışmaz; bazen de maddeyi dış taraflara çekmekte hacamat etkili olur.

Eğer o hastalık yedinci güne erişirse, deneyimi hekimler şöyle dediler: Onlara bademden oluşan yalanarak alınan ilaçlardan verilir ve ısırgan otu hapları ve terebentin zamkı verilir. Bazen onlara *asanaysa suyu* gibi eski macunlardan verilir. Bu eski macunların alınması vücudun temizlenmesine bir şekilde iyi gelir ve solunumdaki sıcaklık için de iyidir. Telafi etmek için bu tedbir gereklidir. Onun üzerinde etkin olarak oluşmuş zorluk, onun temizlenmesiyle bertaraf edilir. Eski hekimler hacamatın güvenilir olanların dışındakilerin, korkutucu olduğunu söylemişlerdir. Hatta ballı terkiplerden de korkup, terkibe bal yerine karıştırılmıştır. Baldan oluşan terkiplerde, arızanın hangi nesne ile olduğunu bilmediklerinden eski hekimler bu hastalığın tedavisinde vücudu temizleyen tohum şeklinde güçlü olan ilaçlara işaret etmişlerdir. Ballı ilaçlarlarla yoğrulup ondan haplar yapmışlar

ve onları tedavide kullanmışlardır. Gerektiğinde o ilaçları dilin altına koyarlar ve onunla birlikte zikrolunan yakılan mercanköşkten yapılan yakılar ve sedef otundan yapılanlara işaret ederler.[650]

Genel olarak söylenen şudur: Tedavide meslekteki eski olan herkesin düzenli olması gerekir. Şişlerin ilerlemesi ve şiddetli ateşin tahrik edilmesinden korkmalıdır. Çünkü hastalık sürekli ilerler. Eski hekimlerin yolundan giderek düzenleme yapanlara gönülden güvenilir ve onların yolu korunur. Bu hastalıkta kanın yükselmesinden veya ateşin yükselmesinden korkulur. Sonra onlar acilen hastayı rahatlatır; hasta ondördüncü günde şifa bulur. Ona başka bir şey yapmaya veya rahatlatmaya gerek kalmaz.[651] Onlarda uykusuzluk şiddetli olursa haşhaş şarabı ve haşhaşın kendisini vermek gerekir. Onlarda nefes darlığı varsa, nefes almada zorluk çekiyorlarsa, bu zararları telafi edilmelidir. Şüphesiz şöyle bir yalayarak alınan ilaç yararlı olur: Çeken şeyler ve gül suyu hastaya verilmelidir.

Ağrının hafifletilmesi, ılık suyla ağrının yanlara çekilmesi yararlıdır. Şüphesiz onun zararlı olup olmadığını sen bilirsin. Hastalığın gerilediği, ortaya çıktıktan sonra, hamam yaptırılmasından güçlü ve yoğun olan tedbirlerden kaçınmalıdır, yeter ki sıcak şiş olmasın. Aynı şekilde ağır olan tedbirden de kaçınmalıdır; hafif tedbirler alınmalıdır. Adı geçen içecekler ve onların içinden pırasa ve yarpuzu başka içecekler içinde içirmelidir. Roma ısırgan otu tohumu, karıştırıp yalanarak da alınır. Eğer şiş zorlarsa ve o ön tarafında bulunuyorsa onun tedavisi bu anlatılan şekilde olur.[652]

---

650 TM: Onlar zikrolunan güçlü temizleyicilerden sonra verilir.

651 TM: Bu mütercim abdülfakir muterif der ki Şeyh-i Kamil'in (İbn Sina kastedilmektedir) bu kelamı sahih-i necaride olan bu her yere rıza Allahü Taala anhu Hazretleinin rivayet eylediği olayların (hadiselerin) mezmun menifi ve ahsul mnaı şeriftir ki Rsullullah aleyhi vesellem buyururlar ki "ma enzele Allah min dai enzel Allah lehu şifai". Bazı rivayette kıldı ki "fe iza esib beri izn'l-llah" Lakin ecel mukadder mübrem oldukta tedavide isabet müyesser olmaz ve hatanın vukuu emr-i mukarredir. Bu hadis-i şerite geriye kalan soru ve cevabı şerrah hadis (hadisi şerhe edenler) tafsilen tahrir eyledirler (yazdılar): "inheh". Eğer bu tedbirlerden sonra hastalıktan [on drdüncü güne kadar] baiye kalırsa o zaman hacamat ve teltif tedbir gerekir.

652 TM: Hastalık [el-cenb] henüz zail olup nake olanlara gerektir ki malumat-ı hirafet ve imtila ve şebig zira zatülcenb hastalığı ne zaman nefes alsa hasta helak olur. Söz konusu ilaç bizim kulmazdır ki zat-ı har halis oldukta onlarla ilaç olunur.

Ancak zatülcenp gerçek ve yüksek ateşli olmazsa onun ilacı macunlarla yapılıp keskin ilaçlar verilir ve doluluk oluşturan, tatmin edici şeylerden ve güneş, rüzgâr, duman, yüksek ses, buhar ve cinsi münasebetten kaçınmalıdır. Şüphesiz hasta bunun dışında davranırsa, ölür. Gerçek zatülcenp hakkındaki hakiki görüşlerimiz budur. Şüphesiz aynı zamanda, belki habis olmayan şiddetli ateşli hastalık, merhemlerle ve yakılarla tedavi edilebilir. Süt, sıcak zamk ve hacamat uygulanır. Balgami olanların ilacı, sıcak lavmanlar ve zararlı maddeleri vücuttan atmakdır, ancak bu kan alma değildir; maddeyi çözücü ilaçlar hastaya verilmelidir. Bunlar yakılar ve uygun kimyasallardır. Hastaya yiyecek verilir; hastaya pancar yedirilir; lahana suyu, nohut suyu, zeytinyağı veya tatlı su ve acı badem yağı verilir. Yine o hastalara sıcak yakı ve kimyasallar uygulanır. Biraz mandalina, kunduzhayası yağı ile pişirilerek içirilir.

Ancak sevdavi olan da öğütülmüş buğdaydan alınıp hastaya verilir ve bakla ve biraz buğday sütle ve özellikle eşek sütüyle karıştırılıp verilirse, onlara yararlıdır. Badem yağı gibi yumuşak yağlar tercih olunmalıdır. Sevdavi zatülcenbe bu terkip yararlıdır. Arap zamkından bir dirhem alınıp, bir kaşık pişmiş dereotu suyu ve pelesenk yağı ile veya şarapla bal verilse bu deva kötü öksürükte yararlı olur.

Zatürriye ve Tedavisi

[653]Zatürrieyi tedavide zatülcenpte kullanılan ilaçlardan kullanılır. Ancak zatürrienin yakıları zatülcenp yakılarından daha güçlüdür. Zatürriede ilaçlar hastaya açken verilir. Doktor, tükürüğü temizlemede büyük çaba sarfeder. Zatülcenpte salgın yönünde sırtüstü yatmanın bedeli zaaf olur. Ancak hasta biraz meyilli olarak yatmalıdır.

Eğer hastanın tabiatına bağlı olarak bu şikâyet ortaya çıkmışsa, onun bu şuruptan 2 günde bir defa içmesi gerekir. O şarap şudur: Çin tarçını ve çekirdeği çıkarılmış kuru üzüm; her birinden üçer istar alınıp üzerlerine 4 ölçü şeker su konduktan sonra yarısı kalıncaya kadar

---

653 TM: Ancak akciğerde mümtezic olan syun ilacı budur ki tekıyh için bizim zikr ettiğimiz tedavinin ahfı istimal olunsa redide olan içtimai mayede ilaç olur. Bazen battada ihtiyaç olur. Ancak batta hatr-ı azim vardır Bütün ilaç içtiba ondan içtinab eylemek gerektir.

pişirilir. Sonra ateşten indirilmiş pişirilmiş olan terkibin üzerine 1 ölçü it üzümü suyu dökülür ve bu hastaya verilir. Bu içecek güçlüdür. Zayıf olanlara yarısı içirilir. Eğer hastanın tabiatı yumuşaklığa meyilli ise bitotu öz suyu ve şerbeti ve tatlı nar suyu verilir. Zatürrienin sıkıntısı ateş şeklindeyse, onların tedavisi öncelikle bizim zikrettiğimiz üzere yapılır. Onlara yararlı bilinen ilaç varsa, o ilaç ateş söndürmeye yarayan haşhaş suyu ve diğer şiddetli soğuk olan sebzelerin özsuyu olur. Onlara gevşeten soğutulmuş hindiba suyu ve benzerlerinden içilir.[654] Eğer safra atılması gerekiyorsa, manna, demirhindi, kudret helvası ve benzerleri haricen uygulanır.[655]

İltihaplanma[656]

Eğer zatülcenp ve zatürrie şişlerinde belirtilerin hepsi ortaya çıkıp görülür hale gelse, ilkin bedenin temizlenmesine, sonra da şişin olgunlaşmasına yardım etmek gerekir. Ona yardım bazı kimyasal maddeler ve yakıların uygulanması şeklinde yapılır. Örneğin arpa unu ve bitki suları, beyaz şarap, helva, hurma ve kuru incir gibi yiyecekler verilir. Bunlardan daha güçlü olarak, bazı kimyasal maddeler, örneğin boraks verilir. Bunlar hastalığın ilerlemesini karşı iyi gelen ilaçlardır. Hastalığın ilerlemesinden önce o hasta yan yatırılmalıdır. Çünkü hastalık ilerledikçe balgamsı tükürük salgısı artar.

Eğer hastanın çok ateşi varsa arpa suyu balla karıştırılıp verilir veya ince hafif ballı su verilir. Eğer güçlü ateş yoksa hasta güçlüyse onlara pişmiş çördük çöp otuyla, yabani kekik, köpekayası, hurma ve bal içirilir. Yine burada onlara bal, süsen, kökü ile haşlanmış arpa suyu verilir. Bazen *misridutus (mitridatus?)* ve pişiren tiryaklar verilmesi gerekir. Onlar bu durumda yavaş yavaş içirilmelidir. Daha sonra da köpekayası şarabı verilir.

---

654 TM: Tabiğ ile olan nesnede hindi bedeline hindiba vaki olmuştur. Hindiye murad-ı batih hindidri. Onun usaresinde tebrid (soğutulmuş) ve şiddetli nutfe vardır ve kabza yoktur. Hindiba da soğutulmuştur. Ateş olduğunda verilir diye muharrirdir.

655 O halde 2 nüshada sahihtir. Maşera ve humret cinsinde olan zatürriyenin maddesi olan safrayı şir-i haşt ve temr hindi (demirhindi) ve terencebin ve bunun gibi müstefrigat ile istifrag eyleyesin.

656 TM: Tashihde olan alam-ı kalil

Pişiren İlaç: Hatmi tohumu, buğday, hıyar, karpuz, kabak, menekşe kökü suyu, sarıyonca, menekşe, elma ve kitre zamkı. Bu ilaçlardan yakı yapılarak uygulanır ve çok kere onlardan keten tohumu özsuyu ile hap yapılır ve incir suyu ile hastaya içirilir.

Ancak hastanın durumu ilerleme gösterirse, o, iyi beslenmelidir. Besinlerin suyu veya ballı su ile rafadan yumurta ve ekmek ve benzeri besinlerle beslenir. Küçük ve büyük çam tohumu, tatlı badem, buğday unu alınır ve arpa unu, nohut, bakla unu, badem yağı, şeker ve baldan oluşan bir terkip yapılır. Ne zaman hastalık yeniden baş gösterse ve yükselişe geçse, bunların hepsi pişirilip hastalığın görüldüğü yere uygulanır. Çünkü bu uygulama ile sıkıntı kaybolur; tatlıları sütle giderilir. Aynı zamanda, zikrettiğimiz gibi ve yardımcı olmak üzere, bu terkip hastaya içirilir. Burada *misriditus* ve tiryak verilmesi de yararlı olur. Eğer ateş ve fazla zayıflama ve arıklaşma yoksa ona tuzlu balık yedirilir ve uyku vaktinde yakılardan oluşturulan haplar verilir. Ebucehil karpuzu yağından da verilir. Aynı şekilde uykunun yanı sıra onlara kukaya hapları içirilir; süt içirilerek ağızlarının kokusu giderilir.

Bazen hastanın makadı üzerine oturmasının ona yararlı olur ve o her defasında hareketlenir. Ancak düşme korkusundan dolayı hasta kişinin omuzlarından tutulması gerekir. Onlara ballı su ve hardal içirilir; süt içine karıştırılmış olanı da yararlıdır. Ne zaman iltihaplı şiş oluşsa hastanın o taraf üzerine oturması onun için yararlı olur. Eğer hastalık kötüye giderse, kusma da görülür. Sonra bu durumda hasta bayılır. Bu durum tehlikelidir. Eğer hastalık ilerlemeye devam ederse ve büyük bir ilerleme gösterirse, muhtemelen sonuç da kötü olur. Hastanın kusması gerekir. Daha sonra bu maddeye bakılır. Maddenin beyaz ilik şeklinde olması beklenir. Ancak beklenen olmaz.

Eğer madde artmışsa ve akıntı oluşmuşsa ki, bu madde az veya çok mutedildir, toplanan madde ilik gibi ise, 40 güne erişinceye kadar balgamlı tükürük temizlenir; daha sonra hastaya, temizleyip parlatan maddeler verilir; balgamlı tükürüğün çıkarılıp, yapının temizlenmesi sağlanır. Bunlar çördük otu ile pişmiş meyan kökü, mavi süsen, bal ve şarapla, lahana ve zikredilen buğday, nohut ve çok küçük çörekotları alınıp karıştırılır. Aynı zamanda bezelyeden yapılan yalanarak alınan ilaçlar da yararlıdır.

Bu hastalığın tedavisinde basit ilaçlardan, örneğin bezelye unu, öğütülmüş süsen kökü, 2 çeşit zeravend(uzun zeravend ve kısa zeravend), 3 çeşit biber (karabiber, beyaz biber, sivri biber), hardal, bahçe teresi, çavşır, kustus, Seylan tarçını ve sümbül gibileri kullanılır. Bazen bu basit ilaçlardan hangisi verilse, ona diğerlerinden de az miktarda katılır. Bu hafif ilaçlardan biri de *sokudiyun*'dur. Çünkü bu hastalıkta onun yararı çoktur. Bu hastalığın zikrolunan ilaçları ana ilaçlardır. Bunlar içilerek, yakı olarak, merhem şeklinde, yağlarla ve sürülerek uygulanır. Bazen kullanılan ilaçlar güç veren ilaçlardır. Nergis yağı, papatya yağı, kına yağı, sümbül yağı ve defne yağı bunlar arasındadır. Özellikle bünye iniş göstermişse, bunlar kullanılır. Bazen çam sakızı, hayvani yağlar, kına, bataklık sazı meyvesi, taze çördük otu, yoğurt, defne yaprağı, Yahudi balsamı ve benzeri ilaçlar kullanılır. Bazen de hazırlanan ilaçlara bu yağlardan konur. Hastanın ateşi yükselecek olursa onun tedavisinde ifrat derecede ısıtıcı ilaçlar kullanılmaz. Çünkü ateşi olanlara ifrat derecede ısıtıcı ilaçlar verilmesi kötü mizacı güçlendirip, kişiyi zaafa uğratır ve gücün azalması hastanın tükürük salgısını zaafa uğratır; hastayı aciz kılar.

Zatürriede göğüste irin oluşup, o irinde tırmanışa geçip yoğunlaştıktan sonra, hasta tükürük salgısını dışarı atamaz; hâlbuki o salgının dışarı atılması gerekir. Hastalık yaklaşık olarak 7 günde oluşur. Ancak zatülcenp oluştuğu ve maddenin çok olduğu bilinse, 40 günde temizleneceği de bilinse ve akciğer iltihabı da oluşacağı anlaşılsa, o şişi dağlamak gerekir. İnce bir dağlama aleti alınıp göğüsteki iltihabı kurutmak için bir delik açılır ve o madde azar azar dışarı çekilir ve yara daha sonra ballı su ile yıkanır. Onların (aletlerin) yardımıyla dışarı çekilir. Zikredilenden, iltihabın yer ve yanı onun (göğsün) ses ve sarsıntısından belirlenir.

Aynı şekilde kırmızı incir ile öldürücü yaranın nerede olduğu ve o yaranın göğsün hangi kısmında oluştuğunu; hangi taraftaki göğüs boşluğunda oluştuğunun yeri belirlenir. O yere işaret konup, o yer dağlama ile veya kesilip açılır. Çünkü bazen zatülcenpte dağlama açmaya gerek gösterir. Muhtemelen iltihabın olduğu taraf bıçakla kesilip açılır ve orada birikmiş madde dışarı alınır. O madde her gün azar azar alınır; bir defada çok miktarda alınmaz. Bunun gibi zamanlarda et gibi ortala güçte besinler hastaya verilip güçlendirilir. O zaman

ateş kaybolur. Çünkü şişteki madde burada kaldığı sürece, onun soğutulması düşünülemez.

Eğer hasta tükürük salgısıyla (kanlı tükürükle) atma gücünü korursa veya dağlama ile verilen ilaçlarla gücünü koruyabilirse, ateş yok olur. Çoğunlukla olgunlaşma (pişme) öncesi şişin arttığı olur ve o durumda maddede kan olur. O durumda kan alma uygulanmalı veya kanı atacak yakılar uygulanmalıdır. Dışarı atmayla oradaki maddenin çözülüp atılmasını sağlayan yakılar şunlardır: lahana merhemi, ballı su merhemi, daha sonraki terkipte de görüldüğü gibi, tertip olunmalıdır. Bu terkipteki yakı yararlıdır: biber, kız saçı, kuru çördükotu, ısırgan otu, zeravend alınıp balla karıştırılıp uygulanır.

Üçüncü Kısım
Göğüs Bölgesindeki Yaralar ve İltihapların Tedavisi

Eğer yara soluk borusunda olursa, süratle onun tedavisi yapılır. Hasta kafası üstüne yatmalıdır ve verilecek ilaç hastanın ağzına verilmelidir. İlaç başlangıçta azar azar verilir. Bir defada çok miktarda verilmez.[657] Çünkü bir defada çok miktarda vermek, öksürüğe sebep olur. Onun kokusu boğazın başlangıcındaki kasları rahatlatır; hatta öksürüğe sebep olmaksızın gırtlağa kadar iner. Hastanın ağzında zikredildiği şekilde emilecek ve boşluktaki değişimi sağlayacak ilaçları iltihap kısmında ele aldık.

Ancak bizim zikrettiğimiz göğüs ve akciğerlerde olan yaralar, o yaraları temizleyip parlatan, yıkayan ilaçlara ihtiyaç gösterir. Hastaya hasta tarafına yatmaması emredilir; onun öksürüğü tahrik olunmalıdır veya hafifçe sarsmalıdır. Bazen ona ballı su verilip sonra irini (iltihabı) çekecek aletle onun irinini dışarı almalıdır. Eğer biz maddeyi temizleyip atabilirsek ondan bir şey kalmaz. O zaman damla şeklinde ilaçlar verilir. Parlatıp temizleyen ilaçlarda, bal gibi bir nesne yoktur. Çünkü bal zararlı değildir; doğaya uygun bir besindir. Ondan yara zarar görmez.

Ancak akciğerin yarasında iki nokta önemlidir. Onlardan birisi hakiki ilaçlardır; ikincisi akıtan ilaçlardır. Hakiki ilaçlar ile hastayı tedavi etmek mümkündür. Bu ilaçlar hastayı iyileştirir ve bu, has-

---

657 TM: boğaza ve etrafına gönderilmesin diye çok verilmez.

talığın tedavisi olduğunu gösterir. Bundan önce biz o ilacın yarayı gerçekten temizleyip boşalttığını ve yaraya ait maddeleri alıp attığını, inen maddeleri engelleyerek organın etlenmesine yardım ettiğini söyledik. İnen maddeye engel olmak için, alınacak tedbir daha önce de anlatıldığı gibi, maddenin inmesini engelleyen bütün asıl ilaçlar verilmelidir. İnişi engelleyenlerin hepsi vücudu temizler ve maddeyi baştan aşağıya çeker ve de başı destekleyip başa yönelen fazlalıkları başın kabul etmemesinden fazlalıkların tutulmasını engeller ve başka tarafa yönlenmesini sağlar.

Eğer kan alma ile bu bozuk maddeler temizlenmesi ve çeşitli fazlalıklar bir yolla atılması gerekir. Bu yolla temizlenen maddenin oluşturduğu kokuyu atmak için de kokulu ilaçlar verilir. Örneğin Mekke pelesenki, *marwhal (Monadon monoceros)* zamkla verilir. Bazen küsküt gibi ilaçlarla sevdavi hıltların atılmasına ihtiyaç duyulur. Bazen sen dışarı atma işini tekrarlamak ihtiyacı hissedersin. Fazlalıkları boşaltıp atmanın yolu şöyledir: ilkin ilaçla boşaltma yapılıp, kan alındıktan sonra, bir süre hastada sakinleşme olur; hasta dinlenmeye bırakılmalıdır. Sonra kusma ve kan alma tekrarlanır ve özellikle bu tekrar güçlü olan vücut için gereklidir. İnen maddelerin birkaç defada yararlı şeylerlend atılması sağlanır. Haşhaş usaresi verilmesi, özellikle o haşhaş usaresinin *Akrabadin*'de yazdığı gibi, haşhaştan yapılan terkibiyle verilmesi gerekir, başkası verilmemelidir.

Zikrolunan tedbirleri organın kabulünde belli bir kurutucu hava da etkili olur. Havası kurutucu olan beldelerden nakledip, başka beldeye göç etmek ve orada tedaviyi süt içirerek yapmak iyi gelir. O kişi boynunun üzerine yatmalıdır; ayaklarını öne doğru uzatmalıdır. Bu şekilde yatan kişinin akciğerinin bazı kısımlarının diğerinin üzerine gelmesi engellenmiş olur ve yaranın kısımları tabiaten uygun olur ve karşı karşıya gelir. Öksürüğü teskin edip, salgıyı engelleyen ve korkutup evham yaratan bir şey hastaya verilmemelidir. Ancak nefesin engellenmesi çok yanlıştır.[658]

---

[658] TM: Her ne miktarda öksürüğü teskinle bir miktar heft husali ibham olunursa, ancak akciğer yaralarının maddeleri için tedavileri budur ki yarayı tasib ve tecvife kadar olunup yara faş ve mütesağ olmaktan men olunur.

Her ne kadar zikrolunan katılaşma ve boşaltmayla yarayı etlendirme ve iyileştirmenin oluştuğu görülemese de, bu alınan tedbirle o yara irinleşmek için zamana ihtiyaç duyar; kişinin yaşama süresi uzatılmış olur. Ancak onun yaşamı istenilen rahatlıkta olmaz. Belki yarası olanların tedavisinde hata yapılmışsa, hastanın şikâyetleri artar. Bu zikrolunan boşluklar akciğeri daraltır ve kurutur ve de onlar yaraya baskı yapar, ancak apse yapmaz. Bu yolu izleyenlere elbette süt verilmemelidir. İltihap ilacı balla yapılır. Balın zararı olmaz.

Ancak yaranın temizlenmesi konusunda zikredilen yara tedavisi için *Akrabadin*'de zikredilen yara ilaçları kullanılır. Örneğin iltihabı temizlemek için pişmiş çördük otu kullanılır. Bundan daha güçlü olan yine *Akrabadin*'de zikredilen keten tohumu ile bezelyeden hazırlanmış ve yalanarak kullanılan ilaçtır. Bundan daha güçlü olan eşek sütüyle alınan soğandır. Bazen de bu ilaçlarla gevşemeyi destekleyen ilaçların birlikte alınmasına ihtiyaç vardır. Bazen öksürüğü atmak için uyuşturucularla bu tedavi desteklenir. Çünkü öksürük başka tedavi işinin ilerlemesini engeller. Öksürüğün atılması mümkün olduğunda ilacın etkisi artar ve bu değerlendirmeye göre, güçlü teşvik tedbirlerine gerek duyar. O güçlü canlandırıcılarla iltihaplanmayı ilgili kıısmalar ve aynı şekilde, irinlenme kısmında biz zikrettik. Ancak bu zikredilenlerden yararlı olduğu bilinenler hastaya verilir. Onlardan bezelye ve Şam lahanası suyu yudumlanması ve onlarla birlikte nohut unundan eski şarapla yapılan terkip hastaya yudum yudum içirilir. Yine o ilaçlardan pırasa suyu yoğunlaştırılarak verilir. Pişmiş ballı su tükürük salgısının oluşmasında yardımcı olur. Etlenmeyi sağlayan maddeler de pişirilerek hastaya verilir. Bunların tamamının açıklaması yapıldı. Yarayı kurutan macunlar şunlardır: kimyon, *asnasya* ve keten tohumundan yapılan macunlardır.[659]

Eğer özellikle yoğun bir zafiyet olmadan önce verilirse yararlı olur. Ateş bitirip tüketmeden bu ilaçlar yararlı olur. Kırmızı kil her zaman bu hastalık için yararlıdır. Aynı şekilde Ermeni kili de yararlıdır ve bizim zikrettiğimiz yakılar, ilaçlar ve yararlı merhemlerin hepsi de burada yararlıdır.

---

659 TM: Ancak o zikredilenlerden verilmesi olağan olunan kesrine müttahiz olan ihsadır.

Eğer göğüs ve akciğerde olan yaralar eski olsa, sabahleyin katrandan bir küçük kaşık veya balla veyahut sıvı günlükten biriyle alınması yararlı olur. Eğer o hastada ateş olsa ve ateşin bertaraf edilmesinden korkarsan ve verdiğin soğuk temizleyiciler yararlı olmazsa, o zaman akciğer salep, rezene tohumu ve temizleyen meyan kökü usaresi, kız saçı usaresi alınıp, hepsi şekerli suyla bir araya getirilir. Bu terkip gayet yararlıdır.

Şüphesiz hastanın kurutucu buharlara (buğu septil?) ihtiyacı vardır; onlarla iltihap temizlenir. Bu buharlar göz iltihaplarında da yararlıdır. Arsenik, beyaz fındık ve tatlı zeytin yaprağı ile dağ ineği pisliği, erkek keçi iç yağı, tavşan pisliği; hepsinden eşit miktarlarda alınıp onlardan buhur yapılır. Bu tip buhurlardan biri de lotus kabuğu ve arsenik ve erkek keçi yağı ile yapılır. Bu ilaçlardan oluşturulan maddelerden buhur yapılır. Bunlardan biri de arsenik, koyun yağı ve bir diğeri de arsenik, loğusa otu ve gebere kökü kabuğundan yapılan ilaçtır. Bunlar bal ve yağla bir araya getirilir. Yine aynı şekilde çam kozalağı ve katran tortusu konur. Aynı şekilde sarı arsenik, susam yağı ile de buhur yapılır. Her zaman sıcak mizaç, sıcaklığın kalıcı değeriyle ısıtılması için birkaç gün kâfuru hapı ile tedavi edilip, sonra kurutulmağa yönelik tedaviye girişilir.

Ama onların beslenmeleri kokulu buhurların ve güze kokulu nesnelerden elde edilen besinlerle yapılır. Beyaz şarabın, öncelikli olarak sarf edilmesi engellenmez. Onlara daima güzel kokular koklatılır. Onlara uygun dua ve sükûnet gerekli olup, sıkıntı ve eziyet çektirilmez (verilmez). Onlardan kendilerine sıkıntı verecek şeyler istenmemelidir. Onlar vücutlarına fazla safra çekecek şeylerden uzak durmaları gerekir. Bu hastalığa tutulanlar her gün çok miktarda taze gül tatlısı ve onun üstüne ekmek yemelidir. Bundan sonra o hastanın o hastanın fonksiyonları izlenir; gül vasıtasıyla bu izleme yapılır. Gül kokusu onda nefes darlığı yaparsa, gerektiği kadar çördük çöp otu şarabı içirilir. Eğer hastanın ateşi varsa kâfuru hapı verilir. Nefes darlığı ve ateşin bertaraf edilmesi için gülkurusu verilmesinin bir sakıncası yoktur.

Muhtemelen zararlı olduğu zikredilen ilaçlardan kaçınmalıdır. Eğer burada yalan yanlış bilgi vermek isteseydim, çok acayip şeyler naklederdim. Bunun gibi güllü terkip alan bir kadının hikâyesini an-

latırdım. Çünkü akciğer hastalığına tutulan kadının hastalığı onu yatağa yatıracak seviyeye ulaştı. Hatta o kendi ölümünü isteyecek hale geldi. Ancak o kadının kardeşi onun başına oturarak ona bu ilacı uzun süre uyguladı. O kadında aşikâr bir şekilde iyileşme görüldü; sağlığına kavuştu ve kilo aldı. O kadına iyi gelen gül tatlısı miktarına benim itiraz etmem mümkün değildir.

Bazen bu hastalıktan oluşan kuruluk ve sıkıntı süt veya çökelek verilmesine ihtiyaç duyar. Burada beslenmede tertip kötü hıltın değişmesiyle ekşi sütteki suyun maddesiyle temizlenir. Çoğu kez bu tedbirle akciğer yaralarından kurtulmak mümkün olur. Yaranın katılaşması istenmiyorsa bu tedbir uygulanmalıdır. Burada çok yararlı olan kadın sütü memeden emilir. Sonra eşek sütü, sonra keçi sütü gelir. Özellikle keçi sütünde kabız keyfiyeti çok azdır. Kısrak sütünün de yararı vardır. Ancak kısrak sütü temizleyici özelliktedir. Konuyla ilgilenenlere göre o aynı zamanda besleyicidir. Ancak inek sütü ve koyun sütü ağırdır. Eğer zar onu iyice emmeyi başarırsa o uygun bir ilaçtır. Ancak sütü alınan hayvanın sütünün terkibi onun yediği ot dolayısıyla değişime uğrar ve buna bağlı olarak sütün yararında da değişim olur. Hayvanın bu hastalığa yararlı olabilecek otlarla beslenmiş olması gerekir. Örneğin sütü kullanılacak hayvan asla çobançantası, kuşburnu ve sarımsak yemiş olmamalıdır. Eğer tükürük salgısı gerekiyorsa yabani kekik, hurma öz suyu, kara yonca ve benzerleri hayvana yedirilmelidir. Süt verildiğinde diğer temizleyicileri vermekten kaçınmalıdır; çünkü yanlış olur. Bazen hastalık geri dönebilir. Bazen de süt içmenin dışında başka tedbirlerin de uygulanması gerekebilir. Ancak o tedbirlerin birinde yanlışlıkla içirilen süt hastaya dokunabilir.

Tıp eserlerinin bazılarında süt içmenin keyfiyetini betimler. Buna göre, doğumdan 4 ay geçtikten sonra dişi eşek ve atın sütü alınır. Sütü alınacak meme su ile yıkanır. Eğer o kısım kullanılmışsa öncelikli olarak süt sağılımından önce sıcak su ile yıkanır. Onun yıkanması kabın içine su konup onun üzerine memenin bırakılması şeklinde olur. Süt sağıldıktan sonra tekrar sıcak suyla yıkanır ve sonra sıcak ve soğuk suyla yıkanır. Sağılan süt sıcak su kabı içine konur ve yoğurt yapılır. Bu yoğurt yarısına kadar şeker konup bu yoğurt hastaya

yedirilir. Eğer hastalığı iyi huyluysa ve yoğunsa bu yarı yarıya şekerli terkipten verilmelidir. Hastaya fazla miktarda verilmesi tabibin kararına göre olur. İkinci günde hastalığın zaafına göre iki katı kadar olur. Ancak ilacın günlük miktarı onun seyrine göre ayarlanır.

Birinci gün içilen sütle tabiat tutulursa, sıkı sıkıya uyuşursa, yani hastalık gerilerse, ikinci günde ilk günkü gibi, aynı şekilde yapılan yoğurt içilir. Eğer üçüncü günde gevşeme olmadıysa, ona iki şekerli süt içilir. Onun içine Hint tuzu 2 danek ve bir dirhem veya bir buçuk dirhem nışadır katılır. Her gün yarım ölçek şekerli süt içilmesi gerekir. Üçüncü güne ulaşınca, eğer mizacı başka türlüsünü gerektirmiyorsa, 3 şekerli süt içine badem yağı ve nişasta karıştırılır. Eğer bu tedbir ile doğası 3 günden fazlasını gerektiriyorsa, daha sonra içilen şeye hiçbir şey katılmaz ve süt de zikredilen miktardan daha az içilir. Sonuç olarak, bir gün bir gecede toplam 3 günden çok bu maddeden doğasının gerektirmediği kesindir. Ancak 3 defadan az olmamalıdır. Buna göre süt verilmesinde yarar görülürse 3 hafta kadar süt içilmeye devam etmelidir.

Bazı sonuç çıkaranlar da şöyle demiştir: Etin torbasının boşluğunda olan süttür. Onun sebebini yerinde görürsün. Ondaki irini ince haşhaş kurutur; odun kadehte verilir. Pelin otu, dağ pelini gibileri de verilir. Ancak sulu sütun içilmesi daha iyidir. Bunun yoğurt halindeki şekline biraz katılıp, kızdırılmış taş konur. O yoğurdun içine birkaç defa atılır, öyle ki süt onun sıcaklığı ile pişer ve sıvı kısmı gider (buharlaşır).Bunun sindirimi daha kolaydır. Bu şekilde pişen süt ateş üzerinde pişen sütten daha iyidir. Çünkü sindirim tabiatı yumuşatmakta yardımcı olur. Ancak o hastada hastalık şiddetli olmalıdır. O halde sütun içinde Malta mantarı katılır. Eğer sütü içen hastanın öksürüğü çoksa, o zaman 1 dirhem kitre zamkı katılır. Ancak içende mide zaafı varsa onun içine kimyon ve karaman kimyonu konur.

Eğer pişmiş sütün hazmi kolaysa, sindiriliyorsa beslenme için yeterlidir. Eğer içtiğinde kişide mide ekşimesi yapıyorsa, onun verilmesine son vermelidir. Ancak bu durumda çökelek (ekşimiş süt) ciddeıı yararlıdır. Eğer ateş şiddetliyse ve çökclck içcrse ishal yapar; o gerçekten yararlıdır. Genel olarak yoğurdun ekşimişi alınıp bir gece bekletildikten sonra, bekletilen sıvı şiddetle sallanır. Hatta bazı kısımları diğer kısımlarla uzlaşır, uyuşur. Sonra onunla ince buğday unu

karıştırılıp hap yapılır ve hastaya verilir. Bu ilaç Farsçada *beraz* diye bilinir. O hapın 10 dirhemine 30 dirhem zikrolunan çökelek katılır ve yalamak üzere hastaya verilir. İkinci günde çökelek 10 dirhemden fazla alınıp ekmekten bir dirhemden az alınır, yani 9 dirhem ekmeğe 40 dirhem çökelek katılır ve yalanarak alınmak suretiyle hastaya verilir. Bu şekildeki ekmekten ikinci gün bir dirhem eksilterek ekmek verilir; çökelek aynı kalır. Hastada iyileşme görülüp hastalık son buluna kadar ilaç eksiltilerek, işleme devam edilir. Daha sonra ekmek artırılır.[660] Eğer hastanın acı ve ağrısı mevcutsa içilen çökeleğin çok sıcak olmasının bir sakıncası yoktur. Acısı ve ağrısı olanlar için Akrabadin'de zikrolunanlara müracaat etmelidir.

Ancak onların besinleri farklı olmalıdır; onların besinleri, örneğin yağ, ekmek, ıtır, darı ve pirinç gibi besinlerdir ve yine ilik ve etlerden alınan besinler hastaya verilir. Arpadan yapılan iyi pişmiş keşk iyi gelir. Özellikle tekrar tekrar suyla ve külle yıkanmalıdır. Yengeç kol ve bacaklarını kaplayan kısımlar, arpadan yapılan keşkle pişirilir ve özellikle bu yiyeceksoğuk olmalıdır; mercanköşk de ilave edilir. Nişasta, hıyar ve patlıcan alınan yiyeceklerden olup, tükürük salgısını kolaylaştırır. Eğer ateş hafifse onlara lahana, kuşkonmaz ve tuzlu balık gibi temizleyen şeyler verilir. Eğer bunlar bir veya iki defa yenirse yararlı olur. Eğer yara kötü ise bütün tuzlu şeylerden kaçınmak gerekir.

Eğer hasta et ile beslenirse yeşil keklik, tavuk ve serçe gibi küçük kuşlar ve tarla kuşu eti ile beslenmesi uygundur. Ancak bu etler yağsız olmalıdır.[661] Ben koyun etinin ve güvercin etinin 40 gün yapının temizlenmesi için yendiğini belirledim.[662] Aynı zamanda onlara iyi besin olup, gevşeklikleri dolayısıyla kebap kılınan balık da uygun besindir. Eğer akciğer iltihabı hastalığına yakalanmış olanlar etli çorba yemeği arzu ederlerse, balla karıştırıp sonra bu karışımla beslenir. Besinden önce ve sonra onlar hamamaı sokmak uygun olur. Eğer karaciğerlerinde birikmeler yoksa böyle yapılır. Çünkü o zaman hamama girmek onları güçlendirir ve kilo aldırır.[663]

---

660 TM: Bu şekilde çökelek kadar içilir.
661 TM: yani kafeste beslenmiş olmamalıdır. Muhtemelen avlanıp hastaya verilmelidir.
662 TM: Zira şey ile verilenlerin kuruluğu ve eti çok olur.
663 TM: Ancak onların sıvı olarak yağmur suyu içmeleri gerekir.

Bundan önce zikrolunduğu gibi, akciğerinde iltihap olanda çoğu defa kanlı tükürük arız olur ve o zaman bu hap gibi ilaçlar ona yararlı olur: mühür kili 3 dirhem, nişasta, Ermeni kili, kırmızı gül; her birinden dörder dirhem, kehribar, bitotu tohumu; her birinden altışar dirhem, yanmış akrep, maydanoz tohumu; her birinden 15 dirhem, mercan, kitre zamkı, tebaşir, kantaşı her birinden 5 dirhem, zamk, hayvan tersi, meyan kökü; her birinde 7 dirhem, semizotu suyu ile macun yapılır veya taze gül suyu ile macun yapılır ve ondan hap yapılır.[664]

Çoğunlukla akciğer iltihabı olan kişinin küçük dili düşer. Bundan dolayı onda gırtlağın önünden gelen horlama ve homurtu görülür. Bazen onun (küçük dil) kesilmesine ihtiyaç duyulur. Bilinmelidir ki bu yararlı bir uygulamadır ve göğsün etrafı, yanları, sağ ve sol tarafına biraz sandal otu, biraz gül suyu mühür çamuruyla sürülse şüphesiz yararlı olur.

---

664 TM: Birçok hekim de bunlara ilave olarak şir-i sazenc de verir.

ON BİRİNCİ FEN

Kalp Hastalıklarının Tedavisi
Bu Fen iki makaleden meydana gelmiştir.

BİRİNCİ MAKALE

Birinci Kısım
Kalp Anatomisi

Kalp güçlü etten yaratılmıştır. Bundan dolayı bozulmadan uzaktır. Onun yapısı liflerden örülmüştür. Onlar birbirine zıt yöndedir. Uzunluğuna çekilir ve enine genişler ve lifler çift anlamlıdır. Çünkü bunlar kalbin hareketlerinin gruplarıdır. Onun yaradılışı, bu hareketleri yapmakta yeterli ölçüye sahiptir. Eğer yeterli güçler çok olsa, onda oluşan nesnelerde fazlalık ve ağırlık olur. O (kalp) büyük bir organdır. Onun kısımları yukarıda yer alır. Çünkü o arterlerin kaynağı (başlangıç yeri) ve bağlandığı yerdir. Çünkü orası verimlidir; onların doğduğu ve oluşumun tamamlandığı yerdir.

Kalp, göğüste diğer organları gözlemesi için, diğer göğüs organlarına nispetle daha yukarı konmuştur. Ancak onun diğerlerine dokunmasına izin verilmemiştir. Onun uç kısmı diğer kısımlarından çok daha incedir. Çünkü onun göğsün kaburgalarına (kemiklerine) dokunması söz konusu değildir. Onun kendisi (kalp) katıdır. Çünkü, söylendiği üzere, diğerlerine bağlı olarak o katı yapı yaratılmıştır. Onun şekli çam kozalağı gibi olup, alt kısmı üstüne nispetle daha güzeldir. Onda fazlalık yoktur. Onun cidden sağlam bir kılıfı vardır. O her ne kadar zar cinsindense de, kalınlıkta ona yakın değildir. Çünkü ruhu korumak içindir. Onun bir kılıfı vardır. Kalbin kökü kendisi kadar güçlüdür. Oradan arter biter, çünkü orada herhangi bir sıkıştırma

olmadan kasılma mümkün olur. Organın (kalp) kökünde temel yapı gibi kıkırdağa benzer bir yapı vardır. Bu yapı kalbin kaidesidir. Yüreğin kendisinin yaradılışına ve yapısını bu kaide oluşturur.

Kalpte 3 karıncık vardır. İkisi büyük karıncıktır; biri de onların aralarında adeta ortak gibidir. Galen o ortamı bir geçit ve delik olarak kabul eder. Onu karıncık olarak nitelendirmez. Çünkü kalp depo gibidir; yoğun bir şekilde beslenir ve çok güçlüdür. O cevhere şekil verir. İnce kan kalpte doğan ruhun kaynağıdır. İki büyük karıncık arasında geçit yeri olur. O yer (yol) hareket sebebiyle genişleyince, kalp uzayıp genişliği azalınca zikrolunan yol gerekli olur [içindekini sunar]. O iki büyük karıncıktan biri solda ve diğeri sağda bulunur. Sağda olan karıncığın kaidesi aşağı kısımdadır ve sol karıncığın kaidesi de oraya doğru iner. Arterlerin duvarları iki katlı yapılardır. Ancak arterin duvarlarından biri ince ve diğeri daha kalın ve serttir; o sağlam bir yapıdadır. Çünkü nabız vuruşları sert ve sağlam olan örtüye gelir. Çünkü onun hareketi için güçlü ruh cevheri vardır. Onun korunması ve desteklenmesi gerekir. Arterler kalbin 2 boşluğundan soldakinden çıkar. Çünkü sağ boşluk karaciğere daha yakındır ve uygun olan besini karaciğerden çeker ve alır.

O halde sağ karıncık ağır besin içerir ve soldaki arterin kanı incedir; latif ruhlar içerir ve o ikisi arasında değişim olmaz. Sağdaki karıncık yoğun besini içermekte olup, çeperi ince olup, geniş yapılmıştır. Özellikle ruhları içeren artere sahip olan sol karıncık kalın yapıdadır. Sağ karıncığın yapısı ince ve içerdiği maddeler kalın ve ağır olup, sol karıncığın yapısının zıddı olarak yaratılmıştır. Her ne kadar içeriği ince ise de ondan kan sızıntısı ve yayılma yeterli derecededir. Sol karıncığın içeriği her ne kadar ince ruhlardan oluşmaktaysa da da kalın yapısı olduğundan sızıntı ve yayılma görülmez.

Kalbin kasları ortasında boşluk ve kalbin 2 çıkıntısı vardır. O çıkıntılardan birisi kalbe dâhil olan kanın girişinde ve diğeri kalbe dâhil olan rüzgârın girişinde oluşmuştur. O iki çıkıntı kulak gibidir. Yapısal olarak sinirsel bir özellik gösterir. Kalbin kasılmasında 2 çıkıntı gevşektir ve başka bir organ gibidir. Kalp kasıldığında birleşir ve kalbe yardımcı olup, kasılma sırasında içerdiği şeyleri saklayıp korurlar. O iki çıkıntı kalbin birer kısmı gibidir. Diğer damarlardan

kalbin içerdiği şeyleri saklayıp korurlar. O iki çıkıntı ince ve sağlam yapıdadır. Kalbin kasılması ve görevlerini yapabilmesi için onların güçlü olmaları gerekir.

Kalbin kasılması doğal gücünü besler ve besini olan havayı kan gibi içine çeker. Kalp göğsün ortasına yerleştirilmiştir. Çünkü kaslı bir yapısı vardır. Ancak karaciğerin yerinin sağda olmasından dolayı karaciğerden uzakta olup, göğsün sol tarafına biraz meyleder.

Çünkü karaciğer şerefli bir organ olup, dalaktan daha önemli olduğundan kalbin yeri karaciğerden daha geniştir ve karaciğerin yeri de dalaktan daha geniştir.[665] Kalbin sağ tarafa meyilli yaratılmamasının sebebi kalp ve karaciğerin her ikisinin de sıcak organlar olmasındandır.

Eğer kalp sol tarafa mcyilli olmasaydı bedende sağ ve sol tarafın ayrılması zor olurdu. Aynı şekilde sol tarafta olan dalağın kendisi cidden sıcak olmasaydı onun tarafındaki arterlere zahmet verirdi, sıkıntılı olurdu. Bazı mekânların böyle olması mümkündür.[666] Tavşan ve geyik gibi bazı korkak hayvanların kalpleri büyük olur. Onun sebebi şudur: onların kalplerinin sıcaklığı azdır ve kalpleri küçüktür. Biraz sıcaklık ısıtmaz. Belki büyük kütle içinde sıcaklık yoğun olur. Sıcaklığı az olduğunda, bu düşük ısı ısıtmaz. Fakat bazılarının kalpleri büyük olur; kalpleri sıkıntı çekmez ve şişmez. Onların kalbinde diğer organlarındaki bozukluklar yoktur.[667]

Ancak görüldü ki, çoğunlukla cüssesi büyük hayvanların kalbi de büyüktür ve arterleri de kalındır. Bu hayvanların kalp kıkırdağının meyilli bir yapısı vardır. Onların sağlığı ile sertliği çoktur. Böyle kalplerden biri fil kalbidir. Bazı maymunların kalbi 2 başlıdır.[668] Kalpte hayatın gücü vardır. Ne zaman hayvanların kalbinde iltihap olmazsa,

---

665 TM: Dalak canib-i seyyarın aşağısından mahtur olmakla kalbi sol tarafa konup karaciğerin yeri geniş vc dalağın yeri sıkışık oldu. Kalp hakikaten ortada kılınıp 2 mekan birleşik olmadı.

666 TM:Burucede budur ki karaciğerden doğan ecvef damara yürcğe meyl ilc ferahası olmaz ve ecvefin yeri geniştir.

667 TM:Soğukluğu cebeni oluşur vc bazı hayvanların kalbi küçüktür. Ancak ceri vc cisim olur. Onun için ki onlar kalplerinin harareti (sıcaklığı) çok olur. Küçük kısmı (cürmü) hararet-i kesire-i muhtekine olup ondan hadis olur.

668 TM:Kalp elemi ve şişi kabul eylemez. Onun için zebh olunan hayvanların biri meuf el-kalb bulunmaz. Diğer organlarında bozukluk olanların da kalbi selim olur ve büyük cüssesi olan hayvanların bazılarının özellikle seyranın azim bulunur.

o zamana kadar nabzı normal atar[669]. Her ne kadar kalp kasyapısına benzerse de, ancak hareketi istem dışıdır.[670]

İkinci Kısım
Kalp Hastalıkları

Bu kısım kalp hastalıklarının bütün sınıflarının açıklamasını sunar; örneğin kötü mizaçtan oluşanlar gibi. Şüphesiz onlar maddeden kaynaklanır. Bunlar basit hastalıklardır. Maddeden kaynaklananlar damarlardaki maddeden kaynaklanmıştır ve bu madde kalbin kılıfı ile kendisi arasında olur. Özellikle rutubetli madde kalp ve kılıfı arasında çok sık oluşur. Bilinmelidir ki orada çok rutubet oldukta kalbin gevşemesine sebep olur; kalp zarar görür. Bazen kalbe şişler ve tıkanıklıklar arız olur. Bu durumda mizacın gevşemesine mani olmasın ve ölüme sebep olmasın diye ve yapıda erime ve bozulma olmasın diye, rutubetli mizaçları olanlara bu maddeleri atacak ilaçlar uygulanır. Çözülme bazen kalbin cevherinde ve bazen de kılıfında arıza yaratabilir. Kalbin kötü mizacı koruduğu sürece hastalığın tedavisi güçtür; hastalık tedavi kabul etmez. Ona sıcak şiş isabet etse, bu durumda öldürücü olur (hasta ölür). Soğuk şiş bazen yavaş yavaş öldürücüdür. Kalpte katı şiş ve gevşek şiş nadir görülür. Bil ki, o şişlerin çoğu kılıfta olur. Bununla birlikte şişler kalp cevherine arız olsa, duruma göre öldürücü olmayabilir. Ancak sıcak şiş şiddetli bir öldürücüdür.

Bazen kalbin kılıfındaki ağır hılt dolayısıyla arız olan katı şiş veya sıvı, hılt arız olduğunda, öldürücü olabilir; katı olmayan şiş hemen öldürmez, zaman tanır; birden öldürmez. Şiş kalır. Bu durumda kalp kılıfı kalınlaşır.[671] Galen şöyle hikâye eder: Bu şekilde kalın yumuşak kılıfla kalp yaşar. Öldükten sonra açılıp bakıldığında onun hayatında ne olduğu ve neyin gizlendiği ve neyin zayıf olduğu anlaşılır.

Eğer kalbin kendisinde şiş mevcut değilse, muhtemelen onda

---

669 TM: Sonra değişken zaman olur. Bazıları zan eylediler ki kalp kastır. O kişiler hata eylediler.

670 TM: yani hakiki kas olsa kalbin hareketi istemli olurdu. Kalbin hareketi istemli olmasa kas olmadığını gösterir.

671 Belki sıvı olması öldürücüdür.

maddenin toplanması ve cerahat söz konusudur.[672] Eğer bu yaralar püstül şeklindeyse, onlar da burun kanaması (ruaf) görülür. Şüphesiz bu hastalık öldürücüdür. Bazen kalp damarlarına tıkanıklık arız olup fiilleri, kalbe zarar verir. Ancak kalbin kendisindeki çözülme muhtemelen kalbin şişi kabulünden sonra olur. Eğer kalbin kendisinde çözülme olursa, bu karına da nüfuz eder. Bu durumda hasta ölür. Bazen de eğer hastalık karına nüfuz etmezse, hasta ikinci gün ölür.

Bazen kalbin hastalığı, kılıfıyla ve bazen de beyinle yan tarafındaki organlarla, akciğerlerle ve karaciğerle, bağırsaklarla ve diğer iç organlarıyla ortaktır. Özellikle de mide ile ortaktır. Şüphesiz başka organlarla da ortaklık yapar. Çünkü beden bir bütündür; hummalarla olduğu gibi, hatta nöbetler ve buharların oluşmasındaki gibi. Diğer başka organların ortaklığında kesinti olmasında görüldüğü gibi, örneğin besinler dolayısıyla zaaf oluşursa, kalpte de arıza ortaya çıkar. Eğer kaslarda zaaf ortaya çıkarsa solunum zaafı ortaya çıkar.[673]

Beyinden zaafın inmesiyle bağlantıda kesinti söz konusu olur. Bazen kalp başka organı ortak edip, o hastalığı [başka organdan]kalbe getiren şeylerle bu etkileşim olur. Eğer beyinde sevdavi hıltlar çoksa ve beynin çevresine nüfuz etmişse, kişide *hafakan (çarpıntı, içinin kabarması)* harekete geçer. Aynı zamanda gücü düşer ve kişi sıkıntı hisseder. Kötü düşüncelere saplanır. Aynı şekilde, beyindeki rutubetli hıltlar kalbe girdiğinde, bu yolla o hılt kişide aptallaşma ve depresyon oluşturur. Ancak karaciğerden sıcak kötü kan veyahut soğuk kötü yoğun kan gönderilir.[674]

Bazen kalbin diğer organlara ortaklığı diğer organların kısımlarında kalıp, onlara iştirakle artış olmasıyla olur;[675] sıcak ve soğuk şişin sı-

---

672 Ne zaman bu takririn kalbin şişi tahammül eylemedi ki zahir olursa, kalbin şişi tahmiğ ve takici munikun olmadığı bitarik elevla sabit olur. Ne zaman kalpte kalbin dayandığını (dayanabildiğini) letere gibi kalpte yaralar oluşsa hekimlerin zikrettiği üzre o kişilere kara ruaf (siyah ruaf) arız olup sonra öldürür.

673 TM: Zira karaciğer bazen zayıf olup kalbe doğru gıdadan aciz olur ve ona binaen kalbe beslenmeksizin (bila gıda baki kalmakla) bozulma isabet eder. Karaciğerin zaafı kayboldukta o sebep münkatı olur. Aynı şekilde beyin ortaklığı ile kalbe arız olan sebep münkatı olur. Aynı şekilde beynin ortaklığıyla kalbe arız olan hastalıklarda münkatıa sebepler olur. Çünkü bazen beyne zaaf gelip (ulaşıp) teneffüs (solunum) kasları zayıf olur ve kadar-ı kifaye nefes boğulmamağa kalbe isabet eder.

674 TM: Onlara münasip bozukluk kalbe arız olur.

675 TM: yani o diğer organların keyfiyet-i cüzlerinde nesnenin dışında tedi eylemez.

kıntısı gibi. Mesela kalbin kılıfında sıcak ve soğuk şişlerin biri görülse, ona ortaklıkla eden kalp de hastalanır; özellikle diğer iç organlardaki sıkıntıların kalbin hastalıklarına da sebep olması gibi; mide ve mide ağzının sıkıntısı veya kuvvetli hıltların midede olması veya yakıcı hıltların ya da kurtların veya kabak çekirdeğinin midede sıkıntı oluşturması gibi. Bu sıkıntılar kalpte de sıkıntı yaratır; kalbe sıkıntı arız olur.

Bazen de başka organlarda olan ağrı ile ortaklık kalpte sıkıntı oluşturur;[676] bu öldürücü olabilir veya o maddenin zatürrie ve zatülcenpte olduğu gibi, kalbe yönelmesi boğucu ve öldürücü olur Bu madde kalp ve kılıfı arasında olursa o durum daha da kötüdür; mahveder. Eğer kalbin kılıfında şiş olup kalp ona ortaklık ederse kesinlikle öldürücü olur. Eğer midenin ağzında çarpıntı varsa, o çarpıntı adeta kalpte olmuş gibi hissedilir.

Üçüncü Kısım
Kalbin Halleri ile Oluşan Durumlar ve Sekiz Durum[677]

Kalbin bu halleri nefes ve göğüs üzerinde oluşanlar ve göğsün dokunulan yerleri ve orada görülenler ve bedenin kuvveti ile zaafı ve sıkıntısı olmak üzere 2 sebepten ortaya çıkar.[678] Nabızdan kaynaklanan sebepler şunlardır: nabzın hızı, büyüklüğü, değişkenliği ve kalbin sıcaklığı. Kalbin halleri, bu nabızların zıtları ve soğukluğuna işaret eder. Nabzın gevşek olması, rutubetine, katılığına ve kuruluğuna işaret eder. Nabzın kuvveti ve tek düzeliği ve aynı şekilde, çeşitli olup değişik düzen üzere olması kalbin sıhhatine işaret eder. Büyük, hızlı değişken ve sıcak olan nefesler de, kalbin sıcaklığına ve onların zıddı kalbin soğukluğuna işaret eder.

Göğüs geniş olup, baş küçük veyahut orta büyüklükte olsa ve nabız da kuvvet olsa sıcak kalbe işaret eder; göğüs dar olur; baş küçük değilse, kalbin soğukluğuna işaret eder. Bazen başın büyük olması beynin büyüklüğünü anlamlandırılır. Beynin yoğun ve büyük olması omuriliğin büyüklüğü, omurların büyük olmasını ve omurların büyük olması on-

---

676 TM: Çünkü diğer organların ağrısına iştirak ettiğinde kalbe müntehi harmak ve zatülcenb vc zatüriye de madde intikal ettiktc kalbe meyleder.

677 TM: Kalpte Görülen Vücuh

678 Onlar sekiz sebepten ortaya çıkar.

dan doğan kaburgaların büyük olmasını gerektirir. Kaburgaların büyük olması ve göğsün geniş olması kalbin sıcak olduğunu göstermez.

Bu kıyas üzere, başın küçük olması beyninin küçüklüğü, göğsünün darlığı da kalbin soğukluğunu göstermez. Muhtemelen göğsün darlığı beynin küçüklüğünü gerektirir. Soğukluk ona giremez ve göğsün üzerinde oluşan kılların çokluğu ve özellikle de çok kıllı olması kalbin sıcaklığına işaret eder. Göğüste kılların azlığı kalbin soğukluğuna ve kılların mevcudiyeti sıcaklığın hararetinin yokluğu veya kalbin kuruluğuna işaret eder. Zira kılların maddesi buhardır ve buhar rutubetin pişmesinden oluşur. Ne zaman rutubet bulunmasa, buhar da yoktur ve kıl da bitmez. Ne zaman göğüste sıcaklık olup, ancak genel olarak bedenin mizacı rutubetli olsa veya hava, ülke ve yaş, göğüste kıl olmaması mutadı olsa, o zaman göğsün sıcak olması kalbin kuruluğuna delalet etmez.[679]

Bazen bütün olarak vücut sıcaktır. Lakin dalak ve karaciğer soğuk olur. O surette, sıcaklık bedende sıcak, ancak dalak ve karaciğerde soğuk olur. Bu durumda sıcaklık vücutla kalbin sıcaklığıyla elde edilmez. Çünkü dalak ve karaciğerin soğukluğu, kalbin sıcaklığını değiştirir. Mutedil sıcaklık bütün olarak vücudun doğasını sakinleştirmez.

Bilindiği gibi, bütün olarak vücudun fazla sıcaklığı doğal değildir; kalbin ağırlığı dolayısıyla da değildir. Genel olarak, vücudun soğukluğu ile kalbin soğukluğu sonucuna varılır. Bu sonuçtan kalbin soğukluğunun karaciğerin sıcaklığına mukavemeti olmadığı anlaşılır. Vücudun gevşekliğinden kalbin rutubeti belirlenir. Eğer karaciğerin rutubetinin kalbe mukavemeti olmazsa, vücudun sağlamlığından karaciğerin kuruluğu sonucuna varılır.[680] Ancak yaradılıştan olan hallerden, kalbin kaslarının doğal gerginliğinin alışkanlıklar dolayısıyla olmadığı belirlenir; cesareti önceliklidir ve hareketin uzaması söz konusudur. Aynı şekilde sıcaklık şiddeti değişir ve artar. Eğer ve-

---

679 TM: Ne zaman bütün olarak sıcak beden olsa kalbin sıcak olduğu sonucuna varılır. Kalp sıcak olduüunda bütün olarak bedeni sıcak kılmak gerekir. Lazımın vücudu gözlendiğinde melzunun (lazım olanın) vücudu ortaya çıkar (sonuç olarak elde edilir).

680 TM: Kalbin kuruluğuna karaciğer musannıf kelamını icmal eyledi. Suret-i evlade (çocukların sureti/şekli) itnabdan teharruzen mukayeseye durumlar oluşup özet olarak açıkladık. Zira ayrıntılı açıklama tearruf olundukta (bilindikte, açıklandıkta) batuleri de ondan istinbat olunur (belirlenir). Bir kişide kötü ateş (hararet) olup lakin karaciğeri iyi durumda ve sağlıklı olsa o humma (ateş) kalbinde ısı (ateş) ve turtubet vardır.

himler, alışkanlıklardan değilse, vücudun kuvveti kalbi de kapsar ve vücudun zaafı, beyin ve sinirdeki bozukluk sebebiyle ise, onun beden gücü vücudu dengeler. Aynı şekilde kalbin gücü kalbin mizacının doğal dengesine işaret eder. Kalbin doğal dengede olması yoğun sıcaklığının ve hayvani ruhun kalpte çok olup, ateşli olmadığı ve dumansız olup, ışıklı ve saf olmasıyla mümkün olur. Ancak arızi sıcaklığı iltihaba ve nefes darlığına işaret eder. Bazen nefesteki sıcaklık bozulmaya sebep olur.

Ancak sıkıntılardan (kuruntular) oluşan nefes rahatlamaya yöneliktir; bu dönüşe isteklidir. Bu yönelme ve kalbin gücü, sıcaklık ve rutubette dengeli olduğunu gösterir. Ancak sıkıntılar korkutucu bölgeye meyilliyse kalbin sıcaklığına işaret eder ve sıkıntı ve korkuya meyilli ise, kalbin soğuk ve kuru olduğunu gösterir.

Ancak nefesin kalpte hissedildiği durumda, mesela kalpte iltihap vc çarpıntı olduğu hissedilirse, onların bazısı tek başına kalbin mizacını gösterir. İltihabın kalbin sıcaklığına işaret etmesi gibi ve bazı diğer benzerleri de kalbin mizacına işaret eder; çarpıntı gibi. Çünkü çarpıntı kalbin bütün olarak kötü mizaçlı olmasından kaynaklanır. Kalbin zaafından dolayı kalp sıkışması (çarpıntı) ortaya çıkar. Onun kötü mizacı, kendine özgü işlerini göstermez. Çoğu kez, çarpıntı, kalbin his gücü ve zekâsı ile zararlı kuruntulardan ve az miktarda buhar gibilerinden ortaya çıkar.

Bazen de kalbin hastalıkları diğer organlara ortaklık etmesinden kaynaklanır. Özellikle baş ve midenin ağzı ile ortaklığından kalpte hastalıklar ortaya çıkar. Beyin hastalıklarından malihulya ve sara gibi olan hastalıklar kalple ortaklıktan etmez. Bazen de zatülcenp ve zatürriye gibi hastalıklarda, onlardaki atılması gerekli maddenin kalbe gelmesi, ulaşması dolayısıyla kalpte büyük sorunlara sebep olur. Eğer hıltlar gerektiğinden eksik olursa, o ilkin kalbe zarar verir. Eğer kalbe sıcaklık ve soğukluk ulaşmıyorsa, o kalp harap olur.[681] Bazen sert soğuk ve terle, bu terlemeden dolayı kişinin öldüğünü gördüm.

681 TM: Onun kahice helak olması damarlarla ilc olur, yani soğuk ter dökerek olur ve kahiace göğüs damarları helak olur. Bu tercümcnin Kanun'da zikredilen ibare budur ve tabirleri açıklamasıdır.

Kalbin Doğal Mizaçları

Kalbin doğal mizacının sıcak olması, onun yaradılıştaki kapasitesini gösterir. Ancak[682] beyin onun aksidir. Aynı şekilde, doğal nabız büyüktür (yoğundur), değişkendir ve hızlı olmaya meyillidir. Bu durumdaki kişide göğüs üzerinde kıllar çoktur ve özellikle göğsün sol tarafının biraz meyilli kısmında daha yoğundur. Ancak bazen başka organda da cidden yoğunluk olduğu ileri sürülür. Hastalık olması zannı ve de hastalığa meyil, kişinin göğsündeki kılların çokluğundan anlaşılır.

Beynin büyüklüğü göğsün büyüklüğünü (genişliği) göstermez. Ancak kalbin doğal mizacının soğuk olması, söylendiği gibi, dar göğse, nabzın küçük olmasına, nabız aralıklarının uzun olmasına ve de nabzın doğaldan daha hızla atmasına işaret eder. Eğer doğal nefes küçükse yavaşlığa meyillidir. Ayrı ayrı nabız hissedilir; zayıftır ve gevşektir; sakindir; değişken değildir. Perhizle kontrollüdür. Onun yaradılışı kadın yaradılışına benzer; şaşırtıcıdır ve hayret vericidir; kötü değildir ve o kişinin bedeni soğuktur.

Ancak rutubetli mizaç gevşek nabza işaret eder; hızlı ve çabuk tepki verir; sinirlenir; ancak hızla rahatlar, geri dönüş yapar. Cildi rutubetli olanın karaciğeri dayanıklı değildir. Ama kuru mizaçta nabız güçlüdür; yavaş yavaş tepki verir, sakin bir duruşu vardır; ahlakı sabah ahlakı gibidir. Bedeni kurudur. Vücut kurudur ve zikri geçtiği üzere karaciğerinin dayanıklılığı yoktur.

Sıcak ve kuru mizaçlı kalp nabzın büyüklüğünü gösterir. Çünkü onun büyüklüğü ihtiyaçtandır ve onun eksikliği afete sebep olur ve o nabız hızlıdır. Özellikle kasılmada değişen bir eksiklik içerir; nefesi hızlı ve büyüktür; özellikle havayı farklı miktarda çıkarır. Bundan kötü mizaç oluşabilir. Nabız sertse, hareketi yavaşçadır; sıcaklığı hızla artar; yükselir ve yavaş yavaş kurutucudur. Göğüs kılları çok ve yoğundur; maddeyi kurutur; gevşetici kuruluğu artar. Ancak kalbin mizacı sıcak rutubetli olması durumunda, göğüste az kıl olur; göğüs dardır. Nabzı büyük olur, ancak gevşektir; hızlıdır ve değişken ve kuru

---

682 TM: zikri geçtiği gibi, bu beynin işaretlerinin büyük olmadığı surette olur. Aynı şekilde bu durum kalbin sıcaklığını (ısısı) gösterir.

mizaçta kıl azdır. Eğer sıcaklıkta dengeliyse, şiddetli olmayan hızlı bir gazap oluşur. Ancak gevşeten sıcakta rutubetli bir mizaç oluşur. Eğer karaciğer soğuğa şiddete karşı koyamazsa, soğuğa mukavemeti olmazsa, sıcak-rutubetli olan kalpte çok sıkıntılı hastalıklar olur.

Ancak kalp rutubetli soğuk olduğunda, onun nabzı büyük değildir; küçüktür ve gevşektir; hızlı değildir. Muhtemelen mizaçlarının toplamı dolayısıyla yavaş ve değişkenliğe meyilli olur; öncekinin zıddı olur. O kalbin sahibi harap olur ve korkak, aciz ve neşeden yoksundur; saçsızdır, hain ve kötü değildir. Eğer bedeni kuru ise sahibinin nabzı sakin değildir; sahibi yavaş ve hiddeti sabittir; haindir; saçsızdır; bedeni soğuktur ve kurudur. Kalp sıcak olursa yapısı öldürücü olup, mukavemet edemez. Kalp çok sıcak değilse, düzeni yetersizdir.

Dördüncü Kısım
Kalp Hastalıklarının Belirtileri

Bu kısım kalbin doğal olmayan mizaçlarının belirtileri hakkındadır. Kalbin mizacı kalp zaafı ise kuvvetten düşme, soğuk veya organın ortaklığı sebebiyle bozulur. Bu delillerin yanı, sıra kalp titrerse, bu durum kalbin mizacının tam delilidir. Eğer bayılma olursa, o da kalbin mizacının kötü olduğunu gösterir. Eğer kalbin üzerinde soğuk mizaç etkin olursa veya sıcak veya kuru mizaç güçlüyse ve o mizaç maddeye yakın olmazsa, beden yoluyla, akciğer yoluyla ve sıvılar bu durum oluşur. Eğer o hâkim mizaç sıcak olursa, ondan mutlaka sıcağa bağlı hastalıklar olur. Soğuk mizaç dolayısıyla yaşlı olanlarda ve akıllı kişilerde nispet olunup mizacın ince ve kırılgan olduğu söylenir. Onun kırılganlığı akciğerdeki benzer problemlere zıttır. Kalpteki inceliğe de terstir. Şüphesiz onun nefesi derin değildir. Onun sahibinin öksürüğü yoktur.[683]

Kötü sıcak mizaçlı olanın nabzı hızlı, değişken ve doğaldır. Nefes yoğun olur ve hızlıdır ve doğası değişkendir. Şiddetli aksırık vardır; soğuk havayla sakinleşir. Genelde nefes kuru ise ve başka bir sebep yokken çözülme gösteriyorsa, iltihapla birlikte sıkıntı yaratır; hıltlar sıkışıp büzülür.

---

683 TM: O kalbi kötü sıcak olmayanın kalbi hafif sakin değildir. Nefes, doğal olan kadarından daha çok olur ve hızda tevatire hurç eder. Onda ateş çok olur (yüksek ateş olur).

Ancak kalbin kötü soğuk mizacının alametleri, o kişide nabzın küçük ve sakin ve de doğal olandan farklı değişime meyilli olmasıdır. Ona ihtiyacı olan gücü sağlamak için, gücü düşük olsa bile zorlar; diğerleriyle birlikte değişime uğrar. Onda solunum zayıftır; kuvvet düşüş gösterir. Koklama, işitme, tat alma gibi duyularında rahatlama olur.

Ancak kalbin rutubetli kötü mizacının belirtilerinden biri, kalbin nabzının doğal olanlardan çok daha gevşek olmasıdır ve hızı seçeneklerde karışıktır (hızı belirgin bir denge göstermez.). Hepsinde hızlı inişle birlikte birden geçiş vardır. Onda humma (ateş) yoğundur; ateşin yükseldiği görülür. Ancak kötü kuru mizacın meyli, doğal olarak kuruluğa doğrudur ve durumun belirli olması ile birlikte, zorlamayla karışıklık oluşur; kuvvetli veya zayıftır ve vücutta sıvı oluşur.

Beşinci Kısım
Kalbin Şişlerinin Delilleri

Sıcak şişlerin işaretleri şunlardır: Şüphesiz onlarda nabzın acayip ve alışılmamış zıtlıkları görülür. Onların bedenlerinin ateşi yüksek olur ve özellikle solunum organları bölgesinde yüksektir. Soluk alıp verdiklerinde burnundan çok hava çeker ve hava onu soğutur; sanki solunum (hava) yokmuş gibi olur. Sonra bayılma görülür.

Kalbin sıcak olan şişlerinde nabzın sertliğinden, kalbin durumu anlaşılır. Ancak kalbin şişi nabzın sertleşme seviyesine ulaşmadan önce öldürücü olur. Kalbin şişi dolayısıyla, nabız sertleşmesi olup, sertliği kalbin hallerinin anlaşılması için tam ve yeterli olmaz.[684] Bazı hekimler dediler ki kalpte yara olduğunda onun sahibinin kalbinin sol kulakçığından kan akarsa o kimse helak olur. O yaranın belirtisi hastanın memesi civarında ağrı olmasıdır.

Altıncı Kısım
Kalpte Görülen Hastalıkların Sebepleri

Kalpte etkin olan sebeplerin kimi özellikle yalnız kalpte etkilidir ve kimisinin kalpte ve diğer organlarla etkisi ortaktır; kalbe mahsus ol-

684 TM: ancak böbrek inhilal ferd arız olduğu (böbreklerden birine görüldüğü) esbab-ı badiyenin takdiminden anlaşılır.

maz ve müşterek olan hastalıkların sebebi mizaçlar, şişler, kalpteki karışıklık ve benzerleridir. Bunlar benzer hastalıkların fail sebepleridir ve biz *Kitab-ı Külliyat*'ta onlardan söz ettik. Onlardan başkası da, özellikle kalpte etkin olur.[685] Nefes cidden dar veya cidden sıcak ya da nefes cidden soğuk olur. Bu sebeplerin her biri kalpte bozukluk oluşturur. Ancak solunum karışıklıklarının tesirini biz *Külliyat*'ta açıkladık. Solunum karışıklığı ilkin ruha tesir eder; sonra ruh vasıtasıyla kalpte etkili olur. Ne zaman solunum karışıklığı çok fazla olsa, karına doğru yayılan sıcaklıktan boğazlanma gibi bir his olur veya etkisi ellere doğru yayılır. Bayılma olur; muhtemelen helak olmaya kadar gider. Burada bütün olarak sıkıntı hissedilir. Ancak bu yoğun rahatsızlığın öldürücü olduğu durumlar azdır. Ancak uykusuzluk, perhiz ve benzerleri ruhun çözülmesini dolayısıyla kalbi zayıflatır.

Yedinci Kısım
Kalbin Tedavisine İlişkin Bütün Tedavi Kuralları

Bizim için kalp ilaçları müstakil bir makale halinde verilmelidir. Tıpta marifet sahibi bütün insanlar ve tıp usulünü bilenler bu konuda aynı fikirdedirler. Ancak tedavi böyle yararlı olur. Basit tıp kitaplarında böyle olması gerektiği yazılıdır. Şüphesiz kalp temel organlardandır ve o organların en şereflisidir. Bundan dolayı, kalbin tedavisinin, iyi ilaçlarla yapılması gerekir, yani hıltların atılması için onun mizacına uygun ilaçlar kullanılmalıdır.

Ancak dışarı atma işlemi, kan alma yoluyla yapılır. Ona biz öncelik tanırız. Bu sebepledir ki, eğer dışarı atma işlemi yapılmışsa, başka bir tedbire gerek yoktur. O dışarı atma işlemlerinden uygun olanı gücü düşürmeden yapılmalıdır; ifrat derecede uygulanmamalıdır. Dolayısıyla sıcaklığı az olmasının gerektiği belirlenir. Soğuk mizaç veya sıcak mizaç kanın atımıyla hissedilir. Muhtemelen kanın hepsi, eğer şiddetle ihtiyaca dayalı olarak atılırsa, bundan zaaf oluşmaz. Muhtemelen genellikle kanın dışarı atılmasında ihtiyatlı olunur.

---

685 TM: Bazı sebepler vardır. Nefesin sebepleri dolayısıyla ve infialat-ı nefsaniye sebebiyle olur veya tesiri kalbe mahsus olur. Ancak nefes dolayısıylaolan sebepler bunlardır:

Ancak kanın atılmasından sonra, başka tedbirlere gereksinim olur. Bunun dışındaki tedbir gruplarına keskin bir göz atmak gerekir. Eğer kan dışarı alınırsa, bu kalp için istenen tedaviyi oluşturmaz. Çünkü kalbin doluluğu çoğunlukla kandan ve buhardan oluşur ve bundan tamamen kurtulmak, ancak olarak kan almayla mümkün olabilir. Ancak doluluk sol basilikte olur ve buhar nevinden doluluk sağ basilikten kaynaklanır.

İlaçlardan oluşan kusturucu tedbirlerle, diğer tedbirlerin karıştırılmasıyla oluşturulması gerekir. Çünkü bu ilaçlar soğuklukla bedende zıtlık oluşturan kusturucu ilaçlardır ve bu ilaçlar kalp için iyi gelen ilaçlardır. Onlar içlerindeki maddelerle kalbi güçlendirir. Hatta kalbin hıltlarını temizleyen ilaçlar, tiryaklarla ve kalp için uygun zehirlerle karıştırılır. Çünkü bu ilaçlar bu iş için çok yararlıdır. Onların başka yönlerden de yararı vardır ve böyle uygulanır. Çünkü bu kusturan ilaçlar, aynı zamanda kalbe nüfuz eder; muhtemelen kalp onları ve diğerlerini harcar.

Bu ilaçlar kalbin mizacının değişmesini sağlar. Kalbin mizacını değiştirir ve onun soğuk veya sıcak veya rutubetli veya kuru olmasını sağlar. Biz soğuk mizacı değiştirmek istersek, sıcak kalp ilaçlarıyla onların yerini tutabilecek ilaçları karıştırıp hastaya vermeliyiz. O teskin edici ilaçların karıştırılmasının sebebi, şiş yapan madde ve benzerlerinden kalbi korumak istememizdir. Ne zaman kalbin sıcak mizacının değişimini istesek, yalnız soğutucuların verilmesine cesaret edemeyiz. Çünkü kalbin cevheri ruhların oluşması için yaratılmıştır. Sıcaklık cevheri ağırdır. Ancak bu sıcaklık vücuda zarar veren sıcaklıktan farklıdır.

Kalbin cisminin bastırılması söz konusuysa, yoğun sıcaklığa karşı güçlendiren sıcak ilaçların karıştırılmasıyla oluşan sıcakla o hastalığı yenecektir. Muhtemelcn bu söz konusu üstünlüğü sıcaklığından dolayı olup, ruhun zarar görmesi mümkündür. Şüphesiz onun başa yararı vardır. Eğer o ruhun sıcaklığına aitse (ayrılmışsa) kalbin kendisinin sıcaklığının değiştirilmesinde de yarar vardır. Onun için önde gelen âlimler kalpte görülen kötü sıcak mizaçta ve benzerlerinde görülen hastalıklarda verilen ilaçları vermekten geri kalmazlar ve bu hastalıkların ilaçlarından alınabileceğini söylerler. Bu ilaçlar, soğuk

kalp ilaçlarıyla karıştırıldıktan sonra verilir. Kalbin mizaç olarak doğal yapısı soğuk ve sıcak arasındaki kuvvetle dengelidir. Kalbin soğukluğunun durumu dolayısıyla olduğu farz edilir ve ilaçların onun cismini (kalp) soğutup değiştirdiği düşünülür veya kalbin sıcaklığı ruhlara ve ağırlığına atfedilir ve onlar değiştirilir. Şüphesiz özellikle ruhu desteklemek üzere, mutedil ilaç bulunur veya onlara yakın denge sağlayan ilaçlar bulunur; örneğin su yosunu gibi. O kalbe yoğun şekilde destek olur. Ancak tabiat zayıfsa alınan bu tedbir ona yarar sağlamaz.

Kalpte kullanılan ilaçlar sıcak olduğunda kalbi ısıtıp yoğunlaştırdığı için, çoğunlukla soğuk ilaçlar kullanılır ve ona bu ilaçların nüfuzu az olur. Onların verilmesinin sebebi, tabiaten nüfuz etmesinden çok kalbin mizacını sabit kılmaktır. Kalbe yararlı olan sıcak kalp ilaçlarıyla onların karıştırılmaya ihtiyacı vardır. Onlar kalbi yönlendirmede tabiata (kalbin mizacına) yardımcı olurlar; kâfuru tabletine safran ve benzerinin karıştırılması gibi. Şüphesiz başka hıltlar da kalbe uygun değilse, safran onları kalbe sevk eder; sonra kalbe geri döner; doğal güçle ilgilenir veya kalpteki ruhla ilgilenir. Mizacını değiştirmek üzere kalp soğutucularla desteklenir. Şüphesiz burada bu yaradılışı soğutan ilaçlardan alınmalıdır. Sonra önceki işlerle ilgilenilmelidir (önceki işlere dönülmelidir). Organlar da kendi işlevlerini yapmayı sürdürürler.

Eğer kâfuru tabletinden safran çıkarıldığında o haplar beklenen yararı sağlamadı ve yaşlı hekimler kötü hıltların kalpte safran sayesinde çıkarıldığını bilemediler. Sıcak mizaç tedavisinde taze meyve ve özellikle Şam elması ve ayva suyu yararlıdır, diyoruz. Onlar ve bizim zikrettiğimiz benzerleriyle tedavide kullanılır. Onlar kalbi güçlendiren karışımlar olarak şurup, merhem ve yakı olarak kullanılırlar. Çünkü kalbi atılması gerekenlerden temizler. Soğuk mizacın ilacı bizim zikredeceğimiz gibi eski macunlarla yapılır. Bunlar reyhan şarabı ile verilir; mutedil perhiz yakılar, yağlar, kalp için kullanılan sıcak ıtır gibi kokular ve uygun miktarda yiyecekler maddeyi temizleyecek kadar kullanılır.

Ancak kuru kötü mizaç çok rutubetli yiyeceğin arkasından hamama ihtiyaç duyar ve hamamla birlikte nazik yiyecekler verilmesi az

hareket etmesi ve dua etmesi, soğuk su içmesine ihtiyaç vardır. Kuru kötü mizaçta soğukluk olur; soğukluk onun yanlarındaki soğukluktan da olur. Onun soğukluğu kuruluğun ilaçları ve şerbetleriyle giderilebilir. Onlar sıcak şeyler yediğinde çok uyur. Bu konuda biz hassas ilaçlar ve bozuklukları kısmında ayrıntılı bilgi verdik.

Kalbin rutubetli kötü mizacı için önerilen ilacı, hafif besinler ve kurutucu ilaçlar ve de çoğunluklu olarak, peş peşe ve çok miktarda mutedil perhizdir. Ancak soğuk rutubetli mutedil mizacın tedavisi, perhizle birlikte yemekten önce, hamamla birlikte, etli meyve suları vermektir ve sıcak suda bırakmaktır. Hasta, müshil niteliğinde ilaçlar, idrar söktürücüler almalıdır; az miktarda ıtır şarabı içmelidir; çok miktarda olmaksızın, iyi yiyecekler yemelidir. Eğer o mizaç rutubetli ve sıcaksa, hamamdan çekinmek gerekir. Rutubetli mizaçta cinsel münasebet yapılabilir. Rutubetli mizacın sebebi madde olursa, gerek sıcak ve gerekse soğuk olsun, vücudun temizlenmesi lazımdır.

Sekizinci Kısım
Kalp İlaçları

Kalp ilaçları hakkındaki açıklama bizim basit ilaçlar ve basit yiyecekler açıklamasından alınmıştır. Ancak bu durumda zikri gerekenler ve yöntemle ilgili olanlarını burada açıklarız. Biz diyoruz ki, kalp ilaçlarından mutedil olanlara en yakın olan yakut, garnet, firuze, altın, gümüş, hodan ve sıcak olanlardan turunç ve *cedaver (ceydanan: yumuşaklığı gideren bir nevi kök),* misk, amber, *zerrinbath* kökü, ibrişim, safran, *behmen* kökü gibi ilaçlarla kalbin güçlendirilmesi hemen etkili olur. Karanfil gerçekten yararlıdır; ham sarısabır, patlıcan, dağ melisası, keten tohumu yağı da yararlıdır. Aynı zamanda oğul otu ve oğul otu tohumu, şahseferem, bezir, kakule, Hint biberi, fesleğen, ağaç kavunu, kuzukulağı, Hint kavunu, anduz otu, mercan da yararlı olur. Bu zikredilen ilaçlar cidden yararlıdır. Kalp ilaçlarının soğuk olanları inci, kehribar, kâfuru, sandal, gül, tebaşir, mühür toprağı, kuru kişniş, taze kişniştir.

İKİNCİ FEN

İKİNCİ MAKALE
Kasların Kısımları

Birinci Kısım
Çarpıntı ve Sebepleri

Hafakan (Çarpıntı) bir nevi kalp hareketidir ve kalpte görülür. Onun sebebi kalbin kendisine, kılıfına veya etrafındaki organlarda ve onun ortak olduğu kısımlara zarar veren şeylerdir. Hılt maddesinden ve kötü basit mizaçları da olabilir ve şişlerden oluşur. Kişinin bütünlüğünün bozulmasından da çarpıntı oluşur. Bazen garip sebepler ve yoğun hisler de çarpıntı oluşturur. Kalbe sıkıntı veren hıltlar bazen kanla ilgili veya rutubetle veya sevdaviyye; bazen de safraviyye veya hava cinsinden olur. Hava cinsinden olan çarpıntının açıklaması şöyledir: hafif ve kolay tedavi edilebilir. Basit kötü mizaç dolayısıyla oluşan çarpıntının açıklaması şöyledir:[686] Kalpte oluşan zaaf ifrat şeklinde olmayıp, kalpte güç kalmışsa sıkıntıyı kendinden uzaklaştırıp atmak için sıkıntıya girmesi halinde çarpıntı ortaya çıkar.[687] Çarpıntı oluşup sonra kalp zarına geçer ve fazla zaaf hastanın helak olmasına sebep olur. Bu fiillerin hepsi basit mizacın birinden, yani basit mizaçlardan, soğuk, rutubetli ve kuru olan basit mizaçtan çarpıntı oluşur.[688]

Ancak ne zaman sıcak şiş oluşmaya başlasa, başlangıcından itibaren çarpıntı oluşturur. Sonra baygınlık oluşur ve hasta helak olur

686 TM: kalbin mizacı ne zaman doğal olanın dışına çıkarsa dört unsurdan (safra, balgam, kan ve kara safra) hangisi galipse o galip olanın mizacına bağlı olarak kalpte zaaf oluşur.

687 TM: Eğer mizaç galibin gerektirdiği zaaf ifrat üzre olursa (Eğer galip olan hılt ifrat şeklinde varsa) lkin

688 TM: bu gışaya da geçerek göğsün helak olmasına (harap olmasına) sebep olur.

veya bu hale yakındır. Ancak bazen daha yavaş sürede oluşur. Aynı zamanda, kişi gevşer ve kan ve kalpteki ruh yollarında tıkanıklık oluşur. O yolların etrafında veya akciğerin içindeki sertleşmiş damarlarda tıkanıklıklar oluşur.

Ancak garip bir sebepten şiddetli ağrılar olur. Ağrılar gibi, şişlerin maddelerinin zikredilen yollara geçişleri zehirli içeceklerden olur ve zehirli hayvanların kamçısıyla da aynısı oluşur; aynı zamanda karın içinde oluşan yeni oluşumlar ve özellikle o oluşumun (canlı oluşumunun) uygun besin ve ağır yiyecekler dolayısıyla oluşturduğu sonuçtan, çarpıntı oluşur. Ancak kalbin nazik hissinden ve zekâsından oluşan çarpıntı, kalbin kendisiyle kılıfı arasında kötü bir yel oluşmasından veya yelin kalbin kılıfına nüfuz etmesinden veya damarlarına nüfuz etmesinden ortaya çıkar. Aynı şekilde sıcak ve kötü soğukluğun yeterli derecede olması, hatta soğuk su içildikten sonra kalpte zaaf oluşması ve başka organa arız olan bozuklukla ortaklık dolayısıyla kalpte çarpıntı olur.

Her ne kadar o içilenle kalpte çarpıntı olmasa da, diğer bir organda oluşan arazın ortaklığından dolayı çarpıntı oluşur. Ortaklıktan oluşan hastalık ateşli hastalıklarda ve özellikle vebalarda olan ateşlenmelerde olur. Kalbin kılıfıyla ortak olarak kalpte çarpıntı oluşur. Yine kalpte gevşeme ve kılıfında katı şişler görüldüğünde, çarpıntı ortaya çıkar. Zikri geçtiği üzere, geniş kısımda veya mideye yakın kılıfına arız olan şişlerden kalpte çarpıntı arız olduğu gibi, midenin ortaklığıyla kalbe arız olan çarpıntı midenin ağzında camsı balgamın gevşekliğinden veya safravi yakıcı hılt veya midede yiyeceklerin bozulmasından ve şiddetin kalbe yönlenmesinden veya bedenin bütün organlarının ortaklığı ile çarpıntı oluşabilir veya midenin içindeki yaraların ortaklığı nedeniyle de kalpte çarpıntı ortaya çıkar. Kuvvetli sıkıntı ve kusma şiddetli zaaf oluşturur ve kalbin asıl hastalığının çarpıntı olup olmadığı fark edilemez.

Bazen midenin ağzı ve benzerlerinde çırpıntı olur. Bu da çarpıntıya benzer. Eğer o tarafta tıkanıklık varsa solunumla kalbin ortaklığı ile çarpıntı olur. O çarpıntı huzursuz nefes darlığı oluşturur. Bazen de buhran sebebiyle ve hıltların hareketi dolayısıyla çarpıntı arız olur.[689] O

689 TM: İnşaallahü Taala

çarpıntıyı yerinde açıklarız. O hastalık çarpıntı oluşturduğu kişide, çarpıntıyı hastalığın arkasından oluşur; hırs olur ve çoğunlukla çok safra kusar; hırsı inmez; o kötüdür ve o kötü çarpıntının midede titreme oluşturduğu belirlenir.

Belirtiler: Çarpıntı genel olarak nabızda zıtlık olduğunu ve bunun da ötesinde büyüklük ve küçüklükte hızlı olmada ve yavaşlıkta farklılık ve değişiklik oluştuğunu gösterir ve çoğunlukla benzeri durumlarda kötü nabza benzer bir durum oluşur. Şiddetli gevşek nabız rutubeti gösterir ve sahibinin hisleri rutubetteki gibidir; demevi olan iltihap ve ateşe işaret eder. Hızlı nabız ve çarpıntı dışındaki durumlarda yoğun nabız vardır. Tersine soğukta cinsel münasebette de kişi çarpıntıya duçar olur.[690] Safravi çarpıntı çok az görülür. Safravi hastalıklar ve onların görülmesinden sonra olur. Onun durumundaki nabızlarda, sıvının katılaşması ve şiddetli iltihap vardır.

Sevdavi olduğunda, çarpıntının kandan ve sıkıntıdan olduğu anlaşılır ve bu durumda sert bir nabız vardır. Kalpte yel olduğunu hızlı çözülmeden dolayı, çarpıntı olduğunu gösterir; nabız hafifliğini korur; ihtilafı azalır; kalbin cevherinde veya kılıfında şiş olduğuna işaret eder; şişlerde zikredildiği gibi, bu çarpıntı kalbin bozulmasına dayalı olarak ortaya çıkar. Aynı şekilde zehir ve yarıktan olanlar, daha önceki sebeplerden oluşan çarpıntının yok olduğuna işaret eder. Aynı şekilde çarpıntı kurtlardan ve sıcak basit mizaç, şiddetli basit iltihap ve kalpte oluşmuş rutubetten çarpıntı oluşur. Nabız hızlıdır ve değişkendir. Eğer heyecan zamanında madde olmaksızın ve yumuşak doku ve bölgelerde sıcaklık olursa çarpıntı oluşur.

Aynı şekilde soğuk basit mizaçta yoğun sıcaklığı söndüren kusmalardan, soğuktan oluşan hastalıklardan ve yeller ve diğer sebeplerden çarpıntı oluşur. Çarpıntı zamanında nabız yavaş ve değişkendir. Ancak tıkanıklık işareti yoktur.

Kalbin hissi latif gibidir; yel yoktur; eziyet (sıkıntı) yoktur.[691] Ancak bu durum nabzın gücü ve nefesin sağlıklı olduğunu, diğer organların selametini, nabzın büyüklüğünün delillerini gösterir. O değişimle be-

690 TM: Ancak soğuk hafakan kası sıcak hafakan adalesinden daha çok olur.
691 TM: nabzın kuvveti ve nefsin sıhhati diğer organın selametini (kurtuluşunu) gösterir.

den de değişime meyilliyse, çarpıntı salimdir ve kuvvet korunur ve fiillerin doğru olduğu kabul edilir. Çoğunlukla nefes karışıklıklarının etkisi konusunda ortaya çıkanları gösterir. Azolduğunda, gazap gibidir veya korku gibi veya bunların dışındaki durmlar gibidir. Ancak hummalarda (ateşli hastalıklarda) bütün beden ortak gibidir. Orada da bu durum görülür. Aynı zamanda buhran oluşturan durumlarda da çarpıntı vardır.

Ancak mide sebebiyle olan çarpıntının sebebi, midedeki araz durumlarının belirtilerinden anlaşılır. Arzu ve mide ağzındaki safra sebebiyle yiyeceklerin sindirimi şiddetlenip çarpıntı oluşturur. Bu durum o kişinin akciğerinde rutubet olduğunu gösterir ve solunum yolları kapanır. Biz onu kendi kısmında açıkladık. Kısmında zikrettiğimiz gibi, bu onun üzerindeki iç duvarlardan onun içinde akan salgıdan da anlaşılır. Yine yer değiştiren ve mide ağzında tekrarlayan ağrılarda çarpıntı sebebidir.

Kalp Çarpıntısı Tedavisi

Maddeler dolayısıyla arız olan bütün çarpıntıyı dışarı atmak yararlı olur. Ancak demevi olanın atılmasında kan alma ve kanın çıkmasıyla kemiyet ve keyfiyet olarak yiyeceğin değiştirilmesi yararlı olur. Eğer o maddi çarpıntı kötü olursa veya dört unsurun birinin fazlalıklarından oluşur. Mesela dördüncünün mutat hareketinden oluşmuşsa, o vakit nöbet gelmezden önce, kan alma ve hafif besinlerin değiştirilmesi gerekir. Bu kalbin dayanıklılığını değiştirir.

Ancak balgami hılttan olan çarpıntıda şu gereklidir: balgami hılt ilaçlarla dışarı atılmalıdır.[692] O ilaçlar kalpteki balgamsı rutubetin nazikçe atan yakı şeklinde ilaçlardır.

Ancak sevdavi kandan kaynaklanan kalp çarpıntısının ilacı kan almadır.[693]

Karaciğer değişikliğe uğratılır ve hatta kısmında açıklandığı gibi, sevdavi hılt oluşturmaz hale getirilir. Eğer çarpıntıya sebep bilinmeyen

---

692 TM: onun etkisi kalbe ulaşmamalıdır

693 TM: İlgili kısmında zikredilen tedbirler değiştirilir, yani hala mevcut olan demevi sevdayı kanla tenkiye olur.

sevdavi hılt ise,[694] onun tedavisi Rufus yakısı ve *lugazya* yakısıyla ve genel olarak sevdavi hıltı uzak mekândan bile atan ilaçlarla temizlenir. Zikrolunan ilaçlarla temizledikten sonra, mizaç değişir. Ancak soğuk mizaç ısıtan maddelerle, sıcak mizaç soğutan maddelerle değişikliğe uğrar. Özellikle mideden kaynaklanan çarpıntı, sıcak ve soğuk kalp ilaçlarıyla tedavi edilir. Mideyle ortak olan çarpıntı eğer midedeki bozukluk sebebi ağır hıltlarsa, yemekten sonra hastaya turp özsuyu ve ballı sirke gibi hafif yiyecekler verilmelidir, sonra kusmayla ve kusmadan sonra ishalle tedavi edilmelidir. Sonra hafif ilaçlar (yakılar) uygulanır. *Lugaziye* ve *sebaderitus* ve güçlü ilaçlar ve yakılar uygulanır. Bunlardan biri şöyledir: ebucehil karpuzu yağıyla veya ağaç mantarı küskütle birlikte mideye uygulanır. Eğer safra dolayısıyla midede yanma varsa, mide meyve sularıyla ve ıtır meyvesi, ıtır elması, ayva meyvesi ve özellikle yemekten sonra ve bol miktarda bunların benzerleriyle tedavisi sağlanır.

Aynı şekilde doğa gevşemeye meyleder. Safravi hılta dönüşünden kaçınmalıdır ve mideyi tedavi için tedbir alınır. Aynı şekilde eğer midede yiyecek bozuksa mide kısmında zikredilen midedeki bozukluğu tedavi için mideyi desteklemek için tedbir alınmalıdır. Bu tedbirle sen şüphesiz çarpıntıya son verirsin. Aynı zamanda, bununla birlikte bu yapılarla desteklenen de kalptir O kuvvet dolayısıyla, zikredilen sebeplerin geri kalan niteliklerinden de etkilenmesinin gerçekleşmesi söz konusu olmamalıdır. Muhtemelen kalp ilaçlarıyla kalbin desteklenmesi gerekir ve kalp çarpıntısı için yararlı olan hodandan 1 miskal gece yatıp uyumadan önce hastaya içirilmelidir. Yine bu hastalıkta yararlı olduğu bilinen ilaçlardan karanfil (erkek) 5 dirhem, 12 miskal taze sütü aç karına içmek faydalıdır ve kuru mercanköşk 1 miskal soğuk su ile içilir. Onda sıcaklık varsa bu ilaç uygulanır. Sıcaklık yoksa müteakip günlerde mercanköşk şarabı içmek gerekir.[695]

Bunların yanı sıra çarpıntı olanlara daima mülayim olan şeyler iyi gelir. Aynı zamanda buharlaşan, iyi koku cinsinden şeyler de yararlı olur. Eğer kalp çarpıntısı sıcaksa, gül, kâfuru, sandal, soğuk yağlar, biraz misk, safran, karanfil gibi ilaçlarla karıştırılarak verilirse iyi

694 TM: ona kan karış olmazsa

695 TM: hafakan (çarpıntı)a yararlı yararlı nesnelerden olur.

olur. Ancak onların miktarı 1 kadehi geçmemelidir ve soğuk olmalıdır. Kalp çarpıntısının mizacı soğuksa ona iyi gelen misk, anber, banotu yağı, ağaç kavunu yağı, kâfuru suyu, misk yağı ve bunlar ve benzerleri iyi ilaçlar uygun olur. Bunların yararına yakın olanlardan yağ grubundan olanlar ve mizaç dolayısıyla mülayim olan *nedanedud (bir çeşit parfüm, misk, amberparis ve sarı sabırla yapılır)* alınması bu hastalıkta verilen ilaçlardandır. Kalbin soğuk ilaçlarının hakkındaki açıklamalarımızı kısa keseceğiz. Çünkü sen onların hepsini basit ilaçlarda bulursun. Hepsinin topluca açıklaması şöyledir: bütün güzel kokular kalbe iyi gelir. Bununla birlikte hastaya verilmesi uygun olan ve çoğunlukla verilen ilaçları biz zikrettik.

Bizim zikrettiğimiz gibi, kalp çarpıntısında eğer devamlı mide bulantısı da varsa, o kalp çarpıntısı kötüdür. Onun tedavisi, özellikle, geri kalan ateşli hastalıklar için verilen ilaçlarla ve sıcak su ile alınır ve soğuk su ile yıkanmış arpa verilir. Sonra 10 dirhem soğuk şcker verilir. Şüphesiz bu şekilde verilen o ilaç kusmaya sebep olsa da, yararlıdır. Eğer şeker çok olduğu için kusma da fazla olursa, şeker yerine hastaya nar taneleri verilir. Hastanın kol ve bacakları ağırlaşırsa, kâfuru ve sirke ve benzeri ilaçlar koklatılır ve göğsün üstüne sandal suyu ile ıslatılmış bir hırka konur. Çoğu kez bu tedbir kalp çarpıntısını tahrik edip artırır. Sonra o şeyi sola ve sağa def eder; sonra kalp çarpıntısı sakinleşir.

Sıcak Kalp Çarpıntısının Tedavisi

Kalp çarpıntısı maddeler nedeniyle olursa o maddeler dışarı atılır. Yine eğer ondan eser kalırsa yahut çarpıntı madde olmaksızın görülürse o çarpıntı sahibinin beslenmesinin az ve yararlı olması iyi olur. Gül suyu içinde pişirilip içine reyhan şarabı ilave edilen ekmek ve elma şarabıyla ve elma çorbasıyla, ekşi yoğurt veya gerçekten ekşi olmayan yoğurtlu ekmek ve akasya, Yemen baklası ve soğuk meyveler verilir. Eğer et verilirse iğne gibi batma olur ve üst tarafta yanma oluşur ve istenmeyen hassalar ortaya çıkar. Bu özellikler soğuk mizaçlı olanlarda belirgin olur.[696]

Buradan genel olarak hıçkırık sıvılarıyla bütün bu grupların özellikleri anlaşılır; ekşi koruk, ekşi elma, keskin sirke, gül suyu ve söğüt

---

696 TM: Bu etlerden ittihaz olunan husus sınıflarının (gruplarının) yararı olur.

suyu üzerine dökülür. Şüphesiz limon ve ağaçkavunu da yararlıdır. Eğer çarpıntı şiddetliyse ve iltihaplanma ve cerahat varsa soğuk ve kar suyu, gül suyu ile karıştırılıp verilir ve hasta rahatlatılır. Sonra hıçkırık için şaraptan 1 ve Şam elması şarabından da 1 ratl dolusu içilir ve daha sonra benzeri şeylerden aynı miktarda içilir ve bu hastalığı def etmek için kâfuru da verilir.

de 1 veya 2 ratl yoğurt içirilerek veya besin şeklinde yedirilmesi gerekir; onunla beslenir. Şüphesiz hasta ekmek kenarları ve pasta gibi bir şeyle beslenmesi desteklenir. Eğer gücü zayıf olursa ve ölmüş kısımlarla çevrelenmişse, bununla şunları karıştırmak gerekir: Hint biberi, kakule, ağaçkavunu yaprağı ve yine kişniş, kâfuru, gül ve tebeşir gerekli değişim için kullanılır. Ancak hodan bu zikredilenler arasında değişiklik yapmada önceliklidir. Hastanın içtiği şuruplar ve yiyeceklerin hepsine hodan karıştırarak görülen sıkıntılarından kurtulması için hastaya verilir; içilen miktar dikkatle ayarlanır; aynı zamanda hodana benzer ilaçlar da yararlı olur.

Bazen soğuk su ile1 dirhem kadar Çin tarçını suyunun her gün içilmesi yararlı olur. Sen de karar verip, hastanın havasını gayet soğuk şeylerle soğutup bulunduğu yere pişmiş ve kokulu ıtır ve kafuru ve sandal otu uygulamalısın. İlacın kokusunun kalbe nüfuzu için o nesneler üzerine şarap nevinden bir şey koymakta sakınca yoktur. Sıcak kalp çarpıntısı olan kişilerin kendi sıcak havasından, genellikle soğuk havaya geçişi yararlıdır. Bu geçişte hasta sağlığına kavuşur. Sandal, gül suyu ve demirsuyu ve kafuru ile gül, tebaşir, mercimek çok miktarda alınıp kalp üzerien yakı şeklinde uygulanmalıdır. Ancak burada yararlı olanlar terkip şeklideki ilaçlardır. Şüphesiz safran ve ekşi ağaç kavunu şarabı ile yapılan kafuru hapları yararlı olur. Onların içine ağaçkavunu yaprağı ve tatlı misk konur; bu terkip ferahlatıcı ve soğuktur.

Denenmiş Bir Reçete: Sıcak çarpıntıda şiddetli sıcaklığı olmayanlar için tebaşir 4 kısım, Hint sarısabrı ve sirkeden her birinden 1 dirhem, karanfil ve kakulenin her birinden birer dirhem, kafurudan yarını dirhemden ençok 3 dirheme kadar alınıp kudret helvası suyu ile hap yapılır. Her bir hap yarım dirhem olur.

Bir Başka Reçete: Bir kısım kafuru, 4 kısım sandal, 3 kısım inci, kehribar, mercan, Hint sarısabırı, tebaşir ve gülden, her birinden ya-

rım kısım ve yarım kısım hodan alınıp, bu droglar elma suyu ile macun haline getirilip dozu her seferde 1 dirhemden 1 miskale varana kadar olan kısmı alınıp hap yapılır.

Bundan daha kuvvetli bir ilaç: marul tohumu, hodan, kuru kişniş, mercan, kehribar ve inci. Bunların her birinden ikişer dirhem alınır.[697]

Eğer hastalık şiddetliyse tebaşir, sarı sandal, ve gülden her birinden 1 kısım alınır; kafurudan 4 kısım alınır; her defasında bu terkipten 2 kısım içilir.

Diğer Bir İlaç: Nişasta, kehribar, inci, reyhan, fesleğen, Yemen mumu gibi ilaçlar alınır; üç kısım Ermeni çamuru, 5 kısım kişnişle karıştırılır. Bu ilacın bir defalık içilecek miktarı 1 miskaldir. Oğul otu suyu ile içilir. Eğer çarpıntı şiddetli ve yanma hissi çok olursa şiş oluşmağa başlamasından korkulur. Bazen güzelavrat otu tohumu ve afyon içirilir. Güzelavrat otunun en iyisinden dörder dirheme varıncaya kadar ve afyon yarım daneke kadar alınıp misk, ıtır, sarısabır, kafuru ve safran alınıp kuvvetli ilacı ihtiyaç olduğunda karıştırılıp hastaya verilir.

Soğuk Çarpıntı İlacı: Soğuk çarpıntı maddeden kaynaklanıyorsa onun maddesi bizim bundan önce açıkladığımız şekilde dışarı atılır. Soğuk çarpıntının maddesinin[698] balgami rutubeti kötüdür; kalbi mide tarafına çeker. Bu durumda yarım dirhem ağaçmantarı, ebucehilkarpuzu yağı ve bir danek turbid (bir nevi müshil ilacı) 1 danek, balsam 1 danek, Nabatean tuzu 4 danek alınıp hastaya verilir.

Bu zikredilenler drog olarak kullanılır. Zikredilen bütün terkip halindeki ilaçlar şurup halinde içilir. Sevdavi kalp çarpıntısı için şu terkipler kullanılır: kara helile, Kabil helelesi; her birinden bir dirhem, küsküt yarım dirhem, Ermeni taşı 4 dirhem, sarısakız 3 dirhem alınıp, onları ıslatacak kadar reyhan şarabı içine konulup, hastaya içirilir. Bazen çarpıntı maddesini dışarı atmaya devam etmek için fıykara yakısı verilmesi gerekir. O fıykara yakısından uygulanacak miktar 1 miskal olup, 1 danek küsküt ile ballı sirke karıştırılıp hastaya içirilir.

Ancak kalbin mizacını değiştiren ilaçlar, tiryakler, mısriditus ve tatlı misk ve bunları lezzetli kılacak maddeler, sarısakız, kayser ilacı, *kami-*

---

697 TM: Şiddetli olursa tebaşir, sandal, sarı gül cidden yararlıdır.

698 TM: beyninin maddesi nahiye-i hallede

de ilacı, canlandıran ilaçlar, *necah macunu, (hazmi kolaylaştıran ilaçlar),* misk hapı verilir. Ne zaman yoğun kalp çarpıntısı olsa soğuk için iyi geldiği *Akrabadin*'de zikredilen ilaçlardan hastaya içirilir.[699] Onlara bu ilaçlara ilave olarak, 30 miskal nohut suyu safranla muamele edilip içine küsküt konur; hasta nohut suyu ile beslenir. Hastaya hamam yaptırılır. Serçe eti ve tarla kuşu eti verilir. Diğer denenmiş terkip şeklinde ilaçlardan küsküt 1 dirhem, zencefilden 4 dirhem alınır. Onlardan yapılan şerbetten ayın başı, ortası ve sonunda birer dirhem verilir. Reyhan şarabı da içmek gerekir. Sonra kehribar, kunduz testisinin her birinden 1 kısım kuru ağaçkavunu kabuğu, fesleğen tohumunun her birinden yarım kısım, ferahlatan özsularıyla başarıyla uygulanır; kalbi düzgün çalışmayanlara bu ilaçlar uygulanır. Bu ilaçlar *Akrabadin*'deki bu hastalık için iyi gelen reçeteler içinde ayrıntılı olarak verildi.[700]

İkinci Kısım
Bayılma ve Bayılma Sebepleri ve Ölüme Götüren Sebepleri

Bayılma öyle bir durumdur ki, o kalbin his ve hareket zaafıdır ve ruhun iç tahriklerle toplanmasıdır veya içeride kan veya idrarın tutulması, nefes alınamaması veya nefes azlığı sebebiyle, inceliğinden ve yapının mevcut olduğu üzere, mükemmel olmamasıdır.[701]

Sen de bilirsinki, onun burada incelenmesi, çözülmemesinin nedenini belirlemek gerekir. Bu durumda boğaz onu tıkayan yoğunlaşmış maddeyle kalbin dolması hastalık sebebidir veya tıkanıklık olması baygınlık sebebidir veya boğulmuş ruhunu dışarı atılması

699 TM: Bazen soğuk hafakan (çarpıntı)a yararlı olan içinde lisan-ı sur nefi olunmuş

700 TM: Musfi ve müngılat olmıyan usare-i mufreh ile içilir. Bu şanda edviye yararı vardır. Ki bilgacidedir (balgacide?). Tavil el-nüsha ve kesir el-ihlattır. Bu Akrabadin'de zikredilmiştir.

701 TM: Midenin de yani kalbin sol boşluğunda bulunması gereken miktardan çok ve fazıl ruh olmaz ve mevcut olan ancak midenin mühimmatına vefa edip ruhlar ve ruhların hamil olduğu güçlerden bir nesne dışarıya çıkmakla his ve hareket güçleri mutele olur. Bizim bu boşluğumuz. Gaşanın sebepleri bizim açıklamalarımızdan senin tarafından bilinir hale geldi. Zira gaşanın sebepleri harika (harika-i maraz, olağan üstü) hastalıktan çoğunlukla kalpte doluluk olur veyahut kalpte sudde olur veyahut ruh-u muhallel (bozulmuş, normal yapısını kaybetmiş ruh) dışarı atılır veyahut cuğ şedid dolayısıyla ruhtan mütehalhil olanlara bedel ma yetehalhil hasıl olmaz.

halinde çok açken baygınlık olur. Baygınlık geçiren kişiler ne sağlıklı ne de hastalıklıdır.[702]

Ancak yaşlılıkta bayılma görülenlerin, bayılmaya tahammülü yoktur ve onların kışın bayılmaya dayanıklılıkları yaza nispetle daha fazladır. Bayılmanın sebepleri kalpte olan kötü mizaç veya kötü mizacın kalpte yoğunluğa sebep olması veya büyük miktarda kalbe atılmış olması veya şiddetli ağrı veyahut baş organlarının birinde görülen güç zayıflığıdır. Beynin ve karaciğerin zaafı de baygınlık oluşturur. Karaciğerin zaafından dolayı görülen bayılma kalple olan ortak zaaftan kaynaklanır. Yine zayıflıktan, incelikten veya zikrettiğimiz diğer yerlerdeki nefsani arızaların vücudu istilasından da baygınlık ortaya çıkar.[703]

Çoğunlukla nefis zaafından dolayı, bayılma yaşlı olanlara arız olur. Kalpte ve ruhta cevheri dolayısıyla oluşan bir nesnenin gücünün kalbe ve ruha etkisinden olur. Örneğin harap eden bozuk irin gibi ve havadan oluşan veba ateşi ve onun ateşinin başlangıcında görülen vebalardaki gibi ve bedenin kötü kokusu ve güçlü zehirlerin kalbe nüfuz etmesinden bayılma ortaya çıkar. Bazen onlara ortaklık ederek arterlerden dolayı da bayılma görülebilir. Midenin ağzında yukarı doğru yükselen kurtlardan dolayı da baygınlık oluşur. Burada biz ayrıntılı açıklama verdikten sonra diyoruz ki, şüphesiz çoğunluk bayılma maddelerin arterlerin içinde birikmesinden oluşup, hepsi de kalp içinde birikip, bloklaşmasından kaynaklanır; hatta o katılmış gibi olur. Çok madde birikiminden bayılma görülür. Madde birikimi karıncıkta, midede, göğüste ve onun cıvarında veya faranjitin şişinde, zatülcenpte, zatürriyeden kalbin etrafına yayılan doluluk bayılma sebebi olabilir. Ancak dokuya bu katılaşan ve yoğunlaşan madde yapışırsa, kanallarda bozukluk yaratır ve özellikle tıkanıklık oluşturduğunda baygınlığa sebep olur.[704]

Şüphesiz midedeki önceki sebepler veya midede oluşan zaaf, mide

---

702 TM: hekimler derler ki nlarda sahih ve ne hastalıktan ve onlar sübyan (çocuk) veyahut sübyana (çocuklara) yakın ve meşayih ve nakuhundur.

703 TM: Midenin ağzı gibi veyahut genel olarak bedenin zaafı bayılmanın (gaşanın) sebebi olur ve hezal ve nehafeti olur veyahut nefsine arız olan istilası gaşaya sebep olur.

704 TM: Çoğunluk hıltların ve kanla birlikte [ve göğüs ve onun gibileri

ağzının sıcak ve soğuk maddeleri ağza çekmesine sebep olur. Bu da genellikle bedendeki damarların tıkanıklığına sebep olur.[705]

Zikrolunan kitle halindeki yenen ve içilen maddelerin çok fazla olmasından ortaya çıkan kötü sindirimden öldürücü maddeler ortaya çıkar. Hatta bu maddeler bütün vücuda yayılıp damarlarda tıkanıklık oluştururlar ve nefesi tıkarlar. Bu çok fazla madde birikimi başka yönlerden de baygınlığa yol açar. Çünkü madde çokluğu nedeniyle yiyeceğin yolu tıkanır. Ancak bu maddeler iyi besine dönüşmez. Çünkü o çok maddeden dolayı tabiat güçlü olup değiştirildiğinde sıkıntı yaratmaz.[706] Baygınlığı artırır ve mizacı karıştırır. O mizaç bastırılır ve baygınlık oluşur. Karında gevşeme ve ishal oluşur veya midede anormal hareketlilik oluşur veya kazınma olur veya kusma artar. Burun akar ve başka organlardan kan aşağıya makad ağzına iner veya cerahat oluşur veya delik oluşur veya bir defada çok fazla akıntı olmasından dolayı kesik veya dokuda açılma olur veya menstral akıntı ve doğumda ve perhizde çok yoğun sıcak hamamda, çok keskin lezzetlerdeki yiyecekler tüketildiğinde, damarlarda yoğun sıcaklık oluşturan tatlarda veya bedeni veya mideyi çok fazla etkileyen sıcak yiyecekler veya havalarda veya cevherlerdeki hıltların çok ince olmasından veya mizaçlarının çok nazik olmasından bayılma olur. Bütün bunlar vücudun mizacını bozar. Midede olduğunda, her ne kadar az da olsa ve kalitede çok kötüde olmasa, baskılanma ve bayılma olur. Ancak kusma çok fazla olursa, kusma ile birlikte bütün yararlı maddeler de zararlı maddelerle birlikte atıldığından baygınlık meydana gelebilir.

Hıltların aşırı atılmasında görülen bayılma henüz güçlü hayvani güçler olsa, o baygınlık, kan almanın arkasından görülen bayılma gibidir. İkisi de korkutucu değildir. Ancak ağrı oluşur; ruhun ifrat derecede de çözülmesiyle bayılma olur. Kolik ve kulunçta bu şekilde bayılma olur. Midenin ağzı, mide ve bağırsak ve bunların benzeri organlarda olan gevşeklik nedeniyle bayılma olduğu gibi, sinirde ve dışarıda olan

705 TM: Ondan bayılma gaşa) hasıl olur. Bazı kere de beden damarlarında çok sud olduğundan olur.

706 TM: Tabiat mağlup olmakla onu Salih gıda (yiyecek) ihaleden aciz

yaralar, akrep ve arı gibi hayvanların ısırmalarından organlara isabet eden yaralar ve boğazlanmayla zayıf düşülmesi, eklemlerin bu yüzden baskılanmasından bayılma meydana gelir; örneğin yaraların oluşturduğu yenmeden dolayı oluşan şiddetli ağrılardan meydana gelen bayılma da olduğu gibi. Bu gibi yaralar organlarda bozulma meydana getirir; hatta öldürür. Şüphesiz ilkin sen o ağrıdan bayılırsın; sonra şiddetle kalpte soğuma olur veya organın boşluklarından kalbe gelen kötü buharlar oluşur. Bunlar nefse münasip mizacın tersine mizacı dönüştürür.

Biz nefesin arızaları nedeniyle olan bayılma sebeplerini daha önce açıkladık. Sen o arızalı solunumun göğüste kalbe ulaştığını, ancak şiş oluşturup, bayılmaya sebep olduğunu bilirsin. Ancak onun sebebi görünür ya da gizli önemli bir sebeple bu durum görülür. Kalbin mizacı arterlerin genişlemesiyle bozulur veya oradaki organ sebebiyle kalbin mizacı bozulur. Kalbin kılıfı veya kalbin yakınındaki organın bozuk olması gibi, durumlarda da bayılma görülür. Şiş cidden büyük olmazsa da, büyük şişin yaptığı etkiyi yapar veya eğer onunla birlikte şiddetli ağrı olursa, bundan dolayı da bayılma oluşur. Ancak mide bozukluklarının hepsi bayılmaya sebep olabilir. Bilinmelidir ki, midenin bulunduğu yer kalbe yakındır. Bununla birlikte midenin hissi şidetlidir. O halde bayılma bazen cidden soğutucudur. Polinus (Paulus?) mide bozukluğunda olan bayılmada mide cidden sıcaktır veya cidden ağrılıdır. Bazen midede ağır soğuk bozukluk veya gevşeklik olduğunda bayılma olur. Midenin ağzında yaralar olduğunda da baygınlık olur.

Bilinmelidir ki, başka organın sebep olduğu veya onlardaki zehirli buharın kalbe gönderdiğinde, uterustaki kasılmalarda bu tip bayılmalar görülür. Ancak onda kalpten ruhun çözülmesiyle dışarı atım olur; midenin ağzındaki şiddetli zaaftaki gibi. Ancak tıkanıklık kalp etrafındaki ruhun yolunu kasmaya yönelir. Kötü mizaçlar güçlüdür ve kanallar üzerinde hakimdir; yakıcı hummalar ve vebalarda olduğu gibi. Burada oluşum bütün organların ortaklığı ile olur.

Bilmelisin ki, ne zaman bayılma güçlü olsa onun tedavisi olmaz. Özellikle yüzü yeşil olursa ve boynu dönerse (çarpılırsa) ve başını kaldırmaya muktedir olamazsa kalp işlevini yapamaz; artık başını kaldıramaz. Bu kişiden kan almak gerekir. Kan alınınca onda bayılma olsa o bayılma çoğunlukla dışarı atma ile veya o kişiden kan alın-

mış olmasından dolayı meydana gelmiştir. O hastanın vücudundaki hastalık midesindeki yiyeceklerin veya maddelerin dışarı dökülmesi ve kronik ateşten kaynaklanır.[707] Kan alınması alışkanlığı olmayan kişilerden kan alındığında ilkin bayılma olsa, bu bayılma yararlı olur. Çünkü bu bayılmanın sebebi birden kan alınmasıdır. Onda miktar belirlemesi yoktur.[708] Buharlar sıcak maddeleri parçalayınca genellikle bayılma görülür. Çoğu kez soğutmak amacıyla kan alma bayılma sebebidir.

Belirtileri: Bayılma sebepleri ve ağrılarının sebeplerinin alametleri bundan önce zikredilen çarpıntı alametlerine uygundur. Çünkü o sebepler zayıf olursa çarpıntı sebebi olur; eğer güçlü olursa bayılma sebebi olur. Eğer daha güçlü ve cidden şiddetli olursa bu bozuluk ölüm sebebi olur ve nabız bayılmaya işaret eder. Buradaki güçte sebat olması, nabızdaki baskıya işaret eder. Nabızdaki zıtlıklar şiddetli ise, omurlar ve küçük kemiklerde güç azalması olur. Diğer durumlarda konuyla ilgili senin de bildiğin başka deliller vardır.

Genel olarak bayılma eğer tekrarlıyorsa, öncelikle nabız küçüktür. Ondan sonra kan kaybı olur ve daha sonra renk kendi haline döner. Göz kapağı kaldırılamaz; gözün hareketinde zaaf ve gözün renginde de değişim olur. Göz mevcut olmayan şeyler (hayal) görür; el ve ayaklar soğur. Soğuk bedeninde nem oluşur. Bazen bayılma ve bazen de bütün bedene soğukluk arız olur. Bu belirtiler ne zaman kan alma ve dışarı atma veya benzer işlerin arkasından ortaya çıkarsa o iş derhal terk edilmelidir ve görülen belirtiler ortadan kaldırılmalıdır. Çünkü terk olunmazsa bayılmaya yol açar. Ne zaman bayılma olup söz konusu sebepler görülmezse o bayılma boğulur gibi olma ile ortaya çıkar. Ağızda değişken bir boğazlanma gibi bir durum oluşur ve bu hal kalbe yönelir. Ancak kusma ve sıkıntı ile olan çarpıntı bazen midevi olur. Ne zaman baygınlık hissi şiddetliyse ve bir sebep olmaksızın bayılma olmuşsa ve muhtemelen o kalbin baygınlığı ise o baygınlık sahibi çok kötü bir şekilde harap olur.

---

707 TM: Ne zaman şeyh mecmumn humması münhalle olup maddeler midesine verad eyleye, gaşa oluşturur.

708 TM: İtibar hasıl oldukta iktisad katında o gaşa vaki olmaz.

Tedavi: Yoğun kötü mizaçta güçlü sıcak baygınlık tedavisi olmaz. Ancak bu şekilde olmayanlar belki daha korkutucu veya kalbin dışındaki sebepler dolayısıyla olmuşsa onlar tedavi edilir. Baygınlık geçiren kişide bayılma ve bazen de bayılma sırasında sabırsız bir hal oluşur. Şüphesiz baygınlıkta kötü bir uyku hali oluşur.

Eğer hasta da bayılma olursa biz onu daima durduran sebeple tedavi etmemiz mümkün olmaz. Belki o sebeple arız olan arızaya uygun ilaçla tedavi etmemiz gerekir. Burada iki farklı kısım olduğundan bazen tedavide 2 zıt ilaca ihtiyaç duyarız. O hastalıkta birbirine zıt 2 kısım olması dolayısıyla, buna dayanarak organda olan hıltları dışarıya atıp azalmasını sağlarız. Çözülmeyen şeyleri (erimeyen nesnelerden) yeniden yapılandırır; canlandırırız.

Çoğunlukla bayılma tedavisinde olanla başlayıp, ruhlardan (uçucu maddelerden) olanla destekleriz. Örneğin uterusun sıkışmasında (kasılıp sıkışmasında) iyi gelen ıtır kullanılır. Eğer uterustaki sıkışma nedeniyle baygınlık oluşmuşsa onda kötü kokular oluşmuştur. Özellikle midenin ağzının sıkışmasında (kasılmasında) hafif bir koku özellikle hıyar kokusu gibi bir koku belirlenmiştir. Özellikle sıcak ve safravi olan baygınlık için ıtır iyi bir ilaçtır. His için de iyi bir ilaçtır. Daha sonra güçlü canlandıran yiyecekler verilir. Eğer bu hastalıkta açlık ve lezzet (tad) varsa onlara şarap vermek gerekmez. Muhtemelen onun yiyeceklerine çok et suyu veya su karıştırmak icab eder. Eğer su karıştırmadan şarap verilirse hastanın aklı karışır.

Çoğunlukla baygınlıkta gerekli olan çözülmüş ruh dışarıdan verilen maddelerle yoğunlaştırılmıştır. Ancak onun dışarı atılması güçtür veya bayılmasının sebebi şiddetli soğuk olur. Eğer burada sebep soğuk değilse, ona soğuk su verilir. Özellikle soğuk su ile ve gül suyuyle hasta rahatlatır. Sandal otu kokulu elbise hastaya giydirilir ve soğuk güzel kokular koklatılır. Bunlarla çoğunlukla baygınlık önlenir. Ne zaman baygınlık güçlü kokularla önlenemiyorsa, bunun sebebi çoğunlukla iç bölgededir. Eğer baygınlık daha güçlüyse ve cidden sıcak ve bozulmuş bir fonksiyonun arkasından görülürse, onun burnuna misk tutmak ve koklamak yararlı olur ve güzel kokular koklatılmalıdır. Mümkünse misk koklatılmalıdır. Eğer baygınlık sebebi sıcaksa, soğuk ıtır ve yüzüne soğuk su uygulanması yararlı olur. Suya biraz misk katmanın zararı olmaz.

Onların karışımlarına kafuru, sandal ve misk katılır. Bu terkibin mevcut sıcak mizacı soğutma gücü vardır. Miskle bu terkip desteklenir. Aynı zamanda hastaya soğuk su yudum yudum içirilir. Eğer hastanın hali şaraba uygunsa soğuk su ile hafif şarap karıştırılarak içirililir. Soğuk su ile karıştırmanın hiçbir sakıncası yoktur. Ben bunu tespit ettim. Bu tedbirlerin midenin ağzına aralıklı olarak uygulanması uygundur.

Onun uygulandığı yerin soğuk havası olan yerler olması gerekir. Aynı şekilde bu hastalık soğuktan dolayı ortaya çıkmamışsa bu baygınlık organın zaafından kaynaklanmıştır. Bu durumda el ve ayaklara ve başın çevresine gül suyu uygulanması gerekir. Bununla birlikte bilinen soğuk sularla kompres yapılmalıdır; soğuk su içilmemelidir. Eğer hastada hıçkırık varsa, hastanın muhtemelen ateşi de vardır. Onda tabiaten zihni karışıklığı ortaya çıkar (bayılmanın yanı sıra zihin karışıklığı vardır). Hastanın boğazı eğrilir (bükülür) ve heyecanlı hareketleri kusturularak yatıştırılır ve kötü, bozuk hıltlar dışarı atılır; hastanın canlılığı devam eder. Ona süt içirilir. Hasta yüksek sesle bağırır ve susuzluk hisseder. Eğer hasta aksırıyorsa besinlerle tedavi olunur. Aksırıkla birlikte hastalığın harap edici olması gerekir. Özellikle bayılmada hastalığın sebcbi olan maddenin dışarı atılması gerekir. İhtiyaç duyulan yiyecekler ruhlara yakın olabilir (hıltlara yakın olabilir?) Mide ağzındaki hıltlar sebebiyle bayılma olabilir. Bunun muhtemel olması gerekmez.

Soğuk olan şeylerden ya da ısıtıcı şarap gibi nesnelerden 2 hal olması kesindir ve bu hüküm geçerlidir. Şarap bu hstalar için yararlıdır. Bu sınıftan şarap hafif, nazik ve iyi bir besindir. O kasılma gücü verir; aynı zamanda şarap kuvvetli bir nemlendiricidir ve nemlendirici olanları destekler. Ancak şarabın ağır olmaması ve safravi olmaması gerekir. O doğal olarak iyi olup, hızla nüfuz etmelidir. Onun rengi sarıya meyilli olmalıdır. Ancak dışarıya atma, kusma gibi işlevler nedeniyle hastaya şarap veriliyorsa bu durumda siyah şarap verilmesi uygundur. Çünkü siyah şarap çok besleyicidir ve ortaya çıkan hıltın zıddı olup onu çözmeye meyillidir. O ruha asıl kıvamını geri verir.

Ancak bu hastalığa, kusma veya dışarı madde atımı gerekmcyenler için, bu şarap hızla nüfuz eder. Hastaya ne kadar hızlı etki ettiği,

şaraptan az miktarda içmesiyle oluşan etkiden anlaşılır. Onun için o (şarap) uygulanması gerekli olanlar için uygun bir ilaçtır.[709] Bazen şarabın içine miskten 2 damla kadar veya ona yakın veya misk ilacından bir içimlik miktarda veya bir içimlik miktarın yarısı kadar veya 1/3'ü kadar karıştırılır.

Eğer baygınlık şiddetliyse, aynı şekilde *Akrabadin*'de zikrolunan misk haplaryla uygun olan şarap karıştırılır; bu terkip bu gibi hastalıklar için ısıtıcıdır. Eğer hastalık yoğun ateş dolayısıyla ortaya çıkmamışsa, o yararlı olur. Eğer o şarap ekmekle desteklenirse, fazla sıcaklık oluşmasından kurtulunur. *Akrabadin*'de zikrolunan hafif iyi şarap da yararlı olur. Bayılanlara ısıtıcı şaraptan içirilirse, baygınlık geçer ve hasta iyileşir. Baygınlık sebebi soğuksa bu hastalara soğuk şarap içirilmez. Aynı şekilde vücudu soğutan baygınlık sahiplerine soğuk şarap içirilmez. Bu gibi baygınlıklarda hastaların merhemle ovulup, masaj yapılmasına ihtiyacı vardır. Sıcak ıtır yağı ile mide desteklenmelidir.

Eğer bayılma sebebi madde ise, mümkünse o madde azaltılır. Hastanın ısıtılarak kusması sağlanır veya lavman yapılır veya kan alınıp baygınlığa sebep olan madde azaltılır. Eğer baygınlık sebebi içten dışarıya doğru boşaltımsa, el ve ayak ısıtılır ve sıcak yağlarla ovulur. Bazen onların el ve ayaklarının şiddetli ovulmaya ihtiyacı vardır. Kusma kısmında zikrolunan kötü kusmadaki tedbirlerin hepsi de burada uygulanır. Bedene kuvvet veren senin bildiğin tedbirle tedavi yapılır. Bu tip bayılmada hazımsızlık kısmında verilen ilaçlar iyi gelir. Sen kuru miski şarabın içine koyup, ayva suyu ile ve şarapla güçlendirilmiş et suyu ile hastaya verirsin. Onlara kendirle Nişabur hurması ve kafurulu reçel yedirmek yararlı olur.

Eğer bayılma dış taraftan yani damarlar gibi ve benzerleri sebeplerle ortaya çıkmışsa bu tedbirlerin tersi uygulanır. El ve ayaklar soğutulur ve cilde bitotu, mermer toprağı, nar kabuğu ve diğer kabız edici maddeler uygulanır. Maddeler, elbette dışarıdan tahrik olunmaz. İçeriden dışarıya doğru atmadan oluşan baygınlıkta hastaya toz verilmez. Bütün bayılmalarda destekleyici güç olması gerekir. Özel-

709 TM: kendi ve tıp ise o şarap istenir.

likle lezzetli yiyeceklerin kokusu ve zikrettiğimiz çoklukla desteklenir. Eğer baygınlık zayıflıktan oluşan ağrı sebebi ile ortaya çıkmışsa, ağrının sebebini kesmek mümkün olmazsa, benzerleriyle denenmiş *fadzehr (midedeki taş)* ve misk ve *Zehir Kitabı*'nda zikrettiğimiz ilaçlar hastaya içirilir. Bayılmadan zayıf düşmüşse ve biraz bozulmuşsa (düzenden çıkmışsa), onun tedbiri öncelikli olan tedbirler gibidir; örneğin onlara iştirak eden şey gibi ve bu zikredilen durum sebebiyle alınan yararlı ilaçların dışarıdan uygulanması gibi, alınan yararlı ilaçların içine ilave edilmesi gibi.[710] Çarpıntı kısmında onları (o ilaçları) öğrendin ve bunu ve çoğunlukla mümkün olanı uygularsın. Örneğin eğer bu doluluk mide ağzındaysa, baygınlıkta kusma dolayısıyla istenilen iyileşme elde edilir, demektir.[711]

Aynı şekilde midenin ağzında doluluk, ağrı olmasını gerektirir. O kişinin beslenmesinin azaltılması icap eder. Bu durumda hastanın dayanabildiği hafif perhiz uygulanır; organlara üstten masaj yapılır. Hatta organlara, hatta mide ve mesaneye de masaj yapılır. Ona, söz konusu edilen yemesi gerekli besinlerden baygınlık oluşmuşsa, baygınlık durumunda verilmesi gereken şarap dışında başka besin verilmez.

Çoğunlukla cahil hekimler zannederler ki, ona yiyecek vermek yararlı olur. Bununla birlikte bu besinler hastanın gücünü açığa çıkarır ve ağır sıcaklıklarını harekete geçirip, hastanın helak olmasına ve ölmesine sebep olurlar. Bunun gibi baygınlık görülen kişiye ballı sirke ile özellikle de çördük otu ve benzeri hafif ve şikayete son veren nesnelerin içinde pişirilip verilir. Baygınlık sebebiyle solunum organlarında ve o organların etrafında tıkanıklık olursa, ballı sirke ona iyi gelir ve elle ovma onu yönlendirir ve destek olur. Şarabı içen hastada, eğer hararet varsa yararlı olur. Eğer o baygınlık kusma ve zaaf dolayısıyla olmazsa, ona etten çıkarılıp süzülmüş sıvı ve gül suyu karıştırılıp, reyhan şarabı içine doğranmış taze ekmekle verilir. Bazen de soğutulmuş çökelek ve aynı zamanda koruk su ve ekşi süt içilmesi

---

710 TM:2 halde yani hali gaşa hal fetrette mücsavi ve temekkünde beraber olan tedbirler bihaset hafakan kısmında zikrolunduğu üzre yararlı ilaçlardır.

711 TM: Ancak fitret-i gaşye temekkün zaidesi olan tedbir mide ağzında doluluk hasebiyle olan gaşa fatırın tedbiridir. Zira o cihetten hadis olan fatunda kay (kusma) şifa olmakla takiye için içtihad olunur.

yararlı olur. O vakit onlarda dışarı atma ve sıcaklık olur. O ekşi ham ağaçkavunundan daha yararlıdır. Onun içine ağaç kavunu yaprakları da konsa, yine de önceki daha yararlıdır.

Genel olarak ne zaman ayılma ile birlikte sıkıntı ve heyecan (yanma?) varsa veya bayılma şiddetli bir şekilde oluşursa, ona verilecek ve içirilecek şeyleri bilmek gerekir. Burada tedavide beklenen hareketi soğutan, rahatlatan şeylerden destek alınması zorunluluğudur. Eğer yumuşak atıcı şeyler hastaya verilse o sakinleşir. Et suyunun içine reyhan şarabından 10 dirhem, bir miktar yumurta sarısı ve tatlı ya da ekşi elma; onların her birinden 1/3'ü kadar olmak üzere alınıp uygun bir şekilde pişirilerek içirilmesi uygundur. Eğer sen şarabın ısıtılma işini yapıp şarabı içirmeye cesaret edemezsen, soğutulmuş çökeleğin içine yağlı ekmek koyup içirirsin veya onun üstüne kaynatılmış etten oluşan bazı yiyecekler koyup hastaya verirsin.

Eğer bu soğutulmuş maddelerin hastaya verilmesi nedeniyle o hastaya bir hastalık arız olursa, özellikle bağırsaklarında bir rahatsızlık oluşursa ona *fenafil* macunu veya biberiye ile pelin otu içirilir. Bazen onlar şarapla içirilir. Eğer ilaçla tenkıyeye ihtiyaç duyulursa ve onda iyileşme olursa, mide desteklenmelidir. O ilaçtan önce balla pişirilen pelin otu şarabı hastaya içirilir. Mideyi güçlendirdiği zikredilen *azende* ve sonra reyhan şarabı içirilir. Zikredilen mide için açan yakılar uygulanır ve reyhan şarabı içirilir. Bundan sonra hasta iyi besinlerle beslenir.

Ancak ateşli hastalıklarda henüz başlangıcındaysa, görünen şişler ve bayılmanın tedavisini humma kısmında ele alacağız.[712] Genel olarak onların tedavisinde kol ve bacaklar ovulup ısıtılmalıdır. Bu şiddetli olarak uygulanmalıdır. Güç ve madde içeride olumsuz etki yaratmasın diye, onlar yemek-içmekten men edilir. Onların uykuları kaybolur. Ateşli hastalığa yakalanmış kişinin hastalığın daha başında bayılmasına sebep zaaf olursa, o zaman uyuması engellenmez ve bayılan kişiler yiyeceğe ihtiyaç duyarlar. Onların beslenmesi humma nöbetinden önce olur. Nöbet gelmezden 2 saat ve 3 saat önce olmalıdır. Onların yiyeceği soğuk arpa ve ekmek parçalarıdır. Onlara

712 TM: İnşallah biz zikrederiz. Özet olarak açıklaması şudur

güzel kokular koklatılmalıdır. Hastanın tabiatında tutukluk özelliği varsa, gevşetip yumuşatan yiyecekler verilmelidir. Örneğin *isfenbacet* ve benzeri yiyecekler vermek yararlı olur. Hasta hafif yiyeceklerle beslenmelidir; et suyu gibi; ona yumurta sarısı verilir.[713] Ona et suyu ve ekmek karışımından bir yudum verilmelidir. Bazen o yiyeceklere biraz şarap da karıştırılmasına htiyaç hissedilirse, sıkılmış meyve suları ve meyve şurupları verilir. Ancak nöbet zamanında sadece şarap verilir.

Ancak bayılma nefsani arıza gibidir. Zikredildiği gibi, iyi ruhlardan olur. Hastanın burun delikleri kapanır; kol ve bacakları ve midesi ovalanır ve hasta et suyu ile beslenir. Onun içinde kek ve sıcak veya soğuk şarap vardır. Eğer bayılma hastanın tekrarlayan safra humması ise içilen terkibe şarap karıştırılmalıdır. Aynı şekilde bayılma ağrıdan oluşuyorsa, içilenlere şarap katılır. Kulunç için içilen şarabı kulunç kısmında zikrederiz.

Kan almanın arkasından görülen baygınlık çoğunlukla midesi bozuk olanlarda ve damarlarında darlık olanlara olur. Çoğunlukla midesi dar olanlara veya bedenlerinde safravi madde hakim olanlara arız olur. Kan almada itiyatlı olunmadığında bu bozukluklardan baygınlık arız olur ve alışık olmadığı halde kan aldıranlarda kan almadan mideyi ve kalbi güçlendiren bir şeyler içirilmelidir. Burada baygınlık olduğunda zikrolunan tedbirler alınmalıdır. Mideyi ve kalbi güçlendiren sular içirilmelidir. Eğer baygınlık olursa, zikredilenle yapılır ve o içirilenlere mideyi güçlendiren ve onu koruyan başka öz suları katmamız gerekir. Bizim baştan tekrar edersek, baygınlığın tedavisinde kusmayı engellemek için, baygınlıkta kullanılan, kasan bütün ilaçlara başvurmamıza ve muayyen organları rahatlatarak güçlendirmeye ihtiyacımız vardır.

Midcnin, ağzına gelen maddeleri kabul etmesi için yoğurt ve şarap gibi ruhu besleyen ve hızla nüfuz eden ilaçlara ihtiyacı vardır. O halde bunların fiilleri birbirine zıt olup onların faaliyetlerinin de farklı

---

713 TM: Elma şarabı, ballı sirke ile içirilir. Bu şarap onun gibi baygınlıklarda yararlıdır. Eğer hasta etli yiyeceklere ihtiyaç duyarsa yeni besinler verimesi gerekmiyorsa ona et suyu verilir.

olması gerekir ve gereksinimleri de farklıdır; iyileşmede kabız eden ilaçlar verilir veya yaşam gücü için soğutucu ilaçlar verilirse şüphesiz etkili olur ve onu canlandırır. İkinci olarak hızla canlandıran ilaç içmeye ihtiyaç vardır. Bu ilaçlar onun üzerinde büzücü, kasıcı ve gerici olmamalıdır ve onun nüfuz etmesi engellenmemelidir.

Bazen de besleme gücü olan şarap içmeye ihtiyaç duyulur. Özellikle bayılma açlık sebebiyle ortaya çıkarsa veya çok çözülüp, erime sebebiyle olursa böyle yapmak gerekir. Ne zaman tarçın şarabı içilse, bedeninde yara ve bere oluşur ve hıltlarında karışıklık oluşur; titreme olur. Et suyu karıştırılmış şarap da böyle olmaz; ancak o ekşidir. Ancak 2 iş için tatlandırılır. Eğer bir engel bulunmazsa iyi olan o şarabın içine karanfil ve misk gibi şeyler katılır. Çünkü mide ancak o şekilde şarabı kabul eder ve onunla midenin kuvveti canlanır ve onun gücünü kalp çeker. Şarabın içine yağlı ekmek koyarak vermek gerekir. Eğer o kişinin beslenmesinde gariplik varsa, onun el ve ayakları yoğun olarak ovulur ve aynı zamanda bütün bu bayılmalarda kusma yararlıdır, ancak ruhları taşıyan damarlar ve onun gibilerinden dolayı, bayılmada kusma yararlı değildir. Çünkü bu tip bayılmada ruhların ihtiyacı sakinleştirilmelidir. Onların tahriki gerekli değildir ve etrafındaki kısımların hareketi de onlar için iyi olmaz. Bayılan kişiye yağ veya zeytinyağı ile ılık su şaraba karıştırılıp verilir. Daha önce onun midesinin ve etrafının sıcak olması için ısıtılması gerekir.

Bilinmelidir ki, kol ve bacakları ovalamak ve güzel kokulu maddeleri koklatmak teskin edicidir. Aynı şekilde midenin ağzına sümbül yağı gibi güzel kokulu bitki ve hardal, nezle otu gibi bitkilerinin yağlarıyla ısıtmak gerçekten yararlı olur. Kan kusma veya hılt ve doluluk varsa, muhtemelen çoğunlukla onun üzerine bayılma olur. Eğer hıltların hareketi dışarı doğru ise onların (hıltlar) ileri doğru çekilmesi ve bir şekilde kesintisiz olarak onları serbest bırakması gerekir; aksi takdirde, çözülür, parçalanır ve hasta ölür. Bu durum kusmaya karşı, kusmanın arkasından oluşan duruma bağlı olarak ortaya çıkar.[714] O ilaçlar koltuk altına uygulanırsa yararlı olur; soğuk su serpintisi ve

---

714 TM: O gibileri gaşye olanlar etrafın şeddi ile ala ebati, yani kulaklarını şedd ile ittifağ ederler.

mide ağzını onunla ovalamak iyi gelir. Bütün bayılmalarda kusma ve zikredilen maddelerin karıştırılmış olduğu şarap yararlı olur. Ancak şişler şarap verilmesine engeldir; olgunlaşmamış, sürekli değişen baş ağrısında olduğu gibileri.[715] Bayılma nedeniyle güçten düşmede destek olmak üzere, hastaya şarap içirilir. Ancak onu abartmamalıdır. Büyük ihtiyaçta ve tedavisi zor hastalıklarda çok fazla kontrolsüz kanama varsa veya menstral kanama veya yara varsa bayılma olur. Çok fazla kontrolsüz kanama, yara ve menstral kanamada hamam cidden zararlı olur. Aynı zamanda çoğu damarlarlardan dolayı olan bayılmada da hamam zararlıdır. Midenin ağzında tıkanıklık dolayısıyla olan bayılmada kişilere hamam yararlıdır.

Ancak midenin ağzının tıkanıklığı mide ağzının zaafından ortaya çıkmış olup, mide ağzı üzerine güçlendiren yakılar uygulanır. Örneğin mastika zamkı, ayva, sandal, safran ve süsenden yapılan yakılar gibi. Aynı şekilde mideye misk ve şarapla yapılan yakı uygulanır. Ayrıca onun gibi iltihabı olanların ayak ve elleri ovulur ve bu tedavi çok yararlı olur. Ağrı dolayısıyla arız olan bayılma bazen 1 dirhem ekmekle sakinleştirilir. Kuru beden veya kuru tabiatla olan baygınlık nöbetine birkaç lokma ekmeği ve nar şarabı veya elma şarabı ile karşılamak uygun olur. Bazen baygınlıktan ortaya çıkan had derecdeki hastalıklarda şarap içmeye ihtiyaç duyulur. O baygınlık oluşan kişi uyuyamaz ve konuşamaz.

Üçüncü Kısım
Ani Güç Düşmesi

Bu hastalık çoğunlukla ağrı, ishal, büyük şiş ve fazla kusma olduğu hallerde ortaya çıkar. Onun oluşması midenin üst kısmı ve damarları dolu kılan hıltlarla olur. Hıltların kanla oluşması az rastlanan bir durumdur. Çünkü kan başka arızalar ve beklenmedik şekilde güç düşmesi oluşturmaz. Çoğunlukla bu hastalığın nedeni midede veya damarlardaki ağır hıltlar olup nefes yolunun tıkanıklığından ortaya çıkar.

Bilinmelidir ki, güçten düşme bazen baygınlığa sebep olacak seviyeye ulaşır. Şüphesiz o seviyeden aşağıda olanda bayılma olmaz.

---

715 TM: Şarabın verilmcsine engel bir ncsne mevcut ola.

Bundan dolayı kuvvet ancak sinirden ve kastan kaybolur. Onlarda hareket edici güç olmadığından insan harekete kadir olamaz ve çok fazla çaba harcayarak ancak kalkmayı başarır. Zira bizim zikrettiğimiz bayılma sebepleri nin bazısı çok şiddetli olursa, hepsinin kuvvetinin düşmesi bayılma sebebi olur. Eğer o sebepler zayıf olursa sinir ve kasın gücü düşüp zikredilen bayılmanın daha altında olan durumu ortaya çıkarır. Çoğu kez aniden güç kaybı hıltların cevherini hafifleten (incelten) çözülmeden dolayı ortaya çıkar. Özellikle hummalarda (ateşli hastalıklarda) böyledir. Her ne kadar fiillerini çoğunlukla tekrara tahammülleri olmazsa da onların fillerinin seyri kötüye yönlenmez.[716] Eğer çoksa ve tekrar ediyorsa tahminlerin üstündedir.

Tedavi: Bu hastalığın tedavisi bayılma tedavisine benzer. Kanın doluluğundan oluşan güç kaybı kan alma ile tedavi edilir. Eğer sebep diğer hıltlar ise, yani ağır hıltlar dolayısıyla güçsüzlük ortaya çıkmışsa, o hılt kusturularak tedavi olunur; örneğin ilaçlarla onlar kusturulur. Bazen turbid ve Hint tuzu, ağaç mantarı, pelin otu ve onlar gibi ilaçlarla yapılan mürekkep ilaçların uygulanmasıyla yetinilir. Bazen mahmude otu içirilerek tedavi edilir. Çünkü mahmude otu diğer ilaçları harekete geçirdiği için, hastanın onu alması gerekir. Hastaya kusma ve ishalden sonra ilaç verilir. Kalbin gücü bundan sonra değişir; sonra da kalbin güçlendirilmesine devam edilir. Güçlü zehirler de hastaya tedavi sırasında verilir. Hastanın kol ve bacakları sıcak ve yoğun olan, canlandıran ilaçlarla ovalanır. Bunlardan sonra mutedil bir perhiz uygulanır.

Ancak onların besinleri hafif olmalıdır; hafif, kesip sonlandıracak güçte hafif yiyecekler hastaya verilmelidir. Hardalla zeytintyağı ve badem yağı ile verilen nohut suyu ve biraz da hafif eski şarap verilir. Sonra hamam yaptırıması uygun olur. Yoğun sıcaklıktan dolayı ince yağlarla masaj yapılmalıdır. Şarabın alınmasından sonra, bal şurubu ve pelin şurubu ve bunun gibi içecekler hastaya verilir. Yoğun sıcaklık olursa güçlü ve hızlı sindirilen yiyecekler verilmesi gerekir. Sen onları makalelelerimizden öğrendin. Bilinmelidir ki, burada güçlü yiyeceklerin zıddı yiyecekler ve içccekler uygundur ve iyidir ve de onların verilmesi istenir ve kişiyi neşelendirir. Burada zararlı olanlardan kur-

716 TM: yani onların zehirleri ve hayal gibi fiilleri sahih olur.

taran nesneleri tazeleyip yeniden o yiyecekler verilir. Onlarla birlikte hastanın gücü artar.

Dördüncü Kısım
Kalpteki Sıcak Şişlerde Görülen Belirtilerin Tedbirleri

Eğer kalpte şiş arız olursa ya harap eder ya da öldürür. Ancak bundan önce bir çarpıntı olur; şiddetli iltihap ve bu konuda zikredilen işaretler görülür. Onun tedavisi helak olmasının önlenmesi ile olur. Onun kurtuluşu için basilik venden kan alınmalıdır. Bazen vücudun alt tarafındaki arterden kan almak göğsü karla kafuruyla sandalla taze kişnişle serinletmek ve devamında tekrar kafuru ve karla muamele etmek uygundur.

ON İKİNCİ FEN

Meme ve Memenin Halleri

[Bir makaleden ibarettir]

Birinci Kısım

Meme Anatomisi

Memeler süt oluşturması için yaratılmış organlardır. Onda oluşan sütle henüz yenidoğmuş çocuk güçlenip kuvvetlenene kadar beslenir ve onun sindirimi kolay olup yoğun güç sağlar. Memeler venler, arterler ve sinirlerden terkip olunan hissi olmayan bezsi beyaz yapının arasına konmuştur. Beyez kana benzer besleyici madde içinde süte benzer bu yapı oluşmuştur. Süte benzer olan kandan meydana gelen madde oluştururken, karaciğerdeki kana benzer; o da keymustan oluşmuştur.

Nitekim keylus mideden karaciğere gelip karaciğere uyup ve rengi aslında beyazken kırmızı kana dönüşür. Aynı şekilde meme kanı kırmızıdan beyaza dönüşür. Memedeki arterler, venler, ve sinirler onun içindeki kısımlarına benzer; onları bu yapı sarıp sarmalamıştır ve onlar onun içinde bol miktarda akar. Meme ile uterus arasında ortaklık vardır. Onların ikisi arasında damar ortaklığı vardır ki o damarlar memenin ikisine de ulaşır. Çünkü süt maddesini uterus kanından alır. Damarların anatomisi kısmında bu konuda gerekli bilgi verildi.

İkinci Kısım

Sütün Bolluğu[717]

Bilinmelidir ki sütün çoğu iyi kandan oluşur. Eğer süt bazı sebeplerden az olursa bu kanın azlığı veya kanın bolluğunun kaybolmasındandır. Kanın azlığının sebebi, maddenin azlığı veya mizacı dolayısıyla veya besinin az olmasından dolayı ya da ondaki kanda oluşan

---

717 TM: Sütü Az Olan Hatunların Sütlerini Artırmak

zıtlıktan, kanın çok fazla soğuk olmasından veya kuruluğundan veya şiş olan yere veya vücudun başka yerine kanın yönlenmesinden sütü oluşturan kan azalır.

Kanın azlığı mizacın hasta olmasından ve kötü mizaçtan olur. Kötü mizaçta bütün vücudun mizacı kötü olur veya sütün mizacı da kötü olur. Memenin kuru mizacı o rutubeti kurutur veya rutubetli mizacı gevşetip kandan süt oluşturamaz. Daha sonra kan iyileşmesiyle denge oluşur. Bunun dışında süt iyi olmaz.

[718]Ancak mizaç bakımından ele alındığında bedenin mizacının rutubetli veya kuru olması veya gevşek olması halinde o kandan sıvı oluşturulamaz. Ondan sonra, iyi kanlılık denge için gereklidir. Tersi kötüdür. Ancak iyi kanın kaybolmasının sebebi ve memede kötü olmasının sebebi ondan süt oluşmasıdır. İyi olan kandan süt olmaz.[719] Eğer süt iyi kandan oluşmuş olsa 3 hılttan biri safra, balgam veya sevda hakim olurdu. Safra hakim olduğunda süt sarı ve ince ve hiddetli olacaktı. Balgam hakim olduğunda beyaz renk hakim olup, sulu olacaktı; kokusu ve lezzeti ekşiliğe meyilli olurdu. Sevdavi olsa yoğunluğu çok ve miktarı az olurdu; kuvvetli olurdu.[720] Her ne kadar

---

718 TM: Zira süt ancak salih olmayan kandan oluşur ve ceyyid deva olursa istihaleye salih olduğu o vechile olur ki sütün karışımı yani balgam, safra ve sevdadan birer kanın eseri görülür.

719 TM: Süt onun hakim eseri tahmının şiddeti ve azlığı ve çokluğu dolayısıyla olur. O kandaki üçlünün karışımı etkilenip suhuletle bu veche üzre onlardan münfail olur. O kan ceyyid kandır; süte istihale eder. Ne zaman bu veche üzre münfail olmasa kanı ceyyid değildir ve süte istihale eylemez ve baid değildir. Kanın açıklandığı gibi infialin olmaması (yokluğu) kanın çokluğu dolayısıyla olur.

720 TM: Çünkü kanın çok olması dolayısıyla zikrolunan ihlata galebe ederve la mahalle galip mağluptan münfail olmaz. Tabiatta da isyanı edip o kan çok hakim olan süte istihalede tabiatı acize olur. Bu vechcile olan süt azlığının alameti zahir ve gayri hafi olur. Bazen boşluklar dolayısıyla süt dolayısıyla ve meniden her bir hayz misalinde çıkar (dışarı çıkar). Sütte bu halctin görülmesi ona haml olunur ki kanda her ne kadar gazarat v çokluk varsa süt cevheri mahmud olmaz. O kan gariziye sütün dönüşmesi Salih olmaz. Balki ondan gayri (başka) gayri mahmud tebevvin edip o heyetinde ortaya çıkar ve sütün vücuh afetleri esbabı senin malumun olduğu ise o sebeplerin kita mualicesinde sen görürsün ki gazarat meniyi mucip olan ilaçların hepsi çoğunlukla ebdanda sütün (cisimlerde sütün) gazarat ve çokluğunu da gerektirir. Tezvir yiyen (tezvirin) haşhaş tohumu, darağ magiz ve darağ zan (dan) ve bunlar misali ilaçlar [gazarat-ı meniyi eylediği gibi eminin mucip garazat ve mükesserat]. Bu abd-ı kakir ve çeviriyi yapan der ki *Kanun*'un ibaresinde olduğu gibi, tezvirin vaki olmuştur ve ihtimaldir ki sıga-ı teşrid olup 2 tevdiri (tuderi) demek olmalıdır, yani tedvirinin birisi ve bir tanesi murad olun-

birçok yiyecek varsa da, yine de süt cevheri kadar iyi olmadığı zannedilir. O yoğun kanın süte dönüşmesi iyi olmaz. Belki ondan iyi olmayan süt oluşur. Eğer sebebi bilirsen, onun sonlandırma yolunu da görürüsün.

Bilmelisin ki meniyi artıran ilaçların hepsinin çoğunlukla sütün de artmasını sağlaması gerekir; çok fazla yenen haşhaş tohumu, koyun ve keçi memesi ve benzerleri gibi. Bunun gibi bütün ilaçlar meniyi kurutur ve onu azaltır ve onun oluşmasını engeller. Şüphesiz sütü de azaltır; örneğin kınnap tohumu gibi. Eğer sütün azdığında sebep besin azlığı ise çok besin verilmelidir. Onu rahatlatmalıdır. Onu iyi, rutubetli, sıcak keymus cinsinden oluşmuş şeylerle beslemelidir. Eğer kötü gıda onun içinde mevcutsa onun zikredilen kötülüğü düzeltilmelidir. Eğer perhizin çokluğu sebepse o azaltılıp ferahlık sağlanmalıdır.

Eğer sütün azlığının sebebi, kanın azlığı ve benzeri sebepler ise ve kanın kuruluğu gibi sebeplerden olursa, kanın vücudun daha alt kısmından yukarı doğru gelen kuruluktan onun bozukluğu ortaya çıkar. Aşağıdan yukarıya doğru kanın kuruluğu, azlığı farklılaşır, bozulur. Eğer sütün azlığının sebebi basit mizaçsa mizaçtan dolayı onunla birlikte ağır ve yoğun keymus oluşur. Bunun sebebi bozuk hıltlardır. Onların hepsinin kusarak atılması gerekir. Eğer kadındaki mizaç safravi ise besinler soğuk ve rutubete meyilli olmalıdır.[721]

Gül suyu ve arpa suyu ve yine hıyar tohumu, havuç, pırasa tohumu, yenmesi yararlıdır. İnek sütü ve keçi sütü içmek balıketi, kuzu eti, tavuk yağı ve onun iç organları yararlıdır. Keşk ve arpa ve sütle

malıdır. Zira tezvir dedikleri mağruf nöbetin [sudedi nüshasında dıygası üzre ican vazı olunmuştur]. Lakin bu kitabı tedviri resminin evahirindedir ki sahib minhac tevdiriyun zikreyledi. Lakin mahiyetine idiğini beyan eyledi. Ancak bu sebepten zikrettik ki bu ilaç katildir. Onu şerb eden (içen) kişiye teşennüc hasıl olur ve arterlerin yüzü, dudakları güler gibi geriye kalır. Ballı su ve süt içilerek takbiye ve elzene iclas ile o tedavi edilir. Bu ilaç bilinmez. İntehi ve ihtimal galip Kanun'un murada (söylemek istediği) bu ilaçtır. Genel olarak mulahluk olmakla İbn Kütübünün kelamında tevderiyın vaki olmuştur. Her ne kadar bu ilaç öldürücü ise de sonra ıslah istimal olundukta zikredilen yararı olması gerektir. Filanreci ila tercüme va aynı zamanda meniyi tecfif ve taklil eden ve tevellüd-ü meniye mani olan nesnelerin hepsi sütü de taklid eder.

721 TM: Eğer sebep kötü hıltlar galip olursa o kötü dört hıltan hangi hılt ise onu müstefriga olan deva ile istifrag olunur. Hatunlardan safra o mizaç olanların besini burudet ve rutubete meyli olan bedende kılınır. (ve cinsten kılınır).

birlikte yeşillikli etli yiyecekler yararlıdır. Öncelikli balgami mizaçlı olan kadınların tedavisinde ısıtıcı besinler verilir. İkinci olarak,[722] kurutucu olanlar az verilir. Havuç, tere, rezene, dereotu ve taze kereviz ve özellikle tazesi eğer kurusu bulunamıyorsa kullanılır. Bu sıcak ve kurutucudur ve rezene yoğurtla buğday unuyla verilir.

Ne zaman süt ağırlık ve kuruluk dolayısıyla engellenirse, rutubetli olan nesneler sıkılıp verilir. O cidden rutubetli olur ve yenen şeyler rutubetli olmalıdır. Aynı zamanda menide de aynı özellikler vardır. Sevdavi mizaçta alınacak tedbir zikrettiğimiz gibi yoğun olan, ısıtılmış iyi özellikteki yiyecek ve ilaçlardır.[723] Sütü besleyici kılan ve artıran mutedil maddeler şunlardır: Hurma 30 dirhem, rezene yaprağı 20 dirhem, onun suyu 15 dirhem, buğday unu 25 dirhcm, nohut kabuğu ve beyaz arpa kabuğu; her birinden 18 dirhem, kuru incir 10 tane. Bu ilaçlar alınıp 30 ratl su içinde kaynatılır; 8 ratl veya daha azı kalana kadar pişirilir. Onun bir defalık dozu 5 ukiye olup yarım ukiye tatlı badem yağı ve 1,5 ukiye Süleyman şekeri ile kadına verilir. Aynı şekilde tuzlu balık da sütü artırır.

Yine bir başka sütü artıran reçete şöyledir: susam tahini alınıp saf şarap içinde halledilip saflaştırıldıktan sonra bu süzülerek sütü artırmak üzere verilir. Bu terkip sütün miktarını da artırır: Kuru patlıcandan yarım kafiz (8 makakil miktarında) alınır ve saflaştırılır; ufak parçalara ayrılır. O iyice parçalanıp ovulur; sonra su içinde bekletilir; süzülüp saflaştırılır. Daha sonra ondan 1 ukiye alınıp iç yağı içine konur veya 5 ölçü alınıp birkaç gün boş mideye içilir. Özellikle süt çok sulu ise balla ve arpa suyu veya gül suyu ile verilir veya az miktarda hurma çekirdeği, az miktarda gül suyu ile şerbet yapılır ve sıcak suyun içinde buğdayla şurup yapılır veya şarapla 2 dirhem sümbül içilir.

Bu kısımda iyi ilaçlardan biri şöyledir: 1 ukiye inek iç yağı, büyük bir kadeh şarapla alınıp, aç karna içilir. Şakayık dalları ve yaprağı

---

722 TM: beslenmede kullanılanların hepsi besin olarak yararlı olur. Nacia ve balgamiyye mizacı olan kadınların tedbirleri o besinleri ve o ilaçları almaktır. Onlarda çocuklarının doğumunun ikinci gününe varıncaya kadar

723 TM: Ancak sevdavi el-mizaç olan hatunların tedbirleri zikr olanların kine yakın olanlarla tedbir olunup edviye ve agdiye (ilaçlar ve yiyecekler) fazl-ı testini ve iyi mizaçlı olanlar hastaya verilmelidir.

alınıp arpa unu ile pişirilir çorba yapılır veya turp tohumları şarap içinde kaynatılıp süzülür ve bu terkip içilir veya kavrulmuş haşhaş tohumu ağırlığına eşit soğuk su ile sirkeli bal veya şarap içinde 3 gün bekletilir. Bu terkip yararlı olur. Siyah kimyon balla içilir veya dereotu tohumu, pırasa tohumu, mavi yonca tohumunun her birinden bir ukiye alınıp boy otu, hurma çekirdeği aynı miktarda olmak üzere alınıp, rezene suyu ile karıştırılıp içilir. Ancak bal ve yağ ile karıştırılırsa daha yararlı olur.

Üçüncü Kısım
Süt Azlığı ve Sütün Yoğun Olmasının Engellenmesi

Ne zaman süt çok fazla olsa şiş olur ve hastalığı kendine çeker. Bazen gebe olmayan kadınların memelerinde süt toplanır. Menstrual akışları kötü olup, özellikle eğer menstral tutukluk varsa, bu kanın uterustan atılmasını sağlayacak kuvveti bulamaz; uterusun gücü düşer, azalır. Bazen de süt erkeklerin memelerinde toplanır. Özellikle puberte safhasında henüz memeleri şiş olanlarda süt toplanır. Bundan önce sütün azlığını oluşturan ilaçlar senin malumun oldu. Sütü az olanların memesi tamamen boş olur veya şiddetli çözülme vardır veya hepsi çok soğuktur; çok rutubet vardır ve sıvı çoktur, ancak kan miktar olarak azdır. Burada süt az olduğundan meniyi süte dönüştürecek ilaçlar verilir.[724] Ancak onun azlığında soğuk ilaçlar kullanılır; örneğin marul tohumları, mercimek ve sirkeyle mercimek çorbası verilir. Yağlardan keten tohumu suyu ve pamuk tohumu salgısı ve marul ve benzerlerinden ilaç yapılır. Aynı şekilde bakla 10 dirhem gül yağı ve sirke ile verilir.

Ancak sıcak olan ilaçlar sedef otu ve sedef otu tohumu ve özellikle dağ sedef otu, beşparmak otu ve onun tohumu gibileri olur. Şerbetten 2 dirheme kadar alınır. Ondan süt oluşmasında patlıcandan daha etkilidir. Bazıları şöyle derler: O sütü artırır ve kimyon, özellikle dağ kimyonu, sütü kurutur ve yine onun sirkeyle muamele edilmesi gerekir. Şaraplar sıcak amonyak zamkı ile muamele edilir. Bu iyi bir

---

724 TM: fazlalığı budur ki her nesne ki Nakşi ve tahlil ve neshini haseplcri ile şiddetli beda müceffef olur.

ilaçtır. Lahana kökü alınır; inceltilir ve onunla yakı yapılır veya mercimek unu, bakla, safran, ardıç ve tuz soğuk suyla karıştırılır. Yine boyotu suyu veya gümüş tozu (pisliği) ve gül yağı karıştırılır ve yanmış deniz yengeciyle göğse uygulanır.

Dördüncü Kısım
Göğüste Peynirleşen Süt

Şüphesiz süt memede kurutucu sıcaklıktan pıhtılaşır ve soğukluğundan dolayı donar. Sen bilirsin ki bu zikredilen diğerinin izleyicisidir (takipçisidir) ve bu 2 sebebin her birinin alametlerini sunduk. Sütün pıhtılaşmasına mani olan ilaçlar şöyledir: menekşe yağı, nane yağı ve benzeri gibi hafif yağlar içinde muamele edilerek zayıf toz haline getirilmiş nane ve safran sıcak kefen bezi üzerine sürülür ve soğuk bitki öz suları ve soğuk yağlar ve saf mum, taze kişniş ve semizotundan yakı yapılır.[725]

Pıhtıları çözen ilaçlardan sıcak sirke, gül yağı dövüldükten sonra, onunla karıştırılır veya it üzümü yaprağı, lahana yaprağı veya onların öz sularıyla karıştırılır. Özellikle o öz sularına sarısakız ve safran karıştırılır ve aynı zamanda, ekşi sirke, menekşe yağı ile karıştırılır; biraz yoğurt alınıp ona karıştırılır. Pıhtıyı çözen soğutucu ilaçlar verildikten sonra rezene suyuyla meme temizlenir ve rezene tohumu ve dereotu kadına yedirilir. Bütün bu sütü akışkan hale getiren ilaçlardan biri de şöyledir: papatya ve dereotu ile pişirilir. Yabani kekik, boyotu, pelin otu, kunduztestisi alınır ve süsen yağı, nergis yağı ve kustus yağı katılır; iyi ilaçtır. Bu ilaçlardan mutedil olanları yararlı olur. Şüphesiz ekmeğin beyaz unu, arpa unu, fasulye, boyotu, hatmi, keten tohumu unu, ağız dolusu miktarda verilir; bu terkipten yakı da yapılır.

Memede sütün pıhtılaşması sonucu şiş oluşursa ona yararlı olan ilaç şudur: Bir kısım sünger, şekerli su, ılık sirkenin içine konup memelerin üzerine uygulanır veya sarısakız ile sirke karıştırılmış ekmekle macun yapılır.

Bu terkip süt tıkanıklığını açar: solucan veya sarıyonca ve yarpuz suyu ile anason ve nohut unu ve defne yaprağı ile kereviz tohumu,

---

725 TM: İşbu ilaçlar şedide el-menfaat olur.

kimyon, kakule, çoban değneği suyu ile muamele edilir. Aynı şekilde pancar suyu, buğday, siyah kimyon ve yine kendir, boğa safrası ile karıştırılır veya balla süt verilir ve bu terkip menekşe yağı ile karıştırılır ve göğüsler bu onunla ovalanır. Bu terkip süt tıkanıklığını çözer. Lahana suyu ile de bu uygulamayı yapmak yararlı olur.

Beşinci Kısım
Memelerde Sütün Donması ve Bozukluk ve Memelere Arız Olan Doluluk ve Arız Olan Hastalıklar

[Bazı nüshalarda] hastalık tedavisi pancarla yapılır; pancar alınıp pişirilir ve iyice sıkılır. Sonra ekmek suyu ve bakla unu susam yağı ile karıştırılır veya ekmek ve soğuk rutubet diye adlandırılan terkip mum ve gül yağı ile birlikte veyahut ekmek ve suyla, zeytinyağı ve bal ve şarap ile terkip yapılır veya yoğunlaştırılmış şarapla yakı yapılır ve yakı 2 ila 3 kere tekrarlanır. Aynı zamanda susam balla veya susam ve semen balla karıştırılır. Eğer onlara kaba un veya bakla unu karaıştırılırsa yararlı olur. Göğüs sıcak su ile ıslatılıp, sıcak su buharına tutulur. Özellikle o suyun içine keten tohumu ve boyotu, hatmi ve onların tohumları ve papatya katıp pişirildikten sonra göğse uygulanırsa yararlı olur. Bu zikredilenler yoğun yakılara tahammülü olmayanlara uygulanır. Eğer tahammül edilebilirse ağır yakılar çok daha yararlı olur. Eğer bu hastaların memelerinin damarlarında ezik olursa bu yakı ona yararlı olur.[726] Fasulye ve kuru Acem innabından un yapılır ve servi suyu ve ballı su alınır ve göğüslere uygulanır.[727] Eğer memelerde kan donmuşsa menekşe yağı ile merhem yapılır; sonra onun üstüne sıcak su uygulanır; sonra da, daha önce zikredilen yakı uygulanır.

Altıncı Kısım
Memelerdeki Sıcak Şişler ve Ağrılar

Bu hastalıklar görüldüğünde başlangıçta bilinen ilaçlar, engelleyici olarak uygulanır. O engelleyici ilaçlara biraz hafifleten ilaçlar karıştırılır. Mesela sıcak şarap sıcak su ile karıştırılır veya biraz gül yağı ve

726 TM: O zımad yararlıdır.
727 TM: menekşe ile temrih müdavemet olunur.

bakla unu ballı sirkeyle veya it üzümü ve gül suyu ile karıştırılır. Eğer o şiş başlangıçta az miktarda ise, ona bizim meme doluluğu ve kanın donmasında zikrettiğimiz ilaçlar verilir.

Burada uygun ilaçlar şunlardır: Bakla unu ve sarıyonca alınıp ikisi birlikte pişirilir. Onlara susam yağı karıştırılıp tatlı su ilave edilir. Aynı şekilde ekmek unu ve arpa unu, bakla unu, şeytantersi, boyotu, hatmi, yumurta sarısı, safran ve sarı sakızla yakı yapılarak uygulanır. Bunun gibi keten tohumu unu sirkeyle karıştırılır. Çoğu kez şişin sebep olduğu göğüs ağrısı çözülür. O bölgede zatülcenp hastalığından korkulur. O halde senin dikkat etmen gerekir.[728] Sen bu durumda yalnız hastalığı engelleyen ilaçları uygulamalısın. Ağrıyan yerlerde bu durumda sıkıntı olmaz. Çünkü o zaman sıkıntı gideren madde ağrıyı çözer ve ağır maddeyi yok eder. Ağır madde de bir sıkıntıdır. Eğer meme başlarında ağrı olsa, kan alıp sandal suyu, Arap zamkı, akasya ile tedavi edilir. Çünkü bu durumda bu tedbir alınmazsa o şikayet kanser oluşturacak kadar büyür.

Yedinci Kısım
Memelerde Soğuk Balgamdan Oluşan Şiş

Bu şişe kereviz yararlıdır. Şiş üzerine papatyayla birlikte uygulanır.[729]

Sekizinci Kısım
Memelerin Sertliği ve Memelere Arız Olan Çatlaklar ve Bezler ve Ergenlikte Arız Olan Meme Büyümesi

Memelerde görülen şişler sertliğe meyilli ise ona başlangıçta şarap içine bırakılmış yakı uygulanması yararlıdır veya menekşe yağı ve yumurta sarısı pırasa ile yapılan merhem de yararlıdır. Eğer şiş sertse tedavi edilir: mum, gül yağı, katran ve kafuru suyu alınır; merhem yapılır. Bazen bu ilaca boğa safrası katılır ve hasta yapılan bu merhemle tedavi edilir. Şüphesiz mazı yağrağı ve yağı ile yapılan ilaçlar ona yararlı olan ilaçlardandır. Yeni pişmiş kurt veya sirke kurdu onunla karıştırılarak yapılan ilaç da yararlıdır. Ancak çatlak veya bez oluşu-

728 TM: bütün olarak tedavi ve tedbir eyler.
729 TM: medkuk ve iklil el-melik konursa yararlı olur.

munda iyi gelen ilaç budur: taze şeftali yaprağı, sedef otu yaprağı un haline getirilip suyla yakı haline getirlir. Eğer ergenlikte oluşan doluluktan geriye kalmış bir şişse ve bundan sonra acı oluşmuşsa veya verilen ilaçların çözmesi sonucunda oluşmuşsa bu büyümüş kitle veya yağlanma açılıp çıkarılıp, o kısım dikilir.

Dokuzuncu Kısım
Memelerde Olan Şiş

Memelerde madde toplanıp, donmuş şiş arız olursa o maddeler iyice pişirilen ilaçlardan biri şöyledir: keten tohumu, susam, süsen kökü ile günlük, keçi pisliği, güvercin pisliği, boraks, çam sakızından eşit miktarda alınıp ilaç yapılıp ilaç olarak kullanılır. Bu ilaçla birlikte susam yağı, menekşe yağı, inek kemik iliği de bu sebeple ortaya çıkan bozukluk için kullanılır. Bu terkip şarap içine bırakılır. Şüphesiz bu hastalıkta kişinin ondan büyük bir bardak içmesi gerekir.

Onuncu Kısım
Memelere Arız Olan Yaralar ve Doku Yenmeleri

Mazı şarabından 20 ratl alınır ve içine renk açan sumaktan 1 ratl, olgunlaşmamış mazıdan yarım ratl, selvi cevizi (meyvesi) 1 ratl alınıp bu şarap içine konup 20 gün bekletildikten sonra, pişirilip selviden temizlendikten sonra geri kalan yarısı kalana kadar pişirilmeye devam edilir; sonra ateşten indirilir. Kuvvetle suya bastırılır; temizlenir ve geri kalan ateş üzerine konup iyice yumuşayana kadar ateş üzerinde bırakılır. O ateş hafif olmalıdır. Sonra terkip bir cam kap içinde saklanır. Bu ilaç ağız ve dil gibi ve bütün diğer gevşek, yumuşak organ yaralarına yararlı olur. Dokunun yenemsini engeller ve dokuyu yeniler (temziler).

On Birinci Kısım
Küçük Memelerin Korunması ve Yapılması Gerekenler, Memelerin Düşmesine Engel Olanlar ve Küçük Çocukların Testislerinin Büyümesine Engel Olanlar

Memelerini düşmekten (sarkmaktan?) korumak isteyen kadınlar hamama az girmelidir. Aynı şekilde çocuklardaki testislerin küçük

kalmasını istemeyenler çocuklarını az hamama sokmalıdır. Sonra üstübeç ve *kimolya*'dan *(camolian earth, terra cimolia)* her birinden ikişer dirhem alınıp, banotu tohumu suyu ile macun yapılır ve mastika yağından zamk ağacının zamkı ile karıştırılıp, keten bezi üstüne sürülür ve o bez soğuk mazı suyuna bastırılır. İstirahat sırasında göğüs üzerine uygulanır.[730]

Yine bu ilacı kadınlar denemiştir: 20 dirhem alınıp, afyon, ekmek ve bal konup karıştırılır. Ona 2 dirhem baldıranotu ilave edilir; sirke de konursa güçlendirici bir ilaç olur. Bu terkibe Samos toprağı, akasya, çinko oksit alınıp banotu öz suyu karıştırılır veya kendir, deniz hayvanı kabuğu ve arpa unu alınıp cidden yoğun olan macun yapıldıktan sonra 3 gün kadar göğse onunla masaj yapılır. Aynı zamanda keklik yumurtası, göz taşı, gümüş kiri, günlük alınır ve keten tohumu suyuyla karıştırılır veya büyük baldıran ve haşhaşla hepsi sirkeyle karıştırılıp fındık gibi hap yapılır. Üç gün bekletilir. Eğer istenirse, su içinde yıkanmış sünger üzerinde kurutulur.

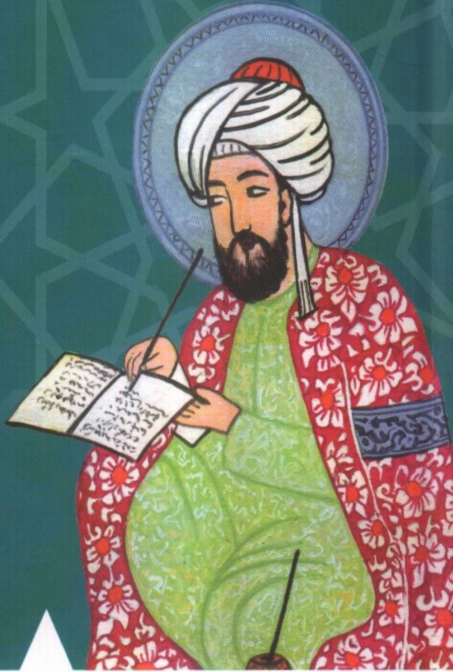
Bir başka terkip Malta mantarı öz suyu, nar kabuğu, kükürtle yanmış kurşun; hepsinden 3 dirhem alınır. Yemen mumuyla ve kurşun kiriyle yanmış mercimek 1 dirhem, yanmış salyangoz, pelin otu; her birinden 3 dirhem, sinir otu suyuyla karıştırılıp, 3 gün memelerin üzerine konur veya amonyak zamkı ve baldıranotu alınır. Yapılan terkip 9 gün göğüslerin üzerine uygulanır. Bu kısımda zikredilen ilaçlar domuz kanı ve büyük kirpi kanı veya kaplumbağa kanıyla karıştırılır veya zeytinyağı ve ufalanmış antimon gibi, mum gibi maddeler alınır ve havanda kurşun gibi dövülür. Hatta onun içine kurşun konur ve bu terkipten merhem yapılır. Aynı şekilde sıcak kil ve çiğ mazı balla bir araya getirilip karıştırılır ve memelerin üzerine uygulanır.

---

730 TM: Özellikle müsterhiye olan memeler ziyade yararlı olur. Bu deva-i nisvanın tecrübeleri yararlıdır.

EL-KÂNÛN FÎ'T-TIBB

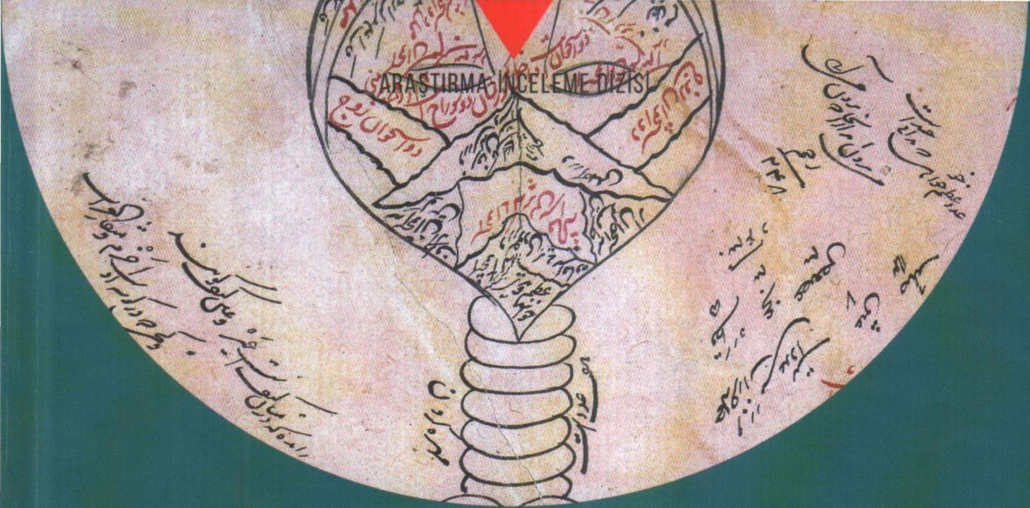
Bu kitabın önemli özelliklerinden biri eserdeki sistematik sınıflamadır. İlkin baş hastalıklarından başlanıp, göğüs hastalıklarının sonuna kadar olan hastalıklar ele alınıp, her biri tek tek açıklanmıştır. Burada dikkati çeken husus hastalıkların tek tek açıklamalarının yanı sıra, birbirini etkileyen ve tetikleyen hastalıkların da söz konusu edilmesidir. Örneğin baş ağrısı sadece baş hastalıklarıyla bağlantılı olarak oluşmaz denmekte ve onun bağlantılı olduğu ya da araz olarak kendini gösterdiği hastalıklardan da tek tek söz edilmektedir.

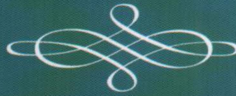
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINLARI

THG 0644233 GDL

9 789751 632951

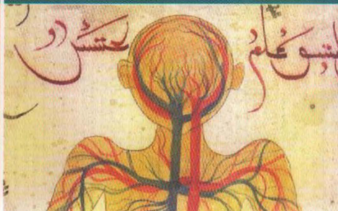
İBN-İ SÎNÂ

El-Kânûn Fi't-Tıbb

ÜÇÜNCÜ KİTAP-2

ATATÜRK
KÜLTÜR
MERKEZİ
YAYINLARI

T.C. BAŞBAKANLIK
ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 472
Araştırma-İnceleme Dizisi: 125

ISBN: 978-975-16-2975-3 (TK)
978-975-16-3296-8 (2.C.)

İBN-İ SÎNÂ

Çeviren: Prof. Dr. Esin KÂHYA

EL-KÂNÛN Fİ'T-TIBB
Üçüncü Kitap-2

İkinci Baskı: 2000 Adet

Atatürk Kültür Merkezi
Ziyabey Cad. No.: 19 Balgat-Çankaya/ANKARA
Tel.: 0312 284 3418
Belgegeçer: 0312 284 3465
www.akmb.gov.tr

Grafik Tasarım
ALEF Tanıtım Organizasyon Yapım ve Danışmanlık Hiz.
İbrahim ALTUNCU
www.aleftanitim.com
Arka Kapak Resmi: Şevki DEMİRCAN
İç Düzen Uygulama: A. Turgut YOZGATLI
Baskı: Semih Ofset (Sertifika No: 12613)
Basım Tarihi: Ocak, 2017

İbn-i Sînâ (980-1037)
El-Kânûn fi't-tıbb / İbn-i Sînâ ; çeviren: Esin Kâhya .— 2. baskı Ankara : Atatürk Kültür Merkezi, 2017.
3. c. 2. k (xxvi, 685 s.) ; 24 cm .— (AKDTYK Atatürk Kültür Merkezi yayını ; 472 . Araştırma-İnceleme ; 125)

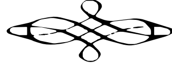
bibliyografik bilgi içerir.

ISBN: 9789751629753 (tk.)
9789751632968 (2.c.)

1. İBN-İ SÎNÂ, 980-1037. EL-KÂNÛN Fİ'T-TIBB
2. TIP, TÜRK
3. TÜRK TIBBI
4. BİLİM -- TARİH -- İSLAM İMPARATORLUĞU
5. TIBBİ BİTKİLER
I. Kâhya, Esin, 1941- II.E.a. III. Dizi

611.091

İBN-İ SÎNÂ

EL-ḲÂNÛN Fİ'Ṭ-ṬIBB

ÜÇÜNCÜ KİTAP

İKİNCİ KISIM

Çeviren

Prof. Dr. Esin KÂHYA

Prof. Dr. Esin KÂHYA

1941 yılında Ankara'da doğdu. 1964 yılında DTCF'den mezun oldu, 1971'de aynı fakültede doktorasını verdi. 1973-1974 yıllarında İngiltere'de burslu olarak görev yaptı ve bu süre içinde Wellcome Institute ve British Library'de de araştırmalarını sürdürdü. 1974 yılında Cambridge Üniversitesi'nde Felsefe Bölümü'nde konusuyla ilgili derslere devam etti. 1974 yılı ikinci yarısında Fransa'da Paris'te Bibliotheque Nationale'da araştırmalar yaptı. Türkiye'ye döndükten sonra, 1977 yılında doçent, 1982 yılında da profesör oldu. 1986 yılında DTCF'de dekan yardımcısı olarak, 1994-1997 yılları arasında aynı fakültede Bölüm Başkanı olarak görev yaptı.

Prof. Dr. Esin Kâhya, uzun yıllar Atatürk Kültür Merkezi'nde üye olarak görev yaptı. Ayrıca Uluslararası Tıp Tarih Kurumu, Türk Tıp Tarih Kurumu, Uluslararası Bilim Tarihi Kurumu, Türk Bilim Tarihi Kurumu, Türk Felsefe Derneği üyesidir.

Esin Kâhya konusu ile ilgili muhtelif ulusal ve uluslararası toplantılara katılmıştır. Esin Kâhya'nın 18 kitabı ve 70'den fazla yayınlanmış makalesi bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ON ÜÇÜNCÜ FEN

Yemek Borusu ve Mide Hastalıkları ve Tedavisi

Bu kısım 5 makale üzerine tertip edilmiştir

ON ÜÇÜNCÜ FEN

Beş makaleden meydana gelmiştir.

ÜÇÜNCÜ KİTAP
ON ÜÇÜNCÜ FEN

ÜÇÜNCÜ KİTAP
ON DÖRDÜNCÜ FEN
Karaciğer Hastalıkları ve Tedavisi hakkındadır.
On fen ve 4 makaleden meydana gelmiştir.

ON BEŞİNCİ FEN
Dalağın Hastalıklarının Tedavisi
İki makaleden meydana gelmiştir

ON ALTINCI FEN
BAĞIRSAKLAR VE MAKATIN HALLERİ
Beş makaleden meydana gelmiştir

ON ALTİNCI FEN

ON SEKİZİNCİ FEN
BÖBREKLER HASTALIKLARI VE TEDAVİLERİ

Bu fen iki makaleden meydana gelmiştir. Birinci makale böbreklerin tamamı hakkındadır

ON DOKUZUNCU FEN

Mesane Ve İdrarın Halleri İki Makaleden Meydana Gelmiştir.

YİRMİ İKİNCİ FEN

Bağlayan Organlarda Görülen Hastalıklar ve Organların Açıklaması

Bu Fen 2 Makaleden Meydana Gelmiştir

TAKDİM

Büyük Türk bilgini, filozof ve hekim İbn-i Sina'nın bundan bin yıl önce, milâdi 1014 yılında yazmayı tamamladığı ve adına haklı olarak "El Kânûn Fi't-Tıbb" dediği bu anıt eser, Türk kültür tarihinin mühim bir cüzü olmakla beraber tıp tarihimizin de en kıymetli başyapıtıdır. Milletimizin gurur duyacağı abidevî bir eserdir.

Kurumumuzun kurucu başkanı ve ilk bilim tarihçisi merhum Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın öğrencilerinden olan çok değerli bilim tarihçimiz Prof. Dr. Esin Kâhya, büyük emek ve özveri ile eseri günümüz Türkçesi ile ve ilk kez tam metin olarak hazırladı. Kendisine Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı olarak milletimiz ve kültürümüz adına teşekkür ediyoruz.

Buhara'nın Afşin kasabasında doğup Buhara'da okumuş olan İbn-i Sina, devrin hemen bütün bilginleri gibi eserini Arapça kaleme almıştır. Eser, Latince başta olmak üzere çok sayıda dünya diline çevrilmiş, Selçuklu ve Osmanlı darüşşifalarında asırlarca özgün diliyle ders kitabı olarak okutulmuştur. 18'inci asırda Tokatlı Mustafa tarafından o günkü Osmanlı Türkçesi'ne de çevirisi yapılmıştır, ancak bazı kısımları atlanmış olduğu için eksik bir tercümedir. Prof. Dr. Esin Kâhya bu nüshadan ziyade Süleymaniye Kütüphanesi'nde Turhan Sultan 265'teki yazma nüshaları esas almış ve tam bir metin ortaya koyma amacında olmuştur.

Tamamı 5 kitap halinde yazılmış olan eseri biz de 5 kitap olarak bilim dünyasına sunuyoruz. Ancak elinizdeki üçüncü kitap, hacmi sebebiyle iki cilde bölünmüş halde basıldı. Böylece külliyatın 1, 2, 3-1, 3-2 ve 5. kitaplarının çevirisi ve baskısı tamamlanmış oluyor. Dördüncü kitabın çevirisi ise halen devam etmektedir.

Bu baskının bizi sevindiren bir yönü de eserin yazılışının 1000'inci yılına denk gelmesidir. Böyle anlamlı bir tarihte, bu muhteşem eserin daha önce basılan 3 kitabının yeniden, üçüncü kitabın da iki cilt halinde ilk kez bilim dünyasına sunulması güzel bir tevafuktur.

Bizi biz yapan kurucu ve inşa edici temel eserlerimizi yayımlamaya özen gösteren "Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları"nın, El Kânûn Fi't-Tıbb ile daha bir zenginleşmiş, kültürümüzün, medeniyetimizin kaynaklarının tespit ve gelişimine katkı yaparak milletimize hizmet görevini yerine getirmiş olduğunu düşünüyoruz.

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı

ÖN SÖZ

İbn Sina'nın el-Kânûn fi't-Tıbb adlı eserinin üçüncü kitabının Arapçadan Türkçeye çevirisi, diğer 4 kitaba nispetle çok daha uzun ve ayrıntılı açıklamalar içermektedir. Bunun sebebi muhtemelen, eserde sistematik olarak sadece hastalıklarla ilgili bilgi verilmeyip, günümüz patoloji kitaplarını anımsatır bir şekilde, hastalığın bulunduğu organın anatomisi, işleyişi ile ilgili kısa açıklamalar verildikten sonra, hastalıkların ele alınıp anlatılması ve daha sonra da o hastalığın tedavisi, ilaçları ve ilaçların hazırlanışı ve uygulanışı ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmesidir.

Bu kitabın önemli özelliklerinden biri eserdeki sistematik sınıflamadır. İlkin baş hastalıklarından başlanıp, göğüs hastalıklarının sonuna kadar olan hastalıklar ele alınıp, her biri tek tek açıklanmıştır. Burada dikkati çeken husus hastalıkların tek tek açıklamalarının yanı sıra, birbirini etkileyen ve tetikleyen hastalıkların da söz konusu edilmesidir. Örneğin baş ağrısı sadece baş hastalıklarıyla bağlantılı olarak oluşmaz denmekte ve onun bağlantılı olduğu ya da araz olarak kendini gösterdiği hastalıklardan da tek tek söz edilmektedir.

Bu eserde dikkati çeken önemli noktalardan biri de yazarın klasik tıp bilgisini aktarmakla yetinmemesi ve kendi deneyimlerini de aktarmasıdır ki eserin ilginç kılan noktalardan biri de bu açıklamalardır.

Bu eseri okurken şu noktayı da unutmamak gerekir. İbn Sina iyi bir hekim, iyi bir gözlemcidir ve sadece tıp alanında değil, fizik ve kimya ile de ilgilemiştir. Ancak o aynı zamanda İslam Dünyasında yetişmiş en önemli filozoflardan biridir. Dolayısıyla zaman zaman yorumlarında ve sistematik tutumunda bunu belirleyebiliyoruz.

Eserin bu üçüncü kitabının çevirisini tamamlamam konusunda beni cesaretlendiren ve yazılışının 1000'inci yılında basılmasını sağlayan Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nın kıymetli başkanı Prof. Dr. Turan Karataş ve yardımcısı Şaban Abak başta olmak üzere emeği geçenlere teşekkür ediyor, başarılarının devamını diliyorum.

El-Kânûn fi't-Tıbb'ın Üçüncü Kitabının düzeltmelerinde bana yardımcı olan Sevgili Ablam Nevin Kâhya'ya burada teşekkür etmek isterim. Bu uzun soluklu çalışmayı Rahmetli Annem Sadriye Kâhya ve Babam Hamdi Kâhya'ya hediye ediyorum.

Prof. Dr. Esin KÂHYA
Ankara 2014

Sevgili annem Sadriye ve babam Hamdi Kâhya'nın aziz hatıralarına ithaf ediyorum.

Prof. Dr. Esin KÂHYA

ON ÜÇÜNCÜ FEN

Yemek Borusu ve Mide Hastalıkları ve Tedavisi

Bu kısım 5 makale üzerine tertip edilmiştir.

BİRİNCİ MAKALE

Yemek Borusunun ve Midenin halleri ve Midenin İşlevleri

Birinci Kısım

Yemek Borusu ve Midenin Anatomisi

Yemek borusu bir organdır; etten ve uzunluğuna liflerden oluşan zarlardan meydana gelmiştir. Lifler uzunluğuna olduğundan, besinler mide içinde kolayca hareket eder ve lokma liflerin şişkinlik oluşturup itmesiyle çekilip kolayca iner; bunun için onun lifleri boyuna olmuştur. Çünkü senin de bildiğin gibi uzunluğuna lifler kasılıp kısalsa bu hareketle çekme oluşur. Yemek borusu dış yüzeyinde tersine, yani yemek borusunun dışında genişleyebilen bir zar (örtü) oluşmuştur. Onda görülen et genel olarak toplam bu iki tabakadan meydana gelir; Uzun lifler şişip çekerken, aynı zamanda yemek borusunu genişletir. Şüphesiz liflerin şişmesi uzun liflerle kolayca olur. Enine liflerden olan tabakada, liflerde çekme gücü yoktur. Kusma ise yemek borusunun dış tabakasıyla yapılır. O daha kolay olur.[1]

Yemek borusunun yeri ve başlangıcı boyun omurlarıdır. Onun yönü aşağı doğru olup, beyinden inen sinir (omurilik) yemek borusu ve boyun ve sırt omurları boyunca aşağı doğru iner ve bu seyir göğsün dördüncü omuruna kadar devam eder. Oraya geldiğinde yemek borusu, kalp tarafından gelen damarın yeri geniş olsun diye, hafifçe sağ tarafa meyleder. Daha sonra geri kalan 8 omur üzerinden sinirlerle birlikte iner ve inmeye devam eder. Hatta o mesafeyi kat edip diyafragmaya ulaştıkta yemek borusu bir nevi bağla ona bağlanır ve o bağ onu oradaki büyük damara doğru kalkıp bastırır. Çünkü onunla

---

1 TM: Kusmanın muayyeni-i vahide olmakla kusma ezdiraddan aser olur.

birlikte inen sinir onunla birlikte kıvrılır ve inişte bir sıkıntı (afet) gelmesinden emin olarak düz bir şekilde doğru mideye gelir. Diyafragmaya geldiğinde önce sağa meyleder; sola meyletmez. Bu şekilde onun sağa meyli onuncu omura gelip, on ikinci omura ulaştıkta olur. Yemek borusu diyafragmaya nüfuz edip, eni büyür; genişler. Midenin ağzına bağlanır. Yemek borusundan sonraki geniş organ midenin kendisidir.

Yemek borusunun orta kısmı ve iç tabakası on iki parmak bağırsağından yaratılmıştır; onun giriş kısmı (yemek borusunun mideye giriş kısmı) serttir. Midenin orta kısmının genişliği vasattır. Yemek borusu midenin ağzının yanındadır.[2] Ondan sonra, orada gevşek bağırsak yapısında mide vardır. Yemek borusunun üstünde mideye kadar uzanan bir örtüsü vardır ve bu zar midenin ağzına kadar iner. Yiyecekler bu ağız tarafından yukarıdan aşağıya çekilir. Yiyecekler mideye ulaşana kadar işlem sürer. Yenen yiyecekler aşağı inerken, yemek borusu şişer ve yukarı doğru hareket eder; yukarı kalkar.

Yemek borusunun bir kısmı mideye bir dereceye kadar birleşir. Onun iç tabakası midenin tabakası gibidir. İçeri giren tabaka boyuna olan zarlardandır ve diğeri ağır etten oluşan liflerden meydana gelmiştir. Yemek borusunun liflerinin eti mide liflerinin etinden daha fazladır. Ancak yemek borusu midenin bir kısmı gibidir. Bundan dolayı, daralma ve genişlemede mide gibi hareket eder.[3] Ancak onun tabakaları midenin tabakaları değildir; yemek borusunun yapısı kasa benzer; mideninki sinire benzer. Yemek borusu diyafragmayı geçip mideye bağlanır. Yemek borusunun alt kısmı genişler. Çünkü yiyecekler midenin içine gelir; yiyeceğin bulunduğu yerin geniş olması gerekir. Midenin şekli yumurta gibidir. Bu şekilde bir yapının yararı boşluğunun diğer şekillerden daha fazla olmasıdır ve bu şeklin mide-

---

2 TM: Bata-ı mideden midenin ağzına birleşen midenin diğer taraflarından elin olur.

3 TM: Ancak bağırsakların sitlin ilkin yani midenin alt kısmından olup on iki parmak bağırsağı denen bağırsak adına uygun olarak midenin bir kısmı değildir. Muhtemelen o bağırak öyle bir şeydir ki yakın kısmında mideye bitişir. Ancak mide yavaşça daralarak zikredilen bağırsağı tasvir etmez. Bağırsağın tabakaları midenin tabakaları gibi değildir. Bağırsak zikrolunan sebepten mideye benzer iken yemek borusunun cevherinin kaslarına benzer.

nin sindirim faaliyeti için de yararı vardır. Çünkü o bel kemiklerine daha iyi intibak etmiştir.

Mide 2 tabakadan meydana gelmiştir. Bunlardan biri iç tabakadır; diğeri dış tabakadır. İç tabakada olan lifler çekmek içindir; boyuna liflerdir. Bu lifler kasıldığında midenin içine alması gereken besini mideye çeker. Bundan dolayı mide şişer ve bu sırada hançere (gırtlak) yukarı kalkar. Gırtlağın yükselmesi ile soluk borusunun yolu kapanır ve yiyecek ve içecek yolu açılır. Yemek borusunun dışındaki tabakanın dıştaki lifleri eninedir; kalın bağırsağın sonundaki lifler gibi. Onlar da içindekini atabilmek için dış tabakasında enine lifler vardır. Bundan dolayı mide fonksiyonlarının başlangıcında yakınlarındakini (yiyecek vb.) içine çekme işlevi vardır. Bu işlevi dışarı atma işlevi izler. Midenin enine lifleri, onun boyuna lifleriyle içine çektiklerini dışarı atar.[4] Mideye çekilen besinin sindirilene kadar orada kalması için uzunluğuna lifleri olan tabaka içe konmuştur; iç tabaka kılınmış; dış tabaka olmamıştır. Aynı şekilde yemek borusunun lifleri enine kılınmamıştır, çünkü onun besinleri içinde tutmasına gerek yoktur. İç tabakanın kısımlarının tamamının sinirsel olması uygundur.[5]

Midenin ağzında sinir çok olur. Beyinden çıkan sinirlerden bir kol buraya gelip oranın hissinin çok olması için midenin ağzına his verir. Bu kısım mideye bağlanır. Bundan dolayıdır ki, midede besin eksikliğini veya varlığını kişi idrak edebilir. Midenin ağzında boyuna olan lifler vardır ve bu liflerde his vardır. Midenin geri kalan kısmında his ve idrak olmasına gerek yoktur. Bedenin besinlerden yoksun olduğunda midenin ağzı bunu hisseder. Çünkü bu his sayesinde kişi uyarılır, yani bu his sayesinde mide kendisine ve diğer organların ihtiyacı olan besin ihtiyacını hisseder ve ağızdan besin içeri çekilir. Dolayısıyla ayrıca midede bu hissin olmasına gerek kalmaz.[6] Beyinden midenin ağzına doğru inen sinirsi et ön taraftan yemek borusunu eğik olarak geçip mideye yaklaştığında hafif bir dönüş yaparak yemek borusuna bağlanır ve mideye yakın yere geldiğinde büyük bir damar üzerinden mideye

---

4 TM: tabaka-i burye-i bediye lif müverrib muhalit olur.

5 TM: Ancak dış tabakanın fiilinde etsi yapı çoğunluktadır. Çünkü ette çoğunun sıcaklığı fazla olmakla sindirim çok olur.

6 TM: Zira diğer yerlerin zikredilen temehhul tedarike midenin ağzı yeterli olur.

doğru uzanır. O toplardamar boyuna olarak mideye doğru gelip mideye birçok dallar verir.[7] Zikredilen damarlar gibi bir atar damar da mideye gelip onunla birleşir ve toplardamarlar gibi atar damardan da birçok ince dal çıkar. Bu damarların hepsi diyafragmaya kadar gelip ona dayanıp, daha sonra zikredeceğimiz gibi bir doku oluşturur.

Mide gelen besini kendi yoğun sıcaklığı ile sindirir; o yiyeceği çevreler adeta korur. Karaciğer midenin sağ tarafının biraz üstündedir. Çünkü midenin o kısmı adeta kesilmiş gibidir. Karaciğerin orada terkibi iyidir. Dalak midenin sol tarafında; midenin alt kısmına yerleşmiştir. Dalak kiri ve pisliği dolayısıyla diyafragmanın sol tarafına doğru konmuştur. Çünkü eğer karaciğer o tarafa konmuş olsaydı, bütün ağırlığı midenin üzerine binerdi. Ancak yine de karaciğer mideye doğru meyletmiştir. Karaciğer tek parça değildir, parmak gibi çıkıntıları vardır.[8] Midenin altında dalak oluşmuştur. Karaciğer dalağa nispetle daha büyük yaratılmıştır. Karaciğer büyük olması gerektiği için büyük yaratılmıştır. Dalak kanallarla fazlalıkların toplandığı yerdir. Midenin baş kısmı sol tarafa meyillidir. Bu meyil dolayısıyla karaciğerin yeri genişler. Dalağın yeri dardır. Karaciğer alt kısmının bu boşluğa doğru meyli daha fazladır. Sağ tarafta, karaciğerin alt kısmında dalak için yer yoktur.[9] Midenin şerefli kısmı onun sağ tarafıdır. Sağ kısmında şereflisi üst kısmıdır. Bu şerefli yer karaciğer için belirlenmiştir. Bunların zıddı olan 2 güzel taraf dalak için belirlenmiştir.

Bunlara ilave olarak, mide ve bütün bağırsakların üzerinde iç yağından bir örtü vardır (omentum); her ne kadar diğer canlılara kıyasla zayıf olmakla birlikte bağırsakların sindirim gücünü artırır. Omentum çok zayıf yapıdadır. Öncelikle o yoğun sıcaklığı korumak için vardır. Bununla birlikte yoğun ve ince bir yapıya sahiptir. O ağır olmaması ve hafif olması için yağlı bir yapıdadır. Çünkü yağlılık sıcaklığı kabul eder; kanlı ve gevşek yapısıyla sıcaklık için iyi bir koruyucudur.

---

7 TM: İnce (dakik) dallar munzame bir saf (vahide-i saf) mutasık ve mürettip olur.

8 TM:Bununla birlikte avuçla bir nesne kavrandığında karaciğer ile mideyi söz konusu yerden müştemil oldu.

9 TM: Bozukluk olan kısmı mideyi karaciğere müştemil olmaz ve karaciğer kısmen boş olur. O boşlukta ve altında sol atarafta dalağın yeri geniş olur.

Omentumun üzerine periton denen bir örtü vardır. O *baritatun (periton)* diye adlandırılır. O örtünün üzerinde karın örtüsü dedikleri örtü ve karın kasları bulunur. Bu iki örtünün yukarısında diyafragma vardır. Bu iki örtü (periton ve karın duvarı zarı) aşağıya doğru inerler. Bunlarda 2 delik oluşur. Birisi inguinal kanal yanındadır. Orada damarlar ve ilgili oluşumlar vardır. Eğer bu delik genişlerse bağırsaklar oradan iner. Bu örtülerin iç organlara yararı vardır. Onların yararı iç organlarıyla karın kasları ve bağırsaklar arasında engel oluşturmaktır.[10] O zarların yararı karın organlarına destek olmak ve bağırsaklarla karın arasına girmek ve orada olabilecek karışıklığı çözmek ve de karında bilinen fonksiyonların yapılmasını sağlamak ve onlara ortaklık etmektir.

O dıştaki örtünün karın duvarına yararı vardır. O kaslarıyla mideyi hareket etmesi için sıkıştırır. Midenin hareket etmesi gerektiğinde, onu tahrik eder, harekete getirir. Bütün damarları uzatır ve içindekilerin (toplardamarlar) atılması için (kan) onları zorlar. Örneğin gereksiz maddelerin atılmasını ayarlar. Karın duvarı aynı zamanda mesaneyi zorlar ve idrar atımını ayarlar; gaz atılmasında yararlıdır. Karın duvarı bağırsakları rahatsız etmez. Doğumu düzenler ve ayarlanmasını sağlar.[11]

Periton içerdiği iç organlarını birbirine bağlar. Onlardan bazısı omurgaya bağlanır. Periton diyafragmadan başlayıp midenin ağzına kadar iner ve midenin ağzında onun başlangıç ve sonu birleşir. Periton yapı olarak basit bir zardır; onun kendisine özgü lifleri yoktur. Onun cismi his olarak da basittir. Midenin üstünde ve arasında peritonun 2 tabakası vardır; öyle ki onlar adeta midenin yapısı içine girmiştir (omentum?) Eğer peritonda humma olursa, midede hissedilir. Çünkü onun mideyle bağlantısı vardır. Ancak bu bağ gizlidir. Bu bağ mideyi yukarı kaldırır; onun hissi yoktur. Onun alt kısmı daha ağırdır ve daha iyi gizlenmiştir. Peritonun karnın derisinden kaldırılabilen

---

10 TM: Sulbun (arka kemiklerinin) üzerine tılabi uruk-u darib-i azim mümted olur ve içinde çok ruh ve arteryel kan olmakla damar sıcak olur. Onlardan damarlar ve bağırsaklar nüfuz eder. Ne zaman o delikler müntesia olsalar onlardan bağırsak iner, yani bağırsak safına ve husye iner.

11 TM Genel olarak merak ve zikredilen hareket kaslarında bağırsaklar üzre mütemeddid olup bağırsakları asr eder. O sebepledir ki içerdiği işlevlerin indifaında muin olur.

(ayrılabilen) bir tabakası vardır; o tabaka üst kısımdadır. Onun altında daha ince bir tabaka vardır. O aslında periton denen ince tabakadır. O göğüs altında olan yoğun zardan doğar.

Zikrolunan periton denen zarın (örtünün) 2 taraftan birer kısmı ayrılır ve ondan doğan fazlalık olan omentum ve mide üzerinde olan atar damar ve toplardamarların dalları omentum üzerine yayılır. Dolayısıyla o yer, yani omentum aslında bazı yerlerde 2, bazı yerlerde de 3 tabakadan meydana gelmiştir. O tabakalar yağlı zarlar şeklindedir; her biri diğeriyle adeta terkip oluşturmuştur. Bu karışıp birlik haline gelmiş olan omentum mideyi, bağırsakları, dalağı ve mesenterik damarları örter ve onları besler.[12] Omentum her ne kadar bu yapılanmaya uygun olarak, mideye bağlı ise de, dalak ve atar damarların bulunduğu yerlerde oradaki bezlerin derinlerine iner. Bu bezler mesenterik venlerin arasında bulunur. Omentum on iki parmak bağırsağına doğru pek az meyil gösterir; onunla bağı pek zayıftır.[13] Burada yapı asılı gibidir ve bu durum omentumdan doğar. Onun önünde mide vardır. Omentum burada adeta bir torba gibidir; akan şeyleri tutar. Bilinmelidir ki omentum karnın altındadır onun üstünde periton, kas ve deri vardır. Karın kaslarının altında ince bir zar şeklindeki periton sınırlı bir organ olup, omentum ona göre karın ve mideye daha uygun bir şekilde oluşturmuştur. Zikrolunan bu cisimlerin hepsi, omentum, periton, kaslar ve deri, mide ve onun sıcaklığının korunmasında yardımcı olmak içindir.

Midenin altında bir delik (ağız) vardır ve o delik on iki parmak bağırsağı (duodenum) ile birleşir; o deliğe *bevvab (pilorus)* denir. Midenin üst tarafındaki deliğe *(cardia)* nispetle alt tarafındaki delik daha dardır. Çünkü aşağıdaki delik sindirilmiş olan besinin mideden daha aşağıdaki organlara inmesi için vardır. Ancak üstteki delik sindirimden önce yiyeceklerin mideye girmesini sağlar. Alt delik bu sırada kapalıdır; sindirimin sonrası açılır.[14] Bilindiği gibi midenin sindirimi 3

---

12 TM: Midenin müstahine tarafına meyilli inkıza-ı olur.

13 TM: Ancak onun dışında munavet-i mevcude az ve zayıftır.

14 TM: Mideye varid olan besin sindirilinceye kadar ve sindirim münfatih olur. Dafianın (dışarı atılmasının) fiili esfalinin (alt kısmının) bağırsaklara içindeki atması tamamlandığı kadardır.

noktayla ilgilidir: Birincisi sindirim mide ve onun içindekilerle ilgilidir. İkincisi mide sindirimi, toplardamarlar anatomisinde de anlatılmış olduğu gibi, onun içine gönderilen besinlerle ilgilidir. Üçüncüsü çok şiddetli açlık halinde, kırmızı kanın karaciğerden mideye gelip, onu beslemesiyle ilgilidir.

Bilinmelidir ki, eski hekimler bazen midenin ağzını bir nevi besinlerin giriş kapısı olarak nitelendirmişlerdir. Midenin girişi olan yer dardır; geniş değildir; o kısım yemek borusundan sonra olup mideyle yemek borusu arasında ortak kısımdır. İnsanda o kısım *duyarlı kısım* olarak adlandırılır. Bazı insanlar midenin ağzıyla (cardia) kalbe verilen bazı sıfatların ortak kullanımına işaret ederler. Ancak onlar bu konuda zaaf gösterdikleri için, böyle bir davranış içindedirler. Onlar cidden çok eski hekimlerdir. Ancak Hippokrates uzlaştırmak üzere, mide ağzı terimini kalbin ağzı için de kullanmıştır.

İkinci Kısım
Yemek Borusu Hastalıkları

Yemek borusun işlevinde zaaf, onun kötü mizaçlarından dolayı görülür.[15] Yemek borusunda yüksek hastalıkların hepsi meydana gelebilir. Onda sıcak şiş ve soğuk şiş ve katı şiş hâsıl olur. Çoğunlukla yemek borusunda görülen yüksek hastalıklar tıkanıklık hastalıklarıdır. Çünkü onun tıkanıklığının dışındaki hastalığı, omurlardaki harabiyettir; yemek borusunun etrafında şiş olmasıdır veya onu oluşturan kasta şiş olmasından tıkanıklık oluşmuş olabilir veya kanın durmayıp akmaya devam etmesi ve sürekli akmasından tıkanıklık olmuş olabilir.

Üçüncü Kısım
Yemek Borusunun Başlangıcında Şişler

Bilmelisin ki, yemek borusundaki şiş uzun liflerle kuvvetle yemeği ağızdan düz bir şekilde aşağıya çeker ve enine lifler onun genişlemesini sağlar ve içindekini aşağıya gönderir. Kusmada yemek boru-

15 TM: Bazen kötü mizaçlar görülüp yemek borusunun ezdiraht fiilini etmekten zayıf eder (yemek borusunun işlevini zayıflatır). Yemek borusunda yüksek hastalıkların hepsi meydana gelebilir ve ortak hastalıklar da oluşur

sundaki şiş yukarı doğru hareket eder. Ancak şiş oluşması kolaydır. Çünkü şişte hareket yolu yaradılışı üzere olur. Bundan başka şiş daha önce zikredildiği gibi uzun lifler ve enine lifler işlevini yapar. Üç kuvvetin işleviyle şiş kolayca oluşur. Ancak kusma doğal yolun aksi istikamette olur. Uzun lifler kusmada rol oynamaz. Çünkü bu liflerin işlevi çekmektir ve kusmada çekmeye gerek olmaz. Belki kusma yalnız mide ve yemek borusunu oluşturan enine liflerle ve onun kasılmasıyla kolayca tamamlanır.

Dördüncü Kısım
Şişler Oluşan Yemek Borusunun Darlığından Kaynaklanan Sıkıntılar

Yemek borusunun daralmasının sebebi soluk borusu veya komşu organlardır.[16] Yemek borusunda olan had derecedeki kuruluk sıkıntıya sebep olabilir. Onun rutubetinin sebebi humma (yüksek ateş) veya benzer başka bir sebeptir. Ancak had derecede kötü mizaçlı olması da sebep olabilir veya kuvvetten düşmedir; onun zaafıdır ve özellikle başka kötü şiddetli hastalıklar da sebep olmuş olabilir.

Bazen şiş oluşmasının sebebi komşu organların sıkıştırmasıdır. O sıkıştırma bazen gırtlak kaslarının şişlerinin veya boğaz organlarındaki şişlerden kaynaklanır. Bazen nefes darlığı ve boyun organlarından dolayı olur veya omurların içe meyliyle veya yemek borusu çevresinde olan yellerden kaynaklanır veya ilerleyen süreç içinde veya başlangıçta kasılma (spazm) ve soğuktan oluşan titremelerden kaynaklanmış olabilir. Bunlar ya önceden oluşmuştur veya sabit hale gelmiştir. Bazen boğaz şişlerine benzer olan meçhul kasılmış bir şeyin yemek borusunu zorladığını belirleriz. Bayılma, kusma canlı, çok sayıda kurdu dışarı atma yemek borusunu zorlar. Dışarı atmayla birlikte açıkça kişi rahatlar ve kişi boğulur gibi olmaktan kurtulur. Boğazdaki tıkanıklığın neden olduğu anlaşılır.

Belirtileri: Eğer onların şişliğinden yemek borusunda darlık olursa, hasta sırt üstü yattığında hastalık belirlenir ve iyi korunan geçitlere bu şişler sıkıntı yaratır. Kötü mizaç dolayısıyla yemek borusu zaafa

---

16 TM: Bazen de yemek borusunun mücaverette olur.

uğrar; bundan dolayıdır ki, onların yiyeceği yutma süresi uzar. Allah bilir ki, yutma işi yemek borusunda yapılır ve bu sırada kasılma hareketi hissedilir. Şişten dolayı onun yanlarında darlık vardır. Boğazda ağrı hissedilir. Ateş düşürülmediği sürece bu durum çözümlenemez. Çoğunlukla onun yoğun ağrısı vardır. Eğer şiş sıcak şiş cinsindense, aynı şekilde ateş ve susuzluk vardır. Eğer yemek borusunda sıcak şiş yoksa ateşli hastalık da yoktur. Bazen vücutta ateş olmasına rağmen dışarıdan hissedilmeyebilir. Boğazda ağrı vardır; diğer kısımlarda pek bir şey hissedilmez; sağlıklı görünür. Bazen şikâyetler bir araya toplanır ve iltihaplı kusmuk görülür ve ondan sonra hasta ferahlar. Bundan yemek borusunda yara olduğu anlaşılır. Bundan önce kasılma ve katılma olması söz konusu olup, bunlar da diğer delliler arasında kabul edilir.

Tedavi: Eğer şiş sebebiyle veya omurganın bozukluğundan hastalık oluşmuşsa tedavisi şöyledir: Kötü iltihap ve ağızda yara varsa 2 avuç soğuk özsularından ve soğuk ilaçlardan alınmalıdır; onların soğukluğu hissedilmelidir ve ekşi şeyler yiyip içmelidir. Şüphesiz onlar çoğunlukla olduğu gibi, soğuk ilaçlar ve yağlarla tedavi edilmelidir. Onlara mide ilaçları verilmelidir; onlara lapalar uygulanmalıdır; önceden zikredilmiş olan ısıtıcı merhemler uygulanmalıdır. Pelesenk yağı, turp yağı, misk yağı ve benzeri yağlar uygulanmalıdır. Kunduz hayası ve amonyak zamkı, sarı sakız, kereviz ve benzerleri karıştırılıp tedavide kullanılır. Isıtılan ağzın yüzeyi dille ortaktır ve yemek borusu da onlara ortaklık eder. Bundan dolayı, onlardan birine etkin olan diğerini de etkileyecektir. Burada hastalık büzen, kasan ilaçlarla tedavi edilir. Bu ilaçlar güzel kokulu ilaçlardır. Daha sonra mide temizlenir ve ihtiyaca uygun olarak mide düzenlenir. Burada kullanılacak ilaçlar şunlardır: kavrulmuş anason ve kökü, sümbül, Hint sümbülü, Hint tarçını, kendir parçacıkları ve sarı sakız. Şüphesiz onlarla güçlü ısıtıcı ilaçlar yapılır ve bunlar soğuk, büzen ve kasan ilaçlarla karıştırılır ve şiddetle kasan ilaçlarla birlikte verilir; örneğin gül ve gül suyu vc dc benzerleri gibi. Onları sınıflandıranlar şöyle derler: bana göre, yoğun şeytantersi bu hastalıkta yararlı olur. Eğer hastalığın sebebi kuruluksa yapılacak iş tersi olur. Burada mutedil rutubetli yalanarak ağızdan uygulanan ilaçlar verilir. Aynı şekilde haşlanmış yumurta,

kaymak ve ilik verilir. Vücut ve midede gerekli tedbir alınır. Çünkü çoğunlukla yemek borusunun mizacı midenin mizacına uyar.

Beşinci Kısım
Yemek Borusunun Şişleri

Yemek borusunun şişleri bazen sıcak balgami, kanlı şişler ve bazen de soğuk balgami katı yapılar oluşturur; çoğunlukla olgunlaşmaları zor ve yavaştır.

Belirtiler: Yemek borusu üzerindeki ağrı şişe işaret eder. Şişin dışında, şiş dolayısıyla boynun arka kısmındaki daralma ile birlikte harabiyet olur. Ancak bazen sıcak şişte şiddetli olmayan ateş de görülür. Bazen de, hasta, o ateşle her gün görülen humma nöbetlerinde olduğu gibi sarsılır. Ancak o sarsan hummada yoğun ateş ve hararet olur. Eğer hasta irin kusarsa ve yoğun ateş olmazsa, sıcak şişlerde görüldüğü şekilde, yemek borusunda daralma olur. Sıcak olmayan (ateş yapmayan) şişte kırmızılık ve susuzluk yoktur.

Belirtileri: *[.]*[17] Onun tedavisinden biri şuruplar ve diğeri dışarıdan şişin üzerine uygulanan ilaçlarla olur. Ona uygulanması gerekli ilaçlar 2 omuz arasına konur. O kişiye büzen, kasan ilaçlar verilmelidir. Mide şişlerinin tedavisinde kullanılan ilaçlarla karıştırılarak kokulu maddeler ve meyveler verilir Sonra onlara amonyak zamkı, balsam ve sarıyonca verilir; bitkisel zamklar uygulanır. Kabız edenlerden seçilenlerin dışında incir ve yağlardan da verilir. Şüphesiz onlar yararlı olmazsa ve daha çok çözülmeye ihtiyaç duyulursa veya şişler aslında katı ise onlara kuvvetli çözücüler karıştırılır; defne tohumu, nezle otu tohumu, yabani kimyon, loğusa otu, iris (bir çeşit süsen), pelesenk gibi. Bazen de açan, parçalayan, yakılara gerek vardır. Örneğin hardal, *safsiya (thapsia asclepium zamkı)* gibi. Burada akciğer ve göğüs iltihaplanmalarında zikredilen ilaçlara da ihtiyaç duyulur. Hatta güvercin pisliği ve benzeri bazı ilaçlar hastaya uygulanır.

Ancak, eğer şikâyet sıcak şişten kaynaklanıyorsa, yemek borusunun şişlerinde seçilerek alınacak ilaçlar yalanarak alınacak ilaçlardır. Bu şişlerin başlangıcında mercimek, tebaşir ile keten tohumu

---

17 TM:Onun tedavisi 2 çeşittir.

öz suyu, bakla tohumu ve kabak suyu ve benzerleri hastaya verilir. Daha sonra onlara katı, hastalığı engelleyen ilaçlar uygulanır. Onların içine incir, rezene, papatya katılır. Sonra ona hurma, boyotu konur ve yudum yudum içilir. Ancak öncelikli olarak engelleyen ilaçlar hastaya verilmelidir; arpa unu, mercimek ve bildiğin şeylerle diğer ekşi şeyler verilir.

Eğer pişmiş madde alınıp badem yağı, şeker, süt ve unla kavrularak hastaya yudum yudum içmesi için verilir. Bu terkibin içine keten tohumu gibi bazılarını da ilave edebilirsin. Ondan sonra bezelye, nohut unu koyarsın. Eğer hasta kusmuşsa, gök mavisi süsen, acı badem, marribium otu, hardal, incir ve hurmadan biraz alınıp, onlarla hasta güçlendirilir.

Altıncı Kısım
Soğuk Yemek Borusu Şişlerinin Tedavisi

Yemek borusunun soğuk şişlerinin tedavisi midenin soğuk şişlerinde zikrolunan ilaçlarla yapılır. Onların üzerine yakan ve pişiren ilaçlar uygulanır. Ancak içeriden alınan (ağız yoluyla alınan) ilaçlar, yalanarak ve yudumlanarak alınır. Bu ilaçlar pişiren ilaçlar olarak, daha önce zikretmiştik. Örneğin bezelye unu ve arpa unu bal içine konur. Bu ilaç süsen kökü ve benzeri ilaçlarla güçlendirilir. Ancak haricen uygulanan yakıp pişiren ilaçları biz daha önce zikrettik. Onlardan kakule, papatya, sarıyonca, balsam, yabani fıstık zamkı, amonyak zamkı, iris ve ıtırla bu terkip güçlendirilebilir. Hasta ateşlenmeye meylederse, daha önceki kısımda zikrolunan işlemle ve mide şişleri kısmında açıklaması yapılan işlemler yapılır.

Yedinci Kısım
Yemek Borusunun Açılması (Yırtılması)

Bu konuda sen kanın açılıp akması konusundaki belirtileri ve sebeplerini ve de bu konuda yapılması gerekenleri öğrendin. Burada tedavi için midedeki yarık veya açıklık tedavisinde kullanılan yakıcı ilaçlara ihtiyaç vardır. Bir defada mideden bu hastalığı bertaraf edecek ilaçlara ve mideden az miktarda atacak zamka (sakız) ihtiyaç vardır. Muhtemelen açıklık (midedeki yırtık veya açıklık) yere gecikmeyle akar. Çünkü bir süre gecikmeyle oradaki faaliyetini güçlü bir şekilde

yapmak için çaba gösterir ve şüphesiz oradaki zaaf yüzünden damarlar açılıp burundan kan gelir.

Sekizinci Kısım
Birkaç Yolla Arız olan Yaralar

Yemek borusunda oluşmuş döküntüden yara oluşur veya ilkin şiş arız olup sonra açılma oluşur; sıcaktan kusma gibi şeyler oluşur. Bu hastalığın yukarıdan inenlerden oluşması gerekmez.

Yemek Borusundaki Yaraların Belirtileri

Biz mide yaraları ve yemek borusu yaraları arasındaki farkları anlatırken onları nelerin yaptığını, onların yaptığını ve nelerden oluştuğunu anlattık. Yemek borusundaki yaralarının delili şişin delili değildir. Şişte şişme büyük lokmadan dolayı sıkıntı veriyorsa, bu sıkıntı çoğunlukla onun başlangıç kısmında bulunun olağan dışı bir durumdan veya hıltların yakıcılından ya da kendi yapısındaki kasılmaların ortaya çıkar. Ancak yaralar ve onların durumu dolayısıyla sıkıntıların görülmesi de ters bir durum değildir; sıkıntı görülmemesi olağan dışıdır; hatta bu gibi durumlarda sıkıntı görülmesi daha baskın bir durumdur. Hatta hastanın sıkıntısı baş kısmından başlar. Orada güçlü ve şiddetli bir ağrı oluşmuştur. Aslında ondan önce yara oluşur. Bunun tedavisi güçtür. Çoğunlukla ölüm o kişi için hayırlıdır.[18]

Tedavi: Yemek borusunda yara varsa, o yarayı iyileştirmek için bir defa içilen ilaç yeterli olmaz. Bu durumlarda bizim uyguladığımız gibi, mide yaralarının tedavisinde kullanılan ilaçları da tekrar tekrar almasını isteriz. Hastanın bu ilaçları azar azar alması gerekir. Eğer biz onun gevşekliğini ağırlaştırırsak veya onun şiddetliyle gevşekliğini karıştırırsak bu durumda yemek borusu üzerine tedavi uygulan-

---

18 TM: Gerek o keyfiyet hırafet veyahut humuzet veyahut kabz olsun hamlesinin eleminden kubr-u hacemin elemi çok olur sıkıntısı daha çok olur. Ancak yara olduğunun işareti (belirtisi) lokmanın özelliğinin (keyfiyetinin) ihtilafı ile farklı belirtilerinden anlaşılır. Miktarı mutedil olup desumeti olan lokma yakın olur ki yarayı ilam eylemeye ve az miktarda olup hakim keyfiyeti olan k-lokma yarayı ilam eder (yara olduğunu gösterir) Hatta yemek borusuna mukuz eden lokmaya fi cihet el-hacim mezahim olmasa bu hal ortaya çıkar. Ancak o küçük lokma güçlü keyfiyeti mevcud olsa o lokma keyfiyeti dolayısıyla icağ ve ilam eder.

maz. Muhtemelen yiyecek hızla yemek borusundan mideye geçer ve orada farklı bir yapı kazanır. Eğer ilaçlar yavaş yavaş verilirse ve birden içilmezse, etkileri daha fazla ve hızlı olur. Bu hastalıkta alınacak ilaçları biz mide yaraları kısmında ele alıp anlattık.

Dokuzuncu Kısım
Midenin Doğal Mizaçları

Doğal olan sindirimde inek eti, üvez ve benzeri güçlü besin maddeleri hastaya yedirilir. Kötü yiyecekler balıketi ve süt gibi hafif yiyeceklerdir. Mizacı sıcak olan yiyecekleri kabulü iyi olup, onları yeme arzusu yoğundur.[19]

Soğuk Tabiatlı Mizacın Belirtileri

Mide, eğer doğal mizacı soğuksa, yemek yeme arzusu yoktur; iştahsızdır; sindirimi tam değildir, noksandır. Eğer hafif yiyecekler yemezse sindirim yapamaz.

Kuru Mizaç Belirtileri

Doğal olarak kuru mizacı olan midenin belirtisi susuzluktur ve az miktarda şarapla yetinir. Sık sık su içmek ister ancak az miktarda suyla tatmin olur; çok miktarda besini yiyebilir; kuru besin maddelerini kolayca kabul eder.

Rutubetli Mizaç Belirtileri

Rutubetli midede susuzluk az hissedilir. Muhtemelen o çok sıvı alır ve doluluktan emin olur; midesi rutubetli yiyecekleri daha kolay kabul eder.[20]

Onuncu Kısım
Mide Hastalıkları

Kötü mizacın *Külliyat*'ta zikrolunan on altı çeşit hastalığın hepsi de midede görülür. Dördü kötü basit mizaçtır; demevi (kansı) ve onun

---

19 TM: yani hazmi teskin iştihanın yakınında olmaktır.

20 TM: Midenin doğal olarak kuru mizacı o yüzden alameti o midenin ateşi az olur. Ancak çok içmeye tahammülü olur.

grupları veya camsı (balgamsı) veya ince değişken yapıda balgamsı olan veya kabarmış, galeyana gelmiş veya ekşi balgami veya tuzlu balgam yapısında veya sevdavi ekşi olanla veya yakıcı olan gruplar olarak belirlenebilir. Onların her birinden midede şişler oluşmuş olabilir. Onlar midede yaralara sebep olur. Onlar içte oluşan bu sebeplerden (mizaçtaki olumsuzluklardan) meydana gelebileceği gibi dıştan vurma, çarpma gibi sebeplerden de meydana gelmiş olabilir. Bozukluk midenin tamamını etkiler. Bazen midede olan yanmalar yara oluşturur, ancak helak edici değildir. Ancak bozukluk bireysel bazı sebeplerden kaynaklanmış olabilir. Bu durumda söz konusu bozukluk mideye de geçer, midede yaralar oluşmasına sebep olur ve bu mide yaraları öldürücüdür. Hippokrates der ki: midesinde yanma olan herkes helak olur.

Bazen de midenin dokusundaki lifler çözülür ve şiddetli yoğunluk oluşur; bu yoğunluk midenin doğal yoğunluğundan daha fazladır. Bazen de mide yaradılışından, kat kat olmasından dolayı, çeşitli hastalıklar oluşur. Mide gerçekten yaradılıştan büyük veya küçük olabilir. Midedeki şekil bozukluğu hastalığa sebep olup, yüzeyi olması gerekenden daha fazla kaygan ve şekli olması gerekenden daha yuvarlak olabilir. Yemek yendiğinde hastalık dolayısıyla, yani şekli ve kayganlığı dolayısıyla mide dışarı doğru çıkıntı yapar. Mide liflerindeki yoğunluk ve mide kanallarında tıkanıklık arız olup, karaciğere ve dalağa giden kanallarda yoğunluk oluşturur. Dalağa giden kanalların tıkanıklığı yoğun arzu ve iştiha gerektirir. Bazen midede yeller ve rüzgârlar hâsıl olur. Bu zaafların sebebi yiyecekler veya midenin kendisindeki zaaftır. Bunun için biz müstakil bir kısım ayırdık.

Kötü mizaçlı mide, mide dışındaki soğuk, sıcak ve bunların dışındaki sebeplerden oluşur Bazen de iç sebeplerden hastalık ortaya çıkar.[21] Midenin bazı hastalıkları sıcak ve çok kötü maddelerin mideye çekilmesinde yardımcı olur. Doğal olmayan maddelerin sıcakla, doğal olmayan kötü özelikler kazanmasıyla mide hastalıkları ortaya çıkar. Eğer mide onda olan maddeyi boşaltamıyorsa, ancak o zaman içilen madde, mide içine dalar ve onun içinde yayılır veya boşluklarında donup kalır.

---

21 TM: Mesane hastalıkları

Bazen de midenin hıltı midede oluşur veya başka bir organın hıltı mideye gelir. Bu inen madde, soğukta beyinden inen madde gibi, eğer çok sıcaksa midenin içini ısıtır.[22] Aynı şekilde safra kesesinden de mideye safra hıltı iner. Çünkü safra cidden ilkin çoğunlukla da insanda, her ne kadar bağırsaklara ait olsa da, mideye doğru yayılması doğrudur. Safra kesesinden bağırsaklara gidecek safra mideye gelip, midede mevcut olan onun içindeki maddelerle, uzun zaman orada kaldığında, mideyi harekete geçirir ve midede yara oluşturur. Soğuk yumuşatıcı fazlalıklar mideyi sakinleştirir ve kayganlaştırır. Bazen midede olan söz konusu maddeler birinci derecede bağırsakları etkiler ve o bağırsakları gevşetir.

O maddeler dolayısıyla midede arız olan iştiha ve lezzetli şeyler yemek, sindirimi bozar. Şüphesiz orada oluşmuş olan insanda alışılagelmişin tersine sebep mevcuttur. Anatomisinde açıkladığımız üzere, safra kesesinden mideye birçok damar gelir. Şüphesiz karaciğer ve safra kesesinden ve bazılarında safra kesesinden de büyük bir kanal iner. O mideden bağırsaklara gelir. Kara safra bilindiği gibi, bu şekilde dalaktan gelir.

Safra çoğunlukla oraya (mide) karaciğerden gelir. Onun bu şekilde olmasının sebebi midedir. Mesela yoğun mide ağrısı gibi, yoğun balgam gibi ve yemeğin sindiriminin gecikmesi gibi ve de sindirim gücünün zaafı gibi sorunlar, mideden kaynaklanır. Bazen midede bütün bunların oluşmasının sebebi üzüntüden, yoğun sıkıntıdan veya maddeyi harekete geçiren nefsanî kötü etkilerdir. Mide içeriğini aşağıya boşatır ve bir kısmı da midedeki yanma dolayısıyla kusma ile dışarı atılır. Şüphesiz bu hareket için mide meyilli olarak yukarı doğru hareket eder. Özellikle kişinin karnı açsa bu hareket ona o kadar acı verir ki onu bağırtır. Eğer yara midenin etrafındaki kısımlarında ise böyle bir arazla karşılaşılmaz. Bununla birlikte mide içeriği sevdaviye (kara safra) meyilli olabilir. Sevdaviye meyilli ise bu kara safranın çok olduğunu gösterir veya mide zaafıdır. Sevdavi özellikte mide içeriği olmasının birçok sebebi olduğu bilinir.

---

22 TM: Eğer soğukta ise mideyi soğutur ve midenin doğal mizacını değiştirip inen madde kendi mizacına mide mizacını ihale eder (benzetir, döndürür).

Kanın yukarıya doğru çıkmasının sebebi onun çokluğudur. En şerefli organda o heyecan yaratır. Onun yolu karaciğer gibi mide civarında veya beyin gibi üst taraftaki organlarda heyecan yaratır. Eğer kan oradan gırtlağa ve yemek borusuna doğru akarsa, onu def etme gücü zayıflar. Bu yolla mide kanı kabul eder. Kanın oraya ve diğer organlara akışı menopozla tutulur (engellenir) veya basur memelerinde kan tutulur veya keskin perhizin bırakılması veya organın kesilmesi sonucunda midenin tabiatı değişir. Onun sarsılmağa ihtiyacı olur. Bazen mide yoluyla, kan kusmayla sarsılıp mide temizlenir.

Bilindiği gibi, midenin zaafı kanın ona gelme gücünden kaynaklanır. Çoğunlukla midedeki hıltlardan oluşan balgamdır. Bundan dolayıdır ki, balgamın pişmesinden keylus oluşur. Eğer tamamen sindirim tamamlanmamışsa kan, safra ve sevda olmaz. Aynı şekilde, eğer midede safra oluşması mümkün olmazsa, bağırsakların yıkanması mümkün olmaz. Eğer safra midede oluşmamışsa, çoğunlukla o karaciğerde oluşur. Eğer yiyecek hızla buhara dönüşmezse, sıcak mide ortaya çıkar.

Bazen midenin yaradılıştan hissi eksikse ve acıya karşı duyarsızsa ve kötü tedbirler alınmışsa (alınan tedbirler yetersizse) kendiliğinden mide dokusunda çözülme olur; yoğunluğu hafifler; derisi incelir. Bütün fiilleri zayıflar ve tedaviye ihtiyacı olur.

Mide hastalıkları, zikredilen dış sebepler ve iç sebeplerden ortaya çıkar. Özellikle kötü sindirimle son bulan yiyecekler alınmasından, midenin sağlıklı olmamasından ve daha önce zikredilen sebeplerden mide hastalıkları meydana gelir. Ancak bunlardan pek azı ciddidir. Hatta gerçekten mideyi inceltip zayıflatıp harap eder veya çoğunlukla mideyi tedavi edecek ilaçlar alınıp, mideye sağlığı iade edilir. Çoğunlukla kusma ve ishalle ve özellikle kusmayla mide yorulur. Şüphesiz onun doğal olanının dışında yoğun harekete ihtiyacı vardır.

Mide bütün kötü sebeplerle acı ve elemi, şansı ve kaderi oranında hisseder. Bu durumda (kötü sebeplerin etkisiyle) bütün mizaçlar ifrat derecede zayıflar. Onda bütün eksiklikler oluşur. Hatta basit sıcaklık görülür; bütün bunlar midenin hastalanmasına sebep olur. Bu durumda organın içindekini tutma, atamama durumu ortaya çıkar. Sıcaklıkla safravi madde birliktedir. O çoğunlukla sıcak dolayısıyla görülür; onun sebebi bu sıcaklıktır.

Mide fonksiyonlarında ortaya çıkan bozukluklardan bir kısmı iştihanın güçlü olmasından dolayı ortaya çıkar. İştihası azalmış olup, hiçbir yiyecek şeye karşı istek duymama iştihasızlıktır. Bu durumda iştiha ya çok azdır ya da yoktur veya kişi çok iştahlıdır. Kısacası kişinin yemek yeme arzusu çok değişken olabilir; çok bozuk olabilir. Bu durumda hasta mücadele eder. Ancak su (sıvı) arız olur veya safravi maddeden mideye arız olan sıcaklık midenin sıvı gücüne alet olur. O bozukluk midede yiyeceği yoğun olarak tutar veya güç zayıflar veya midenin içindeki yiyeceği tutamaz; gücü yoktur; yiyeceği atar. Ancak sindirim gücünde düşme olur. Şüphesiz sindirim yok olur veya bozulur ya da zayıflar veya tamamen bozulur. Bu durumda nar gibi ekşi şeyler hastaya verilir. Ancak dışarı atma gücü fazlaysa alınan besin doğal yollarla atılır. Yukarıdan ve aşağıdan atma zaafa uğrayabilir veya tamamen yok olabilir.

Hangi besin maddesi bu midede uzun zaman kalsa, yumuşak hareketli hıltlar oluşur. Bu durumda hıçkırık kaybolmaz. Bazen onunla birlikte midede ağrı da görülür; yanma oluşur veya oluşan başka maddelerden ağrılar meydana gelir.

Bazen zaafı güçler izler; bazıları yiyeceğin oluşturduğu sıkıntılı ateşi söndürür veya hızla kişi incelir; sindirim zayıflar veya tamamen yok olur veya sindirim bozulur veya köpek iştihası olur ya da istekleri bozuktur; sindirimini bozacak, zarar verecek şeyler yemek ister. Ondan gargara yapıyormuş gibi sesler gelir, geğirme, puflama, yanma ve diğer belirtiler görülür. Bazen mide hastalıkları diğer hastalıklarla ortaktır. Diğer bir organda hastalık görülmesinde dolayı, midede bazı şikâyetler oluşur. Özellikle beyindeki bazı şikâyetlere mide bozukluklarının da iştirak ettiği görülür. Çünkü mide ile beyin arasında büyük sinir vasıtasıyla çok önemli bir ortaklık vardır. Beyinle midenin ortaklığından dolayı sara, titreme, melankoli hastalıklarından biri veya hepsi de göze zarar verir (gözde sorun yaratırlar). Bazen gözde oluşan görüntü ve değişimi veya arachnoid materde veya gözde oluşan bulanık görüntü veya göz önünde sinek varmış gibi görüntülerin oluşması bu ortaklık sonucudur.

Çoğu kez kalp ve mide arasında ortaklık olur. Mide ve ağrısının şiddetine ortaklık ederken kalbe bayılma arız olur. Özellikle mide-

de olan büyük şişlerde kalple ortaklık sık görülür veyahut mideyle kalbin ortaklığı midede ifrat derecede olan kan veya soğukluk veyahut zehirle değişime uğrayan bir nesne dolayısıyla olur. Eğer madde bayılma oluşmasından dolayı zayıfsa endişe, çırpıntı, esneme ve korku oluşumu gibi bulgular belirlenir. Örneğin Hippokrates der ki: şikâyetçi kişilere sakinleştirici ile şarap karıştırılıp verilir. Bu terkip temizleyip, güçlendirilip tenkıye eder.[23]

Midedeki şiddetli his bazen oradaki karışıklıktan ortaya çıkar. Onun karışıklığı sara ve titretme oluşturur. O insanda çok kötü gazap, sıkıntı yemek yeme isteksizliği oluşturur; hıltları harekete geçirir. Eğer bu sebepten hıltlar midenin ağzına gelse midenin ağzı bu şiddetli hareketten rahatsız olur. Beyin de midenin ağzının bu hareketine ortaklık eder; bu eziyeti paylaşır. Beyin hastalıklarından sara, baygınlık geçirme ve titreme gibi hastalıklar mide ağzındaki bu rahatsızlıktan kaynaklanmış olabilir. Örneğin midesinde zaaf olan kişide hazımsızlık arız olsa veya ifrat derecede şarap içse ya da çok fazla cinsi münasebette bulunsa, o zayıf mide de sıkıntı olup, titreme oluşup, daha da ilerlerse sara ve titremeler artar. Çoğunlukla bu gibiler pırasa renginde veya göz taşı renginde kusmuk çıkarırlar ve helak olurlar. Midesinde doluluk olanlarda, o doluluk uzun süre devam eder adeta devamlılık oluşturur. Onların orada sürekli kalması, kusuncaya kadar sürer ve kusmadan sonra da o doluluk hissi devam eder. Bazen de midedeki doluluğunun ve öyle kalmaya devam etmesi kişilerin düşüncelerinde de bozukluk oluşturur; adım adım melankoliye doğru sürüklenir; kötü fikirler ve kötü düşüncelere sebep olur.

Bilinmelidir ki, mide hastalıklarında midenin liflerinde uzama oluşsa bunun tamiri ve tedavisi güçtür. Midede doğuştan olan hastalıklardan birisi de budur: bu hastalıkta baş soğuk olup bu da nezle oluşmasına sebep olur. Burada mide nezleye inerse ona kimyonlu macun şeklinde ilaçlar vermenin ve onlarla mideye tenkıye yapmanın bir yararı olmaz.[24]

---

[23] TM: Hippokrates onun gibi kişilerin tedavisinde dirhu şarabı yarım ölçü kadar su konup karıştırılıp içirilse o bozuklukların geçeceğini söylemiştir.

[24] TM: Sıcak mide olmakla mideye inme ondan nezle mideden felafili ve futenci ve kimoni muacileri (macunları) ile midenin tenkiyesi İnşallah Taala sen bilirsin

On Birinci Kısım
Midenin Durumları Hakkında Çıkarımlar

Midenin durumu, onun fonksiyonlarından çıkarılabilir. O fonksiyonlardan birisi yemek yemektir. Midenin yemeği kabul etme olasılığı ve bu olasılığın olmaması ile aynı şekilde yemeğin sindirimi ve onun oradan çıkması, içeceğe duyulan arzu ve midenin herhangi bir şekilde sıkıştırılması gibi hareketleri ve sıkıntıları, hıçkırık, mide gevşekliği ve sertliği, ağzın ve dilin nemliliği ile yiyeceğin ne kadar ıslatıldığı, mide boşluğu ve midenin kokusunun özellikleriyle midenin durumu belirlenir. Aynı şekilde mideden çıkan sesle ve sessiz inen yellerle mideden ağza gelen geğirme sesi ile midede hapsolmuş olan yellerle, aynı zamanda yüzün rengi, ağız içi rengiyle mide ağrıları ve elemlerinden ve diğer ona ortak olan organlardan ve etrafındaki yapılardan, aynı şekilde, midenin ortak olduğu diğer organlardan, mideye verilen yiyecek ve içecekler ve onların şikâyetinde kullanılan ilaçların uygun olup olmamasından ve de mide ve mide ile ilgili organların durumundan belirlenir.

Ancak midenin kabul ettiklerinden ve etmediklerinden şu sonuç ortaya çıkar: Eğer mide yenen yiyeceklerden alışılageldiğinden az miktarını kabul ediyorsa o midede zaaf olduğu anlaşılır.

Ancak karından elde edilen basit şeylerden şu sonuç ortaya çıkar: Çıkan maddenin renginin mutedil ve pis kokulu olması sindirimin iyi olduğuna ve midenin gücüne işaret eder. Burada dengeli bir mizaç vardır. Ancak eğer sindirim yoksa o midenin zaafını gösterir ve kötü mizaca işaret eder. Buna ilave olarak, onun rengi maddenin rengidir; içeriği yumuşaktır ve onun pis kokusu, mideden çıkan maddenin vaktinden önce aşağıya indiğini gösterir; midenin içeriğinin kötü ve sindirim gücünün zaafına işaret eder.

Eğer mideden gelen seslerden onu belirleyebiliyorsan, midenin gücünü de belirleyebilirsin. Mideden gelen güçlü sesler sindirimin de güçlü olduğunu gösterir ve kuvvetinin de delilidir. İyi olan şudur ki yellerin inmesi sindirimin gücünü değil, zaafına işaret eder. Eğer sindirimde zaaf varsa geğirme olmaz.[25] Yellerin inmesi kuvvete işaret et-

---

25 TM: Hekimlerin zikrettiği bu sonuç (bu çıkarım) cüzafın çıkarımıdır. Onların bu ilaçlarına bir sündler yoktur.

mez, ancak bir nevi zaafa işaret eder. O zaaf geğirmeye sebep olabilir. Geğirme o yellerin çokluğuna göre yüksek seste olur; geğirme ne kadar yüksek sesle ve güçlü olursa o yellerin de orada o kadar yoğun olduğunu gösterir. Eğer o yelleri atacak güç sebebiyle olursa, bu durum onun gücünü gösterir. Eğer geğirme ince seslerle oluşmuşsa, o yelin durumuna işaret eder O yelin dışarı gönderilmesi istem dışı olur. Ancak yelin dışarı atılması zihin karışıklığından da kaynaklanıyor olabilir.

İnen yelin kokusunun azlığı sindirimin iyiliğine işaret eder. Eğer koku yoğun ve pisse, bu hal sindirimin kötü olduğunu gösterir. Kötü koku olmaması aslında besin maddesini hızlı geçişine işaret eder. Bu da onun yollarında gevşeklik olduğu, ekşi yakıcı hıltlar bulunduğu veya acı hıltların olduğu sonucuna varılır. Eğer geğirme ve kusmalar susuzluğun arkasından görülürse, bundan şöyle bir sonuç çıkarılır: susuzluk sıcak mizaca işaret eder. Eğer geğirmede kusma da olursa, safravi maddelerin ve balgami unsurların varlığına işaret eder.[26] Eğer kişi sıcak su içtikten sonra susuzluğu sakinleşirse, çoğunlukla o maddenin safra cinsi veya boraksa benzer bir madde olduğunu gösterir. Eğer zıddı bir durum söz konusu ise, orada safravi maddeler vardır.[27] Ancak sonuç olarak, midenin durumlarını ağız ve dilin durumu da gösterir. Eğer dilde ağrı varsa (acı hissediliyorsa), midede şiddetli sertlik ve sıcaklık vardır. Bu durumda dilde kızarık da varsa, kanın hâkimiyetini gösterir veya [midede] sıcak demevi (kansı) şiş olduğunu gösterir. Eğer dilin rengi sarıya meyilli ise hastalık safravidir ve eğer dil siyaha meyli ise ya da karaysa şikâyet sebebi sevdavi (kara safra) kökenlidir. Eğer dil beyaz renkte, süte benzer bir renkteyse, bunun sebebi midedeki fazla rutubettir. Eğer dilde beyazlıkla birlikte kuruma da görülüyorsa, midede de kuruluk olduğunu gösterir.

Ancak sindirimden elde edilen sonuç şudur ki, ne zaman iyi sindirim olsa, şüphesiz bu durum midenin güçlü olduğunu gösterir. Midedeki sindirimin iyi olduğunu gösterenler işaretler şunlardır: Eğer yiyecek midenin ağzında ağır bir yoğunluk oluşturmazsa ve kişiye

---

26 TM: Bunların arasında bununla fark olunur ki o kişiye sıcak su içirilir.

27 TM: Sıcak su içtikten sonra fevak içmeden önce olan fevakten ziyade ve çoğunlukla maddelerin safrası olduğunu gösterir.

sindirim sırasında puflamalar yaptırıyorsa, geğirme olmazsa; midedeki terkip buharlı değilse (buhar oluşmamışsa), ekşi değilse; hıçkırık, kasılma, spazmlar ve kusma yoksa ve de sindirim gereğinden fazla uzamıyorsa, o sindirim iyi sindirimdir. O yiyeceğin midede kalma süresi normaldir; mideden aşağıya inmesi de uygun zamanda olur; daha önce veya daha sonra olmaz. Onun uykusu dengeli ve uyanması hızlıdır; gözlerinde şiş olmaz; başında ağırlık yoktur. Tabiat olarak kolayca hareket eder. Karnın alt kısmı açık olduğu için, kolayca içindekileri dışarı atabilir. Kolay soluk alıp verir. Bu durum yiyeceğin mideden güzelce atıldığını ve yiyeceği uygun bir şeklide içine aldığını, kapladığını gösterir. Bu durum midenin gücünü ve yiyeceğin nitelik ve niceliklerinin tamamını içine alır. Eğer midede sıkıntı varsa onu güzelce bertaraf edebiliyorsa, sindirim iyidir. Kötü, bozuk sindirimde aralıklı olarak mideden sesler gelir. Bu geğirme şeklinde nitelendirilir. Midede uzun süre yiyecek kalırsa veya mideden uygun zamandan önce inerse, bu midede bir sorun olduğunu gösterir.

Midede safra olursa o safra midedeki sindirime engellemez. O safra sindirimi bütünüyle iptal etmez; sindirimin eksik olmasına da sebep olmaz; yiyeceğin midede tutulmasına da sebep olmaz. Muhtemelen o sadece sindirimi bozar. Eğer sevdavi hıltlar midede hâkimse onlar da midedeki sindirimi bozar; yiyeceğin sindirilmesini engeller. Midedeki balgami hıltlar da sindirimi bozar ya da bozmaya meylederler. Sindirim iyi değilse, bozuksa bunun sebebi kötü, bozuk mizaçtır. Çoğunlukla eğer ısı uygun değilse, bunun sebebi kötü mizaçtır. Genellikle, balgami hıltlar rutubetten olur ve genellikle soğuktan kaynaklanır. Genellikle sıcak mizaç kuru mizaçtır. Bu durumda midede uzun süren ağrılar olur. Midede uzun süren ağrılar olduğunda, midede yel olduğu ve bunun sonucunda midede ağrı olduğu sonucuna varılır. Eğer midede doluluk ve gevşeklikten dolayı ağrı varsa bu durum hıltın ekşi olduğunu veya korkutucu veya ufunetli veya acı sonu olduğu sonucu ortaya çıkar.

Midede iştiha olduğu şöyle belirlenir: Arzu, istek, bazen çok ve bazen eksik veya hiç yoktur; bazen de belli bir kararlılık göstermez; susuzluk hissedildiğinde kişi soğuk şeyler arzu eder. Bazen de öyle olur ki, kişi ekşi şeyler yemek ister; arzular; zaman zaman da tuzlu,

kurutan yakıcı, keskin lezzetlere ilgi duyar; onlara kaşı arzusu artar. Bazen kişinin arzusu yakıcı, keskin şeylere karşıdır; bazen de onların yanı sıra, ekşi ve tuzlu şeylere yemeyi arzu eder ki, bu durumlar midenin zaafına işaret eder. Çünkü kuvvetli olan midenin meyli zengin yiyeceklerdir. Bazen de midenin meyli kötü ve bozuk şeylere yönelmiştir, ancak zaman zaman bunlar mideye yararlı nesneler olabilir. Nitekim bazı insanlarda ekşi şeylere bazılarında ise başka lezzette olan şeylere meyil vardır; bütün bunların sebebi hıltlardır ve onların kişiye uygun ve iyi olmamasıdır.

Ancak eğer ağzın tadı iyi ise, yiyecek hoş bir şekilde arzulanır. Eğer arzu başka şeylere (bozuk olana) yönelmişse onun sonu iyi değildir. Eğer kişi yağlı yiyeceklere istek duyuyorsa, onda kasılmalar oluşur; yoğunluk olursa, yiyecekle daha da ağır olursa, kasılmalar da artar. Şüphesiz bu yiyecekler ısıtıcıdır. Onun için de bu gibi kişilere soğutucu ilaçlar verilir. O eğer soğutucu nesnelere yönelirse bu midenin sıcak hıltların etkisinde olduğunu gösterir. Eğer kişi ısıtıcı şeylere meylederse, onları arzu ederse onun midesinin soğuk olduğu anlaşılır. Eğer şişi keskin, ekşi ve sıcak olanı arzu ediyorsa orada yoğun hıltlar olduğu sonucuna varılır.

Midede sıcak suya arzu duyulması, ondaki yiyeceklerden dolayı olabilir. Bazen çözülüp erimeden dolayı şiddetli sıcaklık oluşur; doğa bedelini ister. Açlığın tahrikiyle, yanma hissi oluşur. Bu açlıktan dolayı mide tarafında adeta oraya birisi vuruyor gibi bir his oluşur. Bu yoğun hislere dayanmak mümkün değildir. Kişinin, eğer yemek yemesi geciktirilirse, baygınlık geçirir. Sevdavi olan ve ekşi balgami hıltlar içeren midede, eğer onların gücü varsa, iştihası çok olur. Onların iştihası artar ve köpek iştihası kısmında açıkladığımız gibi, onlarda köpek iştihası olur.

Bilinmelidir ki, yemek yeme isteği organların isteği ile olur. Ancak kişinin, genel olarak, yemek yeme isteği doğaldır. Beslenme gücünün yiyeceği çekme gücüne sahip olması ile ilgi olarak ortaya çıkar. Ayrıca, genel olarak, bütün organların genel iştihadan başka kendilerine ait iştihaları vardır ki, ona *nefsanî iştiha* diyoruz. Burada söz konusu olan iştiha mideye ait olup, insanda bu arzuya açlık hissi denir. Bunun aşırısı çok yemek yemek şeklinde ortaya çıkar. Çok yemek yemeden

dolayı kişide sıkıntı oluşur. Bunun dışında onda çok dışkı olmaz; çok yağlanma da olmaz (kişi kilo almaz?). Bunun gibi kişilerde sindirimin hızlı ve sağlıklı olması ve iştihanın dengeli olması gerekir.

Ancak ağızdan alınan yiyeceklerden çıkarılan sonuç şöyledir: ağızda acılık olursa bu midenin sıcak ve safravi olduğuna işarettir. Ekşilik olursa çoğunlukla midenin soğukluğunu gösterir. Ancak o soğukluk sindirimi engelleyecek seviyeye erişmez. Bazen sıcaklık az olur ve az rutubetle birlikte görülür. Biraz rutubet rutubeti besler. Daha sonra olgunlaşmadan onun çözülümü azalır ve biraz ekşilik gösterir; sıkıştırılmış madde gibi olur. Şüphesiz eğer soğuk varsa ekşilik oluşacaktır. Eğer sıcaklık zayıfsa, ekşilik oluşur. Şüphesiz ekşilik dalaktan mideye gelen ekşi maddeyle ilgilidir. Dalak sebebiyle olan ekşilik iştihayı artırır ve karından gelen ses ve gurultuyu da artırır; sindirim kötüdür; ekşi geğirmeler olur. Ağızdaki tükürük yiyeceğin az olduğunu gösterir. Ağızda tuzlu tükürük ve tuzlu balgam olduğunu gösterir. Aynı şekilde garip bir lezzet ve kötü kokular midede bir gariplik olduğunu, ağır, yoğun ve bozuk hıltların bulunduğunu gösterir. Ancak kusmadan kötü beslenme olduğu ve yenen ve içilen maddenin bunun delili olduğu belirlenir. Eğer hasta kolayca kusarsa, şuna işaret eder: midenin içeriği kolayca dışarı çıkmıştır. Eğer hem kusma hem de kötü beslenme olursa, o kötü besinler kusmayla sökülüp atılır ve de vücuttan boşaltılır. Bu bize şunu göstermektedir: burada 2 iş vardır ve birlikte mevcuttur. Kusma yoksa şüphesiz içilen maddeden dolayı muhtemelen hiçbir şey içilmemiştir. Eğer midenin ağzında yanma varsa veya yiyeceklerle hıltlar biraz karışmışsa ve midenin dibinden midenin ağzına yiyecekler çıkmışsa, hıltlar dışarı atılır ve sonra yiyecekler de dışarı atılır. Onların miktarı çok olmadan kusma kolay değildir. Ancak kötü beslenme ve kusma maddenin dışarıya hareket etmesinden ortaya çıkar.[28] Eğer kusma devamlıysa, bu durum sindirilen madde ve mideyle bağlantılıdır.

Çünkü çoğu madde midenin ağzını gevşetir ve o gevşemeden kusma oluşur veya kendindeki maddelerden biraz onlara karışır ve

[28] TM: Belki içilen maddelerden gasyan arız olduğu gibi çok miktarda olmasından ve içilmesi uygun olmayan maddelerin içilmesinden de kaynaklanabilir.

daha sonra mide ağzına gelerek, küsmuk şeklinde dışarı atılır. Kusmada çıkan maddenin renginden onun safravi veya sevdavi ve ekşi balgami mizaçta ya da tuzlu olup olmadığı anlaşılır. Aynı zamanda besinin camsı balgam şeklinden de bunu anlamak mümkündür. Balgam baştan inmişse rengi sümük rengindedir; başındaki organlarından hıltın inmesinden dolayı bu renkte kusmuk oluşmuştur. Bu insanlar yiyeceklerini değiştirdiklerinde o şöyle hissedilir: o kişi fazla hareket ettiğinde kusar. Onun bu hali şuna işaret eder: o kişinin midesinin ağzında rutubet vardır veya midesi zayıftır ve rutubetin sebebi de onun söz konusu durumunun etrafındakilerden arız olmasıdır.[29]

Ancak bunların görülmediği durumda yalnız doluluk arız olur. Vücudun rengi, midenin ve karaciğerin durumunu gösterir.[30] Eğer midede çoğunlukla soğuk rutubetler varsa, onun gibi organlar kurşuni renktedir. O hastalıkların sahibinin rengi sarıdan beyaza doğru değişen renklerde olur. Midenin durumu gurultularıyla belirlenir; gurultular midenin zaafına ve kötü yiyeceğin alınmış olduğuna ve rutubetli gaitaya işaret eder.

Ancak midenin durumunun tükürükten çıkarılan sonucu şöyle belirlenebilir: tükürüğün çok ve köpüklü olması, tükürükten gelen rutubetle ağzın kuruluğuna işaret eder ve tükürüğün azlığı midenin kuruluğuna ağız ve midenin her ikisinin de sıcaklığına işaret eder. Eğer orada başka işaretler dc varsa bu hararetle ilgilidir.

Bilinmelidir ki ağız kuruluğu 2 bakımdan ortaya çıkar. Birincisi hakiki kuruluk olandır. Onda tükürük yoktur. İkinci kuruluk yalancı kuruluktur. O yalancı kuru ağızda tükürük olur. Ancak tükürüğün gevşek bağları olur. Ancak ona buharın sıcaklığı isabet etmekle, onda kuruluk arız olur. Ancak hakiki kuru ile ağızdaki gevşek tükürüğün yoğunluğu fark edilmelidir. Ağızda olan hakiki kuruluk hakiki kuru mideye işaret eder. Rutubetli gevşek tükürük mideden kaynaklanır ve baştan inen rutubetle oluşur.

---

29 TM: Bütün bu arazların görüldüğü kişi fazla hareket ederse tahrik edildiği için kusması devam eder.

30 TM: Çoğunlukla daha şiddetli ve daha güçlü olur.

Midenin geğirmeden anlaşılan durumu şöyledir: geğirme bazen ekşi olur. Bazen de pis kokulu olur; duman nevinden veya bakır pası ve et kokulu ve susuz ve bozuk, kokuşmuş gruptan birisi olur veya geğirmede sahibin yediklerine uygun olan buhar olur veya gaz çıkarıp, onda diğer durumlar ve çıkan yel hakiki geğirme çeşidi olur. Eğer geğirme duman cinsinden olup kavrulmuş yumurta safrası gibi olursa ve yoğunsa veya yiyeceğin maddesi buhar cinsinden olursa ateş oluşmuş tatlı gibi ve diğerleri gibi, bunun sebebi madde dolayısıyla midenin çok sıcak olmasındandır veya basit kötü mizaçtan kaynaklanır. Eğer madde söylendiği gibi olursa, durum böyledir.

Çoğu kez o geğirme safravi maddeden olur. O safra, safra kesesinden mideye gelir veya o maddenin mizacı safravi olmayanlarda baştan inen yoğun maddeden nezle olur. Aynı şekilde geğirme sebebi maddenin sıcaklığı veya kötü sıcak basit mizaçtan kaynaklanıyorsa, maddesiz olan kötü mizaçlı midesi olan hastaya buharlı olmaktan uzak olan besinler verilmesi olduğu sonucu çıkarılır; örneğin arpa ekmeği gibi. Bunun gibileriyle beslenen kişinin geğirmesi buharlı geğirme olur ve sebebi sıcak midedir.

Aynı şekilde midenin biraz safravi olup olmadığına bakılır.[31] Eğer safravi ise bu midenin sıcaklığından dolayıdır ve eğer biraz safravi değilse, mide sıcaklığının sebebi safra değildir; şüphesiz bazen basit kötü mizaçtır. Kusma ile çıkan fazlalıklar da kötü mizaca işaret eder. Buharlı geğirmede uykusuzluk olur. Onunla birlikte midede sindirim için yeterli derecede boşluk kalmaz; midede yanma ve sıcaklık vardır. Eğer ekşi geğirme olursa, onun ekşiliği, ekşi besin maddesinin yenmesinden veya geğirmenin çok fazlası ve fazlalığı dolayısıyla da ekşiliği değişen besin maddelerinin yenmesinden olmamışsa, o ekşi geğirme mide soğukluğuna işaret eder. Özellikle onun gibi mide sahibi bal gibi ekşilikten uzak olan besinle midesini, denerse yediği bal onun midesinde ekşilik oluştursa, o zaman geğirmenin sebebinin mide olduğuna karar verilir.[32] Eğer sebep maddeden olan soğukluk

---

31 TM: Aynı şekilde biraz da teemmül olunur. Onun birazı muradı olup veyahut istenmediği bilinir. Eğer istenen (muradı olan) olduğu görülürse, şunu gösterir ki bunun sebebi midedir.

32 TM: Yenen besinlerin değişmesinden kaynaklanmamaktadır.

midenin ağzında daima ağırlık gözlenir. Çoğunlukla ekşi geğirmelerin sebebi sevdavi dalağın sahiplerinde olup, aynı şekilde kişinin midesine soğuğun inmesinden arız olur. Şüphesiz geğirme sıcakta ekşi olur.

Eğer o sıcaklık tatlı maddeyle karşılaşınca, hemen onunla karışıp, ekşi bir geğirme oluşturuyorsa, o sıcaklığın yemek borusunun ağzında iltihap oluşturduğuna işaret eder ve ısının düşmesi, soğuma iyiliğe işarettir. Hastanın ateşinin yüksek olması yiyeceği ve geğirmeyi ekşi hale getirir. Hastaya verilen soğuk süt de hızla ekşir. Bu durum kusarak çıkarılan maddeyle de belirlenir. Eğer geğirme pis kokulu ise, o midede bozukluk ve buhar olduğuna ve yine midede yara, şiş ve kokuşmuş rutubet olduğuna işaret eder. Bakır pası kokusundaki geğirme midenin şiddetini, sıcaklığını ve bozukluğunu gösterir. Onun buharından yemek borusu da etkilenir. Ancak buhar gibi olmayan geğirme ekşi değildir. Bunun sebebi hazımsızlıktır; midenin besinleri sindirememesidir. Bir müddet sonra yiyeceğin değişmesiyle, onun durumuna (yiyeceğin) bağlı olarak midenin zayıflığı belirlenir.

Ancak midenin durumuna göre, ona uygun veya yararlı olan ya da oradaki sıkıntıyı giderecek olan şeyler hastaya verilir. Ona uygun olan yiyecekler soğuk olanlar mıdır veya sıcak şeyler midir ya da kuru yiyecekler midir veya rutubetli şeyler midir? İncelenerek karar verilir. Daha sonra sen bunlardan uygun olanını görürsün. Ancak uygun olan doğru belirlenemezse hata yapılır. Onun içindir ki, çoğunlukla soğuk şeylerin soğukluğu artar. O zaman galip soğuklukta oluşan ince, nazik sıvı rutubet oluşturur. Bu orada oluşmuş balgamı hıltla ilgilidir. Ancak hastaya bakan kişi onun soğuktan olduğunu zanneder. Dolayısıyla zannedilir ki, midenin ısıtılmış olması ve sıcak olması yararlıdır. Eğer mide soğuksa diğer delillere de bakmak gerekir.

Ancak midenin hissi ile ilgili çıkarılan sonuç, şüphesiz midedeki yanmayla hissedilemeyen olmalıdır. Muhtemelen, burada sonuç midenin yoğunluğuyla belirlenebilir. Oradan çıkan madde camsı balgami ise ve yanma ile birlikte iltihapta varsa, dışarı atılan madde acı ve tuzludur veya iltihap yoksa sadece yakıcıdır. Şüphesiz o madde hafif, ince ve azdır.

Buradan şu sonuç çıkar: örneğin mideye inenlerin inmesine sebep olanın beyin olup olmadığına bakılır veya karaciğerin safrayı oraya

yollaması mı bu şikâyete sebep oluyor veya dalağın kara safrayı sarsıp ağrıya sebep olup olmadığına; kara safra şişlerinin sebep olup olmadığına; bunların tarif edilen sebepler olup olmadığına bakılır. Bu bilgilerden mide bozukluğunun sebebi belirlenir.

Aynı şekilde göze bakılıp, gözde alışılagelenin dışında sabit olmayan (değişken) ve normalin dışında bir durum var mı ya da hayal görme veya bir şey görüyor gibi olup olmadığı tespit edilir. Ayrıca baş ağrısı ve başla ilgili bir bozukluk olup olmadığı ve varsa onların sebeplerine bakılır. Aynı şekilde özellikle baş dönmesi olup olmadığı, baygınlık, titreme, kasılma gibi hallerin olup olmadığı belirlenir.

Burada başta ağırlık, hayal görme veya baş ağrısı, düşüncede sapmalar ve bütün bunların artıp azalması veya hafakan ve durgunluk görülebilir. Eğer midede doluluk, zaaf veya onlarla birlikte kötü mizaç oluşursa, baş ağrısı, hafakan, düşünce bozukluğu ve bayılma görülebilir. Bütün bu haller mide boş olduğunda görülür. Bu durum midede bir nevi safra ve gevşek hıltlar olduğunu gösterir. Mide boş olduğunda midenin ağzında sevdavi bir madde veya sevdavi soğuk bir hılt vardır. Bizim verdiğimiz diğer işaretlerle birlikte bu kısımda sen midenin dışında olan sebepleri, diğer kısımlarda zikredilenlerle birlikte öğrendin. Şüphesiz baş ağrısı, sara, bayılma, titreme ve kasılma oluşturanlar midenin alt kısmındaki organlardan kaynaklanan hastalıklar değildir.

Ancak bu arazlar mideyle ortaklık gösterir. Onların bazısı beyinle ortaktır; Örneğin zihin karışıklığı, delilik, baş dönmesi, vesvese gibi. Bazı hastalıklar da kalple ortaktır; bayılma, hafakan, kötü, düzensiz nabız gibi ve bazısı da beyin ve kalple ortaktır; nefes kaybı, nefes darlığı ve solunum bozukluğu gibi.

On İkinci Kısım
Midenin Sıcak Mizacının Belirtileri

Midenin sıcak kötü mizacının belirtisi susuzluktur ve kötü mizaç eğer çok fazla baskınsa kişi kuvvetten düşer ve buharlı geğirme ve kötü kokulu tükürükle bu durum belirlenir. Sonuçta duruma uygun şartlara göre, mide soğutmayla doygunluk kazanmıştır. Doğal halde besinler yanmamış, ancak besinler çok fazla ise ve sindirim gücü zayıfsa, kişinin susuzluğu artar ve yemek arzusu azalır. Özellikle, eğer

safravi maddeyle mizaç bozulmuşsa,·kişi elbette güçten düşer. Ancak kötü mizaç çok baskın olana kadar sindirim güçlüdür.

Bazen kişi hafif ateşli bir mizaca sahip olur. Bazen de mizaç ifrat derecede yoğun olup, kişi eğer çok güçten düşerse, bunun sebebi çözülmenin getirdiği şey, yani şiddetli açlıktır ve yanmayla içe çekilen şeydir (sindirim sıvısı?). Onu kütle halinde olan madde harekete getirir. Bu durumda açlık şiddetli olur. Eğer yemek yenmesi ertelenirse hasta bayılır. Eğer süre uzarsa, bu uzun sürede iştiha (yemek yeme arzusu) kaybolmaz. Bu mizaçta tükürük akışı açlık dolayısıyla çok artar. Mide ve civarının ısısı çoktur. Eğer rutubet varsa, o da çok olur. Bu durum şüphesiz ağır yiyeceklerle sakinleştirilir.[33]

Bu sıcak mizaç kısa zamanda tuzlu ise asla iştiha kaybolmaz. Bu mizaçta tükürük akışı korkutucudur. Bilinmelidir ki, midesi sıcak olanların kanı az ve kötü mizaçlıdır; pis kokuludur. Bu durum organın asıl mizacının zıddıdır. O bu kanla beslenemez. O kanla organ pek az etlenir. Kan onun damarlarında durur, çünkü ondaki kan doğal kan değildir; kan alındığında onun bozuk olduğu görülür.

On Üçüncü Kısım
Kötü Soğuk Mizacın Belirtileri

Midenin soğukluğundan kastedilen midenin yiyeceği sindirmesinin yavaşlığıdır. Hatta soğukluğu dolayısıyla, mide değişik yapıda olan besinleri sindirip aşağıya gönderemez. Eğer midenin soğukluğu çok fazla olursa, yiyecekler asla değişmez ve sindirim olmaz. Bazen de iştiha çok fazladır ve susuzluk azdır. Aynı şekilde bizim zikrettiğimiz üzere, geğirme olur, fakat bu yiyecekten dolayı değildir. Bu midenin soğuk mizacına işaret eder. Buradaki soğuk mizacın işareti daha önce yenip hazmedilmiş olan ağır yiyeceklerden, daha sonra yediğinde lezzet alamamasıdır. Bazen midenin kötü soğuk mizacından dolayı sindirim uzun süre midede kalır. Bu kişiye büyük acı ve sıkıntı verir. Ancak her gün rutubetli kusmayla sakinleşebilir. Bazen mide mizacı karında su toplanmasına ve midenin yoğun asidik yapı kazanmasına sebep olur. Soğuk mide sahibinin rengi sarı veya beyazdır. Bu du-

33 TM: Bazen tehir etmeksizin de gaşiyede oluşur.

rumlar deneyimli kişiler için sır değildir.[34] Onun tedavisi vardır. Bu hastalıkta beyin mideyle ortaklık yapar. Bu ortaklıktan dolayı midedeki yele bağlı olarak, baş ağrısı ve zil sesi duyuyormuş gibi bazı beyin hastalıkları arız olur. Eğer arızi olan kötü soğuk mizaçla asıl sıcak mizaç birlikte olsa bağırsaklarda gurultu, midede gaz birikmesi, kuruluk ve sıcaklık oluşur. O hastalıkta her ne zaman kan almaya ihtiyaç olsa zikredilen araz yoğun olarak belirlenir; sistemde zaaf oluşur. Onun tedavisi için az miktarda Arap zamkı küçük dil üzerine dökülür. Hastaya kurutan yiyecekler ve ekmek ufalanmış kırmızı et verilir.[35]

On Dördüncü Kısım
Kuru Kötü Mizaçlı Mide

Bu mizaçtaki midede çok şiddetli susuzluk hissi vardır. Belirlenen şartlara göre dil had derecede kuru olur ve beden adeta iki büklüm olur. Burada hastaya rutubetli besinlerin hastaya verilmesi gerekir.

On Beşinci Kısım
Kötü Rutubetli Mizaca Sahip Mide

Bu mide mizacı, biraz susuzluk olduğuna işaret eder. Rutubetli yiyeceklerden kişi uzak durmalıdır ve onları alırsa, incinir; rahatsız olur. Tükürük fazlalığı, çoğunlukla ondaki açlık, rutubet ve sıcaklık fazlalığına işaret eder. Çoğunlukla rutubetli olan midenin ağzı çok sıcaktır. Onun sahibi, her ne zaman yemek yese, kusmanın tahrik edildiğini vehmeder. Şüphesiz bu durum mide zaafında ortaya çıkar ve zikredilen zaafın delillerine sahiptir. Bu zaaf açlıktan dolayı olabilir. O zaman, yemek yemek gerekir. Ancak bu durum yemekten sonra da görülebilir.

On Altıncı Kısım
Mizaçların Maddeleri ve Sahip Oldukları Maddelerin İşlevleri

Kusma ve geğirme madde ile oluşan kötü mizaca işaret eder. Ayrıca rengiyle ve halleriyle de bu durumu destekler. Ancak durumu daha

34 TM: O soğuk mizaç bir illettir.

35 TM: Serayid istimal olunmaz.

kesin belirleyebilmek için mevcut delilerin üstünden atlamak gerekir. Bu durumdaki mide sıcak, narin, karışık bulanık olur; midede katılma, baygınlık, yanma, susuzluk görülür; bunlar orada iltihap olduğunu gösterir. Eğer ağır yiyecekler yenirse, bu hastanın baygınlık geçirmesine sebep olabilir.

Genel olarak madde fazla olursa, baygınlık uzun sürebilir; eğer azsa yemekten hemen sonra baygınlık olur. Aynı şekilde, o madde içilen bir madde olmayıp, midenin dibine toplanırsa, o bayılmaya sebep olmaz. Eğer midedeki madde yenen besin maddeleriyle karışırsa, midede gaz olup, birikir ve orada şişkinlik yapar. Oradaki yiyecekler mide ağzına ulaşır ve hasta kusar. Bütün bunlar midede bazı maddelerin olduğunu ve onların yenip içilen maddeler olmadığını gösterir. Eğer kişi bal ve şeker gibi tatlı şeylere meylederse, onu zamanı geldiğinde dışarı çıkarır. İçilenlerin birazının kusmayla dışarı atılması anlaşılmaz. Durumun daha açık ve seçik olarak belirlenebilmesi için başka delillere ihtiyaç vardır. Onun asıl belirleyici özelliği kusmadır ve şüphesiz ki, söz konusu maddenin yerinin mide olmadığını gösterir. Eğer kusma olursa o zaman sen ona yel için yararlı olanı verirsin ve gerekli maddeyi içirirsin. Verilecek olan maddenin ne olacağı hastanın hararetine göre belirlenir. Yine susuzluk da sıcaklığa işaret eder. Ancak tuzlu ve boraksli madde ihtiyacı giderir. O sıcak suyla sakinleşirse, mide tuzlu balgam tabiatındadır. Eğer sakinleşmezse, mide safravidir. Yine ağzın maddesi (yapısı) yiyecekle ve kusunca çıkan maddeden anlaşılır. Kusma ve susuzluk şüphesiz ona işaret eder. Eğer susuzluk yoksa maddenin soğuk olduğunu gösterir.

Bütün delillerden balgami maddenin çok gevşek olduğu ve arzunun düştüğü ve göğsün çok yemek için açılmadığını gösterir. Muhtemelen hıltın hiddeti ve keskinliği içe meyillidir. Eğer böyle yiyecek yerse, yanma, sindirimde bayılma ve duygu kaybı olur ve bunlar hızla olmamakla birlikte, kişi kusar gibi olur. Bu kötü maddenin midede toplandığını gösterir ve sonra da safranın sebep olduğu titreme ve kasılma oluşur. Bazen bu titremeler saraya ve de melankoliye dönüşür. Sevdavi maddenin arzuyu artırıp, sindirimin zayıflamasına sebep olduğu delillerden anlaşılır. Burada şiş, kuruntu (ses işitme gibi) ve vahşet ve korku sıkıntısı oluşturur.

Delillerden anlaşılır ki, madde idrarla kolayca atılır ve baştan çok miktarda madde mideye ve mideden başka yere inerse kusmayla bu madde dışarı akar. Onun birazı sümüksü hıltla karışıktır. Rutubetli balgami madde oluşur; safra veya tuzlu yapısıyla ağızda şiddetli susuzluk oluşturur ve ağza midenin başlangıcına çok fazla rutubet ve iltihap iner veya kişi, sanki bir şey yükseliyor gibi hisseder.[36]

On Altıncı Kısım
Midenin Mizacının Bozukluklarının Belirtileri

Midenin büyük olduğunun belirtileri şöyledir: o büyük olan midenin çok besin alması ihtimali vardır. Muhtemelen çok yiyecek alır. O mide dolduğunda, komşu organlar büzülme ve kasılma zorunda kalıp, sıkıntıya girer; ıstırap çekerler. Ancak küçük mide belirtisi ise, onun yeterince yiyecek alamamasıdır; fazla yiyeceğe tahammül edemez. O dolduğu zaman vücut için yeterli olmaz.[37]

Karaciğer ve Mide Arasında Olan Yolların Tıkanıklığının Delilleri

Rutubet çokluğu, susuzluk, kan azlığı, karında su toplanması halinde kişinin rengi değişir. Başlangıçta bu durum kötü mizaç veya vücudun kötü durumu diye bilinir. Ancak, bu durumda, mide ve dalak arasında tıkanıklığın delili olan kötü karakterli kolik ve kulunç oluşur.

Ancak mide ve beyin arasında görülen tıkanıklıkta mizaç rahattır; iştaha azlığı görülür. Sindirimin geri kalanı bu halle olur; başka engel olmaz. Onunla birlikte yanma oluşmaz, çünkü eğer orada şiş varsa, onların pek az hissi vardır. Ancak hıçkırık da görülmez. Bu hastalıkta şarap aç karna içilir. Yellerin varlığının delillerini mide ve yanındaki organlar ve epigastriumda görürüz. Yemek yendiğinde midede gaz

---

36 TM: Devirlerle (Dönüşümlü olarak) ishal olup diğer organlardan ve baştan inen maddenin çokluğu ve kusma ve biraz dışarıda muhati hıltın olması ve maddenin rutubetli olup iza ve ilamı galeyanla olduğunun belirtisi (işareti) budur ki o madde sahibinin ateşi olur. Lakin ağzında safra ve tuzluluk olmaz. O yaşı ihsas eder ki rutubetli bir şeyin boyuna sudu ve inişini ve ağzında fazla rutubet olur ve midenin başında fazla rutubet ve iltihap olur; bunlar gibi anlaşılır.

37 TM: mide ile karaciğer arasında olan suddelerin alameti budur ki o sahibinin birazı rutubetli olur ve birazından çok olur.

varsa, yiyecek üste çıkar ve geğirme olur. Bilmelisin ki, eğer o mide ve etrafındaki kısımlar ve karaciğerin sertlik durumu ve yoğunluğu muayene edilirse, doğal durumda olup olmadığı belirlenir.

On Yedinci Kısım
Mide Hastalıklarının Hepsinin Tedavisi

Şüphesiz [hastalıkların tedavisi] pişmiş meyvelerden yapılan içecekler, lapalar, merhemler, yakılarla ve buğularla yapılır. Aynı şekilde suda pişmiş ilaçlarla, mumla muamele edilmiş terkiplerle de tedavi edilir. Ancak pişmiş olan ilaçların etkisi zayıftır.

Bilinmelidir ki, kötü mizaçlı mide için verilen ilaçların 2 fail sebebi vardır: Mide tedavisinde kolayca oraya ulaşan ilaçlar ve yeteri derecede güçlü olan ilaçlar. Kötü mizaçlı olanların ilaçlarının 2 keyfiyette yararı vardır. Ancak midede görülen kötü kuru mizacın tedavisi çok zordur. Çünkü o keyfiyetin zıddı özellikte olan ilaçların etkileri zayıf olur ve soğuk midenin ısınma süresiyle eşittir. Ancak sıcak midenin soğumuş olmasının önemli rolü vardır. Özellikle soğuk kötü mizaçta soğuk midenin etrafında olan organda kötü soğuk mizaç veya başka bir sebepten zaaf olur. Ancak kuru mide düzeni veya hafif rutubetli midesi olanlarda durum onlara benzer. Ancak kuru tertibi olanın tedavi uzun sürer.

Bilinmelidir ki, mide hastalıkları eğer maddeden dolayı ortaya çıkmışsa onun hangi maddeden olduğunu belirlemek, ona iyi gelecek yakıların uygulanmasında yarar sağlar. Çünkü mideye iyi gelecek olan yakılar sindirime de çok yararlı olur. Özellikle de mide işlevlerinin tamamlanmasında yararlıdır. Midenin kötü, bozuk mizacı, eğer madde olmaksızın ortaya çıkarsa, sıcak ve kuru mizaç için olan ilaçlar kullanılmamalıdır. Çünkü bu ilaçlar onu daha güçlü kılacak soğuk olan kötü mizaçlarda kullanılmalıdır. Soğuk mizaçlı midenin tedavisinde ondan daha güçlü ilaçlar gerekir. Eğer mide kendine ait hılttan diğerlerini temizlerse ve kendini güçlü hale getirirse, bundan sonra mide üzerinden dağlama yapıldığında, mide ve etrafındaki organlara zarar veren hıltı belirlemek mümkün olur. Sıcak maddelerin midede hapsolması engellenir. Şarap ve haşhaş midedeki sıcak maddelerin tutulmasında çok yararlıdır.

Eğer midede soğuk hılt olsa, şarap ve haşhaş verildikten sonra o mideyi desteklemeye gerek duyulur. Bunlar mastika zamkı ve gül-

den yapılan küçük haplarla, kuru nane, kartal ağacı odunu, karanfil ve bunlara benzer şeylerdir. Eğer hılt sıcak olsa mide meyve suları, gül, tebaşir ve benzerleriyle yapılan ilaçlarla güçlendirilir. Ne zaman mide ile karaciğer arasında, sözü geçtiği üzere, katılaşma, sertleşme ve incelme olsa, ona besin ve ilaç olarak arpa suyu verilir.[38] Her gün azar azar ondan vermeye başlayıp gündüzleri bir veya iki defa hastaya içirilir; başka kusturucu ilaç verilmezse; kan alınmaz.

Mideyi Güçlendiren Hap

[39]Betimlenen hap şudur: mastika zamkı hapı ve gül; her birinden üçer dirhem, kehribar, kuru nane, *mermahur (origanum maru)* ve ham kartal odunu; her birinden ikişer dirhem alınıp eski şarap veya ayva suyu ile içilir. Mideyi temizlemek ve boşluğundakileri veya kıyısında köşesindekileri atmak için onu temizleyen ilaçlar kullanılmalıdır. Bu ilaçlar midenin iç dokusunu açmamalı ve mideye nüfuz etmemelidir; midenin altında seyreden duvarlara zarar vermemelidir. Eğer o ilaçlar bir defa içilince yarar sağlamamışsa, mideye daha önce alınanın dışarı atılması gerekir. Burada mide hastalıklarının tedavisinde idrar ve fekal maddeyi görmen gerekir. Eğer onları görürsen hastayı kurtarman mümkün olur.

Mide hastalıklarının tedavisinde eğer mide çok şiddetli soğuksa, su aynı miktarda verilmemelidir. Her ne kadar bu durum bozuk midedeki sıcaklıktan kaynaklanıyor olsa da, özellikle midesinde fazla doluluk olan kişilere çözücü ilaçlar verildikten sonra o çözülme ve erime gücünü korumak için kasan, büzen özellikte ilaçlardan karıştırılmayacağı bilinmelidir. Çünkü bu gibilerin çok zarar verdiği bilinir.

On Sekizinci Kısım
Midedeki Soğuk Rutubetli Kötü Mizacın Tedavisi

Eğer midenin mizacı soğuk rutubetli kötü mizaç olursa, aslında *Kanun*'da zikredildiği üzere, o zararlı maddenin dışarı atılması gerekir.

---

38 TM: Onu da sakice tedrice riayet olunur.

39 TM: Ne zaman mideye kuvvet ve sindirim güç getirse o zaman arpa suyu bir defada veyahut 2 defada istimal olunur. Ona istifrag için ilaç veyahut fasd-ı takrib olunmaz. Bu kısımda hekimler yararlı bir hap verirler.

Eğer onun maddesi fazla değilse, onun dışarı atılması için, bu konuda deneyimi olan kişiler bilinen yollara başvururlar. Beslenmede, eğer hastalığın oluşmasında madde sebep değilse, o hasta safravi ve yakan besin maddeleriyle beslenir. O yiyecekler mideyi daraltıp, büzer ve mide boşluğuna gelen safravi maddeyle bu hareket sakinleşir. Mazı şarabı bu çeşit bir içecektir.[40]

İçilecek İlaçlar

Pelin otunun kendisi, pelin otu şarabı ve ayva alınan ilaçlardır. Ancak mideye yağlardan yapılan yakılardan, merhemlerden ve kabız yapıp büzen ilaçlar da uygulanır. Burada uygulanan ilaçlar örneğin kan dindiren, sümbül, tarçın, ladin, mercimek süsen kökü, pelesenk ve pelesenk yağı ve onun tohumu ile günlük olmalıdır. Ancak burada alınacak yağlar, mastika yağı, zeytinyağı, sümbül yağı ve ayva yağı gibi yağlardır. Bunlar sonuç vermezse (başarılı olmazsa), mideyi kızdıran ilaçlar verilmelidir. Onlar mideyi güçlendirir.

Mideyi Güçlendiren Yakılar

Bu yakının terkibi şöyledir: safran, Suriye sümbülü, mastika, pelesenk, yabani fıstık zamkı; her birinden 1, ölçü; sütleğen otu zamkı 1 kısım. Bu zikredilenler alınır. Ondan yakı yapılır. Bu terkibin az bir kısmı içilir.

Diğer bir terkip şöyledir: günlük 4 kısım, yabani keçi iliği 3 kısım, mum 2 kısım, zamk1 kısım, pelesenk yağı 1,5 kısım, Hint sümbülü yağı 2 kısım.

Diğer bir reçete şöyledir: günlük 3 kısım, yabani keçi iliği 3 kısım, Hint sümbülü yağı 8 kısım. Bir başka reçete de pelesenk yağı 3 kısım, mum 5 kısım. Bu zikredilen terkiplerle alınıp ilaç yapılır. Bu reçetelerin hepsi de denenmiştir. Ancak karşılaştırarak hastaya uygulanmalıdır. İlkin mutedil bir perhiz uygulanmalıdır ve keymusu güzel ve kolay sindirilen ve azlığa yakın ortalama miktarda, söz konusu mideye uygun yiyecekler verilmelidir. Daha sonra azar azar beslenmede yararlı olan ilaçlarla, ilaçların geçeceği yollardaki şeylere yararlı olacaklar verilir. Dengeli olarak midede kolay sindirilebilir,

---

40 TM: O hastaya hafif olan ve içilerek alınan ilaçlar verilir.

dengeli sıcaklıkta güzel kokulu yiyecekler verilmelidir.[41] Mizaç mutedil olana kadar zikrolunan tatlandırıcı soslarla et yemekleri cinsinden yiyecekler verilir. Ancak beslenme dengeli olmalıdır. Birbirine zıt şikâyetler olduğunda bile, mutedil ilaç ve yiyeceklerle tedaviye devam edilmelidir. Bunlar kolay sindirilebilen biber ve kimyon gibi yiyeceklerdir.

Yeni İlaç: Karaardıç hapı (tohumu), yabani fıstık zamkı ve biber. Her birinden bir kısım alınır ve bunlarla birlikte, Utrigulyun şehrinden getirtilen ve benim tahminime göre günlük denen bitkiyi de ilave etmek gerekir. O ve aynı şekilde sümbül; her birinden 2 kısım, debbag boyası, maydanoz, dağ kerevizi ve selam otu; her birinden yarım kısım. Bu zikredilenler alınıp yeterli miktarda balla macun yapılır. Eğer mide şiddetli soğuksa ona *amerusua* ve *sencerina* içirilir. Bunların hepsi de rutubetli mide hastalıklarında yararlıdır. Çok yoğun rutubet olduğunda soğan ve şarap yararlı olur.

Kısım (Hazırlanışı): Soğan alınıp üçe ayrılır; cam bir kaba konup üstü kapatılır ve 6 ay bu kap içinde saklanır.

On Dokuzuncu Kısım
Sıcak Mizaçlı Midenin Tedavisi

Mide iltihabı ekşi süt ve aynı şekilde sirkeyle kişniş, inek sütünden çökelek, hıyar içi, balıketi özellikle, mide iltihabı için müsekkin niteliğindedir. Soğuk su hıçkırığı soğutur. Hindiba, hıyar, şeftalinin suyu şiddetli olmayan safraya dönüşür. Aynı şekilde marul, pirinç ve mercimek ve taze kişniş ile sirke ve su kabağı ve de bunlara benzer şeyler kâfuru ve sandalla ve gülle karıştırılıp ihtiyaç olduğunda alınır. Tebeşir hapları aynı şekilde içilir. Özellikle eğer safrada sorun varsa, taze yumurta, mercimek, nar, sumak ve yeşil üzümle yenmesi önerilir. Onun yediği etler çil keklik eti, piliç eti, yeşil keklik eti iyi olur. Onların sıcaklığı çok fazla güçlü değilse, soğuk ve ağır olan balıketi, ekmekle yapılan yemek, koyun etiyle ekmek ve kasıp, büzen her türlü yiyeccktcn yiyebilir. Haşhaş ve şarap burada cidden yararlıdır.

---

[41] TM: Mutedil mizaca kadar zikrolunan civar-i şinat utre hastalığa mukabilleri hasebiyle verilir.

Onlar için yararlı tedbirlerden biri de, soğuk ilaçlarla hazırlanan yakı uygulamasıdır. Bazen yakı mide üzerine konur; bazen de mesane üzerine de uygulanırsa yararlı olur. Bir kaba soğuk su konup o bölgeye konur. Midenin üzerine soğutucu yakı konduğunda o yakı diyaframa ile karaciğeri soğuttuğu için onların işlevleri zarar görür. Karaciğer ve diyaframı soğutan bir nesne oluşturduğumuzda, göğse ısıtıcı yağlar uygulamak gerekir; bunların uygulanmasıyla birlikte hastanın rengi değişir. Soğutucu yakılar yerine hastaya senin bildiğin uygun içeceklerden içirmek gerekir.

Yirminci Kısım
Soğuk Mizaçlı Midenin Tedavisi

Eğer midenin kötü mizacı hafif soğuksa, onun tedavisinde pelin otu, tarçın, kimyonla pişmiş nane temiz bir cam kaba konup, gül tabletiyle karıştırılarak hastaya verilir. Onun midenin bu bozukluğuna büyük yararı olur. Söylenen hastalık güçlüyse sıcak macunlar ve sıcak tohumlar ve biberlerle tiryak ve de büyük *mitridatus* şarabıyla hastaya içirilir. Üzüm şarabı ve benzerleriyle ve *amrosiya* ve *fındadikun*, sarısakız ilacı, *istemikun macunu* ve kendir tabiatındakiler dokuyu yumuşatmakta yararlı olur.

Burada oluşan bazı çıkıntılar için sümbül, mastika ve benzeri bitkilerin çiçekleri içilmelidir. İşlenmiş zencefil de yararlıdır; aynı şekilde, gül tabletleri gibileri de yararlı olur. Yine *felafil* şarabı da midenin yoğun sıcaklığı için yararlı olacaktır. Onlara şeytantersi ve biber verilebilir; yoğun sıcaklık için yararlı olur. Onların yoğun hıçkırıkta da yararı olur. Ayrıca uyku için de yarar sağlar. Burada mideye yararlı olan yağlar merhem olarak uygulanır. Bunlar papatya yağı ve kına yağı, süsen yağı, mastika yağı, tavuk yağı içine konur. Eğer güçlendirmeye gerek duyulursa, amonyak zamkı ve Yahudi balsamı içinde ilaç yapılıp güçlendirmek gerektiğinde uygulanır. Terkibi güçlendirmek gerektiğinde, kustus yağı, kan otu yağı, zambak yağı ve benzerleri katılır. Diğer ateş düşürücüler, örneğin süsen yağı, sarısabır ve miskle amberle, boyotu tohumları ve kereviz tohumları katılır. Bazen de soğuk mide ağrısı için hacamat uygulanır; yararı çoktur. Bilinmelidir ki, çevresini ısıtmakla midenin de kısa zamanda ısıtılması mümkün olur.

Midedeki Rutubetli Kötü Mizacın Tedavisi

Midedeki rutubetli kötü mizaç keskin lezzette ilaçlar ve safrayla tedavi edilir. Onlara ortadan kaldıran ve dışarı atan şeyler karıştırılır. Burada hastaya biraz güçlü içecekler verilmelidir. Emen, pişmiş ve kavrulmuş yiyeceklerden verilmeli ve nadiren su içirilmelidir. Burada gül hapları verilir. Taze gülden yapılan bu haplar midenin rutubetli mizacına karşı yararlıdır; onlar midedeki rutubeti giderir. 1 dirhem anason, 1 dirhem rezene tohumu suyla karıştırılır; onun üzerine 5 dirhem saklanmış gül reçeli konup hastaya verilir.

Yirmi Birinci Kısım
Kuru Mide Mizacı

Bu özellikteki kişilerin midesi ilacı ufalayan, maddeyi toz haline getiren ilaçlara yakındır. Bu özellikler orada sabitlenmişse tedavi kabul etmezler. Onun tedavisinde, yalnız mideyi düzeltmekle uğraşıp diğer organların tedavisinin bırakılması doğru olmaz. Muhtemelen mideyi düzelten, ancak genel olarak bedeni düzenleyen ilaçlarla tedavi yapılmalıdır. Bu tip midesi olanlar belli tohumların kaynatılmış suyuna oturtularak ya da hamam yaptırılıp kuruluğun gerektiği ölçüde atılmasıyla düzenleme olur. Onların kuruluğu bazen o ölçüde olur ki, hamamda oturmasına izin verilmez. Muhtemelen söz konusu kurutucuların nakli ile tedavi yapılır. Hareketle vücutta zaten mevcut olan rutubet çözülür ve banyoda emilen rutubet terleme şeklinde olur. Çünkü hamam vücudu rahatlatır ve vücut için rahatlama gereklidir. Onun durumu çözülebilen şeylere yakın değildir. Çünkü çözülebilen şeylere yakın olursa gevşeme çok olur. Onların hamam yapmaları; her gün belli bir süre suda kalmaları gerekir. Hamamın sıcaklığına onların ihtiyacı yoktur. Onların mutedil hamam sularına ihtiyacı vardır, öyle ki onlar suyun içinde ne dimdik olmalı ne de sıcaktan çok gevşememelidir; onlara suyun ısısı olumsuz bir etki yapmamalıdır. Hasta ondan zarar görmemelidir; sadece rutubetli hale gelmeli vc dcri gözenekleri genişlemelidir.

Beden nazik hale gelmeden önce, vücut suda gevşeyip açılarak yukarı kalkarken, uzun süreli olarak çok sıcak hamamda kalır ve hamamdan biraz rahatlayarak çıkar. Daha sonra ona eşek sütü, keçi

sütü veya kadın sütü içirilir ve süt memeden emzirilir veya yoğurt haline getirilip yoğurt haline yakınken hastaya verilir, ancak asla havayla temas ettirilmez. Bu sütten hasta sindirebileceği kadarını içer. Daha önce dengeli bir perhiz uygulanmış olması gerekir. Başka durum hastaya uygun değildir. Hayvanlardan alınan sütün iyi olup olmadığı kötü kokusundan veya kokusunun olmamasından anlaşılır Yine onun rutubetinden ve kuruluğundan veya özelliklerinin ifrat olmasından onun içerdiği yeline kadar dengeli olduğu anlaşılır. Bütün bu durumlar onun halinden hissedilir.

Duruma göre kişinin perhizi düzenlenir. Sonra hastaya süt içirilerek veya arpa suyu içirilerek dikkatle durumu gözlenir. Buğday unundan hazırlanan lapa da verilir. Bu terkip bağırsakların çalışmasının hızlandırır. Dört beş saat sonra yiyecekler sindirilmiştir. Sonra hastaya hamam yaptırılır. Daha sonra organlara yağla hazırlanmış merhem uygulanır. Böylece o arpa suyu ve sütten almış olduğu suyu tutar. Alışılageldiği üzere, hastaya 3 banyo yaptırılır. Eğer banyoyu kısıtlamak gerekirse 2 defa banyo yaptırılır. Hasta böylece tamamen rahatlar. Eğer süt içmeye meyli varsa hastaya süt içirilir. Eğer süt içmek istemiyorsa emin olunan sulardan içirilir.

O hastaya tuz ve hamurdan oluşmuş ekmek yedirilir; balıketi, rezene ve hafif kuşların kanatları hastaya yedirilebilir. Özellikle hafif yağlı tavuk eti, süt ve kuşların gevşek ve sert bacak etleri hastaya verilir. Hastaya çok besleyici yiyecekler verilmelidir. Ancak besinin hızlı ve kolay sindirilen olmalıdır; yiyecekler latif, rutubetli olup, sindirimi uzun süre almamalıdır. Hastaya yiyecekler az miktarda verilir. Burada ifade edildiği gibi, hastanın bir defada yiyeceği az olmalıdır.

Hastaya kasan veya kasmaya meyilli sıvı mizaçlı hafif şarap içmesi önerilir ve bu gereklidir. Çünkü o içecek besine nüfuz eder; gücün artmasını sağlar; kişiyi canlandırır; soğukluğu bertaraf eden sudan da çok miktarda içilmelidir. Ancak onun miktarı midede artmaz; midede gurultu olmaz. Hasta tekrar beslenir. Besin ilkin tamamen sindirilir; sonra besinler mümkün olduğunca incelir; hafifler. İkinci bir defa yemek yemeden önce sindirimin tamamen tamamlanması gerekir. Çünkü tedavi olmak için bu tedbirleri uzun süre sürdürmek gerekir. İyileşmenin kolay olabilmesi için perhiz yapmalı ve mide ci-

varını ovalamalıdır. Eğer hasta sağlığına kavuşmaya yaklaşmışsa, ona arpa çorbası verilmelidir ve daha sonra arpa yerine bir veya iki gün ekmekle hazırlanmış çorba (papara) ile meyve suları verilmelidir. Bunun zıddı durumda, [hasta kuvvetini kazanmaya başlayınca] kuvvetli meyve ve sebzelerden hazırlanan yiyecekler verilir. İlkin şarapla onlar karıştırılır ve ortalama güçte yumuşak kuş etleriyle hasta beslenmeye başlanır.

Yirmi İkinci Kısım
Midenin Soğuk Kuru Kötü Bileşik Mizacı

Eğer mizaç soğuk olduğu kadar kuruysa da, onun tedavisi ancak ısıtarak yapılabilir. Tedavide çözücü, kuru veya güçlü kabız yapan maddelerden kaçınmak gerekir. Onların hiç biri hastalığın tedavisinde yararlı olmaz veya yardımcı değildir. Hızla ısıtanlardan da kaçınmak gerekir. Şüphesiz onlar maddeyi hafifletir ve kuruluğu artırır. Muhtemelen azar azar ısıtmalıdır. Tedavide kullanılanlar arasında rutubetlendirenler de olmalıdır. Onlar maddenin ağır sıcaklığını artırır, ancak ateşli olmamalıdır. Onlar için tedavi biraz şarapla süt, arpa suyu, az miktarda bal ve kırmızı başlı serçeyle beslenmelidir. Hastayı bol yiyecekle beslemek iyi olur. Isıtan, rutubetlendiren yağlarla organı dıştan ovalamak, mideyi teskin eder. Burada kullanılacak yağlar, örneğin sümbül yağı, Hint sümbülü yağı gibileriyle mastika yağıdır. Bazen o yağlara pelesenk yağı da karıştırılır ve pelesenk yağı ile yetinilir. Çünkü bu yağ bu hastalıkta yararlıdır. Bu yağın az bir miktarı mumla karıştırılmasını yararlı olur.

Mastika gibi güçlendirici ısıtıcı ilaçlar vermek yararlı olur. Mastika fazla verilirse görevinden sapar ve soğukluğu artırır. Onu midenin üzerine zift gibi her gün uygulanmamalıdır. Çünkü zift soğutmadan önce çeker. Bazen bu ilaç günde 2 kere uygulanır. Şüphesiz o sindirilen kanı çeker. Zikredilen ziftin veriliş şeklini tarif etmek gerekir. Bunların büyük yararı vardır. Akan uygun maddeler doğru mizacı bağlar. Şüphesiz sıcaklığın mideye yararı vardır. Yiyecekler yoğun sindirimle sindirilir. Eğer akıcı olan akmazsa sert, şiddetli yoğun yağ akar veya zikredilen yağın kendi mecrasında akması gerekir. Bağlanmış olan akıcı madde akmazsa soğuktan dolayı damar içeriği mide-

de tutulur ve mideyi soğutur. Şüphesiz damarların içeriğinin akması engellenir ve adeta karnın üstünü kaplar. Bu durumda hastaya soğuk su vermemelidir. Aksi takdirde bu uygulama ona büyük zarar verir.[42]

Yirmi Üçüncü Kısım
Kötü Sıcak Kuru Mizaçlı Midenin Tedavisi

Burada uygulanan tedavi basit ilaçlarla yapılan tedavi arasından seçilip bir araya getirilerek belirlenir. Biraz sıcak olana kuru mizaçlı olanın tedbiri uygulanmalıdır ve içeceklerle zaman içinde nemlendirmelidir. Yazın soğutacak içecekler verilmelidir Kışın bundan kaçınmalıdır. Aynı zamanda diğer yiyeceklerden verilmelidir. Onların mideleri ayva yağı, zeytinyağı verilerek nemlendirilir. Bazen çok miktarda soğuk su içirilerek tedavi tamamlanır. Özellikle kuru yiyeceklerde ifrata kaçılmamalıdır.

Yirmi Dördüncü Kısım
Midenin Sıcak Kuru Olan Kötü Mizacın Tedavisi

Midenin rutubetli kötü mizacının tedavisi soğuk ilaçlarla yapılır ve sıcak kuru kötü mizaç ve rutubetli mizacın ilaçları bir araya getirilerek, taze gül yaprakları ilave edilerek gül tabletleri hazırlanır. Eğer o mizaç sahibin ishal olursa ayva yağı kefen bezi üstüne sürülerek uygulanır.

Yirmi Beşinci Kısım
Maddesi Kötü Mizaçlı Mide ve Mide Tıkanıklarının Tedavisi

Maddenin halinin harap olup olmadığını, su içindeki sünger gibi olup olmadığından veya kötü bir sıvıya daldırılmış bir kuşun boğazının tıkanıklığı gibi olmasından veya mideye yapışan maddelerden veya madde boşluğundan dökülen maddelerden mi olduğunu bilmen gerekir. Bi-

---

42 TM: Eğer o gibi sabi (çocuk) mevcut olmazsa semin olan köpek borusunu yahud erkek ve semin olan herreyi ve o yolu geçerli olanları itinak eder. Gerekir ki o mutenak olan çocuk tarik olunmamalıdır. Zira onun uruku (damarı) teberrüd (soğutan) edip hastanın midesini soğutur. Mümkün olur ki terlemesi için mani uruk (damarlar) atliye ile çocuğun karnı nutlie olunur. Gerekir ki bu tedbirler olunduktan sonra üzerine soğuk su ifrat üzre istimal olunmamalıdır. Çünkü o verilen ezra şeylerdendir.

linmelidir ki, bazıları ona *dolaşan* der. Onların kökeni ve doğdukları yer ve nereye gidecekleri bilinir. Eğer kötü madde midede oluşmuşsa tedavi de midede olmalıdır. Midede oluşan maddeyi oluşturan sebep ortadan kaldırılmalıdır. Eğer madde midede diğer organlardan daha fazla ise mesela beyinden ve safra kesesinden, karaciğerden ve dalaktan madde gelirse bu madde dışarı atılır. Maddeyi mideye gönderen organ düzeltilir. Midenin maddeyi kabul etmemesi için desteklenir. Bazen de kişi aç olduğunda mide çok madde çeker ve dışarı atma gücü yavaştır. Çekim hareketi ile mideye çok fazla madde gelir. Bu maddenin mideye gelmesi hareketi izler. Mide boş kalmaya tahammül edemez.

O kimselerde bazen açlıktan bayılma görülür. O hal onların söz konusu organlarından mideye madde gelmeden önce yiyeceğin değişiminden olur. Yiyeceklerin midenin işlevini engellemek için mideye gelmesi gerekir. Bazen onların midelerinde yiyecek nefsanî karmaşa göstcrir; örneğin şiddetli gazap, şiddetli sıkıntı veya benzeri durumlar oluşur. Ancak kusmayla bu durum sakinleşir; beyinden inen maddeye toz haline getirilmiş beyaz biber, pelin otu suyu, sarısabır otu karıştırılıp verilmesi yararlı olur. Ancak purgatif cinsi ilaçların etkisi bu şikâyetin giderilmesinde, güçlenmesinde yararlıdır; onların çözülüp parlamasında yararlı olur. Bundan sonra sıcak mide ve soğuk beynin zor olan tedavisindeki terkiplerden söz ederiz. Bunlardan biri baştan maddeyi indiren biber ve yarpuzdur; onlar mideye zararlıdır. Onlar karaciğerden mideye gelen maddenin tabiatının yumuşatılmasını ve safravi hıltların atılmasını sağlar; ince safravi hıltlar atılır. Burada doğal gevşeticiler verilir. İnce safravi hıltın atılması için helile, mahmude otu, peynir suyu ile karıştırılır. Bazen ancak o ikisi birlikte verilir. Onlar mideyi güçlendirir; yemek üzerine gevşetici verilmelidir ve oraya mahsus olan maddelerle tedaviye devam edilmelidir. Ancak böbreklerin iştihasıyla ilgili kısımda söylediğimiz gibi, dalaktan mideye gelenlerle de tedavi edilir.

Bilmelisin ki, bazen midenin ağzına sıcak, gevşeten hıltlar gelir ve bayılma ve titreme oluşturur. Bazen nabzın kaybolmasına sebep olur. Bazen sevdavi hıltlar mide ağzına gelir. Bu durumda ona kokulu, büzen yakılar uygulanmalıdır. Eğer o soğuksa ısıtan ilaçlar verilmelidir. Hummalarda kuru hurma, ayva, helile suyu, koruk, böğürtlen dalları ve yağlardan gül yağı verilir. Eğer ilgili maddeler sıcaksa, soğuk mad-

delerin tedavilerinin zıtları hastaya verilir. Sarısakız, safran, sabır ve mastika ile pelin otu, kendir, sümbül gibileri verilir. Dumanları için Hint sümbülü yağı ve mastika yağı gibi, yağlar kullanılır. Çok kere midede toplanan maddelerin tutulmasının sebebi onun kendisini temizleyenleri dışarı atması ve kanallardan boşalma yapılamamasıdır. Toplanan madde dışarı atıldığında, onun kanalları açılır. Mide içindeki yiyeceğe yönelir. Mideden sağlıklı durumda hılt çıkmaz; ancak kusma veya aşağıya doğru atılması söz konusudur. Sindirim sırasında yiyecekler kendi yolunu izleyerek çıkar; kusmayla ağızdan atılır. İshalde ise tersi olur. Eğer beslenmede hılta müdahale edilirse onun kıvamı incelir; yoğunluğu azalır. Bu durumda sabırla tedavi etmek gerekir. Mide yıkanarak düzeltilir; temizlenir. Eğer mide yıkama sırasında zaafa uğratılırsa, kusturmalı veya tenkiye yapılmalıdır.

Bu durumda mideyi temizleyen ilaçların hepsi de kullanılır. Onun tedavisinde kokulu köklerden yararlanılır. Onlar yarar sağlanmazsa ve tedavide yardımcı olmazlarsa, özellikle zararlı olanlara engel olmak için, bu durumda tarçın balla karıştırılmadan kullanılır. Eğer muhtelif organlardan dışarıya atma söz konusu ise, bu çoğunlukla mideden yapılır. Şüphesiz mideye biraz destek olmak gerekir. Çünkü bal bu atışın gücünü keser. Bütün olarak tenkiye tekrarlanır. Eğer bal içilmeye devam edilirse, daha sonra gayeye uygun olan tedaviye devam etmek gerekir. Bazen bu ilaçlardan biri ile tedavi yapılır. Eğer onlar iştihayı azaltırsa veya kusma olursa, ilaçlarda saran yerine kırmızı gül kullanılır. Ancak onda yakıcı sıcaklık oluşursa ona uygun ilaçlar verilir. Bazen kötü mizaçta madde artışı olur ve özellikle bu kötü mizacın alınan maddelerden kaynaklandığı düşünülürse, söz konusu madde hastaya verilmemelidir. Genelde midedeki safravi hıltlara ilaç olarak örneğin pişmiş pelin otu gibi yararlı ilaçlar verilir.

Balla Yapılan Hafif İlaçlar: Bataklık sazı meyvesi, dağ pelesengi, yabani sümbül ve tarçından, her birinden bir ölçü alınır. Eğer yeterli dışarı atma gücü yoksa mutedil ilaçlarla tenkiye yapılır. Bu ilaçlardan yarım ölçü alınarak ilaç hazırlanır.

Yararı Denenmiş İlaçlardan Bazıları: Sabır 1 dirhem, helile ve gül ½ dirhem, hindiba, ayva hapı müshili, şeker ve mahmude otu alınır. Bazen de 3 ukiye mahmude otu ile ekşimiş süt ve 1 saat bekletilmiş

kaymakla karıştırıldıktan sonra hastaya verilir. Gül suyu müshili burada çok yararlı olur. Kınnap tohumu da yararlıdır. Özellikle safravi mizaçta olanlara pişmiş pelin otu, kaysı, Hint hurması, gül şarabı müshili de verilir. Bu terkibin özellikle çok yararı olur. Aynı şekilde helile ile peynir suyu ve mahmude otu verilir. Eğer hasta safra kusuyorsa, sarısabır vermelidir.

Yeni Galen İlacı Reçetesi: Rumi (Anadolu) pelin otu 5 dirhem, hakiki kırmızı gül 20 dirhem. Bu ilaçlar 2 ratl su içinde yarım ratl kalana kadar pişirilir; sonra terkip tek başına veya az miktarda şekerle birlikte alınır. Mideden atılması gerekli olanları atmakta en iyi ilaçlardan birisi sarısabırdır. Kısa mahmutotu da mide için iyi bir ilaçtır. Onun zıddı olan ilaçlar mide üzerinde zedeleyici, parçalama ve kesme etkisi yaratır. Ancak bu tip ilaçlar zorunlu olunduğunda kullanılır. Kan almayla birlikte hastaya verilen maddeler bunlardandır. Eğer mide dolu olursa hıltlar damarlar ve etrafındaki organları tahrik eder. Midede olan hıltlar midedeki deliklerden dışarı atılır. İçine pelin otu konmuş ilaçlıları içilmesi çok yararlıdır.

Bu Özellikte olan Ayva İlacı Denemesi: *Acin (ekmek, su, pasta hamuru)* ile hazırlanmış terkibin içine muameleden geçirilmiş ayvanın etli kısmı ilave edilir Onun miktarı 3 ukiyedir. Safran ve pelin otu 1,5 dirhem, mastika yağı, ayva yağı sekizer dirhem alınıp, reyhan şarabıyla macun yapılır. Bu terkip mideyi güçlendirir ve midenin sıcak hıltları kabul etmesine engel olur.

Denenmiş Bir Başka İlaç: 10 dirhem pelin otu, tarçın 5 kısım, bayram pelesengi 3 dirhem, sümbül 3 dirhem, taze gül yaprakları 2 dirhem, sarısabır 1 dirhem, mastika 1 dirhem. Bunlarının hepsi bol su içinde 1 ratl kalana kadar veya su azalana kadar pişirilir; sonra sarısabırla merhem haline getirilir veya şerbet olarak her gün 2 ukiye, hastaya iyileşene kadar, her gün içirilir.

Eğer hıltlar mideye yapışmıyorsa ve dışarı atılamıyorsa, ancak ağır ve yoğun değilse, midenin temizlenmesinde turp suyu, ballı sirke veya ballı su arpa suyuyla ve sıcak ballı sirkeyle karıştırılıp hastaya verilerek, onu kusturmak ve hafif kusturucu maddelerle kusarak atılacak maddeyi çekip dışarı atmak yararlıdır. Bazen sıcak su tek başına yeterli olur veya sıcak zeytinyağı tek başına uygulanır ya da ballı

sirke ve sıcak suyla veya tek başına ballı sirke ile hasta kusturulur. Sıcak su az miktarda balla karıştırılıp verilir ve midede atılması gereken maddenin dışarı atılması sağlanır. Bazen bu terkipler kusarak dışarı atmak yerine o maddenin aşağı inmesini sağlarlar. Daha önce zikredildiği gibi, kolayca maddeyi aşağıya indiren ilaçlarla da tedavi yapılır. İlaçlarla kolayca kusma sağlanır, ancak kusma sağlanamazsa veya midenin maddeyi aşağıya gönderme meyli varsa, madde ishal şeklinde kolayca aşağıya gönderilir. Bu durumda hastaya hamam yaptırmadan bir gün önce arpa suyu verilip daha sonra, oradaki maddeyi dışarı atacak ilaçlar verilir.

Bazen mideye gevşetici hıltlar arız olur. Soğuk arpa suyu narla verilse, bu terkip midenin içindekileri dışarı atar. Bu durumda midenin ağzı nar suyu ile güçlendirilir. Eğer midede ağır hıltlar varsa onu kesecek, yok edecek ilaçlar vermek yararlı olur. Bu ilaçlar onu inceltip (hıltı) hafifleştirip etkisini azaltır. Örneğin ballı sirke, sirke sosu, gebere, hardal, zeytin ve incelten, hafifleten haricen uygulanan ilaçlar bunlardandır. Daha sonra verilen dışarı çıkarıp atan ilaçlar tedaviyi kolaylaştırır. Hastaya bu safhada kusturucu ilaçlar verilir. Sonra iyileşmesi kolaylaşır. Eğer zararlı madde atılamıyorsa, daha güçlü kusturucular kullanılmalıdır; örneğin pişmiş cevizle kusturmak ve hardal ve biberle kusturmak gibi.

Balgamı Dışarı Atan (Kusturan) İlaçlar: Temiz yalancı safran ve süzülmüş dereotu suyuyla karıştırılıp onun üzerine defne yağı döküp hastaya içirilir ve o terkibin içine palmiye lifleri bastırılır ve bu terkiple hasta kusturulur.

Bu işlemle mide temizlenirse dengeli bir mizaç kazanılır ve hasta sağlığına kavuşur. Hastaya ısıtıcı ilaçlar verilir. Daha sonra hastalık tekrar etmesin diye hastaya ishal yapan maddeler verilir. Bu maddeler hamamdan bir gün önce hastaya içirilir; örneğin nohut suyu gibi. Burada çok tedbirli davranmak gerekir. Sıcak sularla hamam yapmak, yolculuk yapmak ve hareket hasta için yararlı olur.

Çoğu kez insan midesinde çok fazla balgam birikir. Pırasa, pancar ve hardal alınıp hastaya verilir. Onun bedenini bu hılt kitlesinden uzaklaştırmalı; uzak tutmalıdır. Bu hılta sahip olanı anlamak kolaydır. Eğer balgamı ekşiyse ballı, sirkeli ilaçlar hastaya içirilmelidir ve yarpuz ilacı

verilmelidir. Müshil ilaçları ağır hıltlar için iyidir. Bu ilacın terkibi şöyledir. Kokulu bitkilerin tohumları (ıtır gibi), sarısabır tohumu, *istemhikun*'un güçlü tohumları, ballı sirke içindeki sarısabır tohumları ve güçlü tohumları olanlar alınır, hepsi balla karıştırılarak hastaya verilir.[43]

Ağır İlaçlar: 6 kereviz tohumu ve kerevizin uç kısımları, pelin otu, anason, rezene tohumu bu ilaç için kullanılır. Her birinden üçer tane ve beyaz biber, sarı sakız, yabani sümbül; her birinden 1,5 kısım, Rumi (Anadolu) kustus, sümbül, safran. Her birinden 2kısım, mastika ve safran; her birinden birer kısım, sarısabır 8 kısım. Bu ilaçlardan hap yapılır. Her hapın miktarı bir miskaldir. Hastaya her gün bir hap içirilir. Mide ve komşu organlardaki balgami unsurları bu hap temizler. Bazen eski ilaçların alınması gerekebilir. Tenkiye yapıldıktan sonra bunun gibi ilaçların alınmasında yarar vardır: tatlandırılmış helile ve pelin otu şarabı, zencefil ve onlara çok yararlı olacak olan besinlerden genç tarla kuşu ve serçe etinden yapılan çorbalar da yararlıdır. Ancak taze şeylerin midede kalış süreleri uzun olup sindirimleri yavaştır.

Bilmelisin ki, tuzlu kuru balık bütün fazla rutubeti emer. Keskin maden suyu veya az miktarda keskin lezzette uzun süre saklanmış safra mide rutubeti için yararlıdır.[44] Soğan ve ballı sirke çok yararlıdır. Ayva ve tarçın, sıcak maddeler için yararlıdır; biber ve zencefil soğuk maddeler için gereklidir.

Bir Başka Terkip: Ayva suyu, bir kısım, mazı suyu bir kısım, soğutulmuş bal ve keskin şekerden bir kısım, keskin ekşi sirke yarım kısım alınır. Bu terkip hafif ateşe dayanıklılık sağlar; koruyucu özelliktedir. Eğer soğuğa karşı daha güçlü olmak istenirse, henüz buluğ çağına girmemiş çocukların midesinde bağlanmış ağır maddelerin çözülmesinde zencefil, biber yararlı olur.

Bazen midede zıt 2 hılt toplanır. Mesela içerek alınmış hafif, ince safravi maddelerin yanı sıra, midenin boşluğunda ağır kuru hıltlar oluşabilir. Bu suretle hangisinin oluşturduğu bozukluk baskın ise, onun tedavisi söz konusu olur. Ne zaman belli bir yerde olan hılt sıcak ve ya-

---

43 TM: Ağır madde için bu ilaç verilir.

44 TM: Zira efrahın kılınır, yani kuş yavrularının etlerinin inhizamı buti ve midede mükessi uzun olur.

kıcı olsa o titreme, kasılma ve baygınlık meydana getirir. Bayılma kısmında biz onun ilaçlarını zikrettik. Öncelikle onun tedavisi ılık suyla yapılır. Eğer hıltlarda bozukluk varsa, ılık sularla sakinleştirilmelidir. Eğer hılt sevdaviye doğru meyleden bir bozukluk gösterirse, ona balla pişmiş yarpuz, pişmiş küsküt ve yabani yarpuz verilir.

Aynı şekilde, onlara bu da yararlıdır: Mum, menekşe, yanmış bakır balla macun yapılıp, mide üzerine konur. Hastalığın zor zamanında cidden sıcak olan sirke içine batırılmış ve iyice sirkeyle dolmuş sünger mide üzerine konur. Eğer hılt soğuk ve rutubetliyse, onun ısıtılması, bu uygulama ile daha kısa zaman alır; onda kabızlık ve kuruluk olmaz. Gerek kurutan ilaçlar, gerekse yiyecekler olsun, iki durumda da farklı değildir; aynıdır; onda kuruluk oluşturmazlar. Bazen güçlü besin maddeleri çok miktarda alınırsa, miktarları dolayısıyla sıkıntı verirler. Bu durum bertaraf edilmezse, bu maddelerin zararını ortadan kaldırmak için bizim zikrettiğimiz kabız yapan ve büzen ilaçlar verilir.

Ancak mide şişlerinin tedavisi ile ilgili açıklamayı bundan sonra, onlar için ayrılmış olan kısımda vereceğiz. Aynı şekilde yeller ve iltihaplar da ayrı bir kısımda ele alınacaktır. Ancak mide *phthisis'inin (mide şişi)* tedavisi mide üzerine uygulanan ısıtıcı yakılarla yapılır. Özellikle kalp ve ruha uygun olan ilaçlar hastaya verilir. Aynı zamanda güzel kokulu ve bazen de kabız yapan ilaçlarla sindirime yardımcı olan ilaçlar hastaya verilir. Biriktiren ve kolayca sindirimi sağlayan kakule ve benzeri ilaçlar da verilir. Biz onları soğuk ve rutubetli mide kısmında zikrettik. Ayrıca onlara kurutan yiyecekler verilir. Bu yiyecekler sindirim sırasında mide içeriğini inceltip onların kanallardan kolayca geçmesini sağlar; midede ağırlık oluşturmaz. Mideyi bir defada şarapla doldurmamak gerekir. Yiyecekler mideyi tahrik etmemelidir; ayrıca içecekler de mideye harekete geçirmemelidir. Bunun için yemek üzerine sıvı alınmamalıdır. Kısacası güçlü içecekler içmek, ancak az miktarda yiyip içmek gerekir.[45]

Mideye yakın yerlerde olan tıkanıklığın tedavisi dalak ve karaciğere giden yollardaki tıkanıklıkların tedavisi gibidir. Onlar açıcı ilaçlarla tedavi edilir; örneğin pelin otu ve haricen uygulanan lapa ve yakılar

---

45 TM: Mide üzerine uygulanan yakılar ve diğer ilaçlar onu uyarır ve hareketlendirir.

gibi.[46] O yakılardan birisi şöyledir: Şam elması, iyice pelteleşene kadar pişirilir. O pişmiş ilaç, güzelce ezilip inceltildikten sonra, ondan 50 dirhem kadar alınıp 10 dirhem ladin, 8 dirhem gül, 6 dirhem sarısabırla karıştırıldıktan sonra hodan ve servi yaprağı sularıyla macun yapılır Ona süsen yağı karıştırılır.

Yirmi Altıncı Kısım
Midenin His Gücü Dolayısıyla Oluşan Sıkıntının Tedavileri

Eğer mide bölgesinde elem çok fazla olursa mideden maddesinin rahatlıkla çıkıp aşağıya inmesini sağlayacak maddeler verilmesi gerekir. Burada onu kanı yoğunlaştıran kedi kanı, inek eti gibi besinlerle beslemelidir. Eğer sıkıntı, ağrı, acı yaratan madde sıcaksa midenin çevresini safravi ilaçlarla temizlemek gerekir. Hastanın yemek yemesi ertelenmez. Muhtemelen hastaya öncelikli olarak, besinleri aşağıya çeken meyve suları, şuruplar, ekmek veya soğuk suda veya gül suyunun içinde bırakılmış ekmek verilir. Bazen de soğuk şarap içine daldırılmış ekmek verilir. Bu terkip midenin ağzını güçlendirir. Eğer hastanın bulunduğu yer soğuksa, çoğunlukla hastada kasılma ve titreme görülür. Mide ağzının gerek büzen ve kasan içeceklerle, gerekse teskin eden güzel kokulu yiyeceklerle desteklenmesi gerekir. Ayrıca oradaki hıltın kusturularak dışarı çıkarılması gerekir.

Midesi Yaradılıştan Küçük Olanlarda Alınacak Tedbirler

Midesi küçük olanların beslenmesinde az miktarda, fakat güçlü yiyecekler verilir. Kişi gece ve gündüz ihtiyaç hissettikçe veya ihtiyacı olması muhtemel olduğunda beslenir.

Yirmi Yedinci Kısım
Mideye Uygun Fonksiyonlar

Ancak beslenmede yararlı olan yiyecekler mideye uygun ve yararlı olan yiyecekler, büzme, kusma özelliği olanlar, çok fazla olmamak üzere safravi ve yakan yiyeceklerdir. Mideleri sağlıklı olanların büzen, kasan yiyeceklerle midelerini desteklemek yararlı olur. Ancak

---

46 TM: *Yararlı Yakılar*

sıcak olanlar fazla kabız yapan yiyeceklerden kaçınmalıdır. Şüphesiz fazla kabız olan kurutucu olduğu için, midenin ağzını kurutur. Şüphesiz ki, kabız nesnelere gerek duyulduğunda o kabız maddelerle midenin özelliklerinin ortak olması gerekir. Mide için uygun yiyecekler zaafa mukavemet için verilmelidir. Galen'in görüşlerine göre, kabız yapan tavuğun iç derilerdir. Cinsi münasebeti terk mideyi desteklemek açısından yararlı olur.

Çoğunlukla midelere uygun tedbirlerden biri de, bir ayda 2 defa kusmaktır. Hatta bu midedeki balgami hıltın midede toplanmasını engeller; tuz ve balıkla buradaki dışarı atma işlemi kolaylaştırılır. Hatta eğer cidden susuzluk olursa, onun üzerine ballı sirke veya sıcak şekerli su içilmesine ve onun maddeyi fırlatıp atacağına güvenilir. Doğal olarak bu tedaviye başka bir şey ilave etmek gerekmez. Bu tedavi fazlalıkları atmak için yeterlidir. Fazla kusmak zararlıdır. Bilinmelidir ki, hafif, kolay ve sıkıntısız kusmanın ihtiyaç vaktinde çabucak kesilmesi büyük yarar sağlar. Uygun olan kişinin midesini, bir defa olmak üzere, iyice doldurarak yemek yemesidir.

Müshiller: Bu hastalık için sarısabır, suyu, pelin otu ve haşhaş suyu iyi gelir. Şüphesiz haşhaş besinleri midede tutan, kabız yapan özellikleriyle, farklı bir özsuyuna sahiptir. Mide için mutedil bir temizleme oluşturan tatlı üzümden vermek mideye uygundur. Midede olan keskinlik ve yakıcılığı sakinleştirir. Ancak çok fazla keskin olan, daha güçlü olan bir ilaca ihtiyaç duyar. Bitotu mide için yararlıdır. Geber de iyidir. Mide için iyi olan sıcaktır. Aynı zamanda şahtere otu ve kerevizin yararı olduğu bilinir. Aynı şekilde nane besleyicidir; andız otu sirkeyle verilir. O mide için daha iyidir ve yemek borusu içinde yararlıdır. Yeşim diye bilinen taş mide civarına asılır veya boyna gerdanlık yapılır veya macunların içine dâhil edilir veya yarım dirhem miktarında içilir; cidden yararı olur.

Yirmi Sekizinci Kısım
Mideye ve Bağırsaklara Zararlı Olan İşler

Bilinmelidir ki, hastalarının çoğunda hazımsızlık oluşur. Sana layık olan besinin nitelik ve niceliklerinden ve alışılagelmişin dışında olan besinlerden ortaya çıkan hazımsızlık ve hazımsızlık sebeplerinden ve

benzerlerinden ve de ciddi sindirime engel sulardan ve mideyi dolduran yiyeceklerden kaçınmalıdır. Onlarda hazımsızlık oluşturur. Bundan dolayı çok fazla yememek gerekir, çünkü yemeğini hazmedemez; beden buna izin vermez. Ancak o mide yiyeceği sıkıca kavrar. Onunla yeme arzusu geri gelir ve iştihası artar. Çünkü mevcut bulunan yiyeceği sindirir.

Bilinmelidir ki, yiyeceğin mideye uygun olmaması, onun kendisi dolayısıyla, başka şeylerle bir araya gelmesinden kaynaklanır; onun kemiyet ve keyfiyet olarak uygun olmamasıdır ve her ikisinden birinin sakinleşmeye yüzeysel meyli vardır. Mide içinde kalanı atmak ister. Eğer yoğun birikim varsa, zıtlarıyla def etmek ister. Şüphesiz onların bazılarını yukarı göndermek ister. Tortuların bazısı ağır, bazısı hafiftir. Hareketleri birbirine zıttır. Orada yeller oluşur. Midede bütün olarak ishale ve kusmaya istek vardır. Zarar veren ağırlığa ve yoğun yele (gaz) mani olmak zorundadır. Şüphesiz bazen dışarı atılmak istenen yiyecek midenin aşağıdaki tabakasından yukarıdakine doğru çekilir. Hatta yiyecek mideye geri döner; bu mideye büyük eziyet verir. Bazen oradan ince bağırsağa gelir ve basınç oluşur ve iştiha azalır ve gaz azalır. Bazen mideye doğru çekilir ve ondan buharı beyne doğru yükselir ve midede şiddetli sıkıntı yaratır.

Bilmelisin ki, genel olarak çekmeyen, kasmayan özel özsuları genel olarak, mide için kötüdür. Genel olarak dumanları (buharlar) mideyi rahatlatır. Ancak hepsi mide için yararlı olmaz. Mide için iyi olan zeytinyağı, ceviz yağı, fıstık yağıdır. Çoğunlukla yiyecekler mideye zarar verir. Çam tohumu, pancar, reyhan, şalgam pişirilerek, kurutmadan verilmelidir. Nohut, kazayağı, Yemen baklası, bilhassa sirkeyle *muri (bir nevi balık sosu, garum)* mideye zararlı olabilir. Zararlı olanlar arasında süt ve susam da vardır. Yoğurt mide için zararlıdır. Aynı şekilde kemik iliği ve beyin de mideye zarar verir. İçeceklerden ağır olanlar da zarar verir. Bu ilaçlarda ardıç tohumu ve bal ve bira ile yapılan terkipten de mide zarar görür. Bütün müshil ilaçların hepsi ve mide için kötü olan şeylerin hepsini de bilmelisin. Mideye zarar veren şeyler yararlı olan şeyler için, terk edilmelidir. Şiddetli kusma zararlıdır. Tenkiye mideye yararlıdır, ancak çok zarar verenler zaaf yaratabilir. Had derecede açlık ve bütün ağır yiyecekler mideye zararlıdır.

ON ÜÇÜNCÜ FEN

Beş makaleden meydana gelmiştir.

İKİNCİ MAKALE

Midenin Hastalıklara Karşı Genel Tedbirleri ve İştihanın Tedbirleri[47]

Birinci Kısım

Mide Ağrısı

Midede ağrı oluşmasının sebepleri maddi olmaksızın kötü mizaç dolayısıyla olabilir ve çoğunlukla da yakıcı sıcak olan kötü mizaç tek başına olur veya maddi sebeplerden kötü mizaç oluşur. Özellikle kötü madde ve yakıcılık söz konusu olursa, o sebeple çoğunlukta mide ağrısı olur veya yoğun yellerden dolayı oluşan farklı bağlantılarla veya yakıcı sıcak şişlerden oluşan bütün oluşumlar da mide ağrısı oluşturur. Yiyen yaralarda da ağrı meydana gelir. İnsanda yedikleri yiyecekler dolayısıyla mide ağrısı olur. Çoğunlukla onlar sevdavi hıltlardan meydana gelir ve melankoli görülür. Belde safravi unsurlardan kaynaklanan ağrı oluşur.

Bazı insanlarda yemek yedikten on saat veya onuncu saate doğru midede ağrı olur. Bu ağrı asla sakinleşmez. Ancak o kişi ekşi şeyleri kusarak çıkarırsa, sirke gibi ekşitici şeylerden kurtulur; ağrı sakinleşir. Bazı mide ağrıları yiyeceğin inip midede kalmadığında sakinleşir. O halde mide ağrıları 2 şekilde sakinleştirilebilir. Yiyecek midede kaldığı sürece midede ağrı vardır. Birinci sebepten oluşan ağrı, dalaktan gelen sevdanın mideye gelmesinden olur ve ikinci sebep karaciğerden gelen safradır. Şüphesiz onlar öncelikli olarak ağrının sebebi değildir. Onlardan dolayı yara oluşmasıdır. Eğer o ikisi yiyeceğe karışırsa yiyeceği bozar ve o yiyecek mide ağzına çıkar.

---

47 TM: Midenin işlevlerinin ve İştihanın Tedbirleri hakkındadır. O da fazlalıkları içerir.

Midesinde ağrı veya şiddetli yanma oluşan kişi, eğer yemek yerse midesinde yakıcı maddeler oluşur. Eğer yiyecek ekşi sevdavi yiyecekle karışırsa, ısınır ve sıcak sevdavi hılt oluşur. O az ya da had derecede safravi özellik kazanır; had derecede safravi olur. Bu durum çok sık görülür. Uzun süren mide ağrısı hamile kadınlarda uterus boğulmasına sebep olur. Bunun üzerine hamilelikle birlikte mide ağrısı artar.

Hızlı Ölüm Kitabı'nda hekimler şöyle derler: Midesinde ağrı olan kişilerin sağ ayağı üzerinde elma büyüklüğünde sert bir şey ortaya çıksa, o kişi onun görülmesinden sonraki yirmi yedinci gün helak olur. Bu duruma göre, kişinin helva gibi şeyleri yeme arzusu olur. Eğer kişinin karnında bakla kadar püstüller görülüp ve o püstüller yaraya dönüşüp, yara oluşturmuşsa, iki veya onu izleyen üçüncü günde hasta helak olur ve kesinlikle ölür. Bu kişide çoğunlukla gevşeme ve uyku hali hissedilirse, hastalık güçlenmiştir.

Belirtiler: Onun belirtileri basit mizaçlardan anlaşılır. Onlar basit mizaçlarla ilgili açıklamalarda verildi. Onunla birlikte midenin mizaçlarının maddelerinden olan ağrının belirtileri midenin mizaçlarından maddi olanların işaretleridir. O belirtiler daha önce zikredilmiştir.[48] İltihaplı olan maddenin durumundan midenin durumunun ne olduğu anlaşılır; sıcak ve tuzlu madde gibi. Muhtemelen safranın karaciğerden mideye gönderildiği belirlenir. Bazen midedeki yanma, bir gün ateş oluşturur; midede yakıcı rutubet ve günaşırı humma görülür. Bununla birlikte sağ tarafta ağrı devam eder. Bayılma karaciğerin büyümesiyle ortaktır; birlikte görülür. Eğer ateş sakinse, midedeki yanma hissi devam ediyor, olabilir. Karaciğerin fazlalıklarından oluşan madde mideye dökülür veya kötü, bozuk sıcak mizaç veya hılt mideyi etkiler. Başka bir iltihap orada ekşi bir madde olduğuna işaret eder.

Burada mevcut belirtiler şöyledir: yemek yedikten bir saat sonra midede ağrı görülür. Buradan bu şikâyetin sevdavi hılt sebebiyle ortaya çıkmış demektir. O sirke gibi ekşi kusmukla belirlenir. Kusma-

---

48 TM: Ne zaman midede gevşeme ve ittihad olsa işaret eder ki maddenin keyfiyet sınırı vardır ve o sıcak madde merre [veyahut] ve eğer luzuğ rutubetli ve sabit olmayıp müteceddid ise, yani kahice maddenin luzuğ olur.

dan sonra ağrı sakinleşir. Dalağın kokuşması durumunda sindirim kötüdür. Safra sebebiyle oluşan mide ağrısının belirtisi şöyledir: Burada sirke gibi kusmuk yoktur. Muhtemelen kusma arızidir ve sindirim eksiktir; tamamlanamamıştır. Kusmukta safra belirtisi görülür. Bunun sebebi iltihaplı sıcak karaciğer olabilir. Eğer midede gaz varsa belirtisi şöyledir: kişide baygınlık, geğirme, epigastrik bölgeden öne doğru şişkinlik (uzama) görülür.

Tedavi: Eğer kötü sıcak mizaç varsa inek sütü çökeleği ve ekşimiş çökelek soğuk su ile hastaya verilir. Piliç, keklik (turna kuşu?), siyah Hint fasulyesi, beyaz kabak, maydanoz, küçük tatlı su balıkları sirkeyle muamele edilerek hastaya verilir; ballı sirke ve koruk suyu içirilir. Ona verilecek ilaçlar: tebeşir hapı olup soğutan yakılar ve lapalardır. Eğer zayıflama ve kilo kaybı görülürse hastaya banyo yaptırılır ve ona hafif, şarap katılmış içecekler verilir; yağlı lezzetli yiyecekler yedirilir. Eğer sıcak safra hıltından dolayı ağrı oluşmuşsa kusturulur; ballı sirke, pelin otu ve sirkeyle karıştırılıp hastaya verilir.

Eğer midede hapsolmuş yelden ağrı meydana gelmişse veya melankoli görülse ona defne tohumu, kavrulmuş kimyon yararlı olur. Eğer ağrının sebebi solunumsa, ısıtılmış mum sıvısı ekşi sirkeyle toz haline getirilmiş zaç, haricen hastaya uygulanır; yine ısıtılmış mum sıvısı da tek başına haricen uygulamak gerekir. Eğer ağrı midedeki şişten dolayı ortaya çıkmışsa, onun tedavisi, mide şişi kısmında zikrettiğimiz ilaçlarla yapılmalıdır. Şüphesiz mide ağrısı ihmal edilemez; yağlar, dereotu ve benzerleriyle yapılan haricen uygulanan ilaçlarla hasta rahatlatılır.

Mideyi desteklemek için sıcak yakılarla ve mideyi teskin eden şarap içirilerek ve eski macunlar verilerek, kavrulmuş yiyecekler yedirilerek ve aynı şekilde sıcak mideyi yağlamak için pişirilmiş yumurta ve bal gibi yiyecekler verilerek ağrı giderilir. Yemek yeninceye kadar ağrının sürekli olduğu kişilerin tedavisi midedeki safrayı kusup atmak veya safradan oluşanları dışarı çıkarmakla olur. Eğer mide ağrısı sevdavi unsurlardan kaynaklanıyorsa, bu durumda onları atmakla tedavi mümkündür. Midede bulunan bu iki hılt midede bulundukları yerin zıddı tarafa meylettirilerek, ilaçlar verilir. Bu tedaviyi Kanun'da biz zikrettik. Bu ilaçlar midenin ağzının güçlenmesini sağlar. Bu

tedbirlerden sonra onun beslenmesi farklı yiyeceklerle yapılmalıdır. Az besleyici yiyecekler az miktarda ya da çok besleyici olanlar çok miktarda verilmelidir.[49] Ancak dışarı atmak için akıcı ve akıtan şeyler hastaya verilmelidir. Eğer içmeye geçici olarak ertelemişse, ancak o acıkınca içmelidir. Yemek yedikten sonra görülen kişiyi boğar gibi olan ağrılar ancak kusmayla giderilebilir Kötü ağrının iyi olması için, her gün yemekten önce hastaya bal içirilmelidir. Kusma kısmında bunun sebebini bulabiliriz. Hastaya sarısabır ve benzeri ilaçlar da içirilebilir. Bunlarla hasta kusturularak dışarı atılması gerekenler atılır. Sonra talk hapları verilir. Hastaya şu da yararlıdır: kendir, mastika, siyah kimyon, nane, debbah boyası ve fıstık kabuğundan eşit miktarlarda alınır; balla ve helile ile macun yapılıp ondan yemeklerden önce 2 dirhemden 1 miskale kadar ayarlanan dozlarda verilir. Onun kişniş ve reyhan şarabı ve nane ile birlikte verilmesi gerekir. Diğer kusma ile ilgili kısımda söylenenler de hastaya verilebilir. Galen'in de şahitlik ettiği gibi, özellikle mide ağrısına yararlı olanlar şunlardır: tavuk kursağının içindeki deri mide yanmasını teskin etmek için yoğurt ve benzeri şeylerle verilir.

İkinci Kısım
Mide Zaafı

Mide zaafı midedeki bir durumun adıdır. Eğer midenin sindirimi iyi değilse, sindirimin bozukluğu kısmında zikredildiği gibi, ne zaman yemek yense, yenen şey midede şiddetli baskı oluşturur. Kişinin çoğunlukla iştihasında azalma oluşur. Ancak bu daima olmaz. Muhtemelen bazen iştiha çok olur ve sindirim kolay olur. Bu durum mide gücünü işaret etmez. Eğer güç fazlalığı söz konusu olursa gargara ve geğirme ve de kusma görülür. Özellikle yiyecek üzerine olur. Hatta o bozukluk yiyeceğin dönüşmesinden sonra hareket etmemeyi, hareketsiz kalmayı ister veya fırlatıp atmak ister. Midede yanma ve 2 omuz arasında ağrı vardır. Eğer zaaf sebebi çok fazla yiyecekse, onda geğirme yoktur ve fazlalığın çıkışı kolay değildir veya onu tutmaz; dışkı olarak dışarı atar. Bağırsaklar hızlı çalışır. Bu kişinin nabzı düşer; hızla bayılmaya doğru gider. Yemek yemek ister. Eğer yemek

[49] TM: O 2 çeşit ağrı sahibinin beslendikten sonra şarap içmeleri müdafaa olunur.

yakınına gelse veya kolayca ona ulaşabileceği durumda olsa, sebebin müsaade ettiği derece ona yönelir. Onda safravi melankoli görülür.

Bilinir ki, midenin zaafı bütün vücut hastalıklarının sebebi olan ifrazattır. Bu zaaf bazen midenin kaldırabileceğinin üstündedir ve bazen onun altındadır. Bazen de tam ona göredir. Eğer o gaz midenin üst kısmındaysa, öncelikli olarak bir şeylerin yenmesinden kaynaklanır ve o zaman arazın midenin üstünde olduğu anlaşılır. Eğer sıkıntı midenin altındaysa, yiyecekler dengelendikten sonra yemek de dengeli olur. Onun sonucu dışkıda görülür. Midenin zaafının sebepleri zikredilen hastalıklardan ortaya çıkan peş peşe kusmadan anlaşılır. Şüphesiz kusma mide zaafında çok görülür.

Midesinde iltihap olanlar kurutan ve boşaltan ilaçları keserler. Bizim rutubetli midedeki mizacımızda zikrettiğimiz tedbirleri alırlar. Ancak bu tedavi kötü mizaçlı midelerde doğru yoldur. Önce kötü mizaç belirlenmeli; sonra ilaçlar belirlenmelidir. Hastalığın oluşturduğu tarif edilen mizacın zıddı ilaçlarla tedavi edilmelidir. Bazen zaaf mideyi kurutur. Eğer deneyim sahibi kişilerin dediği gibi, zikredilen ilaçlarla tedavi edilirse, hasta helak olur. Bazen de soğuk su ve kar üzerinde soğutulmuş ve yayıkta dövülmüş süt içirilerek hasta tedavi edilir. Soğuk şeylerin mide ağzına gelmesi yararlı olur. Bazen mide zaafı ısıtıcı nesnelerle tedavi edilir. Aynı şekilde sindirimi zayıf olan midede zaaf oluşur. Ondaki bütün güçler, eğer zaafa uğrarsa, bütün kötü mizaçlar da zaafa uğrar.[50] Ancak işlevde çekim gücün zaafına sebep soğukluk ve rutubet olur. Buna dayalı olarak çekim gücünün sıcak ilaçlarla korunması gerekir.[51] Ancak nadiren soğukluk ve rutubette başka sebepten çekim gücü zaafa uğrarsa, o zaman kuru sıcak ilaçlar verilerek, güç korunmaz. Burada soğuğa meyilli kurutucu ilaçlarla güç korunur. Dışarı atma gücü, rutubet ve soğukluk sağlayan ilaçlarla korunmalıdır. Bilinmelidir ki, midenin zaafı hastalığı midenin dokusundaki liflerdeki çözülmelerden (erime) oluşan çok kötü bir mide zaafıdır. Bu durum midede şiş ve kötü mizaç olduğuna işaret etmez. Bu durumun yiyeceklerin

---

50 TM: Midenin 4 kuvvetinden her biri kötü mizaç sınıfının her biri de bazen zayıf olur.

51 TM: Ancak nadiren soğukluk ve rutubetten başka sebeple çekim gücünde zaaf olur.

boşaltımına bir yararı olmaz. Bilmelisin ki, o yapının gevşek olduğunu gösterir.

Yiyecekleri tutan güçte bozulma oluşur. Ancak mide yiyeceği asla parçalamaz veya pek az parçalar veya kötü titreme ve parçalar veya çarpıntı olur veya kasılıp büzülür. Bu tip midesi olanlar titreme ve çarpıntıdan hastalığı hisseder. Ancak titreme bazen kasılma ve büzülme ile çarpıntı arasında hissedilmesi hastalıkla ikisi arasında gerçekleşir.[52] Ancak bununla midenin sıkıntısı yiyeceğe olan arzusunun azalmasından belirlerler. Eğer yiyecekler mide gurultusunu tahrik ederse ve onu uzatırsa (bu tahriki uzatırsa) ve şişkinlik yaratırsa, şüphesiz o had derecede titreşim oluşturur; titreyip katılma olur. Diğer organlarda çok titreme olduğunda hissedilen gibi hissedilir. Orada çeken güç, asla çekmeme şeklinde oluşmaz. Bir kavim bunu mide gevşekliği olarak adlandırmıştır. O hastalığın başlangıcında olduğunda, sıkıntısı besin çekişindedir. Değiştiren, bozan güç etin (mide kasının) su toplanmasına sebep olur.

Bilinmelidir ki, midenin zaafı değiştirilmesi mümkün olmayan bir seviyeye ulaşmışsa, mide bu durumda yiyeceği değiştirmeye muktedir olamaz. Bu durumda bağırsaklar işlevin yapılabilmesi için devreye girer. Ancak çoğunlukla midenin zaafının sebebi bilinmez; deneyerek onun sıkıntısı belirlenmeye çalışılır.[53] Bazı ilaçlar ona verilir. Verilen ilaçlar o zaafın sebeplerini ortadan kaldırır. Ancak onlara verilen ilaçların neden yararlı olduğu ve midenin zaafının sebepleri ve nasıl olup da midedeki sıkıntıyı giderdiği bilinmez. Bundan dolayı mide zaafının tedavisinde, o hastalıkta denenmiş ilaçlar kullanılır. Bunlar zikredilen yakılar ve merhemlerdir; istenildiğinde midenin ağzını iyice ısıtmak için kullanılır. Eğer mide zayıfsa zayıfsa ılık su, midenin ağzını gevşetir. Midenin zaafı için Galen burada şu özelliklere sahip kefen bezi uygulanmasını önerir: 8 miskal mum, Hint sümbülü yağının 1 ukiye üstünde miktarıyla karıştırılıp kefen bezi üstüne konarak,

---

52 TM: Yiyeceği midenin kötü işimali raşei müfritesiyle olursa, ifrat üzre olan raşede ruade olur. Ona binaenaleyh midesinde raşa olduğunu ihss eder. Aza-i reisede (Baş organlarında) oluşan raşeyi ihsas eylediği gibi ve bazen zaafı midenin cazibesine arız olup asla az miktarda çekmeye kadir olmaz.

53 TM: O tedavi hakkında destur el-amel bir zabıta olmaz.

mide üstüne uygulanır. Yine Galen aynı zamanda bütün mide hastalarının hararetinin yüksek olduğunu veya kuruluğunun çok fazla olduğunu vurgulamıştır. Şüphesiz mide üzerine şu terkip konur: 2 ratl ayva suyu, keskin sirke 1 ratl ve yeterince balla karıştırılıp, terkip kıvam kazanana kadar pişirilir. Onun üzerine zencefil 1/3 ukiyeden 2 ukiyeye kadar olan miktarda saçılır ve hastaya verilir.

Diğer Bir Reçete: Yıkanmamış ayva 3 ratl ve 3 ratl bal alınıp onların üzerine 3 ukiye biber veya dağ kerevizi tohumundan 1 ukiye konur. Zayıf mideye ve bütün periton içindeki organlara bu terkip yararlıdır. Zayıf mide için yararlı ilaçlar onu ve etrafındaki organları rahatlatan ilaçlardır. At ilacı yararlıdır ve terkibi şöyledir: kavrulmuş kara helile ve inek yağı onar dirhem ve pişmiş bahçe teresi 5 dirhem ve nane ve İran mercan köşkü; hepsinden üçer dirhem, demir pasından 10 dirhem alınıp karıştırılır. Bir defalık dozu 2 dirhem olup, güçlü bir şarapla hastaya içirilir.

Mide Zaafı İçin İyi Gelen Güçlü Yakılar[54]: Seylan tarçını yarım ukiye, süsen 8 kezme, bataklık sazı çiçeği 6 kezme, ardıç 18 kezme, Mekke pelesengi 32 kezme, mum 6 ukiye, terebentin 4 ukiye, yıkanmış çam sakızı 1,5 ratl, kakule 18 dirhem, amonyak zamkı 32 azimet, Hint sümbülü 6 ukiye, bitotu şarabı ile karıştırılıp hastaya verilirse cidden yararlıdır. Nane de yararlıdır. Bataklık sazı, karanfil, küçük Hindistan cevizi sıcak mide için yararlı yakı olur. Soğuk zayıf mide için zift iyi bir yakıdır.

Bilinmelidir ki, eğer mide içindekileri dışarı atmada mide zaaf gösterirse, yiyeceğin mideden aşağı inmesini yavaşlatır. O zaman yenen ekmeğin hamurunun cıvık olması gerekir. Bazen yiyeceğin inişi hızlı olursa o zaman midenin zayıflığı dolayısıyla ekmeğin daha katı olması gerekir.

Üçüncü Kısım
Sindirim Bozukluğu Hazımsızlık ve Kaybının Belirtileri

Söz konusu bozukluğun belirtileri şudur: O hastanın yüzünde şiş, nefes darlığı, başında ağırlık, midesinde ağrı, hıçkırık yırtılma, hareket

54 TM: Saleple birlikte mide zaafı için içilmesi yararlıdır.

yavaşlığı, renginde sarılık, karnında ve bağırsaklarında hypocondria ve ekşi geğirme veya cidden çok fazla kasılma olduğu belirlenir.

Sindirim Bozukluğu (Hazımsızlık) Tedavisi: Onların kusturucu nesneler verilerek tedavi olunmalıdır. Yumuşak tabiat kusmayla sağlanır; hasta yatırılmaz; yemek yeme terk edilir; ancak gücü koruyacak kadar yiyecek verilir; yiyecek çok azaltılır. Eğer güç yoksa perhiz yaptırılıp hamam yaptırılır. Eğer doluluk yoksa hareketi tahrik etmekten korkulur. Sükûnet sağlanır ve uzun süre hasta uyutulur. Sonra az miktarda yemek yavaş yavaş verilir ve hamam yaptırılır. Sonra sindirilen miktar gözlenir. Konusunda zikredilen iyi sindirim alametlerinin olup olmadığına bakılır.

[55]Şüphesiz fazlalıkların atılmasının yararı vardır. Gereksiz fazlalıkların atılması gerektiği için, uykunun zararı vardır ve maddenin sindirilmesine ihtiyaç olduğu için, uykusuzluk sindirimi etkiler. Bazen midede hazımsızlık olursa, hakikaten kişide güç kalmaz ve açlıkla birlikte mide yarası oluşur. Hazımsızlığın tedavisini ihtiyaç duyulur. Mide bölgesi macunla ovulur. Bazen onlar yemek yemeden dolayı sıkıntı çeker.

Dördüncü Kısım
İştihanın Yok Olması ve Zaafı

Bu hastalığın sebebi bazen basit sıcaklık veya maddeyle birlikte oluşan sıcaklıktır. Bundan dolayıdır ki midenin soğuk rutubeti şevk verir, istek verir. O da şaraptır, sıcak ve kuru olmayan yiyecektir. O yiyecek daha yoğundur ve midenin iştihasında sıcaklık yoktur; birden iştihası yoğunlaşır, artar. Kuzey rüzgârları olduğunda aynı şekilde kış döneminde kişinin iştihası artar ve tahrik olur. Yolculuk sırasında karlı havada kişinin iştihası cidden artar. Bu durumda onu gevşeten, rahatlatan bir sıcaklık gerekir. Kişiye ısıtıcı ve çabuk nüfuz edecek sıcak şeyler vermek gerekir. Sıcak maddenin zıddı soğuk olandır. Soğuk maddeler iştihaya zarar verir. Soğuk basit kötü mizaç dolayısıyla his gücü çekim gücü olacaktır, ancak bu güç azdır, zayıftır. O gücün yok olması iştihanın güçlenmesine sebep olacaktır. Ancak bu

55 TM: İyi Sindirimin Belirtileri

gücün tamamen yok olması nadirdir veya az rastlanan bir durumdur. Muhtemelen her abartılı durum aslında kötü mizacın da sebebidir. Burada kötü zayıf güçte mizaç olduğu sonucuna varılır. Kötü mizaçtan dolayı hummalarda (ateşli hastalıklar) iştiha azalır.[56] Doluluk, keskin hıltlardan oluşur. Ateşli vebalarda iştiha azalır. Eğer çok şiddetli ishal olursa ifrat derecede iştiha artabilir. Mide şişlerinde şehvet düşer ve karaciğerde de istek azalır. Eğer iştiha uzun süre normale dönmezse ve iştiha devamlı düşerse, hastalığın sakinleştiğine işaret eder. Allah'ın izniyle kanın az olması ve vücut zaafı sonucunda iştiha azalması görülür.

Bazen midedeki yanmanın sebebi balgamın çok olmasıdır. Çünkü o midenin yiyecekleri, sıcaklığı ve hiddetiyle iştihayı kaçırma özelliği vardır. Sonra yiyeceklere havayı (gazı) adeta üfler ve sindirim süresini uzatır; kusma oluşturur; kişi geğirmeden rahat edemez. Bazen de nezle baştan mideye iner.

Bazen de iştihanın azalmasının sebebi, vücudun dolması olup, yiyeceklerin az çözülmesidir (sindirimin az olmasıdır) veya mevcut kötü hıltların düzeltilmesiyle, tabiat meşgul olduğundan, başka şeyler oluşup iştiha düşer. Bu sebepten iştihanın düşmesi ateşin yükseldiği durumlarda görülür. Çünkü ateş olmasından dolayı uzun süre yiyecek midede kalır. Çünkü mide yiyecekleri içine çekemez. Mide damarlardan alması gereken besini alamaz; alması mümkün olmaz. Onun dışarı attığı maddeler olur. Yiyeceğin bir kısmının geçmesi mümkün olmaz; çekmede arıza gösterir; tıpkı tepeye tırmanırken kişinin zorlanması gibi olur. Bunun benzeri bir durum hayvanlarda da görülür. Ayı gibi hayvanlar kışın uzun süre beslenmek istemezler, çünkü vücutlarındaki hıltta tabiaten besine ihtiyaç duyulduğunda mevcut besin çözülüp, erir; dışarıdan gelen besinin çözülüp vücuda gerekli besini sağlaması gibi, o da vücudu besler; dışarıdan besin alması gerekmez.

Kaslarda ve diğer organlardaki damarlarda zaaf olup, mide besini içine çekemezse besinler mide ağzına ulaşmayı başaramaz. Mide

---

56 TM: Zira mutlaka kötü mizacın istihkamı bütün olarak güce izaf eder ve hummalarda (ateşli hastalıklarda) şehvet düşer. Çünkü ateşli hastalıklarda mevcut olan kötü mizaç ve ateşin hakim olması ve reddiye-i hayice olan ihlattan doluluk bütün olarak bu zikredilenlerin sukulü şevkete sebep olur.

içindeki besinleri parçalayamadığında, orada çözülmesine de gerek yoktur. Midenin ağzına kadar emme (işi) oluşmaz.

Midenin bu durumunun sebebi şudur: Sevdavi hıltın dalaktan midenin ağzına gelişi kesilir; midenin ağzı harekete geçirilemez (tahrik olmaz) ; midenin ağzına tenkiye yapılmaz. Midenin içinde bir şey varsa da tenkiye yapılmaz. Onun içindeki şeyleri dışarı atmak için maddeyi harekete getirecek şeylerden yoksun olduğu söylenir onlar mideden çekilip harekete getirilemez.

İştihasının düşmesinin sebebi şudur: midenin ağzında hassas güç oluşmamış olmasıdır. O damarın (kanalların) doluluğunu hissetmez. Bazen buradaki özel sebep mideyle ilgilidir. Bazen de buradaki şikâyet beyinle ortaktır. Bazen de altıncı ve yedinci kafa çifti sinirle ortak olabilir. Onun sebebi karaciğer zaafı da olabilir ya da iştihanın zaafı da olabilir. Muhtemelen midenin zaafının sebebi iştiha gücünün yok olması, ölmesidir. Vücutta her şeyin, çekilme gücünün azalması ve kanın çoğalmasıyla zıttır. Bu sıkıntının tedavisi zordur. Bu hastalık sahibine öyle bir hal arız olur ki, kişinin yiyeceklere arzusu olur. Bu durumda iştihanın gücü orada belirlenir.[57] İştihanın olmaması sıkıntı yaratır. İştihanın gücü kusmanın arkasından zayıflamaz. Muhtemelen bu sebeplerin yanı sıra had derecede kötü mizaç oluşmuştur. Kurtlar da bu hastalığın sebebi olabilir. Bağırsaklarda kurtlar sıkıntı yaratırsa mide de ona eşik eder. Eğer hastalığın sebebi sevdavi hıltlarsa kurutucu olmaz; ancak midede sıkıntı yaratır. Hastalığın sebebi mideden kaynaklandığında orada kusma ihtiyacı vardır ve içeri çekme ve yemek yeme olmaksızın dışarı atma olur.

Hamilelik döneminde kanamanın tutulduğu ve hamilelik sebebiyle iştihanın yok olduğu görülür. Ancak çoğunlukla bu durumda sindirim bozukluğu belirlenir. Aynı zamanda, havanın sıcaklığı veya soğukluğu da midede zafiyet sebebidir. Hatta sıcaklıktan kuvvetin zarar gördüğü belirlenir veya soğukluk, hissizlik oluşur veya çözülme engellenir (sindirim engellenir). Midenin harareti artar. Aynı zamanda alışılageldiği üzere şarap içerse, sıcaklık had derecede artar; iştihası değişir; zayıflar. Uykusu kötüleşir.

---

57 TM: Hastanın rengi değişir.

Bazen iştihanın azalmasının sebebi kanın azlığı olup gücün de az olması doğaldır ve iştiha da zayıftır. Bu nevide tedavi, oranını sorun yaratan maddelerinden temizlemekle olur. Bu şekilde güç zaafı kaybolur ve güç geri döner. Aynı şekilde azar azar kanın önceki halini kazanmasıyla güç iade olur. Aynı şekilde perhiz ve çok su içme de yemek yeme isteğini (iştihayı) düşürür. Bazen de üzüntü ve sıkıntı ve bunların benzeri nefsanî durumlar iştihanın düşmesine sebep olur. İnsan yemek yemeğe ihtiyaç duyarsa bunu istekle (iştiha) belirtir. Ancak bunun sebebi yenen yiyeceği çekme gücünün uyarılmasıdır veya orada olup kaybolması mizacın değişmesiyle olur. Sıvının azalmasıyla iştiha azalması geri döner. Örneğin eğer zikrolunan mizaç sıcaksa, yenen yiyecek soğuk olursa, onun soğukluğu mizacı değiştirebilir. Aynı şekilde bazen yel (gaz) olduğunda soğuk su içmek iştihayı tahrik eder ve soğuk su ile ekmek yendiğinde süratle düşen iştiha geri gelir. Eğer kırmızı şarap içilirse, bu içecekle iştiha heyecandan adeta çılgına döner. Soğuktan yok olan iştiha sahibi fiilen sıcak yiyeceğe dönüş yaptığında, ondaki hıltlar heyecanlanır. Bilinmelidir ki, kronik hastalıklarda iştiha daha zayıf ve az olup, adeta kaybolur.[58]

***Belirtiler*:** Mizacı dolayısıyla ortaya çıkan istek ve zaaf, bundan önce senin bildiğin belirtiler verir. Az miktarda çözülmeden elde edilen belirtiler şunlardır: derinin kalınlaşması, daha sonra zikredilecek olan düzen, çok dışkı ve arkasından yapılan perhizler, çok fazla iştiha ve kusma. Midenin ağzındaki zaafın belirtileri şunlardır: onun sebebi havadır. O hastanın hali onun zıtlarından çok soğuk havada mı yoksa çok sıcak havada mı kustuğundan anlaşılır.

Ağrının yaradan olup olmadığının belirtisi yaralar kısmında açıklandı. Bu durumda dışkıda bir şeyler çıkar ve doğal olarak oradaki belirtiler dışkıyla boşaltılır. Midede pek az yiyecek kalır. Ekşilikten veya keskin lezzetten veya acılıktan dolayı midede yanma veya doluluk hissi olur. Bozuk hıltın belirtisi şöyledir: kusma, soluğun değişmesi, zaman zaman oluşan buhar (gaz?) ve kötü dışkıdır. Sindirim-

---

58 TM: Bilinmelidir ki şehvet-i butlanın ve aynı şekilde zaafı olanlar müttahidleridir. Ancak o güç ve zaafına dayalı olarak çeşitli olur. Eğer güçlü bir sebebi varsa istek yokluğu gösterir ve eğer sebebi güçlü olmazsa isteklili̇ği zaaf gösterir.

de kesinti olmasının belirtisi, dalaktan mideye gelen sevdavi hıltlara atfedilir. Eğer insan ekşi yiyecekler yerse, onun midesi rahatsız olur (tahrik olur) ve renk değiştirip, iştihayı artırır. O dönüşümün sebebi, azalma gibidir. Eğer bu durum son bulmazsa, hastalığın devam edip, arttığı ve midede çıkıntı (fazlalık?) oluştuğu sonucuna varılır.[59]

Mideye gelen çok fazla sevdavi hıltın belirtileri şöyledir: Kusma, ekşi yiyecek, kuruntular, dilin siyaha doğru renk değiştirmesi. Denenmiş olanların belirtileri ise şöyledir: tecrübeden elde edilen belirtiler ve ortaya çıkan sonuca göre, eğer hastaya sarısabır, elma şarabı içine konup verilirse iştihası artar, yakı olarak uygulandığında da iştihayı artırır. Bu terkip karın üzerine uygulandığında midenin fonksiyonu normale döner. Kanın az olduğunun belirtileri şunlardır: Henüz tam anlamıyla iyileşme olmadan, normal hale dönmeğe başlama, çok fazla kusmadır. Uyku sebebiyle görülen belirtisi ise şöyledir: başka belirtiler olmaksızın kötü uyku hali.

İştihanın kaybolması sebebiyle ortaya çıkan belirtiler: Hâkim olan kötü mizacın belirtileri veya bütün vücudu zayıf düşüren daha önceden görülen kusmalar gibi sebeplerdir. Eğer bir ölçüde iştiha varsa, ona gelen iştiha ondan kaçar; ondan uzaklaşır. Onda iştiha azlığı baskındır. Midenin ağzında his yoktur veya çok zayıftır. Ancak diğer fonksiyonları düzgündür. Eğer yenen maddeler yakıcı değilse, acı vermez ve hasta baygınlık geçirmez. Eğer hasta ağzındaki tükürüğü yuttuktan sonra şarap içerse, hıçkırık oluşmaz. Hasta için uygun olan iştihasızlıktır. Eğer şikâyet sıcaklığın baskın olmasından kaynaklanıyorsa, iştihasızlık iyidir. Hasta bir müddet yemek yemez. Bunun üzerine güç adeta tırmanır; artar. Onun kokuşması, bozukluğu sindirilir; giderilir. Mide kusmaya ihtiyaç duyar ve yemek yeme arzusu artar;

---

59 TM: Mülakat-ı tehalluk ederse sebeb-i ehvaye olunduğuna alamet olur. Yaralardan olan butlan ve zaafın alameti kuruc (huruc, çıkış) kısmında zikrolunan ağrı ve bir izzettir (berazettir?). Yaralarda bir nesnenin çıkışı olur ve tabiatının istitlakı ve midede yiyeceğin azlığı mükessi ve keyfiyeti ekşi vc harifc ve merre olan mütenavilerin mideyi luzu-u da alamete yara olur. Habbaiye yani gebe kadınların iştihanın düşmesine sebep hamilenin vukuu olur (hamilelikte görülür). Ufunetten olan iştihanın belirtisi kusma ve nefesin tekallubu (dönüşme) ve necrin çoğunun vakitlerinde oluşan (ortaya çıkan) kesinti ile olan düşüşün alameti budur ki ne zaman o insanın midesinin havasının dönüştürürsesenin yediğin dağdağa ve dabağın edip iştihayı guret eder.

uykusuzluk olan kişilerde görüldüğü gibi. Eğer bir müddet uyku engellenirse uykuda iken o kişi adeta uykuya gömülür. Onunla birlikte nekahet dönemindeki gibi, zaaftan dolayı iştiha azalır veya rutubetli maddelerle gevşeme sağlanır. Hastaya burada zeytin suyu ve tuzlu balık verilir ve azar azar soğan sirkesi ağzına akıtılır; yiyeceklerine safran kökü ilave edilir. Ancak adi tuz verilmesi de yararlıdır. Şüphesiz ilik yemek daha da yararlıdır. İştihayı açması için hastaya şunlar verilir: kaliteli gebere, nane, soğan, zeytin, biber, karanfil, tarçın havlıcan ve sirke alınıp karıştırılır; onlar ezilip suyu çıkarılıp, hastaya verilir. Yine soğan, sarımsak, şeytan pisliği hıltit suyu ve onların parçaları iştihayı artırır. Bununla birlikte midenin ağzı temizlenir.

İştihayı artıran ilaçlar: ayva suyu, bal, beyaz biber ve zencefilden yapılan ilaçlar ve sıcakta ve ateşli hastalıklarda iştihayı açan ve sindirimi kolaylaştıran ve de Akrabadin'de zikredilen meyveler verilir. Onlar iştihayı açığa çıkarırlar ve yemek kabul etmeyen mideyi düzeltirler. Burada kullanılan nane suyu şu şekilde hazırlanır: ekşi nar kabuğu alınıp onun 1 kısım öz suyu, yarım ölçü nane suyu alınıp kaliteli balla veya yarım kısım şekerle ateş üstünde belli bir kıvama gelene kadar pişirilir. Ondan yapılan şerbet hastaya verilir.

Ancak sıcaklık sebebiyle olan iştihanın düzeltilmesi için yoğunluğu yok etmeyen soğuk su içirilir; ekşi meyve suları da yararlı olur. Bunlardan nar suyu, gül yağı ile içilirse iştihayı çeker. Özellikle iştiha azalması ateş dolayısıyla ortaya çıkmışsa, bu terkip yararlı olur. Eğer hastalıkta susuzluk görülüyorsa ve baskın olarak hissediliyorsa, soğuk olarak taneli maddeler ve soğutulmuş meyve suları verilir ve soğuk yakılar yapılır. Orada öncelikli olarak madde temizlenir. Genel olarak, onlarda, hummaların nekahet döneminde hastalığın hiddetinin bakiyesi kalır. Onları ilaçla tedavi etmek gerekir. Ancak ilaçlarla çok soğuk su yüklememelidir. Böyle yapılırsa hastaların midelerinin gücü düşer. Bu durumda şu ilaçlar verilmelidir. Gül 10 dirhem, sumak 2 dirhem, kakule 1 dirhem. Bunlar karıştırılarak hap yapılır ve bu haplar 2 dirhem ağırlığında olmalıdır. Bu ilaç ateş düşürür. Aynı şekilde iştiha artıran tahıl çorbaları su ve sirkeyle karıştırılarak verilir. Bundan bir parmak içilir. Bu ilaç tahrik edici bir güce sahiptir.

Ancak soğuk dolayısıyla pişirilen kokulu baharatlar da ona yararlı olur. Aynı şekilde eski şarap, biberler özel tiryaklar de yararlıdır. Yine uykuda yararlıdır. Şüphesiz yine bu hastalık için onun yararı çoktur. Sıcak et üstüne konan soslar da yararlıdır. Aynı şekilde portakal, helile, yabani havuç, zencefil ve de şüphesiz tuzlu maddeler yararlı olur.

Ancak midede toplanan yakıcı ve çok miktardaki balgamı, turp ve ballı sirkeyle birlikte hastaya verilirse, bütün ilaçlarla ilgili kısımlarda da zikredildiği gibi, kusturmakta yararlı olur. Aynı şekilde dövülmüş ballı sirkeye konan 1 ölçü balla yapılan terkibe 3 ukiye sarısabır konur ve hepsi birlikte karıştırılıp, her gün 3 kaşık hastaya verilir. Yine zeytin suyu, anason ve balla muamele edilmiş gebere ısıtılmış güvercin eti suyu ve mersin suyu ile hastaya verilirse, onu harekete geçirmekte yararlıdır. Soğuk sebebiyle iştihanın azalması kısmında zikredilen ilaçları vermek de yararlı olur.

Safravi hıltlar veya ince hıltlar sebebiyle olduğu gibi, helile, ballı sirke ve sarısabırla yapılan terkip ballı sirke ve kısa mahmude otu ile yapılan ilaçtan daha yararlıdır. Onunla birlikte midede bulunan ince ve nazik hıltlar, kusturularak çıkartılır. Pişmiş pelin otu da yine bu hastalık için iyi bir ilaçtır.

Mideye gelen histen veya beyinle ortak olan sinirlerden kendisinden kaynaklanan iştiha zaafı olabilir. Bu durumda tedavinin beynin tedavisiyle desteklenmesi gerekir. Ancak yoğunluk sebebiyle karaciğerden gelen damarların yoğunluğunun azlığından kaynaklana vücuttaki zaafın hamam ve mutedil perhizle çözümlenmesi ve damarların açılması gerekir. Sonra sevdavi hıltlar yüzünden iştiha zaafı ortaya çıkmışsa sevdavi hıltın kusturulması gerekir. Sonra yoğun ve tuzlu şeyler verilir; geride kalanları da yok edecek şeyler verilmelidir.

Ancak sevdavi hıltın parçalanıp yok edilmesi dalak hastalıklarının ilaçlarıyla yapılır ve mide ilaçları dalak tarafına doğru yönelir; hareket eder. Böylece dalak ve mide arasındaki yollar açılır. Örneğin pelin otu, gebere kökü kabukları, ballı sirkc içinde muamele edilir. Aynı şekilde çözülmüş, parçalanmış gebere de kullanılır. Ancak hamilelerde eğer iştiha düşerse, iştihayı uyarmak üzere, onlara hafif yürüyüş ve perhiz önerilir; yenen ve içilen şeylerde kısıtlama yapılır. Güçlü bir

ateş için ve bozuk ve kötü maddeleri çözmek için eski reyhan şarabı ve lezzetli, sıcak ve iştihayı kesen yiyecekler verilir.

Güç düştüğünde ancak zayıflayan mizacı düzeltmek gerekir. Burada mevcut olanın zıddı durum oluşturulmağa çalışılmalıdır. Aynı şekilde eğer onu ishaller izlerse ve bağırsaklarda iltihap oluşursa aynı şekilde kuvvet kaybı olur. Ancak gücün zayıflamasıyla oluşmasında parmakla kusmanın harekete geçirilmesi gerekir. Parmakla kusarak kusma olmasa da, iştiha gücünü harekete geçirir. Bazen tiryak içmek, bazen de mideyi güçlendirici şerbet içmek gerekir. Pelin otu ve şarabı veya bitotu şarabı içilmesi yararlıdır.

Eğer midede his zaafı varsa, beynin tedavisi gerekir ve onun fonksiyonunda bozukluk olduğu için, bu bozukluk (midede his zaafı) söz konusudur. Bilmelisin ki, kusan kişinin kusması iştihanın düşüşüyle tedavide arkadaşlık eder. Onun yağlı ve tatlı yiyeceklerden uzak durması gerekir. Ekşi ve keskin ve de kendisine yararlı olacak şeyleri sınırlı tüketmelidir. Çoğunlukla iştiha gideren kendir, mastika, öd, sarısabır, sirke, kan dindiren otu, gül suyu, ayva suyu, reyhan şarabıyla tedavi yapılır. Eğer kuruluk oluşmamışsa bu ilaçlar uygulanır. Aynı zamanda pelin otu, şarabı da yararlı olur. Her gün 1 dirhem sakal otu kökü yarım dirhem sümbül boş mideye içilir. *Akrabadin*'de zikredilen ve İbn Abade ait olan macun da bu kısımda yararlı olur. Hekimler dediler ki pişmiş olan burçaktan 2 miskal alınır ve 2 miskal nar suyuyla karıştırılıp içilse iştiha tahrik eder.

Ne zaman iştiha azalsa ve bayılmaya yatkın hale gelse hastaya lezzetli güzel kokulu yiyecekler verilir. Örneğin kuzu ve oğlak eti, tavuk eti ve benzeri etler verilir. Onlara uyku men edilir. Onlara şaraba batırılmış ekmek iyi gelir ve hızla yiyeceği tüketir. Bilinmelidir ki, çoğunlukla yağlar özellikle iç yağı, mide ve damarların ağızlarını tıkamakla iştihayı azaltır ve zayıflatır. Orada az miktarda verilen yağlar daraltıcı olarak hareket eder; gevşetici zeytinyağı ve ceviz yağı ve fıstık yağı gibi.

Beşinci Kısım
Kötü İştiha

Eğer midede kötü hıltlar durumun gereği bir araya gelirse tabiatı zıddı şeylere doğru parçalanır. Alışılagelmiş zıt olanlar birbirine kar-

şıdır. Şüphesiz onların yararlı tarafları da vardır: Bundan dolayı eski kavimler tarafından şöyle söylenir:[60] Midede toplanan kötü keyfiyetteki maddelerin çoğunlukla toplanması olağan olursa tabiat o şeylere istek duyar. Ancak onda keyfiyetin tersi olursa o şeyin değişimi olağandır.[61] O halde bu sebepten bazı kavimler toprak, kömür, tuz, mika ve benzeri cinsten şeylere arzu duyarlar. O kişilerin midelerindeki bu maddeler, insan midesinde bulunması alışılagelmiş olana zıttır. Hamile kadınların menstrual kanın kesilmesine dayalı olarak arzu ve istekleri de bozuktur. Onlara arız olan arzunun bozuk oluşu iştihanın kaybolmasından daha sık görülür. Onlarda bozuk arzuların görülmesi bizim zikrettiğimiz sebepten olur. Bozuk iştiha hamileliğin başlangıcından bebeğin doğumunun 2 ay veya 3 ayına kadar olur. Çünkü hamileliğin başlangıcında uterusun ağzı bağlanıp menstrual kanı hapseder. Bu kan fetüsü beslesin diye kesilmiştir. Fetüs 4 aylık olunca bu kan fazla gelir ve garip şeylere karşı duyulan istek azalır. Fetüsün bulunduğu yer uterus diye adlandırılan yerdir. Hamilelikte aşerme (alışılagelmiş şeyler dışındakilere ilgi duyma) vardır. Hamilelerin iştihası farklılaşır; genellikle ekşi ve keskin lezzette şeyler arzu ederler.[62] Onlardan kötü şeyler yeme

---

60 TM: O kötü keyfiyet (bozuk durum) mudinin muarızı olan maddelerin midede içtimai muted olmadığı gibi Kanun'da mezkur olup zikrolunan tercümeyi ifade eden ibaret budur. Ona eza içtimai midede kötü hılta muhalif alışılagelmiş keyfiyette iştekat doğal olarak ila şeye mudadele ve alışılagelmiş muhalif içindir. Muhalif alışılagelmiş durum şüphesiz ki menafiyat etrafında ve tersine alışılagelmiş olduğu gibi mütebeddil muhalif el-muzadiyeye ait olabilir. Söylendiği üzre alışılagelmişin aksine tarif edilen başlangıç söz konusu olan mahzufi tefdir-i kelam mezadi karşı, alışılagelmişin ve zıddı izafet lafziye ile mutadına muzaaftır. Şüphesiz ki onun yararı onunla ilgili istenen açıklamalardadır. Kelam-ı müsned ve dadalye ile tam ve müntezim olur. Ohalde redi hıltın toplanması demekle açıklama tamamlanır. Alışılagelmişin aksi açıklama tam üzre bir vasıftır. İştekat el-tabia ile şeyi mezadla sözünde zikredilen mezade ve menfaat tarafı kelam kötü duruma sarf olur. Alışılagelmiş olan ve safi durumu ibha olur ve buradaki oluşumun anlamı şudur sürekli bulunan maddenin keyfiyeti raet olup onun gibi redaetı olan maddelerin midede toplanması alışılagelmişin dışındaysa tabiat bir nesne tenavülüne ortaklık eder. Onun keyfiyeti ile toplanmış maddelerin arasında mezade olur. Onun dönüşümüne tabiatın iştiyak eylediği nesneyi dönüşümü aksi olur. Kanun'da denenden kasıt budur.

61 TM: Bu feleceriğ ila tercüme

62 TM: Ne zaman fötüs büyüyüp çok besine ihtiyaç duysa muhtebir olan menstrual kanın miktarı azı geriye alıp onlardan kötü şehvet zaile olur ve hamilelerin şehvetin kötüsüe ham ve ham denir.

isteği duyanlarda örneğin toprak, kömür ve biber gibi kurutan şeyle yeme isteği duyanlar vardır.

Altıncı Kısım
Kötü İştihanın Tedavisi

Kötü iştihanın tedavisinde ona sebep olan zikredilen hıltın kusturucu ilaçlarla dışarı atılması ve gerekli tedbirlerin alınması zorunludur. Tuzlu balık, ballı sirke içine karıştırılıp turp gibi şeyler hastaya verilir. Sonra onun yemesi için kırmızı fasulye, tuz, dereotu, bahçe teresi ve tere tohumu içirilir. Bazen de bu karışım pişirilerek safran kabuğundan 3 dirhem kadar konur. Şüphesiz bu tedbirlerle bu ilaç alındığında hasta kusar. Ayda bir veya iki kere bu tedbir ile mide temizlenmelidir. Sonra ardıçla yapılan helile macunu verilir.

Yine bu kısımda Kirman kimyonu, nane boş mideye[63] yenmesi yararlı olur. Aynı şekilde toz olarak kullanılan basit ilaçlar vardır. Bir dirhem küçük kakule, aynı miktarda gebere, Hint biberi alınıp bunların hepsinin toplam miktarı kadar yani 3 dirhem şeker kamışı şekeriyle karıştırılıp her gün hastaya vermek yararlıdır. Mürekkep ilaçlar (terkip şeklindeki ilaçlar) ve kurutucular ve kestaneden almak da çok yararlı olur.

Mürekkep ilaçlara örneklerden biri şudur: şeker kamışı 8 dirhem, sarısabır 10 dirhem, haşhaş, kasık otu 6 dirhem, bataklık sazı kökü 4 dirhem, sarısakız 2 dirhem. Bunların hepsi alınıp, dövülüp, suya konup yumuşayana kadar pişirilir; terkibin yarısı kalana kadar da pişirmeye devam edilir. Bu terkipten her gün 3 ratl içilir. Yine şeker kamışı 2 dirhem, anason 3 dirhem, kuru üzüm (hünnap) 7 dirhem, kara helile ve helile meyvesinden her birinden 5 dirhem alınıp, karışım hastaya verilir. Keskin sirke içindeki demir kiri safravidir. Damarları uyaran ilaçların her biri kavrularak 8 ukiye mazı şarabı ve 8 ukiye su içinde yarısı kalana kadar pişirilir ve bu terkipten 7 güne kadar hastaya verilir.

Ancak toprak yeme isteğinin tedavisi, o iştihaya sebep olan maddeleri kusturan sıvılardır. Örneğin tuzlu balık yenilip fasulye suyu ve dereo-

---

63 TM: yemekten sonra

tu, turp sayılabilir ve yine bundan daha güçlü olan ilaçlarla tedavi edilir. Onun işlevini kolaylaştırmak gerekir. Bu kusturma ve zararlı maddeleri dışarı atma işlevi için turbit (bir nevi müshil), pirinç, neft tuzundan terkip yapılır. Bu terkip kusma için çok yararlıdır. Bundan sonra geğirmeyi sağlayan ilaçlar ve *Akrabadin*'de zikredilen ilaçlar verilir. Burada mastika, kimyon ve nanc çiğnenerek, alınır. İki çeşit kakule, her birinden birer dirhem olmak üzere şeker kamışıyla birlikte içine safravi, yapışkan (fate suyu) azar azar ilave edilir ve aç karna hastaya verilir.

Bu Macun Denenmiştir: helile, emlec (bir nevi helile), belilec (bir nevi helile), ardıç, mastika, büyük kakule, nane, zencefil, balla macun yapılır ve uygulanır. Yemekten önce ceviz suyu ile hastaya verilmesi iyi bir önlemdir; bunu içen kişiyi sakinleştirip iyileştirir. Sonra sıcak toprak, suda eritilir ve onun içine az miktarda kurutucu ilaçlar konur. Bu ilaçlar yenen yiyeceklerden oluşmaz. Sonra onun içine hastaya iyi gelecek tuz konur; bu kurutulup, güneşletilir. Bu iştihayı açan bir topraktır. Bu ilaçlar fazla değildir. Bu terkiplerden bazısı içeni kusturur; örneğin lahana gibi. Onu toprak toparlar ve bir araya getirir.

Bazıları Allah'ın yarattığına yardım etmek ve yararlı olmak için pişmiş tavuk etinden aç karna yemenin yararlı olduğunu tahmin ederler. Ondan azar azar yedirdikten sonra, nane verilir. Aynı şekilde acı badem de yararlıdır. Şüphesiz bazıları şöyle söylediler: Ortadan kaldırma, kesme özelliği olan susam yağından bir kaşık hastaya içirilir. Burada ilaçları birbiriyle karıştırmadan denemek gerekir. Ardıç ve toprak gibileriyle tuzlu şeyleri yemek yararlı olabilir.[64]

Buğday nişastası da bu durumdaki hastalarda denenir ve özellikle tuzla denenir. Mazı şarabından 8 ukiye alınıp yarısı kalana kadar pişirilip, saflaştırılarak 1 hafta boş mideye alınarak, denenir. Fıstık ve kuru üzüm, ardıç, atkestanesi kökü, dolamandan oluşan terkibin

---

64 TM: Cırcündem içilip memluhatı mass eylemek her ne kadar o memlikat çorklu taş olursa da onu mass ile niyabetin mezkuretin yararlı olur. Yine mücerribat-ı nafiadan olur. Hemtadan müttakız nişa özellikle o nişa memluh olur çok yararlı olur. Aynı şekilde yararlı ilaçlardan olur. Bu ilaç nebiz-i afsadan 8 ratl alınıp yarım ratl kalıncaya kadar pişirilir. Sonra tasfiye olunup bir parmak kadar ondan içilir. Yine bu ilaç istimali gereken nesnelerdendir. Fıstık ve zebib ve neşah bulut ve keşmiş ile tenakkül eylemek ve çerezlenmek ve bazıların mücerrebatındandır.

de verilmesi gerekir. Bazıları *zirbace (koyun eti, safran ve sarımsakla yapılan bir yemek)* yenmesini ve onun içine küçük sumak, soğan, yabani kimyon, yıkanmış zeytin konmasını, buna bazı kokulu baharatlar ilave edilmesini, örneğin biber, zencefil, sedef otu gibi bitkilerin de katılmasını önermiş ve bu reçeteyi denemişlerdir. Sedef otunun çok yararı olduğu söylenir. Biz ekşi ve keskin şeylerin ve de yağlı şeylerin dışındakilerin iştihayı artırdığı ve kusmada etkin olduğunu söyledik.[65]

Açlık ve Yoğuk Köpek İştihası

Çoğu kere kusmadan beden çözüp, eriten, uzun süren ateşli hastalıklardan sonra köpek iştihası harekete geçer. Bedende yiyecekleri tutan ve bağlayan güç zayıflar ve had derecedeki çözülme yoğun bir şekilde devam eder.

Çözülen ve gevşeyen mide ağzında oluşan köpek iştihası durumunda had derecede susuzluk hissedilir ve mide atılan sıvının yerine bedelini ister. Yiyecek mide ağzına geldiğinde genellikle susuzluk hissedilir. Bazı durumlarda açlık oluşur. Eğer ifrat derecede erime ve çözülme olursa çoğunlukla beden ve çevresinde (kol ve bacaklar) had derecede sıcaklık oluşur. Eğer midenin ağzında çok fazla sıcaklık hissedilirse karşı istek oluşur ve rutubetli akış olur. Eğer sıcaklık bütün bedene yayılırsa damarlara doğru gider; daha sonra damarlar onu emer; hatta durumun gereği bu durum mide ağzında son bulur. Mide yiyecek arzulama noktasına gelir.

Bazen de bu sıcaklık dışarıdaki sıcak havadan kaynaklanır; dışarıdaki sıcaklık bedende hararete sebep olur. Eğer onun parçalanmasından kaynaklanıyorsa çözülme gerekir. Daima yerine kullanılacaklara ihtiyaç vardır. Bu sebepten vücudun fazlalıklarını eriyip çözülmesi gerekir. Bedendeki fazla eriyip çözülmelerin de bir sebebi vardır. Eğer midede yararlı bir iç sıcaklık varsa, rutubet iner. Bu du-

---

65 TM: O zirbace tenavülü ki onun içinde küçük balık ve soğan ve kerevita ve zeytin magsul olur. Dizildiği biber vezencebil ve sezabdan müttahiz afaviye zikrolunan zirbaceden enfadır. Hamız ve harife iştiyaki olup huluv ve desimden ağraz edenlerin tedbirlerini ve onların sebepleri olan mudi kusturucu olan ilaçları bu konunun gayri mevzzuuda açıkladık. O yerden istenmelidir.

rum nadiren görülür. Kurtlar ve yeni hayat şartları sebebiyle de bu hastalık oluşur. Eğer yeni hayat şartları sebebiyle yenen şeyler taze ise ve hızla mideyi terk eder; mide boşalır.

Ekşi ancak sevdavi olan hılt ve ekşi balgam mide ağzının hareketini sağlar (tahrik eder). Sindirilen besinleri damarlar emer; özellikle onun kanla yoğunlaşması ve kasılıp büzülmesi gerekir, boşluğun dolması gibi. Onun kesilmesiyle (durması) ekşilik olur; deri rengi değişir. Ancak midenin ağzında olan yanmayla karışır; öyle ki bu durum iştihanın zıddını oluşturan iştihaya zıt bir durum oluşturur. Çünkü hareket bu gibi sadece karışık yapışkan maddenin oluşmasıyla olur. Bu madde mideden süratle çekilip atılır. Aynı şekilde midenin lifleri onun hareketini yoğunlaştırır ve damarların yoğun hareketi şeklinde görülür. Bu şiddetli soğukta geçici köpek iştihası oluşur. Bu ve benzeri sebeplerle bu durum ortaya çıkar. Uykusuzluk da çözülmeye sebep olduğu için köpek iştihasını tahrik eden sebeplerdendir. Sıcaklık rutubetin dışlaşması sebep olur; vücut rutubeti çeker. Bilmelisin ki, köpek iştihası çoğunlukla *bilumia, baş dönmesi* oluşturur ve sonuçta ölüme kadar gider.

Belirtiler: Hastalığı izleyen belirti kusmalardır. Daha önce çözülme ve erimeler olur. Çoğunlukla doğal yapıda gevşeme olmaz. Vücut bu iştiha açan yiyecekleri içine çeker ve aşağı kısım boşalır. Soğukta olan belirtileri az susuzluktur ve çoğunlukla uyku ve rahatlama ve diğer bu mizaçta görülen belirtilerdir. Bunların hepsi soğuk havayla ilgilidir. Sıcakta olan belirtiler güçlü susuzluk, ekşi kusma yokluğu, tabiatın çoğunlukla sınırlandırılmış (bağlanmış gibi) olması ve bu mizacın diğer belirtileridir. Bedendeki tutan gücün zaafından olanların hepsi çoğunlukla mideden fazlalıkların çıkmasından kaynaklanır ve midenin keskin, yakıcı halde olmasından ortaya çıkar.

Köpek İştihasının Diğer Belirtileri: Uygun kısımlarda konu açıklandı. Çoğunlukla erime ve çözülmeden olan köpek iştihasının sebepleri *Birinci Kitap*'ta ve sindirim bozukluklarıyla ilgili açıklamalarda verildi. Bütün bu hastalığın belirtileri sıcak havayla, uykusuzluk ve benzeri şeylerdir. Ekşi hıltan veya sevdavi hıltan olanların belirtisi iştiha azlığı ve geğirme, hissedilen ekşilik ve diğer bilinen ilgili işaretlerdir. Baştan inenleri biz yerinde açıkladık. Kurtlardan olanlar da kendi kısımlarında açıklandı.

Tedavi: Soğuk ve fazla balgamlardan olan köpek iştihası zikredilen ısıtıcı tenkiyelerle yapılır; elbette bu yakıcı derecede keskin olmayan ve ekşi olmayan şarap ilaç olarak kullanılır. O aç karna içilirse, iyi bir ilaçtır. Onlarda ishal varsa, şarap vermekten kaçınmalıdır. Köpek iştihasında kabızlık artar. Sarısakız şarabı verilse, onların ishalleri artar. Onların yiyecekleri sıcak ve yağlı olmalıdır; sağlıklı durumda verilen yiyecekler gibi. Zeytinyağı onlara yararlıdır. Eğer zeytinyağı bozuk ve asidik değilse yararlıdır. Aynı şekilde onlar için bol ceviz suları yararlıdır. Onlar yemekten sonra yumurtanın sarısını yerse çok yararlı olur. Sonra sıcak olan şeylerden kaçınmalıdır. Yemek üstüne konan sos niteliğinde kokulu şeyler, örneğin adeta örtü gibi yiyeceklerin üstüne yayılarak dökülen şeyler hastaya verilir. Hint narından hazırlanan sos verilir. Özellikle eğer onlar ishalse bu terkip kullanılır. Onlara misk gibi, ladin gibi ısıtıcı şeyler yararlıdır. Onlardan boş mideye *hırmın harda (boerhavia diandra, bir nevi yeşillik)* verilir. Ancak, bağlama gücü zaafından köpek iştihası ortaya çıkmışsa şüphesiz o soğuktan oluşan zaaftır. Bütün güç eksikliğinde, kötü mizaç dolayısıyla zaaf görülür. Bazen hekimlere göre, her güç zaafının sebebi kötü mizaçtır. Her mizaç kendi zıddıyla bilinir ve zıddıyla tedavi edilir. Daha baskın olan rutubetli olandır. İlaçlardan *electuarium susianum (Susian bölgesinden gelen kusturucu ilaçlar)* cidden yararlıdır. Eğer onlara tabi olanlar hızla gevşerse (kendini bırakırsa) mide bozulur, kötüleşir. Bu kötü ishallerin ilacının da güçlü olması gerekir.

Ancak bundan sonra humma oluşması ve kusmalar görülür. Bu durumda hastayı mide ağzında kalan yiyeceklerle beslemelidir. Onlar soğuk olmamalıdır. Şekerle alınan badem yağı gibi yiyecekler verilmelidir. Onların bedenlerinin görünüşü ağırdır. Aynı şekilde, çoğunlukla tedavisi çözülme sebebiyle olanınki gibidir. Bu çeşit köpek iştihası olanlarda ısıtan çeşitten ilaçlar verilmez ve yine özellikle, içecek neviden ilaçlar da verilmez. Ona soğuk yiyecekler verilir. Zehirli ve tıkayan cinsten ilaçlar haricen uygulanır. Örneğin bitotu yağı özellikle mumlu bez üzerine konup bölgeye uygulanır. Sirkeyle karıştırılmış mum da uygulanır. Eğer başkaca bir engel yoksa soğuk su verilir. Verilen besinlerin soğuk, ağır ve yapışkan olması gerekir; karın ilaçları gibi eriyikler, ekşi ve bağlayıcı maddeler, taze ekmek gibi maddeler

verilir. Bu tedbirlerden de belirlendiği gibi, bu tedbirler yarar sağlar ve onun fiilleriyle yavaş yavaş hastalık terk eder; ağırlık kaybolur. Aynı şekilde köpek iştihasının sebebi bedenin çözülmesidir.

Kurtlar ve yılanlar ölüme sebep olabilir. Kurtlar kısmında zikredilen şeylerle onlar dışarı atılır. Eğer soğuk ağır yiyeceklerle beslenilirse, soğuk su ve gül suyu içine bırakılıp içine su çekmiş ekmek verilir. Sıcak olmayan pişmiş ördek eti, tavuk eti ve balıketi hastaya yedirilir; kabız yapan meyveler verilir. Ancak balgamdan olan hılt ekşidir. Ona mercanköşk içine hardal ve biber konup verilir ve bal, sarımsak, soğan, ceviz badem ve bitkinin yaprakları ile tavuk yağı ve benzerleri yedirilir. Bu ilaçların ısıtıcı özellik taşır. Bu ilaçlar daha önce zikredildi. Bu verilen ilaçlardan bazıları midedeki ekşiliği değiştirir, tadil eder. Bunlar daha önce zikredilmiş olan yağlı yiyeceklerdir. Bu hastalıktan şikâyetçi olanlara, ishale karşı güçlendiren hafif yakılar uygulanmalıdır; sonra yağlı yiyecekler verilir. Ancak çocuklarda hafif yiyecekler verilir; örneğin soğan, sarımsak gibi hafif yiyecekler. Daha sonra sıcak su içirilir; ancak hafif besinler sindirildikten sonra verilir. Çünkü sıcak su onların içindeki hıltları yıkar. Ancak sevdavi hıltlar sebebiyle görülen köpek iştihasında bazen basilik damardan kan almak gerekebilir. Eğer kanda sevda tortusu varsa ve dalakta da şiş varsa onların kusmalarından *Kanun*'da açıklanan sonuç ortaya çıkar. Ekşilik ve kabızlıktan taş oluşabilir. Bazen onlara dalak üzerinden hacamat yapmak yararlı olur. Ancak köpek iştihasının sıcaktan oluşanlar grubunda latif, hafif yiyecekler ve pırasa, kavun, kabak ve benzeri yiyecekler verilir. Onlar sıcak havadan kaçınmalıdır.

Sekizinci Kısım
Bulumia (Bolimus) Denen İştiha Hakkındaki Kısım

O *inek iştihası* olarak bilinir. Çoğunlukla, o arız olmadan önce köpek iştihası arız olur. Sonra iştiha kaybolur. Bazen köpek iştihası önceden görülmeden iştiha kaybolur. *Bolinus* öyle bir iştihadır ki, onda mide doygunluğu yeterince mevcuttur. Organlarda açlık olur. Ancak cidden açlık ve yiyeceğe yönelmek üzereyken, mide organa yiyecek gelmesine engeller. Bazen bu çeşit açlık bayılmaya sebep olur. Onun damarları boş olur. Ancak mide hoş olmayan besine engel olur. Çoğu

kez bu kişilerin midelerinde soğukluk olur ve soğuk havada seyahat eden ve soğuk yerlerde olanlarda bu rahatsızlık yoğun olarak görülür. Onların midesindeki yiyecekler şiddetli soğuktan yoğunlaşır. Bazen bu nevi bozukluğun sebebi kötü, bozuk mizaçtır. Onların midelerindeki besinleri içine çekme ve his gücü harap olmuştur. Kötü mizaç midenin boşalmasını sağlayacak olan midenin ağzındaki lifleri çalışmaz hale getirmiştir ve mideye yiyeceklerin girmesini engeller. Bu konudaki ayrıntılı açıklama *Kanun*'da verilir.

Tedavi: Bu hastalığın tedavisi iştihanın azalması hastalığında yazılan ilaçlarla yapılır. Genellikle onlara gerekli olan güçlü kokulu yiyeceklerdir. Eğer hastalık sıcaktan ortaya çıkmışsa baygınlığa sebep olur. Bu durumda bayılma için önerilen ilaçlar uygulanır. Hastanın yüzü soğuk su ile yıkanır. Hastanın el ve ayakları bağlanır; ayaklarına dürtülür ve saçları çekilir. Hasta kendini toparlayınca ona reyhan şarabına batırılmış ekmek verilir. Eğer hastanın midesinde safra veya ince hılt karışmışsa 2 kaşık ballı sirke ve yakılardan 1miskal verilir veya zayıfsa bunlardan daha az alınıp, hastaya içirilir. Eğer hastalığın sebebi fazla soğuksa ona tiryak, *şecerina (şecerniya?), dahmersa* ve *istemhikun macunu* uygulanır ve *cevarişen* tohumları içirilir.

Böylece onda güçlükle toplanmış olan kuvvet tutulur; eriyip çözülmez. Hastaya iyi hamurdan yapılmış ekmekten verilir veya reyhan şarabı içirilir. Özellikle o kâfuru ile karıştırılarak verilir veya sarısabır ve sirkeyle ve başkasıyla karıştırılır. Bu hastalığa süsen şarabı da yararlı olur. Ancak onun sebebi sıcaklık olmamalıdır. Onların el ve ayakları sıkıca bağlanıp onların uyumaları engellenir. Ayrıca onları, dürtüklemek, hafif ısırmak, hafifçe vurmak, canlarını biraz acıtmak ve aç karna uyumalarını engellemek gerekir. Ancak bu uygulama için hastalığın sebebinin sıcaklık olmaması gerekir.

Onlara yararlı olan şeyi, süsen suyu içinde bırakıp veya kokulu ıtır içine koyup hastaya bu kokulu terkipten verilmesi yararlı olur. O midede emilir. Özellikle bayılma halinde bu uygulanır. Yine güzel kokulu kalp ilaçlarından mide için kullanılması yararlı olur. Amber buhurlarıyla, buhar uygulanır ve gül suyu, mazı suyu, süsen suyu ve kâfuru ile balık, safran, sarısabır, sirke ve gül alınıp merhem yapılır ve eklemlerin üzerine uygulanır. Bu terkip vücudu teskin için kullanılır.

Eğer o hastalık soğuk sebebiyle görüldüyse onların tedbirleriyle tedavi edilir.

Dokuzuncu Kısım
Açlıktan Bayılma

Açlığın çeşitlerinden bir çeşit açlık vardır ki, ona *bayıltan açlık* denir. Aç olan kişi, her ne zaman yiyeceğini alışageldiği zamandan sonra yerse, yemek yemeyi ertelerse, şiddetli baygınlık oluşur; kişinin gücü düşer. Bunun sebebi sıcaklık gücüdür ve midenin ağzındaki zaaftır.

Tedavi: Bu hastalığın ilacı *bolimus (sığır veya inek açlığı)* denen hastalığın ilaçlarına yakındır. Buradaki midenin ağrısı, *bolimus* denen açlığın tedbirlerinin zikir edildiği yerde verilmiştir. Genel olarak onun tedavisinde 2 türlü ilaç vardır. Birincisi, bayılma durumunda olanın tedavisi bayılma kısmında zikredildi. İkincisi, onun bozukluğu söz konusu olduğunda kullanılacak ilaçlardır. O ilaç soğuk şarap içinde verilen diğer soğuk şeylerdir. Tedavinin üçüncüsü bolimusta zikredilen soğuk şeylerdir. Hasta baygınlık durumundayken uyuması engellenir. Ona gevşeten ilaçlar verildikten sonra yiyecek verilmez. Onlara soğuk ve soğutan yiyecekler verilir ve daha önce mide hastalıklarında zikrolunan diğer ilaçlarla tedavi yapılır.

Onuncu Kısım
Susuzluk (Hararet)

Susuzluğun çok şiddetli olmasının sebebi susuzluktur. Özellikle de mide ağzından kaynaklanır.[66] Bazen yüksek ısıya sebep olan iltihaplı ateşli hastalıktan oluşur. İltihaplı olanlardan bazıları ilaç içilmesiyle geçmez ve hatta kısa zamanda helak eder. Ancak bazen de susuzluk kuvvetli, eski şaraptan çok miktarda içmekten ve fiilen cidden sıcak olan yiyeceklerin dönüşmesinden ve de güçlü şeytantersi ve sarmaşık gibi sıcak şeylerin yenmesinden ortaya çıkar. Eski şaraptan oluşan iltihap, sıkıntı ve susuzluk çoğu kez insan için öldürücü olabilir. Tuzlu ve sıcak meyve suları içmek susuzluk oluşturur ve telafi edilemeyecek

66 TM: Zira bazen midede veyahut midenin ağzında kötü mizaç sıcak olmakla ateş arız olur.

kadar susuzluğu artırır.[67] O susuzluk susatan ilaçlar ve yiyeceklerden olabilir. Çünkü o yiyecekler ve ilaçlar tuzlu olanları yıkamaya ve akıtmaya meyleder; tuzlu şeylerden yıkayarak bağlantısını keserek, oranın yıkanmasını sağlayıp, doğanın tuzlu hale gelmesine sebep olur; midenin tabiatının (mide) incelip, hareketlenip yapışkan olması gibi. Hatta mide yapışkan olmasa da, etkin hale gelir; ağır nemli sıcak şeyler tuzlu hale gelir; örneğin tuzlu balığın bunların hepsini bir araya toplaması gibi. Ancak burada midenin mizacı kurudur. Bazen onun içinde tuzlu balgam oluşur veya tatlı balgam olur veya safravi olur. Bazen de rutubetle abartılı hale gelir; sınırlara dayanır. Midenin bu durumu diğer organlarla ortaktır; mide bu özelliğini diğer organlarla paylaşır; örneğin böbrek hastalığından oluşan diyabet gibi. Biz bu konuyu böbrekler bahsinde ele alacağız.

Bu kısımdaki susuzluk mide ve karaciğer arasında suyun hareketinin ve bedene onun nüfuzunun engellenmesiyle oluşur. Susuzluk sakinleşmez. Şüphesiz kulunçta ve karında su toplanmasında görüldüğü gibi, çok su içilir. Bu durum karaciğerlerle ortak olur; susuzluğu paylaşırlar.

Eğer karaciğerde ateş veya şiş varsa veya şiddetli soğuk varsa bu durumda karaciğer sıvı çekemez. Bu durum akciğerlerle ortaktır. Eğer sıcak (ateş) varsa, kalpte de aynı şekilde sıcaklık görülür. Bağırsaklarda ve on iki parmak bağırsağında, yemek borusunda ve solungaçlardaki ortaklıktan dolayı ateş olur. Onların rutubeti eğer kurursa kasılma olur veya ateş şiddetlenir.

Bu durumda beyinde sıcak *sersam (delirium, manya)* melankoli ve bazı hayvanlarda (kurt gibi) sara hastalığı olur. Bu durumda çok şiddetli susuzluk görülür ve bu durum bu organlarda olup bitenlerden kaynaklanır. Bu organlarla midenin ağzının ortaklığından bu durum görülür. Bunun yanı sıra, midenin akciğerlerle de ortaklığı vardır. Yine mide ağzının karaciğerle de ortaklığı olur. Bunların yanı, sıra iliumla (ince bağırsak) da ortaktır. Bütün ateşli hastalıklarda vücut

67 TM: Çok kişi atik şarabı içip iltihabın ve kerben ve ateşin helak oldukları bazen zikrolunan sıcaklık muattişe mübah malice ve miyah bahr-ı şarabından olur. Miyah-ı bahrın tağtişi o kadar baliğ olur ki onun telafisi ve tedariki mümkün olmaz.

organları ortaktır. Bu hastalıklarda buhran oluşur; hararet vardır. Şişler ve iltihaplı hastalıklarda da hararet (susuzluk) vardır. Engerek yılanı sokması gibi durumlarda da susuzluk görülür. Ancak eğer kişiyi engerek yılanı sokmuşsa, kişinin içtiği şeyler midesine inemez ve bu durum hasta ölene kadar da devam eder. Aynı şekilde şarap içtikten sonra kişiyi engerek yılanı sokmuşsa, yemek yemesi onu öldürür; kusmadan sonra ve adeta kesici nitelikte olan (bıçak gibi) keskin maddeler alındığında görüldüğü gibi.

Çoğunlukla müshil ilaçları da içenlerde susuzluk görülür. Onun için müshil içenlerin de çoğunlukla susuzlukları olur. Eğer mide işlevini yapamıyorsa, bunun sebebinin susuzluk olduğu sonucuna varılabilir. Zikredilen müshillerin fonksiyonu aslında çoğunlukla onların gösterdiği etki kadardır. Bazen o müshil susuzlukta etkin olmayı adeta erteler. Bazen de hızla etkin olur. Bazen susuzluktan önce müshil etkisini gösterir. Ancak ilacın yarattığı ısı veya midenin sıcaklığı ve kuruluğu sebebiyle de susuzluk ortaya çıkar. Susuzluğun sebeplerinin ertelenmesi önceki sebeplerin aksi bir duruma işaret eder.[68]

Susuzluğu harekete getiren sebepler heyecan, çoğunlukla konuşma, perhiz, başka şeylere bağlı olarak, sıcak yiyeceklerin değişimi ve uykudur. Ancak susuzluk sıcak yiyeceklerden kaynaklanıyorsa, uyku ile yatıştırılabilir. Eğer şiddetli ateşli hastalıklardan kaynaklanıyorsa, o zaman şiddetli susuzluk olup cidden hastanın durumu kötüdür.

***Belirtiler*:** Ancak mizaç dolayısıyla olup, madde olmaksızın ortaya çıkan ve madde dolayısıyla ortaya çıkan kötü mizaç belirtilerini biz bütün olarak bu kısımlarda zikrettik. Gerek maddenin tekrarı ve gerekse boraks tuzları veya tatlı ya da o yerdeki galeyan dolayısıyla görülüp, orada olup bitenlerin hepsinin belirtilerini zikrettik. Yıkanma sebebiyle ortaya çıkan susuzluk belirtisi o kişinin tabiatının gevşek olduğuna işaret eder. Diyabette olan susuzluk su içerek yatıştırılamaz. Çünkü içilen su idrar yollarından dışarı atılır ve susuzluk geri döner. Bundan dolayıdır ki susuzluk ve idrar atımı birbirini izler.

68 TM: Bundan dolayıdır ki midesi sıcak kuru olanların sıcak ilaçlar içtiklerinde görülen susuzluk ilacın uygun olan fiiline ve işlevine işaret etmez. Ancak midesi sıcak kuru olmayanlarda görülen susuzluğun ortaya çıkmasında içilen ilacın tesir ve işlevine işaret eder.

Buradaki susuzluğun sebebi daha önce söz konusu edilen susuzluk sebebi gibidir.[69]

Akciğer ve kalple midenin ortaklığından da susuzluk oluşabilir. O susuzluğun bastırılabilmesi hafif soğuk rüzgârlarla olur ve kişiye onların yararı olur. Uyku halinde susuzluk artar.[70] Şüphesiz kişi suyu içine yavaş yavaş çeker ve bazen de yavaş yavaş yudumlar. Vücuttaki fazlalıklar arttığında ve yoğunlaştığında, mide ısınır; ısısı artar. Susuzluk ve zaaf da artar. Başlangıçta suyu yudumlamak yararlı olabilir. Yemek borusu boş olduğunda zaaf oluşması kolay olur ve rahat olan içteki durum ona çok yararlı olur, karaciğerle midenin ortak olması ve birbirini desteklemesi gibi. Kuru sıcak mizacı karaciğerin durumundan anlarsın. Karaciğerdeki sıcak şiş ve diğer sıcak şişlerden de durum anlaşılır.

Tedavi: Mizacın sebep olduğu hastalıkların hepsi zıtlarıyla tedavi edilir. Akciğerden kaynaklanan susuzluk nefesle tedavi edilir ve çoğunlukla bu duruma dil üzerine soğuk su uygulanmasıyla susuzluk giderilir; sakinleştirilir. Bağırsaklardan ilium bağırsağında olan susuzluktan korkmalıdır. Bakla ve nohut suyu, sirke ve zeytinyağı ile yapılan karışım hastaya verilir. Bakla suyu ve nohut suyu ayrıca susuzluk halinde de verilir. Kusan kişinin susuzluğa sabır göstermesi, kusmadan sonra sindirimin güçlenmesine bağlıdır. Bunu için bir defada çok şarap içmemelidir. Çünkü zayıf sıcaklık zayıf susuzluk oluşturur. Yanlış beslenme de susuzluk oluşturabilir. Ona gül suyu ve latif şarap verilmeli ve susuzluk yatıştırılmalıdır. Sıcak kuru midenin susuzluğu soğuk suyla artar. Aynı şekilde o su tuzlu hıltlar içeren midenin sıcaklığını da artırır. Sıcak su susuzluğu yatıştırır. Eğer susuzluk çok şiddetliyse ve humma (ateş) de yoksa hastaya az miktarda gül suyu verilir. O su vücudun bütün organlarına gönderilip, dağılır.

69 TM: Sıvının içilmesi ale'l-fur idrarı müstelzim olur. İdrarda ale'l-fur sıvı içilmesi müstelzim olur. Aynı şekilde böyle olduğunda veya beri hasıl oluncaya kadar ateş ile idrar devri sürekli olmayabilir; tenavvib ve biri birini takip ederler ve şeyleri muatteşeden oluşan ateşin belirtisi o şeylerin takdi olur.

70 TM: Belki bazen su midede olan maddeleri döktürür ve sonra teskin edip ateşin kat kat çok olur ve ateş arız olukta müdafaa v sabr etmekle faydası olmaz. Belki müdafaa ile ilkin ateşi teskin eden su miktarı el-müdafaa teskin etmez. Yemek borusunun boşluğu dolayısıyla olan yesir ateş ve zaaf olursa ona nunafiğ olur.

Mide Üzerine Düşme, Vurma ve Çarpma

Kokulu maddeler içinde Şam elması iyice pişirilir; sonra ince parçalara ayrılır; sonra da ondan 50 dirhem alınıp ladinden 10, gülden 8, sarısabırdan 6 ölçü alınır ve hepsi birlikte sinir otu ve selvi yaprağıyla bir araya getirilir ve sonra süsen yağıyla karıştırılır. Her gün mide hizasında karın üzerine uygulanır.

ON ÜÇÜNCÜ FEN

ÜÇÜNCÜ MAKALE
(Sindirim ve Sindirimle İlgili İşler (Fonksiyonlar)

Birinci Kısım
Sindirimin Bozulması

Sindirim bozukluğu midenin aşağı kısmına aittir veya besinde mevcut olan bir sebebe ya da vücudun hareket ve sükûnetine bağlı sebeplerden kaynaklanır. Midedeki sindirim bozukluğu faaliyeti dolayısıyla görülen kötü mizaç gruplarından biridir ve onların daha güçlüsü kötü soğuk mizaç olur. Çünkü kötü mizacın zararı soğuk mizacın zararından daha az olur. Soğuğun zararı sindirim açısından daha şiddetli olur. Ancak yalnız rutubet ve yalnız kuruluğunun sindirime zararı olmaz. Ancak midenin sıcak ve soğuk mizacı mutedil olur.[71] Çünkü mide mizacının kuruluğundan sıkıntı oluşur; rutubetten karında su toplanır. Ancak durumu sükûn ve uyku etkisindedir. Onların zıddı olanlardan burada besinlerin engellenmesi durumu ortaya çıkar ve sükûn ve uyku oluşur. Şüphesiz ona sükûnet ve uyku veren yiyecekler gerekir. Hatta sindirim oluşur. Eğer onun bedeli hareketse veya uykuysa sindirimle tamamlanmaz. Ağır yiyecekler midede uzun süre kalmaz; sindirilir veya sindirilemeden kalır veya biraz sindirilir. Ancak hafif yiyecekler, eğer sindirim olmazsa, midede sindirilmeden kalır. Midede kalan yiyecek süratle bozulur. Yiyeceğin değişimi ve dönüşümü tam bir sindirimle mümkün olur. Ancak yiyecek midede azsa, değişim mümkün olmaz ve sindirim asla olmaz. Bunlardan iki şekil vardır; bunlardan biri, besinlerin kendi haliyle kalmasıdır, ancak midenin içindeki besin garip bir şekilde bozuk bir cevhere dönüşür.

---

71 TM: Mademki midenin sıcak ve soğuk mizacı mutedil olur. Rutubetin kuruluğu itidalinden kurur ile sindirimde zahirin değişimi olmaz ve onun sindirimin tesiri başka nesnelerde olur.

Bu sadece midede olmaz; sindirimin diğer kısımlarında da olur. Hatta sindirimin üçüncü ve dördüncü kısımlarında da olur. Bundan dolayıdır ki, karında su toplanması, kanser, püstül oluşması, apse, ateşli hastalıklar, cüzam, kaşıntı, deri döküntüsü, uyuz arız olabilir. Çünkü besinler uygun ve mülayim bir şekilde ve iyi bir şekilde pişmemiş olgunlaşmamıştır. Bundan dolayı da organlara kanın gidip onları beslemesi mümkün olmaz. Kan, ağır, bozuk, kokuşmuş veya onu çeken organlar için iyi bir besin değildir. Çünkü onların yapılarına benzemez. Onda ağırlık hâkimdir veya siyah ve sıcaktır. Bazen o zift gibi simsiyahtır.

Eğer mideye ulaşan besin orada sindirilmezse ve sindirilmeden bağırsaklara inerse, bağırsaklarda ishal veya karında gurultularla su toplanması oluşur. Ancak eğer sindirim olmaksızın yiyecekten çıkan bir miktar buharın tesiri ile gurultulu bir su toplanması olur. Bilinmelidir ki, kötü sindirim zaaf dolayısıyla meydana gelip, midedeki sindirilmemiş maddeden kaynaklanmaktadır. Onun tedavisi bu zaaf görüldüğünde, mideyi güçlendiren ve kötü mizacı kontrol altına alacak olan ilaçlarla yapılır.

İkinci Kısım
Bozuk Sindirim

Midede olan besinlerin sindirimlerinin iyi olmamasından ve midedeki yiyeceklerin bozuk olmasından kötü, bozuk sindirim oluşur. Burada şüphesiz sebep, yiyeceğin kötü, bozuk olmasıdır. Ancak bozukluk yemek öncesinde oluşur veya mide yiyeceklerle değişikliğe uğrar ve zaaf gösterir. Yiyecekler midede bozulmuş olabilir. Ancak yiyeceğin miktarı çoğunlukla, gereği olmaksızın sindirimde etkili olur veya gerek olmaksızın etkilenmesi zorunlu değildir veya yanması gerekliliğinin ötesinde ısının sindirimde etkin olması zorunluluğu daha azdır ve sonuçta sindirim bozulur ve midedeki ateş gibi sıcakta latif besinler bozulmaya çok yaklaşır. Ancak onun niteliği nefsinde kötülüğü (bozukluğu) hızla kabul ctmcsidir; tıpkı çiğ süt gibi, karpuz, şeftali gibi yenen şeyler bazen iyileşmeyi yavaşça kabul eder; mantar ve sığır eti gibi veya bazen bal gibi nesnelerden sıcaklık çok fazla olur veya özel yiyeceklerden dolayı arzu, iştiha çok fazladır; ye-

nen şeydeki kimyon gibi bazı yenen nesnelerin doğal özelliklerinden sakınmak gerekir. O nesnelerin şüphesiz yararları da vardır. İştihayı artıran diğer nesnelerden de kaçınmalıdır. Ancak yemek yendiğinde, eğer vaktinde yenirse sorun yaratmaz; iyidir. Eğer mide doluyken yemek yenirse ve midede kalmışsa kalan yiyecek bozulur. Önce yenen besinin dışarı atılması gerekir. Eğer tertipte hata olursa, önceki sindirim yavaş olup hızla yeni bir seri sindirim olursa, daha önceki sindirimden kalanlar değişip, bozulur ve midede daha sonra yenen yiyecekler de bozulur. Bu durumda midedeki bütün besinler bozulur. Sonuçta, gevşek yapıda olanları katılaştıran, büzen ve ağır olanlara da hafif şeyler verilir. Burada hapseden mizaç hastalığı davet eder; kabız mizaçta olan kötü mizaçlıdır. Ancak onun birçok çeşidi vardır ve bazısı hıltlardan oluşur; hızla sindirimle uyuşup, sindirimi yavaşlatırlar.

Midedeki sindirim bozukluğu öncelikle midenin cevherinden kaynaklanır, ancak başka maddeden de kaynaklanabilir ve onun sebepleri vardır. Bazen de yenen besinlerin hoş olmamasından kaynaklanır. Midenin kendisinden kaynaklanan bozukluk, örneğin midedeki kötü maddi mizaç veya başka maddeler olabilir. Bunlar sindirimi zaafa uğratır veya sindirim zaafa uğrar veya bilindiği gibi, sıcak ve soğuk da onların cevherlerine müdahale eder. Onların cevherleri zayıftır. Sindirim zaafa uğrar veya bilindiği gibi, sıcak ve soğukta sindirime müdahale eder veya onların cevherlerine müdahale eder. Onların cevherleri zayıftır, ince ve narindir; ince iç yağı vardır veya birbirine benzemeyen şeyler içerir ya da gerçekten iyi yapıdadır. Onun yer yer yoğunluğu vardır. Onda (mide) adeta bir çizgiyle o kısımlar ayrılmıştır. Eğer yiyeceğin kötü veya bozukluğu söz konusu değilse, mide için ağır gelen şeyler yenmiştir; midede geğirme ve kötü koku oluşturur. Bu durumlar sindirim zaafı ve yokluğunda ortaya çıkar.

Midedeki kötü koku başka bir sebepten ortaya çıkmış olabilir. Belki de kötü koku yiyeceği etkilemiş olabilir; yiyeceğe ulaşıp onu da kokutmuş olabilir. Eğer, denildiği gibi, sindirim bozukluğundan koku oluşmuşsa geğirme olur. Geğirme kokudan dolayı da meydana gelmiş olabilir; yoksa geğirme olduğu için geğirme olmaz. Muhtemelen midede koku olması ve o kokunun uzun zamandır orada bulunmasından midede bozukluk meydana gelmiş olabilir. Onun da

sebebi yine besinler olabilir. Mide dibindeki yiyeceğin üstünü iyice örtmez. Yiyecekler mide içinde yüzer. Bu da sindirimde engel oluşturur. Sindirimin kötü olma sebeplerinden biri de mideyi baştan veya karaciğerden ya da dalaktan veya diğer organlardan bozuk maddenin akmasıdır. Bu da yiyeceğin içine karışıp onun bozulmasına sebep olur. Onun önlenmesi mide için mümkün değildir. Çoğunlukla bu akış sindirim öncesinde veya sonrasında olur; örneğin soğuk dalak ve karaciğerle ilgili olarak mizacın hoş olmaması gibi. Komşu organları, dalak ve karaciğerin soğuk mizaçlı olmalarından dolayı midenin mizacı da bozuk olabilir.

Ancak bozuk besine sebep yiyeceğin ihtiyacı olan sindirim ve uykunun olmamasıdır. Eğer kişi ihtiyacı olan sükûneti ve uykuyu terk ederse ve sürekli hareket ederse sindirim bozuk olur. Eğer kişi gereğinden çok yiyip içerse, yemek üstüne cinsel ilişkide bulunursa, çok farklı yiyecekler yerse, çok hamam yaparsa, çok sıcak ve çok soğuk havalarda, kötü av etleri yerse, kuvvetli rüzgâra maruz kalırsa, sindirimi karında engelleniyor ve bazı maddeler orada tutuluyorsa (hapsoluyorsa) onların harekete geçmesinden dolayı sindirimi bozuk olur.

Midede bozulmuş madde koku oluşturur o koku onu tahrik eder. O ekşidir. Ancak besinlerle oraya ulaşmış olan keyfiyetten çok farklı bir keyfiyet kazanır; yiyecek onu değiştirir. Eğer besin bozuksa onun (mide) sıfatını değiştirir. Bazen bu durum midede açıkça görülür hale gelir. Bazen yiyecek azsa midenin aşağı kısmına iner ve mide ağzında bir belirti görülmez. Bu adeta tortu şeklindeki madde midenin alt kısmına gider. Ancak besinlerin miktarı çoksa midenin ağzına doğru gelir; midedeki bütün maddeyi bozar. Bazen bu garip özellikteki hılt (karışım) damarlara nüfuz eder ve sonra damarların ağzında tıkanıklık yapar. Bu madde dönüp bağırsaklara girmeye çalışır, ancak başaramaz. Eğer midede madde olmaksızın, sıcaklık olsa veya mide sıcaklığı safravi maddeden kaynaklansa o garip hılt karaciğerden mideye çekilmiş, demektir. Bu madde zikredilen safra yoluyla karaciğere ulaşır. Burada hastanın hafif yiyecekler yemesi uygun değildir; ağır güçlü yiyecekler, örneğin inek eti gibi yiyecekler sindirilip, sindirim desteklenir. Dalak da sindirim bozukluğuna sebep olabilir. Bilinmelidir ki, besinin bozukluğu birçok kötü hastalığa sebep olur; sara ve

melankoli ve benzeri hastalıklar gibi. Bunlar gibi kötü hastalıkların anası ve kaynağı olur. Yararlı olanın sindirimi, eğer bulunduğu yer bozuksa, hastalığın oluşmasına sebep olur. O yüzdendir ki, onun sonucunda korku ve sertlik olur. Çoğu kez kötü sindirim bulunduğu organda hıçkırık oluşturur.

Üçüncü Kısım
Sindirimin Zaafının Sebepleri

Sindirim bozukluğu kısmında zikrettiğimiz bütün sebepler ve onların belirtileri de sindirim zaafı sebepleridir. Zaaf bulunmasına sebep şüphesiz sindirim bozukluğudur. Ancak bunun sebebi sevdavi hıltlar olabilir. Sevdavi midede iki fonksiyon arasında kötü hıltlar bir araya toplanmış olabilir. Aynı şekilde, kuru kötü mizaç ve rutubetli kötü mizaç tek başına sindirimin bozulmasına sebep olamaz, ancak sindirimi zayıflatırlar. Sindirimin tamamen yok olmasından önce, midede ilkin zaaf ortaya çıkar. Rutubetli mizaç karında su toplanmasına ve kuru mizaç tükenmişliğe yol açar.

Safradan kaynaklanan zaaf ve etin azlığı sindirimin zaafına sebep olur. Bazen sindirim zaafının sebebi yiyeceğin inişindeki zaaftır. Ancak mideden yiyeceğin hızla kaymasından da kaynaklanıyor olabilir. Bu konu mideden yiyeceğin kayması kısmında açıklandı. Bu durum bozuk sindirime sebep olmaz; bu konu sindirim bozukluğu içinde yer almaz. Muhtemelen sindirim zaafı içinde yer almalıdır. Bu hal yiyeceğin vaktinden önce mideden çıkıp aşağıya inmesiyle ilgilidir. Eğer yiyecek mideden hızla atılıyorsa o mide güçlüdür. Bazen bu durum mide güçlü olduğundan ortaya çıkmamıştır. Belki de yiyeceği mide gereği kadar tutamaz ve içindekileri vaktinden önce aşağıya gönderir; hatta belki de mide yiyeceği tam olarak sindirene kadar bile tutamamış olabilir. Bu durum midede sıcak ve balgami şişler olduğunda görülebilir veya sevdavi yaralar ve benzerleri oluştuğunda görülür. Yiyecek dolayısıyla midenin içinde bir şey olmaz. Eğer yiyecekte ağırlık ve yanma varsa ve mizacı çok fazla sıcaksa, bu durum ortaya çıkabilir. Eğer midenin mizacı sıcaksa ve kişi sıcak bir şey içerse, sıcak mizaç midedeki yiyeceklerin sindirilmesini engeller. Çoğunlukla oradaki sindirim bozuktur ve içilen yiyeceklerin sindirimi engellenir. İnsanın

neyle iyileşeceğini bilmesi gerekir. Burada soğuk su içilmelidir; soğuk su içilirse sindirim dengelenir.

Eğer midede kötü hıltlar varsa, özellikle yapıyı yakan hıltlar bulunuyorsa, onlar yiyecekler ve mide arasında tutulup kalır ve mide, içindekileri boşaltmayı başaramaz; şiddetle içeriğini boşaltma isteği duyar.

Midenin içeriği iyi olduğunda midede yemek sonrası oluşan içerik de iyi olur. Eğer sindirim tamamlanamıyorsa ve eğer yiyecek mideye uygun değilse, sindirim korkutucu olur. Eğer sindirim tamamlanmışsa ancak ağırsa, mide yiyecekle dolu olduğu için ve oradaki ağırlıktan titreme oluşur. Bu durumda yemek yeme isteği olmaz. Burada sindirim eksiktir; geğirme ve gurultu yoktur. Bazen sindirim zaafı olmaz, ancak midede geğirme ve gurultu vardır. Bazen de sindirimde zaaf olur ve yiyecek balgama adeta bulanır; kayganlaşır; etrafını soğutur ve humma nöbeti gibi nöbet oluşturur. Ancak nabız daha önceki ateşli hastalık nöbetlerine benzemez. Bazen sindirim zaafı daha önce olan hazımsızlık ve yine daha önce görülen doluluktan ortaya çıkmış olabilir. *Hızlı Ölüm Kitabı*'nda şöyle yazar: Sindirim bozukluğu (hazımsızlık) ve hazımsızlık olan kişilerin gözünde nohut büyüklüğünde bir siyah leke oluşur. Bu leke bazılarında sarı bazılarında kırmızıdır. Bu duruma akıl karışıklığı da görülür. Bu durumda 17 gün sonra hasta ölür. Sindirim zaaflarından birinin sebebi de sıkıntı ve üzüntüdür; kişi rahatladığında, sıkıntısından kurtulduğunda sindirim şikâyeti de ortadan kalkar; hasta iyileşir.

Dördüncü Kısım
Sindirim Zayıflığının Delilleri

Sindirim zaafının olduğu hafif olanların midesinde ağırlık, yiyeceğin midede kalış süresi uzun ve bu süre alışılagelenden fazla olmasından anlaşılır. Ancak midenin gücünde zaaf olursa yiyeceğini yiyen kişi, yedikten sonra, geğirme ve gurultu ve kusma ve de sindirimin uzun sürmesi söz konusu olur. Gayet uzun süren sindirim zaafının anlamı şudur: bu şekilde zaafı olan midede uygun bir değişim olmaz. Midede zaaf olması ondaki fazla soğukluktan olabilir. Bu durumda midedeki besinlerin inmesi ağır olur. Ancak gevşek ve ağır mideyle

ilgili olan bu zıt keyfiyet def etme gücünü tahrik ederse, o durumda yoğunlaşır ve sindirilmiş besin gereğinden daha hızlı bir şekilde aşağı iner. Mizaç sebebiyle olan sindirim zaafının belirtisi senin bundan önce öğrendiğin belirtilerdir. Midenin içeriği ve yedikleri titreme, sallantı oluşturmuşsa, bu sindirimin zayıf olduğunu gösterir. Yiyeceğin mideden aşağıya inmesinde herhangi bir istek yoktur. Ayrıca gurultu ve geğirme olmasının yanı sıra, o geğirme ile birlikte hıçkırık, nefes vermede görülen puflama vardır veya bunlar bazen sindirim şikâyetinden önce görülür.[72] Bazen besin vaktinden önce mideden inerse gevşeklik ve puflama görülür. Sıcak hıltlarla ısınmış olan sindirim zaafının belirtisi az susuzluk, az iştiha ve pis koku, buharlı geğirme keyfiyetidir. Aynı şekilde ekşilik, iştiha azlığı ve soğukluğu işaret eden diğerleri de delil olur. Aynı zamanda birinci makalede zikredilen maddeler de delil olur ve benzerlerinden oluşan zaaf belirtileri şişlerinde de mevcudiyetinin delilleridir.

Tedavi: Sindirim zaafının sebebi hafifse veyahut öncelikli olarak doluluğun yoğun olmaması durumunda onda uzatılmış uyku perhizinin bırakılması ve seyahat etmek, hamam, ılık su ile kusmak onların tedavisi için yeterlidir. Eğer sindirim zaafında sebep olan zikredilen sebepten dolayı çok fazla yiyecek yenirse, yiyeceğin dönüşmesinden sonra gevşeme ve kusma ve geğirme olursa, o kişinin kusturulması gerekir. Kusuncaya kadar ona sık sık ılık su içirilir. Kötü maddelerin hepsi kusmayla dışarı çıktıktan sonra ılık su içirilme işi bırakılarak başın üstüne yağ sürülür. Onun kanının rengi değişir ve yanları ısıtıcı yakan maddeler uygulanır; aynı zamanda onun etrafına (kol ve bacaklar) zeytinyağı ve gül yağı uygulanır. Mide üzerine ılık su dökülür. Daha sonra bu uygulamaya uzun zaman devam edilir. Hasta daha sonra uzun süre uyur. O gün onun yemek yemesi engellenir. Eğer ertesi gün yeterince güçlü ise hasta hamama sokulur. Eğer hasta güçle uyanmazsa, o hasta uyumaya bırakılır. 3 gün süresince midesinin durumu kendi haline dönene kadar devam edilir ve bazen durum is-

---

72 TM: Besinin vaktinden önce inmesiyle ilgili olan sindirim zaafının belirtisi biraz gevşeklik ve niteni ve karaciğer ve karaciğerin o besinlerden ruzive intifaının azlığı olur.

hale ihtiyaç gösterir. Biber sindirime yardımcı olmak üzere kullanılır. Genel olarak, uyku sindirime yardımcı olur. Eğer uyku kısa olursa uykunun sindirime yardımı da yoğun olur. Çünkü uykuda karaciğerin mideyle etkisi yoğundur. Ancak sağ taraf üzerinde uyunursa, o uyku yiyeceğin hızla aşağı inmesine sebep olur. Zira o durumda olan mideden yiyeceklerin hızla aşağı inmesi gerekir.

Bilinmelidir ki, ergenlik yaşına yakın olan çocuk bütün gece hazmedeceği şeyleri sindirmek için üzüntüyle adeta kucaklaşır. Burada o su içmemelidir. Eğer su içerse veya yiyeceğine su ilave edilirse, yenen yiyecek soğuyup mideyi soğutur ve mideden yiyeceğin atılmasının yararı engellenir. O midedeki besinleri midenin aşağısına gönderemez. Yoğun atma isteği engellenmiş olur. Sıcak mizaçlı kişinin (çocuğun) çok iştihası olmamalıdır ve hareketle iştihası artırılmamalıdır. Bazen insanlar köpek iştihasını çekerler veya kara kedi diye bilinen iştihayı kendilerine çekerler (bazen insanların iştihası kara kedi iştihasına dönüşür). Bununla birlikte sıcaklık sebebiyle olan sindirim zaafında ballı sirke, ayva ve ekşi besinler ve kasıp büzen tatlılarla balıkla ekmek (balıklı ekmek) ve benzeri soğutan şeyler yemek yararlıdır. Onlardan 10 dirhem gül, 3 dirhem tebaşir, 5 dirhem kuru kişniş alınıp, nar suyu veya ballı sirke ve ayva ile hastaya verilir.

Beşinci Kısım
Kötü Sindirimin Belirtileri

Bozuk sindirimin arazları şunlardır: Biraz kötü koku olur. Genelde onun delili konuşmadır. Bazen kişi sohbet edemez. Bazen de kişide bilinen sindirim durumlarından gurultu, geğirme ve bunların çok olmasından sindirimin bozuk olduğu anlaşılır veya muhtemelen yoğun kokuşma mevcuttur. Bu kokudan sindirimin fonksiyonunda bozukluk olup olmadığı anlaşılır. Çünkü bütün onlar sindirim bozukluğu olarak kendisini gösterir. Çok korkma ve kaçınma, sağlıklı sindirim anlamına gelebilir. Ancak mide mizacı sebebiyle, bunlar sindirim bozukluğunun belirtisi ortaya çıkar. Bütün bu bahiste zikredilen alametlerden de bu anlaşılır. Eğer midedeki maddenin kendisi kötü ise kusma olur. O bozuk sindirimin arazları (belirtileri) farklı farklı olabilir. Onda içerdiği maddenin 'doğasına bağlı olarak, geleceğe ait

maddeler' olur. Ancak midenin zayıf olması sebebiyle olduğu gibi, mide dokusunun liflerinin gevşemesi ve çözülmesi, açıkça görülen durumdan, uzun süren mide ağrılarından ve hastalığın sindirimi zayıflatmasının yanı sıra, iştihayı da zaafa uğrattığı belirlenir ve bütün bunlar bedenen kişinin zayıflamasına sebep olur. Bu durum sindirimin zaafa uğramasından veya onda bozukluk olmaksızın sindirimin yokluğundan ortaya çıkar. Ancak o yellerden de ortaya çıkabilir. Zikredilen yeller sindirimin bozukluğunun da delilleri olabilir.

Ayrıca sindirim bozukluğu bizim yerlerinde zikrettiğimiz ortak organlardaki olup bitenlerin delillerinden de belirlenebilir. O organ kendi fonksiyonunu yapar. Onun fonksiyonunu yaptığı bilinir. Her ne kadar hastada yiyeceğin mideye indiği bilinse de boğaza ve akciğerlere ve diğer organlara maddenin nasıl ulaştığı bilinmelidir. Kötü sindirimin oluştuğunun belirtisi orada safravi mizaç olmayıp safranın mideye gelip onda gevşeklik oluşturmasından kaynaklanır.

Altıncı Kısım
Kötü Sindirimin Tedavisi

Kötü sindirimin tedavisi ilkin midedeki bozuk olan yiyeceklerin tamamının atılmasıyla olur. Onun atılması kusarak veya ishal ile olur. Aynı şekilde yeme ve içmede önlemlerle düzeltilir. Onların bütün durumları uygun bir şekilde belirlenir. Hasta yiyecek yedikçe, açlık ortaya çıkıncaya kadar yemek ve içmek ertelenir. İlkin mide gül suyu içilerek temizlenir. Midenin sıcaklığından veya safra içilmesinden dolayı oluşan bozuk sindirimin besinleri ağırlaştırır. Bu durumda soğukluğa meyli olan yiyecekler yenir. Hasta gevşek inek eti ile beslenir. Onlara hafif soğuk besinler verilmez. Çünkü nazik olan besin o gibi sıcak ve safravi mideyi hızla bozar. Safrası olan kişinin bazılarının yemek öncesi kusmaları gerekir. Eğer yiyecek kötü ve soğuksa, soğuk kısmında zikrettiğimiz tedavi ile tedavi edilir. Eğer mide bozukluğunun sebebi çözülme hali ise, mide kokulu kabız yapan ilaçla ve iyi keymus oluşturan sindirilen besinlerle tedavi edilir. Ayrıca bizim mide kısmında zikrettiğimiz diğer yöntemlerle, o zararlı madde çekilir ve kasıp bozmaya meyilli besinlerle sanatkârane bir şekilde tedavi edilir.

Nadiren bazı kişiler safra kesesinden mideye ulaşan safradan oluşan kötü sindirimi olan kişinin yemek yemeden önce, safrayı kusmaları gerektiğini söylemişlerdir. Bundan sonra hastalığı atlatma gücü olur. Midenin zaafı ortadan kalktığı ve yiyecek normal bir şekilde aşağı indiği için kusmayı kesmek gerekir. Bununla birlikte yemek yemek gerekir. Kusmadan sonra mideyi güçlendiren meyve suları içmeli ve yiyecekler yemelidir. Mideyi güçlendiren yakılar uygulanmalıdır. Zikredildiği gibi, kusmak gerektiğinde yemekten önce, kusmalıdır.

Kötü sindirimin sebebi nadiren söz konusu edilen yoldan safranın mideye dökülmesidir. Yemekten önce midede safra varsa, onun dışarı atılması gerekir. Eğer kişi bununla hastalığını atlatabilirse, yiyeceğin mideyi zayıflatması da söz konusu olmaz; bu ihtimal de ortadan kalkar. Bununla birlikte yemek yemeli ve mideyi güçlendiren meyve suları içmelidir; mideyi güçlendiren yakı ve lapaların uygulanmasına devam etmelidir. Böylece mide içinde olup da atılması gereken maddelerin atılması ile mide güçlendirilmiş olur. Sonra zikredilen karşılaştırmaya uygun olarak, yemekten önce midenin içindekilerin oradan nakledilmesi sağlanır. Ancak midedeki yiyecek şüphesiz biraz ekşimiştir ve tatlı elmanın o ekşiliği emmesi yararlı olur. Burada kişniş de yararlıdır. Eğer bunların suları yemekten önce içilirse, yarar sağlar. Aynı şekilde eğer mastika hastaya verilirse o da yarar sağlar. Eğer mide yeterince güçlüyse ona karaman kimyonu ile bataklık sazı meyvesi verilmesi yararlı olur. Aynı şekilde bütün sindirimi güçlendiren sıcak şeylerin hepsi ve kötü sindirimi kolaylaştıran maddeler de yararlı olur. Bazen sıcak suda haşlanmış gül çiçeği yararlı olur.

Aynı zamanda onların gün içinde bu ilaçları alıp uyumaları da yarar sağlar: biber, kimyon, dereotu tohumu alınıp, her birinden bir kısım, ufalanmış kırmızı gül parçalarından 2 kısım alınıp, birlikte pişirilir ve süzgeçten geçirilip suyu (şerbeti) şarapla karıştırılıp hastaya verilir. Eğer kişi daha güçlü bir içeceğe (ilaç) ihtiyaç duyarsa, ona kusturucu tuzlar ve ekşi maddeler vermek gerekir; elma gibi ve sarısabır gibi. 1 saat sonra pişmiş ballı sirke ve turp suyu verilerek, hasta kusturulur; sonra büyük gül hapları ile kokulu ıtır cinsinden bitkilerden yapılan haplar verilir. Eğer ekşi şeyler sindirimin bozulmasına sebep olmuş-

sa, hasta kusturulur; soğuğun sebep olduğu sindirim bozulmalarında kusmaya gerek yoktur.

Eğer ekşi yiyecekler yazın alınırsa, onlar sindirimi bozar. O kişinin et sulu ekmek ve et suyu çorbası içmemesi gerekir ve kurutan, kavrulmuş, kızartılmış yiyecekler ve kırmızı etle beslenmelidir. Bunlarla mizacı değişir; mideyi bozan yiyeceklerin hepsi dışarı atılır. Eğer doğası için bu yeterli ise, onun ihtiyacı kadar kimyon gibi ilaçlar alınması yeterli olacaktır. Eğer sindirme yardımcı olan müshiller yeterli olmazsa onlara mideden midedeki yoğun, ağır maddeleri atmak için ayva ile birlikte sindirimi kolaylaştıran maddeler verilir.[73]

Yemek Sonrası Midede Görülen İyi (Olumlu) İşaretler ve İyi Sindirim ve Zıddı Durumlar[74]

Biz ilgili kısımlardaki açıklamalarda bu konuyu ele aldık ve gerekenleri söyledik. [Ancak zikredilenler olmasa da] yoğunluk, ağırlık ve ağırlık boyunca batma ile nefes darlığı varsa bilinmelidir ki, mide yoğunlaşmakta, şiddetlenmektedir. Bu durum yiyeceğin çokluğundan olabilir. Bilinmelidir ki, sindirim midenin dibinde yapılır ve iştiha midenin ağzındadır.

Yedinci Kısım

Yiyeceğin Mideden ve Karından Hızlı İnmesi

Bazen yiyeceklerin bir kısmı sağlıklı bir şekilde 15 saat veya 12 saat midede kalır. Çünkü yiyecek midede adeta uyur; orada adeta gömülüp kalır, ağırlaşır. Bu durumda görülen geğirme ağızda (mide ağzında) yiyeceğin bir kısmı olduğuna işaret eder. Eğer yiyecekten midede tutulursa hazmetmenin (sindirim sırasında) sindirim işlerinin yavaş olmasından kaynaklanır. Sindirimden sonra dışarı atma işlemi vukuu bulur ve harekete geçiren def etme işleminin gücü safradan ve kara safradan ve bizim sonra zikredeceğimiz sebeplerden birinin gevşek olmasından kaynaklanır. Bazı hekimler yemeklerin midede tutulmasının aşağıdaki deliklerdeki darlıktan kaynaklandığını düşündüler.

---

73 TM: ve bir defalık dozu yarım ölçüdür.

74 TM: Yiyeceğin Mideden ve Karından İniş Hızı

Ancak eğer böyle bir şey söz konusu olsaydı bir dirhem ve bir dinarın da deliklerden çıkması söz konusu olamazdı ve şarap ve su gibi sıvıların midede tutulması mümkün olmazdı. Mide zaafında gurultu, gaz, yel ve puflama oluşması gibi sıkıntılar oluşmazdı. Bu sebeplerdendir ki, doğal iniş sindirimle ve midenin dışarı atma gücü ile ilgilidir ve genellikle yiyeceğin durumundan başka bir şeyle de itilir. Sindirim tamamlandığında enine liflerin hareketiyle içindekileri atar ve süratle sindirilen yiyecek aşağı iner. Sindirim başladığında aşağı gönderme işlemi de başlar. Bildiğin gibi, doğal olmayan sebeplerden mideden iniş olsa, bu iniş gecikir, yavaşlar. Normal olarak yiyeceğin karna inişi gecikebilir. Bu gecikme yaklaşık 12 saatten 22 saate kadar olabilir. Genellikle bu durumda besin sindirilmemiştir ve sindirimde kötü bir durum söz konusudur. Genelde güçlü bir def etme gücü sağlam bir midede olur ve muhtemelen de hızla sindirilen besin aşağıya gönderilir. Bazen onu aksi yönde takip eder ve sindirim olmaz, hazımsızlık görülür. Eğer mide zayıfsa yiyecek ona ağır gelir veya midede yara veya püstüller varsa ya da onun içinde kaygan ve pis hıltlar varsa, bu durumda midede hıltlar pek az kalır; hazmedilene kadar beklemez. Midenin sindirimi ve emilimi zayıftır. Bunun tarifini yapmak mümkün değildir. Mide düzensizlikleriyle ilgili sebepler anlatılırken, bu konuda sana bilgi verildi; dolayısıyla senin onları bilmen gerekir.

Yiyeceğin Aşağı İnişinin Yavaşlaması veya Yukarı Doğru Çıkmasının Tedavisi

Bunun tedavisi için sağa dönerek uyumak gerekir. Yiyecek mideye belli bir hızla iner ve eğer sindirim normalden zayıfsa, yiyeceğin aşağıya inmesi zorlaşır. Senin de bildiğin gibi, 2 ayağın ovalanması ve gazlara engel olunması gerekir. Eski kavimlerden biri bu hastalığa *memudi*, bir başkası da *memud* demiştir. Bu mide düzensizliği demektir. Burada midenin sindirim hızını düzenlemek için tatlı, hafif yapılar ve lapalar mide üzerine uygulanır. Bunlardan biri keten tohumu ve balla yapılan yakıdır. Yine bir başkası kısa mahmude otu ile yapılır. Bunlardan bir başkası kaynamış yumurtanın sarısı balla karıştırılarak yapılır. 2 danek ısıtılmış mastika ile bir araya getirilip, yenir. Bu terkip yemek öncesinde midenin kasılıp büzülmesini sağlar. Başka bir

yiyecekleri tutan terkip de şöyledir: yumurta sıcak külde pişirilir; katılaşır. O hastaya yedirilir. Bu terkipler 3 gün uygulanır. Bunların hepsi kabız yapabilmeleri için hastaya yemekten önce verilmelidir. Ancak onlar soğuk mizaçlıysa sıcak ve soğuk karışır. Bilmelisin ki, bütün bu ilaçlar yemekten önce alınmalıdır ve hareketi teşvik etmemelidir. Elbette perhiz yapılmamalıdır. Bu açıklama saygın kişiler tarafından yapılmıştır.

Sekizinci Kısım
Midedeki Şişe Benzer Sertlik ve Geğirme Görülmesi

Aslında midedeki sertlik şişe benzese de şiş değildir; sebebi yoğun iltihabi yapı (püstül) veya yoğun sevdavi maddelerin midedeki varlığıdır. Ona müdahale şişlerdeki gibi değildir.

Belirtiler: Şüphesiz sen onun sebebini bilirsin ve onda şiş belirtisini bulamazsın.

Tedavi: Sarıyonca, safran, mastika pelesenk, kendir, sümbül, balsam yabani kimyon, yabani nar kökü, mum, gül yağı ve aynı zamanda katı şişlerde zikredilmiş bütün ilaçlar ve özellikle sertleşmiş, katılmış mide zaafında zikredilen ilaçlar burada yararlı olur.

Yeni bir İlaç da şöyle verilir: mum 7 ukiye, bitki sakızı 3 ukiye, zencefil ve çavşır; her birinden bir veya 2 ukiye, sabır ve kına; her birinden 1/3 ukiye, süsen yağı ile yakı yapılıp mide üzerine merhem şeklinde uygulanır.

Dokuzuncu Kısım
Geğirme, Geğirmenin Oluşturduğu Hareketlilik

Eğer midede yel olup aşağı inemezse, muhtemelen midenin ağzında hapis olmuş olması gerekir ve bu da geğirme yeli şeklinde dışarı atılır. Nitekim midede görülen fazla kusma ile bu yel dışarı atılır. Eğer o hapsolmuş yeller dışarı atılmazsa sindirimi bozar ve yiyeceği orada saklar. Ancak yel kabule uygun olan o yerde rutubet oluşturur; ancak sıkıntı oluşmaksızın o yele dönüşür. Geğirmenin ifrat derecede sarsıntı oluşturup oluşturmadığından emin olunamaz. O geğirmenin oluşturduğu hareket sıkıntı yaratan bir iştir; o yeni geğirmeleri oluşturur. Geğirmeyi tahrik eden ilaçlar: unlar, yabani kekik, sedef otu

yaprağı, anason, karaman kimyonu, yarpuz, nane, *ajowan (ptyochlis ajowan, fakir ekmeği)*, karanfil, mastika, kendir çiğnenerek veya içilerek hastaya verilir.[75]

Çok Fazla Geğirme

Biz geğirme sebeplerine ve belirtilerini mide ekşimesi konusunda ele aldık. Midesinde fazla ekşilik olan geğirmenin ilacı şudur: şarapla *felafili (biber cinsinden bitkiler?)* verilir. Bazen yemekten önce kuru kişnişten akşam ve sabah 1 miskal içilmesi yararlıdır. Sonra sadece şarap içilir. Bu zikredilenler de geğirmeyi teskin eder: mideye kireç serpmek ve tavuk yağı serpmek iyi gelir. Onlar dumansı (buhar) olarak uygulanır. Eğer o zararlı olursa pelin otu ve yakılar uygulanır. Herhangi bir madde uygulamadan soğutmak yararlıdır; örneğin soğuk meyve suları ve soğutulmuş yiyeceklerle soğutmak gibi.

---

75 TM: İşbu ilaçlar çiğneme ve şuruplar geğirmeyi tahrik eder. İfrat üzre olan geğirme ilacı (geğirme ilacı) şöyledir: Geğirmenin sebepleri [ahval-i nadiye] ve delilleri istidlalat kısmında anlatıldı. Ancak ekşi geğirmenin tedavisi budur ki o ekşi geğirmesi olana şarap ile felafil içilir ve onlar akşam ve sabah yemeklerinden önce bir mskal kuru küzbere istimal intifağ ederler ve bazıları gağmi üzre ekşi geğirme teskin eden nesnelerdendir. Nure ve zebil-i decac ile mideyi taltih eylemek ama geğirmenin yağ tedavisi eğer yağı geğirmede maddc olursa onun sahibi afsantin ve eyaric istimalinden intifa eder. Onda tebrid-i tatfie ve şiddetli halleri olmalıdır, soğuk fevake rebui ve soğutulmuş agde gibi.

ON ÜÇÜNCÜ FEN

DÖRDÜNCÜ MAKALE
Mideye Arız olan ve Yüksek Hastalıklarla Ortak Hastalıklar

Birinci Kısım
Midede Olan Şişler

Midede sıcak şişlerin oluşmasıyla olur. Bu sebepten dolayı uzun süren ağrılara sebep olur. Sıcak şişler bazen demevi ve bazen de safravidir.

Belirtiler: Eğer onlarda ağrı uzun zamanlar sürüyorsa, tedbir almak daha iyi olur. Ancak sıcak şişler orada şiddetli iltihapların ve kuvvetli yaraların da olduğunu gösterir orada hararet, ateş ve acı olmayan bir ağrı vardır. Kötü koku da hissedilir. Bazen zihin karışıklığı, delilik ve melankoli görülür. Eğer beden zayıfsa göze nüfuz eder; doğal halinden ayrılır ve birçok zıtlıklar oluşur ve kusma görülür ve az susuzluk olur; idrar azdır. Midede sertlik görülür. Eğer bu durum dışarıya doğruysa, parmağın altında hissedilebilir. Eğer midede ağrı ile kol ve bacaklarda soğukluk görülürse, bu kötüye işarettir.

Tedavi: Eğer sen sıcak şiş olduğundan şüphe edersen veya midede şiddetli bir yaranın görüldüğünden korkarsan ve iltihap da olduğunu zannedersen, bu durumda başlangıçta bu kötü yapılara karşı bazı meyve öz suları kullanırsın. Örneğin ayva yağı ve ondan yapılan yakılar, örneğin ayvayla kabak kabuğu, bakla şarabı, arpa unu ve bozuk yapıyı yerinden çekebilen şeylerle, yakı uygularsın. Burada hastaya iyi ve hoş besin maddeleri verilir. Onlar için yavaşça önlem alınır. Midedeki sıcak şişleri tedavi ederken, güçlü müshil maddeler veya güçlendiren ilaçlar kullanılır. Şüphesiz kusturucu ilaçların da önemi vardır.

Onların tedavilerinde genellikle oruç zamanı uygundur. Güçlü ishal ve kusmadan kaçınmalı ve hasta yumuşak besinlerle beslenmelidir. Arpa suyu gibi ve şeftali, yonca, kara pazı gibi ilaçlarla ve sınırlı olarak Çin tarçını ile tedavi edilir. Şüphesiz Çin tarçını ile kusturma-

nın bir mahzuru yoktur, çünkü o şiş için yararlıdır; maddeyi kurutur. Bazen onunla bazı yakılar karıştırılır (terkip yapılır). Sabır 1 danekten yarım dirheme kadar alınır. Bunun Çin tarçını ve hindiba suyuyla içilmesi yararlıdır. Bazen pelin otu az miktarda verilir; kabız yapmak için yararlı olur.[76] Bazılarına göre, bazen helile de verilebilir. Ancak ben şişlerde helile verilmesini istemem. Onun yararlı olduğundan şüpheliyim. Onun verilmesi gerekmez. Bazen kısa mahmude otu, ballı suyla verilir. Ben bundan hoşlanmam. Sabırdan ballı sirkeyle birlikte 1 miskal içildikten sonra, onun bırakılması çok yararlıdır.

Müshillerin yararlı olanlarından şu terkibin başlangıçta yararı vardır; it üzümü, hindiba suyu 2 ukiye, Çin tarçını, 3 dirhem, kabak yağı, badem yağı; her birinden 2 dirhem alınıp içilir. Bunlar tabiatın yumuşatmasını engellemez. 7 günde orada kuruluk oluşturur. Onların daha önce çok soğuk su içmeleri icap eder. Aynı şekilde, saf su içmemelidir. Gül suyu içine biraz killi su koymalıdır. Onu yemek sırasında içmelidir; iyi olur. Ağrıyı kesmek için 3 dirhem pırasa tohumu soğuk su ile içilmelidir ve yine bu hastalık için şekerkamışı suyu içilir; çok yararlıdır. Burada yabani hindiba suyu da yarar sağlar. Yine yararlı olan bir yakı da şöyledir: ham hurma ve kuru hurma, gül suyu, *hiyudefras (taş altında uzun süre beklemiş su)* pelin otu alınır. Bunlardan yakı yapılırsa şişin bütün mideyi sarmasını engeller.

Eğer midede sıcak kalmışsa hindiba suyu, it üzümü suyu, fener çiçeği suyu ve yabani hindiba suyu 7 gün hastaya içirilir. Ancak daha sonra yarım dirhem gül tableti pelin otu suyu ile ve mastika ile karıştırılıp verilir. Yine rezene ve kereviz suyu verilir. Yedinci güne kadar onların besini kuru fasulye ile kara pazı, kazayağı, kabak, badem yağı ile zeytin olur. Onlara gül suyu, erik suyu ve hindiba suyu ile mastika ve pelin otu suyu karıştırılıp verilir.

Yedi günden sonra ona kolayca pişirilen ve adeta organı pırıl pırıl yapan maddeler, terkibin içine karıştırılır; örneğin pancar, boru çiçeği ve benzerleri gibi. Yedinci günden sonra ballı sirke içilir. Bazen ballı sirke yedinci günden önce de hastaya verilebilir. Bazen

---

76 TM: Bazen onda az miktarda afsantin kılınır. Zira afsantin kaydı ile ona yararlı olur. Bir kavm onda helilec istimal eylediler. Şeyh el-Reis der ki

sekizinci günde menekşe suyu ile birlikte içirilir. Eğer bu midede kusma şiddeti değilse, bu tedbirler on dördüncü güne kadar uygulanmaya devam edilir. Eğer hastanın ateşi sakin ve şiş yumuşaksa onun çözülme vakti gelmiştir. Eğer şiş inmeye doğru meyletmişse ona pelin otu ve mastika ile yakı yapılıp uygulanır; ballı sirke içirilir. Onların yerine başka bir şey uygulanmaz. Bazen Çin tarçını, rezene suyu konur; kereviz, tatlı badem yağı ve diğerleriyle karıştırılıp hastaya verilir. Şiş gevşediğinde bu ilaçlar verilse iyi olur; onları (şişleri) çözer. Bu ilaçlar daha önce verilmemelidir. Bazen bu ilaçlara kabız yapan veya rahatlatan ilaçlar da katmak yararlı olabilir. Ancak rahatlatan gevşeten ilaçları çok uzun süre verilmemelidir. Çünkü onların etkisi yoğundur. Bazen hastayı çok kötü bir şekilde harap edebilir. Bunlar içerek alınan ya da ona dışarıdan uygulanan ilaçlar olabilir. Kabız yapan iyi ilaçlar üzerinde uygulanacak olanlar, hastalığın durumuna göre, etkileri göz önünde bulundurularak uygulanır. Karaciğer üzerine uygulanan ilaçlar mide üzerine uygulananlara göre önceliklidir.

Kabız yapan iyi ilaçlar arasında güzel kokulu olanlar, örneğin mastika ve gül de vardır. Yine mazı, sirke, gül suyu, ağaç kabuğu da bulunur. Bazı yağlardan ayva yağı ve mastika yağı, sümbül yağı, elma yağı, zeytinyağı yiyecek olarak verilir. Yazın başlangıçta gül yağı ile yapılan merhemler verilir ve zeytinyağı yedilir. Ayva yağı, elma yağı ve kışın sümbül yağı, dereotu yağı, papatya yağı, süsen yağı, mastika yağı hastaya verilecek yağlar arasındadır.

Başlangıçta Verilecek İyi Yakılarve Doğru Uygulanacak İyi Yakılarve İyileşmeye Doğru Giderken Uygulanacak İlaçlar

Burada kullanılacak yararlı yakıların içeriği şöyledir: her birinden birer ölçek veya yarım ukiye olmak üzere arpa unu, biber ve nilüfer alınır; gül 1,5 ukiye, safran yarım ukiye, menekşe beş ukiye, hatmi, papatya; her birinden on tane, sandal on beş, mastika, akasya, gül suyu beş birim. Bunların hepsi gül yağı ile karıştırılıp hastaya verilir. Şişin başlangıcında uygulanacak yakı şöyledir: süsen kökü, sarıyonca, mum, menekşe yağı. Eğer karında şiddetli ağrı varsa yakı uygulanması istenmez. Yakı daha sonra uygulanmalıdır.

Geçiş vaktine kadar alınması iyi olacak tertipler şöyle verilir: bataklık sazı meyvesi, sarıyonca, Anadolu pelin otu, sümbül, hatmi kökü, sandal, biber, safran ve defne tohumu gibi. Bu zikredilenler alınıp yakı yapılır. Önceleri onlara kabız yapan ilaçlar ve daha sonra çoğunlukla sıcak şişleri çözen ilaçlar verilir. Bu ilaçlar o bozuk ve çözülmesi istenen şişleri pişiren ilaçlardır. Bunların terkibi şöyledir: gülün yan yaprakları, pelin otu yaprakları, bostan pırasası, limon kabuğu, mastika ve kendir; her birinden birer kısım alınır. Ayva hurma, sarısabır, sarısakız; her birinden bir kısım alınır; mum, papatya yağı ve sümbül yağı; her birinden onar kısım alınır. Bunların hepsinden yakı yapılır.

Eğer oluşan şiş daha önce ağrıya sebep olursa, bu onun tedavisinde çok dikkatli olmak gerektiğinin bir işaretidir. Eğer ses oluşursa hafif, nazik tedavi bırakılabilir. Ağrı için verilen müsekkinler bırakılmalıdır. Ördek, tavuk yağları hastaya verilmelidir. Eğer şiş çok önce oluşmuşsa, hastaya sümbül tabletleri verilmeli ve arkasından ban otuyla yakı yapılmalıdır. Buradaki ban otu *Akrabadin*'de de zikredilmiştir. Bu reçete bu hastalıkta yararlıdır: kefen bezi, pelesenk yağı, sabır, beyaz mumla yakı yapılır. Galen kefen bezinin mide zaafında kullanılmasını önermiştir. Bir başka yakı sarıyonca ile yapılır; cidden yararlıdır. Bundan başka bir yakı da şöyledir: papatya, gül suyu, keten tohumu, sarıyonca, hatmi. Bunlardan yakı yapılır. Onlar pişirilerek kullanılır.

Bu içilerek verilen bir ilaçtır: gül 10 dirhem, öd 2 dirhem, mastika 3 dirhem, hindiba tohumu ve Çin saçı üçer dirhem. Bunlar iltihaplı şişlerde kâfuru ile hastaya içirilir veya şu ilaç verilir: 3 asatir (4.5 miskal veya 6.5 dirhem) ölçüsünde Çin tarçını, 1 ratl su içinde yarısı kalana kadar pişirilir. Sonra süzülüp üzerine it üzümü suyu ve bir ölçü şeker konup fener çiçeği suyu ilave edilir. Bu terkipten daha mükemmeli yarım dirhem *fiykara yakısı* uygulamaktır. Güçlü olana onun tamamı, zayıf olana yarısı içirilir. Bu hastanın güçlenmeye ihtiyacı vardır. Bunun için dereotu içine keten tohumu, boyotu konup hastaya verilir. Şüphesiz daha da kuvvetli bir ilaç için lahana tohumu, amonyak zamkı, erkek geyik iliği tavuk yağı ile güçlendirilir. Bazen *fikigriyus yakısı*'na ihtiyaç vardır ve safra yakısına ihtiyaç duyulabilir. Bu durumda boy otu hapları içmek de yararlı olabilir.

Bu gibi durumda uygulanan yararlı merhemler de vardır: mum alınır ve sümbül yağından 1 ukiye, mastika, sabır, Hint selvisi, bataklık sazından, her birinden 1 miskal, boyotundan 3 dirhem şarap içinde hallolur ve bu hastalıkta kullanılan merhemlerdendir. Eğer hasta ishalse koruk suyu ve pelin otu suyu verilmelidir ve onlar diğer bazı ilaçlarla bir arada verilir. Eğer uzun zaman devam eden şiş mevcutsa onun soğutan ilaçlarla tedavisi büyük hata olur. Şişlerin tedavisinde onları bulundukları yerlerden çıkarılması gerekir.

Denir ki, eğer boyuna silis denen taş asılsa ve eğer bu mideye temas etse, onun mide ağrı ve şişlerine büyük yararı vardır. Eğer vücudun herhangi bir yerinde şiş olup dışarı doğru büyümüşse, onları müstakil bir kısımda ele alıp açıklamak gerekir. Eğer şiş safravi, ise onu başlangıçta soğutan ilaçlarla tedavi etmek gerekir. Onların terkibi şöyledir: sandal, kâfuru, gül ve benzerleri vardır. Nar suyu ve arpa suyu sarı sakızla pişirilir ve hastaya içirilir. Birkaç günden sonra it üzümü suyu ve hindiba suyu az miktarda rezene suyu ile hastaya verilir.

İkinci Kısım
Midedeki Soğuk Balgami Şişler

Bunun gibi şişler midede rutubetten ve kötü sindirimden ve az miktarda perhiz ve orada uzun süredir mevcut maddelerin rutubet içinde tutulmasından, belki de o rutubetlerin zarlar ve damarlarda tutulmasından görülür.

Belirtiler: Balgami şişlerin belirtisi onda daima yoğun ağrı ve pis koku olmasıdır. Bunun dışında onda ateş, iltihap ve sıkıntı ve kuruntu yoktur. Muhtemelen onda rutubetli ağız sıvısı, kurşuni renkte tükürük ve hafif susuzluk vardır. Sindirim kötüdür ve iştihası azdır. Diğer delilller midenin rutubetli mizacı konusunda zikredilen diğer delillerden belirlenir.

Tedavi: Yine buradaki *Kanun*'da belirlenen onu kabız yapan maddeler verilmelidir. Maddesiz olduğunda onun güçlü çözücü maddelere ihtiyacı olur. Başlangıçta ona ağızdan alınan ilaçlar verilir. Kereviz suyu, rezene suyundan 3 dirhem, yeter miktarda katı tatlı badem yağına, daha sonra kunduz yağından 2 dirhem, tatlı badem yağından 3 dirhem konup, sarıyonca ile bir terkip yapılır. Burada başka bir ter-

kipte şöyledir: 10 ölçü sarıyonca, 10 ölçü rezene kökü alınıp, 4 ratl su içinde 1 ratl kalana kadar pişirilir ve ondan hastaya 4 ukiye içirilir. Bu hastaya pişmiş çördük çöp otu da yararlı olur. Yine bir şerbet içine 3 dirhem kunduz yağı ve 2 dirhem tatlı badem yağı konarak hazırlanıp hastaya verilir.

Denenmiş İlaçlardan Yakılar ve Merhemler: Sarıyonca, kakule, papatya, dereotundan birer dirhem alınır; pelin otu ve sümbülden yedişer dirhem alınıp, sabır 3 dirhem, mastika 10 dirhem, kendir 6 dirhem, hatmi kökü 15 dirhem, amonyak zamkı ve günlükten 10 dirhem, kaz yağı, tavuk yağından birer ukiye, kırmızı mum yarım ratl karıştırılıp yakı hazırlanır.

Çok Yararlı Bir Merhem: süsen yağı, sümbül yağı içine sarısakız, yabani kimyon konur; kuşkonmaz, boru çiçeği, tatlı badem yağı, pancar, lahana ve zeytinyağı ilave edilir; bu yararlı bir merhemdir. Yiyecekten dolayı oluşan kan boşaltan ve sindirimi kolaylaştıran yiyecekler de yararlıdır. Kusmadan kaçınmak gerekir. Onun benzeri fiiller bu mide için kötüdür.

Üçüncü Kısım
Katı ve Ağır Mide Şişleri

Bazen midede katı, yoğun, ağır şiş daha önce oluşmuş olup, daha sonra katılık ve yoğunluk kazanır. Bundan önce senin bildiğin gibi, her ne kadar nadirse de, midenin katı ve yoğun şişi balgami katı, ağır, yoğun şiş oluşmasıyla kendisini gösterir. Katı şiş belirtisi ile olan yapının katılaşması, sertleşmesi çok sıkıntı yaratır ve yapının küçülmesiyle kendini belli eder.

Tedavi: Bu şişin tedavisinde prensip budur: çözen ilaçlar hastaya verilip, kabızlık oluşturan ilaçlar karıştırılmamalıdır. Sıcak şişlere verilen yoğunluğu çözen ilaçların hepsi katı ve yoğun olan mide şişlerinde de verilir. Onlara daima deve sütü içirilmelidir. Yine onlara bu ilaç yararlı olur: 3 miskal kunduz yağı pişirilip suya daldırmış tarçın köklerinin suyu ile verilir. Eğcr ondan daha güçlü bir ilaca gereksinim olursa bu kök suyu içine bataklık sazı, mastika, kız saçı bu ilaçların içine ilave edilir. Kunduz yağı içine süsen yağı 1 dirhem ve badem yağı 2 dirhem katılsa yararlı olur. Aynı şekilde zikredi-

len yağlar bal suyu ile içilse daha yararlı olur. Bu hastalıkta yapılan yakıların erkek geyik iliği ve inek iliği içine konarak uygulanması gerekir.

Hastalığı zirvede olanların dışındakilere bu ilaç uygulanabilir: mide şişlerine ve iltihaplı tümörlerine yararlı olan ilaçlar şunlardır: sarıyonca, boy otu, papatya, defne tohumu, hatmi, pelin otu; her birinden 1/3 kısım alınıp, bunlar zamk içinde 20 adet incirle pişirilir ve balla karıştırılır. Sonra hepsi birlikte ilaç olarak kullanılır. Ondan yakı yapılır ve fevkalade yararlı olur.

Bir Başka Reçete: Bir toprak kaba 6 kısım bu ilaçtan konulur. Bir kısım günlük, bir kısım mastika, Nebatian zamkı, yarım kısım Hint süsen yağı. Hepsi bir araya getirilip ilaç olarak kullanılır.

Bir Başka Yakı: Amonyak zamkı 100 birim, mum 100 birim, sarıyonca 12 safran, sarısakız, Yahudi balsamı; her birinden 8 birim pelesenk yağı 1 ratl alınıp yakı yapılır. Bu hastalıkta gerçekten yararlı olur. Sıkılmış üzüm asması, yağı da çok yararlı olur. Çin tarçını ile pişirilmiş süsen de çok yararlı bir yakı olur. Mide zaafında zikrettiğimiz yakılar da katı mide şişlerinde yararlıdır.

Bir Başka İyi Yakı: Mastika, kendir, pelin otundan birer ölçü alınır; amonyak zamkı ve safrandan 2 ölçü, Hint servisi 3 ölçü alınır ve kefen bezi, sümbül yağı yeteri miktarda alınıp yakı yapılır. Nadiren olan balgami şiş, katı şişe dönüşürse, bu yakı uygulanır.

Bir Başka Yakı: Amonyak zamkı, sarısakız, lahana tohumu, badem, akıcı günlük zamkı, mastika, sümbül, bataklık sazı ve Hint selvisi alınır. Onlardaki zamklar çözülür; zamkların dışındakiler pişirilerek, yakı haline getirilir.

Dördüncü Kısım
Midedeki Soğuk İltihaplar

Çok kere mide şişlerinin tedavisinde hekimlerin tedbirleri tahmini olur. Mide şişi bazen dışarı doğru olur.[77] Bazen başlangıçta böyledir.

Belirtiler: Midenin sıcak şişlerinin açıklamasında biz sıcak midenin şişlerini açıkladık.

77 TM: Bazı kere de ihrac-ı midede olan hadis olur.

Tedavi:[78]Burada kan alınmasının gerekli olduğu tahmin edilen şiş sıcaktır; dışarı doğrudur ve o midenin iç kısımda iltihaplı şiş olmasını engeller. Eğer iltihaplı şişin maddesi pişmeye uygunsa, onun tedavisi daha hafiftir; onun pişmeye uygun olduğu farz edilir ve ona birkaç kez pişmiş süt verilir. Sonra sıcak suyla tekrar süt verilir. Onun katılığı elle dokunulduğunda hissedilir. Onun içeri doğru gidip gitmediğine bakılır. Burada heyecan ve titreme olup olmadığı gözlenir ve şiş elle sıkıştırılır. Eğer söz konusu süt ona yararlı olmazsa, demir dikeni, acı badem yağı ile hafifletilir. Şüphesiz onun daha güçlendirici ilaçlara ihtiyacı olacaktır. Bu durumda eğer ilaçlar pişirilerek alındıysa, sıkıntısı atmışsa, onlara kunduz yağı konarak verilir. Bu konuda denenmiş ilaçlardan biri şöyledir: midesinde iltihaplı şiş olanlara kuru yabani hindiba 1,5 dirhem, *muru (kokulu bir bitki)*, boyotu 1 dirhem; bunlar karıştırılıp yoğurtla birlikte çeşitli sıcak sütlerle içilir; eşek sütü ve keçi sütü gibi. Sütün miktarı 3 ukiye olmalıdır ve 3 dirhem şekerle karıştırılmalıdır. Bir başka denenmiş reçete şöyledir: kuru hindibadan 1 ukiye, boyotu 1 ukiye, *muru* tohumu 4 ukiye dövülür ve keçi sütüyle ve susam yağıyla macun haline getirilir ve yakı olarak uygulanır. Hastanın ılık su ile banyo yapması gerekir ve iltihaplı midenin üstüne incir, papatya ve pişmiş boyotu koymak zararlıdır. Pelin otu onu güçlendirir. Bu şişler için verilen ilaçların hepsi pişirilerek verilmelidir. Zaten zikredilen ilaçların ve yakıların da verilmesinin sebebi, oradaki şişi pişirmektir ve oradaki sıvıyı akıtmaktır. Eğer pişme ve yumuşama olursa bu ısıtma zikredilen ısıtıcı yakılarla yapılır. Onları zikredilen incirli yakılar izler ve sen 2 kat örtü serip bir yatak hazırlarsın ve hastanın midesi üzerine gelecek şekilde yatıp uyumasını istersin. Onun şişinin içeriği serbestçe dışarı akar. Sen bilirsin ki, kuruyana ve sakinleşene kadar şişin içeriği akmaya devam eder. Böylece kan ve irinden onların cinsi ve çıkarılan kusmuklardan hastalığın mahiyeti anlaşılır. Burada sabır, hindiba suyu ile içilmelidir. Akıntı olursa (dışarı fışkırma halinde) midesindeki irini kusma ha-

78 TM: Haracın ilacında gerekir ki fasda mübaderet olunur ve müteverrim mide ise dışarıdan ve içeriden o mide soğuktur. İmkan-ı miktar-ı tebrid olunmakla onun haracı delile olmaktan meni olunur.

linde hasta rahatlar. Ancak midesinden kusmayla irin çıkmayan kuru mizaçlı midelere hastalık geri döner. Eğer midedeki zararlı madde ishalle atılıyorsa, ona kusma için ilaç verilmemelidir; kusmayı tahrik etmemelidir. Bu durum şişlerinden rutubet çıkmayanlar için söz konusudur. Eğer katı şişler kısmında zikredilen ilaçların benzerlerinin verilmesinden yarar sağlanıyorsa öncelikli olarak onlara uygun besin maddeleri vermek gerekir. Nişasta, öğütülmüş arpa, yumurta sarısı, sonra dereotu ve bir miktar boyotu hasta için yararlı olur.

Beşinci Kısım
Mide Yaraları

Bazen midede yaralar ve hiddetli döküntüler hasta için yararlı olur. Bunlar keskin hıltlar içeren içkiler ve maddelerden meydana gelir. Çoğunlukla da sebebi mide olmayıp mideye dışarıdan gelenlerin oluşturduğu sorundur. Çünkü çoğunlukla baştan inen hiddetli yakıcı maddeler veya sıkıntı yaratmaya kabiliyeti olanlar eğer uzun süre mideye inerlerse mideyi yerler.

Belirtiler ve Aralarındaki Farklar: Çoğunlukla mide yaraları özellikle midenin altında oluşur. Midede yara olduğunda, solunum hafifler; küçük damarlarda sızıntı, baygınlık ve el ve ayaklarda soğukluk oluşturur. Midede yara olduğunun işareti geğirmede pis bir koku gelmesidir ve ağızdan buhar çıkması, kuru dil veya dilin kuruması ve çok kusmadır. Eğer midede döküntü varsa cidden kişi çok geğirir. Midedeki yara ile yemek borusundaki yara farklıdır; boyun ve göğüste ağrı vardır. Ancak o (yara) içerde gizlidir. Oradaki sıkıntı, elem hastalığın yerini gösterir. Eğer kolayca ağrı hissediliyorsa, bu hastalık söz konusudur; böylece hastalığı belirlemek mümkündür.

Ancak yara midenin ağzında ise, ağrı göğsün alt tarafının üstündedir veya karnın üst tarafındadır ve çok şiddetlidir. Gizlenmiş olan yaranın mide ağzında olduğu göğüs ve ekseriya safra kesesine meyilli ağrıdan anlaşılır. Bununla birlikte soluk alıp verme yüzeyseldir ve sıktır; el ve ayaklar soğuktur. Çoğunlukla hasta baygınlık geçirir. Eğer yara midede ise bu yara kabuğunun çıkışı ile belirlenir. Aynı şekilde yemekten sonra midenin ağzında bir ağrı olmasından anlaşılır.

Bağırsak yaraları ve mide yaraları arasında yemek yendikten sonraki ağrının yeri bakımından fark vardır. Bağırsak yaralarında çıkan

kabuk incedir.[79] Mide yaralarında ağrı bağırsaklar civarında olmaz; onların üst tarafında olur; yoğundur ve bağırsaktaki ağrı bağırsakta kırkayak var gibi kıvrım kıvrım hareket eder ve ağrı bağırsakların yukarısındadır. Ona cidden dikkatlice bakmak gerekir. Eğer mide veya yemek borusunda yara varsa kabuğu çıkıp çıkmadığına dikkat edilmelidir. Onda kusma vardır. Hastalıktan emin olmak için hastaya hardal yedirilir ve sirke içirilir. Bu durumda ağrı oluşur.

Mide Yaralarının Tedavisi: Midede cerahat taze ise (yeni oluşmuşsa) kabız yapan ilaçlarla tedavi edilir. Bunlar sindirimin hızla yapılmasını sağlar. Ona daha sonra yara ilaçları verilir. Bunlar yaraya iyi gelen ilaçlardır. Göztaşı veya üstübeç, gümüş kiri ve çinko oksit (tutya) ve benzerleri yeni mide yaraları için kullanılmaz. Bilmelisin ki mide yaralarında ilkin mide ballı su ve gül suyu ile yıkanmalıdır (tenkıye edilmelidir). Ona güçlü temizleyiciler verilmemelidir. Çünkü güçlü temizleyiciler midede yara açabilir. Genellikle oluşan yaralar midenin aşağı kısmındadır. Yara için alınan ilaçlar onun yapısını parlatmalı ve aşağıya doğru onu temizlemelidir.

Eğer midedeki yara yiyici cinstense veya mide dokusunda ölüm söz konusu ise ölen dokuyu temizlemek ve sağlıklı et bitmesini sağlayan ilaçlar vermek gerekir; örneğin süt çökeleği, ayva, nar gibi. Aynı şekilde arpa suyuyla ve kabız yapan meyve sularıyla birlikte içilir. Bazen sığır ve keçi yavrusu bağırsakları terbiye olunup hastaya yiyecek olarak verilir. Bilinmelidir ki organın içi bütünüyle temizlenmeden başka ilaç verilirse yarar sağlamaz. Eğer hastaya ağrı kesici ilaçlar verilirse ve hastalık yemek borusu ve nikris ağrısı ise ona (mide) hareketlendirecek ilaçlar verilmelidir; örneğin zamk ve kitre gibi. Mide yaraları için philonium vermek yararlı olur. Aynı zamanda kehribar hapları da yararlı olur. Onlar verilirse veya benzerleriyle hasta midedeki kanı kusup çıkarır. Bütün meyve suları onun için yararlı olur. Meyve suları onu kabız yapa, büzer ve kasar. Bunlardan kasık otu ve pelin otu da yararlıdır. Eğer midede yara varsa, müshil yapan ilaçlardan vermek gerekir; Çin tarçını gibi. Eğer yaralar ishal oluşturmuşsa, onlar tebaşir, gümüş kiri ve kabız yapan kavrulmuş buğday unuyla pişirilip hastaya verilir.

---

79 TM:O halde gerekir ki onların farkında teferrüs iyi şekilde teferrüs olur.

Altıncı Kısım
Midedeki Püstüller

Tenkiye yapıldıktan sonra yara olan midede ishal meydana gelir. Bu durumda hastaya nar taneleri, koruk suyu, sıcak demirde pişirilmiş süt verilir.[80]

Mide Yanması

Kişilerin midesinde yanma oluşmuşsa onların kurtuluşu çok azdır.

80 TM: O kişiler ki onların midesinde yanma arız olmuşsa onlar için hilas (kurtuluş) düşünülemez. Midelerinde az yanma olanlarda az kurtuluş vardır.

ÜÇÜNCÜ KİTAP
ON ÜÇÜNCÜ FEN

BEŞİNCİ MAKALE
Yapısal Özelliklerine Bağlı Olarak Midenin Durumları ve Bundan Çıkan Sonuçlar ve Safra Kesesi ve Onun Halleri

Birinci Kısım
Dokuların Arasında Sıvı Kalması (Empphysema)

Bazen midede hava yiyecek birikimleri sebebi ile oluşur. Eğer onda garip bir rutubet oluşmuşsa gaz oluşur; sıcaklık olmaz. Eğer mutedilse normal hallerde yele dönüşmekle kalır ve sıcaklık sindirici olabilir. Eğer sindirim zayıfsa ve yiyecekler de azsa şüphesiz bu sindirime yararlı olmaz. Eğer sıcaklıkta zaaf söz konusu olursa gaz oluşur. Eğer maddenin cevherinde çok gaz yoksa boşluklarda hava birikmez. Ancak azalan sıcaklık sindirimi engellemeye çalışır. Sıcaklığın ortadan kalktığında onun sahibinde içerde asla gaz birikimi olmaz. Eğer gaz ilerler ve aşağı doğru inerse, besinlerin dönüşmesi sırasında gaz birikimi olmaz. Ancak başka sebeplerden bu durum ortaya çıkabilir. Bunlardan biri onlara sıcaklığın yayılıp, onları sarmasıdır. Diğer bir sebep de yiyeceklerin hareketine engel olan soğuktur.[81] Bazen o sıcaklık makul bir sindirimle birlikte olur ve sindirim için gerekli olan madde mevcut olur; mideye gelmiş olur. Eğer kişi o yiyecekleri yedikten sonra, onların üzerine çok miktarda su içerse sindirimde besin maddelerinden çok sıvı sindirime maruz kalır. Bazen de iyi mizaçlı bir sindirimde besinin dönüşümünde midede yiyecek özel bir muameleye tabi tutulur. Bazen de sindirim sırasında besinin mizacı dolayısıyla yel oluşur; fasulye, mercimek gibi yiyeceklerin sindiriminde görüldüğü gibi. Onlar sindirim gücünü desteklemez, fakat sindirime engel de olmazlar. Ancak şiddetli güçlü sıcaklık oluşur ve elbette yo-

[81] TM: Hareket besin ve bu zayıf hareketle ne zaman soğuk istila edip hareket kalmazsa o besinden nefeha oluşması düşünülemez.

ğun bir madde oluşur. Şiddetli gaz yapan içeceklerden biri keskin şarap ve tatlı şaraptır. Ancak tatlı şarap eğer hafif olursa, yoğun değilse, latif yeller oluşur; ağır olmaz. Bazen de gaz yapan yiyeceklerin pişmesi sıcaklık oluşturur. Çünkü o yiyecekler midede ısınıp bu sıcaklığın gücüyle soğuk ve nemli maddeleri çözer ve onu buharlaştırıp yel oluşmasına sebep olur. Bazen bu oluşan yel gurultu şeklinde kendini gösterir. O zaman karında hava (gaz) olduğu söylenir. Mide ve bağırsaklarda rutubet camsı bir boşluk oluşturur. Bu gibi bağırsaklarında yel oluşan kişilerin doğal sıcaklığı o rutubetli yiyecekle ilgili ise yiyecekler doğru yolu bulur. Eğer sıcaklık yoksa orada yeller oluşur ve bundan dolayı boşluk oluşup yiyeceği kuvvetle hareketlendirir ve boşlukta bulunan hava da (yel, gaz) da hareketlidir. Onların hareketlenmesiyle rutubetli buharlar oluşur. Bunlar yel gibidir. Bazen gaz oluşmasının sebebi çok fazla sevdavi hıltın orada olmasıdır. Bu durum dalak hastalıklarında görülür. Genellikle, bu durumda bedende soğukluk oluşur ve soğukla oluşan yeller bütün vücudu etkiler. Onun içindir ki bu yeller yenen yiyecekler üzerinde de etkin olup, sindirimi zayıflatır.[82] Burada oluşan yelin yarısı buhardır. Eğer boşluklarda hastalık iyileşmeye doğru giderken olursa, bu iyileşmeyi tersine döndürme tehlikesi oluşturur. Safra kesesi hastalığı çoğunlukla midede şiddetli hararet oluşturur ve yiyeceklerle geri dönüp mide civarında vücutta hapsolur; ekşi geğirme ve aynı zamanda, adeta harap eden bir kusma oluşturur. Eğer dalakla ortaklık varsa, paylaşım söz konusu ise bu durum ortaya çıkar. Orada biraz rutubet, ağrı ve kan vardır. Bazen onda şişte oluşup sevdavi buharların oluşmasından melankoli oluşur.

Belirtiler: Yellerin ve gazın midede oluşmasının sebebi yiyeceğin maddesidir. Bu durumda, maddenin cevherinde tarif edildiği gibi yel varsa, o madde geri dönüp gaz oluşturabilir. Yenen maddede bulunan yel aslında çok değildir veya çoğu kez o besinler yel oluşturmayabilir. Besinler iyi olduğunda çok fazla yel meydana gelmez. Eğer geğirme 2 kez tekrarlıyorsa kişinin zayıflamaya meyli azalır.[83] Tedbirdeki de-

---

82 TM: Bu yarım sindirim yel oluşturur.

83 TM: Aynı şekilde onun gibi nefehadan [besinler cidden ve yararlı olmayan dönüşüm] oluşmanın yokluğuna işaret eder. O nefeha veyahut 3 defa tekrar ceşa ile de yararlı olur; gailesi sakin olur.

ğişimle gaz oluşumu iner. Midevi sevdavi gaz oluşumu ile rutıbetli hıltlar nedeniyle oluşan gaz arasındaki fark sevdavi gazın oluşumunun kuru olmasıdır; diğeri rutubetlidir. Başka gaz oluşunun sebeplerinden bu sebepler ortaya çıkar.

Tedavi: Eğer gaz birikimi yiyeceklerin değişiminden oluyorsa o yiyeceklerin terk edilmesi gerekir. Kişi kendi sistemine uygun yiyecekler almalıdır. Kişi yediği yiyecekleri boşaltana kadar karnı üzerine yatarak uyumalıdır. Mide soğukluğundan ve zaafından dolayı onu mide zaafı kısmında zikredilen ilaçlarla tedavi edilmelidir. Nane, *alexanders (Symirnium olusatrum)* ve kimyon gibi kokulu hafif bitkilerin yağları içinde pişirilerek merhem şeklinde uygulanır. Eğer hala güçlü ilaçlara ihtiyaç duyulursa sedef otu, defne tohumu, şeytantersi, selamet otu, defne yağı ve boy otu yağı ve benzerleriyle merhem yapılarak kullanılır. Bazen organa dereotu gibi sindirim kanalını açan maddeleri merhem şekline getirip uygulamak gerekir. Sonra daha güçlü merhemler kullanılır; örneğin çördük otu, dereotu, nar suyu ve benzerleriyle hazırlanan merhem gibi. Bazen ona bu yağlarla lavman uygulanması gerekebilir. Bazen onların içine zift de konur. Eğer gaz oluşumu soğuk ve ağır maddeden oluşmuşsa kişiye bu ilaçlar içirilmez.

Çünkü bazen onlar yellerin artmasını sağlarlar. Muhtemelen önce tenkıye yapmalıdır. Sonra zikredilen ilaçlar içilebilir. Eğer rahatlamaya sebep sadece soğuksa ve eğer gaz az birikiyorsa burada konuyu abartmamak gerekir. Muhtemelen onun tenkıyeye ihtiyacı olmaz. Muhtemelen tenkiye öncesi verilen ilaçlar hastaya içirilir. Nehir yarpuzu balla karıştırılıp pişirilir ve ondan hastaya içirilir. Havlican da cidden yararlıdır. Havlicandan yapılan macundan belli bir miktar sirkeyle birlikte ve nohutla hap yapılıp, sıcak su ile 1 miskal miktarında içilir.

Bu çoğunlukla gazı çözer ve rutubeti de çözer. Gaz toplanmasına çok yararlı bir başka madde kunduzhayasıdır. Kunduzhayası sirke ile karıştırılıp gül suyu ve eski zeytinyağı ile içilse yararlıdır. Özelikle şeytantersi ve adasoğanı yararlıdır. Denir ki, burada kötü huylu maddeler de yararlı olabilir. Bazen sen onlara yemek üzerine hafif şarap verebilirsin. Hasta bunun üzerine uyur ve sıkıntısından kurtulmuş olarak kalkar.

Bu hastalık için yararlı merhemlerden biri: Siyah kimyon, defne tohumu, sedef otu şarap içinde iyice pişirilir ve süzülür; sonra yağda yarısı kalana kadar şarapla pişirilir öyle ki sadece yağ kalır. Sonra o merhem olarak kullanılır. Aynı şekilde siyah kimyon yağı da merhem olarak kullanılır. Bazıları diyor ki Süleyman fesleğeni cidden çocuk karnındaki tenkiye uygulamasında yararlıdır. Sevdavi olan gaz birikmesinde şecerina ve *fundadikun (5 unsurdan oluşan bir tenkiye ilacı)* ve nane verilir. Hastaya güçlü bir kusturucu vermek gerekirse kokuşmuş hapı (yakıcı bir preparat) verilir ve onun üzerine sünger konur ve o sünger keskin sirkeye batırılmıştır. Sirke şeytantersi sirkesi olursa daha etkin olur.

İkinci Kısım
Gurultu

Bütün olarak midedeki gazın sebepleri gurultunun da sebebi olabilir. O sebeplerden midede gaz birikmesi oluştukça tabiat biriken gazı atmaya yönelir. Ancak atamazsa o gaz birikimi isyan edip, yukarı aşağı hareket eder ve bağırsağın içinde harekete geçer ve o hareket gurultu oluşturur. Özellikle o hareket ince bağırsakların dar geçiş yerlerinde birikir; oralardan daha geniş yerlere geçince hareketinin şiddeti azalır ancak sesi ağırlaşır, yoğunlaşır. Ancak ince bağırsaktaki sesi çok şiddetlidir ve gelen sesler daha çok ince bağırsağa aittir. Eğer o rutubetli yellerle karışırsa onun sesi saf değildir. Bağırsaktaki gaz rutubetli yellerle karıştığında ne zaman boşluk bulsa oralara giderek rahatsızlık yaratır; gevezelik gibi, gereksiz yeller oluşturur. Yellerin oluşturduğu sesler bağırsağın içeriğini, saflığını veya boşluklarının yoğunluğunu da gösterir. Gurultu tedavisi mide ağzının tedavisinde kullanılanlardan daha güçlülerine ihtiyaç gösterir karındaki yaralarda ve hummalarda kullanılan kimyon ve kudret helvası suyu içilmelidir. Onun yerine şeker kamışı da kullanılabilir.

Üçüncü Kısım
Midenin Düz ve Pürüzsüz Olması ve Besinlerin Sindirilmeden Bağırsağa Geçmesi

Bu bozukluğun bazen sebebi mizaçtaki sıcaklık ve yenen maddelerdeki gevşeklik olup midenin maddenin gevşekliği dolayısıyla yiyece-

ği sindirmeden bağırsağa göndermesidir. Nadiren madde olmaksızın kötü mizaç basit sıcaklıkla da yiyeceği sindirmeden mideden gönderebilir. Eğer o kötü mizaç sebebiyle kendi içindeki besinleri tutma süresi kaybolursa midede kötü soğuk mizaç oluşup mide yiyecekleri tutamaz ve bu bozuk madde ile hastalık madde olmaksızın da ortaya çıkabilir. Midede yara olduğunda bu durum ortaya çıkabilir. Çünkü yara midede sıkıntı yarattığı için mideden dışarı atma gücü harekete geçer ve bu hareketle yiyeceklerin midede tutulma sorunu ortaya çıkar. Eğer midenin ve bağırsağın yiyeceği tutma sorunu oluşursa ondan sonra ekşi geğirme olur. Hippokrates'e göre geğirme görülmesi iyiye alamettir. Çünkü ekşilik oluşturan sıcaklığın ortadan kalktığını gösterir. Şüphesiz onda sıcaklık olmazsa gaz olmaz ve de geğirme olmaz.

***Belirtiler*:** Bunun bilinen belirtileri zikredildi. Tekrarına ihtiyaç yoktur.

***Tedavi*:** Mide sindirilmeden besini göndermesinin ve mide gevşekliğinin sebebi, eğer kötü sıcak mizaçsa hafif karışımlarla onları dışarı atmak ve daha sonra kabız yapan meyve suları almak gerekir. Çavşırla pişirilmiş arpa suyu içmek yararlı olabilir. Eğer hastalık uzarsa, hastaya pişmiş inek sütü içine demir katılıp hastalığı azaltan zıt ilaçlar verilir. Bunlar tebaşir, gül, kehribar, gülsuyu, Arap zamkı, Malta mantarının alınıp yarım ratl miktarı üzerine inek sütünden hazırlanmış çökelekten 5 dirhem konur. Kanun'da zikredilen ilaçlarla birlikte mide üzerine yakı olarak uygulanır. Hastanın yiyeceği kabuklu mercimek ve pirinç, akdarı alınıp kabız yapan meyvelerle, örneğin koruk suyu ve nar suyu ve ayva suyu ile ekşi içecek haline getirilip hastaya verilir. Şüphesiz bu yiyeceklerde ete benzer bir şey yoktur. Et için piliç, kırmızı keklik, kestane rengi orman tavuğu pişirilerek verilir ve yemeden önce onların üzerine zikredilen ekşi yiyeceklerden dökülür. Bunların dışında çok az miktarda ve nadiren madde olmaksızın basit ve kötü mizaç sebebiyle bu hastalık meydana gelmiş olabilir. Sen onları donmuş nesne kısmında öğrendiğin şekilde tedavi edersin. Eğer midede besinlerin durmayıp atılmasının sebebi soğuksa ısıtan içeceklerle ve kendi konusunda açıklanan yiyeceklerle tedavi edersin. *Kanaber (asclepias, Cynachum vincetoxi),* pişmiş kuş etleri ve piliç hastaya verilir. Çünkü etlerin midede kalma süresi uzundur ve sıcak ve kabız yapa ilaçlarla kabız yapan kokulu baharatlar verilir

veya sıcak, kabız yapan şeylerle onlar karıştırılarak verilir. Eğer hastalığın sebebi zikredilen zıt yiyeceklerse kusturucu maddeler verilerek, parmakla kusturulur. Hastanın yemeklerinin üzerine ceviz ve bitotu konur ve demir kiri dökülür (yemek üstüne) ve eski şarap içirilir. Eğer yara varsa ilkin hızla ilaç verilir; sonra şiddetle mide harekete geçirilir. Ancak mide yiyecekleri tutmakta zaaf gösterirsek kabız yapan ve tortulaştıran (onları yoğunlaştıran) yiyecekler ve mideyi büzen ilaçlar verilir. Mideyi ısıtan kokulu şuruplar içirilir ve yakılar uygulanır. Keçiboynuzu, taze deve dikeni suyu ile veya tek başına veya ceviz bit otuyla verilir. Onun hapları da çok yararlıdır. *Hiyufaktidas (taş altında uzun zaman kalmış su)* hapları da gül suyu hapları yararlıdır. Pelin otu ile yapılan yakı kabız yapar. Ancak sıcak rutubetli mizaç kısmında biz bütün benzeri yiyecekleri zikrettik. Bizim sıcak rutubetli mizaç kısmında zikrettiğimiz yiyecekler ve benzerleri, pişirilmiş kaynatılmış, kavrulmuş kızartılmış ve suyu çıkarılmış yiyecek yararlı olur. Bilmelisin ki arpa suyu ve demirhindi suyu baygınlık oluşturan bütün bu hastalıklar için yararlıdır.

Dördüncü Kısım
Kusma ve Kusmaya Meyletme (Bulantı) ve Mide Ajitasyonu

Kusma ve kusmaya meyletmeyle, bulantı ve mide ağrısıyla midedeki içerik ağız yoluyla dışarı atılır. Kusmaya meyletme öyle bir harekettir ki henüz kusma olmamıştır. Kusma ise midedekini dışarı atmadır. *Gasyan (mide bulantısı)* da midenin bir halidir. Onunla midenin hareketi tahrik edilmek istenir; ancak sabittir; kısa bir süre madde talep ettikten sonra sakinleşir. Bu durumların hepsi iştihaya zıttır ve soluk gerekli olan gasyana dönüşür. Ona iştiha kaybı da denir.

Kusma iki zaafa bağlı olarak meydana gelir. Bunlardan biri menstrasyona dayalıdır ve kusturucu ilaçlar içilmesi durumunda görülür. Diğeri kusma sükûnet halidir. Bir hastalık sebebiyle ortaya çıkar. Ne zaman kusmaya meyil olursa midenin meyli ağzına doğru bir şeyler yaklaştırmak isterse oraya kadar gelir. Bu durum bazen mideye sıkıntı yaratan maddelerin (yenen ve içilen şeylerin) özelliklerinden kaynaklanır. Bazen de bu durum beyinle ortak olarak, örneğin beynin bir durumundan ortaya çıkmış olabilir. Eğer baş darbe almamışsa içilen

bir şeylerin karışıklığından ve yenen yiyeceklerin bozuk olmasından kaynaklanmış olabilir. Bunların yanı sıra yiyeceklerin safravi veya rutubet içermesi hamilelikte olduğu gibi, kadınların rutubetlerinin hamilelikte bozuk kötü hılta dönüşmesi veya kötü olmayan rutubetin midenin ağzına inmesi gibi veya o rutubetin mideyi yavaşlatması gibi ya da başka sebepler olursa bunlar mideye sıkıntı vermiş olabilir. Midenin ağzında olan kan ve tatlı balgam geri döner; onu besler. Ancak bu balgamın mideye ulaşması yavaş yavaş olur. Kan da mideyi besler. Balgamın beslemesi ise kana dönüşmesiyle mümkün olur. Onun mizacı kan mizacı kazanıp mideye yararlı olur. Ancak bu yavaş olur. Onlar mide mizacına benzer hale getirilir. Zikredilen damarlar Allah'ın izniyle Anatomi Kısmında verildi.

Ancak zikredilen sebeplerden dolayı onlar mideyi beslemezse onlarda yeterince hazımsızlık sağlayacak olan damarlar kan temin edemez. Çoğunlukla bu durumda karaciğer kanın damarlardan bu yolla zerkini sağlar. Muhtemelen ona nüfuz eden cidden iyi kan çok ağırlaşmadan keylusa dönüşür ve mide onu besler. Midenin kendi cevherine benzer hale getirir. İnsanlar kanın mideyi beslemediğini zanneder ve bu hüküm mutlak bir hükümdür. Bazılarına göre, sevdavi kusmalar nöbet oluşturur ve o hasta kurtulur. Bazen kusma sırasında yemek borusunda ve midede yara meydana gelir. Bazı kusmalar buhran işaretidir. Bazen kötü işaretler veba hummaların da olduğu gibi, mevcuttur. Eğer kusma nekahet döneminde görülürse hastalığın tekrarladığına işaret eder. Ateşli hummaların arkasından gelen karaciğer şişlerindeki buhranlarda kusma yararlıdır. Bazı kusmalarda hummaların artması söz konusudur. Eğer mide veya karın iç organlarında şiş varsa bu durum görülür. Özellikle sıcak şişlerde bu durum ortaya çıkar. Onun içindir ki, o organ, içinde şiş oluşturan maddeyi atmaya meyleder. Aynı şekilde ona (mide) gelen yiyeceklerin temasında yine ilaçların dokunmasından ve civarında olan organların doluluğundan sıkıntı hisseder. Bazen kusma devam eder ve bazen de midedeki bulantı kusma safhasına geçmez.[84] Güçlü emme kuvveti veya mide

84 TM: Sebebi ma sakasi şiddetli güçlü olmasıdır veya gasın sebebinde niteliklerin zayıflığı veyahut miktarca azlık olur. Hatta o sebep olursa kusma kolay lur ve belleği(?) (bilki) tahrik eder,

bulantısının zayıf olmasından böyle olur veya onun (bulantı) azlığından dolayı kusma olur. Eğer kişi onun üzerine kolay kusturucular yerse muhtemelen kusma harekete geçer ve midesinde zaaf oluşur ve kendisinde baygınlık hisseder, ancak mide boşluğundakini kusmak mümkün olmaz. Orada içilerek veya içilmeksizin oluşmuş pek az hılt vardır.

Eğer mide ve mide ağzı güçlüyse onda mide bulantısı oluşmaz. Bu hal onda harekete geçmez. Ancak o zayıf olduğunda onda (mide) bu durum ortaya çıkar. Mide zayıf olduğunda madde az olsa da bu durum görülebilir. Kusmanın (yenen besini dışarı atma) 2 sebebi vardır. Bunlardan biri hıltlardır. Bazen onlar hareket etmeksizin pek az sıkıntı yaratır. Bazen şiddetli, yıpratıcı değildir. Çünkü o midedeki yaralardan kaynaklanmış olabilir. Eğer yemek yenirse o, oradaki maddeyle karışıp artar. İkinci olarak yenen besin maddesinin çokluğu, fazlalığı kusmaya ve yiyeceğin mideden yukarıya çıkmasına sebep olur.[85] Bazen kendine döner ve sıcak ve kuru mide, mide bulantısını tahrik eder. Hızlı yemek yemek midede sıcaklık oluşturur. Bu durumda sıcaklık dolayısıyla çevredeki hıltları harekete geçirir. Dengeli kusmanın büyük yararı vardır. Ancak kanlı ve güçlü kusma mideye sıkıntı verir veya fazlalıklar dışarı çıkar. Buhranlı kusma iyidir ve çoğunlukla ısıtıcıdır. O kasılma ve sara halinde olur veya onların benzeri sara halinde tekrar tekrar görülür. Ona bakır pası ve *onilenciya* uygulanması yararlı olur. Büyük bir azimle midede bulunan hummalı ve diğer maddeleri dışarı atmak yararlı olur; çoğunlukla yoğun hıçkırıktan kurtuluş kusmadır.

Kusmanın dengeli olması gerekir. Çünkü şiddetli olursa böbrekleri rahatsız eder. Böbrekleri korumak için kusmanın dengeli olması gerekir. Gerektiğinde onlardaki bozukluklara ve ayaklardaki bozukluklara tedavi uygulanır. Atar ve toplardamarların ve diğer damarların patlayıp içeriklerinin dışarı akmasına karşı kusma yararlı olur. Ayda 2 defa kusmak yararlıdır ve hamamdan sonra kusmak daha da yararlı olur. Sonra yemek yenip doluluktan sonra kusmak daha yararlıdır.

---

85 TM: Çokluğuna dayalı olarak midenin ağzı suud edip kusmayı tahrik eder. İkinci sebep budur ki yiyeceğin miktarı kusmaya muin olup onunla sebebi zayıf kusma oluşturur.

Birinci Kitap'ta bu konuda yeterli bilgi verdik. Zayıf mide ne kadar beslense de onda mide bulantısı olur; bu da kendiliğinden oluşur. Eğer midede zaaf varsa o besinle dolduğunda sindiremez ve içindeki besini yukarı gönderir; bazen de aşağı gönderir. Mide zaafı kötü mizaç grubundandır ve sen bilirsin ki kötü mizacın bazısı ruhun çözülmesi üzerine yoğunlaşması (ruhun çözülmesinden kaynaklanan kötü mizaç) sebebiyle bu durum ortaya çıkmış olabilir; örneğin ishal gibi. Sen şiddetli ağrıların zayıflaması (azalması) ve sıkıntıların artması, oruç gibi, yoğun açlıktan mide bulantısı olduğunu bilirsin. Midede zaaf olması kusmaya sebep olabilir ve midede ağrılar oluşur. Bu durumda kişi süratle kusar ve midesindeki yiyeceği dışarı atar. Tahmin edildiğine göre, hakikaten aç değilken yemek yenmesiyle ilgili şöyle denir: Eğer çok yakıcı şeyler yenirse bu durum ortaya çıkar ve sonra kişi bütün yediklerini çıkarır. Genellikle kötü kusma kanlı kusmadır. Söylediğimiz gibi bunun tedavisi yoktur. Muhtemelen bu durum doğanın gücünün delilidir. Kanlı ve sevdavi kusmanın sebebi midede olmayan hıltlardır. Muhtemelen onlar başka organlardan oraya gelir. Bu durum midenin diğer organlarla ortak olduğunu ve o organlarda zaaf olduğunu gösterir. Kan kusmak özellikle onun dışarı atılması zorunluluğundan olursa bu hastayı helak eder; kötü mizaçlı kusma oluşur.

Ancak safravi hılt kusulursa bu fazla sıcaklık olduğunu gösterir; ama kusmuk balgami ise basit mizacın hâkimiyetine işarettir. Kötü kusmuğun renkleri farklıdır. O siyah olabilir; bakır pası rengindedir; pırasa renginde olabilir. Bu durumda o kötü ye işarettir. Kötü hıltların bir araya gelip midenin ağzında toplandığında mide bulantısı olur; tabiat karışıktır. Kusma karışık olan tabiatı teskin eder, sakinleştirir; tabiatın çözülüp rahatlamasını sağlar. Bu amaçla tabiat yumuşatılsa bu durumda kusma artar.[86] Eğer ince hıltlar veya safra çözülürse o ilaçla tedavi edilebilir. Buhara eriği, demirhindi ve bu ikisine benzer olan bitkilerle tedavi yararlı olur. Bazı insanlarda yemek yeme arzusu azalmaz. Midelerinde doluluk oluşunca onu midesinden aşağıya indirir veya kusar; sonra tekrar yemek yer. O kişi bu alışkanlığından

86 TM: Buna bağlı olarak mürekkep mizaç bozulur.

vazgeçmez ve sağlıklı olarak yaşar. Bu onun doğal halidir. Kişi bir taraftan yemek yemekten ve bir taraftan da onu dışarı atmaktan geri kalmaz. Bu onun alışkanlığıdır. Ona benzer bazı hayvanlarda vardır.

Bazı insanlar da vardır ki yemeklerini hızlı yerler. Zannediyorum ki bu durum kusmayı tahrik edebilir veya sıkıntı yaratabilir; konuşmayı veya soluk alıp vermeyi etkileyebilir; nefsanî hareketleri tahrik eder.

Sağlıklı, salim kusma hıltların yoğunluğunda ve inceliğinde vasat olan balgam ve safranın alışılagelmiş bir kusurudur. Pırasa renginde kusmuk kötülüğün delilidir ve lacivert rengindeki kusmuk sevdavi hıltlardan kaynaklanan kusmuktur. Mor rengindeki kusmuk genellikle ateşli hastalıklara işaret eder ve kuvvetle muhtemeldir ki o hastalık öldürücüdür. Pırasa rengi ve lacivert rengi kusmukların sebebi başkadır. Ancak genellikle onlar ateşli hastalıklarda görülür. Siyah rengi kusmuk çıkaranlar eğer sevdavi mizaç hâkimse ve mide soğuksa çok sıkıntı yaratır ve bu tip kusmuk rengi olan kusma öldürücüdür. Pırasa renginde olanla onun sıfatları ortaktır. Safra rengi, pırasa rengi ve bakır pası renginde (yeşil) kusmuk çıkarma sıcak mizaçlı karaciğerden ve sahibinin karaciğerinde şiş olmasından kaynaklanır; orada şiş olduğunu gösterir. Kusmuk ilkin sarı, sora pırasa sonrada bakır pası rengindedir. Burada hıçkırık ve mide bulantısı da vardır. Ancak siyah renkteki kusmuk dalak şişinde ve başka organlardaki bozulmalardan da olabilir. Özellikle ateşli veba hastalığında bu durum görülür. Hastalıkların dördüncü gününde kusma olursa o kişiye yararlı olur.

Beşinci Kısım
Uyarıcı İşaretler

Mide bulantısı ve kusma vasıtasıyla sağlam yoldan dışarı atma şöyle olur: Ne zaman dudaklarda titreme olursa, yukarıda belirtildiği gibi, bu durum midenin üst kısmı ve çevresiyle ilgilidir. Ancak kötü hıltların belirtileri pis kokulur, mide bulantısı ve kusmadır. Burada ateş ve susuzluk olur; ağızdaki yiyecekler de bozulma görülür. Buradaki hıltın puslu olduğunun işareti bu sebeple oluşan kusmadır. Maddenin şiddeti (keskin olması?) sıkıntı yaratır; onla birlikte boğulur gibi bir öksürük oluşur. Bundan dolayıdır ki, burada nitelik olarak biri-

kintinin oluşması söz konusudur; nicelik olarak değil. Kötü olmayan hıltın belirtisi onun miktarı ile etkin olmasıdır; burada buharın bozukluğu ve yiyeceğin bozukluğu ile hastalık belirlenir; yoksa onların kötü kusmayla olan ilgisiyle belirlenmez. O (mide bulantısı) hafif ilaçlarla sakinleştirilir.

Eğer mide bulantısı ağır ve yoğunsa hafifleten, sulandıran ilaçlarla tedavi edilir. Bu durum yoğun rutubetle, kötü olmayan çok kusmayla, çok fazla dışkıyla ve çok tükürükle de belirlenir. Özellikle eğer sindirim zayıfsa, bulantı bu zaafa işaret eder. Midenin ağzındaki kötü mizacın sebebinin işareti olsa mide hemen harekete geçer. Beyinle, karaciğerle ve rahimle ortaklığından dolayı oluşanlar beyin, karaciğer ve diğer ortak organların hastalıklarının işaretleridir.

Altıncı Kısım
Kan Kusma[87]

Eğer kusmayla mideden veya yemek borusundan kan geliyorsa, onun sebebi damarlarındaki açıklık veya kaçak sızıntı ya da kesik var, demektir. Çoğunlukla kusmayla kanın çıkmasının sebebi kusma ve ishal durumunda sıcak mizaçlı müshillerin kullanımıdır. Bunların kullanımından sonra kanamanın arttığı görülür. Kusmada kan görülmesi, ayrıca pişmemiş açılmış şişler, burnun kanamasında akan kanın mideye inmesi ve kusmukla bu kanın dışarı çıkmasından da kaynaklanmış olabilir. Ancak burun kanının mideye inip, bunun kusmayla çıkıp çıkmadığı bilinemez. Bu kan mideye ait zannedilir. Mideden geldiği zannedilen kan karaciğerden veya başka bir organdan da gelmiş olabilir. Özellikle de eğer kan nevinden atılması gereken şey tutulmuşsa, hapis olmuşsa veya organın kesilmesiyle kanama olmuşsa, bizim usul kısmında açıkladığımızın tersine midede yiyecek fazlalığı vardır. Alışılageldiği üzere perhiz terk edilir veya muhtemelen şarap içilir. Mide veya yemek borusu veya mide içinde oluşan yaralardan kan gelir. Bunun sebebi damarda, yara sebebiyle meydana gelen açılmalardır. *Külliyat Kitabı*'nda Bu makalede zikrettiğimiz gibi, midedeki şişlerden kan çıkar. Damarların inceliği, gevşekliği, ağırlığı ve

---

[87] TM: Kusmayla Dışarı Atılan Kan

çoğunlukla sağlığının güçlü olmasından dolayı kişi kan kusabilir. Kişi kanı atması gereken yerlere doğru akıtır.

Aynı şekilde, çoğunlukla atlan kan 2 ratl kadar olabilir. Bu kanama o kişiyi rahatlatır ve yarar sağlar. Eğer karaciğer ve dalaktaki fazlalık mideye gelirse oradan kanamayla atılır. Eğer kan dalaktan gelmişse rengi kötü ve siyahtır. Bazen ekşi lezzettedir. Bu kanamada ağrı yoktur. Çoğunlukla insan kesik eti atar. Onun sebebi midedeki siğil gibi fazlalıklar veya döküntülerdir. Onlar bulundukları yerden kopup doğal olarak yukarı doğru atılırlar. Bütün kan kusmalar kötüdür. Ancak eğer ateşli hastalık yoksa bazen iyi olabilir.

Belirtiler: Kan kusma mideden kaynaklandığında hissedilen ağrı, yemek borusundan kaynaklanan ağrıdan farklıdır. Bazen de bir tek damarın açılmasından kaynaklanabilir. İki damarın yenmiş olmasıyla da ortaya çıkmış olabilir. Burada ağrı olmayabilir. Ancak bu tip kanamalar yara olduğuna, dokunun yendiğine işaret eder; orada eski bir yara da olabilir. O yaradan kusmuğa azar azar kan sızıp, akar. Bazen kan çok miktarda çıkıp sıkıntı yaratır. Güçlü kuvvetli, sağlıklı kişilerde bu kanama pek etki yaratmaz; muhtemelen kanamadan önce hissedilen ağırlığı giderir. Kan iyi niteliktedir. Eğer dışarı atılan kan, kan pıhtısı şeklinde olmayıp, ince ise, yoğun değilse, kanın yoğunlaşmadan önceki hüviyetindedir (şeklindedir). Kan kandamlası şeklindedir. Kanama basurdansa burada hasta helak olur ve dokuda harabiyet oluşur. Onunla birlikte hastada bir koku oluşur; hastanın rengi sararır. Karaciğer kaynaklı olan kanla mideye ait olan kan farklıdır. Aynı şekilde dalakla ilgili kan da farklıdır. Çünkü organ olarak mide ve dalak birbirinden farklıdır. Bundan dolayı karaciğer ve dalak kaynaklı kanamalarda ağrı olmaz. Mide kaynaklı kan kusmada ağrı varır. Dalak kaynaklı kan siyah renktedir ve bazen de ekşi lezzeti vardır. Çoğunlukla insan kopmuş et gibi bir madde kusup çıkarır. Bunun sebebini biz daha önce zikrettik.

Yedinci Kısım
Kusmanın Tedavisi

Burada bütün söylenecekler şunlardır: Eğer kusma yenen besin maddelerinden oluşmuşsa yenecek uygun besin maddeleriyle düzeltmek

gerekir. Mideyi güçlendirmek için bizim zikrettiğimiz güzel kokulu, sıcak veya soğuk yiyeceklerden hastaya vermelidir. Eğer kan kusma midedeki kötü maddelerden kaynaklanıyorsa, bizim Kanun'da zikrettiğimiz gibi, o maddeler içeceklerle alınır veya lavmanla dışarı atılır; hastaya az ve latif yiyecekler verilir. Hasta oruç tutar; hafif perhiz yapar. Uygun olduğunda lavman yapılır. Böylece midedeki maddeler aşağıya yönlendirilir. Kusmayı durdurucu maddelerle kusmaya son verilir. Eğer kusma, hastalığı yapan madde yüzünden oluyorsa ilaç olarak verilen kusmayı sağlayan maddelerle hastalıktan kurtulmak mümkün olur. Bunun için uygun sıcak su tek başına veya ballı sirkeyle birlikte veya dereotu suyu ile ya da turp suyu ve balla verilir veya benzerlerinin suyu verilir. Bunlar ilgili yerlerde anlatıldı. Eğer kusmayla veya bir başka şekilde mevcut ağır maddeler atılmak istenirse ilkin o ağır maddeler hafif, nazik maddelere dönüştürülür; onların ağırlıkları ortadan kaldırılır. Sonra onlar dışarı atılır.

Eğer mide bulantısı olursa muhtemelen kusturulur. Kötü mizaç dolayısıyla kusma olursa onun yerine geçen ilaçlar verilir, yani nesnenin eksikliğini tamamlayan ilaçlar verilir. Eğer kişinin uyuşturucu maddeye ihtiyacı olursa, bizim ona önereceğimiz maddeler verilir. Burada amaç mide bulantısını hıltları atarak ortadan kaldırmaktır. Aynı zamanda baygınlığı veya zayıflığa karşı tedbir almaktır ve gevşek ve ağır ve de yoğun maddeleri bertaraf etmektir. Yine kokuşmuş kan birikintisinden kokulu maddeler içeren bitkilerle kurtulmaktır. Çünkü şiddetli kokulu maddeler mideyi uygun hale getirir. Özellikle eğer sorun yiyeceklerden kaynaklanıyorsa veya onlar ihmal edilmişse, onlarda hissedilen kötü kusma, keskin şiddetli maddenin etrafa doğru çekilmesine sebep olur ve bu yararlı olur. Özellikle çevredeki organlardan mideye atılan hıltların kusmayla atılmasında yararlıdır.

Burada bu maddenin etrafa çekilmesi daha şiddetlidir. Özellikle aşağıya doğru çekilir. Özellikle ellere ve yukarıdan ayaklara şiddetle iner. Eğer el ve ayaklar sıcak suya sokulursa bu çekme mutedilleşir. Bazen ellere ısıtıcı ve yaralar için kullanılan ilaçlardan koymak gerekir. Çekici ilaçlarla kişiyi kusturmak ve böylece teskin etmek yararlı olur. Had derecede hızlı kusmada mideyi soğutmak yararlı olur. Aynı zamanda etraf organların da soğutulması gerekir. Bazılarına göre, acı

badem eğer dövülüp suyla karıştırılıp hastaya içirilirse kusma için çok yarar sağlar. Bakla pişirilip, onun kabuğu sirkeyle karıştırılırsa, o da bu tip kusmalarda çok yararlı olur. Mercimek pişirilip, onunla merhem yapılsa veya eğer sirkeyle pişirilse yararlı olur. Bu manada şüphesiz yararı çoktur. Onlar çeken ilaçlardır: helile ve ham sarısabır, karanfil alınır ve elma suyu içine konup içilir. Karanfil ile onların birlikte alınmasından, tek başına karanfilin çiğnenmesi daha iyidir. Burada alınan maddelerin hepsi eşit miktarlarda alınır. Karanfilin çiğnenerek alınması daha yararlıdır. Tecrübeyle burada yararlı olduğu belirlenen ilaçlar ya iyi karşılanır veya mide bulandırır. Et suyu ile bazı bitkiler pişirilir. Bunların içine kuru kişniş konur. Sonra onun içine reyhan şarabı konarak içilir. Bununla birlikte mazı konursa iyi olur.

Bazen bu terkibe bir nevi kek veya yağlı ekmek konur. Bu ilaç içildiğinde hastayı uyutur. Eğer damarları uyuşturursa ve tabiatı kuruysa kurutucu ilaç içildiğinde kötü kusma olmaz. Ancak kurutmaya sebep olmayacak miktarda kabız yapan ilaçlardan verilse onda sıkıntı olmaz. Tabiatı kuru olanlara tenkiye yapılarak o kişinin mizacı yumuşatılır. Daha sonra hastaya meyve suları verilir Bunların çoğu mide bulantısı ve kanlı kusmayı ortadan kaldırır. Hastaya pis, bozuk ve rengi değişmiş, bozulmuş şeyler verildiğinde şiddetli tepki gösterir. Bilmelisin ki eğer mide bulantısında sıkıntı varsa (ağrı gibi) onun kusması sağlıklı değildir. Ona hafif, latif kusturucular yardımcı olabilir. Hatta kişi yediğini kusar veya hıltı kusup çıkarır. Midenin şikâyetlerinin ortak olduğu hastalıkla birlikte rahatlatılmaya ihtiyacı vardır. Daha sonra mide zikredilen yağlarla güçlendirilir. Ve özellikle sümbül yağı kullanılır veya gül yağı ile o karıştırılarak kullanılırsa, mideyi sakinleştirir. Bazen yemekten sonra bulantı olur; muhtemelen midenin boş olmasından bu durum kaynaklanır, ancak yenen şeyleri kusmak mümkün değildir. O kişiye yemek yedirmek gerekir. Böyle yapılınca eğer dolu mide olduğunda kolayca kusarsa, bu kusmukla beraber hıltları da dışarı atar.

Çoğunlukla mide bulantısı sıcaktan olur ve kuruluk oluşur; rutubetlendiren ve karla soğutulmuş yakılarla muamele edilir; hastaya karla soğutulmuş soğuk su içirilir. Onun içine koruk ve kuzukulağı meyvesi konur. Ancak mide bulantısı maddi sebeplerdense yumuşatıcı madde-

lerle tenkiye yapmak gerekir. Sonra geri kalan güzel kokulu yakılarla sıcak veya soğuk meyve sularıyla tedavi edilir. Durumuna göre, sıcak veya soğuk meyve suları verilir. Eğer kişi kusarsa onu tedavi ettikten sonra yiyecek vermek istersen azar azar vermelisin. Hatta kusmayı yeniden harekete geçirmemelisin. Eğer hasta kusmaya uygun olursa yemekten sonra kusmaması için onun midesine kabızlık oluşturan ve *Kanun*'da zikredilen yakılardan uygulamalısın. Eğer o hastada sıcak hılt yoksa ona nezle otu, sümbül, kendire sarısakız karıştırarak hazırladığın ilacı uygulamalısın. Bu hastaya kadıntuzluğu[88] hapı verilse cidden yararlı olur. Galen bu hapları methetmiştir. Eğer o hastanın harareti varsa ve susuzluk hissediyorsa ona şarap karıştırılarak, nar suyu verilir. Eğer ateşi yoksa zikredilen haplar su ile verilir. Onlara ilaç olarak *inklaus*[89] hapları verilir ve onlar cidden çok yararlı olur.

Eğer ona soğutucu haplar verilirse yararlı olur. Bunun içeriği şöyledir: Yabani zencefil, karanfil, çöğen otu, tarçın, mastika, kendir; her birinden 1 danek, afyon 1 kırat, kunduzhayası 1 kırat, sabır otu 4 dirhem alınıp, hepsi karıştırılır. Bu terkip yemek yendikten sonra kusanlar için çok iyi bir ilaçtır. Onun içine küzbere koyup hastaya yedirmelidir. Ona bal da katılmalıdır. Yine o hasta taze fıstık kabuğu yemelidir. Kendir, mastika, sarısabır, ağaç kavunu yararlıdır. Kusma tedavi edici olur. Sonra yemek yenir. Eski hekimler kusan hastalarını şapla tedavi etmişlerdir.

Eğer dolu mideye güçlü şap uygulaması yapılırsa, mide ince rutubetleri hapseder ve bunlar çoğunlukla tükürüktür. Bu kişilerden dengeli bir şekilde kan alınır; hasta baygınlık sınırlarına taşınmaz; doğal halini korumalıdır. Sonra birkaç gün rahatlar; daha sonra uygun miktarda olmak üzere dilaltındaki damardan kan alınır. Daha sonra da hastaya idrar söktürücü ilaçlar verilir ve kusmayı kesen maddelerle hastaya gargara yaptırılır. Bundan sonra hasta rahatlar. Ebucehilkarpuzu yakısı daha önce mide için kullanılmış yakılarla karıştırılarak uygulanır. Bundan sonra mide 7 gün rahatlar.[90] Sonra hasta kusar.

---

88 TM: amberparis

89 TM: nuklaus

90 TM:u uygulanan yakı 7 gün mide üzerinde kalır.

Herhangi bir sebep olmaksızın bu yakı karına (mide üstüne) uygulanır. Daha sonra oraya zeytinyağı merhemi uygulanması gerekir. Bu da 3 gün devam eder.

Eğer bu yeterli olmazsa ebucehilkarpuzu yağı ile karın ovulur ve yakı olarak hazırlanmış terkip hastaya içirilir. Mide üzerine dağ sedefotu zamkı uygulanır. Bu ilaç hamur haline getirilip, orada kabarcıklar oluşana kadar oraya uygulanmaya devam edilir. Daha sonra *fıykara lapası* hastaya içirilir. Daha sonra pelin otu pişirilir; kunduzhayası ve suyu alınıp *mahvahif* ile hamur haline getirilip, iyice sulandırılır ve onunla gargara yapılır. Ayrıca ondan burna da çekilir. Aslında bu eski bir tedavi yoludur ve Bundan pek sonuç alınamaz. Biz Kanun'da ne yollardan kusmanın tedavi edilebileceğini anlattık ve bu konuda yeterince ayrıntılı bilgi verdik.

Sıcak sebebiyle ortaya çıkan kusma şöyledir: Burada kusmayı sakinleştirmek için özellikle kuru hurma, nar, sumak ve *gabire (sorbus domestica,)* ayva ve onlardan yapılan içecekler kullanılır. Burada kullanılacak haplardan birinin terkibi şöyledir: ban otu, gül tohumu 1 kısım, sumak, hurma; her birinden 4 dirhem alınır ve ayva şurubundan onun bir misli kadar alınıp hepsi birlikte macun haline getirilir. Kuvvetlendirmek amacıyla yarım miskal kadar hastaya verilir. Bu terkip uyku yapar ve mide bulantısını sakinleştirir. Eğer bu terkip hastanın mide bulantısını gideremezse, tarçın şurubu, koruk, kuzukulağı, ekşi ağaçkavunu alınır. Mide bulantısını ve kusmayı engellemek için bu içecekten hastaya içirilir ve koklatılır. Bu terkip mide üzerine de sürülür. Bu terkip yemek yeme arzusunu tahrik edip kusturmaya çalışabilir. Hasta için yararlı ilaçlar safravi olanlar için kusturan ve sevdavi olanlarda ise o hıltları kurutan ilaçlardır. Kereviz tohumu, anason, pelin otu, bir ölçek alınıp hap yapılır. Soğuk suyla ondan 1 miskal içilir. Yine kimyon, biraz sedef otu, sirke ile karıştırılıp, ekşi ve biraz da acı olan bir nevi sos yapılır.

Mide ağrısı için verilmesi adet olmuş olan bir ilaçtır. Kuru hurma üzerine bitotu şarabı damlatılıp ondan macun yapılır ve sonra ona ekşi sirke ve bal karıştırılır ve bu terkip hastaya içirilir. Yine bir başka terkipte yumurta sarısı balla karıştırılır ve 15 mastika ilave edip, hastaya yedirilir. Bu ilaç kişiye 3 gün verilir. Aynı zamanda mide

ağrılarında verilen pelin otu ve sarıyonca da yararlı olur. Onlara bu terkibin verilmesi gereklidir. Bu maddeler onun kanallarından akıp gider. Sonra kabız yapan yiyecekler verilmelidir. Ancak ondan önce yapışkan otu gibi kaygan şeyler verilmelidir.

Yemek üstüne hastaya şöyle basit ilaçlar yararlı olacaktır: Kendir, kestane, sumak. Mide bulantısı için çok yararlı bir ilaç terkibi de şöyledir: Kuru kişniş, kuru sedef otu aynı miktarda alınıp içilir. Ancak ona ekşilik kazandıracak bir şeyler katılırsa daha iyi olur veya sadece soğuk su katılır. Onun lezzeti güzeldir. Soğuk ve hıltlar dolayısıyla oluşan kusmaya engel olan ilaçlar şunlardır: kâfuru kokulu uzun zencefil, turunç, kunduzhayası ve şeker; hepsi eşit miktarlarda alınıp bir araya getirilir. Şurup yapılıp günde 2 dirhem hastaya verilir. Bu ilaç yaralı olmazsa kunduz yağı, tohumunun suyuyla verilir. Ancak hazımsızlık ve kötü sindirimde kullanılan ilaçlar da kullanılır. Ancak hastalığın sebebi çok artan hıltlarsa onun tedavisi kusarak bu fazlalıkları dışarı atmaktır. Mide kusmayla temizlenir; düzenlenir ve güzel kokulu hale gelir. Burada şunlar yararlıdır: anason, kereviz tohumu, selamotu, kimyon, yabani havuç.

Aynı şekilde zikredilen gevşetici, yumuşatıcı tedbirler besinler alınmadan önce önerilir. Sonra güzel kokulu kabız yapan besinler verilir. Örneğin ayva ve benzeri yiyecekler gibi. Onlar yiyecekleri midenin ağzından dibine sevk ederler. Yenen besin maddeleri yukarıdan aşağıya doğru meyleder. Bazen bazı kişilerde kimyon ve sumağa ihtiyaç hissedilir. Bazılarında yemekten sonra hafif bir yürüyüş iyi gelir. Misk hastaya cidden yararlı bir ilaçtır. Şarapla birlikte verilecek mika (bir çeşit toprak?) hapları fevkalade yararlı olur.

Ancak sevdavi olan kusmalar kötü değildir. Eğer o kişide kan doluluğu söz konusu olursa basilik damardan kan almak gerekir. Sevdavi kandan doluluk hafifse, bu durumda hacamat kanı aşağıya çekmekte yararlıdır. Eğer sevdavi hılt ifrat derecede ise o zaman lavmanla o maddeleri aşağı çekmek gerekir. Buradaki lavmanda kullanılacak maddeler şunlardır: çıyan otu, demirdikeni, küsküt, yabani kekik, papatya, susam ve balla tenkiye yapılır. sarıyonca, bit otu, ladin, çördük otu, mazı şarabıyla yakı yapılır ve dalak üzerine uygulanır. Yine nane şarabı, nar suyu ve *boya kökü (Rubai tinetorium)* ile içilir. Doluluk

olarak bir şeyler kaldıysa, ayak damarlarından kan alınır ve kollardan hacamat yapılır. Kusma sakinleşirse sevdavi hıltlar, siyah helile, küsküt, ağaç mantarı, Hint tuzu ile kusturulur. Eğer ihtiyaç olursa kunduz yağı ve fikara yakıları, küsküt içilmesi yararlı olur. Eğer dalak hastalığı dolayısıyla kusma oluyorsa dalak tedavi edilir. Mideye kokulu, nazik yiyecekler uygulanır ve eğer yiyeceklerin karışıklığından dolayı baygınlık ortaya çıkarsa onlara toprak ilaçlar, yani mika ile yapılan ilaç nöbet vaktinde verilse yararlı olur. Uygulanan yakılar nöbet vakti dışında uygulanırsa nöbet oluşturur.

Bu hastalık için sabır ballı sirke ile verilir. İshal için mahmude otu Buhara eriği suyu ve demirhindi suyu ile verilir. Onlar maddenin midenin aşağı kısmına inmesini sağlar ve kusmayı sakinleştirir. Maddeyi yumuşatıp aşağıya çeken tenkiye de menekşe, innap, arpa kabuğu, demirhindi, papatya, yeşilliklerden ağaç kavunu vardır. Buna menekşe yağı, kırmızı şeker ve boraks da ilave edilir. Haşhaş şarabı hastaya verilir; sonra hasta sarsılır. Sonra İskender şarabını şu terkiple vermek yararlıdır: ayva, sumak, İsa dikeni, Mısır fulü, nar tanesi, demirhindi alınır; hepsi pişirilir; sonra içine kendir az miktarda ilave edilir. Bilmelisin ki, eğer tabiat kusma sebebiyle kuru olursa onun tedavisi zordur. Kusmayla rutubeti atmış olan kişiler arpa ve buğdayla yapılan sevik denen yemekle ve fırınlanmış ekmekle ve suda 10 ay kalmış tebeşirle beslenir. Eğer onlar öz sularıyla birlikte alınırsa rutubeti bağlarlar; onlara yapışırlar. Yayıldıklarında onların yararı görülür. Bu kusma sırasında karın üzerine ve 2 omuz arasına sırta ağırlık konması gerekir. Hastanın uyuması gerekir ya da tercihen dönmeye ihtiyacı vardır. Eğer rutubetli sıvı (iltihaplanmadan önceki serin sıvı) varsa ve bundan pis koku kötü iltihap oluşmuşsa bu sıvı güzel kokulu maddelerle perdelenmiş olabilir. Özellikle büzen, kurutan cinsten bir yapı oluşması yararlıdır. Eğer güzel koku oluşursa muhtemelen yiyecekten oluşmuş olabilir. O içilen sıvının içine sinmiş gibidir; zaman içinde ince bir yapıya sahip olması gerekir. Bunun için ona kesip son veren özellikte ballı su verilir ve işlevi bilinen boya kökleri *(faviye)* kullanılır. Aynı zamanda midede ağır bir gevşeklik varsa onun güçlendirilmesi zordur; ballı sirkeyle yapılan yakılardan kullanmak çoğu kez yararlıdır. Bu tedbirlerden sonra kusmayı sakinleştirecek ilaçlar

vermek gerekir. Narla verilen şarap yararlıdır. Ona çiğ sarısabır veya ekşi şarap vermek de yararlı olur.

Bu iyi bir terkiptir: Ekşi nar, nane, yabani kekik alınıp, her birinin bir ölçüsü 2 ratl su içinde yarısı kalana kadar pişirilir. Ona 1 danek misk ve sarıyonca dan 4 danek koyup hepsini birlikte pişirdikten sonra, şerbet şeklinde saat başı verilir. Bu ilaç kusmayı sakinleştirir: kendir, *suk (emblica officinalis, bir nevi sirke),* fıstık kabuğu, misk, sarısabır, *mibel (ayva ile yapılan bir terkip);* balgami mizaçtaki kusmayı cidden sakinleştirir. Yoğun humma ve yoğun ateş dolayısıyla olanlar dışında peş peşe ve yoğun kusma korkutuyorsa, hastaya piliç eti ve onun but etlerinin verilmesi cidden yararlı olur. Kuzu eti, kuzu paçası, çörekle *kuhl (bir nevi göz ilacı),* elma suyu, biraz şarapla karıştırılarak verilir. O hastaya pişen piliçten bir parça kopartılıp koklatılır. Aynı şekilde sıcak ekmek de koklatılır. Bu ilaçlardan tavuk su içine bırakıldıktan sonra pişirilir; derisi etinden ayrılır; sonra ilkin bölünüp, sonra küçük parçalara ayrılır. Onun suyu ayrılıp soğutulur. Onun içine az miktarda yağlı ekmek katılır ve biraz şapla terkip merhem haline getirilir. Onun içine elma suyu konarak, daha etkili hale getirilir. O tavuk etinin ilkin pişirilip daha sonra didiklendikten sonra küçük parçalara ayrılması daha iyi olur. Şüphesiz o ağır rutubeti çözer; buharlaştırır. Bu terkip mideyi temizler. Bazen bu terkip mide bulantısı için de iyi gelebilir ve solunum düzensizliğinde ve kusmaya karşı yararlı olur. Tuzlu keklik ve piliç etine koruk suyu ilave edip ekşi ağaç kavunu, sumak, elma suyu ve pişmiş zeytinyağı ile karıştırıp hastaya verilir. Onları yemenin hasta için bir mahzuru yoktur. Soğuk suyla ekşi arpa suyu, pişmiş zeytin birlikte alınır. Onları yemek hastaya rahatsızlık vermez. Soğuk suyla ekşi arpa çorbasının yenmesi ve eğer özelikle kusma için yeniyorsa, onun tekrarlanması gerekir. Eğer kişide kusma görülüyorsa, aynı ilaçları tekrar alması gerekir.

Basit ve mürekkep ilaçlardan kusma ve mide bulantısı için yararlı olanlar şunlardır, ancak bilinsin ki mastika çiğnemek, kendir ve servi çiğnemek bu hastalıklara yararlıdır. Aynı şekilde palmiye tohumu ve kuru sedef otundan bir kaşık içilir. O çok yararlıdır: karanfil eğer göz ilacı gibi sürülerek uygulanırsa veya ondan yemek üzerine dökülürse

ve pasta gibi yiyeceklerin üstüne dökülse yiyen kişi rahatlar. Aynı şekilde soğuk su ile içilse ve suda pişirilip içilse yararlı olur. Özellikle, çocuklarda büyük yarar sağlar. Pişmiş karanfil üzerine mastika koyup hastaya vermek çok yararlı olur. Kusma ve mide bulantısını bertaraf etmek için ağaç kavunu suyu içmek iyi gelir. Ancak o tek başına yararlı olursa da diğerleriyle birlikte de alınabilir. Tek başına meyve şarabı verilirse hastayı güçlendirir veya Karaman kimyonu ve *mibel (ayva ile yapılan bir terkip)* süsenle birlikte kullanılır. Bu ilaca hastanın ihtiyacı vardır. Eğer hasta çocuksa ve karanfilden yeterince yerse yararlı olur. Aynı şekilde 2 arpa büyüklüğünde karanfil süt içine ufalanarak, çocuğa içirilse onun kusmasını sakileştirir; gün içindeki kusmayı keser.[91]

Denenmiş Bir Terkip: O da aynı şekilde alınır. Keten tohumu, süsen kökü, mastika ve kimyon; hepsinden 1 ölçü alınıp pişirilir. Ona ballı su ilave edilip hastaya verilir. Eğer hasta ilaca cevap vermiyorsa pişmiş ban otu ve ceviz gibileriyle kusma uyarıldığı gibi, kokulu sakinleştirici ilaçlar da katıp hastaya verilerek onun hastalıktan zarar görmesi engellenir ve rahat kusması sağlanır. Bu ilaçlar aynı zamanda onun bünyesini de güçlendirir. Onlara zayıflatılmış haşhaş ve marul tohumu verilir. Onların kabukları yararlıdır. Daha güçlü olanı afyondur. Ondan az miktarda vermek yararlıdır. Özellikle onunla birlikte ıtırdan yapılan bir yakı da uygulansa kokuyla da ilacın etkisi artar; kişiyi güçlendirir.

Yine güçlü terkiplerden biri de şöyledir: fıstık kabuğundan, sirkeden, gülden ve gül tohumundan bir kısım alınır; yarım kısım bezoar (panzehir: geviş getirenlerin midesinde oluşan taş) onun içine konur. Ona kâfuru kokulu zencefil 1 kısım, afyon 3 kısım, ham sarıyonca yarım kısım konup hap yapılır. Şerbet için iyi olanlar şunlardır: ayva, kuru hurma; her birinden bir kısım alınır; haşhaş tohumu 3 kısım, haşhaş kabuğu 8 kısım, güzelavrat otu kökü 3 kısım, sarıyonca yağı 14 kısım, nar suyu alınıp hepsi birlikte gül suyu 1 parmak kadar alınıp önce zikredilen 2 suyun 3 katı kadar onun üzerine ilave edilir. Bu karışım güzelce pişirilir, öyle ki ayva ve kuru hurma parçalanır. Sonra bu şerbetin yarısı hastaya içirilir. Hastaya ne zaman bu uyuşturucu su

---

91 TM: Bu ilaç bizim tarafımızdan denenmiştir.

içirilse ona güzel kokular koklatılır. Hasta bunları alınca uyur. İlaç hastayı rahatsız edecek kadar verilmez. Lezzeti kötü değildir. *Amarus hapları*'nın iyiliğine Galen de tanıklık etmiştir. Bu hastalıkta onlar da yararlıdır.[92]

Şüphesiz kusmanın tedavisinde bütün yararlı tedaviler kullanılır. Akrabadin'de yazıldığı gibi, özellikle kursakta oluşan taşla yapılan ilaç ve tiryak hapları kusma tedavisinde kullanılır. Galen diyor ki şüphesiz anason ve kereviz tohumu koku vermek için kullanılır. Pelin otu onun cilası gibidir. Midenin ağzını güçlendiren ve şiddetli (güçlü) çiğnenen tarçınla kuvvetlendirici kokulu maddeler de bu terkiplere katılır. Bunlar bütün sinir sistemi organlarını yumuşatıp hissizleştirirler. Kunduzhayası, kötü afyon içine konur. O zararlı ve zehirlidir. Kevakip hapları çok yararlıdır. Sirke içinde karıştırılıp verilirse bu haplar yararlı olur. Mide bulantısı, eğer mideden kaynaklanıyorsa kusma sakinleşmez; sıkıntı giderilemez. Muhtemelen bu durumda arpadan yapılan çorba ile mide sakinleştirip parlatılabilir. Cidden herkes için dördüncü kusmada gerekli olanı bulur. Kusma kişide alışkanlık haline gelmişse, özellikle, bu kusmada biraz ekmek 4 dirhem kadar soğan, nergis ve sıcak suyla muamele edilir ve bu terkiple tedavi yapılır. Soğan nergisten, fazla olmamalıdır. Muhtemelen bu terkip kişide titreme oluşturur.

Sekizinci Kısım
Kanlı Kusma

Kusmuğu kanlı olan kişilerde yara olduğu hissedilirse bildiğin yara tedavisi ile onu tedavi edersin. Eğer onda yıpratıcı bir burun kanaması belirlersen, onun sebebini engellersin. Bazen kandan kaynak-

---

92 TM: Bazı nüshada fukah-ı kerem bedeline kurah kerem vakidir. Terkib-i mücerrebler terkib kay ve gasyana yararlı olduğu gibi istimra-i taameste yararlıdır: Keten tohumu, irsa, mustaki, kimyon. Her birinden birer kısım alınıp ballı su içinde pişirilip verilir. Ne zaman o hastaya ilaç etki etmese onda o muhadderat verilir; kusma uyarılıp onun tabiatında olmamalıdır. Berc ve ceviz malik tabiatında kusmayı tahrik olduğu gibi onlara da utre ilacı karıştırılırsa o utrlar onların tehzirini korur ve kusmalarını salah ve seniytine mukavemet eder. Onları bu sebepten vermek uygun olur. O muhadderatın azafi haşhaş ve hass tohumu olur. Onlardan daha güçlüsü haşhaş kabuğu ve özellikle siyah haşhaş kabuğu olur.

lanan doluluk için 2 ratl kan alındığında kan almanın arkasından solunumda daralma olur. Eğer kan kusma etraf organlarla (kollar ve bacaklar) ilgiliyse, o kısmı sıkıca bağlarsın. Kan kusmanın sebebi eğer içilen sıcak ilaçlarsa örneğin süt baskın olmak şartıyla şarapla karıştırılıp içilirse, örneğin 4 hutul miktarında içilirse daha sonra karla soğutulmuş ballı sirke verilir. Ancak bu denenmiş ilaç kan kusmayı engeller ve çok şiddetli kan kusmayı dahi engellediği denenerek belirlenmiştir. Arap zamkı, gül tohumu, mühür çamuru, gül suyu, afyon, boy otu tohumu, macun haline getirilir; sinir otuyla birlikte içilir. Bu terkip midenin iştihasını artırır. Şerbet olarak yarım dirhemden 1 miskale kadar verilebilir. Burada hastaya meyve suları içirilirse yine yararlı olur. Ceviz suyu da yararlı meyve sularındandır. Mürekkep ilaçlar *Akrabadin*'de zikredilmiştir. Kolay ilaçlardan mazı, gül suyu; hepsinden 1 ölçü alınıp bu karışımdan 2 miskali 1 kırat afyonla ve sinir otu suyuyla içilir.

Dokuzuncu Kısım

Midevi Sıkıntılar ve Mide Kaslarının Düzensizliği

Mide kaslarında tembellik oluşur ve bu da sıkıntı yaratır. Bu hastada üzüntü, sıkıntı verir ve ağrı oluşur; hasta şekilden şekle girer; bir yerden diğerine gider. Bazen *hafakan (taşikardi)* oluşur veya diğer arazlarla birlikte görülür. Kişi hastalığının ne olduğunu bilemez. Bazen baş dönmesi (syncope) ve vertigo oluşur. Bazen rengi değişir. Aslında o mide bulantısı hissinin başlangıcındadır. Bazen mide bulantısı oluşur. Özellikle bir şey içildiğinde bu durum ortaya çıkar. Bir şey içildiğinde madde mide ağzında toplanırsa mide bulantısı oluşturur. Doğanın haberdar olmasından sonra hıltla onu atmak ister. Böylece kokulu hıltları kusturan ilaçlarla ve müshillerle sıkıntı oluşur. Burada ayva, koruk suyu vc benzerleri hastaya verilir. Elma ve tatlı meyveler mide için sıkıntı yaratır. İçilen soğuk sular, sıkıntı yokken içildiğinde, çoğunlukla hummalara onlarda midede sıkıntıyla rahatsızlığa sebep olur. Burada sadece su içilmelidir.

Tedavi: Biraz hamur yarısı kadar suyla karıştırılıp içine güçlendiriciler ve soğutucular konup, hastaya verilir veya suyla yıkanır veya mide bulantısının iyi gelen ilaçlardan çok miktarda kötü hıltı bertaraf

edecek şekilde karıştırılıp verilir. Eğer hıltlar çoksa ve sıcaksa onları teskin etmek için soğuk ve rutubetli maddeler verilir; yine hastaya güzel kokulu şeyler verilir; örneğin sandal, kâfuru ve gül gibi. Kabak kabuğu, semizotu, kavrulmuş buğday veya sirke ile karıştırılmış arpa veya kavrulmuş buğdayla yakı hazırlanıp mide ve karaciğer üzerine uygulanır. Eğer bu yakı sandal ve kırmızı gülle ve benzerleriyle karıştırılıp, mide hareketlerinde düzensizlikten kaynaklanan mide ağrı ve sıkıntıları için kullanılsa şifa verir. Bu ilaç denenmiştir: Mide sıkıntısında kavrulmuş toz halindeki arpa, özellikle nar taneleriyle çok yararlı olur. Hastaya tenkiye yapan ilaçlar verilmemelidir. Nane, nar suyu, ayva suyu yararlıdır. Eğer baygınlık görülmezse hastaya asla şarap vermemelidir. Hastaya demirhindi suyu ve ekşi elma şarabı verilir. Bu terkip midedeki fazlalıkları çözer. Ona saf hıyar suyu şeker kamışı ve gül suyu, 1 dirhem tebaşirle karıştırılarak verilir.

Onuncu Kısım
Mide ve Bağırsaklarda Kanın Mahiyeti ve Midede Kanın Donması

Mide ve bağırsaklardan kan geldiğinde şöyle bir terkip verilir. 2 dirhem veya 3 dirhem bahçe teresi alınır. O sıcak su içine konarak içilir. Eğer o yerde kan donmuşsa o kişiye yabani kimyon suyu verilir; yine bu hastaya tavşan bağırsağı içirilmesi yararlı olur. Tavşan bağırsağından yapılan peynir (rehnet) veya nane suyundan 2 ukiye alınıp içine 2 dirhem tuz konarak hastaya verilir.

On Birinci Kısım
Hıçkırık

Hıçkırık çok farklı hareketlerden bir araya gelmiş mürekkep bir harekettir; titreme, kasılma ve gevşeme gibi. O midenin ağzı ve midenin tamamının hareketidir veya yemek borusunun hareketidir. Oradan toplanıp, kendi sahip olduğu dışarı atma gücüyle bulunduğu yerden dışarı fırlar. Ancak hareket uzar, onu erteler, sonra sabitleşir; durur. Bu hareket öksürükteki hareketlere benzer; akciğer ve diyaframadan hıltın dışarı fırlaması gibi bir harekettir. Eğer mide ağzında, mide ve yemek borusunda herhangi bir araz yoksa bu durum buradaki aşırı kuruluktan da kaynaklanıyor olabilir. Çünkü o hareket titreşim ve

kasılmanın birlikte oluşturduğu harekete benzer; doğal olarak gevşeme hareketini de tahrik eder. Ancak bu harekete pek de uymaz; sakinleşmez; tekrarlar. Çoğunlukla bu hareket mide ağzında ortaya çıkar. Çünkü etli (kas olan) kısım midenin ağzıdır. Dolayısıyla midenin ağzı bu etkiyle adeta çırpınır. Özellikle onun ağzının gevşemesi ihtimali yoksa bu durum görülür. Çünkü organlar birbiriyle bağlantılıdır ve bu sebepten dolayı kusmanın hemen arkasından midenin ağzı harap olur. Kusma midenin ağzını kurutur.[93] Dışarı atılacak bir şey kalmaz. Mide ağzı kötü mizaçlı kusma sebebiyle uzun zaman sıkıntı çeker ve istemli hareketi yöneltir. Çoğunlukla midenin bu hareketi, özellikle de onun şiddetli ve dışarı dökülen maddenin oluşturduğu güçlü sıkıntısından dolayı midenin kısımlarının özellikle de mide ağzında hareket belirlenir. Hıçkırık kuru şeyleri dışarı atar. Ancak bütün kusmalar ve dışarı atışlar böyle değildir. Dışarı atışların hepsinin sebebi kusma ve mide içeriğinin dışarı atılması değildir. Ayrıca bazı şeylerin dışarı atılmasının sebebinin zayıflıktan kaynaklanması da gerekmeyebilir.[94]

---

93 TM: veya azar azar çıkan hılt organın rutubetini kaybeder.

94 TM: Çünkü kurulukla organlar kısımları birbirine mülasık olur fercelerde olan rutubetin azalmasıyla onlarda olan mülaset yokolur. Tabiat kasteder ki o organları hareket temeddüdü ile bast edip hale ilkin böbrekler ve o organların kuruluğu ile mutavaat olmayıp tabiatın kasr edip bast ettiği kadarını teşennüce döndürüp bir şekilde kuruluk hareketine teşennüciye ve temeddüdiye ihdas etmekle fevak ise görülür. Çünkü kurulukla organlar kısımları birbirine mülasık olur fercelerde olan rutubetin azalmasıyla onlarda olan mülaset yokolur. Tabiat kasteder ki o organları hareket temeddüdü ile bast edip hale ilkin böbrekler ve o organların kuruluğu ile mutavaat olmayıp tabiatın kasr edip bast ettiği kadarını teşennüce döndürüp bir şekilde kuruluk hareketine teşennüciye ve temeddüdiye ihdas etmekle fevak ise oluşur. Kay eden kişinin midesinin ağzı kusmadan geri kalıp [arta klan mide ağzına nekaye eylese] veyahut midede hılt kalsa onun gibi usmanın arkasından ortaya çıkar. Kusmanın mütekazisinde habis ve kusmaya müsabere edenlerde de fevak ortaya çıkar. O müsabere bu veche üzre olur ki kusma harekete müstaid olup kusmanın adını tahrikine müteharrik olur. Kay-i anı tahrik eylemez; kendi haeketinde kayı tahrik etmeyeyim diye suhunet üzre olur. Hatta nadiye ve onun ihtiyari hareketinde midenin de çoğunlukla hareketi-i hadiye ve sakine olup kusma mündefiğ ve kaybolur. Ancak midenin ağzında şiddetli his olmakla sakin olan oradaki maddenin izasını hissedip ihtilaçtan birini oluşturur. Bazen de zahib oldular ki fevak hareketi kaydan daha güçlü olur. Zira kay boş midede olan şeyi atar. Ancak fevak şey-i naşibi ve içilen şeyi atar ve lamahalle boş olan şeyi boşaltmak suhuletli olup, şeyinaşebi defiğ suubetli olmakla oşeyi def etme hareketi nin daha güçlü olması gerekir. Ancak olan durum bazen zahib olduğu gibi değildir. Zira her kay-ı ve tehu' madde-i masbube zikredilenden oluşmaz.

Hatta organ, zaafı dolayısıyla, dışarı atamayabilir. Muhtemelen hıçkırık hareketi kusma hareketinden daha zayıftır. O zayıf hareket kusmaya götürür. Bundan dolayı çoğunlukla bu hareket hıçkırıkla başlar; sonra kusmaya dönüşebilir. Temasla hıçkırık oluşabilir. Bu hafif bir harekettir; onun sebebi de az harap edicidir. Eğer o hareket kurutucu bir hareketse etkisi daha yoğun olarak görülür. Onun sebebi güçlü olduğunda kusma oluşturur. Hareket de şiddetlidir; yoğundur. Ancak mide ağzında sıkıntı yaratan hıçkırığın da sebebidir. Biz diyoruz ki, şüphesiz bu hıçkırık, midenin ağzında soğuktan olan bir şeydir. Hıçkırık sebebiyle sarsılma olur. Bu durum soğuk havada ortaya çıkar ve soğuk hıltlardan ortaya çıkar. Soğukta midenin ağzının mizacında kasılma ile beraber titreme oluşur. Çoğunlukla bu durum çocuklarda görülür. Soğuk dolayısıyla oluşan hıçkırık 3 şekilde görülür: O soğuk madde dolayısıyla ortaya çıkar. İkincisi soğuğun oluşturduğu eziyet, sıkıntı ve de oraya zıt mizaç verir; oranın mizacını değiştirir; dengesini kaybetmesine sebep olur. Üçüncüsü mide liflerinin yoğunlaşması ve kasılması ve bundan dolayı mideye gelen maddeleri sürekli olarak hapsetmesidir. Bazen hıçkırığa sebep sıcaklığın mide ağzında oluşturduğu buhardır. Bu devamlı hareket ederek, mide ağzının titreşimine sebep olur.

Ancak bazen hıçkırık belli duruma bağlı olarak, ortaya çıkar; örneğin felafil ve hardal şarabının etkisiyle ortaya çıkması gibi. Burada hıçkırığın meydana gelmesi kötü hıltların mevcudiyetindendir; gevşetici ilaçlar hastaya verilir. Felafiyi şarapla almak gibi. Özellikle eğer midenin ağzının maddesi sağlıklıysa ve kişi kötü besinler almışsa, hıçkırığın sebebi midenin bunu hissetmesinden mide cevherinin zayıflığından kaynaklanır. Bu cinsten bozuk besin maddeleri sıkıntı yaratır. Bu durum çocuklarda çok sık görülür. Aynı şekilde safranın midenin ağzında birikmesi de hıçkırığa sebep olur. Safranın hareketinin buhar oluşturması ve bu buharın doğal yollardan çıkmak üzere başa doğru hareketinden oluşur. Ancak bu buhar mide ağzında ve tabakalarında hapis olur veya yemek borusunda onun çözemeyeceği güçlü sıcak buhar oluşur. Ancak bazen oradaki (mide) doluluktan ağırlık ve eziyet oluşur. Bütün bu sebepler kişide sıkıntı yaratır.

Ancak kuruluktan oluşanın açıklaması şöyledir: Eğer şiddetli kuruluk oluşmuşsa, şiddetli titreme de vardır. Orada, mide ağzında veya sonunda yüksek ısı oluşur; kişi kuru nesneler çıkarır ve uzun süre aç kalır. Bazen hıçkırık kuruluktan oluşur, ancak bu onun tertibinden (midedeki maddenin) kaynaklanır. Eğer mide yeterince sağlıklı değilse ve midedeki maddenin tertibi de ona ortaklık ediyorsa, yiyecek bozulup harap olur. Ancak bu tip ortaklıklarda, örneğin karaciğerde büyük bir şiş olabilir. Bu özellikle de, onun çukur kısmında veya tepe kısmında veya beyin zarında oluşmuş olabilir.[95]

Bazıları derler ki: Bunun sebebi (hıçkırık) safranın on iki parmak bağırsağına geçmesidir; sonra o mideye geçer. Denir ki onun sebebi şişin organda oluşturduğu sıkıştırmadır. Yine derler ki, karaciğer ve midenin ağzının ince sinirlerinin ortak olmasından, hastalıkları arasında da ortaklık oluşmasından kaynaklanır. Eğer insan maddeden dolayı hıçkırıyorsa solunum sırasında da aksırma oluşmuşsa hıçkırık azalır. Aynı zamanda hıçkıran kişi kusup ona sebep olan hıltı dışarı atarsa, hıçkırığı kesilir. Eğer kusmayla hıçkırık giderilemiyorsa midede veya sinir kökünde veya beyinde şiş olduğuna işarettir. Bu son 2 durumda da gözde kızıllık oluşur. Aslında midedeki şişin belirtileri ve beyindeki şişin arazları arasında fark vardır. Hıçkırık buhran olduğunu gösterir. Ancak bazen de hıçkırık iyi bir işarettir. O ilgili kısımda ve *Fusul Kitabı*'nda açıklanacaktır. O eğer kusmayla sakinleştirilemezse ve gözde onunla birlikte kırmızılık varsa o kötü bir işarettir. Bu hal mide veya beyinde şiş olduğuna işaret eder. *Hızlı Ölüm Alametleri Kitabı*'nda şöyle yazar: Eğer kişinin şişi sağ taraftaysa, bilinen bir sebep olmaksızın dış tarafta şiş oluşmuşsa ve hıçkırık şiddetliyse, Güneş doğmadan önce onun hıçkırıkla birlikte son nefesi de çıkar. Bu kitapta yazıldığına göre, hıçkırıkla birlikte, katılma, çok fazla sıkıntı, kusma, kasılma görülür. Ölümün belirtileri hızlı harabiyete ve helaka işaret eder.

***Belirtiler*:** Bütün hıçkırıklar kusmayla sakinleşir ve bütün hıçkırıklarda sebep midede ağır bir şeylerin olmasıdır veya zikredildiği üzere, yakıcı maddelerin olmasından dolayı hıçkırık olur. Bütün hıç-

---

95 TM: Midenin ağzı onlara ortaklık eder

kırıkların arkasından görülen kusma yakıcı bir ateş oluşturur. Bu ateş kusmayla sakinleşmez; ancak kusmayla kuruluk artar. Onların mizacı dolayısıyla hıçkırık maddi veya gayri maddi olabilir. Bütün bu kısımda zikredilen delillerden sen onları bilirsin. Mideyle ilgili kendi kısımlarında zikredildi.

Tedavi: Eğer hıçkırığın sebebi çok fazla doluluksa, kusma onun için yararlı bir ilaçtır. Aynı şekilde, şiddetli tahrik, sarsma (sallama), yüksek sesle bağırma, kızma, yaralanma, korku dolayısıyla aniden hıçkırık oluşur. Büyük üzüntü, sıkıntı ve dayak, soğuk suyu yüze çarpma, hatta aniden sarsma ve hareket, perhiz, ata binme (binek hayvanına binme), şiddetli kötü öksürüğe dayanma (tutmağa çalışma), susuzluğa karşı sabretme (tutma), aksırma ve hıçkırık yapacak maddenin hıçkırığın oluşmasında büyük etkisi olur. Uzun süre nefesi tutmak da hıçkırığa sebep olur. Çünkü bu sıcaklığın artmasına sebep olur ve sıcaklık derideki deliklere (mesamat) doğru gider ve koklama duyusunu harekete geçirir. Uzun süre uyumanın hıçkırığa yararı olur. Kol ve bacaklara ve bir şart olmaksızın 2 omuz arasına uygulanan kan alma (hacamat) da hıçkırık için iyi gelir. Aynı şekilde oralara uygulanan sıcak ilaçlar da yararlı olur. Kötü doluluk oluşturan hıçkırık için yararlı olan tedaviden biri kusturmaktır. Daha sonra fıykara yakısı uygulanır; ayrıca pelin otu suyu içirilir. Onlardan 1 miskal alınır ve Hint tuzundan 2 danek ilave edilir ve sonra helile ile hastaya verilir.

Eğer onun sebebi kötü hıltlarsa onun tedavisinde 3 şey esas alınmalıdır. Birincisi maddenin çözülmesi ve kesilip atılmasıdır. Bunun için ballı sirke ve soğan verilir. İkinci olarak mizacın değiştirilmesidir; hatta eziyet veren durumun değiştirilmesidir. Üçüncüsü mide ağzının duyarlılığının biraz azaltılmasıdır. Böylece eziyetin azaltılması mümkün olur.

Bu ilaca şükürler olsun: [96]kustus, safran, taze gül, mastika, sümbül; her birinden ¼ miskal, yabani sümbül 2 miskal, sabır 1 miskal, afyon 1 miskal; keten tohumu suyu ile macun haline getirilir ve ondan 1 miskal hastaya verilir. Şüphesiz keten tohumu ve afyon konup, ilaç sümbülle güçlendirilmiş ve eriyik haline getirilmiştir. Yabani sümbül

96 TM:Mahmut hapı sıfatı

rutubete meyillidir. O rutubeti idrar yollarına sevk eder ve oradan atılmasını sağlar. Sabır otu ise maddeyi aşağı çekip, tükürükle değil, aşağıdan atılmasını sağlar. Kustus ve saf ran maddeyi pişirir; destekler; güçlendirir. Bundan dolayıdır ki bu hap cidden şiddetli hıçkırık için yararlıdır ve nefesi ıslah eder; düzenler. Eğer hıçkırık eski ve müzminleşmişse, kelanic yağı ona iyi gelir; denenmiştir. Onun şerbeti sıcak su ile içilirse ve zencefil ılık suya konup pişirilirse yararlı bir ilaç olur. Eğer hıçkırık çok şiddetliyse daha güçlü ilaçlara ihtiyaç duyabilir. O zaman eski macunlara başvurulur ve eski merhemler kullanılır. Örneğin kimyon, ılık su ile muamele edilir. Bazen eski macunlar ve eski tiryaklara başvurulur. *Filonya (Philonium)* bu konuda fevkalade yararlıdır. O hızla etki eder; yapıyı güçlendirir; sorunu çözer ve zararlı maddeleri dışarı atar. Onlar yararlı ilaçlardır: ballı sirke ve *istemhikun* hapı gibi ve *kevakib* hapları gibi. Onlar hıçkırığa çok yararlıdır. Soğuk maddeler veya onlara yakın olan sedef otu Hint sümbülü şarapla içilir. Aynı şekilde kereviz suyu, soğan sirkesiyle ve yarpuz suyu ve Hint sümbülü, mercan köşk, şeytantersi alınıp ilaç yapılır. Hatta mum da hıçkırığı teskin eder. Loğusa otu, yabani havuç, anason, zencefil, kuru andız otu, kasık otu, tarçın, tatlı su zambağı, pelin otu (tek başına veya birlikte) alınıp ilaç olarak kullanılır. Şüphesiz o mide için yararlıdır ve bu ilaç içerek alınmalıdır; tek başına gerçekten derin etki yaratır. Kunduz hayası özellikle çok yararlıdır. O 3 ölçü ballı sirkeyle 1/3 dirhem ve ballı sirkeli sudan 3 ölçü karıştırılıp içilir. Bunun fevkalade yararı da olur. Eğer bu terkiple gargara yapılsa yararlıdır. Pelin otu, dağ yarpuzu, mastika eşit miktarlarda alınır. Su içinde muamele edilip şarapla içilir. Yine mastika, tarçın, soğan 3 ölçü alınıp kustus sirkesi içinde pişirildikten sonra, birkaç gün azar azar içilir.

Soğuk ve rutubetli maddelerin oluşturduğu hıçkırığa Hint sümbülü ballı su ile verilir. Yine havlican balla macun haline getirilip akşam sabah bu karışımdan bir kısım içilir. Yine yararlı bir terkip de şöyledir: kustus, sabır, bataklık sazı, kuru reyhan, nehir yarpuzu, nane, sedef otu, kereviz tohumu, kendir, yabani Hint sümbülü; her birinden ebyun, kuru gül; her birinden 1,5 dirhem alınır. Bunlar problemi çözer. Burada gebere otu çözücü olur. Burada aşikârdır ki bu ilaçları burundan çekmek de yararlıdır. Eğer hıçkırık soğuk basit

ilaçlarla tedavi edilecekse, ona yararlı olan zikredilmiş basit ilaçların su ve sirkeyle içmesi önerilir. Su ve sirkeyle karıştırılmış ilaçlar boyna, dudağa ve midenin üst kısmına(epigastrium) sürülür veya boyna ve dudağa eski zeytinyağı ile karıştırılıp uygulanır. Aynı şekilde sıcak yağların hepsi tek başına yararlıdır. Özellikle papatya yağı veya kunduzhayası içinde pişirilmiş yağ, kimyon ve şeytantersi yararlıdır veya kunduz hayası ve kustus hayası ve kustus, yarpuz, anason, mastika alınır veya fıstığın kırmızı dış kabuğu bataklık sazı ile alınır ve suda pişirilir ve bu terkip içilir.[97] Bazıları der ki kabuk kurutulduktan sonra eğer pişirilir ve ondan 1miskali rezene suyu ve sedef otu suyu ile içilirse cidden faydalıdır. Onun suyu soğuk içilirse yararlıdır. Ben onlara katılmıyorum. Eğer hıçkırık şiddetliyse ve müzminleşmişse şartsız olarak mide üzerine uygulanır. Onlar kabuğu soyulmuş bitkisel ilaçlardır. Eğer mide ağzında veya mide içinde kötü koku varsa veya yemek borusunda kötü koku varsa hamam yapmak yararlıdır. Suda ufalanmış öğütülmüş kendirden hastaya yedirilir. Sonra üzerine biraz sıcak su, kuru üzüm yedirilir. Eğer mide ağzında yakıcı özellikte balgam varsa veya benzeri yakıcı bir şey varsa mümkün olduğu kadar kusturucu sularla hasta kusturulur veya ishal yapan ilaçlar verilir; örneğin ballı sirkeyle pelin otu şarabı gibi. Bazen sirke ve su içmek de yeterli olur. Tereyağı ve bademyağını sıcak suyla içmek hastaya yarar sağlar. Mümkünse, hasta uzun süreli uyumalıdır. Aynı zamanda arpa suyu fevkalade yararlıdır. Özellikle tatlı nar suyu veya tatlıya dönen acı nar suyu ile yararlı olur. Her iki nar suyu da yararlıdır. Her ikisi de birlikte temizleyicidir.

Eğer hastalığın sebebi kuruluksa bu durumda ona yoğurt suyu ve açıcı meyveler yedirmek yararlı olur. Örneğin bademyağı ve kabak yağı iyi gelir. Sonra arpa suyu ve kabak suyu, hıyar suyu ve bal gibi soğuk tatlı bitki özleri verilir. Aynı zamanda onlardan yapılan merhem haricen eklemlere uygulanır; hastaya hamam yaptırılır ve benzeri uygulamalarla hasta tedavi edilir. Şüphesiz hasta için yakıcı hıltları kusması yararlı olacaktır. Arkasından hasta biraz mide bu-

---

97 TM: Onlarla o yerlere [tıbb-ı Nebevi kitaplarının bazılarında sad ile sanavber-i hams tefsir olunmuştur.

lantısı hisseder ve peş peşe aksırır. Daha sonra bu hıltan kalan varsa atmak için onu bulunduğu yerden kaydıracak maddeler hastaya verilir; erik, demirhindi gibi. Özellikle eğer verilen maddenin işi çok zor değilse, sadece demirhindi vermek yeterli olacaktır. Eğer buna gerek hissetmiyorsa muhtemelen mide ağzında uzama vardır. Mide ağzına mutedil merhemler uygulanmalıdır. Hastaya mide bulantısı yaratmayacak mutedil gevşetici ilaçlar verilmelidir. Muhtemelen onun içine ebucehil karpuzu içi konur; o badem yağı gibi teskin edicidir. Yine yarpuz vermek ve tedaviyi ferahlatıcı sularla desteklemek iyidir. Eğer hastanın karaciğerinde ve diğer organlarında şiş varsa şiş ilaçları verilir. Eğer kan almak gerekirse mide düzene sokulur ve nar suyu ve hindiba suyu verilerek sistem düzeltilir.

On İkinci Kısım
Safra Kesesi ve Epigastriuma Arız Olan Durumlar

Bazen mide çevresindeki organlarda içlerindeki maddelerden dolayı çarpıntı görülebilir. Bazen bunlar kötüdür ve beyinde bozukluk oluşturur. Bu oluşan bozukluk beyne kadar uzayabilir. Ve bizim dediğimiz gibi, onda melankoli, sara ve boğazında şiş oluşturabilir. Burada olan ihtilaç (çarpıntı) midenin ağzına yakındır veya içindedir. Bu hastalık hafakana (taşikardi, kalp spazmı) benzer. Orada şiş ve ağırlık oluşur. Bu da çarpıntının yakın olduğunu gösterir ve o da içeride şişlerin olduğuna işaret eder. Boğazda ve epigastriumda olan şişlerle birlikte hıçkırık görülebilir. Bazen bu durum kusmaya ve ateşli hastalıklara işaret olabilir; baş ağrısı oluşacağına veya burun kanamasına veya kusmaya ve oradaki bütünlüğün bozulmasına, ayrılmalarına veya maddenin aşağıdan yukarı doğru hareketine işaret de olabilir. Eğer mideden madde aşağıya doğru çekilirse ve göbek bölgesine doğru inerse, zararlı maddenin aşağıya indiğini gösterir ve ishale işaret eder. Kolik olması onu onaylar. Epigastriumdaki organlar çoğunlukla hummada yukarı doğru ve aşağıya doğru uzarlar. Ancak yukarı doğru uzama kurulukla birlikte görülür; onunla birlikte sıkıntı hissedilir. Hastalıklardaki bu şişler fevkalade kötüdür ve sahibinin karaciğerinde sarılık olduğunu gösterir. Onunla birlikte organlarda sıkıntı oluşur. Midenin etrafındaki organlar (epigastriumda) ve safra

kesesinde yakıcı, keskin bir ağrı oluşur veya midede de karaciğerden dolayı ağrı hissedilir. Yine dalak hastalıkları ve kas şişleri de midede ağrı hissedilmesine sebep olur. Hummalarda, buhranlarda midede ağrı hissedilir. Nişaburlu Buhtyişu karaciğer ağrıları kısmında şöyle demiştir: karaciğer iştiha gücünün ve parçalama gücünün merkezidir ve yırtma, parçalarına ayırma işlevinin de merkezidir. Eğer onda zaaf varsa o zaman kendi yolunda hareket eder. Kişi kalkmaya, oturmaya ve yürümeye muktedir olamaz; sürekli kusar. Kuş avlama oyunu oynar; özellikle de tavus kuşu avlamaya çalışır. Bu kuşların karaciğerlerini yiyerek iştihalarını ve güçlerini yeniden kazanmak ister.

ÜÇÜNCÜ KİTAP
ON DÖRDÜNCÜ FEN
Karaciğer Hastalıkları ve Tedavisi hakkındadır.
On fen ve 4 makaleden meydana gelmiştir.

BİRİNCİ MAKALE
Karaciğerin Açıklanması

Birinci Kısım
Karaciğerin Anatomisi

Karaciğer kanın oluşumunun tamamlandığı yerdir. Çünkü mide keylusu mesentere nüfuz ettikte o keylus kana dönüşür. Mesenterde karaciğerin gücü vardır.[98] Hakikatte kan bir besindir ve karaciğere benzetilir. Çünkü karaciğer kan gibi bir nevi kırmızı ettir. Ancak donmuş kana benzer.[99] O sinirsi lifler içerir ve organdaki damarların kökleri orada oluşmuş olup farklılaşmış lifler gibi bir yapı kazanmıştır. Onların hakkında ven damarlarının anatomisiyle ilgili kısımda bilgi verildi. Onlar mide ve bağırsaklardan mesenterdeki kolları vasıtasıyla keylusu emip, karaciğere gönderirler. Orada pişen keylus vena cavaya gönderilir. Bu damar karaciğerden doğar. Karaciğer o damarı çukur kısmından 2 böbreğe gönderir. Safravi kısmını çukur kısmından safra kesesine ve sevdavi kalıntıları, yine çukur kısmından dalağa gönderir. Karaciğer midenin dip kısmına meyletmiştir. Çünkü o kısım midenin tümsek kısmının üzerindedir ve karaciğerin tepesi diyafragmaya doğru meyillidir ve bu hal diyafragmaya uyumludur ve diyafragma hareketiyle onun üzerinde örtü gibidir. Muhtemelen bu yakınlık yararlıdır. Karaciğer ve ondan bit-

---

98 TM: ve kanın oluşmasının tamamı karaciğerde olur.

99 TM: Kan gibi sıvı ve akıcı değildir.

miş büyük damarla (vena cava) da bu durum ilişkilidir. Diyafragma bu yapıyı güçlendirir. Bundan dolayıdır ki karaciğerin diyafragmaya doğru meyletmesi iyi olacaktır. Karaciğerin üzerinde sinirsi bir yapı vardır. Bu sinirsi zarda beyinden inmiş olan bir sinir vardır. Akciğerlerde zikrettiğimiz gibi bu sinir lif şeklindedir. Diyafragmanın üst kısmında his vardır. Bundan dolayı diğer organlarla bağlantıyı sağlayan karaciğerdir. Bu kısma (karaciğer) küçük bir atar damar gelir. Karaciğer yoğun sıcaklığını korur ve nabzı ayarlar. Bu damar karaciğerin tepe kısmından girer; böylece diyafragmanın hareketiyle ruhun kendine nüfuz etmesi mümkün olur.

Kan karaciğerin büyük boşluğunda oluşmaz. Muhtemelen oraya gelen yoğun keylus karaciğerde toplanır ve orada farklılık kazanır; değişime uğrar. Bu işlem hızla oluşur. Karaciğere yakın yerden peritona gelen damarlar vardır; onlar hızlı hareket ederler ve keylusa sıcaklığı (ısıyı) götürmek için (keylusu ısıtmak için) acele ederler (hızlı davranırlar). Karaciğerin üstündeki zar karaciğeri mideye ve zikrettiğimiz buradaki hacimli yapıyı birbirine bağlar. Yine diyafragmayla bu yapılar güçlü bağlarla bağlanır ve de arkaya da ince bağlarla bağlanır. Karaciğerle kalp arasında büyük bir damar vardır. Bu damar karaciğerden kalbe gider. Bu damar aynı zamanda bu iki organ arasında bağ gibidir. Bu damar karaciğerle kalın örtüyü,[yani diyafragmayı] birbirine bağlar ve onun içine nüfuz eder. Bu damar iç tarafta incelir. Çünkü iç tarafta kendini koruması gerekmez. Bu organlar nazik organlardır. İnsan karaciğeri diğer birçok hayvana nispetle daha büyüktür. Denir ki: Bütün hayvanlar çoğunlukla besin olarak yenir ve onların kalpleri zayıftır. Hayvanların arasında nispeten kalbi daha küçük olanları vardır. Onların mide ve karaciğerleri arasında sinirsel bağ vardır. Ancak mide ve karaciğer arasında hastalık dolayısıyla bir ortaklık olmaz. Ancak karaciğerde büyük şişlerden oluşan hastalıklarda ortaklık vardır. Karaciğerin büyük damarlarından birisi onun çukur kısmından doğar ve onun yararı karaciğere ve ismi geçen kısma besini çekmektir. Diğer kanal karaciğerin tepesinden çıkar; görevi besini karaciğerden organlara götürmektir. Bu damara vena cava denir. Bu damar ve diğer damarların anatomisi hakkında *Birinci Kitap*'ta bilgi verildi. Karaciğerin mide üzerine doğru uzanan çıkıntıları vardır. Onlar el parmakları

gibidir. Onlardan birisi daha büyüktür ve ona özellikle çıkıntı adı verilir. O safra kesesi üzerindedir ve aşağıya doğru uzanmıştır. Bütün çıkıntılarının toplam sayısı 4 ila beştir. Bilmelisin ki bütün insanlarda karaciğerin kenarları yoğun bir şekilde arkaya yaslanmıştır. Şüphesiz çoğu insanlarda böyledir. Bundan dolayı karaciğerin kenarlarının arka taraf ve yanlarla ortaklığı vardır ve yukarıdan diyafragmaya komşudur. Bundan dolayı, karaciğerde humma olduğunda komşu organlarında da hissedilir. Ancak karaciğerin kendisinde his yoktur; zarındaki sinirsel yapıdan dolayı karaciğer sıkıntıyı az hisseder. Bu bakımdan insanlarla hayvanlarınkinde zıtlık vardır. Bilirsin ki kan karaciğerde oluşur; orada keymus içindeki safra ve sevda unsurlarından ayrılır; sıvı kısmı süzülür. Bazen bu işlevlerin hepsi bozulur; harap olur ve karaciğer kanı süzemez ve iyi kan oluşturamaz. Muhtemelen ondan çekip ayrılması gerekenleri ayıramaz uygun bir kan oluşturamaz.

Karaciğerin 4 doğal gücü vardır. Ancak onun sindirimi çoğunlukla ısıyla olur. Çoğunlukla onun arka lifleri güçlüdür. [Böylece besinleri kolayca çekilebilir.] Hâlbuki mesenterin böyle bir gücü yoktur. Bazıları mesenterin çekme gücü olduğunu iddia ettiler, ancak mesenterin çekme gücü olduğunu söyleyenler hata ettiler. Çünkü eğer mesenterde çekme gücü olsaydı onda sindirim gücü de olması gerekirdi. Ancak onda sindirim gücü yoktur. Eğer orada sindirim gücü olsaydı besin içermesi gerekirdi. Halbuki orada besin tutulmaz ve oraya gelen [kan da] orada fazla tutulmaz. Derler ki eğer mesenterde böyle bir güç varsa karaciğerde de böyle bir güç olmalıdır. Bu konuda her iki organ uyuşmaz. Ancak bu iki organ uyuşma içinde olmalıdır. Bu bakış açısından bakıldığında, mesenterdeki çekme gücünün zayıf olduğu, ancak onun kanalından dışarı atma gücü olduğu belirlenir. Eğer bağırsaklarda olduğu gibi, def etme gücü kendinde varsa bu gücün serbest kaldığı veya ona (karaciğer) bağlı olmadığı belirlenir.[100] Aynı şekilde yemek borusunun

100 TM: Kanda da ihtilal olsa (değişim, kötü bir değişim olsa) bu söz konusudur. Zira ıslah üzere oluşan kanda elbette imtiyazdan dolayı olur. Bazen imtiyazda da olan karaciğerin ihtilali sebebi ile olmayıp o nesneleri cazibe olan azanın muaf olması ile ile imtiyazda ihtilal olur, yani karaciğer kandan safrayı ve sevdayı ve sıvı oluşuna uygun olarak temiz eder.

durumunu dikkate almayı ihmal ettiler. Çünkü yemek borusunda da bağırsaklar ve mesenterdeki gibi çekim gücü vardır ve bu güç ona uygundur.[101]

Bazıları deliklerin çekim gücü olmasının çok fazla da önemi olmadığını bilmezler. Onlara göre çekim gücü olanlarda sindirim olmaz. Aynı zamanda onlar keylusun mesenterden sıvı aldığını ve bunun da mesenterin içine çekme gücünün olduğunu unuttular. Burada yapıldığı bilinen farklı işlemleri ve ona sıvının ne kadar hızlı nüfuz ettiğini unuttular. Bu söylediklerimiz onun (mesenter) işlemlerinden farklı bir şey değildir. Hekimler şöyle dediler: eğer ağızda sindirim varsa jejunumda da dışarı atma gücü olması ve de sindirim gücü olması gerekir. O organ içindekini hızla boşaltır. Ancak onlar bu organların farklı cevherlerden oluştuğunu ve onların maddeyi çekmeye adandıklarını ve bütün organların birlikte hareket ettiklerini de unuttular. Karaciğerin çoğunlukla damarlarının lifleriyle içine çektiğini de unuttular. Karaciğerin cevher olarak mesenterden çok da farklı olmadığını da unuttular. Halbuki karaciğer nitelik ve nicelik olarak mesenterle benzeşir. Bu konuda düşünceleri yeterli olmayanların bunu bilmeleri gerekir.[102]

---

101 TM: Aynı şekilde mesenterden de çekiş olsa karaciğerle mesenter çekiş keygiyeti müttefik olurlardı. Keyfiyetinde ittihaddan cevherlerinde ittihad ve ittifak (birleşme ve uyuşma) gerekir. Ancak onlara [cevherlerinin] ittihadının olmaması gerekir. Karaciğerde çekiş gücü vardır derken mesenterde çekiş olması batıldır. O fikri nazarları zayıf olan bazıları bilmelidir ki tarikte cezp etmelidir. cezp edenin vücudu cezbe ağun (ağız) olur. Cezbe olan nesnenin çekme (cezp etme) gücü o nesnenin çekiş (cezp etme) yolunun olmasına engel olmaz; çözülmez mihi bağırsaklarda def etme gücü ile def etmeye yol olup toplanır. Bağırsakların def etme gücü kötü olanı atar. Kötü olanın indifaına ve hurucunun (çıkışının) yine bağırsak yoluyla ve sebil olur. Def etme yolu defa ağun olur. Aynı şekilde bazı merinin (yemek borusunun) halini unuttular. Zira yemek borusund cazibe olmak onların da benzeri olur. Aynu-ı zamanda yemek borusunun cezbe (çekim gücü) hem yol olmak caiz olduğu gibi mesenterde cezbe (çekim) yolu ve çekim gücüne yer olmak caiz olur. Aynı şekilde bazıları bilmelidir ki çekme gücü olan bazı delikte sindirim olmakta çoğunlukla beis yoktur. Zira çekim gücü olması gereken delik çekme gücüne ihtiyaç duyar. Onda sindirime ihtiyaç olmaz. Aynı şekilde o bazen mesenterde sindirim yoktur dediler. Mesenterde keylusun kana dönüşmesinin unutulmasından ortaya çıkar. Zira bundan önce zikrettiğimiz üzre keylus mesenterde kana dönüşür. Sindirimin tamamı karaciğerle olur. Bu dönüşüm ve sindirim yoktur dedikleri Müslime mukadimelerini unutmaktan naşi olur.

102 TM: Aynı şekilde liflerin bilinen fiillerini işlemekle halleri çeşitli olur. Kimi seri halde

Galen de mesenterin yoğun bir çekim gücü olmadığını söyledi. Onlar, yani karaciğer ve mesenter hareketin (kan oluşması için) başladığı yerlerdir. Bundan dolayı bu konudaki tedavi karaciğer değil, mesenter tedavisi olarak yapılır. Bunun içindir ki bazıları bu gibi şikâyetlerde karaciğerin tedavisini bırakırlar. Onlara göre bu tip şikâyeti olan kişilerin göğüs omurlarında bozukluk vardır; başlangıçtan itibaren karaciğer tedavisini bırakmak gerekir. Onlara omurga tedavisi yapılmalıdır. Bunlar Galen'in sözleridir: sen bilmelisin ki doğal olarak ayakta his ve hareket gücü vardır ve bu güç omurilikten gelir. Şüphesiz mesenterin gücü ile omuriliğin gücü arasında fark vardır. Aynı şekilde mesenterin tedavisi ile ilgili açıklamaları inkâr etmek, görmemezlikten gelmek onun çekim gücünü inkâr etmek demek değildir. Onun başlangıcı karaciğerdir.

Mesenter bir alettir ve doğal bir alettir. O kendine uzak olan bir yerden besinleri çeker, ancak kaslardan farklı olarak bulunduğu yeri hareket ettirmeden bu işlevini yapar. Mesenterin hareketi mıknatısın hareketi gibidir. Nasıl ki mıknatıs ve demir arasında hava varsa ve demirin havasını mıknatıs çekerse, mesenter de yiyecekleri, aynı şekilde çeker.

İkinci Kısım
Karaciğerin Halleri İle İlgili Sonuçlar

Karaciğerin durumu bazen dokunulduğundaki halinden, şişlerinden olduğu kadar, hastanın ıstırabından da anlaşılır. Aynı zamanda onun

---

ve kimi batıyen işlerler ve o bazın yiyeceğin hızla nüfuzu olan yolda sindirim olduğu inkar ve istibadları elyafın (liflerin) hallerini unutmaktan olur. Yiyeceğin hızla nüfuz edip delikte (menfezde) sindirilmesi istibad olmaz. Hatta hekimler zahib oldu ki ağzın kendinde de sindirim vardır ve besin ağızda meks etmeyip ağız seri olarak el-nufuz menfez olduğu (delikten nüfuz ettiği) hepsinin müsellimi olur. Aynı şekilde saim demekle bilinen bağırsakda besinin (yiyeceğin) nüfuzu hızlı olur ve onun bir kısmı saimde def etme (atma) gücü ile ve sindirim gücü olduğunu inkar etmez. Aynı şekilde benzer organlar birbirine cevherde zıt olurlar. Mesela izamn cevheri sinire ve damarlara ve diğer temel organlara ve et ve yağa mübayin ve muhalif (zıt) olur. Her ne kadar onların çektikleri yiyeceğin bir yolu varsa da hepsi yiyeceği çekmede mütehammide olurlar. Onların güçleri değişik olan iki organın cevherleri de değişik olmak gerekir dedikleri organların yiyecekleri çekmede ortaklıklarını unutmalarından olur. Mütercim der ki: Bu makalede bir soru ortaya çıkar ki onu ehli olan temil eylerse (yaparsa) bir defa muktedir olur.

işlevinin tamamından ve aynı zamanda ortaklık ettiği organların durumundan da anlaşılabilir; örneğin mide, diyafragma, bağırsaklar, böbrekler, safra kesesi gibi. Yine onun durumu ondan uzak olup da onunla ortak olan organların durumundan da anlaşılabilir; örneğin başın halleri ve dalağın durumu gibi. Onun durumu aslında bütün olarak vücudun bütün hallerinden belirlenebilir. Örneğin vücudun rengi, ısısı, dokunulunca hissedilenlerle de anlaşılabilir. Yine kıllar civarında görülen bulgulardan ve damarların durumundan da tespit edilebilir. Başka organların genel durumundan da karaciğerin sağlıklı olup olmadığı belirlenebilir. Çünkü organların işlevlerinin uyumundan ve zıtlıklarından diğer organlarla ilgili alışkanlıklardan da anlaşılabilir.[103]

Örneğin sarılık buradan anlaşılır ve yine dokununca hissedilen soğukluk ve rutubetten, damarlarındaki incelikten ve kuruluktan ve genel olarak vücut ısısından anlaşılır. Yine şiddetli sıcaklığa rağmen kalpte hararet olmamasından da anlaşılabilir. Onunla birlikte zikredilen hararet de karaciğerin durumunu gösterir. Ancak genel olarak başka organların durumundan da anlaşılır. Örneğin büyük damarların durumundan ve onların yollarının genişliğinden, boylarının uzun ya da kısa olmasından da anlaşılabilir. Ondan biten kıl gibi damarlardan ve başka organların damarları hakkında zikrettiklerimizden anlaşılır. Ancak ondan biten damarların yoğunluğu onun asıl mizacının sıcak olup olmadığını ve ince damarların hafif olup, asıl mizaçlarının soğuk olduğu ve onların soğukluğu ve yumuşaklığı (gevşekliği) ve sertliği belirlenip bu verilerden onların gerçek mizacı belirlenir. Burada tespit ettiğimiz mizacın arızi olup olmadığı da tespit edilir. Aynı zamanda onların (damarlar) ondan

---

103 TM: ***Üçüncü Kısım Zikrolunan Çıkarımlarından Her Birinin Vücuhu:*** Lemesten mahuz olan istidlalin gibi budur ki karaciğerin etrafındaki mülemmesinde sıcaklık olsa, karaciğerin sıcaklığına soğukluğu olsa karaciğerin soğukluğuna işaret eder. O organ etrafının salabeti (katılığı) karaciğerin kötülüğü ve katılığına veyahut karaciğerde katı şiş olduğuna ve etrafının (karaciğerin) intifahını karaciğerde veyahut intifah olduğuna ve o şişden ihsas olunan şekil helali (uygun olanı) şişin karaciğerin nefeinde olduğuna ve şiş [müstatil] el- şekil olduğu ve diğer şekillerden bir şekil ve heyet üzre olduğu şiş ve intifah diğer organda olduğuna işaret eder. Ancak ağrılardan mehud olan [organın içinde] istidlal in örneği budur ki eğer o ağrı ile uzuayıp sehlle (kolayca mevcuz) ise karaciğerde katılık veyahut şiş olduğuna işaret eder.

(karaciğer) nasıl doğduğu; örneğin safranın nasıl oluştuğu belirlenir. O karaciğerin hararetini gösterir. Ondaki sevdavi maddeler karaciğerin şiddetli harareti olduğuna işaret eder veya oradaki durumdan öğrendiğimize göre, karaciğerin kuruluk ve soğukluğuna da işaret eder. Kanın oluşması sağlıklı mizacın da delilidir. O cidden vücuda iyi kan dağıtır ve bu da onun sağlıklı olduğunu gösterir. Onun kanı safravi veya sevdavi veya yağlıdır ve de bu kan bütün vücuda dağılır ve etin derinliklerine nüfuz eder.[104]

Karaciğerin hastalığı kanın dağılımından anlaşılabilir. Bu durum uygun olan ve olmayan kan dağılımını da gösterir. Doğal mizaçtaki zıtlıkları ve zorlukları da verir. Ancak onlardan çıkarılan hastanın alışkanlıkları ve yaşından onlara uygun olan *Külliyat*'ta verilmiştir.

Üçüncü Kısım
Kalp ve Karaciğerin Durumundaki Zıtlıklar

Kalbin sıcaklığının karaciğerin sıcaklığı için muazzam bir harap edici olduğu bilinmelidir. Onun rutubeti diğerinin kuruluğunu mahvetmez. Bazen rutubetine zarar verir. Karaciğerin harareti kalbin soğukluğunu mahveder ve kalbi zayıf düşürür ve onun kuruluğunu

104 TM: Ancak karaciğer durumu ortaklıktan alınan sonuç olarak ortaya çıkan ateş olur. Çünkü ateş her ne kadar mideden oluşur [midenin haline işaret ise] çoğunun vakitleri onlar karaciğerin durumunu da gösterir. Aynı şekilde fevak ve iştiha ve sindirim ve solunumun sunu da ortak olarak karaciğerin durumunu gösterir. Bozuk (Kötü) solunum her ne kadar akciğer ve hicab (diyafragma) dolayısıyla ortaya çıkarsa bazen karaciğer sebebi ile de arız olur. Aynı şekilde biraz idrar izafının bazıları karaciğerin durumunu da gösterir. Bazı ferbibasın tarafından bilinir. Aynı şekilde sudağ durumu (baş ağrısında) karaciğere istidlal olunur. Dilin mülaseti huşuneti (sertliği) ve rengi ve şefelrin de rengi ile karaciğerin durumu ortaya konur (belirlenir). Bazen kalp ve karaciğerin arkası (zıddı) ve mukavimesi (güçlülüğü, daynıklılığı) ve mukahhire vaki olur. Karaciğerin mizaçları kısmında İnşallah-ı Taala biz onları zikrederiz. Ancak vücudun tamamının durumundan alınan sonuç karaciğerin durumlarını gösteren insan rengidir. Eğer kırmızı-beyaz olursa karaciğerin sıhhatine siyah olursa sıcaklığına ve resasiyeti olursa mizaç karaciğerin soğukluğuna ve kemudeti olursa soğukluk ve kuruluğuna işaret eder. Sarılığın da karaciğerin halini gösterir. Bu gibi belirtiler de bunun gibidir. Semeni lahminin (Etin yağı, iç yağı) karaciğerin rutubetli sıcaklığına ve yağlı semeni karaciğerin rutubetli soğukluğuna işaret eder. Aynı şekilde eğer kalbin sıcaklığıdan dolayı olmazsa, kazafanın (kadafanın) yani erikliği (ezikliği) bütün olarak vücudun sıcaklığını gösterir. Karaciğerin sıcaklığına işareti bütün olarak bu zikredilen vücut hallerinin hepsinden belirlenebilir.

mahvederek karaciğeri zayıf düşürür. Kalbin (kanının) soğukluğu karaciğerin sıcaklığına daha az zarar verir.

Dördüncü Kısım
Karaciğerin Doğal Mizaçlarının Hallerinin Belirtileri

Dokunularak elde edilen delillere göre, o dokunulduğunda sıcaktır. Onun çevresinin de sıcak mizaçlı olduğunu gösterir. Onun soğukluğu mizacının da soğukluğunu gösterir. Onun katı olması onda şiş olduğunu ve dokunulduğunda puflama şeklinde ses geliyorsa orada şiş olduğunu gösterir. Karaciğerdeki boşluklar ve şişlikler dokunularak hissedilebilir. Onun gücü ve kabiliyeti de diğer organlara ve bütün vücuda bağlıdır. Onlar karaciğerin dışında olan organlardır. Onlardan biri karın kaslarıdır. Karın kasları uzayıp yoğunlaşabilir. Alınan bu örnek dâhil, karaciğerin fonksiyonlarında etkin olan organlarda şiş ve tıkanıklık oluşabilir veya onlarda yoğunluk, ağırlık oluşabilir ya da ağırlaşma ve yoğunluk olmaksızın gaz olabilir veya gaz olmaksızın yoğunluk oluşur. Karaciğerin kendindeki maddede tıkanıklık oluşmuş veya onda şiş olabilir ve onunla birlikte gaz oluşur. Bu durumda hastada baygınlık oluşur. Ancak karaciğerin faaliyetleri, sindirimi, maddeyi çekme kabiliyeti, kanı vücuda gönderme işlevi ve böbreklere sıvı göndermesi, safrayı safra kesesine göndermesi, sevdavi maddeleri dalağa gönderme işlevi gibi faaliyetleri gözlenip belirlenir. Eğer onda bu işlevlerden biri hızlıysa, orada susuzluk olduğu belirlenir. Karaciğerle ortak organ yüzünden bu durum ortaya çıkmaz, ancak susuzluk ortak bir sorun olabilir. Çoğunlukla karaciğer ve mide sorunları ortaktır. Mide karaciğerin ne durumda olduğunu gösterir; hıçkırık ve iştiha durumunda, sindirimde ve solunum bozukluklarında olduğu gibi. Şüphesiz hastalık akciğer ve diyafragmadan da kaynaklanmış olabilir. Karaciğer onlardaki bozukluklardan etkilenir. Ancak karaciğerdeki bozukluk da onları etkilemiş olabilir. Karaciğerin durumu, fökal maddenin çeşitlerinden ve idrar çeşitlerinden de anlaşılır. Baş ağrısından, başka baş hastalıklarından, dalak hastalıklarından, dilin durumlarından ve onun sertliğinden, dudakların renginden de karaciğerin işlevlerinin durumu anlaşılabilir. Ayrıca kalp ve karaciğerde birbirine zıt ve karşıt keyfiyet olduğunda, özellikle karaciğeri kahre-

den bir durum oluşabilir. Biz bunları kalbin mizaçlarını zikrederken ele aldık. Ancak genel durumlar sebebiyle, örneğin karaciğer üzerindeki rengin kırmızı veya beyaz olması onun soğukluğuna, sarı olması hararete (sıcaklığı) veya bakır renginde olması soğuğa veya renk değişikliği soğuğa işaret eder. Onun kuruluğunu daima yine onun rutubeti bastırır. Kalbin soğukluğu karaciğerin sıcaklığını bastırır. Karaciğerin kuruluğunu kalbin rutubeti baskılar ve kalbin sıcaklığını çoğunlukla karaciğerin rutubeti bastırır ve onun soğukluğunu da baskılar

Beşinci Kısım
Karaciğerin Doğal Mizaçlarının Belirtileri

Doğal mizacın sıcak oluşunun belirtisi damarların kapasitesi ve görünüşü ve de kanın ve bedenin sıcaklığıdır. Eğer kalp ona (ısı) dayanamazsa, kalbin sıcaklığı karaciğerin soğukluğuyla kahreder ve bu durumda çoğunlukla genellikle başlangıçta safra oluşur; sonra sevda oluşur ve hypocondriada tüy olur; iştiha artar.

Doğal Soğuk Mizacın Tabiatı: Onun belirtileri kalbin mizacına zıttır. Kalbin soğukluğu kendi sıcaklığını harap etmez; ancak karaciğerinkini kahreder. Çünkü kan bu mizaç sahibinin nazik sıvısıdır; onun gücü zayıftır ve çoğunlukla bu durum ateşli hastalıklarda görülür. Bu hal kişinin ateşlendiğini gösterir.

Doğal Kuru Mizacın Tabiatı: Bunun belirtisi kanın azlığı ve yoğun oluşudur; damarların kalınlığı, bütün bedenin kuruluğu, kıllanma ve vücudun kalınlığıyla belirlenir. Kalp rutubetiyle karaciğere onun kuruluğunu sağlamaya hazır değildir; temin edemez. Muhtemelen asla onu kahretmez, harap etmez, ancak karaciğerin kuruluğu kalbin kuruluğunu cidden kahreder. Kalbin sıcaklığı karaciğerin rutubetini bütünüyle harap eder.

Doğal Rutubetli Mizaç: Onun belirtisi kalbin belirtilerinin zıddıdır. Kalp kuruluğu ile bazen biraz da olsa karaciğerin rutubetinin azalmasını sağlar. Ancak karaciğerin rutubeti kalbin kuruluğunu mahveder; kuvvetini harap eder.

Doğal Sıcak Kuru Mizaç: Karaciğerin sıcak kuru mizaçta oluşunun belirtisi ağır, yoğun kandır. Kişinin hypocondriasında çok kıl olur ve

dolu ve kalın damarları olur. Onda çoğunlukla safra oluşur ve gençlik döneminden sonra onda sevdavi hıltlar oluşur. Kişinin vücudu sıcaktır ve Karaciğerin sertliği ve katılığı kalbe ters düşmez (zıt olmaz).

Doğal Sıcak Rutubetli Mizaç: Bu mizaç gerçekten kanın ağır olduğuna işaret eder; kıvamı iyidir; damarları gerçekten cidden geniştir. Rengi kırmızıdan sarıya meyleder. Hypocondria bölgesinde gençlikte kıl çok olur. O sıcak ve kuru değildir. İleri yaşlarda fazla kıl olmaz; azdır. Vücut sıcaklık ve rutubetten payını almıştır; zengindir. Eğer rutubet hâkimse onda hızla hastalıkların ve sıkıntıların arazları kendini gösterir.

Doğal Soğuk Kuru Mizaç: Bu tabiat kanın ve bedenin sıcaklığının azlığına işaret eder. Burada damarlar dardır ve kuruluk gösterir; kalındır; serttir. Hypocondria bölgesinde kıl azdır. Bütün beden kurudur.

Doğal Soğuk Rutubetli Mizaç: Bu mizaçta vücudun gösterdiği tepkiler kuru sıcak mizaçlı olanlarınkinin zıddıdır.

Altıncı Kısım
Karaciğer Hastalıkları

Karaciğerin hastalıkları, kendi cevherinde olan onun mizacından kaynaklanan hastalıklar, terkibinin hastalıkları, şişler, nefes sorunları, özellikle zarları yanında yel birikmesi sorunları ve onların sebep olduğu iltihap oluşmasıyla görülen açılmalara (yarılmalar) ve başka kısımlarda zaman zaman zikrettiklerimizden ibarettir. Şüphesiz karaciğerinin sıcaklığı çoğunlukla başka organlardan kaynaklanır. Ondan dolayı meydana gelecek ani ölümlerden korkulmamalıdır. Ancak böyle bir hastalığa tutulan kişinin büyük damarlarından kan akar (kanama olur). Çünkü karaciğer hastalıkları ortaktır; özellikle mide, dalak, safra kesesi, böbrekler, akciğer, mesenter, bağırsaklarla ve de özellikle de yüksek organlarla ortaktır. Ancak mide ve dalakla ortaklık karaciğerin dibinden çıkan damarlar arasında söz konusudur. Sonra onlar vasıtasıyla karaciğere zarar ulaşır. Bu durum bazen söz konusu olabilir. Ancak diyafragma, akciğer ve böbreklerle de ortaklık eder veya yukarıda tepesindeki damarlarla da ortaklık eder. Bazen bu damarlarla hastalık karaciğere gelip, yayılır. Çoğunlukla onlardan

sorun yaratanlar midenin ön tarafında olan ince damarlardır. Bu hastalıklardan bir kısmı yiyecek iyice sindirilmeden atıldığında ortaya çıkar. Daha sonra bu durum karaciğerde hastalığa sebep olur.

Karaciğerin Tepe Kısmının Hastalıkları

Genellikle vücut için gerekli olmayan maddeler idrarla ve nezleyle atılır. Eğer hastalık oluşmuşsa maddeleri dışarı atış ishalle ve safravi kusmayla ve kan kusmayla, terle ve yine çoğunlukla damarlarla da olur.

Yedinci Kısım
Karaciğer Kötü Mizacının Delilleri

Kötü Sıcak Mizaç: Onun belirtileri şiddetli susuzluktur. Bunu su içmek kesmez; yemek yeme arzusu azdır; idrarda iltihap ve safra vardır ve idrar rengi değişir. Nabzı hızlanır ve soluk alıp vermekte zorlanır. Karaciğerdeki bu hastalıkta yüksek ateş vardır. Burada iç organlarında yırtık şeklinde açılmalar olmuş olabilir. Kenarların, etrafının yoğunluğu ve ağrısı dışında tabiatı da kurudur. Onunla birlikte sarı, kırmızı, yeşil ve pırasa renginde kusma olur; dışkısı sarıdır ve normalden çoktur. Eğer onun mizacı maddenin mizacındaki değişimle birlikte görülüyorsa, yani maddenin de mizacı bozuksa, durum böyledir. Ancak eğer çok az kan dışkıda varsa, dil sertse ve bedende değişim gözleniyorsa, bütün bu arazlar ortaya çıkar.

Bu durum yaştan, alışkanlıktan, değişimden, tedbirlerden, ortamın safra içermesinden, fazla sevdavi hıltan, melankoliden oluşan hastalıklardan, organdaki (karaciğer) geçişlerden ve benzeri durumlardan ortaya çıkmış olabilir. Eğer yıkayıcı cinsten ishal, güç düşmesi, iştiha azalması, sıcak mizaç gibi karaciğer zaafı, çoğunlukla yakıcı kuru dışkının görülmesi gibi bir durum ortaya çıkarsa kan, hıltlar ve karaciğerin etinde yanma oluşur ve onların oluşması karaciğeri rahatlatır. Eğer kanın yanması yakıcılığındaki durumuna bakılırsa, dışkısı çöplük gibidir. Eğer karaciğerde yanma ve şiş veya apseli şiş varsa, o zaman dışkı ile birlikte siyah ağır bir şeyler çıkar. Karaciğer hummasında bu durum görülür; burada kokuşma da belirlenir. Çıkan bütün şeyler siyah değildir. Bazen o yıkanma durur (organ kendini yıkar)

ve yoğun bir sıvı çıkar. Bu sıvı ağır, siyah ve pis kokulu bir sıvıdır. Bu kişi vebalıdır. Bazen bu ağır sıvı da siyah kan olur. Sonra ince sevda da içerir.

Kötü Soğuk Mizaç: Bunun belirtisi beyaz dudaklardır; kan azdır; sıvının akış zorluğu vardır; balgam çoktur; az susuzluk vardır; renk bozuktur; sıvı inişi olur. Bazen bu sıvı siyah renkte olup yeşile doğru dönebilir. Bazen sarı renkte kusmuk olur. İdrar beyaz renktedir; balgamidir ve donma sebebiyle ağırdır ve nabız zayıftır; şiddetli açlık hissi vardır, ancak bu mideden kaynaklanmaz; bazen karaciğerden dolayı ortaya çıkar; çok az sindirim olur. Eğer karaciğerin soğukluğu aşırı ise iştihası yok olur. Dışkı bazen kokusuz ve kurudur. Bazen çekme gücü açısından dolayı zaafı olup, bu rutubetinden kaynaklanmış olabilir. Ancak rutubeti sürekli değildir. Aynı zamanda o karaciğerden bağımsızdır; ona bağlı değildir. Ancak onunla ters düşmez. Eğer ona geri döner ve o arazları gösterirse, damarları uzarsa daha sonra pis kokan bir şey çıkar; akan kan gibi bir şey değildir. Şüphesiz soğuk mizaçlı karaciğer için bu durum doğaldır. Ondan pis kokulu ince kan çıkarsa ve bu durum uzun zaman devam ederse, bu durum karaciğerde humma (ateşli hastalık) olduğunu gösterir. Biz bu hummayı, hummalar kısmında zikrettik. Onun tedavisi zordur ve zahmetlidir. Bazen öncelikli olarak ondan serum gibi kötü bir sıvı gelir. Sonra o sıvı yoğunlaşır ve rengi kararır. Eğer oluşan değişimde bu serum gibi sıvı et yıkantısına benziyorsa bununla birlikte, başlangıçta iştiha varsa, bu soğuk mizaca işarettir. Şüphesiz iştiha azalınca, hıltlarda bozulma oluşmaya başlar veya başka bir sebeple görülen humma ve benzeri durumlarda ortaya çıkmış olabilir. Çoğunlukla onun soğukta dolayı oluşan zaaftan kaynaklandığının delili vardır. Ondan sonra iştiha geri döner ve çoğunlukla da ifrat hale gelir (çok fazla artar). Safrayla birlikte titreme ve kasılmalar başlar. Bu durum yaşla, alışkanlıklarla, beslenmeyle ilgilidir ve hafif, nazik şeyler yedikten sonra üstüne soğuk su içmek veya daha öncesinden gelen sebeplerle veya cinsi münasebet üstüne soğuk su içmek gibi, daha öncesinde oluşmuş sebeplerden ortaya çıkmış olabilir. Çünkü karaciğer hamam suyu gibi sular dolayısıyla hızlı ve yoğun bir şekilde iltihaplanır ve onun maddesi (karaciğer) bu durumu hisseder. Bu durumda ağızda

ekşilik oluşur; dışkı rutubetlidir. Bazen o kırmızıdan siyaha dönüşür. Ancak kırmızı ve sarı olmaz.

Kuru Kötü Mizaç: Onun alameti ağız ve dil kuruluğudur; susuzluk vardır; nabız serttir ve idrarda incelik vardır. Bazen idrarın rengi siyahtır. Eğer onlar sevdavi veya safravi ise Usul'deki temel delillerden kolayca onun alametlerini anlarsın.

Rutubetli Kötü Mizaç: Yüz ve gözlerde iltihaplı şiş ve hypocondria kaslarındaki şiş ve yoğun olmayan ölçüde susuzluk vardır. Ancak karaciğer rutubetli ve sıcaklığı yoğundur; dil rutubetli ve beyaz renktedir. Bazen onunla birlikte orada safra da oluşur. Ancak karaciğerde şiddetli soğukluk oluşursa bu orada rutubet hâkimdir demektir. Bazen bedeni gevşeten rutubet onu daha zayıf kılar.

Karaciğer Tedavisi Hakkında Açıklama

Karaciğerin sağlığını benzerleriyle korumak gerekir. Hastalığı zıddıyla korumalıdır; şişleri, yaraları, birçok afeti tedavide ve tıkanıklıkları açmada ve diğer organlarda da uygulandığı gibi, zıddıyla tedavi etmelidir. Burada karaciğer hastalıkların ilaçları içildiğinde belirledim. Özellikle karaciğerin kara sevdasının daha çok baskın etkisi olursa ve benzeri durumlarda bu ilaçlar etkili olur ve aynı zamanda karaciğerden mideye doğru nüfuz eden hastalık, karaciğerde hissedildiğinde bu ilaçlar etkili olur. Hastada bu şikâyetler görüldüğünde ondaki bu belirtilerin gerekli ayırımı yapmalıdır. Ne zaman yemek yerse yararlı olacağını ve ne zaman uykudan kalkacağının belirlenmesi gereklidir. Yine karaciğerin maddesindeki tıkanıklık, şişlik ve maddeyi organ içinde tutan yoğun kasılmaları açan ilaçlar kullanılır Çok kuruluk olduğunda bunun abartılmaması gerekir.

Eğer soğuk karaciğerde bu konuda mübalağaya kaçılırsa karında su toplanmasına sebep olur. Eğer karaciğerin sakinleştirilmesinde mübalağaya yapılırsa doku kaybına sebep olur. Bundan dolayı bilinmesi gereken karaciğerin doğal mizacının neye ihtiyacı olduğu ve buna göre tedavide ne kadar ilaç kullanılacağıdır; organın ne zaman tedaviyi reddedeceği bilinmelidir. Eğer sen bu konuda hata yaparsan yanlış damarları beslemiş olursun ve beden için zararlı olanı yapmış olursun. Bu durum fark edilip terk edilmelidir. Bilmelisin ki, eğer

sen karaciğerle ilgili hata yaparsan damarlara da zararın olur ve dolayısıyla bedene de zarar vermiş olursun. Bu hatadan ishal oluşur. Araştırma yapıldığında orada istenmeyen madde oluştuğu anlaşılır ve bu maddenin karaciğerin tepesinde oluştuğu belirlenir. Karaciğerin tedavisi nazik ve uygun olmalıdır; madde latif olmalıdır. Gerek sıcakta gerek soğukta olsun maddeyi tutan nazik ilaçlar ince kanı bozar. Tedavide bütün tıkanıklıklar tedaviyle açılması gerekir; hepsi adeta anahtar gibi hareket etmelidir. Bütün nazik ilaçlar sıvı şeklinde verilir. Bunlar karaciğere uygun olmayan birçok fazlalığı temizler. Bunlar 2 ila 3 günde bir verilirse, tabiatı yumuşatır; uygun olmayan hıltları çekip atar. Bütün hindiba çeşitleri ve özellikle sarısakız karaciğer hastalıklarındaki hararete karşı kullanılır. Ancak ateş için ballı sirke kullanılır. Soğutmak için ise ballı su kullanılır. Karaciğeri kurt (eti) özellikle yararlıdır. Aynı zamanda salyangoz eti de yararlıdır.

Sekizinci Kısım
Karaciğere Zarar Veren Şeyler

Bilinmelidir ki eğer yemek üzerine tekrar yemek yenirse ve bunlar karaciğere içerikleriyle zarar veriyorsa[105] bunu def etmek için onun üzerine soğuk su içmelidir, hamam yapmalı, cinsi münasebet yapmamalı ve perhiz yapmalıdır. Bazen çok fazla iltihaptan dolayı oluşan peş peşe gurultu için çok fazla soğuk su verilir. Bazen içilen soğuk su karında su toplanmasına sebep olur. Bu durumda sirkeyi şarapla karıştırıp hastaya vermek gerekir. Bu terkip çok soğuk olmamalıdır. Muhtemelen bu terkip hastaya yavaş yavaş verilmelidir. Yapışkan şeylerin hepsi de karaciğere zarar verir, çünkü onlar tıkanıklığa sebep olurlar ve karaciğere kıyasla yapışkan olan her şey istiflenir; biriktirilir. Karaciğere kıyasla biriken maddede yapışkanlık özelliği vardır.

105 TM: Bu makamda Kanun'un terkibi budur: Bilinmelidir ki içeri giren (yenen) yiyecek ve terkipleri karaciğerde idrar edilir. İçtimali vardır ki yenen yiyeceklerin hepsi ile fiiller kısmında (fonksiyonlar kısmında) yazılmış olup onan kastedilen yiyeceğin yenmesinin yiyecek üzerine olmalıdır veyahut hamzenin açılması ile içeriğinin hepsi olup muayyib olan yiyecek istenir veyahut hamzenin açılması ile içeriği cemi olup muayyub olan yiyecek yenmek istense feth hamze ve hai mehmele ile içeriği bir araya gelip köü ve hazır demek olmalıdır.

Ancak organlardan karaciğerden başkasıyla bu karşılaştırma yapılmaz. Eğer karaciğerde sindirim varsa her şey orada birikmez. Muhtemelen mastika ve tatlı şarap karaciğerde tıkanıklık yaratır. Onun kendisi göğüste olanlarla parlar, cilalanır. Onun sebebi şudur: tatlı şarap harap etmeksizin karaciğer tarafından çekilir. O tatlı olduğu için organ onu kolayca, rahatlıkla çeker ve o karaciğere nüfuz eder. Onun yoğun kısımları ondan ayrılana kadar da orada kalır. Ondan başka yine ağır şeyler de orada kalır. Muhtemelen onun (tutulan madde) ağırlığı karaciğerde belirlenebilir.

Orada mide ve karaciğer arasında şekillenmiş bir geçit bulursun. Bu yol mide ve karaciğer arasında olup, karaciğer içinde yayılmış olan damarların ihtiyacı olandan daha kalındır. Karaciğerde oluşursa, oradan ayrılır ve bir araya toplanıp karaciğerde kalmaz. Muhtemelen dar damarlarda ince olanı atar; onlar süratle karaciğere nüfuz eder. Bu yolun dar olmasından tortusu geriye kalır. Ancak akciğerde durum bunun aksi olur. Çünkü o tatlı şaraptan dolayı oradaki birikim ortaya çıkar. Saf, pürüzsüz hale gelir. Ancak yemek borusu delikleri (ağızları) dardan genişe doğru olan deliklerdir; içindekiler bir nevi terleme ile temizlenir. Ancak bu işlem boşluklar yoluyla yapılır. Daha sonra ağırlaşan ve yoğunlaşan madde orada birikir ve de sonra orada temizlenir. Bu durum akciğerlerle karşılaştırılamaz.[106]

Dokuzuncu Kısım
Karaciğere Uygun Şeyler

Karaciğere uygun ilaçlar safravi ve açıcıdır. Aynı şekilde açanlardan başka güçlü kasıp daraltan ilaçlar da yararlı olur. Güzel kokulu ilaçlar, ruh cevherine uygundur. Onlar kötü kokuları bertaraf ederler. Örneğin tarçın, bataklık sazı meyvesi, sarı sakız ve benzerleri kullanı-

---

106 TM: Ancak karaciğerde sindirilmekle daha sonrasına kıyas [mesamından oluşursa mesamından bedenler la mahalle latif olup ona nispet ile vasiğ olan yollar akciğere o latif seda eylemez. Eğer akciğere içki ecvef yoluyla verilirse ecvefe varid olan şarap karaciğerde onun alt kısmını teltif edenlerden sonra kara diğeri diğer damarlarda tasattıf ettikte varid olur. Safrası dıyk damarlara olunan içecek akciğerin geniş yollarını sud eylemez. Karaciğerin akciğere kıyasla olan diğer hallerde bu şekildedir. Bu yazı Kanun'da zikredildi.

lır. Bunlar karaciğeri yıkar ve cilalar ve kötü iltihapları temizler. Eğer ruhları abartılı bir şekilde yıkamıyorsa ve pişirip yumuşatmıyorsa ve özellikle kasıp, büzüp tutuyorsa safranla onların temizlenmesi gerekir ve yine lezzetli maddelerle, örneğin kuru hurma gibileriyle desteklemek gerekir. Bunlar hızla karaciğere nüfuz etmelidir; örneğin reyhan şarabı gibi. Aynı zamanda karaciğer için çok sıcak olmamalıdır. Eğer sıcaklığı uygun ve zikredilen özellikteki ilaçlar bir araya getirilirse bunlar gerçekten karaciğere uygun olur. Bunlardan sevilenler kuru hurma, incir ve fındıktır. Eğer bunlar karaciğere yararlı olursa şüphesiz başka sıkıntı olmaz ve başka bozukluk olmaz. Bu ilaçlardan yabani hindiba, bahçe hindiba cidden yararlı olur. Karaciğere bilhassa soğuk, sıcak ve onların yanı sıra keyfiyetleri abartılı durumlarda yararlıdır. Bir grup hekim demiştir ki sıcaklığından dolayı şiddetli yakıcı olan safra için safrayı yıkayan ve temizleyen ilaçlar yararlı olur. Bunları büzen ve kasan ilaçlarla desteklemek gerekir. Bu durum özellikle soğuktan oluşan hastalıklarda söz konusudur. Onlarla birlikte açıcı ve güçlendirici ilaçlar hastaya verilmelidir. Eğer karaciğerde ifrat derecede soğukluk varsa ona bal ya da ballı su verilmelidir. Çünkü bal soğuğa karşı direnci artırır. Ancak verilen ilaçların başka etkilerinden korkulur ve içilen ilaçların ters etkisinden hastayı korumak için ilaçlar balla verilir veya su ve balla pişirilerek verilir. Bunun hastaya cidden yararı olur. Soğuk hıltlar idrarla dışarı atılır. Yiyeceklerden keymusu iyi olanlar karaciğere de uygun olur. Onlarla karaciğer yağlanır, büyür ve güçlenir. Ancak burundan çekilen ilaçlar kolayca hıltları oluşturup tıkanıklığa sebep olabilir. Bundan dolayı karaciğerde şişlerin oluşmaması için tatlı şeylerden sakınmak gerekir. Çünkü tatlı şeyler hızla safraya dönüşüp, yoğun tıkanıklık oluşturan nesnelere dönüşür. Bundan dolayı tatlıların safraya dönüşmesinden kaçınmak gerekir. Fındık ilaç olarak bu konuda yararlı olabilir. O şeyleri tutan kanalları açar; yiyecek kanallarını temizler. Ancak çok fazla ısıtma kabiliyeti vardır. Fındık bütün kabızlıklara iyi gelir; uygun bir besindir; ancak sıcaklık oluşturmasına dikkat etmelidir. O açıcı özelliktedir ve iyi keymus oluşturur; kurt karaciğeri ve salyangoz eti karaciğer için uygun besinlerdir.

Onuncu Kısım
Karaciğerde Olan Kötü Sıcak Mizaç

Karaciğer tedavisinde, soğuk karaciğer olduğunda abartmamalıdır. Onda rutubetlendiren sıvılarla şiddetli ruhları güçlendiren ve ağır (yoğun) soğuklarla tıkanıklık oluşturan ve güçlendirmek için hazırlanan ilaçlardan kaçınmak gerekir. Muhtemelen karaciğerin soğukluğu soğuk olanı topluyor; bir araya getiriyor olabilir. Bu soğutma karaciğeri cilalıyor, açıyor olabilir ve besini tutuyor olabilir. Bunların yanı sıra, çoğunlukla olmasa da güçlü kasıp büzme kabiliyetleri olan ilaçlar faydalı olabilir. Arpa suyu tamamen bunu gerçekleştirebilir; yabani hindiba ve bahçe hindiba böyledir. Onlar mutedil kabız yapan maddelerdir. Muhtemelen her ikisi de karaciğer için yararlıdır. Fakat karaciğere zarar vermezler. Burada karaciğer ilaçları listesinde zikrettiğimiz basit ilaçlar gibi, tedavi edilmelidir. Onlar kaynatılarak verilmelidir. Özellikle taze ve kuru kişniş sirkeyle yenmelidir. Bu terkip özellikle kadıntuzluğu onlara karıştırıldığında yararlı olur. Bunlarla birlikte demirhindi verilirse de yararlı olur. Eğer karaciğerde tıkanıklık hissedilirse, kereviz onun için yararlı olur. O karaciğerdeki tıkanıklığı açar; hızla nüfuz ederek onu açar. Aynı zamanda sirkeli bal, hindiba öz suyu ve fener çiçeği suyu, it üzümü suyu; her birinden ikişer ukiye alınıp taze kişniş suyu ve rezene suyundan; her birinden birer buçuk ukiye alınıp yarım dirhem safranla karıştırılıp iyi gül yağı ile içilir. Elma yağı soğuk suyla karaciğerde ateş olduğunda içilir. Kötü sıcak mizaçlı karaciğer için 2 miskal pire otu ile şeker kamışı şekeri soğuk suyla karıştırılır. Yine pişmiş kabak suyu ve pırasa suyu inek sütünden yapılmış çökelekle elma suyu, armut suyu, maydanoz suyu, gül suyu da bu şikâyette yararlıdır. Eğer karaciğerde ateşli hastalık yoksa peynir suyu, ballı sirkeyle her gün 3 dirhem yıkanmış sarı helile 1 dirhem, yarım dirhem kereviz tohumu ile hastaya verilir. İki hafta sonuna kadar adamotunun sütünden içilir ve bundan 1 ratlden 2 ratle kadar haşlanıp içilir. Onun içine idrar söktüren ve açan ilaçlar konur. Örncğin kasık otu suyu ve hindiba tohumu ve kusus tohumu, konur. Bazen ona bataklık sazı meyvesi de koymak gerekebilir. Bazen de uyuşturuculardan, örneğin afyondan yapılan macunlar ve onlara destek olan ilaçlar verilir. Ben bunu böyle belirledim. Güçlü şap da

yararlı olur. Bazen onun alınmasına gerek görürüm. Bazen o boş mideye soğuk su içmekle yetinilir. Tebaşir hapları da yararlıdır. Ayrıca kadıntuzluğu hapları da yararlıdır.

Yararlı Haplardan Biri Şöyledir: Gül, nilüfer çiçeğinden; her birinden 11dirhem, kırmızı gülden 12 dirhem, kâfuru 2,5 dirhem, kırmızı sandal 1 ölçü alınıp yıkanır; sarısabır 7 dirhem 8 dirhem biber, safran 3 dirhem ve ılgın 5 dirhem, Kabrusi toprağı, mastika, kız saçı; her birinden 3 dirhem alınıp it üzümü suyuyla ve hindiba suyuyla macun yapılır. Ondan hap da yapılır. Her bir hap 1 miskaldir. Ondan bir tane her gün it üzümü suyuyla içilir.

Yararlı Bir Yakı: Maydanoz ince ince doğranır; gül yağı ile karıştırılır ve onunla soğuk yakı yapılır. Sandal otundan 2 ukiye ve biber, kuru menekşenin; her birinden yarım ukiye, gülden 1,5 ukiye, safran yarım ukiye, pelin otu 4 ukiye, kâfuru 2 dirhem alınıp bir araya getirilir; hepsi söğüt yağı ile karıştırılır. Geniş bir yüzeye dökülüp yakı olarak uygulanır. Burada özellikle kabak yaprağı kullanılır. Kuzukulağı yaprağı ve pancar yaprağı da kullanılır. Onunla yakı yapılır; soğuk bakla suyu ile de yakı yapılır; kabak suyu, palmiye suyu ve şuruplar kısmında zikrettiğimiz şuruplarla kullanılır. Arpa çorbası veya mercimek çorbası içine onlar konarak yapılır ve üzerine gül yağı konur ve hepsi ile yakı oluşturulur. Bazen bu cins bir terkip sandal, biber, kâfuru ile yapılır. Şüphesiz onlara güzel kokulu otlardan ve güzel kokulu meyvelerden de karıştırmak gerekir. *Meysüsen (Bir çeşit süsen şarabı)* biraz onun üzerine dökülür. Ancak arpa suyu söylendiği şekliyle ve pişirilerek bakla yakısı yaraların üzerine uygulanır. Onunla birlikte pişmiş hindiba, taze kişniş, marul ve pişmiş pancar, ekşi şeyler karıştırılır; ekşi yoğurt suyu, salyangoz eti, muşmula meyvesi, ayva, armuttan hastaya verilir. Ancak çok kasılma ve büzülme olursa, yine tıkanıklık oluşturur. O zaman elma, nar, sarı sakız, ekşi koruk ve içinde gevşetici olan kabız yapan şeylerden verilerek veya Şam dutu ve şekerle *ribyas* ve dövülmüş sirke, nar suyu ile nar tanesi yemekten önce ve sonra verilir. Bu terkipten verilirken çok tatlı olmamasına dikkat etmelidir. Bu terkibin Iraki, Filistin ve Hindi diye adlandırıldığı bilinir. Bu ilaçlar birlikte verilir; organın biraz katılaşmasında sakınca yoktur. Özellikle de çok tatlı üzüm verilmesinde sakınca yoktur.

Yürümenin, meyve toplamanın, okumanın, ıspanağın, tuzlu, tatlı, ekşi, mercimeğin veya bu lezzetlerde olmayanların kişiye bu hastalıklarda yararı vardır. Ekşi üzümün karaciğere bir zararı yoktur; ancak onun lezzetinin ekşimsi olması gerekir. Fındık ısıtıcıdır, ancak tıkanıklıkları açar. Bu bakımdan iyi bir besindir; onun soğutulmuş suyla verilmesi gerekir. Etlerden onlara yararlı olanlar pişmiş küçük balık veya sirkeyle pişmiş balık, balık ekmek yemeği ve kolay sindirilebilen hafif etlerin hepsi de bu hastalık için iyidir. Hafif kuşetleri, örneğin keklik, üveyik ve diğer çok yağlı olmayan boynu halkalı güvercin eti yararlı olur. Kuş karın organlarının suyu yararlı olur ve özellikle kaz ve tavuk eti yararlı olur. Aynı zamanda serçe eti ekşi ve tuzlu olarak yararlıdır. Bunlara ilave olarak şunlar da bu hastalıkta zararlıdır: karaciğer, dalak, ağır etler, erkek keçi eti, koyun eti, tavus eti de zararlıdır. Ancak inek eti yararlıdır; mideyi güçlendirir. Hastaya yumurta pişmiş olarak katı veya rafadan yumurta şeklinde olsun fazla verilmesi uygun değildir; kaçınmalıdır. Şarap karaciğer hastalıklarında gerçekten zararlıdır. Ancak hastanın şarap içme alışkanlığı varsa veya sindirim zorluğu varsa azıcık beyaz şarap içebilir.[107]

On Birinci Kısım
Karaciğerin Soğuk Mizacının Tedavisi[108]

Pelin otu şurubu ballı sirkeyle ve balla içmek yararlıdır. Soğuk karaciğer için pelin otu tabletleri ve bal yararlıdır. Soğuk karaciğer için gece ve gündüz pelin hapları üzerine fevkalade yararlı olduğu bilinen

107 TM: Ancak onlarda olan kabzı şeyi müleyyin ile de tefki onlara zararlı değildir. Ancak onlarda olan kabzı şeyi müleyyin ile kesredenler ve tus şami ve ribazı da kabzı çok olmasıyla ve bazı nüshada şekerle verilir ve hall ile zeytinle değiştiriler ve nar suyu ile hubb ve nardan alınan besine yemekten önce ve yemekten sonra verilir. Yine onlara muvafık fakihadan olur. Hilavet müfritesi olmayan batih ve özellikle sazci ve filistini ve Hindi demekle bilinen batihler çok uygun olur. Edviye-i mezkure rubbema tebrid ve kabzı olanları tenavülde gerekir ve muvasıl olmamalıdır. Zira o ilaçlarda ala el-tetabiğ verilse sudde ehadis eder ve sulb olup azıcık el-hilavet olan batihi verilmesinde beis yoktur. Aynı şekilde katı et ve hilaveti az olan üzüm tenavülündenmuz yani mayhoş üzüm tenavülünden de beis yoktur. Yiyeceklerden onlara maşiye ve katfiye ve kariye vasıfen nahiye ve muhammede ve diğer muhammede (muhammeze?) mercimeğe genel olarak bu yiyecekler onlara yararlı olur.

108 TM: Karaciğerin Kötü Soğuk Mizaç

tohumları verilir. Aynı zamanda dişi Arap devesi sütü 5 ila 10 dirhem 10 dirhem şekerle verilir. Bunlar hıltların idrarla ve ishal şeklinde dışarı çıkmasını sağlar ve tıkanıklıklar açılır. Bundan daha güçlü ilaç kustus ilacıdır ve zamk veya *asanaysa* alınıp üzerine uyumak ve akşam yemeğinde kustus, saklanmış zencefil meyvesi kereviz suyuyla ve kustus hapları hazırlanır ve *Akrabadin*'de zikredilen zamkla akşam yemeğinde hastaya verilir. Onun üzerine kasık otu ve yabani sümbül 2 dirhem alınıp hastaya içirilir. Onun üzerine kırmızı şarap ve pişmiş kustustan ve *Akrabadin*'de zikredilen pelin otundan verilir. Akrabadin yağından 2 dirhemle fıstık yağından 2 dirhem karıştırılıp içilir. Hastayı güçlendirmek için sümbül yağı, acı badem yağı, kunduzhayası yağı verilir.

Başka bir Pişirilerek Hazırlanmış İlaç Şöyledir: rezene tohumu, kereviz tohumu, anason ve mastikadan her birinden 2 dirhem ve kereviz kökü kabuğundan, rezene kabuğundan onar ölçü ve kasık kasık otu tohumundan, Anadolu pelin otundan beşer ölçü, zamktan, kan dindiren tatlı kustustan, sarı sakızdan, ılgından üçer ölçü ve dereotu 4 ölçü alınıp, 4 ratl su içinde yarısı kalana kadar pişirilir ve her gün ondan 4 ukiye 25 dirhem fıstık yağı ve 2 dirhem tatlı badem yağı ile içilir. Onlardan sıcak merhemler yapmak yaralıdır. Örneğin istenihikun merhemi gibi filgariyus yakısı gibi veya sarıyonca yakısı ve kustus, sarısakız, sümbül, yabani Anadolu sümbülü su zambağı, boy otu ve benzerleriyle yapılan yakılar gibi. *İyi Bir Yakı:* Çöven otu, kadıntuzluğu, mastika, sarıyonca, sümbül, mavi süsen kökü, gül eşit miktarda alınıp mastika yağı içinde pişirilir ve sabah akşam yakı olarak uygulanır. Bu terkip yapışkandır ve iyice donar: bataklık sazı meyvesi, ban otu tohumu, mastika, karaman kimyonu, kakule; her birinden 1/3 dirhem alınır; sabır, haşhaş, pelin otu ve elmadan; her birinden 6 dirhem alınır. Pişmiş sümbül ve Seylan tarçını 2 dirhem, pırasa, mercanköşk yaprakları; her birinden 8 dirhem, amonyak zamkı 4 dirhem, terebentin zamkı, kendir; her birinden on ikişer dirhem, mum 1,5 ratl, kına yağı ile yakı yapılır. Yine kakule 1 ukiye, pelesenk tohumu, mercimek, karaman kimyonu, kına, kendir, safran; her birinden 1,5 dirhem; Şam sümbülü 2 ukiye, terebentin zamkı 6 ukiye alınır; kendir, mercimek, şarap ve safran sirkesi içinde iyice eritilerek,

halledilir ve terebentin zamkıyla sümbüllerin içinde muamele edilir. Kuru ilaçlar ufalanır ve sümbül yağı ve şarapla karıştırılır; onun üzerine az miktarda mum dökülür ve yakı olarak kullanılır. Yine ayva, arpa unu, mum ve palmiye ve gül yağı, pelin otu, kına, sümbül, safran, yabani sümbül, pırasa, karanfil, amonyak zamkı, mastika, nebati zamk ve sıcak ve soğukluğu ihtiyaca göre ayarlanır; onlarla merhem yapılır. Yiyeceklerden sıcak ekmek parçaları şarap içine konur; mavi yonca onun içine ufalanır; serçe etinden hafif etler, *kanabir (asclepias)*, keklik (turanc kuşu), kırmızı bacaklı keklik, boğa bağırsağı, özellikle bütün bunlar pişirilip, ısıtıcı tohumlar, tarçın, biber, kimyon ve benzerleriyle karıştırılıp üzerine sedef otu ekilir; sıcak tatlandırıcılarla süt hastaya yudum yudum verilir. Onun beslenmesinde şüphesiz hindiba verilir ve özellikle bu çok keskin safravi özelliktedir. Bazı hekimlere göre, darı iyice pişirilip verilse yararlı olur. Ancak meyveler ve benzerleri, örneğin kestane, kuru üzüm ve özellikle fıstık yararlıdır.[109] Bazı hekimlerden bazısı fıstıktan kaçınmak gerektiğini, çünkü onların mide için ağır olacağını söylemişlerdir. Onların fıstıkla ilgili söylediklerine itibar etmemek gerekir. Ayrıca balıktan taze meyvelerden, ağır etlerden kaçınmak gerekir.

On İkinci Kısım
Kuru Mizaca Karşı Uygulanacak Tedavi

Bu mizacın tedavisinde bilinen rutubetli yiyecekler, baklagiller, kokulu bitkiler, yakılar, şuruplar kullanılır. Onlar dengeler veya sıcak veya soğuk, ihtiyaca göre kullanılmalıdır. Onların tertibinde aşırıya kaçınılmamış olmalıdır. Hatta eğer aşırıya kaçılırsa karaciğerde kendi etinde su toplanmasına, karaciğerde sarsılma ve bozuk dağılıma sebep olur.

On Üçüncü Kısım
Rutubetli Mizacın Tedavisi

Burada tedbir, perhiz, az yemek yemek, hafif yiyecekler tüketmek ve özellikle kurutucu ilaçlardan yararlanmak gerekir. Az su içmeli ve

---

[109] TM: Şeyhülreis der ki o bazısının bu sözü (açıklaması) ben tasvib eylemem.

sütten sakınmalıdır. Karaciğeri kuruturken boşluklarda da gevşeme olmasından kaçınmalıdır.

On Dördüncü Kısım
Sıcak Kuru Mizacın Tedavisi

Kişi rutubetli soğuk yiyecekler yemelidir ve özellikle hindiba yararlı olur. Onlar kasıp büzen soğuk yiyeceklerden gerçekten yararlanılır. Eğer zaaf varsa 7 gün taberzed şekeri verilir; çok olmamak şartıyla 4,5 veya 6,5 miskal verilir. Rutubetli soğuk merhem ve yakılar uygulanır. Bununla birlikte bunların hepsinin de hastaya verilirken fazla gevşeme ve sebep olmamasına dikkat edilmelidir. Pirinçten, kimyondan, baharattan çok fıstıktan kaçınmalıdır. Ancak az fıstık yararlıdır. Bazen uygun miktarı zarar vermez; ağır etlerden ve ağır hayvan etlerinden kaçınmalıdır. Ağır hayvanların et ve karaciğer ve dalak gibi organları hastaya verilmemelidir.

On Beşinci Kısım
Rutubetli Sıcak Mizacın Tedavisi

Onlara büzen, kasan ve soğutan ilaçlar verilir. Suya batırılmış ve bir süre suda bırakılmış ilaçlar ve besin maddeleri verilmelidir. Şüphesiz onlar hafif şeyler yemelidir. Yenen yiyecekler, peynir suyu ve taberzed şekeri suyuna batırılmış olmamalıdır veya it üzümü suyu ve fener çiçeği suyu 50 miskalden 40 miskale kadar, güçlendirmek için sabırla birlikte hastaya verilir. Zayıf olanların ondan daha az miktarda alması önerilir veya 2 istarin (4,5 veya 6,5 dirhem), Çin tarçını, it üzümü suyundan içki içinde verilir veya hindiba suyu içinde verilir veya bir birim hindiba suyu veya rezene suyu veya it üzümü suyu içinde onlardan biri ile verilebilir.

On Altıncı Kısım
Kuru Soğuk Mizacın Tedavisi

Bu hastalık ısıtan, yumuşatıp gevşeten yağlarla yapılan merhemlerle ve diğer ilaçlarla tedavi edilir; sıcak macunlar hastaya verilir. Örneğin yapışkan yağlardan merhem veya başka ilaçlar yapılır. Macunlar sıcak olarak verilmelidir. Zamk ilacı, safran ilacı *kabad (bir nevi dikenli bitki)* zamkı macunu, amrusya macunu, ananas macunu, *koki (marhwal,*

monadon monoceros) macunu ve yine macunlardan kandarikun 5 veya bakla miktarında içinde rutubet olan yağlarla kök sularıyla verilir ve ince ancak güçlü şarapla verilir. Eğer maddenin tutulması ve gereksiz yere maddenin organa bağlanması söz konusu ise öyle özelliği olan haplar alınır: ballı sirke, eshes ve çavşır eşit miktarda ve kereviz tohumu, anasondan her birinden ¾ kısım alınır ve bunlar karıştırılıp hap yapılır veya ballı sirke veya ballı sirkeyle diğer ilaçlardan birer kısım alınarak ilaç yapılır; bünyesi yeterince güçlü değilse, hastaya ilaçtan 1 miskal ve güçlü ise 2 miskal içirilir. Onların rahatlamalarında abartı olmaması için dağlama uygulanır.

On Yedinci Kısım
Soğuk Rutubetli Mizacın Tedavisi

Bu hastalığın tedavisinde ısıtan ve kasıp, büzen ilaçlar verilir; onlar nazik ilaçlardır ve suda bırakılarak hazırlanmıştır. Eğer orada (karaciğer) madde varsa kusulur. Örneğin *kalkelanic* gibi ve *ergikaniz yakısı* gibi nazikçe kusturanların yanı sıra, nazikçe tedbirlerle ısıtanlar da kullanılır. Hastaya hafif etler ve onlara lezzet veren maddeler ve güçlü ve hafif şaraplardan az miktarda verilir. Eski macunlar ve sirke gerekli yerde kullanılır. Haricen çözücü yakılar kullanılır.

On Sekizinci Kısım
Küçük Karaciğer

Bazı insanlarda karaciğer küçüktür. Bazen karaciğer böbrek büyüklüğündedir. Eğer yeterince beslenmezse, karaciğer büyüyemez. Mideden gönderilen yiyecekler için dar gelir ve tıkanıklık ve midede ağırlık oluşturur. Karaciğerin gücünün altında olan güçlerin karaciğer üzerindeki bastırma gücü pek de önem taşımaz. Sindirim hallerini (çözümlemelerini), içe çekmeyi, iç kısma dolmayı ve boşaltmayı ve de dışarı atmayı bozar; karıştırır. Bazen işlevin kesintiye uğraması karışıklık oluşturur. Çünkü bu durumda çoğunlukla safra karaciğere çekilemez.

Belirtileri: Bu durum karaciğerde tıkanıklık olduğunu gösterir. Orada keskin bir koku vardır.[110] Mutedil miktarda yiyecek bile ağır-

[110] TM: yeller oluşur

lık oluşturur. Vücudun daha çok besine ihtiyacı olmasından dolayı bu durum vücutta zaaf oluşturur; çoğunlukla tıkanıklık ve şiş olur; parmakların yaradılıştan kısalığı ile bağlantılıdır. Şüphesiz insan vücudunu yedikleri şeylerle ölçmez ve yedikleri şeylerin miktarına göre değerlendirmez. Galen zamanında birisi karaciğer küçük olursa kanallarının da küçük olacağını ve buna göre tedavi yapmak gerektiğini söylemiştir.

Tedavi: Onun tedavisi az yer tutan besinlerle yapılır ve o besinler hızla etki eder nitelikte olmalıdır. Hasta geçişleri farklı besinler yemelidir. Burada karaciğerden sıvı ve katı maddeleri atan ve kolaylıkla kanalları açan ilaçlar verilir.

İKİNCİ MAKALE

Karaciğer Zaafı, Tıkanıklıklar, Ağrıları ve Şişleri

Galen şöyle dedi: karaciğerin fonksiyonlarında olan hastalık onun fonksiyonlarındaki zaaf ve şişteki yaralardan meydana gelmiştir. Ancak karaciğerin zaafı aslında karaciğer hastalıklarından kaynaklanır. Eğer karaciğerdeki madde kötü değilse, hastalık sebebi bozuk ve kötü mizaçtır veya onunla diğerleri arasında kalan bir organdan kaynaklanmış olabilir veya kanalları arasındaki hastalıklardan kaynaklanmış olabilir. Örneğin safra kesesinde kaynaklanmış olabilir. Eğer safra çekilemezse veya dalaktan sevda çekilemezse karaciğerde hastalık görülür veya şiddetli kanama ile karaciğer soğur veya menstrasyonda şiddetle kanamanın tutulması ile karaciğer hastalanır ve karaciğerin kanı veya midenin kanı bozulur. Eğer onlara cidden iyi sindirilmiş keylus nüfuz etmezse muhtemelen zayıf sindirimin oluşturduğu keylus söz konusudur. Muhtemelen de zayıf sindirim konusudur veya sindirim bozuktur veya sorun bağırsaklardan kaynaklanmaktadır. Bu durum belirtilere dayanarak belirlenir. Eğer onda genellikle yakıcı hıltların varlığı belirleniyorsa onunla ve safra kesesi arasındaki damarlar tıkanır. Karaciğerden safra gitmez ve dolup orada kalır. O kan da temizlenemez. Onun çokluğu kulunç oluşturur; kasılmalar yapar. Organların ortak olması dolayısıyla göğüs organları veya bütün bedende ateşli hastalıklar bütün vücudun ortak olduğu hastalıklar oluşur. Karaciğer zaafı sadece kötü mizaç dolayısıyla olmaz kandan dolayı oluşan şiş, ateş veya yoğunluk kanser veya şişmanlık, fazla yağ birikimi, yara, açılmalar, yarılmalar veya karaciğerdeki sıkıntı dolayısıyla bütün bu hastalıklar meydana gelebilir. Karaciğer zaafının hepsi karaciğer güçlerinin zaafından kaynaklanabilir. Bazen hepsinde zaaf yoktur; karaciğerin 4 gücünden birinde zaaf olabilir. Çoğunlukla zaaf soğuk ve rutubetten dolayı onun (karaciğerin) çekme ve sindirme gücünde görülür. Rutubetten dolayı mesenterde zaaf ve kuruluktan dolayı da kendisinde def etme gücünde zaaf görülür.

Belirtiler: Genellikle karaciğerin etrafındaki şeylerin rengi karaciğerin durumunu gösterir. Eğer renk sarımsı beyazsa (el ve ayaklar) karaciğerde hastalık vardır. Bazen renk yeşile veya daha koyu renge dönüşür; bizim mizaçlarda zikrettiğimiz gibi. Kişinin renginden biz onun karaciğerinin sağlıklı olup olmadığını anlarız. Onun renginden kişinin sağlıklı mı hasta mı olduğu kesinlikle anlaşılır. Onun rengi neye ihtiyacı olduğunun da delilidir. Bundan başka özel bir delile de gerek yoktur. Eğer idrar ve fekal madde eğer yıkanmış etin suyuna benziyorsa karaciğerin işlevleriyle ilgili olarak bu renktedir. Kanın oluşmasında güçlü bir tasarruf olmadığını, maddenin keylustan ayrılmadığını ve sıvıdan ayrıştırılmadığını gösterir ki bütün bunların sebebi karaciğer zaafıdır. Burada dışarı atılan madde kan yıkantısı gibidir. Bu yıkantı gibi sıvı değişip başka bir çeşide dönüşür. Bu durum sıcak mizaçta tersine döner. Sonra kurtcuk gibi kan hareketlenir ve bu durumdan önce safra atımı olur. Soğuk mizaçta kokuşmuş kan gibi farklı miktarlarda ve farklı özelliklerde muhtelif şeyler ortaya çıkar. Özellikle bu durum soğukta görülür. Bununla birlikte midede sindirim zaafı olur ve çoğunlukla karaciğerde de zaaf vardır. Özellikle besinlerin nüfuzunda hafiften yoğunluğa doğru uzanan bir ağrı vardır. Ancak karaciğerin kötü ve bozuk mizacı sıcak hıltları kasan, tutan hıltları harekete geçirir. Soğuklar, hareketi ağırlaştıran hıltları etkin kılar. Kuru olanlar biraz yoğundur; rutubetli olanlar sulandırır. Safra dolayısıyla oluşan zaafta hastanın rengi sararır; sarılıktaki gibi. Bazen dışkı beyazdır. Eğer safra kesesi ve bağırsaklar arasındaki kanalda tıkanıklık varsa bu beyazlık oluşur. Eğer dalakla ortaklığı varsa rengi baskın olarak siyaha yakındır. Eğer mideden dolayı karaciğerde zaaf görülüyorsa bu durum sindirimin kötü olduğunu gösterir ve bağırsaklarla ilgiliyse ve mesaneyle ilgiliyse idrarın doğal hali değişir; kötü şiş ve karında su toplanması oluşur. Göğüs organları sebebiyle hastalık oluşmuşsa, solunum bozukluğu ve kuru öksürük olur ve kişide ağırlık oluşur ve bu uzun süre devam eder. Ancak şişlerin, yoğunlaşıp sertleşip katılaşması, oluşan yaraların yarılıp açılması ve diğer omurlarla ilgili hastalıklar ilgili yerlerde ele alınıp açıklanmıştır. Ancak sindirim gücündeki zaafın delilleri organa inen yiyecektir. Yine bu sindirimin azlığı veya kötü niteliklerinden dolayı oluşan sindirim hastalığı da bu-

rada görülen delillerden anlaşılır. Genellikle gözlerde şiş olur. Bozularak akan kan sıvıya dönüşür ve balgamidir. Bazı hekimler derler ki tutma gücünün zaafından dolayı sindirim zaafı oluşur. Kötü nitelikli sindirim grupları sağlıklı sindirim yapamaz. Sonra biraz sindirim olur; sonra sindirim kötüleşir. Bazıları derler ki muhtelif kısımlar birbiriyle ters düşer, zıtlaşır ve iki sindirim birbirine zıt olunca üçüncüsünde de terslik oluşur. Bu açıklama doğru değildir. Zıtlık oluşturan sindirim gruplarında sindirim zayıftır ve beyaza dönüşme cidden had derecede zaafa işaret eder. Elbette onun sindirimi eğer iyi bir sindirim değilse ona girmek kadar ondan çıkmak da zordur; sorunludur. Sindirimde besinlerin organdan çıkışı farklıysa bu sindirimin kötü olduğuna işaret eder. Bu durumda idrar, sindirilen şeyler, dışkı ve içecekler ele alındığında, onlardaki altı özellikle nasıl olduğu belirlenir. Ancak zayıf çekiş gücü olduğunda dışkı çoktur ve o gevşek ve beyazdır. Onunla birlikte idrar da sıvının çekilişindeki bozuklukla ilgili hastalıklar hakkında bilgi verir. Özellikle midedeki bozukluk olursa bunu belirlemek nispeten kolaydır. Çekiş gücü zayıf olduğunda vücudun gücü de az demektir. Bu durumda beslenecek organlara iyi pişmiş besin gider (gönderilir). Ancak sindirim çok olduğunda besini tutma da az olur. Bu durum besinin tutulması durumunda hissedilir. Eğer karaciğer hızlı hareket ederse ona ait doluluk ve ağırlığın azalmasıyla bir düşüş görülür; sonra besin ona nüfuz eder. Zaaf belirtisi dışarı atma işlevi ile belirlenir. O 3 fazlalığı atar. Bunlardan biri idrardır. Eğer bozukluk söz konusu ise dışarı atılan idrarın rengi dışkı renginde olduğu söylenir. Kişi sevdayı dalağa atamaz ve bundan dolayı yemek yeme arzusu azar; safra ve sevda ile veya bunların karışmasıyla karaciğerden çıkan maddenin rengi koyulaşır. Çoğunlukla karında su toplanmasına doğru gidiş belirlenir ve balgami kulunç (kasılmalar) olur.

Karaciğer Zaafının Tedavisi

Karaciğer zaafında sebebi bilmek gerekir. Zaafın mizaçtan veya hastalık vcya başka bir sebeple mi meydana geldiği zikrettiğimiz işaretlerden anlaşılır. Hepside zikrettiğimiz ilaçlarla tedavi edilir. Çoğunlukla karaciğerin zaafı soğuktan, rutubetten kuruluktan veya kötü ve bozuk maddelerden kaynaklanır. Bundan dolayı tedavisi ısıtıcı,

hafif, açan, pişiren, yumuşatan kasıp büzen güçlendiren ve sıkıntıyı, bozukluğu engelleyen maddelerle yapılır. Çoğunlukla bunlar güzel kokulu maddelerdir ve açan maddelerdir; onlar pişirir ve büzer; örneğin safran gibi bir parça kasan özellikte olan maddeler yararlıdır. Özellikle nar taneleri gibileriyle karaciğer açılır ve cilalanır. Sonra mizacın gereği dolayısıyla ilacın sıcak ve soğuk yönü ile ilgilenilir ve soğuk ve sıcak oluşuna göre, soğutan ve ısıtan ilaçlar verilir; kuru acem üzümü gibi. O iyice çiğnenir; onun iyice çözülmesi gerekir. Şişlerde büzülme ve kasılma olması için bir önlem alınması gerekmez. Bu durum veya oradaki tıkanıklık veya diğer benzeri durumlarda bir tedbir alınmaz, ancak eğer mizaç cidden kuru ise bunun için tedbir almak gerekir. Burada kabız yapan ilaçlar kullanılmaz. Bazen karaciğerde maddenin tutulması dolayısıyla kan almak gerekir. Eğer madde soğuksa biraz ishal edecek ilaçlar verilmesi uygundur. Eğer soğukluk gevşeklik de oluşturuyorsa, ağaç mantarı gibi maddelerle tedavi yapılır. Ancak yapı olarak ince ve nazikse ve sıcaksa ve tıkanıklık görülürse kasık otu, pelin otu ve benzer ilaçlar karıştırılır ve hastaya verilir. Hasta ishal yapılmaya çalışılır. Bazen ishal fazla olur. Bu durumda hekim kabız yapan ilaçlar verir. Ancak bunlar kişiye çok zarar verebilir. Muhtemelen hastaya açıcı, güçlendiren, mutedil ölçüde kabız yapan ilaçlarla uygun iyi mizaçlı, açıcı özellikte olanlar ve özellikle güzel kokulu olanlar verilir. Özellikle güzel kokulu reyhan şarabı içinde bunlar pişirilip öyle verilir. Bunlar mutedil kasıp büzme özelliği taşır. Karaciğer zaafının birçok müşterek ilacı vardır. Özellikle şöyle uygulanır: karaciğerin eritip, kurutup yok edeceği ilaçlardan şarapla bir kaşık alınması yararlı olur. Eğer verilmesi gerekli olan ilaçların verilmesi zorunlu olanlarsa öncesinde Arap devesi sütü hastaya verilir. Karaciğer zaafı için verilen iyi gelen ilaçlardan birisi şöyledir: Yıkanmış ılgın, kazayağı tohumu; her birinden beşer dirhem, hindiba tohumu 10 dirhem, Çinsaçı 10 dirhem, kereviz tohumu 4 dirhem alınıp hap yapılır veya kaşıkla bir kaşık verilir. Daha önce verilen başka bir iyi ilaç da şöyledir: Acem kuru üzümü 15 miskal ve safrandan 1 miskal alınıp, bazı bileşik ilaçlardan yarım miskal katılıp, 2 miskal kan dindirenle, 2 miskal Yahudi balsamı ile 1 miskal tarçın, Seylan tarçını yarım miskal, 3 miskal sümbül, 2 miskal bataklık sazı,

4 miskal sarısakız, 4 miskal yabani fıstık çamı zamkı, 2 miskal deri boyamasında kullanılan darsişan, 6 miskal balla ve yeterince şarapla karıştırılır. Bazen ona afyon, ban otu tohumu da konur.

Galen ilacın karaciğerin özellikleriyle uygun olması gerektiğini söylemiştir. Burada mutedil kabız yapan ilaç uygundur; pişirici özelliği olmalıdır. Onunla kurutulması gerekenler kurtulur ve bozuk ve kötü olanlar atılır. Onların çoğu güzel kokulu maddelerden meydana gelmiştir; tarçın, Çin tarçını gibi. Onlar sıkıntıları atar ve mizacı iyileştirir. Fesatlık ve bozulmaya sebep olanları da uzaklaştırır; atar. Kötü arazları iyi eder; şifa verir. O kesip atan, zehirleyen maddelere karşı direnci artırır. Tarçın Çin tarçınından daha güçlüdür. Bu ilaç sümbül ve burada zikredilen benzeri kokulu ilaçlardan daha güçlüdür. Ancak *derici mersini (Myrica nagi)* ve safran pişirilerek yumuşatılır; kabız (büzme ve kasma) için kullanılır; sıkıntıyı giderir. Ancak kuru üzüm karaciğer için uygundur ve yararlı ilaçların en iyisidir. Yine ondaki yaraları pişirip hıltları düzeltir. Bozulmanın hızını keser. Şarap da uygun bir ilaçtır. Burada zikredilen ilaçlar sıkıntının artmasına engel değildir. Balın kullanımında görülen belirtileri biliyorsun. Yahudi balsamı ise pişirici, yumuşatıcı ve çözücü özelliğe sahiptir. Aynı şekilde şarap da aynı etkiyi yaratır ve parlatıcıdır. Onun içine afyon ve üstübü konur; bunun yararı çoktur. Karaciğerdeki zaaf muhtemelen onun sıcaklığıyla bağlantılıdır. Isıtıcı olarak karaciğer zaafının bütün çeşitleri için *filonya (philonium)* bütün bu şikâyetlere yararlıdır. Karaciğere yararlı olacak ilaçlardan onun sıcaklığı (karaciğer) için Hint sümbülü 3 kısım ve pelin otu (Anadolu) 1 kısım alınır; balla karıştırılıp hastaya içirilir. Tahrik edip, organı harekete geçiren maddelerden hazırlanan güzel kokulu ilaçlar pişirilip, kabız yapan şarapla ve bir nevi çörekle karıştırılır. Onun içine sümbül yağı veya benzeri yağlar ilave edilir. Yün topağı ile ona kompres yapılır. *Akrabadin*'de zikredilen yakılar kullanılır. Yine koruk, asma filizi, gül alınır ve hepsi birlikte mide zaafı kısmındaki yakı ve lapalar hazırlanır. Kırkboğum otu, mastika, sümbül, kendir, suk (bir nevi sirke) misk, ceviz, bataklık sazı meyvesi, meysusen (kadınların kullandığı bir nevi losyon) ve benzerleri alınıp ilaç yapılır. Bir başka yakı da sabır, mastika zamkı ile yapılır. Karaciğerde sıcak dolayısıyla oluşan zaaf nadiren tedavi edi-

lebilir. Bunu bertaraf etmek için ayva, Şam elması, Çin armudu, ekşi narla hazırlanan terkip kullanılır. Eğer çok tıkanıklık yoksa hindiba suyu, it üzümü suyu alınır.[111]

Bununla sirkeli yağlı ve kişnişle çorba yapılarak tedavi edilebilen hastaya verilir. Onun ateşi çok yüksek değilse hastaya tarçın, mastika zamkı ve sümbül verilir. Özellikle taze kişnişi biraz nane ile vermek uygun olur. Eğer şiddetli ateş varsa ona zikredilen sulara sokulmalıdır. Ben karaciğer zaafında sindirimin bir ölçüde kasılma v kabızlıkla güçlendiğini gördüm. Burada kokulu bitkiler pişirilerek verilmemelidir. Örneğin onun içine sümbül, küçük Hindistan cevizi, Hindistan cevizi, kendir, mastika, kan dindiren, Hint selvisi ve benzerleri konur. Eğer karaciğerdeki sorun (yara) mesentere doğru yönlenirse o zaman olayı tersine döndürecek, onu oluşturan güçleri tersine işlerlik kazandıracak, büzülüp kasılmayı destekleyen ve güçlendiren ilaçlar verilmelidir. Örneğin nar suyu, gül suyu ve bazı yosunlar (fungus) verilir. Eğer çekim gücünde zaaf varsa onun kasılma ve büzülme gücünde de azalma olur. Burada, muhtemelen kabızlık yapan ilaçlar vererek karaciğerin gücü korunabilir. Ancak onlarla kokulu bitkiler ve ısıtıcı ilaçlar da verilir. Burada verilen ilaçlar karaciğerin korunmasını sağlayacak kadar kabız güce ve tıkanıklıkları açmak için de yeterli olacaktır. Eğer zaaf karaciğerin atma gücündeyse ve böbrekler ve karın organlarında ateş varsa onlarla ilgili kısımda açıklanacaktır. Bilmelisin ki ondaki bütün zaaf kötü mizaçtan kaynaklanır. Bazen onun sebebi soğuktur; hatta sindirim ve çekme gücü olabilir. Kötü ve bozuk mizaç hâkim olduğunda (karaciğerde) zaaf da ortaya çıkar. Ancak çoğunlukla bu durum sindirimin kısalığından kaynaklanmış olabilir. Bu da soğuktan dolayı ortaya çıkabilir. Aynı şekilde bu durumun sebebi çekim gücüyle de ilgili olabilir veya ağır yiyeceklerden ve onların çok yoğun olmasından da ortaya çıkmış olabilir. Onlarda (ağır ve yoğun yiyeceklerde) yakıcılık özelliği vardır. Hafif etler, buğday ve yapışkan olmayan

---

[111] TM: Burada konu Başlığı yok, ancak Tokatlı Mustafa Efendi'nin bu kitabın Tabhiz-i Mathun olduğuna dair bir notu vardır; Muhtemelen Burada Yeni bir Bab başlıyor ve Birinci Kısım diye başlık olmalıdır.

buğday lapası gibi yiyecekler bu hastaya verilir; ısıtmak için arpa suyu üzerine sirke konarak verilir. Soğuk için balla yumurta sarısı karıştırılarak benzeri sıvılarla verilir. Onların yerine narla kuru üzüm de verilebilir; yararlı olur. Tarçın, biber ve kuru üzüm cidden bu hastalık için yararlıdır. Hatta et suyuna benzer bir madde verilirse ishale de engel olunur.

Birinci Kısım
Karaciğerde Olan Tıkanıklık

Karaciğerdeki tıkanıklık onu besleyen ağır kısmın etinde çözülmeden dolayı oluşan zaaftan ve onu atmaktaki zaafından veya şiddetli kendine çekme gücünden ortaya çıkar. Onun damarları yaradılıştan zayıftır veya dardır veya benzeri bir durum gösterir. Öncelikli olarak böyle yaratıldığı için ve onların içindeki yolları böyle olduğu için onların içi dardır. Bu durum çoğunlukla ana damarın şubelerinde böyledir. Çünkü öncelikle onların içine gönderilen madde orada veya damarların dallarında tutulur; hapsolur; ağır madde orada kalır. Aynı zamanda çoğunlukla tıkanıklık oluşur. Bu durum damarların çukur kısmında tutulur. Bazen tıkanıklık oluşturan madde konveks kısmında da oluşabilir. Eğer karaciğerde neme dayalı bozukluklar olursa, şişler oluşmuşsa ve bu durum uzun zamandır devam ediyorsa karında su toplanması olur. Kötü yellere bağlı sıkıntılı ağrılar oluşur. Tıkanıklık karaciğerdeki hastalıkların esas sebebidir. Madde orada tıkanıklık yapar ve bu ağır hılılardan oluşur veya çoğunlukla yanmasından ortaya çıkar veya karaciğerdeki doluluktan meydana gelir. Ancak o şişler yel ve kabızlık nedeniyle de oluşabilir. Biz onu etlerin oluşmasıyla ilgili olarak açıkladık. Durum açıkladığımız gibidir veya üst üste oluşan yığılmalardan kaynaklanır veya ağır hhıltların orada birikmesinde ve yoğunlaşmasından ve nadiren de bu bikrimin azlığından oluşur. Buradaki damarların (karaciğerde) ağızları sinirsidir. Bundan dolayı onların ağızlarında bir şey bitmez. Birbiriyle karşılaştırıldığında bunun genel olduğu belirlenir. Ancak tıkanıklığın sebebi sindirimindeki veya dışarı atmadaki zaaf oluşabilir. Def etme zaafı sıcak veya soğuk veya başka bir kötü mizaçtan kaynaklanır. Bu durum onda oluşmuş olabilir veya alışılageldiği üzere, dışarıdan gelen

hava veya başka bir etkenle oluşmuş olabilir. Ancak hastalığa sebep olan bozuk madde, etlerin ve özellikle kuş etlerinin ağır bir yapıya dönüşmesindendir; örneğin kötü arzuların (kötü şeyleri yeme arzusu) oluşması gibi ve kömür, dikenli çöven, mantar, armut çeşitleri gibi maddelerle ve aptallaştıran benzeri nesnelerin alınması gibi. Bunun aslı karaciğerin maddesinin ağırlaşması ve yoğunlaşmasıdır. Şüphesiz eğer o hafif soğuksa, yoğunluk ve tıkanıklık oluşturmaz. Bazen o yoğun sıcaktır ve onun sıcaklığı ve ağırlığı sebebiyle tıkanıklık oluşur. Bazen karaciğere göre ağırdır. Sonra oluşuma göre, onun ağır olması doğaldır. Karaciğerde olan diğer organlarla mukayese edilemez. Karaciğerdeki sindirim çiğnenmemiş buğday gibidir. Onların (o bir araya gelen maddenin) ağırlığı giderilir. Çoğunlukla onun kanallarında ağırlık oluşturan maddeler doğanın destek güçleri, maddenin atılmasını sağlar veya ilaçlarla atılır. Ancak karaciğerin tıkanıklığını oluşturan madde onun konveks kısmında fazlalık maddeyle atılır; tıkanıklık konkav kısmındaysa idrarla atılır. Burada çeşitli ağırlıktaki hılılar görülür.

Midede oluşan madde ince ve çoktur, ancak sıvı ve katı kısmı karaciğere doğru yol bulamaz; dışkısı bundan dolayı sulu olur. Onun oluşmasında karaciğerin herhangi bir rolü yoktur; keylusun kan yapısına dönüşmesi mümkün olmaz; çoğu dışkıyla dışarı atılır. Karaciğere nüfuz eden kısım çoğunlukla kana dönüşür. Bu kısımda sıvı kısım ayrılmıştır. Bunların hepsine bozularak şekilsizleşmeler ilave olmuştur ve çoğunlukla bunlar zorunlu olur. Ancak karaciğerin etrafında özel, ağır, yoğun tutulması gerekli maddelerde vardır. Bunlar karaciğere gönderilir. Şüphesiz ikinci olarak bu yoğun maddeler sindirilip atılır veya onlar oradan atılmaz; onun deliklerine zaman zaman kötü bir tıkanıklık yaratmak üzere karaciğere nüfuz eder ve o madde orada yoğunlaşır; atılmaması tıkanık yaratması için yeterlidir. Bu ağırlık ve yoğunluk şiş de oluşturur. Ancak eğer onlar şiş oluşturursa o ağırlık tepe tarafında oluşur, ancak çok büyük değildir; şiddetli ağrı yoktur. Hakiki tıkanıklık şiddetli ağrı oluşturur. Onunla birlikte başka bir sebep yoktur. Şiş çok fazla ağrıya sebep olmaz. onda ateş yoktur. Şiş oluşmasının delillerinden biri de pek az idrar atılmasıdır. Ayrıca şişler kısmında anlatılanlar da şişe işaret eder. Bu damarlarında tıkanıklık

olan kişinin kanı az ve rengi bozuktur. Eğer onda yel varsa ağırlığı ve yoğunluğu onun uzamasına işaret eder. Ancak eğer tıkanıklık kanallarının büzülüp kasılmasıyla ortaya çıkmışsa, bu kasılmanın sebebi meyve suyu içmek gibi sebeplerdir. Bu aynı zamanda bedende de kuruluk görüldüğüne işaret eder. Karaciğerle onun organlarınınkinin ortaklığı dolayısıyla oluşan tıkanıklık solunumda zorluk olarak da ortaya çıkabilir.

Tıkanıklık Tedavisi

Hıltlar dolayısıyla karaciğerde tıkanıklık meydana gelmişse, temizleyen ilaçlarla tedaviye ihtiyacı vardır. Onlar ihtiyaç olduğunda mutedil bir şekilde oradaki maddeyi atan ilaçlardır. Eğer tıkanıklık konkav kısmında ise açan ilaçlar verilir. Eğer tıkanıklık organın konveks kısmındaysa çeken ilaçlar vermek gerekir. Ben daha önce kesen ve açan ve de temizleyen ilaçlar verilmesini uygun bulduğumu söyledim. Eğer tıkanıklık kan almayı gerektiriyorsa basilik damardan kan alınır ve hastaya müsekkin verilir. İçilecek ilaçlarla ilgili olarak daha önce *Kanun*'da zikredilen benzer ilaçlar ve kök suları verilir. Bu ilaçlar zararlı maddeleri dışarı atan ilaçlardır. Bazen hindiba kökü suyu ve hindiba veya Arap devesi sütü içilir; rezene, hindiba, pelin otu, papatya; bir çeşit papatya olan antemia nobilis, bataklık sazı, Çin tarçını, şahtere otu veya dışarı atan maddeler şarap içinde veya tohumları şarap içinde pişirilerek veya pelin otu içinde pişirilerek verilir. Hastanın idrarında tortu görülse hastaya güçlü ilaçlar içirilmez. Ancak şişin sebebi yellerse, konusunda zikredilen ilaçlarla tedavi edilmelidir. Deve sütü yararlı olur. Arkasından baklagillerden verilerek hastanın ishal olması sağlanır. Çin tarçını ve benzerleriyle tedavi edilir ve konusunda bizim zikredeceğimiz ateşi düşüren ve idrar söktürücülerle tedavi edilmelidir. Şüphesiz yaradılıştan damar ve kanallarda darlık ve bozukluk olursa küçük karaciğerde alınacak tedbirler uygulanır.[112] Kabızlıktan dolayı kuruluk olduğunda karaciğerin temizlenmesi kısmında zikrettiğimiz ilaçlarla birlikte pişmiş süt gibi yumuşatıcı, gevşetici ilaçlar uygulanmalıdır.

---

112 TM: Safra tedbiri uygulanır.

Şişlerin bir kısmı karaciğerin kendisinde bir kısmı etrafındaki organlarda, bazısı da kaslarda ve mesenterde olabilir. Bazen de şişler karaciğerin kendisinde ve üst kısımlarında veya alttaki çukur kısımlarında ve de diyafragmada olabilir. Ondaki şiş tek başına, müstakil bir oluşum değildir. Eğer balgamsı apseli tümör şeklindeyse veya iltihapsız tümörse veya safravi ise, ya da balgam veya katı ve yoğunsa bu kanser cinsindendir. Ancak bir de karnı şişiren yel vardır. Onun sebebi sıcak mizaç ile birlikte görülen ateşli hastalıklardır. Onlar karında şişkinlik oluşturmuştur veya başka ateşli hastalıklardan dolayı karında değişiklik oluşmuştur veya soğuk mizaç sindirimi engellemiştir veya midede zaaf vardır veya hıltlar toplanıp tıkanıklık oluşmuştur; sonra da doğal olmayan bir şekilde karaciğerin kısımlarına nüfuz etmiştir veya karaciğerde küçük şeyler (maddeler) ve benzeri sebeplerden tıkanıklık oluşturur. Er tıkanıklık safra kesesi tarafında ise kan o tarafta çok fazla toplanır ve doğal olmayan bir şekilde kan karaciğerin safra çekmesine sebep olur. Genellikle çok fazla miktardaki safra karaciğerde şişe sebep olur. Bazen bu durum mideyle ortaktır; midedeki sağlıklı besinlerin sindirimini bozar; onu ağırlaştırır. Bu öyle oluşur ki karaciğerde şiş olduğunda belli seviyede sağlıklı sindirim olmaz. Aynı şekilde, eğer karaciğer bu maddeden çok fazla içine çekerse ve bu çekim gereğinden fazla olursa veya yapıda çürüme olursa organda şişe sebep olabilir. Bütün karaciğer şişlerinde buhran vardır. Çünkü şişi tepe kısmında oluşur. Bundan dolayı (şişten dolayı) karaciğerde buhran olur. Bu durum damarlar vasıtasıyla belirlenir veya idrar veya burun akıntısıyla belirlenir. Karaciğerin çukur kısmında şiş varsa, o damarlardan veya kusmayla veya ishalle belirlenir. Kıvrık kısımda o şiş oluşur. Karaciğerin iç çukur kısmında da olan şişlerin hepsi karaciğerdeki ateşten (yüksek ateşten) ve yoğun soğukluktan şiş oluşur. Orada tıkanıklık vardır. Bu durumda karaciğerin maddesinde büzülme olup vücuda kan gönderemez. Orada kan sıvısı vardır, fakat kanı vücuda göndermekte karaciğer zaaf gösterir. Bundan dolayı çok miktarda sıvı mesenterde birikir; çözülüp vücuda gönderilmez. Karaciğer kendindeki sıvıyı atmaya muktedir olamaz; zaafından dolayı sıvıyı gönderemez. Ancak çok miktarda sıvı mesenterde birikir. Bu karında su birikmesine sebep olur ve büyür. Eğer

sıcak şiş karaciğerden dalağa geçerse o ciddidir. Eğer dalaktan karaciğere geçerse onun durumu kötü olur.

İkinci Kısım
Karaciğerin Başka Organlarla Olan Ortaklığından Oluşan Şişlerin Belirtileri

Bu kısım (karaciğer) soğuktur ve durumu dengeye yakındır. Eğer hastalık kronikleşmişse, onun ısıtılmaya ihtiyacı vardır. Ancak açan ilaçlar soğuktur ve denge bakımından onlara yakındır. Sıcaktan (ateşten) dolayı hastalık meydana gelmişse, hastalık kronikleştiğinde kullanılan ilaçlara ihtiyaç vardır. Ancak bu durumda soğuk olan bostan hindibağı ve yabani hindibağı, sinir otu ve onun yaprak ve kökü kullanılır. onların hepsi idrar söktürücüdür ve soğutucudur. Çin tarçını iyi bir açıcıdır, ancak ateşin tedavisi açısından etkin değildir. Aynı zamanda ılgın ve pelin otu sıcak için iyi gelir; sıcak ve soğuk tıkanıklıklarda alınmasında herhangi bir sakınca yoktur; ilaç pişirilerek onun üzerine uygulanır. Özellikle Çin tarçını suyu ve hindiba suyu ve onun kökü ve kasıkotu, acı bademin suyu alınır; hepsi alınır; onların miktarları birbiriyle hemen hemen aynıdır. Taze rezene suyu, pelin otu suyu, güçlü tohumlarla ve ballı sirkeyle karıştırılır. Bu yararlı bir terkiptir. Şüphesiz balla, meyve suları ve ballı sirke ve hatta tek başına bal da yararlıdır. Hastalık dengelenmeye başladıkça, iyileşmeye doğru gidiş görüldüğünde acı bakla ile tedavi edilir. Şüphesiz sıcak ısınmış olanların dışında kalan karaciğer tıkanıklıklarını bu ilaç açar ve onu soğutur. *Kemafitus (tecrium)* onun yapısına daha yakındır ancak daha az ısıtıcıdır. Hasta dengeli bir şekilde, kemafitus'u suyla içer. Soğan sirkesi, ballı soğan sirkesi, salyangoz, süsen kökü de alınan ilaçlar arasındadır: *lac (zamk coccus lacca)* da bunlardandır; bu hastalığı gerektiği gibi şifa verir. Ancak hindiba suyu ve Çin tarçını suyu mizacı ısıtır. Şarapla hastaya şifa verirler. Pişmiş pelin otu ve benzerleri içilince sıcaklık giderilir (ortadan kalkar). Sarımsak, sirkesi, şeytantersi sirkesi, bazı sos olarak kullanılan bitkilerin sirkesi, geber sirkesi, gibi terkipler güçlü ateşi rahatlatır. Örneğin yabani sümbül, Seylan tarçını, kereviz, yuvarlak loğusa otu, boy otu ve benzerleri, badem yağına bırakılmış incir ve *Akrabadin*'de zikredilen güçlü mü-

rekkep ilaçlardan verilir. Örneğin .lac (zamk) ve pelin otu tabletleri askulukondriyun hapları ve zamk ilacı, *kerkum ilacı*, *amrusiya* ve *asanaysa* ilacı ve 4 tiryak, secerini aratun, eşek turbu macunu, loğusa otu macunu *fenarusyan macunu*, siyah şeytantersi macunu, şehriyaran, felafil macunu, özellikle yarpuz macunu, *filonya macunu*, acı misk macunu ve *Akrabadin*'de zikrettiğimiz diğer macunlar kullanılır. Yine orada zikrettiğimiz hububat ve karışım halindeki bazı ilaçlar karaciğer sertleşmesinde zikredilen ilaçlar ve dalağın sertleşmesinde kullanılan ilaçlar karaciğer ve dalağın tıkanıklığının açılmasında kullanılır; ayrıca güçlü bir macun olan amonyak zamkı, kendirle yapılan terkip de yararlıdır. Her birinden beşer birim kustus, kasık otu; her birinden 4 birim, biber ve sivri biber; her birinden 6 birim ateş için ise tarçın, sümbül, tavşan göğsü; her birinden 9 birim alınıp karıştırılır ve süngerle uygulanır. Şarap içine konulup içilirse tıkanıklıkları açan bazı tutan ilaçlar ve kök suları da bu hastalık için kullanılır. Onlardan kurutucu özellikte olanları şöyledir: Anadolu sümbülü 3 kısım veya pelin otu 4 kısım alınır ve dövülür; balla macun yapılır ve hastaya uygulanır. Yine ağaç mantarı ve kasık otu da yararlıdır; kedi otu bitkisinin kökü sirkeyle karıştırılıp verilirse yararlı olur.

Karaciğer ve dalak tıkanıklığında yararlı lapalar: Soğan, kızsalı, acı badem, boy otu, pelin otu dalları pişirilip balla karıştırılıp hastaya verilir. Tıkanıklık için önerilen bir başka macun şöyledir: biber 1 ukiye, sümbül 3 kirman alınır; ancak bu ölçülerde anlaşmazlık vardır. Terkipte boy otu ve kustus, amonyak zamkı, yabani sümbül; her birinden 1/6 kirman alınır; 1,5 ratl balla macun yapılır. Bazen bu hastalığa uygun şerbetler verilir. Bunlardan birisi ballı sirke ve şeker kamışı tohumlarıyla yapılır. Bu terkipten daha kuvvetlisi bu tohumlarla, soğan tohumları ballı su içinde kokulu bitkilerle pişirilir. Bu terkip güçlü kabız yapma özelliğine sahiptir. Pişmiş acı bakla kasık otu usaresiyle verilir O ilkin gebere kökü, rezene kökü, kereviz kökü, bataklık sazı, sakız, kedi otu, boy otu, pişmiş kasık otu ve pelin otu şarabıyla muamele edilir ve sabır, anason, acı bademden yapılan içkiyle alınır. Bu kısımda alınması uygun olan güçlü müshiller yeterli güce ihtiyaç olduğunda verilmelidir. Muhtemelen hafif müshiller yeterlidir. Çünkü gücü uygun olan ilaçlar verilmelidir, yani verilen ilacın

dışarı atma gücü yeterli olmalıdır ve iyi ilaç olmalıdır. Bu baldır. *Fiykara yakıları*, çıyan otu, ağaç mantarı, pelin otu, güçlü fikara yakılarından 1,5 miskal kadar alınır; daha zayıf bir terkip için 1 miskal alınır; kunduz yağı ile terkip güçlendirilir Turbid (lupinus termis) 1 miskal yavşanla veya tek başına *Akrabadin*'de zikredildiği şekilde kullanılır. Onunla karaciğer damarlarının tıkanıklığı açılır ve kişiye ishal yapan maddeler verilerek maddenin atılması sağlanır. Eğer daha güçlü ishal edici maddelere gerek varsa, istemnikun hapı ve cavşır otu hapı verilir. Bazen misriditus gibi ve lugaziye gibilerine ihtiyaç vardır. Ancak yavşan ve Mısır fasulyesi unu, bir parça çamurla yakı haline getirilir. Yine şeytantersi, boy otu, amonyak zamkı, pelin otu, *maderyus* ve mastika, safran, sümbül yağı ve mumla yapılan yakılar da yararlıdır. Aynı zamanda yiyeceklerde de tedbir alınması gerekir. Bütün ağır etlerden, soslarla muamele edilen yağlı ekmekten, gevşek sakızlardan yoğun ve tatlı şaraptan, pirinçten darıdan, koyun paçası, başı, kavrulmuş içi boş şeylerden kaçınmalıdır. Muhtemelen hastaya uygun olanı vermelidir. Hurma ve bütün tatlıları iyi gelir. Özellikle gevşek ve ağır, örneğin tutan ve hapseden sütlü, yağlı, pirinç tatlılarından, tatlı etlerden, kadayıf gibi yiyeceklerden kaçınmalıdır. Bütün zikrettiğimiz tıkanıklık yapan şeylerden kaçınmalıdır. Yemek yedikten sonra hamam yapmamalıdır. Çünkü bu durumda doğal olanın yerine hazmedilmemiş besinler çekilir. Aynı zamanda yemek üstüne hareket ve perhiz de yaptırılmamalıdır ve çok şey içmemelidir. Eğer yenir ve içilirse ve özellikle şarap içilirse o yiyecek sindirilmeden karaciğere dâhil olur.

Yenen ekmeğin hamurunun mayası çok ve tuzu fark edilir miktarda olmalıdır. Eski şarap, nohut, buğday, az miktarda olmak üzere bakla; hepsi onun için iyidir. İnce ve eski şaraptan biraz içmenin zararı yoktur. Onun yiyeceklerine pırasa gibileri karıştırılır. Salyangoz ve gebere de yararlıdır.

Üçüncü Kısım
Karaciğerdeki Emphisema ve Yeller

Karaciğerin kısımlarında ve zarının altında buhar toplanıp orada yoğunlaşırsa koku oluşur. Yoğunluğu dolayısıyla çıkış yolu bulamaz. Bu

durum karaciğerde tıkanıklık oluşturur. Bu karaciğerde *emphisema*ya sebep olur. Onunla birlikte ağır bir uzama olur; şiş ve tıkanıklık olduğu gibi. Onda çok fazla ağırlaşma olmaz; ateş yoktur. Şişte olduğu gibi sindirimde yenen besinler ve yeller harekete geçer ve gurultu oluşur. Ekseriya uzayan yeller bu hastalığın başladığını gösterir; sonra artar ve karaciğere geçer. Karaciğerde organ olarak herhangi bir değişim olmaz; dış rengi de alışılagelen renktedir. Bazen yelin sakin olduğu belirlenir, ancak onun maddesinin yayılmasına sebep olur.

Karaciğerdeki emphisema ve yelin tedavisi: Onun tedavisinde tıkanıklığın çözülmesinin tedavisinde zikredilen ilaçlar kullanılır; orada macunlar da yararlı olur ve kan almadan sonra, hamam yaptırmak da yararlıdır. Sadece kan alındıktan sonra şarap ve çok az soğuk su içilmesi ve sıcak, nazik bandajlarla, kokulu çözücü maddeler, mastika, bataklık sazı, sümbül, ban otu tohumu ile yapılan yakılar ve yabani sümbül yağı, mastika ve ilgili tohumlarla hazırlanan merhemler uygulanır. Bunlar gazları harekete getirirse, ortak taraflara bakılır. Eğer ağrı bağırsaklara kadar uzarsa, ilkin hasta ishal edilir; sonra yelleri çözülür. Eğer yeller diyafragma tarafına dolarsa ve midenin alt tarafında yayılırsa, ilkin hastaya idrar söktürücü verilir. Daha sonra gazı atacak maddeler verilir.

Dördüncü Kısım
Karaciğer Ağrısı

Karaciğerde ağrı olmasına sebep gışa tarafında çeşitli bozuk mizaçlar olmasıdır. Ancak bu da yellerden oluşmuş olabilir. Ancak ondaki tıkanıklık, sıcak şişler veya katı şişler ağrıya sebep olur. Balgami olan şeylerin ağrısı hafiftir. Bazen buhranlarda yellerin hareketinden ağrı oluşur. O ağrının korkutucu delilleri bilinmelidir ve zaaflarından onlar belirlenebilir. Bazen karaciğerin zaafından ağrı oluşur; onların yiyeceklerden olması söz konusu değildir. Buradaki ağrılar karaciğerin zaafından oluşmuş olabilir. Burada karaciğerin üst tarafından çekilen bandaj şeklindeki uygulamayla tedavisi mümkün olabilir. Karaciğerin içinde buhran oluşturan madde hareket ettiğinde ağırlık ve değişik ağrılar oluşturur. Ağrı gerçekten şiddetlidir. Bu ağrılar sıcak şişlerden veya yelden meydana gelmiş olabilir. Eğer ateşli hastalıktan kaynak-

lanmışsa, yeller dolayısıyla gelen ağrı çok şiddetlidir. Bundan dolayı ateşli hastalık onu çözüp erittiği için hastanın durumu çok kötüdür; Hippokrates'in zikrettiği gibi daha sonraki hummalar onu çözer. Bir kavmin tahminine göre, kabrinde bulunan kitabında bunu zikretmiştir. Eğer başın arkasında şiddetli kasılmalar ve karaciğerinde ağrı varsa ve de ayakların başparmağında yoğun kasılma ve kafatasında yoğun kasılma varsa hasta güneş doğmadan helak olamaz. Bu kişide kasın gücünün azalması veya yok olması dolayısıyla idrar zoru olur ve idrar damla damla atılır. Sanki sıvı oraya hapsolmuştur. İdrar az atılır ve atılmayan idrar organa zarar verir; şiddetli kaşıntıya sebep olur.

Belirtiler: Onunla ilgili olarak, kısmında zikrettiğimiz belirtileri gösterir.

Tedavi: Kendi kısmında zikrettiğimiz ilaçlarla tedavi edilir. Ancak insanlar karaciğer ağrıları için zikredilen ilaçların yararlı olduğu söylenmiştir. Çoğunlukla onlar zayıf olan karaciğer için yararlıdır. Biz onların zikrettiği ilaçların bazısını burada zikrettik. Onlar şöyle dediler: ılgın hapları (bazı nüshalarda ılgın macunu) ve safran, sedef otu macunu müshili ve yabani kimyon macunu, *kurdiyanuz macunu*, Kayser macunu, küçük ve büyü*k asanaysa macunu, hurma, kuka (marwhal), askilipyanus (iskilipyanus),* macunu, *işret (calotrop ağacı?)* hapları (Galen'e atfedilen macun) kullanılır. Yine onlar demişlerdir ki bu ilaçların yanı sıra, taze çam yaprağı suyu, ballı sirkeyle veya yarım dirhemle ılgınla gargara yapmak ve 3 dirhem safranla kereviz tohumlarını rezene ile karıştırıp 4 dirhem gül, sümbül, mastika; her birinden beşer dirhem, kasık otu, pelin otu suyu, sakız, ılgın, safran, bataklık sazı meyvesi, kediotu kabuğu, yabani sümbül tohumlarından 3 ölçü, ham sarısabırdan 1 dirhem, pelesenk yarım dirhem alınır. Hepsi birlikte yapılan terkip ishal yapar. Ancak konuyla ilgilenenler şöyle bir ilaç önerdiler: kırmızı *kurd* alınıp pişirilir ve rezene, ılgın, sümbülden her birinden 1 miskal alınır ve demirden 7 dirhem alınıp pelin otu üzerine gebere suyu konulup içilir. Bu ilaçların hangisi içilirse içilsin ağır yiyeceklerden ve etlerden kaçınmalıdır. Hafif yiyecekler yenmelidir. Özellikle eğer hastada ateş varsa böyle yapılmalıdır: sütleğen otu zamkı yakısı, sarıyonca zamkı ve Yuhanna b. Masevyh'in verdiği yakılar kullanılır.

ÜÇÜNCÜ MAKALE
Karaciğer Şişleri ve Bağlantılarındaki Farklar

Birinci Kısım
Karaciğer Şişleri ve Etrafındaki Organların Şişleri

Şişlerin genel belirtisi midenin üst tarafında (epigastrium) ağırlık olmasıdır. Orada ağrı vardır ve zaman zaman ağrı artar ve ağrının artması tıkanıklığı ile eşzamanlıdır. Ancak bu ortaklık devamlı değildir. Şüphesiz güçlü ağrı değişime uğrar. Burada durum bağırsaklardaki yellerdeki gibi değildir. O değişmez. Onunla birlikte çoğunlukla gurultu aşağıya doğru çekilir, ancak bu sürekli değildir. Boşluklar uzadığından yeller aşağıya doğru çekilir ve orada asılı kalır. Karaciğerin sıcak şişlerinde bu durum görülmez; diğer çarpma veya vurmalarda da durum böyledir. Çünkü atar damarların örtüleri diğer damarlardan farklıdır. Onların duvarları yoğun değildir. Ancak onların zarları kendilerine özgüdür. Onların zarları (çeperleri) yoğun değildir. Damarların arka kısımları, şişler karaciğerin üst kısmında olsa bile onlara ortaklık ederler. Ancak bu ortaklık her zaman olmaz. Karaciğerinde sıcak şiş olanlar veya büyük şiş olanlar sağ taraflarına yattıklarında uyuyamazlar ve sol taraflarına yattıklarında uykuları ağır olur. Muhtemelen çoğunlukla sırt üstü yatmaya meyillidirler. Çünkü şiş tarafına yattıklarında burada ağırlık oluşur; kişi ağırlığı hisseder.

Şiş karaciğerin tepesinde oluşmuşsa, kişi yattığında o tarafta karaciğeri sanki asılmış gibi hisseder. Sanki bir şey adeta boşlukta sallanıyor gibidir. Bu durumda çoğunlukla karaciğerde şiş olduğu belirlenir. Özellikle zaaf söz konusu olduğunda bu görülür. Kuru öksürük oluşur; nefes darlığı vardır ve özellikle hasta kuvvetle nefes alıp verdiğinde diyafragma ve akciğer de bu sıkıntıya ortaklık eder. Burada idrar azdır ve bazen idrar tutulması görülür. Eğer karaciğer şişi büyük ve tepe kısmındaysa tıkanıklık oluşur ve dışarı atmada zaaf görülür. Çoğunlukla idrar damla damla atılır. Karaciğerin içbükey kısmı mi-

denin üstüne doğru gelir; çoğunlukla onda ağırlık oluşturur ve kürek kemiğini sağ taraftan biraz aşağı çeker. Bundan dolayı karaciğerin sorunlarında hissedilen ağrılar kürek kemiği ile paylaşılır. Onun genellikle kenarından kürek kemiğine bağlandığı görülür. Burada rahatsızlık halinde hıçkırık oluşur.

Eğer hastalık karaciğerin tepesiyle ilgili ise, ilkin karaciğerin içbükey kısmında daha sonra da dışbükey kısmından mideye bağlantısından dolayı şikâyetlerde de ortak olurlar. Eğer şiş karaciğerin içbükey kısmında, alt tarafındaysa ağırlığı az olur. Mideye dayanması dolayısıyla, şişe bağlı olarak görülen ağrı olmaz ve nefes darlığı da olmaz. Bu temas dolayısıyla şiş de hissedilmez. Fakat midedeki sıkıntıdan dolayı, ağrı çok şiddetli olur. Özellikle eğer safra kesesi de çekilirse ve karaciğer şişleri büyükse, doğal durumdan farklı olarak, hastanın sırt üstü yatarak uyuması gerekir. Sırt üstü yatması da ona zor gelir. Karaciğerin içbükey tarafındaki şişlere genellikle mesenter şişleri ortaklık ederler ve mide de genellikle onlara eşlik eder. Çoğunlukla bu durum hastada hıçkırık, mide bulantısı ve susuzluk görülür. Bu da şişin sıcak şiş olduğunu gösterir. Bazı hekimler bu şişlerin aralarında ortaklık olduğunu düşünmüşlerdir. Bazıları da karaciğerle mide ağzı arasında bağlar olduğunu varsaymışlardır. Aynı zamanda bu bağ dolayısıyla hıçkırık oluştuğunu düşünmüşlerdir. Bazıları da şöyle demiştir: Karaciğerde büyük bir şiş olduğunda midenin ağzına baskı yapar; onu sıkar. Galen şöyle demiştir: sıcaktan ve hıltların çokluğu dolayısıyla şiş midenin ağzına yapışır. Genel olarak şiş büyük değilse, onların bir arada olmasından hıçkırık oluşmaz. Çünkü mide ağzı ve karaciğer arasındaki mesafe uzundur. Ancak her ikisi arasındaki sinirler bağlanır ve ortak olur. Bu sinirler cidden incedir. Eğer karaciğer şişleri damarlara ve zarlara yakınsa ağrı şiddetlidir. Eğer ateşli hastalıklar varsa ateşi zayıftır. Şişler bir tarafta olsa da belirtiler her ki tarafta da görülür. Bazen şiş bir tarafta olup, diğer taraf ona ortaklık eder. Gencl olarak karaciğer şişlerinin soğuk ve sıcak olanları karında şiş oluşmasına sebep olur. Bilinmelidir ki karaciğerin şişinde ishal çok olursa hasta helak olur.

İkinci Kısım
Karaciğerin Kendisindeki Şişler ve Safra Kesesi Üzerindeki Kaslarda Olan Şişlerle Aralarındaki Farklar[113]

Bilinmelidir ki, onların arasındaki fark konumlarında üzerinde bulunan kasların[114] şekillerinden ve arazları bakımındandır. Ancak daima belli bir kas şişi belli bir yerde bulunur ve karaciğer üzerindeki kasların şişi için de bu daima geçerlidir. Karaciğerin şişi özellikle çukur kısmında bulunmaz; onun yağında bulunur. Bu şaşırtıcı bir iştir ve [karında] kaslara konmuştur. Ancak bunlar dışarıda değil, onların içindedir. Ancak uzunluğuna veya meyilli olarak konmuştur. Onların yerlerini anatomi kısmındaki açıklamalarda gösterdik. Burada karaciğerin şekline göre falan şekildeki karaciğer şişi falan yerde görülür, dedik. Bu da karaciğerin şekliyle bağlantılıdır ve onun ortak bölümlerinde hissedilir. Uzun ve yoğun olan kaslar vardır Bunlar fare kuyuğu gibidir. Bundan dolayı onların ortak kısımları fark edilmez. Muhtemelen sen onun yavaş yavaş uzadığın belirlersin (hissedersin). Bazen boşluk içinde (karın boşluğu) onun ulaştığı yer hissedilmez. Eğer kas derine batmışsa, o karaciğerdeki şişlere benzer. Ancak bu benzerlik arazlar bakımındandır. Özel arazlar ve müşterek arazlar vardır ve onlar karaciğerde olan şişlerde belirlenir. Kaslardaki arazlar karaciğerde yoktur. Eğer safra kesesinin büzülüp kuruduğunu görürsen bu durumda karaciğerde şiş oluşmuş demektir.[115]

---

113 TM:belirtileri beyanındadır.

114 TM: araz bakımından arazlar binehmade müşahle ve benzerlikle olmakla bize gerekir ki onların arasında olan farkı açıklar. Yüz ve kaslar dört çift ve sekiz birey olduğu ve kimi istikamet üzre (bir kısmı belli bir yönde) ve kimi arızalar ve kimi verab üzre mevzuu olduğu kitab-ı evvelde karın kaslarının anatomisinde bima lamizid aleyhi (gerektiği üzre) açıklandı. Burada zikredeceğimiz farkı istiksa murad eden kişilere gerekir ki o yerde zikrolunan kaslar karın anatomisini ve bu üçüncü kitabın bu katının birinci makalesinin başında zikrettiğimiz karaciğerin anatomisinde bütün olarak istihzad eyleyeler ve bize de bu talim (öğreti) yeri gerekir ki Kanun'un burasında olan ibaretini irad edip muradını şerh ve beyan ederiz. Yüz Fehmi (anlaşılması) asan ve min gayri ıtnab ve ihar (?) şu uygun (geçerli) açıklamanın yapılması için ve Kanun'un ibareti budur. Burada karaciğerin yeri ve şekli ile karaciğerin arazları ve de şişleri ile onlar arasındak farkları bilmek gerekir.

115 TM:Kıyam ve kuud gibi kaim olan kişinin hal-i kıyamda kısımları birbirine kıyas ile baid ve sukuf dare kıyasla yakın olur ve kuudi zamanında emr-i aks üzre olur. Ama şekl o heyete derler ki hadde vahid veyaut hudud müteaddide miktarı ihatadan o heyet-i

---

miktare arız olur. Kerede ve dairede onlara zikrolunan heyet hadd vahid ihatasında oluşur ve mürebbi ve müselleste hudud-u müteaddide ihatasından heyet-i mahsusa (özel olan genel görünüş) miktarlarına arıza olur. O şekil adlandırılır. Ama bu bakımdan ifade edildiği ve hekimlerin bildiği üzre olan heyete arzdır. Hekimlerin intibaına göre, o hastalığı tarif ederler yani bilinen bozukluk şudur: organların arazları kendisinde olmaz; belki, asıl hastalığa tabi olur. Bunun da fazlalıklar külliyatta geçti. Ancak konumu bakımından filan şiş bulunduğu yer karaciğerin kendinde olan şişle kaslarda olan şişlerin farkı budur ki kaslarda olan verem daima hissi zahir olur. Zira kaslar hamiyyen karın organlarının üstünde olmakla onların şişlerini örter; muteber ile örter. Nesne olmayıp hasse-i görme ve dokunmadan her biri onu idrak eder ve karaciğer şişine şüphesiz ki görülmez. Karaciğerin şişi bazen hisse zahir olmaz; şiş hafif olmakla üzerinde olan serb ve sıfak ve sıfak ve merak ve karın kasları o şişi örter. Özellikle iltikairi ve fi semin özellikle karaciğerin şişi mukaarında olursa veyahut şiş sahibi semin ve semiz olursa şişin üstünde zikrolunan diğer şeylerden mada hudbe-i kebede (karaciğer hudbesi) ve etlilik fazlalıkda haciz olup hisse his yok ve müttehid olur. Ancak karaciğerin tekirinden veyahut seminde olan olan büyük şiş olursa o şiş de büyüklüğü dolayısıyla histe de görülür. [Karında] kaslar konmuştur. Ancak karnın [şişi] çift kaslarından birinde görülür; karaciğerin muhazatında bedenin arazı üzerine vaz olunmuştur veya tul-ü batn (karnın eni) ve vec tohumu da vücudun tulüne istikamet üzre vaz olunmuştur. Boğaz kıkırdağından azm-i aneye varıncaya kadar süreklidir. O enli ve uzun olan iki çift kas zevaye-i kaime üzerindeki kasları keserler ve [boğaz kıkırdakları nihayet (sonunda) kasta olan kıkırdaktır. Hai-i mecmua ile ve hai mühmele ile olan hancere kastedilmemektedir.] Ofi ve rab alınır ve kasları buluyorum ve karın kaslarından üç çift iki hasıreden ortaya çıkıp hancere kıkırdaklarına müntehi ve onda biribiri ile birleşmiş olur. Dördüncü çift iki tarafın şersufundan zuhur edip ane kemiğinde son bulur ve üçüncü çiftin her biri dördüncü çiftin her bir ferdini tekatığ eder (keser) ve onlardan hadde ve münferce çıkıntıları (zaviyeleri) oluşur. Biz bu zikrolunan kasların zikredilen yerlerini benzer organların anatomisinde sake delalet edip gerektiği şekilde açıkladık. Şüphesiz ki kasların şişi ile karaciğerin şişinin şekli bakımından farkı budur ki bir düz hat üzre iki kısım yani daireden cihetleri müttaide ve küçük ve büyükte mütefavete olan iki kavis vaz olunsa iki kavsin tefavese şekil helali tesmiye olunur. Aynı zamanda sonuçlanır. Bazen şuruhate şekl helali kema mail ila el-tedvir kaine kavs min daire deyu tefsir olunmuştur. Bu vecihle tefsirden arzı karaciğer şişi hilal şekline benzerlik gösterir. Hakikati üzere hilali olmadığına işarettir. Lakin dairenin kavsinden mütebadır olan dairenin muhiti kavsi olmakla müstah vemücessem olan hilal şekline şumulü olmaz ve zikratı olan müşterek inkıta kısmı da ağrı muharrer üzre onda mevcud olmaz İlkin olan hendeseden naklolunan tağrifdir. Makam-ı talimide teshil fasd edip mevcud şerhi nefesi kavli sani irad eylemiştir. nesnenin kısımları birbirlerine münkarib veyahut mütebaid olur. O vechile dışarıda olan nesnede yakın veyahutmütebaid olur. Kavsi [her tam olan daire 360 cüzü taksim olunur ve rabi 90 cüzü eder. Ne zaman kavs 80 kısım olsa 10 kısmı onu ¼ daireye isal eder ve o 10 cüzi tamam kavs diye adlandırılır.] am dairenin kıtasınaderler. Gerekse o kıta çeyrek daire miktarına baliğa olsun ve gerekse çoğunlukla veyahut daha az olsun. Ancak daha az olursa o miktar daha az temil eden miktara tamam kavs diye adlandırılır. Görülen hilal şekli olan yarım kavis daire olur ve buyurula ki Kanun'un filan şekle

karaciğerin hilalinde şiş görülür. Kavlindeki kelime tabiziyeden olur. Zira karaciğerin takirinde olan şiş his olunmaz. Nevahi haviyede olan şekl helali üzre zahir olur ve hadebenin ortamında olan ve hadebe muhit olandır küre şekli veyahut kürenin kıtası şeklinde zahir olur. Bihasebi vaz-ı kebed yanikaraciğerin nevahi tedvire maildir. Binaebaleyh o nahiyede olan şiş şekl-i helali üzere zahir olur. Bi kelimesinde olan bai care yazhuru kelimesine taalluk eder. Yehassune bifasl-ı inkıtaa el-müştereke ki bu makale tahkik ve tafsili üzre beyanda tıp kitabı haliye olan bir mukaddime-i nadireyi istihzara ihtiyacı vardır. Blinmelidir ki hilal şekli bir dairevi kavis şeklinde olur ve veterle kavis mültekarından tecavüz eylediğinde aralarında nokta gibi tekad hadis olur. Bütün kısımları daha sonra daha çok olmaklan geri kalmaz. Kavsin ortasına varınca o ortamda olan kısım kavisle veterden o kısmın mehazı olan kısmı arasında olan sonrada tezayid münkatığ olup sonra tenakısa bedi eder. Tezayid minval üzere buğd cüzün noksan üzre olarak tarafı taraf vetere mülaki olur ve sonra çıkıntıların nihayeti olan ortamından kavis katı olunsa oluşan satha fasıl 8kısım) müşterek inkıta (kesinti) derler. İnkıta kısmı denenin vechi görülür. Ancak müşterek denenin vechi budur ki o sath-ı mefruz kavsin iki kıtasından her birinin sathı olduğu itibarı olunmak caiz olur. O halde zikrolunan kısım infitağ müşterek hilal şeklinde görme hissi mebni lilmefuldür; Diken manasınadır; bağla sallanır; hasiset be bi'l-kesr ve haseyet iykiyrt. Keza fi'l- kamus ve bilinmelidir ki fasl-ı inkıtaın (kesilme kısmının) tahkiki veterle kaviste olur. Kavsin üstünde ve altında olan iki sathın arasında olan baidin tezayiz ve tenakısı itibar olunmakla olur. Ancak el-adli fe huve müstatil. Ancak şiş kasta olursa onun şekli hilal şeklinde olmaz. Belki istikamet üzere olur ve şiş adale ile şiş karaciğer şişi şekilleriyle fark olunur. Karaciğerde olan şiş hilal şeklinde olur. ve kassal şiş uzunlamasına olur ve musannif ve mustatil ile müstakim manasını murad etti. Ona kelam-ı tul kamet üzre ve arzen ve veraban yeri olan kasların şişlerine bütün olarak şamil olur. Diğer tarafiye ağır ve diğeri ince o şişkasların bir tarafının kalınlığı ve enliliği çok ve diğer yanı amik ve altında ve enine dakik olur ve zenb gibi elfar ve adele olan söz konusu şişlerin her biri heyet ve şeklinde fark zenbine ve kuyruğuna benzer olur. Bundan dolayı hissiz bifas infitai el-müşterek. Zikrolunan kas şişleri zenb reva gibi olmakla onda fasl-ı inkıta-ı müşterek tahakkuk eylemez. Çünkü onun tahakkuku o şekle mahsus olur. Onun zikr olanla baidir. İlkin infisandan bedi edip ziyadesi şeyen ifşaya alınır ve ikinci olarak ziyadeden varıp şeyen fişaya noksani alınır ve bu sonra zenb elfarde mevcud olmaz. Bel terah yelattif fi, tavilihi kalilen kalilen belki onun badi ziyadeden bedi edip noksanı alınıp müntehi olur. Onda fasl inkıta müşterek mütehakkuk olmaz ve rubbema lem yrkun inne yenalu minha illa eyi fi'l-gur müstatil ve bazen o şişler adeli gözün hissini kası asla görülmeyip, dokunma hissi onu hisseder. Hapsolundukta bir şeyi müstatil idrak olunur. Eğer kasta gair olsa eğer şiş gurre olan adelede (kasta) olursa o verab üzre olan kastır ki derikte ve ezvac-ı sairenin altında olur. ve mütefaki olmadıkça hasse-i basar onu hissetmez. Ve hiye şişlere benzer. Karaciğer işbu gair kasın şişleri rab üzre olmakla karaciğer şişlerine benzer. Ancak onda fazı inkıta ortak diken ikisi arasında fark olunur. Açıklamaya ihtiyacı olan konu müntehi oldu. Bunu çevirelim karaciğer şişi ile kas şişi arasında olan araz bakımından fark budur: mutlaka karaciğerde olan arazlar gerekse karaciğere has ve gerekse ortak arazlardan olsun o arazlardan bir şeyi muteber ve mutedibe kas şişi olmaz. Ne zaman kıhle ve kuruluğa tebadirini yani hissetsek onda karaciğer şişinin olup kasla ilgisi olmadığını anlarız.

Üçüncü Kısım
Sıcak Şişler

Bütün sıcak şişlerin sebebi ateştir; ancak onun belirtileri bütün şişlerde zikredilen alametlerdir. Bazı şişler belli bir kısımdadır; bütün organda değildir. Had derecede ateşli olan hastalıklarda eğer kanama dolayısıyla şiş oluşmuşsa ateş şiddetli olur; iştiha azalır; hıçkırık, mide bulantısı görülür ve özellikle hastanın safra kustuğu belirlenir. Sonra o (hasta) yeşilimsi, pırasa renginde safra çıkarır; sonra kusmuğu siyaha dönüşür; dili kararır; sırtta ve kürek kemiklerinde ağrı hissedilir; yanma olur. Özellikle de eğer şiş karaciğerin tepesinde ise bu belirtiler görülür. Eğer şiş karaciğerin çukur kısmında ise solunumu etkiler. Eğer hava cidden çok derin içe çekilirse diyafragmanın şişi uzar ve etrafındaki organları sıkıştırır; nefes alma zorlaşır. Bazen öksürük oluşur ve dil sararır veya yoğun olarak kızarır; sonra siyaha döner. Sonra bütün cildin rengi değişir. Özellikle şiş karaciğerin üst tarafında, tepesinde ise bu belirtiler görülür. Eğer gücü yerindeyse ve özellikle midenin gücü yerindeyse ve şiş karaciğerin alt tarafındaysa tabiata sıkıca tutunur. Vücudun gücü ve midenin gücü zayıfsa kişi helak olur. Hippokrates diyor ki eğer o hastalıkta hastalığın başlangıcında siyah dışkı varsa bu hastanın karaciğerinde sıcak büyük bir şiş olduğunun delilidir. Burada nabız dalgalı ve hızlıdır ve değişkendir. Sıcak şiş eriyip kaybolursa arazları da kaybolur. Ancak ağrı azmışsa oradaki şiş apseli şiş haline dönüşmüştür. Zikrettiğimiz gibi, onları biz katı şişlerin alametlerinde ve sıcak şişlerin alametlerini anlatırken anlatacağız. Eğer karaciğer şişleri katılaşırsa ilkin sıcak şiş alametleri kaybolur. Sıcak şişin soğuk şişe dönüşmesinin sebebi sıcak şişin fazlaca soğumasıdır. Karaciğerin sıcak şişi ve zatülcenp arasındaki fark karaciğerin sıcak şişinde öksürüğün arkasından soluğun puflar gibi çıkması görülmez ve ağrı sağ tarafta olup yoğundur; dilin ve vücudun rengi birlikte değişir. O kişini nabzı cidden testere sesi gibidir. Karaciğerin tepesinde bulunan şiş elle yoklandığında hissedilir. Kişide yoğun bir soluk alıp verme görülür ve havayı yoğun bir şekilde içine çeker. Karaciğerin dip kısmında bastırılmadan dolayı sıkışma oluşur ve karaciğerin tepesindeki şiş diyafragmaya doğru uzar ve bu durumda öksürük oluşturur. Sıcak Karaciğer şişleri buhranlı olur. Karaciğerin tepesindeki şişlerde ve kas

şişlerinde burun kanaması vardır. Özellikle de burnun sağ tarafında olan kanamalarda böyledir. İdrar normaldir; şiş eğer çukur kısmındaysa safra atımında sorun oluşturur veya kusma görülür.

Dördüncü Kısım
Karaciğerdeki Kansı (Demevi) Şişler[116]

Kanlı şişlerin ağırlığı az olur ve çok fazla ateşlidir; adeta yanıyor gibidir; hastanın dili siyahtır; idrarın rengi değişir; koyulaşır; rengi sarıya meyleder; ateş yoğunlaşır; yoğun rutubetli maddeler yararlı olur. Hastanın nabzı serttir ve dalgalıdır; solunum testere sesi gibidir; birbirini seri halde izler.

Beşinci Kısım
Karaciğerdeki Balgamsı Şiş[117]

Sıcak şişlerin belirtileri iltihaplı şişlerde zikrettiklerimize zıttır. Burada yüz kırmızıdır ve damarlarında akıcılık vardır; normalden daha yoğun akar.

Altıncı Kısım
Karaciğerdeki Soğuk Şişler

Bu şişte ağırlık olur, ancak hararet ve yoğun ateş vardır; dilde siyahlık yoktur. O şiş sahibinin mide kaslarında spazma benzer bir his vardır. Yaş, tedbir, mizaç ve renk (cilt, saç, idrar), bundan önce bildiğin üzere, hastalığa işaret eder.

Yedinci Kısım
Karaciğerdeki Balgami Şişler

Balgami şişte deri titremesi olur; rengi kurşunidir; nabzında sertlik hissedilmeyip, çok yumuşak olması soğuk şişin belirtileridir.

---

116 TM: Dördüncü Kısım: Karaciğerde olan Maşera ve Hükümleri: Burada Kanun'un sahibi hilaf-ı araf cereyan edip (onun bildiğinin aksine) maşeri zikretmekle safrayı sarf olan karaciğer şişi istedi ki (ifade etmek istedi ki) ancak bilinene göre maşeri kanla safradan mürekkep olan maddeler hasebiyle yüzde olan itlak olunur. Kemal-i tahkiki maşeri kısmında nefisi mucez şerhinde açıklanmıştır.

117 TM: Yani Kanın Sarfından Oluşan Karaciğer Şişleri

Sekizinci Kısım
Karaciğerdeki Katı Şişler ve Kanser Nevinden Olanlar

Katı şişleri çoğu katı şiş olmadan önce oluşan ve sonra katı şiş haline dönüşen şişlerdir. Bazen bu dönüşme olmaz; başlangıçta katı şiş oluşur ve bazen de darbeden şiş oluşup ve bu şiş deri üzerinde hissedilir. Sağda, karaciğer hizasında bu şişin baskısı hissedilir. Ancak karında su toplanması olmayan kişide de bu his belirlenir. Şüphesiz onunla birlikte safra kesesi de eğilip, [sıkışır] ve zayıflar. Ağrısız hilal şeklinde şiş oluşur. Bazen yemek yemeden önce o şiş sıkıntı yaratır. O kısımda su toplanmasına doğru eğilim oluşur. Bu durum da ateş olmaksızın cidden yoğun ağır şiş olduğuna işaret eder ve vücut zayıf düşer; iştiha azalır ve renk değişimi olur. Şüphesiz idrar az olur ve bazen de bütün bunları sıcak şiş izler. O eğer bu şekilde kaybolursa ağırlığı kalmaz, ancak bundan dolayı nefes darlığı oluşur. Bu şişin sıcakları katı olur; nefes darlığı ve yoğunluğu belirlenir. Burada şişin katılığı ile ateşli hastalıklar (karaciğerdeki) arkadaşlık etmez; tıkanıklık da yoktur. Ancak tıkanıklık şişin yoğunluk kazanması ile birlikte olur. Bu durum diğer söylenenlerden farklıdır. Özellikle [karaciğer] et cinsinden olması bakımından zayıf olup ondan ter gibi ince bir sıvı ayrılır. Bu sıvı organdaki kanla akar. Bu sıvı eti oluşturur; hareketlidir. Bu sıvı sızıp karın boşluğuna dolarsa karında su toplanması gibi bir durum oluşturur, karında su toplanması hastalığında zikrettiğimiz gibi. Bu hastalıkta sıvı tutulur.

Çoğunlukla da doğal gevşemeyle karaciğere giden geçitler tıkanır. Onun güçleri (karaciğer) çözülür. Bu gibi hastalıklar ancak başlangıçlarında tedavi edilebilir. Bazen ilaçlarla onların tedavisi mümkün olur. Eğer hastalık uzarsa ona tedavi yarar sağlamaz. Eğer katı kanserse ve kişiler çok şiddetli ağrı hissederse hastanın rengi bozulur ve iştihası da düzensizleşir. Bunun dışında başka şeylerde vardır. Bazen hıçkırık, mide bulantısı olur; ateş yoktur. Eğer ağrı hissedilmiyorsa, organın bu şekilde ölümü vukuu bulur. Bilinmelidir ki karaciğer hızla tıkanır ve taş oluşmuş olabilir ve özellikle eğer ağır nesneler ve kabız yapanlar sıcak şişlerde verilen bütün maddeler verilirse bu durum ortaya çıkar.

Dokuzuncu Kısım
Karaciğerdeki İltihaplı Şişler

İltihaplı şişer genellikle sıcak şişten sonra meydana gelir. Eğer iltihaplı şişler bir araya gelirse yüksek ateş ve şiddetli ağrı vardır ve onun alametleri şiddetlidir. Sonra değişik şekillerde titreme oluşur ve fazlalıklar kişiyi sırtüstü yatmaya zorlar; iltihaplı diyare olur; idrar atımı uzar ve dışarı atımda kurt var gibi his oluşur. Bununla hafifleme olur; özellikle ağırlıkta çözülme olur. O adeta patlayıp akar, ancak bu bağırsaklar kısmında olan bir şeydir; dışkıyla bunlar dışarı çıkar. Ancak idrar böbreklerden atılır. Ancak o kısımda kuruluk vardır e adeta bir boşluk oluşur; burada incelme (doku kaybı?) oluşur. Dışkı ve idrarda atılan bir şey görülmez. İltihaplı şiş tümör karaciğerin kendisinden aşağıya doğru akıntı oluşturur. Orada aşağıya doğru akış dışında uzun sürede farklılaşıp sevdavi akıntılar oluşturur; beyaza doğru dönen başka akıntılar da oluşur.

Onuncu Kısım
Mesenter Şişi

Karaciğer şişinin alametleri mesenter şişleriyle ortaktır. Mesenterde olan sıcak şişin ateşi karaciğerin sıcak şişine benzer. Ancak mesenterdeki ateşli hastalıkta ateş daha düşüktür. Karaciğerin şişinde ateş yüksektir ve etkisi daha derine iner. Karın ve mideye kadar yayılıp zarar verir. Bu durum genellikle ateşin yoğunluğundan kaynaklanır. Eğer karaciğerde tıkanıklık belirtisi varsa, fakat karaciğerde şiş olduğunu gösteren bir işaret yoksa attığı madde önce keylus kıvamındadır. Bu durum midedeki sindirim zafiyeti sebebiyle görülmez. Ancak eğer onda uzama ve hafif ateş varsa bundan mesenterde sıcak şiş olduğuna hükmedilir. Ancak katı şişle onun, yani sıcak şiş arasındaki farkı ayırt etmek zordur. Ancak onlar arasında fark vardır. Şüphesiz daha sonraki günlerde tıkayıcı bir şey ortaya çıkarsa bilinmelidir ki, o şişten kaynaklanır ve o tıkanıklık karaciğerdeki tıkanıklıktan farklıdır. Ancak şüphesiz bu mesenterdeki şişten meydana gelir; bu şiş kansaldır ve buradaki kanama iltihaplanmaya doğru gider. Burada karaciğerde iltihaplanma olup olmadığına ve safraya bakılır.

On Birinci Kısım
Karaciğerin Kansal Sıcak Şiş

Bu hastalığın (karaciğer) tedavisinde ilkin gerekli olan doluluk haline, güç durumuna, yaşa ve oluşum zamanına ve senin bildiğin diğer durumlara bakılmalıdır. Eğer onların durumu kan almaya izin veriyorsa, mümkünse basilik damardan kan alınır. Eğer ondan kan almak mümkün olmazsa median supcutaneous venden kan alınır. Eğer hasta güçlüyse ondan bir defa ihtiyaç olduğu kadar kan alınır. Çok kan alınıp safra kesesindeki yol açılmalıdır. Bilinmelidir ki eğer kan alınmaz ve madde karaciğerde bırakılırsa ve hastalıkta kabızlık yapan (besinleri katıltan) ilaçlar verilirse ve şişin katı şiş olduğundan şüphe ediliyorsa ya da düşünülüyorsa öncelikle kan alınmalıdır ve bu işlemi kısa tutulmalıdır. Ancak bu işlemin güce engel olmaması gerekir ve kanın yeterinde çıkması engellenmemelidir. Bilmelisin ki başlangıçta senin *Kanun*'da belirtildiği gibi, safran ve soğutuculara ihtiyaç vardır. Ancak bu uygulama ile şişlerin hızla katılaşmasına engel olursun; şişleri katılaşmadan korumalısın. Bunun için hafif ilaçlarla açıcı olan ilaçları karıştırarak kullanman gerekir. Soğuk güzel kokulu maddelerin verilmesi bazen yeterlidir. Bazen serbestçe bu sıvı böbreklere doğru yönlendirir. Bilmelisin ki şişleri soğutan ve katılaşmalarını kesen ilaçlar verilmelidir. Aynı şekilde hastaya elma, nar ve armut gibi özeliklerdeki yiyeceklerden hastaya verilir.

Şüphesiz onlar (şişler) başka bakımlardan da zarar verebilir. Bu safra kesesine doğru olan deliği daralır; safra kesesi safrayı atamaz ve burada çok şiddetli şiş olur ve ondan safra atılamaz. O ilkin safrayı atamaz ve hastalık oluşturur. Orada hıltan korkulur. Karaciğerdeki taşlaşma ve kötü huylu safra orada kalır. Şüphesiz orada birikmiş olan safrayı çözmek için eritici tedbirler alınır. Bunun için soğutmaya ihtiyaç vardır.[118] Aniden kötü pustan bu katılık ve taşlaşma olabilir. Oluşan sıcak şişler çözülmez, ancak bazen açılabilir. Bazen

[118] TM: Binaenaleyh tedbir tahliye karaciğer şişte diğer şişlerden çoğunlukla mübadere ve mesariye eylemek önemli ve çoğunlukla olur. Tehaccür ve katılıkta korku olduğu için vetr-i şeyh sudedinde olan reddi (kötü) sıcak şişleriyle geldiği ter-i şeyhten atmak için [kullanılır]. Ancak açılma ve çözülmede bazen kuvveti erha edip o erha hasebiyle hasta olan kişiyi helakı yakın olur.

o birikimin gücü gevşer ve ölüm yaklaşır. Hekim Galen'in dediğine göre, hekimler karaciğer şişlerini diğer şiş ilaçlarıyla tedavi ederler. Örneğin zeytin, buğday ve su ile yapılan yakı ve Anadolu buğdayı yiyerek tedavi edilir. Yapıyı gevşetmeden, yapışkan hale getirmeden, parlatılır. Bu yapılırken onu ağırlaştırıp yoğunlaştırmaması gerekir. Onu kasıp büzen, güçlendiren ve güzel kokulu ilaçlar verilmelidir. Örneğin Hint selvisi, kan dindiren pelin otu gibi ilaçlar kullanılır. Bunlardan makul miktarda hastaya verilmelidir; ifrata kaçmamalıdır. Özellikle mide öncelikle kuvvetle korunmalıdır. Bunun için mutedil terkipte ilaçlar verilmelidir. Sonra kasanlar, eritip çözenler, mümkün olduğunca güçlendirme ve çözmeye ihtiyaç olduğu göz önünde bulundurularak ilaçlar verilmelidir. Eğer oradaki tümörse (kanser) acele etmek gerekir. Bunu daha önce Galen kabul etmemiştir. Galen bu hastada başka etkilerin de olabileceği konusunda hekimleri uyarmıştır. Bu hasta eğer gücü helak olursa, sonuçta ölür, demiştir. Bu hastada damarlarların üzerinde yapışkanlık oluşur ve sonunda hasta ölür. Galen'in zannına göre, bu hastalıkta çözülme olur ve bu durumda hastanın vücudunun soğutulması gerekir. Kasılmanın çözülmeye ihtiyacı vardır; gerekli şekilde ilaçları kullanıp hastanın durumunu güçlendirmek gerekir. Bu ince işlevlerin hepsinin dikkatle gözlenmesi gerekir. Bilmelisin ki, bu organ hızla taşlaşmayı kabul ettiği gibi çözülmeyi de hızla kabul eder. Bazen açılma ve çözülme sebebi ile hızla sıvı akıtır. Eğer yapıdaki serleşip katılaşmayı çözecek maddeler verilirse onlar yakıcı olmamalıdır ve oluşan şişi tahrik edip büyümesine sebep olmamalıdır. Verilecek ballı su onu yakmadan karaciğeri cilalar. O tatlıdır ve tatlılığı sebebiyle tıkayıcı özelliği vardır. Bundan dolayı yeterinde arpa suyu içinde verilmelidir. Çünkü bu terkip karaciğeri yakmadan cilalar ve tıkanıklık oluşmaz. Onun açılmayı güçlendirmesi mümkündür. Çünkü bu karışım şeklindeki su karaciğerin yapısını cilalar ve güçlendirmek için de ona ihtiyaç

vardır. Hastanın çok güçlü olması gerekir; yapışkan, kasılmış bir yapıda olması organın tepesinden alt kısmına kadar zarar verir. Tortu birikip onun kanallarında tıkanıklık oluşturur ve tepe kısmında güç kesilir ve damarların ağızları karşı karşıya gelir. Sonra zayıf tarafı bilmelisin. Sen hastalığın karaciğerin tepesinde mi yoksa alt, çukur tarafında mı olduğunu bilmelisin. Genel olarak madde kör bağırsakta 2 halde toplanır. Şüphesiz nispeten yakın bir yerden, yani onun tepe kısmındaki dışarı atma kısmından atılmalıdır. Sen yapının doğal bir şekilde işleyip işlemediğini, bu işlevdeki doğal ve doğal olmayan hallerini karşılaştırarak anlayabilirsin. Orada hapsolanın dengeli bir şekilde dışarı atılması gerekir.

Eğer sıcaklık çok fazlaysa, başlangıçta karaciğer şişlerine hindiba suyu, it üzümü suyu ile ballı sirke, arpa suyu, çobandeğneği suyu, sinir otu suyu, fener çiçeği suyu, taze gebere suyu, kabak suyu, kasa (bir çeşit hıyar) alınır. Bunlar pelin otu ile karıştırılır. Bu özellikte haplar da alınabilir. Kadıntuzluğunun etli kısmından 10 dirhem, tebeşirden (cevheri) 1 dirhemden 5 dirheme kadar hıyar tohumu içi, kabak çekirdeği içi, semizotu tohumu, hindiba tohumu; her birinden 3 dirhem, rezene tohumu 1 dirhem alınıp hap yapılır ve ondan 2 miskal içilir. Eğer ilacın etkisini artırılmak gerekirse biraz kâfuru ilave edilir. Eğer karaciğer güçlendirilmek istenirse onu desteklemek için bu terkibin içine ılgın ilave edilir. Eğer öksürük de varsa onun içine meyan kökü, kitre zamkı ve mana gibi maddeler ilave edilir. Ancak karaciğerin ateşi yüksek değilse rezene suyu, hodan, bataklık sazı, dağ kerevizi, boru çiçeği ballı sirkeyle birlikte alınır. Bunlar ve benzerleri birinci adımda iyi gelir. Eğer bu terkip hızla pişirilerek alınırsa ve gül haplarıyla alınırsa daha yararlı olur. Özellikle karaciğer yaralarında bu terkip verilir.

Çoğunlukla karaciğer yaralarının başlangıcında, karaciğer üzerine vurma ve darbe de yararlı olur. Daha sonra hastaya kedi otu ve Çin ılgını verilir. Bunların her birinden 1 dirhem karıştırılıp 3 gün hastaya verilir. Eğer karaciğerdeki şiş belirtisi onun dip tarafında olduğunu gösteriyorsa, ilkin boru çiçeği suyu zikri geçen soğutucu ilaçlarla ve pancar suyu ile pişirilerek şişi engelleyici, yumuşak mizaçlı ilaçlarla verilirse yararlı olur. O şişte pişme ve olgunlaşma belirlenirse, Çin tarçını ile rezene suyu, it üzümü suyu, boru çiçeği suyu verilirse yararlı olur.

Aynı şekilde onların yiyeceklerine yalancı safran ve benzerlerinden ve de ısırgan otu, şeytan otundan ilave edilir; yararlı olur. Eğer o şiş iyileşmeye başlamışsa sabır, ağaç mantarı ve turbid (bir nevi müshil) verilir. Bir grup hekim onun tedavisi için sarı helileyi verir. Ben onu onaylamıyorum. Çünkü onda müzmin kabız yapma özelliği vardır.

Bazen hastalıktaki zararlı maddeleri atarken, yalancı safran gibi, ısırgan otu gibi, çıyan otu gibi otları yiyeceklerin içine katarak hastaya verilir. Ayrıca başka bitki olmaksızın küsküt (kızsaçı) tek başına da verilebilir. Bazen ihtiyaca bağlı olarak çöpleme de verilir. Ancak öncesinde lavman yapılmalıdır. Pancar yapraklarının sıkılıp çıkarılmış olan suyu balla, tuzla ve boraksla veya kırmızı şekerle tabiata (karaciğere) destek olmak üzere hastaya verilir. Bunun yanı sıra, organı güçlendirmek üzere, içine çıyan otu, kantaron, çördük ve yabani kekik ilave edilir. Bazen onun içine ebucehil karpuzu da konur. Ancak eğer şiş karaciğerin tepe kısmındaysa, onun tedavisi soğuk, idrar söktürücülerle yapılmalıdır. Daha sonra mutedil idrar söktürücüler verilmelidir. Sonra eğer şişte pişme görülürse cidden güçlü ilaçlar verilmelidir. Şüphesiz taşlaşmadan korkmak gerekir. Ancak bu ilaçlar örneğin, kedi otu, dağ maydanozu, yabani sümbül, bataklık sazı, kadıntuzluğu tabletleri, kasık otu tabletleri yapıyı güçlendirir. Diğer idrar söktürücüler kısmında ve nöbet kısmında (titreme) kısmında zikredilen güçlü idrar söktürücüler verilmelidir. Ancak başka şişlerde kullanılan soğuk yakıları uygulamak gerekmez. Muhtemelen şiş henüz başlangıcındaysa kabız yapan soğuk öz suları verilir; semizotu, kabak, bostan pırasası, gül suyu, sandal, kâfuru alını. Kuru gül ve asmanın sürgünlerinden ve buğday unundan yakı yapılır. Bu örneği (reçeteyi) tekrar vermek gerekmez. Muhtemelen eğer şiş olduğu kesinse başka ilaçlarla birlikte ayva ile yapılan yakıları vermek sağlıklı olacaktır. Burada verilen ilaçlardan biri de ayva, arpa unu ve gül suyu ile yapılan yakıdır veya sirkeyle pişirilen ayvayla yapılan yakıdır. Hatta ona sandal da katılır. Onun üstüne gül yağı konarak kullanılır. Bir başka terkip ayva, reyhan şarabı ile pişirilir. Bu ilaç kabız yapar. Bu ilacın üzerine çobandeğneği ilave edilerek karaciğerin üzerine uygulanır; biraz sümbül, pelin otu, Hint selvisi, kavrulmuş buğday unu veya arpa unu, hazeran suyu, elma yaprağı suyu, ayva

suyu ve benzerleri karıştırılır. Pişmiş ayva ve tatlı su kabağı alınır. Eğer onların etkisi artırılmak istenirse mastika, papatya, sarıyonca ve arpa unu ve buğday unuyla içine bazı ekşi şeyler katarak, keten tohumu, yağlardan fıstık yağı, papatya yağı, boy otu ve buğday unu katarak yapılan yakılar da uygulanır. Yine burada filagrius yakısı, sarıyonca yakısı, kuritun yakısı ve Akrabadin'de zikrettiğimiz yakılar kullanılır.

İltihabı Teskin Eden Yakı: Ham hurma ve İsa dikeni (Lycium arabicum), suyundan 1 kısım, safran ve mastika ½ kısım, gül yağı 4 kısım, mumdan ihtiyaç kadar alınır ve bu terkip açıcı ve kabız yapan maddelerle karıştırılıp, hastayı güçlendirmek için verilir. Örneğin süsen, yabani sümbül, kaya yosunu, yabani kekik, pelin otu, lahana tohumu, balsam ve benzeri bitkilerden alınıp yakı yapılır. Bazen bu yakı bozuk hıltlara karşı da kullanılır; mizacı güçlendirir. Ancak hazeran, kedi otu, defne, safran, sarısakız, mastika, mum, zambak yağı, süsen yağı ve nergis yağıyla bazen karıştırılır.

Denenmiş Yararlı Karaciğer Şişi Yakılarından Biri: Günlük ve mum; her birinden onar dirhem, mastika, safran, kakule ¼ dirhem ve mastika yağı, gül yağı; her birinden 2 dirhem, kutulan şarabı ve onun mumu ve yağı alınıp, hepsi karıştırılır.

Başka Bir Yararlı Reçete: Kakule ve tarçının; her birinden 2 dirhem, amonyak zamkı, günlük, mum 10 dirhem, kendir, yabani sümbül, safran, birer dirhem, mastika ağacı yağı ihtiyaç kadar konur.

Başka Bir Yakı: Sabır 3 ukiye, mastika 1 ukiye, papatya, sarıyonca; her birinden 4 ukiye, safran, kedi otu, kandindiren, yabani sümbül; her birinden 2 ukiye, mum, amonyak zamkı; her birinden 1 ukiye, süsen yağı ihtiyaç miktarında terkibe ilave edilir.

Güçlü Çözücü Bir Başla Reçete: Safran 2 ukiye, balsam 7 ukiye, arı kovanı kiri (mumu) 4 ukiye, mastika 3 ukiye, günlük, zift, mum, amonyak zamkı; her birinden 5 ukiye, kokulu Anadolu sümbülü, pelesenk tohumu; her birinden 6 ukiye, süsen yağı yeterli miktarda karıştırılır ve uygulanır.

Başka Bir Yakı: Ancak şiş ishalle birlikte görülürse, onun kötü huylu olduğu düşünülerek dikkatli olmak gerekir. Bu durumda kadıntuzluğu hapları hastaya verilir. Ancak onlara besin olarak arpa ile

yapılan çorba yedirilir. Şüphesiz o soğutucudur ve organları cilalar ve tıkanıklığı engeller ve hızla etkili olur. Ancak Anadolu buğdayı, buğdaydan daha güçlüdür. Şüphesiz ondaki yoğunluk şişteki sıkıntı için gereklidir. Bu buğdayla ekmek yapılıp hastaya yedirilir. Ancak ona yağ konmamalıdır ve hastaya verilen buğday hamuru değildir; ekmek fırınlanmış olmalıdır. Bu ekmek tedavide yardımcı olur. Kazayağı bitkisi marul ve tatlı nar meyvesi hastaya verilir. Böylece o tatlı nesneler midede sindirilir. Mümkün olduğunca tatlıların midede safraya dönüşmesini sağlamalıdır; aksinden kaçınmalıdır.

Isıtan İlaç: Isıtan tedavi flegmanın tedavisine yakındır. Ancak onda ishal yapan, idrar söktüren ilaçların kullanılması gerekir. Bunlarla birlikte ona soğuğa meyilli ilaçlar verilmelidir. Karla birlikte onun üzerine soğutan ilaçlar konmalıdır ve bu uygulama tekrarlanır; hatta hasta organ sıcaklığının tamamını kaybedene kadar devam edilir. Nilüfer, fener çiçeği, ayva suyu, sandal, kâfuru ve benzerleri alınır ve mümkün olduğunca ısıtıcı maddeler hastaya verilmez.

On İkinci Kısım
İltihaplı Şiş Tedavisi

Karaciğerde iltihaplı şiş görüldüğünde öncelikli olarak ve daha sonra, tedavi devam ederken de sıcak şişlerde kullanılan bütün engelleyici ilaçlar ve yakılar, güzel kokulu ilaçlarla dengeli bir şekilde kullanılmalıdır. Arpa suyu ve ballı sirke içilmelidir. Eğer hastadan kan almak gerekirse, basilik damarından kan alınır veya karaciğerin arka tarafına rastlayan kısımdan kan alınır. Bazen ishal yapan maddelere ihtiyacı olabilir. Eğer madde toplanıp bir araya gelirse, onların pişirilmeye ve kanallarının açılmaya ihtiyacı vardır. Onların kasılması hafifletilip ebediyen hıltlardan kurtarılmasına ihtiyaç vardır.

Bu gibi şişlerde hastaya öyle maddeler içirmelidir ki hıltları yumuşatmaya uygun olsun. Eğer pişme olursa ve madde dışarı atılamazsa içecekler ve yakılarla bu tıkanıklık açılmaya çalışılmalıdır. Sonra doğa da maddenin atılmasını sağlar. Burada organın meyilli kısmı muayene edilir. Maddenin dışarı atılması veya idrarla zararlı maddelerin dışarı atılması gerekir. Vücudu güçlendiren bir şey dışarı atılmamalı veya çok fazla atılmamalıdır. Aksi halde mesaneye zarar verilebilir.

Bu hastalıkta mesane kendiliğinden irini atmak suretiyle veya idrar söktürücü ilaçlarla kendini korur. Mevcut irin vücuttan atılmalıdır; atılması gereken irin ilaçlarla atılamazsa, idrarla atılması sağlanır; vücudun o irinden yıkanması gerekir; örneğin ballı su ve benzeri gibi. İshalin kuvvetli olma ihtimali olursa onun bu fonksiyonun durdurulmasının yararı vardır. Ancak ifrat derecede ishal yoksa tedaviye devam edilir. İshalin 2 bakımdan yararı vardır. Bunlardan birisi organın sorununun hafiflemesidir; biriken ve sorun yaratan maddenin atılması organı rahatlatır. İkinci olarak dışarı atılmadan sonra veya atılmasına yakın olan halde organdaki atılacak maddenin durumudur. Maddenin pişmesi dışarı atma işleminden önce tamamlanır. Maddenin bağırsaklar yönüne meyletmesinden iltihaplı şişin karaciğerin içbükey kısmında olduğu anlaşılır. Dışarı atma işleminden önce hastaya müshil verilir. Buradaki müshiller hafiftir; örneğin kudret helvası, bir nevi manna (şirhuşk), Çin tarçını, kırmızı şeker gibi. Bunlara benzer olan boru çiçeği suyu ve hindiba suyu içilir. Daha güçlü olan biraz pişmiş tohumlar ve otlar hastaya verilir. Kasık otu, bir nevi manna (şirhuşk), Çin tarçını ve benzerleri alınır. Bazen onun içine sabır, pelin otu konur; Onunla lavman yapılır. Onun hafif etkisi bilinir. Ancak pişmeden sonra müshiller verilir. Bunlar pişmeyi de dışarı atmayı da sınırlar.

Pişmiş kökler, kasık otu ve demirdikeni 4 dirhem, zambak 2 dirhem; onlarla birlikte yarım ukiye şeker ve yarım ukiye Çin tarçını ile terkip hazırlanır. Eğer madde karaciğerin tepe kısmındaysa, müshil almak gerekmez. Allah'ın yardımıyla bu hastalık tedavi edilir. Öncelikle hastalık pişmeden önce hafifletilmelidir. Ancak bunun için yukarıda tertibi zikredilen idrar söktürücüler de hastaya verilmelidir. Pişirme gücü çok olan idrar söktürücülerin daha güçlüsü hastaya verilir. Burada içerek alınacak ilaçlar belirlidir ve bunlar pişirilerek verilir. Örneğin 10 ölçü eşek sütü, kırmızı şekerle veya şekerle alınır. Yine, bazı kökler, kuru üzüm, incir, kız saçı, boyotu, tatlı badem yağı veya sarısakız, boyotu yağı veya demirdikeni alınır ve bunun daha güçlü olması istenirse onun içine hurma konur. Hastaya boş mideye pişmiş yavşan ve güçlü çördük otu şarabı içirilir. İncir ve arpa suyu pişirilerek elde edilen balköpüğünden hastaya verilir veya kuru yaba-

ni hindiba 1 dirhem, sarısakız 1 dirhem, buğday unu 1 dirhem ve 3 ukiye eşek sütü ve şekerle içilir. Şöyle bir terkiple de ilaç yapılır; Bu ilaç verilirse kanalları açar ve maddeyi inceltir ve yine yapıyı destekler. Pelin otu, safran sümbül, şakayık kökü, yabani kekik, kedi otu, mastika, sümbül, fakd (Çin saçı cinsinden bir bitki) tohumu, kasık otu öz suyu, kantaron kökü, yağlardan yabani sümbül yağı, mastika ağacı yağı, süsen yağı ile hazırlanır. Örneğin unlarla ve sarıyonca, papatya, süsen kökü, yarpuz, hatmi kökü, incir, kuru üzüm, ceviz, pişmiş soğan tohumu yağı ile yakılar yapılır.

Ayrıca ince arpa, boraks, güvercin tersi, yarpuz, yabani fıstık zamkı, kendir unu ve benzerleri alınıp yakı yapılır. Karaciğerin şişinin olgunlaştığı karaciğerin üzerine yatıp uyunduğunda şişin mevcudiyeti hissedildiğinde sıcak suyla hamam yapmaya devam edilirse, mümkün olduğunca fiziki eksersiz yapıp yürümek gerekir. Eğer kanama varsa, serbest bir şekilde kan, patlama gibi oluyorsa, yemek yedikten sonra yıkanmalı ve sıcak ballı su gibi maddelerle sistemi temizlemelidir. Sonra şiş ne tarafa meyilli olarak ortaya çıkarsa çıksın, ballı su verilerek atılması sağlanır. Cidden güçlü idrar söktürücüler verilmesi gerekmez.

İdrar yolu temizlenirken, oradaki yaralara da uygun tedavi yapılmalıdır. İdrar yollarına ve mesaneye zarar verilmemelidir. Yakan yiyeceklerin dışında sistemi (karaciğer)temizleyip parlatan yiyecekler verilmelidir. Muhtemelen bunlarla birlikte, uygun şekilde pişmiş ballı su gibi maddelerle muamele edilir. O, 20 dirhem yumurta ve gül yağı ile karıştırılır. Ekmek ve bulgur sütlacı ilave edilip, hastaya verilir. Genelde onun için alınan bu önlem ve tedaviler aslında bütün içorganlarına uygulanır. Mükemmel bir temizlik yapılırsa arpa suyu, ballı sirkenin beslenmede hastaya içirilmelidir ve 2 saat geçtikten sonra her birinden birer miskal olmak üzere kendir ve kardeşkanı 1 miskal, hindiba, kereviz tohumu ve mastikadan birer miskal hastaya verilir. Ballı sirke, gül suyu veya ballı su içirilir. Sonra yiyecekle desteklenir. Yaraların tedavisi, böbrek yaralarında zikredildiği gibi yapılır. Eğer irinli madde karın boşluğuna ulaşmışsa kasıktan cilt kesilip açılır. Bu işlem oradaki kasta son bulur. Hatta periton denen örtü görünür. Sonra bir delik açılır ve o delikten bir boru sokulup orada biriken

iltihap dışarı boşaltılır. Daha sonra oraya merhem uygulanır. Ancak başlangıçta hastaya hafif yiyecekler verilir. Örneğin keşkek ve ballı sirke ile sınırlandırılır. Sonra zikrettiğimiz açıcı ilaçlar ve yiyecekler verilir. Yumurta sarısı, rafadan yumurta olarak, yumuşatıcı yiyeceklerle birlikte verilir. Eğer madde dışarı atılır ve irin temizlenirse yapının desteklenip güçlendirilmesi gerekir. Örneğin et suyu, kuzu eti, keçi eti, iyi kuşların eti ve onların ekşi safraları, yumurta sarısı ve rafadan yumurta ve benzerleri az şarapla verilir; güçlendirmeye yararlı olur.

On Üçüncü Kısım
Karaciğerin Soğuk Şişlerinin Tedavisi

Bu şişlerin hafif, ince, parlatan maddelerle tedavilerine ihtiyacı vardır. Onların tedavisi tıkanıklık ilaçlarına benzer ve irinli şişleri pişirmek için kullanılan ilaçlara da benzerlik gösterir. Sen pişiren, idrar söktüren, açan (kanlarlı açan), maddeleri incelten ilaçları bilirsin. Burada güzel kokuları güçlendiren, kasıp büzen güçlü ilaçlara ihtiyaç vardır. Yağlardan kunduz yağı, yasemin yağı, zambak yağı, alınır ve onlar hazırlanan yakılara karıştırılır. Bence yakılardan *filadikun yakısını, filagriyus merhemini, istemhikun merhemini* ve yararlı tohumlarla hazırlanan merhemin uygulanması uygun olur. Safran, reçine ve benzeri bu yakılarda kullanılır. Fıstığın bu yakılarda kullanılması fevkalade yararlıdır. Burada sümbül tabletleri de yararlı olur. Onlara yararlı tohumların şerbetleri ve yavşan tohumu pişirilerek içirilir. Bu uygulama çok yararlı olur. Özellikle darbe nedeniyle oluşan o şiş katı şişe dönüşmüşse bu terkip iyi gelir. O aynı zamanda böbrek ve dalak ağrılarına da iyi gelir. Başka bir ilaç soğanla hazırlanır. Terkibi şöyledir: Kavrulmuş soğan alınır ve mavi süsen, yabani süsen, mu (kızılcık cinsi bir bitki), boya kökü, kereviz tohumu, anason, sümbül, melisa (bir nevi topalak), kunduzhayası, dağ nanesi, kimyon, su nanesi, zambak, zamk, yapışkan otu, sivribiber, yabani havuç, kakule, sütleğen otu, hatmi tohumu, lavanta, yavşan, selam otu, sedef otu, rezene, gebere kökü kabuğu, yuvarlak loğusa otu, su kabağı, zencefil, defne tohumu, afyon, üstübü, kustus, nane, beyaz karaman kimyonu; hepsinden birer kısım alınıp kayalardan alınmış balla macun yapılır.

Yabani sarımsak, beyaz eşek turbu, kasık otu, kustus, loğusa otu, yabani kereviz sivri biber; her birinden 30 dirhem, kereviz tohumu, yabani sümbül, kedi otu kızılcık, yabani havuç, nane, kara şeytantersi; her birinden beşer dirhem, kuru sedef otu yaprağı, dağ yarpuzu, kimyon nehir yarpuzu, yabani kekik; her birinden onar dirhem, kunduz hayası, beyaz diken (kenger otu); her birisinden onikişer dirhem; hepsi şarap içinde kaçıştırılır; dövülüp tekrar karıştırılıp tek bir terkip oluşturulur. Sonra sütle karıştırılmış balla karıştırılarak hastaya verilir.

On Dördüncü Kısım
Karaciğerdeki Katı Şişlerin Tedavisi

Şüphesiz güçlü ve dingin kişi de bu katı şişten mahrum olmayabilir. Kendilerinde bu tip şişler görülmeyen kişiler, başlangıçta kendilerini tedavi eden kişilerdir. Onlar *Kanun*'da görülen ağır hıltları temizleyen maddelerle vücutlarını temizlemişlerdir. Burada ağır hıltları temizleyen ilaçlardan mürekkep kokulu köklerden oluşan mutedil, yumuşatıcı, çözücü, inceltici, mutedil ısıtıcı, yumuşamadan oluşan tıkanıklığı açan, güçlendiren, kasıp büzen ilaçlara ihtiyaç olduğu kadar koku veren maddelerle birlikte başka sıkıntılara, arazlara sebep olmayan ilaçlara ihtiyaç vardır ve bu ilaçlar kullanılır. Çoğunlukla bu ilaçlar safra üzerinde hâkimdir ve kolayca kabız yaparlar. Bu ilaçlar içerek alınır ve yakı şeklinde veya başa sıcak olarak uygulanır.

Bu ilaçların şişlerin tabiatını yumuşatması gerekir. Onlar hafif şeylerle hızla çekilir ve burada özellikle lavman uygulanır. Eski çam tohumu, keten tohumu, sakız (reçine)ve terebentin (fıstık usaresi) şişe yararlıdır. Şiddetli sıcak şeylerle ve terebentinle hastanın ishal yapılması doğru değildir. Bu tip tedavi sıkıntı yaratır. Hasta sağ tarafına yatırarak uyutulmalıdır. Böylece hastalığı oluşturan katı şişin çözülmesi kolaylaşır. Ancak yararlı basit ilaçlar çam kozalağı, kemik iliği ve mutedil hayvansal yağlardır. Sıcaklıkları mutedil olmalıdır. Yine toz haline getirilmiş, yumuşatılmış boyotu ve kustusun da çok yararı vardır. Ondan yarım dirhemden bir miskale kadar ziftle veya şarap karıştırılarak terkip yapılıp hastaya verilir. Onun yararı açıktır.

Eğer yabani sümbül yağı veya pelesenk yağı veya kustus yağı ile ve sedef otu, dereotu, yabani pırasa ile pişirilip, 4 dirhem kadarı yabani

sümbül yağı ile karıştırılıp bundan bir parmak kadar hastaya verilirse yararlı olur. Bu terkibin yararı çoktur. Eğer pelin otu suyu her gün tüketilirse yararlı olur.

Bu terkip yararlıdır: Beşparmak otu 1 dirhem alınıp hastaya verilir. [Onunla birlikte] kasık otu 1 dirhem, kereviz suyu veya rezene veya hindiba, sinir otu kurusu, 1 miskal alınır. Pişmiş acı baklanın içine iyi cins sümbülden yarım dirheme kadar ilave edilir veya biraz biberle verilir. Acı badem şarap içinde verilir; kardeşkanı ağacının kökü de yararlıdır. Yine defne ağacının üst yüzeyi (kabuğu) ve defen tohumu, kedi otu, yılanyastığı kökü, kara nohut, yavşan, kısamahmut otu, pırasa ve terkip halindeki ilaçlardan balsam tabiatlı olanlar yararlı olur.

Burada başka bir terkip şöyledir: Öğütülmüş gül (tohumu?) 10 dirhem, güzel kokulu sümbül 2 dirhem, safran 1 dirhem, sarısakız, kustus 1,5 dirhem, mastika 1 dirhem, acı badem yarım dirhem, balsam 3 dirhem, öğütülüp un haline getirilip hastaya verilir. Balsam şarapla çözülüp, hastaya içirilir. Bu ilaçlarla macun da yapılır. Şerbet şeklinde 3 dirhemi ballı su veya pişmiş tohumlarla karıştırılıp verilir. Eğer sıcaksa boru çiçeği suyu ve hindiba ile alınır. Bu ilaçtan iskalidis ilacı, ayı safrası ile macun haline getirilir. Bu ilacın yararı denenmiştir. Çünkü bu ilaçta bizim de zikrettiğimiz yararlı maddeler vardır. Bu şöyledir: kemafitus (yer palamutu?), firasiyun (marribium denen bitkiden elde edilen şeker), dağ kerevizi tohumu, eşek turbu, başparmak otu, ayı safrası, hardal, kısa (bir çeşit hıyar), iskulukanderiyun (erkek karaca boynuzu?), çavşır kökü, kedi otu sapı, lahana tohumu, ılgın, biber, Hint sümbülü, kustus, bostan kerevizi tohumu, tere tohumu, Yahudi baklası, yavşan, afyon, asuk otu, ardıç tohumu eşit miktarlarda alınır; her defasında fındık kadar olmak üzere balla karıştırılarak şerbet yapılıp hastaya verilir.

Bu hastalık için yararlı olan terkiplerden biri de şöyledir: safran, *anasasya (veya asanaysa?)* tiryak, *sencerine* ve bu kısımlardan iltihaplı soğuk şişler kısmında verilen ilaçlar da yaralı olur. Eğer kadıntuzluğu hapları her gün 2,5 dirheme kadar su ile içilirse yararlı olur. Tefsire göre, su ile bu ilaç alındığında başka ilaca ihtiyaç yoktur. Bu geberedir. Sütleğen otundan yavaş yavaş 1,5 dirhemden 3 dirheme kadar

hastaya verilir. Daha sonra yarım dirheme kadar düşürülür. Hastalığın tekrarlanmaması ve tıkanıklığı gidermek için kostus çıkıntıları, kasık yağı veya dalları, boyotu, kuru üzüm 4 ukiye, badem yağı 1 ukiye alınır veya taze ceviz yağı veya dalları ile eşekhıyarı, pelin otu, sarıyonca, kuru üzüm ve incir, ılgın otu sürgünleri, pelin otu, sedef otu, bataklık sazı meyvesi, kuru uzun boyotu, havuç sürgünü, kustus, pelin otu, kunduz yağı ile yapılan terkipler kullanılır.

Yakılardan şunlar iyi olanlarından taze ve kuru kakule mazı şarabı ile veya sümbül yağı ve marribium ile ve marribium dereotuyla pişirilerek yakı şeklinde uygulanır veya boyotu, incir, sedef otu, sarıyonca, yabani sümbül alınıp yapılır veya amonyak zamkı 100 dirhem, balsam 25 dirhem, safran 12 dirhem alınıp hepsi alınan mumla kına yağıyla karıştırılıp kefen bezine sürülüp şişin bulunduğu yere uygulanır. Bir yakı da boy otu, keçi pisliği, yabani kimyon, yarpuz, lahana, meşe yosunu, sedef otu ile hazırlanan yakıdır. Eğer o şiş darbe dolayısıyla oluşmuşsa ve katılığa meyilliyse ona yabani mersin merhemiyle yakı yapılır. İyi tedbirlerden biri de içecek ve yakılar uygulandığında şartsız olarak organın üstüne ısıtıcı koymalıdır. Muhtemelen bu uygulama alakalı yere uygulanır. Sonra incelip çözülmesi durumunda organ güçlendirilir. Oraya yabani sümbül, sarı kükürt uygulanmalıdır. Oraya 5 veya 7 gün (1 hafta) uygulanmalıdır. Sonraki 10 gün hardal uygulanır. Sonra hasta turpla kusturulur. Eğer şiş geri dönerse (tekrar oluşursa) beyaz çöpleme verilir. Eğer şiş kanserojense hastanın sağlığına kavuşması çok az görülür. Şüphesiz ona yararlı olacak olan şeylerden *Akrabadin*'de zikredildiği üzere, ayı safrası dışında Eusclipiades ilacı da yararlı olur. Ancak yiyeceklerden hızla sindirilenler, örneğin yumurta sarısı, rafadan yumurta gibi ve arpa çorbası (keşk) ve karaciğerdeki tıkanıklık sırasında alınan yiyecekler ona da verilmelidir. İnce hafif şaraptan az miktarda verilmesi yararlıdır; etten sakınmalıdır.

On Beşinci Kısım
Safra Kesesi ve Kasların Şişleri

Tedavisi için onun ilaçları karaciğer şişlerinde ilaçlara yakındır, ancak onda öncelikli olarak maddeyi atan, kabul etmeyen ilaçlar ve daha sonra çözen ve organı güçlendiren ilaçlar verilir. Onda kabız yapan ve

karaciğer şişlerinin tedavisinde önerilmekten korkulan çözüp eriten ilaçlar vermekten kaçınmamalıdır.

Mesenler Şişleri İlaçları: Bunlar karaciğer şişlerinin ilaçları gibidir.

On Altıncı Kısım
Karaciğer Üzerine Düşme, Çarpma ve Darbe Alma

Bazen karaciğer üzerine darbe alınır veya düşülür; karaciğer sakatlanır. Bu durumda ondan çok miktarda kan fışkırır ve şiş oluşur. Onun tedavisi şişlerin tedavisinde zikrettiğimiz ilaçlarla hemen darbeyi takiben yapılır.[119] Bazen vurulan yerde büyük bir çıkıntı oluşur. Özellikle eğer şiş büyükse midenin üst tarafında (epigastrium), arkasında, sağ tarafında vurmanın veya şişmenin veya düşmeden sonra ağrı oluşur. Bu durum sarsılma göğse nüfuz eder ve göğsün etkilenmesi ve göğsün yukarı kalkmasıyla ve arkasından çıkıntıların yerlerine dönmesiyle ağrı sakinleşir. Ancak bunun dışında burada kan almaya ihtiyaç vardır. Eğer şiddetli ateş varsa soğutan örten ilaçlar hastaya içirilir. Şüphesiz onunla birlikte kabız yapan ilaçlar da verilir. Şüphesiz şiddetli sıcaklık ve kanama olmamalıdır veya o sakinleşince bu şikâyet de son bulur.

Şüphesiz kanın çözülmesi söz konusu olursa; kan sulanıp akmaya devam ederse, ölüm olur. Bu durumda onun mumya maddeleriyle ve keten tohumu ile örtülmesi doğru olmaz; vurmadan oluşan şişler kısmında zikredilen ilaçların hepsi burada yararlı olur. Bunların yanı sıra ateş, iltihap, korkutan kanama için bu ilaç iyi gelir: ılgın, gül suyu, kardeşkanı, Yemen şapı, eşit miktarlarda alınır ve 1 miskal ayva suyuyla içilir. Şüphesiz eğer o hastada ateş yüksek değilse ondaki değişimi sağlayacak ilaçların terkibini ve ne kadar alınması gerektiğini duruma göre ayarlarsın. Bu terkip de yararlıdır: kehribar 10 dirhem, sarıyonca 10 dirhem, gül 5 dirhem, akakya (zamk) 4 dirhem, Hint sümbülü, safran; her birinden 6 dirhem, mastika, kendir kabuğu; her birinden 4 dirhem, Ermeni çamuru 7 dirhem, selvi meyvesi (cevizi) 8 dirhem; hepsi birlikte sinir otuyla macun yapılır ve mastika hapları yapılır.

---

119 TM: Bazen darbe gibilerin ve gücü hasebiyle onda karaciğerin fazlası büyüklüğü mevkiinde yok olur.

Yeni Bir İlaç: Bafilyun 10 ölçü, yıkanmış sakız (reçine) 7 ölçü, Çin ılgını 4 ölçü, safran 3,5 dirhem, yabani kekik 4 birim, kara nohut 7 ölçü, sarı sakız 5 ölçü, Ermeni çamuru 10 dirhem, süsen yağı ile karıştırılır. O mumla birlikte hap yapılıp hastaya içirilir. Onun dozu 3 dirhemdir ve şerbetle içilir. Çin ılgını ve kırmızı mühür toprağı karıştırılıp verilirse yararlı olur.

Bu ilaç denenmiştir. Eğer bir başka durdurulması gereken iltihaplanma ve şişlerde bu haptan hastaya içirilir: Çin ılgını ve zencefille hap yapılır. Bazen ona sarı zırnık da ilave edilir. Şüphesiz bu terkip çok çarpıcıdır ve kanı çözer. Bundan içildiğinde yara veya şişin üzerini örtü gibi kaplar. Bu şekilde örtü oluşturan diğer bir terkip de şudur: sarısabır, safran, defne, toprak, kandindiren otu, mastika, mum, keten tohumu yağı, iris kökü şarabı ile yakı yapılır.

Karaciğerde Parçalanma ve Yırtılma

Hippokrates şöyle tahmin etmiştir: Karaciğerde yırtılma olursa karaciğer ölür, çünkü bu durumda onun cismiyle vücut arasındaki bağlar ve damarlarla olan bağları değişir ve farklılaşır. Eğer farklılaşma bu şekilde olmazsa, eksik olsa, belki geri dönüş olabilir. Bazen bu durumda kanlı idrar olur ve bu karaciğerden kaynaklanır.

Tedavi: Bunun tedavisi senin bildiğin büzüp, kasıp yapıştıran ilaçlarla olur ve kan tükürme kısmında venlerle yapılır. Bazen 2 dirhem soğuk gül suyu içilir veya nar suyu içilir veya o terkiplerle yakı yapılır.

ON DÖRDÜNCÜ FEN

DÖRDÜNCÜ MAKALE

Karaciğer Sebebiyle Vücutta Soğuktan veya Latent Rutubetler

Birinci Kısım
Karaciğerden Atılanların Grupları

Bazen def edilmede atılan cevher çeşitlidir. Bazen de atılma sebepleri çeşitli olur. Ancak atılan nesnelerin cevheri bazen keylusi ve bazen de sıvı veyahut yıkayıcı veyahut tıkayıcı veya ince veyahut siyah ya da siyah sevdavidir. Bazen de kokuşmamıştır ve bazen de halis kan olur. Halis kan genelde hareket edip mide yolundan çıkar. Kanamada çıkan kanın karaciğere ait olduğu ağrı olmamasından anlaşılır. Bazen ağır bir sevda çıkar. Bu karaciğerin et cevheridir. Ancak kanı atmanın sebebi bazen serbestçe hissi akıtmaktır veya tıkanıklığı açmaktır veya atmaktır ve cismin bölünmesi veya damarların parçalanmasıdır. Onun sebebi kesilme veya ona vurma veya ezilme, çürüme veya yara veya yenmesidir veya mesenterdeki zaaf tır. Karaciğer sindirileni, oluşanı tutamaz veya çekim zaafından dolayı, bu durum ortaya çıkar (içine madde çekemez) veya sindirim zaafından dolayı bu durum ortaya çıkar. Karaciğer içinde olanı sindiremez. Eğer o içindekini sindirse de, beden bunu kabul etmeyip atar. Bunun sebebi dışarı atma gücü olabilir veya kötü kurutucu sıcak mizaç veya soğuktan kaynaklanan soğuk mizaçtır. Bu soğuk mizaçta çok kusma olur veya doluluk vardır ve doğanın bunu atmaya ihtiyacı vardır. Bazen doluluk bütün vücutta olabilir. Bazen sadece karaciğerin kendisindedir. Eğer bu durum (karaciğerdeki doluluk) kanın oluşmasında güzel sonuç verir. Ancak eğer kan çekiş gücünün zayıflığı dolayısıyla damarlar tarafından çekilemezse zikrettiğimiz gibi, doluluk yaratır. Doluluğun sebebi perhizin terk edilmesi veya çok fazla beslenme olabilir veya böbrek kısmında zikrettiğimiz gibi organdaki kesikten kaynaklanabilir veya basurda alışılageldiği üzere, akışın durmasından kaynaklanabilir veya

menstrasyon veya başka sebeplerden kaynaklanabilir. Onun sebebi atılması gereken maddenin yakıcı ve yoğun olmasıdır. Eğer bu madde güçlü olursa görevini yapamaz. Daha sonra görevini yapmakta sıkıntı yoksa işlevini yerine getirir. Karaciğerde olan sebeplerin hepsi de mesenterde olmasa da ondaki şişler ve tıkanıklıklarda kanamaya sebep olur. Her ne kadar uzak olsa da karaciğerin çekim gücünün kuvvetli olmasından besini kendine çeker, ancak mesenter çekmediğinde bu fonksiyon uygun şekilde olmaz. Öncelikle çekme gücünün başlangıcı ve kaynağı karaciğerdir; mesenterin çekişi ona tabi olur ve onun çekiminin yokluğu ile maddenin atılması uygun şekilde olmaz; çoğu kez karaciğerin değişmesinden kaynaklanır. Çünkü tıkanıklık dolayısıyla veya başka sebepten vücut karaciğerden yiyeceği alamaz.[120] Ayrıntılı olarak açıklanan dışarı atma işlevinde hastalığın seyri vücudun zaafı ve gücüne bağlıdır.

Fıtıklaşma, yara, kötü mizaç ve güçlü zaaf dolayısıyla olan dışarı atma zaafı, tıkanıklığın açılması ve iltihaplı maddelerin dışarı atılması bir cins kuvvetle olur. Eğer kuvvet olmazsa, oluşan iltihaplı madde dışarı atılamaz; sayıca bozuk fazla kan da atılamaz. Çünkü o toplanır; bir araya gelir; ondan hiçbir yarar sağlanamaz; yararı yoktur. Çok kan ve diğer fazlalıklar vardır. Eğer kötü kokulu kan çıkarsa, atılırsa bundan zaaf olduğu (karaciğerde) zannedilmemelidir. Çünkü uzun süre bekletilen madde kokuşmuştur. Sonra kara sevda gibilerini vücut bir defada atar; yaralardaki kokuşmuş olan maddenin atılması gibi. Ancak korkulan maddelerin kuvvetle atılması durumun sağlıklı hale geldiğini göstermez. Eğer bütün kötü hallerde kötü bir bozukluk yoksa öncelikle atılan madde siyah değilse bütün haller kötü değildir. Bundan dolayıdır ki atılan maddenin rengi farklı olup ona göre hastalık iyi olabilir veya korkulur durum gösterir. Her durumda renklere bakarak hastalığın kötü olup olmadığı konusunda hata yapılabilir; özellikle de dışarı atılan maddenin siyah olduğunda habis olduğuna karar verilmesinde olduğu gibi. Bilinmelidir ki onun renginin siyah olması doluluğu atamamasından değil, fazlalıkları atmakta gücünün zaafından kaynaklanır. Daha sonra orada güç ve kuvvet görülür veya

---

120 TM: o yiyecek kahkiri dönüp biraz yolundan çıkmaya takaza edip kıyama sebep olur

maddeleri atma kabiliyeti oluşur. Fazlalıkları atmak suretiyle tıkanıklık açılır; fazlalıklar dışarı atılır.

İshalde sebep keylusla ilgili olabilir; onun karaciğere geri dönmesi dolayısıyla olur. Ancak karaciğerde çekme gücünün zayıf olması veya tıkanıklık ve alt tarafındaki (karaciğerin çukur kısmında) şişler ve mesenterdeki şişlerin tıkanıklığı dolayısıyla meydana gelmiştir. Hatta keylusu karaciğer çekemez. Eğer bu ishal ihmal edilirse gücün düşmesine sebep olur. Eğer ishal kötü huyluysa ve o yukarı doğru yayılırsa ona (karaciğer) sıkıntı verir ve nefes darlığı oluşur. Eğer, keylusun maddesi çoksa çekim gücünde ve karaciğerde sıkıntı olur. Çekilenin dışındakiler karaciğerde kalır. Bazen hastalığın sebebi şiddetli ve ifrat arzudur. Yıkayan ishalin sebebi de başka bir zaaf gücüdür veya karaciğerde olan seçkin ve farklı güç de zaaf oluşturur ya da hareketinde onun çok etkin olmasıdır veya mesenter zaafı yıkayıcı ishal oluşturur. Karaciğer zaafında kusma oluşur; menstrasyondakine benzer kanama olur. Bundan önce mesenterin fiili tamamen zaafa uğramıştır. Burada mide zaafının yanı sıra, diğer organların fonksiyonlarında da zaaf oluşur; vücudun fonksiyonu bozulur. Çoğunlukla mesenter zaafı sıcaklık ve rutubetten olur. Diğerlerininki soğuktan oluşur. Ancak sıcaklık ve soğukluk olduğu için orada yıkama olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Çünkü çoğunlukla kanama çok olduğunda vücuttaki kanama onu izler. Sonra o şiş katılaşır ve bir sıcaklığın belirtisi olduğu gibi, bizim zikrettiğimiz gibi soğuğun da belirtisi olabilir. Çoğunlukla ishalin sebebi safranın çokluğu ve def etme gücüdür. Kan sıvısının (pıhtılaşmadan önceki sıvı) sebebi kanın yanmasıdır ve bu durum onun çıkmasına sebep olur.

Ayrıca hıltlar çeşitlidir ve sulanma (kanın içindeki sıvının sızması) şişten veya iltihaplı şişten kaynaklanır; hastalık döneminde bu durum görülür. Buradaki pıhtı kurtçuğa benzer. Ancak oluşan tıkanıklık açılır. Ancak yenen ve yara haline dönüşen yapı kokuşur; bozulur. Ancak kandan oluşan yanma ve karaciğerdeki yanma ve bozulmasında karaciğerin sıcaklığına etkisi az olur. Damarlarda kıvrılma ve değişme olur. Şiddetli sıcaklık olur ve onu bozarsa ondan beden temizlenemez ve ağırlaşır ve çok şiddetli pis kokulu kurtlar oluşur. Onda kaynamadan ve erimeden dolayı krema gibi bir yapı oluşur.

Safra sıcaklığa hâkim olur. Eğer doğasında bu bozukluk kuvvetli bir şekilde mevcutsa, bu bozulma yoğun olarak görülüyorsa bu bozukluk organda (karaciğer) da görülür ve biz o kişinin zayıf düşürmesinden korkarız. Atılan kanın rengi siyahtır; yoğundur ve pis kokuludur. Şüphesiz onun siyahlığı azdır ve sevda açısından yoğunluk gösterir; normalden yoğundur. Onun şiddetli kokusu vardır. O aslında sevdavi hıltan dolayı böyle değildir veya kana ait olduğundan dolayı soğuk değildir. O donmuştur veya karaciğerde zaaf vardır. Onun yıkantısı kanlıdır ve tortu vardır. Ancak karaciğerin kendi etinde yakıcı ağırlık oluşur. Buradaki pis kokunun sebebi güçlü bir kuvvetin olması ve ondaki değişimi uzatacak kana ait fazlalığın atılmasına ihtiyaç duymamasıdır. Böylece kişinin organlarındaki bağların çözülmesine gerek yoktur. Hippokrates şöyle der: karaciğer su ile doldurulsa bu sudan dolayı bayılma olur. Eğer kişinin karnı suyla dolarsa ölür. Bilinmelidir ki çoğunlukla taze ve doğru hareket yapılamazsa rahatlatır; *nebiz (hurma ve üzümle yapılan içki)* içildiğinde karaciğer yukarı doğru hareket eder. Eğer yukarı doğru hareket yapılamazsa rahatlama olur; sakinleşir. Bilinmelidir ki, yaşlı olup, hastalığı uzun süren kişide eğer karaciğerin yukarı doğru hareketi söz konusu olursa ve eğer bu hareketin tutulması ve engellenmesi durumunda o kişinin hareketi sıkıntılı hale gelir ve onun kanalları yiyeceği kabul etmez.

Belirtiler: Karaciğerin ishali ile bağırsakların ishali arasında fark vardır. Bozuk, kötü hıltlar dışında, kan elem verici yırtıklar ve kolik oluşturduğunda bağırsaklardan çıkıp yavaş yavaş birleşmesinden bu hastalık oluşur. Karaciğer, ishalinde sıkıntı vermez, ancak miktar olarak çoktur. Her zaman harabiyetle (ölüm?) birlikte olmaz. Her ikisi arasındaki fark tortu ile ve tek başına olması ve geç ortaya çıkması bakımındandır. Şüphesiz çoğunlukla karaciğer ishalinde acı vardır; sonra biraz da hıltların oluşturduğu tortu vardır. Ancak karaciğer ve mide ishali arasındaki fark şöyledir: karaciğer ishalinde keylus eşit miktardadır, çünkü mide görevini yerine getirmiştir ve bunun karaciğer üstünde etkisi olur. Eğer karaciğer midenin gönderdiğini gerektiği gibi işlememişse o ishal oluşur; midede ağırlık olur ve onunla birlikte midede harabiyet oluşur. Bazen midenin tek başına sebep olmadığı, ancak ishal dolayısıyla sindirilmemiş olan şeyler ortaya çıkar.

Bu mide ve karaciğer arasındaki ortaklığı gösterir. Ancak bu durum genellikle mideden kaynaklanıyor şeklinde kabul edilir.

Şüphesiz onların fonksiyonlarında bozukluk vardır ve karaciğerin ve midenin ve de mesenterin keylusu atmalarında (ishalinde) şöyle bir fark ortaya çıkar: Mesenterde olanlarda karaciğer zafiyetinin renk (deri?) ve idrarda görülen belirtileri yoktur. Bunların aralarındaki fark orada oluşan maddenin yoğunluğunun farklı oluşudur; yara ve şişte maddenin yoğunluğunun farklı olması gibi; hastalıktan önceki ve sonraki ateş gibi. Daha sonra hastalık başladıktan sonra, karaciğer ishalinde ateş olmaz.

Eğer daha sonra ateş oluşuyorsa o hastalığın sebebi başkadır. Onun sebebi bizim zikrettiğimiz orada bulunan maddenin yoğunluğu değildir. O hastalık mesenterden ve onun içindeki şişlerden kaynaklanıyor olabilir. Onunla birlikte keylus da farklıdır. Onun normal olan başka belirtileri de hastalıkla değişmiştir. Şişten dolayı karaciğerde zaaf vardır veya ağrısı vardır; rengi değişir; zaaf için zorunlu olan ateş oluşur. Genel olarak, karaciğerdeki renk değişimi ilkin beyaza ve kırmızıya meyillidir. Şişin irinlerinden dolayı orada rutubet oluşur; mesenterin suyu ise beyaza ve sarıya meyilli olur. O daha sonra yaraya dönüşür. Ancak iltihaplı şiş oluşmuşsa bu yaranın yendiğini gösterir. Şişlerin yoğunluğu arasında fark vardır; şiş yoğunlaştıkça gücünde de farklılık oluşur; hafifler. Garip bir şekilde çeşitli renkler ortaya çıkar. Bununla birlikte, bazen şiş belirtileri olmaz. Bazen de kanlı ishalden önce, tıkanıklık oluşur. Eğer ateş onu göstermiyorsa onda ateşten dolayı çürüyüp sararma yoktur; yıkayıcı ishal onda görülmez veya ishal ince ve kanlıdır veya yoğundur ve şiş dolayısıyla kan bozuktur ve çok kötüdür.

İltihaplı şişler oluşmazsa da fiil olarak öldürücüdür. O şiştir ve bütün belirtileri olmayabilir. Öncelikli olarak o incedir veya yoğundur ve titreme oluşturur. Buna ilave olarak, yıkanır veya tortuya, biriktirmeye doğru bir başlangıç yapan karaciğer için diğer fonksiyonlar geri gelir. Bu adım adım oluşum beklenmedik bir şekilde olmaz. Eğer aniden, beklenmedik bir şekilde olsaydı, onunla birlikte renk değişimi olurdu ve iştiha azalırdı ve o zaafa uğrardı. Mizacın sebebi onun alametini işaret eder. Ondaki tortunun sebebi sıcaklıktır; kanın

yanmasına sebep olur. Bu durum hıltlarda ve onların oluştuğu organlardaki çözülmelere işaret eder. Kanın yoğunluğu artar; hıçkırık oluşur; iştiha azalır; sıvıların ısısı artar. Bazen onunla birlikte ateşli hastalıklar da görülür. Dışkı ateşli hastalıklardaki gibi olur. Vebadaki gibi dışkı pis kokuludur; ağırdır ve açık renktedir. Sonra rengi kan rengi olur. Onun sebebi soğuktur. Kanın kendisi de pis kokuludur. Eriyen ve çözülen et gibi değildir. Cidden yoğun bir pis koku yoktur. Muhtemelen onun pis kokusu diğer sıcak pis kokular kadar yoğun değildir.

Bu safhayı biraz ateşin görüldüğü safha izleyecektir ve rengi açılacaktır. Bazen bu safhada ince siyah kan görülür. Kan donmaksızın tortulu hale gelmiştir; çamur gibi bir görünüm kazanmıştır. Devamında çokça yıkanır. Bu safhada hastada susuzluk görülür; yemek yeme arzusu artar. Sonra ishal dolayısıyla oluşan bozulma ateş oluşmasına sebep olur; iştiha azalır karında su toplanmaya başlar.

Genel olarak bu durum uzun sürer. Bundan şu sonuç ortaya çıkar: hastalık sahibinin rutubet ve kuruluktan oluşan 2 mizacı vardır ve bu durum onun kıvamından ve ishalin durumundan ve hastanın susuzluğundan belirlenebilir. Orada iltihaplı şiş olduğu da anlaşılır. Ancak buradaki iltihap ağırdır, yoğundur veya orada çok kan birikmiştir; tıkanıklıkta olduğu gibi. Ancak irinli şiş ve onun belirtileri, onun piştiği ve serbestçe akıp akmadığının işaretleri daha öncekinin aynısıdır. Bazen şişler ve iltihaplı şişler ilkin yoğundur; ağırdır, sonra incelir; hafifler ve sonra serbestçe akar. Onunla birlikte kan da akar. Yenmiş doku ve yaralar karaciğerde ve çevresinde ağrı oluşturur. Onunla birlikte pis kokulu bir şeyler çıkar. Bu orada doku yenmesi ve yaralar olduğunu gösterir. Bu durumda karaciğerde yenmiş doku ve yaralar olmalıdır. Bunun dışında karaciğerin eti yoğun siyahtır ve sahibi ölüme yakın bir zaaf gösterir; afet burada öncülük eder. Onda doluluk vardır; sıvı akışı tutuktur. Organın bağlantısı kesilmiş gibidir. Perhiz kesilir ve benzeri durumlar oluşur; aniden yüksek ateş olur; nöbet vardır. Bütün işlevleri olağan dışı olarak uzar; tortu birikip *zurh* denen karaciğer hastalığı oluşur. Bazen burada kuvvetli kabız yapan ilaçlar vermek yararlı olabilir. Ancak bunu abartmamak gerekir. Ancak bu hastalığın tedavisi ishallerin tedavisi kısmında ele alındı.

İkinci Kısım
Kötü Şişler

Eğer karaciğerin durumu kötü ise ve onun sahibinde zaaf oluşmuşsa karında su birikmesi görülür. Bu *kötü şiş* diye adlandırılır. Bu durum karında su toplanmasından önce görülür ve kötü mizaç olarak da belirlenir. Bu durumda öncelikli olarak o kişinin vücudunun rengi ve yüzünün rengi beyaza döner ve sararır; göz kapaklarında titreme, çırpıntı vardır; yüzünde seyrime olur ve de el ve ayakları titrer. Bazen bu titremeler bütün vücuda dağılır; hatta yoğrulmuş hamur gibi olur.

Bazen onun sindiriminin kötü olur. Bazen de iştihası artar. Onun doğasının tutma gücü ve çözmesi düzenli olmaz; aynı zamanda onlarda uyku hali kaim olur; mide bulantısı vardır. Bazen de uzun süren uykusuzluk vardır; teri ve idrarı az olur; gazı çoktur. Onda safralı şiş oluşur. Bazen testisleri şişer. Eğer onlarda yara olursa tedavisi zordur. Onun oluşumu kötü mizaçtan kaynaklanır ve yırtık oluşur. Küçük dilde sıcaklık ve artan buhar nedeniyle kaşıntı olur; tembelleşir, gevşer. Karaciğerde su toplanması sebebiyle, organın yeterliliği bozulur. Bu kişide, genel olarak karaciğerdekine benzer kötü su toplanması (dysuria) görülür.

Üçüncü Kısım
Su Toplanması (Dysuria)

Su toplanması hastalığı soğuk, çözülüp erimiş garip maddelerden meydana gelir. Bu maddeler görülen bütün organlara girip dağılır. Sindirim organları ve hıltların bulunduğu boşluklara gelir. Onun 3 kısmı vardır: etsi olan kısmı. Bu kısım organlardaki kanda balgami bir özellik kazanarak oluşur ve deriye nüfuz eder. Diğeri maddenin içinde sıvı olmasıdır; o aşağıdaki boşluklara gider; oralara yönelir genel hükümleri bunlardır. Daha sonra üçüncü olarak, su toplanmasının sebebi genel ve özel olabilir.[121] Eğer özellikle karaciğer hastalığından kaynaklanmıyorsa veya onunla ortak değilse karaciğer dengelidir ve karında su toplanmaz. Genel olarak karında su toplanmasının sebebi ancak karaciğere aittir ve onunla ortaktır. Öncelikli olarak ona aittir.

121 TM:Musannif der ki

Genel olarak karaciğerin sindirim zaafı bu hastalığa sebep olur. Bu onun asıl sebebidir. Öncelikli olarak karaciğer mizacının oluşturduğu hastalıkların hepsi de hastalığın sebebi olabilir.[122] Tıkanıklık ve sıcaklıkların hepsi de hastalığın sebebi olabilir; tıkanıklık, sıcak ve soğuk şişler, tıkayıcı kütleler; onları saran örtünün kalınlığı gibi. O sıvı kırmızıdır. Çoğunlukla karında su toplanması kuru ortamda veya soğuk ortamda oluşur. Bol miktarda vücut sıvısı çözülmesiyle, yavaş yavaş veya hayatiyetini kaybedip sönmesiyle aniden ortaya çıkar. Çözülmeyle olanı hekimler şöyle tarif ederler: kanamayla çıkan madde yavaş yavaş çözülür veya çözülüp söner; harap olur. Onların bu durumu çok fazla rutubetli veya kuru ortamda orucun, hamamın ve cinsel münasebetin arkasından sıcak veya soğuk su içilmesinden kaynaklanmış olabilir. Bundan sonra gevşemeler, kusmalar ve damarlarda artık birikmesi söz konusu olur; idrar, ishal, bağırsakların aşınması, menstrasyon, basur, zararlı kusmalar ve kanamalar oluşur.

Ancak kıç (kalça) hastalıklarının her biri de konularında her birinin açıklandığı gibi, karında su toplanmasının sebebi olabilir. Onlar karında su toplanmasına iştirak etmiş de olabilirler; birlikte görülebilirler. Hepsine de vücudun sıcaklığı da ortaklık eder veya hastalığın sebebi cidden soğuk veya midenin soğukluğu ve özellikle onun mizacının bozukluğudur.

Eğer mizacı kötüyse ve özellikle asidikse bu durum söz konusudur veya mesenterdeki bozukluklar sebebiyle de görülebilir veya dalağın sıcak veya soğuk şişleri de buna sebep olabilir veya kişinin çok miktarda güçlü sevdavi hıltının hareketinden dolayı karnında su birikebilir. Bütün bu hareketler karaciğeri aşındırır ve onu soğutur ve onda sıkıntı yaratır. Bu durum beyne ulaşıp beyni karıştırır; beyni rahatsız eder. Dalak büyümesi de karında su birikmesine sebep olur; yaşlıların karaciğerini zaafa uğratır. Öncelikli olarak çoğunlukla[123] karaciğere çok miktarda kan çekilip dalağa akar ve ikinci olarak karaciğerin bütün gücü kanın akışıyla birlikte zıddı tarafına gider, kayar ve iyi

---

[122] TM: onun sebebi madde-i rayiha olup o havalide faş olur ve istiska için amme olan sebepler ve hükümler vardır ki üçüncü sınıfların aralarında ortak olur.

[123] TM: Büyük dalak olduğunda

kandan oluşacaklara engel olunmuş olur. Bazen karında su toplanmasının sebebi böbreklerdir ve böbrekler soğuk olduklarından veya özel bir sıcaklığa sebep olmalarından ve de kanallarında tıkanıklık olmasından dolayı karında su toplanmasına ortaklık ederler ve suyu çekemezler. Şüphesiz karaciğer onları geri döndüremez.

Karında su toplanmasının sebeplerinden biri de karaciğer ve diğer organların yakınındaki ince bağırsaklardır (jejunum ve ileum), mesanedir, rahimdir veya akciğer ve diyafragmadır. Böbreklerle ortak olarak görülen karında su toplanmasının sebebinin böbreğin mizacından kaynaklanması gerekmez. Muhtemelen o tıkanıklıklar, şişler ve maddenin yeterince, uygun bir şekilde çekilmemesinden kaynaklanır. Aynı şekilde bağırsaklarla ortaklığından dolayı da böbreklerle ortak olarak karında su birikmesi görülebilir. Bağırsakların durumu dolayısıyla böbrekler sıvıyı çekemeyebilir.

Bazen de bu hastalık bağırsaklardan kaynaklanmamıştır, ancak bağırsaklardaki ağrılar, kulunç, bağırsaklardaki aşınmalar, şiddetli kasılmalar ve şiddetli ağrı ve benzeri durumlarda karında su birikmesi görülür. Bu durum karaciğeri zaafa uğratır. Aynı zamanda bu durum uterusta ortak seyreder. Muhtemelen bundan dolayı rahimde ağrılar oluşur; menstrual kanamalarda tutulmalar olur. Bazen bağırsaklardaki su toplanması makatta tutulma ve kanamalara sebep olabilir. Aynı şekilde zikredilen başka organların da işlevini yapmama durumu söz konusudur. Genellikle aşağı taraftaki organlar karaciğerin çukur tarafında olup bitenlere ortaklık eder. Onlar idrarla ilgili organlardır ve üst kısımdaki organlardaki sorunlara da akciğerler ortaklık eder.

Ancak genellikle karında su toplanmasında karaciğer ve mide birbirine ortaklık eder. Onun (karaciğer) böbrekler, jejunum, dalak, mesenter ve mide ile ortaklığı vardır. Bazı hekimler dediler ki su toplama şişlerle oluşur; özellikle sıvı boşluk yerlerde birikir ve özellikle inişi dolayısıyla oluşan kötü mizaçla birlikte ortaya çıkıp karaciğere yayılır ve ona zarar verir veya sevdavi kan çok kere onda kokuşup ctrafında tıkanıklık oluşturur. Ona (karaciğer) sevdavi keskin kanın ulaşması ve bu zikredilen organlarla ortaklığı dolayısıyla karında su toplanması olur. Sonra kasıklar civarında ilaçla iyi olmayan bir ağrı oluşur ve hasta kusar. Bu açıklama tahmin değildir. Bu sıkıntılı has-

talığın arkasından karında su toplanması görülür. Bazı insanlar şöyle demişlerdir: ateşli hastalıklardan karında su toplanması daha kötüdür. Bu hastalık karaciğer için çok kötüdür; bütün vücut damarları ve kasları için de kötüdür. İnsanın üçüncü sindirimini iptal eder. O, karın davul gibi olduğunda, diğer hastalıklardan daha korkutucudur. Daha sonra et içinde su birikmesi hastalığı gelir. Hepsinden daha korkutucudur ve cidden kötü bir hastalıktır. Bunun sebebi bulunduğu yerden kaynaklanmaktadır. Çoğunlukla deneyimlerimden çıkan sonuca göre ette görülen su toplanması genellikle en korkucu hastalıklardandır. Ette (karaciğer) sıvı biriktiğinde karaciğerin zaafının daha baskın olması gerekmez. Karaciğerin et kısmında, eğer doğal mizaç sıcak ve kuru ise orada su toplanması çok tehlikelidir. Bundan dolayıdır ki kişi kendi mizacının zıddı mizaçtan dolayı hastalanmaz, ancak onun (organın) fonksiyonunun vücut için ne kadar önemli olduğu esastır. Dalağın katılaşması sebebiyle görülen su toplanması hastalığı karaciğerin katılaşıp yoğunlaşmasıyla görülen su toplanması hastalığına göre daha kolay tedavi edilebilir bir hastalıktır ve kolayca istenildiği şekilde yapılır.

Bazen su birikmesine sebep olan madde baskındır, hatta ağırlığı artar; nefes darlığı, öksürük görülür. Bunlar 3 günde ölüm olacağına işaret ederler Bazen solunum zorluğu olur. Bu işaret nispeten daha iyidir. Bazen bütün bu belirtiler ölümün yaklaştığını gösterir. Ağızda yara ve döküntü, kötü buharlar ve onun sonunda bedendeki kanın kötü mizacından dolayı vücutta yaralar olur. Denir ki, eğer su birikimi et gibi bir yapıda olursa o kişiyi helak eder ve o kişide su birikmesiyle beraber, tertibi dolayısıyla, melankoli olmasına yol açar.

Bilinmelidir ki, su toplanmasında ishal hızla ve şiddetle ölümü getirir veya su toplanan kişide, bilinmelidir ki, ilkin onun şişindeki hava kasıklardan ayakların başlangıcına kadar veya sırta veya böbreklere ve bele kadar, bağırsaklardan başlayarak iner. Bilindiği gibi, onun tabiatının yumuşak ve kuru olması gerekir. Eğer tabiatı kuru ise gevşek yapıda olması daha iyi olur. Özellikle belden ve böbreklerden başlayan su toplanmasında kuru mizaç iyidir. Bel hizasından başlayan su toplanmasında genellikle yumuşak tabiat hâkim olur. Çünkü bağırsaklara besinlerden giden rutubet onlara ters düşer. Çoğunlukla daha öncesinden başlayan kuru tabiat çoğunluktadır. Hastalığın tes-

tis torbasında mı yoksa kasıkta mı olduğunu bilip zaaftan mı yoksa ishal dolayısıyla görülen güç farklılaşmasından mı meydana geldiğini bilmek gerekir. Aynı zamanda şişmeye safenin de ortak olup olmadığını da bilmek gerekir. Eğer safen de ortaklık ediyorsa o zaman kan sızıntısından korkulur. Muayyen derecede sızıntı, kanın damla damla akması orada kötü yaralara sebep olur ve bunlar çok sıkıntı yaratır.

Dördüncü Kısım
Su Toplanmasının Ortak Sebeplerinden Sonra Su Toplanmasının Özel Sebepleri

Karında su toplanmasının sebebi orada bulunan fazla suyunun bulunduğu yerden çıkmaması ve çıktığında gitmemesi gereken yerlere yönelmesidir. Ancak kanın sızması veya buharlarının uygun olmayan yerlere nüfuzuyla ortaya çıkar. Ancak doğal olarak def edilecek madde çoktur. Bu fazlalıklar karnın içindeki kanallar ve bağırsakların içinde olup, çoğu orada kalır ve oralara çok fazla zarar verir. Onlar karında omentumla periton arasındadır. Onlar o omentumu çözüp eritmez; ancak oradaki dokuyu yerler. Sen doğal olarak dışarı atamayabilirsin. Bazen irin onların (omentum ve periton) dışındaki büyük organlardaki fazlalıklara nüfuz eder. Ancak yol üzerinde karaciğere besin götüren yolların bazısından madde sızar, kaçar ve karaciğere giden damarlardan sıvı kaçağı olur. Daha önce meşhur eski hekimlerin dediğine dayanarak bazı hekimler şöyle söyler: Bu mevcut damarların ağızlarında eğer dönme olursa, onlar başa doğru yönelir; ceninde olduğu gibi. Cenin bu damarlardan besinini alır ve gelen damarların ağızlarından idrar çıkar. Nitekim bebekler karınlarından başa giden kanaldan yapar. Henüz göbek kesilmeden önce doğan bebekte göbekten idrar yapar. Hatta eğer bu yol engellenirse idrar mesaneye gider. Eğer tıkanıklıklarla engellenirse ve bir başka yönden def etme gücüne karşı koyması söz konusu olursa sıvı oradaki damarlara nüfuz eder ve onların ağızlarına kadar gelir. Eğer göbeğe doğru bir delik bulamazsa karında toplanır; oraya yönlenir ve onun ilk yapısına doğru açılıp genişlemesine sebep olur, öyle ki karaciğerin tepe kısmında olan delikler kapanır. O daralır ve bu sıvı karaciğerin aşağı kısmında sıkışmadan dolayı o kısım daha da daralır.

Ancak karında olan suyun bu yöne ve bu yola doğru atılması gerekmez. Mevcut sıvı tedavi için verilen ilaçlarla, karaciğere doğru çekilir. Ancak o ayırıcı bir güç halindedir; madde ise ayrılır; dışarı atılır. Ancak bu da kanallarla olur. Ayırıcı gücün olmasının sebebi karaciğerdeki dışarı atma gücü ve böbreklerdeki çekim gücü arasındaki ortak olan bu belirlemedir. Eğer onlardan birinde veya her ikisinde de zaaf varsa özellikle onlara giden kanallarda tıkanıklık varsa, eğer böbreklerde katı şiş varsa, oradaki sıvı temizlenmez ve vücudun o sıvıyı alması mümkün olmaz ve kanalın sıvıyı atmasına izin verilmez Karında sıvının toplanması zorunlu hale gelir.

Bundan dolayıdır ki karaciğerde zaaf oluşup, orada hastalık oluşur. Ancak sıvının çok miktarda olması gerçekten ayırıcı bir güç oluşturur veya iyi olmayan bir sindirim ortaya çıkar. Sıvının çokluğu, çok su içilmesinden kaynaklanmış olabilir. Bu durum şiddetli susuzluk oluşturur ve susuzluk çeken karaciğerde susuzluk hâkim olur veya başka bir sebeple de susuzluk oluşmuş olabilir veya tıkanıklıklardaki tortu vb. dolayısıyla susuzluk oluşmuş olabilir. Onunla birlikte karaciğere çekiş (sıvı ve madde birlikte) olmaz ve karaciğerde bu durum devam ettiği sürece çok sıvı alınsa bile susuzluk giderilemez. Öncelikle içilen suyun susuzluğa yararı olmaz. Çünkü sıcak ya da soğuk değildir; ondaki susuzluk keyfiyeti çok fazla tuzluluk veya boraks veya benzerlerinin mevcudiyetinden ortaya çıkmış olabilir.[124] Ancak ikinci bir sebep olarak vücuda girmeden veya karaciğere girmeden veya karaciğere gönderilmeden önce sindirimlerinin aynı derecede iyi olmamasından bazı rutubetli besinler bu duruma sebep olmuş olabilir. Bazısı kanallara dâhil olmayı istemez. Bazen zikredilen karındaki su toplanması dolayısıyla suyun hâkimiyeti söz konusu olur veya gazın (yelin) hâkimiyetiyle karın davul gibi olur. Bu sebepler ikinci sindirimde görülür. Eğer bu hastalıktan (karında su toplanmasından)

---

124 TM: Çünkü hadebede olan yollar dardır. Hatta tefirde olanlardan da daha dardır ve baid değildir ki karında olan sıvı madde ilaçlarla istifrağ olunsa verilen ilaçlar o sıvı nesneleri zikrolunan yoldan karaciğere çeker ve karaciğerden de takir yoluyla bağırsaklara ve ondan da beraz yoluyla çıkar ve zeki istiskanın sebepleri arasından sebep vasıl kuvve-i mümeyyizede veyahut madde-i mütemeyyize ile kimsede olur veyahut yollarda olur.

dolayı şişler ve tıkanıklık oluşmuşsa onlar kanallardaki sıvının karaciğer tarafına doğru ilerlemesini engeller ve muhtemelen başka yollara doğru gitmelerini de engeller.

Eğer doğa birikmiş olan maddeyi atarsa ve kişi biriken sudan kurtulursa bu kurtuluşun da delilidir. Çoğunlukla eğer birikmiş sıvı kokusuzsa ve zaman içinde bozuk bir yapı kazanırsa 3 gün içinde şiş meydana gelir ve çoğunlukla bu orada oluşan pis kokulu yelden olur. Hippokrates demiştir ki: Bu hastalıkta çok miktarda balgam damarlarla mesaneye çekilse mesanede ağrı oluşur. Şüphesiz eğer bu balgam damarlarla mesaneye çekilirse, mesane bu hastalığı çözer. Galen şöyle demiştir: Öncelikle balgam, kasıklara iner, ancak oraya geçemez. Çünkü balgam ince sıvı değildir. Ben diyorum ki: balgam çözülüp inceltilmeli ve zorunlu olduğundan dolayı doğal durum üzere mesaneye gönderilmelidir veya başka bir tarafa yol bulduğunda oradan da atacak bir yol bulmalıdır; örneğin göğüs boşluğundaki zararlı maddeyi mesaneye yollamak gibi. Ancak maddenin bu nüfuzu göğüs kemikleri içindeki irinin nüfuzundan (etkilemesinden) daha şaşırtıcı değildir. Bazıları bunun için şöyle der: o bazen sıvı balgamdır ve oranın bu maddeye ihtiyacı yoktur. Şüphesiz görülür ki, karın sanki su toplanmış gibi şişer ve bağırsaklarda irinli yaralar oluşur; sonra delikler oluşur, ancak bağırsaklarda oluşan deliller başta olmaz. Ancak bu hastalığa tutulan kişinin kafasında ağırlık oluşur; karın büyür. Ancak bir grup hekim kafanın hasta kısma uzak olduğunu söylemişlerdir. Şüphesiz bu hastalık ölümle sonuçlanır. Özellikle yukarıdaki organlarda (göğüs organlarında) değişiklik oluşmuşsa bu sonuç kaçınılmazdır.[125]

Beşinci Kısım
Ortak Sebepler Dışında Hummanın (Ateşli Hastalıkların) Sebepleri

Bu çeşit madde toplanmasının sebebi üçüncü sindirimdeki hamlık; fonksiyonun gerektiği gibi yapılmamış olması ve sululuktur ve orada-

---

125 TM: Şeyh ül-Reis derki bir kavim ona zahib oldular ve lakin benim katımda onların zahib oldukları baid gibidir. Zira bağırsakları delik olan kişi karnı müntefiğ oluncaya kadar sağ kalmaz ve helak intifahdan önce erişir. Özellikle inhirakı ema inhirak olursa durum böyledir.

ki maddenin balgami özelliğidir. Bundan dolayı kanın vücutla doğal bağlantısı bozuk olur ve sonuç olarak bu hastalık ortaya çıkmıştır. Yine bu hastalık birinci sindirimin veya yenen besinlerin bozukluğu veya balgami olmasından kaynaklanır. Eğer sindirim zayıfsa ve mesenter ve karaciğerde temiz olan maddeyi işlemede zaaf olursa ve de organlarda çekim gücü zayıfsa ve sindirimde zaaf varsa, bağırsaklarda su toplanması söz konusu olur ve çoğunlukla karaciğerin kendisinin soğukluğundan veya ortaklığından kaynaklanır. Her ne kadar şiş ve tıkanıklık olmasa da yiyeceğin nüfuzuna engel olur ve çoğunlukla karaciğerde su toplanmasının sebebi vücuttaki toplardamarların soğukluğudur. Bundan dolayı hastalık meydana gelir. Damarlardaki tıkanıklık, gevşemeler ve toprak ve benzeri şeyleri yemekten kaynaklanmış olabilir. Soğumanın sebebi soğuk hava olabilir. Soğuk havanın etkisi güçlüdür.

Bazen vücuda sıkıntı veren sıcaklık ve hıltlar da bu hastalığa sebep olabilir. Eğer tıkanıklık oluşursa onunla birlikte, böbreklerin duvarında erimiş yoğun hıltlarda hareketlenir, sarsılırsa bedende değişim olur ve çoğunlukla da bu durum birdenbire ortaya çıkar. Bu durumun aksine bazen ateş de cidden yararlı olur. Doğal yapı, doğal veya doğal olmayan yollarla fazla sıvıyı atmaya çalışır. Ancak bazen bu dışarı atma işi artar; bazen zikredildiği gibi, doğal olmayan şekle dönüşür; defetme ve dışarı atma işi artar. Bazen zikredilen şekillerde, doğal olmayan bir şekilde vücuda nüfuz eder; yayılır. Defetme, dışarı atma işi doğal defetme şeklinde yapılmalıdır.

Bazen de o kanallar fazlalığı kabul etmez bazen dışarı atma işlemi karaciğer tarafına doğru olur. Çünkü o sıvıdır; karaciğere gönderilen maddeler cinsindendir. Karaciğer onları gevşekliğinden dolayı oluşan zaafından veya maddenin çok olmasından dolayı tutmayabilir veya vücut damarlarındaki tıkanıklık veya benzeri bir sebeple kendi içine kabul etmeyebilir. Bu durumda doğa bu 2 yol arasında kararsız kalır. Hippokrates şöyle demiştir: karaciğer sıvı ile doldurulunca, sıvı daha sonra karnın ortalarına doğru sızar ve karnı doldurur. Bu durumda olan hasta ölür. Galen şöyle demiştir: Hippokrates'in de dediği gibi, karaciğer tarafından gelen sıvı sızıp karın boşluğunu doldurur. Ancak bu sıvı omentumu doldurmakla kalmaz; onun içindekileri ye-

meye meyillidir. Yine Galen şöyle demektedir: Bu sıvı karında toplanan sıvı gibidir. Bu sıvının dışarı çıkması öldürücü değildir; kişiyi mahvetmez ve kişi yaşamını sürdürür. Ancak bu hastalıktan tedavi sayesinde kurtulabilir. Hastanın burada dikkatli davranması gerekir. Böylece yaşayabilir. Ben onun öleceğini zannediyorum. Çünkü bu sıvı cevher olarak bozuktur; kötüdür ve karın boşluğunda bozulmuştur ve oradaki buharlarla helak olur. Bundan dolayı bu sıvı karaciğeri etkiler ve o periton ve çevresini de bozar; helak eder.

Altıncı Kısım
Davul Gibi Şiş Oluşturan Sıvı Toplanmasının Sebepleri

Çoğunlukla davul şeklinde oluşan sıvı toplanmasının sebepleri öncelikli olarak sindirimin çok güçlü olması veya maddenin çok güçlü olmasından ileri gelir. Bu durumda ciddi bir sindirim olamaz. Bunun belirgin alameti sıcaklıktaki zaaftır ve güçlü olmayan fonksiyonlardır. Hastalık, o kişinin vücudunun kirli oluşu ve dışarı attıklarından anlaşılır. Öncelikli olarak, onun aldığı yiyecekler buhara ve gaza dönüşür. Bazen bu maddeler mide ve bağırsakların etrafını sarar. Bazen de sürekli olarak kolik oluşturur. Çünkü doğal olmayan yüksek seviyede bir sıcaklık vardır. Bu sıcaklık oradakileri çözüp zayıflatıp buharlaştırır. Özellikle mide soğuksa ve rutubetliyse karaciğerde sindirim olmaz. Sonra karaciğerde hararet olur ve bu sıcaklıkla sindirilen maddeler oraya uygun olmadığından karaciğerin uygun olmayan bu maddeleri orada sindirmesi söz konusu olur. Bu da gazların oluşmasına sebep olur.

Bazen midede ve karaciğerde garip bir sıcaklık oluşur. Bu rutubetli ve soğuk yiyeceklerle vücutta sindirimin yoğun bir sıcaklık oluşturmasındandır. Bu doğal mizaçta olmayan haller yaratacak gazların ortaya çıkması engellenmelidir. Bundan dolayıdır ki, davul gibi yapı oluşturan sıvı birikiminin sebebi öncelikli olarak sıcaklık zaafı veya sindirimi ve beslenmeyi geciktirmeyen güçlü şiddetli sıcaklık olabilir. Bu durum ateşli veba hummasında ve çoğunlukla karında had derecede şiş oluşturan başka hastalıklarda ortaya çıkar. Bu sıvı toplanmasının davul gibi diye adlandırılmasının sebebi karına elle vurulduğunda davul gibi ses vermesidir. O cidden kötü bir belirtidir.

***Ortak Belirtiler*:** Her çeşit sıvı birikmesi hastalığında renk bozukluğu görülür. Eğer dalakta su toplanmışsa yeşil ve siyah renk hâkim olur ve yoğun sıcaklık dolayısıyla 2 ayakta titreme vardır. Kanın rutubeti ve buharlarından dolayı 2 gözde titreklik (kırpıştırma) ve diğer organlarda da titreme görülür. Genel olarak hepsinde de susuzluk hissi vardır ve nefes darlığı hissedilir. Çoğunlukla kişinin pek az iştihası vardır; suya karşı şiddetli arzu duyar. Ancak bazısında karaciğer soğuktur ve özellikle de bu karaciğer sahibinde soğuk suya karşı pek istek yoktur. Hepsinde bu hal görülür; özellikle de karında su toplanması halinde bu durum belirlenir. Karnın etinde su toplanırsa, idrar az olur ve çoğunlukla biraz kırmızıdır.[126] Yayıldığı için biraz rengi açılır ve yine biraz kan ondan ayrılır; idrarda kızıllık oluşur (kırmızı renk idrara da geçer). Su toplanmasıyla ilgili olarak sıvın renginin değişimi ve kızıllığının sebebi hakkında bir hüküm vermek gerekmez. Onların çoğunlukla ateşleri yüksek değildir. Onlarda söz konusu sıvı çoğunlukla sarı su içeren püstüller açar. Çoğunlukla kas içinde yara oluşur ve karın adeta davul şeklindedir. Karaciğerdeki şişten oluşan su toplanmasının başlangıcında tabiat ve oluşan şiş çok şiddetlidir; kanlı öksürük olur ve sağ tarafta şiş vardır; solda yoktur. Sonra orada da görülür. Çoğunlukla bu durumda karında su toplanması vardır. Ayaklardan başlayarak şiş bel ve karın bölgesine doğru ulaşır. Uzun süren iltihaplı şişler oluşur. Kişi zayıflamaz ve suyu da dışarı atamaz. Eğer sıvı birikmesi sıcak dolayısıyla meydana gelmişse, o sıcaklık iltihabın ve susuzluğun da sebebidir. Kişi safra rengindedir; ağzında safra lezzeti vardır. Vücudunda şiddetli kuruluk hisseder; yemek yeme isteği azalır; kişi sarı ve sarı-yeşil kusmuk çıkarır. Eğer iltihaplı şiş onun içinde ise ve doğal yollardan atılamazsa orada safra olduğuna işaret eder. İltihaplı şişlerin belirtisi ve anlamı bu hastalığın mevcudiyetidir; orada adeta yıkayıcı puslu bir idrar vardır. Bu belir-

126 TM: Çoğunlukla hallerinde karnında su toplanmış kişide idrarı kazarir. Çünkü çoğunluk olan idrarı sabig olan maddeler idrar az şiddetli sabig olup sıcaklık (ateş) çoğunlukla ve müşebbiğ olur ve aynı şekilde müsteskıde (karnında su toplanan) kanlılık ve tekrar sıcak O halde onda sabig kadar mutadan çok olur. Bunlardan görülür ki karnında su toplanan kişinin idrarında olan sabig ile sıcaklığa istidlal olunmaz. Ve çok kere karnında su toplanana humeyyat-ı fatıra arız olur ki tefaşşuk eyledikte içinden sarı su çıkar.

tiler mide üstünden (hypocondria) ve bel bölgesinden başlar. Aynı zamanda bütün sıvı toplanmaları had derecede olan hastalıklar gibidir. Sebebi sıvı toplanması olan bu hastalıkta, birçok ciddi hastalığın aksine yemek yemeye karşı büyük istek vardır; soğuk midedeki gibi. Daha sonra mizaçtaki abartıda azalma görülür. Eğer su toplanmasının sebebi katı şişse, o bu belirtisi ile bilinir; ona tabi olur ve burada yiyeceğe pek az istek vardır. Sebebi sıcak şişse, hastalık karaciğer tarafından başlar ve tabiatıyla bu anlaşılır ve diğer işaretleri de sıcak şişlerdir. Dalak yüzünden karında sıvı birikmesi olursa, kişinin rengi yeşile meyleder. Bu renk kişinin dalağında hastalık olduğunu gösterir. Burada iştihada azalma olmaz. Aynı zamanda hastalığın sebebi böbreklerse o zaman iştiha azalır ve böbreklerdeki şiş ve yaralarda görülen su toplanması bu bakından önceliklidir.

Yedinci Kısım
Karında Sıvı Toplanması

Karında sıvı toplanması özel bir yoğunluktan kaynaklanır. Eğer karına vurulursa ondan ses gelmez: Eğer karın özel bir şekilde uyarılırsa kendine mahsus su sesi işitilir. Aynı zamanda o kişi bir tarafından diğerine dönse o zaman o ses duyulur. Besinle dolmuş yapı hissedilir. Eğer karın besinlerden dolayı şişkin değilse şişlik oradaki organlara ait değildir. Muhtemelen burada karın gevşektir; karnın derisi parlak, rutubetli ve sarkmıştır. Bu durumda bazen peniste de şiş olur. safende de şiş olduğu söylenir. Bu kişinin nabzı küçüktür, ancak diyafragmanın uzamasını takiben katılığı, sertliği artar. Bazen diyafragmada rutubet çoğalıp gevşek bir yapı kazanır. Eğer karında su birikmesi aniden ortaya çıkarsa karaciğerde de şiş görülür ve bir sebep olmaksızın taş gibi bir oluşum ortaya çıkar. Bilinmelidir ki, eğer bu karaciğerin tahrikinden kaynaklanıyorsa, karında su toplanması üreterlerin birinden kaynaklanıyor, demektir.

Sekizinci Kısım
Kaslardaki Sıvı Toplanmasının Belirtileri

Kaslarında su toplanan kişinin genellikle vücudunda şiş vardır; öldüğünde cesedinde görüldüğü gibi. Onun organları, özellikle de yüzü

taş gibidir; karnında sıvı yoktur. Eğer bedenin her yanı parmaklarla sıkıştırılsa oralardan sıvı çıkar, ancak onun karnında şiş yoktur; hareket yoktur; yel veya gaz birikimi yoktur. Karında sıvı birikmesinde karın davul gibi şiştir; karnın şekli de davula benzer. Çoğunlukla hastalığın daha başlangıcında irinli şiş vardır. Hastanın doğal rengi beyaza meyletmiştir. Nabzı gevşek ve dalgalıdır. Denir ki insanın vücudunda veya yüzünde veya ellerinde hafif şiş varsa ve onda başlangıçta hıçkırık görülüyorsa hasta ikinci ya da üçüncü günü ölür.

Dokuzuncu Kısım
Karnın Davul Gibi Olan Şiş

Karında davul gibi olan sıvı toplanmasında göbek çok fazla dışarı çıkar; orada karında su toplanmasından farklı olarak, orada görülen ağırlık yoktur. Muhtemelen onda karında sıvı toplanmasında olmayan iç hacimde sarkma, uzama olması söz konusudur. Muhtemelen karın bağları uzamıştır; organların taş gibi olması da söz konusu değildir. Muhtemelen organlar karındaki iltihaplı şişlere kadar uzarlar Eğer karına elle vurulursa ondan şişmiş deri sesi gelir ancak deri su ile dolu değildir. Hastada sürekli geğirme isteği vardır; dinlenmek ister ve gaz çıkarmak ister. Onun nabzı diğer karında su toplananlarınkinden daha uzundur, ancak zayıf değildir. Durumunun gücünden veya karında su toplanmasındaki kadar ağır olmadığından hastalık şiddetli değildir, ancak hızlı seyreder ve sertliği ve uzunluğu değişmeye meyillidir. Hastanın ayaklarında karında su toplanmasında olduğu gibi, titreme yoktur.

Onun Kısım
Beden ve Zihin Zafiyetinin Tedavisi

Beden ve zihin zafiyeti olan kişilerin bedenlerinde çeşitli hıltlar varsa fıkara yakıları gibi yakılar uygulanmalıdır. Şüphesiz böylece ağır rutubetler bunun dışındadır. Bilinmelidir ki onların ağır, gevşek hıltlarına ebucehil karpuzu yakısı veya sabır otunun içine konduğu suyla ve ebucehil karpuzu, çıyan otu, ağaç mantarıyla, kısa mahmude otu ile yapılan yakı yararlı olur. Bu ilaçların faydası hastalığı oluşturan hıltların ağırlığına, yoğunluğuna ve inceliğine ve de bedenin güçlü

ve zayıf oluşuna bağlıdır. Bazen çöpleme gibileri de gerekli olabilir. Temizlemede başkaları başarılı değildir. Fazlalıkların temizlenmesi ve her türlü maddenin atılmasında her türlü tedavinin uygulanması gerekir. Bu da onların üzerine çözen maddelerin içilmesiyle olur. Çözülme olduğunda maddenin toplanıp ve sabitlenmesi mümkün olmaz. Muhtemelen müshil verilip dışarı atılması gerekir. Ancak o müshil maddelerin de mideye zarar vermemesi gerekir. Bunun için güzel kokulu maddeler ve sarısakız otu ve benzerleriyle müshil yapılır.

Eğer o hastanın kuvveti yeterliyse, bu görüş doğru olmaz. Muhtemelen ona yeterli derecede müshil verilir. Genel olarak fazlalıkların oluşmasına engel olacak tedbirler almak gerekir. Değişen ince maddeleri atmak için ve mümkün olduğunca kan aldırmaktan kaçınmak gerekir. Eğer doluluktan dolayı kanama gerekli hale gelirse öncelikli olarak kan alınır ancak bu uygulama üç veya dört günde bir uygulanır. Çoğunlukla kan aldırmaya ihtiyaç duyulanlar basur memesi olanlar ve menstrasyon kanı habis olanlardır. Öncelikle ilkin kanı temizleyen, örneğin yakılar ve benzerleri kullanılır; sonra gerekli olursa biraz kan alınır. Çoğunlukla bununla birlikte ishalle hıltları dışarı çıkarmaya ve onları atamaya ihtiyaç vardır. Bu işlem kusmayla olmamalıdır. Tıkanıklık idrarla açılabilir. Hafif yumuşatıcı lavman yapılır o kısma rutubetli müshiller uygulanır; bunlar cidden yararlı olur. Eğer kusma olursa öncelikle mutedil perhiz uygulanır ve su içirilir. Borakslı, kükürtlü ve benzerlerini içeren sularla hastaya hamam yaptırılır.

Şüphesiz hasta hamamda buhara yakın oturmalıdır. Ancak hamamlardan mümkün olduğunca kaçınmalıdır; onlara zarar verir. Onlar hastada korkutucu etki yaratır. Ancak hastaların terlemelerinde sakınca yoktur. Hastalar yemekten önce kusturulur. Bu onlar için iyi bir tedbirdir. Onlar öncelikle ballı sirke içinde pişirilmiş turpla ve sonrada çöpleme ile kusturulur. Böylece mümkün olduğunca içeride boşluk oluşması ve açılma sağlanmaya çalışılır. Onlarda boşluk oluşturan ve sistemi açan yakı ve içecekler uygulanır. Bunlar kurutucu, açıcı maddeyi inceltir hafif kokulu ilaçlardır; örneğin sümbül, Seylan tarçını, tarçın gibi. Yine verilen ilaçlarda maddeyi incelten, hafifleten, örneğin pelin otu, selam otu, kasık otu, ısırgan otu, yer palamudu, yuvarlak loğusa otu, eşek hıyarı öz suyu, kantaron, defneyaprağı, çavşır, fener çiçeği gibi

bitkiler kullanılır. Özellikle lahana, eşekhıyarı, defne, kökü ve yaprağı, boraks, süsen külü, denizköpüğü ve bunların benzerleriyle yapılan terkiplerle hamamda hastanın vücudu ovulur. Bu hastaya çok iyi gelir. Aşağıdakiler de iyi gelir. *Mavi yonca (hundikuk),* hafif reyhan şarabından ve süsen şarabından biraz içilir. Pelin otu şarabının boş mideye içilmesi ve Mitridatus macunu uygulaması ve özellikle tiryaklarla tenkıye yapıldıktan sonra uygulanması yararlı olur. Mitridatus ve safran ve cila (lac) ilacı tohumlardan yapılan *kalkalanic (kolik için kulanılan bir çeşit macun),*bazen İran leylağı kozalağı (ardıcı) ve idrar söktürücüler, özellikle vücuda güçlü bir şekilde elle uygulanır.[127] Eğer bedende veya zihinde güçlü bir zaaf durumu söz konusu ise özellikle dışarı atma işlemi uygulanır. Bazen pelin otu ile deve idrar ballı sirkeyle yarım miskal olarak karıştırılır. Aynı şekilde keçi idrarı ile karıştırmak gerekir. Bunlar sarı, ince maddelerdir. Mide ve karaciğer üzerine sümbül, Çin tarçını ve benzerleriyle yapılan terkibe batırılmış sıcak bez uygulanır. Süsen şarabı ve benzerleri de oraya uygulanır. Karına bazı merhem uygulamalarına devam edilir; örneğin boraks ve kükürtle yapılan sıcak yararlı yakılar ve ayvayla keke benzer hamurla yakı yapılıp uygulanır.

Eğer tedaviye karşı direnç varsa inek iç organları ve keçi pisliği uygulanır. Eğer kişide bedeni ve zihni bozukluk varsa, doğal tatlarla güçlendirmek gerekir. Örneğin keklik paçaları (ayakları) ve pişmiş ekmek gerçekten yararlı olur. Karanfil, tarçın, safran, mastika gibileri de yararlıdır. Aynı zamanda emilerek verilen ilaçlar da yararlı olur. Tatlı nar ve ayvadan biraz verilmesi zarar vermez. Onlara hardal, pırasa, sarımsak ve onun kanallarına cidden açıp, akış sağlayan başka maddeler de verilir.

On Birinci Kısım
Karında Sıvı Birikmesinin Tedavisi

Bu hastalığın tedavisinde genel olarak fazlalıkları kurutucu ilaçlar kullanılır. Güneşte oturmaktan olmuşsa yanmakta olan parlayan

---

[127] TM: Özellikle tenkıyeden sonra verilse tiryak ve müsriditus ve deva-i kurkum ve deva-i lik ve kelkelanec zaruri olarak ve bazen onlara Arap deve sütü ve idrarını içilmesi yararlı olur. Özellikle casiye-i sulbe ve güçlü olan ebzane çok yararlı olur.

odun yığının yanına gitmemelidir; az ve ölçülü yemelidir ve suyu terk etmelidir. Bu durumda mesamat açılır ve değişik bir idrar olur. Sulu ishal bunlara eşlik eder; değişken bir şekilde susuzlukta ısrar eder. Onun tedbiri mümkün olduğunca fazla su içmekten kaçınmaktır. Yemekten sonra şerbet içmemelidir. Yemekten bir süre sonra şarapla veya benzeriyle karıştırılıp içilir ve hafif ve cidden latif şeyler yenir. Onlar en iyi ilaçtır: kaslar ve ilgili kısımda zikrettiğimiz perhiz ve güce dikkat etmek ve bunları iyi kokulu bitkiler ve güzel kokulu lezzetlerle ve de güçlü kokulu besinlerle ve kokulu şaraplarla desteklemek gerekir. Bu tedavide ballı sirke içmemelidir. Özellikle yemekten önce ve sonra kusmak ve besini çıkarmak yararlıdır. Kusturucu ilaçlar 4–5 kere alınırsa yararlı olur. Buruna çekilerek alınan ilaçlar da yararlıdır. Ancak karnında su toplanan bütün kişilerden kan almaktan kaçınmalıdır. Eğer onlarda kan tutulması söz konusu ise bu karında su birikmesinde kan alınabilir. Besin organları buna engel olur. Çünkü kan alınan organ beslenemez. Ona pek az besin gider. Bununla birlikte onların karaciğerleri soğur. Sonuçta kan alma çoğunlukla zarar verir. Eğer karında su toplandığında şiş de varsa öncelikle onu tedavi etmek gerekir. Eğer kasında su toplanması arterlerin çok olduğu sol tarafta olduğunda onda uzun süre şikâyet olmaz. Çünkü solda uzama olduğunda aslında 2 tarafta uzama olur. Muhtemelen şikâyet öncelikle sol tarafta olursa burada kan olduğu tahmin edilir ve su toplanması ilaçlarıyla tedavi edilir. Eğer şiş katı ise o kişinin karnında su toplanması olmaz. Hasta kendindeki suyu kusarak atarsa vücut tekrar, bir defa daha sıvı doldurur. Bilinmelidir ki ilaçlarla kusup, suyun çıkarılması, orayı delip, parçalayıp, temizlemekten zor olduğundan yapıyı korumak adına daha iyidir. Kusmak için hummada ilaca ihtiyaç duyar ve önlem alınmak gerekir. Bazen biriken su kurutulur; şiş kaybolur.[128] Ona biraz kabız yapan, kasan ve büzen ilaçlar verilir ve yapı güçlendirilir. Örneğin kadıntuzluğu hapları gibi ve özellikle tabiatı kontrol altında tutmak gerekir. Soğuktan olan su birikmesinin hepsi sıcak ve nazik yerlerin soğuğa açılmasından meydana gelir. Sıcaktan oluşan su birikmesi fiili ise başka

128 TM: Ancak kusmada ona ihtiyaç olmaz.

bir sebepten oluşur; biz onu daha sonra anlatacağız. Bilinmelidir ki fıstık yağı ve badem yağı her türlü karında su birikmesi için yararlıdır. Ancak burada basit ilaçlar yararlıdır. Çünkü su birikiminden dolayı vuruş olur.

Eğer soğuk su toplanması olursa kokulu mavi yonca yumruları iyice pişirilir ve her gün 2 ukiye hastaya verilir veya 1 ratl soğan, 4 kust (farakın 1/6'sı) şarapla temiz bir kapta pişirilir; hatta öyle ki onun 1/3'ü kaybolur. Her gün ondan içilir veya önceleri 1 büyük kaşık içilir; daha sonra artırılır ve 5 kaşığa kadar çıkarılır, sonra 1 kaşığa kadar indirilir. Sonra her gün yarpuz öz suyundan 1 ukiye içilir. Bazı hekimler şöyle demiştir: Şüphesiz hastaya *İspanyol sineğinin (kontarit)* alınıp onun baş ve kanatları koparılıp geri kalanı ballı su içinde ve hasta hamama sokulduktan sonra, bu ilaç verilmelidir veya onunla birlikte ekmek yedirmelidir. Bu terkip çok etkilidir.

Benim de uygulamaya cesaret edeceğimiz bir şerbet de şudur: Bilinen meyve sularından hazırlanan şerbetten 1 kırat içilir. Şöyle söylenmiştir: kişi o tiryaklardan bir tiryakla 5 ölçü yarpuzu karıştırıp, pişirilir, 21 günde bir defa 1 ölçü içilir; hafif, yiyeceklerle hasta beslenir. Bazıları şöyle zannederler: keçi pisliğinin balla içilmesinin yararlı olduğunu ve koyun ve keçinin idrarının sümbül, bal veya loğusa otuyla karışımının yararlı olduğunu söylerler. Bu ilaç 3 dirhem şarapla içilir. Onlara şükürler olsun.

Bazıları derler ki: her gün bazıları 2 günde bir su içinde bırakılmış taze dereotu, bakla ile karıştırılıp verilmelidir. Yararlı ilaçlardan *kalkalanic* (idrar zoru ve kolik ilacı) ve reçine ilacı, özelikle karında su toplanmasına ve bütün vücutta su toplanmalarına yararlıdır. Safran ve *ağabeyritus* macunu özellikle yararlıdır. *Süsen sosu (yemek üstüne konan baharatlar cinsinden terkip)*, ada soğanı, soğan şarabı ve tiryak de yararlıdır. Bilinmelidir ki tiryak, safran ilacı, *kalkalanic (idrar zoru ilacı)* gerçekten soğuk su birikmesi hastalığında yararlı olur.

Çok yararlı ilaçlardan biri de deniz marulu 1 danek, helile, siyahıyla beraber şerbet şeklinde 1,5 danekten 1 dirhcmc kadar 4 günde bir içilir. İçilen ilaçlar arasında kadıntuzluğu hapları da vardır. Diğer bir ilaç da ılgın, kustus, defne, boy otu, acı bakla andız otu, eşek turpu, badem zamkı ve kına ile hazırlanan ilaç da yararlıdır. Ancak bu sözü

geçen kusturucular, müshiller, yakılar ve özellikle lavman maddeleri yararlıdır. Şüphesiz bunlar sıvıya yakındır ve doğası korkutucudur; baştan uzak tutulmalıdır. Çeşitli sıcak sulardan hamam vasıtasıyla yararlanılır. Bu terkipler, fırında muamele edilmiş, pişirilip hafifletilmiş papatya ve bataklık sazı gibi ilaçlar ve çeşitli merhemler, yakılar, lapalarla kullanılır. Sonra 2 dirhem *kalkalanic*'le *(idrar zoru ilacı)* ve suyla kusturulur. Sonra 7 gün sabır hapına dönülür. Aynı zaman da yapılan işleme de devam edilir. Bazen daha rahat hareket edilir. Zayıf olanlara sabır haplarından başlangıçta 1 danek içirilmez. Sabır hapının terkibi de *Akrabadin*'de verilmiştir.[129] Ancak müshillerin karaciğere zara verenlerini hastaya vermemek gerekir. Eğer zarar verenleri vermek gerekirse zarar vermeyeceği bir zamanda vermek gerekir. Burada verilecek olan ilaçları bir defada vermemek gerekir. Eğer bir defada verilirse öldürücü olabilir.

Sabır hapının tek başına verilmesi karaciğere zarar verir. Karaciğere sabır hapı ancak zorunlu kalındığında verilmelidir ve de onun zararlı etkisini düzeltecek maddelerle birlikte verilmelidir. Müshil verildikten sonra bir gece ve bir gündüz yemek vermemelidir. Daha sonra kadıntuzluğu gibi kabız yapan maddelerden az miktarda verilmelidir. Burada lezzetli ve karaciğeri güçlendiren yiyecekler verilir. Daha sonra lezzetli meyve suları verilir. Daha sonra sütleğen otu, defne ve amonyak zamkı ve benzeri yiyecekler verilir. Sonra tiryak ve safran ilacı soğuk su toplanmasında verilir. Bunların yanı sıra, sıcak su toplanmasında hindiba verilir. Eğer su toplanma hastalığında şiddetli sıcaklık (ateş) varsa sıcaklıktan dolayı safra atıcı maddeler verilmemelidir. Çünkü safra sıvı oluşumuna direnç gösterir. Eğer safra atan maddeler verilirse dışarı atış işlevi zayıflar; kişinin gücünde bozulma, kötüleşme olur. Belki safrayı açığa çıkarmak gerekebilir. O zaman sıvı olarak dışarı atılır. Bu gibi durumda helile gibi uygun müshiller verilerek ondan kurtulmak gerekir. Soğuk su birikmesi (karında) olduğunda hastaya ballı sirke verilir. Vücuttaki bütün

---

129 TM: Kanun nüshalarının bazısında ilaçlar sabır karşılığında safra hapları vaki olmuştur ve ancak sıcaklığı şiddetli olanlara lukah sütü içilmesi bedi istendikte ilkin 40 dirhem kadar olunur ve bütün gün onar dirhemden çok kılınır (alınır).

fazlalıklar atılmalıdır; kalırsa o maddeler zaman içinde vücuda zarar verir. Karında sıcak su (sıvı) birikmesinde kusmak gerekir. İyi yumuşatanlar, tarla kuşu safrası, hindi safrası, özellikle çıyan otu, dereotu ve benzerleri hastaya verilir.

Eğer kusma hafif olarak yaklaşık 10 güne yakın sürerse güzelavrat otu zamkı (sıvısı) ve peynir suyu ve bunlara benzer iyi mizaçlı kusturucular verilir. Sıvı noksanlığı oluşur; hafif şiş vardır. Bu durumda müshillerin bırakılmasından 3 gün sonra karın üzerine 6 dağlama yapılır Bunların ucu göğsün başlangıcından başlayarak pubise kadar gelir ve bunlardan üçü de karına uygulanır. Hasta bu uygulama bitene kadar açlık ve susuzluğa sabretmelidir. Ancak her iki müshil uygulaması arasında tıkanıklığı açan maddelerden hastaya içirmek gerekir. Örneğin acı badem tabletleri gibi. Ancak güzelavrat otu usaresi (sütü) ve keçi sütü ve özellikle onlardan Arap güzelavrat otu zamkı hastaya verilir. Özellikle semirmiş kedinin sütü müshil sıvılarla verilir. Onlar hafiftir ve hepsi de idrar söktürücüdür; örneğin pelin otu, bakla ve benzerleri gibi.

Isıtanlarda (sıcak karında su toplanmasında) karaciğere uygun olanlar, örneğin küsküt, hindiba ve benzerleri gibi maddelerdir. Sütün çok kusturucu tabiatta olduğu öngörüler üzerine kurulan söylentilere iltifat etmemek gerekir. Bilinmelidir ki[130] süt bağırsaklar için cila niteliğindedir. Bilhassa onun için yararlıdır. Bazen keyfiyete uygun ilaç mutlak olarak uygulandığında tamamen zıt bir durum oluşabilir. Ancak özellikleri nedeniyle veya başka bir işi, örneğin kusma gibi fonksiyonu yaptırması açısından uygun olabilir. Bunlara örnek karaciğer için hindibanın kullanılması verilebilir. O karaciğerin soğuk hastalıkları için kullanılır; safravi hastalıklarda korkularak kısa mahmude otunun kullanılması gibi. Muhtemelen bilinmelidir

130 TM: bazı insanların zikrolunan elbanları (sütler) hakkında bazı insanların zikrolunan elbanları (sütler) müsteskinin istimalini tecviz eylemediğine binaen onları istimal su ile muğtelif olanların elbanları (sütler) hakkında bazı insanların zikr olunan elbanları (sütler) müsteskanın (karnında su toplanan kişinin) tüketmesini tecviz etmediğine dayanarak onları alması sufistailerin desisi ve mekru hileleridir dediklerine ve aynı şekilde insanın tabiatı karında su toplamasına müzadededir (terstir) dediklerine iltifat olunmaz

ki[131] kişinin iyileşmesi için su ve yiyecek yerine süt vermek fevkalade yararlı olur. Bir kavim hastalanarak zorunlu olarak Arap ülkesine geldi. Onlara yiyecek ve içecek yerine deve sütü verildi. Başka bir şey verilmedi. Onlar iyi olup ülkelerine döndüler.[132]

Bazıları burada hafif ısıtıcı tedbir olarak şunları kastettiler: Örneğin ballı sirke ve onun habbelerini bazıları da burada ifrat derecede olan ishali kastedip lotus major ve benzerlerinin kullanılmamasını ifade ettiler. Bunlara deve idrarı karıştırılır. Onun üzerine yiyecekte ve içecekte kısıtlama yapılır.[133] Başka yiyeceklerle ilgili zaaf vardır. Her durumda onun işlevini yerine getirmesi gerekir. Onun işi beden atılmayanın veya azaltılması veya muhtemel ağırlığından çoğu atılanı veya ayrılanı veya ihtimalin üstünde yumuşayanı (kolay sindirileni) veya midede ve midenin kanallarında perhize dönüşmesi işlemini veya soğutulmasını veya balgam hıltını veya hareketlendiren hıltı, ondaki daha önce olan bozukluktan dolayı zıt hale gelmesini gerçekleştirmek zorundadır.

Bilinmelidir ki, yaz başına kadar dördüncü günde içilen süt fazla gelir. Sütün içilmesinde alınacak iyi bir önlem kişiden safranın çekilip atılmasıdır. Bunun yararı vardır. Kişiye deve sütünü boş karına verilmelidir. Birkaç gün ve gece önce yemek yemeyi kesmelidir ve bunu cidden pek az değiştirmelidir. Eğer mümkünde ilkin onu terk etmelidir; öncelikle gece yemek yemeyi kesmelidir. Sonra deve sütünü içme vaktinde ve yerinde olmak üzere 2 ila 3 ukiye içmelidir.

---

131 TM: Safravi hastalıklarda sakamonya ifzağ ve ilticam olunur, yani hindiba soğuktur ve soğuk karaciğer tedavisinde keyfiyeti dolayısıyla uygun değilse de ancak bilhassa yararlıdır.Aynı şekilde sakamonya üçüncü derecede sıcak olan safra hastalıklarında onun verilmesi durum dolayısıyla uygun değildir. Ancak onlar o hastanın safra atımını tedavi etmesi için verirler. Safra vücuttayken [tedavi sadece] safranın suretini teskin etmekle olmaz ve onun yumuşak tabiatı karında su toplanmasına müzadedir diye o hastalıkta verilmesine cevaz yoktur; doğru olmaz.

132 TM: Onlara Allahın Peygamberi buyurdu ki eğer siz bu sütlerden içerseniz sağlığınıza kavuşursunuz ve onlar içtiler ve sağlıklarına kavuştular yani Arap ülkelerinden başka ülke insanında olup o ülkelerde görülen karında su toplanması hastalığına tutulanlara Hz. Peygamber buyurdular ki eğer siz lukahın sütlerinden içerseniz iyi olursunuz. Onuçta onlar içtiler ve sağlıklarına kavuştular veyahut Resullullah bu hitabı yine Arap ülkelerinden olmayanlara yaptı.

133 TM: Yiyecek ve içeceği hastanın o mahluti (karışımı?) kasr olur.

Ondan 2 ukiyeyi deve idrarıyla içmelidir. Hasta birkaç gün su içmemelidir. Üçüncü gün bu şarta uyulursa hastanın çıkardığı idrarın eşit olduğu görülür. Sonra bazen ondan içildiğinde karında gevşeme olur. Bazen fazlalıklar az olduğunda ishal olmaz. Vücutta ondan dolayı gevşeme olmaz, çünkü onun alınmasından vazgeçilir. Onun içilmesiyle, bedende gevşeme olup, dışarı atım olmuyorsa ve ishal yoksa bundan korkulur ve süt içme bırakılır. Aynı zamanda süt içilmeksizin ishal varsa mideyi güçlendirecek şeyler içilmelidir. Bunlara ballı sirke ve benzerlerini karıştırmalıdır.

Muhtemelen ve ihtiyaten, hasta her 3 günde bir ballı sirke ve hapından ve benzerinden az bir miktar almalıdır. Eğer sütten dışarı atılmayıp geride kalanlar varsa özellikle de ekşi geğirme varsa ve ağırlık varsa o zaman bunları boşaltmak üzere lavman yapılır. Yine bu durumda süt içme 1 gün veya 2 gün bırakılır; karnı boşaltıp rahatlamasını sağlayacak merhemler ve yakılar uygulanır. Bu gibi şeyler olmadığında da ancak süt içilir. Mevsime uygun olarak, fazla miktarda olmamak şartıyla, süt miktarı küçük miktarda, örneğin küçük ceviz büyüklüğüne kadar azaltılır veya o zaman ballı sirke ve ballı sirkeden yapılan ishal hapları ve diğerleri uygulanır. Eğer çok fazla ishal varsa süt bir veya 2 gün kesilir; sonra tekrar hastaya verilir. O sütten hastanın içmesi yararlı olur.[134] Hasta kabız yapan maddelerle beslenir. Süt kısa bir süre ekşi, yakıcı sirkeyle yıkanmış, ufalanmış Basra demiri ile karıştırılır ve 20 dirhem kadarı hap yapılır ve ondan ve *bil* ve *abel*[135] *(Marmelos tarasis)* denen meyveden beşer dirhem, kereviz tohumu 3 dirhem, yabani kekikten birkaç deste sedef otuyla ile birlikte alınıp onlar süt içinde biraz bekletilir. Sonra süzülüp hastaya içirilir. Bu şekilde süt içildikten sonra, hastaya müshillerle karıştırılmış bu süt içirilir. Bu hastanın ihtiyacını karşılar.

Burada idrar söktürücüler de yararlı olur, ancak bunlar tek başına kullanılmaz. Muhtemelen bazıları bazılarıyla karıştırılır ve örneğin şöyle bir ilaç yapılır: örneğin maydanoz başı (filizleri), nane, yarpuz,

---

134 TM: Gerek o meşrub yalnız süt olsun ve gerek onunla birlikte sekincebin ve onunla birlikte el-hubub el-müshil el-sekincebine olsun ve eğer ishal ifrat üzre olursa ondan süt bir gün veyahut 2 kısım olunup sonra tedric olunarak içilir

135 TM sater(origanum)

yabani sümbül, rezene, kereviz tohumu, selamotu, süsen kökü, şeytantersi, yer palamudu, su zambağı, sümbül, yabani havuç, kedi otu, kızılcık, salyangoz (helyon) tohumu, yabani havuç kökü, fener çiçeği alınır ve ovulup öğütülür. Hatta karaciğerin tepe kısımlarına hızla bu terkip uygulanır. Eğer güçlü idrar söktürücüler verilirse ondan sonra yağlı safravi bir şeyler almalıdır; örneğin tavuk yağı, tavuk safrası gibi.

Ancak prensip olarak, onu kurutarak ve teneffüste etkin olan delikleri tıkayacak güçte kabızlık ve çözülmeyi sağlayacak kadar çok olmaması gerekir. Oradaki maddeler yavaşça çözülmelidir, öyle ki sahip olunan güç korunabilsin. Bu maddeler örneğin sümbül, kendir, Hint servisinden az miktarda verilir. Şüphesiz bu safranın gücünü ve ondan sonra gelecek rutubetlere karşı onu korur ve onları kabul etmesini imkânsız hale getirir. Basit ilaçlardan yapılan yakılar ve mürekkep ilaçlarla hazırlanan yakılar bu hastalıkta yararlıdır. Biz onların çoğunun *Akrabadin*'de onlardan denenmiş olanlarını zikrettik. İnek pisliği, keçi pisliği ve kuru at pisliği, birlikte alınıp saklanır. Bunlar yakı için kullanılır. Yakıların bir başkasının terkibi şöyledir: hayvan pisliği (inek veya keçi) alınıp suyla özenir ve tuzla karıştırılır. Sonra onun üzerine kükürt ufalanır ve karına uygulanır. Yine keçi pisliği, çocuk idrarı ile karıştırılır. Yine bir başkası: güvercin pisliği, defne ve süsen kökü ile hazırlanır. Burada güçlü yakılardan biri inek pisliği, keçi pisliğidir. Onların içine çöpleme ve deniz marulu konur ve deve idrarıyla yakı oluşturulur. Yakılardan biri de şöyledir: sedef kırıkları yapıştırılıp sıvı toplayan karın üzerine sirkeyle uygulanır ve sabırla onun kuruması beklenir. İyi bir yakıda şöyledir: çam sakızı, boraks, andız otu, kendir unu, inek yağı ile karıştırılır. Bağırsaklarda sıvı birikmesine karşı kullanılan uygun bir yakı da şöyledir: incirin etli kısmı ile su, bir kısım defneyle borakstan bir kısım ve yer palamudundan bir buçuk kısım alınır. Diğer iyi bir terkip: çam sakızı, mum, taze koyun pisliği, zift, yabani fıstık zamkından, her birinden 3 dirhem olmak üzere alınır. Günlük, mastika, sabır, safran ve pelin otu dalları, amonyak zamkı, kunduz hayası, kükürt, kakule, balık sedefi levha halinde olmak üzere her birinden yarım dirhem, güvercin pisliği ve çok miktarda şarap ve denizdeki sarmaşık cinsi bitkilerin zehri; her birinden üçer dirhem, Nahcivan mavi süseninden 4 dirhem, kırmızı boraks 1 dirhem alınıp, papatya yağı ile karıştırılır.

Eğer karaciğerde şiş varsa bu terkipten hazırlanan yakı yararlı olur: haşhaş, sümbül, safran, ban otu tohumu, mastika, sarıyonca, üzüm makasları, papatya ve yağları ve yine bu sıfatta merhemlerden bir merhem, demir kiri, sarı kükürt, boraks, amonyak zamkı; her birinden 1 ölçü, kimyon 2 veya 3 ölçü konarak hazırlanır. Kunduzhayası merhemi pelin otu merhemi, defne merhemi, sütleğen merhemi, ebucehil karpuzu yağı ve söğüt özü merhemi alınır ve defne tohumu merhemi ve söz konusu bitkilerin tohumlarından yapılan merhemi, *bolorhidas merhemi*, loğusa otundan, boraks ve kavrulmuş tuzla yapılan merhem karın üzerine uygulanır. Özellikle sıcak yağlardan sonra, örneğin eşekhıyarı yağı, sümbül yağı gibi maddeler alınır ve hamur şeklinde uygulanır. Bazen nazik kısımlarla birlikte, bu organlara uygulanır. Bana göre, bu iyi bir uygulama değildir. Bazen hastalığın uzun zaman devam etmesi mesane şişleri ve onların içindekilerle ilgilidir. Bunun çok yararlı olduğunu zannetmiyorum.

On İkinci Kısım
Yırtık (Fıtık) Hakkında

Ancak safradan yırtık oluşabilir. Bilmelisin ki o birleştirilirse cidden bedenin gücünün sıkıntısına yararlı olur. Eğer beden güçlüyse mutedil bir perhiz yapar; susuzluk hisseder; az beslenir. Ondan önce (yırtık oluşmadan önce) başka ilaç verilmez. Yararlı olan kusma bir defada yapılmamalıdır. Çünkü atılması gerekeni bir defada çıkarırsa güç düşer. Muhtemelen azar azar kusmalıdır. Bu durumda onunla zayıflama görülmez. Ancak yırtık olduğunda o kısım (karnın şiş kısmı) örtülür; onun düz olarak kalması istenirse de bu mümkün olmaz; kişi düzgün bir şekilde oturduğunda o yırtığı hisseder ve eliyle göbeğin altına kadar inildiğinde hastalık hissedilir. Sonra yırtıkla ilgilenilir. Buna ilave olarak, karın güçsüz olursa, karında yeterince kuvvetli gerginlik yoksa o yırtık kaybolur (hissedilmez?). O kendi haline bırakılır. Eğer sen onu açmak (karnı) istersen göbeğin altına kadar yırtıp sol tarafına kadar yararsın. Eğer karında su toplanmasının sebebi dalaksa bundan dolayı o söz konusu taraftan açma yapılır. Eğer hastalığı (su toplanması) periton teşvik ediyorsa safra kesesi tarafından periton biraz aşağıya doğru açılır. Sonra safra kesesine doğru bir delik açılır. Bu

delik peritonda açılan delikten daha aşağıda olmalıdır. Safra kesesine doğru açılan delik peritonda açılan delikten daha küçük olmalıdır. Hatta suyun tutulduğu yerin karşı tarafına 2 delik açıldığında ince bir boru buraya konur. Buraya sokmak için ince bakır bir boru alınır. Karında toplanan suyun bir kısmı alınmak istenirse sırtüstü yatırılır. Ancak onun nabzına bakmak gerekir.

Eğer nabzında zaaf varsa su yavaş yavaş alındıktan sonra az bir miktarı içeride kalmış olabilir. Bunun için müshil ilaçları yeterli olacaktır. Su dışarı alındıktan sonra zikrettiğimiz gibi, yırtık içine dağlama uygulanır. Bazen de mide karaciğer, dalak ve göbek altına ince dağlama aletiyle dağlama uygulanır. Bazen karında biriken sıvı safene çekilir ve peritondan azar azar açma yapılır ve sıvı dışarı alınır. Bu yararlı bir tedbirdir. Aksırmayla sıvıyı aşağıya çekip defeden bütün tedbirler alınır. Ancak her durumda ondan fıtık oluşabilir. Onun başka zarar vermesinden kaçınmak gerekir. Bazen scrotal herniayı tetikler. Bu sıvıdan dolayı çok terleme oluşur. Bazen onu kolik ve ağrı izler. Burada onun üzerine dereotu yağı, papatya yağı ve o kolik ve yırtık yeri yumuşatan, gerginliği gideren yağlar uygulanır. Onun üzerine boyotu, keten tohumu, hatmi tohumu ve benzerleriyle yapılan yakılar uygulanır. Bazen yeterli miktarda sıcak su ve yağ dışarıdan yırtılmış olan yere uygulanır. Eğer kolik sakinleşirse ağrı da kaybolur. Ancak başka bahislerde verilen kusturucu ilaçlardan az miktarda verilir. Bu ilaçlar yiyeceği sulandıran maddelerdir. Bunları biz cetvel şeklinde verdik. Onlardan güçlü olanı örneğin banotu çeşitleri ve dallarıdır. Bu terkiplerden en faydalısı sirke, elma, ayva, nar taneleri ve özellikle ayva ve benzerinin içinde terbiye edilmiş ve onun içinde pişirilmiş veya birkaç gün bekletilmiş olan sirkedir veya o sıvının üzerine onların ufalanmasıyla oluşan sirkedir. Ondan zehirli bitkilerle de karıştırılarak macun yapılır; deniz marulu sütü ve benzerleri ve neşelendiren maddelerle yapılan macunlar gibi macunlar yapılır. Ballı sirke bunlardan daha çok yararlıdır. Eğer 1 ukiye sirke içine 1 danek, örneğin deniz mantarı konur. Özellikle eğer odunundan konursa o güçlü bir ilaç olur. Ondan *firari* ve *buşenci* denen tiryaklar yapılır. Zannediyorum ki bu pek de akıllıca bir terkip değildir. Sütleğen otu da bu hastalığın ilacıdır. Ondan 1 dirhem rafadan yu-

murtanın sarısı içinde hastaya içirilir. Şüphesiz etkisi büyük olmakla birlikte safra kesesini güçlendirmekte de yararlı olur. Antimon, bakır ve özellikle çıtır çıtır ekmek kenarıyla ve haşhaşla birlikte karıştırılıp macun yapılır. Buna *munderba* denir. Eşekhıyarı suyu ve şarap içine bırakılmış ebucehil karpuzu ve defne alınır. Hepsi bu kısımda güçlü zehirli bitki özleriyle birlikte kullanılır. Sirke içinde zehirli bitki kökleri ıslah edilir. *Yine bir başka terkip*: ballı sirkenin sirkesi ve amonyak zamkı alınır; 2 dirhem ballı suyla içilir. Bu terkip ballı sirke ve süsen kabuğu, ısırgan tohumu, bal ve turp yapraklarının suyu ile dengeli bir macun haline getirilir. Ancak yarım ratl kakule ve 10 ölçü şeker ve fener çiçeği suyu, it üzümü suyu ile terkip yapılır. Ballı sirke, defne, temizlenmemiş (kirli) adamotu sütü, kirli peynir suyu, süsen, süsenle, bakır, defne ve benzerleriyle karıştırılır.

Bir başka terkip: peynir suyu 1 dirhem, enderani tuzu 1 dirhem ve türbit 5 dirhem alınıp iyice ufalanıp diğerleriyle birlikte hastaya emilmek suretiyle hastaya verilir. Hiçbir sıkıntı yaramaz ve bu aşikârdır ki ondan 3 ratl içilir. Sonra azar azar 1 ratl düşürülür. O suyu ısıtmaksızın azaltır. Ben peynir suyunu deve sütünden elde ettim. Onu soğuttum ve sıcak olarak verilen keçi sütü ve eşek sütünden ilave ettim. Onu soğuttum. Sıcak olarak verilen keçi sütü eşek sütünden hastalık için daha yararlıdır. Sıcak karın suyu toplanması hastalığına yararlı ilaçlar 3 gün sirkede bırakılmış ayvadır; sonra 1 ölçü defneyle un haline getirilir. Bu terkip iyice un haline getirildikten sonra onun yarısına gelecek kadar şekerli sirke ilave edilir ve belli bir kıvama kadar pişirilir. Hepsi aynı kıvamda karıştırılır. Bu ilacın kıvamı da birken sıvının kıvamına yakındır. Defne tohumu ile 10 ölçü şekerden meydana gelmiş bir terkip hazırlanır. Karında su toplama hastalığında bu ilacın pek önemi yoktur.

Macunlardan Biri: Bu macun çok kötü kolikler içindir. Bu macun defne tohumlarından oluşup *Akrabadin*'de içeriği de verilmiştir. Bazılarının önerdiği bir macun da şöyledir: Çin saçı onar onar, kuru *tarhaşkuk* suyu 20 dirhem, kadıntuzluğu 15 dirhem, yıkanmış reçine, Çin ılgını; hepsinden beşer dirhem pelin otu 7 dirhem, eşekhıyarı ve ebucehil karpuzu, ağaç mantarı 7 dirhem. Bunların hepsi gülsuyu ile macun yapılır ve söylendiği üzere suyla içilir.

Bu ilacı bazı daha önce yaşayanlar, daha sonra gelenler ve daha öncekilerden yararlanarak şöyle önerdiler: diuretik ve kolik için kullanılan bu macun etraftaki organları, hastalıktan korumak için verilir. Onlar organı güçlendirir ve fazlalıkları kuvvetle dışarı atar. İçeceklerden süsen şarabı verilir. Bu şarabın içeriği şöyledir: Yanmış bakırdan 1 miskal alınır. O cidden çok ince olup, dövülüp un haline getirilmiştir. 1 miskal güvercin pisliği, sedef otundan 3 ölçü alınıp, adi tuzla karıştırılıp şarapla içilir. Haplardan filagrius hapının içeri şöyledir: bakır pisliği, defne, anason tohumu; her birinden birer kısım alınıp onlardan hap yapılır. Eğer hastalık güçlüyse 1 miskal ve zayıfsa 1 dirhem içilir.

Bir başka hap hubb el-şa'sa şöyledir: Behram hapı, sirke hapı, defne hapı verilir. O gayet besleyicidir; ılgın hapının, Yahudi balsamı hapının ve deniz marulu haplarının ve de Akrabadin'de zikrettiğimiz hapların ateşe iyi gelmesi gibi. Bu hapın reçetesi şöyledir: deniz marulu sütü, pelin otu öz suyu, türbit; her birinden 1 danek alınır; it üzümü suyu ile karıştırılıp içilir.

İyi Bir İlaç: bakır parçaları döküntüsü, yer palamutu, anason az miktarda alınır. Başlangıçta ondan (bu terkipten) 1 dirhem alınıp, daha sonra miktar artırılır. Yine haplardan biri de müshil özellikli büyük ılgın hapıdır ve defne hapları ve tohumunun bir başka bilinen terkibidir.

Onlara rutubet veren hamamlar önerilse de ben kuru banyoların daha yararlı olduğunu buldum. Hastanın (karnında su biriken hasta) kuru fırına girmesi uygundur. Özellikle ateşli olanlar için iyi olur. Eğer hasta başını dışarıda bırakarak kalp civarına kadar gelecek şekilde fırına girerse yararlı olur. Bu tedavi onda susuzluk oluşturmaz. Vücuttaki ağır hıltları çözerek, yararlı olur. Ancak sıcak (rutubetli) hamamlarda sıcak boraks, kükürt ve benzerlerini hastanın hamamına katıp, onlar sayesinde kuruluk sağlanır. Bu banyo hastalıkta cidden yararlıdır.

Ateşi olan hastalar için bir terkip: Banyo her gün tekrar edilir.[136] Gücü düşürmemek için gün içinde banyo süresi uzatılarak uygulanır.

---

136 TM: Özellikle lahmi karında su toplanması sahibi bahri yevm mütekerriren ve tekrar tekrarla o solla istihmam eder.

Bu tedavi özellikle kaslı hastalarda etkindir. Eğer mümkünse hastaya deniz suyu ile banyo alınması önerilir. Ancak o soğuktur ve bundan dolayı yüzmek ona fevkalade uygundur. Hamamın sularının içeriği, hamamdaki gibi, adeta akan soğuk bir nefes oluşturur; sıcak sularla hasta hissizleşmez ve ona karıştırılanlarla susuzluk yaratan meyve sularını fark eder. Boraks, kükürt, alkali bitkiler veya onların külleri, hardal, depilatör (kireç ve arsenikle yapılan bir ilaç, nuret) ve zararlı olmadıkları bilinen başka kokulu köklerle hazırlanan bu terkibin suları karnında davul gibi şiş olan kişiye gereklidir. Bütün vücudunda ateş olan için de bu terkip yararlı olur. Ancak karında sıcak su toplanması, sıcak şişlere tabidir veya sıcak mizaçlı şişten kaynaklanmıştır ve değişebilir güce bağlıdır.[137] Sıvının sıcaklığı onun yerini göstermez. Bazen onun rengi (hastanın) biraz açılır, beyazlaşır. Muhtemelen burada başka delillere de gerek duyulur; sonra tedavi edilir. Elbette burada ilaçların hepsinin sıcak ilaçlara meyletmesi gerekir. Hastalık sebebi, artınca hastalık artar. Muhtemelen onda büyük bir tehlike vardır.[138] Sonra tedavi edilir.[139] Söylendiği üzere, karında su birikmesinin tedavisi serbestçe uygulanamaz. Ancak hastanın sıcak ilaçlar kullanması gerekir. Çoğunlukla daha önce biz onları tedavide kullandık. Onları şişlerin ilaçları ve soğutan sıcak mizaç ilaçları olarak kabul ettik. Ben karında su toplanması hastalığı olan kadın gördüm. Onun karnı çok büyümüştü ve bütünüyle bizi çok korkuttu. Onun hastalığından tamamen kurtulduğu ve alınan tedbirle iştihasının geri döndüğü söylendi. Onunla birlikte yine sen, karnında sıvı toplanmış kişinin gerekli ilaç tedavisini ihmal edersen tehlikeli olabilir. Sen ortak olan kısımların hepsini tedavide denemelisin. etmelisin. Onlardan daha mutedil olanı, daha hâkim olana karşı mukavemet eder. Bilmelisin ki pis ve yerleşmiş ateş varsa karında su toplanmasından

---

137 TM: Bu karında su toplanmasında bazen öldürücü sıcaklık (ateş) olur ve ancak o sıcaklık (ateş) hasebiyle bu çeşit karında su toplanmasına istidlal olunmaz. O karında su toplanmasına sebep mümeyyizin sebebinin zaafı olduğuna olunmaz.

138 TM: O halde o çoğunlukla ruman tenvülünden Allah'ın emriyle sıhhat bulup onun muktezai şehvetini icra eylediği kendine tedbir his oldu.

139 TM: Belki tedavide ikisine de murat eyleye. Eğer yalnız hummayı tedavi edip sıvı maddenin ilacını terk ederse hatırlı olur. Eğer yalnız sıvılılığı tedavi edip humma tedavisini terk ederse hata etmiş olur

kurtulmak mümkün değildir. Bu durumda tedavi için it üzümü suyu, fener çiçeği suyu, kereviz suyu, kakule suyu, yabani hindiba suyu verilir ve sarı sakızla güçlendirilir. Ona sakız, ılgın, safranla birlikte sarı helile katılır. Bunlarla birlikte bizim zayıf müshil olarak verdiğimiz defne ve benzerlerinden de vermek gerekir. [140] Galen'in zikrettiği gibi, karında su toplanmasının tedavisinde hastaya suyu atacak ilaçlar verilmelidir ve ben onun dediklerini aktardım. Galen dedi ki: yaşlı bir arkadaşımda ateş vardı ve karnında su toplanmıştı. Onda güç zaafı vardı. Onu iyice pişmiş, kansız etle, kekik ve benzeri kuşların etleriyle ekmek, balıkla ekmek, haşlanmış etle besledim. Onlarla birlikte sarımercimek ve sirke verdim.

O kişiye kendisini güçlendirecek şeyler yemesini önerdim. Onun bu ilaçların üzerine safravi şeyler yemesine müsaade etmedim. Ancak ilaç içmeden önce ve sonrasında kimyon ve safran ve sarımsak ile muamele edilmiş et yemesine izin verdim. Onun ateşi fazla yüksek değildi. Onun yediği yiyecekler hastalığını artırdığı için dengeyi sirke vererek akıllıca dengeledim. Hastaya pişmiş maddeleri vererek, ishal olmasını sağladım. Sarı helile 7 dirhem, şahtere 4 dirhem, pelin otu başı 2 dirhem, kasıkotu 2 dirhem, taze hindiba sapları, iyi sümbül 2 dirhem, hindiba tohumu 2 dirhem 3 ratl su ile sadece 1 ratl kalana kadar pişirip, içine 10 dirhem şeker koyup hastaya verilir.

Yine bu hap da yararlıdır: deniz marulu sütü, aynı miktarda şekerle karıştırılır. Bu ilaç yemekten önce hastaya içirilir. Bazen bu ilaç incirle karıştırılıp 2 ila 3 nohut miktarında hastaya içirilir. Sonra koruk ve kuzukulağı alınır; onlarla soğuk karaciğere yakı yapılır. Küçük bir kaşık defne ve sirkeyle karıştırılıp hastaya yakı olarak uygulanır. Karın üzerine uygulanan merhemlerden biri de şöyledir: Ermeni kili, sirke ve suyla ve arpa ve dar unuyla, inek pisliği, keçi pisliği, meşe külü, boraks ve kükürt içinde hepsi sirkeyle karıştırılıp yakı yapılır. Hatta karaciğere sandalla da yakı yapılır. Bazen sandal yakısı karaciğer bölgesine, göbek civarına ve karına uygulanır. Galen şöyle bir açıklama vermiştir: 'Hastanın gül şarabı içmesi onu rahatlatır. Ben daha sonra o gül şarabının içine defne koydum. Yenebilir lezzetli meyvelerin içine kuru üzüm,

140 TM: Galen'inzikrettiği üzre karında su toplanmasının tedavisinde temil gereklidir.

badem ve şeker koydum; susuzluktan şikâyeti olan hastaya verdim. Susuzluk çok fazla olduğunda onun üzerine suyla sirkeyi karıştırıp hastaya içirdim. Defne yapraklarını un haline getirdim ve elekten geçirdim ve de incir balı ile karıştırdım ve yaşlı erkek hastaya onu verdim, ancak bu uygulama hastayı olumsuz etkilediğinden bıraktım.'

Ancak bilinmelidir ki karnında su toplanan kişi az yemek yemelidir ve yedikleri de uygun şeyler olmalıdır. Bel bölgesinde (mide civarında) gevşeklik olduğundan o kişi arpa ekmeği yememelidir.[141] Eğer arpa ekmeği yemesi gerekirse o dövülmüş arpadan yapılmış ekmekten çok az miktarda yiyebilir ve bu ekmeği elenmemiş undan yapıp, kurutana kadar pişirip gece verilmelidir. Çünkü darıdan yapılan ekmek kanama yapmamalıdır. Bazıları onun (ekmek) içine nohut unu ilave ederler. Onların içine (darı ekmeği) saf zeytinyağı konmalıdır. Bu hastanın yiyeceği olur. Onun yiyeceği zeytinyağı ile dövülmüş sirkedir. Şüphesiz bu hasta için uygun bir yiyecektir. Tavuk kursağı (safrası) ve taşlığı da bu hastalıkta yararlıdır. O idrar söktürür ve karaciğeri düzene sokar.

Bu hastalıkta yardımcı olarak alınacak yiyecekler şunlardır: zeytin, havuç, sarımsaktır. Nohut suyu ile taşlık da hastaya verilir; *kanabir (asclepias)* taşlığı, horoz taşlığı ve tavuk taşlığı, özellikle haşhaş ve suyu ile alınır. Bu terkip onu rahatlatır. Ona etlerden hafif, sindirimi kolay etler verilir. Örneğin keklik, güvercin, paçalı güvercin, *asclepias*, orman tavuğu gibi kuşların eti ve geyik ve onun yavrusunun eti kurutulup verilir. Ayrıca dövülüp inceltilmiş ve tuzlanmış balık da onlar için cidden yararlıdır. Ancak bazen susuzluk çok fazladır. O zaman onların söylemiş olduğu gibi, pancar, kereviz, Yahudi baklası, hindiba, şahterec ve az miktarda kazayağı, pırasa, sedef otu, Kirman kimyonu yaprağı, yarpuz, sarımsak, gebere, acı badem ve hardal verilir. Hububatların hepsi zarar verir. Özellikle davul gibi şişmiş olan karında su birikmesi olanlarda zararlıdır. Ancak bazı bitki kabukları da yararlı olur. Fındık, fıstık, acı badem gibi. Bazen de bitkilerin külleri vücutta birikmiş suyun atılmasında yararlı olur; hurma, kuru üzüm gibi. Şüphesiz onlar vücuttaki fazla rutubet için de iyi gelirler. Ancak onların

---

[141] TM: Huntada gevşeklik olması dolayısıyla o kişiye arpa tohumu ekmeği 8 kasr verilir.

rutubete dönüşmesine izin verilmez. Bu hastalıkta özellikle tatlı nar çok yararlıdır. Ancak şarap, sıcak karında su toplanmasında uygun değildir. Eğer soğuk karında su toplanması söz konusu ise hafif, eski şaraptan biraz hastaya içirilmelidir. Ancak o yemek üstüne içilmelidir. Bilmelisin ki yiyeceğin şişmesi ve sindirimi midede başlar. Lavmanlar ve ilaçlar daha sonra uygulanır ve dışarı atan meyve suları hastaya verilir. Örneğin ballı sirke, süsen ve benzeri maddeler gibi.

Dışarı Atılmayı Sağlayan Yakı:[142] 7 kırat bakır kırıntıları, 30 dirhem ekmek kabuklarıyla karıştırılıp ilaç yapılır. Ondan 6 veya 9 kırat hastaya yedirilir. O idrar atılmasında yardımcı olur. İdrar atılmasında yararlı olan bir başka ilaçta şudur: ısırgan otu tohumlarından 7 kırat, siyah çöpleme aynı miktarda alınır; 1 dirhem fener çiçeği, sümbül, hindiba 2şer dirhem alınıp karıştırılır. Bir defalık dozu 1 miskaldir.

Bir Başka İdrar Söktüğü İlaç: pelesenk, sümbül, Seylan tarçını, kimyon, süsen kökü, *ufarikun(hypericon, Hyperium cumperoratum),* bataklık sazı meyvesi, badem, kustus, yabani ceviz, kakule. Bunların yağlı kısımlarıyla veya yabani kereviz ve dağ kerevizi tohumları, kandindiren otu, biber ve fener çiçeğinden ikişer dirhem alınıp ilaç yapılır.

On Üçüncü Kısım
Kas (Et) İçinde Su Toplanması

Bütün bitki kökler et içinde su birikmesi tedavisinde yararlıdır. Bununla birlikte karında su toplanması bahsinde etsi olan (kasta) kısımda sıvı birikmesine de işaret ettik. Orada menstrual kanın veya basur memelerindeki kanın tutulmasından dolayı kan almaya ihtiyaç duyulur. Bunlar doluluğun (dokuda sıvı birikmesi) delilidir. Oradaki katılaşıp kalma kan almak suretiyle giderilir. Kan alma karında su birikmesindeki tedavisindeki uygulamaya nispetle, hastalık kaslarla ilgili olduğu için, daha yoğundur. Yumuşak tabiatlı olana yumuşak olan iyi gelir. Eğer kaslarda ateş varsa (ateşli hastalık söz konusu ise) ishal yapan ilaçlarla tedavi uygun değildir. Bu durumda kan alma da uygun değildir. Deniz marulu haplarının ve onun şurubunun su üzerine içilmesi uygun olur.

---

142 TM: Sıvı oluşumu cidden istifrag eder.

Biz karında su toplanması kısmında diğer sıvı toplanmaları çeşitlerinden kaslarda su toplanmasının daha şiddetli olduğunu söyledik; onun çok kötü olması gerekmez. Muhtemelen, eğer mutedil ilaçlarla tedavi edilirse daima oradaki sıvı serbest kalacaktır; kas yumuşayacaktır. Kusma ona iyi gelir. Beyni temizleyen gargaralar yararlı olur. Dışarı atacak ilaçlar da yararlı olur. Onun için ılgın bazen karında sıvı toplanması şikâyetlerinde de yararlı olur. Özellikle kaslarda su toplandığında ya perhiz yapılmalı ya da sırt üstü yapılmalıdır. Sonra hasta vahşi bir hayvan göğsünde yatırılır. Daha sonra yumuşak kumlu bir yerde yatırılır. Damarlarına yürüyüşle masaj yapılan kişi öncelikli olarak kumdan temizlenir; ikinci olarak içinde biriken tortulardan temizlenmiş olur. Daha sonra hastaya ısınması için perhiz yaptırılır ve özellikle güneşletilir. Şüphesiz ki o güneş ışınları vücudu etkiler. Eğer güneş ışınları çok şiddetliyse hastanın başı etkilenip hastalanmasın diye kumda geceleyin yatırılmalıdır. Bu uygulamadan bütün organlar açılır, rahatlar. Zikredilen zorunluluktan dolayı ovulan damarlara ilaç uygulanır; örneğin eşekhıyarı yağı ve benzeri gibi. Orada üfüren soğuk yeller oluşur. [Hasta] cilalayan ilaçlar, safran, kalkalanec ilacı içmelidir; zikredilen idrar söktürücüleri ve onu rahatlatan müshiller de almalıdır. Kasık otu, ardış otu kök suyu içinde ve tohumlarıyla ballı sirke içine konup bir süre bırakılır; tablet yapılıp hastaya verilir; ısıtıcı özelliktedir.

Basit ilaçlar bütün bu durumlarda karında su toplanması hastalığında yararlı olur. Hatta ballı sirke, kustus, ılgın, sütleğen otu, pişmiş ardıç cidden yararlıdır. Sadece ardıç tek başına alınıp kullanılırsa cidden yararlı olur. 3 dirhem ardıç alınıp pişirilir; sonra onun piştiği su da onun üzerine içilir. Yine ajowan, kimyon, taberzed tuzu da içilir. Sıcak dolayısıyla olan hastalıktan dolayı oluşmuş tortu ve kötü bitmiş maddeyi atmak için hastadan kan almak ve idrar söktürücü ilaçlar vermek gerekir.[143] Damarların düzeltilmesiyle iltihaplı karaciğerin mizacı da doğal haline döner. Kaslarında sıvı birikmiş kişinin karındaki su toplanmasında olduğu gibi hastada susuzluk şikâyetleri görülür.

143 TM: Isı sebebiyle olan etlilikle birlikte (etlilikte) kan almak zorunludur.

On Dördüncü Kısım
Karnı Davul Gibi Yapan Su Toplanmasının Tedavisi

Kanun onun tedavisinin vücut tarafından tutulan gazlar sebebiyle meydana geldiğini, dolayısıyla tedavisinin de o gazların dışarı atılmasıyla olacağını kaydeder. Bazen sıvıların bağırsaklarda su toplanmasında olduğu gibi, dışarı atılmasına ihtiyaç vardır ve vücudun onu idrar olarak dışarı atması gerekir. Eğer yeller ve gazlar sebebiyle, mide ve karaciğerde zaaf oluşmuşsa midenin güçlendirilmesi gerekir veya yağlar ve diğerleriyle karaciğer tedavi edilir. Hatta bu gibi durumlarda ifrat derecede buharlaşma olmamalıdır. Burada kan alma nadiren uygulanır ve fazla müshil madde de verilmemelidir. Burada idrar söktürücülerin verilmesi önerilir. Ancak bunda da ifrata kaçmamalıdır. Şüphesiz onda ifrata kaçmak fazla buharın atılmasına sebep olur. Sonra hastaya öğütülmüş çözen ve gazları atan maddeler verilir. O hastaların her gün karınları ovulur ve hastaya darı ve buğday kaynatılarak verilir. Bunlar hastaya çok yararlı olur. Aynı zamanda içilen hububatlar ve hamurlar verilir. Bazen hastanın karın boşluğunun üzerine bir şeyler koymak gerekir. Taneli bakliyattan, ban otundan ve rutubetli meyvelerden kaçınmak gerekir. Eğer karnı davul gibi yapan su toplanması sıcak mizaçtan dolayı ortaya çıkarsa hastaya rezene, kereviz, sarıyonca, papatya, demir dikeni suyu vermekten kaçınmalıdır. Şüphesiz davul gibi karın oluşturan sıvı birikmesi hastalığı soğuk mizaçtan meydana gelmiştir. Hastaya kimyon, anason, kunduzhayası, ajowan veilmelidir; kimyon ve kendir çiğnetmelidir ve ağrıya iyi gelen macun ve siyah kimyon yararlıdır. Bu ilaçlar *Akrabadin*'de zikredilir. Yine ajowan, ardıç, kimyon ve taberzed tuzu yararlıdır.

Fitiller: Kimyon, boraks, sedef otu yaprağı alınır; ondan merhem ve lapa yapılır. Sedef otu yağından veya gaz çözücü tohumlarla yapılan fiiller uygulanır.

On Beşinci Kısım
Epigastrium Bölgesindeki Ağrılar

Epigastrium bölgesinde uğraştıran ve uzun soluklu yeller varsa ve bunun dışında bu sebeplerden dolayı orada ağrı hissediliyorsa, şüphesiz karaciğerden kaynaklanıyordur ve çoğunlukla diyafragma sebebiyle

olabilir. Bu hastalık dalak sebebiyle de olabilir. Kaburgaların içindeki organlarda olup tehlikeli olmayan ateşli hastalıklardan kaynaklanıyor olabilir. Çünkü onlar hareketli yellerdir. Bulundukları yerde ağrı yapmazlar ve bulundukları yerin biraz üstünde ağrı olur. Bunlar baş bölgelerine doğru gitmeye meyilli hıltlar olabilir ve oralarda da buharlar olabilir. Eğer kolik ve ağrı varsa ve kasıklara meyilli ise veya sırt ve bele meyilliyse, sesi varsa, kuruluk sebebiyle karın sarkar ve uzar. Bu karnın şişinin mizacının kötüye gittiğini gösterir. Genellikle epigastriumda uzama olursa veba denen ateşli hastalık oluşur.

ON BEŞİNCİ FEN
Dalağın Hastalıklarının Tedavisi
İki makaleden meydana gelmiştir.

BİRİNCİ MAKALE
Safra Kesesi ve Dalağın Anatomisi ve Sarılık

Birinci Kısım
Safra Kesesi Anatomisi

Safrakesesi karaciğerle bağlantılı olup, mide civarındadır ve bir sinirden kol buraya gelmiştir; onun karaciğere açılan bir ağzı vardır ve bu kanalla ondaki ince safravi hıltı çeker. Bu kanalla safra oradan karaciğere ulaşır. Onun içinde damarlar ve kan taşıyan damarları vardır. Bunlar safra kesesi içinde birçok kollara ayrılır. Bu damarlar dikey olarak onun çukur kısımlarından içine girer. Onun kanalının ağız kısmı mide ve bağırsaklar tarafındadır ve ondaki kanalla kendindeki fazla safrayı, *Birinci Kitap*'ta zikrettiğimiz gibi, kendi çevresindeki organlara gönderir. Bu kanalın bir dalıyla onikiparmak bağırsağına bağlanır. Bazen küçük bir dalı midenin altına girer. Bazen bu durumun zıddı olur. Ancak çoğunlukla o kanal midenin altına girer. Birçok insanda bu kanal bir tane olup onikiparmak bağırsağına bağlanır. Safra kesesi ve mesanede birer kanal vardır. Yaşlı hekimler bu konuda şöyle bir açıklama yapmışlardır: Safra kesesi küçük kese ve mesane büyük kesedir.

Safra kesesinin yaratılmasının sebebi şudur: Safra kesesi köpük fazlalığını karaciğerden temizler. Yine midenin altına kadar olan kısımda ısıtıcıdır. Safra kesesi kanı inceltir ve içindeki fazlalıkları çözer; kanal ağızlarını harekete getirir; bağırsakları temizler. Kasların değişmesiyle gevşer. Şüphesiz çoğunlukla safra kesesinin yolu midenin rutubetini ara ara yıkamak için yaratılmamıştır; midenin rutubetini de yıkamaz. Çünkü safra mideyi sıkıntıya düşürür ve sindirimi zayıflatır; kötü hıltlarla karışarak midenin bozulmasına sebep olur.

Atar damarlar ve sinirler safra kesesine gelir. Bunlar küçük dallar halinde ona birleşik karaciğerden küçük dallar halinde çıkıp safra kesesine gider. Safra kesesi de mesane gibi 3 çeşit liften oluşmuş bir tabakadan meydana gelmiştir. Eğer o ara ara safrayı çıkarmasaydı veya onu saflaştırmadan çıkarsaydı afet oluşurdu. Safra kesesi safra oluşturur. Eğer safra karaciğer içinde kalırsa karaciğer şişi oluşur veya sarılık meydana gelir. Bazen kokuşma ve kötü ateşli hastalıklar oluşur. Eğer bu madde idrar yollarına fazla miktarda giderse yara meydana getirir.[144] Eğer safra gittiği organlara sıcaklık götürürse kaşıntı olur. Bütün vücutta ve sakince diğer yerlere de yayılırsa sarılık oluşur. Safra bağırsaklarda gereğinden fazla olursa safravi ishal ve kazıntı yapar (bağırsakları adeta kazır).

İkinci Kısım
Dalağın Anatomisi

Genel olarak dalak ağır, yoğun karnı harap eden şeyleri ve doğal ve arızı sevdanın içinde toplandığı organdır. Onun içindir ki onun bir görevi ve gücü vardır. O kalbin altında ve karaciğer ve safra kesesi tarafındadır. Eğer dalak kanı çekerse onu sindirir. Eğer ekşilik ve bozukluk olursa, damarların ağzında irritasyon ve renk açılması görülür. Eğer içeriği iyi olursa onun büyük damarının içine gönderilir. Eğer dalakta zaaf varsa karaciğer temizlenir; sevdavi hastalık oluşur; örneğin kanser, varis, *elephantiasis (fil hastalığı)*, bağırsak kurdu, lepra, kara lepra (lepra nigri) oluşur. Muhtemelen melankoli, cüzam ve diğer bazı hastalıkları olur.

Nefisten çıkarılması gerekli olanı dışarı atmakta zaaf oluşmuşsa dalakta büyüme ve şiş oluşur ve sevdadan oluşan yenilenme için yer kalmaz; mide ağzında rahatsız hareketler tıkanıklık oluşturur. Eğer çok fazla sevda mide ağzına gönderilirse yoğun açlık hissi oluşturur.

---

[144] İTM: Eğer insanda safra kesesinden mideye sebil ve yol olmaz ve bununla birlikte merrenin (tekrarın) insibatı ile midenin rutubeti yıkansın diye o yol gerekir. O maslahat için (iş için) bağırsaklara tarik halk olunduğu gibi o zaman bu yarara iltifat olunmayıp safra kesesinden mideye [çoğunluk insanda] yol olunmadığının sebebi budur ki safradan mide müteziye olur ve mideye mansıbbe olan safra gasyan ihdas eder ve sindirimi kötü olur. karaciğer ve mideye asılı gibi durmasını sağlayan bağlar.

O eğer ekşi olup az miktarda mide ağzına gönderilse mide bulantısı olur ve kusar. Bazen bağırsaklarda öldürücü sevdavi ülserleşme olur. Eğer dalakta yağlanma olursa, vücut zayıflar ve karaciğerde zayıflık oluşur. Çünkü dalak karaciğere zıttır. Bazen sevda karaciğerde yanıp mutedil bir ekşilik oluşturur. Bazen midede çok fazla sevda oluşur ve kusma yapar. Bazen de ondan dolayı baş dönmesi oluşur ve orada mide dönmesi denen hastalık meydana gelir. Eğer hasta çok fazla sevdavi hılt kusarsa onda ateşli hastalık oluşmuş demektir. O mesenterde zaaf oluşturur. Dışarı atma güçlüdür. Eğer tutulma, birikme olursa bunların tersi olur. Dalak düz, dil gibi bir organdır; midenin sol tarafında arkasına doğru uzanmıştır; sağlam bağlarla sert yerlere bağlıdır. Dalak boynuyla sevdavi hıltı çeker. Onun boynu karaciğerin içbükey kısmına bağlıdır ve bu boyun kısmıyla karaciğerden safrayı çeker ve altındaki boynuyla onu oradan atar Dalağın içbükey kısmı (çukur kısmı) mide tarafındadır ve onun tepe gibi yüksek kısmı yanlara doğru yayılmıştır. Bu kısımlarında güçlü ve büyük bağları vardır. Bu bağlar onun karaciğer ve mideye asılı gibi durmasını sağlayan bağlardır. O midenin ve karaciğerin alt kısmındadır. Onunla karaciğer ve mide arasında damarlar vardır. Onlardan biri mide ile ilgilidir. Onun birçok dalları vardır. O damarlardan az bir kısmı omentuma bir kısmı dalağa gider ve içlerine girer. Dalakta damarlar (ven ve arter) çoktur. Onlar dalağın cevherinde benzer şekiller oluşturur. Sonra fazlası dışarı çıkar. Dalak ağır sevdavi hıltı fazlalıkları kolayca atabilmek için böyle yaratılmıştır. Dalak omentumdan daha ince zarlarla örtülmüştür ve bu örtü ortaktır. Çünkü diyafragma da kökünü omentumdan alır.

İkinci Kısım
Sarı ve Kara Sarılık

Burada vücudun renginde değişme olur; sarı veya siyaha dönüşür. Sarı veya siyah rengi oluşturacak hıltlar deriye doğru hareket eder ve bu durum herhangi bir sıkıntı olmadan meydana gelir. Eğer safrada sıkıntı oluşursa veya sevdada dördüncü günde inerse deride sarılık olması çoğunlukla karaciğerden ve safradan kaynaklanır ve kara safra olursa dalaktan kaynaklanır. Sarılığın sebebi safra ve

sevdadır. O bedenin genel mizacından da kaynaklanmış olabilir. Biz diyoruz ki sarılık safravidir. Ancak o çoğunlukla safradan kaynaklanır veya onun atılamamasından kaynaklanır. Safra yapan organın çok çalışmasından kaynaklanmış olabilir veya garip bir sebeple oluşmuş safranın fazla oluşmasından olmuş olabilir veya karaciğerde o organın fazla sıcaktan pişmesinden fazlası sıcaktan dolayı o organın çok ısınmasından veya karaciğerdeki şişlerden ve safra yollarındaki şişlerden veya tıkanıklıklar dolayısıyla safranın safra kesesinde uzun süre tutulmasından veya safra kesesinin sıcak mizacından karaciğerinde cidden ısınmasından hastalığın sembolü olan sarılık oluşur. Ancak sadece organdan değil bütün bedende ısının ifrat derecede artmasından hastalık oluşması kanın safraya dönüşmesine sebep olur ve yenen ve içilen yiyecekler safraya dönüşür. Eğer sıcak mizaç varsa, yine yenen besinler safraya dönüşebilir. Midenin sıcaklığıyla midedeki süt çok fazla safra oluşturmaz.

Eğer garip sebepler varsa, örneğin küçük bir yırtık oluşmuşsa veya kötü bir çarpmadan kişi darbe almışsa veya çok sert bir çarpma veya akbaba biti ısırması ve haşere ısırmasından da bu hastalık oluşabilir. İlacı leopar safrası ve engerek yılanı safrası içmektir. Eğer hastalık öldürücü değilse, genellikle hastalık iyileşebilir. Ancak çoğunlukla bir defa görülür; hastalık tekrar etmez. Sarılık genellikle safradan olur ve safranın kana doğru yayılması; kanda baskın olmasından ortaya çıkar ve bulunduğu yerden bütün vücuda yayılır.[145] Bu safra doğal yoldan def edilir. Bir başka şekilde sarılık daha vardır ki bu buhran yaratır. Bu sarılık çoğunlukla yavaş yavaş oluşur; bu oluşum günlerce devam edebilir; ciltte yoğun bir şekilde yayılır ve yoğun bir madde olarak orada bulunur.

Bu 2 sebepten oluşan hastalık daha çok kuzey ülkelerinin hareketli rüzgârlarıyla oluşabilir veya yılın soğuk günlerinde ortaya çıkabilir ve alışılageldiği üzere, terleme alışkanlığı olanlarda da sarılık meydana gelir ve karaciğerdeki tıkanıklık sarılığa sebep olur. Biliyorsun ki sıcak şişlerin oluşması mizacı sıcağa doğru meylettirir ve genellikle safra oluşturur. Sıcak şişlerle ortak olarak, mizacın değişmesiyle sa-

---

[145] TM: Ancak çok safra ile oluşan sarılık çoğunlukla bir defa görülür.

rılık ortaya çıkar. Bazen şiddetli sıcak şişler [dışarı atılmaya engel olduğu için] sarılığa sebep olur. Soğuk şişlerde kara safra oluşur.

Çoğunlukla sebep şudur: kusmanın olmaması sebebiyle sarılık oluşabilir. Karaciğerden veya safra kesesinden veya bağırsaklardan ve diğer organlardan boşaltım olmazsa, safra atılmazsa sarılık olabilir. Eğer karaciğerden safra atımı yoksa bu hastalık için fail sebep olabilir veya onda bir hastalık varsa sarılığa sebep olabilir. Onun sebebi etkin gücün zaafı olabilir veya def etme gücündeki zaaf olabilir. Yine bu hastalığın sebebi onun atılmasını sağlayan kanalda tıkanıklık olmasıdır veya karaciğer ve safra kesesi arasındaki kanalda tıkanıklık olabilir. O karaciğerdeki sıcak ve katı şişlerden kaynaklanmış olabilir. Bir diğer sarılık da soğuktan dolayı karaciğerin kanallarındaki zaaftan kaynaklanmış olabilir. Bu durumda kanallarda kasılıp büzülme söz konusudur. Aynı zamanda burada baskı oluşur. Diğer tıkanıklıklar da sarılık olmasına sebep olur.

Bilmelisin ki, sarılık safranın karaciğer ve safra kesesinde toplanıp tutulmasından oluşur. Karaciğer safrayla ısınır. Safra, safra kesesinde oluşur ve normalde, sağlıklı durumda çoğunlukla böyledir.

Safra Kesesi Sebebiyle Oluşan Sarılık: Sarılığın sebebi karaciğerden safra kesesinin zaafı sebebiyle safrayı çekememesidir. Karaciğerin temizleme kabiliyeti vardır veya güçlü bir çekim gücü vardır ve o doluluk oluşturan maddeyi çeker. Bu durum safra kesesinin birden boşalıp onun uzamasına ve gücün kaybetmesinde sebep olur. Bazen bağırsaklara giden yollarda, kanallarda tıkanıklık oluşur. Aniden çok fazla safradan oluşan doluluk dolayısıyla tıkanıklık olur veya şiddetle, yoğun bir şekilde karaciğerden safranın boşaltılmasından veya safra kesesinden şiddetle çekilmesinden sarılık oluşabilir. Habis safra kanal ağzının üzerini kapatır. Bununla birlikte buradaki eziyet eden güç zayıflar. Ancak başka sebeplerden de tıkanıklık oluşabilir ve o da kulunca ve sarılık oluşmasına sebep olur. Çünkü kulunç yüzünden gevşek hılılar kanalın ağrısını tahrik eder. Safra bağırsaklara geçemez. Bunun sebebi kulunçtur ve ondanda sarılık oluşur. Aslında kulunçtan sarılık olmaz; sarılıktan dolayı kulunç oluşur. Aslında, belki de onların hepsinin sebebi tektir. O tıkanıklık kulunç olmadan önce safra yolunu tıkar. O tıkanıklık bağırsağa geçer ve bağırsağın yıkanmasını engeller.

Aslında bağırsağın yıkanması gerekir. Çoğunlukla onda rutubet vardır ve birden kulunç oluşur ve safranın adeta geri dönüş yaptığı belirlenir. Bunun sonucunda sarılık ortaya çıkar. Safra vücuda dağılıp sarılık olmasına sebep olur. Karaciğer kanalındaki tıkanıklık safra kesesine veya safra kesesi kanalına ve bu kanaldan da bağırsaklara gider; bağırsaklar etkilenir veya perişan olur. Bunun geri dönüşü olmaz.

Ancak bağırsaklardaki arazlar dolayısıyla oluşan sarılık bir grup hekimin dediğine göre, şöyle de oluşmuş olabilir: Bazen bağırsaklarda ve özellikle kolon diye bilinen bağırsakta çok safra toplanır. Burada onun tutulması ve oradan çıkamaması daha sonra oraya gelecek olan maddeyi engeller; ona yol açılamaz. Eğer oraya madde gelse bile bu çok azdır. Eğer orada açıklık çok olsaydı onun ve diğerlerinin bağırsaklardan atılması mümkün olabilirdi. Ancak bunun ne zaman bağırsaklarda söz konusu keyfiyet hissedilirse sarılık olacağı düşünülmüştür. Ancak dalakta kara safra 2 bakımdan oluşur; bunlardan biri dalağa aittir; diğeri karaciğere ait olandır. Safra kesesi yüzünden oluşan sarılık safra kesesi kanalının tıkanmasından meydana gelir. Bazen güçlü olmasından yüzünden bazen de güçsüz ve zayıf olmasından kaynaklanır.

Ancak karaciğerdeki kara sarılık sıcaklığın şiddetinden olur; sevda oluşana kadar kan ısıtılır; o adeta yanar. Bazen de bedende sevdavi hıltın çok olmasından kaynaklanır. Buna dalaktan da destek gelir ve bağırsak kanalları da yardım eder. Sonra iş tamamlanır. Bazen de çok şiddetli soğuktan olabilir. Burada kuruluk ve soğukluk birliktedir. Bazen de rutubetle birlikte olur. Burada sebep soğuk ve katı şişlerdir. Bütün vücutta kara sarılık olmasının sebebi şudur: Bütün bedende şiddetli sıcaklık vardır ve kanı yakıp karartır veya soğuğun şiddetinden don olur ve kararma oluşur. Bütün sarılıklardan, bedenin tamamı sorumludur. Onun sebebi vücuttaki bütün damarlardır. O damarlardaki bozulmadan meydana gelmiştir. Bu bozulma kanın bağırsaklardaki su toplanmasında oluşan etsi maddeye dönüşmesine benzetilir. Bu durumda şüphesiz karaciğerde görülen bir bozukluk yoktur. Muhtemelen damarlardaki bozulmalar hastalığın oluşması için yeterlidir. Sen kara sarılığı sınıflandırabilirsin ve bilirsin ki o sık görülen bir hastalıktır. Safra konusunda söylendiğine göre, onun sebebi maddenin (safra) tutulmasıdır.

Bazen sarı sarılık (safravi sarılık) diğerleriyle birleşir. Bu durum sarı safraya yanmış kanın karışmasından meydana gelir. Kanın terkibi karışır ve her iki bakımdan (safra ve sevdavi hılt) bozukluk oluşur, yani safra kesesi, karaciğer ve dalak tarafında bozukluk oluşur. Bir grup hekim şöyle der: Sarılık beklenmedik bir şekilde ortaya çıkar ve sevdavi olanı da beklenmedik bir şekilde ortaya çıkar. Başka bir grup safravi hıltın sebebinin sevdavi hıltın sebebinden daha güçlü olmasından sarılık çıktığını ve sevdavi hıltın yavaş yavaş oluştuğunu kabul ettiler. Ancak her ne kadar çoğunluk böyle söylese de, durum onların dediği gibi değildir. Yine şöyle bir görüş vardır: Kara sarılık dalak hastalıklarının delilidir. Damarlar sebebiyle doğasının sarsılmaya doğru sürüklenmemiş ve harap olmamış olduğu görülür. Çoğunlukla sarılık olan kişinin rengi sarıdır. Bu onların dalaklarının tabiatına bağlı olarak oluşur. Çünkü maddenin tutulması yanmayı uyarır ki bu da onun delilidir.[146]

Sarılık olmasıyla birlikte şöyle olur: Hasta kendi haline terk edilir ve tedavi edilmezse madde çözülmez. Hastanın kendi haline bırakılması halinde korkunç şeyler olur ve çoğunlukla hastalık ölümle sonuçlanır. Sarılık gruplarından en tehlikelisi Hippokrates'in de zikrettiği karaciğer şişi dolayısıyla oluşan sarılıktır. O şöyle demiştir: Eğer karaciğer sert ekmek gibiyse bu kötü bir delildir. O yine şöyle demiştir: Bazıları bu konuda şöyle derler: sarılıkta bazı vuruşlar vardır ki hızla kötüye gitmez. O kişinin idrarı bezelyeye benzer. Onunla birlikte karına batırılan iğneyle bu belirlenir. Hastanın ateşi vardır ve zayıf bir titreme olur. Zayıf bir baş dönmesi görülür. Bu durumdaki hasta 14 gün sonra ölür.

İkinci Kısım
Safravi Sarılığın Delilleri

Bilinmelidir ki, çoğunlukla sarılık safravi ve sevdavi olur. İdrarı köpüklüdür. İdrarın içinde çoğunlukla kırmızı köpükler olur. Bu du-

---

[146] TM: Bazen sevdavi sarılık hastalığı dalağa ve benzerine delil olur. Tabiat muavvik sebebiyle cihet-i nefde (nefze?) teheddi eylemeyip sevdayı tamamen vücuda yayar ve sevdavi sarılığı tahrik eder. Safravi sarılık halilerinin çoğunlukla tabiatları muğtekale olur.

rum karaciğerin iyileştiğini ve kuvvetli olduğunu gösterir. Ancak karaciğerin kötü sıcak mizacının belirtileri şunlardır: Bilinen belirtiler şişin belirtileridir. Onunla (şişle) birlikte beyazlanma olmasa bile, onda tıkanıklık olur. Bazen muhtemelen köpük fazladır ve tıkanıklık vardır, ancak karaciğer hastalıklarında hissedilen ağırlık sarılıkta hissedilmez ve beden zayıflar ve idrar kırmızılaşır ve nadiren tekrar eder. Onun sebebi safra kesesindeki şiddetli yanma ve ondaki iltihaptır. Ancak onun işareti beden renginin sararmasıdır. Yalnız yüzü siyah ve dili beyaz olur; gevşeklik vardır ve safra kesesinin altında yoğun boşluk oluşmasından dolayı tabiat bağlanır. Hasta yoğun bir şekilde sararır; sonra kararır, ağırlaşır ve daha sonra yoğun bir pis koku oluşur.

Ancak bütün bedende sıcak kötü mizaç şöyle olur: Bütün bedene dokunulunca sıcaktır; onda kaşıntı olur ve ağrı vardır; iştiha azalır, alışılagelmişten farklı olarak biraz gevşeklik vardır. Aynı zamanda idrar da normale yakındır; ellenince damarlarda sıcaklık hissedilir ve rengi değişiktir. Onların rengi beyaza dönmez. Karaciğer yakınında ve tıkanıklık oluşan safra kesesinin ağırlığı hafifler.[147] Karaciğerde sarılık olduğuna dair hiçbir belirti yoktur. Tıkanıklık aniden oluşmaz. Eğer sıcak şiş dolayısıyla katılık, sertlik belirtisi varsa, sana daha önce verdiğimiz alametlerle hastalığın varlığı belirlenir.

Ancak sarılıktaki tıkanıklık belirtisi şöyledir: çoğunlukla beyazlık geri döner veya pek az safrası vardır ve idrarında yoğun sarılık olur. Sağ tarafında, safra kesesi tarafında ağırlık ve ağrı vardır. Beslenmede gaz oluşur; bütün bedende kaşıntı vardır. Hastanın sol tarafına dönerek uyuması korkutucudur. Ondaki safra rengi biraz, bir defaya mahsus olmak üzere biraz beyazlanır ve yoğun beyaza dönüşür. Önce biraz beyazlaşır; sonra sarılık oluşur. Karaciğer tedricen biraz beyazlaşır. Şüphesiz onun içindeki safra, safra kesesinden azar azar bağırsaklara gönderilir. Bundan dolayı azar azar ağarır ve beyazlaşınca tamamlanır ve sarılık ortaya çıkar.

Eğer safra kesesinden bağırsağa giden yolda tıkanıklık olursa, yani tıkanıklık bağırsaklarla safra kesesi arasındaki kanalda ise, karaciğer-

---

147 TM:Karacieğere ait sarılığın belirtilerinden hiç biri onda olmaz; tıkanıklık bir defada aniden oluşmaz.

de önce fonksiyon bozukluğu yoksa, karaciğerin bozukluğu ancak onda maddenin tutulması sonucunda ortaya çıkar ve safra oluşmadığı belirlenir. Safra kesesinin ağzı yoğundur ve güçlü bir susuzluk hissedilir. Safra kulunç oluşturacak kadar çoktur veya hastalık sahibi bu yüzden veya daha önce verilen sebeplerden ortaya çıkar. Buradaki tıkanıklığın sebebi soğuktur veya daha önce söylendiği gibi kabız (daralma) onun sebebi olabilir. Genel olarak söylenenlerden anlaşıldığına göre, bütün vücudun durumu böyledir. Ancak böyle bir şeyin geri gelmesinin sebebi veya etli yapı oluşması sarılığın hala devam ettiğinin delilidir. Bundan sonra tıkanıklık olur. Lavman veya başka şekilde açıcıların uygulanmasının yararı azdır. Genel olarak karaciğerin fiilleri zayıftır ve bazen onun belirtileri (hastalık) şiddetli olur.[148]

Eğer sarılığın sebebi safra kesesindeki güçlerin zaafıysa hastada şiddetli kusma görülür. Safra kesesi ağzında ilkin ağırlık olmaz; orada yavaş yavaş oluşur. Rengi beyaz ve sarı arasında bir renge dönüşür. Ancak eğer karaciğerin dışarı atma gücünde zaaf görülmezse sarılık da idrarda güçlü olarak belirlenir. Bazıları zannederler ki eğer safra karaciğerden atılırsa, idrar da kendi rengindedir. Onun doğal halinde de bir değişiklik olmaz. Burada karaciğerin kurtulması ve rahatlaması, safranın safra kesesinden atılmasıyla olur. Şüphesiz idrar kendi renginde olur. Onu durumu doğaldır. Burada karaciğer doğal olarak safrayı atarak kurtulur. Karaciğer safranın kana geçmesini engeller. Ancak eğer safra atılamazsa, bu durum sarılıkta idrarın beyazlaşmasıyla anlaşılır veya biraz renginin değişmesiyle ortaya çıkar. Bu durum kötüdür ve karnında su toplanan kişi için korkutucudur. Çünkü o soğuk tıkanıklık olduğunu (soğuğun tıkanıklık oluşturduğunu) gösterir.

Ancak benzeri bir durum kişiyi hayvan ısırdığında da görülür; hastanın durumu onun zehirlendiğini gösterir. Aynı zamanda bu durum önceden tahmin edilemeyen bir sağlık durumunu da işaret eder ve hıltların iyiliğini de gösterir. Buna ilave olarak, beyazlaşmaya doğru başka değişimler de görülür. Ancak sarılık olmasına yakın başka işaretler de gösterir. Eğer hastalıkta had derecede buhranlar görü-

---

148 TM: Karaciğerin başka işaretleri de olur.

lürse bu başka durumların da haberçisidir. Örneğin mide bulantısı ve kusmaya olan meyil, safra kusma, yoğun uykusuzluk, susuzluk hissi, yemeğe karşı isteksizlik, iştihasızlık, ağzın sarı rengi, nefesin küçüklüğü, tabiatın kuru olması ve buhran başka buhranların da olacağını gösterir. Ancak bölümünde açıklandığı gibi, yakın delilleri kötü olan durumun iyileştiğini gösterir. Safravi sarılıkta nabız çoğunlukla küçüktür ve güç zaafı vardır. Fakat hastalık şiddetli değildir. Çünkü sıcaklık hafiftir. Ancak yoğun bir kuruluk vardır. Bundan dolayı nabız hızlıdır. Mizacın kötü olmasından dolayı yeterli güç yoktur. Safravi sarılık çoğunlukla sarı damarlarla ortaya çıkar.

Üçüncü Kısım
Kara Safranın Sebeplerinin İşaretleri

Bu hastalık sadece dalakta görünüyor gibidir. Ancak onun sarı olup, daha sonra siyaha dönüştüğü belirlenir. Şüphesiz elbette, sarılık dalaktan olmaz. Eğer o siyahsa karaciğerden kaynaklanmış olabilir. Ancak kara sarılık çok şiddetli sevdavi hılttan oluşur. Bunun belirtisi dalaktaki katılık, sertlik ve büyümedir ve sol tarafta hissedilen ağrıdır. Biraz sevdanın dalaktan atılmasıyla idrarda siyahlık görülür. Bazen biraz kara kurt da çıkar. Bu hastalığın gücünün delilidir. Bazen eğer karaciğerde afet yoksa idrar da iyidir veya onlarda ifrat derecede bir bozulma görülmez. Bu durum dalağa ilişkin olarak ortaya çıkan sarılığın iyi olduğunun; dalağın kurtulabileceğinin işaretidir. Bu sarılıkta safra kesesi uzar; ağrı ve ağırlık vardır. Çoğunlukla bu durumlar tabiatla ilgilidir.

Bazen tabiat gevşek olur ve onunla birlikte nefes alıp verme bozuktur; sıkıntı vardır ve sebepsiz bir vesvese vardır. Bazen onunla birlikte siyah damarlar oluşur.

Sanki yolda tıkanıklık varmış gibiyse bu durum yoğun ağırlığa işaret eder ve sağ tarafa yatarak uyumak zordur. Orada sıcak ve katı şiş varmış gibidir. Onlarla birlikte hastalık belirtileri ortaya çıkar; [dalakta] zaaf var gibiyse onunla birlikte ağırlık ve yoğunluk olmaz. Eğer zaaf karaciğerde de mevcutsa onda belirtileri görülür. Dalakta hastalık yoktur veya ondan muaftır. Ancak sevda karaciğerde bozukluk oluşturmuştur. Ancak orada dalak tabii gibidir; gerçekten yoğun değildir. Ancak dalak doğal gibidir; gerçekten yoğun değildir. İdrar-

da onun delilleri görülür. Eğer bozulma sıcaklık bakımından ortaya çıkmışsa ve kuruluk varsa bu sevda safraya dönüşür. Eğer sıcaklık ve rutubetten kaynaklanıyorsa renk safradan fıstıki yeşile döner. Eğer soğuktan kaynaklanıyorsa soğuk galip olup idrarın rengi yeşile döner veya kuruluk galip olursa siyaha döner. Eğer soğuk ve rutubet olursa idrar sarıya dönüşür ve fıstıki renkte olur ve soğukla birlikte bu renk yoğunlaşır; dalağın rengi tektir.[149]

Dördüncü Kısım
Safravi Sarılığın Tedavisi

Bilinmelidir ki sarılık tedavisi iki işe yönelmiştir. Bunlardan birisi ciltteki sarılığın, diğeri gözdeki sarılığın tedavisi için bilinen yıkayan, keskin kokulu ilaçlar ve gözler için gözde oluşan sarılığı gideren ilaçlar verilir. İkincisi mizacı düzeltmek ve hastalığın sebebini ortadan kaldırmaya yöneliktir. Ancak güçlü destek ve şişe karşı önlem almak gerekir. Ancak tıkanıklık açılmalıdır. Bunun için basilikten veya bazılarının vasıflandırmalarına göre, dilaltında *islim* denen damardan kan alınır. Gerekirse sağ koltuk altından, karaciğer üstündeki damarlardan veya kaburgaların altındaki boşluğun altından kan almak gerekir veya oradaki maddenin dışarı atılması yoluna gidilir. Eğer çoğunlukla madde bu yolla atılmazsa kusmayla atılması sağlanır. Bütün sarılıklarda o yararlıdır. Ancak zararlı zehirli maddenin ortadan kaldırılması gerekir. Bunun için de öncelikli olarak hastalığa sebep olan ne ise onun bertaraf edilmesi gerekir. Karaciğerin sıcak mizaçlı olması bu kötülüğün sebebi olabilir veya vücutta sıcak mizaç olması hastalığa sebeptir.[150] Eğer hastalığın sebebi yenilen içilenden başka bir şey veya yiyecek ve içilecek şeylerse veya safravi doluluksa, öncelikli olarak onları kusmak gerekir. Kan almak için örneğin basılık damar kullanılabilir. Safravi olan için helile ve şahterec gibi ilaçlar ve kısa mahmude otu ve benzerleri kullanılabilir.

---

[149] TM: Eğer sarılığın oluşması soğuk ve rutubet cihetinden lup ve rutubet galipse renk sarı nemmaye ve fıstıkıyye meyilli olur. Eğer soğuk hakim olursa hazrete meyilli olur ve had(z)rete meyilli olur ve bu zikredilen renkler sevdavi karaciğer sarılığının renkleri olur. Ancak dalağa ait renklerden birinde olur.

[150] TM: sonra sarılığa karşı alınacak tedbirler verilmelidir.

Peynir Suyundan Yapılan İlaç: 3.ratl keçi sütüyle alınır ve 1 avuç yalancı safran alınıp, un haline getirilir. Bir saat kadar bu terkip karıştırıldıktan sonra, süzülür ve bir gece bekletilir ve peynir yapılır. Onunla birlikte sarılığı temizlemek için bal ve şeker karıştırılıp Hint tuzundan 2 dirhem ilave edilir. Bu güçlü bir terkiptir. Bu terkibe kısa mahmut otundan 1 danek alınıp karıştırılır ve hastaya içirilir. Hasta ona 3 gün dayanabilir. Bu peynir suyu ishal eder; dışarı atan maddelerle sarılığı temizler; turp yaprakları suyundan 1 ukiye ve Çin tarçınından 7 dirhem ve meyve tohumundan 1 dirhem, sabırdan 1 danek alınır ve bu zikredilenler karıştırılarak bir arada hastaya verilir.

Bu ilaç karaciğerdeki sıcaklığı ıslah eder veya onun kanallarındaki şişleri tedavi eder ve humma iyileştirir. Söz konusu sarılık hastasının yiyeceği arpa suyu ve bakladır. Özet olarak, ifade edilirse bu konuda fazla konuşmak gerekmez. Sen karaciğer şişleri kısmında bu hastaların nasıl beslenmesi gerektiğini öğrendin. Ne zaman olgunlaşıp pişmiş olursa, ona kısa mahmut otu sabır ve benzeri ilaçlar verilmeye cesaret edilir. Fakat duvar sarmaşığı, hindiba ve benzeri diğer ilaçlar kuvvetini keser.

Genel olarak şiş olmadıkça ve iyileşmedikçe sarılık ilaçları uygulanmaz. Ancak eğer ateş yoksa ve hastanın gücü yerindeyse hastada şiş olmadığını gösterir. Eğer sonradan iltihap oluşursa o zaman tedavisinde özellikle balıketi, inek eti, kuzu eti, meyve suları ve özellikle nar suyu verilir. Çoğunlukla hasta bunlarla beslenir. Her ne kadar bunlar yiyecek olarak görülürse de bu hastalık için çok güçlü ilaçlar niteliğindedir ve yararlı olup mizacı düzeltirler. Bunun gibi ilaçlardan biri de turp yaprağı öz suyu, dut öz suyu aynı miktarda alınıp ondan 30 dirhem kadar içilir; şüphesiz burada sarılığın kendisi kastedilir. Aynı zamanda safra kesesindeki iltihap için de yararlı olur. Bunun gibi sarılık olan kişilere dişi eşek sütü, turp az miktarda sirke ile pişirilip hastaya içirilirse veya pelin otu usaresi, soğuk suyla içirilirse yararlı olur. Bu hastaya taze ekmek tuz ekilip hindiba ile 7 gün verilirse bu terkip de safra kesesini yıkar ve ufuneti bertaraf eder. Ancak daha sonra yoğun karışık şarap içmesinde bir sakınca yoktur. Ancak etlerden korkmak gerekir; kuş etinin derilerinin zararı olmaz.

Sıcak dolayısıyla görülen bütün sarılıklarda uykusuzluk ve sıkıntıdan ve çok hareketten kaçınmalıdır. Hasta hamam yapmamalıdır.[151] Bedeninde çok sıcaklık varsa (vücudu çok sıcaksa) hamamdan ısınmışsa ve karaciğeri soğuksa ve mesanesi de soğuksa damarları da soğuktur. Özellikle de soğuk sularla hamam yapılırsa rutubetli ilaçlar ılık su içinde pişirilip verilmelidir. Ancak soğuk sular ve kabız yapan ilaçlar sarılığın çözülmesini engeller. Karaciğer ve safrakesesini ısıtan yakılar onların üzerine uygulanmalıdır. Bu haplar içilmelidir: hıyar, hindiba, marul, kabak çekirdeği, tebeşir kırmızı gül eşit miktarlarda alınır ve her dirheme karşılık 1kırat kâfuru konur ve o terkipten hap yapılır ve hastaya içirilir. Sandal suyunun kâfuru suyunun karla muamele edilip, soğuk öz sularıyla verilmesi yararlı olur. Hatta soğuma işlemi karında hissedilene kadar uygulansa yararı olur. Şüphesiz sarılığı bertaraf eder ve bu işlem idrardaki sarılık geçene kadar ve beyazlanana kadar devam ettirilir.

Eğer hastalığın sebebi karaciğerin ve safra kesesinin zaafı ise karaciğer zaafı için alınan tedbirlerle tedavi yapılır. Şüphesiz safra kesesinin tedavisi de yine onun ilaçlarıyla yapılacaktır. Ancak şişin tedavisini biz burada işaret ettik ve karaciğer kısmında tekrar zikrettik. Ancak tıkanıklıktan ortaya çıkan rahatsızlığın tedavisi karaciğer kısmında zikredilen tıkanıklık ilaçları ve kan almayla ve tıkanıklığa sebep olan maddenin çekilip atılmasıyla olur. Eğer tıkanıklık tepe kısmında ise dışarı atan maddelerle tedavi edilir. Eğer alt kısmında (çukur kısmında) ihtiyaca dayalı olarak bütün kabız yapan maddelerden kaçınmak gerekir ve kurutan ilaçlardan da sakınmalıdır.

Eğer sıcak olursa onun yolu darlaşır ve tıkanıklık güçlenir ve burada iyi olan şudur: yumuşatıcı ve rutubetlendiren maddeler vermek gerekir. Sonra onu açmak gerekir. Onun durumundan dolayı soğuk

151 TM: Tabiğ ile olan nüshalarda ve şöyle bir açıklama vardır: Sarılığın sebebi sıcaksa uykusuzluktan, gazaptan ve çok hareketten kaçınmalıdır. Bu nüshanın da sağlıklı olma ihtimali vardır (Bu açıklanın doğru olma ihtimali vardır). Çünkü zikrolunan hallerin encamı (durumu) tedbir gerektirir. La mahalle soğuğun fazlalığından olan sarılığın kesilmesinde (ortadan kaldırılmasıyla) yararı olur, ancak hamam istimalinden bütün vücut her ne kadar ısınırsa da ancak karaciğer ve mesane soğur ve karaciğerin soğukluğundan damarlar da soğuk olur.

ve rutubetli maddeler verilmemelidir. Eğer böylece açıldığında veya başlangıçta muhtemelen ona dışarı atan maddeler de verilmesi gerekir. Bilmelisin ki sen onun tedavisinde başlangıçta dışarı atan maddelerle başlamalısın ve eğer müshilin kuvvetli açıcı etkisi olmazsa kuvvetli müshiller verilir. Onların bir defada içirilmesi zorunludur. Eğer tıkanıklık kanalda oluşmuşsa örneğin kanalda çok fazla etlenme oluşması gibi. Ben şöyle diyorum: bazıları şöyle bir ilaç önermiştir: taze semizotu öz suyu, taze turp yaprağı suyu, kuzukulağı yaprağı suyundan hepsinden birer ölçü alınır ve hepsi karıştırılıp süzülür, kuzukulağı suyu ile bezelye alınıp katılır. Bu onun gücünü artırır.[152] Bazısı der ki: turp tohumu ve kavun çekirdeği ezilip birbirine karıştırılıp, onun ¼ kadarıyla sarı sakız ve kustuk karıştırılır. Eğer tıkanıklık kuruluk ve yaşlılıktan dolayı görülüyorsa bu durum bedenin durumundan kaynaklanır. Mutlaka safradan oluşan bu hastalık için onu yumuşatan şeyler vermek gerekir veya onu incelten nesneler verilir; örneğin yeşillik ve badem yağı gibi. Ancak eğer tıkanıklık sıcak şişten meydana gelmişse onun tedavisi sıcak şişin ilacı ile yapılmalıdır. Eğer pişiren madde uygulanmışsa, bunu içtiğinde zarar görür. Anason, rezene gibi idrar söktüren maddeleri korkmadan içebilir. Aynı şekilde safrayı atan maddeler de yararlıdır. Eğer şiş katı ise tedavi zordur. Şüphesiz onu katı şiş ilaçlarıyla tedavi etmek gerekir. Öncelikle sarılığın kendi ilaçlarıyla tedavi etmek gerekir. Karaciğerin tıkanıklığı kısmında zikredilen basit ilaçlar burada kullanılabilir.

Bu kısımda özellikle iyi olan açıcı ilaçlar şunlardır: ada soğanı ve sümbül, acı badem, pelin otu, yabani sümbül, anason ve bazı seçkin maddeler alınır. Ayrıca açıcı maddelerle birlikte hastaya verilir. Bunlar eski çam kozalağı 3 dirhem, kuru üzüm 5 dirhem, sarı kükürt 1/2 miskal, küsküt, kereviz tohumu (dağ kereviz tohumu), kara nohut, beyaz kendir ikişer dirhem alınıp dövülür; hepsi ezilir ve 1,5 dirhem rezene suyuyla hastaya her gün verilir. Aynı zamanda bu terkip iyi bir macundur. Ayrıca eşek turbu sarılık için iyi gelen ilaçlardandır. Safra

---

152 TM: Ne zaman pişiren madde bulsa sakin zarar verme özelliğini gösterir. Eğer katı şişse onun tedavisi saubdur. Çünkü zikrolunduğu üzre ilkin şiş tedavi edilip sonra sarılık tedavi edilmelidir.

kesesi kanalında bu tıkanıklık zorlayıcıdır, ancak lavman ve müshiller yararlı olur. Burada alınan müshillerden küsküt, çıyan otu, ağaç mantarı, yalancı safran, neft tuzu ve benzerleri ile hazırlanmış müshiller verilir. Aynı zamanda bu terkiple lavman da yapılır ve bunlardan ilaç da yapılır

Bu ilaçlar yararlıdır: Çam kozalağı 4 dirhem, ağaç mantarı 3 dirhem kasık otu 3 dirhem alınıp hindiba suyuyla ondan 1 dirhem içilir ve bu içim tekrarlanır.

Hafif Yararlı İlaçlardan Biri: Ballı sirke ve süsen şurubu verilir. Eğer sarılıkta tıkanıklıktan şikâyetçiyse zerdeçal, tiryak ve benzerleriyle kuvvetle açmak için kullanılır. Aynı şekilde zamk (gumlac) verilir. Eğer ateşten dolayı tıkanıklık oluşursa üzüm cidden iyi gelir. O tıkanıklığı açar ve seçkin bir ilaçtır. Aynı şekilde, duvar sarmaşığı, hindiba, marul kökü suyu iyi gelir; ondan 2 dirhem balla verilir. Aynı şekilde duvar sarmaşığı, hindiba sarı sakız, Çin tarçını parçaları, acı badem yağı veya tatlı badem yağı ile muamele edilir.

Ancak hastalığın tedavisi ve onun çözülüp iyileştirilmesinin yanı sıra, şüphesiz onlar sayesinde tıkanıklık açılır ve onların başka yararları da vardır. Bu ilaçlardan içilerek alınanlarla organ ve kanallar yıkanır ve koklanarak kullanılan ilaçlar da yararlanır. Çoğunlukla onların göz ve yüze yararı vardır. Burada tedavide uygulanan tedbirlerden genel olanlar da vardır; zaman zaman hastaya hamam yaptırılması bunlardan biridir. Hastaya hamam uygulanması ona suların belli yollarla etki edip hastalığın (sarılık) geçmesini sağlar. Kişi banyo aldığında banyonun içine de atılması gereken ilaçları atar. Hamamdan çıktığında soğuktan etkilenmesin diye gerekli tedbiri alınmalıdır. Hasta banyodan sonra derin uykuya dalar. Ancak o hasta hamam yapmazsa alması gereken ilaçları almalıdır. Bu ilaçlar sarılığı deriden atacak ilaçlardır.

Bu atma bazen güçlü ishal ve idrarla veya damarlarla olur. Vücut damarları perhizden, yorgunluktan, bitkinlikten, susuzluktan, özellikle sulu şaraptan etkilenir. Aynı zamanda arkasından banyo alınırsa ve sarılık ilaçları uygulanmak istenirse sarılığın çözülmesine çok yoğun zarar verir. Çünkü gaz oluşur. Ancak hasta kendini ısıtan ilaçlar-

la direnebilir.[153] Bunlar biber gibi ilaçlardır. Sonra hasta soğuk suyla yıkanır. Denir ki sarılık olan kişi eğer sarı olan şeylere bakarsa yararlı olur. Bu bakış sarı maddenin vücuttan atılmasını tahrik edip ciltten dışarı atar. O kişiye hafif ilaçlar verilir. Ancak ben bazı bu tip tedaviye inanmam ancak onların önerdiği tedaviyi de inkâr etmem.

Bilinen içilerek alınan ilaçlardan bir şöyledir: hasta banyoya sokulup ona 2 ukiye turp suyu yarım dirhem boraks ve bir ukiye saf altın alınarak terkip hazırlanır. Bu terkip içildiğinde sarılık kalmaz. Yine bir başkası şöyledir: helyondan bir hurma kadar ve bir avuç nohut alınır; toprak kap içinde 5 ölçü su ile pişirilir. Ekşi olmayan şarapla karıştırılıp içirilir. Eğer hastanın ateşi yoksa banyoda su içine oturtulur. Banyo suyu içine pişirilen kız saçı pişirilip konur. Ondan acıkmış insan çıkar. Bir başka ilaç terkibi şöyledir: boraks çiçeği 2 dirhem eski şarapla birlikte açık havada 1 gece bırakılır ve hastaya içirilir. Söylendiği gibi ısıtıcıdır veya kavrulmuş ada soğanı ile 6 kısım kavrulmuş tuz karıştırılıp hastaya içirilir. Fesleğen şerbeti aç karna hastaya içirilir veya zikredildiği gibi, deniz marulundan 2 dirhem beyaz *nimberes* ile içirilir ve hastaya nar kabuğu 4 dirhem, arsenik 2 dirhem; onlarla birlikte onların hepsi kadar *ebdam* tohumu alınır veya eşek sütünden yaklaşık 1 veya biraz daha az miktarında karıştırılıp, içirilir.[154] Onun üstüne 6 dirhem boy otu ile eşek sütü içilir veya ondan 1 dirhem içilir veya boyotu ve bal suyla içilir. Soğuk su olan banyo içine oturtulur veya toz haline getirilen kız saçından 4 dirhem alınır ve anason suyuyla pişirilir veya biraz şarapla kuzukulağı suyu veya siyah olmayan kemikle beslenmiş köpek pisliği 4 dirhem balla verilir veya kuru pancar yaprağı 6 dirhem ballı suyla verilir veya pişmiş koyun pisliği veya kuru yarpuz yaprağı 4 dirhem şarapla karıştırılır; 3 gün içilir veya kara nohut 1 ratl, kızsaçı 1 avuç alınıp pişirilir. Hatta 1/3'ü kaybolana kadar pişirilir ve ondan 2 ukiye içilir veya turp suyu 2 ukiye, şaraptan 1 ukiye alınır veya kara nohuttan 1 ratl, pelesenk tohumu, kendir, rezeneden; her birinden 1 avuç alınır; 6 ölçü miktarda su da pişirilir. Hatta 3 kı-

[153] TM: Sarılığı çözen ilaçlar (tedavi) uygulansa onun sahibine soğuk ve yel isabet etse zarar verir. Ancak o soğuk ve şimal ile olursa (içeriği uygun olursa?) verilen direnç sağlayan ilaçlar ağrı kesmeye yönelik olmalıdır.

[154] TM. 2 dirhem veyahut 2 dirhemden çok hulbe suyu ile ve balla içilir.

sım kalana kadar pişirmeye devam edilir. Ondan 1 ukiye içilir. Eğer ateş yoksa bu terkipte bir şarap içmelidir veya tarçından dayanabildiğince 3 ölçü baharatla[155] 3 parmağa kadar alınıp, yarısına kadar şarap ve balla karıştırılıp 1,5 ukiye içilir veya su ve şarapla verilir veya iyi cins 2 dirhem mahlep kabuğu veya baharat tat veren bazı maddelerin kabuklarından 1 dirhem alınır; rafadan yumurta içine konup içilir veya keçiboynuzu tozu 18 kırat *koristikun*[156] (*frusatikun*) şarabı ile içilir veya çam kozalağı, nane, dağ üzümünden biraz içilir veya biber ve kemikle beslenmiş beyaz köpek pisliğinden bir kaşık şarapla verilir veya yabani su kabağına doldurulur ve hastaya suyu içirilir veya ayı safrası şarap içinde verilir veya geyik boynuzundan 1/3 dirhem alınır; kükürtten 2 damla alınır ve bu içilir. Bu terkipten sonra şarap içilir Bunların hepsi sarılık içindir ve özellikle tıkanıklık içindir.[157] *Hyufarikun*, kızsaçı, sıbagın kabuğundan eşit miktarlarda alınır ve 1 dirhem içilir.

Bu kısımda basit ilaçlarda kullanılmıştır. Bunlardan açma özelliği olanlar şunlardır: Pelin otu, anason, yabani sümbül, su zambağı, sıbagın kabuğu, eşek turbu, yine pelesenk, ağaç mantarı, kundus, servi cevizi, kustus, loğusa otu. Burada şunlar da zikredilir: keklik beyni şarap içine konup, tüketilir veya 2 yumurta sarısı alınır ve yarım ölçü iskerce şarabı ile karıştırılır ve içilir.

Bu ilaç çok yararlıdır: kurutulmuş solucan içmek yararlıdır. Şüphesiz o sirke içinde muamele edilir ve aynı zamanda ayı safrası iyi gelir. Şu da denenmiş ilaçlardandır: kuzukulağı kökü hastaya içirilir ve daha sonra, hasta Güneşte oturtulur ve sonra 1 saat yürütülür, öyle ki hastanın ateşi yükselir ve susar. Sonra pişmiş kızsaçı içilir. Şüphesiz hasta bu durumda çok terler. Özellikle ilaç kızsaçıyla uygulanırsa

---

155 TM:tarçın

156 TM:frusatikun

157 TM: su ve şarapla içilir veyahut iyi cins mahlep kabuğu 2 dirhem veyahut fuh el-sabig 1 dirhem, niberşed (simberşed?) yumurtası ile içilir veyahut karn-ı eyyel beradesinden 8 kırat alınıp frusatikun şarabı ile içilir veyahut sanavber tohumu (tanesi) ve nanhah meyvizec alınıp hastaya içirilir veyahut biber ve azıcık köpek kemiği hurui yumurtası parmakla alınıp şarapla içilir veyahut boşluğu çıkarılmış bir hanzele şarap ile doldurulup içilir veyahut ayı otu şarapla içilir veyahut karanfil 1/3 dirhem ve kibrit 2 danek olmak üzere alınıp hepsi içildikten sonra üzerine şarap içilir veyahut hepsi sarılık içindir. Özellikle de sevdavi sarılık içindir.

bu durum ortaya çıkar. Baharat kabukları, nane ve aynı zamanda hamamdan sonra içirilmelidir.

Özellikle idrar atanlar şunlardır: servi cevizinden 2 dirhem alınır ve Seylan tarçını yağı, eski merhem (yağlarla yapılan) içilir.[158] Bu hasta için yararlı olur; hastalığını (sarılık) atar. Bütün hastalık idrarla atılır. Çok idrar atılmasında büyük kirpi (dişi porcupine) eti tenkiyede yararlıdır; maddenin atılmasında karaciğer bakımından da yararlı olur. O *iscerce* ve kereviz tohumu, şeker kamışı şekeriyle yararlıdır. Müshillerden özellikle şu yararlıdır: ebucehil karpuzunun alınıp içi boşaltılıp içi yağla doldurulduktan sonra ateş üzerine konur ve kaynatılır ve sonra saflaştırılmış şarapla içilir. Bizim denediğimiz ilaçlardan biri de şöyledir: yarım dirhem sabır, mahmude otu 1 danek, yeşil tuz 4 dirhem, baharat kabuğu ve ağaç mantarı ile yapılır. Bizim daha önce zikrettiğimiz bir ilaç: Bizim daha önce *Akrabadin*'de zikrettiğimiz ilaçlardandır.

Burnundan Çekilerek Alınan İlaçlar: Eşekhıyarı, bahçe teresi yaprağı ve koklanmasıyla etkili bazı bitkilerin suları buruna çekilir. Artenisa (sow bread) tek başına veya Anadolu siklameni öz suyu veya kadın sütü içinde bir gece bekletilerek hastaya günlük beslenmesinde verilir ve onun kökünün suyu çıkarılıp zambak suyuyla beraber hafifçe az bir miktar sirke içinde kaynatılır ve diğeri ile birlikte burna çekilir; burna damlatılır veya turp kökü suyu yaprağı ile dövülür. Onun suyundan burna damlatılır. Onun buharı cidden incitici bir sıvıdır. Soğuk öz suları, örneğin marul suyu veya nehir *asflius'u (pogelseed)* ve sirkeyle uygulanır. Eğer hasta hamam havuzundayken bunlar burna çekilirse 1 saat için uygulanır. Bu hasta için iyi bir ilaçtır. Aynı zamanda onun içine siyah kimyon konup bir gece ve bir gündüz 1 saat uygulansa yararlı olur.

Yine dağ üzümünden 4 dirhem pişirilir; kişniş suyu ve 10 dirhem badem yağı ile karıştırıp burundan içe çekilir. O banyoya veya hamama girilen yere (banyo) konur. Bazen onunla kuru yabani kekik ve ekşi sirke karıştırılır. Göz onunla ve gül suyu, kişniş suyu ve kar suyu ile yıkanır.

---

158 TM: Onu içen mutlu olup neşat üzre iken beslenir. Bu tedbirle o kişi sarılığın hepsini idrarla atar.

Sarılık olanları yıkamak şöyle olur: meyve suları, kızsaçı, pelin otu, mercan kökü, yavşan, papatya, özellikle peygamber çiçeği, dereotu kökü onun içine katılır. Eğer sarılıkta ateş varsa onun içine ekşi ağaç kavunu ilave edilir. Şüphesiz o çok temizleyici, parlatıcı olduğundan bütün renkleri ortadan kaldırır. Bu söz konusu maddelerden yakı yapılıp, hastaya verilir ve papatya yağı, dereotu yağı ve yine üzüm kökü yağı, süsen yağı gibi yağlarla merhem yapılır.

Ancak buhrani sarılık şöyle olur: eğer hastalık sarılık olarak belirlenmişse, bundan hastalığın kendisini kastederiz. Bazen ishal yapacak maddelere ihtiyaç yoktur. Bazen bir tek hamam yapması hasta için yeterli olur. Şüphesiz onların idrarlarında ve fazlalıklarında biraz renk açılması olur. Bilinmelidir ki madde onun içindeki madde yoğundur. Bunlar yoğun olduğunda, onların yoğunluğuna göre, diğer maddeler verilmelidir. Onlara tedavide zehirli olması dolayısıyla tedavide tiryak ve *mitriditus* ilaç olarak verilir. Sonra ekşi elma suyu ve nar suyu, hindiba suyu, semizotu, pamuk tohumu öz suyu, misk gibileri içilir ve tiryaklar soğutulmuş olarak onların içine konur. Başlangıçtaki arazları (sarılık) bunlar bertaraf edilir. Özellikle zehir içilirse [bertaraf edilmek üzere] süt ve badem yağı içilir.

Ancak onların tedbiri (tedavisi) yiyeceklerle olabilir. Ancak zaaf görüldüğünde ve tıkanıklık yokken sıcak mizaçla ortaya çıkan sarılık kısmında içilen ilaçlarla alınan tedbirleri anlattık. Ancak tıkanıklığı ve zaafı olan sarılık tedavisini de bizim zikrettiğimiz karaciğerle ilgili makaleden öğrendin. Sarılık olanın beslenmesi şöyledir: özellikle latif ve açıcı yiyecekler alınmalıdır. Balıklı ekmek yararlıdır. Özellikle idrar söktürücü ve bizim daha sonraki kısımlarda zikredeceğimiz latif yiyeceklerle tedavi edilir.

Beşinci Kısım
Basit Kara Sarılığın ve Sarı ve Kara Sarılıktan Mürekkep Olan Sarılığın Tedavileri

[159]Dalakla ilgili olan kara sarılığın tedavisinde doluluğa dikkat edilir. Eğer doluluk varsa çok demevi ise sağ basilikten ilkin kan alınır ve

---

159 TM: Bundan önce anlaşıldı kikara sarılık 2 sınıftır. Bir sınıfı dalağı ve ikinci sınıfı karaciğere ait sarılıktır.

sonra dilaltı damarından kan alınır. Sonrakiler dalakla ilgili tedbirlerdir. Dalağın tıkanıklığı, şişleri ve zaafı tedavi edilir. Eğer dalağın sevdavi sarılığının sebebi sevdavi hılt olup, sevdanın çok olmasının sebebi bundan önce zikrettiğimiz güçlü yiyecekler ise, dışarı atmayı sağlayan sevdavi maddelerle atılması gerekir. *Asklokondriyun* ve çöpleme *Akrabadin*'de zikrolunduğu üzere, pişirilip birkaç defa dışarı atamada uygulanmalıdır veya bu özelliklere uygun olan küskütün pişmişi verilmelidir. O pişmiş terkip şöyledir: kara helile ve Kabil helilesi; her birinden onar birim alınır; şahterece, asklokondriyun, çıyan otu, gebere meyvesi; her birinden beşer birim, kereviz kökü, rezene; her birinden birere avuç, siyah çöpleme 2 dirhem. Bu maddeler 3 ratl su içinde dörtte biri kalana kadar pişirilip üzerine 5 dirhem, küsküt ilave olduktan sonra hafifçe tekrar kaynatılır ve süzüldükten sonra hafifçe kaynatılır ve tekrar süzüldükten sonra 3 dirhem fikara ilacı yapılıp kullanılır.

Aynı şekilde kara helile, küsküt, Hint tuzu, ağaç mantarı, gebere kökünün kabuğu alınır. Bunlar karıştırılıp hap yapılır. Zikrolunan dışarı atan terkiplerden sonra deve sütü içilir. Eğer deve sütü bulunması mümkün olmazsa, peynir suyu alınır ve ballı sirkeyle, tohumlar ve bataklık sazı ve yavşan ve *asklokondriyun* ve kabuğu ve gebere kökü ve benzeri maddelerle ve onların pişmiş meyveleriyle ılgın yaprağı ve kökü gebere yaprağı suyu, turp yaprağı suyu, ballı sirke ve aynı zamanda it üzümü suyu, kereviz suyu da ateşi olan hastaya içirilir. Pişmiş ballı sirke *asklokondriyun*, gebere yaprağı, ılgın meyvesi ve yavşan meyvesi de onların içine ilave edilir. Eğer dalakta sıcak şiş varsa ısıtıcı maddelerin çok fazla verilmemesi gerekir. Eğer onda tıkanıklık varsa, karaciğerin tıkanıklıklarında zikredilen güçlü açıcılar ve dalağın tıkanıklığında kullanılan ilaçların alınması önerilir.[160] Eğer hastalığın (sarılık) sebebi dalağın maddeyi çekim zaafından kaynaklanıyorsa, herhangi bir şart olmadan onun üzerine ağırlık konmalıdır ve perhiz uygulanmalıdır; dalağı güçlendiren yakılar uygulanmalıdır. Örneğin pelin otu, yabani kimyon, bataklık sazı meyvesi, yabani kekik, kantaron, gebere kökünden; her birinden bir kısım alınır ve bir kısım gül,

---

160 TM: Eğer karaciğerde tıkanıklık varsa onu açıcı olanları zikrederiz.

bir buçuk kısım Yahudi balsamı, amonyak zamkından 7 kısım alınıp yakı yapılır. Eğer yıkamak gerekirse keskin sirkeyle yıkanır. Bunun içinde dereotu, boraks, tuz, sedef otu, yarpuz vardır. Eğer kara sarılığın sebebi karaciğerin sıcaklığıysa, karaciğerle ilgili ilaçlar verilmelidir. Eğer karaciğer soğuksa özellikle büyük tiryakla tedavi edilir. Eğer hastalığın sebebi bütün vücudu ilgilendiriyorsa ilkin karaciğer tedavi edilmelidir. Ancak sarılığın kendisinin tedavisi vücuttaki sarı sarılığın tedavisinde kullanılan ancak güçlü olan ilaçlarla mümkündür.

Ancak iki sarılık birlikte olursa, yani hastanın hem kara sarılığı hem de sarı sarılığı olursa onda doluluk olup kan almak gerekirse 2 elinden kan alınır ve ancak 2 kan almanın arasında birkaç gün ara verilmelidir. Onun tedavisinde sarı sarılık ve kara sarılık tedbirleri bir araya getirilir ve bunlarla birlikte pelin otu pişirilip pişmiş küskütle birlikte içilir; turp yaprağı, ılgın, söğüt suları da her birinden 1,5 ukiye, it üzümü suyu 3 ukiye, gebere yaprağı suyu 2 ukiye alınıp hepsi bir araya toplanıp 10 dirhem Çin tarçını ile kaynatılır ve üzerine 13 dirhem fikara ve 2 danek safran ve 3 kırat ayva içine mahmude otu konup, hastaya içirilir; 2 gün beklendikten sonra peynir suyu ve ballı sirke içirilir.

Ancak sarılığın hepsinde uygun olan madde bilinen yiyecekler olup onların hafif olması gerekir. Balık yağı, piliç iç yağı ve bunun gibi yetiştirilen hindiba ve bostan kerevizi sirkeyle muamele edilmiş gebere hasta için yararlıdır.

Altıncı Kısım
Dalağın Diğer Durumları[161]

Zikri daha önce geçen hastalık gruplarından mizacı ve tertibi tıkanıklık ve bağların değişmesi ile ilgili olanlar gibi, bütün şiş gruplarında dalak hastalıklarının bütün arızaları görülür. Bilinmelidir ki, ne zaman dalak uzayıp yağlansa vücudunda sarılığa eğilim olur. Çünkü öncelikle dalağın yağı ilkin karaciğere gelir ve onunla arasında zıtlık olur. Bundan dolayı karaciğerde yağ dolayısıyla kan az olur. Karaciğer, büyüklüğü dolayısıyla, az miktarda oluşturduğu kanın çoğunu

[161] TM:dalak Hastalıkları Hakkında Söylenen Bütün Sözler

besin olmak üzere kendine çeker. Bundan dolayı vücudun besini çok az alır. Sonuç olarak, dalağın meyli hıltların azalmasına ve dalağın yağlanmasına ve hıltların kötülüğüne işaret eder. Bazı dalak hastalıkları karışık hıltlara işaret eder ve bu karışık hıltlar orada hastalık oluşturur. Şüphesiz onlar, dalağa ait olmayan nöbetler oluşturur. Dalak hastalıkları çoğunlukla korkutucu olur. Hastanın rengi sarı veya siyahtır. Bazen dalak hastalıkları mideye geçer. Bazen iştiha artar; bazen de iştiha azalır. Bazen de sindirime yakın ekşi bir şeyler kusar. Bu kusmadan sonra hastada sıkıntı görülür. Sonra ağrı ve onun arkasından kanlı idrar görülür. Bunun başka dalak hastalıklarında görülmesi iyidir. Aynı şekilde organda ağırlık ve yoğunluk hissedilir; sanki onda kan pıhtısı varmış gibidir. Bazen dalak hastalıklarından oluşan humma, başka biro hummayla çözülür.

Dalağın Mizaçlarının Belirtileri: Dalağın sıcak mizacı onun sağ tarafında iltihap olduğunu gösterir. Kötü kusma ve sevda hıltından güç aldığını gösterir. Soğuk çekim gücünün zayıflığı, iştiha düşüklüğüne, şiş sıkıntısına, çok fazla karın gurultusuna, baygınlığa işaret eder. Kuru mizaç, katılığa, bedenin hafifliğine ve kanın ağırlığına ve rengin yoğun siyah olmasına işaret eder. Rutubetli mizaç onun sağ tarafının gevşekliğini ve bedenin gevşekliğini gösterir. Siyah rengi beyaz kurşuni renge meyleder. Önerilen ilaçlar onun kendi haline dönene kadar verilir ve böylece organın gücünü koruması ve fonksiyonunu yapması sağlanır.

Bilinmelidir ki, dalak ilaçlarıyla karaciğer ilaçları arasındaki fark dalak ilaçlarının kuvvetli olması daha yoğun olması ve ortak olmasıdır. Karaciğer özellikle onunla ortaktır ve tedavisinde kullanılan ilaçların ifrat güçte olmaması gerekir. Cidden onun tedavisinde çok ağır ilaçlar kullanılmaz. Örneğin keskin sirke zorunlu olmadıkça kullanılmaz. Ancak dalakta bunun aksi uygulanır. Dalak güçlü ilaçlara ve ona nüfuz edecek ilaçlara ihtiyaç duyar. Dalağa has ilaçlar şunlardır. Örneğin gebere kökü kabuğu ve kökü, *kondrivan*, amonyak zamkı, yabani sarımsak bunlar arasındadır. Dalak hastalıklarında büyük basilik damardan kan alınır. Yine safenden ve 2 jugular venden kan alınır.

Yedinci Kısım
Dalağın Sıcak, Soğuk ve Katı ve Şiş Olmayan Dalak Katılığı

Bilinmelidir ki dalakta sıcak ve katı şişler birlikte görülebilir, denir. Muhtemelen dalakta oluşan şişler hızla sertleşir, katılaşır. Çünkü onu besleyen kandır ve o kan ağırdır, yoğundur ve şişlerin içinde katılaşır. Çoğunlukla dalak şişleri katıdır, ancak bazen gevşek olabilir. Çoğunlukla ondaki şişler sıcak şişlerdir ve demevidir; safravi olana da bazen rastlanabilir. Çoğunlukla soğuk şişler görüldüğünde bunlar katı, soğuk şişlerdir ve dalağın aşağı kısmında bulunur; onun 4 şekli vardır: yuvarlak, geniş, uzun, yoğun ve uzun ve ince gibi. Onda balgami şişler nadir görülür. Dalağın etinde katılık oluşur. Onun cevherinin ağırlaşması, yoğunlaşması demektir. Ancak bu yoğunlukta mübalağa olması şiş olduğunu göstermez. Ancak onda olan katı şişler öncelikli olarak korkutucudur.

Hippokrates humma için şöyle diyor: Eğer dalakta bozukluk varken karında ağrı varsa bu hastalığın iyi olabileceğini gösterir. Bu demektir ki o daha sonra rahatlayacaktır. Eğer kanda ihtilaf, karışıklık varsa o da iyidir; bu durum çözülme olduğunu, dalağın eski haline döneceğini gösterir. Eğer bağırsaklarında kayganlık varsa karında su toplandığında, hasta helak olur. Bundan dolayı mizaca soğuk istila eder. Denir ki (tabipler der ki) bu tip madde birikimleri olan kişinin dalağında hastalık görülmez. Bu bakış açısına göre, bu tip maddelerin dalağa gelişi rutubetli mizaçtan kaynaklanır. Bu çıkarım sebeplere dayanılarak yapılmıştır; ağrı hissedilir.[162] Bazen dokunulunca sakindir ağrı yoktur veya büyük ölçüde kaybolur. Karında gurultu vardır; hasta baygınlık hisseder. Sıcak şişler ve iltihaplarda, ateşli hastalıklarda, yoğun susuzluk hissedildiğinde bu arazlar paylaşılır. Ancak safravi şişte şiddetli, yoğun iltihap vardır. Onun susuzluğu güçlüdür ve yoğunluğu azdır. Ağrının uzun sürmesi hastalığın iltihaba meylini gösterir. Rengi kırmızıya döner. Ancak katı şişleri olan kişilerin soluk alıp vermeleri bozuktur. O şişlerle birlikte titreme de oluşur.

Hippokrates *Büyük Kitap*'ında bir kişinin dalağında ağrı olduğunda onda kırmızı kan ve vücutta beyaz yaralar görülür. O yaraların

---

162 TM:ağrı hissedilmez.

ağrısı olmasa bile, ilkin iştihası azalıp ikinci günde o kişi helak olur. Dalağın şişleri bazen burun kanaması ile buhran oluşturur. Özellikle burun kanaması oluşur ve kulak arkasında şişlerin oluşmasıyla da buhran meydana gelir. Onun irinleşmesi ve o maddenin yoğunlaşması dolayısıyla açıldığı görülür. Onların idrarları kırmızı, ağır ve kan gibidir. Onların idrarı içinde dağılmış pis maddeler vardır. Bunlar hastalığın dalaktan kaynaklandığını ve onun yıprandığını gösterir.

Derler ki, ne zaman idrarda kan pıhtısı olsa ve dalak sıcak olsa dalak bundan zarar görür ve kötü etkilenme olur. O kişilere dalak büyümesi arız olsa uzun süre öyle kalır ve yaşadığı sürece görünen hali sağlıklıdır. Eğer dalak büyümesi dolayısıyla bazı bozukluklar oluşursa da bu durum madde dolayısıyla olur. Bilinmelidir ki karaciğer şişi daha sonra dalağa geçer. Ancak dalak şişinin karaciğere geçmesi daha önemlidir.

Belirtiler: Dalak şişlerinin hepsinde büyüklük ve ağırlık ortaktır; hastanın sağ tarafında diyafragmaya kadar uzanan bir ağrı vardır. Bazen bu ağrı köprücük kemiğine kadar uzanır. Bazen de köprücük kemiği ile sağ taraftaki ağrı ortaktır. Bazen kişinin soluğu artar; sanki çocuk nefesi gibi olur. Çünkü diyafragmanın şişleri solunum hareketini artırır. Solunumun durması eziyetle sıkıntı yaratır. Dolayısıyla şiş büyük olmadığında, eziyet oluşmaz ve diyafragmanın da eziyet oluşturmadığı belirlenir. Eğer dalakla diyafragma arasında ortaklık varsa, bu karaciğer ve dalak ortaklığından daha az görülür. Şüphesiz dalağın mide ile olan ortaklığı da azdır. Yine dalağın şişi oluşmaya başladığında bedende zayıflama olur. Bu durum dalaktaki şişten meydana gelir. Özellikle eğer onun aşağı kısmında olursa kanda incelme olur. Çünkü dalak kanın ağır, yoğun kısmını kendine çeker ve onu temizler ve onun tıbbi bakıma ihtiyacı olur.[163] Çünkü midenin ağzı dalağın altıyla ortaktır. Bundan dolayı, ondan sevdavi hılt için yararlı bir ven midenin ağzına girer. Eğer vende yoğun sıcaklık oluşursa o sevdavi hılt etrafa dağılır; kol ve bacaklara yayılır.

---

163 TM: Bazen kişinin elleri ve ayakları şişer.

Böylece hastanın burnuna ağzına dağılır. Kan ince olduğundan soğuk olup organları ısıtamaz; oralarda hızla şiş oluşturur. O miktar olarak azdır. Bu durumda organlar şiddetle soğuğa karşı tepki gösterir. Ancak burada oluşan şişler ağırlığı olmadığından dolayı farklıdır. Ancak dokunulduğunda zaman zaman sıkıntı oluşturur.

Ancak zihnin güçlü hıltlarının hakim olduğu, maddesinin de çok olduğu belirlenir. Çünkü sevdavi madde çok hakim olmadıkça başa doğru çıkmaz. Eğer o başın yönünden başka yöne doğru hareket ederse, genellikle diyafragmaya doğru hareket eder. Çünkü dalak diyafragmayla ortaktır ve diyafragma da beyinle ortaktır. Dolayısıyla dalağın sevdavi bozukluğuyla beyinde de bozukluk ortaya çıkabilir. Dalağın katılığından ve sertliğinden dolayı bazen dilin rengi de siyahlaşır. Bu hastalıkta bağırsaklarda gurultu oluşur. Aynı zamanda solunum bozukluğu görülür, ancak her ikisinin birlikte olması gerekmez. Muhtemelen bazen düzensiz bir şekilde yüksek ateş olur. Bazen dalaktaki sertleşme ile birlikte dalakta yaralar oluşabilir. Kanın ağırlığı ve yoğunluğu sebebiyle dişlerde, diş etlerinde yenme görülür ve bu yiyen yaralar el ve ayaklara kadar inebilir. Bozuk buharlar yukarı çıkıp diş ve diş eterinde yenmeye sebep olur.

Buradaki bu oluşumlara sebep hastalık dolayısıyla uygulanan perhizdir. Çok sıkı bir perhiz yapıldığında orada bulunan madde iki kolla bacaklara çekilip orada yara oluşturur; oradaki yaralar döküntü şeklindedir; yeşilimsi tanecikler halindedir. Bu yaralar iyi huyludur. Ancak dalağın bu hastalığına sebep kendisindeki çözülme ise oluşan yaralar süreklidir. Dinlenme ve rahatlamada yara olmaz. Eğer hastalığın sebebi böbreklerse bu yaralar süreklidir, hatta istirahat anında bile bu yaralar geçmez. Çok fazla kan alma genellikle dalakta şişe sebep olur ve onu sonbaharda terk eder. Eğer dalakta katılık varsa kendisi güçlüdür; kendi maddelerini kendi doğal güçleriyle oluşturup o maddelerden bozuk ve zararlı olanlarını atar; gereksiz zeytinyağı gibi. Bu da dalak hastalıklarının sebebinin kendisi olmayıp karaciğer olduğunu gösterir. Karaciğerin hastalıklarının iyi olması dalağın hastalıktan kurtulması şikayetlerin ortadan kalkmasıyla mümkündür.

Soğuk balgami şişlerin belirtileri şöyledir: Her ne kadar bunlar şiş belirtisi gösteriyorlarsa da gevşek ve yumuşaktır; renkleri beyazdır ve biraz siyaha meyillidir. Hastanın yiyeceğe meyli daha fazladır. Ancak kusturmak istenirse hasta zor kusar. Genellikle şikâyetleri yiyeceklerle ilgilidir ve kusma ve dışarı atmak için güçlü ilaçlara ihtiyacı vardır.

Sekizinci Kısım Dalağın Sıcak Şişlerinin Tedavisi

Bütün bunların dışında dalağın sıcak şişlerinin tedavisi karaciğerinkine benzer. Tedavi kabız yönünden (kasıp büzme bakımından) de yapılır. Bu bakımdan da karaciğerle ortaktır. Tedavi sıcak şişten katılaşmaya geçiş yapan hastalara uygulandığı şekilde düzenlenmiştir. Ancak onlarda sıcaklığı kesen ve vücut ısısını dengeleyen ilaçlar verilmelidir. Büzen ve soğutan ilaçlar da hastaya verilir; örneğin şap gibi. Bilmelisin ki bütün dalak ilaçlarına sirke ilave edilmelidir. Tedaviye öncelikle basilik venden kan alınarak başlamalıdır. Sonra karaciğer hastalıklarında zikredilen meyve suları ve öz suları hastaya içirilir. Onlardan özellikle dalağa mahsus olan söğüt yaprağı suyu, ılgın suyu, karaardıç yaprağı suyu, semizotu suyu, taze kız saçı suyu verilir. Hastaya 2 dirhem semizotu tohumuyla sirke karıştırılarak hazırlanan ilaçlardandır; yararlı olur. Onlar özellikle dalaktaki şişleri ve katılığı çözmeye yönelik ilaçlardır. Hastaya bir kaşık kuzukulağı verilse yararlı olur. Karaciğer kısmında önerilen ilaçlar da yararlı olur. Özellikle diken üzümü yararlıdır. Bilhassa, organın kuruluğu ortadan kaldırılmak istenirse kudret helvası vermek iyi gelir.

Dokuzuncu Kısım
Dalağın Katılaşmasının Tedavisi

Eğer sen dalağın katılaşmasının sebebinin ve uzun süre devam etmesinin sevdavi kanın orda olmasından kaynaklandığını bilirsen basilik ve dilaltı damarlarından kan almalısın ve dilaltındaki damarlardan kan almayı kanamanın gücü düşürmesine kadar değil, kanama kendiliğinden durana kadar devam etmelisin. Bazen de sağdaki juguar venden kan almalısın.

Bazen sevdayı atan maddelerin verilmesi ve onlarla sevdanın dışarı atılması gerekir. Bu konuda kara sarılıkla ilgili bilgi verilirken gerekli açıklama yapıldı. Taşlaşmış hıltları tamamen çözüp tamamen eritip yumuşatan *Kanun*'da zikredilen ilaçları da unutulmamalıdır. Çünkü bunlardan (bu bileşik ilaçlar) vazgeçmelisin. Bu hastalığın tedavisi için organın sorunlarını çözüp cilalanması için kullanılan bu ilaçların alınmasına gerek yoktur. Bazen de tedavi edici gücü sen basit ilaçlarda bulursun. Bazen de bileşik ilaçlara ihtiyaç duyarsın. Sık sık birleştirilerek terkip yapılan basit ilaçlar kabız (tutan) veya mutedil sıcaklık için kullanılır. Basit ilaçlarda bu özellikleri sen belirlersin. Eğer ilaç safravi (yakıcı) ise onda safravi özellik belirlersen onu sirkeyle veya şap gibi bir şeyle muamele etmelisin; şap onda güç oluşturur ve ona latiflik, incelik verir. Dalak hastalıklarında hekimlerin zikrettiği damar üzerine dağlama sol kolun iç tarafındaki damara uygulanır. Ancak bu şekildeki dağlamanın pek yararı olmaz.[164] Bazen dalağın tedavisinin hafif olması yeterlidir. Beden için uygun olan tedavinin ona da yararı olduğu konusunda fikir uyuşması vardır. Eğer onda çok tıkanıklık yoksa ve kanda yoğunluk yoksa bu yeterlidir. Aynı şekilde mevcut kanın yoğunluğu karaciğer tarafından düzenlenirse bu durumda kanın tertibi düzelip sevda hıltı azalır. Bazen dalağın yoğunluğu artarsa ona sadece şuruplarla yapılan tedavi yeterli olmaz; yakı uygulaması yapılması gerekir. Deve sütü haricinde bütün sütler yararlıdır. Deve sütü dalak için zararlıdır.

Bu sebepten dolayı basit ilaçların daha yararlı olanı gebere kabuğudur. Özellikle dövülmüş nohut kabuklarıyla karıştırılmış ballı sirkeyle içilmelidir. Muhtemelen o tek başına alınabileceği gibi kantaron ve onun öz suya ve özellikle kantaron unuyla hazırlanmışsa karışım yararlı olur. Süsen kökü, tuz cevheri çiçeği, su zambağı ile macun yapılıp balla o her gün hastaya verilir. Beşparmak tohumu amonyak zamkı, yer palamudu, kısa mahmut otu, yeşil bitkilerin tohumu, *firasiyun (marribium vulgare)* özellikle bizim zikrettiğimiz son veren maddeler hastaya verilir. Soğan da iyi bir ilaçtır; yararı

164 TM: Ancak o şekilde olan dağlamanın yararı tartışmalıdır, yani bu kısımda yararı görülen dağlamanın zikri başka kısımdadır. (kısımda verilecektir).

çoktur. Ballı sirke, geyikdili bitkisi ılgın suyu ile verilir. Bahçe teresi, kara kimyon, ağaç mantarından, her birinden bir ölçü alınıp, ballı sirke ve kantaronla yapılan şerbet yararlıdır. Her birinden 1 miskal veya 2 miskal veya 2 dirhem içilebilir. 5 dirhem küsküt,1 ukiye ballı sirke içine konur. Bu şekilde verildiğinde dalaktaki maddeleri dışarı atar; onunla yakı da yapılır. Amonyak zamkı ve acı bakla ballı sirkeyle pişirilir ve pişmiş ayva ve saf suyla içilir. Ballı sirke içilir veya iyice kaynamış su içilir. Yabani nohut sirkeyle ve ballı sirkeyle ve taze diken suyu kuru dereotu alınıp deva idrarıyla veya 2 dirhem kasık otuyla pişirilip, pişmiş pelin otu suyuyla her gün 2 dirhem içilir. Onun cidden çok yararı vardır. Onların alınması onların zayıf veya güçlü olmasına göre ayarlanır. Onların zayıf olduğunu ancak iyileşme yolunda olduğunu belirledim. Onlara beyaz ardıç, pelin otu, kereviz ve rezene verilmesi uygun olur. Şiş şikâyetinde bu terkipten içildiğinde sindirimden olan ve atılması gereken pisliğin, sevdavi maddenin açılmasıyla mümkün olur. Sonra onu güçlendirmek gerekirse yabani fıstık zamkı keskin sirkeye konup iyice ıslatılır; 7 gün onda bırakılır. Sonra her gün üçer kaşık miktarında hastaya verilir. Burada sirkenin ne gibi yapıcı etkisi olduğu belirlenerek turp tohumlarında 1,5 dirhem keskin sirkeyle veya yabani sembolle ve soğan sirkeyle karıştırıp verilir. Bu konuda yararlı ilaçlardan biri de 2 dirhem semizotu tohumu ile sirke veya iyice dövülmüş mercan 1 miskal dalakla hazırlanan terkiptir. Bu yumuşak soyulmuş karides veya kurutulduktan sonra dövülüp toz haline getirilmiş karides 2 dirhem sirkeyle içilir. Yine kamış tohumu, söğüt yaprağı, Çin tarçını, safra için ve süzme ve sıkma için kullanılır. Nohut taneleri, kazayağı tohumu, ılgın meyvesi ve yaprağı, tilki ciğeri veya onun karaciğeri 2 dirhem ballı sirkeyle muamele edilir veya yaban eşeği dalağı, at dalağı ve onların kurusundan hazırlanan terkipten 2 dirhem içilir veya meyve suları alınır; iyice karıştırılıp öldürülür; kurutulup öğütülür ve her sabah 3 ölçek verilir. 7 parça kuşkanadı yağı alınıp, parçalanır ve temizlenip toprak kap içinde keskin sirkeyle muamele edilir ve kapağına kadar kap doldurulur ve yanan fırına konur ve piştikten sonra soğuyana kadar fırın içine bırakılır; sonra çıkarılır ve sirke içine bırakılır. Bu terkipten her gün 2 dirhem içilir. Bu ilaç denenmiş-

tir. Zikredilmiş basit ilaçlar, öncelikli olarak ve genelde yararlıdır. Bunların ballı sirke veya sirke ile içilmesi yararlıdır. Onlardan sirkeyle desteklenerek çok güçlü yakılar da yapılabilir.

İçilerek kullanılacak mürekkep ilaçlar şöyledir: *iskolokondriyun (geyikdili bitkisi),* tebaşir 2 dirhem alınır ve ballı sirkeyle içilir; gebere hapı, beşparmak otu hapı, ballı sirkeyle loğusa otu hapı, gebere kökü kabuğu da bu haplara karıştırılır. O da şiddetle (yoğun olarak) ekşi, keskin sirkeyle konup gerektiğinde kullanılır. Eğer kuvvetli nefes üfler gibi soluk yoksa dalağın katı olmasına rağmen üfler gibi nefes hissedilmiyorsa *fut hapları (madden, kırmızı boya hapları)* ve 4 tiryak hapı cidden hastaya iyi gelir; yüksek ateş yoksa bu ilaçlar yararlı olur veya bahçe teresinden biraz ve kara kimyon yarım kısım alınıp, toz haline getirilmiş taş ve balla macun haline getirilir. Bir defalık dozu için 3 dirhemi sirkeyle karıştırılarak hastaya içirilir veya loğusa otundan ve Kabil helilesi kabuğundan ve deve idrarından keçi idrarından alınır veya gebere kabuğundan 4 dirhem, uzun loğusa otundan 2 dirhem, beşparmak tohumundan, biberden, her birinden 6 dirhem alınıp, onlardan hap yapılır. Kızsaçı, gebere kökü kabuğu, bezelye tohumu, sedef otu tohumu, beşparmak otu tohumu ve çördük çöp otu, aynı miktarda alınır. Sirkeyle muamele edilir. Günlük içim dozu 3 dirhemdir veya gebere otunun kökünün kabuğu, kuru üzüm, şalgam, çördük otu alınıp karıştırılır. Bu terkip yararlıdır; sabah ve akşam hastaya verilir. Bu terkip bol su içinde pişirilir; su azalınca o sirkeyle ve güçlü tohumlarla karıştırılıp şurup olarak verilir veya sirkeyle birlikte verilir. Bu terkip içinde ardıç, servi cevizi iyice pişirilir; öyle ki için de pek az kalır. Ondan uygun bir miktar içilip bir miktarıyla da macun yapılır. Deve sütü, karaardıç yaprağı ile söz konusu şartlara uygun olarak, içilir

Yine kokulu bitkilerden 10 dirhem gebere kökü kabuğundan, uzun loğusa otundan, süsenden; her birinden 2 dirhem alınıp, iyice dövülür ve ballı sirkeyle macun yapılır ve hap da yapılır. Bir defalık içim dozu 1 miskaldir. Pelin otu suyuyla geberc otunun kökünün kabuğu birlikte pişirilir veya taze arpa yaprağı veya gebere kökü kabuğu ve ılgın meyvesi ve geyikdili bitkisi, bezelye soğanı, beyaz biber, aynı miktarlarda alınır ve hap yapılır; ballı sirkeyle 2 miskal içilir veya

yaban eşeği dalağı ve at dalağı kurutulup, dövülür ve ondan 1 miskalden 2 dirheme kadar şaraba karıştırılıp içilir. Denilir ki bu ilaç gibiler birkaç gün içilirse orada (dalak) kötü şişten eser kalmaz. Bunun için küsküt, gebere kökü kabuğu alınıp, onun yarısı kadar olmak üzere alınıp, balla macun yapılır. Bu macundan 5 miskal içilir veya gebere kökü kabuğu, geyikdili bitkisi, ılgın meyvesi, söğüdün iç kabuğu, kokulu bitkilerden yabani sümbül, su zambağı iyi kalitede sirkeyle pişirilir; sonra saflaştırılır; ballı sirkeyle hastaya verilir. Ondan 1 dirhem amonyak zamkıyla karıştırılıp içirilir. Fevkalade etkilidir. Dalağında sorun olan kişide, eğer hastalığının şikâyetleri ortaya çıkarsa da bu şikâyetler arasında kolik yoktur. Bunun için nar suyu 3 ila 4 gün 3 dirhem verilir. Yiyeceği, o kişinin alışageldiğinin yarısı kadar verilir. Çünkü hastalığın arazları onun dalakla ilgili olduğunu göstermektedir; onun dalakla ilgili olduğu kanama olmamasından anlaşılır. Şüphesiz sıcak şeyler genellikle dalağa uygun olmaz. Çünkü katılaşma ve kuruma çözülmeyi ve erimeyi engeller. Eğer dışkıda sıcaklık varsa hastaya kadıntuzluğu hapları ve benzerini içirmeyi uygun bulurum.

Dalakta görülen müzmin katılık için kullanılan ilaçlar: çavşır kökü, amonyak zamkı, gebere kökü kabuğu, *bantorniyun* diye bilinen boru çiçeği, yıkanmış soğan suyu, ban otu tohumu, yabani sarımsaktan; her birinden bir kısım alınıp karıştırılır ve 1 dirhem ballı sirke veya sirkeyle karıştırılarak yemek verilir.

Bir Başka Terkip: Banotu tanesi sütü 3 dirhem, yabani sarımsak 6 dirhem, gebere kökü kabuğu 1 dirhem, kustus 1 dirhem, boru çiçeği 6 dirhem, yavşan 3 dirhem veya *sekerc (sekercan)* denen bitkinin *kotulyun* diye bilinen bitki kökünden 2 dirhem alınır. *Sekerc*'in bitotu denen bitkinin yaprakları olduğu tahmin edilir.[165] *Lubab-ı ekber* denen bitkiden 25 adet amonyak zamkı 4 dirhem barzed 2 dirhem, Meryem ağacı tohumu 2 dirhem veya kökünden 3 dirhem, kimyon yarım ölçü, ada soğanı tohumunun kavrulmuş olanından 2 dirhem. Hep birlikte karıştırılır ve onlara ballı sirke ilave edilir. Ondan 2.5 dirhem ve çoğunlukla 2 dirhem içilir.

165 TM:Farsça sözlükte sonra kasa-i sagire demektir. Zikrolunan bitkinin kökü kısa-i demektir. Zikrolunan nebatın aslı kasaya müşabih olmakla kasa gibi istimal olunur ve lakin camsı değildir.

Bu İşlevi Gören Başka Haplar: [166] Süsen tohumu 4 dirhem, beyaz biber, Suriye sümbülü, amonyak zamkı; her birinden 2 dirhem alınıp hap yapılır ve daha önceki terkipteki gibi hastaya verilir. Bu ilaç dalak hastalıkları için cidden yararlıdır. Amonyak zamkı, böğürtlen meyvesi; her birinden 8 dirhem, gebere kökü kabuğu, ılgın meyvesi, beyaz biber, yabani sarımsak, kavrulmuş ada soğanı; her birinden 2 dirhem alınır ve suyla macun haline getirilir ve bir dirhemlik haplar yapılıp balla hastaya verilir.

Bir Başka İlaç: Pişmiş ada soğanı öz suyu ile 2 ratl şeytanşalgamı kökü alınır. Aslında şeytanşalgamı kökü, *karm*'dır (su kenarında yetişen bir bitki). Burada bu bitkinin meyvesinden 8 ratl, beyaz biber, kereviz, yabani ceviz, bezelye unu, çam tohumu; her birinden 3 ukiye, mavi süsen, çavşır kökü; her birinden 3 ukiye alınıp macun yapılır.

Başka Haplar[167]: Biraz süsen 4 dirhem, biber, beyaz Suriye sümbülü ve amonyak zamkı; her birinden 2 dirhem alınıp onlardan hap yapılır ve önceki ilaç gibi alınır. Eğer bu ilaç alınıyorsa, en iyisi sıvı almayı bırakmak veya gücü koruyan ilaçlar almaktır. Karaciğerden çok sıvı çekecek maddelerden kaçınmak gerekir.

Hastaya Verilmesi Yararlı Olan Yakılardan: Bu ilaç uygulanmadan önce hasta aç karna uzun süreli banyo yaptırılmalıdır. Hasta ban-

---

166 TM: Aslı nebatı (bitki) bilinen bekutulidun ve hava elnevi el-mağruf bi'l-sekercedir. Hemin zağmu en hazihi nevi fi'l- sekercat ve huve nebat şiye varaka varak el-as ve fi vasata keha teme ma şibih bi'l-ayn şibih bihay el-veli el-ekber] [Bu terkibin istimali vardır ki nebattan biraz icnai ve eğer ki ona sekercat derler. Zikrolunan devalardan biridir. Lakin zaumu akabileri mania veli işar eder.] [hatime yani mühr gibi bir nesne vardır ve o nebat hay el-am el-ekbere] ve lubab-ı ekberin hubbi (tohumları) 25 adet, eşk 4 dirhem, barized bir dirhem, şecere-i meryem tohumu bir dirhem ve şecere-i merim kökü 3 dirhem, kurdumana bir dirhem ve yarım dirhemhub el-iskil ki unsul makludur. Ondan 16 dirhem bu toplam karıştırılıp sekincebin ile istimal olunur. Bir defalık dozu (içimi) 1.5 dirhem olur. Çoğunluk halde bir defalık dozu 2 dirhem olur. Aslı nebatı (bitki) bilinen bekutulidun ve hava elnevi el-mağruf bi'l-sekercedir. Hemin zağmu en hazihi nevi fi'l- sekercat ve huve nebat şiye varaka varak el-as ve fi vasata keha teme ma şibih bi'l-ayn şibih bihay el-veli el-ekber] [Bu terkibin istimali vardır ki nebattan biraz icnai ve eğer ki ona sekercat derler. Zikrolunan devalardan biridir. Lakin zaumu akabileri mania veli işar eder.] [hatime yani mühr gibi bir nesne vardır ve o nebat hay el-am el-ekbere] ve lubab-ı ekberin hubbi (tohumları) 25 adet, eşk 4 dirhem, barized bir dirhem, şecere-i meryem tohumu bir dirhem ve şecere-i merim kökü 3 dirhem, kurdumana bir dirhem ve yarım dirhemhub el-iskil ki unsul makludur. Ondan 16 dirhem bu toplam karıştırılıp sekincebin ile istimal olunur. Bir defalık dozu (içimi) 1.5 dirhem olur. Çoğunluk halde bir defalık dozu 2 dirhem olur.

167 TM: Bu haplarda ilkin zikrolunan devanın biayne fiilini işler.

yodan çıktığında ona et ve süt gibi susuzluğunu kesen yiyeceklerle beraber tuzlu balık, hardal ve iyi etki yaratacak yiyecekler verilmelidir ve içirilmeli; hamam buharında oturtulmalı ve benzeri tedbirler uygulanmalıdır. Tedbirler nazik olmalıdır ve 3 gün bu tedavi sürdürülmelidir. Dördüncü gün hastaya perhiz yaptırılmalıdır; hatta terletilir. Hasta nefes almakta zorlanıyorsa ona solunumu güçlendiren yakı uygulanmalıdır. Eğer hasta zayıfsa ona daha hafif bir yakı uygulanır. Bazen bu yakılar bizim zikrettiğimiz basit yakılardan oluşur. Amonyak zamkı, koyun pisliği ve sirkeyle yakı yapılır. Bu güçlü bir yakıdır. Koyun pisliği ile yapılan yakı sirkeyle de karıştırılırsa yakıcıdır. Eğer sirkeyle karıştırılırsa, fırın külü iyi bir yakı maddesidir; yakı olarak uygulanır. Anı şekilde beyaz üzüm şarabı ve sirkeyle bir yakı yapılır. Eğer besili inek dışkısı alınıp ve ilkin kurutulup sonra sirkeyle karıştırılsa ondan gerçekten iyi bir yakı olur. Bazen onun üzerine sarı kükürt dc konur veya sirkeyle kükürt karıştırılarak konur veya sütleğen ve sirkeyle veya sedef otu ve sirkeyle karıştırılıp uygulanır. Aynı zamanda tuz çiçeği de fevkalade yararlıdır. Ban otu tohumu da sirkeyle karıştırılıp kullanılır. Yine yararlı reçetelerden biri de şöyledir: üzerlik tohumu ile sirke karıştırılıp pişirilir ve onunla yakı yapılır. O itidal bakımından sirkeyle pişmiş pancar ve yine sirkeyle pişmiş hatmi köküyle yapılan macuna benzer.

Bileşik İlaçlar: Basilikun merhemi, Galen merhemi, Asclephidus merhemi, altınla yapılan yakı, Galen'in sabır merhemi, gebere kökü kabuğu ile yapılan merhem gibi merhemler. Bunlardan gebere kökü kabuğu ile yapılan merhemde gebere kökü kabuğu sirkede birkaç saat, yumuşayana kadar bekletilir; sonra kurutulur; iyice dövülür; mumla ve kına yağı ile merhem yapılır veya siyah bakır pası alınır ve sonra arpa unuyla, sirkeyle ve ballı sirkeyle karıştırılır. Bu yakı fevkalade yararlıdır veya bu yakı hardalla birlikte kullanılır. O her iki şekliyle de yararlıdır.

Katılığı Çözen Diğer Bir Terkip: Amonyak zamkı, mum, çam sakızı; her birinden 2 dirhem alınır. Yabani fıstık zamkı, boğa dikeni; her birinden altışar dirhem, kendir, sarı sakız, eşekhıyarı; her birinden 4 dirhem alınır; sirke ile muamele edip onun içinde iyice ıslanması sağlanır. Bu terkip hastaya uygulanır.

Diğer Bir Terkip: Boy otu, bezelye; her birinden 2 ukiye, amonyak zamkı, fıstık çamı zamkı; her birinden 5 ukiye, gebere kökü kabuğu, fukd tohumu, yabani sarımsak kökü, *mader(boya kökü)*; her birinden 1 dirhem, 2 ratl mum alınıp hepsi sirke içine batırılır ve eski zeytinyağı ile karıştırılır ve o karışım hastaya verilir veya boy otu unu, hardal, boraks veya sirke içinde pişmiş incir alınır. Onun üzerine 8 ölçü amonyak zamkı konur veya saf bal alınır ve 1 kısım kadar kâğıt üzerine bu terkip konur; dalağın üzerine yakı olarak uygulanır. Muhtemelen de bu uygulamadan sonra hasta kendi haline bırakılır veya incir alınır. O sirkeyle birlikte pişirip kullanılır. Bazen onunla birlikte amonyak zamkıyla defne de ihtiyaç kadar verilir. Bu terkip haricen uygulanan yağlar gibi veya yakı olarak kullanılır. Boy otu, yabani kimyon, *naure (arsenik ve kireç karışımı)*, boraks sirkeyle birlikte terkip oluşturup veya amonyak zamkı, badem, sarısakız, kendir, sirke, aynı miktarda keskin sirkeyle karıştırılıp bel ve karın üzerine uygulanır. Bu terkip doku tarafından içilene kadar orada bırakılır.

Karaciğere ait Bozukluğu Düzelten Terkip: Sedef otu, gebere kökü kabuğu, pelin otu, yarpuz, yabani kekik keskin sirkeyle pişirilir ve 1 kısım nemlendirici alınır; onunla birlikte sıcak yakı olarak uygulanır. Soğudukça tekrar 21 kere, bağırsaklar üzerine uygulanır. Bu yakı gerçekten yararlıdır. Dereotu ve palamut 2 ratl alınıp, kömür parçaları üzerinde konur, üzerine 1 ratl kireç konur ve hepsi karıştırılır; onlardan yakı yapılır. Boraks, kireç, nezle otu ve hardal alınır ve hepsi katranla bir araya getirilip yakı olarak uygulanır. Bu terkip yüksek ateşi olanlara iyi gelmez. Nezle otu 5 ukiye, hardal 15 dirhem, defne 4 ukiye, yabani kimyon 3 ukiye, 2 adet nitelikli ceviz 1 ukiye, biber 4 ukiye alınıp hepsi soğan sirkesiyle bir araya getirilip dalak üzerine konu; orada 3 saat bırakılır. Sonra orası hardal ve boraksla yıkanır. Ancak bu hastalık müzminleşmişse, amonyak zamkı, acı bademden onar, sedef otu yaprağı 5 ölçü alınıp hepsi sirkeyle muamele edilir veya keçi pisliği, taze hardaldan macun yapılır. Bazıları için öz suları ve az miktarda sirke yararlı olur. Mısır bezelyesi (tırmus), sedef otu, biberden yapılan lapalar yararlıdır.

Güçlü Keskin Yakılardan Biri: Kara çöpleme 3 ukiye veya beyaz çöpleme 4 ukiye, amonyak zamkı 3 ukiye, boraks 3 ukiye, kısa Mah-

mut otu 2 ukiye, biber 30 tane. Bunlar alınıp, yabani fıstık zamkıyla birlikte içilir. Onları desteklemek için merhem yapılarak da oraya uygulanır; sonra ısıtıcı maddelerle ovulur ve sonra müshil maddeler verilir. Eğer bu ilaçlar yarar sağlamazsa orası ısıtıcı maddelerle ovulur ve Sonra müshil maddeler verilir. Eğer bu ilaçlar yarar sağlamazsa oraya ağırlık konur ve üzerinden kesik yapılır.

Bazen sevdavi hıltlar ve kan hakim olur. Bu durumda oradaki damarlardan dağlama yapılması gerekir. Dalakta bunun uygulanacağı 5 veya 6 yer vardır. Sonra hasta eğer iyileşmeye yüz tutmazsa onu kendi haline bırakmazsın. Eğer hasta ateşe dayanamıyorsa ona güçlendirici ilaçlar verilir. Örneğin incir ve hardaldan yapılan yakı gibi ve dağ sedef otu zamkı gibi benzeri güçlendiricilerle güçlendirilir. Eğer ateş hakim olursa, hasta güçlü yakılara dayanamıyorsa dalağın üzerine *Ham taşı* (karanlık taşı) konur veya hasta sırt üstü yatırılıp, dalağın üzerine sirke içinde bir süre bekletilmiş sıcak yün parçası konur; özellikle o sıvının içinde pişirilmiş sedef otu olmalıdır veya kükürtlü ısıtılmış sirke uygulanır. Ben, eğer hasta tahammül edebiliyorsa, sıcak hamama girmesi ve orada sırtüstü yatıp üzerine sirkeyle ıslatılmış yünün konması ve bunun günlerce, hasta tahammül edene kadar uygulanmasının iyi geldiğini belirledim. Şüphesiz ki bu güçlü bir uygulama idi. Bu ilaç da ona yakın güçtedir veya sıcak mizaçlı olanlar için iyidir. Hindiba tohumu, bezelye, kurutulmuş kabak, beşparmak otu tohumu 2 miskal, keskin ekşi ballı sirkeyle içilir. Sonra zikri geçen koyunyünü sirkeyle birlikte tedavi için kullanılır. Bu ilaç, eğer dalak üzerine uygulanırsa, hindiba suyu ve ballı sirkeyle birlikte sıcak dalak hastalıklarını tedavi eder. Ancak hasta hafif yiyecekler yemeli ve hafif ve latif ekmek ve yağla beslenmelidir. Sıcaklığı dengeli olmalıdır. Çözülebilen gebere ve çözülebilen yeşil yiyecekler ve de diğer konularda senin öğrendiğin, başka yiyeceklerle beslenmelidir. Hardal ve benzeri çözüp incelten maddeler almalıdır. Ona demir suyu veya humma oluşturan safrayı yüzeye çıkaran sular verilir.

Dalağın Balgamı Şişlerinin Tedavisi: Dalaktaki şişlerin tedavisi şöyledir: Balgami şişlcrin tedavisi katı şişlerinkinden daha mutedildir. Balgamın ve sevdavi hıltların dışarı atılması şeklinde olur. Dalağın balgamı şişleri, sarıyonca, dereotu, kandindiren, kuru sedef otu ve benzerleri alınıp yakılar yapılarak tedavi edilir.

Onuncu Kısım
Dalağın Tıkanıklığı

Bu durum yelden, şişten, senin bildiğin hıltlardan kaynaklanır. Eğer yelden kaynaklanıyorsa yelle beraber şiddetli öksürük görülür. Tıkanıklığın işareti, şişkinliğiyle aynıdır. Başka bir tıkanıklık ağırlıkla birlikte görülür, ancak ağırlık onun sahibinde değildir; organ ağırlaşır; şişlerde görüldüğü gibi.

Tedavi: Karaciğer tıkanıklığı tedavisinden daha güçlü olmalıdır. Biz onlara o konuda bilgi verirken işaret ettik.

On İkinci Kısım
Dalaktaki Yel ve İltihaplanma

Dalaktaki iltihaplanmada organda uzama hissedilir; katılaşma vardır; organdaki büyüme örtüye (omentum?) doğru devam eder. Diğer yoğun şişlerde olduğu gibi baygınlık oluşturur.

Tedavi: Dalağın yel ve iltihaplanmasının tedavisinde uygulanan ilaçlar, dalağın katılaşmasının tedavisinde kullanılan ilaçlar kadar güçlüdür ve ondaki iltihabı iyileştirecek güce yakındır. Bu ilaçların açıcı olmasının yanı sıra çoğunlukla çözen ve kabız yapan ilaçlar (büzen ve sıkan) olduğu belirlenir. Çünkü yelin maddesi hafiftir ve bu şişler içindeki maddeyle terstir. Bundan dolayı onun ilaçları daha çok işlevseldir ve onu düzeltmeye yöneliktir; örneğin beşparmak bitkisi, kimyon, sedef otu ve onun tohumu, nane ve benzerlerinin suları gibi. Aynı zamanda onun üzerine sıcak ağırlık konmasının da büyük yararı vardır. Hasta yemeklerini birden yememelidir; azar azar yemelidir. Cidden mide biraz boş bırakılmalıdır. Çok fazla su içmemelidir. Muhtemelen eski şaraptan ara ara az miktarda içmek yararlıdır; hasta çok uyumamalıdır. Hatta onun karnı hafiflemedikçe uyumamalıdır. Eğer karnı doluyken yatacak olursa gece veya gündüz olsun ağrı hisseder. Burada karnını biraz ovalamalıdır. Bu onu biraz rahatlatır ve hasta uyur. Onun (uyku) sıkıntıya hiçbir yararı olmaz. Eğer sen onda çok fazla sevdavi madde olduğunu bilirsen, onda iltihap ve fazla hava(yel) birimi olduğunu anlarsın. Bu atılmalıdır.

Burada kullanılacak hapların terkibi: Beyaz bahçe teresi 30 dirhem alınıp un haline getirilir ve keskin sirkeyle hamur yapılır. Ondan kü-

çük haplar hazırlanarak fırın içinde veya tavada kuruyana kadar pişirilir. Ancak onlar yanmamalıdır. Onların her biri yarım dirhem olup, ekmek yemeden önce ovulup, beşparmak bitkisinin tohumlarıyla karıştırılıp, ılgın bitkisinin meyvesinden beşer tane olmak üzere alınıp, *asklukondriyun*'dan 7 ölçü alınarak hepsinden hap yapılır. Aç karına, alınacak bir defalık dozu 3 dirhemdir; ballı sirkeyle hastaya verilir.

Yine şu haplar da bu hastaya yararlıdır: Beşparmak otu hapları hastaya verilir veya şunlar verilir: ılgın 10 dirhem, *mum (Merv civarında yetişen kokulu bir bitki)*10 dirhem, hindiba, bezelye tohumu; her birinden beşer dirhem alınıp hap yapılır ve tatlı ballı sirkeyle içim dozu 3 dirhemdir. Şu terkip de yararlıdır: Beşparmak otu, nane, gebere bitkisini kökünün kabuğu, kuru sedef otu, su zambağı eski şarapla veya yararlı ilaçlarla birlikte pişirilip hastaya verilir.

Merhemler ve Yakılar: Bunlar yağlarla yapılır. Pelin otu yağı, yabani sümbül yağı, kustus yağı gibi yağlar kullanılır. Merhemler kükürt ve dereotu, boraks, zift, çavşır alınıp hazırlanır.

Yakılar: Onların yakıları daha önceki bölümlerde zikredilen yakılardır. Yakılarda sirkeyle sedef otu, boraks, beşparmak otu, sarıyonca, papatya gibi bitkiler kullanılır.

Burundan Çekilerek Kullanılan İlaçlar: Bunlar sirkeyle pişirilerek hazırlanır. Özellikle de sirke içinde pişmiş taze gebere, lahana, dalak otu, beşparmak hamuru, servi cevizi, sedef otu kullanılır. Eğer ateşi olmayan kişiye kuvvetle burundan çekilen ilaçlardan verilmek istense onun şunlardan oluşması gerekir: amonyak zamkı, balsam ve benzerleri gibi. Yine burada verilecek ilaç: Yarpuz, sedef otu, yosun ve sirkede pişmiş boraks ile şapla birlikte terkip yapılır. Bu besin olarak kullanılır. Onun başka yiyecekleri zikrolunandır.

On İkinci Kısım
Dalak Ağrısı

Dalak ağrısı yel ve gazdan veya büyük şişten veya bağlantılardaki farklılaşmadan veya kötü mizaçtan ortaya çıkar. Onun belirtilerinin ne olduğunu ve her türlü tedavisi hakkında bilgi edindin. Eğer his dalağın alt kısmında, yan tarafa doğruysa bu durum dalak zarı ve periton arasında gaz varmış gibi bir his oluşturur. Eğer kişinin doğası

kuru ise hastaya dışarı atan maddeler uygulanır ve hamam yaptırılır. Ondan kan alınmaz. Bu duruma ancak hekim karar verir. Eğer çok zorunluysa kan alınır.[168]

168 TM: Bu konuda Üçüncü Kitabın On Beşinci Fenn'inde gerekli açıklama verildi.Aynı şekilde Ehli meshuka hak ve hamd ile olan Yüce Allah'a şükür olsun.

ON ALTINCI FEN
BAĞIRSAKLAR VE MAKATIN HALLERİ
Beş makaleden meydana gelmiştir.

BİRİNCİ MAKALE
Bağırsakların Anatomisi ve Boşaltımı

Birinci Kısım
Bağırsakların Anatomisi

Yaratıcı Yüce Allah'ın insana sözü geçen ciddi yardımıyla ve daha önce bilinen bilgisiyle, bağırsaklar dışarı atılması gereken fazlalıkları atmak için yaratılmıştır. Eğer bağırsaklar çok sayıda olmayıp tek ve kısa olsaydı bağırsakların boşluklarındaki besin maddeleri kolayca ve çok hızla boşaltılırdı; insan sürekli olarak bir şeyler yemek ihtiyacı hissederdi ve insan adeta eziyet çekiyor gibi olurdu. Bundan dolayıdır ki Yaratan Yüce Allah bağırsakları birden fazla ve boylarını uzun yaratarak,yararlı şeylerin atılmamasını ve böylece vücuda yararlı hale gelmesini sağlamıştır. Aynı zamanda onların işlevlerini yapabilmeleri için onlar düz yaratılmıştır. Onların başkaca yararı damarlarla karaciğer arasında sindirim aleti olarak besin ve bağırsaklar arasında da bağ olmasıdır. Mide ve bağırsaklardaki yiyeceklerden yararlı olanlar mide ve bağırsak çeperi tarafından emilir.

Şüphesiz bağırsak besinlerden nazik ve ince olanı kendine çeker. Ancak onlarda (besinler) şüpheli olanlar da vardır. Damarların ağızlarının temas ettiği yerdeki nazik yiyecekleri bağırsaklar içine çeker. Ancak onların ağır yiyecekleri çekmesi mümkün değildir; zorlanır. Ancak ince nazik ve hafif olanları çekerler. Bundan dolayıdır ki, bağırsakların hangi kısmının ince olacağı ve hangi kısmının yararlı olacağı, diğer kısımlarla ilişkilidir. Öncelikle kaçması, kaybolması muhtemel olan yararlı maddeleri mümkün olduğunca çekebilmesi

bu şekilde yaratılmıştır.[169] Bağırsaklar altı adettir. Birincisi on iki parmak bağırsağı diye bilinir. Sonra jejunum, sonra ileum denen ince bağırsağın bilinen uzun kısmı gelir. Ondan sonra kör bağırsaktır ve sonraki, kolon diye bilinen bağırsaktır. Daha sonra düz bağırsak diye bilinen bağırsak gelir. O rektumdur. Bu bağırsakların hepsi birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Her birinin bağlantısı uygun şekilde sağlam bir yapıya sahiptir. Bağırsakların yukarıda olan 3 tanesi ince bir yapıdadır. Çünkü onların içinde olan besinlerin pişmesi ve karaciğerin de bu bakımdan onlara nüfuz etmesi gerekir. Çoğunlukla aşağıdaki bağırsaklara ihtiyaç vardır.

Ancak aşağıdaki bağırsaklarda da besinlerin pişmesine ihtiyaç olmakla cevherleri yoğundur; ağırdır ve karaciğerin gücü onlara nüfuz eder. Aynı şekilde yukarıdakilerde olan keylus aşağıdakilerde olanlardan incedir. Ancak ince olan bu bağırsak aşağıya inen maddelere dayanabilecek şekilde yoğun vc sağlamdır. Maddenin geçişi onu rahatsız etmez. Bundan dolayıdır ki, yukarıdaki bağırsakların nazik olmasından onlara zarar gelmez.[170] Aşağıdaki bağırsakların ilki kör bağırsaktır (caecum). İçerdiği katı maddelerin yoğunluğuna onunla karşı koyup dayanarak bir yapıya sahiptir. Aynı zamanda, ne zaman pis kokulu olsa aşağı inen maddenin kendi kokuşması olup, bağırsağın kokuşması söz konusu değildir. Yukarıda olan bağırsakların yağlılığı yoktur. Ancak yaradılışı itibariyle iç kısmı gevşek rutubetli bir yapıya sahiptir.

Yukarıda olan bağırsakların beslenmesi aşağıdakilerin yağılığına karşılıktır. Zikrolunan on iki parmak bağırsağı midenin kavisli kısmıyla birleşmiştir. O bağırsakların ağzı vardır ve onlara kapı denir. On iki parmak bağırsağı midenin yukarıdaki ağzına bitişen yemek borusuna karşılıktır. Nasıl ki yemek borusuna gelen yiyecekleri mide çekiyorsa

---

169 TM: o damarların fevvahatı karaciğerden besinin incesini çekmektir. O fevvahat sıfakın mide ve bağırsaklarda nafize olur ve o fevvahat ancak memas olduğu ince besini çeker ve o fevvahat kendinden gaib ve melası olan yiyecekten baid olan yiyeceğin incesini besin yapar veya müteassir olur. Buna bağlı olarak Yüce Allah bol lutfuyla insanı müzahher edip (koruyup) bağırsakların hangisinin çok ince olup fevahatten [ve müteamin] baid olan latif lüffet diğerinde melames olup, ona çekme edip etkilensin.

170 TM: Aşağıdaki bağırsaklar yukarıdakilerin aksine olur.

mideye gelen yiyecekleri de onun altında bulunan on iki parmak bağırsağı çeker. Ancak midenin alt ağzı üsttekine nispetle dardır. Çünkü yemek borusu on iki parmak bağırsağına göre, daha dardır.

Bunun 2 sebebi vardır: bunlardan biri yemek borusuna gelen yiyeceklerin daha sert, daha katı, daha büyük ve daha fazla olmasıdır.

İkinci sebep şudur; yiyeceklerin yemek borusundan geçmesi güçlü bir doğal güç gerektirir. O yemek borusunun kendi iradesiyle oluşan bir güçtür. O bu güçle yiyecekleri kendine çeker. Bu onun kendi gücüdür. Gücü ve genişliği ile yiyecekleri alıp mideye gönderir. On iki parmak bağırsağı ise 2 güce sahiptir. Bunlardan biri midenin kendi içindekileri def etme gücü ve diğeri bağırsağın yiyeceği çekme gücüdür. Bu iki güçle bağırsağın yiyeceği kendine çekmesi mümkün olur. Yemek borusunun tabakaları mideninki gibidir. Ancak onun yapısıyla on iki parmak bağırsağınınkini uzlaştırmak mümkün değildir.

On iki parmak bağırsağının tabakalarının yapısı onlara zıttır (mideninkilere zıttır). Çünkü midenin güçlü bir çekim gücüne ihtiyacı vardır. Böyle bir güce bağırsağın ihtiyacı yoktur.[171] Bundan dolayı bağırsakların lifleri çoğunlukla eninedir. Ancak düz bağırsak (rektum) bunların dışındadır. Onda uzunlamasına birçok lif görülür. Çünkü bağırsaklardakini çekmeye ve onları temizlemeye ihtiyacı vardır. Bunun içinde büyük bir çekme ve dışarı atma gücüne ihtiyaç duyar. Bundan dolayıdır ki işlevini zorlanmadan yapması için o geniş ve büyük boşluğa sahip olarak yaratılmıştır.

İhtiyaten bağırsaklar iki tabakaya sahiptir. Böylece onlarda oluşabilecek bozukluk ve kötülüğe karşı korunmuş olur. Bağırsaklar iki tabakadan meydana gelmiş olup bu tabakaların fiilleri de başka başkadır.[172] Bu tabakalar mideden başlayıp ayağa doğru uzanırlar ve öncelikli olarak içeriklerini kolayca defetmekle görevlidirler. Onlar aşağıya, düz bağırsağa (rektum) kadar uzanırlar. Böylece kolayca içindekileri aşağıya doğru gönderebilirler.

---

171 TM: O çekimde girişi olan yemek borusunun mideye yapışık olması tam ve güçlü olması gerekir. Ancak on iki parmak bağırsağında onun gibi güçlü çekim gücü yoktur. Ona muayyen olan mideye o bağırsağın yapışmasının güçlü olması gerekmez. Muhtemelen garip bir şeyin yapışması gibi bağırsağın mideye yapışması yeterlidir.

172 TM: Onlardan birisi tertib eden fiilin butlanı ile diğeri zarar görmez.

Bu şekildeki yapının bir başka yararı da şudur: Düz bağırsak (rektum) çözülmeye mani olup içeriğini hızla uzaklaştırır. Aynı zamanda midenin iki yanındaki karaciğer ve dalağa ve diğer bağırsaklara da yer oluşturur.

Yukarıdaki bağırsak on iki parmak uzunluğunda olup, bundan dolayı ona on iki parmak bağırsağı denir. Onun bağlantılı olduğu bağırsak jejunumdur. Ona [Arapça] saim (oruçlu) adı verilmiştir. Çünkü çoğunlukla onun içi boştur ve iki görevi vardır. Bunlardan birisi ona gönderilen keylusu hızla parçalamak ve sulandırmaktır. Bu kısım karaciğer tarafından çekilir. Çünkü çoğunlukla mesenterle bu bağırsak mesenter damarları vasıtasıyla bağlanmıştır. Başka bağırsakla mesenter arasında böyle yoğun bağlantı yoktur. Sadece on iki parmak bağırsağı ile mesenter arasında böyle yoğun bağlantı vardır. Jejunumla mesenter arasındaki bağlantı bu kadar yoğun değildir. Bu bağırsak dardır ve incedir; hastalıklara daha az maruz kalır. Jejunum içindekileri aşağıya gönderir; adeta bağırsağın içi yıkanmış gibidir. Ancak pek az şey onun içinde kalır. Bundan dolayı ona *saim(oruçlu)* denmiştir.

Jejunum daha sonra ince, uzun bir başka bağırsakla birleşir ve o bağırsak diğerlerini örter. Onun yararı çoktur. Daha önceki bağırsaktaki fazlalıklar bu bağırsağa gelir; bu bağırsak düz seyreder (ileum). Yiyecekler burada tutulur ve biraz bekletilir ve oraya bağlanmış olan damarlar tarafından içeriği emilir. Bu üstteki damarların sonuncusudur. Onda sindirim daha aşağıda bulunan bağırsaktakinden daha yoğundur. Ondan sonra gelen bağırsak kolon diye adlandırılır. Çünkü bu bağırsak ağır maddelerin sindirimi ile ilgilidir. Onlar karaciğer damarlarıyla bağlantılıdır ve karaciğerden gelen damarlar ondan maddeyi çekebilir.

Bu bağırsak aşağıdaki ince bağırsak, *aver*'le *(caecum)* birleşir. Onun bir tek ağzı vardır O kısım kese gibidir; yukarıdan gelenlerin girişi ile içinden çıkanların yolu aynıdır. Bu kısım hafif arkaya doğrudur ve hafif sağa meyillidir. O kısım ağır besinleri atmak içindir. Ancak yiyeceklerin sürekli olarak atılması söz konusu değildir. Bu kısmın yaratılmasındaki sebep gerektiğinde oraya gelenlerin gereksiz olanlarını atmaktır. Bundan dolayı besinler bir süre burada tutulur. Bu-

rada yukarıdan gelen yiyecekler toplanır; atılana kadar burada kalır. Buranın bir başka yararı oraya gelen süfli maddelerin içinde vücuda yararlı olacak bir şeyler varsa onların tutulmasıdır. Bu ayrılan ve emilen kısım damarlarla mesentere gönderilir. Şüphesiz onlarda his yoktur, ancak hareket vardır ve içindekileri ayrıştırır. Muhtemelen işlevinde karaciğerden destek alır. Çünkü onun yeri karaciğerin kanallarına yakındır. Bu da onun sindirim hareketini kolaylaştırır; ağır maddeleri kolaca atmasını ve nazik maddeleri ayırabilmesini sağlar. Bu durum midenin bağırsaklara nispeti gibidir. Nitekim mide ve karaciğer arasındaki durum da böyledir. Yiyecekler midede birikir; uzun süre orada toplanıp kalır ve bu uzun sürede yiyecekler sindirilip, parçalanıp daha küçük kısımlara ayrılır. Midenin bu işlevinde karaciğerin desteğine ihtiyacı vardır. Onun sayesinde mide içindeki besinlerin hepsini sindirmez; sindirilmemiş besinlerin karaciğerden gelen damarlar tarafından emilmesi uygun değildir. Midede sindirilmeyen besinler körbağırsaklara geçer.[173] Bu bağırsakların en önemlisidir. Çünkü onunla diğer bağırsaklarda oluşan yırtık örtülür; onun bulunduğu yer serbesttir. Çünkü ona mesenter kanalları gelmez. Denildiği gibi mesenterle onun bağlantısı yoktur.

Kör bağırsak (caecum) ondan sonra gelen kolon bağırsağına açılır. Bu bağırsak da kör bağırsak gibi ağır maddeler içerir; o iyice sağa doğru meyleder ve bundan dolayı karaciğere yaklaşır. Sonra sol taraftaki, aşağı doğru inen bağırsağa (rektum) bağlanır. Midedeki maddenin çokluğundan dolayı yenen yiyeceklerin hepsi orada sindirilemez; önceden orada bulunan madde ile oluşan karışım daha da hızlanıp hareketlenir ve mide içindeki besinlerin bir kısmını oradan atarak yükünden kurtulur. Oradan atıldığında besinler onları aşağıya doğru sevk eden bir düzenle karşılaşırlar. Oradaki yapı aşağıya

---

173 TM: Midenin sindirimi kuvvetliyken yiyeceklerin bazısı midenin altında sindirim olmayıp mideye kıyasla sindirim kuvvetinde zaaf olan kör bağırsakta (caecum) sindirim kabul etmesinden dolayı budur ki midenin maddesi çoktur; toplam olarak o maddelerin tamamı üzere sindirime midenin kuvveti kalmaz. Belki o maddelerin sindirime mutaveat edenleri tamamen sindirimle sindirir. Mutaveati olmayanları her ne kadar sindirilmesini engellerse de ve ancak sindirim tamdan acizse,[onun içinde kalması] kısa olup def eder.

doğru inen fazlalıkları kabul eder. Orada toplam olarak 2 boşluk vardır; onların biri midede diğer bağırsaklardadır. Öncelikli olarak kör bağırsağın yapısı işlevseldir. Midedeki gibi karışma yoktur; sindirim vardır. Onun karışıklığı işlevini tamamlamaya olan meylidir. Ne zaman boşluklar (bağırsaklar) sindirimde etkin olursa, kör bağırsak da sindirimde etkin olur; mideden atılan maddenin sindirimi etkin olursa kör bağırsak da sindirimde etkin olur. Mideden atılan maddenin sindirimini tamamlar.[174] Zikredildiği üzere, yiyecek oraya bol miktarda gelir. Rutubetli keymustan oluşan etkin güç sayesinde onlarda değişim olur. Onu düzeltip düzenleyecek güç azdır. Eğer onlar arasında denge bulunuyorsa orada sindirim tamamlanmış demektir. Daha sonra oradaki madde bağırsağa ve daha sonra da makata gider.

Ancak bir grup hekim şöyle demiştir: Şüphesiz kör bağırsak içinde keylus oluşsun diye yaratılmıştır. Şüphesiz karaciğer sindirimi tamamlanmış yiyecekten yararlanır. Şöyle denmiştir: mesenterin şubeleri kör bağırsağa gelir. Ancak şüphesiz böyle bir şeyin olması mümkün değildir. Şüphesiz onların aralarında dayanışma vardır. Onların ortak çıkarları vardır. Bu bağırsağın (caecum) tek ağzı olması yeterlidir. O bağırsak kolona bağlanır ve o da mideye göre vücudun uzunlamasına bir pozisyonda bulunur.

Kör Bağırsağın (Caecum) Yaraları

Kör bağırsak, diğer bağırsaklardaki bütün fazlalıkları toplar. Onda tek çıkış vardır. Eğer onda başka bir açıklık veya kanal olsaydı kulunç oluşmasından korkulurdu. Bütün atılacak şeyler doğal olarak orada toplanamazdı. Bütün atılacak maddenin orada toplanması orası için olağandır ve alışılagelmiş bir durum ve gelecekte de böyle olacaktır. Şüphesiz onun yoluyla bedendeki fazlalıklar boşalır. Onun hacmi

---

174 TM: eğer o bağırsaklarda diğer bağırsaklar gibi 2 ağız olsa kulunc olmasından korkulur. Ancak onun bir ağzı olmakla fazlalıkları toplar ve boşaltır ve başka işlerden o tenehhi ve meyl eder ve indifaa o yolda [toplanma] ile salah geldikte (kurtulduğunda) tabiat onu def-i mütemekkine olur. Bu vianın yararlarından biri de budur: bağırsaklarda olması yararlı olan didane önemli ve daha faydalıdır. Ne ve hubbate o via mai ve mekan olur. Çünkü adedi az ve hacmi küçük olan didan ve hayyat oluşması yararlı olur. Aver bağırsağı başka bağırsaklardan da daha önemli ve daha yararlıdır.

küçük olmasına rağmen yararı diğer bağırsaklardan daha fazladır. Sol taraftayken sağ tarafa meyledip rektuma bağlanır. O dalak tarafında daralır. Çünkü dalağın şiş olduğu da oradaki yelin çıkması engellenir. Bundan dolayı onun üzerine dokunulmadıkça yelin oradan çıkmasını dalak engeller. Bu bağırsağın yaratılmasının sebebi süfli maddeyi toplamaktır. Onda fazlalık varsa onları ayırıp defeder. Sonra besinlerdeki fazlalıkları ayırt edip atar. Çoğunlukla onlarda kulunç (kasılmalar) olur. Kolon bağırsağında olduğu için ona kulunç denmiştir. Rektum son bağırsaktır. O kolonun son kısmıyla birleşir. Ondan sonra düz şekilde aşağı iner ve anüsle birleşir. Bu yapı sırt ve belle desteklenir. O kısım mide gibi genişler; özellikle de onun alt kısmı böyledir. Bu durum aşağı inen atılacak maddelerin dışarı atılmasında yararlı olur; Allah'ın bildiği gibi. Bu iş için 4 kas yaratılmıştır. Böylece o atılması gereken şeyleri kolayca dışarı atar. Muhtemelen bel bölgesinde 8 kas vardır. Onlar bağırsakların açılmasını ve içeriklerinin atılmasını sağlar. Onun yararları daha önce zikredildi. Bağırsakların içindeki besinler etrafındaki kaslar olmazsa hareket etmez; insanın beslenme organının başı, yemek borusu, gırtlak ve aşağısındaki kasların yardımıyla ve de makat yardımıyla sindirim mümkün olur. Bağırsaklara arter ve venler ve sinirler gelir. Genellikle bağırsaklara karaciğer sinirinden dallar gelir. Çünkü çoğunlukla bağırsakların da hisse ihtiyacı vardır.[175]

Bütün Yönleri ve Sebepleriyle Bağırsağın Hareketi; Bağırsağın Kayganlığının Sebepleri, Kolera, Diyare, Kan Zıtlığı ve Bütün Vücudun Durumundan Kaynaklanan Bağırsak Hastalıkları

Bilmelisin ki bütün çıkarımlar şöyledir: bütün sıkıntılar, hastalıklar çevreden, havadan yiyeceklerden ve içeceklerden kaynaklanır, ancak bunların etkisi organlarda ortaya çıkar. Biz diyoruz ki öncelikli olarak onlar organlardan ya da mesenterden, karaciğerden, dalaktan, baştan kaynaklanır veya bütün vücuttan kaynaklanır. Onlar aslında oluşan hastalığa ortaklık etmiş olurlar. Eğer onlarda kötü, bozuk mizaç hâ-

---

175 TM: Bağırsakların anatomisinde ve yararının açıklanmasında verilen açıklama yeterlidir.

kim olursa, mesenter ve sindirim veya dışarı atma gücü zayıflar veya def etme gücü güçlenir. Hepsinde de tek tek kötü mizaç oluşmuş olabilir ve mürekkep (hepsi birlikte) kötü mizaç oluşmuş olabilir. Bu durum organdaki madde ile bağlantılıdır veya onlar sebebiyle oluşmuş olabilir veya çarpma, vurma veya yara ya da fıtık dolayısıyla ortaya çıkar; karaciğerde olduğu gibi. Biz burada da mizaçlarından dolayı meydana gelen bozuklukları veya ona uyarak oluşan veya tıkanıklıklarından ve benzerlerini, sebepleriyle birlikte zikrettik. Aynı zamanda mesenterden ve onun gibi beyinden kaynaklanan sebeplerden de söz ettik. Beyinden mideye ve bağırsaklara inenlerin sebep olduğu bozuklukları ve yiyeceklerin bozulmasından ve onun içinde aşağıya doğru hareket etmesinden ve de bu inenlerin dışarı atılmasından kaynaklanan hastalıkları anlattık.

Ancak midedeki hareketten kaynaklanan bozukluklar aslında midedeki sindirimden kaynaklanan bozukluklar değildir. Muhtemelen midedeki mesenter gücünün zaafından ve sindirim tamamlanana kadar mide ve mesenterin dayanma gücünün azlığındandır; zaafındandır, öyle ki onda sindirim olmaz veya bazen sindirim olur, ancak yine de zayıftır.[176] Bazen mide içindekini zaafından dolayı bağırsaklara göndermekten aciz kalır çünkü mizacı kötü soğuk mizaçtır. Bazen de onun mizacı kötü sıcak mizaç ve bazen de rutubetli ve ya kuru mizaçtır. O kötü balgami mizaca sahip olabilir ya da soğuk rutubetli balgami mizacı vardır.[177] Şüphesiz o hâkim olursa[178] o dışarı atılıp yok olmaya mahkûm olur. Genel olarak onun tedavisi zorsa onun tedavisinde verilecek ilaçlarda da zorlanma söz konusudur.

Çoğunlukla o kuvvetle çok artık bırakırsa müshillerle tedavi edilir ve tedavi mide ve bağırsak sathı için gereklidir. Mide ve bağırsak damarlarının ağızları ve özellikle de bağırsak damarları için gereklidir. Onlar uzun süre korunur. Çoğunlukla püstül şeklinde olan döküntü

---

[176] TM: Bazen sindirim olur, ancak yemek yenmemiş olur. İki zaafı da mesenterin zaafı olduğundan mide tedrici ile irsalden aciz olmakla istitelak arız olur

[177] TM: Diğer kötü mizaçtan ve balgamdan başka başka maddelerden mesenterine zaaf arız olmaz. O halde bazen zannı kötüdür. Naim balgam ve sevdavi soğuk rutubetli mizacın sebebi zikrolunan sebepleri başkasından çok olur.

[178] TM: ve uzun süre devam ederse

ve yaralar oluşturur. Sindirim zaafından mide ağzında bu tip yaralar meydana gelebilir ve midenin yapmak istediği içindekileri bağırsaklara atma işlevi bozulur ve rutubetten dolayı midede bozukluk oluşur. Bu durumda sabit bir sindirim olmaz. Aslında bizim zikrettiğimiz gibi, bir durum belirlenenin zıddı değildir. Hastalığa bağlı olarak oluşması doğaldır. Biz bu durumu ayrıntılı olarak *Kanun*'da daha önce zikrettik ve bu konuda uyarı yaptık. Çünkü bu durum genellikle karında su birikmesine (dropsy) yol açar. Hippokrates bu durumun oradaki ekşiliğe ve yakıcılığa bağlı olarak ortaya çıktığını düşündü. Çünkü o durumda bu yanma ve ekşilik dolayısıyla baygınlık oluşur. Çünkü orada oluşan sıcaklık buharlaşmaya sebep olur.[179] Burada oluşan yanma hissinden sonra ölüm gerçekleşebilir. Çünkü bazen ekşilik, yakar; bağırsaklarda açılmalara, kesmeler sebep olur ve mideyi açar veya orada yiyecekleri tutar. Onun bu durumu mevcut delillerden anlaşılır.

Onda yaralardan veya yaraların bağırsaklarda yayılmasından ve midede yaralar oluşturmasından diyare oluşur ve ona mide gevşekliği de eşlik eder.[180] Öncelikle hemen hızla yaralar oluşur. Bu midede pek az görülür. Midede ishal ve diyare vardır. Bunun sebebi bedende oluşan zararlı kötü hıltların değişiminden olur. Bunlar yemeği bozar ve iyi cevherleri de bozar ve aşağı iner ve bozuk yiyecek aşağıya iner. Eğer üst kısımlar güçlüyse onlar kusarak atılmaz; ishalle dışarı atılır.

Bazen ishal bozuk yiyecekler dolayısıyla meydana gelir ve mide onunla mücadele eder veya kaygan hale gelir ya da kesip atma gücüyle onu adeta tıraş eder (onu ovalayıp atar). Midenin ağzında çok miktarda sevdavi hılt toplandığında böyle olur. Bu mide ishalinin de sebebidir. Buna sebep yeller, güzel kokular olabilir. O oluştuğunda sindirimi bozar; bizim zikrettiğimiz belirtiler ortaya çıkar. Bazen

---

179 TM: haşanın bir yararı da budur ki onda olan humuzet maddeleri katığ ve mideyi debagat ve mesenter gücü tahrik eder. O halde ceşa-i hamıze 2 veche ile hamdolunur. Biri delil salah ve diğer sebep fail olmak hasebiyle olur ve bazen de zelk mide gibileri mideye [arız olan] yara hasebiyle arız olur

180 TM: O halde ceşa-ihamze 2 veche ile hamdolunur. Biri delil salah ve diğer sebep fail olmak hasebiyle olur ve bazen de zelk mide gibileri mideye arız olan yara hasebiyle arız olur.

diyarenin sebebi mezenterin zaafı veya bozuk karışımlardır. Muhtemelen bunlar çoğunlukla yiyeceklerin miktarı ve niteliklerinden kaynaklanır. Dolayısıyla onlar mideden girdikleri gibi çıkarlar. Bazen de diyarenin sebebi yiyeceklerin tertibindeki bozukluktur. Bundan dolayı diyare olabileceği de öngörülür. Bazen midedeki ağrılar sebebiyle ishal (dışarı atım) görülür veya etrafındakilerde olan ağrıdan dolayı ortaya çıkmış olabilir. Bunun sonunda mesenterde zaaf oluşur. Bu ağrılar bazen yellerden ve şişlerden, kötü mizaçtan meydana gelmiş olabilir. Bazen de bütün bunların hepsi veya çevreden gelen etkilerden olmuş olabilir. Bazen de dalağın dışarı atma gücü dolayısıyla çok fazla sevdavi hılt atmasından kaynaklanmış olabilir veya dalağın katılığının bozulması ve maddesinin gevşemesinden ve çözülmesinden kaynaklanmış olabilir veya şişlerin akmasından kaynaklanmış olabilir.

Ancak biz öncelikli olarak beş bağırsaktan, yani rektum dışındaki bağırsaklarda olan ishalden söz edelim. Biz diyoruz ki onlarda olan ishal bağırsaklardaki yaraların oluşturduğu aşınmayla birlikte görülür. Ancak bazen de bu aşınmalara rastlanmaz. Buradaki yara aşınması (abration) bağırsak cidarındaki aşınmadan, yenmeden olan ağrıdır. Buna sebep ise oranın safravi veya had derecede demevi (kansal) veya irin ve irinli maddeyle ya da kurtçuklarla dolu olmasıdır. Bunlar bağırsakların kendisi içinde veya onarlın üstündeki organlarda olabilir. Bağırsak ve karaciğerdeki ishaller bu şekilde oluşur. Karaciğerle ilgili olan ishal daha önce açıklandı.

Şişlerden dolayı oluşan karaciğer ishali karaciğer zaafından daha iyidir; daha kolay tedavi edilebilir. Onun tedavisi bağırsaktaki iltihaplı yenme ve dalak ishalinden daha kolay tedavi edilir. Yine safra kesesi tıkanıklığı ve midede, yemek borusunda oluşan yaralardan ve bağırsaklara gönderilmeden önceki maddeden oluşan ishalleri ilaçla tedavi etmek mümkündür. Ancak bizim buradaki açıklamamız onlarla ilgili değildir. Buradaki açıklama bağırsaklarla ilgilidir ve bağırsakların kendisindeki şişle veya safra kesesi gevşekliği veya karaciğerin çok fazla sıcak olmasından kaynaklanan kan damarları veya yukarısındaki damarların yarılmasından (fıtıklaşmasından?) veya aşağıya inmesi sonucunda oluşan fıtıklaşma veya ebucehil karpuzu ve kalye taşı gibi müshil ilaçlarının bağırsaklarda oluşturduğu cerahatlenme ve onlarla

birlikte oluşan yiyen, sıkıntılı, ağrılı bozukluk veya sıkıntı ve yenme olmaksızın oluşmuş yaralar, pis kokulu yaralar veya katı oluşumlardır. Özellikle ileum denen bağırsakta bu durumlar görülür veya jejunumda olur. Özellikle ileum bağırsağında olduğunda ondaki fazlalıkların damarlarda açtığı birçok yara vardır. Bu damarlar büyüktür. İnce bağırsağın (ileum) kendisi incedir ve safra kesesinden safra ona akar; başka hılt akmaz. Çünkü karaciğere yakın olduğu için onun sorumluluğu büyüktür. Çünkü ileuma kadar karaciğere yakın başka bağırsak yoktur. Ancak ilaçlar onda kalmaz. Muhtemelen ondan akıp gider. Yaralarda muhtemelen diyare ondan akıp gide. Kötü, yiyen yaralar şiddetli safra veya tuzlar ya da benzeri yoğun maddeler kalın bağırsakta etkin olur; gevşeklik oluşturur; cerahat oluşturur. Öncelikli olarak kötü patlayan şişler ve diğer adı geçen muhtelif atılması gereken oluşumlar oluşur.

Sevdavi iltihaplı yiyen maddeler bu yollarda (bağırsaklarda) olduğunda öldürücü olur. Çünkü o kokuşmuş kanserin varlığına işaret eder ve ateşli hastalıktan sonra orada oluşan şey cidden öldürücü olur. Yiyen iltihaplı yaralar olmasa da, daha sonra sevdavi ishaller görülür ve özellikle de oradakilerler ekşi bir koku oluşturur.[181] Burada oluşan fazlalığı doğa atarsa, bununla da kişi sağlığına kavuşur.

Bazen bağırsak yaraları şiş oluşmasını izler; onların arkasından oluşur ve bağırsağın içinde soyulmalar, pul pul dökülmeler olur veya başlangıçta adeta soyulmuştur. Sanki müshil ilacı verilmiş veya onlara gerekli gevşetici ilaçlar verilmiş gibidir. Sonra bağırsak soyulup parçalanır veya katı besinler verildiğinde geçtiği yerleri adeta kazır; orada yara oluşturur. Şüphesiz ki bu durum ishal yapan hıltlardan kaynaklanır. Sonra oralar yaralara dönüşür. İshalin geçtiği yerlerde yara oluşur. / günde safravi ishalden yara oluşur.

40 gün içinde bundan sevdavi hıltlar oluşur. Ancak genel olarak bağırsaklarında yara oluşanlar genellikle ölürler. Bazen bazıları güçlüdür bir süre yaşamaya devam eder ve karınlarında ağırlıkları biriktirirler. Daha sonra onlarda dışarı atma olur ve ölürler. Ancak

---

181 TM: bunun gibi sevdavi ishalden sonra ortaya çıkan yara geriye kalan (bakiye) olan hastalığa ve belki sahih olan kişiye (sağlıklı olan kişiye) de arız olsa onlarda da cidden öldürücüdür.

çoğunlukla olay şöyle seyreder: eğer yara olgunlaşır ve bağırsakların cevherinden çok miktarda şey atılırsa ve kokuşup bozulmaya sebep olursa, bununla birlikte midede güç kaybı olursa, hasta ölüme sürüklenir. Burada bağırsakta delikler oluşur; özellikle de üst taraftaki bağırsaklarda bunlar görülür. Bir kavim şöyle hikâye etmiştir: Bazılarında aşağıdaki bağırsaklarda delik meydana gelmiştir. Sonra karında safra kesesinde delik oluşur. Deliğe giden yolda şiş oluşmuş olmasından bu durum ortaya çıkmıştır. Bu hal (delik oluşması) bozulmayla birlikte ortaya çıkmıştır. Sonra karında delik oluşmuştur. Oraya (bağırsaklar) dönenler dışarı atılmış ve o kişi yaşamaya devam etmiştir. Bu hikâyenin tam anlamıyla doğru olması mümkün değildir; onlar hakkında söylenenlerin hepsi doğru olamaz. Ancak o hastanın yaşaması da mümkün değildir. Ağır maddenin bağırsaklara inip orada toplanması halinde bağırsaklarda delik oluşturduğu söylenir; onlara göre karında da delik oluşur. İleum bağırsağında sıkıntı oluşur ve onun ağrısı sakinleşmez. Midedeki şeyler yumuşamaz; sahibine sıkıntı yaratır; hastanın karnı açılır ve hasta ölür.

İkinci Kısım
Bağırsaklardaki İltihaplı Yara Sınıfları

Bu gruplar demevi (kansal), tıkayıcı, uzatan, ısıtan, saran, örten, sindirilebilen, köpük şeklinde olan, yağ gibi olan, kabuklu, iyi huylu sindirilebilen, aniden oluşan, ateşli hastalıklardan kaynaklanan ve çoğunlukla onların buharlarından oluşanlar olarak gruplandırılabilir.

Kaygan ve uzun olanda, eğer başlangıçta uzama söz konusu ise onun sebebi fışkıran apse veya küçük tümörse ve iç organlarında aniden oluşan şişlerden, onlar daha iyidir (selimdir). Aslında bu kısım hakikatte bağırsaklarda olmaz; çoğunlukla bağırsaklara dışarıdan gelir; onlarda (bağırsaklar) başka işlev bozuklukları meydana getirir. Çoğunlukla doğa onu oraya atmıştır. Onun orada hapsedilip tutulduğu konusunda anlaşmazlıklar vardır.[182] Bunlar bağırsaklarda ko-

---

[182] TM: Bazen de ona kan karışır veyahut meddiya başlatan (başlayan) sahecin sebebi olunan debilat ve şişin nefcare olmaz ve karın organlarında inficare iyi huylu ve şiş nadıc olmaz. Belki sebep bağırsakta olan kokuşmuş seretan olur.

kuşmuş kanser özelliğinde tümörleri oluşturur ve bundan kurtuluş olması mümkün değildir. Çünkü çoğunlukla başka bir yere atlar; çok azı sakindir; o katı kütle halindedir.

İltihaplı Şişler: Bunlar, akıcı, eriyen özelliktedir. Ancak şişte sızıntı vardır; adeta terleme gibi bir sıkıntı verir. Bu şişler olgunlaşma sonucu ortaya çıkar. Çoğunlukla bu tip şişler bağırsaklarda pek olmaz.

Demevi Şişler: Birden oluşur ve damarlardaki açılma sebebiyle meydana gelir ve oradaki yapısal bozulmadan ortaya çıkar. Sahibinde ağrı yoksa onun yeri bağırsaklar değildir; muhtemelen başka iç organıdır ve özellikle sızıntı varsa onun sebebi başkadır. Ancak bağırsaklardaki ağrıda oluşmuş olabilir. Damarların ağzının açılmasından başka bir sebeple de olabilir. O daha iyi huyludur. Eğer kışın kuzeyde kuru geçmişse buna karşılık güneyde yazın yağmur varsa genellikle kanlı ishal görülür. Aynı şekilde eğer güneydeki kış mevsiminde az yağmur yağarsa özellikle rutubetli bedenlerde ve kadın bedenlerinde kanlı ishal oluşmasına sebep olabilir. Ne zaman kuzeyin kışı güneyin yazından uzun olursa kanlı ishallere zemin hazırlar; kanlı ishal çok olur ve iltihaplı yaralar oluşur; çoğunlukla nezle görülür. Güney ülkelerinde kanlı ishal çok sayıda ortaya çıkar ve güney illerinde yağmur ve rüzgârın çok olması durumunda hava maddeyi harekete getirip deriyi etkiler; özellikle tuzların inmesine sebep olur.

Safravi ishalden sonra kanlı ishal oluşur ve safravi iltihap oluşur.[183] Onunla birlikte kötü bir ağrı görülür. Özellikle eğer değişim (dönüşüm) devam ederse sonra kanama oluşur. Bu değişim şöyle olur: Bağırsaklardaki yüzey tabaka tabaka soyulur. Ancak sümüksü yapıdaysa o rutubet açısından yoğunluk gösterir. Bazen terkip halindeki hummalarda, yani birden fazla sebepten kaynaklanan ateşli hastalıklarda sümüksü maddelerde de zıtlıklar olabilir. Onların ince bağırsakta olup olmamasına göre, bizim ateşli hastalıklar kısmında zikrettiğimiz hastalıklar görülebilir. Genellikle kanın köpük şeklinde görüldüğü hummalar (ateşli hastalıklar) ortaya çıkar.

183 TM: Kesret nevazil sebebiyle ve cenup yellerinin (rüzgarlarının) hububi ve yağmurun çokluğu sebebiyle cenup illerinde kanlı ishal çok olur. Çünkü cenup illerinin yağmuru çok olup o illerde bu hava maddeyi tahrik edip mesamatı edha eder.

Kabuk Oluşturanlar: Mide yaralarında görülür. İshalle ortaya çıkar. Ancak buradaki ülserleşmede yara yoktur. Ülserleşmiş yaralar bağırsak tabakalarında olur. Daima ağırlıklarıyla ve yoğunluklarıyla belirlenir ve çoğunlukla da büyüktür. İnce bağırsaktakiler bunun tersidir. Burada hastalık oluştuğunda dışarıya atılan kabuklarla belirlenir. Genellikle lavman yapıldığında bu kabuklar çıkar. Hippokrates der ki: sevdavi olan eski vakalarda kurtuluş yoktur.

Yine Hippokrates der ki eğer dışarı atılan su gibi ise sonra merhem gibi olur. O kötüdür. Eğer onu karında sıvı birikmesi izlerse, özellikle karaciğerdeki şişten dolayı sıvı birikimi olmuşsa bu durumun kötüye gittiğine işaret eder. Durum çok şiddetlidir. Keskin olan maddeler sıvının atılmasını sağlamaz ve hastalığa son vermez. Yine o diyor ki söylenenlerin hepsi terstir ve bütün bunlar ölümün yakın olduğuna işarettir. Yine o diyor ki kanda sıvı birikmesi ile ishal (sıvının dışarı atılması) birlikte olmaz. Sıvı birikmesinin kesilmesinin bir yararı yoktur. Çünkü sıvı dışarı atılmaz. Muhtemelen vücuttan sıvı atımı zaafı vardır. Bağırsaklardaki iltihaplar ve yaralar karında sıvı birikmesine yol açar. Bundan dolayı kolik, spazm, kusma, akıl durgunluğu olur ve bunların hepsi ölüme işarettir.

Hippokrates'in kitabına göre, *zusnetarya* ile birlikte görülür. Bu hastalıkta sol kulağın arkasında burçak gibi siyah bir çıkıntı görülür. Onunla birlikte şiddetli bir susuzluk vardır ve hasta 20 gün sonra ölür. Hasta bu hastalıktan kurtulamaz. Bilinmelidir ki, orada şişin büyüklüğü konusunda sertliği bilgi verebilir. Aynı şekilde iştihanın düşmesi mide ağzındaki gücün yok olduğunu gösterir. Yine bağırsak yaralarından atılan siyah atıklar vb. hepsi kötü delillerdir.[184] Hastalığın sebebi ancak bağırsaklardaki iltihaplı yara, kan damarı ağızlarındaki yaralar dışında midedeki zaaf da olabilir. Ancak mide zaafı ile birlikte (midedeki katılmayla birlikte) genellikle yaraların oluşması da söz konusudur. Muhtemelen o yaralar ağızdaki yaralar gibidir. Eğer onlar ağızdaki püstüller gibi yer. Onun etkin maddesi aşağıya doğru iniyorsa orada demevi iltihaba yer yoktur ve bu durum güçlü

---

[184] TM: Ancak o ishal ki bağırsaklarda olup onda sahec ve kandan bir nesne olmamalıdır ve üst kısmında olan organlarda bozukluk olmakla da olmamalıdır.

kan boşaltımına sebep olur. Burada bundan dolayı güçlü müshil ilaçlar verilir. Damar ağız ve yüzeylerini güçlendirecek ve onların yüzeylerini kolayca temizleyecek ilaçlar verilir. Burada mide ve bağırsaklarda zaaf vardır ve madde karnın maddesi diye adlandırılır. Hastalık sebebi bağırsakların zaafı yaralar ve döküntülerdir. Bazen de karna ait olan bu kanla bağlantılı olarak ortaya çıkar. Bu durum aniden beklenmedik şekilde etrafın soğumasına da işaret eder. Karın şişer ve nabız düşer ve hasta baygınlığa doğru sürüklenir.

Ancak altıncı bağırsak, yani rektumda da bu durum ağrıya sebep olur. Ona *zahiren (zor nefes alma)* denir. O uzun soluklu bir ağrı oluşturur. Rektum bu sebepten dışarı çıkabilir veya hastalık dolayısıyla makat uzar, makat bölgesinde işlevsel olan kasların işlevi engellenir. Orada spazm veya organda soğuma oluşturur. Uzun süre hareketsiz oturma dışarı atılacak maddenin çok katı olması, atılacak maddenin çok fazla karışık olması veya miktar olarak çok olması ya da basur memeleri olması veya makatta yarıklar olması, yaralar, yenmeler bulunması ya da atılan maddenin bozukluğu ve sümüksü bir yapıya sahip olması ve onu değişime uğramadan dışarı atılması sonucunda makatta çıkma ve sonra kaynama olur. Bazen o ishalle taş gibi bir şey makattan çıkar; sanki taş düşüyor gibidir. Bazıları ve Galen bunu uzak bir ihtimal olduğunu düşündüler.

Çoğunlukla diyare olanlarda dışkı pis kokuludur ve sümüksüdür. Çünkü dışkı rektumdan geçerken onun izi kalır. Bu onun (dışkı) gevşekliğinden ve yapışkanlığından ve sıkıntı yaratmasından belirlenir. Bazen hasta makatındaki zararlı tuzlardan ve borakstan olduğu vehmeder. O kişi *zahir* denen ishalden olur. Bu durum *sentariya*nın arkasından görülür veya *sentariya*dan doğmamıştır. Onun oluşmasına sebep makattaki spastik katılmalardır ve rektumdaki spazmdır veya makatın uzamasıdır. Makat kaslarında bu durum oluşur ve bundan dolayı makat kendine geleni tutamaz; orada kasılma olur. Yukarıda olanın inmesine ancak azar azar olmak üzere müsaade edilir.

Ancak bu durumda makatta ağrı olmayıp, kandan başka bir şey yoktur. Genel olarak bedenden fazlalıkların dışarı atılması doğal yollarla olur; yiyeceklerin fazlası bedenden atılır veya onun fazlası akışın

tutulması, organın kesilmesi, perhizin kesilmesi ve diğer yerlerinde zikredilen sebeplerle oluşan akış dolayısıyla tutulur. Bu durumda nabzın düşmesinden korkulur. Burada söz konusu güç, bağırsaklarda akışa yardımcı olan güçtür.

Ancak bütün bedende şöyle olur: buhran halinde def etme gücü sebebiyle bu durum ortaya çıkar. Mesenterin gücünün de düşmesiyle bu durum ortaya çıkmış olabilir. Bundan dolayı bu ishal korku yaratır. Onda, ömrün sonunda şiş oluşmasından ve ucunun incelmesinden korkulur. Ancak erimelerle, başlangıçtan itibaren incelir. Sonra kalınlaşma olur; ağrı artar, iştiha azalır. Yoğun akış görülür. Bazen hasta kusar ve idrar zoru vardır; gazı vardır. Bağırsaklarında gurultu olur; rengi solar; el ve ayakları soğur; dilinde kuruluk olur. Hıltlarda zehirli kötü yoğun akış olur. Vücutta yoğun bir doluluk oluşur. Bu durum senin de bildiğin gibi, kusma veya alışılageldiği üzere, akışın durdurulmasının bırakılması veya organın kesilmesi ya da perhizin terk edilmesi veya bedendeki çözülmenin azalmasından ondan ve diğer bilinen sebeplerden bu hastalık ortaya çıkmıştır ya da bir defada atılacak çok fazla madde toplanır ve hastalık daha şiddetli bir şekilde geri döner. O dönüş menstrual kanama şeklindedir. Ancak damarlarda ve benzeri yerlerde yiyeceğin tıkanıklık oluşturmasından kaçınmak gerekir.

Ancak kanama şöyle olur: o sindirilmiş olanın dışında kötü maddelerin, bağırsaklar yoluyla bedene yoğun bir şekilde dönme hareketinden oluşur. Eğer ciddi bir şekilde indirilse besleyici olur. O vücuda uygun olmayan hıltlara dönüşerek, tabiatı onu (dışkı) atması için tahrik eder. Ağır ve yoğun olduğunda farklı gruplarda safravi sıvı (sulu) ve bazen de yeşil renkte kusmuk ve ishal oluşur. Kanamanın sebebi bozuk yiyecekler olabilir. Peş peşe gelen kötülüklere göre o daha tercih edilebilir bir durumdur.

Kötü kanama başlangıçta hafiftir. Sonra ağrı ve karında ve bağırsaklarda kolik oluşur. Orada kasılmalar vardır ve had derecede oradaki hıltların çokluğundan mideye kadar bu sıkıntı yükselir, çıkar. Çoğunlukla ishal oluşur ve onunla birlikte kusma görülür. Senin bildiğin sebepten bedenin hıltları ona tabi kılınıp, geri püskürtülür ve ilkin safravi ishal olur; sonra gerçekten sıvı olur; pis kokulu bir madde oluşur. Sonra bazen kokusu yıkanmış ete benzeyen bir gaz çıkar;

sonra nabzın gevşediği, titreme oluştuğu ve damarların soğuduğu ve takiben ölümle son bulduğu belirlenir.

Kanama olan kişide genellikle susuzluk vardır ve ona su içirildiğinde o su midede ısınır ve hasta onu kusar. Bundan dolayı susuzluğa tahammül etmek ve su içmemek gerekir. Çoğunlukla onun yolundaki damarların sıkıştırması ve eziyeti dolayısıyla nabız belirlenemez. Ne zaman arazlar sakinleşse nabız geri döner. Kanama olanlarda alışılageldiği üzere, onda titreme görülmez.[185]

Çoğunlukla kanamaya sebep şudur: kanama yazın ve sonbaharda olmak üzere, sindirimin zayıf olduğu dönemlerde görülür. Kışın ve ilkbaharda da görüldüğü söylenir. Kanama ekseriya boş mideye soğuk su içip üzerine ağır yiyecekler yendiğinde görülür. Özellikle de oruç olup onu bozarken görülür. Kayısı pişirilip verilirse onun gibileri kanamayı tahrik eden şeylerdir. Çoğunlukla kanamayı engelleyenler onları idrar organlarını yönlendirir. Bu durumda idrarda yanma olur.

İshal yiyeceğin nüfuzunun engellenmesi sebebiyle olur. O tıkanıklıktan oluşur. O ishal diye adlandırılır; devreder gibidir. Çünkü tıkanan damarlar bu duruma belli bir süre dayanır. Sonra oradaki yiyeceği[186] dışarı atar. Bu durum sağlıklı halde olmayabilir. Genellikle nöbet 20 günde bir görülür. Bazen önce olur veya bilinen sebeplerden daha sonra da olabilir.[187]

---

185 TM: Özellikle çocuklarda çok görülür.

186 TM: ve zaman ayırt etmeden

187 TM: Damarların doluluğu altıncıdan olan sınıfların zehiriishal idi. Ancak bütün vücut sebebiyle olan ishal zehiri buhran sebebiyle ve kuvvetin güçlü olmasından kaynaklanmaktaydı vya mesenter kuvvetinin azalması sebebiyle olur. Nitekim bu ishal zehiri korkutucu ölçüye arız olur. Geri kalan ömründe meslulu (ishal halinde) ve medkuka dahi arız olur. Ancak o ishal ki sevda ile ve gıdanın damarlara nüfuzunun imtinaı ile olur. Onun ismi el-ishal el-kain veba devadır. Onun açıklaması budur ki suddi olan uruk (tıkanık damarlar) tıkanıklığa tahammül derecesi bilinen sürede mümtelie olur. Sonra oluşan yiyeceği mahal ve mekan olmamakla müracaat istifrag eder ve damarların doluluğunun başlangıcı ile istifraga başlaması (başlangıcı) arasında zaman sıhhat gibi bir müddet olur ki o müddetin 2 istifrag arasında tehallülü ve tavassutu ile, halde edvar hasıl olur. Çoğunlukla hayzenin hudusü (oluşması) yaz ve harif zamanlarında olur. Çünkü o zamanlarda zayıf hazım olur ve kışın ve debiğ zamanlarında az vakiğ olur. Çoğunlukla hayziye sebep ala rıyk soğuk su içip üzerine ağır yiyecek dönüşümü olur. Özellikle saim olan kimse ale'r-rıyk minval fahr üzre iftar eylese onda hayze zuhur daha yakın olur. Batih ve mişmis hayziye tahrik eden nesnelerdendir ve çok kere vakiğ olur ki hayze muhteb olup onun maddeleri idar organlarına nefs olunmağa meyl eder ve ondan hirkat -i bevl hadis olur.

Beslenme dolayısıyla görüldüğünde olup bitenleri daha önce 2 defa zikrettik. Bir defa daha zikretmekte sakınca yoktur. Biz durumu şöyle anlamlandırıyoruz. Şüphesiz bu durum besinlerden kaynaklanmaktadır. Söylediğim ve senin de bildiğin gibi, midede ateşin yükselmesiyle bozukluk oluşur. Doğal olarak bağırsaklardan dışarı atım yoktur; mümkün değildir. Ancak atılacak madde miktar olarak çoktur. Onun sindirim süresi uzar; bozulur; yoğunluğundan dolayı geri gönderilir. Ancak bu soğan gibi yakıcı bir etki yaratır. Mide onun zararlı gücünden dolayı dışarı atar veya hızla onun kötü etkisini değiştirip süt gibi bir şeye dönüştürür veya onu parçalayıp açıp şiddetini hafifletir veya onu giriş kısmında bekletir; içine almaz veya onun rutubeti ve yakıcılığı dolayısıyla mideyi zor durumda bırakır veya çok olduğundan yukarı doğru hareket eder. Onların üzerine çok su içilse çok fazla yüklenilmiş olur ve sıkıntı yaratır veya sıkıntı yaratan hıltların çok fazla olmasından balgam gibi veya cilalayan safra gibi veya onu yaratan yiyecekler gibi. Bunların miktarı çok ancak besin miktarı azdır; örneğin bazı otlar gibi. Sindirimi hafifçe kesen, sonlandıran yumuşak besin maddeleri verilir. Yiyeceği değiştirenler verilmez. Onların verilmesinden vazgeçilir veya ertelenir. Çünkü bozulma hastayı ölüme götürür. Onlar varsa atmak gerekir. Tabiat onları atmalıdır.

Çevredeki hava gibi dış sebeplerden oluşan ishal: O hava sıcak ve kurutucudur ve de soğuktur. Sistemi bozan havaların hepsi de kurutucudur. Güneyden gelen rüzgâr ve yağmur ve güney illerinin havası doğayı serbest bırakır. Bazen rüzgârlar sebebiyle ishal meydana getirir. Çünkü onlar sindirimi güçleştirir; besinleri tahrik edip hareketlendirir. Hippokrates diyor ki: gevşeklikte genellikle çok fazla keskinlik olduğu da görülür, yani gerçeklik demek rüzgârın çok yoğun olmasıdır. Bundan dolayısıdır ki rutubet aynı zamanda sinir organlarını da etkiler; mideyle ortak olarak beyni de bu rutubet etkiler ve de organlar üzerinde de etkili olur. Onlarla ortak olarak ishal oluşur; içindeki maddeyi dışarı atar.

Yinc Hippokrates diyor ki: geceleyin kişi karnı yumuşak tabiatlı veya saf tabiatlıdır; yaşlılığında bu mizacı devam etmez. Bütün şiddetli hastalıklarda mizaç değişikliği görülür ve bu ölümüm işareti olur. Çünkü bu durum hıltlardaki ani değişime işaret eder. Onun

kayganlığı şöyledir: Onunla arasındaki farka ve midenin kayganlığı arasındaki farka işaret eder. Muhtemelen mide buharı ve nemi çeker. Şüphesiz nem ortaya çıkar. Yaranın sebebi üst taraftan organın tırmalanması, tahrip edilmesidir. Bunun delili oluşan yaralardır. Eğer orada gevşek balgam varsa bu bağırsak yoluyla dışarı çıkar; orada gurultu oluşur. Ağırlıkla beraber kayganlık hissedilir. Midenin alt tarafındaki yaralarda bütün bunlarla birlikte ağrı da vardır. Eğer bağırsaklarda kayganlık varsa ancak yara yoksa balgam da yoktur. Muhtemelen mizacın kötü olmasından anlaşılır. Bunun delili yaraların dışarı çıkıp çıkmamasıdır ve balgamın mevcudiyetidir.

Bu karın sahibinde kaşıntı varsa özellikle de dizanteri olan kişi gibiyse bu kötü mizacın daha çok kuruya doğru gittiğini gösterir.[188] Eğer karın zaafı beslerse nabız yavaş yavaş düşer ve adeta kurtçuk hareketi gibi olur; karıncalanma vardır. Bunlarla birlikte adeta canlanma gibi, ayaklanma gibi olur. Sonra nabzı adeta hafifler; hasta canlanır ve ölür. Bilinir ki, onların safravi köpük şeklinde birçok grup ve gizli kısımları vardır. Onlar zayıf değildir; kötü mizaçlı da değildir; kötü hastalıklar kötü ve kötü huylu şişlere doğru gidebilir.

Belirtiler: bazıları dediler ki eğer idrar ateşli hastalıklarda sarımsı beyazsa ve hastalıktan kurt ulunabileceğinin işaretidir, yani akıl sabittir, fakat baş ağrısı vardır, bununla birlikte bağırsaklarda tahrip, tırmalama hissi şeklinde bir his oluşur. Mide ve bağırsaklardaki bu hastalık açısından fark vardır. Mideye ait olan tahripte düzen ve terkip yoktur. Ondaki ishalin ve ortaya çıkan çıkıntıların süresi ve vakti

---

188 TM: Belirtiler: Bazıları dediler kisafravi olan hummalarda ne zaman beyaz idrar olup aklın sebatı ve sudağın fıkdane gibi sulake edalle olsa sahec bağırsaklara tevakkığ olunur ve beynin ishali ile midenin sihali farkı budur ki midenin ishalinde tertip ve düzen yoktur ve onda ishalin suranı ve vakti belli olmaz. Muhtemelen tedbir dolayısıyla suran eder ve eğer sindirim gücü zayıfsa maddeler sindirilmeden çıkar. Eğer mesenter zayıfsa çıkış hızlı olur. Eğer mesenter ve def etem zayıfsa hızla çıkar. Ancak çıkan maddeler çok olmaz ve bir defada çıkmaz. Belki azar azar tevatir-i kıyam ile çıkar ve bu ishalin çoğu soğuktan olur. [İshal,] eğer sindirim zaafından başka sebepten olursa çıkan maddelerin hepsi mefkude sindirim olma; belki onda midede lebise dolayısıyla bir nevi sindirim vardır ve zelek rutubet ile oluşan ishalde rutubet de çıkar. Zelk yaralar ve busuri ile yaralar mide belirtisi olur. Kusma kabuklu gibi ve ağza arız olan busur ve ağrı gibi [olur]. Hipokrat dedi ki bağırsak zelki olanlarda kusma kötüdür. Bu açıklamanın gerçek olduğu görülmemiştir.

belirlenemez. Muhtemelen tedbir dolayısıyla böyle olur. Sindirim zayıftır ve içindeki maddeyi böyle bir durumda içindekileri sindirmeden dışarı atar. İnce bağırsaklar ve mesenterde de zaaf olabilir. Dolayısıyla yiyecekler hızla dışarı atılır. Bir defada çok miktarda atım olmaz. Muhtemelen oradan azar azar atılır. Muhtemelen de böyle olmasına sebep bağırsaklardaki döküntülerdir. Eğer sindirimin dışında zaaf varsa, o zaman midedeki sindirim gecikir.

Midede kaygan rutubet veya rutubetler dışarı çıkar. Yaraların veya döküntülerin kayganlığı, kayıp atılması midedeki yaraların işareti olup, kusma ile midedeki yara kabuk ve döküntüleri ağızdan çıkar ve bu durum ağrılıdır. Hippokrates diyor ki bağırsaklarında kayganlık olanlarda kusma da kötüdür. Bu hüküm hastalığın özelliklerinde saklıdır. Ancak beyin ishali (beyinden bir şeyin atılması) çoğunlukla uzun uykudan sonra olur. Onunla birlikte bazı maddelerin baştan indiği belirlenir. Beynin mizacında bozukluk oluşur. *Garip Kitabı*'nda şöyle denmektedir: Bağırsakların kayganlığı, bağırsaklardaki nohuda benzer çıkıntıların olmasındandır; idrarı artırır ve o saat kişiyi öldürür. Ancak karaciğerde olan ishalin belirtilerini ise karaciğer hastalıklarında anlattık ve aynı zamanda onları mesenterlerde de verdik.

Dalağa ait olan ishal çoğunlukla sevdavidir. Biz onu kendi konularında ele aldık; örneğin kurt gibi olan belirtilerini, iyi özelliklerini ve karaciğer ishaliyle olan farklarını anlattık ve onun yanı sıra dalak hastalıkları kısmında onların ağrılarını dışarıdan belirlenen durumlarını ve içlerindeki halleri anlattık. Bunların yanı sıra karaciğerin dışarı atma işlevi kısmında da bunlara değindik.

Ancak bağırsakların kansal (demevi) ve kansal olmayan ishallerindeki ağrı bazen bağırsaklarda kolik ve çoğunlukla bildiğin gibi, karaciğerde tersi bir durum oluşturur. Onda bu durum arızı veya yaradılıştan olur. Bütün sonradan oluşanlar (kazaen olanlar) öncekilerden daha kötüdür ve daha pis kokuludur ve de daha çok zarar verir. Onlar karaciğerde bozuklukla birlikte görülür. Bilinmelidir ki, burada ağrılı kolik ve çok büyük değişim vardır; öyle ki o organı değiştirir. Bilinir ki, onun vücudunun yanında bağırsaklara yer yoktur. Şüphesiz bununla beraber bağırsaklarda kayganlığa, ishale, kanamaya, yer yoktur. Bu durumlarda bağırsaklarda ağrı ve yara vardır. Bazen

yaralar kanlı ishalden sonra görülür. Böyle bağırsak dönmelere ve iç tabakasındaki soyulmalara işaret eder; bazen yara kabukları oluşur. Bundan sonra dönme görülmez. Ancak bilinen kısımda ağrılı kayganlık vardır. Onlardan pek azı dışarı atılır ve oluşumlar yapıya bağlıdır; uzun süre orada kalır. Kaygan olmayan bağırsaklardaki kaymada bağırsaklardaki yara kabukları ishalle atılır. Bu durum onların mideden geldiğini gösterir. Orada yara olduğunu gösterir. Bu durumda midede yara vardır ve bunlar ilgili kısmında anlatıldı. Yara kabukları ve derinin soyulması (bağırsağın içinin soyulması) yaraların üstünün kesik olduğunu gösterir. Bununla birlikte olan pis koku onlarda yenme olduğunu belirtir. Şüphesiz buradaki kokulu maddenin kanser olmasından korkulur.

Bilinir ki, yara ve afetlerde başlangıçta kan çıkar ve orası ağrının da bulunduğu yerdir; orası göbeğin üstünde veya altındadır. Ağrı güçlüdür; ince ve şiddetli bir ağrıdır. Şüphesiz daima yoğundur ve öncelikli olarak ortaya çıkar; ince bağırsaklarda ince bir tül niteliği oluşur. Kalın bağırsak ekseriya yoğun olur ve ince hıltlar ince bağırsaklarda olur. Şüphesiz durum, bağırsaklarda ortaya çıkan şiddetli hıltlar olduğunu gösterir. Yukarıdan havanla vurulması gibi, ağrının aşağıda olduğunu gösterir; ağrı aşağıda ve makatta yoğundur. Yara kapanmadan önce ondan kan çıkar. Ağrı ve onun ortadan kalkmasının arasındaki zamanda kanama ortaya çıkar. Şüphesiz onun oluşma süresi uzun sürmüşse yaranın yeri ince bağırsaktır. Bağlantısı onun sağlıklı olup olmadığını gösterir. Eğer çıkan sıvı biraz keylusi ve et suyu gibiyse ve benzeri durumlarda ince bağırsaklarda yara olduğunu gösterir. Bu pis koku ince bağırsaktan inen pis kokudan kaynaklanır. Ağrı ise şiddetli bir ağrı şeklindedir. Bazen oradan kan akar. Bazen bu kan bağırsak akıntısı gibidir. Ona bağırsaktan yara kabukları karışır.

Bilinmelidir ki yara varsa ve kronikleşmişse tedavide yeterince kan akarsa, eğer ağrı yoksa yara çok kirlidir. Kirli yara ile yenmiş yara arasındaki fark çok azdır. Yenmiş yaralarda yoğun ağrı vardır ve yoğun koku oluşturur ve sevdavidir ve azdır. Sulu yaralar daha geniş yer alır, beyazdır; sert şiş halindedir. Oluşunca daha sonra çok kan çıkarsa bu çok kan derine nüfuz eder. Hastalık güçlenir, bölgede ve bağırsakların tarafında yayılır.

Oluşan şişlerden sonra çok miktarda yara oluşur. Bunların işareti ağrılardır ve bizim şişlerde zikrettiğimiz belirtilerdir. Onların birçok sebebini biz daha önce zikrettik; çoğunlukla onların başka sebeplerini de anlattık. Şüphesiz eğer kayganlıkla birlikte, damarlarda ağrılara da rastlıyorsa orada kanla karışmış atık dışarı çıkar. Bazen onunla birlikte ağrı da vardır. Bazen de ağrı olmaz. Bazen onun devreleri vardır. Bağırsaklarda oluşanların dışında doluluk belirtileri de vardır. Şüphesiz bağırsaklarda basur şişleri ve kanserli yapılar vardır. Bunlar bağırsaklardaki bozukluklardır ve bununla birlikte siyah kan görülür. Orada kan miktarı azdır. Bedendeki doluluk sebebiyle onun devreleri vardır. Bu hastalıkta hasta maddeyi kusarak dışarı atar. Eğer onda tuzlu ve borakslı rutubet veya gevşek bir ağırlık varsa öncelikle onun dışarı atmalıdır. Onda yeller gurultu oluşturur; yapışkan sıvısının rengi yoktur. Oradaki yırtık hissedilir. Orada, gerektiği gibi ağrı olup, ancak bir süre orada yoktur; orada hissedilmez. Onunla birlikte orada yoğunluk hissedilir ve değişim dolayısıyla balgam hıltı dışkı içine karışmıştır. Eğer safra sebebiyle kayganlık kazanmışsa, önceden o safrayı kusması da bu hastalığa işaret eder. Değişim dolayısıyla karışmış veya yapışkanlık kazanmıştır. O renksizleşir, yoğunlaşır. Aynı zamanda sevdavi olanlar kötüdür. İyi olan sevdavi olandan farklı bir durum gösterir. Karışık olup ekşi bir kokusu vardır veya eğer ekşi bir kokusu yoksa siyah kurtlar gibidir. Susuzluk hissedilmez. Onunla birlikte sıkıntı şiddetlidir. Bazen o bayılmaya kadar götürebilir.

Bilmelisin ki bağırsağın soyulması ve *sehtarya* mevcutsa sonra belli bir sürede değişim görülür; örneğin safra veya sevda veya sıcak kan veya balgam bozukluğu ya da camsı bir yapı veya kuru artık (pislik) oluşur. Bu hastalık gerekli sebepler yoluyla oluşur. Şüphesiz Bu oluşum kesintiye uğrarsa geriye dönüşüm olur, ancak ondan artık olarak soyulan deri artıkları ve kan ve benzeri şeyler kalır. Eğer kesinti olursa onun sebebi ortaya çıkan hastalığın eserleriyle belirlenir. Onu ilaçla tedavi etmek gerekir. Onun belirtisi bağırsaklardaki kötü ve kanlı ishaldir. Burada ishal ve bağırsak içi dokunun soyulması birbirini izleyerek ortaya çıkar. Onunla birlikte iştiha kaybolur ve nefes değişime uğrar. Bağırsağın iç dokusu soyulur ve büyük çapta helak olur.

Ancak çok ağrı olmaksızın bağırsak içindekini atarsa ve iştihada bozulma yoksa ve diğer kötü belirtiler yoksa o bağırsak iyidir ve eğer ağır gereksiz maddeler varsa bu onun da bozulduğunu ve süfli olduğunu bu gösterir. Bu durum süfli maddelerin bağırsaktan geçmesiyle oluşur. Yumuşak ve gevşek yaradılışlı bir tabiatta bağırsaklarda ağrı yoktur. Çoğunlukla çıkan sıvıdan ağır, pis ve kötü, süfli olan sıvılar ayrılır; onu kurutanlar olması sebebiyle de onlar kurur. Kötü ishallerin helak ettiği düşünülür. Bunun belirtisi gevşek tabiat ve farklı, pis maddedir. Bu pis madde de pis şeyleri oluşturur. Sonra bu süfli şeyler kuru olarak dışarı atılır. Ancak kendi kısımlarında anlatıldığı gibi, bu dışarı atılan kötü madde, bağırsağın soyulan kabuklarıdır.

Ancak dışkıdaki bağırsak kabuğu gibi maddelerle midenin derisi arasında fark vardır. Midede yenen besinin sindirimin kolaylaştırır. Yiyecek mideden bağırsaklara indiğinde bağırsaklarda gecikmez; muhtemelen çıkmaya yönelir. Şüphesiz yaralar bağırsaklardaki değişimin delilidir. Bu delillerden yaralar belirlenir. Bunlar gevşemiş ve balgamidir. Onunla birlikte balgam ve yel gaz oluşur. Balgami olanda ağırlaşmış kayganlık hissi oluşur Yara oluşursa midenin altında ağrı vardır. Şüphesiz kayganlık varsa ve onda yaralar yoksa onun kayganlığı balgamdan kaynaklanır. Muhtemelen kötü mizaç dolayısıyla oluşan yaraların belirtilerinin yoktur; olmaz.

Ancak bedene ait ve eriyen, gevşeyen yaralar ve şişler olup olmadığı, yani kişinin sağlıklı olup olmadığı, ondaki ishal oluşturan işaretlerden anlaşılır. Bedenin sıcaklığının, bağırsak hummasında gerekli olan kadar olup olmaması, dışkının rengi, kıvamı ve pis kokusu gibi belirtilerinden anlaşılabilir. Bağırsaktaki çözülmeden oluşan kıllar (kıl gibi oluşumlar) yaralar üzerinde serum gibi bir sıvı oluşturur. Bu yapı yağlı bir sıvı gibidir. Aslında o yoğun bir serumdur; yaraların içindeki yağlı gibi olan yapılara benzer; rengi farklı farklıdır. Onun kıvamının donmuş gibi olup olmadığı konusunda tartışma vardır. Aynı zamanda bu sıvının durumu kırmızı et gibidir, ancak onda yağ gibi bir şey yoktur. Daha sonra o kurtçuk rengini alır. Ancak o doluluk ve fazlalık oradan ve vücuttan doğal yolla atılır. Fazlalıkların oluşma sebeplerinde zikrettiğimiz gibi, oradaki doluluk oluşma sebepleri görülür. Onlarla ilgili olarak atılanın kanlı ve temiz olduğu ve

ağrısız olup olmadığına işaret eder. Burada gevşeme ve zaaf yoktur ve onun kontrol edildiğini gösterir.

Ancak ishal (dizanteri) görülen yerin kısımlarında hastalıkla ilgili alametler belirlenebilir. Hastalığın oraya ulaşan soğuktan, sert bir yerde oturmaktan, basurlardan ve bunun benzeri sebeplerden ortaya çıktığı belirlenir. Bunlar ishal ve kolik olduğuna veya hiç birine işaret etmez. Ancak bağırsaklarda ağırlaşma vardır; bu hapsolan şey ağrı ve elem oluşturur. Oraya huzursuzluk oluşturan bir sıvı yollar. Bu dizanteri sıvısıdır. Bazen bağırsaklardan balgamsı bir sıvı çıkar. Bunun dizanterinin balgamsı sıvısı olduğu düşünülür. Bununla bir tehlike göstermez. Muhtemelen bilinen şeylerden dolayı bu sıvının atılması gerekir. Onun (rektum) yaralarla bağırsağın üstündeki yaralar arasındaki fark rektuma akan şeyin pis kokusudur veya onda pis koku olmamasıdır. Eğer kişinin bağırsağında yara görülürse, hastalığın belirtileri kısmında zikrettiğimiz belirtileri, onun karnında görülen belirtiler gibi ve karında oluşan açılmalarda etrafta (kol ve bacaklarda) görülen soğumalarda olduğu gibi donmuş kan şeklinde olduğunu anlarız. Yine aynı belirtileri, güç azalması ve nabzın düşmesinden de belirleriz. Bu hastalık sahibi bu arazları gösteriyorsa bilinmelidir ki bütün bu arazlar kandan belirlenebilir.

Bilinir ki, hastalığın arttığı şöyle belirlenir: Sevdavi hılt yakıcıdır. Eğer o yeşil olduğunda ancak ayrılıyorsa telafi durumunda doğal haline döner; ilkin yeşillenir, sonra sararır, sonra da kurur. Bilinmelidir ki hasta bazen bez gibi bir şeyler atar; bu huzursuzluk yaratır. O bağırsak hıltlarının fazlalıklarından başka bir şey değildir; bağırsak parçaları değildir. Bilinmelidir ki o orada (bağırsak) durur ve hapsolmuş durumdadır. Bağırsak gücüyle orada hapsolmuş maddeyi atamaz; madde oraya geri dönüp kalır. Bu durumda vücut besin kabul edemez. Bilinsin ki eğer dışarı atılması gerekenin tutulması geceden çok gündüz oluyorsa muhtemelen hastanın gündüz iştihası daha azdır ve bunun sebebi mide zaafıdır. Eğer gece çoğunlukla yiyeceğin tutulup atılmaması söz konusu ise bu durumu karaciğer zaafından ortaya çıkar ve[189] bilinmelidir ki çoğunlukla bu tip dışkının tutulması

189 TM: Belki iştiha eylediği şeyleri her ne zaman tenavül eylese inharen ona kıyam arız olsa onun sebebi mide olur.

ince madde şeklindeki dışkı atımından sonra olur ve arkasından şiddetli bir spazm onu izler.

Üçüncü Kısım
Mutlak İshal Tedavisi

Öncelikli olarak diyorum ki burada, tedavi için ifrat ishal ilaçları kısmında söylenen ilaçları vermek gerekir. Sonra diyoruz ki tutulan, alınıp bırakılmayan ağır maddeler ve tahrik edenlerle ishal engellenir. Bazen aşağı indiren ilaçlara da ihtiyaç vardır. Yine ishalde aşağı indiren maddelerle sulandırılmış şarap, kanalları güçlendiren ilaçlarla ve kusturan ilaçlarla birlikte verilir. Bu bütün olarak ishalin tersine maddeyi harekete getirir. Şüphesiz sıcak ishal hali soğutan maddelerle tedavi edilir veya soğuk olanlarla muamele edilir. Kanalları genişleten ilaçlar hastaya verilir ve vücudun dışından deriye uygulanır. Şüphesiz onlar soğuksa ısıtıcı olanlar uygulanır veya ısıtan ilaçlar seçilir veya çoğunlukla onun ısıtılmaya ihtiyacı vardır. Eğer sindirim gücü zayıfsa zaman içinde gevşek hıltlarla tıkanıklık oluşturur ve sindirim kısmında denenler hastaya verilir. Çoğunlukla soğutucu şeylere ihtiyaç vardır. Eğer mesenterde zaaf varsa ve sıcaklık varsa, habis (kötü) tabiatı belirler. Böylece yiyecek hızla nüfuz eder ve onunla dışarı atılır ve terle sıvıyı atar. Bazen burada güçlü eski şarap kullanılır. Bununla hasta ishal olabilir. Bazen kişi peş peşe kadehleri içer. Hatta o şeker gibi tatlı olur; hastanın tabiatı maddeyi tutar.

Bilmelisin ki, ishal olan kişi için uyku yararlıdır. Eğer ishalle öksürük de olursa şiddetli ekşilik ve kabızlık kaybolur; Soğuk olana ve yağlara dikkat etmelidir. Aynı zamanda bütün katı olan yiyecekler tercih edilir ve vücudu desteklemek için onunla beslenir. Örneğin arpa, buğday unuyla yapılan çorba gibi iç organları ve safra kesesinden akan her şey zarar verir. Bilinmelidir ki çok fazla limon suyuyla karıştırılmış kızarmış et verilirse titreme oluşturan susuzluk zarar verir.

Kötü ishal hamam ve ovalanma iyidir. Böyle vücuttaki delikler genişler ve çoğunlukla madde ovalanma ve yenen maddelerle bedenin görülen yerine çekilir. Sıcak yağlardan anason yağı ve benzerleri karın üstüne uygulanır. Kötü ishallerde karnın üzerine şişe çekme uygulanır. Onlarla birlikte karın üzerine hacamat yapılır ve ovalanır. Eğer karın

üzerine uygulanan kan alma şişesi 4 saat orada bırakılsa ishal orada hapsolur. Biz bunu tecrübe ettik. Kötü ishalde mide ve bağırsaklar üzerine yakılar da uygulanır. Onlar (yakılar ve lapalar) ısıtan ve tutan maddelerdir ve ihtiyaca uygun olarak, soğutanlardır. Habis ishaller öyle ishallerdir ki onların sebebi midede ve bağırsakta ishal yapan hıltların oluşmasından kişi ishal olur. Oradaki hıltları kusmak gerekir. Eğer kanallarda açılma ve genişleme olursa kusmanın çok da önemi yoktur. Eğer hasta ilaç alır ve buna basit ilaçlarla başlar ve de bundan yeterince yarar görmezse, daha sonra terkip şeklindeki ilaçlardan alırsa bu ilaçlar kurutucu ve tutucu etki yaratır ki bu da kötüdür. Ancak deliklere atılması için gönderilenler oralarda kaşıntı yapar.

Basit mutlak soğuk veya tutucu ilaçlar: narçiçeği, mazı, Arap zamkı, süt, Arap zamkı, kırmızı mühür toprağı (kırmızı kil), Ermeni kili, malta mantarı, tebaşir, özellikle kavrulmuş Yahudi balsamı ve özellikle de onun kâfuru ile karışımı, ılgın meyvesi, böğürtlen çalısı, nar tanesi, sumak, kadıntuzluğu, zeravent, sarı kuzukulağı, keten tohumu, gebere, sinir otu tohumu, keçi pisliği suyu, gül tohumu, taze dut meyvesi, özellikle ezilmiş olanından kurutulup tutan özellikteki şeylerin özsuları; onların sıkılıp alınan suları, Yahudi baklası tohumu öz suyundan bir ukiye içilse içinde kavrulmuş kreması (yağ) olmayan yoğurt da yararlıdır.

Kuru, sıcak basit ilaçlar şöyledir: Biraz kimyon, nane, kavrulmuş anason, kendir kabuğu, sarı sakız, kuru günlük, debbağ mersini (derici mersini) ve bir dirhem ladinle pişirilir ve içilir. Eski dağ ılgını alınır ve o da tutan özellikte sıvı ile pişirilir. Ancak o hararet yapar ve onu suyla ve tuzla birkaç defa yıkamak ve onun tuzunu çıkarmak için pişirmek ve sonra onu kurutmak iyi bir tedbirdir. Ondan 1 dirhem vermek ishali durdurur. O her şeyden güçlüdür. Çocuk için soyulmuş ceviz alınıp dövülür ve şekerle karıştırılır ve her sabah 4 dirhem soğuk su ile içirilir. Büyükler bundan daha fazla içerler. Ondan 1 dirheme kadar içilebilir. Yine tavşan sütünden çökelek (rennet) ishal durumunda kanı tutar ve ondan 1 danek içmek yararlıdır. Aksine ondan daha fazla, yani 1 dirhemden daha fazla içmek zararlı olabilir. O güçlü bir nefes açıcıdır. Burundan alınan bir ilaçtır.

Bazıları şöyle zannettiler: Eğer onun bir kısım yakıcı ise o sevdavidir. Bu durumda ondan yarım dirhem içilir. Şüphesiz o tutar. Bun-

dan dolayı onun tedavisinin tecrübeyle onanmış olan ilaçla yapılması gerekir. Köpek pisliği, eğer ondan yarım dirhem kuvvetli bir tutanla pişirilip verilirse, ishali durdurur; özellikle temmuz ayında alınıp kurutulup uygulanırsa yararı olur ve kurutulmuş deve kuşu bağırsağı da iki tarafı bağlanıp kurutulduktan sonra ondan 3 dirhem içilir. Mizacın meyline göre o soğutan ilaçlarla soğutulur ve yine pişmiş keçi sütü, hatta ağrı bile olsa verilir veya günde 3 defa taş üstünde pişirilip hastaya verilir. Bazen o hastaya az miktarda pirinç yedirilir.[190] Yine kaynamış yumurta sarısı sirkenin içine konup içilir.

Soğuğa Meyilli Terkip Şeklindeki İlaçlardan Tebeşiri İçeren Tabletler: *Fulendikun* denen küsküt tabletleri, narçiçeği tabletleri, *filuzere* tabletleri, malta mantarı tabletleri, safran tabletleri, mavi tabletler, adamotu tabletleri, nar tanesi tozları, kırmızı ardıç hapları ve çok fazlasına ihtiyaç varsa 2 dirhem, yanmış sedef ve Ermeni çamuru (kili), onun yarısı kadar miktarı bu kilin kavrulmuş çeşitlerinden ve diğer kil gruplarından ifrata kaçmadan, güçlendirici hap yapılarak verilir. Onlar humma nöbetleri kadar ateşi de bertaraf eder, düşürür ve hastayı canlandırır.

Terkip Şeklindeki İlaçlardan Sıcak Olanlara Şunlar Uygulanır: Az miktarda veya ihtiyaca göre, çok miktarda kokulu baharatlar ve yemeğe tat ve zevk veren şeylerden hap yapılır. Hastaya bu tip lezzet veren şeyler, safran hapları ve kehribar hapları verilir. Yine yeşil kısmı sıkılmamış mazı, nar kabuğu, sumak, biberden her birinden yarım dirhem alınıp dövülür; zorlanıp sıkıştırılır ve yumurtanın beyazıyla macun yapılır.[191] Bir narın içi oyulup içine bu ilaç konur; içi yağla doldurulup,

---

190 TM:Bazen zikri sabık kuvvetli ilaçlar ile de takviye olunur. İhtiyaç olursa ve aynı şekilde çok yiyen köpeğin dönen beyaz da habis zerb eder.

191 TM: felandaykun denen alik hapları ve tın-ı mahtum hapları ve gül suyu hapları ve filerhec hapları ve terasit hapları safran hapları ve afyon hapları ve mümsek haşhaş hapları ve afyon hapı, el-biruh hapı ve nar sufufu ve senderus sufufu. Müfrit ishal için verilen bunlardır: sedef-ı muharrik ve münasıka Ermeni toprağı alınıp hepsinden 2 dirhem kadar verilir ve mukalliyasa sınıfları tın-ı mahtum ile veyahut tın-ı mectumsuz verilir. Ancak onu kali etmeyi de mübalağa etmemelidir. Kuvvet gitmesin diye belki (muhtemelen) yeterince konup ateş üzre kılınır. Ne zaman a kadar kızdıkta iner ve kızarak içinde o deva tahrik olunur ve o miktar kali kifayet eder ve hararete (sıcaklığa) meyilli mürekkep ilaçlardan olup kiminde sıcaklı kaz ve kiminde çok olur. Afaviye tabletler ve cevarişin huzi ve bizim Akrabadin'de zikrettiğimiz cevarşlerin ve aynı şekilde buzur-u kabıza cevarişi ve kehriba hapları ve safran hapları

ocak üstüne konur. Bundan sonra buğday unu, nane ve ılgının meyvesi ve bahçe teresiyle karıştırılır ve zeytinyağıyla macun haline getirilir ve ekmek yapılıp, fırında kurutulur. Sonra ondan 10 dirhem alınıp, un haline getirilir ve soğuk suyla ve biraz şarapla hastaya verilir.

Yine buna benzer bir başka ilaç çocuklar için hazırlanır. Çocuk diş çıkarması sırasında ishal olur ve haşhaş, bit otu, erkek kendir, günlük, Hint selvisi; her birinden yarım dirhem alınıp bunlar ezilir ve çocuğun anneden emdiği sütün içine karıştırılır ve çocuğa içirilir. Bundan çocuğun yarar gördüğü deneyle belirlenmiştir. Kuru üzüm tanesi toz haline getirilir. Aynı şekilde yakıcı maddelerden alınır ve güzelce ezilir öyle ki adeta toz haline getirilir. Ayrıca, kestane tanesi ağza alınır ve kokulu nesneler (aromatikler) ve yuvarlak gebere, sumak, keçiboynuzu kabuğu, kereviz tohumu ve sirke içinde ve ıslatılmış kimyon, kurutulmuş ekmek, kendir, *nane* kök kısımları iyice ufalanır; ondan buruna bundan bir parça çekilir veya yarım cüz kadar çekilir. Sonra hasta her saat bir şeyler yer ve ilaçtan bir miktar ağzına alır, öyle ki toplam olarak aldığı ilaç miktarı günde 20 dirhem olur. Hastalığın durumuna göre, her gün verilen dozdan daha azı verilir. Bu sebepten alınan ilaç bir gün kötü mizacı yok eder. Bir grup hekim şöyle demiştir: Hint selvisi, sümbül, narçiçeği, kendir unu, mazıdan yarım kısım alınır. Su içinde iyice pişirilir. Sonra suyu saflaştırılıp, süzülür ve onun üstüne kokulu sirkeden zerreler halinde dökülürse onun tazeliği geri gelir. Bu durum gerektirdiği şekilde içilir. Buna benzer bir terkip de şöyledir: zencefil, ayakkabıcı zaçı, sumak 2 dirhemden 2 miskale kadar alınır ve hepsi karıştırılarak ilaç olarak alınır.

Buna benzer durumda dengeli terkiplerden biri de şöyledir: Kız saçı, iyi cins sümbül, şeyl tohumu, emles tohumu, şeyl usaresi, boğa dikeni, çam ağacı (kozalağı) alınıp onlardan hap yapılır. Bilmelidir ki: kötü kanda tebaşire ihtiyaç vardır. Burada kötü mide ishalinde tohumlara ihtiyaç vardır. Bunlardan keten tohumu, kavrulmuş sinir otu kolik için iyi gelir. Eğer kişide ishal varsa onlar kullanarak ortadan kaldırılır ve sonra tekrar tekrar gerektiğinde, zikrettiğimiz besinlerle pişirilerek hazırlanır. Dövülmüş yumurta bağırsaklardaki yaralardan oluşan ishallerde yararlıdır. Ancak karaciğer için uygun olmaz; muhtemelen ona zarar verir.

Tortulaşma ve birikme de şöyle olur:[192] Şüphesiz onda adeta bir kıvranma ve huzursuzluk oluşur ve bunun üzerine dışarı çıkma ihtiyacı olur. Bunun için ona yoğunlaştıran, ağırlaştıran maddeler vermek yararlı olur. Uyku veren maddeler de vermelidir. Gevşeklik hissi dolayısıyla ortaya çıkan dışarı atma ihtiyacı değişir, yok olur. Bu yararlar sağlandıktan sonra onlara orayı genişleten, yayan ilaçlar verilmesi gerekmez. Eğer ilaç verilmesi gerekiyorsa, vücudu soğutan ilaçlar verilmelidir ve bedenin gücünü ve de nabzı güçlendiren ilaçlar verilmelidir. Şüphesiz verilen ilaçlara kunduz hayası, safran ve benzerleri karıştırılmalıdır. Onlara verilen ilaçlara afyon da katıldığını gördüm. Eğer mümkünse onlara ağızdan alınan ilaçlar verilmemelidir. Onlara, eğer mümkünse, yakı, lapa şeklinde ilaçlar haricen uygulanmalıdır; taşıyan, ileten, içerek alınan ilaçlar verilmemelidir. Maddeyi vücutta tutan, tıkayan maddelere karşı kullanılan yakılar ve lapalar verilmelidir. Örneğin afyon alınır; ban otu tohumları parçalanıp, alınır; narçiçeği, akakya, kendir, sarıyoncadan; hepsinden beşer kısım alınır ve ban otu suyu içine konur veya haşhaş suyu içine konur veya pişirilir ve hastaya uygulanır. Şüphesiz iyi gelir.

Güçlü kabızlık için içilen terkip: tavşan sütünden *rennet* (süt çökeleği) 2 danek ve o kadar afyon, mazı yarım dirhem kendir yarım dirhem alınıp onlardan hap yapılır ve hastaya yarım miskal içirilir. Bu tip ilaçlardan biri de şöyledir: olgunlaşmamış mazı, kendir ve afyondan; her birinden yarım kısım alınır. Hastaya 1 dirhem içirilir. Yine ban otu, afyon, haşhaş, tebaşir, narçiçeği, kendir; aynı miktarda alınır. Onun dozu 1 dirhemdir. Yine bir başkası: afyon, kırmızı arsenik, kendir unu, sarı sakız ve safran karıştırılır. Bundan iki habbe içilir. Habbe nohut kadardır.

Bu hastalığı düzeltmek için şöyle bir terkip verilir: kunduzhayası, afyon, günlük, boy otu, sarı sakız, safran, yabani sümbül, nane. Aynı miktarda alınır; balla macun yapılır. O emilerek alınır. *Nabk (lote tree)* meyvesi ile şurup yapılır. Yine kurşun kiri 4 dirhem, kuzu renneti yarım dirhem, yanmış kemik 1 dirhem, mazı 1 dirhem, afyon 1 danek miktarında alınıp terkip hazırlanır. Yine bir başka ilaç da boy otu

---

192 TM: Ancak muhadderatı istimali muzırdır.

tohumu veya macunu ile yapılır. Yine başka bir ilaç da akakya, mazı, afyon zamkından, her birinden 1 ölçü alınıp, hap yapılır. Yine kanın pıhtılaşması için 2 gün bu maddeleri tutan terkip kullanılmalıdır: nane, kereviz tohumu, nar kabuğu, mazı, ardıç; aynı miktarda 1 kısım alınır ve yarım ölçü afyonla karıştırılıp herhangi bir ilaç gibi içilir; bir defalık dozu 1 dirhemdir. Yiyecekler birlikte 1 miskale kadar alınabilir. Gençlere ve çocuklara 1 danekten 2 daneke kadar değişir. İshal ilaçlarından öksürüğü rahatlatanlarla birlikte kullanılanlar şöyledir: Bit otu, mastika, Arap zamkı, kendir, keten tohumu zamkı, tebaşir, nışadır, kestane, ceviz, kavrulmuş badem; hepsi birlikte muamele edilerek hastaya uygulanır. Hastaya çok fazla ekşi yiyecekler verilmemelidir Muhtemelen onlar tıkanıklık oluşturabilir ve yapıyı bozar. Tedaviye yakıcı şeylerle başlanmamalıdır. Göğsü yumuşatan ilaçlar alınmalıdır ve çoğunlukla da yumuşatanlardan haşhaş, keçiboynuzu, zamk, kitre zamkı, bit otu, balsam, nişasta ve usaresi olan şeylerden az miktarda alınıp, ilaç yapılır veya benzeri bitkilerin salgıları çıkarılıp bir araya toplanıp bunların 2 işlevi (ishali durdurma ve öksürüğü iyi etmek için)bir araya getirilir.

Yiyecekler: Onlar arasında yapıyı gevşeten ancak çok tuzlu, çok ekşi olmayan ve defetme gücünü tahrik etmeyen yiyecekler olmalıdır. Bunlar arasında bizim zikrettiğimiz gibi tedavide kötü yırtık ve yıpratılmış yaralar için pirinç, pişmiş (kavrulmuş) darı alınır. Uygun olan miktarda denenir. Eğer hastaya verilen miktar fazla gelirse, dozu azaltılır. Hastaya verilen süt inek sütü ve keçi sütünden yapılan çökelek desteklenir. O kişiyi çok kabız yapar. Başka tamir yollarından çok daha iyisi keçi sütüyle yapılır. Bu ilaç daha çok kabız yapar: daha iyi tamir edenlerin dışında daha iyi ısıtanlardır. Pişmiş yağlı süt soğutucu ve kurutucudur; örneğin sirkeyle ince undan macun kıvamında olan ekmek gibi. Bu ekmek cidden yararlı olur. O ısıtıcıdır; örneğin suda pişmiş mercimek ilkin kaynatılır; sonra suyu dökülüp tekrar pişirilir. Üçüncü kez ısıtılır. O ekşi bir lezzet kazanır. Sumak alınır; nar taneleri, kek ve gebere ile karıştırılır. Bazen ona pirinç, pişmiş bakla ve sirke konur. O çok iyi bir ilaçtır. Yiyeceklerden de aynı zamanda iyi bir ilaç olanlar şunlardır: Buğday ve arpa unu ile yapılan çorbadan 2 avuç ve haşhaş kabuğundan 1 avuç alınır; iyice pişirilir ve süzülür ve hastaya yedirilir. Tuzlu ve keskin yiyecekler, ekşi elmayla yapılan

çorba veya nar taneleriyle ve sumakla yapılan çorba da yararlı olur. Yararlı olan yiyecekler keskin lezzettedir; tuz ve unla hazırlanmıştır ve hastaya azar azar yedirilir. Onlara gebere, nar tanesi, sumak katılır. Bu terkiple birlikte yoğun sıcaklık yaratan şeyler içirmemelidir. Bunun için ona öğütülmüş eski peynir katılır. Eğer hastanın ateşi varsa ona biraz soğutan ilaçlardan verilir. Zaaf halledilip geri dönüş olur.[193] Ancak çoğunlukla, kanama halinde şartlara uygun olarak ve de bağırsaklarda tıkanıklık şişler olduğunda bu ilaç kullanılır.

Hastanın şu etleri yemesine izin verilir: yeşil keklik eti, kırmızı başlı keklik eti, *keklik (Francolinus perdiuna)* eti, tarla kuşu, tavşan eti, orman tavuğu, serçe, kumru, güvercin ve özellikle Sudan'dan gelen etler ve laksatif tohumlar da yararlıdır. Yine şunlar da yararlı olur: Sirke içine konmuş yumurta sarısı; nar tanesi, Acem kuru üzümü ve çok miktarda gebere. Sumak gibileri, böğürtlen meyvesi, üzüm asmaları, kuzukulağı yaprağı, sinir otu, lahana tekrar tekrar pişirilerek kullanılır. Sirkeyle pişmiş küçük balık ve fıstık çiçeği tohumları, muşmula, gebere ve bit otu tohumları da yararlıdır.

Eğer kişi bu etleri sindiremezse, ona daha hafif etler verilir; örneğin keklik, kırmızı başlı keklik ve benzerlerinin eti gibi. Bunlar iyice pişirilir ve onlara pirinç veya biraz darı katılır; sonra süzülür ve ateş üstüne konur. Hatta bu tertip iyice birbiriyle uylaşana kadar ateşte bırakılır sonra sumakla lezzeti ekşitilir veya nar taneleriyle ve benzerleriyle ekşitilir. Kebap da onlara yararlı olur. Eğer sindirim gerçekten kötü değilse, ona çok az tuz verilir.[194] Kebap ona ağır geldiği için ondan çok rutubet atılır. Eğer paça pirinçle pişirilip verilirse ona çok yararlı olur. Onun hıçkırmasından kaçınmalıdır. Eğer o kişi kabız olup, yemekten sonra yiyeceklerden dolayı midesinde birikme olursa ona dikkat etmelidir.[195] Kestane ona zarar vermez. Aynı şekilde kuru

---

193 TM: [Ona diğer nesne karıştırılmaz.] Çünkü soğuk ilaç habis ishale ve akla deva yeterlidir. Ancak sıcak ilaçlara karıştırılır ve diğer birçok ilaçla karıştırılmağa ihtiyacı olur.

194 TM: Ona çok tuz vermemelidir.

195 TM: Ancak onların yiyecekleri o yiyeceklerdir ki onlarda luzuğ ve muluhat çok olmaz ve def etme kuvveti tahrik eden ekşilik mevziyesi de olmamalıdır. Bu yiyecek mevsuf bizim zikrettiğimiz pişmiş süt ve mersuf gibidir. Özellikle o süt mersuf ki onda meraren hadid-i muhammen etfa olunmuştur. Bundan da daha iyi (ecved) olur.

Menzuğ el-zübd-ü raib az miktarda daha güçlü (kuvvetli) ve caveres mukallu ile tabh olunmalıdır. Hastaların sindirimi ve istimrasının miktarı tecrübe olunup istimra edecek kadar onlardan saki olunur (içilir) Eğer hastalardan muteber miktarı bir nesne istimraeylemezse az miktarı içilir. Elban-ı matbuha (pişirilmiş el-ban) takviyesi şiddetli olan inek sütüdür. Mahrurine ufak olan süt magırdir ve magir sütte zikredilen muvafakatle başka nefağ vardır.Çünkü onun kabzı çoktur ve raibden mada mahruruna uygun olan yiyecekler soğutulmuş ve kuru olan süt kuvvetlendirici olur ve ince ekmek sirke ile biraz macun tağdan sonra ondan ceyyid alınan ekmektir. Bu ekmeğin mahruruna uygunluğu gayet balige olur. Aynı şekilde o pişmiş mercimek onun 2 zekre (derke?) suyu dökülüp üçüncü defada suhunet gelinceye kadar pişirilir. Gerekse o mecimeğe asa-i akşi katılsın gerek katılmasın yararlı olur. Aynı şekilde hummaziyede uygundur. Ancak ekşiliği olan yiyecekler sumak ve nar tanelerinden kaak ile küzbere ile ittihaz olunan yiyeceklerdir. Bazen onun içine pirinç de katılır ve sirke ile pişmiş olan bakla onlara ceyyid olur ve onların yiyeceklerinden bu yiyecek onlara yiyecek olduğu gibi ishale ilaç ceyyide de olur ve o yiyecek budur: sevik şair 2 hafne, haşhaş tohumu 1 hafne, haşhaş kabuğu 1 hafne. Bu zikredilenler ceyyid pişirilerek tasfiye olunup (süzülüp) tenavül olunur. Eğer zikrolunan sevik yiyeceği ekşi elma ile yahut nar taneleriyle sumak ile tehmiz eder. Onların imlaı mılh-ı derani olur. Ancak o tuzdan dak olunduktan sonra kali ceyyid ile kali olunur ve ona nar taneleri ve küzbere ve sumak karıştırılır. Eğer hastada şiddetli sıcaklık bu gayse ona ceben-i atik mukallu ve medkuk da karıştırılır. Gerekir ki onlar fekat soğuk olan ilaçlar içilir. [Ona daha sonra ona bir şey karıştırılmaz]. Çünkü soğuk ilaç habis ishale ve akla deva yeterlidir. Ancak sıcak ilaçlara sirke karıştırılıp ve diğer birçok ilaçla karıştırılmağa ihtiyacı vardır. Ancak hayzede zikredilen şartlara göre verilir. Sudedi ve şişi olan ishalde tenavül-ü luhume ruhsat-ı tabahic ve deraric ve usafir ve kanbir etlerinde olur. Özellikle erneb ve kata ve şefafin ve fevahat ve sevdani etlerine ruhsat çok olur ve asub olan bu etler mahmuze ve hubezzere ve müşevviyete istimal olunmaktır. Aynı şekilde halde mesluk olan safret elbeyd ve o masusat ki nar tanesi çok el-acem zebib, küzbere ve sumak ve bunlara benzer olan meyve el-alik ve usalic kerem ve hummaz yaprağı ve vezk-i lisan-ı Hamel ve pişmişi mkerre olan kerneb ve sirke ile matbuh olan küçük balık genel olarak uygun olur. Bu şeylerde abazir mecrasına cariye olur. O şeyler bunlardır: fıstık çiçeği, zağrur çiçeği, küzbere ve as tohumu. Ne zaman etleri hasta olan kişi sindirse onlar için bir mudeka ile feraric eti ve kabac gibileri dak olunup kuvvetle pişirilir. Ona pirinç yahut azmiktarda cavreş karıştırılır ve toplamının pişirilmesinden sonra tasfiye olunup mısfası yine nar üzre iade olunur. İnikade yakın oluncaya kadar ve sonra sumak ile veyahut nar taneleri gibileriyle tahmis olunur ve onlara kerednac da yararlıdır. Eğer hastanın sindiriminde bozukluk yoksa gerekir ki o kerdinac az miktarda olunur. Onun tuzu zibade kılınmamalıdır. O kerdinacebir demirle garez olunup ondan rutubet çok dışarı çıkarılmalıdır ve onlara paçanın da eğer pirinç maklude pişirilirse yararı çok şiddetli olur. Onlara fevakihde ictinab eylemek gerekir. Her ne kadar o fakiha kabıza da olursa lakin o hastanın midesi diğer yiyeceklerden teneffür edip fakihadan gayri şeyleri midesi kabul eylemezse fakiha tenavülüne ruhsat verilir. Onlara şahbulut zarar vermez. Aynı şekilde kasb da zararlı değildir. Ne zamanonların midelerinde latif yiyecekler bozulursa onlara bir miktar ağır olan yiyeceklerden yedirilir. Rebub kabıza ile anariğ yenir ve pirinç ve cavreşten müttahiz ahsen gibilei ve benzerleri de yenir ve

hurma da yararlıdır. Onların yiyecekleri hafif olmalıdır; mideyi bozmamalıdır. Eğer onlar ağır yiyecekler yerse örneğin paça özü (ekstresi), kabız yapar. Güçlü içecekler oluşturanlar pirinç ve darıyla birlikte alınabilir. Bazen bazıları hap şeklinde karın ve benzeri organlar için uygulanır. Bazen de *selebac (et, sirke ve buğday unundan yapılan yemek)* bu hastalara iyi gelir. Bu terkibi ufalanmış ekmekle yemek inek sütü içilmesinden daha yararlıdır. Onunla istenen iştiha sağlandığı gibi sindirim gücü de istenen hale gelir. O sindirimi sağlar ve mizacı da değiştirir. Ancak bu terkip genel olarak karın için uygun olmayabilir.

Uygun Yiyecekler: Haşhaş azar azar alınır; pirinçten, darıdan da alınır; et suyu çorbası alınıp, sumakla, nar tanesi ve benzerleriyle ekşi bir lezzet kazandırılır veya içecek olarak kuru hurma, pirinç, keçi iç yağı alınıp sumak ve yağmur suyu içinde 1 gün bırakılır; hafifçe kaynatılır ve iyice süzülür. Sonra pirinç içinde pişirilir. Onlar şişer; sonra tekrar pişirilir; daha sonra tekrar ıslatılır ve sıvıyı içine çekmesi için beklenir. Sonra süzülür. Terkibin alt kısmı şişer ve bu şişin inmesi için biraz hareket ettirilir; bu terkip mükemmeldir. Sonra biraz tuz ilavesi iyi olur. Ciddi bir şekilde hayvani yağ veya badem yağıyla ıslatılır ve biraz zeytinyağı konur. Ondaki tuzu artırmamalıdır ve yağ konmamalıdır. Burada sıcak ve soğuk besinler verilmelidir. Onlara biraz zeytinyağı adeta yağlanır gibi (çok az) konmalıdır.

Verilebilecek Sular: Yağmur suyu onda kabız etkisi yapar ve zannediyorum ki yağmur suyunun yararı karaciğere hızla inmesindendir ve süratle orada çözülmesindendir. Böylece keylusun rutubeti onun içinde kalmaz. Onlarda şarap sıkıntı yaratır. Çünkü onu alması gerekirse iyileşmesi için gerekli olan güç tutulur. Hastaya sevdavi kabız yapan yiyecekler ve şarap az verilmelidir. Onlar için iyi olan yiyecekler şunlardır: hasta bu yiyeceklerden çok yenmemelidir. Onlar tekrar tekrar yememelidir; sık sık değiştirilmelidir. Muhtemelen az miktarda yemelidir. Kabız yapan yiyeceklerden önce ayva ve ekşi nar

---

onların bazısı karis butun ilde de intifağ ederler. Aynı şekilde hekimler inekten alınan sekbac ile de intifağ ederler.O hasta zikredilen sekbac yalnız serid ile muğtenavil veya diğer etayib (tabipler) ile yani hastaya zararlı olmayan başka yiyeceklerle tenavül eder. Sindiriminde kuvvet varsa iştihaettiği şeyleri ona zam eder ve zikri geçen butunların muvafakati (uygunluğu) kıyamın sınıflarının hepsinde genel olmaz.

yemelidir; onların üstüne su içmemelidir; bir süre sabretmelidir. Şüphesiz hastanın sabredip su içmemesi tedavi için gayet iyi olur; özellikle hasta organın tahrik olmaması açısından yararlı olur.[196] Elbette besinin yukarıya, yüksek organlara çekilebilmesi için hastanın kol ve bacaklarındaki etkisi konusunda işaret vermesi gerekir. Tutan ilaçlar hastanın midesi üstüne uygulanır. Bunlar soğuk ve sıcak ilaçlardır ve durumun gereği dolayısıyla karışım şeklindeki ilaçlardır. Bunlar sümbül, mastika, sarısakız, kek (pasta), *Floransa süseni kökü şarabı (meysüsen)* ile tedavi edilirse çok yararlı ilaçlardır.

Haricen Uygulanan Yağlar ve Merhemler: Karaciğer ve mide arasında müşterek ishallerde bu ilaç (bu yağ cinsi ilaç) uygulanır. 10 dirhem pelin otu, şarap içine konur ve organ üzerine uygulanır. Sonra gül, narçiçeği, kuru bit otu, akasya, *nijucostidas (eski taş altında beklemiş sıvı)*, mazı eşit miktarda alınır ve bitotu suyuyla karıştırılıp zikredilen pelin otu ile hamur haline getirilir ve haricen organ üstüne uygulanır. Bilinmelidir ki bu tiryak bütün bayıltıcı ishallere, güç kaybına sebebi bilinmeyen şişlere veya şiddetli, hummalara iyi gelir.

Zaaf olup, bundan dolayı ishali kesilse, ancak vücudu yiyeceği kabul etmese ona bu ilacın uygulanması uygundur. Çobançantasını serçe ve *nahiz (küçük kuş, uçmaya çalışan küçük kuş)* eti hastaya yedirilir. Kol ve bacakları büyük olan hayvan etleri verilmez; bu yiyecekler acele etmeden verilir. Bunlar soyulup, kızartılarak diğer yiyecekleri aşağı indirmesi için verilir. Bunlar iştihayı artırır. Sindirimi zayıf olanlarda kırmızı et zeytinyağıyla, üzerine tarçın dökülerek pişirilip verilir. Yine elma ve ayva şarabı da bu hastalıkta yararlı olur.

---

196 TM: Özellikle o sabr üzre 2 hareket de yapmalıdır.

ON ALTINCI FEN

İKİNCİ MAKALE
Bütün Tedavilerin Dışındaki Diyare Gruplarının Tedavisi

Birinci Kısım
Karaciğer İshalinin Tedavisi

Karaciğer ishalinin bütün sebepleri öğrendin. Oraya tekrar dönmek ve kötü mizaç zaafını, onun şişini, tıkanıklığını, doluluğunu konusunda anlatıldığı şekilde uygulamak gerekir. Şüphesiz sen bunu yapıp tedavi edersin (onun hastalığının tedavisini yaparsın). Bu kısımda bu konuda yapılan hatadan, yani karaciğer ishalinde tıkayıcı, birikme yapan kabız ilaçları verilmesinden söz edeceğiz; güçlü tıkanıklıklarda akılcı bir yol izlenmesi gerekir ve organa fonksiyonunun tekrar kazandırılması gerekir. Çoğunlukla kabul olunduğu üzere, karaciğer ishali kanın yoğunlaşması ve katılmasıyla ortaya çıkar. O soğuktur. Bunu karaciğer ortadan kaldırır. Ancak bu durum karaciğerin helak olmasına sebep olur; onu helak olmaya götürür. Bu da sıkıntıya konu olur. Muhtemelen karaciğerdeki tıkanıklığın sebebi bilinirse, tıkanıklığın açılmasıyla hastalık bertaraf edilebilir. Bu kısımda yağ ve kuru üzüm önerildi, hatta kıvamının şöyle olması gerektiği tahmin edildi. Yağlı kuru üzüm ishali tedavide sıkıntı yaratmaktan uzaktır. Biz de onu denediğimizde söylenenlerin onun işlevinden çok da uzak olmadığını belirledik. Karaciğerin hastalıktan kurtulabilmesi için ilkin ona ekmek vermemelidir; ekmekten uzak tutmalıdır. Çünkü karaciğer onu kabul etmez. Karaciğere iyi gelecek olan ona günde 3 defa buğday ve arpadan hazırlanan bir yiyecek olan sevik çorbası verilmesidir. Muhtemelen bu çorbaya 20 kaşık su koyup yoğunlaşana kadar pişirilir. Eğer hastanın gaitasında sıkıntı yoksa ona tavuk yağı verilmesinin bir sakıncası yoktur. Eğer karaciğerin kandan kaynaklanan hastalığı söz konusu ise, üst tarafında bir şey hapsolup tutulmasın diye alt tarafındaki organlara da o maddeyi atacak ilaçlar uygulanmaz. Muhtemelen tedbir ve tedavi üst tarafta uygulanır.[197]

---

197 TM: ve ilac yukarı taraftan uygulanıp bakıldığında bağırsakta gibiolur.

İkinçi Kısım

Mide İshali ve Yırtık Olmaksızın Bağırsaklarda Oluşan İshal

Biz bu ishallerden ilkin kazıyan ve kayganlaştıran ishalden söz edeceğiz. Bu konuda mide bahsinde bilgi verildi. Şüphesiz mide, eğer kayganlık kazanıp kayganlaşmış bir mide ise onun tedavisini sen öğrendin. Bağırsaklarda görülen kazınma ve kayganlaşma şeklindeki ishaldeki kayganlığın tedavisi de onların (midedekilerin) tedavisine yakın olması uygundur. Bununla birlikte onların tedavisinde güçlü kabız (tutan) ilaçları birlikte verilir. Öncelikli olarak yaraları olmayan ishalin tedavisinde bu prensipler geçerlidir. Orada kuvvetli kabız yapan ilaçlarla ısıyı artıran şuruplar ve yakılar birlikte kullanılabilir. Orada kullanılacak ilaçlar doğal yapı ve ruhsal güçlülükle belirlenir; örneğin *tiryak-ı faruk, amerusa* ve *asaraysa* gibi. Orada idrar söktürücüler de almalıdır. Şüphesiz onların bu hastalığın tedavisinde yararı çoktur. Eğer deliller çok balgami hılt olduğunu gösterirse, kusturucularla tedavi edilir. Eğer mutedil güçlü ilaçlar ve ortalama güçlü ilaçlar yeterli olmuyorsa çöpleme verilir.

Ancak hastalıkta, kötü balgam varsa kusmayla o dışarı atılır. Eğer bağırsaklara inen balgam kusmayla atılamazsa, mümkünse o hastaya su içirmemek gerekir. Eğer su içerse, o sıcak olmamalıdır. Biraz eski, hafif şarap içmesi yararlı olabilir. Bu özellikleri taşımayanlar ona zararlı olur. Eğer hasta bir şeyler yemek isterse, bu arpa ve buğdayla yapılan *sevik* denen çorba olabilir. Kuru hurma çorbası, keçiboynuzu çorbası, nar tanesi çorbası ve *nebk (lote tree) ağacı* meyvesinin çorbası, gebere çorbası yararlı olur. Gebere çorbası, diğerlerinden farklı olarak yiyeceğin güçlü bir şekilde tutulmasını sağlar.

Gerçekten Yararlı Terkipler: Sinir otu, anason; her birinden 1 dirhem, nar kabuğu, kardeşkanı; her birinden yarım dirhem alınır ve Bu terkip mazı şarabı içine konup içilmelidir. Eğer ateşli bir hastalık varsa o yağmur suyu içine konup içilir. Yararlı terkip şeklindeki ilaçlardan kendirden yapılan sos, keçiboynuzu sosu ve mazı sosu yararlı olur. Şu yakılar yararlıdır: Örneğin keten tohumuyla, hurmayla yapılan yakılar gibi. Yine ayva suyu, taze dereotu, çan çiçeği, Arap zamkı, narçiçeği, mastika, gül, böğürtlen çalısı, bit otu eşit miktarda alınır ve yakı yapılır. Bazen bunlardan ilaç da yapılır. Mumla mastika yağı,

ayva yağı, gül yağı gibi. Antolus yakısı, Dartus yakısı, Futil yakısı, daha çok hastada ateş varsa uygulanır.[198]

Bağırsaklarda yaralar varsa şöyle bir tedavi uygulanır: Burada kullanılan ilaçlar yara ilaçlarıdır. Çoğunlukla soğuk yiyeceklerden kabız yapıp yaraları kurutan ilaçlar kullanılır; koruk ve sumak gibi. Bizim zikrettiğimiz *sentariya* ilaçlarla da tedavi edilir. Eğer ishalin sebebi safra ise, onun sebebi safra kesesindeki yaralardır ve öncelikli olarak, kusarak onu dışarı atmak gerekir. Yara olan kanaldan dışarı atış yapılamaz, yani bağırsaklarda yara olduğunda oradan dışarı atış yapılamaz. Eğer ishalin sebebi balgamsa, onun kısmında açıklandığı gibi, balgamı lavmanla dışarı atmak gerekir; kendi kısmında zikredilmiş olduğu gibi, ona hafif yiyecekler verilir. Biraz su içirilir. Sonra midenin güçlenmesi için beyaz çöpleme verilir; ancak bağırsakların aşağı kısmının güçlenmesi için siyah çöpleme verilir. Bu ilaç sadece kusturmaz, mizacı da değiştirir ve onu ısıtır. Çöpleme rutubetli bağırsağın kazınması ve kayganlığı için iyi ilaçtır. Onun için iyi besin şudur: Siyah zeytin alınır; pişirilir ve çekirdeğinin yağı ile ovulur. Nar kabuğu, beyaz biber, zeytinyağı ile karıştırılıp ekmekle hastaya yedirilir. Onu bitirince hastaya soğuk mastika, kendir verilmesi gerekir. Muhtemelen de, eğer mümkünse, ona biber de karıştırılmalıdır.

Eğer bağırsakları kazıyıp, tahrip eden diyare söz konusu ise ve güç düşüklüğü görülüyorsa burada mizaç değişikliği ile tedaviye başlamak gerekir. Mizacı ısıtmak, hastaya eksersiz yaptırmak, dayanabildiği kadar perhiz yaptırmak veya hamam yaptırmak, hafifçe, latif bir şekilde sıkıştırmak, bedenin görünen kısımlarını ovalamak gerekir. Daha sonra onun iyi olduğunu hissedersin. Eğer bu yolla hastayı tedavi edemezsen et suyuna kabız yapan şarabı ve kuru keki koyup, daha önce söylenenlere uygun olarak hastanın tedavisini iyi bir şekilde düzenlersin. Onun kuvvetinin ve mizacının ona nüfuz eden örneğin biraz biber ve yarpuz gibi şeylere tabi olduğunu tahmin edersin, hatta ona nüfuz eden şeyi de tahmin edersin. Şüphesiz sen bunu yaparsan

---

198 TM: Eğer sıcaklıksa ve ancak yaralar bağırsaklarla ilacı yaraların ilacıdır ve kurutucu kabız yapanlar çoğunlukla istimal eder.

karaciğerin bu besinlerden neyi çektiğini ve neyle güçlendiğini de bilirsin (tahmin edersin).

Ancak midenin kazıyıp kaydıran özellikteki ishalinin dışında başka ishal gruplarının tedavisi de bu kazıma özelliğindeki ishale benzer. Safradan kaynaklananın sebebi, çoğunlukla mide ve bağırsaklarla ilgili olarak kabul edilmiştir. Onlarda safranın eşit miktarda olması gerekir ve kendi kısmında öğrendiği gibi, karaciğer ve safra kesesinde safra artar; fazla olan bu safranın atılması yararlıdır. Onun mümkünse kuvveti zaafa uğratmadan kusma ve ishalle dışarı atılması gerekir. Yara oluşmasından korkulmazsa, bu tedavi uygulanır. Sonra zikredilen tutan, sıkan özellikte maddeler verilir. Çoğunlukla bu sıkıntı helile ve daha çok da sarı helile ile tedavi edilir. O safranın fazlasını atar. Arkasından soğutucu ve kabız yapan güç oluşur. Aynı zamanda, özellikle de, tebaşir ile ve arpa suyu ile bazı meyve suları verilmesi yararlı olur.

Eğer ishalin sebebi balgami içecekler ise onlar lavmanla çıkarılmalıdır. Eğer lavman cidden çok ağır olursa onu kabız ilaçlarıyla tedavi edilmelidir ve mutedil bir şekilde ısıtıcı ilaçlar verilmelidir. Onun kurtulması için yemekleri tatlandıran nar tanesi ve kimyonla hazırlanan karışım sos olarak verilmelidir; yine sos şeklinde ekmekler için kullanılan güzel kokulu haplar verilmelidir. Eğer balgami madde camsı görüntüdeyse, ona *iskalbiyades* hapları vermek yararlı olur ve basit ilaçlardan şeytantersi, nane, kavrulmuş ezilmiş keten tohumu, suk (bir nevi sirke), sarısakız, kendir, tebaşir ve benzerleriyle ve de onların sularıyla tedavi etmek yararlıdır. Hekim ilaçların dozunu vakanın seyrine göre kendisi ayarlamalıdır.

Eğer ishalin sebebi balgamsa ve hastalık tekrar ederse ve de haricen başka belirtiler de gösterirse bu ilacın iyi gelebileceği düşünülür: sarı helile 1 kısım olarak alınır, bahçe teresi yarım kısım, şeker, bitotu, sumak, ılgın; her birinden 6 kısım alınır ve terkip yapılır. Eğer sevdavi madde ishal sebebi ise onu sevdavi ishal kısmında ele alıp, onu ve dalakla olan ilişkisini anlatırız.

Bu Hastalıktaki Yiyecek ve Besinler: Biz yine bunları da ayrı bir kısım olarak ele alacağız. Eğer zaafı güçlü ve mizacı kötüyse sen onu tahmin edersin. Çoğunlukla kötü mizaçlı bağırsak, midenin kötü mizacına ortak olur. Onun belirtisi diğerinin belirtileriyle aynıdır.

Eğer bazı koruyucu soslarla mizaç rahatlatılırsa yararlı olur. Bunun içeriği şöyledir: *Ud-u ham (bir çeşit odun),* kavrulmuş kimyon, nane yabani kimyon, kendir, sarısakız, kavrulmuş zencefil, kakule, Acem kuru üzümü ezmesi eşit miktarlarda alınıp, ondan 3 dirhem içilir. Eğer onda çok fazla yel varsa terkibe fesleğen ve sedef otu tohumu katılır ve bazılarında da şu terkip yararlıdır. Rezene tohumu, anason, sivri biber, kakule; her birinden 3 dirhem ve nane tohumu, kereviz tohumu; her birinden dörder dirhem ve Seylan tarçını, kandindiren, Hint selvisi, ham odun; her birinden 4,5 dirhem, *suk (bir nevi sirke)* 5 dirhem, safran 4 dirhem, karanfil ve iyi bir merhem için Hindistan cevizinden altışar dirhem, bit otu 20 dirhem alınıp onlardan hap yapılır ve gözlenen duruma uygun miktarda içilir. Bu haplardan özellikle Mısır mercan köşkü hapları yararlı olur; zayıf olan dışarı atma gücünü kuvvetlendirir. Isıtıcı yakılarda burada yararlı olur. Eğer dışarı atma gücü zayıfsa ona pelin otu da katılır. Ancak eğer sindirim sıcak ve bozuksa, soğutan ilaçlar verilmelidir. Kabız yapan su, yoğun yiyecekler ve de zikrettiğimiz ağır, soğuk cinsten fonksiyonu olan yiyecekler önerirsin. Biz bunları bozuk sindirim kısmında zikrettik. Ancak soğuk ya da sıcak sebebiyle mesenter zaafı ortaya çıkarsa soğuk ve sıcak oluşuna göre, zikredilen kabız yapan ilaçlar verilir. Eğer mesenter zaafını bertaraf etmede zaaf olursa bu kötü duruma karşı nane şarabı ile küçük Hindistan cevizi ve ona iyi gelen ilaçlar verilir.

***Safravi İshalin Tedavisi*:** O tedavileri biz mide bahsinde zikrettik ve çoğunlukla o tedaviler karaciğerin durumunu ve safra kesesine ve safrayı oluşturan mideye aittir. Onlara ait oldukları yerlerde bulursun.

Üçüncü Kısım
Dalağın Sevdavi ve Yırtmayan İshali

Şüphesiz ki burada dalak ilaçları kastedilir ve oradaki ishalde dalağın gerekli olan muhtemelen hali tarif edilir. Buradaki ishal genellikle sevdavidir. Doğal direnci korumak için pişirilerek küsküt gibi ilaçlar verilir. Eğer o kurtcuk şeklinde ağır bir yapıda ise ve orada şiş yoksa muhtemelen maddenin ağırlığı kendinden (dalak) kaynaklanmaktır. Onu güçlendirmek için bu müshil verilmelidir. Darani tuzu bir kısım, Mısır dikeni 3 kısım, kara çöpleme 2 kısım alınıp, sonra tuzla

temizlendikten (dikenleri temizlendikten) sonra saflaştırılır ve bu ishal tedavisinde kullanılır. Bu hastalıkta tenkıye yapılması yararlı olur. Şüphesiz kan alma da karaciğer ve midenin ağzını güçlendirir.

Eğer ishalin sebebi sevdavi mide ise sevdavi hıltların mideye ulaşması için dalak üzerine kan alma kabı uygulanır ve oradaki sevda mide ve bağırsaklara hapsolur. Sonra güçlü ve nazik ilaçlarla bu hastalık (organ) tedavi edilir. Örneğin bu terkip şöyledir: Nar tanelerinden 10 dirhem, pişmiş büyük kırmızıturptan 1 dirhem, pişmiş kokulu zencefil 1 dirhem, kehribar 1 dirhem, sedef otu, tohumu 1 dirhem, tatlı fesleğen ve pirinçten 1 dirhem alınır; onlardan eşit miktarda alınarak, 3 dirhem içilir. Yine bir başka reçete: nar tohumu, kara kuru üzüm, su ve sirkeyle inceltilir; sıkılır ve süzülür ve onun üzerine biraz tuz ve mercan köşk konur ve yenir.[199] Ondan güçlüsüne ihtiyaç duyulursa, kendir, gelengel, servi cevizi bir nevi sirke hepsinden yarım dirhem alınıp kekten 1 dirhem konup eski şarapla hastaya verilir.

Dördüncü Kısım
Bağırsaklarda Kazınma Sonucu Olan İshal Dışındaki Kanlı İshal Tedavisi

Bilmelisin ki ishal bütün bedenle ilgilidir ve karaciğerle de alakalıdır ve mide ile bağırsakların yukarıdaki ve aşağıdaki kısımları, olmak üzere ilgilidir. Sen onların belirtilerini onların kurtçuk gibi puslu olup olmadığını ya da yıkayıcı özellikte olup olmadığını bilirsin. Ancak karaciğer tedavisi onun mizaçlarının düzeltilmesi bakımından ve özellikle tıkanıklığın açılması yönünden ele alınmalıdır. Önce alınacak tedbir doluluk halinde, öncelikli olarak bedenin gözlenerek durumuna göre ilaç verilmesidir. Aynı zamanda ishalin sebeplerinin de gözlemesi gerekir. Onda ağrı olup olmadığını ve bedeninin ne kadar karaciğere hizmet ettiğini belirlersin. Ayrıca bu hastalıkta güç kaybı olup olmadığını, maddenin hapsedilip hapsedilmediğini de belirlersin. Burada güç kaybı yoktur ve de tutulma da yoktur. Onda (kan) azdır; hafiftir. Bazen bağırsakta kazınma olur veya onun zaafı oluşur. Bu durumda kan alınır ve aksi tarafına hareketle yönlendi-

199 TM:hubz gams olup yenir.

rilir. Daha sonra sen, hastaya kötü kanı durduracak ilaçlar verirsin. Eğer bağırsak damarlarındaki kanama fıtıklanma dolayısıyla olursa bazen acilen bağırsakta kazınmaya sebep olabilir. Bu durumda itina ile çoğunlukla bağırsaklarda görülen kanamalı ishalin durdurulması gerekir. Sen bu durumda kanı aksi yöne doğru yönlendirip, yoğun doluluğun (şiddetli) oluşmasını engellemelisin.

Bilinmelidir ki üstteki bağırsaklar ve onların daha üst tarafında olanlar eğer kötü mizaçlı ise, bozukluk varsa, onlara içecek verilmemelidir. Eğer hastalık aşağıdaki bağırsaklardaysa lavman yapmak yararlıdır. Bunların yanı sıra, onları ilaçla tedavi etmek yararlı olacaktır. Burada verilecek ilaçların hepsi soğuk ve kabız yapan ilaçlardır. Burada uyaran, hareketlendiren ilaçların hepsi zararlıdır; kötü kanamaya zıt ilaçlar verilmelidir. Burada özellikle bitki sapları ısıtılıp, toz haline getirilmiş kantaşı, kardeşkanı, kehribar, mercan, inci, içirilerek hastaya içirilir. Bazen de lavman olarak uygulanması önerilir. Bazen de onu kabızı destekleyen narçiçeği hapları gibi, hapların onun terkibi içine konup, hastayı kuvvetlendirmek için verilmesi gerekir. Ekşi tohumlardan yapılan haplar senin bildiğin sularla verilir. Yine sinir otu öz suyu ve keten yaprakları öz suyu ve onların yararlarının açıklandığı kısımda anlatılan canlandıran erkek testisi suyu verilir; özellikle bu ilaçlar tek tek verilir veya zikredilen haplar şeklinde verilir. Yine burada elma, ayva, kuru gül; her birinden yarım ratl alınır ve 5 ratl su içinde 1,5 ratl kalana kadar pişirilir; sonra süzülür ve onun üzerine gül yağı gibi yağlar konur; bu terkip kapta öyle pişirilir ki onun suyu tamamen gider ve sadece yağı kalır. Bu yağ hastaya içirilir. Kötü kanamalar için uygulanan lavman: Bunun için öz suları kullanılır. Bunlar özellikleri bilinen pişmiş, kabız yapan meyve ve meyve sularından meydana gelir. Pişirilen meyveler sulandırılarak veya iyice pişmiş olanları ufalanarak, erkek keçi yağından üstü kapanacak kadar ilave olunup, iyi gül yağı ile karıştırılır. *Akrabadin*'de zikrettiğimiz bir terkibi burada uygularsın. Tedaviden bazılarını yine biz kanlı ishallerden iyi huylu ve mutedil olanlardan tedavisi olmayanları, sıcak haplarla tedavi edilecek olanları ve kötü olanları biz zikrettik. Onlardan bazılarını biz burada verelim.

Basur Lavmanı: Nar kabuğundan sinir otundan, çöplemeden, lotus ağacı meyvesinden yapılan çorba (zisyptus lotus), pirinç çorba-

sı, hepsinden 8 dirhem alınır ve mazı, pelin otu meyvesi, narçiçeği ve gülden; her birinden dörder dirhem alınır. Bu maddelerin hepsi alınıp, üzerine kudret helvası suyu bastırılır ve hastaya verilir. Eğer bu su çobandeğneğinin suyu olursa daha iyidir. Sonra o iyice pişirilir ve bu pişirme işlemi onun üçte biri kalana kadar devam eder; süzülür ve şaptan yarım dirhem alınır ve kardeşkanı, Arap zamkı, tarçın, narçiçeği, yemlik otu, pişmiş zamk, üstübeç, kurşun, yanmış sedef otu, Ermeni kili; her birinden 1 dirhem ve gül yağı 6 dirhem, erkek keçi böbreği yağıyla bu bitkiler lezzetlendirilerek, 6 dirhem alınıp, istenirse 1 danekten 1,5 daneke kadar afyon da katılarak hastaya lavman şeklinde uygulanır. Eğer lavman yapıldığında kanın toplanması, birikmesi oluyorsa, onun pirinç ve darı benzeri ile hazırlanan terkip dışında ağır bir lavmana ihtiyacı yoktur. Eğer lavman sadece kanlı ishal için bir tedbirse veya bütün ihtiyaçlara cevap verecek bir tedbirse, ona göre, burada işlem yapılır; hatta gaz için yapılan lavman burada uygulanmaz.

Bu kısımda uygulanacak güçlü yakılar: akakça, Arap zamkı, üstübeç, afyon, kurşun, Ermeni kili, kehribar, mazı, ham mazı eşit miktarda alınır ve ateşte pişirilir.

Makat İçine Uygulanan İlaçlar: Kurşun kiri, narçiçeği, üstübeç, kurşun, yanmış sedef alınır. Yıkandıktan ve tenkiye yapıldıktan sonra makattan uygulanır. Eğer bu yapılmazsa hasta hazırlanan terkip üzerine oturtulur. Bu hapsedici değildir. İlaç yenilmemelidir. İki kolun altı da rutubetli yoğun olmalıdır. Onların kol ve bacaklarını ovalamalıdır. Hastayı yazın ve kışın soğuk havada soğuk su içine oturtulmalıdır ve soğuk su içirilmelidir ve iç organların üzerine soğutulmuş soğuk öz suları uygulanmalıdır veya kötü şarapla içirmelidir. Örneğin üzüm suyu ve kuzukulağı şurubu ve benzeri karla soğutulmuş sular verilir.

Beşinci Kısım
Kanlı İshal ve Bağırsak Yaralarının Tedavisi

Bağırsaklardaki kanlı ishalde verilenlerin ağır olmaması gerekir. Bazen onların çok güçlü ilaçlara ihtiyacı yoktur. O tip ilaçlar onu helak eder. Muhtemelen kişiyi soğutmak, örneğin Hint kavunu ve semizo-

tu yemesi yeterlidir. Eğer ona lavman yapılacaksa ona yakıcı ilaçlar verilirse hasta helak olur. Ona verilecek ilaçlar, hastalık yukarıdaki bağırsaklarda olursa içecekler şeklinde olması ve aşağıdaki bağırsaklardaysa lavman şeklinde olması gerektiğini ve orta kesimdeki bağırsaklarda ise onlara her ikisi için iyi olanların bir araya getirerek tedavinin yapılacağını sen öğrendin.

Sonra öncelikle bağırsak yaralarının ve kanlı ishalin fail sebebinin ne olduğunu görmek gerekir. Onun kanamadan sonra oluşup oluşmadığı onun daha önceki sebebinin fıtıklaşma olup olmadığı veya doluluk olup olmadığı veya şiş olup olmadığı ya da kötü kesikler, yırtıklar olup olmadığını anlaman gerekir.

Bunların sebeplerini daha önce verdik. Şüphesiz o sebepleri yerlerinde anlattık ve onları sen ilgili yerlerde öğrendin. Kötü hıltlardan dolayı kusma olursa, dikkat ederek zarar vermeyen, yoğun olmayan müshillerle hastalığın eseri olan yaraları tedavi etmeye çalışmak gerekir. Örneğin helile veya onun kökü, kitre zamkı veya benzerleriyle tedavi edilir. Hastaya 2 gün yemek vermemek, mümkün olursa, kötü olan nesnelerden uzak tutarak[200] düzenine kavuşabilir. Eğer sen ona yemek verirsen, daha önce de sözü edildiği üzere, kaynamış süt vermelisin. Bu besin onun için ilaç gibi olur.

Ancak onun yanı sıra, hastanın tedaviye ihtiyacı vardır. Ona az fakat onu güçlendirecek yiyecekler verilmelidir. Örneğin yağlı tavuk ve pek az yağlı ekmek ve kahvaltıya benzer yiyecekler, horoz testisi, rafadan yumurta ve iyice kavrulmuş yumurta verilebilir. Bazen sıcak pişmiş balık, sütlü pirinç içinde pişirilmiş 4 ayaklı hayvan inciği bu hastalık için cidden yararlıdır. Hastanın gücünü meyve sularıyla korumak gerekir. Bir önceki kısımda zikredilen yiyecekler de hastaya yararlıdır. Ona Darani tuzu pişirilip verilmelidir. Eğer hastanın susuzluk hissi varsa ona şarap verilmelidir. Ancak onun az miktarda ve kabız yapan siyah şarap olması gerekir. Hastanın tedavisine keyfi olarak kabız yapan ilaçlar verilerek başlamak sağlıklı değildir. Bu durumda kötü olur.[201] Eğer hastalık şiddetliyse sanki yüzünü örtüyle

200 TM:2 gün aç bırakmakla
201 TM: zararlı maddeleri çeker.

kapatıyor gibi, hastalığın yüzünü örtecek bir ilaç verilmelidir. Bütün kasıp tutan, soğutan ilaçlar ve tahrik eden, harekete geçiren ilaçlar ona yararlı olur, ancak onlar yenerek alınır. Bazen bunların içine kurutan, ancak yakmayan ilaçlar da karıştırılır. Kanlı ishal olan kişi, sıcak suya değil, soğuk su içine bırakılmış olan tohumlardan içmelidir. Özellikle ılgın bağırsak yaraları için ve makatı dışarı iten ishallerde yararlıdır. Özellikle ona sinir otu verilirse iyi gelir. Biraz eski şarap, pişmiş afyon, çöpleme; hepsi bir araya getirilir veya tek tek verilir. Gül tohumu da çok yararlıdır.

Bazı hekimlerin zikrettiklerinden şu sonuçları çıkardık: Eğer hastalık (kanlı ishal) başlangıcındaysa, 4 dirhem Arap zamkı soğuk suyla içilirse, hastalığı geçirir. Ancak mühür kili de bütün kanlı ishaller için yararlıdır. Hatta tenkiye yapıldıktan sonra ondan yenir. Biz zikredildiği gibi, onunla lavman da yaparız. Aynı şekilde kırmızı kilden (mühür toprağı) alıp sinir otu öz suyu ve *Sami toprağı (kevkeb-i şamus)*, ve semizotu öz suyu ile hastaya verilir. Bunun yanı sıra, pişmemiş dut suyu da yararlıdır. Aynı zamanda kuru haşhaş ve sarı renkte haşhaş özsuyu ve gül suyu içilir veya onlarla lavman yapılır.

Bazıları bu kısımda saksağan ayağını da zikrettiler. Ben zannediyorum ki, o karga ayağıdır. Denir ki, Hippokrates saksağan ayağı demişse bundan incir yaprağını kastetmiştir. O bu kısımda yararlıdır. Tavşandan elde edilen çökelek onlar için gerçekten iyi gelir. Daha önceki kısımda zikrettiğimiz gibi, üzerine tuz dökülerek verilen çökelek onlar için fevkalade yararlıdır. O yiyecekleri etkiler. Eğer içilen ilaçlar kanlı ishal için olursa, şu terkip yararlı olur: yağla ve kardeşkanıyla lavman yapılır. Yağdan 30 dirhem alınır ve 3 dirheme kadar kardeşkanı ilave edilir.

Terkip şeklindeki ilaçlardan bahsedildi. Haplar, tek tek alınan soğuk basit ilaçlar da zikredildi. Ekmek ufalanıp, içildikten sonra soğuk su içilir. Beyaz deniz kabuğu külünden 4 kısım, mazıdan 1 kısım, biberden 1 kısım alınıp öğütülür ve elekten geçirildikten sonra bir köşeye konulur. Ondan 1 dirhem yemek üstüne soğuk suyla içilir. Eğer suyla içilirse *Felunya* da bu hastalık için yararlıdır.

Burada iyi lavman ve engelleyici ilaçlar ve basit şeylerle kanlı ishal için iyi gelir; öncelikli olarak, tutan, kabız yapan, hareketlendi-

ren şeylerdir. Bunlar iyileşmeyi hızlandırır ve diğer yenen yağlar da güçlenmeyi sağlar.[202] Güzel kokulu olanlar kostik maddeler bağırsaklar için yapıştırma yağıdır; onun görüntüsünü temizler. Dolayısıyla hareketlendirip, uyandıran ve kabız yapan başka bir şey almak gerekmez. Bazıları şöyle der: Eğer hastalıkta kan ve bu gibi bir şey yoksa Arap zamkı lavmanda kullanılmaz. Eğer yara kalıntısı varsa, kurutucu, kabız yapan hareketlendiren ve tıkayan ilaçlar verilir. Bazı insanlar öz sularına bakır sülfat (göz taşı) katarlar ve iyi bir lavman terkibi oluştururlar. Bunun yararı büyüktür. Ancak mecburiyet yoksa had derecede uygulama yapılmamalıdır. İlkin ekşi şeyler verilmelidir; ancak abartmamalıdır. Sonra zorunluluk oluşursa abartılabilir. Eğer zorunluluk varsa baharat verilmez. Eğer bakır sülfata (göz taşı) ihtiyaç varsa verilir. Bazen burada iyi olan şudur: İlkin yaranın üstünü örten bir ilaçla tedaviye başlanır; sonra had derecede güçlü olan lavman uygulanır. Eğer hasta ona tahammül edemiyorsa, muhtemelen o çok yoğundur ve bağırsağın derisinin açılmasından, hatta onda delik açılmasından korkulur. Bundan dolayı hastaya yapılacak tedavinin düzenlenmesi verilecek ilaçların ayarlanmasını gerektirir. Bildiğin gibi, yara olduğunda tıkanıklık oluşturur ve onu takiben de delik oluşmasından korkulur, çünkü yara artar ve akıntıya sebep olur.

Bilmelisin ki, lavmanın bütün tahriki hareketlendiren etkin keçi yağının etkisiyle oluşur. Şüphesiz o soğutucudur ve yakıcılığı giderir ve hızla hastalığın olduğu yeri dondurur. Bu hastalığın başlangıcında gereklidir. Eğer hastalık uzarsa, temizlenmeye ihtiyacı vardır. Daha sonra o güçlendirmelidir. Hastalığın tedavisi arasındaki değişikliği hareketlendirip, yağlardan uzak tutmalıdır. Eğer yara sağlıklı hale dönüşüyorsa, hasta nekahat devrindeyse, ona ballı su ve zeytinle terbiye edilen tuzlu su ve pişmiş balık verilir. Hastaya, eğer gücü yoksa bir süre loğusa otu hapı gibi ilaçlar verilir. Ancak hastalık yoğunsa, onun ilerlemesine bu ilaçlarla engel olunamaz. Bilinmelidir ki, tahrik edip, hareketlendiren lavman, söylendiği gibi, bağırsaklardaki yaralara iyi gelir, ancak tedavi etmez. Çünkü bu ilaçlar yenilerek alınamaz. Yenerek alınan ilaçlar bu hastalık üzerinde etkin olur. Çoğunlukla bu du-

202 TM: Yarada intisağ ve gur hadis olunca kadar tehir olunmamalıdır.

rumda yağlı ve hareketi teşvik eden ilaçlar ve yapıda değişiklik yapan ilaçlar uygun olmaz. Yenerek alınan ilaçlar yararlı ilaçlar arasındadır. Bazen bu ilaçlar elem ve acı oluşturur. Bilinmelidir ki, sen ne zaman had derecede lavman uygulasan ve kabızlık ve hareket oluşsa, orada oluşan yaraları kapatan ilaçlar hastaya verilir. Bu bilinir ki, et (kas) görüldüğünde uygulanır. Ne zaman humma, zaaf, doku yenmesi ve susuzluk olursa zırnık (arsenik) hapları gibi ilaçlar almaya cesaret edilemez. Ancak soğuk ve kabız yapan koruk, sumak, kuzukulağı, gül ve benzerleri ve meyve suları içinde bu haplar muamele edilip, kurutulur ve sonra işlem tekrarlanarak hastaya verilir. Bazen o ilaçlara ban otu ve afyon da karıştırılması gerekir veya bazen bu ilaçlar uyuşturuculardan sonra verilir ve daha sonra hastaya azar azar uygun ilaçlar verilir veya çoğunlukla da abartılarak yarım dirhemden bir buçuk dirheme kadar bu ilaçtan hastaya içirilir. Bazen kabız yapan soğuk meyve suları, mercimek ve kuru afyon da yararlıdır. Burada yara kabuğunun oluştuğu belirlenir; şiddetli ağrı vardır. Genel olarak, bazen de sıcaklık zaaf ve yoğun hisler olur ve hasta çok fazla tahammül edemez. Burada tedbir şudur: ilkin ballı su ile nemlendirip lavman yapılır, 4 saat sonra, tuzlu suyla lavman yapıp, ondan sonra mühür kiliyle sirke karıştırılıp, daha sonra suyla da karıştırılıp onunla lavman yapılır.

Lavman kısmındaki tedbirlerden[203] biri lavmanın azar azar verilmesidir. Eğer lavmanın terkibi yakıcı özellikteyse, ona gül yağı ilave edilir. Ancak kötü kanı ve ishali engelleyecek başka lavmanlar vardır. Kötü kanı, kanamayı engelleyecek lavman ishali de engelleyecek lavmanlara yakındır. Onun için sıvı (sinir otu suyu) bizim lavman, yakılar ve tabletler kısmında zikrettiğimiz ilaçlardandır.

Lavmanlar zikrettiğimiz haplar veya yağlı, mayalanmamış ve öz sularıyla ıslatılmış ekmekle yapılır. Daha hafif lavman arpa suyu, badem yağı, beyaz ilik, pirinç suyu alınıp, hepsi saf keçi yağında pişirilir ve mühür kili ilave edilerek uygulanır. Aynı şekilde keçi yağı ile pişmiş pirinç lapası da lavman için kullanılır; yararlıdır. Bazen lavman mazı ve nar kabuğu ile yapılır. Aynı zamanda mühür kiliyle ekmekle yapılan çorbanın suyu karıştırılarak da yapılır.

---

203 TM: Bu ihtikanlarla onlara Allah'ın izniyle beri hasıl olur.

Bu terkip şiddetli hararet için yararlıdır: kabak kabuğu suyu, bezelye, sinir otu, çobançantası, bit otu, mercimek alınır ve onların 2 defa suya bırakılmış öz suları alınıp, gül yağı ile karıştırılır ve üstübeç, Ermeni kili, Arap zamkı ve tutya (çinko) ile karıştırılır. Eğer afyona ihtiyaç olursa, duruma göre, ilaveler yapılır.

Kanlı İshal İçin Uygun Olan Bir Başka Lavman: Badem, nar kabuğu, mazı, sumak, reçine, keçiboynuzu kökü şarap içine bırakılır, hatta pişirilir; sonra süzülür ve ondan lavman için hap yapılır. Onun içine bit otu yağı ilave edilir.

Kanlı İshal İçin Uygulanacak Yakı: Bunlar için kullanılacak belli başlı yakılardandır; sarısakız, kendir, safran, kırmızı arsenik, şap, günlük, kunduzhayasından alınır. Ona afyon, kadıntuzluğu, yanmış parşömen, kardeşkanı, yanmış erkek geyik boynuzu, bir nevi defne ve biraz külle hazırlanır ve altın kiri veya gümüş kiri, kurşun kiri ve benzerleri ilave edilerek kullanılır. Bazen zaç ve bakır pasına da ihtiyaç duyulur.

Kanlı ve zehirli ishal için önerilen ilaç: sarısakız, safran, kendir, afyon ve yumurtanın beyazıyla macun yapılır. Bir başka ilaç: kırmızı arsenik, günlük, sarısakız, safran alınıp sinir otuyla macun yapılır. Bir başkası: afyon, kunduz hayası, zamk, kadıntuzluğu alınıp sinir otu suyuyla macun yapılır. Sıvı ilaçlardan merhem yapılır: gülyağı, üstübeç alınır ve kavrulur ve bir kısım ketenle makat içine meyilli olarak, uygulanır. Onun içinde meyilli, gizli lifler vardır. Uygulamada bunlar düz şekilde tutarlar ve yapının kendi şekliyle korunmasını sağlarlar. Kanlı ishal için kullanılan, örneğin Sami kili hapları, arsenik hapları yemek içinde uygulanır ve onlar gücü korumak için üzüm ezmesi içinde saklanır. Ondan yanmış papirüsle hap da yapılır.

Bir hap: Yanmış papirüs10 dirhem, yanmış arsenikle (kırmızı arsenik), bakır kabukları Yemen şapı, mazı, sönmemiş kireç; her birinden 12 dirhem alınır. Sinir otu öz suyu ile karıştırılarak, hap yapılır. Her bir hap 4 dirhemdir. Daha küçük hap 1 dirheme kadar küçük olabilir. Başka bir hap: Sumak, kırılmış nar, *sokutun (suçertin?),* narçiçeği, koruk, bakır sülfat, demir oksit, yanmış bakır ve antimonun; her birinden 1 kısım, göztaşı yarım kısım alınıp, hap yapılır.

Güçlendiren Hap: Sönmemiş kireç taşı, kalya taşı, akakça, mazı, arsenik, sirkeyle hap yapılarak, her gün verilir. Bu hap güçlendirir.

Bazen sinir otuyla lavman yapmak.yeterlidir. Ancak yakılar ve yağlar da burada yararlı olur. Bu kısımdaki yararlı yakılar mutlak ishal ilacı kısmında anlatıldı. Bunlardan Sami kili hapları: Bitotu suyuyla karıştırılarak yakı yapılır. Bu yakı cidden yararlıdır. Ağrı sakinleşmezse, hasta, banyo suyuna kabız yapan maddelerle sap, boyotu, hatmi ilave edilerek banyoya oturtulur.

Eğer susuzluk varsa, kanlı safravi ishalde lahana ve onun üstüne pişmiş bitkiler, arpa suyu çorbası konarak, soğutulmuş olarak kullanılır. Eğer ağrı şiddetlenirse, hatta baygınlık seviyesine ulaşırsa uyuşturucu vermek gerekir ve uyuşturucu ile arpa çorbasını karıştırıp, diğer dışarı atanlarla ve sıvı şeklinde atılanlarla verilerek arkasından lavman yapılır. Burada yapılacak lavman ertelenemez. Lavman yapılması gerektiğinde yapılır. Bu gibi durumlarda keşk (peynir suyu?), pirinç, inek yağı, gül yağı, Arap zamkı, üstübeç, keçi böbreği yağı, beyaz ilik yağı, yumurta sarısı birlikte iyice çarpılır ve içine ağrı şiddetlenince içine afyon katarak hastaya verilir.

Balgami kanlı ishalde ilkin balgamı bertaraf etmek gerekir. Onu ve yelleri vücuttan dışarı atmak gerekir. Burada hastanın şöyle besinlerle beslenmesi gerekir: Tuzlu balık çorbası ve hardal çorbası gibi sindirilebilir sirkeli yiyeceklerle (turşu gibi); çorbalar nar taneleri, kuru üzüm gibi lezzet veren bitkilerle ve hardal gibi hastalığı sonlandırabilecek maddeler verilir. Çoğunlukla pişmiş hurma ile hasta beslenir; ona ısı verecek şeyler ilaç olarak verilir; örneğin cevizli biberli olanlar onun için yararlı olur. Bazıları şöyle demişlerdir: bağırsak yaralarında şüphesiz çavşır yararlıdır. Her gün sedef otuyla onu içmelidir. Sonra pişirilmiş ham hurma yedirilmelidir. Bunu her gün uygulamalıdır. Bütün bu söylenenler önerilen şekilde uygulanmalıdır veya onlara uyumlu şekilde tedavi yürütülmelidir.[204] Biz hekimlerin dizanteri olan bir adamın öldürücü ilaçlarla tedavi edildiğinin veya bir günde rahatladığının söylendiği zikretmiştik. Bu adama soğanla ekmek ve biraz da su verildi ve sıcak tuzlu suyla hazırlanan lavman

---

204 TM: Bazen karşıma itidak arız olmakla ağrı sakin ve hastalık kesilmiş olur. Eğer ağrı yine sakinleşmezse onun gibi sakinleştirilmiş ağrı tedabir ile bildiğin gibi tedbirlerle tedavi olur.

yapıldı. Sonra ona güçlü ilaçlarla lavman yapıldı. Eğer onda ağrı varsa onu kurtaracak ilaçlar uygulandı. Ona şöyle bir lavman uygulandı: mercanköşk, Kirman kimyonu, tuz, taze defneyaprağı ve defne tohumu, dereotu, sedef otu, sarıyonca; hepsinden birer ukiye alınır ve zeytinyağı içinde üçte biri kalana kadar pişirilip, süzülüp hastaya verildi. Bunun kullanımı lavman şeklindedir. Yine pişirilen pirinç yararlıdır; pişmiş pirinç ve tuzlu balıkla lavman şeklinde uygulanır.

Bu hastalık grubunda kefen bezi denen lavman: Hurmanın etli kısmı bir buçuk rate, mastika 1 udiye, taze dereotu 6 ukiye, sabır 1 udiye, mum 10 ukiye, şarap, gül yağı yeterli miktarda alınır; benzer tohumlarla beraber lavman yapılır. Özellikle soğuk hissediliyorsa camsı balgam mevcutsa bu terkip uygulanır. Sevdavi kanlı ishalde şöyle bir lavman uygulanır: Daha önce kendi kısımlarında zikrettiğimiz gibi, öncelikle ona sevdavi dalak ilaçları verilir. Sonra düzeltici tedavi olarak, incir sütü verilir. Pirinçle yapılan lavmanlar yararlı olur. Onların için ıtır gibi baharat ve sıcak uyuşturucu ve soğuk kabız yapan ilaçlar yararlıdır. Onlara gül yağı ve yumurta sarısı da katılır. Yiyeceklerden kan yapanlar iyi gelir. Eğer kötü yaralar varsa, Darani tuzuyla lavman yapmalıdır. Daha sonra, lavmanı takiben, cidden, kusturan ilaçlar verilir; hatta burada et oluştuğu da belirlenir. Daha sonra yaraları kapatan ve ağrısını dindiren ilaçlar verilir. Bu tip lavmanlardan birisi de şöyledir: Arap zamkı, kara çöpleme 1 kısım alınıp su ve Darani tuzuyla pişirilir. Bu terkip yarar sağlamazsa arsenik hapları verilir.

Bundan sonra, kötü olan kanlı ishal de için tabiatı yumuşatan, yağlı, taze, kaygan özellik veren ilaçlara geçilir. Onların yiyeceği rafadan yumurta sarısı, yaşlı tavuk etiyle yapılan hamur (ekmek hamuru) ve üstübeç hamurudur. *Feraric* diye adlandırılan yumuşak yağdan yapılan lavman ve kaygan yağların sıvıları, yumurta sarısı ve benzeri maddeler lavman için kullanılır. Bu tip kanlı ishalde şu ilaç organın üstüne uygulansa yararlı olur: Keten tohumu, *muru (hoş kokulu bir bitki)*, hatmi tohumu alınır. Bunların öz suları alınıp yemekten önce hastaya içirilir. Şüphesiz onlar ağrıyı sakinleştirir ve rahatlatır. Bazen yemekten önce erik yemek bu arazı giderebilir.

Ancak kanlı ishalde, ishal ilaçlarının içilmesinin arkasından zikredilen yağların içilmesi yararlıdır. Çoğunlukla pişirilip, içine 3 ila 3,5

dirheme kadar çökelek konup içilirse yararlıdır. İyice pişirilmiş tereyağı ile lavman yapmak hasta için yararlı olur. Kardeşkanından yapılan lavman da yararlıdır. Bazen ishallerde ineğin karın etinin çorbası çok yararlıdır. Doku oluşmasını sağlayan ilaçlarla da tedavi edilir.

Eğer sindirimin hızlı olmasının sebebi ishalin sindirimi engelleyip tutması ise başka tedbirler alınır, örneğin tebaşir ve bazı meyve suları vererek hastayı tedavi edilmelidir. Şüphesiz genellikle, bu durum sıcaklıktan ortaya çıkar; ısı değişimi buna sebep olabilir.

Altıncı Kısım
Yiyecekler Dolayısıyla Arız Olan İshal

Onun bilinen tedavileri ve tedbirleri şöyledir: Öncelikle yiyeceğin keskin bir lezzet kazanması engellenmez; çok fazla alttan kanama olmadıkça bunun sakıncası yoktur. Sonra açlığı gidermek için bol miktarda yiyecek verilmelidir. Lezzetin keskinliğini giderebilmck için bazı kabız özelliği olan meyve suları verilir. Eğer zaaf oluşursa bazı macun ve soslar (lezzetlendirici maddeler) kullanılır. Genellikle zaaf midede ve onunla birlikte görev yapan organlarda görülür. Bu durumda gurultu (midede ve bağırsakta), nefes alıp vermede zorluk oluşur. Hastada bu hal belirlendiğinde, narçiçeği, kendir ve nane eşit miktarlarda alıp pişmiş kuru üzümle macun haline getirilerek verilmelidir. Yine bir miktar cevizle alınır. Yine *Akrabadin*'de zikredilen Kirman eriği verilir.

Ancak bu hastalık yiyeceklerin onlara veriliş zamanındaki, bozukluklarından ve hızlı tüketilmesinden dolayı ortaya çıkmışsa, yenen şeylerin iyi olmasına ve onlara verilen yiyeceklerin tutan, kabız özellikte olan şeyler olması gerekir. Sonra onlar keymus oluşmasında destek olacaktır; organ besinleri tutacaktır; kabız özellik kazanacaktır. Bu hastalığın tedavisi de soğuk, yoğun yiyeceklerle ve kabız yapan ilaçlarla yapılır. Eğer hastalığın sebebi dışarı atıştaki yanma hissi ve kayganlıksa, ona hafif kabız yapan yiyecekler verilmelidir. Ancak yiyeceklerin durumuna göre, sıcak ve soğukluğu belirlemek gerekir. Bu ayarı yapmadan önce hastalığın sebebini belirlemelidir. Buna göre hastaya kayganlığı gideren, kabız yapan ilaçlar verilmelidir. Nadiren de olsa bazı durumlarda ekşi yiyeceklerden soğuk oluşursa, onlar

tebaşirle ve dövülmüş etle verilir. Eğer hastalığın sebebi az yemek yemekse veya o yiyeceğin çok fazla hafif olmasıysa, o yiyeceklerden sonra kaynatılmış ağır etler, iyi cins hurma, bazı çözeltiler, tuzlu balık ve benzeri yiyecekler uygun miktarda verilir. Eğer hastada sindirim zaaf olmasından korkuluyorsa, bazı tohumlarla tedavi yapılır.

Yedinci Kısım
Beyin İshalinin Tedavisi

Hasta ishalden dolayı uyuyamaz. Onun uyuyabilmesi için kusturucu ilaçlar vermek gerekir. Böylece baştan mideye inen hıltların atılması mümkün olur. Bununla ilgili ilaçları biz baş ve boyundan inen hıltları anlattığımız kısımda ele aldık ve nelerin alınması gerektiğini de zikrettik. Burada tedavide baştan inen haşin, yoğun, zararlı şeyler için sert olmayan, yakıcı, oranın derisini döken şeyler uygulanır ve mizacı düzeltir. Burada bazen dağlama uygulamak gerekebilir. Burada yiyecekleri midede tutan ilaçlar kullanılmamalıdır. Bu engellemenin yararı çoktur. Muhtemelen midenin üst tarafında toplanan maddenin kusarak dışarı atılması ve aşağıda olanın ise bağırsaklar kanalıyla dışarı atılması gerekir. Eğer lavman yapılırsa bağırsaklarda tutulan, hapsolmuş madde aşağı iner ve bağırsaklardan atılır. Kısmında zikrettiğimiz gibi, buradaki sıkıntı muhtemelen göğüste de sıkıntı yaratır. Sen maddenin inmesini sağlamak için hangi ilaçları vereceğini ve nasıl düzelteceğini onların kendi kısımlarında öğrendin.[205]

Sekizinci Kısım
Tıkayan İshalin Tedavisi

Tıkayan ishal, genellikle baş dönmesiyle birlikte görülür. Bedendeki bir tıkanıklık veya karaciğerdeki veya karaciğerle mide arasındaki kanaldaki tıkanıklıktan ortaya çıkar. Bu son durumda kabızlıkla tıkanıklığın artmasına sebep olunabilir ve bu da büyük bir yanlış olur. Eğer onların arasındaki yolda bir karışıklık yoksa yani kanallarda

[205] TM: Her ne kadar aşağısından kısmında zikredilemeyen ilaçlarla habis olunur (hapsolup) ve kabzı olup karında olan toplanan hapsolmuş madde ilaç alınarak hapsolmaz. İnenin tedavilerinin sebeplerinde ona ilgili kanunları sen biliyorsun.

bir sorun yoksa ilaçlarla hızla tedavi edilip tıkanıklık açılır. Bazen tıkanıklığı müshille açmak gerekir. Bu durumda hastaya tıkanıklığı oluşturan ağır, yoğun maddeleri çekebilecek güçte müshiller verilir. Kusmak da bu durumda yararlı olacaktır. Hippokrates'in de dediği gibi, kendi nefsinde görülen tıkanıklıkta kusma yararlı olur.

Hasta bu durumda besinleri hızla yiyip, sindirmelidir; aynı tip besinlerle beslenmemesi, bir defa yediği besini tekrar yememesi, farklı besinlerle beslenmesi gerekir. Yediği besinlerin hızla sindirilip, onların hızla nüfuz etmesi sağlanmalıdır ve eğer tıkanıklık oluşmuşsa, onu açmalıdır. Galen'e göre, burada hastaya verilecek ilaçların en yararlısı yarpuzdur. O yemekten önce 1 miskal kadar verilir. Eğer yemekten sonra yarım dirheme kadar bu ilaçtan verilse cidden yararlı olur. Eğer yemekten sonra, sindirim sağlıklıysa, hamam yaptırılması yararlı olur. Ancak tecrübe şöyle göstermektedir: Yemekten önce ve sonra ovalamayı azaltmamak gerekir. Eğer vücutta zaaf varsa, sırt ve karındaki şiddetli çatlaklar şiddetle ovulur. Bazen bedeni ziftle ve kırmızı örtücü ilaçlarla tamamen kaplamak gerekir. Ancak bu takdirde tıkanıklık açılır. Ama burada hastanın gevşemesinden korkmaman gerektiğini sen bilmelisin. Sen onu tıkanıklık olduğunda tedavi edersen ve tıkanıklık oluşturan hıltları rahatlatırsan yenen besin vücuda nüfuz eder ve daha sonra keskin hale gelmez ve vücudu güçlendirir.

Dokuzuncu Kitap
Yavaş Yavaş Çözülen İshalin Tedavisi

Döküntüler, ülserleşmiş yaralar ve kanallardan akanlar tedavi istemez, ancak sebeplerinin tedavisini ümit edilir. Ancak bu hastalığın arkasında bir şeyler vardır. Bundan dolayı o rutubetli ve soğutan ilaçlarla ve benzeri ısıtan ilaçlarla tedavi edilir. Hastalık tebaşir hapı ve güzel kokulu bitkiler, kalp, göğüs ve karaciğer üzerine uygulanan yakı ve lapalarla tedavi edilir. İlaç olarak hastayı hafif etler, jelâtin gibi şeyler balık, ekmek, haşlanmış et, ballı ekmekle ve ballı sirke ve sirke ve su ve unlu yapılanmalar, maya ve ekmek az miktarda verilir. Aynı zamanda ekşi şeyler ve benzerlerinden de verilmemelidir. Ancak ekmek ve mayalardan fazla miktarda verilmez. Muhtemelen yavaş yavaş iyileşir. Bu ilaçlar ve miskle koku kazandırılmış tebaşir, özellikle de *şusifata*

hapları verilir. Ermeni kili, tebaşir, *hablut,* nişasta, ekşi bitkilerin tohum kabuğu, kadıntuzluğu, gül, yanmış zamk, yanmış yengeç; hepsi alınıp un haline getirilir ve ayva suyu ile macun yapılarak hastaya verilir.

Onuncu Kısım
Yoğun Maddelerle İshal Tedavisi

Bu sınıf ishalin tedavisi için bedenin arka kısmına dolmuş olan maddelerin çekilmesi oradaki zararlı hıltların dışarı atılması işlemini tarif ettik. Öncelikle sen kan almayla hıltları dışarı çıkarırsın ve uygun bir şekilde onları boşaltırsın. Daha sonra açıcı sularla banyo yaptırılıp burada hamamda açıcı veya açıp yıkayan maddeler verilmelidir. Burada çok şiddetli sarılıkta verilen banyolar yoğunlaştırılır. Bu banyolarda yoğun ovalamalar uygulanır, öyle ki hastanın cildi kızarır. Sonra onun üzerine sıcak su ve zikrettiğimiz açıcı sular uygulanır. Sonra dışarı çıkan şeye bakmalıdır. Eğer dışarı atılan keylus gibi bir şeyse, o şey istenilene uygun; yiyecek gibi bir şeydir. Elbette kötü bir şey olamaz. Onun özelliklerinden dolayı, bu uygun olmaz. Onun önemi büyüktür. Eğer onun düzeni değişirse, keylus da bozulur ve kötüleşir. [206] Onu tutmak gerekir. Böyle olduğunda gevşek veya sindirilebilen veya sindirilemeyen şeyler dışarı atılır. Bunun sebebi vücudun zayıflığıdır; kabızın da bunda etkisi vardır ve onun zaman zaman değişimine sebep olur. Vücut çok zayıflamış gibidir ve hypocondriumda titreme, kasılma görülür. Bazen hararet olur; orada yüksek ateş olursa, bu onun maddelerinin hızla sağlıklı duruma doğru gittiğini gösterir. O zaman kötü ve zararlı olduğunda, kabız yapan meyve suları vermek gerekir. Bazen nane, ona iyi gelir. Ancak o sadece dışarı atıyorsa fakat etkin olmuyorsa, onları uygulamaktan vazgeçmelidir. Burada meyve sularından hastaya azar azar verilmelidir. Ancak onlara kötü ilaçlar içirilmemeli ve kabız yapan meyve suları vermemelidir, çünkü onları dışarı atar. Muhtemelen bundan dolayı onları tekrar tekrar vermeyi gerekir. Verilen ilaçlar diğerleriyle değiştirilmelidir. Ancak bütün ilaçların midevi olması gerekir. Pişmiş gül suyu onların midelerini güçlendirir ve hastalıkları için yararlı olur.

---

206 TM: Oçok beslenmeden dolayı değişitiğinde onu tutmak gerekir.

Hastaya içirilen meyve suyunun mideyi yakmamasından için ekşi olmaması gerekir ve şiddetiyle maddeye yardımcı olmalıdır. Midede yara olması dolayısıyla ekşi olan kusturucu maddeler uygun olmaz. Kesen şeylerde uygun olmaz. Aynı zamanda şiddetli soğuk olan şeyleri içmek de midedeki yara dolayısıyla uygun değildir. Çoğunlukla ona safravi olan ilaçların, eğer yararlı olduğu görülüp, zararlı maddeyi çekip attığı görülüp ondan sonra kullanılabilir. Nane şarabı, sıkılmış nane suyu ve onun yağıyla yararlı şeyler karıştırılır ve kusma engellenir.[207] Aynı zamanda ekşi nar suyu ve naneden alınıp, iyi, yenen kilden alınıp ilaç yapılır. Ondan büyük bir miktar yenir. Eğer sıcak su içilse damarlarda güçle yayılır. Aynı zamanda şiddetli kusma tedavisinde dışarıdan uygulanan kompres ve sıvı ilaçlar da yararlı olur. Bunlar yağlarla desteklenir; tutar, latif maddeler epigastrik bölgeye uygulanır. Kullanılan ilaçlar, örneğin süsen, nergis, gül yağı ve mastika içinde kaynatılmış süsen yağı çok iyi bir sıvı ilaç olur; özellikle ağır yiyecekler nedeniyle oluşan şiddetli kusmada yararlıdır. Ancak hastanın eklemleri ve kasları yazın yağla ovulur, örneğin bunun için iyi kalitede gül yağı ve menekşe yağı kullanılır.

Şiddetli Kusma İlacı:[208] Şiddetli kusmanın ilk tedavisine hareketle başlamaktır. İkincisi onun hareket ortamının tedavisidir ve [üçüncüsü] onun kötü heyecanının tedavisidir. Eğer şu belirtiler görülürse şiddetli, yoğun kusma görülür. Hastanın durumunda değişme ile baygınlık görülür ve hasta midesinde ağırlık hisseder ve bağırsaklarında şiddetli, yoğun ağrı hisseder. Bazen onlarla birlikte baygınlık olur. Elbette bunun üzerine yemek yenmemelidir. Burada güç kaybından korkulursa zikrettiğimiz gibi, yeni bir düzenleme yapılmalıdır. Öncelikli olarak, hastanın kusturulup, oradakileri atması gerekir. Sonra eğer yiyecek yukarıya yakın değilse karındaki yiyecekleri yumuşatan bir miktar madde verilerek temizlenir. Ancak buradaki fazlalıkları veya garip şeyleri atacak kadar madde verilir.

Burada verilen maddeler sadece hıltları atıp mideyi rahatlatmalıdır ve güçleri zayıf düşürmemelidir. Örneğin narçiçeği yağı, zeytinyağı ve

---

207 TM: engellenmez.

208 TM: Şiddelikusmanın tedavisinin 3 tipi vardır.

sıcak su verilebilir. Onların içine başka yiyecek konmaz. Bal, helva e sıcak su hastaya mecburen verilir. Muhtemelen sıcak su tek başına da verilir veya biraz boraks ya da neft yağı veya sıcak su biraz kimyonla verilir. Aynı şekilde onlar bu içecekleri alınca kusarlar; bu içecekler kusturucudur. Bazen bunların verildiği kişi kusması gerekeni kusamaz. Burada bu hali ortadan kaldırmak için tedavi edilmelidir. Hippokrates burada şöyle demiştir: Kusma, ishalle engellenir. Şüphesiz ishal ve kusmadan kaçınmak mümkündür. Genellikle kusma ishalle engellenir. Bu ishali oluşturmak için hastaya şu maddeleri yüklemek gerekir: manna, şeker ve tuzla lavman yapılır veya 60 dirhem pancar suyu, boraks bir miktar, 1 miskale kadar olmak üzere alınır. Kırmızı şeker 10 dirhem, gül yağı veya Huzi narçiçeği 7 dirhem veya kimyon nevinden bir şeyle içilirse cidden bu hastalıkta yararlı olur.

Eğer sen vücutta safravi maddeler olduğunu bilirsen, bunlar dolayısıyla şiddetli kusma olabileceğini bilirsin, anlarsın. Şiddetli kusmalar bazen safravi maddeler dolayısıyla olur. Bu durumda yiyeceklerden korkmamalıdır. O zaman mideyi dışarıdan soğutup, hasta daha sonra muhtemel miktar kadar (kişinin sakinleşmesini sağlayacak kadar) kusturulur. Soğutma dolayısıyla susuzluğu giderilmiş olur. Eğer kusma süresi uzun olursa, yararlı meyve sularıyla mideyi soğutmağa devam etmelidir.

Bu uygulama yararlı olur: Şüphesiz bu terkibe sandal ve gül katmalıdır. O safra için yararlı olur. Bazen kol ve bacaklarda şiddetli ağrı ve yetersizlik vardır. Eğer hastada ısı düşmesi varsa Nişabur kili, *Akrabadin*'de de zikredildiği gibi yararlı olacaktır. Kışın yabani sümbül biraz mumla karıştırılır. Bu hastalıktan şikâyet edenlerin midelerine şiddetli soğutup kabız yapan yakılar ve senin bildiğin kokulu maddeler uygulanır. Eğer onda yoğun ağrı varsa, şiddetli kusmadan korkulur ve engellenmeğe çalışılır. Yenen kötü yiyeceklerin ne kadarının dışarı atılması gerekirse, o kadarını dışarı atmak gerekir. Burada bozuk besinlerin parçalanarak değişikliğe uğraması gerekir. Sonra onları o güne uygun kusturucu maddelerle dışarı atarsın. Eğer sen çok şiddetli kusmanın sebebinin genel olarak yiyecekler olmadığını hissedersen midenin soğukluğunun da bunda rolü olduğunu da düşünmelisin. Onları sen belirleyip, dışarı atılması gereken miktarda

hastayı kusturduktan sonra, hastanın kusmasını durdurursun. Bunun için hastaya nane şarabını biraz suyla karıştırarak vermelisin veya bu kâfi gelmezse, kusma tekrarlanır. Isıtmaya meyilli yakılar hazırlanır ve onlar birlikte tavuk eti ve baharatlarla tahmini miktarda ve yine hurma şarabı içinde tatlandırılmış ekmekle karıştırılarak hastaya verilir.

Eğer hastalık içilen şeylerden kaynaklanırsa, zikrettiğimiz şekilde yakı uygulanmalıdır ve onlarla atılması gereken atıldıktan sonra, hastanın ayağının altına yastık konup uzun süre dini müzikle uyutulmalıdır. Uyku üzerine döndürülüp, sabaha karşı uykunun baskın olması halinde zikrettiğimiz gibi, uykudan sonra, uyandırmak için hastayı hafifçe sıkıştırmalıdır. Onların uyuduğu yer aydınlık olmamalıdır; soğuk olmamalıdır. Çünkü soğuk bozuk maddeleri içe doğru boşaltır. Hâlbuki bizim onları dışarı atmamız gerekmektedir. Burada hastanın nabzı küçükse, onda titreme görürsen (spazm şeklinde) ve[209] kek (çörek) veya sıcak yağlı ekmek kenarı, mümkün olduğunca verilir. Hastaya ihtiyacına uygun olduğu kadar ve onu güçlendirmek için kuşların iyi ve yumuşak etinden çok miktarda alınır ve dövülür ve kaba konup pişirilir; öyle ki, o suyunu bırakır ve yine biraz pişirmeye devam edilir. O hemen hemen tamamen değişir; sonra onun güçleri zorlanır; hafifçe sıkıp elde edilen sıvı pişirilir ve biraz soğuk, ekşi meyve sularıyla hastaya verilir. Burada yararlı meyveler nar ve ayvadır. Hekimler ona özellikle şarap koyar. Ona biraz ekmek konursa zarar vermez. Bu yiyeceklerden sonra, hasta uyutulur. Eğer hastanın iştihası varsa, uzun süre uyuyan hastaya asılıp kurutulmuş üzümden biraz yedirilir. Bundan hastanın biraz çiğneyerek tüketmesi yararlı olur.

Eğer kişinin midesinde bu veya başka şeyler tutulmuşsa onun kusmaya meyli olur. Bu durumda kişinin karnının alt kısmı üzerine, herhangi bir ön şart olmaksızın büyük bir kütle halinde sert bir şekilde çökmelidir. Bunun herhangi bir etkisi olmazsa, iki omuz arasından, aşağıya doğru meyilli olarak baskı uygulamalıdır. Onun uyuması mümkündür ve aynı zamanda çok da iyi olur. Eğer onun ağrısı karnın alt tarafındaki bağlara doğru meyilli ise ve vücudun üst

---

209 TM: fevak müşahede eylesen sen hızla edip bir miktar kabzı olan reyhani şarap ayve suyu le ona içilmelidir.

kısmındaysa, hastanın uyumasına imkân verir. Eğer onun ağrısının yoğunluğu hastayı uyarıyorsa, onun uyumasına engel oluyorsa veya sinirlerini uyarıyorsa, bu iki durumda da yukarıdaki önerilerin yararı vardır, ancak onları tamamen değiştirmez. Burada kusmayı perdeleyen ilaçlar alınır veya ishalle perdeleme hareketi ağrıyı sakinleştirir. Bunlarla hasta yavaş yavaş rahatlar.

Eğer bir şeyler yapmak mümkün değilse, muhtemelen o kusma kolay olabilir. Bütün yenen şeyler tutulmalar ve kasılmalar arasında bir araya toplanır ve bu besin akışlarda bir araya gelip toplanır; pişmiş nişasta gibi. Bu durumda haşhaş pişirilir ve onun üzerine misk konur. Ona tatlı bir şey konmaz. Bazen tatlı şeyler kötü etki yapabilir; yapıyı gevşetir; ishal yapar ve doğal yapıyı gevşetir. Şüphesiz ona uyku veren şeyler yedirmelidir. Eğer onda kusma varsa, nane şarabından 1 kaşık içirirsin veya benzerlerinden verirsin. Eğer ishal varsa besinleri tutan ayva suyu verilir ve muşmula, Çin armudu ve Şam elması, muz ve erik suyu yararlı olur. Ancak onların susuzluğu arpa çorbası veya nar, sulu elma çorbası verilerek giderilir. Onun kokularının gücü farklı olmamalıdır. Bu kokular onların üstüne çekilmelidir. Bu kokular onları tahrik edip harekete geçirip onların ve diğerlerinin dönüşmesini sağlar. Bazen bu koku ekmek kokusu gibi algılanır. Bazen de o koku sabit olur. Güçlü kokular oluşturanlar kalıcı olur. Bazen de şarap kokusu gibi bir koku olur, ancak kişi o kokudan nefret eder. Bazen çok güzel kokular değişim sağlar. Şüphesiz onlara iyileşmeden önce yiyecek verilmemelidir. Muhtemelen hamam yaptırılır ve başlarına ılık su dökülür ve hamamdan çıkarılır. Onlar hamamda su içinde tutulmaz. Eğer onların eklemelerinde titreme, kasılma oluşursa sıcak yumuşak keten bezi uygulanır.[210] Bu uygulama kışın yabani sümbül, süsen yağı ile yazın gül yağı ve menekşe yağı ile yapılır. Aynı şekilde, derin yaraların üzerine rutubetlendiren yumuşatan yağlar uygulanır ve zeytinyağı da sürülür. Aynı zamanda üst ve alt çeneyi hareket ettiren kasların üzerine de bu kefen beziyle oraya uygulanır.

Eğer şiddetli kusma varsa sakinleştirilir ve hasta uyumuşsa, uyanınca şuruplar verilerek, sakinleştirilir; hamama sokulur. Bununla

---

210 TM: üstüne yumuşatıcı yağlar ve zeytinyağı sürülemz; keten bezi uygulanır.

birlikte çok fazla elbise giymezler. Muhtemelen rutubetli hamamlar güçlendirir. Sonra keylusu iyileştirecek hafif besin maddeleriyle beslenirler; güzel kokulu şeyler verilir. Onlara çok fazla içecek verilmez. Sular ve şarap arasında güç bakımından fark vardır ve yiyecek üzerine tutan şeyler hastaya verilir ve mide bunlarla desteklenir; güçlendirilir. Küçük gül yağı tabletleri ve büyük gül tabletleri, onun miktarında güllü tatlılar, tebaşir ve aynı miktarda ekmek hamuru verilir. Hıltların yayılması ve şiddetli kusmanın artmasına sebep olmamak ve organlarda yırtıklara, kesiklere neden olacak derecede hamamlar yaptırılmaz.

On Birinci Kısım
İshal Tedavisinin İlaçları

Ben müshil ilaçlarını, kusturanlarını ve onların nasıl alınması gerektiğini kendi kısımlarında zikrettim ve bu konuda bir kısım daha oluşturdum. Burada bu konuda daha ayrıntılı bilgi verdik. Şüphesiz ki ishaller başlangıçta sütle ve yağlarla tedavi edilmelidir. Özellikle güçlendirmek için süt maddenin tutulması için de katı yağlar kullanılır. Böylece oradaki yanmanın sebebi değişir; tadil edilir. Bazen bu başlangıçta süt ve yağ uygulaması kısa kesilir. Bazen bunlardan biraz içmek tedavi için yeterli olur. Hastaya sıcak su içirilir. Bu hastalıkta özelikle mide ve bağırsakta yapışkanlık oluşmuşsa, şüphesi ki genel olarak oradaki yiyecek aşağı iner. Sonra yumurta ile veya besinlerle hazırlanan lavman uygulanırsa, yararlı olur. Yumurta ile lavman yapılsa veya onun yerini tutacak yiyecekler verilse de yararlı olur. Bundan sonra hastayı hamama sokarlarsa ishali kesilir.

On İkinci Kısım
Buhran Şeklindeki İshalin Tedavisi

Çok etkileyici, çok çarpıcı olmadıkça ona buhranlı ishal denmez. Eğer buhran oluşturan ishalde ifrat söz konusu ise şiddetli kusmada kullanılan ilaçlar kullanılmalıdır. Ancak onların arasında et suyu yoktur. Eğer hastalık cidden had derecede ise, muhtemelen verilecek ilaçlar soğutan özellikte yoğun olmalıdır; örneğin lapa gibi, Bunlar arpa çorbası, elma çorbası şeklinde olabilir. Eğer et nevinden yiyecek verilirse, bunun pişmiş kuş ve balıketleri olması gerekir. Burada nar

taneleri veya sıkılmış meyve sularından kabız yapanlar, kurutulmuş ve eritilmiş küzbere ile benzerleri birlikte hastaya verilir.

On Üçüncü Kısım
Dizanteri Hakkında Açıklama

Öncelikli olarak dizanterinin gerçek olup olmadığını onun durumundan bilmen gerekir. Yalancı dizanteri makatta görülür; makatta ağır ve kuru hapsolmuş artıkları çekmek için tahrik eder. Bazen bunlara dayanılarak, tam manasıyla hastalığın dizanteri olduğu zannedilir.[211] Yumuşatan, gevşeten maddelerle lavman ve lapalarla tedavi edilmek istenir. Eğer yumuşatıcı lavmanın herhangi bir yararı yoksa daha sert, onu rutubetlendiren lavmanlar yapılır. Bunlarla o yumuşatılarak kuru artık dışarı atılır. Sonra geri kalanında yumuşatılması gerekir. Bunun için onun üzerine (makat) rutubetli maddeler ve tarçın uygulanır. Eğer oradaki madde yoğunsa hastaya balsam ve yabani fıstık zamkı içirilmelidir. Yine burada hastaya meyan kökü ve Çin tarçını ve menekşe şarabı ve benzerlerini içirmelidir; yine bu durumda hastaya meyan kökü ve kitre zamkı ve benzerleri verilmelidir.

Eğer hastalık hakiki dizanteri ise onun sebebi makatın soğukluğudur. Ona verilen ilaçlar sıcak, yakan özellikte makata, peritoniuma (scrotum ve anüs arasındaki kısım), pelvise, üreterlere ve kıç üstünde oturtulan yerlere sıkıntı verir; ısıtıcı tuzlar veya üstübeç, sıcak su veya kuru ısıtıcıcı üstübeç uygulanır ve kabız yapan sıcak bitkisel yağlar kefen beziyle uygulanır veya elle oraya sürülür; ısıtıcı şarapla hazırlanmış sıcak ilaçlar, zeytinyağı veya sıcak hamamla içeri girmesi sağlanır. Ayrıca sıcak zemin üzerine oturmak iyi gelir. Bilinmelidir ki çoğu zaman dizanteriye soğuk zararlı olur ve bundan dolayı çoğunlukla latif bir şekilde hastayı ısıtmak yararlı olur. Bundan dolayı çoğunlukla çeşitli dizanterilerin zararı soğutmaktır. Onun (dizanteri) çoğunlukla çeşitleri ağır, yoğunluk oluşturup yenerek ağızdan alınan ilaçları bozar ve yapıda gevşeklik oluşturur.

Eğer onun sebebi katı olanın uzaması ise, yani yoğun olan yapının gevşemesi ise, insan ondaki sıkıntıyı dereotu yağı, papatya yağı

211 TM:Onda afet yoktur.

ile balsam ve mum kefen beziyle uygulanır veya sıcak zeytinyağı ile üstübeç içine konup ilgili yere uygulanır. Eğer hastalığın sebebi sıcak ülserse kanallar yoluyla şişlere girilip, şişin içindeki sıvı akıtılır ya da şişin soğutulmasıyla ve ishal etmesiyle tedavi edilir. Bu şekilde sıcak hıltlar dönüşüme uğrar ve o kişiden başlangıçta gerekli olduğu kadar kan alınır. Ona cidden çok az yiyecek verilir. Muhtemelen 2 gün hasta oruç tutar ve ona, öncelikli olarak meyve ve onu rahatlatan soğuğa meyilli yiyecekler verilir. Bunlar hastalığı engelleyecek şeylerdir. Bit otu suyu öncelikli olarak arpa suyu, it üzümü suyu gül suyu, gül yağı ve yumurta beyazı ile lavman yapılır.

Eğer kötü bir ishal söz konusu ve ona dayalı dışarı atık söz konusu ise sonra sıcak kompres uygulanır. Papatya, nane ile rahatlatan yakı yapılır; yakıya kabız yapan bildiğin maddelerde katılır. Sonra sıcak kompres uygulanır ve bu bütün açan terkipler kullanılır ve bu bütün açan tertipler kullanılır. Daha sonra pişiren terkipler uygulanır. Bu zikredilenlerin hepsini sen daha önce öğrendin. Eğer hastayı beslemek istersen şu besinleri kullanabilirsin: pişmiş süt yararlı olur. Şüphesiz süt akışı hapseder ve o yeri yumuşatır; gevşetir.

Çözmek istendiğinde ve ağrıyı teskin etmek için iyi maddeler pişirilir ve bunun için şunlar kullanılır: yoğurt ve ekmekle yapılan yakı veya sarıyonca ile yapılan yakı ve pişmiş lahana ile yapılan yakı gibi. Eğer daha güçlüsüne ihtiyaç varsa onlara kavrulmuş soğandan biraz ilave edilir. Dizanteride iltihaplı şişlerde kullanılan merhemlerde denenmiştir. Bunlardan bir şöyledir: Yakılıp yıkanmış kurşun, üstübeçle muamele edilmiş kurşun, kötü kısımları çıkarılarak, dilim dilim yapılır; yumurtanın sarısıyla gül yağıyla sona ulaşılır; bu terkipten merhem yapılır. Bunun üzerine it üzümü suyu ve gebere suyu damlatılır ve eğer istenirse onun içine altın veya gümüş kiri de konmasının yararı vardır ve yumurta sarısı ve gül yağı ile de kullanılabilir.

Eğer dizanterinin sebebi katı şişlerse, onun ilacı katı şişler kısmında verilmiştir. Burada benim bulduğum kullanılacak ilaçlardan biri de şöyledir: balsam, safran, kına, kuru sarı cbegümeci, kurşunlu üstübeçle alınır. Bunların hepsi tavuk yağı üzerine konur veya ördek yağına konur ve içine inek but kemiğinin iliği ilave edilir. Bunların yanı sıra özellikle yabani keçinin but kemiği iliği de katılır. Ondan

merhem yapılır. Ancak eğer onun hılılarında bozukluk varsa ve bu balgam veya safradan kaynaklanıyorsa veya camsı balgamdan kaynaklanıyorsa onun tedavisi ona bal verilerek uygulanır. Onun için şöyle bir ilaç buldum: tuzlu zeytin suyundan yarım ratl alınıp lavman yapılır. Onunla atılması istenen şey dışarı atılır veya pancar yaprağı ile menekşe, salep ile lavman yapılır. Sonra dizanteri ilaçlarıyla ağrıyı sakinleştiren ilaçlarla verilir. Bazen pis, yoğun haplar balgamı dışarı atmak için kullanılır.

Eğer hastalığın sebebi kalmışsa, senin onu tedavide hazır olman gerekir. Eğer söz konusu ishal kötü ise, yapıyı bozuyorsa, bu bozukluğun ne olduğuna bakmalıdır.[212] Eğer oradaki ishal devam ediyorsa, orada maddeyi tutarsın; hapsedersin. Eğer hasta tahammül edebilirse ona lavman uygularsın veya oraya menekşe ile biraz tuzdan oluşan yakı uygularsın. Eğer oradaki madde safravi ise bal ve Çin tarçını ile ve oradaki madde balgami ise boraks ve saleple hazırlanan yakıyı uygularsın. Eğer bunlara cesaret edemezsen onu rahatlatıp hissizleştirerek, lapalar ve yakılarla ağrısını teslim ederek def edersin.

Eğer dizanteri zorluysa ve madde dışarı atılamıyorsa, şüphesiz orada peş peşe spazm oluşur. Bazen sebep katı şiş ve bazen de sebep, soğukluk olur. Burada hastaya sıcak yağla yapılan bandaj uygulanır. Örneğin gül yağı, menekşe yağı, papatya ve biraz şarapla bu bandaj hazırlanır ve bu yağlar testis, pelvis, kadın cinsiyet organlarına uygulanır.[213] Eğer bu yağlarla sakinleşmezse, yapılan lavmanla hasta birkaç saat içinde sakinleşir. Bu önerilen tedbirden daha sonrakiler yararlandılar ve onları kullandılar. Ben de onların önerilerini denedim; fevkalade yararlı olduğunu belirledim.

Eğer dizanterinin sebebi dokuyu yiyen yaralar ise şöyle bir şey uygularsın: Eğer yaranın tabiatı kuru ve sertse kurutan maddeler verilmemelidir. Muhtemelen onu mutedil yumuşatan biraz kaygan, biraz kaygan, biraz da cidden kötü olanlardan da katılmalıdır. Hastanın

[212] TM:Eğer zehrin sebebi zail olup hala mevcut olan zehrin önceki sebebi giderilip geri kalan eserleri ise mevzi vec' ile bir süre tahrir olunur, yani geriye kalan eziyet giderilinciye kadar tahzir edersin.

[213] TM: Zikrolunan yağlarla vech-i meşruh üzere kemad olundukta şerce yani halkaiduburda olup şirac adıyla bilinen sinire ve aneye ve husyeye o yağlar isabet eder.

yapısını hiddetlendirmekten kaçınmalısın. Burada hastayı acı olmayan tuzlu ve ekşi maddelerle beslemelisin. Şüphesiz bunların hepsi biraz gevşek ve biraz ağrıya sebep olan ve kazıyan niteliktedir. Genel olarak, bağırsakların yenmesi, yırtılması ilaçlarla ve onlara yardımcı olan yakılarla tedavi edilir. Onların tedavisi ballı su ve biraz tuzla karıştırarak lavman şeklinde uygulanır. Bu lavman uygulandığında bağırsaklardaki yaralarla da ilgilenilmelidir. Bal ve borakstan yapılan yakı uygulanmalıdır; ondan sonra ilaçlarla yaralar tedavi edilmelidir. Eğer basur memeleri varsa ve kalın kabuklu yaralar mevcutsa ve yarılmalar varsa onlar kendi konularında zikredilenlerle tedavi edilmelidir.

On Dördüncü Kısım
Dizanteri İçin Kullanılan İlaçlar

Dizanteri için kullanılan muhtemel ilaçlar şöyledir: Onlar kabız yapan, tutan ilaçlardır. *İskender şiyafı (ilacı)* bu konuda bilinen ilaçlardandır. Bu konuda kullanılan ilaçların terkiplerinin çoğu yaralar kısmında bizim zikrettiğimiz sakinleştiricilerdir ve ağrı kesicilerdir. Dizanteride kullanılan terkiplerden birisi şöyledir: afyon, kunduzhayası, safran alınıp bunlardan bir ilaç yapılır. Yine mazı uzantıları (filizleri), kurşun pisliği, kendir, kardeşkanı ve afyondan da diğer bir ilaç hazırlanır.

Bu Hastalıkta Kullanılan Yakılar: Yumurta sarısı, ilik yağı, papatya veya onun benzerinin suyu, kuru dereotu, hatmi, keten tohumu usaresi ve benzerlerinden oluşur. Yakı olarak cidden yararlı bir terkip de kaynatılmış pırasa suyu ve inek yağı, gül yağı ve biraz mumla yapılır.

Buhar Şeklinde İlaçlar: Burada buhar şeklinde hazırlanan ilaçlar da kullanılır. Eğer ağrı çok yoğunsa hasta bir sandalyeye makatın üstüne oturtulur ve sandalyenin altından gebere, zeytinyağı ve deve pisliği nevinde maddelerin buharı verilir. Bu buhara kükürt ilavesiyle yoğunluğu artırılır. Bu ilaç hastaya yararlı olur. Eğer hasta meyve suları içine oturtulursa ağrısı sakinleşir; örneğin ebegümeci, dereotu, papatya, hatmi, sarıyonca gibi. Pişmiş meyve suları konarak hastanın yediklerinin tutulması mümkündür. Gerektiğinde bu iki grup meyve suyu karıştırılır. Eğer makat çıkarsa o yıkanır, temizlenir; tekrar yeri-

ne oturtulur. Onun sahibine kabız yapan, maddeyi tutan şeyler verilir veya kabız yapan maddelerle lapa veya yakılar uygulanır.

On Beşinci Kısım
[214]Kulunçta (Spazm?) Bağırsaktaki Ağrılar Hakkında
Başlangıç Sözleri

Kulunç (spazm) ağrılarının sebepleri hapsedilmiş yellerdir veya had derece yakıcı fazlalıklardır veya tuzlu yakıcı, yoğun fazlalıklardır ya da bağırsaklardaki atılması gerekli yara, şiş, çeşitli sıkıntılı madde ve tenya gibi şeylerdir. Kulunçtan dolayı buhran oluşur ve o spazm işaretlerinden anlaşılır. Bütün kulunçlar şiddetlidir veya kulunca benzeyen ağrılar vardır. Onların tedavisi kulunç ilacıdır. Ancak kulunç geçicidir. Şüphesiz eğer tehlikesi büyükse, onun tedavisi tipik kulunç ilaçlarıyla yapılmaz. Şüphesiz ileusta görülen *spazm (illiac passion)* daha şiddetlidir. Eğer spazm şiddetlenirse, titreme, kusma, hıçkırık, aklın kaymasından ölüme kadar giden bir seyir belirlenir. Spazm grupları (arazları) gurultu, soluk kesilip, daralması, yoğunluk, ağırlık olmaksızın spazmda uzama ve sakin şekilde gaz çıkarmadır. Ancak burada safravi hıltlar olabilir. Bu takdirde yoğunlukla birlikte şiddetli yanma, iltihap, susuzluk olur. Ona sebep olan hılt biraz dışarı çıkar ve bu sınıf spazm genel olarak görülen spazma benzer. Ancak onun yoğun kulunç ilaçlarıyla tedavisinde tehlike vardır. Burada hasta biraz balgam çıkarır.

Ağır, yoğun ve yakıcı hıltlardan oluşan spazmın alameti belli, sabit bir yerde olan ağrıdır. Hıltların ortaya çıktığı yer, ağrının çıktığı yerin biraz önündedir. Yaralardan olan spazm belirtisi bilinen bağırsak ülserlerinin yaralarınınki gibidir. Şişlerden oluşan spazmın belirtisi kulunç kısmında zikredilen şişlerin belirtisi gibidir. Kurtların oluşturduğu spazmın belirtisi de kurtlar kısmında zikredilen belirtiler gibidir.

Tedavi: Bütün madde yüzünden oluşan spazmların tedavisi o maddeye dayalı olarak yapılırsa ve kişinin o maddeyi atması sağlanınca o kişi kurtulur. Ancak eğer spazm yellerle ilgiliyse öncelikli olarak, ona uygun tedbir alınmalıdır. Tedavinin yellere sebep olmaması sağlanmalıdır. Çok az yemek yemelidir. Yemek üstüne çok az su

---

214 TM: Kulunç ve Ağrılar ve Bağırsak Ağrıları (Bir Kısımdan meydana gelmiştir).

içmelidir ve yemekten sonra çok az ḥareket etmelidir. Sonra eğer yel varsa lavman yapılarak onun dışarı atılması gerekir; oradaki sıcak hıltlar dışarı atılmalıdır. Bunun için hastaya tavuk yağı, gül yağı, mum verilir veya içirilir. Eğer spazm yukarı tarafta ise *şehriyaran* ve hurma gibileriyle ve suya konmuş tohumlarla tedavi edilir. Aynı şekilde suya konan ayvayla (ayva suyu?) ilaç yapılarak hastaya verilir. Daha sonra hastaya *sencerina* ve benzeri tiryaklar ve yelleri boşaltan tohumlar verilir.

Lavman Terkibi: Çıyan otu, kantaron, kimyon, dereotu, kuru sedef otu, boy otu, kereviz tohumu eşit miktarlarda alınır ve iyice pişirilir. Sonra ondan100 dirhem alınıp sirke ve balsamdan; her birinden yarım dirhem olmak üzere veya biraz daha az ya da çok, ihtiyaca göre, bu terkibin içine konur. Ona yabani sümbülden 10 dirhem veya sedef otu yağı ve baldan onar dirhem ilave edilir.

Tek Başına Alınan İlaçlar: Kimyon, defne tohumu, sedef otu, nane; her birinden yarım dirhem, Sicistan şeker kamışından 5 dirhem alınıp ilaç yapılır. Bu bir şuruptur. Yine Başka Bir İlaç: Kantaron yoğun olarak, 1 miskal alınıp pişirilerek kullanılırsa yararlıdır. *Çok Yararlı Olduğu Denenmiş Bir İlaç:* Domuz inciği yakılır ve yelden dolayı kasılmaları olan, spazmdan şikâyetçi olan hastaya içirilirse veya kuru defne tohumundan 1 kaşık içirilirse ondan hasta yarar görür. Balgami özellikte olana ban otu ve pelesenkten; her birinden 1 dirhem alınıp, sıcak suyla ve yiyecek ve içeceklerle verilir.

Ortak yakılardan olmak üzere, yıkanmış fındıkkabuğu ile ateşli olan kusma için yakı yapılır. Aynı şekilde sedef otu, dereotu, kuru mercanköşkten oluşan bir pansuman hazırlanır ve haricen uygulanır. Bunlardan şarapla veya sedef otu suyuyla macun yapılır ve bir gece bekletilir. Bu terkip çok yararlıdır. Gazlar için ve balgami olan spazm için şöyle bir terkip yapılır: tarla kuşu ve tavuk çorbası, semizotu çok miktarda dereotuyla birlikte aromatikler ve çeşitli koku veren tohumlarla birlikte kasığa uygulanır.[215] O hastalara iyi özellikte ekmekten çok miktarda verilir ve elenmemiş undan yapılan *kaba ekmek* onun için daha yararlıdır. O hastaya eski hafif şaraptan

---

215 TM: Bunun dışında onlara başka bir şey uygulanmaz.

içirmelidir. Onlara yemek yedirilmeden önce, hafif perhiz yaptırılmalıdır. Bütün spazmlar için denildiğine göre, kızarmış kirpi yararlı olur.

Ancak gevşek, balgami olanların şikâyeti yellerden (gazlar) oluşanların şikâyetlerinkine yakındır. Ancak onlarınkinde tedaviyi çoğunlukla alttan ve üstten tenkıye ile desteklemek gerekir. İshal olmayan spazmda şunlar yararlı olabilir: bazı ilaçların hamam suyuna katılıp o suyla yapılan hamam uygulaması yararlı olur. Kuru üzümle bahçe teresi ve kokulu haplar verilmesi de yararlı olur. Ancak tuzlu balgam nevinden olanlara tedavi için şu uygulama yapılır: hastaya soğutmak için ve spazmı atmasını sağlamak için salep ve çıyan otuyla içine erik ve menekşe ilave edilerek, lavman yapılır. Aynı zamanda basit ilaçlar verilir; omurlara uygulanan ilaçlar ve ayva ile yapılan ilaçlar uygulanır.

Daha sonra keymus için iyi olan yağlı yiyecekler hastaya verilir. Süt kuzusunun eti, tavuk eti, piliç eti verilir. Onlarla birlikte hafif şaraplardan azıcık verilir. Bu ilaçların bütün spazmlara yararı vardır. Ballı su ile bahçe teresi, anason, Azak eriği, defne tohumu, defneyaprağı, loğusa otu, kantaron, pelesenk odunu, tek tek veya birlikte yararlı olur.

Safravi Spazmalar İçin: Onların güçlü olup olmadığına, maddesinin çokluğuna bakmak gerekir. Buna göre, kusturmak için pişmiş helile veya nar suyu az miktarda mahmude otu ile veya o olmaksızın hastaya verilir. Muhtemelen onlardan her biri ile istenmeyen madde dışarı atılıp sonra hastaya sıcak su içilir. Yine hastaya (spazmı olana) demir hindi, Çin tarçını, bir nevi manna olan *şirhuşt* ve benzerleri verilir. Daha sonra verilen ilaç değiştirilir. Örneğin keten tohumu ile gül yağı, nar suyu, pırasa suyu ile gül yağı alınır ve karna soğuk yakı şeklinde uygulanır. Yine it üzümü ve üzümden yakı yapılır. Ona pelin otu gibi bazılarını da katmak gerekir.

Yiyecekler: Mercimek, kısa mahmude otu, ıspanak, kadıntuzluğu ve benzerleridir. Bazen hastalık yoğun seyretmekte olup, kulunç (spazm) tedavisi yapılır. Ancak bu tedavi hastayı helak eder. Ancak hastanın işlerine (fonksiyonuna) dikkatle bakılıp ona göre tedavi yönlendirilmelidir. Burada kulunç hakkında verilen açıklamalara dikkatle bakılmalı ve o konuda söylenenler tamamen dikkatle incelenmelidir. Yaralar

yüzünden meydana gelen spazmlarla ilgili tedavide yaraların tedavisi kısmında verdiğimiz açıklamalara bakılmalıdır. Şişlerin tedavisinin yara ilaçlarıyla yapılması gibi, kurtların tedavisinin kurtların ilaçlarıyla yapıldığı gibi, spazm tedavisinin de kendi ilaçlarıyla yapılır.

On Altıncı Kısım
İstem Dışı Olarak Yellerin (Gazlar) Oluşturduğu Gurultular

Gurultu çoğunlukla yellerden oluşur ve o da hava oluşturan besinlerden veya kötü sindirim dolayısıyla besindeki bozukluktan ve çoğunlukla da organdaki bozukluk nedeniyle kötü sindirimden yeller oluşmuş olabilir. Onun sebebi soğukluk veya akciğerdeki bozukluk gibi haller dolayısıyla güç kaybı, doğal yapıdaki yumuşama biraz hafif heyecandan kaynaklanabilir. Yukarıdaki bağırsaklarda olur; onun sesi hiddetlidir; ağır ve yoğundur. Eğer rutubetle karışmışsa guruldar. Şüphesiz bağırsaklardaki gurultu ishalle oluşan korkutan buhranın işaretidir ve bu buhran dalakla da ortaklık gösterecektir. Bağırsaklardaki soğukluk sebebiyle oluşan yoğun tıkanıklık sarılık oluştuğunu gösterir. Bu durumda karaciğerde zaaf oluşmuştur. Ancak yel istek dışı olarak, dışarı çıkarsa ve düz bağırsakta (rektum) gevşeklik oluşmuştur. Jejunumda gevşeklik yoktur ve her ikisi (rektum ve ileum) arasında his bakımından fark vardır. İleumun hissi rektumdan daha az olması gerekir ve onda bu durum açıkça görülür.

Tedavi: Bu hastalıkta alınacak tedbir gaz yapan yiyeceklerden kaçınmaktır. Eğer karında gurultu, ishalle olursa, sindirim senin bildiğin ilaçlarla güçlendirilmeli ve yeller bizim kulunç kısmında zikrettiğimiz ilaçlarla çözülmelidir. Ekseriyetle iyi olanlardan biri şöyledir: kimyon ve yine biber, yine Azak eriği verilir. Eğer karındaki gurultu ishalle birlikte görülürse dövülmüş et, yine kimyon, nane, selamotu, yabani kişniş; hepsinden birer kısım, anasondan 2 kısım, senceri şeker kamışı şekeri ve buğdaydan 5 kısım alınır; hastaya verilir. İstemsiz olarak gaz çıkarmada makattan felç ilaçları verilir veya tiryaklar yedirilir ve jejunum dolayısıyla gaz oluşmuşsa kolik yağları, kustus yağı ve benzeri yağlarla göbek üzerine merhem şeklinde uygulanır.

On Yedinci Kısım
Kulunç ve Atılacak Maddelerin Tutulması

Kulunç bağırsak hastalığıdır; bağırsaklara sıkıntı verir ve onların bulundukları doğal yerlerinden çıkmaya zorlar. Aslında içinde bulundukları bağırsak sebebiyle kulunç adını almıştır. O uzun sürekli bir ağrıdır; soğuk dolaysıyla artar ve yoğunlaşır. Çünkü soğuk dolayısıyla onların (kolon ve diğer bağırsaklar) üzerinde çok yağ yoktur. Bu hastalık ince bağırsaklardan ileum ve jejunum diye bilinen bağırsaklarda görülür. Ona ilaus (ilaus passion) denir. Bazen buna kulunç da denir. O da kulunç gibi şiddetli olup, ona benzer.

Kulunç Sebebi: Kulunç özellikle kolonda veya ortaklığı dolayısıyla, diğer bağırsaklarda da olur; özeldir. Ancak kötü, basit, sıcak veya soğuk ya da kuru ya da rutubetli mizaçtan kaynaklanır. Sıcak mizaç kuru mizaç oluşturur ve onun kuruluğu yiyeceği karaciğere yönlendirir ve onu muhtemelen karaciğere atar. Soğuk olan dondurmasıyla belirlenir veya bu oluşumdan dolayı ağrılı kötü mizaç oluşur. Çoğunlukla soğuk ülkelerde ve bunun yanı sıra, sert kuzey rüzgârlarının olduğu yerlerde görülür. Soğuk, karın kaslarında yoğun etki yaratır. Sıcaklığın [vücut] boşluklarıyla ilgisi vardır ve karındaki fazlalıkları da etkiler ve soğuk makat kaslarını da yoğun bir şekilde etkiler. Bu kuru soğuk bağırsakların üst kısmını etkiler. Buna bağlı olarak, orada oluşan sıcaklık kuruluğa sebep olur ve atılacak maddeyi kurutur. Bu da makat kaslarını etkiler, çünkü atılacak maddenin kayganlığını kaybetmesi, kuruması onlarda şiddetli bir etki yaratır. Orada tedavi edilmesi gerekli bir kuruluk oluşur.

Ancak kötü mizaç basit rutubetli mizaçsa o da kulunç oluşturur; tıpkı soğuğun kulunca sebep olması gibi, rutubetli madde de kulunca sebep olur. Ancak kötü mizaç sadece sıcaklıktan oluşur; o yakıcıdır; organ ilişkilerini etkiler, değiştirir. O had derecede kulunç ağrısı gibi ağrı oluşturur ve kulunç ağrısı had dereceye ulaşır. Soğuk sebebiyle de farklı bir mizaç ortaya çıkar, ancak soğuğun farklı olmasından bağlantılarında da farklılık vardır vc farklı kulunç oluşur. Ancak bu nevi kulunç jejunumda olmaz. Bazen soğuk bağırsaklarda saat ve saat yel oluşturur. Bazen de etkin olan hıltan dolayı ağrı olabilir veya buna benzer şekilde sevdavi maddelerden kaynaklanabilir. Bazen onu iz-

leyen arızalardan ve yine yenen yiyeceklerden kaynaklanabilir. Bazen ona uzak olan ekşi sevdavi bir şey bu ağrıyı yatıştırabilir. Şüphesiz bu sebebi uzak olan elem nevinden bir şeyle ilgiliyse, çoğunlukla orada, organda soğuk balgamın oluşturduğu bir şikâyet olacağı gibi, organlarda soğukluk, kötü sindirim, yiyecekler, meyve suları ve çorbalardan oluşmuş olabilir.

Ancak kuluncun asıl sebebi biraz engelleyici olan tıkanıklıktır; hıltlardır; içe işleyen rüzgârlardır. O (yel) oluştuğunda bu ağrı ortaya çıkar ve çok uzun süre devam eder ve de çoğunlukla bu durum tıkanıklık ve şişten kaynaklanmıyorsa kör bağırsaktaki (caecum) doluluktan olabilir. Sonra o kolona doğru ilerler. Bu tıkanıklık bağırsaklardaki şişten kaynaklanıyorsa genellikle sıcaktandır (ateş). Ancak balgami hıltlardan ileri geliyorsa bağırsak boşluğunu da doldurup, onu tıkar. Çoğunlukla oluşan kulunç bu cinstendir ve bu kulunç hummalarla birlikte görülür. Ancak burada spazm oluşturan yeller mevcuttur. Ancak bu yeller öldürücü değildir veya bağları koparır veya fıtık yapar veya testislerde, kasıkta veya üst tarafında fıtık oluşturur. Ancak kurtlarla kulunç oluştuğunda ateş yükselir.

Ancak kuru fazlalık dolayısıyla oluşan kulunç kuru besin maddelerinden oluşmuş olabilir. Çünkü bu besinler bağırsaklarda daha uzun süre kalır ve onları bağırsaklardan dışarı atma zaafı oluşturur. Bağırsaklardaki bu kalan maddenin çoğu onların hissizliğinden kaynaklanır. Bağırsak içindeki faaliyetin üstü örtülüdür; saklıdır ve bununla birlikte onlar bağırsak içinde katılıp, sertleşir veya güç zaafından dolayı karın kaslarını zorlar; genellikle cinsi münasebette olduğu gibi veya bağırsakların his kaybı veya bağırsakları yıkayıp fazlalıkları def eden safranın azlığı gibi.

Ancak mesenterden fazlalıkların çoğu damarlar vasıtasıyla çekilir veya terleme (hastanın terletilmesi) veya bedendeki mizaç dolayısıyla oluşan çözülme yüzünden sıcak havanın çekilmesinden sıkıntı oluşur. Bundan dolayı sıcak suyla yıkanmak tabiatı bozar veya bazen ısınan hava rutubeti çeker. Eğer orayı boşaltma veya ona yardımcı olacak erime veya çözülme olmazsa yapılmasına gereksinim duyulması sebebiyle sıcak, hissiz, camsı, keskin kordon gibi olur veya karındaki mizacı cidden sıcaktır; onu ısıtıp buharlaştıran özelliktedir veya sı-

caklığı az fakat safrası çoktur. Bu safra karına (bağırsaklara) gelir ve oradaki atılması gereken maddeyi yakar; sana söylendiği gibi bir şekil alır veya cevherinin kuruluğundan dolayı o miktar (atılması gereken madde) azdır, ancak orası için çoktur ve şüphesiz tabiatı bozar.

Nadiren ağır, yoğun ve yakıcı maddeden kaynaklanan kulunç (iliac passion) şiddetli sertlik gösterir ve eziyet verir. Onun eziyeti dayanılmayacak kadar yoğundur. Bazen süfli, atılması gereken maddeyi kurutan dışarıdaki havanın şiddetli soğukluğudur. İçerideki sıcaklığı uygulanan lavman korur.

Soğukluk da idrarı dışarı çeker ve makatta yoğunlaşmış dışkıyı sertçe çeker ve bu maddeyi yukarı doğru atar veya bağırsaklarda kuru mizaç olduğunda ve karında da kuruluk olduğunda içlerindeki atılacak madde de kuru olur veya dizanteri ve kolonun şişlerinde atılacak madde bağırsaklarda birikir, hapsolur. Bazıları zannederler ki bazen bağırsaklarda hapis olan madde orada adeta taşlaşır, taş gibi olur. Bununla ortak olarak, karaciğerde görüldüğü gibi veya mesanede olduğu gibi ya da böbrekler veya dalakta şiş oluşup bağırsakların cevherinde baskı oluşturan kabızlık ve tıkanıklık oluştuğunda, bütün bunlar sebebiyle kulunç ortaya çıkar. Aynı şekilde böbrek taşı ağrısı olduğunda o ağrı bağırsakları da etkiler ve bağırsakların fonksiyonu zayıflayıp içindeki hıltları atamayıp böbreklerle ortaklık edip kulunç meydana getirir. Kulunç ağrısı ve taş ağrısı birbirine benzer. Bunlar arasındaki farkı ancak dikkatli bir hekim belirleyebilir. Biz bunların belirtileri arasındaki farkı açıkladık.

Kulunç ve ilaus (iliac passion, bir çeşit kolik) öncelikli olarak öncelikli olarak veba hastalığında ortaya çıkar ve bir ülkeden diğerine, bir insandan diğerine bulaşır. Eski hekimlerden birisi şöyle demiştir: Kulunç ve ilaus (iliac passion) bazılarında sarayla birlikte görüldü ve sara öldürücü oldu. Bazılarında kolondan oradaki fazlalık maddenin sökülüp atılması ve bağırsağın gevşemesi bu şikâyetin ortadan kalkmasını sağlar; ancak kurtulma hissinden sonra bazı kolik ağrıları, kasılmalar geri döner ve bu çoğunlukla ilaustur (ilac passion). O buhran şeklinde kolona döner. Bu konuda şöyle denmiştir: Bazı hekimler onu nadir ilaçlarla tedavi etmişlerdir. Onlar hastalara marul, hindiba, ağır balıketi, bütün hafif etler ve incik eti ve bütün soğutan şeylerle beraber soğuk su, ekşi nesneler

vermişlerdir. Onlar (hastalar) bu tedavi ile iyileşmiştir. Hatta kulunç ve kolik görülmeyen sara ve felçler de iyi olmuştur. Bu hastalıkların başında gelen sara hastalığında da bu tedavi yararlı olmuştur.

Bazı kulunç görülen kişilerde hastalık uzar ve atılması gerekli süfli maddenin atılmasından aciz kalındığı gibi, yukarıdaki bağırsaklardan hıltların atılmasında da aciz kalınır. Bazen soğuk mizaç sebebiyle kulunç oluşur ve çoğunlukla ağır balgamdan dolayı kulunç görülür. Sonra gazdan dolayı kulunç olur veya bağırsağının tabaka ve liflerine bu gazın nüfuzundan dolayı ortaya çıkabilir ve ilişkilerinde, bağlantılarında farklılık oluşturur. Çünkü gaz midenin geniş olmasından dolayı onu şişirir ve yelleri sıcak organlara yerleştirir ve de yukarıdaki bağırsakların ince olmasından dolayı onlarda şişkinlik yaratır; diğer bağırsakları da kötü etkiler; aşağıdaki bağırsaklardaki soğukluk dolayısıyla ters etki yapar. Çoğunlukla onlarda ve periton tabakalarının kıvrımlarında yel artar. Kulunç yeli oluşur. Eğer orada uzun süre kalan madde olduğundan emin olunamazsa şüphesiz ki bu durum maddeyle açıklanamaz. Çünkü madde tek başına bu durumu ortaya çıkaramaz; kişilerde kulunç olduğu sonucu çıkarılamaz. Ancak, örneğin madde balgami olduğunda, o orada birikebilir, ancak diğer kısımlar da ona yardımcı olur.[216]

Bağırsaklarda kulunç, söylendiğine göre, özellikle çok şarap içmekten kaynaklanmış olabilir; özellikle de beyaz kabak ve taze meyve ve özellikle de üzüm yenip, üstüne su içildiğinde, hareketle, cinsi münasebetle, yelle mücadeleyi bırakmakla, bağırsakları soğutulup, onların iyice soğumasıyla ve bunun sonucu iyice yoğunlaşmasıyla olur. Burada hastaya rafadan yumurta, armut, kabız yapan ayva, ekmek, çorba (arpa ve buğday karışımından yapılan), darı, pirinç ve benzerleri verilir. Yine burada soğukla mücadele etmek gerekir. Çünkü soğuktan kulunç oluşur. Özellikle ağır yiyecekler yendiğinde yeller bir araya toplanır.

Bütün kulunçlar ağır hıltlardan veya ağır maddelerden oluşur. Öncelikle kör bağırsak (caecum) maddeyle dolar; sonra diğerleri onu izler. Eğer kör bağırsağa gelen madde dışarı atılmazsa ve tamamen

---

216 TM: Diğer kısımlar ona pek az yardım eder.

içeriğinden kurtulamazsa kulunç oluşur. Bazen kulunç yukarıdan desteklenir. Ne zaman lavman yapılsa veya madde oradan atılmış olsa, elem azalır. Burada bütün kulunçlarda oluşan ağrıda et yararlıdır. Kuluncun sebebi yoğun gaz veya balgam veya kötü soğuk mizaçsa, onun yelini tedavi edebilirsin. Kulunç çoğunlukla felce dönüşür ve buhran oluşturur. Aynı şekilde, eğer ince madde kol ve bacaklara doğru atılırsa ve onlar kaslara gelip emilirse kaslarda ağrı oluşturur. Bazen bu ağrı balgami veya kansı (kanamalı) olursa o hastadan kan almak gerekir. Çünkü pişiren sıcaklık ağrı oluşturur ve burada kulunç ilaçlarıyla tedavi yapmak gerekir. Eğer hastalık kuruntulara, melankoliye veya saraya dönüşürse hastanın durumu kötüdür. Bazen karında su toplanması olur ve karaciğerin mizacını bozar.

Eğer kulunç kaslarda ağrılarla hissedilse veya benzeri ağrılar eklemlerde olsa, bunlar 3 sebeple belirlenebilir. Kulunç ağrısı diğer ağrılardan daha kuvvetli olur. Ancak bu gözden kaçabilir. Çünkü ağrı madde olan yöne doğrudur. Geri kalan maddeler az olduğu için sıkıntı yaratmaz. Kulunçta elem, sıkıntı ve uykusuzluk birliktedir. Onlar fazlalıkların, atılması gerekenlerin çözülmesine sebep olur. Eğer ağır tutukluk (maddeyi dışarı atamama) uzun sürerse karında yaralara ve daha sonra da ölüme yol açar. Eğer eklemlerin kuluncu güçlüyse fazlalıkları kabul etmez. Çoğunlukla fazlalıkları terk eder ve baş hastalıklarının oluşmasına sebep olur. Ancak bu durum çoğunlukla bağırsakların ağır maddeleri boşaltımından sonra görülür. Çoğunlukla kulunç ve spazm tedavisi meyve sularıyla yapılır.

On Sekizinci Kısım
Mutlak Kuluncun Alametleri

Hakiki kuluncun belirtisi, onun güçlerinin düzgün olmamasıdır (değişken olmasıdır). Şüphesiz denir ki, burada sebep süfli, atılması gereken maddenin çıkamamasıdır ve biraz sıkıntı, nöbet yaratır ve defedilir. Burada dışarı atma isteği az olur. Muhtemelen içerik ayrışır, ancak atılamaz. Bu hastalık sahibinc yağlı madde ve tatlılar verilir. Burada hasta ekşiye meyilli olmalıdır veya onlara ortak olanlara ve tuzlulara meyillidir. verilir. Hasta kusmaya meyillidir; mide bulantısı vardır. Özellikle yağlı şeyler yerse veya kokulu içyağları verilirse veya

tatlı yerse onun zaafı devam eder ve her saat spazm oluşur ve çok su içmek ister; sırtında ağrı hisseder ve daha sonra kollarında ağrı oluşur. Bu arazlar yoğun tabiattaki maddeyi tutar; fazlalıkları, süfli maddeleri ve yeli dışarı atamaz. Bazen geğirmesi tutar; şiddetli spazm olur ve karında yırtık oluşmuş gibi olur veya delinir, yırtılır gibi oluşan harekette bağırsaklarda tıkanıklık ve elem oluşur; yoğun bir susuzluk vardır; ancak çok su içse de kanmaz, çünkü su karaciğere nüfuz etmez. Onların mesenterinde de karındaki konumundan dolayı, tıkanıklık oluşur; kokular belirlenir. Bazen onlar (kokular) yoğundur. Sebepsiz yere oluşan ateşten dolayı titreme olur. Eğer kulunç olan karından bir şey atılması için zorlanırsa rutubet ve fındık şeklinde büyüklü ve küçüklü pislik çıkar ve bunlar suda yüzerler. Zaman zaman hastada safravi ve balgami kusma olur ve başlangıçta çoğunlukla balgamidir; sonra safravidir. Sonra bazen pırasa renginde keymus çıkarır. Bazen kusmuk camsıdır ve bazen de adeta ara ara sevdavi cinsten kusmuk olur. Hıltlar bozulmuştur ve onlar ağrıyı ve uykusuzluğu tahrik eder ve onlar sıcak ilaçlardan da oluşmuş olabilir.

Kusma mide ve bağırsaklarda ortak olarak, biri diğerini takip etmek suretiyle ortaya çıkabilir ve maddenin çokluğundan da olabilir. Onların yolu aşağı doğrudur ve çoğunlukla da tıkanıklık yere doğru yönelir, çünkü eğer safra merkeze doğru yol bulamazsa tıkanıklığın önünde toplanır ve bundan dolayı ağrı oluşur ve kırmızı su çıkar, çünkü böbrekler eziyete ortak olur. Bazen hastada çok fazla çarpıntı olur. Bu durumda göğsü elle ovalamak gerekir. Bazen soğuk damarı etkilenirse bayılma el ve ayaklarda soğuma ve zihin karışıklığı olabilir.

On Dokuzuncu Kısım
İyi Huylu Kuluncun Belirtileri

Yoğun olarak maddeyi tutmayan kulunç iyi bir kulunçtur. O daha az ağrı yapar. Bazen ağrı çok hafiftir. Bu hafif ağrıdan sonra o kişi yel çıkarır. Bu kişiye lavman yapmak onu rahatlatabilir. Onun zıddı zor olan kulunç gibidir; onların zıddı tedavisi zor, yoğun seyreden kulunçtur.

Yirminci Kısım
Kötü Huylu Kuluncun Belirtileri

Burada şiddetli ağrı vardır; kusma görülür. Damarlar, el ve ayaklar soğuktur. Karında şiddetli ağrı vardır ve kan ve nefes karına meyillidir. Eğer kesintisiz aksırma söz konusu ise, karışıklık, spazm ve tutukluk varsa dışarı atılması gereken madde atılamaz; madde hapsolur ve bu kulunç öldürücü olur. Acayip, alışılagelmiş kulunç belirtileri şöyledir: Onda karında ağrı olur; yan taraflarında kara bakla gibi döküntüler olur. Sonra bunlar yaralara dönüşür ve ikinci güne kadar kalır veya daha da uzun süre görülür. Şüphesiz bu kulunç öldürücüdür. Bu kişi eğer kalmayı başarırsa, çoğunlukla hastalığın başında uyur. Bu da onun az da olsa kurtulma şansı olduğunu gösterir. Böylece hasta o kötü kulunçtan kurtarmasıyla kurtulabilir.

Yirmi Birinci Kısım
Kulunç ve Böbrek Taşları Ağrıları Arasındaki Fark

Böbrek taşları esas kısmında zikredilen kulunç arazlarını gösterir. Çünkü kolonun kendisi böbreklere iştirak eder ve ona benzer ağrı gösterir ve onun belirtisi bu ağrıya uygun olarak, ortaya çıkar. Ancak her ikisi arasındaki fark, ağrının halinden, özelliklerinden, yani taşın oluşma sebepleri ve önceden söylenen delillerinden belirlenir.

Ancak ağrının durumu miktarı, yeri, zaman ve hareketiyle çeşitlenir. Böbrek taşında ağrı kısadır; aşağıya inmiştir. Kulunç ağrısında ağrı yoğundur. Kuluncun yeri sağda ve aşağı taraftadır ve oradan sola ve yukarı doğru uzanır. Bir grup hekime göre, kulunç elbette soldan başlamaz. Bu da çok doğru değildir. Onunla tersine olabileceğini tecrübeyle belirledik ve bunun (onların söyledikleri durumun) öncelikli olduğunu belirledik. Onun ağrısı (kulunç) pubis civarından ters yöne doğru idi. Böbrek taşlarındaki daha yukarıdan başlıyordu ve biraz dengeli olarak aşağıya doğru iniyordu. Onun meyli arkaya doğruydu. Aynı zamanda, böbrek taşı ağrısı daha şiddetliydi ve kuluncunki hafifti. Kulunç ağrısı yemek yendiğinde şiddetlenmekteydi. Ağrı birden başlayıp kısa zamanda yoğunlaşmaktaydı. Böbrek taşı ağrısı hafif hafif başlayıp, daha sonra şiddetlenmekteydi. Diğer bazı belirtiler kulunçla böbrek taşlarında ortaktır; aynı belirtiler görülür. Sonra ağrı

oluşur. Harekete gelince kulunç ağrısında da ağrı kışın tahrik olur; hareketlenir. Hâlbuki böbrek taşı ağrıları sabittir. Böbrek ağrıları o kadar şiddetli olabilir ki adeta tüyler ürperir; kulunç ağrıları da böyle bir araz görülmez.

Ancak bu şikâyette de alınması uygun olan ve olmayan tedbirler bakımından da fark vardır. Kulunçta lavman yapılması uygundur; böbrek taşlarında bu uygun olmaz. Lavman kulunçta yellerin çıkmasını ve atılması gereken süfli maddelerin atılmasını sağlar ve bu kulunç ağrısını hafifletir. Hâlbuki böbrek taşlarında ağrıyı hafifletmez, ancak böbrek taşının düşmesini sağlayan ilaçlar böbreklerin ağrısını hafifletir. Ancak o ilaçlar kulunç ağrısını hafifletmez. Ağrıların çıkışı açısından bakılırsa, böbrek taşlar ağrısı bazen kasan, tutan şeylerden oluşmaz. Kulunçta inek pisliği gibi, fındığa benzer pislik çıkarsa tutukluk oluşmaz ve karında gurultu ve benzerleri olur. Ancak böbrek taşı ağrısında asla böyle bir durum olmaz.

Kulunç ağrısı 2 kol arasına ulaşır; göğüste, sırtta görülür. Böbrek ağrısı çoğunlukla arzuyu azaltır; safravi ve balgami kusma vardır; biraz da hoş bir koku oluşmuştur; yoğun bir elem hisseder, bayılacak gibi olur; damarları soğuktur; böbreklerdeki taş nedeniyle olan kusma böbrekler için pek yararlı değildir. Ancak daha önceki sebepler ve delillerden tahmin edildiğine göre, kötü besinler yemek de spazm oluşturur; dışkının tutulması (atılamaması) da kulunç sebebi ve onun göstergesidir. Öncelikli olarak, burada idrar incedir ve hıltı yoğun ve kötüdür.

Yirmi İkinci Kısım
Kuluncun Ayrıntılı Belirtileri

Balgami Kuluncun Belirtileri: Balgami kulunç balgamdan oluşan sebeplerden ortaya çıkar. Bunlar da çoğu yiyeceklerden, yaştan, ülkeden ve zaman ve diğer sebeplerden oluşan balgami hıltlardır. Onlar kulunçtan önce atılan artık maddede balgam olarak ortaya çıkar. Onunla birlikte lavmanda balgam görülmesi aşağı kısımlarda soğukluk, ona mahsus yoğunluk ve şiddetli peklik (dışarı atamama) şeklinde görülür. Oradaki süfli madde dışarı atılamaz veya karışıktır veya yel vardır. Dışarı atımda inek iç organlarının dışarı atması şeklinde şişip,

puflayarak yapılır. Ancak yel (gaz) korkutucudur ve uzun süren ağrı oluşturur; susuzluk ve iltihabın şiddetlenmesi ve atılan sıvının kızarmasıyla oluşan bozukluğun olması gerekmez ve hastalığın ateşli bir hastalık olduğu zannedilmemelidir; şüphesiz bunların hepsi ortaktır. Bunların hepsi birlikte görülebilir.

Yirmi Üçüncü Kısım
Kulunç Yelinin Belirtileri

Kuluncun belirtileri bilinen sebeplerdir; örneğin çok fazla soğuk su içmek, keskin lezzette şarap içmek, gaz yapan besin ve içecekler (meyve suları), sindirilemeyen yiyecekler, karında gurultu, bağırsaklardaki kötü hisler, şiddetli yırtılmadır. Bundan bağırsakta delik oluşur ve aşağı bağırsaklarda ağrı oluşur gibidir. Bu şüphesiz balgami kulunçtur. Eğer balgami kulunç kötü yeller oluşturmuşsa veya onun yelleri kötüyse, yeller de şiddetlidir. Ancak oradaki dışkının yoğunluğundan dolayı yellerin yoğunluğu hissedilmez. Bazen buradaki yeller önceden çok gurultu ve yel oluşturur ve sakinleşir; artık gurultu oluşturmaz ve dışarı yel çıkmaz.

Bazen ağrı sabittir ve başka bir yere geçmez. Bazen elle onun belli bir yerde toplandığı belirlenir. Çoğunlukla üstüne bastırılınca puf diye ses çıkar. Bazen sıcak kompres uygulaması yararlı olur. Eğer bu hastalığın oluşmasına sebep madde ise ondan yel ve sıcaklık oluşması söz konusudur; vücutta ateşlenme olur; gaz (yel) hastalığı oluşur. Bu da oradaki pisliğin (süfli madde) katı olduğunu gösterir ve yelden oradaki dışkıdan dışarıya çok sıvı atılmasından dolayı yel ortaya çıkar. Bazen karın (gaz olan karın) yumuşaktır; bazen de kolayca hıltları dışarı atar. Karın tabakalarında ağır hıltları tutmaz ve onun ağrısı iyileşir.[217] Davul gibi olan karın kötüdür; puflama şeklinde gaz çıkarır.

Yirmi Dördüncü Kısım
Dışarı Atılan Maddenin (Dışkı) Belirtileri

Dışarı atılan maddeden belirtileri hastalık olmadan önce, süfli maddenin (dışkı) orada tutulduğunu gösterir. Buradaki süfli madde ger-

---

217 TM:O kulunç selim olur.

çekten yoğundur ve adeta bağırsak parçalanıyor gibi hissedilir, ancak hiçbir şey dışarı atılmaz, dışarı çıkmaz. Muhtemelen bazı ağır, yoğun, biraz gevşek şeyler dışarı atılır. Ancak oradaki safravi olan dışkı sıvıya daldırılmış gibidir; ondan çok safra çıkar; yakıcıdır ve iltihaplıdır, gevşektir ve onun arkasından bir defa daha ishal oluşur; dil kurudur. Dışkı, dışarı atılacak süfli madde sanki erimiş gibidir; vücut bunun üzerine pek az süfli madde atar. Beden yumuşaktır ve hızlı bir şekilde dışarının sıcak ve soğuğundan etkilenir.

Dışarı atılacak madde karnın sıcaklığı ve kuruluğundan etkilenir. Böyle bir dışkı bel kısmında (hypocondria) iltihap olduğunu ve belki orada yara olduğunu gösterir ve biraz da pis kokulu olur. Sevdavi olması, orada ateş olduğunu gösterir. Süfli madde orada (bağırsaklar) havanın çözüldüğüne, perhiz gerekliliğine ve diğer ondan kaynaklanan benzerlerine işaret eder. Vukuu bulan ve zikredilmiş olan bu sebeplerle birlikte, pek az daha önce zikredilmemiş sebep vardır. Burada bağırsaklarda, safranın tutulduğunun belirtileri vardır ve bu karında gaz (yel) oluşturur. Kişinin rengi biraz beyazdır. Süfli maddenin dışarı atımı zor ve ağrılıdır; uzun zaman alır ve zahmetlidir. Ancak bazen sarılığa yakındır. Karaciğer ve diğer organlardaki soğukluktan dolayı da tutulma (süfli madde) görülür. Burada pis koku yoktur ve hastanın rengi kırmızıya yakındır. Sevdavi ve yakıcı süfli madde olduğunda, hastada baygınlık olur. Biraz rengi kararır ve karnındaki biraz yelden dolayı hastada ağrı vardır.

Yirmi Beşinci Kısım
Şişin Kuluncunun Belirtileri

Ancak sıcak şişte oluşan kulunçta uzun soluklu ağrı vardır; iltihaplı vurmalar, şiddetli ateş ve şiddetli susuzluk vardır. Hastanın rengi kırmızıdır; gözlerde kırpıştırma olur; idrar tutukluğu görülür ve güç eksikliği belirtisi vardır; dışarı atımla birlikte eziyet vardır. Bazen bu ağrı yumuşak tabiatla birlikte olur. Bazen kollar ve ellerde soğuma ve karında yoğun sıcaklık vardır. Bazen karında kırmızı renk hakim olur ve eğer onda elem varsa renk sarı olur. Eğer süre uzarsa vurmalar oluşur; pek az yoğunluk vardır; ateş, iltihap ve yoğun bir yenme görülür.

Ancak soğuk balgami şiş varsa ağrı az olup, sırt tarafındaki eklemlerde; özellikle karından inenlerin bulundukları yerlerin civarında görülür. Elle yoklandığında yumuşak yel hissedilir. Gevşek, yumuşak bir sıcaklık oluşur. Yiyecek olarak onlara buğday ve arpayla olan çorba ve sütlü besinler, balık, ağır etler ve meyve suları verilir. Eğer idrarı soğuk ve rutubetli ve menisi ince ve soğuksa ve diğer belirtileri de bunlara uygunsa o biraz balgamidir.[218]

Yirmi Altıncı Kısım
Omurgadaki Çarpılması (Omurga Scoliosis) ve Fıtık

Omurga çarpılması (scoliosis) ve bağırsakların üst üste yığılmasının sebebi şudur: Yoğun hareketten az sonra yoğunluğun artması veya düşme veya çarpma veya tepme veya boks yapma veya ağır yük taşıma veya fıtık ya da yoğun gazlar (yeller) sebep olur ve onun ağrıları kulunç ağrılarına benzer. Başlangıçta değil ama daha sonra ağrı yavaş yavaş artar ve bu ağrının fıtıktan kaynaklandığına işaret eder.

Yirmi Yedinci Kısım
Hafif Kulunçların Diğer Gruplarının Belirtileri, Örneğin Soğuktan veya His Zaafından veya Kurtçuklardan Oluşan Kulunçlar

Bağırsaklardaki soğuktan oluşan kuluncun alameti, biraz susuzluk, göğüste görülen puflar gibi solunum, bağırsaklarda soğukluk hissi, hafif ağrıdır. Bazen bunlarla birlikte menide soğukluk da olur. Daha önceki sebepler safra kesesinin safrası, hastanın yaşı, memleketi, hava sıcaklığı ve diğer grupları ve de bunun dışındaki şiddetli yakıcı lezzette olması, (safranın) kılları dökücü olması, lavmanla oluşan çok fazla eziyet, ishalle oluşan eziyet, safranın inmesi, açlık ve soğutucu benzerleri ve de safra kusma bu hastalık belirlenir. Üç günde bir gelen nöbette hasta sıvı içmemeli ve heyecanlanmamalıdır. Çünkü kulunç sahiplerinde bazen yüksek ateş de görülebilir. Bazen de ateş yoktur, yani humma yoktur. Önemli arazlar olan şişin ateşi gibi, bir ateşi yoktur. Bazen kuluncu olanda pubiste ağrı vardır. O gaz oluşturmayan, sakinleştiren ilaçlarla tedavi edilir.

---

218 TM: ve bu yiyecekleri uygundur.

Hastalığın alameti defetme zaafıdır; tabiaten o yumuşaktır ve o zaman zaman artar ve adeta yükselir; ancak bu yavaş yavaş oluşur. Sıcak veya soğuktan çok, gücün zayıflamasından dolayı bu durum ortaya çıkmış olabilir ve de sağlam dokuların yenmesinden oluşmuş olabilir. Çoğunlukla bununla birlikte, kanında gevşeklik olur veya mutedildir ve biraz kemiyet biraz da keyfiyet olarak doğal yolundan ayrılmamıştır. Ancak hastalık dolayısıyla oluşan ve yüklenilen ağırlığı, yoğunluğu, dışarı atma ihtiyacı vardır. Bazen bu durum yardımla olur.

His zaafı dolayısıyla oluşan kuluncun alameti, hastanın tahrik edip kasıp tutan özellikte olmayan, ancak biraz yakıcı yiyeceklere meyilli olmasındandır. Yine had derecede ekşi, ancak kötü olmayan yiyeceklere düşkün olur. Eğer onları alırsa, yüklenirse sıkıntı çeker. Hastanın karnında da yediği yiyeceklerden oluşmuş yel vardır ve yiyeceklerin tutulduğu görülür. Ancak bu ağrı oluşturmaz. Hislerin kötüleşmesi yardımıyla hastalık anlaşılır. Burada kurtların bulunduğunun ve onların dışarı çıktığının işaretleri vardır.

Yirmi Sekizinci Kısım
Bağırsakların Tıkanıklığı ve Kulunç Tedavisi

Kuluncun maddeyi dışarı atarak tedavi edilmesi, uygun olmaz. Eğer onun başlangıcında belirtiler ortaya çıkarsa, doluluğu bertaraf etmelidir ve onu tenkiye yaparak, soğutmak gerekir. Arkasından ona besinler verilmelidir. Bu durumda kulunç yapanlar temizlenmesi gerekli olan hıltlarla birlikte kusarak dışarı atılır. Böylece kulunç nedeniyle rutubetli ve safravi maddenin dışarı atılması kesilir. Hastaya buna sebep olacak maddeler verilmez. İfrat derecede kötü olanlardan kurtulmak için kusmak gerekir. Burada şu ilaç denenmiştir. Nane şarabı, nar suyu, kimyon ve sumak alınıp hastaya içirilir. Bu ilaç kulunç için yararlıdır. Hatta bu terkip müshil olarak da yararlıdır. Kuvvetli tıkanıklık olduğunda buna çok miktarda fındık karıştırılır. Eğer hılt, doğrudan onun (tıkanıklık olan yerin) üzerine yönelirse buradaki tıkanıklık artar; oradaki delikten geçemez ve bu durumda daha önemli tedbirler almak gerekir. Öncelikli olarak, oradaki tıkanıklığı gidermek için kayganlaştıran müshil maddeler hastaya verilmelidir. Örne-

ğin ördek yağı ve maydanoz hastaya verilir. İlaçların basit ve doğru ilaçlar olması gerektiğini önceden söyledik. Daha sonra, yumuşatıcı lavman uygulanmalıdır. Şüphesiz ateşli hastalıklarda bu ilaçlar yerine ördek suyu, arpa suyu, karıştırılıp verilir. Lavmandan sonra aşağıdan biraz azar azar fındık yağı verilir. Eğer fındık yağının ağır ağır hıltlara geldiği hissedilirse cidden o tıkanıklık giderilmiş olur.[219] Bu fiiller sırasında şüphesiz, üstten de bir şeyler içmek gerekir ve üst taraftan kusmak da mümkün olur. Böylece de bazı tıkanıklık oluşturan maddeler dışarı atılır. Üst taraftan bir şeyler içilerek daha sonra orada kalanlar kusarak dışarı atılır.

Şüphesiz bunların üstüne bir şeyler içmeye şiddetle ihtiyaç vardır. Eğer bu çeşit kulunç mide ve bağırsakların üst kısmından başlıyorsa böyle yapılmalıdır. Bilmelisin ki, mide zayıf hıltlarla doluysa bu doluluktan dolayı göbek üzerinde ağrı hissedilir ve ağırlık olur. Şüphesiz bütün yukarıdan gönderilen madde ishal şeklinde atılır ve aynı zamanda, kulunç meydana geldiğinde onun arkasından, öncelikle üst taraftan [bağırsaklarda] soyulma oluşur. Onu vuran kulunç yukarıdan önce mideden başlar. Daha sonra bozuk madde bağırsaklara gönderilir. Her zaman o bağırsaklarda ağrıya sebep olur; tutukluk yapar ve tenkiye ile temizlenmesi gerekir. Eğer müshil içilirse oradaki maddeler dışarı atılır ve ondaki yel de dışarı atılır. Ancak tek başına aşağıya indiğinde, kısımlarda yoğun bir yapı oluşturur. Bundan dolayı bir veya birkaç defa lavman yapılmasına öncelikle ihtiyaç vardır. Burada zorunlu olarak ilaç alınması gerekirse, yukarıdan alınmamalıdır. Muhtemelen lavman yapılması uygundur. Çünkü burada kuluncun sebebi ağır, yoğun hıltlardır. Bunlar yapışkan olduğundan kusarak tamamen atılamaz. Eğer yukarıdan ilaç içilirse onlar mide ve bağırsaklarda bir araya gelir. Muhtemelen mide ve bağırsaklardan atılamadığı gibi, diğer yerlerden de atılamaz. Bundan dolayı onların kusarak atılması mümkün değildir. Hatta uygun olmayan yerlere giderek zaaf yaratır. Bundan dolayıdır ki, bu durumda bağırsaklara lavman yapılarak, temizlenir; kusmak uygun değildir; cidden gücü zaafa uğratır. O halde mümkün olduğunca kanallarda kulunç yara-

---

219 TM: temizlenmiş olur.

tanlar bir şekilde çekilip atılmalıdır. Şüphesiz bağırsaklarda bulunan hıltlar başka yere çekilmemelidir ve başka organlardan atılmamalıdır; çok fazla kusmamalıdır.

Eğer lavman işlemi birkaç defadan fazla uygulanırsa, yapışkan olan hıltın, yapışkanlığından dolayı, ağırlık, yoğunluk oluşur; onda (bağırsak) tehlike yaratır. Yukarıdan kusarak atılma, onların yukarıya çekilmesi ilaçla bütün bedenden çekilir. Madde pişmemişse, kişi lavmana dayanamaz; özellikle de had derecede lavman yapılırsa dayanamaz. Eğer çok fazla lavman yapılırsa kalp ve beyin için korkutucu olur. Çoğunlukla lavman yapılması ishal yapmaz; muhtemelen baş ağrısı yapar; rahatsızlık yaratır. Yukarıdan, üst taraftan ona yardımcı olmak gerekir. Bazen yukarıdan gevşeme ve aşağıdan tıkanıklık olur; yukarıdan tıkayan şeyin aşağıya inmesi gerekir. Hatta aşağı çekilip, sonra dışarı atılır.

Humma olduğunda lavmanla yumuşatmak gerekir. Çoğunlukla yağlar lavmanda çok yararlı olur. 2,5 dirheme kadar hastanın ihtiyacı olan tuz yağla karıştırılarak verilir. Eğer lavman onları aşağıya indiremezse ekşi zayıf ilaçlar veya kuru ilaçlar içilir. Aynı şekilde arkasından şunlar verilir: *Şehriyaran* ve hurma yenir. Ağaç mantarı ilacı içirilerek güçlendirilmesi gerekmez. Çünkü ağaç mantarı iç organların içine dalıp, oraya yerleşir. Eğer ham, sindirilmemiş madde mideden aşağıya çekilebiliyorsa, lavman yapılmamalıdır, yani beslenme ve lavman birbirini izler şekilde uygulanmamalıdır. İkisi arasında bir süre olmalıdır. Safravi kulunç nöbetlerinde altın hapı içilir. Bazen başka kötü hıltları bedenden bağırsaklara çeken ilaçlara ihtiyaç vardır. Bazen hıltları kazıyıp, tırmalayan ilaçlar çöküp, kazıyıp temizler; bir araya toplar ve bağırsaklarda kulunç oluşturur. Bu hal tehlikelidir.

Kulunçta içilen müshillerin çok miktarda olması gerekir, ancak onlar kısımlara ayrılmış olmalıdır. Onlardan içildiğinde midede bir şey kalmış olmamalıdır. Muhtemelen onlar hap şeklindeki ilaçlardan meydana gelmelidir. Hepsi az miktarda olmalıdır ve güzel kokulu olmalıdır. Öncelikli olarak onlara içilebilen ilaçlar verilmelidir. Cidden başa yardımcı olmalıdır; baş sağlığına ters düşmemelidir. Hatta karında birikmiş olan buharlı maddelerin buharının başa geçmesini

engelleyebilecek ilaçlar verilmelidir. Çoğunlukla kuluncu olan çoğu hastaya onların verilmesi gerekir. Bazen hastalık (kulunç) aklı karıştıran kuruntular oluşturur. O kulunç hastalığında olağandır.

Bazen hastalığın sebebi zararlı şeylerdir. Doktor hastanın durumundan bunun neden olduğunu bilemeyebilir. Hastayı tedaviden kaçınmak gerekir. Bu hastaya soğuk şeyler verip, soğuk yağlar ve diğer tedbirlerle başın mizacının korunması, etkilenmemesi gerekir. Bazen karaciğere yakın bağırsakların ısıtılıp karaciğerin korunmaya alınması gerekir. Burada karaciğer için soğutucu yakılar, lapalar uygulanırken, karın bölgesinde de sıcak yakılar, merhemler uygulanır. Aynı şekilde kulunçta kalbin durumu da önemlidir. Ona kâfur gibi öz sularıyla soğutulmalıdır; ona sandal suyu da iyi gelir. Kalp ve bağırsaklar arasındaki bölgelere kefen bezi veya hamur (mayalı ekmek hamuru) ve benzerleri, bağırsaklar, kalp, karaciğer bölgesine uygulanır ve onların birine ait olan hastalığın diğerini de etkilemesine engel olmalıdır. Bunlarda çoğunlukla susuzluk görülür. Az sıvı içilmeli ve sabır gösterilmelidir. Onların içtiği suya narçiçeği suyundan biraz katmalıdır. Bu su karaciğer için iyi geldiğinden ve tatlılığından ve karaciğere nüfuz ettiği için susuzluğu giderir.

Yirmi Dokuzuncu Kısım
Soğuk Kuluncun Tedavisi

Soğuk kuluncun *Kanun*'a göre, tedavisi şöyledir: Onun tedavisinde sedatife (sakinleştiren) gerek yoktur. Çünkü ağrıyı kesmek veya bertaraf etmek için yapılan işler aslında tehlikeli olabilir. Şüphesiz ağrı kesici vermek ise hastalıklarda tedavi edici değildir. Onun gerçek ilacı onun sebebine son vermektir. Bu da hislerin (kuluncun) iptalini sağlar. Eğer hasalığın sebebi soğuksa veya yoğun hıltların karışmasından kaynaklanıyorsa soğuk olan, soğukluğu artıran veya yoğun olan da yoğunluğu ve sıcaklığı artırır veya bağırsaklarda şiddetli yoğunluk oluşturur. Yoğunluktan dolayı bağırsaklarda şiddetli yoğunluk oluşur ve orada, bağırsaklarda madde hapsolur. Bundan dolayı elem oluşur. Sonra bir veya 2 gün geçtiğinde veya 3 gün sonra daha da yoğunluk artar. His geçince, ağrı iptal olduğunda onunla uğraşmak gerekmez. Ağrı kesildiğinde oradaki maddenin de çözüldüğü,

eridiği belirlenir. Orada oluşan gevşeklik dolayısıyla maddenin orada tutulması mümkün olmaz; o kısım genişler. Şiddetli sıcakta eğer madde aniden nemli hale gelirse o zaman yelin onun tahrik edip etmediğinden emin olunamaz. Çünkü ekseriyetle yel oradaki maddeyi çözer. Muhtemelen tedavi olunacak kişinin yellerinin gücüyle dokularındaki ince rutubetli maddede çözülme oluşur. Çözülmesinin güçlü olmaması gerekir. Bundan dolayı bazen yemeyi içmeyi bir süre bırakmak iyi olur. Aynı zamanda küçük bandaj uygulanır. Bazen ağrı çok şiddetli olur. Bundan dolayı sıcak bandajı terk edip oluşacak yel engellenebilir. Ancak çok fazla yiyecek yenmesinde ve tekrar gaz oluşmasına sebep olanlardan vazgeçmek gerekir. Sonra dışarı atan maddelerle lavman yapıldığında ağır maddeler başlangıçta tutulur. İçindeki salgıdan dolayı (tükürük) aşağıdaki madde daha kaygandır. Hastanın karnı üzerine yağlar ve süfli ilaçlar sürülür. Bu hastalık basit kulunç ilaçlarıyla iyi olur. Sonra mevcut balgamı atacak ilaçlar verilir veya yelleri çözecek terkipler hastaya uygulanır.

Bilmen gerekir ki, şüphesiz bazen hıltların hepsinin dışarı atılması gerekir ve geriye pek az şey kalmalıdır. Çünkü orası karşı karşıya gelinen elemin failidir. Hastanın tedavisinin yararlı olmadığını söylemek gerekir. Muhtemelen tedavi için bu dışarı atış lavmanla olur. Bazen bu yolla, tek başına oluşan kulunç orada yeller de olduğunu gösterir. Kuluncun yellerini çözmek için ısıtıcı, ince maddelerle lavman uygulanmalıdır. Bazen güçlü sıcak bir macun içmek yeterli olabilir; örneğin tiryaklar ve benzerleri gibi. Bazen ağrıyan yerin üzerine hacamat kabı uygulanır. Bazen yelleri çözecek tohumlardan içmek yeterli olur. Bazen ısıtıcı şaraplar içmek, bazen de çözücü yakılar uygulamak yeterli olur. Bunun için hardal gibi ısıcılar içirmelidir. Şüphesiz bazen onlar çözücüdür. Bazen de madde karın kaslarına doğru çeker. Şiddetli ağrılar oluşur. Eğer bu çözücülerle tedavi edilirse yararlı olur. Nışadır suyu mutlak kulunçta yararlıdır. Eğer herhangi bir şey içilecekse burada su içilmesi gerekir. Aynı şekilde içine eritilmiş ilaçlar konmuş sıcak suyla hastaya banyo yaptırılmalıdır. Bazen karnını hafifçe ovalamak ve bileklerini güçlü bir şekilde ovalamak yeterli olur. Bazen ağrı tahrik olursa soğuk su içilmelidir. Hasta az yiyecek yiyerek ağrısını sakinleştirir.

Bu hastalıkta kişi soğuktan, soğuk havadan zarar görür. Sıcak hava ve sıcak su onun için yararlıdır. Hastalığın sebebi bağırsakların soğukluğu ise o kişinin ağzında biraz salgı olur ve her zaman o kişide kulunç oluşur. Bunu (soğukluk) karından daima atmak gerekir. Bunu kürk ve kıldan yapılan giysiler giyerek veya onun üzerine bu neviden şeyler koyup bizim zikrettiğimiz merhem ve lapalar uygulamalıdır. Bazen kunduzhayası ve sütleğen zamkıyla ve sıcak yağlarla yapılan terkiple pansuman yapılır. Bizim sebebini zikrettiğimiz soğuktan oluşan olan kulunç ateşli, kokuşmuş yere doğru giden sızıntıdan meydana gelir. Onda ağrı vardır. Tedavisi hafif, farklı farklı aralıkla uygulanan kusturuculardır. Bilinir ki orada birikmiş çok miktarda madde vardır. Ancak sızıntıyla oluşan dolgunluktan dolayı görülen bu tip kulunçta ağrı olduğunda ve geceleyin görüldüğünde ilaç olarak çam tohumundan yapılan haplar kullanılır. Ebucehil karpuzu yağı, kısa mahmude otu, ballı sirke, sabırdan ilaç yapılır; içilir. Ondan birkaç gün içilir. Yiyecekler düzene girer ve hasta sağlığına kavuşur.[220]

Otuzuncu Kısım
Soğuk Kuluncun Yeline Mahsus Kanunlar

Bu hastalıkta zikredilen lavmanlar, fitiller, yakılar uygulanır ve asıl besinler terk edilir. Eğer hasta 3 gün terk edilirse hastanın uyuması mümkün olur ve lavmanla gaz oluşturan madde ilaçlarla sökülüp atılır; oradan temizlenir ve adeta cilalanır ve daha önce zikrettiğimiz açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, oraya sıcak lavman uygulanır. Eğer buradaki hıltlardan korkulmuyorsa, karışım uygulanır ve organ uygulanan fitille ısıtılır ve fitil onu iyi eder, onun hastalığını bertaraf eder. Herhangi bir şart olmaksızın ateşli hastalıklarda da uygulandığında tedavi eder.

Eğer doğal yapı gereği ağrıyan yer benzerleriyle ovulacak olursa, masaj yapılırsa, burada şunun gibi maddeler kullanılmalıdır. Zambak yağı, yabani sümbül yağı, ısıtıcı ban otu yağı; hepsi birlikte darı ile ve ısıtılmış tuzla, uygun görülen miktarda alıp karıştırıp uygulanır. Yeli atmak gerektiğinde bunları hastayı bir tarafına yatırarak veya sırt

---

220 TM: yenir ve Allah da kaderini belirler.

üst yatırarak veya yüzükoyun yatırarak uygulanır. Bu hastalıkta içecekler de yararlıdır. Burada yabani kimyon, sedef otu tohumu, uygun tohum suları veya eski şarap veya ballı su ya da şeker kamışı şekeri içine konup hastaya verilir (içirilir). Bazen iyileşme döneminde *filonya (philonium)* içirilir.

Otuz Birinci Kısım
Soğuk Kulunçta Görülen Yellerde Uygulanan Müshiller veya Balgami Maddelerden Oluşan Yellerde Uygulanan Lavmanlar

Balgami ve Yoğun Maddeyi Dışarı Atan Lavman: Demirdikeninden, çıyan otundan, boy otundan, *sibestan*'dan *(yeşil bitkiler)* eşit miktarlarda alınır ve salep 2 dirhem, hakiki ebucehilkarpuzu (öğütülmemiş olarak) yarım miskal, incir 10 tane, keten tohumu, kereviz tohumu, anason, kantaron unu, ezilip un haline getirilmiş palmiye filizleri; hepsinden 5 dirhem, bir demet sedef otu, bol suda pişirilip, sıkılmış lahana yapraklarıyla muamele edilip, sıkılıp süzülür ve 100 dirheme kadar ondan alınıp, içine 7 dirhem Çin tarçını, 7 dirhem kırmızı şeker, ballı sirke, balsam; her birinden 1 dirhem, boraks 1 miskal, susam yağı 15 dirhem alınır ve onunla lavman yapılır. Bazen kara boğa safrasından alınıp, lavman olarak uygulanır.

Gevşek Balgam İçin Yapılan Lavman: Lavmanla hıltı dışarı çıkarmak için şöyle bir terkip kullanılır. Onun içinde genellikle iç yağı vardır. Palmiye filizlerinden 5 dirhem alınır ve sarmaşık suyu ile muamele edilir ve süzülüp lavman olarak kullanılır. Bunun yerine Çin tarçını, şeker 5 dirhem ve o kadar balla birlikte, yalancı safran yağı ile karıştırılır ve ona ballı sirke ve aynı miktarda çavşır konur ve hastaya verilir. Bazen bunun içine palmiye yağı da konur. Çoğunlukla pişirilmiş tohumlardan oluşan bir terkip şöyledir: Yabani kekik otu, kantaron, yarpuz, şeytantersi alınır. Sonra onun içine eşekhıyarı yaklaşık yarım dirhem konur. Onlarla lavman hazırlanır veya onlar yaklaşık yarım dirhem eşekhıyarıyla pişirilir ve lavman olarak uygulanır veya eşekhıyarı köküyle pişirilip ebucehilkarpuzu yağıyla uygulanır veya eşek hıyarı, çavşır ve balsam; her birinden 1 dirhem alınıp onunla lavman yapılır. Çoğunlukla bu ilaçlar ballı sirke ile karıştırılıp lavman şeklinde uygulanır.

Kulunç Olanlara Beklemiş Ballı Sirkeyle Yapılan Lavman: Kustus sirkesi, ballı kustus, ebucehilkarpuzu yağı 3 miskal, sivri biber 1 ukiye, zencefil 2 ukiye, bostan sedef otu tohumu, kakule, selam otu, anason, küsküt her birinden 4 miskal ve Kirman kimyonu 2 miskal, dereotu tohumu 2 miskal ve çıyan otu 1 ukiye alınır. Hepsi birlikte sirke ve bal içinde yarısı kalana kadar pişirilir ve sonra süzülür ve onunla lavman yapılır. Bazen onun içine şeytantersi ve ballı sirke de konur. Ancak bu tedavi gibi güçlü ilaçları ben onaylamıyorum.

Bazı Eski Hekimlerin Önerdiği Kabul Edilen Merhemler ve Lavmanlar: Sabır, kunduzhayası, günlük, bitkisel zamk, her birinden 1 ukiye, Yunan siklameni suyu 1 ukiye, afyon 1,5 ukiye ile yapılır. İhtiyaç olduğu kadar bakla ile verilir. Bazı lavmanlar bunlarla hazırlanır ve bazen bu tip lavmanlarda iç yağları ve bitkisel yağlar kullanılır.

Güçlü Lavman: Süfli madde çok balgamlı ve gevşek olup zorlayıcı olur. Gücü sınırsızdır. Kavun öz suyundan yarım ratl ile susam yağından 1 ukiye ve 5 dirhem kırmızı boraks alınarak lavman yapılır.

Daha güçlü Bir Lavman: Deniz marulu tohumu, defne yaprağı, yabani kimyon kabuğu, Yunan siklameni. Yine bir başka siklamen çeşidi Anadolu ebucehilkarpuzu kabuğu ve yağı, eşekhıyarı, salep, çıyan otu pişirilip su içinde bir misliyle şekillendirilir. Bal, inek safrası alınıp kunduz yağı üzerine konur ve onunla lavman yapılır veya sıcak yağla hap şeklinde ilaç yapılır. Bunlar eşekhıyarı ile karıştırılıp, onunla da lavman yapılır. Bazen o gevşek balgamı dışarı atar. Aynı zamanda turp yağı, kolik için kullanılan merhem ve kunduz yağı kullanılır. Bazen şiddetli ağrı için şeytantersi, amonyak zamkı, güvercin tersine, özellikle organı ısıtan ilaçlarla ve bazen de sütleğen zamkı katılır.

Bazen çok miktarda hoş kokulu baharatlar karıştırılmış ballı su içinde dövülmüş katranla lavman yapılır ve ağrı sakinleştirilir. Yunan siklameni öz suyu cidden yararlıdır. Bazen kısa mahmude otu, afyon ve diğerlerine de ihtiyaç vardır.[221] Büyük sinir otu ilacının da lavman şeklinde uygulanmasının yararlı olduğunu düşünmüşlerdir. Bazen 2 dirhem kunduz, zeytinyağı içine konup, lavman yapılsa, yararlı olur.

---

221 TM:Hekimler

Yine 3 dirhem zift alınır ve onun üzerine pişirildikten sonra sedef otu yağı ve tereyağı; her birinden 1 iskerce (1 küçük kaşık; 4 onz) alınıp hastaya verilir. Bazen de incir yaprağı ve incir ağacı kabuğu ile güçlü bir lavman hazırlanır.

Balgami Kulunç Müshili İçilerek Alınan İlaçlar: Burada kuvvetli haplar yararlıdır. Ballı sirkeyle *sekakul (asparagus vacemosus)* hapı, üzerlikle ballı sirke hapı, yine salep, üskütari sabrı, ebucehil karpuzu yağı eşit miktarlarda alınır ve kısa mahmude otu 3 kısım, deveden alınmış köpükle balla bir araya getirilip, hap yapılır. Bu balgami kuluncu olanlara iyi gelir. Balgami kulunca iyi gelen bir başka hap da şöyledir: ebucehil karpuzu yağından 1 danek alınır ve salepten 1 dirhem ve eşekhıyarından yarım danek, kunduz hayasından 1 danek, zencefilden 1 danek, *fikar* ilacından 2/3 dirhem alınır ve mahmude otundan 1 kısım ilave edilerek, lavman olarak verilmesi uygundur. Bir başka müshil *uskuf (iskuf)*, hurma, *şehriyaran*, ve ebucehil karpuzu yağı ile yapılan ilaçlar uygundur. Bunun gibi kunduz yağı ve ayva gibi maddelerle de ilaç yapılır.

Ağır, yoğun ve balgami hıltlardan oluşan kulunç için, hastaya soğutucu ve aşağı seviyeden bir ilaç vermek gerekirse ona güçlü müshiller verilir. Onun içeriği şöyledir: sütleğen zamkı, defne tohumu içi mahmude otu, aynı miktarlarda alınır; onun şerbetinden 1 dirhem içirilir.

Bir Başka Müshil: Güvercin gübresinden 4/5 kile, dereotu meyvesi, 1 devrek (kırbaya benzer su kabı) su içinde yarısı kalana kadar pişirilir ve ondan 2 ukiye içilir. O çok güçlüdür ve tehlikelidir. Zehirli bitkilerin hepsi sütleriyle kuluncu çözer; örneğin sütleğen otu, deniz marulları ve benzerleri gibi. Bu hap osuruk hapı olarak bilinir; örneğin zehirli bitkilerden biri de farekulağıdır. O mercanköşk bitkisine benzer; onun gibi çok yaprağı vardır. Onunla akrep sokması için ilaç yapılır. Onun sütü çoktur. Biz onun basit ilaçlar arasında zikrettik. *Başka Bir Güçlü Terkip*: Gevşek balgamla birlikte çok miktarda süfli madde çıktığında şöyle bir ilaç uygulanır. Tuz taşı alınıp fitil yapılır; uzunluğu yaklaşık 6 parmaktır. Bir başka fitil de fare pisliği veya turpla yapılan fitildir. 1/3 oranında balla ilave edilerek karıştırılarak yapılıp uygulanır veya bal ile ebucehil karpuzu yağı ile karıştırılıp

yapılır. Başka bir fitil eşekhıyarından ve ebucehil karpuzu yağından, inek safrası, yaban sümbül ve balla yapılır veya ebucehilkarpuzu yağı ve şeker kamışı şekeri ile fitil yapılır. Hatta bu durumda kunduzhayası yağının kokusunun hissedilmemesi için onun üzerine *isfidbacat* (çinko oksit) yenir. Eğer ekşi bir şeyler yenmesi gerekirse, *zirbaced* (pirinçle ve etle pişen bir nevi ekmek) ile beslenir ve ballı su ile onun şarabı içilir. Bunu içen kişi dişlerini korumalıdır. İlkin pişmiş tuzla, sonra hakiki gül yağı ile dişi ovmak gerekir. Bundan sonra ebucehilkarpuzu ve benzeri yağlarla hazırlanmış ve başka droglarla da güçlendirilmiş *fikara* verilir. Eğer başka şeye ihtiyacı olmazsa fiykara ilacı baş ve gözde olan zararları defeder.

Otuz İkinci Kısım Kusma Olmaksızın Sindirim Yoluyla Soğuk Kuluncun Olanların Tedavisi

Bunlar içilerek alınan veya yakı şeklinde haricen uygulanan yağlar, merhemler ve diğerleridir. İçilerek alınanlardan sarımsaklı olanlar, özellikle soğuk kuru kulunç ağrılarını iyi eder. O soğan gibi susuzluk oluşturmaz. Bazen soğuk kulunç hissedildiğinde sarımsak yenir ve yemek yeme ertelenir ve hiçbir şey yenmez; perhiz yapılır; muhtemelen sadece şarap içilir ve bununla iyileşmek mümkün olur.

Ağrıkesici, teskin edici içecekler hastaya içirilir. Ona pelin otu ve kimyondan eşit miktarlarda veya haşhaş ve çavşır veya kimyon veya anason veya anasondan hazırlanan tiryaklar içirilir. Bunun hazırlanmasında engel olmayan kunduzhayası ile yarpuz birlikte içirilir. Bu yararlıdır. 4 dirhem anason kökü, kereviz içinde pişirilip elde edilen suyu veya peynir suyu ve süsen kendisi eşit miktarda alınır ve hastaya verilir.

Yine 5 dirhem ile bahçe teresi 5 dirhem, Sicistan şeker kamışı su içinde muamele edilir ve susam yağından 1 ukiye ona ilave edilir. Yine karaardıç kabuğu 4 dirhem, zencefil 3 dirhem, ceviz ve hurma; her birinden 6 dirhem, kustus ve üzüm suyu ile suda 1/3'ü kalana kadar pişirilir ve sedef otuyla yapılan ilaçtan her gün 2 ukiye içilir. Bunun dışında yine bir başka ilaç şöyledir: karaardıç kabuğu, sedef otu sürgünlüğüyle zencefil 4 dirhem suyla, daha öncekiler gibi, pişirilir. Hatta onun 1/3'ü kalana kadar devam edilir. Her gün ondan

1 ukiye içilir. 3 gün bu uygulanır ve 3 gün ara verilir. Ballı su iyice pişirildikten sonra içilmelidir. Çünkü eğer az pişirilirse solunumu etkiler. Nefesin göğüsten çıkışında puf diye ses çıkar. Hudhud kuşu çorbası ve kendisi (eti) iyi gelir. Yine kurutulmuş solucanın da kulunç ağrısına iyi geldiği söylenir. Yine bir başka terkip: Ebucehil karpuzu yağı, geven, şeker kamışı ve şekerle yapılır. Yine bir başkası: Bal, kudret helvası, ebucehil karpuzu, neft tuzu eşit miktarlarda alınır. Yine balgami, süfli ve yellerle ilgili olarak: Ebucehil karpuzu yağı ve kunduzhayasından eşit miktarlarda alınarak, katranla birlikte bal ve Yunan siklameni ile fevkalade güçlü bir terkip hazırlanır. Eğer bu terkip yararlı olmazsa küçük mahmude otu, ısırgan otu ve sütleğen otuyla fitil yapılır.

Yeller İçin Yapılan Lavman: Bu iyi bir lavmandır. Bu lavmanda yabani kekik, çördük otu, kuru sedef otu, mercan köşk, Azak eriği sedef otu tohumu, beşparmak otu tohumu, dövülmüş palmiye tohumu, papatya demirdikeni, kantaron, dereotu üçer tane şeytantersi, kereviz, eşit miktarda sedefotu suyu veya yarpuz suyu içinde iyice pişirilir. Hatta biraz su kalana kadar devam edilir. Sonra bir kısım zeytinyağı alınır ve pişmiş sudan da alınıp kaynatılır öyle ki zeytinyağı tek başına kalır. Sonra bundan biraz alınıp lavman yapılır. Onun içine ördek yağı ve keçi yağı ve çavşır, ballı sirke konularak lavman yapılır. Bu usareden kendisi alınıp, içine zikredilen yağlardan 10 dirhem alınıp, balla lavman yapılsa fevkalade yararlı olur. Bu lavmanın içine kunduzhayası, şeytantersi, bu lavmanın içine konursa yararlı olur. Bazen bu terkip içine 20 birim defne ve zeytinyağı konur; 10 dirhem günlük sıvısı içinde eritilir ve lavman olarak 10 dirhem uygulanır. Şüphesiz bu terkip çok yararlı olur. Bazen eritilmiş çok miktarda boraks ile sedef otu suyundan 10 dirhem kadarı veya 1,5 dirhemi ile fazla lavman yapılır. Şüphesiz sedef otu yağı ve Hint sümbülü (yabani sümbül), bal, papatya yağı, turp yağı ve kunduz yağı ile lavman yapılır.

Bağırsaklardaki Yeller İçin Verilen Fitiller: Sedef otu, ballı su ilc ısıtılır, öyle ki terkip mütecanis bir yapı kazanır ve onunla yarısı kadar kimyon karıştırılır ve Hint sümbülü ilave edilir ve ondan 6 parmak uzunluğunda fitil hazırlanır. Yine başka bir fitil: sedef otu tohumu,

kunduz hayası ile bal veya inek safrası, boraks alınır ve ondan fitil yapılır.

Madde Olmaksızın Bağırsakları Soğuk Olan Kişiye Uygulanan Lavman ve Fitil: Madde olmaksızın soğuk mizaçlardaki kulunç için uygulanan lavman ve fitil, yel dolayısıyla kuluncu olan kişiye uygulanan lavman gibidir ve fitili de öyledir. Bazen onlara katranın tek başına uygulanması yeterlidir. Onlara 2 dirhem zeytinyağından oluşan lavman da uygulanır. Aynı zamanda hasta hamama sokularak yarpuz suyu ile kunduz yağıyla lavman yapılır.

Otuz Üçüncü Kısım
Hamamlar, Hamam Suları ve Vücudun Su veya Yağla Ovulması

Kulunç için banyo çok yararlıdır. Özellikle, eğer suyun içine kulunç ilaçları pişirilip konsa yararlı olur. Şüphesiz o kişi hamam ve suyunun sıcaklığından şişleri güçlü bir şekilde yararlanır ve onlar sıcaklıkla ve rutubetle organı rahatlatır. Ağrının gerçek sebebini ortaya çıkarmak kolaylaşır ve makat kasları rahatlar. Bu da orada tutulmuş olanı ortaya çıkarır, ancak banyo suyu içinde oturmak bitkinlik, tükenme ve baygınlık ve susuzluk oluşturur. Onunla birlikte güç düşer; gevşer; zaaf oluşmamasına dikkat edilmesi gerekir. Hamam içinde güçlendirecek şeyler almalı ve güzel kokulu meyve suları içmelidir ve güzel kokular verilmelidir. *Gerdenak (bir nevi kebap),* sıcak ekmek gibi lezzetli şeyler ve onu sakinleştirecek yiyecekler verilir. Hatta kalbi ve göğsü üzerinde yoğunluk oluşturulmamalıdır.

Soğuk kulunçlar için şiddetli ısıtan meyve suları yararlıdır; hatta hasta bu tatlı hamam sularına oturtulur. Bazılarına kulunç ilaçlarıyla kaynatılmış sıcak suyla doldurulmuş hamamlarda banyo yaptırılması, hastanın delikleri suya daldırıldığında, onun daralan yerlerinde ağrı hissedilmesi mümkündür ve oralara su çekilir; makat üzerine oturunca o saat bu his kaybolur. Hatta onun karnına o sırada (tedavi sırasında) da ara ara katran uygulanır; bunun çok yararı olur.

Otuz Dördüncü Kısım
Lavmanın Nitelikleri ve Aletleri[222]

Ancak lavman yapılan alet şöyledir; eskilerde aletin şekli şöyle belirlenmiştir: O bir tüp şeklinde ve 33 kısımdan oluşur. O kısımlar arasında perde vardır. Bu perde deriden alınarak yapılmıştır. Aslında tenkiye aletlerinin en güzeli 2 boşluktan oluşur; iki boşluk arasında bir perde bulunmaktadır. Bu kısımlardan birisi büyük ve diğeri küçüktür. Küçük olanın büyüklüğü (kapasitesi) büyük olanın yarısı kadardır. Her ikisi arasında boy olarak 1/3 oran vardır. Genel olarak, tenkiye yapılan aletin başında çelik kapak vardır. Küçük kısmın ağzı açıktır. Leylak ağacındandır; ona hava girer. Onun bu kısmı makat boşluğuna giren kısımdır ve yel bu kısma dolup, dışarı çıkar. İstikrarlı bir şekilde lavman yapılır. Yel (gaz) aletle dışarı atılır ve süratle hasta ayağa kalkar. Sonra şöyle yapılır: eğer kişi (hasta) sırt tarafına doğru bir ağrı hissederse hastaya tekrar lavman uygulanır.[223]

---

222 TM: Bu fakir kulu ve mütercim pür taksirdir ki bu makamda musnıfın irad eylediği elfaz ve ibaratından ibkar bağırsaklarını tavsil mütassir ve belki müteazzir ve gayri müteyessir olup şariğ kazruninin şerh mucede irad eylediği ibaret makama ufak ve merame eddel olmakla bize gerekli olur ki şarih merkumun ibaretini baine nakledip ve musnıfın ibaretini ona tatbik ederek şerh ve beyan edilir. Yüz ve şerc mucezin ibareleri budur ve ancak tedbir e-mihkanye ve yenbegi inne yekunu tul el-enbube min fetr ilave fi galiz el-hanzer ve yeksemu tecvifih ila kısmeyn sagir ve kebir (ancak mihkanye tedbirdir ki hanzerde kadar fıtren uzun enbibe olmalıdır.) Boşluğu ikiye ayrılır; bir kısmı küçük diğeri büyüktür. Fenesebteha el-seles ve üçüncü boşluk küçüktür; yelinçıkması içindir. Büyükolan lavman yapmak içindir ve küçük olandan büyük olana geçiş yoktur. Ağır olan tarafta son bulur. Muhtemelen altı kısadır bihaysü eğer zekka şiddetli olursa küçük boşluğun deliği vardır; dışarısı zakkadan. Ancak onun diğer tarafıdır. Mütecavirin sonuna doğru mütecavirin ile giderler. Ancak onun için gereklidir ki küçük olması gerekir. [el-fater kesri tanın sukunu ile baş bir mağiyle şehadet bar mugai arasıdır. Ecvef damar tutulduğu hissinde ve edfuli elsebr şinin kesri ve banın sukunu ile karş ki ber mukari açmakla bir nesneyi ölçerler ve kulunç] diğer delik enbube hapları başın yakınında 2 delik vardır; yelin girebilmesi için. Bunlardan biri diğerinin üst tarafındadır. Eğer yolun delik de büyükse aynı şekilde uhuttur. Burada maddenin tutulmasından emin olunursa lavman maddelerle lavman yapılır.Bu konu Kanun'da sınıflandırılanla ilgili şöyle denir. Ancak enbube (kamış) el-mahkune'dir. Onun şekli orada zikredildi. Eski hekimler ona çeşitli şekilde lavman uyguladıkları belirlendi. Bazı eski hekimler şöyle düşündüler diğer şekillerden bulunur. Onların lavmanı eltineke yani tulum gibi lavman doldurulur; çok kama ve aynı şekilde enbubesi yani kamış civarında lavman mecrası olur.

223 TM: Kas bunun üzerindedir ve et nöbet olmaksızın şiddetli hama kötüdür; kısımlar arasındaki örtüleri çeşitlidir ve o hicab-ı enbube şiddetle sak olunur. Bir vechile ki o küçük ve büyük ile muhtelif 2 yolun arasında ohicab-ı haciz (diyafragma) müstahkem

Kulunç şikâyetleri böbreklerle ortak oluşur. Eğer kulunç ayaklara doğru meyilli ise lavman naziktir. Genel olarak, bağırsaklara lavman uygulanır. Bazen yukarı kısma doğru yöneliktir. Hastanın sağ ayağı göğsüne doğru yukarı kaldırılır. Sol ayak yerde bırakılır. Bu işlem gerektiğinde uygulanır. Bazıları küçük parmağı kefen beziyle silip makat içine sokarlar ve lavman yapılması gerekli olan kişiye uygulanır.

Bu şekilde lavman yapılması istendiğinde şöyle yaparsın: öncelikli olarak, lavman aletini sıvazlamak ve makata meyli bir şekilde uy-

---

olup her ikisinden yararlı ve geçerli olan başka nesneler nüfuzu mümkün (nufudu? Mümkün) olmaz. Zekk münhadimen ağzın büyük bir kısmındadır. Ve ağzın küçük kısmı açıktır yani enbubenin zekk tarafında olan tarafında olan 2 boşluktan küçük boşluk büyük boşluktan daha kısadır. Büyük kısmı ağzı zekke girip tehendim ve Elham olundukta küçük kısmın daha kısa olduğuna binai ağzı hariç zekde mftuhen geri kalır ve şüphesiz ki zekk mühendimen hepsi üzerinde cümle [keinne bu makamda azamu kaında istimal olunmuştur] enbube şud baş küçük kısmı bi'l-ham kavi lealleyid hale el-havai. Ne zaman mahkunanın zeki ve tulimi genel olarak enbube ile terkib olunup mühndem olsa yani yerliyerine vazığ olunup layıkı üzre ıslaholunsa ona hava dahil olması için daha küçük kısmının resi şiddetle güçlü luham ile şiddetli olunur. Mühendem hindamdan ismi mefuldür. Hindam endamdan muğber hindas ve hindar endazeden muarrib olduğu gibi ve el-zekk altında makadın menfezi içindeki yerin içinde olur. Ondan küçük ve büyük yel çıkar. O 2 kısım makad tarafında olan başı beraber kılınır ve makadda idhal olundukta 2 kısmın başı ile birlikte içine girer. Ancak küçük kısmında zekkde altında ve makadın dışından makada yakın olan yerde bir menfez ve delik kılınır. Lavman zamanında o menfezden muhterik olan yeller çıkması için böyledir. Eğer lavman ve yapılırsa kuvvetli yeli hıfret eder; yel döner ve az bir kısmı dışarı çıkar öyle ki mahkune lavman içine girmez ve lavmanı dengeler, cidden istikrarlıdır. Ne zaman bu yüzden olan aletle ihtikan (yapılan lavman) olsa ve istimal olunan lavman yani lavman ilaçları yeli kuvvetle hafr eylese yani yerlerinde [burunla] izac eylese yel dönüp lavman yolu olan boşluk keberin maiyeti (sıvısı) olan küçük boşluğa nüfuz edip makadın dışında olan delikten çıkar. Yelin çıkışı ile bağırsaklarda ilaçlar müstekra olup tesiri güçlü ve menfaati çok olur. Şüphesiz ki yel dışarıya geri döner ve hızla ayağa kadar tehuc olur. Çünkü meşruh üzre yeller dışarıya atılmasa lavmanı dışarı atar ve bağırsaklarda ilaçlar müstefre olmayıp kısa sürede azıcık olmakla tesiri olmaz. Kanun'un şerce muhtaç olan mahalli tamam oldu. Yine tercümeyi açıklayalım. Gerekir ki hastanın hali temil olunur. Eğer ağrı nahiye-i zahire meyilliyse hasta istilka olunup müstelkıye lavman olunur ve müstelkaya lavman bütün olarak ortaklığı ile oluşan kulunca öncelikli ve yararlı olur. Eğer ağrı ayaklara meyilli ise bariken lavman yapılması öncelikli olur yani devenin enahe vaktinde olan heyeti (görünüşü) üzere kılını lavman yapılı. Genellikle bariken lavman yapılmasına maafuf (ilgili) bağırsaklara çok gönderir ve bazen sol tarafa mustıcaen lavman yapılır. Ancak bir mürfeka vazolunmakla vereki işale yani yukarı kısmına refiğ olunur. Sağa ayağını göğsüne ilsak edip kaldırır ve işale eder ve sol ayağını mebsute terk eder.

gulamak gerekir. Ancak bu aletin bağırsaklarda hapsolmuş maddeye kadar ulaşmaması gerekir. Daha sonra alet 2 elle uygulandığı yerden çıkarılır; onu çıkarma işlemi sertçe olmamalıdır. Çoğunlukla bunun gibi lavman uygulamalarında dışarı atılmak istenen madde bulunduğu yerden ayrılıp, uzaklaşır; yukarı doğru hareket edip, incelip, uzayıp gider; baştaki saç gibi. Hastanın yüzüne soğuk su çarpılır ve lavmanın atılması gereken maddeyi çekmesine yardım edilir. Bilmelisin ki, lavman yapıldığında makat üzerine oturmamalıdır ve hastalıkla oluşan yapıyı rahatsız etmemek için yapıyı fazla zorlamamak, ona fazla yüklenmemek gerekir. Hastaya onu incitmeyecek, fazla yormayacak hafif lavman yapılmalıdır. Lavmanla dışarı atılan şeye engel olunmamalıdır. Hasta dışarı çıkma isteği gösterdiğinde lavman yapılmamalıdır. Lavman zamanında yapmalıdır. Hastalardan çok susuzluk şikâyeti olanlara veya öksürük olanlara lavman yapmamalıdır. Bilinmelidir ki lavman mutedil olmalı ve yukarıdaki bağırsaklara erişmemelidir. Çok lavman yapılması zararlıdır ve onun bozukluk oluşturmasından korkulur; dengeli davranmak gerekir. Çok lavman zararlıdır. Hafif lavmanın pek yararı yoktur ve yapılmasının da gereği yoktur. [224]

Soğuk[225] Kuluncun Tedavisinde Kunduzhayası İçerek Yapılan Alışılagelmiş Tedavi: Kunduzhayası bitkisinin yağını içmek bu hastalık için yararlı olur; onun üstünde (kulunçta) güçlü bir ilaçtır. Bu ilacı ve onunla birlikte bitki tohumlarının yararı vardır. Şüphesiz ballı sirke gibi kusturucular içilir. İlk günü 2 miskal ve ikinci günü yarım miskal artırıp devam edilir. Miktar 7 miskale kadar artırılabilir. Sonra yavaş yavaş miktarın azaltılmasının zararı olmaz. Hatta bu miktar 2 miskale kadar düşürülür. 7 miskal kunduzhayası yağının yanı sıra suda bırakılmış bitki tohumları suyu, bu suya karıştırılır. Hastanın bundan her gün yemekten 6 saat sonra ya da yaklaşık 10 saat sonra içmesi gerekir.

Eğer kurt pisliğinden çok fazla lavman olarak verilirse daha sonra hıltları daha öncekinden beyaz olur ve özellikle yara üzerine bırakılan hılt daha beyazdır. O çok yararlı olduğu kabul edilen kurt pisliği şarapla veya ballı su içine konarak içilir veya bal içine konup hastaya yalatılır.

---

224 TM: Yahudi keferesi ile ittihaz olunan zımad-ı kaysum da yararlıdır.

225 TM: *Şişlerde Oluşan*

Sonra onunla kuralına uygun olarak macun yapılır veya tuzla biberle ve baharat nevinden besinleri tatlandırıcılarla yenir. Eğer o kısımda çok sıcak varsa onun etkisi ve yararı çok olur. Onlar içilirse de yararlı olur veya ciltteki lekelerle ilgili olarak onları yumuşatmada yararlı olur veya hazımsızlık ya da kurtlarla ilgili olarak, keçi yününden örtünün uygulanması da yararlı olabilir; onlarda bu kurtlardan vardır. Galen bunun yararına işaret etmiştir ve demiştir ki eğer kurtlar kurutulmuş ve ısıtılmışsa, bu pislik yarar sağlayabilir. Bu görüş yaygın değildir.

Kabul görmüş görüş şöyledir: Yanmış akrep kulunç için fevkalade yararlıdır ve hakiki kulunç üzerinde bu ilaç denenmiştir. Hatta yalancı kulunç üzerinde de denenmiş, sonuç pek olumlu olmamıştır. O böbrek taşlarında denenmiştir ve böbrek taşlarında yararlı olmuştur. Kulunçta da aynı etkiyi göstermiştir. O kulunç ağrılarına iyi gelmektedir. Eğer yakılmış böbrek kabuğu içilse, saatinde onu sakinleştirdiği zannedilir.

Soğuk Kulunca Yararlı Yakılar: Soğuk kulunç için yararlı olan ilaçlar şunlardır; bu ilaçların bazısı ishal için de yararlı olabilir. Bunlar arasında ebucehilkarpuzu yağı ve yalancı safran özü ve uygun yağlar kullanılır. İnek safrasından, ebucehilkarpuzu yağı ve benzerlerinden de alınıp ilaç hazırlanır. Yakılardan bazısı ishal için kullanılmaz; örneğin ısırgan otu tohumundan yalancı safran özü ile yaralı bir yakı yapılır ve buna haşhaş katıp lavman yapılır. Bazen tek bir ilaçla yakı yaparlar. *Yakı Terkibi*: 8 kezme mum, yabani fıstık özü 6 kezme, salep 3 kezme, dağ üzümü 1,5 kezme; nezle otu, mercanköşk, defne tohumu, ısırgan tohumu, kuru acı bakla, ebucehilkarpuzu yağı; her birinden 1,5 kezme, mahmude otu 1 ukiye ve 3 kezme boğa safrası yeterli miktarda defne yağı ile alınıp, hepsi birlikte pişirilir. *Bir Başka Yakı*: Çöpleme, ısırgan otu tohumu, pelin otu; her birinden 1 kısım, boğa safrası, mum; her birinden 1,5 kısım, kaz yağı 3 kısım alınıp göbekten penis köküne kadar olan kısma sürülür. Eğer ona benzeri maddeler katılırsa daha iyi olur. Bazen onlara bakır kiri de ilave edilir.

Soğuk Kulunç Pansumanları: Pansumanlar için şunlar kullanılır: darı vcya balsam yağı ve bazı tohumlar alınır ve lavmanda da zikredildiği gibi, bu maddeler pişirilir ve ısıtıcı ve pişmiş olan bu maddeler zeytinyağında ısıtılır. Macun haline getirilen terkip hastaya haricen uygulanır. Merhemler: Eşekhıyarı ile hardal yağı veya dereotu yağı

alınır, sonra, kunduz hayası ve ihtiyaca göre sütleğen usaresi katılır ve merhem yapılır.

Otuz Beşinci Kısım
Safravi Kulunç Tedavisi

Aslında safravi kuluncun spazm kısmında ele alınması daha uygundur, ancak onun kulunç kısmında ele alınması alışkanlık olduğu için ben de onu kulunç kısmında ele aldım. Çünkü bu kulunç ağrısı ince bağırsaklardan inmekle birlikte bazen ondan ağır maddeler iner ve bundan dolayı, onu kulunç hastalıkları arasında almanın herhangi bir sakıncası yoktur. Bu hastalığın tedavisinde incelten ve ısıtan ilaçlar verilir. Bu kuluncun ishali bağırsak boşluğunda olan hıltlardan kaynaklanır; içilenlerin hiçbirinden oluşmaz. Mizacı ve hıltları değiştiren ilaçlar onun için yeterlidir. Onlara nemlendiren soğuk yiyecekler verilmelidir veya narçiçeği suyu içinde ıslatılmış erik kökleri ve onun sert kısımlarından alınır. Aynı şekilde ishal yapan maddelerden alınır; örneğin suda bırakılmış erikle kayısı ve nar suları, kudret helvası, bir nevi manna, biraz narçiçeği suyu ile mahmude, [yine] menekşe ve şarabı pastil halinde ve şurup şeklinde verilir. Bazen hastanın yalancı safran sütüyle ve incir sütüyle beslenmesi yeterlidir veya zeytinyağında pişmiş pancar ve kolay sindirilebilen şeyler vermek yeterli olur. Şüphesiz boraks ve boru çiçeği, menekşe ve sindirilebilir şeylerle ve menekşe yağı ile veya menekşe yağı, darı suyu ve boraksla lavman yapmak yararlı olur. Hastanın şu neviden ilaçları alması gerekir; hastanın aldığı ilaçların yararlı olması gerekir. Ona yararlı özelliklere sahip olan sabır ve mahmude otu da verilebilir.

Önerilen lavmanlardan birinin içeriği şöyledir: 30 dirhem demirdikeni, pancar yaprağı 1 avuç, menekşe 7 dirhem, boyotu ve yalancı safran, rezene kökü, ufalanmış Hint kavunu; her birinden 5 dirhem, yeşil sebzelerden 30 adet ve kudret helvası 30 dirhem, Çin tarçını 10 dirhem alınıp tarif edildiği şekilde pişirilir ve süzülür; daha sonra üzerine 12 dirhem mcri (balık sosu), garum (acı bir sos; iştihayı artırır), kırmızı şeker 12 dirhem, sabır 1 miskal, boraks 1 miskal alınarak, onlardan bir terkip hazırlanır. Bu kısımdaki hastalıklarda yine kurt pisliği verilir veya bütün bu terkiplerle lavman yapılır. Bu hastalıkta

uyuşturucu pek kullanılmaz. Burada kullanılan ilaçlar hastanın ağrısını yatıştırır ve hastalığı tedavi eder.

Otuz Altıncı Kısım
Safranın Tutulmasından Oluşan Kulunç Tedavisi

Onun tedavisi safra yolunu açmak şeklinde olur. Bu konuda sarılık kısmında bilgi verilmiştir. Orada önerilenlerin dışında bu hastalıkta hastaya nüfuz edebilecek maddeler verilir; o (bağırsak) adeta cilalanır. Yalancı safran kabuğu ile incir verilir; havlıcanla macun yapılır. Bazen zeytinyağında pancarı pişirip vermek ve üstüne hardal yedirmek yeterli olacaktır.

Otuz Yedinci Kısım
Sıcak ve Soğuk Şişlerin Kuluncunun Tedavisi

Sıcak şişlerde şöyle olur: basilin venden kan alınıp, o kanın atılması gerekir. Bu da hastanın yaşı, hali, gücü ve onda mevcut diğer durumlara göre ve onun yerine göre belirlenir. Şüphesiz şiş şiddetlidir ve bu durum böbreklerle ortaktır; idrar tutulması görülür. Bu durumda basilik venin yanı sıra safen damarında kan almak gerekir. Burada onun tedavisine rutubetli soğuk yiyeceklerle başlanır. Mesela soğuk hıyar suyu, keten tohumu usaresi ve benzeri sular ve yiyeceklerden, tatlı su kabağı dışındakiler yenebilir. Şüphesiz özellikle bağırsak hastalıklarında onun kötü etkisi vardır. Burada şöyle bir ilaç uygulanabilir: keten tohumu 4 dirhem iyi gül yağı 1 ukiye alınıp konur ve yumuşak tabiat için nar suyu, hatmi yaprağı suyu, hindiba suyu, it üzümü suyu içirilir. Benzeri bir başka terkip: kudret helvası ve Çin tarçını ile hazırlanan terkiple lavman yapılır

Eğer lavman yapılması gerekirse bunun için arpa suyu ile Çin tarçını ve kudret helvası karıştırılır. Şüphesiz arpa suyu yeşil bitkilerle pişirilir ve çok uygun bir terkiptir. Arpa suyuyla it üzümü ve fener çiçeği karıştırılır. Gerçekten karışım uygundur. Ben eşek sütü ile tarçını su içine bırakıp badem yağı ve sütün yağıyla birlikte lavman olarak uyguladım. Bazen safravi ve sıcak maddenin çok olduğunu belirledim. Bazen sabır, mahmude otu ile uygulamaya gereksinim olur. Sonra soğutarak tedavi etmek gerekir. Şiş dolayısıyla oluşmuş ise yağla tedavi edilir ve bu tedavi yararlı olur.

Şişin bulunduğu yeri hastalık nedeniyle etkilenmişse, arpa suyu, hatmi yaprağı, keten tohumu güçlü boyotundan biraz, dereotu, lahana veya onların öz suları veya onların yağlarıyla lavman yapılır. Aynı şekilde üzüm suyu, eşekhıyarı 1/3'ü kalıncaya kadar pişirilip lavman olarak kullanılır. Aynı zamanda onun üzerine ishal için kırmızı şeker içilir. Arpa kabuğu ile kaynatılmış nohut suyu hastaya verilir. Yine ona rezene suyu içirilir. Ancak şöyle bir yakı da uygulanır: Lavman yapılmadan önce o kişiye, soğutmak için (ateşini düşürmek için) örneğin menekşe ve keten tohumu içine konulup bir yakı hazırlanır ve uygulanır. Sonra çoğunlukla, kefen beziyle papatya uygulanır veya terkip şeklinde gül yağı ve papatya yağı ve mastika yağlarıyla birlikte yakı olarak uygulanır. Eğer şişler şiddetlenirse yabani fıstık zamkı, boy otu ve zift ona ilave edilir.

Eğer şiş soğuk şişse ve cidden azsa onun tedavisi en iyi şekli şöyledir: Bir kısım defne, zeytinyağı, ördek yağı, aynı miktarlarda alınır ve hazırlanan terkip fevkalade yararlıdır. Bir başka terkip pelin otu, dereotu, bataklık sazı, sarıyonca ile yapılır. Soğuk şişlerde kullanıldığı her yerde bilinen diğer ilaçlar da kullanılır. Aynı zamanda Yahudi kâfuru ile de tedavi edilir.

Otuz Sekizinci Kısım
Sevdavi Kulunç Tedavisi

Sevdavi kulunçlarda pişmiş küsküt gibi, lazuverd hapı ve benzerleriyle hastayı kusturmak gerekir. Sonra deniz marulu, ballı sirke ile veya küçük Hindistan cevizi, küsküt, lavantayla lavman yapılır. Selişi hurma içine laciverd taşı toz haline getirilerek ilave edilir veya Ermeni taşı toz haline konur ve lavman olarak uygulanır. Bazen ona dut kökü kabuklarından lavman yapılır veya karnına yakı şeklinde uygulanır. Siyah taneler veya üzerlik taneleri, yabani kekik, yarpuz, sirke içinde pişirilip yakı olarak uygulanır.

Otuz Dokuzuncu Kısım
Süfli (Kötü) Kulunç Tedavisi

Ancak beslenme sebebiyle oluşan kötü kulunç şöyledir: Midede kusma fiilinden sonra geri kalan kusmaya ve beslenme ile soğukla veya

sıcak kayganlaşmaya ve gerektiği üzere mutedilleşmeyi meyleder. Hastaya soğuk kayganlaşma sağlayan yağlı ekmek verilir. Özellikle ekmek ve ördek eti verilir. O ördek ilkin iyice yürütülür ve mecalsiz bırakılır; gücü kesilince kesilip kemikleri kırılır ve bol suda dereotu ve çıyan otuyla suya konup, suda bırakılır ve yoğunlaşana kadar pişirmeye devam edilir ve suyu yudum yudum içilir. Bazen ona yalancı safran yağı konur. Ekmeğe yağlı piliç butları konur; yine hastanın ekmeğine erik konur.[226] O bağırsakları kayganlaştırır ve ondaki maddeleri dışarı atar ve de bağırsakları gevşetir, yumuşatır. Bu terkipler bağırsak, aralarındaki ve kısımlarındaki kötü, kaygan ve oradaki atılacak maddeyi çekip dışarı atar.

Safravi kulunçta zikredilen hafif lavman uygulanır ve bu lavman pancar suyu, toz halinde menekşe, acı sos, susam yağı, boraks karıştırılıp bilindiği şekilde hazırlanarak, uygulanır. Başka bir lavman: 1 pancar filizi, buğday kepeği, 10 incir, 7 ratl su alınır. Ona biraz beyaz hatmi konur ve 1 ratl kalana kadar pişirilir ve onun üzerine kırmızı şekerden 10 dirhem, borakstan 1 miskal nebati acı sostan (meri) yarım ukiye, susam yağından yarım ukiye alınıp, karıştırılarak, onunla lavman yapılır. Bazılarına göre, aynı şekilde, lavman yapıldığında bütün içindeki fındık şeklinde kötü oluşumlar, maddeler atılır.

Burada lavman içeriği şöyledir: demirhindi, çıyan otu, dereotu, yalancı safranın, ıslatılmış yalancı safrandan; her birinden onar dirhem, erikten 10 adet, 10 adet incir ve menekşeyle salep 10 dirhem, keten tohumu, kereviz tohumu; her birinden 30 dirhem, bir nevi *manadan (şirhişt, kudret helvası)*, eşek hıyarı; her birinden 12 dirhem, pancar dalları, sürgünleri, lahana filizleri, bunların ağırlığı kadar suya konup pişirilir ve onun üzerine acı sos ve kırmızı şekerden eşit miktarda olmak üzere ve on beşer dirhem konup, boraks 1 miskal ve susam yağı, 10 miskal alınır ve onunla lavman yapılır. Eğer kulunç şiddetliyse bu tip bir lavman yararlı olmayacaktır. Balgami özellikteki kulunç kısmında zikredilen kuvvetli lavman uygulanmalıdır. Şüphesiz çok fazla atılacak madde olanlarında ve balgami olanlarda da bu yararlı olur ve onlardan tuzlu olanlar uygundur.

---

226 TM: Bazı başka yararlı şeylerle yapılan ekmekler de yararlıdır.

Burada içilecek olanlar: İncir nẹvinden, şehriyaran hurma, *uskuf,* ayva gibi maddelerdir. Şüphesiz safravi kulunç kısmında çok yararlı olduğu söylenen bağırsakları kayganlaştıran maddelerden yapılan lavman burada yararlı olmaz. Burada kuvvetli ve zayıf arasında gücü olan, yani mutedil olanlar hastaya verilir. Kırmız şeker, şeker kamışı şekeri ve onun gibi kuzi narı, çiçek yağı alınır ve içilir. Aynı zamanda incir, yeşil bitkilerle pişirilip benzerleriyle birlikte içilir. Yemek üstüne konan soslar zikredilen ve bizim de zikrettiğimiz bazı tohumlardan yapılan lezzetlendiren şeylerin de yararı olmaz. *Balgami Kulunç* kısmında zikredilen güçlü içecekler: Onlara balgamı çok yoğun olan şiddetli tutan maddelerin çok yararı olur ve bu konuda gerçekten çok etkindir. Pişmiş kuru üzüm, yeşil sebzeler, ebucehilkarpuzu, *huzi çiçeği* suyu ve benzerleri alınır; suları süzülür ve ondan 1 miskal ağırlığında hap yapılır. Bunlar kunduz yağı ile verilir. Yine fiykara ilaçlar 2 dirhem,7 dirhem kunduz yağı ile dereotu içinde pişirilip içilir. Soğuk balık, rafadan yumurta fazla yemekten olan kulunçta tuzdan yararlanılır; mümkün olduğunca sıcak su içilir. Sonra uygun değilse, bazen o kişi ishal olur.

Ancak eğer vücutta şiddetli erime, çözülme, damarlarda doluluk veya karında sıcaklık ve kuruluk oluşmuşsa safravi kısmında zikredilen hafif ilaçlar verilir. Onlarda yemekten önce erik, pişmiş pancar, zeytinyağı ile acı şeyler bir nevi *manna (kudret helvası)* olan ilaç rafadan yumurta, üzüm, incir, kaysı ile verilir. Mide boşken acılı sos veya zeytin suyu çoğunlukla aç karna yenir veya tavuk yağı ile verilir. Eğer vücutta çözülme, çok fazlaysa gülyağı, bitotu yağı ve kakule verilir. Muhtemelen soğuk suyla banyo yaptırılır. Eğer bilinen başka fazlalıklara göre idrar daha fazla atılıyorsa, bunun fazlalığını önlemek için hurma, kuru üzüm, tatlı şeker kamışı ve şeker verilir. Onların hepsi idrarı azaltıp doğayı sakinleştirir.

Kırkıncı Kısım
Dışarı Atma Zaafından Oluşan Kulunç Tedavisi

Bu durumda güçlendirici tiryak, *mitridatus, sebaziritus,* sarıyonca, *dahmerta* hastaya verilir. Yine fiykara ilacı gibi, aromatiklerle kunduz yağı kullanılır. Hastaya üstübeç, *zirebac (kimyon, safranlı et karışımı*

yemek) gibi iyi hafif yiyecekler verilir. Ilgın gibi bitkilerin iplikleriyle fitil yapılır.[227] O dışarıdan verilen bu ilaçlarla [makat] yenilenir.

Kırk Birinci Kısım
Kulunç Olanların Yiyecekleri

Hastaya bütün kulunç ilaçları, tortular ve tıkanıklıkları yumuşatıcı, kayganlaştıran yiyeceklerle verilir. Bunda şüphe yoktur. Ancak vücutta zaaf olduğunda ve bunun yanı sıra, ağrı görüldüğünde onların tedaviye ihtiyacı olur. Çoğunlukla hastaya kusturucu ve onu güçlendiren meyve suları ve güçlü pişmiş etler ve rafadan yumurta sarısı, pişmiş ekmek kabuğu, çorba içinde ve şarapla verilir. Ancak balgamı kulunç olduğunda bu besinleri tamamen yemekten vazgeçmelidir. Yel ve benzerlerinin mevcudiyetinde yemek verilmez. O kanuna uygun olarak işler. Bazen ona salep ve mahmude otu ekmekle ve çorba içinde verilir. Onlara verilen ekmek kepekli undan yapılmış olmalıdır. Onda et olmamalıdır; yumuşak besinler olmamalıdır, saklanmış yiyecekler olmamalıdır. Öncelikli olarak, onlar (kulunç yiyecekleri) yararlı olmalıdır veya zararlı olmaz. Bunlar incir, yabani incir, zeytin, mazı ve yaş nesnelerdir. Onların yavan ve tatlı olmaları mümkündür. Onlar iyice pişmiş ve çok tatlı olmalıdır.

Bunlara ilave olarak şiş ve safravi olan kulunç yiyecekleri: O hastaların yiyecekleri soğuk ve kaygan nitelikte olmalıdır; arpa suyu, mercimek çorbası, ıspanak ve ıspanak çorbası gibi. Eğer hastanın soluğunun artırmasından korkulmazsa; erik ve benzeri yiyecekler verilir. Ancak hastalara yaşlı ördek çorbası, *kanaberi (asclepias, Cunachum vincetoxil)*, piliç çorbası ve kuluncun sınıfına göre, soğuk ve kötü kulunçlar için ortak yiyecekler verilir. Ancak diğer kulunçlarda yaşlı ördek etine izin yoktur. Fakat *kanaberi* etinin yenmesine de bir kısım hekimler izin vermez. Çünkü o etler çok yağlı olup onun kuluncu güçlendirdiği düşünülür. Rufus ve Galen gibi bir grup hekim şöyle yazmıştır; özellikle tiryak kitabında şöyle hükmetmişlerdir: etler ateşli hastalıklarda yararlıdır. Onlar kızartılmış olsa da yarar sağlar.

---

227 TM: O fetiyle hayt emsalinde hediyeler yani sıcaklar kılınıp onlar hariçte kılınır.

Buna hudhud kulu da dâhildir.[228] Burada bitkisel sütler yemekten önce 2 yudum ateş çok yüksek olmadığında yararlı olur. Aynı zamanda rafadan yumurta da onlara yararlıdır. Buna ilave olarak, soğuk kulunçta onların yemeğinin içinde sarımsak ve süt olmalıdır. Yemekte tedavi gayesiyle pırasa ile bunlar verilir ve tuzlandırmak ve güzel koku oluşturmak için ona yabani kekik, kimyon, ısırgan otu, yalancı safran konur ve üstübeç yerine 1 ragve hardal verilir. Terkip tarçınla tuzlandırılıp, lezzet kazandırılıp, yalancı safran, siyah kimyon, kimyon, anasonla soğuk hale getirilir. Burada sedef otu ve pancar vermekten kaçınmalıdır. Nane de burada yararlı olur Onların içecekleri şunlardır: Reyhan şarabı, ballı şarap güzel kolu maddelerle verilir.

Kırk İkinci Kısım
Kulunç İçin Zararlı Şeyler

Kulunç olan kişilere zararlı olanların bir kısmı yiyecekler, bir kısmı da hareketler, fiillerdir. Bütün ağır besinler, vahşi hayvan etleri, hatta tavşan, antilop, inek, saldırgan hayvan eti, tuzlanmış taze balıketi, bütün etten yapılan kızartmalar ve bozuk besinler, bütün hayvan karın organları ve bizim daha önce zikrettiğimizin dışında ki bütün etler zararlıdır. Yağlı etler, bozuk, yeterince işlenmemiş besin maddeleri hastaya zararlıdır. Aynı şekilde zararlı şeylerden Arap zamkı, zeytinyağı, sirke, *keşkiye(arpa, darı, fasulye ile yapılan bir yemek) bahat (pirinç, tereyağı ve sütle yapılan bir yemek),* badem şekeri ve onunla birlikte verilenler zararlıdır. Aynı zamanda sütlü besin maddeleri bütün koliklerde zararlıdır ve kokuşturucudur. Kek, yoğurt, eski peynir suyu veya taze peynir suyu, bütün soluk artıran yiyecekler, *bukul (sebze çorbası),* burada zikrettiğimiz bütün kötü şeyler; örneğin pancar ve sedef otu gibi soğutucular da zararlıdır.

Nane bu hastalar için zararlıdır, çünkü soluğu artırır. Aynı şekilde fasulye, tarhun da zararlıdır. Zeytin ve bütün onun meyveleri, kayısı ve erik safravidir; ısı açısından kötü etki yapar, ancak diğerlerinden daha aşağı özelliktedir. Yemekten önce pişirilerek verilen helva zarar-

---

228 TM:kanberdi gibi

lı değildir, çoğunlukla kabak, pırasa, hıyar, *kasd (bir nevi hıyar),* ayva, beyaz lahana, beyaz şalgam, karnabahar, şeftali, elma ve özellikle ekşi ve tutan yiyecekler ve de muşmula, *gabiral (pyrus sorbus denen bitki*), taberi kunduzu, Şam dutu, kadıntuzluğu, sumak, koruk, kuzukulağı ve onlardan elde edilen besinler ve benzerleri kulunç için yararlıdır ve onlar alınmalıdır. Aynı şekilde taze ceviz de cidden zararlıdır. Taze bakla ve tatlı narın ekşi olanlarının daha az zararı vardır.

Kötü, bozuk yel ve dışkı, kötü uyku ve karında o dışkının tutulması durumunda uykunun aç karına olması gerekir. Bilinmelidir ki çok fazla kötü yellerin olması, fazlalık, pis maddenin yukarı doğru hareketinden oluşan kulunca sebep olur. Hatta hepsi bir arada toplanıp adeta birlik olur ve bağırsaklarda zaaf oluşturur. Bazen onlar karında su toplanmasına sebep olur. Bazen de görmede sıkıntı yaratır; kişi etrafı karanlık görür; baş dönmesi yapar ve baş ağrısı oluşturur. Bazen eklemlerde bu yel toplanır; onlarda titreme ve kasılmalara sebep olur. Yemek üstüne hareket sakıncalıdır; yemek üstüne soğuk su ve çok fazla bir şeyler içmek de zararlıdır.

Kırk Üçüncü Kısım
Bağırsaklardaki Istıraplı Spazmlar (ilaus passion)

Iliac passion, yani bağırsaklardan kaynaklanan ıstıraplı spazmların sebeplerinin tamamından kaynaklanır. Bazen *ilaus* bağırsaklarda iltihap oluşturan zehirlerden ve zehirli maddelerin içilmesinden de oluşabilir ve mesenter ve bağırsaklarda ortaya çıkar; onların içindeki şeylerden ve onların bozukluğundan kaynaklanır.

Kırk Dördüncü Kısım
Hislerin Zaafı ve İlerlemesinin Tedavisi

Bu kulunçta örneğin sütlü pancar veya malaka fasulyesi, *kandadikun*, tiryak, *mitridatus* ile bazı içecekler verilir. İçeceklerden *hundikun*, süsen kökü suyu ve şarap kullanılır. Yağlardan içilerek ve lavman olarak kullanılan yağlar vardır. Kulunçta macun için kullanılan yağlar, yani kulunç için kullanılan yağlar kunduz yağı, kustus yağı, zeytin yağı içine katran ve zift karıştırılarak kullanılır. Bunlar, bildiğin gibi, zift ve katran zeytinyağı içinde kullanılır.

Kırk Beşinci Kısım
Kuluncun Tedavisini Geciktiren İlaçlar

Bu konuda en iyi tedavi şöyledir: Bu hastalık sahibi emin bir yere oturtulur ve karnına hafif hafif dokunulup bağırsakların üzerine mahir bir şekilde masaj yapılır; aynı şekilde sırt da ovulur; kollara cidden şiddetli masaj yapılır.

Kırk Altıncı Kısım
Kurtların Tedavisi

Bu çeşit kulunç tedavisini anlatmadan önce kurtların yararlı olup olmadığını ve ilaç olarak tedavideki kullanımını anlatmak gerekir. Şüphesiz karın üzerinde ve onun alt kısmında kulunç olduğunda kurtlar kısmında verilen lavman uygulanmalıdır.

Kırk Yedinci Kısım
Fıtık Tedavisi

Fıtık tedavisi ilkin kişideki kuluncun tedavisi ile olur; daha sonra fıtık tedavisi yapılır.

Kırk Sekizinci Kısım
Uyuşturucularla Kulunç Tedavisi

Böbreklerin tedavisinde uyuşturuculardan kaçınmanın gerektiği keyfiyetini anlattık. Şüphesiz onlara ihtiyaç olduğunda başka ilaçlarla tedavi mümkün olmadığında, gerekli olan antidotları ve macunları *Akrabadin*'de zikrettik ve onların içinde bulunan uyuşturucu, örneğin kunduzhayası ve ondan yapılan haplardan bazısı şöyledir: Safran, günlük suyu (usaresi), sivri biber, ban otundan; her birinden 1 dirhem, afyon, kunduzhayası; her birinden 4 dirhem alınır; onlardan küçük haplar yapılır ve onlar 3 dirhemden 1 dirheme kadar içilir.

İyi Bir İlaç: Şakayık kökü, safran, yabani kimyoni Hint selvisi; her birinden 2 ukiye alınır; nane yaprağı, kustus yaprağı, sarısakız, sivribiber, kakule; Hint sümbülü; her birinden 3 ukiye alınır; kereviz tohumu, şeytantersi, zencefil, pelesenk tohumu; her birinden 4 ukiye, afyon, baldıran otu, adamotu; her birinden 1 ukiye yeterinde balla

karıştırılır. Bu maddelerden yapılan terkip 6 ay sonra hastaya verilir. Yine mutedil etkisi olan bazılarıyla lavman yapılır. Bunlardan kunduzhayası yarım dirhem, bakla büyüklüğünde afyon veya biraz daha azı bir araya getirilir. Bazen afyon ve benzerleri yağların içine konup lavman şeklinde kulunçta uygulanır. Bazen ballı sirke, şeytantersi, pelesenk yağı, miskle karıştırılır ve miskle ilaç yapılır. Bazen afyonla kunduzhayası unu zeytin çekirdekleriyle karıştırılır ve fitilin içine konur ve makattan uygulanır. Yelin kulunçtan farkı her ikisinde de basit kötü mizaçtan kaynaklanmasıdır. Ancak kulunç daha sık görülür ve çoğunlukla soğuk mizaçtan kaynaklanır. Özellikle midenin sıcak mizacı olduğunda bağırsağın mizacı soğuksa kulunç görülür. Oradaki tıkanıklık yel ve balgamdan oluşur. Bazen onun sebebi alışılagelenin dışında soğuk su içmektir. İlaus (iliac passion) bağırsaklardaki gaz birikiminden oluşan şiddetli ağrıdır. Bağırsaklarda gazın verdiği şiddetli ıstırap tabakaların yırtılmasından doğar. Muhtemelen bütün zararlı olan maddeler burada toplanmıştır. Bu durum kulunçtaki duruma terstir ve kulunç genellikle şişlerde görülür ve o cidden kötüdür; birikme ise ekseriya fıtıkta görülür.[229] Oradaki pis maddelerden oluşan bağırsak sancısı (ilaus) gerçekten çok şiddetlidir.

Çoğunlukla kulunç bağırsak sancısına dönüşür. Bu dönüşüm galip bir durum gibi görünür. Çoğunlukla bu tip bağırsak ıstırabı yedinci günde öldürür. Bazılarına göre, ilaus (bağırsak passion, bağırsak sancısı) başka insanlara da bulaşır. Bu durum havadan geçen vebada söz konusudur. Bu hastalık diğer öldürücü hastalıklar gibi, ülkeden ülkeye yayılır. Hippokrates der ki: Eğer kulunçtan kusma, hıçkırık, boğulur gibi olma, hıltlarda karışıklık ve titreme varsa, bunların hepsi kötü delillerdir. Bu arazlar mide ile ortaktır. Hippokrates diyor ki; Eğer idrarın damla damla akması söz konusu ise bu durumdan kaynaklanır. Bağırsağında ıstırabı olan kişi yedinci günde ölür. Ancak eğer hastada kırmızılık görülürse ve o kişide yüksek ateş söz konusu ise ve de çok terleme varsa kişini hastalıktan kurtulma şansı vardır. Galen bunun sebebini bilmez. Balgami ve gaz içeren bağırsakta ıstırabının yanı sıra ateş de vardır.

---

229 TM: fıtık ilausta çok sık görülür.

Eğer zaman zaman kötü mizaçlı kusma, yırtıklar, hıçkırık varsa bu bağırsak ağrısı, ıstıraplı kasılmaları da içeriyorsa öldürücüdür. Bu hastanın idrarında iyiye işaret etmeyen birçok delil bulunur. Onlar kötüdür. Kokuşmuş diye adlandırılan maddenin makattaki kaşıntılarla birlikte pislik şeklinde çıkması ve atılması bağırsaklardaki ağrı ve kasılmaların kötü olduğunu gösterir. Daha sonra, kötü kokulu ter ve kötü kokulu pislik ve pis kokulu bir gaz oluşur.

Belirtiler: İlaus denen kulunç nevinden olan hastalığın belirtisi karın üstündeki ağrıdır. Ancak bundan bir sonuca varılamaz. Hippokrates'in dediği gibi, çok fazla lavman yapmak da ona yararlı olmaz. Bazen bağırsak kurt veya kurtlarının ve fazlalık maddelerin kusarak atılması sırasında zararlı kötü maddeler de atılır ve bu da yararlı olur. Onun ağzında pis koku vardır; hasta baygınlık geçirir. Muhtemelen bazen bütün bedende pis koku oluşur. Onun delilleri farklı değildir. Dışarı maddenin atılması için bu hastalıkta bağırsakların aşağı kısmında bir şey olması gerekir. Ancak çoğunlukla atılan fazlalığın kusarak atılması gerekmez. Şüphesiz bunun yanı sıra, onların atılamaması da büyük tehlike oluşturur. Ancak kusma hareketi ve dışarı atma hareketi çoğunlukla kulunç oluşturur. Bu durumda bağırsak içindeki madde mideye doğru yaklaşır ve bu hal de sıkıntı, üzüntü, hafakan, baygınlık, uykusuzluk, el ve ayaklarda soğukluk oluşturur. Bu sıkıntılar, bağırsaklardaki kolik şeklindeki ağrılarda (iliac passion) daha şiddetlidir. Balgami olanlarda da bu durum görülür. Bu kulunçta atılması gereken madde daha keskindir; daha yoğundur. Çünkü o, organdan daha şiddetle ayrılır ve yoğunluğu artıp, miktarı azalır; vücut dengesini bozar.

Kulunçtaki gazlarda çoğunlukla gözlerde seyrime görülür. Onun belirtileri arasında, ayrıntılarıyla ele alınırsa, yoğun ağrı vardır; hasta çok az dengelidir; bağırsak koliklerinde gözlerdeki seyrime daha belirgindir. Burada lavman pek yararlı olmaz. Ancak zehirlenmede olduğu gibi *ilausta (iliac passion)* da kulunçtan fakhı olarak, yoğun olarak seyretmelerinin dışında başka belirtileri de vardır, ancak başka sebep yoksa onun sebebi zehirdir ve onda zaaf, gevşeklik ve öncelikle kalp çarpıntısı vardır; ancak öncelikle yoğun bir ağrı vardır. Bu durum onda bilinmeyen başka sebeplerin de bulunduğunu gösterir. Bağırsakların gücün-

den süfli maddenin çok fazla katı olduğu anlaşılır ve onda hızla kusma olur; hastada yüksek ateş olmaz ve çok fazla güç kaybı da yoktur.

Tedavi: İlaus (iliac pasion) tedavisi kulunç tedavisine benzer, ancak daha güçlüdür. İçecekler ona yararlıdır. Ondan sonra lavman gerekir. Şüphesiz içecek tüketildikte, daha sonra yukarıdan inen maddelerden sakınmak için aşağıdan lavman yapılmalıdır. Bir şeyler içmek iyidir. Lavman, ihtiyaca göre, bir şey içmeden veya içtikten sonra ayarlanır. İçmeden önce yapılandan, daha sonra yapılacak olan, genellikle daha zayıftır. Genellikle sıcak su onların ağrısını sakinleştirir. Çünkü sıcak su mideye yakın olan yere uygulandığında kasılmaların çözülmesini sağlar. Bir grup hekim şöyle yapılmasının iyi olduğunu düşünür: Bağırsaklara yararlı olacak maddeleri, ortak organların içindekileri açan maddelerle desteklemekle bu hastalık tedavi edilebilir. Daha sonra uzak yerlere ulaşabilecek maddelerle lavman yapılır. Kan alma ilausta (ilaiac pasion) yararlı olacaktır. Eğer şiş varsa ondan kan almamalıdır.[230] Eğer ağrı çok şiddetliyse ve orada şiş olmasından korkuluyorsa ona dikkat etmelidir; araştırmalıdır; onu kötü hıltlardan ayırt ederek, onları (hıltları) uzaklaştırmalıdır; hatta bedene kötü koku verenleri atıp, tıkanıklıkları açılmalıdır.

Bedendeki kötü hıltlar dışarı atan maddelerle atılmalıdır; vücuttan uzaklaştırılmalıdır. Burada kan almak gerekir. Kol ve bacakları ovalamak da ağrı yapan maddenin boşluklarda birikmesini engeller. Bu maddeleri engellemek için kişiye ısıtmaya meyilli kaygan maddeler verilir; onlarla birlikte sıcak öz suları ile çoğunlukla da bağırsaktaki yoğun ıstırap ve kasılmalar için kunduz yağı uygulanır. Ancak onlar safravi ve şiş olanda şiddetli sıcaklık oluşturur. Aynı zamanda dereotu öz suyu tuzla birlikte, pişmiş zeytinyağıyla verilir. Aynı şekilde, zeytinyağı ile beden ovalanır ve kulunçta verilen içecekler hastaya verilir. Benzerleriyle balgami ilaus (iliac passion) tedavi edilir. Sabır tohumu, ballı sirke ve bazı ilaç yapılan tohumlar kunduz yağıyla karıştırılıp, mutedil bir lavman hazırlanır. Onunla yukarıdakileri aşağıya çekmek mümkün olur. Ayrıca, daha önce zikredilen yukarıdaki yelleri aşağıya çekecek içecekler de hastaya verilir vc yararlı lavmanlar uygulanır. Karnın üstüne hacimli bir şeyler de konarak yellerden

---

230 TM: kan almalıdır.

kurtulmağa çalışılır. Bazen yelin oluşturduğu ağrıya da ihtiyaç vardır. Bazen de bu madde safra kesesi tarafına çekilir.

Kötü mizaçtan kaynaklanmışsa, tarçın yaprağı ile mizacı değiştirecek şekilde tedavi edilir ve zarar veren hılt dışarı atılır. Daha önce maddi ve sıcak şişten olan ilaus (iliac passion) kulunçta verilen ilaçlarla tedavi edilir. Burada kök suyu içine kunduz yağı konur veya ebucehilkarpuzu ile hastaya içirilir veya diğer bilinen ilaçlarla tedavi edilir. Yine burada sümbül (Anadolu ve Hint sümbülü), dereotu, defne tohumu, keten tohumu, boyotu, hatmi tohumu, sarısakız; her birinden 1 miskal, son 3 bitki kökünün her birinden 7 miskal, 5 tane incir, 5 yeşil bitki (yeşillik) pişirilir ve kunduz yağı, acı badem ile ilaç haline getirilir. Safravi olan kulunçtakine benzer ilaçlarla tedavi burada da uygulanır. Aynı şekilde ilaus (ilac passion) tedavisi de daha önce verilmiş olan kulunç tedavisiyle benzer şekilde yapılır. Burada fıtık tedavisinde kullanılan ilaçlar da kullanılır.

Bağırsağın gücünden dolayı ortaya çıkan ilausta (iliac passion) bağırsağı kayganlaştıran yağlar, yağlı tavuğun safrası, piliç, kuzudan alınan yağlar, üstübeç ve kimyon alınıp karıştırılır; özellikle ona derotu, pırasa kökü ve badem yağı konur. Hafif ısıtan, rutubetlendirip gevşeten lavmandan sonra bu terkip lavman olarak uygulanır. Kötü ilaus (iliac passion) öncelikle yumuşatıcı, gevşetici lavmanlarla tedavi edilir. Daha sonra yavaş yavaş daha güçlü terkipler uygulanır. Arkasından kötü ilausta (iliac passion) bağırsakta geriye kalan maddeleri atmak için müshil uygulanır. Tenkiye özelliğindeki ilaçlara başlanır; örneğin sıcak su gibi.[231] Bazen onun içine kuvvetli kusturucular koymak gerekebilir; salep veya turp tohumu gibi. Daha sonra bu hastaya etkin tiryak ve padzehir (eskiden zehir yerine kullanılan bir taş) ve benzerleri kullanılır. Ona şekerli su içirilir ve yağlı ekşi yiyecekler yedirilir. Eğer hasta bunlarla kusmaya başlar ve yemek yiyemezse, kulunçta verilen ilaçlardan verilir. Bazen kusma çok kötüleşir ve karında yiyecek karında toplanırsa ona sıcak suda ıslatılmış ekmek verilir. Eğer bu durum yakıcı, kabız yapan ve yapıyı gevşeten yiyeceklerden

231 TM: Lakin o iaçların içinde mütessisat [tehassir veya necif/kurutucu nesnelerin] ve meşrut zikredilen vebanın bu kısımda yararı olmaz.

kaynaklanmışsa, onun tedavisi kuluncunkine benzer, ancak bunların içinde kurutucu içecekler olmamalıdır.

Kırk Dokuzun Kısım
Gereksiz Maddeleri Dışarı Atmada Yavaşlık ve Hızlılık

Gereksiz maddelerin dışarı atılışlarının hızlı veya yavaş olması yiyeceklerle ilgilidir. Onlara bağlı olarak kabızlık, yakıcılık, ağırlık, yoğunluk veya gevşeklik ve akıcılık olur. Ancak kuvvetli olanlar hızla gereksiz olanları dışarı atarlar; zayıfların dışarı atma gücü zayıftır. Karın kasları güçlüyse, bağırsakların temizleme işlevi de güçlüdür. Eğer onlar güçlü değilse, temizleme gücü de yoktur; yiyecekler bağırsaklarda tutulur. Bağırsakların atılması gerekenleri atmaması, bağırsakların temizlenmemesine sebep olur. Bağırsakların hissi kuvvetliyse içindekini dışarı atması kuvvetli olur. Eğer onun kuvveti yoksa gereğini yerine getiremez. Sıcak soğuk mizaçlar, eğer güçlüyse, hepsi de kötüdür. Sen sebebini bilip, tedbirini ona göre almalısın.[232]

Ellinci Kısım
Dışkının Azlığı ve Çokluğu

Bu azlık ve çokluk besin maddelerinin azlığı ve çokluğu ve keyfiyeti, karaciğere gönderme durumu ile ilgilidir. Eğer çok yiyecek yenip, çok şey içilirse, dışarı atılan madde çok olur. Tersi durumda dışkı azdır. Eğer saf olan kısmını karaciğere gönderir ve bu kısım çok olursa dışkı az olur. Eğer çok kısmı gönderilmezse, o zaman dışkı çok olur. Dışkının direncinin çok fazla olduğunda bunun zıt sebeplerden kaynaklandığı sana burada anlatıldı.

Elli Birinci Kısım
Kurtçuklar

Kurtçukların oluşumu:[233] Ne zaman madde oluşursa ve oluşması gereken oluşmamışsa, mizacı yoksa muhtemelen, genel olarak onun dü-

---

232 TM: Bilinen sebeplerden tedbiri de bilinir. Her birisinden oluşan ıtlak ve ihtibasın tedbirleri bundan önce zikrolunmakla ve uzamasından korkularak burada tekrar zikredilmedi.

233 TM: O da bilinen bir fazlalıktır.

zenlenmesi gerekir. Ancak onu yapan dolayısıyla tabiatının mükemmelliği kabiliyeti vardır. Bundan dolayıdır ki o pis rutubetli yollara girenlerden, kurtlar ve sinekler oluşur. Çünkü madde düzenlenerek suret (şekil) kazanır; kurtçuk olur veya sinek olur; kurtçuk ve sinek olarak hayat bulur. Bu onların kokuşmuş madde olarak kalmasından daha yararlıdır. Kişilerdeki sıkıntıdan ve onun etrafındaki havadan oluşur. Sakin hava kişinin çevresinde sıkıntı yaratır. Karındaki kurtlar da bunlar gibi oluşur. Onlar hıltlardan oluşmaz. Onlar kırmızı veya kara safradan oluşmaz, yani şiddetli sıcaklık da kurtçuk oluşturmaz; rutubet de kurt oluşturmaz, çünkü o mizaç kurtçuğun mizacına terstir. Soğuk kuruluğun hayatla ilgisi uzaktır. Ancak kan doğa üzerinde mutlak otoritedir ve organın ona şiddetli ihtiyacı vardır. O insanın kaslarına ve kemiklerine uygundur; kurtçuğa uygun değildir. Bağırsaklara gelen kandan da kurtçuk olmaz; kan gibi mideden (demevi maddeden) kurtçuk oluşmaz. Muhtemelen kurtçuğun maddesi balgamidir. Eğer madde bağırsaklarda ısınır ve kokuşursa ve bağırsaklarda çok miktarda bulunuyorsa, orada baki kalır; orada kalmaya devam eder. Balgamın maddesi yenen yiyeceklerden, tohumdan, sindirim zaafından ve soğuk organların mizacı dolayısıyla kurtçuk oluşur. Orada onların olması şunu gösterir: Yiyecekler gevşek ve yumuşaktır. Örneğin buğday, fasulye, bakla ve ince kuru besinler, pişmemiş et, yoğurt, sebzeler, taze meyveler, ekşi süt, iç yağı gibi. Bu besinleri sıcak suyla yıkamadan yememelidir. Aynı şekilde dolu mideye cinsi münasebet yapmamalıdır.

Kurtların çeşidi 4 gruptur; çok uzun kurtçuklar, yuvarlak kurtçuklar, onlara zıt gelişen ve yuvarlak kurtçuklar ve küçük kurtçuklardır. Şüphesiz onların nasıl oluştuğu konusunda fikir uyuşmazlığı vardır. Onların oluşmasında ileri sürülen itirazlardan biri onların rutubetten oluştuğudur. Onların parçalara ayrılması hâkim bir özellik değildir. Onlar bağırsaklardan karaciğere doğru çekilir ve kötülük bakımından biri diğerinden daha az kötü değildir. Bazılarına göre, onlar farklı rutubetlerden oluşur; dolayısıyla boyutları farklıdır. Kurtçuklar karaciğere doğru adeta çekilir; onlar genel olarak dışkıda bulunur. Onlar (küçük kurtçuklar) rutubeti fazla olduğu için, karaciğere yakın yerlerde oluşur. Küçük kurtçuklar dışkının çıkış yerine yakın yerlerde

oluştuğu için dışkının dışarı atılması sırasında onunla birlikte dışarı çıkar. Bazı kurtlar iki rutubetli ortam arasında oluşur.[234]

Ancak bağırsakların üst tarafında olan rutubet, daha önce zikredilen rutubet nevindendir. Bununla birlikte, rektumda zikredilen rutubet ikinci olarak zikredilen rutubet gibidir ve o kör bağırsak ve üçüncü olarak zikredilene de benzer. Uzun olan kurtçuklar birinci rutubetin önündedir.

Bazen bu kurtlar kol uzunluğundan daha da uzun olabilir. Yuvarlak olanlar ve yassıları bağırsak içindeki rutubetten oluşmuştur. Eğer onlar yukarıdaki bağırsaklarda oluşmuş olsaydı, özellikle çok fazla ağırlık oluştururdu. Bazen onlar sadece kolon bağırsağı ve kör bağırsakta görülür. Sonra mide tarafına ve makat tarafına çekilir. Küçük kurtçuklarda, ikincisi söz konusudur (makat tarafına çekilir). O kurtçuklar yassıdır; yuvarlaktır; bağırsağın yüzeyinde camsı bir görünümü vardır. Bağırsağın örtüsünün üstünden kayıp onun içine gizlenir. Sanki oradaki kokuşmuş maddeden oluşmuş gibidir.

Küçük kurtçukların zararı daha azdır. Çünkü onların kökleri yoktur; onlar güçlü ve yoğun artık maddeyle dışarı atılır.[235] Ancak onlar geriye kalıp diğerleriyle bir araya gelip büyürse onlar zararlı madde oluşturur. Daha sonra, uzun kurtlara gelince onlar o kadar tehlikeli değildir. Ancak onların yarattığı araz kötüdür. Onların arazları ve çoğunlukla safrası makattan çıkar. Küçük kurtçuklar makattan çıkar. Çünkü oraya yakındır ve onlar zayıftır. Uzun kurtların onlarla karşılaştırmamak gerekir. Uzun olan kurtlar faaliyetleri olarak daha yoğundur; küçük kurtçuklar dışarı atmak daha kolaydır.

Bağırsağında kurt olan kişide ateşli hastalık olursa, onun arazları güçlü ve kötü olur. Çünkü humma yiyecekleri yok eder; harap eder, ayrıştırır ve bunu bağırsaklarda yapar. Çünkü yüksek ateş tabiatı bozarak ona eziyet ve hiddet yaratır; rahatsız eder. Kurtçuklar safra oluşturur ve eğer onun üzerine yüksek ateş olursa bu kişide sıkıntı yaratır. Ayrıca, bağırsakta o yüksek ateş yara ve gevşeklik oluşturmuşsa onun

234 TM: onun bağlantısında ve farklılaşması ve infisalinde çokluk yoktur. Belki bu sebepten muttasıl ve bu sebepten kısımlara ayrılır.

235 TM: Binaenaleyh az zararlı olur.

sıkıntısı şiddetlidir. Bazıları, kurtların bağırsaklarda bir delik açıp çıktığını gözlediğini söylemiştir. Bana göre bu kocaman bir hikâyedir. Yine onlara göre, kurtlar kötü buharlardan oluşur ve beyne kadar çıkabilir. Bazen kurtlar bağırsaklarda tıkanma[236] ve hummadan dolayı sıkıntıya sebep olurlar. Doğada olduğu gibi, bağırsaklardaki kurtlar da bağırsağın içindekileri temizleyerek ona yararlı olur. Sinekler ve benzerleri de sıkıntıları gidererek yararlı olur. Çünkü bağırsaklarda pişmiş olan, kurtlar tarafından temizlenir, ancak kurtlar vücut kadar tenkiye edemez. Doğada kurtların ve sineklerin büyük yararı vardır; havada onların yararı çoktur. Ancak insan vücudunda bağırsaklarda onlar afet oluşturabilir. Bağırsaklarda mevcut besini katılaştırır, çünkü onların da besine ihtiyacı vardır. Onların çok fazla hareket etmesinden dolayı kulunca sebep olurlar. Bazen de onlar yenen besin maddelerini çok fazla tüketirler ve iştihanın artmasına sebep olurlar.

Kurtlar yüzünden sara, kulunç ve köpek iştihası oluşabilir. Bazen *bolimus (bulimia, doymama hastalığı)*, mide ağzında iştiha kesilmesi ve bazen iştiha artması, bazen de iştiha azalması olur. Bu da hafakan oluşmasına sebep olur.

Çoğunlukla çocuk yaşta ve gelişim döneminde bu olaylar görülür. Kurtçuk çoğunlukla çocukluk çağında olur. Bu çocuklarda genellikle idrar tutulmasına neden olur. Biraz daha az olarak, gençlikte ve çok az da yaşlılıkta görülür.

Bütün hepsinde böyle olur. Başka fazlalıklardan dolayı çoğunlukla korku oluşur. Çünkü yenen meyvelerden ve başka kokuşmuş yiyeceklerden, çoğunlukla uyku hali, titreme, heyecan olur ve hasta bitkin düşer. Yoğun perhiz kurtların atılmasını sağlar.

Bağırsaklarında kurt olan kişide had derecede ateş ve yoğun bozukluk oluşmazsa, bu kişinin kuvvetli ve sağlıklı olduğu anlaşılır ve bu onun def etmeye iktidarı olduğunu gösterir; özellikle sonra onlar (kurcuklar) azalır. Şüphesiz eğer güve çıkarsa, bu kötüye alamettir. Genel olarak, onlar hummada dışkıda çıkar. Özellikle yüksek ateş düşmeden önce görülürse, durum iyi değildir. Humma durumunda kurtların dışarı çıkması iyi olmaz. Eğer onunla birlikte kan da var-

---

236 TM: tutulma ve içindekini atamama

sa, yine durum kötüdür. Vücutta ve bağırsaklarda korkutucu sıkıntı olur. Ancak onun kusmayla çıkması midede kötü hıltların olduğunu gösterir.

Ortak Belirtiler: Geceleri hastanın ağzında kuruluk vardır, çünkü gündüz o kişinin ateşi vardır ve gece rutubet görülür; sıcaklık yayılırsa rutubeti de çeker. Bu da midedeki kurtların gelip, beslendiğini gösterir. Onunla bağlantılı olan, deride, ağız içinde ve dudakları kuruluk oluşur. Dışarıdaki havada dudakların kurumasında yardımcı olur. Hasta dudaklarını dili ile ıslatır; rutubetlendirmeye çalışır. Bağırsaklarında kurt olan kişi sıkıntılıdır. Hasta kelimeleri zor söyler; konuşması ağırlaşır ve genel olarak, boğazı da vücut kadar rahatsızdır; sıkıntı verir. Bazen hastada hezeyan görülür; ondaki kurtçuklar kötü buharla yukarı çıkar ve kranitis arazları gösterir. O bez bir torbada bulunmaz ve kulaklarda çınlama yapmaz. Dişlerde değişme olur. Özellikle gece hasta dişlerini gıcırdatır. Bu durum sıklıkla görülür. Sanki kişi bir şey çiğniyor gibi yapar; iştihası vardır; dilini dışarı çıkarır; uykusunda huzursuzluk vardır; düzensizdir ve genellikle ıstırap hisseder; düzenli soluk alamaz; göğsünde sıkışma olur. Genellikle kusmayla birlikte bu araz ortaya çıkar. Kişi baskı hisseder; sesi kesilir ve nabzı zayıflar ve düşüyor gibi bir heyecan hisseder, dışkısı su gibidir; nemlidir. Sebeplerini kendi kısmında anlattığımız gibi, iştihasında azalma olabilir. Bazen susuzluk arız olur. Bundan kaçınmak mümkün değildir. Aynı zamanda onlara bizim daha önce zikrettiğimiz başka hastalıklar da görülebilir.

Eğer hastalık şiddetlenirse ağrı azalır ve hasta titremeye başlar ve yine sanki arenaya fırlatılmış gibi harap olur. Bazen ona kusma arız olur; yüz rengi ve göz rengi değişir; yüz ve gözün karardığı belirlenir. Bazen nefes alıp vermesi sıklaşır ve titreme ve sarsılma görülür; karnı uzar ve sanki su toplanmış gibi olur. Onların karnı sanki şarap tası gibidir. Bazen testisler de şiş olur. Nadiren damarlar genişler (varikosel?).

Kurtçukların hafif belirtileri: Onlar ortak ayrıntıya sahiptir. Sonra onların uzunları (kurtlar) mide ağzında karışıklık yaratır; gevşeklik oluşturur; onun bağırsaklarında kolik oluşur; solunum güçlüğü olur; çoğunlukla hastanın iştahı azalır; yiyecekten nefret eder ve hıçkırır.

Bazen akciğerlerde kalpte ve çevre organlarda da çarpıntı olur. Kuru öksürük oluşur; hafakan oluşur. Nabız da zıtlıklar vardır ve uykudan uyanma alışılageldiği şekilde olmaz; tembellik olur; hareketleri, bakışları depresiftir; dik dik bakar; gözlerini açar. Muhtemelen çukurlaşır. Sanki yeni kızarmış gibidir. Sonra renk değişim görülür.

Yuvarlak kurt olduğunda çoğunlukla onunla birlikte iştiha çok olur. Onlar çoğunlukla mideden uzaklaşır ve mideye zarar vermez. Yiyeceği alır, kapar ve açlığı harekete geçirilir; aşındırıcı ve kuvvetli inciticidir; yapıyı gevşetir; göbeğe doğru meyillidir; yapıda kesikler, yırtıklar oluşturur. Ancak küçük kurtlar makatta kaşıntı yapar; sıkıntı yaratır. Bazen onun verdiği sıkıntı baygınlığa sebep olur. Bu kurtların bulunduğu kişilerde, bunlar (makattaki kurtlar) bir örtü altında toplanıp, orada yoğunluk oluşturur. Bazen kurt olan kişilerin uykusunun yanı sıra, durumunun sorgulamasının da yararı vardır.

Tedavi: Kurtların tedavisinde ilkin kurtların zikri geçen yiyeceklerden oluşup oluşmadığının sorgulanması gerekir ve[237] sonra, bağırsaklarda toplanan kurt oluşturan balgamı temizlemek ve kurtçukları öldüren ilaçlar kullanma konusu ele alınmalıdır. Zehirlere kıyasla, kurtlar yiyeceği çeker. Onların (kurtlar) bazısı sıcak, bazısı soğuktur. Onları biz zikredeceğiz. O ilaçlar kolayca öldüren ilaçlar verilmelidir. Onlar kurtları def eder; kişiyi ishal yapar; sonra öldürür. Kurtlar kendiliğinden atılmaz. Kurtlar öldürüldükten sonra, onlar kurur, ancak bağırsaklarda kalmasına izin verilmemelidir; karından atılması gerekir. Bu durumda üçüncü derece sıcaklıktaki ilaçlarla az miktarda verilerek, hasta tedavi edilir. Ancak kişinin humması varsa veya şiş varsa, ona ısıtıcı ilaç, sıcak mizaçtaki kişi için zıt etki yaratır. Bunun için bağırsaklarında kurt olan hastaya tatlı ve yağlı ilaçlar verilir. Ona içecek şuruplar verilir ve oluşan her şeyi atılması tedavinin devamı olarak lavman uygulanır.

İlaçlar vasıtasıyla ölen olan kurtların rektumdan atılması gerekir. Bazen uygulanan yağlar ve tatlılarla bağırsaklardaki kurtlar, bunları sevdikleri için, onlarla birlikte dışarı atılır. Karın boşken, ilkin şurup-

---

237 TM: kişi kurt oluşturan yiyecek ve içeceklerden kaçınmalıdır.

larla tedavi edilir.[238] Eğer onlar için öldürücü olan zehirli ilaçlar, sütün, kebabın ve benzeri şeylerin içine konursa ve onları kurtlar yerse, bu ilaçlar onlar için (kurtlar) öldürücü olacaktır. Ascarisin atılmasında yararı olan biri de *ahrimun* denen hayvanın tüyleridir. Bazı menekşeler onları öldürerek yararlı olduğu gibi, ishal de oluşturur. Biz *Akrabadin*'de onun pişmişinden söz ettik. Yine 3 gün ayran yemekle birlikte içilir; onun üstüne üstübeç ilave edilir. Daha sonra 6 miskal pirinç, 3 dirhem erkek eğrelti otu, 3 dirhem kamala ağacı alınıp un haline getirilir. Ekşi sirkeyle karıştırılır; ona 1 ukiye ballı sirke konup, kebapların üzerine konarak hastaya verilir; bu kurtları bertaraf eder. Sonra bir miktar ondan hastaya içirilir. Hastanın bununla kurtlardan kurtulduğu tecrübeyle görülmüştür.

Elli İkinci Kısım
Soğuk İlaçlar ve Az Sıcak İlaçlar

Kişniş alınıp, geyik otu, kereviz tohumu ile karıştırılıp içilir. Çok güçlü bir ilaç olup, kurtları öldürür. Ballı sirkeyle veya peynir suyu pişirilerek hastaya verilir. Hurma, şeftali yaprağı, suyu, şevket-i Mısriyye (Mısır'da yetişen dikenli bir bitki) gibi. Bunların çok fazla sıcaklığı yoktur ve etkilidir. Aynı zamanda ekşi nar ağacı kabuğu zamk ve geceleyin suda pişmiş muz; hepsi birlikte süzülüp hastaya verilse, kurtlar için öldürücü olur. Aynı zamanda bu bitkilerin kökleri pişirildikten sonra elde edilen su da kurtlar için öldürücü olur. Kuru sinir otu da yararlıdır.

Yine bir başka terkip: Suya bastırılmış sumak fevkalade yararlı olur. Malta mantarı, ayı karnı şarapla fevkalade yararlı olur ve keçi karnı çok yararlıdır. Bakla tohumu şarabından çok miktarda içilirse, kurtları öldürür. Aynı şekilde acı hindiba, acı marul, ezilmiş, parçalanmış kereviz ve parçalanmış geber de yararlı olur. Bunların karnında kurtlar için öldürücü olduğu söylenir. Demir hini de bu ilaçlara yakındır. Onda gücü de bu arazları dışarı atma gücüne sahiptir; örneğin söğüt ve şeftali suyu, küsküt, acı hindiba, yavşan ve bunların benzerleri dövülerek veya sıcak su veya ballı sirkeyle içilir.

---

238 TM: Rufus

Elli Üçüncü Kısım
Küçük Kurtlar İçin Alınacak Tedbir

Muhtemelen küçük kurtları fazla tuz yüklenmesi öldürür; sıcak su ile de onlar ölür ve ondan daha güçlüsü, bu terkiple lavman yapmaktır: Kantaron, yalancı safran, koyun pisliği, kedi otu, ebucehilkarpuzu yağı sıcak olarak alınıp kullanılır. Bundan daha da güçlüsü katranla yapılır. Özellikle, ekşi kayısı ve ekşi şeftali ile hazırlanır. Bunlar pişirilir ve onların sütü ile yapılan lavman öldürücü olur. Yine katranla da lavman yapılır. Burada Yunan siklameni ki buna *buhur-u Meryem* de denir, alınır ve onunla erik ağacı kabuğu ilave edilerek, lavman olarak makattan lavman olarak uygulandığında küçük kurtlar için öldürücüdür. Bundan dolayı tuzlu et makata adeta gömer gibi, içine sokulur ve daha sonra onun bağlandığı ipler hızla çekilir; kurtçuklar etin üstünde toplandıktan sonra, bu çekme işi yapılır. Bunun için çekmeden önce 1 saat kadar beklemek gerekir. Ancak sonra dışarı çekilir. Kurtlardan temizlenene kadar tenkiyeye devam edilir.

Elli Dördüncü Kısım
Kurtçukları Olanlara Yapılan Lavman

Kurtlar için zikri geçen etkili ilaçlarla lavman yapılır. Bunun için onlara uygulanan müshillerden, örneğin iç yağı, sabır, salep, eşekhıyarı güçlü bir terkip olur; gerektiğinde uygulanır. Onlara lavman içine katran konarak uygulanması fevkalade yararlıdır. Böylece makatta uygulanan ilaçlardan dolayı zehirlenme ve içeceklerden dolayı zaaf ve uygulanan yakıdan dolayı midede görülebilecek zaaf önlenir. Sen bütün bunları bilmelisin. Bazen tuzlu meyve suları ve boraks ve benzerleriyle lavman yapmak yararlıdır. Aynı zamanda şeftali yaprakları suyuyla dut kökü sütüyle, nar kabuğu suyuyla yapılan lavman, özellikle de kişinin ateşi varsa, yararlı olur.

Elli Beşinci Kısım
Kurtçuk Olan Kişilere Uygulanacak Lavman ve Yakılar

Yakı yapmak için burada güçlü ilaçlar kullanılır; örneğin ebucehilkarpuzu yağı, inek safrası, eşek hıyarı öz suyu gibi ve yine katran ve sabır kullanılır. Eğer sabırla yakı yapılacaksa pelin otu veya sabırla

ayvanın suyu veya nane suyu ile oluşturulur. Bu yakı kurtları öldürür ve iştihayı ortaya çıkarır. Eğer şunların hepsi bir araya getirilse iyi bir yakı oluşur: Siyah kimyon, taze ebucehil karpuzu suyu veya onun yağıyla oluşturulan öz suyu ile bir terkip oluşturulup karın üzerine ve göbeğe uygulanır. Denir ki, bu terkip yabani keçi kemik iliği ile karıştırılsa bu terkip de yararlı olur. Aynı zamanda, zikredilen ilaçlardan yağların yakı olarak kullanılmasında yarar vardır; papatya yağı ve pelin otu yağı özellikle yararlı olur.

Elli Altıncı Kısım
Kurtçuklara Uygun Yiyecekler

Kurtçuklar hastaya zıt olan yiyeceklerle beslenir. Yenilenler gevşeklik oluşturmamalıdır; sıcak ve kuru olmalıdır. Kurtların atılması bağırsakları cilalayan, kayganlaştıran yiyeceklerle olur. Bundan dolayı onların beslenebilmeleri için ekşi su ve lahana tercih edilir. Onlara güvercin eti de yararlı olur. Bu hastaların hepsinde tuzlu su yararlı olur. Eğer hasta ishal olursa ve ateş varsa, onları çorbayla ve özellikle balıkla beslemelidir. Şüphesiz onlar kötü bir öldürücüdür. Aynı şekilde ekşi nar suyu da aynı etkiyi gösterir. Eğer ishal daha zayıfsa onun güçlendirilmesi gerekir. Eğer onlar sindirilemezse et suları veya çorba cinsinden yiyecekler de verilir.

Terkibin verileceği zaman ve tertibi kurtçukların hareketlenip, heyecanlanmaları için, hasta aç bırakılmamalıdır. Çünkü onların gevşekliği bazen de iştiha azlığı buna sebep olur. Kurtların yiyecekleri farklıdır. Hasta kişi her defada az yiyecek yemelidir. Eğer ishalden korkuluyorsa daha önce senin öğrendiğin yakılardan uygulamalısın. Ancak küçük kurt sahipleri öncelikle iyi keymusla beslenmelidir. Bunlar hızlı sindirilen yiyecekler olmalıdır. Şüphesiz elbette, eğer hastanın gücü artarsa kurtçuk orada tutunamaz. Eğer keymus iyiyse kurtçuklar azalır. Keymus kötü ise kurtlara madde oluşturur.[239]

[239] TM: Belki gerekir ki cuğ sebebiyle kurtcukların hareketinde önce rahat vakitte beslenir. Onların yiyecekleri farklı olur. Her defada az yemek yemelidir ve eğer ishalde korkulursa karın üzre senin bildiğin kabız eden ilaçlardan zımad olunur. Ancak küçük kurtları olan ilkin mevcut olan yiyecekler budur ki onların yiyeceği kimisi güzel ve inhizamı seriğ olan yiyecekleri cinsinden kılınır. Küçük kurtcukların yeri baid

Elli Yedinci Kısım
Karın Üzerine Darbe Alma ve Düşmenin Tedavisi

Bu hastalıkta iyi olan şudur: Mümkünse kan dışarı atılmaz. Bundan sonra kendir, kardeşkanı, Ermeni kili, kehribar; her birinden 1 dirhem alınıp, yoğun, tatlı şarapla içilir. Eğer kan inmesi veya ishal olursa zikrolunan ilaç içine 1 kırat afyon katıp öylece hastaya verilir. Bu konudaki diğer çalışmaları bundan sonraki kitabın *(Dördüncü Kitap)* vurma ile ilgili kısmında ele aldık.

Makat Hastalıkları
(1 makaleden meydana gelmiştir)

Birinci Kısım
Makat Hastalıkları Hakkındaki Bütün Açıklamalar

Bilinmelidir ki, makattaki hastalıkların tedavisi birkaç bakımdan zorlayabilir. Makatta bir zorlanma ortaya çıkınca hastalık ilerler ve aşağıdan yukarıya doğru dönüşü yaralı olur. Hastanın hissi şiddetlidir, yoğundur ve şüphesiz hastalığın yeri aşağıdadır. Bundan dolayı, her zaman hastalığın ilerleyişi aşağıya doğru gelişir ve orayı (makat) hareketlendirir; ağrısı, sancısı artar ve sükûneti öyle bozulur ki ilaçların yararı olmaz. Onun iyileşmesi, düzeltilmesi mümkün olmaz. Bundan dolayı ona gerekli olan ilaçlar verilirse, ancak hastalık azalır. Çünkü onun yeri aşağıdadır; fazlalıkların da aşağıya inmesi kolay olmalıdır. Özellikle, eğer orada zaaf varsa, bundan bozukluk oluşabilir; [fazlalıklar orada çok zararlı olur].

İkinci Kısım
Basurlar Hakkındaki Kısım

Bilmelisin ki, çoğu kez basurun, rektumdaki ve onun üst tarafındaki bağırsak yaraları olduğu zannedilir. [Kanamaların basurlar kanı olduğu zannedilir]. Basurun birkaç sınıfı vardır. Bunlardan en biline-

---

olmak hasebiyle Yiyeceklerin kurtcuklara müzade (mudade) olan kuvveti baki iken kurtcuklara ulaşamaz. Ne zaman tenavül olunan yiyecekler güzel keymus olsa, keymus fasid (kötü) ve kurtcuğu müvellid olan madde kurtcuklar az olup o vechile yararı olur.

ni meme şeklinde olanıdır; diğeri eldiven gibi ve dut gibi olanlardır. Meme gibi olan küçük memelere benzer; üzüm gibi olan yuvarlaktır; rengi erguvaniye meyillidir. Dut gibi olan gevşek ve demevidir. Basurlar aynı zamanda ikiye bölünür; bir kısmı dışarı doğrudur; diğeri makatın içine batmış gibidir. O dışarıdan görülmez; özellikle penis bölgesinde olur. Bazen şiş dolayısıyla idrar tutulması olur. Üçüncüsü görülen bir bölgededir, ancak onlar saklıdır; gizlenmiştir. Gizli olanlar da kanayan ve kanamayan olarak ayrılır. Basur aynı zamanda birçok damarın açık olmasından veya olmamasından akışa açık olan ve olmamasına bağlı olarak ayrılır. Çoğunlukla basur sevdavi ve sevdavi demevi maddelerden balgamdan oluşmuşsa balon gibi oluşumlar meydana getirir. Balığın karnından çıkan balonlar gibi oluşumlar meydana gelir. Meme şeklinde olan açıkça sevdavidir. Dut gibi olan karına meyillidir; üzüm gibi olan kansıdır. Galen'in dediğine göre, makattaki damar ağızlarının açılmasından basur meydana gelir. Güney ülkelerinde güney rüzgârlarının artmasından kaynaklanmış olabilir. Açık olan basurda, damar ağızları açıldığında, akacak kanın tutulması gecikmez; kan orada hapsolmaz. Hatta zaaf sonlandığında ve durum rahatlamış gibi olsa da, hafakan oluşur ve siyah olmayan kan görülür. Kanın azar azar dışarı çıktığı belirlenir. Eğer kadında basur kanı rahme doğru meylederse, o menstrual kanla birlikte dışarı atılır. Yine bu fiil sanatkârane bir şekilde yapılır ve menstrual kan dışarı atılır. Birçok kişide basur olduğu renklerinden anlaşılır. O sarıdan yeşile döner. Çoğunlukla burun kanaması olanlarda basur ortadan kalkar.

Tedavi: Basur tedavisinde ilkin vücudun sağlıklı olması gerekir; kötü kan alınır. Hatta safenden kan alınmalıdır; sırttan ve bacağın iç tarafındaki damardan kan alınmalıdır. Bu 2 yerden kan alınması yararlı olur. Dalak veya karaciğeri tedavi etmek gerekir. Çünkü bu şikâyet (hastalık) kötü kan sahiplerinde olur. Burada ağrı ve şiş yoktur ve gaz birikmesi olmaz; çoğu zaman ilaçla tedaviye ihtiyacı olmaz. Bazen orada fistül ve parçalanma (yırtık) oluşur. Bu durumda katı atıkların (dışkı) makata eziyet vermemesi için doğayı yumuşatacak şeyler verilmelidir. Meselenin büyümemesi için basurda yararlı olacak müshiller ve yumuşatıcı ilaçlardan verilir; örneğin balsam hapı gibi ve teke dikeni tohumu, binbirdelik otu tohumu ve zikrettiğimiz

diğer tohumlar gibi. Basurda kötü açılmış kısımlarda toplanmış olan kanı akıtmak gerekir. Mümkünse saf, kırmızı kan gelene kadar da kanamanın devamı sağlanır. Eğer bu tedbir yararlı olmazsa basuru kesmek veya içini boşaltmak ve orada dağlama uygulamak gerekir; yapılacak iş budur.

Bilmelisin ki basurda kanama oluyorsa ve makattan kan geliyorsa bunun sebebi kanser (bir nevi ülser), delilik, melankoli, sevdavi sara olabilir. Bu da ateşli bir nevi darı gibi sivilce oluşturan *cavres,* kanser, deri soyulması, uyuz, bağırsak kurtları, cüzam, zatülcenp zatürriye, beyin humması gibi hastalıklardan kaynaklanabilir. Basur da kanama kesilse, onda bu hastalıkların oluşmasından; yine karında su birikmesinden korkmalıdır. O durumda karaciğerde kötü şiş ve katı şiş olabilir ve mizaç bozulmuş olabilir ve akciğerde şiş ve kötü kanın atılamamasından oluşan akciğer ağrılarının oluşmasından korkulur. Eğer baştan kanın akması bayılmaya sebep olursa arpa çorbası, tebaşir, Ermeni kili yavaş yavaş içilir.

Basur İlaçları: Onların bazısı damarları açıcı, bazısı kapayıcı ve ağrı kesicidir. Bazısı kanı kesip, hapseder. Bazısı ağrıyı teskin eder. Basur ilaçlarından bazısı içerek alınır; içeceklerdir; bir kısmı katıdır ve bazıları da kokulardır, yakılardır, lapalardır. Buhar şeklinde alınanlardır. Bazıları sıvı şeklinde olup, içine hasta oturtulur.[240] Basur ilaçları hem basit hem de mürekkep ilaçlardan oluşur. Bilmelisin ki balsam basurun görüldüğü devirlerde yararlıdır. Çoğunlukla onunla tedavide abartı, öncelikli olarak basur oluşumuna sebep olur. Kaysı yağı balsam içinde eritilerek, yarılmış mevcut basurlar içine uygulanırsa, yararlı olur.

Üçüncü Kısım
Basurların Kesilmesi ve Bağlanması (Dikilmesi)

Basurların tamamen bertaraf edilmesi kesmeyle olur. Bazen de sıcak ilaçlar verilmelidir. Eğer basurlar çoksa onların hepsini kesmek gerekmez. Muhtemelen Hippokrates'in de dediği gibi, basurların çıkıntısının biri bırakılır, sonra tedavi edilir. Muhtemelen iyi olan şu-

---

240 TM:Ancak bu iyi değildir.

dur ki basurlar bir defa kesilerek tedavi edilir. Bundan sonra sabredilir; beklenir ve bir defa daha yapılmaz. Ondan doğal olarak kötü kan ondan çıkar. Bu kesik dışkının atılması için alınan bir tedbirdir.[241] Eğer basur görülmemiş tipte ise, onun tedavisi daha zordur.

Muhtemelen onun kökü ibrişim veya keten ipliği ile dikilir veya güçlü bir iplikle o kısım birleştirilir. Basurun bulunduğu yere ilaç uygulanır ve onunla gizli basur düşmezse ve ilaç cevap vermezse, o kısım aletle kesilir. Örneğin sıcakkan alma kabı veya makat üzerine bir şey konup makat dışarı çıkarılır. Sonra sıkıca kalıpla tutulur. Onun hızla geri dönmesinden korkulursa şişen kısmın 1 saat kadar o şekilde korunması (makatın içe dönmemesi) sağlanır. Bazen hızla şiş kısım dikilir; basur dışarıda kalır. Başlangıçta hastaya kantaron suyu, taze dereotu suyu, dağ üzümü verilir ve onlarla bal karıştırılıp macun yapılır ve makata uygulanır. Bunlar makatta biraz hareket oluşturur; titreme yapar ve mabadı dışarı çıkarır ve dışkının atılmasını sağlar veya boğa safrası ve boraks karışımı makattan hastaya uygulanır veya biber, boraks veya buhur-u Meryem usaresi içinde hepsi karıştırılarak veya kuru üzüm suyu da verilir. Bu ihtiyaten basilik damardan kesme işleminden önce veya delme işleminden önce kan alınır. Eğer basur kesilmesi istenirse o açık ya da gizli olsun o (makat) kendi tarafına doğru çekilir, sonra keskin ve temiz bir aletle kesilir, ancak onun kökü kesilmemelidir. Bu durum felaket yaratır; şişler oluşur; çok ağrı olur. Bazen idrar zoru oluşur. Sonra bizim zikrettiğimiz şekilde kanama durdurulur. Çok fazla kanama olmazsa basilikten kan alınır. Şüphesiz kan zikredilen açıklıktan alınır. Kan almak yararlı olur. Ancak bu uygulama güçten düşmeden ve ağrıdan korkulmuyorsa uygulanır. Bazen soğan öz suyu uygulamak yeterli olur.

Hekimler onun kökünde küçük veya büyük olmak üzere, yarısın-

---

241 TM: belki gerekir ki budur ki fazıl Hippokrat'ın bu kısımda olan vasiyeti istimağ ve kabul olunup mutada olan basurun biri terk olunup maktuğ olanların idmal ve elhami için tedavisi olunmalıdır.Belki çok sevap olan budur ki basurlar müteaddide defa kesilmeyip bir defada bade vahid yani ufak müteferrikada kesilir. Eğer bu veche üzre demirle kesme sabr ederse ve diğer işte basurun biri terk olunur hatta o metrukten akışı müteaddid olan kan akışı olup bütün olarak kan münkatiğ olmakla zikri sabk eden hastalıklara mudi olmamalıdır.

dan veya dibinden delik açmak istemişler ve bu durumda makatta şişler ve ağrı oluşmuştur. Onun üzerine haşlanmış soğan veya haşlanmış pırasa konmuştur veya yağlı ekmek uygulanmıştır. Hasta kabız yapan tutan kaynamış meyve suları bulunan cam bir kaba oturtulur. Bu suyun içinde sirke ve haşlanmış mazı suyu ve nar kabuğu suyu vardır. Bunun yanı sıra içine bitki konmuş etlerden yapılan merhemle hasta tedavi edilir. Basurda delik açılması ve kesilmesinin amacı, onu tedavide kullanılacak ilaçların güçlü bir şekilde etkilemesidir. Eğer bu gibi yapılarda şiddetli ağrı ve baygınlık hali belirlenirse ona şunun gibi ilaçlar verilir: Yağlanmış (bitkisel yağlarla) Yahudi balsamı, yabani çörek otuyla yakı yapılır ve makata uygulanır veya sıcak ekmekle yumurtanın sarısı biraz afyonla yakı haline getirilir. Kesiklerden kaynaklanan ağrıyı sakinleştirmek için *dazi,* hurma şarabı ve benzerleri içine oturtulur veya onlarla sıcak kompres yapılır. O meyve suları içinde keten tohumu, hatmi, lahana ve benzeri tohumlar pişirilip uygulanır.

Makatta basur memelerindeki şişlerde şunlar uygulanır: üstübeç 3 ukiye, *sokulus,* kurşun kiri 1 ukiye, mastika 3 dirhem, üstübü (katranlı üstübü) alınır.[242] Karını yumuşatmak için bunlardan ilaç yapılır. Bu terkip katılaşana kadar karın üzerinde uygulanmaz. Şişleri yumuşatarak, idrar tutulması tedavi edilmelidir. Bunun için 1 gece ve 1 gündüz hastanın tuvaletini yapması engellenmelidir. Özellikle güç düşmesi görüldüğünde böyle yapılmalıdır.

Ancak basurun kesilmesinde tereddüt edilmediğinde veya delik açılmasında tereddüt edilmediğinde şu ilaçlar uygulandığında, o ilaçlar basuru yok eder ve onu hakiki eti görülür. Eğer hasta çok ağrı hissederse kabız yapan meyve sularının içine oturtulur. Bu uygulamadan önce basur yerine yağ uygulanmalıdır. Daha sonra üstübeç, kurşun kiri gibi maddelerle merhem yapılır ve hastaya uygulanır. Onlarla birlikte it üzümü suyu, fener çiçeği, gebereden alınıp merhem yapılır.

Bazen verilen ağrı ilaçları bir defada had derecede uygulanır. Basurun tutulması için hafifletilerek, ancak bir defa uygulanması mümkün olur. O ishal yapar: daha sonra karartıp, düşürür. Tavuk, tavuk

---

242 TM: benç usaresi

üstüne bakır sülfat ve onların benzeri olanlar güçlü ilaçlardır. Zeytinyağı ile lahana çorba haline getirilip, sevdavi basur üzerine uygulanır. O ağrıyı sakinleştirir. Sonra düşene kadar (basur ölene kadar) uygulama devam eder. Ancak dut suyu ve benzeri sular da uygulanır. Oraya zaç uygulanırsa onu kurutur, düşürür ve de onu keser. Kan alma ve ishal çok yararlıdır. Onların üstüne tozlar, buharlar ve güzel kokulu ilaçlar uygulanır.

Dördüncü Kısım
Basurların Açılması ve Atılması Tedavisi

Öncelikli olarak basurda hastaya hamam yaptırılarak gevşetmek gerekir ve safenden bacağın iç damarlarından kan alınarak basurun açılması sağlanır ve damarları ovmak için şeftali çekirdeği, kaysı çekirdeği yağları ve sarı sakız, deve hörgücü yağı, geyik boynuzu iliği, balgam ve diğer bunların benzerleri veya hepsi kullanılır. Sonra onların üstüne güçlü soğan öz suyu verilir. Onun içine *buhur-u meryem* de konur. Bazen zehirli bitki sütleri, sıvıları, kuru üzüm, güvercin pisliği ile hazırlanır. İlgili kısımda ifade edildiği üzere, bazen inek safrası suyla ve kirişle terkip ıslatılır ve basura uygulanır. Aynı zamanda sedef otu yaprağı, papatya yağı ve papatyanın kendisini yemek kanı dindirir ve mesamatı genişletir. Helile tohumları ve helileyle birlikte basurda biriken kanı atar; inceltilmiş tohumlar da, basurlardaki hapsolmuş kanı atar. Bunun içine ebucehil karpuzu yağı 3 dirhem, acı badem 4 dirhem alınarak onlardan uzun fitil yapılır ve makata uygulanır. Hastaya 5 fitil verilir ve saat başı bir fitil uygulanır. Makatta şiddetli ağrı olduğunda gül yağı ile yok edilir. Safenden kan alınır. Bazen hiçbir şey vermeden kusmak basuru açar.

Beşinci Kısım
Basur İlaçları ve Basuru Açanlar ve İnce Tozlar

Güçlü toz halindeki ilaçlar verilmeden önce, geven otu su içinde ıslatıp makatın içine ağrıyan yere, kireç ve arsenikle karıştırılıp sabır otuyla ve yellerde kullanılanlarla karıştırılıp hamamda sürülerek uygulanır. Sonra kabız yapan şarapla makat yıkanır. Aynı zamanda taze gebere de yararlıdır. Sürerek uygulanan ilaçlardan taze iç yağı, kaysı

çekirdeği yağı, şeftali çekirdeği yağı, deve hörgücü yağı, şebboy yağı, kına yağı kullanılır.

Altıncı Kısım
Fitiller ve Benzeri İlaçlar

Fitiller balla uygulanır. Balın üzerine yanmış kara kimyon toz halinde dökülür ve hastaya uygulanır. Bu şekilde kül halindeki fitiller arsenik ve benzerleriyle alınır. Bütün bu toz halindeki ilaçlarla ve balla fitil yapılır. Bu ilacın yararı çoktur. Ancak çok serttir: danaayağı kökü kesilip küçük parçalara ayrılır ve bir gün ve bir gece şarapta bekletilir. Daha sonra mümkünse hastaya uygulanır. Bazıları şöyle önerir: Nilüfer alınıp ondan fitil yapılıp, yararı vardır ve bazıları da onun ağrıları dindirdiğini kabul ederler.

Yedinci Kısım
İçecekler

Bilindiği şekilde balsamdan haplar yapılır ve burada deniz salyangozu kabuğu ve bal kabağı kullanılır. Onlardan küçük haplar yapılır. Bir başka terkip: helile, *halleric helile, şir-i emlec (bir çeşit helile süte batırılmış olarak)* eşit miktarda alınır. Küçük haplar yapılır. Bu terkipten 5 kısım alınıp, şeftali çekirdeği yağı ile karıştırılır; hatta muamele edilip macun yapılır ve şerbet halinde alınan dozu 2 dirhemden 3 miskale kadardır. Kırmızı arsenik hapı: Kırmızı arsenik, yumurta kabuğu, kuduz otu, pırasa, eşit miktarda alınır; yarım cüz nışadır ve demir pası 4 kısım alınıp fındık büyüklüğünde haplar yapılır ve 6 taneden 7 hapa kadar içilir. Bu haplar cinselliği tahrik eder. Yine bir başka hap: kara helile, helilec (bir başka çeşit helile), emlec (helilenin bir başka çeşidi); her birinden onar ölçü alınıp yanmış su kabağı 7 ölçü, kehribar 3 ölçü, zaç 2 dirhem, balsam 20 dirhem, pırasa suyu içinde ıslatılır ve hap yapılıp kullanılır.

***Kaşıntılar İçin Alınacak İlaçlar*:** Demir pisliği, pırasa tohumu, nane tohumu; her birinden 1 dirhem, gebere meyvesinin kurusu 3 dirhem, pırasa suyuyla yeterince içilir.

Yine Bir Başkası: kara helile, yoğun balsam, rezene tohumu; her birinden 1 kısım; bahçe teresi 1 kısım alınarak hazırlanır ve her gün

şarapla içilir. Yine demir pasının elenmiş, ince unu 3 dirhem ile 2 dirhem beyaz bahçe teresi boş mide üzerine pırasa suyundan 1 ukiye ve ceviz yağından 2 dirhem içine konup içilir.

Bir Başka Terkip: Uzun loğusa otu, nezle otu, demirdikeni, acı badem, *nane* alınıp üzerine 1 avuç arpa unu konur ve pırasa suyu ile kaysı çekirdeği yağı ile macun yapılır.

Yine Bir Başka Terkip:40 dirhem ardıç alınıp, pırasa suyu içinde birkaç gün bekletilir ve gölgede kurutulur ve un haline getirilip onun üstüne üzerlik, kırmızı şeytantersi ve beyaz üzerlik, boy otu, nane; hepsinden 1 dirhem alınır onlara boy otu ve üzerlik yağı, kaysı çekirdeği yağı karıştırılıp diğer unlar ona ilave edilir ve bir cam kaba konup, 1 miskalden 2 miskale kadar içilir.

Başka Bir Merhem şöyledir; denenmiş bir ilaçtır: Kırmızı kına ve ılık su içine alınıp toprak bir kap içinde konur ve günde 3 defa içilir. Ballı sirke ve günlük alınır; içmek üzere basur için ilaç yapılır. Hastanın mizacı yumuşaksa helile tohumlarından macun yapılır; yararlı olur.

Kanı dışarı akıtmak ve basur için şu terkip yararlı olur: Kanın dışarı atılabilmesi için yılanyastığı kökü balla karıştırılıp hastaya verilir. Helilenin kötü olanı kanı bozar ve basur için yararlı olur.

Sekizinci Kısım
Basur Ağrısını Sakinleştiren İlaçlar

Ballı sirke ve balsamdan; her birinden ikişer dirhem, günlükten 1 dirhem, afyondan yarım dirhem, bir nevi kaysıdan 1 ukiye alınıp, zamk içinde muamele edilir ve onun üzerine kunduzhayası otundan yarım dirhem ilave edilir. *Yine bir başka terkip*: Kuru nilüfer ve yarım kısım hatmi ile yapılan terkip de yararlıdır. Bir başka terkip: Sarıyonca, kırık mercimek; her birinden 1 kısım alınır ve beyne kemik iliği ile birlikte gül yağı ile karıştırılır. *Yine bir terkip*: hatmi yaprağı, sarıyonca, beyaz ilik ve gülyağı ile macun yapılır. Bu terkip gül yağı ilc makat içinc uygulanır. Safran, afyon, yoğun şarapla verilirse yararlı olur. *Yine bir terkip*: nehir yengeci, taze[243] hayvan tersi (koyun pisli-

---

[243] TM: Ördek yağı da çok yararlı olur.

ği), keçi böbreği yağı, beyaz mumla karıştırılır. *Yine bir başka terkip*: Özellikle şiş varsa papatya, sarıyonca ve biraz da safran alınır ve o haricen uygulanır ve keten tohumu öz suyu ve yoğun beyaz şarapla macun yapılır. Makat şişleri kısmında bile bu konuyla ilgili atıfları ve işaretleri yaptık. Şüphesiz bunlar şişlerin, kesiklerin, orada hissedilen yanmaların verdiği ağrıları teskin etmekte yararlı olur.

Kötü Akıntı İlaçları: Kötü kesiklerden oluşan kötü, bozuk akıntı varsa ve çok güçlüyse, güçlü ilaçlara ihtiyaç vardır. Bazıları damarların ağızlarının açılmasından oluşan kötü akıntıyı keser. Burada kanı kesip hapseden ilaçlar kullanılmalıdır. Örneğin sabır veya kendir, kardeşkanı, narçiçeği suyu, gelincik ve benzeri ilaçlar hazırlanır. *Yine bir başkası*: tavşan tüyü veya örümcek ağı dokusu, yumurtanın beyazı, Galen unuyla güçlendirilip yoğun şekilde uygulanır.

Kuvvetli bir terkip: Demir oksit, Arap zamkıyla ve mazıyla alınır; şiddetli olan şikâyetlerde kullanılır; bunlar yarar sağlamazsa kaynamış zeytinyağı içine keten konup, onunla makat dikilir ve de makatın kanaması durdurulur ve onun üzerine yoğun tozlar dökülür ve onlar makatta hareket oluşturur. Ancak onu kabız yapan bir terkip de şöyledir: Bütün kabız yapanları içinde tutan, kabız yapanlardan oluşan pişirilmiş meyve suları veya nar kabukları ve mazı ile onun içinde pişirilmiş şarap hastaya içirilir. *Bir başka İçki*: Helile, üstüne ona demir kiri ilave edilip, sirke içine konup 1 hafta süreyle yaraya uygulanır. O sirkeyle saflaştırılır ve balsam üzerine biraz konur; yudum yudum içilir. Ondan sonra geven otu toz halinde uygulanır. Basur üzerine bakır yaprağı, yakıcı kurşun zerreleriyle uygulanır. Yine burada arsenik, *İspanyol sineği (kantarit),* nışadır toz halinde onun üzerine uygulanır ve zikredilenlerle hayvansal yağ ve benzerleri alınıp, çocuk idrarıyla karıştırılıp daha güçlü olan macun yapılır. Bu ilaç sıcak ilaçlardan olup, ona göre uygulanır.

Yumuşatıcılarla birlikte verilen bir ilaç da şöyledir: Servi cevizi külleri, şarapla yıkanır; yumurta kabuğu külü, hurma çekirdeği külü, acı bakla, kuru sarıyonca külü karıştırılarak kullanılır. Bu kısımda uygun olup, kullanılan ilaçlardan biri de şöyledir: tuzlu balık başı alınıp, ateşte kurutulur ve onunla aynı miktarda yeni peynirle beraber makat halkasına uygulanır. Aynı şekilde tuzlanmış balık kuyruğu, siyah

kimyon gerektiği kadar alınıp toz haline getirilip uygulanır; fevkalade yararlıdır. Buharlardan güçlü olanlarından biri de *belladur (mürekkep ağacı* veya arseniktir. Başka ilaçlarla veya tek başına kullanılır. Kükürt de tek başına güçlü ilaçlardandır.

Diğer ilaçlardan: şeytantersi kökü, devedikeni, süsen, kötü gebere kökü, kereviz kökü, ebucehilkarpuzu kökü, üzerlik, zerdeçal, pırasa tohumu, hardal, deve pisliği, soda, sabun otu, kına, geven alınır. Onlardan her biri tek tek ve birlikte alınabilir. Onlardan makata sürülecek bir terkip yapılır ve yasemin yağı ile macun haline getirilir ve hap yapılıp saklanır ve buhar şeklinde de uygulanır. Bu ilacın da yararlı olur: Sabun otu, kına, geven, deve pisliği ile hazırlanan ilaç da yararlıdır. Bazen ılgın buharı da yararlıdır.

Terkip Şeklinde Buharlar: Geber kökü, kereviz kökü, defne yaprağı, *hac (al-hac maurorum)*, ezilmiş olarak süsen, keten ve Malaka baklası, aynı miktarda olmak üzere, fındık ve zambak yağı alınır ve buhar halinde hastaya verilir. Yine denir ki şu terkip de buhar şeklinde uygulanır: Boraks ve bit otu cidden yararlıdır. Aynı şekilde iyi kalite kara nışadır deriye uygulanırsa iyi gelir. Bunun buharı bir tarafa toplanıp, makata, uygun taraftan uygulanır. Bu taraf deliğin olduğu ve kişinin üstüne oturduğu taraftır. Uygun şekilde dışkı orada toplanmıştır.

Dokuzuncu Kısım
Makata Uygulanan Sıvı Sıcak Kompresler

Güçlü sıvılardan, örneğin suda kaynatılmış kireç taşı, pis potasyum hidrat, arsenik tekrar tekrar kaynatılır; sonra onunla kireç taşından macun yapılır. Potasyum hidrat ve meyve sularıyla latif bir ilaçtır; kötü akıntıyı yıkar. Bir başka sürülerek uygulanacak terkip: taze ebucehil karpuzu alınıp dörde bölünür ve pubis kısmına konur. Onun üzerine sürüye ait devenin idrarı ve özellikle de Arap bedevisinin devesinin idrarı bir müddet yazın en sıcak zamanında güneşte bekletilir ve öyle ki bir süre sonra idrarın miktarı azalır. Bu idrarın uygulanması çok yararlı olur ve bazen tekrar uygulanır. Taze keçiboynuzu suyu makattan basura uygulanır ve o basuru yok eder oradaki maddeyi akıtır.

Onuncu Kısım
Basur Memelerinin Besinleri

Basur hastası olanların etlerden ağır olanları, lifli şeyler, kanı harekete getirenlerden hiç biri verilmemelidir; yemeklerin üzerine dökülen soslar, kokulu nesnelerden yararlı olacak kadarı verilmelidir; hızla sindirilen yiyeceklerden verilmelidir; iyi etler, yumurta sarısı, yağ, peynir ve yağmur suyu ile yapılan yemek, çekme özelliği olanlar, ekmek ve az et karışımı, nohut suyu, susam yağı verilir. Ayrıca, Hindistan cevizi, şeker kamışı; çok miktarda kanlı akıntı olanlarda, pirinç, nar suyu, kuru üzüm, ceviz yağlarından, bitkisel yağlar, Hindistan cevizi yağı, badem yağı, kaysı yağı gibi bitkisel yağlar, deve butu kemiği iliği, yumurta sarısından omlet (et, yumurta, biber ve soğandan oluşan terkip) pırasa, biraz soğan, şeker kamışı, incir ve hurmadan verilir.

Makattaki Sıcak Şişler, Başlangıçtaki Sıcak Yapılar, Kesikler ve Basur Ağrıları Sonrasında Olanlar

Makat şişleri, daha başlangıçta ise çoğunlukla makattaki yarılmalar arkasından basur oluşmasını takiben tıkanıklık oluşturur; orada kaşıntı vardır. Burada basur tedavisinin yanı sıra, oradaki kesik için de güçlü ilaçlar verilir. Eğer makattaki şişler bir yere toplanmışsa ve dışarı doğru uzanmışsa bunların eski şişler olmasından korkulur. Bundan dolayı onu eski şiş haline gelmeden önce tedavi edilmelidir. Öncelikli olarak, bu şişlerden kan almalıdır. Bazen kan almayla ağrı sakinleşebilir; onun üzerine üstübeç merhemi uygulanır veya yumurtanın beyazı, içine ısıtılmış gül yağı karıştırılmış kurşun konup vulvaya veya makata uygulanır; hatta makatın içine konur veya hastaya şu ilaç verilir: kurşun tozu 5 ölçü, nişasta 7 ölçü, üstübeç 2 dirhem, mum 3 ukiye, hayvansal yağ (ördek yağı) 2 ukiye, susam yağı yeterince alınıp ilaç yapılır veya onlarla birlikte onların 1/3'ü kadar tatlı şarap ve gül yağı ile ya da kemik iliği ile ekmek 1ratl, safran 1 ukiye, afyon 1 ukiye, üzüm veya hurma şurubu, cidden iyi fener çiçeği yakısı karıştırılıp, hastaya uygulanır. Aynı zamanda bir başka yararlı yakı şöyledir: Yumurta sarısı, kabız yapan şarap içine karıştırılır; sonra mum ve gül yağı ilave edilir. Eğer başlangıçta şiş olursa ve bu makattaki kesikler

dolayısıyla olmammışsa onun içine gül yağı uygulanır ve yine basilik merheminden biraz alınıp, rafadan yumurtanın sarısı ile birlikte makat içine uygulanır. Yine bir başka terkibi pırasayla papatya veya amonyak zamkı ile üstübeç merhemi yapılarak uygulanır. Eğer ağrı çok şiddetliyse taze ban otu yaprağı, yabani sümbül alınır ve biraz su alınıp suyla merhem oluşturulur. Sonra onun içine ekmek konup karıştırılır; sonra ona yumurta sarısı ve başka bir şey karıştırılmadan, sadece gül yağı ilave edilerek merhem yapılır ve makata uygulanır. Yine mutedil sıcaklıktaki bandaj ve acıyı teskin eden ısıtılmış su içine hastayı oturtmak iyi olur. Bu suya keten tohumu, hatmi tohumu, hatmi çiçeği de katılır. Buğday unu tatlı usarenin üzerine dökülür ve zehir kısmında ve bu kısımda verilen iyi ilaçlara dönüp tedaviyi tamamlamak gerekir. Maddenin toplandığı kötü cinsten şişlere benzer yapı makata yakın yerde oluşmuşsa önce ördek pişirilir ve daha sonra uygun maddelerle makat boşluğuna uygulanır. Bu uygulama orada sertlik oluşmaması için yapılır. Bu tedavi Hippokrates tarafından da önerilmiştir.

On Üçüncü Kısım
Makat Çatlakları

Makattaki çatlak ilaçla kaplanmalıdır. Bu örtü sıcak olarak uygulanır. Makatta, kuru pislik ve kötü şeyler sebebiyle çatlak oluşmuş olabilir. Pisliğin ağır, yoğun kuruluğu orada çatlak oluşmasına sebep olur. Basurdan da makatta yarık oluşabilir. Pisliği güçlükle dışarı atmaya çalışmak makat ağzından kan gelmesine sebep olur; orada çatlak oluşur.

Tedavi: Bazı yarık ve çatlak tedavileri ağrı kesiciler ve kurutucu maddelerle yapılır. Onların bazısı yumuşatıcı ve rutubetlendiricidir. Bazıları şişler içindir ve gücü çözer veya ayrık yapıyı birleştiren ilaçlar verilir. Ancak yağlı, kabız yapan, tutan, kurutan ilaçlar da hastaya verilir; örneğin biraz mazı şarabın verilir ve daha güçlü olanı ise şöyledir: zencefil, narçiçeği suyu, üstübeç, kurşun oksit, kurşun külü, kötü gümüş kiri, bakır tozu, gül yağı ve biraz mumla hazırlanır. Yine bir başka merhem: Bilinen üstübeç veya üstübeç ve külleri, gül yağı, yumurta beyazı, kurşun pisliği, gül tohumu ile pişirilir ve merhem haline getirilir. Burada koyun pisliği ile yapılan yaraları kurutucu

merhemler de kullanılır. Yine bir başka merhem: Bir kısım kına ve 3 kısım beyaz mum gül yağı ile karıştırılır ve makata uygulanır. Aynı şekilde kurutucu yararlı maddeler de yine makata uygulanır.

Kanalları açmak için yün külü, nişasta, aynı miktarda zeytin yaprağı yarım ölçü alınıp karıştırılarak terkip hazırlanır. Bu terkipler de yararlıdır: Gümüş kiri, üstübeç, kurşun talaşı, ban otu, mum; aynı miktarda alınır; gül yağından yeterli miktarda ilave edilir. Yine bir başka terkip: Ördek yağı, kendir, geyik kemiği iliği, gül tohumu, çinko (tutya), yıkanmış altın veya gümüş tozu, kurşun külü, afyon, taze koyun pisliği, hindiba suyu, it üzümü suyu, gül yağı, biraz mum alınır ve onlar kefen bezi üzerine konup makata uygulanır. Bu terkip cerahati ıslah edip şişleri engeller ve elemi atar. Üzerine oturulacak terkip: Dağın ham hurması içine it üzümü, mercimek, gül, kabuklu arpa ilave edilip kaynatılır. Eğer makatta kaşıntı yoksa *simolik (bir nevi mermer, Toledo toprağı),* bit otu yağı ile pişirilip uygulanır. Güçlü bir başka terkip: Susam yağı, yoğurt, şap; her birinden 2 dirhem, safran (reçine), mum; her birinden 12 dirhem alınır ve gül yağı ile karıştırılarak hazırlanır.

Bu kısımda öz suları, yağlar ve nişasta, uçucu tozlar, kitre zamkı ve benzerleri de kullanılır. Bunların hepsi makat kesiklerinde, yarılmasında ilaç olarak kullanılır. Bunlardan biri de şöyledir: taze koyun pisliği, sığır iliği, yıkanmış nişasta, ördek yağı, tavuk yağı, gül yağından meydana gelir. Burada kullanılan reçetelerden biri de şöyledir: Sığır kolu iliği alınır. Aynı miktarda hamurla nişastayla karıştırılır ve makata uygulanır. Yine bir başka reçete: Deve hörgücü yağı ve sarıyonca ile merhem yapılır. Yine bir başka reçete: İnek baldır kemiği iliği, arpa unu eşit miktarlarda; geyik bacağı iliği ve geyik yağından birer ukiye, susam yağı 2 ukiye, nişasta 1 ukiye, kitre zamkı 1 ukiye alınır; hepsi birlikte bir terkip haline getirilir. Bunların hepsi tedavide kullanılır.

Sıcaklığı çok olmayan ve şiş olmayan makat yarıklarına yararlı yağlar muhtemelen şebboy yağı, süsen yağı, kaysı çekirdeği yağlar ve şeftali çekirdeği yağı cinsinden yağlardır. Onlar Arap zamkı içinde eritilir; çözülmeleri sağlanır. Onlar iç yağı ile yapılan macunlar gibi buharlaşır. Ancak şişlerde hangi ilaçların kullanılacağını sen daha önce öğrendin. Simolya (mermerden elde edilen bir nevi toprak), bit otu yağı da bura-

da yararlıdır. Kabız olanlar bunun içine zeytinyağı ilave edip oturtulur. Yine bir başka terkip: Mazı ile karıştırılıp bu terkiple yakı hazırlanır. Ancak makattaki yarıktan oluşan basurun üzerine üstübeç merhemi uygulanır. Ancak buradaki, yarıktaki maddeler bozuktur, kötüdür; ilkin yumuşatacak besin maddeleri ve içeceklerle tedavi edilmelidir; sarıyonca tohumu, ballı sirkeyle birlikte gece ve gündüz içilir. Eğer çatlaklardan bir şeyler akarsa keten alınır; mumla oraya uygulanır. Bu merhem şeklindeki maddeyle orası hafifçe ovulur ve hastanın kurutucu maddeler alması engellenir. Buradaki akıntı durdurulmalıdır.

On Dördüncü Kısım
Makatında Çatlak Olan Kişilerin Yiyecekleri

Bu kişiler ekşi şeylerden; tutan ve kurutan maddelerden de kaçınmalıdır. Bu kişilere *isfidbaced (soğan, et, ekmek, peynir ve tereyağı ile hazırlanan bir terkip)*, ıspanaklı şeyler, deve hörgücü yağı, tavuk eti ve ördek eti verilir. Lahana ile *isfidbaced,* yararlı olur. Rafadan yumurtanın sarısı, özellikle diğer yemeklerden önce verilirse yararlıdır. Yumurtanın sarısı, pırasa, soğan ve inek yağı hastaya verilir. Bunlar bağlayıcı, yapılandıran terkiplerdir. Hindistan cevizi bademle şeker kamışı yararlı olur ve basuru olanların beslenme yolları bunlarla olur.

On Beşinci Kısım
Makat Gevşekliği

Bu hastalık felç mizacındadır veya böyle olmaksızın soğuktan oluşan bir durumdur.

On Altıncı Kısım
Felç (Paraliz)

Mizacı çoğunlukla içilen ince rutubetten oluşur. Bazen de sıcaklığa meyilli rutubetten meydana gelmiştir. Kişi bu hararet sebebiyle rutubetlendiren şeyler içer. Bu sıcaklık dokununca hissedilir. Bundan dolayı makatta bir sertleşme, katılaşma oluşur veya oluşan sıkıntı basur ve çatlak meydana getirir. Genel olarak sahibinin makat kasında afet oluşur. Makat üzerine düşme makatta zarar meydana getirir ve bütün bunlar makat sinirlerine zarar verebilir veya harabiyet oluşturur. Bu

bir defada olabilir. Onun ilacı yoktur. Ancak mizacı yavaş yavaş oluşursa, makatta gevşeklik oluşur ve istem dışı olarak dışkı dışarı atılır Bazen o kısım dışa doğru uzar; sanki makat gevşemiş gibidir ve bu durumla beraber istemsiz dışkılama görülür. Çoğunlukla makattaki bu uzama ile birlikte kasılmalar da mevcuttur.[244] Makattaki bozuk kasın durumu dokunulduğunda sert ve katı olmasından anlaşılır bazen bunlarla beraber orada his kaybı olur. Hisle birlikte sağlık geri gelir; hastalık iyileşir.

Tedavi: Bunun sebebi maddenin şiddetli soğuk olması halinde veya maddi olmayan soğuksa, afyon, kustus, ceviz, servi, sümbül, sarıyonca, bataklık sazı gibi bitkiler suda kaynatılıp suyu bir cam kap içine konur. Hasta ona oturtulur. Eğer daha güçlü bir ilaca ihtiyacı olursa sütleğen otu denen ilaçla lavman yapılır ve ona sütleğen otu verilir. Onun üstüne kustus yağı ve benzeri yağlar dışarıdan uygulanır. Eğer makat gevşek ve rutubetliyse ve içinde sıcaklık varsa bu dokunmayla anlaşılır ve o soğuğa meyilli güçlü kabız yapan meyve suları içine oturtulursa onların içine kabız yapan maddelerin yanı sıra ısıtan maddeler de katılır. Onların gevşemesi ve yumuşaması (makat) için içyağı ve sıvı yağların faydalı olacak diye düşünülürse onlara haplar ve harekete getiren hafif şeyler verilmelidir. Bu maddeler çözen ve gücü uyarıcı olmalıdır; tuzlu sıvı ve tuzlanmış su ve ebucehil karpuzu gibi. Bu kısımdan sonraki bölümde bu konu hakkında açıklamalar tamamlanacaktır. Bundan sonraki konu makatın çıkması ile ilgilidir.

On Yedinci Kısım
Makatın Çıkması

Makatı yukarı kaldıran kasların yoğun bir şekilde gevşemesinden makat çıkması oluşur. Bu durum makatın ön tarafındaki şişlerden oluşabilir; geriye dönüşü olmaz ve tedavi bilinen ilaçlarla olur. Makat çıkışının ilacı (tedavisi) makat çıkmasının sebebinin bilinen tedavileriyle olur. Tedavide makatı yerine getirmek ve bunu hızla yapmaktır. Makatın yerine dönmesinin tedavisi merhemlerle olabilir. Burada

---

244 TM:çoğu kere vaki olur ki kulunç hasebiyle makadda hapis olan kaslara doğru uzanmakla makad da istirha olur

makat için kabız yapan ilaçları zikretmen gerekir. Çoğunlukla örneklere ihtiyaç vardır. Şüphesiz eğer sen ilacı verdiğinde ve makatta kötü etki yaratırsa bundan sonra ona şiddetli, yoğun ilaçlar yararlı olur. Hasta onların içine oturtulur ve onunla makat tedavi edilir. Onun içinde kabız yapan tutan ilaçlar veya yakıcı ilaçlar vardır. Burada tutan sular hastaya içirilir. Bunlardan gül, mercimek, it üzümü, sumak su içinde pişirilir ve hastaya verilir. Eğer şiş varsa bu yararlıdır.

Toz ilaçlar kullanılır; eğer şiddetli ateş varsa, yabani fıstıktan 8 dirhem, servi cevizi 2 dirhem, üstübeç 1 dirhem alınır ve kabız yapan şarapla haricen uygulanır ve makat onunla yıkanır. Onun üzerine şu tertip dökülür: kendir unu, kurşun kiri; her birinden 8 dirhem, kuru servi cevizi, kurşun bikarbonat alınır. Bazen kurşun kabız yapan şarapla alınır Her birinden 2 dirhem dozda alınıp uygulanır. Bir başka terkip: Yıkanıp ham gül yağı ile yağlanır. Şap, mazı, kutil (collyrium'un göz için kullanılan bitki), karbonatlı kurşun, üstübeçli kurşun alınır Ve toz halinde makata uygulanır. Onun yerine dönmesi zor ve şiddetli olur (hızlı olur).

Eğer makattaki büyük şişten dolayı makatın geri dönmesi mümkün olmazsa ve makat geri yerine dönmezse, hasta zikri geçen kısımda verilen konudaki şişleri rahatlatan ve ağrıyı kesen maddeler konmuş ve kaynatılmış suyun içine oturtulur. Daha sonra dereotu yağı, papatya yağı gibi yağlarla yağlanır. Onlar şüphesiz o kısmı yumuşatıp rahatlatır ve aynı zamanda ona yararlı olacaktır. O bölümde zikredilen ilaçlardan biraz verilir. Burada verilen ilaçlardan biri de ağrılar için zikredilen sakinleştiriciler, özellikle nilüfer ilacı ve onun içine mercimek konarak verilen bir terkiptir.

On Sekizinci Kısım
Makattaki Fistül ve Etindeki Derin Yaralar

Makattaki fistüller makatın içinden dışarı doğru seyreder; makat içinde gizlidirler. Yenmiş basurlardan oluşurlar (basur memeleri). Bu fistüllerden nüfuz edilemeyenler daha emindir ve nüfuz edilebilenler açık olanlar daha kötüdür. Boşluğa yakın olan daha emindir. Çünkü gizli olan kasların hepsine zarar vermez. Muhtemelen bazısına zara verir ve diğer kaslar kendi fonksiyonunu yerine getirir. Ancak eğer

onlar gizliyse tedavisi kötü, bozuk kası kesmekle ve çoğunlukla böyle olur ve kötü ve istemsiz olarak dışkı atımı olur. Bazen fistül damarlar ve sinirlerle bağlantılıdır; onda tehlike yoktur.

Açık olanla açık olmayan fistül arasındaki fark fistülün meylinden anlaşılır. Makat içinde sokulan parmakla onun (fistül) nerede bittiği ve meyli ve nereye nüfuz ettiği veya nüfuz etmediği anlaşılır. Nüfuz eden (açılan) tipteki fistülde dışkının çıkışından, onun durumu anlaşılır ve gizli olan bütün oradaki (makat) kaslara ulaşır veya bazıları derler ki fistüllerden öncelikle öndekileri, daha sonra da sonrakileri tedavi etmelidir. Burada parmağı makata sokmak ve bunu fistüle meyilli olarak yapmalıdır. Hastaya makatı şiddetle hareket ettirip, yukarı kaldırması söylenir. Bununla oradaki kasların kasıldığı uzadığı hissedilir ve onların (kasın) beden boyunca uzunluğunun ne kadar olduğu ve meyilli tarafı ve beden boyunca olan yukarıdaki (üst tarafta) uzunluğu ile arasının ne kadar olduğu belirlenir. Bazen bu fistülün (basur memeleri) bir tek ağzı, bazen de birçok ağzı vardır.

On Dokuzuncu Kısım
Fistül Tedavisi

Açık olmayanın çok fazla akıntısı yoksa ve pis kokusu çok fazla değilse, onu kendi haline terk etmekte sakınca yoktur. Eğer sıkıntı varsa, oradaki kabuklu kırmızılığı uzaklaştırmak için ilaç uygulanır. Onun mecrasına fistül ilaçları konur ve orası ıslah edilir ve pek az durumda bozukluk görülür. Eğer şikâyet devam ediyorsa o zaman çok fazla güçlü ilaçlar kullanılır. Ondaki kötü et ölür ve iyi et oluşur; yağlar da kullanılarak, orada oluşan elem bertaraf edilir; gül yağı oraya uygulanır. Sonra cerahat ilaçlarla ve merhemlerle tedavi edilir. Özellikle gevşeten merhemler kullanılır. Şüphesiz o kurtulur. Eğer baş ve memeleri ilaçla iyi olmaz; demirle basur memeleri kesilir ve kurutucu ilaçlar uygulanır veya onlara benzer ilaçlar kullanılır. Bunlardan biri de kara merhemdir veya ibrişim fitil yapılır. Ne zaman şiddetli ağrı oluşursa, titreme ve kasılmadan ve de kötü arazlardan korkulur. Onu ibrişimle dikmek gerekir; sakinleştirici ilaçlar vermelidir. Sonra şiddetli ağrı olanın tedavisine dönülür.

Yirminci Kısım
Makattaki Kasılmalar[245]

Bu kaşıntıların tabakalaşmasından, tabakalar oluşturmasından veya safranın orada yanma oluşturmasından meydana gelmiştir. Orada zikredilen ilaçlar yarar oluşturur ve onlar tedavi edilir.

Tedavi: Onların tedavisi kurtların tedavisi gibidir. Onlara kurt ilaçları verilir. Ancak yara gibi olduğunda yara ilacı yapılır. Eğer orada hapsolmuş hıltlardan dolayı ise yiyeceklerin düzenlenmesiyle oradaki kaşıntı sakinleştirilir; hılt kusturulur. Kusması gerekiyorsa, dışarı atan ilaçlarla rektumdaki balgami safravi hıltlar dışarı atılır. Bu konuda bağırsakların gevşemesi bahsinde bilgi verildi ve tedavide kullanılan mutedil ilaçlarla zarar veren yüklemeler ve cidden yararlı olacak sirkeli, yakan, ekşi terkipler ve aynı zamanda makattan yapılan hacamat da anlatıldı.

Yirmi Birinci Kısım
Makat Yaraları

Yanma ve kaşınma kısmında zikrettiğimiz kuvvetli kurtçuklarla tedavi edilir. Şüphesiz onların ağrısı çoktur; oradaki ağrı hissi insanı perişan eder. Onlara kara merhem, göz taşıyla yapılan merhem yararlıdır. Muhtemelen ikincisi iyidir. Aklın dediğine göre, ikincisi daha iyidir.[246]

245 TM: yaralar

246 TM: On yedinci fenn bihamdullah-ı Taala ve böylece tamamlandı.

ON SEKİZİNCİ FEN

BÖBREKLER HASTALIKLARI VE TEDAVİLERİ

Bu fen iki makaleden meydana gelmiştir. Birinci makale böbreklerin tamamı hakkındadır.

BİRİNCİ MAKALE

Birinci Kısım
Böbreklerin Anatomisi

Böbrekler kandan atılması gereken fazlalıkları ve zararlı buharların atılması için yaratılmıştır. Daha önce bizim açıkladığımız gibi, kanın pişmesinden kaçınmak gerekir. Onun bedene nüfuz etme kabiliyeti vardır. Eğer bu sıvı cidden çoksa bunun temizlenmesi ve onu bedenden çekecek bir veya iki organın yaratılması gerekir. Eğer bu organ tek ve büyük olsaydı, orayı daraltır ve zahmetli olurdu. Bunun için bir yerine iki tane olarak yaratılmıştır.

Bu organın iki tane yaratılmasının iki yararı vardır. Eğer bir kısmına zarar gelirse veya afete uğrarsa diğeri onun yapması gereken işlevi üstlenir. Onların cevheri sağlamdır ve sıkıdır. Bunların şöyle bir yararı vardır: Onlardan birinin sağlam olması hacminin küçük olmasını telafi eder. İkinci olarak, kendine gelen sıvının ince olmayan kısımlarını çekip onu emmesidir. Üçüncü olarak, onun cevheri güçlüdür ve her zaman çektiği ve çoğunlukla sıcak hıltlarla dolu olan sıvıya hızla tepki vermemesidir. Yaradılış olarak aynı zamanda, onun iki kanalındaki damarlara nüfuz etmek de kolaydır. Böbreklerin bulundukları yer diğer iç organlarının yerleşimine uygundur.[247] Böbrekler

---

247 TM: Bari Taala Hazretleri fazla sıvıyı kandan temizler ve kanı tenkıye için böbrekleri alet kılmıştır (organ olarak belirlemiştir). O sıvıya ihtiyacı ve sıvının böbreklere sair olduğunu, yani bundan önce biz açıkladık ve tenkıyeye ihtiyaç kanın pişmesi katında ve vücuda nüfuza istidadı katında batıl olur. Bunu da sen öğrendin. Zikrolunan sıvı cidden çok olduysa layık olduğu çok miktarda münekiyye sıvı olanı nefsine (kendisine) çeken alet (organ) böbreklerdir. Böbreklerden biri büyük olsun veyahut çift olup 2 organ olsun. Ancak bir tek büyük organ olsa sıvının çoğu ona çekildikte tazyik ve serahim etmekle bir büyük bedeline o organ 2 kısım kılındı. Onun 2 tane yaratılmasında onda birinden diğer çoğunluk olan geçen (sabıka)da zikrolunan yararı mevcut olur ve birine afet (bozukluk) isabet etse diğeri bazı fiili veyahut fiili işler.

sağ ve sola yerleştirilmiştir ve karaciğere yakın konumdadır. Böylece onunla ve de onun uzantılarıyla bağlantı kurması kolay olur. [248] Sol böbrek sol tarafta olan dalakla dayanışma içindedir. Böylece onların (böbreklerin) fevkalade sağlam olan (sert olan) yollarına (dalak ve karaciğer damarları) yakındır.

Böylece böbrekler, karına gelen bütün sıvıları, kendi boşluklarına çekilir. Bu yollar kısadır. Böbrekler ve karaciğer arasındaki yol kısadır. Burada karından çekilip böbreklere gelen sıvılar daha sonra üreterlerle mesaneye sevk edilir ve bu sıvının çekilişi azar azar yapılır. Sonra böbrekler kanda bulunan temizlenmesi gereken sıvıyı ondan temizler. Aynı zamanda organ da beslenir ve fazlalıklar atılır. Şüphesiz ki böbreklere gelen sıvı orada temizlenmek ve saflaştırılmak için gelir. Bu işlemden sonra orada kana ait temizlenmiş kısım kalır. Bu sıvı et yıkantısına benzer. Bundan dolayı böbreklerde zaaf olduğunda, kendine gelen sıvıyı süzemez; temizleyemez ve kanda gibi bir sıvı ondan atılır. Aynı zamanda eğer karaciğerde zaaf varsa böbrekler kanı gerektiği kadar temizleyemez ve kanın sahip olduğu fazlalıklardan temizlenme ihtiyacı hissedilir.[249] Böbrekler ne kadar güçlü ve zaaftan yoksun olursa, o kadar iyi şekilde kandan atılması gerekleri atıp, ihtiyaç duyulan kadar kanı temizleyebilir. Böbreklerin de beslenmeye ihtiyacı vardır. Böbreklerde beslenmeden dolayı zaaf oluştuğunda idrarda kan yıkantısına benzer bir durum oluşur. Böbreklerin üstünü örten zarda dağılmış olan küçük sinirler vardır. Böbreklere karaci-

---

248 TM: Çünkü sol (eymen) böbrek karaciğere memas olur gibidir. Belki karaciğerin uzantılarında (çıkıntılarında) böbrekler tarafında olan uzantıya yemen (sağ?) böbrek memas olur. Eyser (sol?) böbrek [daha] aşağıda yaratıldı. Çünkü eyser (sol?) böbreğin bulunduğu yerde dalağa [müzahim eylesin diye yaratılmıştır ve aynı şekilde] 2 böbreğin bulunduğu yer aynı hizada olsa karaciğerden tehallüb eden sıvılar kısmet-imutedile ile kolla ra ayrılır. Ancak karaciğerde yemeni (sağ?) yakın olmakla karaciğerden mütehallibe olan sıvılılığı ilkin daha yakın ve ikinci olarak daha sonra müncezibe olur ve iki böbreğin mukaarlar terabib ederler yani sıvı olanı bir araya toplar ve düzenlerler. Ve muhaddipleri azim sulbi veli eder ve iki böbrek her birinin karınlarında müncedibe olup sonra halet yolundan mesaneye müncezibe (çekilir) olması içindir.

249 TM: O sıvı oluş yıkanan etin yıkanması gibi olur. Binaen zikredilene göre, ne zaman karaciğerin mümize kuvvetinde zaaf olsa sıvı oluşum, yani idrar kanı müsteshiban çıkar. Bazen karaciğerin mümeyyizesinde zaaf olmakla karaciğerden böbreklere mütehallibe olan sıvı oluşum kadar layıktan çoğunlukla kan olur.

ğerden bir toplardamar gelir ve yine karaciğer tarafından karaciğere gelen arter kadar bir arter gelir.

İkinci Kısım
Böbrek Hastalıkları

Bazen böbreklerde mizaç hastalıkları oluşur. Az miktarda böbrek hastalığı ise terkip şeklindeki hastalıklardır. Bunlar büyük ölçüde tıkanıklık ve genel olarak taş hastalıkları görülür. Bazısı bağlantılarla ilgilidir; örneğin yaralar dokudaki yenmeler, damarlardaki kesikler ve açılmalardır. Bunların hepsi böbrekte oluşan hastalıklardır veya onun kanallarında ve yine onların dışında böbreklerle ilgili başka yerlerde görülen hastalıklardır ve bu sonuncusu çok azdır. Onun kanallarında tıkanıklık, kan veya hıltlar sebebiyle oluşur veya taşlardan kaynaklanır. Böbrekler tedavilerinde karaciğerle ortaktır. Karaciğer zaafında çoğunlukla böbreklerde de zaaf oluşur, hatta karında birikmesinde de ortaklık söz konusudur. Eğer böbrek sıcaksa tedavi soğuk olanla yapılır. Böbrek ağrısı olan bir kişi gördüğümde onun idrarında yakıcılık olduğunu belirledim; idrar yapışkandı. Bilmelisin ki bu durum ağrıyı artırır; çoğaltır. Bununla birlikte kötü, bozuk maddeleri çeker. Bazen bu durumda taş oluşturur. Yine ağır tortulu idrar mevcutsa böbreklerde çözülme, bozulma oluşturur. Çoğunlukla böbreklerde yoğun ateşle birlikte acı ve elem görülür.[250]

Böbreklerin Durumlarından Çıkarılan Deliller

İdrarın miktarı, inceliği, rengi, hali, hastanın susuzluk durumu, cinsel istek durumu, sırtının durumu ve ağrısı, kollarının ağrısı, ağrının özelliği ve dokunulduğunda hissedilen ağrıdan ve böbrek hastalarına uygun ve yararlı olan şeylerle onlarda hastalık olup olmadığı belirlenir. Böbrek hastaları az idrar atar ve karaciğer hastalıklarına benzerlik göstermesinden belirlenebilir. Böbrek hastalıklarında cinsel arzu düşüş gösterir. Eğer atılan idrar üzerinde birçok kabarcık varsa bu idrar böbreklerde hastalık olduğunu gösterir. Aynı zamanda

---

250 TM: çoğunlukla vaki olur ki şiddetli hummalar yani beline akçe kemeri bağlamak böbreklerde elem ve hararet icab eder.

idrarında tortu varsa, hasta ateşliyse, idrarda kıl gibi şeyler varsa ve pişmiş bezelye gibi şeyler varsa bu böbreklerdeki hastalığa işaret eder. Çünkü bu pişme işi ön tarafta olur. Eğer bu belirtiler cidden şiddetliyse ve onunla birlikte başka şeylerde karışmış ve mesanede hastalık oluşmuştur. Eğer idrarın olgunlaşma kıvamı, yoğunluğu daha az ve miktar olarak da azsa hastalık böbreklerdedir. Eğer idrarın belli bir yoğunluğu yoksa pişmemişse, hastalık karaciğerdedir. Bundan dolayıdır ki ne zaman idrarın belli bir kıvamı yoksa böbreklerde hastalık vardır. Ne zaman bozukluk varsa idrarın kıvamında da bozukluk vardır; idrarda pişme yoktur; olgunlaşmamıştır.

Safralı Böbreğin Delili: Böbreğin sıcaklığı, sarılığı ve yağının ve suyunun azlığından anlaşılır. Sırta dokunulduğunda böbreklerin şişliği fark edilebilir. Örneğin sıcak şişler ve diyabet olduğu, hararetten ve idrarın fazlalığından ve cinsel arzunun gücünden anlaşılır.

Soğuk Böbreğin Delilleri: İdrarın beyaz olması, cinsel arzunun gücü, sırttaki zaaftan anlaşılır; sırtı hastanın sırtı dervişlerin sırtı gibidir. Bu çıkıntı böbrek hastalıkları ilerledikçe ona zarar verir.

Sıcak Böbreğin Tedavisi: Sıcak böbreğin tedavisi ahırda soğuğa maruz kalmış ve orada semirtilmiş keçinin sütü gibi ekşi süt ve şarapla hazırlanan ilaçla yapılır; yine yağlı inek sütü, taş oluşumundan korkulmuyorsa hastaya verilir. Çünkü yağlı inek sütü güçlü bir ısıtıcıdır. Aynı zamanda bütün meyve suları, bilinen bitki usareler tedavide kullanılır. Eğer onlarla lavman yapılsa yararlı olur. Soğuk suyla lavman yapılır; pırasa tohumu yağı ile de lavman yapılır. Onlar cidden yararlıdır. Aynı zamanda soğuk yağla kaplanmış hurmadan yapılan lapa da yararlı olur. Kâfuru böbrekleri soğutmakta yararlıdır. Genel olarak bu mizaçtaki susuzluk zaman zaman kendini gösterir. Burada soğuk su içilmesi engellenemez.

Soğuk Böbrek Tedavisi: Burada soğuk yağlarla lavman yapmak yararlı olur. Sıcak yağlar, inek yağı, susam yağı, ceviz yağı, ballı macun, acı badem yağı, yalancı safran, dereotu suyu, boy otu, tilki suyu (çorbası), piliç çorbası ve diğer benzerleri ilaç olarak verilir. Dıştan tilki yağı, sırtlan yağı, defne yağı, ceviz yağı, fıstık yağı, kuskus yağı ve o özellikte olan yağların uygulanması yararlı olur. Bunlar toplanıp sınıflandırılır ve yakı şeklinde ve lavman olarak kullanılır. Bildiğin

ısıtıcı ilaçlar da burada kullanılır. Kimyon soğuk böbrekler için fevkalade yararlıdır. Çoğunlukla hıltların azalması, idrarın sağlıklı hale gelmesine işarettir. Kustus yağı ile lavman yapmak cidden güçlü bir ilaç olur. Fıstık ve yeşil taneli bitkiler yararlı olur. Standart bir lavman yaparak onu ısıtmak yararlı olur ve onu güçlendirir.

Üçüncü Kısım
Böbrek Gevşekliği

Böbreklerde gevşeklik olduğunda, o zayıflar ve yağı azalır. Muhtemelen kötü mizaç dolayısıyla yağ kaybolur; çok cinsi münasebet yapar ve kusar.

Belirtileri: Hastanın cinsel isteği azalır; idrarı beyazdır, çok fazladır. Katılığında zaaf vardır. Onda hafif ağrı olur. Bazen vücudunda hafif gevşeme ve zayıflama görülür.

Tedavi: Bunlar bu hastalığa iyi gelir: şekerli tohumlar yemek gibi. Örneğin badem, Hindistan cevizi, fındık, fıstık, haşhaş, nohut, bakla, fasulye, iç yağları. Örneğin tavuk, ördek gibi kuşların etleri, keçi yağı ve yağlı sıcak ekmek de yararlı olur. Hastaya güçlendiren ve kuvvetli tahrik eden ve idrara adeta zamk gibi yapışan kokulu maddeler de verilir. Çünkü bunlar idrar söktürücülerin etkili olmasını sağlar. İdrar söktürücülerin içinde gerçek yağlar da vardır; böbreğin et cevherini güçlendirmek için konur. Pişmiş inek sütünden 3 ölçü alınıp, 4 ölçü kudret helvasıyla içilir. Eğer hayvan böbreği pişirilip üzerine içyağı, güzel kokular ve şaraplar verilirse böbrek için yararlı olur. Kuzu eti, tavuk eti, koyun başı ile güzel kokulu yağlar, zikredilen tohum yağlarıyla verilir. Özellikle koyun butu yağı yararlıdır. Eğer onun içine içyağı konursa, böbreklere yararlı olur. Aynı zamanda, benzerleri de yararlıdır.

Lavman: Yeteri kadar kuzu başı yağı alınır ve üzerine yarım ölçü kustus suyu konur ve kuzu başı iyice yağlandıktan sonra fırına konur ve bir gece ve bir gündüz bekletilir. Ondan büyük et parçaları ayrılıp iç yağı ile zambakla vc pırasa suyu gibi şeylerle karıştırılır.[251] O demirdikeni, yabani nar kökü, boy otu, haşhaş tohumu unu ile

---

[251] TM: Eğer onda bir sucan yani iki nevi berenc

pişirilip soğanla güçlendirilir. Eğer kişi ısıtılmaya ihtiyaç duyarsa ona dışkı yağı ve kustus yağı ile lavman yapılır ve bunlara yalancı safran yağından dengeli bir şekilde ilave edilir. Aynı zamanda sıcak süt ve yoğurt ilave edilip lavman yapılırsa cidden yararı olur. Onun (süt) ateş üstünde biraz ısıtılması gerekir. Biz Akrabadin'de başka lavman ve sütlü terkipleri zikrettik.

Dördüncü Kısım
Böbrek Zaafı

Bazen böbrek zaafı onun mizacının zaafından kaynaklanır ve hakiki olan (bu kötü mizaçtan) ortaya çıkar; onu zayıflatır. Bazen onun kanalını genişletir ve açar ve gücüyle çözülüp bir araya toplanır. Onun his açısından zaafı vardır ve genel olarak bundan dolayı sıvıyı temizlemekle aciz kalır; böbreklere gelen sıvıyı çözemez. Bazen damarlar iyidir; sağlamdır. Bunun sağlam değildir. Bundan sebebi onun çok cinsel münasebette bulunması ve çok idrar atması olabilir. Yine çok fazla alışılagelen dışında, ata binip çok fazla koşturmak, uzun süre ayakta durmak, uzun süren yolculuklar ve özellikle aralık vermeden yapılan uzun yürüyüşler böbreklerde zaafa sebep olabilir.

Belirtiler: Mizaç sebebiyle ortaya çıkan mizaç zaafı, mizacın nasıl olduğunu da gösterir. Ancak kanalların yüksek ateşten dolayı genişlemesi ve çözülmesi halinde onunla birlikte ağrı olmaz. Muhtemelen bu durumda iç organları sağlıklıdır. O kişide yemek yeme arzusu, böbrek zaafıyla birlikte azalır. Sindirim yapılmadan ve çoğunlukla sıvı damarlara gönderilmeden önce hasta idrara çıkar. Ancak yiyecek (besin) damarlara gönderilmişse çoğunlukla onunla birlikte kan ve yoğun bir rutubet vardır. Çoğunlukla kişinin idrarı taze et yıkantısı gibidir; ağırdır. Çünkü böbrekler ağır olanı inceden ayıramadığı için beslenme işini yapamaz. Burada çoğunlukla kansı tortular görülür. Bunlar deniz tortusuna da benzer. Bu tip tortular damarlar sağlıklı olduğunda görülür. Ancak onlar sağlam değilse orada hiçbir şey fark edilmez. Çünkü muhtemelen idrar pişme zaafında olduğu gösterir ve böbrek zaafında olduğu gibi devam eder, ancak böbreğin zaafından dolayı idrar azdır. Kişi cinsi münasebet yapmakta aciz kalır. O kişide görme zaafı vardır; baş ağrısı olur.

Tedavi: Böbreğin mizacından kaynaklanan zaafının tedavisi: tedavi onun mizacını değiştirmekle olur. O maddeyi dışarı atar ve bozukluk sebebiyle olan hastalığın (böbrek zaafı) tedavisi şöyledir: Bozukluk tedavisi ve damarların genişlemesinin tedavisi hakiki zaafın giderilmesi, yani kanalların genişlemesi sebeplerinin giderilmesi, engellenmesi sağlanıp güçlendirilmesiyle olur. Kanalların genişlemesinin engellenmesi hareket ve cinsi münasebeti terk etmekle olur. Sükûnet ve dengelilikten (kararlıktan) kişiyi uzaklaştırmamakla ve çok idrar atmamakla sağlanır. Burada hastaya verilecek yiyecekler ilaçlar gevşeten, tutan, sıkan ilaçlar ve yiyecekler olmamalıdır.

Yiyecekler: Hububat çorbası, kuru hurma, *azarole (za'rur),* ayva, nar, Acem kuru üzümü ile keçi yağı ve bu hastalıkla ilgili merhem ve haplar hastaya verilir; örneğin nar taneleri ve ekşi suyu ve sarı sakız, kişnişle pişmiş sirke ve benzerleri verilir. İçeceklerden: kuru üzüm şarabı, mazı şarabı verilir.

İlaçlar: Ermeni kili ve zamkıyla karıştırılarak hazırlanan kabız yapan öz suları ve tahıl çorbaları ve kuru hurma, ayva, gül ve kanallardan akabilecek maddelerle yapılan yakılar ve karaciğer ve mide zaafında kullanılan merhemler yaralı olur.

Güçlendiren İlaçlar: Bozukluklar kısmında zikredilen yiyecekler, lavmanlar, macunlar ve kokular kullanılır. Onların kabız (tutma) kabiliyeti artırılmalıdır. Hastaya kolayca dışarı atmayı sağlayacak ilaçlar verilir. Örneğin kuru hurma ve ayva ile yapılan lavman içine dişi deve ve koyun gibi hayvanların sütleri konup verilir. Şüphesiz bu terkip böbrekleri güçlendirir ve toparlanmasını sağlar. Koyun sütü böbreklerin güçlenmesinde benzeri olmayan bir ilaçtır. Özellikle Ermeni kili ile karıştırılıp verilirse böyledir. Bu yiyecekler başka yiyeceklerle de karıştırılabilir, ancak yararlı şeylerle karıştırılmalıdır.

Beşinci Kısım
Böbrek Yelleri

Bazen böbreklerde yoğun yel oluşur ve o yellerle böbrek uzar. Bu uzama böbreklerdeki ağrı ve yelle belirlenir. Orada başka ağırlık ol-

duğunu da gösterir. Bunlar taş işareti değildir. Burada böbreklerin içindeki su (onun içerdiği sıvı) böbrekler sağlıklı olduğunda bu yerden diğerine geçer.

Tedavi: Bu tip böbrekleri olanlar yel oluşturan besin maddelerinden uzak durmalıdır ve gaz ve yellerden yoksun idrar söktürücüler içmelidir. Örneğin sedef otu tohumu, ballı su içine ve sirkeyle karıştırılmış gül suyu, beşparmak otuyla verilir. Kimyonla, papatyayla, dereotuyla, kuru sedef otuyla yakı hazırlanır ve kimyon yağı, zambak yağı ve benzerleriyle kompres yapılır.

Altıncı Kısım
Böbrek Ağrısı ve Tedavisi

Şişten, yelden taştan veya zaaf ve yaralardan dolayı böbreklerde ağrı olur. Bazen böbrek ağrısıyla sindirim zaafı ve iştiha düşüklüğü oluşur. Hastalıkta mide bulantısı vardır. Bundan önceki kısımlarda bu alametleri ve nasıl tedavi edileceklerini öğrendin. Eğer ağrı çok şiddetliyse, *filonya* ve *kevkeb hapları* verilir ve bu haplar ağrı geçene kadar uygulanmalıdır. Sonra ağrılarda yararlı olan yoğun banyolar uygulanmalıdır. Özellikle dokuları yumuşatan ilaçlar içine konarak yaptırılan banyolar ve ilgili konularda zikrettiğimiz ağrı kesicilerin içine konduğu banyolar yararlıdır. Fındık tohumlarının, böbrek ve mesane tedavisi için de kullanılması gerekir; özellikle böbrek yaralarında kullanılır, ancak ağrı olduğunda onların verilmesi tehlikelidir. Onlar böbreklerin içindekini aşağı indirir. Sindirim sırasında bu aşağı inişten kaçınmak gerekir. Ağrıyı kesmek için sadece ılık su vermekle yetinmelidir. Başkaca böbreklerde tehlikeli olacak ve yük olacak şeyler hastaya verilmemelidir.[252]

---

[252] TM: Bu işareti sen anlarsın.

İKİNCİ MAKALE

Böbrek Şişleri ve Onların Farklı Çeşitleri

Birinci Kısım

Böbreklerdeki Sıcak Şişler ve Apseleri

Böbreklerdeki sıcak şişler maddeleri dolayısıyla farklı olabilir. Bazıları yoğun kandan oluşur ve bazısı safravi ince kandan meydana gelir. Bazıları böbreklerde olmalarıyla ilgili olarak farklılık gösterir ve bazısı böbrek boşluklarıyla ilgili olarak farklıdır. Bazısı zor tarafındadır ve yine bazısı üreter tarafındadır; bazısı bağırsaklar tarafındadır ve bazısı sırt tarafında ve bazısı da yukarı doğru giden kanallar tarafındadır. Yine bazen bütün böbreğe yayılmış olabilir. Bazen şiş tek böbrekte olabilir. Eğer bir araya toplanmışsa mesaneye yayılmış olabilir. Yine bazen bir araya toplanmış olabilir Bazen de bir araya toplanmamış olabilir. Eğer bir araya toplanmışlarsa mesaneye doğru yayılmış olabilir; yırtılmış veya patlamış olabilir veya hepsi orada toplanmış olabilir veya böbreklere yakın bağırsaklara doğru içindekini atacak tabiatta olur; zatülcenpte yandaki büyük kemikler içindekileri yan tarafa doğru atması gibi olur. Bazen o şişten atılan madde karaciğer tarafına gelir. Sonra mezentere, sonra bağırsaklara gelir; tıpkı bağırsaklardaki veya cidden kötü maddelerin dışarı atıldığı gibi vücut boşluklarına atılır. Onların öncelikli olarak, atıldıkları ve yayıldıkları yerden dışarı atılmaları gerekir. Bu hastalık açıklık kesilerek tedavi edilir. Bütün böbrek şişleri hızla taşlaşır ve adeta böbrekler onların evi olur. Eğer böbreklerdeki şişler, sıcak şişlerse, hummada (ateşli hastalıklarda) böbrek şişi boşaltamaz; sonra biraz karışıklık oluşur. Çünkü şişin büyük olmasından dolayı örtüyle ortaklığı oluşur. Bu durum öldürücüdür. Özcllikle onda kötü işarctlcr varsa, bu durum söz konusudur. Eğer işaretleri iyi ise, onun iyileşmesi mümkündür. Bazen onun içinden böbrek yağına benzer bir şey çıkar. Bazen de onun içinde uzun ince, küçük parmak boyunda bir şeyler çıkar. Böbrek şişlerinin

sebepleri bütün bedendeki bozukluk veya böbreklerle ortak olan organlardaki doluluktan kaynaklanmış olabilir. Ancak yine de şiş sebepleri arasında kanın miktarı veya özellikleri veya taşın kazınması, vurmanın oluşturduğu sıkıntı veya uzun süre böbreklerden idrarın atılamaması ve benzerleri sayılabilir. Bu sebeplerden böbreklerde taş oluşmuş olabilir. Böbreklerdeki sıcak şişler hızla taşlaşır ve çoğunlukla bu katılaşmanın belirtileri görülür. Çoğunlukla böbrek şişlerini yoğun ateşli hastalıklar oluşturur.

***Belirtiler*:** Böbreklerdeki sıcak şişlerde humma olması gerekir. Aynı zamanda gevşeklik, düzensiz heyecan vardır; mantıktaki dördüncü öncüller gibi. Başlangıçta nabız çok fazla değildir; nöbetler başlangıçta hafiftir, kısadır. Başlangıçta kol ve bacaklarda ateş vardır. Onun ateşiyle birlikte soğukluk oluşur. Bu durum özellikle 2 el ve 2 ayakta görülür. Onda iltihaptan dolayı ürperme olur ve kasılmalar, tutulmalar uzar; böbrek civarında (bölgesinde) ağırlık oluşur ağrı tahrik olup, sakinleşir ve özellikle onda şiş olur. Böbreğin dokusunda şiş olduğunda oradaki ağrı sakinleşir. Ancak eğer şiş böbreğin zarında ise ağrı şişle birlikte artar ve şiddetlenir. Artma öksürük ve sıcaklıkla engellenir. Eğer şiş belli bir yerde değilse, belirlenmesi güçtür. Eğer o kişi sırt üstü yatarsa çok büyük ağrı hisseder; yüzüstü yatarsa, böbrekleri asılıymış gibi hisseder. Bu durum korkutucudur. Bazen şiş büyüdükçe ateş artar Diyafragmayla ortaklığı dolayısıyla zihinde karışıklık vardır. Mide ve karaciğerle ortaklığı olursa hasta kusar. Bazen ağrılar yüzde de hissedilir. Böbreklerle bağlantılı olarak gözlerde ağrı vardır. Bu kötü şiş bağırsaklara da baskı yapar

Böbreklerinde şiş olanların, idrar sararır; sonra kızarır. Eğer idrar sıvısının beyazlığı devam ederse şişin yoğunluğuna veya şişin oluşumunun devam ettiğine işarettir. Genel olarak, bu hastalıkta idrar camsı beyazdır ve bu da onun kötülüğünü gösterir. Eğer idrarda tortu varsa ve bu tortu iyi ise şişin başka bir şeye dönüşmeden olgunlaştığı anlaşılır. Şişin ilk günleri geçtikten sonra idrar saf ve ince olursa, bütün idrar yollarında veya onun içindeki katı kanallarda şiş oluşumu vardır. Bilmelisin ki şiş böbreğin kendindedir veya bizim daha önce zikrettiğimiz rahatsızlık (bozukluk) yakındır. Bilmelisin ki eğer şiş sağ veya sol böbrekteyse hastalığın olduğu tarafın aksi tarafa yatmak

daha rahattır. Eğer şiş sağ taraftaysa karaciğer bölgesinde de ağrı hissedilir. Şüphesiz mesane tarafında da ağrı vardır. Eğer sol böbrekte şiş varsa böbrek şişlerinin bütün işaretleri vardır.

Aynı şekilde böbrek iltihaplarında cidden büyük yoğunluk vardır ve bunun getirdiği ağırlıkla kişi böbreklerini içeride asılı olan 2 top gibi hisseder. Üreterlerde de şişme olur; cidden bu arazlar şiddetlidir ve karnın içinde yoğun bir ağrı hissedilir. Ancak şiş göğüsler üzerinde de hissedilir. Bütün sert ve büyük kaslarda çok fazla ağrı vardır. Eğer şişte pişme olursa, ağrı hafifler.[253] Titreme artar; idrar yoğundur; çoğunlukla içinde kötü olmayan tortu vardır. Eğer şiş açılıp patlarsa ateş artar ve titreme oluşur. Şüphesiz kokusuz ve beyaz, düzgün, aynı cinsten irin idrarda belirlenir. Aynı zamanda eğer kan ve onunla birlikte beyaz irin varsa ve bozuksa bunlar idrarla birlikte dışarı atılır. İdrarda kan varsa ve beyaz irin de bulunuyorsa, bu durum korkutucudur, çünkü bunlar birbirine zıt ve kötüdür.

Tedavi: Burada öncelikle tedavi basilik damardan kan alma ile yapılır, çünkü bu hastalık basilikte kanın çok olmasından kaynaklanmış olabilir. Bazen de bacağın iç tarafından kan alınır. Eğer buradaki damar görülemiyorsa safenden kolayca kan alınabilir. Eğer kan almayla hastalık son buluyorsa hastalığın sebebi hıltların fazlalığıdır. Bu durumda gevşeten lavmanlar uygulanır. Peynir suyu ve Çin tarçını suyu ile hastanın ishal olması sağlanır. Buradaki peynir suyu keçinin bağırsağından alınarak yapılır (rennet). O bağırsağı yıkar ve cilalar, soğutur; yaraları pişirip ıslah eder. Çin tarçını da ishal yapar. Yine benzerleriyle ve şekerli su, balla pişirilip hastaya verilir. Çoğunlukla bununla mizaç rahatlar; sakinleşir. Şüphesiz ilkin hıltı düzenleyip daha sonra dışarı atacak maddeler verilmesi de uygundur. Hasta şiddetli ishal olmamalıdır. Çünkü güçlü ve şiddetli ishal hıltların böbreklere ve güçlü kısımlara çekilmesine sebep olur. Önce arpa suyu vermek gerekir.

Elbette ona idrar söktürücü verilmemelidir. Ona idrar söktürücü tohumlar ve fındık verilmesi uygun değildir. Özellikle vücut kusmaya

---

[253] TM: Bu tercüme-i kanun nüshasının tercümesidir. Ancak mevhurun ve sudedinin ibareti budur ve iza anfeceret zalet el-luhum ve hasele nafiz lilezğ elmade andem ve ruha bi'laza el- hasat eshel sahih olan mevcut nüshasıdır

uygun olmadığında ishal ilacı verilmemelidir. Çünkü pişmiş hıltlar böbreklere yönelebilir. Hatta eğer sağlıklıysa, pişmişse, idrar olarak atılır. Bundan dolayı mümkün olduğu kadar bu durumda hastaya su içirilmemelidir. Her ne kadar su bu durumda böbrekler için ilaç gibi olsa da, su içilmesi engellenmelidir. Çünkü içilen soğuk su sıcak şişi rutubetlendirir. Ancak idrar dolayısıyla böbrekleri rahatsız eder. Burada idrar böbrekleri hareket ettirerek zarar verir. Çok su böbreklerin çok hareket etmesine sebep olur. Bu da böbrekler için eziyettir. Burada su kendisiyle birlikte hıltları da böbreklere sürüklediği için böbreklere zarar verir. Şüphesiz su içmek gerekir, ancak suyu yudum yudum ya da emer gibi içmek soğutmaya engel olur. Bu şekilde su içilmelidir. İçilen su pişmeye engel olacak kadar soğuk olmamalıdır. Hasta et ve helva yemekten kaçınmalıdır. Ancak sıcak su içmek de hastaya zarar verir. Aynı zamanda bütün sıcak şeyler fiilen sıcaklığı güçlendirir. Genel olarak, çok su böbrekleri hareket ettirmekten geri kalmaz.

Yaralar ve şişler sakinleşmez. Hamam onlara uygun değildir; ancak sıcak şişlere, onlar iyileşme safhasındayken yararlı olabilir. Öncelikle, hastalığın tedavisinin başında belli yiyecek ve içecekler alınmalıdır; hastaya lavman uygulanmalıdır. Bunların dışındaki başka şeyler engellenmelidir; hastaya verilmemelidir. Sonra hastaya, böbrekleri harekete geçirecek, onu temizleyecek merhemler, pişiren şeyler, mevcut şişin büyüklüğüne göre, verilir. Sonra organı harekete geçiren, rahatlatan ve şişleri pişiren, rahatlatan şeylere ihtiyaç vardır, ancak bunlar yakıcı olmamalıdır. Şüphesiz büyük şişlerin yakıcı özellikte güçlü ilaçlara ihtiyacı vardır, ancak onlara yine de yakıcı olmayan maddeler uygulanması iyi olur. Aynı zamanda yakıcı hıltlar kusma suretiyle dışarı atılmamalıdır. Bunun için de bunu oluşturacak maddelerle beslenmemelidir. Senin vücuttaki hıltın ince mi yoğun mu olup olmadığını bilmen gerekir; hıltın cinsini, kötü veya iyi olup olmadığını, az veya çok olup olmadığını, hatta tedavisinin mümkün olup olmadığını, gücünü, az ilaçla tedavi edilip edilmeyeceğini, hiddetini veya hiddetinin olup olmadığını bilmen gerekir. Şiş tamamen pişmişse bu idrardan anlaşılır. Burada idrar söktürücüler hastaya verilir; örneğin bazı bitki tohumları, fındık, arpa suyu ve

benzerleri verilir. Bundan önce tohumlarla birlikte idrar söktürücüler içilmez. Özellikle kötü hıltlar varken idrar söktürücüler içilmez. Bazen idrar söktürücüler içilirse ağırlık oluşturur, ancak onlar bu ağırlığı da giderir.

Öncelikli olarak, onlardaki şişi ve kötü hıltları bir şeyler içmeksizin lavmanla tedavi etmek gerekir. Lavman şişin bulunduğu yere kuvvetlice ve sabit bir hızla ulaşır. Bununla birlikte, lavman kötü hıltlar üzerinde çok etkili değildir; özellikle müshiller kadar etkili değildir. Burada kulunç bahsinde söz konusu edilen lavmanlar uygulanır. Çünkü onlar kötü etkili olmayıp, naziktir ve yapıya zarar vermez. Çin tarçını böbrek ilacı olarak yararlıdır. Eğer o lavman için kullanılırsa ve içilerek alınırsa herhangi bir sıkıntı yaratmaksızın maddeyi dışarı atar ve şişi pişirir. Eğer vücut temizse ve şiş küçükse bazen ballı su veya çok miktarda şekerli su içmek yeterli olabilir. Bu içecekler onları (hıltları) temizleyecek veya inceltecektir.

Bu kısımda öncelikli olarak yararlı şeylerden ilki arpa suyu ile yağlı sudur. Söğüt suyu soğuk öz suları ve onlarla birlikte hafif ilaçlar, keten tohumu usaresiyle içilir. Sonra hatmi, ebegümeci, keten tohumu, soğuk bazı şeylerle ve gül yağı ile verilir. Fındıkla arpayla yakı yapılır. Onunla birlikte menekşe, bakla da yakıya ilave edilir. Daha sonra soğuk ilaç terk edilip onun yerine boy otu, papatya ve benzerleri alınıp, susam yağı, keskin lezzette yağlar katılır ve dışarıdan ona çok şiddetle ısıtan maddelerle hazırlanmış yakı uygulanır. Ayrıca sıcak yağlara batırılmış sof; sıcak kompres şeklinde uygulanır. Bu yağların içine dereotu, hatmi de konur. Yine ince buğday unu pişmiş ballı su, boy otu, lahana süsen kökü, dereotu, hatmi, kuru papatya, susam yağıyla yakı haline getirilir. Burada menekşe ve yumuşatıcı yağlarla da yakı yapılır. Oradaki ağrı dolayısıyla haşhaş ve güzelavrat otu kabuklarından da onun içine konur.

Küçük taşlardan önce olan şişlerde tedbirleri almak gerekir. Ancak eğer ağrı yoğunsa tedbir almalıdır; özellikle taş mesane yanındaysa, bu büyük bir taştır. O yırtıp keser veya gerçekten çok haşindir. Bazen hamam ve hamam sularıyla sakinleştirir. Eğer ifrata kaçarsa ve rahatlarsa da, ağrı bir saat kadar sonra geri döner. Papatya, sarıyonca, hatmi ve bazı nazik (hafif) tozlarla yapılan terkiplerle ovalama

çok yararlıdır. Eğer onlarla süfli madde atılmazsa, o zaman onları atmak için çok baskı yapmayan lavman uygulanır. Bilinmelidir ki, muhtemelen onlara bazı haplar da verilir. Tabiatı kurutan ilaçla da verilir. Hastaya müshil verilmez. Eğer onda sıkıntı varsa, bazen bu yukarıdan aşağı iner. Yağlarla ve yağlı yiyeceklerle ve güçlü gevşeticilerle hazırlanan lavman, gücü uzun soluklu olanlara uygulanır. Ancak ishal yumuşatır, gevşetir ve ağrıyı keser.

Böbreklere uygulanan pişmiş yağlı yakılardan biri şöyledir: Ballı su ile defne ve pırasa karıştırılıp karışım güçlendirilmiştir.[254] İçeceklerden denenmiş olan bir terkip şöyledir: keten tohumu 2 miskal, nişasta 1 miskal alınıp, pişirilip, içecek olarak verilir veya onunla lavman yapılır. Yakılardan şu yararlıdır: defne, yavşan, kereviz, bataklık sazı meyveleri ve sümbülden yapılır. O ağrıyı keser ve ağrıyı çözer ve daha önce zikredildiği gibi, sakinleştiricilerle ağrı sakinleştirir. Bazen fazlalık maddeyi atmak için sakinleştiriciler ve ağrı kesicilerle lavman uygulanır. Eğer bu ihtiyaca cevap vermezse kurutucu maddeler ve kan alma uygulanır. Bu tedavi hacmi genişletir ve belle ve omurga gibi kısımlara hacim kazandırır. Sonra sıcak zeytinyağı ve hatmi ve pelin, papatya pişirilip bu sıvının içine daldırılan sof oraya uygulanır. Bazen yavşan, kendir, bezelye, mum, süsen yağı gibileriyle yakı yapılır. Bazen yararlı olacak ilaçlar yapmaya ihtiyacı vardır. Çünkü onlarla hacim genişletilir ve bunların hafif olması da şarttır. Sonra zikredilen dıştan uygulamalar yapılır. Bazen soğuk idrar söktürücüler vermek gerekir. Bu söz konusu ilaçlarla birlikte hafif, sıcak olan ilaçlardan az miktarda verilir. Uyuşturucu olarak, anason, bezelye, afyon verilir; *filonya* da verilir. O benzerleri arasında burada kullanılacak en yararlı ilaçtır.

Ancak eğer soğuk apse olduğunda bizim soğuk apselerde zikrettiğimiz ilaçlar ve yabani fıstık zamkı, ısırgan otu, pelin otu, pırasa, bezelye unu gibi güçlendiren ilaçlar kullanılır. Bazen şeytan şalgamı kökü, defne, güvercin pisliği de kullanılır. Bazen inciri balla pişirip vermek yeterli olur. Hastaya güçlü pişiren şuruplarla lavman yapmak gerekir. Destek olarak güçlendiricilerle zikredilen güçlü ilaçlar haricen uygulanır.

---

254 TM: Hasta karın ve encere ve afsantin ve irsa ve dakik kesrine gibileriyle ve o devada faşir kökü ve mezeryon ve zübl-ü hamam kılınır.

Çoğunlukla yanığın sebebi sıcak iltihaplı kötü mizacın dokuyu pişirmesidir. Eğer mizaç bu şekilde bir oluşum gösterirse, süt nevinden içecekler, lavmanlar, onlarla birlikte yakılar, pişirilerek çözülmeyi sağlayan maddeler, tabiatı soğuk olup, sıcak olarak görünen şeyler kullanılır. Örneğin sıcak su içine hasta oturtulur. Yarayı açacak hiçbir şey kullanılmaz ve çok fazla lavman yapılmaz. Eğer açılma yoksa güçlü idrar söktürücü verilir ve lavman uygulanır. Bunun için çöpleme eşekhıyarı, sarımsak ve haricen uygulananlar merhemler, yakılar kullanılır; azak eriği, beşparmak otu tohumu gibi güçlü idrar söktürücüler verilir.[255] Sonra mide yaralarında kullanılan ve bizim zikrettiğimiz diğer ilaçlar verilir.

İkinci Kısım
Böbreklerdeki Balgami Şişler

Balgami şişte böbreklerin fiililerinde (fonksiyonlarında) ağırlık, uzama ve kısalma olur. Onlarda iltihap yoktur. Bazen yüzde ve gözde vücudun diğer kısımlarında yumuşaklık görülür. Onda meni cidden ince ve soğuktur. Özellikle katılık özelliği olmaması böbreklerdeki şişe işarettir.

Tedavi: Onun tedavisi ısıtıcı yakılarla idrar söktürücülerle yapılır. Ona uygulanan yakılar da defneyaprağı ve yağı ile hazırlanmalıdır; onlar sedef otu üzerine konur. Aynı şekilde içecekler ve yakılar ve de lavman de tedavi yöntemi olarak kullanılır.

Üçüncü Kısım
Böbreklerdeki Katı Şişler

Bunlar başlangıçta katı olabilir ve çoğunlukla da sıcak şişlerden sonra ortaya çıkar. Onların sebebi çoğunlukla böbreklerdeki sevdavi cerahattir veya sıcak şiş soğuk şiş taşa dönüşür veya sıcak yoğunluk oluşturur. Onun sebebi pişme olmamasıdır. Şüphesiz pişme itidalli sıcaklığa bağlıdır.

Belirtiler: Böbreklerdeki katı şiş böbreklerin yoğunluğundan anlaşılır. Onunla birlikte sıcak şişlerde olduğu gibi; ağrı olmaz. Bazen onda heyecan olup, bu ağrı oluşturur. Böbreklerde katı şiş olduğunun

---

255 TM: Kurutucu ilaçler verilir. Müfrecen güçlü olanlar olur. tarçın ve harf

belirtisi kasıklardaki incinme ve uyuşukluktur. Bazen iki yerde, kollarda ve bacaklarda uyuşukluk vardır. Ancak onlarda zaaftan dolayı bu hal görülebilir. Bütün organlarda zaaf ve zayıflık görülür. İdrar yoğun değildir, çünkü böbrekteki katı şişlerden dolayı sıvının çekim gücü zayıftır. Kemiyet ve keyfiyet olarak idrarı dışarı atma gücü de zayıftır. Onun ince idrarı pişirme gücü yoktur. Çünkü onda tıkanıklık vardır. Tıkanıklıktan dolayı pişme oluşmaz. Tıkanıklık sıvının dokulara nüfuzunu engeller. Çoğunlukla idrar incedir. Çünkü muhtemelen bu tıkanıklıktan kaynaklanır. Bazen idrarın zayıflığı güçlü pişmeyi engeller. Bunun sebebi oradaki kötü şiştir. Çoğunlukla kanın sıvısı üzerindeki engelden dolayı karında su toplanması olur. Çünkü kanın sıvısı geri döner. Bundan dolayı bu hastalıkta daima idrar atan ilaçlar verilmelidir.

Tedavi: Böbreğin katı şişler karaciğerin katılaşmasında kullanılan ilaçlarla tedavi edilir. Şüphesiz böbreklerin katılıp sertleşmesinin tedavisi aynı yolla tedavi edilir. Burada sevdavi kan çok olduğu için kan alınır. Tedavi için yumuşatan, çözen yapıyı gevşeten tohumları içmek yararlıdır; örneğin sarı sakız tohumu, hatmi tohumu, boy otu, yalancı safran gibi. Onlar toz haline getirilir ve ihtiyaca göre, onlara idrar söktürücüler karıştırılır. Fakat idrar atmada ifrata kaçılmamalıdır; aksi takdirde idrar ağırlaşır, yoğunlaşır; taş yapıcı hale gelir. Muhtemelen idrar arttığında dengeli bir şekilde yoğunlaşıp yoğun bir idrar haline gelir. Sonuçta olgunlaşma işi durur.

Onun (kan) pişme işi idrarın artmasıyla belirlenir. Bu hastalıkta merhemler, sıcak, haricen uygulanan ilaçlar yararlı olur; örneğin kustus yağı, yabani sümbül yağı, papatya yağı, dereotu yağı, sarımsak yağı gibi. Ona uygulanacak yakılardan biri de papatya, sarıyonca, keten tohumu ile hazırlanır. Bazen Yahudi balsamı, amonyak zamkı, ballı sirke, ayı yağı, aslan yağı, inek kemik iliği, erkek geyik kemik iliği ve bunun gibi bazı maddeler alınıp merhem haline getirilip yakı olarak uygulanır. Bazen sarıyonca ve amonyak zamkı gibi dışarı atan ilaçlara ihtiyaç vardır. Amonyak zamkı idrar söktürücüler içinde pişirilip verilir. Aynı şekilde papatya, demirdikeni, sarıyonca, çıyan otu da karıştırılıp hastaya verilir.

Dördüncü Kısım
Böbrek Yaraları

Böbrek yaralarının sebepleri, diğer yaraların sebepleriyle aynıdır. Onun farklı olan yanı, bağlantılarının farklı oluşudur. Sonra açılımlarında da fark vardır. Bazen damarların yırtılmasından, açılmasından, kesilmesinden ve bilinen sebepler dolayısıyla, örneğin açılmasından oluşan iltihaplar nedeniyle ortaya çıkar. Şüphesiz taş dolayısıyla da ve böbreklerde yara oluşur. Safra kesesine geçen hıltlardan veya yenen yiyeceklerin orayı kazımasından veya yakıcı olanların katılaşmasından, yapışkan yırtıkların orayı tahrip etmesinden kaynaklanır. Böbrek yaraları, mesane yaralarından ve mesane ve böbrek arasındaki kanalların yaralarından daha az kötüdür. Bunun sebebi, sinirsel organların yaraları, etsi organların yaralarından daha zordur. Çoğunlukla kanallarda yaralar kazıyan safravi maddelerden kaynaklanır veya orada oluşan taşlarda kaynaklanır. Bu yaralar yenmekten (oradaki dokuların yenmesinden) kaynaklanır ve çoğu kez o yaralarda sınırsız, belirgin olmayan akıntı da vardır. Omurilik seviyesine kadar bu akış devam edebilir ve orada durur. Ancak bu hal uzunca bir süre akıntı şeklinde devam edip doluluk oluşana kadar sürer. Çoğunlukla bu durumdan korkmak gerekmez. Onun yoğun olmasından ve oradaki dokunun yenmesinden korkmamak gerekir. Ancak madde bozuk olduğunda kan akıntısı artar; doku harabiyete gider; bu durum ölüme götürür. Böbreklerde yanma görülür ve çoğunlukla böbrek başının şişi dışarıya doğru meyleder ve dışarıya doğru akıntı olur.

Belirtiler: Böbrek yaralarında hastanın idrarından kıl gibi şeyler çıkar; yüksek ateş vardır; nabız değişir; kırmızı parçacıklar idrarla atılır. Bazen kişi böbrek bölgesinde ağrı hisseder. Bazen yara oluşmasından önce hastada kanlı idrar görülür veya iltihaplı tümörler veya apse vardır veya taştan dolayı ağrı oluşur. Bunlar oraya darbe alındığını veya oraya vurulmuş olduğunu gösterir. Ancak açılma olmuşsa onunla birlikte ağrı olmaz; idrar azar azar ve sürekli atılır. İdrarda kan vardır. Eğer hastalık apseli tümörlerden veya yukarıdaki damarlardaki sızıntıdan kaynaklanıyorsa ve 2 ya da 3 gün sızıntı devam ediyorsa bu damar ağızlarının açıklığından veya böbreklerdeki yaradan kaynaklanır. Kanlı idrarın süresi uzar ve renginde değişme

olur; idrara iltihaplı seruma benzer maddeler katılmıştır. Böbreklerde yara yoksa mesanede yara olup olmadığı böbreğin zaafından belirlenebilir. Çünkü bu dönemde idrardan azar azar atılan kan miktarı gittikçe artar.

Böbrek ve mesane yaraları arasındaki fark şöyledir: Böbrek yaralarında idrar peş peşe atılır; mesane yaralarında idrar zoru vardır. Böbrek yaralarında idrardaki kabuklar kırmızıdır; mesane yaralarında beyazdır. Ancak mesane yaralarındaki kabuklar kendine aitse ağır ve büyüktür. Ancak küçük ve ince olanlar kanallara aittir. Bilinmelidir ki ağrının yeri açısından da aralarında fark vardır. Onların yeri muhteliftir. Ancak böbrek yaralarında ağrı yukarıdadır; kanallarda ortada ve penistedir; Sonra hepsi bir araya gelir. Bazen ağrı kanallarda çok yoğundur; sanki her saat bir şeyler kaybolup gidiyormuş gibi heyecan vardır Ağrının gücünden de hastalığın yerinin neresi olduğu belirlenebilir. Eğer yaralar mesanede ise ağrı zorludur. Çünkü bu organ sinirsi bir yapıya sahiptir; his bakımından da duyarlıdır. Sürekli olarak kanlı idrar vardır. Eğer bu ikisi hastalığın delili ise o mesanedeki yaralarda idrarda hıltlar daha azdır. Eğer böbreklerde ve mesanede yaralar varsa idrarın süresi uzar. Bundan organlarda yenme olduğu belirlenir. Böbreklerdeki yaraların zorladığını ve tedavisinin de zor olduğunu ve uzun zaman süreceğini çok öldürücü olduğunu biliriz. İdrarın rengi kötü olup, idrar atımı ve kokusu da kötüdür; bütün bunlar böbreklerin hastalığını gösterir.

Tedavi: Öncelikli olarak, böbrek ve mesane yaralarının tedavisinde hıltlarda değişimi kastetmek gerekir. Ancak safravi hıltları boraks gibi içilebilen şeyler değiştirir ve onları dışarı atar. Sonra bütün yakıcı tuzlu ekşi şeylerden kaçınmalıdır. Suyu aç karna içmelidir. Böylece idrar atmaya ihtiyaç azalır; böbreklerin hareketi azaltılınca, mevcut olan sıvıyı söküp atar. Şüphesiz tedavinin prensibi yaraların sakinleştirilmesidir. Eğer hıltları dengelemek gerekirse kan almak gerekir. İshal (atılan madde) ince ve elbette katı, sert olmamalıdır. Bir defada çok fazla hılt boşaltılmamalıdır. Şüphesiz bu tedavi vücudu hafifçc sarsmalı ve meyli böbreğin ön tarafına doğru olmalıdır. Safra atan maddeler olmamalıdır. Öncelikli olarak onlar zarar verir ve öncelikli olarak zarar veren bu maddeler dışarı atılmalıdır. Bunlar özellikle

kusarak atılmalıdır. Aslında kusarak atma ilaçla atmaktan, böbrek yaraları bakımından daha iyidir. Çünkü kusma hıltları böbreklerin aksi yönüne doğru çeker. Bazen kusmanın arkasından ilaç almak onun üzerinde olumlu sonuç yaratabilir, yani burada başka bir şey yapmaya gerek kalmaz. Öncelikle tedavi tohumlarla yapılır; kusmadan sonra ilaç verilir. Kusmanın yemek üzerine olması daha kolaydır. Örneğin kavun çekirdeği ile tatlı şarap verilir veya ballı sirkeyle sıcak su verilir. Burada yoğun sarsılma, titreme olmaması gerekir Hıltların dönüşümü ve değişimi için rakka kavunu, pırasa, fener çiçeği ve haşhaş hastaya yedirilir.

Öncelikli olarak şu köklerin verilmesi uygulanır: Onun şiddetli ağrı varsa ilkin ağrı kesiciler, daha sonra yara için olan ilaçlar verilerek, yara tedavi edilmeye çalışılır. Eğer böbreklerde yara oluşmuşsa ve açılmış bir yara varsa onun tedavisi kolaydır. Bazen nişasta hapıyla menekşe şarabı yeterli olacaktır. Eğer yara kötü ve tedavi zorluysa onun tenkiye ile tedavisi uygundur. Ancak hafif idrar söktürücülerle tenkiye yapılmalıdır. Örneğin fener çiçeği, hatmi tohumları ile rezene alınıp ilaç hazırlanır. Eğer yara kötü ise kız saçı ile o terkip dengelenir ve süsen, kereviz, bezelye unu ilave edilir. Eğer hastalık daha kötü ise içilerek alınan ilaçlarla yakılar birlikte uygulanır. Bazen kullanılan ilaçların içine çördük otu, sedef otu ve benzerlerini koymak yararlı olur. Sonuç olarak, temizlendiğinde bu işleme son verilerek yara etlendirilmelidir. Yarada yenme oluşmaması için mümkün olduğunca hastanın sakin olması gerekir. Bu da mümkün olduğunca temizleme işini kısa tutarak, perhizle birlikte kusmak, kuru pansumanlar ve bunların dışında, diğer ona iyi gelecek uygulamalar, yürümeyi engellemekle olur. Özellikle eğer dengeli bir perhiz yapılır ve sonra derece derece hafifletilirse, böbrekler normal hallerine geri döner.

Yaranın Kendisinin Tedavisi: Böbrekte yara varsa cinsi münasebet terk edilmelidir. Çünkü cinsi münasebet bu durumdaki böbreklere ciddi zarar verir. Hasta hareket etmemelidir ve perhiz yapmalıdır; ovalamayı kısa tutmalıdır. Şüphesiz o yararlıdır; kanı bedene çeker. Ancak bütün bunların yanı sıra, ilaç tedavisi gereklidir. Burada kurutan ancak yakmayan ilaçlar kullanmak gerekir. Eğer yaralar kötü

değilse, temizlenmede mutedil ilaçlar kullanılması yeterli olur. Eğer yaralar kötü ise onun pisliğini temizlemek için daha güçlü ilaçlara ihtiyaç vardır; o ilaçlarla tenkiye yapılır. Burada o pisliği temizleyecek, yıkayacak ilaçlara ihtiyaç vardır. Daha sonra tutan ve engelleyen ilaçlar verilir. Onlara akakya ve yemlik otu verilir. Bazen dereotu gibilerine de ihtiyaç hissedilir. Onlar kötü hıltların akmasını engeller. Eğer tenkiye yapılır ve ondaki (böbrek) hapsolmuş madde kurutulursa böbrek de kurtulmuş olur. Burada yara ilaçlarına başka şeyler de katılır. Örneğin nişasta, kitre zamkı, soğuk bazı zamklar gibi. Şüphesiz böbrek yaraları kurutulurken, onlar, organın kendisinin kurutulmasını engeller; onu korur. Ondaki iltihaplı yarayı bertaraf edip organın etlenmesini sağlar. Organı kötü kokulu, bozuk şeylerden temizler; gerektiği şekilde bunu yapar. Onların hastalığı sonlandırma kabiliyeti de vardır. O ilaçları idrar söktürücülerle karıştırmak gerekir. O ilaçlar hafif olmalıdır. Böylece bu ilaçlar işlevini yapmış olur ve hastalığı sonlandırırlar. İlaçlar organa zarar verirse, titreme, sarsıntı yaratırsa, bu durumda terkibe haşhaş, ban otu, güzel avret otu (yebruh), afyonlu su, baldıran otu katılır. Bunların hepsi de ağrıyı sakinleştirir veya hafifletir ve ağrıyı engeller.

Eğer organda yara olduğunu ve zarar gördüğünü bilirsen hemen ona güçlü idrar söktürücülerden içirmelisin. Örneğin şeker, ballı su ve bazı tohumlar gibi. Bunların hepsi idrar söktürücü ve yıkayıcı olmalıdır. Daha sonra, içilerek alınan kurutucu ilaçlar verilir. Bunlar kötü olmayan ve cidden böbrek yaralarına iyi gelen ilaçlardır. Örneğin onlar arasında hatmi tohumu, sarısakız ve onun kökleri, ballı su, fener çiçeği, it üzümü, özellikle dağda yetişen çeşidi yararlı olur. Yine hıyar, Ermeni kili, gül suyu, kız saçı ve ballı su, kuru süsen kökü temizlenir; pişirilir ve hastaya haricen uygulanır. Bir başkası: çam kozalağı, hıyar tohumu 1ölçü alınır.[256] *Yine Bir Başka Reçete:* Haşhaş tohumu, suda bırakılmış Yahudi balsamı 1 dirhem alınır; süsen kökü, bataklık sazı ve meyan kökü alınıp kaynatılır ve hastaya suyu içirilir. Bundan daha güçlü bir terkip olarak, biz kereviz veya yabani havucun reyhan şarabıyla veya biraz Ermeni kiliyle terkip haline getirilip verilmesini öneririz. Yahudi

256 TM:3ölçü

balsamı, yabani fıstık zamkı, kırmızı mühür kili eşit miktarlarda alınır ve 1 miskal tatlı şaraba ilave edilerek hastaya içirilir. Yine bir başka ilaç da bezelye unudur; güçlü bir temizleyicidir ve kurutucudur. O Yahudi balsamı, akakya, erkek yuvarlak kurt usaresi de çok yararlıdır. Yabani süsen de bu ve benzeri şikâyetlerde güçlü bir ilaçtır.

Terkip Şeklinde İlaçlar: [257]Palmiye kabukları 35 tane, 12 tane çam kozalağı, badem 5 tane ve safran dövülüp un haline getirilir; hastaya aç karnına içirilir. Şüphesiz onun verdiği ısı çok yüksektir. Onun yerine (safran) hıyar tohumu ve çam kozalağı konabilir. Yine bir başka terkip: 10 tane çam kozalağı, yabani hıyar tohumu 40 tane, buğday nişastası 1,5 dirhem alınıp, yabani sümbül ve kerevizden; her birinden 8 dirhem alınıp, onların suyundan 1,5 dirhemi hastaya içirilir. Bu ölçü 4,5 dirheme kadar çıkarılabilir.

Yine bir başka terkip: Kırmızı mühür kili, kardeşkanı, kendir, nişasta, uzun kavun tohumu, kereviz tohumu, yabani hıyar, kabak tohumu, süsen meyvesi ve kabuğu, Çin tarçını, eski çam bademi, haşhaş, ban otu tohumu, eşit miktarlarda alınıp, gözlemlere dayanarak, sıcak şarapla hastaya içirilir. Yine bir başka terkip: Eski çam kozalağından 30 tane, badem kabuğu, güvercin eti 25, hurmadan çok miktarda, 4 miskal süsen suyu, safran 80 miskal, sıcak şarapla macun yapılır ve hastaya uygulanır.

Eğer ağrı şiddetlenirse, yara ilaçlarından verilmelidir ve bu durumda şöyle bir ilaç yapılmalıdır: Ban otu tohumu 1 danek, afyon 1 kırat, hıyar tohumu 2 dirhem, marul tohumu 1 dirhem, Yahudi baklası tohumu 1 dirhem alınır. Bu durumda olan hastayı sakinleştirir. Eğer ağrı azsa süt (Çam sütü) içilir. Menekşe şarabının güçlü olanı, güçlü ilaçlardandır. Fener çiçeği hapları, iskalyadis hapları, Dioscorides hapları, çam tozu, rezene 8 adet, fener çiçeği, adi kısa Mahmut otu cidden güçlü bir terkiptir. Çoğunlukla zasentaria lavmanlarıyla birlikte uygulanır. Buna benzer yakılar sırta ve bele ve oturulan yere (makat) uygulanır. Boşluk bölgesine bezelye unu, şarapla ve balla pişirilerek uygulanır. Yine kuru gül, mercimek, bal, bit otu alınır ve yakı olarak uygulanır. Bu terkip kokuşmayı ve hastalığın yayılmasını önler.

---

257 TM:Bir çeşit hıyar tohumları

Merhemler: Kına yağı, mastika ağacı yağı, ayva yağı, bazen günlükle karıştırılır. Bazen ona yumuşatılmış ördek yağı ilave edilir. Ancak fistüller için kurutmak tek tedavi olamaz; onun bozulması engellenmelidir ve daima bedeni temizlemeli ve kemiyet ve keyfiyet bakımından doluluktan kaçınmak gerektir. Kötü olmayanları bunlarla tedavi yeterlidir. Ancak habis, kötü şeyler için bu tedavi yapılır. Ancak güçlendirmek için yakılar ve içecekler kullanılır. Bunlar kokuşmayı engellemelidir. Bunun için yakmayan, temizleyen ve tutma özelliği olanlar uygulanır.

Yiyecekler: Yenen besinlerin iyi keymus oluşturması gerekir. Bunlardan biraz kuş etleri, biraz etli balıklar, biraz ve soğuk keymus oluşturan kazayağı, Yemen baklası gibi yiyecekler hastaya verilmelidir. Kötü yaralar devam ettiği sürece ona pişmiş yiyecekler vermeğe devam etmelidir. Kuş etleri onun için daha yararlıdır; yaban dağ serçe eti vermek iyi gelir. Örneğin rafadan yumurta sarısı da iyi gelir. Tavuk yağı ve kokulu otlar ve süt de yararlıdır. Onları sindirdiğinde, örneğin sütle; deve sütü de ona yararlıdır. Çünkü süt yaralar için iyidir ve onları yukarıdan yaranın iki kenarını yapıştırır. Yine inek sütü ve koyun sütü de organı güçlendirmede aynı özelliği gösterir. Özellikle eşek sütü, keçi sütü mizacı düzeltmek, yıkamak bakımından başka yönlerden de yararlıdır; özellikle yeri bilinen yaralar olan için, sütün yağlı olması daha uygundur. Bu sütler yaralara iyi gelecek ilaçlardan da karıştırmalıdır; örneğin kitre zamkı gibi. Yine bu sütler nişasta, zamk ve kurutucular ve bilinen idrar söktürücü tohumlardan hazırlanan ilaçlar yapılan tenkiyeden sonra içirilmelidir.

Süt, ancak yenen yiyecekler aşağı indikten sonra içilmelidir. Eğer sütün aşağı inmesi gerekirse biraz da bal karıştırılır. Süt bütün sıvı ve yiyeceklerden daha yararlıdır. Dişi koyun sütü yaraların tedavisinde, onları sonlandırmada ve güçlendirme de yararlıdır. Susadığı zaman hastaya süt içirilir. Onun yanı sıra bazı meyvelerde verilir: bal kabağı, hıyar, armut, muşmula, tatlı nar, ayva, elma kuru olarak badem ve özellikle fasulye veya bezclyc tozu, fıstık, fındık, çam tohumu özellikle susam yağı verilir. Burada kuru incirden sakınmak gerekir. O yaralar için kötüdür. Çünkü o yarayı cilalar ve kaşındırır ve hareketlendirir ve içinde gizli yol yapar. Bundan dolayı bütün güçlü, keskin,

pis, bozuk, kötü şeylerden ve bütün tuzlu ve şiddetli yoğun ve tatlı şeylerden kaçınmak gerekir.

Beşinci Kısım
Böbrek Uyuzları

Bunlar bir cins yaralardır ve onların sebebi ekseriya şöyledir: safra hıltları nedeniyle böbrek onun üzerinde olan döküntülerdir. Sonra bunlardan yaprak gibi oluşumlar meydana gelir; bunlar daha sonra yara olur.

Belirtisi: Orada oluşan yaraların belirtisi zihin karışıklığıyla ortaya çıkmasıdır. Böbreklerde kaşıntı vardır; onların (hasta) rengi soluktur; bazen bunlarla birlikte muazzam ağrı vardır.

Tedavi: Basilikten kan alma bütün doluluklarda olduğu gibi, yararlıdır. safenden kan alma ve böbreğin alt kısmından hacamat yapmak da yararlıdır. Vücutta tenkiye yapmak yararlıdır. Özellikle kusmak yararlıdır; fındık taneleri ile Ermeni kili, meyan kökü aynı miktarda alınarak terkip hazırlanır. Onların etkisi sindirim iyi olan yumurta gibidir. Hasta soğuk ve rutubetli yiyecekler, örneğin üzümle piliç, Yemen baklası, kabak (su kabağı), ıspanak ve taze meyveler ve tatlı nar, taze bakla, özellikle böbreklerden ve kanalların arasından maddeleri çeken ve besinlerle beslenir; mesanenin ve böbreklerin içindekiler dışarı atılır.

Böbrek Taşları

Böbrek ve mesane taşlarının oluşmasının sebepleri ortaktır. Çünkü taşların oluşmasındaki etkin sebep ortaktır ve bu fail güçle taş oluşur. Şüphesiz madde şöyledir: balgamdan oluşan rutubet gevşeklik oluşturur veya madde veya kanın toplanmasından oluşur. Kanlı şiş içinde toplanarak taş oluşur. Bu çok sık görülmez. Ancak fail güç dengeli olup, dışındaki sıcaklık taş oluşmasına sebep olur.

Maddi Sebepler: Bunlardan biri [iyi] maddenin maddesi, diğer kötü maddenin maddesidir. [İyi] maddenin maddesi sütten oluşur; özellikle katı peynirden olabilir. Özellikle rutubetli, etli ve ağır maddelerden olabilir. Orman kuşu etleri ve yaşlı kuş etleri, inek ve deve eti, tiyus eti, vahşi yoğun hayvan etleri, ağır balıketleri ve bunların kızartmalarının hepsi, yumuşak ekmek, hayvani yağ, yağlı etler, güzel

kokulu pirinç, tereyağı ve sütle hazırlanan *lakeşebaht yemeği*, iç yağı, yağlı beyaz ekmek, helva, ekşi meyveler, zor hazmedilenler, gevşeten hıltların oluşumuna sebep olan şeyler; örneğin turp meyvesi, şeftali meyvesi, örneğin ağaç kavunu eti, kemser eti, çamurlu su ve özellikle, çeşitli alışılagelmiş bazı diğerleri, ağır içecekler, özellikle sindirim zayıfsa, zayıflıktan dolayı, sindirim gücü zayıflar; çoğunlukla yenen şeyler tam manasıyla sindirilemez; tertibin kötü olmasından (yiyeceklerin iyi olmamasından), perhizden ve doluluktan dolayı sindirim kötü olur. Bazen yenen şeylerin maddesi, böbrekteki yaralar ve başka bazı sebeplerden dolayı sindirim tam olmayabilir. Bunların hepsi böbrek taşlarına neden olabilir.

Kötü Maddelerden Dolayı Taş Oluşması: Böbreğin mizacından, sıcak şişlerinden, ateşli olmasından veya böbrek yaralarından dolayı dışarı atma kabiliyeti zayıflayabilir; sıvılardaki tortuları ve fazlalıkları atamaz. Ancak şiddetli sıcaklıkla idrar içindeki maddeler tortulaşır. Bedenin yukarılarında tamamen sindirilmeksizin oraya gelen (böbreklere gelen) maddeler çekilir. Ancak bu sıcaklık gereklidir. Ancak organ yorgunsa veya sıcaklıkla değişime uğrarsa, taş oluşabilir. Ayrıca, toplanmış fazlalıklardan tıkanıklık oluşur veya soğuk kasılma veya sıcak birikmiş şişlerden de taş oluşur; taşlar çok fazladır ve soğuktur; katıdır veya bu özellikler yakın organlarla ortaktır; örneğin bağırsaklar ve diğerleriyle ortak olabilir. Eğer böbrek bastırılırsa, onun içinde tıkanıklık oluşur. Bu gibi arazlar mesanede taş olduğunda da oluşur. Eğer taşlar böbreklerle ilgiliyse yumuşak olur; küçüktür; kırmızıya meyillidir. Mesanedekilerle daha serttir. Cidden daha büyüktür. Rengi siyaha, nar rengine, beyaza meyilli, olabilir. Eğer onda (mesane) taş oluşmuşsa, idrarda tüy gibi parçacıklar vardır. Yine de çoğunlukla taş böbreklerde oluşur. Kan böbrekte taşa döndükten sonra yumuşamaz ve mesane taşıyla birlikte olmaz. Onlar arasında zıtlıklar vardır ve ekseriyetle mesanedeki taşlarla görülen zıtlıklar görülmez. İdrar atıldıktan sonra taş oluşur. O idrarda hapsedilen maddelerden oluşmuş tortular vardır.

Çoğunlukla bu tortular mesane taşlarını oluşturur. Çocuklarda ve taş olanlar yetişkinlerde taşın atılması güç olur. Ekseriya bu çocukluktan buluğ dönemine kadar böyledir. Çünkü dışarı atma gücü çocukta ve gençte çok güçlüdür ve bu güç yukarıdan aşağıya maddeyi çeker,

ancak yaşlılıkta böbrekler cidden zayıftır. Yine çocuklar ve gençlerin hıltları incedir; bundan dolayıdır ki yaşlılarda böbreklere ağır, yoğun hıltlar nüfuz eder. Çoğunlukla çocuklarda taşların oluşmasına neden vardır. Burada doluluktan dolayı hareket vardır. Onlara süt içirilir ve bundan dolayı onların mesane yolu dardır ve yaşlılarda da sindirim zaafı vardır. Bundan dolayı Hipppokrates şöyle demiştir: Taş hastalığı pek harap edici değildir.

İdrar çok fazla kıl içerse öncelikli olarak ondan taş oluşur. Eğer mesanedeki idrar orada kalsa tuz oluşur; çoğunlukla onun tuzu sudan oluşmuştur ve içinde toprak cinsinden bir şeyler vardır. O sıcaktan yanar. Çoğunlukla çocuk idrarı daha tuzludur ve yine çoğunlukla toprak cinsinden madde onların idrarında çok fazla değildir. Muhtemelen onun sıcaklığı daha fazladır ve topraksı maddesi uygun olmayan bir şekilde yanıktır (yanmıştır). Onların idrarında çok hılt olmasından dolayı sıkıntı yaratır; bedenlerinden atılır. Çoğunlukla ondaki gizli tuzlar suda çözülür ve öncelikle çocuklarda ve mideleri sıcak olanlarda çoğunlukla tabiat kuru olup, taş oluşmasına sebep olur. Çoğunlukla kuru mizaçlı olanların rutubeti karaciğere çekilir; sonra idrar organına yönlendirilir. Eğer sıcaklık varsa fail sebep hazırdır. Genel olarak, tabiat kuru ise idrar yoğundur. Ekseriya idrarda çok miktarda kötü mizaçlı tortu vardır, ancak o kişide taş oluşmaz. Çünkü idrarın maddesi kötü değildir; onun kırmızılığı da fazla değildir. Şüphesiz eğer çok fazla birikim, tortu olursa[258] bunlar yoğunlaşarak büyük, sert taş oluşturur. Ancak ufalanıp yumuşayarak idrar içinde ufak parçalar oluşturur. Eğer durum böyle olursa bilinmelidir ki, maddenin kendisi dolayısıyla taş oluşmaz; yine sebep sıcaklık değilse bunun sebebi dışarı atma gücünün yeterli olmadığından kaynaklanır. Taşın oluşup oluşmaması defetme gücüne işaret eder. Ekseriyet bu görüşü kabul eder. Ancak kabul etmek zorunlu değildir.

Bilinmelidir ki o civarda, yani böbrekler civarında taş oluşması kadında nadirdir. Çünkü mesane kanallarının daha kısa olduğu belirle-

---

258 TM: İmal edilir ki o idrarda çok madde olmamalıdır. Eğer çok madde olsa iidi onda reml oluşmayıp belki süt taşları oluşur. Lakin ihtimali vardır ki o idrarın maddeleri çok ve rahve olup nakşi ve teferrükü kabil olur.

nir; daha geniştir; dışarı çıkış yolu kısadır; dışarı atımı böylece daha kolay olur. Uzun olması dışarı atımı zorlaştırır. Taş olan kişilerde, taş yoğun ateşle oluşur ve idrar pis kokuludur. Eğer tortu toplanırsa, genel olarak, kulunç hastalığı olanlarda da olduğu gibi, idrarlarında taş olacağı ve idrarla ortaya çıktığı tahmin edilebilir. Taşın oluşması bir aydan bir yıla kadar bir zamanda olabilir. Büyük bir taş oluşması söz konusu olduğunda ağrı gizlenir. Daha sonra mesanede şiddetli ağrı yoksa şiş de yoktur. Taş ağrısı ancak büyük bir taşla birlikte görülür. Hepsinde de tek tek şiş oluşmaz. Bilinmelidir ki böbrek ve mesane taşı miras olarak gelen bir hastalıktır.

Böbrek Taşlarının İşaretleri: Böbrek taşının belirtileri şöyledir: öncelikle bu idrarda belirlenir; öncelikle idrarda yoğundur. Sonra idrar incelenir; berraktır ve böbreklerde güçlü bir tutukluk yoktur. Taşın oluşmasıyla öncelikle yoğun olması sağlıklı olduğuna işaret eder; onun kanalı geniştir. Bazen orada karaciğer hastalıklarından dolayı oluşmuş kalıntılar vardır. Söylenecek olursa idrar çok saftır ve saf olarak da devam eder; tortusu azdır. Bu durumda taşın katılaşıp, sertleştiği belirlenir. Kişi sağlıklıysa ve özellikle yaşlıysa muhtemelen idrarı siyahsa ve onunla birlikte ağrı varsa veya başka organlarında da ağrı varsa onların mesanesinde taş oluşmuştur. Bu çıkarsama şöyle bir sonuca götürür: Ben idrarda kum şeklinde tortu buldum. Bu kum şeklindeki tortu kırmızıya bakan sarı renkliydi. Hastanın halinde görülebilir bir ağırlık vardı ve acı hissi vardı. Eğer o kişi uyarılırsa içinde bir şeyler hapsolmuş, tutulmuş gibi hissediyordu; burada ağırlık ve ağrı vardı. Burada sanki bir şey var ve hareket ediyor gibi bir his vardı. Bel bölgesinde yel vardı. Bu da orada güç olduğunu ve kanalın geniş olup olmadığını gösterir.

Böbreklerde taş sebebiyle oluşan ağrı şiddetlidir. Çünkü taş kendine orada bir yer oluşturur ve kanallardan geçer; özellikle de kanallardan (üreterler) mesaneye gelir. Taşın hareketlenmesi ağrıya sebep olur. Ancak o bulunduğu yerde durursa ve ağrı yoksa o zaman kişide sadece doluluk hissi vardır. Daha sonra ağrı oluşur. Taşın hareketiyle tıkanıklık meydana gelir. Ağır madde orada tutulur. Bunun da sebebi yenen maddelerin yarattığı doluluktur. Bunların hareketi de taşları hareketlendirip ağrıya sebep olur. Özellikle yiyecek bağırsaklara iner-

ken, onları rahatsız eder. Çünkü karın boş olduğunda bağırsaklardan maddeyi atmak rahattır. Taş hareket etmediği sürece ağrı sakindir. Taşın hareketi ağrının oluşmasına sebep olur. Taş bel bölgesinden üreterler ve cinsel organlara doğru iner. Eğer ağrı durursa taş mesaneye inmiş veya taşın hareketi durmuştur anlamına gelir.

Tedavi: Burada biz böbrek ve onunla ortak olan mesane taşlarının tedavisini zikrettik. Burada mesane taşlarını müstakil bir kısım içinde ele aldık. Onun basit ilaçlarını, arazlarını, onlarla doktorun neyi kastettiğini, taşın yapısını, maddesini, onların oluşmasının nasıl engelleneceğini, sebebinin nasıl ortadan kaldırılacağını, onun ıslahını anlattık. Sonra onun nasıl kırılıp parçalanacağını ve tedavisini ayrıntılarıyla ele aldık. Ayrıca onların nasıl dışarı çıkarıldığını ve çeşitli ilaçlarla inceltilip düzene sokulduğunu ve idrar söktürücüler veya oların çıkmasında yardımcı olacak ilaçları verdik. Sonra ağrıyı sakinleştirecek tedbirlcr ele alındı; yaralardan oluşanların nasıl ıslah edileceği anlatıldı. Bir grup hekim taşları yerinde parçalayarak çıkarmayı önermiştir. Bu tehlikelidir ve pek de akıllıca bir hareket değildir.

Maddenin (Taş) Kesilmesi: Taşlar kusarak, ishalle veya bir şekilde dışarı atılıp vücuttan uzaklaştırılır. Vücuttaki ağır, yoğun besin maddelerinden ve çamurlu sular nedeniyle humma oluşur. Sonra onların değiştirilip tadil edilmesi için kişi güçlendiren yiyeceklerle beslenir; ona rahat sindirilebilen yiyecekler verilir. Hastaya mutedil perhiz uygulanır. Makat kısmına mutedil ölçüde masaj yaptırılır. Ağır hıltların aşağıya inmesini engellemek için ona yumuşatan şeyler verilir. Böylece böbreklerin zarar görmesi önlenir ve onda tıkanıklık oluşması engellenmeye çalışılır.

Şu maddeler bu hastalığın tedavisinde yararlı olabilir: İdrar söktürücü tohumlarla mesaneyi yıkayıp idrarın atılmasını sağlamalıdır; idrarın mesanede birikmesi engellenmelidir. Bunun için şunlar iyi gelir: Nohut suyu, enginar suyu, turp yaprağı, turbun kendisi, özellikle, taze ve ince olanı yararlıdır. Bunlar taş düşürürken alındığında güçlü bir idrar söktürücü olarak etki ederler. Ancak küçük çocuklarda taş oluşmasını engellemek için bular beyaz şarapla karıştırılarak verilmelidir. Ayrıca kötü, zararlı maddeleri atmak için mutedil lavman yapmak gerekir; sütlü maddeler dışarı atılır. Böylece bu hastalığa ait ilaçlarla tabiat yumuşatılır ve hasta kişi eski gücüne kavuşur.

Taş oluşumunu engelleyen bir şey de, yemek yendikten sonra kusmadır. Böylece vücuttaki zararlı maddelerin artması engellenmiş olur. Ağır hıltların böbreklere doğru gitmesi de engellenmiş ve böbrek tarafı temizlenmiş olur. Hamam ve sıcak sular bazen böbrekleri temizler. Bazen bedenin sırt tarafından maddeler böbreklere çekilir ve böbreklerde sarf edilir. Eğer gevşeten güçler artarsa böbreğin gücü zayıflar. Aynı zamanda vakitsiz yumuşatıcılara ve ağrının teskin edilmesine ihtiyaç duyulur. Şüphesiz hastaya böbrekleri gevşetecek, rahatlatacak maddeler de verilmelidir. Eğer böbreklerde taş varsa sırt üstü yatıp uygulaması yararlıdır.

Böbrekleri Açan İlaçlar: Onlar çoğunlukla acı ilaçlardır, ancak cidden çok sıcaklık oluşturmazlar ve sıcaklığı artırmazlar. Taş oluşmasının birçok sebebi vardır; ne olursa olsun, şiddetli, yoğun değişimler sıcaklığı azaltsa da bu yararlıdır. Mesane ilaçları böbrek ilaçlarından daha sıcak olur. Onun ilaçlarının cinsinin sıcak ve soğukluk fiili olarak birbiriyle ilgisi yoktur. Muhtemelen onun (böbrek) ilacının yaptığı etki ona özgüdür; onlar ufalanmış, parçalanmış ilaçlardandır. Onlar çok güçlü ilaçlar değildir ve küçük taşları parçalayacak tabiattadır; yoğun değildir. Onlardan böbrek taşı için olanlar daha güçlüdür. Ancak mesane taşının gücü mesane taşına göre daha azdır. Öncelikli olarak onun gücü Yahudi taşının gücü gibidir. Onlardan böbrek taşı böbrekten güç alır; o mesane taşının oluşmasında da etkindir. Onların güçlü taşları *etragullides* denen serçe gibidir; onun rengindedir. Akrep külü gibi olanda güçlü taşlardandır. Eğer o taşlar için ilaç tedavisi yapılacaksa vurma, çarpma gibi şikâyetlerde kullanılan etkin idrar söktürücüler verilmelidir. Bu ilaçlar güçlü idrar söktürücülerdir. Yoğun idrarı dışarı atmakta kullanılır. Onlar parçalanan taşları dışarı atarlar ve onları uzaklaştırırlar. Başka bir grup ilaçlar da taşları harekete geçirirler. Onların oluşumunun (taşların oluşumunun) ertelenmesiyle organın mükemmel işleyişinin de ertelenmesi söz konusu olur. Bu ilaçlar böbreğin yağlı yapısına kolayca nüfuz edemez. Çünkü o gevşek bir yapıya sahiptir. Burada bu ilaçlarla birlikte pişiren ilaçlar da vermek gerekir; örneğin çıyan otu gibi. Hızlı nüfuz eden ilaçlar hastaya verilir; örneğin sivri biber gibi. Ayrıca organı güçlendiren ilaçlar da verilir; Seylan tarçını ve benzerleri gibi. Ona verilecek ilaçlardan

hafifçe kasıp, tutan özellikte olan ilaçlar da vardır. Meyve şurupları organın gücünü korumasında yardımcı olur.

Bazen bu ilaçlara taşın sebep olduğu korkutucu ağrıyı teskin eden müsekkinler de ilave edilir. Biz eğer bu şekilde ilaçları yüklersek ondaki doğal güçten tasarruf ederiz. Eğer taş idrarın atılacağı yere yakın yerde oluşursa, idrardan dışarı atımında atalet olur. Bunun yanı sıra, eşlik eden, onunla birlikte verilen ilaçlar da yine kullanılır. Ona taş ilaçları yararlıdır. Sonra idrar söktürücüler verilir; bunlar testislerin bulunduğu yerden taşların olduğu yere kadar ulaşır. Burada gevşeten ve yumuşatan ilaçlar alınır. Taşların ilaçları yapıyı gevşeticidir. Bu onun fiiline, katılığına karşı bir fiildir. Onlar delikleri tahrik etmez; idrar atacak güç atalet gösterdiğinde fiilin zamanında yapılabilmesi için gerektiği yerde idrar söktürücü verilir. Bu ilaçlar testisten taşa kadar olan delik yoluyla hastaya verilir. Bunlar taşın üzerinde görevlerini yapar. Eğer ayıran, parçalayan, ilaçlar verilirse, onların yanı sıra gevşeten, yavaşlatan ilaçlar da verilmelidir. İdrar söktüren ve delen ilaçlar vermekle acele edilir. Ağrı şiddetliyse *Kanun*'da terkipleri verilen ağrı kesiciler (analjezikler) verilir. Bazen özelliklerine göre, çoğunlukla basit ilaçlar kullanılır. Burada parçalayan, uzaklaştıran, dışarı atan ilaçları veririz: Bunlar kustus kökü, böğürtlen kökü, Yahudi balsamı, yonca kökü, beşparmak kökü kabuğu, kara nohut ve özellikle onun suyu, hatmi tohumu, köpekayası meyvesi, *zağrur* zamkı gibi maddelerden meydana gelir. *Zağrur*un kendisi de güçlüdür ve demirdikeni ve onun kökü bu hastalık için yararlıdır. Kına kökü, soğan, sirke, dağ kerevizi, yarpuz, pelin otu, Seylan tarçını, yabani hıyar kökü, pelesenk odunu, pelesenk kökü, pelesenk tohumu, pelesenk yağı ve onun güçlü şarabı cidden yararlıdır. Yabani hıyar tohumu, enginar, onun kökünün suyu, *eskulukondriyun (scolopendrium officinarium),* kızsaçı ikişer dirhem, turp suyu veya kereviz suyu, sil (bir çeşit enginar) suyu, tarçın, çobandeğneği; özellikle Anadolu çobandeğneği, yabani kimyon, beşparmak otu ve onun suyu, yer palamudu, yavşan, kuşkonmaz kökü, Mısır servisi, defne kökü kabuğu, turp tohumu, *esklukondriyun (scolokondriun)*, şeytan şalgam, yabani tarçın. Yine başka bir reçete şöyledir: Ermeni boraksından 5 dirhem alınır; balla macun yapılır ve turp suyuyla 3 gün içilir. Yine *şevasir (veya sevatır)* 1 miskal alınır

ve ılık suyla içilir. Bazıları şöyle söylemiştir: 70 adet sivri biber alınır ve iyice pişirilir ve ondan 7 tane hap yapılır ve her gün bir tane içilirse taşı dışarı atar. Fıstık da böbrek taşının atılmasında yararlı bir ilaçtır. Yahudi taşı, böbrek taşına göre daha güçlüdür. Geyik otu ve yer palamudu, mutlak olarak, akrep külünden daha güçlüdür. Ayrıca zeytinyağı içine akrep konup mesane taşlarında ilaç olara kullanılır. Ancak ben akrep külünün uygulamasında sert dışkının (atık maddenin) kille kaplanmasının yararını belirledim. Onun içine daha sonra akrep konup sıcak fırına konur veya mübalağa etmeksizin yakıp yiyecek içine ilave edilir. Bu terkip bir kap içine konup, saklanır ve güçlendirmek için kullanılır. Boğazlanmış tavşanın külü de bu bakımdan güçlü bir ilaçtır. Ondan 2 dirhem içilir. Boğazlanmış hayvanın başı ve bacakları ayrılıp geri kalan kısmı bakır kapta kurutulup, aynı şekilde kurutulmuş solucanlarla muamele edilir. Yine bir terkip de şöyledir: Pişirilerek şekillendirilmiş camdan elde edilir. Yine cam külünü genel olarak şöyle elde edilir: demir kevgirle kızgın cam köpüğü alınır. Sonra üzerine biraz su konur ve onda kireçlenmiş tortu biraz dışarı doğru yayılır. Geriye kalan tekrar ısıtılır; hatta parçalanır, dağılır; savrulur; sonra çok küçük zerrelere ayrılan parçacıklar iyice ısıtılır. Bu çok küçük parçalara ayrılmış terkipten 1 miskali 12 miskal sıcak suyla içilir. Onun iyi ve saf olanı beyaz renktedir.

Cidden güçlü bir terkip şöyledir: Süngerden alınan taşlarla hazırlanır. Yine kurutulmuş erkek keçi kanı da yararlıdır. Ben onun en yararlı olduğu zamanı üzüme alaca düştüğünde aldığı rengi kazandığı zamandır. Onun gücü istenen kıvama ulaşmıştır, yani onun içinde sıvı vardır; hatta onun kıvamı salep tabiatına doğru gider. Eğer o kızgınsa, keskinse, daha yararlıdır. Sonra 4 yaşına kadar olan bir erkek keçi boğazlanır ve onun kanının bir kısmının akmasına müsaade edilir. Bir kısım donup içinde kalır. Bundan sonra hayvan küçük parçalara ayrılır ve onlardan haplar yapılır ve Güneşe serilir; tozdan korumak için üstüne kuruyana kadar bir bez serilir ve kuruduktan sonra hap olarak saklanır. İstendiğinde ondan tatlı şarapla, ağrıyı kesmek için hastaya içirilir veya dağ kerevizi suyuyla içirilirse, çok daha yararlı olur. Aynı şekilde tavuk yumurtası kabuğunun külü de yaraların yaptığı harabiyetten sonra kullanılır.

Hepsinden güçlü ve daha yararlı olan terkip de şöyledir: Yunanca *etragulid* denen bir nevi serçe cinsinin en küçük türü; vücudunun rengi kül rengi ile yeşil ve sarı arasındadır. Kanatları üzerinde altın rengi çizgiler vardır; kuyruğu üzerinde beyaz nokta vardır. Çoğunlukla kışın, sabahları, duvar dibinde görülür, fakat orada uzun süre kalmaz; uçar; muhtemelen biraz uçar ve durur. Sürekli olarak yolculuk yapar; kuyruğu hareketlidir. O yenen bir kuştur ve yararlıdır; pişirilerek yenir ve içilir. Kuş tuzlanır; uzun uzun kesilir ve fırında yakılır. Ancak onun gücü yakmaya dayanacak kadar fazla değildir; özellikle zikredilen akrep ve diğerleri gibi kullanılır. Bazen o çok sıcaktır ve cam kap içine konur. Hayvanın başı sert ve yoğun olduğu için, O yakılmak istenir ve gereksiz kısımları atılır. O kızartılıp, tuzlanıp hazırlanır. Daha sonra bu hazırlanan terkip biberle, tarçınla ve benzerleriyle pişirilir veya saf şarapla ve balla yakılarak veya ballı suyla yakılıp ya da mavi yonca ile yakılıp haricen uygulanır. Bunların hepsi de tedavi edici özelliktedir.

Bir grup hekim şöyle düşünmüştür: Bu serçe şöyle kuştur; *eftrenciye safragundiye* adlandırılır. Bu kuş söz konusu olan kuş mudur yoksa başka bir şey midir? Zannetmişlerdir ki eğer o kurutucu özellikteyse, azar azar içilse bütün her yerdeki taşları dışarı atar. Bir grup da şöyle demiştir: Kişi taşı kendisi atar. Yine denir ki: güvercin pisliği, tavuk pisliği ile denenmiştir ve taş atılmıştır. Büyük taş için ondan 2 dirhem içilir ve küçük taşlar için yarım dirhem şeker kamışı şekeri ile verilirse bütün taşları çıkarır. Bazen onunla birlikte biber, tuz ve özellikle geyik otu pişirilir ve yine kurutulmuş bok böceği ile verilir. Bazıları şöyle zannettiler: Penisin altındaki yağ kısmına kirpi dikeni konursa taş idrarla atılır. Sınıflandıranlar der ki: bu açıklamayı ben kabul etmiyorum.

Ancak nüfuz eden ilaçlara şunlar karıştırılır: Örneğin sivri biber, yarpuz, tarçın gibi. Bunlara taşı harekete getirecek şeylere destek olur. Ancak bunlara ilave edilenler de kuvvetle idrar atar ve yoğun, ağır şeyleri de atar. Örneğin bilinen tohumlar, özellikle dağdaki bitkilerinki yararlı olur; örneğin yabani havuç ve yabani sümbül, azak eriği, nane, selam otu, bir başka nevi selam otu, beşparmak otu tohumu, bataklık sazı, yabani kimyon gibi. Bazen cesur insanlar onun üstüne

İspanyol sineği alırlar. Bu maddeler şiddetli idrar söktürücüdür. Ancak onların taşlarda da etkisi yok değildir. Ancak saleple azar azar karıştırılan ilaçlar, örneğin zamk gibi. Bazı taşta da, çıyan otu zamkı ve ceviz zamkı etkin olur. Ancak ağrı için teskin eden ilaçlar verilir; keten tohumu ve onun salgısı (usaresi) ve ceviz ve fındık, hatmi tohumu, salep de taş ilaçları olarak kullanılır. Testis için kullanılan ilaçlar böbreğin kendisi için de uygundur ve de narkotik diye bilinen ilaçlar da kullanılır. Ancak örneğin kunduz otu, kâfur kokulu zencefil, kuru süsen, beşparmak otu tohumu güçlendiren ilaçlar olarak kullanılır. Yine gül suyu, bataklık sazı, sandal da bunun için kullanılır.

Taş için kullanılacak terkipler: Bunlardan biri *mitridatus*'tur. Şüphesiz o böbrek taşları için güçlü bir ilaçtır. Bununla birlikte *şencerina* ve böbreğe ve mesaneye etkili olduğu bilinen akrep macunu ve yine Yüce Allah'ın eli diye adlandırılan erkek keçi kanı, pelesenk yağı ile yapılan hazineler diye bilinen ilaç da yararlıdır. Ayrıca güçlü çekme özelliği olan cam külü, akrep külü, lahana kökü külü, tavşan külü, deniz süngeri taşı, kurutulmuş pişmiş erkek keçi kanı, taze yumurtanın beyaz kabuklarının külü, Yahudi taşı, ceviz zamkı, Azak eriği eşit miktarlarda alınır ve kaya maydanozu, yabani havuç, geyik otu, zamk, hatmi tohumu, sivri biberden; her birinden 1,5 kısım alınıp, balla macun yapılır ve saklanır. Ondan 2 miskale kadar içilebilir;[259] bu da yararlıdır. Bununla birlikte şu ilacın alınması da uygundur. Demirdikeninin suyu ile kara nohut pişirilir. Bu terkip mesane için yararlıdır. Yine lahana kökü külü, taze yumurtanın beyaz kabuğu külü, 1 adet erkek ve dişi Yahudi taşı; hepsi bir araya getirilir ve şarap veya demirdikeni suyu içinde 1 kaşık içilir. Bu da mesane taşlarına yararlıdır. Onları beyaz incir gibi çıkarır. Güçlü bir terkip de şöyledir: Kavun çekirdeği, yanmış cam azıcık, yani 3 ölçü eşit miktarlarda nohut suy ile alınır.

Yine Bir Başkası: Güvercin pisliği, tavuk pisliği, turp suyu ile veya şarapla veya sıcak suyla hepsi karıştırılır. Bir başka reçete: kundus 1 dirhem, güvercin pisliği 1 dirhem, bok böceği yarım danek, dövülüp

---

259 TM: ondan daha çoğu varıncaya kadar olur. Kara nohut ile pişirilen hasek suyu ile içilip zikredilen deva mesaneye de yararlı olur.

un haline getirilir ve şarapla hastaya verilir. Yine süngertaşı, *scolocondrium (erkek karaca dili)*, kız saçı, hatmi, kaya maydanozu eşit miktarlarda alınır ve karıştırılır. İhtiyaca göre, kereviz suyu veya kök suları veya demir dikeni suyu veya turp suyu ile hastaya verilir. Yine su terkipte yararlıdır; pelesenk meyvesi tohumu, yabani yarpuz, sünger taşı, ebegümeci tohumu, kuru reyhan eşit miktarda alınır; dövülüp un yapılır ve hastaya her gün 4 ukiye şarapla karıştırılıp verilir. Özellikle böbrek için kullanılan ilaçlar: *meysusen(bir çeşit süsen kökü)* şarabı 2 dirhem, biber 4 dirhem *semurniyan* 2 dirhem ve içilecek miktar kadar soğanlı ballı sirke. Yine bir başkası: Yabani sedef otu, yabani hatmi, kereviz kökü eşit miktarlarda alınır ve ondan 2 kaşık hastaya verilir veya ballı suyla verilir. Yine bir başka reçete: Turp tohumu, *dolicosbifloris (horseram)* eşit miktarlarda alınır ve hastaya fındık ve yasemin yağıyla verilir. Yine denenmiş bir ilaç: *Dolichos biflorus (horsegram),* yalancı safran, kavun az miktarda alınır ve daha sonra içilir. Dövülmüş un haline getirilmiş mahlepten 2 miskal alınır; safran, 1 miskal, loğusa otu yarım miskal balla macun haline getirilir ve 4 dirhem içilir. Yine yabani kimyon 2 dirhem, aynı miktarda defne kökü kabukları ile karıştırılır. Yine bir başka reçete: üzerlik tohumu ve balsamdan gerektiği kadar alınır ve her gün 1 dirhem sıcak suyla veya turp yaprağı suyu veya taze üzüm suyu ya da zeytinyağı ile içilir.

Sıkıntıyı Teskin Eden ve Taşı Çıkaran İlaçlar: Semirniyun alınır; o yabani kerevizdir ve İran'da kereviz diye bilinir. Ondan 1 ukiye alınır ve Mısır selvisi, sümbül, beyaz haşhaş tohumu, tarçın, beyaz biber, ceviz tohumu, dağ üzümü, her birinden 1 ukiye, Yahudi taşı yarım ukiye, Makedonya vilayetinden küçük taşlar balla macun yapılır ve fındık şarabıyla içilir.

Özellikle yararlı olan ilaçlardan biri de şöyledir: Her gün yer sarmaşığından alınıp, onunla birlikte geyik otu ve hatmi tohumundan 1 dirhem, bostan hıyarının tohumlarından, yalancı safrandan kitre zamkından; her birinden bir buçuk dirhem alınır ve hepsi karıştırılıp içilir. Diğeri: Sünger taşı, demirdikeni kökü, havuç tohumu; her birinden ikişer dirhem, hıyar tohumu, hatmi tohumu, nişastadan; her birinden 2 dirhem, rezene, anason, yavşan; her birinden üçer dirhem alınır. Meyve sularıyla pişirilerek, testis ilaçları kullanılır. Pişirilen

meyve suları, yer palamudu, yavşan, yarpuz, yabani kereviz, demirdikeni kökü, onların meyvesi ve scolocondriun, ebegümeci, kız saçı, çobandeğneği, çivit kökü, kasık otu kökü, hatmi tohumu ve *heliotropus (bir nevi pelin otu), şevasire (bir nevi pelin otu),* geyik otu ve diğer idrar atan maddeler. Onlar sağlıklıyken alınırsa taş oluşmamasında herhangi bir yararı olmaz.

Eğer böbrek taşları oluşmuşsa veya nöbet oluşturduğunda yararlı olacak pişirilerek hazırlanan ilaçlar: Yabani ebegümeci yaprakları, yağ ve bal içinde pişirilir; ondan çok miktarda içilir. Şüphesiz onlar idrar yollarını kayganlaştırıp, idrarı atar ve idrar kanallarını gevşetir; taşları kaydırıp atılmasını sağlar. Rufus şöyle demiştir: Eğer o ilaçlar suyla çok miktarda alınırsa onun çokluğu taşları zayıflatır. Burada bazı meyve sularının çok fazla alınması da, taşın atılabilmesi için, bir yol olabilir. Bazen deride yara vardır. Eğer taş ilaçları kullanılırsa, onun içine nüfuz edip etkiler. O ısıtan ve sıcak bir ilaçtır. Taş ilaçları, taşları çözmek, eritmek için o kısmı genişleten ilaçların üstüne kullanılır; bu tip ilaçlar denenir.

Tedbirler: Taşlar tarafından yırtılma ve açılmaların düzeltilmesi için gerekli tedbirler alınır. Bunlar idrar yollarını kayganlaştırır ve taşın dışarı atılmasını sağlar. Burada yağlı merhemler kullanılmalıdır.

Merhemler: aynı zamanda sıcak eriyikler, yakılar, yağlar ilaç olarak kullanılan merhemler, hamamlar, hamam suları uygulanmalıdır. Ancak taşları dışarı atmaya engel olacak veya bu fonksiyonu zayıflatacak şeyler uygulanmamalıdır. Bazen bu sebeple hastaya verilen maddeler birikir, ona fazla gelir. Bundan dolayı hastaya taşı kolayca çıkarıp atabilecek ilaçlar verilmelidir. *Kanun*'da da verildiği üzere, hastayı güçlendiren ve rahatlatan ilaçlar bunların içine karıştırılmalıdır. Özellikle çözülmede çok sorun yaratacak, rahatsız edecek maddelerle desteklenmemelidir. Bunlar örneğin süsen yağı, sümbül yağı, kına yağı, şebboy yağı ve bunlar verilen ilaçların bir kısmını oluşturur ve hep birlikte, genellikle ortalama şiddette olur. Onlar vücudun göğüs, kasık kısmına ve yukarı kısımdaki kanalların üstüne uygulanır veya elle oralara yedirerek sürülür. Sonra ufalanmış ilaçlar veya bunlarla idrar söktürücüler pişirilerek hastaya içirilir. Burada Çin tarçını ve badem yağının ve gevşeten suların gevşemeyi sağlayacak idrar söktüren öz

suların gevşeten, rahatlatan ve kayganlaştıran ilaçların içine karıştırıp verilmesinin sakıncası yoktur.

Rahatladıktan sonra veya rahatlama dışında taşla alakalı olarak şunları bilmelisin: deniz süngerini haricen zeytin suyu, küçük kakule ve buğday kepeğine sokup uygulamalısın. Bunlarla birlikte ısıtan yakılar, rahatlatan yakılar, sedef otu yağı veya zeytinyağı, kunduz hayası yağı gibi sıcak yağlarla uygulamalısın. Şüphesiz onun bundan daha güçlülerine ihtiyacı vardır. Bunlardan daha güçlü tedbirlere ihtiyaç duyulursa ve orada yoğun bir ağrı varsa taşı çeken ve dışarı atan maddelerin yanı sıra sakinleştiren ilaçlar da verilir. Bu uygulamaya ağrı önemsiz hale gelene kadar devam edilir. Bu uygulamayla yavaş yavaş taş böbreklerden aşağıya doğru hareket eder; taş mesaneye ulaştığında ağrı sakinleşir.

Bazen perhiz, hareket, eğitilmemiş hayvanların üstüne binmek taşı hareket ettirip parçalamak için yeterlidir; taşlar yavaş yavaş düşer; özellikle gevşeten maddeler alındığında bu durum söz konusudur. Eğer mesaneden penisteki yoluna, kanalına doğru yönelirse çok ağrı olur. Bu durumda önerilen tedbirleri uygulamak gerekir. Eğer taş hareketlenmiş ve inmeye başlamışsa ağrı için şu tedavi uygulanır. Taş büyük olduğunda ve mesanede ise öncelikle dişleri olan taşsa veya kırılma oluşmuşsa gerçekten ağrı yoğundur. Bazen hasta hamamla ve hamam suyuyla sakinleşir ve rahatlar. Ancak bir saat sonra ağrı şiddetle geri gelir. Burada suda bırakılmış, papatya, sarıyonca, hatmi ve un haline getirilmiş yararlı maddeler verilir. Eğer doğal yapıda kendi içinde bağlantı varsa şöyle yapılmalıdır: ilaçlarla ve taş büyük değilse lavmanla dışarı atılmalıdır. Büyükse organları sıkıştırır ve sıkıntı oluşturur ve elem verir. Muhtemelen o ilaçla tedavi edilmeli; kurutmalıdır ve ağrı teskin edilmelidir. Burada müshil ilaçları kullanılmaz. Onlar sıkıntı verir. Çünkü onlar aşağı inen maddeye sıkıntı yaratır.[260] Ancak lavman yapılır. Eğer yağlarla lavman yapılsa veya iç yağlarıyla lavman uygulansa rahatlamayı sağlar ve güçlü bir şekilde idrar atımı olur; ishal ile yımuşama birlikte uygulanır; ağrıyı kesen ve taşları dışarı atılmasını sağlayan ilaçlar yardımcı olur.

---

260 TM:müshil ile yukarıdan inen maddeler taşa tedi eder.

Eğer ağrı şiddetliyse ve verdiğimiz ilaçlarla hasta sakinleşirse, sonra ilaçlarla taş süratle dışarı atılır. Burada hareket etme gücünü tahrik eden ilaçları vermemek gerekir. Uygulanan lavman hafif yumuşatıcı, gevşetici olmalıdır ve bu özellikte merhemler ısıtan, kayganlaştıran ve rahatlatan sıvılar haricen uygulanır. Bazen bunlar kusmada da yararlı olur. Bu maddelerin taşların verdiği sıkıntılar için de yararlı olduğu söylenir. Bazen bu maddeler taşı yukarı çekerek zarar verir ve eğer ağrı oluşmamışsa aşağıya doğru çeken şeyler içmek gerekir. Burada *filonya (philonium)* daha iyidir. Yine deve sütü ve eski olmayan tiryaktan içilir; o taze olmalıdır ve onun içine afyon da konur. Şüphesiz hastaya bunlar birçok bakımdan yararlıdır. Şüphesiz hastaya tiryaklar idrar atmada yararlıdır ve taşların parçalanıp ufalanmasını sağlar ve ağrıyı yok eder. Bazen böbreklerde taşın sebep olduğu yelin verdiği sıkıntıda yararlı olur. Böbreklerdeki gazın belirtileri veya bağırsaklara yelin verdiği sıkıntıdan anlaşılır. Onun tedavisi için şunlar kullanılır: sedef otu, onun tohumu, kereviz tohumu, anason, nane, yabani kimyon, kara kimyon, ballı su ile içilerek veya yakılarla bu yellerden kurtulmak mümkün olur. Yağa batırılmış kefen bezi uygulanır veya lavman da yapılır.

Öncelikli olarak, sıcak şişlerden oluşan taşlar, şiş ilaçlarıyla tedavi edilir ve çoğu daha önceki kısımda verilmiş olan sıcak eriyikler, yakılar, sıvı içinde muamele edilen soğuk eriyikler yeterli olacaktır. Onların üzerine sirke nevinden bir şey konur. Böylece onlar taşa nüfuz edebilir. Aynı şekilde bu öz sularıyla lavman yapılır. Bunlar gül yağıyla kullanılır. Burada kan almaya ihtiyaç vardır. Eğer şiş katı ise sıcak deve sütü, keten tohumu öz suyu gibi maddeler hatmi ve boyotu, sarısakız suyla karıştırılır. Aynı zamanda papatya, sarıyonca, demirdikeni, dereotu alınır ve şurup şeklinde hastaya içirilir. Lavman şeklinde ve yağ olarak haricen uygulanır. Eğer yağ kullanmak gerekirse sarısakız, amonyak zamkı, günlük, kunduzhayası ve de bir başka terkip, örneğin sarısakız ile tedavi edilir. Yine bunları desteklemek için yağlar da kullanılır. Merhemler: *diyahilus merhemi*, yağlı merhemler ve bunun benzerleri hastaya uygulanır. Eğer pişme varsa idrar oluşur. Ancak birbirine zıt yiyecekler taş olan kişi için zararlı olur. Serçe etlerinin külü, serçenin döndürülerek pişirilmesi veya

tamamen pişirilerek yenmesi hastaya zarar vermez. Aynı zamanda etlerden hafif olanlarla, kızarmış yengeç de yararlıdır. Onlara yiyecekleri enginar, kuşkonmaz ve özellikle yabani nohut ve onun suyu zeytinle ve yalancı safranla verilir.

ON DOKUZUNCU FEN
Mesane ve İdrarın Halleri İki Makaleden Meydana Gelmiştir.

BİRİNCİ MAKALE
Mesanenin Halleri[261]

Birinci Kısım
Mesanenin Anatomisi

Yaratıcı Yüce Allah bütün gereksiz, süfli maddeleri kanallarla bir araya toplanması için onu yaratmıştır. Daha sonra mesane hepsini birden boşaltır. Vakti belli olan zamanda idrarın belli bir yere ulaşmasında hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Sonra bu kısımda senin bildiğin gibi, dübür (dışkının çıkış yeri) Allah tarafından böbrekler atılması gereken fazla sıvıyı defetmek, aralıkları sarsıp hareketlendirmek ve hatalı olanı, orada olmaması gerekenleri atmak ve iyi olanı onlardan ayırmak için yaratılmıştır veya hatta onları bir defada atmak için oluşturulmuştur. Orada o boşluk (mesane) olmasaydı idrarı olan kişi damla damla ve sürekli idrar atardı. Bundan dolayı, idrar için mesaneye ihtiyaç vardır. Mesane bağlar şeklinde olan (ligament şeklinde) güçlü sinirlerden yaratılmıştır. Onun bağları, mesanenin mümkün olduğu kadar uzamasını ve genişlemesini sağlayabilir ve sıvıyla mesane dolduğunda dimdik durabilir. Eğer mesane boşluğu dolarsa zorunlu olarak o mesane boşalır.

Mesanenin boynu kas yapısındadır; fazla doluluğu hisseder. Mesane 2 tabakadan meydana gelmiştir. İçteki dışa doğru incelip zayıflar. Çünkü ona had derecede sıvı gelir. O sıvıyı çekme hikmetine sahip olarak yaratılmış olup, latif bir yapıya sahiptir. O sıvıyı kendine çeker

---

261 TM: Mesane Hastalıkları ve Tedavisinde Kelam-ı Muhammel iki Makale üzre tertiplenmiştir. Birinci Makale Mesane Mesane hastalıkları hakkındadır. O fazlalıklar müştemildir.

ve sıvı ona 2 böbrekten 2 üreterle ulaşır. Mesane tabakaları arasında fark vardır. Üreterler delip daha sonra ikinci tabakadan geçip mesaneye kadar nüfuz eder; mesane boşluğuna ulaşır ve içinde fazla sıvıyı oraya ulaştırır. Mesane dolduğunda karnın tabakası kalkar; hareketlenir ve karından o sıvı atılana kadar karın bu durumunu korur. Öyle ki mesane bir tek tabaka gibi olur ve delik yok gibi olur. 2 tabaka birbirine tamamen bitişir. Bundan dolayı mesaneye gelen idrar geri dönemez; üreterlere tekrar geçemez.

Mesanenin devamında mesane boynu denen kısım vardır ve bu kanal penisle devam eder. Bu yolla idrar dışarı atılır. Bu kısımdaki kanalda bazı zigzaglar vardır. Çünkü içindeki sıvıyı tamamen atabilmesi için ürethra burada bazı dönemeçler yapmıştır. Özellikle erkeklerde böyledir Erkeklerde ürethra 3 dönemeç yapmıştır. Kadınlarda bu 1 tanedir. Çünkü kadınlarda uterus yakındır. Mesane boynunu (ürthrayı) sıkıyormuş gibi olan kasla çepeçevre sarılmıştır; o sıvının mesaneden çıkışını engeler. Ancak kasın istemli olarak gevşemesi istenirse, karın kaslarının da yardımıyla gevşeyip mesane içindeki sıvıyı dışarı atar. Ancak kasta afet oluşursa veya kaslarında afet oluşumu söz konusu ise idrar atımı zorlaşır. Orada venler ve arterler ve de çok sayıda sinir vardır.

İkinci Kısım
Mesane Hastalıkları

Mesanede de, böbreklerdeki gibi maddeyle ilgili veya maddeyle ilgili olmayan şişler, tıkanıklık ve taş hastalığı görülebilir. Hastalık küçük veya büyük olabilir veya kaksalmış ve seçkin olan arazlardan oluşmuş olabilir. Burada hastalıklar çözülüp, görülmeden kendisi (mesane) açılıp, yarılıp, kesilip yaralar oluşabilir. Ayrıca mesane diğer temel organlarla hastalıkları paylaşıyor olabilir; örneğin beyin gibi. Mesane hastalıkları baş ağrısı ve baş dönmesi oluşabilir. Bazen ateşli mesane hastalıklarıyla birlikte delilik oluşur veya karaciğerdeki arıza dolayısıyla mesane hastalıkları oluşabilir. Çoğunlukla mesanenin soğuması dolayısıyla karında su toplanması ve kışın artan mesane hastalıkları da oluşabilir. Yine onlara da böbreklerdeki gibi tedavi uygulanır. Onda kullanılan ilaçlar daha güçlü ve daha yoğundur. Bunlara içecekler, yiyecekler, diğer başın altında süturların içindeki boşluklarda

merhemler, yakılar bu ilaçlarla uygulanır. Ancak mesane ağrılarını, güneydeki ülkelerdeki hava rüzgârları ve soğuk havalardaki yeller artırır.

Mesaneyi Isıtan İlaçlar: Sıcak idrar söktürücülerin hepsi mesaneyi ısıtır. Merhemler ve sıcak yağlar, sıcak zamklar, örneğin kustus yağı, yabani süsen yağı, haricen sürülen yağlar, sıcak böbrekler kısmında zikredilen ilaçlar ve yakılar idrar söktürücüler uygulanır.

Mesaneyi Soğutan İlaçlar: Soğutmak için salatalık ve bakla sütü, kabak sütü ve soğuk suyla muamele edilmiş tebaşir içilir. *Yağlar*: sandal, kustus, biber ve ekşi yoğurt faydalıdır. Aynı zamanda soğuk öz suları, soğuk yağlar; örneğin gül yağı, kabak çekirdeği yağı, marul tohumu ile kâfuru, özellikle zerk edilerek verilir. Deve sütü de hastaya içilir.

Üçüncü Kısım
Mesane Taşları ve Belirtileri

Böbrek taşlarında zikrettiklerimizi de burada tamamlamak gerekir. Sonra bu kısımda söylenecekleri tamamlarız. Bilmelisin ki, özellikleri açısından böbrek ve mesane taşlarının miktarı arasında fark vardır. Böbrek taşları kısmında verilen bilgiye göre, böbrek taşı sol el büyüklüğündedir veya biraz daha küçüktür; kırmızıya çalan bir rengi vardır. Mesane taşları daha serttir ve cidden daha büyüktür; rengi siyaha yakındır; kül renginde ve beyaz olabilir. Bazen bu taşlar parçalanır; ufalanır ve çoğunlukla idrar sırasında idrarla atılır. Çoğunlukla mesane taşları, böbrek taşlarının aksine daha çok çocuklarda olur.

Biz burada şöyle diyoruz: Şüphesiz mesane taşında idrar beyazdır; içinde tortu vardır; bunlar kırmızı olmaz; muhtemelen o siyah ya da kül rengine bakar. Bazen idrar yoğundur; içinde zeytin renginde pislikler vardır ve çoğunlukla incedir. Özellikle başlangıçta böyledir. Mesane taşlarında böbrek taşlarında olduğu gibi ağrı yoktur. Çünkü o mesane boşluğuna karışmıştır.[262] Eğer mesane taşları idrarı hapsederse idrar yollarında şiddetli ağrı hissedilir. Çoğunlukla mesane taşlarında sertlik vardır. Bundan dolayı mesane boşluğunda bu sertlikle

[262] TM: yanimuhtebis değildir.

sıkıntı oluşur, çünkü daha büyüktür ve o büyük yer kaplar. Mesanede bazen 2 taş bir araya gelir veya çoğunlukla bunlar taşlaşır ve çoğunlukla onlar ufalanıp kumlar oluşturur. Küçük kuru kumların yanı sıra oluşan, sert taşlar mesanenin sathını kazır; soyar.

Mesane taşında devamlı peniste kaşıntı ve ağrı oluşur. Yine penis kökü ve kasıkta da ağrı ve kaşıntı vardır. Bu konuda penis ve mesanenin ortaklığı vardır. Çoğunlukla taş olan kişide penis salgısı çok olur; özellikle çocuklarda böyledir ve oradan dağılmayı sürdürür. Bazen bu durum makat çıkmasına, idrar zoruna, idrar tutulmasına sebep olur. Onunla birlikte tutulan sıvının dışarı çıkışı güçlü bir şekilde olur. Tutulmuş olan yoğun madde darlıklardan (idrar yolunun) dönemeç ve yollarından dışarı çıkar. Bazen idrar irade dışı olarak atılır. Bir başka ifade ile idrar boşluktan boşaltılır. Çünkü bu durumda hasta idrar atmak ister; taşın toplanmış idrarla birlikte atılmasında sıkıntı vardır. Çoğunlukla taştan dolayı idrarda çok miktarda kan görülür. Özellikle taş çok sert ve çok miktardaysa idrar kanlıdır. Çoğunlukla taş idrar kanalını tıkar. Taşlaşmış olan şey mesanede kalır. Hareket ettiğinde oradan kalkar ve idrar yoluna gelip onu sarsar ve idrar kanalından taş atılır. Eğer kasıkta batma varsa damla damla idrar atılır. Bu durum taşın güçlü olduğunu gösterir. Bazen taştan kurtulmak kolay olur. Dizlerinin üstüne hastayı çöktürüp bazı organlar üzerine baskı uygulayarak kolayca taşın düşmesi sağlanır. Bazen parmağa makata sokup taşın bulunduğu yere kadar girilir. Bazen bu söylenenden başka bir şekilde çöküp bastırarak hasta sırt üstü yatırılarak çökertilip taş dışarı çıkarılır.

Eğer bu uygulama yarar sağlamazsa taş kataterle çıkarılıp, taş def edilir. İdrar damla damla akarsa o taşın güçlü olduğunun delilidir. Aynı şekilde, vücudun onu atmasını zorsa, öncelikli olarak, ağrıyı atmakta sıkıntı olursa, bu durumda kateter kullanılır. Küçük taşlar büyük taşlara göre, daha çok idrar tutulmasına sebep olur. Çünkü onlar idrar yolunu tıkarlar; büyük taşlar idrar yolundan daha hızlı iner. Bilmelisin ki mesane taşı güney vilayetlerinde çok görülür. Özellikle çocuklarda çok olur.

Tedavi: Mesane taşının tedavisi için daha güçlü ilaçlara ihtiyaç vardır. Çünkü onlar daha soğuktur ve kolay uzaklaştırılır; bertaraf edilir. Mesane taşları mekâna daha yoğun bir şekilde bağlanır.

Onun ilaçları böbrek taşı tedavisinde zikredilenlerden daha güçlüdür. Ağaçlar[263] mitridatus ona yararlıdır. Eğer taş küçükse[264] bu ve aynı zamanda *asanasya*'da yararlıdır. Scolocondriyundan 1 ukiye ve onunla birlikte mahlep kabuğundan yarım ukiye verilir.

Bu hastalıkta yararlı içecekler: Az miktarda *dolicosbiflorus* (bir çeşit nohut) 15 dirhem, kız saçı 9 dirhem, geyikdili 8 dirhem, demirdikeni 10 dirhem, yabani havuç ve *katreselyun*'un her birinden 4 dirhem, beyaz incir 7 dirhem, 4 ratl suyla pişirilir; öyle ki 1 ratl kalana kadar pişirmeye devam edilir; hamamdan çıktıktan sonra bu terkipten yarım ratl içilir. Bu hastanın daha güçlü ilaçlara ihtiyacı vardır. Bilinen ilaçlarla ona bir terkip hazırlanır; örneğin beşparmak otu yaprağı, kızsaçı, tarçın, şevasıre, gül ve onun gibi kabız yapanlar bir araya konarak ilaç hazırlanıp, onlara ifrat derecede uçucu maddeler koymamalıdır.

Merhemler: Kına, zift, amonyak zamkı, sütleğen zamkı, Mekke balsamı ile çok faydalı yakılar yapılır.

Yararlı Yağlar: Akrep yağı ile yakı yapılır veya zerk edilir. Bunlara güçlü ilaçlar karıştırılır. Yakı yapılan ilaçlar *scolokondriun*, çivit kökü, yavşan, tarçın, hatmi, kızsaçı alınır ve onun içine çobandeğneği ve böbrek taşı kısmında zikredilen maddeleri ilave edilerek yakı yapılır.

Bu Hastalıkta Kullanılan İlaçların Hazırlanması: Taş için önerilen ilaçlar zerk edilerek verilir. Onlar çok yararlıdır ve onunla taşlar harap olur; Eğer idrar zoru varsa veya mesane taşları sebebiyle idrar tutulması olursa, engel olmak için, bazı insanlar bu durumda, anal kanal ve testis arasında küçük bir şak yapılmasını önerir. Hasta ölmesin diye, o açıklığa bir tüp konur; idrar oradan dışarı atılır. Eğer tüpten başka bir şey uygulanması gerekirse, yararlı olan ilaçlar verilirse, hasta tedaviye cevap vermezse, o zaman mesane açılmak istenir ve bunun için mesanenin anatomisinin bilinmesi gerekir. Mesanenin yeri, boynu ve meni yolunun anatomisi bilinmektedir. Mesane arterlerinin ve kaslarının yeri bilinmelidir. Üreme organlarının kanallarında harabiyet olmamalıdır veya onlarda kanamaya sebep olmamalıdır ve eski yaraların etlenmesine engel olmamalıdır. Bağırsakların ve mesanenin

---

263 TM:sencerniya

264 TM ve yumuşaksa

de ayrı ayrı pansuman yapılması gerekir. Burada tedavide yapılacaklar şunlardır: Bir kişi belirlenip o kişi hastanın üstüne oturtulmalıdır; yardımcı da hazır edilip, o hazır olan kişinin eli hastanın iki dizi altına sokulur. Sonra anüs tarafından şak yapılır. Bu kısım (kesilen kısım) taşın bulunduğu kısım olmalıdır. Orta parmak makata sokulur; kadında vulva ağzından[265] sokulur. Parmak taşa değene kadar; onu hissedene kadar sokulmağa devam edilir. Mesanenin ağzına kadar bu işleme devam edilir ve kuvvetle iterek taşın aşağı, kesilen yere doğru inmesi sağlanır. Taşın inebilmesi için, elle safra kesesi karın üzerinden bastırılarak, zorlanarak taşın mesane ağzına gelmesi sağlanmağa çalışılır; hatta taşın dışarı atılması için biraz eklem yerinden açılır.

Eğer kesmede eklemden bir kısım kesilirse bu çok kötü olur; eklemi kesmek, harap etmek öldürücü olabilir; yetersizliğini defetmekte yetersiz kalır. Kesilen kısım genişler ve istenen sonuç alınamaz. Eğer taş dışarı alınabilirse, şak yapmanın bir yararı olmadığını görürsün, çünkü yaptığın işin geri dönüşü olmaz. Ayrıca mesane boynunda (üretra) şiddetli elem oluşturur. Hasta güçten düşer ve hareket edemez; konuşamaz; konuşma kaybı vardır. Göz ve göz kapakları da zarar görür. Bu durumda söz konusu kesik yapılmamalıdır. Böylece mesanenin boynunda (üretrada) yapılan açılmada oradaki sinir zarar görürse, hasta ölür. Ancak orada kesik yapılacaksa bunun dikkatle yapılması gerekir; zarar vermeyecek şekilde uygulanmalıdır. Çünkü kesik mesanenin kendisinde yapılırsa o kısmın yarası kapanmaz.

Mümkün olduğu kadar küçük şak yapmaya dikkat edilir. Taş küçükse bazen güçlükle dışarı fırlar. Bazen büyüktür. Bu durumda bu yolun denenmesi gerekir. Bazen taş cidden büyüktür ve onu zorlayarak kırmak, parçalamak mümkün değildir. Bu durumda onu kerpetenle tutup küçük küçük parçalara ayırmak gerekir. Sonra o parçalar alınır. Şüphesiz o taşlar mesaneyi bütünüyle terk etmez; ancak büyük bir kısmı alınıp, orada kalanları sıkıntı yaratır; penise doğru meyleder. Burada kasıkları ovmak ve üzerine bastırmak gerekir. Taş belli bir yere getirilir. Taş belli bir yere geldiğinde, oranın alt kısmından açılıp taş dışarı çıkarılır. Her ne kadar tercih edilmese de, taşın bulunduğu yer iple işaretlenmelidir.

---

265 TM:rahim ağzı

Eğer taş penis başına yakınsa, onu dışarıya almak için şiddet uygulamak doğru değildir. Böyle yapıldığında, orada cerahat oluşmasına sebep olur. Muhtemelen onun arkasından bastırılıp penis başı altından açılıp taş dışarı çıkarılır. Eğer hastalık taştan dolayı ise, taşların dışarı çıkarılması gerekir. Bazen karnı zorlamaktan ve ağrıdan[266] şiş olur. Bu durumdan korkmak gerekir. Taşın dışarı atılmasından sonra, hastaya lavman yapmak ve içindeki fazlalıkların temizlenmelidir. Sonra doğal yapıyı yumuşatacak şeyler hastaya içirilmelidir. Ancak hasta az yemelidir ve az hareket etmelidir. Eğer kan almak gerekirse, bu fiili desteklemelidir. Şiş belirtileri görülüyorsa gerçekten ağrısı çoktur. Hastayı sıcak suya veya yumuşatıcılar ve gevşeticilerin bulunduğu bir banyoya oturtulmalıdır. Bu banyo suyu yumuşatıcı merhemler, keten tohumu, hatmi, öğütülmüş taneler (unlar) içerir. Bu ılık suya kitre zamkı ve ona benzer maddeler de katılır. Bu su ılıktır.

Hasta sudan çıkarıldıktan sonra organın o kısmına yumuşatan, gevşeten yağlar uygulanır. Örneğin papatya yağı, dereotu yağı gibi ve cerahatin üzerine onların tohumlarından yapılan merhem uygulanır. Onların üzerine gül yağına ve biraz sirkeye batırılmış bez konur; sonra şiş için kullanılan ilaçlar verilir. Eğer şiş büyükse uygulanan su içine ban otu, boy otu ve keten tohumunun içinde pişirildiği su katılır ve hasta içine oturtulur. Eğer ağrı şiddetliyse ikinci veya üçüncü gün gevşeten, hafif yağlar içeren su içine oturtulur. Eğer şak yapılmışsa daha sonra o kısma sirke uygulanır. Mesane sedef otu yağı ile teskin edilir. Eğer hastalığın hala sakinleştirilmesine ihtiyaç görülürse, hastaya az su içirilir.

Kesikten dolayı idrar cidden sıkıntılıdır ve bundan dolayı suyu az içmek gerekir. Genel olarak, hastanın idrarı azalmalıdır. Bağların bulunduğu yerler elle korunmalıdır ve şak yerine idrar gelmesin diye önlem alınmalıdır. Ancak orada olan bir miktar kan akar ve boşalma olmazsa (oradaki kan akmazsa) şiş ve orada bozukluk oluşmasından korkulur. Özellikle organın rengi kırmızıdan siyaha dönüşmüşse bu kokutucudur. Ancak burada bulunan fazla kan akar; kanın akışı ifrat olabilir. Kanın az olmasından korkulur. Öncelikle senin bildiğin

266 TM:şak ağrısından

zikredilip ilaçlardan ve benzerlerinden vermek gerekir. Kanın 1 saat akması gerekir. Sirke ve tuz keten bezi üzerine dökülerek yakı olarak yaranın bulunduğu yere uygulanır. Böylece bozulma engellenir.

İkinci olarak, az kanamadan korkulur. Burada hastanın bilinen kabız yapan suların içine oturtulması gerekir. O yere kendir, ısıtılmış zaç keten bezi üstüne dökülüp uygulanır. Ayrıca büyük bir bez, sirke ve suyla muamele edilip, bele uygulanır. Eğer kanama büyük damarda veya arterdeyse, ona uygulanacak kanama ilacı daha güçlü olmalıdır. Bilmelisin ki, kan itaat etmeyeceği ve rakik olmadığı için, hasta sert bir sirkeli su içine oturtulmalıdır. Bazen kanı başka tarafa çekmek için, kan alınır. Bazen de kasık arasına uyuşturucu uygulanması gerekir.

Şak (kesme) yapıldığında ve oradan kan akması durumunda, mesaneye doğru akarsa, mesane kanla dolup idrar atımı zorlaşır. Bu durumda hemen parmakla içeri girip, o kısmı temizlemek gerekir; öyle ki mesane ağzı ve mesane boğazı tıkanmasın diye bunu uygulamak gerekir. O kan oradan atılmalıdır. Burada tedavi sirke ve suyla yapılır. Hatta böylece donmuş kan çözülür ve dışarı atılır. Bu tip tedavi nedeniyle kısırlık oluşabilir. Ancak eğer kötü işaretler görülürse, hekim helak olmanın işaretlerini inceler. Bu durumda karnın alt kısmında ağrı olur ve el ve ayaklarda soğuma vardır; ateş yükselir; sarsılır ve arzu düşer. Sonra kesilen yerin ağrısı daha artar; hıçkırık oluşur. Ölümün beklenmeyen neticeleri oluşur; ölüm yaklaşır. Ancak iyi işaretler: akıl geri gelir ve arzusu, rengi düzenli olur; renk geri döner; vücut sıcaklığı düzenli ve sağlıklı olur.

Dördüncü Kısım
Mesanenin Sıcak ve Apseli Şişleri

Her ne kadar çok olmasa da mesanedeki kansı safravi veya terkip halindeki maddeden sıcak şiş oluşur. O kötü bir hastalık olup, çoğunlukla bu hastalık özellikle çocuklarda taşlar dolayısıyla olur. Ağrılar vardır ve mesanede yırtıklar oluşur.

***Belirtiler*:** Sıcak mesane şişinde sıcak humma, idrar tutulması, idrar zoru veya damla damla idrar atımı oluşur ve belirli bir tarafa veya aşağıya doğru meylederse, idrar tutukluğu olur. Hasta dışarı atılması gereken hiçbir şeyi atmaya kadir olamaz. Bazen gaita da tutukluk

olur ve pubis ve kasık açılır ve bunlarla beraber fissür ağrısı ve vurmanın oluşturduğu ağrı olur. Bazen dış tarafta kızıllık görüldüğünde hastada baskıyla, sıkıştırarak tek şiş olduğu belirlenir. Bu belirtiyle sıcak şişle ortaya çıkan belirtiler: Yoğun susuzluk, safra kusma, astım ve ayaklarda soğuma oluşur; bu soğumayı teskin etmek mümkün değildir. Dilde siyahlaşma görülür ve zarar verecek her şeyle birlikte, idrar söktüren ilaçlarla ortaya çıkan belirtiler görülür. Özellikle de bunlar vücudun hıltları sıcak olduğunda ortaya çıkarsa, yaştan, birbirine zıt sebeplerden ve senin daha önce öğrendiğin sebeplerden oluşmuş olabilir. Bu durum ateşli hastalıklarla birlikte görülür. İdrar tutulması çok şiddetlidir ve idrar çok yoğundur; çok şiddetli ağrı vardır. İdrarın olgunlaşması, oluşması mümkün değildir. O kişi ölür. Genellikle sonuç böyledir: Eğer şiş varsa, idrarda beyaz yoğun tortu görülürse hastalık düzelebilir; kişinin sağlıklı hali geri döner.

Ancak şişle birlikte hastanın idrarında kabuklar ve çeşitli hummalar görülür. Biz bu hummalardan böbrek şişlerinde söz ettik. Aynı şekilde idrarın yumuşak, gevşek şekilde ve pişmiş olması arazlarının yoğun olmaması, idrarda tortu olması, olgunlaşmış olması da hastalığın iyileşebilir olduğunu gösterir. İdrarın pişmiş olma belirtileri yoksa bütün kötü belirtiler terk edilmemişse, bir hafta içinde ölüm olur. Çoğunlukla şiş mesanenin boyun tarafında ortaya çıkar ve diğer tarafa doğru meyleder ve mesanenin alt tarafına ve olduğu yerin aksi tarafına doğru açılır.

Mesane Şişlerinin Tedavisi: Öncelikli olarak bu şikâyetlerde şöyle yapmak gerekir: sol basilik damarından kan alınır. Bu damar güçlüdür. Şüphesiz öncelikle uygulanacak tedavi budur ve en faydalısı da budur ve acilen uygulanmalıdır: Eğer hastanın ateşi cidden çok yüksekse kısa sürede maddeyi başka tarafa çeken yakılar, fazla olmamak şartıyla verilir. Uzun süre bu uygulamaya devam etmemelidir. Çünkü uzun süre bu yakılar uygulanırsa şişin hızla katılaşıp sertleşmesine sebep olur. Muhtemelen sizin hastalığın başlangıcında merhemler uygulamanız gerekir. Bunlar yoğun hislere mani olmamalıdır. Çünkü bu organ sinirsel yapıdadır. Bundan dolayı şiddetli ağrı olan hastayı rahatlatmak için sıcak suya batırılan sünger ve sofla pansuman o kısma uygulanır. Bu sıcak su, orayı yumuşatacak maddelerin pişirilme-

siyle elde edilmiştir; mesaneye yararlı olan sular, yağlar, gevşetilecek ve inceltici ve böbreklerin ilaçlarıyla ilgili kısımda verilenlere benzer maddelerle içine konmuş bez ve sünger uygulanmıştır. Bunlarla birlikte, muhtemelen kataterle, öncelikle eşek sütü içine konan pamuk tohumu sütü veya eşek sütü içine arpa suyu konarak bu sıvı hastaya zerk edilir; bu yapıyı daha sağlam kılar. Sonra hastaya bu eşek sütü ve yağı verilir. Sonra şiş olduğunda, kadın sütü içine Çin tarçını konarak, mesane üzerine konur. Bazen bu uygulamalardan sonra lavman yapılır.

İyi yakılar uygulandıktan sonra, öncelikle şunlar hastaya verilir: yağlı ekmek, sütlü susam kabukları, menekşe yağı, papatya yağı ve benzerlerinden yapılan yiyecekler. Yine: kaynamış şalgam çok yararlıdır. Yine: Rutubetli kaynamış olanların yakıları ve pansumanlar uygulanır. Şüphesiz hastalık bir haftayı geçerse, iyi sonuç verir. Gerekirse, bakla unu, keten tohumu, papatya unu ile karıştırılıp yakı yapılır. Daha sonra da safenden kan alınır. Daha sonra böbrek kısmında zikredilen yakılar ve merhemlerin uygulanması iyi olur. Bazen çördük çöp otu, kunduz hayası, mum ve özellikle yeşilliklerden hazırlanan ilaçlar verilir. Bilmelisin ki eğer hasta su içinde oturtulursa cidden yararlı olur. Hatta onun idrarı gelse de onun içine idrarını yapması sevaptır. Onların içine oturtulduğu meyve sularını şöyle belirledim: Onun içine senin bildiğin gevşeticiler konur. Onun içinde debbağ mersini, Hint selvisi, yabani kimyon, sümbül, kakule, bataklık sazı, boy otu, keten tohumu terkibi ile ağrı ve şiş sakinleştiriciler vardır. Bu meyve sularıyla yapılan merhem de kullanılır; bu merhemin sıkça kullanıldığını bilirsin. Örneğin pişirilmiş keten tohumu ve boyotu ile hazırlananlar gibi. Yine su içinde şalgam tohumu, demirhindi ve lahanadan oluşan şiş merhemi böbrek şişi ilacına yakın niteliktedir. Muhtemelen daha güçlü ilaçlar kullanılmalıdır. Beyaz haşhaştan 2,5 dirhem alınır; sümbül ve bataklık sazı içinde pişirilip içilir. Özellikle eğer idrar zoru ve ağrı varsa iyi gelir.

Eğer ağrı şiddetliyse ve ölümden korkuluyorsa narkotiklerle kaplanarak fitil yapılır. Yine bu tip pansumanlardan, örneğin banotu, adamotu ve haşhaş ve zeytinyağıyla pansuman yapılır. 4 dirhem afyon alınır ve menekşe yağı ve biraz safran karıştırılır ve bez parçasıyla anüsten uygulanır. Bazen onuna rahatlanır ve uyku oluşur. Bazen bü-

tün uygulamalardan sonra, kateter uygulamasına gerek olabilir. Dışarıdan, afyonla menenjit ve zatülcenp tedavisi uygulanır.

Mesanedeki Katı Şişler

Mesanedeki katı şişlerin sebebi böbreklerdeki katı şiş sebepleri gibidir. Hastalık seviyesinde vurma, düşme ve sıcak hastalıklar arkasından oluşur. Bazen yarılma, açılma sonucu oluşur.

Belirtiler: Katı şişlerle birlikte mesanede idrar zoru olur ve dışkı atımının zorluğu da onunla birlikte görülür. Bunlarla beraber böbreklerde katılaşma ve fazlalık maddenin tutulduğu belirlenir. El ve ayaklarında uyuşukluk, hissizlik oluşur; hastanın ıstırabı vardır ve zaafı vardır. Karnında su toplanması belirlenir. Eğer idrar atamazsa böbreklerde yoğunluk, katılaşma oluşur. Daha önce sebepleri açıklanan onun içindeki süfli maddenin yeri arasında fark vardır.

Tedavi: Karaciğerdeki katılaşmadaki gibi, mesanedeki katı şişlerde de sıcak yağlardan yapılan merhemler ve pansumanlar uygulanır. Onlarla birlikte bal ve Çin tarçını ile idrar söktüren tohumların kaynatılıp elde edilen su hastaya içirilir. Zikredilenler ve bunların benzerleriyle oluşturulan sıcak sulara hasta sokulur. Hastaya özellikle yağlar, zamklar, kateterle hastaya uygulanır; hastaya bazı idrar söktürücüler de verilir.

Altıncı Kısım
Mesane Yaraları

Mesane yaralarının çeşitli sebepleri vardır. Bunlar böbrek yaraları kısmında sayıldı. Çoğunlukla mesane yaraları taşın orayı yıpratmasından ve safravi hıltların dokuları zedelemesinden meydana gelir. Daha sonra orada yara oluşur veya orası açılıp, şişer. Bundan sonra idrarın had derecede gelmesiyle orada cerahat oluşur yara meydana gelir. O böbrek yaralarından daha çok sıkıntı verir. Çünkü o yaralar sinirsi bir organın yarasıdır ve onun mesaneyi yakmasıyla çoğunlukla kişi ölür. Kişinin mesanesi yarılır ve tekrar kapanmaz; yara iyileşemez. Ancak bir kısmında etlenme olursa, yaranın kapanması mümkün olur.

Belirtiler: Biz böbrek yaraları kısmında böbrek yaraları ile mesane yaralarının farkını verdik ve mesane yaralarında idrar zoru olduğunu; idrarın hapsedildiğini; kasıkta, pubiste ve karında ağrı olduğunu söy-

ledik. Mesane yaralarında idrarla beyaz kabuklar çıkar. Ancak mesane yarasından kaynaklanıyorsa bu kabuklar kalın ve yoğun ve idrar yollarından geliyorsa incedir ve küçüktür. Bunların dışında onların tarifinde ortak işaretler vardır. Böbreklerde de söylendiği gibi, hastalığın belirtisi dokunun yenmesidir. Bu böbrek ve mesane yaralarının genel ortak belirtisidir. Diğer bir ortak belirti de idrarda kan olması ve azar azar idrar atımı ve bir defada idrar atamamadır. Onunla birlikte farklılaşma, açılma, ayrılma, bölünme ve benzerleri oluşabilir. Bu belirtiler bütün yaralarda ortaktır.

Tedavi: Hastanın yakıcı, tuzlu, ekşi ve çok tatlı ve de kolayca safraya dönüşebilen şeyler yememesi gerekir. Keymusu güzel yiyecekler yemesi gerekir. Perhiz yapması onun için zararlıdır; onu harap eder; tahrik eder, uyarır. Şüphesiz eğer organ güçlüyse, perhizin zararı olmaz; azar azar denenir. Böbrek yaraları kısmındaki olağan prensiplere göre bakılır ve çoğu burada uygulanır. Aynı şekilde süt içildiğinde duruma bakılır. Şüphesiz o idrar yolları yaralar için zikredilen yararlı olma şartına göre uygulanır. Özellikle hasta sütü çok içmelidir. Bilmelisin ki, onların tedavisinde öncelikli olarak, bal ve idrar söktürücülerle pişmiş şeker verilmesi ve içirilmesi veya makattan zerk edilmesi yararlıdır. Sonra diğer ilaçlar verilir. Eğer hastada çok uzun süren bir idrar atma durumu gösteriyorsa, ona incir ağacı külü veya palamut külü ya da pelin otu külü suyla zerk edilir. Hatta onunla tenkiye yapılır.

İçilerek verilen ilaçlar, örneğin keten tohumu, gül yağı ile keçi sütü kabız yapan maddelerle verilir. Haşhaş hapı, fener çiçeği hapları soğuk suyla 1 miskal verilir. Şunlarla hazırlanan merhem yararlıdır: günlük, zamkı (sıvısı) 1 dirhem, kaz yağı 4 dirhem, beyaz mum ve astar bezi alınır ve bu maddelerle yapılan macun yakı şeklinde astar beziyle uygulanır. Yaraya mani olan ve özellikle yenerek alınan şeyler: Hurma, kuru üzüm, mazı, Arap zamkı, *saptitırasis*'tur *(bir nevi fungus);* onlarla birlikte çördük otu ve günlükle merhem yapılır. Yaralar için öncelikli olarak bu merhem kullanılır. Kurutucu içecekler ve zerk edilerek verilen maddeler kullanılır. Bunların aynısı lavman olarak hasta diz çöktürülerek uygulanır. Eğer bu terkipler yararlı olmazsa ve taş uretraya girmişse, o yenenlerle birlikte şu ilaçlar da uygulanır: kadın sütü içinde dışarı atan ve yumuşatıcı olan maddeler birlikte

hastaya verilir. Bunlarla birlikte parşömen, üstübeç, kurşun kiri, *neşaşetec* ve yıkanmış kireç taşı ile hazırlanan tablet hastaya verilir.

Bu hastalık için iyi bir ilaç: mühür kili, Toledo toprağı, geyik boynuzu eşit miktarlarda alınır; kan taşından ve şaptan; her birinden üçer kısım, afyon yarım sedes, ve üstübeç 3 kısım, geven 1 kısım, sarısakız, kendir her birinden 1 kısım alınır. Gül yağı, mumla karıştırılıp, zerk ederek uygulanır. Bazen onun içine fazladan loğusa otu katılır. Bunun yanı sıra daha hafif bir terkip olarak geven, nişasta, üstübeçten alınıp, sütle zerk ederek uygulanır. Bu terkip yanmış kurşun, kendirle daha güçlü kılınır. Denenmiş bir ilaç da şöyledir: Heyukastidas, mühür kili, mercan, yabani havuç, kereviz, fener çiçeği tabletleridir.

Başka Bir İlaç: Hıyar tohumu, kavun tohumu, sarı salatalık, kabak tohumu; her birinden 5 dirhem, nişasta 4 dirhem, meyan kökü 8, bakla tohumu 3,5 dirhem, tatlı badem kabuğu, kavrulmuş fındık; her birinden 4 dirhem, çam tohumu 3,5 dirhem, kabuklu kuzukulağı kabuğu, badem; her birinden 3 birim, kitre zamkı, badem zamkı, ban otu tohumu, afyon; her birinden 3 dirhem, kara nohut 10 dirhem, safran 5 dirhem alınıp kaynamış şarapla macun haline getirilir ve 2 dirhemlik haplar haline getirilir; turp suyu veya kereviz suyu ile veya nohut suyu ile içilir ve özellikle yara üzerine uygulanır. Bu haplar çok az suyla içilmelidir. Eğer ağrı çok yoğunsa, kadın sütü ile göz için yapılan beyaz sıvı onun içine zerk edilmelidir. Yine bir başka ilaç da haşhaş ve afyonla tavuk yağı karıştırılıp haricen uygulanır veya lavman şeklinde uygulanır.

Yedinci Kısım
Mesane Uyuzu

Mesane uyuzu idrarın yakıcı ve pis kokulu olmasından kaynaklanır. Kaşıntıyla beraber şiddetli ağrı vardır; idrarda un şeklide döküntü bulunur. Bazen onda sadece rutubet bazen de kan vardır.

Tedavi: Bu hastalıkta kişiye çok miktarda temizleyen özellikte ilaçlar verilir. Onların yanı sıra verilen kurutucuların, diğer hastalıklarda verilen kurutuculardan daha güçlü olması gerekir. Burada böbrek uyuzunda verilen ilaçlar zerk edilir ve bazıları da ağız yoluyla verilir. Ağızdan verilen ilaçlar soğutan ve harekete getiren ilaçlardır. Örneğin ayva tohumu salgısı, keten tohumu ile badem yağıdır. Onla-

rı gevşeten, keymusu iyi olan yiyecekler yararlı olur. Örneğin hayvan paçası, safra kesesi, badem yağı, arpa suyu ve kuş etleriyle kaynatılmış buğday ve sütlerden eşek sütü, keçi sütü, koyun sütü verilir. Bedenin temizlenmesine devam edilir.

Sekizinci Kısım
Kanın Mesanede Donması[267]

Burada hastada endişe görülür; hasta bayılır gibi olur; el ve ayakları soğur; nefesi küçülür; nabzı çok sık atar. Soğuk ter atar, kusar. Bazen bunlarla birlikte ilkin kanlı idrar vardır; sonra idrardaki kan kaybolur. Bu durum mesaneye vurulduğunu veya kişinin mesane üstüne düştüğünü gösterir.

Tedavi: Taş ilacı ile tedavi edilir. Bazen sirkenin bal şarabı içine konup içilmesi kâfidir. Şöyle yönlendirmek gerekir: Özellikle soğan ve yanmış odun külü ile tedavi edilir veya pişirilip bez içinde uygulanır. Bu taş ilacıdır. Bazen mesaneye tavşan renneti (bir nevi peynir) ve testis ilaçları verilir ve hasta içinde haşhaşın pişirilmiş olduğu suya oturtulur. Ona pelesenk şurubu 2 dirhem içirilir veya aynı miktarda nişasta veya haç odunu denen odunun tohumu ve özellikle onun tohumu ile beraber kendisi veya onun kadar iyi nitelikli merhemler verilir; 1 miskal yabani kimyon sıcak suyla birlikte ekşi, keskin sirke ve zeytin, zeytinyağı hastaya içirilir. Soğuk keskin ballı sirke, sirkeden daha etkindir. Şüphesiz içindeki kanamayı kesen, hastalığa son veren sirke ve bal donmuş kanı çözücü, eriticidir; orayı adeta cilalar. Yine bir reçete de şeytantersi, amonyak zamkı, açıcı kedi otu eşit miktarlarda alınır. Onlar hepsi birlikte, fındık büyüklüğünde hastaya verilir. Pişirilerek verilen dozu 4 ölçüdür. O kök sularıyla alınır. Bu terkip zerk edilerek verilen ilaçlar birlikte de verilir. Ağaç mantarı veya yabani kereviz veya 2 miskal şeytantersi ve uzun loğusa otundan alınır ve uygulanır.

Özel Bir Terkip: Eşek karaciğeri, kaplumbağa safra kesesi, tavşan renneti ve özellikle iyi özellikteki kül içinde ve pelin otu birlikte verilse bu hastalıkta yararlı olur. Kurutulmuş incir sütü ile muamele yapılarak, ondan hastaya biraz verilse rahatlatır ve 1 dirheme kadar

---

[267] TM: Toplanması

haricen ısıtılıp başa dökülse, haricen uygulansa ve meyve sularından biraz verirse yararlı olur. Örneğin kara nohut suyu, demirdikeni suyu uygun miktarda kil külü, uygun miktarda üzüm asması külü, sedef otu ile pelin pişirilerek hepsi terkip olarak uygulanırsa yararlı olur.

Dokuzuncu Kısım
Mesanenin Boşalması ve Sarkması

Bu hastalık mesanenin yerinden aşağıya inmesinden anlaşılır. Bilmelisin kişi onun önce gevşemesiyle sırta vurulmasından veya düşmeden dolayı gevşemesiyle sıkıntı oluşur. Mesanenin gevşemesi bilinen gevşeme sebeplerinden olur. Sıkıntı idrar zoruna dönüşür ve kasın uzama ve gevşemesi idrarın düzenini değiştirir.

Tedavi: Ancak darbe ve düşme nedeniyle olursa, şüphesiz onun tedavisi zordur. Bizim zikrettiğimiz kurutucu sıcak ilaçlar yoğun etki oluşturur ve bu etki kötüdür. Ancak felçli mizaçlarda da şöyledir: ince, balgam maddelerin atılması yararlıdır. Onu oluşturan nedenlerden kaçınmalıdır. Felç olanların, yedikleri, içtikleri ve hareketlerinde tedbirli olmalıdır. Beyaz çöpleme ile kusmak yararlı olur. Eğer idrar irade dışı olarak atılırsa yoğun tutan maddeler ve çok gevşeten şeyler alınmamalıdır. Felç ilaçlarıyla karşılaştırıldığında, muhtemelen onlar çözen, eriten ve yoğunlaştıran özelliktedir. Hastaya yoğun olan bütün sıvılar verilebilir. Onlar yapıyı rutubetlendirir. Bunlardan nişasta, ballı su ve tatlı maddeler karıştırılmış maddeler gibi sıcak, yoğun maddeler ve yağlı maddeler yenir. Ancak o zaman idrar kendi hali üzere olursa veya idrar zoru varsa biraz merhem uygulanır ve onunla iyice çözülme olur. Öncelikli olarak, damla damla idrarın atılması sağlanır.

Bu hastalıklarda her yararlı içecekler her grubundan verilir. Felçli hastalara şu ilaçlar verilir: tiryaklar, *mitridatus*, kokulu yonca, *emerusya, debid kekrem*, kokulu bazı ilaçlar. Yine bir başkası: Taze sedef otu tohumu veya onun şarap içinde pişmiş çiçeği. Yine bir başka reçete: Beşparmak otu çiçeği ve tohumu, çavşır ve kimyondan kullanılır. Bunlar özellikle idrar zoru olanlara yararlıdır. Kuru kavun kabuğu ve şekerle lavman yapılır. Bu ilaç kanalı (ürethra) rahatlıkla geçer; o bu kanalın ilaçlarındandır. Tavşanın kurutulmuş testisi reyhan şarabıyla veya yanmış erkek keçiboynuzuyla içilir. Bu terkip su içinde aç karna içilir.

Zerk edilen İlaçlar: Her gruptan, örneğin sedef otu yağı, kustus yağı, defne yağı, yabani sümbül yağı, zambak, eşekhıyarı yağı, çam yağı karışımı. Yine mesela kunduzhayası, şeytantersi, kına, çavşır karışımı da yararlıdır. Bunlar karına ve pubis üzerine merhem olarak uygulanması yararlı olur. Ayrıca dağ sedef otu kokulu baharat ve doğal kokularla karıştırılıp kullanılır.

Yakılardan sıcak ilaçlar ve içinde tutan maddeler olan, örneğin Hint selvisi, tarçın, Yahudi balsamı, sümbül, küçük hindistancevizi ile papatya, pelin otu ve bal alınıp karıştırılıp hastaya verilir. Yine şunlarla da ilaç yapılır: Kantaron, ebucehil karpuzu ve hayvan dışkısı ile diğer zikredilen ısıtıcı yağlar. Deniz suyunda yüzmek, hamam sularında banyo yapmak cidden bu hastalar için yararlı olur.

Onuncu Kısım
Mesane Ağrıları

Çeşitli kötü mizaçtan, taştan, yaralardan, kaşıntıdan şişlerden, yellerden mesanede ağrı oluşur. Bütün bu konularla ilgili kısımlarda onun ilaçlarını ve çoğunlukla idrarın oluşturduğu buhranın arazlarından biri olarak ağrı oluştuğunu sen öğrendin. Mesane ağrıları güney rüzgârlarıyla artar. Eğer mesanede ağrı varsa şöyle denir: Mesanesinde ağrı olan kişinin ağrıdan 7 gün sonra, sol koltuk altında ayva kadar şiş o kişi 15 günde helak olur; ölür. O kişide özellikle hafif uyku hali belirlenir.[268]

On Birinci Kısım
Mesane Zaafı

Mesane zaafı mizaç zaafından kaynaklanabilir ve çoğunlukla soğuktan olabilir. Katı şişten, yapısındaki gevşeklikten, hareket edip yerinden ayrılmasından (normal olması gerek yerde olamamasından) ortaya çıkar. Bütün belirtiler görüldü ve onların belirtileri de daha önceki kısımlarda görüldü. Eğer mesanede zaaf varsa çok fazla idrar yüklenmeye dayanamaz. Bazen kendini gevşeterek boşaltmayı başaramaz; zayıftır. Mesanenin 2 fiilinde (idrarı alma ve idrarı atma) bu zaafından dolayı kasılma olmaz; [kişi idrarını tutamaz] damla damla idrar atar.

---

268 TM:Küçük nefes vardır.

On İkinci Kısım
Mesane Yelleri

Mesane yeli bazen hapsolur; bazen de atılır. Yararlı besinlerden dolayı veya mesanede rutubetin fazlalığından ve ısı zaafından dolayı yel meydana gelir.

Belirti: Bu hastalığın işareti süfli maddelerle uzun süre devam eden yeldir.

Tedavi: Hummadan sonra hastayı canlandırmak ve kötü sindirimi önleyen ilaçlardan vermek yararlı olur. Kök suyu üzerine kunduz yağı konarak hastaya içirilir. Bunlar pubis üzerine güzel kokulu yağlar, sıcak zamklarla uygulanır. Buradaki terkibe sedef otu, yarpuz, dereotu ile kunduz hayası ve şeytantersi veya misk de terkibe katılır. Bu terkip kunduz hayası yağı gibi yağlarla penis ağzından zerk edilebilir veya sedef otu ile misk veya ban otu yağı ile misk ve güzel kokulu şeyler, zambak yağı içinde zerk edilir. Böbrek kısmında da zikredilenlerden bu terkip böbrek ve mesanede veya her ikisinde de uygulanabilir. Bu terkip ağrıyı çekip atar. Burada uyuşturucu verilmemelidir. [269]Muhtemelen hastaya yeli çekecek ancak organı uyuşturmayacak miktarda ilaç ve sonra ılık su verilmelidir.[270]

---

269 TM: verilmelidir.

270 TM:çekip uyuşturacak kadar ılık su verilmelidir.

İKİNCİ MAKALE

İdrara Arız Olan Bozukluk ve Doğal İdrar Atımı[271]

Mesane, onun her tarafından kasılması ve zorlanmasıyla ve ağzındaki kasların açılmasıyla idrarı dışarı atar.

Birinci Kısım
İdrar Bozukluğu

İdrar bozuklukları idrarın yanması, idrar tutulması, idrar zorudur. İdrarın çokluğu ve azlığı, damla damla idrar atımı, diyabette görülen idrar artışı gibi şikayetlerde idrar bozukluğudur.[272]

İkinci Kısım
İdrar Yanması

İdrar yanmasının sebebi idrarın hiddetinden veya mizaç dolayısıyla mesanenin tabaka tabaka ayrılmasından dolayı onda oluşan değişiklikten kaynaklanır. Onun (mesane) değişiminin sebebi midenin içindeki rutubetin değişiminden kaynaklanmış olabilir. Çünkü o rutubet kanala akar ve orada yapışır; o da idrarla karışır ve onu değişime uğratır; onun yapışkan bir yapıya dönüşmesine sebep olur. Bu onun mesaneye yakın olmasından da kaynaklanıyor olabilir. Bu durum cinsi münasebetin çok olmasını engeller. Çünkü bu yapışkan sıvı cinsi münasebet sırasında çok fazla çıkar. Hasta onu bedeniyle eritir. Ancak penise yakın yerdeki idrar yolunda yaralar oluşur ve yanmadan kaynaklanan kabuklar oluşur. İdrarın hiddetli olmasının öncelikli olarak belirtisi idrarın belli bir süresinin olmamasıdır. İkinci belirtisi idrarın kanlı olmasıdır ve sık sık idrar atımıdır. Çoğunlukla birincisi ikinciye atfedilir (bağlanır). Çünkü bunlar birbirini takip eder. Öncelikle başlangıç, ikincisi vasıtasıyla oluşur; örneğin safravi ishalin bağırsak yarasıyla başlaması gibi.[273]

---

271 TM: İdrara Arz olan Afet Hakkında olup fasıllardan oluşur.

272 TM: Taş sebebiyle görülen idrar kasılması gibi.

273 TM:İdrar etmek isteyen kişininhastalığı mesane fercesinin önünde olur.

İdrarın Oluşturduğu Yanmanın Tedavisi: Ne zaman yaranın süresi uzar ve kanlı olursa onun tedavisi mesane ve civarının yaralarının tedavisi gibidir. Bunun için verilen üç reçeteden biri şöyledir: hastaya şu özellikte haplar verilir: kavun, karpuz çekirdeği, hıyar, kabak çekirdeği; her birinden 20 dirhem, kendir, zamk; her birinden 10 dirhem, afyon 3 dirhem, kereviz tohumu 1 dirhem; haşhaş şarabıyla ve 2 dirhem şerbetle hap yapılıp hastaya verilir. Eğer mesanede yara yoksa ve idrar atımı uzun soluklu değilse, onun daha iyi ilacı senin kusmada ve mesane hastalıklarında belirlediğin gibi hafif atılması gerekenleri atan ilaçlarla yapılır; burada amaç idrarı atıp, mesaneyi temizlemektir. Aynı zamanda, hasta soğuk, rutubetli yiyecekler, baklalar ve meyveler yemelidir; bütün tuzlu, yakıcı, yoğun tatlı şeylerden kaçınmalıdır. Yorgunluk ve cinsi münasebetten de uzak durmalıdır. Ona bir nevi özsuyu olan şeylerden vermek yararlı olur. Bunlar zerk edilerek de verilebilir. Örneğin mercanköşk tohumu öz suyu ve keten tohumu özsuyu, ayva çekirdeği özsuyu, haşhaş nevinden şeyler, soğuk ve soğutan şeylerle idrar söktüren tohumlardan verilir. Bunların hepsi soğuk suyla içilir. Arpa çorbası ve arpa suyu ile rafadan yumurta, kabak ve yabani hayvan etleri, badem yağıyla birlikte verilir. Ancak onlara kuş ve tavukların yağı da verilir.

Eğer idrarın yakma sebebi mesanede olan et bezi ise onun tedavisi için eti bütünüyle kurutan cinsel münasebeti terk etmek gerekir. Burada şöyle bir terkip uygulamalıdır: Keten tohumu özsuyu, mercanköşk özsuyu, ayva çekirdeği özsuyu, zamk, sünger, pişmiş yumurta beyazının içine kadın sütü katılır ve mesaneye zer edilir. Bazen eşek sütü, kadın sütü, keçi sütü zerk etmek yeterli olacaktır. Bazen onun içine soğuk özsularından ilave edilir ve de yumurtadan yapılan ilaç verilir. Bazen yumurtanın beyazını zerk etmek ya da gül yağı ile verilen ilaçlardan zerk etmek yeterli olur. Bazen onların içine idrar söktürücüler de konur. Eğer yoğun ağrı varsa, özellikle uzun süre devam ediyorsa onu örten, kaplayan maddelerden ilaç yapılmalıdır. Bu konuda yaralar bahsinde gerekli açıklamalar yapıldı. Yeni bir terkip: haşhaş kabukları, nişasta, meyan kökü şurubu alınır; o mesane içine zerk edilir. Onu desteklemek üzere afyon ve ban otu tohumundan da biraz verilir.

Üçüncü Kısım
İdrar Azlığı

İdrarın az olması, az sıvı alınmasından veya çok çözüp atan madde alınmasından, çok ishalden, böbreklerin sıvıyı çekmekte zaaf göstermesinden veya karaciğerin sıvıyı süzüp o sıvıyı kötü yönlendirmesinden ve kötü terkipler oluşturulmasından ve karında sıvı birikmesinden olabilir. Bilmelisin ki ekşilik, keskinlik ve fazla cinsi münasebet ona zarar verir.

Dördüncü Kısım
İdrar Zoru ve İdrar Tutulması

İdrar zoru mesanenin kendisindeki zaaf dolayısıyla meydana gelmiştir. Bu da mizacın kötülüğündendir ve özellikle yoğun güney rüzgârlarından veya şiş ya da bunun dışında bazı sebeplerden ortaya çıkar. Çünkü idrar içeriğini atamadığı için, doğal işlevinde zorluk olur; zorlanır. Bazen bunun sebebi soğuktur veya sıcaktır ya da vurma veya idrarın çokluğundan oluşan bozukluk, kötülüktür. Ancak mesanenin boynu dediğimiz üretlıra ve penis ağzı sebebiyle de bu hastalık ortaya çıkabilir. Ancak burada güç yetersizliği veya hastalık dolayısıyla idrar zoru oluşmuş olabilir. Ancak burada hastalık güçlülük veya organ sebebiyle de ortaya çıkabilir. Burada organda kastedilen mesane kasıdır veya söz konusu organ, üretlıradır ya da idrarda olan bir maddedir veya idrar yolundaki bir arızadır. Ancak öncelikli olarak ya birinci sebepten ortaya çıkmıştır ya da bunların hepsi birlikte hastalığa sebep olmuş olabilir. Öncelikli olarak onun kendisinde bulunan tıkanıklık veya ortak olarak oluşmuş tıkanıklık sebep olmuş olabilir ya da tıkanıklık onun kendi içindedir. Ancak sıcak şiş veya ondaki katı şiş veya rutubet gibi bir şey ya da kan pıhtısı ya da uzama tıkanıklığa sebep olmuş olabilir. Çoğunlukla da uzama tıkanıklığa sebep olur. Taş ya da yel ya da oluşmuş olan bir çıkıntı ya da yaranın yaptığı bir uyarı, soğuktan ya da şiddetli sıcaktan oluşan kasılma dolayısıyla hastalık oluşmuş olabilir. Yakıcı hummalar da eriten hastalıklarda olduğu gibi, bu şikâyetlere sebep olabilir. Şüphesiz onun (mesane) içindeki yaralar da bu tıkanıklığa sebep olabilir. Uzama dolayısıyla tıkanıklık olduğunda buradaki tıkanıklık idrar zorundaki ve idrar tutulmasındaki gibidir. Burada had derecede idrar

tutulur; idrar mesaneden penise inemez. İdrar yolunda kalır. Gece uykusunda tutulur; gündüz de mesaneyi işgal eder.

Kanalın ortalığından dolayı bağırsaklar ve uterus sıcaklığı veya katı şiş veya kuru, ağır ve yoğun şiş veya uzamış çok miktarda balgam veya yel olur ya da makattaki şişle birlikte olur veya zehirden veya basur memelerinin kesilmesinden kaynaklanabilir. Ayrıca, vücudun alt kısımlarındaki şiş, katılaşma ve harabiyet nedeniyle, mesela testisin mesaneye doğru kalkması (çıkması) ve idrar kanalına sıkıntı vermesi gibi durumlarda ortaya çıkar. İdrar kanalı yukarı doğru kalkar; darlaşır ve idrarın dışarı çıkması zorlaşır ve ağrı olur; idrar azar azar atılır. İdrar zoru sebebiyle, idrarın hapsolması şiddetli ağrıya sebep olur.

Bu ağrının sebebi bazen de şiş ve tıkanıklık olmaksızın yaralardır, yani idrar atmak istendiğinde ağrı olur. Eğer o ağrı ile kas zaafı veya titreme olursa mesaneden idrarın atılması zorlaşır. Eğer idrarın doğal şekilde atılmasında için daha çok çaba harcanırsa ağrı sakinleşir. Aynı zamanda eğer bozulma olursa bazen bu kişide de idrar zoru olur ve idrar damla damla atılır. Eğer idrar azar azar çıkarsa muhtemelen korkulur. Ancak büyük bir ihtimalle sebep şöyledir: Mesanenin kuvvet hassasiyeti veya hareketli olması hastalığa sebep olur; ancak o doğaldır. Mesanenin içinde hissedilen hassas güç veya kasların afeti sebebiyle defetme gücünün onu müdafaası gerekir veya kökünden idrarı def eder veya bu afetin başlangıcında oluşur. Örneğin *kranitis* ve iltihabı, unutkanlıktan olan *lisergus (unutkanlık hastalığı)* ve his azalması olduğunda, hareket ettirici güç sebebiyle olduğu gibi idrar atımında sorun olur. Şüphesiz mesane kası idrarı serbest bırakmaz ve onun kasılması söz konusu hastalıklarla tahrik edilir ve onun kasılmadan gevşemeye geçmesine sebep olur veya zaaf dolayısıyla veya onun (mesane) içinin boş olmasından veya bir başka sebepten oluşan güç zaafı sebebiyle mesanedeki zorlayıcı kuvvet dışında karın kaslarıyla kasılma halinden gevşeyip boşaltma haline geçilir. Aynı şekilde doğal güç sebebiyle bu gerçekleşir. Örneğin eğer helak eden sıcaklıktaki mizaçtan dolayı def etme gücü zayıf düşmüşse, o kötü soğuk olanda çoğunlukla daha az görülür veya yakıcı yoğun idrar soğuk gevşetici rutubet veya gevşemeyle oluşmuş maddeyle olur. Şüphesiz habis (kötü) olmasından dolayı bu zaaf, doğal istekle ters düşer ve dışarı atma zaafı oluşturur.

Beşinci Kısım
Kaslar Dolayısıyla Mesanede Oluşan Bozukluklar

Mizacın bozukluğu, şiş, titreme oluşturan sinir bozukluğu veya gevşeme, düşmeden veya darbeden ya da başka sebepten oluşan hareket gücü yokluğudur. Ancak bunlar onun kendisinde olabilecek gibi sinirin şubelerinde veya beyinden kaynaklanabilir. Ancak organın heyecan oluşması sebebiyle olan zaafı, böbreklerdeki sıcak şiş veya katı şiş veya taş veya yukarıdan çeken güç zaafı veya aşağıya gönderme zaafı veya karaciğerdeki sıvıları ayırma zaafı dışarı atma veya karında sıvı birikmesi halleridir. Bu kısımla ilgili açıklamayı idrar azlığı kısmında sana anlattık. Bunun yanı sıra, idrar sebebiyle idrarın azlığı sebebiyle, oluşanlar şöyle ortaya çıkar: idrar sıcaksa sıkıntı verir ve çekilmesi çok vakit alır. Denir ki, idrar zoru olmasından 7 gün sonra hastalarda zehirlenme olur. Ancak humma olursa ve idrar çok görülürse, bu olmaz. Bilmelisin ki, bazen idrar yakıcı bir özellik kazanıp indiği boşluklarda adeta kazıyan bir etki yaratır ve idrar oradaki boşluğu (mesane) rahatsız eder. İdrar orada tutulur. Bu durumda mümkün olduğu kadar az sıvı veya rutubetli şeyler alınmalıdır.

Belirtiler: Soğuk mizaç dolayısıyla görülen mesane bozuklukları yoğun ve çok hacimli idrarı ve idrar tutulmalarıyla ve diğer alametlerle belirlenir. Ancak sıcak sebebiyle olanların alameti yoğun yakıcı ve özellikle iltihaplı olmalarıyla, özellikle de keskinliği ile belirlenir; onun hakkında hummalar ve idrarın terkibi bilgi verir. Yine idrarın az çıkmaması, çok atılması rutubetin yolundan çıkması belirtilerindendir. İdrar yolu genişler. Ancak mesanedeki şiş sebebiyle veya organda veya çıkışında sıkıntı oluşur. Bilmesin ki bu durum önceki şikayetleri takip eder ve onu kendi müstakil kısmında bütünüyle bulursun.

Sonra şiş ve diğerleri arasında fark vardır. Şüphesiz şişe ait olanlar yavaş yavaş ortaya çıkar; birden ortaya çıkmaz, ancak şişin sebebi önemlidir. Bilmelisin ki, mesanenin kendisindeki tıkanıklık tutukluk oluşur veya ondaki doluluktan dolayısıyla veya mesanenin eğik olmasından veya şişinden ve de uzamasından (sarkmasından) kaynaklanmış olabilir. Organdaki tutulma mesanenin eğilmesi ve şişinden kaynaklanabilir.

Mesanedeki tıkanıklık kendinden olabileceği gibi ağrıyla birlikte orada maddenin toplanmasından olabilir. Senin de bildiğin gibi, şiş-

lerinde tıkanıklık oluşturduğu bilinir. Tıkayan şeyler şişlerin dışından da kataterle anlaşılabilir. Onlardan çıkan kan veya hıltla tespit edilir veya onlardaki ağrıdan anlaşılır. Kanaldaki yara veya taş veya diğer uyarılardan durum anlaşılır. Bilmelidir ki, taş olduğu taşın kendi belirtisi ve katatenin katı bir şeye temas etmesiyle de anlaşılır; oradaki kan ve hılt da yine arkadan gelen idrarla anlaşılır. Kanın kendisinin varlığı mesanedeki donmuş kandan, kanın safralaşmasından, nefes küçüklüğünden ve sıklığından damarın soğuk olmasından ateşin titreme oluşturmasından baygınlık hali olmasından anlaşılır. Bu durum kötüdür. Ondan kurtuluş azdır. Ağır hıltın oradaki varlığı da belli bir miktara erişmesiyle anlaşılır. İdrar da ham şeylerin çıkmasıyla belirlenir. Ancak soğuktan olanları biz önceki ve sonraki sebeplerden anlarız.

Rüzgârdan olan belirtiler: Mesanenin ağırlık olmaksızın uzamasıdır. Bazen sıvılar ondan nakledilir. Bazen nakledilmez; mesanede hapis kalır. His zaafı olmasından kaynaklananlarda idrarın yakıcılığı hissedilmez. Def etme zaafı idrarın karına bastırılarak dışarı atılmasıdır. Karında idrar zoru ile ilgili bir şey hissedilmemesidir. Karına bastırınca idrarın çıkmasıdır. Kaslarda titreme vardır. Bazılarına göre, karına bastırınca pek az idrar çıkabilir. Bundan böbreklerde de zaaf olduğu, onun bu zaafı takiben ortaya çıktığı kabul edilir. Aynı zamanda bunun sebebi o taş ve şiştir.

Genel olarak eğer böbrek bölgesinde bunun gibi sıkıntılar varsa ve bu şiş belirtisi varsa, o şiştir. Şüphesiz eğer cidden yoğun bir ağırlık hissediliyorsa, idrar tutulması veya eğer yoğunluk azsa, orada rutubet ve şiş vardır veya sadece rutubet vardır. Eğer ağırlık, yoğunluk yoksa ancak ağrı uzun soluklu ise, muhtemelen ağırlık hissi böbreklerdeki yelden kaynaklanmış olabilir. Eğer karında sıvı toplanması söz konusu ise, bu ancak böbrek ve mesanedeki tıkanıklık, dolayısıyla meydana gelir. Ve mesanede zaaf var demektir. Ayrıca, başka maddeler de varsa, onun sebebi böbreklerin çekim gücüdür ve böbreklerin çekim zaafıdır veya karında su birikmesine işaret eden karaciğerin def etme gücüdür. Oradaki ağrı yara olduğunu gösterir veya idrarın çok hiddetli olduğunu gösterir; idrarın atımında yakıcı, hiddetli bir idrar vardır. İdrar atılınca ağrı sakinleşir. Aynı zamanda burada üstesinden

gelme de söz konusudur. Yaralarla birlikte yaraya ait etkenler de görülür. Sebeplerini daha önce zikrettiğimiz gibi, beslenme organları içinde de elbette kuruma gibi, bazı belirtiler vardır ve de idrarın akışının belli bir tertibi ve düzeni vardır.

***Genel Tedaviler*:** Eğer hastalığın oluşma süresinin uzaması veya içine hıltların karışması idi ise, açmak için yararlı olan fevkalade etkin faaliyetlerinden korkulmayan tertiplerde güçlü idrar açıcılar verilir. Sonra sıvıyı mesaneye indirici ilaçlar verilir. Ağrı artar ve mesanede uzama da artar. Mesaneden bir şey çıkmaz. Turp suyu bu konuda güçlü bir ilaçtır. Hatta onu ekmekle yemek gerekir. Aynı zamanda kara nohut suyu da verilir. Ancak idrar idrar söktürücülerden kereviz, amonyak zamkı, yabani havuç, sarı sakız, kedi otu, kakule, kustus, yabani kereviz, Azak eriği, dereotu, onun tohumu; hepsi turp suyu veya kara nohut suyu veya demirdikeni suyu içinde pişirilir veya demirdikeni suyu veya kereviz suyu içinde ve rezene usaresi içinde özellikle yabanisinin suyu içinde pişirilerek ballı sirkeyle ve soğanla cidden yararlı olur. Tiryak, *mitridatis* de çok yararıdır. *Kerkem* ilacı, *emrutis melik* çalısıyla hazırlanan terkip de yararlıdır. Ancak bu hastalık çocuklarda olduğunda hurma suyu ve sütle karıştırılarak verilir veya onları anneleri emzirir.

Güçlü idrar söktürücülerin terkibi: Yabani sümbül, kakule, nane (nanhah), kereviz, tohumu, kedi otu boyası, acı badem, sümbül; hepsinden yirmişer dirhem alınır.[274] Bal kabağı tohumu, başları koparılmış İspanyol sineği ve kanatlarından 1 dirhem amonyak zamkı 3 dirhem kadar alınır; fındıkla alınır ve bir defalık dozu 3 dirheme kadardır. Yine ardıç ve şeytantersi ve mesanede kanın donması kısmında zikredilen maddeler hastaya içirilir ve zerk olur. Önerilen bir başka ilaç: kunduzhayası, sütleğen zamkı, zencefil, sivri biber, pelesenk yağından oluşur. Bazen bu terkip banyo suyuna konur ve ağrı dolayısıyla ona ban otu ilave edilir. *Akrabadin*'de sen bunları görürsün. Bu hastalığa testis ilaçlarının hepsi yararlıdır. Bundan dolayı bu ilaçlar, aynı şekildc sınıflandırılır; aynı gaye için kullanılır. Eğer kan veya yara yoksa, hasta akrep külü, sünger taşı, cam tozu ile tedavi olu-

---

[274] TM: balkabağı

nur. Şu söylenenler de yararlıdır. Kurutulmuş sansar mesanesi şarapla içilir. Bu terkip özellikle çocuklara içirilir. Mesane soğukluğundan kaynaklanan hastalıklar için verilen diğer ilaçları burada da verdik.

Mesanede kanın donması konusunu zikrettiğimiz ilaçları hastalık aynı sebepten oluştuğu için burada da zikrettik. Burada hastaya turp suyu ile bu ilaçlardan yakı yapılarak uygulanır. Bu hastalara tiryak, mastika, *amarusya, kabad el-melik,* ilacı da kullanılır. Bazen üzerlik, geyik otu gibi güçlü ilaçları hamamda zerk etmek gerekir. Yine boraks, nezle otu ve hardaldan da ilaç yapılıp verilir. Gerçekten yararlı yakılardan denenmiş olan biri de şöyledir: defne tohumu, dereotu, kakule, sarıyonca, kara nohut unu, papatya; her birinden 10 dirhem alınır; yabani havuç, turp tohumu, bostan kerevizi tohumu, Ermeni lahanasıyla ilaç yapılır. İyi bir merhem terkibi: Ballı sirke ve çavşır, Yahudi balsamı, Azak eriyiği eşit miktarda alınarak, ördek yağı, sarı mum, süsen yağı ile terkip halinde zerk edilecek ilaçlar yapılır. Zerk etmek için kına, günlük, çavşır ve biber ilave edilir. Bazen onun içine şeytantersi de konur. Eğer idrar zorunun sebebi taş ise taş ilaçlarıyla tedavi edilir.

Buradaki çıkıntı (meme gibi çıkıntı) veya et oluşumu onun ilacı mesane kısmındaki gevşetici hamam uygulaması ile yapılır; merhemlerle tedavi edilir; hastanın ekşi, tutan ve kasan şeylerden kaçınmak gerekir. Bazen bu ilaçlar idrarı akıtır, bazen akıtmaz ve şişe sebep olur. Bu durumda ve şiş ilacıyla rahatlatılır; gevşeten ilaçlarla tedavi edilir. Hastanın hamam suyunun içine gevşeten ilaçlar, yakılar zerk edilerek, lavmanlar ve şişlere yumuşatan ilaçlardan verilmelidir. Bunlarla idrar zorlanıp bastırılarak aşağı iner. Sonra hasta çok rahatlar, yumuşar ve bunun için lahana, hatmi, soğan, pırasa önerilir. Eğer yakı yapılacaksa, bu kısımda sözü edilen yardımcı maddeler kaynatılarak verilir ve safenden sonra basilik damardan kan alınır. Bazen onunla birlikte idrar atımı olur.

Eğer soğuk ve kasılma olursa soğuk kötü mizacın ilaçlarıyla tedavi edilir. Eğer sebep sıcaklık olursa mutedil yağlarla ve yumuşatan ve rahatlatan o soğuk yağlarla tedavi edilir; örneğin menekşe yağı, kabak, dereotu yağı, papatya gibi. Eğer sebep kuruluksa yine banyo yaptırılır; rahatlatan yağlar, rutubetli yiyecekler verilir ve hastalıktan sonra zayıf düşüldüğünde alınan tedbir alınır ve hastaya hamam yaptırılır.

Eğer hastalık sebebi felçler ise felç ilaçları kullanılır. Eğer sebep kasların titremesi ve kasılması ise kendi kısmında zikredilen ilaçlardan alınmalıdır. Eğer sebep soğuk mizaçsa sıcak yağlarla ve senin bildiğin sıcak macunlarla tedavi edilir. Felç için bunlar yararlıdır: yabani kakule yarım dirhem alınır ve çocuk idrarıyla içilir veya sıcak kakuleden 1 miskal dereotundan yarım dirhem uterus boşluğuna konur; aynı miktarda Hint tuzu sıcak suyla verilir veya 2 danek şeytantersi, eşek sütü içinde uygulanır. Sıcak su ile yabani sümbül şarabı veya 2 danek şeytantersi eşek sütü tohumlardan sıcak hılt için kullanılır. Düşme halinde mutedil merhemler verilerek, banyo yaptırılarak, idrar atılmasına çalışılır. Eğer idrarda çok kan varsa kehribardan, ceviz zamkıyla hap yapılıp verilir. Kan pıhtısı olmasından korkulup kanın donmasına karşı ilaç kullanılır. Kan pıhtısı tıkanma yaparsa, zikrettiğimiz ilaçlarla kan pıhtısının oluşturduğu tıkanıklık tedavi edilir. Eğer hastalığın sebebi yelse mesane yel ilaçlarıyla tedavi edilir. Hastalık sebebi ağrıysa idrar söktüren ilaçlar zerk edilerek tedavi edilir. Sonra yara ilacı veya yiyeceklerle idrarın sertliğini tadil eden ilaçlar uygulanır. Bazen idrarın hiddetini (keskinliğini) tadil etmek için de değişiklik yapan ve idrar yolunun (urethra) hassasiyetini değiştiren ilaçlar zerk edilir.

Onlardaki tedavi başlangıçtaki his zaafıyla başlar. Eğer hastalık henüz başlangıç safhasında ise veya solunum kasları ve mesanedeyse, yararlı olacak zehirler, tiryaklar, mitridatus, gevşeticiler, zerk edilen ilaçlardan ruhu uygun olanlar hastaya verilir; örneğin yasemin yağı, süsen, nergis, safran yağı, pelesenk yağı gibi. Meyve ağaçlarının yapraklarından yakılar, nane, sedef otundan yakı yapılarak kullanılır. Onların dışında üzerlik tohumları, dağ sedef otu tohumları gibi otlar kullanılarak ilaç yapılır. Sonra pubis üzerine onlarla yapılan yakı uygulanır. Eğer hastalığın sebebi dışarı atma zaafı ise, bu mizacın hakim olduğunu gösterir; mizaç kişiyi zayıf düşürmüş olabilir. Senin de bildiğin zaaf ilaçlarıyla tedavi yapılır. Çoğunlukla bu şikâyet soğuktan ortaya çıkmış olabilir ve bu durumda ilacı, ısıtıcı ilaçlar ve tutan ilaçlar olmalıdır. Özellikle bizim his zaafında zikrettiğimiz ilaçlardan kullanılmalıdır. Eğer hastalığın sebebi uzun süren kötü mizaçsa tedavisi gevşeten, rahatlatan banyolarla yapılır. O banyo suyuna keten tohumu, boy otu, yalancı safran veya bunlarla yakı yapılır. Sonra yo-

ğun idrar atıcılar verilir ve katater uygulanır; pelesenk yağı ve benzerlerinin bu hastalıkta çok yararı vardır.

Eğer bu hastalık böbreklerden, karaciğerden, bağırsaklardan, arkada olan organlardan hastalık oluşmuşsa (idrar zoru olmuşsa) o organın tedavisine yönelip, ona göre tedavi yapılmalıdır. Eğer ona verilen ilaçlar yararlı olmazsa, merhemler, banyolar, yakılar, zerk edilerek verilenler uygulanır; idrar söktürücüler de verilir. Ancak çok fazla maddenin inmesinden de korkulur, yani çok fazla maddenin inmesinden korkulacak seviyeye gelen kadar idrar söktürücü verilmeye devam edilir. Eğer humma varsa süt yararlı olur. Ateşlendirmeyen tohumlar içeren ilaçlar her zaman yararlıdır. Onlar sütle içilir.

Altıncı Kısım
Birçok Bakımdan İdrar Atımında Yararlı Olan Şeyler

Bazıları şöyle demiştir: Mumya ile yapılan sıcak hamamda, onunla birlikte, yoğun tıkanıklığı gideren ilaçlar kısmında ve soğuktan olan idrar zoru hastalıkları tedavisi kısmındaki ilaçlardan verilse yararlı olur. Bazıları şöyle dedi: Biz onu denedik ve şeker konusunda ilaçlar hazırlayıp, makat içinden uyguladık ve idrar söktürücüler verdik; idrarın atılması sağlandı. Bazılar şöyle demiştir: penisin kılıfı içine girilir veya hatmi ve tahtakurusuyla ve bilinen bir başka yaratıktan düşen kılıf alınır; penis içine idrar atılması için uygulanır. Aynı zamanda onun üzerine sarımsak veya soğan konur veya penis içine dayanabileceği kadar safran konur. Eğer şiş tıkanıklık oluşturursa, her durumda kötü olamayan yumurtanın içine kurutulmuş zeytin, yağıyla birlikte konur; onun penis boşluğuna zerki cidden yararlıdır; idrarın atılmasında yardımcı olur.

Yedinci Kısım
Katater ve İdrar Atımında Kullanımı ve Zerki

Eğer ilaçlar idrar atımında yarar sağlamıyorsa, penisten katater uygulaması yapılır ve idrar akıtılır. Bu uygulama mesanede şiş oluşmuşsa ve eğer mesanenin kanalına (ürethra) yakınsa bu ilaç uygulanır. Şüphesiz şiş olduğunda o uygulama yapıldığında çok acı verir. Kateter uygulaması şöyle olur: Mesanenin önünden ve ince olan yerlerden

uygulanır. Deniz hayvanları ve yabani hayvanların derileri elden geçirilir. Sonra ondan bir parça alınır ve deri zamkıyla yapıştırılır ve kurşun ve tenekeden alınıp birlikte iyi bir alet oluşturulur. Şüphesiz çok yoğun ve güçlü şeyler ısıtan nesneler, biraz cam tozu ve pirit veya çok miktarda erimiş, sıvı şeklindeki terkip onun üstüne incecik uzatılır; onun üstüne keçi kanı dökülür. Burada dişi keçi kanı yararlıdır. Bununla birlikte kurşunlu madde onu keskinleştirir. Aletin başının yuvarlak, sağlam ve sert olması gerekir. Onun başında bir adet delik vardır. Eğer organda ağır hıltlardan bir miktar hapsedilmişse o zaman bu aletle ilaç zerk edilir veya ilaç bu delikten organın içine atılır; oraya girip, maddelerin dışarı alınmasına gerek kalmaz. Bu yolla oradaki yanmış şeyler veya başka şeyler de dışarı atılabilir. Bütün bunlar lavman olarak kabul edilebilir.

Burada küçük şeyleri çekmek, onun yolunu açmak veya mesaneyi kazıyıp temizleyip yenilemekten daha zordur. Undan dolayıdır ki onun deliğinden organa ilaç dökülerek, lavman uygulanır. Bazen bizim kulunç kısmında söz ettiğimiz ve kullanmak istediğimiz alet lavman yapmak için uygulanır. Eğer o alet bağlantıları çözmek için kullanılırsa bu durumda, aletin çekilip atılacak maddelerin bulunduğu kanallara ve boşluklara uygulanması gerekir. Oralardaki şey güçlü bir şekilde çekilir. Aynı zamanda onların arkasında olan idrarın da çekilmesi sağlanır veya katater içine çekilir veya onun içindekiler uygun bir şekilde düzenlenir ve içindeki hava uzaklaştırılır. Onların çekme gücü etkindir; ancak havayı içine çekmez. Onun uygulandığı yerdeki maddeyi çekmesi zorunludur. Ancak kenarında sağlam iplikler olan sof, normal ipliklerden oluşan düzenekten daha güçlüdür. Hatta bu yapı (softan düzenlenen düzenek) hafifçe içeri sokulur; sonra onun iki yanındaki iplik çekilip sof dışarı çıkarılır.[275] Burada dikey bir yapı onun işlevinde yararlı olur veya onun daha aşağısındaki organlarda da faydalı olur.[276]

Bu örtü bu aletle (katater) kullanılır. Hasta kuyruk sokumu üzerine, sırtın tutularak rahatsız bir şekilde oturtulur. Dizleri biraz yukarı-

---

275 TM: bu söz konusu yapı orası boş kalmasın diye uygulanır.

276 TM: ya da kabız olunduğunda bu kılıf kullanılabilir.

ya kaldırılıp araları açılır ve hamamda, hamam suyu içinde bu pozisyonda tutulur. Ona yakılar ve rahatlatıcı merhemler uygulanır. Sonra dikey olarak penisten içeri girilir. Bütün insanlarda boyuna olarak penisten girmek uygundur. Her şahsın katateri kendi penisi boyunda olmalıdır. Aletin kefen beziyle uygulanması uygundur. Özellikle hastanın eziyet çekmemesi için uygun yağlar kullanılırsa iyi olur. Eğer penis uzunsa aynı şekilde hasta oturtulup, karna doğru eğilir. Sonra katater mesane boşluğuna kadar bir veya iki boğum seviyesinde sokulur ve alet mesane boşluğuna ulaşır. Bu durumda ağrı hafifler ve hasta tamamen sakinleşir veya bir şeyin onun içine girmesi onu tahrik eder; harekete getirir. Genel olarak, sonuçta alet penise nüfuz eder; sonra penis aşağı iner ve ilk haline döner veya çok hızla aşağı iner. Eğer bu uygulama yapılırsa alet istenen şeyi çeker veya lavmanla atılması istenen şey dışarı atılır. Sonuçta sürekli olarak bu hastalık oluşmasın diye ve hatta ağrı oluşmaması için buna benzer yollara başvurulması gerekebilir.

Sekizinci Kısım
İdrarın Damla Damla Atılması

İdrarın damla damla atılmasının sebebi idrarın kendisidir veya idrar organlarındaki bir sorundan kaynaklanır. Bu durum oradaki kaslardan, mesanenin kendisinden veya idrar yollarından ya da idrarın içeriğinden kaynaklanıyor olabilir. İdrarın keskin olması ve çokluğu dolayısıyla idrar damla damla atılmış olabilir. Ancak idrar zoru kısmında zikrettiğimiz gibi, onun içindeki çok fazla güçten, idrarın keskinliğinden bozulmuş olabilir. Onun toplanması, yoğunluğu, gevşekliği ve güçlü oluşundan dolayı oluşmuş olabilir; ayrıca idrarın keskinliğinden, çok fazla toplanmasından, pek muhtemel olmayan yoğunluğundan kaynaklanmış olabilir. Onun durumunda, yani kasılma ve tutulma ile gevşeklik arasında damla damla idrar atılması söz konusudur. Hastanın idrar atması sarsıcı olma istidadındadır; idrar soğuk değildir. Onun hiddeti yiyecekler, ilaçlar, yorgunluk, cinsi münasebet ve benzerleri sebep olabilir veya başlangıç organlarının (üriner sistemin başlangıcındaki) mizacından kaynaklanmış olabilir. Örneğin karaciğer, böbrek, damarlar, basit mizacın özellikleri veya

maddeden ve madde ile veya maddenin dışındakiler veya çok fazla fazlalık madde olması dolayısıyla, bedenden onların doğal atımında ortaya çıkar; çoğunlukla idrar damla damla atılır. Onda idrarın damla damla olması kasları rahatsız edip, dokulardaki açılmayı, yarılmayı kolaylaştırır. Eğer o kaslara iradesi hükmedebiliyorsa bu durum söz konusudur.

Ancak özel sebebi kaslar ve başlangıçla ilgiliyse, örneğin sadece gevşeme veya uyuşukluk hissi veya his kaybı olursa makatta da arıza olabileceği gibi, ondaki şiş ve başlangıcının zayıflamış kötü mizacından veya başlangıcında ortaya çıkan sorunlardan ve çoğunlukla da soğuktan dolayı çoğunlukla damla damla idrar atımı görülür. Eğer bu durum kanaldaki kasılmaların zaafından kaynaklanıyorsa ve bununla birlikte mesanenin kendisinde de zaaf varsa, özellikle bu zaafı mesane karın kaslarıyla paylaşıyorsa bu hastalık ortaya çıkar.

Ancak mesane scbebiyle bu hastalık görülebilir. Onun sağlıklı mizacında kötülük varsa çoğunlukla böyledir. Bu durumda biz diyoruz ki, bundan dolayı idrar damla damla atılır. Bu mizaç 2 bakımından damla damla idrar atar. Bunlardan biri onun tutmasında görülen zaaftır. O az miktarda sıvı içine geldiğinde onu tutamaz. Hatta sıvı çok toplandığında onu akıtır ve bunu isteyerek yapmaz; irade dışı yapar. İkinci olarak dışarı atma zaafı vardır. Ancak tam idrar zoru yoktur. İdrarı azar azar atar. İdrar atımındaki zorluktan damla damla idrar atar. Şüphesiz bu bir zaaf sonucudur. Bu zaaf çoğunlukla başka bir organla ortaklığından kaynaklanır; onun yakınındaki ortak olduğu organlardan kaynaklanabilir; örneğin şişler iltihaplar ve böbrekteki açıklıklar ve mesanenin üst tarafındaki organlarla ortaklığından onların içindekileri atma sıkıntısından ortaya çıkmış olabilir. Mesane yaraları ve uyuz dolayısıyla mesane idrarı tutmaya muktedir olamaz; idrar ağrılı ve damla damla atılır. Mesane kanalındaki (uretra) şişten dolayı oluşan tıkanıklıklar veya uterus, bağırsaklardaki tıkanıklık, katılaşma veya mesane taşı idrarın azar azar çıkmasına izin verir. Mesane ağrısı, mesanedeki yaralar sebebiyle oluşmuş olabilir. Biz onları idrar zoru kısmında zikrettik. İdrar zoruyla birlikte idrar damla damla görülebilir. Ancak bu durumda o idrar zoru değildir. Damla damla idrar atılması yara ile birlikte ve ağrıyla birlikte görülür. Bazen bun-

lardan biri olmayabilir. Bazen idrarın damla damla atılmasının sebebi diyabettir ve atım zorluğu vardır. Yanma sebebiyle oluşmuş olabilir.

Belirtiler: Şişler, tıkanıklık, maddi sebepler ve ağrılar senin çoğunlukla kısımlarda ve bölümlerde öğrendiğin belirtilerdir. Sen sıcak mizaçtan, idrarın renginden, oradaki iltihaptan, önceki sebeplerden ve soğuk mizacın alameti olan idrar renginin görülmesinden, vücudun soğukluğundan ve diğer bilinen işaretlerden bunun sebeplerini belirlersin. Burada sözü uzatmaya gerek yoktur.

Tedavi: İdrarın damla damla akmasının tek tek özel tedavilerini kendi kısımlarında öğrendin. Ancak çoğunlukla bilirsin ki onların tedavisinde tutan ilaçlar yararlı olur. Bütün bu hastalıktan şikâyet edenler idrarını tutmaktan acizdir. Onların tedavisinde cinsel hastalıkların ilaçlarından da yararlanılır. Hastalara yararlı ilaçlar olarak şu ilaçlar verilir: tiryak, *mitridatus*, galen ilaçları, Malaka fasulyesi adlandırılan bitki gibi güçlendiriciler karıştırılır; güçlendiriciler, örneğin yer palamutu kurusu ve benzerlerinin suyu gibi. Yine meyve karışımları ve sarımsam da yararlıdır. Kesilmiş olan idrarın akışını sağlar; ona gerekli yardımı sağlar. Denenmiş ilaçlardan yabani kekik tohumu, nezle otuyla birlikte verilir. Biz şunu denedik: Biraz Kabil helilesi, kuru yarpuz, bit otu 3 kısım, beyaz zerdali dikeni, yarım kısım, ardıç 1 kısım, sarısakız, Hint selvisi, kendir, küçük Hindistan cevizi; her birinden 3 kısım alınır; karanfil ½ kısım; kuru üzüm, mahlep tohumu1 kısım, helile balı ile macun haline getirilir ve saklanır. Gerektiğinde hastaya verilir.

Güçlü Bir Macunun Sıfatı: Kara helile ve kabil helilesi, *suk (bir nevi sirke)*; her birinden beşer dirhem sarısakız, kunduz hayasından; her birinden 1.5 dirhem, kehribar, Hint selvisinden ikişer buçuk dirhem, kendir, mahlep tohumu; her birinden onar dirhem alınır; hepsi balla ve 2 dirhem sıcak suyla karıştırılır. Yine bir başkası: Hazeran, Hint selvisi, kendir kabuğu, Kirman kimyonu; her birinden 1 kısım alınır. Eski şarapla 3 dirhem verilir. Yine bir başka ilaç: Kabil helilesi, Hint selvisi, pişmiş helile meyvesi; her birinden 7 dirhem, kendir kabukları, 5 dirhem hazeran 10 dirhem; hepsi kurutulup kızdırılmış demirin içine batırıldığı suyun içinde çok miktarda safrayla muamele edilir. Sonra bit otu süsüyle macun yapılır. Güçlü

bir macun terkibi: Bit otundan 1 kısım, ladin 4 kısım, demirhindi 2 kısım alınıp, macun yapılır ve ondan 6 miskal içilir. Bit otu (hazeran) yaprağı, kendir, gülsuyu, palamuttan eşit miktarlarda alınıp şarapla içilmelidir.

Yine idrar tutulmasında ve iyi duruma gelmesinde yararlı bir macun: her birinden 1 ölçü alınır; Kabil helilesi, piç helile, helile meyvesi. Onar adet palmiye alınıp sirke içinde bir gün bir gece bekletildikten sonra kırmızı arsenik, Hint selvisi, kendir, kuru üzüm, kuru günlük ve mercandan; her birinden 5 dirhem, sarısakız 3 dirhem alınıp balla macun yapılır. Yine güçlü bir terkip: Kunduz hayası, kustus, sarısakız, yabani kekik, palamut kurusu, nezle otu eşit miktarlarda alınıp, taze bit otu suyu ile macun yapılır ve uykudan önce 1 dirhem alınıp kullanılır. Hafif bir İlaç: Kakule tohumlarından 1 miskal alınır. Palamut unu da yararlıdır. Özellikle eğer palamut soğan sirkesiyle muamele edilip gece ve gündüz hastaya verilir. Sonra biraz kabağın içine konup şarapla içilir ve onun toplam miktarı 10 dirhemdir. Yine, incir, zeytinyağı ile hastaya verilir. Yine Hint selvisi ve kendir eşit miktarlarda alınır; onlardan 1 miskal hastaya yedirilir. Yine bir başka reçete: Kara kimyon, sedef otu tohumundan eşit miktarda alınır ve 1 dirhem içilir. Kuru üzümde yararlı bir ilaçtır. Hayvan pisliği yağı da içilir. Onun balla 2 defa alınması yarlıdır. Yaşlı hekimler şu ilacı önermişlerdir: Kunduzhayası, afyon, ban otu, sedef otu tohumu alınır ve ondan birer miskal alınıp pişirilip hastaya 3 ukiye kadar verilir. Eğer anüsün içinden mum konursa, penis içindeki idrar sabırla durdurulur. Aynı şekilde incir ve zeytinyağı da idrarın damla damla akışına son verir.

Dokuzuncu Kısım
İrade Dışı İdrar Atma (İşeme)

İstem dışı idrar atma, işeme, çoğunlukla çok fazla soğuktan kaynaklanır; kaslardaki gevşeme ve zaaf dolayısıyla ortaya çıkar; başka bir hastalık nedeniyle de görülebilir. İdrar atımı istendiğinde, idrar söktürücü olan ince şaraptan içilir. Özellikle böbreklerdeki yol genişleyip kuvvetle çekim gücü olmalıdır. Bedende, rahatsız olan mesaneye çok fazla sıcaklık çekilmesinden irade dışı idrar atımı görülebilir.

Sebebi: Omurların kaslarındaki bozukluk sebebiyle kasların kasılmamasından kaynaklanır. Bazen idrar tutamama mesaneden, kaslardan ve idrardan kaynaklanır. Ancak her saat sıkıntılı bir şekilde mesane sıkıştırılır ve zorlanır ve idrar atar; örneğin hamama girdiğinde ve karınlarına çok ağırlık olduğunda mesanelerinin üst kısmındaki organlarda büyük şiş olanlarda görülür. Onların bu arazları belirlendikten sonra onların yerini (hastalığın) belirlemek, bundan sonra kolay olur.

Tedavi: Onun sıcaklıktan olması nadirdir. Bu durumda tutan soğuktan koruyan ilaçlar vermek gerekir. Bunlar tozlardan oluşur. Bunun terkibi şöyledir: kuru kişniş, kırmızı gül; her birinden 5 dirhem, tebaşir 10 dirhem, marul tohumu, humka tohumu; hepsinden 15 dirhem, Ermeni kili 5 dirhem, kafuru ½ dirhem, zamk 2 dirhem alınıp ekşi nar suyu ile macun yapılır. Yine bir başka terkip: kehribar, Ermeni kili, kara helile, palamut, mercimek kabuğu; her birinden 2 dirhem parçalanmış olarak 2 dirhem, toz halinde 3 dirhem alınıp diyabet için ilaç yapılır ve kesilmiş sütün suyu, sumak, demirhindi ve nar taneleri ağız içine konur ve susuzluk giderilir.

Damla damla idrar atımı bahsinde soğuktan kaynaklanan idrar tutamama ilaçları zikredildi. Yine bir başka terkip: Hint selvisi, kuru üzüm, palamuttan; her birinden 2 dirhem sarısakız 3 dirhem alınıp toz haline getirilir. Kimyon cidden yararlıdır. Aromatik kökler yenilir. Kimyonun ve safranın uygulanması yararlı olur. Genel olarak, idrar organlarında soğuktan oluşan hastalıklarda yararlı olur. Yine 4 dirhem kendir içmek de yararlıdır. Çok kötü istemsiz idrar atımını tutmak için ondan veya 2 dirhem mahlep ve miskten çıkarılan sıcak yağlardan, şeytantersi, kunduzhayası, sütleğen ve benzerlerinden vermek yararlıdır.

Kaliteli lavman reçetesi: 1 ratl demirdikeni, 2 dirhem Hint selvisi, 10 dirhem mahlep alınır; 4 ratl su içinde 1 gün 1 gece bekletildikten sonra onun yarısı kalana kadar pişirilip süzülür ve onun yarısına kadar üzerine narçiçeği yağı dökülür ve pişirilip yağla birlikte lavman yapılır. Bir kısım suyla, sarımsak yağı, ban otu, fındık, fıstık ve terebentin, mahlep eşit miktarda alınır; hızlı hareket edip, miskle güçlendirip, onunla lavman yapılır. Bu terkip banotuyla da güçlendirilir.

Onuncu Kısım
Altına Sidik Kaçırma

Altına sidik kaçırmanın sebebi kasın gevşemesidir. Bazen ona yardımcı olan idrarın hiddetidir ve çocuklarda sık görülür. Bu durum genellikle uyku durumunda ortaya çıkar. Eğer idrar atmaları tahrik edilirse doğal olarak idrar atımı olur. Gizli olan istek uykudan uyanmadan önceki soğuk soluk gibidir. Eğer onlar yoğunsa uykudan korku oluşur; organda gevşeklik katılır ve idrar atımı olmaz.

Tedavi: Hastalığın tedavisi, mesanenin rahatlatılması, idrarın damla damla atılması ve diyabet tedavisi için, özellikle helile ve kuru üzüm, günlük ve banotu yağı karıştırılarak merhem yapılır. Bunun uygulanmasından sonra, hastanın uyuması gerekir ve hastaya hafif yiyecekler verilir. Çünkü uyku da hafif tir; hastaya çok su içirilmemelidir. Eğer kişi idrar atmak isterse, bazen sadece kuvvetle idrar atmayı bastırmayı düşünür ve idrarı hisseder. Ona göre, bu iyidir ve idrarın içinde bulunduğu yerde tutulmuş olması uygundur. Uyku halinde bu durum geri döner. Eğer bu yerde idrar mevcutsa, o boş kanala ve lavaboya atılır veya düz örtüye yayılır, hatta daha da ötesine gider; binalara, mescitlere gider. O (idrar) boşluk içinde kalır. Ancak idrar akış halinde olup, yapılmaması gereken saygıdeğer yerlere doğru akar. Bu ancak uykuda olabilir. Uykuda idrar sakin bir şekilde bulunduğu yerden akar. Zikredildiği gibi, sağladığı gizli yararı sağlamaz. Uykuda idrar atılması arızidir ve ancak sistemde oluşmuş bir şey yoksa, ancak def etme gücünün etkisiyle durur.

Bu Hastalığa İyi Gelen İlaçlar: Palamut, kendir, sarısakız eşit miktarlarda alınır; 3 ukiye şarapla pişirilir; pişirmeye 1 ukiye kalana kadar devam edilir; süzülür ve bitotu 1 dirhem ile birlikte içilir. Eski hekimler şöyle önermişlerdir: Tavşan böbreği kurutulur; ondan bir kısım alınıp, dereotu tohumundan bir kısım ve nezle otu, kereviz tohumunun her birinden yarım cüz alınır, yarım dirhem şerbet alınıp, 1 ukiye soğuk su içine konulur. Bu terkip cidden yararlıdır. Yabani tavşan beyni şarapla çok yararlıdır ve su ile macun şeklindeki bu terkipten yapılan haplar yararlıdır. Sıcak su ile yapılan hamamdan sonra soğuk su içilmesi de yararlıdır veya sarısakız aç karına şarapla içilir. Onun yararı aşikârdır. İdrar hapsedici olan ilaçlarla mesane içine onların zerk edilmesi yararlı olur.

Diyabet

Diyabet içilen suyun kısa zamanda atılmasıdır. Bu hastalık içilen sıvı ile orantılıdır. Onun organlarıyla ilgilidir. Midenin kayganlığının bağırsakların yiyecekleri kaydırmasıyla oranlı olması gibidir. Onun Yunanca adı *diyabetis*tir. Şüphesiz aynı zamanda, ona *diyaskurmus kramis* denir. Arapça *dure* ve *dulab* ve *böbrek kazınması* denir. Bazıları şöyle der: Şüphesiz bu hastalık beklenmedik şekilde ortaya çıkar. Çünkü bu iş doğal değildir. Ancak istemli olarak ortaya çıkar ve bağırsaklar yavaş yavaş kayganlaşır. Çünkü bunlar hissedilir ve iradi olarak ortaya çıkar. Bunu söylemek yersizdir. Denir ki hastalık yüzeyseldir; geçicidir. Sahibi susuzluk hisseder ve su içer, ancak bu suyun dışarı atılması kötü değildir; kolayca idrar atımı olur.

Diyabetin sebebi böbreklerin boşaltılmasıdır, ancak onun belirlenmesinde zaaf vardır; o, idrar atımıyla birlikte ortaya çıkar; idrar kanallarının ağızları genişler ve açılır. Böbrek içindeki sıvının orada kalışı ayarlanıp düzenlenemez. Bundan dolayı kendinde soğukluk oluşur veya böbreklerde soğukluk oluşur. Bazen soğuk su içilir ve yoğun soğukluk oluşur. Ancak doğal olmayan sıcak gücü vasıtasıyla, maddenin veya maddi olmayanın yoğun çekiminden de oluşur ve o soğuk hıltlardan da olabilir. Karaciğerden sıvı böbreklere çekilir. Karaciğer böbreklerin önündedir. Sıvı inmez; onunla ilgili olan çekilip atılır. Sen eğer sıvı böbreklere atılırsa bazen diyabet oluşmuş olduğunu bilirsin. Bu sıvı incedir.

Birçok sebepten rutubet vücuttan çekilir. Çok fazla su içip oraya (böbrekler) çok fazla rutubetin ulaşmasına mani olmak gerekir. Sen bu durumu arazlarından anlayacağını bilirsin.

Tedavi: Eğer diyabette çok fazla sıcaklık görülürse, bunun tedavisinde taze hurma ve meyveler, yetiştirilmiş otlar ve soğuk şuruplar yararlı olur; örneğin marul, haşhaş gibi. Soğuk ve rutubetli havada, soğuk banyo suyuna oturtulup, hasta sakinleştirilir. Ancak uygulama aşırı olmamalıdır. Susuzluk sakinleştirilmelidir. Böbrek soğumamalıdır; kasları hızlı hareket etmelidir. Şunlar da ona yararlıdır: uyutanlar, güçsüzlüğü engelleyenler ve susuzluğu önlcycn maddeler verilmelidir. Bunlar öncelikli tedbirlerdir. Hastayla ilgilenmek gerekir. Hasta çok fazla su içer. Soğuk su içmesinin hastaya yararlı olduğunu belirledim. Eğer kusturulursa susuzluk giderilir; kusmayla içilen su

tamamen çıkarılmalıdır; damarları doldurur ve bel bölgesinde uyuşukluk oluşturur ve bu da suyun bastırılıp kuvvetle dışarı atılmasında yararlı olur O (mesane) suyu çekmekte aciz kalır. Aslında onun sıvıyı toplaması gerekir, ancak bunu yapamaz. Sırtta (arkada) sıkıntı olur ve idrar atımı değişir. Hastaya doğayı yumuşatan şeyler yararlı olacaktır. Eğer mutedil lavmanlar uygulansa iyi olur. Bu hastalar, genellikle kuru tabiattadır. Bazen hastalığın tedavisinin öncesinde onlardan kan almak gerekebilir. Hastaya yararlı içecekler verilmelidir; soğuk, ekşi yağlı süt gibi. Ben bu hastalığı tedavisinde onları önemli buluyorum; özellikle ekşi sütten oluşan çökelek yararlıdır. Hastaya kabak suyu, eşekhıyarı suyu, keten suyu, ekşi nar suyu, dut suyu, kalsiyum sülfat ve bunun gibileri yararlı olur. O hastanın içeceği mümkün olduğu kadar bu şerbet şeklinde sular olmalıdır. Nane suyu onlara cidden yararlıdır; susuzluğu teskin eder. Onun 1 günlük dozu 2 kutilin olmalıdır. Yine yağlı inek sütü ekşisinin suyu veya yabani inek sütü ekşisi yararlıdır; hastanın susuzluğunu giderir. Şu maddelerin de yararlı olduğu söylenir: 3 yumurta sirke içine konup 1 gece ve gündüz bekletilir ve hastaya verilir. Bu terkip hastaya rahatlama hissi verir. Onlar için bu terkip çekici özelliktedir: Arpa unundan ekşi süt suyundan bir terkip yapılır. Bu terkip hazırlandıktan sonra ondan tekrar tekrar arpa unu ve suyla terkip yapılır; sonra terk edilir. Bundan sonra arpa unu ile yapılacak içecekten hastaya verilmelidir. Sonuçta bunlar tekrar tekrar hastaya verilir. Soğuk içilen şeyler susuzluğu keser. İçilerek alınacak ilaçlardan gül suyu ile hazırlanan tabletin terkibi şöyledir: akakya 2 dirhem, gül 3 dirhem, gül suyu 4 dirhem, zamk 1 dirhem, kitre ½ dirhem, kekik tohumu öz suyu terkip halinde tüketilir. Yine bir başka terkip: tebaşir tableti, kabak suyu, hıyar suyu ve nar suyu karıştırılarak içirilir. Yine bir başka terkip: Ermeni kili, yanmış nehir yengeci bunların her birinden 1 kısım alınır.[277] Haşhaş tohumu, marul; her birinden birer buçuk kısım alınır; hepsi keten tohumu usaresiyle karıştırılır ve hap şeklinde şurupla içilir.

Burada alınan ilaçlar soğutan ve tıkayan ilaçlardır. Yakılardan buğday ve arpa kavrularak asma sürgünleriyle verilir. Yine ayva yağı, elma

---

277 TM: sakızdan 3 kısım alınır.

ve beşbıyık (muşmula) gibi maddeler alınır ve hepsi birlikte ilaç olarak hastaya verilir. Aynı şekilde taze gül, kuzukulağı, koruk, çobandeğneği, nar kabuğu alınır; hepsi karıştırılıp yakı olarak uygulanır. Burada uygulanan terkiplerden: akakya, 2 dirhem, taze incir suyu, ladin, koruk; her birinden 2 dirhem, mazı 1 dirhem olarak alınır; dövülür, taze bit otu ile macun yapılır ve haricen uygulanır.

Bu hastalık için iyi gelen lavmanlar ekşi sütün suyuyla yakılarda zikredilen tutan soğuk öz sularıyla yapılır; yoğurt suyu, kabak yağı, badem yağı ile de lavman yapılır.

Yiyecekler: Hastanın değişimi hızlı olmaz. Onun yiyecekleri safraya dönüşür veya hafif şeyler ona verilir. Onlar biraz sıcak olmalıdır ve çözülebilir ve kötü maddeyi boşaltabilir özellikte olmalıdır. Şüphesiz onların boşaltılması böbreklere gelen sıvının sarf edilmesiyle olur. Muhtemelen ona verilecek yiyecekler hafif olmalıdır; idrarı çok miktarda içinde toplamanın dışında onun sıvısını (mesanedeki sıvıyı) çözebilme özelliğinde olmalıdır. Oradaki maddeleri yumuşatabilecek özellikte olmalıdır. Burada şişlere uygun özel yiyecekler verilmesi daha uygundur. Onlar susuzluğu keser. Bu hastalara şunlar uygundur: Anadolu buğday çorbası, arpa çorbası, arpa suyu, demlendirilerek verilen bazı yiyecekler, yabani hayvan kızartmaları. Onlar doğal olarak makul olarak kabul edilen şeylerle karıştırılır ve de ekmek ve sütle, çok miktarda yağlı etlerle ve yaşlı tavuk etiyle, inek sütüyle hazırlanan içeceklerle, nohut ve pişmiş balık ve başka nohutlu şeylerle hastanın susuzluğu giderilir. Bütün sütler bu hasta için yararlı olur. Hastaya meyvelerden de verilmelidir. Örneğin salep ve ayva gibi idrarı tutan maddeler verilir.

Ancak soğuk olan yiyecekler ve benzerleri de hastaya verilir. Bu hastalara tatlı şeyler verilmez. Bu hastalığın gözlemle anlaşılması mümkün olmaz. Bazı eski hekimler şöyle demiştir: Susuzluğu teskin için yiyecekleri incelten şeyler vermek gerekir. Sonra yumuşatan şeyler verilir. Sonra sabır otu tohumundan yapılmış 10 hap verilir. Bu hapların her birinde 5 tane tohum vardır. Madde atıldıktan sonra 3 gün istirahat verilir ve alınan ilaç tekrarlanır. Sonra turp suyu ve ona benzer şeyler hastaya verilerek kusma sağlanır. Sonra vücuda ısıtıcı macunlar ve lapalar ve buharlar uygulanır. Özellikle kol ve bacaklara bu uygulama yapılır. Bazen yakıcı ilaçların da alınması gerekir. Sonra

birkaç gün hasta rahatlatılır. Sonra mutedil bir şekilde at veya deveye bindirilir. Aynı zamanda mutedil bir perhiz uygulanır. Özellikle kol ve bacaklara masaj yapılır ve sıcak hamama sokulur; reyhan şarabı içirilir.

Çok İdrar Atımı

Çok idrar atılmasının bazı sebepleri vardır. Bunlardan birisi diyabettir. Bu durumda hararet olmaz, fakat muhtemelen onda öyle bir susuzluk ve hararet vardır ki içtiği su olduğu gibi dışarı atılır. Bundan dolayı susuzluk oluşur. Onda diyabet yoktur, ancak gücü yoktur ve bundan dolayı susuzluk olmaz. Yanma (hararet) ve şiddet, yoğunluk varsa bu idrarın keskinliğinden veya bildiğin üzere idrar yollarındaki yaralardan kaynaklanır.

Eğer onun sebebi diyabetse ondan dolayı idrarın çok olduğu düşünülür. Onunla birlikte karında sıcaklık vardır. Dışkıyı çok atanların idrarı az olur. İdrarı çok olanların dışkıları kuru olur. Sen bunlarla ilgili olanları daha önce öğrendin. Şüphesiz onların hepsinin tedavilerinden bahsedildi.

Bunların soğuktan olanlarının tedavilerini de biz zikrettik. Bütün cinsiyet organlarıyla ilgili ilaçlar soğuktan ortaya çıkan idrarın çok atılması hastalığında yararlı olur. Rafadan yumurta aç karnına verilse yararlı olur; pişmiş ban otu hastaya yedirilir; yararlı olur. Yine şu terkip de hastaya yararlıdır: bitotu, kuru, iyi kalitede incir, *hirun (bir çeşit hurma)*, her gün 2 ukiye aç karnına verilir. sarısakız da yararlı bir ilaçtır. Aynı şekilde, mahlep, Hint selvisi ve kendir de yararlıdır. Yine havlican, kötü demir pası ve kişniş de yararlıdır. Bir başka ilaç: Kunduzhayası, sarısakız, yabani kekik, palamut, nezle otu; aynı miktarlarda alınır. Taze bitotu suyuyla ve ondan yapılan şerbetten uykudan önce 1 dirhem içilir. Burada lavman yapmak da yararlıdır. Böbrekleri bu terkip güçlendirir. Pişmiş demirhindi öz suyu alınır; hatta koyun testisi, keçi böbreği yağı alınır; dövülüp inceltilir; bunlar aynı miktarda alınıp koyun sütü ve yağıyla, et parçaları, yeşil tohumların yağından eşit miktarlarda alınarak, öncekiler gibi hastaya verilir. Bazıları bunları bir araya getirip lavman olarak da kullanılır.

On Birinci Kısım
İdrardaki Kan, Maddenin Temizlenmesi ve Batılı Kişilerin İdrarındakine Benzer Kıllı İdrar[278]

Eğer idrarda kan oluşmuşsa, bu kan böbreğe ait organların üstünden ve mesaneden gelen kandır; örneğin karaciğerden gelen kan gibi. Beden bütünüyle dolu olduğundan çok fazla kan harcar; kan damarlarının bağlantısı 3 yerde bilinenden farklı bağlantıya girebilir ve olağan durumunu terk eder; perhize girer veya organda kesiklik, açıklık oluşur ve bildiğin şeyler meydana gelir ve bunun üzerine buhran oluşur; tenkiye ile fazlalıkların temizlenmesi gerekir. [Bu kanamalara] dışarıdan vurma çarpma ile yırtık oluşması, düşme de kanamalara sebep olabilir. Aynı zamanda, o mecradaki her türlü kan idrar kanalına akar. Bu çok fazla değildir. Ancak idrarda kan olması durumunda idrar yolları ve etrafındaki organlarda açılma söz konusudur. Bunlar vurmadan, düşmeden, yellerden veya soğuk sızıntının yoğun bir şekilde oluşmasından veya dokulardaki yenmeden oluşmuş olabilir. Bazen bu oluşum uzar ve güçlü hale gelir. Eğer kanama vurmadan oluşmuşsa ince kanın yanı sıra idrarda etsi parçacıklar da vardır. İdrardaki kanın sebebi, kanın çok ince olması da olabilir. Eğer böbreğin çekme gücü çok kuvvetliyse, kanın idrar kanalına yoğun bir şekilde akması mümkündür; çünkü durum akışa uygundur. Onun kıvamı engelleyici olmaz; zorluk çıkarmaz. İkinci olarak ince kanın akışına böbrek yardımcı olur. Eğer kan kuvvetle böbreklere çekilirse, yine kuvvetle mesaneye atılacaktır. Ancak idrar kanı yıkar. Sindirim zaafından ve böbrekteki seçicilikten dolayı bu durum ortaya çıkmış olabilir. Eğer karaciğerde zaaf varsa idrardaki kan, yoğun hıltlarla karışmıştır. Çoğunlukla onun sebebi böbreklerdir. Aynı zamanda idrarda kılsı şeyler de vardır. Şüphesiz bazen onun sebebi böbreklerdeki sindirim zafıdır. Bazen bu kıl gibi nesneler cidden uzun olur; yaklaşık 2 şebr uzunluğunda olabilir; bazen onlar beyaza bakar; bazen de kırmızı olurlar. Onlar ağır besinlerden oluşmuşlardır. Aslında onlar böbrek damarları veya diğerlerinin lifleri içinden uzandıklarından dolayı

---

278 TM: Kan ve İdrar Maddesi ve İdrarın Tıkanması ve Kılı ve Onların Örnekleri Olan Garbiye İdrarı

uzundur. Ağır, yoğun besin maddelerinden, sütlerden, ekmekten, örneğin balla ve benzerlerinden oluşmuştur. Bu kişilerin idrarında o şeyler çıkışlarında kalbe dönüş yapmadıkları için tehlike yaratmazlar ve korkutmazlar. Ancak idrarda iltihap vardır ve kanlı idrar iltihapla karışıktır. Ancak akciğerler, göğüs, karaciğer gibi yüksek organlarda iltihaplı tümörler oluşabilir. Yine bildiğin gibi, böbreklerde de bu tip oluşumlar görülebilir veya idrar organları içinde açılmış şiş veya yaralar olur. Bunlarda kaşıntı olabilir veya olmayabilir.

Ancak tenkiye, buhran ve def etme sebebiyle yoğun idrar atma görülebilir. Bu durum tehlikelidir. Sindirim zaafı yüzünden çoğunlukla ağır hıltlar oluşur. Ancak yağlı idrarlar peş peşe ortaya çıkar. Bu idrarlarda yağlı artıklar olur. İdrarın yararları ile ilgili ayrıntılı bilgi verilen kısımda biz bu konuya tekrar döndük. Hippokrates diyor ki, eğer idrar kanlı ise ve ağrı yoksa onun farklı zamanlarda atılmasının hiçbir zararı yoktur. Ancak bazen ateşli hastalıklarda idrarda iltihap vardır.

Belirtiler: Kanlı idrar doluluktan ve ona yakın bir durumdan meydana gelir. Sen onun sebeplerinin neye işaret ettiğini biliyorsun. Eğer damarlarda açılma ve akıntı ve sızıntı varsa bununla birlikte ağrı da olur. Kan küçük damarlarda az miktardadır ve saf kandır. Ancak kan azar azar böbreklerde yayılarak, böbreklerde çok miktarda kan oluşur. [279] Böbreklerde olduğu kadar çok kan mesanede olmaz. kan oraya o kadar çok kan gelip kalmaz ve yayılmaz. Mesaneye kan belli mesafeden gelir. Mesaneye kan daha küçük damarlarla onu beslemek üzere gelir. Orada ağır kan bulunmaz. Böbreklerdeki kanda sıvı daha çoktur. Orada bu sıvı kısım böbrekler temizlenir ve oradan daha büyük damarlara gelir ve onlarla ihtiyacı olan başka organlara gider. Kanın çok fazla olması böbrek damarlarına uygun değildir. Mesaneyi çevreleyen damarlarda yayılma, dağılıp oradaki damarlarda açılma olursa, yaraların kanaması ağrı oluşturur. Şüphesiz bu yaralar azar azar yenme oluşturur.

Dışarı çıkan kan kara renktedir. Bazen onunla birlikte mesanede bozulma da olur. Çoğunlukla bu, hastalıktan sonra görülür ve

---

[279] TM: Bu karışım kan böbreklerde temizlenir.

çoğunlukla onunla birlikte idrarda kabuklar da vardır. Onun süresi uzamıştır ve irin oluşmuştur; çözülmeler vardır. İdrarla birlikte kan çıkar. Bunun dışında kanamanın belirtilerinden ve idrardaki akıştan hastalığın mahiyeti anlaşılır. İdrardaki çözülme işaretleri şöyledir: Çözülme ile ince kan idrarla çıkar; adeta hareketlendirilmiş gibidir. Ancak bu bedendeki kanın ince olmasından anlaşılır. Kan alındığında gerçekten ince kan çıkar. Başka belirti ortaya çıkmaz. Ancak kanama ve onun uzun süre olması durumunda bu durum acı ile belirlenir. Organda şiş iltihap veya doluluk olduğu hastalıkların arazlarından ve hıltların seyrinden anlaşılır. Şüphesiz bir başka ifade ile idrar daha bozuktur ve daha şiddetli harap olmuştur. Bunun yakın sebeplerinden biri penisten idrarın önce atılması ve uzak sebebi kanın önce atılmasıdır. Bazen idrarın atılması gecikir veya çok fazla hıltlarla karışmıştır.

Ancak idrar yıkayıcı olup böbrek ve karaciğerden birinin zaafına işaret ederse, böbreğin yıkantısı beyazdır; ağırdır ve karaciğerinki kırmızıya çalar ve daha ince yapıdadır; şiş olduğuna işaret eder ve kanlı idrardan şiş dolayısıyla olanında idrar uzun sürede atılır ve burada ateşli hastalık da vardır. Açılmış olan şişten çıkan irinde idrar da vardır ve çok miktardadır. Bu açıklık yırtığa dönüşmez; yara olur ve zarar verir. Onda ara ara yara olur. Bazen tekrar tekrar bozulma olur ve irinlenme görülür. Ancak bunlardan buhran yaratanlar olur; onlar korkutucudur; birden olur. Bunun sebebi doluluk veya perhizi terktir veya organın kesilmesidir. Ancak bu zaman zaman olur.

Tedavi: Doluluk ve doluluk dolayısıyla oluşan kanlı idrar olduğunda şöyledir: Bilmelisin ki onun tedavisi böbreğin köklerinde ve devamındadır. Ancak yaralarda şöyledir: Bilmelisin ki onun tedavisi yaraların ve yenmeden oluşan hastalıklarınki gibidir. Bunların hepsini kendi yerlerinde sana anlattık. Böbrek ve karaciğerdeki sindirim zaafını ve bütün ince ve keskin hıltları sen bilirisin ve buhranı ve habis olmayan sarsılma yoluyla oluşan buhranları da öğrendin. Şüphesiz bu durumda safenden kan alınmalıdır ve basilik damardan kan almak yararlıdır ve kan alındıktan sonra hafif yiyecekler verilmelidir. Sumak gibi tutan maddeler verilmemelidir. Hatta dışkı onun temizlendiğini gösterir. Şüphesiz kabızlık kan pıhtısının donmasından olur ve o

kanalı sıkıştırır. Bazen sıvı arkaya meyleder ve orada tehlike oluşturur. Aynı zamanda oraya yakıcı ilaçlar uygulanır. Ancak idrar içindeki kılsı maddeleri kesin söküp atan, yok eden maddelere ihtiyacı vardır. Bu ilaçlar döküntü ilaçlarıdır (deride döküntü yapan hastalık ilaçlarıdır). Şüphesiz bu durumda, yoğun bir şekilde rutubet içeren besinler verilmelidir. Damarların bağlantılarındaki farklılaşmalardan kaynaklanan kanlı idrarın tedavisini burada veririz. Böbrek ve mesane sebebiyle olan kanlı idrar tedavisinde, ikisi arasındaki ortak tedavide kullanılan soğutanlar, dokuları kasıp tutanlar ve menstrual kanın inmesi konusunda çoğunu zikrettiğimiz ilaçlarla, nüfuz eden etkili idrar söktürücü ilaçlar kullanılır; karın boşluklardan maddeyi çeken ilaçlar verilir ve basilikten kan alınır. Kanı soğutup yoğunlaştıran ilaçlar; sakinleştiren ve gevşeten, organın yanındaki organları sertleştiren yiyecekler verilir. Asla cinsel münasebet yapılmamalıdır.

Kabızlık halinde içinde etkin maddelerin bulunduğu banyo suyu kullanılmalıdır. Kabuklu mercimek, nar kabuğu, ayva, armut, mazı, çobandeğneği ve benzerleri kullanılır. Kötü durumda güçlendiren ilaçlar, demirhindi, lotus ağacı talaşı, iyi kantaron kökü, bakla tanelerinden yapılır. Yağlardan alınıp, deve dikeni, keçiboynuzu, diken, sumak, yabani erik kökü, nar kabuğu, kuzukulağı veya korukla veya gül suyu ile pişirilir. Canlı için yararlı bir şeydir. Gerçekten iyi bir terkip: Özellikle köküyle beraber armut, kabız yapan öz sularıyla ve idrar söktürücülerle verilir. Eğer yoğun ağrı varsa ve özellikle uzun süre devam ediyorsa, ona örtüyle uygulananlardan zerk edilerek verilir ve yaralar bahsinde zikredilenler uygulanır.

Sırt ve kasıklar için daha güçlü olan sürülerek uygulanan ilaçlar: Sarısakız, zaç, mazı, yanmış papirüs, Arap zamkı. *İçecekler*: Gül suyu hapı, kardeşkanı. Kuvvetli ilaçlardan idrar ve mesane için kullanılanlar: Yemen şapı, gül suyu, kardeşkanı; her birinden 1 dirhem, armut 2 dirhem, zamk ½ dirhem alınıp mazı şarabı ile semizotu usaresi içine konup, uygulanır. Bunlar kadar güçlü olmayıp, ancak iyi etkisi olan ilaçlardan: armut, haşhaş tohumu; Ermeni kili, yemlikotu öz suyu, kara erik zamkı, kehribar her birinden 1 kısım alınır ve kantaşı yarım kısım, şap 6 kısım, Ermeni kili 1,5 kısım alınır; 1,5 miskale kadar şerbetle, biraz kabız yapan öz sularıyla uygulanır. Bazen sürülecek

madde içine şunlar da konur: safran ve üzerlik tohumu, yabani ebegümeci tohumu, afyon; her birinden 2 dirhem alınır; 3,5 tane badem ve ceviz gibi birisinin şerbetiyle karıştırılır. Yine kavrulmuş adamotu kökü kabukları, kavruluş anason, kavrulmuş kereviz tohumundan, her birinden 3 dirhem, kara haşhaş 12 dirhem alınıp, hepsinden macun yapılır; ondan 2 dirhem içilir. Yine karanfil keskin kokulusundan ve armuttan eşit miktarda alınıp, taze bitotuyla karıştırılır. Terkibin kokusu yararlıdır. Yine eski ilaçlardan temizlenmiş *mugas (Ervalenta, yabani nar kökü)* birkaç tane, pırasa tohumu 1 miskal, çam tohumu 12 adet kabuklu badem 9 adet, ebegümeci 3 dirhem aç karına verilir.

Mesaneye mahsus ilaçlardan: Güçlü içilerek alınan ilaçlar hazırlanır. Bunlar idrar söktürücü olup, güçlü ilaçlardır. Burada sirke içine batırılmış süngerle ilaç yapılır ve her tarafına uygulanır. Yoğun süt içine konmuş süngerle uygulanır. Sıvı olan ilaçlar zerk edilerek verilir: Örneğin sinir otu, çobandeğneği, eşek baklası usaresinden hazırlanır. Haplardan zikredilen mum hapı, zikredilen uyuşturucu haplar, yanmış geyik boynuzu, kehribar, kan taşı, zamk, bitotu, yemlik otu, gül suyu, mumdan bir parça, yanmış yıkanmış kurşun kedi otu ve afyon ve banotundan meydana gelir.

Mesaneden akan habis kanın tedavisiyle ilgili olarak, kalçalar, damarlar ve pubis üzerine ağır, hacimli nesneler konur. Böylece kan orada tutulmuş olur. Sonra, daha önce makat kanamasında söz edilen tedbir alınır ve yiyeceklerden şunlar hastaya yedirilir: Yağlı süt içine ufalanmış ekmek, nar suyu, sumaktan yapılıp verilir. Eğer güç düşüklüğü zaafı olduğunda onlar ince kıyılmış etle kabız yapan ekmekle güçlendirilir; kestane rengi orman tavuğu, keklik, tarla kuşu, isfidbacetle (peynir, et, tereyağı, süt, ekmek) ve koruk suyuyla, nar taneleri, pişmiş sütle ve benzerleriyle yenir. Kuvvet düşmesi ve arzunun yoğunluğunun düşmesi söz konusu olduğunda hastaya şarap içirilir. Yoğun hazeran da verilir. İdrardaki kanın bertaraf edilmesi için veya hastalık uzadığında organların içini cilalamak için ve idrar atmak için elbette idrarı hapsetmemek ve hastalığın geri gelmemesini sağlamak gerekir.

YİRMİNCİ FEN

Erkeklerde olan Üreme Organlarının Hastalıkları ve Tedavileri İki makaleden meydana gelmiştir. Bunlardan birisi cinsel münasebet hakkındadır.

BİRİNCİ MAKALE
Cinsel Münasebet

Birinci Kısım
İki Testikülün ve Meni Kanallarının Anatomisi

Bildiğin gibi, 2 testikül 2 baş gibidir; onların içinde damarlardan gelen benzer rutubetlerden oluşmuş meni bulunur. Bütün vücuttaki fazlalık gibi olan besinlerden dördüncü sindirim oluşur. O pişmiş kandır ve kanalın içinde bulunan ruhla harekete geçer. Atar damarlardan (arter) sakin damarlara (venler) gelir. Onların birçok dönemeçleri, kıvrımları ve dalları vardır. Hatta o damarlardan biri kesilse sanki birçok kan damarı kesilmiş gibi olur, çünkü onların ağızları ortaya çıkar. Onlar bizim zikrettiğimiz testiküllerin kanallarıyla bağlantılıdır; meni kadına zerk edilir. Doğal cinsel ilişkide meni uterusa zerk olur; açılan uterus ağzından çekilip içeri girer.

Eğer her iki cinsten de sıvı boşaltımı olursa, böyle olur; açılan uterus ağzından meni çekilip alınır. Eğer her iki cinsten de sıvı boşaltımı olursa ancak bu böyle olur. Testislerde 2 boşluk vardır. Onun cevheri beyaz ete benzer; beyaz et niteliğindedir. Onun yapısı memelerin etine benzer; içindeki kan beyaza dönüşmüş gibidir. O kan testislerdeki hava ve ruhun sarsılıp hareketlenmesiyle beyaz renk kazanmıştır. Testislere gelen damarların içinde bulunduğu kanal pubis üzerindeki periton içinde seyreder.

Senin de bildiğin gibi arter ve venleri örten örtü büyük peritonun bulunduğu yerden başlar ve testislerin bulunduğu yere kadar gelir. Burada omurilik örtüsüyle birleşir ve oradaki kanal ve damarların bulunduğu bölgeden testislere doğru iner. Orada pirinç kadar büyük-

lükte bir delik oluşur. Oradaki zar önemlidir. Çünkü pirinç büyüklüğündeki yapı onun içinde oluşur.

Damarların anatomisinde, yumurta (meni) oluşturan damarlarınki farklıdır; meni çok sayıdadır ve temizlenmiş ve pişmiş kandan meydana gelmiştir. İnsanda soldaki testis sağdakinden daha güçlüdür, ancak bu konuda kesin hüküm vermek zordur. Meni damarları üreterler gibi başlar; testisler üstünde üreterler vardır. Ancak onlar ayrıdır; üreterler onlardan (testisler) doğmamıştır. Ancak onların aralarında bağlar vardır. Testis damarları onları besler. Testis kısmında damarlar genişler; aralıklı olarak ona bağlıdır. Sonra daralır ve tamamen genişler. Özellikle kadında son bulana kadarki kısım 2 defa daha geniştir. Öncelikli olarak bu kanallar yukarı doğru çıkıp, idrar yollarından mesane boynuna kadar gelir.

Penis rutubet, sinirler, kanallar, etler ve damarlardan meydana gelmiştir. O pubis kemiğinden bitmiş şeyden (etten) başlar; onun birçok bağları ve boşlukları vardır. Ancak bu boşlukların ilişkisi birbirleriyle olup, onlar yelle dolduğunda belli bir yayılımı vardır. Onun alt tarafından birçok arter geçer; onların kapasiteleri yayıldıkları organa uygundur. Sakrum kemiğinden çıkan sinirler de gelip burada dağılır. Ancak bunların organın cevherine dalması söz konusu olamaz. Şüphesiz penisteki bağlantı niteliğindeki sinirlerin hissi yoktur. Galen'e göre, onda yayılan sinirler gevşemeyi ve rahatlamayı sağlayan aktif etkin sinirler değildir. Bilirsin ki, penisin kasları da özel kaslardır. Penisin 2 kanalı vardır: İdrar yolu ve meni kanalı. Bilmelisin ki penisin yayılım ve yel gücü beyin ve omurilikten gelir ve ona mutedil kan ve arzu karaciğerden gelir. Ondaki arzu gücü doğaldır; onun doğasında vardır.

İkinci Kısım
Penisin Genişlemesinin Sebebi

Penisin genişlemesi demek sinir boşluklarının dolmasıdır ve genişlemesiyle şehvani ruhun oraya sevk edilip, yönlendirilip, oraya sevk edilen havanın (yelin) gücüyle ve onunla birlikte buralara çok miktarda kan ve yelin gelmesiyle penisin genişleyip uzaması demektir. Buradaki ruh yoğundur bundan dolayıdır ki uyku zamanında meni organlarında olan arterlerde de sıcaklık vardır ve yel ruh ve kan ona doğru çekilip yayılır ve

bu yayılım belli bir ölçüde olur. Burada garip bir rutubet oluşur. Onun rutubeti yele dönüşür. Ancak onun dönüşümü kolay değildir. Birinci sindirim güçlü olmazsa yelin durumuna bağlı olarak, onun nakli de de güçlü bir şekilde yapılamaz. Bu durumda hızla çözülen yel harap olur. Muhtemelen kişi üçüncü sindirime ulaşırsa buradaki yapı için yararlı bir durum ortaya çıkar. Cinsel ilişki organı ağırlaştırır ve organdaki sıvı onu terk eder ve penis gevşer. Şüphesiz Hippokrates'in dediği gibi, bu fiil onu yoğunlaştırır ve ağırlaştırır ve de besler; hayatiyet kazandırır.

Arzusunun ve penisin hareketinin sebebi budur ve hepsi bu sebeple olur. Meniyi oluşturan kanın içinde çok miktarda yel vardır. Bu kanlarla penis beslenir ve genişler ve de yayılır. Böylece organın kabiliyeti ile oluşan arzu onu, penisi hareketlendirir ve bu organın uzamasını davet eder. Eğer cinsel organ içinde meni oluşmuşsa, bu oluşan sıvıda ondan ayrılma isteği oluşur ve madde onun içinde hareket eder. Mesanenin ağız tarafındaki bezden gelen madde sebebiyle veya böbreklerden gelen ince madde vasıtasıyla, menin hareketinde olduğu gibi, eğer gelen madde çok olursa ve gevşeme ve uzama olursa peniste genişleme olur.

Üçüncü Kısım
Meninin Sebebi

Meni dördüncü sindirim fazlasıdır; damarlardan süzülen organların içine gönderilenlerden meydana gelir. Üçüncü sindirim yararlı olur ve o bağlarla birleştiği yerin yakınındaki bütün rutubetten yaralanır. Onlardan temel organlar da beslenir, yani venler ve arterler ve benzeri gibileriyle asıl organlar da beslenir. Bazen damarlarda çok miktarda besleyen şeylerden olur ve onlar dördüncü sindirimi oluşturur. Onların sindirimine bu organlarda devam edilir veya benzeri organlara gönderilir. Onlarla beslenmesi gereken birçok organda beslenir.[280] Galen ve bazı hekimlere göre, kadında ve erkekte, her ikinde de tohum olur ve ona meni denir. Onların adları aynı ise de ve işlevleri

---

280 TM: Onunla toplar damarların gıdası veyahut ihtiyaç vaktinde o damarlar o şeyi mebsusi mecanisi olan organlara isal eylemesi için ve aynı şekilde o şeyi mebsusde meni olmakla iyi fazlalık damar yolunda meniye yollaması için [gönderilir].

aynı ise de onlar aynı değildir. Her bir tohumda tasvir gücü vardır ve tasavvur gücü bulunur. Bununla birlikte ancak Allah'ın izniyle erkek tohumunun başlangıçtaki tasviri verme gücü daha fazladır. Ancak kadın tohumu çoğunlukla tasavvurun başlangıcını oluşturma gücü verir. Erkeğin menisi uterusun karnı içine onun ağzındaki güçlü çekiş gücüyle alınır. Erkeğin menisi damarlar ve arterlerin bulunduğu ve uterusun içindeki kordona doğru çekilir.

Ancak âlimler şöyle ifade etmiştir: Erkek menisi içinde özel kabiliyetteki tasavvurun başlangıcı bulunur. Şüphesiz erkek menisi içinde tasavvur gücü vardır ve bu onda engel ve mani olunmadıkça kısımlara ayrılma gibi bir şekillendirme özelliği vardır. Tasavvur gücü kadın menisinde de bulunur. Ancak adı meni olan ve bölümlere ayrılabilme özelliği taşıyan erkek menisi, suret kabul edebilirse tasavvur gücü etkindir. Embriyonun oluşması bütün olma anlamını taşır ve her iki cinsin ortaklığıyla ancak ortaya çıkabilir. Bu ortaklık 2 meninin ortaklığı olarak adlandırılabilir. Ancak anlam olarak meni erkeğin dışarı attığına verilen addır ve kadın menisini dışarı atmaz. Hakikatte erkek menisi sıcaktır; fırında pişmiş gibidir ve kadın menisi pişmiş menstrual kandan oluşur ve azar azar değişimle meydana gelmiştir.

Öncelikle kadın menisi demevi yapıda değildir. Bu erkek menisinin özelliğidir. Ancak eski filozoflar kadın mensine menstrual kan demişlerdir. Onlar erkek menisinin güçlü fiillerle donanmış olduğunu söyler. Onlar eğer karışmışsa, bu erkek mensinin gücünden kaynaklanır; bedenin kendisinin hiç bir rolü olmaz. Şüphesiz kadın menisi menstrual kandan kaynaklanır. Muhtemelen onun kendisi çoğunlukla ruhun oluşmasına yardımcı olur. Şüphesiz erkek menisi sütteki peynir mayası gibidir.

Ancak sağlık bilgisine göre meni bu iki atılan sıvıdan biridir. O doğal âlemle ilgilidir ve cahil tabip onu yanlış yorumlar. Biz kitaplarımız içinde konu ile ilgili bu durumu açıkladık. Hippokrates onun manası insanların maddesinin meni olduğudur ve beyin ondan oluşur ve o kulağın arkasındaki 2 damarın içinden iner. Bundan dolayıdır ki bu 2 damardan kan alma kısırlığa sebep olur; nesli keser. Onun kanı süt gibidir. Bu sıvı beyinden omuriliğe ulaşır ve uzun bir mesafe kat eder. Bu sıvı kanın mizacını değiştirmesiyle oluşur; kan dönü-

şüme uğrar. Muhtemelen omuriliğe gelir; sonra böbreklere, sonra da testislere gelen damarlara ulaşır. Galen zikrolunan kulak arkası damarlarının kesilmesiyle kısırlık olacağını bilmez. Ben onun meni olduğunu ve onun sadece beyinden gelen sıvıdan meydana geldiğini ve onun mayasının beyinden geldiğini biliyorum. Hippokrates'in bu söyledikleri doğrudur. Muhtemelen bütün organların başta bir kökü olmalıdır. Eğer diğer organların anatomisi de incelenecek olursa bu kökene gider ve bu görüşe benzerlik belirlenir. Bundan dolayı eğer ebeveynin organlarından birinde eksik olursa onun çocuğunun da o organı eksik olur. Şüphesiz damarlardan damarlara ve kanallara doğru genişleme olmazsa, tam anlamıyla kanın pişip meni olması mümkün olmaz. Bazen karışık bir yel oluşur ve bundan dolayıdır ki, öncelikli olarak, onlardan bu yelin çıkması söz konusudur.

Dördüncü Kısım
Meninin Doğal Organının Mizaçlarının Delilleri

Sıcak Mizaçların Belirtileri: Penis içinde damarlar ve safen vardır ve onun ağırlığı hiddeti pubis üstünde biten kıllar ve sertliği, çokluğu, yoğunluğu, idrakin hızı ve onda oluşan mizacın daha çok sevilen marifetinden oluşur. Bu marifeti ise tedbirle iyileşir. Bu özellikleri dışında meninin rengini oluşturur.

Soğuk Mizacın Belirtileri: Onun belirtileri sıcak mizacın zıddıdır.

Soğuk Mizacın Belirtileri: Meninin inceliği, çokluğu ve sıcak ve cinsel olarak heyecanlı olmasıdır.

Kuru Mizacın Belirtileri: Bunların aksine olmasıdır. Bazen ona sıkça gelen meninin çıkmasıdır.

Sıcak ve Kuru Mizacın Belirtileri: Meninin cevherinin sıcaklığı, şehvetin çokluğudur. Herhangi bir uygunluk olmaksızın, aniden fışkırma olur. Bu meninin çok fazla olmasıyla ilgilidir; arzu çok şiddetlidir ve organın hareketi hızlıdır; organ kuvvetle çekilip büzülür. Ancak cinsi münasebet hızla kesintiye uğrar. O çok fazla sıcaktır ve kurudur; pek az sıvı vardır. Meninin inişi az, yayılımı çoktur. Kasıkta ve 2 kalçada kıl vardır. Bunlar çok yoğun ve sıcaktır.

Sıcak Rutubetlerinin Belirtileri: Meni, çoğunlukla sıcak ve kurudur. Ancak kıl azdır ve meni akışı da azdır.

Soğuk ve Rutubetli Olanın Belirtileri: Onun menisi yoğundur ve azdır; sıcaklık ve rutubeti birçok bakımdan daha farklıdır.

Doğal Olmayan Mizaçların Belirtileri: Onlar doğal olmayan belirtiler gösterir; öncesinde doğaldır; sonra doğal değildir. O farklı hisler oluşturur.

[Beşinci] Kısım
Cinsel Münasebetin Yararları

[281]Cinsel münasebet fazlalıkların atılması ve vücudun hafiflemesi ve de genel olarak cisminin büyümesidir. Eğer doğayı harekete getirecek (tahrik edecek) yiyeceklerden alınırsa doğal durumu değişir; onun kuvvetle hareket etmesi de kuvvetle etkili olur; hareketin gücünün etkisi de kuvvetli olur. Bütünüyle böyle olduğu gibi, onu def etme düşüncesi hâkim olur ve ona cesaret gelir; çok fazla gazapla sabitlenir. Onun melankoliye ve sevdavi hastalıklara yararı vardır. Cinsi münasebetle beyin ve kalp yöresinde bulunan toplanmış duman şeklindeki meni def edilir. Cinsi münasebet, vücuttaki her çeşit doluluk için yararlıdır ve bütün balgamla ilgili hastalıklarda, özellikle güçlü, ağır, yoğun sıcaklıkta olanlar iyi değildir ve onlar meni ile atılır. Bundan dolayı, yiyecek arzusu gerekir. Bazen yumurtalıklar ve testis civarında meydana gelen maddelere son verir; oluşumunu keser.

Cinsel münasebeti terk edenler meni tutulduğunda görme bozukluğu, baş dönmesi, baş ağrısı, üreterlerde ağrı, belin 2 yanında (hypocondria) ağrı ve şiş oluşur. Mutedil cinsi münasebet tedavi eder ve çoğunlukla hatta onun mizacı cinsi münasebeti bitirir. Eğer vücut

---

281 TM: Cinse münasebeti ifrat üzere ve terkten muttazır olur (zarar görür?). Hıltları çok ve inzali (inişi) hızlı olursa soğuk mizacın alameti kasık bölgesinde zağir yani az kıllıdır; cinsel şehveti ve cinsel münasebette butu' olur. Menide rikkat ağlakda azlık ve bitmesinde butu' ve bitmesinde azlık olur. Soğuk ve kuru mizacın alametleri meninin ağırlığı ve azlığı ve sıcak rutubetli mizaçta zikrolunan vücuh alameti karşı olur ve doğal olamayan mizaçların alametleri doğal olur; sonradan doğal olmayanlar arız olur, yani doğal ve doğal olmayan [mizacın alameti] bir cinstir. Mesela soğuk mizaç kahice doğal olur ve kahice doğal olmayan olur [ve alametleri de müttahiddir]. Bunların arasındaki fark budur ki soğuk mizaç alametleri asıl yaradılışta mevcutsa o soğuk mizaç doğal olur. Eğer asıl hilkatte o alametler olmayıp sonradan olmuşsa o mizaç soğuktan doğal olmayan olur. Onun ayrıntıları hiss delalet eder.

soğukta kalırsa durumları kötü olur. Onun arzusu yiyecekten dolayı düşer; hatta vücutta çok miktarda bulunan buharı vücuttan atmayı asla beceremez. Şüphesiz cinsel ilişki onu hafifletir ve ona yararlı olur; zararlı buharların toplanması ve ona zarar vermesinden oluşan korkuyu atar. Cinsel münasebeti terk eden adamın menisinde toplanma oluşur ve menisi zehre dönüşür. Bu meni kalbe ve beyne kötü buharlar şeklinde gönderilir. Bu meni kadın uterusundan atılır. Pek az durumda bu zarar verir ve erkekte bu zehirli meni bedenin ağırlaşmasına, soğumasına ve hareketlerinin zorlanmasına sebep olur.

Altıncı Kısım
Cinsel Münasebetin Zararları ve Kötü Şekilleri

Eğer cinsel ilişki, besin cevherinden çıkmışsa, atılan maddelerden oluşmuşsa, onda zaaf oluşur, ancak bu dışarı atışta ruh cevherinden çok lezzetli şeyleri atar ve bundan dolayı onlara çok zevk verir, ancak zaaf oluşturur. Eğer cinsel ilişki hızlı olup, sıklıkla olursa, bedende soğumaya ve kuruluğa sebep olur ve yoğun sıcaklığın çözülmesine sebep olur. Gücü zayıflatır. Öncelikle garip, dumansı sıcaklık oluşturur, hatta çoğunlukla onun üzerinde kıllar vardır, sonra tam olarak soğur ve görme ve işitmede zaaf oluşturur ve damarlarında yumuşama ve ağrı oluşur; vücudunun tamamında ağırlık oluşur. Bundan dolayı bu durum gizli bir sara haline benzer. Bazen sevdavi unsurlar onda hâkim olur. Onda zaaftan dolayı baş dönmesi vardır ve organlarda karınca gibi, adeta sürünerek oluşan bir hareket vardır. Bu hareket baştan diğer organlara doğru yayılıp, katılaşarak, son bulur. Oradaki ses vızıltı gibidir. Çoğunlukla oradaki yüksek ısı yakıcıdır; onları helak edicidir. Onlarla birlikte sinir zaafı, uykusuzluk, gözlerde yırtık oluşturur gibi hastalık, soğukluk, sırt ağrısı, böbrek ağrısı ve mesane ağrısı, öncelikle humma görülmesi söz konusu olur. Madde ağrıyı kendi üstüne çeker ve onlardan karına geçer ve kulunç oluşturur. Buhar oluşup, ondan kötü bir koku oluşur; çevresini kokutur. Bundan dolayı onun bedeni kötü safrayla karışır vc de o safravi madde cinsel arzuyu artırır; tahrik eder. Sonra ateşten titrer. Ondan bedende sıkıntı meydana gelir. Cinsel ilişkiden 1saat sonra, onda kötü bir koku oluşur; sindirimde zaaf vardır. Cinsel ilişkiden sonra bağırsaklarda gurultu

oluşur. İnsana kötü mizaçlar arız olur. Ondan ruhi baskı, vücudunda ve başında ağırlık ve üzüntü ve birçok hayaller oluşur. Şüphesiz o cinsel ilişkiyi tekrar etse midesinde zaaf ve kuruluk oluşur. Öncelikle o kişinin cinsel ilişkiden kaçınması gerekir. O kişide cinsel ilişkiden sonra titreme, soğuma, üşüme, hafif nefes darlığı, boğulur gibi bir hali olur; bağırsaklarında gurultu olur. Yiyecek arzusu kaybolur. Hastanın göğsünde zaaf varsa veya o zaaf uzarsa[282] o kişi cinsel ilişkiyi terk etmelidir veya midesinde zaaf olduğu sürece, kadınlarla cinsel ilişkiye girmekten kaçınmalıdır. Cinsi münasebette de kötü şekiller vardır; örneğin cinsel münasebette kadının erkeğin üstünde olması gibi. Bu şekildeki cinsel münasebet bozuk bir şekildir. Onda idrar ve dışkı atılmasından ve mesanenin ve penisin ağzının yaralanmasından ve meninin inmesinde uygunsuzluk oluşacağından korkulur. Kadın tarafından penis içine hızla bir şeyler akar. Bilinmelidir ki bu meniyi bozar; onun akışı cidden meniyc zarar verir. Bazen 2 testisten biri fonksiyonunu kaybeder. Bu durumda idrar akışı veya süfli maddelerin atılması sırasında cinsel ilişki kurulmamalıdır. Cinsel münasebet sırasında perhiz veya hareket ya da nefsanî gücü harekete geçirecek hiçbir faaliyette bulunulmamalıdır.[283] Şehvet düşkünlüğü bozukluk işaretidir ve şeriata göre haramdır. O en zararlı şeydir.[284] O tabiat bakımından da zararlıdır. Meninin çıkarılmasından dolayı onda sükûnet vardır, ancak kişi bundan zarar görür. Meni bakımından ise çok fazla naziktir; kadınla birlikte olduktan sonra kadının vajinasına giremeyecek kadar az ve gevşektir.[285]

282 TM: başında zaaf varsa

283 TM: tabiplerlere göre

284 TM: Tıp kurallarına göre,

285 TM: Defi az olan çıkan meni de az olur ve dun el ferc mucamaat her hükümde [etyan-ı gılman] hükmüne yakın olur, yani tefhiz ile meni dışarı atılırsa bundan dolayı zararlı olanı çoğunlukla vefi zararı az olur.Bu kulunuz mütercim der ki hükm-ü şerisinde Ebu Hanife ile sahabanı arasında hilaf vardır. Çünkü zinaya kıyasla amaman muhteremat katillerinde haddi zatına ikamet ve icra olunur. Ebu Hanife Allah rahmet eylesin ve Allah'ın rahmeti üstüne olsun,, onda şehvet eksik olmakla [ve deliller güzel (ahsen) olmakla] icab eylemeyip Kütüb-ü fakhiyede (fakihlerin/fıkıh üstadlarının kitaplarında) ayrıntılı olarak verildiği üzere tağziz olunur. Musannıf-i Allah rahmet eylesin ikinci olarak zikrettikleri kıllet-i defekten mefhum olan noksan şehvetle Hazreti İmae nusret eyledi ve bu kısımda olan ihtilaf ve cdellesinde olan tefasıl ve ma aliye el-futuvi fıkıh kitaplarında mübeyyindir (açıklanmıştır).

Yedinci Kısım
Cinsi Münasebet Zamanları

Kişi tok olduğunda, midesi doluyken cinsel ilişkide bulunmamalıdır. Bu sindirimi engeller. Dolulukta hareket edildiğinde oluşan hastalıklar cinsel ilişki yapıldığında da ortaya çıkar. Eğer yemek üzerine cinsel ilişkide bulunulursa, yemekte dengeli olunması gerekir; yemeğin sıcaklık oluşturmaması gerekir. Mümkün olduğu kadar uyumalıdır. Uyku üzerine cinsel ilişkide bulunmamalıdır. Yine doğal olarak hamilelikte cinsel ilişkide bulunmamalıdır. Yoğun sıcaklık olmamalı; sıcaklık az olmalıdır. Keskinlik ve incelik davet edilmemelidir. Muhtemelen midedeki yiyeceği aşağıya indirmek ve birinci sindirimi ve ikinci sindirimi yapmış olmak ve üçüncü sindirimi de ortalamış olmak gerekir. Her bakımdan sindirim olgunlaştıktan sonra cinsel ilişki kurulmalıdır. Bu da uyku vaktidir. Muhtemelen bedenin bütününde yiyecek olmalı ve sindirim yolunda hepsinde yiyecek olmalıdır. İlk geceki durumda olduğu gibi bir vakitte cinsel münasebet yapılmalıdır. Cinsel münasebet daha önce söz konusu edilen zamanlarda yapılmalıdır. Bir başka zaman uzun süren uykunun arkasından ve ondan güç toplayarak yapılır. Kadının uykusunda uterus içine sıvı akar ve tam anlamıyla arzu hissedildiğinde bu sıvı olmalıdır. Gecikmiş ereksiyon veya tereddüt veya kaşıntı ya da yara olmamalıdır. Muhtemelen ereksiyon meniyi tahrik eder ve doluluk oluşturur; sağlıklı kuvvetin bir araya toplanmış olması gerekir.

Hazımsızlık arkasından ve güçlü bir kusma, ishal, menstrasyon, tekrarlayan mide düzensizliği, beden hareketleri ve nefsanî hareketlerin arkasından, idrar yaparken ve yoğun dışkı atımı sonrası cinsel ilişki yapılmamalıdır; yapmaktan kaçınmalıdır. Ancak önceki giriş bazen hafiflemeye sebep olur ve maddeyi bağırsaklara doğru çeker. Sıcak ülkelerde sıcakta cinsel ilişkiden kaçınmalıdır. Erkek vücudu ısıtmak veya soğutmaktan kaçınmalıdır. Aynı zamanda ona rutubet yararlı olur; daha sonra kuruluk iyi gelir. Mutedil zamanlarda, mutedil mizaçta yapılan cinsel ilişkinin uygun olduğunu belirledim. Eğer o zamanda cinsel münasebet yapılırsa bir süre cinsel ilişkiye ara vermek gerekir. Bu dönemde hafifleme, nefsin sağlıklı, hislerin zekice olduğunu belirledim.

Sekizinci Kısım
Kendinden Meni Oluşması ve Oluşmaması

Sarhoşların, yaşlıların ve çocuklar, çok cinsel münasebette bulunanların çocukları olmaz. Meni organlarının faaliyetinin yoğunluğu kesilenlerin sağlıklı çocuğu olmaz. Şöyle dediler: Penis cidden uzar ve meninin hareket mesafesi uterus içindeki ağza kadardır. Ancak yoğun hareket kesilip kaybolursa, çoğunlukla o meniden çocuk olmaz.

Dokuzuncu Kısım
Cinsel Münasebet Belirtileri

Cinsel ilişkide bulunanın idrarıyla meni kanalları farklıdır. Bazısı beyazdır.[286]

Onuncu Kısım
Cinsel Münasebet Eksikliği

Meninin kendisindeki sebep veya meni organlardan kaynaklanan sebep veya baş organlarında ve cinsel münasebet organları veya özel koruyucu organlar sebebiyle ya da bedenin aşağısında atık maddenin azlığı veya bedenin tamamının eksikliği sebebiyle cinsel arzu az olur. Ancak penisin kendisi sebebiyle de cinsel münasebet eksikliği söz konusu olur. Orada kötü mizaç söz konusudur. Fevkalade fazla gevşeklik olur. Testisler sebebiyle cinsel ilişki eksikliği olur veya meni kanalları sebebiyle bu eksiklik olur. Şüphesiz bu kişilerde kötü mizaç çok baskındır veya kurulukla birlikte görülür veya harap edici olabilir veya baskın ve had derecede kuruluk vardır. Şüphesiz meninin hareketi azdır, ancak meniyi hareketlendiren güç gevşektir. Hatta bazı kişilerde meni çoktur ve cinsel münasebet yaptıklarında meni donması söz konusu olup, meni inmez, ancak gece olduğunda, boşalma olduğu (rüyalanma) olduğu söylenmiştir; meni kanalları sınmış ve onu rahatlatmıştır.

Bu durum temel organlardan da kaynaklanmış olabilir. Kalpten kaynaklandığında ruhun ve rüzgârların dağılımının eksik olmasından kaynaklanmış olabilir veya karaciğerden dolayı bu durum ortaya

---

286 TM: Kanun nüshalarında şuganib vaiğ olmuştur. Lakin kamusta zikredilen şengubdur. Yerde olan uzun damarlar muğnasına ve iktiza eder ki bütün şunagib olmalıdır.

çıkmışsa meninin maddesinin kesintiye uğramasındandır. Beyinden kaynaklanıyorsa his gücünün maddesinin kesintiye uğramasındandır veya böbrekten kaynaklanıyorsa onlardaki soğukluktan ve onlardaki gevşeklikten, bilinen hastalıklarından veya mideden kaynaklanıyorsa kötü sindirimden ortaya çıkmıştır. Bütün bunlar başlangıçta olan zaafın sebebidir veya cinsel münasebetin organlarının kanallarındaki doluluk ve fazlalıklarından oluşmuş zaaflardır. Düşme veya vurma dolayısıyla beyinde zaaf olması gibi.

Ancak kötü cinsi münasebetin sebebi soğuktur ve çok fazla sıcak olmasıdır veya mizacın kuruluğudur. Ondaki püskürmenin yokluğudur. Bu püskürmenin belli ölçüde ve iyi miktarda olması gerekir; hatta çoğunlukla püskürmenin fazla olmamak şartıyla, birazının karın içinde olması gerekir. Şüphesiz onda ereksiyon olmalıdır. Sevda sahipleri çoğunlukla üfürükleri (üfürecekleri meni) çok fazla olduğunda kişi çok fazla cinsel ilişkide bulunur. Ancak basurlarındaki yarıklardan veya bu kişilerin makatlarındaki sıkıntıdan dolayı makat ve penis arasındaki ortak sinirler zarar görür.

Eğer cinsel münasebet güçsüzse ve zayıfsa, işler ve kuruntular ona engel olursa, bazı cinsel münasebetlerdeki gibi, onu birçok şey izliyorsa veya kalpteki zaaftan dolayı cinsel münasebette zaaf olması ve acizlik gibi önceden olan gizli bir şeyler varsa, özellikle de bunların hepsi de bir arada ise ve birbirini destekliyorlarsa, onlar cinsel münasebete engel olur. Özet olarak, alışılagelmiş olan hareketlerin yapılması zamanında vehim baş gösterir. Bütün bunların sonucu olarak, cinsel münasebet terk edilir. Nefes onu adeta tutulur; oradaki organlarda kasılma olur ve doğal olarak, yeni anne olan kadından sütün fışkırması gibi, azıcık meni çıkar.

Bilinmelidir ki cinsel münasebetin sebebi meniden veya meninin dışında soğuk ve çok sıcak yellerden oluşur. Şüphesiz soğuk cinsel münasebeti engeller ve sıcak madde ister; mutedil rutubette ve sıcaklıkta yel oluşmaz. Cinsi münasebetin oluşmasını sağlayan muayyen mutedil yeldir; böbreklerinde uygun rutubet vardır ve onunla birlikte soğuk da vardır. Ancak sıcak mizaçlı böbrekler kurudur. Cinsi münasebeti bu kişi dengeli bir şekilde oluşturamazsa, o kişi zarar görür ve cinsel münasebeti engellenir.

Belirtiler: Penis gevşetilir veya.sinirlerin soğuk mizacı dolayısıyla, cinsel ilişki kurulamaz. Bilinmelidir ki eğer penisin yayılması, genişlemesi ve soğuk suda kasılması yoktur. Bazen meni bol miktarda kolayca dışarı çıkar; bazen genişleme, yayılma olmadan meni inişi olur. Bazen onunla birlikte bedende üfleme ve zaaf oluşur. Bazen şehvet eksikliği vardır.

Ancak testisler ve meni organı sebebiyle cinsel münasebet olmayabilir. Cinsel organların üst tarafındaki organlar sebebiyle de cinsel yetersizlik oluşmuş olabilir; karaciğer ve böbrekler dolayısıyla da arzu eksikliği olabilir. Muhtemelen sindirim ve arzu olmamasından bu durum oluşmuş olabilir. Gerekli kanın oluşmasından ve kalpten yayılımın azlığından da kaynaklanmış olabilir. Bazen yayılım (genişleme) olamadan meni inişi olur. Nabız zayıf ve gevşektir. Vücut sıcaklığı düşüktür. Beyinden meninin hareketi az hissedilir. Cinsel münasebette görülen heyecanın oluşturduğu zihin karışıklığı yoktur ve bu durum hislerde ve özellikle gözlerin halinden anlaşılır. Özellikle de eğer vurma ve düşmeden sonra bu arazlar görülse beyinle ilgilidir. Bunlardan dolayı karaciğer, kalp, beyinde zaaf alametleri gösterir ve cinsel münasebet bozuktur. Böbrek hastalıklarının belirtileri cinsel münasebetin bozuk olmasından anlaşılabilir.

Ancak üfürme (cinsel münasebetteki sıvı alış verişi) aşağı seviyede olduğu durumlar organların güçlü olduğu durumlardır. Sen cinsel organın genişleyip uzamasında zaaf görürsen o kişide kalp, karaciğerde zaaf yoksa arzu ve sıvı güçlüdür. Eğer soluğu artıracak şeyler alınırsa kişiye yararlı olur. Ancak meninin hareketinin azlığı ve organın gevşekliğinin azlığı gibi şeyler de vardır. Onun belirtisi cinsel ilişkiyle çok miktarda donmuş cisimlerin çıkmasıdır. Çoğunlukla bu soğuk mizaca işaret eder. Burada meni çokluğu ile birlikte dediğimiz gibi, cidden çok sakindir. Şişman kişiler cinsel münasebette beceriksizdir. Çok cinsel münasebet yapmak istenirse onların az hamam almaları gerekir ve mümkün olduğunca kan aldırmaları, sıcak yağlardan yapılan merhemlerle ayalarını ovdurmaları gerekir. Onların burun, böbrek ve meni kanallarını güçlendirmeleri gerekir.

Tedavi: Eğer cinsel münasebetin azlığı, eksikliğinin sebebi bilinirse vc o organ da bilindiğinde organa yönelik tedavi uygulanır. Eğer

sebep organların soğuk olmasıysa, mitridatus gibi soğutan ilaçlar kullanılmaz. Şüphesiz bundan daha güçlü ilaçlar gerekir. Muhtemelen bütün cinsel münasebet yetersizliğinde sebep soğuk veya organdır. Eğer karaciğer zaafından dolayı ise safran, emrusiya ve şecerina kullanılır. Midede kötü sindirim olduğunda onu güçlendiren ilaçlar verilir.

Eğer sebebi böbreklerse, öncelikle onun ilacı (tedavisi) böbreklerin ilaçlarıyla yapılır. Çoğunlukla sırtı ve böbrekleri ısıtan ilaçlar ereksiyonda yararlıdır. Belki de bu ilaçlar bu fiilin tedavisinde yararlı olur. Güzel kokulu, iyi kalitede burundan çekilerek alınan ilaçlar, iyi rutubetlendirenler beyin ve kalp için iyidir ve yine kalp tedavisinde misk, tiryak ve mitridatus kullanılır. Eğer şikâyetin sebebi üfürmede azlık ise bunun sebebi soğukluk olabilir. Ona latif merhemler haricen uygulanır. Daha önce zikredilen merhemler verilir. Tarçından çok miktarda verilir ve besleyici hububat da verilir. Örneğin bakla, fasulye, nohut, tuzlu soğan, şeytantersinden verilir. Eğer onun sebebi sıcak üfürük azlığı ise, sıcak sularla banyo yaptırılır ve sıcak sulara oturtulur; merhemler, güzel kokulu ilaçlar ve besinler verilir, böylece ondaki soğukluk giderilir; yeşil yapraklı Şam dutu, bakla, süt ve bezelye verilir.

Eğer hastalığın sebebi güçlü bir bedenin zaafı ise güçlendirici yiyecekler verilir; örneğin isfidbacat (peynir, süt, tereyağı, et ve soğanla yapılan çorba), kızartılmış yiyecekler, içecekler, kebaplar, buğday çorbası, rafadan yumurta, şalgam, süt, iç yağı, yağlı ekmek, bazı tohumlar; örneğin badem içi, nar tanesi, fıstık, sert fıstık, yeşil tohumlar ve bunlara benzer karışımlar; örneğin soğan, nane, pırasa, boy otu, pişmiş tatlılar, tere ve aynı zamanda bedeni güçlendirip rahatlatan hamamlar, merhemler ve güçlendirici bazı maddeler, süsen, ban otu yağı gibi. Şüphesiz onun çok ısıtılmaya ihtiyacı vardır; misk, kunduz hayâsı ve benzerleri kullanılır.

Meni organlarının soğukluğu sebepse ısıtıcı olarak zikrettiğimiz ısıtıcı ilaçlar uygulanır. Eğer hastalık sebebi kuruluksa, sıcak rutubetlendiren ilaçlar kullanılır veya hastaya yedirilir. Eğer sebep meni organlarının çok fazla sıcak olmasıysa, bütün rutubetli soğuk ilaçlar dengeli bir şekilde kullanılır. Örneğin inek sütü çökeleği veya eşek baklası içinde pişmiş süt verilir. Onunla birlikte kuru olanı rutubet-

lendiren hamamlar, yumurta sarısı; süt ve yoğurt önerilir. Onun içine kudret helvası 5 ölçü alınıp, süt, soğan, tereyağı, peynir ve etle yapılan terkip konulur. Soğuk yağlarla terkip hazırlanır ve verilir. Hatta marul yağı ve kabak da verilir. Eğer sebep, kuruluksa, bedeni rutubetlendiren yiyecekler ve sütler verilir. Hamamlar, hafif şaraplar ve hububatlardan elde edilen sütler, ferahlatan ve tedavi eden şeyler verilir. Eğer sebep penis sinirlerindeki soğukluksa, onu rahatlatan ilaçlarla tedavi etmelidir; örneğin mesane kısmında verilenler gibi.

Kusmadan, içeriden, vücuttan bir şeyler atıldıktan sonra, nefsanî hareketlerden sonra, cinsel münasebette bulunmamalıdır. Şüphesiz bir durumda cinsel münasebet zayıf olacaktır. Çok fazla peş peşe cinsel münasebet yapmaktan kaçınmalıdır. Şüphesiz bu durumda hareket hareketi engeller; çok fazla cinsel münasebete son verir. Hazımsızlıktan kaçınmalıdır; hafif yiyecekler yemelidir. Sindirim düzgün ve midenin güçlü olması gerekir. Su içmek gerektiği söylenir. Şüphesiz çok fazla su içmek de zararlıdır. Buharıyla kurutacak yellerin meniyi çözüp bozmasından kaçınmalıdır. Örneğin sedef otu, mercanköşk, üzerlik, yarpuz, Mısır mercanköşkü, kimyon, beşparmak otu tohumu ve bütün soğutup kurutanlar, örneğin mercimek, keçiboynuzu, darı, ekşi şeyler, kabız yapanlar, kurutacak şeyler, bütün yoğun soğutanlar, yoğun uyuşturucular, örneğin kâfuru, keten tohumu, nilüfer, gül, haşhaş tohumu gibilerinden kaçınmalıdır. Haşhaş tohumundan az miktarda verilirse, çözücü olur. Onun yağı, yel vasıtasıyla şişmesini sağlar ve cinsel münasebet için yararlı olur.

Menstrasyon döneminde cinsel münasebetten kaçınmak gerekir. Yine yaşlı kadınlarla ve hastalarla cinsel münasebete girmemek gerekir. Mükemmel bir kadın olmamış olanlarla da cinsel münasebet yapılmaz. Yaşı gelene kadar onlarla cinsel münasebet yapılmamalıdır. Onların cinsel organlarını cinsel ilişki zayıflatır. Cinsel münasebetle ilgili kitaplar okumak gerekir. Onlardaki cinsel münasebet halleri ve şekillerini okumalı ve yeterince güçlü olana kadar cinsel münasebet uygulamamaları ve güçsüz olduklarında cinsel münasebeti terk etmeleri ve nefislerini tutmaları gerektiğini öğrenmeleri gerekir. Bizim zikrettiğimiz gibi, vücudu merhemle ovmalıdır. Bu konuda cinsel

münasebetin sebepleri ve nasıl olduğu ve onun bağlantıları zikredilmelidir. Hayvanların nasıl birleştiğine de bakılmalıdır.

Ancak hekimler cinsel münasebetle ilgili olarak daha çok tedbirlerden söz ederler. Bunların çoğu aşınmaya ve kanalların açılmasına yöneliktir. Merhemlerle ve yağlarla sırt ve böbrekler ısıtılır; örneğin ban otu yağı ve keten tohumu yağı ile ısıtılır. Ancak cinsel ilişki ile ilgili yiyecekler verilir. Soğuk sinirleri ısıtan ilaçlar yararlı olur. Sindirimde üfürük oluşturan ilaçlar ve içkiler verilir. İkinci ve üçüncü sindirim ve sonraki ısıtıcı olmalıdır ve garip bir rutubet vasıtasıyla üfürük oluşur. Kişiye özellikle bu fiili oluşturan ilaçlar ve yine onlardan sıcak, ağır ve rutubetli kan oluşturan yiyecekler verilmelidir. Bu ilaçlar ve yiyecekler üfürük oluşturur. Onlar sayesinde organlarda gevşeklik ve sabitlik oluşur. Örneğin nohut, fasulye ve bizim zikrettiğimiz yiyecekler verilir. Rutubetli hamamdan sonra zambak yağı, nergis yağı veya benzerlerinin yağlarından merhem yapılıp uygulanması iyi olur. Rafadan yumurta zikredilen yiyeceklerden ve önce kertenkele tuzundan önce verilmelidir. Kişiye cinsel münasebetle ilgili yiyecekler ve içecekler verilmelidir; sonra biraz kokulu içecekler verilir. Sonra, cinsel organda genişleme olur. Ayaklar sıcak suyla yıkanır; merhemler ve ısıtan maddeler verilir ve cinsel münasebet oluşur. Biz burada ilaçları ve yiyecekleri zikrettik. Yine cinsel münasebetteki zaafla ilgili konularda bu konuya temas edildi.

Bilinmelidir ki bu konuda çoğunlukla yiyeceklere güvenilir. Onlara ağır, yoğun maddeler kuvvetli yiyecekler verilir. Cinsel münasebete arzusu olanı beslemek gerekir. Eğer cinsel münasebet ilaçlarından çok miktarda alınırsa ve ateş, humma, iltihaplı doluluk olursa kan aldırmak gerekir. Eğer cinsel münasebet için ilaç ve besin verilecekse bir kadeh reyhan şarabı vermek yeterlidir.

On Birinci Kısım
Cinsel Münasebetin Basit İlaçları

Bunlar tohumlardır; şalgam tohumu, hububat tohumları, lahana, ısırgan otu, Mısır fasulyesi, tere, havuç, bostan yarpuzudur. Onlar nane, kuşkonmaz tohumu, turp tohumu, yonca tohumu, balkabağı tohumu, kereviz tohumu, kaya maydanozu tohumu (bir nevi kereviz), yabani kimyon, yabani nar, sivri biber, kakule, susam, keten tohumu, ban otu

tohumu, onun yağı, nar tohumu, yer fıstığı, boy otu tohumu ve özellikle balla pişirilerek verilir. Sonra kurutucular verilir. Ancak nohut, bakla, fasulye gibi hububatlar ve onların benzerleri verilir. Haşhaş kabukları ve Seylan tarçını, küçük Hindistan cevizi, demir dikeni ve köknar da iyi gelir; aynı zamanda bazı sütler, örneğin çam tohumu, yeşil taneler (tohumlar), yabani nar taneleri, fıstık, fındık gibi. Ancak çok miktarda zamklardan, kitre ve boyotu da verilir. Çünkü o cidden sıcak üfürük oluşturur. Ancak çok yararlı olan şarapla boy otundan 1 miskal soğutanla içilir. Kökler ve bitkilerin odunundan, örneğin yılanyastığı kökü, zerdali dikeni, kâfur kokulu, zencefil, tatlı kustus, hoş salep verilir. Şüphesiz bunlarla cinsel münasebet güçlenir. Kuşkonmaz ve enginar, soğan ve özellikle kavrulmuş ada soğanı, kuşkonmaz ve zencefil ve özellikle yetiştirilmiş olanı, havlıcan, nezle otu, demirdikeni kökü, sarısakız, zencefil, yabani sümbül, salep, ervalenta (mugas, Glossostemon brougueri kökü), çiğdem, diken üzümü. Bütün bedenlerde ısıran şarap heyecan verir. Yine Hint servisi içmek de yararlıdır; ısıtıcıdır.

Hayvanlardan yeraltında yaşayan ve sürüngenler (kertenkele gibi) ve kertenkele ve onun özellikle kabuğu, başı ve tuzundan kullanılır. Sürüngenlerden 4 günlük alınır ve öldürüp onun iç organlarıyla tenkiye yapılır ve tuzla muamele edilip gölgede bırakılıp hatta kurutulur. Eğer hastalıkta gerekiyorsa onun tuzu ve vücudu ile alınır ve kertenkelenin tuzundan biraz yemek yeterli olacaktır. Denizatı, yılan balığı, kılıç balığı suyu ve sıcak balık suyu yararlıdır. Sütler damla damla 20 gün hazmedeceği kadar verilir; ağırlık oluşturmamalıdır. Küçük nehir balıkları kurutucu olarak verilir. Dozu 7 dirhemdir. Balığın kumtaşı, tavuk yumurtası ve özellikle bıldırcın yumurtası, güvercin yumurtası, serçe yumurtası ve bütün beyni olan hayvanlar özellikle kümes hayvanları serçe, ördek, tavuk ve hamilelerin (hayvanlar) yumurtaları tuzla içilir. Kanallardan geçenlerle hisler oluşur. Boğa penisi alınır. Ondan biraz alınır; üzerine rafadan yumurta konur ve bu uygulanır. Yine hayvanların bu konuda yararı şaşırtıcıdır. Kuru olan kısım alınıp koklanır. O cinsel münasebetten 12 saat önce 5 defa kadar koklanır ve 3 ratl suyla içilir. Eğer sıkıntı yaratırsa soğuk suyla yıkanılır. Yine kişiye ballı su ile başka kokulu şeylerle verilir ve eksersizle birlikte bu terkipler içilir. Şüphesiz ona safran da koymak gerekir.

Ancak meyve suları ve demir içeren keskin sular ve şarap verilir. Ancak eski şarap olmalıdır; buharı ince olmalıdır ve çözücüdür; zarar verir. Ancak ona meyve verilmelidir; tatlı üzüm gerçekten ona yararlı olur. Çünkü o onu (cinsel organ) rutubetli kanla doldurulur ve güzel kokuyla birlikte sıcaklık verir; sağlam ve sağlıklı besin oluşturur. Söylenenlere göre, bunlardan biri demirhindidir. Onun suyu, öncelikle balla pişirilip, yalanacak kıvamda verilirse, yararlı olur. Yine tere, özellikle öz suyu ezmeden bir ratl alınıp birlikte besin olarak verilmesi gerekir.[287] Sonra cinsel münasebet için hazırdır.

İçerek alınacak mürekkep ilaçların başında mitridatus vardır. Yine misk ilacı eğer kalp zayıfsa iyi gelir. Yine 3 miskal dokuları yumuşatan tohumlardan 1 ukiye alınıp tere suyuyla rutubetlendirilerek verilir; ona verilecek ilaçlardan bilinen kertenkele ilacı ve yine tere tohumundan 3 dirhem inek yağı ile verilir. Demirhindi ilacı ve ebegümeci ilacı, yine hindi ilacı ve kertenkele tuzu, tere tohumu, yumurta sarısıyla birlikte elekten geçirilip uygulanır. Yine kurutulmuş tavuk, aynı miktarda kertenkele tuzuyla ve şerbetle her gün 2 dirhem içilir. Yine tere tohumu ve turp tohumu, kavun tohumu; her birinden bir kısım alınıp, sütle içilir. Yine çam tohumundan, kereviz tohumu ve erkek geyik safrası, bitki sakızı; aynı seviyede balla karıştırılır. Ondan 1 miskal alınır. Yine şekakül (secacula, bir nevi kuşkonmaz), tere tohumu, ebegümeci, zencefil, sivri biber; her birisinden 2 dirhem diş budak ağacı, diş budak özü, kendir; hepsinden 1 dirhem, Hindistan cevizi balla ve şeker kamışından macun yapılır ve kullanılır.

Onda çok fazla soğuk olduğunda bahçe teresi ve nezle otuyla macun yapılıp içilirse yararlı olur. Yine çavşırdan 3 dirhem alınıp, mercanköşkten 1 ukiye alınıp, onun içinde pişirilirse, 3 gün içilirse yararlı olur. Yine 3 kısım zencefil, 1 kısım sivri biberle balla birlikte macun yapılır ve ondan sıcak suyla 1 miskal verilirse yararlıdır. Yine kuşkonmaz, zencefil; her birinden 5 ölçü beyaz ve kırmızı ebegümeci 2 dirhcm, kırmızı kunduz otu, beyaz kunduz otu üçer ölçü, hurma çekirdeği, turp tohumu, ısırgan otu, ikişer dirhem, kızarmış deniz

---

[287] TM: rytb suyundan bir ukşye su ile içilmesi daha yararlı olur

soğanı, kertenkele başı her birinden üçer ölçü, dişbudak 2 dirhem, şeker 4 dirhem üzerine şerbet serpilip günde 3 ölçü verilir. Kişiye cinsel münasebeti destekleyen yiyecekler verilir. Cidden cinsel münasebeti güçlendiren yiyecekler şunlardır: şeytantersi, havuç tohumu, kakule, tere tohumu, dişbudak, yabani kimyon; her birinden 1 ölçü salep otundan ve biberden; her birinden üçer ölçü misk 6 ölçü, küçük çam yağından 1 dirhem alınır; balla macun yapılır. Çok güçlü bir ilacın içeriği şöyledir: Malaka fasulyesi balı, hurma balı, inek yağı eşit miktarda alınır ve kaynatılır. Ondan birazı hurma şarabıyla içilir. Şüphesiz çok garip bir etkisi vardır. İyi ilaçlardan çok fazla kuvvetli olmayan bir şöyledir: Boy otu ve hurma alınır ve kavrulup pişirilir; sonra kurutulur ve un haline getirilir ve balla macun yapılır. Örneğin haşhaşın kurutulmuş başından şerbet yapılır ve onun üzerine hurma şarabı içilir ve yine yeşil tohumlardan yarım ratl ve 1 ratl hurma un haline getirilip 2 ratl koyun sütü içinde alınırsa, yararlı olur; sonra iki gün sütün üstüne yenir, içilir.

İyi ilaç olarak, ilikten macun yapılır ve içeriği şöyledir: badem, kabuklu findık, fıstık, kırılmış kabuklu Hindistan cevizi, çam tohumu, biber tohumu, cizem (çiçeği olmayan bir bitki), yeşil bitki tohumlarından eşit miktarlarda alınır; narmişk (nara benzeyen beyaz çiçekli bir bitki, Hint narı), sivri biber, zencefil; hepsinden onar kısım veya az ya da çok, hepsi un haline getirilir ve Sicistan şeker kamışıyla her gün yumurta miktarındaki dozda içilir.

Uvula, kasık, testisler ve penise uygulanacak damlalar ve merhemler: Nezle otu yarım dirhem, zambakla karıştırılır. Bazen o sütleğen zamkı ve miskle karıştırılır ve onunla penis yağlanır; ona macun ve benzerleri uygulanır veya nezle otu, onun yarısı kadar misk bunlara karıştırılır. Buna zambak yağından 1 ukiye ilave edilir. Yine hardal ve İspanyol yasemini yağıyla ve aynı zamanda ısırgan otu tohumu, İspanyol yasemin yağı katılır ve yine boyotu, zambak yağı ile güçlü bir ovalamak için kullanılan terkiptir. Yine boraks, saf balla ve boğa safrası balla karıştırılır. Yine iyi bir ilaç: Nergis soğanı alınıp, zambak yağı ile karıştırılıp uygulanır veya çivit tohumu, nezle otu, eşit miktarda yağla veya dağ üzümü, sıcak yağla karıştırılır ve yine boyotu ve balla karıştırılır. Yine sadece Hint servisi ile cinsel organ ovalanır

veya kantaron, zift, kefen bezi, süsen yağı ve ebegümeci çiçeği yağı, mum, mastika ile merhem yapılıp penise uygulanmak üzere hazırlanır. Lavman kısmında zikredilen yağların hepsi yararlı olur. Eğer merhemler uygulanırsa ve özellikle keten tohumu yağı, Hint servisi yağı, yoğun aslan yağı, cinsel münasebet için çok güçlendiricidir.

Rufus'un Güçlü Afrodisyakı: Sarı sakız ve kükürt[288] yetersiz olmaz, ancak onlara ilave olarak yalancı safrandan ikişer birim, nezle otu, obulus 2 tane, karabiber 30 tane, yabani kimyon 20 tane, 2 dirhem soğan (ada soğanı) ile iyice dövülüp, un haline getirilir. Bu iyi bir terkiptir. Sonra, bal ve yağ karıştırılarak keten bezi üstüne konulup, bununla anus ve testis arasındaki bağ üzerinden ovulur. Boy otuyla penisi ovmak cinsel münasebette heyecan oluşturur. Şüphesiz, şiddetli sıcaktan korkulur. Bunun için menekşe yağıyla fazla sıcaklık uzaklaştırılır.

Hamile Kalma İlaçları: Ördek yağı, keten yağı, nezle otu ve Hint narı yağı karıştırılır. Muhtemelen hamilelik ilacının şöyle bir şey olduğu söylenir: eşek yağından yapılan bir ilaç alınır. O çok yararlıdır. Yine hamilelik için zikredilen merhemlerden uygulanır. Ayrıca lavman yapılır. Şüphesiz kelle paçası, tavuk çorbası ile yumurta sarısı alınır ve hadım edilmiş erkek koyun dişi iyi gelir. Eğer lavman yapılacaksa onların beyni, bedeni yağlarla desteklenerek kullanılır Bunun için ceviz yağı, susam yağı, inek yağı, fındık yağı, Hindistan cevizi, demir dikeni yağı, haşhaş yağı, kabak yağı, balkabağı yağı ve benzeri yağlar kullanılır.

Lavmanlar: hayvan başı, pişmiş piliç, boza (arpa, pirinç veya tohumlardan yapılan terkip), kuşkonmaz, fırında iyice pişirilir ve üzerine yarım kısım süt, 6 kısım yağ, mahlep yağı ve Hindistan cevizi yağından; her birinden 37 kısım olmak üzere alınır ve kertenkele iç yağı ile muamele edilip, distile edilir. Terkip hazırlandıktan sonra kokulu bitkilerle muamele edilir Bu terkip lavman yapımında kullanılır.
Lavman Reçetesi: Taze demirdikeni 5 ölçü, yeterli, miktarda boy otu, şalgam tohumu, havuç tohumu, tere tohumu, kuşkonmaz tohumu ile hazırlanır. Bir başka örnek: Erkek keçi omuriliği, un haline getirilmiş

---

288 TM: her birinden birer dirhem

testis ve beyni üzerine 2 ratl su ve yoğurt alınır ve yoğunlaşana kadar pişirilir. Ondan 2 ukiye alınıp fıstık yağı ile karıştırılıp 3 gün üst üste aç karna, orası temizlendikten sonra uygulanır. Lavman Reçetesi: O penis başının açıklığına uygulanır. Yarım dirhem kunduzhayasının içine bu terkip konup, kısımlarına ayrılana kadar karıştırıldıktan sonra 3 kısımda uygulanır. O kunduzhayasından alınan kısımla lapa haline getirilir; kurutulur, un haline getirilerek saklanır ve 1 iskerce alınıp, yarım sekerce inek yağı, pırasa suyundan yarım iskerce, pişmiş boy otundan yarım iskerce alınıp onunla gece 3 saat zorla uygulanır. Sonra 3 gün üst üste uygulanır. Güçlü Lavman Reçetesi: Koyun başı 3 veya 4 marul alınıp hepsi kesilir; lezzeti ekşidir; fırında pişirilir ve suyu ve yağı alınır. Sonra yoğunlaşana kadar pişirmeye devam edilir ve onun üzerine ceviz yağı, yeşil bitki tanesi yağları ve biraz kertenkele yağından alınıp, lavman yapılır. Bunların dışındaki uygulanabilecek bir başka lavman Akrabadin'de yazılıdır.

Yararlı Yiyecekler

Koyun eti, penisi, yağı, nohut, soğan ve az miktarda et yenmelidir. Şüphesiz ancak az miktarda etle güç desteklenmelidir; çok beslenme ve doğal olanın dışında cinsel münasebet tuzlu yiyecekler ve sütle, yeterli şekilde verilmek suretiyle engellenmelidir. Aynı zamanda tavuk, yağlı piliç ve özellikle ısırgan otu, rafadan yumurta, özellikle tarçınla, biberle, havlıcanla, kertenkele tuzuyla ve sıcak balıketiyle beslenmek yararlıdır. Onlar mümkün olduğunca soğuksa ve zencefil, biber, tarçın, karanfil ve benzerleri de cinsel münasebeti güçlendirir; şalgam, lahana, güvercin ile yağı, süt ve aynı zamanda çorba (kavrulmuş et, tereyağı, tarçın ve kokulu bitkilerle yapılır), cevizli terkipler, idrar söktürücüler, pirinç, sütle ve koyun etiyle verilir. Kuşkonmaz, tere, pırasa, balık kemiği, nane özellikle yararlıdır. Şüphesiz meni kanalları güçlenirse, meni oluşumu yoğunlaşır; arzu artar ve kara yonca ve boyotu da yararlı olur.

Bu konuda ceviz suyu cidden yarar sağlar. Onunla birlikte safran ve süt içilirse, meni çok fazla yayılıp inmez veya pek az soğan iç yağıyla yakılır ve iyice pişirilir; üzerine yumurta konur. Ancak o sıcak olmalıdır. Ekşi peynir suyu, süt ve sıcak pişmiş balık, balkabağı, hıyar, kısa (bir çeşit hıyar), kabak, taze meyveler ve hepsi taze olmak üzere

marul, hatta eşek baklası tohumları meniyi artırır. Yumurta beyazı meninin artmasını sağlar ve hayvansal ürünler de, ilikler, nehir yengeci baskın olarak kendini gösterir.

İlaçlara Benzer Yiyecekler: Sütten 1 ratl alınır; onun üzerine kudret helvası 40 dirhem konur ve mutedil bir terkip oluşturup yoğunlaşana kadar pişirilir. O mutedil bir ısıtıcıdır. Ancak soğutan maddeler de 10 dirhem tarçınla ısıtıcı olabilir veya 1 ratl sütle o tarçınlı terkip karıştırılır ve bu terkip heyecanlandırıcı özelliktedir. Bu terkipten 1 kadeh içilir veya yemek üzerine su içilir ve üzerine yemek yenmez. Özellikle onun yiyeceği orman tavuğu ve koyun yağı olmalıdır. Onun kullanacaklarının hepsinin soğuk ve kuru olmalıdır.

İnekten alınan yağla yoğun şaraptan bir bardak alınıp, inek sütüyle ve fıstık yağıyla bir arada pişirilir; pişirme işlemi terkibin üçte biri kalana kadar sürdürülür. Şerbetle yiyeceklerden 2 kaşık şarapla içilir. Yine şeker kamışı 1 ratl, sert soğan 1 ratl, yoğurt 1 ratl alınıp, pişirilir; hatta yoğunlaşana kadar işlem sürdürülür ve karıştırılır ve ondan bir defalık alınacak miktar 1 ukiyedir. Yine eski kara nohut alınır ve tere suyunda pişirilir; hatta azıcık yoğunluğu artırılır; sonra gölgede kurutulur. Sonra şeker kamışı ile macun haline getirilir. Onun kadar miktardaki cevizle içecek yapılır ve uykuya yakın hastaya verilir. Onun üzerine 1 kadeh şarapla verilir veya demirhindi suyu içine konur ve güneşte bırakılır ve iyice kurutulduktan sonra öğütülüp saklanır ve sonra yoğurtla karıştırılıp kaşıkla hastaya verilir.

Yine 3 ratl yoğurt alınır ve yarım ratl kudret helvası, yarım ratl yeşil tohumlar öğütülür, kaynatılır sonra bir süre suda bırakılır ve saflaştırılır (süzülür). Bundan yarım ratl alınır ve yarım dirhem havlıcanla yalanarak verilir ve ondan bir kısım günlerce içerek tüketilir. Şüphesiz o çok yararlıdır. Yine soğan suyu, aynı miktarda balla pişirilir, öyle ki sadece bal kalır. Ondan uykuya yakın 1 kaşık veya 2 kaşık sıcak suyla verilir. Yine un haline getirilerek, tatlı suyla karıştırılır ve yudum yudum içilir. Sonra o ezilir ve yoğurtla iyice karıştırılıp pişirilir ve yarım ratl süt, Hindistan cevizi suyu ile pişirilir ve ördek yağıyla haricen sürülür ve ondan kaynatılıp yarma çorbası gibi bir terkip hazırlanır. Bu terkip güçlü bir ilaçtır. Bundan sonra kişiye hamam yaptırılır; yasemin yağıyla organ ovulur.

Yine yumurtanın sarısı alınır ve bazen beyazı da birlikte alınıp kullanılır. Şüphesiz onunla beyazının alınması uygundur. Sonra onun üzerine ince kıyılmış soğanın öz suyu dökülür. Yine yumurta alınır ve tuzlarla ve altın rengi şarapla hastaya verilir. Yine havuç alınır ve ezilip, un haline getirilip soğan da un haline getirilir ve şalgamla birlikte alınıp iyice inceltilir ve bakla, nohut ve balla ve de yumurta etle pişirilir ve sıcak altın rengi şarapla birlikte hastaya verilir. Yine bakla, nohut, fasulye alınır ve suda bırakılır: sonra koyun eti alınıp, onunla birlikte saflaştırılıp süzülür ve ondan iyi haplar yapılır. Bu saflaştırılmış madde üzerine kertenkele tuzu ve biraz boyotu, tarçın ve karanfil çokça konur. Sonra onun üzerine serçe eti ve saf (temizlenmiş) güvercin eti yayılır. Bu yapıldıktan sonra terkip saflaştırılır et de karıştırılmadan önce temizlenir. Onun üzerine tere suyu 1 ölçü konur veya terkibe onu örtecek kadar su konur.

Üç serçe beyni alınır ve cam kaptaki keskin sirke içine konur ve macun haline getirilir. Onun üzerine kendi kadar yeni boğazlanmış keçi böbrek yağı konur ve karanfil tohumu, biber, zencefil fındıkla karıştırılır ve cinsel münasebet yapmak istendiğinde bir defada yenir.

Cidden Yararlı Terkip: Serçe beyninden 20, güvercin boynundan 50 adet alınır yumurtanın sarısından 20 ve tavuk yumurtası sarısından 12 adedi, keçi et suyunda iyice pişirilir. Pişmiş terkip iyice sıkıştırılır, sıkılır ve soğan suyundan 3 ukiye, havuç suyundan 5 ukiye, tuzdan ve sıcak baharatlardan ihtiyaca göre konur; 15 dirhem iç yağından dirhem ilave edilir; ondan yemek çok yararlı olur. Kuvvetle hazmettiren sıcak şarapla kokulu terkiplerle tatlandırılmış terkipler onun üzerine içilir.

Onlar İçin Hazırlanan Tatlı: 2 kısım soyulmuş çam tohumu, tere tohumu 1 kısım, balkabağı 1 kısım alınır; iç yağı ile karıştırılır; üzerine biber, tarçın konur. Sonra baldan yeterince dökülür ve bu tatlı olarak kişiye verilir. Bir başkası: Nohut suda bırakılır veya tere suyunda bırakılır veya demirhindi dikeni suyunda bekletilir; hatta ona sonra yanmamış inek iç yağı az miktarda ilave edilir. Küçük çam tohumları gibileri de ilave edilir; onun üzerine bal konur ve macun şeklinde getirilir ve az miktarda mastika ve tarçınla karıştırılır ve tatlı olarak tüketilir. Diğer bir terkip de balkabağı balla yoğunlaştırıp, onun üzerine çam kozalağı tohumu, havuç tohumu, sivri biber, kuşkonmaz, tarçın, tere tohumu

alınır; yumuşak ve yumuşatan yağlar ve yumuşatan yağlarla havuç ilave edilir. Onun yerine yeşil tohumlar ve biraz da miskle de ilaç yapılır.

Güçlendiren İçecekler

Tatlı İçecekler: tatlı kuru üzümden içecek yapılır; o yoğundur; bütün terkiplerden daha güçlüdür. Onun içeriği şöyledir: tere, şalgam, incir alınıp suyla pişirilir ve süzülür. Suda bırakılmış pişmiş kuru üzüm, alınır; süzülür ve bütün yukarıdakilerle eşit miktarlarda karıştırılır ve tatlandırılarak şeker kamışı ve hurma suyu ile verilir; hatta etkisi hemen anlaşılır.

Başka Bir İçecek: Demirdikeni, tere, şalgam alınır; suda iyice pişirilir; suyu süzülür. Sonra her kısım için 46 kısım şeker kamışı veya kırmızı şeker, 46 kısım incir, 6 ila 6,5 kısım kuru üzüm birlikte iyi bir tatlı oluşturur ve 76 birim Hindistan cevizi unu hurma suyuyla verilir; hatta haricen uygulanır. Sonra üzüm sıkılarak suyu alınır. Güvenilir 3 grup bilim adamı şöyle bir ilaç yaptılar: tere tohumu, şalgam, ebuzeydan, kuşkonmaz, serçe dili, nar, çiğdem, ceviz tohumu, kunduz otu eşit miktarlarda alınır ve pişirilir ve soğukta uygulanır ve rahatlamayı sağlar. Bastırılmış suyla doluyken, kişi daima tahrik olacaktır.

Başka İçecek: Havuç, incir bol su ve Acem kuru üzümü suyu içinde pişirilir; süzülür ve şeker kamışı üzerine dökülür ve bir tarafa bırakılır. Hatta sıcak suyla ve güçlü demir kabın içinde bulunan özel suyla yoğunlaştırılır.

On İkinci Kısım
Çok Fazla Şehvet

Eğer beden güçlüyse, kanlıysa sağlıklı mizaca sahipse, yaşı gençse, herhangi bir zaafın izlemediği cinsi münasebeti iktidarı varsa onun için çoğunlukla herhangi bir tedbir almak gerekmez. Şüphesiz onun durumu çoğunlukla mizaçla ilgilidir. O güçtür; şiddeti önemlidir. Bilinmelidir ki çoğunun kalbi ve bedenin uyumuyla oluşur. Çok azı kötü renktedir. Bunlar penis ve ağzının zaafından kaynaklanır. Şüphesiz onları temin eden bedenin parçalarıdır ve perhize kabiliyetli, çalışmaya kabiliyetli yumuşak damarlardır. Onlar çekmeleri gereken soğuk suyu çekerler. Şüphesiz sıcaklık ve rutubetten oluşan çok fazla

doluluğun oluşturduğu şehveti kesmek gerekir ve keserek, dışarı atarak bu sağlanabilir. Ona sebep olan şey, menideki hiddettir. Ancak çoğalma, beden gücünün zaafı veya meni kanalının zaafı ve meni maddesini çekme zaafından kaynaklanır. Şüphesiz bu işlemle (çekme işiyle birlikte) güce bir isteklilik gelir. Bazı organların güçlenmesi söz konusu olurken bazıları zayıflar veya meni yolunda kaşıntı ve döküntü oluşur. Kadında uterus ağzında kaşıntı olur. Cinsel birleşme arzusu ve meni üfürüğünün çokluğundan bu durum ortaya çıkar.

Aynı zamanda gurultu (gaz) oluşursa, sahibinde yoğun cinsel arzu oluşur. Cinsel arzusu yoğun olanda sevdavi hıltlar meydana gelir. Erkeğin cinsel arzusu belde hissedilip, havalara göre artar; fazla soğuk onun güçlenmesini sağlar. Kadınlarda bu durum tersinedir. Çünkü onların gücü donmuş olanlardan ve soğuk meniden gelir. Sırt üstü yatması uykusunu getirir.

Belirtiler: Bedenin sağlıklı oluşunun belirtisi ve doluluk belirtileri gizli şeyler değildir. Meninin hiddet belirtisi, onun hızlı çıkmasından ve sıcaklığından anlaşılır; idrarda sıcaklık vardır ve zaaf görülür. Belirtilerin çoğu meniden ve onun hiddetinden anlaşılır. Bedende güç olduğunda görülen belirtiler olmaz ve çok fazla kana benzeyen şey menide vardır. Bazen menide zafiyet vardır. Ancak gece sık sık rüyalanma (meni ifrazatı) görülür. Bu çoğunlukla görülen bir durumdur ve bedeni zaafa düşürür. Arzuda artış olduğunda kaşıntı onun belirtisidir. Bazen şehvet çoktur ancak sıvı yoktur ve cinsel münasebet sıkıntı verir. Üfürük alametleri şiddetli cinsel arzuyu gösterir ve üfürülen maddenin ve sevdaviye benzer üfürülen, dışarı verilen mizacın oluştuğunu gösterir.

Tedavi: Sıcak hıltların doluluğundan olan şehvetin ilacı kan almadır; besini kesmedir; soğutmayı beslemektir; rutubetli doluluk oluşturmaktır; sıcak kurutucu olan maddelerle tedavi yapmaktır. Cinsel münasebet ilaçları meni ilaçlarıyla verilir. Çünkü onlar idrar yoluyla kanallara ulaşırlar. Meninin şiddetli, yoğun olmasının tedavisi hıltları değiştiren ve onları soğutan maddelerle yapılır. Örncğin sarıyonca, eşek baklası, onların tohumları, hindiba, kabak, pırasa ve meyvesi, taze kişniş alınıp onunla yakı yapılır. Nilüfer, yeşil sebzeler ve kefen bezi alınır ve de soğuk yağlarla ve taze rutubeti kesen öz sularıyla

ve taze kâfuruyla pişirilir ve kişiye içecek olarak ve haricen, sırtına uygulanır. Soğuk su içirilir ve keten bezi üzerinde uyutulur ve benzeri uygulamalar yapılır. Yiyecek olarak mercimek, eşek baklası, limon verilir. Ona sindirimi güçlendiren haplar da verilmelidir.

Bu yoğunluktan meni oluşur. Onun tedavisi de meni kanlarını soğutmaktır Onları soğutan maddeleri zikrettik. Fazla arzudan oluşan kaşıntı ve döküntüyü önlemek için kan alma ve dışarı atan sıcak maddeler kullanılır; onlarla tedavi edilir. Onlar mizacı değiştirir ve zikredilmiş soğulmuş kokulu maddeler verilir. Bazen uyuşturuculara ve güzel kokulu maddelere ihtiyaç vardır; örneğin banotu, baldıran otu yaprağı kullanmak ve soğuk suda bırakmak gibi. Kişiye üfürük yapanlar maddelerden verilir ve şiddetli sıcaklığı soğutanlarla ilaç yapılır; hatta güçlü sıcak üfürük ve kuruluk oluşturan ve yoğun şekilde soğutanlarla oluşturulan çözeltiler ve sevdavi dışarı atan maddeler verilir.

Soğuk Meniyi Kurutanlar: Mercimek ve suyu, özellikle kendir tohumu ve kendir sıcak olarak, nilüfer, kişniş, eşek baklası, taze hurma suyu, çökelek ekşisi, kestane unu, sirke, marul tohumundan terkip hazırlanır. Bazen meni yoğun olursa cinsel münasebet kesilir. Yağlardan zeytinyağı meniyi azaltır. Onun artması için su yosunu, haşhaş, çöpleme, ban otu terkibi testisler ve makat üzerine uygulanır. Aynı zamanda yıkanmış üstübeç, kurşun kiri, mermer (cimolite), sirke ve yine terkip şeklinde soğutucular; maydanoz tohumu, ban otu tohumu, hıyar tohumu, hindiba tohumu, keten tohumu, kuru kişniş, kuru nilüfer; hepsi keten tohumu ile birlikte un haline getirilir ve o tozdan alınır. Cinsel arzunun düşmesinden korkulursa bu ilacın onu çektiği tecrübeyle belirlenmiştir.

Sıcak Meniyi Kurutanlar: Pişmiş veya pişmemiş kara kimyon, dereotu tohumu, sedef otu tohumu, beşparmakotu, yarpuz, sütleğen otu, mavi kabuklu yonca, yabani anason, sarı sakız, kimyon cidden meniyi kurutur. Eğer o kişi sıcak mizaçlıysa sirkeyle içmelidir.

Terkipler: Pişmiş veya pişmemiş çam tohumundan onar dirhem, nar suyu ve gül suyundan; her birinden beşer dirhem sedef otu tohumu 7 dirhem, beşparmak otu tohumu 5 dirhem alınıp dövülür ve elenir; çam tohumu ve diğer ilaçlarla doldurulup, cinsel münasebet üzerine yardımcı olarak verilir. Yine dereotu 3 dirhem, marul, eşek

baklası dörder dirhem, mercimek suyu ile içilir. Yine sedef otu, kunduzhayası, ban otu eşit miktarda alınır ve şarapla karıştırılıp içilir.

Yine sedef otu 1 dirhem, anason 1 dirhem, kunduzhayası, beyaz banotu; her birinden 2 dirhem; kırmızı gül, nar suyu 3 dirhem alınıp toz haline getirilip, ondan soğuk suyla 2 dirhem içilir veya şarapla karıştırılır. Yine süsen kökü 2 dirhem, sedef otu tohumu 3 dirhem, nar suyu 2 dirhem alınır; 2 dirhem ekşi süt suyu ile verilir. Yine marul tohumu 3 dirhem, sedef otu tohumu 2,5 dirhem, 2 dirhem ballı sirkeyle içilir. Yine sedef otu tohumu 1 dirhem nar suyu, 2 dirhem beşparmak otu, 1 dirhem içilerek alınır. Yine sıcak terkip kuru hurma, dağ çöplemesi, sarısakızdan; her birinden 2 dirhem, sütleğen yarım dirhem, sedef otu tohumu ve yabani anason, beşparmak otu; her birinden 1 dirhem bir araya getirilir ve 1 dirhem içilir. Yine yabani kendir tohumundan 8 miskal, beşparmak otundan 5 miskal; hepsinden yapılan şerbetten 1 miskal içilir. Siyah şarap kabız yapar. Ancak eskiler onu çok metheder.

On Üçüncü Kısım
Meni Akışı, Harabiyeti (Spermatorrhae) ve Kesilmesi

Meninin akışı, meni kanallarından böbreklerden, koruyucu kaslardan veya başlangıçtaki onu koruyan kaslardan kaynaklanır. Meninin çokluğu, cinsel münasebetin azlığından çok fazla meni iner. Eğer meni çok inerse ve kanallarda çok birikim olursa, meni kanallarını harekete geçirip bir defada içindekileri atmak ister; meninin atılacağı kanalların açılması gerekir ve onların açılmasıyla fazlalık atılır. Meninin ince olanı tamamen süzülür, ancak onun hiddeti ve keskinliğiyle kanalları gevşetir. Onun tabiatı dışarı atmaya meyillidir.

Ancak meni kanallarında olanın sebebi ancak kötü mizaç sebebiyle oluşan tutma zaafıdır veya defetme gücünün şiddetinden veya titremeden oluşan hastalıktan dolayı ortaya çıkan tutma zaafıdır. Bu uzayıp hoş olmayan hareketlerden zarar görür; dışarı atma tahrik olur ve meni dışarı atılır; meni bir başka yere atılır. Kusmayla yemeğin mideye gitmesinden kaçınılması gerekir; genellikle kendisindeki titreme onu zorlar. İlinmelidir ki kanalın titreşimi ve kasılması demek kanalın titreşimidir. Makat kasının titreyip kasılması kötüdür. Çünkü

makat kası pis maddeler için yaratılmıştır. Oradaki kaslar zorlanır. Ancak makat kaslarının gevşemesi, dolmasına veya bağırsaklarda görülen genişlemeye bağlıdır.

Ancak makattaki koruyan kasın titreşip, kasılmasıyla ve gevşemesiyle de meni atılmış olur. Ancak buna böbrekler de sebep olabilir. Bazen yağdan dolayı cinsel arzunun en tepesinde veya çoğu cinsel münasebetin en tepesinde görülür ve meninin tamamı çıkar; sonra ondan idrarla birlikte orada birikmiş olan ve onunla alakalı şeyler de çıkar. Bu durum beden gücü açısından kötüdür. Ancak sebep cinsel münasebetin devamındakiler ise, örneğin cinsel münasebetteki düşünce onun oluşumundan duyulanlar gibidir veya cinsel münasebet olduğunda iştiha oluşur; örneğin burada meni organları harekete gelir; onun hareketleri hafif bir şekilde tahrik olup meni dışarı çıkar veya güçlü bir şekilde meni aşağı iner. Gevşemiş uterus ağzından onun içine atılır. Meni kanalları bunlardan sonra zikredilen sebeplerle zayıflar.

Belirtiler: Eğer sebep meninin çokluğu ise onun zaafı söz konusu olmaz; onunla cinsel münasebetin çokluğu eksilmez, ancak beden zayıf düşer ve de meni kanalları da zayıf düşer. Bu da meni atımının fazlalığını ve tırmandığını gösterir. Onun vücudunda zayıflık oluşur. Meninin inceliği belirlenir. Onun çıkışındaki şiddet ve keskinliğinin sebepleri belirlenir. Bazen onunla birlikte yakıcı idrar olur. İdrarın rengi sarıdır. Onun arkasından oluşan sebepleri yiyecekler ve hareket belirler. Penisteki zaaf ve onun gücündeki zaaf sebebiyle cinsel birleşme olmaksızın meni inişi olur. Aynı zamanda orada rahatlama ve gevşeme vardır. Titreme ve kasılmayla cinsel birleşim olur. Aynı zamanda yoğun defetme gücü olmalıdır. Bunun dışında gevşeme ve titreyip kasılmanın kendi belirtileri vardır.

Tedavi: Onlara az yiyecek verilir. Ancak biz titreyip kasılma ve gevşeme için ilaç zikrettik ve sen onları biliyorsun. Ancak onun (meni) inceliğini tadil eden ve kurutarak ısıtan ilaçlar da verilmelidir. Yine yiyeceklerden yoğunlaştıranlar, örneğin bahat (pirinç, süt ve tereyağı karışımı) ve herise (buğday, et, tereyağı ve kokulu bitkilerden yapılan çorba) verilir. Ancak tutma gücünü desteklemelidir. Senin bildiğin şerbetler ve katı maddelerle kabız gücü desteklenmelidir.

Ancak merhemler ve rahatlatıcılarla uyuşturucularla da desteklenmelidir. Nane, yoğun meni için yararlıdır ve organlara hâkim olmakla destek olur. Eski kavimlerin yazdıklarına göre, çok fazla meni mürekkep ilaçlarla tutulabilir. Ancak ben bunun meniyi fazlasıyla artırmasından korkarım.

On Dördüncü Kısım
Çok Rüyalanma

Rüyalanmanın sebebi çok fazla meni akıntısı ve meninin hareketidir. Bazen meni sadece uykudayken hareket eder ve özellikle kafa arkasına yaslanarak uyunduğunda bu şikâyet çok ortaya çıkar. Onun tedavisi rüyalanmanın da tedavisidir. Sırtın üstüne kurşun pala (geniş kılıç) koymak yararlı olabilir. Ancak bazen bu uygulanma böbreklere zarar verebilir. Bu durumda soğutulmuş örtü koymak ve söğüt yaprakları üzerinde uyumak yararlı olur ve benzeri tedbirler uygulanır.

On Beşinci Kısım
Meni Azlığı ve İplik Şeklinde Meni

Buradaki meni akışının azlığının sebebi, normal meni akış sebeplerimiz zıddı olur. Kişi perhiz yaptığında bu tip meniyi çeker. Onun tedavisi cinsel münasebet ilaçlarıyla ve rutubetleri ortaya çıkaran ilaçlarla yapılır.

On Altıncı Kısım
Cinsel Münasebete Zarar Veren Tedbir ve Cinsel Münasebetin Terki

Bunun gibi hastalığı olan kişiler öncelikle midesini güçlendirmelidir. Mide kısmında zikredilen yakılar ve kokulu bitkiler ve içecekler alınmalıdır. Menisi eksik olanlar zikrettiğimiz soğutan ilaçları cinsel organları üzerine uygulamalıdır ve meniyi artıran soğuk içeceklerden içmelidir. Titreyip, ürperen kişiler aldıkları şeyler rahatlatan ve yayan şeylerdir. Meni oluşturan her şeyi terk etmelidir. Beden perhizi yapmalıdır. Mesela taptap vurma, solucan, taşın kaldırılması gibi durumlardaki gibi yapılır. Az cinsel münasebet yapılmalıdır. Eğer ilk gece cinsel münasebet yaparsa bir gün veya iki gün sonrasının uyku vaktine kadar

veya sonrasına kadar uykuya yerini bırakmalıdır. Bu sırada düzelir ve sonra uyku cinsel münasebeti izler. Sonra birkaç gün cinsel münasebet derece derece terk eder. Cinsel münasebet gücünü toplar ve cinsel münasebet yapabilir. Zaafını gidereceği yiyeceklerle beraber, ekmek ve şarapla ona eski cinsel gücünü kazanmasında da yararlı olur.

On Yedinci Kısım
Cinsel Münasebetin Kısa Olmamasının Önlemleri ve Zaafı veya Görmeye, Hislere, Başa ve Sinirlere Zararı ve Oluşturduğu Titreme

Bu kişilerin az çok iyi besinlerle bir düzene sokulup sakinleştirilmesiyle ilgilenilmelidir ve hamamlar, güzel kokulu otlar, üstüne örtülen örtüler, uyku, cinsel münasebeti bırakmak, yağmur melodisiyle ferahlamak olmalıdır. Keçi sütü, inek sütü onu destekler ve onu ayağa kaldırır. Eğer onu aç karına yerse, sindirebilecek kadar yerse ve sonra uyursa onların uygun bir perhiz yapması gerekir. Eğer mitridatus veya miste ilacı ve onun heyecanını uyaracak ilaçlardan çok fazla alırlarsa, şüphesiz beyninin etkilenmesi sebebiyle görmesinde zaaf oluşur. Bundan dolayı başa menekşe yağı gibi yağlar uygulanmalıdır ve onunla birlikte burundan çekilen ilaçlar (sternuatory) veya burun damlaları uygulanmalıdır. Yosun suyu (azib suyu) alınıp, onunla göz banyosu yapmalıdır. Ancak titreme varsa, rahatlatmak için çok miktarda rutubetli madde alınmalıdır; örneğin ebucehil karpuzu suyu ve eşekhıyarı suyu, kantaron gibi. Bundan başka sinirlerin güçlü merhemlerle, içinde amber ve misk, kustus yağı, sümbül, süsen, Hint selvisi, mahlep, ardıç ve bütün içinde tutma özelliği olan yağlar uygulanır. Bunlarla titremeye karşı merhemler yapılır. Bunun dışında titremeden sonra, içinde 1 ukiye mercan köşk suyu ve tahammül edebileceği kadar mercankök suyu konmuş çavşır içirilir.

On Sekizinci Kısım
Cinsel Arzu ve Şehvet Düşkünlüğü (Priapsim)

Penisin bu durumunun yakın sebebi çoğunlukla cinsel münasebet organları bölgesinde çok fazla yeldir. Ancak sinir boşluğunda soluğun (nefes) çok olmasından bu durum oluşur veya arter veya venlerde

veya bütün faaliyetlerde fazla nefes olmamasından ortaya çıkar. Buradaki madde çok rutubetli yeldir; onun biraz sıcaklığı vardır. Meni kanalındaki madde sabit ve sağlamdır; meni ondan oluşur veya sabit değildir. O sabit değilse yelden oluşmuştur ve soğukluğundan dolayı güçlüdür, ancak yoğundur.

Başlangıç sebebi ve yüksek sebeplerin faili belirlenir. Mesela penisin derisinde olanlar gibi, deride eriyip çözülmeye engel olan yoğunluk oluşur; bilinen çaba sonucunda penis ağzı açılır. Bu durum çok soğukta kalanlarda ve uzun süre cinsel münasebetten uzak olanlarda görülür. Meni tahrik edildiğinde kuvvetli yel oluşur ve bazen şehvet düşkünlüğü oluşur.

Bütün bunlar daha önceki sebeplerden anlaşılır. Ancak onlara uygun ve üfleme oluşturan yiyecekler verilir. Örneğin nohut, üzüm, beyaz ilik ve iki işi bir arada yapan tere gibi ve meni oluşturan şarap gibileri verilir. Ancak durumlar ve şekiller, örneğin kafa üstü uyku çok olur ve yelle meni dışarı atılır. İki yan, bel kısmı yoğunlaşır ve damar ağızları açılır.

Ancak şehvet düşkünlüğü oluşur. Çünkü bağırmanın şiddetlenmesiyle, yoğunlaşmasıyla arzu güçlenir ve öyle kalır ve penis değişir ve şehvet ve ihtiyaç yoksa bundan sonra ihtiyacın oluşturulması söz konusudur. Bazen peniste etkileşim olur ve büyür ve değişir ve uzar; birçok maddenin de desteği ile ereksiyon oluşur ve büyüme sebebiyle sıcaklık oluşur. Bu söylenen şeyler bu hastalık sahiplerinde, peniste olursa, söylenenlere göre, penis için zevkli olur. Bu hastalık tedavi edilmezse zaman zaman meni kanallarında uzama oluşturur ve sıcak şişler oluşturup öldürücü olabilir.

Belirtiler: Sen onun belirtilerinin çoğunu anlarsın. Bunun için temel amacına doğru yönelip onları belirlersin. Bilmelisin ki, bu hareket penisin içinde oluşur Onlar çoğunlukla penisin ön tarafında gerilim oluşturur. Şüphesiz, aynı zamanda, bu durum penisin kabiliyetinden kaynaklanır. Onun arterleri ve meni kanallarında meni oluşur.

Tedavi: Bizim zikrettiğimiz, üfürmeye (ereksiyon ve heyecanlanmaya) mani olan içecekler ve kokulu şeyler yararlıdır. Ancak aşırı cinsel münasebetin tedavisi için kullanılacak ilaçlar kusma, ishal olmaksızın dışarı atan ilaçlar ve kan almadır. Elbette yukarıda zikredilen maddenin dışarı atılmasından korkulur. Bundan dolayı tap

tap diye vurarak o kısımla oynamamalıdır; yüksek organlarda perhiz veya benzeri hareketleri yapmamak gerekir. Cinsel münasebet yapılmamalıdır; terk etmelidir. Zorunlu olarak cinsel münasebet zarar veriyorsa terk etmek gerekir. Sonra soğuk suyla soğutmak ve üstüne gül ve söğüt yaprakları serpmek gerekir; kokulu bitkilerle koku oluşturulmuş kefen bezi, zikredilen güçlü soğutucularla uygulanır. Kasık üzerine saf kurşun konur ve soğutan içecekler verilir; nilüfer, kâfur, marul ve birçok besinler verilir. Bunlar arasında ve sonra yol yapan maddeler azaltılır. Şiddetli ısıtmayan, ince latif maddeler verilir; örneğin papatya, beşparmak gibi bitkisel yağla ovmak gerekir. Aynı zamanda sedef otu, beşparmak otu ve benzerleri uygulanır. Sonra uygulamayı kesip biraz hafif beyaz şarap içmelidir. Cinsi münasebeti terk etmelidir ve onunla ilgili düşünceleri ve arzuyu harekete getirecek her şey terk etmelidir. Ancak eğer fazla cinsel arzunun sebebi cinsel münasebctin terk edilmesi ise onun tedavisi de cinsel münasebettir. Örneğin mercimek gibi kanallarda akışı sağlayan maddeler kullanılır ve ekşi şeyler artırılmamalıdır; onlardan fazla verilmemelidir. Bazen bunlar üfürük oluşturur.

On Dokuzuncu Kısım
Azibut (Cinsel Münasebet Sırasında Dışkı Atımı)

Eğer kişi meninin inişi sırasında, birden dışkı atımı yaparsa ve makatta dışkı varsa, makat onu tutamazsa çoğunlukla cidden şehvet düşkünlüğü hâkim olur; cinsel arzusu artar ve cidden ruhlarının çözülmesiyle rahatlar. Çoğunluğunun bedenleri yumuşar.

Tedbir: Kasları güçlendiren ve kabız yapan yakı ve merhemler kullanılmalıdır. Örneğin özellikle sümbül yağı, selvi yağı ve ardıç yağı gibilerinden yapılan merhemlerle cidden iyi olan kehribar alınır; Arap zamkı, süsen, kuru kına alınır ve ayva yağı ve kına yağı ile merhem yapılır. Daima makat kasları üzerine uygulanır. Özellikle cinsi münasebetten sonra kullanılır ve içerek alınan ilaçlardan biri koruk suyu, mazı, kendir, nar suyundan yapılır. Yinc kabız yapan yağlarla da ilaç yapılır. Denir ki onların yiyecekleri soğutan besinlerden oluşmalıdır. Onlar hafif şeyler yemelidir. Bu anlamda, konuyla ilgili bir görüş yoktur. Eğer burada kabız yapan yiyecekler yenmelidir demek iste-

niyorsa, söylenen doğrudur. Aynı zamanda zikredilen soğuk yağlarla lavman burada, bana göre, yararlı olmaz. Muhtemelen bizim zikrettiğimiz o şey yardımcı olur. Şüphesiz meninin hiddetinin kesilmesi ve kalplerine ve beyinlerine yararlı olur.

Yirminci Kısım
Ebne (Meni Akışında Zaaf Oluşması)

Ebne aslında bir hastalıktır.[289] Erkeklerde cinsel münasebet alışkanlığı varken, zaaf oluşması anlamına gelir. Erkeğin şehveti çoktur; meni akışı vardır ve tahrik olmadan çok meni akışı olur. Kalp zaafı oluşmuştur ve zaaf aslında yayılır veya zaaf vardır, çünkü cinsel münasebet alışkanlığı vardır. Onun cinsel münasebet isteği de olur, ancak ona yetecek yeterli gücü yoktur veya cinsel münasebet yapacak gücü zaaf gösterir; zayıftır. O birleşmeye istek gösterir. O kişi 2 kişi arasındaki birleşmeyi görerek o da birleşmeyi arzu eder; o birleşmedeki kişilerden birisinin kendisi olmasını arzu eder. Ancak onun arzusu harekete geçmesi ve meni inişi cinsel münasebet sırasında oluşur veya hayalle meni inişi olmayabilir ya da hasta kişinin cinsel organı ereksiyona geçer ve görevini yapmayı başarır. Bazılarında şehvet, organın hareket etmesini sağlar ve eğer birleşme olursa tahrik olur; cinsel organ hareketlenir. Ancak erkek acele eder. Kadındaki meni inişi gecikmelidir ve gerekli olduğunda başka zorunlu hareketler kalır. Nesil oluşmaz. Yine onun cinsel birleşme arzusu kalır. Ancak kadın şehvetini korumaz; kendi nefsini yeniler. Bundan dolayı kadında meni inişi olmaz; arzusunu korumaz. Nefsindeki ruh hali hafiftir. Gerekli olan dışında başka bir şeye rastlanmaz. O halde hastalık sahiplerinin bir kısmı inişin keyfine bayılır ve onu yerine getirir. Bu tahrik kendi fiillerinden veya başkalarının hareketlerinden kaynaklanabilir ve genel olarak arzusunun düşmesinden, tabiatının kadın gibi hareket etmesi ve alışkanlığın bozuk olmasından ve mizacın kadınsı olmasından ibarettir. Bazen bazılarının organları cinsel organlarından daha güzeldir.

---

289 TM: Ebne, kaybolmuş anlamındadır, ancak mebune ilkin veyahut ikinci kısımda ismi mefuldür. Mantunne ve mütehhim manasına hayzde ve şerde istimal olunur. Matluk zikrolunup humebun denilse şer ile müttahizdir ve muid beder demek murad olunur. Keza efhum fi'l-Kamus

Bilinmelidir ki, bu söylenenlerin dışında, başka söylenenler doğru değildir. Cahil insanlar bu hastalığı ilaçla tedavi etmek isterler. Şüphesi onların hastalığı ve humması doğal değildir. Şüphesiz sıkıntılardan açlıktan, uykusuzluktan, kötülükten, dövmeden doğan şehveti kesmekte ilaç yararlı olabilir. Bazıları şöyle demişlerdir: en kabul edilebilir sebep penise gelen his siniridir. Bu sinir penisin kökünde 2 ince dala ayrılır; onlar penis köküne bağlıdır ve onun dallarından kalın olanı kıkırdağa yönelir ve diğer dal yoğun bir şekilde[290] uyarılmaya ihtiyaç duyar. Hatta şehveti arttıkça penise yayılır. Ona böyle muamele etmek gerekir. Bu şey hakikat olmaktan uzak gibi görülür, ancak ilk söylenen doğrudur. Bir grup hekimin söylediğine göre, zevk ilmi konusunda kötü başlangıcı olan bir sanattır. Cinsel münasebetlerle ilgili anlatılan hikâyeler vardır.

Yirmi Birinci Kısım
Hermafrodit

Şüphesiz kişide ya erkek organları ve bazılarında dişi organları vardır. Bazılarında ise ikisi de bulunur; onlar hermafrodittir. Ancak onlardan biri gizlidir. Bu organlardan birisi zayıftır; diğeri onun aksidir. Onlar idrar yaparken birini kullanır. Diğerine nakletmesi söz konusu değildir. Çoğunlukla hermafroditin tedavisi gizli organı kesmek ve cerrahi tedavi ile olur.[291]

Yirmi İkinci Kısım
Cinsel Birleşmenin Keyfi ve Oluşturduğu Baskı ve Sıcaklık Konusunda Hekimin Verdiği Hatalı Bilgi

Hekime göre cinsel münasebet sırasında penis büyür ve kadının cinsel organında baskı yapar ve de bu baskı kadına keyif verir ki bu da neslin devamını sağlayan sebeptir. Küçük penis kadına zevk vermez. Çünkü dengeli bir şekilde meninin inişini sağlayamaz. Eğer meni inmezse, çocuk olmaz. Bazen kadın erkekten nefret eder ve başkasını

---

290 TM: hissi az olduğu için

291 TM: Yirmi İkinci Kısım; Nisvanın Kabli Tazyik ve Teshinleri Kısmında Yararlı Olan Tedbir

ister. Kadının giriş yolunun darlığından dolayı da eşi başarılı olamaz. Ayrıca meninin hızlı inişinden de kadın zevk almaz. Herkesin kendine uygun olana ihtiyacı vardır. Aynı zamanda zevk alabilmek için acele etmemek gerekir. Genellikle kadın menisinin inişi geç olur. Nefsi bulunduğu halde korumak ve gönderilenlerin de korunabileceği şekilde arzunun kalmasını sağlamak gerekir. Sonuç alabilmek için kadının arzusunun olması gerekir.

Yirmi Üçüncü Kısım
Erkek ve Kadının Zevk Alması

Erkek ve kadın cinsi münasebetten zevk alması için ağza kuşkonmaz salgısı (özü), Hint biberi özü, helile balı, iyi kalitede bal ve mahmude otu içine konup zencefil ve biber de yine balın içine konarak terkip penis ağzına uygulanır; özellikle de bu terkip penisin son yarısı üzerine uygulanır. Şüphesiz bu terkibi bir veya iki kere uygulamak yararlı olur.

Yirmi Dördüncü Kısım
Penisi Büyüten Şeyler

Penisi bitkisel yağlar, hayvansal yağlarla birlikte büyütür. Sonra onun sertliği yırtıcı olur. Onun üstüne süt dökülür; özellikle de koyun sütü dökülür, böylece kanın oraya çekilmesi sağlanır. Sonra kanı çekmesi için üzerine zift konur ve gevşemesi engellenir. Söz konusu yağlarla yağlanır.[292] Zevk kısmındaki açıklamadan, sen ziftten alınan zevki öğrendin. Bu organlara kişideki süs denildiğini de bilirsin.[293] Burada kan pıhtısı oluşur. Bu kurursa ona solucan ve çeken bir örtü uygulanır; sarmaşıkla kapatılır. O yumuşar. Ona reyhan suyu uygulanır. Kan pıhtısı için Hindistan cevizi ve onun suyu konur ve bu terkip 7 gün bir tarafa bırakıp, terk edilir, öyle ki kurur ve o penis üzerine uygulanır.

---

292 TM: Özellikle penisin son yarısı taltih çok lezzet (tat) olur. O ilaçlarla yalnız kemereyi taltihte çok yarar olmaz.

293 14TM: *Mülezzezat er-Ribar ve İbad:* Kadın ve erkeğe bütün olarak lezzet verir. Ağzında hıltit ve kebabe alınıp kimsenin agreti suyu ve emlec balı ve sakamonya macun kılın (yapın); bal ve zencefil ve biberile bal; bu şeylerle o aletler taltih olunur.

Zorluklar: Öd, Hindistan selvisi, karanfil, kuru üzüm, fındık, nar karışımı biraz miskle karıştırılıp meysüsen (bir çeşit süsen) içine daldırılmış sofla uygulanır. Yine biraz yabani mazı 1 kısım, bataklık sazı meyvesi 1 kısım yoğun şekilde un haline getirilir ve 1 ölçü şarapla karıştırılır. Şüphesiz o yararlı olur. Yine çam kabuğu un haline getirilir; ondan 4 kısım alınır; şaptan 2 kısım, Hint selvisi 1 kısım, reyhan şarabıyla pişirilir ve keten örtüye konur ve uygulanır. Penis başının kapanmasının sürekli hale gelmesi engellenir. Bu tedbir bir defa ve ilk ve son olarak alınır. Şüphesiz o iyi bir terkiptir.[294]

Cinsel İlişki Öncesinde Kullanılacak Isıtan Maddeler: Sirke ve misk kaynatılır; safran, reyhan şarabı içinde kaynatılır; yanmış keten onun içine konup hastaya içirilir. O çok iyi bir terkiptir. Bu durumda yabani kimyon çok yararlıdır.

---

294 15TM: Onlar bir defa sonra bir defa ihtimal olunur. Çünkü bu tedbir bekareti iade eder. Aynı şekilde sanavberin kışrı-medkuki (kabuğu kaldırılmış, alınmış, soyulmuş) 4 kısım, şebb 2 kısım; bu zikredilenler alınıp şarab buharında pişirilir. O pişmiş olan hark-ı kettan ıslatılıp ihtimal olunur ve gerekir ki o pişmiş olanmüşdude (meşdude) er'-re's ona içinde hıfz-ı vahide (korunup) sonra bundan bir birim alınır; cidden iyidir.

İKİNCİ MAKALE
CİNSEL MÜNASEBETLE DOĞRUDAN BAĞLANTISI OLMAYAN ORGANLARIN HALLERİ[295]

Birinci Kısım
Testislerin Sıcak Şişleri ve Onların Yakınında Olan Şişler

Bu şişlerin bazısı testisin kendisinde ve bazen de onun kesesinde olur. Kesede olan şişe dokunmak mümkündür. O testisin katılaşması olarak tarif edilir. Onun durumu testisin renginden ve yumuşaklığına bakılarak anlaşılır. O şiş testisi zorlar, bundan dolayı da varlığı hissedilir. Kitle testis torbası içindedir. Bazen onunla birlikte ateş de görülür. Şüphesiz o şerefli bir organ olup, kalple de yakından ilgilidir. Çoğunlukla testis torbası düşmesi, sarkması olur. Sonra geri döner ve eski halini alır ve testisler asılı kalır; testis torbası oluşup etlenir ve içinde testisin olduğu kese oluşur. Ancak bu önceki gibi değildir; testiste yenme vardır. Zorunlu olarak yenen testislerin yenilenmesine ihtiyaç vardır. Çoğunlukla testis şişiyle birlikte öksürük de oluşur; bunun sebebi oluşmuş olan öldürücü maddenin göğüs tarafına gitmesidir.

Tedavi: Testiste şiş varsa kan almak gerekir. Doğal olan hâkim olmalıdır. Testiste sorun olduğunda alt tarafından tedavi yapmak gerekir. Tedavide yabani hayvanlardan alınan maddelerden yapılan ilaçların büyük yararlı olur. Bu alınan madde vücuttaki atılması gereken maddeyi makata çeker. Bazen el damarlarından kan alındıktan sonra testis damarlarından da kan alınmasının yararı olur. İlkin ağrıyan kısmı görmek gerekir ve o taraf tan kan alınmalıdır. Eğer testisin 2 tarafında da (2 testiste de) ağrı varsa 2 elden de kan alınmalıdır. Hastaya hafif besinler verilmelidir. Et ve benzeri yiyeceklerden kişi uzak tutulmalıdır. Nazik tedbirler alınmalıdır. Öncelikli olarak organında yırtık veya fissür olan kişiye sirkeyle karıştırılmış gül suyu, soğutan ve soğuk olan bitki öz suları ve salgıları içinde verilmelidir. Onlar birbirine zıt maddeler içinde verilir; örneğin yakılar ve kokla-

---

295 16TM: Hekimin Zikretiği Üzere İkinci Makale Bahtan Başka Ağna-i Tenasülün Halleri Saire fusulü müştemiledir; fazlalıklarla ilgilidir.

narak alınan ilaçlar gibi. İt üzümü suyu ve kabak suyu ve de özellikle hurma suyu gibi; hindiba suyu, arpa unu ve bakla gibi; gül yağı ve safran gibi; yine fener çiçeği, arpa unu ve mercimek unu gibi. Yine hurma yaprağı, arpa unu ve safran gibi; bakla unu ve gül yağı gibi bir terkip uygulanır. Fener çiçeği yaprağı ve bakla unu ve menekşe unu eşit miktarlarda alıp ondan ekmek yaptık ve haricen, yakı olarak kullandık.

Eğer ateş ve ağrının her ikisi de çok fazla ise zıtlarıyla karıştırılan terkipler uygulanmalıdır. Örneğin üstübü ve ban otu uygulanır. Eğer onda sertlik varsa veya başlangıcı komşu organları rahatsız ediyorsa, sıkıştırıyorsa, onun için köklü tedbirler almak gerekir. Örneğin bakla unu, papatya, hatmi, keten tohumu öz suyu ve aşağıda verilenler gibi. Örneğin arpa unu balla ve suyla karıştırılarak verilir. Yine lahana suyu, arpa unuyla ve beyaz turp ve gül yağı ile verilir.

Ancak onun çözülmeye ihtiyacı varsa (şişin) denenmiş olan iyi terkiplerden bir şöyledir: Parçalanmış, ufalanmış Acem üzümü ve kimyon pişirilip ondan yağla birlikte yakı yapılır veya lahana yaprağı, pişmiş boyotu, bakla unu, ufalanıp dövülmüş Acem üzümü ve kimyon şarapla karıştırılarak yağla uygulanır veya arpa unu, sirke içinde bırakılmış inek bağırsaklarıyla ve kimyondan biraz alınıp it üzümü suyundan veya hurma nevinden olanlardan eşit miktarlarda alınıp sirkeyle macun haline getirilir veya beyaz lahana külü veya sarısıyla veya yabani pırasa köküyle ballı şarapla veya süsenle merhem kıvamına kadar pişirilir veya suda bırakılmış kuru üzüm 5 ölçü, yeşil bitki tohumları kaynatılmış olarak 5 ölçü ve kimyon 1 ölçü, lahana 7 ölçü, çam özü 3 ölçü alınıp, balla macun yapılır.

Yine şiş ve kötü yaralar için zeytinyağı içinde gümüş ısıtılıp uygulanır; hatta kıvam kazanana kadar işleme devam ettirilir. Sonra onun üzerine mum ve rezene konur ve sonra kullanılmak üzere kaldırılır. Yine bitkisel öz suları ve amonyak zamkı eşit miktarda alınır. Süsen yağı, inek iç yağı ihtiyaca göre, alınır ve yine nane kökü ile buğday, arpa ve şarapla yapılan terkip ve yine boyotu, keten tohumu, su ve balla yapılan terkip yararlı olur. Yine eski şarap, kurtlu buğday ve arpa ile yapılan terkip de yararlıdır. Yine bizim soğuk şişlerde zikrettiğimiz terkipler de yararlı olur. Yine güçlü şişler için pişirilen ve

soğuk olanlar için testislerdeki yeli gideren ilaçlar verilir. Kara nohut ve benzerleri, bir kısım yanmış akrep alınıp onlarla yakı yapılır ve biraz zambak yağının penis ağzına uygulanmasının yararı vardır; özellikle soğutmak için yararlı olur. Aynı zamanda kokulu yağlar penis üzerine uygulanır. Eğer şişin açılması gerekiyorsa testis torbası yan tarafından açılmalıdır; ancak makata doğru meyilli bir açma olmamalıdır. Bazen penis ağzından misk ve zambak yağı zerk edilir veya kadına zambak yağı verilir. Bu ilaçlar yeterlidir.

Testislerdeki Soğuk Şişlerin Tedavisi: Burada daha çok iki kalça arasındaki kötü durumda bulunan şişler, orada sıvı birikmesi ve sıcak şişlerde zikredilen ilaçlar kastedilmektedir. Burada bakla unu ve boyotu 3er ölçü alınır. Yine sıvıları tutan lahana, incir 5 adet alınır ve su içinde pişirilir, hatta ilaç haline getirilir; onunla yakı yapılır. Bundan daha güçlüsü kara nohut unu, bakla unu, kimyon böbrek yağı, papatya, sarıyonca ve mumla yapılan ilaçtır. Ondan merhem yapılır. Yine bir başka terkip: Yahudi balsamı ve benzerleri konup hastaya karışım halinde uygulanır. Kadının uterusu ağzına (uvula) zambak yağı damlatılır; fevkalade yararlıdır. Yine mastika, geven otu karıştırılıp zambak yağı içine konulur; onun üzerine yumurta ilave edilir. Dışkı yağı, özellikle şişlerin tedavisinde etkindir veya zambak yağı ile misk alınır penis ağzına damlatılırsa yararlı olur.

Testislerdeki Katı Şişlerin Tedavisi: Kil, ördek yağı, selvi yaprağı, amonyak zamkı; her birinden 1,5 kısım alınır ve inek yağıyla karıştırılır. Yine demiroksit taze koyun pisliği, mum, gül yağı, yılan balığı kemiği, parşömen yaprağı eşit miktarlarda alınır; ondan boya yapılır. Yine Yahudi balsamı ve amonyak zamkı alınır ve bir kap içinde karıştırılır; çok az bakla unuyla macun yapılır; yağla da karıştırılır. Denenmiş Bir İlaç: Tahıl taneleri alınır ve dövülüp un haline getirilir ve elekten geçirilerek, bu işlem tekrar edilir ve amonyak zambak ile ballı sirkeyle birlikte macun haline getirilir ve uygulanır. Bunun mutedil bir sıcaklığı vardır; onu daima korur. Bu terkip bütün katı şişler için iyi gelir. Yine katı şişler için papatya, boyotu, şeytantersi, bakla, iç yağı üzüm, mühür kili ile yakı yapılır. Yine bir nevi hurma külü diye bilinen külden 1 kısım ve hatmi tohumu alınıp, sirkeyle yolu açılır.

İkinci Kısım
Akuna (Penisi ya da Uterusun Titremesi, Vesiculae Seminalisin Gerilimi) ve Arsatun

Bu hastalık nadiren rastlanır; kadında da az rastlanır. Erkekte penisin titremesi, kadında uterus titremesine denir. Bu durumda meni kanalında uzama olur. Bunun sebebi sıcak şiştir. Bundan dolayı meni kanalı boşaltım işini yapamaz; gevşer ve uzar veya titrer ve sonuçta kişiyi öldürür. Bundan dolayı hastanın damarlarında soğuma ile birlikte karnında yaralar oluşur.

Tedavi: Hastalık ortaya çıktığında kan alınmalıdır ve orada oluşmuş tıkanıklık yapan kan pıhtısı alınmış olur. Daha sonra işlem tekrarlanır. Hasta organa inen şey oradan alınmış olur. Burada boru çiçeği suyu ile Çin tarçını, pancar suyu, it üzümü suyu ile ve deniz kabuğunun Çin tarçını, etle ve ekmekle yapılan çorbası ve tabiatı yumuşatmak için bakla çorbası verilir. Ona ıspanak, üzüm ve benzerlerinin suyu verilir. Yeşil bitkilerle erik, hatmi, pancar, manna verilir ve cinsel organları cidden soğutan güzel kokulu terkipler uygulanır ve aynı terkipler sırta da uygulanır. Hatta sıcak titremede ve testisin sıcak şişmelerinde baldıran otu ve Toledo toprağı da yararlıdır. Nilüfer kökü ve süsen kökü bu tip hastalıklarda yararlıdır.

Üçüncü Kısım
Testisler ve Penis Ağrısı

Bu hastalık çeşitli kötü mizaçtan olur; soğuk ve sıcak şiş ve yel, vurma ve düşme gibi sebeplerden ortaya çıkar.

Belirtiler: Kötü mizaçtan olan ağrıda yoğunluk uzun sürmez ve kötü mizaç hissedilir. Sıcak olanda iltihap vardır ve soğuk mizaçsa uyuşukluk (kol ve bacaklarda) oluşturur. Ancak ağrı çok değildir ve onunla birlikte yel oluşur ve uzama olur; ağırlık olmaz ve onunla birlikte hastalığın diğer belirtileri de ortaya çıkar.

Tedavi: Sıcaklık özelliği ve onun soğutulması konusunda söylenen tedavi şöyledir: Burada tedavide yapılacak şişin tedavisi ve kokusunun giderilmesidir. Eğer soğuk çok şiddetliyse onun ilacı atılan hayvan pisliği yağı içine sütleğen konarak yapılır. O iltihap çok şiddetlidir

ve yakıcıdır. O hastalık soğutan ilaçlarla tedavi edilir. Onun ilaçları içinde baldıran otu da vardır. Ancak vurmadan veya çarpmadan oluşmuşsa kan almak gerekir. Organa onu yoğun bir şekilde kasmayan şeyler uygulanır. Bu hastalık çok sıkıntı yaratır. Muhtemelen onlarla birlikte, güçlü sakinleştiriciler, yumuşatıcı ve rahatlatıcılar verilmelidir; örneğin menekşe, nilüfer, su kabağı ve benzerleri gibi. Sonra hatmi suyu, papatya ve benzerleri gibi ve yine rezene, sarısakız soğuk keten tohumu suyuyla, soğuk suyla, iç yağıyla ve bitkisel öz sularıyla eşit miktarda alınıp ilaç yapılır.

Dördüncü Kısım
Testislerin Büyümesi

Bazen testisler şişler olmaksızın büyür; muhtemelen semen dolayısıyla büyüme olur; memelerde de görüldüğü gibi.

Tedavi: Bakirelerin memelerine semen gelmediğinde soğutan ilaçlarla tedavi edilir. Örneğin baldıran otu, banotu ve bütün kuvvetli yiyecekler uygulanır. Testislerdeki boşluklarda ise, bazısı diğerlerinin üstüne gelmesiyle, bütün boşluklar doldurulur. Taze kişniş suyu ve bütün dolgu maddeleri ve Rum taşı kullanılır. Penis ağzından zambak yağı zerk etmek de yararlı olur.

Beşinci Kısım
Testislerin Yukarıda Oluşu ve Küçüklüğü

Bazen testislerde kasılma ve küçülme olur. Soğuk mizaç ve zaaftan dolayı bu araz ortaya çıkar. Bazen testisler yukarı kalkar; karın boşluğuna çıkar; hatta idrarın atılmasını zorlaştırır; hatta idrar yoluna yönelir. Bundan dolayı idrar damla damla akar.

Tedavi: Rahatlamak ve damla damla idrar atılmaması için ona verilecek ilaçlar ısıtan, güçlendiren, cinsel uyarı ile ilgili kısımda zikredilen, maddeyi çeken özellikteki ilaçları uygulamak gerekir. Eğer testisler yukarı kalkmışsa, onun tedavisi sık sık hamama girmek ve hamam sularıdır. Bazen ihtiyaca göre, eski hekimler penis içinde aletle girmenin ve üflemenin yararlı olacağını, o havanın bedeni terk ederken, testislerin yeniden kendi yerlerine indiğini söylemişlerdir.

Altıncı Kısım
Testislerdeki Varisler ve Testislerin Sertliği

Testisin damarlarında birçok küçük eğilip, bükülmüş varisli damarlar görülür. Bazen onların içinde yakıcı yel vardır ve bundan dolayı titreme, çırpınma oluşturmaya meyillidir. Çoğunlukla bunlar katı şiş oluşturur ve soğuk şiş karakterindedir. Çoğunlukla bunlar daha zayıf olan sol tarafta görülür. Çünkü bu kısımda daha çok damar olup, bu maddeler varis oluşmasına sebep olur.

Tedavi: Onun ilacı katı şişlerin ilacıdır.

Yedinci Kısım
Testisin Gevşemesi

[296]Burada testis uzar ve gevşer ve de sarkar; işlevi bozulur.

Tedavi: Kasan, soğutan ilaçlarla tedavi etmek gerekir; yakılar uygulanır ve az cinsel münasebet yapmalıdır. Hekimlerden bazısı testislerdeki fazlalığın kesilmesini önerir ve orada sadece yapışık olan kısmın kalması ve denge için hacamat yapılması önerilir. Bunun için önce onu bağlamak, sonra kesmek gerekir.

Sekizinci Kısım Testis Fıtığı ve Fıtıklar

Bu *Üçüncü Kitap*'ta bizim daha sonra açıklanacağı gibi, son makaleleri fıtık kısmı olarak ayırdık.

Dokuzuncu Kısım
Penis ve Testislerin Kasılması

Soğuk sebebiyle veya güçlü düşme ile bu şikâyet oluşur; kötü belirtiler gösterir. Bizim zikrettiğimiz gibi, hastalık şiddetli seyreder.

Onuncu Kısım
Testis ve Penis Yaraları ve Onun Makattaki Başlangıcı

Eğer yaralar testis ve peniste bulunursa kötü belirtiler verir. Çünkü bu organlar bozuklukların birbirini izlediği organlar silsilesidir On-

---

[296] TM: Bu Üçüncü Kitaptaki makalelerin bir başkasında kayl fıtık için İnşallah Taala biz müstekıl bir kısım ayırdık.

lar havayla temas eder; sıcaktır ve rutubetlidir; fazlalıkları atan yola yakındır. Ağız ve iç organlarının yaralarının yüzeyine benzer yaralar oluşur. Bunların yaraları penis kökündeki kaslarda ve makatta olur. Onların güçlü kurutuculara ihtiyacı vardır. Onların yoğun ve güçlü hislere de ihtiyacı vardır. Bazen eğer yaralar çok derinse, penisin kendisinde de kesik yapma ihtiyacı duyulabilir.[297]

Tedavi: Eğer yaralar penis kemeri üzerindeyse onların güçlü kurutuculara ihtiyacı vardır; kılıf ve deri üzerindekilerden daha güçlü olmalıdır. Çünkü penisin kemeri mizaç olarak kurudur. Onun yaraları çok kötüdür. Eğer bu yaralar uzun zamandır varsa onlar daha da kötüdür ve kötü mizaçlıdır. Onlara sabır gösterilemez veya onlar için sabredilemez. Kurşun kiri, şarapla yıkanmış gümüş veya altın kiri ile tedavi edilir. İnci ve yanmış temiz kabuğu da fevkalade yararlıdır; şap külü toz haline getirilir. Tutya (çinko oksit) ve kokulu bitkiler soğuk suyla hastaya verilir. Ancak bu yaralar rutubetlidir ve güçlü ilaçlara ihtiyacı vardır; örneğin yanmış bakırı çam ağacı kabuğu parçaları, yanmiş küçük çam tohumları alınır. Bu yaraların et bitiren karışımlara ihtiyacı vardır. Bunun için onlara kendir karıştırarak verilir.

Mürekkep İlaçlar: Derin ve yoğun yaraları iyi eden ilaçlardan çinko oksit, geven, sabır, kendir, yanmış kantaşı, Yemen mumu, yanmış zaç, mazı, narçiçeği, Arap zamkı eşit miktarlarda alınır ve bakır pasından 1,5 kısım ve ekşi nar özü 1 kısım alınır ve gül yağı ile karıştırılıp merhem yapılır. Bir Başka Reçete: Pis demir, kurşun kiri, kardeşkanı, yanmış kâğıt, şap, gül yağı ile karıştırılıp yakı veya hap yapılarak hastaya verilir. Bir Başka Reçete: demir, kurşun kiri, kardeşkanı, yanmış kâğıt (parşömen), yanmış mum gül suyu ile yakı olarak uygulanır veya hap ya da merhem yapılır. Eğer yara eskiyse, uzu süredir devam ediyorsa, kendir ve unu, sabır eşit miktarlarda alınır. Bundan yenirse yararlı olur. İnsan kılı yakılıp, şeytantersi ile dağ mercimeği ile karıştırılır ve un haline getirilerek yakı ya da hap yapılarak kullanılır. Yine daha güçlü bir terkip de şöyledir: 2 ççşit arsenikten 7 ölçü, cıva arsenik karışımından 10, içi dolu olmayan taşlardan alı-

[297] TM: Neuzubillak Taala bütün kanallerin afetlerinde [uygundur].

nır. Arap zamkından 12 ölçü katılıp sirkeyle macun haline getirilir. Bundan daha güçlüsü taze pire otudur. Ondan gölgede hap yapılıp, hastaya verilir. Daha güçlüsü arsenik cinsinden, Arap zamkından, bakır pasından ve dağ üzümünden, şap külünden, biberden alınıp yapılan haptır. Eğer yara kötü ve üstü kara ise o siyah yer kesilir ve oraya et bitiren merhemler uygulanır. Hatta orada et bitene kadar uygulamaya devam edilir.

On Birinci Kısım
Penisin İçindeki Yaralar

Onun tedavisi mesanenin tedavisi gibidir. Bazen yanmış kâğıt (papirüs) gibi ilaçlara da ihtiyaç duyulur. Bir Reçete: Yanmış kâğıt külü alınır; yanmış şap, yıkanmış gümüş kiri veya altın kiri, küçük çam ağacı kabukları, kan taşı ve kendir alınıp hap yapılır ve penis içine zerk edilir.

On İkinci Kısım
Penis İçindeki Kaşıntı

Penise gelen madenin keskinliğinde veya onun etrafındaki damarlardan kaynaklanan yoğun terlemeden kaşıntı meydana gelir.

Tedavi: Tahrik eden hılt kan alma ve ishalle dışarı atılır. Sonra Arap zamkı ve Mısır mercanköşkünden 1,5 dirhem, nışadır 1 danek ve safran yarım danek alınıp hepsi öğütülür; elekten geçirilerek zambakla macun haline getirilir. Bu macun denenmiştir. Bazen içinde sirke ve gül yağı olan boraks ve şapın konduğu suyla banyo yapmak yararlı olabilir. Onlarla birlikte benzerleri de katılıp uygulanır. Hamamdan çıkıldığında balla yumurtanın beyazı sürülür. Eğer bunların yararı olmazsa, kan alınır ve kusturulur ve de kasığa yakın yerden hacamat yapılır. Böylece orada birikmiş kan dışarı atılır; orada kanın birikip kalması önlenir.

On Üçüncü Kısım
Penisin Sıcak Şişlerinin Tedavisi

Penisin sıcak şişlerinin tedavisi testislerin sıcak şişlerinin tedavisi gibidir. Ancak öncelikli olarak bu durum kabızlığa atfedilir. Bu du-

rumda ona verilecek ilaçlardan biri şöyledir: Nar kabuğu, kuru gül ve mercimek suyla iyice pişirildikten sonra, gül yağı ile karıştırılıp, kullanılır. Yine defne suyla ve it üzümü ile ve de mercimek, fener çiçeği ve Ermeni kili ile karıştırılıp hastaya uygulanır.

On Dördüncü Kısım
Penisin Soğuk Şişleri

Penisin soğuk şişleri hakkında söylenenler testislerin sıcak şişlerindeki söylenenler gibidir. Çoğunlukla onların durumu kötü olur. Hastanın karnında su birikmesi olur; ince şeyleri çekebilen maddelerle tedavi edilir. Hurma 1 kısım ve hatmi 1 kısım alınıp sirkeyle muamele edilip, yakı olarak uygulanır ve testislerin katı sıcak şişleri kısmında zikredilen amonyak zamklı karışımla tedavi edilir. Bu ilaç penisin soğuk karnı şişine iyi gelir.

On Beşinci Kısım
Penisin Etrafındaki Çatlaklar

Bu konu makattaki çatlakların tedavisi hakkındadır. Toledo kili, çinko oksit ve toz halinde kına yararlıdır. Onlardan alınıp mum, yumurta sarısı ve gül yağından merhem yapılır.

On Altıncı Kısım
Penis Ağrısı

Muhtelif sebeplerden peniste ağrı oluşur ve çoğunlukla idrarın bozuk olmasından kaynaklanır. Gevşetici, yumuşatıcı lavmanla tedavi edilir ve arpa suyu ve nar suyu üzerine uygulanır. Fazlalıkları çekmek için gece bazı tohumların verilmesi söz konusu değildir. Lavmandan sonra kasık çevresine ve penisin derisi üzerine yumuşatıcı yağlar uygulanır. Onun üzerine ılık su ve menekşe yağıyla uygulanır.

On Yedinci Kısım
Penis Üzerinde Çıkan Siğil

Penis üzerinde çıkan siğiller kesilir ve üzerine kanın durmasını sağlayan ilaçlar uygulanır. Diğer siğiller için kullanılan ilaçlar da kullanılır.

On Sekizinci Kısım
Penis Üzerinde Oluşan Döküntü, Dut Şeklindeki Çıkıntılar ve Et Fazlalıkları

Yakıcı boraks, solucanın yakıcı külü veya herhangi bir kurdun yakıcı külü suyla karıştırılıp iyice ovulur. Bu terkip dut şeklindeki çıkıntıya uygulanır. Eğer kesilmesi uygun olmazsa çıkıntının üstüne göz taşı (bakır sülfat) uygulanır. Bu uygulama ret edilirse, ona dağlama yapmak gerekir.

On Dokuzuncu Kısım
Penis Ağrıları

Burada penisi sakinleştirmek ve gevşetmek için susam yağı, süsen yağı, nergis yağı, latif, hafif hayvansal yağlar; örneğin tavuk yağı, ördek yağı, inek yağı, erkek geyik yağı, iç yağları çam sakızı hamamda uygulanır veya hamam dışında uygulanır. Bu neviden tohumlarla lavman yapılır ve aynı şekilde hastaya uygulanır.[298]

---

298 TM: Eğer defada müstevi olmazsa bu tedbirle karar veya meraren tedbir olunur. Çünkü bunlar yararlıdır. Ben ağvecac -ı zeker (penis ağrıları) olanlara tedavi ettim. Onlara devai el-misk etrafîl-i sağir istimal ile ve uzvu (organı) mai leblab ile yıkayıp zikrolunan yağlarla tedhin (yağlı) organla yaptım (emr eyledim).

YİRMİ BİRİNCİ FEN
Kadın Üreme Organları[299]

BİRİNCİ MAKALE
Hamile ve Hamile Kalmanın Yöntemi

Birinci Kısım
Uterusun Anatomisi

Biz kadında hastalık oluşturanın uterus olduğunu söylüyoruz. O aslında yaradılışta erkeklerinkine benzer doğum organı olarak şekillenmiştir. O ve penis birlikte doğumun oluşmasını sağlar. Ancak onlardan biri dışa doğru uzamıştır; diğer karında saklanmıştır, hapsolmuştur. Uterusun örtüsü testisin örtüsü gibidir. Penis uterusun boynudur ve kadının yumurtalıkları erkeğin testisleri gibidir. Ancak, erkeğin testisleri açık bir şekilde olup, nispeten daha büyüktür. Aynı şekilde yuvarlaktır; üstleri örtülüdür. Kadında yumurtalıklar küçüktür ve yuvarlaktır; daha gevşektir ve cinsiyet organının, vajinanın 2 yanına, karnın iki tarafına konmuştur. Her ikisi de derindedir; her biri örtüyle örtülmüştür; her biri kesecik şeklindedir.

Erkek menisinin kanalları testisler arasında ve penisin kökünden meninin atıldığı yer arasındadır. Aynı şekilde kadında da 2 yumurtalık arasında meni kanalları vardır ve onlar uterusa gelir. Erkekte meni kanalları testislerden başlar ve yukarı doğru hareket eder ve beyaz koruyucu boşluğu saran kovuk içine gömülmüştür. Sonra sarılmış olan yapı meyilli olarak aşağıya doğru iner; sonra meninin içinde piştiği yerde tamamlanır. Hatta penisin köküne doğru döner; penisin kökünden onun yanında uzanan kanalla tamamlanır. Bu kanallar penisin içinde onun kökünden başlayarak 2 tarafında uzanır. Bu kanallar penis yanında, mesane boynu tarafından gelip tamamlanır.

O erkekte uzundur; kadında kısadır. Ancak kadında yumurtalıklara doğru mcyillidir ve üreterlere doğru meyleder ve tuba uterinalara bağlanır. Cinsel münasebet sırasında hareketler birbirini izler. Uterus

---

299 TM: Rahim Hastalıklarında tente mualice kalanı mücmeldir. 4 makaledir.

ağzı cinsel münasebet sırasında düzleşir; düz hale gelir ve iki taraftan tuba uterinalara doğru çekilir. O kanallar meyilli olarak genişler ve meninin oraya gelmesi sağlanır. Kadında meni yolu erkeklerinkinin zıddıdır; kadında yumurtalıklara bağlanır (tuba uterinalar). Bunlar 2 boynuz gibi uzantılardır; onlar bağlı olduğu yumurtalıklarda son bulur. Kadının menisi bu yolla uterusa gönderilir ve onlara meninin (yumurta, kadın menisi) atıldığı kanallar da denir. Şüphesiz kadında meni kanalları yumurtalıklarla bağlantılıdır. Çünkü kadındaki yumurtalıkta gerçek yumurtalar vardır; onun katılaştırılmağa ihtiyacı yoktur. Onların (yumurtalık) üstünde 2 yoğun zarı vardır. Çünkü bu 2 yumurtalık içinde yumurtalar vardır. Bundan dolayı oraya atılmasına gerek yoktur. Ancak erkekte böyle değildir. Testisler meni yoluna, yani penise yapışık değildir; onlar testise bağlanmaz. Muhtemelen kanalların katılığı dolayısıyla destek olur ve uzatır. Muhtemelen kanallarla testis arasında efidinus (ekbidiyus) denen organ vardır. Hekimlere göre, o organ meninin itilmesi ile atılmasını sağlar. Karın içinde uterus dik duran sinirsel bir yapıdadır. Onların ortasında seyreder gibi olan, üst tarafında birçok çıkıntı vardır.

Aslında uterusu kendisi bizim zikrettiğimiz damarların dallanmasından oluşmuş birçok damardan meydana gelmiştir. Bu damarlar fötüsü beslemek içindir ve fazlalıkları olan menstrual kan olarak atılır. Uterusun rutubeti çok güçlü ve yoğundur; göbeğe mesaneye ve yukarıdaki kemiklere doğru yayılır. Uterusun üst tarafinda bağlar vardır. Bunlar bağlar, sinirler, damarlardan meydana gelmiş olup, onları biz sinirler ve damarlar kısmında zikrettik. Uterusun cevheri sinirsel özellikte dir; bundan dolayı hamilelik sırasında çok fazla uzayabilir ve içine çok şey sığdırabilecek hale gelir. Onun boşluğunun hacmi memeler büyümedikçe büyümez. Çünkü onun büyük olmasına ihtiyaç yoktur.

Aynı şekilde, genellikle uterusun çevresi mesaneden küçüktür. İnsanda uterusta 2 boşluk vardır; diğer canlılarda uterus boşlukları sayısı onun yapabildiği bebek sayısı kadardır. Uterusun yeri mesanenin arkasındadır ve uterus mesaneden biraz daha yukarıdadır ve mesanenin boynu (urethra) uterusun alt tarafındadır ve onun önünde bağırsakların olması uygundur. Bundan dolayı onun iki tarafında yumuşak yapılar döşenmiştir ve korunmuştur. Burada uterusun ken-

disine yöneltilmiş hiçbir sıkıntı olmaz. Muhtemelen cenine yönelik olabilir. O uterus vajina girişine kadar olan kısmı işgal eder. O uterus girişi olur. Uzunluğu kadında normal olup, 6 parmaktan 11 parmağa kadardır. Bu ölçü kadının yaptığı cinsi münasebet sayısına göre, daha kısa ve daha uzun olabilir. Uterus şekli cinsel münasebet miktarına göre şekillenir. Bazen uterusun uzunluğu, boynunun uzunluğu kadardır. Bazen yukarıdaki bağırsaklarla uterus temas halinde olur.

Uterus 2 tabakadan meydana gelmiştir. Onlardan içteki damarlardan oluşmuştur ve onlar serttir. Onlar fötüsü besler. Onlar menstrual kanama oluşturur. O kan fötüsü besleyen kandır. Bu damarların görünümü sinirler gibidir. Uterusun tabakalarının kasılma ve gevşeme özelliği vardır. Uterusun dış tabakası tek yapraktır ve iç tabakaları değişmeyen 2 komşu gibi 2 kısma ayrılmıştır. Dış tabakanın içinde 2 uterus ve 1 boyundan oluşan bir yapı vardır. Uterusun iç kısmı liflerden meydana gelmiştir.

Uterus menstrasyon zamanında ağırlaşır ve ısınır; sanki yağlanmış ve semirmiş gibidir. Sonra temizlenir ve kurur. Yine fetüs uterusta büyüdükçe incelir; fetüsün cisminin büyümesi ve hacminin artmasıyla uterus da büyür ve genişler. Kadınla cinsel münasebet yapıldığında uterus ağzına boşaltılan meni içeri çekilir. Uterusun sinirlerden oluştuğu söylenir, ancak onun yaradılışı beynin sinirinden farklıdır. Muhtemelen onun cevherinin yapısı beyaz, yumuşak, kanı olmayan, uzayabilen sinire benzer. Şüphesiz beyinden uterusa[300] gelen sinirlerde his vardır. Eğer şiddetli sinirlilik varsa, beyinle birlikte uterusta gelen uyarıya uyar; ondan etkilenir.

Uterus boynunun kasları kıkırdaksıdır; o kıkırdaklar sanki dallanmış ve yağlı bir yapıya sağlamlık ve kıkırdaksı bir yapı kazandırmıştır. Onun kanalının boynu zıt tarafa yönelerek, uvulanın dış taraftaki ağzıyla buluşur. Bu kısım vasıtasıyla uterusa meni ulaşır. Yine aynı yoldan menstrual kan dışarı atılır. Fötüs oradan doğar. Hamilelik sırasında bu kanal (vajina) çok dardır. Bunun sebebi de içeri girilmemesi içindir. Sonra, doğum sırasında Allah'ın izniyle genişlcr; oradan bebek çıkar. İdrar yolu onun arka tarafındadır, ancak yeri uterus ağ-

300 TM: ve boynuna

zına yakındır ve yukarı doğru meyillidir. Uterus bazı kadınlarda sağa bazılarında sola meyillidir. Kızın bekâreti bozulmadan önce, onun ağzında damarlardan oluşmuş bir örtü vardır ve bu zar nazik bir şekilde yapıya bağlanmıştır. Bu zar damar dallarından örülmüştür. Kızlık bozulduğunda ondan kan akar.

İkinci Kısım
Bebeğin Doğumu

Eğer meni uterusa ulaşırsa, hayal gücü vasıtasıyla orada meni sıvısı oluşur. Aslında meni sıvısı hayal gücünü tahrik eder; uyarır ve hareket geçirir. Menide doğal, nefsanî (vital ruh) ve hayvani ruh (rasyonel ruh) vardır. Hepsinin kaynağı menidir ve bu ruhlar onda yerleşik olarak bulunur. Meni sayesinde ve cinsel organ sayesinde, Birinci Kitap'ta anlattığımız şekilde bebek yaratılır. O nefes, rutubetli üfürük sayesinde kalp olması gereken yere atılır. Bu yer de soldadır. Bu nefesin (hava, üfürük) sayesinde yukarı tarafında dal şeklinde 2 kol oluşur; bunlardan sol taraftaki kalbi sağ taraftaki dal ise karaciğeri meydana getirir. Onun içindeki kan beyazlaşır. Görülen rutubetin yayılması sağlanır. Nefes şeklindeki ruh uterusa nefes ve kan olarak gelir; karında oluşum geçirir. Öncelikle oluşan şey o üfürükten, ilk nefesten meydana gelen kalp, karaciğer, beyin ve onlardan da önce göbek kordonudur. Daha sonra oluşan 3 organ ihtiyaçları olan cevheri göbek cevherinden alır. Tabiat ilmi konusundaki Usul Kitabı'nda gerçeği ve ona karşı ileri sürülen görüşleri verdik.

Meni, cinsel münasebet sırasında çoğalır, artar ve çok fazla madde köpük halinde kadının içine nüfuz eder. Kadının menisi erkeğin menisinin hareketiyle oluşur ve orada bir örtü oluşur ve o zar yırtılır; orada şiş şeklinde yiyeceği uterusa çekecek olan uzantı oluşur. Bu fetüsün içinde bulunduğu örtü vasıtasıyla fetüs beslenir. Ona pek az besin gerekir. Ancak o zar yoğunlaştığında onun (fetüs) yiyeceği o zarda oluşmuş olan deliklerden giren damarlarla sağlanır. O zar kısımlara ayrılır ve fetüsü saran örtüler meydana gelir.

Embriyoda ilk oluşan organ kalptir ve Hippokrates'in hükmüne göre, ilk meydana gelen organ beyindir ve gözlerdir. Çünkü bu tavuk yumurtasında belirlenebilmektedir. Ancak kalp ilk meydana gelen or-

gan olamaz. Görünüşte onun yaradılışında ilk olmadığı aşikâr olarak görülür. Bunun dışında fazlalıklar aşikârdır. Denir ki, öncelikli olarak yaratılan organ karaciğerdir. Çünkü öncelikle fiil beslenmelidir. Ona duyulan istekler vardır ve bu söz doğrudur. Onun sözünün tecrübe yoluyla doğru olmadığı belirlenir. Çünkü şöhret sahibi olan bunun ispatını üstlenmiştir. Ancak elbette bu tahmin edilen ispatlanamaz, gösterilemez; kıyasla soğuk denilebilir. Öncelikle onun çekme fiiline ihtiyacı olduğundan, yaratılmanın hakkında yapılan tahmin doğru değildir. Ancak besin sağlayacak organın yaratılmış olması gerekir. Bilinir ki, hayvani organlar, eğer onların içinde yoğun sıcaklık hayat bulmamışsa, fetüsü besleyemez. Bundan dolayı yoğun sıcaklık ve hayvani ruhun içinde bulunduğu ve besleme gücü olan organların yaratılmış olmasına ihtiyaç vardır. Tasvir halinde hayal etme gücünün beslenmeye ihtiyacı yoktur. Çünkü özel bir tahlil olamaz. Onun incinmesi zarar verir. Söylendiğine göre, onun kendi bedeline ihtiyacı vardır. Sıcak ve yoğun hayvan ruha ihtiyacı vardır. Şüphesiz onlar şöyle dediler: Embriyo babanın suyundan oluşan hayaldendir. Aynı şekilde besleyici güç bu bakımdan meni suyunda oluşmuş tasavvur gücünden kaynaklanır. Bu güç embriyonun vücut bulmasında belirlenendir.

Diğer bir düşünce, periton üzerinde olan kan birikimi, kan topağı görüldüğüdür. Bu kan topağı peritonu oluşturur. Burada kanın birikmesinden oluşmuş noktalar meydana gelir. Bunlar kan gibi sıvılara dönüşen köpükleri oluşturur ve o da göbeğe dönüşür ve göbeğin tamamı özel bir şekil alır. Üçüncü olarak, meni kan pıhtısına dönüştükten sonra madgaya (kan pıhtısı, kandan oluşan madde) dönüşür. Bundan organlar oluşur. Onlar kendileriyle ilgili kısımlara ayrılır ve sonra onlar kalp ve organları meydana getirir. Bazılarının başlangıcı bazılarının sonudur. Onlar arasında düzenleme olur ve çevreleri oluşur; şekilleri belirlenir. Onlar parçalara ayrılmaz; kısımları tamamlanmıştır; damarları oluşmuştur. Sonra çevrelerindeki organlar oluşur.

Hepsinin değişimi olur veya her ikisi birlikte değişir. Bazen her ikisi arasında zıtlıklar olabilir; anlaşmazlıklar olabilir. Burada kastedilen kadındaki yumurta ile erkekten gelen meninin birbiriyle uyuşmamasıdır. Kadında yavaş hareket vardır. Kadının menisi yavaş hareket eder. Tecrübe sahipleri ve bu konuyu inceleyenler şunu görürler:

aslında onlar arasında zıtlık yoktur. Çünkü her biri kendi deneyimlerine uygun olarak işten kaçınmaları gerektiğini düşünürler, ancak sonuçta denemelerinde engel yoksa sonuçta sanki birbirine zıtmış gibi bir durum ortaya çıkar. Çoğunlukla bütün bunlar gereksizdir ve de çoğunlukla da sonuçta çocuğun oluşumu söz konusudur.

Kan pıhtısından oluşan köpük 6 ila 7 günde oluşur. Bu zaman süresince şekilsiz kan pıhtısı şekillendirilmeğe çalışılır.[301] Başlangıçta ona özgü halleri ve kan pıhtısı vardır. 3 gün sonra diğerleri oluşur ve 15. gün genel olarak kan pıhtısı oluşup onun şekillenmesi de başlamıştır. Bazen daha önce bazen de biraz sonra bu değişim söz konusudur. Oluşum 2 günde de başlayabilir. Sonra o rutubet halinden 12 gün sonra orada et hali oluşur. Sonra o et farklılaşıp 3 ana organ belirgin hale gelir. Bazen onların oluşumu uzar; omurilik rutubeti oluşur. Bazen bu oluşum gecikir veya 2 ila 3 gün önce olur. 9gün sonra, omuzda baş, kollar ve bacaklar ve de karın belirir. Bazı oluşumlar hissedilir; bazısı gizlidir. Hatta bazısı 4 gün sonra hissedilir hale gelir ve 40 günde tamamlanır; nadiren 45 güne kadar ertelenir; gecikir. Daha kısa sürede oluşanlar 30 günde tamamlanabilir. Eğer embriyo kırkıncı günde düşse ve düşük kesilip anneden ayrılıp soğuk suya konsa onun eller ve kolları bellidir. Sperma kadın yumurtasından daha hızlı hareket eder ve onun (erkek) hayal gücü daha fazladır. Spermanın tasvir gücü dolayısıyla 30 günde tasvir yapılabilir; embriyo şekillenebilir. Hamilelik en az 6 ay sürer; aslında bizce hamilelik buna yakın bir süre devam eder. Ancak penis ve yumurtalığın durumlarının oluşum süreçleri açısından fark vardır. Farklı hekim gruplarının onların oluşumlarındaki gecikme konusunda farklı açıklamalar vermişlerdir.

Öncelikli olarak, meninin bulunduğu yer onun nefislerin oluşturulduğu yerdir; onun görevi şekillendirmektir. Şüphesiz o bütün sıcak ve yoğun olan kısımları yapar; sonra dışarı atılacakları atar ve delikleri oluşturur. Bundan sonra faaliyet halinde besin alır ve bazılarına göre, fetüs, çoğunlukla solunumdan (üfürmeden) sonra harekete geçer. Eğer uterusta idrak varsa, fetüste solunum vardır. Bunun aksine delil yoktur. Bazılarına göre, fetüste şekillenme konusunda zaaf varsa

301 TM: Rahmin musavvere kuvveti senin o günlerde ona ianetin olmaz.

bu hareketi zaafa uğratır. Eğer hareket zaafa uğrarsa, onun (embriyo) içindeki şekillenmede zayıflar. Hatta başlangıçta kan pıhtısı 3 kere daha zayıf olsa onun harekete geçmesi süresi uzar ve süt embriyonun hareketini tahrik eder. Denir ki, ortalama uygun zaman 35 gün'dür; 35 günde fetüs şekillenir. Hareket etmesi 70 günde olur. Bebek 210 günde doğar. Bu süre 7 aydır. Bazen birkaç gün geç doğar. Bazen birkaç gün erken doğabilir. Bazen 35 gün içinde pek az şekillenmiştir. Bu durumda zaaf görülür. Eğer genellikle 45 günde şekillenip 90 günde hareketleniyorsa onun doğumu 270 günde olur ve bu da 9 ay demektir. Bu günler konusu tartışmalıdır. Bu konudaki hükümleri tartışmakta sakınca yoktur.

Eğer fetüs sekizinci ayda doğarsa, onun yaşaması mümkün değildir. Zikredildiği gibi, onun oluşumu tam değildir. Çocuk tamamlanmaktadır. Onun şekillenme süreci 40 günse hareketlenme süreci için 80 gün gereklidir. Bilindiği üzere, daha az veya fazla olabilir. Şöyle söylemişlerdir: Eğer tamamlanmadan önce 30 günde erkek bebek düşerse fetüsün organları henüz oluşmamıştır. Kız embriyoda 40 günden önce organların oluşumu tamamlanmaz. Demişlerdir ki: Eğer 7 aylıkken fetüs doğarsa onun içinde yaşam güç vardır; 7 ay tamamlandığında onun içinde yeterince güç vardır, çocuk dokuz ay sonra tamamlanırsa çocuk on ayda doğar. Yazdığımız bu risaledeki kısımda hamilelik süresi ve durumu hakkında bilgi verdik.

Bilmelisin ki, menstrual kan hamilelikte 3 kısma ayrılır.[302] Birinci kısım embriyonun beslenme kısmıdır. Memelere giden kısım ve embriyo içinde kalan 2 kısım olmak üzere beslenme 3 kısım vardır. Embriyo 3 kılıfla çevrelenmiştir. Meşime fetüsü çevreleyen muhiti oluşturur. Meşime damarlardan örülmüştür; onun (fetüs) açlığını gideren 2 damarı vardır. Bu damarlar, toplardamarlardan gelenlerdir. İkinci örtü felas'tır (allantoid zar). O bir nevi zarf gibidir; fetüsün idrarı onda toplanır. Üçüncü en değerlisidir. O damarların sıvısının toplandığı yerdir. Onun damarları bağlamak için başkasına ihtiyaç yoktur. O katı olmayan, ince şeylerle beslenir. Onlarda pis kokulu nesneler yoktur. Onun sıvı kısmı kan ve idrar olarak ayrılır.

302 TM: Birinci kısım 3 kısma ayrılır.

Bu örtülerden fetüse en yakını üçüncü zardır. O diğerlerinden daha incedir; adeta içi görünecek kadar incedir. O fetüsün terinin rutubetini toplar ve uterusu ağırlaştıran söz konusu nemin azaltılmasında yararlı olur. Aynı zamanda uterus ve göbek arasındaki mesafeyi artırır (uzaklaştırır). Şüphesiz o katı, sert zar şeklinde olsaydı rahatsız ederdi; sıkıntı yaratır; ciltte yaralar olmuş gibi olurdu. Dolayısıyla o zar sert olmamalıdır. Çünkü o liflerden oluşmuştur. Göbekten idrar atabilmek için onda delik vardır. Fetüs idrarı penisten atmaz. Çünkü penisin kanalı dardır ve burada istemli olarak hareket eden kaslara dikkat etmek gerekir. Onun arkasındakilere de dikkat edilmelidir. Doğum sırasında güç sarfında olduğu gibi, bir şey yaparken de bu kıvrımlara, dönemeçlere dikkat etmek gerekir. Ancak göbek yolu geniştir ve düzdür. Özel idrar yolu için yapılmıştır. Çünkü beden idrarı atmadıkça vücut onun keskinliğine ve hiddetine tahammül edemez. Onunla diğer örtülerle, damarların rutubetinin kokusu ve renginin kırmızı olması bakımından farkları vardır. Eğer o idrar atılmazsa, yine içinde damarları içeren meşimenin bozulmasına sebep olur. Meme de ince 2 kattan oluşur. Onların aralarında damarlar adeta örülmüş gibidir. Bu damarlar her iki cinstendir, yani arterler ve venlerden oluşur. Ancak venlerin karaciğere kadar olan mesafeleri, kısadır; damarlar birbirine sarılmıştır ve damarlar bağlanmış bir tek damardan olmuştur. Afetten korunmak için konveks tarafından ona (karaciğer) girer. Hakikatte, bu damar karaciğerden çıkar; göbek kanalıyla meşimeden (fetüs) giriş yapar. Bu damar diğer damarlardan farklıdır. Onlar uterus içindeki damarlar olup uterustaki meşimenin içindeki damarları harekete geçirirler.

Bunun damarları (meşime) şöyle bir durum sergiler: O iki damarın çok ince ağızları karşı karşıya gelir. Onlar yan dalları oluşturur; kırmızıdır. Çünkü onlar bu dallardan kan almıştır. Zannettiler ki onlardan kırmızı et bitmiştir. Şüphesiz bu iki dal uterustan bitmiştir. Daha sonra deliklere nüfuz etmiştir. Zannedilir ki, onun kökü karaciğerden gelir ve demevi maddeye dönüştüğü düşünülür. Onun kökenini meşimeden aldığı düşünülür. Ancak özellikle itibar edilen delik ve gözenekler olduğu tahminidir. Ancak o damarların değişmesiyle delikli

çevrenin yüzeyinde olgunlaşmalar oluşur.[303] O damar mesane üzerindeki sağlam yapıyla desteklenmiştir. Şüphesiz o oluşacak organlara çok yakındır ve fetüsün koruyucu zarlarıyla onların bağlantısını sağlayan dayanaktır. Sonra o her zaman mevcut olan ve doğum sonrasında da var olmaya devam eden artere girer. Bu hekimlerin görüşleridir.

Ancak öncelikle itibar edilen delik ve gözenekler olduğu tahmin edilir. Ancak damarların değişmesi demek delikli çevrenin yüzeyinde mükemmelleşmeler, olgunlaşmalar olması anlamına gelir.

Aynı zamanda fetüsteki arterler meşimenin başlangıcında bulunan arterlerle birleşir. Göbekten giren 2 arter büyük arterle birleşir.[304] Bu damar mesane üstündeki sağlam yapıyla desteklenmiştir. Şüphesiz o oluşacak organlara çok yakındır ve fetüsün koruyucu örtüleriyle bağlantısını sağlayan destektir. Sonra o daima mevcut olan ve hayvanda doğumdan sonra da mevcut olan artere girer. Bunlar hekimlerin görüşleridir.

Ancak hakikatte zikredildiği üzere 2 arterden çıkmış 2 dal vardır. Hekimlerin dediğine göre, onlar kalpten çıkan 2 damar değildir. Onlar kalbe uzak mesafededir ve daha sonra, gelecekte de aynı şekilde var olmaları söz konusu değildir. Kalple birleşecek kadar yakın mesafede olsalardı da, ona çok fazla ihtiyaç duyulmayacaktır. Yine hekimler şöyle diyor: Eğer kalpten ve akciğerden gelen arter ve ven yararlıysa onların solunum sırasında, fetüse büyük yararı vardır ve onlar beslenmede de yarar sağlarlar. Fetüsün solunumdan çok beslenmeye ihtiyacı vardır. Buradaki delik (kalpteki delik?) doğum sırasında kapanır ve görünüşte rengi kırmızılaşır. Çünkü fetüs halindeyken o solunum yapamaz. Muhtemelen fetüs kırmızı kanla beslenir. Şüphesiz o kanda havayla ilgili bazı şeyler de vardır; ona karışmıştır.

Bazı hekimler zarların (fetüs üzerindeki) kadının menisinden oluştuğunu, ancak onun yeterli olmadığını ve erkek menisinin de biraz desteklediğini söylemişlerdir. Bunun boyut olarak olması mümkün değildir. Fetüs uterusun alt kısmında boyuna durur. Rutubetlerin hepsi de kadın menisinden yapılır; damarlar bulundukları yerden ayrılmaz; genişlerler. Bu açıklama bu konuda yapılan iyi bir açıklamadır.

---

303 TM: Toplar damarlarla birleşir.

304 TM:toplar damarla birleşir.

Fetüsün[305] kalbi erkek mizacındaysa bütün organlara bu mizaç yüklenir ve fetüs babaya meyilli bir mizaçta olur. Bazen bebeğin mizacı babadan farklı olur. Muhtemelen uterusta değişiklik olur veya meni tarafından özel mizaç oluşturulur. Bundan dolayı o babaya cinsiyet olarak benzese de, bazı diğer özellikleri açısından babaya benzemeyebilir. Muhtemelen bazen fetüs anneye benzer; kişilik olarak benzer olabildiği gibi yapı olarak da benzeyebilir. Bazen sadece fetüsün kalp mizacı baba mizacında olabilir; organlarında da baba mizacından etkilenmiş, ondan feyz almış olabilir. Ancak şekil istidadı bakımından ve kolların ve bacakların maddesinin şekillenmesi bakımından anneye benzeyebilir. Bazen şekillenme gücü üzerinde meni hâkimidir ve fetüsü baba şeklini esas alarak şekillendirir. Ancak mizaç açısından aciz kalabilir. Kanunu sorgulayan âlimlerden bir grup bu konuda şöyle bir hüküm vermişlerdir: Kan pıhtısı baba ve annenin düşüncesindeki insan suretinin, onların gücüne bağlı olarak taklit eder. Ancak böylece insanın duruşu oluşur ve onda yaradılıştan mevcut besinin azlığından ve gelen maddenin azlığından eksik ve noksanlıklar olabilir. Uterusun küçüklüğünden de bu durum mümkündür.[306] Fetüs uterus içinde büyüyemez; kalıplar içinde olan meyve gibidir. Onun bu durumda boyutları gelişmez.

---

305 TM: Sınıflama yapanlar der ki bu kelimeler hekimlerin tekellüf ettikleri kelimelerdir.

306 TM: Ancak kududun yani organların uzun ve kısa olduğunun sebebi kududun noksanı öncelikle maddenin azlığından olur yani nutfe az olmakla kududun azıcık tahtıtane ancak vefa eder veyahut meninin azlığı olur. Ancak inde'l-tehalluk noksan yiyecek (besin) hasebiyle olur veyahut rahmin küçüğü olup kudud uzunluğu olan cenine sağesi olmadığından olur. Bunun naziri o fakihedir ki fecce iken üzerine bir kalıp yani zücacda bir taraf geçirlir. Ancak şecerinden (ağacından) ebane olunmaz. O halde o fakihe bila ihtiva fi'l-via olan azm kadar azim olmaz. Mekanı dıyk (dar) olmak hasebiyle ancak tu'me sebep-i veledin (çocuğun sebebi) yani veledin (bebeğin) karın ve ihdere 2 olmasına sebep meninin çoğu olup teşrih rahimde zikrolunan rahmin 2 karnında her birini ala hidde mümteli etmekle olur. Bazen de sebeb-i te'vim 2 zerkadan her birinin medfaa-i aheri (diğer) müdfeanın (yararlarını) gayri medfea olmakla olur yani mecamaanın meninin atılması dakik-i vahid ile tam olmaz. Belki birkaç dakik ve zerka ile istifrag olur. O haldc bazen müttefik ve müsadıf olur ki rahmin cazibesi zerka olanı rahmin rahmin 2 birine cezb ve zerka-i seniyeyi müdfağ aherine cezb eder (arkasına çeker). O karında 2 çocuk hasıl olur. Her ne kadar menide çokluk olmayıp feyzan tariki ile onlardan biri cereyan eylemediyse ve rahmin çekenler müteaddidesinin nizamı lukamat müteaddidei vahid sonra iltikam-i vahid edenlerin merileri cezban müteaddidesi olur.

Bunun sebebi meninin düşüncelerindeki büyüklük olabilir, hatta uterusu karındaki yerinin darlığından kaynaklanmış olabilir ve yoğun bir şekilde böbreklere meyilli olabilir. Bazen çekme konusunda uterusun hareketinde zıtlık olmuş olsa da, fazlalıkların atılmasında zıtlık olmaması bakımından uyum vardır. Şüphesiz çekmenin yanı sıra peniste hareketler peş peşe görülür; peş peşe oluşan kokunun parçalanıp, tüketilmesi, dağılması ve balığın peş peşe nefes alıp vermesi gibi. Bundan dolayı erkeğin menisi uterus boşluğuna bir defada dökülür ve uterus atılan meniyi kendi isteği ile çeker. İki meni, kadın ve erkek menisi uterusta bir araya gelir ve bu bir araya gelişi taraflar hisseder ve yine bunu çok zevkli bulurlar.

Fertler (kadınlar) bu çelişkiyi ve meninin atılışını bilir. Meni sarfedilmez; boşa çıkmaz. Muhtemelen hareketlerin terkibinde bir birlik varmış gibi çırpıntı vardır. Ancak çırpıntı bir süre devam eder ve bütün titreme ve çırpıntılar sonra sükûnet bulur; zerklerin arasında sükûnet vardır. Bütün kadınlarda ikinci de güç daha zayıftır ve titreme âdeti daha azdır.

Bazen geçiş veya 4 olur. Bundan dolayı onun lezzeti zayıflar. Onlar (kadınlar) meninin tahrikinden zevk alırlar ve erkek menisinin uterus ağzından içine doğru hareketinden zevk alınır. Muhtemelen uterusta görülen hareketin kendisi de ona zevk verir. Bazıları şöyle olduğunu varsaydılar: kadının zevk alması ve aldığı zevkin tamamı erkeğin meni ifrazatına bağlıdır. Onların uteruslarında erkeklerdeki gibi hareketler ve sakinleşme olmaz. Eğer erkekte meni ifrazatı olmazsa kadın kendi menisinden zevk almaz. Ancak biraz zevk alıyorsa erkekteki kasılma ve hareketlerden alınan az miktardaki zerk gibidir.[307] Denir ki erkek menisi uterusa girdiğinde, onda sıcaklık oluşur ve onu adeta ateşler; adeta soğuk suyun üzerine sıcak su dökülmüş gibi olur. Bu zikrettiğimiz şekilde meninin inişiyle erkek menisinin uterusa ulaşmasıyla oluşur. Başka zamanda uterus değiştirmeye güç yetmez.

Bazen erkeğin zerki başarılı olur; hemen kadın menisiyle karışır. Penis tekrar meni zerki yapar. Bir defa, bir defa daha zerk tekrarlanır.

---

307 TM: Erkekte ve kadında erkekte inzal olmadıkça lezzet tam hasıl olmaz. O halde bazısının bu kelamı tasdik olunmaz.

Kordon kadının göbeğine bağlıdır. Kadının nefsinin duyduğu zevke karışır. Sonra bunlar (meniler) kesilir veya dışındaki müfrit sebeplerden hepsi sıcaktan parçalanır, ufalanır. Bazen bu durum meşime oluştuktan sonra olur.[308] Bazen de bir olay üzerine olduğu görülür. Bazen bu meşime tamamlanamaz ve fetüs hayat bulamaz. Bazen de bu mümkün olur. Burada oluşan kanal başarılı olur ve ayrılmış, parçalanmış kısımlar ayrılıp, uzaklaşır. Bu ayrılma asıl seçkin kısımda olur. Erkek menisi tek kalır; yoğunluğu olmaz ve uterus tarafına meyli olmaz; 4 tarafa da ulaşamaz. Ayrılan meni kadının boynuz gibi olan uterus kısmından (tuba uterina) uterusa gelen kadın menisiyle birleşir ve zikredilen hareketlilik oluşturan meni ile karşılaşıp karışır. Köpük ve birinci zar oluşur. Bütün kadın menisi (yumurta) oluşumunu tamamladıktan sonra uterus boynuzu denen tuba uterinalara gelir. Orada sıvı şeklinde olan yapıdır. Menstrual kan ondan oluşur ve kan pıhtısı da ondan meydana gelir. O kan pıhtısından da meşime oluşur. Galen'e göre, bu zar meşime gibidir. Kadın menisinden erkek menisine örtü olsun diye oluşmuştur. Bunlar birbirine karışmaz; bu zarın oluşumuna erkek menisi karışmaz. Daha sonra karışır. Kadının taş gibi menisi üzerine meni gelir ve hepsi birlik olur.[309] Doğumun anlamı şudur: Fetüs oluştuğunda üstünde kandan oluşmuş olan meşime vardır. O hafif bir rüzgâr oluşturur ve fetüs onun kendisinin bütün organlarını tamamlar ve yedinci aya geldiğinde dışarı çıkmak için yeterince, tam olarak, gücü vardır. Eğer onda zaaf varsa, o gücünü tamamlamak üzere dokuzuncu aya kadar kalır. O sekizinci ayda da dışarı çıkabilir. O takdirde zayıftır ve yeterince gücü yoktur. Onun dışarı çıkmasının sebebi kendisi olmayıp sıkıntı yaratan ağrılı bir sebep olabilir. Fetüsün dışarı çıkması rutubetli örtülerin yarılıp açıl-

---

308 TM: bazen de önce olur.

309 TM: Bu makamda Kanun'da birmesle vardır. Ki onun ibareti budur ve kad sukbe'l-mir'a ve hacer-i meniye ve onların oluşması bütün olarak intiha-i zahir budur ki o çıkışta olan veya onunla birlikte olan manasınadır. Sonuç olarak anlamı şudur ki taş üzerine oturan kadın bazen o taş üzerinde olan meniyi kabul eder ve rahminde başka meni varsa ikisi birleşip doğuşu ortaya çıkarırlar. Mesela esmamda bir araya toplanmakla uluk oldukta meni olan ıssı taş olan kadının oturmasıyla tekrar şehveti harekete getirmekle rahim o meniyi çekip ikisinde doğuş oluşturur. Bu mesele-i leyine insandan istimağ olunmuştu.

masının tamamlanması, onun rutubetinin çıkmasından ve kaygan-laşmasından kaynaklanır. Doğal doğumda fetüsün başı aşağı döner; böylece doğum daha kolay olur.

Ancak fetüs ayaklarından gelirse (doğum başlarsa) bu fetüsün zaafını gösterir; fetüsün dönmeye gücünün yetmediğini gösterir. Bu durum tehlikelidir. Çoğunlukla da kesilemez ve parçalanamaz. Fetüs dışarı doğru hareket ettiğinde genellikle yüzü ayaklara doğru dönüktür; dizleri üzerine çökmüş gibidir. Burnu iki dizi arasındadır ve gözleri onların üzerindedir. O ayaklarına doğru adeta yüklenmiştir. O anne sırtına binmiş gibidir. Yüzü anne sırtına dönüktür. Böylece kalp korunmuş olur.[310] Doğum sırasında bu pozisyon değişime uğrar.

Bazıları şöyle demiştir: Kadının yüzü ve duruşu fetüsün pozisyonun tersidir. Şüphesiz bu penisten kaynaklanır. Fetüste yukarıda olan aşağıya döner. Özellikle baş büyükse fetüs kesinlikle baş aşağı gelir. Eğer fetüs uterustan ayrılırsa ve benzeri olmayan bir şekilde uterus açılır. Kadının eklemlerinin açılıp birbirinden ayılmasıyla, Yüce Allah'ın yardımıyla, doğal bağların yaklaşan bir yaptırımıyla doğal münasebetlere de dayanarak, onlara göre ayar edip, böylece bu fiili doğal güç ve doğal şekilde yapar. Bu doğum fonksiyonu yaradılıştan oluşur. Kabiliyetten dolayı, bu doğum işi olmaz. Ancak fetüsün büyümesi ile de olmaz. Güzel Yaratıcının sırrıdır. Sonuç olarak denilebilir ki, fetüsün doğal doğum sebebi, havaya ihtiyacı ve daha çok besine ihtiyaç duymasındandır. Bunun yanı sıra, fetüs uykudan uyanmasıyla, onun nefesi güçlü olur. Fetüsün solunumu rahat olmalıdır ve yiyeceği çok bol olmalıdır. Fetüs darlıktan kaçar ve rahat nefes almak ister ve az besin almaktan korkar. Fetüs doğarken uyku oluşmaz ve fetüste şuur da yoktur. Ancak doğumdan 40 gün sonra şuur kazanır ve gülümser.[311]

Üçüncü Kısım
Uterus Hastalıkları

Uterus hastalıkları mizaçla ilgilidir. Öncelikli olanlar söz konusu olan uterusla ilgilidir. Bazı hastalıklar diğer organlarla ortaklık gösterir.

---

310 TM: kalbinin sıcaklığını hisseder; yüzü annesinin göğsüne doğru olur.

311 TM: Feteraberekelallah. Ahsenel-halikin.

Hamilelik hastalıkları, hamilelikte düşük olması, zorlama, hamileliğin başlangıcındaki çözümsüz şikâyetler, uterusta çocuğun ölmesi gibileri de sayılabilir. Menstrual kanama olmaması veya az kanama olması veya kanamanın bozuk olması, kötü olması ve vakitsiz menstrual kanama olması da uterus hastalıklarındandır. Kadındaki menstrual kanı kaçırma şikâyeti de uterusa ait hastalıklardandır. Başka organlarla ortak olarak da uterusta hastalık oluşabilir. Bu durumda doğal olarak onda hastalık meydana gelir; örneğin karında su toplanması (dropsy) hastalığındaki gibi.

Dördüncü Kısım
Uterus Mizacının Delilleri

Uterus sıcaklığı bedenle ortaktır ve menstrual kanama azalır; menstrual kanın rengi de bunu gösterir. Özellikle eğer menstrual kan gece keten bezi parçası üzerine alınırsa sonra gölgede kurutulursa o normalden daha koyu kırmızı renkte olur veya sarı olur. Bu renkler, yani menstrual kanın renginin kırmızı veya sarı renkte olması vücut sıcaklığını gösterir veya onun rengi siyah veya beyazdır. Bunlar da tam tersini gösterir. Ancak siyah renkte olanın rahatsız edici, pis bir kokusu vardır. Uterusun sıcaklığının siyah olması sıvının soğuk olduğunu gösterir.[312] Karaciğer bölgesindeki ağrılar uterusta sıcaklık olduğuna işaret eder. Uterustaki yaralarda, kadın cinsel organlarının dudaklarındaki kuruluk, çok kullanma, çok fazla sıvı atılımı ve hızlı nabız görülür.

Uterusun Soğukluğunun Delilleri: Uterusun soğukluğu menstrual kanın tutulması veya azlığı, inceliği, beyazlığı veya siyalığı, çok sevdavi oluşu, temizliğin uzun sürmesi yoğun ve soğuk besinlere düşkünlük, çok fazla cinsel münasebet yapılması ve uterusun üstündeki örtü, kasıkta kıl azlığı ve ifraz edilen sıvının azlığından ve renginden anlaşılır.

Rutubetin Delilleri: Menstrual kanın inceliği, rutubetin fazlalığı, büyümüş gibi uterusun düşüklüğüdür.

---

[312] TM: Eğer kırmızı veyahut sarı ise rahmin harareti delalet eder ve kırmızı ve sarı kandan olur. Harkanın rengi kara [olduğuna delalet] veyahut beyaz ise zıt üzere olup soğukluğuna işaret eder. Siyah soğuk sevdadan ve beyaz balgamdan olduğuna işaret eder. Ancak siyah rengi sözünde netin ve ufunet varsa o esved hararete işaret eder.

Kuruluğun Delilleri: Kuruluk ve sıvı azlığı onun kuruluğunun delilleridir.

Beşinci Kısım
Kısırlık ve Hamile Kalmanın Güçlüğü

Kısırlık sebebi erkek menisi veya uterus kısımlarının ağrıları, penisin kısımları, meni aleti veya başlangıçta hissedilen sıkıntı, korku veya baş ağrısı, sindirim zaafı, hazımsızlık veya nem bozukluğudur. Ancak bu hastalıklar menideki sebeplerden; örneğin kötü mizaç, sıcak ve soğuk veya doğal soğuktan oluşan güçten ortaya çıkar veya uzun süren kasılmaya sebep olan soğuk veya oluşum veya rutubet ya da kuruluktan ortaya çıkmış olabilir. Şüphesiz hepsinde kuruluk ve soğukluk söz konusudur. Menideki kuruluğun sebebi mizaçtır. O oluşuma mani olmayabilir; muhtemelen onu sadece zorlar veya bebeğin besini uterusa geldiğinde onu bozar. Bazen menide bir bozukluk yoktur; ancak erkeğin menisi, kadının menisine uyum göstermez; uyuşmaz; kadın menisi onu kabul etmez; onunla birlik oluşturmaz. Ancak her şeyi aralarında paylaşıyorlarsa bebek olur. Bazen bozuk mizaçtan dolayı farklı meniler oluşturur. Her biri diğerinden farklı olup dengeli değildir. Muhtemelen onlardaki bozukluk çok fazladır. Eğer onlar birbirine eşit şekilde meyilliyse, onların zıtlıkları dengelidir. O cins menide çocuk oluşmaz; her ikisi de sakindir. Menilerinde bozukluk olanların, yaşlıların, çok cinsel münasebet yapanların bedenleri sağlıklıdır. Menileri organlarından atanlar sağlıklıysa, Hippokrates'in dediği gibi, bütün cinsel organlardan akar. Bundan dolayı organlardan akan meniden fetüs organları sağlıklı şekilde oluşur. Derler ki, eğer erkeğin menisinde bozukluk olduğunda erkekten gelen meni kadına erişemez ve bu heves kendi mecrasına çekilir.

Ancak uterustaki sebep bozuk meninin kötü mizacıdır. Çoğunlukla bunun sebebi kadının soğuk su içmesidir. Aynı şekilde erkekte de bu durumda soğukluk arız olur. Bazen menstrual kanın kısımları besleyici olur. Bazen de mesamatın darlığından dolayı menstrual kan besleyici olmaz. Bazen kötü mizacın madde ve rutubetle karışıp o rutubet maddeyi bozar veya kurutur veya çözülür ya da kayganlaştırıp rutubetlendirerek mesaneyi zayıflatır. O çok güçlüdür veya

meninin çekiş gücü zayıftır; meniyi kuvvetle çekmez veya soğuktan veya sıcaktan veya kuruluktan yiyeceği kanalından çekmekte zorlanır veya yiyeceği bozar ya da erkek menisi uterustan bütünüyle çekilmesi kuruluk veya soğuktan dolayı engellenir veya yaralarda veya et fazlalığı veya meme ucu oluşması cinsi münasebeti engeller veya meşime üstündeki kuruluğun üstesinden gelinmesini engeller ve besin deliklerini tıkar. Bazen kuru deri gibi onu kurutur veya uterustaki meni soğuk ve rutubetlidir. Sıcak ve kuru mizacı olan uterusta meninin durumu o tohumlarınkine benzer. Onların içinde dağılmış tomurcuklanma özelliği vardır. Ancak madde kesintiye uğramaz ve menstrual kan tutulur. Eğer uterus, çekilerek, rahatsız edilirse, onu gönderir. Uterusta meyil veya değişim veya yoğunluk olmasından dolayı, hamilelikten önce uterus ağzında kapanma varsa, bu tıkanıklık veya kalınlaşma veya et çıkıntısı ya da meme ucu gibi bir oluşum veya sıcak yara veya soğuk kasılmalar ve bunların dışında kuruluk olduğunu gösterir. Meni onun içine üflenemez. Bunların dışında uterusta kapanma zaafı vardır. Cinsel münasebetten sonra meniyi tutamaz veya uterus çok yağlı olduğundan kayganlık meniyi tutamaz.

Vücutta her şey ortaktır ve şüphesiz uterusun kendine özgü yapısı vardır ve iç yağı vardır ve uterus tektir. Eğer uterus çok yağlıysa meninin ona girmesi zordur ve girdiğinde onu zorla dışarı atar. Onun işleyişi şöyle olur: Bütün vücutta yoğun bir gevşeklik vardır veya uterusta olan şişten veya yaradan veya basur memelerinden kaynaklanan bir bozukluk vardır. Bazen uterus ağzında olan katı bir kütle penisin girişini engeller veya uterus yaraları iyileşir ve düzelir ve tıkanıklık yapar veya menstrual kan damarlarının ağızları uterusu tıkar ve onda sertlik oluşturur; penisin girişini engeller. Ancak organda oluşan zaafın yanı sıra meni damarlarındaki zaaf olabilir. Bu da onun mizacında oluşan bozukluktan olmuş olabilir. Kulağın arkasındaki damarın kesilmesi veya mesanenin oradaki taşı çıkarmak için kesilip açılması, doğumla ilgili organlara zarar verir. Bazen parmaklardaki kesikler meni organlarında zaaf yaratır; meninin oluşum gücünde onun gücünde ve penisten atılmasında zaaf oluşturur. Aynı zamanda testislerin burulmasından veya baldıran otu ile yakı yapmak veya çok fazla kâfuru içmek meni oluşumunu engeller. Ancak penisin yaradılıştan

kısa olması veya erkekten gelen meninin sınırlı olmasıyla onun etinin çok fazla olması veya kadında uterusun çok etli olmasıyla, onun yanı sıra, penisin ereksiyon yapamamasıyla veya bütün bunların hepsinden dolayı veya penisin kıvrık olmasından veya bağlarının kısa olmasından kanallarda sorun olur ve uterus ağzına meni zerk edilemez. Ancak bir başka sebep de onun miktarıdır. Şüphesiz sindirim organları ve ruh organlarının kuvvetli olması, hatta öyle olursa, kan pıhtısı oluşması kolaylaşır.

Ancak birleşme oluşmadan yanlış iniş olabilir. Meni atımı olur, ancak birleşme sonrasında olabilir. Ancak, cinsel münasebet sırasında, erkek ve kadında meni atımı zaman olarak farklılık gösterir; ikisi aynı zamanda atılmaz. Erkeğin menisi daha önce iner ve erkek kadını bırakır. Terk edilen kadının uterus ağzında erkek menisi kalır.

Erkek menisini uterus ağzına bırakır. Kadın uterusu oraya bırakılan meniyi, uterus ağzını açarak, hızla içine çeker; kendi menisinin indiğini hisseder. Bu inişle birlikte erkeğin menisini de çeker. Kadının menisi uterus içine kanallarla gelir. Bir grup hekimin dediğine göre, uterus bu sıvıyı kendi içine gelen kanallarla çeker. Ancak açıklamaya göre,[313]uterusun hareketi erkek menisini çekmek içindir. [314] Kadın erkeğin menisinin inişini hissetmez. Ancak bu görüş yanlıştır. Çünkü o hareket kaba ve sert bir harekettir ve birden fazladır veya vuruş şeklindedir veya hızla kalkış gibidir; sonra meni akışı olur ve sonra kan pıhtısı kayar veya korku oluşur veya bizim kendi kısmında zikrettiğimiz başka sebeplerden dolayı düşük olur. Hippokrates şöyle demiştir: Şüphesiz erkek kadından daha soğuktur veya baş organlarının mizacında, birinci mizacında ve meninin sağlıklı olduğu mizaçta elbette mizaçları eksik göstermez. Bilinmelidir ki çocuğu olabilen kadının kısırlıkla ilgili hastalıkları daha az olur. Ancak vücudunun zaafı vardır ve hastalığı atlatmakta acizdir. Ancak kısır kadın çok hastalanır ve çoğunlukla ömründe karışıklık, düzensizlik vardır.

Belirtiler: Onun belirtisi 2 meninin de kısır olmasıdır. Ancak denir ki onların sağlıkları iyi değildir. Şuna bakılarak karar verilir:

---

313 TM: açıklamaya göre

314 TM: Bazılarına göre

Denildiğine göre, örneğinden her iki meni de alınıp suya konur ve kısır olanlar su üzerinde bir araya toplanır.[315] Dediler ki, çiftin idrarları marul kökü üzerine konur. Arpa tanelerinden 7 ve bakladan 2 tane alınır; hepsi toprak bir kaba konup, onların üzerine kadın ve erkeğin idrarı yaptırılır ve 7 gün o kap terk edilir. Eğer kaptaki tohumlar yeşerirse kısırlık söz konusu değildir. Derler ki, bu açık, seçik ve güzelce durumu göstermektedir. Kadınla ilgili tecrübe konusunda şöyle demişlerdir: Kadının uterusundaki güzel koku olup olmadığını belirlemek için uterus rutubetine bakmak gerekir. Şüphesiz onun güzel kokusu varsa kadının ağzında ve burun deliklerinde de duyulur. Ancak kısırlık yoksa bu böyledir. Eğer o iyi olmazsa onda (uterusunda) tıkanıklık kötü hıltlar oluşturur ve iyi ve güzel buharlar bozulur; kokuşur. Dediler ki: Muhtemelen onun kokusu yemeklerden gelen sarımsak kokusudur. Çoğunlukla bu koku ondaki tıkanıklık olup olmadığını gösterir. Şüphesiz tıkanıklık kısırlığın delilidir. Eğer uterusta tıkanıklıkyoksa kısırlığın başka sebepleri olup, hamileliğe engel oluyor olabilir. Bütün kadınlarda menstrual kanamaları varsa, uterus ağzının rutubetli olması gerekir ve o kaygan olur.

Ancak kısırlık sebebi meni ve onun organlarının mizacındaysa, ona dokunulduğunda, onun (uterus) kalınlık ve inceliğinden, kasık tüylerinden, renginden, kokusundan, nabzının hızı veya yavaşlığından, dışkısından ve vücuduyla olan ortak özelliklerinden anlaşılır. Ancak sen onun rutubet ve kuruluğunu, onun yoğunluğunun az veya çok olmasından anlayabilirsin. Sağlıklı meni beyaz, gevşek ve berraktır ve de onun üzerine sinek konup beslenir. Onun kokusu palmiye veya yasemin gibidir.

Ancak menstrasyonun delilleri ve organlarının mizacı senin bildiğin üzere, belirlenir. Ancak sıcaklık ve soğukluk dokunularak ve menstrual kan rengiyle belirlenir. Eğer menstrual kanın renginin sarı ve siyah veya toprak rengi gibi bulanık bir renkte veya beyaz olmasına ve kasıktaki hıltların durumuna göre belirlenir. Yine uterustaki rutubet ve kuruluğun çokluğu ve inceliği ve iki gözün durumundan, kolların ve ayakların halinden belirlenir. Hippokrates'e göre, şüphe-

315 TM: Rusuplardan teksir olmaz.

siz göz uterus konusunda bize bilgi verir. Aynı zamanda menstrual kanın azlığı ve yoğunluğu da fikir verir. Kadında menstrasyondan temizlendikten sonra uterus ağzında kuruluk yoktur. Muhtemelen rutubet vardır. Muhtemelen o kadın hamile kalmaz. Ancak semeni, meyli, yağı, penisin kısalığı, kıvrıklığı, bağların kısalığı, uterusun dönüklüğü, boşalmanın durumu, istekle bilinen işin yapılması, etli ve yağlı vulva, münasebet sırasında girişi zayıflatır ve uterus karnından çıkan boynuzların (tuba uterinalar) kısalığı, her harekette soluk sıkışması, nefes nefese kalması, kötü koku dolayısıyla eziyet çekme, bunalma oluşturur. Uterus meyli vulva içine girişinin hissedilmesini sağlar. Vulva düz değilse meyillidir ve onun sahibi (uterus) de meyilli olur ve cinsel münasebet sırasında kişi ağrı hisseder.

Tedbir ve Tedavi: Bu kısımdaki tedbir ikiye ayrılır. Bunlardan biri döllenme (hamile kalma) için onların (kişilerin) bir araya gelmeleri ve uterus içinde menilerinin buluşmasıdır. İkincisi hamilc kalmaya mani sebepleri tedavi etmektir. Ancak kısır ve yaradılış olarak, sonuç vermeyen kişilerin mizacı tedbire ihtiyacı olur, ancak penisi kısa olanlar tedaviye cevap vermez. Aynı zamanda cinsel organlarının ağzı kapalı olanların menstrual kanamasının döllenmede yararı olup, elle hissedilir. Bunlara tedavi gerekmez. Onların eş değiştirmeleri gerekir. Bu durum onların tedavileriyle ilgili bir durum değildir. Ancak onlara başka tedbirler gerekir.[316] Cinsel münasebetin ne zamanlarda yapılması gerektiğini söyledik. Cinsel münasebeti, bizim de daha önce söylediğimiz gibi, uzun süreli terk etmemelidir. Uzun süre terk edildiğinde, ikisinin de menisi soğuyup bozulur.[317] Bundan dolayı, uterusta kan pıhtısı oradan atıldıktan sonra, cinsel münasebet yapılmalıdır; sonra terk edilmelidir ve bilinmelidir ki meni iyidir. Bu da menilerin toplanmasından anlaşılır. Bu da kadın ondan temizlendiği zaman belirlenir.[318] Sonra bu zevk, aşk yapma uzar. Özellikle kadının mizacı

316 TM: Tebdil-i zevce ihtiyacı olanların ilacında tabibe hacet olmaz.

317 TM: Onların cinsel münasebetlerinde uzun süre olmamalıdır yani daha önce adı geçtiği üzere bu gün cinsel münasebet olduğunda 2 gün ter etmelidir. Üçüncü gün yine cinsi münasebet olmalıdır; bundan dolayı mizaç azıcık tagdim ve te'hir etmelidir

318 TM:Bozukluk tamamen atıldıktan sonra mümkün olur. Aynı zamanda bütün vücutta yayılır. Bu temizlik bütün vücutta yayılır

kötü değilse, bu durum söz konuşudur. Erkek kadının memesini okşar; kasığını sarsar ve konuşmaksızın kadın ve erkek arasında hakiki kaynaşma olur. Eğer kadında cinsel arzu yoğunlaşırsa ve en alt seviyeden en üstüne kadar çıkmışsa bu his zevk alabilecekleri yerde oluşur ve gerektiği kadar şiddetlendiği, yoğunlaştığı görülür; gözlerinde kırmızılık oluşur ve nefesi sıklaşıp, artar; dili dolaşır ve erkek menisini uterus ağzına gönderir; orası biraz genişler; oraya biraz hava girebilir. Ancak oraya hava girmesi meninin bozulmasına sebep olur; iyi olmaz.

Bilinmelidir ki, oraya biraz meni gönderilir. Penisin meniyi mukabil kısma göndermesi ve onun uterus ağzına bozulmadan girmesi gerekir. Sonra zamanında girmesi ve yoğunlukta olması gerekir. Hatta uterus ağzının nefes alır gibi açılıp kapandığı görülür ve gitmesi gereken yöne yönlendirilir. Sonra oradaki 2 yaprak şeklindeki uterus ağzındaki yapı görülür. Sonra meni buraya ulaşır ve meni orayı terk eder. Bazen bu sırada ayaklarda yanma olur ve cinsi münasebet yapan kişinin nefesi tutulur.[319] Sonra uyur. Çünkü o bu faaliyet sırasında aslı vaziyette olduğundan yorgundur. O geçtikten sonra onun üzerine uygun buharlı maddeler alınır. Çünkü bu bir iştir; yıpratan bir şeydir veya yakan bir şeydir. Hamilelik, yoğun sıcaklığı olmayan suya bastırılmış gibi olan ve daha önceki muhtemel durumlara benzemeyen bir durumdur.

Kadının uterusu altında hoş bir sıcaklık olması keyiflidir ve yukarısında koku olmamalıdır. Sonra uzun bir boru alınır ve 2 tarafına sıcak kül konur ve tahammül edeceği kadarı, uterus içine konur. Bu durumda kadın uyutulur veya bir süre oturabildiği kadar oturtulur.

Bu konunun bir başka yönüne göre (kısırlık tedavisinin bir başka değerlendirilmesine göre) sıcaklık ve sıcak hıltları atmak gerekir. Besinlerle bilinen içeceklerle dengeyi sağlamalıdır. Uterusun üstüne sıvı

---

319 TM: Belki erkeğe gerekir ki bir nevi zerkle menisini rahim ağzına yollar ki penisini hizare mülazim eylememelidir. Fecre ehlili ifsad eylemeye (bozmamalıdır). İnzalden sonra bir saat kadar kadına mülazimet eyleye. Rahmin ağzı fegıratı ve müneffisatı yani meniyi çekmek için hareketi ve açılıp kapanması neması [acıla] hadi ve sakin oluncaya kadar kadınla hılatı istiksa eyleye. Sonra bu adam hılatı istiksadan besirern ve azıcık sakin kılıp o halde kadın fahice meşalete olurkin nazile el-zahr olur yani kadın ayaklarını ayara ve debri etrafını yukarıda refiğ ve arkasını aşağıya indirmelidir. Bu veche üzre haduv yesirden sonra bütün olarak birbirine zam eyleye. Nefesini habis eyleye.

maddeler, keten beziyle pansumanlar, soğuk yağlar uygulanır. Eğer kısırlığın sebebi soğuk rutubetse, onun tedavisi, dediğimiz gibi yapılır. Yine çoğunlukla görülen kısırlığın sebebi uterus ağzının aşağı inmesidir; normal yerinden ayrılmasıdır. Burada kullanılacak ilaçlar uterus inmesinde kullanılacak ilaçlardır. Bu kısımda kullanılacak hacmin büyümesiyle ilgili olanlardır. Testis (yumurtalık) damarlarından kan alma gerekli olur. Eğer uterus fazla yağlıysa ve kısırlık söz konusu ise perhiz yapmak gerekir; hafif yiyecekler almalıdır. Rutubetli banyolardan vazgeçmek gerekir. Ancak kadının sıcaklığı varsa, terk edilmez; hamamlar bırakılmaz. Kan alma, lavmanlar ve ısıtıcı ve kurutucu maddeler kadına verilmelidir. Örneğin tiryakler, sidaritus gibi macunlar uygulanmalıdır. Hafif beyaz şarap verilebilir ve kırmızı ve güçlü şaraptan az miktarda verilebilir. Uterus ağzına eski bal ve süsen yağı ile sarı sakızla yapılan ilaçlar uygulanır.

Eğer kısırlık sebebi kokularsa, meninin ilacı kimyon benzerleridir. Anason, kereviz tohumu, sedef otu tohumu kök suları içine konup kunduzhayası, sedef otu tohumu, beşparmak otu tohumu gibileriyle karıştırıp verilir. Eğer hastalığın sebebi şiddetli kuruluksa, onu rutubetlendiren lavmanlar uygulanır. Muhtemelen yağlar da onu yumuşatır. Keçi sütü, isfidbacet (peynir, tereyağı, et, süt ve ekmekten oluşan yağlı şeylerden) alması gerekir. O tedricen yoğun maddelerle muamele edilen yumuşatan merhemlerle ovulmalıdır. Onun hamam sayısı artırılmalıdır. Tavşan yemek yararlı olur. Kereviz, kimyon, anason ve benzerleri yararlıdır.

Çoğunlukla hamilelikten ilaçlarla sakınmak mümkündür. Onlar rutubetlendiren ve soğutan ilaçlardır. Çoğunlukla cinsel münasebete yönelik ilaçlar, kısırlığın telafisine yöneliktir. Rutubetin dışarı çıkması, yakılar, lavmanlar ve cinsel münasebeti artıran maddelerle yapılır. Sıcak içecekler ve macunlar, örneğin mitridatus, tiryaklar, siyadritus, fener çiçeği, gibi. İçeceklerden kişiye özgü içecekler verilir. Kadına fil idrarı içilir.[320] Cinsel ilişkide onun etkisi acayiptir. Bundan dolayı bu uygulama cinsel ilişkiye yakın içilir. Cinsel ilişkide sedef otu tozu da kullanılır. Şüphesiz o yararlı olmaya yatkındır. Yine keçe içinde

[320] TM: bazı nüshada kekanic vaki olmuştur.

kaz yağı, yabani kereviz çok iyi gelir; denenmiştir. Cinsel münasebet yapacak kadınlar, ihtiyaca göre, ondan çok miktarda içer. Merhemlerden pelesenk yağı, ban otu yağı, susam yağı ve siyah kustustan uterus ağzına halka şeklinde uygulanır. Yine sof içinde kaz yağı ve iyi merhemler de, aynı şekilde uygulanır; misk, sümbül, Hint selvisi, şap, yabani kekik, nane koyun pisliği, Yahudi balsamı, tilki testisi, iyi kalite debbağ boyası, mersin, selvi cevizi, defne, kakule, tarçın yabani kimyon alınır ve hepsi ısıtıcı ve tutucu özelliktedir. Bu terkip özellikle meninin kayganlaşmasını sağlar. Muhtemelen de koku oluşturur. Özellikle tavşan pisliği ile birlikte uygulanırsa böyle bir sonuç verir. Temizlendikten sonra cinsel münasebet yapılır veya menekşe yağı ile tedavi yapılırsa, hamile kalmak mümkün olur. Aynı şekilde pislik de yararlı olur ve muhtemelen dişi geyik safrası penis üzerine sürülse yararlı olur. Denir ki özellikle, tilkinin testisinden biraz alıp balla terkip yapılır. Muhtemclcn pislik de yararlıdır ve muhtemelen dişi geyik safrası penis üzerine sürülse yararlı olur. Muhtemelen pislik tilki safrasıyla uygulanır veya tavşanınkiyle aslanınkinden 2 danek alınarak uygulanır. İyi macunlardan biri şöyledir: Sümbül, safran, mastika, sarısakız, misk, kunduzhayası, yabani sümbül yağı alınır ve yine sarısakız 4 dirhem, süsen, tavşan pisliği ikişer dirhem, alınıp onlarla yapılan macun uterus ağzına halka şeklinde uygulanır. Bu 3 günde bir değiştirilip yenilenir. Yine saf bal, sirkeli bal, Yahudi balsamı, süsen yağı ile de macun hazırlanır.

Uterus ağzına (uvula) ağzına uygulanan iyi halka: safran, kakule, sümbül, sarıyonca; her birinden 3,5 dirhem, tarçın, yabani kimyon 1 ukiye, kaz yağı, yumurta sarısı 2 ukiye, yabani süsen yağı yarım ukiye alınır. Kadın temizlendikten sonra gök mavisi sofla her gün yeniden uygulanır. Yine kuru sarımsak veya taze sarımsak alınır ve aynı miktarda sıvı yağla birlikte pişirilir; hatta o kadın öyle ısıtılır ki o terkip sıvı hale gelir ve sofla uterus ağzına uygulanır. Şüphesiz bazen vajinaya halka uygulanmasından önce lavman olarak domuz yağından biraz oraya uygulamanın yararı olabilir. Rutubeti atan veya uterus ağzını güçlendiren enger zamkı gibi maddelere ihtiyaç vardır; o rutubeti atar.

Buhar oluşturan haplardan sarısakız, çinko, sarımsaktan karıştırılıp her gün kişiye verilir. Yine kırmızı arsenik ve bira selvi yaprağı,

günlük sıvısıyla macun yapılır. Bu terkip akıntıya son verir; iyileştirir. Sonra 3 gün veya biraz daha uzun süre temizlik yapılır. Aynı zamanda sarısakız, günlük sızıntısı (zamkı), kına sarımsak tanesi, dereotu, Yahudi balsamı, koyun pisliği ile de bir ilaç yapılır.

Altıncı Kısım
Hamileliğin Belirtileri[321]

Meni inişlerinin durmasından cinsel münasebet sonrası, izleyen zamanda, kişide gevşeklik hali, pisliğin adeta emilmiş gibi olması, dışarı kuruluğa meyli olarak atıldığı, uterus ağzında yoğun bir şekilde bir araya gelmesi, hatta adamın oraya girememesi durumu oluşur. Aynı zamanda ayaklar tarafındaki uterus ağzı yukarı doğru hareket eder ve yoğunlaşmadan kasılır; onun etrafı çok kurudur. Menstrual kan içinde hapsolur veya içinde pek az menstrual kan kalır; göbeği ile uterus arasında hafif bir ağrı oluşur. Bazen idrar atımı da zorlaşır. Daha sonra cinsel münasebet yaptığında meni inişi olmaz; hatta cinsel münasebet yapmak istemez. Yaparsa cinsel münasebet sırasında göbeğinin altında ağrı hisseder ve kusar. Hamilelik döneminde erkek, kadından daha fazla cinsel birleşmeden nefret eder; tiksinir. Çünkü bazen çok cinsel birleşme olmaz. Bu durumda kalçada basınç oluşur ve cinsiyet organlarında gevşeklik vardır; bedende ağırlık olur; solunum kötüdür; kişi biraz kusar; ekşi geğirmeler, titreme, baş ağrısı, baş dönmesi, göz kararması, nefes darlığı görülür. Bir iki ay sonra kötü arzulardan dolayı titreme olur; gözlerin akı adeta sarı ve yeşile çalar; bazen gözleri acayip bakar; göz kapakları gevşektir; bakışları kızgın gibidir; yoğun bir hiddeti vardır; gözlerinin akı adeta yoğunlaşmış gibidir; eğer yoğunlaşma varsa çoğunlukla sarı renkte olmaz. Ancak hamilelik dolayısıyla tabiatında değişme görülür ve bu değişmeler dışarıdan da belirlenebilir. Eğer erkeğin yükü az olursa etkisi az olur. Kadının hamilelikte, fetüsün oluşmasında yükü daha fazladır. Bazen hamilelik sırt ve kalçaların ağrılarını, uterusun sıcaklığı ile teskin eder, sakinleştirir. Hamilelikten sonra ağrı geri döner. Bazen genel olarak, memelerinde değişim olur. Bedendeki damarları

321 Belirtileri ve Hükümleri

sarı ve kırmızı olur. Çoğunlukla hamileliğin başlangıcında gevşeklik arız olur. Çünkü menstrual kan bedende tutulur. Çünkü fetüsün beslenmeye ihtiyacı vardır ve bu kanla beslenir. Çünkü fetüs küçüktür ve beslenmeye ihtiyacı vardır. Sonra fetüs bu fazlalıkla büyür ve gelişir ve menstrual kanama tutulması sakinleşir.

Eğer on beş yaşından küçük kız hamile kalırsa uterus küçük olduğu için fetüsün ölüm tehlikesi vardır. Aynı şekilde, eğer kadın yaşlıysa ve had derecede sıcaksa, öldürücü olur, çünkü onun kötü ve bozuk mizacı fetüse geçer ve o fetüs zayıf olursa, bu ateşe dayanamaz; onun anneden aldığı besin mizacını bozar. Aynı şekilde anne beslenemezse, fetüs zayıf düşer. Eğer o zayıf beslenirse anne de zayıf olur. Eğer uterusta sıcak şiş varsa ve soğuk şiş varsa, bazen anne ve fetüsü kurtarmak mümkün olabilir. Ancak bu durum kişiye cidden zarar verir.

Tecrübeyle insan hamile için şu durumu belirler: hamile için uykunun yanı sıra, bal, iki misli yağmur suyu ile karıştırılıp verilir. Bu içilen terkibin annede kolik oluşturup oluşturmadığına bakılır, çünkü o hamilelerde sıkıntı yaratabilir. Bununla birlikte, orada biriken yel hastalık oluşturur. Hekimlere göre, ondan macun yapılıp onu içmek gibi bir âdete sahip hamilelere uygulanması tecrübe edilmiştir. Yine hamileye 1 gün oruç tutturulur; akşam vakti hamam havlusuyla sarılır ve karnına buhar uygulanır. Şüphesiz bu uygulamada burun ve ağızdan duman çıkarsa kadın hamile değildir. Aynı şekilde, bir yere sarımsak konup hamile onun üzerine oturtulur ve ondan uyuması istenir. Onun sarımsağı yiyip yemediği ve kokusunun ağzında olup olmadığına göre anne olup olmayacağı belirlenir. Biz erkeklik ve kadınlık kısmında bal ve loğusa otuyla yaptığımız tecrübeyi anlattık. Öncelikli olarak, hamile kadının attığı idrar sarıdır; idrarın ortasında pamuk iplikleri gibi bir yapı vardır. Bazen hamilelikte idrarın kıvamı saf tır; üzerinde sinek gibi şeyler vardır; özellikle ondan tohum gibi bir şey çıkıp inerse idrar bu özelliği gösterir. Ancak hamileliğin sonuna doğru dışkısında kırmızılık olur. Bu kırmızılık hamileliğin başlangıcındaki zerkin bedelidir, karşılığıdır. Ancak hamilenin dışkısı kolay hareket eder, ancak hamileliğin sonlarına doğru karışıktır; bulanıktır; karmaşık bir yapıdadır. Hâlbuki o kişinin dışkısı hamilelik öncesinde böyle karmaşık bir yapıya sahip değildir.

Yedinci Kısım
Bebeğin Erkek ve Kız Olma Sebebi

Bebeğin erkek olmasının sebebi, erkek menisi, sıcaklık, başarılı cinsel münasebet, cinsel münasebet vaktinin uygun olması ve meninin sağ testisten gelmesidir. Meni sağ böbrek tarafından alınır ve o daha sıcaktır. Bu bölge karaciğere daha yakındır. Aynı zamanda, eğer fetüs uterusun sağ tarafında olursa, bebek erkek olur. Kadın menisi (yumurta) erkek menisi özelliklerine sahipse ve onun tarafındaysa bebek erkek olur. Soğuk ülkelerde, soğuk yerlerde, kuzey rüzgârlarının hâkim olduğu yerlerde erkek menisi hâkimdir ve aynı şekilde bunun zıddı, onun tersinin olmasına sebep olur. Aynı şekilde çocuk veya yaşlılıktan erkek olur. Bazıları şöyle demiştir: Erkek menisi, erkeğin sağ tarafından zikredildiği gibi, uterusun sağ tarafına çekilir. Sol tarafına çekilen meni kız bebek fetüsüdür. Kız oluşturan meni soldan gelmişse, çocuk kız olur veya sağdan gelen sola gider; zikredildiği üzere, kız çocuk olur. Bazıları der ki: eğer temizlenip yıkandıktan 5 gün sonra olan cinsel ilişki erkek çocuk olmasında başarı sağlar. Eğer sekizinci güne kadar hamile kalmada cinsel münasebet sonucunda kız çocuk olur. Sonra, sekizinci günden on birinci güne kadar cinsel ilişki sonucunda oluşan çocuğun cinsiyeti belirlenemez; hermafrodit olabilir.[322] Eğer hamilenin kanı çok sıcaksa çocuk erkek olur; kız çocukta hamilenin kanı daha az sıcaktır.

Sekizinci Kısım
Erkek ve Kız Çocuğun Belirtileri

Hamilenin bebeği erkekse, rengi daha güzel ve çoğunlukla istekli olur ve yüzü saf olur; istekleri (arzusu) sağlıklı, arazları sakin olur. Çoğunlukla meninin sağ tarafta olmasının 2 sebebi vardır. Uterus boynundan (vajina) meni uterusun sağ tarafına gelir. Bu taraf öncelikli olarak, erkek menisini kabul eder.[323] O, erkek menisi hızla dökülür ve sağ tarafa gelir. Eğer embriyo hareket ettiğinde, sağ taraftan bu hareket hissediliyorsa, fetüs erkektir. Erkek çocuk doğuracak ka-

---

322 TM: Galen'in kitabında zikrettiği

323 TM: İkinci olarak

dının memelerinde büyüme olur ve renginin de değişimi, diğerlerinden önce olur. Süt oluşumu da daha erken olur. Süt yoğun ve gevşek yapıdadır; onun sıvısı ince değildir. Hatta erkek çocuk sütü kadının kendi üstüne damlar. Ona Güneşte bakıldığında, cıva damlası gibi dağılmadan kalır veya o inci tanesi gibidir; akmaz ve sakin değildir. Erkek çocukta göğüs ucu (meme ucu) büyür ve kırmızıdan yoğun siyah renge dönüşür. Ayak damarları da kırmızıdan siyaha dönüşür. Nabız sağ tarafta daha şiddetlidir. Çünkü o tarafta nabız daha dolu ve değişkendir.

Derler ki: Eğer hareket oluşursa öncelikli olarak ilkin sağ ayak tarafta da olur ve bu tecrübeyle de belirlenmiştir. Eğer kalkması söz konusu olursa sağ eline dayanarak ayağa kalkar. Hafifçe sağ gözü hareket eder ve hızlanır. 3 ay geçtikten sonra erkek bebek hareketlenir. Derler ki: Beceri gücünden anlaşılır. Loğusa otundan 1 miskal alınır; pişirilir ve balla macun yapılır. Aç karına sabahtan öğleye kadar yeşil bir sof üzerine oturtulur. Eğer o zaman ağzında tatlı bir lezzet oluşursa, bebek erkektir ve eğer böyle bir lezzet oluşmazsa bebek kızdır. Bu konuda deneyimi olanlara veya bu konuda bilgi sahibi olanlara ihtiyaç vardır.

Ancak kız çocuğunun belirtileri erkek çocuğununkinin zıddıdır. Kız çocuklarında hamilenin ayak ve bileklerinde yara görülebilir; özellikle de bileklerde yara görülür. Çoğunlukla ayaklarda şiş vardır. Bazen bu belirtilere rağmen çocuk erkek olabilir Onun çok zayıf olması ve gelişmemiş olması durumunda bebeğin durumu çok kötüdür. Güçlü kız bebek belirtileri daha da kötü belirtiler verir. Erkek bebeğin nefesi 25 günde oluşur; bu süre 30 güne kadar uzayabilir. Ancak onda zaaf varsa, hastalık içeriyorsa bu süre uzayabilir. Kız bebekte bu süre 35 gündür ve 40 güne kadar uzayabilir. Genellikle oluşumun tamamlanma süresi uzayabilir.

Dokuzuncu Kısım
Bebeğin Erkek Olması İçin Alınacak Tedbirler

Erkek bebek olabilmesi için hem erkek hem de kadına ıtır ve benzeri güzel kokulu buharlar koklatılmalıdır. Buharlı maddelerin yanı sıra, mitridatus içirilmelidir. Onun ihtiyacı olan uterus ağzını açan ilaçlar

verilmelidir; ısıtan lavmanlar ve merhemler uygulamalıdır. Bazıları kadın menisinin zayıf olması gerektiğini söylemişlerdir.[324] Muhtemelen kadın menisinin güçlü ve sıcak olması gerekir. Çünkü bu tip meni erkek menisini kolayca kabul eder. Ancak onun (kız çocuk menisi)erkek menisinden daha aciz olması gerekmez. Muhtemelen bundan dolayı bu konuda daha güçlü olmak zorundadır. Cinsel münasebet süresince yolculuk yapar ve bu sırada asla arıza olmaması gerekir. Dediğimiz gibi, aksi takdirde, meni cinsi münasebet sırasında bozulur. Erkek meninin sağlıklı olabilmesi için, çok su içilmesi gerekir, ancak suyu azar azar içmelidir. Onun ısısını artırmak için güçlü besinlerle beslenmek gerekir. Bunun dışında eğer erkek menisi inceyse, bilinmektedir ki, onun menisinin tedaviye ihtiyacı vardır. Eğer erkek menisi yoğunsa, birkaç gün sabretmelidir ve bunun tedbirini almalıdır; hatta güçlendirilmelidir. Eğer meni söz konusu edilen kanallarda birikmişse, o zaman istenen şartlar oluşmuş olur. O yere güzel, sıcak ıtır kokuları sürülür. Yine öncelikle misk, safran, Hint sarısabır uygulanır: Kâfurudan kaçınmamak gerekir. Etrafını rahatlatmak gerekir. Nefes iyi olmalıdır. Neşelendiren sıvılar verilmelidir. Erkeğin düşüncesi cinsi münasebet üzerinde yoğunlaşmalıdır ve şiddetle uygulamak üzere çok güçlü bir şekilde hücum etmelidir. Kadının karşısına çok güçlü bir erkek sureti koymalıdır ve sonra meniyi akıtır; cinsi münasebeti keser; boşalmıştır.[325]

Onuncu Kısım
Hızlı ve Etkin Döllenme

Etkin ve hızlı döllenmeyi yapabilen kişi güçlü bir bedene sahip bir adamdır. Mutedil yoğunlukta ve yumuşaklıkta eti vardır. Çok menisi vardır ve bunlar yoğun ve sıcaktır. Onun büyük testisleri vardır. Damarlarında yel vardır; güçlü dalları vardır; cinsi münasebette güçlüdür. Menisini sağdan zerk eder ve kadını hamile bırakabilir. Yine

324 TM:O zaman çocuk erkek olur. Bazıları bu açıklamaya iltifat etmezler.

325 TM: Erkek ve kadın menilerine ferağ hasıl oluncaya kadar bu hal üzere olan cinsi münasebetten hasıl olduğu şekilde mutasavvır tevellüd edip Allah'ın emriyle ve tebarek (mübarek kılmasıyla) o çocuğu yarattır ve icad bir vakit murad olur. Bu Allah'ın sırrı hukm-ü alemdir.

çocuk yapma kabiliyetine sahip olan sağ taraftaki yumurtayı şiddetle bağlar (döller). Erkek çocuk öncelikle sağ taraftaki yumurtadan olur. Eğer sağ taraftaki yumurta döllenirse o çocuk erkektir veya sol tarafta ise kız çocuk olur. Aynı şekilde eğer rüyalanma olursa, zikredildiği gibi, menide bozulma olur.

On Birinci Kısım
Penisin Paralizinin Belirtileri

Peniste paraliz olur; o kadının rengi ve ısısı mutedil olur. Bedeninde dokununca his yoktur ve vücudu yumuşak değildir. Onun menstrual kanında ince iltihap olmaz; sıvı az değildir. Çok az yanma vardır. Uterusun girişi ve onun damarları yuvarlak şekildedir. Hisleri ve hareketleri gerektiği gibidir. Karın bu durumda, sürekli olarak, serbest kalmaz. Gözleri şehla olmaksızın siyahtır. O neşeli bir tabiattadır. Nefesi güzel kokuludur. Pek az yağlıdır. Ruhları akıllı ve rutubetlidir. Sindirimi hızlı olan kadınların çocukları erkek olur. Temiz olduğu günler daha az olup bu süreleri 22 günden 40 güne kadar olanların bebekleri erkek olur.

On İkinci Kısım
İkiz Çocuk Olmasının Sebepleri ve Belirtileri ve Üst üste Hamile Kalma

İkiz çocuk olmasının sebebi meninin çokluğu ve kadında bu meni yığınının birçok kısma ayrılması ve uterusun 2 boşluğunda fetüs oluşması ve iki veya ikiden fazla çocuk olmasıdır. Denir ki ikizlerin oluşmaları arasında çok zaman yoktur; çoğu ikizler tek bir cinsel birleşmeden meydana gelmiştir. Cinsel ilişkideki bir parça kan hamile kalma sonucu bir araya toplanmış olup, kadın vücudundaki yumurtalıklardan gelen kan damlalarıyla birleşir. Kadınlarda ısı yüksek olduğu için kan ve kıl çok olur. Bu tip güçlü kadınlarda hamilelikte kan gelir. Bunun bir zararı olmaz. Kanamayla fetüs düşmez. Bazen hamilelikten sonra kadından kan gelir. Bunun sebebi uterusun ağzının açık olmasıdır. Bunun sebebi kadının güçlü olması değildir. Hamilelik sırasında uterus ağzının açık olmaması gerekir. Bu durum korkutucudur. Bu durum bebek için öncelikle tehlikelidir. İkinci

olarak, hamilelikte bu durum bozukluk olduğunu gösterir. Ancak güçlü uterusu olan kadında iki bebek arasında engel olmasından ve sıkıntı oluşmasından korkulur. Çoğunlukla bu durum yüksek ateş ve karmaşıklık yüzünden ortaya çıkar. Hastalıklar oluştuğunda, bebeklerden biri düşer. Konuyla ilgili tecrübesi olanlar, ikiz bebek olduğunun veya birden fazla bebek olmasını, ilk doğanın göbeğine bakarak anlaşılabileceğini söylemişlerdir. Eğer onda çıkıntı ve bağ yoksa tek çocuktur; başka bir bebek yoktur. Eğer ilk fetüste başka göbek bağı çıkıntıları varsa, uterusta o uzantıların sayısı kadar bebek vardır.

On Üçüncü Kısım
Doğumun Yaklaştığını Gösteren Deliller

Kadının hamileliği sonuna yaklaştığında, karnının alt kısmında göbeğin altında ve belde ağırlık hissedilir. Uterus ağzında yoğun oraya mahsus gaz (yel) ve yoğun bir rutubet vardır. Bunlar doğumun yakın olduğunu gösterir. Eğer uterus ağzı (vajina) gevşer ve kasıkta yeller oluşursa ve kasıklardaki rutubet gittikçe artarsa fetüsün yerinden ayrılmasının zamanı yaklaşmış demektir.

On Dördüncü Kısım
Fetüsün Zayıflığının Belirtileri

Fetüsün zaafı onda hastalık olduğunu gösterir Annede kusma vardır; özellikle de menstrual kanamayla bağlantılı olarak ortaya çıkar. Akışın az ya da yeterli olması ve yiyeceğin fazla alınmasından da kaynaklanmış olabilir. Yine hamileliğin birinci ayında sütün görülmesi ve akması, sütün memeden zorlanarak alınması da bu dönemde görülen şikâyetlerdendir. Aynı şekilde fetüsün hareketli olmaması veya uygun olmayan zamanlarda hareket etmesi görülen belli başlı şikâyetlerdendir.

On Beşinci Kısım
Doğum Zaafının Belirtileri

Eğer bebeğin göbeğinde soluk yoksa anne burnunu çekmiyorsa, zaman içinde bir değişim göstermiyorsa o fetüs zayıftır ve yaşamaz.

İKİNCİ MAKALE[326]
Hamilelik ve Hamilelik Durumu

Birinci Kısım
Hamilenin Durumu

Yaradılış ve hareketlenme ve de doğumun belli bir süresi vardır. Biz anatomi kısmında ve sonra bu konuda bilgi verdik. Bu kısımlarda anlaşıldı ki, bebeğin ilk muhtemel doğum süresi 7 aydır. Onun yaradılışı hızlı ve hareketlidir ve hızla dışarı çıkmak ister. Çoğunlukla yedinci ayda doğan bebek ölür. Çünkü onun hareketleri yaradılıştan zayıftır. Aslında fetüs güçlüyse tek başına yaşamaya uygun olabilir, ancak sekiz aylık doğarsa bu durum nispeten nadiren görülür. Sekiz aylık doğanlar yedi aylık doğanlara nispetle daha az yaşar. Bazı ülkelerde sekiz aylık doğan çocuklar yaşamaz.[327] Yedinci ayda gücü az olan fetüs oluşumunu sürdüremez; yaradılışı gecikir. Bu durumda fetüsün hareketi ve sevki gecikir. Aslında onun bu hali yeterince güçlü olmamasının işaretidir. Eğer fetüs zayıfsa hareket edip yedinci ay sonunda doğmak isterse bebek zayıf olur. Yedinci ayda fetüsün gücü ye-

[326] TM: Uterus ve Hamilelik Durumunun açıklamasıdır. O da bir kısımdan meydana gelmiştir.

[327] Ancak sekizinci ayda doğan çocuğun helakı yedinci ayda doğanlardan ve diğer aylarda doğanların helakından çoğunlukta olur. Yaşayanları çoğunlukla az olur. Eğer sekizinci ayda doğan sağ kalan biricik bulunursa o bir cidden nadir olur veyahut biz deriz ki kalemen yağiş dediğimizden murad kalemen yağiş min ünsi (kadından) demektir. Mütercim kulu der ki musannıfın bu kelamından söylemek istediği kelem yağişe kaidesine varid olan iradi defidir(isteyerek dışarı atmasıdır). Takrir-i irad budur ki kavl üzre hazret-i salavat Allah ala nebiyyina ve aleyhi hazretleri yedinci ay tekmilinden sonra kavl üzre sekizinci ayda doğmuştur; hala hayattadır. Takrir-i cevap budur Hazret-i İsa tektir ve kallemen yağişi kelamına onun yaşaması yararlı değildir. Çünkü vahid kalidir. Bazen kalimen yağiş la yağiş manasında istimal olmakla o istimal üzre zikredilen cevap sahih olmamakla (doğru olmamakla) istenilen yazı ile cevap verip dediler. Ona kalimen yağişten murad-ı dişiden sekizinci ayda doğan müvellid tağiş eylemez (yaşamaz) demektir. Sekizinci ayda doğan çocuğun beslenmesinin yokluğunun açıklaması şöyledir: Ceninin altı ayda yaradılışı tamamlanır ve yaradılışta tam olan cenin altıncı ayın tamamında gücü kuvvetli olursa o vakitte çıkması için (doğması için) hareket eder ve o hareketle bazen münkalb olup yedinci ayda doğar. Bazen [hareketlenir ancak] doğmaz. Altıncı ay tamamlanıp ceninin yaradılışı da tamamlandıkta o ceninin kuvveti zaaf halindeyse doğması için hareket edip münkalib olmaz.

terli değilse, doğum sekizinci aya kadar uzayabilir; fetüs güç toplamağa çalışır. Ancak şu olur: fetüs yaradılışını tamamlar ve harekete geçer ve doğmakta istekli olur. Ancak kötü gelişimde fetüs gelişimini tamamlamadan harekete geçer ve içindeki uterustan ayrılma isteğine uyup, bulunduğu su içinde döner. Fetüs bu su içinde bir örtüyle sarılıdır. Ancak bu dönüşün bebeğe bir sıkıntısı olmaz; durumunu korur, ancak içinde bulunduğu örtü bu dönüş sırasında ondan ayrılır ve uterus içinde kalır. Ancak fetüsün gücü zayıftır; yeterli gücü yoktur. Orada oluşan zaaf ve yetersizlik fetüse de yönelir. Orada rahatsızlık oluşmuştur ve zaaf vardır. Bu da onun için tercih edilmeyecek bir durumdur.

Ancak dokuzuncu ayda doğan oluşumunu tamamlamıştır.[328] Fetüs yedinci ayda istekle hareket eder; onu uterustan ayırmak mümkün değildir; muhtemelen uterusta kalır ve sekizinci ayda, bizim söz ettiğimiz arıza oluşur; zaaf oluşur. Bir ay içinde gücünü kazanır ve sağlıklı durum kazanır; sağlığına kavuşur. Dokuzuncu ayda bebek doğduğunda sağlıklı olur. Aslında bebek sağlıklı olmazsa, dokuzuncu ayda hala zaaf devam ediyorsa, o çocuğun bünyesi zayıf olur.

Çoğunlukla onuncu ayda doğan çocuklarda çoğunlukla dokuzuncu ayda doğma isteği olur. Ancak doğumu oluşmamıştır; dokuzuncu ayda onda görülen arazlar dolayısıyla doğum oluşmamıştır. Örneğin sekizinci ayda doğan çocuklardaki arazlar dokuzuncu ayda görülür. Çok az da yedinci ayda görülen ayrılmaya istekli olma halidir. Sonra oradaki oluşum devam eder ve bebek onuncu ayda doğar. Hatta oluşum tam olarak, onuncu ayda tamamlanır. Bu durum nadirdir. Bununla birlikte bu hal güçte zaaf olduğunun delilidir. Eğer yedinci ayda gücünü toplarsa onuncu ayda doğar.[329]

İkinci Kısım
Hamilelik İçin Alınan Önlemler

Hamileliğin yumuşak, nazik tabiatına daima dengeli bir şekilde özen göstermek gerekir. *İsfidbacet* denen peynir, tereyağı, süt ve ekmekten

[328] TM: Altı altıncı ayın tamamında o ceninin yaradılışı tam ve yedinci ayda harekete şevk ve tenhibi olur.

[329] TM: Altıncı ayın tamamında o ceninin yaradılışı tam ve yedinci ayda harekete şevk ve tenhibi olur.

oluşan çorba ve yağlar, şirhuşk (bir nevi ekmek) ve benzerleri verilir. Eğer hamilenin doğası cidden bağlıysa ona mutedil perhizle, hafif yürüyüş verilmelidir; hamile kişi çok fazla yürüyüş yapmamalıdır. Çok fazla olan her şeyden kaçınmalıdır. Çünkü onların uteruslarında menstrual kan tutulduğu ve bu da çok fazla olduğu için dikkat etmek gerekir.[330] Fetüs düşmeye müsaittir. Hamile kadın hamam yapmamalıdır. Ancak doğum yaklaştığında hamam yapabilir. Onların başına yağ sürülmemelidir. Bazen bu sebepten onlara nezle, öksürük arız olabilir; fetüste adeta tufan oluşturur ve bebeğin düşmesine sebep olur. Hamile fazla hareketten atlayıp, sıçramaktan kaçınmalıdır; vurmadan, düşmeden, özellikle cinsel münasebetten kaçınmalıdır; besinle tıka basa mideyi doldurmaktan da kaçınmalıdır. Hamile üzülmemelidir; hüzünlenmemelidir; düşüğe sebep olacak her şeyden kaçınmalıdır. Özellikle birinci aydan yirminci güne kadarki günlerde ve özellikle döllenme olduktan sonraki ilk hafta ve özellikle 3 gün her türlü atlayıp hoplamak ona yasaktır. Bu konuyla ilgili olarak, bebeğin sağlığı ile ilgili bilgi verirken, Kitabımızda açıkladıkça Hamilenin beli ve karnı yumuşak sofla örtülür.

Hamile *isfidbacat* denen et, peynir, süt vb. oluşan çorba ile beslenir. Bütün korkulan şeylerden kaçınmak gerekir; sarı sakız, gebere, Mısır fasulyesi, zeytin, Suriye kavunu, bütün menstrual kanı akıtanlar, fasulye, nohut, susam gibi. Hamile her gün yemeğini iştiha ile yerse, Hippokrates onun su içmesini ister. Yine Hippokrates der ki: Şüphesiz ki siyah şarap içmeli ve içilen ince siyah şarap olmalıdır. Bu onu (bebek) güçlendirmek için ve düşük yapmamak için gereklidir. Bu kuru üzüm tatlı ayva ve istek oluşturan iyi mizaçlı nesneleri tatlı elma, tatlı nar verilmelidir.

Ancak ilaç olarak sindirimi kolaylaştıran incili terkip verilir. İçeriği şöyledir: Delinmemiş inci alınır; 1 dirhem nezle otu, zencefil, mastikadan; her birinden dörder dirhem alınır; yabani zencefil, turunç, kereviz tohumu, kunduz otu, kakule, küçük Hindistan cevizi, *besbase* (bir nevi Hindistan cevizi), tatlı kabağı; her birinden ikişer dirhem,

---

[330] TM: Çünkü kuvvetli olsa sekizinci ayda doğar; kuvvetini o ayda toplar ve beslenmesini tamamlar.

beyaz zerdali dikeni, kırmızı zerdali dikeni, biber; her birinden 3 dirhem, tarçın 5 dirhem, Süleyman şekeri alınır. Hepsi bir araya getirilir ve ondan kaşıkla içilir. Şüphesiz bu onun uterusunun durumunu düzeltir ve midesini de tedavi eder. Onların midesine çok yararlı olur. Bu durum yabani nane, sarısabır, mastika ve benzerleriyle güçlendirilir. Yiyeceklerin üstüne dökülen sos (lezzet artıranlar) da ilave edilir. Örneğin çok şekerli ve hoş, latif, kokular uygulanır. Bunlarla birlikte kabız yapan yakılar ve güzel kokulu merhemler de uygulanır.

Üçüncü Kısım
Lohusanın Bakımı

Menstrual kanın çekilmesinde yeterince çaba sarf edildiğinde ve yiyecek iyi olduğunda yoğun tedbirler almak gerekmez. Karaciğerdeki değişken güç zayıftır. Genellikle onda susuzluk görülür. Bazen karında su toplanması olur: karaciğerinde sertlik, katılık oluşur ve ondan kurtuluş olmaz. Loğusalık günlerinde hareket vardır ve baş dönmesi olur. Onun başlangıcında ıstırap ve ağrı olur. Eğer hastalık[331] 24.güne kadar devam ederse, hastalık yerleşik hale gelir veya tedavi edilirse ara ara tekrarlar. Buhran görüldüğünde zaaf yoksa hasta kusmalıdır.

Dördüncü Kısım
Arzu ile İlgili Hamilelik Halleri

Eğer hamilede arzu ve istek düşerse, azalırsa yağ ve yoğun yağlı, tatlı ve yoğun tatlılar; hafif yiyecekler verilmelidir. Ona sulu besinler verilmelidir. Az miktarda reyhan şarabı verilir. Onda arzu ve isteğin olması yararlıdır. Fazla miktarda kusma ve dışarı atma arız olabilir. Arzu ve isteği yeniden kazandırmak için hafif, ısıyı tutacak şeyler ona verilmelidir. Mesela çobandeğneği dereotuyla pişirilip onda oluşan çıkıntılar için, içirilir. Yemekten önce ve sonra ılgın verilir; ondan biraz yedirilir. Mideye yararlı olacak ayva, kandindiren, sümbül, eski reyhan şarabıyla yakı yapılarak uygulanır. Bazen ona kereviz tohumu, anason, rezene ile yakı yapılır. Bunlar özellikle solunumu rahatlatmak ve ağrıyı dindirmekte yararlı olur.

---

331 TM: Yirmi günü geçmeyip

Eğer arzu çok fazla şiddetliyse, mutedil ilaçlarla tenkiye yapılır. Örneğin saklanmış gül suyu, soğuk İran gülünün suyuyla birlikte verilir. Sonra ekşi şeylerle terbiye edilir. Onları ovalamak için koruk ve onun şarabı kullanılır. Bal veya şekerli suyla karıştırılıp verilirse cidden bu gibi durumlarda yararlı olur. Fetüs için de uygundur. Kuru nişasta ve yararlı kilden de alınır.[332] Bazen onları destekleyecek olan maddelerle vermek de yararlı olur; örneğin hardal ve benzerleri gibi. Şüphesiz o kötü hıltları keser; arzuyu tembih eder ve kötü şehveti dengeler. Arzunun düşmesinden korkulursa üzerine buhar uygulanır. Hatta bu buharlar kuru da olabilir. Şüphesiz kişiye verilen maddelere kuru şeylerin eşlik etmesi doğru olacaktır. Öncelikli olarak az yemek yemelidir. İkinci olarak arzu eğer korkakçaysa daha çok dışarı atan maddeler verilmelidir.

Ancak midedeki yeller ve ağrılar için sindirimi rahatlatan maddeler verilmelidir. Keskin sirkeye bırakılmış Kirman kimyonu, kendir, yabani İran kekiği; her birinden bir kısım alınır; kunduzhayası 3 kısım alınıp terkip hazırlanır ve ihtiyaç olduğunda yarım miskalden 1 miskale kadar kişiye verilebilir.[333] Ancak onların yemekten hemen sonra kusmaları gerekir. Sonra güzel kokulu yiyecekler verilmelidir; ona kabız yapan yiyecekler verilir. Yıkanmamış ayva verilir; özellikle Hint sarısabırı parçaları onun içine ufalanır ve ellere ve ayaklara sürülür; ovulur. Midenin üzerine bilinen yakılardan uygulanır ve ağızlarına nane yaprağı ile nar konur. Ayva suyu ile yapılan terkip ona iyi gelir. Ermeni kili bazen kusmayı teskin eder, yatıştırır.

Beşinci Kısım
Hamilelikte Çarpıntı

Çoğunlukla çarpıntı midenin de ortaklığı ile ve midenin ağzındaki karışıklık sebebiyle görülür. Çoğunlukla mide boşken sıcak suyu yutmak, onu birden içmek ve hafif perhiz yiyeceklerinin birden midenin ağzına inmesinden oluşur.

---

332 TM: Müceffef olan nişasta sencek-i hamlardan tenavülü tını mştehi olanlara muvafakati vardır.

333 TM: Eğer o ilaçlar tatlı şarap ile macun kılınırsa o kadardan çok tenavül olunmak caiz olur.

Altıncı Kısım
Hamilelerde Menstrual Kanın Akışına Uygulanan Tedbirler

Tedbirlerdeki iyi olmayan tutan maddeler suda pişirilir ve örneğin mercimek ve nar kabuğu, narçiçeği, mazı, palamut ve benzerlerinin suları alınır; yine mazı, narçiçeği, nar kabuğu, kuru incir alınıp yakı yapılır; sirkeyle karıştırılıp kasıklara uygulanır.

Yedinci Kısım
Hamilelikte Ayak Şişleri ve Şişmanlık

Lahana yapraklarıyla ayaklara pansuman yapılır; lahana yaprakları biraz sirkeyle karıştırılarak ayaklara uygulanır. Bu terkip için ağaç kavunu mermerle dövülmüş ağaç kavunuyla pişirilir; şeker kamışı, sirke, dereotu ile veya sadece sirkeyle pişirilerek uygulanır.

Sekizinci Kısım
Düşük Yapma

Düşük olmasının sebepleri ancak vurma veya düşme veya çok fazla his ve şiddetli ters düşecek hareketler yapmaktır. Şüphesiz inen kan sıvı haldedir veya onun kendisiyle ilgili bir sıkıntısı vardır. Örneğin yoğun öfke veya korku ya da hüzün vardır ve soğuk oluşmuştur. Had derecede çok sıcak vardır. Aynı zamanda hamam da düşüğe sebep olur. Hamamda uzun süre kalmak da düşüğe sebep olur. Eğer kaygan yerde düşerse düşük olur. Hamamdan çıkıştaki soğuk hava da zaaf yaratır ve düşüğe sebep olur; onun (uterus) gevşemesi ve bağlarının çözülmesine yol açar. Bedeni sıkıntılar, hastalıklar, şikâyetler, şiddetli açlık, hıltlar veya çok fazla kan ilaçları veya kanın alınarak atılması veya nefeste zorlama olması ve çok fazla menstrual kanın atılmasından kadın düşük yapar; bebek düşer. Her zaman bebek çok iri olduğunda çoğunlukla ondan kan almak kötü sonuç verir. Yoğun doluluktan ve çok fazla hazımsızlıktan, çocuğun besini bozulur veya ona yiyecek getiren yollar tıkanır veya çok fazla cinsel münasebet uterusu hareketlendirip dışa doğru hareketlendirir; özellikle yedinci günden sonra bu durum ortaya çıkar. Çok fazla hamam yapma ve yıkanma rahatlatıp uterusu kayganlaştırarak düşüğe sebep olur. Gücün gevşemesi sebebiyle hamam düşüğe sebep olur ve bebek söylediğimiz

gibi, soğuk havaya atılır. Bu düşüğün başlangıçtaki sebeplerindendir.

Öncelikli olarak düşük sebeplerinden biri, fetüsün tabiatının kötü olması gibi, sebeplerden birinin görülmesidir. Özellikle ondan iltihaplı maddeyi çeker ve uterusta gevşeklik vardır ve ona sıkıntı yaratır. Örneğin onun verdiği sıkıntısı kesesinde veya etrafını kuşatan lifler ve zarlardan dolayı düşük olur. Onun zarları yırtılırsa veya gevşerse ve rutubetten dolayı bu gevşeme durmazsa, uterusta eziyet oluşur ve hareket ederek fetüsü atar. Ona (uterus) kayganlıkta yardımcı olur ve fetüsü atmak için harekete geçer. Uterus ağzının genişlemesi veya geniş olması ve çok az birleşmesi (kapanması) bir araya gelmesi ve uterustaki veya damar ağızlarındaki rutubet ve kaygan olması, yıkanması ve ağırlaşmasıdır. Bu konudaki diğer sebeplerden başka uterusun kötü mizacı çok sıcak veya soğuk veya kuru olmasıdır; fetüste besin azlığı da sebepler arasındadır. Uterusta yel, şiş, kötü nesne veya sert kütle ve kanser olması da düşük sebeplerindendir. Uterustaki yaralarda yine düşük sebeplerindendir.

Çoğunlukla düşük ikinci ay ve üçüncü aylarda yelden, uterus içindeki damar ağızları üzerindeki rutubetten, meşime damarlarının dokunduğu dokudan olur. Eğer rutubet ondaki dokularda gevşeklik oluşturursa, rüzgâr veya ağırlığın hareketi fetüsün hareket edip düşmesine sebep olur. Kötü kuru sıcak hareketi fetüsün hareket edip düşmesine sebep olur. Kötü kuru sıcak veya soğuk dondurucu mizaçta düşük sebebidir. Yine öncelikli olarak meninin ince olup fetüs oluşmağa başladığında ilk örtüyü oluşturamaması söz konusu zarın zayıf olup kanın çekilmesi sırasında yırtılması da düşük sebebidir. Sekizinci ayda ve sonra uterustaki fazla rutubetin orada oluşturduğu kayganlık fetüsün düşmesine sebep olur. Bir kavim diyor ki: Çoğunlukla bu düşük yelden olur. Onların bu sözü doğrudur. Ancak bilinir ki çoğunlukla düşük olmasının sebebi fetüsün durumunun zayıflığından kaynaklanır.

Denir ki, kadın çok zayıfsa döllenmeden önce hamilelik ortadan kalkar. Çünkü vücut nefsindeki besinleri düzenler ve kendi gücünü ayarlar; fetüs için besin oluşturamaz, çünkü zayıftır. Onların bedeni cidden soğuktur ve hamilelik olmaz. Soğuk fazlalıklar cidden düşük oluşturacak kadar fazladır ve o kişinin hamile kalması güçtür. Aynı

zamanda hamilelik oluşursa da ölür. Güney ülkelerinde düşük olayı çok görülür. Aynı zamanda denir ki: Güney ülkelerinin havalarında soğuk çok olduğu için düşük az olur; ancak soğuğun çok şiddetli olup fetüsü etkilemediğinde durum böyledir. Eğer güney ülkelerinde kışın sıcak rüzgârlar ve kuzey ülkelerinin soğuk rüzgârları hamilelerde zaaf yaratır ve düşük sebebi olur. Çünkü bebeği zaafa uğratırlar ve düşükte oluşan ağrı doğumda arız olan ağrıdan daha fazladır. Çünkü bu iş doğal değildir ve doğum işi doğaldır.

Belirtiler: Ancak düşmelerin alameti memelerin küçülmesi, atrofiye olmasıdır. Sonra sağlığı yerine gelir; toparlanır. Ancak bazen hastalık dolayısıyla toparlanma olur. Yakıyla doğal yapı toparlanır, sağlığına kavuşur ve düşük korkusu kalmaz; korku kalkar veya sağlığın düzelmesi üzerine memeler zayıflar ve incelir. Şüphesiz onun sahibi o gün, zayıflamanın görüldüğü taraftaki bebeğin düşmesine sebep olur. Eğer çok fazla süt akarsa ve bu fazla akıntı sürekli olursa, hatta memede küçülme, zayıflama varsa o bebeğin zaafını gösterir ve bu korkutucudur ve de düşüğü gösterir. Aynı şekilde, uterusta çok ağrı vardır.

Eğer yakıcı ağrı ve ateş varsa titreme oluşur; baş ağrır veya başta ağırlık vardır. Bu zorlamanın üstesinden gelmeye çalışır. Gözlerinin dibe çökmesiyle ağrı da hisseder. Bunlar düşüğün tamamlandığına işaret eder ve menstrual kan gelir. Sonra düşük olur. Aynı şekilde, eğer onunla ilgili işaretlerden de anlaşıldığı üzere, düşük için güçlü sebepler vardır. Ancak mizaçlar, yaralar, şişler, sözü geçen bilinen rutubetler düşük sebepleridir. Ancak işaretleri bilinen sebeplerle oluştuğu gibi, yoğun olmayan uzun süre devam eden yeller de düşüğe sebep olur. Bunlar gaz yapan yiyeceklerle artmış ve onlarla nakledilmiş olabilir ve onun başlangıçtaki sebeplerindendir. Yine bu ilk görüntüyle tarif edilir.

Fetüsün ölümü taş gibi ağır olan bir şeyin uterus boşluğunda bir taraftan diğerine hareket etme onun bu hareketinin tahrik edildiğine işaret eder. O boşlukta bir taraftan diğerine doğru meyleder; özellikle ön tarafına doğru yüklenir ve göbekte soğuk bir şey olarak hissedilir; daha önce göbek sıcaktır. Memede küçülme olur. Bazen aşağıya pis

kokulu iltihaplı bir rutubet iner.[334] Burada olan şudur: Hamilelerde olan şiddetli hastalıklar, şiddetli sıkıntı veren ateş oluşturur ve fetüsün beslenmesini engeller ve fetüsü uyutur. Şüphesiz bu durum hastalığın daha da şiddetlenmesine engel olmaz. Hastalıklar başka sıkıntılar da yaratır. Fetüsün ölümünün yanı sıra ve onun ölmesinden önce bazı zararlı şeyler olur. Hamilenin gözleri çukura kaçar ve gözün beyazı değişir; renk değiştirir ve kulak tarafı daha beyaz ve burun tarafı dudak kırmızısı olur. Hali karında su toplanması hastalığındaki gibidir.

Sekizinci Kısım
Fetüsün Korunması ve Düşmenin Tahriki

Fetüs uterusla ilgilidir ve ağacın meyvesi gibidir. Uterus boştur ve fetüs boşluktaki meyve gibidir. Fetüsün düşmesinden korkulan dönem ilk dönemdir. Aynı zamanda olgunlaşma döneminde de düşükten korkulur. Aynı zamanda döllenmeden hemen sonraki embriyo döneminde ve ona yakın dönemlerde de düşükten korkulur. Kadınlarda düşük bu iki vakitte zikredilen sebeplerden dolayı ortaya çıkar. Bütün müshil ilaçları düşüğe sebep olabilir. Dördüncü aydan önce ve yedinci aydan sonra hamileye müshil ilacı vermemek gerekir. Bunların arasında söylemek gerekir ki, kararlı olanların yanı sıra, daha yararlı olanlarda vardır.

Bazen tenkiye yapmak gerekir; tenkiye yapmak daha iyidir. Fetüsün mizacı kötüdür; onu hafifletmek ve kötü özelliği kaldırmak gerekir. Bazen menstrual kan mevcut değildir. Hâlbuki alaka (ilk kan pıhtısı) olması için ondan önce menstrual kanama olması gerekir ve menstrual kanamadan bazı fazlalıklar kalır. Bunların tenkiye ile temizlenmeye ihtiyacı vardır. Eğer bu safhada tenkiye yapılmazsa, fetüste bozukluk oluşur. Yine içerek alınmayan tenkiyelerle ve nazik maddelerle uterusu temizlemek icap eder. Ancak ona bir şeyler içirmeksizin tenkiye yapmalıdır. Ancak ona tahammül edebilmelidir. Uterus ağzının arkasının tahammülü yoktur. Muhtemelen uterus boynunun tahammülü olmalıdır. Bir defada atacak maddelerle tenkiye yapılmaz. Muhtemelen birçok defada temizlemelidir.

334 TM: Ölüm sebebi tekebdir.

Eğer kadın mizacı, şişler, yaralar, yeller veya başka bir sebepten dolayısıyla düşük yapmaktan korkuyorsa, konusunda verilen bütün ilaçlarla tedavi edilir. Eğer düşük mizaç sebebiyle olursa o mizacın değiştirilmesi gerekir. Ancak başka bir sebeple oluyorsa, uterusun maddesinin sıcaklığından kaynaklanıyorsa ve şiş oluşturmasından korkuluyorsa, o şişleri engelleyen ve mani olan ilaçlarla tedavi edilmelidir. Şüphesiz eğer sebep fetüsün oluşmasıyla ilgili olup sıkıntı ve eziyet yaratıp düşüğe sebep oluyorsa veya fetüsün ölümüne sebep oluyorsa, fetüsü koruyan ilaçlar verilir.

Rutubetten dolayı uterus daha çok kayganlaşır. Bundan dolayı hamilelik zamanında çok fazla yumuşak dışkı için lavman yapılır. Bundan başka kayganlaştıran, idrar söktüren ve uterusu temizleyen lavmanlar önerilir.

Bunlar için iyi önlemler hayvan pisliğinin yağı ile kök suları içmek veya demirdikenini pişirip veya boy otunu hayvan pisliğinin yağı ile pişirip içirilir ve her on günde bir kokuşmuş tahıl gibi bir şey içirilir. Galen yakısı da uygulanır. İyi yağlardan, yeller için yabani kekik, ardıç, selamotu, nane ve yine bunlarla dereotu, papatya, sedef otu, demirhindi, boy otu; her birinden birer ölçü alınıp 3 ratl suyla yarısı kalana kadar pişirilir; ondan 1 ratldan az alınıp, İspanyol yasemini ve ballı sirke, süsen yağı ile birlikte kusmak için kullanılır. 4 günde bir, bir misliyle lavman yapılır. Bu terkipten alınır: ebucehil karpuzunun içi boşaltılır ve çekirdekleri çıkarılır ve içi süsen yağı ile doldurulur; bir gün ve bir gece bırakılır. Sonra sıcak kül üzerine bırakılır. Hatta yağ kaynayana kadar bırakılır. Sonra süzülür ve onunla lavman yapılır. O zayıf bir terkiptir. Şüphesiz çok rutubetli bir kayganlık oluşturur.

Bu gibi dışarı atan terkiplerden sıcak kokulu yağlar, merhemler, dokuyu kayganlaştıranlar, soflar, eski macunlar, ballı sirkeyle yapılan ilaçlar, dahmersa, bazı ağaçlar 3 gün veya 5 gün uygulanır. Yine kendir kabukları, Hint selvisi; her birinden bir kısım, sarı sakız bir kısım veya yarım kısım alınıp 6 manna su içinde pişirilir ve hatta ¼'ü kalana kadar pişirmeye devam edilir; süzülür ve onun1/4 ukiye kadarıyla lavman yapılır. Bu tedavi 3 günde bir tekrarlanır. Bu uygulama rutubet atıldıktan sonra yapılır.

İyi Buhurlardan: Yahudi balsamı, bitkisel zambaklar, amonyak zamkı, kara kimyon; hepsi birlikte veya tek tek verilir. Sonra tenkiye yapılır. Safran, sümbül, mastika, sarısakız, misk, kunduzhayası, Yahudi balsamı ve benzerleri, yabani sümbül yağı ve geyik yağı ile karıştırılıp yeşil sof üzerine konur ve arkasından tavşan renneti ve fetüsü anne karnında koruyacak ilaçlar verilmelidir. Eğer sıcak mizaç veya şiş ve benzerleri mevcut değilse, ona kalp ilaçları verilmelidir. Örneğin kâfuru kokulu zencefil, turunç, kunduz otu ferahlatanlar, misk gibi ilaçlar ve *mitridatus* verilir.

Dokuzuncu Kısım
Düşüğe Engel Olan İlaçlar

Turunç, kâfuru kokulu zencefil, kunduzhayası, şeytantersi, sirke, misk, kakule eşit miktarda, mazı, tebeşir, her birinden bir dirhem, zencefil 10 alınıp, hazırlanan şerbetten her gün 1 miskal soğuk suyla verilir. Bundan önce ısıtıcı lavman yapılır. Bu durumda yabani kekik, papatya, boy otu, tere otu, nane ve benzerleri verilir.

Onuncu Kısım
Düşük İçin Alınan Tedbir ve Ölü Fetüsün Dışarı Alınması

Şüphesiz düşükte fetüsün kısa zamanda dışarı çıkması gerekir. Eğer hamilelikte bebek küçükse bebeğin helak olmasından korkulur. Uterusun ağzında bozukluk varsa ve çok fazla etkisiyle, darsa bebeğin çıkışı zorlaşır ve ölüme sebep olur. Bundan dolayı fetüs hamile karında ölebilir.

Bilinmelidir ki eğer doğum zorlanıyor ve 4 gün sürüyorsa fetüs ölür ve o kadın o fetüsü dışarı atmağa çalışır. Fetüsün canlılığıyla ilgilenmez. Muhtemelen bebeğin dışarı çıkması ve düşürmek için çaba harcar ve ancak bu yönde hareket eder. Ona ilaç yapılır ve ilaçlar fetüsü öldürebilir. Bunun için menstrual kan güçlü bir şekilde atılır. Uterus kayganlaştırılır ve fetüs için bu öldürücüdür. Bir defa daha menstrual kan atılır ve bu tekrarlar ve de bu korkutucudur. Kayganlaştıran maddeler gevşetici ve rutubetlendiren özelliktedir. Bu da içecekler ve ekşi maddelerle sağlanır.

Kan alma öncelikle testislerden (yumurtalık?) yapılır ve özellikle de basilik venden kan alınır; özelikle büyük erkek çocukta böyle uy-

gulanır; kadın aç bırakılır; perhiz uygulanır; çok atlatılıp, zıplatılır. Hamileye verilen yiyeceklerde, ağır ve kusturucu, susatan maddelere dikkat etmelidir. Burada tedbirli davranmalıdır. Hamilelikte uterusun ağzından girende tedbirli olmalıdır. Güçlü yiyecekler veya yara ilaçları ya da odunsu şekilli sabunotundan yara hacmindeki kadar verilir veya sedef otu veya *artinisya (buğday ekmeği ve iyi temizlenmiş odun)* veya marul ve selvi kullanılır. Onlar fetüsün düşmesinde yardımcı olur. Özellikle düşürecek olan ilaçlar, ekmeğin katran ve ebucehil karpuzu yağı sıvısı ve benzerlerinin uterus ağzına uygulanması düşük oluşur. Düşüğü sağlayacak basit ilaçlar ve terkipler vardır. Biz onları Akrabadin'deki basit ve mürekkep ilaçlar listesinden verdik. Ancak biz burada iki kısımda da söz konusu edilen fonksiyonlarla ilgili olanlarını zikrettik. Basit ilaçlardan şiddetli sıcak olanlarla başladık; örneğin pelin otu, şahtere otu gibi. Ancak sıcak basit ilaçlardan biri şahtere otu tohumudur ve o bahçe teresine benzer; onun kokusu bahçe teresi gibidir; muhtemelen o düşüğe sebep olur. Üzerlik tohumu da hamilelikte içilerek kullanılır. Pelesenk yağı, fetüsün ve plasentanın dışarı atılmasında kullanılır. Şeytantersi ve kına da güçlü birer ilaçtır. Anadolu (Rum) siklameni bu hastalıkta içilerek kullanılır; etkili bir ilaçtır. Hatta bir grup hekim şöyle bir tahmin yürütmüştür: Hamile kadın onun üzerinde yürürse, çiğnese düşüğe sebep olur. Onun öz suyu hamilenin karnına sürülse fetüsü kötü etkiler ve düşüğe sebep olur. Aynı şekilde, başka düşüğe sebep olan bitkilerden biri de *artenisa*'dır (bir nevi buğday ekmeği). Eğer İran sabunotu 3 dirhem hamileye içirilse bebek düşer. Hamileye sütleğen otundan 2 danek verilse bebeği düşürür ve sıcaklık ve hıçkırık oluşturur. Yine ebucehil karpuzu yağı pişirilip zerk edilen maddenin içine konsa veya sof içine konup uygulansa muhtemelen düşüğe sebep olur.

İyi ilaçlardan: tarçın, kediotuyla karıştırılır; ondan kadına içirilirse bebeği düşürür veya muhtemelen mumla birlikte baygınlığa sebep olur. Bu önemli bir özelliktir. Bazıları şöyle tahmin etmişlerdir: O fetüsün canlılığını harap eder ve bebeğin ölü doğmasına sebep olur. Onun harap etmesiyle fetüs canlılığını (hayatını) kaybeder ve ölü doğar. Eğer fetüs baş aşağı döndüğünde dumanlanma olursa, buharlaşma olursa fetüs kesinlikle ölü doğar. Tuzlu balıkgözü dumanlanma ve buharlaşma oluşturur.

Terkip şeklideki ilaçlardan düşüğü sağlayan güçlü ilaçlar fetüsü dışarı atar. Boy otu yarım ölçek, sedef otu yaprağı 3 dirhem, sarı sakız 1 dirhem alınır ve şerbet şeklinde içine eşek hıyarından, eşek tumbundan, defne tohumlarından, sarı sakızdan, deniz kutsusundan, siyah şeytan tarçınından, debbağ otundan, (boya otu kökü), pelin otu suyundan, taze ekşi yabani kimyondan ve biberden aynı miktarlarda alınıp karıştırılır; her gün 12 miskal içirilir.

Kusmayı kolayca teskin eden iyi düşük ilaçlarından biri de şöyledir: Tarçın, yabani kimyon, ardıçtan onar onar; sarı sakızdan 5 ölçü, alınır ve 3 dirhem şerbet şeklinde içilir. Bu terkip nefsi temizler ve plasentayı atar. Güçlü tiryaklar fetüsün ölümüne ve düşüğe sebep olur; fetüsün ölü olarak atılmasını sağlar. Ölü bebeğin atılması için 3 ukiye sedef otu suyu aynı miktarda pişmiş boy otu suyu incirle iyice pişirilir. 3 dirhem yabani kekikle içilir; şüphesiz ölü fetüsü dışarı atar. 1 ratl miktarında soğuk su içilir; üzerine 1 ukiye hatmi konarak içilir ve kusturur ve hıçkırık oluşturur. Sedef otu suyu çok miktarda pişmiş boy otu yağıyla ve incirle karıştırılır; plasentanın atılmasında yararlı olur. Uterus ağzına konan halkalar için defneden alınır ve amonyak zamkından uterus için halka yapılır; buna tahammül eder. Güçlü uterus ağzı halkası şöyledir: eşekhıyarı suyundan 9 kırat alınır; boğa safrası ile düşüklerde uygulanır. Ölü veya diri fetüs düşüğünü sağlar. *Paulus halkası*: Kara çöpleme, dağ üzümü, yuvarlak loğusa otu tohumu, Anadolu siklameni, bir çeşit mezeryon ve tohumu, ebucehil karpuzu yağı, amonyak zamkı; bunların hepsi karıştırılıp ovulur. Ancak amonyak zamkı suya katılır ve daha sonra diğerleriyle karıştırılır. Bazen onlara kurumuş boğa safrası 1 kısım katılır ve ondan uterus ağzı için halka yapılır. Yine bu da çok iyidir: 1 dirhem nışadır alınıp dövülür ve 3 dirhem amonyak zamkı ile karıştırılıp macun yapılır. Ondan uterus ağız halkası yapılır. Yine bu da çok iyidir: 10 dirhem nışadır alınıp dövülür; 3 dirhem amonyak zamkı ile karıştırılıp, macun yapılır. Ondan uterus ağzına halka yapılır ve bu ilaç orada bütün gece bekletilir; daha sonra oradan kaldırılır ve oraya zerk edilerek verilen maddeler uygulanır; örneğin pişmiş pelin otu, örneğin sedef otu öz suyu; örneğin pişmiş ardıç ve hayvan pisliği yağı gibi.

On Birinci Kısım
Uterusa Zerk Edilerek Verilen İlaçlar

Uterusa zerk edilerek verilen ilaçlar, onun üçgen tarafının uzun boyun kısmından uterusun gövde kısmına doğru uygulanır. Bu uygulama uterus ağzından (vajina) yapılır ve kadının uterus boşluğuna girildiğini hissetmesi gerekir. Bu şekilde uterusa giriş fetüsü öldürür. Uterusu kayganlaştırıp, fetüsün dışarı atılmasını sağlar.

On İkinci Kısım
Ölü Fetüsün Dışarı Çıkarılması Konusunda Eski Hekimlerin Aldığı Bazı Tedbirler

Eğer kadın bebeği doğurmakta zorlanırsa, ölü fetüsü dışarı almak ve onu demirle kesip almak isteriz. Öncelikli olarak annenin sağlam olup olmadığına bakılmalıdır. Eğer anne sağlıklı değilse, ilaçla tedavi edilmeğe çalışılır. Eğer tedavi edilecek durumu yoksa buna engel olmak gerekir. Kadın kötü durumdaysa, onda baygınlık, uykusuzluk, unutkanlık ve gevşeklik oluşur ve paralize meydana gelir. Eğer ona yüksek sesle bağırılırsa zayıf bir sesle cevap verir; bundan sonra baygınlık geçirir; uzun soluklu titremeler oluşur ve sinirleri adeta zıplatılmış durumdadır. Bu durumu onun beslenmesini engeller. Nabzı değişken ve zayıftır.

Ancak iyi olan kadında bu haller görülmez. Onun durumundan sağlıklı olduğu anlaşılır. Annenin başı aşağıya eğdirilir; 2 kolu yukarı kaldırılır ve tarafına 2 kadın oturtularak annenin sıkıca tutulması, zapt edilmesi istenir. Eğer onu tutacak kadın yoksa annenin kendisini çekmemesi için göğsünden sıkıca bağlanır. Sonra elle yağla ovalanarak, kasılmış olan uterus boynunun açılması sağlanır ve aynı elin parmakları bir araya getirilip, uterus ağzından dik olarak içeri sokulur ve genişletilir ve o kısım yağlanır. Bu işlem gerektiği için uygulanır ve fetüsü çekecek olan aletin başı içeri sokulur. Bu kısım yırtılarak açılarak aletin sokulması gereken yerdir. Fetüsün başı, yani gözleri, ağzı ve çenesinin bulunduğu yerdir. Onun bu kısımlarının altında çene kemikleri ve köprücük kemikleri vardır; yakın yerleri ise kaburgalar ve onun altında bel bölgesi bulunur; bunlar sırasıyla dışarı çıkar. Ancak fetüs ayakları tarafından aşağı inerse onun kalçalarında bulunan kemikleri önce ve sonra bel ve kaburga kemikleri iner. Bundan dolayı

fetüsü çekecek aletin sol elle tutulup, sağ elle uterusa sokulması, daha sonra aletin uygulanması gerekir. Böylece fetüs sol eldeki aletle dışarı çekilir.[335] Fetüs bir tarafa meyletmesin diye alet düz bir şekilde uygulanır; işlem fazla uzatmadan yapılır. Bazen bir ikinci alet (mil) de yardımcı olarak kullanılır. Buradaki hareket dişçilerin dişi çekip çıkarması gibidir. Alet bu gevşemiş uterus boşluğunda fetüse kadar uzatılır. Sonra el yağlanıp, uterus içine sokularak orada hapsolmuş olan fetüse kadar uzatılır. Parmaklar onun çevresine kadar gelir. Aletlerin daha da yukarı kısma kadar uzanması gerekir. Fetüs yukarı doğru itilerek çekip çıkarılır. Fetüs çıkarıldıktan sonra tekrar alet uygulanır. El, aletlerden önce çekilir. Aletlerle bastırmaya devam edilir onun zararlı olması mümkün değildir. Orayı harap etmemek için herhangi bir yakıcı şey uygulanmaz; kaygan şeyler uygulanır ve çeken şeyler uygulanır. Eğer fetüsün tamamı çıkmamışsa, omzundan kesilip alınır. Kolları diğer kısımlarından önce çıkarılır. Bu şekilde davranmak kötü dcğildir. Aynı şekilde 2 ayakta da bu işlem uygulanır (kesilip dışarı alınır).

Eğer fetüsün başı büyükse ve çıkarmakta güçlük oluşturuyorsa başta su toplanmış olmasından kaynaklanmış olabilir. Ona dikenlerin tedavisinde veya burundaki çıkıntıların, poliplerin tedavisinde kullanılan bıçak kullanılarak, müdahale etmek gerekir. Başın içindeki suyu çıkarmak için ikiye ayrılır. Eğer başta su yoksa beyni çıkarmak gerekirse, aynı işlem yapılır. Eğer fetüsün baş oluşumu büyükse kafatasına şak yapmak (ikiye ayırmak) gerekir. Yine böbrekler, dişlerlerle ve kemiklerle tutulup, dışarı çıkarmak gerekir.

Eğer baş dışarı çıkarılmış, ancak göğüs zorluyorsa, o da aletle göğüs kemiğinden ikiye ayırmak gerekir; hatta bu ikiye bölme işlemi baş kemiklerine kadar ulaşır. Göğüs rutubetlidir ve bir düzeni vardır. Eğe düzen yoksa boğaz kemiğine kadar kesmek gerekebilir. Eğer bu işleme son vermek gerekiyorsa göğüste bitirmek gerekir. Şüphesiz karnın alt kısmına da aynı şekilde muamele etmek gerekir.

Eğer fetüs ayaklarından çekilerek, dışarı alınıyorsa o kolayca çekilir ve uterus ağzı kanatılarak düzeltilir. Eğer karında veya göğüste sıkıntı yoksa bu durumda bezle dışarı çekmek gerekir ve özellikle-

[335] TM: ölü cenin

rini belirlediğimiz üzere fetüs yarılır; hatta içerideki örtü de yukarı kaldırılır. Eğer başka organlar yırtılıp kaldırılır ve baş döndürülürse ve kasılma olsa el kolayca uterus içine sokularak onunla birlikte baş tutulup uterus azına kadar çıkarılır. Sonra ona alet uygulanır veya iki alet birden uygulanır. Onlarla fetüs dışarı çekilir.[336] Eğer onda şişler varsa, onları söylendiği gibi tedavi etmelidir. Burada uygun olmayan, sıkıntı yaratan hiçbir şey olmamalıdır. Muhtemelen burada çok yağlı şeylerden oluşan terkipler hastaya verilmelidir. Banyoya oturtmak ve uterus ağzının açılmasını sağlayan yakılar yapmak gerekir ve tarif edildiği şekilde, fetüsün başı, uterus ağzı yırtılıp çıkarılmalıdır.

Ancak fetüs kendiliğinden çıkmazsa, ona açıkladığımız şekilde uygulama yapılır. Eğer doğum normal şekilde olmadığı takdirde, uterus içinde fetüs kesilerek dışarı alınır. Daha sonra anneye çeşitli sıcak şiş ilaçları uygulanır. Bu ilaçlar uterus ağzında hiddet yaratır ve bu kısımda zikredilen ilaçlar verilir.

On İkinci Kısım
Düşükten Sonra Hamilenin Alması Gereken İlaçlar

Eğer kadın düşük yaparsa Yahudi balsamı, yabani anason, üzerlik, yabani fıstık zamkı, yabani kekik, beyaz hardal kanama için veya çok fazla kanama olmaması için verilir. Bunlar kanamayı durdurur ve ağrıyı dindirir.

On Üçüncü Kısım
Plasentanın Atılması

Ancak plasentayı atacak ilaçlardan alınarak şöyle bir hileye başvurulur: Burundan çekilen ilaçları hamilenin burnuna çekmesi sağlanır. Sonra 2 burun deliği ve ağız sıkı sıkı tutulup kapatılır; karın bağlanır ve çekip uzatılır ve yırtılarak plasenta dışarı alınır. Plasenta görüldüğünde yavaş yavaş çekilir; kesilip kopmasın diye böyle yapı-

336 TM: Sonra isyan eden mahallere cenini cezb için mağmule olan sanarattan birini veyahut ikisini idhal edip ona çekmede enf eylemek layık olmaz. Belki layık budur ki o mevzua dusumetli olan eşya-i kesir (çok şeyler) subb olunup tertip olunmalıdır. Abzende (sıcak suda) da oturtulmalıdır. O manzum olan rahim ağzı açılıp baş nuzuğu kabul etsin diye, ancak ecinne muğterize olsa zımadlar da uygulanmalıdır.

lır. Çünkü onun kesilip kopmasından korkulur ve bu durumda, elle dengeli bir şekilde karna bastırılır ve kişi hıçkırmağa başlar. Eğer plasentanın inişi durursa, bu işlemi uzatmamak gerekir. Belki de iki kasık arasında yoğun bir şekilde bastırmak iyi olacaktır. Böylece plasenta yukarı doğru hareket edemez. Plasentanın uterusla bağlantısı vardır. Bunlar uygun inceliktedir. Meşime tahrik edildiğinde yanlarındaki bu bağlarla hareket hafifletilir; rahatlatılır. Asla plasentaya baskı uygulamamalıdır. Plasentanın aşağıya inebilmesi için vajinanın kayganlaştırılması gerekir. Şüphesiz burada kişiye ilaçlar ve buhurlarla destek olup bunlarla tedaviden kaçınmamak gerekir. Sabahtan tohumlardan oluşan müshiller ve diğerlerinden de içilirse ve doğum olmazsa öğleyin fasulye çorbası, nohut, susam yağı verilir. Eğer kadınlara bu terkiplerle masaj yapılırsa, zikrettiğimiz engellere tahammül etmekte başarı gösterir ve onların uygulanmasından sonra uyur. Zikrettiğimiz bazı buharlarla muamele edildikten sonra ilaçlara dönmelidir. Şüphesiz göğüs ve baş üzerine sedef otu suyu ile susam unundan yapılan macunların uygulanması yararlı olur. Ağır şiddetli bir şekilde ve özellikle soğukta bu durum oluştuğunda vajinanın içine sıcak yağlar koymak yararlı olacaktır. Eski hekimler hareketler kısmında açıklamada fetüsün çıkışı hakkında bilgi vermiştir. Biz bu konudaki gereksiz sözleri kişilerin aralarındaki konuşmalara bıraktık.

On Dördüncü Kısım
Başından Önce Ayakları Çıkan Fetüs Tedbiri

Fetüsün ayaklarının ince ve nazik olması gerekir; o kaidesi üzerine oturmuştur; azar azar sıvı verilir, hatta bu fetüsün başına yetişecek kadar olur. Daha sonra 2 parmak arasına alınıp fetüsü çekmek mümkün değildir. Ölü fetüste söylendiği gibi, bu fiilin uterus ağzının kesilerek yapılması mümkündür.

On Beşinci Kısım
Fetüsün Kollarından Tutup Çıkarmak

Bu durum, diğer fetüsü dışarı çıkarma fiiliyle aynıdır. Kadın makadı üzerine oturtulur ve yukarı kısmı aşağıya doğru meylettirilir.

Kalıtsal Zenginlik ve Uterustaki Şiş: Bu işlemde uterus üzerine bazı pansumanlar bezle ve yağlar da uygulanır. Bunun dışında, onlarla ilgili bazı açıklamaları ve bu konuyla ilgili başka açıklamaların tamamı yağlarla yapılan terkipler kısmında verilecektir.

On Altıncı Kısım
Büyüklüğü Dolayısıyla Oluşan Zor Doğumun Tedbirleri

Bu fetüste olduğu gibi, mümkün olanın kabil olduğunu bulmak gerekir ve yavaş yavaş onu dışarı çekerken dikkatli davranmalıdır. Şüphesiz burada yapılanlar ilerler ve içi dolu olan plasentaya kadar dayanır. Onu çektiğimiz zaman onunla birlikte bağlı bulunduğu yapılar da çekilir ve çekilme devam eder. Ancak bu yararlı olmaz; boynuzsu bir yapı oluşturur ve onunla (fetüs) birlikte çıkar. Şüphesiz bu yararlı olmaz. O kolay olmayan bir şekilde kesilerek dışarı çıkarılır. Eğer zorlanırsa, kesilerek dışarı çıkarılır. Ölü fetüsün dışarı alınması düzenlenmiş olur.

Eğer uterusta yoğun kasılmalara yaklaşım olursa ve uterus ağzı parmakla kavranırsa onun (fetüs) solunumu söz konusu olur. Ancak fetüs parmaklarla dışarı alınır. Ancak sıcak kefen bezi içine merhem konarak uterus ağzına uygulanır. Mümkün olduğu kadar kadının gevşek durumda olması gerekir. Bazen en uygun durum onun yatar şeklinde olması gerekir. Bu durumda merhemler, yakılar göbek altından ve bele dışarıdan uygulanır. Bazen hafifçe elle sırta vurmak kabildir. Sonra dikkatle burna çekilen ilaçlar ve buharlar uygulanır ve sıcak su banyoları yaptırılır ve içecekler verilir. Hile ile hayal kurması sağlanır. Plasenta kısa zamanda kokuşur ve kötü koku oluşturur. Bu durumda güçlü idrar söktürücüler verilmelidir. Basilikun merhemini uterus ağzına sürmek düşüğü sağlar. Şüphesiz merhem plasentayı kokuşturup dışarı atar.

Üzerine hatmi konmuş kül suyu içmek, yapıyı kayganlaştırır. Yine şahin gübresi ekstratından biraz uygulanır ve üzerine fetüsün düşmesinde kullanıldığı söylenen ilaçlar uygulanır. İyi buhurlardan çöpleme buhar şeklinde ona uygulanır. Güvercin tersi ve onun buharı ve loğusa otu ve onun buharı uygulanır.

Eskilerden bazı hekimler elle plasentayı yırtarak harap edip içeri girmenin ve plasentayı almanın kabil olduğunu söylemişlerdir. Bu

tedavi bilinir. Plasenta dışarı çıkarılmazsa oraya yün bir bez konur ve birkaç gün sonra onunla birlikte çıkarılır. O çok kötü haldedir ve plasentadan beyne, kalbe, mideye kadar giden kötü bir koku yayılır. Sıkıntı üzerine güzel kokulu buharlardan hastaya verilmelidir ve süsen suyu içirmeli ve güzel kokulu ilaçlar verilmelidir. Kalp ve mide üzerine güzel kokulu kalp ilaçları uygulanmalıdır. Bazı eski hekimler plasentanın çıkarılması hakkında sözlü hikâyeler anlatmıştır. Lavibdus[337] şöyle demiştir: Plasenta uterusta kalırsa fetüsten sonra çıkarılır. Şüphesiz uterus ağzının açık olması gerekir. Plasenta küre etrafında sarılmış gibi fetüsün etrafını sarmıştır. Onun dışarı çıkması kolaydır. Sol eli ısıtıp, yağlayıp vajina içine sokmak ve onunla plasentayı kontrol etmek gerekir. Hatta plasentayı bulup uterus boynuna doğru çekmelidir. Bu çekme sırasında uterusun dönmesinden korkulur. Dolayısıyla çekme çok şiddetli olmamalıdır. Muhtemelen öncelikli olarak, dikkatle sağ ve sol tarafa hareket ettirmelidir. Sonra daha fazla çekmelidir. Şüphesiz o bağlarından kurtulur.

Eğer uterusun ağzı kapalıysa, bizim zaten zikrettiğimiz çeşitli ilaçlar kişiye verilmelidir. Eğer gücü zayıf değilse burnu açan, aksırtan ilaçlar ve gerektiği kadar uterus ağzını açan buharlar uygulanır. Şüphesiz uterus ağzı açılmalıdır. Oraya el sokulur ve yukarıda zikredildiği şekilde plasenta dışarı çıkarılır. Eğer plasenta bir şekilde dışarı çıkarılmazsa bundan sıkıntı hissetmemelidir. Şüphesiz birkaç günde sorun çözülür ve kan sıvısının akışı gibi akar. Ancak plasentanın pis kokusu dolayısıyla baş ağrısına sebep olur; mideyi bozar; oluşturduğu buhar zihinsel faaliyeti etkiler. Aynı zamanda bu şeylerin kısa sürmesi için burada uygun olan dumanlardan hastaya verilmelidir.

Lavindus[338] dedi ki bahçe teresi ve kuru incir dumanını uyguladık. Yine gereği üzere, kitabımızda söz ettiğimiz başkalarından da o söz etti. Bunlara eşdeğer olan sedefotu, kereviz, pelin otu, süsen yağı kına yağı kullanılır. Kurutucu ilaçlar yeteri kadar konup, hepsi birlikte çaydanlık şeklinde bir kaba konur; onun üstü örtüler ve üstünde küçük bir delik açılır. Bu delikten bir tüp sokulur ve ateş üstüne ko-

---

337 TM:Lavindus
338 TM:Lavindus

nur. Terkip kaynayıp taşma noktasına geldiğinde o düzenek kadının oturduğu sandalyenin (kürsünün) yakınına getirilir ve kadın onun üstüne oturtulur ve tüp de kadının vajinasından içeri sokulur. Kadının ve aletin etrafı iyice örtülür. O ilaçların buharı dışarı çıkmasın diye bu şekilde yapılır ve 2 saat sonra alet çıkarılır. Hatta plasentada çıkar. Eğer önerilen yel plasentanın atılması için yeterli olmazsa ve çıkan buhar plasentayı atmakta zayıf kalırsa daha sonra daha güçlü buhar uygulaması yapılır. Onlar plasentaya nüfuz edebilir.

On Yedinci Kısım
Hamileliğin Engellenmesi

Bazı hekimler düşündüler ki, uterus küçükse ve kuruysa bebek olmasını engeller. Onların uterusunda hastalık olabilir; mesanelerinde zaaf olabilir. Fetüs ağır olabilir. Bazen mesanede yarılma oluşur ve idrar yetersizliği olur; idrarını tutamaz; ömür boyu idrarını tutmayı beceremez. Bundan dolayı cinsel münasebet sırasında dikkatli olması gerekir. Erkek cinsi münasebet sırasında dönük pozisyonda yapmamalıdır. İki iniş (boşalma) arasında vakit bırakmalıdır ve süratle boşalma olmalıdır. Kadınların şöyle yapması emredilir: Kadın sırt üstü yatmalıdır; 7 ve 9 şeklinde kendini tespit etmelidir. Çünkü bazen meni dışa atılır; ayaklara doğru fışkırır gibi atılır. Bazen meni sakindir. Burnu çekmenin meni akışını kayganlaştırdığı gözlenmiştir.

Cinsel münasebetten önce cinsel organı katranlamak veya katranla ovmak hamileliği engeller. Aynı şekilde pelesenk yağı, üstübeç de önce ve sonra uygulansa ve nar yağı, dereotu, muhtemelen de lahana meyvesi ve onun temizlenmiş tohumları cinsel münasebetten önce ve sonra bez üzerinde uygulanması bu konuda etkin olur. Muhtemelen temizlenmiş kavak yaprağı bez üzerinde cinsel organ üzerine uygulanır. Özellikle kavak yaprağı suyunun içine batırılmış olarak uygulanır. Aynı şekilde ebucehil karpuzu yağı, şeytan şalgamı, sıcak gümüş kiri, lahana, mahmude, lahana tohumu eşit miktarlarda alınıp, hamileliği engellemek için katranla birlikte uygulanır. Muhtemelen biber, cinsi münasebetten sonra verilirse, hamileliği engeller. Aynı şekilde, fil pisliği tek başına veya onun buharıyla birlikte zikredilen dönemde yararlı olur. İçeceklerden reyhan suyu 3 ukiye verilip, hamileliğe engel olunur.

On Sekizinci Kısım
Yalancı Hamilelik[339]

Şüphesiz bazen kadına öyle bir durum arız olur ki, adeta menstrual kan tutulmuş hamilenin hallerine benzer; rengi değişir; arzusu azalır. Uterus ağzı iki misli olmuştur. Bazen onun yoğunlaşmış olduğu belirlenir. Bazen uterustaki katılaşmayla birlikte memelerinde şişkinlik ve doluluk oluşur. Bazen her ikisinde de şişkinlik arız olur. Kadın karnında fetüs hareket ediyormuş gibi hisseder. Uterus fetüs içeriyor gibi hacim kazanır ve elle karna bastırılınca sağa sola hareket eder. Bazen kadında bu durum 4 ila 5 yıl devam edebilir. Bazen ömür boyu kalabilir. Onun tedavisi yoktur. Bazen bu kadınlarda karında su birikmesi (dropsy) görülür. Ancak karın davul gibi olur; vurunca davul sesi verir. Bazen boşalma ve daralma olur, ancak bunlar çocukla ilgili olarak oluşmaz. Muhtemelen bunun sebebi uterusun uzaması ve menstrual kanama sırasında uterusa hava dolmasıdır; oraya dışarıdan bir şey girmemiştir. Bazen orada ne cins olduğu belli olmayan şekilde oluşmuş bir parça et vardır. Bazen oradan sadece gaz çıkar. Bazen de orada fazlalıklar toplanmıştır ve orada tutulmuş çok fazla kanla birlikte çıkar. Yalancı gebelik bütün bunlardan kaynaklanmış olabilir. Daha sonra bunun yalancı gebelik olduğu belirlenir. Yalancı gebeliğe başka ad verilmez. Farsça ona *bardrugu* denir.[340]

Bunun oluşmasının sebebi aşağıdaki sebeplerden dolayı etten bir parça oluşmuş olmasıdır. Onun oluşma sebeplerinden birisi orada çok madde birikip, yoğun sıcaklık oluşturmasıdır. İkincisi, Cinsel ilişkinin uterus içinde kadının dışarı atması gereken fazla sıvının olduğu bir dönemde yapılmasıdır. Bu sırada meninin beslenmesi uzar; penisin yeteri gücü yoktur; yaradılış olmaz.

Bu gruptaki yalancı hamilelik ile hakiki hamilelik arasındaki fark şudur: vaktinde bebeği oluşturacak sıvının oluşmuş olmasıdır. Son-

339 TM: Reca cim iledir. O haleti olan kadın çocuğu amid etmekle o hastaya rica denir. Ancak razidir ki cim ile değildir. Belki ha ancak razi dir ki cim ile değildir. Nelki hai mühemmele ile rehadır; rahi derler fi manasınadır. Bu hastalığı olan kişi değirmen taşı gibimüstedir kıta-i lahm tevlid etmekle reha tesmiye olundu hatta bu hastalığs muli tesmiye olunur ve muli Yunancada dekermine derler ve burada nefsinin (nekisinin) tahkiki esbabı ve alamat şerhisinde yazılıdır.

340 TM:badaldrugu

ra hareket olmaz. Hakiki hamilelik oluşmuş olan kadının kanında yoğunlaşma vardır. Ancak yalancı hamilelik olan kadının kanındaki yoğunluk daha fazladır; el ve ayakları çok yumuşaktır; adeta incelmiştir. Bu iki grup arasındaki ayırıcı özellik, yalancı gebelikte vehim ve kuruntu olmasıdır; uterustaki yelden dolayı karnında bebek varmış gibi hisseder. Yalancı gebelikte kadın uterusta oluşmuş kulunçtan dolayı sürekli şikâyet eder. Ondaki bu doluluk kör bağırsağa doğru baskı yapar. Bu kulunç ağrı oluşmasına sebep olur. Bu kulunç hurma, şehriyarani ve benzerleriyle tedavi edilir. Şüphesiz o kişi ağrı çeker ve bununla birlikte, yalancı gebelik ortaya çıkar.

Tedavi:[341] Bu hastalığın tedavisi biraz hareket, perhizi terk, güzel bir şekilde sırt üstü yatmak, aşağıdaki organların sıkı olması, sarkık olmaması, aşağıdan bir şeylerin girmesini engellemekle olur ya da kan aldırılır ve fazlalık oluşturan maddeler dışarı atılır, kusturulur; elle uygulanan ilaçlar, merhemler, yakılar, pansumanlar, sıcak ve soğuk tahrik eden, hareketlendiren ilaçlarla ve pomatlarla, ovulmak suretiyle uygulanır ve bebek düşürmek için kullanılan ilaçlar verilir. Bazen yalancı gebelik olan kişide gebelik zannını veren madde çözülür veya benzeri bir olay olur ve o bebek zannedilen madde düşer. Çoğunlukla onun tedavisi için *lugazya* (sütlü terkipler) ve kolik için iyi gelecek bazı terkipler kullanılır; onlar bu durumda çok yararlı olur.

On Dokuzuncu Kısım
Doğumun Doğal ve Doğal Olmayan Şekli

Bebeğin başının herhangi bir tarafa meyletmeksizin sabit bir şekilde uyluk üzerinde durur pozisyonunda olmasıyla mümkün olur. Fetüsün başının uterus ağzına doğru olması veya 2 eli 2 uyluk üzerinde olması gerekir. Eğer, fetüsün ilkin ayakları dışarı çıkarsa ve elleri içeride kalırsa bu kötü bir durumdur. Bu fetüsün tamamının çıkışı kötüdür. Bazen bu durum fetüsü de anneyi de kötü bir duruma sokar ve her ikisi için de öldürücü olabilir. Bazen bu durumda anneyi kurtarmak mümkün olur. Sadece fetüs ölür. Bazen doğumda plasenta

[341] TM: Alametler

sıkıntı yaratır. Onun dış tarafında şişkinlik olur; o uzar ve ancak 3 günde sakinleşir; 3 günden önce sakinleşmez. Şişler uterusa ulaşırsa anneyi de öldürebilir, ancak çocuk kurtulabilir ya da çocuk da ölebilir. Bazen uterustaki şiş dolayısıyla fetüs boğulup ölebilir.

Yirminci Kısım
Zor Doğum

Doğumun zor olmasının sebebi hamilenin kendisi ve fetüsten kaynaklanır Ancak uterus sebebiyle veya plasenta sebebiyle veya onun çevresindekiler ve ortak organlar sebebiyle ya da doğum zamanı dolayısıyla doğum zor olabilir. Karşı sebepler ve başlangıçtaki bazı sebeplerden de kaynaklanabilir.

Ancak doğumun zorluğu hamile kadından kaynaklanabilir; onun zayıf ve ağrılı hastalığı olması veya korkak veya hamile kalmak için maddi gücü yoksa yetersizse, yapısı uygun değilse, muhtemelen o çocuk doğarsa da çoğunlukla doğumu zor olur; çok fazla acı çeker veya zayıflığından, korkaklığından ya da maddi olmayan sebepler ve durumundan dolayı doğum zor olur. Muhtemelen öncelikli olarak o korkutucudur ve çok ağrılıdır veya kadında zayıflıktan ve çok fazla et veya yağ olmasından dolayı uterus daralır; genişleyemez. Bu sıkıntıdan dolayı güçlü olamaz. Uterus kaslarını zorlar veya biraz ağrıya tahammül eder veya çoğunlukla şekil değişikliğine uğrar, döner ve başka bir sebepten kendi şekli geri gelir. Fetüsün şekli de buna göre değişir. Ancak doğum bakımından zor doğum olmasının sebebi bebeğin cinsiyetidir. Kız çocuklarının doğumu erkek çocuklarınınkinden daha zordur. Ancak bebeğin büyüklüğü veya başının büyüklüğü ve bedenin ağırlığından veya küçüklüğünden ya da korkutucu olmasından, güçlü kalıntısı olmayıp, ancak mevcut bağlarının güçlü olmasından, kayganlık durumunun kolayca değişmesinden, örneğin onların 2 başlı olması gibi durumlardan doğum zor olur. Fetüs sayısı birden fazlaysa da doğum zahmetli olur Şüphesiz bazen bir karında 5 bebek vardır. Şüphesiz bazen farklı büyüklükte çok sayıda fetüs olabilir. Bazen cidden kesede çok sayıda fetüs vardır. Bundan dolayı doğum zor olur. Eğer doğumdan önce fetüs ölürse veya çok zayıfsa, doğum sırasında çok az yardımcı olur. Bundan dolayı doğum zor

olur. Fetüsün dışarı çıkış şekli dolayısıyla da doğum zorlaşabilir. Örneğin ayaktan veya yandan veya ellerinden ya da yuvarlanmış şekilde veya dizlerinden ve uyluk kemiklerinden gelirse, doğum zor olur. Aynı zamanda, bütün bu durumlar fetüs için kötüdür ya da annenin çok hareket etmesinden de kaynaklanmış olabilir. Doğum günü aşağı doğru fetüs iner ve aşağı doğru ağrı ve sıvı iner ve de soluk hissedilir.

Ancak uterus dolayısıyla doğumda bazı güçlükler de olabilir. Uterus dar ve küçükse, gücü az olur veya cidden kuru ise, kaygan değilse veya yaradılıştan darsa veya etliyse, yara varsa ve diğer sebeplerden dolayı zayıfsa veya başka sebeplerden daralmışsa veya balgamsı kötü hastalıkları varsa ya da yaraları, yırtıkları veya uterus ağzında basur memeleri gibi oluşumlar varsa veya vajina tamamen kapalıysa ve uterus ağzını örten örtünün yırtılması ve onun uygun olmayan şekilde yarık olmasından dolayı, uterus ağzındaki hal, karın darlığında da olduğu gibi, doğum zor olur.

Ancak plasenta dolayısıyla da doğum güç olabilir. Çünkü plasenta yoğunluğundan dolayı yırtılmaz ve bebeği dışarı atmaz veya çok hızla yırtılır ve fetüsten kurtulmak yerine ilkin içindeki suyu boşaltır. Onda kayganlık yoktur.

Komşu organlar dolayısıyla da doğum zor olabilir. Mesanede şiş veya afet olması idrar atımının zor olması ve benzerleri veya bağırsaklarda kuru atığın çok olması veya şiş veya kulunç benzeri durumlar veya basur memeleri veya makattaki yaralar ve zayıf kadınlarda oluşan taşlar vb. durumlar da doğumun zor olmasına sebep olabilir.

Ancak doğum sırasında olan zorluk sebebi şudur: fetüsün doğumun gücü ve yoğunluğu içinde daha hızlı hareket etmesidir; sıkıntı olmaz; ancak çoğunlukla olduğu gibi, zorluk vardır. Muhtemelen doğumun güç olduğu anneye anlatılır, çünkü o kuvvetlidir ve güce ihtiyacı vardır.

Rüzgâr sebebiyle olan zorluk, örneğin şiddetli soğuk olmasından kaynaklanabilir; organlar doğum sırasında rüzgârdan etkilenir. Örneğin kuvvetli ve soğuk rüzgârlar doğum organlarını etkiler; kasılmaları daha şiddetli olur. Kuzeyde kuzey rüzgârlarının olduğu ülkelerde soğuk rüzgârlar dolayısıyla doğum zor olur. Bazen bu güçlük karnın yırtılmasına, mesanenin içindekilerin dışarı akmasına sebep olur. Sıcak ülkelerde ise sıcaklık çok güçlü olduğundan organlar gevşektir; bu da sıkıntı yaratır.

Kadının daima güzel kokular kullanması bebeğin yukarı doğru çekilmesine sebep olur. Bundan dolayı da doğum sırasında zorlama olabilir ve kuvvetten düşmeye yol açabilir. Eğer kadının güzel kokuya ihtiyacı varsa, ihtiyacı kadar koku sürmelidir Aksi takdirde düşüğe sebep olur.

Çoğunlukla zikredilen sebeplerden ve soğuktan yoğun bir kasılma olur. Soğuk bazen o kadar yoğundur ki göğüs ve akciğerlerdeki damarları harap eder ve kanın sızması ve verem öksürüğüne benzer öksürüğe sebep olur. Bazen sinirler ve kaslarda harabiyet oluşur. Çünkü soğuğun şiddetiyle azıcık bile yumuşama görülmeyip, spazm oluşur. Bazılarında kasılmanın şiddetinden karında yarıklar meydana gelir. Bunun sebebi çok fazla yoğunluktur.

Yirmi Birinci Kısım
Doğumun Zorluk ve Kolay Olacağının Belirtileri

Eğer doğumdan önce ayaklarda, bacağın karına kadarki kısmında ve kasığa kadar olan kısımda ağrı varsa doğum kolay olacaktır. Ağrı arkaya meyilli ve omurgaya doğruysa doğum zor olur.

Yirmi İkinci Kısım
Doğum Sancılarına Karşı Tedbir

Hamilelikte doğum yaklaştığında sıcak suyla banyo almalıdır ve bunu doğuma kadar da devam ettirmelidir. Daha da iyisi, hamam dışında geceleri de rahatlatıp sıkıntılarını azaltmalıdır; kasığa ve sırta merhemler uygulamalıdır. Ve dereotu yağı, papatya, sarı parşömen ve benzerlerinden macun yapılmalıdır. Hazırlanmış olan merhemler bezlerle söz konusu kısımlara uygulanmalıdır. Yine yağlar, merhemler, bitkisel öz suları, rahatlatıcı maddeler, yağlar, örneğin ördek yağı, tavuk yağı, çok fazla olmamak şartıyla uygulanmalıdır. Onlar sıcaklığı artırır. Özellikle kuru olan vajinada veya vajina ile birlikte bütün vücudun kuru olması durumunda uygulanır. Doğumun zorluğuna karşı bir ay süre ile her gün bazı bitki özleri salgıları hamileye verilir: örneğin ayva çckirdeği salgısı ile keten tohumu salgısı (öz suyu) gibi. Aynı zamanda, doğum sancısı olduğunda boyotu suyu verilir ve ona yiyecek olarak, yumuşatıcı besinlerden ve çorba (et, peynir, süt, yağ ve soğan), yağlı etler ve tavuk yağı verilir; onun

üzerine tutan, kasan yiyecekler verilmemelidir; yasaktır. Vajinayı rutubetlendiren misk, ıtır gibi maddeler (kokulu maddeler) verilmelidir

Kadın doğuma hazır olduğunda ve doğum sancıları başladığında çok az olmak üzere bir şeyler yemeli ve üzerine reyhan şarabı içmelidir. Bundan donra kadını 1 saat oturtup, ayaklarını uzatmalıdır; sonra sırtı üzerine yatırıp 1 saat dinlendirilmelidir. Sonra kaldırılmalıdır; o biraz inip çıkarılmalıdır. Bu arada uterus ağzı biraz açılır; sonra açıklık artar; mümkün olduğu kadar içi görünür hale gelmelidir. Özellikle de plasentanın yırtıldığı kısımdan içerisi görülebilmelidir. Fetüsü dışarı atabilmek için çabalayan kadın acı hisseder ve uterusun ağzı mümkün olduğu kadar açılır ve mümkün olduğu kadar hava içeri girer. Fetüs ve plasenta dışarı çıkar. En iyi pozisyon hamile kadının sandalyeye oturtmak ve arkasından destek vermek gerekir. Bundan sonra uterus açılacaktır.

Şişman kadın cinsel münasebet yaptığında uterusun ağzı ve vajinanın ağzı nasıl açılmışsa, aynı seviyeye gelebilmesi için kadının dizlerini karnı altına alıp başını eğmesi gerekir. Bundan sonra vajina yumuşatıcı yağlarla ovulur; parmaklarla vajina girişi genişletilir. Bu ne zaman uygulansa ve karnı zorlansa, ondan dört kısım (yani plasenta, damarlar, zarlar ve bebeğin bütün kısımları) çıkar. Plasenta göründüğünde bilinmelidir ki, fetüs de yakındadır. Yoğun bir şekilde parçalanma olmazsa, ya tırnaklarla ya da parmaklar arasına alınan alet fetüse kadar uzatılıp onun üstündeki örtü kesilir. Bu örtü, plasenta kesildiğinde içinden bir sıvı akar; bu sıvıyla birlikte fetüs kolayca dışarı kayar. Ancak anlatıldığına göre, fetüs dışarı çıkmazsa ve doğum uzarsa uvula kuru ise onu kayganlaştıranlar ve nazik bez lavmanlar, pansumanlar, usareler vajina içine uygulanır ve sıvı hayvani yağlar, yumurtanın sarı ve beyazı da uygulanır.

Yirmi Üçüncü Kısım
Tedavi Yolunun Dışında Doğumun Zorlukları Konusunda Alınan Tedbirler

Doğum zor olursa güzel şeyler biraz koklanır, zayıflığını güçlendirmek için, uterus ağzına et suyu uygulanır; ona çok az besin azar azar verilir; örneğin rafadan yumurta ve benzeri gibi. Kadehle iyi reyhan

şarabı içirilir. Sonra o oturtur. Bu oturtulan yer dengeli olmalıdır. Eğer mevsim kışsa, iyice ısıtılmış olmalıdır ve yaz ise ferahlatılmış olmalıdır ve o bel bölgesine kadar oturtulup, ılık su içine sokulur. Özellikle kendisinin onda biri kadar yarpuzun içinde pişirildiği terkipler ve sarısakız ve yağla kolları ovulur; kefen beziyle bağlanır ve gevşeten yağlar kullanılır. Özellikle soğuk sebebiyle bu uygulama yayılır. Aynı şekilde, bazı usareler (bitkisel salgılar) ve kayganlaştırıcılar gerekir ve bunlar cinsel organlara uygulanır.

Bazen vajinaya lavman yapmak gerekir. Çünkü onun cinsel organının altına bu işlemi uygulamak gerekir. O aşağıda düz yatar durumdadır. Ayakları yukarı kalkıktır ve mümkün olduğu kadar uyluklar arası sıcaktır ve kayganlaştıran maddeler ve diğerleri bir tüple uterus boynuzları içine zerk edilir. Kadını gözlemek üzere 1 saat orada bırakılır. Böylece uterus ağzının açılması ve rutubetlenmesiyle, uterustan kan gelmesiyle, bebeği almak kolaylaşır.[342] Kadın aksırtılır ve kürsüye (sandalye) oturtulur; karnı aşağı indirmek zordur; yüzü kızarır; onda soğuma hissedilir. O hemen doğurur.

Bazen kadının uterus ağzının görülebilmesi için tüp gibi bir aletle açılması gerekebilir ve o sırt üstü ve diz üstü ve de arkaya düşer gibi yatma pozisyonları denenip en uygun şekil belirlenir. Çocuğun başını vajinaya yaklaştırmak doğumu kolaylaştırır. Bu günlerde sıkıntı yaratmaktan kaçınmak gerekir.

Yirmi Dördüncü Kısım
Fetüsün Ölüm Sebebi veya Hayata Dönmeyen Fetüsün Kötü Şekli Dolayısıyla Doğumun Zor Olması

Söylendiği ve anlatıldığı şekilde, burada ölü fetüsü dışarı atacak ilaçlar alınır. Bu kan topağı şeklindeki fetüsü bütün olarak dışarı çekmeye çalışmanın bir anlamı yoktur. O parça parça kesilir ve dışarı çıkarılır. Bu işte acele etmek, hızlı davranmak gerekir. Aksi takdirde ölü fetüs içeride kokuşur. Eğer ölü fetüsün başı büyükse kırılabilir veya kesmek mümkündür. Böylece içerideki fetüs dışarı alınabilir.

---

342 TM: tabibe vacip olur ki veledihin kabulde kadının fercine müzlekat subb eden kabileye refik ile ortak olarak emredip anf le subbuna izin vermekten çok hazar eyleye.

Baygınlık Tedbiri

Kadının yüzüne su atılarak, çocuğun dönmemesinden korkmaması sağlanır ve güzel kokularla onun gücü uyarılır ve et suyu ve şarapla ve güzel kokularla birlikte bunlar koruyucu olur.

Yirmi Beşinci Kısım
Doğumu Kolaylaştıran İlaçlar

Kurtları ve yassı kurtları dışarı atan ilaçların hepsi de fetüsün çıkışını kolaylaştırır. Eğer kadın hıyar kabuğu ve siyah kimyon, 4 miskal içerse, orada o bebek doğar. Boy otu ve kunduz testisi iyi olur ve tarçın da iyi gelir. Şüphesiz o fetüs dışarı atılır; doğum olur. Yine pişmiş hatmi yaprağı su ve balla doğumu kolaylaştırır. Boy otu suyu doğumu kolaylaştırır. Yine cidden olgun ilaçlar olarak, onlardan kız saçı alınır; o şarapla iyice ovulur ve yağla karıştırılıp içirilir ve o bebeği dışarı atar. Aynı zamanda geyik otu da yararlıdır.

Yararlı ilaçlardan bir kısmı daha önceki hastalıklarda kullanıldı. Onların bazısı şöyledir: Tarçın, ardıç; her birinden onar dirhem, iyi Seylan tarçını 7 dirhem yuvarlak loğusa otu, beyaz tatlı kabağı, kustus; her birinden beşer dirhem, günlük, afyondan ikişer dirhem, misk 4 dirhem alınır ve onun (misk) tohumu da alınır. Bunlar 3 miskal 2 ukiye eski şarap içine konulup içirilir. Ondan 1 dirhem, yoğun doz olarak bir defa da verilir.

Bir Başka İyi Terkip: 10 dirhem ardıç, sedef otu 5 dirhem, üzerlik 4 dirhem ve boyotu alınır ve amonyak zamkı ve kediotu; her birinden üçer dirhem alınır ve atılmış menstrual kanı içinde pişirilir. Örneğin ardıç ve geyik otu ve kedi otu, kırmızı fasulye içinde pişirilir veya sedef otu ezilerek kullanılır.

Bir Başka Hap: Ardıç 2 dirhem, boy otu yarım dirhem, amonyak zamkı yarım dirhem, kediotu yarım dirhem alınır. Ondan şerbet yapılır. Yine uzun loğusa otu, biber, sarısakız aynı miktarda alınıp hap yapılıp içilir. Ondan yapılan şerbetten her gün 3 dirhem, acı bakla suyundan 1 ukiye ile içilir. Çocuğu düşüren müshiller güçlü bir şekilde uterusu etkiler. Örneğin bu durumlarda şu terkip kullanılır. Mavi Yahudi balsamı, sarı sakız alınır fındıkla içilir. O bebeği düşürür ve doğumu kolaylaştırılır.

İyi Bir Macun: Bu iyi bir macun olup, onun benzeri ve eşdeğeri yoktur. Sarı sakız, kunduzhayası, günlüktür; her birinden birer miskal, tarçın yarım miskal, ardıç yarım miskal alınıp balla macun yapılır ve o şerbet olarak 2 miskal içilir. Bu terkibin şarapla içilmesini yararlı buldum.

Yakılar ve Yağlar: Ebucehil karpuzu yağı alınıp, pişirilir. Onun öz suyu alınıp, sedef otunun özsuyu karıştırılır; onun içine sarı sakız konur ve bu terkip göbeğe kadarki kısma, kasığa kadar sürülür.

Yirmi Altıncı Kısım
Kadından Ayrılması Gerekli Maddelerin Atılması

Saf ebu cehil karpuzu yağı sedef otu suyu içine konulup hamile kadına uygulanır veya sof içine konan loğusa otu hamile kadına uygulanır veya Anadolu siklameni veya dağ üzümü veya eşekhıyarı veya kunduz veya dayanabileceği kadar çöpleme veya tahammül edebileceği kadar boyotu suyu, çavşır, keçi safrası uygulanır. Şüphesiz bunlardan hazırlanan terkip fetüsün inmesini kolaylaştırır.

Bu Kısımda Kullanılacak İlaç: Doğum zor olduğunda, ellere misk sürmelidir ve eline mıknatısa dokundurmalıdır veya toprağı kazanların hayvanının (eşek) ayağındaki toprak alınıp kadının karnına sürülür. O gayet yararlıdır veya onun buharına tutulur; buharı koklatılır. Aynı şekilde kazıcının atının ayağının çamuru da yararlıdır. Aynı şekilde tuzlu balıkgözü buharı da doğum için yararlı olur. Demişlerdir ki kan kırmızı mercan kadının sağ kasığına konursa zor doğumda yararlı olur. Denir ki Tunus günlüğünü kadının uyluğu üzerine sürmek iyi gelir; ağrıyı rahatlatır. Denir ki safran ve yağı karıştırıp sürülse ve yine ondan küçük parçalar alınıp, üstüne yapıştırılsa plasentayı atar.

Yağlar: Ona uygulanacak yağlar sarı sakızla birlikte olursa çok etkili olur. Yine sarı sakız, kına, çavşır, inek safrasıyla macun haline getirilip 1 miskali buharlaştırılıp uygulanır veya sarı kükürt, kırmızı kükürt, inek safrası, çavşırla birlikte verilir.

Buhar Şeklinde Uygulananlar: Seylan tarçını buharı veya hamam buharı doğumu olaylaştırır. Bazen yoğun buhar öldürücü olabilir ve çavşır buharı müshil etkisi yapar. Onun pişmesiyle elde edilen buhar uygulanır.

Doğum Sırasında Alınacak Tedbirler: Bu tedbirler konusunda bilgi için bu konuda yazılmış kitaplara bakılması gerekir.

Loğusa Durumları: Erkek çocuklarda loğusalık dönemi çoğunlukla 30 gündür; kız çocuklarda 40 gündür veya biraz daha fazla olabilir. Kadında loğusalığın bitmesi çoğunlukla kanamanın durması olarak açıklanır; bu gücün tükenmesi anlamına da gelir. Menstrasyonun durması ile yüksek ateşe götürebilir ki bu da sıkıntı yaratır. Çoğunlukla zor doğumlarda cerrahi müdahale ile karnın açılması gerekebilir. Bazen bu durum yorucu olur. Loğusa kanamaları normal menstrual kanamalardan çok daha fazladır. Çünkü onun tutulma (son bulma) süresi daha uzundur.

Loğusalıkta Çok Kanama Olması: Loğusalıkta çok kanama olursa o kadının 2 eli bağlanır. Karnı üzerine sirkeyle ıslatılmış bir örtü konur ve onun tahammül edebileceği yakılar uygulanır. Örneğin nar suyu, kehribar, gül, kendir, mazı şarabıyla verilir. Yakıcı ilaçlardan sakınmak gerekir. Şüphesiz uterusu bağlamak için kullanılan ilaçlar onun için kötüdür. Bundan dolayı denir ki, burada özel şeyler uygulanmalıdır. Bir sof üzerine konulan domuz pisliği, kadının karnının alt kısmına uygulanır.

Kanın Azlığında Alınacak Tedbirler: Kadın hamileyse veya düşük yapmışsa ve kanın azlığından korkuluyorsa veya böyle görülüyorsa, kanın atılması için çaba harcanacaktır. Şüphesiz şişler görüldüğünde orada atılması gereken kan tutulur. Bundan dolayı aksırmayı sağlamak yararlı olacaktır.

Bu kısımda yağlarla oluşturulan buharlar yararlı olur. Üzerlik, hardal, Yahudi balsamı, sarıyoncadan yapılan buhar yararlıdır. Yine tuzlu balıkgözü veya at veya eşek ayağının toprağından yararlanılır. Eğer bu yolla kanama sağlanamazsa, atılması gereken kan yumurtalıklardan alınır ve doluluk oluşturması ve şişmesi engellenir. Bazen söz konusu atılması gereken kan idrarla çıkar. Bazen omuz damarlarından kan almak yararlı olabilir.

Loğusanın Karnının Şişmesinin Tedavisi: Hastaya *dahmersa* içirilir; kolik için kullanılan macunlar ve ballı sirke, yabani kekik, mastika; aynı miktarda alınıp içilir.

Loğusada Uterus Ağrılarının Tedavisi: Loğusa ılık suya oturtulur; eğer çok fazla ağrısı varsa menekşe yağı uygulanır.

Loğusada Cerrahi Tedavi: Beyaz merhem ve cerahati iyileştirecek merhemler, sinir sistemine ait organlar üzerine sürülür.

ÜÇÜNCÜ MAKALE[343]
Uterusun Kötü Şişleri ve Kanallarındaki Hastalıklar

Birinci Kısım
Menstrasyon Hükümleri

Menstrasyonun gücü ve durumu mutedil olduğunda, süresinde doğal âdeti üzere olduğunda, o kadının sağlıklı olduğunu gösterir ve sağlıklı bir kadının vücudu nitelik ve nicelik olarak temizdir; ifadesi saftır. Çok az arzuludur (libidosu azdır); miktarı mutedildir. Kitaplardan okunanlara göre, kadının menstrasyonu her 20 günde bir olur ya da bu sayı 30'a kadar çıkabilir. Ancak bu 2 değerin altı ve üstü doğal değildir. 15 veya 16 gün doğal değildir. Menstrasyon doğal olmadığı takdirde birçok hastalık ortaya çıkar. Onun zamanı değiştiğinde ve onda zararlı bir değişiklik görüldüğünde kadında fevkalade büyük zaaf oluşur; sonuçta sağlığı bozulur. Onun kendisini koruyacak pek az önlemi vardır. Onun bu hali düşüğe sebep olabilir. Bebek doğsa bile hisleri zayıftır.

Menstrual kanın tutulması ve azlığı belirlendiğinde doluluk dolayısıyla oluşan hastalıklardan heyecan (rahatsızlık) oluşmuştur. Bütünüyle heyecan veren şişler oluştuğunda, ağrı meydana gelir. Diğer organlarda da ağrı vardır. Göz kararması, hislerde karamsarlık, yüksek ateş olur. Onunla birlikte doluluk artar. Cinsel organın duvarlarında da doluluk vardır. Damarlar temiz değildir. Uterustaki bozukluktan dolayı, eğer kadın hamileyse, düşük olma ihtimali yüksektir. Bütün bunlar uterusta kanın tutulmasına doğru gider. Nefes darlığı olur; Göğüs daralır gibi olur; solunumda tutukluk vardır; hafakan basar; kadın baygınlık geçirir. Bazen bu durum ölümle sonuçlanır. Onda tutukluk olur. Maddelerin oluşturduğu tıkanıklık dolayısıyla menstrual kanama damla damla olur. Onda ara ara kan sızıntısı görülür.

---

343 TM: Rahmin Şişleri ve Rahmin Kanallarında Geçerli Olanlardan Başka Zikredilen Geçmiş Hastalıklar rahminden Geri Kalan Başka Hastalıklar; O da Fuzuli Müştemildir.

Özellikle bu durum bakirelerde ve ishal durumunda görülür. Mizacın farklı farklı olmasından dolayı, tedavisi de farklı farklıdır. Eğer mizaç safravi ise, bu durum safravi hastalıklar sonucu meydana gelmiştir. Eğer sevdavi ise sevdavi hastalıklar görülür. Eğer balgami mizaçtaysa hastalıklar da balgamidir. Demevi (kansal kökenli) ise hastalıklar kanla ilgilidir.

Kadınlarda menstrual kanamadan kesilme (menapoz) yaşı yüksek olabilir; 35 yaşında ve 40 yaşında olabilir. Ondan temizlenmenin yaşı 50'ye kadar devam edebilir. Menstrual kanamadan kesilme (menapoz) ve kadının erkekliğe yaklaşmasını menstrasyonun tutulması konusunda anlattık. Bazen kadında süt görülmesi de menopoza girişe işaret edebilir. Şüphesiz menstrual kanamanın durması uterusun artık fonksiyonunu kaybettiğini gösterir.[344]

İkinci Kısım
Menstrual Kanın Fazla Olması

Menstrual kanın fazla olması demek doğal yapıda bulunan ve atılması gerekenlerin bu yolla atılması anlamına gelir ve bu iyidir. Ancak çok fazlaysa ve bu akışa ihtiyaç yoksa bu durumda hastalık meydana gelir. Hastalık uterusun durumundan veya kanın durumundan anlaşılır. Uterusta görülen zaaf, uterusun kendi zaafı damarların kötü mizacı veya yaralar ve yenmeler, basurlar, kaşıntılar ve yarılmalar sebebiyle olabilir. Ancak damarların ağızlarının açılması ve kesilmesi veya vücut dolayısıyla sızıntı olması veya dışarıdan sebeplerle, vur-

---

344 TM:Ne zaman menstrasyon tabii halinden mütegayyir olsa çoğu hastalıklara sebep olur. Menstrasyonun bihasebiyle el-zaman-ı tegayyürü az oluşur. Mentrasyonun çok değişiminin zararları kadının zaafı ve yi oluşunun (salihasının) değişimi ve meniyi az istimal ve iskatının çoğu ve zayıf ve hasis olan çocuk doğurur. Ancak menstrasyon (tames) tutulması ve azlığınınmuzari doluluk hastalıklarının hepsi tehyici ve şişleri ve baş ağrıları ve diğer organlara kadının teheyyi ve gözün kararması ve kuduret-i havasiyye ve humeyyata tediyesi meni yolunun çok doluluğu olur. O kadında şebek-i afife olmaz ve hulbundan rahim ve menisi bozuk olmak hasebiyle çocuk oluşmaz. Onun emri ihtinak rahme ve dar nef si ve aynı zamanda nef esinin ihtibasına ve haf akana ve gaşye mudi olur. Bazen azlık menstrasyon kadının helakına mudi olur. Mesanenin maddeleri mecrasını tesdidi hasebiyle o kadına eser ve tektirde arız olur. Onlara nef es ve kayidem (kan atılması) da arız olur. Özellikle bekarlara çok arız olur. Aynı şekilde kan ishali da arız olur.

mayla, düşmeyle veya benzeri durumlarda veya kötü doğumdan veya zor doğumdan ya da yoğun hamilelikten ortaya çıkar.

Ancak kanama, kanın baskın ve çok olmasından olabilir. O güçlü bir şekilde dışarı çıkar. Ancak kanın dışarı atılışı doğal şekilde değildir ve onun düzeltilmesi gerekir. Biz doğal tedbirle olanı zikrettik. Bunlar çeşitlidir. Onların oluşması, muhtemelen kanın hapsolmasından değil, zaaf içinde olmasından kaynaklanmıştır. Ancak kanın yoğun olması vücudun zaafından kaynaklanır; dolayısıyla keyfiyet ve kemiyet olarak dengede olmamasından dolayı ortaya çıkar. Ancak kanın hiddeti ve inceliği veya latif oluşu onun dengesini gösterir. Ancak kanın sıcaklığı veya iyi olup olmadığını da gösterir. Ancak bütün kan sızıntıları azar azar ve inceden inceye başlar; sonra yoğunlaşmaya doğru gider ve yoğunlaşır. Sonra onun inceliği ve azlığı ve sıvı özelliği kaybolur. Bu bütün kan sızıntılarında görülür.

Bunun sebebi ne olursa olsun, damarların ağızlarındaki arazlar, ruhla ilgili olan işler veya damar ağızlarının dar olması ve diğer şeylerdeki daralma ve kuruluktan oluşan aşınma da bu sebepten meydana gelmiş olabilir. Eğer çok fazla sızıntı varsa arzuda da zaaf olur ve lezzette zaaf oluşturur. Ellerde ve ayaklarda ve bedende titreme olur; renkte bozukluk vardır. Bazen karında su toplandığı görülür. Bazen de çok kan çıkması safraya hâkim olup, safravi humma yakıcılığı oluşur. Kanı değiştirecek kadar fazla olan yakıcı sıcaklık çok korku oluşturur. O çok fazla ateş yapar, öyle ki iştiha düşer; yemek yeme isteği azalır veya kanın azlığında mide de zaaf oluşur. Katı kısımlarda ağrı oluşur, çünkü buradaki, yani uterustaki sinirler uzar ve çok fazla yağmurlarda sızıntı artar.

***Belirtiler*:** Oluşan kan sızıntısı doğal yollardan atılırsa bu kişiye herhangi bir zarar vermez. O sıkıntı oluşturmaz ve güç kaybına da sebep olmaz. Çoğunlukla bu durum sağlıklı kadınlarda görülür. Ancak onun sebebi, genel olarak doluluk, tabiatın dışarı iyi atamamasıdır veya bedendeki veya kendisindeki doluluk gücünden veya damarların akışındaki başka doluluklardan oluşabilir. Onunla birlikte ağrı da olabilir. Bazen ağrı olmaz; bozulmada yoktur. Burada bilinen yollardan biri kan hâkim olduğunda, fazla kanın boşaltılması gerekir. Sonra kanın renginin beyaz mı, sarı mı, siyah mı veya kırmızı mı ol-

duğu belirlenir. Sonra, onlarla birlikte olduğu bilinen hıltı temizlemek gerekir.

Ancak uterus zaafı ve damarların açılmasının sebebi ağrısız olarak, saf kanın dışarı çıkmasından anlaşılır. Onun sebebi (kan sızması) kanın yoğunluğundan ileri geliyorsa, kanın renginden, dışarı çıkışından, hızından, azlığından ve dışarı çıkışındaki aralıklardan anlaşılır.

Kanın inceliği ise akıcılığı ve rutubetinden anlaşılır. Kanın akışkanlığı had derecede değildir; durdurulması zararlıdır. Bazı hamileliklerde bu durum görülebilir. Bazen boşalma üzerine görülebilir ve rutubet ve karın kaslarında şişkinlik oluşur; süt gibi gevşek olur. Sonra sıkı sıkıya bağlanmak ister. Bazen buhar şeklindeki dışarı atılmak istenenlere ilaçlar zarar verir ve kanı çok fazla sulandırır. Bu sızıntılar uzun süren yaralardan oluşmuş olabilir; ağrılıdır. Ancak yavaş yavaş siyah kurt gibi dokuyu yer. Özellikle arterlerden çok venlerde görülür. Uterus boynunda az olup, biraz siyah renklidir. Uterus ağzında (vajina) olduğunda ona dokunmak mümkündür.

Bu basur memelerindeki gibi olursa, menstrual kanama devrelerinin dışında kanama devreleri olur. Bazen devreler yoktur; muhtemelen doluluk oluştukça kanama olur. Basur memelerinin belirtileri uterustaki bu kanamaların belirtileriyle aynıdır. Çoğunlukla buradan akan kan siyahtır. Ancak kanın arterlerden gelmesi hali bunun dışındadır. Bazen basurlardan kan damla halinde gelir ve basuru olan kişide baş ağrısına sebep olur; baş ağırdır; karaciğer ve dalak gibi iç organlarında da ağrı olur. Basurda kanama olduğunda buradaki kanamada sakinleşme olur.

Kanın Sızmasını ve Birikmesini Engelleyen Başka İlaçlar:[345] Doğal dışarı atma yolunda olduğu gibi ve organdaki doluluk ve bedende kanın yoğunlaşması gibi durumlarda bu kanın bozuk olmaması gerekir Bazen fazla kanın atılması için kan alınmasını beklemek gerekir. Bu arada maddeyi ters tarafa yönlendirmek gerekir. Doluluk ve sızıntının sebebi safravi maddenin dışarı atılamamasıdır. Bunun için özelikle kınnap ve helile tohumları alınır. Onlar kanı tutarlar.

Eğer hastalığın sebebi kanın akışkanlığı vc kırmızılığı ise, onunla birlikte daha sonra olacak olanlar da belirlenebilir. Burada Arap zamkı

---

345 TM: Tedavi

ve kitre içirilir. Eğer kanamanın sebebi tamamen uterusun zaafı ise kabız yapan güçlü ilaçlar, güzel kokulu ilaçlar ve doğal yapıya uygun ilaçlar verilir. Eğer sebep yaralarsa, yapışkan, tutan ve uyuşturan ilaçlarla tedavi edilir. Basurlar basur ilaçlarıyla, sıcak su ve keten tohumuyla tedavi edilirler.

Eğer kanama zaman zaman görülüyorsa tedavi için rahatlama dönemleri tercih edilmelidir ve bu tedavi sakinleştirici ilaçlarla yapılmalıdır. Eğer çok fazla kanama varsa, sızıntı şeklindeyse 2 elle organı kökünden tutulup ve de bacakları uyluk kökünden kavranıp, bükülüp, kasıklara kadar getirilir. Sonra memelerin altından ve uterustan kollara ve bacaklara giden damarlardan kan alınır. Kan alma konusunda yaşlılar uyarı yapmışlardır. Kan tutulduğu zaman bu durumda farklı ilaçlarla tedavi yapmak gerekir. Bazen sızın kan birikmiş olabilir. Bu durumda cinsel organın 2 dudağı arasına konmuş kupa (kan alma kabı) uygulanır.

Kanaması olan kişiyi beslemek gerekir örneğin rafadan yumurtanın sarısıyla ve bütün kolay sindirilebilen güçlendirici maddelerle beslenir. Bazen etin güçlendirici sıvısıyla (et suyuyla) beslemek gerekir. Sumakla ekşi hale getirilir; kebap ve iyi etlerden yapılan yiyecekler verilir. Bu gereklidir. Aynı zamanda rutubeti tutan etli yemekler, nişasta, yoğun ve biraz da tatlı şaraptan verilir. Eski şarap vermekten kaçınmalıdır. Bazen yeni baldan verilmelidir.

Kanamalarla ortak ilaçlar ve özellikle kanama tedavisinde kullanılan ilaçların en iyilerinden biri olarak sinir otu verilir. Muhtemelen sinir otunun bu konuda bir benzeri yoktur. Bazen o zerk edilerek bazen de içilerek uygulanır. Kâfuru içirilir. Aynı zamanda burada demirle pişmiş süt içine demir pası konarak hastaya içirilir; çok iyi gelir. Her gün bazı kabız yapan (kanı tutan) ilaçlar 3 ukiye dozunda verilir ve ılgın ve ağaç kavunu da çok iyidir. Aynı zamanda Arap zamkı ve kitre zamkı ile keten tohumu sıcak suyla karıştırılarak, tebaşir hapları ve kâfuru ile verilse yararlı olur. Narçiçeği hapları da yararlıdır.

Yararlı bir ilacın reçetesi: Mumı, mühür kili, Ermeni kili, şap, mazı, kardeşkanı aynı miktarda birer dirhem alınır ve kâfurudan 2 habbe, miskten 1 danek ağırlığında alınır; bitotu şarabından 1 ukiye alınıp içine bu terkip ilave edilir. Yine Arap zamkı, narçiçeği, mazı, yer narı,

sumak, ökse otu, sarısakız, kendir, afyon alınıp, keskin sirkeyle güçlü bir macun hazırlanır. İçim dozu yarım dirhemdir. Yine usta zaçı, kuru meşe palamutu, sarısakız, kendir, hamam suyu ile alınıp hepsinden hap yapılır ve ondan 2 dirhem içmek cidden yararlıdır. Yine yanmış deniz kabuğundan 2 dirhem, ayva suyu ve kar suyu ile hastaya içirilir.

O hastanın güçlü besinler almaya ihtiyacı vardır. Onlara pişmiş yabani hayvan eti ve Roma ısırgan otu, emilerek yenen lezzetli yiyecekler, iyi etlerden ve dağ kuşlarının etlerinden, kızarmış yiyeceklerden mercimekli, ekşili, soğuk yiyeceklerden verilebilir. Güçlü ve sıcak yiyeceklerin hepsinden kaçınmalıdır.

Haricen uygulanan ortak ilaçlardan gümüş kiri, zaç, narçiçeği, mühür kili, Ermeni kili, antimon ve benzerleri uygulanmalıdır.

Bir başka reçete: Demir oksit, zaç, Arap zamkı, kendir kabuğu, antimon alınır ve onlardan hap yapılır. Sonra bu karışımdan 1miskal alınır. Ermeni kili, Arap zamkı, kehribardan; her birinden birer miskal alınır ve 2 ukiye miktarında kabız yapan br usare veya su içine konur ve uterusa lavman olarak, bilinen şekilde uygulanır veya yarım dirhem şap ve ban otu tohumundan 1 danek, afyon 1 danek alınır ve onunla lavman yapılır.

İyi bir lavman: Bu ilaç özellikle yiyen yaralar için kullanılır. Fırın toprağı, yemlik otu, Arap zamkı alınıp, ham mazının suyu ile karıştırılıp, onunla lavman yapılır. Yine ham mazı, narçiçeği, nişasta, afyon, şap, Çin tarçını, gül, yeşil bitotu tohumları, sumak, yemlik otu öz suyu, koruk, yanmış parşömen, beyaz sandal, kendir kabuğu, mühür kili, kırılmış nar, kan taşı, yeni çömlek toprağı, kuru gebereden; her birinden dörder dirhem alınır ve yeşil sof bezi içine konup bit otu suyu ile haricen cinsel organa bağlanarak, bütün gece orada bırakılır. Yine narçiçeği, demir kiri, yanmış parşömen, şap, zaç, kimyon sirkeyle ve Ermeni kiliyle kaynamış Arap zamkı, söğüt suyu ve gebere ile macun haline getirilir ve bütün gece kalacak şekilde uygulanır.

İçine oturulan yararlı banyo suları, pişmiş yarpuz ve yaprağı, meyvesi pişmiş kökü ve ezilmemiş gülle, nar kabuğu, harnup, narçiçeği, yemlik otu ve yeşil mazıdan mcydana gclir. Yağlardan ve merhemlerden bu hastalıkta yararlı olanlar: tutan ilaçlar göbek üzerine uygulanır ve güçlü tutan ilaçlar, özellikle yağlar uterus bölgesine sürülür. İnce ve akışkan kanın sızmasının tedavisinin ayrıntılarıyla ilgili olarak şöyle

diyoruz: Onun sıvıyı atması gerekir; bu da idrar ve terle olur ve bunun da olabilmesi için örneğin pişmiş yabani sümbül, kereviz, kedi otu ve benzerleri kullanılır. Kadının vücudundaki sıvıyı (kan) atması öncelikli olarak önemlidir. Diğeri atılması gereken idrardır. Birisi (kan) damarlardan atılır. Bunun için vücudu hafif, yumuşatan yakıcı maddeler sürülür. Sona daha sert maddeler uygulanır. Beden ballı suyla ovulur ve sakinleştirici yakılar uygulanır. Kusmak yararlı olabilir. Genel olarak kurutan ve kanı yoğunlaştıran ilaçlar ve besinlere meyletmek gerekir. Ancak eğer bu sızıntının sebebi yaralar ise burada merhemler kullanılmalıdır. Narçiçeği, kurşun kiri *(litharge)* alınır. Onlarla birlikte yapılan merhemler mumlu kefen bezi, gül yağı ile yağlanarak uygulanır.

Bir grup hekim içe çekme özelliği olan ilaca ayrı bir kısım ayırmışlardır. Onların bahsettiği ilaç tenkiye şeklinde uygulanan terkip şeklindeki ilaçtır. Özelikle kanı tutan ve kasıp tutma işlevini güçlendiren terkiptir. Menstrual kanama vaktinde, kanın boşaltılanını sağlar; onu geciktirmez ve hareketleri ayarlar ve uterusu boşaltır; onu güçlendirir ve ondaki fazlalıkları atar.

O hekim grubu şöyle dedi: ardıç 12 dirhem, nane tohumu 1 dirhem, rezene tohumu 2 dirhem alınır ve hepsi birlikte 2 ratl şarap üzerine konup yarısı kalana kadar pişirilir; onun üzerine her birinden 2 dirhem olmak üzere geven ve kadıntuzluğu ilave edilir ve inek yağı ve baldan birer kaşık ilave edilir. Ondan aç karnına 1 kaşık hastaya verilir. Bununla birlikte pek az yiyecek verilir. Bu tedaviye 3 gün devam edilir. Ben diyorum ki, eğer bu terkip, söylendiği üzere çoğunlukla yararlıysa da, bazen başka sebeplerden kadının cinsel organında kanamaya sebep olabilir. Sen ona tutan, kanamaya engel olan ilaçlar vermelisin ve bunların neler olduğunu daha önceki açıklamalarda öğrendin.

Üçüncü Kısım
Uterus Yaraları ve Kokuşmalar

Daha önce delilleriyle bu konuda açıklama verdik ve sen bu yaraların karın sebebiyle had derecede kanama dolayısıyla meydana geldiğini öğrendin. Onların dışarıdan darbe veya sadme veya doğum dolayısıyla veya başka bir sebepten meydana geldiğini veya muhtemelen ilaçlardan oluşan cerahat ve kesik oluşturan ilaçlardan meydana geldiğini

ve yaraların kokuşma oluşturabileceğini öğrendin. Tahrik ve küllenme veya kirlenme olmaksızın da bunlar görülebilir. O derin veya derinde olmayabilir. Onunla birlikte yenme olabilir veya yenme olmayabilir. Şişte ve şiş olmaksızın da görülebilir.

Belirtiler: Burada ağrı vardır; özellikle yara uterus ağzında ise veya ona yakınsa ağrı olur. Çıkan maddenin, çeşitli renkte ve kokuda rutubetin olduğu bazen rahatlatıcı ilaçlardan zarar gördüğü ve bazen de kasıp tutan ilaçlardan yararlandığı belirlenir. Uterus ağzındaki yaranın belirtisi bir çeşit yağdır. Uterusda olduğunda yoğun ağrıyla birlikte ağdalı, yoğun ve kaygan bir madde görülür; onun yoğun bir kokusu ve gevşek bir yapısı vardır. Onun belirtisi şüphesiz seruma benzer. Yağlı olmayan sarı kirli rutubetin çok miktarda akışı tahrik olur. Eğer onda sıkıntı varsa, bu sıvı et suyu gibidir. Eğer kirliyse pis bir kokusu vardır. Onunla birlikte, dış kısmında yenmeden dolayı siyahtır ve şiddetli bir ağrı vardır ve nabız gibi vuruşlar hissedilir. Onunla birlikte ateşli şiş, yoğun koku vardır. Bunlar bizim şişlerin belirtileri, kokuşmalar ve yenmeleriyle ilgili bilgi verirken söylediklerimiz belirtiler arasındadır.

Dördüncü Kısım
Uterusun Kokuşması

Bu konu uterus yaraları kısmında anlatıldı. Onun sebebi doğumun zor olması, fetüsün uterus içinde ölmesi veya korkutucu derecede kanama olması veya kokan cerahat olabilir. Bu kokuşma yakında veya derinde olabilir. Bu yaralar geniş bir alana yayılmış veya geniş bir yayılımı olmayabilir. Derinde olduğu gibi, dışarı attığı rutubette de çeşitlilik vardır. Bazen kurtların oluşturduğu hastalığa çok benzer.

Beşinci Kısım
Uterus Yenmesi

Kan sızıntısındaki yoğun durumda ortaya çıkan yenme belirtileri biz zikrettik. Uterusun yenmesi ve kanser arasındaki fark uterusun yenmesinde kütle ve katılık yoktur. Onun oluşumu sakindir. Özellikle çıkması gereken çıktıktan sonra o sakindir ve çoğunluk uygun ve iyi ilaçlarla tedavi edilirse uzun sürmez. Ancak kanser sürekli ağrı oluşturur ve uzun süren vuruşlar vardır.

Tedavi: Uterus yenmelerinde yara olup olmadığına ve uterusun zarar görüp görmediğine bakılır. Eğer zarar görmüşse, ilkin ballı suyla ve benzerleri uterus içine zerk edilir veya pişmiş süsen ve temizleyen merhemlerle muamele edilir. Eğer uterusta yenme varsa, yeneni düzeltecek ve bedeni temizleyecek merhemler verilir. Uygun besin maddeleri alınır. Yine onunla birlikte şiş olup olmadığına bakılır. Öncelikle şiş varsa şiş ilaçlarıyla tedavi yapılır. Zikrettiğimiz şiş ilaçları kullanılır. Eğer uterusun temizlenmesi gerekiyorsa temizleyen ilaçlar kullanılır. Burada yarayı kapatacak, üzerinde zar oluşturacak ilaçlarla tedavi edilir. Zikredilen merhemler öncelikle yararlıdır. Öncelikle o atılması gerekli kısım cerrahi müdahale ile tedavi edilir. Sonra orada et bitmesi sağlanır. Gümüş kiri, üstübeç, geven eşit miktarlarda alınır. Bu terkip mumla, gül yağı sürülmüş kefen beziyle uygulanır. Eğer doku zarar görmüşse, biraz göztaşı uygulanır. Eğer buradaki et alınırsa şu terkipteki ilaçlardan merhem yapılarak uygulanmalıdır: tutya (çinko karbonat) yıkanıp, 2 kısım altın kiri, üstübeç, gebere; her birinden bir kısım alınır ve mumlu kefen bezi gül yağı ile uygulanır.

Altıncı Kısım
Kadının Bekâretini Bozmada Alınacak Tedbirler

Bikrin izalesinde çok fazla acı hissedilebilir. Özellikle zarı kalınsa, sertse bekâreti bozanın penisi ağırsa kadında şiddetli ağrı olur ve kan sızıntısı olur. Bu durumda onlar kabız yapan, kanamayı durduran sular ve şarap ve zeytinyağı içine oturtulmalıdır. Sonra softan oluşan bir bez alınıp yatağın üstüne serilir ve ete engel olmak için kadın onun üzerine oturtulur. Evlilik dışı cinsel münasebetten çekinmelidir; korkmalıdır.

Tedavi: Yaraları temizleyen ilaçlar alınmalıdır. Sonra yaralarda zikredilen ilaçlar, merhemler uygulanmalıdır. Onlara mühür kili ve benzeri sular katılmalıdır.

Yedinci Kısım
Uterus Yırtığı

Bazen uterusta yırtık oluşur. Uterusta çoğunlukla yırtık doğum sırasında olur, ancak şiş dolayısıyla da yırtık oluşabilir. Doğum sırasında oluşan ağrı nedeniyle altında oluşan yırtığın ağrısı gizlenir, ancak

onun sebep olduğu ağrı doğumdan sonra da devam eder, kalır. Ancak bu ağrı doğum sonrasında ortaya çıkar. Özellikle de dokunulduğunda, karın okşandığında fark edilir. Yırtık dolayısıyla cidden yoğun ağrı hissedilebilir. Bazen siğil olur ve kalır ya da yara olur, ancak iyi olur. Fakat yırtık kalır.

Yırtık Belirtisi: Bazen uterus yırtığını belirlemek mümkün olur. Kadının vulvası açılır ve aynayla uterus içine bakılır ve eğer yırtık varsa, görülür. Cinsel ilişki sırasında hissedilen ağrı ve penisin kanlı çıkması da uterusta yırtık olduğunu gösterir.

Tedavi: Uterustaki yırtık onun içindedir, ancak boynunda da olabilir ve onun bağlı olduğu yerlerde de oluşmuş olabilir. Yırtık uterus içinde olursa, onlara yakıcı maddeler yararlı olur. İyi özellikte merhemlerle karıştırılmış, tutma özelliğinde sulardan yapılan damlalar da yararlı olur. Örneğin gümüş kirinden yapılan merhemler ve makat çatlaklarında kullanılan merhemler bu hastalıkta kullanılacak iyi ilaçlardandır; bu sıkıntıyı hafifletirler. Buradaki hıltların pişmeye ihtiyacı vardır; örneğin yağlarla hazırlanmış basilikun merhemi gibi. Eğer yarık çok büyük ve derinse sıkıntının uzun süreceğini gösterir ve onun tedaviyi zor kabul edeceğinin işaretidir. Gül yağı ile *kırtas merhemleri* uygulanır. Eğer ondan yarar sağlanamazsa, sakinleştirilemezse, özellikle yara olduğunda tarçınla tedavi edilir. Bazen kaliteli bakır yapraklarıyla güzelce ovmak iyi gelir veya zaç ve mazı veya bunların hepsiyle tedaviye ihtiyaç duyulur. Ancak yara dışarıda ise, bazen yanmış çinko oksidi yumurtanın sarısıyla uygulamak yeterli olacaktır. Bunlar yeterli olmazsa üstübeç merhemi de uygulanmalıdır.

Sekizinci Kısım
Vulvanın Kaşıntısı ve Kadında Ereksiyon

Vulvanın kaşıntısı sıcak safravi hıltlardan veya tuzlu ya da sevdavi yiyen hıltlardan oluşmuş olabilir. Bunların durumu kurutucu menstrual kanın renginden veya orada oluşmuş döküntülerden veya cidden çok sıcak olan meniden olabilir. Onların hangisinin kaşıntıya sebep olduğu bunlardan belirlenebilir. Bütün bunlar ifrat derecededir. Bazen vulvasında kaşıntı olan kadın cinsel ilişkiden tat alamaz, doyumsuzluk arız olur. Bu kadına *ferlimus* denir, yani cinsel birleşme isteği aşırı derecede artmıştır.

Vulva Kaşıntısının Tedavisi: Uterusu temizlemek için median cephalic venden kan almak gerekir. Bütün had derecede olan hıltları, örneğin safra gibi hıltları, mahmude ile balgami olanı *istimtikun hapı* ile sevdavi olanı küskütle ve onun pişmişi ile tedavi edilir. Fazla miktardaki meni basit ilaçlarla, soğutan ilaçlarla veya yakan, tahrik edenlerle, hastanın gereksinimleri gözlenmek suretiyle verilir. Uterusun ağzına Arap zamkı, eski taş altında kalmış su, sandal, gül gibi maddelerden pişirilerek elde edilen terkip vulvaya sürülür. Merhemlerden gelincik, *derbent göz merhemi,* sirke ve gülyağı ile yapılır. Yine eşek baklasından onlardan eşit miktarda alınıp merhem olarak uygulanır. Bazen bu ilaçların içine keten tohumu da katılır. Kabız yapan maddelerin pişirilmesinden elde edilen su hasta kısma dökülür ve onun (terkibin) altında kalan kısılma yakı yapılır. Soğuk olarak ballı su, ihtiyaç olduğunda hastaya içirilir.

Kaşıntı için denenmiş ilaç: Nane yaprağı, nar kabuğu, soyulmuş pişirilmiş mercimek hurma şarabıyla verilir. Yine safran, kâfurudan; her birinden 1 danek olmak üzere alınır ve kurşun kirinden 2 danek, defne tohumu yarım dirhem alınıp dövülür, elenir; yumurtayla gül yağı ile ve şarapla macun haline getirilir ve uygulanır. Yine helile, narçiçeği; her birinden 2 dirhem alınır; kadıntuzluğu, nışadır, eski şarapla ovulur ve süzülüp gül yağı ile söz konusu yere sürülür. Gül yağı ile karıştırılmış terkip elle şaplak gibi vurularak uygulanır ya da oraya saçılır. Kadıntuzluğu buharları ve ağaç kavunu tohumlarının özünün uygulanması da yararlı olur.

Dokuzuncu Kısım
Uterus Basuru

Bazen uterusta ceviz gibi nesneler oluşur ve bunlar etrafındaki organları rahatsız eder. Sırt ve çevresindeki organları rahatsız eder; hatta pelvis kemiğine bile zarar verir sıkıntı yaratır. Uterus boynunda (vajina) bozukluğa sebep olur. Bazen kasıkta kıl oluşmasına sebep olur. Bazen de uterusta küçük delikler oluşturur. Bazen kasıkta, makat bölgesinde ve kaslarında açılmalara sebep olur. Bazen de bu oluşumlar sırt tarafına yönelir. Bazen uterus içindedir, ancak onun hemen her tarafında olabilir, ancak uterus boynunda olanların tedavisi

mükün değildir. Aynı şekilde mesane ve mesane ağzında olanların da sinirsel bir yapıda oldukları için tedavisi mümkün değildir. Bu gibi sinirsi bir yapıda olanlar tedavi edilemez. Diğerlerinin tedavisi mümkündür. Ancak kasık kıllarının bittiği yere kadar olanların tedavisi zordur. Özellikle kasık kemiğinde küçük delikler oluşturan basurun tedavisi çok zordur.

Belirtiler: Uterustaki basurun belirtisi uzun süren pis koku ve ağrı olmasıdır. Ön taraftaki yaralar ilaçla tedavi edilmeyip geri kalanı uzun sürede iyi olur. Buradaki ağrı göğse doğru adeta akar. Ağrılar kanser ağrıları gibidir. Onların yeri bu akıştan anlaşılır. Basurun bulunduğu yer onun pis kokusundan anlaşılır; daha sonra onun eti içinde olup olmadığı da pis kokulardan anlaşılır. Bundan sonra onlar (basur) kemiğe kadar gelir. Hastalığın durumu, oradaki sertlik ve yumuşaklıktan ve gevşeklikten de hissedilebilir.

Tedavi: Onun tedavisi kesmekle olur. Çoğunlukla sinirsel yapıdan dolayı titreme oluşur ve seste kesinti olur; akıl karışıktır. Bu durumda kesme yapmak mümkün değildir. Ancak ondaki ölü et kesilebilir. Ona ihtiyaten kurutucu ilaçlar verilir. Vücutta tenkiye uygulanır ve de uterusa tenkıye uygulanır; hastaya idrar söktürücüler verilir.

Onuncu Kısım
Uterus Zaafı

Onun sebebi kötü mizaçlı dokunun çözülmesi ve uterus boynunun ön kısmının hastalıklarıdır. Uterusta zaaf olursa ve çok az cinsel istek olur; menstrual kanama, meni ve diğerleri çok olur; kadın hamile kalamaz. Onun tedavisi kötü mizaçlı ilaçlarla yapılır. Onun oluşturduğu bozukluklar daha önce zikredilmiş bilinen afetlerin (bozuklukların) ilaçlarıyla tedavi edilir.

On Birinci Kısım
Uterus Ağrıları

Uterus ağrıları çeşitli kötü mizaçtan, uzun soluklu gazlardan ve onlarla birlikte oluşan rutubetlerden oluşur, hatta bağırsaklardaki kulunçtan oluşanlara benzer şekilde olur. Uterus ağrısı şişlerden, kanserlerden ve yaralardan dolayı görülebilir ve karındaki, kollardaki,

bacaklardaki, diyafragmadaki, midedeki ve baştakilerle, özellikle bıngıldak bölgesindeki ağrıyla ortaktır, birlikte görülür. Bazen ağrılar oradan kalçalara yayılır; sonra bu ağrı 10 ay müddetçe devam eder. Sen burada sorunu çözecek bütün ilaçları biliyorsun. Onları burada tekrar etmenin yararı yoktur.

On İkinci Kısım
Uterus Akıntısı

Kadının uterusundan akıntı olabilir. Kötü rutubet olabilir ve o meni sıvısı olabilir. Ancak öncelikle fazlalıklar artar. Menstrual kanamayı oluşturan damarlarda sindirim zaafı olursa bu durum ortaya çıkar. Uterusta pis koku oluşur. Kısmında anlatıldığı gibi, kurumuş menstrual kanın renginden ve kendi renginden anlaşılır. İkinci olarak, akıntının rengi erkek menisi rengindedir. Arzu ve şehvet olmaksızın akıntı varsa, uterusta beslenme ve gevşeklik zaafı vardır. Eğer şehvet varsa, yanma ve titreme ve gıdıklanma gibi olur. Onun sebebi meninin inceliği ve hiddetlidir. Bazen kaşıntı sebebiyle titreme ve gıdıklanma boşalmaya sebep olur. Onun sahibinde çoğunlukla ağrı olmaksızın organlarında ve gözlerinde şiş ve kabarma olur. Bazen bunlar ağrıyla birlikte seyreder.

Uterus Akıntısının Tedavisi: Kadındaki akıntının tedavisi erkekteki gibi olur. Ancak kadınınkinin tedavisi öncelikli olarak, bedenin temizlenmesi, kan alma ile fazlalıkların atılması ve sonra uterusu temizlemek üzere kurutucu özellikte lavman uygulanmasıdır. Örneğin pişmiş süsen, pişmiş boyotu, alınır ve hafif yağlarla özenip güçlü bir ilaçla birlikte uygulanır. Örneğin bataklık sazı yağı, nezle otu ve biber gibi bitkilerle yapılan ilaç uygulanır. Sonra içecek ve lavman olarak akıntıyı durdurmak için onlar kullanılır. Fazlalıklar dışarı atıldıktan sonra, lavman uygulanır. Onun fazlalıkları atabilmesi için mazı, narçiçeği, nar kabuğu ve bitotu pişirilip suyu verilir.

On Üçüncü Kısım
Menstrasyonun Tutulması ve Azalması

Menstrasyon uterusa ait özel sebepten veya diğer organlarla ortak bir sebepten dolayı tutulur. Özel sebep ağırlaşmadır. Başka bir sebep-

ten de olabilir. Menstrasyonun tutulması güçteki bir sebepten olur. Ancak maddeden de veya organdan veya ortak bir sebepten tutulur. Özel sebep ağırlaşmadır ve başka bir sebepten de olabilir. Menstrasyonun tutulması güçteki bir sebepten olabilir. Ancak maddeden veya organdan kaynaklanabilir veya bunlardan birinden kaynaklanabilir. Kuvvetten dolayı görülmüşse kötü soğuk veya kuru ya da kuru ve sıcak veya kuru ve soğuktan olabilir.

Maddi olanda sebep keyfiyettir ve kemiyettir ve her ikisidir. Kemiyette azlıktır ve yiyecek yokluğu ve azlığıdır veya şiddetli bir gücü yiyecek üzerinde yoğun etki gösterse menstrual kanamanın fazlalıklarından eser kalmaz. Örneğin bu tip kadınlar tabiat olarak erkeğe benzer ve sindirim üzerinde güçlü bir etki yaratır ve zeytinyağı yararlıdır. Fazlalıkları erkeğin attığı tarafa atar. Onların yağı, sinirleri, kasları erkeklerinki gibi güçlüdür; kalçaları dar, göğsü geniştir. Kol ve bacakları çoğunlukla sert olur veya ilaçlarla fazlalıkları çok miktarda dışarı atar ve perhiz yapar. Özellikle burnunda kanama olur veya cerahat veya diğer benzerleri mevcuttur.

Ancak maddenin keyfiyeti, özellikleri kan soğukluğundan dolayı ağır ve yoğun veya yoğundur; hıltlarla çok karışmıştır; özellikle balgami hıltlarla karışmıştır ve bilinen yollarındaki seyri çoğunlukla olması gerektiği gibidir.

Eğer sebep organdan kaynaklanıyorsa bu tıkanıklıktan dolayıdır ve kanda sıcaktan dolayı kuruluk olmasındandır veya kurutucu soğuktur. Çoğunlukla fazla su içmek orada yaraya ve tıkanıklığa sebep olur. Kalın giysiler giymek veya çok yağ veya ağır, yoğun gevşeklik oluşturan hıltlar, şişler, kapatan şeyler ve çok fazla et tıkanıklık yaratır veya uterus yaraları da menstrual kanamayı engeller; tıkanıklık yaratır. Yorgunluk ve onun yanı sıra, damar ağızlarındaki bozukluklar, öncelikle ondaki yoğun ağrılar, uterus dönmesi veya boynunun kısa olması veya ona vurma, dolayısıyla damar ağızlarının kapanması veya bunların dışında düşmeler menstrual kanamayı engeller.

Başka organlarla ortaklığından dolayı menstrasyonda tutukluk ve kesinti olabilir. Örneğin karaciğer zaafı dolayısıyla ve kanın yukarıya yönlenip temizlenmemesinden ve onun yaptığı baskıyla tıkanıklık oluşur. O da damarlarda sıkıntılı bir tıkanıklık oluşturur; gevşeklik

de boşluklarda baskı oluşturur ve pek az kan uterusa çıkmak üzere yüklenir. Ancak varsa kan çıkış delikleri bulamaz. Bu durum tekrar ederse vücutta baskı yaratır ve hastalıklar oluşturur.

Tutulma Arazı: Menstrual kanın tutulmasından hastalık meydana gelir. Uterus kasılıp kalarak, bu hastalığa hazır hale gelir ve bir yöne meyleder. Onda sıcak, kötü ve katı şişler ortaya çıkar ve iç organlarında şişler oluşur. Mide de, örneğin sindirim zaafı vardır ve iştiha azalır ve bozulur; yoğun kusmalar görülür; midede yanma vardır. Baş ve sinir hastalıkları ortaya çıkar; sara, felç ve öksürük şeklinde göğüs hastalıkları görülür. Nefes darlığı yoğun olarak belirlenir. Çoğunlukla karaciğer hastalıkları ve karında su toplanması ve benzerleri görülür. Onunla birlikte vücut ısısı değişir

Onda yine idrar zoru ve bel ve kasık ağrıları oluşur. Beden ağırlaşır ve karışıklık oluşur ve sıkıntı, bunalma gibi durumlar ortaya çıkar. Yoğun korku hissi oluşur; adeta tir tir titrer; yoğun ateşli hastalıklar oluşur. Bazen hasta konuşmakta güçlük çeker. Çünkü sıcak buharlardan dolayı dil kası kurur. Bazen baş ağrısından dolayı ağırlık hissi olur. Gerginlik, sıcak buharlar ve kötü bir ağrı olmasızın, baskı hissi görülür. Bazen şişler bütün bedende görülür ve karında da olur. Yine kanında sarı su şeklinde serum oluşur. Bazen mizacındaki bu değişikliklerin yanı sıra, menstrasyon tutukluğu görülür. Onun gücü yaradılışındaki kadar güçlüyse hapsolan, tutulan fazlalıkları da alır ve semer gibi yüklenir. Onun kasığında kıllar vardır ve cinsel organlarında da kıl biter; sesi kalınlaşır ve yoğunlaşır; sertleşir, sonra ölür. Bazen kanı dışarı atması mümkün olmadığı durumda ölümü kabul eder. Çoğunlukla onlar çok doğurgan olup, çok çocuk doğurabilirler. Ancak cinsel münasebet yapmazlarsa ve eşleri terk ederse, menstrual kan tutulması olur. Bu duruma boyun eğmez. Aslında kanın dışarı atılması gerekir. O hamile kalabilir ve cinsel ilişkidc bulunabilir. Onların idrarları siyahtır; içinde et gibi tozsu maddeler vardır. Bazen de kan bulunur.

Belirtiler: Soğukla oluşan menstrual tutukluğun belirtisi yoğundur; ağır uyku hali ve onda ağırlık vardır. Vücudu beyaz renktedir. Venleri yeşildir: nabzı değişkendir; damarları soğuk ve idrarı çoktur; biraz balgamidir. Onun ateşi olması iltihap (uterusta) olduğunu gös-

terir ve uterusta kuruluk vardır. Daha önce öğrendiğin ateşle ilgili işaretler de vardır. Kurulukla ilgili olanlar daha önce öğrendiğin gibi, onun kuruluğuna işaret eder. Bu bedeni zayıflatır ve damarları boşaltır. Ancak damarların şişi ve bunun benzeri durumlar bu konuda bildiğin malum işaretlerdir.

Tedavi: Burada tedavi, ısınma ve soğuma kanın oluşumu, bedenin tertibi, şişlerin tedavisi, kapalı vajina tedavisi ve benzerleriyle ilgilidir. Bu konuda tekrarlanan kaideler senin için bilinir hale gelir. Örneğin tedavi edilemeyen, kapalı vajina hastalığındaki gibi, onun tedavisi yoktur. Damar ağızlarının tıkalı olması yaraların etlerindendir ve benzeri diğer sebeplerdendir. Onlar da ümitsiz gibidir. Onun tedavisi çok olan kanın çıkarılması ve bedenin temizlenmesiyle yapılır; perhiz yapılır. Şüphesiz kanın tutulmasının tedavisinde menstrual kanın akması için idrar söktürücü ilaçların kullanılması gerekir. Bu ilaçlar kanı uterusa doğru yönlendirir ve deride de yararlıdır; mesamatı açar. Burada öncelikli olarak konuyla ilgili basit ilaçları, *İkinci Kitabı*'nda ve *Akrabadin*'de zikrettik. Ancak burada da bu hastalıkta alınacak tedbir ve tedavileri zikrettik.

Menstrual kanın kuvvetle akmasıyla menstrasyon harekete geçer. Burada safenden ve topuk arkasındaki, sırttaki damardan kan alınır. Yine düz damardan ve güçlü kalçanın iç kısmındaki güçlü damardan, el bileğinden ve ayak bileğinden kan alınır ve özellikle kadın şişman olduğunda böyle uygulanır. Bazen kan alma bacaktaki damarlarda tekrar edilir ve işleme aşağıdaki organların dallarında ve parmak damarlarında devam edilir. Onlar bağlanır ve bir süre bu şekilde bırakılır. Daha sonra delikleri açacak ilaçlar verilir. Yine gevşetip, rutubetlendirmek gerektiğinden, rutubetlendiren ilaçlar verilir. Sonra idrar atmaya yarayan ilaçlar verilir. Bunlar kanı inceltir; latif hale getirir ve tıkanıklığı giderir. Onlardan içerek alınanlar örneğin yarpuz, ballı su ile pişirilir veya ballı su ile duvarçiçeği pişirilir ve ardıçla güçlendirilir. Geyik otu cidden çok güçlü bir açıcıdır. Tarçın ve bazı yakılar, ballı sirke, çavşır ve onun meyvesi, kunduzhayası, yabani kimyon, pişmiş andız otu, pişmiş sabun otu, pişmiş kırmızı fasulye, ancudan, deve dikeni ve mercanköşkle güçlü bir terkip hazırlanır.

Bunlardan örneğin beyaz çöpleme, ebucehil karpuzu yağı, günlük

zamkı, kantaron, zeytin zamkı, çavşır, kunduz hayâsı, şeytan tersi, ballı sirke, yabani kimyon ve pelin otu usaresi ile fitil şeklinde hazırlanır. Keten üzerine sütleğen konup, sonra ifrata kaçmadan uygulanıp bir saat kadar bekletilir.

İyi bir fitil: Sarı sakız, yarpuz; her birinden 4 dirhem, ardıç 8 dirhem, kuru sedef otu 10 dirhem, temizlenmiş kuru üzüm 20 dirhem, inek safrası ile macun haline getirilir ve o vajinaya uygulanır. Kunduzhayası, sarı sakız ve misk alınır ve meşe palamutu ve ban otu yağıyla fitil yapılır. Papatya yağı muhtemelen kanı söktürür. Şakayik öz suyu ve nesrin gülü suyu da yararlıdır. Yine İran sabun otu, nezle otu, kara kimyon, taze sedef otu, sütleğen zamkı aynı miktarda alınır; iyice öğütülür; kına ile macun haline getirilir; zambağın içine konmuş olduğu kuru sof beziyle vajinaya uygulanır.

Yakılar ve Sıcak Pansumanlar

Menstrual kanı söktürmek için uterus ağzına uygulanan sıcak pansumanlar: Onlardan buhar şeklinde olanı şöyledir: ebucehil karpuzu 1 ölçü alınır ve şüphesiz o menstrual kanı söktürür. Sonra aynı şekilde, çavşır, şeytantersi, ballı sirke, Karaman kimyonu ve de yarpuz, sedef otu, geyik otu ve benzerleri pişirilip banyo suyu olarak hastaya uygulanırsa yararlı olur.

DÖRDÜNCÜ MAKALE[346]

Uterustaki Bozukluklar, Şişler ve Benzerleri

Birinci Kısım

Rutka[347]

Rutka vajina ağzı üzerinde cinsel münasebete engel olan fazlalık kas veya güçlü bir örtü vardır veya orada oluşmuş yaralar dolayısıyla ya da halka dolayısıyla veya uterus ağzı ile vajina ağzı arasında cinsel münasebeti engelleyen yapıdır. Oradaki yaranın eti buna benzer yapı dolayısıyla menstrual kanın akışını engeller ya da halkada (uterus ağzında) olması gerekli olmayan bir delik vardır. Hatta başlangıçta menstrual kan çıkmak istediğinde, çıkacak yolu bulamaz. Bundan dolayı onda şiddetli bir ağrı ve sıkıntı arız olur ve eğer başka bir yol bulamazsa, o kan geri döner. Kadın morarır; boğulur gibi olur ve helak olur.

Bu şekilde sıkı sıkıya kapalı olan cinsel organı olan kadın cinsel münasebet yaparsa ölür. Onun içinde fetüs için yer yoktur. Ancak bunun için tedavi yapmak gerekir. Burada birkaç yönden tedavi yapmak mümkündür. Uterus ağzında olan engel olan doku çözülür, eritilir veya onda muhtelif delikler açılır. Böylece bu deliklerden meni içeri girebilir. Onlardan pek azı çocuk olmasını sağlar veya bazı filozoflara ve hekimlere göre ve de Galen'e göre, çocuğun yaratılabilmesi için kadın ve erkeğin menisinin oranlarında zıtlık vardır. Onlar erkek menisinin daha güçlü olduğunu ve rahatlıkla kadının yumurtasına ulaşacağını söylemişlerdir. Onlara göre görülüyor ki yumurta ruhtur.[348]

---

346 TM: Rahmin konumunun afeti ve rahmin şişleri ve onlara benzer haller ve arızalar hakkındadır; bir kısımdan meydana gelmiştir.

347 TM: Damar ve Kanalların Tıkanıklığı (Atresia)

348 TM:Bebek yumurtadan yaratılmıştır. Filozoflar kadının menisinin meni kanallarından ilkin ferce geldiğini ve rahmin dışarıya çıkan menisi cezbettikte erkek menisi ile birlikte alındığını zannetmişlerdir. Bu minval üzre, dışarı çıkmayan kadın menisi cenin organının maddesinin kıvamını oluşturamaz. Bu konuda 2 farklı grubun açıklamalarından Galen'in açıklamalarını alırız. Çünkü filozofların dedikleri olsa kadın rahminin sağlığı menisini rahimden çıkma ve meninin erkek menisi ile birlikte rahmin boynuna girmesi ve nüfuz etmesi rektede mansur olmaz. Erkek

Tedavi: Kapalı olan kanalların kapalı olmasının tedavisi demirle (alet) yapılır; başka bir şeyle olmaz. Eğer kanalların tıkanıklığı görülür haldeyse vajinanın tıkanık olan tarafı (vulva) yırtılır. Böylece kenarları arasına destek yerleştirilir.[349] Tedavi olan kişinin 2 başparmağı yırtığa sokulur ve vajinanın 2 tarafı uzatılıp çekilir, hatta kenarların arasındaki yapı tamamen parçalanır, ayrılır veya gizli bir bisturi yardımıyla oradaki örtü ikiye ayrılır ve fazla et yavaşça kesilir; ondan bir şey kalmayana kadar işleme devam edilir. Ancak fazla etin dışında kalanların hiç biri kesilmez; esas yapıya dokunulmaz.

Oradaki örtü ve et arasındaki fark, et kanadığı halde, örtü kanamaz. Bu durumda vajinanın içine zeytinyağına batırılmış bez konmalı ve bu bez orada 3 gün bekletilmelidir; ihtiyacı kadar ballı su vulva üzerine dökülür. Yine onun üzerine etlenmeyi ve bağlantıyı tedavi edecek merhemler uygulanır; özellikle de kesilmiş olan ete iyi gelecek olanlar uygulanır. Kesikten sonra o örtü tekrar oluşmaz; kurur.

Ancak eğer vajinayı kapayan yapı iyice derindeyse; sanki içeri batmış gibiyse, onun yoğun ağrısı olur. Ona ancak aletle ulaşılabilir. O yapı bir defada ikiye ayrılacak şekilde kesilir. Bu kesme eğer düz olmazsa bazen mesaneye meyledebilir veya bir başka organa meyleder. Muhtemelen mesanenin bulunduğu yerde bozulmaya ve çürümeye

---

menisi kuvvetlidir ve güçlü bir kokusu vardır. Galen diyor ki bağlanma gücünün çoğu erkek menisinde olmakla erkek menisi ile kadının menisi karışmadıkça çocuk olmaz. Ancak filozoflara göre erkek menisinin gücü ve kokusu çocuğun oluşması için yeterlidir. Bu 2 açıklamadan filozofların açıklamaları alınır ve retkanın retki erkek menisinin hacmi rahmin amikine ulaşmasına her ne kadar mani olsa da, kuvvetinin ve kokusunun ulaşmasına engel olmaz. Kadın menisi erkek menisinin kuvvet ve kokusuyla iner ve yumurta cenine dönüşür. Kuş yumurtası erkeğin dişiye inişinden yani cinsel münasebetinden oluşursa ona çocuk yumurtası derler. O yumurtada ferah oluşmaktadır. Eğer dişinin inişi olmaz ve yumurta oluşursa ona beyd-i rıyh denir. Ondan ferh oluşmayıp, reca hastalığında yel oluşturan kadın gibi olduğu için çocukoluşmaz. O halde filozof erkek menisinin kuvveti ve kokusunun rahimde olan kadın menisine ulaşmasının ceninin inikadına ve çocuğun oluşması için yeterli olduğu iddialarına istişhad edip derler ki ferhanın oluşması iyi olmayan yumurta yel nezvesine musadıf olup erkeğin menisinin kokusu o yumurtanın kokusuna ulaşsa o yumurta çocuğa dönüşür. Onda şartlar bulundukta ferah ortaya çıkar. O halde filozoflar ve tabiplerin gruplarından intikal olunan üçüncü gruba göre tehelhilden ve nukbeden ariye rahim sahibesi olup retka olanlarda hamile kalmak mümkündür.

349 TM: Bir bez parçası yerleştirilir.

sebep olur. Bundan dolayı buradaki kesme azar azar yapılmalıdır. Kanamayı durduracak mazı şarabına batırılmış bezle kesiğe bastırılmalıdır. Bundan sonra hasta rahatlatılır; ilaçların içinde pişirilmiş olduğu suya hasta oturtulur. Sonra orada oluşabilecek iltihabı iyi edecek merhemler ve onu çekecek tozlarla tedavi edilir ve bu ilaçlar oraya zerk edilir. Hasta sırt üstü yatmaktan ve bu tedavinin arkasından cinsel münasebet yapmaktan kaçınmalıdır.

Burada yapılan kesmenin gereğinden kısa ve parçalı olmaması ve gereğinde daha büyük olmaması şarttır. Eğer kesme uygun ölçüde olmazsa, cinsel münasebette, hamile kalmada ve çocuğun doğumunda zorluklar ortay çıkar. Yapılan kesme uterusun kendisine kadar ulaşmamalıdır. Aksi takdirde kasılma ve titreme oluşur ve bu hastalık kadın için öldürücüdür. Bütün bu müdahaleler yapılırken elbette soğuktan kaçınmalıdır ve fiil olarak kadını soğutan ilaçlardan da kaçınmalıdır. Muhtemelen onu soğutan damla ve zerke dilerek verilen ilaçlardan ve rektum yoluyla verilen katı ilaçlardan kaçınmak gerekir.

İkinci Kısım
İkiye Ayırma ve Kesmenin Araştırılması Keyfiyeti

Bu uygulamada kadın hafif bir sandalyeye oturtulur; arkasına biraz dayanması söylenir; uylukları sıkıca bağlanır ve karnına ayakları çekilip toplanır. Hastanın elleri kendi altına konur ve sıkıca iki bileğinden bağlanır ve hasta bulunduğu yere şiddetle bastırılır. Sonra hekim vajinayı tıkayan; onu kapatan örtüyü kesip ikiye ayırır ve fazlalık eti de keser. Bazen ayna kullanıp içyapıyı daha iyi görmek gerekir. Kanalı kapatan örtü sürekli uzatılır. Onu uzatmak için kanca kullanılır; ancak bu işlem sırasında vajina ve uterusta yırtık oluşmamalıdır. Uzatılmış olan organ öncelikle yerine iade edilir. İkinci olarak organların uzatılmasıyla, o organlar ortaya çıkar ve kızgın demirle o kısım itilir ve işlemin yapılmasında kullanılan ayna bırakılır. Sen, organlardan hangisinin kapatan örtüye sahip olduğunu bilirsin; sana daha önce o kısım tarif edildi. Bu organlar mesane ve benzerleridir. Onların örtüsü çok fazla uzarsa, ihtiyaç olandan daha fazla uzamış olur. Bundan dolayı nazikçe uzatılmış ola örtüler yerine iade olur; bırakılır. Sonra mesaneye ulaşamayacak ve ona uygun olacak bir şekilde vajinayı ka-

patan örtü kesilir. Sonra yapılan kesme (şak) kontrol edilir. Şüphesiz bundan sonra kan kolayca çıkar. Bu işlemde korkulmayacak bir delik açılmıştır. Ancak şüphesiz ki çok kan akar. Şak azar azar kolayca açılır. Bazen hastada baygınlık ve nefes darlığı görülür.

Bazen hafif çizik yaparak kalıp denen delikli bir aleti ertesi güne kadar vajina içinde bırakmak gerekebilir. Bu alet yırtıkla bağlantılı olarak uygulanırken bir sof içine sarılarak uygulanır. Ertesi günü hastanın gücüne bakılmalıdır. Hasta yeterince güçlüyse, ilaçla tedavisi tamamlanmalıdır. 3 gün boyunca merhemle tedavi yapılır Bu safhada vajinaya konan alet çıkarılır. Parmakla kesilen yerin durumu kontrol edilir. Oraya aşağıdan dokunularak ve tekrar kesmeye ihtiyaç olup olmadığı belirlenir. Eğer hastalık (kanal tıkanıklığı) halledilmişse, genel olarak ilaç tedavisi yapılır. Hasta kaynamış su içine oturtulur. Özellikle kesik yapılan yerde şiş belirlenmişse, öncelikli olarak oraya kalıp içinde merhem uygulanmalıdır ve hastalığın büyümesi önlenmelidir. Orada bulunan fazlalıklar için buharlar kalıp aletin deliklerinden çıkar ve oradaki yaranın kurumasını sağlar. Eğer kesik doğal yapıdaki eti de etkilemişse, hasta tedavi kabul etmez; yoğun bir şekilde idrar atar.

Üçüncü Kısım
Uterus Kanallarının Kapalı Olması (Atresia Uteri)

Bu durum kanalların tıkalı olmasıyla ve sıcak ve katı şişlerden ortaya çıkar ve onun tedavisi kanalların doğal olara kapalı olması durumuyla aynıdır.

Dördüncü Kısım
Uterus Şişleri, Dışarı Çıkması, Dönmesi ve Kasıklara İnmesi

Uterusun bulunduğu yerden hareketinin sebebi yoğunluğudur. Örneğin, düşme veya yoğun bir şekilde uzama veya yüksek sesle bağırma ya da çok fazla aksırma veya dövüşmek veya bağrışmalarla kadını korkutmak ya da uterus bağlarını gevşeten darbe veya zor doğum vcya çok ağır bebek veya doğum sırasında bebeğin uygunsuz gelmesi veya bebek veya plasentanın birden çıkması gibi durumlar uterusun yerinin değişmesine sebep olur. Ancak rutubet dolayısıyla gevşeme veya rutubetlerden oluşan sıkıntılar da uterusun doğal yerinden çık-

masına, inmesine sebep olur. Bazen uterus zorla yerinden çıkar. Bazen uterus döner ve bazen de yerinden düşer.

Belirtileri ve İşaretleri: Uterusun yerinden hareket etmesi kasıkta, midede ve belde yoğun ağrıya sebep olur. Bazen bununla birlikte yüksek ateş vardır ve çoğunlukla uterusun zorlanmasıyla alt kanallarla bloke olma (kısıtlanma) ve bunun sonucunda idrar zoru oluşur. Onunla şiddetli kasılma ve titremeler oluşur. Sebepsiz korku görülür ve makatta düz bir şey varmış gibi hissedilir. Vulva yanında yumuşak bir şey hissedilir ve özellikle, tam anlamıyla uterusta dönme varsa o karında görünür hale gelir. Onun geride kalanı vulvada hissedilir. Bilirsin ki onun kökü dönmüş ve dışarı çıkmıştır ve geri kalanının da diğer kısımlar gibi dışarı çıktığı ve döndüğü belirlenir. Şüphesiz boyun kısmı da düşmüştür.

Tedavi: Şüphesiz kadına onu döndürme tedavisi uygulanır ve öncelikle tedaviye doğal lavman uygulanmasıyla başlanır ve idrar söktürücülerle mevcut idrar atılır. Bu tedavi işe yaramazsa, kadın sırt üstü yatırılır ve 2 bacağı arasına girilir ve uterus için gerekli ve yumuşak besleyici özellikteki sof alınır. Sonra, bir başka sof alınır ve Arap zamkı usaresi ile veya kabız madde içeren bir şarapla dövülür ve uterus üzerine uygulanır. Sofun tamamı uterusa girene kadar döndürülür. Sonra diğer sof alınır ve sirke ve su içine konur ve vulvaya uygulanır. Kadın bir tarafa yatırılıp, bükülür. Onun bacaklarından birini kendisine çekmesi söylenir ve sof oraya konulur. Onun konduğu düzende orada düşmeden kalması sağlanır; düzgün bir şekilde kadının aşağı kısmına ve bacakları arasına kan alma kabı konur ve uterus yukarı çıksın diye, kadına güzel kokular koklatılır.

Ancak 3 gün içinde konmuş olan sof değiştirilir ve içinde mazının, gülün, Arap zamkının, nar kabuğunun ve başka zayıf maddelerin içinde pişirildiği şarapla nemlendirilmiş sof konur ve kasığa, göbeğe ve iki apış arasına bastırılır. Bundan başka şarap uygulanır. Yine su yosunu ve mercimek de tutan, kasan maddelerle alınıp uygulanır. Bazen bu tedbirlerle kadın bu hastalığından kurtulabilir. Bu tedbirlerden sonra hasta bataklık sazı, nar ve gül pişirilip bu terkibin içine oturtulur. Tuzlulardan, kuru nesnelerden, öksürükten boşaltan ve gevşeten maddelerden hastayı uzak tutmak gerekir.

Beşinci Kısım
Utersun Meyilleri ve Birbirinden Farkları

Bazen uterus 2 taraftan birine meyilli olur ve uterus ağzı meninin zerk edildiği vulvayla zıt yönde olur. Bazen bunun sebebi 2 taraftan birinin daha sert olmasıdır; iki tarafının yoğunluğunun, tutma özelliğinin, gevşekliğinin, teneffüsünün ve kasılmalarının farklı olmasıdır; bazen de 2 tarafının damarlarının doluluğunun farklı olmasından kaynaklanmış olabilir. Bazen uterusun 2 tarafından birinin hıltlarının yoğun olması ve gevşekliğidir. Parmakla dokunarak meylin ne tarafa olduğunu belirlemek mümkündür; onların katılığı veya doluluğu, damarların uzunluğu ve sertliği ve dışarı maddeyi atma ihtiyacından da anlaşılabilir.

Tedavi: Uterusun bir tarafa meyli olduğunda onun meyline göre, onun safeninden kan alınmalıdır. Damarların doluluğunun ağırlığının olduğu tarafa doğru meyilli olmasının kabil olduğu düşünülür. Eğer o tarafta kasılma, tutulma ve harekete geçmeye hazır olma gibi bir durum varsa ve ağırlık yoksa hastaya yumuşatıcı maddeler verilir; lavman uygulanır ve fitil ve merhem uygulanır; hamam yaptırılır ve güzel yiyecekler verilir. Eğer orada rutubet hissedilirse, onu atacak maddeler verilir; örneğin kunduzhayası yağı verilir. Yine fitil ve merhemler şeklinde yumuşatıcı, rahatlatıcı ilaçlar verilir ve uterusa pelesenk yağı, zerkadi ve raziki üzümü ve benzerleri verilir. Aynı zamanda, bazen elle girip kefen beziyle veya ördek yağıyla veya tavuk yağıyla ovalamak mümkündür. Böylece uterus genişler ve uzamaya meyleder, hatta uterus ağzından vulvaya kadar aynı çizgiye gelir.

Altıncı Kısım
Uterusun Sıcak Şişleri

Bazen uterusta sıcak şişler oluşur. O şişler vurma, düşme, çok fazla cinsel münasebette bulunma veya çocuk düşürme veya doğumdan oluşan yırtık gibi sebeplerden oluşur. Şüphesiz menstrual kanın tutulması ve doluluk ve de çok soğuk ve yoğun amfizem ve çözülmesi (havanın atılmasında zorluk), uterusta sıcak şişlere sebep olur. Bu şişler genellikle uterusun dibindedir. Bazı şişler fetüsten yanadır; fetüsün olduğu taraftadır. Bazen onlar uterusun ön bazen de arka tarafındadır. Onun katılığı zaman içinde artar veya kanserleşecektir.

Belirtiler: Uterusun sıcak şişi, diğer organlarla ortaklık gösterebilir. Mide ile ortaklığından dolayı uterus şişlerinde midede ağrı görülebilir. Onda sıkıntı ve huzursuzluk, tedirginlik oluşturur; baygınlık ve hıçkırık görülür; arzu ve ihtirasta bozukluk olur veya bu ortaklık dolayısıyla beyinde zaaf oluşur. Bıngıldak civarında baş ağrısı olur; boyunda ağrı olur; göz kapaklarında ağırlık vardır. Bu derinden gelen yoğun bir ağrıdır; yayılan bir ağrıdır; hatta kollara, parmaklara, ön kola, bileğe, eklemlere doğru yayılır. Onlarda gevşeklik oluşturur. Sırtın 2 uzun kasında, kasıkta ve 2 uyluk arasında sıkıntı vardır; yel birikmesi olur. Aynı zamanda kaburgaların aşağı kısmında yel birikmesi görülür. Bütün vücutta ağırlaşma hissedilir. Bütün vücuda yıkım vardır; güç kaybı ve tutuluk olur. Hatta deliklerde yelin çıkmasını sağlayacak kadar güç yoktur. Şişin yoğunlaşmasıyla ve baskı yapmaya başlamasıyla bu durum ortaya çıkar. Çoğunlukla şişler damarlara baskı yaptığında şiddetli tutulmamalar; içlerindeki maddeyi kolayca atamama durumları ortaya çıkar. Şüphesiz nabız da zayıftır; değişken hale gelir ve küçülür. Sıcak şiş arazları şiddetli olup, iltihaplı şişlerde yüksek ateş görülür. Hastanın korkudan tüyleri diken diken olur. Dili siyahtır ve şiddetli ağrıları ve kalp çarpıntıları vardır. Kol ve bacaklarında damarlar çoktur. Bazen sesi kaybolur; titreme, baygınlık görülür. Uterustaki şiş, vurma veya benzerlerinin yerini gösterir. Yine oradaki ağrı göbekte, sırtta veya kalçalarda ve uterus ağzına yakın yerlerde görülür. O dipteyse daha yoğun ve daha serttir. Çünkü uterus ağzı sinirsel yapıdadır ve dokunulabilir. O derindeyse dokunulduğunda serttir. Aşikârdır ki, uterus şişi ona terstir. Hastanın uykusu da katıdır ve anlayışı da zordur; yürüyüşü sarsaktır; adımları gevşektir. Onun iltihaplı tümöre dönmesiyle ağrı cidden artar ve işaretleri yoğunlaşır ve arkasından yoğun ateş görülür ve karışıklık oluşur ve hastalık iyice şiddetlenir ve karnın zıddına gevşeme görülür. İdrar atımı olur ve tam bir pişmenin olgunlaşmanın işareti ateşin sakinleşmesidir; harabiyet harekete geçer. Uterus şişi ve onun irinli tümörü dönüşmüş olduğunu, cğcr uterus ağzındaysa, görmek mümkündür. Eğer o derinde ise görmek mümkün olmaz.

Sıcak Şişlerin Tedavisi: Oradan kanın atılmasına ihtiyaç vardır. Bilinen deliller yardımcı olursa basilik venden kan alma sıcak şiş-

lerde yararlı olur. Burada menstrual kanın çekilmesi onu hapseder. Yumurtalıkla uterusun ortaklığı fazla olup ondan kan almak gerekir ve öncelikle menstrual kanatılmalıdır. Bu çok yararlı olur. Çünkü özellikle şiş, menstrual kanın tutulmasıyla olağandır.

O halde uterustaki sıcak şişlerin oluşmasına engel olmak için başlangıçta basilik damardan kan alınıp, maddenin orada tutulması engellenir, sonra safenden kan alınıp, oraya maddenin çekilmesi engellenmiş olur. Böylece basilikten kan alınmasıyla oluşan zarar, safenden kan almasıyla telafi edilecektir. Kan alınırken, kadının ayaklarını yukarı kaldırmak gerekir. Bu şekilde kan alınıp, kan almayı abartmamalıdır. İlk 3 günde ona besin verilmemelidir veya çok azaltılmalıdır; asla su verilmemelidir; özellikle ilk gün asla su verilmemelidir ve güzel kokan bir yerde sakinleştirilmelidir. Ona sabahleyin güçlendirici şeyler önerilir. Onun gerekli bir şekilde kusması uygun olur. Bazen kolayca hıltları çıkaracak müshillere ihtiyacı olabilir.

Ona kusmayı sakinleştirecek ilaçlar vermek gerekir. Onun çok az besine ihtiyacı vardır. Başlangıçta içine iyi gül yağı karıştırılmış suyun içine oturtulur ve kabız yapan ve iştihayı açan sular verilmemelidir. Sonra, gece şişi katılaştıran şeyler uygulamamalıdır. Bu safhada hastaya iyi şeyler verilmelidir; pişirilerek, temizlenmiş haşhaştan alınıp üzüm suyu ile veya gül yağı veya elma yağı ile yakı yapılır. Sonra gevşeten gül yağı ve şarapla hazırlanan sıcak preparat hastayı gevşetmek üzere başından aşağıya dökülür. Pişmiş hatmi, keten tohumuyla, üzerlikle, güçlü bir kabız yapma özelliği olan sinir otu ve baklayla ve sofla fitil yapılır.

Aynı zamanda yumurta iyice kaynatıldıktan sonra haricen uygulanır. Bazen safran yağı, yabani sümbül yağı da onun içine konur. Sonra doku onu kabul eder. Onunla ve pişmiş mühür kili ile *sevik*le (buğdayla hazırlanmış çorba), gül yağıyla ve kına yağıyla yakı yapılır; özellikle hastalığın sonunda uygulanır ve koyun pisliği, inek yağı, yılan iliği ve benzerlerinden yapılan yakı da kullanılır. Eğer hastalık inişe geçmişse o zaman sadece çözeltilerle tedavi edilir ve onlardan yabani kekik, mercanköşk, defne, çam sakızı ve bildiğin benzerlerinden ilaç yapılır. Bu safhada hasta beslenmeli, güçlendirilmeli ve canlandırılmalıdır. Eğer hastaya yakı uygulanırsa, zarar verecekse, şiş üzerine yapışırtırılmamalıdır.

Ancak iltihaplı şişi olgunlaştıran maddelerle muamele etmelidir. Eğer uterusa yakın ve kesmeye imkân veriyorsa o şişin tedbiri onu (şişi) ikiye kesmektir. Ancak şiş içeride ise o zaman onun pişmesini beklemek gerekir ve dışarı idrar atan şeylerle yetinmek gerekir. Örneğin ona süt ve kavun çekirdeği salgısı olan ve şişi akıtan birçok şeyler verilir; onlar kendi fiiliyle şişi tedavi eder. Öncelikli olarak, onun çözülmesine ve ona karşı alınacak tedbirlerine olanak vardır.

İltihaplı şişin irini bazen vulvanın dışına çıkar. Ona yardım için tenkiye yapmak gerekir ve geride kalan için küçük basilikun merhemi onun (uterus) içine zerk edilir. Bazen irin mesaneden çıkar; bu durumda güçlü idrar söktürücüler vermek gerekmez. Mesaneye başka maddelerin uygulanmalıdır. Mesanede yaralar görülebilir ve onlar mesaneye yayılmış halde olabilir. Bu durumda idrar ince ve idrar atımı kısa sürelerledir. Burada süt, kavun çekirdeği ve bazı maddeleri salgıları kullanılır. Bazen kanaldan dışkı çıkar. Bazen uterusun irinli şişi ve diğerleri için zikredilen ilaçlar da vulvaya uygulanır. Örneğin kil, hardal, güvercin gübresi uygulanır. Sonra yara ballı su ile temizlenir. Eğer yoğun irin varsa ballı su ile tenkıye yapılmaz. Yaranın temizliği bittikten sonra, yara ilaçlarıyla tedavi edilir.

İltihaplı şişte arazlar büyükse onu yumuşatan yakılar uygulanması yararlı olur. Bunlar ince arpa unu, kil, boyotu, keten tohumu, sarıyonca ve gerekli özelliklere sahip banyo suları hastaya verilir. Sıcak şişler ve uterus dışındaki kısımlardaki iltihaplı şişler konusunda söylediklerimiz şeyleri görmen gerekir. Özet olarak, buraya alınacak olanlar tamamlandı.

Yedinci Kısım
Uterustaki Balgami Şişler

Uterustaki balgami şişler, zikredilen bu şişlerin kötü ve pis kokulu olduklarını gösterir. Ancak onda ağrı olmaz. Ağrı daha çok kasık, kol ve bacaklarda olur. Onun görüldüğü kişinin karnında su toplanan kişi gibi bir görüntüsü vardır. Onun tedavisi şiş ilaçlarıyla yapılır. Aslında biz onları birçok kısımda zikrettik.

Sekizinci Kısım
Uterustaki Katı Şişler

Katı şişlere dışarıdan dokunulduğu zaman anlaşılır. Şüphesiz onlar idrarın atılmasını zorlaştırır ve ağırlaştırır veya ikisi birden görülür. Ancak onda ağrı devamlı değildir. O kanserleşirse ağrı sürekli hale gelir. Katı şiş olanın vücudu zayıftır; özellikle, kolları zayıflar ve o kişinin ayakları şişer. Bilekleri incelir. Bazen karın büyür. Onun hali karında su toplandığında olduğu gibidir. Özellikle de yoğunluk ifrat derecede böyledir. Bazen onunla birlikte, hakikaten karında su toplandığı da görülür. Eğer sertlik ve katılık çözülmez ve kaybolmazsa, hızla şiş kanserleşir. Katı şişten kanser oluştuğu gibi, kanser nitelikte olan da katı şiş niteliğinde olup, kanser niteliğindeki şişin özelliği onun katılığının aynı düzende olmayışıdır. Onda dokununca elem veren varisli venler oluşur; rengi kötüdür; değişip kırmızı kurt gibi olur. Bazen onlar kurşuna ve yeşile döner. O uterusta katılık görülmese de, ağırlık olması, elem hissedilmesi, kasıkta ve iç organlardaki örtülerde, apış aralarında ve kalçalarda sıkıntı olması, orada kitle olduğunu gösterir. Ondaki elem diyafragma ve omurgaya kadar yayılır.

Çoğunlukla onunla birlikte gözlerde ağrı, baş ağrıları, el ve ayaklarda soğuma görülür. Bazen damarlar çok olur. Bazen gevşemeyle birlikte yüksek ateş görülür. Sonra ağrı korkutucu olur ve şiddetlenir. Ancak idrar zoru, damla damla idrar, ayaklarda veya her birinde kaçınılmaz tutulma olur; sadece tutulma birinde (mesane veya uterusta) olur; diğerinde olmaz. Onun (uterus) katılığı, sertliği ve balgami yapısı birlikte görülür; bu özellikler ortaklık eder. Eğer uterusta yara varsa, ondaki irin güçlü ve kirli değildir. Kirli olduğunda çoğunlukla rengi siyahtır. Bazen kırmızı ve yeşil ve de nadiren beyazdır. Onda yakıcı rutubet ve safravi madde vardır; yakıcı serum pis kokulu yeşil bir yapı kazanır. Bazen kanama olan kişinin uterusunda yenme yoktur, hatta kanamadaki kan normal menstrual kan zannedilir. Bazen onda öyle bir kanama olur ki ateşin düşmesini sağlar ve ağrı sakinleşir. Bu durumda sıcak şişi olan kişi için tedavi gerekmez. Uterusta katı şiş olan kişinin tedavi edilmesi ve bedeninin ağır ve sevdavi hıltlardan temizlenmesi gerekir. Ona *diyahilun*, *basilikun* merhemleri uygulanmalıdır ve Yahudi balsamı, kaz yağı, yılan iliği, koyun pisli-

ği, süsen yağı, İspanyol yasemini, nergis, dereotu yağı, papatya yağı, boyotu yağı, hayvan pisliği yağı, peygamber çiçeği yağı alınır; kefen beziyle uygulanır. Kefen bezinin sarı mumla muamele edilmiş olması gerekir. Bazen bu terkibe yumurta sarısı da konur. Hastanın güçlenmeye ihtiyacı varsa, onun içine kunduzhayası, sinnani sabır, tavşan renneti, süsen, terebentin zamkı, peygamber çiçeği, safran ve bitkisel reçine, badem zamkı ilave edilir. Denenmiş merhemlerden mezeryon yaprakları suda yumuşayana kadar bırakılır ve peynir ve bal ile karıştırılıp ovulur ve merhem kıvamına geldiğinde uygulanır. Mezeryon çiçeği, peynirle ve ballı su, lahana yaprağı ve onun çiçeği de uygulanır. Yine denildiğine göre, balmumu da yararlı olur. Makul güçteki suların içine hastayı oturtmak gerekir ve küçük parçalara ayrılmış hatmi yaprağı, badem reçinesiyle ve kaz yağıyla veya mercanköşk, sarıyonca, boyotu, papatya, hatmi ile de yakı yapılır.

Kanserin teskin edici merhemlerle tedavi edilmesi gerekir. O da düzenlemek, basilikten ve safenden sürekli kan alma, sonra onu canlandırmak, sevdavi maddeleri atma, ona has fevkalade nazik merhemler uygulamak kanser ağrısını teskin eder. Eğer ağrı çok şiddetliyse kan alınır ve ağrıyı teskin eden sıcak ve soğuk ilaçlar uygulanır. Hangisi ona uygunsa, güvenilirse o ilaç uygulanır ve özellikle onlar yaralara iyi gelir.

Sıcak olup ağrıyı teskin eden ilaç: Boyotu ve benzerleriyle kefen bezi alınır ve harekete geçiren zeytinyağı tortusundan yarım ölçü alınarak, bakır pası içine konur. Buradaki bakır pası alınıp daha sonra biraz sarı mumla birlikte kefen bezi üstüne konup haricen uygulanır. Uterus kanseri için soğuk ilaç olarak, haşhaş, gebere, it üzümü, gül yağı, yumurtanın beyazı, ufalanmış kurşundan oluşan çözelti sık sık lavman yapmakta kullanılır. Yine hamile dişi eşek sütü ve sinir otu, tek tek ve birlikte ilaç yapmakta kullanılır. Eğer yaradan dolayı kanserleşme olmuşsa dokuda, kanamayı sağlayan merhemler önerilir.

Dokuzuncu Kısım
Uterusun Kanla Boğulması (asphyxia)

Bu hastalık, sara ve bayılmaya benzer; onun başlangıcı uterustur; diyafragmanın, beyin şebekesinin (tormentum cerebri), atar damarlar

ve venlerin aracılığı ile kalp ve beynin ortaklığıyla olur. Bazı âlim hekimler şöyle demiştir: O boğulur gibi olan kasılmanın sebebi bilinmez. Ancak ondaki bu hal menstrasyonun tutulmasından veya evlenmemiş kızların ve erkeklerin cinsel birleşmeden önce duydukları yoğun cinsel heyecandan kaynaklanmış olabilir. Özellikle, aslında soğuk olsa da, yoğunluk, birden yığılma ve kesin şekillenme oluşur. Sıcakta ise bu bozukluk daha da artar. Ancak bu duruma az rastlanılır. Buna yatkın mizaçta olanların renginden anlaşılır.

Menstrasyondan önce, yoğunluk ve birikmeler artar ve zikrettiğimiz bozukluk ortaya çıkar. Doğal yapı zehirlenmeye doğru bir gidiş gösterir. Hastalık 2 türlü oluşur. Bunlardan birisi hastalığın ilkin uterusa ulaşmasıyla yukarı doğru, hastanın sağ ve sol tarafında, bacaklarda ve sırtta, damarlarda tutulmuş olan madde gereği titreme ve kasılmalar oluşmasıdır. Burada birikimin gideceği bir delik yoktur. Muhtemelen damarlar genişler ve bu genişlemeden dolayı titremeler oluşur. Kişi sıkıntı hisseder. Bazen bu birikim uterus içinde toplanır ve organ ağırlaşır; sonra kısalıp küçülür veya uterus içinde kan toplanmaz. Muhtemelen onun şişi, sonradan küçülür ve bozukluğu artar ve bu durum menstrasyon üzerinde etkin olur. Birikmiş yığın çıkış yolu bulamaz ve öncelikle üstünde bulunan organlar olmak üzere, belli başlı organlara zarar verir. Bazen oluşan şiş dolayısıyla uterus kasılır veya kötü kuru mizacından dolayı, uterus ağzında ve damarlarında tıkanıklık olur; sonra tutukluk meydana gelir ve uterus bir tarafa meyleder.

İkinci olarak, hastalık o kadar maddidir ki, hapsolunan maddenin 2 temel organa (beyin ve kalp) gönderdiği kötü buhar oralarda tutulur, hapsolur. Sonuçta kişide baygınlık olur. Bu hastalıklarda maddenin tutulması, baygınlıktan daha güçlüdür. Hastalık oluştuğunda öncelikle güçten düşme görülür. Menstrasyon meni nevindendir. Şüphesiz meni de kandan oluşur. Şüphesiz kandan kötüye dönüşüm mümkündür ve özellikle kadında dönüşüm daha olasıdır; tıpkı kanın değişime uğrayıp süt olması gibi.

Bundan dolayı kanın tutulması devre devre olur ve orada tutuklukla beraber yakıcılık da vardır. Bazen bu durum aralıklıdır ve yavaş oluşur; bazen de her gün olur. Onun peşpeşe olması hasta için öl-

dürücüdür. Şüphesiz doğum ve benzeri dönemlerde görülmez. Bu durumda hareket yoğunlaşır, çünkü uterusun bütün kısımları hareket halindedir. Onun hareketi derece derecedir; birden olmaz ve aşağıya doğrudur. O fiil doğaldır. Başa doğru zehirli buharlar gelmez.

Uterusta maddeyi tutan kişide, görünüşte soluğun iptali söz konusudur, ancak solunum vardır. Bazen dokunmuş softaki gibi, soluk adeta boşluktadır. His ve hareket iptal olur; kişi ölü gibidir. Çoğunlukla bunun sebebi menidir ve onda görülen soğukluktur. Bu zorlamayı soluk kaybı izlemez. Muhtemelen soluk azalır ve hafifler. Üçüncü derecede katılmada (boğulur gibi olma) titreme, uterusta uzama veya kusma olur; akıl ve histe sıkıntı yoktur.

Belirtiler: Uterusta boğulur gibi olma hali yaklaştığında döküntüler oluşur, çıkıntılar görülür; nefes darlığı vardır; hafakan, baş ağrısı, solunum bozukluğu, görme zaafı, kafa karışıklığı, hareketlerde ağırlık, kollarda zaaf, safra rengi yüz, davranışlarda sürekli değişkenlik, sebat azlığı oluşur. Bazen kötü buhar sıcaktır ve susuzluk oluşur. Tersi olursa, hareketlerde sebat vardır, ancak karışıklık oluşur; yüzde, gözde ve şakaklarda kızıllık vardır; bütün vücudunda fark edilen bir kızıllık oluşur. Bazen bu derine batmış gibidir; açılamaz; solunum zaafı vardır. Sonra çoğunlukla kesilir; sona erer ancak mariz bir vehim oluşur. Kasıklarından bir şeyler yükselir gibi olur. Dişleri hareket eder. Kasların bozukluğundan istem dışı hareketler yapar. Hastanın genel hali değişir; konuşamaz; konuşması kesilir; anlamakta zorlanır.

Daha sonra bayılma nevinden işaretler görülür; ses kaybolur; dizler yukarı çekilir; genel olmamakla birlikte vücutta nemlenme oluşur. Muhtemelen sol tarafında hissedilir. Bazen balgami kusmuk atılır; baş ağrısı, dizlerde ağrı, omuzda, sırtta ağrı ve karında gurultu vardır. Rutubeti atar. Bazen zatürriyeye dönüşür ve boğazda iltihap oluşturur. Nabız öncelikli olarak, uzar, titrer ve dönüşümlü olur; sonra düzensizleşir; özellikle güç kaybının yanı sıra, hasta ölüme yaklaşır. İdrarı et yıkantısı gibidir veya kanlıdır.

Menstrasyonla ilgili olanı mnestrasyonun tutukluğuna işaret eder ve meniyle ilgili olanı uterus ağzında şehvet ve arzu varken cinsel

ilişkinin tutulmasından sonra meninin tutulmasına yol açar.[350] Bazen bu durum sütle ilgilidir. Süt yoğundur; isteklerde zaaf vardır; gözlerde ağrı olur; dizlerde de ağrı vardır. Yüksek ateş ve diğer menstrual kanamalarda görülen arazlar görülür. Bununla beraber hangi hılt bozuksa kanda onun hâkimiyeti belirlenir. Sevdavi olan onlardan en kötüsüdür. Çünkü sevdavi tutukluk beyinle ortaktır. Kalple ortaklaşa güçlü baygınlıklar oluşturur. Her iki organla ortak olarak, nefes kesildiği, solunumun atıl kaldığı belirlenir. O diyafragmayla da ortaktır. Balgami olanın şikâyetleri daha yoğundur. Safravi olan daha iyidir, daha sakindir. Ancak meninin uterusta tutulması soluk için zararlıdır. Tutuklukların meniden kaynaklananı solunuma zarar verir ve menstrual kandan kaynaklanandan daha fazla sıkıntı yaratır. Ancak başka arazlar onda görülmez. Çoğunlukla, eğer uterus kısmı okşansa onda titreme, sarsılma ve arzu oluşur ve ondan yoğun bir sıvı iner ve hasta rahatlar. Bazen nefesini kusar gibi, adeta dışarı fırlatır ve sonra rahatlar.

Her ne kadar uterustaki maddenin hapsedilmesi ve onun yarattığı arazlar saraya benzerlik gösterse de, bazı yönleriyle sara uterustaki kasılmalardan ve tutukluk sebebiyle ortaya çıkan durumdan farklıdır. Uterustaki tutulmada, akıl cidden kaybedilmez.[351] Ancak durum

---

350 TM: Meninin tutulması hummaya ve daha sonra ahv olduğuna delalet eder. Şehvet mevcut iken teaffüf edip indi münasebet, uzun süre terk ederse ve menstrasyonu (tames)ihtinak ve itibase bazen durur.

351 TM: birinci veche söylenmekle onu ibareti ile zikredip şerh eyleyelim (açıklayalım). O ibaret budur fakat yefrek beyne ve beyne'l-sara ihtibas ma yesad min rahim ve'l-ane musannıf Rahim Allah Taala Hazretlerine iktida edip kelamından intihal eden diğer diğer musannıfın bu veche furuka irad eyleyip belki alamat (alametler) ihtinakta irad eylediler. Hatta Semerkandi esbab ve alamatında alamat ihtinak açıklamasında dedi ki ve yehissi alile bişeyi yertefeha fi 'l-ane ila inne yebligu el-efvad ve o fazıl bu alameti furukdan kılımdı ve rahim de zikreylemeyip aneye zikri kasir eyledi. Aynı şekilde Kazvini de bu minval üzere zikreyledi ve ancak ila'l-fevad kaydını tayy eyeldi. Aynı şekilde Hacı Paşa da il'l-fevad kaydıti eyleyip ane ile birlikte rahmi zikreyledi. İlk fasıl ve yehussi ibaretindemüttefik oldular. Bu ittifaktan zahir oldu ki hala Kanun nüshalarında mevcut olan ihtibas ma yesade tahrif olunmuştur. Nüsha-i sahiha ihsas ma yesadedir. birinci veche söylenmekle onu ibareti ile zikredip şerh eyleyelim. O ibaret budur fakat yefrek beyne ve beyne'l-sara ihtibas ma yesad min rahim ve'l-ane musannıf Rahim Allah Taala Hazretlerine iktida edip kelamından intihal eden diğer diğer musannıfın bu veche furuka irad eyleyip belki alamat ihtinakta irad eylediler. Hatta Semerkandi esbab ve alamatında alamat ihtinak açıklamasında dedi ki ve yehissi alile bişeyi yertefeha fi 'l-ane ila inne yebligu el-efvad ve o fazıl bu alameti furukdan kılımdı ve rahim de zikreylemeyip aneye zikri kasir eyledi. Aynı şekilde Kazvini de

gerçekten ciddidir ve süreklilik gösterir. Hatta tıkanıklık oluşursa, çoğunlukla fevkalade önemli bir fonksiyonla ilgili olduğu belirlenir. Sara hastalığında erkek hastada herhangi bir akış söz konusu değildir. Beyin sinirleri bu gibi hastalıklarda sakindir; başka fiillere ihtiyacı vardır. Uterustaki tıkanıklığın başka fiillere ihtiyacı yoktur. Buradaki fazlalıkları çıkarmak için burada kullanılabilecek ilaçlar sara kısmında farklarıyla birlikte verilir.

Ancak sara ile uterustaki kanın tutulması, hapsolması arasındaki fark sükûnet açısındandır. Nasıl olduğu, hissin uterustaki kanın tutulmasında kaybolmamasından veya çoğunlukla tam olarak kaybolmamasından ve hastanın bağırmamasından belirlenir. Ancak onunla *lisergus (uyku hastalığı)* arasında da fark vardır. Uyku hastalığında yüksek ateş yoktur ve nabızda dalgalı bir doluluk da hissedilmez; başta şiddetli bir ağrı vardır. Rengi değişken ve farklı farklıdır. Yine uyku hastalığında durum sabittir ve tek bir şekil verir.

Tedavi: Menstrual kanın tutulmasının sebebiyle oluşan kan tutulmasında eğer hastanın rengi çok fazla beyaz değilse ve yine sebebi çok fazla yapıyı gevşeten rutubet değilse, basilik ve safen damarlarından kan alınır ve her durumda menstrual kanı söktürecek ilaçlar hastaya verilmelidir. Özellikle sıcak, yakıcı, uterus ağzını hareketlendiren veya uyaran ilaçlar verilir; örneğin üzüm şarabı, biber gibi. Ancak sütleğen cidden yararlıdır; menstrual kanı kendine uygun bir şekilde, oradan atar. Uterus ağzının heyecanlanıp hareketlenmesi ve bunun benzeri hareketliliği menstrual kan tutukluğunda veya meni tutukluğunda yararlıdır. Bu durumda uterus aşağıya doğru ve düz olarak hareket eder. Bu durumda tedavi başarılıdır.

Sıcak suyla banyo yapılması çok yararlıdır; özellikle selamotu, boyotu, keten tohumu, mercan köşk, pelin otu ve ekşi meyveler yararlı olur. Uterusa meyletmiş bölgelerdeki basilik damardan kan almak gerekir. Eğer uterus bir tarafa meyletmişse ve üst kısmı kasılmışsa o zaman onların (basilik damarlar) birinden veya ikisinden de kan

---

bu minval üzere zikreyledi ve ancak ila'l-fevad kaydını tayy eyeldi. Aynı şekilde Hacı Paşa da il'l-fevad kaydıti eyleyip ane ile birlikte rahmi zikreyledi. İlk fasıl ve yehussi ibaretindemüttefik oldular. Bu ittifaktan zahir oldu ki hala Kanun nüshalarında mevcut olan ihtibas ma yesade tahrif olunmuştur. Nüsha-i sahiha ihsas ma yesadedir.

alınır. Eğer çok fazla rutubet hissedilirse, onu dışarı atan maddeler verilmelidir; örneğin *Rufus yakısı* ve *Siyadertus yakısı* gibi. Yine, eğer ondan kan alırsan ve dışarı atarsan, muhtemelen 7 günden sonra, ebucehil karpuzu ile yakı yaparsın. Burada fıykara yakısı uygulanır. Bazen bunda sonra müshillere ihtiyaç duyulabilir. Bazen kunduz otu tohumu ve pis kokulu tohumlar içirilir. 3 gün sonra sırttan ve yanlardan (bel bölgesinden) hacamat yapılır ve 2 uyluk ve 2 kasık üzerinden de hacamat yapılır ve uygun tedbirler alınır; elle aşağı kısımlar ovulur. Ayrıca bazı yağlar ve merhemler de kullanılır. Sonra kunduzhayası, sarısakız, balla ve kara kimyonla ve de *felafili* ve *idahmerta* ve kimyonla ve de ballı su ile anasonla veya kırmızı fasulye ve karanfille yapılan ilaçlar uygulanır. Şerbetlerden iyi olanlardan biri bir bardak sedef otu suyu veya kaynamış beşparmak suyu ve ağaçmantarı suyu ile içilir. Bu hastalık için cidden çok iyidir. Eğer kunduzhayası şarapla içilse, bazen tedavi için iyi olur. Aynı zamanda merhemler de yararlı olur. Aynı zamanda ada soğanı ve sirke de iyi gelir; yudumlanarak içilir veya ekşi ballı suyla ve şevsıra suyu içine konup içilirse, hastalık iyileşir. Yine 2 dirhem erguvandan, güçlü nebiz içine konup içilir. Hayvan pisliği yağı da yaralıdır. Yine beşparmak otu usaresi şarapla ve hayvan pisliği yağı ile içilir. Yine 1dirhem çavşır, 2 danek kunduzhayası alınır ve şarapla içilir; şüphesiz uterusta birikmiş olan maddelerin dışarı atılmasında yararı vardır. Yakı ve pansuman terkiplerinden, kanı incelten ve geçmesini sağlayanlar burada yararlı olur. İyi fitillerden eşek marulu ve defne yağı ile veya süsen yağı ile birlikte fındık büyüklüğünde alınıp uygulanırsa yararlı ilaçlardan olur. Erguvanı şarapla vermek de yararlıdır. Yine günlük sıvısı (sızıntısı) 3 ukiye, biber, kendir; her birinden 1 ukiye ördek yağı 4 ukiye, ısırgan otu 4 miskal alınır; fitil yapıp uygulanır. Yine ısıtan lavman ve ilaçlarla, kanı dışarı atan lavman ve ilaçlar uygulanır. Yine oradaki yoğun hıltları atan, yelleri çözen ilaç ve lavmanlar da uygulanır.

Şüphesiz uterusta maddenin tutulmasının sebebi meni (kadın sıvısı, yumurtalıkların sıvısı)ise kişi rahatlayana kadar korkmak gerekir. Burada perhiz yapmalıdır; meniyi kurutan sedef otu, yarpuz, güçlü kokulu bal *(fakd)* veya Çin saçı ve kimyon, pişirilip benzerleri şeklinde hastaya verilir. İlkin hekim ellerini hastanın vulvasına sokar ve

onu süsen yağı veya yabani süsen yağı ve defne yağıyla sıvar. Burada vulvada heyecan ve hareketlilik oluşur ve uterusta da heyecan ve hareketlilik olur. Onun sahibi buradaki ağrıdan zevk duyar. Çünkü cinsel ilişki benzeri bir garip hal oluşur. Bazen kişi soğuk meni fırlatır, bu iyi bir durumdur. Aynı şekilde ona yakan, heyecanlandırıp hareketlendiren şeyler yüklemelidir. Örneğin defne yağı ile *şencerina eti (bir nevi kuş),* zencefil, biber, yabani kimyon terkibi fevkalade yararlı olur. Bu gibi durumlarda senin uterustaki birikimi çözmen ve kan alman gerekir. Menstrual kanın tutulmasının bu safhasında ona sıcaklığı artıran ve baygınlık için kullanılan ilaçlardan vermek gerekir; bu tip ilaçlardan yararlanılmalıdır. Onun kötü belirtileri için fevkalade başarılı macunlarla tedavi edilmelidir. Bunlar *şencerina* ve *mitridatus* ve misk gibi güzel kokulu ilaç ve tiryaklardır. Ancak mitridatus tipi ilaçların meniyi (yumurtalıkları) tahrik edip birikimi artırmasından korkulur. O kalp tarafından desteklenir. Tabiat mukavemet eder ve hastalık galip gelebilir; *kaskenic* ve karanfil onun için çok yararlıdır.

***Heyecan İçin Alınacak Önlemler*:** Onun kafasının üstüne güçlü ısıtıcılar uygulanır; ıtır yağı bunlardandır. Yine yabani sümbül yağı veya ban otu yağı uygulanır. Bunlar heyecan ve hareketlilik oluşturur. Özellikle yakıcı maddelerle karıştırılarak yeni terkipler elde edilir. Menstrual kanı söktüren ilaçlar ve o maddeleri uterustan çekebilen fitillere hasta dayanabilir. Örneğin *galiye (misk, amber, kâfuru ve fındık karışımı)*, güzel kokulu yağlar, örneğin banotu yağı, yasemin yağı, papatya yağı, tarçın yağı ve diğer benzeri yağlar uterus içine uygulanır. Böylece onda latiflik ve hafiflik oluşturan ve oradaki fazlalıkların atılmasını sağlayan başka güzel kokulu bitkiler de kullanılır. Aynı şekilde öd ve misk buharına tutulmuş, pişmiş süsen yağı taşın üstüne sürülür ve yine galiye denen güzel kokulu bitkiler de ilave edilerek hastanın burnuna tutularak soluması, burnuna çekmesi istenir. Bu koku boğaz içine girip oradaki dokuyu harekete getirip, kişiyi öksürtür ve kusturur. Kusmayla öksürük susuzluk oluşturur. Yine hastaya pis kokulu şeyler koklatılır ve bütün bunlarla kanın ve uterustaki atılması gereken maddelerin aşağıya çekilmesi sağlanmaya çalışılır; özellikle de üreterler ve 2 uyluk üzerine doğru çekilmeğe çalışılır veya uterusun çekilerek zorlanması ve orada birikmiş kanın aşağı-

ya inmesini sağlamak gerekir. Bunun için kadının ayakları kuvvetle ovulur ve labiumları, kasıkları, uylukları, kalçaları ve bilekleri yine kuvvetli bir şekilde ovulur; bu [352]güç uygulaması yukarıdan aşağıya doğru artırılır; İspanyol yasemini gibi bitkilerle merhem yapılır ve sıcak fitiller uygulanır; örneğin sütleğen otu yağından yapılan fitil gibi. Onlar, örneğin yelleri çözen fitillerdir; etkileri mideyi de kapsar ve her ikisini de (uterus ve mide) düzeltir ve kişi tahrik olup bundan zevk alır. Eğer onun fonksiyonu bu kadarsa, nefse dönük değilse, başın üstüne sıcak, hoş yağlar dökülür veya bıngıldağın üzerine dağlama uygulanır. Bazen hastadan kan alınması uygun olur ve o günlerde şarap içilir. Hasta için su iyidir. Ağır yemekler yemek meniyi artırır.

Onuncu Kısım
Uterus ve Boynuzlarındaki (Tuba Uterinalar) Basurlar, Dutçuklar ve Döküntüler

Uterusta basurlar oluşabilir ve onda, peniste de söylendiği gibi, duta benzer oluşumlar olur; üzerinde *haşa (siğil)* denen çeşitli çıkıntı ve döküntüler görülür. Uterstaki basurlardan kurtulmak mümkündür. Ancak çok derinde olanlarından kurtuluş yoktur. Makatta veya uterusta basurlar görüldüğünde menstrual kan hapsolması yararlı olur. Şüphesiz onlar (basurlar) açılıp akmaya meyillidir. Basurlar uterusun tedavisi zor hastalıklarından olup, menstrual kanamanın hapsolmasına sebep olabilir; ancak tedavileri mümkündür. Onun tedavisi zor hastalıklardan olduğundan emin olun. Burada menstrasyon tutulmasıyla yüz yüze gelinmesi söz konusudur. Basurlarla uğraşmak mümkündür. Kadında onlar, keserek tedavide de bahsettiğimiz gibi, onlar vajinanın hemen üst kısmındadır. Eğer kadında basurlar gözlenebiliyorsa, onun çözülmesi, yok olması mümkün değildir. Ancak ağrı belirlendiğinde kan orada tutulmuş demektir. Orada katı bir kırmızılık görülür. Ancak ağrı dindiğinde, hafifleme ve gevşeklik belirlenir. Bu durumda siyah kurt gibi bir şeyin aktığı görülür.

Uterustaki Basurun Tedavisi: Bu basurlar bir süre sonra yoğunlaşır ve şişer; ağrısı şiddetlenir. Onun ağrısını sakinleştirmek gerekir. Eğer

---

352 TM: yemek yemek de iyi gelir.

ağrıyı dindirmek yararlı olmazsa, basurlar genişler büyür. Makatta olduğu gibi, burada demirden yapılmış aletle müdahale yapılmaz. Eğer basur memeleri uterus dışındaysa zaç, şap, kendir ve benzerleri onun üzerine uygulanarak kesilir. Eğer vulvadaki basur memelerinin kanaması kesilmek istenirse, 2 saat boyunca kadının ayakları yukarı kaldırılıp bir duvara dayanır. Onun kasıkları, karnı ve perineumu karla soğutulup, kanamayı durduracak yakıcı sıvılarla muamele edilir; kan burada sıkıntı yaratmaz kasık üzerine, karına ve gerekli yumuşak yerlere konduğunda bu terkipler kanamayı durdurur. Kanamayı durdurmak için kaynamış su içine batırılmış sofla fitil yapılır. Burada fitilin batırıldığı suyun içine Arap zamkı, kustidas, kadın tuzluğu ve benzerleri konarak bu kanı dindiren bitki sıvılarının içine kadın oturtulur. Eğer basur büyük ve geniş bir bölgeyi kapsıyorsa o kesilerek tedavi yapılamaz. Ancak ona kanın akışını engelleyen güçlü kurutucular uygulanır. Örneğin amberparis usaresiyle nemlendirilmiş veya kuzukulağı ile nemlendirilmiş tutucu maddeler uygulanır. Kadıntuzluğu ve Arap zamkı ve benzerleri onun üzerine ekilir. Çünkü onun etrafında yoğun rutubetler vardır. Kadının el ve ayakları sıkıca bağlanır ve ona uyuması emredilir. Onun uterusuna dayanabileceği kadar su sıkılır. Bu tip basur tedavisinde kan akışı geri dönmez. Eğer bu uygulama ile kanama gücünden bir şey kaybetmemişse gevşetici terkipler pişirilerek hasta kadın onun içine oturtulur; örneğin hatmi, papatya, keten tohumu, boy otu, sarıyonca gibi. Bu uygulamadan sonra oraya yağlar uygulanır; örneğin zeytinyağı, süsen yağı, sarıyonca yağı gibi.

Cornu Uterilerdeki (Tuba Uterina) sorun için sahibi boyotu ve diğer pişmiş, dokuları yumuşatan yağların içine oturtulur. Hayvan tersi ve yabani sümbül ve reçineden oluşan terkiple, tahammül edebileceği seviyede, içinde un, fındık ve badem olan yeni kaynatılmış terkip uygulanır.

On Birinci Kısım
Uterus Ağzındaki Penis gibi Et Fazlalıkları

Uterus ağzında bazı et uzantıları oluşur. Kadınlarda penise benzer bir yapıdır. Bu cinsel münasebeti engellemek için oluşmuştur. O bü-

yük bir bızırdır ve karkastır (uterus ağzında biten et). O utersun içinde bitmiş bir ettir; uzun veya kısa olabilir. O yazın uzar; kışın kısalır. Hekimlerden Ercicanis ve Galen de onun mevcut olduğuna şahitlik etmişlerdir. Ancak hekim Enizikles (Empedokles?) onu inkâr etmiştir.

Tedavi: Penis ve bızır büyüktür. Onun tedavisi kesmektir. Kadın onu (uzantı) boynunun (vajina) arkasından dışarı attıktan sonra, bızırı tutulup derinden ve kökünden kesilir. Böylece tamamen kökü kurumuş olur. Ancak fazlalık et, et yiyen ilaçlarla, konusunda açıklandığı gibi, tedavi edilebilir. Bazen bu eti kesmek zorunda kalınır. Bu et basurların oluştuğu yere doğru çekilir ve sanki onların bir parçası gibi olur. Uterus ağzında bitenleri ise iplik gibi, bağlarla sıkı sıkıya bağlanıp 2 veya 3 gün öyle bırakılıp sonra kesilir. Bazen o şekilde bırakılır; hatta o kendiliğinden kopar. Sonra kesilir ve pek az kanama olur.

On İkinci Kısım
Uterusta Sıvı Toplanması

Kadının uterusunda sıvı toplanır; su lavmanla alınır.

Belirti: Kadının uterusunda kanın tutulması belirtilerini gösterir ve karnında gurultu çoktur ve özellikle hareket edildiğinde ve yürüyüşte gurultu vardır. Karnın altındaki gevşek şişlerdeki arazlar görülür. Bazen karında su toplanması var gibi olur ve sıvı rutubet akışı artar. Bazen kadın hamile zannedilir bazen onun vulvasından çok fazla sıvı atımı olur.

Tedavi: Onun tedavisinde ihtiyaç olursa, kan alınır ve perhiz uygulanır. Atılan şeyle bağlantılı olarak, güçlü sıvı atıcılar kullanılır. Hatta karında sıvı birikmesinde kullanılan yakılar ve toz halinde olanlar da kullanılır. Sonra kuvvetli bir şekilde menstrual kanı atan ilaçlar verilir; idrar söktürücü maddeler verilir. Karında su birikmesinde uygulanan lavmanların uygulanmasında da sakınca yoktur. Orada uygulanan idrar söktürücü ve menstrasyon söktüren maddeler kullanılır. Muhtemelen beyaz çöpleme fazla suyun atılmasında yararlı olur,

On Üçüncü Kısım
Uterusta Gaz Birikmesi ve Nitelikleri

Bazen düşme, sakatlanma ve benzeri sebeplerle uterusta hava biriki-

mi ve gaz oluşması söz konusu olur ve bu durum mizaçta zaaf yaratır. Bazen zor doğum da aynı hastalığı oluşturabilir. Uterusun ağzının dönmesi veya uterus ağzının çok soğuk olması, utersun boşluğundaki yeller ve onun çözülen liflerinde veya çıkıntılarındaki yellerin orada hapsolmasından kaynaklanır. Bunlardan başka o yel birikmesinin bir sebebi de orada erimenin, çözülmenin oluşması, sonra çıkıntılarda ve boşluklarda onun birikmesidir.

Belirtiler: Uterus ağzında yelin tutulma gücü çok fazladır; onun liflerinde tutulur; onun ağrısı uzayarak, kasıklara ulaşır ve 2 kalçada baskı yapar; uyluklara, diyafragmaya ve mideye kadar yayılır. Onun sesi, karında su birikmesinin oluşturduğu ses gibidir. Bazen ses oraya da geçer; sancı, vurmalar ve parmak bastırılıyormuş gibi hissedilir. Güçlü, sıcak yağlarla sakinleşir. Ancak soğukla birlikte belirtiler geri döner. Bastırınca gurultu olur ve kasıkta şiş vardır; bazen bu yel ömür boyu kalır.

Tedavi: Onu gevşeten ve kayganlaştıran kök suları ve tohum suları içilmesi yararlı olur. Sonra buna sebep olan bu maddenin bedende ve uterustan dışarı atılması gerekir; örneğin fiykara yakısı gibi. Özellikle eğer hastalık uzun zaman devam ederse *Erkeganis yakısı* ile kolik için kullanılan dışarıdan uygulanan yağlarla tedavi gereklidir; iyi sonuç verir. Şu ilaçları vermek yararlıdır: Yahudi balsamı, pelesenk dalı yağı ve tohumuyla yabani sümbül sedef otu yağı gibi. Sedef otu yağı ve dereotu yağı ile ovmak yararlı olur. Sedefotu, beşparmak otu tohumu, kimyon, kantaron, civanperçemi, mercanköşk, anason, yarpuz, Seylan tarçını, nane ve diğer tohumlar alınıp, yakılar yapılarak uterus üzerine uygulanır. Zikredilen yakıların hazırlanmasında kullanılan maddeler pişirilerek, o suyun içine hasta oturtulur. Sıcak güzel kokuların buharlarına tutulur. Sıcakla, ısıtılarak uterus ve kasıkların genişletilmesi gerekir.

On Üçüncü Kısım
Uterus Yelleri

Onun sahibi (uterusunda yel olanlar) uterusda asılı bir şey varmış gibi hisseder. Söylenen sıkıntının boş olduğunu görürsün.

Tedavi: Tedavi için her gün 10 dirhem su içine 1 dirhem kimyon, 1 danek mastika konup onunla 1,5 dirhem *dahmersa* ile alınır.

YİRMİ İKİNCİ FEN[353]

Bağlayan Organlarda Görülen Hastalıklar ve Organların Açıklaması Bu fen 2 makaleden meydana gelmiştir.

BİRİNCİ MAKALE

Kaslardaki Bozukluklar ve Yerleri 9 Kısımdan Meydana Gelmiştir.

Birinci Kısım

Omentum ve Periton Hakkında Genel Bilgi

Bilinmesi gerekir ki, karında deriden sonra 2 örtü daha vardır. Bunlardan tek katlı olan tabaka bağırsakları içerir ve yoğunluğu ve yağlı yapısı nedeniyle de iç organları ısıtılarak kasa sahiptir. İkinci olarak, karında *baritun (periton)* denen yuvarlak bir tabaka (örtü) daha vardır. O bütünü ayırt etmek için örtücü bir zardır; fetüsün üstünü örten ise torba gibidir. Peritonun yumuşak uzantıları, bağları ve açıklıkları vardır. O yukarıdan diyafragmaya bağlanır ve onun üstünden başlar. Bu zar, karın derisinin altında ince bir yapıdır; örtü şeklindedir. Onun sağında ve solunda kaslar vardır.

Diyafragmaya bağlandıktan sonra etli kısımlara (kaslar) bağlanan kısımları da vardır. Ayrıca o midede bağlıdır. Onun cevheri bağları sağlam bir yapıdadır. Onun karaciğerle de bağlantısı vardır. Yukarıya giden bağlantısı mideye gider ve aşağıya doğru inerken meyilli olarak büyük arter ve venlere doğru uzanır; ana arterle bağlanır. Onun mide civarındaki kısmına omentum denir

Çoğunlukla ince kastan oluşan periton, karın zarı üstünde oluşmuştur. Onun bir kısmının bağlantısı yoktur; yapı olarak sinirlere benzediği zannedilir. Eğer periton tek parça olsaydı yapısı çok ince olurdu. Gerçekte peritonun alt ve üst kısımları incedir ve daha gevşek yapıdadır. Bu örtünün kenarlarından ona bağlanan örtü biter.

---

353 TM: Aza-i Rıbatta Görülen Hastalıkları ve Tedavileri hakkındadır. Bu fenn 2 makaleden meydana gelmiştir.

Bu örtünün yararı karın kasları ve bağırsakların arasında kalan kısmı doldurmaktır. O yeri adeta tıkar. Üst tarafındaki diyafragmadan yardım alarak, aşağı ve yukarısındaki kasları dengeler. Arkadan bağırsakları ve serbest gevşek iç organlarını, dışkıyı, idrarı ve fetüsün atmak için, görevi icabı zorlar. Yoğun yel ve birikimleri engeller ve iç organları güçlü bir şekilde bağlar. O tek parça halinde katı, sağlam bir yapıdır. Onun tamamı arkadan, aşağı taraftaki etsi beze, damarlara ve bağırsakların arasındaki bağlayıcı kanallara bağlanır.

Bir grup hekim şöyle demiştir: Bu örtü farklı liflerden meydana gelmiştir. Onların doğal olarak bilinen 3 güçlü çeşidi vardır. Bu hekimlere göre, bunlar damarların tabakalarında, mesanede açıklanmıştır. Onlar örtü şeklindeki yapılardır. Muhtemelen onlar tek bir yapı şeklindedir. Bu iki örtü (omentum ve periton) vücudun aşağı kısmındaki organları korur Onlar kasıkta son bulur. Onlarda diyafragmada olduğu gibi sağda ve solda delikler, açıklıklar vardır. Hatta aşağıda 2 beyaz kese oluşturur ve bunlar omentumun (epiploon) 2 örtüsü altındadır.

Omentum 2 tabakadan meydana gelmiştir. Bunlardan biri diğerinin üstündedir. İkisi arasında birçok arter ve ven vardır. Şekli kese gibidir. O bağlarla mideye, mesentere, kolona bağlanır. Onun kökeni peritonun mide ve on iki parmak bağırsağı yanındaki uzantıdır. Oradan bu uzantı aşağıya, kasığa kadar iner ve karın derisinde kasık yanında ayrılır. Sonra alttaki birinci örtüyü oluşturur. Bu örtüye iki şeyi birleştiren de denir. O kısım hypocondriumdur. Orada, sırasıyla, kas (karın kasları) vardır; sonra periton ve sonra omentum ve sonra bağırsaklar vardır.

İkinci Kısım
Fıtık ve Fıtığa Benzer Bozukluklar

Fıtık peritonun tek başına gevşemesinden meydana gelir. Onda açılma, yarılma olur ve garip cisimler oradan girer. Onda söz konusu yarılmadan önce bozukluklar meydana gelir; öncelikli olarak, kanallardaki darlıklar genişler ve gevşer ve testislere kadar iner. Buna yırtık veya şişli yırtık denir. O kötü olup, genel olarak fıtık diye adlandırılır.

Çoğunlukla omentum içinde, testis torbası yırtığı, kesiği, bozukluğu ve katılıp sertleşmesi ve testislerdeki sertleşme de görülebilir. Şüp-

hesiz onların zikredilen zaaflarından oluşmuş delikler, genişlemeye yol açar veya onlarla birlikte ondaki garip rutubet veya sıvıdan dolayı onda torba oluşur veya gevşeklik bağırmadan, ağlamadan dolayı, toplanma ve hareketten ya da meninin tutulması, atılamaması, atılmasının engellenmesi veya erkek üzerindeyken kadının kalkması veya cinsel ilişki sırasında nefesin sıkıntılı olması, özellikle doluluktan dolayı omentumda gevşeklik veya torbalanma oluşur. Aynı şekilde hazımsızlık üzerine cinsel ilişkiye girme, yel birikmesi, karında dışkı olması ve atılamaması da fıtık sebebidir. Ancak omentum veya diyafragma veya her ikisi de ve de bağırsaklar aşağıya iner; özelikle kör bağırsak aşağı iner. Çünkü o bir yere bağlı değildir. Onlara doğal olarak def etmeleri gereken rutubetin ulaşmasıyla veya onlarda soğuk oluşmasından ve kanın sıvıyla karışmasından fıtık meydana gelmiş olabilir.

Bazen bu fıtıklanma organın özel örtüsünde olur. Bazen kanla ilgili rutubet besin maddelerindeki tortudan, kalıntılardan olur. Onun sebebi vurma, düşme veya yoğun yellerdir. Bazen onu aletle tedavi etmek yararlı olur. Bazen orada et biter. Bazen testiste yoğunlaşma olur veya orada oluşan şişten veya yağlanmadan dolayı orada katılaşma olur. O *scrotal herniaya* benzer ve et fıtığı veya testis torbasındaki fıtıklanma denir. Bazen fıtıklanma kasıklarda görülür. Bazen onun damarlarında açılma olur; ona *varikosel* denir. Bazen gevşeklik çok yoğundur. Orada fıtık dışında bir şeyler de olabilir. Onun ağrısı kasık fıtığına da benzer.

Bazen fıtık testislerin üst kısmında oluşur ve kasıkların yanındadır *(inguinal hernia)* ve yukarıda, göbekte olabilir. Üreterlerde de olabilir. Bu durumda göbekte fıtık vardır. Genellikle bu fıtık diğerleriyle hemen hiç karşılaştırılmaz. Çünkü göbek fıtığında kaslarla destelenmiş olan karnın göbek kısmında şişkinlik olur. Bunun göbekteki fıtıklanmadan olması mümkündür. Göbeğin üstünde olan fıtık kötü fıtıktır; kötü belirtileri vardır. Başlangıçta pek sıkıntı yaratmaz, ancak daha sonra artar, çünkü zaman içinde ince bağırsak, onun (yırtık) içine girer ve sıkıntı vermeye ve göbeği ittirmeye başlar. Atılması gereken maddeler (bağırsağın içindeki) orada hapsolur. Bu şikâyet hastanın kusmasına sebep olur ve ileusta sıkıntı ve gerginlik hissedilir. Ancak yırtık genişler ve daha ilerler. İlkin sıkıntı oluşturmaz, ancak bilmeli-

sin ki zaman içinde bağırsak ve peritonun içyapısında güçlü ve zorlu rahatsızlık oluşur. Eğer yırtık küçükse orada sıvı biriktirme hastalığı (dysuria) oluşur ve zaman içinde yırtık büyür.

Belirti: Fıtık gruplarının aralarındaki ortak belirtiler şunlardır: Safra kesesi ve periton arasında bir hareket hissedilir ve bu hareketin yanı sıra solunumda sıkıntı olur ve zaman içinde artar. Kanalların genişlemesi onun belirtilerindendir. O testislerde yavaş yavaş kendini hissettirir. Bunun dışında sert hareketlerde hasta bağırır. Fıtığın başka delilleri de vardır. Testis torbasında yırtık olduğunda (scrotal hernia) aslında testislerde yırtık yoktur. Ancak onun yırtılıp orada bir boşluk oluşmasının da yararı yoktur. Ancak karındaki fıtıkta böyle olmaz; fıtık bölgesine dışarıdan dokunduğumuzda, elle sıvazladığımızda söz konusu bağırsaklarda, oradaki sıvı ve yeli belirlemek mümkündür.

Yağlı doku (periton) yelin zorlamasıyla geri döner ve söz konusu sıvı bilindiği üzere, dokunularak belirlenir. Testis torbaları uzamıştır; doludur ve bu duruma eşlik eder. Bu dışarı çıkan yapı bastırılınca geri döner ancak tamamen içeri girmez. Bu durum oradaki yelin işidir. Orada gaz olduğu görülür ve yelin sıkıntı yaratmadan geri dönmesi, ağrının da geri gelmesi demektir. Bu durumda hastalık tekrarlar. Son durumuna hızla geri dönüş yapamaz. Ancak hastalığın tedavisinde geriye dönme ve dönememe ve benzer durumlar oluşturur; ilerleme olmamış olabilir. Hastada çeşitli durumlar görülür. Onda hastalığın geri dönmesinin yanı sıra, kolayca bağırsağın yerine dönüşü de söz konusudur. Orada şiddetli ağrılar olur; testis torbası uzar; testislerde sıkıntı oluşur; zorlanır. Testis torbasında et oluşur. Ancak bu iç kısmında değildir. O yoğun ve serttir; yırtık farklı şekillerde olabilir. Bazen katı şiş taşlaşır ve ona *kirus* denir.

Ancak *scrotal hernia* içindeki venlerin doluluğuyla durum belirlenir ve gevşek testislerin içinde bulunduğu çarpılmış, kaymış üzüm salkımına benzer görüntüdedir; venlerin hareketleri de engellenmiştir. Arterlerde böyle bir durum söz konusu olmaz. Parmaklarla dokunulduğunda venlerdeki doluluk hissedilebilir. Arterlerde venlerdeki değişim olmaz. Muhtemelen bu durum venlerdeki beslenme özelliğinden ileri gelmiş olabilir. Elle arterlere basıldığında doluluk fark edilmez.

Tedavi: Fıtık olan erkek doluluktan kaçınmalıdır; çok ve ölçüsüzce

hareket etmekten, birden ayağa kalkmaktan, cinsel ilişkide doluluk oluşturan bütün durumlardan kaçınmalıdır; gaz yapan yiyeceklerden ve fazla su içmekten kaçınmalıdır. Genel olarak bütün rahatlatıp gevşeklik yaratan şeylerden çekinmelidir; hatta hamamlardan bile. Eğer gevşeklik oluşturan şeylerden yerse ve hızlı ve yorucu hareketler yaparsa, özellikle de cinsel münasebet sırasında ani hareketler yaparsa, bunlar fıtığa sebep olur. Bundan dolayı cinsel ilişkiden sonra ona lavman yapılması gerekir.

Bilmelisin ki, fıtık tedavisinde ilaçla o kısım tamamen doldurulmalıdır. Tedavide mümkün olduğu kadar tutup kesmemek (cerrahi müdahale tercih edilmemelidir) ve mümkün olduğu kadar onu korumak gerekir. Oradaki ruhları korumalı ve o genişleyen kısmı kapatıp kurutulmalıdır. Onun göbekten aşağıya doğru inip yayılması önlenmelidir. Orada biriken ruhların çözülmesi gerekir. Orada maddenin birikip, orayı aşağıya doğru uzatması engellenmelidir. Dışarı atılacak madde orada birikip, erimemelidir. Sonra kesiği genişletmemek, koruyarak büyültmemek gerekir; güçlendiren ve onda kabızlık yapacak (maddenin kasılıp tutulmasını sağlayan) ve heyecanlandıran ilaçlar verilmelidir. Eğer kesik küçükse, onun etlenmesi de kolaydır. Bazen ona dağlama ile müdahale etmek gerekir. Bazen de eritip çözen ilaçlarla kurutulur. Eğer oraya kötü maddeler indiyse, kötü olmasının yanı sıra, onlar orada bağlanır; kalıcı hale gelir. Ancak buradaki kötü maddelerin hepsi çözülüp eritilmelidir. Bunun için de karında su birikmesinde (dropsy) kullanılan yakılar ve benzerleri kullanılır. Kusmak suretiyle o maddenin birikmesi engellenir ve alınan besinlerde değişiklik yapılır. Onlar bilinen güçlü ilaçlarla dışarı atılır ve demirle işlem yapılır.

Üçüncü Kısım
Bağırsak ve Omentum Fıtığı

Eğer onlar testis torbasına kadar (scrotum) inmişlerse, durumun kötü olma ihtimali vardır. Ancak fıtıklardan birinin diğerinden daha kötü olduğunu söylemek zordur. Sırt üstü yatıp elle bastırılırsa, durum kolayca anlaşılır. Fıtık büyükse, onun oluşması yapının rutubetli olmasından kaynaklanıyorsa, kurutucu ilaçlar verilir ve yırtık yere bu ilaçlar uygulanır; koruyucu maddelerle de yapı güçlendirilir. Eğer bozukluk

inatçıysa, hasta sıcak su içine oturtulur ve yumuşak dışarı atma özelliği olan maddelerle ve sıcak yakıcı maddelerle hazırlanmış tertiplerle tedavi edilir. Hatta bunlar onu eski haline döndürür. Sonra onun üzerine terkip şeklindeki ilaçlardan uygulanır ve sonra 3 gün kendi haline terk edilir. Onun sırtüstü yatması istenir Yoğun şekilde kompres uygulanır ve böylece fıtığın ayrılan 2 parçası toplanmaya çalışılır. Bazen bu hastalığın bulunduğu yere yoğun bir şekilde dağlama uygulanır. Yabani kimyonlu kompres uygulanmaz. Şüphesiz o genişletir. Ancak etin büyümemesi gerekir. Bu fıtığa asla demir yaklaştırmamak gerekir.

Fıtık olana yararlı olan içilerek alınan ve pişirilen selvi cevizi yararlı olur. Özellikle o *şencerina* kimyonla karıştırılır. Gerekli yakılar fissür üzerine uygulanır. Bazı ilaçlar da ağızdan alınır. Yarığın 2 dudağı bir araya getirilip üzerine, yumurtalar çarpılıp kül, ardıç, selvi cevizi ve yaprağından yapılan yakı uygulanır. Bu yakının yararlı olduğu bütün hekimler tarafından kabul edilmiştir. Yahudi balsamı, kitre, Arap zamkı, bir parça balık derisi kuru mantar, akrep eti ve üzerine gül ufalanmış fasulye, mürekkep taşı, Mekke kadıntuzluğu yaprağı, Yaman şapı, sumak, ılgın meyvesi, yabani nar kökü, kantaron, Semehani sabrı, sarısakız.[354]

Bir Yakı Reçetesi: Amonyak zamkı, kendir, Semehani sabrı, ökse otundan; her birinden üçer dirhem, mavi Yahudi balsamı, 2 dirhem, Arap zamkı, anzarot; her birinden birer dirhem havan içinde ezilir ve ilk gece sirke içinde verilir ve ardıçtan bir parça yiyecek olarak verilir; ondan birazı da içecek olarak verilir; yoğun ağrı olan yerin üzerine uygulanır.

Hafif Bir Yakı: Mastika, anzarot, kendir; aynı miktarda alınır ve aynı miktarda kuru üzümle kuru üzüm şarabı içinde muamele edilir ve kâğıt üzerine serpilir ve sabır konup kendir ilave edilerek, fıtık olan yere uygulanır.

Yine selvi cevizi, kendir, Arap zamkı, narçiçeği, anzarot, kardeşkanı, sarıyonca, kadıntuzluğu, ardıç; aynı miktarlarda alınır; güzel bir tertip olarak hastanın fıtık olan yerine uygulanır. Zamkla bu terkipten macun hazırlanır. Buna yumurtanın beyazı katılarak yapılan terkip fıtığa uygulanır.

---

354 TM: Bu ilaçlardan yakı yapılır.

İyi Bir Terkip: Bazen fıtık çocukta da görülür. Burada nar kabuğu 10 dirhem, mazı, turp beşer dirhem alınıp şarapla pişirildikten sonra, 5 ukiye alınıp uygulanır; cidden yararlı olur. Bu terkip bağırsaklar için kötüdür; uygulandığı yere soğuk suyla uygulanır. Ondan yakı yapılır. Parmaklarla iyice eritilerek, her 10 günde bir tekrarlanır.

Çok Yararlı Bir Yakı: Mastika, kendir kabuğu, selvi cevizi, balık derisi, sarıyonca, anzarot; eşit miktarlarda alınır; ekşi, keskin sirkeyle hamur haline getirilir. Sıkıntıyı giderir. Bütün bu ilaçlar onlara ağız yoluyla verildiği gibi yakı olarak da uygulanır.

Bazen çocuğa narçiçeğinden, kantarondan ve pamuk yağından yabani meyankökü ile hazırlanan terkip yeterlidir. Bazen ona mercimek suyu ile yakı yapmak da yararlı olur. Onunla ve diğerleriyle bir örtü şeklinde yakı yapılıp uygulanır. Bazen fıtıklara şarap ve zeytinyağı içine konan eritilmiş Yahudi balsamı iyi gelir. Özellikle sıvılar iyi gelir. Yine arpa çorbası ile bu yakıyı fıtığa oraya uygulamak yeterli olacaktır.

Dördüncü Kısım
Fıtık Sıvısı

Bazen o kısımdaki bozukluk dolayısıyla orada toplanmış olan sıvı dışarı atılır. İçinde toplanmış olan sıvıyı tutamaz ve dışarı atar. Sonra burada demirle veya ilaçla dağlama yapılır. Örtüde (periton) fıtıklanma olduğunda, bundan dolayı daralma oluşur ve sıvı aşağıya inemez; yukarı çıkar ve scrotuma kadar gelir ve oradan kasığa taşınır. Bu durumda hastanın kasığındaki kıllar yok edilir veya organın boynu altına saklanır veya organın üstüne getirilir; kişinin penisi beline doğru kaldırılır, uzatılır. Hasta sağa meyilli olarak oturtulur ve sonra bıçakla suyun biriktiği kısım enine kesilir. Bu kesmenin yırtığın kenarından yapılması gerekir. Ancak zorlukla veya emin bir şekilde orası yırtılmış kenar olmalıdır ve bütün orada birikmiş sıvı aşağıya inmelidir; böylece birikmiş sıvı boşaltılmış olur. Burası geçişe uygun hale gelir ve buraya gelen sıvı scrotuma geri döner ve scrotum dolar; sıvının normal seyri sağlanmış olur. Kesilen yer hoş bitkilerle tedavi edilir.

Dağlama için ince ucu kıvrık bir demir alınır. O yakıcı olacak kadar kızdırılır ve testisler bağlanır ve mümkün olduğu kadar dağlana-

cak yerden uzaklaştırılır; dağlamayı yakıcı maddelerle scrotum üzerine uygularsın; ancak testislere yönlendirmezsin. Scrotum ve peritona yönlendirirsin. Baskı ve titremeler yoluyla yakıcı sıvının içeri girmesini engellersin. Oranın geniş bir girişi vardır. Dağlamadan sonra yara döküntülerinin tedavi olması gerekir ve o iyileşir. Bazen peritondan biraz kesmek gerekebilir; daha sonra dağlama yapılır. Kesilen yere kasan, büzen maddeler uygulanır. Hastanın su içmesi engellenir.

Ancak burada az sıvı içerek yakıcı maddeler uygulanır. Bunlar karında su toplanması ve dalak hastalıklarında da kullanılan yakılar cinsindendir. Örneğin dağ üzümü, kimyon, iyice ezilmiş Acem kuru üzümü bir araya getirilir ve dövülür; merhem yapılır ve de yakı yapılır. Yine bir başka terkip: Biber, defne tohumu, boraks, mum, taze zeytin alınıp, onlardan merhem yapılır. Yine palamut külü alınır ve onun üzerine ilave edilir. O iyi bir yakıdır. Boraks 3 dirhem, mum 6 ukiye, kuru üzüm 6 ukiye, biber 100 tane, defne tohumu 80 tane alınıp yakı yapılır. Arap balsamı ile insan tükürüğü üzerine çocuğun testis sıvısı ilave edilir.

Beşinci Kısım
Yelin Oluşturduğu Fıtığın Tedavisi

Burada alınacak önlem bakliyat ve hububatın oluşturduğu yellerin atılması ve gurultu yapan, sindirimi bozan, gereğinden fazla doluluk oluşturanların terk edilmesidir. Karışık şaraplar, gazlı ve doluluk oluşturan besinlerden vazgeçmelidir. Yelleri çözen ilaçlar içmelidir; örneğin kimyon içeren *alkanet (şencar)* nevinden debbağ boyası otuyla (myrobalan) ve havlıcanla birlikte pişirilerek kullanılır.

İyi bir Macun: Sedef otu yaprağı, koyun pisliği, kimyon, nane, beşparmak otu tohumu, çördük otu, boraks, yarpuz, Azak eriği, defne tohumu, mercanköşk, pelin otu, günlük, merhem yapmakta kullanılan yağlar; örneğin fıstık yağı, zambak yağı, özellikle yabani sümbül yağı ile zikredilen güzel koku ve eriyiklerle kompres hazırlanır. Ağrı şiddetliyse bal, boraks, sedef otu yaprağı tohumları, ballı sirke çavşır, kimyon, beşparmak otu; hepsi veya ihtiyaca göre, bazılarından ilaç yapılır.

Altıncı Kısım
Testis Varisleri ve İltihapsız Şişler

Onun tedavisi katı şişlerle aynıdır. Çoğunlukla testisin iltihapsız şişleri v varisleri için, basilikun merhemi ile muamele etmek, yumuşatıcı yağlar ve tuzları uygulamak yeterlidir.

Yedinci Kısım
Göbek Fıtığı

Bu göbekte olan bir fıtıktır. Bilinen fıtığın oluşması gibi oluşur. Bilinen fıtıkla oluşması aynıdır. Karında su birikmesi yoluyla meydana gelir. Rutubet veya yellerin bir araya toplanmasından meydana gelmiş olabilir. Bazen arter ve venlerdeki kanın akışından kaynaklanabilir. Zaman zaman katı şiş veya cildin altında çok fazla et olmasından da kaynaklanır.

Belirtiler: Göbeğin çıkmasıyla veya bağırsakların çıkmasıyla anlaşılır. Onun rengi ölü rengidir ve gözleri ölü gözü gibidir. Durumu farklı farklıdır. Özellikle, bağırsak fıtığı ise böyledir. Bağırsak fıtığı olanın ağrısı vardır ve parmak basıldığında fıtık kaybolur ve kaybolurken gurultu duyulur. Hamamlar çok fazla rahatlatır; gevşetir; çok rahatlatıcı olur. Hareketleri de gevşetir. Eğer fıtığın sebebi rutubetse, hasta bastırılmasını istemez; o kısım yumuşaktır. Boşluğun doldurulmasından değişikliğe uğramaz. Onun rengi vücudun rengindedir. Yumuşak bir yel vardır. Rutubetten dolayı onun direnci azdır. Orası davul gibi ses verir. Oradaki kandan dolayı rengi kan rengindedir ve siyahtır. O kan et bitmesini sağlar veya katılık oluşturur. Dokunulduğunda elle katılığı hissedilir.

Tedavi: Nabzı olan damarlar (arter) veya nabzı olmayan damarlar (ven) veya yelden dolayı ona ilaçla tedavi uygulamak gerekmez. Şüphesiz onun tedavisi, ancak keserek yapılır veya dikmekle olur. Ancak o ilaçla tedavisinin dışında, var olmaya devam eder. Hastaya karnını uzatması, genişletmesi ve nefsini karnında hapsetmesini söylersin. Hatta şiş ve belirgin renktc daire şeklinde bir bölge oluşur. Sonra, hasta sırtüstü yatar. Hurma dalından iğ şeklinde bir alet alınıp karnın üzerine uygulanır; onun dışında başka bir şey uygulanmaz. Onun sivri ucu karnın yumuşak kısmına batırılır. Altından geçirilip, iğneyle

o yırtık kısım dikilir. İlkin yavaş hareket edilir ve alt tarafındaki şey belirlenir. Şüphesiz onun altında bağırsaklar vardır. Göbek çekilip uzatılır ve fırlamış fazlalık kesilir. Sonra iki kısım karşılıklı birbirine doğru çekilip uzatılır. Bel üzerinde bu işlem yoğunlaştırılır ve dikilir ve dikildikten sonra bırakılır. Burada 4 baş vardır; sen fazlalığın kendiliğinden düştüğünü görürsün ve şiş kalır. Sızıntı iyileşir; artık görülmez. Hatta deforme değildir; şekil bozukluğu yoktur. Ancak yele karşı tedbir almalıdır. Fıtık tekrar ettiğinde önceki gibi bu işlem delik veya yırtığı, kesip dikme ile tedavi olur.[355]

---

355 TM: Merakın (safra kesesinin) altında olan cisimlerin birini almamalıdır ve o yerde iber ile bir hayt idhal edip sonra bat (ördek) [safarsı] ile ve o bat [safrası] üzere o ki merak (safra kesesi) üzre vaki olup altında hadid isabet etmemelidir. Ancak ördek safrası olmamakla altındaolan nesne münkeşif olmalıdır. Eğer altında olan bağırsak ise aşağıdaki bağırsakta def ile ve eğer serb ise o serbi medd eden (uzayan) fazlalığı kesmeyle ve sonra o yermünkatığ-ı hayt ile ve onun hayatasını huyut-u mütekabile ve sulbe ile ki o huyut-u sulbe organ ile ki o huyut-u sulbe fıtıklanmış (münfıtık) organ bazı kısımlarını bazı diğerleri üzre uzatıtmaklave çifte tekül olmakla her tarafın (yanın) huyuti diğer yanı kendi yanına çeker. Bu veche üzere münfıtık olan organı diktikten sonra ve bat olan sereden şed ve hayt ile ve onun şeddini ve hayt-ı katr üzre ile yani sere etrafınaidare olunan dairenin kartı bat olunmuştu. O bat olunan organın 2 dudaklarını [yine katr üzre toplayıp] hayata ile ve huyut-u mezkure için 4 ruus terkle yani tekülli çifte ile hatta muhitin her başında ikişer haytın başları geri kalır. Malum buyurula ki serbin hurucu ve şaka nüfuzu periton sıfakının inşikakı ile olur. O inşikaka fazlı kesmeyle tedavi cilde ve takiyenin gışasından mürekkep olan uzv merakı şak ile olur. O mahalde 2 inşikak hasıldır. Peritonda hastalık olan inşikakdır. İkinci la ecl tedavi tabibin merakı bati olan inşikaktır. Merakın altında olan cisimlerin birini almamalıdır ve o yerde iber ile bir hayt idhal edip sonra bat [safarsı] ile ve o bat [safrası] üzere o ki merak üzre vaki olup altında hadid isabet etmemelidir. Ancak ördek safrası olmamakla altındaolan nesne münkeşif olmalıdır. Eğer altında olan bağırsak ise aşağıdaki bağırsakta def ile ve eğer serb ise o serbi medd eden fazlalığı kesmeyle ve sonra o yermünkatığ-ı hayt ile ve onun hayatasını huyut-u mütekabile ve sulbe ile ki o huyut-u sulbe organ ile ki o huyut-u sulbe münfıtık organ bazı kısımlarını bazı diğerleri üzre uzatıtmaklave çifte tekül olmakla her tarafın huyuti diğer yanı kendi yanına çeker. Bu veche üzere münfıtık olan organı diktikten sonra ve bat olan sereden şed ve hayt ile ve onun şeddini ve hayt-ı katr üzre ile yani sere etrafınaidare olunan dairenin kartı bat olunmuştu. O bat olunan organın 2 dudaklarını [yine katr üzre toplayıp] hayata ile ve huyut-u mezkure için 4 ruus terkle yani tekülli çifte ile hatta muhitin her başında ikişer haytın başları baki kalır. Malum buyurula ki serbin hurucu ve şaka nüfuzu periton sıfakının inşikakı ile olur. O inşikaka fazlı kesmeyle tedavi cilde ve takiyenin gışasından mürekkep olan uzv merakı şak ile olur. O mahalde 2 inşikak hasıldır. Peritonda hastalık olan inşikakdır. İkinci la ecl tedavi tabibin merakı bati olan inşikaktır.

Sekizinci Kısım
Kamburlaşma (Kyphosis) ve Omur Büyümesi (Spina Ventosa)

Kamburlaşma omurların birbiriden ayrılmasından meydana gelir; ancak bu sırt içe ve ayaklara doğru ayrılma sonucunda oluşur. Kambur öne doğru olur. Bir grup hekim ona *taksiğ* demiştir. Kas denen sternum (göğüs kemiği) ile ortaklığı olup kırılırsa ona kambur denir. Burada omurga sırtın dışına, arkaya doğru tümsek oluşturacak şekilde eğilir, ancak yukarı doğru da dönebilir.

Onun sebebi darbe veya değişme veya benzer şeylerden kaynaklanır. Ancak vücutta mevcut sıvı rutubetten veya kötü rutubetten, felçlerden rutubetlerin rahatlattığı kayganlaşmış yerlerde oluşur. Çoğunlukla rutubetten oluşan felçtir ve harabiyet vardır.[356] Omurga yukarı aşağı kaymaz. Kamburluk (omurların kayması) grup halinde yoğun bir şekilde, aşağı dökülen rutubetten oluşur veya şişler ve peritonun dışarı doğru uzamasından meydana gelir.

Çoğunlukla şişin pişmesi ve patlamasının ortaya çıkardığı kan ihtilafından şişler oluştuğu görülür. Çoğunlukla bu şişler katıdır ve bazen bağların titreyip sarsılmasından kayganlaşır. Çok az görülür ve hızla öldürür. Bütün bunlar omurların birçoğu arasında iştirakten kaynaklanır. Bu iştirak derecelidir, ancak iştirak olmayabilir. Omurlardaki kayma içeriye, akciğerlere doğru olursa, baskı yapar ve kötü nefes oluşur.

Eğer çocukta oluşursa göğüsteki kasların kasılıp gevşemesini engeller; solunum organlarının çalışmasını bozar. Nefese darlığına sebep olur. Bundan dolayı Hippokrates şöyle demiştir: Omurgada eğrilme *(kyphosis)* olduğu astım (nefes darlığı) ve öksürük olmasından anlaşılır. Şüphesiz o helak edicidir. Omurlara, buna sebep olacak madde gitmesinden ortaya çıkar. Bu hastalık orada ağırlık ve yoğun maddenin güçlü bir şekilde sabitleşmesinden olur. Onun ağırlaşıp yoğunlaşmasıyla omurgada eğrilme oluşur. Aynı zamanda göğüs genişleyemez. Akciğer de dolayısıyla genişleyemez ve iyi solunum olmaz. Muhtemelen solunum kötüdür; yapı bozukluğu oluşmuştur.

Çocuklarda omurga eğrilmesi ve omur büyümesi (spina ventosa)

---

[356] TM: Omurlar sağa sola kayar

olur. Eğer vaktinden önce yemek yenirse bu hastalık oluşabilir. Hıltlar ağırlaşır ve omurlara meyleder. Omurgası eğrilen kişinim omurgası incedir; besinlerin nüfuz ettiği kanal ve deliklerde biriken tortular, omurgada eğrilik oluşur.

***Belirtiler*:** Onun oluşmasının başlangıç sebepleri belirtileri gibidir. Rutubetten olan kamburluğun belirtisi, derisinin birçok parçadan oluşmuş olmasıdır. Onun üzerine merhem sürüldüğünde hemen hiç açılmayan ve kuruması uzun zaman alan bir yapıda olmasıdır. Öncelikle rutubetlendirmek gerekir. Diğer bir belirti, dokunulduğunda orada şiş, ağrı ve hissizlik olmasıdır; sıcaklık hissedilmesidir. Bütün bu arazlar belde bükülme olduğunda görülür. Belirtilerden diğeri de bedenin kuruluğudur. Bu da yüksek ateşli hastalıklarda, dışarı atılanlar ve yağın hızla kurutulmasındandır.

Kamburluk (Kyphosis) ve Omur Büyümesi (Spina Ventosa) Tedavileri: Rutubetlilik ve kurulukta felç ilaçları ve zorunlu kusma oluşturan kuru ve rutubetli titreme (spazm) ilaçları kullanılır ve terk edilir. Yakılar, su ve yağla ovmalar ve benzerleri kullanılır. Tedavinin kanununa göre, onun tedavisinde kuru ilaçlar kullanılmaz. Çünkü onlar kabızlık oluşturur. Bu da bağlantıları yoğunlaştırır ve rahatlatır ve omurları eğer; onların meyilli olmasına sebep olur; onların (omurlar) birbirinden ayrılmasını destekler; rahatlatan rutubetleri çözer ve uzatır veya yardımcı olur. Şüphesiz o maddenin tutulmasıyla kısalır ve bağlantıları daha güçlü hale gelir. Ancak madde çözülmezse başka bir organa nakledilir; çoğunlukla ayaklara gönderilir. Maddenin inceliği ve yoğunluğuna yel ve de içilen maddeye veya topraktan elde edilenler karıştırılıp elde edilen maddeden dolayı ayaklarda felç meydana gelir. Tenkıye yapılırsa kabız yapan madde alınmasında sakınca yoktur.

Bazen kabız (tutulma) ısıtma ve çözme özellikleri aynı şeyde olabilir; selvi cevizi ve yaprağı, defneyaprağı, kan dindiren, sabun otu, kuru üzüm gibi. Bazen soğuk kabız yapan ilaçlar tedavi için iyi gelir; örneğin gül, Arap zamkı, narçiçeği ile sıcak, ısıtan, çözen ilaçlar verilir; defne tohumu, kunduzhayası, zakkum yaprağı ve Azak eriği gibi.

Ancak rutubet için yararlı yağlar verilir. Bunlar sıcak ve kabız (tutucu) şeylerin yağlarıdır; örneğin selvi yağı, sedef otu yağı gibi. Yakılar ve ilaçlar güçlü çözücü olmalıdır; zakkum yaprağı, Azak eriği,

kunduzhayası, sedef otu yağı, kunduzhayası yağı, nezle otu yağı, sütleğen yağı alınır ve bu şekilde hastaya verilir; biber, kunduzhayası, nezle otu, bitotu yağı, sütleğen, şeytantersi 1 ukiye, sedef otu yağı içine konur. Bu ilaçtan hastaya 1 ratl verilir; sonra güneşletilir ve süzülür; sonra bir hafta yine güneşte bekletilir. İlaç tekrar yenilenir; uygulanması 3 defadan az olmamalıdır.

Yeller ve rutubet için güçlü yağlar verilir; pelin otu, ardıç ve kuru üzüm alınır ve selvi cevizi, nezle otu, mercanköşk, sarıyonca, yabani kimyon, bataklık sazı, Seylan tarçını, kavun suyuyla karıştırılır ve sıkılıp süzülür; üstüne yarısı kadar su dökülür ve pişirilir ve işlem tekrarlanır. Onun içine kunduzhayası, sütleğen suda bekletilmiş ardıç ve hastanın organını destekleyip güçlendirmek ve yelleri atmak ve ağır rutubetleri çözmek için uygulanır.

Omur Büyümesi için Yakı: Kuru günlük kustus, kandindiren, ardıç, birer ukiye, sütleğen 1 dirhem, yabani sümbül ihtiyaç kadar alınır. Bu terkip zor tedavi edilen, şişlerin tedavisinde pişiren ve söküp atan, özellikle katı şişleri çözüp, eriten olarak kullanılır.

Rutubetli Omurga Eğikliği için Yararlı Yakılar

İyi bir Yakı: Azak eriği ve kuru üzüm alınır; selvi suyu içinde pişirilir ve onunla hasta yere yakı yapılır.

Rutubetler ve Bütün Yeller için Yararlı bir Yakı: Kuru üzüm, ardıç, Azak eriği alınır; şarap içinde iyice pişirilip onun içine Yahudi balsamı konur; merhem kıvamına getirilir ve uygulanır. Eğer içerek alınan ve yakı olarak uygulanan ilaçlar yararlı olmazsa onu bertaraf etmek için oraya dağlama uygularız.

Dokuzuncu Kısım
Varis

Varis kanı taşıyan ve üst taraftaki atar damarların genişlemesidir. Bunlarda kan çoğunlukla siyahtır. Bazen kan temiz olur; sevdavi değildir. Burada kan ağır, yoğun ve balgamidir. Herhangi bir damarda bozukluk olmaz. Ancak eğer bacaklara giden kan selim değilse, kötü şişler ve yaralar oluşur. Çoğunlukla bu hastalık gardiyanlarda, çok yürüyenlerde (çiftçi gibi), hamamlarda ve sürekli olarak sarayda, huzurda ayakta emir için bekleyenlerde görülür.

Çoğunlukla bu hastalık had derecede yoğun olan ve zikredildiği gibi, artık maddeleri onlara atan hastalıkların arkasından ortaya çıkar. Başlangıçta eklem ağrıları şeklinde başlar ve çoğunlukla zikredildiğine göre, dalak hastalıklarında ortaya çıkar.

Varislerinin tedavisi mümkün değildir. Damar kesildiğinde kanın sevdavi özelliği görülür. Variste damarların kesilmesi, sevdavi hastalıklara ve malihulyaya engel olur. Eğer onun kanı temizse ve damar kesilirse ve yırtılırsa malihulya olmasından korkulmaz. Çoğunlukla variste madde kokuşup bozulur; bacaklar üzerinde varis şeklindeki arazlarla görülür. Ayaklarda daha yoğundur ve daha ağır seyreder. Fil hastalığı sevdavi hıltlardan kaynaklanır ve çoğunlukla da böyledir. Balgami yoğun hıltlardan dolayı meydana gelmiş olabilir. Varis oluşturan hastalık sebebiyle de fil hastalığı meydana gelmiş olabilir. Eğer iyi kan, ayağa çok inerse ve onunla ayak beslenirse ilkin ayak kırmızı sonra siyah olur. Çünkü organın çok doluluğu, organın sıcaklığı dolayısıyla zaafa uğramasından kaynaklanır; hareketten hırsla yoğun sıcaklığı kendine çeker. Onda incelendiğinde varis halleri belirlenir.

Belirtiler: Fil hastalığının zikredilen sebeplerden hangisinden kaynaklandığı onun renginden ve daha önce açıklanan tedbirden, özellikle kırmızılığından anlaşılır. Onun siyah renkte olanından kırmızı olanı daha iyi huyludur; balgamidir ve yumuşak olu. Bazen sevdavi ve demevi olanlarında yarılmalar ve yaralar oluşur.

Varis ve Fil Hastalığının Tedavisi: Fil hastalığı kötüdür, ancak tedavisi mümkündür. Eğer sıkıntı vermiyorsa kendi haline bırakmalıdır. Eğer yaralar oluşursa ve doku yenmesinden şüphe ediliyorsa onun kökünden kesilmesinden başkaca tedavi yoktur. Eğer fil hastalığı henüz başlangıç safhasındaysa kusarak, dışarı atarak ondan kurtulmak mümkündür. Özelikle dışarı atma burun kanalıyla olursa, balgami ve sevdavi hıltlar atılabilirse, iyi olur. Gerektiğinde ondan kan almalıdır. Sonra tutan, kasan ilaçlar ayaklara uygulanır. Ancak eğer o güçlüyse, söylenen tedavi yararlı olmaz ve hastalık geri döner. Bütün ilaçlar bu hastalıkta geri teper. Ona abartılı varis tedavisi yapılır ve hastalığın gücünü eritip yok edecek ilaçlar verilir. Denir ki: katran yalamak ve üzerine serpmek yararlı olur.

Ancak variste alınacak önlem, el damarlarından kan almak ve sevdavi hıltları dışarı atmaktır. Burada iyi önlemler almak gerekir. Bütün ağır ve yoğun şeyleri terk etmek ve bütün yorucu hareketleri bırakmak gerekir; uzun süre ayakta durmamalıdır. Sonra bu damarlara ulaşıp, onlardan kan alınır. Kandan bütün sevdavi unsurlar çıkarılmalıdır. Daha sonra testis torbasından kan alınır. Daha sonra bedeni temizlemek için her bir maddeden azar azar kullanılır; *Fiykara yakısı* gibi. Bu hastalığa engel olmak için lacivert taşı da kullanılır ve mümkün olduğu kadar tedavi sürdürülür. Peynir suyu içine küsküt konup hastaya içirilir. Aslında hareket terk edilmelidir. Ayakları aşağı kısmından, topuk üzerinden ve dize kadar olan kısmı bağla bağlamalıdır.[357] Bununla birlikte tutan kokular, özellikle ayakaltlarına uygulanmalıdır. Öncelikle de ayağa kalkmamalıdır; yürümemelidir ve öncelikle ayaklar bağlanmalıdır.

O kısma dışarıdan uygulama yapılmamalıdır; özellikle 2 el ve 2 ayaktan kan alınarak vücut temizlenmelidir. Daha sonra hasta lahana külü, zeytinyağı ve ılgın, pişmiş acı bakla üzerine konup suyla pişirilir. Koyun pisliği, toz halinde boyotu, tere tohumu ve bunun benzerleriyle beslenir. Eğer bundan yarar görmezse et yarılarak kesilir ve değişim görülür; onun yarığı uzunlamasına olmalıdır. Enine veya oblik olarak yapılan kesik kişiyi harap eder. Bu işlem yapılırsa onlardaki kanın tamamı dışarı atılmış olur. Mümkün olduğu kadar onun kanı akmalıdır. Daha sonra uzunlamasına kesikle beden temizlenmiş olur. Bazen kanın akışı sağlanabilir, ancak damarlar kesilmez. Burada eğer sonuç alınamazsa ve hastalık daha çok zarar verir hale gelmişse, muhtemelen kanın akışını sağlamak için sonuçta kesmekten daha iyi olan dağlama uygulanır. Burada siyah değil kırmızı olan varisler söz konusudur. Damarları siyah olup, varisli hastalara sadece tenkıye yapılır. Bazen kesme yapıldıktan sonra da, abartmamak şartıyla tenkıye yapılabilir. Sevdavi hıltların atılmasından sonra, tedavi hiç de kolay değildir. Kesip belli bir miktar kanı akıttıktan veya dağlama yaptıktan sonra oluşmuş olan sevdavi hıltlar uzaklaştırılır bedende

---

357 TM: Aşağıdan sinirlerin şidde bedi olunup üstüne suud olunur. Dizin arkasından suud olunur. Bu tedbirle de etliye-i kabıza verilir.

tenkıyeye devam edilir. Hatta sevdavi fazlalıklar oluşmamış olsa bile bu işlem yapılır. İlaçlarla tedaviye dönülür. Eğer madde dolayısıyla tıkanıklık oluşmamışsa ve ayaklardan organlara alışılagelmiş hareketleri oluşturan uyarılar yapılıyorsa, o kişi hastalığı azaltmada da başarılı olur. Kesme, ayırma his organlarını zayıflatan bir güçtür ve yukarıdaki organlarla ilgilidir. Bundan dolayı iyi olan tenkıye yerine ulaşmadıkça, görevini yerine getirmedikçe ondan bekleneni veremez. Bazen fil hastalığı öksürüğe benzer. Hastalıkta yoğunluk vardır. Ancak öksürükte el altından organın durumu hissedilir; hâlbuki fil hastalığında, dediğimiz gibi, hissedilmez.[358]

358 TM: Bazenseliadan dai fiile müşabih olur. Onda ağırlık olmakla ve ancak ağırlık olan suluğa [elin altında olan hadid ile tedavi için mes olunur. Ma dai fil tedavisinde bizim zikredip senin bidiğin üzere tedbir olunur.

İKİNCİ MAKALE[359]
Yan Kısımların Ağrılarının Açıklaması

Birinci Kısım
Sırt Ağrısı

Sırt ağrıları kaslarda, veterlerde (eklem bağları) içinde ve dışında onu çevreleyen örtüde olur. Onun oluş sebebi soğuk mizaç, olgunlaşmamış balgam veya çok pişmiş balgam ya da çok fazla cinsel münasebettir. Kamburluk eğer sabit ve kalıcı değilse, bazı organlarda, örneğin böbrekler ve onların yumuşaklığına ortaklık eden sırtta ağrı oluşabilir. Omurga üstündeki büyük damarlarda şiddetli doluluk olmamasından veya şiş veya bronşlarda iltihap olmasından, sırtın orta yerinde ağrı olur. Şüphesiz, sırt ağrısına uterus da ortaklık eder. Menstrual kanama yakın olduğunda uterus ve arkada ağrı olur veya uterusta tutukluk ve boşalma olunca da sırtta, yine ağrı olur. Sırt ağrısı, aynı zamanda buhran belirtilerindendir.

Belirtiler: Soğuktan ve ham balgami olan ağrıyı yürüme ve perhiz teskin eder. O yavaş yavaş başlar. Bazen o ağrıyla birlikte, soğuk hissedilir; sanki arka arkaya ağır bir şey yükleniyor gibidir ve benzeri hisler oluşur. Cinsel münasebette de, aynı şekilde hemen hemen aynı yerde, sırtta benzeri hisler oluşur. Bu ağrının sebebi böbrek olabilir. Böbrekler bel bölgesindedir. Onlardaki ağrı dolayısıyla cinsel münasebette de zaaf görülür. Basit sıcaklık sebebiyle oluşmuş gibidir; öksürükle birlikte iltihaplı bir gevşeklik vardır. Çarpıntı yoktur. Damarların doluluğu sebebiyle sırt ağrısı olabilir. Damarların doluluğu, iltihaplı sıcaklık, ateş, şiddetli, yoğun nabız gibi belirtiler bedendeki doluluktan kaynaklanır. Bu kısımda öğrendiğin gibi, varikosel sebebiyle de bel ağrısı oluşabilir.

Bazen sırt ağrıları, omurların eğik olmasından bozuk pozisyonundan veya bozuk oluşumundan meydana gelmiş olabilir. O oluşan katı şişten veya başka kamburluk sebeplerinden ortaya çıkmıştır. Orada

---

[359] Aza-i Tarafiyye Ağrılarının Açıklaması Hakkındadır. O da fasıllardan meydana gelmiştir.

nefesin maddesinin kaslara gitmesini engelleyen bir şeyler vardır; kişi soluk alıp vermede zorlanır; bu da ağrı oluşturur. Eğer kolda ve elde ağrı varsa bunun sebebi sırttadır; karında değildir.

Sırt Ağrılarının Tedavisi: Onun tedavisini eklem ağrılarının tedavisi bağlamında yapmak gerekir. Bunlar bel kemiği eğriliği, kamburluk ve omurlardaki büyüme ilaçlarıyla olmalıdır. Şüphesiz onların tedavi yolu tektir. Ancak eğer soğuktan ağrı oluşuyorsa, ona soğukla ilgili tedavi uygulamalıdır. Daha önce, geçmiş kısımlarda zikredilen içecekler, yakılar, merhemler kullanılır. Sırtta hılt olduğunda ebucehil karpuzu yağı ve kötü kokulu haplarla o dışarı atılmalıdır. Yorgunluk ve benzeri durumlarda iyi yiyeceklerle tedavi etmek gerekir. Mutedil merhemler ve gevşeten yağlar uygulanır. Cinsel ilişkiden kaynaklanan sırt ağrısı için cinsel zaaf için kullanılan ilaçlar kullanılır. Ağrıların sebebi böbreklerse, böbrek zaafında kullanılan ilaçlar uygulanır. Büyük damarlardaki doluluk sebebiyle oluşan sırt ağrılarında (basilikten) kan alma uygulanır. Dizlerden kaynaklanıyorsa, aynı şekilde, tedavi edilir. Özellikle gül yağından yapılmış merhemler ve benzerleri uygulandığında, hasta sakinleşir. Eğer omurgadaki eğiklik dolayısıyla oluşmuşsa, omurga eğikliği için kullanılan ilaçlar uygulanır.

Genellikle sırt ağrısı soğuktan, böbrek zaafından ortaya çıkar. Onun tedavisi de bu sebeplere göre yapılır. Böbrek ilaçlarından biz yararlandık. Bel kemiği eğikliği kısmındaki yoğun, ısıtıcılarla ilgili açıklamadan da yararlanılabilir. Ancak özellikle, soğuktan dolayı oluşan sırt ağrıları için ilaç sütleğen yağıdır ve tek başına uygulanır.

Bu hastalık için, içeceklerden denenmiş olan 4 tiryak veya hayvan pisliği kereviz suyu ile verilir; kara nohut, Azak eriği çok miktarda alınır ve 4 dirhem iç yağı ile ve 1 dirhem balla karıştırılıp her gün verilir veya kuşkonmaz ve onun şarabı çok yararlıdır. Soğuk sırt ağrılarında soğuk, müshil etkisi yapan tohumlar bu şikâyet sahibine yararlıdır; onlar pis kokulu tohumlardır.

Ancak palmiye ile yapılan yakı vasıtasıyla, yeni olan sırt ağrıları ortadan kaldırılabilir. Bu yakılardan, örneğin çavşır, Yahudi balsamı, amonyak zamkı, ballı sirke kunduzhayası, sütleğen tek tek veya defne yağı ve tohumu, sedef otu yağı, sedef otu tohumu, günlük yağı, hayvan pisliği yağı cidden yararlıdır. Merhemlerden sütleğen otu yağı,

sedef otu yağı, süsen yağı, özellikle yararlıdır. Öncelikle, sırt ısıtılır; set maydanozla ovulur; sonra merhem uygulanır.

İkinci Kısım
Yan Boşluk (Hypocondria)Ağrıları

Yan boşluk ağrısı, sırt ağrısına yakındır. Çoğunlukla, yel ve balgami hıltlardan kaynaklanır ve tedavi de onların tedavisine benzer. Yan boşlukların ağrısının özel ilacı şudur: boyotu, tere tohumu, kereviz tohumu nane, Çin zencefili, aynı miktarlarda ballı sirkeyle alınıp, ondan fındık kadarı hastaya verilir. Organlardaki şiş dolayısıyla veya onlarla ortaklığından dolayı ortaya çıkmış yan boşluk ağrılarının tedavisi de onlarla ortaktır. Denir ki, kötü mizaç dolayısıyla sıcak mizaç oluşmasından veya organlarla ortak madde dolayısıyla ve idrar yolları sorunlarında yan boşluklarda ağrı olur. Burada tedavi sırt ağrılarınınki gibidir.

Üçüncü Kısım
Eklem Ağrıları ve Nikris, Siyatik ve Benzeri Ağrılar[360]

Bu hastalıkların etkin sebebi önünde bulunduğu organdır ve olmasını sağlayan sebep mizaçlardır; kötü, bozuk maddelerdir. Öncelikli olarak, sebep doğalın oluşmasına yakın olan zaman veya yaradılış zamanıdır ve doğal olmayan yollardan hastalık oluşmasıdır. Doğal olmayan yollardan hareket oluşması ve bozulması ve oluşan bozuklukla veya yaradılıştan çözülme olmasıdır; örneğin bezlerde olduğu gibi. Bu şikâyetlerin her biri kendi kısımlarında ele alındı.

Yüzeye yakın yerlerdeki organların hastalıklardan yüzeydeki hastalıklar ortaya çıkmıştır. Ancak organın zaafı, hastalığın ortaya çıkması, organın zaafına sebep olan kötü mizaçtır; özellikle soğuk veya yaradılıştan zayıf olmasıdır. Bu da onun mizacından kaynaklanır veya onun sıcaklığı yoğun bir şekilde çekmesinden kaynaklanır ve özellikle hareketin yardımıyla ağrıyla birlikte ortaya çıkar. Bu hastalıklar dış sebeplerden ortaya çıkmış olabilir. Eğer o kısım mizacından uzak değilse veya başka bir organın altında oluşmasından dolayı

---

360 TM: Uruk-Nisada Görülen Afet

bastırılmış maddeleri harekete geçirmişse, bundan dolayı çoğunlukla ayaklarda ve kalçalarda madde akışı ortaya çıkar. Ancak asıl sebebi bütün bedende kötü mizaç olmasıdır veya iltihaplanma veya dondurucu, kurutan, kasan soğuktur. Özellikle o garip bir şekilde rutubetliyse, bu hastalıklar sıkça görülür. Eğer maddeler kana karışmışsa veya kan tek başına değil, balgami veya safravi ya da sevdavi ise veya tek başına balgami hılt içeriyorsa kötüdür. Balgami hamdır; pişmemiştir veya madde tek başına veya balgamla karışmıştır ya da uzayan cinsten bir şeydir ya da ruhlar da karışmıştır. Balgami olan daha sıkça görülür; sonra ham olan, sonra kandan olan, sonra safravi ve nadiren sevdavi olan görülür.

Bunların sebepleri şu gruplardan oluşur: geçmişteki sebeplerden olanlar, inenlerden olanlar, alışılagelmiş inen sıvılardan olanlar, akıntılardan (zararlı sıvılardan) olanlar, önceden oluşmamış ancak kol ve bacaklara ve eklemlere gönderilenler.

Yine bu hastalıkların sebebi, ağrının oluşmasına sebep olacak cinsten yiyecekler, sindirim azlığı, hastalık, fazla sükûnet, perhizi terk, çok cinsel ilişki, şeker nöbetleri, menstrual kanın atılamaması, makattan atılması gereken dışkının atılamaması ve benzeri durumlar ve adet olmasına rağmen kan aldırmayı bırakmaktır.

Yine doluluk üzerine perhiz veya tokken cinsel ilişki, yemek üzerine hamam yapmak, çok fazla iyi şarap içmek de bu hastalıkların sebebi olabilir. Şüphesiz sinirler ve iyi huylu hıltlar incinir; harap olur. Eğer bedende toplanıp, pişirilerek, olgunlaşıp, vücuttan dışkı ve idrar şeklinde atılamazsa ve gerekli işlemler yapılamamışsa, ağrı oluşur; bu kalıntılar ağrı yaratıp, ateşli hastalıklara sebep olur. Ancak doğal olarak kişi dışkı ve idrarı atarsa, onların daima ince, rakik olmadığı belirlenir. Onlar sıkıntı yaratacak kadar sıcaktır; onlar sıcaklıklarıyla sıkıntı yaratır. Aynı zamanda dediğimiz şey tek başına oluşmaz. Kişinin yorgun eklemlerini hareket ettiren zevk verici maddeler olması veya vurma veya düşme ya da öfke ya da uykusuzluktan dolayı güç zaafının artması ve gücün zaafa uğraması zevk veren maddelerin çekilmesi, içeri nüfuz eden yararlı maddeleri azalması eklemlerde ağrıya sebep olur.

Burada hastalığa sebep olan hıltlar çoğunlukla, ikinci ve üçüncü sindirim fazlalığıdır. Öncelikle ondaki bu artış, hekimlere göre,

kronik hastalıkları olanlarda ve hastalık sonrası iyileşme döneminde olanlarda çok sık görülür. Eğer onlarda bu tedbirler alınmazsa, o kişilerin sindirim güçleri ciddi şekilde zayıflar; özellikle onların sakinleştirilmesi için ilaç verip, bu hastalıkların def edilmesi ve atılmasıyla ilgilenilmelidir. Şüphesiz bu hastalıklar sırasında eklem ağrıları artar, çünkü onlar diğer organlardan bağımsız değildir. Çoğunlukla hareket vardır ve mizaç zayıflamıştır ve de daha soğuktur. Kişinin kol ve bacaklarında zaaf vardır; öncelikli olarak, onların fonksiyonları bozulur.

Çoğunlukla, maddeler eklemlerde taşlaşır; alçı gibi bir yapı oluşur; özellikle orada, pişmeden, olgunlaşmadan kalır. Genellikle eklemlerin aralarında ve özellikle parmak aralarında et biter. Parmaklar eğilip kıvrılır; şişler, yumrular oluşur; yapı bozukluğundan dolayı oluşan ağrı şiddetlidir. Bu ağrı sakinleştirilir, ancak yine artar. Şüphesiz parmaklar sıcak mizaçlı olduğunda bu durum gözlenir. Çoğunlukla etin bitmesi onun demevi olduğunu gösterir. Genelde, bu durumda eklemlerde ağrı oluşur; öncelikli olarak onda nıkris görülür.

Eklem ağrıları, çocuklara geçen hastalıklardandır (kalıtsal). Meni vasıtasıyla çocuğun mizacını etkiler. Çoğunlukla onlar eklem ağrıları ilaçlarıyla tedavi edilir ve desteklenir; onu oluşturan maddeler harabiyet yarattığı için atılması gerekir. Çünkü onlar fazlalıktır; çok fazla miktarda bulunur. Bu fazlalıklar eklemlere gönderilmiş olabilir. Bunlar baş organlarına gönderilebilir. Aslında bu maddeler baş organlarına çekilmezse eklemlere çekilir; sahibinde tehlike oluşturur; eklem ağrıları gibi ağrılar ortaya çıkar; nıkris olur. O, kanın hareketi dolayısıyla ve onun içerdiği hıltlardan meydana gelmiştir. Sonbahar yağmurlarının oluşturduğu kötü hıltlar ve sindirim dolayısıyla görülür. Yazın gündüzün görülen yoğun sıcaklarda delikler gevşer.

Eğer eklem ağrıları ilk görüldüklerinde tedavileri yapılırsa kolayca iyileşebilir. Eğer onların tedavisi uzatılırsa özellikle hastalık hıltlardan meydana gelmişse, tedavi edilemez; özellikle karışık hıltlardan oluşmuşsa, tedavisi mümkün değildir. Eğer eklemlerinde ağrı olan kişide varis varsa ve nıkris varsa o tedaviye cevap vermez. Eklem ağrısı olanların bazıları kötü tedbirler aldıkları için hastalığı kendine çekerler ve bu tedbirlerden dolayı bütün organlara ve büyük damarlara da kötülüğü çekerler. Kötü hıltlar, organların kendisinin mizacını da

bozar. Ateşli hastalıklarda titreme ve eklem ağrıları görülür. Ateşli hastalıklara benzer hastalıklarda da benzeri titremeli eklem ağrıları görülür.

Siyatik de eklem ağrılarından biridir. Onun ağrısı kalça kemiğinden başlar ve arka taraftan uyluk üzerinden aşağı iner. Bazen dize, hatta topuğa kadar ulaşır. Onun uzaması ve aşağıya doğru daha ileri noktalara gitmesi, daha önce de söylediğimiz gibi maddeyle ilgilidir. Bazen bu ağrı ve acı parmaklara kadar uzanır; ayakta ve kalçada zayıflar ve sonunda derine atmış gibi olur. El ve ayak parmaklarına dokunulduğunda onun düzgün yüzeyinin sertleştiği belirlenir. Bazen onun tabiatında da hareketlilik oluşur; bu yoğun ağrıyla birlikte şiş görülür. Bu durum uyluk tarafında yırtılmaya kadar gidebilir. O da tam ağrının yoğunlaştığı zaman olur.

Kalça Ağrısı: Bu sabit bir ağrıdır. Sadece kalçada görülür, ancak siyatiğe dönüşebilir. Çoğunlukla katı, sert, yerde oturmaktan kalçada oluşan zaaf sonucunda ortaya çıkar. Bu zaaf siyatikle de birleşmesi sebebiyle, hayvana biniş idmanı ve benzeri sebeplerden ortaya çıkar. Ancak çoğunlukla olgunlaşmaz. Ekseriya on aya yakın süren kronik uterus ağrılarında da görülebilir. Sıcak ve karışık maddeler ve kalçadaki damarların kanla dolu olmasından, ağır ağrılı hastalıklarda oluşan karın şişlerinden de kaynaklanabilir. Ancak kalça ağrılarında, başka eklem ağrılarında görülen şişler oluşmaz.

Denir ki, kalça ağrısında, hastanın uyluğunda 3 parmak kalınlığında bir kırmızılık görülür; onun ağrısı yoktur; yoğun kaşıntı vardır ve denildiğine göre, hasta bu kırmızılığın görülmesinden 25 gün sonra ölür. Eklemlerinde ağrı olan bütün kısımlar incelir ve zayıflar. Eklem ağrısı siyatikten farklıdır; nıkristen de başkadır. Eğer tedavi edilir ve tedavi onların içine, maddesine ulaşırsa, onlar hızla geri dönmez. Ancak siyatik ve nikris oluşmuşsa, hastalık hızla geri dönebilir. Çünkü bu hastalıklar organda yerleşmiştir. Bu hastalıklar kalıtsaldır; özellikle nıkris bu özelliği taşır.

Siyatik çoğunlukla eklem içinde bulunan geniş kalın sinirdedir. Eğer onda ağrı arız olursa vücuttaki bütün maddeleri ve öncelikli olarak da maddi olmayanları da tutar. Eklemlerde madde bulunmadığı bilinir. Muhtemelen kalın, büyük sinirlerde madde vardır ve çoğun-

lukla onlar rutubetle çevrelenmiştir ve bir kılıfın içindedir; bağlantılarıyla çıkıntılarıyla bu kapsül gibi yapıya bağlanmışlardır. Kalçanın hareketi bu sinir sayesinde olur. Kalça eklemi sayesinde eğilmek ve kalkmak mümkün olur; bacak hızla yukarı kalkıp aşağıya inebilir.

Siyatik aynı zamanda, kalça ekleminde duyulan şiddetli ağrının adıdır; dağlama ile yapılan tedavi emin sonuç verir. Nıkris bütün eklem ağrılarından biridir; parmaklarda görülür ve başparmağından başlar. Ayakta topuktan ve ayağın alt kısmından başlar. O ayağın yan tarafından başlayarak bütün ayağa yayılır. Sonra genele yayılır. Bazen nıkris ağrıları uyluk kemiğine kadar çıkar. Eklemde sanki sinir ve bağlar (eklem bağları) yokmuş gibi şişler oluşturur. Muhtemelen de, Galen'in de dediği gibi, eklemi dışarıdan saran cisimler ve bağlarda şiş oluşturur. Bundan dolayı nıkris şişlerinde ve ağrılarında elbette bir titreme, sarsılma olmaz. Bundan dolayı nıkris olan kişinin safeni testislere kadar uzar. Safravi nıkriste çoğunlukla bu durum görülür. Ancak bu nıkriste ölüm daha sık görülür. Özellikle eğer çok soğukla birlikteyse bu kaçınılmazdır.

Belirtiler: Öncelikle bu hastalıkları sebebini ve belirtilerini bilmek gerekir. Öncelikle onun mizacını, onunla birlikte terkibini açıkça belirlemek gerekir. Onun mizacının açıkça belirlenebilmesi nadir görülebilir bir durumdur. Onun ağrısı yoğundur ve soluk artırıcı, kişiyi soluk soluğa yapan cinsten değildir ve kişide renk değişikliği olmaz; maddi bir belirtisi yoktur; ancak çok güçlü eklem ağrıları vardır. Öncellikle onların maddesinin cinsi, onların yolu ve görüldüğü yerin rengi bilinmelidir. Ancak şişteki ağrı onu oluşturan maddenin ham olmasından kaynaklanır; dokunulduğunda soğuktur veya iltihaplıdır ya da o kısmın nabız gibi attığı belirlenir veya iltihabın mutedil ve uzun süreli olduğu veya sadece uzun sürede oluştuğu belirlenir. Ancak onun için önemli olan ve ağrıyı sakinleştirip sakinleştiremediğidir ve bu da hastalığın durumundan anlaşılır. Eğer hastalık çok ağır değilse, uyuşturucu ilaç verilmez. Eğer madde sıcaksa, soğuk maddelerin ona iyi geleceği düşünülür; öyle zannedilir. Şüphesiz ağrı kesiciler onun için yararlı olacaktır. Ancak yoğun ağrı yoksa ve yoğun soğukluk varsa, soğuk maddenin yararlı olduğu veya maddenin çözülmesini sağlamanın yanı sıra, ağrının da sakinleştirilmesi gerektiği

kabul edilir. Eğer onun maddesi soğuksa, sıcak maddeler verilmesi gerektiği de düşünülür. Bazen verilen ilaçlarla oradaki yapıda çözülme olmuştur ve ağrı buradaki maddenin çözülmesiyle sakinleşmiştir. Muhtemelen buradaki olayı bütün olarak görmek gerekir.

Ancak ağrı olduğunda ve arttığında, boşlukta mı yoksa oradaki doluluktan mı olduğu aniden mi yoksa yavaş yavaş mı oluştuğunu veya şiş olup olmadığını, burundaki hıltların ince ve sıcak olmasından ileri gelip gelmediğini veya hıltların terkip şeklinde veya olgunlaşmamış olmasından ve bir defada çok fazla miktarda bir araya toplanmasından dolayı olduğunu belirleriz. Ağırlıktan onun ince maddelerinin içinde ağır maddelerin olduğunu, onların bir defada çok miktarda toplandığını, bir araya geldiklerini belirleriz. Çoğunlukla fazlalık maddelerin oluşma zamanlarından ve onlar üzerinde hâkim olmasından ve dışkıdan, dışkıya hâkim olan safravi veya balgami şeylerin hâkim olmasından ve onun renginden anlaşılır. Kalçalardaki ağrı ve siyatikte üzerinde sümüksü şeylerin hâkimiyeti vardır. Adetten, yaştan, yenen ve içilenden, daha önce alınan tedbirden, perhizden ve onun aklına getirdiklerinden, bedenin diğer mizaçlarıyla ortaklık ve zıtlıklarından belirlenir.

Demevi (kansı) maddenin varlığı, oranın kırmızılığından anlaşılır; çok yoğun ağrı yoktur veya daha sonra da yoğun ağrı görülmez. Orada ağrı uzar ve şiddetlenir. Orada dışarı atma mücadelesi vardır; nabız gibi atmalar ve ağırlık oluşur ve kansı özellik taşıyan bedenin hallerinden anlaşılır. Bazen vücut ağır yağlı ve etlidir. Demevi siyatik ağrısı o kadar uzar ki ancak hastadan kan almak suretiyle sakinleştirmek mümkün olur.

Safravi madde olduğunda küçük hacimli olanlarda dokunulduğunda belirlenen yoğun sıcaklığa işaret eder. O uzun bir süre devam eder ve biraz ağırdır ve biraz kırmızıdır. Ağrıya meyli deriden belirlenir veya önlemlerin aksine birden soğukta gevşeme görülmesi ve bizim zikrettiğimiz diğer deliller bedenin safravi halinin göstergesidir.

Balgami maddeden kaynaklanan olan siyatikte hastanın vücudunda renk değişimi olmaması veya bakır rengine benzer bir renk kazanması, pek az iltihaplı olması, gerektiği kadar ağrı olmasıyla belirlenir. Onun belirtisi kan ve safra olmamasıdır. Yoğun ağrı olması onun de-

lillerindendir. Bu kişilerde et yoktur, ancak muhtemelen yağ vardır. Onun zıddı mizaçtan, onun işaretleri belirlenir.

Sevdavi maddeden oluşan hastalıkta korkutucu ağrı vardır. O uzun sürmez. Ona ilaç pek yararlı olmaz ve orası (hastalık yeri) güneş yanığı rengindedir. Onda şişmanlık görülmez ve parlak renkte değildir. Bazen renk değişimi olur. Onun ayağının mizacını dalağın durumu, çok fazla arzu olduğunu ve onun tedbirinin önceki gibi olduğunu gösterir. Bizim işaret ettiğimiz ve senin sevdavi mizaçta öğrendiklerin de onun diğer delilleridir.

Ancak orada mevcut maddenin yoğun bir sıcaklık yaptığını ve onunla birlikte, kaşıntı olduğu ve ona kabız yapan ve soğutan maddelerin çok yararlı olduğu belirlenir.

Ancak gaz içeren maddeler, yoğun olmasa bile, şiddetli bir şekilde, hastalığın uzayacağını gösterir; orada ağrının yukarıdan geçtiğini gösterir. Onun için alınacak tedbir yeller için olur. Ancak eğer, madde karışıksa, sıcak ve soğuk ilaçlarla tedavinin pek az yararı olur. Onların yararı konusunda anlaşmazlık vardır; başlangıçta tedavi edilebilir. Sonra o kullanılan ilaçların miktarı artırılır. Çoğunlukla sıcak bedenlerin mizacı yaradılışta safravidir. Onun tedbiri (tedavisi) rutubetlendiren soğutan maddelerle yapılır. Onların yiyeceklerinden ham balgam oluşur. Doluluk üzerine hareketten vücuttaki hıltlar karışır ve yoğun hıltlarla ince demevi ve safravi olanlar karışır ve eklemlere ulaşır. Bundan dolayı çoğunlukla onların ağrılarını sakinleştirmek için elle bastırmak, ovalamak yararlı olur. Çünkü hıltlar çözülür ve onun sonucunda pişirir. Onu sakinleştirmek için hafif merhemlerin de yararı olur. Şüphesiz hareket pişmeyi engeller.[361]

Dördüncü Kısım
Eklem Ağrıları, Nikris ve Siyatik Ağrılarının Tedavisi

Eğer sen hastanın gerçek mizacını bilirsen onun tedavisi kolaydır. Şüphesiz çoğunlukla bunlarda şiş olmasa da iltihap vardır. Onların

361 TM: Bunun gibi eklemlerinde ağrı olanlar elle çoğunlukla gamz ve rakikten intifa ederler. Bazı nüshada büyük elle gamzdan intifağ edenler oluşmuştur. Veche intifağ budur ki o gamz niye maddeleri ve hae inzac ve tahlil eder.

mizacını değiştirmek yeteli olabilir. Onlar çoğunlukla şişli iltihaplardan oluşmuştur. Burada da mizacı değiştirmek yeterli olur. Burada balgamın atılıp, kanın ısıtılmasına ihtiyaç vardır. Eğer kuruluk fazlaysa, bildiğin rutubetlendiren şeyleri vermen gerekir.

Ancak sebep madde ise onları zıt tarafa çekerek ve azaltarak hastalığın oluşmasına engel olmak gerekir. Organı mümkün olduğunca güçlendirmek ve mevcudu (zararlı olanı) yok etmek için onları çözüp eritmek gerekir. Burada bütün mevcut kaideler kullanılır. Eğer bu demevi (kansal) ise veya kan hâkimse burada tedavi fazla olanı aksi taraftaki kısımdan alınmak suretiyle yapılır. Genellikle vücudun eklemleri 2 yönde toplanmıştır. Hastaların kusarak dışarı atması da yararlıdır. Sonra ishalle dışarı atma ile meşgul olunur ve buna güçlü şeylerle başlanır. Böylece mevcut maddenin pişmesi, yok edilmesi gerekir; yoğun maddenin engellenmesi söz konusudur. İnce madde daha uygundur. Sonra yavaş yavaş müshiller verilir.

Bir grup hekim başlangıç prensibi olarak, önce yararlı olan, sonra da yararlı olur, derler. O madde piştiğinde güçlü bir şekilde tedavi tamamlanmış olur. Eğer iyice pişmesi söz konusu ise, yoğun olmasının bir sakıncası yoktur. Genel olarak, atılması gereken bir tarafa atılır. Sen benzerleri ayırmadan terkibi hafifletip inceltirsin.

Eğer mevcut madde terkip halindeyse, sen de terkip şeklinde müshil ve yakılar kullanırsın. Bunlar bedenin tedavisine uygun olmalıdır. Hastadan kan alınmamalıdır. Çünkü kan alınması oradaki kötü hıltların yayılmasına sebep olur. Kullanılan ilaçlar, ihtiyaca göre, verilir, ancak onlar maddeyi dışarı atmaz. Oradaki zararlı maddenin pişmesi sağlanır ve oradaki madde pişene kadar arpa suyu verilir. Yine onda doluluk olup, bu doluluğun adeta onu sarsmasına ihtiyaç varsa, hastayı ayakta tutup bir veya iki defa sarsıp, hindiba, it üzümü, ebucehil karpuzu suyu içirmeli ve onlarla lavman yapılmalıdır; o iyi gelir. Başlangıçta hastalık gerileme gösterirse, dışarı atak yapan tedavinin tehlikesi göze alınmamalıdır. Bazen hastalığın bulunduğu yerdeki hıltlar yeniden hareketlenir; dördüncü, yedinci ve on birinci günler korkutucu olabilir. On dördüncü günde buhran oluştuğunda hıltlar dışarı atılır. Bu hasta kısım soğuk suyla ovulmalıdır. Yine aynı yere buhar ve ılık su uygulanmalıdır. Kanun'da zikredildiği gibi, hasta kıs-

mı yağla ovarak tedavi yapılır; ancak tedavinin başında, hasta kısım ilkin soğuk suyla yıkanır.

Ancak sıcak yağlar ve merhemler burada zararlıdır. Çünkü sıcak zararlı olan maddeyi içe çeker ve bu hasta için kötü olur. Aniden maddenin (hıltlar) inmesine sebep olur. Yine soğuk yağlar yoğun, ağır maddeleri birden indirir ve ince olanları yerleştirir ve hastalığın azalmasını sağlar. Sıcak su bu hastalıklara zarar verir. Çünkü eklemlerde rutubet oluşturur. Ballı sirke, keskinliği çok fazla olmamak şartıyla yararlı olabilir. Güçlü tohumlar, rezene tohumu gibi, onları yakar ve taş oluşmasına sebep olur. Hasta yer yağlarla ovulduktan sonra, çiğdem ve bazı bitki tohumları ve hububatla zararlı madde dışarı atılır. Eklemler bu ilaçların benzerleriyle açılır ve yine üzerine sirke serpilir; örneğin yosun konur. Ancak sen daha önce hastaya zayıf ilaçlar içirmelisin. Şüphesiz bu ilaçlar maddeyi hareketlendirecektir. Orada oluşan maddenin geri gitmesi söz konusu değildir. Muhtemelen bazen hastaya ince donmuş maddeler uygulanır ve onlar organlardaki akışı sağlar. İlaçlarını alıp, tedavi olmak isteyenin hızlı hareket etmesi ve yiyecek yemeyi ertelemesi gerekir. 3 saat sonra, 10 miskal ekmek şarapla ve biraz suyla alabilir. 6 saat sonra hamama girebilir ve yıkanabilirler. Daha sonra, uygun şeylerle beslenebilir. Daha sonra gereksiz maddeleri idrarla atarlar. Şüphesiz idrar atma eklemlerde ağrılar oluşturan maddenin de atılması demektir. Çünkü bildiğin gibi, karaciğer ve damarlarda sindirim fazlası olur ve özcllikle sıcak nıkriste de böyledir.

Eklem ağrıları olan kişilerin çoğunun mizacı soğuktur ve rutubetliyse çok şarap içip çok fazla madde dışarı atmaları ve lavman onlara yararlı olmaz. Onların tedavisi idrar söktürücülerle yapılır. Nazik bedenli kişilerin madde atmaya ve çok idrar atımına tahammülü yoktur. Eğer çok fazla madde ve idrar atarlarsa, kanlarında yanma oluşur. Onlara soğuk tiryaklar yararlı olur. Özellikle madde atımından sonra uygulanırsa yararlıdır. Şüphesiz burada maddeyi ortak ilaçlarla kusup atmak ve onlarla çözüp eritmek ve bütün organları güçlendirmek gerekir.

Ancak madde çok miktarda damarlara dökülmezse, o madde organda korunur. Şüphesiz bu hal 2 bozuk işe sebep olur. Bunlardan biri maddeyi zorlar ve biri de onun hareketlerini bozar. Bu da çok şiddetli bir ağrıya sebep olur. Eğer böyle bir şey olursa yumuşatıcı

maddeler verilmesi yeterlidir. İkinci olarak, bazen madde baş organlarında harcanır. Öncelikle önemli bir görev yapar. Ancak madde[362] çok değilse, onda görülen soğukluğun sakıncası yoktur. Ancak siyatikte böyle olmaz.[363] Derininde kötü, bozuk madde varsa, onda biraz bozukluk oluşturur veya atılır, terk edilir. Onun atılmasıyla ilgilenmek gerekir. Ancak diğerinde çözmeyle, inceltmeyle ilgilenmek ve sırtta yoğun ağrı yapan maddeyi çıkarmak gerekir. Eğer belli şartlarda orada tutulmuş bütün bir kitle oluşturmuşsa, yakıcı maddelerle dağlama uygulanır; neft sürülür. Böylece orada birikmiş olan madde akar ve orada apse oluşturmaz.

Dışarıdan sürülen ilaçlardan sarımsak, soğan mürekkep ağacı balı uygulanır; sonra sütleğen, ban otu, incir sütünden alınıp, hemen uygulanır; ona, çözen, yüzeye sürülen yumuşak şeyler uygulanır ve özellikle bunlar eklemin taşlaşmasına (kireçlenme) karşı da kullanılır. Yine eklemlere zift sürülür. Böylece bunlar orada maddenin yoğunlaşmasını engeller. Çünkü öncelikle çözen maddeler hastaya uygulandığında eklemlerdeki ağır, yoğun maddeleri çözer. Çözen, eriten maddelerle eklemlere sürülen yağları karıştırmanın yararı vardır. Burada soğuktan kaçınmalıdır; güçlü çözücülere gerek yoktur; öncelikli olarak, zıt maddelerin atılması gerekir. Çok fazla olan maddeler çekilir; sonra çözülüp inceltilir ve geri kalan madde yoğunlaşıp hapsolur. Bu durum çoğunlukla işlevlerde görülür; özellikle madde sevdavi ve gevşekse bu durum geçerlidir.

Ağrılar yoğunlaşırsa ve tahammül edilemez bir hal söz konusu ise, ağrıyı dindirecek içecekler ve yiyecekler verilir. Ancak ince, hafif maddelerle ağrı teskin edilir; atılması gereken maddeyi çözen eriten maddelerle tedavi edilir; zorunlu olmadıkça akıtan ve indiren maddeler verilmez. Bu maddelerden sadece ağrıyı kesecek kadar verilir. Onlardan sıcak olanlarından bol miktarda verilir ve bu ilaçlar ayaklara bol miktarda uygulanır. Çünkü aşağı inen maddelerin çoğu çözülmüş ve hapsolmuş maddelerin yoğunlaşmasından meydana gel-

362 TM: kötü maddelerin

363 TM: Ancak uruk-u nisa hastalığı ise onun maddesi ve mededi (iyi olması) az olursa da onda ender idağ zikredileni istimal uygun olmaz.

miştir. Bilinmelidir ki, uygun olan ilaçlarda zaman zaman değişiklik yapmalıdır. Bazen bir ilaç bir organa yararlıyken diğerine yararlı olmayabilir. Yine bir ilaç bir zaman yararlıyken, bir süre sonra yararlı olmayabilir, hatta zararlı olabilir.

Eklem ağrıları olanlar, şarabı tamamen iyileşip, hastalığın üstünden 4 gün geçtikten sonra ancak içebilirler.[364] Alışkanlığı varsa birden terk etmemelidirler. Onu idrar söktürücü ve balla vermek gerekir. Sevdavi olanların eklem ağrılarında dalağı da tedavi etmek gerekir; sevdavi maddeleri atıp, vücudu rutubetlendirmek gerekir. Çoğunlukla hastaya dalaktaki sevdavi unsurları çözecek maddeler verilmelidir; böbreklerin tedavisinde uygulandığı gibi.

Eğer etin dönüşümü gerekiyorsa ve bu hastalıktan dolayı soğuksa, o takdirde dağ kuşları, tavşan, geyik etleri ve bütün ona uygun etlerden biraz verilir. Eğer ağrı kişinin sırtında ise, oradan daha sonra ellere geçerse, sevdavi hıltın meylettiği taraftan atılması gerekir.

[Onların] Atılması:[365] Eklem ağrılarında sadece balgami hıltın oluşturdukları söz konusu değildi. Muhtemelen safravi olanın da tedavi edilmesi gerekir. Çünkü sadece balgami olan atılırsa ya da düzene sokulursa, ondan yararlanılır, ancak safra bundan yararlanamaz; ancak balgamı bir defa daha organa akıtır. Dolayısıyla onlara şiddetli sıcak müshiller uygulamamalıdır. Müshillerle hıltlar hızla atıldığında organda (dalak) bozukluk oluşur; örneğin organı zayıflatan maddelerin alınmasında olduğu gibi olur. Ona müshillerin içinde çiğdem verilmesi soğuk hılt olduğunda, dışarı atılım için çok yararlıdır. Aynı zamanda çiğdem müshiller dolayısıyla, kuvvetli atılımları tutar ve yapıyı güçlendirir; ona destek olur. Fazlalıkların çekici ilaçlarla çekilip kanallara geri dönmesini engeller. Dışarı atımda onlarla birlik olmaz. Güç vasıtasıyla incelmiş müshil şeklindeki ilaçların kanallardaki akışını engeller. Bu doğrudan çiğdemin fonksiyonudur. Onun bu fiili diğer sıcak çözen, eriten ve dışarı atanlara terstir; zıttır. Çoğunlukla o delikleri genişletir ve onların o şekilde kalmasını sağlar. Ancak çiğdem mideye zarar verir. Onu biber, zencefil ve kimyonla karıştırmalıdır. Kendi miktarında

---

364 TM: eğer alışkınlarsa

365 TM:Tedavi

sabır ve kısa mahmude otu ile karıştırılırsa güçlü bir ishal ilacıdır. Bazılarına göre, karga ayağı da çiğdem gibi etkilidir. Ancak mideye zarar vermez; Ermeni kili de eklem ağrılarına engel olur.

Bilinen ilaçlardan başarılı tohumlar, kötü kokan tohumlar ve *Rufus yakısı* siyatik ve nıkris için çok yararlıdır. Mavi çiçekli akşamsefası, *habb'l-melik (croton)*, yabani salep otu, suda yüzen bitkilerin kalıntıları (yosunlar?), hasekiküpesi, kantaron, ebucehil karpuzu, sabır, şeytan şalgamı, kara kimyon, üzerlik alınır ve amonyak zamkıyla, geven, Yahudi balsamı, salep ve nezle otuyla ilaç yapılır.

İyi bir müshil zencefil 1 dirhem, biber yarım dirhem, ağaç mantarı yarım dirhem, yalancı safran özü 2 dirhem, karga ayağı kökü 3 dirhem alınıp; 18 kırattan 24 kırata kadar terkip haline getirilip, 6 ila 7 saat hasta onun içine oturtulur. Yine Kirman kimyonu, zencefil, çiğdem; her birinden birer dirhem alınır ve 1 ila 2 dirhem sabır alınıp, onların hepsi 2,5 dirheme kadara alınan dereotuyla pişirilir. Hastaya haricen uygulandığında çok yararlıdır. Yine ceviz yağı veya hayvan pisliği, geven; her gün *fiykara yakısıyla* uygulanır ve her gün uygulamaya devam edilir. Şüphesiz, o *şevkvehic (diken bitki)* ve dereotu suyuyla pişirilerek, hastaya verilirse daha yararlı olur.

Yine çiğdem, suda yüzen bitkilerin kalıntılarının buharı 30 dirhem, ebucehil karpuzu yağından 10 dirhem alınır ve 15 dirhem suyla pişirilir, hatta 3 ratl su kalana kadar işleme devam edilir. Her gün yarım ratl 3 ukiye şekerle içilir; fevkalade yararlıdır.

Cidden Hafif bir Müshil: Kırmızı geven 3 dirhem, çiğdem 3 dirhem alınır ve ısıtılır ve ceviz yağı ile karıştırılır ve de dereotu suyuyla içilir. Şüphesiz bu terkip gereksiz maddeyi atıp kurutur.

Güçlü Bir Kusturucu: Rutubetli ve sevdavi karakterdeki kişilerin eklem ağrılarına ve siyatik ağrılarına iyi gelir. Sabırdan 1 ukiye, kara çöpleme 1 ukiye, kısa mahmude otu 1 ukiye, sütleğen yarım ukiye, boraks tarım ukiye alınıp lahana suyuyla macun yapılır. Hasta kusarsa hastalık da bütünüyle harap olur.

Hastalıkta Atılması Gerekli Maddeleri Atan İçecekler: burada yararlı mercanköşklü reçetenin terkibi şöyledir: Mercanköşk alınır ve denmiştir ki onun kırmızısı makbul olup ondan 1,5 miskal alınır ve karanfilden 5 dirhem, sarısakız ve şakayık, dereotu tohumu; hepsinden

1 ukiye ve yavşan 12 nevat (5x12 dirhem), loğusa otu 1 ukiye[366] alınır. Ballı suyla 1 nevat içilir. 9 saat hiçbir şey yenmez ve bu uygulama 10 gün devam ettirilir.

Bu terkip şeklindeki ilaçlar her zaman idrar söktürmek üzere hastaya verilir: Yer palamudu,yer meşesi, eşek turpu, kuru sedef otu yaprağı; her birinden 9 ukiye alınıp un haline getirilir ve her gün aç karına 1 kaşık içirilir. Sonra yemekten önce 3 ukiye soğuk su içilir. Yine mercanlı bir ilaç da söylendiği üzere, kırmızı mercan çiçeklerinden oluşan birinci reçetedekine yakın bir terkiptir: Çin ılgını, şakayık, sarısakız, sümbül; her birinden 2 ukiye, Hint tarçını, karanfil 15 tane, zikredilen iyi kalite mercan yarım ukiye, loğusa otu 4 ukiye alınıp, şerbet hazırlanır. Bu şerbetten hastaya her gün 3 kırat içirilir. Başlangıçta ona 54 gün düzenli bir şekilde bu ilaçtan içirilir; daha sonra 15 gün ara verilir. Sonra bu şekilde devam edilir; 54 gün ilaç alınır15 gün ara verilir. Bir yıl bu düzende devam edilir. Ancak arpa filiziyle 1,5 ay tedavi yürütülebilir. Daha sonra bütün bir yıl bu düzen üzere, tedavi sürdürülebilir. Ancak arada 1,5 ay arpa nevinden olan ilaçla tedavi yapılır. Ülke sebebiyle böyle yapılır. Eğer hasta bir yıl boyunca bu ilacı içemiyorsa, hepsi soğuk olarak yarı zamanda (6 ay) içer. Eğer bu ilacı bir yıl süre ile içerse ve ilacı içtiği süre 200 günü geçmişse, bir gün içip bir gün bırakmasında sakınca yoktur. Yine 2 gün aralıklı olarak içmesinde de bir sıkıntı olmaz. Bu ilacı içenlerin başlangıçta yemek yemesi mümkün değildir ve biraz zorlanır; başka tedbir alınması iyi olur. Eklemlerinde ağrı olanlar bütün zararlı şeylerden kaçınmalıdır.

Bir grup hekim şöyle bir durumu tecrübeyle belirlediklerini iddia etmiştir: Hareket eden insanın ondan çok miktarda içmesi herhangi bir terslik oluşturmaz. Bir başka grup onunla nıkrisin ve eklem ağrılarının şifa bulduğunu söylemiştir. Hermes terkibini 40 gün içmek çok yararlıdır ve eklemleri güçlendirir. O damarlar yoluyla fazlalıkları atar ve idrarla da atar; siyatikten kişinin kurtulmasını sağlar.

Eğer şişler vc eklem ağrıları uzun zaman devam ediyorsa burada alınacak şu tedbir yararlı olacaktır. Kuru ardıç dalları alınıp onları ör-

366 TM: uzun ve kısa loğusa otu; birer ukiye

tecek kadar su içine konup ateş üzerinde yumuşayana kadar pişirilir; öyle ki su kararır. Ondan kaşıkla 1 ratl alınır ve susam yağından 3 ukiye alınarak onu üzerine dökülür ve bu terkip hastaya verilir. Onun üzerine koruk yedirilir. Kalça ağrılarının tedbiri hafiftir. Onları hamam ve sıcak su sakinleştirir. Sonra onu kusturmak için kötü besinler verilir ve üzerine nohut suyu içirilir. Söylendiği üzere, meyve suları ve Çin tarçını verilir.

Ağır Hıltın Oluşturduğu Ağrılar ve Onların Sebep Olduğu Taşlar için Yararlı olan Yakılardan iyi bir Yakı: Yağlı dışkı hapı 3 ukiye ağırlığında alınır ve üzerine iyi inek yağından 1 ukiye alınıp ilave edilir. Onun üzerine dokuyu gevşetecek baldan 1 ukiye konur ve bu yakı olarak uygulanır. Özellikle kurutucu olarak eklemlerin üzerine uygulanır. Bazen ona 1 ukiye ekşi sirke ilave edilir. İnek pisliği ile yapılan yakı gerçekten eklem ağrılarına, sırt ağrılarına ve diz ağrılarına iyi gelir. Bu terkip diğerlerinden çok daha fazla yararlıdır.

Güçlü bir Yakı: Eski zeytinyağından 1,5 ratl alınır ve İskenderiye boraksı 1 ratl, yabani fıstık zamkı 1 ratl, sütleğen 1 ukiye, süsen 2ukiye, küçük kakule 1,5 ratl; yine 1 miskal çavşır, erimiş hayvansal yağla karıştırılıp hastaya haricen, eklemlerin üstüne ham olarak uygulanır; gerçekten yararlıdır. *Emen ve Eriten Yakı:* Boraks 1 danek alınıp kireçle karıştırılıp ondan yakı yapılır veya sütleğen alınır ve süsen yağı ile karıştırılıp uygulanır.

Güçlü bir Yakı: Boraks, şeker, nezle otu, dağ üzümü, kireç karıştırılır; balla ve sirke gibi ekşi bir şeyle karıştırılıp ekleme uygulanır. *Cidden Çözen bir Yakı:* amonyak zamkı, kadıntuzluğu; aynı miktarlarda alınır; eski şarapla karıştırılır ve zeytinyağı, bakla unu ile karıştırılır. O ısıtıcı bir yakıdır. Yunan siklameni (buhur-u Meryem) külü, sirke ve balla karıştırılır; fevkalade etkili bir terkiptir. Uygulanacak yakıların organı güçlendirmesi ve geriye kalan maddeyi çözmesine ihtiyaç duyulur. Şüphesiz daha sonra da o maddenin tamamen atılması gerekir. Bu yakılardan birisi şöyledir: Ardıçtan, selvi cevizinden, yanmış kemikten eşit miktarlarda alınır ve dereotundan 6 kısım, zaçtan 6 kısım ve balık zamkı (jölesi) yeterince alınıp hepsi bir araya getirilip yakı yapılır.

Diğer bir Reçete: Birçok hastalıkta kullanılır. Bu terkip kanalları açar; maddeyi içine çeker ve büyük sıkıntıları da giderir. Terkiple-

rin içinde rahatlamayı sağlayacak ilaçlardan yararlı bir ilaçtır: Isırgan otu tohumu, temizlenmiş ısırgan, boraks köpüğü, nışadır, yuvarlak loğusaotu ve ebucehil karpuzu, bitkisel zamklardan her birinden 20 miskal boyotu, sivri biber; her birinden 10 miskal, amonyak zamkı 10 miskal, Yahudi balsamı, yabani kimyon, Mekke mumu, kendir, sarısakız, keçi yağı, çamsakızı; her birinde 10 miskal alınır; 3 ratl mum, ökse otu 8 ratl, yabani incir sütü 8 miskal, süsen yağı ile kuru ilaçların rutubetini saptayıp, eritecek ve onu macun haline getirmeye yetecek kadar iyi bir şarap karıştırılıp ovalanır ve hastaya uygulanır.

Diğer bir Terkip: Siyatik için ve ellerde ve ayaklardaki ağrı ve diğer eklem ağrıları için uygun bir terkip: Boyotu ve çamur kap içine konur ve onun üzerine yeterli miktarda sirke dökülür ve hepsi kömür üzerinde iyice pişirilir. Sonra üstüne yeterince bal konur ve kömür üzerinde ikinci defa kaynatılır ve içindeki döküntüler temizlenir; iyice süzüldükten sonra saklanır. Bunun gibi bir başka örnek batıdan gelen zeytinyağı 3 ratl[367] kurtlu kuru yakıcı sirke 2 ratl, boraks 1,5 ratl çam zamkı, mum, yanmamış kükürt, dağ üzümü; her birinden 1 ratl, nezle otu yarım ratl, yabani kimyon, kustus birer ratl alınıp ilaç hazırlanır.

Söz konusu hastalık için hazırlanmış merhemlerden: Ebucehil karpuzu, kunduzhayası, hardal yağı, Anadolu (Rumi) selvi cevizi yağı ve özellikle günlükle, ebucehil karpuzu yağıyla alınıp, gül yağıyla pişirilir. Hatta su veya kustus yağı, şeytantersiyle verilir. Yararlı merhemlerden biri: Engerek yılanının zehrinin içinde piştiği zeytinyağı alınır ve o hastalığın tamamen geçmesini sağlar. Bu merhemlerden biri de baykuş yağı merhemidir. İçeriği de şöyledir: 12 boğazlanmış baykuş alınır ve Mısır mercanköşkü yaprağının köklerinden ve eski zeytinyağından 1 ratl, loğusa otundan 4 dirhem, kunduzhayası 13 dirhem, kustus 3 dirhem; hepsi birlikte pişirilir; hatta suyu gidip yağı kalana kadar pişirilir.

Suyla ve Yağla Ovma; Sakinleştirmeğe Yarayan Yağlar ve Sular: Arpa ve marul alınıp, iyice eritilir ve parçaları ayrılana kadar pişirilir; onunla organ ovulursa sıcak eklem ağrıları için iyi gelir. Yine mer-

---

367 TM zift

canköşk, dereotu, defneyaprağı, sedef otu, yabani kekik ve kimyon alınır; onunla organlar ovulur ve yine onların buharı da eklemlere ve dize iyi gelir. Bu terkibin 1/6'sı üzerine un haline getirilerek, üzerlik katılır ve o terkip sıcak taşın üzerine serpilir; uzantılar şeklinde oluşan buhar organa tutulur. Bütün organları dereotuyla pişirilmiş olan yabani eşek eti içine bu terkip konur. Bu terkibe tuz ve bazı tohumlar da ilave edilir ve hasta bunun içine oturtulur. Pişmiş sırtlan ve tilki benzeri hayvanlar iyice pişirilir. Bu şöyle olur; ilkin su iyice üçte biri kalana kadar iyice kaynatılır. Onun içine sırtlan ve tilki canlı veya boğazlanmış olarak kanlı bir şekilde konur, pişirilir, öyle ki eklemleri birbirinden ayrılır ve bu sıvı süzülüp temizlenir ve hasta bu suyun içine oturtulur veya bu suyun üstüne zeytin suyu dökülür; pişirilir, hatta onlar birbirine iyice karıştırılır ve suyu buharlaşıp gidene kadar pişirilir ve sadece zeytinyağı kalır; hasta bunun içine oturtulur. Bitkisel yağlar da aynı şekilde pişirilerek hasta içine oturtulur.

Önerilen Hamam Örnekleri: Hamam yapmak demek sıcak rutubet demektir. Şüphesiz hıltların çözülmesinden kişi zarar görür. Hamamla delikler genişler; özellikle de hamam suları buna sebep olur. Kuru hamamlar, boraksla masaj ve sıcak kumlara gömülmek ve damarların genişlemesi, bu hastalar içindir.

Sıcak Gevşeten Ağrı Kesiciler: Boyotu alınır ve sirkeyle kırmızı buğdayla ovulur. Sonra onun üstüne bal dökülür; pişirilir, öyle ki o sıkıca bağlanır ve sonra bir tarafa bırakılır. Daha sonra katılaşana kadar parfümlerdeki gibi iyice pişirilir. Oraya keten bir örtü gerekir. Onun ilacı 3 gün terk edilmelidir; sonra gülyağı ile kurutucu olarak kullanılmalıdır. Bu ilaç öncelikli olarak bu hastalık için iyidir; onu iyileştirir. Yine hastalığın öncesinde ve sonrasında boyotu usaresi ve keten tohumu, kuduz otu yağı ile karıştırılır; balla yoğunlaştırılır. Yine eğer ağrı cidden çok şiddetli değilse, taze lahana ve kerevizle yakı yapılır. Şüphesiz güçlü bir yakı süsen, boyotu unu, nohut unu, bal şurubu ve biraz şarapla kına yağı gibi bir şeyle yakı olarak hazırlanır. Yine lahana külü, hayvansal yağ kefen bezine uygulanıp, papatya yağı ile etkin bir yakı hazırlanır.

Yaraları Uyuşturup Sakinleştiren Terkipler: Afyon 4 miskal, safran 1 miskal alınıp, inek sütüyle özenir; bunun üzerine yağlı ekmekle bakla konup, yumuşatılır; ondan yakı yapılır. Pancar yaprağı ve marul

yaprağı öldürülür veya aynı miktarda bakla yağı ve ekmekle kefen beziyle yakı yapılır. Yine baldıran otu ve tohumu 6 dirhem, afyon 1 ölçü, safran 1 ölçü alınıp tatlı şarapla macun haline getirilir ve kefen beziyle uygulanır. Yine ban otu tohumu, afyon, keten tohumu, Arap zamkı ve yabani nar kökü alınıp, hap yapılır ve inek sütü ile karıştırılıp saklanır. Yine sabır 10 dirhem, afyon 10 dirhem, banotu usaresi 6 dirhem, baldıran 4 dirhem, yer narı 6 dirhem, güzelavratotu 10 miskal, safran 4 miskal alınır; sirkeyle pişirilir ve temizlenir ve iyice parçalanıp eriyene kadar pişirilir ve ilaçların üstüne ilave edilir. Bu terkip hasta yere uygulanır; onunla hasta yerin üstü örtülür. Yine güzelavratotu inek yağı içinde özenir; sonra, onula acıyan yere merhem olarak uygulanır. Onun içine günlük sıvısı da ilave edilip, acıyan yere merhem olarak uygulanır. Afyon alınıp, ağrıyan yerin üzerine konur. Uyuşuk olan kısmın üstüne çok miktarda su dökülür. Ağrıyan yerde yara oluşmamışsa, yine sıcak suda bırakılmış keten tohumu uygulanır. Eğer sıkıntı artarsa gülyağı oranın üzerine uygulanarak tedbir alınır. Güzelavratotu 2 danek alınır ve ağrıyan yerin üzerine balla karıştırılarak sürülür. Kokulu maddelerden, çekici özellikteki güzel kokulu ilaçlar yapılıp, uygulanır.

Ağrıyı Uyuşturup Teskin Etmekte Yararı Olanlar: Eşekturpu, kedi otu, nane, loğusaotu, hıyar tohumu, baldıran otu, salep, sığır kuyruğu, yabani nar kökünden eşit miktarlarda alınır; yarım kısım afyonla şerbet yapılıp 2 dirheme kadar hastaya içilir.

Beşinci Kısım
Dağlama Tedavisi

Onlar için dağlama da iyi gelebilir. Hastanın zaafının bulunduğu yere uygun şekilde dağlama uygulanır. Onun hareket etmezi engellenmelidir ve ağrının çevresinin ağrı kesici mamullerde çepeçevre sürülür. Onun ortası tuzla doldurulur ve üzerine biraz zeytinyağı dökülür. Onun üzerine bir örtü konur ve çeşitli boyuttaki dağlama aleti ısıtılıp hasta yere uygulanır. Önce hasta sıcaklık dolayısıyla hissetmez. Sonra onu hisseder; hatta çok şiddetli hisseder, hatta gücü kalmaz. Hiçbir şey yapamaz; takatsiz kalır. Eğer hasta güçlüyse oraya biraz macun sürülür ve bu merhemle orası ovalanır. Dağlamada tuz ve zeytinya-

ğının konduğu yer, ilkin hafif dışa meylettirilerek işaretlenir. Sonra sofla örtülüp sıkıca bağlanır. Hastanın başına su veya gül suyu dolu bir kap konmalıdır. Dağlama sırasında hasta terlerse yüzü elle okşanmalıdır. Hastanın eti yanmamalı ve yara olmamalıdır.

Sıcak İlaç: Bu tip eklem ağrısının tedavisinde soğutulmuş ve rutubetli ilaçla uygulanır. Ona yiyecek olarak etler, yiyecek, meyveler, yiyecek üstüne dökülen soslar verilir ve haricen lapalar, pansumanlar uygulanır ve dengeli bir şekilde perhiz yaptırılır; taze su verilmelidir. Sonra, dağlama yapılan yerin etrafina soğuk su dökülmelidir. Hastaya ılık su ile banyo yaptırılmalı ve daha sonra hasta soğuk suya daldırmalıdır. Ayaklarının üstüne soğuk su dökmelidir. Çok fazla sıcak olmadığı takdirde boşaltımı kolaylaştırmak için hastaya gül şarabı ve ayva verilmelidir.

İdrar Atan ve Ağrıyı Sakinleştiren İyi Bir İlaç: Tatlı kavun tohumu, hıyar tohumu, beyaz çiğdem, yabani nar kökü; her birinden 1 kısım, afyon 3 kısım alınıp, hepsi birlikte şerbet şeklinde doz olarak 4 dirhem şekerle birlikte verilir.

Yağlar: Bilmelisin ki, eğer sandal gibi soğuk olan şeyleri kullanırsan, bazen o elem verir. Muhtemelen orada zayıflığa ve gevşekliğe ihtiyaç vardır. Eğer soğuk şeyler sıkıntı yaratıyorsa onların aralarını uzatarak, rahatlatıcı maddeler verilmelidir; örneğin dağ üzümü ve gül yağının kefen beziyle uygulanması gibi. Bazen bunun üzerine su ve sirkeyle doldurulmuş bir bez de uygulanır. O etraftaki tutulmuş rutubeti çeker. Şüphesiz eğer bu uygulama yapılırsa saatinde (bir saat içinde) ağrı sakinleşir. Yine toz halinde meşe palamudu iyi gelir; o iyice pişirilir ve uzunca bir süre ağrıyan yere uygulanır. Eğer soğutucularla hasta tahammül edebilirse ve yoğunlaşmaya yönelmemişse ve hastalık uzamazsa hindiba, it üzümü suyu, pırasa suyu, Yemen baklası suyu, kısa kabak (bir çeşit hıyar) ve benzerleri verilir.

Aynı zamanda yağlarla benzerleriyle örneğin karpuz gibi, şüphesiz o soğutur ve bununla birlikte yumuşatır. Keten tohumu özsuyu soğutma açıcından güçlüdür. Yine sandal ve onun dövülerek elde edilen suyu ve benzerleri ile azalıp çoğalan ağrıları sakinleştirir. O geride kalan sıcak eklem ağrılarını ve sıcak nıkris ağrılarını sakinleştirir. Ağrılar için, sabırdan safrandan, sarısakızdan eşit miktarlarda alınıp, lahana suyu ile şikâyet edilen yere uygulanırsa yararlı olur. Hindiba,

yapısı dolayısıyla sıcaklık oluşturur. Yine kefen bezi, papatya yağı ile uygulanır. Yine papatya yağı içinde *diyahilun* muamele edilip uygulanırsa ağrıyı giderir.

Hamamlar: Sıcak hamamlar zararlıdır; ancak soğuk hamamlar bazen yararlı olabilir. Bazen de maddeleri bozar ve güçlendirir ve ağrıyı sakinleştirir.

Müshiller: Sarı helileden 10 dirhem, çiğdemden ve salepten 3 dirhem, kereviz tohumundan, anasondan 2 dirhem alınıp ezilmiş şekerle macun yapılır. Her gün 2 dirhem içilir. Yine ayva kökünden 1 ratl, keskin sirkeden 3 ukiye, şekerden 1 ratl, kısa mahmude otundan, toplam miktarın her bir ratli için 1 dirhem alınır ve ondan 1 ila 1,5 ukiye içilir. Yine çiğdem 10 dirhem, kısa mahmude otu 1 dirhem 2 danek, Hint biberi 3 dirhem, şeker kamışı şekeri 30 dirhem alınır. Onun içme dozu 3 dirhemdir.

Yine kısa mahmude otu pişmiş olarak misli kadar ekşi ayva suyu veya elma suyu ile pişirilir. Onun belli bir yoğunlukta olduğu görülür. Eğer o hemen alınırsa, ağzın içindeki kanala ağrı oluşur. O bir süre bekletilmelidir; hata o kurutulur. Ondan 10 dirhem alınır; şekerkamışından 10 dirhem, antimon ve suda bırakılmış Hint biberinden 2 dirhem alınıp hepsi birlikte gül suyuyla karıştırılır. Gölgede kurutulur. Her zaman ondan 3 hap içilir. Bu terkip yakı olarak omurgaya da uygulanır.

Yararlı Gül Şarabının Terkibi: 1 ratl gül usaresi ve 4 ratl bal alınır ve çiğdem, yıkanmış çiğdem 1 ukiye olarak alınır ve iyice çözülene kadar pişirilir ve reyhandan 5 dirhem kadar alını; Yine demirhindi ile Çin tarçını veya hindiba suyu ve rezene içine konur; suda bir süre bırakılır. Eğer hastanın ateşi yoksa ona helile pişirilerek şahtere ve bilhassa kidros, kalsiyum sülfat, demirhindi, pelin otu, daha önce verildiği şekilde, uygulanır. Yine selam otu, çiğdem, kırmızı gül aynı miktarda alınıp, 1,5 miskal içilirse ağrıyı dindirir.

Onlar soğuk ve yoğun besin maddelerinden çok yarar görür; örneğin mercimek ve sirkeyle birlikte, diğer kanı yoğunlaştıran soğuk yiyecekler verilir; koruk, yabani fıstık zamkı ve inek etiyle ve sirkeyle yapılan çorba gibi. Onlara bazı kuru yiyecekler de yararlıdır: örneğin bezelye gibi. Onlara çok fazla macun verilmesi gerekmez. Onların

meyve sularından özellikle armut, elma, nar ve bazı kötü meyvelerden, örneğin kayısı gibi, kanı sulandıran meyvelerden de verilmelidir.

Taşlaşmış (Kireçlenme Olan) ve Kurumuş Eklemlerin Tedavisi: Bu hastalar sıcak mizaçlıdır ve ağır maddelere sahiptir. Onların yapısını yumuşatarak tedavi etmek gerekir. Muhtemelen bu taşlaşmış yapıların çözülmesinin ve rahatlamasının birlikte yapılması gerekir. Eklemlerdeki taşlaşmaya karşı alınacak önlem, bezelye unu, acı bakla ve ballı sirkeli yakıdır. Ayrıca şeytantersi ve şeytan şalgamından 1 kısım, kadıntuzluğu, amonyak zamkı, eski şarapla ve zeytinyağı ile muamele edilir. Bazen onun üzerine bakla unu da konur.

Eklemlerdeki taşlaşmaya karşı ve taşlaşma yolunda olanlara karşı, ağır hıltlardan oluşan eklem ağrılarından soğuk olanları için zikrettiğimiz yakılar ve yine orada zikrettiğimiz merhemler ve sıvılar yararlı olur. Burada acı bakla unu veya onun sirkeyle karışımı ve yine suyla öldürülmüş yabani soğanla yakı yapılır. Şüphesiz hastalık henüz başlangıcındaysa taşlaşmaya engel olacaktır. Aynı şekilde oraya haricen uygulanacak maddeler, su içinde yarpuz, yabani kekik konarak veya sirke içine konup, bu ilaçlarla birlikte eski pişmiş peynir suyu, özellikle domuz safrası, boraks, sütleğen zamkı, kül suyu, yanmış lahana ile terkip yapılır.[368]

Alt Ekstremite Paralizi ve Hareket Kabiliyetini Kaybetmesi

Bilinmelidir ki bunun tedavisi için kokulu mavi yonca yağından içerek ve merhem olarak yararlanılır. Burada uygulanacak yağ kokulu mavi yonca, kendi miktarında şarapla pişirilir; onun suyu gider. Şerbeti 3 dirhem veya 3 dirhemden az olarak hastaya verilir. Onun dumanı, rahatsız eden, spazm oluşturan gazlar için yararlıdır. Bu ilaç makat için denenmiştir: Koyun derisi, uygulanacağı zaman yüzülerek, hastanın üstüne konur ve bir süre orada bekletilir; inek sütü onun üstüne dökülür. Bu tedavi yararlı olur. Kuru hamam ve fırında terletmek de yararlı olur.

Eklem Ağrılarında Yapılacak Perhiz: Eklem ağrısı olanların alışkanlığı varsa, sonbaharda, mevsim yaklaşırken, kan aldırma ve ishal uy-

---

368 TM: Hıyar-ı şenber murkasında tabh olunan cebin-i atik de hasse yararlı olur.

gulanmalıdır ve nazikçe mutedil tedbirler alınmalıdır. Genel olarak, hastalık, çok miktarda hıltın atılmaması dolayısıyla ortaya çıkar. Bundan dolayı az besin alınması ve perhiz uygulanması gerekir. Eğer hastalığın sebebi hıltların bozukluğu ise, bütün bozuk hıltların atılması için onları oluşturanların zıtlarıyla tedavi edilmelidir. Şüphesiz balgami hıltlar soğuk olanlarla oluşur ve sen onları bilirsin; onların zıtlarını ve safranın sıcaklık dolayısıyla oluştuğunu da bilirsin. Sen onları ve karşıtlarını da bilirsin. Aynı şekilde sevdavi hıltların nasıl oluştuğunu bilirsin ve onların zıtlarının da nasıl oluştuğunu da bilirsin.

Eğer iyi olanların dışarı atıldığı görülürse fazlalıklar oluşmasın diye kabız ve tutan maddelerle vücut desteklenir. Özellikle eğer kabız maddelerden korkulmuyorsa, önceden tenkıye yapılarak baş organlarına yardım edilir. Örneğin Arap zamkı, narçiçeği, çobandeğneği suyu, kadıntuzluğu ve gelincikle tenkıye yapılır. Yine bu bağlamda tuz konan zeytinyağı burada uygulanır. Ancak bu şiddetli kurutucudur.[369] Burada uygulanmaz. Eğer balgami şiş varsa, hastanın kışın ve ilkbahar yaklaşırken, 2 dirhem dozunda bundan içmelidir. Bazen onun bir devresi yasaklanır. Uygun perhiz ve at binme önerilir. Ancak bunda ifrata kaçmamalıdır; nıkris ve eklem ağrılarını tahrik etmemelidir. Hastaya verilmesi gerekli alışılagelmiş olan şeyler bir defada verilmez; tedricen uygulanır. Onu güçlendiren, rahatlatan yağların verilmesi uygundur.

Ağır etlerden, tuzların her türlüsünden, tuzlu sodadan kaçınmalıdır. Yine pancar, ceviz, hıyar gibi yiyeceklerden de kaçınmalıdır. Ancak kavun da zararlıdır. O sıvı hıltlar oluşturur; idrar atımında yararlıdır. Onun hali vücutta zıtlıklar oluşturur. Çok yoğun şarap içmekten kaçınmalıdır. Muhtemelen de bütün şaraplardan uzak durmalıdır. Hızlı ve iyi sindirilebilen yiyecekler yemelidir. Çok fazla doluluktan ve gereksiz perhizlerden de kaçınmalıdır; çok fazla yorgunluktan, çok fazla perhizden de kaçınmak gerekir. Özellikle de yemekten sonra çok fazla yorulmamalıdır. Cinsel ilişkiden kaçınmalıdır; az hamam yapmalıdır. Çünkü o hıltları çözer, eritir ve eklemlerin erimesine, akmasına sebep olur.

---

369 TM: Burada sürülmez.

Ancak sıcak sular ve hamamlar onlara hastalık zamanında başlangıçta yararlıdır. Sonra ondan uzak durmalıdır. Onların içine girdikleri soğuk sular eklemlerin üstüne akar, ancak sinirlerin işlevlerini engellemez. Sıcak suyun eklemlerdeki zararını hamam suları giderir. Elbette, yemek yedikten sonra hamam suları uygulanmamalıdır. Şüphesiz bu gibi uygulamalardan kişiler zarar görür.

Tedavi: Siyatik, kalça ağrıları ve diz ağrılarının tedavisi eklem ağrılarının bilinen yasalarına uygun tedaviye yönelik olarak yapılmalıdır. Bilinir ki bu ağrılar eklem ağrılarından farklıdır. Bazen onların ıstırabı çok fazla zarar verir. Çünkü madde derindedir ve değişkendir. Bu değişim kötüdür; eklemleri bozar ve maddenin çözülmesini zorlaştırır; eklemlerin durumunu değiştirmesi için onu kandırır, değişmesine sebep olur. Eğer o değişerek bozulursa bunun tedavisi şöyledir. Muhtemelen başlangıçta ağrıyı yatıştırmak gerekir. Bunun için rahatlatıcı, yumuşatıcılar hastaya verilir; ağrı sakinleştirilir. Ancak onun maddesi inceyse, ona incelten maddeler verilmez; soğuk ülkelerde ve soğuk iklimlerde ve şişman kişilerde ve sağ tarafında yırtık ya da açılma olanlarda kullanılan ilaçlar verilir.

Ancak demevi (kansal) mizaçlı olanlarda kan almak da yararlı olabilir. Bu durumda ilkin elden daha sonra da ayaktan kan alınır. Elden kan almadan önce ayaktan kan alınmaz. Bunlarda kusma da yararlı olur. Ancak müshiller daha sonra uygulanır. Kusma kısa kesilse de hiç olmasa atılacak maddeyi aşağıya çeker. Ancak bilmelisin ki madde azdır ve hasta bir veya 2 gün oruç tutar; sonra kan alınır.

Bilmelisin ki, siyatikte çoğunlukla sefandan kan almak yararlıdır. Ancak ağrı dış tarafta değilse ve muhtemelen iç tarafta uzanıyorsa, iç tarafta hissediliyorsa ve siyatikte safenden kan almak yararlı olmaz. Safenin 2 dalı vardır. Bunlardan biri basilik vendir ve diğer kollara giden cephalic vendir. Ancak Galen safenin ve popliteal venin kan alınacak damarlar olduğunu söylemiştir. Siyatikte popliteal venden kan almak yararlıdır; safenden de kan alınabilir. Ancak elin küçük parmağı vc ayağın küçük parmağından kan alınabilir. Bu kan alma siyatikte yararlı olur, demişlerdir. Ancak karaciğer ve dalağında hastalık olanlarda basilik venden kan almanın daha yi olduğunu söylemişlerdir.

Ancak balgami olanlarda ilacın gönderildiği yerden veya kanal yo-

luyla dışarı atılır. Bundan dolayı, bildiğin gibi, kusmadan (maddenin dışarı atılması) önce, hastanın herhangi bir çözücü madde alması gerekmez. Biz maddeyi ağrı yönünde hareketlendirme oluşturduğu için, kusma ishalden daha yararlıdır. Kusma maddeyi hareketlendirir. Burada boraks ve sirkeyle kusma daha iyidir. Eğer kişinin soğuk ve ağır hıltlardan dolayı güçlü bir kusma ihtiyacı varsa, sıcak ince ve pişmiş olan maddelere ihtiyacı vardır. Balgami olanlarda da, yine bazen ve belki de zaman zaman çok kan alınır ve bu işlem dışarı atma işleminden daha sonra yapılır. Zikrettiğimiz gibi idrar söktürücü maddeler ve içecekler eklem ağrıları için yararlıdır; özellikle Hermes ilacı yararlıdır.

Bu ilaçlardan cidden yararlı olanı şöyledir: Yer meşesi, eşekturbu; her birinden 9 ukiye yuvarlak loğusa otundan 2 ukiye, kuru sedef otundan 1 ratl un haline getirilir ve ince elekten geçilir ve 1 kaşık içilir. Aynı zamanda yakılar, haricen ağrıyan yere uygulanır; yine sıcak yağlar ve sıvılar da uygulanır. Ancak eğer lavman uygulanamazsa sonra şartlı şartsız olarak kalçadan hacamat yapılır ve hasta kavrulmuş ve yararlı şeylerle beslenir. Orası biraz şişer; hatta sıkıntı yaratır. Hazırlanan yakılarda onların hiddetinden kaçınmayıp, oradaki hıltların her birinin çözülmesi ve dışarı çekilmesi için uygulanır. Onun hiddetinden kaçınmak için tekrar edilir. Bazen onlar oradaki maddeyi kurutup, taşlaştırır ve tedavi etmiyorsa terk edilir. Bundan dolayı yumuşatma işinden kaçınmamak gerekir. Bazen hacamat yapmaya ve onunla gerekli çekme işlemini uygulamaya ihtiyaç duyulur.

Haricen Uygulanan Yağlar, Sıvılar ve Sular: Kına yağından 1 ratl, sirkeden yarım ratl, borakstan 4 ratl, kakuleden 1 ukiye, çördük çöp otundan 2,5 ukiye alınıp sof üzerine konup söz konusu hasta yere uygulanırsa o kısımda gevşeme sağlar. Bu kısımda bahsettiğimiz basit ilaçların suyundan alınıp, onunla hastaya banyo yaptırılır.

Ancak rahatlatan ilaçlar, örneğin kustus yağı, sütleğen yağı, nezle otu yağı, kına yağı, kunduzhayası yağı ile tenkıye yapılıldıktan sonra hasta rahatlar. Kefen beziyle çavşır, sütleğen ve zikredilen yağlar uygulanır.

Yağlar ve Yakılar: Maddeyi çeken yakılar: Derindekini yüzeye çeken yakılardan yabani sedef otu tohumu, defne tohumu, şeytantersi, boraks, Ermeni kili, pelin otu, yabani kimyon, ebucehil karpuzu yağı, nane; her birinden 4 miskal alınır. Taze sedef otu 80, zift 80, mum 80,

amonyak zamkı 80, sakız (galbanum) 6 miskal, çavşır 4 miskal, yanmamış kükürt 4 miskal ölçülerinde alınıp, merhem yapılır. Siyatikte keskin sirkeyle uygulanır. Bu terkip hardal ilacından daha yararlıdır.

Kavurucu ve keskin merhemler cidden iyidir. Toz şeklinde kuru ilaç onun üzerine dökülür. Sonra, hastalıktan kurtulana kadar neft yağı uygulanır. Yine oraya 1 ratl boraks, 1 ratl zeytinyağı alıp sürülür.

Yine yararlı bir yakı da şöyledir: Dağ üzümü 1,5 ratl, yanmış şarap tortusu 2 ratl, nezleotu yarım ratl, bahçe teresi 1,5 ratl *galbanum (bir çeşit sakız)* yarım ratl, kükürt yarım ratl, boraks yarım ratl, zeytinyağı 3 kutulat, çam sakızı. Çam sakızı ve sakızla pişirilir ve hepsi karıştırılarak merhem yapılır ve haricen kullanılır.

Yine 1 kısım zift, 1 kısım kükürt göz ilaçlarıyla birlikte ezilip ufalanır ve kalçaya, uykudan sonra uygulanır. Onun üstüne parşömen konur ve kendiliğinden düşene kadar beklenir.

Yazın kuduzotu toplanıp saklanır. Kuduzotu nadir bulunan bir bitkidir. Onun unu yararlıdır. Onu un yapmak zordur. Sonra yağla bir araya getirilir ve kalçaya ve ağrıyan yere uygulanır. Onun üzeri bağlanır ve 4 ila 6 saat orada bırakılır. Sonra hamama girilir. Eğer kolayca terliyorsa vücut hafifçe nemlenmişse, hamam suyuna sokulur. Ondan hamam suyu ile ilaç hazırlanıp, sofla ağrıyan yere uygulanır ve terkip orada bir hafta veya 10 gün bırakılır. Şüphesiz bu terkip dağ sedef otu zamkı ve hardalla zenginleştirilebilir. Yine dağ üzümü ve İspanyol sineği ile Asya taşı, boraksla da zenginleştirilir; ondan merhem de yapılır ve onun içine bahçe teresi de ilave edilir. Bundan yararlı olan ve diz ağrılarına iyi gelen bir terkip: Kefen bezine sütleğen otu konur ve yine kına yağı 8 ukiye alınıp, sirke ilave edilip, sodyum nitrat 2 ukiye, nezleotu 1 ukiye alınır; nezle otu kına yağı ile sulandırılır, sonra tohumun onu emmesi için 3 gün bırakılır veya bu süre biraz uzatılabilir. Sonra, onun üzerine sirke ve borak dökülür. Sonra ham sof alınır ve bu terkiple birlikte ağrıyan yere uygulanır ve üzeri bağlanır.

Sonra bunun gibi uygulanan bir terkip: Saf mum 100 miskal bitkisel sıvılardan (bitkisel usare) 15 miskal, bitkisel zamklardan 6 miskal, süsen,[370] boğa dikeni, sarısakız; her birinden 6 miskal, katrandan 5 miskal

---

370 reyhan tohumu

alarak bir araya getirilir ve ilaç olarak uygulanır. O sıkıntı hissedilen yerin üzerine bağlanır. Kanın verdiği sıkıntı dolayısıyla oluşan madde herhangi bir belirti vermiyorsa, şüphesiz onun kökleri eklemlerin kendindedir veya eklem çıkıntılarında bulunan camsı yoğun balgamdadır.

Siyatiği sakinleştiren merhem: Eski zeytinyağından 18 ukiye, kurşun talaşı, adi tuz, bitki özleri; her birinden 100 miskal, kırmızı bakır talaşı 3 ukiye, çekme özelliği olan bakır pası, kunduz, kara defne kökü, lohusaotu, hardal; her birinden ikişer ukiye alınır ve zaman zaman 1 ukiye nezle otu; onun üzerine ilave edilir.

Diğer bir Reçete: Rutubetli zift 18 ukiye, lohusaotu 1.5 ukiye, mum 1 ratl, çam sakızı 4 miskal, kükürt yanmış olarak 1 ratl, boraks (soda) 1.5 ratl, dağ üzümü, kustus 2 kutilin (2x5 dirhem), nezleotu yarım ratl, yabani kimyon, kustus, boğa dikeni yarım ratl. Bu terkip uzaklaştırması gerek maddeleri uzaklaştırır. Bu terkiple kuru olanlar ovulur, parçalanır ve birbiriyle karıştırılır. Daha sonra da söylenecek olan ve daha önce de zikredildiği üzere, bu terkip gerekli yerlere sürülür.

Müshiller: Çiğdem hapı (tohumu), kunduz otu hapı, pis kokulu müshil hapı, süt hapı çok yararlıdır. Burada fonksiyonu kolaylaştırmayan ve Hermes yakısı gibi olmayan ve de yel için içilen ilaçlar alınmaz. Eklem ağrıları için alınacak şerbet orada birikmiş maddeyi atan, kaçıran ve harekete getiren nitelikte olmalıdır. Onlar çok fazla ishal, özellikte olmamalıdır. Muhtemelen nazikçe temizlenmelidir.

Müshil Nitelikteki İlaçlardan oluşan Reçete: Ebucehil karpuzu, kantaron, zamklar, titreten banyo suları, eşekhıyarı usaresidir. Ebucehil karpuzu alınır ve içi boşaltılır ve içindeki yağ ve etli kısmı çıkarılıp içi susam yağı ile doldurulur ve onun her tarafı kapatılarak bir gece bekletilir. Sonra ikinci bir ebucehil karpuzu alınıp onların içindeki yağla ile ebucehil karpuzu içinde bir gece bekletilmiş olan yağ karıştırılıp onların üzerine yağın toplamının 1,5 misli su dökülür ve o 2 ebucehil karpuzu ile birlikte kendi yağı ve suyuyla yeterince pişirilir. O, kendi yağı ve suyuyla yeterince pişirildikten sonra ekmeğin üzerine dökülür. Daha sonra fazlalıklarından temizlenir ve hap yapmaya yetecek miktarda su üzerine dökül ve ufak, fındık büyüklüğünde haplar yapılır. Bu fındık gibi haplardan 18 tane yapılıp hastaya verilir. Bir başka şekilde bu terkip yağla ve bazı bitkisel sularla pişirilir.

Ne zaman madde müshillerle ve kusarak atılıp tenkıye yapılsa ve hastalık uzarsa, kanı kesen ve dışarı atan ilaçlardan verilir. Örneğin pişmiş eşekhıyarı, ebucehil karpuzu, inek safrası, nezle otu, kantaron, bahçe teresi, kunduz otu, balık suyu; bunların hepsi de bu durumdaki hasta için yararlıdır. Bazen istenen sonuç alınamaz. Bazen sütleğenle lavman yapılır ve bunu cidden diğer kullanılanlara göre yararı az olup, cidden zararı vardır, çünkü diğerlerinin kullanımını engeller; onların yararlı olmasına mani olur. Ancak diğerleri daha yararlıdır. Özellikle neftle birlikte uygulanırsa daha da iyi olur. Çoğunlukla onda görülen arazı söküp atar. Böylece hastalıktan kurtarır.

Kesip Atan Hafif Lavman Reçetesi: Ebucehil karpuzu, bahçe teresi, gebere kökü, kantaron, eşekhıyarı, kunduzotu ve kediotu alınıp, pişirilir ve su ile lavman yapılı ve ağrıyan kalçalara yakı yapılır. O hafif ve yararlı lavmanlardandır. Yine sirke ve onun sıcak tortusuyla lavman yapılır. Eğer orada kan varsa, oradaki kırmızı kanın akışı oraya yapılan dağlama ile tedavi edilir.

Yabani Fıstık Zamkı Diye Bilinen Şurup: Buradaki döküntüler sevdavi olup ayak bileklerinde görülürse onlara yabani fıstık verilir; etkisi meyvesi gibidir. Onun büyüklüğü çam fıstığı kadardır. Onların maddesi varis maddesi gibidir.

Tenkıye olarak onun tedavisi varis ilaçları ve sevdavi yaraların ilaçlarıyla yapılır ve biz bu ilaçları ***Kanunun Dördüncü Kitabı***'ında zikrettik.

Altıncı Kısım
Eklem Bağlarının Ağrısı

Bu ağrı, vurma, düşme, çimdikleme, bastırma veya başka bir sebepten oluşabilir. Soğuk suyla o kısım ovulur ve oraya banyo suyu ve Ermeni kili uygulanır.

Yedinci Kısım
Ayak Zaafı

Ayakların zaafı çoğunlukla yaradılıştan olur. Şüphesiz bu çoğunlukla doğal bir zaaftır. Bu zaaf daha önceki bir gevşeme veya testislerde olduğu gibi, besinlerin geçtiği yollardaki tıkanıklardan kaynaklanabilir.

Sekizinci Kısım
Dolama

Dışarıdan görülen cerahatli yaradır. Parmaklarda şiddetli ağrı ve nabız gibi atmayla birlikte görülür. Bazen onun elemi koltuk altına kadar ulaşır. Bazen onunla birlikte ateş de olur. Eğer araz tırnağın dibinde ise tırnak kökünden çıkar. Ekseriya dolama iki elde de olabilir ve sık görülen yaralardandır. Bazen yaralar dokuyu yer ve parmağın yapısını bozar ve bir süre sonra onda kötü bir kokulu akıntı oluşur.

Tedavi: Kan alma ve hafif tedbirler alınır. Başlangıcında ilaçlardan çekinmelidir. Sonra buradaki fazla eti almalıdır. Buradaki fazla et yakılmaz. Başlangıçta, küçükken balla macun ve mazı ile macun yapılır ve onun büyümesi ve toplanması engellenir. Başlangıçta ballı sirkeyle ve sıcak unla yapılan terkip uygulanır. Yine burada kâfuru merheminin kullanılmasında hakikaten hiçbir sakınca yoktur. O aynı zamanda kâfuru ile birlikte alınır. Yine keten tohumu usaresiyle afyon, sirke ve Arap sabırı ile kokulu sularla yıkanarak kullanılırsa, Hint sabırı kadar yararlı olur. Aynı şekilde süsen kökü ve suda bırakılmış kendir; her birinden tek tek ve diğerleriyle birlikte yararlı olur.

İyi Bir İlaç: Sabır, narçiçeği, kendir, mazı alınır ve yakı yapılır. Bu yakı dolamadan kurtulmayı sağlar ve ona bütünüyle engel olur. Yine kulak kiri ve kadıntuzluğu, hepsinden önce uygulanırsa yararlı olur ve dolamayı engeller. Yine bit otu tanesi (tohumu) üzümle birlikte hap yapılıp uygulanır. Özellikle kötü fiili olanlarda yararlı olur. Eğer kişinin ağrıları şiddetlenirse ve yoğunlaşırsa zaman zaman yağ ısıtıp uygulanır. Sonra yumurta yakısı yapılır. Eğer bu öncelikle uygulanırsa hastalığı önler. Eğer dolama olgunlaşmışsa, oraya yerleşmişse, onun üzerine mercanköşk uygulanır ve keten tohumu ile süt konur. Eğer bir yere toplanmışsa, ona çok derin olmayan çok küçük bir kesik yapılır veya cerahat temizlenir. Sonra elma çorbası veya muşmula çorbası, narçiçeği, mercimek gülsuyu ve gül ve benzeri bitkiler uygulanır.

Ondaki iltihabın tedavisi de buna yakındır; iyi huylu yaraların tedavisinde kullanılan acıbakla unu balla yapılan ilaçla uygulanır. Eğer yara yoğunsa göztaşı merhemiyle tedavi edilir veya üstübeçle yapılan beyaz merhemle karıştırılır ve üstü şarapla nemlendirilmiş bezle örtülür. Yine keskin zaç, kendir her birinden bir kısım, göztaşı ½ kısım

alınıp balla karıştırılır ve hasta parmak üzerine konur. Yine ekşi nar kabuğu, mazı, bakır talaşı; hepsi birlikte balla terkip yapılır ve ondan yara üzerine serpilir. Narçiçeği bu tip vakalarda gerçekten yararlıdır. Tırnağın etinde olan ve zaman zaman tırnakta da sıkıntı yaratan yaralardan kurtulmak gerekir. Eğer tırnak eti delinirse tırnağın kötü çıktığı belirlenir; kokuşmuş pis bir yara oluşmuştur. Bastırmak veya bir şeyin oraya batmasıyla orada yara oluşmuştur ve genişlemiştir. Zaçtan, göztaşından, kireçten ve eğrelti otundan alınır ve onlar şişi kurutur. Yine onun üzerine kendir, kırmızı arsenik; aynı miktarda alınıp yaraların açık ağzından kese gibi boşluğa parmakla bastırarak doldurulur. Eğer dolamadan pis kokulu bir sıvının geldiğini görürsen, ancak bu parmakta yenme olduğunu gösterir ve sen o kısmı keserek açarsın. Bazen başka bir yerde de dolamanın etkisiyle şiş meydana gelebilir.

Dokuzuncu Kısım
Tırnakların Ağrıları ve Bereleri

Onların tedavisi ayakların ezilmesinde kullanılan ilaçlarla yapılır. Onlara bit otu yaprağı, selvi yaprağı ile yakı yapılır ve keçi pisliği yağı ve inek iç organları yağıyla merhem yapılır; selvi cevizi ve ardıçla yakı yapılır ve pişmiş fıstıktan da yakı yapılması yararlı olur. Tırnağın altındaki donmuş kanın giderilmesi için ziftle merhem yapılır ve onun üstüne konur.

Onuncu Kısım
Tırnak Şişleri ve Onlardaki Kaşıntılar

Söz konusu yer su buharıyla yıkanırsa o şişin inmesini sağlar veya pişmiş mercimek ve bezelye veya pişmiş yabani kekik alınır. Paulus yakısı, zift, pişmiş kil, macun haline getirilir. Bunlar yapıyı yeniler.

Üçüncü Kitabın Sonu

Allah'a çok şükür ve onun hayrına ve onun temsilcisine selam olsun. İbn Sina, Allah ona rahmet etsin, *Kanun*'un *Dördüncü Kitabı* bu kitabı izleyecektir.[371]

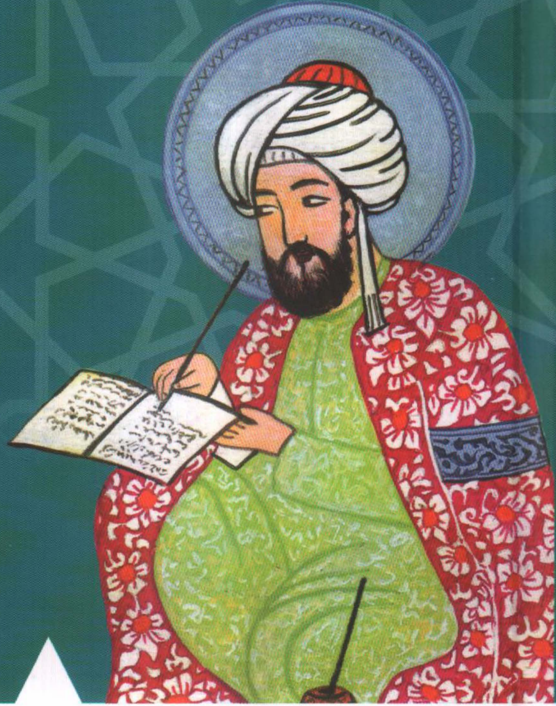
---

371 TM: Allaha daima ham olacağı uzuvdur (kısımdır). İşbu tercümanson sözünde rahmetle son sözünde sınıflandıranların (açıklama getirenlerin) rahmetiyle yad ve fatiha-i şerifle ruhunu şad eyledikten sonra zeban-ı suhne açıp derki cenab-ı üstad ecl ve bahislerin bahsi Ebu Ali Sina Üçüncü Mualim Hazretleri'nin tıp fenninde telif ve

tasnif ettiği beş kitabı içeren Kanun adlı kitabına, Allah'ın rahmetiyle, nasıl sunacağıma bakıyorum. Ölümden sonra nazm-ı kerimi ile müşari ileyh olan manalardan bir mana olup ondan cereyan eden hayat suyu çekidelerine nail olan hastalıkların hepsi ve dilimrede şifaya titte-i (şifa yafite-i?) sıhhat ve afiyet olduklarına benzer ve ayandır (açık ve seçiktir). Özellikle hala hitamıyla (sonucuyla) teşerrüf ve intihası ile teberrük ve temin olunan onun Üçüncü Kitabı kitab-ı zizdir. Onun hazain-i menafiği (yararlarının hazineleri) çeşitli cevherlerle lebriz olmuştur. Ancak biz açılışa geldik çünkü litenev-i bi'l-usubete ilkin el-kuvvet rudine layık ve mahl olmakla onunla intifağ [min el-kunuz kehart le-katad saab ve mahallettir]; genel olarak geçmişti (mürur idi). Na sakate ve sefete olanlarının da sukbeleri herze-i belkıs [sukbesi gibi gibi] mültevi ve peyçide olmakla onun nizamının ilm-i şamili muhit oldukta nazım meham ibad ve amir el-memalikin ve'l-bilad (memleketler) ve beldeler) ve hafil muhafil el-ilm ve'l-derase ve faris miyadin er-rikan (ruknler) ve'l- farise ve metamih el-zat ve'l-zaman ve sarif el-berali mesarif el-ihsan ala (illa?) ve o Sultan b. Sultan b. Sultan b. Sultan Mustafa Han b. Ahmed Han b. Sultan Muhammed Han halede'llah mülkihi (Allah onun mülkünü halede etsin?) ve saltanatını ebedi kılsın ve iki alemde efaze etsin. O sultana göklerin saltanatını bağışlasın ve onu yüceltsin Allah'ın yardımıyla halden refiğ olunan zerreyi itibar müteveccih infas kerimane amiranelerine, cenab-ı halik el- nufus-u ruh efza buyurup o emr-i müşkili ona sehl ve asan ve Kitab-ı Salis (Üçüncü Kitabın) çevirisinin tamamını kermiye min gayri ram-ı feyz ve ihsan buyurdu. Allah'a şükür hudana bundan dolayı ve malikina (sahip olduğumuz) netehdi şayet hudana (Allah'mız) ve Peygamberimizin üzerine selat ve selam olsun el-mebus Allah'a dua olsun. Şehadet ederim ki onlar arasında rahman terahim rekan sücceden Allah'tan fazileti bulsun. Dinin sağındaki ve diğer ulemalar ve ehl-i yakin olanlara Allah ecmain. Şüphesiz hayfetiha haza (Şüphesiz hayfetike) bu öncelikliolarak dnin destekçisidir (yardımcısıdır). Peygamberin şartları ve bilinen işleri görürüm. Münkirden yoksundur ve senin kavlin istikan olur. Bundan dolayı Allah dedi ki ehline daha büyük addi el-amanat addedilir ve ekin'de eminden neşrolur. Hepsi berriha ve onun hazinesi sehaha ellehum (Şüphesi ki onlar). Ona azizen yardımcı olurum ve onu açmayla açarım ve eyde fi'l-hepsinin umurudur. Vefakahu likulli el-mütebarat. O dakka vücuhha ve onu aliyinde şerle güzel yapar ve kardeşlikte sadaka dili yaparım ve ebeka zerriyate el-aliye lentefea minha el-beriye (yabani olandan yararlıdır) ve suded fi bevaliye ve zemmere fi yuadiye raeyyed ve zeraiye ve ulemai ve müsellim salih olanlarını görmek için uygun olanlarını yaparım Haysu güzelce tercğüme tamamlandı. Minhac kıllet li tarihe.(kısa zamanda tercüme tamamlandı). İlaçlarla ilgili olan Dördüncü Kitap dördüncü ayda tercüme edildi. Seman ve sebin ve elf (1177 H). Dördüncü Kitap başladı. Allah'ın izniyle.

EL-KÂNÛN Fİ'T-TIBB

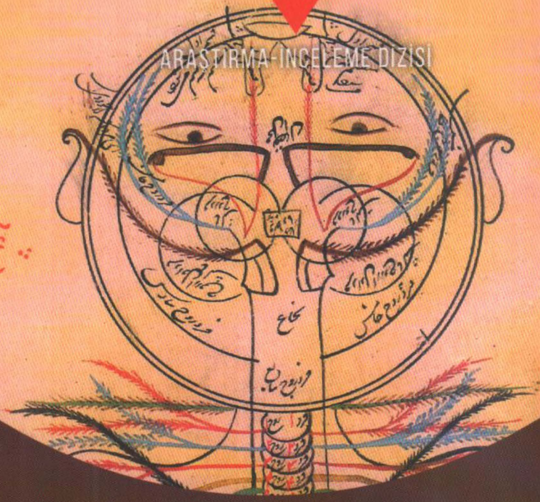
Bu kitabın önemli özelliklerinden biri eserdeki sistematik sınıflamadır. İlkin baş hastalıklarından başlanıp, göğüs hastalıklarının sonuna kadar olan hastalıklar ele alınıp, her biri tek tek açıklanmıştır. Burada dikkati çeken husus hastalıkların tek tek açıklamalarının yanı sıra, birbirini etkileyen ve tetikleyen hastalıkların da söz konusu edilmesidir. Örneğin baş ağrısı sadece baş hastalıklarıyla bağlantılı olarak oluşmaz denmekte ve onun bağlantılı olduğu ya da araz olarak kendini gösterdiği hastalıklardan da tek tek söz edilmektedir.

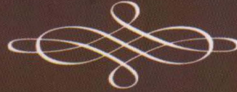
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINLARI

THG 0643240 GDL

9 789751 632968

İBN-İ SÎNÂ

El-Kânûn Fi't-Tıbb

DÖRDÜNCÜ KİTAP

ATATÜRK
KÜLTÜR
MERKEZİ
BAŞKANLIĞI

T.C. BAŞBAKANLIK
ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 473
Araştırma-İnceleme Dizisi: 126

ISBN: 978-975-16-3293-7

İBN-İ SÎNÂ
Çeviren: Prof. Dr. Esin KÂHYA

EL-KÂNÛN Fİ'T-TIBB
Dördüncü Kitap

İkinci Baskı: 2000 Adet

İnceleyiciler:
Prof. Dr. Muhammet HEKİMOĞLU
Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR

Son Okuma: Uzm. Alim YANIK

Atatürk Kültür Merkezi
Ziyabey Cad. No.: 19 Balgat-Çankaya/ANKARA
Tel.: 0312 284 3418
Belgegeçer: 0312 284 3465
www.akmb.gov.tr

Grafik Tasarım
ALEF Tanıtım Organizasyon Yapım ve Danışmanlık Hiz.
İbrahim ALTUNCU
www.aleftanitim.com
Arka Kapak Resmi: Şevki DEMİRCAN
Baskı: Semih Ofset (Sertifika No: 12613)
Basım Tarihi: Ocak, 2017

İbn-i Sînâ (980-1037)
El-Kânûn fi't-tıbb / İbn-i Sînâ ; çeviren: Esin Kâhya .— 2. Baskı Ankara : Atatürk Kültür Merkezi, 2017.
4. c. (xxiv, 616 s.) ; 24 cm .— (AKDTYK Atatürk Kültür Merkezi yayını ; 473 . Araştırma-İnceleme ; 126)

Dizin: [587]-616 ss.
bibliyografik bilgi içerir.

ISBN: 9789751632937

1. İBN-İ SÎNÂ, 980-1037. EL-KÂNÛN Fİ'T-TIBB
2. TIP, TÜRK
3. TÜRK TIBBI
4. BİLİM -- TARİH -- İSLAM İMPARATORLUĞU
5. TIBBİ BİTKİLER
I. Kâhya, Esin, 1941- II.E.a. III. Dizi

611.091

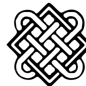
İBN-İ SÎNÂ

EL-ḲÂNÛN Fİ'Ṭ-ṬIBB

DÖRDÜNCÜ KİTAP

Çeviren
Prof. Dr. Esin KÂHYA

Prof. Dr. Esin KÂHYA

1941 yılında Ankara'da doğdu. 1964 yılında DTCF'den mezun oldu, 1971'de aynı fakültede doktorasını verdi. 1973-1974 yıllarında İngiltere'de burslu olarak görev yaptı ve bu süre içinde Wellcome Institute ve British Library'de de araştırmalarını sürdürdü. 1974 yılında Cambridge Üniversitesi'nde Felsefe Bölümü'nde konusuyla ilgili derslere devam etti. 1974 yılı ikinci yarısında Fransa'da Paris'te Bibliotheque Nationale'da araştırmalar yaptı. Türkiye'ye döndükten sonra, 1977 yılında doçent, 1982 yılında da profesör oldu. 1986 yılında DTCF'de dekan yardımcısı olarak, 1994-1997 yılları arasında aynı fakültede Bölüm Başkanı olarak görev yaptı.

Prof. Dr. Esin Kâhya, konusunda Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Tarih ve Felsefe Bölümlerinde ders verdi.

Prof. Dr. Esin Kâhya, uzun yıllar Atatürk Kültür Merkezi'nde üye olarak görev yaptı. Ayrıca Uluslararası Tıp Tarih Kurumu, Türk Tıp Tarih Kurumu, Uluslararası Bilim Tarihi Kurumu, Türk Bilim Tarihi Kurumu, Türk Felsefe Derneği üyesidir. Esin Kâhya Atatürk Kültür Merkezi Şeref Üyesi seçilmiştir. (2014)

Esin Kâhya konusu ile ilgili muhtelif ulusal ve uluslararası toplantılara katılmıştır. Esin Kâhya'nın 30 kitabı ve 100'den fazla yayınlanmış makalesi bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ FEN

İKİNCİ MAKALE

ÜÇÜNCÜ MAKALE

DÖRDÜNCÜ MAKALE

BEŞİNCİ MAKALE

YEDİNCİ FEN

TAKDİM

Büyük Türk bilgini, filozof ve hekim İbn-i Sina'nın bundan bin yıl önce, milâdi 1014 yılında yazmayı tamamladığı ve adına haklı olarak *"El Kânûn Fi't-'Tıbb"* dediği bu anıt eser, Türk kültür tarihinin mühim bir cüzi olmakla beraber tıp tarihimizin de en kıymetli başyapıtıdır. Milletimizin gurur duyacağı abidevî bir eserdir.

Kurumumuzun kurucu başkanı ve ilk bilim tarihçisi merhum Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın öğrencilerinden olan değerli bilim tarihçimiz Prof. Dr. Esin Kâhya, büyük emek ve özveri ile eseri günümüz Türkçesi ile ve ilk kez tam metin olarak hazırladı. Kendisine Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı olarak milletimiz ve kültürümüz adına teşekkür ediyoruz.

Buhara'nın Afşin kasabasında doğup Buhara'da okumuş olan İbn-i Sina, devrin hemen bütün bilginleri gibi eserini Arapça kaleme almıştır. Eser, Latince başta olmak üzere çok sayıda dünya diline çevrilmiş, Selçuklu ve Osmanlı darüşşifalarında asırlarca özgün diliyle ders kitabı olarak okutulmuştur. 18'inci asırda Tokatlı Mustafa adında bir hekim tarafından o günkü Osmanlı Türkçesi'ne de çevirisi yapılmış, ancak bazı kısımları atlanmış olduğu için eksik bir tercümedir. Prof. Dr. Esin Kâhya çevirisinde, *el-Kanun fi't-Tıbb*'ın farklı kütüphanelerindeki yazma ve basma nüshaları karşılaştırılarak Hindistan'da 5 cilt halinde basılan daha tam bir nüshayı esas almıştır. Böylece eksiksiz bir metin ortaya çıkmıştır.

Tamamı 5 kitap halinde yazılmış olan eseri, 6 cilt olarak bilim dünyasına sunuyoruz. Çünkü eserin üçüncü kitabı, hacmi sebebiyle iki cilde bölünmüş halde basılmıştı. Elinizdeki Dördüncü Kitabın çevirisiyle, tıbbın temel kanunlarının yer aldığı bu abidevî eserimiz tümüyle Türkçemize tercüme edilmiş oldu. Bir sonraki adımda eserin bütün ciltlerinin yeni basımında tümünü bir kutu içinde sunmayı arzu etmekteyiz.

Bizi biz yapan kurucu ve inşa edici temel eserlerimizi yayımlamaya özen gösteren "Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları"nın, *El Kânûn Fi't-Tıbb*'ın tam tercümesi ile daha bir zenginleşmiş, kültürümüzün, medeniyetimizin kaynaklarının tespit ve gelişimine katkı yaparak milletimize hizmet görevini yerine getirmiş olduğunu düşünüyoruz.

Çalışmak bizden Tevfik Allah'tan.

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı

ÖN SÖZ

İbn Sina'nın dünyaca tanınmış ve yüzyıllar boyunca tıp dünyasında el kitabı, başucu eseri olarak kullanılmış olan meşhur eseri *el-Kanun fi't-Tıbb*'ın Türkçeye çevirisine Kültür Bakanlığı'nın önerisiyle seksenli yıllarda başladım. Çeşitli nedenlerle çevirinin tamamlanması 2015 yılını buldu. Beş kitaptan meydana gelmiş olan bu şaheserin, çevirisi yapılan ilk cildin Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları arasında çıkması/ basılması hususunda, o zaman Kurum Başkanı olan Prof. Dr. Sadık Tural yardımcı oldu. Çevirimin Birinci Kitabı'nın basılmasıyla diğer kitapların çevirisine başladım. Prof. Dr. Sadık Tural'dan sonra kurum başkanı olan Prof. Dr. Osman Horata ve daha sonra ve halen de kurum başkanı olan Prof. Dr. Turan Karataş'ın da destekleriyle *el-Kanun fi't-Tıbb*'ın İkinci, daha sonra da Beşinci ve Üçüncü Kitapları basıldı. Şimdi de Dördüncü Kitab'ın basılmasıyla eserin ilk defa Türkçe tam tercümesi yapılmış ve yayımlanmış oluyor.

El-Kanun fi't-Tıbb'ın çevirisinde Hindistan'da *al-Qanun fi'l-Tıbb* (Jamia Hamdard, Department of Islamic Studies, New Delhi, 1993) adıyla 5 kitap şeklinde basılan nüshası kullanılmıştır. Hindistan'da basılan bu nüsha *el-Kanun fi't-Tıbb*'ın farklı kütüphanelerindeki yazma ve basma nüshaları karşılaştırılarak daha tam bir nüsha elde edilmiş ve söz konusu araştırma kurumu tarafından basılmıştır.

El-Kanun fi't-Tıbb daha önce, on sekizinci asırda Tokatlı Mustafa Efendi tarafından Osmanlı Türkçesine çevrilmiştir. Ancak doğal olarak o dönemdeki tıp anlayışı içinde, Tokatlı Mustafa Efendi bazı açıklamalar ve ilaveler yapmak ihtiyacı hissettiği gibi, özellikle de bitki ve hayvanlarla ilgili genel açıklamaları tıp açısından gereksiz görerek eserden çıkarmıştır. Bu farklılıkları gördüğümüz için Jamia Hamdard'in yayınladığı Arapça nüshayı esas almanın uygun olduğunu düşündük. Ayrıca, Tokatlı Mustafa'nın yaptığı çeviri nüshadaki

metin farklarını dip notları şeklinde göstermeyi tercih ettim. İkinci Kitab'ın Osmanlı Türkçesine tercüme edilen nüshası Doç. Dr. Kenan Süveren tarafından bugünkü yazıya aktarıldı. Üçüncü Kitabın ve Beşinci Kitabın Osmanlı Türkçesiyle olan nüshalarını kendim bugünkü alfabemize aktardım ve Arapça aslıyla farklarını belirleyip gösterdim. Dördüncü Kitabın Osmanlı Türkçesi metni ise Dr. Fulya Macun tarafından yeni yazıya aktarıldı. Çalışmalarımın hızlanmasını sağlayan Doç. Dr. Dr. Süveren ve Dr. Fulya Macun'a verdikleri katkılar için burada teşekkür etmek isterim.

Şüphesiz bu hacimli eserin uzun yıllar içinde gerçekleşen çevirisinde Sevgili Ablam Nevin Kâhya, metinlerimin düzeltmelerinde yardımcı oldu. Kendisine minnettarım.

Son olarak, başta Kurum Başkanı Prof. Dr. Turan Karataş ve Başkan Yardımcısı Şaban Abak olmak üzere kitabın basılmasında emeği geçen herkese burada teşekkür ederim. Umarım, bu muazzam eser, sadece tıp dünyasına değil, gerek yöntembilim bağlamında sunulan örnekleriyle gerekse yer yer kültür tarihi konusunda verilen açıklamalarıyla bilimle uğraşan hemen herkese yeni ufuklar açacak, yararlı olacaktır.

Prof. Dr. Esin KÂHYA
Ankara, 2015

Sevgili annem Sadriye ve babam Hamdi Kâhya'nın aziz hatıralarına ithaf ediyorum.

Prof. Dr. Esin KÂHYA

İbn Sina'nın Gözle Mükemmel Olarak Belirlenen Hastalıklar Hakkındaki *Kanun*'un *Dördüncü Kitabı*'nın Başlangıcı Yedi Kısımdan meydana gelmiştir.

BİRİNCİ FEN

HUMMALAR HAKKINDAKİ KISIM[1]

Hummanın Belirlenmesi: Humma garip bir ateştir; kalpte ateş oluşturur ve bütün bedendeki arter ve venlerdeki kan ve ruhla bütün vücuda yayılır ve kötü bir şekilde ısıtmak suretiyle vücudun doğal fonksiyonlarını bozup vücudun ateşini artırır. Ateşli hastalıklar insanda oluşturduğu fiillere göre ikiye ayrılır. Bunlardan biri hummalardır. Diğeri arızidir. Ateşli hastalıkların şişler gibi arazları vardır. Bunlar arızı hummalardır; söylendiğine göre, bu humma ile sebebi arasında bir ilişki yoktur; o, vücutta oluşmuş olan kötü, bozuk şeylerden meydana gelmiştir. Muhtemelen o hastalığın onun sebebi tuzdur.

Ancak Şiş Humması: Şüphesiz ki bu humma şiş nedeniyle görülür ve ona tabi olarak oluşur. Şüphesiz o kişinin kendisindedir ve denildiği şekilde, onun içine işlemiştir. Sıcaklık ona uymuştur. Ondan (şiş) ağrı da oluşmuştur. Arızi humma olduğunda, sıcaklık ona uyar ve onda sızı şeklinde ağrı oluşur. O arızi hummaya benzer. Bu hummalardan günlük olanları arızi hummalardır. Eğer şişte oluşan iltihap dolayısıyla, şişe bağlı olarak meydana geliyorsa (ortaya çıkmışsa) onun asıl sebebi vücuttaki bozukluktur ve şiştir. Arızi sebeple ortaya çıkmıştır.

---

* TM: Tokatlı Mustafa Efendi

** Osmanlıca metin Dr. Fulya Macun tarafından hazırlanmıştır.

1 TM: Kanun'un Dördüncü Kitabı. Bu Dördüncü Kitap kısımlara bölünmüştür. Kanun Kitabı'nın Dördüncü Kitabı bütün hastalıklar hakkında mükemmel söz bismillahirrahmanirrahim Allah fevka'l-itmâm bi fadlı'l-ümem. Hayren mâ yeşrikûn. Bundan önce bizim tıp ilminde beş bölüme ayırıp yazdığımız Birinci Kitap genel metod ve İkinci Kitap ilaçların bütünü harfde ve Üçüncü Kitap organa ait hastalıkların anlatılmasıyla sözümüz sebuk etmiş idi. Anılan sözümüzü yerine getirip şimdi beri Dördüncü Kitaba başladık. Dördüncü Kitabı yedi sınıfa ayırıp ve her sınıf makale bölümleri içine almak üzere düzenledik Geçen üç bölümde yazdığımız üzere fecine Allah'ın yardımıyla Dödüncü Kitap bittiğinde Beşinci Kitaba başlarız. Kanun'un Dördüncü Kitabından Sıtma ve İlaçla tedavilerde olan bütün sözlerin anlatılmasıdır. O da iki makaleden oluşur.

Derler ki, hummada sıkıntı oluşmazsa şu belirlenir: Muhtemelen sıkıntı şişin varlığı dolayısıyla, ona bağlı olarak, meydana gelmiştir. Aynı zamanda yüksek ateş, sıkıntıyla karşılaştırıldığında sıkıntı çözülür. Ancak bu tartıştığımız şeyde olduğu gibi, bu tip şeyler tıp biliminden uzak olan şeylerdir. Doktor bu durumun dışındakileri tartışmakta başarısız olur. Bazen bu tartışmalara girerse de bu konuda temkinli olmak zorundadır.

Biz diyoruz ki, şiş hummaları ve tıkanıklıktan oluşan hummalar vardır. Biz insan vücudundakilerin hepsine bağlı olarak, hummanın 3 çeşide ayrıldığını söylüyoruz. İçinde rutubet içeren, etrafındaki organlara kıyasla ruhlar içeren hummalar, rutubetleri sıvı şeklinde olan hummalar. Onlar nefsanî ve hayvani ve nebati olan ruhların hummalarıdır. Etrafta yayılan buharlar hamamın havasıyla karşılaştırılır.

Öncelikle sıcaklığı yakan garip bir ateşi vardır. Eğer ateş yüksekse onun yakınındakiler soğutulur. Şüphesiz ateşi yükseleni soğutmak gerekmez. Muhtemelen öylece kalması ve geri dönmesi mümkündür. Bu humma temel organların etrafındakileri de ısıtır. Hummanın 3 çeşidi vardır. Bunlardan biri insanın içinde değildir; insanın iç kısmıyla ilgisi yoktur. Bu dışarıdan gelenler de sıcaktır.

Şüphesiz temel organlarda oluşan humma, öncelikli olarak sanki yakmaya teşebbüs edecek gibidir; örneğin hamamın yakması, çok ısıtması veya demircinin üfürüğü gibi veya pişmiş şeyinki kadar yakıcı olur. Aynı zamanda buna *yakıcı olan, ince, nazik humma* denir. Şüphesiz humma öncelikli olarak hıltlarla bağlantılıdır; sonra organları etkiler. Hummalarda organlar sanki sıcak suya maruz kalmış gibidir. Bu sebepten kişinin derisi çok sıcaktır; adeta yanıyor gibidir veya sıcaklığı adeta sıcak ekmeğinki gibidir. Bundan dolayıdır ki bu cins hummalara *hılt humması* (karışıklığı?) denir.

Eğer humma öncelikle sonradan ruhlarla ve buharlarla bağlantılı ise daha sonra organlarda onlarla ve hıltlarla bağlantı oluşur. Sıcak her ayla hamamın ilişkisi gibi veya onda yanma olur ve havası ısınır ve de suya ve şişe ulaşır. Bu bir tip humma cinsindendir ki ona bugün *humma* denir. Çünkü o hızla çözülen latif bir şeyle münasebetlidir.[2] Ateşin günlük ar-

---

[2] TM: Vücudu eritici sürekli ateş üç tarzda meydana gelir. Birincisi garip sıcaklık önce organlarla ilgili olup sonradan ortaya çıkması ile ufalanma meydana gelir. Onun benzeri ateşin

tış göstermesi geceden başlar. Hummaların diğer cinslerinde bu şekilde artış görülmez. Bu tip fazlalıkların olduğu yerlerde ortaya çıkar.

Hummalar bir başka bakımdan da sınıflandırılır. Onlarda had derecede ateş olup olmamasına göre de sınıflandırılır. Onlar kötü arazlar gösterenler ve kötü olanlar, gerekli olanlar ve şiddetli olanlar, birden şiddetlenenler ve onların benzerleri ve sıcak olanlar, kişide soğuktan oluşanlar veya korkudan oluşan titremeler ve onların her birinden veya onların terkip halinde meydana çıkmasından ortaya çıkanlar olarak sınıflandırılır.

Hummaların Oluşmasına Yatkın Olanlar: Hekimler dediler ki hummalara yatkın olan bedenler, sıcak rutubetli ve özellikle rutubet sıcaklıktan daha güçlüyse, onların terleri, idrarları ve dışkıları pis kokuludur. Bedenleri sıcak ve kuru olanlar da hummaya yatkındır. İlkin günlük humma olur; sonra sıkıntı ve yanma hissi hızla artar. Bazen de adeta parçalar. Bazen rutubet ve kuruluk eşit olur ve sıcaklık da belli bir seviyededir. Bu tip humma sıcak buharla başlar. Sonra hılt hummasına dönüşür. Sonra onda soğukluk ve sıcaklık eşit olur ve rutubet artar. Onda hummalar öncelikle başlangıçta sıkıntı şeklinde görülür. Soğuk rutubetli ve soğuk kuru bedenlerde hummalar, özellikle günlük hummalardır.

Hummaların Zamanları: Başlangıçta hummaların zamanı diğer hastalıklardaki gibidir. Başlangıç yükseliş ve sona yaklaşma ve bitiş. Hummanın bu vakitleri bir bütündür. Nöbetten nöbete her birinde bu kısımları vardır. Başlangıçtan sonuna kadar kişi tehlikededir. Ancak inişe doğru, humma gerilediğinde hastanın nefsi, kendisi zikrettiğimiz sebeplerden dolayı helak olmaz.[3]

---

karda ile bir ilgisi vardır. Ufalanma günlük hummadan hastalığın yer değiştirmesi ile ortaya çıkar. Onun benzeri ateşin zukka ilgisi olur. Zira ateş ilk önce havayla ilgisi olur ve havadan vücuda geçer ve üçüncüsü humma ufalanmış hılta geçer; onun benzeri ateşin çeperlere dağılmasıyla oluşur. Humma ile ilgisi olur. Bu sıcaklık nedeniyle çeperler sıcak olur. Bu tarz üçüncüyü hatırlatır. Ancak çözülmesinde hiçbir şey atılmamıştır, anıldığı üzere çözülmesi tercümeyi yapan kulunuza Allah'ın ilimi ve Allah'ın ilhamıdır. İlgisi ile tefşiyenin farkı vardır. Zira tefşiye başlangıç soğutulmasıyla meydana çıkan sıcaklık soğumuş olur demektir ve ama ilgisinde başlangıcın soğutulması ile ilgili soğuma olmaz. Humma hıltın feşune organlarla buluşmasıyla olur ve bazı defa hıltın kendi buluşmaz Belki buharları buluşur ve iki benzetme bu anılanla olur.

3 TM: Bazen zannedilir ki hummaların başlangıç ve bitiş zamanı yoktur. Bununla beraber bütün anlarda başlangıç zamanı ortaya çıkar. Ama anılan dört zamandan hummanın

Onun başlangıcı maddedeki yoğun sıcaklığın organda yakıcı olduğu zamandır; dönemdir. Onda pişme oluşmaz veya pişme sonucunun zıddı bir durum bütün hastalıklarda görülür. Ancak bazen sırlar ateşlenme altında (içinde) ve sükûnette adeta gizlenmiştir. Eğer başlangıçtaki arazların bir kısmının gizli olduğu zannediliyorsa şüphesiz onda başlangıç yoktur; pişmenin işareti görülür. Zannedilir ki, onun başlangıcında olmadığı zannedilir. Hakikaten o başlangıcında değildir.

Görülen hareketin mukavemeti vasıtasıyla, onun içindeki yoğun sıcaklık (hararet) tahrik olduğunda, sıcaklık (humma) artar ve pişme işareti veya pişme yoluyla hastalığın (humma) arttığı görülür.

Onun sonunda madde ve tabiat arasındaki bağlantının kesilmesi hızlanır (yoğunlaşır) ve birinin diğerine üstün geldiği durum ortaya çıkar ve bu hal şiddetli savaş zamanıdır. Onun süresi nöbetlerin had derecede olduğundaki kadardır. Onların birbirini izleme hali tarif edilemez. İki durum arası üçüncü ile tarif edilir. Müzmin hastalıkların çoğunluk kötülüğü (oluşturduğu zarar) iki durumda (önceki ve sonraki humma) artmaz. Bazen çoğunlukla nöbetler hükmedildiği şekildekine benzer ve nihayette maddenin pişmesi ve onun tersinin ortaya çıkmasıyla tamamlanır.

Onun yoğun sıcaklığı oluştuğu vakit gerileme olur. Şüphesiz madde üzerinde üstün gelir; onu yener. O yöntem olarak, her şeyi kapsayan bir şeydir. Bu içteki gizli sıcaklığı azaltır ve etrafa nüfuz eder, hatta çözer ve yoğunlaşan şey artar.

Sonuç olarak, hastalıklarda çeşitlilik vardır. Hastalıklar cidden sınıra ulaştıkta dört güne kadar sona erer. Günlük hummaların hepsi had derecede olarak kabul edilmez. Çünkü hastalık olarak sınıra ulaşmaya yeterli değildir. Sınıra yaklaşmaya yakın sona erer. Muhtemelen onlar hastalıkların kendilerinin yoğunluğundan oluşur ve belirlediğim gibi, onu mutlak had derecede hastalıklar izler. Yedi günde devam eden yakıcıdır ve gün aşırı görülmesi gerekir. Onlardan bazılarının hiddeti bundan daha azdır Onların 14 gün süren had derecede müzmin olan-

---

arttığı ve yükseldiği zamanda onda yaradılışındaki sıcaklık ve hareket edip maddeye görünür bir dirençle karşı koyar ve onda büluğa ermenin işaretleri görülür. O zaman sona erme zamanıdır. Onda beyne't-tabia ve maddeler arasında ve müzminleşip keskin humanın diğeri üzere üstün geldiği görülür.

lardır ve 20 gün sürenler 40 güne kadar ve 60 güne kadar ve daha fazla sürenler müzmin olanlardır. Müzmin ve mertebe olarak had derecede olan müzmin hastalıklar için kesinlikle zikrettiğimiz gibi, tedbirler hastalığa ait yiyecekler yararlıdır. Hummalardan çoğu başlangıçta tüketicidir ve hummalarda yine zıtlık artar ve de çok yoğun rutubetle son bulur. Daha sonra nöbet alt seviyeye gelir.

Yine hummaların zamanları da çeşitlidir. Onlardan uzun sürenler daha yoğundur ve sonlanması uzun sürer.

Birinci Makale
Hastalığın Özellikle Pis Kokulu Olduğunda Tarifi

Genel olarak, ilkin hastalık vakitleri hastalık çeşitlerine göre tarif edilir. Şüphesiz kuru kasılıp titreme, sara, sükûnet, boyun iltihabı, had derecede ciddi hastalıklardır. Bunların her biri ciddi şekilde bozulma, harabiyet ve yüksek ateş meydana getirir; dört günde bir gelen nöbetler, müzmin felç ve hastalıkların tekrarlamasından oluşan nöbetler gibi. Şüphesiz eğer nöbetler kısa süreli ise bu hal hastalığın bitmeye yakın olduğunu gösterir; özel harabiyet halinde olduğu gibi. Şüphesiz nöbetlerin süresi 3 saatten 14 saate kadar olabilir. Nöbetlerin uzun süreli olması maddenin yoğunluğuna işaret eder; pis bir koku oluşur. Bu durum onun özel olmayan bir hastalık, harabiyet olduğunu gösterir.

Eğer hastalıkta nöbetler görülmüyorsa, muhtemelen onun sıcak maddesi iltihaplı ateş içerdiğini gösterir; hastalık had derecededir. Onun maddesi ağır, yoğun soğuksa veya yoğunsa veya hastalık had derecede değildir ve sıcaklığı tekrar eder. Şüphesiz o hızla intikal ederse (gelirse) ve yüzü ve mide bölgesi (üst kısmı, hypocondria) incelir. Hastalık had derecededir. Eğer durumu o hal üzere devam ederse, bu had derecede kalmaz ve gücü zayıflar. Hastalık had derecededir veya hastalığın had derecede oluşumun dışında bir şey mevcut değildir; yaşa, duruma (hastalığın bulunduğu kısma) göre, tekrar edebilir. Sıcak yıllar ve sonuçta hastalık oluşur ve mevsimler onu (hastalıkların durumunu) hızlandırır ve sonuçta hastalık oluşur. Soğuk yıllar ve mevsimler hastalıkların yılı olmasını ve son bulmasını sağlar. Aynı şekilde ülkelerde durumu (sağlığı) etkiler; nabzı etkiler. Şüphesiz hızlı değişimler had derecede veya had derecede olmayan hastalığa sebep olur ve titreme ve sarsıntıda, eğer uzun müddet devam ederse, hasta-

lığa sebep olur ve titreme ve sarsıntıda da, eğer uzun müddet devam ederse, hastalık da uzun sürer ve eğer kısa olursa, hastalığın süresi de kısadır. Eğer hastalığın süresi kısa, fakat hastalık hiddetliyse ve titreme yoksa elbette hastalık kısa süren cinstendir.

Hastalık zamanı nöbet vakitlerinden anlaşılır. Şüphesiz eğer fazlalıklar bir araya toplanmışsa, vücuttaki bu fazlalıkların artmasıyla hastalıklar da artar. Çünkü onların oluşturduğu hastalıklar, daha sonra sorunların artmasına sebep olur. Bunlar harabeden cinstendir ve yorulmaz cinstendir. O oluştuğunda (hastalık oluştuğunda) bundan sonra ilerlemesi ve fazlalıkların oluşması da durur ve hastalığın sonuçlanması hızlanır ve ancak hastalığın saatini koruyan ve süresini uzatan ve hastalığın gerilemesini geciktiren fazlalıklar vardır.

Aynı zamanda hummanın arazlarının artmasından onun durumunun gücü ve noksan ve nöbetlerin azalıp artmasından onun şiddeti anlaşılır. Bazen zıtlıklar olabilir ve benzerlik olmayabilir.

Hastanın kusmasından durumu anlaşılır. Şüphesiz yoğun nöbetteki araz ter ve ishalse, nöbet öncelikle birinci derecede şiddetliyse, hatta ondan daha fazlaysa, kusma çok fazla ve güçlü değildir. Hastalık boşalmaya ve fazlalıkların atılmasına izin verir.

Zikrettiklerimizden hastalığın olgunlaşıp olgunlaşmadığı belirlenebilir. Örneğin pişmeyle birlikte üfürme varsa veya önce çok fazla olan beyaz bulutlu idrar olup, sonra çoğalıyorsa ve olgunlaşma veya onun zıddı görülüyorsa, bu hastalığın sona yaklaştığının belirtisidir. Yine eğer olgunlaşma görülüyorsa veya onun zıddına hızlı bir üfürme varsa veya beyaz bir bulut oluşmuşsa, bilinmelidir ki, bu sona yaklaşıldığının belirtisidir.

Ancak bilmelisin ki, nöbetin başlangıcında pek az vakit varsa (nöbetin başlamasına pek az bir zaman kalmışsa) hastanın nabzında baskı oluşur ve onun anlamı bilinir. O kol ve bacakların rengini baskılar ve özellikle kol ve bacaklarda soğuma oluşur ve bilhassa kulak ve burunda soğuma olur. Bu sırada kişi içinde sıcaklığın yayıldığını hisseder. Bazen kişini (hasta) rengi tamamen değişir ve sıkıntı ve gevşeklik meydana gelir. Hareketlerin sabitlendiği ve yüzde gevşeme olduğu belirlenir; konuşma ağırlaşır ve omuzlar arasında, sanki korkudan oluşmuş gibi bir titreme belirlenir. Bazen güçlü bir titreme olur. Ba-

zen de ter adeta akar; bir taraftan diğer tarafa hasta yürümek isterse, yürüyüşünde adeta çırpınma vardır. Hasta iki kulağında vızıltı duyar; harareti vardır (susuzluk hisseder). Vücudunun organlarında gevşeme ve adeta uzama olur; koklama gücü zayıflar. Başlangıçtan sonuna kadar hastada zaaf devam eder.

Hummanın ilk yarısında onun zaman içinde arttığı belirlenir; nabzın atışı hızlanır; artar; sıcaklık bütün bedende yayılır ve artar, ancak hastalığın diğer yarısında ateş yavaş yavaş düşer. Hastalığın başlangıcında sıcaklık yayılırken yayılımı eşit miktarda olmaz, yani yayılma hızı eşit değildir.

Sonuçta sıcaklık ve hastalığın belirtileri görülmeye devam ederse, nabız olduğundan daha büyüktür; hızı daha fazladır ve değişkendir.

Hummanın inişe geçtiği durumda onun hızında azalmalar başlar ve bazı özellikleri kaybolur; nabız düzenli hale gelir. Sonra bedende ter oluşur ve anidcn ateş yükselir ve birden düşüş görülür; ölüm gerçekleşir. Eğer humma hali yaklaşmışsa, nabzın durumu gibi şeylerle uğraşmamak gerekir; hummanın ne derecede güçlü olduğu ile ilgilenilmelidir. Ben bu halin çoğunlukla harabiyet oluşturduğunu gördüm; hasta adeta bitmiş gibiydi. Onda bu durum korkunç bir ateş ve ürperme ile başlar; sonra kötü bir titreme görülür; sonra titreme sakinleşir ve üşüme geçer.[4] Sonra sıcaklık dengelenir; sonra tekrar hastada üşüme görülür; daha sonra tekrar ateş yükselir ve ateş yükselene kadar hasta titremeye devam eder. Bilinmelidir ki hastalık uzun sürecektir. Ancak maddenin yoğun olduğu belirlenir ve bu hastalığın sebebidir. Ancak fazlalık madde soğuktur. Ancak hastalık görüldüğünde, ilkin üşüme sonra sıcaklık ve yoğunluk ve derinin farklılaştığı belirlenir.

İkinci Makale
Her Gün Görülen (Günlük) Humma

Günlük Hummanın Bütün Gruplarının Sebepleri: Özellikle sıcaklık görünüşlerinden anlaşılır veya bütünüyle ilgili olarak görülen sıcaklık-

---

[4] TM: Bu durumun ortaya çıkmasının sebebi budur ki bulguların şiddetlenmesi hastalık ile savaşmasında ortaya çıkar. Kaçın hastalık yenip karşı koymadan arız olsa savaşmayı terk eder ve savaşı terk ile bulgular yavaş olup hastaya hafiflik gelir ve hemen arkasından hastalık hastayı öldürür. Bazı nüshalarda soğuk tan olmuştur şeklindedir. Çünkü bu soğuk başlayışı doğal yaradılışının soğukluğudur. Eski soğuk aslınsa sonradan ortaya çıkan soğuktur.

tan ortaya çıkmış olup, sebebi yenen şeyler olabilir. Hummada bedenin bütününde karışıklık ve ağrılar ve görünen şişler oluşmuş olabilir. Şiddetli, yoğun humma ruhu parlatıp alevlendirecek kadar şiddetli, yoğun sebeplere ulaşamaz. Şüphesiz ki, o iltihaplı şiddetli şişleri etkiler veya zikrettiğimiz hıltların hummalarının onu sarsmasıyla oluşur. Harap edici sebepler, çoğunlukla daha öncekileri tahrik eder; kötü hummaları oluşturacak kötü sıkıntılar harekete geçer.

İnsanda tahmin edilir ki günlük humma (her gün görülen nöbetler) ancak beden ve ruhtan ve [onların] yoğunluğundan kaynaklanır. Bu hummalar çoğunlukla bir günde geçer. Yazıldığına göre 3 güne kadar olanları nadirdir ve az görülür. Süresini geçenlerin anlamı onun sıcaklığının ruhla ilgili organlara veya hılta yayıldığını gösterir. İnsanlar arasında zikredildiğine göre, bazen humma 6 gün sürer. Tamamen bitmesi sanki diğer bir cinse geçmiş gibi olur. Bu hummanın tedavisi kolay, etkileri zorludur. Aynı zamanda başlangıcında iltihaplı yapılar, kızarıklıklar görülür.[5]

İnsan hummanın oluştuğu gün hızlı hareket eder; zararı artarak şiddetlenir; beden ve ruh üzerinde yoğunluk oluşturur. Bu kuru sıcaklıktan oluşmuştur; muhtemelen hızla iltihaplı kızarıklık ve bozukluk oluşur; sonra hızla rutubet oluşur ve humma sıkıntısına doğru hızla hastalık ilerler; sonra çoğunlukla ateş görülür, daha sonra da onda kuruluk oluşur. Sıcak-kuru mizaçtan dolayı, hastada açlık hissi oluşur ve ona uykusuzluk eşlik eder; nefsanî bitkinlik veya bedeni bitkinlik oluşur. Bundan sonra, hastada hızla titreme, ürperme görülür ve onunla birlikte humma oluşur. Hastalığın ilerlemesi durdurulamaz. Bu durumdaki hastaya yemek yedirilir. Hastada hızla şişli, kızartılı, yoğun ateş oluşur.

Belirtiler: Bir günlük hummanın belirtisi, özellikle, ertesi günü son bulmasıdır. Onun oluşmasından önce belirlenen bir sebep yoktur ve başlangıcında da herhangi bir baskılanma söz konusu değildir. Çoğunlukla kişiyi etkileyen bu durumda üşüme görülmez; kötü bir sıcaklık vardır; gevşeklik ve uyku hali görülür; nabız kötüdür ve küçük-

---

[5] TM: Günlük hummanın sona ermesi çabuk olmakla ona Yunan lugatında mukimarus derler. Mukimarus bir bedreviyye dir ki bir günde hem doğar ve hem doğurur ve hem de aynı günde ölür.

tür ve de zıtlıklar vardır. Muhtemelen bazen başlangıçta üşüme hissi oluşmuş olabilir veya ürperme ya da titreme görülür. Hastada iğne batırılıyormuş gibi bir his oluşur. Bunun sebebi kötü keymus buharıdır, ancak hızla bu his kaybolur. Çoğunlukla hastada çok yoğun iğnelenme hissi varsa bu hastada yoğun buharların oluştuğunu gösterir. Derinin gevşek ve cansız, adeta kirli gibi olması dışında yanma hissi vardır. Muhtemelen tıbben bedenin sıcaklığı yorgun düşürür ve hasta sarhoş gibi olur.

Eğer idrar birinci günde olgunlaşmış, pişmişse nabız iyidir. O hummanın bir günlük olduğu kabul edilir. Eğer idrar da herhangi bir şekilde değişiklik yoksa humma günlük hummadır. Hıltın renginde değişikliğe meyil yoksa olgunlaşma kötüyse humma bir günlük hummadır. Bazen onda renk değişimi gözlenir. Eğer hastada renk değişimi mutedilse, hasta sağlıklı görünüyorsa hastalık da mutedildir. Hastanın rengi değişirse, ondaki değişim, ilkin idrarın değişiminden anlaşılır. Eğer o hastalık bizim bildiğimiz ateş yükselmesine benzemiyorsa, o günlük humma değildir.

Günlük hummada nabız değişkendir. Onun gücünün, daha yoğun veya daha hafif olup olmadığı belirlenir. Bu durumda nabız zayıftır ve karışıktır; karışık reaksiyon oluşturur. Mide ağzında yapışkan hıltların oluşmuş olmasından bu durum kaynaklanmış olabilir veya soğuktan veya humma dışında nabzı zayıflatan, küçülten sebeplerden kaynaklanmış olabilir. Yazıldığına göre, onun düzeni konusunda ve ona bakışta çeşitli zıtlıklar vardır. Bu nabız değişimi sebeplerinden biri hummayla ilgilidir veya ona yakın bir durumdan kaynaklanmış olabilir; yapının yoğun şekilde yorgun düşmesi veya iç organlarındaki gevşeklik ve benzeri durumlar gibi.

Görülür ki, şiddetli soğuktan dolayı nabız katılmış olabilir veya şiddetli güneş sıcaklığından dolayı kurur veya şiddetli kuruluktan veya ağrı veya uykusuzluk ya da sıkıntı veya kusmadan dolayı hastanın gücü tükenir. Bu durumda onda gevşeme olur; kasılma kaybolur. Çoğunlukla hastanın tabiatında hızla acayiplikler oluşur ve bu hızla olar kaybolur. Hastanın söz konusu kötü buharları hızla atması gerekir. Şüphesiz hastada nispeten mutedil buharlar da vardır. Muhtemelen bunlar daha sıcak olabilir. Eğer sıcaklık nabız üzerinde etkinse onu

kasar. Bu durumun solunumdan kaynaklandığı bilinmelidir. Daha sonra nabız geri döner. Sonra vücuttaki doğal sayısına döner ve bu iyi bir belirtidir.

Bilinmelidir ki, genel olarak, nabız ve idrar iyi ise, bu hal günlük hummaya işaret eder. Eğer iyi değilse, günlük humma değildir. Şüphesiz onun sebebi, çoğunlukla, idrar içinde saklıdır. Nabız günlük hummada değişkendir ve zayıftır; küçüktür ve şüphesiz ki bu günlük hummaya işaret eder. Onun başlangıcındaki gevşekliğe dikkat etmek gerekir. 2 saat içinde şiddetlenir; onda pis koku yoktur; belirtiler yoğundur, şiddetlidir. Hummanın zıt bulguları vardır. Onun arazları zorludur; sıkıntılıdır; yoğun ateşi olmayabilir, ancak bu hummada ağrı vardır. Eğer onunla birlikte sertleşme görülmüyorsa ve yoğun sıcaklık yoksa onda şiddetli ağrılar vardır. Onunla birlikte baş ağrısı varsa gerekli olan sabitleme oluşmaz; daha sonra hummaya, nöbete ara verilir. Bu hal hummanın günlük olmasının nedenidir. Çoğunlukla doğal terlemeye benzer nemlenme ve terlemeye de ara verilir. Bu durum hıltla ilgili değildir. Miktar olarak da ifrat derecede şiddetli değildir. Muhtemelen o ter doğal tere yakın keyfiyettedir. Şüphesiz günlük olmayan hummada sen çok fazla ter görürsün.

Günlük hummada, humma sahibi hamama girdiğinde onda alışılagelmiş olmadığı şekilde titreme, sarsılma gibi tepkilerde gecikme olursa bilinmelidir ki, humma kötü hummadır; sıkıntılı hummadır. Hasta hamamdan çıkarılırsa halinde herhangi bir değişim olmazsa, o humma günlük hummadır.

Günlük Hummanın Geçişi

Günlük hummaya tutulmuş kişiyi beslemek gerekirse, tabip bu konuda hata yapmamalıdır. Ona verilen besin vücuda zarar vermemeli ve ateş oluşturan safraya dönüşmemelidir. Çünkü aksi takdirde, o besinler vücutta süreklilik gösteren iltihaplı ateşe dönüşebilir ki bu da kötünün de ötesidir. Bazen bu kötülüğe, bozulmaya dönüşebilir. Aynı şekilde, eğer gözeneklerin açılmasına ve cismin çözülmesine yardım edilirse, vücutta hapsolmuş, onu ısıtan ve kokuşmaya sebep olan ve vücutta yanma oluşturan hıltların bu işlemi engellenir ve onların yakıcılığı kalmaz.

Günlük Hummanın Geçiş Alametleri: Bunun delili ter veya vücuttaki kötü rutubet veya terle birlikte, başka temiz olmayanların ortaya çıkmasıdır. Onun azalması uzun sürede ve zorlu bir sürede olur ve nabız iyileşmez. Muhtemelen nabızda bir şeyler kalır; baş ağrısında olduğu gibi, durur kalır. Bunların hepsi hummanın kötü ve parçalanıp ufalanmış hıltlara dönüştüğünü gösterir.

Şüphesiz sebepler şiddetli ise, onun gecikmesi vakit alır; uzar ve bozulmaya doğru yönelir. Ben atar damarların çok sıcak olduğunu belirledim ve yine gördüm ki humma bütün organlarda benzeri doluluk oluşturup yoğunlaşır. Yiyecek yendiğinde kalbin atışının aynı seviye olduğunu, katılığının (yoğunluğunun) küçüklüğü sabit olduğunda, nabzın aynı seviyede olduğunu, sertliğinin ve küçüklüğünün sabit olduğunu belirledim. Diğer söz konusu ettiğim bozukluk işaretlerinin de bulunduğunu gördüm.

Kanın sıcaklığından cinsi belirlenebilirse, ona *sıkıntı dışındaki iltihaplı humma d*enir. Ben orada doluluk gördüm ve sıcaklığın arttığını ve yüzünde şiş oluştuğunu belirledim. Bu durum hummaya doğru giderse yoğun titreme oluşur; nabızda zıtlık vardır; küçültür; sırtta baskı oluşur ve sıcaklık, kuru bir gevşeklik oluşturur; arazları şiddetlenir. Ancak idrar, bazen öncekinden daha olgundur ve çoğunlukla pişme (olgunlaşma) görülmez.

Bütün Arazlarıyla Günlük Hummanın Tedavisi: Günlük humması olanların hepsinde hızla sindirilen besinler verilmesi gerekir. Çünkü hummalı hasta ve hummadan zarar gören kişi çok kötü durumdadır. Ancak bazılarında sıkıntı, bitkinlik ve ağrı gibi durumlarda kolaylıkla uygulanır. Onların vücutlarında safra çoktur ve beden titreme ve sarsılmadan çok zarar görmüştür. Suya veya şaraba batırılmış yiyeceğin azar azar verilmesi gerekir. Çünkü o vücuda nüfuz eder. Onlar hummanın başlangıcında vücudu besler. Bazı besinler onun rahatlamasını engeller ve onun üzerinde latif, garip bir etki yaratır. Örneğin tıkanıklık, taşlaşma ve şiş gibi [oluşumlar olur]. Öncelikle alınan besinin bulunduğu yerden boşluğa inmesi ve boşaltılmasının sağlanması gerekir.

Soğuk Su: Öncelikli olarak içilmesi engellenmemelidir. Çünkü onun etkisi güçlüdür ve hastanın zaafını artıracağından korkulmamalıdır. Ona soğutucu ilaçlar iyi gelecektir. Ancak iç organlarda zaaf varsa ve

humma mevcutsa ve de humma kısa sürede son buluyorsa veya uzuyorsa, öncelikli olarak, hastaya verilen soğuk su ne artırılmalı ve ne azaltılmalıdır. Burada hastaya hamam yapma sayısının artırılması önerilir.

Bunun yanı sıra, günlük humma nöbetinin sona erdiğini gösteren belirtiler şunlardır: Onlarda maddenin tertibi ve damarlardaki doluluk durumu önemlidir. Terlemeyi sağlayacak olan gözeneklerde gevşeme olur; hastanın ateşi düşer; vücut soğur. Bozulma oluşmasından korkulursa da bu engellenebilir.

Şüphesiz hamama giren kişinin damarlarında tıkanıklık oluşmasından kaçınmak gerekir. Çünkü bu hastalıkta hamam bazen sıkıntıyı hareketlendirir. Aynı zamanda mesamatın açılmasının yanı sıra, hastalığın sonunda rahatsız edici bir durum oluşmamalıdır. Sindirimde bozukluk, hazımsızlık rahatsız edicidir ve hastalığın kötüye gitmesine sebep olabilir. Senin hastaya yine hamam yaptırman gerekir. Hastada nezle varsa hamam yaptırılmaz. Ancak yüksek ateşi olan hastaya hamam yaptırılmalıdır, ancak hamamda fazla kalmaması gerekir. Günlük humması olanların hiç birinin hamamda uzun süre kalmaması gerekir. Muhtemelen hamamdaki yoğun sıcak hava adeta sürünerek hastaya gelir ve hamamda uzun süre kalan kişinin üstünde yoğunluk, ağırlık oluşturur, hatta onun terlemesine sebep olur; onu terletir.

Ancak eğer vücut deri üzerine dökülerek yağlanırsa gözeneklerde tıkanıklık oluşur. Bundan dolayı, bütün günlük hummalar, tıkanıklık veya gözeneklerin tıkanmasına neden oluşmuş gibi kabul edilir. Şüphesiz hastalık sahibi, yani gözeneklerinde tıkanıklık olan kişiye masaj yapılırsa, derisi üsten ovulursa o tıkanıklık açılabilir. Daha sonra ondaki yoğun rutubet çözülür ve vücut kurutulur. Ancak vücudun buna ihtiyacı yoktur. Hastanın bedeninde doluluk vardır.

Günlük Hummanın (Nöbet) Sınıflaması: Günlük hummalar, kişinin kendi nefsiyle ve vücudun halleriyle ilgili olarak ortaya çıkar. Onlarda yapıda sıcaklık, çözülme, duygulanma, sinirlenme (gerilme), uykusuzluk, uyutma, korkutma, ferahlama oluşur.

Kişinin hareketleri onun vücudunun fonksiyonlarıyla ilgilidir veya onların fiillerinin karşıtı hallerdir; onlardan fiillere ait olmayanlar onların zıddıdır. Onlar doğaldır. Onlar arasında uyumlu olanlar vardır. Bazıları dışarı atan fonksiyonlardır. Onlardan [uyumlu olmayanlar-

dan] günlük hummaya sebep olanlar ağrı oluşturur; ayrıca baygınlık, açlık ve susuzluk hissi oluşturur.

Diğer doğal yapıyla uygun olmayan fiiller de burada görülür; tıkanıklık, fonksiyon bozukluğu ve şişlerin oluşması ve kötü beslenme gibi. Ancak dışarıdan gelen nemlendirme sebebiyle oluşanlar da vardır. Örneğin güneşin yakmasıyla oluşan yanıklar gibi; yine soğuğun oluşturduğu sonuçlar ve yıkanma sonucu oluşanlar gibi.

Yüksek Ateş Oluşturan Humma

Bu hastalık sıkıntı veren karmaşasıyla hummanın ruhun içine işlemesiyle belirlenir.

Belirtiler: Ateş gibi sıcak idrar ve onun hiddeti, sahibindeki kuruluğun hâkimiyeti dolayısıyla hissedilir ve göz aşağıya doğru meyleder ve sükûnetinin ve karmaşıklığının çözülmesiyle göz aşağıya doğru adeta akar. Yüzün rengi titremeden dolayı safran rengindedir. Hastanın nabzı hareketli ancak zayıftır; bazen katılmaya meyleder.

Tedavi: Çoğunlukla günlük humma nöbetleri olanlar hamam suyuna girmelidir ve havayla temas etmeksizin hamam suyuyla yıkanmalıdır. Genel olarak, bundan sonra vücudu yağlamalıdır. Şüphesiz yağ hamamdan daha yararlıdır ve ferahlatan maddeler soğuk kokulu nesneler de yararlı olur. Bitki öz sularından göğüs üzerine uygulamak, onlarla göğsü ovalamak da yararlıdır. Bunlardan çok miktarda içilirse de yararlı olur. Şüphesiz bunların her biri hasta için iyi bir ilaçtır.

Çok Şiddetli Olan Günlük Humma

Ruhun bulunduğu yer sıcak olduğundan, hummada yapılan kaba, sert hareketlere dikkat etmek gerektiği söylenir.

Belirtiler: Burada sıkıntı oluştuğunun işareti sıkıntının özellikle gözün hareketlerinde dış taraftaki çözülmeden dolayı oluşan akıntı ile birlikte görülen durumdur. Burada nabızdaki doluluk korunmaz. Muhtemelen onda (nabız) zaaf vardır. Nabız hummayla birlikte yükselirse tedavisi sıkıntıda verilen ilaçla yapılır.

Günlük Hummada Düşüncedeki Had Derecedeki Oluşum

Hummada fonksiyonların oluşumlarıyla ilgili birçok görüş vardır. Onun sıkıntı yarattığı, bilhassa gözün sakin olan hareketini etkileyip, gözü aşağı doğru çektiğini ve dışarı doğru çıkardığını, hastanın bağır-

saklarında gurultu oluşturduğu ve yüzünün rengini sarıya meyilli hale getirdiği belirlenir. Onun tedavisinde dışarı akıntı sağlayacak ilaçlar kullanılır.

Had Derecede Olan Hummanın Nöbeti

Ruhun çok fazla sıcaklık oluşturmasıyla had derecede humma nöbeti görülür. Burada hummanın ruhu oluşur.

Belirtiler: Yüz çok kırmızıdır; onun hali korkutucudur veya yüzü sararmıştır; ruhun hareketinin dışa doğru şiddetlenmesinden dolayı gözler kızarır ve dışarı doğru fırlar. Bazen bazılarında hıltların hareketlerinden dolayı ürperme görülür veya yaradılıştan dolayı olan zaaftan dolayı titreme görülür. Hastanın idrarı had derecede kırmızıdır ve hiddet hissi vardır. Onun için en basit olan parlamaktır; kızmaktır. Nabız büyük, dolu, yüksek ve değişkendir.

Tedavi: Hastayı rahatlatmak, hikâyelerle, iyi şeyler koklatarak ve tattırarak sakinleştirmek gerekir. Onu çok sıcak olmayan sıcak suya sokmalıdır ve birçok rahatlatıcı yağlarla hazırlanan sıvı hastaya sürülmelidir. Aynı zamanda sıcak sularda onun için uygundur. Onu soğutucu yiyeceklerle beslenmelidir; rutubetlendirmelidir ve asla şarap içmesine izin verilmemelidir. Çünkü o zararlı maddelerin akışını engeller

Günlük Hummanın Oluşturduğu Uykusuzluk

Günlük hummada uykusuzluk da görülür.

Belirtileri: İlkin uykusuzluk hissedilir; göz kapakları ağırlaşır; açılmaları hemen hemen mümkün olmaz; hastalığın çözülmesiyle gözler dibe batar. Bozuk besinden dolayı göz kapaklarında hareket (kırpıştırma?) olur. Çünkü çok buhar olur ve sindirim eksikliğinden görmede bulanıklık olur. Nabız zayıftır ve sindirimin kötü olmasından yüz safra rengindedir ve kötü sindirimden dolayı titremeyle birlikte şiş vardır. Ancak onda kızgınlıkta olduğu gibi kırmızılık olmaz.

Tedavi: Onun tedavisi ilaçları bırakıp, sakinleşmek ve uyumakla olur. Başa soğutan maddeler bastırılır ve rutubetlendirilir; rutubetli hamam uygulaması ve iyi keymusu olan (sindirimi iyi olan) yiyecekler vermek, rutubetlendiren merhemler uygulamak, yararlı maddelerden oluşan şuruplar vermek ve onda sürekli olarak sükûneti sağlamak iyi olur. Ancak hastada baş ağrısı vardır.

Günlük Hummada Uyku ve Rahatlama

Şüphesiz ruh, sıcak, yakıcı buharla çözülür; uyku uzun sürerse ve rahatsa çözülme olmaz ve onun ruhu ve yüksek ateşi dengelenir. Hasta sağlığına kavuşur.

Belirtiler: Uyku, hummanın iyileştiğini önceden işaret eder. Bu hal durumun iyiye gittiğini gösterir. Büyük rahatlama da ona işaret eder ve özellikle alışılagelenin dışında bir şeyler olmaması ve âdetin aksine bir şey oluşmaması ve buharla nabızda doluluk olmaması hastanın iyiliğe doğru gittiğini gösterir.

Tedavi: Onun tedavisi hamamın havasındaki rahatlama, havalandırıp yoğunluğunun giderilmesi ve sıcak suyla alınan mutedil banyo, az yemek yemekle yapılır. Ancak soğukluk, rutubet, perhiz dengeli olmalıdır; bir şey içmek gerekmez.

Günlük Hummanın Rahatlamadaki Sınırı

Hummanın geçtiğini, örneğin hastalığın şiddetinden, gazabından hasta kurtulup rahatlama gösterir.

Belirtiler: Hastada gazabın, yoğun şiddetin belirtisi görülür. Ancak gözün sıcaklığı rahatlar; şiddetli sıcaklık yoktur ve nabız biraz değişkendir.

Tedavi: Yoğun gazabınkine yakındır.

Yoğun ve Şiddetli Hummadan Kaçınma

Sıkıntı oluşturan hummadan kaçınma, şüphesiz hummanın oluşturduğu sıkıntıdan, gazaptan kurtulabilme ve rahatlama nispetinde, vücuttaki sıkıntı veren hareketten kaçma ve dışarıya akseden korkutucu hareketle belirlenir. Bu kaçış bütünüyle birden olabileceği gibi, yavaş yavaş da olabilir.

Belirtiler: Kötü sıkıntıların yaklaştığının belirtisi, özellikle de yoğun nabız ve nabızda zıtlıkların olması, gözde sıcaklık ve korkutucu ateşin olmasıdır.

Tedavi: Bunun ilacı sıkıntı ve üzüntü için kullanılan ilaçlardır. Tedavide korkudan emin olmalıdır. Burada iyi haber, müjdeler ve şarap hastaya yararlı olur.

Yorgunluktan Arız Olan Günlük Humma

Şüphesiz ruh ısıtılmasıyla bitap düşer; hatta humma da fonksiyonlara zarar verir. Çoğunlukla hayvani ve nefsanî olan fonksiyonlarda zararlı olur.

Belirtiler: Bu şikâyetler bitkinlik, eklemlerde ve bedenin diğer yerlerdekinden ısının farklı olması, artması ve dokunulduğunda hissedilmesi, bedendeki kuruluktan anlaşılır. Bazen orada nem olması da bir belirtidir. Onda kurutucu bir sıcaklık yoktur veya kurutucu soğukluk olmaz. Ancak ifrat derecede bitkinlik varsa, nem ve ter olur. Bazen akciğerlerin ortaklığından dolayı öksürük olur; nabız küçük ve zayıftır. Bazen serttir ve çözülme sebebiyle oluşan hareketten dolayı idrar sıcak ve sarı renktedir.

Tedavi: Onların tedavisi rahatlatıcı olmalıdır ve sıcak suyla hamam yaptırılmalıdır; merhem uygulanmalıdır ve özellikle merhem eklemlerin üzerine uygulanmalıdır; hazmedilebileceği miktarda piliç, balık yağı gibi keymusu iyi etler ve yağlar verilmelidir. Çünkü hastanın gücü zayıftır. Onları sağlıklı kişilerde görülen sindirimin görülmesi beklenmez. Muhtemelen daha aşağı seviyededir, zayıftır. Aynı şekilde onları çoğunlukla az besinle beslenmelidir. Zikrettiğimiz besinlerle ve örneğin rafadan yumurta ve iyi tavuk etiyle beslenmelidir.

Bazılarına göre, hastalık sahibinin bunların dışında, başka nazik tedbirler alması gerekir. Bu anlayış doğru değildir. Onlar rutubetli, taze şeyler yemelidir ve çok şarap içmelidir. Mizacı alışkın olmayan (şaraba alışkın olmayanlar) gül suyu ve benzeri içecekleri içmelidir. Organları nemlendirmek ve eklemleri kurutmak için yağlı merhemler kullanılır. Yine organları rahatlatmak ve gevşetmek için de yağlar kullanılır. Bunlardan menekşe yağı en yararlısıdır. Genel olarak bedeni onunla yağlamak gerekir. Özellikle baş ve boyun, sırt ve bütün eklemleri onunla yağlamak gerekir. Ondan sonra hamam yapmalıdır. Onun üstüne, güzel kokulu örtüler örtmelidir ve onu dikkatle toparlamak gerekir. Eğer o hastaya hamam yaptırmak gerekirse, evvelce konusunda anlatıldığı gibi, uygulanmalıdır.

Günlük Hummada Dışarı Atma

İshalin yanı sıra, hıltların oluşturduğu sıkıntıdan ruhun çok fazla hareketlenmesiyle ortaya çıkar; günlük hummalar ortaya çıkar ve hastayı humma adeta işgal eder. Çoğunlukla ona bağlı olarak bitkinlik oluşur. Ona ısıtıcı müshil ilaçları verilir. Buharlı rutubetlerden inenler kan alınarak bertaraf edilir. Onların kansal özelliği yağlı safraya dönüşür.

Tedavi: Kötü tabiatı bilinen yollardan yumuşatılmalıdır ve hastayı soğutan şeylerle sindireceği miktarda yiyecek yedirerek, güçlendirip

beslemelidir. Bunlar kabız yapan, tutan şeyler olmalıdır. Mide üzerine yakılar, güçlendiren, ısıtan ilaçlar uygulanmalıdır. Bunlar aldatıcı özellikte olmamalıdır. Hepsi de kuvvetlendirmek için rahatlatan ilaçlar olmalıdır. Bunlardan hepsi sümbül yağı veya iyice pişirilip, olgunlaştırılarak, hatta yağ kısımlarına ayrışana kadar pişirilip, soğuk olan karaciğer ve kalp üzerine uygulanır.

Ağrıdan Oluşan Günlük Humma

Ağrı öyle bir histir ki ruhu ısıtır, hatta yüksek ateş oluşturur.

Belirtiler: Baş ağrısı veya kulak veya diş veya eklemlerin veya kol ve bacaklarının ağrıları, kulunç, basurlar ve diğer sürekli olan ağrıların humma nöbeti oluşturmaya meyli vardır.

Tedavi: Ağrının tedavisinin, kendi kısmında olmasını ayarlanıp, gerektiği şekilde düzenlenir. Sonra doğal ilaçlarla tedavi edilir. Eğer şarabın ağrıyı artırmasından korkulursa hastaya şarap içirilmez.

Bayılmadan Arız Olan Günlük Humma

Ruhun zorlu hareketinden bayılmadan sonra ateş yükselerek humma oluşabilir. Bazen bayılmadaki titreme geçtikten sonra humma devam edebilir.

Belirtiler: hastanın durum bayılmaya yakındır; günlük hummanın dıştaki humma alametlerinden başka güç kaybı olur; nabzın durumunda terslikler oluşabilir; sağlıkta düşüş görülür. Üşümenin hâkim olduğu durumlar kaybolur; hızla sıcağın hâkim olduğu görülür. Kişinin nabzı bağırsak kurtlarıyla yoğunlaşmış olan kişilerinkine benzer.

Tedavi: Onun tedavisi baygınlık ilaçlarıyla ve beslenmesi bilinen, keymusu iyi olan hızlı sindirilen besinlerle yapılır. Şüphesiz onun şarap içmesi gerekir. Hummadan dolayı şarap içilmesiyle sıkıntı oluşmaz. Eğer kişi baygınlık geçirmeden kurtulursa, humma zayıflamış gibi devam ederse, onun tedavisi soğutulması, ateşinin düşürülmesi esas alınarak tedavi edilmelidir; ona uygun şekilde uygulanmalıdır.

Açlıktan Dolayı Oluşan Günlük Humma Nöbeti

Bu durumda açlık halinde vücutta buharlar oluşur. Eğer kişi açsa humma oluşabilir ve kişinin nabzı hızlanır, zayıflar; bazen de katılmaya meyleder.

Tedavi: Yiyecekler hummada söylendiği gibi, hastaya *keşk (arpadan ekmekle yapılan çorba)* ve peynir alınarak hastaya verilir. Cidden güçlendirici yiyeceklerle hasta beslenir ve ona hamam yaptırılır; hasta çok ılık suyun içine oturtulup başına da o sudan dökülür; vücudu menekşe yağı, gül yağı ve kabakla rutubetlendirilir.

Susuzluktan Oluşan Günlük Humma

Bu durum susuzlukta görülen duruma yakındır. Öncelikli olarak, su kaybından dolayı ortaya çıkar ve hastalık buharlı sıcak sularla teskin edilir.

Tedavi: Soğuk su ve soğuk meyve suları hastaya içirilir ve özellikle nar suyu hastaya iyi gelir. Hastanın vücudunu nemlendirmek gerekir. Eğer mümkünse, hastaya soğuk suyla banyo yaptırılmalıdır.

[Kanallardaki] Tıkanıklıktan Oluşan Günlük Humma

Derideki kirler, gözenekler içinde tıkanıklığa sebep olur. Bu durum genellikle az yıkanmaktan ortaya çıkar. Çoğunlukla tozlu yerlerde sık görülür; soğuktan da olabilir. Kabız yapan sulardan ve Güneş yanıklarından da kaynaklanmış olabilir. Damarların lifleri içinde tıkanıklık olabilir ve onların yolları, ağızları ve kanalları da tıkanmış olabilir. Eğer humma günlük humma ise, şüphesiz bu sınıftan olduğu söylenir. Aynı zamanda şöyle de denmiştir: orada çözülme olmalıdır. Solunum kaybolmuş; çok fazla sıcak buhar orada toplanmış ve çözülmeden kalmıştır. Bundan dolayı da çok fazla sıcaklık oluşur. Vücudu çok zayıf olan kişinin kanı çok sıcak olmaz. O günlük humma ruhudur. Şüphesiz kan çok sıcak olursa iltihaplı ateşten oluşan nabız atışları belirlenir. Biz onu zikrettik. Bütün hıltların oluşturduğu hummaların hepsinde bünyede bozulma oluşur. Muhtemelen hastadaki yüksek ateş, kırgınlık, sıkıntı ortaya çıkarır. Bu sıkıntıya doğru gidiş tıkanıklığın oluşmasına doğru yönelir. Solunum azalır ve sıkıntılı hummalara yöneliş oluşur.

Bu tıkanıklık şüphesiz hılt ve kanın çokluğundan da ortaya çıkmış olabilir. Ancak o çok yoğundur. Onun gevşekliğinden ve yine hastalıkta soluk almada zorluk dolayısıyla, beslenme yollarında tıkanıklık oluşması nedeniyle oluşan şeylerden, örneğin şişlerinden baskısı nedeniyle kabızlık oluşması veya diğer oluşan şeylerden ve bizim zikrettiğimiz diğer nedenlerden bu şikâyetler meydana gelmiş olabilir.

Günlük humma grubundan olan parçaların özelliği olduğu kaydedilmiştir. Çünkü o hummanın vücuttaki madde çokluğundan meydana geldiği söylenir. Vücuttaki madde fazlalığından meydana gelen hummanın çözülme, parçalanma ve öğütme özelliğinde günlük humma oluştuğu kaydedilmiştir. Bu humma, aynı zamanda, susuzluk ve iltihap oluşturur ve hastada sıcaklık vardır. Hastanın çok sıcak ve ortala sıcak arasında bir sıcaklığa sahip dışkısı vardır. Bu humma hıltların hummalarından olanlara benzer şekilde sıkıntı yaratır. Bu humma üçüncü günde sıkıntı yaratır. Humma, eğer üçüncü günde hala devam ediyorsa ondan sonra, güçlü bir tıkanıklık oluşur; yoğunlaşma yoktur, ancak dışarıdan o şekilde vasıflandırılır (tanıtılır). Eğer maddenin hareketi azsa, tıkanıklık azdır ve hatta rahatsızlık oluşturmaz ve rahatsızlık vermez. Bu hummada tıkanıklığın sabit olduğu addedilerek beklenir. Ondan sonra hastalık sıkıntı oluşturur. Hummanın soğuk nedeniyle oluşanı çoktur; titreme ve ürperme oluşturur. Bu hal vücutta sıkıntı ve bozukluk olduğunun işaretidir.

Ağrı varsa tıkanıklık oluşturur; sonra bedenin sol tarafından kan alınır. Kan almadan vazgeçmek gerekmez. Kan alındığında, humma sakinleşmiştir; ağrı devam eder.

Belirtiler: Günlük hummanın arazı sebebinin soğuk olmasıdır; son bulması uzun sürer ve tıkanıklıktan oluşur ve özellikle de nemlilik atılmadan humma durdurulamaz ve azalma da olmaz. Sen bedenin kanı çok olduğunda ve humma oluştuğundaki doluluk alametleri ve hıltların oluşturduğu gevşekliği düşün ve ona göre hareket et ve işini yap.

Ağır, yoğun hıltlar sebebiyle oluşan tıkanıklık ile gevşeklikten oluşan tıkanıklık arasında fark vardır. Ancak her ikisi de doluluk alametleridir. Sen bedenden şişleri kaldırıp yok edemezsen ve organların gevşemesini ve kızıllığını yok edemezsin. Genel olarak burada birçok belirti vardır. Onların sebebi doluluktur. Doluluk alametleri ise kızıllık ve ağrıdır. Damarların hızlı akışı şişme, organların uzaması, gevşemesi ve vücutta görülen başka görünen şeyler değişimlerdir. Eğer çok fazla tıkanıklık varsa nabız küçüktür. Şüphesiz eğer ifrat olmazsa nabzın küçülmesi gerekmez.

Tedavi: Hıltların çok olması ve doluluk hastalığın sebebi ise, hastadan kan alınması ve hastanın kusması gerekir. Çünkü kan alma hayırlı değilse ise kan almayı bırakmalıdır. Zorunlu olduğunda kan alınma-

lıdır. Şüphesiz kan alma ancak bu durumda uygulanır. Şüphesiz kan alma hıltların akmasını sağlar. Onlar karışmıştır; eğer karışıklık yoksa ondan kan almak ve kusmak gerekmez. Sonra tıkanıklığın açılmasına çalışılır ve yollar temizlenir ve hastayı kusturmadan önce kanalları temizleyecek tenkiye yapılmaz. Bazen bazı mecralara hıltlar çekilir ve onların çeperlerinde yapışır. Aynı zamanda bu takdirde bazen onunla kanallarda çok fazla tehlike oluşur. Bazen de çok fazla tıkanıklık olur ve artar. Çünkü o yoğundur ve özellikle delikler yaradılıştan darsa, yine kan alınır ve kusturulur. Humma oluşturan tıkayan yağlı fazlalıklar dışarı atılır ve iltihaplı oluşumların oluşması engellenmiş olur. Özellikle olgunlaşmış ve hasta bayılma durumuna yaklaşmışsa, çok fazla hılt olduğu hissedilmiyorsa, muhtemelen tıkanıklık hissedilirse, şüphesiz hastalık sebebi hıltların yoğunluğundan kaynaklanmıştır ve onun dokularda gevşeklik oluşturmasından kaynaklanmıştır. Ondan kan almak gerekmez; hastanın kusmasına da gerek yoktur. O tıkanıklıklar akışkanlık sağlayan ilaçlarla ve besinlerle açılır.

Humma hastalığı olduğunda tıkanıklık akıcı sıcaklık sağlayan maddelerle, örneğin tarçın, ballı sirke, hindiba suyu ve rezene suyu verilir. Bunlarla birlikte, onun için yıkayan yiyecekler de verilir. Ona keşk çorbası ve şeker birlikte verilmemelidir. Ancak keşk çorbası onların karıştırılmasının sakıncası yoktur.[6]

Sonra kusmanın gerekli olup olmadığına bakmak gerekir ve hummanın azalıp azalmadığını zikrettiğimiz şekilde belirlenip, hasta ona göre beslenmelidir. İkinci nöbetin birinci nöbetten daha zayıf olup olmadığı belirlemek için idrara bakmak gerekir ve ondan olgunlaşma olup olmadığı belirlenebilir.

Nabzı muayene etmekle, iltihaplanmanın, sıkıntı oluşturduğuna dair delil elde edilemez. Bu alınan tedbirler de dikkate alınır. Hasta üçüncü gününe girdiğinde, eğer nöbet 5 saate kadar uzarsa, daha sonra nöbetin zararlarını azaltmak ve hastayı rahatlatmak için nöbetten

---

6 TM: Bilinmelidir ki karaciğer yumrusundan büyüyen damara toplardamar derler; damar tektir. Ondan sonra dallanır; dallarına toplar damarlar derler ve toplar damarların dallarına cedavil derler ve cedavilin dallarına su yerleri derler ve onun dallarına revadi' derler ve onun dallarına şuarab. Benzerlerinde bütün bedende meşbuse ve mevsusedir. Ona lif damarlar da derler. Bu makamda lif ve su yerlerinden murad onlardır ve su yollarından murad fuhat karşılığıdır.

sonra hasaya hamam yaptırılır ve hastanın gevşemesi sağlanır. Ona mutedil, adeta onu parlatan, cilalayan maddelerle masaj yapılır; ovulur; hastaya bakla unu, bezelye unu, süsen kökü unu, öğütülmüş zeravent, balla ve suyla karıştırılarak, hastaya uygulanır. Şüphesiz bundan daha güçlüleri hastaya verilmeye cesaret edilirse, boraks uygulanır.[7]

Şüphesiz hamamın, doğal maddelerden yapılan ilaçların dışında uygulanmasına cesaret edilir. Hastada titreme, sarsılma görülür. Gözündeki kırpıştırma kalmaz. Çünkü onun oluşması kanallarda oluşmuş tıkanıklıktandır ve hamam onun açılmasını sağlayan cinstendir. Onun yemek yememesi ve bir şeyler içmemesi gerekir, ancak kanallarını açan bir şeyler yemesi için sabretmesi gerekmez. Örneğin çok miktarda ince arpa suyu içilebilir. Az miktarda arpa suyu kerevizle iyice pişirilip suyu verilir. Nöbet geri dönmez. İkinci bir defa hamam yaptırılır ve bu iştihasını getirir ve hasta beslenir. Eğer birinci nöbet azalırsa ve idrar iyi ise ilaçla tedavi mümkündür; çok az tıkanıklık olur ve o ilaçla tedavi edilir. Örneğin tedavi için kullanılan ilaçlarla hasta aynı zamanda beslenir ve beslenmeyle tedavi edilir veya hastalık daha güçlü olursa ve idrarın durumu normal değilse, kötü ise iltihap oluşmuş olabilir ve bu durumda iltihap için kullanılan ilaçlarla tedavi edilir.

Hazımsızlığın Oluşturduğu Doluluktan Kaynaklanan Günlük Humma

Sindirim bozukluğundan dolayı kötü buharlar oluşur ve onlar yüksek ateş yapar ve humma ruhu alevlenir. Özellikle safravi vücutlarda bu durum ortaya çıkar ve gözeneklerin genişlemesi ile çoğunlukla fazlalıklar buharlaşır ve dumanlı buharlar oluşur ve ondan ekşi geğirmeler oluşur ve yiyecek yendiğinde onun hastalanmaya kabiliyeti artar. Bundan sonra hazımsızlık perhize dikkat etmemekten, hareketten ve güneşlenmekten hamam yapmaktan olabilir. Bundan başka dumanlı buharı çok olanlar aynı arazı meydana getirir. Özellikle bedenlerinde ağrı ve gevşeklik olanlarda görülür ve özellikle bağırsaklarında ağırlık ve gevşeklik varsa bu hastalık belirlenir.

---

7 TM: Allah daha iyi bilir. Bu sözden amaç budur ki humma bir saati alır iken anılan anlam sebebiyle hummaya kuvvetsizlik gelip ikinci nöbette saat altıda almakla beş saat gecikse o gecikme saatinde hamama girilir.

Ancak ekşi geğirmenin maddesinin, onun sahibinde humma oluşmasına yol açtığı kaydedilmiştir. Şüphesiz hummanın oluşumu zayıftır; muhtemelen hummanın, hazımsızlık ve sindirim dışındaki sebeplerden oluşmasının ekşi geğirmeden kaynaklandığı zannedilir. Bunların tabiatı cidden serbest kalır ve hummalar terk ederse ve kişi onlardan kurtulursa dumanlı fazlalılıklar cidden yararlı olur ve hummalardan kişi kurtulur. Çünkü dumanlı fazlalık vardır. Doğayı onlara karşı kapatmak ve onlardan kurtulmak için çeşitli ilaçlar vardır. Hazımsızlığın ve kişinin doğasındaki kötülükten kurtulması için 3 safhada (adımda) olur. Bundan sonra, hastaya güçlü dışarı atan maddeler vermelidir. Bazen onun karaciğerde hafakan (çarpıntı) olduğu görülür. Bu hastalıkta dil siyahtır; onun arazı doluluk oluşturur ve bu bir harabiyet niteliğindedir. Hasta üstünde iki katlı örtüyle örtülmüş gibi hissedilir. Hastanın gözleri kızarmıştır ve cidden yoğun ağrısı vardır; şiddetli iltihap oluşmuştur; nabız büyük ve hızlanmıştır; idrar kızarmıştır. Çoğunlukla hastanın bu durumu 3 gün devam eder. Bilmelisin ki, kötü humma 4 veya 7 devrede olur; bununla birlikte günlük humma da olabilir. Ancak bu hastalıkta nabız normaldir.

Belirtiler: Onun belirtileri geğirmenin ekşi ve dumansı olmasıdır. Eğer geğirme sağlıklı hale gelirse, iyileşmeye neden olur. İdrarında sıvının pişmesi olgunlaşması söz konusu değildir. Hazımsızlık sebebi uykusuzluk olabilir. Yüzünde titreme vardır ve göz kapakları ağırdır.

Tedavi: Bu hazımsızlık, sahibinde çözülüp ortadan kalkmazsa onun tabiatı gevşek ve serbest kalmaya yetkin olmaz. Ancak onun tabiatı gevşek değilse, sıcaklıkla beraber gevşer. Eğer midede yenen şeyler ağır, yoğun şeylerse bunu takiben midede onun gevşemesine bakılır. Yükün dışarı atılmasının uygun olduğu bilinir ve lavman yapılır veya dışarı atmak veya yiyecekleri indirmek ya da sindirmek için bir şeyler içilir. Bu geğirme halinin tamamı iyiye işaret edebilir. Bazen yiyecek yukarıda duruyorsa arkaya vurmak ve hummaya yol açmamak için kusarak temizlenir ve hastayı sağlamlaştırmak ve sindirimin aşağıya doğru akmasını sağlamak ve onu zaafından kurtarmak için yabani nar verilir. Hastaya sıcak lapalar, fitiller sindirim kısmında bilinen gevşeten ve sindirim sağlayan yakılar verilir. Eğer katılaşma olursa ancak atılması gereken kendiliğinden atılır. Ancak hasta eğer aç bırakılıp,

tahammül etmesine yardım edilirse, hatta sindirim bozukluğunun bütünüyle ortadan kalkması mümkün olabilir. Sonra hızla sindirilecek, iyi keymus olan ve hafif besinler verilir. Uyku ve açlıktan yararlanmak suretiyle, doluluğun hafifletilmesine yardımcı olmak için yeterlidir.

Şüphesiz dışarı atılan şeyin kötü olup olmadığı mevcut tabiata bakılarak karar verilir. Şüphesiz kötü maddeler tutulmamalıdır, hatta sonuçta hepsi dışarı atılmalıdır. Burada nöbetin sona ermesine bakılmalıdır. Eğer hastalık geçerse hamama girilir ve ancak hummayla birlikte olursa idrar aşağı inmez. Onun suyla hamam yapması doğaldır. Hava vücuda geri dönüp onu ısıtmaz. Sıcak suyun başın üstüne dökülmesinden korkmamalıdır. Şüphesiz rutubet oluşursa humma çözülür, ancak hastaya merhem uygulamasına çoğunlukla ihtiyaç vardır. Hummayı atlatmak için başa soğuk yağlar uygulanır; örneğin gül yağı ve nilüfer yağı gibi.

Şüphesiz bu günlük humma soğuktan ve görünen gözeneği yumuşatmak için soğuk su ile yıkamaktan ortaya çıkar. Dumanlı buhar, Güneş yanığında, söylenen yerde hapsolur; humma oluşur. Çoğunlukla iltihaba dönüşür. Buhar had derecede hapsolursa şüphesiz kesinlikle sıkıntıda oluşmaz; günlük humma meydana gelmez.

***Belirtiler*:** Sebep şüphesiz bedene dokunulduğunda çok yoğun olmayan bir sıcaklık vardır. Çünkü o çözülmemiştir. Muhtemelen onun çözülmeye hızla ihtiyacı olduğu içindir. Ancak onda şiddetli soğuk vardır. Bazen yoğunluğa meyillidir. Çünkü gözde akıntı olur. Muhtemelen onda orada tutulan buharlar ve sıvı sebebiyle şiş vardır. İdrar beyazdır. Tutulmuş buhar genişleyen gözeneklerden yoluyla dışarı atılır ve bu kişiler hamama girer ve beslenir. Ancak orada ifrat olmaması gerekir; güçle ifrattan korkulur; hamama çok fazla girmekten kaçınmalıdır. Muhtemelen senin bildiğin şeylerle beslenmelidir. Bunlar dışarı atılanlarla ilgili kısımda verilmiştir. Bunlardan biri de pelin otu içine zeytinyağı veya sümbül yağı konulup, bu terkibe batırılan sofun sıkılıp uygulanmasıdır. Şüphesiz bu uygulama zordur, ancak iyi yağla o hastalık yok olur.

Eğer dışarı atma devam ederse ve dışarı atılan şeyin kötü cinsten olmadığı belirlenirse, bu sof bezi üzerine taze ayva yağı ve mastika yağı konur. Yine onun üzerine sümbül yağı da ilave edilir. Bazen kefen beziyle bu uygulama yapılır ve özellikle karın üzerindeki şiddetli,

yoğun ağrıya dayanamazsan bu uygulamayı yaparsın. Bazen de çok kusma ve akıntı olduğunda kullanıldığı söylenen yakıların en kuvvetlilerinden verilmesi gerekir. Kişi hafif besinlerle beslenmelidir; özel seçilmiş tavuklar ve balıketleri gibi sindirimi kolay yiyecekler verilir ve daha sonra onun üzerine meyve gibi şeyler ve meyve suları ve kabız yapan şuruplar verilir. Şüphesiz bildiğin şeylerle (bu konuyla ilgili bilinen şeylerle) onun hareket arzusunu durdurmalısın; özellikle de ayvalı terkiple bunu yapabilirsin. Eğer hastalık son bulursa, hastanın kolay sindirebileceği ve mideyi güçlendiren ve tıkanıklığı açan şeyler verilmesinin hiçbir sakıncası yoktur. Bundan sonra yükselen ateş ve arazlar inişe geçer, azalır; hafifler. Bu durumda kan alınmaz, hatta onun fiilleri düşüşe geçer. Öncelikle arpa suyu içilir. Özellikle kabak suyu ve biraz da badem gibileriyle hasta beslenir. Onun içine tarçın konmaz, çünkü o dili karartır. Onun yatağı soğuk olmalıdır.

Şişlerin Oluşturduğu Humma

Karındaki şişlere bağlı olarak oluşan hummalar çok kötüdür, iltihaplıdır. Bazen böyle şişleri olanlar çok sarsılır. Günlük hummaların adedi belirlenemez. Ancak görülen şişlerle birlikte bu söz konusu günlük hummalar görülür. Özellikle beslenme arazlarında oluşan büyük şişler ve etin içindeki gevşek şiş diye adlandırılan oluşumlar, örneğin karaciğerin fazlalıklarından kasık içinde oluşanlar gibi, kulak altında beyinden gelen fazlalıklar da bu tip günlük hummalar oluşturur; bunlar çözülmez, gevşemez. Ancak onlar kalbe kadar yayılan bir etki oluşturur, hatta onların kötü etkisi yüksek ateşle veya iltihapla birlikte görülür. Eğer sadece yüksek ateş varsa o günlük ateş cinsindendir. Eğer yüksek ateş iltihapla birlikteyse o karındaki şişlerin hummaları cinsindendir.

Çoğunlukla kişinin yüksek ateşi şişlerden oluşan hummalardır ve sebepleri de yaralara, ağrılara, vurmalara, düşmelere ve onlara atılan gönderilen maddelerden kaynaklanır. Maddeler gevşek et içinde birikir. Çoğunlukla bütün hummalar daha önce oluşan şişler sebebiyle meydana gelir; örneğin doluluktan önce oluşan tıkanıklık gibi. Oluşan hummaların çoğu günlük hummalardır. Eğer hummalar güçlüyse ve şişler köklüyse çoğunlukla iltihabı varsa, elementlerin sıcaklığı (çok sıcak olması) ve güçlü şişler de varsa, şüphesiz o zıddıyla ve adeta

aleviyle ortaya çıkar; bu kötü humma Hipokrat humması olarak adlandırılır ve bunlar günlük hummalardır. Çoğunlukla onları demevi (kansal) şişler izler. Bunlardan sonra, yüksek ateş ve benzeri meydana gelir.

Belirtiler: Daha önce zikrettiğimiz alametler orada şiş oluştuğunu gösterir ve sıhhatli duruma (hale) doğru yüzünde kırmızılık, şiddetli sıcaklık ve gevşeklik oluşur. Çünkü bunu, demevi (kansı) şişler ve şiddetli hummalar izler. Bu hummaları da oradaki nemli oluşum izler. Doluluktan dolayı nabız büyük, hızlı ve değişkendir ve sıcaktır. İdrar beyaz sıvı şeklindedir, çünkü madde, şiş oluşumuna meyillidir.

Tedavi: Bu hastalıktan önce kan alma ve maddenin dışarı atılması uygulanır. Öncelikle kan alınır ve sonra bedendeki fazlalıklar atılır. Şişler kendi kanallarındaki tedavi edilir ve nazik tedbirler alınır. Şüphesiz bu hastaya şarap içirilmez. Hastalık son bulana kadar yiyecek verilmemelidir. Hasta şiş organın üzerine karla soğutulmuş lapalar uygulanır. Bunlar yaraya baskı yapmamalıdır; zarar vermemelidir. Ona dikkat edilmelidir; acele etmemelidir. Muhtemelen beden arasını ve kalple arasını soğutup dibine kadar nüfuz etmelidir.

Güneş Yanığından Oluşan Günlük Humma

Bu tip hummada dibe dalan tıkanıklık olmadığı için, çözülme söz konusu değildir. Çoğu insan bunda sıcak hamam alma âdetini bırakır. Bu hastalık onların bedenlerinde oluşan çoğu bedenin mizacından, yiyeceklerinden ve içeceklerinden ve uykusuzluk ve yorgunluklarından arız olan hallerinden dolayı oluşmuş buharlı safradır.

Tedavi: Onlar temizleyici (vücudu temizleyen) maddeler alırlar ve hamam yaparlar ve terlerler; ondan sonra hastalık son bulur. Hasta hububat ve bakla unu, acı badem, karpuz tohumu, çördük, çöp otu ve ekmek ve börek gibi şeylerle beslenir ve nemlendiricilerle masaj yapılır. Onlara nemlendirici içeceklerden çok miktarda içirilir ve tekrar tekrar hamam yaptırılır.

Güç Düşüklüğünden Olan Günlük Humma

Havanın veya hamamın sıcaklığından benzeri sıcaklıktan ve çoğunlukla güneşin yoğun sıcaklığından ortaya çıkar ve öncelikli olarak nefsanî ruhla alakalıdır. Eğer başta sıkıntı varsa ve havadaki sıcaklık

kalbi etkilerse humma meydana gelir. Sonra o bütün vücuda yayılır. Şüphesiz öncelikle kalbin normal sıcaklığı solunumla ilgilidir. Hastalık başın havanın sıcaklığından etkilenip etkilenmemesi ile ilgilidir. Ancak başın ve kalbin havadan etkilenmesinden dolayı hastalık meydana gelir. Çoğunlukla baş ve beyinde güneşli hava rahatlatan bir etki yaratır. Bundan dolayıdır ki o kişinin başındaki doluluğu güneşli havanın ve hamamın dışında, sıcak ve kuru yaz kalpte yaptığı etki temizleyici nitelikte değildir.

Belirtiler: Belirtisi sebebini de gösterir. Başta güneşin yoğun etkisiyle şiddetli iltihap oluşabilir. Bazen orada yoğun doluluk da olur. Eğer vücut temizlenmemişse, bozukluktan kurtulmamışsa başta ağırlık oluşur. Kalp kısmında nefes yoğundur ve içteki yoğun sıcaklıktan dolayı vücudun genelinde yüksek ateş olur. Bu vücutta görülen yoğun susuzluktan anlaşılır. Kişide hararet vardır. Her ne kadar hastalıkta inat varsa, sabit kalmaya karşı direnç mevcutsa da, inişe geçebilir.

Tedavi: Hastanın baş ve göğsü üzerine kompres yapmalı ve soğutan ilaçlar ve soğuk yağlar uygulamalıdır. Özellikle soğuk gül yağı kar içinde bekletilip başın üzerine, göğse ve diğer uzak yerlere uygulanmalıdır. Soğuk su ve onu kendi kanalında akıtacak soğuk şeylerle hummayı sonlandıracak şeyler içmelidir.

Eğer hastalık geçerse hamama girilir. Eğer hummayla birlikte hamama girilirse, idrar aşağıya inmez. Onun suyla hamam yapması doğaldır; hava dönmez ve onu ısıtmaz; sıcak suyun baştan aşağıya dökülmesinden korkulmamalıdır. Şüphesiz burada rutubet oluşur. Humma çözülür ve ona merhem uygulamasına çoğunlukla ihtiyaç vardır. Hummayı dışarı atmak için başa soğuk yağlar uygulanır; örneğin gül ve nilüfer yağı gibi.

Soğuktan Oluşan Günlük Humma

Şüphesiz bu günlük humma görünen gözenekleri yumuşatmak için soğuk su ile yıkanmaktan ortaya çıkar. Dumanlı buhar, güneş yanığında söylenen yerde hapsolur; humma oluşur; yüksek ateş olur ve çoğunlukla iltihaba dönüşür. Şüphesiz bu humma oluştuğunda, had derecede buharın hapsolması sıkıntıyla olmazsa, şüphesiz kesinlikle hastalık da oluşmaz; günlük humma meydana gelmez.

Belirtiler: Sebep şüphesiz, bedene dokunulduğunda, çok yoğun olmayan bir sıcaklık vardır. Çünkü o çözülmüş değildir. Muhtemelen

onun buna ihtiyacı olduğu içindedir. Ancak hastada şiddetli üşüme vardır. Bazen hastanın durumu yoğunluğa meyillidir. Bundan dolayıdır ki gözde akıntı olur. Muhtemelen onda orada hapsolmuş sıvı ve buhar sebebiyle şiş de vardır. Hastanın idrarı beyazdır. Orada tutulan sıvı ve buhar akıntı şeklinde dışarı atılır.

Tedavi: Humma sırasında hamama girilirse hastanın üstü örtülür; hatta hastanın terlemesi sağlanır. Hastanın üstü iyice örtülüp, hasta sarılıp sarmalanıp daha sonra, hastanın sıcak hava ve suyla teması sağlanır. Hastanın vücuduna sıcak lapalar uygulanır. Sıcak suda pişirilmiş lapalar, terkiplerle hastaya pansuman yapılır. Merhemlerle yapılan bu söz konusu masajla hastanın derisi iyice ovulur; onun rahatlaması sağlanır. Bu muamele hasta terleyene kadar sürdürülür. Hasta çok sıcak suyla yıkanır; hamamın havasının da sıcak olmasına dikkat edilir. Daha sonra deriye kuvvetli yağlar sürülür; başa da dereotu yağı, menekşe ve papatya yağı uygulanır ve hasta hafif besinlerle beslenir. Hastaya güzel kokulu bitkiler uygulanır ve beyaz ince şarapla karıştırılmış yiyecekler verilir. Bunlar hasta için soğuk sudan daha yararlıdır. Hastaya uygulanan yağlı merhemler yorgun kişiler için de yararlıdır.

Kabız Yapan Meyve Sularından Oluşan Günlük Humma

Kabızlığın, kişiyi kabız yapan sulardan kaynaklandığı belirlenmiştir; örneğin şap, zaç gibilerinin kişi üzerindeki hâkimiyeti gibi. Onlar görünen gözenekler üzerinde yoğunlaşır; buharlaşan maddelerin çıkmasını engeller. Biz onlardan ve yarattıkları bozuklukların çoğundan söz ettik.

Belirtiler: Onların sebep olduğu bozuklukların delili ciltte oluşturdukları kuruluk, deride zaç suyu içine batırılmış cilde temas edildiğinde, kırışıklıklar ve deride boyuna kesikler gibi oluşumlar görülür. Elle dokunulduğunda, diğerinde olduğu gibi, gözeneklerde tıkanıklık vardır. Nabız daha zayıftır ve daha küçük olup hızı daha fazladır. İdrarın beyazlığı yoğundur ve ince koyun idrarı gibidir. Kişilerin bedenlerinde gevşeklik yoktur ve gözlerinde büyüme olmaz.

Tedavi: Daha önce zikredilen hummaların tedavisinde yakın olan bir şekilde tedavi etmek gerekir. Onlar şarap içmemelidir, ancak gözenekleri genişleten su verilmelidir. Ancak şarap verilip verilemeyeceği araştırılmalıdır. Bazen onu şarap açar ve çoğunlukla onlar için nazik tedbirler alınması gerekir. Hamam havasının gevşetme özelliği vardır.

O kişi sıcak su ile hamam yapmalıdır. Çoğunlukla da daha sonra merhem uygulanmalıdır.

İçecekten Oluşan Günlük Humma

Şüphesiz şaraptan günlük humma oluşabilir. Onun baş dönmesi tedavisi, sarhoşluk tedavisidir. Bazen meyve suyu ve benzerlerini bırakmaya ihtiyaç olur. Sarhoşluk geçtikten sonra kişinin banyoya girmelidir.

Besinlerle Oluşan Günlük Humma

Sıcak yiyecekler günlük humma oluşturur. Çoğunlukla beynin işlemesinin, nefsanî ruh ve hayvansal ruh üzerinde etkisi gibi, yoğunlukla kalbin işlemesi üzerinde hummanın etkisi de aynıdır ve karaciğere ait besinler doğal ruh üzerinde etkili olur.

Tedavi: Burada soğutucu, idrar söktürücü ve tabiatı serbest bırakan ilaçlar kullanılır; kudret helvası, demirhindi gibi. Öncelikle karaciğer hindiba, bakla, ballı sirke ve sandal, kâfuru, gül suyu ile yapılan yakılarla tedavi edilir. Sıvılardan soğuk bakliyat suları verilir ve onlar soğuk taze besin maddeleriyle desteklenir. Sonuç olarak, günlük hummalar hakkında verilen açıklamalar burada bitti.

Üçüncü Makale
İltihaplı Hummalar

İltihaplı hummalar demevi ve safravi olur.[8] İltihaplı hummanın sebebi kötü ve bozuk besinlerdir. Besinlerin cevherlerinin bozukluğundan veya hızla bozulmayı kabul ettiklerinden dolayı iltihap meydana gelmiş olabilir veya iyi olan kana dönüşmeyenlerden iltihaplı humma meydana gelir. Muhtemelen kötü hıltlar kalır. Muhtemelen kötü hıltlar soğuktur. Onda yoğun sıcaklık bulunmaz ve acayip bir şekilde bu durum onda acayip bir bozulma oluşturur; örneğin hıyar ve hıyar benzeri meyveler ve armut gibilerinin oluşturduğu bozukluk gibi. Bilindiği gibi, yiyeceğin bozukluk oluşturması veya onun tertibinde iltihap oluşması söz konusudur.

---

[8] TM: Mesela kan toplanması ve tutkunluk ile şiş ilk önce çıkıp ondan sonra şiş iltihap kötü kokarsa o iltihaplı hummaya sebep olup iltihaplı humma olur. Ama darbe benzeri sebep ile ilk önce günlük humma olur. Ağrının sıcaklığı ruhla ilgili olmakla ve o sıcaklık maddeleri ve bir organa işlemekle hummaya şiş bağlı olur ve eğer sınırladığı gibi tasnif de ederse iltihaplı hummaya geçip şiş hummaya bağlı iken humma yine iltihaplı olur.

Ancak oluşturulan tıkanıklık sebebiyle solunum engellenir ve bu düzenleme sebebiyle bedenin mizacı kötüyle karışır. Bu durum iyi sindirimi etkiler. Yine besinin sindirim fonksiyonunun yapılamaması ve madenin karışması da hastalığın tedavisini güçlendirir. Örneğin bir mizaç kötü hıltlar oluşturursa, sindirimin kısa zamanda olmasından dolayı bu bozulma olur. Belki de onun tahriki (hareketlendirilmesi) yetersizdir. Bu sebeple iltihaptan dolayı oluşan tıkanıklıktaki aşikâr sebepler oluşur. Ancak dış şarların oluşturduğu sebeplerden biri zararlı, kötü havalardandır. Örneğin veba havası ve basık ve durgun havadır. Bu gibi kötü havalar ve besinlerin hepsi bir araya gelip hastalığı etkiler.

Çoğunlukla iltihap sebebiyle tıkanıklık oluşur ve tıkanıklık çoğunlukla hıltın ağırlığından veya gevşekliğinde ortaya çıkar. Bilindiği gibi, tıkanıklığın sebebi hıltların yoğun veya gevşek olmalarıdır. Bilinen tıkanıklığın katılığıdır. Eğer tıkanıklık oluşursa özellikle rahatlama, sakinleşme olmamasından dolayı iltihap oluşur ve vakitsiz bir şekilde hareketle doluluk oluşmasını, bozukluk oluşmasını, hamam yapılması geciktirir. Örneğin hamam yapma veya güneş banyosu veya doluluk oluşturacak şeylerin yenmesiyle tıkanıklık oluşur ve mide ve karaciğerde sindirime dikkat etmek, gözlemek bırakılır; kokular ve sıcak pansumanlarla ısınmayı terk etmek iltihaplı hastalıklara sebep olur.

Bu hastalıkta genel olarak, bütün bedende iltihap oluşur. Organların zaafından veya şiddetli sıcaklıktan ve hiddetinden, ağrısından, iltihap yapan hıltan iltihap oluşur. O safradan meydana gelir. Ancak safra had derecede latif, ince dumanlar oluşturacak buharlar meydana getirir; kan da buharlaşır; onun buharları da incedir; naziktir. Ancak balgamın meydana getirdiği buharlar, yoğundur. Sevdadan dumanlar oluşmuşsa tuzlu ve yoğundur.

Sevdavi iltihap gün aşırı görülen hummayı oluşturur ve kendi yolunda akar. Kansal iltihap onunla uyuşur; balgamî iltihap birbiri peşine gelen nöbetler oluşturur ve kendi yolunda gider. Sevdavi iltihap dört günde bir oluşur ve kendi yolunda devam eder. Kanın yolu, damarların içidir ve onun yaraları damarların içinde oluşur. Ancak balgam, safra ve sevda da damarlar içinde iltihap oluşturur. Şüphesiz onlar damarların dışında da iltihap oluşturabilir. Eğer iltihap damarların dışında ise ve başka sebebi yoksa iç kısımdaki şişte iltihap yoktur. Ona bağlı

iltihapla tek tek zikrettiğimiz denemelerin gereği olarak o iltihaptan kalpte gevşeklik meydana gelir; arıza oluşur, yırtılır. Balgamî ise kalp yırtılmaz onlar orada gizli kalır.

Eğer iltihap damarların içindeyse humma olması gerekir; yüksek ateş olması söz konusudur. Ancak yırtılma yoktur ve yırtılmaya yaklaşım da yoktur. Muhtemelen onun daima güçlü olması gerekir. Onda nöbet olacağı bilinir. Eğer bütün damarların üzerinde oluşmuş bir iltihaplanma varsa veya çoğunlukla kalbe meyilli ise hasta güçlü olmaz ve yapısal eksikler görülür. Ancak bunun tersine onlar arasında ortaya çıkan farklılıklar da belirlenir.

Eğer iltihap dışarıda ise, yırtık oluşur; sonra da nöbet görülür. Çünkü iltihabı oluşturan madde nöbet süresinde iltihabın üzerine gelir ve sıcaklıkla ilgili olan rutubetiyle bozulur ve bedenden dışarı çıkar. Çünkü o damarlar içinde kötü mizaçlı değildir; tam anlamıyla çözülme de buna engel olur. Onun külü ve topraksı kısmı geride kalır; humma gevşeklik oluşturmaz; sıcaklık bir araya toplanmış iltihap halinde kendini gösterir ve orada yavaş yavaş tortu gibi atık haline gelir. Sonra sıcaklık geride kalır; devam etmez. Eğer yakıcı hılt içinde sıcak iltihap devam etmezse, kalmazsa, şüphesiz bu durum iltihabın bir yerde toplandığını gösterir. Önceki iltihaptan kalanın içindeki sıcaklık devam ederse, ancak orada iltihaplı madde kalmamış olsa da, hastalığın mevcudiyeti dolayısıyla, orada bozulma ve kokuşma oluşur ve kokuşma ve bozulma dolayısıyla oradaki maddeyi iltihap kaplar. İltihap oluşması vücut üzerinde etkili sıcaklığın (hararetin) yayılmasına, maddede çözülmeye ve bozulmaya sebep olur. Nöbetler hızlı değil, yavaş yavaş gelir. Onun yavaş oluşması, maddenin azlığı kadar, yoğunluğu ile de ilgili olup, iltihap oluşturan maddenin ağırlığından kaynaklanır. Bu madde 4 katlı gibidir. Onun hızı maddenin çokluğu ile ilgilidir. Bu madde balgamî olup camsı bir yapıdadır. Bazen nöbetler yavaş gelişir veya hafiftir; madde safravi olduğunda görüldüğü gibi. Hummalar damarlar içinde iltihap oluşturduğunda, bu bütün vücuda dağılır ve kalp bölgesine de gelir. Benim (İbn Sina) ifade ettiğim gibi, humma soğuk mizaç olduğunda serttir ve onda bozukluk oluşturur.

Ancak nabız, hummanın oluşturduğu zıtlıkların farklı oluşu ve onların şiddetlerindeki farklılık dolayısıyla zaaf ve arazları da farklılık göste-

rir. Şüphesiz onların içinde sertlik, katılık oluşur. Ancak yoğun tıkama oluşturan şişler uzun süre devam edebilir. Sıcak şişler, sinirsel organlarda oluşur veya katı şişler bu cinstendir ya da çok kuru veya başlangıçta soğuk olan şişler de bu cinstendir. Şişin gevşekliği maddenin gevşek, balgamî ve rutubetli, kansı maddeden oluşmuş olmasındandır. Yumuşak organda şiş, karaciğer iltihabı ve akciğer iltihabı (zatürriye) ve uyku hastalığı nedeniyle olmasından veya şiddetin ve yoğunluk olmasından veya şiddetinin yanı sıra, terleme isteği sebebiyle ortaya çıkmış olabilir. Nöbetin başlangıcında madde üzerinde bulunan baskılanmış kuvvet sebebiyle bastırılmış bir zaaf vardır ve tenkiye ve rahatlamayla onda yanma oluşur.

İltihaplı Hummaların Alametleri Hakkında Bütün Söylenenler

İltihaplı hummalarla ilgili olan her şey onların geçmişinde olan sebeplerle belirlenir. Özellikle eğer sebebi bunlardan biri değilse, rüzgâr, nabız ve solunum hızlanıp baskılanmasıyla oluşmuş olabilir. Burada şiddetli bir şekilde temizlenmeye (vücuttaki bazı maddelerin atılıp temizlenmesi) ihtiyaç duyulur. Burada sıkıntı olmaksızın, günlük hummalarda olduğu gibi, vücudu gevşeten bir sıcaklığa ihtiyaç vardır.

Çoğunlukla iltihaplı hummalar *melile (kemiklere işleyen ateş)* ile belirlenir. Kemiklere işleyen bu ateş durumu karıştırır. Sıcaklığın humma oluşturması, yırtılmaya ve kesilmeye karşı hastalık hastaya sahibine yararlı olanla karşılık vermeye (karşı koymaya), uyku ve uykusuzluğun ıstırabına, nefes darlığına, damarların uzamasına (gevşemesi, yapısal olarak bozulması), evhama, baş ağrısına, başın zonklamasına (başa adeta vuruluyor gibi ağrımasına) sebep olur. İltihap oluşturan hummanın süresi uzarsa veya zaaf oluşursa, hastanın rengi sararır. Bazen kemiklere kadar işleyen ağrı olursa, öncelikle oluşan çok fazla fazlalıktan ve onların karışıklığından humma olur; kusma, çok fazla duruma göre biraz fazla idrar oluşur; hasta kendisini adeta parçalanıyormuş gibi hisseder; başı ağrır ve ağrılı şişler oluşur. Halsizlikten dolayı hastanın nabzı düzensizdir veya çok yoğundur ya da hastalıktan kaynaklanan başka bir durum dolayısıyla bu durum ortaya çıkmış olabilir. Eğer sıkıştırma, bastırmayla ondaki bu araz ortaya çıkıyorsa, nöbet gelebilir ve baskı nabızdan geri çekilir; güçlü fakat kısa, farklı özellikte nabızlar oluşur. Bunlar güçlü değildir. Ancak başlangıçta aralarında zıtlık ve

anlaşmazlık vardır. O iltihaplı hummanın delillerinden ve özelliklerindendir ve maddesi hafif olduğundan çoğunlukla 4 günde bir görülür.

İltihaplı hummanın ilk devri damarlardan ve nemden belirlenir. Şüphesiz günlük nöbet onunla uyuşmaz. Eğer başlangıçta 4 günde bir görülen humma nöbetleri zikredilen nemlilikten meydana geliyorsa, onun iltihabı dağılmaz; başka bir yere geçip bulaşmaz. Çünkü onun iltihabı benzer unsurlardan oluşmuştur; uzun süreli olması onun iltihabi yapıda olduğunu gösterir. Nöbet tekrar ettiğinde, nabzın büyüdüğü (atış hızının arttığı) belirlenir. Ayrıca bu durumun kötüleştiğine de işaret eder. Bundan sonraki safhasında hastalıkta gerileme olur; nabzın hızlı atışı geçer; titreme ve sarsılma başlar ve titremeler hastanın vücudunun nemlenmesi ve terlemesiyle vücudu terk eder. Nöbet tekrar eder veya hasta bitkin hale gelebilir veya çok fazla güçten düşmemiştir; nabzı ve idrarı bir günlük nöbette olduğu gibidir. Hastalığın tamamen geçmesiyle arazları sakinleşir; hasta kurtulmuştur.

Çoğunlukla iltihapla birlikte susuzluk, baş ağrısı, dilde siyahlık olur. Özellikle hastalığın sonuna doğru bu belirtiler saptanır. Çoğunlukla hasta lahanadan rahatsız olur; ıstırabı şiddetlenir ve madde yoğunluğu artar. Nabız bundan dolayı yenilenir; güçlenir; nabız atışı değişir, azalır.

Ancak nabızda sertlik ve katılık oluşur ancak bu halin sürekli olması gerekmez. Organda oluşan katı şişlerle birlikte humma da görülür. Genellikle sert, katı organlarda bu şişler görülür. Katılık yoksa da veya varsa da soğuk su veya nabzın sertleşmesini giderecek olan bir şeyler veya *Nabız Kitabı*'nda söylenen nabzın katılaşmasına, sertleşmesine karşı kullanılan şeyler içilmelidir.

Ancak başlangıç ve gelişmede terslikler, zıtlıklar oluşur. Bu durum iltihaplı hummalarda görülen özelliklerdendir ve hastalık hakkında fikir veren önemli bir delillerdendir. Eğer hastalık çoğunlukla gün aşırı görülen humma ise bu maddenin hafifliğinden ve nabzın güçlü olmamasından ileri gelir. Söz konusu hummanın sürati yoktur. Bunun yanı sıra, o iltihaplanma oluşturmaz, çünkü pişmemiştir veya az pişmiştir. Bazen had derecededir; keskindir.

Bilmelisin ki had derecedeki humma tehlikelidir; bu organın kurtarılmasının zaman anlamına gelir. Eğer humma devam ederse za-

tülcenpteki ve benzerlerindeki şiş sakinleşir. Bilinmelidir ki vücutta madde kalırsa bundan sonra o kalan madde ağrı oluşturur.[9]

Gerekli Belirtiler: Cidden görülür bir şekilde humma dolayısıyla nabızda sürekli olarak bir zıtlık bir terslik vardır. Onun yoğunluğunda düzensizlik ve düzeninde garip bir yoğunluk vardır ve bu humma sırasında devam eder ve gerileme veya durma yoktur. 24 saat sonra, zikrettiğimiz gerekli olduğuna işaret edilen titremeyle ilgili olan geri çekilme, durma, gerileme durumu oluşur ve nöbetler oluşmaz. Hastalığın durumunda artışların yanı sıra, zıtlıklar vardır. Düzensiz olup, azalır çoğalır; sınırsızdır.

Bazı İltihaplı Hummaların Farklı ve Bazısının Ortak Fonksiyonları

Safravi olan iltihaplı humma nöbetinin başlangıcındaki hareketleri kötü bir sertlik ve katılık gösterir veya başlangıçta şiddetlidir; yoğundur. Onun vuruculuğundan neyin onu tahrik ettiği anlaşılır. Hareketleri cidden korkutucudur. Onun sınıflandırılması gerekir. Sadece her gün gelen nöbet had derecede latif maddeden olur ve hareketleri etkindir; had derecededir. Çünkü tekrar eden güçle desteklenir. Ancak doğal yapı üzerindeki safranın etkisinden dolayı sakindir ve gevşektir. Her gün olan nöbet, yani günlük nöbet saf değildir; aynı durumda değildir; sabit değildir; uzun sürede sabit hale gelir. Doyum yerindeyse, yanlış bir şekilde bu nöbetler 7 günü geçer; daimi hale gelir. Bazen bu nöbetler 7 günde son bulur. Kanın iltihaplanmasından olmaz. Şüphesiz, o devamlıdır; genel olarak sıcaklığı yumuşayarak artar. Safravi bir gevşeklik yoktur. Bazen 4 günde son bulur. Ancak balgamî olan her gün görülür. Şüphesiz o safravi olana nispetle sıcaklığı ve madde olarak yayılımı iki misli olup, soğuktur; onun ağırlığı söz konusudur, ancak süresi kısadır. Bundan dolayı da kötüdür; çok tehlikelidir. Mide ağzında zaaf oluşturur. Kandan olanı bayılma şeklinde kötü arazları gösterir; baygınlık ve arzu düşüklüğü oluşur; iştiha azalır; hastada ince,

[9] TM: bakiye hala mevcut olan ağrının yerine meyl eylemiştir. Hummiyat-ı lazime işaretleridir. Sürekli hummada kırmızılık bakımından olan nabzın ihtilafı gerçekten belli olur. Daha çok nabız düzen ve ölçü üzre olmaz ve sürekli humma olup yirmi dört saat geçtikten sonra ikla eylemez ve humma-i maklunun yanında bulunduğu sertlik ilerlemesi benzeri nesneler ona arkadaşlık ve beraberlik eylemez ve keza sürekli işaretlerindendir. Hummanın lüzumu ve artması katında durumun şiddete ihtilafı merre azalma diğer müddette olduğu bütün sürekli hummaya işaret eder.

hafif ağrıya benzer bir his oluşur. Bu durumda nabız hafiftir, ancak aynı zamanda sertleşebilir. Kısacası, nabız düşüktür ve nöbetler kısadır ve özet olarak, sevdavi nöbetlere yakındır. Ancak balgamî nöbetler 4 günde bir gelir. Nöbet süresinin uzun olmasından dolayı ve madde soğuk olduğu için bu hastalığın sınırı yoktur. Ancak bundan dolayı şöyle bir ihtar yapılır: uzun sürede rahatlama olur ve bundan dolayı hastalıkta nöbetler hiddetli değildir; arazları yoğundur ve 4 günde bir nöbet olur veya daima gün aşırı olur ve kusmayla parçalanıp, çözülüp mecalsiz kalır veya diyare veya ter oluşur veya idrar atar. Ancak burun kanaması ve bunun gibi durumlarda yüksek ateş son bulur.

Bilinmelidir ki, 4 günlük nöbetler başlangıçta uzun sürer ve uygun olduğunda da sona erer ve ısrarla da son bulur. Yazılanlara göre, nöbet daima 4 günde son bulur ve tamamen bu sürede ısrarlıdır. Hummalar eğer gerektiği şekilde tedavi edilmezse ve özellikle, idrar organlarında şiş varsa ve özellikle de had derecede yüksek ateş varsa, hasta ağır, yoğun besinlerle beslenmemelidir. Ona verilen besinler tabiata uygun olmalıdır veya soğuk su içmelidir. İçilen su yoğunluk oluşturan kötü özellik taşımamalıdır. Damarlar tamamen doldurulabilmelidir. Şüphesiz eğer zikrettiğimiz şekilde beslenmede yoğunluk olduğunda ve soğuk su içildiğinde daha önce bu konuda zikredilen yoğunluktan ve gözlenen yoğunlaşma ihtimalinden dolayı hasta güçlenir.[10]

Hummaların Arazlarının Delilleri: Bilinmelidir ki, hummaların delillerinden çıkarılan sonuç daha önceki tedbirden tespit edilir. Şüphesiz onun durumunun nasıl olduğu ve bizim zikrettiğimiz belirlenmiş arazların neler olduğu, hangi ülkelerden ve kısımlardan, yaştan, mizaçtan, nabızdan, idrardan, kusmadan, dışkıdan, burun akıntısından (kanamasından), hummadaki titreme ve terlemeden, sıcaklık (ateş)

---

[10] TM: Bilinmelidir ki beden yaşa ilgisi olan sıcaklık ilişiği olan bedenin bağırsaklarından çıkarmayıp onu değiştirmese o sıcaklığın bedende ihdaf eylediği esere sıcaklığa su da derler ve eğer bağırsaklardan çıkıp bağırsakların matlubu olan bir emre ihale eder ise ona olgunlaştırma derler ve o ihale olmayıp fakat latifi kesiften ayırıp latifi yukarı çıkarır ve kesifi dibe çöktürür ise ona yakma derler ve eğer olgunlaştırma ve yakmanın başka sebep ile beden yaşı bağırsaklardan çıkarır ise ona iltihap derler. İltihap ve her durum meydana çıkar an ihâleti'l-harâreti'l-garîbe li'l-cimi'r-ratb ila ma hüve muhâlif li'l-gayeti'l-mukaide ma bakiye nev'an ve iza kânet hazihi'r-rutube fi rutubati'l-beden. Hem bundan sonra ve la ene nazin biha ve la yenfau'l-beden ve fi hükmi'l-ufune marad irtiyah ve gayriha mine'r-revayihi'r-reddiyye ve keza ademü'r-rayiha ale'l-burude şerh Nefisi.

durumundan, nöbetlerden, arzudan, iştihadan, susuzluktan, solunumdan, baş ağrısı, uykusuzluktan ve hezeyandan (sayıklama) sıkıntısı gibi hummayla bağlantılı durumlardan hummanın durumu anlaşılır.

Hummalardaki çeşitli durumlar bu onların arazlarından anlaşılır; arazları onların durumunu gösterir; onların önemli veya önemsiz olduğu, örneğin ateşinin durumundan, miktarından, başlangıçtan sonuna kadar belirlenen şiddetinin yoğun veya gevşekliğinden belirlenir. Onlarda, öncelikle gevşeklik oluşur; sonra maddede çözülme ve yumuşama olur ve bunlar da gevşeklik, rutubet ve kuru sıcaklık oluşur.

Arazlar dörtgeninde oluşan nöbetlerdeki arazlar gibi, onların cinslerine ve arazlarına işaret eder; örneğin nöbetini cinsi nöbetin başlaması, titreşimi ve ondaki gevşeten sıcaklığı (yüksek ateşi) ile belirlenir. Araz, bunların kötü olmasından da belirlenir; örneğin endişe, huzursuzluk, hezeyan, uykusuzluk gibi. Arazlar cerahat oluşup oluşmadığına da işaret eder. Ayrıca, zikrettiğimiz gibi, idrarın durumundan hastalık belirlenebilir. Arazlar, buhrana ve zikrettiklerimize de işaret eder. Arazlar kurtuluş veya aksi durumlara ve bütün bizim zikrettiklerimize de işaret eder.

Sıcaklıkla ilgili cidden çok hüküm vardır; örneğin cildin kurşun renginden beyaza ve yeşile dönüşmesi, hılılardaki soğumaya işaret eder ve ağır ve yoğun sıcaklığın azalmasına veya titreme ve şişe ve yine hastadaki kötü hummasının diğer sebeplerine işaret eder; örneğin yüzün hızla büzülüp kuruması, şeklinin değişmesi, burnun incelmesi gibi. Ancak hastalık şiddetli, yoğun ateş hıltlarda incelme, hızlı çözülme ve deri gözeneklerinde gevşeme de olur.

Nefsindeki hareketler ve maddenin çıkışı veya onun düşüşü de (azalması) diğer delillerdendir; diğer şeyler zikrettiğimiz gibi olur. Hummaların bitiş zamanı, arazları, hezeyanları, başta iltihaplanma ve zihinde karışıklıkla bclirlenir. Hummaların başlangıç vaktinde hastalar titreme ve üşümeyle belirlenir. Hummanın başında ilkin çoğunlukla beyin zaafı, karında sıcaklık ve maddeye doğru yayılımı ve yine başlangıçta vücutta ıstırap oluşturan buharlar, vücuttaki çözülmeye sebep olan yanma oluşması sürekli görülen arazlardandır. Burada beyinde ve hastanın kendisinde çözülme, soğuma görülür. Kokuşmaya, iltihaplanmaya sebep olan hıltta soğuma olur veya ısınma olur.

Humma halindeki bilinen şeylerle onun sınıflaması yapılır. O humma hiddetli ve yumuşatıcı ise o hummanın sebebi üşütmedir veya zikredilen diğer şartlardan belirlenmiştir. Hummanın zamanlarına göre, hummanın hali, onun gereği gibi olur ve sonra ateş dışa çekilir; ortaya çıkar; bunu görürsün. Humma halinde ürperme vardır; kişi üşür, titrer veya tersi olur; çok ter veya tersi durum hâsıl olur veya onun arkasından gelen tedbir haline, yaşına, sıcaklığına, zamana, yaptığı etkiye, nabız ve idrar özelliklerine göre hummanın vücudu terk edip edemeyeceği belirlenir.

Ürperme, Üşüme, Titreme ve Hummanın Artması Konusunda Açıklama

Titreme öyle bir haldir ki vücutta üşüme halinde görülür ve deride ve kaslarda iğnelenme oluşturur; ondan sonra gevşeme ve kırılma oluşur. Ondaki kırılma, kesintiye uğrama durumlarının grupları vardır. Ancak soğuk onun organlarında hissedilir ve kasları soğuğun sebebiyle arkadan çarpılır. Ürperme, organları sarsar, ama bu hal onlarda titreme oluşması anlamına gelmez. Burada titreme istem dışıdır. Bazen soğuk güçlüdür ve ürperme de güçlüdür. Balgamî hummada olduğu gibi ve şiddetli ürpermenin sebeplerinden biri kasların içine balgamın gönderilmesidir, yani kasların içinde balgamın oluşmasıdır. Bundan dolayıdır ki, kısacası, ürperme çok şiddetli şekilde birden fırlarmış gibi olur. Ürpermeyle birlikte içeri doğru kan dağılır ve içte yayılır.

Bilinmelidir ki, soğuk hılt sakindir. Onun üstündeki örtüsü fiilini (reaksiyonunu) izler, onu takip eder ve kişi soğuğu hissetmez. Eğer uyarılırsa veya kişi çok üşürse ya da çok farklı sıcaklıklar dolayısıyla, kişi az üşürse veya bunun dışında bir durum ortaya çıkarsa, hastalıkla ilgili olmayan diğer organlar da tepki gösterir. Çeşitli mizaçlar dolayısıyla kişi soğuğu hisseder. Bilinmelidir ki, tıp bilimindeki bütün uygulamalarda bu bilinir.

Vücudun ürpermesinde çoğunlukla camsı bir balgamın yayıldığı bilinir. Bazen o devreder ve onun gücü humma oluşturan maddelerin ürperme gücünden gelir. Kokuşmadan önce maddenin çoğalmasıyla ürperme oluşturur. Şüphesiz, eğer humma yoksa kokuşma da olmaz.

Şüphesiz üşüme ve ürperme yenen şeyler nedeniyle oluşan hararetin şiddetinden ortaya çıkmış olabilir. Ürperme ve üşüme hummanın

oluşacağını gösterir. Çünkü olgunlaşmamış hılt öncelikle kasa gider ve kasa soğuk oluşur. Sonra sıcaklık içinde kokuşma oluşu kasa göre, o üşüme oluşturur.

Hummaların oluşturduğu ürperme önceden hıltın gevşediğini gösterir. Kuvvet kasa gönderilen kuvvettir; deri üzerinde çok sıcak suyun uygulanmasından dolayı insanda ürperme oluşması gibi. Bazen kasa doğru yayılan ağır, yoğun sıcaklık harap edici olduğundan gevşeme oluşmaz. Sıcağın gevşemesiyle üşüme oluşur. Sıcaktan gevşeme deride oluşur ve kasın derinlerinde gevşeme olur.

Ürperme ve titreme karna doğru olan harap edici sıcaklık nedeniyle ortaya çıkar; karındaki şişler gibi. Bazen hummalarda görülen ürperme ve titreme dış tarafta görülür. Çünkü onlar damarlarda ürperten madde olduğuna ve ortaya çıktığına işaret eder. Ancak o madde pişmemişse o vakit buhran oluşur ve onu hafifleme takip etmez, izlemez. Bu ürpermenin arttığını gösterir. Bundan dolayı güç galip gelmez; kişi güçlenmez; zayıflar. Muhtemelen maddenin artmasından ürperme ve titremesi de artar. Buradaki titreme ve ürperme ölüme işaret eder. Burada güçte zaaf ortaya çıkar ve yoğun sıcaklık düşer ve kuruluk oluşur. Ancak titreme, ürperme bu sebeplerden daha fazla sebepten ortaya çıkar. Şaşırtan heyecan ve baş dönmesi nadirdir; sık görülmez, yaşlıların hummaları atlatması zordur.[11]

Bazen uzun süren humma vücuttaki şeylerde (kan gibi) yoğunluk oluşturur ve hummalar kişiyi adeta işgal eder. Bu ayaklara kadar uzanır ve iç organlarda da hissedilir. Hummalı kişide dil siyahsa, bu hummanın korkutucu olduğunu gösterir. Bu gizli hummadır. Eğer bu durumda humma olan kişi hamam yaparsa, felç olmasına sebep olur. Öncelikli olarak, hummanın tedavi edilmesi gerekir. Burada, nohut suyu, zeytinyağı ile demlendirilerek ve balla karıştırılarak humma için kullanılır. Başı tıraş etmek derinin gözeneklerini yoğunlaştırır; hummalarda şiddetlenen buharların çıkmasını sağlar.

İltihaplı Hummalar İçin Uygulanacak İlaçların Tamamına İşaret: Bilinmelidir ki, bu iltihaplı hummaları tedavi etmek için onu engel-

---

[11] TM: Ürpermede üşüme olur ve fakat iğnelenme ile karıştırılmış olmakla ona üşüme denmez belki ürperme diye de adlandırılmaz. İğnelenmeden başka üşüme olup o üşüme bazı yere has olmaz ise ona üşüme denir.

leyen yönelmek gerekir. Hastaya rutubetlendirmek, ihtiyacı olmayan maddeleri pişirip vermek veya ihtiyacı olanları ve atması gerekenleri atmasını sağlamak ve yoğun olanları pişirmek; onların yoğunluğunu değiştirmek veya yoğunlaştırmak gerekir. Bazen hummada alınan tedbirlerin, hummaya olan istidattan kurtarmaya ve olgunlaşmamış olanları pişirerek karıştırmaya, dışarı atmaya ve çözmeye yatkınlık sağlamaya ve titreme ve ürpermeyi engellemeye yönelik olmalıdır.

Bazen pişen ve dışarı atılan buhar, muhtemelen onda aynı şekilde, çoğunluk oluşturur. Bu iki işin (pişme-pişirme) de önemli olduğunu gösterir. Bazen de humma için tedbir almak zorunludur. Örneğin Hint kabağı (tatlı kabak) ve başka bakliyat ve bu gibi maddelerden az miktarda hastaya verilir. Bunların suları hastaya içirilir. Genel olarak, meyve suları 1 haftaya kadar hastaya verilmemelidir. Az miktarda arpa suyu verilebilir. Bütün meyve suları hastaya zararlıdır. Mideyi bozar. Bu hastalara hamam da zarar verebilir. Çoğunlukla hastaya pişmiş şeyler verilmelidir. Hastaya verilenler hafif olmalıdır; ballı sirke gibi hastaya besinler soğutularak verilmelidir.

Bilinmelidir ki, bazen humma şiddetli ve hiddetli olur. Muhtemelen sağlığın bozulmasından dolayı tedavisi kolay olmaz; özellikle sabırlı, dirençli bir güç gerekir. Onda sebebi kesen inatçı bir mukavemet vardır ve hılt besinleri adeta keser; besinlerin yolunu tıkar ve yoğun soğutanları bile soğutulamaz. O çözülmeye engel olur. Mizacı ona ters gelecek şekilde değiştirip, soğutmakla meşgul ederek, hastalığın gücünü artırır. Yiyecek gücüyle yeniden canlanır, hareketlenir. Eğer güç canlanırsa, onun zıddı sayılan, ona ters olduğu kabul edilen ve hastalığı yönlendirdiği kabul sebeplerle, hastalığı oluşturan zıt maddelerin üstesinden gelinebilir. Bu hummada üşüme söz konusu olursa onu tutan maddelerle soğutanlar verilmez; yoğunlaştıran, soğutan haplar yerine pişiren, olgunlaştıran haplar verilir.

Bilinmelidir ki, humma tedavisi incelten ilaçlarla tedaviye ters düşer. Çünkü incelten ilaçlar hastalığın şiddetini artıran onu başlatan ilaçlar olmamalıdır. Eğer hastalık 'şekillenir' ve yiyeceğin gücü nefsanî bakımdan sabit kalırsa, onda olan güç onu terk eder. Bu durumda gücün ve maddenin, yani kişinin gücünün ve maddesinin gücünün

onun prensiplerine uygun olarak, tedavi edilmesi, tedbirinin alınması gerekir. İnşallah, kendi konusunda bununla ilgili bilgi verilecektir.

Bilinmelidir ki, hummayı bilinenlerin dışında bir şekilde tedavi etmek mümkün değildir. Şüphesiz nazik tedbirler almak ve nöbet dolayısıyla ıstırap çekerken, karnın boş olmaması ve günlük nöbetleri mümkün olduğunda tahrik etmemesi gerekir. Burada humma tedavisi de yapılmamalıdır. Burada bütün olarak güç durumunu görmek gerekir. Eğer güç varsa kan galiptir veya galip hılt, yani hâkim hılt kandır; kan almak gerekir. Özellikle idrar yoğun bir şekilde kırmızı ise, ateş sarısı değilse bu durumda safra hâkim olduğundan kan almaktan korkulması gerekir. O hiddetlidir. Ondan kan alındığında bu işlemi takiben özellikle hafif bir ishal görülür. Eğer onda kuruluk varsa, hastaya biraz arpa suyu ve kudret helvası, arpa suyu ve ballı sirke verilir. Eğer onun mizacı yumuşaksa, bundan farklı olarak, örneğin kudret helvası ballı sirkeyle verilir. Bu ishal yapmaksızın yapıyı yumuşatacaktır ve sert şeyler atılacaktır.

İhtiyacı olan güce ulaşana kadar ona lavman yapılır. Ona terkip şeklinde menekşe yağı, pancar yaprağı öz suyu, yumurta, kırmızı şeker, boraks verilir. Eğer yumuşayacaksa bu terkip onu yumuşatır. Bazen başlangıçta görülen zaafın son bulmasına ihtiyaç vardır. Bu eğer doğal bir tutulma ise, maddenin doğal olarak tutulmasından kaynaklanıyorsa ona idrar söktürücüler verilir. Örneğin ballı sirke, kereviz köküyle ve benzerleriyle pişirilir. Sonra o hasta terletilir ve terle onun gözenekleri açılır. Ancak hastaya uygulanan ilaçların çok sıcak olmaması gerekir; örneğin papatya yağı merhemi gibi. Yine beyaz şarap ve tatlı ılık suyla hastaya masaj yapılır.

Eğer humma geri dönerse, merhemler ve lapalardan biraz alınıp, uygulanır. Şüphesiz hıltın öncelikle meyli midede kusma oluşmasına doğrudur; muhtemelen bu kusmalar değişik miktarlarda olur. Ballı sirke sıcak suyla karıştırılıp, verilirse kusma için doğayı tahrik eder ve onun meylinin bağırsağa doğru olması zıt bir durum değildir. Hastalık gurultuyla daha iyi hissedilir ve ağırlığı, yoğunluğu artar; katılaşır ve ona benzer hal alır. Başlangıçta humma özellikle uykuyu engeller. Titreme veya üşüme ya da ürperme olduğunda bu hastalıklar uzun sürer. Şüphesiz maddenin bir kısmı iç organlarına yönelir ve hıltların

pişmesini engeller. Ancak bu cidden yararlı olur. Bazen sonuçta zarar oluşmaz. Hastayı soğuk sudan uzak tutmalıdır. Ancak çiğ meyve de verilebilir. Yoğunlaşmaya karşı pişmeye engel olunmalıdır. Bilinmelidir ki, yararlı olur diye, kan alınırsa daha sonra hastada kötü bir seyir oluşur.

Ancak eğer hastalık safravi ise, soğuk su onun inceliğini katıltıp, fazlalık oluşturacak şekilde pişirir (olgunlaşır) veya onun mide ve karaciğerde zaaf oluşturacak şekilde veya soğukluk oluşturmasına ya da iç organlarında (karın organları) şiş oluşturmasına ya da karın organlarında ağrı oluşturmasına veya mizacın biraz kanla karışmasına sebep olur ya da oluşan yoğun sıcaklık zaaf oluşturur. Daha sonra hasta soğuk su içerse veya alışkan olmadığı halde soğuk su içerse ve sıcak ülkelerin insanları gibi soğuk su içmeye alışkın değilse, hızla titremeye ve kasılmaya başlar; sarsılır. Bu durumda hastaya soğuk su verilmesine ara vermek doğru olur. Onun (hastalık oluşturan madde) bütün olarak zayıflatılması gerekir. Eğer madde sıcak veya yoğunsa şüphesiz onun olgunlaşması sağlanmalıdır. Ancak vücut ağırdır ve yoğundur. Eğer yoğun maddenin sıcaklığı mükemmelse bu durum vücut için uygundur. Bu durumda güç tamdır. İç organları sağlıklıdır. Asıl mizacında soğukluk yoktur. Soğuk suyla birlikte görülmesine alışılmış hiçbir şey oluşmaz.[12] Muhtemelen cidden soğuk oluşu onun için olağandır. Soğuk su onun için yararlıdır. Şüphesiz bu durum çoğunlukla görülen bir şeydir. Ancak rahat bir şekilde, maddenin eksik olması halinde tabiatın destek olduğu belirlenir veya iyileşme durumunda olanda genellikle terle, idrarla veya kusmayla sağlık yeniden kazanılabilir; kişi sağlığına kavuşabilir.[13]

Bazen hekim çok su içilmesini önererek hastayı kusturur, hatta hastanın rengi yeşile döner ve titrer; sarsılır. Doktorun hastaya içirdiği su 1,5 man miktarındadır. Bazen humma balgamî özellik taşır ve bazen tabiat güçlüdür ve maddeyi idrar, ter ve ishalle atar ve sağlığına kavu-

---

12 TM: Hummanın sıcaklığı nuzufe olunmasa o hummanın sararıp solmaya dönmesi galiptir. Çünkü o hummada anılan durdurma olgunlaşmamışlıktan sakınmaya ihtiyaçtan sararıp solmadan sakınmaya ihtiyaç daha fazladır.

13 TM: Kanun nüshalarında dal mehle ile hurma kastedilir. Hurma taneleri hasad edilmiş ve toplanmıştır. Burada imla-i meleden toplanıp bir yere yığılmış hurmalar içindir..

şur; yine bazı hallerde çok fazla şiş veya iltihaplanmalara, bozulmalara sebep olur. Bu hal bazen yapının gevşemesinden daha iyidir.

Ballı sirke bazen susuzluğu giderir, keser ve susuzluktan kurtulmayı sağlar. O su gibi zararlı şişler oluşturmaz; ondan çok fazla birikim olmaz; çok fazla madde toplanmasına sebep olmaz; maddeyi yoğunlaştırmaz. Aynı zamanda gül suyu da mizaç üzerinde ballı sirke gibi olumlu etki yaratır. Eğer onun üstüne biraz soğuk su içilmezse, gözeneklerin tıkanacağından korkulur. Bir başka humma da gözeneklerin tıkanmasından, kapanmasından ortaya çıkar. Bazen soğuk suya karşı öncelikle hastanın tepkisi şiddetli olur. Eğer organın zayıflaması aniden ortaya çıkmışsa onun fonksiyonu bozulur; yutma ve solunum güçlüğü oluşur ve titremeler ve kasılmalar görülür; mesane zaafı oluşur veya böbreklerde zaaf oluşur ve bütün bunların görülmesi bu hastalıkta zorunlu olarak ortaya çıkar. Şüphesiz bu kişilerin soğuk su içmeleri onların sağlığının zarar görmemesi için engellenmelidir. Muhtemelen kişinin sıcaklığı güçlü, kasları ağır, yoğun, mizacı sıcak ve kuru ise, kusuyorsa, bazen soğuk su içmesine izin verilebilir. Arazların gerildiği ve onların piştiği görüldüğünde ve hıltların dışarı atılmasının belirlenmesi halinde hastaya ince şaraplar karıştırılıp verilmesinde ve çözen yapıda merhemlerin uygulanmasında hiçbir sakınca yoktur.

Hummanın ilk oluşumunda zikredilen durumları belirlersin. Bundan sonra olgunlaşma, pişirme ve dışarı atma fonksiyonu ile ilgilenmen ve azaltma ve hafifletme yoluyla işlemin olup olmadığını belirlemen gerekir. Muhtemelen kesilme sebebiyle sıcak veya soğuk olsun, maddenin atıldığını ya da atılmadığını belirleyebilirsin. Ancak biz onların zararlı olduğunu zikrettik. Bazen önemsiz miktarda olan hıltların çoğunun olgunlaşmaları sağlanıp dışarı atılır. Ancak bazen de dışarı atma işleminde olgunlaşmamış olan, ancak kötü mizaçta olanın harekete geçmesiyle kötü ve iyi birbirine karışır.

İnsan olgunlaşmada yumuşamaya meyilli değildir ve sıcak hıltlar incedir ve onların yumuşamaya ihtiyacı yoktur. Fonksiyonu, onun için, söylendiği gibi değildir. Muhtemelen pişmede, yumuşamada yoğunluk olduğu da söylendiği gibi değildir. Maddenin kıvamı, yoğunluğu değişir, hatta kolayca dışarı atabilmek için şekillendirilmiştir. Tedavide hafif şeyler içilir ve ağır, yoğun şeyler içilmez. Onlar gevşek, yapış-

kan, tamamı kolayca atılan tutulamayan her şeydir. Muhtemelen ince, ısıtılmış olan şeylere ihtiyaç vardır. Isınmış olan hafifçe hafifleyip incelir ve gevşekliği son bulur. Eğer bu kişi pişme konusunda daha önce söylediğimiz sözleri, açıklamaları dinlemişse incelip, ona yoğunlaşmaya ihtiyacı olan ince hıltların bulantı yaptığını ve pişip olgunlaşmaya ihtiyacı olduğunu söyleriz. Bu hıltların değişip dönüşmesi gerekir. Yoğun olanların buna ihtiyacı vardır; dönüşüp geçirerek incelirler ve hafiflerler. Bunlar yapılamazsa, had derecedeki hummalarda içeride boşluklar oluşmasına yol açarlar. Başlangıçta olan birikimlerin, tortuların hastalık oluşturan söz konusu hıltlardan başkası da var mıdır? Şüphesiz onlar olgunlaşmıştır. Onların daha önceki fonksiyonlarında dışarı atılamıyorsa ve şayet onlar inceyse, pişip olgunlaşmaya fevkalade uygundur. Kan hummalarında ve safra hummalarında tortunun iyi olması gerekir.

Eğer tabiatın onları atması mümkün değilse, uygun da değilse, onlar atılmak üzere idrara yönlendirilir. Bundan dolayı icap edeni yapmak gerekir. Bilinmelidir ki, hastanın onu kusması, dışarı atması, sinirle donatılmış zorlu ve sakınılan boşluklarda onun pişirilip olgunlaştırılması ve vakit olarak, bir vakitten diğerine önce hılt yoluyla onların atılmalarıdır. Bazen hareket olur ve bunu yalancıktan yapmaz; hatalı bir davranış olarak da yapmaz. Bazen iyi kötüyle karışır. Öncelikli olarak Galen ve Hippokrates'in dediği gibi, insan için bunun güzel bir şey olduğu zannedilir veya fazlalık olduğu düşünülür ve de yapısal olarak o reddedilme yoluna gidilir. Şüphesiz zıtlar öncelikli olanlardır ve hoş görülebilir, affedilebilir. Ancak öncelikle olana, ilkin bakmak genel bir kaidedir.[14]

Zannediyorum ki, bu kişi bu kısımda başarılı olup, üzerine temellendirilen tecrübelerle uyuşmaktadır; örneğin kanunlar üzerine otur-

---

[14] TM: bakıp süzme ve düşünüldükten sonra ola ve ben zannederim ki o adam için biraz denemeler oldu ki anılan maddeleri cerahat toplamadan önce kusma ona kurtuluş oldu. Ona mazur olup anılan mesele ve ama madde çok ve hareketli olup bir organdan diğer organa geçmiş olsa ben zannederim ki onun kusmasında cerahat toplamaya kadar zaman verilmez. Çünkü derhal kusma olunmasa bazı defa şişler menenjit ve hastalıkların dokularda yaptığı başka bozukluklar meydana getirir ve kusma bırakıldığında cerahat toplama zamanına erginlikten önce [cesaret eyledi ve fakat kanunlara uygun olmayan denemeye] [bu bölümde önem verilmez çünkü bazı defa da kurtulmama gerçekliği anlaşılmayıp kurtulma zannolunur ondan çok çekinmek gerekir].

tulmamış bu tecrübeler gibi. Bazen onlar başarısız olanlarla uyuşurlar ve tek örnek de değildir ve gerçekleşmeyen deneyimlerle uyuşurlar. Onların nadir örnek olması da zorunlu değildir. [15]

Ancak eğer madde çok hareketli ve organlardan organlara nakli çok fazlaysa, o sakince gitmez veya bazen onlardaki adeta delirten şişler ve bunlardan başkaca şişler de oluşturur. Onların pişmelerinin durduğu zamandan öncesindeki çarpmadan, vurmadan olduğunda kendi haline bırakılırsa, terk edilirse ve bu durum normal pişme, olgunlaşma olduğu zamana kadar uzarsa, bu durum söz konusu olmaz. Onun (cerahatli maddenin) dışarı atılması gerekir. Şüphesiz ondaki çarpma, vurma etkisinin bu durumda beklenenden daha az olabilir. Şüphesiz tabiat çok fazla dışarı atmaya doğru tahrik edilir; harekete geçirilir. Eğer onun oluştuğu görülse, şüphe yok ki, bu durum ondaki çok fazla hareketlilikten oluşmuş olabilir. Bu durum fazla cerahatli maddenin oluşmuş olmasından dolayı görülmüş olabilir.[16]

Bilinmelidir ki, kan almada, eğer kan yoğunsa, müshillerle beklenen pişmenin, olgunlaşmanın olduğunu gözlemek mümkün değildir. Şüphesiz başka hıltlardaki pişmeye, olgunlaşmaya bakmak gerekir. Eğer hastalığın başından itibaren kan alınması engellenmelidir; izin verilmemelidir. Bazen gücün zaafı dolayısıyla hasta helak olur. Aynı zamanda hıltın hâkim olmasından korkulur ve dışarı atmada ihtiyatlı davranmak gerekir.

Şüphesiz pişme, olgunlaşma yoksa başlangıçta hareket de yoktur. Ancak sonuçta şeyleri tahrik etme söz konusu değildir; hatta doğa hâkim olur ve olgunlaşıp pişme oluşur; o harekete geçmez. O zaman sen onları harekete geçirirsin. Eğer besinler harekete geçirilse, tahrik edilirse, vücuttaki hıltlar harekete geçer; Hippokrates'in *haicatini*

---

15 TM: Güneşin sıcaklığı gübre yığınının bir parçasına isabet edip onu yok etme ve yaktığı arkası sıra onun komşusu olan parçaya isabet eder ve onu da yakıp o da komşusuna bulaşır ve böylece bütün hepsi tutuşup yanar. Gübre yığınında bu durum görülmüş olur ve damarların dışında toplanmış olan fuzul de ona karışmıştır ve anormal bir sıcaklık oluşturmuştur.

16 TM: Işıklanmada etkin olan odun külleşip yok olduktan sonra ışıklanmanın sıcaklığı baki kalıp azar azar hareketle soğur. Keza iltihap yeri de kıyas üzere olur. Ama ilk nöbette fazlalığa sebep dört hıltan narin parçanın coşkunluğu veya sıcak nesnelerin yenilmesi veya hava sıcaklığı olur. Anormal sıcaklığı iltihaba sebep olmaz. Çünkü aşırı sıcak katında vücudun anormal sıcaklığı bir yumuşak hakiki havaiyedir ki azbdir. Onda yakma ve kokutma olmaz. Ama Calinus katında öz ve normal sıcaklıklar tek şeydir.

deliliği diye adlandırdığı durum oluşur. Burada müshil ilaçları almak gerektiği söylenir. Eğer müshiller alınırsa, sonra bunların hastalığı olgunlaştıran, pişiren müshiller olması gerekir. Fakat hastalığın öncesinde bunları almak gerekir. Ancak bunlar hastalığı harekete geçirmemelidir; çoğunlukla heyecanlandıran şeyler verilmemelidir. Örneğin zorunlu kusturucular bunlardandır. Hastanın gücünü düşüren yiyecekler verilmemelidir; onu yeterince güçlü tutacak şeyler verilmelidir.

Eğer hastalık *St. Antonio humması (trush aphthaa)* veya sağlığın bozuk olduğu bir zamanda dışarı atan maddeler veya soğuk olduğunda üşürken bu maddeler alınırsa, gün aşırı ishalle dışarı atılmaz ve kan alınamaz. Doğal olarak dışarı atılma meyli dolayısıyla onların dışarı atılması söz konusudur. Eğer hıltlar durağan halden harekete geçmezse kötülük olmaz. Genel olarak, kötü zamanda bedende yoğun tedbirler alınır. Hatta arpa suyu içinde şeker içirilmez; gül suyu geceleri verilmez. Aksi takdirde kanallara baskı artar. Şüphesiz o hasta titrer; tehlikelidir. Muhtemelen ifrata kaçmamak gerekir. Şüphesiz hekim de tabiatın onlara ait olup olmadığını belirler.

Bilinmelidir ki o nöbetler yok olduğunda güçlü ve zayıf ilaçlara ihtiyaç vardır. Ancak yoğun gevşek yapışkan hılt güçlüdür. Ancak onun zayıf olan kısmı kolayca bir araya gelip toplanır. Çok fazla dışarı atılamaz. Hatta güçle azaltılamaz, dışarı atılamaz. Şüphesiz çok fazla sayıda kan almak mümkün olmaz. Çok fazla kanın bir defada atılmaması gerekir, ancak atılması gerekli olan kanın atılmasına ihtiyaç duyulduğunda bir defada atılmaması gerekir. Ancak kanın dışarı atılma sayısı belirlenemez. Bazen ona ihtiyaç vardır; görülen buhranlardaki çarpmalarda, nöbetlerde kuvvet zaafı oluşturur.[17]

Bilinmelidir ki, eğer baş ağrısı ve humma birlikte görülse, öncelikli olarak humma tedavi edilir. Bilinmelidir ki baş ağrısı olması bazen azalmış kötü hummanın artmasına sebep olur; sakinleştirmek gerekir ve küçük çocuğa, eğer iyi anne sütü ısıtılıp verilirse iyi gelir; onu memnun eder. Hummada sarılıkta olabileceği gibi, yaralar oluşmuşsa, bu şişe işaret eder ve onun ilacı arpa suyu ve ballı sirkedir. Eğer humma

[17] TM: atar damarlar kalpten çıkıp bütün atar damarlar onun bölümü olmakla kalbe ulaşması açıktır ve toplardamarlar her ne karaciğerden çıkıp büyürse onlardan atar damarlara menfezler vardır.

hiddetliyse şiş olduğunu gösterir. Eğer humma kulunçla birlikteyse arpa suyu içmemelidir; zarar verir. Muhtemelen tavuk suyu verilmelidir ve yumuşatan çok yağlı lavman yapılmalıdır. Sonra arpa suyu verilmelidir.

Ancak demirhindi, kudret helvası ve yine bir çeşit *manna*dan yapılan müshiller verilmelidir. Bazen onun üzerine kısa mahmude otu konur (uygulanır). Bazen kısa mahmude otu içine gül suyu konarak içirilir. Eğer madde yoğunsa, ağırsa, sabır gibi ilaçlar verilir. Onun ilaçlarla yıkandığı belirlenir ve yıkama işi hindiba suyuyla tamamlanır ve su ona yardımcı olur; sonra iyileşir. Ancak sarı helilenin de kullanıldığı söylenir; onun bu hastalıkta etkin olduğunun belirlendiği söylenir. Çünkü o gözenekleri büzer. Sonra ishal yapar ve iç organlarını katılıp sertleştirir. Şüphesiz daha sonra, tam olarak olgunlaşmayı sağlamak gerekir. Nar suları, özellikle sıkılmış olan yağlarla zaman zaman verilmesi çok faydalı olur.

Müshillerden menekşe ve kısa mahmude otundan müshil yapılır ve menekşeden 1 miskal ve kısa mahmude otundan 1 kırat alınır. Bazen onun içine az miktarda nane konur; seçkin soğutan ilaçtan alınır; içine kısa mahmude otu konur. Bu ilacın terkibi şöyledir: kişniş, Hint kamışı ve gülden 1,5 dirhem, kâfuru 2 arpa tanesi miktarında kısa mahmude otu ½ veya 1 danek; bu terkipler hastaya içirilir veya kudret helvası 5 dirhem, bir çeşit mannayla aynı miktarda alınır. Şam elması suyu ve ayva suyu gibi sular ve taze kişniş suyundan 1/6 kısım, diğer sularla birlikte alınır; kudret helvasıyla birlikte bir çeşit kudret helvası olan manayla bir araya getirilip; sonra 1,5 danek kâfuru ile alınır. Yine kudret helvasından 1 dirhem alınır ve ateşte muamele edilir ve bu terkip üzerine kâfuru ve kudret helvası ufalanır. Bir gece bekletilip ve buhranın çözülmesinde, giderilmesinde kullanılır. Bu terkip bir tarafa konup, içindekilerin birleşmesi için beklenir. Daha sonra ondan 2 dirhemden 2,5 dirheme kadar alınıp hastaya içirilir. Şüphesiz manna, yani bir çeşit kudret helvası, şeker kamışı şekeri ve tatlı sularla birlikte hastaya verilir. Küçük mahmude otu ve kâfuruyla hazırlanan terkip tatlandırılana kadar ondan ilave edilir. Kısa mahmut otundan 1 danek konur, böylece hastanın idrarı nefesinin kötü kokması engellenir.

Yazın soğuk humması olan kişi kalın giysiler giymez. Eğer gece terlerse, bu maddenin çözüldüğünde kendini gösterir. Bu hummada öncelikli olarak hap kullanılması doğru olmaz. Ancak sonra pişiren ve dışarı atan ilaçlar kullanılır. Humma için alınacak olan haplar mide ilaçlarına benzer; nazik ilaçlardır. İlacın verilmesinde sayısına dikkat etmelidir. Şüphesiz humma zamanını hissetmelidir. Tedavi ile hastayı incitmemelidir ve önceden alınacak tedbirde hastalığın oluşabileceği sebep gözden kaçırılmamalıdır.

Humma Olan Kişilerin Beslenmesi

Bilinmelidir ki yüksek ateşle seyreden hastalığa yakalanmış olan kişilerin beslenmeleri rutubetli, taze, yiyeceklerle olur. Özellikle onların mizacı çocuktan daha nemlidir ve hastalık inatçıdır. Bundan dolayı onun mizacı çocuk mizacına benzer ve hastalıkta zıtlıklar vardır. Eğer nöbet oluşursa ve kişinin tabiatı kuruysa, elbette bozuk olan madde tamamıyla çıkarılmaz; hasta aksi takdirde tekrarlayan nöbetlerle karşılaşmak zorunda kalabilir. Bu nöbetler şiddetlidir ve elbette onun hastalığa uygun şekilde beslenmediği için hastanın içi boşalır. Eğer bu sırada beslenme olursa tabiat pişirmeyle ve artık maddeleri dışarı atmayla ilgilenir ve de hastalık kendi seyrini takip eder. Eğer hastalık uzun sürerse, beslenme işini hastalık bitimine kadar ertelemek gerekir. Beslenme için uygun zamanı ve nöbetin geçme zamanını beklemek gerekir. Ben bu durumdaki hastalarda bunun iyi sonuç verdiğini belirledim.

Bilinmelidir ki, beslenme ve alınacak önlemler nazik olmalıdır. Besinlerden cidden yoğun olanlar vardır ve aralarında bazısı çok da hoş olmayan etkiler yaratabilir. Bazısı ise yoğun olmasına rağmen çok hoş, latif bir etki oluştururlar. Ancak bunlar her ne kadar hoş etki yaratsalar da kişinin beslenmesini engelleyebilirler. Beslenmede cidden yoğun olanlar gerçekten beslenmeyi sağlayabilir.

Latif, hoş besinlerden vasat olanlar, nar suyu ve gül suyu cidden naziktir ve ince arpa suyu da ince, hoş besinlerdendir. Yoğun arpa suyu, soğuk bakla suyu veya örneğin sumak, ıspanak, Yemen baklası ve benzeri besinler hafif yiyeceklerdir. Bunların dışında arpa çorbası orta seviyede yoğun yiyeceklerdendir.

Lezzetli yabani kuşların, tavukların kanatları ve yabani hayvanların budu ve piliç budu ve kanatları, keklik budu, rafadan yumurta, biraz

küçük balıklar ve onların yan taraflarından yapılan arpa çorbası ve yağlı ekmek, bu sıraya göre verilir. Bunlar hafif yiyeceklerdir, ancak güçlü besinlerdir.

Arpa çorbası güzel bir besindir. Şüphesiz bunların dışında daha katı besinlere doğru da yönelebilir. Bunlar daha sade, etkisiz olmayan yiyeceklerle karıştırılır. Belli bir düzende ve yumuşak ve hummayı artıran, susuzluğu teskin edenler hızla nüfuz edenler, yıkayanlar ondaki maddelerin tutulmasına sebep olmayanlar, yapıda kasılma oluşturmayanlar hastaya verilir. Bunlar onların sonuçta tortusu yoktur. Gözenekleri sıkı sıkıya tutmazlar ve onlarda daralma oluşturmazlar onları kapatmazlar; farklı kanallara geçiş olmaz. Bazen onlar balgam gibi parlar. Eğer bu unsurlar iyice pişmişse, şüphesiz yaşlı kişilere keşk çorbası içirilmesi gibi önlemler alınmasına ihtiyaç duyarlar ve bu önlem onlar için uygulanır; onlara su ve ballı su verilir. Eğer tıkanıklıklar varsa, suyla ona nüfuz etmeğe çalışılır. Onlarla yapısı cilalanır kapalı olan delikler açılır. Ateşin düşürülmesi de tedavide gerekli adımlardandır. Şüphesiz, hastanın gücü azdır, ancak onun gücünün çok fazla artması için gayret sarf edilmez.

Ballı sirke de tedavide kullanır. O daha yoğun ve daha besleyici ve hastalık için daha güçlü bir son vericidir; yapıyı cilalar. Ondan sıcaklık oluşmaz. Bal sıcak iç organları için bal zararlıdır. Ancak bal aslında hastalığı keser. Bal hurma balından daha temiz ve daha iyidir. Baldan biraz yenir; yapıyı cilalar, parlatır. Aynı zamanda ballı sirke tatlıdır; şekerlidir. Lakin ballı sirke üzerinde şeker daha az etkilidir. Bazen o tırmalanma oluşturur. Bal had derecedeki hastalıklarda saklıdır ve biz hastaya yalnız arpa suyu içiririz ve ballı sirke için söylendiği üzere biz hastaya yalnız arpa suyu içiririz ve ballı sirkeyi söylendiği üzere, içiririz.

Nazik tedbirler hastalığın maddelerinin pişirilmesi için gereklidir ve tabiaten onun pişirilmesi, eritilmesi ve dışarı atılması mümkündür. Öncelikli olan inceltilmeyle latifleştirilmesiyle ona ne zaman son verileceğidir. Sen tabiatın ne zaman yoğunlaştığını belirlemelisin. Şüphesiz bu şekilde hükmetmekten de öldürücü olabilir. Kan almayla latifleşme, incelmeyle tamamlanır veya karın boşaltılır veya lavman yapılır veya teskin edilmesi gereken ağrı teskin edilir. İhtiyaç olan

kötü olandan kurtuluş oluşur. Sonra gerekli besinleri vermek gerekir ve diğerleri engellenemez.

Ağır olana karşı tedbir gücü azalmaktadır. O hastalığın başlangıcından itibaren farklılaşarak, yoğun zarar oluşturur. Şüphesiz yazın açılıp, çözülecek çok fazla yiyeceğe ihtiyacı vardır. Şüphesiz güç naziktir. Bazısı çok tekrar eder. Çünkü ondaki çözülme farklı farklıdır ve onun karşılığının da farklı farklı olması gerekir. Kışın oluşanın tersi olur. Şüphesiz kışın biraz besini çözer. Onun bedelinin çok olup olmadığından emin olamazsın. Sonra eğer sindirilmiş besin parça parça atılırsa onunla güç yeterli olur ve kısım kısım ondan ayrılır. Sonbaharda kötüleşir. Bundan dolayı kuvvetin korunması ve maddenin atılması arasında içeride incelmeye ihtiyaç vardır; azar azar farklılaşır. Genel olarak ve öncelikli olarak, kuvvet zaafı da vardır.

Bilinmelidir ki, şüphesiz o güç yiyecekleri parçalamazsa yiyeceklerin incelmesi ve latifleşmesi gerekir. Ancak güç buna dayanamaz. Eğer sıcaksa, tedavi yararlı olmaz. Şüphesiz onun tedavisi bilindiği gibi olur. O tedavi gücü değildir. Çünkü doktor ve aletlerin güce erişmesinde hizmet eder. Eğer bunu tasavvur edersen, hastalığın cidden had derecede olup olmadığına bakmak gerekir. Eğer bu yakında bitmişse, son bulmuşsa, hiddetlidir. Kuvvetli azalmamıştır. Başlangıcından nihayete kadar gücünün uzaması gibi, devam etmesi söz konusudur. Kuvvette görülen korkutucudur ve madde üzerinde yönlendiricidir ve güçlü besinle meşgul olmaz. Muhtemelen tedbir nazik olmalıdır. Asıl yiyecek terk edilirse özellikle buhran gününde ise böyle olur.

Şüphesiz hastalığın had derecede olduğunu görürsen cidden hastalık muhtemelen mutlaka had derecededir. Biliminin yanı sıra, kastedilen gaye nazik tedavidir. Özel buhran gününde salep önemlidir. Eğer hastalığın kronikleştiğini veya müzminleşmeye yaklaştığını görürsen, hafif tedbir almamalıdır. Şüphesiz güçlü olan hafif tedbirler sona erdirilerek, iyileşme olmaz. Ancak burada sana öncelikle daha yoğun olan grupları bir araya toplayan tedbirler gereklidir ve böylece sona yaklaşılabilir. Sen onları maddenin üzerine uygularsın ve başka bir şeyle de ilgilenmezsin.

Eğer kuvvetin güçlü olduğunu bilirsen bu durumda tedavi gül suyu ve diğerleriyle kısaltırsın ve eğer o 7 günü geçmişse ve özellikle de

şişli hummalardansa şüphesiz zaaftan korkmalıdır; arpa suyu vermeyi kısa kesmelidir. Eğer hastalığın durumu söylendiği gibiyse, fonksiyonun artıp güçlenmediğini ve muhtemelen gözlemle onun artmaya meylettiğini incelmeye, hafiflemeye meyli olmadığını anlarsın. Öncelikle hastalıkta beslenme ve güçlendirmenin gerektiği kabul edilir. Çünkü aksi takdirde o pişmenin manası yoktur ve kusmanın önemi yoktur. Ancak onun fonksiyonun doğal olması, yani doğal fonksiyonunu yapması veya yapamamasının bir anlamı vardır. Biz onun fonksiyonlarındaki işleyişine bakarak beslenmenin ne derecede doğru yönlendirildiğini anlayabiliriz. Ancak biz hastanın güçten düşmesinden korkmadan onu uygun şekilde beslemeye devam ederiz.

Söz konusu ettiğimiz bedenler, dediğimiz gibi, birbirine zıt önlemler gerektirebilir. Özellikle eğer çok yemek alışkanlığı varsa o hastalar beslenmezse, beslenmeyi bıraksa da, muhtemelen bunu yapması zor olsa da, hastalık bittiğinde, fonksiyonlarının sorunları bitmiş olmaz. Çünkü onların güçlerinde zaaf oluşur ve zaaf dolayısıyla hasta bayılır ve ölüme yaklaşır. Eğer onlar güçlüyse ve zayıflama olsa burnun incelmesinden onda et kaybı olduğu anlaşılır. Onda zayıflık, halsizlik oluşur. Bazen yapışkan safra mideye oraya ulaştığında, öncelikli olarak, onda baygınlık oluşur.

Etleri (kaslar) mükemmel olan insanın, ancak, eğer besini kesilse, beslenmesine son verilse, zayıf düşer ve onda gevşek bir yapı oluşur. Besine engel olma ihtimali cidden zayıftır. Hastanın besini terk etme konusunda sabrı yoktur. Dolayısıyla kişide zayıf düşme, beslenmemekten değil, ancak midesinde oluşmuş acı ve elemdendir. Hastada bunlara baş ağrısı da ortaklık eder. Bunlar olması olanaklı olanlardır. Bu hastalar bazen arpa suyu ile tatmin olurlar; bazen de onlara nar suyu ve benzerleri karıştırılarak verilir. Onlar mide ağzını güçlendiren maddeler olmalıdır. Bazen yemekten önce bunlar ve benzerleriyle mide ağzının temizlenmesine karşı çıkılır. Hasta, eğer çok zayıf düşmüşse, onda bayılmaya yakın bir durum hâsıl olabilir. Sebep onun yoğun zayıflığı değilse, muhtemelen mide ağzına gelmiş olan safra olabilir. Ballı sirke çok miktarda su ile karıştırılarak veya şarap çok miktarda suyla karıştırılıp hastaya içirilir. Safravi hıltlar adeta fışkırır; safravi hılt çok fazlalaştığında ise güç düşüşü meydana gelir. Eğer kabız yapan bitki öz sularından verilirse hasta sakinleşir.

Yaşlı ve zaafı olanlar ve de çocukların açlığa sabrı yoktur. Ancak orta yaşlılar çok sabırlıdır. Onlar geceleri sabrederler ve özellikle, organları geniş damarlı olanlar, soğuk havada açlığa karşı dayanıklıdırlar.

Doktorlar, çoğunlukla başka sebeplerden bu gibi hastalarda hataya düşerler ve öncelikle hastanın beslenmesini engellerler. Onların kişi güçten düşüp zarar gördüğünde ancak bu yanlış tedavilerine son verdikleri bilinir. Bu durum 2 bakımdan hatalıdır. Ancak hasta başlangıçta beslenirse bu yanlıştır. Bu yoğunluk oluşturur ve bu hastaya ağır gelir; ayrıca bu yoğunluk hasta için yararlı da değildir.

Bir hastalığa ulaşmak için (onu belirleyebilmek için) her yönden safraya gelenlere, bu doluluktan oluşan uykusuzluğa, pişmenin olmamasından olan yoksunluğa, fazla gaz oluşmasına, çok fazla doluluk olup olmadığına, maddenin sıkışıklığına ve keskinliğine ve onların buharlarına bakılarak, hastanın durumu belirlenir. Hastalar mevcut olmayan sesleri işitir; hareketlerinde çok farklılıklar olur; olmayan şeyleri hayal ederler. Mide ağzında olan birikimden kaynaklanan titremeler olur. Nefislerinde midedeki doluluğun yarattığı sıkıntı vardır.

Ballı sirke ve arpa suyu içilmesinin prensipleri: Arpa suyu onun içindeki su değildir; onun ne şeklen ne de güç olarak suyla alakası yoktur. Ancak bu sıvı tedavide kullanılır ve yararlı olduğu için de kullanılan bir maddedir. Arpa, 20 sekerce su dolu bir kabın içine konur; onun toplam miktarı arpayla birlikte 21 sekerce olur ve yaklaşık 15 ölçü kalana kadar pişirilir; suyun rengi hafif kırmızılaşır. Bundan az bir miktarı hastaya yedirilir. Bu nemli bir terkiptir. O yıkanır ve fazlalıkları alınır; mutedil bir şekilde soğutulur. O arpadan elde edilmiş olup, ince bir yapıdadır. Eğer çok fazla pişirilmezse, sertliği, katılığı geçmez; ancak çok fazla pişirip yapışkanlaştırmamakta gerekir. Bu genellikle yiyecek gibi hastaya verilir, ancak pişirdikten sonra yıkamak gerekir. Genellikle, midenin cevheri soğuksa o ekşime oluşturur. Eğer midede garip bir sıcaklık varsa ve çok kötü mizaçlıysa, yine ekşime yapar.

Kabuklu arpadan alınıp hazırlanan arpa suyu içinde kabuklar vardır ve içine hastayı güçlendirecek şekerin yanı sıra, ballı sirke de konur. Daha sonra üzerine ekşi sirke ve aynı miktarda çok keskin sirke konur ve pis kokulu şeker ilave edilir. Muhtemelen üstü açık olarak bir tarafa bırakılır. Sonra sıcak buhara tutulur veya onun altına sıcak kül konur.

Ancak çok yakıcı hale gelmeden şeker sirke içinde sertleşir. Sonra taş gibi bir araya toplanır Bu halde terkip 1 saat kadar bekletilir. O çok sıcak değildir. Daha sonra bu terkip şeker ve sirkeyle karıştırılır. Sonra üzerine 2 parmak su konur ve belli bir kıvama gelene kadar kaynatılır.

Ballı sirke ve arpa suyu birbiriyle iyice özleşir. Bunlardan arpa suyu genellikle kötü olandır. Kuru tabiatlı olanların arpa suyu içmemesi gerekir. Ancak, içmesi gerekiyorsa, daha önce lavman yapmak gerekir. Bu terkip midede ekşime yapar ve içildiğinde titreme oluşturur. O ekşiten özellikte olup, kereviz kökü ve benzerleriyle pişirilir. Ona biber gibi bir şeyler de ilave etmek gerekir. Özellikle eğer mide çok nazik ve sıcaksa bu gereklidir.

Eğer şiş çoksa, bunlara biraz sıcak, yakıcı sirke ilave edilir. Ancak eğer ballı sirke bir defa içilirse, hıltları keser ve fazlalıkları atar veya pişirir. Hastaya ondan 2 saat sonra, şikâyetine son verecek zikredilen yıkama işlemi için ince keşk suyu verilir ve mide onunla adeta cilalanmış olur. Hastadaki fazlalıklar idrar ve terle atılır. Baygınlıkta ballı sirke içirilmesinin zararı olmaz. Şüphesiz midenin içindeki besini farklılaştırır. Daha önce, rutubetlenmeyi artırmak için gül suyu üzerine arpa suyu içilmelidir. Eğer bedende ve dilde kuruluğun hâkim olduğu görülürse, bazen bu durumda onlardan önce, tabiatı gevşetip yumuşatan şeyler verilmelidir; her 2 saatte bir demirhindi suyu gibi bir şey hastaya verilmelidir.

Çok Şiddetli Olan Hummaların Tedavisi: Yumuşatan, gevşeten, idrar attıran, pişiren, olgunlaştıran önlemler öncelikli olmalıdır. Bunlardan sonra, dışarı atmayı sağlayan ilaçlar ve zikrettiğimiz besleyen ilaçlar da öncelikli olarak hastaya verilmelidir.

Ancak onun şiddetli sıcaklığının soğutulması gerekir ve havayı soğutmak için hastaya soğutan yiyecekler ve de onu germeyen, kasmayan yakılar ve ilaçlar ve güzel kokulu maddelerle, örneğin keten tohumu öz suyu, ayva tohumu salgısı, eşek baklası öz suyu ve ağızdaki susuzluğu gidermek için meyan kökü ile ağza masaj yapılır; ağız onlarla ovalanır. Çünkü hastanın boğazının had derecede rutubetli kalması gereklidir. Kuru olmamasının gerçekten yararı vardır. Bazen Hint kavunu öz suyu, hıyar, şarap, gülyağı ile yararlı kâfurudan büyük bir miktar alınıp lavman yapılmasında yarar olabilir.

Havanın mümkün olduğu kadar soğutulmuş olması gereklidir. Ancak havanın soğutulmasında oluşabilecek sıkıntının da engellenmesi gerekir. Bu da birçok merhemle uygulanmasıyla sağlanabilir. Yapı çok soğuksa ısıtılır. Havanın soğutulmasıyla oluşacak sıkıntı giderilebilir. Bu da birçok merhemin uygulanmasıyla sağlanabilir. Çok donmuş, üşümüş olan dokunun üzerine söz konusu merhemler yayılır. Örneğin, evin duvarlarının sıcak çamurla kaplanıp, çamurun içine soğuk keten tohumu konması gibi. İçinde kaynak suyu, yağmur suyu konmuş fıskiye suyu ve tatlı su kaynaklarından alınan sularla havuz veya gölet gibi oluşumlar yapılır ve bunların üstü kapatılır. Tabaristan'dan getirilen bir örtü bahçenin diğer tarafına yayılır. Üstüne ayva, reyhan ve gül suyu konur ve yine onun üstüne elma nilüfer, gül, menekşe konur; sıcak soğuk meyveler de konur, örneğin elma ve ayva gibi. Onların üstüne gül suyu ile güzel kokulu bitkiler ufalanır. Onların üstüne söğüt, üzerine sandal ve kâfuru dökülür. Onların üstüne de ıtır şerbeti sıvı olarak dökülür. Burada hasta oturtulur. Bu bir hava tedavisidir (Güzel kokularla tedavi).

Ancak besinlerle tedavi de bilinmelidir. Su kabağı suyu, özel kavun suyu, hıyar suyu, bir nevi hıyar olan kasad suyu veya marul sirkeyle muamele edilerek hastaya verilir. Bu terkip susuzluğu bastırır; sakinleştirir. Yine yağlı ekmek inek sütünden yapılmış peynir suyu alınır. Sonra iyice süzülerek hastaya verilir. Eğer terkip soğutulmak istenirse, tatlı ve ekşi nar suyu, koruk suyu, Şam dutu suyu, ekşi limon suyu, tuz koymaksızın, ekşi turunç suyu, amberbaris suyu ve benzeri sular alınıp hastaya verilir.

Ancak lapalar ve yakılar bilinen öz sularıyla hazırlanır; özellikle taze gül suyu, sandal ve kâfuru ile gebere suyu, hindiba suyu soğuk kitre zamkı ile ve keten tohumu öz suyu, sirkeyle, gül suyu ile ve buna benzer sularla kullanılır. Soğutucu özellikteki sularla karaciğeri soğutan ilaçlar vererek büyük bir tedavi yapılır. Bu tedavinin büyük faydası vardır. Eğer onda (karaciğer) denge oluşursa hasta da sağlığına kavuşur. Bazen hastalığın sağlığı suyla sağlanır.

Eğer hastalık iner ve öksürük olursa veya başta ağırlık veya gerilim varsa, bu çoğunlukla çok fazla buharın orada olduğunu gösterir. Bundan dolayıdır ki, baş üstüne su veya sirke konmamalıdır. Muhtemelen

bu durum dolayısıyla buharlı sularla başı çok fazla ısıtmamalıdır. Eğer başa zararlı madde inmemiş ve bizim zikrettiğimiz böyle bir şey başta oluşmamışsa, pişmiş şeylerden bazı şeyler başa lapa şeklinde uygulanabilir. Ancak bazı lapalar, örneğin yoğurt ve sütle hazırlanan terkiplerin başa uygulanması zararlıdır. Şüphesiz bazen başa böyle uygulamalar yapılır ve sen de yaparsın.

Başta buharlarla oluşan doluluk oluştuğunda rutubet yoksa muhtemelen bu durumda olduğu gibi, bazen zarar vermez; yararlı olabilir. Uyku ve uykusuzluk hali burunda rutubet ve kuruluktan anlaşılır. Uyku ve dinlenme veya burun nemi muhtemelen görürsen, merhemler ve lapalar uygularsın ve maddenin aşağıya çekildiğini belirlersin. Yüzde ve burunda kızarmanın burun kanamasının hiçbir sakıncası yoktur. Karaciğer yakılarla soğutulmalıdır. Eğer üşüme varsa, terleme ve çözülmenin o vakte tesadüf etmemesi gerekir. Muhtemelen bunu görmen gerekir ve bu bazen hastalığın uzamasına sebep olur. Bunun yanı sıra, bazen hastalık uzun sürer, ancak onların hiddetinden emin olmak gerekir ve hummaların had derecede olmasından ve bağırsaklarda yırtık oluşmasından korkmak gerekir. Şüphesiz gücün zaafa uğraması artar ve tabiat fazlalıkları bağırsaklara göndermekte ve fazlalıklardan gerekli olan alıp, geri kalanı atmakta başarılı olamaz. Bazen fazlalık maddeler bağırsaklara geri döner ve midenin üst tarafında (hypocondria) sıkıntı yaratır ve orada birikip şiş oluşturur. Baş ağrısı oluşturur. Bazen haşhaş şarabıyla çok fazla zarar veren ince maddenin pişmesi sağlanır ve bu ilaç hastaya uyku verir.

Tedavisi Zorlayan Hummalardaki Arazların Açıklaması

Öncelikle olarak, hummaların şiddetli arazları ve tedavileri hakkında konuşalım. Sonra had derecedeki hummaların ayrıntıları hakkında açıklama yapalım. Bu arazlar, örneğin soğuğun nüfuz etkisi, titreme ve kasılma ve örneğin çok terleme, çok fazla burun akıntısı, örneğin şiddetli kusma, zaaf yaratan dışarı atma, örneğin helak eden susuzluk, örneğin çok fazla peklik, örneğin sebepsiz zayıflık ve örneğin dilde sertlik, ağız yaraları, örneğin tuzlu aksırık, zorlu baş ağrısı, aralıklı öksürük, peş peşe öksürük, mesela arzu düşüklüğü, doymama hastalığı, cinsel isteğin artması, cinsel arzu bozukluğu, hıçkırık gibi.

Çok Fazla Olan Titreme ve Kasılma

Bu durum terlemeyle bağlantılı olarak meydana gelmiş olabilir. Şüphesiz bu durumda hızla düzelir. Onun tedbir almaya ihtiyacı yoktur. Buhran dolayısıyla meydana gelenin arazını atmaya gerek yoktur. O zaaf veya başka benzeri sebeplerden meydana gelmiş bir şey değildir. Bazen etrafla (eller ve ayaklar)bağlı olarak, sakinleşir. Elle ve üstündeki giysilere hafifçe dokunularak, hasta sakinleştirilir. Dereotu veya papatya merhemiyle ihtiyacı olduğu kadar el ve ayakları ovalanır ve hasta güçlendirilir. Eğer hummalar varsa, başka şeylere ihtiyaç vardır. Çoğu kez hastanın el ve ayakları bağlanarak ve papatya yağı, süsen köküyle yapılan merhemlerle el ve ayaklar ovulur.

Hastalardan güçlü olanlarda kakule, kunduz testisi otu, sedef otu, pelin otu, yarpuz, boraks, sivri biber, nezle otundan yapılan merhemler bazen de üzerine uygulanır. Hardal ve şeytantersi onların üstüne dökülür. Bazen bu ilaçlar suda pişirilir; sonra yağ onun içine karıştırılır. Tere suyu burada nefesi güçlendirir. O tek başına veya onun içine konan balkabağı yağı ile uygulanır. Aynı zamanda nane veya ballı sirke ile mide soğutulur.

Yapılan bu terkibin yoğunlu özellikleri iyidir; kuru dereotu alınır ve sarı sakız ve sedef otu, yarpuz, biber, nezleotu, kanın şarap içinde iyice pişirilir. Sonra onun yarısı susam yağı içinde pişirilip, suyu bertaraf edilir; sadece yağı kalır. Bu terkip merhem olarak kullanılır.

Bu yağ güçlü yağlardandır. Arap zamkı yağı, pelin otu yağı, kara pelin otu yağı, süsen yağı, sarı sakız yağı alınır ve onun içine 1 ukiyeden 3 dirheme kadar sivri biberden 1 denk ufalanarak, içine nezle otu konur. Yağ içinde pişirilmiş pelin otu veya zeytinyağı içinde pişmiş kereviz şeklindeki bu terkipler cidden yararlıdır.

Bazen tedavi için içeceklere ihtiyaç vardır. Çoğunlukla sıcak sudan çok miktarda içmek ve buhar üzerine yüzünü tutmak sakinleştirici olur. Eğer hasta bunlarla sakinleşmezse, hastalığı oluşturan madde daha yoğun olmasını istersek, anason, suyu içine yarpuz, kereviz, mastika, tere, dereotu konup pişirilerek, meyve suyu buharıyla uygulanır. Yine bu terkip içinde pelin otu, kara pelin otu, dereotu, bataklık sazı, sedef otu, mercanköşk, kustus ve bazı sıcak tohumlar kaynatılır. Bütün bu ilaçlar güçlü idrar söktürücü ve sarsılmayı, titremeyi teskin edicidir; sakinleştiricidir.

Dört günde bir gelen titreme ve ürperme şeklinde görülen nöbetleri ve benzerlerini sakinleştirmek için 1 miskal kustustan sıcak suyla içilir ve aynı miktarda ağaç mantarından sıcak suyla içilir. Ağaç mantarı bu hastalık için yararlıdır. Bazen onunla birlikte az miktarda afyon da verilir ve hasta uyutulup terletilir ve yoğun titremeleri, sarsılmaları ve ürpermeleri böylece engellenmiş olur. Bunun dışında yine süsenden 1 miskal alınıp, sıcak su içinde verilir. Yine 1 miskal ardıç sıcak suyla verilir. Yine 1 miskal temiz suyla kereviz verilir.

Terkip şeklindeki olan ilaçlardan 4 günde bir gelen nöbetler için tiryaklardan da kullanılanlar vardır. Yoğun tiryak, kimyon, yarpuz, biberler, şarap keskin balla, örneğin sedef otu, şeytantersi, nezle otu ve biberle terkip şeklinde hastaya verilir.

Yatarak Verilen İlaç: Nöbetten 1 saat önce hasta düz bir şekilde bir yatak veya rahatlayabileceği bir yere yatırılır ve ateş üzerinde ısıtılmış bir örtü üzerine örtülür. Yukarıdaki maddelerin her birinden bir kısım alınır ve iç yağı ile macun yapılır ve ondan bakla büyüklüğünde alınıp içilir. Yine çavşır, kunduz hayası, yabani havuç, şeytantersi, nezle otu ve afyondan eşit miktarlarda alınıp, önceki gibi, hastaya verilir.

İyi Bir Reçete: Bunun gibi bir reçetede şöyledir: çavşır, ballı sirke, şeytantersi, Kirman kimyonu, kereviz tohumu, biber; her birinden 1,5 miskal, lotus meyvesi, safran, zeravent, kunduz hayâsı, sütleğen, sarı sakız, çörek otu, zencefil; her birinden 2 danek alınır; üzerlik ve nezle otundan; her birinden 1 miskal alınır ve balla macun haline getirilir ve sıcak suyla 1 fındık büyüklüğünde içilir. Bazen sıcak şarap içmek gerekebilir ve sıcak şeyler yemek gerekebilir. Dışarı atan yakılar, örneğin ayva ve hurmadan yapılan yakılar, lapalar yararlıdır. Muhtemelen yakıcı, sarsıntı, titreme olursa özellikle humma kötü, bozuk tanelerden oluşmuşsa bu yararlı olur.

Hummalardaki Çok Fazla Terleme İçin Alınan Tedbir: Buhranlı olan hummanın mümkün olduğu kadar kötü olmaması gerekir. Eğer mecburi ve had derecede olursa canlanması ve soğuması gerekir. Şüphesiz, eğer, bunlar karışmıyorsa, soğuk yere dönmek gerekir.[18] TM Uygulanan

[18] TM: ilaçlar ve ısıtıcı gıdalar kullanılmasıyla da ishal olunur. Belki ürperme de yorgunluk olup ayrıca bila humma olur ise ona pis kokan hap içirilir; ondan şifa ortaya çıkar. Hummada arız olan aşırı ter tedbiridir. Aşırı terin nöbeti olanlarını olabildiği kadar tutma

tedavinin hemen nüfuz edip etmemesiyle ilgilenmek gerekmez; sonra nüfuz etmiş olabilir. Burada sebep idrarı ve onun artmasıdır. Bazen bayılma oluşur. Şüphesiz bu durumda ona masaj yapmak ve deriyi daha yoğun ovalamak gerekir ve bitotu yağı, söğüt yağı, gül yağıyla deri ovularak uygulanır veya meyvelerden yağ alınır; ayva, mazı, elma, yabani safran, gül, gül suyu ve benzerlerindendir; saflaştırılır ve bilinen şekilde yağ içinde pişirilip hastaya uygulanır.

İnce bitotu tohumu, gül suyu, pişirilmiş kehribar, hindiba ve benzerleri öğütülür ve saklanır. Bazen sirke suyuyla ve koruk özsuyu ile karıştırılır ve gül suyu, mazı, bitotu ve koruk iyice pişirilir. Bu terkip bilinen âlemin hayat suyudur. Eğer iş yoğunlaşırsa, soğuk özsuları ve zamkla muamele edilir; özellikle eğer bu sandal otu, kâfuru gibileriyle uygulanır; özellikle bu ikisine kokusunu artıran maddeler konup, içine sarı sakız konup, kar konarak kol ve bacakların üzerine uygulanır veya kol veya bacaklar kar içine sokulur veya soğuk su içine sokulup bekletilir.

Çok Fazla Burun Kanamasında Alınacak Tedbir: Mümkün olduğunca ondaki buhranı engelleyecek ani tedbirler almalıdır. Kol ve bacaklardaki had derecede hummalar ve burun kanaması engellenmelidir ve bunun için kanayan taraf üzerinden hacamat yapılır. Sonra bu kısma tedavi uygulanır. Sen mümkün olduğunca kanın hapsolduğu kısmı soğutursun; hacminin artmamasını sağlamak için kanın burundan damla damla akmasını sağlarlar. Burun kanaması kısmında zikredildiği gibi, kan burnundan damla damla akar. Eğer bunun uygulanmasında engel varsa, başın orada burun kanaması kısmında zikredilen ilaçlarla tedavi edilmesi gerekir. 4 günde bir nöbet gelen kişide burun kanaması olduğunda bilinen burun kanaması ilaçlarına ihtiyaç vardır. Şüphesiz dördüncü gün iyi olacaktır. Eğer ifrat olmasından korkarsak, dediğimiz gibi yaparız.

Yoğunluk Oluşturan Nöbetlerdeki Kusma Tedavisi: Buhran şeklindeki durumlarda, zorunlu olarak son verilemediğinde, bazı durumlarda kusma kesilir. Hasta kusarsa, baygınlık geçirebilir. Mevcut hıltların

---

ve önlemek layık olmaz. Ama ter sınırı aşıp tutulmasına zorunluluk sebebi olsa gerekli olur ki onun yeri havalandırılmalı ve soğutulmalı ve ondan bıkkınlık hasıl olmaz ise soğuk yerde tercih oluna yani hasta salıncağa konulup kımıldatıla.

atılabilmesi için ballı sirke ve sıcak su gibilerinden yardım alınır. Bazen ballı sirke yerine tarçın kullanılır. Ballı sirke ve bazı tohumlar birlikte kullanılır. Eğer içilen madde karışık ve ağırsa, yoğunsa, hasta sabır ve bazı yakılarla tedavi edilebilir. Eğer içilen terkip yoğun değilse, sadece ballı sirkeyle sıcak su verilir ve sonra nar suyu içirilir. Şüphesiz daha sonra 2 defa kusturulur, hatta denge sağlanır ve sakinleştirilir. Aynı zamanda nane, nar taneleriyle içilir. Bazen mide soğutmak sakinleştirir. Meşe mazısı gibi şeyler tedavi için uygulanmaz ve mazı kusmak ve sakinleştirmek mümkün olur. Onun ekşiliği, içilince kabız oluşturur. Şüphesiz içmeyi artırmak hastanın içindekileri kusması içindir. Eğer kişinin içindekiler, aşağıya doğru yoğunlaşıyorsa, bazen kusmayla mide güçlenir. Şüphesiz safra kusarak çıkarılırsa, içilen şeylerden önce, kabız yapanlardan almak mümkün değildir. Burada yakılar yararlı olur. Örneğin mazı ve nar kabukları ve benzeri kabuklardan alınıp, sirkeyle karıştırılıp içilir. Çok fazla sevdavi hıltı kusmak için, sirkeye batırılan süngerle masaj yapılır ve mide üzerine masaj uygulanır. Şüphesiz kötü kusma kısmında zikredilen ilaçların alınmasına daha fazla olarak ihtiyaç vardır.

İshal yapan Maddelerle Alınan Tedbir: İshal kısmında bu arazlar hakkında gerekli bilgiyi verdik. Aç karına kavrulmuş bezelye yemek verilerek, buna yardımcı olunur. Kitre zamkıyla pişmiş fasulye ve mercimek birlikte alınıp üzerine su ilave edilir ve bu özellikle de ekşiyse nar taneleri konur.

Çok Fazla Susuzluğa Neden Olan Hummada Alınacak Önlem: Başa cidden soğuk yağlar uygulayarak soğutmak gerekir. Başın üstü yağlanır. Buna engel olunmamalıdır. Meyve sularıyla da soğutulur. Bunun için ayva çekirdeği salgısı gül yağıyla karıştırılıp, ağızdan verilir veya kayısı suyu hıyarın içine acur içi, kabak, kara marul tohumu, meyan kökü kullanılır ve susuzluk için *Akrabadin*'de yazılanlar kullanılır.

Çiğnenmiş ve kaynatılmış demirhindiden susuzluk için verilir. Bu terkip kuruluktan kurtarır ve uykusuzluğa ve sıcağı kesip uykusuzluğa son verir.

Onlarla Oluşan Hafif Uyku (Dinlenme)

Hastalık oluştuğunda ve benzerlerinde hafif dinlenmek gerekir. Seslerin, aşağı organların nemlenmesine sebep olunmadığı takdirde,

ağrıyla bağlantısı olur. Mutedil tabiatta olan ilaçlarla gevşeme oluşturulur. Omuzlar ve omurga arasından hacamatın gerekli olduğunu görürsün.

Baş Ağırlığı

Tedavi için başın üzerine yoğurt uygulanır veya başa yağ uygulanır ya da lapa veya aksırtıcı, muhtemelen lapalardaki buharlar, papatya lapası gibi ilaçlar uygulanır; içinde menekşe ve tanecikli veya tanecikli olmayanlar da kullanılır.

Hummalar ve Benzeri Hastalıklardan Şikâyet Edenlerin Uykusuzluğu

Ancak hastaya menekşe yağı ile marul tohumu yağı, nilüfer yağı, kabak ve baş ağrısında kullanıldığı bilinen uyuşturuculardan koklatmalıdır; rutubetli buharlar üzerine hastayı eğip nilüfer, güzel avrat otu, ufalanmış tatlı fesleğen ve senin işlevini öğrendiğin rutubetli kokulu maddelerden koklatmak iyi gelir. Aynı zamanda, onun haşhaş içmesi ve yalaması engellenmemelidir. Daha sonra 2 eline doğru ışığı yoğunlaştırmalı; çevresi iyice aydınlatılmalıdır; etrafındaki mevcut sesler ortadan kaldırılmalıdır. Hastanın kol ve bacakları bağlanmalıdır. Eğer bu bağların düğümleri sıkıntı veriyorsa hızla bağlar çözülür. Hastaya uyku bastırır; gözleri yarı yarıya kapanır. Hasta uyur. Eğer nöbet hafiflerse ve hasta sakinleşirse veya nöbetin yoğunluğu devam ederse, hastanın yüzü soğuk suyla yıkanır. Kara haşhaş, güzel avrat otu gibi bazı ilaçlar alınıp, pişirilir. Bu terkibe boraks da katılır. Suyla hepsi pişirildikten sonra, hastaya verilir. Bu terkip uykusuzluk için çok iyidir. Sarıyonca, köpek papatyası, haşhaş yıkanıp kavrulup buharı hastaya koklatılsa ağrı kesici olarak yararlı olur.

Hummada Görülen Göz Kapağı Ağrıları

Eğer hastalığın başlangıç evresinde midede fazla safra görülmüşse, hastaya biraz ballı sirke ve elma şarabı içirilir.[19]

Dilin Sertliği ve Yapışkanlığı

Hastanın dilinde yapışkanlık olduğunda bitotuyla ovulur veya yalancı söğüt, badem yağı ve şeker kamışı ile ovulur; hatta biraz tuzla ve gülyağı ile iyice temizlenir. Şüphesiz bu uygulamayla hasta hafif-

---

[19] TM: Hummalarda arız olan kalp ağrısı tedbiridir.

ler. Bundan sonra dildeki sertliğin yanı sıra, yapışkanlık da giderilmiş olur. Muhtemelen kuruluk oluşursa, ağza taze ve yaş sebze uygulamalıdır ya da erik veya benzeri meyveler hastaya verilmelidir ya da Hindistan'dan getirilen tuz uygulanmalıdır. Onun rengi tuz rengindedir ve bal gibi tatlıdır. Onun üzerine *orchiganis* denenden bakla miktarında alınmalı ve dili rutubetlendiren ve ağzın kurumasını engelleyen ayva çekirdeği hastaya verilmelidir. Hastanın ağzını çok açmaması gerekir. Ancak onu iyice yalamamalıdır, çünkü bu ve benzerleri dili kurutur.

Hummalarda Oluşan Tuzdan Dolayı Aksırma

Bazen tuzdan dolayı olan aksırma hastaya çok büyük zarar verir. Şüphesiz tuz hastaya eziyet verir ve başı doldurur; gücü zayıflatır. Bazen burnun akmasına sebep olur. Bu durumda yüze, göze ve buruna masaj yapılmalıdır. Ağzı açıp yanakları yoğun bir şekilde ovalamalıdır. Başı çekip uzatmalı ve yanlara çevirmelidir; kol ve bacakları da bastırarak ovalamalıdır. Kulak içlerine sıcak yağ damlatılmalıdır. Kaslar rutubetlendirilmelidir. Hastaya meyve yedirmelidir; kafanın altına ısıtıcı nesneler konmalıdır. Uykusunda sık sık rahatsız edilmemelidir; hastayı incitilmemelidir. Onu had derecede yoğun kokulardan korumak gerekir; ona iyi kalitede hurma, buğday ve deniz süngeri koklatılmalıdır.

Hummada Arız Olan Baş Ağrısı

Bu hastalıkta kol ve bacaklar ve özellikle uyluklar nemlenir; bağlanır ve ayaklar ovulur ve maddeyi aşağıya çeken yakılar uygulanır ve baş bilinen soğutucularla desteklenir. Eğer iniş olmaz veya öksürük yoksa başa gül, menekşe, soğuk ayva yaprağı ve benzerleri pişirilerek uygulanır. Eğer hasta burnundan konuşmuyorsa, hastaya soğutan yumuşatıcı ilaçlar uygulanır; örneğin papatya gibi. Uyuşturan haşhaş gibi ve değiştirmeyen, ancak yok olmayı sağlayan sütler de aynı şckilde uygulanır. Eğer hastanın gücü yerindeyse koyun sütü verilir. Eğer zayıfsa, kadın sütü de verilir. Süt hastanın doluluğunun yanı sıra, rutubetini giderir. Aynı şekilde, dişi keçiden alınan süt uygulanır. Ayrıca dumanlı buharı olan ve başı kuru olana ve uykusu az olana rutubetli şeyler verilir. Eğer başında buharlı rutubet varsa onu aşağı çekecek yakılar verilip lavman uygulanır ve aşağıdaki organlar hatta testiste yoğunlaştırılır.

Öksürük Hakkında

Eğer sıcak ve kuru öksürük varsa hastaya ağızdan öksürük haplar ve yalanarak ve koklatılarak uygulanan ilaçlar verilmelidir; örneğin haşhaş gibi. Soğuk olan nişasta ve benzerleri verilir. Soğutan nemlendiren kefen bezleri, halis gül yağı, keten tohumu öz suyu, eşek baklası öz suyu ve benzerleriyle uygulanır.

İştiha Kaybı

Bazen mide ağzındaki hılt sebebiyle hastanın yeme arzusunu kaybeder; midede geri kalanlar dışarı atılmaz veya boşaltılamaz. Çoğunlukla boğazın içine parmak sokulup midedeki sıkıntı yapan şeyin atılması yararlı olur. Özellikle eğer yemek borusunda zararlı bir şey oluşursa veya ekşime varsa kusma yararlıdır. Bazen çok fazla zaaf olur. Burada ne yapılması ve mizacın nasıl tedavisi gerektiği bilinmelidir; ona güzel iştihayı düzeltecek hoş kokularla yaklaşılmalıdır. Örneğin suyla ıslatılmış ve kavrulmuş buğday kokusu veya suyla karıştırılmış, sirke kokusu gibi ve ısıtılarak verilen sos (yemek üzerine konan) ve biraz şarap iyi gelir. Ağız yaralarına mazı kokusu ve o sirkeli balık hapları ve benzerleri cidden yararlıdır. Birinci günden sonra, ağızdan alınan maddeler verilir. Onların içinde pelin otu ve bilindiği üzere sabır vardır. Demirhindiyi iyi yağlarla vermek yararlıdır.

Oburluk Hakkında

Hastaya kokular koklatmak, mesela kaliteli Ermeni toprağını sirkeyle karıştırılıp, hastaya koklatılır. En kaliteli undan yapılan sıcak ekmek, kavrulmuş etler hastaya verilir. El ve ayakları sıkı sıkıya bağlanır; kulakları ve saçları çekilir; rutubetli, soğuk pişmiş lapalarla yaralar tedavi edilir. Şüphesiz birçok oburluk hastalığı olanların midelerinin ağzında his yoktur. Çünkü oraya gelen his yayılmıştır, ancak vücut dağılmamış his ister ve [iyileşmek için] zorunludur.[20]

---

20 TM: Ona kafadan his götürür ve bütün organlar aç olmakla gıdaya istek olur ve mide ağzı his yokluğu nedeniyle gıdayı tekadir eylemez; dillerinin mevadi tedbirleridir. Gerek olur ki onların sevad-ı elsineleri olduğu gibi bırakılmayıp belki bildiğin sebep üzre kaşınsa ve eğer kazınsa ondan kötü buğular başa yükselip onda sersemlik ortaya çıkarır; istek çokluğu tedbiridir. Onlara soğuk yağlar ve hılavat yedirilmekle ilaç kullanılır. Hummada arız olan bayılma tedbiridir. Bazı defa hummaların başlangıcında mide ağzına safranın dökülmesi nedeniyle bayılma arız olur.

Hummada Dil Siyahlığı

Hummada dilin siyahlığı geçmez; kaybolmazsa muhtemelen bu sıkıntıyı atmak için dili ovalamak gerekir. Oradaki buharlar başa kadar çıkarsa menenjit oluşabilir.

Böbreklerdeki Hastalığa Yatkınlık

Bu yatkınlık soğuk yağlar ve tatlılarla tedavi edilir.

Baygınlık

Hummaların başlangıcında baygınlık görülür. Çünkü safra hastanın mide ağzına dökülür. Kişinin nöbetten önce onun üstesinden gelmesi veya nöbeti yağlı ekmek, nar suyu veya nohut suyu ile önlenmesi gerekir. Bilinmelidir ki, eğer bayılma ve humma aynı zamanda görülürse öncelikli olarak, baygınlık tedavi edilmelidir. Bunun için pek az ekmek 3 dirhem eski şarapla karıştırılarak, hastaya verilmelidir. Şarap eski elma şarabı olmalıdır ve bu fazlalıkları çözülmelidir. Çok fazla kan alma da bayılmaya sebep olabilir. Lavman hastaya en uygun tedavidir. Kusma da ona yararlı olur; şiddeti yatıştırır. El ve ayakları sıcak suyun içine sokmak da iyi gelir. Soğutulmuş arpa suyu içine nar taneleri konarak hastaya verilmelidir; bu sindirimi kolaylaştırır ve baygınlığı giderir.

Nefes Darlığı

Nefes darlığı nedeniyle hastada titreme oluşur. Solunum kaslarında kuruluk vardır. Ancak boğaza inen maddenin onu tıkamasından dolayı kişi boğulur gibi olur. Ancak solunum organlarına gelen sinirlerin nefes darlığının üstesinden gelmesi gereken zaaftan kaynaklanır ve öncelikle bu hastalık rutubet oluşturan merhemlerle tedavi edilir. İkinci olarak, boğazdaki daralıp, boğulur gibi olma durumu engellenir. Üçüncü olarak, beyinin mizaç değiştirilir ve soğutmayacak ve nemlendiren merhemler boğaza ve mideye uygulanır. Örneğin hastaya dövülmüş çekirdek, eşek baklası, sandal, gül yağı ve benzerleri uygulanır.

Yoğun (Şiddetli) Sıkıntı

Çoğunlukla hissedilen yoğun keder, sıkıntı mide ağzında ise ve yakan soğuk hıltlar mide içinde görülse, bunun sebebinin yiyecekler olduğu bilinir. Bu durumda hasta rahatlamak için etrafta suyun atıldığı yerlere götürülmeli, organları soğutmalı ve soğutan kokulu maddeler

uygulanmalıdır; örneğin nilüfer, gül ve meyvelerden elde edilen soğutan kokulu meyveler ve kokulu bitkiler, çarpıntıya yararlı olan sandal otu ve yoğun sıkıntı için kitre zamkı çok yararlıdır; hastaya kabak, eşek baklası ve herdem tazenin suyu ile soğuk olarak lavman yapılmalıdır. Bu terkip gül yağı ile kullanılır.

Hummada Arız Olan Yutma Güçlüğü

Eğer hummada yutma güçlüğü olursa, biraz kanı atmak üzere kan alma yararlıdır. Şişi önlemek için sirke ve marulla beslenir. Eğer hastada fazla iştiha varsa, bazen fıtık oluşabilir; kırık varsa arpa suyu terkibe ilave edilir. Burada hasta iyi gözlenmelidir; akıllı olan bunu yapar. Hasta olanlar için lavman çoğunlukla müshil vermek iyi olur.

Hummanın Belirtisi Olarak Kol ve Bacakların Soğuması

Çoğunlukla yoğunlaşarak kol ve bacaklarda sıkıntı yapan sıcaklık başa doğru buharlaşır; kol ve bacaklar sıcak su içine sokulur ve su asla soğuk olmamalıdır.

Safra Humması Hakkında Bütün Sözler

Safravi hummaların 3 türü vardır; bu nöbetler periyodik nöbet ve hareketli, değişken nöbet ve özel nöbet gibi; safravi özel nöbet olduğu gibi. Özel olmayan ve safravi sıkıntı yaratan nöbet de vardır. Onun safravi cevheri balgamla karışmamış olanı ve çeşitli şeylerle karışmış olanı vardır. Bununla birlikte, nöbetin oluşma şartları da farklı olabilir. Bu durumda nöbetin şartı seçkin maddelere yönelmiştir. Burada nöbetin oluşmasına sebep olan madde tek olabilir. Onun nefsinde (kendisinde) bu madde karışmış olarak bulunur. Onun maddesi soğuk buharlarla karışmıştır. Onun bozukluğu ve iltihabı yoğundur ve onun oluşumunu bozar ve onu pişirir. Bundan dolayıdır ki, 2 farklı unsurun karışmasından nöbet oluşur. Çünkü nöbetlerden biri hakiki nöbet değildi. Aslında tek nöbet vardır. Bu sonradan oluşan nöbet hakiki değildir. Bazen bu yalancı nöbetin süresi yarım seneye kadar uzayabilir. Bazen de dalak büyümesine ve iç kanamaya sebep olabilir.

Ancak bazen yakıcılığın artması nedeniyle oluşan humma, yani hakiki humma da olur. Eğer o yakıcı ise asıl hummadır; gücüyle tanınır. Gevşek olanı hakiki humma değildir; asıl hummanın arazları yoğundur; şiddetlidir; sebebi maddenin hiddeti ve yoğunluğudur. O kalp

civarında, damarlarda, mide ağzında veya özellikle karaciğer civarında oluşur. Ancak genellikle şerefli organlardan kalbe yakındır.

Ancak nöbet safravi ise etten deriye doğru olur ve daima beden damarlarında yayılır; sonra kalbe ulaşır; susuzluk, baskı, gerginlik, ter, hezeyan, kusma, ağızda saradan dolayı ekşilik, ağızda yaralar, yarılmalar, baş ağrısı çoğunlukla görülen belirtilerdir. Genellikle hastanın mizacı kurudur. Çünkü madde fevkalade yakıcı olmaya meyillidir ve bu bedende ve deride hissedilir.

Mutlak Nöbet Hakkında Açıklama ve Dört Günde Bir Gelen Nöbet

Bu nöbette kişide öncelikle, titreme ve sarsılma ve iğne batmış gibi bir his oluşur; sonra üşüme hissedilir; güçlü titreme vardır. Üşüme oluşmadığında yoğun titreme vardır veya biraz soğuk olduğunda da titreme görülür. Üşüme olmadığında sıcaklık karına ve yapının içine doğru yayılır; adeta ateş fırlar. Hasta iğne batıyor gibi hisseder. Bu titreme hızla sakinleşir ve ısı artar. Bundan bu titremenin sebebi anlaşılır. Birinci günde titreme ve sarsılmalar daha şiddetlidir; dördüncü günde bunun aksi olur. Yine titreme kuvvetli bir şekilde başlar; sonra yavaş yavaş gevşer ve hızla son bulur. Dördüncü günde onun tersidir. Nöbetler kişiyi terk ederken, ter artar ve idrar da ateş rengindedir, ancak çok fazla olmayan bir yoğunluk vardır veya o iyi bir idrar değildir; olgunlaşmamış ve yoğundur.

Nöbet ateşi yakıcı ateşten daha sakindir; daha azdır. Beden elle uzun süre okşanırsa iltihap oluşmaz. Muhtemelen bazen iltihap oluşur ve ateş arttığında iltihap da artar. Nöbette arız olan belirtilerden biri de başta ağırlık olmaksızın uykusuzluk halidir. Ayrıca bazılarında nöbet hakiki değildir. Susuzluk, üzüntü, sıkıntı, gazap ve konuşmada bozukluk oluşur. Nabız diğer hummalara nispetle sıcak ve hızlıdır. Gevşeme ve kasılmaları eşit değildi. Çünkü buna sebep hıltın gösterdiği çabadır ve sonuçlanmaya olan ihtiyaçtır. Hıltlar bakımından diğer hummalardan daha farklıdır. Onlara göre, katıldığı daha azdır. Nabız onda daha güçlüdür. Muhtemelen çoğunlukla onda zıtlık hakiki hummadan başka zıt hummalar da vardır. Başlangıçta humma genişlediği zamanda nabız zorlanır. Sonra güçlenir ve hızlanır ve değişken olur. Zıtlıklar oluşur. Ancak bunlar çok fazla değildir.

Yaş, ülkenin âdeti, sıcaklığı, yaz ve kışı ve bu vakitte çok sıkıntı olması hummanın durumuna işaret eder. Eğer o ataklardan oluşmuşsa, kişi o nöbetlerin bütün gün devam ettiğini görür. Oradaki nöbetler gayet yoğundur, ağırdır. Muhtemelen başka deliller de görülür. Nöbetlerin hepsi hızla oluşur ve nöbet sahibinde uykusuzluk görülür; karaciğerin yanında hareketlilik, galeyan hissedilene kadar hastaya tatlı taneler verilmesi iyi gelir.

Hakiki Nöbet ve Hakiki Olmayan Nöbet Arasındaki Fark

Hakiki, hafif nöbetler 4 saatten 12 saate kadar devam eder. Nöbetin süresi daha fazla olamaz. Şüphesiz hakiki olmayan nöbet daha fazla devam eder. O genellikle 7 saat sürer ve hızla ısısını artırır; vücut sıcaklığının üşümeden sonra, hızla arttığı görülür. Aynı zamanda hakiki nöbetler, eğer 7 devre şeklinde yoğunlaşmazsa, çok fazla artış göstermez. Bazen nöbette onun maddesinde inceliğinde naziklik yoktur ve ondaki fazlalık kusma veya ishalle temizlenir. Nöbetin birinci gününde idrarın pişmiş olduğu görülür veya bazen ikinci gün veya dördüncü gün ya da yedinci günde idrar pişip olgunlaşır. Şüphesiz yedinci günde idrar çoksa bu nöbet hakiki nöbet değildir. Aynı şekilde, eğer süre kısa ise, nöbetler daha artar. Benzerlikleri nispetinde, düzenini koruyarak önceki daha kısadır. Hakiki olmayan nöbet, aynı zamanda çeşitli olabilir. Aynı zamanda had derecede günlük nöbete benzer. Bilindiği üzere, diğer belirtileri hummanın uzun sürmesidir.

Eğer başlangıçta onun sınırları eksikse, onun sınırlarının belirlenmediğini ve terle sonladığını görürsen, bu durum onun hakiki yalancı humma olduğundan şüphe edilemez. O adeta istemli terleme gibidir. Bazen hasta terler. Hakiki olmayan hummada onunla birlikte başta ağırlık ve doluluk olur ve nöbet uzar; hatta 4 saate ve hatta 24 saate kadar uzayabilir. Bazen de 30 saat olur ki bu aslında hakiki humma nöbetidir. Onun tamamlanması 48 saate kadar uzayabilir. 12 saatten fazla süren humma nöbeti hakikidir. Dört günde bir görülen humma hakiki humma değildir. Onda olgunlaşma yavaştır. Sıcaklıkta azalma görülmez hoş ve eğlenceli de değildir. Bazen çok fazla terleme olmaz. Bazen güçlü bir inişle başlamaz; çok fazla güçlü değildir. Uygun bir şekilde artış görülmez. Daha sonra adım adım güç azalır. Zorlayan arazların onda az olduğu söylenir.

Belirtiler: Hakiki dört günde bir görülen humma nöbetleri, çok şiddetli olur ve onun belirtileri de şiddetlidir; keskindir. Galen'e göre kan eğer kokuşmuşsa, bu tip nöbetler meydana gelir. Onunla ilgili açıklama daha sonra verilecektir.

Hakiki Dört Günde Bir Görülen Humma Nöbetlerinin Tedavisi: Hummanın tedavisinde dışarı atma ve beslenmenin nasıl olması gerektiği ve bütün bu kısımlar konusunda sana bizim açıklama vermemiz ve onlarla ilgili yapılan çalışmalardan da bahsetmemiz gerekir. Başlangıçta güçlü müshillere izin verilmesi ve helile ve benzerlerinin verilmemesi konusundaki açıklamalara pek iltifat etmemek gerekir. Ancak biz onun özelliğini belirttik. Muhtemelen öncelikle acele hareket etmek gerekir ve tedaviyi yumuşatarak yapmak gerekir. Burada kullanılacak ilaçlar arasında biz demirhindiyi verdik; ondan 40 dirhem kadar sıcak su içinde pişirilir ve üzerine manna ve kudret helvası konur veya 2 ölçü nar suyu dökülür bu terkip kudret helvası, Acem kuru üzümü ve boru çiçeği ile pişirilip hastaya verilir veya kudret helvası ile erik veya manna veya menekşe şarabı veya saklanmış menekşe, hastaya haricen uygulanır.

Bazen keten tohumu salgısı bazı şerbetlerle, örneğin kayganlaştıran ve yumuşatan erik şurubu ile veya pişmiş boru çiçeği ile verilir veya hastaya yumuşatan lavmanlar uygulanır; örneğin pişmiş hatmi, hünnap, yeşillikler, süsen kökü, menekşe yağı, pancar suyu, boraks ve senin bildiğin benzerleriyle lavman yapılır. Eğer ihtiyaç olursa, hastaya dışarıdan masaj yapılır. Şüphesiz hastanın için arpa suyu ve bezerlerini içmemesi iyi olur; uygundur. Doğasını gevşeten, yumuşatan şeyler de yememelidir. Başlangıçta dışarı atmak için dört günde bir nöbet oluşturan hakiki humma, hakiki olmayan hummaya göre, daha az sıkıntı yaratır; hakiki olmayanın yarattığı sıkıntı daha fazladır.

Eğer üçüncü devreye kadar kan almak gerekmiyorsa, kan alınmaz, ancak hastanın hastalığının tahrik edilmesinden korkuluyorsa, hastadan kan alınmalıdır. Bu uygulama hatalı ise de, diğerlerinden daha az zararı görülür. Zorunlu olmadıkça günlük humma nöbetini harekete geçirmemelidir. Zikredilen şartların yanı sıra, nöbeti uyaran besinler verilmemelidir; idrar atan tohumlar verilmelidir.

Hastada kötü nöbet oluştuğunda, onun midesi boş olmalıdır. Nöbet olmadığı günde, her defasında, hastaya ballı sirke verilmelidir. 2 saat

sonra, arpa suyu verilir. Nöbetten şonra da ballı sirke vermek yararlı olur. Ayrıca, hastanın ayakları ılık suya sokulur. Böylece artan sıcaklık geri çekilmiş olur. Şüphesiz özellikle sonuçta ballı sirke ile zikredilen soğuk tohumların sütünün verilmesi de uygundur veya oluşan nöbetin üçüncü veya dördüncü saatinde de uygulanır ve nöbetten sonra hastaya arpa suyu içirilir.

Hasta için nazik önlemleri almak gerekirse, örneğin nar suyu, Hint kabağı suyu ve benzerleri içirilir. Zikredilen önlemler onun için yavaş yavaş ve hepsi, ne olursa olsun, sonuçlanmaya yakın iyi olur. Daha önceki günlerde arpa çorbası ve soğuk su içinde özenmiş ekmek verilir. Ancak nöbet olacağına dair işaret varsa bunun içine su, mercimek ve *mungu (Phaseolus mungo)* yumuşak yapılı şarapla süt karıştırılıp hastaya verilmesiyle olur.

Eğer hastanın midesinde yiyecek ekşimişse, üzerine cidden ince bir yapıya sahip olan arpasuyu içilmez. Eğer güçlü bir şey içilmesi gerekirse, kabuklu kereviz kötü hastaya verilir. Eğer bu iyi gelirse ve humma çok önemli değilse ve hakiki nöbet değilse, ona Hipokrat'a göre, biraz biber terkibe katılır. Şüphesiz yakında oluşabilecek buhrandan işaretler belirlenir; arpa suyu ve tatlı nar suyu ve mungo ve ballı sirkeyle verilir.

Onu ısıtan meyveler, nar, pişmiş erik ve bambudur. Ayrıca Hint kabağı pişirilip verilir erik ve yararlı şeylerdendir. O mutlaka olarak yararlıdır ve idrar atıcıdır. Bu ilaçla birlikte çoğunlukla hastadaki yüksek ateş için marul da verilir.

Bilinmelidir ki, nöbet görülen kişinin beslenmesinde kastedilen yeşil keklik kanatları, özellikle tavuk kanatları ve onların beyinleri de yararlıdır. Onlar hastanın kusmasını sağlar; bu hususta yumurta sarısı da yararlıdır. Ancak soğutmak ve rutubetlendirmek için arpa çorbası verilir. Hasta cidden ifrat derecede soğutulmaz; özellikle başlangıçta böyle hareket edilir; ancak yoğun iltihap varsa ve onun yakıcı bir hal almasından korkuluyorsa bunun aksi uygulanır. Eğer buhran oluşursa, bildiğin iyi tortuları o idrar içinde görürsün, onun doğal bir şekilde olduğunu açık ve seçik olarak, atılan idrardan belirlersin veya atılan maddelerden veya kusmuktan veya terden onları belirlersin. Şüphesiz eğer böyle bir hal görülmezse, bunları hastanın ishalle dışarı atmasını

sağlarsın. Bunun için 1 denk mahmude otundan[21] gül suyu içinde veya demirhindi ile helileyi ve kudret helvasını, kuru üzümü, bazı kökleri ve Çin tarçınını, bildiğin şeylerin üzerine döküp hastaya verirsin. Onları şahtere, nisa ve mahmude otuyla da desteklersin.

Yine hastaya Hint kamışı ile müshil hapları verilir. Müshil haplarının terkibi şöyledir: sarı helile 4 dirhem miktarında alınır. Tabaristan şekeri 20 dirhem, mahmude otu 1 danek alınıp soğuk suyla içilir. Daha sonra bu terkip idrar olmadığında verilir.

Eğer sıcak çok fazlaysa, iltihap çoksa ve hasta kusuyorsa, had derecedeki ateşi yok eden güçlü ateşi söndüren şeylerden hastaya içilmelidir. Bazen bu iş yakılarla yapılır.

Ancak hamam, besinler olgunlaşmadan önce verilmemelidir. Besinler hastada olgunlaştıktan sonra ve en iyi ilaçlar ona verildikten sonra, hamam uygulaması yapılabilir. Özellikle alışılagelmiş olan besinler uygulanmalıdır. Olgunlaşmadan önce hastayı hamama sokma hatası yapılırsa, hasta başka şeylerle sakinleştirilmelidir. Hamamdan başka, ancak onun yapacağı etkinin benzerini yapabilecek şeylerle tedavi etmelidir. Onlara hamam mutedil olarak, iyi rutubetli havada yaptırılmalıdır. Eğer kalpte iltihap yoksa hasta mutedil rutubetli hava içinde bulunmalıdır. Menekşe yağı ve gül yağı ve suyla hazırlanan terkip hastaya uygulanmalıdır. Hasta uzun süre hamamda tutulmamalıdır; muhtemelen hızla hamamdan çıkarılmalıdır.

Hastanın uzun süre hamamda tutulmasının yerine tekrar tekrar hamama sokulmalıdır; bu daha iyi netice olur. Hamamda hasta ılık su içinde kendisine uygun gelecek kadar kalmalıdır. Hasta hamamdan çıktıktan sonra ince beyaz şarap içerse, karakteri karışır. Hastanın üstü örtülmelidir. Şüphesiz hasta hamamdan sonra çok terler ve vücudunda geri kalan maddeler de olgunlaşır.

Daha sonra, rutubetlendiren, soğutan şeylerle ve benzerleriyle hasta beslenir. Ancak hastalık hafiflemez. Hastalığın sonlarına doğru hastaya çok fazla şarap içirilir, çünkü şarap hummanın sona ermesini sağlar.

---

[21] TM: suda ezilmiş ekmek ile o gibi beslenilir veyahut soğuk suda ekmeğin sütü ile beslenilir; maş ve mercimekten kullanılan gıda ile de beslenilir ve eğer yemek midesinde ekşir ise gerçekten ince olmayan arpa suyundan ona bir şey içirilmez ve eğer anılan arpa suyu içmeğe ihtiyaç olur ise oarpa suyu,

Çözülmesine ihtiyaç olan ancak geriye kalmış maddelerin çözülmesinde mizaca yararlı olur. O içerdiği suyla hummadan kalmış ve karışıklık yaratan ve ısınmaya, vücutta ateşin yükselmesine sebep olan maddelerin kolayca atılmasını sağlar; vücudu hızla soğutur ve rutubetlendirir. Eğer ilaçlar verildiğinde susuzluktan dolayı buhran gibi hummanın sıcaklığından, ateşinden bir şeyler kalırsa, ballı sirke ile idrar söktüren ilaçlar veya onu olgunlaştıran tohumlar ve idrar söktürücü bazı kökler verilir.

Bilmelisin ki, humma nöbetinin tedavisi için şu ilaçlar kullanılır: Onların safrayı pişirip olgunlaştırmaya meyli olmalıdır. Hastanın sıcaklığını düşürüp, soğutmalıdır. Bunlardan ballı sirke, hıyar tohumu, hindiba tohumu, özellikle ufalanmak suretiyle hastaya verilir. Onlardan 2 saat sonra arpa suyu hastaya içirilir. Ona hafif, nazik yiyecekler verilir. Hastalığın başında yapıyı yumuşatacak lavmanlar ve idrar söktürücüler uygulanır ve benzeri ilaçlar verilir. Başlangıçta ona müshil verilmez veya ona yakın olanlar verilmez; örneğin menekşe şarabı ve meyve suları verilmez; yarayı gevşeten terkiplerle pansuman yapılmaz.

Hakiki Olmayan Hummanın Tedavisi: Hakiki olmayan hummanın tedavisi hakiki olanınkinden farklıdır. Ancak onlardan soğuk hummalarla ortak olanlar da vardır. Bunların daha az değerli soğuk hummalarla ortaklığı vardır. Bazen soğuk humma sahibinde görülen humma, hakiki humma değildir. Onlarda olgunlaşma beklenmez ve ekseriya pişmesi, olgunlaşması beklenirken humma sonuçlanabilir. Onlara hamam yaptırılmaz. Çünkü hamam pişmemiş olan balgamla orada olan sıkıntılı yerdeki maddeyi karıştırır ve kötü bir iltihap oluşmasına sebep olur ve maddeyi ince, hoş maddeyle karıştırır. Yoğunluk devam eder.

Eğer hasta her gün beslenirse, onun her gün beslenmesi ona zarar verir. Muhtemelen bir gün beslemeli; ertesi gün ona yiyecek verilmemelidir. Ona verilen besinler akıcı cinsten veya çok az sıcak olmalıdır; ısıtıcı özellikle olmamalıdır. Eğer erken dönemde beslenme yapılmışsa, hastalık daha yoğundur. Erken dönemdeki beslenmeden sonra görülen humma hakiki hummadır. Sonra yavaş yavaş nöbet hafifler. Eğer ondaki hafifleme başlangıçta aç olmadığı halde, çoksa bu verilen besinleri cidden latif olmasından ileri gelir ve biraz da soğuk olmamalarından kaynaklanır. Ona başlangıçta lavman olarak, tek lavman yapılır ve ekseriyetle güçlü bir ishalde pişmenin oluşması ümit edilir.

Güçlü titremeler olduğunda hasta arpa suyu ile güçlendirilir. Örneğin dediğimiz gibi, arpa suyu mideyi ekşitir. Muhtemelen mevcut halinden daha güçlüdür. Bazen mizaç dolayısıyla[22] yabani kekik, yarpuz ve sümbüle ihtiyaç duyulabilir. Pancar da bu hastalara yararlı olur. Bu ekşi arpa suyu ve başka ekşi sularla karıştırılır.

Hakiki olan hummayla, hakiki olmayanın arasında yakınlık olup olmadığına bakılır, sonra aralarında zıtlık olup olmadığı belirlenir. Eğer hasta güçlü bulunursa kan alınır. Eğer kan alınırsa, lavman yapmaya gerek kalmaz.

Bilmelisin ki, kusma da onlara yararlı olur. Sonra onlara müshil yapan ilaçlar verilir veya mutedil kaynatılmış gül suyu veya onun etkisine yakın ılgın içine konan müshiller ve ballı sirke ile verilir. Bazen onun içine Çin tarçını konur ve bu terkibi daha güçlü kılar. Onun içine güçlendirmek üzere salep kökü de, konur.

Başlangıçta kullanılan yaralı lavmanlardan diğer bir lavmanın bir başkasının içinde de salep, Çin tarçını, şirec yağı ve boraks vardır. Bazen hakiki hummadan sonra, gerekli olduğunda bu terkip kullanılır.

Ancak olgunlaşmayı kontrol için kullanılan madde ballı sirke, gül suyu gibi şeylerle karıştırılır veya ballı sirkeyi ve kökler karıştırılır. Yedinci günden sonra pelin otu pişirilerek hastaya verilir. O mide için yararlı latif bir maddedir. Aynı zamanda rezene suyu ve kereviz suyu ballı sirkeyle verilir.[23] Şüphesiz bu uygulama on dördüncü güne kadar devam eder. Küçük gül haplarından hastaya içirilmesinin hiçbir sakıncası yoktur. Eğer hastalık uzun sürerse, hastaya kafes otu ve onun pişmişinden yapılmış hapların benzeri ilaçlar verilmesi iyi olmaz. Midenin üst tarafı (epigastrium) benzeri ilaçlarla ısıtılır. Yine merhemler, haricen uygulanarak hastanın rahatlaması ve gevşemesi sağlanır. Eğer

---

22 TM: çördük otu

23 TM: Çünkü maddeyi yumuşatma ve mideyi kuvvetlendirme mümkün olur ve keza rezene suyu ve kereviz suyu, ballı sirke karışımı ile içilir. Isıtılmış olan nesneler kılınır ve saf olmayan ilk zamanlarında gıda eksik kılınır. İlk zamanlarında olan gıdayla karşılaştırma ile başlangıçtan sonra derece derece ilerleme ile yumuşatılır, hatta nöbete göre yumuşatılması ziyade kılınır. İlk zamanlarda olan yumuşamanın daha çoğu aç bırakma ile olur. Ama saf zamanlarında başlangıç zamanında olan yumuşatma gerçekten yumuşak olan gıda yedirilme ile olur ve keza saf olmayanda soğutucular kullanılması çok az ve başlangıçta huknları bir olur ve ishal kuvvetli olunmak.

bu sağlanabilirse, bilmelisin ki, hastalık olgunlaşmıştır. Kusma (dışarı atma) idrarla dışarı atma sağlanmıştır. Fazla bir şey verilemez.

Onlara besin olarak dışarı atanların iyi olanlarından 5 dirhem, yakı olarak uygulanır. Bunun için marul suyu, kasık otu suyundan, her birinden 3 dirhem ve kereviz tohumundan ve sarı helileden ve benzerlerinden, her birinden 5 dirhem, salepten 7 dirhem alınıp, kereviz suyu ile yapılan şerbetten 2 dirhem hastaya verilir.

Bu hastalığı olgunlaştıran diğer terkip şöyledir: kasık otu alınır ve pelin otu ve Kabil helilesi; her birinden 5 dirhem alınır ve bal kabağı ve hıyar ve kereviz tohumu, Arap dikeni ve boğa dikeni; hepsinden 10 dirhem, salep 1 dirhem, Çin tarçını 6 dirhem, Acem kuru üzümü 20 dirhem, yeşil sebze 30 adet, incir 10 adet ve gül suyundan alınır; İran gülünden 10 dirhem, toplam miktarında suyla pişirilir ve büyük bir bardakla hastaya içirilir. Bu terkibe kısa mahmude otu da karıştırılır.

Bazen bu hastalıktan ve bazen de zaaf yüzünden daha güçlü tedaviye ihtiyaç vardır. Gevşek kültür atılması sebebiyle hastanın güçlenmesi gerekir. Ancak atılması gerekenler bir defada çok fazla atılmalıdır. Muhtemelen derece derece atılmalıdır. Atılmasına ihtiyaç duyulan hılt geceleyin harcanır. Bunun için kullanılan ilaçlar farklıdır ve bunlarla azar azar atılması sağlanır ve çoğu atılır. Ancak azar azar bozuk olanları atılır. Bazen de çoğu hıltlar birden kesilip atılır.

Ancak eğer, azda olsa varsa kötü ülserler bazen şunlar yapılmaz: Örneğin artırma için alınan ilaçlar yarım dirheme kadar azaltılır veya daha az verilir ya da ihtiyaca göre daha çoğaltılır. Gerekirse, kısa mahmude otundan, dağıtan bitkilerden veya ondan üstün olanlarından verilir. Zikredilenlerle gül suyu ile macun yapılır ve taze gül suyu içine konup hastaya içirilir veya gül şurubu içinde hastaya verilir.

Yüksek Ateşli Humma ve Taribus Denen Humma

Yüzlerde Yanma: Safravi yanmanın (yüksek ateş) genel olarak, iltihabın sonucudur. Ancak bütün vücut damarları içinde veya kalp etrafındaki damarlarda olan iltihaba bozukluk veya mide ağzındaki damarlarda veya karaciğerlerdeki damarlardaki iltihaptan oluşan bozukluktan meydana gelir. Ancak balgamî ola balgam tuzudur. Kalp etrafındaki damarlarda bu tuz bozukluk oluşturur. Hippokrat'ın Kunnaş'ında da söylemiş olduğu gibi, sağ taraftaki ateşli yerde olur. Şüp-

hesiz ki bilindiği üzere, tuzlu balgam, had derecede safrayla balgamın sıvısından meydana gelir; ateşli kokuşma oluşturan safra birçok sıvıyla karışmıştır. Nöbetin en yoğun arazları harekete geçtiğinde, bu durumun kısa bir sürede oluşması gerekir.

Meşaiyyun şöyle demiştir: Bir tip hummalar yakıcı hummalardır. Eğer onlar ortaya çıkarsa, helak edici olur. Çünkü onlar cidden güçlü sebeplerden ortaya çıkar. Sonra onların gücü (kişilerin gücü) zayıflar. Ancak çocuklar ve gençlerde bu hastalıklar kendisini sıklıkla gösterir. Çocuklarda onların rutubetli oluşlarından dolayı hafif olur. Bazen de uykuyla onun buharları başı etkiler. Hipokrat şöyle demiştir: Bu tip yakıcı hummalar titreme ve zihin karışıklığı oluşturur. Titremeler zihinde çözülmelere sebep olur ve beyin ve sinirler cidden bundan dolayı ısınmış gibidir. Ateş o kadar yükselmiştir ki hasta adeta yanıyormuş gibi hisseder. Maddeler sinirlere doğru sapma göstermiştir. Çoğunlukla kusmayla son bulur veya dışarı atılır ya da burun kanaması olur.

Belirtiler: Onların alametleri tabiat olarak gizlidir; ancak şiddetli arazları dilin sertliğinden, öncelikle yüzün sararmasından, daha sonra susuzluktan anlaşılır. Hipokrat şöyle der: Öksürük oluşursa susuzluk sakinleşir ve onun susuzluğunun sebebi akciğerden kaynaklanır. Eğer akciğer tahrik edilirse, hastada öksürük görülür ve onunla gevşeyen etten dolayı akıntı oluşur. Çoğunlukla fonksiyonlardaki hareketlilikte sıcaklık görülürse, kişide güç yoktur. Hakiki olmayan hummanın tekrarlamasından korkmamak gerekir.

Safra nedeniyle uykusuzluk, gerilim, yanma, zihin karışıklığı, burun kanaması, baş ağrısı, şakaklarda vurma, gözlerde *enopthalmia*, safrayla bağırsakta gevşeklik, arzu düşüklüğü, ekşime gibi bozukluklar ve kötü arazlar oluşur.

Yanıp Harap Olan Yapının Tedavisi: Yanmanın, ateşin yükselmesinin tedavisi hakiki nöbetin tedavisi ile olur. Eğer dışarı atmaya ihtiyaç olursa, örneğin öncelikle, acil olanlar tedavi edilir. Bazen dışarı atma tam olgunlaşmadan olur. Bazen dışarı atmanın, yanı sıra kan alma da uygulanır. Bazen bu kan alma hastaya hızla uygulanması gerekir. Ancak bazen yararlı olur; bazen de sıkıntı, karışıklık yaratır ve ateşin çıkmasına sebep olur. Ancak hastaya en yoğun tedbir onu sakinleştirip, hastalığın etkisini hafifletmeye ihtiyaç duyulur. Hastaya yiyecek

verilerek, soğutulur. Eğer gücün düşmesinden korkulursa o beslenir; şüphesiz onun iştihası yoktur. Özellikle ondan çok şey çözülüp atılmışsa iştihası yoktur. Şüphesiz onu his olmadığı için bolinusu (oburluk) teşvik eder. Hastanın tamamen tedavi edici olarak nitelendirilen ve şiddetli humma tedavisinde kullanılan ilaçlara ihtiyacı vardır.

Hummalı biraz demirhindi suyu verilerek, sakinleştirmenin yanı sıra, uyutmak da iyidir; yararlıdır. Hastaya biraz kâfuru da verilebilir. Ona ballı sirke veya maydanoz tohumu verilir veya hindiba tohumu soğuk olarak verilir ve iyi, kaliteli bal kabağı da ona iyi gelir. Bizim zikrettiklerimizin soğuk suyunun içmek hastayı serinletir. Eğer onda soğuma varsa bunları içmesi engellenmelidir. Bazen bu hastalıktan şikâyeti olan kadının zihni karışıktır; su istemeyi unutur. Ona su azar azar verilmelidir. Özellikle de onun dilinde kuruluk oluşmuşsa ve bu kısımlarda zikredilen arazlar çok abartılı hale gelmişse böyle yapılır.

Eğer hastada çok fazla burnun kanaması varsa, bu onun için çok tehlikelidir. Bunun yanı sıra, konuşması da tehlike yaratır. Onların nefesine bakıp ve göğüs bölgesinde titreme olup olmadığı kontrol edilmelidir. Onların bağlarını sirke, gül yağı, sandal, gül suyu ve kâfuru ve de benzerleri çırpılıp, karıştırılıp, zikredilen şekilde pişirilip hastaya verilir. Eğer şiddetli uykusuzluk varsa hastaya haşhaş şarabı içirmenin sakıncası yoktur. Ona başkaca kâfuru hapları gibi iyi eden, iyileştiren haplar daha sonra verilir. Bu durumda ballı sirke ve süt, hıyar tohumu, hindiba tohumu, eşek baklası tohumu, ihtiyaca göre, her birinden 2 dirhem ballı sirkeden 25 dirhem veya 30 dirhem alınıp hastaya verilir. Eğer ishal olması gerekirse, hastayı rahatlatmak için Hint kamışı içeren haplardan verilir.[24]

Bu Hastalık İçin İyi Gelen Hap: Hint kamışı ve gülden; her birinden 2,5 dirhem alınır, safrandan 2 danek, eşek baklasından, hindibadan; her birinden 3 dirhem, kabak tohumu, hıyar tohumu; her birinden 2 dirhem, sandal 1,5 dirhem, meyan kökü tozu ve nişasta; her birinden 1 dirhem, kâfurudan 1,5 danek alınır; onlardan şerbet ve 1 dirhemlik haplar yapılır.

---

[24] TM: Daha çok olursa çünkü çok zaman onlara bulimiya arız olur, yani mide ağızlarından duygu yok olup, bütün organlar aç iken açlığı mide ağzı sezdirmez ve yemeğe aşırı isteği olmaz. Bunun üzerine hastada ayrışma görülse gerekli olur ki aşırı istek olmadan yemek alınıp yenilmesi gayret edilmeli; hatta bedel hallolunabilir; hasıl olup ölüme sebep olmaya.

Başka Bir İlaç: Gül 4 dirhem, kavun, hıyar, bir çeşit hıyar olan kısa denen bitki, eşek baklası; her birinden 2 dirhem, safran 1 danek, kâfuru 1,5 danek, **kâfuru**, zamk, nişasta, Arap zamkı, meyan kökü; her birinden 1 dirhem alınır. Bu karışımdan 2 dirhem içilir. Eğer hastalık iniş gösterirse, bu arazlar azalır; soğuğa meyilli suyla banyo yapmasında bir sakınca yoktur. Tuzlu balgam nedeniyle meydana gelen humma, hummalar arasında da iyi karşılanan bir hummadır.

Kandan Oluşan Humma Hakkında Açıklama

Galen şöyle tahmin etmiştir: kandan kaynaklanan humma kanın bozukluğu nedeniyledir ki eğer kan bozuksa safra oluşur ve kan oluşmaz ve de arkasından humma meydana gelir; bu humma safravidir; demevi (kansal) humma değildir ve zikredilen hareketlilik veya nöbet meydana gelir. Sen bu ilaçlarla onu tedavi edersen bu söz Hipokrat'ın açıklamasına zıt olur. Çoğunlukla söylendiği gibi, onda yoğunluk vardır. Eğer onda kötülük olacaksa o da safravi olur.[25] Şüphesiz ki, bu söz iki anlamda da vehimdir. Çünkü eğer bizim naklettiğimiz gibi safranın bozulmasından sonra, bozukluk meydana gelmiş olsa şüphesiz çok ince olur. Eğer yanma oluşursa, kül olur. İkinci olarak, o eğer kokuşursa, bozulursa, o safravi bozukluktur. Kuru ağaçta sıcaklık oluştuğunda kül olacağını söylememiz gibidir. Burada bütün anlatılan durumlara tek tek bakmamız gerekir. Bunu belirleriz.

Bu anlatılan durumlardan birincisi üçüncü görüşten alınanın kötü bir şeklidir. Onlardan biri kanın eğer bozulursa, inceleceği rakik kötü safraya dönüşeceği görüşüdür. Onun yoğun hali sevdavi olur; sevdaviye dönüşür. Onların hiç biri safravi olmaz. İkici olarak, eğer bu oluşursa sonra bozulma olur; iltihap oluşur. Biz bu hali iltihap hali olarak, görürüz. Üçüncü olarak, eğer o başlangıçta safraysa daha sonra onda bozulmayla safra oluşmaz. Çoğunlukla bozukluk meydana gelir. İnce, rakik ve yoğun olmayan şeyden seçkin şey oluşur. Kokuşma olandan

[25] TM: Arapçada benzeri şu odun o halde alevlenme olur, yani her zamanki odun alevlenen ve tutuşup yanan olsa onun alevlenmesi odunun alevlenmesinden sonra kül olmasına sebep olur. İkinci anlamı budur ki, kan ne zaman ki çürüyüp koksa kanın iltihaplanma durumunda safra olur ve bu anlama yüklendiğinde anılan cümlenin benzeri kuru ağaçta durumda, yani kuru ağaçta ısıtma olunduğu durumda kül olur. Anılan cümleden çok anlaşılmış olan iki girişe de bakılsın. Hatta anılan cümle hangi anlama yüklenmek doğru idi ki veyahut onda doğru olan sebep olmadı.

ince ve yoğun olmayan şey oluşmaz; kokuşmuşu oluşturur. Kokuşmuş olandan kokuşmamış şey oluşmaz. Eğer o kokuşma oluşmuşsa, orada yoğun bir bozukluk olması gerekir. Orada bozulma ve çürüme vardır. Orada sevdavi humma vardır. Bu anlayışın açıklamasıdır.

Ancak ikinci açıklama sadece yanlıştır, yalandır. Çünkü iltihap kötüye gider ve iltihap onun için bir süreçtir. Kan zaman içinde, safraya dönüşmez. Muhtemelen iltihap kan tarafından oluşturulur ve o balgam vasıtasıyla ortaya çıkar; o balgamdır; safra oluşturmayan balgamdır. Ancak bundan sonra, iltihap oluşarak tamamlanır. Muhtemelen Hipokrat'ın şu sözü doğrudur. Şüphesiz kan hummanın iltihabını oluşturur. Biz diyoruz ki kanın oluşturduğu humma iltihaplı, kötü hummadır; sıcak, ateşli hummadır. Bundan dolayı ona Hipokrat *sunuhis (paratifo)* olarak ve başka bir şey olmaksızın sürekli görülen hastalık diye adlandırmıştır. Çoğunlukla tıkanıklıktan dolayı galeyan halindedir; tepki verir; yoğun arazlar gösterir. Ona sıcak lavmanlar yapılmalıdır. Bir başka sebebi de günlük görülen hummadan daha şiddetli olmasıdır. Bundan dolayı ona *genç güç* demişlerdir.[26] Bu humma bütün kötü hummalar arasında kabul edilir. Günlük hummalar öncelikli olarak, ondaki hıltların sıcaklığı bakımından farklıdır ve iltihap oluşturan hummalardan da farklıdır. Günlük hummalarda iltihap oluşmaz. Çünkü eğer o humma had derecede ise günlük humma değildir. O humma paramparça eden bir humma değildir. O iltihap oluşturan bir humma değildir. Çoğunlukla hummayla nakledilen iltihap veya hummanın çarpmasıdır; yapıyı parçalamasıdır. Çoğunlukla Galen'in açıklamasındaki günlük hummanın yolunu izler.

Galen şöyle değerlendirir: Kandan kaynaklanan humma diğer hummalarla terkip oluşturur. Çünkü bozulma, iltihap oluşması, eğer kanın içindeyse, genelde o hıltın tamamındadır. Bu zıtlıkla ilgili

---

[26] TM: İlk anlamı meydanda olan kanın iltihabı ile safra bir yerde toplanmaz. Belki kanın iltihabı son bulup o sebepten safra meydana gelir. Nitekim odunun alevlenmesi ile kül gibi toplanmadığı gibi. İkinci anlam üzere o halde kokutmak bileşiminde olan o halde yalnız zarf olup şart anlamı ondan çıkarılmış olur ve ısıtılmış tabirinden işaret vardır ki, sıcaklık tesis edip kuru ağacın bir bölümü kül olduktan sonra diğer bölümüne bağlanmıştır. Kuru ağaçta kül ile kuru ağacın sıcaklığı toplanmıştır. Calinus tarafından cevap kabul olur ki yumuşağın kesiften farkı olması sureti tutuşup yanmada olur. İltihapta kan farkı olmaktan başka kötü olup safra olur. Kısacası Calinus'u yanlışa düşüren anılan sözün doğru anlamı yoktur; iki kavramdan hangisine yüklense kötüdür.

olarak, bazılarına göre, sözü uzatmaya gerek yoktur. Onun tabiatını açıklamanın da bir yararı olmaz. Bu hummanın sebebi doluluktur ve tıkanıklıktır ve de çoğunlukla da perhizdir. Özellikle alışılagelmiş olanın dışında hasta kusmaya terk edilmelidir. Sonra, yoğun perhiz yaptırılmalıdır. Eğer kandan kaynaklanan humma çoğunlukla iltihap oluşturmuşsa, hastaya meyve suları ve iltihap için, örneğin hıyar ve ona benzer bitkiler, armut ve benzerleri verilmelidir. Hasta tamamen gevşemez; zayıflamaz; bezginlik oluşmaz veya ölüm oluşur.

Üçüncü sınıfı şöyledir: Sıkıntıyla başlayan eksiklik daha selimdir; kolayca sakinleşir. Sonra zayıflamalar, hastalığın inişe geçişi azalmaz. Çünkü çözülme çoğunlukla bozulur. Sonra belli bir duraklama oluşur. Bazen 7 gün nöbet olmaz; iştiha artar, çünkü iltihaplanmada azalma olup, çözülme oluşur ve çoğunlukla onun buhranı yedinci günde oluşur. Özel bir kusma veya özel olmayan kusma ve dışarı atma belirlenir. Humma harekete geçer ve üşümeyle menenjit, çoğunlukla da uyku hastalığına geçiş olur. Şüphesiz humma çiçek hastalığına ve kızamığa dönüşebilir. Eğer araz ısrarlı olursa, karında iltihap şiş meydana gelir; hastada yanma hissi oluşur. Karnından davul gibi sesler gelir. Onda ishal azalmaz; onunla birlikte bitkinlik oluşur. Burada ishalin bir yararı yoktur. Sonra kurtçuklar uzaklaştırılır; dışarı çıkarılır. Özellikle arazlarından birisi de yaygın bir şekilde hastanın hafifçe rengi yeşillenmesidir. O ölüm işaretidir.

Belirtiler: Humma olduğunun alameti yüz ve gözlerdeki kırmızılık damarlarında şişlik, baş ağrıları, tam bir doluluk hali, titreme, terleme ve bunların yanı sıra, buhran çoğunlukla burunda ve gizli yerlerde kaşıntı ve nefes darlığı olur. Çoğunlukla hasta üzerinde uyku hali vardır. Baş dönmesi, konuşma zorluğu olur ve kötüdür. Aynı zamanda bademcikler boğaz ve küçük dilde şiş olur; gözler yaşarır; gözden yaşlar akar ve rutubetli, çok yoğun, adeta güneşte kavrulmuş gibi bir ateş vardır. Büyük nabzı vardır; yumuşak, ancak güçlüdür; cidden değişken ve hızlıdır; karışıktır. Ancak zıtlıklar çok azdır ve hareketi hızlıdır; hızlı değişim gösterir. İki günde bir nöbet gelir. Had derecede harekette yüksek ısı yoktur ve 2 günde bir gelen nöbet güçlüdür. Burada iltihap oluşur ve hastanın sıcaklığı, ateşi yüksektir. Onun arazları daha

şiddetlidir ve tedavisi daha zorlaşır. O hareketlenir. Ancak burada kan incedir; yoğunluğu onun dışarı akmasıyla anlaşılır.

Para tifo başlangıçta günlük hummaya benzer. Lakin onun sıcaklığı biraz gevşeklik ve eziyet oluşturur ve hastada ateş ve nefes yoğunluğu oluşur; bu durum kalp civarını da etkiler, ancak iltihap kötüdür; iltihap vücutta eşit miktarda dağılmıştır, çoğunlukla da eşittir.

Ancak onlarının geçişinin (bulaşmanın) belirtileri boğaz iltihabında görülen farklılıklar ve boğaz şişlerinden bademcik iltihabından elde edilen belirtilerdir. Şüphesiz uyuz ve deri döküntülerinden bunu anlayabilirsin. Menenjit, baş ağrısı, zihin karışıklığı ve buradaki diğer belirtilerden de hastalığı belirleyebilirsin. Ancak uzun süren belirtileri pişmenin gecikmesinden anlaşılır ve hastanın yüzünün şekli değişir; hallerinin zıtlığı uzun süre içinde artar. Onlar kalıcı olur; olumsuz ve eksilmeler, azalmalar oluşur. Hatta onlar gittikçe de artıyor gibidir. Şüphesiz bunlar kan hıltının doluluğunun oluştuğunun işaretleridir. Ancak onların buhranı uzar. Onun buhranlarının süresi iltihap belirtilerinin ortaya çıkacağını işaret eder; humma süresi üçüncü ve dördüncü güne uzar; daha sonra bu hal yedinci günü bulur. Dört günde bir oluşan hummada buhranlar daha fazladır.

Kandan Oluşan Hummanın Tedavisi: Kanın oluşturduğu hummanın tedavisinde kaçınılması gereken, baygınlığa varacak kadar çok kusma ve kan cevherinin yoğunlaştığı durumlardır. Cidden ince sıvılar ve safravi maddeler, soğutan şeyler varsa ve yenen şeyler yoğunsa ve de yoğunlaştıran şeylerse, hastaya temizleyen çiğ hıltları ve maddeyi pişiren, çözen maddeler verilmelidir.

Ancak maddeleri dışarı atma, elden kan alma gibi tedaviler söz konusu değildir, yani araz görüldüğünde buhran olup olmadığına ve onun olgunlaşıp olgunlaşmadığına bakılmaz, ancak kökenine bakmak gerekir ve ona göre tedavi yapılır ve hastalık dışarı atılır. Eğer humma devam ederse, durum kötüdür; hatta bayılma yakındır veya hasta bayılır, ancak baygınlık geçirenlerin vücudu güçlüyse, baygınlık vücudun soğumasını sağlayarak, mizacı güçlendirir.

Bilinmelidir ki, kan alma ve soğuk su içmek, bazen diğer tedbirlerden daha çok yardımcı olur. Eğer hızlı hareket etmek gerekiyorsa onu öncelikle ayrı tutmak gerekir. Şüphesiz, bazen onu uygulamakta acele

etmemek gerekir. Ancak bazen hasta bayılmaya yakın değilse, bayılma safhasına ulaşmadan bazı maddelerin dışarı atılması gerektiğinde kan alınmaya tabi tutulur ve sürekli olarak damarları ovalamak gerekir; hatta kan alınması uygulanır. Hasta bazen hareketlenir; bozulur; kötü duruma düşer ve zaaf olarak ifade edilen durum oluşur; hafif besinlerle bayılma ve baygınlık oluşur ve sakinleşir.[27] Daimi olarak, tabiatı şu tarif edilenlerle yumuşatmak gerekir; tatlı nar suyu ve tatlı şarap had derecede ve kudret helvası, demirhindi verilebilir; bizim zikrettiğimiz yakılar uygulanır. Bazen bunların yanı sıra, dışarı atmak da gerekebilir; örneğin helile, şahtere, Çin tarçını ve bilinen benzerleri verilir. Şüphesiz elden kan almak söz konusu değilse, alınamıyorsa, alın damarından hacamat uygulanır. Şüphesiz bundan hiçbir sonuç elde edilemezse veya buna engel varsa, ishal yapacak olan maddelerle ve soğutucularla ve de benzerleriyle tedavi yapılır. Bunlarla, yani kullanılan maddelerle kanallar açılır. Kapalı kısımlar kesilerek o kısımlar açılır. Eğer kan alınınca hasta baygınlık geçirirse, hastaya ekmek ve koruk suyu verilir. Şüphesiz hastanın burnundan kanama kendiliğinden olabilir. Kanama kendiliğinden kesilmezse, baygınlık oluşur. Ancak eğer kan yoğun olursa 100 adet hünnap suyu alınıp, 5 ratl su içinde pişirilir, hatta öyle ki onun üçte biri kalana kadar işleme devam edilir ve ona şekerle kıvam kazandırılır. O çok yararlıdır. Yine mercimek de, özellikle ekşi, yakıcı sirkeyle alınırsa, buna benzer etki yapar. Sen sıcak hünnap şurubunu hastaya içirirsin veya mercimek ve mevcut ağır, yoğun madde sıkıntı yaratır. Ancak onu soğutmak gerekir; örneğin soğuk mercimek suyu ve soğuk pancar suyu, soğuk kudret helvası suyu içirilir. Bazen de şansı iyi gider. Bazen de humma balgamîyye dönüşür ve onun tedavisi gül ve benzerleriyle yapılır. Bu tedavi bazı hastalar için daha önce ve bazılarında da sonunda uygulanır.

Ancak arpa suyu da hastaya içirilir. O hasta için yararlıdır. Ancak onun mizacının yumuşak olması gerekir. Başlangıç dönemlerinde

---

[27] TM: Bademciklerin şişleri benzeri hastalıkların işaretleri olur ve onlardan bundan önce senin bilgin oldu. Çiçek hastalığına geçti ise çiçek hastalığı işaretleri o geçmeye işaret olur ve onları çok vakit geçmeden sen bilirsin. Keza zatül cenb ve baş ağrısı ve zihin karışıklığı ve benzeri hastalıklara geçti ise onların işaretleri hummanın onlara geçmesinde işaret olur. Onlar da, bundan önce senin bilgin oldu ve ama o kanlı hummanın alamına uzun müddet şebafat-ı hafife kullanmakla.

hasta şiddetli ve adeta galeyana gelir ve yoğundur; ateşten adeta yanar; arara hafakan (boğulur gibi olma) oluşur. Bilinmelidir ki, soğutmanın sınırlarını belirlemek ve kan almayı terk etmek ve dışarı atılma işlemini bırakmak gerekir. Şüphesiz tıkanma artarsa lavman yapılır ve iltihaplaşma, sıcaklık; ikinci günde kötüleşir. Ancak tenkiye yapılması gerekirse de gücün ve zaafın farklılığı, zıtlığı sebebiyle tedavi müshillerle yürütülür.[28]

Bazen hummaya kanın bozukluğu sebeptir ve bu durumda hastaya kâfuru hapları ve Hint kamışı hapları verilir ve bu haplar ona iyi gelir; tebeşir 3 ölçü, bakla tohumu 5 ölçü, kına tohumu 4 ölçü, kabak tohumu 6 ölçü, kitre zamkı, nişasta; her birinden 3 ölçü, süsen suyu 6 ölçü alınıp hepsinden hap yapılır.

Bir Başka Reçete: Özellikle karaciğer zaafı da varsa, gül 3 dirhem, kadıntuzluğu 2 dirhem, hıyar tohumu, bal kabağı, bezelye, Hint kamışı; her birinden 1 ölçü, kitre zamkı, nişasta; her birinden 1,5 dirhem, Çin tarçını, safran, kâfuru; her birinden 4 dirhem alınıp, hap yapılır.

Ancak beslenme üzüm nevinde mercimek cinsinden, nohut nevinden ve nar cinsinden ve sumak nevinden besinlerle yapılır. Bu gibi şeylerin yenmesinden ve yemek yemelerinin rahatsız edeceğinden korkulursa bunlar kesilir. Kudret helvasıyla, erikle, kabakla, nohutla ve meyvelerle, örneğin Çin armudu, nar, Şam elması verilir ve bakla, su kabağı, hıyar ve hıyara benzeyen kusd (sarı salatalık?), hindiba, eşek baklası nohut, gebere ve benzerleri verilir. Şüphesiz baş ağrısı veya nefes alamama olursa veya uykusuzluk ya da zihin karışıklığı veya çok fazla miktarda burun kanaması olursa, sen bu arazlardan hastayı kurtarmak için kendi konularında verilen bilgilere göre tedavilerini yapmalısın.

Balgamî Humma Hakkında Açıklama

Kötü balgamî hummanın bir kısmında nöbet ara ara, bazılarında ise sürekli olur. Bilmelisin ki, buradaki sebep diğer hummalardaki gibi, onun zamanlarıdır. Onların başlangıç vakitleri ekseriya 18 gündür ve genellikle 40 ila 60 gün arasındadır.[29] Kişi 2 nöbet arasındaki zamanda

---

[28] TM: işaretler humma-ı demeviye işaretleri budur.

[29] TM: Bu hummanın en doğrusu saf ve ayrıca teri çok olanları olur. Anılan terin çokluğu maddenin inceliğine ve azlığına ve vücudun şişmesine işaret eder ve bu hummanın dördüncü zamanından pek uzun olan zaman zaman çoğalır ve yükselir.

fevkalade iyidir. Çok fazla ter belirtisi yoktur. Maddenin inceliği azlığı ve bedendeki çözülümü hastalığa işaret eder. Kısımların uzaması bu hastalığın ortaya çıkışının delilidir; hatta onun uzaması çoğunlukla nöbetin bilinmesine kadar sürer.

Kötü balgam camsı bir görünüm verir veya keskindir; ekşidir; şüphesiz tatlıdır; keskindir; tuzludur. Tuzlu hareketli, harekete geçiren nöbetin hummasının balgamdan nasıl oluştuğunu bilmelisin. Yaşlılar, çocuklar, yapısal bozukluk gösterenler, hastalıkları olanlar ve doluluk içerenlerle ateşlenenler, ekşi geğirmeleri olanlar, doluluk içerenler, midesindeki maddelerden dolayı midesinde üşütme olanlar yapısal bozukluğu olanlar ve midesinin ağzında sıkıntı hissedenlerde çoğunlukla balgamın rutubetlendirmesinden kaçınılır. Bilinmelidir ki bütün hummalar üşümeyle birlikte görülür. Şüphesiz nabız daralması ve düşmesiyle birlikte görülür.

Balgamî Nöbetlerin Devrelerinin Belirtileri

O *antomatos (emgirinus)* diye adlandırılır. Ancak onun sebebi camsı balgam veya ekşi balgamdır. O cidden çok üşüme oluşturur. Camsı özellikte olan bu hastalıkta titreme çok daha şiddetlidir. Ancak soğuk üşüme onda birden başlamaz. Muhtemelen azar azar kol ve bacaklarda başlar; sonra vücudun soğukluğu kar soğukluğuna ulaşır; ancak zorla ısınır ve birden ateşlenir. Tedricen soğuk geri gelir; muhtemelen azar azar üşüme geri döner. Bazen de onun üşümesi başlangıçta titreme ve sarsılma oluşturur. İltihap ve titreyip ürpermeden soğuk ve üşüme olduğu anlaşılır ve hastanın çok fazla üşümesi ve titremesi devri olarak devam eder.

Bu humma maddeden oluşmamışsa karıncalanma olur, hatta titreme şeklinde görülür. Şüphesiz onun iltihabı yumuşaktır ve onunla birlikte yoğunluk ve sabitlik vardır. Çoğunlukla ilkin üşütme ve titreme olmadan nöbetler oluşur. Muhtemelen oluşumu biraz gecikir ve bazen üşümeler oluşur; titremeler yoktur. Hastalık çoğunlukla baygınlıkla başlar. Bazen baygınlık da olmayabilir. Bu hastalık baygınlık olması, üşümcyle mide ağzındaki zaaftan kaynaklanır ve arzu ve istek düşüktür. Besin maddesiyle ve güçle oluşan sindirin mevcut değildir. Ancak tuzlu balgam oluşur ve soğuk olmamasından dolayı ondan şiddetli olmayan

titremeler meydana gelir.[30] Burada oluşan balgam tatlıdır. Denir ki öncelikle titreme nöbetleri oluşur. Bu safhada üşüme ve ürperme yoktur.

Çoğunlukla balgamî humma nöbetleri bayılmayla başlar. Öncelikli olarak, ateş, çok yoğundur ve daha sonra bayılma olur. Öncelikli olarak iltihap tatlıya döner gibidir ve daha tuzluya ve incelmeye meyletmesinden dolayı meydana gelmiş gibidir. Sonra, daha ağırlaşıp daha da soğuğa meyleder. Öncelikli olarak, zaaf ve buharlı olanda hararet, sıcaklık hissedilir; sonra eğer bu uzun sürerse, el organın üzerine konduğunda, bu çok iyi hissedilir. Onda yakıcı bir durum vardır. Ancak el üzerine konduğunda, sıcaklığın bütün vücutta aynı olduğu belirlenir. Nitekim yakıcı sıcaklığın bulunduğu farklı yerlerin üzerine el konulduğunda, buraların gevşek ve yumuşak yerler olduğu belirlenir. Sıcaklık garip bir şekilde arkadan temizler gibidir. Çünkü balgam yapışkandır ve onun ani hareketine karşı tepki verir; ona karşıdır. Ateşin artmasıyla, o harekete geçer; fazla harekete getiren şeyleri temizler; onların etkisini ortadan kaldırır. Şüphesiz bu oluşum o yere uygundur veya uygun düşmeyebilir; oraya uygun olmayabilir. Hastanın durumu bu yüksek ısının hareket dolayısıyla oluşup oluşmamasına bağlıdır ve de hastalığın iltihap oluşturmaya yaklaşım gösterip göstermemesiyle ilgilidir. Eğer terleme varsa, kötü bir şey ortaya çıkmaz ve bu hastalığın en iyi delili terin azlığıdır ve terin oluştuğu zamandır. Susuzluk balgamî hummada az olur, ancak tuzluluk veya şiddetli bozulma iltihap varsa, bununla birlikte susuzluk diğer durumlara göre daha az hissedilir. Fetüsün iltihaplanması da bu hastalıkta sıkça görülür. Vücudun yan taraflarının derisinde görülen terlemeyle ve orada görülen derideki gevşeme iyileşmeye işarettir.

Ancak balgamî humması olan kişinin rengi yeşile çalar veya sarımsı olur ya da beyaz renktedir; hatta madde toplanıp bir araya geldiğinde kurşuni rengi alır. Hatta nöbetin sonlarına doğru, birçok hummada görüldüğü gibi, kırmızı renk alır.

Ancak hastanın nabzı küçüktür ve öncelikle solunumu değişkendir ve çok aralıklıdır. Sonra daha değişken hale gelir. Onun değişkenliği ve

---

[30] TM: belalarından çok sayıda ürperme belki önce gelmez ve o ilk zamanlarda soğuk ve titreme de olmaz ve humma-i balgamîyyenin daha çok zamanları bayılma ile alınır ve bazı defa o hummanın ilk zamanlarında şiddetli hararet görülür.

küçüklüğü dördüncü günde değişir ve nöbetle birlikte onda küçülmeler başlar; hem soluk hem de nabız azalır. Değişkenlik yoğunluğun azalmasındandır. Ancak o dördüncü günün nabzından daha hızlı değildir. Ancak dördüncü güne doğu nabız yavaş yavaş düşer veya önceki şekilde olur. Nabzın yoğunluğunun birbiriyle uyuşmaması, düzenin yokluğuyla ve çoğunlukla ondaki zaaf ve küçülmesindeki zıtlıklarla birlikte ortaya çıkar. Hastanın nabzının delilleri, delillerin doğrulanmasına bağlıdır.

Ancak onun idrarı öncelikle tutuktur; incedir ve çoğunlukla tıkanıklık ve soğukluk oluşturur. Daha sonra iltihap ve bozulmadan dolayı kırmızılık oluşur. Pişmenin kötü olmasından dolayı, sıkıntı yaratır; onun durumu böyle zamanlarda değişim gösterir. Eğer madde yoğun olarak kalırsa ve kokuşmuş madde çözülürse, o zaman tortu beyaz olur. Bundan donra idrardaki madde çürüyüp kokuşma oluşturur ve vücut defetmeyi ve tıkanıkları açmayı engellediği sürece idrar kırmızı olur ve gözle bu karışıklık belirlenir. Bu karışıklık uzayıp gittiği sürece idrardaki kırmızılık devam eder. Ancak o biraz ince ve balgamîdir. Balgamî hummanın nöbetlerinin süresi 18 saat olup 6 saatte terk eder. Onun terki temiz bir terkip değildir. Buradaki madde yoğun ve çok yapışkan maddedir. Bu durum yaş, alışkanlıklar, mevsim, ülke ve beslenmeyle de ilgilidir. Onun sebebi söz konusu olan bozulmanın oluşturduğu harabiyettir. Zikredilen yüz renginin ve alnın sıcaklığından da anlaşılır; dokununca deri yumuşaktır. Mide ağzı zayıftır; arzu azdır. Bazen dalakta büyüme olur ve ekseriyetle ekşi geğirmeler oluşur.

Gerekli Belirtiler: Balgamî hummanın başka adları da vardır;[31] *luska* da denir. Bu balgamî hummanın başka alametleri, başka ateşli hastalıklardaki gibidir ve ateşli hummalarınkine benzer. Başlangıcında titreme, üşüme ve ürperme vardır ve adeta vuruyor gibi bir his oluşur. 6 saat veya daha uzun bir süre nöbet sürer. Şüphesiz bu devrede geriye kalan madde çözülmez, ancak görülmeyip, gizli kalır.[32]

Çoğunlukla Balgamî Cinsten Olan Hummalar: Şüphesiz bazen safravi olanlardan bu tip hummalar meydana gelmiş olabilir. *Lisen (yoğun)* olan sevdavidir. Hummaların adları onların özellikleriyle belirlenir; *efliyus ve liforya* gibi. Her ikisi de farklı hummalardır. Ancak farklı

---

31 TM: inkiyalus ve likorya.

32 TM: Ona St. Antonio humması adı verilmesi doğru olmaz.

yerlerde bozulma oluştururlar ve oluşturdukları terslikler içte ve dışta olabilir; üşüme ve yüksek ateş yaparlar. 3 kısım humma vardır. Hummaya ait hıltlardan kaynaklanan bayılma ve birden bayılma oluşturan humma ve de gece ve gündüz oluşan humma.

Yüksek Ateş ve Üşüme ile Belirlenen Humma

Bu humma efliyus diye adlandırılır. Camsı balgamî maddeden meydana gelmiştir; o karında ve karnın iç kısımlarında olur. Üşüme şeklinde bozuklukla kendisini gösterir. Diğerlerinden farklıdır ve görünüşte duman (ateş?) meydana getirir. Önce kokuşma olmaz; karında üşüme hissedilir. Şüphesiz onda, daha önce üşüme görülmez. Çünkü onun içinde sükûnet vardır; hummayla ilgili hareketlilik yoktur. Ancak onda iltihaplanma meydana geldiğinde yapı tahrik olur; harekete geçer; süratle yayılır ve eğer yayılmazsa, bedenin tamamına ulaşamaz.

Belirtiler: Onun sebeplerinin alametleri humma için zikredilenlerle aynıdır. Hastanın idrarı soğuktur sıcaklığı azalır; idrar kendi cinsinin özelliklerinden farklıdır. Hastanın nabzı farklı hızdadır ve çoğunlukla her gün daha da hızlanır; şiddetlenir. Bundan dolayıdır ki, onun maddesi ağırdır, yoğundur. Şüphesiz hastanın ateşi yükselir. Bazen nöbet oluşur. Çünkü bedende bunun gibi madde azdır ve biraz da kokuşmuş olması muhtemeldir. Bu da iki nöbet arasında oluşan sebeplerden kaynaklanmış olmalıdır. Bu bozukluk onun balgamî unsurlardan meydana gelmiş olmasından dolayı olmaz; o balgamî unsurun kokuşmuş, bozuk olmasından kaynaklanır. Bu hastalıkta nöbet her gün görülmez. Ancak onun nöbetleri 4 saatle 14 saat arasında tekrar eder; çoğunlukla da 14 saatten önce de bitmiş olabilir. Çünkü o hummanın maddesi nöbetin 24 saat devam etmesini sağlayacak kadar çok değildir.

İçte Ateş ve Dışta Üşüme Oluşturan Humma

Bu tip hummaya *liforya* denir. Bu humma çoğunlukla balgamîdir ve yoğun safradan da oluşabilir. Ancak balgamî unsurlardan meydana gelmişse, balgamî özellikler taşır. O belli bir yerde kendisini gösterir ve o yerin sıcaklığı bozulur. Çünkü o eriyip, çözülmez; bedenin dışına yayılıp, çok fazla buhar oluşturup oranın ısınmasını engeller. Burada biraz güç tükenmesi belirlenir ve hastalık eziyete dönüşür. Sıcakta

görünen görüntü kaybolur; hemen soğur ve özellikle görüntüde ağır, yoğun bir sıkıntı yoksa soğuk, camsı bir yapı gösterir. Bundan dolayıdır ki buharla birlikte, onda yoğun bir şekilde çözülme ve erime belirlenir. Onda çürüme, iltihaplanma olmaz. Ancak yoğun olarak, ortaya çıkan ateş vasıtasıyla yapıda parçalanma, harabiyet oluşturur. Hastada kısa bir sürede şiddetli ateş görülür. Sonra ateş düşer; sıcak su buharı yok olur. Eğer yapı yoğun bir şekilde etkilenmişse, aslında şiddetli üşüme yapısal bozukluktan önce görülürse, vücutta da üşüme olduğu kabul edilir.

Ancak o safravi özellikteyse, onun oluşum sebebi safra olur. Eğer safra azsa ve kanındaysa ve bozuksa ve de hastalığın görüldüğü yer sıcaksa, ateşi yükselmişse, onda hiçbir şey çözülmez ve balgamî olanda açıkladıklarımız onda da görülür. Bu safravi olanı *tifures* diye adlandırılır. Ancak *liforya* denen cinstendir. İki nöbet süresince uzar. Söylenenlere dayanarak, hummanın nasıl olduğunu ve bütün bedende kalpten sıcaklığın nasıl kalktığı, nasıl tahrik olduğu ve nasıl yükseldiği kaydedilmiştir. Şüphesiz, kalpten gelen yüksek sıcaklık içinde bütün vücut harekete geçer. Burada açıklama şöyle verilmiştir: hastalığın sınırları mani olunamayan şartlar içinde seyreder. Örneğin alınan su, rutubetli soğuk sular veya kuruluklar onun tabiatında etkin olur; bunların hepsi hastalıklar oluşturur. Ona herhangi bir engel yoktur ve tamamında bu yüksek ısısı kalbe kadar ulaşır ve arterlerin içine ulaşıp, onlara zarar verir. Ancak bazı yerlerde buna engel olunabilir. Örneğin yüksek ateşin görüldüğü yerlere soğuk şeyler konarak bu engellenebilir. Ancak bazı organlarda yüksek ateşin gerçekten büyük zararı olur.

Bazı Yerlerde Tek Başına İşlevleriyle Bir Yerde (Organda) Etkili Olan Hummalar [33]

Bunun gibi olan humma soğuk hareketli, tahrik eden, harekete geçiren maddelerden meydana gelir ve sebebi her birinin sebeplerinden biri karındaki kokuşma, diğeri göğüsteki bozukluktur. Onlardan her biri çok fazla yayılıp, derine inmemiştir. Sonra, sen çürüyüp kokuşan dikkate alıp, hepsi için o kısma sıcak buhar uygularsın; o soğur. Bilmelisin ki, buradaki soğumanın sebebi hareket halindeki soğuk hılttır.

---

[33] TM: Bu humma cinslerinden safradan meydana gelen hummaya tifudes özel ismi olur ve ama lifurya cins isimdir. Bu hummanın balgamîsine ve safravisine ad verilir ve bu humma-i şatar gün aşırı gelen nöbetten daha uzundur.

Hılta Bağlı Bayıltan Humma

Genel olarak, bu hastalık kötü pişen balgam sebebiyle meydana gelir. Çoğunlukla farklı özellik gösterir. Genellikle güçlü etkisi vardır. Çoğunlukla da onun yarattığı sıkıntı hareket ettiğinde mide ağzındaki zaaftır. Bozulma anında çoğunlukla kahredici bir güce sahiptir ve şüphesiz, kusma ve onunla birlikte güçlenme de mevcuttur veya kuvvetle hareketin tahriki vardır. Şüphesiz dışarı atmayla, şiddetli, ishalle veya zorlu kan almayla tedavi edilir. Hasta güce tahammül edemez. Tahammül edilmesi baygınlığı sakinleştirmekle söz konusu olur. Onun şiddetli kusmaya ve zamanda şiddetli beslenmeye ihtiyacı vardır. Çünkü onun hıltları beslenmez ve vücudunun güçlenmesi gerekir. Vücut beslenmeden yoksun kalmamalıdır. Şüphesiz yiyecek verilmesi, hastanın beslenmesi maddenin yukarı çıkmasını artırır ve hastanın gücünün düşmesi engellenmiş olur.

Hastada başlangıçta, soğuk şeyin (hılt) kalbe ulaşması durumunda baygınlık oluşur ve nabız düşer, küçülür; daha az atmaya başlar vc bu durum ölüme sebep olabilir. Sonra maddenin ısınması ve incelmesi için tabiat çaba harcar. Bazı kısımları hareketlendiren çürüme, bozulma onun üzerinde etki eder. Çünkü maddenin soğuk oluşundan kalp kendini kurtarmalıdır ve onun sıcaklığının zararı söz konusudur. Nabız hızlanır ve özellikle onun sık kasılmasından ve diğer hallerden nabzın hızı bu halin hâkimiyetiyle, küçülür; azalır, düşer ve hasta ölür. Onun devreleri balgamîdir ve çözülmeyen, ayrılmayan 4 günde gelen nöbetlerdir; ter yapar; onunla birlikte yüzde iltihaplı şiş vardır ve vücut şişer.

Bazen kişinin halinde denge yoktur ve bundan dolayıdır ki, ondaki hâkim olan maddelerde de denge yoktur. Muhtemelen bunun sebebi maddelerin sıvı ve camsı özelliğidir. Bazen safra, bazen sevda ve bazen de onlar dut yenerek tedavi edilir. Ancak hastalıkta heyecanın yanı sıra, gözler yeşildir; boğazlanmış gibidir ve midenin yukarı kısmının alt tarafında şiş oluşur. Aynı zamanda, bağırsaklarda da şiş vardır. Bazen kusmuk ekşi olur. Şüphesiz bu hastalıkta dönüş yoktur.

Yoğun safra hâkim olduğunda humma ile birlikte bağırsaklarda yaralar oluşur ve hasta safra kusar ve çoğunlukla idrar balgamîdir.

Hafif İnciten Baygınlık Oluşturan Humma

Bu hummada tek bir nöbette gücü ve nabzı düşürür veya vücutta o kadar hızlı oluşur ki bütün kas gücü harap olur. Bazen güçle birlik-

te dördüncü günde kuvvet düşmeyip püf püf diye sesler çıkarır. Bu oluşan keymuslardan kaynaklanır. Çoğunlukla o safravidir yapı olarak ince ancak şiddetlidir. Deride kötü zehirli cevher oluşturur. Şüphesiz vücutta kokuşma oluşturur. Mizaç cidden had derecede kurudur. Çoğunlukla bu nöbetler dört günlük humma nöbetleridir.

Balgamî Olan Gece ve Gündüz Humması

Gündüz nöbetleri, gündüzleri görülen nöbetlerdir ve gece görülenler, tersine gece nöbetleridir. Her ikisi de kötü değildir. Gündüz görülen nöbetler uzun sürer; daha kötüdür ve uzun sürdüğü için de daha çok ve daha sık vukuu bulur. Eğer o habis değilse, derinin gözenekleri de açılıp, buhar çözüldüğünde, bu durum belirlenir. Ancak çoğunlukla madde çoğaldığı ve güçlendiğinde görülmez. Bununla birlikte onda şiş oluşur ve bu gece oluşur. Midede doluluk varken hasta uykuya terk edilemez; o uyanık tutulur ve o güçten düşer. Hummanın maksatları sıcak günde yüksek ateş oluşturtmak, soğuk gecede uykusuzluk yaratmaktır ki bu da vücudun sarsılmasıyla ortaya çıkacak yüksek ateşle olur. Genel olarak, balgamî olan humma bütün hummalardan daha zorludur.

Balgamî Hummanın Tedavisi: Bu hastalığın tedavisinde, hummanın vakitlerinin farklı farklı olması göz önünde bulundurulur. Ani olanların başlangıç ve bitiş zamanları onların olgunlaşmalarında görülen farklılık ve gizli oluşları, maddelerinden kaynaklanan çeşitlilikleri, yani yakıcı balgamî, camsı balgamî, tuzlu balgamî, tatlı balgamî gibi, tiplerindeki farklılığa göre tedavi uygulanır.

Bütün humma grupları başlangıçta 3 şeyle tedavi edilir; yumurta ve mutedil maddeyi parçalayan şeyler ve hafif parçalayan şeyler ve idrar söktüren şeyler verilir. Üçüncü gününe geldiğinde humma sebebiyle kişideki madde incelmiştir. Daha önce mevcut kalan maddeyle tedaviye devam edilirse yapı hareketlendirilir ve buda kişiye sıkıntı verir; bunu yapmamak gerekir. Dengeli bir şekilde bazı nazik tedbirlerden yardım alınmalıdır. Bazen üçüncü güne kadar sadece arpa suyu verilir ve maddeyi inceltmek üzere başka maddeler de kullanılarak tedaviye son verilir. Ona ancak maddeyi inceltip azaltan maddeler verilebilir. Hastalığın yaklaştığını görürsen, latif, maddeyi incelten maddeler verilmemesi gerektiğini bilmelisin.

Açlık ve uyku ile ilgili olarak, denilebilir ki, açlık ve perhiz hastayı zayıflatmaz. Bu hastalıkta bu uygulama yararlıdır. Muhtemelen başlangıçtan yedinci güne kadar çok yoğunluk vardır; sonra azalır. Ancak, öncelikle, hafif tedbirler almak yararlı olacaktır. Şüphesiz görülür ki, bu safhada yoğun tedbirlerle hastalığı bertaraf etmek imkânı yoktur. Hafif tedbirlerle hastalık yavaş yavaş son bulur. Çünkü bu sırada hastalığın ilerlemesi engellenebilir.

Eğer hastalık yedi günü geçerse hafiflemesi, etkilerinin daha az olması söz konusu olur. Şüphesiz bu midede zayıflama oluşturur ve mide zaafı oluştuğunda hastalık da artış gösterir. Hastalık uzadıkça hafifliği azalır ve yoğunlaştığı hissedilir. Genel olarak, bu hastalık hafif seyreder ve dördüncü günde hastalığın hafiflemesi gerekir. Bundan dolayıdır ki, ona hemen yemek vermemelidir. Ona örneğin piliç suyu ile ekmek verilir. Ancak eğer hastanın zaafı söz konusu olursa veya sağlığında iniş görülüyorsa, bu durumda tersine hareket edip, tuzlular ve tatlılar verilir. Eğer hastalığın sebebi camsı, balgamî ve ekşi ise, ondan oluşan hummaya *firumuriyus el-zemheririye* denir. Bu hummada vücut ısısı artmaz. Onda öncelikli olarak, yumuşaklık oluşur ve o suyla tedavi edilir. İkinci olarak, onda yumuşatan ve kesen, yoğun, güçlü, etkili ilaçlara ihtiyaç vardır. Öncelikli olarak da, yumuşatıp, incelten, kesen, son veren ilaçlara ihtiyaç vardır. Bu ilaçlar çoğunlukla kesmenin dışında ısıtamazlar. Sadece keserler. Eğer çok kuruturlarsa, ikinci olarak, ısıtarak, incelten ilaçlara ihtiyaç duyulur ve yaralar kesilir ve özellikle, eğer balgam sevda ile karışmışsa kimyon ve kükürt macunu ve onunla birlikte tozlu maddeler verilir.

Gül suyu ile birlikte başlangıçta uygulanan basit ilaçlar yedinci güne kadar hastaya verilir. Yine rezene suyu, hindiba suyu, kereviz suyu, gül suyu ile birlikte ihtiyaç dolayısıyla hastaya verilir. Ballı sirkenin fevkalade çok yararı vardır. Ballı su ile çördük otu ile verilir. Tabiatı yumuşatmak istendiğinde bu terkibi kullanmak mümkündür. Müshil olarak, şeker ve özellikle de kırmızı şeker ve kırmızı gül suyu bilinen İran gülü alınır. Şüphesiz bu yumuşatıcı bir müshildir. Eğer terkibin daha fazla yumuşatılmasına ihtiyaç varsa, boru çiçeği suyu içinde onun çözülmesi sağlanır ve Çin tarçını ve şeker kamışı da istendiği kadar karıştırılır. Yine gül suyu balla, kudret helvası ve boru çiçeği suyu içinde

çördük çöp otlu terkibi ile alınır. Başlangıçta veya daha sonra, hasta üzerinde müshiller ve yoğun şeyler uygulanmaz. Özellikle o madde safra ise, böyle bir uygulama mizacın bozukluğunu geri getirir.

Çoğunlukla başlangıçta her gece purgatif ilaçlar içirilir; örneğin haftada 2 defa mastika hapı ve idrar söktürücü tohumlardan oluşan haplardan içirilir. Purgatif ilaçlardan biri şöyledir: zencefil ve mastika; her birinden 11 dirhem, salep 10 dirhem, hepsinin toplamı kadar teberzed şekeri alınıp, hazırlanır. Her gece 1 miskal verilir. Bu uygulama doğal yapı gevşek değilse, uygulanır. İhtiyaç olursa gecede 2 defada uygulanır.

Ancak önceden zikrettiğimiz gibi, ben pişme ve yapının yumuşamasını beklemeyi sevmiyorum. Muhtemelen yapıdaki gerginliği oluşturan şeyleri atmak ve geri kalanının pişmesini beklemek; bunda sabır göstermek gerekir. Bunun için benzeri ve onu kurutmayan ilaçların azar azar verilmesi gerekir. Daha sonra idrar söktürücü ilaçlar verilebilir. Bundan dolayı çoğunlukla erik ve demirhindi suyu ve mideyi zaafa uğratacak veya ince ishal yapacak ilaçlar verilir.

Eğer madde çok fazla soğuksa ona yalancı safran suyu verilir. Eğer madde safravi ise ona menekşe şarabı katılır veya bahçe menekşesi şarabı ve kudret helvası verilir veya sıkılmış turp suyu içine ballı su ve benzerleri konup hastayı kusturmak gerekir.

Eğer kusmaya ihtiyaç duyulursa çoğunlukla güzel kokulu kusturucular verilir; ağzın tadını değiştirmek için 1 miskale kadar turp hapı soğuk suyla içilir. Kusmayla birlikte midenin zayıflatılması cidden yararlı olur. Hasta bu gereksinmeye bu hastalık nedeniyle gelmiştir.

Bu uygulamayla 7 gün ve gece beklemek gerekir. Hastadan ilkin midede zaaf oluşur ve şiş meydana gelir. Eğer hasta kusmakta zorlanıyorsa, şiddet uygulayarak kusmaya zorlanmamalıdır. Özellikle başlangıç dönemlerinde bu şekilde davranılır. Ancak içeriden atılması gereken maddelerin atılması desteklenir. Burada midede zaaf oluşur; onunla birlikte, kasılıp, tutulursa hastaya nane şarabı ve bundan sonra, zikrettiklerimiz hastaya verilir.

Baş ağrısı varsa, papatya suyu, başın dört bir tarafına da gidecek şekilde sıcak suyla birlikte dökülür. Bu şiddetli sakinleştiricidir. Eğer arpa suyu almaya ihtiyaç varsa, usulüyle pişirilerek, mutedil miktarda verilir veya ballı sirke ve balla karıştırılıp verilir. Şüphesiz midede ekşi-

me olmamalıdır veya oluşmaya karşı ballı su verilmelidir. Öncelikle bu su yedinci günden önce verilmelidir. Öncelikle gül suyu, 2 saat sonra arpa suyu verilmelidir.

Hastalığın başlangıcında kullanılan merhemlerle hasta ovulmaz; başında uygulanan sıvılarda kullanılmaz. Çünkü onları kullanmak bedenin duvarlarında karışıklık yaratır. Rutubetin gevşetmesi iç organlarını rahatlatır. Soğuk sudan kaçınmak gerekir. İfade edilmek gerekirse, ben idrarın daha yoğun ve kırmızı olduğunu gördüm. Kan almanın bu durumda bir sakıncası yoktur ve hasta ballı sirke içmelidir.

Bilmelisin ki, ilaçlarla ovma, onlara yararlı olacaktır. Söylemek gerekirse, balgam daha yapışkan ve yoğunsa hastaya masaj yapmak, onun derisini sıkıca ovalamak yararlı olur. Denir ki, örümcek ağı gibi olan dokuyu zeytinyağı ile ovalamak cidden yararlıdır.

Eğer hastalık arttığında söz konusu ilaçlar alınırsa, çoğunlukla mide ağzına yararlıdır ve onu güçlendirir. Çiğnenerek alınan bu maddeler nane, mastika, anasondur. Hastaya biraz yiyecekle birlikte turp verilerek, zikrettiğimiz üzere kusma oluşturulur. Hastaya gül suyu, arada verilip, yemek yedikten sonra mide ağzını güçlendiren maddeler verilir. Hastaya sıcak su da verilir. Özellikle nöbetin başında bu şekilde hareket edilir. Şüphesiz bu şekildeki tedavi ile hasta titreme, ürperme ve üşümeye karşı koyabilir. Eğer hastada susuzlukta artış varsa o giderilmelidir. Çoğunlukla hastanın ham, olgunlaşmamış balgamı kusmasına izin verilir.[34] Öncelikle hastada pişmenin tam olarak oluşup, oluşmadığına bakmak gerekir.

Eğer hastalıkta ateş varsa, bu hapı almasında yarar vardır: sarı helile, sabır, kasık otu suyu, pelin otu suyu; her birinden 5 dirhem olmak üzere safran ve mastikadan; her birinden 6 dirhem alınıp ve hap yapılır. Her gün hastaya 1 dirhem verilir; geceleri ilaçtan yarım dirhem verilir. Eğer pişmenin, olgunlaşmanın yararı görülürse, ona kereviz yaprağı

[34] TM: Fakat bu konuda gerçekten faydası şiddetlidir ve bu hastalığı kökünden çekip koparır ve kusma için yedinci günün beklenmesi gerekir. Çünkü yedinci günden önce olan kusmada şiddet olup mideyi şişirir. Eğer yumuşaklık üzere ona kusma özrü olursa şiddet ile kusma için izin olmaz ve eğer kusma geçer ise ayrıca devirden başlangıç zamanında geçer ise giderme olağan olmakla o kazf habsolunmaz ve ondan eksiklik ve zayıflatma olursa ona mibe ve şarap binefa içilir. Bundan sonra bizim anacağımız içecekler ile habs olunur ve eğer hastaya baş ağrısı arız olsa,

suyu, rezene, bataklık sazı kökü ve kız saçı verilir. Şüphesiz eğer maddenin soğuk olduğu cidden bilinirse, biber yemenin sakıncası yoktur. Hasta çok olmamak şartıyla biraz şarap içebilir. Güçlü kuvvetle pişme ve çözülmenin rahatlığı aşikârdır. Diğer hummalarda görülenler pişme ve çözülme de aynı sürede olgunlaşır.

Hastalık güçlüyse, vücudu hareket ettirmesi, humma ve titreme oluşturması gerekir. Eğer hastalık gerçekten güçlüyse ona nüfuz edilemez; merhemlerin gücü artırılır. Ancak kullanılan yağların ince olması gerekir. Ancak bu durumda denge olur. Eğer humma on dördüncü güne erişirse hastaya genellikle maddeyi incelten ilaçlar uygulanır; örneğin rezene, kereviz gibi Bazen onlara bazı tohumlar ve maddeler de ilave edilir; anason gibi ve örneğin ballı sirke gibi. Bunun içine (ballı sirke) çördük otu ve yabani kekik katılır; gül tabletleriyle bu terkip verilir. Bazen midedeki zaaf sebebiyle, onun içindekileri artırmak gerekir; kendir, mastika, Hint selvisi, pelin otu ve benzer bitkiler katılır. Bunlarla hastanın humması giderilebilir.

İnce şarap, oradaki hıltları inceltmekte yararlı olur ve yoğun sıcaklığı destekler ve idrar atılmasını sağlar ve ter atar. Ben pelin otu haplarının hastayı güçlendirip hıltları, maddeyi pişirdiğini, olgunlaştırdığını belirledim. Bundan sonra, başlangıçtaki nöbetler üşüme şeklindedir; sıkıntı verir; eziyet oluşturur. Hastalığın başlangıcında hastaya sıcak su içirilir. Bu suyun içinde kereviz tohumu, anason ve nane kaynatılmış olmalıdır. Yine onlar bazı benzeri bitkiler de vardır. Onlardan daha güçlü olan ve haricen uygulanan lapa ve buharlar ve de benzerleri de vardır.

Yoğun titremelerde su ile pişirilerek hazırlanan şu reçete uygulanır: zencefil, yabani kekik, nane; her birinden 3 ölçü, gebere 4 ölçü, gül, yarpuz; her birinden 3 ölçü; kuru üzüm 7 ölçü; düzen üzere pişirilir.

Hummanın tam olarak olgunlaştığını görürsen, kuvvetle zararlı maddenin dışarı atıldığını ve idrarın da atıldığını anlarsın ve kuru üzüm ve kükürtle tenkiye yaparsın. Eğer madde çok balgamdan meydana gelmişse, tiryak içirilmelidir. Yine gül hapları ile rezene suyu verilir.[35] Şüphesiz bütün gece salep ilacı ve sabır hapı, kasıkotuyla birlikte verilir; onunla birlikte şakayıkla muamele edilir.

---

35 TM: bir nüsha zencefil, mercanköşk, çörekotu; her birinden üçer dirhem, kişniş dört dirhem verilir.

Bu pişmiş terkibin içeriği şöyledir: 7 purgatif kullanılır; salep 10 ölçü, kara helile 5 ölçü, kasık otu 5 ölçü, Hint tozu 3 ölü, eşekdikeni ve benzerlerinden dörder ölçü, anason 3 ölçü alınır ve kereviz suyu ile pişirilir ve hastanın durumuna göre, hastaya içirilir.

Bu hastalığı düzeltecek ve onu iyi edecek olan bir başka reçete de köklerden hazırlanır; süsen kökü 10, zamklardan 8 ölçü, kasıkotu 5 ölçü, kereviz tohumu, rezene; her birinden 4 ölçü, gül, sümbül, nane yedişer ölçü alınıp, hap yapılır ve hastaya verilir.

Yine iyi bir Terkip: Bütün köklerden onar ölçü, kuru üzün 7 ölçü, anason, mastika; her birinden 3 ölçü, kantaron, kasık otu; her birinden 4 ölçü alınıp, 3 ratl suyla pişirilir. Hatta sıvı miktarı 1 ratl kalana kadar devam pişirmeye devam edilir ve her gün aç karna içilir.

Bu durumda kullanılacak iyi ilaçların ve yararlı olanı ve en güçlüsü şöyledir: Bu ilaç yakı şeklinde uygulanır. Kasık otu öz suyu, pelin otu, kantaron kökü; her birinden 5 ölçü, kereviz tohumu, rezene tohumu, Kabil helilesi; her birinden 10 ölçü, ağaç mantarı 15 ölçü alınır. Gül tabletinden 15 dirhem, salepten 13 dirhem alınır ve bunlardan hap yapılır. O iyi bir müshildir.

Bir Başka İlaç: Sabır, sarı helile, ılgın, mastika, kasık otu, pelin otu suyu; her birinden 1 kısım alınır; yarım kısım safranla karıştırılır ve hastaya verilir.

Yine bir Başka Hap: Bu ilaç haricen uygulanır. Kabil helilesi ve tuz; her birinden dörder dirhem, kereviz tohumu, afyon, rezene; her birinden yarım dirhem ve pelin otundan yarım ölçü alınıp, ona 3 ölçü gül tableti, eşek dikeni ilave edilip 2 dirhemlik toz şeklinde hap yapılır.

Pişirilerek Hazırlanan Cidden Çok İyi Bir Terkip: Kasık otu 5 ölçü, meyan kökü ve nane; her birinden 3 ölçü, kereviz tohumu, rezene; her birinden 4 ölçü, gül 5 ölçü alınıp, hepsi pişirilir. Bu şerbetten her gün hastaya 3 ukiye verilir.

Yine iyi pişmiş olarak, 3 kökten her birinden onar ölçü anason ve kerevizden 2 ölçü, eşek dikeni, pelin otu ve kasık otu; her birinden 5 ölçü, kantaron 3 ölçü alınıp pişirilir. Bu terkipten 4 ukiye hastaya içirilir.

Yine Çok İyi Pişmiş Bir Terkip: Kasık otu, haşhaş, şahtere, eşek dikeni, pelin otu; her birinden 5 ölçü alınır ve ezilmiş kuru üzüm, sarı

helile; her birinden onar ölçü alınıp, pişirilir ve hastaya verilir. Burada etkin olan tuzlu balgamsa ve safraya eşlik edenler daha hâkimse, onun tedavisinde ağaç mantarı kullanılır. Eğer ondan 1 dirhem 3 gün boyunca verilirse, hastalığın uzaması engellenir. Sadece o verilir veya balla karıştırılıp, verilir. Buna ısırgan otu tohumu ilave edilir; sonra iyice ezilip toz haline getirilip, parça parça veya balla karıştırılıp hastaya verilir.

Ancak şüphesiz bu haplar alınırsa, ishal yapar; karaciğerin zayıflığı sebebiyle onların etkisinin artması gerekir. Etkiyi artıracak olan ılgın ve Çin tarçınıdır. Midenin zaafı dolayısıyla anason ve mastika da verilir. Dalağın zaafı ve yoğunluğu içinde gebere kökü kabuğu ve geyikdili yosunu verilir. Şüphesiz çoğunlukla bu hastalığın olduğu kişilerde dalak hastalığı da görülür. Bazen bu sebepten Hint selvisi, ban otu tohumu, boy otu verilmesine gerek duyulabilir. Bununla birlikte sen şiddetli humma hali görürsün. Gece ifrat derecede sıcaklığın arttığını belirlersin.

Ancak pişirenlerin yanı sıra, bu hastalıkta daha çok güçlü dışarı atan maddelere ihtiyaç vardır. Hazırlanan bu şerbetle o sağlanır. Salep hapları hastaya içirilir ve güçlü lavman uygulanır. Bunların için kullanılan haplardan birinin terkibi de şöyledir: 1 denk mastika, 4 dirhem pelin otu öz suyu, ebucehil karpuzu yağı 1 danek, fiykara yakısı yarım dirhem, ağaç mantarı yarım ölçek, ballı sirke ve balla hap yapılarak içilir. Bundan mastika ve sabırla da hap yapılır.

Eğer madde çok sıcaksa müshil yapan Hint kamışı haplarından 3 tane, salep 3 miskal, mahmude otu yarım miskal, kasık otu 2 miskal alınır ve hastaya içirilir. Yine aynı miktarda kasık otu, pelin otu, kız saçı, helile, şahtere, kuru üzüm aynı miktarda alınır; pişirilir ve gerektiği kadarı içilir. Eğer vücutta ishal varsa, idrar atma, vücudun yumuşaması ve terleme daha önce olmalıdır. Hastalığın tam tedavisi için sabır ve balla hazırlanan içeceğe ihtiyacı vardır. Eğer hastalık duraksamışsa, gerileme söz konusu ise yemekten önce hamama girmekte sakınca yoktur.

Ancak hastanın hafif beslenmesi gerekir; örneğin sirke, kuru üzüm gibi. Bazen onun içine biraz turşu da katılır. Özellikle bu hastalığın onun (hastalık) sonuna doğru yapılabilir. Ancak onun yeşil keklik, pi-

liç, dağ kekliği ve benzerleri güçlü beslenme için kullanılır; özellikle de başkalarında bu durum ortaya çıktığında da kullanılır. Ancak o yeşil keklikler, piliçler, dağ keklikleri ve benzerleriyle daha güçlenir. Daha sonra hastalık durur. Bu hastalıkta bu şekilde davranmak gerekir. Özellikle ondaki pişmenin yanı sıra, sirke, hardal veya turşu ve nohut suyu, onun besinleri arasında yer alır. Eğer o besinler içine dereotu, zeytinyağı ve kimyon konarak ve yine soğuk olarak, pancar, tuşu ve sirke, yıkanmış zeytin ve sirkeli soslar hastaya verilir. Örneğin gebere sirkesi, dereotlu sirke ve yabani kekik, şeytantersi, helyon gibileri soğutan şeylerle birlikte onun içine koyup vermekten ve rutubetli olanlardan kaçınmak gerekir. Beslenme zamanı nöbetin durma veya kesilmesinden sonradır. Nöbetten 4 saat önce hiçbir şey yenemez. Ancak uyku uyunabilir. Şüphesiz uyanıkken pişme, olgunlaşma olmaz. Ancak uykuda olur; uyanık halde çözülme oluşur. Yoğun hamam onlar için zararlıdır, ancak nöbet durduğunda kişi hamam yapabilir.

Hap Şeklinde Alınan Kusturucu İlaçlar: Ayva ilacının, bilinen nar-nane şarabının güçlendirmeye yarayacak kadarı hastaya verilir. Bu 10 dirhem ekşi nar tanesinden beyaz kendir ve mastika; her birinden 5 ölçü olmak üzere alınıp 7 dirhem nane, 2 ratl su içinde pişirilir ve süzüldükten sonra nane ruhu konur.[36]

Çok Fazla Derecede Müshil Uygulanacaklar: Eğer ishal kötü ise bilmelisin ki onun önlemi kabızlıktır ve hastanın ilaçları kabız ilaçlarıdır. Ancak hastanın zaafı telafi edilebilir. İshal olduğunda hasta, pişmiş tavuk, buharlar, güzel uyutan kokularla tedavi edilir. Hastanın yüzünde ve kollarında ürperme ve titreme varsa ona şu ilaç önerilir: anason alınır ve yıkanmış zamktan alınır, her birinden 5 birim, ufalanmış acı badem, safran, sarı sakız; her birinden 4 dirhem, kereviz tohumu, rezene tohumu, elma çiçekleri; her birinden 3 ölçü; kasık otu öz suyu 3,5 ölçü, sümbül 6 ölçü, fiykara yakısı 7 ölçü, gül 10 ölçü, zamk, acı badem alınıp ilaç yapılır. Kişinin bunlara ihtiyacı vardır.

---

36 TM: Kusmanın sağlanması beyanındadır. Layık budur ki aşırı kusmayı savmakta mibe ve bilinen şarap, nar, nane içilmekle yardım istenen ondan daha kuvvetliye ihtiyaç duyulursa bu kaynatılmış kullanıla; mayhoş narın tohumu 10 dirhem, kenevir, pek beyaz damla sakızı; her birinden beşer dirhem, nane yedi, iki litre su içinde kaynatılır ki o suyun içinde de iki bağ nane olmuş ola ve o suyun yarısı kalana kadar kaynatılır aşırı üzere o hummada olan ishalin saşlanması beyanındadır.

Uzun Süre Devam Eden Humma: Uzun süren humma ve titreme, üşüme ile birlikte görülür. 10 birim gül, mastika, sümbül, rezene, kereviz tohumu, hindiba, kasık otu öz suyu, pelin otu öz suyu; her birinden 4 dirhem, Hint kamışı 5 dirhem alınır ve hepsi bir araya getirilip, macun ve hap yapılır. Onun yapışkan şerbetinden 2 dirhem alınıp 10 ölçü gül suyu ve 2 ukiye rezene ile ve nane ile birlikte balla macun haline getirilirse fevkalade yararlı olur.[37]

Bazen üşümeden dolayı, onun yüz ve omuzlarından başlayarak, kasıklarına kadar ovalamak, masaj yapmak gerekebilir. Sıcaklık ellerde ve ayaklarda yayılır ve hastanın sıcaklığı artar. Eğer hasta kendini yorgun hissederse ovalama bele kadar indirilmelidir. Bu sırada sıcaklık artar. Bu ovalama işini yağla yapmanın herhangi bir sakıncası yoktur. Hatta vücut ihtiyacı olan sıcaklığı böylece kazanmış olur ve daha sonra bu sıcaklık vücudu terk eder.

İyi yağlardan olan zeytinyağı, papatya yağı, pişmiş dereotu yağı birlikte pişirilip 2 mevsimde de uygulanır. Yağla ovalamaktan vazgeçilirse, geceleri sıkıntı yaratır. Yağla masaj yapıldığı gibi, kuru masaj yapılmasında da bir sakınca yoktur. Mideyi koruyan, onu zayıflatmayan merhemler, midenin başı hizasından uygulanır. Onlar, örneğin papatya yağı, yabani sümbül yağı, dereotu yağı gibi maddelerdir ve onlardan daha güçlü özel üzümdür (razki denen üzümdür). Burada yararlı yakılardan biri de pişmiş mastika zamkı gibi bir şeyle pişmiş papatyadan yapılır. Bu terkip zaaf durumunda şarapla içilir. Eğer arzu istek düşerse, zayıflarsa sade şarap içilir. Muhtemelen pişmiş dağ üzümü içine papatya, hurma, sarıyonca ve pelin otu da ilave edilir.[38]

Yapışkan Denen Gerekli Balgamî Yapının İlacı: Bunun için birbiriyle uyumlu maddelerden ilaçlar yapılır. Gün içinde had derecede farklı, fakat birbiriyle uyumlu nazik maddelerle ilaçlar yapılması gerekir. Örneğin ballı su, sirke, gül suyu, narçiçeği ve bal ve su ve de bal, reze-

---

[37] TM: Pelin otu, kızsaçı, siyah Hint şahtere otu temizleyici kuru incir ağırlıkları beraber alınıp gerektiğinde içilir. Eğer vücut ishali ihtimal eylemez ise yumuşatıcılara ve idrar söktürücülere ve terleticilere ihtiyaç olan benzeri ilaçlardan verilir bal ile sarısabır katılır.

[38] TM: Bir nevi turşu ve bal katıla ve lifurya tedbirinde yumuşaklığa ihtiyaç inkıyalibusa yumuşaklığa ihtiyacından daha çok olur. Humma-i hıltiyyeden bayılmaya ilaçla tedavilerdir. Bu hummanın ilaçla tedavisi zordur. Onun maddesi yavaş yavaş kusula.

ne suyu, kereviz ve köklerden 1/3 ölçüsünde alınıp hızla uygulanması yararlı olur.

Orada uygulanacak beslenmeyle ilgili önlem, zaman geçişleri ve onların zıtları, güçlünün gücü ve zaafları ve de zikredilen daha önceki tedbirlerden oluşur. Hastaya iyi denenmiş ilaçlardan hastaya 10 hap verilir. Bunlardan biri gül 6 ölçü, meyan kökü özü 6 ölçü, şahtere ve sümbül; her birinden 4 dirhem, mastika 3 ölçü, kehribar 3 ölçü, anason 2 ölçü alınarak hazırlanır. Diğer haplardan biri kasık otu ile yapılan ilaçtır. Terkibi şöyledir: kasık otu, 4 dirhem, gül 1/3 dirhem, Hint kamışı 2,5 dirhem alınır. Yine kasıkotu 3 ukiye, gül yarım ratl, sümbül yarım ratl, Hint kamışı 4 ukiye alınarak hazırlanır. Yine pelin otuyla yapılan diğer bir ilaç şöyledir: pelin, yabani sümbül, kereviz, anason, acı badem, eşek dikeni, kasık otu öz suyu, mastika ve sümbül; hepsinden 1-2 birim alınıp inceltilip, karıştırılıp macun kıvamına getirilir ve ondan hap yapılır.

İnklaus ve Lifurya: Bunlar, daha önce zikrettiğimiz ilaçlara yakın 2 ilaçtır. Onlar tedavide kullanılır. Öncelikli olarak, başlangıçta sirkeli bal ve şekerden meydana gelir. Onların içine pişirilmiş korukla bal ve gül şarabı ilave edilir. Daha sonra, tedavi için, azar azar tohumlarla su ve sabır şurubuyla ve gül haplarıyla mastikayla ve sabır hapıyla içilir ve fıykara yakısı ve kasık otu haplarıyla uygulanır.

Bunlarla da bütün olarak, madde sürüklenir. Bakla suyu, turp, dereotu, yarpuz ve kusturucularla kusturulur ve müshillerden yararlı olanlarından yararlanılır, özellikle de bunun için kara helile ve sarı helile, salep ve şeker verilir. Bu 2 yararlı humma ilacından etkin olanlarla lavman yapılır. Bu ilaçların içine yalancı safran salyası, kantaron unu, dereotu, papatya, demirdikeni, sarıyonca, sarı sakız ve bal konur. Önlem olarak uygulanan *lifuryayı*, *inklaus* ile birlikte uygulamak gerekir.

Bayılma Oluşturan Hılt Oluştuğunda Görülen Hummanın Tedavisi: Bu hummanın tedavisi zordur. Onun tedavisinde hafiften güçlüye tedricen ulaşan kusma, ya da dışarı atma, uygulanır. Özellikle tabiat kendisi olarak iyi değilse, yapıcı özellik taşımıyorsa, bağırsaklarda ve onlara yakın damarlarda temizlik yapmak yararlı olur. Geri kalanına hafif masaj yapılır. Galen şöyle tahmin etmektedir: Çoğunlukla hasta kendisi atmaktan acizdir, ancak bu masajla, dışarıdan ovalamakla

mümkün olabilir. Onlar için uyluk kemikleri ve iki baldırdan başlayarak, ovma işlemi aşağıya doğru inmek suretiyle yapılmalıdır; bu şekilde yapılırsa iyi olur. Deriyi adeta tırmalayan sertlikte tüylü bir havluyla, bu ovma işlemi yapılmalıdır. Sonra ellere geçilir; sırttan omuza doğru gelinir ve işlem deri iyice kızarana kadar devam eder. Sonra sırt ve göğse ve 2 el bileğine gelinir ve ilk sıraya tekrar dönülür. Hastanın yarı zamanında bu ovalama işlemi yapılır; yarısında da uyuması sağlanır. Genel olarak, onların tedavisi prensip olarak cidden ısıtmanın dışında hafiftir.

Nazik, hafif yiyecekler, örneğin ballı su gibi şeyler ona yararlı olur, özellikle onun yiyeceklerine çördük otundan ve kereviz tohumundan onun yiyeceklerine katılırsa güçlendirici olur. Şüphesiz sen, hastanın çok fazla ishali varsa, kaynamış ballı su ile hastayı güçlendirirsin. Hafif mutedil ishal onlara yararlı olabilir. Ballı sirke de onlara yararlıdır. Kışın elbette içilmemelidir. Ancak yazın ve soğuk su içilmek istenirse onun içine katmalıdır. Onun içeceği sıcak sudur.

Hasta zorunlu olarak çok fazla sıcak veya çok sıcağa yakın olması durumunda sıcak şeylerden içmesi daha iyidir. Bu durumlarda oluşan susuzlukta ballı sirke ve bal içmek yararlı olur; öncelikli olarak su içmek gerekir. Özellikle güçlü hummalarda bu iyidir. Yazıldığına göre ve özellikle yaşlılarda bu uygulanmalıdır. Yemekten sonra şarap içmenin yerine geçecek bir şey yoktur [39]

Bu hastalıkta daima kişinin nabzına bakmak senin üstüne vazifedir. Eğer nabızda zaaf ve düşme görürsen ona şaraba batırılmış ekmek vermelisin. Ancak eğer iç organlarında şiş yoksa bu iyi bir ilaçtır. Ancak ne zaman belli bir yere ait değilse, ona tedavi yapılamaz, çünkü

[39] TM: Sözün gelişi bu nüsha uygundur. Fakat la yeandiyye sözünden la yeşteddü anlamından kastedilen ve parça odundan yaş odun anlamı kastedilir gibi olup aykırı görünür. Çünkü parçanın sözlük bakımından anlamı Cevheri tarafından yazılan Arapça sözlükte bildirildiği üzere budur. Bizim özetleyerek bildirdiklerimizi anlama ve zihinde kalmasını isteyen sözün gelişini anlama yeteneği olan kimselere gerekir ki Kanun'un bir yerinde olduğu gibi doğruluğu inceleye. Çünkü açıklamayı çekip uzatmaya sebep olmakla tercimeye uygun olmaz ve alevlenme ve tutuşup yanmanın zayıflığı ve titremeyi geçmeme ve tortunun vücudu hıltın kalınlığı ile olur. Rub'un soğuğu ile ağrıdan bir şey olur ki sanki o ağrı büyüklüğü kırar. Eğer son iyi olur ise ondan idrarın olgunlaşması olur ve fakat idrarın durumları ve renkleri çeşitli olur. Çünkü hıltların sevdası şitada doğar ve hangi hıltan doğar ise sevdanın rengi o hıltın rengine vurur ve rub'un olgunlaşmasına işaret budur ki onda titreme yumuşaklığı olur.

hastalığın oraya dönmesi söz konusu değildir. Bu durum nabızdaki değişimlerde de görülür. Burada hastanın yoğun bir şekilde ovalamaya, masaja ihtiyacı vardır. Burada şiddetli bayılmalar görülebilir, ancak masaj uygulamasını yapmak gerekir.

Eğer hastanın beslenmesi gerekirse, beslenme arpa suyu ile yapılmalıdır. Hastanın gücünün çok fazla düşmemesi gerekir; ona gül suyuna veya ballı suya batırılan ekmek verilir. Hamam onlar için zararlı olan şeylerdendir. Ona sıcak ve soğuk hava da cidden zararlıdır. Sıcak hıltların akciğerlere ve kalbe ve de beyne akışının emniyetle yapılmasını engeller. Soğuk onun pişmesini engeller ve yine onun tıkanıklığının, doluluğunun artmasına sebep olur. Eğer onun içinde safravi madde varsa kusma onun için kolaydır ve böylece hafifler; bu ona yararlıdır ve genel olarak, şüphesiz öncelikle onun için de uygundur.

Bayılma Oluşturan Nazik Hummanın Tedavisi: Göğse sandal ve gül suyu ile yakı yapılır ve azar azar yiyecekle yok edilir ve yiyecek olarak, örneğin taze nar suyu ile ıslatılır ve soğuk olarak, hastaya verilir. Aynı şekilde, tavuk suyu ile ıslatıp verilir. Şüphesiz hastanın özellikle güçlendirilmeye ihtiyacı vardır ve özellikle sirkeyle piliç etinden alınır ve koruk suyu ile söylendiği gibi, hastaya soğuk olarak verilir. Yine özellikle gebere de bu hastalıkta yararlıdır.

Gece ve Gündüz Olan Hummalarda Alınacak Önlemler: Bu 2 hummada alınacak 2 önlem balgamî olanlarınkine ters değildir.

Dört Günde Bir Gelen ve Batratus Denen Nöbetler: Çoğunlukla dört günlük nöbetlerin 4 günde bir oluştuğu söylenir. Ancak onlar sevdavi hıltlardan oluşur. Daha sonra bozukluk yapanlarda iltihaplanma meydana getirir. Bilmelisin ki, bu bir bütündür. Yine bilmelisin ki, sevdavi denen kandandır ve ondan oluşan hıltlar yakıcıdır ve kül olur. Bilmelisin ki, bu hal doğal demevi (kansal) olandan oluşur. Dört günde bir gelen hummalardan balgamî olandan ve safravi ve yakıcı sevdavi olan hıltan oluşur. Bazı insanlar zannederler ki, dört günde gelen humma sevdavi tabiattan meydana gelmez. Şüphesiz o sevdavi hılt kokuşma oluşturmaz. Bu sözün doğrulanması gerekmez. Muhtemelen bütün rutubetle kokuşmadan sorumludur ve onun kokuşma oluşturma özelliği de vardır.

Çoğunlukla hummalar hastalıkların arkasından meydana gelir ve çeşitli hummalar o hastalıklarla yakınlık gösterir. Çoğunlukla bu

hastalığı dalağın hastalığı izler. Şüphesiz çoğunlukla dalak ağrıdan yoksun değildir veya dalakta sertleşme oluşması söz konusudur. Ancak dört günlük humma sakinleştiğinde dalakta şiş veya benzeri bir oluşum görülmez ve onunla birlikte dalakta şiş de mevcut değildir. Şüphesiz dört günde bir nöbet oluşturan humma olduğunda dalakta şiş oluşursa veya onunla birlikte çoğunlukla dalakta şiş görülürse, bu hastalığın dışarı atılmasıyla, yani hastalığın gerilemesiyle atlatılabilir. Denir ki dört günlük hummalardan kişi kurtulur; sevdavi ve kötü hastalıklardan da kurtuluş olur; örneğin melankoli, sara ve titreme ve ürperme oluşturan hastalıklar gibi. Çünkü bunlarda hılt kurudur ve çoğunlukla onun oluşturduğu hastalıklar iyi huylu hastalıklardır. Onların tedavisinde hata yapılmazsa, yaşa göre artış görülmez. Bazen 12 seneye ihtiyaç vardır; bazen de daha az süre alır ve bu süre uzayabilir de. Bu hastalıklar karında su birikmesine sebep olur. Bilinmelidir ki dört günde gelen humma için sonbahar korkutucu bir düşmandır.

Belirtileri: Dört günde bir gelen humma nöbetinde öncelikli olarak biraz soğuk uygulanır; sonra soğuk artırılır. Daha sonra, balgamdan kaynaklanan humma için de söylendiği gibi, son bulur. Eğer beden sıcaksa, sıcaklık çok şiddetli değildir. Çoğunlukla hastalık böyledir ve bu belirti onun balgamî olduğunu gösterir. Şüphesiz, yoğun ateşi hastayı yaktığı için onu zorlar; kişi adeta üstünde ince bir duman tüten ve alevleri çıkan ateş üstündeymiş gibi hisseder. Ancak bu durum bütün vücudu kapsamaz; muhtemelen o öyle bir sıcaklıktır ki, hastada ürperme ve titremelere de sebep olur ve yoğun bir şekilde seyreder. Bütün bunları sebebi hıltların yoğunluğudur. Onda bu yoğunlukla birlikte ağrı da görülür. Kişi adeta kemikleri kırılıyormuş gibi hisseder; dişleri adeta kırılmıştır. Ancak onun balgamî hıltı bütün vücuda dağılmış gibidir. Görmede zaaf vardır. Ancak onların yanı sıra, hastalıkta pişme ve olgunlaşma vardır. Çünkü yoğun bir şekilde kötü madde oluşur. Hastalığın başlangıcında bu bozuk madde azdır.

Dört günde bir oluşan nöbetli hummaların öncelikli olarak uzun süre devam ettiği belirlenir. Bu da hastanın dalağından kaynaklanır; ağrı vardır. Dört günde bir nöbet oluşturan hummanın belirtilerinden biri de mizacın durumudur. Burada sevdavi hıltla ilgili deliller vardır. Ayrıca yaş, mevsimler, beslenme, sıcaklık buna benzer şeyler de has-

talığın oluşmasında etkindir. Onun devri dörttür ve yaklaşık 20 saat sürer. Hastalık genellikle yazın ara verir. Kışın 4 günde bir tekrar eder.

Çoğunlukla hummalar farklı farklıdır. Düzenli olmayan hummalar kalıntılarıyla karışıklık yaratırlar ve hummanın kendisinden kaynaklanmayan karışıklıklar da vardır. Hummalar geriye kalıntı hıltlar bırakmış olabilirler. Eğer bozuklukta, kötülükte bir denge, bir kararlılık varsa, bu humma dört günde bir görülen hummadır. Onda balgam yakıcıdır; devreleri uzundur ve çoğunlukla ara vermeden peş peşe görülür. Ter gecikir ve idrar çok yoğundur. Terin yoğunluğu azdır; keskin değildir. Genellikle, ondan sonra, balgamî hummalar onu izler. Kan yakıcıdır. Bu da idrarda kan görülmesiyle belirlenir. Onun yakıcı ateşi ve idrarın kırmızı olduğu belirlenir. Bunlar yüksek ateş nedeniyle ortaya çıkar. Mevsim ve yaşla da ilgilidir. Bazen demevi (kansal) hummadan sonra da aynı belirtiler görülür.

Yakıcı safra olduğunda hızlı ve yoğun nabız vardır; değişkendir; titreme, ürperme, üşüme baş gösterir. Kaslarda morarma olur; susuzluk ve terleme olur. Daha sonra hummanın şiddeti artar; susuzluk ve iltihap görülür. Bunlar sıcaklık, yaş ve mevsimle belirlenir. Bunların hepsi safravi mizaçla ilgilidir.

Dört günde bir olan hummada nabız yoğunluk gösterir; kuru hıltan dolayı böyledir. Çünkü hılt içe çekilir. Nabız titrer ve ürperir gibidir; eşit değildir. Çünkü onun tahriki eşit değildir. Nabızda ciddi olarak terslikler vardır. Bu da çok fazladır. Görünüşte bu durum yaradılıştan farklıymış gibidir ve bu durum tam olarak dört günde bir gelen hummaya işaret eder. Çoğunlukla gevşemeler eşit olmayıp, kasılmalar hızlı olur. Nöbette zıtlıklar oluşur. Dört günde bir gelen nöbetlerde nabız balgamî ve safravi olandan farklıdır ve değişkendir. Ancak onda gevşeme var gibidir. Nöbetin başlangıcında gevşeme artar ve farklılık oluşur. Çoğunlukla bu durum diğer hummalardakinden farklıdır. Aynı zamanda humma kemiklerde de etkili olur; değişik zamanlar ve hızda kendini gösterir.

Dört günde bir gelen hummalarda idrarda, maddenin soğukluğundan dolayı, pişme yoktur ve madde yoğundur. Ancak sonuç iyidir. Hastalık süresince idrarın rengi ve halleri farklı farklıdır. Onun rengi siyaha çalar ve bu hıltların birbirine zıt olmasından kaynaklanır. Dört

günde bir görülen hummaların bir belirtisi de titremelerin yumuşak olmasıdır. Onda başlangıçta, idrar beyazdan yeşile çalar ve bunun sebebi sindirimin olmamasıdır. Onun halleri başlangıçtakine terstir ve çoğunlukla onun siyah olması, farklı hıltlardan meydana gelmiş olduğundandır ve bunun sonucunda o siyah görünür. Dört günde bir görülen humma çoğunlukla balgamî olan humma ile karıştırılır, diğer hummalarla pek karıştırılmaz. Susuzluk bu hummada az görülür. Ancak sevdavi safravi olan hummada susuzluk çok fazladır.

Tedavi: Bu hastalığa sevdavi ve demevi bir hastalık olarak bakılır veya sevdavi balgamî veya sevdavi safravi ya da sevdavi sevdavi hastalık denir. Bunlar için alınacak önlemi daha önce biz zikrettik. Ancak, bütün sınıflarda ortak olan noktalar olduğuna hükmediyorum. Bu hummalarda şüphesiz tamamen başlangıçta yoğunluk vardır. Burada kanın hâkim olup olmamasına göre, işlev kazanması gerekir; kanın etkinliğine göre, hastalığın gelişimi söz konusudur. Özellikle, eğer dört günde bir olan nöbetler sevdavi kansalsa (demevi) bu durumda o kişilerden hacamatla bir miktar kan almak ve bir miktar kanı dışarı atmak gerekir.

Bazen onun gariplikleri söz konusudur; bu acayipliği çoğunlukla ondan atmak gerekir. Eğer kan almaya gereksinimi varsa ve kan alma hastaya zarar verebilecek haldeyse, o zaman hastaya güç zaafı söz konusu olur. Bundan dolayı sevdanın zıddı olan hıltı atmalıdır ve bu hıltı atılabilmesi için tahrik etmek gerekir. Şüphesiz, öncelikle latif ve latif olmayan humma yaratan hıltları dışarı atmak gerekir. Burada yayılma nedeniyle, maddenin pişmesi söz konusu olur. Hummadan bir gün sonra nöbet tekrarlar. Öncelikle, idrarın güçle atılması gerekir.

Bu safhada merhemler uygulamada gerekir; içecek verilmesi uygun değildir; onun yerine uygun lavmanlar yapılarak hastayı yumuşatmak gerekir. Şüphesiz onu güçlendirerek tedavi kolaylaştırılır. Eğer hastalık kötüleşirse ve tabip başlangıçta dışarı atmaya ve kurtulmayı ön plana alırsa, ona öncelik tanırsa, onu zorla atabilecektir ve hastalığa kökten engel olacaktır.[40] Ancak o hata yaparak, iyilik yapmış olmaz. Hastanın nöbet gününde soğuk su içmesi engellenmelidir. Hastaya tavuk veya piliç eti, keklik eti, üçüncü veya dördüncü devrede verilebilir Daha sonra verilecek tavuk eti onun için yararlı olur. Daha sonraki

40 TM: Biz ilk önce kusmaya işaret eyleriz.

günlerde ilaç da verilir. Nöbet için sıcak suya konan gül suyu günde 2 defa verilir veya gül suyundan 2 dirhem alınır ve 10 dirhem ballı sirke içine konarak hastaya verilir.

Sen sevdanın eğer safravi ise, öncelikli olarak, onu içinden atmak gerektiğini öğrendin. Burada helile ve menekşe gibi şeylerle yapılmalıdır. Eğer humma balgamî ise tohum gibi şeyler, öncelikli olarak, örneğin salep gibi güçlü şeyler ona verilmelidir. Eğer sevdavi ise ona verilen ilaçlar öncelikli olarak çıyan otu ve cinsaçı (küsküt) gibi maddelerle güçlendirilmiş ilaçlar olmalıdır.

Bilmelisin ki, zikredilenlerden de anlaşılacağı gibi, hastaya peynir suyu, çok iyi gelir. Bazen onun tek başına alınması gerekir ve bu tercih edilir. Özellikle sıcaklık çok baskınsa, hastanın ateşi çok yüksekse, böyle uygulanmalıdır. Şüphesiz iyice kaynatılmış gül suyu ve saf su maddeleri güçlü bir şekilde aşağı indirir. Özelikle madde zaaf içindeyse veya soğuk hıltlar hâkimse bu uygundur.

Kusma da, özellikle yemek öncesinde olursa veya yemekten sonra olursa yararlıdır ve de özellikle nöbet gününden önce uygulanırsa yararlı olur. Yine eğer fonksiyonlarda balgamî safra hâkimse, bu tedavi uygulanarak, hastaya yararlı olunabilir. Ancak hastalığın başlangıçta uygulanması doğru olmaz. Muhtemelen hacamat için bu hüküm doğrudur. Hastalığın başında uygulanmaması gerekir. Hastalığın başlangıcında pişmenin tamamlanması ve güçle ısıtılmayan kısmın atılması gerekir. İlaçlardan dolayı, güçte boşluk oluşmamalıdır ve beslenme terk edilmemelidir. İshal (dışarı atma) yüzünden zaaf oluşmamalıdır. Yine başlangıçta alınan nazik tedbirlerden dolayı, bu dönemde kuruluk oluşmuş olmamalıdır.

Bilinmelidir ki, eğer dört günlük humma zaafında parazit varsa, öncelikli olarak, arpa suyu ve ballı sirkeyle devrelerin yollarının açılması gerekir ve bu konuda çok hızlı karar verilmelidir. Burada ilk devreden sonraki devre 3 ila 4 saat sonra gelir. Eğer dört günde bir gelen nöbet kışın oluşursa, kişide çok pislik yaratır. Bu hastalık dolayısıyla hap içilmez.

Bilinmelidir ki, soğuk rutubetli şeyler kolayca sindirilebilir; keymus iyidir. Bu hastalık herhangi bir humma ile uyum içindedir ve tek başına olursa kuru olan sevdavi keyfiyet daha fazla etkilidir. Aynı zamanda

olgunlaşmaya zarar verilmesinden korkmamak ve ilaç vermek gerekir. Yine sıcak şeylerin hastaya verilmesinden de korkulmamalıdır. Kuru soğuk olan hastalara verilmelidir. Soğuk ve uygun olan rutubetli şeyler bu hastalıkta verilebilir; örneğin hindiba, marul, balkabağı, şeftalinin verilmesinde sakınca yoktur.

Şüphesiz çok fazla soğuk şeylerden kaçınmak gerekir. Bu marul gibi besinler için söz konusudur. Bu durum helva ve bal kabağı için söz konusu değildir. Ancak çok fazla idrar için kanın yoğunlaşmasına yönelinir ve bu hali sağlayacak özellikler su kabağında mevcuttur. Ancak, genel olarak, çözülme dolayısıyla da hastalık oluşur. Bu mevcut halde tatlı şeyler hastaya verilir. Bu ve bunun gibi benzerlerini senin bilmen ve belirleyebilmen gerekir.

Ancak sıcak yiyecekler dengeli bir şekilde verilmelidir; rutubette dengeli bir fazlalık olduğundan onlar cidden yararlı olur. Özellikle, eğer sıcaklık değiştirilmek istenirse, soğuk, rutubetli pişirilmiş şeylerden yardım alınır; örneğin hurma ile hindiba karıştırılır; tatlı, keskin ve yakan şeylerin yenmesinden ve ısının artmasından korkulmamalıdır; tatlı şeyler yemenin bir sakıncası yoktur. Ancak hastalığın sonunda böyle yapmak gerekir: pelin otu hapları hastalığın sonunda yararlı olur. Her gün yemekten önce hamamda sıcak suda oturmak ve her gün hamam yapmak yararlı olur. Ancak sadece vücudu rutubetlendirmelidir; sıcaklık artırmamalıdır. Onun rahatlatılması ve nazikçe sakinleştirilmesi gerekir. Perhiz yapmak ve beden hareketleri yapmak ve nefsin terbiye edilmesi gerekir.

Bütün hummaların rutubetli ilaçlara ihtiyacı vardır ve bu ihtiyaç onların soğukluk ve sıcaklık ihtiyacına göre farklılık gösterir. Onların aynı zamanda kurutulmaya da ihtiyacı vardır ve bu da gücün kesilmesi, bitmesi, cilalanması ve sebepsiz yere kuruma olmasıyla sağlanır. Ayrıca midenin çok güçlendiren yakılarla güçlendirilmesinin uygun olduğunu bilirsin. Hastalığın durumuna göre, ona uygun olarak, sıcaklık ve incelme kabiliyetinin güçlü olması gerektiğini anlarsın ve yine dalak ve karaciğerde katılaşma ve şiş oluştuğunu görürsün. Bazen onu turp suyu ve onun tohumuyla desteklemek gerekir. Bu terkibe ballı sirke katılabilir. Bazen hastaya pancar yedirilir ve mümkünse, hardal, balık ve benzerleriyle merhem yapılarak, uygulanır. Bundan

sonra çokça su içirilip arkasından ballı sirke verilerek oradaki istenmeyen unsurlar attırılır.

Hastanın nöbet günü yemek yemesi yararlıdır ve daha sonra onu kusar; onun için soğuk zararlıdır; titreyip ürperme oluşturur. Hummanın hiddetini bal veya bal özelliği olan maddelerle azaltmak mümkündür. Ballı sirke balla içilir ve yenir. Daha sonra sıcak su hummayı azaltır(ateşi düşürür) ve hasta kusar. Nöbet bittiğinde kişi az bir özveriyle yeniden hayat bulur ve bu da yemek yemekle sağlanır. Eğer nöbetten önce hasta kusmak isterse ona beş saat önce bir şeyler verilir. Nöbetten 5 saat önce yemek yenebilir. Şüphesiz bu uygulana bazen yararlıdır. Ancak nöbetten önce kusma, nöbetin daha hafif olmasını sağlar ve onu rahatlatır; nöbetin atlatılmasını sağlar.

Nöbet günü oruç tutmak iyi bir tedbirdir, ancak nöbeti engellemez. Yemek yenmez, hatta nöbet bittiğinde ikinci günü hamama girilir. Ancak titreme fiili görülmektedir. Eğer titreme ve ürperme yoksa bütün vücudu kaplayacak şekilde sıcak su dökülmesinin bir yararı yoktur. Bu nedenle, içindeki hıltın patlama noktasına gelmeksizin tedavi tedbiri alınır. Üçüncü gün hasta kusturulur ve yenen fazlalıklar dışarı atılır ve hamamda hıltların çözülmesi sağlanır. Bu nedenle, nöbet gününde hastayı kusturmak gerekir.

Eğer sevda demevi (kansal) ise basilik damardan kan almak yararlı olur. Sonra biraz hafifçe kasarak kan damarlarından dışarıya bu latif maddenin atılması sağlanır. Burada eşek dikeni, boğa dikeni, çıyan otu, şahtere, Kabil helilesi ilaç olarak bu cinsten kabul edilir. Şüphesiz hummanın sebebi safravi sevda ise, ona soğutucu ve ilaçlar ve de yiyeceklerden verilir; benzeri gelişmiş tertipler de kullanılır. Ilık su içine hasta oturtulur ve onunla hasta yıkanır. Başlangıçta vücudun tabiatını, menekşe ve su ile yumuşatmak gerekir ve yine peynir suyu ve çıyan otuyla veya ballı sirke ve küskütle bu işlem yapılır ve bunun için gül şarabı, boru çiçeği suyu Çin tarçını verilir.

Ancak tam olarak, hastalıktan kurtulmak için bazen 20 gün geçmesi gerekir. Çünkü onda olgunlaşma ise ancak belli bir sürede oluşur. Madde, eğer safravi sevda, bundan dolayı yavaş yavaş hasta hassaslaşır. Nihayet bu oluşum durur. Eğer yapıyı düzeltmek gerekirse, hastanın midesini düzeltmek üzere merhemler ve yağlar kokulu bitkiler kullanılmalıdır; onların gücü ilaç olarak kullanılan papatya, gül, pelin otu, sarıyonca ve benzerinin gücünü geçmemelidir; çok oruç tutulur, hatta devir günün

ona uygun zamanda ayarlanır. Eğer devir günü beslenmeye dayalı olarak, besin azaltılırsa, nöbet süreci de kısalır.

Yararlı olan yağların alınıp içine helile, küsküt ve içinde pişmiş menekşe konmuş ballı sirke ve kına konur. Bazen şeytantersi ve tükürük üzerine sürülür; özellikle o, nöbet gününde uygulanır. Eğer yapıda (vücut) şiş oluşmuşsa bu yararlı olur.

Eğer balgamî sevda varsa, ballı sirke, bal, kereviz suyu, rezene ve benzerlerinden yardım alınır. Hıltın başlangıçta eğer yumuşatılmasına ihtiyaç duyulursa mutlaka balgamın salep ve çıyan otuyla güçlendirilmesi gerekir ve ağaç mantarıyla güç desteklenmelidir. Pişme için (olgunlaşma için) ballı sirke, ballı tohumlarla kusma sağlanır. Mide rahatsızlandığında mideyi güçlendirmek için yakılar uygulanır. Hatta bunun için hurma, incir ve benzerleri uygulanır. Aynı zamanda kustus yağı ile sıcak olarak, yağla masaj yapılır. Bazen de içine beyaz çöpleme ilave edilip güçlendirilip, ballı sirkeyle ovulmalıdır. Muhtemelen beyaz çöplemeyi turp içine koyarak, içmek veya sirkeyle çöplemeyi karıştırıp içmeye ihtiyaç duyulabilir. Bunlar ancak gücün zayıf düşmeyeceğinden korkulmazsa, uygulanabilir.

Sevdavi sevda, kan hücum etmeden önce harcanıp tüketilmelidir. Öncelikli olarak, bu boru çiçeği suyu, şeker kamışı şekeriyle dışarı atılır. Pişirilmiş sarı helile, Hint fasulyesi, şahtere, kuru üzüm verilerek, kusturulur. Eğer hastalık kötüye gidiyorsa, her durumda iyi olan yapıyı bozar; burada basilikten kan almak iyi gelir. Hasta yiyecek üzerine kuvvetle veya duruma göre, zamanı da hesaba katarak kuvvetle veya duruma göre, zamanı da hesaba katarak hafifçe kusturulur. Onun atılması yapılması gereken asıl iştir. Bu işlemi ilaçlarla ve güçlü lavmanla yapılır. Burada bu sırada alınacak ilaçlar küsküt, çıyan otu, ağaç mantarı, lavanta çiçeği, Ermeni taşı yıkanmış ve yıkanmamış olarak lapis lazuli, beş parmak otu, ballı şarapla verilir. Bazen ona siyah çöpleme de katılır. Bazen safravi olana sinameki ve şahtere, pelin otuyla birlikte ballı sirke içine konularak verilir. Sonra idrar söktürücü verilir. Bunlar balgamî kusturma için olumlu sonuç vermez.[41] Sevdavi olanda tiryaklar, mitridatus, şeytantersi ilacı, kükürt, biberlerden birer ölçü alınır ve sıcak suyla içilir. Hardal, her zaman alınmaz. Muhtemelen her üç günde bir gelen nöbette, öncelikle

---

[41] TM: gül ve balla yapılan terkip bala mülazemet olunup kereviz ve rezene benzerlerinin suları ile içilir.

uzama söz konusudur. Aynı zamanda biberler, sos nevinden maddelerle hastaya verilir. Hastalık olgunlaşmadan önce bu gibi şeyler uygulanmaz. Şüphesiz önce verilenden sonra, hastaya tiryak ve soslardan içirilir. Bazen kişi hastalıkları daha sonra kendi üstüne çeker; özellikle kışın ve daha sonra bu durum söz konusudur. Şüphesiz onlardan önce hastadan kan almak gerekir.

Galen şöyle demiştir. Dört günlük hummada doğal yapıdan olarak aşikârdır ki nöbet olgunlaşınca müshil ve pelin suyu içilmesi gerekir. Sonra tiryak içilir. Ben diyorum ki şeytantersi ve 2 tane biber yemek yararlıdır. Eğer humma olgunlaşmış ve sonuna ulaşmışsa, bunları yemek ve süt içmek yararlı olur. Bunlarla birlikte tuzlu gebere, hardal ve muri (bir nevi balık sosu) hastaya verilir. Bazen 40 gün sonra, bütün bu içecekleri içmeye ihtiyacı vardır; örneğin *nebka (lotus meyvesi)*, çördük otu meyvesi gibi. Aynı zamanda eğer had derecede humma olursa ve madde köken olarak, safravi ise bu söz konusudur.

Burada kullanılacak yararlı olma sıfatı taşıyan hap şöyledir: kasık otu ve safran; her birinden 3 ölçü ve Hint kamışı, zamk, ılgın; her birinden 5 ölçü ve bakla tohumu, gül, sümbül, Çin saçı, anason, kereviz tohumu, gebere kökü, ban otu tohumu; her birinden 4 ölçü alınır ve hepsi ufalanıp, un haline getirilir. Kereviz suyu ile karıştırılarak ondan macun ve hap yapılır. Rezene, hindiba ve Çin saçı bu terkiple karıştırılarak içilir; çok yararlıdır.

Bu madde pişirilip, verilir; yararlı bir ilaçtır: sarı sakız 17 dirhem, sümbül 13 dirhem, nezle otu, kustus, bataklık sazı; her birinden 5 ölçü, kereviz 15 dirhem, anason 10 ölçü alınır ve eski şarapla ve zencefil balıyla macun haline getirilir ve ceviz miktarında hastaya içilir.

Bu sonuncusu uygun bir ilaç olmakla beraber, yeterli bir ilaç değildir. Bu hastalıkta pek az ağrı olmakla birlikte hastanın yüksek ateşi vardır. Onda oluşan yoğun hıltlar nedeniyle, onları inceltecek ilaçlar verilmelidir. Bu terkip de şudur: ban otu, adamotu, 1 kırat, çördük otu yaklaşık aynı miktarda alınır. Bunların tamamı 3 ölçüden az olmalıdır. Bundan başka bir reçete de şöyledir: bostan yarpuzu 4 miskal, ısırgan otu 20 miskal ve pelin otu 1 miskal alınıp, küçük haplar yapılıp 1 dirhem şerbetle içirilir.

Bundan sonra, olgunlaşmayı gördükten sonra ilaç alınmalıdır. Burada uygun olan ilacın içeriği şöyledir: yıkanmış kuru üzüm veya Herat üzümü, yabani sarımsak, taze bitotu; her birinden 1 kısım alınır ve suda pişirildikten sonra, bir süre suda bırakılır ve karıştırılır; süzülür ve ondan 1 ukiye hastaya içirilir. Yine kereviz tohumu, anason, yabani kimyon; her birinden 5 dirhem alınır; yabani kekik, kasık otu; her birinden 3 ölçü alınır; çörek otu 4, Arap dikeni (eşek dikeni) 3 ölçü, kuru üzüm 10 dirhem alınır ve 3 ratl suyla pişirilir ve su 1 ratl kalana kadar pişirme işine devam edilir.

Bu reçeteyi uygulamak yararlıdır: Çörek otu, sümbül, yarpuz; her birinden 10 dirhem, karaman kimyonu, anason; her birinden 7 dirhem; şeytantersi 5 dirhem, zencefil 4 dirhem, Seylan tarçını 3 ölçü alınıp yeterince balla macun yapılır. Ondan 3 dirhem kereviz suyu ve rezene suyuyla macun içilir.

Şöyle Bir Terkipte Bir Hap: Kasık otu öz suyu 10 dirhem, Hint kamışı, rezene, sümbül, safran; her birinden 5 dirhem, zamk, ılgın; her birinden 4 dirhem, semizotu tohumu, *bir çeşit hıyar tohumu (kısa)*; her birinden 4 dirhem alınıp, kereviz suyu ile hap yapılıp ballı sirke suyu ile içilir.

Balgamî Humma İçin Bir Reçete: Sarıyonca 35, safran, kereviz; her birinden 5 dirhem; iyi kalitede sümbül 4,5 ölçü, kunduz hayası 3 ölçü, anason 3,5 ölçü, kereviz tohumu ve Karaman kimyonu; her birinden 4 ölçü, kakule, Çin tarçını ve günlük; her birinden 2 dirhem alınıp, yabani kereviz suyu ile macun yapılarak, bir dirhemin 2/3'ü kadar miktarda uygulanır. Eğer hastalık çok yoğunsa, ılık su ve ballı sirkeyle hastayı kusturmak iyi olacaktır. Eğer güç gerekmiyorsa, yeri geldiğinde zikrettiğimiz ilacı hastaya uygulamamalısın. Hasta bu ilacın lapasının buharına tutulur: pelin otu, papatya ve benzerlerinin sıcak buharı hastanın başı bir örtüyle örtülüp, altından buhar verilmek suretiyle uygulanır. Bu uygulama yararlı olur.

Hastalık Olgunlaştıktan Sonra Uygulanmasına Gereksinim Duyulan Müshiller: Kabil helilesi 6, pelin otu ve küsküt; her birinden 5 dirhem, sarı helile ve kasık otu öz suyu, helile meyvesi; her birinden 4 ölçü, kereviz tohumu, anason, rezene tohumu; her birinden 2 dirhem alınıp pişirilir ve maddenin rahatça atılması için kullanılır veya 10 dirhem

kuru üzüm, Kabil helilesi, küsküt; her birinden 8 dirhem, şahtere 7 dirhem, Hint bezelyesi ve boğa dikeni, kantaron; her birinden 6 dirhem; kasık otu, bataklık sazı; her birinden 5 dirhem alınır, 5 ratl suyla 1 ratl kalana kadar pişirilir.

Hafif Bir Hap Tarifi: Bu terkip her gün 1 defa verilirse, yararlı olur; hafiftir ve denenmiştir. Küsküt, Irak salebi; her birinden 10 ölçü, Karaman kimyonu, anason; her birinden 7 ölçü, çörek otu, kereviz tohumu, rezene; her birinden 3 ölçü, çıyan otu 6 ölçü, beyaz kasık otu 8 ölçü, Hint tuzu 5 ölçü, fıykara yakısı 10 ölçü ufalanıp, un haline getirilir; çözülür ve macun haline getirilir ve 1,5 dirhem nane suyu ile içilir.

Balgamî madde için bu hap yararlıdır: Küsküt, nane, kasık otu; her birinden 8 dirhem, kereviz tohumu, anason, rezene; her birinden 3 dirhem, neft tuzu, 5 dirhem, yakı ve salep; her birinden 10 dirhem alınıp, macun haline getirilir ve 1,5 dirhem yakı ve salep; her birinden 10 dirhem alınıp, macun halinc getirilir ve 1,5 dirhem şerbetle içilir.

Eğer humma dalak ağrısıyla birlikteyse, bu ilaç yarar bir rahatlatıcıdır. Hint kamışı 15 ölçü, kasık otu 12 ölçü, siyah helile ve yakıdan; her birinden 10 ölçü, Kabil helilesi, pelin otu; her birinden 8 ölçü; eşek dikeni ve boğa dikeni, yer palamudu, kasık otu suyu; her birinden 7 ölçü, ılgın 3 ölçü, gebere kökü kabuğu öz suyu 5 ölçü, kereviz tohumu, anason, rezene; her birinden 3 ölçü alınıp ağrılar için macun hazırlanır.

Dört Günde Bir Gelen Nöbetleri Olan Hummanın Sahibinin Beslenmesi

Şu şekilde tedavi uygun olur: Öncelikli olarak, ilk haftadan üçüncü haftaya doğru hastanın gücünün tükenmesinin yanı sıra, nazikleşmesi ve incelmesiyle ilgili tedbir almak gerekir. Bu hastalığı tedavi için zahmetlerden kaçınmamak gerekir. Şüphesiz burada hastalık nedeniyle kişinin maddelerinde azalma olmuştur. Onların hastalanmalarından korkmak gerekir. Hastalığın süresi kısadır. Ancak daha sonra hastalıkta gücü canlandırmaktan kaçınmamak gerekir; örneğin hastaya küçük parçalara ayrılmış balık, rafadan yumurta gibi ve yeşil keklik verilir. Eğer hastalığın başlangıcında süre uzarsa, sıkıntılar engellenirse, hastalık henüz başlamamışsa, kuvvetin ve beslenmenin prensiplerini belirlemek gerekir. Hastaya fazla olmamak şartıyla, tavuk, piliç, koyun ve onların yavruları, yumuşak kuş eti, örneğin iyi tavuk, balıketi verilir.

Bilinmelidir ki, dört günde bir gelen nöbeti olan kişinin beslenmesinin aralıkları genel olarak şöyle olmalıdır: onun prensiplerinden ilki, humma nöbeti başlamadan önce yapılması gerekenlerdir. Muhtemelen ilkin bozulmuş olan sevdanın çektiği maddenin çözülmesi gerekir. İkincisi yoğunluğu olmaması gerektiğidir. Muhtemelen yoğunlaşmanın incelmesi gerekir. Üçüncüsü bu işlemin az olmaması gerekir. Muhtemelen bu işlenmiş madde karın boşluğuna bırakılır. Dördüncü olarak, hastada kanın oluşması, sağlıklı olmalıdır. Çoğunlukla, aynı zamanda onun sıcaklık ve rutubeti de olur. Bilmelisin ki, şüphesiz hastanın beslenmesi hangi saatte nöbet olursa olsun, ondan önce yapılmalıdır; bu yapılamazsa, bazen nöbet sırasında beslenmeye ihtiyaç duyar ve zikredilen hastalık yaklaşıyor olabilir. Ancak hasta kusturularak karnın boşaltılması daha iyi olacaktır. O halde tabiat maddeyle ilgili değildir. Hastalık, maddi olmayanın atılmasıyla ilgilidir. Saf beyaz ince şarap ona yararlı olur.

Dört Günde Olan Nöbetin Tedavisi: Daha önce bizim anlattığımız üzere, bu hummada çözülme olur ve dördüncü denen humma, diğerleriyle birlikte, *Kanun*'da anlatılmıştır. Şüphesiz, aynı şekilde, normal seyreden şeylere bu hastalık zıttır. Eğer, sıcaklıkta dengeye doğru meyli varsa ve soğuğa meyil varsa, bu durumda bu hummada şu ilaçları almak gerekir; örneğin ballı sirke, gül suyu vermek ve kan almak gerekir. Çünkü damarlarında madde mahsur kalmıştır. Bundan sonra, bu hastalıkta biraz kaslarda gevşeme olur.[42]

***Beş ve Altı, Yedi ve Benzeri Süreli Hummalar*:**[43] Bu tip hummalara *Kimatus* denir. İnsanlar bu hastalığa devreden, belli aralıklarla görülen hastalık demiştir. Onları oluşturan madde dört günlük hummayı oluşturan maddedir. Ancak onlarda madde de daha yoğun ve daha azdır ve çoğunluk sevdavi balgamî maddeden oluşur; altı, yedi ve bunun gibi aralıklarla oluşan hummalar böyledir. Şüphesiz Hippokrates onları gördüğünü söyler. Galen ise der ki ömrümce böyle bir şey

---

[42] TM: Doktorlar diğer hastalıkta hummadan az miktarda zarar verme katında ve tatlılık ile sıcaklık çokluğu katında o ilacı içirirler ki onun sıfatı budur: ban otu tohumu ilacıdır.

[43] TM: Yine o nesnelerden biri de budur ki lazıme de olan luhume izin zayıf düşürende olan etlere izinden çok az olur. Altı ve yedi günlük hummalar ve onun benzeri hummalar beyanındadır ve o hummaya Yunanca sözlükte hummaitus denir.

görmedim, der. Güçlü beş günde görülen humma gibi güçlü bir şey de görmedim. Şüphesiz böyle bir humma korkutucudur. O diyor ki: hummanın sebebi yediklerindir; bir ve dokuzuncu günde olan nöbetin tedavisi yediklerinle sağlanır. Yiyecekler [uygun değilse] hasta nöbeti kendi üzerine çekebilir ve nöbet geri dönebilir.

Eğer bundan dolayı değişme ve düzelme olursa sebebinin onun devreleri olması gerekmez. Onun geri dönmesi, alınan önlemlerin de geri dönmesidir, demektir. Onun devreleri belirlenen süreler ve onların geri dönen devreleri değildir. Galen dedi ki hastanın muayenesinde bunları görmen gerekir. Hatta bu anlam, yoğun şekilde oluşmaz. Galen bu hummaların mevcudiyetini inkâr etmemekle birlikte, ancak asıl hastalık örnekleri gibi olmadığını ifade etmiştir.

Ancak Hippokrates yedi ve dokuz günlük hummalar hakkında söylediklerinde haklıdır. Burada hastalıklar aralarında fark yoktur ve onlarda dönüşüm söz konusu değildir. Burada onlar hakkındaki açıklamalara dönülür. Şüphesiz 7 gün süren humma uzundur, ancak öldürücü değildir ve dokuz günlük olan daha uzundur; o da öldürücü değildir.

Denir ki, beş günlük humma hummaların en kötüsüdür. Çünkü ülserleşmeden (akciğerlerdeki ülser özellikteki yaralardan) önce görülür; daha sonra senin öğrendiğin gibi, Galen'in sözünde son bulur.

Bu açıklama ve sürelerinden dolayı, onun ülserleşme olduğunu zannediyorum, yani onunla incelme, nazikleşme olur; yapı nazikleşir ve onun açıklaması beş günlük hummada kokuşmanın yerinin belirlenmesiyle yapılır. Genel olarak, bu belirlenemez. Şüphesiz en kötü hummalarda beş günlük humma özelliğinin oluştuğu söylenir. Çünkü onda incelmeden zayıflama önce oluşur ve sonra diğer hummalarda oluştuğu söylenenler görülür. Uzun sürerse, sıkıntı yaratırsa ve karışıklık oluşturursa, çoğunlukla baş organlarında yanma (ateş yükselmesi) yaratır ve zaaf oluşturur.

Bu hummaların örneklerinin düzeninden diğerlerindeki her bir şekli üzere belirlenir. Çoğunlukla bu dördüncüdür. Şüphesiz bunu anlattık. Ancak çok hılt mevcutsa ve çok rutubet varsa dört günlük nöbet oluşur. Ancak erime şüphesiz çoktur ve özel dışarı atımlar ve özel olmayan dışarı atımlar görülür. Şüphesiz bu aralıklarla olur. Kötü

hıltlar kalmaz, ancak az bir kısmı ve daha yoğun olanı kalır. Bu nöbetin gecikmesini gerektirir. Bazen beş günlük olan nöbette de aynısı olur. Bu duruma uygun olarak, beden düzenlenmiştir, çünkü onunla ilgilidir ve parçalanır, ufalanır.

Yine eğer devam ederse, parçalanıp, ufalanır; bu sırada oluşan ve sonra az miktardaki kötü bozuk hıltlar uzaklaştırılamaz. Burada kül gibi pis kokulu iltihap oluştuğu belirlenir. Humma yıpratır ve beden de parçalanır, yıpranır. Şüphesiz orada oluşan kan hıltın yanma işaretleridir. Şüphesiz yanma vardır. Bildiğin gibi, onun birinci sebebi, nemin kokuşma yaratan humma veya galeyan oluşturan humma maddesidir; yiyecek verildiğinde, onlar birbiriyle uyuşmaz ve muhtemelen onlar damarlarda yayılıp kalır ve ince damarlar içinde birikir.

Onlardan rutubet donmaya yakın bir yapı kazanır ve bunlar besin maddesini faaliyetiyle oluşmuş rutubetlerdir veya onlar eriyip çözülerek aşağıya doğru çekilir ve orada olanlara benzer bir yapı kazanırlar, ancak onlardan donmamış yapıda olan tek başına akar.

Onlardan biri çevresine doğru akar; o donmamıştır. Onlardan rutubetler ilkin yaratılmış olan kısımların benzeri organ kısımlarıyla birleşir; aralarındaki farklar kaybolur; rutubet oluşur. Örneğin ilk rutubet lambadaki lamba yağı gibidir. İkinci yağı örneğin kandil fiilinin emdiği yağ gibidir. Üçüncü rutubet lambadan alınan fitilin pamuğunun kısımlarına bağlanmış yağ gibidir.

Eğer asıl organlar alevlenir, çok ısınırsa, özellikle kalp ısınırsa, bilinen özelliklerine uygun olarak parçalayan, un eden bir hastalık oluşur. Karaciğerin sıcaklığı parçalayıcı özelliktedir. Ancak onun kendisi parçalanırsa, muhtemelen parçalanma kalp sebebiyle oluşur. Aynı şekilde, akciğerin ve midenin hali de böyledir. Ancak bu durumda organların ilk kısmından, özellikle kalpte olan rutubetler farklılaşır. Lamba içindeki yağdan dışarı dökülen yağların farklılaşması gibidir. Birinci derece olup, adıyla '*evvel*' denir. O incedir ve Yunanca *aftikus* denir. O nevinin özel adı yoktur. Eğer birinci kısımda rutubet yoksa ve ikinci kısımda olanın da özel bir adı yoktur. Eğer birinci kısımda rutubet yoksa ikinci kısımda olan rutubette çözümleme olur ve harap olur. Nitekim lambadaki yağın ateşi (ışık) harap etmesi, terk etmesi ve ışığın kandilin kendi içinden ayrılıp bölünmesi gibi, derecelenme şek-

linde parçalanma olur ve etlerin gevşemesi diye adlandırılır ve buna *farismus* denir. Bununla başlangıç oluşur ve sonuçlanır. Sonra kandilin sonuna erişmesinden önce ayrılma olmaz. Yazıldığına göre, Allah isterse, ancak tedavi mümkün olur; özellikle dipteki çamur gibi parçalanıp, ufalanma başlar; parçalanma safhasına ulaşılır ve nöbet oluşur ve üçüncü kısımda olan rutubet harap olur lambanın alevi kendi yapısını hareketlendirip yakması gibi, asıl rutubet üçüncü dereceyi oluşturur ve ona paramparça olma ve kötü meyve denir; Yunanca 'his kötülüğü, bozukluğu' denir. Bu hastalık nöbet olmayan humma veya vakti olmayan nöbetlerden oluşan humma diye adlandırılır.

Hekimler donmayla oluşan duruma yakın rutubetle parçalayan hummaları öğrenmek gerektiğini söylediler. Ancak bu hastalığın, kas ve katı temel organlar gibi, örneğin kemikler ve sinirler gibi, temel organlar, ısıtıldıklarında, bu organlardan uzaklaştığını söylemişlerdir. Temel organlar, örneğin kaslar ve kemikler ısıtıldığında, hummanın onlardan uzaklaştığı anlaşılır. Şüphesiz bu hastalık rutubetle bağlantılı olarak, ortaya çıkar. Öncelikli olarak onun anlamı sevdadır. Ortaya konan şudur: Önce harap olan kırılıp parçalanır. Donmaya yakın bir dönemde rutubetler oluşur sözü de doğru olmamalıdır. Bu açıklama pek de güvenilir, değildir.

Parçalanma şüphesiz hummanın nöbet gününden sonra, vukuu bulur. Burada iltihaplanma ve şişler oluşur. Daha sonra, başlangıçta olan bir parçalanma belirlenir. Burada asıl organlar adeta yanar; hılt yanmaz; bundan önce ruh da yanmaz, alev almaz. Muhtemelen öncelikle ısısının artması beklenir; günler geçtikçe organlardan, temel organların dışındakilerin ateşi artar. Ancak bunun oluşabilmesi için güçlü bir sebep olmalıdır.

Sebebin biri, parçalanmadan dolayı ortaya çıkar. Günlük humma da sebeplerden biridir. Hastalık sebebinin oluşması hastalığın şiddetiyle ilgilidir; onun zaafından kaynaklanır; örneğin yüksek ateş gibi. Hasta yüzünün üzerinde alev varmış gibi hisseder. Hastalık sebeplerinden biri de zaaftır. Zaaf arttıkça hastanın ateşi de artar; hastanın yüzü adeta alev alev yanar.

Hummanın iltihabı ve şişi çoğunlukla, humma oluşumu yüzünden, parçalanır; yırtılır. Bu hastalıkta hastaya verilen yiyeceğin fevkalade

hafif olması gerekir. Hasta soğuk sudan kaçınmalıdır. Kalp bölgesine kokulu ilaçlar ve lapalar uygulanmalıdır. Özellikle kalbin çevresindeki organların hastalıklarında hastanın üstü örtülür. Çoğunlukla da uygulama tabibin zorlaması üzerine yapılır. Çünkü güç düşer ve ara sıra baygınlık oluşur. Ona ekşi, et suyu, kokulu ilaçlar ve benzerleri verilir. İltihaplı hummalarda ve şişlerde parçalanma, yırtılma oluşur. Aslında öncelikli olarak, parçalanıp, yırtılma zor anlaşılır, fakat bilinirse kolay tedavi edilir. Daha sonrasında anlaşılırsa, bunun tersi olur. Hastada tamamen bitkinlik oluştuktan sonra, elbette onun tedavisi mümkün değildir.

***Belirtiler*:** Hastanın nabzı hafif, sertliği değişken bir şekilde zaafı sabittir. Ancak o gevşektir; sıcaklığı, yani ateşi sabit olmamakla birlikte sıcaklığı hissedilmez. Maddelerde sıcaklığa meyil vardır. Başlangıçta yumuşak olmayan yapı o yöne doğru yönelir. Eğer el onun üzerine konup, bir saat kalırsa, kuvvetle araz, yani güçlü sıcaklık hissedilir; el adeta yanar. Sıcaklığın artışı azalmaz. Oradaki damarlarda (ven) ve arterlerde sıcaklık artar. Onların sıcaklığı azalmıyormuş gibi olur. Ancak onlara besin ulaştığında nabız şiddetlenir ve güçlenir; kemik içinde bile bu hal, yani yükselme hissedilir. Hekimler bilgisizliklerinden dolayıdır ki, bu araz belirlendiğinde hastaya yiyecek vermezler. Onların ateşi adeta artmış gibi olur. Bunun yanı sıra, onda adeta yağlanmış gibi bir durum oluşur. Göz kapaklarının üzerinden adeta su akıyormuş gibidir. Bütün bunlar güçlenmenin delilleridir.

Başka hummalarda böyle durumlarla karşılaşılmaz. Şüphesiz doğal hareketler hastaya ıstırap verir. Bu anlayış diğer hummalardakinden farklıdır. Daha sonra hastalık baskılanır ve bu sırada bilinen idrar yoktur. Muhtemelen içinde olduğu veya oluşan bu durum gereği hastalık sahibinde belirlenen yoğun sıcaklık hastada kıllar oluşmasına sebep olur. Çünkü sıcaklık organlar için uygun mizaç olur. Bu gibi durumların keyfiyetini *Birinci Kitap*'ta öğrendin. Ancak yiyeceklerden şeylerin inmesiyle, hastalığın yoğunlaştığı belirlenir.

Delillerden günlük hummanın parçalayan hummaya geçtiği ve sıcaklığın üçüncü saatte şiddetlendiği belirlenir. Çoğunlukla hummanın durgunluk halinden 12 saat sonra nöbet başlangıcı oluşur ve humma nöbetinden sonra 12 saati geçerse, onun belirtilerinin neler

olduğu belirlenemez. Muhtemelen kişinin 3 saatte yiyeceği sindirdiği ve yiyeceğin parçalanıp, yoğunlaştığı söylenebilir. Parçalanma, kötü, bozuk hummayla birlikte görülür. Kuru sıcaklık devam eder. Daha sonra hastalığın ilerlemesi durur ve sonra da inişe geçer. Daha sonra çok fazla ter görülür. Bu hastalık oluşmaya başladığında hastanın kusmalarında gevşeme olur ve hasta zayıflar. İdrarında yağlılık oluşur. Eğer parçalanma, ufalanma oluşursa ve diğer arazlar gizliyse, nöbetlerde bastırılmış demektir. Şüphesiz elbette erime, parçalanmada mevcut olanın dışındadır.

Bilmelisin ki, bazen o erime, midedekine benzer şekilde başlar; karaciğerin mizacı onunla birlikte bozulur.

Kaslardaki Gevşemenin Belirtileri: Bazen erime, parçalanma midedekine benzer şekilde başlar. Şüphesiz humma, kasların erimesine doğru yönlenirse ve nabzın sertliği, zaafı, azalması, düzensizliği yoğunlaşırsa, özellikle şişlerin parçalanıp ayrılma ve incelmesi söz konusu olmamasından dolayı bu durum yani humma ortaya çıkmışsa durum değişkenlik kazanır ve cidden zıtlıklar oluşur. Aynı şekilde hız artar ve nabız farekuyruğu diye bilinen cinsten bir özellik kazanır; hızlanır. Burada farekuyruğu gibi nabzı olan hastaya sıcak şarap verilir.

Kas gevşekliğinin belirtileri cidden şiddetli değildir. Şüphesiz bunun gibi, kas erimesi durumunun belli bir zamanı yoktur. Ancak bu durum oluştuğunda idrar yağlı gibidir ve keskin bir koku özelliği taşır. Hastanın 2 gözü derine batmış gibidir. Kaslardaki gevşeklik yoğun ağrıyla sonuçlanır. Çoğunlukla organlarda ve yüzde püstüller oluşur; şakaklarda yanma görülür; alın derisi adeta yayılır, uzar ve cildin güzelliği kaybolur ve adeta üzerinde toz varmış gibi görünür; güneşten yanmış gibidir. Hasta kaşlarını kaldırmakta ve göz kapaklarını açmakta zorlanır; gözler aşağı bakar, ancak bu uykusu olduğu için değildir. Burun hassaslaşır ve kılları uzar. Onda bit oluşur ve karnındaki deri adeta çekiliyormuş gibi olur. Göğsünde hafifleme hissi vardır. Cildi kurumuş gibidir; adeta çekilir. Göğüs derisi adeta çekiliyor gibi hisseder. Tırnaklar kıvrılır ve adeta bükülür, ancak bu kıvrılma onların uçlarında da olur; tırnaklar içe doğru kıvrılır ve kırılır. Eğer kırılma olursa kıkırdaklar da erimiş demektir.

Eriten ve Parçalayan Hummanın Tedavisi: Bu tip kırıp, döküp parçalayan, eriten hummanın tedavisi soğutan maddeler ve önlemlerle yapılır. Hepsi onların sebepleriyle yakından ilgilidir ve ona zıt sebeplerle ortadan kalkarlar. Bazen bunlardan birisinin sebebi diğerine zıttır; örneğin soğuma oluşmasının sebebi gibi. Şüphesiz bazen sebep onun kuruluğudur. O tertibin, düzenin zıddınadır. Örneğin kâfuru, Hint kamışı ve benzerleriyle hap yapılarak onlarla hasta soğutulur. Bazen sebep tertiptir. Yine bazen sıcaklıktır; o soğuğun tersidir; zıddıdır; örneğin şarap gibi. Şüphesiz o rutubetlendirir. Ancak o aynı zamanda ısıtır. Bunları görmek gerekir.

Şüphesiz hastanın güçlendirilmeye ihtiyacı vardır ve ona yetecek kadar ilaç hazırlanır ve hasta güçten düşmeden önce uygulanır veya güçlü tertip şeklinde daha sonra uygulanır. Aynı şekilde verilecek terkip, örneğin et ve şarap gibileri, hastayı hızla güçlendirmek üzere verilir. Bu uygulama ya onunla aynı zamanda uygulanmalıdır veya daha önce yapılmalıdır. Bundan sonra onu soğutacak güçte ilaçlar verilmelidir.

Şüphesiz soğukta güçlendirme gereksinimi olur ve ona yetecek kadar ilaç yiyecek hazırlanır veya daha önce uygulanır veya güçlü bir tertip içinde daha sonra uygulanır. Aynı şekilde, verilecek terkip, örneğin et ve şarap gibileri içinde hızla güçlendirmek üzere hastaya verilir. Bu uygulama ya onunla birlikte ya da daha önce yapılmalıdır ve onu soğutan güçleri olanlar izlemelidir.

Şüphesiz sebep şişin erimesi, parçalanması veya organdaki sıvının dışarı çıkması ise öncelikli olarak tedavi etmek gerekir. Onun önlemini almayı seviyorum. Eğer hummalar cidden şiddetliyse, farklı fenlerden elde ettiğim uygun önlemleri uygulamayı severim. Başlangıçta kâfuru hapı içirmekle başlamak gerekir ve ballı sirke ile sabah erkenden damarlardaki çekilir ve Güneşin doğmasıyla arpa suyu kanallardan hastaya verilir. Onun kirli olmaması gerekir ve gül suyu veya nar suyu ve onların yanı sıra, geceleyin keten tohumu öz suyu verilir. Ancak bunun için midenin ve diğerlerinin öncelikle engel olmaması gerekir.

Bilinen soğutucu önlemlerden soğutanlar içirilir ve bu diğer söylenenlerle soğutulur. Örneğin kâfuru hapları ve soğutan yakılar ve gevşetenler ve benzerleri ilaç olarak kullanılır. Hava ile bu hastalar

soğutulur. Hatta kışın da bu uygulanır. Şüphesiz hastanın üzerine örtü konup, korunması ihtimal dâhilinde değildir. Şüphesiz onların havasının soğutulması daha iyidir. Örneğin giysilerine sandal kokusu uygulanır; ilacın içine gül, kâfuru, sandal konur ve hayata destek olması sağlanır. Ona soğuk meyveler, ufalanmış tatlı fesleğen, gül suyu ile uygulanır ve hasta terletilir ve ona hamam yaptırılır. Uzun süre perhiz yapmak gerekmez; organların üzerinde soğuk yakı uygulanır. Bazen bu soğuk uygulama nefese ve sese zarar verebilir. Hastanın çok sinirlenmemesi, çok üzülmemesi ve sıkılmaması ve açlık ve susuzluğun çok uzun sürmemesi gerekir. Onlara güzel kokulu lapalar haricen uygulanmalıdır. Şüphesiz yeşillikler ona yararlıdır. Özellikle, göğüs üzerine vc çevresine o lapalardan uygulanmalıdır. Onlar soğuk olmalıdır ve onlarda kasıp büzme özelliği olmamalıdır. Çünkü kabızlık kuruluktan kaynaklanır ve ilaçların iyileştirme gücünü engeller.

Geceleri tedaviyi değiştirerek devam etmek ve ısıtan ilaçlar vermek gerekir. Onun soğukluğunun şiddetini, hastalılığı gözleyerek ısıtmak gerekir. Şüphesiz, o çok soğuksa, organı zayıflamaktan uzak tutmak engellenemez. Solunum organlarını zaafa uğrar. Solunum organlarına yakın olan organları, diyaframa ve diğer soluğu dışarı atan organlara kolayca zarar verir. Bunun için hastaya verilecek ilaçlar sütlü yiyeceklerle, meyvelerle, sıcak sularla birlikte verilir. Diğer organların zarar görmemesi için merhemlerle, yakılarla buruna çekilen ilaçlar koklatarak verilen ilaçlarla ön tedbir alınır ve dua edilir. Ancak burada hastalık açlık ve susuzluğa mal edilmemelidir.

Humma Hastalarını Soğutan İlaçların Zikri: Ancak onlar rutubetli ilaçlardır. Hepsi besin olarak bir araya getirilir. Hastayı beslemek üzere hepsi bir araya toplanmıştır veya hastalık üzerinde hâkim olan baskın yiyecekler kullanılır; örneğin yengeçle kaynatılmış arpa suyu gibi. Yengecin kolları bulunduğu yerden koparılıp alınır ve soğuk suyla yıkanır ve tuzla ve külle iyice muamele edilip 3 defa veya daha fazla işlem yapılır; öyle ki iyice temizlensin ve tertemiz olsun; zarar verecek kısımlarından kurtulsun diye bütün bunlar yapılır. Daha sonra arpa suyunda kaynatılır; inek sütünden suyunun atılması gibi, had derecede hummaların kısmında zikrettiğimiz bakla sularının elde edilmesinde yapıldığı gibi, mesela keten tohumundan salyasının elde

edilmesindeki gibi iyice kurutulur. Ancak onun içine sirke konursa, o şiddetli kurutucu olur. Çözümleme gücü için ilaçları bol suyla ve kıvamında karıştırarak ve öyle içmek gerekir. Bazıları rutubetlendirici ve yumuşatıcılarla kullanılır.

Eşek sütü daha hızlı rutubetlendirir ve soğutur, hatta söylenene göre, onun soğutması inek yağınınkinden daha üstündür. Ancak o hummaları çözmeye muktedir değildir; onun maddesi uygun değildir ve iltihapları sonuçlandıracak karışımda değildir. Çünkü sütün yoğunluğu onun yağlı olmasını gerektirir ve içerdiği şeker onun etkili olmasını engeller. İltihap oluştuğu hissedildiğinde benzerleriyle bu düzeltilmelidir. Isının yükseltilmesinden korkmalı ve birkaç gün perhiz yaptırmalıdır. Onun tedavisi bilinen haplarla meyve sularıyla yapılır ve sonra normal işleme dönülür.

Ancak soğutan, kafayı rutubetlendirmeyen ilaçlar, örneğin kâfuru hapları soğuk mercan hapları gibi özellikleri olanlar tedavide kullanılır. Örneğin Hint kamışı, Ermeni toprağı; her birinden 4 dirhem, gül 6 dirhem, nohut, hıyar, su kabağı, kehribar; her birinden 3 dirhem alınıp hap yapılır ve 2 dirhem içilir. O cidden çok iyidir.

Yine buna yakın bir başka reçete: Kuzu dili, nişasta, zamk, kitre zamkı; her birinden 3 dirhem, Ermeni toprağı, Hint kamışı; her birinden 4 dirhem, haşhaş 5 dirhem, gül, su kabağı tohumu, hıyar, nohut her birinden 6 dirhem, kabuğu soyulmuş ayva, kavun, kısa (bir çeşit hıyar); her birinden yedişer dirhem, meyan kökü hulasası 10 dirhem alınır ve keten tohumu ile macun yapılır.

Ancak merhemler ve güzel kokulu ilaçlar, soğutan yakılar, burna çekilerek alınan ilaçlar ve soğutucu ilaçlar uygulanır. Onlar arasında merhemlerden biri hıyar yağı, haşhaş, nilüfer, söğüt ve menekşe ile yapılır.

Ancak burada istenen şey nemlendiren soğutan şeylerdir ki o da erkeğin yatağı üzerine gül suyu saçılır veya hastayı fazla ısıtmayan Hint keteninden yapılmış yatak örtüsü kullanılır. Bu yatağın muhtemelen halaçla çok iyi attırılmış olması gerekir. Yatağın üstüne keten örtü konur ve hasta bu yatağa yatırılır. Şüphesiz bu hasta için sakinleştirici özellik taşır. Hasta heyecanlandırıldıktan sonra içine su konmuş yatak üzerine oturtulur ve onun yataktan kalkması engellenir. Yatağın ya-

nında meyve ağaçları ve yollar vardır ve yatağın altına soğutan ağaç yaprakları konmuştur. Örneğin söğüt ve bilinen canlı bitkiler konur. Hepsi de rutubetli ve güzel kokulu soğutuculardır, örneğin gül ve yine soğutan ağaç yaprakları, su kenarında yetişen sarmaşıklar gibi bitkiler kullanılır.

Rutubetlendiren İlaçların Açıklaması: Şüphesiz bunlarla verilenlerle birlikte rutubetlendiren ilaçlar da verilir. Ancak onların bir kısmı önceden zikredildiler. Bunlardan sütle içilen ve sütten yapıla peynirle ve hamam ve sıcak suya girme, merhemler, yağlar, güzel kokulu ilaçlar ve diğer önlemler hakkında söylenecekler vardır.

Akciğerdeki kuru iltihabı hastalıklar ilgili kısımda tedavi için süt içilmesi gerektiğini öğrendik ve mide iltihabında da süt içilmesinin yararlı olduğunu öğrendik. Bunların belli kuralları vardır. Çünkü kadın sütünden sonra en yararlı süt eşek sütüdür. Sonra keçi sütüdür. O hayvanları haşhaşla beslemek gerekir. Öğrendiğin gibi, süt soğuk rutubet oluşturur. Şüphesiz özellikle eşek sütü besinleri parçalayıp öğütücüdür, ancak yiyecekleri sonuna kadar parçalamaz, ufalamaz. Kadın sütü hepsinden yararlıdır.

Burada yine, ekşimiş süt içmek de ona yakın uygulanması gerekli bir prensiptir. Öncelikli olarak, 10 dirhemle başlanıp, 30 dirheme kadar gidilir ve onun üzerine onunla birlikte güçlendirici ve soğutucu haplar ilave edilir. Bunun için öncelikli olarak, içilen miktar artırılır ve sonra sindirime yardımcı olacak şeylerle desteklenir.

Ancak, ayrıca hasta sıcak suya sokulur; su sıcaklığı çoğunlukla yok eder. Söylendiği üzere böylece hasta güçlendirilir ve soğutan, rutubetlendiren haşhaş verilir. Fazlalıkları için, hasta terletilir; buharlı banyo veya buhar banyosu yaptırılır. Eğer soğuk suyla banyo yaptırılmışsa, onun üzeri sıkı sıkı örtülüp hastanın vücudunun nemlenmesi sağlanmalıdır. Ancak vücudun zaafına ve incelmesine mani olmak gerekir. Ancak bu uygulama ondaki zafiyetin oluşmasından önce yapılmalıdır.

Ancak beden zaafı, soğutulmasıyla birlikte ortaya çıkar ve bu da tedavi edilmesi gereken mizaca yönelir. Ancak onu etkileyen mizacın da tedavi edilmesi gerekir. Şüphesiz bu soğukluğun yarattığı zaaf yaşlılarda muhtemelen büyük harabiyet oluşturabilme ihtimali korkutucudur. Ancak bu durum çok fazla görülmez. Ancak bu durum

oluştuğunda hemen ölüm olmaz; hastalık zamanı geciktirir. Bazen bu durumda kişi bir süre daha yaşamaya devam eder. Çoğunlukla da bu yıpranma düzeltilebilir; hastalık çoğunlukla eritip yok edici olmayabilir.

Ancak hastayı yine de suya sokmak, yararlıdır. Onu başlangıçta onu çok sıcak suya sokmak iyi olacaktır. Muhtemelen su derece yavaş yavaş soğutulur.[44] Şüphesiz bu dereceli soğutma sayesinde, soğuyan soğuk su bedeni soğutabilir. Elem, sıkıntı yoksa mizacın ani zıtlığı için hastaya yeşillik verilir. Yine beden sudan yararlanır. Muhtemelen onunla birlikte soğuk su da verilir. Eğer hastaya her gün bu tip banyo yaptırılırsa yararlı olur.

Hastanın geceleyin güçten düşmesini engelleyen maddeler verilmelidir; ona banyoya girmeden 2 saat önce arpa suyu içirmelidir. İlkin banyo yaptırmalıdır; daha sonra vücudun üstüne süt uygulanmalıdır. Bu uygulama besinin vücuda yayılması istendiğinde yapılır. Sonra hastaya arpa suyu hastaya verilir ve ona benzer şeyler verilir; sonra, beklenir ve banyodan sonra ona sütlü çorbalar verilir. Bu onun için iyi olur.

Hasta suya sokulduktan ve hamam yaptırıldıktan sonra soğutan ve rutubetlendiren merhemler hastaya uygulanır; özellikle kabak yağı gibi. Aynı zamanda, nilüfer yağı, kabak yağı birlikte uygulanır. Banyodan sonra, muhtemelen biraz tohumlardan da konur. Sonra iyice yağlanır. Şüphesiz ki, yağlanıp, ilaç verildikten sonra, hastanın suya girmesi daha iyi olacaktır. Burada sıkıntı yoktur ve bu önlemler yavaş yavaş uygulanmalıdır.

Ayrıca, bu uygulama yemek sindirildikten sonra yapılmalıdır. Hasta, yavaş yavaş olmamak üzere, birkaç kez sıcak suya sokulduktan sonra tedaviye yönelmelidir. Tehlike bakımından daha fazla risk vardır.

---

[44] TM: İşbu tedbir soğutucular ekinde *Kânûn*'da olan hamamda terin buğulanmasından meydana gelmesinin görünürdeki anlamını isteme doğru değildir. Çünkü ter ve hummanın her biri veremlidir. Pes gereklidir ki, terden amaç ter el-şecer ola, yani sara amaçlana ve hamamının havası soğuk ve suyu ılık olan hamam amaçlana ve kısaca anlamı bu olur ki tedbir soğutmanın biri de soğuk samg ile buğu haline getirilir ve soğuk hamam ve banyo kullanılmalıdır. Burada sandal kokular ve kuru kâfurudan amaç o ilaçtır ki onda sandal otu olup ilk zamanlar ikincide sandal kuru olmakla onun buyusetini ortadan kaldırma yani örten ve değiştiren nesne ile vücudu eritici sürekli hummaya zararı giderilmiş ola.

Yazın su soğuk olmalıdır; soğukluğu ılık su ile soğuk su arasında olmalıdır.[45]

Eğer organlarda zaaf yoksa vücuduna yoğurt sürülür veya zaaf varsa, o suyla karıştırılıp uygulanır. Sonra da hastayı suya sokmak yararlı olur. Vücudun üzerine sürülen yoğurt bedeni rutubetlendirir. Zikredildiği gibi, yoğurt iyi etki yaratır ve benzerleri de uygulanabilir. Öncelikle beden ve eklemler zikredilen yağlarla yağlanmalıdır.

Ancak ne olursa olsun, hastanın banyo yapmasına müsaade edilmelidir. Eğer terleme yoksa humma yoksa ve solunumda değişme yoksa havası değil, ama oturduğu yer sıcaksa, ne olursa olsun ona nüfuz eden suyun sıcaklığı ılık olmalıdır; sıkıntı olmaz ve ter olmaz. Hastanın bedenine nüfuz eden suyun sıcaklığı ılık olmalıdır; sıkıntı olmaz ve ter olmaz. Eğer bedenindeki sıvılar iltihaplı değilse, özellikle bedende bulunan yediği yiyecek sindirilmemişse, muhtemelen sindirilmiş olanın yiyeceğin tutulması ve vücutta istenen şeylerin harap olması gerekir. Bu durum fazla uzun sürmez. Muhtemelen hızla boşaltılması gerekir. Eğer o boşaltılırsa, rutubetlenmiş olan şeyler aşağıya inebilir; iç organlara zarar vermeyen şeylerden, arpa ve süt verilir. Hamamın hastada oluşturacağı susuzluk arpa ve peynir suyu ve eşek sütü ile teskin edilir.

Hastaları hamama sokmak gerekir; sonra elbette onlar bitkin hale gelmeden, hamamdan çıkarmalıdır. Biz başka yerlerde bu konuda bilgi verdik. Düzenli hazırlanmış hamama hastayı sokmak gerekir. Hatta hasta yumuşak bir sedyeyle hamama götürülür ve giyeceklerini hasta ilk odada çıkarır veya orta odada çıkarır. Bu kısım çok sıcak değildir. Odaların hiçbirinde hastaya giysi giydirilmez, hastanın nefesi hafiftir; üçüncü odaya girene kadar da giysileri tekrar giydirilmez. Hamam çok sıcak olmamalıdır ve hasta, hamamda, sıcak suda daha önce öğrendiğin kadar kalmalıdır. Tahmini süre boyunca, önce söylenen, yani nefesinin rahatlama süresi kadar kalmalıdır. Daha iyisi, benim hoşlandığım, orta odanın mutedil ısıda olmasıdır. Çünkü banyo suyu

---

[45] TM: Bu terkip hap olarak da kullanılır. Bu ilaçlardan yapılmıştır: Hint kamışı, Ermeni kili,; her birinden dörder ölçü, gül, hıyar tohumu, buğday, su kabağı, kehribar; her birinden üç ölçü. Bu ilaçlar haplar şeklinde kullanılır. Bir içimi 2 dirhem olur ve kullanımı gerçekten iyi olur ve keza o hapa yakın olan sinir otu hapıdır.

soğuksa hastaya zarar verir. Onun üzerine başörtüsü veya üst giysileri giydirilir ve yatağa veya *karyolaya (yatak sepeti)* götürülür, nakledilir ve mendille teri silinir ve vücudu yağla yağlanır.

Hummalı Kişilerin Besinleri Sindirmesi: Humma görülen kişinin beslenmesinde fark vardır ve her defasında aynı şekilde, beslenmemelidir. Sonra, ben onların arpa suyu ve soğukta bırakılan yıkanmış buğday ekmeği ile beslenmesini öneririm. Bizim zikrettiklerimizden, engellenmezse, sütler ve inek sütü peyniri ile hasta beslenmelidir. O çok besleyici olup bezelye, kabak ve pişmiş meyveler verilir. Hindî diye bilinen şarap da verilebilir.

Taze inek sütünden yapılan tuzsuz peynir yenmesinde bir sıkıntı yoksa ve güç zaafı varsa[46], ona baharatla pişmiş et suyu ve taze pişmiş gebere vermekte bir sakınca yoktur; pişmiş piliç, keklik de verilir. Bazen çok suyla karıştırılmış hafif şarap içirilir. Bazen de pişmiş piliç eti, keklik eti, ekşi soğuk ballı sirke[47] ekşi Anadolu ısırgan otu ve inek eti de hastaya yedirilir. Eğer sindirim gücü varsa özel sirke ve ısırgan otu ona yaralı olur. Bu sirke gibileri onu güçlendirir.

Bazen soğuk et suyu ekşi ve soğuk meyve ve şarapla veya sarı ısırgan otu ile karıştırılarak verilir. Sürekli olarak onda bayılmaya doğru giden bir zaaf vardır. Hastanın et suyu ile beslenmeye ihtiyacı vardır. Hayvanın kaslardan alınan et biraz tuzlanarak pişirilir ve biraz süzülür ve onun üstüne meyve suyu konur ve örneğin 10 ölçü şarap ve reyhan da ilave edilir ve azar azar hastaya içirilir.

Ancak soğuk su, eğer cidden çok soğuk değilse, hastalık zamanında içilebilir. Ama onu içmesi, eğer mide seviyesinde şiş yoksa mümkündür; varsa içilmemelidir. Eğer vücutta keymus bozuksa, yine soğuk su içilmemelidir. Çünkü kişinin onunla birlikte keymusu pişirmeye ihtiyacı vardır. Eğer keymusun piştiğinin alametleri görülmezse, bundan biraz korkmak gerekir. Aynı şekilde bu durumda menenjit ve göğüs iltihabı oluşmuş olabilir. Hastada yapısal incelme ve parçalanma olabilir. Bu incelikle diğer zamanlarda başka soğuk su içmesi gerekir

---

46 TM: beklemiş süt ortaya çıkarır; onun üstüne başka bir nesne dökülmez. O hastaya yeter ki iltihap olan veya iltihaba kaabiliyeti olan madde vermemelidir. İltihabı bekleyen ve vücudu eritici sürekli hummanın başından sonuna kadar koruyan maddedir.

47 TM: pelte.

Şüphesiz kullanılan merhemin içine kuvvetlendirmek için gül ufalanırsa, yapıyı inceltir, Kemikler için o bozucu etki yaratır ve kasları zaafa uğratır. Eğer zaaf oluşmuşsa, soğuk su içilir. Bu tip ufalanmadan sonra, bir başka cinsten üzerine elbise giydirilemez. Bu cins kurutucu cinstendir ve sıcağa muhaliftir ve soğuğa zıttır. Yaşlılık eritici, parala-yıcı olarak bilinir ve yaşlılık yıpratıcıdır; çözücüdür, eriticidir. Bu hastalık onlarda ağır olduğundan zordur; sıkıntı yaratır. Bundan dolayı su çok soğuk olmalıdır. Her durumda hastalık onlara zarar verir ve yoğun bir şekilde onların temel organlarını bozar. Bazen çabucak öldürür veya ölümü çabuklaşır. Parçalanıp erimeyi sağlayarak ona son darbeyi vurur.

Parçalanıp, Çözülmenin Tabii Olduğu Durumların Oluşması

Burada bayılma hakkındaki önlemleri yiyeceklerle ilgilendirerek anlattık. Burada dışarı atma işleminde acele etmek ve önlem almak gerekir. Şüphesiz onda büyük bir tehlike vardır. Onun tedavisi için ilkin hızla arpa suyu ve buğday suyu verilmelidir veya acele olarak arpa suyu içine suda bekletilmiş darı, zamk uzun süre, tekrar tekrar kaynatılmış mercimek pişirilirken yanmamış veya çok sıcak olan hatta suyu tamamen gitmiş süt karıştırılıp verilir. Bunlar darı ile karıştırılarak verilir.

Burada şu ilaçlar hastaya içirilir: Ermeni kili 5 dirhem, kavrulmuş kestane ve gül; her birinden dörder dirhem, Hint kamışı, kehribar; her birinden 3 dirhem, nohut tohumu unu ve kadıntuzluğu; her birinden 6 dirhem alınıp, hap haline getirilir ve ayva suyu ile hastaya içirilir. Yiyeceklerle beraber bu karışım iyi kalitede suyla uykudan önce içirilir. Pişmiş keten tohumu da hastaya içirilir. Aynı şekilde bunlara Hint kamışı tozu ve Mekke balsamı karıştırılırsa cidden yararlı bir hap olur. Aynı zamanda hastanın bağırsaklarındaki tahribata iyi gelen lavmanlar da burada uygulanır.

Yaşlılık Humması ve İltihaplı Humma

Buna yaşlılığın sürekli, oluşan humması, ateşi de derler. Biz yine diyoruz ki, alışılageldiği üzere, yaşlılıktaki iltihaplı humma oluşumu demek hummanın dışında, mizaç üzerinde kuruluğun istilası anlamına gelir. Sıcaklık ve soğuklukta denge olur ve bu durum pek az

oluşur. Soğukla birlikte olan bu bozukluğa yaşlılık ateşli hummasının parçalayıp kırıp dökmesi hali denir. Buna ruhun parçalanıp ayrılması da denir. Çünkü kuruluk iltihaplanma halinde görülüp yaşlılık zamanı dışındaki durumda da bedende ortaya çıkar.

Bu hastalık yaşlılıkta çok hızlı ortaya çıkar. Yaşlılık hastalığı çocukluktakine göre, daha hızlandırır. Ona göre bu hastalık gençlik ve çocuklukta görülür.

Bu hastalığın yaşlıda oluşmasının sebebi bedende zaaf olmasıdır ve sindirim gücünün zaafı onun işlevlerinin olmasını engeller. Yine başka işlerde de bu eksiklik, zaaf hissedilir. Bu hastalıkta oluşan başka hallerde soğuk su içilir veya humma ile birlikte zaaf veya yapıda kokuşmuş madde varsa veya güçlü çözülmenin arkasından perhiz yapmak bedende zaaf oluşur. Gözenekler açılır. Aniden kötü soğuk buharlar kalbe doğru çıkar; hastanın mizacı soğur.

Ancak sıcaklık çözülürse ve rutubet zararlı olur. Yoğun sıcaklık ve soğukluk ve de kuruluk onu takip eder. Kusmalar onu izler. Bu soğumuş olan kişiler bu hastalığı çok fazla çeker. Bu hummalarda bazı içkiler ve yakılar uygulanır. Bu hastalık, eğer güçlü değilse, tedavi edilebilir.

Belirtiler: Bunların belirtisinde dokularda gevşeklik ve kirlilik olduğunu görürsün. Onda ateş ve iltihap görülmez; muhtemelen bazen gevşeme ve soğuma belirlenir. Onun nabzı iltihaplı humma sahibinin nabzı gibi değildir. Muhtemelen nabız yavaş, küçük ve birbirinden farklıdır. Ancak zaaf şiddetlendikçe nabız değişik değişik alınır. Özellikle soğuk su içenlerde böyledir. Onun idrarı beyaz ve ince sıvı gibidir ve durumu yaşlılarınki benzer.

Yaşlı Kişilerdeki İltihaplı Hummanın Tedavisi: Bu hastalık yeterince güçlü değilse tedavide bu ilaç kullanılır. Eğer hastalık güçlüyse, bu ilaç ölümün geciktirilmesi için kullanılır. Onların tedavisinde kanın sıcaklığın teskin edilmesi edilmesidir. Bilindiği üzere, rutubetlendiren hamamlar hastaya uygulanmalıdır ve bu hummalar yemekten sonra olmamalıdır. Şüphesiz o banyolar, hastada güç düşmesi görüldükten sonra yaptırılmalıdır.[48] Hastanın tedavisi için ayıklanmış, dövülmüş

48 TM: hamama o sedye ile taşınmalıdır; onun içinde düzenlenmiş döşek olmalıdır. Hamam odasına varınca o sedyeden çıkarılıp hamama uygun bir yumuşak taşa taşınmalıdır.

nohut, incir, demirhindi dikeni ve papatya, yarım ratl 2 ukiye susam yağı ile ve ban otu yağıyla karıştırılıp, lavman yapılır. Aynı zamanda hastanın baş ve ayaklarına, yemek yedikten sonra, bu terkiple masaj yapılır.

Sütün emilerek verilmesi onlar için yararlı olur.[49] Bal da fevkalade yararlıdır. Ancak o iltihaplı humması olanlar için çok zararlıdır. Bütün rutubetlendiren besinlerin nüfuz etmesi kolaydır; hızla hastalık iniş gösterir. Hastaya verilen et suyu ve rafadan yumurta gibi besinler kokulu ince şarabın içindeymiş gibi gevşer. Bundan dolayı onlar için yoğun besinlerden az miktarda verilmelidir. İltihaplı humma kısmında zikredilen önlemler ve kokulu yakıcı cinsinden terkipler, merhemler, besinler ve bunların dışındakiler ısıtıcı olanlarla o terkiplerin karıştırılıp uygulanması gerekir.

Veba ve O Cinsten Hastalıklar; Çiçek ve Kızamık

Veba Hakkında: Bazen havada bizim sana *Külliyat Kitabı*'nda zikrettiğimiz nesneler arız olur; sıcak ve soğuk keyfiyette suyun doğal özelliklerinin değiştirmesi söz konusudur. Buradaki kokuşma suyun bozulması şeklindedir ve bozulma ve kötü kokular oluşur. Burada yoğunluk halinden dolayı bozulma oluşmaz. Muhtemelen onun bu hali büyük çapta kötü, bozuk maddelerin olması ve onunla karışmış olmasından kaynaklanır. Kötü keyfiyetin tamamı oluşur. Aynı zamanda yoğunluk üzerine havada kokuşmaz; muhtemelen onun oluşması buharlar ve içine giren kötü durumlardan kaynaklanır. Onlarla karışmasından havada da bozukluk oluşur. Bütünüyle kötü nitelikler oluşur.

Bazen gizli yerlerdeki kötü buharlar, bulundukları yüksek yerlerden iyi olan kısımlara gelmeleri sonucunda bu hastalıklar meydana gelir[50]

Giyecekleri ilk odada veyahut sıcak olmayan ortadaki odada çıkartılmalıdır ve o iki odanın her birinde bekleme süresini geçirip az nefesler ile soluk alıp ve giyecekleri çıkarılmalıdır. Orada az nefes alabilecek kadar hava olmalıdır. Orada fazla oturmamalıdır. Ondan sonra üçüncü odaya girilmelidir. Üçüncü oda çok sıcak kılınmamalıdır. Üçüncü odada banyoya dayanma miktarı az olmalıdır Bu anlatılanlar doktorların andıklarıdır. Güzel kokulu yağlar sürülüp beslenir. Onları doyuracak kadar gıda vermelidir. Onlara verilecek en iyi besin arpa suyu ve yıkanmış buğdaydan yapılan ekmeğin soğuk suda ıslatılıp verilmesidir.

[49] TM: İnek sütünün gıdası çoktur ve maş ve su kabağı da onlar için iyi gıdadır. Onlara uygun meyve battih-i Filistînî'dir. Bizim kayıtlarımızda battih-i Hindî olarak geçer.

[50] Uzak yerlerden veyahut kanlı savaşlarda veyahut öldürücü salgın hastalık olduğunda gö-

ve etli kısımlarda (kas) karıncalanma oluşturur veya uzaklaştırılmadıklarında ve hareketsiz kaldıklarında öldürücü veba, kötü rüzgârlar oluşturur. Bazen onun içinde akan, hareketli nesneler olmasından meydana gelir. Bunun sebepleri onlar, su ve havada bulunan kötü maddenin yayılmasından oluşur. Dışarıdaki su ve havada bulunan kötü kokuşmuş olan şeylerin vücuda girip yayılmasından bu hastalıklar oluşmuştur.[51]

Hummalar, had derecede ve hastalıklar yüksek ateşle seyrediyorsa, biraz kuru havadan da olabilir. Ancak rutubetli havadan da bu hastalıklar oluşmuş olabilir. Eğer kuru havada safra artarsa, bu durumda safravi humma oluşur. Ancak veba cinsi hastalık rutubetli, kirli havadan oluşur ve çoğunlukla hummalar rutubetli havalardan meydana gelir. Çünkü onlar daha az hiddetlidir ve uzun sürelidir. Onlar az yağmurun yağdığı, kuru yaz mevsiminde daha az görülür, ancak çok hiddetlidir; hızlı hareket eder ve onda oluşan fazlalıkları hastanın tabiatı tutar.

Genel olarak, başlangıçta hayat değişim geçirir. Bunlar gezegenlerin yönlendirmesini gerektirir. Bizim bilip bilmememizle ilgisi yoktur. Ancak bir kavim insandaki bulaşıcı hastalıkların gezegenlerle ilgisi olduğunu söylemiştir. Muhtemelen bilinmelidir ki, birinci sebep, evrenin şeklinden dolayı bu iddianın mümkün olmaktan uzak olduğudur ve Yerin durumlarının hallerinden dolayı doğru olamaz.

Eğer gök cisimlerinin fiilleri güçlü olsa ve yeryüzündeki olup biten üzerinde etkin olsa, hava çok rutubetli olurdu ve Yer'den duman şeklinde buharlar çıkardı. Yerden buhar şeklinde hava yükselirdi. Ondaki dumansı buharlar sıcaklığın zayıflığından dolayı dışarı çıkardı. Bunlar kalp üzerinde yük oluştururdu ve ondaki ruhun mizacını bozardı ve içerdiği rutubetten dolayı kokuşma oluşurdu (kötü kokular oluşurdu). Yaradılışta dış tarafta sıcaklık oluşurdu ve bedenin içindeki sebeplerden dolayı bu sıcaklık bedende yayılırdı. Bu durumda bedendeki ateşli hastalık *veba* idi. Genellikle, insanlardan özel olarak, nefisleri hasta-

---

mülmemiş çürümüş vücutların olduğu yerlerden kötü dumanları sürüklemesinden senin bildiğin üzere onların nemlendirilmesinden ve sindirimden sonra kullanılan hamamlardan olur.

[51] TM: gençlerde ve çocuklarda o hastalık olduğunda hızlı olur ve bununla beraber bazı defa gençler ve çocuklarda da yaşlılardaki gibi sürekli ateş olur. Kullanılan hamam gücü düşürür.

lığa yatkın olanlar vardır. O halde fail tektir; eğer fiil tekse ve uygun yapılmış bir şey yoksa fiil ve ondan oluşan sonuç da yoktur.

Bedenlerin hastalığa yatkınlığını biz kötü hıltların doluluğundan ve oluşturduğu tepkilerden belirleriz. Şüphesiz, o tepki vermeyecek kadar mükemmel olabilir. Çok cinsi münasebet yapmaktan ve çok fazla rutubetten dolayı damarları genişlemiş olanlarda, söylendiği gibi, vücutlarda zaaf oluşur.

***Belirtiler*:** Bu humma, anlaşıldığına göre, liderdir; hummaların en önemlisidir; sıkı sıkıya karınla bağlantılıdır. Çoğunlukla da hastalıkta oluşan yüksek ateşten dolayı hasta helak olur. Bu hastalık helak edici yüksek ateşle birlikte görülür. Onunla birlikte nefes yoğunlaşır; o adeta yükselir ve çoğunlukla da nefeste daralma oluşturur. Hastada şiddetli susuzluk vardır; dil kurudur. Onunla birlikte hasta kusar veya iştihası azalır. Eğer bütün bunlara kişi dayanabilirse de, yine de vücudu harap olur. Hastanın ağzında, kemiklerinde, dalağında yoğun ağrı ve şiddetli baskı ve doluluk hissi vardır. Hastada bazen kuru öksürük de görülür. Güç düşer, azalır; hasta inler, baygınlık geçirir. Biraz titreme vardır ve melankoli olmasa bile hastalık uzar; uykusuzluk, beden gevşekliği ve zaaf görülür; fonksiyonlarda düzensizlik oluşmuştur. Bazen bütün bunlarla birlikte melankoli ve kızarıklıklar görülür. Bazen hızla sırt ve karında kızarıklıklar oluşur. Yüksek ateş ve ağızda yaralar oluşur. Genellikle nabız küçük ve değişkendir. Genellikle de geceleri bu arazlar şiddetlenir.

Bazen karında su toplanması görülür ve başka yerlere de sıkıntı geçer, dağılır. Doğal olmayan bir şekilde vücutta kötü kokulu bir yumuşaklık oluşur. Çoğunlukla da bu kötü kokulu bozukluklar, iltihabi oluşumlardır. Hastada iltihap cinsinden bir şeyler vardır. Öncelikli olarak, o sevdaviye dönüşen bir sıvıdır. Çoğunlukla sevdavi madde kusarak çıkarılır. Ancak bunun içinde safravi olan çoğunluktadır. Bu hastalıkta pis kokulu bir ter oluşur. Bu humma zikredilen arazlarla birlikte başlar ve fonksiyonu bayılmaya doğru yönelir; el ve ayaklarda soğuma olur ve uykusuzluk, titreme ve tetanos oluşumuna kadar gider.

Bu hummalar (bulaşıcı hastalıklar) veba cinsindendir. O hastada bunlar pek dikkate alınmaz. Ancak hastanın ateşi çok yüksektir. Nabızda değişkenlik belirlenmez; idrar çoğunlukla değişkendir. Hastada hızla gelişen bir harabiyet vardır. Doktorlar onun karşısında dehşete

düşerler. Çoğunlukla hastanın nefesi pis kokuludur. Kokunun oluşması hastanın öleceğini gösterir. Şüphesiz hastalığın seyri içinde hastalık kalbe doğru yönelir.

Veba Belirtileri: Veba işaretlerinden biri, damarlardaki ve kanallardaki akan şeylerin taşlaşmasıdır. Sonbahar başında hastanın yüzü beyazlaşır; bembeyaz olur. Şüphesiz o veba oluşacağının işaretidir; uyarısıdır. Eğer bu durum güneyde ve Ekim sabahlarında oluyorsa vebanın işaretidir. Kelime olarak, havada sanki yağmur yağacakmış gibi bir durum olursa veya yağmur yağmaksızın kuru bir değişim söz konusu ise, bilmelisin ki kışın mizaç kötüleşecektir.

Ancak sen görürüsün ki, güneyde havada yoğunluk olursa ve sıkıntı varsa, sonra açılırsa, daha sonra 1 hafta tekrar hava bulanıklaşıp sıkıntı olursa ve geceleri soğuksa ve gündüzleri sıcak ve sıkıntılı, bulanık, kederli ve sıcaksa, bu hal kesinlikle vebanın oluşacağının işaretidir. Veba humması oluşur; kızamık oluşur ve benzeri hastalıklar meydana gelebilir.

Aynı şekilde yazın yoğun sıcaklık yoksa havada yoğun bulanıklık varsa, ağaçlar tozluysa, arkasından gelen sonbaharda yüz beyazlaşır, aydınlanır; adeta ışıklanır; mızrak gibi keskin olup diğer belirtiler ortaya çıkar; onlar veba belirtileridir. Aynı şekilde, eğer sen havanın bir günde birçok defa değiştiğini görürsen ve hava gün içinde açılırsa, güneş saf bir şekilde doğarsa ve günün sonunda sıkıntı olur ve tozdan çiçekler oluşur ve bunlardan dolayı hastalığın veba olduğuna hükmedilir.

Ancak sebepler bunlara yakın yollardan oluşuyorsa, sen eğer sıkıntıdan dolayı, kurbağalar, böcekler görüyorsan, bu çoğunlukla vukuu bulan şeylerdendir; fare ve yeraltında yaşayan başka hayvanlar da görürsün; bu hayvanlar sanki yeraltında adeta örtülmüş gibi saklıdır. Sen iyi ve zeki hayvanları da görürsün; örneğin ördek ve benzerleri gibi. Onlar geçici yuva yaparlar; bunlar misafir hayvanlardır. Bazen yumurta bırakırlar.

Veba Hummasının Tedavisi: Bu hastalığın tedavileri kurutma özelliği taşır. Bu kan alma ve kurutma ile yapılır. Onun tedavisine, hasta kusturularak başlamalıdır. Eğer kansal madde yoğunsa kan alınır. Şüphesiz hıltlar, daha sonra dışarı atılır. Evlerin soğuk olması gerekir; havasının da iyi olması gerekir. Ancak onların evleri soğutulmalıdır;

meyve, ağaçları, soğuk kokulu şeyler, güzel kokulu, serinletici ağaç dalları, güzel kokulu serinleten meyveler; kâfuru, gül suyu ve sandaldan verilmelidir. Onların evleri her gün tekrar tekrar bu bitkilerin sularıyla temizlenmelidir; onlarla ıslatılmalıdır. Özellikle gül suyu, söğüt suyu, nilüfer suyu ile sulanır. Evde bu şekilde, hastada su fışkırtarak ıslatılıp, güzel kokular sular serpilerek, kokulu sularla tedavi edilir; o iyi olur.

Ancak havanın düzelmesi, iyileştirilmesi hastada iyi etki yaratır. Bu hastalara kâfuru hapları, soğuk ekstreler, öz suları, bozukluğu tamir eden ve kötü, bozuk olanı parçalayıp toz eden sular ve gül suyu verilir. Onlara iyi, kaliteli, ekşi şeyler de ilave edilmelidir. Yine ona sirkeli su da ilaç olarak verilmelidir. Soğuk suyun bir defa verilmesi yararlı olur. Ancak çok fazla etkilemez. Ancak pek az etki yaratır. Bazen sıcaklık artar. Şüphesiz hastalığın etkileri kaburgaların altına kadar yayılır; el ayaklarda soğukluk oluşur; uykusuzluk uzar; zihninde karışıklık oluşur. Hastalığı göğüsten, onun yukarıya aşağıya doğru hareketinden belirlersin. Burada hastaya sıcaklığı dışarı doğru çeken ilaçlar verilmelidir.

Eğer hastanın iştihâsı azsa hastaya kısa sürede, zorla bir şeyler yedirilir; hastada titreme oluşur. Yemek işi nöbetten önce olmalıdır; hasta canlanır. Hastanın kurutan ve benzeri şeylerle beslenmesi gerekir. Yiyecek miktarı az olmalıdır. Çünkü fazla yiyecek onda hemen bozulur ve bozuk maddeler akıp, doluluk oluşturup hastaya zarar verirler.

Ancak vebanın tedavisi gerekir. Verilen şeylerin bir kısmı hastalık için ve bazısı da hem sağlık hem de hastalık içindir. Bazı ilaçlar hastalığı ortadan kaldırmak, bazısı da sağlığın oluşmasını sağlamak içindir. Sağlık için verilenler yoğundur; onlarda havayı kurutma ve iyileştirme özelliği vardır. Bazıları vücutta kokuşmasına, çürümesinde engel olurlar ve sağlığın geri dönüşünü sağlarlar. Örneğin amber, kendir, balık, tatlı kustus, günlük, sandaurus ağacı zamkı, şeytantersi, karanfil, öz suyu, mastika, yabani fıstık zamkı, ladin zamkı, bal, safran, suk (bir nevi sirke), servi, çöğen otu, taflan (defne), Hint selvisi, bataklık sazı, ardıç, azak eriği, sarı sakız, yabani sümbül gibi. Bu terkip alınır ve evde sirkeyle ve şeytantersiyle muamele edilir ve tedavide kullanılır.

Ancak daha sağlıklı bir terkip: Yine hummalı ve hastalıklı yapılarda meşesi kuzukulağı ile bir buhar hazırlanır ve bu buhar tedavisi tekrarlanır.

Vebadan Korunmak: Bedenden fazla rutubeti çıkarmak gerekir; her bakımdan kurutmaya karşı önleme yöneltilmelidir ve çok az besin verilmelidir, ancak perhiz de yaptırılır. Hastaya hamam yaptırılmaz; fazla içecek verilmez, ancak kişi susuzluğa sabretmemelidir; zikrettiğimiz gibi, hava iyi olmalıdır; yiyecekler ekşiye eğimli olmamalıdır; onlardan az tüketilmelidir. Hastaya ekşi malzeme içinde pişmiş et verilmelidir; jelâtin (et suyu?), ısırgan otu, kaynamış et, sirke ve diğerleriyle ve sumak, nohut suyu, limon suyu veya nar suyu ile yararlı olan çözeltiler insana yedirilir. Özellikle çözülmüş erimiş gebere, şeytantersi yararlıdır. Bilhassa kokuşmayı engellemekte yararlı olur. Tiryaklar ve mitridatus verilmesi gerekir. Verilen ilaçlar arasında sabır, safran, sarı sakız da vardır. Hastaya onlardan her gün yaklaşık 1 dirhem verilmelidir; cidden yararlı olur.

Çiçek Hastalığı: Kanın galeyana gelmesiyle oluşmuş bir hastalıktır. Bu galcyanlar, yoğun gerginlikler, heyecanlar bazı kısımlardan ayrılan sıvıların ortaya çıkardığı bir gerilimdir; heyecanlı hareketler cinsinden olanların oluşturduğu arızaların meydana getirdiği bir çürüme ve bozulmadır. Bunun meydana gelme sebebi kanın hareketlenmesidir. Onun da sebebi hamilelik halindeki menstrual kanın besinden arta kalanla karışmış olmasıdır veya ondan kaynaklanmasıdır. Bu besinlerden kötü değişimle, bozulmayla onun kıvamında ısınma oluşur; artar, çok ısınır. Bu kan hamilelik zamanında onu besleyen kanın kalıntısıdır veya bu şey besinlerin kötü hıltlarının tortularından oluşur. O besin artıkları ısınır ve yoğunluğu artar ve ısınmasıyla da öncekinden daha güçlü, dayanıklı, dirençli kabuklar oluşturur; üzümün öz suyu tabiatında olup, hatta cevheri şarap cevherine benzer, sadece ondaki hava kabarcığından oluşan köpüğü ve artan tortusu yoktur.

Bu hastalığın sebeplerinden biri fonksiyonlardır ve onların oluşturduğu kötü döküntülerdir. Bunlar hıltların kanla karışmasından oluşmuştur. Fazlalıkların değişiminin görülmesinin yanı sıra, onlar harekete geçer ve yerleşik hale gelirler. Özellikle dört günde bir görülen nöbet için bunlar yeterli olup, belli bir düzende olmaları da gerekir. Çiçek ve kızamık mükemmel hastalıklardandır. Çoğunlukla peş peşe görülürler. Eğer deride görülen bu kabarcıklar artarsa bu hastalık çiçek hastalığıdır. O yüksek ateş oluşturur; özellikle, sıkıntılı rutubet

oluşturur. Kan alınmak isterse, çok az kan çıkar. Çiçekte beslenme hızla yapılır ve özellikle alışılagelmiş bir durum söz konusu değilse, böyle yapılmalıdır. Hastaya ısıtıcı ilaçlar verildikten sonra, ısıtıcı yiyecekler verilir; örneğin süt gibi. Özellikle, 3 aylık deve sütü ve at sütü verilir. Ona verilen yiyecek artırılmak istenirse, bu miktar olarak yapılmamalıdır. Hastaya çok şarap içirilmelidir ve ısıtıcı ilaçlar verilmelidir. Çünkü çiçek hastalığının tahribatı buhran şeklindedir.

Çoğunlukla çiçek hastalığı çocuklarda görülse de, gençlerde de olur. Bu hastalığın yaşlılarda görülmesi nadirdir. Bunun için çok güçlü sebepler olmalıdır. Ülke çok sıcak ve rutubetliyse, bu mümkün olabilir. Bu hastalık kuru bedenlerden çok rutubetli vücutlarda görülür. Genellikle, o kışın dördüncü ayda çok görülür ve daha az sıklıkta ilkbaharda görülür. Özellikle sıcak, kuru ilkbaharda çok görülür.

Çiçek sadece deride görülmez ve sadece görünür yerlerde olmaz; muhtemelen vücudun her yerinde oluşabilir ve görünmeyen organların hepsinde görülebilir; hatta diyaframa ve sinirlerde bile oluşabilir. Eğer çiçek kaşıntı oluşturursa, daha sonra iğne başı gibi sivilceler oluşur. Daha sonra belli bir sürede bu sivilceler bütün vücudu kaplar. Sonra bunlar yaraya dönüşür ve çeşitli renklerde kabuklar oluşup, kabuk bağlar ve daha sonra dökülür.

Bazen çiçek balgamsıdır ve belli bir sürede bir araya toplanıp şişler oluşturur. Daha çok balgam renginde görülür. Ancak o bazen kül renginin farklı tonlarındaki renklere bürünür; menekşe rengi veya siyah olabilir. Çiçek hastalığının bu renklere göre sınıfları vardır ve onların belli renkleri oluşur; beyaz olanları, sarı olanları, kırmızı olanları, yeşil olanları ve menekşe rengi olanları gibi. Onlardan siyah olanlar, yeşil olanlar menekşe renginde olurlar ve menekşe rengindekiler kötüdür. Kısacası, o renkte püstülleri olan çiçek kötüye meyillidir. Bunu beyaz olanda da belirlersin. Özellikle eğer biraz sayısı az ve hacimleri büyükse, oluşumları kolaydır. Bunların sıkıntısı az ve ateşi zayıf olur. Humma görülüp püstüllerin çıkışı ile ateşin düştüğü görülür. Öncelikle hastalığın üçüncü gününde bu durum görülür.

Daha sonra, bu durumdaki çiçek yaralarında beyazlaşma olup, çok sayıda çiçek yarası birbirine bağlanmaksızın yayılır. Ancak bazı beyazlaşan çiçek yaraları birbiriyle birleşir; hatta bazıları kıvrılıp, bazı

beyazlaşan yaralarla o şekilde birleşir. Bunlar kaburganın kaslarından daha büyük bir kısmı içine alır, öyle ki yayılarak, çepeçevre sararlar. Daha önce oluşmuş olan çiçek yaraları hastalık süresinde artar; her bir kuru çiçek yarasından daha büyük bir yenisi oluşur.

Ancak küçük katı beyaz çiçek püstülleri zor oluşur. Başlangıçta emin görülse de, onların olgunlaşması zordur. Hastanın durumu da buna bağlı olarak kötüleşir; hastayı harap eder, çünkü onun maddesi yoğundur.

Tehlikeli kötü gruptan olan çok helak eden bu bulaşıcı hastalığın muhtelif halleri vardır; bazen ortaya çıkar ve bazen de gizli olur ve özellikle kendiliğinden ortaya çıktığında ve aynı zamanda daha önceden güç zaafından dolayı ayrılmamış olan yapışkan yapıda olduğunda veya organ yeşillendiğinde ve karardığında hasta helak olur. Eğer yeşillenmiş olup daha sonra kararmazsa, bundan sonra hasta biraz güçten düşer. Muhtemelen helak olmazsa, bu güçsüzlük artar. Ancak onda, bazen yaralar oluşur ve bunlar kendi yolunda akar. Çünkü bundan dolayı hummanın çiçekten önce olması, onun daha sonra olmasından iyidir.

Çoğunlukla çiçek hastasının kendisini ve sesini araştırmak gerekir. Onlar nefesi ve sesinin iyi oluşundan, bozulmadığından onun (hasta) fonksiyonları da iyidir; sağlıklı olur. Sen çiçek hastasının nefesinin peş peşe geldiğini görürsün ve aynı zamanda güçten düştüğünü, diyafragmasında şişler oluştuğunu belirlersin. Sonra hastalığın şiddetlendiği ve sonra susuzluk oluştuğu ve hastanın üşüdüğü görülür. Çiçek hastalığı ve kızamık hastalığında yeşillenme vardır. Ancak bu durum hastanın helak olduğunu gösterir. Bu durumda açıktan ve gizliden olsun, çiçek hastalığının oluştuğu kabul edilir.

Çoğunlukla çiçek hastalığındaki olan ölüm adeta boğulur gibi olarak oluşan ölümdür; tıkanmadan, nefes alamamadan ortaya çıkar. Bağırsaklardaki yenme ve ishalden dolayı oluşan güç düşmesinden ölüm oluşur. Eğer sen çiçek hastalığında ve kızamık ve nefes almada zorluk görürsen, yoğun ağrı belirlersin. Bilmelisin ki, kısa bir sürede hastanın bayılacağını da anlarsın. Eğer hızla kanlı idrar oluşursa ve arkasından idrar kararır; siyahlaşırsa, hasta helak olur. Kısacası hastanın gücü düşer ve kanı yeşile bürünür ve gücün düşmesiyle yığılıp kalır.

Humika (Suçiçeği): Çiçek ve kızamık arasında bir hastalıktır. O her ikisinden de daha iyidir. Çoğunlukla insanda çiçek 2 defa olur. Eğer madde 2 defa atılmayıp toplanırsa, *mum-u resas (kurşuni yapışkan pleurisy)* olur. O bir nevi çiçek hastalığı olup, püstülleri yüzün üzerinde, göğüste ve karında ve çoğunlukla baldır ve ayaklarda görülür ve kötü mizaçlıdır ve maddenin yoğunluğuna işaret eder. Yoğun cerahat kol ve bacaklara da yayılır.

Çiçeğin Ortaya Çıkış İşaretleri: Çiçek hastalığının ortaya çıktığını sırt ağrıları gösterir; burunda kaşıntılar olur ve hasta uykusunda inler; vücut organlarında yoğun kaşıntı ve karıncalanma vardır. Genel olarak vücutta ağırlık vardır; yüz ve göz kırmızıdır; gözyaşı vardır; yanma olur; hasta çok esner ve nefes darlığı ile birlikte adeta kilitlenme olur; ses berraktır; yoğun salya olur (tükürük yoğundur); baş ağırlaşmıştır; ağız kurudur. Hastanın boğazında ve göğsünde ağırlık vardır; hastanın ayaklarında, sırt üstü yattığında titreme vardır veya titremeye meyil vardır. Bütün bunlar hummanın mevcudiyetine işaret eder ve hangi bulaşıcı hastalık olduğunu gösterir.

Kızamık: Bilmelisin ki, kızamık safravi çiçek gibi bir hastalıktır ve çoğunlukla ikisi arasında, genelde pek fark yoktur. İkisi arasında fark kızamığın safravi olmasıdır. Şüphesiz, hacim olarak daha küçüktür ve şüphesiz cildi de etkilememiş gibidir. Onda artışla, hastalığın ilerlemesiyle birlikte şekillenme söz konusu değildir. Özellikle başlangıçta böyledir ve çiçekte, önce ortaya çıkan şiştir ve oluşumdur ve çiçekte oluşanların birazının nedeni, hiç olmazsa, şiştendir. Onların görünüşte belirtileri çiçek hastalığının alametlerine yakındır. Ancak o hastalıkta çoğunlukla kusma eğilimi vardır; yoğun baskı, şiddetli yanma, biraz sırt ağrısı oluşur. Çünkü o, çiçek hastalığına meyilli olup, uzun süreli demevi doluluk oluşturur ve bu da sırtta terlemeye sebep olur. Çünkü çiçek hastalığı çoğunlukla kötü mizaçlı ve bozuk kandan oluşur. Hâlbuki kızamıkta kan biraz kötüdür; bozuktur ve bozukluğunun yoğunluğu azdır.

Kızamık çoğunlukla aniden ortaya çıkar; püstül bir şeylerden sonra oluşur ve ondan kurtuluş, çiçek hastalığından kurtuluş alametleri gibidir. Şüphesiz kızamık, hızlı ilerler; ortaya çıkışı hızlıdır; lekeleri pişmişça ve katılaşmıştır. Kötü yeşil ve kötü menekşe rengindedir; yavaşça

pişer; zaman zaman hasta bayılır; yoğun baskı altındadır. Hastalık öldürücüdür; hasta harap olmuştur; aniden fenalaşıp bayılır.

Tedavi: Çiçek tedavisinde, eğer nem oluşmuşsa, nemliyse, muhtemel şartlarda hastadan yeterince kan alınır. Aynı şekilde, kızamık hastalığında kan dolu olduğunda bu süre 4 gün uzayabilir. Eğer çiçek vücuda sokulmuşsa, kan almayla uğraşmamak gerekir. Hastayı tamirle uğraşmamalıdır. Sadece yenilemekle ilgilenmelidir. Hastayı, doluluktan kurtarmak gerekir; maddenin hâkimiyetini de yenilemek gerekir. Bu hastalıkta kan alma yararlı olabilir. Ancak sadece kurutmayı sağlayacak kadar kan alınmalıdır. Şüphesiz burun damarlarından kan alma, burun kanamalarında da yararlı olur. Çiçeğin verdiği sıkıntıdan hastayı kısmen kurtarır ve çocuklarda bu hastalığın tedavisinde kolaylık sağlar; koruyucu olur. Çünkü bu hastalıkta kan almak gerekli olabilir. Kan alma gerekirse, sakınca yaratacağından korkularak, bozuk taraftan kan almaktan kaçınmalıdır. Aynı zamanda hastalık lekelerinin yüzeye çıkıp, hastalığın açığa çıkmasından cidden korkulur.

Öncelikli olarak, hastanın kötüleşmesiyle birlikte beslenerek, desteklenmesine devam edilir. Doğa tarafından, akıl dışı olarak, hastalık sürer ve kan yoğunlaşıp, hasta kötüleşir. Örneğin üzüm, Hint hurması, dövülmüş kara mercimek, palmiye hurması, hepsi birlikte iyice su içinde yumuşatılır. Bunlarla birlikte hastaya diğer besinler de verilir. Yumuşatıcı olarak, bu terkibe demirhindi de konur. Şüphesiz o yeterli olmazsa, onun yerine adamotu ve onun benzerlerini ilave ederek onun etkisini artırmak gerekmez. Bu terkibe kudret helvası veya pişmiş erik ilave edilebilir.

Çiçek hastalığının söz konusu belirtileri görülmeden önce, bu terkipten 3 dirhem hastaya içirilir ve onunla birlikte kâfuru hapları verilir. Bu sırada bu gibi ilaçların verilmesinin çok yararı vardır.

Eğer hastalık devam ederse, ikinci gününde çiçek döküntüleri görülür. Bazen onu soğutmak büyük hatadır; böylece içerideki fazlalıklar hapsolmuş olur ve bu fazlalıklar baş organlarına yüklenir. Onun temizlenmesi mümkün olmaz. O gerilim ve sıkıntı yaratır. Bazen baygınlık oluşturur. Muhtemelen bazen fazlalıkların hareketlenmeleriyle tıkanıklık açılır. Burada örneğin rezene, kereviz ve şekerli öz suları kullanılır veya kökler ve tohumlar pişirilerek, hastaya verilir. Bazen

safran gibi şeyler hastaya koklatılır. İncir suyu gerçekten iyi gelir. Şüphesiz incir görülen maddeyi atmada çok iyidir. Bunun sebeplerinden biri hastanın zararlı maddelerden kurtulmasıdır.

Hastanın kendisindeki arınması için bu tertipten 5 dirhem verilir ve kabuğu soyulmuş mercimekten 7 dirhem ve kitre zamkından 3 dirhem alınıp, yarım ratl suyla pişirilip, ondan 4 ratl kaldığında hastaya içirilir.

Bu terkibin çiçek hastalığı üzerinde büyük etkisi vardır: sarı incirden 7 dirhem alınır ve kabuğu soyulmuş mercimekten 3 dirhem ve zamktan 3 dirhem ve kitre zamkından, rezene tohumundan, her birinden 2 dirhem olmak üzere alınıp 1,5 ratl suyla pişirilir ve ondan yaklaşık 3 ölçü kalır ve süzülür ve kalbin hararetini atmak için hastaya içirilir. O hafakana (kalp çarpıntısı) engel olur. Ancak elbette, hasta bu vakte bırakılmamalıdır. Bu zamana, her ne olursa yaklaştırılmaması gerekir.

Bu hastalıkta sıkı giyinerek ve soğuk havaya çıkmak gerekir; özellikle kışın bu şekilde hareket edilmelidir. Hasta terletilerek tedavi edilmelidir. Şüphesiz soğuk gözenekleri tıkar ve maddenin içe dönmesine sebep olur. Burada hastaya çok karla soğutulmuş su içirilmesi ve cidden soğuğun içe işlemesi kötüdür. Bazen kan alması da onun için kötü olur; çünkü kan alınması bozuk maddenin ona geri dönmesine ve onun vücudunun temizlenmesine yol açar. Bundan dolayı hastalık başladıktan 2 ila 3 gün sonra ondan kan alınmamalıdır.

Eğer hastalıkta fazla giyinmeden dolayı rahatsızlık oluşmuşsa ve ateş yükselip, bundan dolayı bayılma gibi bir durum oluşursa veya hava soğuk olmasına karşın, bayılma kişinin giyiminden kaynaklanmışsa, hastayı ve özellikle söylenen havayı soğutmak gerekir. Ona kâfuru ve sandal koklatmalıdır. Bedenin gözeneklerini örtmemek ve bedene havanın azar azar girmesini sağlamak gerekir. Aynı zamanda vücudun ısınmasına yardımcı olmak veya soğukluğun terk edilmesine, üşümenin kaybolmasına yardımcı olmak gerekir. Onu üşümekten kurtarmak gerekir. Bununla birlikte hasta korku hissetmemelidir. Muhtemelen onda yakıcı sıcaklık görülür ve dilinde sen siyaha dönüş belirlersin. Ateş yükselmiştir.[52]

---

[52] TM: Terletilmesi kasdolunan kimseye işlenen koruyan ve işlenen onlara da işlene. Çünkü soğuk onların gözeneklerini örter ve maddeleri içeriye, geri döndürür. Kar ile soğutulmuş

Çiçek ve kızamık hastalarının karnına yakı uygulanmasından kaçınmak gerekir. Çünkü uygulanacak olan yakı orada baskı yaratarak solunumu zorlaştırır. Hastalık onda kötü ishal oluşturmuşsa idrarda kan varsa bu hastalığın tehlikeli olduğunu gösterir. Bu hastalara mercimek suya konup, kaynatılır ve suyu yenilenerek bir süre tutulup, bekletilip hastaya verilir ve mercimek yerine ekşi olan şeyler ve demirhindi ile verilir ve mercimek, nar suyu, sumak, koruk veya benzerleriyle ekşitilerek hastaya verilir.

Ancak öncelikle soğutan yoğun ilaçlar hastanın faaliyete geçmesine, hareketlerinin etkilenmesine mani olur, engeller. Örneğin kuzukulağı, koruk ve soğutan meyve suları, *kadr (lepra gibi bulaşıcı hastalıklarda kullanılan bir ağaç)* şarabı, marul, hurma şarabı ve hurmanın kendisi ve palmiye zamkı, *kadr şarabı, Akrabadin*'de zikrettiğimiz miktarda hastaya uygulanır. Biz onu güçlü bir terkip olarak zikrettik. O tekrar tekrar ekşi yoğurt suyu ile verilir ve o cidden çok güçlü bir ilaçtır ve öncelikli olarak kurtarıcıdır.

Bir Başka Reçete: Kadr suyundan 1 kısım alınır. Şüphesiz onun kesilmiş olan odunun yoksa (ağacın odununun) kesilip, ince unu alınır ve iyice dövülür ve içinde sirke olan kaba onun yarısı kadar konan sandalla karıştırılarak veya koruk suyu içine konup, her gün hastaya verilir. Bundan başka bu terkip benzeri ile iyice pişirilir. Sözün kısası bu terkip koruk suyu veya sirkeyle pişirilse, çoğunlukla onun bu şekilde hazırlandığını belirledim. Peynirin suyu çekilerek alınır. Ancak sıvı içinde aynı şekilde yayılma olana kadar pişirme işi devam eder. Ancak peynir suyu kaybolana kadar iyice pişirilir. Daha sonra ince arpa unu ve onunla birlikte ekşi yoğurt suyu alınır; arpa ve suyla yapılan karışıma yağmur suyu karıştırılır ve bu terkip arpa suyuyla ekşitilir; sonra o terkip sertleşir; yoğunlaşır. Sonra peynir suyu ile arpa unu karıştırılıp, yenilenir ve ekşitilir. Genel olarak, her zaman bunun tekrarlandığını belirledim. Onda 5 kısım vardır. Çin armudu suyu, çok ekşi ayva suyu, zamk sıvısı, beşbıyık (muşmula), limon suyu veya ekşi nar suyu, erik suyu, ekşi elma suyu, kitre zamkı, sıkılmış palmiye meyvesi, hurma

---

olan suyu içmek, keten bezinden nir çeşit elbise yani isniyuden beze sarınmalıdır ve içeri girmesi gerçekten kötüdür ve bazı defa kan alma da kötü olur. Çünkü çiçek hastalığının baş göstermesine yakın olanları içine geri alıp baş göstermeden uzaklaştırır.

suyu, Tabaristan kundusu (deve kuşu?) suyu, Şam dutu suyu tam olarak pişirilmeden ham kaysı suyu, koruk suyu, kuzukulağı öz suyu, İran üzüm asması suyu, nilüfer öz suyu, menekşe özsuyu; her birinden 3 kısım, ekşi ağaç kavunu öz suyu, ekşi turunç öz suyu; her birinden 3 kısım, gebere öz suyu, marul suyu, taze haşhaş yaprağı öz suyu, hindiba öz suyu, eşek baklası özsuyu; her birinden 4 kısım, söğüt yaprağı öz suyu, elma yaprağı, armut yaprağı, beşbıyık (muşmula) yaprağı, çobandeğneği öz suyu; her birinden 1 kısım, keçi sakalı, kuru gül, kuru nilüfer, kuru kadıntuzluğu, hindiba tohumu, marul tohumu, nar suyu, nilüfer ve gül; her birinden 10 kısmın yarısı kadar, taze nane suyu 1/6 kısım kadıntuzluğu öz suyu yarım kısım alınıp, hepsi bir araya getirilip, ateşte karıştırılıp, terkip oluşturulur. Onun içine 4 kısım mercimek, kabuğu soyulmuş arpadan 1 kısım ilave edilir. Yine ona 3 kısım sumak, 3 kısım nar taneleri konur; ateş üzerinde yarısı kalana kadar pişirilir; sonra ateşten indirilir, soğutulur; sonra kuvvetle ovulur; süzülür. Sonra her 300 dirhem için 1miskal kâfuru alınıp, ezilip su kabağından bir kaba veya şişeye konup hazırlanan terkip onun üzerine dökülür. Sonra onun üzerine benzeri ilaçlar ilave edilir ve sonra ona kuvvetli ve yoğun bir şeyler ilave edilir ve daha sonra kömür üzerine konur; hatta kaynamaya yakın olduğunda ateşten kaldırılır ve sallanır. Sonra bu çömlek üzerine konup içindeki kâfurunun uçmaması için üstü sıkıca bağlanır. Bu şerbetin içine bazı insanlar 10 dirheme kadar sümbül, zencefil, rezene tohumu, anason, biber, havlıcan uygun gördükleri miktarda katarlar.

Çiçek hastalığı tamamlanıp, yedinci gününe ulaştığında onda olgunlaşma ve yaralarda iltihap toplandığı görülür. Buradaki çiçeklerin (püstüller) ince iğne ile delinip içindeki rutubetin pamukla alınması gerekir. Daha sonra merhem uygulanır; ancak kanatmamalıdır. Ona merhem uygulanmak istenirse, daha sonra acı duyulan kısım civarında olan apsenin açıldığı yere merhem uygulanır. Şüphesiz o kısımda ağrı vardır. Muhtemelen merhem sürmek onu acıtabilir ve apse yoluyla tıkanıklık olup olmadığına dikkat edilmelidir. Sonra merhem uygulanmalıdır, ancak o iltihabın pişip pişmediğine de dikkat etmek gerekir. Şüphesiz şişlerin çok şiddetli ağrıları vardır.

Merhem sürme işi pişmeden sonradır. Bu merhemler safranla güçlendirilmiş gül suyu ile yapılır. Şüphesiz seçilen suyun içine ılgın,

mercimek katılır; bundan sonra, merhem olarak uygulanır. Özellikle kâfuru ve sandalla da bu merhem hazırlanır. Merhem yarayı pişirir, kurutur ve hızla onu düşürür. Onu ılgınla yağlamak da yararlı olur. Kışın ılgın ısıtıcı olur. Eğer çiçek döküntüleri (püstülleri) çok rutubetliyse, bitotu ve yaprağındaki yağlarla yapılan merhem uygulanmalıdır.

Çiçek döküntülerinin pişirilmesinin yanı sıra, onları kurutmak için de tedbir alınır. Oluşmuş yaraların üzerine pirinç, darı, arpa, bakla unu dökülerek o döküntülerin körelmesi sağlanmalıdır veya onları bertaraf etmek için o döküntülerin gücüne nüfuz edebilecek ince, yaprak şeklinde işlenmiş yün alınır; bunun içine iyi nitelikte meyan kökü konup uygulanır. Burada ona yağ konmaz, çünkü yağ burada kötü hıltları etkiler ve kuruma işine engel olur. Çiçek yaralarının kuruması için onlara daha önce zikredilmiş safrandan yapılan güçlü ilaçlar uygulanır.

Çiçek yaralarının kurutulmasını sağlayan beyaz merhemdir. Özellikle kâfuru, gül suyu ile kamış kökü, cilalı söğüt ağacı dalları veya muşmula ağacının cilalı dallarından ilaç yapılır. Bazen üstübeç ve kurşun tozu da yararlı olabilir. Eğer burundaki yaralar kabuk bağlamışsa ona kefen bezi alınıp halis gül yağı ve güçlü üstübeç ve gümüş veya altın tozu ile uygulanır. Bu yağ yara kuruduktan sonra uygulanır ve yara olmuş kısma bu iyi gelir. Bu uygulama kurumuş yara kabuğunun kolayca düşmesini sağlar. Ancak yaralarda kullanılacak olan merhemlerin maddeleri önemlidir. O merhemlerden kırmızı merhem, çiçek yaraları için iyi bir ilaçtır.

Çiçek Hastalığı ve Kızamık Hastalıklarının Organlarda Yaptığı Bozukluktan Korunma: Çiçek hastalığında korunması gereken organlar boğaz, gözler, burun kökü, akciğerler ve bağırsaklardır. Şüphesiz bu organlarda yara oluşur. Ancak gözdeki, bazen iyileşebilir; bazen de onda beyazlık oluşur. Görme kaybı olur; göz harap olur. Bazen boğazda yara oluşur. Bazen de yara gırtlaktadır. Bazen onun boğazda oluşan yaralar boğazdan bir şeyin geçmesini engeller. Bazen çok fazla yemek yemeye sebep olup öldürücü olur. Ancak burun kökünde yara olursa havanın (rüzgâr) yolunu tıkar. Bazen akciğerlerde çiçek döküntüsü ve kızamık dolayısıyla oluşan yaralar görülebilir. Bunlar nefesin geçişini daraltır. Bazen bu yaralar akciğerlerde ülser oluşturur. Bu yaralardan

bağırsaklarda da olabilir. Bazen bunların tedavisi zor olur. Bazen de onda (mide ve bağırsaklar) telafisi zor yırtıklar oluşur.

Ancak gözün korunması gerekir. Bundan dolayı göz ilacını yaralar geçene kadar kullanılmalıdır. Burada gebere suyu uygulanır. Onun içine sumak ve kâfuru ilave edilir ve özellikle ilk günde uygulanır ve yine tek başına yaralar iyi olana kadar uygulanır. Aynı şekilde gebere suyu koruyucu göz ilacı olarak da kullanılır. Nar suyu da başlangıçta yararlıdır. Ancak gül suyu ve kâfuru veya bilinen göz ilaçları kullanılır. Gözün beyazına cidden iyi gelecek olan ona nüfuz eden göz ilaçlarını zikrettik. Burada fıstık yağı kullanılır. Bu ilacı memleketimizde kadınlar kullanılır. Çiçek püstülleri afet halinde gözde olduğunda beyaz merhem (beyaz göz ilacı) uygulanır ve göz kurtulur. Beyaz göz merhemi, gözdeki çiçek yaralarına çok iyi gelir.

Ancak ağzı ve boğazı korunmalıdır; örneğin narı emmek ve başlangıçta nar tanelerini çiğnemek, Şam dutu emmek ve onun şurubuyla gargara yapmak gerekir. Özellikle eğer gargara yapılırsa, midedeki ağrı şikâyetini de alır ve böylece bu şikâyetlerden sonra bunların şurubunun verilmesi gerekir.

Ancak burun ve akciğerlerin de korunması gerekir. Bunun için kırmızı boynuzlu haşhaş, sandal, koruk şurubu ve sirke alınıp burun deliklerinim dibine sürülebilir. Ancak akciğer korunmalıdır, ancak haşhaş tohumundan yumuşatılmış mercimekle yapılan terkip pek yarar sağlamaz. Bağırsakları çoğunlukla hastalık başladıktan sonra korumak gerekir. O kabız olur. Eğer hastalığın sonunda diyare başlarsa tedavisi, kuzukulağı şurubu içine Hint kamışı hapları ve yabani kuzukulağı hapları kullanılır.

Çiçek Hastalığının Eserlerinin Temizlenmesi: Burada nazik bir şekildeki sözlerimizin yanı sıra, son sözlerimizi bir defa daha tekrar ediyoruz. Ancak onun zamanlarını ve uygun şiddetinin durumunu bir defa daha zikrederiz. Buna göre, çiçek hastalığının eserlerinin giderilmesi için kurutulmuş kamış kökü, bakla kökü temizlenip, parlatılmış söğüt, cilalanmış kamış kökü, geven, tatlı kavun, onun kurutulmuş kabukları, yıkanmış pirinç, arpa suyu, yumurta beyazı, çökeltilmiş toprak, kurşun oksit, taberzed şekeri, nişasta, tatlı badem, acı badem, süsen yağından alınan yağlar fıstık yağı, gül yağı, eşek iç yağı ve benzeri maddeler

kontrol edilerek, sonuç verdiği belirlenerek, hazırlanan bu sıvı hastaya verilir. Şüphesiz o istenen terkiptir (ilaçtır).

Denizköpüğü ona güç verir; biber taşı, kustus, amonyak zamkı, kendir, sabun, boraks, hareketli kemikler, eski kemikler, kuru turp tohumu ve ılgın, Yahudi baklası, rengi güzel kaliteli yiyeceklerden, tatlı ve ekşi nar tohumu, iyi kalitede şarap, rafadan yumurta, piliç, keklik, semiz tavuk verilir. Hastanın hamam yapması gerekir.

Terkip şeklindeki ilaçlardan daha çok yakıcı olanlar verilir ve yakıcı eski koyun gübresi, yeni topraktan yapılmış çömlek içinde nişasta, bal kabağı çekirdeği, yıkanmış pirinç ve nohut; her birinden 10 ölçek, ban tohumu, acı bakla, kustus, uzun loğusaotu; her birinden beşer ölçü, kuru kamış kökü 10 dirhem alınır; su kabağı suyu veya yabani hıyar suyu ya da arpa suyu veya bakla suyu ilave edilip organın üzerine dışarıdan uygulanır ve pişmiş menekşeyle organ dışarıdan ovulur.

Bir Başka Reçete: Yeni bir toprak kap alınır; eski kemikler, İran kamışı kökü, nişasta, acı bakla, su kabağı tohumu, yıkanmış pirinç, ban otu tohumu, kustus eşit miktarda alınıp, hastanın üzerine sıkıca bastırılarak uygulanır. Yine acı bakla ve kara nohut da aynı şekilde haricen uygulanır.

Şiş Oluşturan Hummalar (Ateşli Hastalıklar)

Görünen şişleri takip eden hummaları bilmelisin. Şüphesiz o çoğunlukla günlük humma nöbetleri cinsinden olur. Çoğunlukla hummadan şişler oluşur. Şüphesiz bu herhangi bir bozukluk oluşmadan kalpte sıcaklık oluşur. Çoğunlukla bu başlangıçta da olur. Ancak eğer bozukluk kalbe doğru gelip kemiklere veya yakınlarına doğru ulaşırsa, o humma günlük humma nöbetlerinden farklıdır. Çoğunlukla onun benzerlerinden de farklıdır. Şüphesiz bedene ait sabit sebeplerden ve doluluklardan da kaynaklanabilir. Kötü bozuk maddelerden beden üzerinde yaralar meydana gelir ve etlerin içinde gevşeklik oluşur.

Ancak hummalar karında oluşan şişlerden de kaynaklanmış olabilir. Şüphesiz bozukluk olmaksızın kalpte sıcaklık oluşmasından humma ortaya çıkmaz. Eğer bazı iç organlarında sıcaklık cinsinden bir şikâyet oluşmuşsa, ağrı susuzluk ve iltihap yoğun olur. Bu durum kandaki çok miktarda karışıklığının da delilleridir. Bunlar iç organlarındaki şişleri oluşturur; örneğin beyin ve onun (beyin) örtülerinde oluşan zamk gibi yapışkan şişler, boğazdaki şişler gibi. Göğüs organlarını kaplayan

zarlarda da şişler meydana gelir. Bu durum karaciğerde, böbreklerin içinde, mesanede, uterusta, bağırsaklarda ve benzeri organlarda şişler oluşturabilir. Kalbe ve diğer organlara yakınlığa göre, zayıf ve şiddetli hummalar şeklinde muhtelif hummalar olur. Aynı zamanda, hummalar sırasında şişler meydana gelebilir. Organlarda meydana gelen şişler daha şiddetlidir. Ancak diğer canlı yapıda ve benzerlerinde de şişler meydana gelebilir. Humma ilkin daha zayıftır; arterler civarında meydana gelmiş olabilir. Ateş şiddetlenir ve o civarda şiş oluşabilir. Damarların (venler) her birinin sıcaklığı, aslında nispeten daha zayıftır.

Bu hummalar ve hummalara atfedilen nöbetler sadece kişideki maddelerden dolayı periyodik olarak görülmezler. Hummalar oluşumları itibariyle, kişinin hareketlerinden dolayı da ve çektiği sıkıntı ve elemlerden dolayı ortaya çıkar. Onlar tamamen hıltlardan kaynaklanır ve periyodik olmaları da doğaldır ve onlara uygundur.

Bilinmelidir ki, hummalar sadece yan taraflarda veya başka yerlerde şiş oluşturmaz. Hummadan kişinin tam anlamıyla kurtulması da gerçekleşmez. Çünkü bu hummanın tamamen temizlemesi anlamına gelmektedir. Bu hummalar devam ettikleri sürece hafif ağrı meydana getirirler. Özellikle, karaciğerdeki şişler böyledir. Eğer şiş diyafragmadaysa ve içteki örtülerdeyse inceden oluşan ağrının belli bir süresi yoktur.

Vücudun İçinde Oluşan Şişlerin Oluşturduğu Hummalar, Belirtileri ve Hükümleri

Karında kaynaklanan kapsamlı hummaların belirtilerine dayanarak oluşan hummaların 3 grubu vardır: Bu işaretler ve belirtiler hasta organı bize gösterir; aynı zamanda onlarla ilgili, onların meydana gelmesinde etkin olan maddeye de işaret eder. Buradaki belirtiler ve işaretler orada hissedilen elemdir; sıkıntıdır.

Birinci grubun belirtileri arasında hastanın testere gibi nabzı olmasıdır. Vücudun 2 yanında iğne batar gibi ağrılar oluşur; göğüs bölgesinde şiş vardır. Aynı şekilde, başlangıçta kuru öksürük görülür. İkinci gruptakilerde, hasta rutubetlidir ve yan taraflarında zatülcenptekine benzer ağrıları vardır. Genel olarak hasta ağrılıdır ve ağrı organların içindendir. Diğer organlarında alışılagelenden çok daha fazla sıcaklık vardır; hastada titreme vardır. Çoğunlukla onun sinir organlarında şişler vardır.

İkinci grup humma safravi hıltlardan oluşan hastalıklardan kaynaklanmıştır. Onların nöbetleri ikinci gün daha şiddetlidir. Ancak bu grup hastalıkların sahiplerinin durumu, hekimlere göre, onların iyi olacağını müjdeler.

Humma dolayısıyla karında oluşan şişler çeşitlidir ve güçlüdür, süreklidir; zayıflatıp kişiyi tüketir. Sürekli olarak hareketlidir. Bunun sebebi hastanın çok sık nefes alıp vermesidir ve çok terlemesidir. Hasta adeta tükenir. Bunun da sebebi iç organlarında olup bitenlerdir. Karın organları kalbe yakındır veya onunla ortak hareket edebilirler. İç organları arasında onlarla daha az ortaklık edenler vardır; böbrekler gibi. Şüphesiz onların ortaklığından olan hummaların şişlerinin güçlü olması gerekmez. Hatta şişlerin bu ortaklıktan olması da gerekmeyebilir. Muhtemelen çoğunlukla bu söylentiden ibaret olabilir; yanlış bir yorum sonucu da olabilir; iftira olabilir; yakıştırma olabilir. Hummaların cinsinden dolayı karışıklık oluşmuş olabilir ve gün aşırı oluşan humma nöbetleri olduğu gibi, dört günde bir olanlar, beş günde bir olanlar, altı günde bir olanlar da vardır. Onlarla birlikte ürperme ve titreme görülür ve onların fonksiyonları buna göre oluşur. Böbreklerin bulunduğu yerin hizasında, bel bölgesinde ağırlık ve ağrı vardır ve organlarda alışılagelenden fazla sıcaklık vardır.

Eğer yoğunluk bu 2 organda toplansa, başa yakın olur; başla ilgili olabilir ve ortaklığı artar veya hisleri daha yoğundur; keskindir ve sınırlıdır. Şüphesiz böbreklerdeki şişlere bağlı olarak daha şiddetli hummalar da olur; çok büyük gerginlik ve titreme oluşur. Bazen garip arazlar da görülür; örneğin uterus şişi gibi. Şüphesiz hastada baş ağrısı da vardır; boynunda da ağrı vardır; ateşi vardır. Bu şişlerde yanma hissi varsa onda hummanın yoğunluğu cidden çok fazladır; kişi adeta yanıyor gibi hisseder; his önemlidir. Bu yanmanın sebebi orada yayılmış iltihabın olmasıdır vc o dışa doğru hareket etmemiştir.

Karnında şiş olanların hummasında nabız başlangıçta küçük olup nabızları iltihaplı olan hummaları olanlarınki gibidir. Hummanın sonuna doğru kasılmalar olur. Sonra büyür, hızlanır ve bilindiği üzere, madde organ sebebiyle değişken olur. Sonra humma dolayısıyla organlardaki sinirler de yayılır, duyarlı olur. İdrar çoğunlukla beyazlaşır ve şişi maddenin bildiğin yoldan akmasından dolayı azalır.

Tedavi: Bu hummaların tedavisi humma ilaçlarıyla yapılır, ancak bunlar daha güçlüdür. Daha sonra şiş ilaçları kullanılır. Şüphesiz aslında onda şiş ilaçları, soğutan ve kurutan humma ilaçlarıyla birlikte kullanılır. Bu hummaların tedavisinin basit sıcak hummaların ilaçlarıyla yapılması ters olur; aksi etki yaratır. Bu hummalarda soğuk su içmek ve hamama girmek şeklinde rahatlatan ilaçlara gerek yoktur. Sıcak şişler olduğunda onların dışına soğutan şeyler koymak uygundur. Örneğin marul suyu, bostan pırasası çiçeği, eşek baklası, beyaz arpa suyu ile hastaya verilir. Çok soğuk, donduran şeyler verilerek onlar soğutulmaya çalışılmaz. Bazen zeytinyağı veya gül yağı ile verilen ilaçlar karıştırılır. Soğuk suyla yıkanmış marul yenmelidir ve zeytinyağı da verilmelidir.

Terkip Şeklindeki Hummaların Durumları: Hummalar terkip şeklinde olabilir. Bazısı diğer hummalarla birlikte, onlarla birleşmiş olabilir. Bazen kendi grubundakilerle uzak cinsten olanlar terkip oluşturur. Örneğin basit, hafif bir humma kötü, bozan, iltihaplı humma ile birlikte görülebilir. Ancak onlar yakın cinsten uygun olan gruplardan oluşur. Örneğin kötü hummalardan gruplarla terkip oluşturur. Örneğin, balgamî olanlarla günaşırı nöbet oluşturanların terkibi gibi, gün aşırı görülen hummanın yarısı diye bilinen humma gibi; yine örneğin şişler oluşturan hummaların terkibi gibi. Farklı çeşitte ayrı sınıflardan olanlar terkip teşkil eder; örneğin günaşırı oluşan nöbetleri olan terkip ve dört günde bir nöbeti olanla yapılan terkip üç veya dört günde bir olanın terkibi. Görünüşte balgamî olan ve balgamî nöbetleri olan ve balgamî nöbetlerinde dört günde bir olanların birleşmesi gibi.

Gün aşırı nöbeti olan hummalarla üç günde bir nöbeti olan birbirini takip edebilir. Eğer bunlar ümit edildiği gibi olursa, üç günde bir görülen nöbetleri olan humma en şiddetlisidir. Çünkü onlara öncelikli olarak günlük devirleri çok kötüdür ve devrin başlangıcı üçüncü gündür. Aynı zamanda beşinci günde şiddetli olur. Bu gün aşırı nöbetler adeta yarım humma gibidir. İki günde bir gelen nöbetlerle balgamî olanların terkibinden oluşmuş gibidir. Çünkü bunda olduğu gibi, nöbetlerle ilgili olan her şeyin tamamen aynı olması gerekmez. Muhtemelen burada arazlarla meşgul olmak gerekir. Eğer bu hummalar hakiki gün aşırı nöbetleri olan hummalarsa, o nöbetlerin kısalığından belirlenebilir. Hatta onda öncelikli olarak, zaaf olup olmadığı araştı-

rılmalıdır. Hasta kişinin terkip üzere, sarsıntıdan sonra titremesi bu hastalığa işaret eder.

Âlim hekimler bütün hummaların kötülük oluşturduğunun delillerini gösterdiler. Onların arazları, birinci ve ikinci günkü terkipleriyle fark edilir ve cidden şekillenmiş olan, kötü olan hummalarla hummanın ince terkibi anlaşılır.

Çünkü onların mizacı, doğası tartılır, ölçülür; onların doğasına uygun olarak humma gelişir. Başlangıcında ürperme titreme, onlarla birlikte terleme akışkanlığı kısa zamanda geri döner. Zannedilir ki, bu hummalar kötüdür ancak, bu humma için gereklidir veya gerekli olanlardan meydana gelir. Kişinin yapısı zayıftır. Şüphesiz, humma terkip şeklinde oluşur, hatta hatta *sunahis*'e (paratifo?) benzer; karmakarışıktır. Genellikle tek başına humma olarak ortaya çıkar. Onun delillerinden, geri dönmediği de belirlenir.

Eğer hastalığın nöbetleri kısa süreli ise, onların birbirine bağlı olarak harabiyet oluşturmaları gerekmez. Ancak çok sayıda olmalarından işleri çoktur ve özelikle onun doğası icabı, süresi uzarsa etkisi de büyük olur. Eğer çeşitli hummalar birlikte terkip oluşturmuşsa, örneğin nöbetleri dört günde bir gelen humma ile gün aşırı nöbetleri olan humma birleşmişse, semitersiyer humma oluşmuşsa, onlardan önce, olan ilkin sonlanır ve kronikleşmiş olan kalır. Onlar zayıf düşebilir veya ikisinin birlikte olmaları gerekli gibi olur veya biri zayıflar ve diğeri devam eder.

Bazen semitersiyer humma bir başka günaşırı olan humma ile de birleşir; terkip oluşturur. O balgamî ve sevdavi olan bir humma ile birleşebilir. Eğer gün aşırı olan humma ile birleşme olursa, gün aşırı olan son bulunca semitersiyer hummadan da hasta kurtulur. Eğer balgamî olanla ve sevdavi olanla semitersiyer humma birleşmişse, terkip oluşturmuşsa, sevdavi ve balgamî hummadan da hasta kurtulur.

Kişide bilcşik humma olduğunda, onda ikincisinin ağrısı baskındır ve terkip güçten düşer, zayıflar ve çeşitli cinsten zorunluluklar oluşur veya birlikte görülen (ortak olan) hummalar, örneğin günaşırı nöbet oluşturan humma ile bir başka gün aşırı nöbet oluşturan hummanın birlikte görülmesi gibi ya da iki zayıflamış hummanın birlikte görülmesi gibi olabilir. Aynı şekilde terkip olabilmesi için 2 humma olması gerekir. Zannedilir ki 2 birlikte olması gerekli olan hummanın bir-

leşmesi gibi, örneğin 2 günaşırı görülen humma gibi olması gerekir. Çünkü eğer madde damarların içinde ise onların orada oluşturacağı bozukluk farklı farklı olacaktır. Muhtemelen bu bütündeki şeylerin bozulması demektir.

Bu düşünce bana göre yersiz bir düşünce değildir. Çünkü bu bozukluk belli olmayan bir yerden başlar, sonra yayılır; sonra şiddetlenir ve bozulma tarihine göre şiddetini azaltır, ancak bunun olması onun hareketinden dolayıdır. Maddenin kısımlarında başlayan idareci olan bozulmanın kokuşması uzak değildir. Ancak hâkim olan diğer güçlüklere uyar. Muhtemelen başlangıçtan itibaren ve zayıfladığı ve şiddetlendiği tarihe bağlı olarak onun maddesi içinde toplanır.[53]

Bileşik, terkip şeklinde hummaların 3 grubu vardır; içeriye girme ve karşılıklı alışveriş olması ve şebeke, yani birbiriyle bağlantılı, ilişkili olma. Dışarıdan içeriye girme; müdahale: Onun (humma) durmasından sonra içine girmedir; diğerinin başlamasıdır. Birbirleriylc bağlantılı olma; birbiriyle bağlantılı olarak ortaya çıkmasıdır. Hummaların birbiriyle uyuşmasını ve hastada titreme oluştuğu ve terleme olmadığını veya bazen titremeler olup, onunla birlikte çok fazla terleme olduğunu ve birleşmeyle birlikte terkip şeklindeki hummanın daha şiddetlendiği belirlenir. Aynı zamanda yine kol ve bacakların soğumasında ifrat artış belirlenir ve kabızlık vardır, ancak azdır. Bazen onda büzülme oluşur [54]

Şatr-i Gib (Semitersiyer Humma)

Semitersiyer humma iki hummanın birleşmesinden oluşur. Onlardan biri gün aşırı oluşan hummadır ve diğeri balgamî hummadır. Tek günde nöbet oluşturan humma ile balgamî humma ortaklık eder ve nöbetleri ortak olur. Ancak bunlar karşılıklı alışveriş ile karşılıklı değişim ve karşılıklı değişime izin vermek suretiyle ortaya çıkar. Humma dışarıdan karışma ve dışarıdan oraya ulaşanlarla olur. Onun önce bu tarif edilen kısımları, sonra da ikinci kısımları ortaya çıkar.

---

53 TM: Bu paragrafın Arapça metni verilmiştir.

54 TM: Keza sen iyileşmeyip sürüncemede kalan hummada aşırı gitmesi üzere el ve ayaklarda soğukluk ve büzülme görsek yine karışıp birleşmesine tanıklık edersin. Ama el ve ayakların soğukluğu ve büzülmesi azsa karışıp birleşmeye işaret etmez. Belki karışıp birleşmeden yalnız iyileşmeyip sürüncemede kalan hummada da az soğukluk ve az terleme olur.

Birbiriyle Bağlı Hummalar: Onlar içindeki 2 kötülük yaratandır. Onlar devri olarak ortaya çıkarlar. Çünkü iki kötü bozukluk hariçten gelir. Onlar birbiriyle bağlantılı safravi maddelerden oluşur. Çünkü onlardan safravi olanlar içte bozukluk oluşturur; balgamî olan tersidir; dışta bozukluk oluşturur. Bir grup hekim semitersiyer hummanın hakiki humma olduğunu söylemiştir ve onun dışta görüleninin gün aşırı humma olup, içteki hummanın balgamî olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onlara göre bu ikisinin süreleri eşittir. Bu yorum doğru değildir. Bu açıklamayla fazla ilgilenmek gerekmez.

Bazen bozukluk safravi ve doğru gelişim gösterir. Bazen bunlar birlikte çok iyi uyuşur. Yine bazen de hummada balgamî madde etkin olmuş olabilir. Yine hummanın ortaya çıkmasında safra baskın olabilir. Eğer hummayı oluşturan madde balgamî ise, safravi maddenin hâkim olduğu nöbetlere nispetle daha uzundur ve bu buhranları geciktirir. Madde safravi ise nöbetler balgamî maddenin oluşturduğu nöbetlerden daha kısadır. Bazen semitersiyer hummaların süresi dokuzuncu aya kadar uzar; bazen de daha uzun olabilir. Bu durumda semitersiyer humma hastalığı had derecededir. Semitersiyer humma öldürücü hummalardandır. Çünkü o parçalayıcıdır zorlu zaman hastalıklarındandır.

Semitersiyer Hummanın Belirtileri: Onun hissedilen ve öncelikle belirtileri ve süreleri diğer hummalardan farklıdır. Nöbeti iki günde bir olan hummanın süresi daha uzun, ancak gün aşırılı olandan belirtileri daha az şiddetlidir. Bundan başka son gününde de nöbeti daha hafif ve arazları daha azalmıştır. Ancak genellikle, titremeler tekrar eder ve maddenin içine yayılır ve titremeler peş peşe, birbirini izler şekilde oluşur. Bazen bu tekrarlar üçe kadar çıkar.

Organlar ısınırsa, ateş yükselirse ve titreme sabitlenirse bu hastalık semitersiyer hummadır. Çünkü beden bütünüyle temizlenmemiştir. Onda humma başlar ve ıstırap veren şiddeti de artar; özellikle o semitersiyer humma şebeke şeklinde birbirini izler şekilde, birbiriyle ilişkili olarak görülürse ve bütün bunlar aynı zamanda olursa bu durum ortaya çıkar. Bu durumda titremeler tekrar geri döner. Bozulma, kokuşma uzar ve sonuçta bedenin ateşinin yükseldiği zannedilir. Ancak humma sonuçlanmıştır. Titremelerin geri döndüğü görülür. Bu hıltların araz-

larla savaşması demektir; mücadeleşi sonucudur. Bu hastalık balgamî unsurlar tamamen bitip tükenmeden önce az çok sona ermiştir. Onda safravi olan son bularak, hastalık ortadan kalkar. Çünkü sıcaklık, öncelikli olarak, hızla yayılır ve bitiş sırasında ateşin şiddeti artar. Bundan dolayı hastalığın bitişi uzayabilir. Safravi ve balgamî maddelerin birbiriyle anlaşamamasından dolayı bu durum ortaya çıkar. Yazıldığına göre, terlemeyle geçici düşüş görülebilir. Bu durum hummanın üçüncü günü birinci gününe ve dördüncü günü ikinci gününe benzer.

Semitersiyer hummanın ortaya çıktığı çeşitli sebeplerden belirlenebilir. Şüphesiz alışkanlıklardan bu durum anlaşılabilir. Onun belirtileri kendi alışkanlıklarından ortaya çıkar. Bu tip insanların bedeninde safra olur ve onda safranın sebep olduğu bozukluklar vardır. Sonra bu durum kötüleşir ve perhiz terk edilir ve çeşitli besinler alınmaya başlanır. Bunlar balgamî olanları oluşturan şeylerdir veya çoğunlukla kişinin bedeninde balgamî madde vardır ve o bozuktur. Sonra çok tahribat oluşur ve alınan önlemlerden safra meydana gelir veya bu durumda olan kişinin yaşı dolayısıyla safra oluşmuş olabilir. Ayrıca çocukta da olabilir ve onda daha çok rutubet hâkimdir veya yaşlılıkta da rutubet oluşmuş olabilir. Bu durum vücutta oluşmuş yırtıktan olduğu kadar mizacın hiddetinden de oluşmuş olabilir.

Ancak nabız ve idrar gibilerinden elde edilen belirtilerle ve fökal madde ve kusmalarla nabız durumlarının da yardımıyla ve onun verdiği belirtilerle, susuzluk haliyle, hastaya dokunarak, ondaki ürperme ve titremelerle ve bütün bunların görüldüğü zamanlar ve nöbet durumlarıyla hastalık belirlenir.

Ancak onda günaşırı gelen nöbetler varsa, nabız büyüktür ve hızlıdır ve de değişkendir. Balgamdan oluşan fazlalık azdır. Ancak idrarın pişmesi, olgunlaşması yavaştır; kusma her defasında farklıdır ve balgam ve dışkıda aynı şekilde, farklı özellikler gözlenir. Ancak hastanın sıcaklığı ve soğukluğu, susuzluk, titreme, nöbet saatleri ve nöbet hallerinin nasıl olduğunu bize gösterir. Bunlar hakkında gerekli bilgiyi verdik. Ancak burada baskın olarak, 2 hılttan galip olan üzerine hastalık temellenmiştir. Nöbetler uzundur ve titremeler azdır ve özellikle nabzı güçlü bir şekilde sıkıştırır; baskılar. Hastalığın başında hastanın el ve ayaklarında soğuma oluşur ve onlarda gecikmeli olarak soğukluk

oluşur ve biraz susuzluk olur; biraz safra kusulur ve idrar daha yoğun beyazdır ve serttir; biraz terstir. Aynı zamanda bu belirtiler yaşlıda, çocukta veya orta yaşlıda görülür. Bedenin mizacı hastanın durumunu ve aynı zamanda onlarla birlikte kanallarında da akış olduğunu gösterir.

Safra hâkim olursa, kısa nöbetler olur ve kol ve bacaklarda hızla ateş yükselir; susuzluk, çok yoğun safra kusma ve çok fazla ter olur; bazen ter ürperme ve titreme haline dönüşür. İdrarın renginin beyazlaşması artar. Genç yaşta bunların görülmesi de bu hastalığın bir işaretidir. Aynı zamanda bütün bunların kendi yolunda olduğu da kabul edilir.

Eğer 2 hılt da, safravi ve balgamî hıltlar da aynı seviyede ise bu vücuttaki zıtlığa işaret eder. Normal zamanlarda olan ürperme dışında tam olarak bir ürperme ve titreme oluşur; bu alışılmışın dışında bir ürpermedir. Eğer, devri olması ve gerekliliği arasında terkip oluşursa, insan bunu yoğun şekilde hisseder ve ona hakiki tersiyer humma denir. Onun balgamî olması söz konusudur. O ürperme oluşturur; boşaltımı zayıf düşürür. Çünkü safravi madde damarların dışındadır ve dışarıdan gelen safravi maddeye balgamî madde karşı çıkmaz, onunla zıtlaşmaz; onunla ters düşmez. Ancak kişide görülen harabiyet korkutucudur. Ancak kişi zaafa uğrar. Bazen ondaki soğuma ve titreme tekrarlar, hatta bildiğin gibi, sonuçta yoğunlaşır, ağırlaşır. Onun karnındaki organlarının sıcaklığı artar ve bununla birlikte el ve ayaklar soğur. Nabzının atışı biraz azalır ve ölüm oluşur. Eğer onun zorunlu maddesi safravi ise onda ürperme olmaz; titreme de çok değildir. Nabız daha yüksektir ve daha hızlıdır ve göğüsteki baskı çok yoğundur. Elbette terkip her ikisinde de eksiktir. Gün aşırı nöbet oluşumunun gerekliliğinden dolayı, önce balgamî olan maddenin oluşturduğu hastalık hafifleme gösterir ve safravi madde balgamî olan madde geri dönmeden geri gelmez.

Semitersiyer Hummanın Tedavisi: Semitersiyer hummada maddenin kusma yoluyla atılmasıyla, yani ishal ve kusmayla ve damarların yoğun bir şekilde dolmasıyla terlemenin ve idrarın fazla miktarda atılmasıyla tedavi olur. Müshillerin söz konusu maddeleri pişirip olgunlaşmalarından sorumlu olması gerekir. Ancak bunun olabilmesi için onların yumuşatan ve dışarı atan cinsten olmaları gerekmektedir. Gül suyu, nişasta suyu gibi, balgamın hâkim olduğu sıvılarla karıştırıl-

mamalıdır. Örneğin kudret helvası, bir nevi manna olan şirhişt, suda bırakılmış demirhindi, menekşe şarabı hastaya verilebilir. Eğer safra hâkimse, örneğin yukarıdakilerin yeterince miktarlarındaki dozlarının karışımından bir terkip yapılır. Sonra uygun olan güçlü dışarı atım olursa pişip olgunlaşma da olabilir.

Eğer kusma safranın galibiyeti dolayısıyla gerekliyse, sıcak ballı sirkeyle turp suyunun veya ballı su karıştırılır. İdrarın bu hastalıkta dengeli olması gerekir. Eğer madde olgunlaşmadan önce uygun olanlar içildiğinde *sersam (menenjit)* oluşmasından korkulur. Ancak ilaçlar uygun bir şekilde, maddenin düzeltilmesi ve olgunlaşmasında yararlı olur. Şu basit ilaçla bozulmalar telafi edilir; onların üstesinden gelinebilir; pelin otu gibi. Ancak 7 gün sonra ve olgunlaşma görüldükten sonra onda yeni bozulmalar ortaya çıkar. Eğer o hıltın hareketlendirilmesi acilse ve dışarı atılamıyorsa, çarpıntı artar; sıkıntı artar. Ancak hasta kusar. Sonra safrayı dışarı atımı eski haline getirip onları kurutur ve vücutta kabızlık oluşturur. Galen ve ondan öncekiler bu hastalığı arpa suyu ile tedavi etmişlerdir Onu içine güçlendirmek için biber ilave etmişlerdir. Bazı eski hekimler, Galen ve önceki hekimleri değerlendirerek şöyle söylemişlerdir: Galen bu konuyu yanlış anlamıştır; yanlış değerlendirmiştir ve biberin hummayı artırdığını ve ateşi yükselttiğini ve arpa suyunun ise soğuttuğu belirleyip, şaşıp kalmıştır. Ancak bu hata söz konusu olan anlamda alınmamıştır. Muhtemelen bu durum akılcı olmayan yasayla tabiatı desteklemek olacaktır. Eğer dayanıklı mukavemet için ortaya çıktıysa, örneğin buradaki yardımcı maddelerde olduğu gibi, 2 güç arasında doğal ayırdın sağlanabilmesi için soğutan ve ısıtanlardan meydana gelen ilaçlarla tedavi edilir. Soğutan humma ve kalp bölgesiyle ve maddeyle ısıtılmış olanla ilgilenir.

Semitersiyer hummanın tedavisi bunun dışındadır. Eğer doğa ayıklamakta ve 2 gücü ayırmakta yeterince güçlü değilse, yetersiz kalmışsa, fonksiyona göre, ona uygun tedavi uygulamak gerekir. Şüphesiz bu hastalıkta semitersiyer hummada başka bakımlardan hata yapılmışsa, burada sözü uzatıp bu tedavilere güven göstermeye ihtiyaç duymayız.

Bunun hatalı olduğu söylendi. Ancak o güçlü ısıtıcı olmayan nazik şeylerin hastaya verilmesini gerektirir; örneğin kereviz ve dereotu gibi. Biberin sıcaklığı kırarak biraz soğutabilmesinin mümkün olduğu ve ke-

revizin daha çok yumuşatıcı özelliği olup, hafifçe sıcaklığı kırdığı, ancak niçin bunun uygulandığı burada pek anlaşılamamıştır. Arpa suyunun ise güçlendirip, gücünü onlara gönderdiği bilinir. Onun fazlası harap edicidir ve maddeye gücüyle kolayca nüfuz ettiği için onları kolayca ıslatır. Sonra acayibin acayibi olur ki Galen'in söylediği biberin hummada yakıcı olduğunu söylemekle gösterdiği cehalet, bu hastalıkta tedavisinde yapılan gaflet olarak konuyla ilgilenen onun dışındaki kişilere mal edilir.

Ancak bu durumda alınması gerekli olan mürekkep ilaçlar pelin otu ve gül tableti gibi olanlardır.

Semitersiyer Humma İçin İyi bir İlaç: Gül, süsen kökleri; her birinden 4 ölçü, kudret helvası 3 ölçü, sümbül ve pelin otu öz suy, Hint kamışı; her birinden 2 dirhem alınıp, hap yapılır.

İltihaplanma İçin Bir Başka İlaç: Gül 6 ölçü, nohut tohumu ve zamk; her birinden 4 ölçü, nişasta 3 ölçü, kadıntuzluğu, Hint kamışı, nohut tohumu; her birinden 2 dirhem, kitre, safran, sümbül, ılgın; her birinden 1 dirhem; kâfuru 12 danek alınıp hepsiyle haplar oluşturulur.

Bu Humma Hastasına Uygulanacak İyi Başka Hap: Özellikle, eğer, bu ishalde şikâyet ve öksürük varsa, kaliteli sümbülle, kartal odunu, safran, kadıntuzluğu veya onun öz suyu; her birinden 3 ölçü, Çin tarçını 4 ölçü, Hint kamışı, gül ve onun parçalanmış baş kısmı ve zamk (sütleğen zamkı), kehribar; her birinden 5 ölçü, kızartılmış çiriş otu tohumu 6ölçü, Rum toprağı 1 ölçü alınıp, onlardan hap yapılır.

İyi Olan Başka Bir Reçete: Kırmızı gül, 6 ölçü, kadıntuzluğu ve Arap zamkı ve kuzukulağı otu tohumu; her biriden 4 dirhem, sümbül ve kasık otu, Hint kamışı ve yabani sümbül, semizotu tohumu, hıyar tohumu, ufalanmış olarak, her birinden 2 dirhem hindiba ve Çin saçı; her birinden 1,5 dirhem meyankökü suyu, 1 dirhem zamk, loğusaotu; her birinden 1,5 dirhemdir; Bunlardan karıştırılarak hap yapılır.

Bu Hastalık İçin Bir Başka İyi Hap: Bütün kronik humma şeklindeki hastalıklar için ve özellikle iç organlarını tutmuş bu tip hastalıklar için ve de balgamî maddenin hâkim olduğu hastalıklarda bu ilaç iyidir. Sabır, mastika, sarı helile, loğusaotu, kasık otu öz suyu, pelin otu suyu ve gül eşit miktarlarda safran yarım kısım olarak alınıp un haline getirilir ve hindiba suyu ile macun yapılıp 2 dirhem ballı sirkeyle içilir.

Bir Başka İyi Reçete: Dışarı atan ishal ve maddelerin olgunlaşmasının zamanı yaklaştığında, iyi gelen bir ilaçtır. Bu ilaç iyi sonu hızlandırır. Sabır, mastika, kasıkotu öz suyu, pelin otu öz suyu, aynı miktarda alınır ve yarım kısım safran alınıp hindi suyu ile birlikte günde 2 dirhem ballı sirkeyle içilir.[55]

Hastalığın Tekrarı Kısmı: Hastalığın tekrarı aslında genellikle çok kötü olur; bu konudaki görüşlere göre, hastalık tekrar ettiğinde ilaç tedavisi yapılmayıp, hatta onun ne gibi sonuçlar oluşturduğunu gözlemek gerekir. Genellikle o çok kötüdür.[56]

İKİNCİ FEN

BUHRANLA İLGİLİ HÜKÜMLER VE ETKİLERİNİN AÇIKLAMASI

Biz bu fende (kısımda) buhran ve onun süresini, hastalık ve olgunlaşma alametlerini zikredeceğiz. Aynı zamanda, hükmedilen delilleriyle birlikte, iyi alametlerini ve diğer iyi olanları da vereceğiz. Onun bilinen öncelikli olan işlevini nasıl tekrarladığını ve devirlerini vereceğiz. Şüphesiz bütün bunlar işlevinin seyrinin delillerinden belirlenir. Öncelikle hastalığı oluşturan ve helak eden nedenleriyle onların güçlerle ve onların sabitliğinden kaynaklanan güçlerin düşme sebeplerini ve onların vakitlerinin belirlenmesi ve buna benzer genel ve genel olmayan öldürücü durumları sebepleriyle açıklayacağız.

Birinci Makale
Nöbet Konusunda Çıkarsama Doktrini ve İyi ve Kötü Özellikleri

Nöbetler Hakkında ve Onun Kısımları ve Onunla İlgili Hükümler

Burası hummanın buhranının nöbeti anlamında konusunda konuşmayı içerir. Onun değişmeleri uzunluğunun kaç defa olduğu tartışır. Ancak sağlık yanı ve hastalık yanı da ele alır. Hekimler onlardan

[55] TM: Yeni nüsha bunu kıvam bulmaya yakın olduğu zaman olarak kullanır. Öd ağacı, damla sakızı, kasıkotu öz suyu, pelin otu özsuyu, gül vezneleri beraber alınır ve yarım parça safran karıştırılıp hindiba suyu ile haplar elde edilir. Bardakla müshil olarak içilen ilacın teki iki dirhem kılınıp bal sirke karışımı ile içilir.

[56] TM: Allah'a şükür olsun.

oluşanların delillerini verirler. Bedenin hastalıkları vasıtasıyla kuşatılması aynı şekilde dışarıdan şehirlerin kuşatılması gibi tabiatın kuşatılması dolayısıyla olur. Tabiat sultan gibi ve vücudu korumaya çalışır. Şüphesiz vücuttaki bu hıltlarla arasında onun hazır olmadığı bir mücadele de vardır. Onlar arasında öldürücülük artar, yapı yoğunlaşır.[57] Hangisinde belirtiler şiddetlenirse, durumları ölüme yaklaşır; durumu ölümcüldür. Sonları ölümleri olabilir. Sebepleri suyla dövmek ıslatılıp dövmek gibi etki eder ve dolayısıyla vücuttaki hıltları düşmanca bir tutum içinde olabilir ve adeta çığlık atar gibi bir durumdadır. Sonra hasta kişi adeta düşmanla karşı karşıya kalmış gibidir. Hasta hastalıkla tek başınadır. Ancak koruyucu mücadeleyi sultan kazanabilir. Ama düşman komutan da kazanabilir.

Nasıl ki savaştaki bozguna uğrayan şehirlerarasında ve dışarıdan gelen hücumlara son vermiyorsa, vücudun bu mücadeleyi kazanması hastalığın tekrarlamasına engel değildir. Hastalık bir kere daha geri dönebilir, hatta bu tekrarlayan hücum diğerinden daha da ölümcül olabilir. Bu durum bir başkasında devam eder.

Sultanın hâkim olduğu durumda olduğu gibi, uzaklaştırabilir. Hatta o reddedilir ve vücuttan dışarı atılır. Ancak onun az bir kısmı uzaklaştırabilir. Hatta şehirlerin bozulması onun kısımlarının ve bozukluğu ve diğer ona bağlı kısımların bozukluğunun onların terk etmesi gibi. Ancak bunun atılması, kovulması söz konusu olur. Muhtemelen belki

---

57 TM: O sultan ile düşman arasında fasl üstünlük değeri belli olmayan zamanda ve sanki tekte olur. O anda ya koruyan sultan galip olur veya asi düşman galip olur ve eyyamen kane onlardan birinin üstünlükleri bazı defa tam olur. Bu surette diğer tarafta bozgun da tam olup şehir ile üstünlük hangisinde ise onun beyinleri boşaltılır ve bazı defa da üstünlük eksik olup onda bozgun olur ve fakat o bozgun da tam olmamakla çekildikten sonra tekrar hücum etmesine ve geri dönmeye engel olmaz hatta bozgunlar birikip birkaç defa ve defalarca birçok savaş olması uygun olur. Ve bu surette başka savaş da olur. Nitekim sultan asi üzere üstünlük edip asiyi sürüp ve savdığında ya tam uzaklaştırma ile uzaklaşır. Hatta o şehrin yokluğundan ve merkeze bağlı olan yerlerden ve şubelerinden ve ona bitişik olan bucaklardan düşmanları kovma ve halklarını rahatlatır ve sevindirir veyahut tam olmayan kovma ile kovup düşmanı şehirden uzaklaştırır ve amele eder ve fakat şehre bitişik olan diğer merkeze bağlı yerlerden uzaklaştırmak ortaya çıkmaz. Keza bağlı olan yerlerden uzaklaştırma ortaya çıkmaz. Keza buhranı getiren kuvvet vücudun liderlerinden yani kalpten ve diğer organların başkanından ve keza yanlarından yani etraftan eziyet veren maddeyi tamamiyle ortadan kaldırır veyahut ortadan kaldırmaya gücü yetmez; kovmakta yeteneksiz olur. Belki eziyet veren madde vücudun liderlerinden etrafa sair olur.

şehrin kasabasından atılır, ancak şehirle birleşmiş başka yerlerden atılamaz; atılması mümkün olmaz. Aynı zamanda güçle birlikte buhran oluşur. Bedende gücün kovulduğu yerde madde de kovulur. O atılması gereken kısmı atan kalp olabilir veya baş organlarıdır. Bunlar etraftaki organlarda atılma işinde yardımcı olur; kol ve bacaklar da maddelerin atılmasında yardımcı olur. Ancak kol ve bacakların bölgeleri hastalığın üstesinden gelmeyi başaramaz.

Bütün hastalık bertaraf edilir, ancak buhar yoluyla veya eriyip çözelterek inerse, şüphesiz madde erir ve seyri hızlanır, hatta derece derece harap olur. Çoğunlukla bu durum kronikleşen hastalıklarda soğuk maddelerle ortaya çıkar. O korkunç alametler ona, hastalığa işaret eder; hareket zordur. Aynı zamanda bütün hastalık hastayı harap eder. Ancak hasta sıcaklıkla harap olur veya takatsiz kalarak harap olur. O gücü adeta eritir ve bu kolaylıkla oluşur.

Buhran daha artar ve buhran bu artışla tam güvenilir hale gelir; hastalığa görünenler en uygunu olur ve uygun buhran gününde ortaya çıkar. Buhranın uygunu selim arazların olduğu gün olur.

Bütün buhranlar iyi ve kötüdür; ancak hepsi tamdır, ancak eksik de olabilir. Ancak tabiat bütünüyle maddeyi def eder. Şüphesiz bu buhran eksikliğe meyillidir. Ancak iyi olan da erime oluşur. Ancak kötüde harabiyet vardır; hasta zayıf düşer. Tam olamayan, eksik buhran tam buhran olana kadar gün be gün artıp, yoğunlaşır. Buhran günleri hastalığın haline ve artıp yoğunlaştığı günlere kadar yoğunlaşır ve onun iyi ve kötüsü birlikte olur.

Tam buhran olması için hastalıklarda had derecedeki ince maddeleri ve güçlü olanı defeder, yoğunlaşması ve öncelikle de onun durumuna zıt olması gerekir. Şüphesiz terle birlikte onun içindeki madde ince şiddetli olur. Bu durum olmazsa cidden sıcaklıkla burun akıntısı olur. Daha sonra idrar ve ishal oluşur ve kusma görülür.

Bilinmelidir ki, sümük, burun uzaması, kulak kiri, göz çapağı, baş hastalıklarının nedeniyle ortaya çıkar. Göğüs hastalıklarının seyri sırasında bunlarla birlikte yoğun tükürük oluşur. Çoğu hastalıklarda başın kanamaları iyi buhranlarda açılır. Ancak çoğunlukla yoğunluk olur. Âdeti olduğu üzere, akıntı oluşur. Buhranların her biri ve benzer-

lerinde burun akıntısı olur. Sonra kusma, daha sonra idrar atımı daha sonra da ter olur; sonra dışarı çıkışlar olur.

Dışarı atımlar buhranın geçmesinden sonra olur. Dışarı atımların buhran sırasındaki terlemeden daha güçlü olması iyidir. Çoğunlukla atılmasıyla hastalık inişe geçer ve iyileşme oluşur veya hastalık kötüleştiğinde hastalık tamamlanmış olur. Şüphesiz hastalık sırasında buhranları olanlar bu sırada ortaya çıkar bunların oluşturdukları gruplardan kanamaya meyilli hastalıklar ve bunlara benzer cinsten, karıncalanma, uyuz, egzama, çiçek, boğmaca, bedenlerde yaralar açan gruplar oluşur.

Buhran ya da sinir ve kas gücünden noksanlık yaratan hastalıklar veya onların benzerleri ve uyuz olabilir veya onun ortakları (akrabaları), kanser, leuderma, bağırsaklarda fıtıklaşma, bezler, varisler, kol ve bacaklarda görülen iltihaplanmalar ve bunların benzerleri gibi şikâyetler oluşabilir.

Eğer söz konusu edildiği üzere adı geçen hastalıklar tamamen atılamazsa, sağlık oluşmaz. Muhtemelen örneğin güçlü titreme, ürperme, kalça ağrıları ve memelerin, sırtın ve omuzların ağrıları, sarılık, fil hastalığı ve varis gibi şikâyetler ortaya çıkar.

Bilmelisin ki, geçmemiş olan buhranlı hastalık iyileşemeyen, iyileştiği görülmemiş olan buhranlardan oluşan hastalıktır. Ancak, hastalıkların oluşmasında, onların dışında organa dışarıdan gelen ve başka etkenler de vardır. Bazen hastalığın iyileşmesi çok sonra gerçekleşir. Şüphesiz, şükürler olsun ki, onlar dışarı atılabilirler. Hastalık olgunlaşıp pişer ve daha sonra şerefli organlardan uzaklaştırılır.

Bunlardan humma sultanın (hâkim humma) galip olması için gerekli sorunlarla ilgili gözlemlerden hastalığın durumu belirlenebilir; onlardan sonuç çıkarılır. Aynı zamanda hekim açısından, buhranın iyi ve kötü olması hastanın gözlenen hallerinden belirlenir. Araştırıcı şehri (vücudu) fetheden ve başarıyı elinde tutandan emin olmazsa ve kötülük oluşmuşsa ve şiddet alametleri görülüyorsa, sultan olan hummanın nöbetleri peş peşe oluşuyorsa ona araştırıcı pek bir şey yapamaz. Ancak sultanın halinden kötü olduğunu gösteren alametleri gözleyip durumu ortaya koyabilir. Eğer durum bunun zıddı ise, bütün burada söylenen hükümler geçersizdir.

Aynı şekilde, eğer hastalığın seyrinin alametleri olgunlaşma oluşmadan öncesinde, bizim daha önce zikrettiğimiz alametleri gösteriyorsa, yani buhran alametlerini gösteriyorsa, bu durum buhranın kötü olduğunu gösterir. Eğer bunlarda pişme, olgunlaşma alametleri mevcutsa buhranın eksik olduğuna işaret eder. Eğer olgunlaşma tamsa, buhranın da tam olduğu belirlenir. Buhran tamamlanmışsa, bu durumda hastalık son bulmuş demektir. Bazen hastalığın kötü olmasının yanı sıra, hastalığın inişinin de az (yavaş?) olduğu belirlenir. Bu durum şiddetli soğukta tam olan buhranın gecikmesinin sebebidir. Soğuk buhranın olgunlaşmasını engellemiş; geciktirmiş olabilir. Bu durumda hastalığın son bulması zordur; onda iniş gözlenir ve çoğunlukla doktorun yapması gereken soğuğun oluşturduğu zararı o yeri ısıtarak telafi etmeye çalışmaktır ve ısıtıcı maddeleri, sıcak yağları, hastanın karnına uygulaması gerekir. Hastaya masaj yapar ve o yerin dengede olması sağlanır.

Bilinmelidir ki, buhran harekete geçtiğinde, eğer üzerinden günler geçmişse ve alışılagelenden fazla uzun süre geçmişse, şüphesiz hastalık önceki aksiliklerden dolayı zıtlık gösterir ve beklenen normal vaktindeki tabiattan farklı olarak, yardım ister; onun desteğe ihtiyacı vardır. Alışılagelmiş bir halin oluşturulabilmesi için Allah'ın izniyle bu halin gerçekleşmesi istenir. Nefesinde cezalandırılmaksızın zıtlık oluşmuşsa, o zıtlık o günlerde hastalığın gereği zıtlıktır ve burada şiddet vardır. Bu durum hastalığın çok fazla sıkıntı oluşturduğunu gösterir. Ağır, yoğun madde midenin ağzına doğru meyleder; onu sıkıştırır; kusmayı tahrik eder veya aşağı iner; ishal yapar. Aynı şekilde, bu yolla öksürük ve aksırık oluşur.

Aynı şekilde eğer deliller buhranın 14 gün gibi bir süre içinde oluştuğunu gösteriyorsa, muhtemelen buhran belli bir günde olgunlaşıp ortaya çıktığına göre, eğer o buhran daha önce belirmişse, görülmüşse, bu onun tamamlanmamış buhran olduğunu gösterir. Eğer böyle bir işaret varsa o buhran iyi olabilir, çünkü doğa karşı koymakta acele etmiştir. Eğer hastalık kötü ise, yapıyı bozmuşsa, onun iyi buhrana dönmesi mümkün değildir. Eğer hastalık selimse, iyi huyluysa o tam buhrana dönüş göstermez ve genel olarak eğer buhranın harekete geçmesi bu hastalık sonuçlanmadan önce bir olgunluğa erişmiş olsa,

ancak hastalığın gücü dolayısıyla veya hareketin şiddeti ve hiddetinden kaynaklanır. Eğer dış sebeplerden dolayı olmuşsa, onun sakinliği bozulur; yenen şeylerden veya içilenlerle veya perhizle ya da nefsinin arızalarıyla ortaya çıkan hatalardan oluşması gibi, buhranın beklenenden daha önce ortaya çıkması söz konusu olur. Şüphesiz kişinin doğasından kaynaklanan arızalar buhranın değişiminde içeri girerler veya onun yönünü değiştirirler. Şüphesiz korku buhranın oluşumunu dışarı atmayı sağlar veya kişiyi kusturur veya idrar atımını sağlar. Terleme onu destekler. Bu durum ruhun içeriye da dışarı doğru hareket etmesine sebep olur. Eğer hastalıkla mücadele etme gücü orada gerektiği zamandan önce olursa ve sonuçlanmadan hastalıkla beraber devam edip onunla birlikte buhran oluşursa, ölümün delilidir; ölüme işarettir. Bazen gücün sonuna kadar devam ettiği ve hastanın hayatta kaldığı belirlenir.

Bilinmelidir ki, buhran arazından güçlü olmadığı zamanda ortaya çıkmaz. Şiddetin nadiren az olduğu dönemde, durağanlık vardır; buhran görülmez. Onun öncesinde görüldüğü durum da çok azdır. Şüphesiz Erkeganis denemelerinde 2 defa ve Galen 1 defa görmüştür. Şüphesiz oluşan buhranların en hayırlısı oluşumunun sonunda görülen buhrandır, ancak ondan kaynaklanan ona uygun değildir. Muhtemelen ancak eksik olan buhran, sadece kötü bir buhrandır ve sıkıntı yaratır. Ancak hummanın başlangıcında, elbette buhran olmaz, ancak hastayı harap eder; tehlikelidir. Genel olarak buhranın belirtileri hastalığın başlangıcında helak oluşa, harabiyete işaret eder ve onun içindeki sıvı eğer iyi ise, buhranın tamamlanmamış olduğuna işaret eder; buhran tamamlanmamıştır; eksik buhrandır. Ancak inişte asla buhran olmaz. Ancak onda ölüm veya iyi hummaya benzer bir hal oluşur. Daha sonra ondan bahsedeceğiz.[58]

Bilinmelidir ki, iyi huylu hastalıklarda buhran gecikmelidir. Çünkü doğal yapı onun (buhran) hemen ortaya çıkmasını engeller; izin vermez. Onun için hastalığın tamamen olgunlaşmasını beklemek gerekir. Eğer olgunlaşmadan önce buhran oluşursa öldürücü olabilir. Hasta birden hastalıktan kurtulamaz, ancak çözülme ve erime yoluyla hastalıktan kurtulabilir. O da maddenin iyi ir şekilde dışarı atılması ve dışa-

58 TM: daha sonra Allah isterse ondan bahsederiz.

rıdan destek almanın da iyi olmasıyla mümkündür. Ancak kurtulmak istenen maddenin çözülmesi, erimesi ve yine, tehlikeli maddelerin atılması ile olur. Yine ancak kurtarıcı olan çözülme, tehlikeli olanın atılması ile mümkün olur. Korkunç arazlar önceden ortaya çıkmamış ve özel bir dışarı atım oluşmuş olmamalıdır.

Bilmelisin ki, çeşitli hastalıklar başlangıçta tahrik edilmekten kaynaklanır; sonra yıkıcı olabilirler ve sakin olabilirler. Bunların tersi de söz konusu olabilir. Çoğunlukla buhranla ilgili deliller tabiatın onları dışarı attığını gösterir. Hastalığın maddesi atıldığı tarafta zararlıdır; zarar verir. Bu tarafın ve bu organın güçlendirilmesi gerekir ve maddenin aksi tarafa meyletmesi sağlanmalıdır.

Bilinmelidir ki, o bazen yoluna girer; iyileşir ve 7 günde bu durum oluşur. Eğer o yedinci günde olursa hastalığın başlangıcı 6 gün öncesindedir.

Bilinmelidir ki, hastalığın değişimi 6 günde olur. Şüphesiz bu hastalık aniden sağlıklı olmaya doğru değişim gösterebilir, aniden ölüme de yönelebilir. Ancak sağlık yavaş değişir. Onun içinde işler birikir ve sonuçta sağlık kaybolur ve de kişi ölüme yönelir.

Bilinmelidir ki, zikrettiğimiz üzere, buhranın adı bir başka hastalıkla birlikte veya tek başına bir diğeri üzerinde oluşturulan yoğun baskı anlamına gelen Yunan Dilindeki sözle ifade edilir ve ondan çıkarılmıştır.

Buhranın Belirtileri Konusundaki Genel Açıklama: Şüphesiz buhran eğer gece olursa gündüz, gündüz olursa, gece sıkıntı oluşturur onun halleri, işlevleri bunu gösterir. Örneğin haşin gerginlik (anksiyete), iç sıkıntısı, yorgunluk, bezginlik, zihin karışıklığı, baş ağrısı, sırt ağrıları, baş dönmesi, gözlerde gölgeli görüntü, kaşıntı hissi vardır; yüz renginde değişme ve kırmızıya veya sarıya doğru renk değişimi, dudaklarda titreme, kusma, susuzluk, çarpıntı, mide ağzında ağrı, nefes darlığı ve zorlanması, beklenmedik arazların oluşması ve bunun uzun soluklu olarak görülmesi ve ağrının uzun soluklu olması, çırpınma sırt ağrıları, kaslarda kasılma ve titremeler, bağırsaklarda gaz oluşumu belirlenir. Yine orada iyileşme dönemi oluştuğunda (girildiğinde), bitkinlik ve ağrı vardır. Bu duruma işaret eden değişken nabız belirlenir. Bu hal de nabzın bir göstergesidir. Buhran sebebiyle bazı şeyler vücut içinde adeta tutulmuştur. Onlardan biri de atılması gerekli olan menstrual kanın atılamamasının verdiği sıkıntıdır. Basurlar ve dışarı atımdaki

terslikler buradaki zıtlıklara işaret eder. Gece olan belirtiler gündüzünkinden daha şiddetlidir.

Burada sebep fail maddenin hastalıkta yönlendirici ve faal olan maddenin hastalık için etki arazlar oluşturmasıdır. Delilleri onların birbirleriyle zıt olan hareketleridir. Ancak maddenin zıtlıkları sebebiyle hastalık meydana gelir. Ancak hareketin yönü sebebiyle bu durum ortaya çıkar. Maddenin zıtlıklarından ortaya çıkan terslikler, örneğin maddenin hareketinden kaynaklanan zıtlıklar, üstün gelirse, daha sonra bunlar hastalık çeşidinden, yaştan, mizaçtan ve bunun dışında, hekimin burun kanaması belirlemesi gibi demevi (kansal) maddenin işaret ettiği şeylerden elde edilen delillerle belirlenir. Şüphesiz eğer madde safravi ise çoğunlukla kusmayla belirlenir. Allah en iyisini bilir ki, burun kanaması dışında, buhranın olduğunu gösteren başka deliller de vardır; safra oluşumu, yüksek ateş, korkunç burun kanaması görülebilir. Bazen hastalığın kötü, bozuk maddesi ve bozukluk oluşturan şeylerin tamamı söküp atılabilir.

Ancak hareketin yönü sebebiyledir ki, o hareket baş organlarına doğru yönelir; yüklenir ve oradan iç organlarına yayılıp, oraların fonksiyonlarında bozukluk oluşturur; onların bozulmasına sebep olur. Örneğin beyin bölgesinde zihnin karışmasına ve baş ağrısına sebep olur ve onlarla birlikte zikrettiğimiz hastalıklara yol açar. Kalp bölgesinde hafakan (baskı) oluşturur; solunumu bozar ve onlarla birlikte zikrettiğimiz mizaç hastalıklarına yol açar.[59] Ancak hareket iki yönc doğru oluşur. Şüphesiz o,her yöne doğru yayılacaktır ve sonra bütün görünen yerlerde ortaya çıkacaktır. Onun buhranı terle belirlenir. Ancak yönü değişebilir ve eğer yönlendirilebilirse, onun bir yöne doğru çekilmesi sonucunda, illa da baş organlarına doğru yönlendirilecek demek değildir. Örneğin yukarı doğru giderse, o maddenin beyne gitmesi ihtimali vardır ve o durumda beyinde arıza oluşturur. Muhtemelen bu gibi arızalar ortaya çıkabilir. Bazen organlara doğru yönelebilir; oralarda hareket oluşturur; o illa baş olmayabilir. Buhranla midenin ağzına madde inişi olabilir; maddenin bir kısmı oraya atılmış olabilir ve bu madde baştan oraya atılmış olabilir. Alışılagelen dışında hızla

[59] TM: Yani sağlık ve ölümden birine değişme gece olacak ise gündüz anılan arızalar oluşur.

bastırılarak hypocondriaya geçmiş olabilir. Karaciğer bölgesine inmiş, mesane veya safra kesesi yoluyla dışarı atılmış olabilir.

Her yönden buhranla ilgili olan madde dışarı atılmış olabilir. Örneğin kusarak ağızdan, burundan burun kanamasıyla ve benzeri yollardan baş ve baş bölgesinden ve idrarla karaciğerden, ishalle bağırsaklar bölgesinden dışarı madde atımı mümkündür. Eğer durum böyleyse, belirtilerin bütün yönlerde hareket etmeleri uzak bir ihtimal değildir. Onlar dışarı atılanlardan belirlenebilir. Buhranın bulunduğu yerden onun iyi bir buhran olup olmadığı da belirlenebilir veya belirtiler, öncelikli olarak, genelde bir organ üzerinde kötü etki yaratanın öldürücü olup olmadığını gösterir. Kötü olan buhran öldürücüdür.

Bazen bir alamet iyidir, çünkü birçok yönde etkindir; örneğin kalp atağı gibi. O madde midenin ağzına doğru atılır. Şüphesiz maddenin kalp üzerine doğru gittiği belirlenir. Onun alametlerinden biri müşterek hareketlerin hepsinin o yöne doğru olduğunun belirlenmesidir ve onun dışında başka alametler de vardır. Onlardan maddenin hangi yöne atıldığı belirlenebilir. Örneğin baş ağrısı, nefes darlığı, midenin üst tarafına doğru uzayan ağrı bunu gösterir. Ayrıca, o maddenin yukarı doğru hareket ettiği de anlaşılabilir. Sonra o kısımlar ayrılmayan kısımlardır; birlikte hareket eden kısımlardır. Şüphesiz kusma da maddenin dışarı atılmasında etkin bir yoldur veya burun kanamasıyla da madde atımı olur ancak bu konuda başka belirtiler de vardır.

Buhran tutulmanın, kasılmanın oluştuğu tarafta görülür ve aksi tarafa doğru yayılır. Örneğin tabiatın iyi (olumlu) buhran alametleriyle kontrol edilmesi buhran hareketinin aşağıya doğru değil, yukarı doğru hareket ettiğini gösterir. Muhtemelen bu buhran idrar veya terle oluşur veya kusma ya da kanamayla kendini gösterir. Hastalığın çeşidi buhranın yönünü de gösterir; örneğin karaciğer şişi gibi. Eğer şiş karaciğerin tümsek tarafında ise, onda buhran oluşur. Ancak burnun sol tarafından kanama olur. Ancak terleme yüksek seviyededir. Ancak idrarla sıvı atımı vardır. Eğer şiş karaciğerin çukur tarafındaysa, bunların tersi olur veya ter veya kusma görülür ve örneğin yakıcı, yüksek ateş oluşturan humma görülür. Eğer çoğunlukla onun buhranı burun kanaması veya terle birlikteyse, bu durum buhranın tamamlanmamış buhran olduğunu gösterir. Şüphesiz hastada kusma görülür ve zıtlık-

lar oluşur; özellikle gün aşırı nöbetlerde görüldüğü gibi. Aynı zamanda baş şişlerinin hummasında olduğu gibi burun kanamsı görülür; çok fazla terlemelerin olduğu buhranlarda olduğu gibi.[60]

Soğuk balgamî hummalar, elbette burun kanaması oluşturan hummalar değildir. Onlarda akciğerlerde sıkıntı vardır, ancak *lisergus*'ta *(bir çeşit uyku hastalığı)* burun kanaması olmaz. Ancak zatülcenp burun kanaması görülenler arasındadır. Çoğunlukla hastalıkların buhranlarına dayanarak sınıflama yapılmıştır ve bu gruplama onların arazlarının bir araya getirilmesiyle (gruplandırılması) tamamlanır; örneğin hummanın yüksek ateşle seyretmesi gibi. Eğer öncelikli olarak, buhranda burun kanaması olursa sonra bu fonksiyon biraz terle tamamlanır. Hamilelikte buhran olması çoğunlukla bebeğin düşmesine sebep olur.

Bilinmelidir ki söz gelimi, ondaki her alamet buhran alameti değildir veya bunlar iyi veya kötü buhranlar olabilir. Muhtemelen buhranlar asla belli bir zamanda oluşmaz; zamana bağımlı değildir ve iyi yerlerde buhran mevcut değildir. Onlar belirtilerle bağlantılı olarak, vakitli vakitsiz oluşabilir. Şüphesiz ben onların oluşumunda ter veya kusma ya da zıtlıklar, baş ağrısı, zihin karışıklığı veya solunum bozukluğu, düzensizliği, uykusuzluk ya da bunların dışında buhranla birlikte olan her şey buhrana işaret eder. Eğer çoğunlukla olursa, onlardan bazısı, örneğin baş ağrısı gibi, buhrana işaret eder ve bazısı da mide bulantısı gibi, buhran yüzünden meydana gelmiş olabilir.

Buhran alametleri ortaya çıkmışsa ve buhran yoksa ancak Hippokrates'in dediği gibi, ölümün veya buhranın zorlu oluşunun işaretidir. Bazen buhran alametlerinden olan işler oluşur. Bu arazlar buhranın en iyi, en olumlu sebeplerinin dışındakilerden oluşmuş olabilir. Eğer buhranın alametlerinin oluştuğu vakitlerden bir vakitte oluşmuşsa, örneğin gün aşırı görülen nöbetlerden önce görülen arazların uzaması gibi olur ve çoğunlukla nöbetlerden öncesindeki zaman içinde buhranla ilgili başka delilller de vardır. Ancak hakiki gün aşırı nöbette ekseriyetle buhran alametlerinin çoğu ortaya çıkar.

Hastadaki hastalığın gidiş alametlerinden onun hastalıktan kurtulup kurtulamayacağını ve buhranın öldürücü olup olmadığı anla-

---

60 TM: İdrar ile olan buhranı üstte olan sayıldığı Allah daha iyi bilir. İdrarın başlangıcı karaciğer olduğundan olur.

şılır veya buhranın iyi olduğunu, hastalığın hareketinden tabiatından, oluştuğu zamandan gözleyemezsin. Şüphesiz bu durum yüz yüze mücadeleye yönelmiştir ve yüz yüze mücadeleye tahammül etmek gerekir. Kişinin tabiat ve madde arasındaki bu mücadeleye tahammül etmesi gerekir.

Bilinmelidir ki, söz gelimi ondaki her alamet buhran alameti değildir veya bunlar iyi veya kötü buhranlar olabilir. Muhtemelen buhranlar asla belli bir zamanla bağımlı değildir ve iyi yerlerde buhran mevcut değildir; onlar belirtileriyle bağlantılı olarak vakitli vakitsiz oluşabilir. Şüphesiz bence onların oluşumunda ter veya kusma veya zıtlıklar, baş ağrısı, zihin karışıklığı veya solunum düzensizliği ve uyuşukluk ya da bunların dışında buhranla birlikte olan her şey buhrana işaret eder. Çoğunlukla, onlardan bazısı, örneğin baş ağrısı gibi, buhran işaretidir ve bazısı mide bulantısı gibi, buhran yüzünden meydana gelmiştir.

Buhran alametleri ortaya çıkmışsa, ancak buhran ortada yoksa Hippokrates'in dediği gibi, ölümün veya buhranın oluşumuna işaret eder. Bazen buhran alametlerinden olan durumlar oluşur. Bunlar buhranın gerçek sebebinin dışındaki sebepler olabilir. Eğer buhranın alametlerinin görüldüğü vakitlerden bir vakitte oluşmuşsa, örneğin gün aşırı görülen nöbetlerin oluşan nöbetten önce, uzaması gibidir. Çoğunlukla nöbetlerden önceki vakitte buhranla ilgili başka deliller de olabilir. Ancak hakiki gün aşırı nöbette, çoğunlukla buhran alametleri ortaya çıkar.

Hastalığın gidişinin alametlerinden hastanın ondan kurtulabileceği veya o buhranın öldüreceği anlaşılır ya da buhranın iyi olduğunu, hastalığın hareketinden, gücünden, tabiatından, ortaya çıktığı zamandan gözleyemezsin. Şüphesiz bu durum tabiat ve madde arasındaki güç mücadelesine yönelmiştir ve yüz yüze mücadeleye tahammül etmek gerekir.

Bilinmelidir ki, buhranın varlığının delilleri tabiatı istila edip etmediğine işaret eder ve tabiatın karşı koyup koymadığını gösterir. Kötü deliller onun noksanlarını, mevcut şartlar altında ve gecikmeyle kendini gösterir. Tabiat ve onda olup bitenler adeta akar. Senin gözlem sonuçlarını ve onda (hasta) olup bitenler peş peşe birbirini izler; senin tabiatı zorlayarak hastalık konusundaki gözlemlerini ve onun

hakkındaki hükümlerini kesmen mümkün değildir; olacak olanlara son verilemez. Ancak vücudun mücadelesi gittikçe artar ve büyür. Bizim burada gördüğümüz uyku hali, korkunç belirtiler, nabız düşmesi, terin kesilmesidir. Saatler sonra hastalık iyi buhrana doğru gidişini tamamlar. Çünkü tabiat benzerleri gibi hareket eder. Fiillerin tamamı ortaya çıkar. Bütün güç sarf edildiğinde epilepsi ortaya çıkar. Bazen güç epilepsi oluşturmaya yetmez. Bu durum genel olarak rastlanan bir haldir. Çünkü o tam olarak faal halini koruyamaz; fiillerinde atalet oluşur. Ancak üstesinden geleceği iş onun için çok fazladır; çok büyüktür veya onun aczi çok fazla olduğundan şüphe yoktur.

Bilinmelidir ki, kaynama buhranın bağlantılar üzerindeki alametlerindendir. Buhran 2 günde bir oluşur; üçüncü gün ve dördüncü günde de devam edebilir. Buhranın hızı bunu gösterir. Sonra zikrettiğimiz gibi, yasalara göre, bu durum iyi ya da kötüdür. Özellikle hummanın nöbeti ilerlediğinde, arazlar da baskın hale gelir, ancak karakteristik olmayabilir. Eğer nabızda artış olursa, birden değişim olabilir. Eğer hastalık kemiklere doğru yayılırsa, aşağı doğru inmez ve hasta rahatlar.

Bilinmelidir ki, vücut kuru olursa veya hastalık günlerinde kuruluk oluşmuşsa buhranın yavaşlaması üzerinde bu hal etkin olur. Hastalık cidden kuru olur, fakat aynı zamanda öldürücü de olur. Ancak bu durumda buhran yavaştır. Buhranın zamanları da değişime uğrar. Onun belirlenen alametleri çoğunlukla hastalığın durumunu da gösterir.

Bilinmelidir ki, nabız güçlü ve fazlaysa ve hastalığın delilleri kusturucu buhranlar grubuyla ortak gibiyse, ancak hastalığın hareketi ter ve burun kanamasıyla belirleniyorsa, o büyük buhrana işaret ediyor demektir. Diğer büyük ve hızlı ve karın gibi iç kısımlarda olan buhranlar kusmayla kendisini gösterir ve onlar vücutta zıtlıklar oluşturur. Genel olarak bütün dışarı atılacaklar bir araya toplanır; burada tabiat güçlüdür; nabız yüksektir. Eğer bütün bunlar açıkça belirlenemiyorsa ve hastalık başka taraflara da meylediyorsa ve güçlenmeden önce aşağıya doğru hareket etmeye başlarsa, baskı altına alınmaya çalışılır. Bazen bütün bu belirtiler bir arada olur; örneğin kusma, burun kanaması gibi. Biz burada onun ayrıntılarını anlatmaktan vazgeçtik; ayrıntı vermeyi bıraktık.

Yukarı Doğru Yayılan Buhranda Maddenin Hareketinin Alametleri: Onun alametlerinden biri baş ağrısıdır; yukarı doğru çıkan buhar baş ağrısı oluşturur veya o ağrı mide ağrısıyla ortak olabilir. Bunun delili kusmadır ve yine şu alametler belirlenir: baş dönmesi ve baş dönmelerinde görülen ağırlık, kulak çınlaması, sağırlık gibi. Bütün bunların hepsi aniden oluşur. Bazen bunların hepsi birlikte olduğu gibi bazen de peş peşe oluşur; nefes darlığı, boyun ağrısı, uzun süren sersemlik ve diğer ağrıların da üstüne çıkan midenin üst kısmında oluşan ağrı, başta yanma hissi gibi. Bilinmelidir ki geceleri hastalığın arazları şiddetlenir. Çünkü tabiat o sırada maddeyi pişirmek, olgunlaştırmakla meşgul olur ve başka hiçbir şeyle ilgilenmez.

Bütün Bu Hastalıkların Ayrıntılı Alametleri: Şüphesiz bu hastaların gözünde kararma ve adeta göz örtülmesi oluşur. Ancak onunla birlikte hastalıkta bir artış izlenmez. Ağız derisi ve alt dudakta işlev sırasında titreme oluşur. Mide ağzında ağrı vardır. Hasta kusar; tükürüğü akar; kalbi sıkışır, taşikardisi vardır. Nabzında baskı hisseder ve hasta depresiftir. Özellikle eğer hasta bunların arkasından titreme ve üşüme hissediyorsa, bilinmelidir ki, onda kusmayla birlikte buhran da oluşur. Özellikle eğer madde safravi isc ve humma safravi isc çok fazla yüksek ateş olmaz. Özellikle yüz sarı renktedir ve renk değişir; adeta düşer.

Hastada çoğunlukla kusma vardır. Sonra baş ağırlaşır ve zaaftan dolayı, çocuğun midesinde ağrı olur; parmakları titrer ve kadında uterusta menstrual kanama çok ağrılı olur. Maddenin yoğunluğu ve hareketliliği nedeniyle, yaşlılarda çeşitli hastalıklar meydana gelir. Ancak bununla beraber karaciğer yönüne doğru yayılırsa, diğer ağrıların dışında dalakta da ağrı meydana gelir. Şüphesiz dalak da yüksek organlardandır; onun içinde birbirine eşlik eden damarlar vardır; bu damarlar yukarı doğru gider, ancak oradaki damarlarla birleşmez. Bu durumdaki hasta ince kırmızı iplikçikler görür; gözünü açıp, dik dik bakar ve cidden onun yüzü kırmızıdır veya gözleri, burnu, kol ve bacakları kızarıktır; hastanın aniden bütün vücudunu kan basmış gibi olur. Nabzı hızlıdır; gergindir; seri kasılmaları vardır. Hastanın burnunda kaşıntı olur ve başı cidden adeta yanıyor gibi ve baş ağrısı, başına birisi vuruyor gibidir; başı adeta zonklar ve burnundan kanama olur. Özellikle hastalığın durumu, hastanın yaşı, alışkanlıkları, mizacı

ve diğer demevi maddelerinden elde edilen delillerle belirlenir. Safravi olan hastalık da, burun kanamasıyla belirlenir; burun kanaması hastalığa işaret eder. Bu durumda göz dikip bakmak, iplikçik hayalleri görme, gözün önünde sarı alevler görmeler oluşabilir. Çoğunlukla bu durum safravi ateşli hastalıklarda görülür.

Hastanın gözünde ışık oluşması, burun kanaması, burnun sağ ya da sol deliğinden kan gelmesi veya her iki deliğinden de kan gelmesi hastalığı gösterir. Yine hastalığın delilleri arasında üşüme de vardır. Bunlar günlük buhranın delillerdir Yine deri ve karnın kuruluğu da günlük buhran delillerindendir. Yaş da hastalığın işaretlerindendir. Şüphesiz burun kanaması yaşı otuzun altında olanlarda olur. Burnun deliklerinden biri şiddetli baş ağrısı ve bunun yanı sıra, diğerleriyle birlikte kusma, yüksek ateş olduğunda hastada humma vardır. Hastada hastalığıyla ilgili başka iyi işaretlerin de olduğu belirlenir. Ancak eğer ölüm işaretleri mevcut değilse, iyileşme söz konusudur. Örneğin bu durumda onda burun kanaması olması gerekir.

Zikredilen Ortak İşaretler ve Özellikleri Hakkında Hükümler: Onlarla ilgili zikredilen ortak alametlerden biri burun kanamasıdır. Örneğin, gözyaşı, kulaklarda vızıltı, sağırlık, karaciğer ve dalakta ağrı dışında midenin üst tarafındaki bölgede şiş, başın ateşlenmesi, kusmayla oluşan şikâyetler; örneğin nefes darlığı, ayaklardan başlayıp iç organlara doğru yayılan şiş ve çoğunlukla mide ağrısı görülür. Bilinmelidir ki, nefes darlığı burun kanaması olduğunda ortaya çıkar. Şüphesiz tabiat çok şiddetli burun kanamsıyla boşluklardaki doluluk oluşturan maddeleri atmaya çalışır ve maddeyi yukarıya, solunum organlarına doğru atar. Hastalığın özel belirtilerinden biri kusmadır; diğeri burun kanamasıdır. Hastalar hepsinde bunlardan biri ya da hepsi vardır; burun kanaması, parlak ışıklar gördüğünü hayal etmesi ve bunların zıddı olarak kusma ve kusma sırasında her yerin adeta kararması gibi arazlar belirlenir. Yüzün kızarması burun kanamasının işaretlerindendir. Bunun zıddı, rengin sararması kusmanın belirtilerindendir. Bazen aynı zamanda dudaklarda titreme olur. Şüphesiz bu da kusmanın belirtilerindendir. Onun burun kanamalarında karşılığı yoktur. Örneğin burun kaşıntısı, şüphesiz burun kanamasının belirtilerindendir ve kusmada bunun karşılığı yoktur.

Maddenin Damarlara Akma Meylinin Belirtileri: Eğer nabız çok dalgalıysa ve elle deriye dokunulduğunda elin altındaki deri nemliyse ve parmaklar kızarıyorsa cildin sıcaklığının burada çok olduğu sonucuna varılır ve onda şiş vardır ve şişi çoğunlukla kırmızıdır. İdrar yoğunluğa ve ağırlığa meyillidir. Rengi koyulaşmıştır. Özellikle dördüncü günde bu durum görülür ve yedinci günde iyice yoğunlaşır ve terleme oluşur. Aynı zamanda kronikleşmiş hastalıkta güçlü titreme görülür. Daha sonra, humma şiddetlenir; güçlenir. Belirtiler iyiye giderse, terleme durur; dışkı ve idrar azalır; sindirim ona uygun hale gelir; bozuk ve kötü değildir.

Genel olarak, hummalar yüksek ateş yapar. Eğer burun kanamasıyla buharlaşma oluşmazsa, terlemeyle buhran ve ondan önce titreme oluşur. Eğer hasta hamama ve sıcak suya girmemişse, onun uykuda terlemesi hastalığın delilidir İdrarın boyanması, koyulaşması, öncelikli olarak maddenin ter yoluyla buharlaştığını gösterir. Bu buharlaşma, ya terdir ya da idrardır. Sonra dediğimiz gibi, içerideki atılması gerekli madde kısımlara ayrılır. Hâkim tabiatta diyare ile ter ve buhranın birlikte olması gerekmez. Kusmada sıcaklığın artmasından dolayı ter olması gerekir ve sıcaklık yayılır; gücün arttığı görülür. [61]

Maddenin İdrar Organlarına Meyli[62]: Bu durum mesanede yoğunluk olduğunu gösterir ve dışkının tutulduğuna, dışarı atılamadığına işaret eder. İshalin belirtileri zikrettiğimiz gibi, kaybolur ve kusma, burun kanaması ve terin de, zikrettiğimiz gibi, belirtileri kaybolur. Mesanenin ağırlaşması ve diğer delillerle üreterlerdeki yanma hissi orada ateşin yükseldiğini gösterir. Buradaki güçlü delil idrarın ısısının oluşturduğu buhrandır. Bu idrarın adeta kaynamasının ve onu izleyen günlerdeki yoğunluğunun delilidir. İdrarın içinde tortu vardır. Bazen idrar dışkının delillerini de verir. Bunlar dışkı kısmında zikredildi. Bilinmelidir ki, o hastada eğer çok miktarda idrar mesanede toplanmışsa ve onunla birlikte karnındaki boşaltım çok azsa ve bu sırada ter de çok azsa veya hastanın tabiatında bu durum söz konusu ise ve organların hemen hepsinde bu durum mevcutsa, organlarda yoğunluk ve sertleşme görülü-

61 TM: Onlarda hassasiyetten amaç hamam ve banyoya girmeye hazırlama ve benzeri durumlardır.

62 TM İdrarla oluşan Buhran.

yorsa, idrarın durumu dolayısıyla buhran oluşmuş demektir. Terleme de herhangi bir terslik yoktur; özellikle de bu durum kışın ortaya çıkar.

Maddenin Dışkı Yoluna Meyletmesi*[63]*: Öncelikli olarak, bu durum dışkının kötü olmasından kaynaklanır. Eğer dışkının kanlı ve yine, aynı zamanda çok fazla olduğu bilinirse, idrara ait işaretlerden de destek alınarak onun yakıcı olduğu ve bütün karın organlarının içinde kolik oluşturduğu ve de karnın alt kısmında ağırlık meydana getirdiği belirlenir. Ancak kusma işaretiyle muhtemelen bağırsaklarda gaz oluşur ve üreterlerde şiş meydana gelir ve de çoğunlukla dışkının kaçırıldığı ve alışılagelenden daha çok olduğu, üst tarafta, midenin üst kısmında yoğunluk olduğu, şiş olmasa da oradaki gazın sırt ağrısı oluşturduğu belirlenir. Bazen genel olarak gaz oluşabilir. Bazen de idrar atılır ve ondan sonra dışkının verdiği deliller belirlenir. Bu durumda, özellikle hastanın karnında onu zorlayan sertlik, katılık vardır. Soğuk havada bu çok artar. Nabız güçsüzdür, ancak sert değildir ve nabız düşüklüğü dolayısıyla küçük olarak belirlenir.

Bazen nabzın düşmesi ishalli buhran oluşacağını gösterir. Burada burun kanaması azdır ve birçok zıtlıklar oluşmuştur. Özellikle, alışılageldiği üzere, bu rahatsızlık soğuk su içmekten kaynaklanmış olabilir. Denir ki, 2 günde bir oluşan hummada buhranlardan sonra idrar ince ve beyazdır; pek fazla karışıklık olmaz. Ancak yırtılma oluşur, çünkü olaylar tekrar eder. Eğer idrar dışarı atılmazsa, onunla zıt olan şeyler atılır; dışarı çıkar. Açıklandığına göre, buhran idrarın galip gelmesiyle veya terin akışının hâkim olmasıyla ve atılmasıyla mümkün olur.

***Uterus Yoluyla Oluşan Buhranın Belirtileri*:** Eğer başka belirtiler bulunmazsa ve ishal şeklinde atım yoksa yoğunluk sebebi uterustan ve karındaki ağırlıktan kaynaklanabilir ve o ağrı oluşturur. Bu ağrı uzun solukludur ve onun işaretlerini menstrual kanamada görürsün.

Makat Damarlarının Açılmasından Oluşan Buhran Belirtileri: Burada başka deliller de vardır. Burada kanın akış şeklinden, kanın makattaki yoğunluğundan, nabzın gücünden o hastalığın nasıl bir hastalık olduğu anlaşılır.

Buhranın Geçişinin Belirtileri: Buhranın geçip geçmediği buhranın durumundan, hummanın sabitliğinden, ağrıdan, dışarı atımın dur-

---

63 TM: Dışkı ile olan Buhran.

masından belirlenebilir. Buhran hali idrar, dışkı, tükürük, ter, gözyaşı ile belirlenir. Olgunlaşmanın ertelenmesi veya gücün sağlıklı olmayıp kaybolması, nabzın fazla olması, hastalığın iyi bir şekilde geçeceğine dair belirtiler olmaması ve olgunlaşma olmamasından anlaşılır. Buhranın geçiş şekli oradaki boşluklardaki damarlarda şiş ve ağrı olmasından ve yoğun iltihaptan anlaşılır. Yine hasta organ zayıftır, güçsüzdür veya eklemlerde sıkıntı ve ağrı vardır. Ancak eğer hastalık uzar ve ağrı oluştururursa bu ağrı midenin üst kısmındadır. Bunlardan solunum organı üzerinde iltihap vb. olduğu sonucunu çıkarmak ve o bölgede sıkıntı olup olmadığını belirlemek mümkün olmayabilir. Şüphesiz bu hal bütün buhran oluşturan hastalıklar için söz konusu olabilir.

Bilinmelidir ki bütün akıntılar ve dışarı atılan maddeler ve derideki oluşumlar soğuktan olup, çoğunlukla da orta yaşlarda kendini gösterir. Ancak daha önceki yaşlarda, eğer kötü soğuk varsa vücut zararlı maddeyi atar ancak orta yaşlarda bu maddeyi atacak yeterli gücü olmayabilir. Bazıları demişlerdir ki 50 yaşından itibaren bu durum söz konusu olabilir. Bazılarına göre ise, muhtemelen otuzuna gelen kişilerde bu tip buhran oluşabildiği, ancak yaşları ilerlediğinde, burada oluşan maddeleri atabildikleri söylenir. Ancak bu açıklamaya pek güvenilemez. Muhtemelen onun 2 sebebi vardır. Onlardan birisi maddedir. O maddenin yoğunluğundan dolayı böbreklerden atılması mümkün değildir ve bir başka sebep de miktarının çok olmasıdır. İkincisi onun gücüyle ilgilidir. Onun (kişi) maddeyi bir yerden diğerine taşıyacak gücü yoktur. Ancak zaafı da yoktur. Onun zaafı baş organlarındaki atılması gereken maddeleri atamamasından kaynaklanmaktır. Bundan dolayıdır ki, dişler yaşlılıktan önce bu duruma uygundur. Çoğunlukla, atılması gereken maddelerin gitmesi gereken yerlere ulaştırılması ile ilgili olarak sorun çıkar ve çok miktarda madde atılabilir; yani, birden bire iletilen madde dışarı atılabilir.

Aşağı Organlara Maddenin İletilmesinin Belirtileri: Bozuk olan iltihaplanma ağrı meydana getirir; üreterler ve kalça eklemlerinde bozukluk oluşturur.

Yukarıya Doğru Maddenin Geçişinin Belirtileri: Bunun en belirgin özelliği başın ağırlaşması ve hislerdeki yoğunluktur. Özellikle işitmede belirlenir, hatta bazen soğukluk oluşur. Sonra nefes darlığı olur ve

onun düzeninde değişim olur. Bütün bunlar aniden ortaya çıkar. Başta bazı işaretler ortaya çıkar. Aynı zamanda uyku hali oluşur. Çoğunlukla bu kulak kökünde çıban şeklinde ortaya çıkar. Aynı zamanda şüphesiz jugular venlere ve atar damarlara kadar devam eder; zonklar gibi baş ağrısı ve gevşek kırmızı yüz oluşur.

Başka Bir Hastalığa Geçişin Belirtileri: Eğer hastalığı tek başına görürsen hastalığın inişinin güçlü olduğu belirlersin. Bilinmelidir ki, hastanın yüzü onun kronik olup olmadığını gösterir.

Dolaşan Buhranın Belirtileri: Eğer hastalığın gücü hakiki ve belirtileri iyi ise ve atılan idrar uzun zamandır ince ise, bu özellikte idrar atımından da korkmalıdır. Sıcak olan madde bu hastalığı oluşturur. Aynı şekilde, eğer başka bir sebepten buhran oluşmuşsa, muhtemelen hastalığın başkasından bulaşmayla oluşur. Sonra baş ağrısının şakaklardaki arterler geçtiğini, onların ateşinin arttığını ve atışlarının yavaş olmadığını belirlersin; renginin saklandığını, adeta gizlendiğini görürsün. Hastanın nefesi çok artar. Bazen kuru öksürük oluşur. Bununla birlikte aralıklı olarak arazlar ortaya çıkar. Hastada eklemlerinde iltihaplı oluşumlar ve terleme belirlenir.

Kışın ve yaşlılıkta zikredilen delillere göre, dışarı atılanlarla buhran oluştuğu belirlenir. Muhtemelen bu durum hastalığın sebeplerinin oluşumundan ve dışarı atılanlara dayanılarak, o sıradaki olgunlaşmanın kabulünün yavaş yavaş oluştuğu belirlenir. Kışın bu süreç uzun soluklu oluyor gibidir ve yaşlılıkta bu buhranların geri dönüşünün nadir olduğu görülür. Çünkü soğukluk sükûneti gerektirir; ısınmayı durdurur. Bazılarına göre, bu hükümlerin aksi olur. Onlar vücutta bu konuda olup bitenlerin tamamen tersi olduğunu söylerler. Eğer humma oluştuğunda idrar çok sulu ise bedenin aşağı kısmında sorun olduğu söylenebilir.

Buhranın oluşması konusundaki güçlü delillerden biri buhranın daha sonraya ertelenmesidir ve hastalığın uzayıp 20 günü geçmesidir; örneğin bu hastalığın uzaması gibi. Eğer hastalığın buhranının uzaması sırasında ani ağrılar gösteriyorsa, bu hastada çıbanlar, yaralar oluşur. Yoran yoğun hummalarda bunlar görülmüyorsa, idrar yoğunlaşır ve burun kanaması ve ishal oluşur; eklemlerde çıban çıkar. Özellikle de çok sıcak yaz günlerinde bu durum ortaya çıkar.

Bununla ilgili güçlü delillerden biri buhranın tam olarak, yavaş ve uzun süreli olmaması ve başka deliller olmaksızın geri dönmemesidir. Açık ve seçik olan hummalar, eğer dördüncü günde buhran oluşturmamışsa, hastanın idrarı çok sıcak olur; yoğundur; keskindir ve burun kanaması görülür. Yine çene kemikleri tarafında çıbanlar görülür. Bu bitkinlikten, perhizden veya hastanın kusmalarından dolayı oluşmuş olabilir. Ancak çeneler etrafında çoğunlukla sürekli olarak döküntüler oluşabilir. Çünkü eklemlerde bitkinlik vardır, ancak yoğun olmayabilir ve eklemler onları oluşturacak olan maddeyi çekmese bu döküntüler oluşmaz. Hummada çenedeki yumuşak gevşek et yukarı doğru hareket eden maddeyi çeker; kabul eder. Ancak şu kadarı açık ve seçiktir ki, eğer madde hareket ediyorsa, çoğunlukla bu hareket eklemlere doğru olur.

Çoğunlukla çıban oluşur ve bunlar hastalığın belirtileri olduğuna işaret eder. Onun sahibinin idrarı çoktur ve yoğundur; beyazdır. Bu özellikle idrar atan kişi hastalıktan kurtulur. Eğer humma titreme ile başlarsa ve çok az miktarda ter mevcutsa, çok az olmak şartıyla hasta ter de atarsa, humma günaşırı nöbet oluşturmuyor gibidir ve gaz da oluşturur. Ancak madde cidden çoktur ve genel olarak, şüphesiz titreme geri döner; bütün gün titremeyle çok miktarda madde atımı da görülebilir. Özet olarak, eğer titreme tek başına oluşmuşsa, onunla birlikte titreme olur ve idrar da yoğundur. Onunla birlikte çıban da vardır.

Çıban şeklindeki döküntüler, müzmin, uzun soluklu hummalarda görülür. Çoğunlukla aşağı organlarda olur ve yüksek organlarda ve de iki tarafta eşit miktarda uyku ilacında kulak kökünde çıbanlar meydana gelir. Bunlar hummalarda; tam olan buhranlar ve zatürriyede çoktur, ancak buhranda eklemlerde çıbanlar çıkar.

Çıban Örneklerindeki Hükümler: Bu tip çıbanlar sebebiyle onların açılanların dışında gün aşırı nöbet oluşur. Ona 2 sebep vardır. Ancak büyük olan veya hastalığı geri getiren sebep veya maddeyi eklemlere atan diğer organlarda ağrı olmasına veya organlarda tabi olan veya zaaf oluşturan sebeptir. Çıbanların hayırlısı hafif olarak, oluşup geçendir. Sonra olgunlaşır ve dışa doğru yoğun meyli vardır. Başlangıçta şerefli organlarda başlar ve el altında tam anlamıyla yumuşak şişler şeklinde belirlenir. Pek azı katı, sıcak, kötü yapıdadır. Ancak o katı ve

sert olanların tedavisi soğuk oldukları için daha zor olur; sert ve katı şişler kötü şişlerdir. Çünkü onlar sahibine çok şiddetli acı hissi verir. Bunun örnekleri hummalarda zikredilmişidir ve onların hepsi çözülmez niteliktedir. Onların toplanıp çıban halini alması 60 güne kadar devam edebilir. Onların çıban şeklinde oluşması 20 ila 60 gün sürer.

Pek az kötü mizaçta çıban vardır ve onlar genellikle aşağı taraftaki organlardadır. Şüphesiz onların oluşumu aşağıdaki geniş yerlerde[64] maddenin toplanmasından oluşmuştur. Eğer o geniş olanlarda görülmezse, bozulup kokuşacağı yerlere döner ve oralarda çıban şeklinde oluşumlar meydana gelir. Cahil olan tabip onun soğuktan oluştuğunu iddia edebilir. Şüphesiz onun oraya inmesi hastalığın orada oluşması için yeterlidir. Onların üstlerine akan kötü maddenin atılmasıyla madde orada bozulma oluşmuş olan maddelerden meydana gelir ve iç kısmında buhran meydana getirir. Ancak öncelikle buhran olan yerde zaaf vardır veya onunla birlikte kronik hastalık da görülür. Özellikle aşağıda damarların çok olduğu yerlerde bu durum söz konusudur. Hummaların çok olduğu yerlerde buhranlar da vardır ve açılmayı sağlayan tekrarlamaya tabi olarak, buhranı uzaklaştırılır; tekrarlamayı gösteren gün aşırı gelen nöbetlerde olduğu gibi.

Kasların Kasılması ve Titremesinin Belirtiler: Çocuklar uykuda çok fazla ağlayıp sızlıyorsa tabiatlarını engeller ve onların devamını engellemenin devamlı olmasına çalışır. Onların renkleri sarıya, kırmızıya ve yeşile döner; kaslarında spazm oluşur. Bu durum 9 yaşına kadar devam eder ve çoğunlukla bunun azaldığı söylenir. Ancak eğer durum şiddetli humma halinde ortaya çıkmışsa, el ve ayaklarda çok ateşi varsa, boyunlarında kas kasılması olduğu sonucuna varılır. Boyun ağrıları uzun süreliyse ve başta ağırlık varsa, bu hal çoğunlukla hummadandır veya hummadan olmayabilir. Eğer çok sıcak şiş ve kas kasılması veya yeşil kusmuk varsa, özellikle baş bölgesinde ve boyunda bu hastalık dolayısıyla kesilme olur. Hastalık kasların yoğun kasılmasıyla son bulur.

Titreme Oluşumunun Belirtileri: Had derecede hummadan kurtuluş belirtilerini ve iyi buhran belirtilerini görürsün ve idrarın azaldığını belirlersin. O buhranda görülen titremedir. Ancak denge olabilmesi

---

64 TM: kalçalar.

için karındaki fazlalığın içinde zıtlık olmaması gerekir. Ancak titreme olduğunda bu denge görülmez; çoğunlukla ter oluşur. Titreme eğer had derecede ateşli hastalıklarda görülürse, bu durum titremeden öncedir; bu hastalıkta terlemeden önce titreme görülür.

İyi Bir Buhran Üzerine Deliller: Bilinmelidir ki, buhranın iyi olan delilleri vardır. O olgunlaşmadır. Ondan başka bir delil de zikrettiğimiz gibi, buhranın gün be gün iyiye gitmesidir. Şüphesiz geceleri olanlar gecenin ilk saatlerinde oluşacağı konusunda uyarır. O buhran dışarı atmayla belirlenir; daha sonrasına geçiş yoktur ve çıban oluşmaz. Hastalığın faili olan ve münasip yöndeki hıltı dışarı atar ve bu kuvvetle muhtemeldir. Şüphesiz iyi buhranla birlikte hastalığın tabiatı gün aşırı nöbet şeklinde ve yakıcı özellikte olur. Eğer cidden uygun yolda buhran olursa veya onun içinde akıntı olması gibi hallerde buhran oluşmuşsa, fonksiyon gücü ve nabız gerektiği şekilde olur. Gücün hali ve nabzın durumu, zor, hoş olmayan sıkıntı yaratan belirtilerin olduğu zamandaki gibidir. Güçlü bir bozukluk vardır ve özellikle güç artarsa ondaki zıtlıklardan ve aynılıklardan söz edilir. O esas temel yapının üzerine dayanır. Bu güvenilir oluşum, bu temel yapı gevşeme ve korkuyla tamamlanır.[65]

Bilinmelidir ki kötü belirtiler, eğer bir araya gelirse ve o gün buhran günüyse dönüşüm birbirine zıt olmaktan çok, hakiki ve çok güçlü olur ve bu hükme güvenmek gerekir. Çoğunlukla büyüyen, büyük önem kazanan belirtiler önemli olup bunlar korkunçtur. Nabzın sağlıklı olduğunu, eşit atımlı olduğunu ve güçlü olduğunu görürsün. Bilinmelidir ki, hastalığı oluşturan iyi huylu hıltlardır. Eğer hastalık görülürse ve idrarında hastanın iltihaplanma olursa, o hastalık emin hastalıktır. Örneğin onda kötü belirtiler görülürse, ondan memnun olmalıdır. Çünkü buhranın yakın olduğunu gösterir.

---

[65] TM: Çünkü o hummalar ne zaman ki uygun buhranlar bulsalar onların buhranlarının olgunluğuna inanır ve güvenir ve bazı defa o mizaç buhran durumlarında olur. Çünkü hangi hastalıkta olursa olsun ihtiyarlık ölümü ve ihtiyarlık mizacı gereği gibi olduğunda o hastalığın buhranının olgunluğuna inanılır ve yaradılış işaretleri baş göstermesi zamanlarında kuvvet ve nabzın durumu kuvvetli ve dayanıklı olsa ve ayrıca zaman zaman sıkışıp az zarar görse ve ikisi ortası o durum umud olur ve onun tamamı hafiflik ve rahata rastlar, yani zorluk işaretlerinden korkulmaz.

Kötü Buhrana İşaret Eden Belirtiler: Onların asılları ve öncülleri zikredilen iyi belirtiler birbirine zıttır. Çünkü örneğin hastalık bitmeden, olgunlaşmadan önce buhran hareketi olması gibi, Hippokrates bunu *geçen akımdan önceki akıntı* diye adlandırmıştır. Onun sebebinin kötü olduğu bilinir. Buhran görülmesi gereken günler dışında buhran oluşur ve nabzın düşük ve küçük olduğu belirlenir. Bilinmelidir ki, buhran belirtileri eğer kötüleşir ve iltihap oluşursa onun durumu hızla kusmaya, dışarı atmaya bağlıysa, onunla hastalık kontrol altına alınamaz. Çünkü bu durum tekrar eder. O sıkıntıyı tedbir alınmaksızın dışarı atar. Bundan dolayı düzeltilmesi ve sükûnetin sağlanması gerekir. Ancak o madde düzeltilmemiştir; ıslah olmamıştır. Muhtemelen o olgunlaşmak için çok fazla miktardadır ve tabiat onu kendi zaafından dolayı başaramaz; olgunlaşmayı beceremez.

Kötü Buhran Hakkında Verilen Delillerin Hakkında Hükümler: Eğer pişmeden kaynaklanan kötü belirtiler bir araya gelmişse veya gerektiğinde değişim olmuşsa, başka kötü sebeplerden dolayı bu durum ortaya çıkmışsa, hastanın öleceği hükmü verilmişse, bu hüküm zikrettiğimiz gibi, buhranların daha önce görülmesinin sebepleri oluştuğunda, bildiğin gibi, yavaş veya hızla gerçekleşir. Örneğin burada eğer kötü belirtiler varsa ve siyah tortular oluşmuşsa ve bunun benzeri durumlar varsa ve bütün bunlar dördüncü günde görülürse, yedinci veya sekizinci günde ölüm gerçekleşir. Ölüm sebebi, daha önce zikredilen sebepler olmalıdır.

Olgunlaşma Belirtileri ve Değerlendirilmeleri: Hastalığın olgunlaştığı idrardan anlaşılabilir. Şüphesiz onun kanamasının olduğu yerde bilgi verilirken, bunun açıklaması da yapıldı. İdrarın şüphesiz yoğun bir şekilde renginin değişmesi gerekir. Eğer idrarda tortu varsa, şüphesiz olgunlaşma yoktur ve onun rengini etkileyecek yoğunlukta olgunlaşma da yoktur. Şüphesiz kıvamındaki değişim zorlanan maddenin kolayca inmesini sağlar. Eğer daha önce hastanın idrarında pişme, olgunlaşma belirtileri görülmüşse, şüphe yoktur ki, hastalık iyileşebilen bir hastalıktır. Eğer hastalıkta erteleme yoksa bu hükümlerin daima hatırlanması gerekmez; bazen onlar hatırlanmaksızın, yani belirtilerin geriye dönüşü olmaksızın hastalık uzayabilir, ancak bazen de uzaması gerekmez. Sonuçta buhran iyi olabilir, ancak olgunlaşmış bir cerahat

varsa ve hastalık olgunlaşmışsa burada artık buhran yoktur; bitmiş olabilir. Bu olgunlaşmayla birlikte ağrı da yok olur. Eğer pişme, olgunlaşma gecikirse ve sen hastada iyi belirtiler saptarsan ve de hastanın gücü sabitse, değişmiyorsa, bu buhranın ortaya çıkması muhtemeldir.

Mutlak Belirtiler Hakkındaki Hükümler: Aniden renk ve koku değişiminin olması her zaman kötü belirti değildir; bazen büyük bir iyiliğe de işaret olabilir; belki de onun arkasından oluşanlar yararlı da olabilir. Hastalık belirtileri halsizlik, vücutta, kol ve bacaklarda sıcaklığın artması şeklinde ortaya çıkar. Bu sebepten uykusuzluk ve yorgunluk ve bitkinlik oluşur. Hastaya perhiz ve zararlı maddelerin dışarı atılması iyi gelir. Hasta 2 ila 3 gün içinde sağlığına kavuşabilir. Onun için yüksek ateş ve güçteki düşme hasta için çok kötüdür.

İyi Belirtilerin Sayılıp Dökülmesi: İyi belirtiler, muhtemelen hasta için iyi olanlardır. Burada sabit güç ve onunla birlikte yüksek ateş olur. Bu belirtilerle birlikte nabız güçlüdür; yoğunlaşır ve düzenli hale gelir. Burada olgunlaşmış belirtiler tespit edilir. Buhran başarılı olmuştur.[66] Buhranın oluştuğu belirlendiğinde kusma daha hafifler; onunla birlikte nabız iyileşir. Titreme ve ürpermenin arkasından kusmanın izlemesi iyi işaretlerdendir. Şüphesiz bu durum ateşin yükselmesinin de durduğunu gösterir ve onu üşüme izler. Onunla birlikte maddede bozulma kesilir; madde akışı durur. Şüphesiz hıltın gerekli olan yönde yönlendirilip kolayca atılması burada en uygun olan şeydir.

Bilinmelidir ki, gücün sabit oluşu kötü belirtilerle birlikte ortaya çıkar; bunun geriye dönüşünün olması gerekir. Aynı şekilde aklın yerinde olması, solunumun mevcudiyeti, muhtemel yüksek ateş, garip korkutucu durumlardan hasta kurtulduğunda arkasından iyi bir uyku ile vücut hafiflediğinde bunlar hasta için olumlu işaretlerdir. Solunumun iyi olması da iyi işaretlerdendir. Aynı şekilde arzunun dengeli olması, yemeği ve açlığı güzelce kabul etmesi ve onun atacağı fazlalıklardan kolayca kurtulması da yararlıdır. Aynı zamanda tabiatın sıcaklığı ve doğal olarak bir tarafa dönük olarak yatma, doğal uyku ve vücut organlarında sıcaklığın eşit olması da iyidir. Bilinmelidir ki, gücün sağlıklı olması iyi alametlerdendir ve kesinlikle sağlığa işaret eder. Onun zaafı sağlığının kaybolduğunu gösterir.

---

66 TM Allah'ın izniyle buhran başarılıdır.

Kötü Belirtiler Hakkında Hükümler: Bilinmelidir ki, kötü amaçlı olan işaretler ölümle sonuçlanır. Şüphesiz kötü işaretler güçlüyse, uzun süren hastalık sonucu ölüm gelir. Eğer zaaf öldürücü ise uzun sürmese de hastalık öldürücü olabilir. Çoğunlukla görülen belirtiler tehlikeli alametlerdir ve kötü günlerde görülür; sonra iyi buhranlar görülebilir veya iyi madde organa geçer ve kurtuluş olur; hastalığın son bulmasındaki iyi işaretler olduğu kadar, zorunlu olarak gecikme de olabilir. Bu arada tehlikeden korkulur. Eğer hastalık aniden ortaya çıkmışsa, onun senin gördüğün güç düşmesi olduğunu söyleyemezsin; bu konuda kesin karar veremezsin. Bu durumda güç düşmesi olup olmadığına da hükmedemezsin. Hâlbuki hastada güç düşmesi olmuş olabilir. Onun kötü belirtileri had derecededir.

Sonra had derecedeki bazı hastalıklarda, başlangıçta belli organlarda, örneğin göğüs organlarında olduğu belirlenir. Bu hastalık bu organların durumlarından ortaya çıkar. Şüphesiz o hastalık diğer organların hallerini de belirler; onların da ne durumda olduğunu gösterir. Şüphesiz zatülcenpte akan kanın olgunlaşması, pişmesi sıvının olgunlaşması gibi, kurtuluşa işaret eder. Bu konuda karar verme tabibin görevidir. Çoğunlukla doğal olmayan, genel kötü durum ve göz ve yüzdeki anormallikler hastayı gözleyerek belirlenmelidir. Bilinmelidir ki, öncelikli olarak kişinin bu durumunun onun doğal hali olup olmadığı belirlenmelidir; tahmini hüküm vermemelidir. Hatta özellikle nabızdan herhangi bir sıkıntı olup olmadığı anlaşılır veya harabiyet sebebinin ne olduğu belirlenir. Örneğin bazen dil üzeninde kötü renkler oluşup, hatta aşırı derecede sertlik oluşur; bir şeyler yerken bu hastalık oluşmuş olabilir.

Kötü Belirtiler: hastalığın kötü alametleri fiilin etkisine göre çeşitli olabilir. Bütün ayrıntıları anlatıldığı gibi, organdan organa sıcaklığı değişir.

Sıcaklık ve Renge Göre Saptanan Kötü Belirtiler: Eğer canlının sıcaklığı, ölünün sıcaklığı gibi olsa ve bu hal uykusuzluk ve açlıktan ve de kusmadan dolayı olmamışsa, o kötü belirtidir; onun yüzü ölü yüzü gibidir. Hastanın yüzü sağlıklı insanın yüzünün renginin aksine bir durumdadır; ümitsizce bakar ve onların burunlarında adeta incelme vardır; şakaklarında baskı; baskılı ağırlık vardır; kulakları soğuktur ve

bu soğukluk kulak memelerine kadar yayılır; rengi solar veya kararır veya yeşillenmiştir; hastalık sırasında yüz toz rengine bürünmüştür; özellikle eğer hastanın teninin rengi toprak rengine benzerse şüphesiz bu hastanın hemen öleceğinin belirtisidir.

Bilinmelidir ki, hastalık hakikaten az olsa da, titremeye, sağlığın bozulmasına işaret eder. Bu değişme, hastalık dışında bir sebepten dolayı meydana gelmişse, şüphesiz hızla doğal hale dönüş olur veya bir gün ve bir gece bu hal devam edebilir. Ancak onun değişiminin bir başka sebebi de hastalıktır. Onun kötü belirtisi, hızla sağlıklı haline geri dönmemesidir. Eğer birincisinin sebebi açlık dışarı atma, kusma ve uykusuzluksa ve de bizim zikrettiğimiz şeyleri içeriyorsa, bu hastalık iyi olmaz. Ancak o diğerlerinden daha iyidir. Şüphesiz bu durum had derecede kötü olanı hastalıklarda kabul edilebilir. Bu durum kötüdür ve bu baskın olan hastalık konusunda delildir. Bununla birlikte o had derecedeki hastalıktan daha selimdir; daha iyi huyludur. Çünkü hastalığın sebebi bu desteğin sebebi olmaz.

Aynı zamanda bedenin şeklindeki alametlerinden ortaya çıkanlar arasındaki farkı tarif etmek gerekir ve hastalığın bozukluğu sebebiyle veya uykusuzluk ve dışarı atma sebebiyle hastanın rengi değişir. Onunla birlikte büyük bir ağrı yoktur. Aynı zamanda göz konusunda bundan söz ettik. Onun sebebi uykusuzluk olabilir ve onunla birlikte göz kapaklarında ağırlık olur ve hasta uykuya meyillidir ve nabızda yoğun bir değişkenlik vardır ve atma ihtiyacından ishal ortaya çıkar. Şüphesiz öncelikle görülmesiyle birlikte çok fazladır ve açlık dolayısıyla da görülebilir. Bu durum aniden olmayıp yavaş yavaş oluşur; değişim adım adımdır.

Bu hastalıkta oluşanlar hastalıktan dolayı ortaya çıkar. Hummanın yoğun şiddeti ve sebepleri kötü olan yere elle dokunulduğunda hissedilir; bu hastalığın varlığının kötü bir işaretidir. Aynı zamanda derinin kararması da kötü işaretlerden biridir. Bütün kararmalar kötüdür ve çoğu yoğun şekilde ölümü işaret eder. Onun altın rengine dönüşmesi ve sararması iyiye işaret değildir; ancak nispeten daha iyidir. Ancak o sıcak olur; hiç biri soğuktan meydana gelmemiştir; bazen uykusuzluktan meydana gelir veya açlıktan kaynaklanmaktadır. Bunlar iyi huyludur ve alın ve burunda kötü olmayan işaretler oluşturur.

Baş Ağrısından Elde Edilen Belirtiler: Baş ağrısı sürekli ise ve zaafı güçlüyse, hastalığın belirtileri had derecede kötüdür. Şüphesiz o hastalık öldürücüdür. Eğer yedinci gününe kadar burun kanaması oluşmazsa ve yedinci günde burundan bir şeyler akarsa ve yirminci gününe kadar kanama devam ederse, burun kanamasıyla birlikte herhangi bir çözülme olmaz. Ancak daha sonra 2 burun deliğinden ve 2 kulaktan veya özellikle aşağıda olan çıbanın patlayıp akmasıyla çözülme olur. Çoğunlukla onun hastalığı baş ağrısıyla başlar ve üçüncü günde kanama olabilir; dördüncü günde veya çıban yedinci günde patlayabilir. Sonra yedinci günde kesilir. Eğer çoğunlukla üçüncü günde baş ağrısı başlarsa, beşinci günde çıban patlar ve dokuzuncu günde ve on birinci günde akıntısı kesilir. Demişlerdir ki, onu onuncu günde olanla karşılaştırırsak, yedinci günde olanda üçüncü günde baş ağrısı oluşturur. Ancak bu buhran için verilen zaman doğru değildir. Bu anlayış göreceli olup, doğru olamaz. Şüphesiz bu konuda verilen hesaplamalar onların dediği gibi değildir. Eğer baş ağrısı beşinci günde başlıyorsa, cerahatin patlaması bu işin gereği üzere, on dördüncü günde olur. Baş ağrısı her ne kadar sıklıkla görülüyorsa da, daha çok gün aşırı görülen hummalarda ortaya çıkar.[67]

Duyular Yönünden Belirlenen Kötü Alametler: Buhranlardan dolayı hastanın görme ve işitmesinde kötü alametler belirlenir; hastanın sesinde ve koku alma duyusunda kayıplar, bozulmalar vardır; özellikle renkleri belirleme gücünde kötü belirtiler saptanır. Bu durum onun nefsanî ruhunda zaaf olduğunu gösterir. Hastanın 2 gözünde batmalar, sebepsiz kasılmalar, gözyaşı, uykusuzluk, sık acıkma görülen kötü belirtilerdendir. Yaşlılıkta gözde beyaz olması, mora, maviye bakan kızarıklık da kötü işaretlerdendir. Hastalık çok şiddetliyse, 2 gözden birinin küçülmesi, beyin sarsıntısı, menenjit ve onların benzeri alametler cidden kötüdür ve hastanın gözle görülebilen bir şeyi görememesi çok kötüdür; hastayı helak eder. 2 gözün aynı seviyede olmaması, birisinin aşağıya kayması, şaşılık da yine kötü alametlerdendir. Bu haller göz kaslarındaki kasılmadan kaynaklanmış olabilir. Ancak beyindeki başka bozukluklardan da bu durum ortaya çıkmış

---

[67] TM: Beşinci kıyas ile dokuzuncuya ulaşır ve hastalıklarda olan baş ağrısı arızasının çoğu üç günde bir gelen hummada olur. Duyma kuvveti bakımından olan kötü işaretler beyanındadır.

olabilir. Buradaki belirti beyinde oluşan akıl karışıklığı ve benzeri, bir hastalığın arızası da olamaz.

Ancak bakma ve görmeyle ilgili belirtilerden biride siyah bir parlama olmasıdır; çoğunlukla bu kusma olacağına işaret eder. Genellikle burun kanaması halinde ve yukarıya doğru bakıldığında parlak bir kırmızılık görülür. Bunların her biri diğerinin delili olur. Bu hastalıkta istem dışı olarak gözden yaş akar. Özellikle de sadece gözlerden birinden gözyaşı akıyorsa bu kötü bir işarettir. Buhran olacağı ancak burun kanamasıyla belirlenebilir. Burun kanaması dışında başka kurtuluş alametleri ve diğer özel belirtilerin hepsi hastalığın belirlenmesini sağlar; onlar belli bir hastalığa işaret eder.

İnce, yoğun sıcak ve soğuk çok miktarda gözyaşının istemli ve istem dışı olarak çıkıp çıkmadığı araştırılıp kötü parlaklığın nedeni belirlenmelidir. Şüphesiz gözde karanlık oluştuğunda gözyaşı damlaları daha yoğundur; daha şiddetlidir. O buhran öldürücüdür. Aynı zamanda buhranın süresi uzun ve ağrılıdır. Eğer böyle olmazsa, onda nefsani ruhun düşüşü görülür (algılama kabiliyetinde düşüş) görülür. Gözyaşları dışında bakışlar sabittir; belli bir yöne yönelmiştir; kol ve bacaklarda hareket bozukluğu vardır. Gözde bu kötü şeyler olduktan sonra çok fazla çapak oluşur. Kuru göz çapağı cidden çok kötüdür. Örneğin gözün, bu göz çapağını, yani olgunlaşmış cerahatli maddeyi içermesi gözün gücünün düşmesinden, onun aciz hale gelmesinden kaynaklanmıştır. Bundan dolayıdır ki gözde oluşmuş hastalık, yani iltihaplı şişler gibi oluşumlarla belirlenir. Denildiği gibi, bu durumdaki gözde çok fazla rutubet olması gerekir. Bundan dolayı tabiat o fazla maddeyi pişirip olgunlaştırmakta güçlük çeker. Çünkü göz bu durumda kuru kir içerir ve şişlik belirtileri o kuruluktan kaynaklanmaktadır. Bundan dolayıdır ki, göz kuruluğundan sonra hasta hızla sağlığına kavuşabilir.

Bundan dolayıdır ki, uygun belirtilerden hepsi göz bebeği üzerinde toplanır ve orada örümcek ağı gibi bir açılma olur. Bu durumdaki gözde sıkıntı oluşur ve gözde çapak meydana gelir. Bu da giderilemez. Bununla birlikte ölümün yakın olduğu anlaşılır. Gözün kırmızılığı yoğunlaşır ve kalıcı hale gelir. Aynı zamanda hummanın hiddetinin belirtisi kötüleşir ve bu sıcak beyin şişleri veya midede sıcak şiş olduğunu ya da mide ağzında sıcak şiş olduğunu gösterir. Gözün nor-

mal rengini kaybedip maviye dönüşmesi daha da kötüdür. Gözün öne doğru fırlaması ve çok göz kırpma da kötü delillerdendir. Bazen sıcak madde çok fazladır; beyinde çeşitli şişler oluşmuştur. Uykuda gözkapağının bir başka belirti olmaksızın açık kalması da iyi bir delil değildir. Göz kapaklarının kuruluğu da kötü bir delildir. Eğer göz uykuda açık kalıyorsa ve parmak yaklaştırıldığında bakmıyorsa; göz o tarafa meyletmiyorsa bu da ölümcül bir tehlike olduğunun delilidir. Gözde yoğun bir genişleme, açılma hezeyanla birlikte görülür ve bu zaaf da öldürücüdür. Bu görüntüye dayanarak hastanın gözaltında, mercimek şeklinde bir püstül vardır ve bu onun 10 gün içinde öleceğini gösterir, denir. Bu hastada tatlıya karşı bir istek oluşur.

Burun Yönünde Belirlenen Alametler: Burnun eğri durumu kötü bir işarettir ve ölümün yakın olduğunu gösterir. Şüphesiz onda görülen kasılmalar ve titremeler de ölümcül derecede kötü işaretlerdir. Burnun yassılaşması ve yoğun koklamada burun deliklerini zorlamak da kötüdür. Misk koklamak veya bazı iyi tohumları koklamak kötü etki yaratabilir. Burundan sarı su damlalarının gelmesi, akması hummanın had derecede olduğunu gösterir. Bazen bu durum ölümün yaklaştığının işaretidir. Şüphesiz eğer burada koklamak aksırma oluşturmuyorsa bu da his kaybına ve ölüme işarettir. Aynı zamanda yaranın ve yırtığın ve hastalıkta oluşan benzeri yapıların burun üzerine parmakla dokunulduğunda kanamıyorsa, kan sızıntısı olmuyorsa, burada iyi olmayan hastalık belirtileri başka sebeplerden ortaya çıkmıştır, demektir. Bu durumda hasta olan kişinin burnundan kötü bir sıvı akar.

Kulaktan Elde Edilen Belirtiler: Kulak memesinin kuruluğu, kulakta oluşan değişimler, kulak kepçesindeki kasılmalar kötü belirtilerdendir. Denir ki, kulakta kir varsa ve bir hoşluk hissediliyorsa, o Galen'in dediğine göre, iyi değildir. Önceki arazların yanı sıra, helak edicidir. Had derecede tehlikeli humma ile birlikte, kulakta sıkıntı oluşmuşsa, şüphesiz bu hastalık öldürücüdür. Kulaktan bir şeyler akarsa, hasta sakinleşir. Bu hal genellikle yaşlı insanlarda olur. Ancak gençlerde de şiddetli hisler oluşturup, yaralar meydana getirerek ölüme sebebiyet verebilir.[68]

Dişlerden Elde Edilen Deliller: Had derecede hummalarda hasta iyi olmayan kötü belirtiler veren şeyler yemiş gibidir. Denir ki hasta, ba-

[68] TM: fıtık olma seviyesini vermez.

yılsa, onun dişleri hummalarda birbirine adeta yapışır; kilitlenir. Bu durum hummanın ne kadar şiddetli olduğunu gösterir. Şüphesiz o yoğun bir sıcaklığa sahiptir ve maddenin yapışkanlığı çözülmeyi öner. Hastalıkta, her zaman iyi olmadığı belirlenen, çekip yapıştıran ve alışılagelmemiş maddeleri dişlerden temizlemek gerekir. Dişler fırçalanır ve ondaki alışılagelmemiş olan, orada olmaması gereken maddelerden ayrılır; temizlenir. Bazen deliliği hatırlatır şekilde hasta dişlerini gıcırdatır; daha sonra delilik görülür; bundan sonra da hasta harap olur ve ölür. Bu durum çene kaslarının zaafından meydana gelmiş bir durumdur. Onun dişlerini gıcırdatması bu durumda cinnete işaret etmez. Dişlerin yeşil renk kazanması, hastalık için kötü delillerdendir.

Ağız, Dil ve Ağız Sıvısından Elde Edilen Deliller: Dilin bu ve bu gibi hastalıklarda kötü denebilecek kadar karardığı belirlenir. Ağız kurur ve tükürükte kuruluk oluşur. Bunlar kötü işaretlerdir. Eğer öncelikle kuruluk oluşmuş ve daha sonra kararmışsa o öldürücüdür. Özellikle bu durum üçüncü günde görülür.

Bilinmelidir ki, ağzın kokusunun hastalıklarda had derecede yoğunlaşması hastanın helak olacağının delilidir. Şüphesiz o hıltların kötüleştiğine de işaret eder. Dudakların birinin diğerine göre, daha yukarıda oluşu hastalığın kötü belirtilerindendir. Dudakların hummalarda had derecede yarılması, ağızda çok fazla iltihap olduğunun işaretlerindendir. Onların kasılmasının ve soğukluğunun da hastalığın kötü işaretlerindendir. Humma tipi hastalıklarda ağzın sürekli açık kalması kötü delillerdendir; dilin had derecede kuruluğu da iyi olmayan belirtilerdendir. Denir ki, eğer hummada dil üzerinde had derecede kara nohut gibi veya hayvan pisliği parçaları gibi nesneler oluşmuşsa, bu ölümün yakın olduğunu gösterir. Hastanın sıcak şeylere arzusu artar. Dilinde sertlik oluşur. Dilin kuru olması cinnetin delilidir; menenjit ve benzeri hastalıklardan bir oluşmuş olabilir. Bu durum dilin sertliği ile de tamamlanır. Dilin rengi ile fazlalıkların tamamlanmasıyla değişir. Ancak onun asıl sebebi renginin değişmiş olmasıdır. Dilin rengi değişmiş olmamalıdır. Bilinmelidir ki, dilin o şekilde boyanmış gibi olması hâkim hıltlarla bağlantılı değildir; onlarla karıştırılmamalıdır. Bazen buharla oluşanla buhranla oluşan ortak olabilir.

Boğaz ve Yemek Borusundan Elde Edilen Deliller: Buhran günlerindeki boğulur gibi olan öksürük hummanın kötü delillerindendir ve tükürüğü köpüksüz olan boğulur gibi olan öksürük, yani boğmaca öksürüğü ondan daha az korkutucudur. Şüphesiz havanın hareketi mevcut değildir, ancak kalbin sıcaklığı abartılıdır; akciğer ve diyafragmanın fiilleri azalır; hasta soluk alıp vermede zorlanır; başarılı olamaz solunum hep aynı seviyededir. Bu boğazdaki şiş ve onun yoğunluğundan kaynaklanır. Bu durum çoğunluktadır, muhtemelen çoğunlukla da beyin sebebiyledir. Genel olarak, güçlü hummada yoğun öksürük vardır. Ancak bu durum uzun sürerse ölümcül olabilir. Çünkü kalbin yoğun sıcaklık sebebiyle çok hafif soluk alıp vermesi gerekir. Ancak tıkanıklık olur. Kalpte iltihap oluşmuştur. Çok fazla kötü mizaç vardır. Hayatta kalma pek muhtemel değildir. Boyundaki şiş dolayısıyla solunum engellendiği gibi boyundaki eğrilik de onu destekler. Bu eğrilik omurlarından aşağı doğru inen omurlarda oluşmuştur; omurların seyri bozuktur. Burada yoğun kuruluk vardır. Ancak bu bozukluklardan humma olamaz. Yine eğer şiş genişlemezse ancak kötü delilin belirmesiyle, sıkıntı yaratır. Aynı şekilde, eğer su boğazını tıkarsa, o su burundan çıkar. Aynı zamanda eğer her zaman burnunun akmasıyla akıntıyla birlikte bayılması o hastanın durumunun iyi olmadığının delilidir.

Mide ve Mide Ağzından Elde Edilen Deliller: Hıçkırık had derecedeki hastalıklarda kötüdür ve özellikle bu durumu ishal izler. Aynı zamanda midede iltihap, kötü humma ateşiyle birlikte mideye bağlı olarak boğulur gibi olma nefes alamama durumu ortaya çıkar.

Solunum Organlarından Alınan Deliller: Soğuk teneffüs had derecedeki hastalıklarda kötüdür; ağır ölüm işaretlerindendir. Aynı zamanda çeşitli kötülüğe işaret eder; hasta havanın kötü kısmını ayırıp havanın geri kalan kısmını kullanıyor gibidir. Kötü solunum bozukluk, karışıklık oluşturur. Bunlar ölümün hazır olduğunu; ölüme yakın olduğunu gösterir. Kalp karıncıklarında solunum bozukluğundan kaynaklanan zaaf oluşur; hastanın solukları yüzleri aşar.

Bedenin Gevşekliğinden ve Sırtın Sertliği ve Yapısal Bozukluğundan ve Yapısal Zaaftan Elde Edilen Belirtiler: Bedenin gevşekliği ve kötü sırt yapısı ve zaafı, iç organlarında yoğun hltların artmasını sağlar.

Şüphesiz bütün beden bir bütündür ve şiddeti oluştuğunda çok az zıtlık oluşur. Kastaki güç zaafının ifrat derecede azalması halinde olmasından hastalık oluşmuş olabilir. Bedenin yoğunluğu, ağırlaşması ve bazı hekimlerin zannettiği gibi, ağır veya hafif olması arasındaki fark hastalığa delil olarak kabul edilemez. Çoğunlukla iç organlarının rutubetlerle dolu olması ve bedenin hafif olması ve çoğunlukla kasların güçlerinin yetersiz olması, bedenin yağlı olması hastalık delilidir. Muhtemelen diğer deliller başka konularda da ele alındı.[69]

Bir Tarafa (Sırtüstü) Yatmadan Oluşan Belirtiler: Yatakta yan yatma, sırtüstü yatmaya nispetle daha alışılagelmiş bir durumdur. Muhtemelen durumu kötü olarak kabul edilen hasta yavaş yavaş yatağından inerse ve söylenene göre, ondaki bozukluk, yukarıdan sırta doğru iner; sırta yönelir. Burada kol ve bacaklara da bakmak gerekir. Olağan dışı sıcaklığın ortaya çıkıp çıkmadığı ve doğal olanın dışında bir durum olup olmadığı kontrol edilmelidir; araştırılmalıdır. Sırt üstü yatmak, göğüs organlarında iltihap olduğunda hastada büyük sıkıntı yaratır. Burada, yapılacak bütün işlemlerde vücut yapısının korunması öncelikli olmalıdır. Çünkü burada öyle olur ki, insan bedeninde ağır sıkıntı oluşturur; hızla beden gevşer. Sağlıklı olunduğunda her zaman bir tarafa yatma genel olarak, sıkıntı yaratmaz; sırtüstü yatmanın dışındaki pozisyonlar ağrıya engel olur. Bundan dolayıdır ki, hastalıkta yine bununla birlikte, çok fazla korku yoktur ve sağlıklı haldeki yatışta, alışılagelmiş olanın dışında yatışların hepsi ters etki yaratır ve hastalık süresi uzar. Bunun dışında hastalık had derecede kötü olduğunda sağlıklı şekilde yapılması gereken fonksiyonlarda yapılamaz.

Bilinmelidir ki, sırtüstü yatmaktan kişi hoşlanır. Çünkü bağırsaklarda birçok hılt vardır ve bu durumda onların çözülmesi mümkün olur. Eğer kaslar zayıf düşer veya başka bakımlardan kaslarda zaaf

---

[69] TM: Bazı defa vücudun kurumasından ve hıltların şiddet üzere azlığından olur. Bazı defa da kas kuvvetinin aşırı zayıflığından olur ve bu iki sebep arasında olan fark bir insan topluluğunun sezmesi üzere vücudun sertliği ve zayıflığı nedeniyle değildir. Çünkü bazı defa na halak iç organları nem ile dolu olur. Ve çok defa da şişman vücudun kaslarının kuvveti zayıf olur. Belki onları ayıran işaretleri başka yerlerde anılan olur. Bir tarafa yatma durumunda tutulmuş olan kötü işaretler beyanındadır. Yatak üzere yatma durumu karışık olup alışık olduğu üzere olmasa kötü işaret olur.

oluşmuşsa, kişi yan yatmaya ve sırt üstü yatmaya veya başka pozisyonda yatmayı başaramaz. Muhtemelen iştihasının kesilmesi kötü bir delildir. Çoğunlukla şişler varsa, kişi yan yatamaz; solunumda zorlanır. Solunum organlarındaki bozukluklar ondaki (solunum) zıtlıklardan, karışıklardan, düzensizliklerden anlaşılır. İnsanda daha önce oluşmuş göğüs duvarı üzerindeki delil ciddi değildir. Karın üzerine yatıp uyumak âdeti kötüdür. Şüphesiz o iyi rutubet oluşturur. O eklemlerde 2 misli hızlı harekete sebep olabilir.

Deriden Elde Edilen Belirtiler: Eğer kişinin derisi kuru ise olursa ve bu durum uzarsa ve eski haline dönmezse, bu kötü delildir. Deriden sıcak buharlar çıkar ve bununla birlikte soluk varsa harabiyet de vardır, ancak kalpte çok sıcaklık varsa bu kötü bir işarettir.

Karın ve Etrafındaki Organlardan Elde Edilen Deliller: Had derecedeki hastalıklarda karında şişler olur ve onların pek azı sindirim görevini yapabilir. Özellikle senin sindirebilir diye kabul ettiğin şişlikler bağırsak içinde hareket eder. Bu durum ölümün işaretidir. Şiş içeren bağırsaklarda pek az sindirim yapılabilir. Gevşemiş olan bağırsaklardaki şişler hareketlidir ve bu durum ölüm işaretidir. Eğer bu durumla birlikte kötüleşme belirlenirse hastanın renginde açılma olur. Şişler uzun sürelidir; onlar sarkabilir ve bir tarafı aşağıda diğer tarafı yukarıda olabilir. Bu halde hastanın durumu kötüdür. Aynı zamanda bağırsakların her tarafında şişler oluşabilir. Onlar cerahatli yaralardır ve aşağı doğru sarkarlar. Elle dokunulduğunda gevşek ve yumuşak yapıları hissedilir yukarı kısımları katıdır, serttir. Eğer karın kısmı açılırsa onların içindeki gaz ve irin çıkar. Aslında karnın içi kurudur. Ancak bağırsaklar onun içindeki bu şişler öldürücüdür; onlar uzayıp sarkar ve maddi ağırlık da oluşturur. Bunlar yukarı doğru da meyledebilir. Eğer yukarı doğru meyletmişse, ağrı oluşturmaz.

Makattan Elde Edilen Deliller: Solunumun kötü delillerinden önce makadın had derecede ateşli olması da kötü delillerdendir.

Penis, Testislerden Elde Edilen Deliller: Testislerin gevşekliği kötü delillerdendir. Onlar hastalık had derecede olduğunda şişer. Onlar kasılır ve peniste de kasılmalar olur. Bunlar ağır, yoğun ölüm işaretlerdir veya hastalığın yoğunlaşmasından önce yoğun gece rüyalanmaları ol-

ması da hastalığın uzun süreceğini gösterir. Onlar hastalığın sonunda kızarır.

Uterustan Elde Edilen Deliller: Kadında Uterusta şişler görülebilir. Had derecede yoğun ateşli hastalıklarda şişlerin görülmesi kötü bir işarettir.

Kol ve Bacaklardan Elde Edilen Deliller: Had derecede yoğun ateş yapan hastalıklarda kol ve bacaklarda soğukluk oluşmasından ve onların sabitliği durumundan (geçmemesi durumunda) iyi olmayan belirtilerin görülmesinden hastalığın kronikleştiği belirlenir. Bunlar kesin olarak belirlenemeyebilir. Ancak bunlar had derecede olan hummaların belirtileridir. Görünen sadece yoğun bir sıcaklık olabilir; hasta sıcaklık içinde adeta yüzer. Bu durumda baygınlık yakındır ve gevşeme oluşur. El ve ayaklardaki soğukluk helak eden had derecedeki hummaların delillerindendir. İlkin görülen el ve ayak soğumalarından hastalığın helak edici, öldürücü olduğu anlaşılabilir. Aynı zamanda soğuma ısınmazsa ve bunların hepsi, şişten kaynaklanıyorsa ve arazlar karına doğru yöneliyorsa, bunlar kanın tamamen bozulmuş olduğunu gösterir.

El ve ayak parmaklarının rengi açılır; her ikisinin tırnaklarında hastanın helak olduğunun (ölüme yaklaştığının) işaretleri görülür. Onların rengi değişmiştir. El ve ayaklarda kızarıklık vardır ve birden morardığı belirlenir. Onların bu renk değişimleri hastalığın öldürücü olduğunu gösterir. Çünkü ağırlık, solunum gücünün zaafını gösterir ve renk değişimi de yoğun sıcaklığın oluşturduğu zaafa işaret eder. Kırmızılık durumun kötüye gittiğini ve hıltların hâkim olduğunu gösterir. Siyahlık, renk kaybı kırmızılıktan daha iyidir. Bütün bunlarla birlikte sen, birçok iyi alameti de görürsün; hastalığın iyileşmekten uzak olup olmadığını belirleyebilirsin. Hastanın kol ve bacaklarında, derisinde çok fazla sıcaklık (ateş) vardır. Eğer onlarla birlikte karında soğukluk varsa, bu ölüm işaretidir. Bu durumda onlarda, kasılma ve ishal oluşur ve özellikle ishal sonunda ölüm gerçekleşir; bu hal öldürücüdür. Tetanus ve hezeyan (delirium) birlikte görülür. Hummanın şiddeti ölümün de delilidir.

Uyku ve Uyanıklıktan Belirlenen Deliller: Eğer kişi gündüz uyuyor ve gece uyuyamıyorsa, bu kötü bir belirtidir. Eğer gece ve gündüz

uyuyamıyorsa bu durum daha da kötüdür. Şüphesiz onların hepsinin sebebi beyinde olan bir tür bozukluktur. Gündüz uykusunun iyisi günün başındaki uykudur. Bunların hepsi kötü humma nöbetleri sonunda ortaya çıkar. Ancak başlangıçta bundan çoğunlukla pek zarar görülmez. Uykunun başlangıcında zaafla birlikte kötü nabız oluşur. Şüphesiz bu durum güç zaafı dolayısıyla oluşur; beynin rutubetinden kaynaklanmaz. Hastada özellikle akıl karışıklığı vardır. Bazen kol ve bacaklarda kötü bir soğukluk oluşur. Uykuyu izleyen dönemde, hasta fısıltıyla konuşuyorsa bu iyiye işarettir.

Elin Sebep Olduklarından Önce Oluşan Kötü Belirtiler: Yapı tamir edilir. Soluğun kesilmesi veya kötü arazların oluşturduğu sağlıklı olmayı engelleyen bir şeyler her zaman vardır. Bunun sebebi beyne kadar çıkan buharlar olabilir. Bu buharların gözün aköz humoruna kadar inmediği düşünülür; kabul edilir.

Ağrılardan Elde Edilen Deliller: Had derecedeki hummalarda iç organlarında şiddetli, yoğun ağrı olması kötüye işarettir. Şiddetli ateş olduğunu gösterir ve de büyük iltihaplı şiş olduğuna işaret eder. Eğer bazı organlarda şiddetli, yoğun ağrı varsa ve birden tamamen sakinleşiyorsa bu kötüye işarettir.

Ses, Söz ve Sükûttan Elde Edilen Alametler: Ses güçlüyse iyidir; söz düzgünse iyidir ve bunların aksi kötüdür. Sükûnet çok uzun sürüyorsa, çoğu zaman kuruntu veya dil kaslarında gevşeklik ve boğaz kaslarında (hançere) gevşeklik veya kasılma (spazm şeklinde) varsa, sözün başında hayale dalıp gidiyorsa iyi değildir. Eğer buhran sırasında hasta konuşuyorsa, bu iyidir. Genel olarak başlangıçta uzun süren suskunluk uyuşukluğa (durgunluğa), melankoliye işaret eder veya zikrettiğimiz şeyler çoğunlukla uzun süren durgunluk, hezeyan ve akıl karışıklığını gösterir.

Akıldan Elde Edilen Belirtiler: Hasta, akıl karışıklığında hareketle birlikte, başını bir yere vurmuş gibi hareket ediyorsa, başında ağırlık varsa ve uyuşukluk gösteriyorsa bu ölüm işaretidir.

Harekelerden Elde Edilen Hastalık Delilleri: Çoğunlukla hareketlerde karışıklık ve huzursuzluk iyi olmayan alametlerdir. Çoğunlukla bu buharın başa doğru çıkmasından kaynaklanır. Hasta yerinden fırlar ve bu hastalığın seyrinde kötü bir işarettir. Öncelikli olarak hastada

uyuşukluk ve akıl karışıklığı oluşmuş olabilir. Haştanın soluk alıp verme güçlüğü vardır. Hastada çıban oluşur. Hastada zatüriye oluşacaktır. Hastanın durumu kötüdür. Çünkü bu durumlar genellikle difteri ve nefes darlığının da göstergesidir. Sonuncuya sebep olmamış olabilir. Eğer organlardaki hareketlerde ağırlık varsa bu kötü bir delildir. Eğer tırnaklar renk değiştirirse, ölüm gerçekleşir. Eğer iyi buhran olmazsa titreme kötü delildir.

Vehimlerden Elde Edilen Arazlar: Eğer ölümden çok korkuluyorsa o da titreme yaratır.

Esneme ve Gerilmekten Elde Edilen Hükümler: Gerilmek, söylenmek, esnemek de doğal olarak kasların uyarılmasıyla ortaya çıkıp, ondaki fazlalığı dışarı atmak içindir ve anlamada zaaf ve madde de zorunlu azalma olursa, arazlar da devam eder. Aslında hastalık hakkında teşhis koymak için bunlara ihtiyaç yoktur. Muhtemelen bunların zıddı olanlara gereksinim duyulur. Eğer bu söylenen belirtiler sıcaktan soğuğa geçişte oluyorsa, tabiatın kötü, bozuk olduğu anlaşılır. Aslında bunlar kötü işaretler değildir. Çoğunlukla yenen fazla miktarda yiyeceğin çözülmesini sağlamak veya gücün zaafından dolayı tabiatın takdir ettiği, uygun gördüğü çözülmeyi gösterir.

Rüyalardan Elde Edilen Deliller: Çoğunlukla hasta kişi rüyasında buhrana düştüğünü, kendisinde buhran oluştuğunu görür; terler. O kendisini adeta hamamdaymış zanneder.

Susuzluk ve Arzudan Elde Edilen Deliller: Müzmin kronik hastalıkta arzu, istek kaybolur ve hastalık had derecede olduğunda da arzu yoktur. Ancak bunun olmaması hıltların bozukluğuna işaret eder veya tabiatta nefsanî gücün öldüğünü gösterir. Eğer hummada susuzluk oluşmazsa bu kötü bir işarettir. Özellikle dil kararmışsa, bu kanaat doğrudur.

Sarılık Hastalığından Elde Edilen Hükümler: Sarılık yedinci günden önce ve bozuk bir olgunlaşmadan önce görülürse, bazılarının zannettiğine göre, hasta ishal olup, zararlı maddeleri dışarı atabilirse, toparlanması mümkün olur. Hastanın durumu genellikle zararlı maddeleri dışarı atabilmeleri veya atamama durumları bakımından karşılaştırılmıştır. Genel olarak, sarılık buhranın yedinci gününden önce oluşmuşsa, onun buhranı iyi değildir. Eğer sarılık yedinci günden

sonra görülmüşse ve başka iyi belirtiler de yoksa hastalık iyi değildir. Şüphesiz sarılık yedinci günde veya dokuzuncu günde ya da on birinci günde iyi işaretlerle ortaya çıkar ve bu sürede karaciğer bölgesinde başka bozukluk, harabiyet veya şişler oluşmamışsa, hastanın durumu iyidir. Hastalık tam bir buhran şeklinde oluşur. Şükürler olsun ki, bu durum daha sonra oluşan durumun hafif olacağını gösterir. Onun kötü halinin kötü hale zıt olduğu belirlenir. Onun hali kötü olduğunda sarılıkla birlikte çok miktarda safrada zıtlıklar oluşturur; terslikler ortaya çıkar ve kötü mizaç adeta kabarır ve yakıcı köpük gibi şeyler oluşur. Bu durum da hastada tehlike oluşur. Ancak hastada ishal oluşturmak mantıklıdır veya hastanın terlemesini sağlamak da yararlıdır. Hasta güçlenir ve hasatlık hızla hafifler.

***Şişlerden Elde Edilen Deliller*:** Eğer had derecede olan hummalarda şişler geri gelip, el ve ayaklara geri dönse, o kötüdür ve bu şişler öncekilerden de kötüdür. Daha sonra hummalar bozulmaya scbep olur ve bu durum da kötüdür. Kulak kökündeki şişler ve kötü irinli şişler olgunlaşmamıştır veya kusma sonucunda meydana gelmiştir Bu gibi şeyler sakinleşmez. Onlar eğer pişmemişse, olgunlaşmamışsa, bunlar kusma sonucunda ortaya çıkmamıştır. Güçlü kusmalar kötü işarettir. Bunlar sonucunda hastalıkta sakinleşme olmaz; bu kusmayı daha güçlü olanlar izler. O kötü bir işarettir. Yine bunların olgunlaşma içinde olması gerekmez. Eğer çıban ve diğer pişmemiş hıltlar ortaya çıkarsa, şüphesiz bu durum tabiata uygun değildir, çünkü bunların oluşumu çok fazladır. Şurası kesindir ki, hastalığın sona ermesi demek, görülen şiş ve püstüllerin hepsinin geçmesi zannedilir. Sonra şiddetli ağrı oluşur. O çok kötüdür. Ancak geriye dönüş olur; doğal güçle bu sonuca varılır. Bazen alışılageldiği üzere, ağrı yoğunlaşır. Bu durum insan tabiatında olağandır; rastlanabilir bir durumdur. Ancak bu durum şiddetli, yoğun bir kötülüğe de işaret etmez.

***Çıbanlar ve Benzerlerinden Elde Edilen Deliller*:** Hummalarda sert siyah döküntüler cidden fevkalade kötüdür. Eğer soğuksa çoğunlukla ikinci günde hastalık sahibi ölür. Bedendeki yaraların yeşile, siyaha gök mavisine dönmesi hastalığın hafiflediğini gösterir Eğer el ve ayaklarındaki yaralar üzüm karası rengini alırsa ve kırmızı renge bürünürse, hastada ani ölüm olabilir. Eğer ölüm alameti soğuk ter şeklindeyse, bu

durum hastanın 50 güne kadar olabileceğini gösterir. Hastanın boyun damarlarında kunduz yağı damlası gibi çok fazla sayıda beyaz kabarık oluşmuşsa, hasta sıcak şeyler arzuluyorsa bu durumu onun 20 gün içinde öleceğini gösterir. Biz daha önce dilde oluşan öldürücü püstüllerden söz ettik. Denir ki, eğer hummada elin parmakları üzerinde bezelye büyüklüğünde siyah şişler oluşursa ve bunlarla birlikte yoğun ağrı varsa hasta 4 gün içinde ölür. Hastada yoğun ağırlık ve koma hali oluşur. Şüphesiz bununla birlikte, hastanın doğası menenjit oluşumuna doğru gider. Hasta madde atımı yapamaz; madde adeta taşlaşır.

Damarların Genel Durumundan Ele Edilen Deliller: Hippokrates diyor ki, alındaki küçük damarlar, göz kapaklarındaki küçük damarlar ve köprücük kemiğindeki küçük damarlara, hastalık geçerse, o çok kötü olur. Hastanın görünen damarlarının rengi değişir. Tavus kuşu rengi ve mora dönüşür. Daha önce görülmeyen damarların görülür hale gelmesi de kötü özelliklerdendir.

Titremeden Belirlenen Deliller: Çoğunlukla titreme, zor hummalarda hastanın kaybolan gücünün zaafıyla birlikte görülür. Eğer hummada güç sabit olup hummayla birlikte yıkıma uğramamışsa, o humma kötüdür; iyi değildir. Ona bağlı olarak, humma ile birlikte sakinleşmeyen, üstesinden gelinemeyen kusmalar oluşur. Eğer kusma görülmezse, hıltın birden bire aciz kalmasıyla, kötü hıltlar hareketlenir; galip gelir. Bu durum titremeye yol açar. Ancak bir defa daha bu durum oluşursa (ortaya çıkarsa) titreme tekrarlar. Bununla birlikte hastanın iyileşmeye doğru gittiği söylenemez. Titremenin hastanın zaafından mı, yoksa gücün belirleyici doğasından mı veya başka bir sebepten dolayı mı ortaya çıktığı konusunda titremeye bakarak karar verilemez.

Kusmanın Verdiği Deliller: İshalle dışarı atma ve kusma ve benzerleri yararlı olabilir. Maddenin olgunlaşmasından sonra olan ve gerekli olan hıltın dışarı atılmasıdır; kusmanın kolayca yapılması halinde onun (sorunun) hafiflemesi gerekir. Belli başlı belirtilerden olan kusma istenmeyen hıtlı, dışarı atar, yok eder. Bu başlangıçta olur veya ilaç verilerek istenmeyen hıltların dışarı atılması sağlanır. Hastadaki kötü hıltlar, çıplak ciltte çıban oluşturur veya kan kararır veya hılt kötüleşir veya hılt atılır. Aynı zamanda kusma vardır. Eğer kusma kısa sürerse daha sonra hastaya yardımcı olmak gerekir. Eğer çok fazla kusma

olursa ve Olgunlaşma olmazsa bu durumda sarılık ona yararlı olabilir. Eğer kusma biraz zayıfsa ondan dolayı ter veya burun kanaması veya tabiatın tahrik edildiği ve kusma gücünün olmadığı anlaşılır. Şüphesiz ölüme işaret eden başka delililer de vardır. Eğer o delililer kötü değilse, bu hal hastalığın uzayacağını gösterir.

Terlemenin Hükümleri: Had derecede olan müzmin balgamlı hastalıklarda, eğer buhran sahiplerinin iç organlarında tehlikeli şişler yoksa terleme buhran için iyidir.

Çok Terleme: Eğer damarlarda çok fazla madde varsa, çok terlenir veya def etme gücü kuvvetli ise veya maddenin inceliği nedeniyle veya yollar ve kanallar nedeniyle terleme çok olur. Eğer ter artışı olmuşsa bu kanallardaki genişlemeden kaynaklanabilir. Terin azalmasının sebebi bunun zıddı sebeplerdendir. Eğer mevcut ter silinse bile terin oluşumu durdurulamaz.

Terleme ve Zıddı Durumlardan Sorumlu Çeşitli Organlar: Terleme oluşturan çoğu organların içlerinde hastalık için faal madde (hastalık oluşturabilen madde) içerirler. Ter oluşturmayan organların içinde madde de yoktur ve onların galip olduğu yerlerde gözenekler dardır. Bundan dolayıdır ki terleme az görülür. Şüphesiz yan tarafına yatan hastada çoğunlukla terleme az olur. Çünkü o boşlukların kanallarını sıkıştırır; onlara baskı yapar; rutubet o kanallara akamaz ve oradan dışarı atılamaz. Terleme arka üstü yatanlarda çok görülür; örneğin sırtının üstünde yatanlarda olduğu gibi. Ayaktayken olan terleme, göğüste çok olur. Vücudun üst tarafında görülen ter alt tarafındaki terden daha fazladır; özellikle baş kısmında görülen ter de olduğu gibi.

Terleme ve Diğerlerindeki Birbirine Zıt Durumlar: Çoğunlukla uykuda uyanık haldekinden daha çok terlenir. Çünkü çoğunlukla kişideki rutubette yoğun sıcaklık birikmiştir. Çünkü solunum onda (uyanık kişide) daha zordur. Bu karındaki maddeleri harekete geçirir. Hippokrates diyor ki: sebepsiz yere uykuda terleme fazlasıyla bu kişinin uykudan önce, alışageldiğinden çok daha fazla yemek yiyip bedene yüklendiğini gösterir. Eğer o kişi fazla yemek yememişse, bil ki o kişi kusmaya ihtiyaç duyar.

Bundan dolayıdır ki, çok terleme sağlıklı kişide maddenin çokluğundan kaynaklanır ve doğa o gazla maddeyi atmak ister. Bunun için

maddenin atılması yakın sebeplerle olur ve o yakın sebep doluluktan ve yemek yendiğinde ortaya çıkar. Bu tip doluluk, örneğin açlık ve perhiz terk edildiğinde de görülür ve ter orada yemeğin oluşturduğu baskıyı atar. Ancak orada bazen oluşan terin sebebi çok daha öncelerine ait olabilir ve atılamayan kalmış ve bedenden atılması gerekli[70] bir fazlalık olabilir ve de bunun ancak terle atılması söz konusu olabilir. Bazen oradan atılması gereken madde ağır maddelerin baskılamalarından dolayı tutulmuş olabilir; sıkıntıya uğrar ve bu durum kişiyi zaafa uğratır; zayıf düşürür.

Bilinmelidir ki, kişinin ısısı yoğunsa, güçlüyse ve şiddetliyse ondaki maddenin çözülmesi de gizli olur; o kişide ter olmaz Ancak başka sebeplerle terleme olabilir. Tabiatın dışında sıcaklık olursa kişi terler. Çünkü onda ancak doluluk ve çokluk (madde çokluğu) dolayısıyla terleme olur ve bu fazlalık gözeneklerden atılır. Ancak iyi sindirim gücündeki yetersizlikten[71] ve yoğun hareket etmeden de terleme olur.

Terin Azaldığı ve Çoğaldığı Günler: Çoğunlukla had derecedeki hastalıklardan kaynaklanan terleme üçüncü ve beşinci günde artar ve dördüncü günde daha azdır. Muhtemelen denir ki, bu hastalıklarda dördüncü günde buhran olmaz; görülse bile nadirdir. Bu konuda tecrübe sahiplerinin görüşlerine göre, hastanın yirmi yedinci gün ve otuz birinci ve otuz dördüncü günlerinde terleme az olur.

Terlemeden Çıkarılan Sonuçlar: Terleme kişinin gevşediğini ve de soğuk ya da sıcak mı terlediğini gösterir. Onun rengi saf tır veya sarıdır veya yeşile çalar. Terleme kişinin yiyeceğinin ona acı mı tatlı mı veya bunların dışında yaptığı etkiyi gösterir. Onun kıvamı ince ve yapışkandır; miktarı çok ya da az olabilir. O hastanın terlemesinden durumu dolayısıyla, hastalığın uzun süreli mi yoksa kısa mı süreceği veya onun hasta organa göre olup olmadığı da anlaşılır. Terleme hastalığın başlangıcını ve sonunu veya ne zaman sona ereceğini gösterir. O aynı zamanda hastalığın prognozunu da (akıbetini) verir. Korkulu bir son veya eziyet ve titreme ve ürperme olup olmayacağını da gösterir.

---

70 TM: Onda kan toplanması olur.

71 TM: kan toplanması ve çokluk.

Terleme Yerinden Elde Edilen Deliller: Soğuk terleme sıcak hummalarda görülür ve cidden kötü bir işarettir. Özellikle başta, boyunda terleme görülür ve hasta baygınlık geçirir. Eğer ter soğuk değilse, bile özellikleri soğuk ter özelliği gösteriyorsa, o ter daha kötüdür; soğuk ter olmayıp yarattığı sonuçlar bakımından soğuk ter gibidir. Çünkü o baygınlık oluşacağının işaretidir. Bayılma ateşin çok yükselmesiyle oluşur. Bu durumda ölüm yakındır. Eğer ter soğuk değilse, yüksek ateş düşer; o rutubetle karışmamıştır. Muhtemelen onda abartılı bir şekilde çözülme olur. O acayip sıcaklıktan dolayı, adeta buharlaşma şeklinde oluşur; sonra o garip sıcaklık kaybolur ve vücutta soğuma oluşur.

Terlemenin kesilmesi kötüdür. Çok terleme uzun süren hastalıklarda görülür ve sebebi maddenin çokluğudur. Onun sahibinden (çok terleyen kişi) kan alma doğru olmaz ve ishal onda zaaf oluşturur. Muhtemelen lavman yumuşatır ve ter onun arkasından oluşursa hafif olmalıdır. Bu iyi belirtilerdendir. Eğer lavmanın arkasından yoğun bir terleme oluşursa o kötüye işarettir. Eğer terleme bütün bedende de görülürse kötüdür. Terlemenin kötü hastalıklardan önce görülmesi yaygındır. Çünkü o çoğunlukla maddenin çokluğuna işaret eder. Ancak rutubetli ve yağmurlu havalarda oluyorsa onun daha az kötü olduğu belirlenir.

Çoğunlukla [bulaşıcı] hastalık terleme ile başlar, sonra yüksek ateş oluşur ve onun süresi uzar. Eğer terleme ile birlikte titreme de olursa, muhtemelen o hastalık kötüdür. Orada görülen titreme ve ürperme kötü hıltın yayıldığını gösterir. Bu da terin iyi olmadığının bir göstergesidir. Muhtemelen o kötü hıltlardan meydana gelmiştir. Çünkü terin terkibi, hıltlarla karışmış olan rutubet şeklinde hiddetli, sert, kusurlu bir karışımdır. Çoğu madde kusmada olduğu gibi, terde de çözülmeyip ortaya çıkmıştır.

Eğer güçte, nabızda, alnın terlemesinde biraz zaaf varsa, bunlar kötü alametlerdir. Nabız düşer ve hasta ölür. Uygun olan ter, buhranla birlikte görülen tam bir terlemedir. Bu durumda terleme bütün vücutta görülür. Hasta bu terlemeyle kendini hafiflemiş gibi hisseder; hastada ilkin gevşeme sonra hafifleme olur.

Genel olarak, yüksek sıcaklıkta hastanın terleme durumu, üşümesi, rengi, kokusu, yiyeceği ve beslenmesinde biraz artış veya azalma olması, dışarı çıkış zamanı, ne zaman başlayıp ve sonlandığı veya bittiği ve hummadan

dolayı gücünde zayıflama ve onu izleyen hafifleme ve ağırlaşma durumları araştırılır. Bilinmelidir ki, hastanın teri vücuttaki kalıntı maddelerin mevcudiyetiyle artar. Ondan kolayca kan alınabilir. Bir sakıncası yoktur.

***Nabızdan Elde Edilen Deliller*:** Nabız eğer mitrakî (çekiçle vurur gibi), yakıcı, hızla yayılan ve dalgalıysa kötüdür. Hastadan, nabız alınırsa, ara ara yoğun kesintiler ve hareketlerinde zayıflık vardır. Bunlar birbirine zıttır. Sonra bunlar tamir edilmeksizin daha güçlenerek birbirini izler; harabiyet cidden daha kötüye gider. Denir ki, eğer nabız sol taraftaki değişken ve sağ taraftaki ile farklıysa ve bu zaafla birlikteyse, birlikte görülürse, o kötü bir delildir. Bilinmelidir ki, çoğunlukla insanda doğal nabız herhangi bir hastalık olmaksızın, kötü ise buna dayanarak olarak, bu hastalığın ne olduğu belirlenebilir.

***Burun Kanamasının Hükümleri*:** Menenjit, sıcak karaciğer şişleri epigastrium altındaki sıcak şişler gibi, hastalıkların sebep olduğu buhranların tamamı burun kanaması ile belirlenir. Ancak öncelikli olarak, ilkin şişin olduğu taraftaki burun deliğinden kan gelir; daha sonra diğerinden kan gelir. Aynı şekilde hummalarda yüksek ateş olur. Her şeyden önce görülür. Ancak zatüriyede onunla birlikte buhran olmaz. Zatülcenpte vasat bir buhran oluşur ve gün aşırı buhran görülür. Çoğunlukla burada burun kanamsı yararlıdır. Genellikle buhran tek günlerde olur. Dendiğine göre, dördüncü günde olmaz. Ancak üçüncü, beşinci, yedinci ve dokuzuncu günde görülür.

Eğer burun kanaması yararlı olursa (iyi ise) Hippokrates'e göre, eğer hasta zayıfsa, hastanın başına sıcak su dökülür ve sıcak bezler (sıcak suyla ıslatılmış bezler) uygulanır. Eğer çok fazla burun kanaması olmasından korkulursa, soğuk suyla engellenir ve ona epigastriumu üzerinden hacamat uygulanır. Hastanın şüpheli tarafından hacamat yapılamaz. Öncelikli olarak, göbek üzerinde olan şişler buhran yaratır ve o da burun kanamasına sebep olur. Balgam ve taşlaşmadan oluşan şiş uzun zamanda onun irinleşmesinin sonucudur. Burun kanamasıyla ve diğerleriyle birlikte buhranlar görülür. Beyindeki soğuk şişlerdeki buhranlarda ve zatüriyedeki buhranlarda burun kanaması olmaz.

***Burun Kanamasından Elde Edilen Deliller*:** Biraz burun kanaması kötüdür. Çoğunlukla kötü burun kanamasında siyah kan çıkar. Yazıldığına göre, kötü burun kanamasında parlak kırmızı kan olur. Dör-

düncü günde olan burun kanamasında zor buhran olduğu belirlenir. Muhtemelen bu (burun kanaması) ifrat derecede olursa iyidir.

Aksırıktan Elde Edilen Deliler: Aksırık hastalığın belirlenmesi açısından iyidir. Pis kokulu hastalıkların varlığını gösterir, ancak öncelikle o nezle veya yapışkan kılların delilidir.

Dışkıdan Çıkarılan Hükümler: Dışkı hakkında *Birinci Kitap*'ta özet olarak söylenmesi gerekenler söylenmiştir. Söylenenlerin abartılmaması gerekir. Buradaki açıklamalara uygun olarak, denilebilir ki, had derecedeki hastalıklarda çok terleme görülür. Burada tam bir buhran olup olmayacağı konusunda anlaşmazlık vardır.

Dışkıdan Elde Edilen Delilller: Hastalıkta olup bitenler sırasında iyi dışkıda ortaya çıkan renklerde ihtilaf vardır; onlardan biri eğer buhranlarda karışıklık varsa, ertesi gününde olgunlaşma onu izler ve bu iyi bir buhran belirtisidir. Daha sonra çeşitli müshiller içildiğinde mevcut bedende iki halde de zıtlık oluştuğuna dair işaretler görülür; ancak bunun dışında, onlar dışkının yandığına, sıvı haline geldiğine ve kötü hıltlarla karıştığına delildir. Pis kokulu dışkı, erkek çocuk dışkısına benzer ve de doğumda çocuktan atılan kötü maddeye benzer. Safravi dışkı hastalığın başlangıcındadır ve safranın hâkim olduğunu gösterir. O iyi değildir. Ancak bu hal hastalığın inişe geçtiği durumda görülürse ve bedende düşüş olduğunda ortaya çıkarsa o iyi bir delildir.

Eğer safravi dışkı çok fazla parçalamışsa bu durumda hastalıktan korkulur; bu kötü işarettir. Bu dışkıda karışıklık vardır ve sonradan kötü belirtiler verir ve kişi güçten düşer. Bundan başka onda ölümün korkutucu delilleri görülür. Şüphesiz hummaya ters düşen yağlı yiyeceklerden kaçınmalıdır. Çünkü yenen yağlı yiyecekler temel organlarda sıvı oluşturur ve hasta helak olmasa bile, bu kötü bir delildir. Çünkü bazen yağlı yiyecekler kaslarda erime yapabilir ve onun üzerinde benzeri oluşup, yaralarda sulanma olur ve safra dağılır; bozulma, irinleşme hâkim olur. Bu hummaların had derecesidir. O kahredicidir. Oluşan yaraların etrafında ince bir şeyler oluştuğu konusunda ve onun (humma) karaciğerde sulu yaralar oluşturduğu konusunda tartışmalar vardır. Hastanın dışkısı yapışkandır ve tuzla dışarı atılır. Bazen tek başına o kötüdür. Bu durumdaki hastanın dışkısında görülen yara kabukları bu hastalığın öldürücü olduğunun delilidir.

Kusmanın Hükmü: Biz yine *Birinci Kitap*'ta kusmadan ve onun gerektiğinden ve verilmesi gerekli şeylerden söz ettik. Burada onlardan tekrar söz ediyoruz. Şüphesiz yukarıda söz konusu edilen şeyler bundan ve diğerlerinden daha ayrıntılıdır; adeta katlanmıştır. Balgamî olan kusma yararlıdır ve kusup çıkarılan safra ondaki yoğun hıltlardandır ve onun çok fazla yoğunluğu yoktur. Açıklamalara göre, kusma tek başına kötüdür. Safra tek başına yoğun sıcaklığa işaret eder ve sadece balgam soğukluğun yoğunluğunu gösterir.

Kusmadan Elde Edilen Belirtiler: Kusmuk eğer alışılagelen kusmuk rengine zıt ise o beyaz su gibidir ve kötü safir rengindedir; örneğin yeşildir ve pırasa rengindedir, özellikle pis kokuludur ve pancar rengindedir; pembemsi kırmızı ve değişik renktedir. Onun kötüsü göktaşı renginde ve siyahtır; özellikle aniden ürperme olursa, şüphesiz o vakitte öldürücüdür; kişi ölür. Ancak hastada güç oluşursa, bazen 2 güne kadar kusma oluşur. Hastada yenen şeylerden dolayı renginin solmadığını, değişmediğini görmen gerekir. Kusmuk, cidden bütün kötü renklerde olabilir. Kusmak kötüdür ve zikrettiğimiz şekilde oluşan kusma da kötüdür.

İdrardaki Hükümler: *Birinci Kitap*'ta arazlarla ilgili kısımda idrar konusunda bilgi verildi. Biz, bunları ve burada olan diğerlerini tartışırız ve deriz ki, eğer idrarda güçlü olgunlaşma belirtileri görülmezse, helak olunacağını belirleyen güçlü deliller bulunur. Şüphesiz bazen hasta pişmiş ya da pişmemiş, olgunlaşmamış olanı kuvvetle oluşan kusma işlemiyle atarak hastalıktan kurtulur. Bazen uzun sürede veya idrarda iltihap oluşturan buhranla hıltlarda çözülme olur. Özellikle hılt çok kötü olmazsa, ancak hâkim olursa (daha baskın olursa) bu hal hastalığın gücünü gösterir. O güç azsa, delilleri hastalığın uzun süreceğini gösterir. Aynı şekilde eğer idrar sağlıklı halindeki renginde kalırsa, hastalık bütünüyle oluşmuştur. Şüphesiz idrarın rengi hastalığın oluşmasıyla beraber değişmelidir. O zaman, ancak sağlığa kavuşmak söz konusu olan bulaşıcı hastalıklarda tabiaten iyi kıvam, renk ve tortuda (birikimde) olumluluk (iyi olduğu) söz konusu ise de, onun sahibi yine de helak olabilir. Bilinmelidir ki, çoğunlukla hastalıklı idrarın kıvamı, rengi ve benzeri özellikleri öncelikli olarak kötüdür ve idrar yollarında da bozukluk vardır. Özellikle karaciğer sebebiyle oluşan had derecedeki ve idrarın yollarındaki hastalıklarda bu durum söz konusudur.

İdrarın Azlığı ve Çokluğundan Elde Edilen Deliller: Eğer idrar bir defa az ve bir defa çok atılırsa ve bir defasında da hapsolmuş olsa, bu had derecede hummanın kötü belirtilerindendir ve tabiat ve hastalık arasında yoğun bir mücadele olduğuna işaret eder. Maddenin yoğunluğu ve olgunlaşmayı kabulünün zorluğuna rağmen, bazen doğa galip gelir; bazen mağlup olur. Şüphesiz oluşan hummalar yoğun, ağır hıltın hediyesidir. Onlar tarafından oluşturulmuştur.

İdrarın İnceliğinden Elde Edilen Deliller: İdrar incedir; diyabet hastalığında olduğu gibi, onunla birlikte susuzluk devam eder; hızla yoğunlaşır ve kolayca atılır. Tortu ve birikim maddenin çıkmasına engel olur. Gücün zaafıyla değişim oluşur ve bunlar kolay atmayı zaafa uğratır. O diyabetten dolayı biraz kötüdür. Had derecede hastalık olduğu günlerde idrarın ince olduğu belirlenirse, bu karışıklığa işaret eder. Şüphesiz hıltlar görülür ve incelmenin devamı hızla ölüme gidildiğine işaret eder. Bunun sebebi maddenin beyin üzerinde yoğunlaşmasıdır; nefesteki kötüleşmedir, zayıflamadır. Yoğunlaşmaya doğru değişim olursa ondan korkmamalıdır. Bazen organlar erir. Eğer idrarın sıvısı, böbreklerde ateşli hastalık oluşumunu artırırsa, aşağı kısımda şiş olduğuna işaret eder. Yine bundan sonra idrarın renginden idrarın kıvamına bakmalısın. Bilinmelidir ki, idrarın inceliğinden, siyah ve kırmızı adeta birleşmiştir. Onun sebebinin içindeki maddenin renginin açılması veya suyunda etkin olan maddeden hastalığın keyfiyetini ve dolayısıyla kuvvetinin şiddetini ve sebebinin ne olduğunun bilinmesi gerektiğini bilirsin.

Bulanık ve Kıvamı Yoğun Olanlardan Elde Edilen Belirtiler: Genellikle ateşli hastalıkta ince idrar yoğun hale dönüşürse, terle birlikte buhran olması iyi bir belirtidir. Eğer belirtiler iyi değilse, yakıcı şiddetli humma oluşmuştur. Bu yoğun yakıcılık ise kalp veya karaciğerle ilgilidir. Eğer yoğun idrar buhrandan önce saflaşırsa bu iyi bir işaret değildir. Şüphesi bu maddenin tutulduğunu ve tabiatın o maddeyi atmaktan aciz olduğunu gösterin. Bulanık yoğun idrarın içinde tortu gibi bir şey yoktur ve o saf da değildir. O garip yüksek sıcaklıkla hıltların hareketlendiğini, galeyana geldiğini ve yoğun pişip olgunlaşmanın zaafını gösterir. Bundan dolayıdır ki, o kötüdür; kötü durumdadır. İdrar yoğundur ve özellikle hastalığın dördüncü gününde

çoğunlukla humma ortaya çıkar. Özellikle de eğer burun kanaması yakınsa bu durum söz konusudur.

İdrarın Renginden Elde Edilen Deliller: Beyaz idrar had derecedeki hummada olur ve maddenin damarlar ve idrar organlarına doğru meyilli olmadığını gösterir. Bazen madde beyine meyleder ve baş ağrısı ve menenjit oluşturur. Bazen iç organlarına meyleder ve orada şişler meydana getirir. Eğer belirtiler kurtuluşa işaret ediyorsa şüphesiz öncelikli olarak ve çoğunlukla kusmayla hastalık oluşturan hıltların dışarı çıktığını gösterir. Özellikle eğer ishalle kusma belirtisi varsa, onun yırtılması (bağırsaklardaki hastalık belirtisi) izler. Eğer had derecedeki hummada idrar beyaz ve ince ise daha sonra beyazlıkla birlikte onda tortu ve yoğunluk oluşur. Bu durum had titreme ve ölüme işaret eder.

Had Derecede Hummada Siyah İdrar ve Renkli İdrarlardan Elde Edilen Deliller: Bilinmelidir ki, had derecede olan hastalıkta siyah idrar kişinin helak olacağı anlamına gelmez. Bu o nefsinin kötü olduğunun alametidir ve hasta da başka kötü belirtilere de sahip olabilir. Eğer kuvvetinin güçlü olduğunu görürsen ve hasta değişik şekilde dışarı atmakta başarılı ise, onun arkasından gevşeme oluşur; kadınlarda olduğu gibi. Eğer dışarı atım menstrual kanamayla olursa, yine hıltlar kötüdür. Ancak bundan dolayı bu kadında daha az tehlikelidir. Çünkü idrar menstrual kanama yoluyla atılan maddeler nevinden maddelerden oluşmuştur.

Bilinmelidir ki, siyah idrara esas itibariyle daha az rastlanır. O çok tehlikelidir ve kötü rutubete işaret eder. Yine, kötü olan bu idrar çok yoğundur. Eğer siyah idrar inceliğe ve latifliğe meyilliyse ve içinde bazı işe yarayan maddeler varsa, had derecede olan hummalarda baş ağrısı hıltların karışmış olduğuna işaret eder. Onun düzelmiş olduğu siyah burun kanamasından anlaşılır. Çünkü madde had derecede galiptir. Bazen yüksek ateşten dolayı o hastalık terle birlikte görülür. Eğer çok ifrat derecede değilse ve çok pis kokulu değilse ve kas tarafına atılırsa, bu terleme, hastada ürperme ve titreme oluşturur.

Eğer idrar içindeki siyah yuvarlak cisimlerden dolayı siyaha yakın bir renkteyse, kokusu yoksa 2 tarafa doğru uzar ve midenin alt tarafında şiş oluşturur. Bu takdirde, hastada ter oluşması ölüme işaret eder. Eğer ürperme uzarsa titremeye işaret eder. Buradaki ter zaaftan kaynaklanır. İnce, su gibi idrar, eğer siyaha meyilliyse, bu hastalığın uzun

süreceğini gösterir. İnce, hoş kokulu idrar sahiplerinin iştiha ile yemek yemesi onu ölüme götürür.

İnce, siyah idrar, eğer koyu kırmızıya döner ve yoğunlaşırsa, onun sahibi rahat edemez; bu onun karaciğerinde hastalık olduğunu gösterir. Özellikle sarılıkta böyledir. Çünkü idrar inceden yoğun, ağır hale gelmiş; dönüşmüştür. İdrarın siyahtan koyu kırmızıya dönüşmesi sıcaklığın eksik olduğunu gösterir.[72] Bu tip idrarı olanlar veya daha sonra idrarında hafiflik oluşanlarda, aynı şekilde, madde de onlara eşlik eder. Çünkü karaciğerin temizlenmesi için ona ihtiyacı vardır; aksi takdirde karaciğer temizlenemez. Tıkanıklık oluşur. Muhtemelen eğer sıcaklık olursa, sen tıkanıklık olduğunu belirlersin. O şiş oluşturur. Hoş kokulu siyah idrar, hummalarda oluşup idrar uzun zamanda azar azar atılır. Onunla birlikte baş ve boyunda ağrı olursa yavaş yavaş ilerler. O hastalık kadında daha hafiftir.

Had Derecede Hastalıklarda İdrardaki Kırmızı Renk: Eğer idrar ince ise ve kırmızılıkla birlikte görülürse bu hal buhranlarda iyi belirtidir; aksi durum hastanın hızla ölüme yaklaştığını gösterir. Genel olarak, idrarın kırmızı olması buradaki yoğun iltihap delilidir. İncelik kırmızılıkla birlikte hastada had derecede baş ağrısı olduğunda karışıklık olduğunu gösterir. Kırmızı yoğun idrar, had derecedeki hastalıklarda, eğer yavaş yavaş ve ara ara vücuttan atılırsa ve onun pis bir kokusu varsa, o tehlikelidir. Çünkü o yoğun sıcaklığa işaret eder ve tabiatın aczini ve sıkıntısını gösterir. Ancak eğer kötü akış ve çok miktarda kötü madde atımı varsa bu durum bölünmeye, ayrılmaya işaret eder. Özellikle yakıcı hummalarda kan renginde olan idrar atımı had derecede öldürücüdür. Çünkü had derecede galeyana gelmiş, hareketlenmiş kalp boşluklarındaki şiddetli kansal doluluktan oluşmuştur. Kalp boşluklarındaki doluluktan veya beyne meyleden durgunluktan oluşan doluluktan yanma gibi bir durumun oluşmasından korkulur.

Kırmızı idrar, yorucu, bitkin düşüren hummalarda cidden yoğunlaşır. Sonra çok fazla tortusu olmayan pis bir koku oluşur. Onun oluşturduğu baş ağrısı hastalığın uzun süreceğini gösterir. Çünkü madde uyumsuzdur ve bundan dolayı öncelikli olarak, yoğun değildir. Eğer

---

72 TM: Siyah idrar inceliğe eğilimli olup onda tortuya bağlı var olan ve kokusu hadde olsa ve o idrarın olması da ilerlemiş hummalarda olsa baş ağrısı ve karışma işaret eder.

yoğunlaşmazsa hızla çökelmez. Ancak buharlaşır ve bu terle meydana gelir. Çünkü madde damarlara meyleder. Örneğin bu idrar sarılık idrarına benzer. Ancak aralarındaki fark onda renk değişimi olmamasıdır. Genel olarak, idrar kırmızıdır. Kötü kırmızı cevher pis kokuludur ve olgunlaşmamıştır. Eğer bu kırmızı idrar, kırmızı yoğun, pis kokulu, kırmızı cevherden oluşmuşsa bu onun kokulu ve çok kötü olduğunu gösterir ve hastalığın uzun süreceğinin delilidir. Özellikle eğer kırmızılık çok yoğun değilse ve bulanıksa had derecede hummada idrar kestane rengindedir. Eğer beyaza veya siyaha dönüşürse o kötüdür. Çünkü onun beyaza dönüşmesi maddenin başa çıktığını gösterir ve siyah olduğunda hastalığın yoğunlaşıp şiddetlendiğine işaret eder.

İdrardaki Tortulardan Elde Edilen Deliller: İdrarda çeşitli renkte ve miktarda kötü hıltların bulunduğuna işaret eden renk ve idrarın yoğunluğu ile ilgili idrarda muhtelif tortular vardır. Onların küçük olanlar hastalığın onda etkin olduğunu gösterir ve tabiatın onu atamadığını, ancak küçük parçalara ayırdığına işaret eder.

Çoğunlukla düzgün etkin olmayanların beyaz oldukları görülür. İdrardaki, çoğu kötü olanlar kırmızıdır. Ancak onlar sakindir, fakat kötü olanların beyaza dönüşmesi kötüdür. O muhtelif ufalanmış parçacıktan idrar meydana gelmiştir. Şüphesiz kıvamı ve rengi iyi olanın atımı kabulü daha kolay olur. Bunun delili çoğu hastalıkta faal olmayan hıltlarla gösterilir. Tortular iyi iseler ve küçük parçacıklardan oluşuyorsa, onlar doğaldır. Şüphesiz onlar işlevseldir. Bu tortu taş cinsinden tozdur; beyazdır. O hava ile karışmıştır. O cidden tabiat dışında kötüdür ve ham tortular da kötüdür.

Çok ince olan az hareketli tortular az miktarda durgun, donmuş tortudan daha iyidir. Hastalığın hızla son bulacağının da delilidir. Ondan geri kalmayan ince olan tortudur, ancak ağırdır. Muhtemelen o başlangıçtan itibaren mevcuttur ve aslında az olduğu varsayılan pişmiş olan hıltın çokluğunun delilidir. Muhtemelen tortunun az olması veya pişmiş olması, hıltın olgunlaşmış olması gerekir. Ayrıca önce idrar incedir; daha sonra tortu azalır ve ancak bunlar maddenin çok ağır olduğunu ve kötülüğünün delilidir. Bu hastalık öldürücüdür. Aynı zamanda tortunun dışında, yoğun renk açılması iyiye işaret değildir ve olgunlaşmayı da göstermez. Bu durumda yoğun ateş ve açlıktan dolayı elem oluşur.

Şüphesiz aç kişinin idrarı açık renktedir ve içinde az miktarda tortu vardır.

Kırmızı tortu, kanın çokluğuna işaret eder ve pişmenin ertelendiğini gösterir. Onun sahibinde yakıcı, yoğun hummalar (ateş) ve sıkıntı oluşur. Eğer süre 40 güne kadar uzarsa, hastalık süresi de uzar. Ancak 60 güne kadar hastalıkta buhran oluşmaz. Ondaki kırmızı kötü, bozuk madde yukarıya doğru meyleder. Eğer idrarda incelik varsa, bu şüphesiz o kişide akıl karıştıracak kadar had derecede hastalık olduğunun delilidir. Şüphesiz hastanın harap olmasından korkulur. Eğer idrarının kıvamı, yoğunluğa iyi gidiyorsa, onun idrarından tortu alındığında o beyazsa hasta selamete erecek demektir.

Genel olarak, had derecedeki hummalarda oluşan tortu olgunlaştığının delili olmaksızın kesilir ve olgunlaşma organların serbest kaldığına işaret eder. Eğer tortu böbreklerle ilgili değilse ve onlarda pişme olmuşsa, olgunlaşmışsa veya humma yoksa böbreklerin halinden durum anlaşılır. Onun (idrar) hali balık derisine benzer ve bu hal olgunlaşma alameti olmayıp, hummanın had durumundan kaynaklanır; sinirler, kemikler ve damarlarda soyulma söz konusudur. Diğerlerinde ise mesanedeki derinin soyulduğu belirlenir. Onlar (böbrekler) ve mesane arasında farklılaşma oluşur. Şüphesiz bu durum mesaneyle ilgili olarak ortaya çıkar ve mesanedeki sıkıntı bu alametidir. Bununla birlikte olgunlaşma ve yoğunlaşma da görülür.

İdrarın Dumansızlığından Kıvamı ve Renginden Elde Edilen Delillerin Sebebiyle ve Öncesindeki Mevcut Hallerden Alınan Alametler: İdrarın dumansı olması, onun renginin ve kıvamının, renginin ve kıvamının benzemesidir. Eğer kötü ise şüphesiz, başta delillerden kurtulmayla ilgili olarak, idrarın uygunluğu belirlenirse, onunla birlikte, hoş olmayan bir durum olmaz, ancak tortu vardır. Eğer tortu yağlıysa bu kötüdür. Genel olarak, yağlı tortu gerçekten kötüdür; onun idrarı duman rengindedir; sarıdır ve yeşildir. Eğer yağlı olma arazı varsa o zaman siyah idrar oluşur. Şüphesiz o delil Rufus Ephesus'un da şahitlik ettiği gibi, iyi bir delil değildir. Yağlı idrar hastalığın başlangıcında görülür. Eğer deliller hastanın kötülüğü üzerinde toplanırsa, kötülüğe işaret ediyorsa ve yağlı idrar hastalığın dördüncü gününde ortaya çıkmışsa hasta altıncı günü ölümle karşılaşır.

İdrarın olumlu işaretleri kötü, zararlı olanlarla beraber sık sık değişim gösterirse bu hastalığın ölümcül olduğunu gösterir. Çünkü bu durumda zorlayan arazlarla beklenmedik şekilde gücün düştüğü görülür. Yağlı idrar bazen akıl karışıklığına işaret eder. Çünkü kan kurutuyor gibidir. Çünkü onun içindeki kan had derecedeki hummada görülen donmuş kan gibidir. Eğer onunla birlikte, dil kurumamışsa, bu kötü bir işarettir. Şüphesiz onunla birlikte idrar siyah ve aynı zamanda bozuk ve kötü idrardır. Yoğun, yakıcı, had derecedeki hummada idrarda kan yoksa damarlar ve borularda kan (mesenteric damarlarda?) akışı, yoğun sıcaklıktan dolayı katılıp kalır; adeta donar.

Hastadaki yağlı ve safrayla arkadaşlık eden ince beyaz idrar çok tehlikelidir. Çünkü o tehlikeli, yoğun ve ıstırap veren madde oluşumuna meyillidir. Burada biz, siyah ince idrar konusunda bu kadar konuşmak yeterlidir, diyoruz.

İnce idrar had derecedeki hummalardadır. Başlangıcında idrar kestane rengindedir. Eğer yoğunlaşıp, beyaza meylederse, bundan sonra, eşek idrarı gibi bulanık ve kirli olur; istem dışı idrar atımı olur ve hastada uykusuzluk ve huzursuzluk oluşur. Bütün bunlar vücudun iki yanında titreme oluşturur ve onu ölüm izler. Şüphesiz hâkim belirtiler iyi değildir. Şüphesiz kahverengiye (kestane rengine) dönen idrarda sıcak safravi hıltlar hâkimdir. Hastalığın zorlamasıyla idrar yoğun ve ağırlaşmıştır. Maddenin hallerinden etkilenmiştir. Denir ki, kan renginde olan idrar kötüdür. O kişide siyatik oluşmuştur.

İdrarın Oluşumundan Elde Edilen Kötü Belirtiler

Had derecede sıcak hummada idrar azsa, yara olmaksızın ağrı vardır veya idrar organında şiş vardır ve nabız değişkendir ve zayıftır. Bunlar kötü işaretlerdir. Eğer idrar tutulmasında daima şiddetli baş ağrısı ve çok fazla ter varsa, hasta tetanos olmuştur. Damla damla akan idrarla humma sakinleşiyorsa, burun kanaması olacağını gösterir. Eğer had derecede yakıcı ise beynindeki kötü bir duruma işarettir. Eğer idrarda yapışkanlık varsa, doluluk oluşmuşsa idrar atımında vücutta zaaf vardır. Kişideki güç zaafı ve beyindeki afet nedeniyle oluşan had derecedeki hummalarda (ateşli hastalık) iradesi dışında idrar atar. Had derecede sıcak olan maddenin yukarı çıkmasından ve beyinle organ kaslarının birlikte çalışmamasından dolayı idrar düzgün atılamaz.

İdrardaki Bazı Kötü İşaretler: İdrar sıvısı, siyah, pis kokulu ve yoğunsa kötüdür ve harap edici duman gibi aşağıdan yukarıya doğru çıkar. Yine kötü idrarın rengi et suyu rengindedir ve pis kokuludur; bu da hastalığın ölümcül olduğunu gösterir.

Yüksek Ateşli Olan ve Muhtelif Cinsten Diğer Hastalıklardaki Kötü İşaretlerden Bir araya Getirilmiş Kötü Alametler: Kusma, ağız boşken çiğneme gibi hareketler yapmak, akıl karışıklığı ölümcül işaretlerdendir. Hastanın derisine dokunulduğunda renkte farklılık oluşuyorsa, kustuğunda dışarı atılan şey, çeşitli hıltlarla karışıp bozulmuşsa, bunlar iyi değildir. Vücuttaki organların bu bozulmalara direnç göstermesi gerekir. Aciz olana yer yoktur. Eğer hummada çözülmeler olanlar bir araya gelirse, üşüme oluşur. Yanma, ateş kaybolur. Susuzluk artarsa, şiddetlenirse, bu hal öldürücü olabilir. Eğer dişlerde de birbirine vurma varsa, akılda karışıklık oluşmuş olabilir ve hasta harabiyete yaklaşmış demektir.

Eğcr hastalığın tekrarladığı görülürse, yanmayla birlikte (yüksek ateşle) sevdavi ishal görülür ve gevşeklik ve karında yakıcı sıkıntı, elem oluşur; taşikardi görülür ve hasta bayılır. Bütün bunlar ölüm işaretleridir. Eğer alında ter oluşmuşsa, o soğuk terdir. Hastanın tırnakları sarıdır ve yeşildir. Değişim ve dilde şiş oluşmuşsa, sırtta ve bütün vücutta şiş varsa acayip bir şekilde gelişen bu bozukluklar ölüme yaklaşıldığını gösterir. Eğer midenin üst tarafında vuruşlar, titreme ve de yüksek ateş birlikte görülürse, sonra bu hareketlerle birlikte hastanın durumu kötüleşir. Çünkü bu durumda yoğun, şişkinlik oluşturan yeller ve vurmalar (basınç?) vardır. Büyük damarın (aorta) nabzı da çok şiddetlidir.

Nabız cidden büyük ve seri halde şiddetli vuruşlar şeklindeyse sahibinde delilik oluşmuş olabilir ve hastalık öyle tamamlanır. Bazen vuruşlarla birlikte çırpıntı olur. Eğer iç organlarına doğru artarsa, muhtemelen bu belirtiler hypocondriumda görülüyor demektir. Bu çarpıntı başkadır. Onunla birlikte şişler oluşur. Ancak cidden kemiklerdeki sıkıntı ifrat halindedir.[73] Bu hal 20 gün kadar devam ederse; şiş ve humma sakinleşmezse, şişin patladığına işaret eder. Bazen hastalık, idrarın artmasıyla sakinleşir ve madde etrafa (kol ve bacaklar) dağılır ve özellikle de ayaklara gider.

---

[73] TM: çarpıntı gerçekten etraflıca ele alınmalıdır. Hatta tehlikesi büyük olan çarpıntılar büyük zarar verenlerden olup, diğerlerinden ayrılmalıdır.

Hastalıktan dolayı zaaf oluşması, nefesin değişkenliği ve bayılmayla belirlenir. Ancak kişi ölümden uzak değildir. Onun ömrü 4 saati geçmez. Eğer insanda humma yakıcı ise ondan korkmak gerekir. Ateş birden düşerse, bu arada buhran görülmezse ve kusma oluşursa veya maddede değişim olursa ve madde bastırılarak su yüzüne çıkmamışsa veya bir yerde, bir ülkeden veya beldeden bir havadan diğerine geçiş olmamışsa, nabız sakinse, hızlı atmıyorsa, kişi rahatsa onun hızla öleceğine hükmedilir.

Eğer insanda humma varsa, biraz titreme oluşmuşsa, onu hıçkırık tutmuşsa, karnında bilinen bir sebep olmaksızın maddeyi tutuyorsa, hasta ölür. Eğer hastalıkla birlikte idrar had derecede ise öncelikle hafifçe kahverengileşir, ancak bu arada onun keskinliği kalır. Onun rengi eşek idrarı gibidir ve hasta iradesi dışı idrar atar. Onunla birlikte hastada uykusuzluk görülür. Huzursuzluk vücudun iki yanına doğru yayılır; sonra ölüm vukuu bulur. Denir ki, eğer idrar beyazsa ve köpük varsa daha sonra burun deliklerinden siyah kan gelir. Bu durum kötüdür; sıkıntılıdır.

Hekimlerden bir grup zikredilen kötü belirtileri ve söylenen zorlukları ve söylenenleri karşılaştırarak şöyle bir sonuç elde etmişlerdir: Eğer insanda boyun damarlarının üzerinde kötü mizaçta su kabağı tohumuna benzer beyaz ve çok miktarda püstül (sivilce) oluşmuşsa hastanın yakıcı nesnelere karşı arzusu varsa onun sonu ölümdür. Denmiştir ki: İnsanın sol şakağında kırmızı sivilceler oluşmuşsa ve yoğun ateş ve gözlerinde şiddetli kaşıntı varsa, o hasta hastalığın dördüncü günü ölür. Yine denmiştir ki: bunlarla birlikte gözün merceğinin altında döküntü varsa hasta 10 gün içinde ölür ve bu hastalık sahibinde tatlıya karşı ilgi ve istek artmıştır.

Denir ki, herhangi bir hastalıkta, arazlar birden yoğunlaşırsa, sonra ona kusma arız olsa, onun arkasından ölüm geleceğinin delilidir. Denir ki, eğer hastada nöbet şeklinde yoğun ateş görülse veya şişler veya yumuşak yaralar belirlense sonra aklı gitse (zihni dengesi kaybolsa) hasta ölür. Denir ki, eğer insanın yüzünde ve bedeninde şişmanlık oluşup ağrı yoksa ve ondan önce burnunda kaşıntı görülmüşse hasta ikinci veya üçüncü günü ölür. Yine denmiştir ki eğer insanın dizinde yuvarlak yüzük şeklinde çıkıntılar oluşursa ve bunlar siyah olup etrafı

kırmızı ise hasta birden ölür. Onun ölümü için hasta 50 gün gözlenir. Onun ölümünün işareti soğuk soğuk terlemesidir.

Hastalığın Uzun Süreceğinin Belirtileri: Bilinmelidir ki, uzun süren hastalığın sebebi iç organlarındaki yoğun madde olabilir veya alınan önlemlerin karıştırılması olabilir. Onlardaki mide zaafı da olabilir. Çünkü bu durum mideyle ilgilidir ve pişmedeki yavaşlıktan dolayı ortaya çıkar. Midede kalan bozuk ve kötü maddeden dolayı tortunun atılmasında veya kırmızı tortunun sürekli mevcudiyetinden ortaya çıkar. Yine az beslenme nedeniyle zayıflama hastalığın uzun süreceğini gösterir. Aynı zamanda hastalığın hiddeti nabzın büyük olması, yağlı yüz, midenin üst tarafının[74] açılması, ancak zayıflama olmaksızın çözülmenin azlığı hastalığın uzun süreceğine işaret eder. Eğer pişip, olgunlaşmadan önce, buhran belirtileri oluşursa, güç düşmesi görülmezse, ölüm işaretleri ortaya çıkmaz, ancak hastalığın uzun süreceği anlaşılır.

Bilinmelidir ki, buhran korkutucu ve genel olsa, herhangi bir yararı ve zararı da olmasa hastalık olduğu gibi kalır; devam eder; uzar. Hastalıkta heyecanlı çarpıntılar varsa, hastalığın uzun süreceği anlaşılır. Özellikle başlangıçta böyleyse ve daha sonra düzelirse ve de çok terleme görülürse, hastalık uzun sürer. Eğer hasta doğal maddenin tahrikiyle biraz kusuyorsa, ancak maddeyi tamamen atamıyorsa, terleme varsa veya burun kanaması veya buna benzer başka iyi veya kötü belirtiler mevcutsa hastalığın uzun süreceği anlaşılır. Eğer kırmızı tortu 40 güne kadar devam ederse, hatta buhran sona ermez, tükenme geri dönerse ve 60 güne kadar da bu hali devam ederse ve de hastada gece rüyalanma olursa hastalığın uzun süreceği anlaşılır.

Eğer hastalığın uzun süreceğinin alametleri, takip eden günlerde görülürse de, onun delilleri daha sonraki delilleri gibi olmayabilir. Eğer belirtiler normal günlerde ve daha sonrasındaki hemen hemen hiç zıt tezahür göstermiyorsa, uyarı hükmünde olanları dikkate almalısın. Çünkü onu, yani gününü belirlemelisin. O gün onun uyarı verdiği gündür; zikredilen şartların oluştuğu gündür; hastanın durumu, yaşı, cinsiyeti, mizacı, hareket halinin nasıl olduğu, hararet durumu ve onun adımları, gecikmeleri, vakitleri, özellikle de had derecedeki

[74] TM: havayla şişmesi.

hummanın son bulma vakitleri, kısalığı, uzunluğu, hareketli mi, sakin mi olduğu, onun gücüne dayanarak belirlenir.

Hastalığın Buhranlarının veya Çözülmesinin Son Bulmasının Belirtileri

Kuvvet güçlüyse, hastalığın had derecede olması nitelik, nicelik, yaş, mizaç, teskin olmaksızın harekete meyilli olan kısım, olgunlaşma ve onun zıddı acilen oluşan alametlerde belirlenir. Şüphesiz hastalık buhranla sarsıntı yaratır ve şüphesiz şeyler ve zıtları ve onların mevcut yavaşlama alametleri vardır. Hastalık böylece uzar; hasta ölebilir veya çözülmesiyle hastalık yok olur; geçer. Ancak ölüm ve hayat için gücün durumundan onun hakkında yorum yapılabilir. Belirtiler fonksiyonlarının her biriyle belirlenir ve kötü nitelikte olduğu tespit edilir.

Hastalığın Tekrarlama Hükümleri

Hastalığın hızla geri dönmesi kötüdür. Bu durum kuvvetin zayıflamasıyla ortaya çıkar. Onun yeri yoktur; bununla birlikte durumu harabiyet şeklindedir. Çünkü tedavide hata tekrarlayabilir. İyi tedbir nefsiyle karşılaştırmakla elde edilen tedavidir; bu tedavi hastalığa uygundur. Burada yanlışlıktan kaynaklanan hususları önlemek için hastaya ısıtan ve iyi iştihayı ve sindirimi oluşturan, örneğin gül suyu, bal gül hapları ve benzerlerinden yapılan ısıtıcı özellik taşıyan ilaçlar içirilir. Buhrandan sonra geri kalan terkip (ilaç), tekrarlayan hastalar için kullanılır. Buna bağlı olarak tedaviye devam edilir. Geri tepen hastalık asıl hastalıktan kötüdür. Çünkü geri tepen hastalığı yok edecek güç hastada olmayabilir.

Geri Tepen Hastalık Belirtileri: Tam olarak buhranla humma teskin edilemez. Onun gününde geri dönmesinden korkulur. Ancak özellikle o buhran olmaksızın hasta sakinleşebilir. Hastalığın geri gelmesi gerekmez. Özellikle buhran ciddi ise veya sarılık veya uyuz ve deride oluşan bütün hastalıkların tekrarlaması gerekmez. Hastalığın geri dönmesi güç zaafı, arzu zaafı, kusma, kötü solunum, sindirim eksikliği, midede yiyeceğin ekşiyip buhar oluşturup bozulması, midenin üst tarafında ve karaciğer ve dalak bölgesindeki şiş, uyku bozukluğu, uzun süreli uykusuzluk, yoğun susuzluk, yüzdeki şiş ve özellikle, onun büyümesi ve de üst gözkapağındaki şiş ve yine özellikle büyük şişler

ve onların kalıcı olması halinde tekrarladığı görülür. Aynı zamanda yüzdeki şiş çözülür. Bu durumda vücudun yiyeceği kabulü iyi değildir ve bitkinlik oluşur, ancak hastalık son bulmaz. Özellikle, eğer bu kötü belirti ortaya çıkarsa veya hastalığın nöbetleri artarsa bu hal ve hastalığın tekrarı söz konusu olur.

Eğer nabızda değişiklik varsa veya hızlıysa, ağrıdan ortaya çıkan buhran ve onun yok oluşu söz konusu ise hastalık geri dönebilir. İdrarın rengi açılıyorsa, sarı veya koyu kırmızıdan veya yeşilden dönüşüp rengini kaybediyorsa veya ilgisiz bir şekilde olgunluğunu kaybediyorsa ve tortusu yoksa hasta idrarına benzemiyorsa, doğal idrar gibiyse, hastalık geri döner. Bazı fazlalıklar hastalığın geri dönmesiyle ilgilidir ve bazısı, örneğin sonbaharda tekrarlar. Şüphesiz ondaki tekrar, geri dönüş çoğunlukla diğer safhalarıyla birlikte oluşur. Hastalığın cinsi tekrarlayan hastalığın delillerinden ortaya çıkar. Örneğin şiş oluşturan hummalarda eğer korkutucu derecede ateş oluşursa ve iç organlarda adeta alevlenme artıp, baş ağrısı, baş dönmesi, böbreklerde, karaciğerde, dalakta şakaklarda ve yumurtalıklarda ağrı oluşursa ve nezle oluşursa; gözde rahatsızlık ve diğer organlarda da bozukluk oluşursa, solunum yolu hastalıkları meydana gelir.

Ölüm Sebepleri:[75] Ölüm kalp mizacındaki bozukluk sebebiyle olur. Onun gücünün yetersiz olmasından çözülme oluşmuş olabilir. Kalbin mizacındaki bozulma gibi bir sebepten bu yetersizlik ortaya çıkabilir. Ancak elem şiddetlidir ve bilinen durumlardan çok daha fazlası söz konusudur. Ancak buna garip bir keyfiyet denilebilir. Madde nefiste tutulur ve çoğunlukla güçlü bir zehir oluşturup, kalp bu durumdan etkilenir; hasta nefes alamaz ve ölür. Bundan dolayı, hastanın sırt üstü yatmaması gerekir. Boğazda kuruluk oluştuğunda hastanın öylece terk edilmemesi gerekir.

Humma Olduğunda Ortaya Çıkan Ölümlerin Sınıflandırılması ve Hastanın Ölüm Keyfiyetinin Alametleri: Humma nöbetinin başlangıcında arız olan şikâyetler veya onların artmasından dolayı ölüm görülebilir. Çoğunlukla karındaki şişlerin ve hummaların fazlalıklarının ortaya çıkmasıyla ve öncelikle kuvvetli bir şeklide tahrik edilmeleriyle doğada oluşan kötü hastalıklar ve mizaçtaki zaaftan dolayı mizaç

[75] TM: Ölüm iki sebepten biri ile olur. İlki o sebeptir ki onun kalp mizacı kötü olur.

bozukluğunda ortaya çıkar. Genel olarak, boğazlanma veya ateşin üzerine bırakılan çok miktardaki odun gibi olur. Hastalıkta doğanın bozguna uğramasından kaynaklanan humma nöbetleri ölümle son bulabilir. Üçüncü olarak, ölüm iniş halinde görülür. O nadiren ortaya çıkar. Çoğunlukla sağlığın iniş göstermesiyle ortaya çıkar.

Ölüm sebebi bu son durum olduğunda hasta doğal durumdan emin gibidir; sıcaklık yayılır ve farklılaşır ve azalır. Önceki zamanlarda ihtiyaç olanın korunması azalır; ihtiyaç olduğu için tutulanın alıkonması azalır. Bazıları güçte gevşeme olmaksızın inişe geçip, yoğun harareti çözülerek, azar azar ölür. Zannedilir ki, hakikaten o kişinin hastalığı inişe geçmiştir; o kişinin hastalığının geçtiği zannedilir. Onun nabzı değişik şekilde düşer. Aslında o hakikaten güçlüdür ve gevşediği doğru değildir, hakikatte tek düzedir ve çeşitli olduğu doğru değildir. Onda bütünüyle iniş olduğunda ölüm olmaz. Ancak bunun belli bir sebebi olabilir. Hastaya beklemeksizin dışarıdan gelen bir sebepten olabilir. O, zayıftır. Hareket veya ayağa kalkma ve sinirlenme (kızma) gibi hareketler dış etkilerle geldiğinde ölüme sebep olabilir; örneğin daha önceden bunun gibi sebeplerle ölümün oluşması ve hastalığın başlangıcında da ölüm görünmesi gibi. Bunun gibi yapıyı gevşeten ve yapışkanlaştıran terden sonra da ölüm olabilir.

İnsanın deri döküntüsünde (çiçek hastalığında) yapının iniş göstermesinden ve çoğunlukla daha önce görülen soğuktaki eşit miktarda olmayan terden ortaya çıkar ve bazen ter başta, boyunda, onların her birinde sadece başında veya göğsünde yayılmış olur. Eğer derideki kuruluk uzun soluklu olursa, ter dolayısıyla ölüm olmaz. Onun tersine ait özellikler olanda ölüm halinde ter olur. Ancak öldürücü hastalıklarda ekseriyetle (çoğunlukla) iyi huylu hastalıklardaki iyi buhran olur. Örneğin o hastalık eşlerde olduysa (görüldüyse) ölüm eşlerde olur veya fertlerde görülmüşse, ölüm fertlerde olur.

Bilinmelidir ki, yakın ve benzeri şikâyetleri olan hastalar olanlar nöbet bitiminde ölümü çekerler. Onunla birlikte kötü arazlar da mevcuttur. Örneğin akıl karışıklığı gibi, yoğun üzüntü, koma, humma olma ihtimalindeki zaaf gibi, sonra baş ağrısı, humma, gözlerde kararma, ağızda acı ve iç sıkıntısı gibi arazlar ortaya çıkar. Balgamî unsurlar ilk nöbette ölümü çeker ve ne zaman soğuk uzarsa ve ısınmazsa, nabız

cidden küçükse, hastanın durumu kötüdür ve koma hali ve uyuşukluk yoğunlaşır.

Genel olarak, bütün bunlar hastalığın şiddetlendiği saatte ölümü kendine çeker. Çoğunlukla başlangıçta olur veya yükselme döneminde veya sonunda olur ve hastalığın artma döneminde ölüm oluşur, ancak pek nadir vuku bulur. Eğer vakit vakit bizim zikrettiğimiz ölüm alametleri oluşursa, bunları bulmazsan, korkmalısın. Eğer onların oluştuğunu bulursan onlar ölür. Eğer zikredilen kötü alametlerden bazısı oluşmuşsa, durum sabitlenir. Çoğunlukla kişide nöbet oluştuğunda o kişi yedinci günde ölür veya eğer çiftlerde olursa onun ölümü altıncı günde olur. Ayrıca bunun yanı sıra, hastalık hızla ilerlemiştir.

Buhran Dışında Ölüm Delilleri: Gücün zaafından ve onun hastalık karşısında aciz kalınması hastalıktır. Bu güçten hareket yokluğu ile hastalık görülür. Elbette pişme, olgunlaşma alametleri ertelenir. Öncelikli olarak, bunların hepsi bir araya gelir.

Nekahet Devri Arazlarının Halleri: Eğer nüks kısmında zikrettiklerimiz olursa, nekahet devresinde hastalığın tekrarladığı belirlenir. Tedbir kısmında zikrettiğimiz dolayısıyla, zaaf ve gücün azalmasıyla bu durum belirlenir. Yenenler yararlı olmazsa ve beden gücü geri gelmezse bu durum orta çıkar. Eğer bedenden hıltları atılıp onlardan kurtulmak mümkün olmazsa vücutta irinli yaralar oluşur ve onlar kötü oluşum gösterir. Bazı organlarda bozukluk görülür. Çünkü madde oradan atılamaz. Orada görünen hastalıkların zıddı hastalıklar oluşur. Örneğin dilin ağırlaşmasının belirlenmesi, felçler, soğuk kulunçlar, sekte, sara, yarım baş ağrıları ve buna benzer olanlar gibi. Eğer terkip ve tedbir alınırsa, hastalık o tedbir ve terkip ölçüsünde olur. Bu hastalarda çok kaşıntı oluşur ve onların kaşıntısı ılık su ile giderilebilir. Onların tüyleri (kılları), beslenme olmadığı için beyazlaşır. Yoğun bir rutubet oluşur, öyle ki bu rutubet kara sevdayı hâkim kılarsa o hastada beyaz tüyler oluşur. Eğer rutubet kurursa beyazlaşmada artar, ağarır. Sonra eğer hastanın durumu düzelirse, sevda kaybolur; hasta şuurunu kazanır. Yine eğer hastaya su verilirse, yine tüylerin bittiği ve kişinin sağlığına kavuştuğu belirlenir.

Nekahet Devri Tedbirleri: Nekahet döneminde hastaya verilen her şeyin hafif olması gerekir. Ona ağır yiyecekler verilmemelidir. Ona

fazla hareket de yaptırılmamalıdır; ḥamam yaptırılmamalıdır; mizaca zarar verecek her şeyden kaçınmalıdır. Hatta yüksek seslerden ve bunun dışında hastaya zarar verecek şeylerden kaçınmalıdır. Hastaya mutedil, dengeli perhiz yaptırılmalıdır. Bunlar cidden hastaya yararlıdır. Hastaya yorucu hareketler yaptırılmamalıdır; onu üzmemelidir; neşelendirmelidir. Hasta kusmakta, özellikle cinsel ilişkiden uzak durmalıdır. Dengeli olarak şarap içmesi yararlı olabilir; özellikle hoş kokulu, hafif şarap yararlı olabilir. Öncelikli olarak nekahet dönemi, buhranı gizleyeceğinden, hastanın rahatlamasına izin vermemelidir; o aşırılıklardan korunmalı; onu durdurmalıdır. Şüphesiz hasta zaman zaman hastalığın tekrarlamasına sebep olan kusmaya ihtiyaç duyabilir. Aynı şekilde, onun hafif ishal olması yararlı olabilir. Bu dönemde safravi tortular veya rengi hıltın rengine meyleden bazı tortular olabilir. Sen bazen onda hastalığı geri getirebilecek arzu ve şehvet oluştuğunu görebilirsin. Ancak bütün buradaki prensiplere, hastalığın geçiş döneminde uyulursa, hasta güçlenir ve daha sonra hasta kusturulur.

Bazen hastanın kusmaya ihtiyacı olabilir. Bu da hastayı güçlendirerek yapılır; zaman zaman hasta müshillerle tedavi edilir. Bunlar hastayı güçlendiren, onun durumuna uygun ilaçlardır; örneğin erik, kudret helvası, manna ve benzerleri gibi. Eğer geçiş devresinde hasta safravi özellik gösteriyorsa, o maddelerin idrarla atılması yararlı olur. Bu durum hastadan kan alınmasını gerektirir. Ona idrar söktürücüler uygulanır Bu ilaçlar şarapla karıştırılarak hastaya verilir.

Ancak nekahet dönemindeki hastaların kan atmaya ihtiyacı vardır. Bazen hastaya sıcak şeyler uygulanır; kandan elde edilen deliller de bunu gösterir. Eğer hastada yüksek ateş varsa, ona damardan tenkiye yapılmalıdır, yani ondan kan alınması gerekir. Sen o hastanın dudaklarında püstüller görürsün. Bazen kötü hummalarda kan alınması gerekli olur. Eğer kötü, bozuk hıltlar hastanın içinde kaldıysa, kötü kanın dışarı atılması gerekir. Öncelikle burada iki işlem (kötü kanı atma ve iyi kanı artırma işlemi) birlikte yapılmalıdır. Bu bir defada yapılmalıdır. Bu dönemde gündüz uykusu zararlı olabilir, ancak aynı zamanda, rahatlatıcı da olabilir. Bazen humma için de yararlı olabilir. Eğer uygun değilse bile, humma uykuyu çekebilir ve bu durum hummanın henüz olgunlaşmamış olmasından ve yoğun ısıtıcı güçten, yüksek ateşten kaynaklanmış olabilir.

Bundan dolayı nekahet döneminde veya dönemin dışında tedbirli davranmak gerekir. Hastalık için ve onu izleyen günlerde zarar verecek olan şeylere dikkat etmek gerekir.[76] Sözün kısası, hastanın sağlıklı günlerinin sayısı onun buhranlı günlerine göre belirlenir. Sonra uygun olan sürede yasaklar (perhiz) kaldırılır. Yasaklama için ilkin yasakların olması gerekir. Humma iyi huylu, tedavi kabul edebilir özellikte olduğunda, onun için tedbire gerek yoktur. Çünkü iyi huylu hummalarda tedbir alındığında durum kötüye dönüşebilir; birkaç gün içinde vücudun rengi değişip, yavaş yavaş gevşeyerek, incelip, adeta kurur. Çünkü insan vücudunun gücü sabittir; onun belli bir gücü vardır. Ona arka arkaya etkiler gelir. Eğer hastanın iştihası yoksa, onda doluluk olmamalıdır. Eğer iştihası varsa, onda yağ olmamalıdır. O nefsinin yüklenebileceğinden fazlasını almamalıdır; şişmanlamamalıdır. Hastalık sırasında hastanın bedeninde farklılık ve hıltlarda karışık bir yapı oluşur; vücut çok karmaşık bir yapı kazanır. Kişinin doğası da bununla ilgili olarak değişime uğrar. Kişinin midesinin gücü düşer veya vücudunun gücü ve ısısı çok düşer. Besinleri çözüp sindiremez. Onun doğası besinleri ayırıp sindiremez.

Bunların belirtisi, önceleri hastada yemek yeme isteği olması, ancak daha sonra iştihalı halinin kaybolmasıdır. Çünkü bozukluklar ve kötü hıltların oluşturduğu doluluk iştihayı yok eder. Önce yemek yeme isteğinin kaybolup sonra kazanması aslında daha iyidir. Ancak hastanın daima iştihası varsa ve beden gücü değişmiyorsa, iştihasını kaybetmediği sürece sağlığını da kaybetmez; sindirim gücü ve onunla ilgili olanlar zaafa uğrarsa, yavaş yavaş orman tavuğuyla başlayıp, tavuk ve piliçle hasta beslenir, ancak alışılagelmiş olan hale dönülmez. Damarlarda daralma belirlenmişse, hastaya ballı sirke verilir. Bazen bağırsaklardaki zaaftan dolayı aşınma meydana gelmiş olabilir. Aynı şekilde hastaya bütün ekşi şeyler verilebilir. Ancak dikkat etmek gerekir.

Yapılırken dikkat edilmesi gerekenlerden birisi de hastanın mizacına zıt olan şeyleri vermemektir. Hastayı gözleyerek, onda sıkıntı ya-

---

[76] TM: Bütün nekahet günlerinde sakınılan budur ki onun perhizi bütün temiz olmayan şeylerden sakınmak; iki veya üç güne kadar veyahut onlara yakın olan günlerde hastalık durumunda olan perhiz gibi olup karışık ve karışık olmayan perhizlerle perhiz yapılmalıdır. Hastanın alışık olduğu havadan zıddı havaya nakledilmesidir. Çükü Şeyh beyne's-sıhha ve'l-marad vasıtayı inkâr eder.

ratacak olan şeylerden mümkün olduğunca kaçınmak için, hastalığın cinsine göre hareket etmek gerekir; örneğin zatülcenpte olduğu gibi. Onun tedavisinde göğsün katılmasından, sertleşmesinden korkmak gerekir. Hasta hamamda terletilmemelidir. Aksi takdirde, etlerde (kaslarda) gevşeme ve zaaf oluşur. Çok fazla terleme hastada fazlalık olduğunu gösterir. Daha önce zikredildiği gibi, bu hastanın başını tıraş etmek iyi değildir; hasta için zararlıdır.

Uygulanmaması Gereken Beslenme

Kişi kolay sindirilebilen iyi huylu keymusu olan besinlerle beslenmelidir. Açlığa sabretmek ve susamamak gerekir. Bazen hastalığın mizacının aksine (tersine) nasıl meyledeceği yolunda ondan geriye kalan izi (eseri) ve alınacak önlemleri belirlemeye ihtiyaç vardır. Bilinmelidir ki, akıcı taze, sulu yiyecekler hızla besler ve yenen yoğun besin maddeleri ve yağlı maddelerde tersi olur. O yiyecekler ve içecekler daha yavaş sindirilir. Onların üzerine soğuk şeyler yüklememelidir. Eğer o onun içinde dağılmazsa sıcaklık kalır. Muhtemelen onun mutedil oluşuyla önlem alınması gerekir. Rutubetli sıcaklık latif hale gelir; bütün olarak, sindirim vasıtasıyla hızla bu denge sağlanır. Beslenmek için onun besininin miktarı, sindireceği ve parçalayacağı kadar olmalıdır ve derece derece artırılmalıdır. Eğer ağır olan madde uzaklaştırılmışsa ve gaz yoksa, hızla kilo alma ve karında hareket yoksa bu gibi şeylerden o kişi yoksunsa, tamamen doluluk oluşmamışsa ve de yiyeceğin midedeki kalış süresi uzunsa, bazen o yiyecek hamdır; yiyecek pişmemiş olduğu için bu durum ortaya çıkar. Aynı şekilde, içecekleri birden içmemelidir. Bazen onun birden içilmesi tehlike olur.

Ancak yaz akşamlarında veya öğle vaktinde havada denge oluştuğunda kişi, beslenmelidir. Ancak beslenme, geride zaman olmadığında, acilen uygulanır. Onun beslenmesinde farklı uygulama yapılır; ona tokluğunda daha farklı miktarda yiyecek verilir. Hastaya nekahet döneminde çok soğuk su vermekten kaçınmalıdır. Bazen o bazılarının karnına (bağırsaklarına) adeta yüklenir. Bazen de üşüme yapar; deride kırışıklık oluşturur. Bildiğin gibi, bundan dolayı ölüm olabilir.

Bilinmelidir ki, arzu nekahet döneminde zaafa uğrar; zayıflar. Öncelikle midedeki hılt zaaf oluşturmayabilir. Çoğunluk nekahet döneminde kişi baygınlık geçirir. Bunun sebebinin karaciğer kaynaklı

olduğu söylenir. Karaciğerin besinleri pek az çekmesinden kaynaklanmış olabilir. Onun renginden ve dışkısının inceliğinden bu hissedilir. Bütün bedendeki hıltlar sebebiyle nekahet döneminde zaaf olduğu söylenir. Beden gücünün zaafından, sıcaklığından veya midenin gücünün zaafından kaynaklanıyor olabilir. Önlemlerle ilgili açıklamalardan öğrenildiği gibi, bu durumların her biri öldürücü olabilir. Mümkün olduğunca mevcut tedbirler ve benzerleriyle önlem alınmalıdır.

Bilinmelidir ki, ballı sirke ve ayva nekahet dönemindeki iyi ilaçlardandır; özellikle eğer hastanın midesindeki zaaf dolayısıyla iştiha azlığı varsa iyidir. Onun (ilacın) mide ağzında yırtık oluşup oluşmadığından emin olması gerekir. Ancak mideyi ısıtıp güçlendiren, örneğin gül hapı ve benzerlerini vermek yararlıdır. Bazen hastalığın tekrarlanması da midede zaaf oluşturabilir.

Hastalığın Tekrarına Sebep Olan Hareketler

Şüphesiz hastalığın zamanları bilinmelidir ve sıkıntısının arttığı devrelerdeki hareketleri de bilinmelidir. Hastalığın geçtiğini gösteren eksikliklerin oluşması da belirlenmelidir. Hastalıkların hareketleri ve arazları geceleri şiddetlenir. Burada maddenin pişmesi, olgunlaşması ile ilgili her şey konusunda bilgi verildi.[77]

İKİNCİ MAKALE
BUHRAN VAKİTLERİ, GÜNLERİ VE DEVİRLERİ

Hastalığın Başlangıcı ve Buhranın İlk Hesaplaması

Bazı insanlar şöyle demiştir: Öncelikle hastalığın buhran günleri hesap edilir ve hastalığın görülmesiyle hastanın iyileşmesi arasındaki zaman hesap edilir. Yine insanlar dediler ki: Muhtemelen nefsin düzenli olduğu vakit belirlenir ve zarar verdiği vakit tespit edilir. Şüphesiz beklenmedik zamanda ortaya çıkan hummalarda bu durum tartışmalı hale gelir.[78] Ancak aniden oluştuğu kabul edilir. Humma ilk

---

77 TM: Burada buhranla ilgili makale tamamlandı. Allah'a şükür olsun.

78 TM: Bilinmelidir ki buhran günlerinin Ayın Güneşe olan yakınlığı ile ilgilidir ve eğer hastalık ilk ayda meydana gelirse görünürdür, ancak daha sonraki günlerde meydana gelirse anlaşılmaz olmakla biz deriz ki, Ayın yakınlığı gibi, diğer yıldızlardan birinin güneşe yakın-

oluştuğunda gizli değildir. Bu örneğin, iyi doktorlar tarafından ifade edildiği üzere, ilkin başlangıçta beklenmedik şekilde, birden bire ısı artışıyla humma başladığı görülür. Şüphesiz ki insan için bu durumun uykuya doğru olması mümkün değildir veya hamama girince ya da aniden yorgunluktan ölebilir.

Ancak organlardaki fonksiyon aksaması, kırılması, baş ağrısı ve daha sonra anlatıldığı gibi, bunun benzeri durumlarda hummalar oluşur. Şüphesiz onun (organın) fonksiyonlarında zıtlık mevcuttur. Öncelikle başlangıçta humma, onun doğal durumuna göre oluşur. Buna göre, oluşmuş olan (ortaya çıkan) mizaçtaki doğal halde ortaya çıkar. Ancak baş ağrısı ve organlarda fonksiyon kırılması, ara ara solunumun kesintiye uğramasıyla ortaya çıkar. Ancak hastalığın başlangıcında dışarı atma (idrar vb.) veya uyku olduğu görüşüne pek itibar edilmez. Bazen hasta soluğunu dışarı atamaz; onda humma oluşmuştur. Kadın çocuk doğurduktan sonra, onda humma meydana gelebilir. Humma çocuk doğmadan önce meydana gelir demek doğru değildir; bu yanlıştır. Bir grup hekim böyle düşünmüşlerdir: Ekseriyetle doğum yapmış olan kadında humma ikinci ya da üçüncü gününde meydana gelir.

Buhranlı Günler ve Devrelerin Sebepleri

Çoğunlukla insanlarda had derecede olan buhranlı hastalıkların olmamasının Ay sebebiyle olduğunu düşünürler. Onun gücü evrenin sıvılarının üzerinde etkin olan bir güçtür ve bu gruptan olanların değişmesinde etkindir; sindirim ve olgunlaşmada tayin edici güçtedir veya maddenin üzerindeki etkin kabiliyetiyle belirleyicidir. Buradaki durum med ve cezir halinden hükmedilir (çıkarılabilir). Çok fazla gözyaşı çok yoğun ay ışığında olur.[79] Ay ışığı çok olduğunda ağaçların meyveleri hızla olgunlaşır ve balgam unsuru hızlı oluşur. Demişlerdir ki: Bedenin rutubeti Ayın etkisiyle harekete geçer. Ancak bu hallerin birbirine zıt olduğu gibi, Ayın hallerinde de zıtlık vardır. Kişide zıtlıkların ortaya çıkması, yoğunlaşması, şiddetlenmesi, Ayın hallerinde zıtlıkların görülmesiyle birliktedir; ondaki (Ay) hallerin karşılığı, ki-

lığı da hastalığın sonradan kesinleşmesiyle ilgisi vardır.

79 TM: beyinler delil ile anlarlar. Çünkü beynin faaliyeti ay ışığında artar.

şide de olur. Bu durum ayın dört haliyle ilgili olarak oluşur. Bu ilkin yarıya daha sonra da o yarılar da ayrılır.

Denir ki ayın devreleri 29 günlük olup, ondan 1/3 gün eksiktir. Ay bu şekilde hareket ediyorsa, yaklaşık olarak, 2,5 gün ve günün üçte biri kadar bir süre, Ayın söz konusu süresinden çıkarılırsa, yaklaşık 26 gün kalır. 26 gün ikiye bölündüğünde 13 gün olur. Bu da gün olarak aynı zamanda 1 ay gününün yarısı demektir. Bir Ay gününün yarısının yarısı 6,5 saat olur, yani ¼ gün olur. Bir Ay gününün en kısa süresi 1/8 Ay günüdür. İnsanlar bazen bu hesaplamayı başka bir şekilde de yapabilir. Bu süre uzayabilir veya kısalabilir. Onun devrelerinin kısalığı veya uzunluğu konusunda anlaşmazlık vardır. Eğer başlama zamanı uzarsa ve madde görünüşte sonuna kadar iyi ise, onun sonu iyi olur. Eğer madde başlangıçta ve daha sonraki hallerinde kötüyse, onun sonunda madde bozulmuştur.

Ancak zamanları açısından hastalıkların buhranlarının zamanı ve hangi ayda oluştukları Güneşe göre, belirlenir. Sonra bu takdir (kararda) ve deneyimde söz konusu hastalığa bağlı olarak şüpheler olabilir. Ancak tabiata bağlı olarak, bu konuda karar verilmelidir; tabibin bulduğuna göre değil, şüphesiz tabip birçok tecrübe yaparak, doğayı tanımalıdır. Hastalık hakkında söylenenleri bulmak değil, bu sanata (tıp) dayanarak, bilgi vermek gerekir. Buhran günleriyle ilgili deneyimlere dayanan sözlerle konuşmak gerekir veya ortaya konan çıkarımlarla muamele etmek gerekir.[80]

Bilinmelidir ki, çoğunlukla hekimlerin kastettiği ve devir diye adlandırdıkları onun cisimlerdeki zaaf oluşmasıyla ortaya çıkış dönemleridir. Bunun anlamı onun zaafının belirlendiği günle, buhranın kalmadığı güne kadarki süre anlamına gelir; örneğin dördüncü ve sekizinci gün gibi. Şüphesiz ilk günden sonlandığı güne kadar buhran

---

80 TM: Günler kendi cinsinden ola, yani kendi buhran günü olduğu gibi iki katı da buhran günü ola. Onun örneği 4 gün ve 7 gün olur, çünkü 3 gün ve bir günün de dörtte biri ve yarım sekizde biri ıtlak olunur. Ve iki kat arttığında 6 gün ve bir günün de yarısı ve sekizde biri olur ve bazı hastalıklarda dördüncü gün buhran günü olduğu gibi, onun iki katı olan yedinci gün de buhran günü olur ve o dört ve yedinci günlerin her birine birer devir diye adlandırılır ve keza yedi gün altı ve altı gün ve bir günün yarısı ve sekizde birine ıtlak olunur ve iki kat arttığında on üç gün ve bir günün de dörtte biri olur ve yedinci gün bazı hastalıklarda buhran günleri olduğu gibi on dördüncü gün de buhran günü olur ve yedi günün ve on dört günün her birinin toplamına birer devir ıtlak olunur.

dolayısıyla zaaf oluşur. Ancak burada buhranın oluştuğu dördüncü gün ve yedinci gün dikkate alınmıştır.[81]

İyi olan asli [hastalık döneminin] 3 devresi vardır; dördüncü devre kalıcıdır ve yedinci devri tamdır. Ancak onun devri hepsinden daha tamdır. Şüphesiz kırkıncı ve altmışıncı; sekseninci günleri; hepsi buhran günlerdir. Ancak önce oluşan harabiyet her buhranda kesilme sebebiyle daha az olur.

İyiye doğru giden 3 devre vardır; dördüncü devre tam devredir. Yedinci devre tam devredir, ancak onuncu devre hepsinden daha tamdır. Şüphesiz dördüncü, altıncı ve sekizinci devrelerin hepsi buhran devreleridir. Ancak ilk devrelerde kırılma sebebiyle eksilmeler (noksanlıklar) görülür. Bundan dolayıdır ki üç haftalık olan 20 gün dikkate alınır. Birinci gün ve yirminci gün dikkate alınmaz. İlk dördüncü günde zorunlu kırılmalar olur. Bundan dolayıdır ki yedinci günde buhran oluşmuştur. Çünkü altıncı günde buhran oluşur. Çoğu zamanda yedinci günde olur. Bundan dolayı toparlanmış olur. Dördüncü gün oluşan humma üçüncü günde başlayıp on birinci günde biter. Yedinci günde hastada zorunlu olarak, zaaf oluşur; parçalanır ve ikinci yedi günde parçalar birleşir; değişmesi gerekmez. Hiddetinde de yine değişiklik olması zorunlu değildir veya hastalığın tekrarlaması da gerekli değildir veya hastalığın terkibinden dolayı müzminleşmesi ve tabiatın onu olgunlaştırıp ortadan kaldırması söz konusu değildir. Hasta birden kurtulursa ve bir defa uygulanırsa da, o az miktarda olur. Genellikle hastalık zikrettiğimiz şekilde seyreder ve onda fazlalık olduğunda ise, buharları eksiktir. Ancak hareket az olduğunda kişi için bu iyi olur; hastanın üstü örtülerek, korunur.

Hippokrates şöyle demiştir: Buhranlı günler tek günlerde veya çift günlerde olabilir. Eğer kişi güçlüyse, buhranlı günler çoğunlukla tek günlerdir. Mesela çiftler 4, 6, 8, 12, 14, 20 ve 24 gibi. Bizim söylediğimiz çiftler oluşum halindeki hastalıkların seyrine de uygundur; tek günler, örneğin 3, 5, 7, 11, 21, 27 ve 31 gibidir. Daha sonra, Galen bu

---

[81] TM: Dört gün birleşmiş kavuşmuş sayılır ve dört gün üçüncü gün sekizinciden başlayıp on birinci bitmesi ve buhran günü olur. Ayrılmış sayılmakla çünkü yedinci günde düzeltme olmakla dört gün üçüncünün öncesinde dikkate alınıp, dört gün üçüncü on birincinin dörtte biri ve yarım sekizde biri olur.

kısımda Hippokrates'in zikrettiği 18. günü kabul etmez. Hippokrates'in bu söylediklerine itiraz eder. Hippokrates'e göre, buhran günlerini önceden bilmek ve önceden açıklamak mümkündür.

Bilinmelidir ki, o bazen buhran günleri birbirine eklenip, tek bir günmüş gibi olur. Bu durum genellikle yirmi günden uzun süren buhranlarda görülür. Orada hasta maddeyi dışarı atar veya kusar ya da ishalle atar. Bilmelisin ki iyi buhran günlerinde kötü işaretler ortaya çıkarsa, aslında bu buhran da kötüdür. Bu durum genellikle ölüme işaret eder. Mesela bu durum yedinci veya on dördüncü günlere rastlayabilir.

Bazı İyi ve Kötü Buhran Günleri ve Zaafları ve Onların Hastalıklarla Karşılaştırılması

Buhran günlerinden gayet güçlü olanı daimi olarak, mevcut değildir; cidden zayıf olanı vasat olanı da vardır. Biz bunu söyledikten sonra ayrıntılı olarak bilgi vereceğiz: İlk buhran günü dördüncü gündür. Bununla birlikte, çoğunlukla onda buhran çok güçlü değildir. Yedinci günü olanı, diğer buhranlara nispeten daha güçlüdür. Yedinci gün görülen humma uyarıcıdır. Ancak cidden güçlüdür. Bu uyarı dördüncü günde görülen humma nöbeti için de geçerlidir. Yedinci günde görülen hummanın yüksek tabakalara (yukarı tabakalara) etki etmesi söz konusudur ve on birinci günde görülen daha güçlüdür. On dördüncü gün humma çok güçlüdür ve onun gücü on dördüncü güne uygundur. Buhran hükmünde kişinin gücü yeterli değildir; fazlalıklardan kurtulmasıyla kurtuluş olur. Ona uygun olan o gün, yani on dördüncü gün, kişinin güçlü olmasıdır. Yirminci günkü humma yirmi birinci gününkiyle bağlantılıdır. On sekiz günlük humma çok az olur; yirmi bir günlük humma daha da az görülür. On dört günlük humma, ne otuz bir günlük hummadan güç olarak daha zayıftır, ne de otuz altı günlük hummadan daha az güçlüdür. Şüphesiz onun buhran günlerinde güçlü olmasa bile, kırkıncı gün, otuz dördüncü günden daha güçlüdür. Otuz dördüncü gün hummanın gücü iyidir ve otuz birinci gün ise daha da güçlüdür.

Bilinmelidir ki, kişilerdeki nöbetler sıkıntılı şekilde ve had derecede sıkıntılı ise o hızla buhrana dönüşür; kişide buhran meydana gelir. Bundan dolayıdır ki, on birinci günde sıkıntı oluşur nadiren on dördüncü gün beklenir. Şüphesiz çoğunlukla, bu tarihte nöbet oluşur;

çok azı on dördüncü günde biter. Çenellikle bu tip hummaların nöbetleri çift günlerde olur. Bunlardan yüksek tabakalarda olanlar (üst tabakalarda) olanlar, örneğin yedi ve on birinci günde olan gibilerinde tehlikeli günler on yedinci ve yirminci gündür. Hastalığın uygun olan devreleri buhran günleriyle belirlenir. Yedi devirli demek, yedi gün hareketli olmak demektir. Bu durum kronikleşmiş olan hummalarda akut seyredenlerdeki gibi, yaşa ve oturulan şehrin durumuna göre değişir; hatta dört günde bir olanla yedi ayda bir olan gibi. Onların çıkışları, genellikle on dört günde bir görülen hummalarla karşılaştırılır. Bizim zikrettiğimiz gibi, oluşum günleri mukayese edildiğinde onların gecikmelerinin ve görüldükleri günlerin aynı olduğu belirlenir.

Buhranlı Günlerinin Ortası

Bu zikrettiğimiz günler buhranın asıl günleridir. Bu buhranlı günlerin sebebi dışarıdan arız olan sebeplerden kaynaklanır veya hastalığın hızlı hareketinden veya zayıf olmasından kaynaklanmış olabilir; şiddetli uykusuzluk görülmesinden; ondan acele edilmesinden veya onun ertelenmesinden de kaynaklanabilir ya da buhran beklendiği zaman ve yerde görülmez. Belki güçlü bir sebep oluşmuşsa, sağlıklı bir buhran oluşur; ne gecikir ne de daha önce meydana gelir. Ancak bu durum arıza gösterirse ve güçlü bir şekilde güç sapma gösterirse, humma nöbcti ya ertelenir veya daha önce meydana gelebilir. Eğer buhran zayıf olup zorlanırsa bu da buhranın, nöbetin tam oluşmasını engeller. Bu durumda oluşan buhranın orta günleri sapma gösterir. Bu bakımdan onlar için buhranlı günler denir; örneğin bu günler üçüncü, beşinci, yedinci günlerdir. Örneğin on üçüncü gündür. Üçüncü ve beşinci, yedinci ve on birinci arasında dördüncü ve dokuzuncuyu saklar. Bazen birinci buhran tek başına 2 gün devam eder. Vücudun iki yanında olanın (buhran) tek başına etkisi 2 gün sürer veya o öyle bir buhran olur ki onda olan 2 günde etkin olur. Örneğin on birincinin dokuzuncu gündekini hızlandırması ve dördüncü gün olanın dokuzuncu gündeki buhranla hızlandırılması gibi. Aslında ne kadar çokluk varsa o kadar çok da oluşum vardır.

Ortadaki Günlerde Görülen Buhranın Güçlülüğü ve Zayıflığı

Bilinmelidir ki, buhranlar için dokuzuncu gün kuvvetli bir gündür. Sonra beşinci gün gelir; sonra üçüncü gündür. Dördüncü gün olan

nöbet, aslında onlar arasında kusurlu da değildir. On üçüncü gün buhranının da zaaf yoktur. Ancak sekizinci gün buhranı kendi gününde oluşur, ancak o çok kötüdür. Şüphesiz kötü olmasa bile, ciddi iyi olmayan (hoş olmayan) gizli eksiklikler ve güçlükler yaratır. Onun için de pek az buhran olur ve bunlar kötüdür veya güzel ve hoş değildir. Dolayısıyla yedinci gündekinin zıddıdır. Dördüncü gündeki kötülülük işaretlenir. Kaydedildiğine göre, dördüncü günkü, zorlamayla, iyi oluşa, iyileşmeye işaret eder. Burada düşüp bayılma alametleri de belirlenir. Özellikle kusma görülür; bayılma[82] olur. Onda güç kaybı vardır; yıldırım çarpmış gibi olur; titreme, nabız damarlarda kaybolur; görülmez; düzenli değildir. Bazen ondaki buhranda kusma eksiktir. Hummayla birlikte sarılık ortaya çıkar. İdrar kötü olup kötü tortular içerir. Bu hasta kurtulabilir. Eğer olması gerekenler olmazsa bu mümkün olur ve hasta kurtulur. Ancak hastalık tekrar edebilirler.

Galen diyor ki buhran yedinci gün adil hükümdar gibidir; altıncı gün zorbaya zulmeder gibidir ve sekizinci gün hüküm olarak atılmaya yakındır.

Buhranda Fazlalık ve Kötü Günlerin Düzeni veya Ortasındaki Günler ve İhtar Eden Günler Hakkında Kısım: Buhranlı günlerin en iyisi yedinci gün ve on dördüncü gündür. O kısımdan sonra dokuzuncu, on yedinci, yirminci ve onlardan daha sonra beşinci, sonra dördüncü ve on sekizinci, sonra üçüncü dür. Bilinmelidir ki daha güçlü olan buhranlı günler buhran öngörülen günlerdir ve öncesinde nöbet öncesi olduğu söylenen günlerdir ve kısacası bu hükümler zayıftır.

Buhranın Birinci ve İkinci Açıklamalarında Kastedilen Varsayılan Günler Hakkında

O birinci, ikinci, on üçüncü, on ikinci, on sekizinci, on beşinci ve bunların hepsidir. Bunların hepsi buhran günleri hakkında şaşırtıcıdır.

Hummaya İşaret Eden Günler Hakkında Kısım

Maddenin değiştiğinin delillerinin eserleri ortaya çıkması hummalı günlere işaret eder veya güçle ve hastalıkla tek başına mücadele edildiğini gösterir. Başlangıçta tabiat ve hastalık arasındaki akışta hafif bir zıtlık (ayak direme) vardır. Ancak öncelikli olarak bu durum ol-

---

82 TM: sekte.

gunlaşma ve olgunlaşmanın tersinin delilleri gibidir. Ancak pişmenin, olgunlaşmanın delilleri onun ilkin beyazımsı kırmızı veya beyaza meyilli, olmasıdır. Yine bilinen, onların pişmemiş, olgunlaşmamış olduğudur. İkincisi arzudaki istek veya ondaki düşüştür ve hareketten korkma veya onun çok olmasıdır. Ancak üçüncüsü baş ağrısı ve üzüntü, nefes darlığı, titreme, genel olmayan terleme, tam olmayan kusma vardır. Eğer bütün bunlar bilinen günlerde görülürse, bu hastalığın dört günde bir gelen humma nöbeti olduğu belirlenir. Ancak yedinci günde onun belirtileri kötüleşir ve özellikle, onu yüksek ateş izler. Bu durum yedinci günde ortaya çıkar, ancak yedinci günde azdır. Ancak o çoğunlukla gün aşırı görülen nöbete ait bir işarettir. O sekizinci ve yedinci günlerde görülür. Ancak çoğunlukla on birinci güne kadar devam eder. On birinci gün on dördüncü gün gibidir ve on dördüncü gün on yedinci gün gibidir veya on sekizinci gün gibidir veya yirminci gün veya yirmi birinci gün gibidir. Yirmi birinci ve yirmi ikinci günler kırkıncı günle aynı arazları gösterir. Hummanın ortası üçüncü günse, o beş gün süren humma nöbetidir. Hummalarda sekizinci gün ve beşinci günden dokuzuncu güne kadar olan nöbet kötüdür. Eğer gerçekten nöbet kötüyse, o sekizinci gündür.

Bilinmelidir ki, buhrandan önceki ve sonraki günlerdeki sapmalar zikredilen sebepler dolayısıyla oluşabileceğine dair işaret vardır. Bilinmelidir ki, eğer ne zaman humma nöbeti işaretleri ikinci gün görülürse, onun hızlı hareket eden hastalık cinsinden olduğu anlaşılır ve ona tedavi için ilaç ve diğer önlemler uygulanır. Buradaki işaret eden günlerin işaretine göre, acele edilmesi gerektiği veya bunun dışında yapılması gereken diğer hususlar belirlenir.

Şekillerine Göre Buhran Günlerinin Tarifi

Hastalığın birçok arazı (belirtisi) dolayısıyla buhran günlerini belirlemek gerekir. Şüphesiz eğer buhran yakınsa, onun önlemini almak gerekir. Eğer daha sonra, bekleniyorsa, önlemi de daha sonra alınır. Buhran gününde hastanın da özellikle önlem alması gerekir. Elbette tahrik eden ilaçlar kullanılmamalıdır. Bazen tabiat dışarı atarak yardımcı olur. Fazlalıklar ifratı artırır. Bazen tersine hareket etmek gerekebilir. Gerektiği şekilde hareket etmek yeterli olacaktır. Bu durumda kusup dışarı atmak gerekmez.

Buhran günlerinin tarifi de gerekir ve bilinen günlerini aykırı işlevlerden oluştuğu görülür. Genellikle husus iki gruba bölünür. Bunlardan biri mutlak hastalık buhranlarındakilerdir; diğeri bütünüyle buhran günlerinin belirlenmesiyle ilgilidir. Bazen buhran 2 ya da 3 gün sürer ve şekillenir. Şüphesiz bu humma buhranı onlarla bağlantılıdır. Ancak buhranın birinci nöbetinin uzun ve kısa oluşunun belirtilerinden hastalığın tabiatları ve gücü belirlenir.

Ancak hastalığın uzunluk ve kısalık alametlerinden hastalığın sona erdiği belirlenir. Örneğin eğer hastalık oluşmuşsa, dördüncü günde bitip bitmeyeceği ve meyli belirlenebilir. Şüphesiz yedinci günde buhran oluşur ve onun kendi kısmında zikredilen hastalığın uzunluğunun alametleri ortaya çıkar; buhranın ne zaman biteceği ve buhransız olarak sağlığa kavuşup kavuşamayacağı anlaşılır. Şüphesiz yedinci ve on dördüncü günler arasında hastalığın bitmesiyle onlardan biri tekrar görülmez. Ancak hastalıkların tabiatından çıkarılan sonuç öncelikli olarak, hastalık tek günde olursa, buhranı da tek günlüktür. Eğer hastalık 2 günlükse, buhran da 2 gün sürer.

Ancak buhran 2 günlük olursa, ikinci günün özelliklerinden hastalık belirlenir. Hastalığın devrelerinden buhran vakitleri süresinden, buhran zamanından günlerin içeriğinden ve yorgunluğundan hastalığın mahiyeti anlaşılır. Ancak devrelerinin kıyaslamasından elde edilen hüküm ve 2 günlük hummanın devrelerin kıyasından elde edilen hüküm, 2 günlük hummanın birinci gününde görülenlerden öğrenilenler gibidir. Birinci günü görülenler, tek günlük humma özelliklerini gösterir. Ancak buhranın zamanına bakmak ve 2 günlük veya daha uzun soluklu olup olmadığını belirlemek gerekir. Eğer o güçlü olup mani olunmazsa, engellenemezse hastalık uzun sürer. Onun gücü ise bu delillerle anlaşılır. Bu kısımda buhranın orta günlerden üçüncü günde oluşması, söylenen şartlarla belirlenebilir.

Ancak günlerin gücünden onun yaradılışından, örneğin yedinci gecede başlayan terden ve sekizinci gün bütün gün hastanın terlememesinden anlaşılır. Şüphesiz buhran yedi gün devam etmiştir; yedi günlüktür. Sekizinci gün devam etmez. Eğer hastalık sekiz günde ortaya çıkarsa ve şayet buna zıt olursa; bu zıtlığı karşı oluş olarak ortaya çıkmışsa, on üçüncü günde terleme başlar. Hastalık düşüş göstermez.

Terleme on dördüncü günde olur ve humma on dördüncü gün son bulur. Şüphesiz buhran on dört güne kadar mevcuttur. Sekizinci ve on üçüncü gün humma nöbeti olanlarda peş peşe 2 gün güç yoksa, bu iyi değildir. Altıncı gün ölüm olması, sekizinci günde olmasından daha iyidir. Onun onuncu gün olması, dokuzuncu gün olmasından daha iyidir.

Ancak bu hükümlerin hepsinden çıkarılan sonuç daha önce on dördüncü günde görülen buhrandaki gibidir. Çünkü o terle ve onunla birlikte sonlanmalarıyla birlikte görülür. Ancak bu duruma korkutan günlerde hükmedilir. Şüphesiz buhranın yedinci günde veya yedi günde olup olmadığına karar verilir veya on bir günde mi olduğuna karar verilir ya da on dört günlük buhran olup olmadığına karar verilir.

Birçok Hastalığın Buhran Günlerinin Oranı Hakkında Açıklama

Şüphesiz biliyoruz ki, had derecedeki hastalıklar cidden yedi günlük buhranlara doğru yönelmek durumundadır ve onlar da on dördüncü gün ve yirminci gün buhranlara doğru seyreder ve onlar da kırk günlük buhranlara doğru seyreder ve onlar da on dördüncü gün ve yirminci gün buhranlarına doğru seyreder ve onlarda kırk günlük buhranlara doğru gider. Sonra bu hastalık buhranları mutlak kronik hastalık buhranları haline gelir. Eğer hareket çiftlerde artarsa bu şüphesiz kötü işarettir ve çoğunlukla altıncı günde öldürücü olur ve dördüncü de korkutucudur. Eğer kişide soğuk ter varsa bu durum oluşabilir; menenjitte de görüldüğü gibi. Şüphesiz onun buharı çoğunlukla onuncu günde artıp şiddetlenir; yoğunlaşır. Sonra üçüncü ve dördüncü günde görülen buhranlarda da aynı durum görülür; sonra yedinci günde görülen buhranda ve sonra söylendiği üzere, bütün buhranlarda zaman içinde artıp şiddetlenme görülür.

ÜÇÜNCÜ FEN

ŞİŞLER VE PÜSTÜLLER (DÖKÜNTÜLER)

(Bu kısım 3 makaleden meydana gelmiştir.)

Birinci Makale
Sıcak ve Kötü Şişler

Birinci Kitap'ta biz şişler, onların cinsleri ve tedavileri hakkında genel olarak bilgi vermiştik. Burada tekrar o konuya dönmek gerek-

mektedir. Burada söz ettiklerimizi adlandırmak üzere tekrar konuya dönmek ve bu konuda biraz daha bilgi vermek istiyoruz.

Sıcak Şişler ve Püstüller Hakkında Açıklama

Biz diyoruz ki, bütün şişler ve cerahatler çözülmemiş olanları sıcak ve sıcak olmayanlardır. Sıcak şişler kandan oluşur; onlar kendi yolunda akan veya akmayan kandan meydana gelmiştir veya kendi yolunda akan safra ve kendi yolunda akmayan safradan meydana gelmiştir. Kandan meydana geleni, iyi kandandır. Ancak kötü kandan da olabilir. İyi kandan olan yoğun olabilir. O balgamsı etten ve onunla birlikte deriden olabilir ve vurmayla ortaya çıkmış olabilir. Eğer ince flegmonik (balgamsı) madde ise ciltten anlaşılır ve tek başına görülürse o kötüdür ve o vurmayla birlikte veya darbelerle oluşmamıştır.

Ancak kötü, bozuk ve yoğun kandan birçok çeşitli kötü döküntüler, çıbanlar meydana gelir. Şüphesiz onun kötülüğü şiddetlidir ve ateşinden (yakıcı olmasından), kızıllık meydana gelir; yüksek ateş ve yaralar oluşur. Onun kötülüğünden *nar-ı Farisî* denen zehirli maddeler oluşur ve o, ince bozuk, kötü balgamî maddeye meyillidir. O madde nispeten ince, sıcak ve flegmatiktir (balgamî). Çoğunlukla kötü olanlar kırmızı şişler ve sıcak yangılı yaralar oluşturur.

Ancak safravi olanlar, safra cidden latifse, cildin içinde herhangi bir bozukluk meydana getirmez. O yakıcıdır, kaşıntı ve karıncalanma oluşmasına sebep olur. O kaşıntıyı adeta dolaştırır; kaşıntı hafiftir, ancak onun hareketi az olabilir; o zaman kötüdür. Ancak bu yoğun safradan oluşur ve o daha az korkutucudur; cildi inceltir ve balgamla karışmışsa, ona *cavrısiyye* (darıya benzer) denir. Bu hastalıkta bu az görülür. O gevşeklik oluşturur; deriyi çözüp adeta gevşetir. Eğer madde yoğunsa ve kötüyse, bozuksa, biraz kaşıntı oluşur. Onun yoğunluğu kan kıvamına ulaşırsa ve bozuksa, kötü kızıllıklar oluşur. Onda ince bozuk maddeler meydana gelir. Eğer çeşitlilik varsa da, daha sonra bu maddenin kötülüğünden yumuşaklık, incelik oluşur. Ancak tabiat bunları atabilir. Bunlar deri içinde kalmaz; deriye yakın yerde olurlar.

Çoğunlukla şiş madde sıcaksa ve şiş gerçekten büyükse, o şişlerin hepsi öldüren veba şişleridir ve hepsi *terakiye* (şiş kabarcıklar) diye bilinen yapıdadır. Bu grupta fiiller kötüdür ve vebanın görüldüğü senelerde artar. Onlar sıcak şişlerdir; onlar yumuşayıp belli bir süre içinde yok

olmazlar. Muhtemelen onlar organları bozarlar. Onlar daima büyük şişler olmayıp, çok fazla maddeden oluşmamıştır. Muhtemelen onların maddesi kötüdür. Bilinmelidir ki, basit şişler az olur; tek tek şişler azdır. Genellikle şişler birbiriyle birleşirler. Bilmelidir ki, görünüşte vuruşu (nabız gibi atma) olmayan şişlerde, irinlenme olmaz. Ancak derinde olanda ateş vardır; bizim sana söylediğimiz gibi.

Balgamî Şişler

Sen balgamî olan şişleri bilirsin; sıcak iltihaptan arazlarını, hacminin artışını ve süresinin uzadığını, kendini koruduğunu ve vuruşlarının derinde olduğunu; derine dalmış olduğunu bilirsin. Onlar arterlere yakındır ve sinirlere doğru seyreder ve o sebeple de hissedilir. Şişler aralarından anlaşıldığına göre, iç organlarında olmaz. Kısacası onlar çoğunlukla büyük arterdedir; ağrısı çok yoğundur ve çözülüp erimeleri veya ağrıları seri şekilde oluşur. Balgamî olan şişlerde organın içinde nasıl olursa olsun, ağrı hissedilir. Gizli küçük organların damarları içinde onların nasıl oluştuğunu belirlemek gerekir.

Bilinmelisin ki, *flegmoni* adı Yunanca iltihaplı olan her şeye verilen genel bir addır. Daha sonra denmiştir ki, bütün sıcak şişler flegmoniktir; sonra denir ki, zikredilen sıfatları taşıyan sıcak şişler flegmoniktir. Onlar kanın yanmasından, çok ısınmasından oluşmuş olup iltihaptan yoksun değildir. Onların yolları (kanalları) tıkanmıştır; flegmonik olanın, yazıldığına göre, basit olanı azdır ve çoğunlukla kırmızı veya serttir veya şiştir. Bunun sebepleri geçmişte bedendeki doluluk, hıltlar içeren damarları (venler) ve mümkün olduğu kadar onlarda zaaf olmasıdır. Onlardaki doluluk ve damarlardaki hıltlar nedeniyle, bu durumda, hastalığın başlangıcındaki bozukluktan, kesintilerden veya kırılıp bozulma veya yeniden hareketlenme ya da organlarda çok fazla yara oluşmasından maddede zaaf oluşur. Bazen bu hıltlar maddelere doğru meyleder ve onlarda zaaf oluşturacak şekilde hapsolur; yaralarda görüldüğü gibi.

Bilinen Kaşıntılar: Boş olan yerlerde şişler meydana gelmesi gibi, onun hacmin artmasıyla, uzamasıyla ve iltihap toplayarak sonlanmasıyla da şişler ortaya çıkar. Madde orada toplanır ve orada gevşek şekilde birikimi ile şiş tamamlanmış olur. O kötüdür ve onun toplanması uzun sürmez. O organı bozulmaya ve ölüme sürükler. Çoğunlukla

bu büyük şişlerde olağandır. Çoğunlukla küçük şişler organın kokuşmasına sebep olan kötü maddeden meydana gelmiştir. Sen hastalıkla ilgili olarak, onun nerede olduğunu gösteren nabız gibi vurmalarla şişin nerede olduğunu anlarsın. Yine bilirsin ki onların vuruşları, sıcaklığı ve güçlü oluşlarını da anlarsın. Yine bilirsin ki zorla olgunlaşma ve kokuşma ve de yoğun şekilde sürenin uzaması kokuşmaya sebep olur. Bilinir ki, döküntüler kötü karakterde iltihaplı şişlere dönüşür. Derinde şişleri olan kişi hindiba suyu ve itüzümü suyuyla Çin tarçını kabuklarını içmelidir.

Balgamsı Şişlerin Tedavisi: Eğer flegmoni mizacındaysa şiş, harap edici olduğundan dolayı çözülmez. Ancak tesadüfen harap eden sebep oluşur ve onun sonucu vücuttan onun eseri (izleri) temizlenir veya doluluktan ve şiş oluşumların oluşmasını sağlayacak olanlardan kaçınmak gerekir. Şişten kurtulmanın tedavisi şiş oluşturacak olan garip maddelerin atılmasıdır. Bu kullanılan maddelerin rahatlatan ve yumuşatan maddeler olması gerekir. Örneğin pişmiş buğday unundan yapılan yakı su veya yağla uygulanır. Bazen bunun şartı şöyledir: doğal yapı yeterlidir ve özellikle şişte çok madde varsa bu uygulama yapılmalıdır.

Ancak eğer vücut şişlerle doluysa, onları (şişler) rahatlatmak, gevşetmek gerekir. Onların içindekilerin çözülmesini sağlayarak onlar dışarı çekilmelidir. Muhtemelen kan alınarak maddenin dışarı atılması gerekebilir. Bazen ona ishal yapan ilaçlar verilmelidir. Şüphesiz bu rahatlatan ilaçlarla yapılabilir ve bedende doluluk oluşturan sebebi tedavi edecek ilaçlar ona göre verilerek şişler bertaraf edilmelidir; içleri boşaltılmalıdır. Başlangıçta bu maddelerin atılmasına çok ihtiyaç olmasa da, vücudun aşağısına gönderilmelidir. Ancak eğer hastalık oluşturan madde hareket etmeyip vücut tarafından tutuluyorsa, o başlangıçta dışarı atılmalıdır ve kan almak suretiyle kusarak ve hastanın ihtiyacı olduğu kadar ishal halinde dışarı atmak gerekir. Ondan, temizlenmek ve bedeni temizlemek gerekir. Ancak hastalık büyükse onun kusması ve maddeyi azaltması gerekir; zıt olanlar dışarı çekilip, onlardan kurtulmalıdır. Eğer bedende çok fazla fazlalık yoksa organlarda zayıflık oluşturur. Bu madde fazlalık değilse, ilaçla gerekli yerlere gönderilir.

Burada bilinen şartları, yaş, kısım, ülke ve diğerlerine göre, ayarlamak gerekir. Bu konuda *Birinci Kitap*'ta verilen şartlara uygun olarak orada verilen yasaklara dikkat edilmek suretiyle hareket edilir. Sonra hastalığı nakleden ilaçlarla birlikte rahatlatan rutubetlendiren ve tersine hareket sağlayan merhemlerin uygulanmasına geçilir. Yavaş yavaş merhemlerin uygulaması daha yoğunlaştırır. Bunun yanı sıra, tedavi durdurulur. Sonra tedavi belli bir boyut kazanır ve rahatlama hâkim olur ve vücudun kendi harcamaları, ilaçla yapılan korumalar ve onun kendisini korumaları hâkim olur. İltihaplanmış uçuklar ve püstüller kurutulur.

Ancak rahatlatan merhemler, gözenekleri genişletir ve ağrıyı sakinleştirir ve kurutucudur; hastalık oluşturacak şeylerin tutulmasını engeller; ancak tamamen geçirmez. Eğer onu çözecek keskin maddeler verilirse onlar çözülebilir. Madde tutulduğunda şiddetli ağrıların geri döndüğü görülür ve organ adeta iki büklüm olur ve madde baş organlarına yönelir. Katı şişler oluşur ve organ yeşil ve siyaha dönüşür. Özellikle son işlem olarak, hasta ilaçla tedavi edilerek, son verilir.

Bilinmelidir ki, yoğun ağrı olduğunda yönlendiren ilaçlar dışında rahatlatan ilaçlar hastaya verilir. Bazen onlarla birlikte, rahatlatmaya engel olmayan soğutan ilaçlar da kullanılır. Ancak bozuk madde baş organlarına doğru yönelirse, her gün hasta kusturulur. Eğer onlar bir yolla yukarıya çıkarsa, dışarı atmak ve onların gelmesi muhtemel organları boşaltmak gerekir. Şüphesiz sen o kötü maddeyi bu yolla atamazsan, orada lavman yapman gerekir.

Eğer o zararlı maddenin katılaşmasından korkulursa, hastaya onları ısıtıp gevşeten ilaçlar ve hastayı güçlendirici maddeler verilmelidir. Ancak ona nispeten orta seviyede sakıncalı olanı, daha önce başka yerlerde zikrettiğimiz öz sularından da ilaç olarak verilebilir. Örneğin eşek baklası suyu, su kabağı, hindiba, çobandeğneği ve özellikle itüzümü suyu verilir ve toz haline getirilmiş yakılar ve keten tohumu öz suyu da verilir; soğuk suyla batırılmış sünger uygulanır. Bazen soğuk su ve sirke içine konan süngerin uygulanması yeterli olacaktır. Başlangıçta kış kirazı bünyeyi güçlendirmekte yararlı olur. Aynı zamanda nar kabuğu ve saksıgüzeli çiçeği, kavrulmuş buğday cidden iyi gelir; özellikle sirke ve sumakla karıştırılırsa yararlı olur. Yine boy otu da iyi

gelir. Onun sandal, Arap zamkı, gelincik, biber, ban otuyla ve haşhaşla güçlendirilmeye ihtiyacı vardır. Haşhaşın şişlere başlangıçta iyi geldiği bilinir ve onları kurutmak ve kasılıp büzülmelerini sağlamak için safran kullanılır. Başlangıçta süngerli tertip de yararlı olur.

Eğer çok fazla soğuk varsa, bazen o organların bozulmasına sebep olur. Bu üşüten soğukluk şişlerde hapsolmuş hıltların bozulmasına yol açar ve o hıltları içeren şiş yeşil ve siyah renk alır. Bu gibi hallerden korkulur ve oraya arpa unu, gül suyu ile yakı yapılır ve bu terkip rahatlatır. Burada, eğer bir birikme görülürse orası açılmalıdır. Ancak onun da belli şartları vardır. Şişin bütününe ve olgunluğuna bakılarak, o kısımda açma yapılır. Orada açıkça çok fazla birikim görülür. Bazen bu birikim organı öldürmüş olabilir. Burada onda olanı belirlemek ve ondan akanı gözlemek gerekir. Burada orasının (organın) hali ve organın durumu önemlidir. Eğer gerekliyse, o kısım buharlı su ve diğer gevşetici sıvılarla muamele edilir. Rahatlatmak için lapalar uygulanabilir. O kısma cıvalı içeriği olan ve pişirilip olgunlaştırılan merhemler uygulanır.

Bilinmelidir ki, öncelikle güçlü bir tıkanma engelleyici bir hal ve daha sonra güçlü bir çözülme ve çok fazla üşüme varsa bilinen tedavilere dönülmelidir; soğuk sudan kaçınılmalıdır. Aynı zamanda kırmızılık olanlarda hissizleştirme yapmak gerekir ve şiddetli çözülme ağrı oluşmasına sebep olur. Şüphesiz başlangıçta bu konuda önlem almak gerekir. Sıcak su uygulayarak, ağrıyı teskin etmek gerekir. Sakinleştirici merhemler ve yakılar uygulanır. Örneğin şu ilaçlarla bu terkip hazırlanır. Şüphesiz burada uygulanacak yakı güçlü olmalıdır ve oradaki maddeyi boşaltarak oluşumu engellemelidir; örneğin soğuk suyla muamele edilmiş Ermeni kili ile gül yağı karışımı gibi. Gül yağı gülden ve zeytinyağından iyidir. Şüphesiz zeytinyağı suda çözülür veya gülle mercimek pişirilir veya kurşun kiri, gül yağı ile karıştırılır. Şüphesiz eğer hastaya yağlı yemek verilirse ve verilen maddeler kanallardan akmazsa, boru çiçeği verilir. Şüphesiz başlangıçta ve bitiş zamanında sarmaşık, demirdikeni, kereviz, reyhan ve benzerleri uygun olur.

Ağrıyı hafifletmek için çoğunlukla tatlı şarap gülyağı ile karıştırılır. Muhtemelen yoğunlaştırılmış üzüm ekstresi biraz balmumu ile karıştırılıp, sof üzerine konur veya sof üzerine konan çördükotu yazın kışa

göre daha az soğutucudur. Ekşi şaraba veya sirke veya soğuk suyu batırılmış sünger uygulanır. Safran da ağrı kesici olarak kullanılır. Eğer sen şiş oluştuğunu görürsün; soğutmayı bırakıp o şişin oluşması ve irinin toplanmasını sağlaman gerekir.

Ancak şiş oluştuğunda hastaya dereotu, papatya, hatmi, keten tohumu ve benzerleri verilmelidir. Muhtemelen kurutucular dışında, *diyahulinya* ve *basilikun* denen merhemlerden ve oksitli merhemlerden verilir. Bunlar, balgamî maddeden oluşan iltihabi sakinleştirmesinin yanı sıra, sağlık oluşturabilir. Eğer o iltihabı tamamen kurumadığı düşünülüyorsa, onun içerisine ekşi şaraba batırılmış saf yün uygulanır. Çoğunlukla sinirlerden çok etlerin (kaslar) kurutulmaya ihtiyaç vardır. Çünkü sinir kolayca kuruyarak kendi mizacına döner. Eğer elin içinde arterler azsa onun kurutulmaya daha az ihtiyacı vardır. Çoğunlukla pişmeden (olgunlaşmadan) önce ondan kan almaya ihtiyacı olabilir. Çoğunlukla şerefli organlardan daha aşağı organlara şişleri çekmeye gereksinim vardır. Daha sonra bu hastalık tedavi edilir ve açılması gerekli olan sıcak şişler açılır ve onların başının etrafına keten tohumu ile yapılan yakı ve seçkin ilaçlar uygulanır. O bölgeye uygulanacak ilaçlar kuş tüyü ile uygulanır. Çünkü parmakla yaraya dokunmak zarar verebilir.

Kırmızılık ve Grupları

Sen kırmızılığın sebeplerini ve gruplarını *Birinci Kitap*'ta öğrendin. Onlardan balgamî olanlarda kızıllık görülür ve onun temizlenmesi gerekir. Kızıllık siyaha veya yeşile dönüşebilir. Çoğunlukla kan rengi olur. Genellikle sıkıntı verenlerde olduğu gibi, elle dokunulduğunda oradaki kırmızı maddenin inceliğinden dolayı o kısım beyazlaşır. Sonra hızla eski rengini alır. Aynı zamanda bu kızıllık balgamî değildir. O kırmızılığı da safran sarısı görürsün. Burada balgamî kırmızılık görülmez. Hakiki kırmızılık deride görülür; balgamî olan sıkıntılar et içindedir. Hakiki kırmızılık yavaş hareket eder.[83] Balgamî olan böyle değildir. Onda oluşan püstüller irinlidir. Bu nedenle onlara *balgamî* denir. Elbette demevi olan kolayca atılamaz. Ancak balgamî olan kaldırılabilir. Söz gelimi safra dolayısıyla kan üstünlüğü varsa, onun

[83] TM: Aşağı hareket eder.

savunması görülebilir; ağrı ve yoğun nabız vardır. Ateşi (sıcaklığı) balgamî olan yoğun, şiddetli hummayı kendine çeker.

Çok şiddetli sıcaklık deriyi tahrik eder ve döküntü denen yapıların oluşmasına sebep olur. Bu da balgamî değildir. Balgamî olmaksızın kırmızı ve iltihabî bir durum oluşmaz. Muhtemelen de nadirdir. Balgamî olan uzun sürer ve çoğunlukla görüldüğü gibi uzun sürmesinden dolayı ağrı ve acı oluşturur. Bundan dolayıdır ki ağrı varsa kırmızılık azdır. Genellikle kırmızılık yüzde görülür ve tavşan burnu büyüklüğünden başlayarak şiş büyür; yüzün bütününe yayılır. Eğer kırmızılık derinin altındaki kırıktan kaynaklanıyorsa bu kızıllık kötüdür. Bilinmelidir ki, buradaki balgamî kızıllık ve kırmızı balgam arasında fark vardır.

Balgamî Kızıllığın Tedavisi

Hastalıkta, safra dışarı atımıyla birlikte balgamı da atmak gerekir. Atılamadığında, burada kan almaya ihtiyaç duyulabilir. Şüphesiz gerektiğinde bu durumda kan almak yararlıdır. Eğer madde derilerin arasında ise yararlı olur. Ancak dendiğine göre, bu madde akmalıdır ve akması yararlı olur; bu maddenin dışarı atılmasına da yardımcı olmak gerekir. Bunun için sonra kan alınmalıdır. Bunu, baskın özelliklerden belirleyebiliriz. Daha sonra balgamî olanlar kısmında öğrenilen güçlü soğutucular onun üzerine uygulanır. Soğuk su şişin üzerine dökülür ve bu işlem onun rengi değişene kadar devam ettirilir. Onun renginin değişmesi mümkün olur ve tamamen olmasa da kırmızılığı ortadan kalkar.

Genel olarak, kırmızılıkta soğutmak gerekir ve bu zorunludur. Çünkü onda genellikle iltihaplanma ve iltihabın oluşturduğu ağrı vardır. Balgamî olan şişte madde dışarı atılmalıdır. Çünkü madde yoğun ve âsîdir; onunla baş edilmesi zordur. Ona başlangıçta güçlü tutan maddeler uygulanmalıdır. Bunun için onun üzerine büzen, tutan maddeler uygulanır. Ancak onun soğukluğu, büzme ve tutmasından daha şiddetli olması söz konusu olabilir. Bundan dolayı, bu maddenin içteki organlara ve şerefli organlara yönelmesinden korkulur; onun olduğu organın kararmasından ve renginin değişmesinden ve de kötü yollara sapmasından korkulur. Eğer burada bu tip bir şey ortaya çıkarsa, soğutma ve kasıp büzme oluşturmanın zıddı bir yol izlenir.

Şüphesiz cilt üzerinde kırmızı kaşıntılı yerler varsa, o, mazı şarabı, kirli kurşunun pancar yapraklarıyla kaynatılmasından elde edilen

terkiple tedavi edilir; onu çözecek ilaçlar uygulanır ve soğutmasının yanı sıra, güçlü kurutucu olan ilaçlar uygulanır. Yıkanmamış, ısıtma özelliği olan eski yünden 12,5 dirhem alınıp, yakıldıktan sonra, aynı miktarda yakılmış çam ağacı kömürü alınır ve 15 dirhem balmumu ve 9 dirhem kirli kurşun, eski yıkanmış keçi iç yağı ve 15 dirhem suyla bitotu yağından 1 onz miktarında alınıp, ilaç yapılır. Yine kurşun cürufu, sedef otu suyu, gül yağı ve balmumu ile ilaç yapılır.

Darıya Benzer Sivilce (Döküntü)

Uçuk şeklinde sivilce veya uçuk oluşur ve onlar şiş oluşturur ve hızla yayılır. Bazen yaralar oluşur; bazen de çözülme olur. Şüphesiz sen hepsinin sebebini bilirsin. Sivilcenin rengi sarıya dönüşmüşse ve iltihabı varsa ve yoğunluğu, şiddeti harap edici ise o kötü bir şekilde enine doğru yayılma gösterir. Onda nabız gibi vuruşlar varsa ona *etruhin (ateşli)* denir. Kökü incedir; o askıda gibidir. Hepsi de sanki karıncalar ısırıyor gibi bir his verir. Genellikle, bütün deri şişleri derinde olan şişler değildir. Onlar karıncalanma oluşturur. Ancak onlar darı gibidir ve bilindiği gibi, yiyen aşındıran şişlerdir. Eğer yara oluşursa, kokuşmuş diye bilinen yaralar oluşturur.

Sivilcelerin (Kaşıntılı Şişlerin) Tedavisi

Sivilce ve kaşıntılı uçuklar, eğer başlangıcında değilse, gereği üzere hıltları kusarlar; dışarı atarlar. Muhtemelen yaralar, yakınlarındaki yerlerden veya kendi yerinde ortaya çıkar ve onlar cildi yedikten sonra alttaki yapıyı da yerler. Ona peynir suyu ve kısa Mahmudeotu verilse kaşıntı ve döküntü yapan madde ve benzerlerinin atılmasında yararlı olur. Ancak bu tip kaşıntı ve sivilcenin tedavisinde ısıyı artıracak rutubetli şeylerden kaçınmak gerekir. Şüphesiz rutubetlendiren maddeler yaraları yumuşatmazlar. Onları düzeltmek, ıslah etmek için marul, nilüfer ve herdemtaze ve de deniz yosunu, maydanoz ve benzerleri kullanılır. Muhtemelen onda başka bir şey daha kullanılması gerekirse, o itüzümü ve sinir otudur ve özellikle kurutulup un haline getirilerek kullanılır. Bu ilaç söz konusu döküntüleri kurutur. Örneğin hastaya sinir otu, arpa ve mercimek verilir; daha sonra arpadan yemek yapılır ve ona nar kabuğu ilave edilir ve üzüm asması dalları da kullanılır. Eğer yaraların dokuyu yemesinden korkuluyorsa, bunlar-

la birlikte balla benzeri, soğutan şeyler alınmalıdır veya sirke, kendir unu ile karıştırılıp verilir; taze sığır pisliği kavrulup, suyla karıştırılarak uygulanır ve sirkeyle koyun pisliği karıştırılıp verilir ve sirkeyle inek bağırsağı karıştırılıp uygulanır.

Eğer dokuda yenme görülürse şarap veya sirkeyle kabız yapan maddeler içeren ilaçlar alınır veya eşek hıyarı, tuz, teke ödü, sedef otu ile boraks ve biber karıştırılır veya boraks, memeden kesilmemiş erkek çocuğu idrarıyla karıştırılarak uygulanır. Galen çocukta yaranın mevcudiyetini kabul edip iğne gibi sivri ucu olan bir kuş tüyü veya buna benzer başka bir şey alınıp, uçuğun bulunduğu yerin delinmesini ve oranın dibine kadar inilmesini ve uçuğun kökünden sökülüp atılmasını önermiştir. Ancak eğer bu tip yaralar çocuktaysa, onun hamama sokulması ve hamamın havası ona çarptıktan sonra hızla yaranın sökülmesini önermiştir. O kısım, uçuk sökülüp atıldıktan sonra gülyağı ve gül suyu ile temizlenir.

Darıya Benzer Uçuğun Tedavisi

Darıya benzer uçuk tedavisinde öncelikli olarak, hastayı ishal yapan, güçlü müshil özelliği taşıyan ilaçlar kullanılır. Örneğin saleple safra cinsinden olanları atan ilaçlar verilir. Eğer o güçlüyse Çin saçıyla hasta da güçlendirilir. Çünkü onda sevda ve safrayla karışmış olan balgam vardır. Onların içine yumuşayıp gevşeyeceği miktarda sirke ve gül suyu içine konur ve darı tanelerine benzeyen uçukların üzerine sürülür. Süt de ilaç olarak bu hastalıkta fevkalade iyi yumuşatıcıdır. Eğer hastalık ilk safhasını geçmişse, uçuğun oluşmasından sonra uzun zaman geçmişse, tuzlu balık başı yakılıp külü mazı meşesi şarabı ile birlikte onun üzerine sürülmelidir. Bu ilaç onun kurumasında ihtiyacı olan gücü sağlar. Şurası açıktır ki, reyhan yaprağı, bakır sülfat içinde muamele edilip, hastanın uçuklarına uygulanır. Ondan daha güçlü olan terkip bakır karbonat ve sarı kükürt yakılarak elde edilir. Onun külü şarapla karıştırılır veya üzüm asması yakıldığında elde edilen suyla karıştırılır.

Çıban ve Egzama ve Diğerleri

Çıban ve egzama, gıdada yanma ve dağlama yapılmış gibi sıcak deri döküntülerinin dokuları yiyen püstülleridir. Bazen onlara *egzama* denir. Onların içinde birbirini izleyen nemli, yakan, yiyen sivilceler

cinsinden döküntüler vardır. Onlar safravi maddeden biraz derine iner. Onlarla birlikte çok fazla küçük döküntüler de vardır. Onlar çok fazla sıcak hareketli şişlerdir. Onlara *çıban* denenlerin bulunduğu yer siyahlaşmıştır. O kısım rutubetin dışında kararmıştır, adeta kömürleşmiştir. Orada siyahlık derinlere doğru seyreder. Onun döküntüleri az, ancak hacminin büyüklüğü Mısır fasulyesi kadardır. Bazen elbette onda döküntü yoktur. Muhtemelen o, öncelikle çıban şeklinde başlar ve bulunduğu yerde çıban gibi kaşıntılı oluşumlar olur.

Egzama veya çıban oluştuktan sonra, ondan hareketli, ancak kazımayan akıntı şeklinde sıvı olur ve orası (çıkıntıların olduğu yer) siyahımsı nar rengindedir. Bazen kurşuni renktedir. Onun kırmızılık dışında yoğun şekilde ateşi olur. Muhtemelen onun sevdavi hıltlara eğilimi vardır. O *cemre (şirpençe)* diye adlandırılır; köküne doğru sıcak cerahat oluşmuştur ve parlak kırmızı renktedir. Onlardan oluşan döküntülerden egzama daha hızlı oluşur ve daha hızlı hareket eder. Çıban derindedir ve kördür; yana yayılımı yoktur. Onun maddesi uçuk maddesi gibidir; *kuba (halka şeklinde oluşan uçuk)* gibidir. Ancak bu döküntüler egzamada çok fazladır. Onlar etin içinde görünür ve hızla çözülürler. Sinirde görülenlerin çözülmesi gecikir.

Bunların her biri safranın harekete geçip kara safra ile karışmasından meydana gelmiştir. Bundan dolayı onlardan kara safra deri döküntüleri meydana gelir. Egzama safravi döküntülerin en şiddetlisidir. Çıban kara safravi olanların en şiddetlisidir. Sen onların (çıban ile egzama) her ikisi de birlikteyse çıban (şirpençe) diye adlandırırsın. Sonra bunları birbirinden ayırırsın ve onlardan birini egzama olarak adlandırırsın. Onların her ikisine birden egzama da denmiştir. Onların çoğunlukla pek farkı yoktur. Bununla birlikte bir de darı gibi olan deri döküntüsü vardır ve onlar yoğun şiddetli kötü öldürücü hummalarla birlikte görülür. Bunlar, bu sebeple ortaya çıkmış olabilir. Çoğunlukla onlar balgamîye benzer ve hastalığın başlangıcında kara safravi gibidir ve özellikle vebanın görüldüğü senede bunlar çok görülür.

Çıban (Şirpençe) ve Egzamanın Tedavisi: Safravi kanın dışarı atılabilmesi için hastadan kan almak gerekir. Eğer hastalık öldürücü ise, bayılmaya yakın hale gelene kadar kan almaya devam edilir. Bazen

buna gerek vardır ve özellikle de çıban derinlere doğru ilerlemişse zehir tabiatında olan yakıcı ve kötü olan kanı dışarı atmak için bu zorunludur. Eğer madde safraviye meyilli ise bu uygulama yapılmaz. Ancak oranın tedavisi ateş için verilen ilaçlarla olmalıdır. Ancak onların tedavisinde kullanılan ilaçlar ateşli hastalıklardaki gibi şiddetli soğutan ilaçlar olmamalıdır ve madde yoğundur. Şüphesiz madde gittikçe de yoğunlaşmaya doğru gider. Çünkü onun yoğunlaşmasıyla birlikte, oradan, yüzeyden derine dönmeye zorlanır. Çünkü madde zehirlidir. Burada kabız yapan ilaçlar vermemek gerekir. Şüphesiz çözülmesi gereken yoğun ağır madde derindedir.

Öncelikle göğüste olanlar için çözecek maddelerin alınması gerekmez. Buradaki iltihabın yoğun olduğu belirlenir. Muhtemelen soğutan kurutucu ilaçlar verilmesi gerekir. Yine eriterek, atan ilaçlar verilir; örneğin yakı şeklinde ilaçlar uygulanır; sinir otu ve mercimek ve ekmek kepeğinden yakı yapılır. Örneğin bu ekmek cevherinde iyidir ve *Akrabadin*'de yazılan benzeri yakılar uygulanır. Yine mazı ekşi sirke mumla karıştırılıp ilaç olarak kullanılır.

Burada, uygun ilaçlardan alınır ve sonra ekşi nar ikiye ayrılıp sirkeyle yumuşayana kadar pişirilir; sonra yara üzerine uygulanır. Şüphesiz bu terkip her zaman iyi gelir, başlangıçta bu oluşumları yırtıp dışarı akmasını ve sonlanmasını sağlar. Bu safhadaki tedavide taze ceviz ve yaprağı buğday çorbası (buğday ve arpa kavrulup şarapla yapılan çorba) kuru üzüm, hurma ve şarapla kara haşhaş yağı karıştırılır. Bütün yakılarda kullanılan her şey onda da bulunur.

Çoğunlukla iyi olarak bilinen ilaçlardan biri şöyledir: afyon, akasya, Suriye zaçı, nar kabuğu; her birinden 2 dirhem bakır çiçeği, 1 dirhem ban otu tohumundan 1 dirhem ve benzeri maddeler verilir. Şüphesiz bu terkip yara üzerine uygulanır. Ancak bu uygulama ile birlikte yarayı hızla kurutan güçlü terkipler de uygulanmalıdır. Örneğin enderini (ince bez) ilacı, boy otu ilacı, fırasiyun ve bolundorus tabletleri ve tatlı şarapla hazırlanan *kaysır ilacı (deniz kabuğu)*, *mübhatic (yoğun şarapla karıştırılmış palamut)* ve diğer çıban, döküntü ve ateşli yaraların tedavilerinde söylenen droglar uygulanır. Ona uygulama gün içinde 2 ve gecede 2 defa yapılır.

Güçlü çürütücü ilaçlar burada kullanılmaz. Şüphesiz onlar hastalığın kötüleşmesine sebep olur. Burada ağrıyı kesen ve ateşi düşüren ilaçlar gerekir. Bunun için Ermeni kili, su ve diğer soğutucular ve engelleyici olanlar ve bunlara yakın olan örneğin sof üzerine şarabın içine çördükotu konur ve haricen uygulanır (yara, çıban, deri döküntüsü). İltihap sakinleştiğinde ve sadece yara kaldığında kurşunlu merhemler ve diyabutamus merhemi ve diğer *Akrabadin*'de zikri geçen yara ilaçları kullanılır. Eski ceviz yağı bu durumdaki egzamada yararlı olur.

Şişler ve Kabarcıklar

Kabarcık 2 sebepten meydana gelir. Bunlardan biri hıltlarda galeyana gelmiş olan hıltlardan gelen sıvılardır. Onlar bir defada atılacak olan maddenin yukarı çıkıp deri altında birikmesinden oluşur. O kısımda deri yoğunlaşır ve madde orada kalır; deriye nüfuz edemez. Muhtemelen orada sulu bir kabarcık oluşturur. İkincisi, kanın çok hareketlenmesinin sonucu orada deri altında biriken iltihaplı bir yapıdır.

Şiş ve Kabarcıkların Tedavisi: Ancak bedende tenkiye yapılarak, kan alınarak ve senin bildiğin benzeri işlemler uygulanarak tedavi edilir. Burada ön tedbirler alınabilir ve bu zikredilen benzeri yiyecekler verilir. Onların baş göstermesine yakın, suyla pişirilen mercimek, yumuşayana kadar pişirilmiş nar dalları kabuğunun suyuyla ılık ılık uygulanır. Bütün bunlar o kabarcıkların üzerine uygulanır. Sonra kabarcıklar çıktığında oradaki deri tedavi edilmek istendiğinde deri eğer kalınsa, iğne ile delinerek kabarcık içindeki sıvı dışarı akıtılır. Bazen cilt ince olabilir. O zaman kendi haline bırakmalı ve muhtemelen vakte geldiğinde verilmelidir. Bunun için onun ince yapısını azar azar zorlamak gerekir. Ancak daha sonra, boşalmadığında ancak o çıkarılır. Bundan sonra, orada yara oluşur. Orada oluşan yara üstübeç ve kurşun oksit ile benzerleriyle tedavi edilir. Özellikle eğer o durum oluşursa, kabarcığın içindeki sıvı alınınca orada yara oluşursa süsen kökü gibi ateş için kullanılan merhemler kullanılır. Eğer oluşan kabarcıklar ve başka zikredilen kabarcıklar dokuları yemişse, bu ilaç iyi gelir.

Terkip Şeklindeki İlaçlar: Kurşun oksit ve eski zeytinyağı 1 ratl, arsenik 1 ratl alınır; kurşun oksit zeytinyağı ile pişirilir, öyle ki bu işlem terkip ele yapışmayacak kıvama gelene kadar sürdürülür. Sonra onun üzerine arsenik konur; bu terkip şifalıdır. O söz konusu edilen yerin

üzerine uygulandığında şifa verdiği belirlenir. Genel olarak, bu terkibin organların üzerine uygulandığı durumlar, yaraların kurutulmasına ihtiyaç duyulduğu zamanlardır. Demir oksit ve bakır oksitten, her birinden 8 birim, boraks 2 ölçü suyla pişirilip, hastaya verilir. Aynı şekilde balla keçi pisliği karıştırılıp uygulanır.

Eğer oradaki bozulmuş deri ve et düşer de hakiki et görünür; onu basit iltihap ilaçlarıyla tedavi etmek gerekir; bilinen kötü deri ve eti döken ilaçlar verilir.[84] İskenderiye'de bu yara kabuğu *sarafiyuz* denen bir nevi haşhaşla düşürülür. Orada *narhis* ve *tırmahilis* ve de *akhevan* (bir çeşit peynir yağı) da söz konusu kabukları dökmekte yararlı olur. Genel olarak, yara üzerindeki derinin dökülmesi ile ilgilenilir. Geriye kalan ilaç hakiki yararlı olanı dışarı atan maddelerdir.

Eskilerin denediği iyi bir ilaç da burada olup bitenler için yararlıdır. Geven, sarısabır, kendir, üstübeç, bakır sülfat (göz taşı) eşit miktarda alınır. Ermeni kili de alınıp fındıkla birlikte ilaç yapılır. Terkip su ve sirke içine konur ve söz konusu yere haricen uygulanır. Hatta orada yoğun bir kasılma ve deri oluşur; kalın kabuk ortaya çıkar. Bu kabuk kendiliğinden düşer; onun altında rutubet vardır. Ancak deri düşerken kaşıntıya ihtiyacı vardır. Bütün kabarcıkların üstünde oluşan o kabuk düşene kadar o merhem uygulanmasına devam edilir.

Ürtiker (Kaşıntılı Küçük Kabarcıklar)

Ürtiker küçük döküntüler, sivilceler kırmızımsıdır. Çoğunlukla faaliyet işi tekrar tekrar oluşan kaşıntılı bir döküntü vardır. Ondan bazen bir sıvı da akar. Bazen bu sıvı kanlıdır ve çoğunlukla onun sıkıntısı ve üzüntüsü geceleri olup, onun sebebi bedende tekrar eden sıcak buharlardır veya tabaka şeklinde balgam oluşmasındandır. Kansal olanda yoğun olarak ateş vardır ve bu hızla oluşur. Balgam burada toplam olarak azdır. Çoğunlukla balgamî olan, demeviyeti şiddetlendirir. Eğer ürtiker geniş bir yerde ortaya çıkıyorsa, şüphesiz o kötüdür. Hummanın yarattığı sıkıntı korkutucudur ve başlangıçta süresi içinde kan almak gerekir.

Ürtiker Tedavisi: Ancak kan galipse kan alınarak denge sağlanması gerekir. Sonra bunun dışında, safravi olan dışarı atan maddelerle tedavi edilmesi kuvvetle muhtemeldir. Örneğin helile 1 kısım ve yakılardan

---

[84] TM: Kuru kabuk düşürücü olarak, bilinen ilaçla da oradaki yara tedavi edilebilir.

1 kısım alınır. Şerbetten 3 dirhem ballı sirkeyle içilir. Onun ağrısı için demirhindi, nar suyu ve her ikisinin karışımı verilir veya nar suyu ile muz kabukları alınır ve haşlanmış kayısı güneşte kurutulur ve iki misli sıcaklıkta ısıtılıp, tebeşir hapları, kâfuru ve nar suyu ile verilir. Hastanın günde 2 defa sıcak su içmesi yararlıdır. Bu, hastanın yapısını yumuşatıcıdır. Onun sakinleşmesi için saf, elenmiş sumak sürülür. Ondan 3 ukiye alınıp içilir. Yiyeceklerden zehirli olanlar sirke zeytinyağı ile, bademyağı sirkeyle, kavak suyu zeytinyağı ile ve kavak suyu iki ölçü olarak verilir.

Ancak o boraksla karıştırılırsa, kusturucu olarak kullanılabilmesi için helile ve yarısı kadar da turbidle karıştırılıp, onun suyundan 3 dirhem içilir. Taze selvi cevizinden 1 ukiye alınıp, 1 dirhem sabırla ve yabani safranla karıştırılıp, ısıtılıp ekşi sirkeyle çarpılır ve kırmızı kil suyu veya yeni tuğla suyu ile içilir. Balgamî olan için 1 dirhem Hint biberi, 3 dirhem şekerle alınır veya 3 dirhem beşparmak otu yoğurt suyuna konur. Bu terkip her türlü zaçla kullanılabilir niteliktedir. Yarpuz 2 dirhem, tebeşir 2 dirhem, kırmızı gül yarım dirhem, kâfuru 1 kırat. Bu terkip ekşi nar suyu içine konup içilir veya aç karnına ardıç içilir.

Organın Bozulması ve Yenmesi ve Kangren ve Safakilus Arasındaki Fark

Zikredilenlerin arkasından olacaklar bakımından uygun olan şeyler hakkında şunlar söylenebilir: Şüphesiz burada organ bozulma gösterir ve ondaki hayvani ruhun bozuk olmasından dolayı, kokuşma sergiler veya hayvani ruhun ona erişmesine engel olur veya iki sebebin bir araya gelmesinden hastalık ortaya çıkar. Örneğin çok fazla sıcak ve soğuk zehirler ve onların cevherleri hayvani ruhu etkiler; uçuk şişleri gibi. Yapı üzerinde kötü etki eder; zehir etkisi yaratır. Birbirini izleyen kötü yaralardaki yağın dökülmesinde oluşan hatalar gibi, cevherde yanlışlar oluşturur. Et kokuşur ve şişler üzerinde yoğun soğuk ve sıcak organın mizacını bozma etkisi yapar.

Ancak bu engelleme tıkanıklık şeklindedir. Bu hal örneğin bazı organların kökünde şiddetli sertlik oluşturduğundan bu arıza çok vahşicedir. Şüphesiz bu durum, eğer devam ederse ondaki hayvani ruhun tutulmasıyla, organın bozulmasına sebep olur. Çünkü tutma gücü onun içindeki hayvani ruhu etkiler; hayvani ruh kalbin içinde tutulma oluşturup mizacı bozar ve kalbi helak eder. Sıcak şişleri oluşturan sabit ve

ağır, yoğun madde bedende tıkanıklık oluşturur; delikleri tıkar. Solunumu engelleyerek hayvani ruhun organlara girmesini engeller. Bununla birlikte tutulma ve tıkanıklık oluşup, mizaç bozulur. Bu durum başlangıçta ortaya çıkar. Henüz hisler bozulmaya uğramıştır. Bu duruma kangren denir. Bu hastalık etleri bozar ve hatta başlangıçta kemikleri gevşetir veya arkasından şiş oluşumuna sebep olur. Ona *sefaklus* denir. Kangrenli doku sefaklus haline gelir. Muhtemelen onun yolu budur ve bütün bunlar ette görülür ve kemik ve diğer dokular ortaya çıkar. Eğer organda bozukluk oluşturursa ve şiş meydana gelirse oluşan şişin kötüye dönüştüğü belirlenir. Bunların hepsine *ekele (yenmiş)* doku denir. O kokuşma oluşan organın halinden dolayı 'bozulmuş, kokuşmuş olan organ denir. Eğer maddesi ağır değilse onun atılması gerekemez.

Tedavi: Ancak kangren başlangıçtan itibaren devam ederse o zaman tedaviye yönelmek gerekir. Ancak onun etin kendisinde olduğuna hükmedilirse onun tamamı alınır. Eğer organın renginin değiştiğini görürsen, bu onun kokuştuğunu gösterir. Burada organın kokuşmasına engel olmak için Ermeni kili, kırmızı toprak sirkeyle karıştırılarak haricen uygulanır. Eğer bu ilaç iyi gelmezse yüzeyden birkaç yerden kan almak gerekir. Bazen derin yerden kan alınmasına ihtiyaç vardır; örneğin zikredilmiş olan etraftan (kol ve bacaklar) kan alınır. Oraya ballı sirke ile bezelye unu karıştırılıp kuvvetlendirmek üzere, uygulanır veya ballı sirke ve bakla unu uygulanır. Özellikle bu terkip tuzla karıştırılır; onun üzerine buğday ve ısırgan otu tohumu uygulanır. Yine ona yuvarlak loğusaotu, şeftali azar azar, göztaşı yarım ölçü ilave edilerek, pişirilir ve o terkip bal kıvamı kazanınca yara ve etrafına uygulanır. Yarayı engelleyici ilaçlardan biri de şöyledir: balla, göztaşı ve şap aynı miktarda alınır ve lapa yapılır. Şüphesiz o kokuşmayı engeller ve onun sona ermesini sağlar. Bu ilaca o kısım tamamen iyi olana kadar devam edilir.

Eğer hastanın durumu kötüye giderse, onun rengi bozulur. Bu durumda yumuşatarak, düzelmesi kolaylaştırılır. Burada, kokuşma halinde onların (yara, kokuşmuş kısım) üzerine yuvarlak loğusaotu ve mazı aynı miktarda alınıp uygulanır. Hatta bu uygulama onu kurutur. Aynı zamanda zaç, demir oksit de iyi gelir. Özellikle ceviz yaprağı ve sirkeyle karıştırılıp, eşekhıyarı veya onun suyu ile yara üzerine uygu-

lanır. Yara üzerindeki kokuşmuş et kesilip alınır. Eğer ilaçlarla onun üzerindeki tabaka düşmüşse hastaya *enderun hapları* verilir. Ondan daha güçlü olan *fildefiyun*'dur. Eğer yaranın üst tabakası düşerse, onun üzerine iç yağı sürülür. Hatta böylece doku canlandırılır. Yaranın ağzı büyükse kokuşmuş ve yumuşak büyük yara ağzına iyi gelir. Eğer kokuşma belirlenirse ve o kısım kesip atılmazsa iş büyür.

Eğer kokuşma olan yerin şişi büyükse, orası ban otu suyu ile kavrulmuş buğday veya arpa ile muamele edilir. Ancak, bence onu kullanmak iyi olmaz. Muhtemelen bu gibi ilaçlar, orayı iyi etmek, ona engel olmak ve yaranın oyulup kaldırılmasına engel olmak için kullanılmalıdır. Eğer kokuşma olan yer kesilirse o kısım ve çevresi dağlanmalıdır. Aynı şekilde oluşum parçalanmalı, delinmeli veya yakan ilaçlarla muamele edilmelidir. Özellikle sıcaklığı dolayısıyla kolayca bozulmayı müsait olan penis ve anüs gibi organlarda ve komşularında dağlama uygulanmalıdır. Biz bu konuda yeterince bilgi verdik. Bu kısımdakilere ilave olarak, kokuşmuş yaralarla ilgili açıklamalarımızda da bilgi bulabilirsiniz.

Vebalar[85]

Daha önce Yunanlıların hastalığa verdiği ad Arapçaya taun (veba) olarak çevrilmiştir. Bütün şişlere, boşlukta ve etten bezsi organlardaki oluşumlara bu ad verilmiştir. Ancak boynun testislerin ve dilin kökündeki bezsi yapıya da şiş denmiştir. Fakat bu bezsi etlerden koltuk altında ve kasıklarda olanlarda ve benzerlerinde his yoktur. Daha sonra denmiştir ki, eğer bunlarda sıcak şiş varsa öldürücü olabilir. Sonra denmiştir ki maddesi zehirli hale gelip organı bozan şişler öldürücüdür. Onun rengi doğal renginden farklı hale gelir; rengi değişir. Bazen onlardan kan ve irin sızar; adeta damla damla akar ve arterlerin seyrinden kalpte bozuk bir durum oluşur; çarpıntı, kusma ve bayılma olur. Eğer bu arazlar yoğunlaşırsa öldürücü olur. Bu son yol, muhtemelen eskilerin söz konusu ettiği ve adlandırdığı şişler olmalıdır. Onlar bu hastalığa öldürücü adını vermiştir. Bu hastalık çoğunlukla zayıf organlarda, örneğin koltuk altı kasık gibi ve kulak arkası gibi yerlerde görülür. Eğer onlar koltuk altında ve kulak arkasında ve ona yakın olan organlarda görülürse daha da kötü sonuçlanır.

---

85 TM Veba Gibi Salgın Hastalıklar Hakkındadır.

Öldürücü veba denen hastalıkta şiş kırmızı renktedir; sonra sarı olandır; ondan da kötüsü siyah olanlardır. Ondan kurtuluş yoktur. Vebada ve kanın görüldüğü yerlerde bunlar sıkça görülür. Yunanca bunlara veba şişlerine benzetilerek, *tırfasus, kumata* ve *kumahalai* ve *bulbus* denmiştir. Bize göre bunları açıklayacak söz yoktur.

Tedavi: Ancak vaktinde hareket edip akması gerekenleri dışarı atmak veya kötü hıltları, kan almayla uzaklaştırmak gerekir. Sonra kalbi korumak ve desteklemek için soğutan ve güzel kokulu şeyler verilir. Örneğin kuzukulağı ve mum; örneğin gül, kâfuru, sandal ve sirkeli mercimek gibi, örneğin *ekşi masus (kaynamış et çorbası, kuş etleri ve sirke ve bazı lezzetlendiricilerle yapılan çorba)* yararlıdır. Kuş etleri ve onların yavrularının etlerinin suyundan biraz içilmesi yararlı olur ve ona söğüt yaprağı, menekşe, nilüfer, gül ve benzerleri de yararlıdır. Onlardan yapılan terkip soğutmak üzere kalbin üstüne konulur. Bunlar sıcak taşikardi (kalp çarpıntısı) olanlara ve vebada yararlıdır. Genel olarak, önlem alan kişi vebanın havasına karşı tedbir almalıdır.

Ancak şişlere başlangıçta vebada şişler mevcut olup onlar kendi yollarında oluşurlar. Hastalar, başlangıçta, soğutan ve tutan ilaçlarla tedavi edilirler. Onlara (hastalar) su ve sirkeye batırılmış sünger veya gülyağı veya meyve yağı ve mastika veya bitotu yağı uygulanır. Bu tedavi başlangıçta yapılar ve onun içindekini mümkünse akıtmak ve bunun için de kan almak gerekir. Eğer hacamat yapılmazsa içindeki zehirli madde artar ve hacamat şişesi kullanmak gerekirse, nazikçe kan alma işlemi uygulanır. Aslında şişin cevheri çıkarılmaz. Bunun için iltihaplanmanın sona ermesi veya sona yaklaşmasını beklemek gerekir. O zaman ancak müshil kullanılır. Eğer onda humma varsa onu geceleyin soğutan ilaçlar verilmelidir. Maddenin içeri nüfuz edilip, bozukluk yaratmaması için böyle yapılır. Onların açılması için papatya suyu ile dereotu suyu ve iltihap ilaçlarıyla, iltihaplı papatya suyu ile ve dereotu suyuyla ve başka iltihap ilaçlarıyla, iltihaplı döküntülerde (çıbanlar vb.) kısımlarında zikrettiğimiz latif döküntülerle (çıban vb.) ilgili kısımlarda zikrettiğimiz ilaçlarla muamele edilir.

Şöyle demişlerdir: *Kumata (halkalı kurt)* ve *bulus (veya maklibus/makliyus, segmentelere ayrılmış kurt)* için kızsaçı, karapazı, boru çiçeği, hatmi kökü biraz zamkla karıştırılarak, bal ve şarapla veya ökse otu,

çam zamkı ve kefen beziyle veya bal peteği ve acı bakla sirke içine konup eşekhıyarı kökü, yabani fıstık zamkı veya boraks, kil ve şarapla karıştırılarak uygulanır.

Bezlerde Oluşan Şişler

Ancak bezlerin şişleri veba şişleri gibi gelişmez. Bazen buhranlarda atılan maddelerin atıldığı yerlerde meydana gelir. Bazen atılan yerler yüksek organlardır. Bazen yaraların kol ve bacaklar üzerine maddeleri çekmesiyle şiş meydana gelir ve hatta madde kol ve bacakların etine çekilir ve kolaltında ve kasıklardaki şişler oluşur veya ayaklarda ve ellerde yaralar meydana gelir. Bazen bedende doluluk oluşur; bazen de vücutta çok fazla doluluk olmaz.

Bunların tedavisinde bilindiği gibi, başlangıçta şişlere son verecek ilaçlar verilmesi ters etki yaratır. Burada tedavide acele etmemek gerekir. Muhtemelen kan alınarak ve orada gerekli ishal uygulamasıyla atılması gereken hıltlar atılır. Ancak burada mümkün olduğu kadar başka tedavi de olmalıdır, hatta böylece durumu daha açık ve seçik hale gelir. Şüphesiz bu durum buhran yoluyla ortaya çıkar veya buhran baş organlarının atma yoluyla ortaya çıkar. Elbette bu maddenin başa atılması engellenmelidir. Muhtemelen o hıltlar, çok fazla miktarda olmasa da, başka organlara çekilir. Ancak eğer madde çok fazlaysa, bu fazlalığın atılması zordur ve onlar besleyici değildir ve yoğundur; inceltilmemiştir. Burada dışarı atanlar hastaya verilemez; tehlikelidir. Muhtemelen rahatlatıcılar, gevşeticiler kullanılmalıdır. Dışarı atanların dışında gevşetici maddeler verilmelidir. Bazen organlara çok fazla madde çekilir. Muhtemelen dışarı atan maddelerle birlikte merhemler kullanılır ve madde aksi tarafa doğru çekilir. Dışarı atan maddelerin verilmesi tehlikeli olabilir ve iç organlarına ve baş organlarına çok fazla gevşetici madde çekilmesi ve çok fazla maddenin dışarı atılması zararlıdır. Ancak çok defa, gevşetici madde verilmesi de zararlı olabilir.

Eğer ağrı şiddetlenirse, yoğunlaşırsa keçi yününden yapılan örtü (keçe) üzerine sıcak zeytinyağı ve tuz ilave edilerek uygulanır. Bu uygulama ağrıyı dindirir ve öncelikle çözer; bazen ağrıyı artırır.[86] Eğer beden hastalığı yenmiş veya hastalıktan temizlenmişse, çözelme olu-

---

[86] TM: Bu pansuman ağrı durumuna göre tekrarlanır. Çünkü o kovma, atma işlevidir.

şur; madde atılmış olur. Bazen bu çözülme yararlı olur. Örneğin buğday unu verilir ve o arpa unundan daha iyidir. Bazen güçlü çözücü şişin büyümesine sebep olur. Eğer baş organlarından söz konusu maddeyi çekerek atmak gerekiyorsa bu yol kullanılır. Çünkü o maddenin güçlü bir şekilde beyin organlarına çekilmesinde korkulur. Çoğunlukla bu bozuk maddelerden arınmak için hastalığın başlangıçlarında, sıcak zeytinyağı bir beze konup, haricen tek başına uygulanır. Ancak etlerdeki şiş gevşektir veya şerefli organlardaki şiş gevşektir; örneğin memelerdeki, testislerdeki şişler gibi. Onları bu uygulamayla engellemekten korkma ve kötüleşmeyi engelle. Eğer şişlerin sertleşip katılaştığını hissedersen onların yumuşamasını sağlar.

Sıcak İltihaplı Şişler (Çıbanlar)

Çıban birikmiş iltihaptır; sıcak şişlerin bir araya toplanmasından meydana gelmiştir. Soğuk iltihap denen ise derinde içi boş olan bütün yüzeydeki şişlerdir; onun içinde ana madde kalmıştır; ancak dibi boştur. Çıbanların hepsi sıcak şişlerdir; onun içinde ana maddeler kalmıştır. Ancak dibi boştur. Başlangıçta şişler hakiki sıcak şiş olarak başlar. Sonra bütün içinde ayrılarak nihayetlenir. Soğuk şişler hakkındaki daha sonraki açıklama şöyledir. Onlar sümüksü ve camsı ve de kum gibi, taş gibi ve kılsı hıltlardan oluşmuştur. Geri kalan açıklamayı bırakalım.

İnsanların bir kısmı soğuk şiş terimini belki farklı cinsten hıltlardan meydana gelmiş (oluşmuş) olanlar için kullandılar. Ancak biz şişin içinde madde biriktiğinde ona soğuk şiş deriz. Şüphesiz burada o tabiatın bir defada attığı maddelerden meydana gelmiştir ve deriye o maddenin nüfuz etmesi mümkün olmaz ve etin de o maddeyi içmesi mümkün değildir. Muhtemelen o madde ya da maddeler, bağlanmayı kabul edebilmek için yoğun ağır maddeler olmalıdır, ancak görünüşte farklıdır. Çoğunlukla baş sınırları içinde görülür ve özellikle oradaki madde had derecede bozuktur.

Bunun çıbanlarının oluşması maddenin ortaya çıkmaya başlaması toplanmasıyla olur ve madde orada olgunlaşır. Sonra çıban ortaya çıkar. Bazen olgunlaşma ve çıbanın oluşması çok güçlüdür; hızlıdır. Bazen de bu hıza ve güce gerek olmaz. Sözün kısası çıban hızla büyür ve baş verir ve o kısım kızarır; orada yoğun sıcaklık oluşur. Hılt hız-

la pişip erimiş ve çıban oluşmuştur. Özellikle onun şekli koniktir ve bazıları bunun aksine enine oluşur; bunlarda pek az kızıllık görülür. Onun maddesi kötüdür; yoğundur ve derine meyillidir; ağrısı azdır; hareketi ağırdır. Derine doğru olanlar kötüdür; dokuyu bozar. Onların gelişmesi derine doğrudur ve onun aksine olan da vardır. Ondan inen sıvı iki tarafa yayılır; onlardan biri organa ait boşluklara doğru gider ve onun sıvısı olup, örneğin midede çıban oluşturur. Çünkü o sıvı karına ve onun boşluklarına yayılmıştır. Yüzeye doğru, yani mide içinde görülmüştür; ortaya çıkmıştır ve etrafındaki boşlukta ortaya çıkar; beynin 2 boşluğunda ön tarafında daha çok ortaya çıkar. Çünkü her iki delik de burun delikleri gibidir.[87] Eğer onlar (çıbanlar) beynin boşluğunda ortaya çıkmış olsa veya karnın arkasına doğru giderse dışarı çıkacak delik bulamayacağı için onun zararı çok fazla olur.

Eğer bütün organ iyi değilse, bundan dolayı onda çıban çıkabilir. Çünkü eklemlerde çıbanlar çıkabilir. Çünkü onun içine hıltlar karışmış olabilir. Onların için veya herhangi bir madde için, boğazda veya vücutta hapseden bir yer yoktur, ancak oradaki madde bozulmaya doğru gittiğinde, şüphesiz orada çıban oluşur ve büyük bir değişim olur. Kasın çevresindeki kısımların üzerinde ortaya çıkan çıbanlar çok şiddetlidir; yoğundur. Özellikle sinirlerden çok kasların çevresinde oluşur.

Çıbanların çeşitleri, müddeti, oluşma süreleri, onları oluşturan hıltların latif ve yoğunluğu, mizacının sıcak ve soğuk oluşu, dengesi, kısımları (mevsimler), yaş ve organın kısımlarına göre farklılık gösterir. Şüphesiz çıban olgunlaşmamış ve onun içindeki madde irinleşmemişse bu organdaki kötü sıcaklığın azlığından veya maddenin yoğunluğu sebebiyledir. Kandaki irinleşme olgunlaşır ve irindeki ve orandaki yoğunluktan dolayı ağrı hissedilmez ve hızla pişmesi durur ve cevherindeki ağırlık dolayısıyla ve irinden dolayı hasta yoğun acı hisseder. Ancak cevherindeki yoğunluk sebebiyle cevheri hızla yumuşamaz. Eğer onun pişmesi söz konusu olursa o pişer, olgunlaşır ve hızla yumuşar. Onun oluşmasının sebebi etin azlığı ya da çokluğu olabilir. Uçuk oluşması doluluktan, maddenin yokluğundan ve onun kötü, bozuk oluşundan kaynaklanır. Sebeplerden bazıları da hazımsızlık, kötü perhiz, ortaya çıkan buharların atılamaması nedeniyle görülen hastalıklar ve

---

[87] TM: dışarı delikleri vardır.

kanın bozuk olmasından dolayı oluşan sıkıntıdan kaynaklanan nefsanî bozukluklar harabiyetlerdir.

Vuran (darban) çıbanlara tırmısus denir ve onlar gizli kasların ve benzeri oluşumların altında meydana gelen çıbanlardır. O bir müddet sonra görünür hale gelir; ortaya çıkar. Vuran çıbanlara sin[88] de derler. Onlar kızarmış birikimlerden oluşan yaralardır. Onun sahibinde çoğunlukla humma vardır. O çoğunlukla başta olmakla beraber, vücudun başka yerlerinde de olabilir.

Çıban Denen Şişin Oluşumunun Delilleri: Eğer sen yoğun çarpıntı veya sertleşme ve yüksek ateş görürsen şişin çıbanlaşma yolunda seyrettiğini zannedersin.

Olgunlaşma Delilleri ve Belirtileri: Eğer sen onda yumuşama ve gevşeme ve ağrısında sakinleşme belirlersen bil ki, o pişme yolundadır.

Çıbanların Süresi Konusunda Hükümler

İyi huylu çıban beyaz renktedir; düzgündür; ilkin pis kokulu değildir. Şüphesi onda yoğun sıcaklık vardır ve onun olağan dışında olması gerekmez; şüphesiz, bilindiği üzere düzgündür. O sindirim gücündeki karışıklıkla birlikte görülür.[89] Onun fiilindeki düzensizliğinde çeşitlilik vardır ve onda kokuşma meydana gelince şiddetli yoğun kötü koku oluşur.

Demişlerdir ki, onun beyaz olması gerekir, çünkü organın asıl rengi beyazdır ve sanki doğa onun üzerinde egemen değildir ve ıstırabın uzaması, olgunlaşmanın zıddı olan kokuşma yayılarak kendini gösterir. Eğer kısımların çeşitli, değişik sürede, renginde ve kıvamında farklılık oluşmuşsa o iyi olana zıt cinsten cerahat oluşturur ve bedende iltihap veya soğuma uzun sürede oluşurken, kısa sürede son bulur.

İçte Oluşan Çıbanın Delilleri: İç organlarda oluşan sıcak şişler nedeniyle titreme ve humma oluşursa o önlenemez ve ağrı şiddetlenir. Öncelikli olarak, uzun süre titreme olur; sonra süresi kısalmaz ve şişin yoğunluğu artar ve cerahatin toplanması devam eder ve bilmelidir ki, dışarıda başka şişler de oluşur. Onların başlangıçta ağrısı şiddetlidir; olgunlaştıkça ağrısı azalır. Bu ağrının sebebi başlangıçta olan yırtıktır. Sona doğru yırtılma ve yarılma azaldığı için ağrı da azalır. Yine bunun

---

88 TM: tin..

89 TM: orada kötü bir cerahat oluşmuş olup, anormal hareketinde yayılım vardır.

yanı sıra süre uzadıkça hummanın şiddeti ve iltihap da azalır. Kalple ortak olarak humma sakinleşir.

Bilinmelidir ki, nabzın sertliği iç organlarda uçuk ve çıban oluştuğunun belirtilerinin ortaya çıktığının önemli bir delilidir. Nabız sert değilse, karında çıban olduğuna hükmedilmez. Çünkü örneğin bazen çıban iç organda değildir. Muhtemelen iç organlarını saran peritonda da olabilir. Sen ağrıyla veya çıbanın oluştuğu yerdeki ağırlıktan uçuğun hangi tarafta olduğu anlarsın.

Karındaki Çıbanın Olgunlaşmasının Delilleri: Eğer karında çıban oluştuğunun delilleri ortaya çıkarsa, hummadan oluşan arazlar, titremeler, ağrılar tamamen sakinleşir; ağırlık kalır; maddenin olgunlaştığı anlaşılır.

Karında Çıban Oluşmasının Yakın Delilleri: Eğer ağrılar geri dönerse, çıbanın içine işlediği şeklinde hissedilir ve gevşeklik varsa, yoğunluk artarsa, hummalara benzer bir durum ortaya çıkarsa şüphesiz orada çıban oluşması yakındır. Eğer aniden titreme ve ağırlık ve ağrı sakinleşirse bu çıbanın oluştuğunu gösterir. Özellikle eğer maddede dışarı atım oluşup, gevşeklik oluşmuşsa, onunla birlikte göz kararması ve güç ve gevşeme ve de iç tarafta zaaf oluşur. Eğer karında (içte) uçuk çıkarsa bu aniden ortaya çıkar. Büyük bir çıban çıkarsa, bazen çarpıntı kötü bir baygınlık oluşur ve bazen gücün tükenmesiyle ölüm gerçekleşir. Bazen hasta kusar ve ishal olur. Bazen şişin oluşumu uzun sürede gerçekleşir. Eğer uçuk göğüsteyse bazen yarığı oluşturur ve çoğunlukla da aniden oluşur.

Görünen Çıbanların Tedavisi: Ancak dışarı atmalar sırasında ve öncesinde oluşan şişleri tedavi etmek gerekir. Burada maddenin beyin gibi şerefli organa geri dönmesinden ve onda kötü yoğunluk oluşmasından korkulur. Burada bu bozukluğa sıcak çıban ve çıbanların dışında sıcak şişler de iştirak eder. Burada önceden alınan tedbirlerle, orada bozulma hissedilen yerlerde orada biriken maddenin çözülmesi konusunda önlem alınır.

Burada iki bakımdan tedbir almak gerekir. Bunlardan birinci tedbir şudur: eğer şiş ona uygun şekilde dışarıya fazla çıkmamışsa alışılageldiği şekilde mutedilse olgunlaştıran cerahat toplayan maddeyle onların çözülmesi ve çıbanın oluşması sağlanır. Orada sen güç görürsün; onda kokuşma oluşur; yüzeyi düşer ve aniden çıban ortaya çıkar.

Birçok kişi bayılıp hayatını kaybedebilir; güç kaybolur. Muhtemelen bir tabibe gösterip, gücün nasıl destekleneceğini öğrenmelisin. Orada öğrendiğin şey onun kokuşmuş olduğudur. Hastaya yiyecek verilmelidir ve uçuk, sivilce vb'si olan kişi iyi beslenmelidir. Özellikle de çıban iç organlarındaysa onlara nazik ve latif besinler verilmelidir.

İkinci önlem zorunlu durumda biriken maddeyi dışarı çıkarmaktır. Eğer hastalık ciddi ise, önemli hastalıklarda olageldiği üzere, uçuğun çıkması gerekir. Onun olgunlaşmasını beklemek korkulu bir iştir veya bilinmelidir ki, güç bütün oradaki maddenin olgunlaşmasıyla kalmayabilir. O zaman uygun demir aletin dokunuşuyla orada kesme yapılır. Ancak, eğer yakınında önemli organlar, varsa demir aletle yapılan dokunma (müdahale) zararlı olabilir. Aynı şekilde, eğer madde pişmenin, olgunlaşmanın mümkün olamamasından dolayı yoğunsa, ağırsa veya yeterince olgunlaşmamış olup, organın içindeki sıcaklığın yoğunluk oluşturmasından korkuluyorsa veya diğer korkulu olgunlaşamama hallerinin olmasıyla onun oluşumları korkutucu olabilir.[90] Eğer o eklemlere yakın bir yerdeyse onun mevcudiyeti ve yapacağı kötülük de korkutucudur. Eğer çıbanın olgunlaşması sırasında uyarıcı ve olgunlaştıran ilaçlar verilirse, gözeneklerden rüzgârın nüfuz etmesi ve tahriki engellenemez ve zayıf ateşin de tahrik olduğu belirlenir. Bütün bunlar organın kokuşmasına neden olur. Bundan dolayı burada derin kesik yapan ve uçuğun içeriğini akıtan ilaçlar kullanmak gerekir. Sonra çözelten ve kurutan ilaçlar kullanmalıdır.

Burada kesme yapmak gerekirse, ancak kesmenin organın sinirlerinin uzunlamasına yapılması gerekir. Allah'ın istediği olur. Ancak organda titreme olduğunda organa bu işlemin uygulanması doğru olmaz. Çünkü o zaman sinirlerin enine kesilmesi gerekir. Genellikle liflerin boyuna kesilmesi demek vücuda göre boyuna kesilmesi anlamına gelmektedir. Ancak özel organlarda böyle olmayabilir. Bundan dolayıdır ki, çoğunlukla uzunluğuna liflerin kesilmesi, örneğin alında olduğu gibi olanlarda daha zordur. Onlarda genellikle kesmelerde

---

90 TM: Eğer çıbanın yakınında büyük organlar varsa, yarma sırasında, onlara demir aletin dokunmasından korkulur. Eğer yetmeme şeklinde kıvamı birbirine benzeyen hummalar olsa çatlama yakın olur ve ne zaman ki birden bire ürperme arız olup ağırlık ve ağrı sakin olsa o çıban gerçekten çatlayan cinstendir. Ayrıca iltihap dışarı, ilkin baş gösterip, daha sonra kanalı iltihap ederek çıksa patlama durumunda kuvvetin zayıf düştüğü anlamına gelir.

kullanılan bitkisel yağlar iç yağı ve özel sular kullanılması gerekmez. Eğer tedavi gerekirse, bal ve su veya su ve şarap veya sirke kullanılır. Şiş ve iltihap şiddetlenirse daha sonra şiş açılır ve mercusenkle yakı yapılır. Eğer buna gerek yoksa yumuşatıcılar ve merhemler uygulanır.

Bilinmelidir ki bu kesmede puslu, yağlı bir yapı oluşur. Ancak bu tip bir yapı söz konusu değilse, onda bu uygulamaya gerek yoktur. Öncelikli olarak etli (kaslı) ve sinirli ve de damarlı yerlerdeki olgunlaşmamış yaraları olgunlaştırmaya çalışmalıdır. Bilinmelidir ki, çam kozalağı başı gibi yukarı kalkmış bir yapının (çıban ya da sivilce) olgunlaşmasında veya daha sonraki durumunda tedaviden önce kesilmeye, açılmaya ihtiyaç olmadığı kaydedilmiştir.

Çıbanın Olgunlaşmasının Orta Safhasında Alınacak Önlem ve İrinleşme

Çıbanın olgunlaşmasını sağlayan ilaçların bedenin ısısına (sıcaklığına) yakın olması gerekir; onun için tehlikeli olmamalıdır. Bundan dolayı öncelikle ılık suyla azar azar o kısmı temizlenmelidir ve buğday unu veya arpa unuyla yakı yapılmalıdır. Çiğnenmiş buğday da burada kullanılabilir. Buğday zeytin suyu, safran, kendir unu, zift, gül yağıyla veya domuz yağıyla karıştırılır veya hatmi ve keten tohumuyla karıştırılıp yakı yapılarak kullanılır. Arpa unu tek başına da verilebilir. Özellikle onunla içinde çördük otu bulunan terkip uygulanır. Yabani kekik veya hepsi suyla fazla olmamak şartıyla biraz tuzla pişirilerek kullanılır. Bazen onun içine hayvani yağlar veya bitkisel yağlar da konur. Bundan daha kuvvetlisi bahçe teresi ile yabani fıstık zamkı karıştırılarak yapılan terkiptir. Mürekkep ilaçlardan biri şöyledir: kuru üzüm, günlük, kına, sarı sakız, ladin, çam sakızı, semen (iç yağı), mastika, taze çördük otu, eşekhıyarı, kardeşkanı kökü birlikte ilaç yapılır. Galen merhemi: çam ağacı zamkı ve mumla birlikte merhem yapılır. Özellikle eğer bu merheme zeytinyağı katılırsa çok yararlıdır. Aynı zamanda zulus merhemi, basilikun merhemi uygulanır ve başı kırılmış göz taşı onun üzerindeki kabuğun düşürülmesinde kullanılır.

Görünen Çıbanların Olgunlaşması İçin Uygulanan Yöntemler

Eğer ciltte çıban bulunursa, onun oluşmasıyla olgunlaşması söz konusu değildir; yenilenemez. Damarlar, bağlar ve sinirler vardır. Orada

tabaka oluşması gerekir. Şüphesiz sen onun kötülüğünü (cerahatini) terk edersen oradaki doku bozulur ve damarları, lifleri ve sinirleri yer. Eğer eklemlere yakınsa o bunların en kötüsüdür. Oranın uzunluğuna açılması gerekir ve açma işlemi (çıbanın açma işlemi) gerçekleştirilir ve bu açma işlemi mümkün olduğunca derine doğru yapılır. (derine iner). Ancak bu mümkün olmayabilir. Eğer cerahat üstünden açılırsa o kısım ikiye kesilir, ancak onunla birlikte gevşek doku bağlanmaz. O eğer gevşekse, bütün kesmeler boyuna yapılır.

Bilmelisin ki, dokuya (çıbanın bulunduğu yere) dokunulduğunda özellikle de parmakla üstüne bastırıldığında anlaşılır. Eğer sen oraya parmakla bastırırsan ve diğer elinle de çıbanı kontrol edersen, oradaki oluşumu görürsün. Oraya yapılan baskıları bir şeyler dışarı çıkar. O kısmın rengi bir süre beyaza meyleder. Buradaki madde pişmemişse, kırmızıya meyilli olur. O oluşum, eğer oradaki cerahat iyi değilse, yeşile ve sarıya meyleder. Ancak burada itimat edilecek veri görme değil dokunmadır; görmeyle değil, dokunma yardımıyla durumu belirlenir.

Şak yapmak, çıbanı kesip ikiye bölmenin zorunluluğunun yanı sıra, açılan organların tabiatı ve zıt organlardaki mizaç da dikkate alınmalıdır ve komşu organlardaki uzunluğuna seyreden liflere de dikkat edilmelidir. Şüphesiz sen alındaki çıbanda kesme yapıldığında, alın derisi yüz üzerine düşer. Muhtemelen bu düşüşe engel olmak gerekir. Ancak kasıklarda bu açma deriden yapılan açmayla oluşturulması gerekir.

Eğer çıbana cerrahi müdahale yapılır ve çıkarılması gerekli maddenin çıkarılması için, onun derisi için köküne kadar tahrik edilerek inmek gerekir ve burada deri katılaşır ve ayrılır; çıbanın içindeki madde dışarı dökülmez. Çıban önceki haline geri döner. Kısacası sen o cerahatin bulunduğu yeri temizlesen de, yine dolabilir. Bu durumda o çıban fistül şeklinde almıştır. Burada çıban oluştuğunda vaktinde müdahale edip, temizlemek gerekir. Şüphesiz başta olan yaralarda şiddetli yara olan başı tıraş edip temizlenmelidir. Onda kaşıntı oluşmuşsa, yaranın kenarlarını birleştirip yapıştırmalıdır ve zikrettiğimiz şekilde çukurlarda kullanılan bağlar ve akıntılı yaralarda kullanılan bağlarla sıkıca bağlanmalıdır. Bu uygulama cidden iyidir. Zikrettiğimiz şartlarda açma yapıldığında senin ona görmen gerekir. Daha sonra damarlar, arterler ve venlerden uzak olan yerden tekrar kesme yapılır.

Antilus şöyle demiştir: Eğer yarma baştan yapılacaksa düzgün yapılmalıdır ve kılları kökleriyle birlikte çıkarılmamalıdır. Buna sen itiraz etmemelisin. Çünkü böylece saç uzayınca başında açılan yer ortaya çıkmaz. Dedi ki: Eğer bu yer gözde ise biz onun bittiği yerin iki zıt tarafından müdahale ederiz. Eğer çıban burunda olursa onun açması düz şekilde yapılır ve açma burnun uzunluğu kadar olur. Bu yara göze yakın yerdeyse, açma hilal şeklinde olmalıdır ve onun açılan kısmı aşağıya doğru olmalıdır. Eğer çıban iki çene kemiğindeyse iki şak da eşit miktarda olur. Çünkü onların oluştuğu yer aynı seviyededir. Yaşlı vücutlardan bu anlaşılabilir. Ancak çıban kulağın arkasındaysa onlar da aynı seviyedeki ve kol, dirsek, iki el ve parmaklar ve koltuk altlarındaysa hepsinde de çıbanın açılması boyuna yapılmalıdır.

Şöyle demişler: Eğer çıban uyluk kemiklerine yakınsa açma düz olarak yapılmalıdır. Çünkü onlar vücudun uzunluğuna olup, yara (çıban) enine olarak açılır. Dediler ki: çünkü eğer enine açılmazsa onda madde toplanması meydana gelir ve akan yaralar oluşur. Aynı şekilde yine makada yakın olan çıbanlar, rutubetli yerde bulunup onun içinde, kenarlarında ve etrafında madde toplanacağı için ondaki kesme delik şeklinde halka şeklinde olur. Ancak testisler ve peniste olursa çıbana düz olarak kesme yapılır. Hekim dedi ki: çıban açan kişi her zaman hırslı olup açtığı yerin şekliyle yaptığı açma birbirine uyumlu olmasına dikkat eder. Ancak bunun tedavinin olumlu olmasında etkisi vardır. Ancak baldırlar ve organlardan uzunlamasına olanlarda açma uzunluğuna olur. Burada gaye sinirleri korumak, onları incitmemektedir.

Bilmelisin ki, yeri dolayısıyla yapılan açma işi çeşitlidir. Eğer gözün yanındaysa onun şekli iç bükey şeklindedir. Burundaysa burnun uzunluğuna doğrudur; çenedeyse ve buruna yakınsa düzdür. Çünkü bu yer enine tertip edilmiştir. Bu yaşlıların vücutlarından anlaşılır. Ancak kulağın arka tarafındaki çıbanlar enine olarak açılır. Dirsek, ön kol, parmakların uçlarındakiler, uyluktakilerin hepsinde açma boyuna olarak yapılır. Aynı şekilde karın kaslarında, göğüs kaslarında, kasıkta koltuk altında enine kesme yapılır. Yine onun içinde gizli olarak akıntı, yara oluşur. Testislerde, peniste ve aynı şekilde uzunluğuna ve yanlarda ve omurgada hilal şeklinde kesme yapılır. Çünkü bu güçlü uygulamadır. Kaburgalarda ve onların kaslarında aynı şekilde yapılır.

Denir ki yine etin ve kas liflerinin olduğu yerdekilere bakman gerekir. Orada kesiğin yapıldığı yerde kas lifler ve et biter. Buradaki etlenme iyidir; hoştur. Bundan dolayıdır ki, bütün durumlarda onlar arterleri ve büyük venleri veya sinirleri veya kas liflerini kesmezler. Kesme büyük çıbanlarda uygulanabilir. Eğer çıban küçükse, o yarılacak yere küçük parmakla bastırılarak içeri girilir ve onun başına kadarki kısmı kesilir. Sonra ikinci bir kesme yapılabilir ve onun üstüne kadar gelinir. Eğer çıban aşağıdaki yerdeyse onun içindeki kesilip açılarak çıkarılır. Eğer çıbanın bulunduğu yer aşağı doğru iniyorsa, orası açılarak oradaki içeriği dışarı çıkarmak mümkündür. Eğer o çember şeklindeyse bir defa kesmeyle onun alt kısmındakiler çıkmaz veya onun alt kısmından bir tek kesme yapılır veya onun bir tek yerden kesmeyle iltihabının akıtılması mümkün olmazsa, onun iki veya üç yarma yapılarak içinde toplanan madde atılır.

Tabip demiştir ki: Eğer çıban eklemin içindeyse veya kemiklere yakın bir yerdeyse ya da örtülerdeyse (zarlardaysa) olgunlaşmanın etkileri görülmeye başlamadan ve iltihaplardaki yapıyı bozmadan, irinleşme organı harap etmeden önce keserek içindeki akıtılır. Biz diyoruz ki, bu bir tedbirdir. Eğer kesmenin yenilenmesi isteniyorsa bu tedbir uygulanır. Biz o yenilenen çıbana bakarsak bu kendiliğinden oluşmamıştır. Aynı şekilde o kısma yenileyecek ilaçları uygularız. Bazen yarma yapan bir grup bir tedavi yolu bulmuştur. Çoğunlukla cilt kesilir ve ondan çıban ortaya çıkarılır. Sonra onun üzerine boşaltan maddeler uygulanır. Böylece çıbanın içindeki dışarı akar.

Dışarıdan Uygulanan Çıbanı Açan İlaçlar Kısmı

Çıbanlar selimse çoğunlukla bozulmaz; örneğin sıcak suyla açılabilir. Ancak kokuşmuş olanlar veya kokuşturucu madde içerenler zarar verir. Eğer bozulma oraya doğru çekilirse bu kokuşma oraya zarar verir. Eğer sen onun kökünün çıktığını görürsen sıcak suyla muamele etmen güvenilir bir yoldur. Bilinmelidir ki, nergis köküyle yakı yapmak bütün çıbanları açar ve özellikle su ve bal ve de süsen yağı nergis yağı içinde kaynatılır veya kuru ziftin (kuru karasakız) üzeri balla iyice örtülerek veya Paulus merhemiyle veya mum, çam sakızı ve iç yağı ile her birinden 1 ratl alarak ve kuru zift ve yarım ratl balla karıştırılarak ve çam sakızı 3 ukiye, zeytinyağı yeterince katılır. Bunlar yararlı ilaç-

lardır. Bu da gerçekten yararlı bir ilaçtır; amonyak zamkı 6, mum 4[91], sarı kükürt, boraks 3 ölçü alınıp merhem yapılır.[92]

Bazen pamuk tohumu içi, ceviz zamkı, hamur, pişmiş lahana, pişmiş soğan, hardal, güvercin pisliği alınıp yakı şekline getirilir. O çıbanın içindeki iltihabı hızla akıtır. Yine hardal öz suyu içine *diyahilun* konur ve incir sabunu ile de karıştırılıp merhemi yapılır.

Çıbanı yırtıp açan ilaçlar, kesip açma yerine kullanılır. Bunlardan mürekkep ağacı balı ve taze karasakız eşit miktarda alınıp, ateşte bir araya getirilir; sonra çıbanın üzerine konup onun açılması sağlanır. O da güçlü akıtıcılardandır. Yine kalya taşı, sönmemiş kireç, bu ilaçları örtecek kadar su içine konup, içindeki suyun yarısı kalana kadar kaynatılır. Sonra süzülüp saflaştırılır. Sonra bu kalya taşı ve kireçli terkip uygulanır. Sonra bu yabancı maddelerden ayıklanmış terkibe yeniden kalya taşı ve kireç katılıp ondan sonra bir bakır tabak içine konulup tabak da ateşin üzerine konur ve sonra tuzlanır (tuz ilave edilir). Bu tuzlu terkip alınıp onun dörtte biri miktarında nışadır ilave edilir ve o da bahçe teresi zamkı içine konur; onun içine mürekkep ağacı balından (sızıntısından) ilave edilerek çıbanın üzerine uygulanır. Yine İspanyol sineği alınır; iyice ufalandıktan sonra eski zeytinyağı ile muamele edilir ve kızgın ateş üstünde ezilip hepsi bir bütün oluşturur. Sonra merhem şeklinde olana kadar pişirilir. Ondan yakı yapılır ve özellikle onun üzerine mürekkep ağacı balı konarak ve özellikle de doğan pisliği veya serçe pisliği ya da ördek pisliği ve biraz yabani maydanoz konarak yapılır.

Çözücü ilaçlardan hepsi her gün 2 defa olmak üzere, organın üzerine onu rahatlatmak için uygulanır; sıcak lapalardır. Onlar sıcak ve rutubetlidir ve sözün kısası geçiş yollarının harabiyetini ve sıkıntıyı çözen lapalar uygulanır. Onda yumuşatıcı, gevşetici ilaçlarla önlem alınması sakıncalıdır. Hatta sertliğin yumuşatılmasından kaçınmalıdır. Ancak bu madde bir süre sonra donar ve sertleşir. Eğer o madde gevşerse yok edilmelidir ve donmamalıdır ve de bu işin uzamaması gerekir. Eğer oradaki madde sertleşirse ona yumuşatıcılar verilmelidir.

---

91 TM: yabani fıstık zamkı.

92 TM: Bal yarım ratl, bakır karbonat 3 ukiye, yeteri kadar zeytinyağı toplanmış olan iltihabı çatlatır ve sarımsak ilacı gerçekten iyidir.

Bu maddeyi çözen ilaçlar olarak boraks, hardal, kuş pisliği, arsenik, kireç ve yabani kimyon kullanılır. Onlara kendir, sakız zamkı, mastika, ökse otu katılır. Bunlara sirke, eski zeytinyağı da katılır. Bu ilaç da sarımsak ve peygamber çiçeği, nezle otu, dağ üzümü, boraks ve balla birlikte alınır. Bu ilaçlar sıcak suyla söz konusu yer temizlenerek uygulanır.

Çürütüp, bozuk maddeyi bir araya toplayan ilaç ve reçetesi: Demir sülfit 2 dirhem, amonyak zamkı ve bakla unu 6 dirhem olarak alınır ve taze çam sakızı alınıp cildin üzerine sürülür veya çıban üzerine uygulanır; hatta bu kendiliğinden çıban düşene kadar uygulamaya devam edilir.

Bir başka ilaç: Nışadır 1 kısım, mürekkep ağacı sakızı 4 kısım, gümüş kiri ¼ kısım, eski zeytinyağı 1 kısım[93] alınıp, bundan lapa yapılarak, çıbanın üstüne uygulanır. Eğer bu ilaç yararlı olmazsa, bizim anlattığımız gibi açılır veya dağlama yapılır.

İçteki Çıbanlar İçin Alınan Önlemler

Ancak iç taraftaki döküntüler için, onları dışarı atmak amacıyla tedavi uygulanır ve özellikle dışkı ve idrarda ve de kandaki bütün kötü oluşumlar, bozukluklar belirlenebilir. Ancak doktor bir defa alınan kanın iyi olduğunu belirlerse, sonra, buna ilave olarak, dışarı atım olursa, hastaya mutedil ilaçlar, örneğin yumuşak ince, hafif, şarap gibi ilaçlar vererek tedavi eder. Bunlar yavaş yavaş içirilir. Kötü gelişme olduğunda incelten, kurutan maddelerden kullanılır; örneğin sarı sakız, tarçın ve diğer hafifleten ilaçlar verilir. Beyaza bakan renkteki ince şaraptan içirilir; terkip şeklindeki tiryaklardan *mitridatus* ve *amrusya* verilir.[94]

Kabarcıklar (Döküntüler)

Kabarcıklar da çıbanlardan oluşur ve çoğunlukla sindirim bozukluğundan, doluluktan olan hareketlerden ve bu yolda oluşan akıştan meydana gelmiştir. Kötü döküntüler kördür; onlarda sızıntı yoktur.

Kabarcıklar (Döküntüler) Tedavisi: Eğer döküntü (uçuk) görülürse, onun tedavisi 3 güne kadar sıcak şiş ilaçlarıyla yapılır. Daha sonra onun çözülmesi ve pişmesiyle ilgilenmek gerekir. Bazen çözülür ve bu

---

93 TM: 3 kısım.

94 TM: sinameki çiçeğinin kuru yapraklarından yapılan ilaç kullanılır.

nadiren olabilir. Bazen pişmiş olgunlaşmıştır. Kabarcık (uçuk) ilaçları ihmal edilmemelidir; edilemez. Çoğunlukla küçük uçuklar büyük çıban olarak geri dönebilir. Burada ondaki zararlı maddenin dışarı atıldığından emin olana kadar kan almalıdır ve ishalle o bozuk madde dışarı atılmalıdır. Eğer uçukta nabız gibi atma (vurma) varsa ve onun bir kökü oluşmuşsa, derine gidiyorsa, onun olgunlaşması gerekir.[95] Onlarda çoğunlukla kan görülür ve ondan kurtulmak için kan almak gerekir ve hamamla deriyi rahatlatmak daima iyi gelir; hastaya perhiz yaptırılmalıdır.

Uçukları olgunlaştıranlardan sarı sakız tohumu, sütle veya incir ve balla karıştırılarak veya sadece incir ve balla uygulanır. Çiğnenmiş buğday onun olgunlaşmasında yararlı olur. Aynı zamanda kuru üzümle boraks veya incir hardalla karıştırılarak o karışım da süsen yağı ile karıştırılır ve bu bilinen bir uçuk ilacıdır. İyi bir uçuk ilacı da şöyledir: İç yağı 1,5 ukiye, ekşi hamur 2 ukiye, mercan köşk tohumu unu, keten tohumu unu; her birinden 1,5 ukiye, susam yağı, incir 3 ukiye, boy otu, keten tohumu; her birinden 5 dirhem, süt içinde pişirilip hastaya verilir. Bu ilaç uçuğu mutedil bir şekilde olgunlaştırır.

Eğer uçuğun iyileşmesi zor olan iltihabı varsa, sıcaklığı dengeli bir şekilde çok yüksekse, çıbana sıvı getiren damardan (venden) kan almalısın.[96] Eğer uçuğun başlangıcında oradan kan alınırsa, irinli kan çıkar. Yoğun kan hapsedilmiş olup katı yaralara sebep olur. Eğer onlar olgunlaşırsa, onları açmak gerekmez.[97] Ancak ilaçla tedavi etmek gerekir. Ona şişi açan ilaçlar, örneğin keten tohumu ve güvercin pisliği ve hamur iyi gelecektir. İyileşmezse çıbanlar kısmında anlatıldığı şekilde demirle muamele edersin.

Bez

Bu etsi yapı fazlalıklardan oluşan yara nevinden bir şiştir; zayıf etten meydana gelir: çoğunlukla makat ve vajinada oluşmuştur. Onlar, genellikle, iyi huyludur ve kötü huylu olanları da vardır.

Tedavi: Çoğunlukla bu bezler büyük olduğunda demirle kesilir; sonra uçuk merhemleriyle tedavi edilir. Genellikle onların aslı uçuk-

---

95 TM: senin o olgunlaşmaya yardım etmen gerekir.

96 TM: Hacamat işlemez.

97 TM: çatlamazsa sen onu yararsın.

tur; onların kökü ibrişim ve at kılı ile bağlanır ve berdik ve kalfidun ve de benzeri ilaçlarla muamele edilir. Cisimlerinden dolayı kuş, benzeri ve *kalfidun* dolayısıyla kötü merhemle muamele edilir.

İkinci Makale
Soğuk Şişler ve Oluşum Özellikleri

Soğuk hıltlar ve vücuttaki yollardan akan, balgam, sevda ve yeller ve bunların terkibinden olanlardan soğuk şişler meydana gelir. Soğuk şişler balgamî ve sevdavi hıltlar veya yellerden meydana gelir. Balgamî şişler basit balgamî maddeden oluşur. Onlara yumuşak şişler denir. Ancak[98] onlar suludur; organda su toplanmasından ve testiste su birikmesinden oluşmuştur. Ancak bu şişler gevşektir; adeta gevşek bir ur gibidir. Ama çıbanlar farklıdır ve katı urdur. Sevdavi olanlar (kara safra) sekurus şeklinde olup kanser nevinden urlardır. Onlar arasındaki fark daha sonra belirtilecektir. Ancak gaz nevinden şişler ödem yapar ve şişkinlik oluşturur. Onun gazına buharın da karışmasıyla ortaya çıkmıştır. Ancak adeta içini hava şişirmiş gibidir. Eğer hava bir boşlukta toplanmışsa, orada gazların, yellerin oluşması ve katılmasıyla bu şişler oluşur. Bunların bazıları soğuk şişlerdir, bazıları da sıcak şişlerle birleşmiş olabilir.

Uzima Denen Yumuşak Balgamî Şiş

Bu şiş beyazdır. Kısacası onun maddesi gevşektir ve eğer gevşekliği yoğunsa döküntülüdür. Parmakla bastırıldığında parmak kolayca onun içine batar gibi nüfuz eder. Burada şişin içinde bir şey yoktur. Sözün kısası madde yoğunsa o soğuk ve sertliğe meyillidir. Çoğunlukla yumuşak şiş balgamî buhardan meydana gelmiştir; dem (kan) grubundandır denilebilir. Uzima-i sevda olan şiş biraz serttir ve biraz düzdür. Eğer vurma veya benzerleri fiillerden oluşmuşsa, madde beklenmedik şekilde oluşur ve balgam dışında madde oraya çekilir. Balgamî şiş dışında başka şiş olmaz. Bu çok sık olmaz ve ağrı oluşturur.

Gevşek Şişin Tedavisi: Ancak ishalle dışarı atma ve kusma da balgam oluşturan ilaçlarla ve perhizle balgam oluşmasından sakınmalıdır. Eğer bu fiil işlenirse başlangıçta onda bozulma olduğunda o zararlı madde boşaltılmalıdır ve eritilmelidir (çözülmelidir). O yerin sıkıca

98 TM: veyahut enfa olur.

bir bezle sertçe ovulması gerekir. Sonra onun üzerine kurutucular ve ona su uygulamak gerekir.

Başlangıçta o yerin üzerine sirkede bırakılmış sünger uygulamak iyi olur veya boraks suyu, küllü su içine bırakılan yeni sünger uygulamak iyi olur. Süngerin yapısı (cevheri) kurutucu ve çözücüdür. Sözün kısası hastalık artınca süngerin içine konduğu sirke biraz daha keskinleştirilir ve hastalığın sona erme döneminde sirkenin keskinliği had dereceye ulaşır ve sadece sirke ve sünger kullanılır. Bazen yoğun çözülme kabiliyeti olan yağlar da karıştırılır. Bu dönemde (son dönem) sadece üzüm asması külleri, incir külleri, meşe kozalağı (meyvesi) ve benzerlerinin sularına batırılan sünger bu tip şişlerin üzerine uygulanır. Burada süngerin şişin her tarafını kaplaması gerekir.

Eğer küllü suya sokulmuş sünger şişin her tarafını kaplayıp örtmezse, ilkin bir tarafa sonra diğerine uygulanır. Bazen bu yeterli olur.[99] Kireç suyu, kül suyundan daha güçlüdür ve tuzla ve sıcak kükürtle birlikte fevkalade yararlıdır. Başlangıçta tek başına boynuzlu haşhaş yararlıdır. Bazen sıcak kurutucular da yararlı olur. Eğer şişi oluşturan madde ağır, yoğun değilse onu bağlamak da yararlı olabilir. Bu bağlama işlemi aşağıdan başlanıp yukarı doğru olmalıdır.[100] Başlangıçtan sonuna kadar bitotu öz suyu ile yapılan macundan uygulamak yararlı olur.

Eğer bu şiş yoğun organ içinde veya bağlarda veya ligamentlerde oluşursa ona uygulanan ilaçların içine yumuşatıcı ilaçlar katılır. Eğer daha önce söz edilen sebeplerden dolayı onda ağrı da varsa, ağrıyı sakinleştiren ilaçlar verilmelidir. Örneğin taze çördük otu, üzüm şurubu ve zeytinyağından oluşturulan ilaçlarla yapılan pansumanla tedavi edilir ve Sonra, siyah kabız yapan (tutan) merhem hazırlanır ve bu küllü su ve benzerleriyle uygulanır.

İyi merhemlerden biri de şöyledir: Sarı sakız, kadıntuzluğu, Hint selvisi, sabır, safran, Arap zamkı, Ermeni kili az miktarda alınır ve sirke ve lahana suyu ile merhem yapılır ve yine ılgın yaprakları, tuz,

---

99 TM: bazı defa sünger olmayan belli kısımlarda ve yerlerde sünger yerine eski bez parçası ikişer kat kılınıp kül suyu ile kullanılır ve bazı defa ondan sonra bir devam üzere yumuşak şişe o eski bez parçası konulsa yeter.

100 TM: Yukarıdan başlanıp aşağı doğru olmalıdır.

zeytin, Ermeni kili ve sirkeyle yakı yapılır. Yine ağrıyan şişler için güvercin pisliği alınıp, kaynatılıp kireçle birlikte macun kıvamına gelene kadar karıştırılır ve döküntünün üzerine uygulanır. Yine zeytinyağı ile oraya uygulanır. Bu terkip sirkeye batırılmış sünger veya sof üzerine dökülerek döküntüye uygulanır (bağlanır) ve bu yoğun etki gösterir: Hamur (ekşi hamur) ilacı da yararlı olur. Şu terkip de yararlıdır: süsen yaprağı alınır; iyice haşlandıktan sonra sıkılıp onun üzerine uygulanır; fevkalade yararlı olur. Aynı şekilde dereotu, sirke ve kül suyu ile karıştırılmış kadıntuzluğu da yararlı olur.

Güçlü ve yararlı yakılardan biri de şudur: inek gübresi, kendir, günlük, kan dindiren, sümbül, pelin otundan yapılan terkiptir. Hepsi de çok yararlıdır ve bütün *Akrabadin*'de şişlerle ilgili zikredilen ilaçlar da yararlıdır. Bu terkip hamile kadınların ayaklarında görülen ödeme de yararlı olur. Kamışın, sirke içinde çiçekleri alınır ve ödem üzerinde uygulanır. Terkip öğütüldükten sonra uygulansa daha yararlı olur. Yine mezeryon, sirke ve şarapla muamele edilerek de uygulanır. Ona faydalı olan ısıtılmış ılık sulardan hazırlanan ilaçlardan biri de şudur: lahana, dereotu veya turunçtur. Pişirilmiş lahana yaprakları su birikimi (ödem) için kullanılır.

Ur (Tümör) Hakkında Açıklama

Urlar balgamî uçuklardır. Bunlar balgam cinsinden hıltlardan meydana gelmiştir veya et cinsinden başka balgamdan oluşmuş olabilir veya bulamaç veya bal kıvamındadır. Özellikle eklemlerin iç yüzeyinde, oluşur; omurgadaki katı urlara pek de uzak olmayan, sevdavi bir yapıdadır. Ben omurga urlarıyla, onları aynı yapıda kabul edip, balgamî yapıda, ancak kuru ve yoğun olduklarını kabul ediyorum. Onlardaki katılığın sebebi de, balgamî özellikte olmalarıdır. Onda oluşan kuruluk sertleşmelerine sebep olmuştur. Onlar sinir gibi düğümlenmiş ur değildir. Ancak burada her hangi bir kayıp yoktur. Uzunluğu da ortadan kalkmaz. Ancak vurmadan sonra sağa ve sola doğru ur oluşur. Çoğunlukla darbe olduğunda (vurulduğunda) kesik gibi bir şey oluşur. Eğer başlangıcındaysa, onu çözüp ortadan kaldıracak olan ilaçlar uygulanır.

Ur Tedavisi: Eğer ur şeklinde bez oluşmuşsa o kesilerek, açılıp tedavi edilir; başka tedavisi yoktur. Ur, keserek yapılacak tedavinin dı-

şında ilaç kabul etmez. Antilus uru kesme konusunda dedi ki: ilkin sol elle urun üstündeki deri çekilir veya diğer elle mümkün olduğu kadar çekilir. Çünkü urun kesesinin ikiye ayrılması için kesilmesine ihtiyaç vardır. Senin oradaki sıkıntılı yapıyı kaldırman gerekir. Deriyi uzatıp, onu güzelce kesersin. Çünkü onun bozuk olduğu durumda, deri de onunla birlikte uzatılıp kabul edilebilir şekilde kesme yapılır. Hatta sen örtüyü kaldırdığında içini görebilirsin. Sonra 2 tarafından çengellerle çekilip kese etten ayrılıp kaldırılır. Kemiğin üzerine doğru soyulur ve fazlalığı kesilir. Sonra ilaçla tedavi edilir.[101]

Eğer kesik sinir veya damara yakın olursa, onun örtüsünü kaldırmakta ve oyuğunu boşaltmakla sakınca yoktur. Eğer buna ihtiyaç varsa uzun boyunlu aletler kullanılır ve orada adeta gömülmüş olan ur kesilip gizli olduğu yerden çıkarılır. Geri kalan kısım ilaçlarla tedavi edilir ve bunlar en güçlü ilaçlardan olmalıdır. Ancak etlendirilen ilaçlar değildir. Hatta keseden geriye hiçbir şey kalmadığını bilmelisin. Çünkü orada bir şey kalmış olmalıdır; o da hiçbir şeyin kalmadığıdır. Eğer onların büyüklüğü dolayısıyla kesik de büyükse o durumda bel ve karın organlarına ilaç tedavisi yapılır. Allah en iyisini bilir.

Eğer açılarak, kesenin tamamen kaldırılması gerekirse, çengel kullanılır. Şüphesiz eğer ur küçükse ve ihmal edilebilir nitelikteyse ya da yırtık çok küçükse, öylece bırakılabilir. Eğer düzeltmek mümkünse, kese kesilip alınır ve eğer bir şeyler kaldıysa, olanlar ilaçlarla ve sonra da yağla tedavi edilir.

Bal uçuklarda kullanılır; hatta kesede yırtık olmasa bile dikkatli davranmak gerekir. Kese ile birlikte çıkanları çözmek gerekir. Eğer kese bir tarafa koyarsa, onun dışarı atılması zordur. Çünkü yırtılma gösterir ve onu içindekinin üzerinden dikilir[102] ve onun derisinin tamamı soyulur. Eğer bu urda bozukluk oluşursa, çoğunlukla tabiatın sahibinin güçlü olduğunu görmen gerekir. Bunun yanı sıra, uykuyu

---

[101] TM: çünkü bazı defa o sebeple kese şeklindeki oyuğu oluşur.

[102] TM: o yerde olan kan silinip ve bal suyu ile yara yıkandıktan sonra o cildi dik ve eti topla ve eğer cilde yeri örtecek miktardan urun daha büyük olması nedeniyle çok olan çok fazla ise fazlanın bütünü kesilip ondan sonra ilaçla tedavi edilir ve eğer ur sinire veyahut damara komşu ise ona bakılır. Eğer o ur deriyi soyan çeşidinden ise onu deriyi soymakta zararı yoktur ve eğer kamazin ile soymaya muhtaç ise ve sen damar ve sinirden bir nesnenin kesilmesinden korkarsan.

korumak gerekir. Çünkü bazen onun üzerinde baygınlık oluşur ve eğer bayılmadan korkuluyorsa, bunun için ilaçla tedavi etmek gerekir.[103] Örneğin sıcak ilaç, sabun ve küllerden ve daha önce çıbanların tedavisinde zikredilen başka akıtıcılarda kullanılır. Aynı zamanda kireçten 4 ölçü ve yakıcı şaraptan 2 dirhem, deriyi yakacak kadar güçlü şaraptan 2 dirhem, boraks 2 dirhem, demir cevherinden 1 dirhem alınıp, biraz kaynatılmış küllü su ile karıştırılır ve ondan kurşun bir hokka içine konularak kurumaması için sürekli nemli tutulup bu şekliyle urun içine uygulanır.

Bu ilaç da iyidir: Bu ilaç uçuklar, bezler ve benzerleri için de iyi gelir; çöpleme, kırmızı arsenik, 2 parça bakır kabuğunun kirli olanından dört parça alınır ve gül yağı ile karıştırılır veya ısırgan otu ve bakır kırıntıları, arsenik ve gül yağı ile alınıp terkip yapılır.

Balla yapılan ve bütün çıbanlar ve ateşli döküntülere iyi gelecek ve döküntüleri yumuşatacak olan yakılar: kulak için de kullanılır. Kına, Yahudi balsamı, amonyak zamkı, ekşi sirke veya yuvarlak hurma, terebentin zamkı eşit miktarlarda alınır ve ondan yakı yapılır. Çok yapışkan olmayan iltihaplar için şu terkip kullanılır: boraks alınır. Onun yarısı kadar çöpleme, mum, balmumu ve gül yağı alınır. Yine kireç, demir oksit, arsenik 1 kısım verilir. Ancak yırtılmış olan beze benzerse ve o bağları açısından bu gruptansa, şüphesiz onu yırtılmış urlar gibi (urların açılıp çıkarılması gibi) çıkarılabilir. Ancak bu sinirler veya yakın organlarına zarar vermemelidir. Eğer el ve ayaktaki bağlantı yerlerindeki sinir ve tendonlarda bulunuyorsa, onun çıkarılması söz konusu değildir. Onun kesilmesi sahibinde titremeye sebep olur. Muhtemelen onun üzerine ağırlığı olan bir şey bağlanır; hatta bu baskı devam ettirilir. Onun belirtisi üzerine elle bastırılınca organda uyuşukluk oluşmasıdır.[104]

---

103 TM: Çoğunlukla kesesi kesilenin kurtulması ihtimal dâhilinde olmayabilir. Hastalıkların had derecede olması halinde tedavi edilemez. Karışıklık da yoktur. Ancak açmaktan başka çare olmayabilir. Ondan o kesenin çıkarılması gerekir. Kese dolayısıyla uygulanamayabilir. Kese yoluyla ur oluşmuş değildir. Muhtemelen her gün onun içindeki çıkarılabilir. Şüphesiz kese kokuşur ve kendiliğinden çıkabilir. Ancak tatlı bal iyi bir ilaç olup onunla başlanır. Sıcak sıkıntısında ufalanmış kuru üzümle lapa yapılarak uygulanır. Öncelikle deriyi kaldırmak gerekir. Sonra onun üstüne merhemler uygulanır. Bazen bilinen kaldırılan cildin içine had derecedeki ilaçlar uygulanır.

104 TM: yani organın anılan hissizlik bezin sinirler ve tendonlara komşu olduğunu işaret eder.

Bez

Bazı organlarda bezsi şiş oluşur ve bu şişin büyüklüğü fındık, ceviz veya bunlardan daha küçük olabilir. Çoğunlukla avuç içinde ve alnın üstünde olur. İlkin o şekilde olur ki üzerine bastırıldığında dağılır. Sonra çoğunlukla geri döner; eski şeklini alır. Bazen geri dönmez Onun tedavisi urların tedavisi gibidir. Bazen onu berelemek, koparmak yeterli olabilir. Sonra onun üzerine kurşundan bir ağırlık sıkıca bağlanıp onun yerinden gevşemesi sağlanır. Özellikle kurşunun altına bilinen kolay emilebilen ilaçlar uygulanır. Yine incinmelerden sonra da, yoğun şekilde bu ilaçlar uygulanır. Şüphesiz bunun sebebi geriye dönüşe engel olmaktır.

Döküntü Şeklindeki Bezler

Burada küçük döküntü şeklindeki bezler kastedilmektedir. Onların tedavisi yağ uygulanarak ve onların içinde olanın çıkarılması şeklindedir. Onların üzerine de kurşun uygulaması yapılır.

Tümör (Nodül)

Nodüller bez cinsi şişlerdir. Bu kelime kulak arkasında görülen tümöre hastır. Biz hepsini yerinde zikrettik.

Tedavi: Onun tedavisi bez şeklindeki şişler kısmında kulağın arkasında olan şişlerde önerilen şekilde yapılır ve helezon şeklinde kille eski tuzsuz iç yağı ile macun yapılır. Bu ilacın benzeri yoktur. Yine kokarca külü, süsen yağı ile karıştırılır ve eskitilip kullanılır. Bu ilaç bu hastalık için olduğu gibi sıraca hastalığına da yararlı olur.[105]

Sıraca Hastalığı

Sıraca hastalığı ura benzer ve ikisi arasındaki fark urlar organdan bağımsızdır. Muhtemelen sıraca kasla bağlantılıdır. Çoğunlukla sıracanın ortaya çıkış yeri gevşek ettir ve de organların sinirsel örtüleridir. Sıracanın fevkalade şiddetli olduğu söylenir. Bazen o tek başına birçok deri döküntüsünden daha şiddetlidir. Ancak daha çok uçuğa benzer. Bazen sıracanın püstülleri (döküntüleri) birbirine bağlı olup düğümleri adeta gerdanlık gibi dizilmiştir. Genel olarak sıraca urları öyle bezlerdir ki onlar genel olarak salkım şeklindeki şişlerden

---

105 TM: pişirilir yani kavrulur ve pişkin kılınır.

oluşmuş sıcak bezdir. Sıraca hastası olanda ağrı olur. Onların tedavisi zordur. Bazen onların tedavisinde yarma yapmaya ve kokuşmaya ihtiyaç olabilir. İnsanda sıraca düğümleri, boyun ve başta diğer organlara nispetle daha sık oluşur. Çoğunlukla sıraca boyunda oluşur ve koltuk altında da görülebilir. Ona sıraca adının verilmesi, çoğunlukla iştihanın domuz şeklinde olmasından veya onun görüldüğü kişilerde boynun şeklinin domuz boynuna benzemesinden kaynaklanır. Sıracanın daha sakini (daha iyisi) çocuklarda görülenidir ve daha zor tedavi olan gençlerde görülenidir.

Tedavi: Sıracanın tedavisinde ona uygulanacak kusma (dışarı atma) işlemidir ve inceltme de ön tedbirdir. Dışarı atma yolunda fazlalıkları kusma ile olur. Ağır (yoğun) balgam için ishal gereklidir. Tedavi bilinen hapla (ilaç) yapılır. Yine burada salep, zencefil ve şeker; eşit miktarda alınır ve 2 dirhem verilir. Bu ilaç ısıtmadan ve aşınma yapmadan balgamı atar ve yine kan alma da yararlı olur. Cephalic venden kan alma uygulamak gerekir.

Ancak yoğun yiyecekten kaçınmak ve yemek üzerine su içmekten hazımsızlıktan ve özellikle doluluktan kaçınmalıdır. Mümkün olduğu kadar aç kalmalıdır ve başta doluluk oluşturanların hepsini dışarı atmalıdır. Başa meyleden her şey dışarı atılır ve sıvı olanların başa meyline son vermek gerekir. Örneğin başı secdeye eğer gibi hareket ettirmek, yere kapaklanmak ateş gibi sıcak yastıktan, gündüz uykusu gibi, maddeyi başa çeken hareketlerden korunmak gerekir. Örneğin keskin sözlerden, baş ağrısı ve endişe veren işlerden de sakınmak gerekir. Çoğunlukla sıraca sahipleri uygun olmayan hacamatlardan da sakınmalıdır. Bu uygulama sıracanın maddesini dışarı atmaz ve o maddeyi gitmesi gereken yere göndermez; muhtemelen onu çeker. İnce kandan alınanlarla ağırlaşır ve çoğunlukla etlerin zayıflamasıyla ve önceki haldeki erimelerle ve çözülme halleriyle sıraca hastalığı geri döner.

Sıraca için alınacak önlemlerin tamamı *sekuruz*'unkine *(scirrhus; kanser nevinden katı ur)* benzer tedbirlerdir. Eğer sıraca büyükse cerrahların ona dağlama yapması (demirle müdahale etmesi) ve çok güçlü ilaçlar vermesi gerekir. Bu tedavi yaraları ve kötüleşmeyi getirir. Hasta kusturulmalı, ona tenkiye yapılmalı; hafif besinler vermelidir ve çözücü, eritici ilaçlar ve onlarla birlikte verilmesi gerekenleri vermelidir. Bu

yumuşatan büyük izler oluşturan sıracalarda lezzetli şeyler verilir. Ona bunlarla beraber sütlü besinler verilir.[106] Sıracaya hoş merhemlerden *diyahilus merhemi* uygulanır. Bu ilaç başka ilaçlarla karıştırılarak verilir. Örneğin süsen kökü özellikle katılır. Örneğin keçi pisliği ve koyun pisliği, örneğin bahçe teresi, eşekhıyarı kökü, dağ üzümü kurusu ve olgunlaşmadan düşmüş incir ve kurusu veya bakla unu, acıbadem, Yahudi balsamı, hepsi birlikte hastaya uygulanır.

İyi merhemin sıfatı(terkibi) şudur: bakla unu, arpa unu, yağ (domuz yağı),[107] her birinden 1 avz alınır ve ebucehil karpuzu, Yemen şapı, süsen kökü, taze zift; her birinden yarım kısım alınarak hepsi bir araya getirilir. Eski zeytinyağı ile karıştırılıp, sıraca bu terkiple iyice ovulur. Burada zifti ve iç yağını zeytinyağı içinde eritmek çözmek gerekir.

Katı (sert) olan şişleri 1 hafta veya onun altında 3 günde çözen iyi bir merhemi Galen'de *Katancanis*'te vermektedir: hardal, ısırgan otu tohumu, kükürt, denizköpüğü, loğusaotu, Hint zamkı, amonyak zamkı, eski zeytinyağı ve mum katılarak hazırlanır.

Sıraca üzerine uygulanan iyi merhemlerden biri de ziftle yapılandır. Bu soğanla veya dövülmüş lahana köküyle, gebere kökü ve Yahudi balsamı ile yapılan macundur. Diğer bir macun acı bakla, sirke ve balla veya ballı sirkeyle veya inek cinsinden hayvanın iç organlarıyla veya kaynamış sirkeyle yapılır. Hepsi domuz yağı ile birlikte veya zeytinyağı ile terkip haline getirilir.[108]

Bu hastalığa iyi gelen bir ilaç da şöyledir: Boyotu 4 kısım, kireç, boraks; her birinden birer ölçü alınıp, balla bir araya getirilir. Yine eşekhıyarı kökü ve defne yaprağı un haline getirilir ve yabani fıstık zamkıyla veya kille macun haline getirilir. Yine bezelye unu, keçi pisliği ile bir araya getirilir ve özellikle dağlı olan çocukların idrarıyla birlikte lapa şekline getirilerek kullanılır.

---

[106] TM: Anılan tercüme bazı nüshada düzeltilen cümlenin tercümesidir. Ama asıl nüshanın gevşetici merhem mensup olan olmuştur anlamı bal ve sirke karışımı karıştırılan gevşetici merhemin büyük eseri vardır demek olur.

[107] TM: kaz yağı.

[108] TM: kaynatılıp kullanılır ve anılan terkiplerde domuz yağı veyahut zeytinyağı olmak lazımdır.

Yine bir başka İlaç: Sarısakız 10 ölçü, amonyak zamkı 7 ölçü, kestane 5 ölçü ve kına alınır. Kasnı otu, zamkı alınır ve bal mumu tek tek alınıp hepsi havanda dövüldükten sonra çam sakızı ve diğerlerinden birer ratl alınıp, 3 ukiye kına ile birlikte karıştırılır; o çok iyi bir lapadır.

Bir başka iyi ilaç: Mum, çam zamkı, tozsuz domuz yağı, köpek ayvası, bakır karbonat eşit miktarda alınır ve ondan lapa yapılıp uygulanır. Yine çam sakızı 1 kısım, bakır parçaları 2 kısım, Yemen şapı ve arsenik; her birinden 4 kısım alınır ve onlardan lapa yapılır. İyi ilaçlardan biri de katran ilacı, eşekhıyarı ilacı, kunduz ilacı ve *esendus* denen ilaçtır.

Yılan ve taruntula için hazırlanan ilaç da kullanılır. Ölü yılan alınıp bir kazanın içine konulur ve kazanın ağzı çamurla kapatılıp kızgın bir fırına bırakılır. Sonra sirke ve sirke miktarında balla yılanın külleri karıştırılarak macun yapılıp kullanılır. Yabani kimyon, bahçe teresi, güvercin pisliği, zeytinyağı ile karıştırılır. Hepsi de tek tek kullanılsa yine de yararlı olur. Aynı zamanda burçak unu ile birlikte veya onlardan biri sirkeyle balla veya zift, iç yağı ve zeytinyağı ile karıştırılarak uygulansa yararı olur. Yine kuru dağ üzümü, boraks, çam sakızı ve burçak unu alınır ve sirke ve balla bir araya getirilir veya süsen kökü, keten tohumu alınır ve şarapla kaynatılıp daha sonra onun içine güvercin pisliği gözle görülebilecek kadar miktarda katılır. Ondan yakı gibi yararlanılır. O fevkalade yararlıdır.[109] Çölde yaşayan Arap devesinin idrarı iyice koyultup yoğunlaştırılarak kullanılır. Sıraca için yararlı bir yakı ve merhemdir. Yabani nar kökünden sıraca için hazırlanan terkip çok yararlı bir yakı olarak kullanılır. Bazıları onun tatlı bir şey olduğunu zannettiler. O keçiboynuzunun yakılmasından elde edilir ve ondan her gün aralıksız 2 dirhem ve 1 hafta süre ile içilirse kişi hastalıktan kurtulur. O ilaçtan her ay açıklandığı şekilde içilmelidir.

Bilinmelidir ki sıraca vücutta yayılan kanserdir ve zikredildiği şekilde o sıcak ilaçların macun şeklinde hazırlananlarıyla tedavi edilmelidir; örneğin gül yağı gibi. Bu ilaç birkaç gün terk edilmeli, sonra yeniden uygulanmalıdır. Muhtemelen ona buğday ve arpa ile yapılan çorba yeterlidir. Bundan güçlü olan sarısakız ile kadıntuzluğundan yapılan macun gebere suyuyla verilirterkipte gebere suyunun olması gerekir veya gözlem yapılarak başka ilaç da kullanılabilir. Söylendiğine

[109] TM: Bu ilaç denenmiştir.

göre, o ilaç yoğun iltihap için etkili olur. Bu hastaya, kabuğu soyulmuş ve yanmış şeftali yağı geniş çapta uygulamak yararlı olur.

Şüphesiz sıracanın tedavisinde demir uygulanmasına ihtiyaç varsa atardamarlara toplardamarlara ve sinirlere dikkat etmek gerekir. Bir kişi orayı açmada sinirlere isabet ettirdiğinde hasta bağırmıştır. Bundan da anlaşılıyor ki, sinire dikkat etmek gerekir. Ancak o yaraları açmak mizacı bozar. Sakin bir şekilde mizacın iade edilmesini engeller. Bazen hatalı olarak açma yapılmış ve jugular vene demir isabet etmiştir. Bu damarın akışında bozukluk oluşmuştur. Bundan dolayı, sağlam tarafın örtüsü kaldırılır; sıraca döküntüleri (püstülleri) alınır ve had derecede keskin ilaçlarla geriye bir şey kalmayacak şekilde, tedavi tamamlanır; bozuk tarafta hiçbir şey görülmemelidir.

Katı Şişler Hakkındaki Kısım

Katı şiş *sakiryus (kansere benzer şiş)* diye adlandırılır ve onda his ve acı yoktur. Ancak onda his kalmışsa, az bile olsa, ona *sakiryus* denmez; o *scirrhus* da değildir. Hakiki olan da his yoktur. Onda ağrı da olmaz. Kansere benzer ur sadece sevdavi hıltlardan meydana gelmiştir. Onda renk değişimi olmaz. O sevdavi hılt asli ve sevdavi nemli olanlardan meydana gelmiştir. Asli olanın rengi siyahtır. Ancak sevda (kara safra) balgamla karışmışsa rengi beden rengine meyillidir. Ama eğer balgam tek başına hâkimse o katıdır; serttir.

Hakiki *sakirus*'un rengi çoğunlukla kurşun rengindedir; gerilimi ve katılığı yoğundur ve bazen bunlara ilave olarak, üzerinde sarı kıllar (tüyler) olur. Bu tip kansere benzer urlarda iyileşme olmaz; onların rengi ceset rengine meyleder ve daha sonra o başka bir yere geçebilir. Bunlara *kanus* (kalkan göğsü) denir. Bazen rengi ölü renginde olur ve naklolamaz; bir organdan diğerine geçmez; çok serttir ve büyüktür.

Bütün sakirusların bir başlangıcı vardır ve azar azar ortaya çıkarlar ve artarlar veya bir başka çeşide dönerler; balgamsı şiş oluşabilir veya sıcak şiş veya boş yerdeki çıban olarak ortaya çıkarlar Çoğunlukla iç organlarındaki sertlik sıcak şişten sonra oluşmuştur. Onlar gevşeten, soğutan ilaçlarla ve besinlerle tedavi edilmelidir. *Sakirus* bazen kanserleşir ve kansere benzer urlar (*sakirus)* kansere yakındır ve onun kansere yakın olup olmadığı, iltihabının çokluğu ve azlığı ile ve onda

nabzın olup olmamasıyla belirlenir. Yine sakirus etrafında damarlar oluşması veya oluşmaması ile belirlenir.

Tedavi: Bu tip şişlerden hisleri olanların tedavisi bedeni temizleyerek hastalığa sebep olan hıltların dışarı atılmasıyla olur. Bazen vücudun temizlenmesi kan alınmasıyla olur. Eğer hastada çok sevdavi hılt (kara safra) varsa, onu çözen ve gevşeten ilaçlar birlikte verilir. Onu çözen ve kurutan ilaçlar verilmez. Çünkü bu tip ilaçlar yoğun maddelerin kuruyup toplanmasına sebep olur. Ona çözen latif ilaçlar verilmelidir.

Onun tedavisinin 2 devrede olması gerekir. Bunlardan birinde onu çözen ilaçlar verilir ve bunlar çok kurutucu olmamalıdır. Aslında bütün çözen, emilen ilaçlarda kurutan özellikler vardır.[110] Rutubetlendiren şey, eritici, çözücüdür; sıcaklığın derecesinin ikinci dereceden üçüncü dereceye kadar olmalıdır ve kurutma derecesi birinci derece olmalıdır ve son derecede güçlü yumuşatıcılar kullanmalıdır. Bir biri arkasından gelen iki devir bir birine yardım eder; birbirini destekler. Bu eritme döneminde organın acıktırılması gerekir. Besinle tahrik edilerek, karşılığında acıkan ve perhizdeki organın maddeyi çekmesi sağlanmalıdır. Bu yumuşatma dönemi olup ve ilaç bu dönemde uygulanır. Bunun verildiğinde hastanın vücudu ziftle ovulur. Eritici ve yumuşatıcı, gevşetici ilaçlara da ihtiyaç vardır. Onun zaafı organın çözülmesi ve yoğunlaşması dolayısıyla ortaya çıkabilir ve de yoğun katılaşmadan dolayı oluşabilir ve sonuçta onda zaaf oluşur. Yine ilaçların terkibinde 2 güç de bulunmalıdır. Onlar çok hamam yapmamalıdır, çünkü o takdirde hafif çözülme olur ve yoğunlaşma oluşur ve yoğun gevşemeye erişilemez.

[Dokuları] çözerek yumuşatanlar tavuk yağı, ördek yağı, erkek geyik iç yağı, sığır yağı (dana yağı, tereyağı), aslan yağı, özellikle öküz yağı ve onların ilikleri, boğa ve erkek geyiğin iç yağı, eşek yağı da iyidir ve yırtıcı hayvan yağları, örneğin aslan, ayı, kurt ve burada, yine tilki, sırtlan ve küçük kuşların iç yağları da yararlıdır. Yine zikredilen mastika zamkı içine kına yağı, süsen yağı, hayvan pisliği ve bostan inciri yumuşatılıp eritilir ve sakirusun üstüne dökülür.

---

[110] TM: fakat onun kuruluğu çokluk ve azlık ile birbirinden farklı olmakla eriticiler kullanıldığında eriticiler arasında kuruluğu az olan eritici seçilmelidir.

Yumuşatıcı tohumlardan biraz (1 ạkr) ve 1 akr sịrke alınıp karıştırılır ve kaynatıldıktan sonra onun üzerine iyi yağlar dökülüp kullanılır. Bunun için iyi gelen droglardan eşekhıyarı ve hatmi kötü alınır ve lapa şeklinde uygulanır. Onunla birlikte günlük de kullanılır. Yine bir lapa uygulanması gerekirse amonyak zamkı, ekşi sirkeyle birlikte karıştırılır. Birkaç gün içinde eritilir. Daha sonra yumuşatıcı haline gelir veya kına, amonyak zamkı ve çavşır alınır ve Yahudi balsamıyla karıştırılıp hepsi yabani sümbül yağıyla karıştırılıp, ona süsen yağı, boy otu usaresi ve keten usaresi ilave edilir. Bu terkip merhem olarak kullanılır. Güvercin pisliğinden çok yararlı bir merhem yapılır. Katı şişlerde, hıltların merhemleri de kullanılır. Eğer güvercin pisliği bulunamazsa, onun yerine hatmi ve boraksa karbonat katılır ve kullanılır.

Çözücüye gereksinim duyulduğunda kullanılacak iyi çözücülerden sıraca için olanları biz zikrettik ve onun yasaları da verildi. Şiş, şiddetli ve yoğun değilse çözülmesi gerckmez. Onun kesilmesi gerekebilir. Organın gücü azalır. Özellikle eğer hasta sinirsi yapıya sahipse, maddede şiddetli çözülme meydana gelebilir ve dışarıdan gelen etkili sebeplerle hastalık selim hale gelebilir. İlaçların içine sirke koymak iyi gelir, ancak dokuları yumuşatmada mübalağaya kaçmamalıdır ve yumuşatmada yapının yumuşaklığına göre ayarlamak ve ona göre, ilaçlarda sirke kullanılmalıdır. Eğer sirkeyle uyuşmuyorsa sinirler yoluyla zarar verir; tabip, humma olan organda şiş olduğunda sirke kullanılacaktır. Örneğin dalakta olduğu gibi, sirkeyle o yere ovulmalıdır ve tütsü yapılmalıdır. Sonra çavşırla ovalanır; sonra amonyak zamkı uygulanır; sonra ilkin ince olanlar az miktarda kullanılır; sonra güç artırılır; yumuşatmaya doğru gidilir. Şişin üzerine onu germeyen gevşetici yağlar uygulanır. Yağın kullanılması suyun kullanılmasından daha uygundur. Özellikle taze dereotu yağı kullanılır ve eklem bağları ve sinirleri sağlamlaştıracak olan iyi ilaçlardan verilir. Böylece sıcakla taşlaşması ve buharlaşması da söz konusu olur. Örneğin ruh taşı (sülfit taşı) ile sirke ile dövülüp söz konusu yere pansuman yapılır. Ona göre, marcasite taşı buharı daha iyidir. Burada buhar ve yağ uygulaması gereklidir. Hatta bu uygulamada hasta terler. Bazen sirkeyle muamele edilmiş marcasite taşı da yine söz konusu yerlere uygulanır. Onun benzerleriyle sirke uygulaması gereklidir ve bu uygulamada onun la-

tifliği fark eder ve yoğunluğu azalır. Ancak bu uygulamaların çok fazla sinir gücünü bozmaması da gerekir. Başlangıçta tedavide sirke kullanmak yararlı olur. Ancak buna onun yaradılışına uygun şekilde yapmak ve vücudu yumuşatmak gerekir. Başlangıçta organa tütsü uygulanır; ortaya çıktığında uygun ilaçlarla vücudu ovmak gerekir. Böylece vücuttaki humma iyileşir.

Eklemlerin Katılaşması (Sertleşmesi)

Katılaşma, sertleşme eklemlerin kolayca hareket etmesini engeller. Ancak hissi iptal etmez. Bazen onunla birlikte sinirlerde uyuşukluk olur. Bazen de etlerde (kaslar) uyuşukluk olur. Onların tedavisi senin bildiğin gibi olur.

Siğil Denen Hastalık

Mesamir (siğil) beyaz düğüm gibi yapılardır; çivi başına benzer ve Çoğunlukla yara oluşumu vardır ve sonra cerahat oluşur ve ondan sonra tedavi yapılır. Bundan sonra bedende hastalık artar. Çoğunlukla siğil ayaklarda ve ayak parmaklarında ve aşağı kısımlarda olur. O yürümeyi engeller. Onu üzerinden yarıp dışarı çıkarmalı veya elle sürekli büküp çıkarmak gerekir. Eğer bu şekilde çıkarılamıyorsa ona kanser ilaçları uygulanır.[111]

Kanser Hakkındaki Kısım

Kanser sevdavi şiştir ve safravi maddenin yanmasından meydana gelmiştir. Oradaki sevdavi madde içinde yanmış safravi madde vardır ve sadece değişen maddeden ibaret değildir. Orada sert şişler (scirrhus) yoktur. Ancak onunla birlikte ağrı vardır ve madde çok olduğunda nabız gibi atar ve şişkinlik oluşur. İçindeki madde organlara doğru yöneldiğinde adeta coşar; galeyana gelir ve oradaki damarlarda boşalır ve yengeç denen hayvanın ayakları şeklinde etrafa dağılır. Ancak balgamî oluşumdaki gibi kırmızı olmaz. Muhtemelen o sevdaviyye meyillidir; ayağa meyillidir; sıkıntı vardır ve harabiyet vardır. Onun arkasından oluşacak olanlar başlangıçta oluşur. Onda katılık hâkimdir ve ateşten dolayı ortaya çıkmıştır. Hâlbuki scirrhusta (kanserojen ur) böyle bir

---

111 TM: devamlı el ile bükülüp üzenine kurşun elzem oluna ve siğillerden bırakıp ilaçla tedavi edilmeyenler çok defa seretana sair olur.

oluşum yoktur. Bundan dolayıdır ki scirrhusta his yoktur; ancak yoğunlukla seyredende his olabilir. Çoğunlukla kanserojen urlar, çözen, eriten organlarda ortaya çıkar. Bundan dolayıdır ki, kanser kadınlarda sıklıkla görülür ve yine sinirsel yapıda olan organlarda daha çok ortaya çıkar. Öncelikli olarak o gizlidir. Kanserojen ur çoğunlukla, fark edilmiyorsa, görünmüyorsa da daha sonra onun işaretleri ortaya çıkar. O alametler baş gösterdiğinde başlangıçta küçük bakla şeklindedir; katı yuvarlak ve mat renkli olup onlarda yoğun sıcaklık vardır.

Çok fazla ağrısı olan kanser olduğu gibi, az ağrılı olup, sakin olan da vardır. Bazısı derinleşip büyümeye meyillidir. Çünkü onlar kara safradan oluşur ve safranın yanmasından meydana gelmiştir. Bazısı sabittir ve derinleşmez. Bazen cerahatsiz olan kanser cerahatli kansere dönüşür. Bazen o ülserleşmeye doğru gider. Onun tedavisi dağlama ile yapılır. Ancak böyle yapıldığında onun yapısı ağırlaşır ve nabız gibi atma oluşur. Burada o yakalanmış yengece benzer. Ancak şekli çoğunlukla rengiyle birlikte değişir. Etrafında ayaklar şeklinde damarlar oluşur.

Tedavi: Onun başlangıçta tedavisi ilaçla yapılır. Bazen o çok fazla gelişmemişse, engellenmesi ve özellikle yara oluşmamış ve irinleşme olmamışsa ondan korunmak mümkündür. Ancak canlıda ortaya çıktığında çok büyük olmasa da, çoğalmasa da anlaşılır. Ancak orada yerleştikten sonra olgunlaşır. Çoğunlukla kanında olan kanser gizlidir. Hippokrates ondan kurtuluşu yolunu şöyle açılar: Eğer o tahrik olmazsa hareketlenmez. Bazen o helak eder.

Eğer ilaçla tedavi edilmeyip kendi haline bırakılırsa, hastalıktan kurtuluş süresi daha uzun olur. Özellikle hastanın besinleri soğuk ve rutubetli olursa, bu madde onun için iyidir. Hasta arpa suyu, taze balıkla rafadan yumurtanın sarısıyla ve buna benzer yiyeceklerle beslenmelidir. Eğer onda hararet varsa yayıktan geçirilmiş inek sütü verilir.

Bazen küçük kanser (urlar) kesilebilir ve oradaki şey ortadan yok edilip, kaldırılır. Eğer onu bir şekilde yok etmek mümkün olursa, şüphesiz bu işlem onun bağlarını keserek ve bu kesme işleminde onun kütlesine gelen ve onu besleyen etrafındaki damarları da keserek yapılır. Böylece onlardan başkaca zarar oluşmaz. Daha sonra, ondan çok miktarda kan alınır. Böylece alınan kötü maddenin atılmasıyla beden temizlenir ve bu kan almayla olur. Sonra verilen nitelikli besinlerle,

hasta, hastalığının üstesinden gelir. Organ hasta unsurun defedilmesiyle güçlenir ve kötülüğün artması çoğu zaman kesintiye uğrar. Bazen de dağlama büyük yarar sağlar. Eğer bu kanserojen ur baş organlarına ve solunum organlarına yakın olursa, sonuç farklı olabilir. Eskilerin anlattığına göre, bir doktor bu şekilde hasta olan bir kadının memesini kökünden kesti, ancak diğer meme kanserleşti. Ben diyorum ki, eğer kanserojen urda bu şekilde bir tedavi uygulanırsa (kesme işlemi uygulanırsa) bu durum oluşur. Ben bu yöntemin uygulandığını ve geçişin bu şekilde olduğunu gördüm.

Kanserin dışarı atılmasında alınacak önlem olarak, her defasında 4 miskal kükürt suyu, peynir suyuyla veya ballı su veya ballı sirke içinde pişirilen küsküt suyu hastaya içirilir. Bu ilaç aralıklı olarak hastaya verilir. Hastayı güçlendirmek için çöplemeden de verilir.

Kanserli Yapının Görüldüğü Yere Uygulanan İlaçların Bildirilmesi

Kanserojen urların görüldüğü yere uygulanan ilaçların 4 amacı vardır: Kanserli yapının kökünden yok edilmesi ki bu zordur; ikincisi kanserin artmasını engellemektir. Üçüncüsü yaralara engel olmaktır. Dördüncüsü irinli yara içeren kanserojen yapının ilaçla tedavisidir. Onun ilaçla tedavisinin amacı kanser oluşturan kötü maddeyi oluşturan maddenin çözülüp eritilmesidir ve onun bulunduğu organdan atılmasıdır. Şüphesiz bunun için fevkalade güçlü olmak ve o maddeyi hareket ettirmek, tahrik etmek gerekir. Şüphesiz hastaya verilen güçlü ilaçlar, kanserin gücünü, kötülüğünü bozar; gücünü azaltır. Bundan dolayı ilaçların doluluğu gevşeten özellikte olanlarından kaçınmalıdır. Bundan dolayıdır ki iyi ilaç dokuyu yıkayan özellikte olandır. Bunlar gül yağı ve ebegümeci yağ ile karıştırılır.

Ancak kanseri engellemek, maddeye ulaşmak, besinleri düzeltmek, iyileştirmek, ilaçlarla organın gücünü artırmak madenî ilaçların uygulanmasıyla olur. Örneğin değirmen taşı ve bileği taşı uygulanır ve katılığı çözen ilaçlar hastaya verilir ve katılaşmış kütle üzerine dökülen rutubetle dışarı atma başarılı olur; kütlenin dışarı atılmasını sağlar. Örneğin gül yağı ve gebere suyu iyi gelir. Yine koruk dövülüp kanserli yapının üzerine yakı şeklinde uygulanırsa yararlı olabilir.

Ancak yarayı engelleyen ilaçlar aynı zamanda kanser yapının ilerlemesinin engellenmesi içinde kullanılır. Burada kullanılan kanseri

engelleyecek lapalar daha önce zikredildi. Onlar yapıyı gevşetmez. Onların şüphesiz hepsi de yararlıdır. Özellikle zikredilen çözücülerle planlanan çözülür ve dışarı atılır. Bunların hepsinde kırmızı toprak veya Ermeni toprağı veya zeytinyağı ve herdemtaze suyu ve marul suyuyla üstübeç veya keten tohumu usaresi ve üstübeç dışarı atmak için kullanılır. Aynı zamanda taze tatlı su yengeci de kanser için yakı yapmakta yararlı olan iyi bir terkiptir. Özellikle altın kiri kullanılırsa çok yararlı olur.

Ancak derinleşen yaraya ilaç olarak daima kusma yararlı olur.[112] Sıcak keten bezi, köpeküzümü suyuna batırılmış olarak, kanser yarası üzerine uygulanır ve sıvı şeklindeki cıva da onun üzerine uygulanırsa kurutur veya buğday özü günlük, kurşun karbonat; her birinden 1 dirhem alınır ve kırmızı kil, Ermeni kili, yıkanmış sabırdan; her birinden 2 dirhem alınır. Hepsi birlikte dövülür ve gittikçe derinleşen kanser yapı üzerine uygulanır. Aynı zamanda gül yağı ile kurutucu merhemler kullanılır. Hastaya yengeç külleriyle birlikte kefen bezine gül yağı üzerine sürülerek uygulanır. Ben ona altın kiri de karıştırmanın yararlı olduğunu belirledim. Şüphesiz ki ona yıkanmış çinko karbonatla pire otu zamkı veya keten tohumu öz suyu karıştırılır verilirse, yararlı olur.

Pis kokulu Şişler ve Kasların Şişleri

Pis kokulu şişler, buharların oluşturduğu şişlerdir. Bunlar nazik buharlardan meydana gelmiştir ve yolu belli bir yere yönelir. Bunlara şişkinlik denir ve ortaklarıyla desteklenir. Bazen ona elle vurulduğunda ses verir. Özellikle mide ve bağırsaklar aralarındaki zarın (örtülerin) etrafında, kemik aralarındaki zarlarda veya kas çevresindeki zarlar ve kas aralarındaki zarlarda bu şekilde şişkinlik olabilir. Aynı zamanda bu şişler organların eklem bağlarında olabilir. Bazen boşluklarda erime, çözülme olmaz. Muhtemelen organın bağlarını yırtar ve onun içine girer. Bazen de orada, organın içinde oluşur ve organı yırtmaya meyillidir; onun gazı içindedir. Gaz yoğun bir şekilde oraya hapsolmuştur; ağırdır, yoğundur ve yoğunluğu ile organı sarmıştır ve gözenekleri daralmıştır. Bazen insan bu nedenle diz şişlerinde onların

---

112 TM: ama derinleşip büyüyen seretana ilaç için kullanılan ilaçlar onlardan iyi olan önlem budur.

yarılması gerekliliğini düşünür. Ancak eğer diz açılıp bakılırsa içinden gazdan başka bir şey çıkmaz.

Tedavi: Ancak gaz şişkinliğinin tedavisi, ödemin tedavisi gibidir. Ancak gaz tedavisinde derinin kabarması ve onun içindekilerin çözülmesi gerekir. Verilen ilaçlarla (ödem ilaçlarıyla) durum orada bir süre korunur. Bunlar sayesinde onun kısımları (vücut kısımları) latif hale gelip bu sayede ilacın içeriye nüfuzu mümkün olur. Bazen bu şişler için şartsız olarak, kan alma şişesi uygulanır. Çünkü nefes alma ve vermede sıkışıklık vardır. İlaçlardan sıcak yağ uygulanır. Örneğin zeytinyağının içine sedef otu, kimyon ve latif tohumlar, kereviz tohumları, anason, çörekotu kaynatılıp benzerleriyle çözen, eriten merhemler yapılır ve özellikle bağ cinsinden organların içinde ve kaslarda oluşan havalı şişler için kullanılır. Mutedil bir kireç merhemi: Güvercin pisliği alınır ve içinde su olan tencereye konur ve onun üzerine sönmemiş kireç ilave edilir ve kıvamı çamur haline gelene kadar üzerine sönmemiş kireç dökülür. Onunla hamur yapılır. Aynı şekilde kuru koyun pisliği alınır; onun içine konur. Kefen bezi üstüne mum, dereotu yağı alınıp onlardan yumuşatan bir merhem yapılır.[113] Solunum zorluğundan kaynaklanan ağrı için gerçekten sıcak ilaçlardan kaçınmak gerekir. Onun aksine, gece organı o ilaçlardan uzak tutmak gerekir.[114] Hastaya dikkatli muamele yapmak gerekir. Muhtemelen onlarda çözülme oluştuğunda ağrıyı sakinleştirecek bazı şeyler ilaçlarına katılmalıdır. Örneğin ona ilacı yoğun şarapla karıştırılmış palamut zeytinyağı ile muamele edilerek keçi yününden sof üzerine konarak uygulanır. Eğer hastanın ateşi varsa, onun içine gül yağı ilave edilir veya gül yağına çördük otundan dökülerek ona batırılan yün uygulanır. Hastanın vücudunun rutubetlenmesi sağlanır. Ateş olduğunda onların hepsi ılık olarak uygulanır. Onlar iyice soğuyana kadar bekletilmez. Çünkü soğuğun hastaya zararı olur. Eğer şişkinlik olanlarda başlangıçta ağrı varsa o bölgeye ağrıyı sakinleştiren yağlar uygulanır ve başlangıçtan itibaren ağrıya mani olmak için sakinleştiren ilaçlar menekşe yağı, gül yağı, dereotu yağı ile uygulanır. Eğer burada bir korku varsa çok fazla çözücü ilaçlardan

---

113 TM: Eski tıp metinlerinde zift yerine karasakız konur.

114 TM: tadı acı olan ilaçlardan uzak tutmak gerekir.

verilir; örneğin boraks ve sirke, örneğin kül ve çözen merhemler gibi ve zikredilen diğer bu konuda kullanılabilecek olan merhemler gibi.

Gine Kurdu Humması (Filaria Medinensisi)

Gine kurdu bazı vücutlarda döküntü oluşturur. Bunlar şiş meydana getirir. Daha sonra o şiş yoğunlaşır; adeta onu kaynatır; sonra delinir ve ondan siyaha dönük kırmızı bir şey çıkar. Sonra bu döküntüler kolay kolay geçmez; uzun süre devam eder. Bazen onun cilt altındaki hareketi aşikârdır; onun hareketi adeta bir kurtçuğun hareketi gibidir. Hatta bazıları orada canlı hayvanlar olduğundan şüphe etmişlerdir. Bazıları ise onun bozuk sinirden bir dal olduğunu tahmin etmişlerdir. Çoğunlukla bu hastalığın baldırlarda olduğu belirlenmiştir. Ben onların ellerde ve vücudun yan taraflarında da olduğunu gördüm. Çoğunlukla küçük çocuklarda yan taraflarda olur. Eğer o çekilip kesilirse, hastaya büyük sıkıntı ve üzüntü yaratır. Muhtemelen onun uzantısı çekilirse, uzatılırsa ağrı oluşur. O kesilmemelidir. Galen onun için şöyle der: O bir işten dolayı hâsıl olmamıştır. Ancak güvenilir bir sebebi ve onun oluşmasının belli bir gerekçesi vardır. Çünkü o elbette korkutucudur. Biz diyoruz ki, onun sebebi kandır ve kötü sevdavi kandır veya yanmış balgam ve bu kuru mizacın şiddetlenip yakıcı hale gelmesinden kaynaklanmıştır. Bazen o besinlerden de olabilir. Onun oluşma sebebi besinler olabilir ve genellikle bunlar kuru ve kabuklu besin maddeleridir. Kısacası onu oluşturan madde bunlardan biri ise şiddetli ağrı oluşturur. Bazen tek bir[115] bedende 40 ila 50 yerde bu tip kurtçuk şeklinde oluşumlar olur. Şüphesiz bu çokluğa rağmen hastalık ilacı kabul eder. Denir ki hastalık rutubetli vücutta, çok banyo yapanlarda taze besinle beslenenlerde ve uygun miktarda sıvı alanlarda az görülür. Çoğunlukla şehirlerde ortaya çıkar ve bundan dolayı ona şehirde çıkmaya bağlı kurt denir. O aynı zamanda Huzistan ve diğer ülke şehirlerinde görülür. Yine Mısır'da ve diğer ülkelerde de görülür.

Tedavi: Gine kurdu, bu kurdun oluştuğu ülkelerde ve bu hastalığı oluşturan yiyeceklerden alınıp yendiğinde bu hastalık oluşur. Bu has-

---

[115] TM: O iki nüshanın anlamı tektir çünkü her ne kadar karasakızın anlamı bilindiği gibi demirhindi ise bazı defa Yahudi zifti de adlandırılır. Zift karasakızdır; katran cinsindendir. Hatta bir karış ölçüsü kadar ve de çok üzere ve karşı o nesne canlı olduğuna karar ve o canlıyı gördüğünü iddia eder.

talık kanın atılmasıyla bulaşır. Basilik damarlardan kan alınır veya yeri dolayısıyla safenden de kan alınır. Kanı temizlemek için helile şarabı veya pişmiş küsküt otu ile tenkıye yapılır ve koka (Monadon monocaross) hapı içilir ve aynı şekilde helile, sinameki ve şahtere otuyla birlikte verilir vücut verilen besinlerle rutubetlendirilir; örneğin verilen yiyecekler ve diğer bilinen rutubetlendiren önlemler alınarak tedavi edilir. Bu tedbirlerin hastalık ortaya çıkmadan önce alınması yararlı olur. Hastalık görüldükten sonra hastaya soğutan ve rutubetlendiren yakılar uygulanmalıdır. Örneğin bilinen soğutan öz sularıyla birlikte sandal ve kâfuru verilir ve daha sonra tenkıye yapılır. Yine çıkıntıların görüldüğü yerlere sülük uygulanır.

Uygulanacak iyi merhemler sabır, sandal otu, kâfuru veya sarısakız ve keten tohumu ve yoğurttan yapılır. Eğer iyileşme görülmezse, neft uygulanır ve bazen bunlarla hastalık engellenir ve onunla tedavi edildiğinde hastalığı hafifletir. Bu hasta 3 gün 1 dirhem olmak üzere sarısabır içmelidir veya ondan ilk gün yarım dirhem içmelidir. İkinci gün 1 dirhem ve üçüncü günde 1,5 dirhem içmelidir. Söz konusu uzantının üstüne sarısabır sürmelidir veya sarısabrın yapışkan sıvısı merhem şeklinde hastalığın olduğu yerin üzerine sürülerek, gevşeten rutubet uygulanır. Aynı zamanda başlangıçta o çıkarılabilir. Eğer bununla sıkıntı oluşmamışsa bazen onun oluşmasından yarar da sağlanabilir. O çok yoğun değilse, onun üzerine yavaş yavaş kurşun uygulanır ve onun yoğunluğu adeta çekilir, ancak benzerleriyle, onun yoğunluğu düşürülür; o kesilmez. Bu şekilde, uzantı şeklindeki oluşumun kolayca dışarı çekilmesi sağlanır. İşleme onun dışarı çıkmasına kadar devam edilir.[116] Onun üzerine yavaş yavaş sıcak su dökülür. Soğutulmuş öz suları, soğuk tohum suyu, yağları ve onu kolayca çıkarmak için çeken özellikte öz suları uygulanır.

Bazen bunun kolay olmadığında şöyle bir uygulama yapılır. Onun iyi yağlarla yumuşatılmaya ihtiyacı olabilir. Muhtemelen zambak yağı belki ban otu haricen uygulanır. Onun üzerine ziftten yapılan merhem sürülür. Eğer onun açılması gerekirse, arası açılıp, tamamen dışarı çıkarılır. Onun açılmasına hiçbir engel yoktur. Onun çekilip çıkarılması hiç de kolay değilse, yarılması mümkün değilse, onu iç yağı ile kokuş-

[116] TM: Allah'ın takdiriyle çıkar.

turmaya (çürütmeye) çalış. O tamamen kokuşup çürüdüğünde dışarı çıkarılır. Sen sıcak ilaçlar kullan. Bu durumda bazen onların dokuyu yemesi söz konusu olabilir. Orayı tuzla yavaş yavaş ovalamalıdır. Daha sonra benzerleriyle ovuşturmalıdır. Onu dışarı çekecek latif yağlarla yağlayıp tamamını dışarı çıkarmalıdır. Özellikle eğer onun bulunduğu yer yarılması gerekiyorsa, üst tarafından yarılmamalıdır. Onun altına meyilli bir şekilde (eğik olarak) girilmeli ve bütün olarak, çıkarılmalı ve kesilmelidir. Bu açma işlemi bir defadan fazla tekrar edilmemelidir. Sonra onunla birlikte olanlar da dışarı çıkarılır. O yer cerahat ilaçlarıyla tedavi edilir.

Üçüncü Makale
Cüzzam ve Sebebi[117]

Cüzzam kötü bir hastalıktır. Bedendeki hıltlardan meydana gelmiştir. Organların mizacını bozar; genel olarak, vücutta bozukluk oluşturur; onun şeklini bozar. Bazen organları bozarken onun yakınlarındakileri de bozar, hatta organları yer. Yara oluşan organlar düşerler. O bütün bedeni kaplayan kanserdir. Bazen cerahatli yaralar oluşur; bazen de cerahatli yara oluşmaz.[118] Şüphesiz o ince hoş kokulu bir yapıdır. Orada yenme oluşmuştur. Bazen hastalık uzun zaman devam eder ve sevdavi unsur sadece tek bir organa geçmiştir. Orada kalınlaşma(katılaşma) görülür veya katı şiş oluşur veya durum olarak katı şişler oluşur veya kanser nevinden oluşumlar görülür. Şüphesiz o ince hoş kokulu bir yapıdır. Orada yenme oluşmuştur. O ince madde deri yüzeyine atılmış ve bundan siyah leke ve döküntüler ve benzerleri olarak bilinen oluşumlar meydana gelmiştir. Bunlar bütün vücuda dağılır ve sevdavi humma (yüksek ateş) meydana getirir ve pis bir koku oluşturur ve o cüzzam oluşmuştur. Onun fail sebebi, öncelikle ateşe (sıcaklığa) meyleden karaciğerin kötü mizacıdır veya bütün beden mizacının bozulmasıdır veya onlara (hastalar) soğuk isabet etmesinden

---

[117] TM: Birinci Bölüm Cüzzamın Niteliği ve Sebebi Beyanındadır.

[118] TM: Semerkandi ve nefisi ırkın mensubu olduğu Medine'yi Hz. Muhammed'in şehrine atfederler ve fakat Kanun nüshalarının yanlışı düzeltilmiş bazı nüshasında Medine'de vaki olmuştur denir. Sonra o nüshanın önce y harfi ile yazılmasından maksat Medine Hazreti Muhammed'tir, Allah'ın selamı onun üzerine olsun. Medine dışındadır. Çünkü açıkça söylenmiştir ki Hazreti Muhammed'in Medine'sinin nispeti medinî gelir.

dolayı kanın yoğunlaşmasından ve sevdavi yiyecekler ve balgamî yiyeceklerden oluşan maddi sebepten de cüzzam ortaya çıkmıştır. Yine onda yüksek ısıdan dolayı veya onun içindeki maddenin birikmesinden dolayı veya ondaki sıcaklıktan dolayı çözülüp orada kalması ve sevdanın yoğunluk oluşturmasından balgamî maddenin orada birikip toplanıp yığılmasından veya onun içinde sıcaklık oluşturmasından hafif bir gevşeklik oluşur ve yoğun bir şekilde sevda oluşur ve doluluk olur. Buradaki doluluktaki yenme gözeneklerde de kapanma oluşur.

Buradaki gözeneklerin kapanmasının sebepleri yoğun sıcaklığın oradaki maddeyi yakması değil, kanın soğuk olması ve yoğun olmasıdır. Özellikle eğer dalakta zayıf da olsa tıkanıklık varsa maddeyi çekemez ve kanı sevdavi hıltlardan temizlemeyi başaramaz veya o maddeyi iç organlara atma gücü zayıf olup onları makat ve uterus damarlarına atamamasından kaynaklanmış olabilir. Yine derideki gözeneklerin tıkalı olmasından dolayı nefisteki kötü havanın bozulmasından, nefisteki havanın dışarı atılamamasından oluşan bozukluktan veya bunların hepsinin bir arada yaptığı etkiden olabilir. Şüphesiz bu hastalık bulaşıcıdır ve kalıtsal olarak, mizaç yoluyla nefsin içindeki yaratılmış olan kan damlasının mizacıyla uterus içinde yaratılmış olan şeylere geçer. Örneğin menstrasyon sırasında meni uterusa girdiğinde hastalık nakledilebilir. Eğer ne zaman hava baskılı ise, kötü yiyecekle birlikte bu durum olsa, örneğin böyle bir havanın olduğu gün kurutulmuş bal, yoğun et, eşek eti ve mercimek yense o kişi de cüzzam görülür; genellikle İskenderiye'de görüldüğü gibi.

Sevda kana biraz karıştığında o orada çoğalır; artar. Çünkü 2 sebepten o orada karışıp, yoğunlaşır. Onlardan biri sevdayla karışan kanın yoğunlaşmasıdır ve ikincisi onun soğukluğu kanı dondurur; yoğunlaştırır. Eğer kan ağırlaşıp yoğunlaşırsa rutubeti azalır ve vücudun sıcaklığıyla kolayca kan kurur ve yoğunlaşmış kan ağırlaşır ve kan alındığında hastadan kum gibi bir şeyler çıkar. Bu hastalık lepra diye adlandırılır. Denir ki, onun bu şekilde adlandırılmasının sebebi bu hastalığın aslanlarda çok sık görülmesinden kaynaklanır. Denir ki, onun sahibinin yüzü aslan yüzü gibi olur. Bu hastalık hakkında denir ki o da aslanın öldürdüğü gibi öldürür. Bu hastalın tedavisi zordur. Onun tedavisi hastalık güçlüyse mümkün değildir; ancak başlangı-

cında mümkün olabilir. Hastalık ilerledikçe zorlaşır.[119] Sevda gibi safranın da hareketlenmesi genellikle sıkıntı yaratır ve belirtiler adeta tırmanır; yanma şiddetlenir ve yaralar oluşturur. Ancak onu tedavi etmek mümkündür. Ağır kandan oluşan cüzzam daha sakin ve daha iyi huyludur; onda çıban oluşmaz. Sevdadan olanlar yakıcı olup, arazları safravi olana benzer. Ancak onun ilaçla tedavisi yavaştır.

Bu cüzzam hastalığının organların mizacını bozması engellenemez. Bu hastalık hayatın keyfiyetinin (niteliklerinin aksi) tersi nitelikleri ortaya çıkarır, yani sıcaklık ve rutubetin zıddını oluşturur. Bu durum temel organlarda bile bu şekilde gelişir. Bu hastalık ilkin kol ve bacaklarda ve yumuşak organlarda görülür. Daha sonra yayılır; onların rengini değiştirir. Bazen o yerlerde tüyler oluşur; sonra hızla bütün vücuda dağılır. Her ne kadar bu hastalık ilkin iç organlarda başlamışsa da, onun öncelikli etkisi kol ve bacaklarda görülür. Şüphesiz bu hastalık kişiyi zayıflatır. Bazen bu cüzzam hastalığı, sahibini öldürür; sebebi onun kötü bir mizaca sahip olmasıdır. Kişide kanser olduğunda ve tek bir organda olduğunda, orada cüzzam olduğu söylenir. Cüzzam aslında bütün vücudun kanseridir ki, kanser de tek başına cüzzam gibi bir şeydir. O öyle bir hastalıktır ki, bütün vücutta ortaya çıkar.[120] Bu hastalıkta güçlü bir tedavi uygulansa ve hastanın tedavisinde bir tek hasta organ esas alınsa, o organ buna dayanamaz. Kanserde durum böyle değildir. Kanserli kısım tedavi edilebilir.

Belirtiler: Cüzzamın başlangıcında yüz kırmızı olup, siyaha doğru meyleder. Gözlerdeki renk kırmızıya döner. Nefes darlığı olur; seste kısılma olur. Akciğer ve bronşlardaki incinme nedeniyle bu ses kısılması oluşmuştur. Çoğunlukla aksırma olur; hasta burnundan konuşur; bazen tıkanıklık ve incinme oluşur. İnce ve az miktarda tüy alınır. Göğüste ve yüzde terleme oluşur. Vücutta gevşeme ve sevdavi hıltlar oluşur. Onlar kibirlilik ve kindarlık oluşturur. Uykularında sevdavi rüyalar görürler. Hasta uykuda kendi üstünde yoğun büyük bir ağırlık hisseder.

---

[119] TM: Onun ilacından tabipler ümitsizdir.

[120] TM: Bundan önce senin bilgin oldu ise bütün vücudun seretanı derecesinde olan cüzzam hakkında senin şüphen ne şekil üzere olur ve fakat cüzzamda bir üstün nesne vardır.

Sonra saçlarında dağılma, dökülme oluşur. Özellikle yüz ve etrafındaki kıllarda dökülme oluşur. Bazen oradaki kıllar kökünden düşer. Tırnaklar yarılır ve yüzün görünüşü çirkinleşir ve rengi siyahlaşır. Eklemlerinde kan donar ve kokuşur; nefes darlığı artar, hatta şiddetli bir şekilde solunumu zorlaşır. Yoğun olarak astım görülür. Ses gayet kısıktır. Dudaklar kalınlaşıp yoğunlaşmıştır; renkleri siyahtır. Beden üzerinde Yunanca satures denen hayvana benzer; bezsi çıkıntılar oluşur. Sonra bedendeki yaralar derinleşir. Eğer cüzzam sakinleşmezse burundaki kıkırdak yenir ve burun düşer ve kollar ve bacaklar da kopar. O kısımlardan pis kokulu, seruma benzer bir su akar; sonra ses boğuklaşır. Vücutta hiç kıl kalmaz; vücudun rengi siyahtır. Nabız cüzzamda, gücün zayıflığı dolayısıyla, zayıftır. İhtiyaç da azdır. Hastalık soğuk olduğunda ve soğuktan dolayı hızlı değil ancak, yavaş ilerler; çok hızlı ilerlemesi ve çok yoğun olması gerekmez.

Tedavi: Cüzzam tedavisine başlamadan ve hastalık yoğunlaşmadan önce onun (hasta) içindekini dışarı atması için tenkiye yapılması gerekir. Ondaki kanın çok ve bozuk olduğu ortaya çıkarsa, hemen kan almak gerekir, hatta 2 elde birden kan alınmalıdır. Eğer kanla ilgili tahmin gerçekleşmezse, hastadan kan alınmaz. Şüphesiz kan alma büyük damarlardan yapılırsa bazen bu uygulama yarardan çok, zarar verir; yarar sağlamaz. Ancak eğer büyük damarlardan kan alınmasından korkuluyorsa, küçük ince damarlardan ve de onların farklı bölümlerinden kan alınır. Bilinmelidir ki, görünüşte kan soğuksa kan almanın yararı hacamat ve sülük uygulamasından daha fazladır ve iç organlar daha az zarar görür; örneğin alın damarı ve burun damarı gibi. Ancak çoğunlukla bu hastalıkta kan almaya ihtiyaç vardır. Kan almaya olan ihtiyaç genelde nefes darlığı ve zorluğundan kaynaklanır. Bazen ses kısıklığının yoğunlaşmasından, şiddetlenmesinden ve boğulup kalmasından korkulduğu için uygulanır.

Cüzzamlı hastadan kan alındığında hastanın 1 hafta dinlenmesi gerekir. Sonra kusması için sütlü maddelerle yapılmış yakı ve ebucehil karpuzu ile yapılmış ilaçlar verilir ve kaynatılarak yapılan ilaçlar ve küsküt, çıyan otu, kara helile ve Kabil helilesi, kara çöpleme ve lacivert taşı, Ermeni taşı ile ilaç yapılır.[121] Bu terkibe ebucehil karpuzu yağı

[121] TM: Bu terkiple hasta kurtulur.

ve kısa mahmude otu karıştırılırsa zararı olmaz. Özellikle onda safra oluşmuşsa bu hıltın atılması için sabır, eşekhıyarı, şeker kamışı katılsa onlar için iyi olur. Fıykara yakısı (terkibi) yine hastaya iyi gelir. Özellikle hasta güçlüyse, küçük mahmude otu ve çekme özelliği olan müshiller cidden yararlıdır. Aynı zamanda çöplemeden bir kere koklansa veya onunla Ermeni taşı karıştırarak, yaz günlerinde hastalığı hafifletmek için verilirse yararlı olur. Destek için kullanılan ilaçlar ihmal edilmemelidir. Hatta o ilaçlar atılmak yerine zenginleştirilmelidir.[122]

Cüzzamlılarda çeken ilaçlara ihtiyacı vardır: sarı helile ve kara helileden her birinden 10 dirhem; çörek otu 5 dirhem, iyi kokulu şeytantersi yarım dirhem, koparılmış kurutulmuş Acem üzümü yarım dirhem alınıp 3 ibrik su içinde 1/3'ü kalana kadar pişirilir; ezilir ve süzülür. Onun içine 5 dirhem ballı su konur ve iç yağı ile karıştırılıp, cüzzamlıların vücuduna sürülüp, onunla ovulur ve güneşte oturtulur, hatta öyle ki hasta terler veya 70 adım attırılır veya 90 adım attırılır. Hasta sol tarafa ve kuzeye doğru ve sırt tarafına döndürülür. Ballı ekmek yedirilir ve bu ilaçtan içirilir ve bu uygulamaya 7 gün devam edilir. Her gün ilacın hazırlanıp uygulanması yenilenir. Verilen ilaçlar yeterli olmaz ve hastanın bir defa kusması kâfi gelmezse, muhtemelen bazen ayda 2 defa veya bir defa görülecek kadar hasta kusturulmalıdır. Bu uygulama hastayı mutedil olarak, soğutur. Toplam olarak, bir defa benzeri müshil özellikli ilaçlardan her gün veya günde 2 defa zikredilen ilaçlardan 40 gün süresince verilmesi yararlı olur. Ancak onlardan gerçekten kuvvetli olanı, çöpleme ve benzerlerinden oluşur. Çoğunlukla onların ilaçları müshillerden oluşur. Genellikle iki defa ilkbaharda ve iki defa sonbaharda uygulanması yeterlidir.[123] Beyni temizleyen bir uygulama gerekir. Örneğin baş hastalıkları kısmında zikredilen gargaralar ve bilinen burundan çekilen ilaçlardan sivri biber, büyük kırlangıç otu, kunduz otu ve kuru pirinç; her birinden 1 dirhem, geyik otu; her birinden 1,5 dirhem, beşparmak otu usaresi 3, karanfil, sirke, yağ 3 kavatil alınıp karıştırılıp, hatta suyu bitene kadar kaynatılır; ondan sonra saflaştırılıp cam kapta saklanır. Bu ilaç cüzzamlıların burun

---

[122] TM: çirkinleştirmek için kaslarını çatmak yuvarlak yüz intişar dağılmak temerrüt kurulmaktır.

[123] TM: veya ondan çok ishal olur.

deliklerinden uygulanır. Burada zikredilen rutubetli terkiple birlikte bu ilaç burundan çekilir.

Burada bütün kurutucu olanlardan kaçınmak gerekir ve ağır, yoğun, rutubet eritip, çökeltenden kaçınmalıdır. Onlara yorgunluk ve üzüntü yasaktır. Eğer havadan geçerse o çok yoğundur. Yağlarla tenkıye yapıldıktan sonra şu ilaç içirilmelidir: örneğin beden yağı, üzüm suyu ve benzerleri kullanılır. Eğer hasta dışarı çıkarıyorsa bunlar, kustuktan sonra içirilmelidir.

Hasta fazlalıkları bağırsağından attıktan sonra bütün besinleri yiyebilir. Ancak perhiz yapanlar yüksek sesle bağırmamalı ve atlamamalıdır. Hastanın yanında gürültü olmamalıdır;[124] sirkeyle mazı ve bazen de kadın sütüyle yağ karıştırılıp ovalanarak sürülür. Aynı şekilde eğer çok fazla kuruluk oluşmuşsa, kadın sütü verilir.

Onda (hasta) yoğun kusma varsa, onlara hamam uygulanmalı ve sonra masaj yapılmalıdır. Hastaya hamam uygulanması tekrar edilmelidir ve sonra bitotu yağı, mastika, üzüm asmasının çiçeği, debbağ mersini, kustus yağı karıştırılıp kol ve bacaklarına sürülmelidir. Sonra 1 saat hasta rahatlatıp daha sonra tüyle kusturulur. Sonra pelin otundan biraz içirilir. Bazen ona hamamda çözen, rahatlatan, hafif merhemler uygulanır. Bunlar boraks, kükürt, defne tohumu ve onun buharlarından oluşur. Muhtemelen hardal, yabani kekik, biber, sivri biber, nezle otu, dağ üzümü, sarısabır, hardal, çam kozalağı ve yarpuz alınır; eklemlerin üzerine yakı şeklinde uygulanır; çok iyi bir terkiptir. Bazen sütleğen ve benzerlerine ihtiyaç duyulur. Bunlar vücuttaki fazlalıkların çözülmesi ve terle atılması için kullanılır. Bunlarla hasta terler. Bu ilaçların kullanılmasındaki amaç hastayı terletmesidir. Hastaya tiryaklar ve ağız çarpılması ve felç ilaçları da verilir. Bazen ona merhem uygulamak gerekir. Örneğin bu uygulama sıcak güneşte yapılır. Onların hamamda yıkanması yararlıdır; içinde boy otu olan iyi kalitede sabunla hasta yıkanır. Hasta cinsel ilişkiden kesinlikle kaçınmalıdır.

Ancak onlara içirilen ilaçlardan en yararlısı tiryak-ı faruki'dir. O engerek yılanı yağı ve etiyle birlikte uygulanır. 4 tiryak ve efyarungun (hefyaruncan) tiryakı ve debid-i kırkuma kullanılır. Yine bununla ovma da yapılır. Şüphesiz yılan ilacı tabletlerinden de içilmelidir. O

---

[124] TM: ölüme ve uğraşmaya ısrar eyleyeler.

had derecede yoğun şaraba 1 miskal konur ve hastaya içirilir. Yabani soğan haplarının içilmesi de yararlıdır.

Bilinmelidir ki, engerek yılanı eti ve etin gücüne sahip ilaçlar yararlı ilaçlardandır. Yılan eti tuzlu olmamalıdır ve terbiyelenmiş veya yan eti olmamalıdır. Şüphesiz onun yararı az olur, çünkü o kötü bir kurutucudur. Onunla hasta telef olabilir; öldürücü olabilir. Muhtemelen burada istenen dağdan elde edilen ve rengi çok beyaz olandır. Oların başları ve kuyrukları bir defada kesilir.

Genellikle yılandan çok kan akar ve onun ölmesi, çok zor olur; hayvanın ıstırabı çok olup, olması zaman alırsa bu yılanın eti kullanılır. Eğer bu özellikte değilse o bırakılır ve genellikle kesildikten sonra kendisinden çok kan akan, çok acı çeken yılların eti makbuldür. Yılan kesildikten sonra temizlenir ve zikredilen şekilde pişirilir ve hastaya yedirilir. Onun çorbası da yedirilir. Anlatıldığına göre, bir engerek yılanı şarabın içine düşüp öldüğünde veya engerek yılanı şaraptan içip öldüğünde veya hayvan öldürülmek istendiğinde o şarap içine atılıp, öldükten sonra, içkiden çıkarılıp bekletilir. Burada denir ki kişi rüyasında fazla yılan eti yemesinin yararlı olduğunu gördü ve uygulandı.

Rüyasında görenler için yılan eti alınıp, yanları kesilip (baş ve kuyruğunu) iç organları temizlenerek ona pırasa, dereotu, nohut ilave edilerek, bu terkibin bol miktarda suyla pişirilir. İyice pişirildikten sonra kemikleri temizlenerek hastaya yedirilmiştir. Etinin yedirilmesinin yanı sıra, çorbası da pişirilip, onun üzerine yağlı ekmek konup tüketilir. Bazen güvercin yavrusu kadar bir şey ondan bırakılması yararlı olur.

Bu uygulamanın bazen başlangıçta yararı görülmez. Sonra birden bire iyileşme ortaya çıkar. Bazen iyileşmeden birkaç gün önce akılda karışıklık olur. Onun yararlı olduğu belirlenir. Onun yararlı olabilecek hale erişmesi için ondan yeterli derecede yemek gerekir. Onun yararlı olan miktarını dikkatle belirlemek gerekir; fazla olmamalıdır; akıl karışıklığı ve sonra şişkinlik oluşturur ve sonra kişi zehirlenir. Eğer bu kötü etkiler oluşmazsa, bu uygulama tekrar edilir.

Önlcmlcrdcn biri dc, karayılanın kesilip gömülerek daha sonra gömüldüğü yerden kurtlarıyla birlikte çıkarılarak, kurutulup cüzzam hastasına 3 gün boyunca bütün gün birer dirhem ballı şarapla içirilmesi ve yine onunla hazırlanan merhemin uygulanması yılandaki

gücü kişiye vermesi açısından yararlıdır. Ayrıca bu, zeytinyağında pişirilir ve ilaç şeklinde hastaya uygulanır. Yine karayılan alınır ve bir kavanoz içine konur ve onun üstüne 8 ukiye sirke ve 1 ukiye su dökülür ve susam yağı yılanyastığı kökü her birinden 2 ukiye kadar ilave edilip, iyice pişirilir. Hatta üzerinden kabarcık çıkana kadar kaynatılır. Onun suyu süzülür ve sonra hastanın üzerine uygulanır. O deriyi canlandırır ve başı da canlandırır.[125] Bu fiilin etkisi 3 gün içinde ortaya çıkar.

Bazıları derler ki: Bu şekilde yılandan hazırlanan ilaç bozuk ciltleri düzeltir; kusursuz ciltler oluşur ve cilt tamamen güzelleşir. Mutedil rutubetiyle ve sıcaklığıyla merhem olarak cüzzamlı cilde uygulanır. Bu merhem her zaman yararlı olur. Ne zaman kuruluk şiddetlenirse yararlı olur; aynı zamanda o buruna çekilirse de yararlı olur. Bunun gibi menekşe yağı biraz şebboy yağı katılır. Yine yırtıcı hayvanlar ve boğalar ve kuşların iç yağı aynı miktarda kurtus yağı veya debbağ mersini ve süsen yağı karıştırılıp el ve ayaklar bu karışımla ovulur. Bu terkip, aynı zamanda daha sonra tenkiye için kullanılır. Tenkiyeden önce elbette merhem uygulanmaz, çünkü o gözenekleri tıkar.

Hastalara yararlı içecekler, tohumlar ve kurtaracak ilaçlar verilir. Onları tedavi edecek az miktarda süt ve özellikle nefes darlığına ve zorluğuna iyi gelecek olan, sesin kısıklığını gideren, dışarı boşaltan ilaçlardan verilir. Hasta, sütü yoğun şekilde içmelidir. Bu hastalıklarda süt mümkün olan yararı sağar. Onu sindirebilecek kadarını içmelidir. Şüphesiz tek başına süt yararlı olabilir. Eğer hasta için, daha fazlasına gereksinim duyulursa, beyaz ekmek ve kuru etler ve zikrettiğimizin benzerleri dışında bir şey vermemelidir. Eğer nefes geri dönüp, rahatlarsa, öncelikli olarak, hasta süt içmeyi bırakır. Denir ki, hastanın yiyip içtiği şeyler bunların dışında başka bir şey olmamalıdır ve bunlar zikredilenlerle dışarı atılmalıdır. Sonra zikredildiği şekilde süte dönüş yapmalıdır. Bir sene geçene kadar bu tedbirleri tekrar etmek gerekir.[126]

Ancak hastalıktan korunmak için kan almak gerekmez ve güçlü ilaçlarla boşaltma yoluna gidilemez. Şüphesiz onlar vücudu hareketlendirir. Ancak bunlarla vücuttan atılması gerekenler atılamaz. Muh-

[125] TM: cilt bozukluklarını düzeltir.

[126] TM: cilt bozuklukları güçlenir.

temelen onları yumuşatılarak bağırsaklara yönlendirilir ve oradan çözülüp dışarı atılması sağlanır.

Onlara iyi gelecek olan içecekleri sirkeden 1,5 ukiye, katran, aynı miktarda yabani lahana suyu 3 ukiye alınıp karıştırılır; yiyeceklerle birlikte akşam sabah içirilir veya fildişi tozundan 10 kırat alınır; 3 ukiye şarap içine ve iç yağı içine konulup, hastaya içirilir veya şeytantersi alınıp balla ve aynı miktarda cevizle hastaya verilir veya yabani soğan 10 kırat kadar alınır; onunla şarap karıştırılıp balla macun kıvamına getirilir veya kimyon 5 dirhem alınır ve onu macun kıvamına getirecek kadar bal ilave edilir. Onlara yarpuz gerçekten çok iyidir. 3 kavastan 6 kavasa kadarı kullanılır; gerekirse tuzlu balık verilir. Keskin kokulu şeylerle hastayı kusturmaktan kaçınmak gerekir. Bunlar hastayı harap eder.

Cüzzamlı kişiler organları üzerine farklı şekilde dağlama uygulanarak da tedavi yapılır. Örneğin bıngıldak üzerine ve baş eklemleri üzerine hançere, şakaklar, kafa ve el ve ayaklar üzerine uygulanabilir.[127] Bazı hekimler derler ki: cüzzamda dağlama öncelikle başa yapılır. Başın bıngıldak kısmından başlayıp daha sonra arkaya doğru inerek yayılır ve kaşın üstünden başın arkada saçın bittiği yere kadar ve biri de sol ve sağ tarafından yapılır. Bir başkası el üzerinden yapılır demiştir. Deri üzerinden yapılan, deri üzerinden kemiklerin birleştiği eklem yerine uygulanır. Bir dağlama da dalak üzerinden yapılır. Hafif şekilde iki defa böbrekler üzerinden de dağlama yapılır. Baş üzerinden dağlama yapıldığında kemiğe kadar ulaşması gerekir. Hatta büyük ölçüde derisinin soyulması gerekir. Eğer çok fazla derisine geçerse, beyne ulaşmasından kaçınmalıdır. Böyle olduğunda bütün mizacın bozulduğu belirlenir. Ancak bu hatayı yapan cahildir. Bazen, eğer dağlama yapan kişinin eli hafif değilse ve bu konuda ehil değilse hasta ölür.

Cüzzam Hastalarına Yararlı Olan Birleşik İlaçların İçeriği: Onlardan[128] bu hastalık için yılan eti yerine daha iyi ve daha etkili olanlar kullanılır. Bunlar kurtarıcı ilaçlardır. Ancak iyi ilaçlardan büyük Hintli hekimler söz etmiştir ve onları denemişlerdir. Onlardan birinin terkibi şöyledir: kara helile ve Hint kunduz otunun her birinden onar

---

[127] TM: Bütün bu yerler ayrı ayrı dağlama ve ilaçla tedavi edilir.

[128] TM: kurtboğan otu ilaçlarıdır.

dirhem, uzun sivri biberden 5 dirhem, beyaz kurtboğandan 2,5 dirhem alınıp un haline getirilir ve inek yağı ile karıştırılıp balla macun haline getirilir. Bedende tenkiye yapıldıktan sonra gündüz 2 miskal içilir. Onun miktarı kadar misk ilacı da hastaya verilir. Her ne kadar o zehirli ise de onun sıkıntı yaratacağından korkmamalıdır.[129]

Yararlı Olduğu Söylenen Macunun İçeriği: O terkip taze olup, cüzzam için yararlıdır. O terkip cüzzam, vitiligo, deri lekeleri, halka şeklinde yaralar oluşturan kuba hastalığı, sarı su hastalığı, kaşıntı, eski uyuz (uzun süren uyuz hastalığı) için iyi gelir. Bu ilaç aklı dinginleştirir ve unutkanlığı giderir: O bayılmaktan kurtarır; korur ve bayılmaya karşı iyidir; iyi etki yaratır. Bu ilacı Hintli hekimler hükümdarları için kullanmışlardır; helile, belilec (bir nevi helile), helile meyvesi, Hint kunduz otu; her birinden 14 dirhem, küçük Hindistan ceviz, kendir kabuğu, küçük kakule, erkek kızılcık, kedi otu, sivri biber, Hint narı, dağ nanesi, Kayser narı (Hint narı?), kunduz, ada soğanı, Hint tarçını; her birinden 8 miskal kaliteli kurtboğan otu 4 miskal alınır ve dövülüp un haline getirilir. Döven kişinin ağız ve burnunu kapatması gerekir. Onun tozları ağzına burnuna kaçabilir. Hastaya uygulanmadan önce bunlar, inek yağı üzerine dökülür ve inek yağıyla karıştırılarak hastanın burnuna uygulanır. İki kısım iyi kalitede şeker kamışı veya Sicistan'da yetişen çeşidinden yarım ölçü, Bağdadi olanla birlikte alınır; demir bir kap içine konup, üzerine şeker kamışı şekerlerini eritecek kadar su ilave edilir ve ateş üzerine konarak eritilir ve ateşten indirilip, üzerine zikredilen ilaçlar konup iyi bir terkip elde edilir. Sonra ondan fındık büyüklüğünden 1 miskale kadar olan miktarlarda alınıp her gün bir defa[130] ılık su veya hurma veya kuru üzümden elde edilen usareyle uygulanır.

Deri Yüzen Macun: Bu bir Hint ilacıdır; deriyi açıp patlatma şeklinde etki eder. O aynı zamanda kılların dökülmesine ve beyazlaşmasına karşı yararlıdır. Nefes darlığına, göğüs sıkışmasına, arzu azalmasına, ishale, vücutta su toplanmasına, sarılığa, basur memesine de iyi gelir. Yaşlı insanların gençleşmesinde, kaşıntıda, yaralarda faydalıdır. Deriyi adeta yıkayan, temizleyen sulardan 260 miskal alınır. Üst deriyi kaldı-

---

129 TM: deva-i misk, bezr-i celinin panzehiri olur.

130 TM: aç karna olmak üzere.

rıp atan, bu ilaç aynı zamanda idrar söktürür. Bu ilaç, dağda, heyecanlanma zamanlarında, dışa atımla ilişkili demek olan *seleca,* yani dışarı atma anlamında kullanılmıştır. O taş siyahlaşmış ve orada küçük, yağlı bir ağaç oluşmuştur. Bu ağaçtan elde edilen terkip alınıp, onunla birlikte, helile ve bir nevi helile olan *belilec* ve *emlec (yine bir çeşit helile adı),* sivri biber, biber, defne, Afrika kakulesi, tarçın, küçük Hindistan cevizi, öd ağacı, *dinkare* denen bitki[131] Hint kamışı, *akitmakit (caesalpinia, bonducella),* civanperçemi, fakis; her birinden 4 miskal, balsam 260 miskal, Tabaristan şeker kamışı 134 miskal, kırmızı altın, saf gümüş, kırmızı bakır ve demir ve onun inceliğinde olan maddelerden, her birinden sekiz miskal alınıp yakılır; un haline getirilir, ezilir. Bütün ilaçlar iç yağı ve balla karıştırılıp yeşil bir çanak içine konup, kaldırılır. Keçi sütü veya ılık suyla 1 miskal içilir. Onun içine köpüğü alınmış baldan 67 miskal ve iç yağından 34 miskal konup onun etkisi artırılır ve o kaynatılarak daha yararlı hale getirilir. Çünkü kaynatılınca o daha iyi hale gelir ve 21 günde iyice olgunlaşır. Demir dövülür ve madeni levha haline getirilir. Sonra *helile, belilec (bir nevi helile, myrobalan),* ve *emlec (bir çeşit helile)* kaynatılır ve suyu süzülür ve onun içine kendi kadar bakır konur ve harlı ateş üzerine konur ve kızarıncaya kadar iyice ısıtılır ve kızıllık bütünü kaplar. Bu ateşten kaldırılıp suya batırıldığında en iyi çelik ortaya çıkar. Sonra bu çelik ısıtılır ve ateş gibi olur ve tekrar suya batırılır. Bu hareket 20 defa tekrarlanır ve bu su saflaştırılır.

Yine onun dibe çöken tortusu alınır; bir kabın içinde ateşin üzerine konup içine inek idrarı konulup ve içine daha önce saflaştırılmış demir 20 defa batırılır ve tortu alınır ve bu en iyi tortusunun 8 miskali ve demir çöküntüsünün 8 miskaliyle birlikte alınır. Aynı şekilde bu işlem bakırla da yapılır ve ondan da 8 miskal alınır. Ancak güneşte yapılan işlemde, terkip toprak gibi soğutulur. Sonra tuzla demir bir kepçe içinde iyice yanıncaya kadar karıştırılır. Eğer o yakılamazsa içine biraz kükürt konur ve iyice yakılır. Ondan 8 miskal alınır.[132] Yanmış tortu dövülüp un haline getirilir.

Ancak yanmış altının soğutulması gerekir, hatta toprak gibi olmalıdır. Bundan oluşan altın talaşından 1 miskal alınıp o kurşun talaşı ile

---

[131] TM: debkare, deşkare.

[132] TM: hatta gümüş yanıncaya kadar yakıldıkta.

karıştırılır. İkisi birlikte tekrar soğutulur. Sonra onun üzerine 1 miskal kurşun konup tekrar soğutulur. Onlar bir kepçeye konulup üzerine soğuk su dökülür ve su bütünüyle gidene kadar ve sadece altın ve kurşun kalana kadar ısıtılmaya devam edilir. Sonra havanda yumuşak bir şekilde ezilir, hatta terkip altın tozu haline getirilir ve onun içine ilaçlar karıştırılır.

Ancak deriyi kaldırıp atan ilacın saflaştırılması şöyle yapılır: Demirdikeni suyu ve inek idrarı alınır ve her ikisi birlikte demir bir kaptaki deriyi soyacak olan ilacın üzerine dökülür ve bu terkip sıcak güneşte 1 saat bırakılır. Sonra yoğun bir şekilde ovulur ve bu demir kap içindeki terkibin üzerine su dökülür ve tekrar 3 gün güneş altında bırakılır ve sonra bu tortu (terkip) yoğunlaştırılıp alınır. Demirdikeni suyu ve idrar deri döken tertip üzerine uygulanır. Öncelikle bu son tedbir gibidir. Sonra 3 defa bu şekilde muamele edilir. Sonra 20 gün boyunca güneşte bekletilir; öyle ki bal gibi yoğunlaşır ve rengi koyulaşıp katran gibi olur.

Daha az etkili deri soyan bir macunun terkibi şöyledir: Bu da önemli macun kadar yararlıdır. Elenmiş deri soyucudan bir kısım alınır ve balmumuyla dövülür ve onunla aynı miktarda bal ve yine onun kadar şeker kamışı karıştırılır; onun yarısı kadar inek yağı toprak bir kap içine konup, ılık inek sütüyle 2 miskal dozda içilir.

Cüzzam İçin Yararlı Bir İlacın Terkibi: Kara helile ve sarı helile alınıp, temizlenir ve zencefille birlikte her birinden onar dirhem, çördük otu 5 dirhem, iyi kaliteli şeytantersi 3 dirhem, onun yarısı kadar kuru üzüm onun yarısı kadar, 3 veya 4 danek su ile alınıp kaynatılır ve hatta 2/3'ü kadarı buharlaştıktan sonra 1/3'ü kalana kadar işleme devam edilir. O da sıkılıp süzülür ve bal ilave edilerek ondan 1ratl alınıp hastaya içirilir. Hastanın bedenine inek iç yağı sürülür ve o güneşte terleyinceye kadar oturtulur. Eğer hasta güçlüyse 70 adım bir çizgi üzerinde yürütülür. Hasta bir defa sağa ve bir defa sola yatırılır ve karın üzerine ve de bir defa sırtüstü yatırılır.[133] Hastaya ekmek ve balla söylenen miktarda yedi gün yedirilir ve her gün yeniden ilaç uygulanır.

---

[133] TM: terkibi budur ki o deri yüzücü macununun deri yüzücü derler o şey siyaha ve yerinin ismi ile ve ince gibi olur ve sanki katran yağı katran simsiyah olur idrar ile o secr ederler ve onların o tebul cebeliye günler heyecanında ismidir. Bir çeşit sahrın aslında deri yüzücü

Cüzzam İçin Yararlı Merhemin Özeliği: Karayılan alınıp, boğazlanır ve bir kap içine konulup, üzerine çok asitli sirkeden 8 ukiye alınıp sudan 1 ukiye, taze kuduz otundan ve yılanyastığı bitkisinden ikişer ukiye ilave edilir. Ateş üzerinde pişirilir; hatta iyice pişirildikten sonra temizlenir ve et ve kemikleri birbirinden ayrılır. Bu terkip bir cam kaba konur. Sen hastaya ilaç yapmak istersen hastanın başındaki saç ve kaşların tıraş edilmesi gerektiğini ona söylersin. Cam kaba koyduğun posayı da uygularsın. Bu uygulama 3 gün sürmelidir.

Bir Başka Uygulanacak Terkip: Dağ üzümü ve kara helile temizlenmiş olarak, emlec; her birinden 1 kısım alınır ve zeytinyağı ile kaynatılıp ağrıyan yere haricen lapa olarak uygulanır. Sonra böğürtlen ve narçiçeği ile pişirilip o kısım onunla yıkanır. Yine helile ve mazı kavrulur ve sirkeyle söz konusu yere uygulanır.

Hasta beslenip, hızla iyi keymusu sindirir. Örneğin bilinen kuş etleri, isfidac (et, soğan, ekmek ve sütle yapılan çorba) taze balık, hafif etler, lezzetlendirilen kokulu bitkiler onun için gereklidir. Yiyeceklerin iyisi arpa ekmeği ve Anadolu buğday ekmeği ve ekmekle yapılan çorbalar ve taze sebzelerdir. Onlara turp, pancar, pırasa gibi sebzeler katılmalıdır. Kesilen şeylerin hastaya verilmesinden önce temizlenmesinde gaflete düşülmemelidir. Özellikle gebere, rezene, pırasa gibi besinlerin temizliğine dikkat edilmelidir. Çünkü onlar cüzzamlıların fazlalıklarını temizler. En iyi ilaçlar hastaya verilse bile, yine de önlem almak gerekir. Bu kısımda onlara tuzlu balık vermek cidden çok iyidir. Biz onların bunu tüketmesini arzu ederiz. Özellikle onların kusmasını ve ishalle dışarı atmasını istersek onlara ısrarla tuzlu balık yediririz. Onlara lahana özellikle yararlıdır ve ballı sütle ekmek onlar için yararlıdır. Aynı zamanda incir, üzüm, zeytin kavrulmuş badem, yalancı safran, çam fıstığı ve onlardan elde edilenleri yemek uygun olur. Kişinin her gün iki defa yemek yemesi iyi olur. Şüphesiz bir defa yemek yemek zararlıdır. O hastalar, hastalıkları arttığında şarap içmez veya gerekirse az içebilirler. Ancak hastalık sakinleştiğinde eski olmayan şaraptan uygun miktarda içebilir. Eğer hastada saç dökülmesi (saç kı-

---

zebere zerrenin küçültülmüşüdür veyahut onunla kandindirenin içinde olan şey pamuk pek beyazdır ki onun renginde altın sarılığına eğilim vardır.

ran) varsa, vücudundaki kıllar dökülüyorsa *Ziynet Kitabı*'nda ve diğer yerlerde zikrettiğimiz gibi ilaçlarla tedavi yapmak gerekir.[134]

DÖRDÜNCÜ FEN
Bağlantıların Farklılaşması, Kırıklarla İlgili Bozukluk ve Kırıkları Yerine Yerleştirme

Dört makaleden meydana gelmiştir.

BİRİNCİ MAKALE
Cerahatler

Bağlantıların Farklılaşması Konusundaki Genel Açıklamalar

Birinci Kitap'ta burada olduğu gibi gerekli bağlantıların (eklem bağlarının) gruplarının farklarını açıkladık ve onların daha önce bizce bilinen olması gereken hallerinin nasıl bozulduğunu burada ele aldık. Bu konuda biz diyoruz ki, bazı organların bağlantılarında farklılık oluşur ve bu farklılaşmanın olduğu gibi geriye dönmesi gerekir ve bu kaslarda da olmalıdır. Bazısında onların temaslarının korunması devam eder. Ancak bağlantıda geri dönüş olmaz. Bu çocukların ve bebeklerin kemiklerinde ortaya çıkmışsa onlarda geri dönüş olur.

Bir grup hekimin dediğine göre, sinir ve damarların bağlantıları iade olunur. Ancak muhtemelen bazen onlardaki bağlantıların korunmasına rağmen temaslar devam etmez. Bir grup hekimse şöyle demiştir: Şüphesiz hiçbir arterde birleşme olmaz. Ancak Galen onlara dayanarak bu görüşü inkâr etti ve şöyle dedi: Muhtemelen benzerleriyle karşılaştırıldığında ve tecrübelerinden de arterlerin etlenmesinin gerektiği belirlenir. Yine tecrübeden elde edilen gözlemle mukayese edilerek sonuç elde edilebilir. Ancak gözlem gösterir ki, basilik altında olan artere kadar iyileşmenin ilerlediği belirlenir. Şakak damarları ve

134 TM: konuşmalar ile birlikte üçüncü ilim bitti ve Allah'a şükür ile şükrümüz yüce Allah'a aittir.

kol damarları (arterleri) geriye dönüş gösterir. Bu iyileşme denildiğine göre, kalın kemiklerin damarlarına doğru ilerler. Denir ki çocuk ve bebeklerde etlenme (iyileşme) daha azdır. Yanlardaki yumuşak olan kısımların iyileşmesi mümkündür. Ancak kas ve kemiklerin iyileşme olasılığı vasattır. Onların aralarında olanlarınki de aynı olmalıdır. Etten olan kısımların yeniden etlenmesi yavaştır. Kemiklerin onu tedaviyi kabulü daha kolaydır. Kaslar daha kolay iyileşir. Eğer kaslardan oluşan kısım yarılırsa ve yarık küçükse; beden rutubetli ve gevşekse onun arka tarafında etlenme olmaz. Hatadan kaçınılamalıdır. Burada tecrübeye güvenmek gerekir.

Çıbanlardan Elde Edilen Genel Hükümler

Organlarında eğer büyük bir zarar oluşmuşsa, çoğunlukla öldürücü olur. Şüphesiz nadiren öldürücü değildir; örneğin mesane, beyin, böbrek ince bağırsaklar ve karaciğerde olduğu gibi. Onunla birlikte eğer hafifse, onun iyileşmesi mümkündür. Ancak kalp, eğer içinde cerahat varsa, kurtuluş yoktur. Eğer karında cerahat oluşursa, çoğunlukla, onda hastalık oluşur. Ne zaman onda kusmaya meyil olsa veya organlarda hıçkırık olsa veya karında diyare olsa, ölüm oluşur. Ne zaman o civarda cerahat oluşmuşsa, kaslarda ve diğer organlarda ağrı ve şiş oluşur. Özellikle sinirlerde bu şikâyetler oluşur. Şişin olması bu afetin göstergesi değildir; orada maddenin sarf edilmiş olduğunu göstermez. Cerahat yoluyla orada yarılma olmadığına da işaret değildir. Biz, yaralar konusundaki hükümlerin ele alındığı kısımda ve cerahatler ve yaralar ve onların ele alındığı yerde geri kalanlarla ilgili açıklamaları yapmamız gerekir.

[Kaslardaki] Cerahatlerin Tedavisi Konusunda Genel Sözler

Cerahatli kısmın yarılmasıyla boşalma olur ve ondan hiç bir şey eksilmez, ancak dışarı akıntısı açıktır. O şüphesiz açılmıştır.[135] Bu onunla ilgili tek önlemdir. O bütünüyle içindeki bozuk kan aksın diye yarılır. Biz bu konuya bir tek kısım ayırdık. Bazen bu yarıktan bir miktar mutedil kan akar. İltihaplı şişler, bazen deri döküntülerinin ve yüksek ateşin ortaya çıkmasını engeller. Şüphesiz bunu engellemek şişi engellemekten daha önemlidir.

---

135 TM: veyahut yarılma yuvarlak veyahut kaburga kemikleri iltihabı veyahut et noksanlığı ile yarılma olur.

Cerahatin şiş ve ezik olduğunda veya hepsi birlikte kanlı çıbanla ve çözülmeyle birlikte orada yaygın şekilde bozulma olmuşsa, orada şiş olması veya iltihaplanma oluşması beklenir. Oradaki cerahatli yara tedavi edilmelidir. Eğer orada tedbir alınır ve şiş tedavi edilirse ölüm olmaz. Eğer şüphesiz berelenmeden dolayı kanın bozulmasından yanma, harabiyet oluşmuşsa ve berelenmiş kısımda kan toplanmışsa onun oradan boşaltılması için mümkün olduğu kadar acele etmek gerekir. Orada kalırsa çözülme oluşur; iltihaplanma meydana gelir; dokuyu gevşetir; ateş yaptığı bilinir. Bundan dolayı, eğer dokuda kesik parçalanma olursa, oradaki kanın akıtılması gerekir. Eğer basit ve düz bir açılma olmuşsa, ondan hiçbir şey çıkmamışsa, yoğun tedbir almak ve bağlamak gerekir. Ona uygulanacak, sürülecek yağlar ve sıvılara dikkat edilmelidir. Onda öncelikle tüyler dâhil, bir şeyin eriyip çözülmesine engel olunmalıdır. Bundan sonra organın mizacı korunmalı ve organın doğal kan haricinde hiçbir şey çekmemesine dikkat edilmelidir.

Eğer yara büyükse, yaranın kenarları bir araya getirilemez. Çünkü onların açıklıkları farklı ve yuvarlak olabilir veya ondan çok olmamak şartıyla bir parça kopmuştur. Onun tedavisi için onu dikmek ve onun içindeki rutubetin birikmesine bazı kurutucular verilerek, engel olunmalıdır. Bizim zikrettiğimiz onun kabuğunu düşüren ilaçlar verilmelidir. Eğer akıntı varsa ve şiddetliyse çok miktarda bağlayan, birleştiren ilaçlar verilmelidir. Onun açısı özellikle ilaçlara ihtiyaç göstermez. Bazen mümkün olduğu kadar açabilen ilaçlara da ihtiyaç olur. Bağla sıkıca bağlamak, bilindiği üzere, yararlı olabilir; özellikle de onun kökü üzerinde yoğunluk varsa, bağlamamak gerekir. Çünkü oradaki zaaftan oluşan madde ağrı dolayısıyla belirlenebilir. Yaralar kısmında biz orada yapılması gerekeni anlatacağız. Oranın açılması ve oraya biraz pamuk konmasına ve açık yere nem emen şeylerle hastanın kusturulması gerekir. Özellikle söylemiş olduğumuz gibi, kök üzerinde yoğun şekilde oluşum görülmediğinde, bu uygulama yapılır veya bu uygulamayı yapmak mümkün olmayabilir veya orada kötü bir rutubet vardır. Oradaki yarada cerahat oluşmuş olabilir.

Bazı âlimler şöyle dediler: Orada birleştirmeye ihtiyaç varsa, yaranın iki dudağını birleştirip bağlamak gerekir. Ancak orada et bitme-

si gerekiyorsa, onun bağlanmasına gerek kalmaz. Ancak onun içinde yağlı olan kısımdaki bağa ve o kısmın üzerine konacağı bağı tutacak kadar ilaç uygulanmasına ihtiyaç vardır. Dediler ve gösterdiler ki: Oradaki yoğun maddenin dışarı atılabilmesi için bir ağız açmak gerekir. Ancak burada açılacak kısmın şekli öyle olmalıdır ki, kendi şekli olmayıp başka şekilde olmalıdır. Onun içeriğinin büyük bir kısmı bu şekilde dışarı çıkar. Orada onun alt kısmından başka bir ağız açılmıştır. Kalçada böyle bir yara ağzı vardır ve ben dizin yan tarafında da bir ağız oluşturdum. Onun bir ağzı kalça kemiğinde diğeri dizin yan tarafında idi. Ancak kalça kaldırılıp dikilince, aşağıda dizdeki ağızda ve yukarıda yoğun ağrı oluştu. Bu hastalık, aynı zamanda, bilek ve avuç içi ve diğerleri ile de alakalıdır; ağızlardan başlayarak, söylendiği gibi, aşağıya kadar bunlar birbiriyle ilgilidir.

Diyoruz ki, bazen boydan boya cerahat oluşur ve organın üzerinden tam olarak kesmek gerekir ve organ açığa çıkarılır. Ancak yara aralıklı ise ve et fazla kesilmişse, o etlerin kapatılması gerekir. Orada kurutma işlemi yeterli olmaz ve yarayı engellemez. Muhtemelen belki kurutma zarar verir ve onda maddenin oluşması engellenir. Şüphesiz burada kemikte eksiklik ve ağrı varsa bunu tamamlamak mümkün olmaz ve ağrı devam eder. Gereken eksik kasın (etin) oluşmasıyla, çoğunlukla bu şikâyet son bulur. Yaranın iyi olabilmesi için keymusu iyi olan yara içinde etin bitmesini (oluşmasını) sağlayacak yiyeceklerin hastaya verilmesi gerekir. Eğer bu yiyecekler et bitmesine uygunsa (et üretebiliyorsa) orada etin bitmesi mümkün olur. Şüphesiz cilt et bitmesine sağlayamıyor olabilir. Böylece etin artması da kesintiye uğrar. Muhtemelen orada katı, sert et bitmelidir ve orada kıl da bitmemelidir. Ancak orada çok miktarda damar dalları vardır ve onlar adeta et şeklinde oluşurlar.

Cerahatlerden birisi vardır ki çok tehlikelidir; onlar sinirlerin içinde ve kasların etrafında oluşur. Biz onun hakkında sinirlerin durumu kısmında bilgi verdik. Çoğunlukla arazlar kötülüğe dönüktür. Örneğin cerahat (irinli yara) kas tarafının rengini değiştirir ve nabzı düşürür; sonra nabız değişken hale gelir ve küçülür. Bunlar baygınlığa doğru çalışır; güç düşer. Bunlara bağlı olarak titreme oluşur. Aynı şekilde dizlerde ön tarafında yanma oluşur. Şüphesiz onlar kötü arazlara bağlı

olarak ortaya çıkar. O öldürücüdür. Ondan kurtulmak nadirdir. Kasların bu cerahatlerinde (irinli yaralarında) olduğu gibi titreme görülür. Bunu tedavi etmek mümkün değildir. Tedavisi mümkün olmadığında kasın enine kesilmesine razı olunmalıdır ve kasın fonksiyon kaybına rıza gösterilmelidir. Ancak burada titreme tedavisi ve akıl karışıklığı gibi, başka bir şeyin tedavisindeki tedavi şeklinin uygulanabilir olup olmadığına bakmak gerekir. Örneğin dizin iltihaplı yaralarında katı olan kısmı kesip açmaya ihtiyaç duyulur. Oradaki şişleri ortaya çıkarmak, yaraları ve cerahati görünür hale getirmek gerekir. Hatta kan almalı ve fazla madde atılmalıdır; etlenme engellenmelidir, ancak yara temizlendikten sonra etlenmesi sağlanmalıdır.

Dokuyu Oluşturan Etlendiren ve Kemiren İlaçların Tarifi

Kas bitiren ilaçlar et oluşmasını sağlayan kanı bağlarlar. Şüphesiz yoğun kurutma söz konusu ise kanamayı önler ve kan maddesini engeller. Şüphesiz onda yoğun temizleme özelliği olursa, maddeyi yok eder ve akıtır. Şüphesiz mevcut maddenin et oluşturması için korunması gerekir. Onun çok fazla korunmasına izin verilmemelidir ve güçlü bir cila olmamalıdır. Muhtemelen temizlik az olmalıdır ve onu gevşetmeyecek kadar olmalıdır. Onun kasıp tutmayı sağlayan ilaçlara ihtiyacı yoktur. Cerahat ve yaranın durumuna göre, onun soğuk ve sıcaklığa ihtiyacı vardır. Eğer onda oluşan değişim giderilirse, onun zıddı olan ve bozukluğu desteklemeyecek ilaçlarla tedavi edilmesi gerekir. Eğer ilk bozuk mizaç tamamen ortadan kaldırılmamışsa, ona uygun olan soğuk ve cidden sıcak ilaçlarla duruma uygun olarak tedavi yapılır. Yine mizacın düzenlenmesinde, mümkün olduğu kadar, fazla miktarda ilacın orada etkin olduğu görülür.[136]

Ancak etlendirecek olan ilaçlar boşluklar arasında toplanmıştır ve onların yüzeylerinde onları biriktirmeye ihtiyacı yoktur. Bundan dolayı ilaç yaranın yüzeyine uygulanır. Eğer kan hazır olursa, o hazır olan kan yara içinde kurutucu görevini yapar ve orada irinleşme olmadan hızla yaranın kenarlarına yapışır. Kurumadan dolayı, bunun, ancak güç fazlalığı ile birlikte olması mümkündür. Yaranın temizlenmesiyle

---

[136] TM: akim el meta' biç südde bisub ve fi'l-rukbe el-radafa ve hüve azm müstaak ala re's el-sak ve'l-hadem fi risale el-fasl radaf iki nesneyi birbirine sarmaya da derler Van Kulu.

birlikte oradaki irinin tamamen atılması mümkün değildir. Cilalanma, temizlenme onun içindeki doluluğa zıttır. Çünkü ondaki doluluk kanın yapışkanlığından ve birbirine birleşme ve özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Temizlenme, parlama, kanın temizlenmesiyle olur; bu da onda doluluk oluşturan oradaki maddenin uzaklaştırılmasıyla olur. Kurutmaya çok fazla gerek yoktur. Daha çok maddenin orada kolayca bitmesine ihtiyaç vardır. Bu madde akışa engel olur. Kurutma ve etlenmeye ihtiyaç yoktur. Muhtemelen etlenme ve güçlü kurutmaya doğru gidişe gerek duyulur.

Yaranın kapanması için o kısımda yoğun bir kasılmaya ihtiyaç olur. Çünkü burada onun kurumaya ihtiyacı vardır. O kısım, yani deri yoğun şekilde kurutularak baskı altına alınır. Çünkü oradaki garip rutubetin kurutulması gerekir ve aslında bütün olarak yoğun bir kuruma oluşturulur. Çoğunlukla, öncelikle oradaki rutubetin kurutulması gerekir. Aslında burada yapışma, yoğunlaşma olmalı, ancak cevher eksikliği olmamalıdır. Ancak burada yenme eksikliği oluşur. Burada hızla temizlik yapılması gerekir.[137]

Açılması Gerektiğinde Cerahatli Yara ve Diğerlerinin Kesilip Açılması

Galen diyor ki: Şiş olan yer kesin bir şekilde kesilir ve kanal açılır ve içi boşaltılır. Şüphesiz burası, kesmenin yapıldığı yer, mümkün olduğu kadar şiş içindeki irinin aşağıya doğru akmasını sağlayan kısımdır. Cerahat ve yaralar kısımlarında ayrıca ele aldığımız ve açıkladığımız üzere, açılan kısımda yaranın eserini ve yenmeyi görürüz. Ancak koltukaltında ve dizde cildi bastırarak açmak, kesmek gerekir. Sonra onların üzerine öncelikle basit ilaçlardan olmak üzere, gevşetmeyen kurutucu ilaçlar uygulanır; kendir tozu burada kendirin kendisinden daha yararlıdır. Çünkü o yoğun bir doku bitirme özelliğine sahiptir. Burada cerahat ilaçları da iyi etki yaratır. Onun kesilen kısma su

---

137 TM: ne zaman ki cerahat kazılsa onun ilacında doğru olan budur ki, susuz cerahat suya yaklaştırılmaya. Eğer suyu kullanmak gerekli ve lazım olup hasta yıkanmaya sabretmez ve katlanmaz ise o zaman layık olur ki o cerahatin üzerine merhemler ve keza sürülecek yağ ile ıslak olan hırkalar konulur bir hal üzere bağlama ve bağlana ki cerahate suyun ulaşmasını o bağlama engel ola veyahut suyun cerahate ulaşmasına engel diğer hile ile hile yapılıp hamama ondan girile.

yanaştırmamalıdır. Hastanın hamam yapmak için sabretmesi gerekir. Cerahatin uygun bir merhemle oradaki yırtığı örtecek şekilde nemlendirilip örtülmesi ve yapının canlandırılması gerekir. Ayrıca mümkün olduğu kadar hamam, onun kendi rutubeti ve cerahat arasında güç dengesi olması gerekir veya uygulanan ilaçların mümkün olduğunca orayı güçlendirecek nevinden maddeler içermelidir.

Ağrılı Şişleri Olan Cerahatlerin Tedavisi

Bu cerahatlerin benzerleri de vardır. Şişin sakinleştirilmesi ve elbette iyileşmeyen cerahatinin yoğunlaşması gerekir. Burada iyileşme kurutulmayla tamamlanmaz. İlkin orada yapılması gereken iş soğutmadır. İkinci olarak ise oranın rahatlamasıdır ve burada genel olarak şiş ilaçları verilir. Şiş olduğunda, öncelikle kara merhem uygulanmalıdır. Bundan sonra yaranın kırmızlığı artar veya deride kabarcıklar olursa sen deriyi soğutacak merhemlere yönelip beyaz merhemler kullanırsın. Sonra sen eğer orada yumuşama görürsen veya orada katılaşma belirlersen, beyaz merhemler kullan veya duruma göre kara merhem kullan ya da bir başkasını kullan.

Karında ve Göğüsteki Organlarda Oluşan Cerahatlerin Önemi

Ne zaman kuruntu edilse, karındaki bir organın etinde yarılma olabilir. Karında toplanan kan öylece terk edilmez, onun daha aşağıya inmesi engellenmelidir ve öncelikli olarak bu şiddetli oluşuma yararlı ilaçlar vardır.[138] Örneğin yabani soğan sirkesi içinde kaynatılır veya büyük kantarondan 1 dirhem içilir. Kırmızı kil (mühür kili) burada çok yararlıdır. Ancak onun içilmesinin sebebi kuruluğu engellemektir. Örneğin 1,5 danek ban otu, ballı su ve diğer kanın akışını engelleyen ve durduran ilaçlar birlikte kullanılır.

Ancak açılması ve yarılması, âlimlerin dediği şekilde şöyle yapılır: Midenin üst tarafından karın açılır, öyle ki bazı bağırsaklar dışarı çıkarılır, ancak bağırsakların düzeninin giriş yerinde bulunması gerekir; birleşme yerlerinin bilinmesi gerekir. Şüphesiz eğer içilen şey dışarı çıkarsa oranın bir bağla atkuyruğundan bir bağla bağlanması gerekir veya yaranın cerahatli olup olmadığı ve ne şekilde onun tedavi

---

138 TM: buruşuk noktalı yani ve zadlar ile derinin ve deri zerresinin bukemerine derler; çoğulu buruşuklar gelir ve esere serirek çoğuludur ve alında olan çizgilerdir.

edileceği ve nasıl dikileceğini âlimlerin bilmesi gerekir. Galen demiştir ki: Karnın nasıl açılması gerektiğini anatomi kısmında zikrettik. Yine o bilgin dedi ki: Biz anatomi kısmında orada bulunanları biraz anlattık oranın, bedenin orta kısmı boyunca[139] nasıl açılacağını yani iki taraftan dört parmak uzaklıkta olmak üzere orta yerinden açılacağını zikrettik. O dedi ki: Karın bu şekilde açılır. Her bir yerde bu uygulandığında ekseriya onunla birlikte bağırsaklar da dışarı çıkar. Bu tehlikeli olduğundan çok kötüdür.[140] Burada bağırsakları zapt eden bedenin boyunca, uzunluğuna arka tarafta kaslar vardır. Onlar iç organları yerinde tutarlar.[141] Belinde enine olan güçlü kaslar yok olur. Bundan dolayı çok fazla cerahat olup açıldığında oradan bağırsaklar dışarı çıkar ve onları içeri sokmak çok zordur.

Açılan yer küçük olsa da, eğer bağırsaklarda şiş varsa oradan bağırsakların içeri sokulabileceği kesin değildir. Buradaki durum gaz (yel) oluşturur. Bundan dolayı da, bu açılan kısımdan içeri girmek de mümkün değildir. Bundan dolayıdır ki, mutedil büyüklükte olan iç organlarında açma yapıldığında, karın kesilip açıldığında bağırsakların dışarı alınması çok sağlıklıdır. Yine Galen dedi ki: Öncelikli olarak, açık ve seçik şekilde bağırsaklar yerlerinden çıkmışsa, bu şekilde cerrahi müdahaleye ihtiyaç duyulur; onların kendi yerine konması gerekir. İkinci olarak yırtık yerin dikilmesi gerekir. Üçüncüsü oraya uygun ilaçlar kullanmalıdır. Dördüncüsü bu yapılan işlem sırasında şerefli organlardan hiç birisine zarar vermemektir. Ben diyorum ki, eğer açılan yer çok küçükse o küçük açıklıktan bağırsakların içeri sokulması mümkün olmaz. Bundan dolayı gerekir ki onu içeri sokabilmek için oradaki gazın (yelin) giderilmesi gerekir. Bunun için açılan kısım genişletilir. Orada bulunan gazlar çözülebilirse daha iyi olur. Burada zorluk çıkaran ve bağırsakların dışarı fırlamasının sebebi bağırsakla-

---

139 TM: göğsün karna doğru.

140 TM: Bağırsakları geriye sokmak çok zordur.

141 TM: çokluk miktarı olan bağırsağı yarıktan içeri sokmak daha zor olur ve onun açıklama ve açık ifade etmesi budur ki bağırsakları koruyan ve sıkı tutan o iki kastır ki onlar uzun vücutta göğüsten pelvise varıncaya kadar inişli olurlar ve bundan dolayı her ne zaman ki o iki kastan biri yıkılmış olsa elbette, bazı bağırsaklar çıkıp o yarıktan sarkar. Sonra böğürün anılan adaleyi bağırsakları sıkı tutmakla böğürde olan yarıktan bağırsakların sıkması az miktarda olur.

rın içinde bulunan havadır; onun soğukluğudur. Eğer bir sünger sıcak suya batırılıp karına bastırılırsa ve o kısım, süngerle pansuman yapılırsa bu da yararlı olur. Şarapla muamele edilirse, kasıp bağırsakların tutulmasını sağlar. Yine bağırsakların bulunduğu kısım ısıtılırsa orada bu işlemin yapılması yararlı olur. Buradaki ısıtma işlemi genellikle sıcak suyla yapılır ve bağırsak böylece güçlendirilir. Eğer bağırsakların gazlarının çözülmesi sağlanamazsa, açılan kısım genişletilir ve orası açmakta kullanılan *mübit-i nevasir (fistül lanceti)* denen alet kullanılarak, açılır. O aletin iki tarafı da keskin ve başı da keskindir.

Burada hasta için iyi olan şekil şudur: Hastada açma (kesme) aşağıdan yukarıya doğru yapılır. Açılan kısmın dikilmesi ise yukarıdan aşağıya doğru olur. Burada açmada bölgenin şekli de önemlidir. Genel olarak 2 şeyin yapılması istenir; bağırsakların üzerindeki başka şeylerin kesilmemesi istenir. Çünkü bu durumda ortaya çıkan bağırsaklar durumu ağırlaştırır. Eğer sen bunu yaparsan bilmelisin ki kötü bir şey yapmış olursun. Şüphesiz eğer sağdan kesme yapmak gerekiyorsa, hasta sola doğru meylettirilir ve böylece sağdan kesme yapılması gerekir. Eğer soldan kesme yapılacaksa hasta sağa meyil ettirilir. Burada senin kastın daima o açacağın bölgenin diğer tarafına hastayı yönlendirmek olmalıdır. Şüphesiz burada yapılacak işin tamamında önemli olan açma işlemidir.

Burada bağırsaklar, özellikle kendi yerlerinde korunmalıdır. Sonra gelen şey karındaki kötü durumdur. Büyük bir açma (kesme) yapıldığında onları (kesilen yerdeki bağırsak ve yapılar) ayrılıp, tutacak olan bir hizmetliye ihtiyaç vardır. Bu kişinin açılan yeri dışarıdan bir şeyle sıkıca tutması gerekir. O kısmın birleştirilip bir araya toplanmasında yardım eder. Daha sonra açılan yer birleştirilip dikilir. Bu iş, birleştirme işi yapıldıktan sonra dikme işi yavaş yavaş tamamlanır ve bütün açılan kısım sağlam bir şekilde birleştirilmiş olur.

Karnın dikilmesi, karındaki açıklığın, kesiğin birleştirilmesi konusunda sana bazı açıklamalar yapacağım. Böyle bir iş yapılması gerektiğinde o işlem periton ve iç organlar arasında olur. Burada dışarıdan kas ve derinin içine iğne sokularak girilir. İğne ile içeri girilince karnın uzunluğuna (boyuna) deri altında ilerlemeye devam edilir ve bu tarafta periton kenarına gidilir, ancak periton içine girilmez; içeriden dışa-

rı doğru iğneyle devam edilir. Sonradan gizlice içeriden dışarı doğru gelinip, karın içinden çıkılır, yani içeriden dışarı doğru iç kısımdan gizlice dışarı doğru gelinir. Burada ikinci defa içeriden, iç organlarının olduğu kısımdan dışarı ve dışarıdan da içeri geçilir ve iğne bir defa daha gizlice içeriden dışarı geçer ve periton içinde gizlenmiş iç organlarına nüfuz eder, hatta onların hepsine nüfuz eder. Sonra böyle devam edip dikme işi tamamlanır. Daha sonra gizli bir şekilde periton tarafından dış tarafa doğru dikilir ve iğne deriye yakın yerden, diğer taraftan periton gizlice dikildikten sonra o kısımdaki deriden iğne dışarı çıkarılır. Bu işlem her taraftan dikilerek geri kalanı da tamamlanır.

Ancak burada açılan kısmın genişliğine ve derinliğine dikkat etmek gerekir. Çünkü onun dikiş aralığı sık olmazsa dikiş o açıklığı sıkıca tutamaz. Dikişin sık olması gerekir. Eğer dikiş araları uzun olursa o açıklıktan sıvı dışarı akar ve orada dengeli bir şekilde kas oluşumu sağlanamaz. Yine o demiştir ki: karnın içindeki yeni dikişleri sıkı yaparsan, onun bağlanması, yapışması ve etlenmesi sağlanır. Çünkü o sinirsel bir yapıdadır.

Şüphesiz onun dikişinin yoğunluğu şöyle olmalıdır: dıştaki dikiş çok fazla sert ve katı olmamalıdır ve içe nüfuz etmelidir. Bu da bütün peritonu iç organlarına yapıştırmakla olur. Bunun yapabilmek için, iğnenin periton içine girmesi gerekir, ancak iğne adeta reddeder ve nüfuz etmez. Ancak, iğne ile peritonun kenarlarına gelip girilip, arka tarafından başlayarak, iğneyle dikilir. Daha sonra iç organlarının kenarlarından ve diğer organların kenarlarının iç tarafından ve diğerlerinin içine nüfuz ederek tamamlanır. Bu sıkı dikiş periton kenarında olan, diğer 2 genel dikişten daha kalitelidir.

Bu açma ameliyatında bağlara da şiddetli ihtiyaç vardır ve bu yaraların üzerine biraz sıcak zeytinyağı konmuş saf yün örtü konur. Koltuk altları ve kasıklar bu ilacın sürüldüğü bezlerle sarılır. Yine yumuşatıcı şeyler lavman şeklinde uygulanır; örneğin yağlar ve bazı bitki salgıları gibi. Eğer cerahat varsa o bağırsaklara ulaşır. Sen bizim zikrettiğimiz önlemi biliyorsun. Bunun için ona kabız yapan siyah şarap ılık olarak verilir. Özellikle cerahat varsa bu uygulama yapılır. Şüphesiz bu uygulama onlara ulaşır ve soğuk ona nüfuz eder.[142]

---

[142] TM: Bilinmelidir ki bütün iç organlar üzere yani mide, karaciğer ve de dalak ve bağır-

Jejunumun elbette cerahatten dolayı içeriği incelmiştir ve onun birçok damarı vardır. Jejunumun tabiatı sinirlerin tabiatına yakındır ve çoğunlukla ona çok miktarda safra geçer ve sıcaklığı çok fazladır. Çünkü o karaciğere en yakın bağırsaklardandır. Ancak karnın alt kısım etten boru tabiatında olup güven üzerine dayanan tedavi ile iyileştirir.

Galen'in *Hiletü'l-Bev (Devsu Parhim) Kitabı*'nda şöyle denmektedir. Karında periton yanındaki bölgede yırtık olup bozulma olduğunda şüphesiz, yırtık kenarları birleştirmek ve bölgedeki iç organlarıyla peritonu dikmek gerekir. Çünkü bu sinirsel açıkla, yırtıkla periton yanında etlenir. İç organlarıyla (hypocondria bölgesi) peritonu birleştirilip yapıştırılıp dikilmesi gerekir. Çünkü sinirsi açıklık bunun yapılmasının dışında etlenir. Bizim zikrettiğimiz işlem birleştirip dikme şeklinde uygulanır. Çünkü o yırtık bir araya toplanır ve tek olarak periton içinde kalacak şekilde dikilir. Dedi ki (Galen dedi ki) bağırsaklar eğer dışarı çıkarsa güçlü siyah şarap alınır; ısıtılır ve onun içine bir yün parçası batırılıp o kısmın üzerine konur. Şüphesiz bu uygulama ile o kısım soğutulur ve yeniden ayrılan kısım eklenir. Eğer ondan bir şey kalmazsa, hastaya bazı güçlü ıstan ve tutan meyve suları verilir. Eğer onda iyileşme olmamışsa sıcak su onu olumsuz yönde etkiler; hatta onu zayıflatır, inceltir. O kısmın içine girilmemelidir ve orası genişletilmemelidir.

Hippokrates dedi ki: Ne zaman omentum karından cerahatli yaralardan dolayı çıkarılsa ondan çıkan kokuşur ve dışarıda kısa zaman bile kalsa, o bağırsaklardan ve karaciğerden daha şiddetli sorun yaratır. Çünkü bağırsaklar ve karaciğerin etrafındakiler uzun süre dışarıda kalmaz. Hatta onlar şiddetli bir şekilde soğutulur. Şüphesiz onlar karna girer ve karna girdikten sonra açıklık etlenir ve karın doğal yapısına geri döner. Ancak omentumla dışarıda kalma ve karına geri dönme süresi kısa olsa bile, onda yine de kokuşma ve boğulma oluşur. Bundan dolayı doktorlar onu kesme yoluna giderler ve kokuşmuş yapının

saklar üzere omentum ve ometum üzere periton ve periton üzere hipokondro ve kaslar ve yağlar ve karın derisi vardır. Hipocondriden bazı defa periton üzere ince zar istenir bazı defa o zar ve kaslar ve karın derizi bu yapıya hipokondri adı verilir Sana gerektir ki bu düzeni sıkı tutasın ta ki bu dikişleri öğren.

karına geri dönmesini engellerler. Şüphesiz omentumda az da olsa, bu duruma ters olan haller de vardır. Karından omentumun bir kısmı çıktığında bilinmelidir ki, öncelikle onu kesmek gerekli midir yoksa onu dikmek mi uygundur; yapılacak işlem belirlenmelidir.

Eğer cerahatli yara karnın ortasında ise, o daha tehlikelidir. Çünkü sinirsel yapı, karnın üzerini örten kas tarafındadır ve karnın ortasındadır. O karnın iki yanının ortasında oluşmuştur. Eğer göbeğin 4 parmak daha üstünde ise daha iyidir; daha olumlu sonuç verir. Çünkü o kısımda sinirsel kaslar mevcut değildir.[143] Ancak o kısımdaki açıklığı birleştirip dikmek zordur. Çünkü bağırsakların durumu bozulsa[144] çoğunlukla orada görüldüğü gibi, oradan dışarı çıkar ve burada onları yerlerine yerleştirmek zor olacaktır. Orayı birleştirmek ve bağırsakları zapt etmek için orada, karında boylu boyunca uzanan 2 kas vardır. Bunlar göğüsten dize kadar uzanır ve kalça kemiği büyüktür (pelvis) ve aynı zamanda burada, kasta kesme yapılırken, buradaki söz konusu kaslar kasık kemiği bölgesinden kesme yapılır. Eğer kesme, daha yukarıdan bel bölgesinden yapılırsa bağırsaklara zarar verir; bağırsakların sarkmasına sebep olur; onları sıkıştırır. Onlarla ilgili olan karnın orta kısmındaki kaslarda güç yoktur. Bundan dolayı da açıklık büyüktür ve her ne kadar açıklık büyük olmasa da, ondan bağırsakların bir kısmı dışarı çıkar ve onları tekrar yerine sokmak çok zordur.

Cerahatli Yaranın Bağlanması

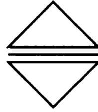
İrinli yarada açıklık ve yarılma görüldüğünde o kısmın etlenmesi istenirse, bu sanatın ehli olanların ve âlim olanların dediklerini yapmak gerekir. Dendi ki, eğer sen o kısmı etlendirmek istersen bu kesiğin iki başını bağla; başka başa gerek yoktur. Eğer yarık büyükse, ona üçgen şeklinde sargı kullanılır. Eğer yarık yer dolu ise, yine de o kısmı birleştirmek gerekir. Bütün yara dudaklarında dörtgen şeklinde bağlamanın yerine üçgen şeklinde bağlamanın yararı vardır. Çünkü bu tip sargı yarığı gerektiği şekilde zapt eder. Sargının buradaki şekildeki gibi konması gerekir. Örnek bağlar üçgen şeklindedir. Buradaki

143 TM: eğer ayak tabanının ortasında olur ise yani el ortasının iki tarafında sağında ve solunda.

144 TM: sarksa.

düz hat üçgen hizasındadır. 2 bandaj üçgenin kenarlarıdır ve buradaki bağlantı ise şekilde gördüğün gibi uygulanır. Bu kısım bağlandığında bağlar iki baştan gelir ve kesilen yer üzerindeki bu bağlar, korunması gereken bu yeri çok sık tutar ve yaranın yoğunlaşmasını engeller.

Burada iki başlı bağlardan başkası kullanılmaz ve bu da üçgen şeklinde bağlama ile yapılır. Bu şekilde olduğu gibi:

Hiletü'l-Ber adlı kitapta şöyle denmiştir: Bir ayakta bir yara vardı ve onun yeri kasığa yakındı ve ağzı dize yakındı. Biz onu bağlamadan iğneyle dikerek hallettik. Dizin altına yastıklar koyarak onun ağız kısmını kolayca yukarı kaldırıp bu dikme işi yapıldı. Aynı zamanda biliyoruz ki baldır ve ön kolda da bu şckilde derin iltihaplı yaralar olduğunda kolayca dikiş yapılır. Bu konuda deneyim sahibi olanlar bilirler ki, uzun süreye ihtiyaç vardır, çünkü ondaki diğer şeylerle birlikte değiştirmek için içte gecikme olur. Burada belirlediğim bu durumu değiştirerek hızlandırdım.

Temiz ve birbirinden uzak [yara] dudakların kenarlarının toparlayıp bağlamalar gerekir. Ancak bu toplanmada ağrı meydana gelirse veya şiş oluşursa, bu durumda bağlama yapılmaz. Eğer o bağlama yanlardaki doku veya kaslarla oluşturulursa, harabiyet gösterir. Şüphesiz burada kenarlar, enine olarak bir araya gelemez ve cildin etlenmeyip kapanmamasından korkulur. Burada kas etlenmeden kendini tamir etmeksizin öylece kalır. Denir ki, bundan dolayı, başın derisi açıldığında yaranın iki dudağı arasına onu dolduracak bir şey konur. Bazen yaranın iç kenarlarına doğru cilt kasılır. Çünkü oluşan şişin bağlarla dışarı doğru çekilmesi gerekir. Eğer cerahatli yara uzun süre devam ederse sıkı, bir şekilde tamamını toplayıp bağlamak gerekir. Onu enine dikmek gerektiğinde, çok fazla açmadan öncelikli olarak orada birikmiş sıvının akıtılmasına ihtiyaç vardır.

Galen dedi ki: Eğer cerahatin genişliği artarsa, ona zarar verilmiş olabilir. O eğer darsa, ona sert davranırsak, onu zorlarsak, onun içindeki sıvı dışarı akar ve onun üzerinde et biter. Yara olduğunda onun

üzerinde et bitmez veya şekilde olduğu üzere, cerahatli yara olduğunda organda da irinlenmiş yara oluşur. Düzgünleştiğinde ondan uzun süre akıntı olmaz ve onun içine ilaç girmez. Şeklinde bozukluk olursa, şiddetli ağrı oluşur ve uygun bir şekilde yarılması gerekir. Bilinmelidir ki genel olarak kas içinde cerahatli yaralar oluştuğunda üzerine, öncelikle onların kenarlarının birbirinden çok uzak olmaması gerekir. Aynı zamanda her iki kenarı içinde birleştirmek üzere gerekli çaba gösterilmelidir. Bazen dikmek gerekmez; üçgen şeklinde sargı kullanmak yeterlidir. Özellikle et eksikliği varsa ve cerahat uzunluğuna oluşmuşsa bütün bunları yapmaya pek az gerek olur.[145]

Yarayı Kapatan İlaçlar: Daha önce biz bu ilaçların gücünü ve nerede kullanıldığını anlattık. Şüphe yok ki, o ilaçlara orada kullanılacak yağlar ve merhemlere göre, daha az ihtiyaç vardır; yağlar ve merhemlerin (haricen uygulanan pansuman vb.) kullanılmasının sebebi kuru toz ilaçlar olmalarıdır. Özellikle kurşun oksit ve benzeri madeni ilaçlar [o kısım uygulanan yeri] delip geçmez ve gözeneklerden nüfuz etmez. Ancak onlar balgamî akışkan merhemlerle karıştırıldığında bu şekilde hareket ederler; gözeneklere nüfuz edebilir.

Merhem şeklinde ilaçlar madeni, bitkisel ve hayvani olanlarla yapılır ve bütün bunların hepsi bal mumu ile yapılabilir. Madeni olanlar kurşun karbonat, bitotu yağı ve balmumu ile ve bitkisel olanlar, bazı yapraklarla; örneğin meşe palamudu yaprağından yapılan lapa gibi, bitki yapraklarıyla ilaç hazırlanıp, kullanılır; söğüt yaprağı, lahana yaprağı, elma ağacı yaprağı[146] ve sinirotu yaprağı, kamış kabuğu gibi. Sinirotu yaprağı ve diğerleri, sirke ve şarap gibi şeyler içinde haşlanır ve özellikle erkek ve dişi çam ağacının yapraklarıyla, kamışın kabuğu ile ve selvi yaprağı ve dallarıyla ve Mısır fasulyesi ile balla birlikte karıştırılıp merhem olarak[147] uygulanır. Yabani fıstık zamkı ve özellikle gebere dalları ve taze ceviz meyvesi ve tohumu karıştırılıp suyla ve tuzla pişirilerek kullanılır veya şarapla kuzukulağı veya pancar yaprağı veya marul ve yabani armut yaprağı birlikte kaynatılıp şarapla kulla-

---

145 TM: Bazı yerlerde üçgen ve üçgen bazı nüsha bu şekil üzere resmedilmiştir; görünen yazı sırasında resimdir: İki başlı bağlar.

146 TM: kabuğu.

147 TM: kapatıcı ilaçlar olarak.

nılır. O yaranın kapanmasını sağlar ve maddenin inişini de engeller. Yine ilaçlardan selvi cevizi ve kavrulmuş sarımsak ve değirmen taşı, tozu, kavrulmuş arpa, özellikle de yaşlı doktorlar tarafından bu terkip balmumu ile ve gül yağı ile verilir. Çiçeklerden muşmula ağacı çiçeği ve kuru haşhaş çiçeği çok yararlıdır ve özellikle de et ve kemikten olan kısımların üstüne uygulanır ve baş kaslarının yakınlarında olan cerahatli yaralarda zararlıdır. Yaranın üstünü kapatan unsurlardan hayvani maddelerden elde edilen süt cidden iyi bir yapıştırıcıdır. Ayrıca, terkip şeklindeki ilaçlardan Rufus'un ilacı ve yağlar *Deva-i Yenkulans*[148] (Dioskorides?) ve *meşktrameşig* ile söğüt ve keten merhemi kullanılır.

Cerahatli Yaraları Olgunlaştıran ve Bitiren İlaçlar

Bu ilaçlar daha önce de anlatıldı ve sen merhemlerin içinde bulunan gücü ve bu gücün sağlanabilmesi için yapılması gerekenin ne olduğunu öğrendin. Yine bu ilaçların kullanılması gereken durumları da öğrendin. Kasların yüzeyi ve cildin yüzeyi düzgün olmalıdır. Ancak rutubetli kas düzgün olur ve hatta bazen doğaldan daha fazla düzgün olur. Ancak o kuru ise aşağı doğru iner. Muhtemelen o kuru olduğunda, onu rutubetlendiren ilaçlardan kullanmak gerekir. Bu durum mukayese edilerek anlaşılabilir. Öncelikle etin içinde bitmiş olan cerahatli yaradaki etin oluşması başlamadan önce olgunlaştıran ilaçları hastaya vermek gerekir. Çünkü böylece o olgunlaşır. Olgunlaşma sırasında şüphesiz etin hacmi artar. Onunla birlikte doğal gücü de artar. Burada birlikte artış oluşur. Muhtemelen kuruluk olduğunda, o ilaçlar işlevini yerine getirdiğinde yapının gayet olgun hale gelmesiyle ihtiyaç duyulan kadar doğal oluşumun ortaya çıktığı görülür. Hatta ciltte ve ette her ikisinde de aynı miktarda cerahatlenmiş satıh görülür. Şüphesiz bu cilt üzerinde yara izinin görülmesi hızlı olur.

Sonuçta, öncelikle rutubetli olanın kurutulması gerekir. Sonra o bitime yakın bir defa daha onu bir tarafa doğru meylettirip kurutmaya geçilmelidir. Bu ilaçlar örneğin çam ağacı kabuğu, gül yağı, bitotu yağı, kuru çam sakızı kavrulmuş pelin otu, bakır talaşı, kendir tozu, kurşun oksit, küçük kantaron iyi köklerdir. Yanmış kemikler de kullanılır. Kavrulmuş loğusaotu çok iyi olgunlaştırıcıdır ve şap da aynı

148 TM: Diyarufus.

şekilde yarayı iyice olgunlaştırır. Ham mazı, incir yaprağı da yarayı olgunlaştırmada yararlıdır. Hippokrates onun hakkında şöyle demiştir: saksağan ayağı diye adlandırılan bitki iyi gelir demiştir. Aslında o incir yaprağını kastetmiştir, derler, ancak o saksağan ayağı derken keçiboynuzunu kastetmiştir. Aynı şekilde kemik yiyen köpeğin pisliği[149] ve kertenkele pisliği de yarayı kapatmak için merhem şeklinde kullanılır.[150] Onları da merhem olarak kullanmak gerekebilir. Çünkü onlar öncelikle akıntıyı tutmak için yararlıdır. Mavi süsen kökü ve çavşır otu kökü ve tutya (çinko karbonat) da kapatıcı merhem olarak kullanılır.

Şişme özelliği taşıyan sıcak yaralar garip büyümelerden ortaya çıkmıştır. Sandal, nilüfer, sabır ve özellikle makat civarında penis bölgesindeki yaralarda uygulanır. Burada uygulanan ilaçların içinde zaç ve demir sülfat vardır. Özellikle onlar yakılırsa yaranın olgunlaşması daha kısa zamanda olur. Ayrıca onlar yıkanırsa, onların oradaki yaraları olgunlaştırmaya meyli artar. Ancak bakır karbonat ve şiddetli, keskin ilaçlar yarayı yer, ancak iyileştirmez. Bundan dolayı yaranın etrafındaki etleri çürüten ilaçlardan kullanılmamalıdır. Bunlar bazı irinli yaralar ve yoğun rutubetli yaralarda kullanılır. Ancak yakıcı özellikteki bakır yıkanmalıdır, o yarayı olgunlaştırıp, yemekte cidden iyidir. Merhemler arasında daha güçlülere, gerek olursa şöylc maddelerden yapılır: Örneğin altın veya gümüş tozu kullanılır ve özellikle onlar yakarak kullanılır. Yakıcı demir sülfit, gümüş tozu ve üstübeçle hazırlanır: üstübeç ve kurşun karbonat sirkede eritilir ve o terkip merhem olarak uygulanır. Sonra ısıtılarak gümüş veya altın tozu ilave edilir. Ben onları yakarım; sonra bu terkibi demir sülfitle karıştırırım. Hastaya bitotu yağı ve sirkeyle karıştırarak veya kabız yapan şarapla içiririm. Bazen onun üzerine yakıcı zaç dökerim ve narçiçeği suyu ve mazı ilave ederim. Bunu cerahat ve yara çok fazlaysa ve rutubetliyse uygularım.

Çok Yararlı ve Burada Kullanılan Keten Merhemi: Keten yakılıp yıkanır ve temizlenir ve un haline getirilir. Hatta göz ilacı gibi yapılır. Sonra güçlü tutma (kabızlık oluşturan) özclliği olan zeytinyağı veya bitotu yağı alınır ve onun içine kına gibi bir şey konup, yağın içine ka-

---

149 TM: yani kuru pisliği.

150 TM kapatma özelliğine sahiptir.

rıştırılır. Bir yün parçasının üzerine bu terkip konup merhem şeklinde yaranın üzerine uygulanır. Şüphesiz o çok yararlıdır.

Kara merhem de et bitiricidir; etin bitmesini güçlendirir. Merhemin içine kendir, çavşır, loğusaotu, eşit miktarda alınıp bir araya getirilir. Onun tamamını 4 hıltın ağırlığında tutarsın.

Hafif Toz Olarak Serpilerek Kullanılan Terkip: Kurşun karbonat, kurşun oksitten; her birinden yarım kısım alınır ve kurşun cürufu, sarı sakız ve mazıdan; her birinden yarım kısım alınır.[151]

Diğer Bir Toz: Yanmış sedef otundan 12 kısım, ağaçtan düşmüş ve kurumuş küçük nar; her birinden 16 kısım, yanmış erkek geyik boynuzu, denizköpüğü, çam sakızı, gümüş veya altın tozu, meyan kökü; her birinden 4 kısım alınır; toz kendir ve çam ağacı kabuğundan; her birinden altı ölçü, şap ve kurşun karbonat ve nar kabuğundan; her birinden 8 ölçü ve 1 ölçü mazı ile ilaç haline getirilir.

Bir Başka Toz: Kireç, yanmış kemik, kurşun oksit; her birinden 1 kısım, kendir ve sabır; her birinden 3 ölçü, geven, gelincik; her birinden 1 kısım alınıp toz haline getirilir.

Bir Başka Toz: Bataklık sazı, gül, kurşun karbonat, kurşun, narçiçeği suyu, gül tohumu, şap; aynı miktarda alınır. Bir başka toz da süsen otu, çavşır kökü birer kısım, loğusaotu 2 kısım, toz halinde kendir 1 kısım.

Diğer bir merhem terkibi: Bu terkip yaşlı insanların vücutlarındaki cerahatli yaralara yararlıdır. Arpa alınıp kavrulur ve kurşun karbonat ve bitotu yağı veya gülyağı ve kurşun karbonatla merhem halinde beze konup uygulanır.

İrinli Yaralar ve Bu yaralarda Et Bitiren İlaçlar

Bundan önce et bitiren ilaçları, özelliklerini öğrendin. Onlar kişinin mizacına uygun olmalıdır ve o ilaçlar et bitmesi için kullanılmalıdır. Şüphesiz etin bitmesi gereken yerler, kirlerden ve benzerlerinden temizlenmelidir. Eğer cerahat kemiğin kaidesinde ise o kemik de temizlenmelidir; gaye o kısmı kurutmaktır. Orada pislik ve kötü kabuklar bırakılmamalıdır. Orası rutubetli olmamalıdır; kurutmalıdır ve özellikle başta olursa, bütün bunlar titizlikle uygulanmalıdır. Şüphesiz[152] kemik

---

151 TM: Onlar toz olarak kullanılır.

152 TM: bilinmelidir ki kara merhemin hıltları Kânûn'un Akrabadîn'inde anlattığı üzere

bütün bunlardan temizlenmelidir. Rutubet orada et bitmesini engeller. Muhtemelen onda kuruluk oluşması gerekir. Bundan dolayıdır ki, kendir vücutta kuruluk oluşturmaz, ancak dengeli bir kuruluğa müsaade eder. Tecrübe ile onun kuruluğundan anlaşılır. Yine kurulukta dengenin oluşmasından veya sürekli olarak etin bitmesinden de hastanın ne kadar sağlıklı olduğu anlaşılır. Şüphesiz sen kuruluk oluştuğunda onunla birlikte etin de bittiğini ve rutubetin oluştuğunu da görürsün. Eğer kurutan ilaçları çok fazla artırırsan hastanın gücündeki sabitlik kaybolur. Bazen bazı kimseler için bazı ilaçlar onların hastalığı için uygun olmayabilir. Yine hastanın yaz ve kıştaki durumunu ve gücüne bakmak gerekir.

Ancak merhemler ve bilinen ilaçlar hastaya verilmelidir. Kuruluk ve neme göre ilaçları kısıtlamak gerekmez. Muhtemelen zikredildiği üzere, her iki halin faillerinin özelliklerine bakılmalıdır. Her iki halde sebeplerinin nasıl oluştuğuna bakmalısın. Bu konuda kullanılan ilaçların kurutmaları ve nemlendirmeleri, yaranın durumu esas alınarak, hastanın bedeninin mizacı göz önünde tutularak, karşılaştırılmalıdır. Şüphesiz beden mizacı rutubetliyse yara kurur. Vücut kuru ise yara rutubetlidir. Bazen her ikisi de rutubetli, her ikisi de kuru olabilir. Öncelikli olarak, o zayıfsa, kendir ve bakla unu ve benzerleri verilir. Eğer beden kuru, yara rutubetliyse onun şiddetli kurutan ve et bitiren ilaçlara ihtiyacı vardır; örneğin loğusaotu, çavşır kökü, kavrulmuş zaç gibi. Geri kalanların ortalama ilaçlara ihtiyacı olur; süsen ve acı bakla unu gibi.

Bazı ilaçlar, yaranın içindeki şeylerin ihtiyaç duyduklarını oluşturup onun başlarını temizleyip cilalayıp et bitmesini sağladığı anlaşılır. Ancak pislik dolayısıyla oluşan şiddetli bozukluk, kurutuculuğundan ve maddesinin engellenmesinden dolayı karışıklık oluşturmuş olabilir. Düzen ihmal edilebilir; düzen olması gerektiği gözden kaçmış olabilir ve bu göz ardı edilmeden dolayı onun cilalı oluşumu azalmış yenmiş olabilir. Eğer o başkalarıyla karıştırılırsa, bu etkinliğini artırır. Ondan yapısal kırılmalar, bozulmalar oluşur. Ona bakır karbonat verilir. Ona balmumu ve zeytinyağı karıştırılır. Onlarla birlikte organı rutubet-

---

üç adet bölümdür. Kurşun oksit, sirke makamında dört hılt yazıldığı yazandan ya yanlıştır veyahut kara merhemin başka nüshası vardır.

lendiren maddeler verilir.[153] O maddeler onu kurutmalı ve şiddetle temizlemeli ve de örtmelidir. Şüphesiz hastaya burada bakır sülfattan 10 kısım bir bez üzerine konarak ve kuru bedenlere ondan 12 kısım uygulanır. Eğer rutubetli beden söz konusu ise, zikredilen şekilde verildiğini tespit etmek gerekir, yani daha önceki deneyimlere uygun hareket etmek gerekir.

Yaşlı adamlar çoğunlukla bu konuda sıcak ve güçlü çeken ilaçlara ihtiyaç duyarlar. Onlar için zift, kendir, arpa ve bezelye unu, süsen kökü, loğusaotu ve kurşun oksit, çavşır otu tohumu ile ilaçlar hazırlanır; iyileştirmekte yararlı olmuyorsa, onlardan kaçınmaları gerekir.

Taze Yaraların Cerahatinin Tedavisi Hakkında

Kemiklerin tedavisinde alınacak önlemler ve onların korkulan işaretleri için alınacak tedbir konusunda kemikler kısmında bilgi verilmiştir. Ancak yaraların kapanması ve onlardan ortaya çıkan durumlar ve de bunlarla ilgili dışarıdan gelen etkilerden oluşan durumlar zorlayıcı değilse, hafif kurutucular yeterli olacaktır. Baş ilaçlarının tozlarını onlara serpmek yeterli olacaktır. Onlar, sabır, sarısakız, kendir, kardeşkanı ile hazırlanır. Aynı şekilde cerahatli yaralarda zikredilen hafif ilaçlardan da kullanılır. Şüphesiz orada eğer kanama varsa, kanama kısmında bizim verdiğimiz ilaçlarla tedavi edilir.

Bu hastalıkta hastaya mümkünse kavrulmuş, dağlanmış (demirle pişirilmiş, ızgara yapılmış) et yedirilir Bir grup hekimin görüşlerine göre, beyninin yapısı bozuk olanların, beyninin yapısı güçlendirilmelidir. Bu konuda başka görüşler de vardır. Bunun için nar suyu ve sarısakız yararlı olur. Çobandeğneği ile yakı da yapılır ve cerahat ve kanama için iyi gelen ilaçlardan verilir. Kanama için kuru ekşi hamur alınır ve yumuşatılıp dövülüp yaranın üzerine serpilir. O kısım rutubetlendirilmez. Ancak şişi engelleyen ilaçlar verilir. Arpa unu ve yeşil otlardan yakı yapılır;

---

[153] TM: bakır karbonat merhemi on iki parçasından bir parçası ola ve bazı nüshada anılan mesele tek çare üzere anlatılmıştır. O da anılanın karşıtı üzere olmuştur. Onun cümlesi budur yecib en yekûne'z zencar cüz'en min aşere fi'l-ebdani'lleti hiye erteb inteha abdır ki bu ikinci nüshada suretin birisi ihmal olunmakla gerekir ki onda düşen kelimeler olup o düşeni ispat ile ikinci nüsha birinci nüshaya karşılaştırıla ve fakat on parçadan bir parça on iki parçadan bir parçadan daha çok olmakla bunu vücutlarda dördüncüde sıcak kuru olan bakır karbonatın kullanma miktarını nemli vücutlarda kullanılan miktardan daha çok kılmak geçmiş kurallar karşıtıdır.

taze koyun pisliği ve arpadan hazırlanan çorba (içine buğday, arpa, et konup yapılan *sevik* denen çorba) kıvamındaki terkip baş yaralarına iyi gelir. Kemik kısmında zikredilen tedbirler de iyi gelir.

İkinci Makale
Deriyi Yüzme (Kaldırma) İncinme, Bozulma, Düşme (Kırık), Burkulma, Vurma, Yırtılma, Kanama ve Benzerleri

Birinci Kitap'ta yırtık ve kırığın anlamını öğrendin. Ancak burkulma, organın eklemden tam olarak çıkmadan onların bağları arasındaki çözülme olmasıdır; onların aralarındaki bağ çözülmeksizin zayıflatılmıştır. Eklem bağları uzayıp gevşediği için sıkıntı yaratır. Eğer onun desteği yok olmuşsa, onunla birlikte onu saran kaslar da artık onu çevrelemez; kas başları da ortadan kalkar. İnsanda buna *burkulma* denir. Onun anlamı zayıflama değildir ve genel adı *desteğin kaybolması*dır. Bazı insanlar ona, kasın bir tarafından desteğin kalkması ve tek taraflı desteği olan bozukluk da derler. Örneğin topuk kemiği, bilek kemiği ve bilek bir tarafından birbirinden ayrılmış olsa ve diğer taraflarındaki bağları mevcut olsa bu *burkulma* demektir. Burada görünüşte bir kopma söz konusudur. Bizim burada söylemek istediğimiz öncelikli olarak, onun kas içinde veya yüzeyinde oluşan bir bozulma olduğudur. Yırtık kol ve bacaklarda meydana gelir.

Eklemde Bozulma ve Yırtık

Eğer kaslarda arıza oluşursa, şüphesiz o eklemdeki kısımlar arasında olan bozulmadır. Çoğunlukla kısımlardaki bağların farklılaşmasından meydana gelir. Orada çok kan ve şiş olur. Orada kan birikip bozulmaya sebep olur. Çünkü ekseriya kendiliğinden çökelmeye doğru gider. Özellikle orası şişip dolar. Çünkü dışarı doğru oluşan çıkıktan oluşan basınçla o kısım dolar. Aynı şekilde bu basınçtan içeride de şiş meydana gelir. Bundan dolayı organ işlevini yapamaz; organ bozulmaya doğru gider. Bazen çıkık düşmeden ve oradaki beze vurmadan da olabilir.[154] Onların tedavisine hızla başlamak gerekir. Kopmuş olan

---

[154] TM: Baş yarıkları baş yarığının çoğuludur derler Bilinmelidir ki eklem iki organın birleşme yeridir. Genellikle ikisinin bir tarafına girer ve o iç taraf çıkıp diğer tarafta lüzum olursa ona çıkık derler. Eğer o çıkan taraf iyice belli ise ona çıkık derler. Eğer çıkan taraf iyice belli ise ve eğer görünür ve belli değil ise ona burkulma denir.

lifin dokusundaki yırtık ve kopukla ilgilenmen gerekmez; muhtemelen acıyı sakinleştirmek gerekir.

Tedavi: Bu hastalık ortaya çıktığında çoğunlukla kan alma gerekli olur. Muhtemelen bu konuda sanat sahibi kişi kan alır ve beden temiz olduğunda bu iş yapılır. Kan alma işlemi yapılırken kanamanın şiddetli yoğun olmaması için bazı ilaçlar uygulanır. Onlar soğuk tutan veya her iki işi de yapan ilaçlardır. Ancak bu iş ertelenirse ve kan çözülüp farklılaşmaya başlarsa zikredilen bozulmanın oluşmasından korkulmalıdır. Verilen ilacın damarlardan geri dönen bu kanı çözüp dışarı atması gerekir. Kanın çözülmesi mümkün olsun diye, hastanın başından aşağı sıcak sular dökülerek hafifçe bu çözülme sağlanır. Benzeri uygulamalar benzer hastalarda kullanılır. Bizim zikrettiğimiz şekilde dövülerek verilen ilaçlardan da kullanılır. Yine boşaltan ilaçlar kan için öldürücüdür. Yağlı ilaçlar yorgunluğu ve bitkinliği çözer; giderir. Onunla birlikte, hasta bu fonksiyonu çözen, karından onları atan şeyler içmelidir. Bu işlem kısa bir sürede yapılmalıdır. Hasta üzerinde bu işlem belli ölçüde sakinleştirici etki yaratmalıdır. Örneğin, Yahudi balsamı, kustus, kantaron, yoğun ballı sirke ile birlikte verilir. Burada bu işlemin son bulmasında ballı sirke de etkin olur.

Ancak hastaya ölü (donmuş) kanı boşaltan, kanı zayıflatan ilaçlar, örneğin arpa unu, çördük otu su ile macun haline getirilip verilir. Güçlü bir ilaç da dağ nanesi ve buğday çorbasıyla hazırlanır. Özellikle bu hastalıkta genel olarak, ruhlardan hafif bir ateş oluşur ve bu sıcaklık çözülmelidir. O ateş su ve latif kurutucularla kurutulur. Şüphesiz yoğun çözücü ve kurutucu kullanılırsa, etkisi de hızlı ve yoğunluklu olur ve ciltte tıkanmalar oluşturur. Yine de kurutucu olur. Eğer buradaki tıkanıklık yüzeye yakınsa ve derine batmamışsa bazen besinler ona yetecektir. Eğer böyle değilse çok farklılık gösteriyorsa derine batmışsa o görüntüden uzaktır; onun şartları farklıdır. Bu durumda ona şişlerde ve kötü yaralarda uygulanan tedaviler uygulanır. Onun durumu dövülmüş olanınki gibi değildir; orada dövülmüş olanda madde belli bir şekilde yara tarafından yüzeye çekilir. Bu şüphesiz, köklerinin derinde olması açısından bağlantıları farklıdır. Bundan dolayı o iyi huylu değildir. Onun tedavisinde güçlü çekici ilaçlar verilmesi gerekir. Bundan dolayı ona güçlü çekici ilaçlar verilmelidir. Bazen bundan daha

önemli sorunlar vardır veya organda dışa doğru büyük şişler vardır ve ağrı oluşur. Zaman zaman bu yapı irinleşmeye doğru ilerler ve belli bir süre içinde toplanmış hale gelir. İltihaplanan oluşumun ağrısının sakinleştirilmek ve iltihaplanmış maddenin çözülmeye ihtiyacı vardır. Bunun için hepsinin üstüne iltihap çözücü uygulanır. Bununla ilgili olarak hızla iltihabı iyi etmekte yardımcı olacak ve onu iyi edecek ilaçlar verilir. Bazen iltihap için verilenler dışında açan ilaçlar verilir; özellikle onun yoğun ateşini düşürmek ve delikleri genişletmek gerekir. Sonra vurma, incinme ve kırılma kısmında zikredilen ilaçlarla tedavi yapılır.

Çıkık üzerinde bulunan bağların durumu şöyle belirlenir: Çıkık birleştirilir veya çıkık bağlanır. Çünkü oranın üzerinde yoğunluk artar; şiddet çoğalır. Oraya çıkık çok sayıda üzerinden bağla bağlanır; onun aşağı yukarı gitmesini engellemek için ve yerinde kalması için, üst taraftan daha az bağla bağlanır. Ona cerrahi destek ve zorlayıcı nesneler konmaz, yani onun üzerine çok şey konarak zorlanmamalıdır. Çünkü orada ölü kanın çözülmesine ihtiyaç vardır ve onun oradan uzaklaştırılması gerekir. Onun üst tarafında olan bağların gevşek olması gerekir. Onun bağları ince sağlam örtülerden yapılır. Böylece o yoğunluğa dayanabilir ve bu şekildeki bağla oraya uygulanan ılık su kolayca erişir. O bağlar (hırka şeklindeki şeyden oluşan bağlar) kanın akmasında, sızmasında uygulandığı şekilde, organın üstünden bağlanır. Bu tedavi yani bağ, organ şişmeden önce yapılmalıdır. Çünkü organ, eğer şişerse, mutedil (gevşek) bağ, yoğunluk derinde olduğundan herhangi bir yarar sağlamaz. Bundan dolayı yakılarla değil, ona ulaşabilecek sularla tedavi edilir. Ancak orada bulunan bezlerin büyümemesi için onun üzerine kurşun konur. Oradaki bezlerin şişleri çok fazla olur. Bazen kırılıp açılır.

Taş, Duvar ve Benzeri Şeylerle Vücutta Oluşan Sakatlık ve İncinmeler

Şüphesiz vurma ve düşme kişide sıkıntı yaratır ve kemiklerin arasının açılması ve eğilmesi, burkulması, kemiğin bağlarındaki farklılaşma sebebiyle oluşan olumsuzluklardan ortaya çıkar veya iç kısımdaki zarlar, sinirler veya orada olan ince damarlarda olan bağların farklılaşmasından dolayı ortaya çıkar. Şiddetli elem duyulması da orada tehli-

keli bir mücadele olduğunu gösterir. Kısacası bu büyük cüssede olursa, onun şiddeti de çok fazla olur. Bundan dolayı çocukların düştüklerinde duydukları eziyet ve sıkıntı gelişkinlerinkine göre daha azdır. Düşmede, vurmada ve çarpmada çok miktarda beze oluşur ve onlar için yerinde açıkladığımız şekilde önlem alınmalıdır.

Düşme çarpma gibi büyük sıkıntılarda kalpte veya midede büyük şikâyetler oluşabilir. Bundan dolayı, söz konusu olaylar olduğunda ani ölümler meydana gelebilir. Burada idrar ve dışkının tutulması veya irade dışı (istem dışı) atılması durumu ortaya çıkabilir. Yine bu durumda kanama, baştaki damarların kesilmesiyle şiddetli burun kanaması veya karaciğerde ve dalakta kanama ve karında hava birikmesi oluşturur ve solunumu yoğunlaştırır; sesin kısılmasına ve konuşmanın sık sık kesilmesine sebep olur. Vurma veya düşme veya benzeri başka sebeplerden hastanın konuşması kesintiye uğrar ve başı döner ve nefesi gevşek ve yumuşak olur ve alın damarlarında gevşeme oluşur. O kişinin yüzü sararır veya yeşile döner Bu durumdaki kişi ölür. Bu şekilde arazları olanlarda veya bu şekilde vurmayla, ezikler oluşmuş olanlarda kusma görülebilir ve yumuşak tabiattakilerde ölüm oluşur. Eğer o kan yiyecekle karışmışsa daha sağlıklıdır. Özellikle orada dış yüzeyde şiş görülürse, şiş çok büyümüşse ve sakinse; bir süre sonra gelişimi durmuşsa, bir süre sonra hasta kusar ve ölür. Eğer vurma kulak civarındaysa, oradan çok kan akarsa orada oluşan şiş, kişinin ölümüne sebep olur. Kişi başının üstüne düşmüşse, sonuçta ölmüş olabilir. Çoğunlukla olaydan sonra kişi konuşamaz. Eğer 3 gün yaşarsa onun her hangi bir eksiği yoktur. 3 gün ona lavman yapılıp 7 güne kadar beklenir. Eğer düşen kişi düştüğü yerde kızıllık olmazsa, bu durum, o yerdeki sinirlerin sağlam olduğunu gösterir.

Tedavi: Eğer düşmede kırık ve düzensizlik olmamışsa veya kan aniden ezilen organa hücum ederse veya düşmeyle yapısal olarak zafiyet oluşmuşsa, onun üzerinde yoğunluk oluşur ve bununla birlikte bu kısımda hastanın durumunu tespit etmek gerekir; hatta bu durum içinde kanamaya bir sebep olup olmadığı konusundaki tereddüt, harabiyete götürebilir. Şüphesiz çoğunlukla bu durumun aydınlatılmaya ihtiyaç vardır ve bu halin açığa çıkarılması gerekir. Bu durumu hemen ortaya çıkarabilmek için ondan kan almak gerekir ve ona hafif gevşe-

tici lavman yapılmalıdır. Sonra o yerde yoğunlaşma mümkün olursa ve hızlı iyileşme yoluna girerse, bizim orada zikrettiğimiz şeyler de hızla oluşur. Orada ihtiyaç duyulan şey şiddetli ve tıkayan tahrik eden nitelikte tedbirler olmalıdır. O kısmı çözen ilaçlar kadar rahatlatan ilaçlar da verilir. Yine onu içeriden ve dışarıdan etlendiren çok sıkı bağlamayan, gevşetici ilaçlar verilir.

Onun yiyeceği fasulye ve nohuttur. Bunlar kırık çıkıklarda yiyecek olarak verilir. Bu hastalar için öncelikle en iyisi saf zift ve katran karışımıdır. Bu terkip bilinen yağlarla ve zambak ve şarapla uygulanır. Bazen hastaya uygun şeylerle lavman da yapılır. 1 miskal Çin ılgını ve kırmızı boya ve Ermeni kili şarabın içine konup içilir. Sonra benzeri bitkiler ve Ermeni kili, sumak, et zamkı cidden o kısmın etlendirilmesinde yararlı olur. Şap oranın birleşmesinde çok yararlıdır. Onun çok fazla yararı vardır. Arseniğin etlerin birleşmesinde ve kanın çözülmesinde ve şişin engellenmesinde çok yararı vardır ve orada olup bitecek bozuklukları engeller. Eğer büyük kantaron, ılgın, Arap zamkı, balsam ballı sirkeyle karıştırılıp içilirse, hepsi de çok faydalı olur. Bu hastalıklar (kırık-çıkık) için yumuşak olarak, Çin tarçını badem yağıyla birlikte hastaya verilir. Bu hap da yararlıdır: Çin ılgını 8 ölçü, zamk ve kediotu 4 ölçü, kırmızı mühür toprağı 3 ölçü alınıp hap yapılır ve nohut suyu ile içilir.

Buraya dışarıdan uygulanan ilaçlardan biri de kan dindirendir; sarıyonca, mastika ve yabani nar köküdür. Onla yakı yapılırsa veya içilirse kırıklarda fevkalade yararlıdır. Burkulma, çıkık, darbe, düşme, çarpmalarda da çok yararlıdır.[155]

Şüphesiz bu terkip açar ve hızla etlendirir ve ağrıyı sakinleştirir. Şüphesiz burkulmuş kemiklerin katılığını, sertliğini ve gücünü artırır.

Diğer Güçlendiriciler: Arap zamkı zorlama için çok yararlıdır; sabır, Ermeni kili, balmumu, kırmızı mühür kili, sumak, fasulye, kalsiyum sülfat, sönmüş kireç, pişmiş ve birleştirme özelliği olanlardan et jölesi ve iyi sıcak lapalardandır. Selvi yaprağı suyla pişirilip arsenikle karıştırılır; bu terkip haricen uygulanır.

---

155 TM: Lam-ı Ermniya bölgesinde beraz şehirlerin ve halkın isimleridir; halk yanlış kabul edip ilan ederler ve bir defa Kanun'da tun-ı mahtum ve lani ermeni diye aşağıda anılan olur ki lani doktorlardan ola ve tın-ı Ermeninin bir çeşidi ola. Ama diğeri mim olan lami hazir damarlardır.

Terkip Şeklindeki Bir Reçete: Yabani nar kökü 3 kısım, beyaz hatmi, et suyu jölesi, 1 kısım, biraz safran. Bu terkip yakı şeklinde, özellikle akıntı için iyi gelir. Ancak darbe ile şiddetli ağrı olmamışsa ve büyük bir arız oluşmasından korkulmuyorsa ve vücutta o bölgedeki temizlikten de korkuluyorsa, yarada koku yoksa ve organın kurumasından da korku yoksa ısıtılmış zeytinyağı ve benzerleri ile o kısım gevşetilir. Bu şekilde sırt üstünde vurma, el üzerinde darp varsa ve de uylukta da bu söz konusu ise, şüphesiz öncelikle ağrıyı sakinleştirmek gerekir.

Karın ve İç Organları Üzerine Vurma (Darbe)

Biz *Üçüncü Kitap*'ta bu konuda ne yapılması gerektiğini ve uygulanması gerekenleri anlattık. Burada bütün yumuşatıp soğutanlar hastaya verilebilir; örneğin boru çiçeği gibi. Öncelikle yumuşatan, gevşetenlerle soğutanlar karıştırılarak verilir. Örneğin itüzümü öz suyu veya sinir otu veya hindiba, Çin tarçını gibi. Yine bu kısımda keten tohumu unu da verilir. Ondan 1 kısım alınarak zamk ve kehribardan her birinden 4,5 ölçü, safrandan 7 ölçü alınıp, onlardan yapılan terkip sıcak suyla içilir.[156]

Bu Hastalıklar İçin Uygun Özelliklere Sahip Bir İlaç: Kehribar 10 dirhem, gül 5 dirhem, yıkanmış Arap zamkı 1 ukiye, Hint sümbülü 6 ölçü, sarıyonca 10 ölçü, mastika, kendir 4 ölçü, Ermeni kili 7 ölçü, safran 6 ölçü ve selvi cevizi 8 ölçü alınır. Çin tarçını ve suyla bundan hap yapılır ve bu hap karın iç organlarının darbe anının ağrısını giderir. Öncelikli olarak, hastalığın ilk safhasında yararlı olur. Bu hastalık için şöyle bir yakı yapılır: Şam elması alınır ve fesleğen ile pişirilir ve vurulan yere uygulanır. Oradaki irinli yarayı çözüp yok eder. Ondan hastaya 1oo dirhem verilir. Ladinden 20 dirhem gülden 16 dirhem, sümbülden, mastikadan ve Arap zamkından her birinden 14 dirhem alınır. Selvi suyu ile macun yapılır. Yine sinirotu suyu ile de macun yapılır. Gebere suyu da iyi gelir. Onunla süsen yağı karıştırılır ve uygulanır.

Kamçıyla Dövülmüş Kişinin ve Benzerlerinin Hali

Kamçıyla dövülmüş kişiye dövülmüş nohut ve dövülüp un haline getirilmiş nohut kabukları ve kabuklu kırmızı fasulyenin dövülüp un haline getirilen kabukları yedirilir. Aynı miktarda pişirilen nohut suyu

---

156 TM: dörtte biri yani üçte biri dört bölüme ayrılan safran yedi parça bu toplanandan ilaç olarak kullanılır ve tek içimi 2 dirhem kılınıp sıcak su ile içilir.

içirilir. Yine dövülen ve düşen için kullanılan ilaçlar hastaya içirilir. Özellikle yine Ermeni kili, ılgın, zencefille 1,5 dirhem sıcak su ile içirilmelidir. Ancak oraya uygulanacak en iyi ilaç şudur: koyun derisi yüzülüp henüz sıcak ve nemliyken, vurma oluşan yere uygulanır ve oradan kaldırılmaz. Bazen ikinci güne kadar kalır ve o şişi çözer ve orada ufunet (sıkıntı) oluşması engellenir. Özellikle derinin içine yoğun şekilde tuz ve yine kırılmış dövülmüş çömlek parçaları ve fırınlanmış toprak ve benzerleri konarak uygulanırsa iyi gelir. Yine kurşun oksit, kurşun karbonattan eşit miktarda alınıp, gül suyu ve mumla yakı şeklinde uygulanır. Yine kitre zamkı ve safran aynı miktarda alınır ve merhem şeklinde uygulanır. Yara iyi olduktan sonra kalan izler için arsenik ve biber taşı kullanılır. Şüphesiz biz onları kanın ölüp, canlılığını kaybetmesi konusunda zikredeceğiz. Yine biz '*Ziynet*' konusunda da bu konuyu yeniden ele alacağız.

Burkulma

Burkulmada eklemlerine uygulanacak en iyi ilaç onların üzerine demir uygulanıp ve şüphesiz öyle de bırakılmasıdır. Burkulma olduğunda kırık kemik kısmında zikrettiğimiz bütün ilaçlar burada da yararlı ilaçlardandır ve onlar uygulanır. Eğer şiddetli ağrı varsa, burkulan yerin sıkıca bağlanması yararlı olur.

Derideki Sıyrılma ve Ayak Tabanı Derisinde Sıyrılma

Derideki sıyrılma derinin yüzeyinin bir nesneye sürtünmesinden ortaya çıkar; onunla birlikte şiş oluşur. Şişin dışında deride sıyrılma ve kesiklik ya da cerahatli kısımda açıklandığı gibi torbalanma oluşmuşsa, tedavi gerekir ve kesilmiş cildin de birleştirilmeye ihtiyacı vardır. Muhtemelen orada birkaç defa tekrarlayan bir açıklık vardır. Sonunda bu açıklık birleşir. Genellikle birleşmeyi kabul etmese de, bu durumda kullanılan bilinen merhemlerle birleştirilir. Öncelikli olarak açılmış olan yere mümkün olduğu kadar bağlayıcı ilaçlar uygulanmaz. Çünkü öncelikle orada bulunan havanın da yardımı ile yaranın kurutulması gerekir. Ancak yırtık hafifse, basit ilaçlardan iyi kurutucu özellikte olanlar uygulanır. Özellikle bu ilaçlardan kuzu akciğeri bağlanır. O kuzu akciğeri alınıp sıyrılan deri üzerine uygulanır. Eğer orada şiş yoksa oradaki eski deri yakılır veya gülyağı ve kırmızı arsenik uygula-

nır ve bunlarla oradaki yara da yanar. Yanmış su kabağı da cidden çok yararlı olur; ona güvenilir. Özellikle de derideki sıyrık korkutucuysa bu söylenebilir.

Etlenmenin uzamasını sonlandıracak ilaçların hepsi içinde hafif kasan, tutan şeyleri de içerir. Örneğin Arap zamkı, mazı gibi, özellikle de onun yakıcı olanları kullanılır. Bu tip tedavi hafif sıyrıkta uygulanır ve harap eden yaralarda da yeterlidir. Bazen aynı zamanda beyaz merhem de kullanılır. Bunun için üstübeç ve amonyak zamkı, yağlardan gül yağı ve bitotu yağı ve kunduz yağı ve süsen yağı ile hazırlanan merhem amonyak zamkının suyla veya şarapla çözdürülüp merhem şeklinde hastaya uygulanır. Bazen kurşun kiri 1 ölçü alınıp şarapla hastaya verilir. Kuru sumak, hafif yırtık ve çiziklerde kullanılır; o harap edicidir; şişleri engeller.

Tedavide ılık su da yararlı olur. Eğer hafif sıyrık olduğunda mercimek suyu iyi gelir; bezelye ve mercimek suyu ve deniz suyu ateşe tutulup kurutulmuş kurtçukla birlikte yakı yapılır. Ancak eğer deri bütünüyle gitmişse orası kurtulur. Bunlarla şişe engel olmak ve orayı güçlendirmek gerekir. Ancak onun tedavisini yapmak daha güçtür.

Delmek, Parçalamak ve Batan Dikeni ve Okları Kemikten Çıkarmak

Delmek ve parçalamak, her ikisi de bedene had derecede katı olan bir cismin nüfuzuyla oluşması bakımından birbirine benzer. Şüphesiz giren cismin büyüklüğü farklıdır ve dolayısıyla açılan delikte farklı olur ve deriye nüfuzu da farklı olup eğer cisim büyükse açtığı delik büyük, küçükse açtığı delik küçük olur ve buna bağlı olarak onun yaptığı zarar büyüklüğüne göre, büyük veya küçüktür. Onlar ya vücuda kolayca zarar vermeden terk ederler veya etlerde kötü izler bırakırlar. Şüphesiz bazen orada bu sebepten şişler meydana gelebilir. Bu vurmalardan da olabilir. Özellikle bu delinme ve parçalanma ise iğnelenme ve ete doğru karıncalanma oluşur. Bunun gibilerde tedavi ağrıyı ve şişi sakinleştirmek şeklinde uygulanır. Orada önlem olarak yarayı açmaya gerek yoktur. Ancak eğer parçalanma söz konusu ise ağrı ve şiş için uygulanan tedavi ile birlikte cerrahi tedbirlere de ihtiyaç vardır. Denir ki, cerrahi önlemler ve şişler için alınan önlemler burada yeterli olacaktır.

Delik ve yırtıklarda yapılacak işlemler konusunda onların zikredildiği yerde bilgi verildi. Bedende delik açan ve onu yırtıp parçalayan şeylerin ve dikenlerin çıkarılması ve onların tedavisi hakkında bilgi verildi. Vücuda giren olan şeylerin oradan çıkarılması onları bir şekilde çeken aletlerle yapılacaktır. Bu işlem zordur. Bazen bu çıkarma işi çekme özelliğine sahip ilaçlarla yapılır. Aletle yapılması gerekenler kerpeten ve benzeri aletlerle yapılır.

Ancak aletle delikteki veya vücuda girmiş şeyi kerpeten gibi bir aletle çıkardıktan sonra, başında iğne olan bir aletle sıkı bir şekilde açık kısım birleştirilir. Kânûn'da da açıklandığı gibi, onda kırık oluştuğunda ilgili yere bu uygulama yapılır. Öncelikle nesnenin girdiği yer genişletilip oraya giren şeyin mümkün olduğu kadar engellenmeden çıkması sağlanır. Çünkü o cismi içeriden çıkarmak gerekir. Bunun için de o yerin iki yanı genişletilerek oraya girmiş olan cisim çıkartılır. Ancak onda kırık oluşturmaktan ve kuvvetle tahrik ederek beklenmedik bir şeyin oluşmasından çekinmek gerekir.[157]

Bu konuda becerikli olan bazı bilginler burkulma konusunda bilgi vermişlerdir. Okların oluşturduğu yırtıklarda, tedaviden önce okların hangi çeşitten olduğu bilinmelidir. Şüphesiz bunların bazıları tahtadan ve bazıları kamıştan ve ince ve uzun olanlar demirden, kurşundan ve bakırdan ve de boynuzdan ve kemikten, taştan ve altın veya gümüşten ve odunla karışık olarak yapılmıştır. Bazıları halka şeklinde, bazısı üç köşeli veya dört köşelidir. Belki de içinde madde olduğu bilinen şey girdiği yere sıkıca girmiş olabilir. Bilinir ki, onun içine nüfuz etmek veya biraz içeri girmek için onu sarsmak gerekir. Dışarı alınırken, dümdüz çekilmesi gerekir. Çoğunlukla ancak birkaç gün kendi haline bırakılır; sonra çıkarılmaya çalışılır.

Bazısında diş ve dil olup 2 veya 3 dili vardır. Bazısında uç vardır; ucu dışarıdaki cisme doğru gitsin diye zıt tarafa doğru meyillidir ve bazı ok başları ön tarafa doğru meyillidir. Onun öndekini bertaraf edebilmesi için böyledir. Onun başı hareketli olabilir. Onun başında vidaya benzer bir şey vardır. Okun dışarı doğru uzamasını ve başın çıkmasını önler. Bazılarında ok başları büyüktür ve yan kısmı 3 par-

---

157 TM: delmek varın üstün işareti ve ha'sın sükûnu ile gönderile dürtmek bir hasalına ki öte tarafa geçmeye Van Kulu bihasebi dürtmek noktalı za ile delmek anlamındadır.

mak boyunda olur; ona *zenbaviyye* denir. Bazısı basittir ve bazısı üzerinde ince demirden süsler olur. Ok içine girdiği yapıdan çıkarılırsa onun fazlalıkları içeride kalır. Bazılarının ok içinde yatağı vardır ve bazılarında okla, onun gördüğü ana yapı arasında boşluk vardır. Bazılarının içinde zehir vardır. Bazıları dışarı çekildiğinde ok başındaki zehir vücut içinde kalır; onunla birlikte zehir taşıyan ok başı da ceset içinde kalır. Bazıları zehirlidir ve bazılarında ise zehir yoktur.

Okun dışarı çıkarılması 2 şekilde olur. Bunlardan biri onu çekmek ve diğeri kaldırıp atmaktır. Burada ok vücudun yüzeyinde sabit kalmışsa onun çekilip dışarı çıkarılması şeklinde uygulanır. Yine ok vücudun derinlerine inmiş olabilir ve onun girdiği yerden çıkarılması halinde, orasının incinmesinden korkuluyorsa o zaman o ok çekilip çıkarılmaz; çok fazla kanama olabilir. Eğer etin içine batmışsa, onun önünde pek az madde varsa ve onlar yarmaya engel teşkil edecek cinsten değilse ve büyük değilse, yararak onu çıkarmaktan başka yapılacak bir şey yoktur. O zaman ok çekip çıkarılır.

Eğer yaralı organ kemikse onu yaralayan oku da çekme ile çıkarırız. Hippokrates'in dediğine göre, şöyledir: Mümkün olursa, yaralının yaralanma zamanında okun, onun üzerindeki durumuna bakarak değerlendirilerek belirlenir. Eğer bu mümkün olmazsa, hasta mümkün olan şekilde yatırılmalı ve okun yeri öğrenilmelidir. Onun yeri araştırılıp belirlendikten sonra, eğer ok et içine girmişse, ok elle çekilir veya başı düşmemişse, bu ok odundan yapılmış olabilir. Eğer ok kamıştan yapılmışsa, tahtadan başı düşmüş olabilir. Başı kerpetenlerle veya demir aletle ya da o oku oradan çıkaracak bir aletle alınır.

Bazı zamanlarda çoğunlukla eti açmak gerekebilir; ilk açmada ok ucu çıkarılamayabilir. O zaman o açıklık biraz genişletilir. Eğer ok dokuda cerahatli yara oluşturmuşsa onu girdiği taraftan çıkarmak mümkün olmaz. Mümkün olduğu kadar o yeri açmak gerekir ve oradan çekilerek çıkarılır. Ancak eğer odundan başı varsa ve bu odun baş düşmüşsc onu başka bir şcylc dışarı atmak gcrckir. Bu sırada sinir ve damarlar kesilmemelidir. Bu ok başının çıkarılmasında hata olur. Bunun orada yaptığımız araştırmadan biliyoruz. Eksik oku bulunduğu yerden çıkarmak için aletin başını oraya sokmak ve onu oradan atmak

gerekir. Eğer ok başı çıkarılırsa orada kazılmış yeri görürsün.[158] Oradan yaranın içinde ince demir parçalarının kalıp kalmadığını kontrol etmelisin. Orada o şekildeki demir parçalarından bulduğunda daha sonra söylenen şekilde, aletin girdiği kısımdan çıkarılır.

Eğer ok başının çeşitli kolları olsa, onları dışarı çıkarmak gerekir ve bunun için o kısmın genişletilmesi gerekir. Eğer okun girdiği yerin yakınında tehlikeli bir organ yoksa ok başını çıkarmak için o oku yavaşça çıkarırız. Bazı insanlar o ok kollarını yaranın içinde bırakırlar, çünkü onların etle birlikte çıkacağını düşünürler. Sonra yara sakinleşir. Daha sonra eğer sıcak şiş oluşmazsa öncelikli olarak o kısım dikilir, sonra et bitiren ilaçlarla tedavi edilir. Eğer yarada sıcak varsa onun giderilmesi için ilaç tedavisi yapılır ve oraya haricen ilaç uygulanır.

Ancak zehirli oklar isabet ettiğinde mümkün olduğu kadar okun isabet ettiği yerdeki etin etkilenmediği zan edilmemelidir ki et etkileneceği için bilinmelidir ki oradaki etin sağlıklı olması mümkün olmaz.[159] Oradaki etin rengi değişir veya eti öldürür. Eğer ok kemiğe isabet etmişse aletle onun çıkarılması gerekir. Şüphesiz eğer kemikten okun çıkarılmasında et engel olursa o zaman o kısım cerrah makasıyla kesilir veya o kısım yarılır. Eğer ok derinlerde olan kemiğin içine nüfuz etmişse şüphesiz biz biliriz ki bu okun derinde durduğunu gösterir; o pek az hareket eder. Bu durumda oku hareket ettirebilmemiz için okun üst kısmından onun girdiği kemiği kesmemiz veya okun bulunduğu yerde bir delik açmamız ve oku oradan kurtarmamız gerekir.

Eğer ok başlıca organlardan birine isabet etmişse, örneğin beyin veya kalp ya da akciğerler veya karın ya da karaciğer veya rahim ya da mesaneye isabet etmişse onda ölüm işaretleri görülür. Bu durumda oradaki oku çekmekten kaçınmak gerekir. Şüphesiz burada gerilim çok fazladır. Bazı cahil doktorlar hasta için oradaki okun çekilmesinin yararlı olduğunu söylemişlerdir. Şüphesiz, eğer kötü bir işaret görülmese de, o okun çekilmesinden korkulmalıdır. Biz burada çoğunlukla görülen harabiyeti öncelikle aktaralım. Sonra tedaviyi ele alalım. Şüphesiz bu hastalık sahibi olanlardan garip bir şekilde sağlıklarına kavuşanlar oldu. Onların çoğunda karaciğerden bir parça çıkarıldı ve karın

---

[158] TM: vidalama azık depolama anlamındadır, yani azık konulan sofradır k devrilir ve açılır.

[159] TM: orası makasla delinmelidir.

üstündeki peritondan, omentumdan ve rahimden bir parça çıkarıldı ve ölüm görülmedi. Bana göre ok belli başlı organların içine girmişse, oku orada bırakmalıdır; her durumda ölüm getirir. Pek azında orada hissedilen acı hissiyle böyle yapılır. Şüphesiz okun çıkarılması ile bazen de olsa, hastayı kurtarmak mümkün olur.

Oku Dışarı Çeken İlaçlar: Oraya amonyak zamkı uygulanır. Şüphesiz o güçlü bir çekicidir veya kamış kökü alınır ve un haline getirilip ondan yakı yapılır. Bazen bal ve yabani kekikle macun yapılır ve yine kara haşhaş yaprağı, incir yaprağı ile buğday çorbası (buğday, arpa, süt vb. oluşan çorba) veya ban otu tohumu, özellikle zaçla (bakır sülfat) ve aynı zamanda ban otu meyvesi sirkeyle ve yine onun yararlı olan gruplarını, lotus otu ve nergis soğanından lapa yapılarak uygulanır. Hayvani ilaçlardan derisi yüzülmüş kurbağanın kemiklerindeki yapışkan maddenin yararı gerçekten dikkat çekicidir. Aynı zamanda yine derisi yüzülmüş kurbağanın öğütülmüş dişleri ve dövülüp toz haline getirilen yengeç ve karides ve peynir mayası da yine yararlı olur; benzer etkiyi yaratır. Denir ki kertenkeleye benzer *izaye* denen hayvan da okun battığı yerin üstüne bağlanırsa, yoğun çekme gücü gösterir. *Mürekkep ilaçlardan:* Kertenkeleye benzeyen i*zaye*nin başı uzun loğusaotuyla ve kamış köküyle ve nergis soğanıyla birlikte kullanılır. Ancak yaraların altındaki bozuk kemikleri çekme konusu kemikler konusunda ele alınmıştır.

Yüksek Ateşin Kanunu

Yakıcı ateşin tedavisinde 2 gaye vardır. Bunlardan biri püstüllere engel olmaktır ve ikincisi yüksek ateşle yanmayı iyileştirmektir. Püstüllere engel olmak için onları kurutmanın yanı sıra, ateş düşüren ilaçlara da ihtiyaç vardır. Ancak yakıcı yüksek ateşi düzeltmek için çok olmamak şartıyla kurutan ilaçlarla cilalayıp temizleyen ilaçlara da ihtiyaç vardır. Bu yüksek ateş için mutedil ısıtan ve soğutan ilaçlara ihtiyaç duyulur ve onlarla birlikte ilkin soğutanlara ve sonra ikinci olarak bu güçleri harekete geçirenlere ihtiyaç duyulur. Ancak ilkin püstüller oluşur; sonra ona karşı tedbirler alınır ve ilaç tedavisi yapılır. Örneğin, hastaya parlatılmış mermer (simelit), hafif tutan maddeler, pişmiş mercimek, Hint mürekkebi ve benzerleri verilir. Ayrıca, örneğin kendir, mastika ve iç yağı da kullanılır. Fakat şüphesiz onlar

uygun ilaç değildir. Çünkü bazıları uygun miktarda ısıtıcı değildir ve hastalığın gücünden dolayı çözücü de olamaz. Bazıları ise yeterince rutubetlendirici değildir.

Birinci Maksat İçin Kullanılan Yakıcı İlaçlar

Sandal, beyaz taze biber veya kuru uzun biber, itüzümü suyu, gül suyu veya beyaz ilikle yapılan merhem gülyağı vc yine bir başkası hindiba, yıkanmış arpa unu, beyaz ilik ve gül yağı. Yine bu iş de pişmiş mercimekle gülyağı ve gülle de yapılır. Yine Ermeni kili ve sirke ile yine bir merhem gülyağı ve mum da kullanılarak hazırlanır. Sonra tamamen yıkanmış kurşun karbonat, afyon, yumurtanın beyazı ve sütten bir şeyler kullanıldı. Yine ebegümeci yaprağı ve tatlı su ile muamele edilip yumuşatılarak yapılır. Ebegümeci hastanın içindekileri temizler. Sonra dövülüp un haline getirilen kurşun oksit tozu ve kurşun karbonat ikişer buçuk kısım, 4 kısım gül yağı ve itüzümü ve gebere suyundan, her birinden birer kısım alınarak burada kullanılacak ilaç hazırlanır.

İkinci Gaye İçin Kullanılan Yakıcı İlaçlar

Benim bulduğum bunun için kullanılan temizleyici kireç içeren merhemlerden birinin terkibi şöyledir: Kireç alınıp 2 defa yıkanır; hatta onun hiddeti (yakıcılığı) gider. Sonra onun içine gül yağı konur ve biraz da ihtiyaca göre, balmumu ilave edilir. Bazen onun üzerine ateşten etkilenmeyen parlatılmış mermer konur. Yumurtanın beyazı, ekşi sirkeden biraz ilave edilir.

Kireçle Hazırlanan Bir Başka Merhem: Kireç bildiğin şekilde yıkanır ve pancar yaprağı, lahana yaprağı, gül yağı ve mum merhemi ile karıştırılıp merhem haline getirilir ve oradaki döküntü üzerine uygulanır. Burada döküntülerden korkulmuyorsa şu terkip de onların üzerine uygulanır: yanmış mazı yaprağı ve yanmış keçiboynuzu yaprağı külü.

Ateşi Düşük Olanlar İçin Uygun Merhemdir: Bu merhem uzun süre denenmiş iyi olduğu belirlenmiştir. Kurumuş çoban pisliği ve çam ağacı kabukları, geyik otu, her birinden 10 ölçü, kirli kurşun oksit 3 ölçü (kirli kurşun cürufu), gümüş cürufu 2 ölçü, kurşun cürufu 4 ölçü, soğuk suyla yıkanmış kireç 5 ölçü, Kıbrıs kili veya Anadolu kili veya Ermeni kili ve üstübeç (kurşun karbonat) yedişer ölçü, çobandeğneği

unu 10 ölçü, İran mürekkep taşı veya Çin mürekkep taşı 6 ölçü, Yeşil çinko karbonat 7 ölçü, koyun gübresi 10 ölçü, boru çiçeği tohumu ve yaprağı; her birinden 15 ölçü, demir cürufu ve suyu ve hatmi yaprağı 10 ölçü, ebegümeci yaprağı öz suyu 10 ölçü, beyaz süsen ve soğanı ve mavi süsen, safran; beşer ölçü, kâfuru 4 ölçü, mum, gül yağı, yılan balığı, kemik iliği ve iç yağı; yeterince alınıp, terkip hazırlanır.

Bu verilen terkip daha güçlü olup ateşi daha az olanlara uygulanır. Bakır ve demir talaşları sıcak kil veya kırmızı kil alınır. Macun haline getirildikten sonra fırında veya ocakta yakılır ve ondan hap yapılır ve saklanır ve kurutmaya ihtiyaç duyulduğunda yaraya ekilir veya gül yağı ile karıştırılıp merhem şeklinde uygulanır. Yine bu çeşitten olmak üzere, güvercin gübresi alınır ve keten örtü içinde kül olana kadara yakılır v onun külleri yağla karıştırılıp haricen uygulansa fevkalade yararlı olur. Bu terkip cerahatli yerlerde yararlı olur: pişmiş pırasa veya cşck baklası, buğday veya arpa çorbasıyla bitotu yaprağının tozu karıştırılır. Eğer o yaraya bu terkipten yarar sağlanamazsa yanmış ılgın ağacı yaprağı veya yanmış keçiboynuzu yaprağı ufalanıp tedavi edilir. Şüphesiz yaralar kullanılan bu ilaçlara isyan ederse, onlara kötü yaralar için ilaçlar kullanılır.

Kaynar Sudan Oluşan Yanık Yaralar

Şüphesiz abartarak anlatmak mükemmel olur. Sıcak su organın üzerinde ateş etkisi yaratır. Burada doğru olan sandal, gül suyu, kâfuru gibi maddeleri, çözülme başlamadan önce onun üzerine uygulamaktır. O kısımdaki iltihap kurumadan da tedavi bırakılmaz. Muhtemelen bütün bir saat karlı bir yere bırakılmış olan hırka ile ıslatılır. Bu tedbir o yanığın kabarmasını önler ve o yanığa tedbirle başlanıp, o yanığın üzerine zeytin suyu veya nar suyu uygulanır.[160] Yaranın buğday çorbası veya had derecede sıcak merhemle muamele edilmesi uygundur. Yine zikredilen güvercin tersinden alınıp uygulanan ilaç da fevkalade yararlıdır. Yaraların tedavisinde kaynatılmış pırasa veya kurutulup dövülüp toz haline getirilen pırasa kullanılır. Burada birinci kısımda söylediğimiz başka ilaçlar da yararlıdır.

---

[160] TM: zambak suyu veyahut kül suyu saçarlar..

Kan Sızması ve Tutulması

Birinci Kitap'ta şöyle açıklandı: Kan damarlardan çıkar ve şüphesiz kanın çıkması damarlardaki zaaf sebebiyle ağızlarının açılmasıyla veya doluluğundan dolayı tıkanmasından kaynaklanır veya güçlü hareketten, örneğin bağırmaktan ve atlamadan kaynaklanır veya dışarıdan soğuğu çeken sıcaktan ortaya çıkmıştır. Ancak damarların kopması, açılması ve kesilmesi de onların birbirinden ayrılmaları sebebiyle ortaya çıkar veya içten yenme ya da şiddetli doluluk dolayısıyla oluşmuş olabilir. Damarların kendisinde ve peritonda oluşan çözülme dolayısıyla oluşan gevşemeden de kaynaklanmış olabilir. Öncelikle yol bulduğunda damarlardan kan sızar. Bu damar arterdir. Şüphesiz onun kendisi hareketlidir ve onun içindekini sıkıştırır, sıkar ve gevşetir. Onun üzerine orada baskı uygulanmazsa, bundan onun bağlantısında farklılık oluşur ve kan gerektiği üzere, damarın boşalan genişleyen kısmına doğru hareket eder. Bu durum göğün ışıklarına doğru bir harekettir ki, kanın özü, kökü, annesine *arter* denir. Arter ne kadar etlense de onun etlenmesi çok zordur.

Çoğunlukla arter her ne kadar etlenmese de, arterlerin çevresi etlenebilir ve kanın çok fazla akışına engel olacak şekilde daralır. Muhtemelen cildin biraz genişleyen yerinden kan çıkar. Ne zaman oraya baskı uygulansa ve fıtıkta görüldüğü şekilde içtekinin dışa dönmesi söz konusu olsa da bazen damarların kendisi deri altında kalır. Onun nabzı hissedilir ve orada kalır. Çoğunlukla bu durum karındaki arterlerde görülür. Diğerlerinde çoğunlukla deri altında fıtıklaşma oluşturur. Deri altında yumuşak şiş meydana getirir. Kan ve oradaki havayı bastırarak sakinleştirmek mümkün olur. Bu durum çoğunlukla boyun, kasıklar ve dizde kendiliğinden ortaya çıkar. Çoğunlukla da dışarıdan bir etkiyle veya kan alma dolayısıyla görülür.

Çoğunlukla hekimler şöyle zannettiler: Bütün arter fıtıklarının kırmızı kan damarlarında olduğunu, çünkü onlarda etlenme olmadığını söylemişlerdir. Bunun sebebi de onların kapanmamasıdır. Ancak etin (kasın) orada oluşmasının sebebi, ancak orada ihtiyaç olup olmamasına bağlı olup, kıyasla ve tecrübeyle anlaşılır; ancak kıyas artırılırsa, bu mukayese 2 tabakası arasında yapılır. Arterin tabakalarından biri etsi diğeri kıkırdaksıdır ve kıkırdaksı olan tabaka etlenmez. Ancak bu du-

rum tecrübeyle anlaşılır. Şüphesiz bazen kıkırdaksı tabaka etlenebilir. Bu mümkün olur.[161] Galen onları karşılaştırıp tecrübe yaparak dedi ki onların şekli kıkırdağın şekli et gibi olanla olmayan, kemik gibi olan arasındadır. Onların etlenmesi, birleşmesi gerekir. Ancak onun birleşmesi zordur. Ancak tecrübeyle gözlemek gerekir ve de hükmedilmiştir ki, arterlerin çoğu bu konuda tedavi kabul eder. Fakat tedavi edilmesi zordur. Biz bu konuda söylenenleri burada bırakıyoruz.[162]

Bu konuda biz diyoruz ki, bazı organlarda kanın dağılımı farklılık gösterir. Bazı organlara daha az kan gönderilir. Eğer organda açılma meydana gelmişse, örneğin karaciğer ve akciğerlere daha çok kan gönderilir. Bazı organlara iki kısım halinde gönderilir ve bu tehlike yaratabilir veya onda tehlike yaratmaz. Örneğin akciğerlere ve buruna gönderilir; kan gibi. Şüphesiz akciğerlere gönderilen kandan tehlike oluşabilir ve buruna gönderilen kandan tehlike olmaz. Her iki organa birden gönderilen kan çoktur. Örneğin mesane, rahim ve böbreklere bir defada gönderilen kan çok olmaz. Şüphesiz genel olarak bütüne gönderilen kan miktarı çok değildir. Muhtemelen bazen uzun sürede göndcrilen kanın miktarı çoksa, sonucu iyi olmaz; tehlikelidir. Arterlerden kanın sızıntısı çok farklıdır. Bazısı cidden çok tehlikeli ve tedavisi zor olabilir; örneğin el ve ayaklardaki büyük arterlerin kanaması gibi. Şüphesiz bunun benzeri durumlar çoğunlukla öldürücü olur ve kanama durdurulamaz. Bazısında kanama kolay durdurulur; örneğin kafa arterinin kanaması gibi. Şüphesiz kanama kötüdür. O tek başına çok yoğun olabilir. Çoğunlukla küçük arterlerin kanaması daha çoktur. Sonra kendiliğinden kapanıp kalır. Bilinmelidir ki, arterlerin kanı ile venlerin kanı farklıdır ve onların farkı arterlerin nabzı olması, atmasıdır. Venlerin kanı erguvanidir, ancak ölüm vaktinde siyaha doğru meyleder.

Bilinmelidir ki, bütün bu verilen açıklamalara göre, kusma ve özellikle kan kusma ve de arteryel kan kusma çok fazladır ve bu durumda hastada kasılmalara sebep olabilir. O kötüdür. Aynı zamanda hıçkırık da varsa, bu öldürücü olabilir. Hıçkırıkla birlikte bayılma acil ölümü

---

161 TM: Arterlerde olan kesiklerde kapanma olmaz ve iyileşme görülmez.

162 TM: Bu kadar bilgi vermekle yetiniyoruz.

getirir. Hezeyan, çırpınma, akıl karışıklığı, kasların kasılmasıyla birlikte görülüyorsa o çoğunlukla öldürücüdür.

Kanama Tedavisinin Kanunu: Kanamanın tedavisi kanın tutulmasıdır; durdurulmasıdır. Sonra orada olan yaranın tedavisidir. Eğer kanamanın sebebi oradaki doluluğun yenmesi ise, kanın durdurulması mümkün değildir. Ancak sebebi ortadan kaldırmak gerekir. Eğer sebebin ortadan kaldırılmasında süre verilmeyen bir durum söz konusu ise sebebi ortadan kaldıracak olan ilaçların yanı sıra, kanın akışını durduracak ilaçlar da verilir. Kanın tutulması ve kanamanın durdurulması için verilen ilaçlarla ilgili bilgi *Birinci Kitap*'ta verilmiştir. Ancak biz burada ona yardımcı olacak olanları zikredelim. Biz buradaki kanamanın durdurulabilmesi için kanın akışının zıt yöne çekilmesini önerebiliriz. Ancak aynı zamanda kanın çıktığı yere geri dönmesine de engel olmak gerekir. Ancak iki iş de veya fonksiyonda birlikte olmalıdır.

Birinci kısım ikincisine doğru kanı yönlendirmez, ancak çıktığı yerden ters tarafa doğru çekilebilir. Burun kanamasında karaciğer üzerine, sağ taraftan hacamat şişesi uygulaması yapılarak çıkış diğer tarafa yönlendirilir. Ancak burada işlem küçük, ince damardan hacamat şeklinde yapılır ve kan alma uygulanarak, bilinen şekilde kan zıt tarafa yönlendirilir. Ancak çıkış yerinin kötü olmaması gerekir. Aksi takdirde bu durum kanın akışını engeller. Oradaki yara kanın terkibini bozar, pıhtılaştırır; adeta onu örter. Burada ilaç tedavisi gerekir. Ancak bedenin hali, kişi baygınlık geçiriyor gibidir. Şüphesiz bu durum kanın bozukluğunu daha da artırır. Ancak olumsuz sebeplerden dolayı oradaki kanın çıkması için yaranın temizlenmesi gerekir. Ancak bu da yaranın kenarlarının birleşmesiyle olur. Bunun için de suyu çeken bir aletle ve aletin dışında başka bir yoldan onun dışarı çekilmesi gerekir. Ancak bu dağlama veya dağlayan ilaçlarla sağlanır. Bu yollarla kan orada dondurulur. Bu da oranın kapatılıp kurutularak ve etlendirilerek kapanmasıyla olur. Orada damarları olan etin bastırmasıyla ve orayı tıkamasıyla ve etin tabaka tabaka oluşmasıyla yara iyi olur.

Bilmen gerekir ki, eğer o cerahatle birlikte şiş de varsa, burada yapılması gereken şeylerin yerine getirilmesi zordur. Orayı birleştirmek mümkün olmaz ve oraya fitil ve oraya baskı da uygulanamaz; sadece yapıştıran, kasıp tutan uyuşturan ve kanı dindiren ilaçlar kullanılır.

Eğer bağlama şeklinde tedavi uygulansa veya açılsa, yayan ilaçlar verilirse, orada ağrı oluşur. Bu da cidden kötü bir durumdur. Burada ona uygun bir tek ağrı vardır. Bunun bütün işlevlerin tamamına ait olması gerekir. Onların her birinin ağrısı yoktur. Sonra kanın akıntı yolu yükseltilmelidir. Burada kol ve bacakların açılmasına ve gevşemesine gerek yoktur. Kan kolayca aşağı iner ve dışarı atılır. Bu iki amacın meyli gözlemlerle anlaşılabilir. Burada hastaya en uygun hale yakın olana yönelmek gerekir.

Hala bizim onun zikrettiğimiz hallerinin açıklanmaya ihtiyacı vardır. Bilinmelidir ki, burada öncelikle damarın arter olup olmadığının ve zikredilen belirtilerin kötü olup olmadığının belirlenmesi gerekir ve bununla birlikte şikâyetin arterle ilgili olup olmadığı belirlenmelidir; venlerde ise daha fazla dikkat göstermelidir. Sonra diyoruz ki, ancak kanın çıktığı organın karşı tarafındaki kanı temiz organı ovarak, masaj yaparak veya onu bağlamak veya hacamat yaparak tedavi ederiz. Hasta organın paralelindeki organ konum ve yer olarak uygun olmalıdır. Onların ikisi arasından bir çizgi çizildiğinde ikisi arasındaki mesafe aynı olmalıdır. Karşı taraftakiyle sadece uzaklıkları değil genişlikleri de eşit olmalıdır. Ancak her ikisi arasındaki uzaklık büyük olmalıdır. Eğer baş tarafına veya kol tarafına yakınsa terk edilmelidir. Şüphesiz yakınlık ikisi arasında aynı olmalıdır.

Bu söylediklerimizden, *Birinci Kitap*'ta dışarı atma prensiplerinde anlattıklarımızın hatırlanmasına ihtiyaç vardır. Burada kana ait organa yakın olan kısmın sıkıca bağlanması gerekir. Orada arter ve benzerlerinde kötü inişlerde oluşan fıtıklaşmanın olmaması gerekir. Aynı zamanda kan almanın uzak ortak taraftan yapılmasına hükmedilir.

Ancak kanın tutulmasının, durdurulması öncelikle, örneğin çok fazla burun kanaması veya mercimek, innap ve benzeri yiyecekler vasıtasıyla oluşan yoğun keymusun birikmesiyle sağlanır. Ancak ikinci olarak, hastaya uyuşturucu ve soğuk su içirilip vücudun soğutulması ve hastanın uyutulması gerekir. Bazen baygınlık yararlı olabilir; kanın tutulmasını sağlar. Ancak onun durumu daha sonraki kısımda açıklanacaktır. Müstakil bir kısımda onun açıklanması gerekir. Bazen arter bir taraftan kalbe birleşmiştir; hatta bazen iki taraftan birleşmiş olabilir. Eğer yoğunsa, bir taraftan kapanırsa muhtemelen diğer taraftan

bir başka arter dalıyla birleşir ve diğer taraftan kan akışı devam eder. Arterin 2 taraftan kalbe giriş yapmasının sebebi kalbe gelen damarlardan birisi tıkanırsa, diğeri ile kanın gidişi devam eder. Kanayan damarı belirlememiz gerekir. Bazı damarlar aşağıdan yukarıya doğru gelir. Bazıları da yukarıdan aşağıya uyluk boşluğuna doğru iner; ayaklardaki damarlar gibi. Onların bağlandığı yere ve kanamanın yoğunluğuna göre, onun nereden çıktığı ve nereye gideceği belirlenir.

Buradaki kanama için alınacak tedbirlerden biri de damarların sıkı sıkıya bağlanmasıdır. Bunun için de tedbir olarak, kanca ile damar çıkarılır. Ancak bu sırada damarı kapayan et biraz açılır ve daha sonra damar sarılır. Sonra da ona zikrettiğimiz ilaçlar uygulanır. Şüphesiz ki, eğer bu kanayan damar arterse onu keten iplikle sarmak gerekir. Aynı zamanda atmayan damarsa, vense, onun rengi genellikle sarı olur ve bu fiil oluştuğunda ona ilaç bağlanır. O sargı 3 ila 4 gün orada bırakılır. Bazen sen hareketlendiren ilaçların uygulanmasını gerekli görürsün. Elbette orada yırtık oluşturmamak gerekir. Ancak o kısmın etrafına biraz nemlendiren şeylerden uygulanmalıdır. Şüphesiz damara ulaşmasını sağlaman gerekir. Bunun yanı sıra, birleşme yerinin üstüne parmağını koyarak altındaki yerden akıntı olmasını önlemen gerekir. Bu şekilde bastırarak kanı gerektiğinde organın içinde zapt etmen mümkün olur. O yırtık kısmı temizleyip ve orayı hareketlendiren ilaçlar yerine, başka ilaçlar koyup, bu durumda gerekli olanlar için de organı rahatlatan ilaçlar vermek suretiyle, organı dirençli hale getirmelisin. Onun ağzı başlangıcından daha yukarıda olmalıdır. Hatta örneğin o kanama bağırsaklar ya da uterusta ise bu sebepten dolayı hastanın başı aşağıda alt kısmı yukarıya meyilli olacak şekilde yatırılması gerekir. Sonra 3 gün hastayı bu şekilde tutarak kanın akmasının engellenmesi gerekir. Kanama durana kadar da hastanın pozisyonu değiştirilmez.

Ancak bloke ederek, kanamayı durdurmak büyük damarlarda uygulanabilir. Çünkü bunun için[163] tavşan kürkü veya örümcek ağı veya eski keten hırka alınır ve onlardan fitil yapılır. Onun üzerine kanı engelleycn rahatlatıcı ilaçlar konup o fitil arterin içine lokma gibi yerleştirilir. Sonra onu üzerinden sıkıca bağlamak gerekir. Bazen sadece fitil uygulaması yapmaksızın, oraya arkaya kanı engelleyen rahatlatıcı ilaç-

---

[163] TM: deve ve keçi kürkünden.

lar kullanılması, hatta oranın etlenip kapanması için bile yeterli olur. Ancak oraya fitil uygulanması şüphe yok ki azar azar kan çıkmaması ve kan veya başka bir şeyi dışarı atmaması için tedbirdir.

Ancak hareket etmeksizin bu fitili uygulamalıdır. Şüphesiz oraya güzel kokulu bir şeyler koymalıdır.[164] Onun üzerine konan şeyler damarın içine nüfuz etmemelidir ve zift gibi hapseden, tutan şeyler olmalıdır. Özellikle süngerle üstüne kompres yapmalıdır ve parmaklarla da kuvvetli bir şekilde bastırmalıdır. Burada da bağlama yapılır ancak çekmek için kullanılan bağlama şeklinin aksine burada sıkıca bağlanır. Önceki güçlü bağlama çekme için kullanılır. Daha sonraki bağlama damarın arkasından uygulanır; öncekinin aksinedir. Denir ki, o yavaş yavaş şiddetlenir; diğeri bu durumun tam tersidir.

Kanamayı önlemek için yapılan bağlamanın ne zaman sıkı olması gerektiği bilinmelidir. Eğer zayıf olursa bu kanın seyri açısından zararlı olur ve kanı tatma ve o deliği örtme açısından yarar sağlamaz; zararlı olur. O kötüdür ve kaplayıcıdır. Bu kısımdaki bağlama nazik olmalıdır. Cidden şiddeti yoğun olduğunda buradaki bağlamanın çok sıkı olması gerekir. Bu durumda madde aksi tarafa meyleder. Bu halde bağları yavaş yavaş gevşetilmelidir; çoğunlukla damarı ortaya çıkarmak için yarılan etin iki dudağı toplanıp, bir araya getirilip, dikiş yapılır. Bildiğin şekilde bağlarla birleştirilir ve üzerine etlendirecek ilaçlar uygulanır. Örneğin jugular ven gibi, fıtıklaştığında onun oluştuğu yer elin parmaklarından biriyle bastırılır; sonra ona diğer elle bağ ve ilaç uygulanır.

Ancak kanamanın kapanması şu şekilde sağlanır: kanamanın olduğu yerin (deliğin) ağzına kapatıcı ilaçlar konur ve bunlara orada kan donana kadar ve yara kapanana kadar da devam edilir. Ancak soğuk şeylerle muamele edilerek, kanın delik ağzında (damarın ağzında) donması sağlanır ve o kısımda et bitmesi için şöyle yapılır: Örneğin damar enine kesilir ve o iki taraftan büzülür ve çekilir ve aksi taraftaki et (doku) akan tarafa doğru çekilir; o açık kısım kapanır. Çoğunlukla fıtıklaşan kısmın kesilmesine ihtiyaç duyulur. Çünkü bu durumun derine gitmesi söz konusu olur. Sonra oraya ilaç uygulanır; çoğunlukla damar yakınında iltihap olması bu şekilde önlenmiş olur.

---

164 TM: Çünkü kalp damarlarından az olarak ayrıldığında iki kısım olup sırt omurlarından beşinci omura yakın olduğunda bir kısım üste ve bir kısım aşağıya yanaşıp girerler.

Ancak yoğun yara vücuttaki yoğun ateşle oluşur. Eğer fıtık büyükse orada kireç ve bakır sülfat, arsenik, kimyon ve benzeri ilaçlar kullanılır. Ancak yara daha zayıf olup zorunluluk varsa bu ilaçlar kullanılır. Aynı şekilde denizköpüğü, kitre zamkı o kısmın üzerine yayılır ve sıkıca bağlanır. Ancak burada önemli olan yara hızla yırtılırsa cidden onların bağlanıp birleştirilmesi önerilir. Bundan dolayı oraya iyice ısıtılmış kızgın adeta alev gibi olan demirle dağlama yapılması önerilir. Derin olan iltihaplı yaranın iyi olması kolay değildir; onun iyi olması ve orada yeni doku oluşması, bitmesi uzun zaman alır. Şüphesiz bu sebeple yaranın iyileşmesi, kabuğunun düşmesi ihtimali zayıfsa, ona uygulanacak olan dağlama da zayıf olmalıdır. Bununla birlikte orada çok madde oluşur ve dağlama ile yoğun şekilde ısınır.

Ancak güçlü dağlama güçlü yarayı kapar; örtü ve fıtığı yok eder ve orası bağlanıp, büzülür ve iyi ve uygun önlemlerle yapılan dağlamalardan sonra yumurtanın beyazı, sönmemiş kireçle alınıp tavşan kürkü veya benzeri bir kürkle birlikte yaranın üzerine bağlanır. Bu tedavi çok iyidir: Kimyon ve kireç alınır ve söz konusu yere uygulanır ve üstü bağlanır. Ona ek olarak demir sülfat da ilave edilip, hepsi birden uygulanır. Dağlama ile birlikte ve orayı büzen şeyler ve kireç de uygulanır. Oradaki uygulama için verilen bazı bilgilere göre, eğer büzen şeyler uygulanmazsa, yaradan oluşanlar uzun süre kasılıp büzülemez; sabit kalır ve derinleşirler. Burada eşek gübresi ve gübrenin suyu, keskin lezzette besinlerle birlikte dağlama yapılana kadar hastaya uygulanır.

Ancak üstünkörü seçilen tutan ilaçlar, örneğin yıkanmış alçı taşı, pişmiş sakız ve nişastadır; değirmen taşı tozu, Arap zamkı, kendir ve kuru üzümdür. Bunlarla birlikte, kurbağa kuyruğu denen şeyle yine Sami toprağı da kullanılır. Ancak tutan ve bitiştirip etlendiren ilaçlar, örneğin sarısabır, kendir kabuğu, Acem kuru üzümü tozu da cidden iyidir. Yağ ile mazı yakılıp kullanılır. Onun yanma işi tamamlanınca o yeniden gerektiği kadar doldurulur. Yine yakıcı papirüs, kavrulmuş çam sakızı, demir pası, eşek pisliği, yakıcı at pisliği ve diğer yakıcılar, kemik külü yıkanmamış sedef külü, yine yıkanmış yanmış deniz süngeri yararlıdır. Ancak zifte batırıldıktan sonra veya şarapla muamele edildikten sonra yakılır. Sonra yanmış arpa da kullanılır.

İlaçlar kurumayı engelleme, gücüne göre, basit ve terkip şeklinde olanlar şeklinde sınıflandırılmıştır. Galen'in zikrettiği gibi, onların vasıfları iyidir. Onlar denendikten sonra iyi olduğu görülen ilaçlardır. O ilaçlar şunlardır: 20 ölçü demir sülfit alınır ve kendir unundan 16 ölçü ve sarısabır, kuru sakız 8 ölçü, arsenikten 4 ölçü, 2 ölçü jips alınıp dövüldükten sonra 20 ölçü hurma ile birlikte ilaç haline getirilip burada uygulanan fitil üzerine dökülür ve oradaki yaranın üzerine yayılır. Şüphesiz fevkalade yararlı olur. Yine geven, Mekke sarı sabrı ve kardeşkanı alınır ve fitilin üzerine konur ve sıkıca bağlanır. Yine sarısabır, kendir, arsenikle, bilindiği üzere bağlanır. Yine yakılmış sünger zikrettiğimiz şekilde uygulanır. Yanmış tuğla alınır; kurşun kiri, çinko karbonat ve sarısabırla uygulanır veya kendir ve kükürt alınır ve dövülüp toz haline getirilir. Yumurta akıyla fitil haline getirilerek kullanılır veya demir sülfat 10 ölçü ve kandindiren veya tozundan 8 ölçü, rezene, yanmış jips sekiz ölçü alınır veya demir sülfit, yanmış bakır, demir sülfat, yanmış bakır sülfat eşit ölçüde iyi kalitede akan kandan alınır; özellikle baştaki kanamadan alınır. Sarısabırdan 1 kısım veya yarım kısım veya her 2 ölçüde kalsiyum sülfat alınır; hepsi de bedeni yumuşatmak için kullanılır. Yine 10 ölçü kendir kabukları içine kalsiyum sülfat ilave edilerek, yumuşak gevşemiş bedende vücudu nemlendiren kendirden 1 kısım onun üstüne konur ve 11 kısım yağlı süt de onun üstüne ilave edilir. Onlar kanayan yaranın üstüne uygulanır veya onun üzerine kardeşkanı, gevenle karıştırılıp yumurta beyazıyla macun yapılıp tavşan kürkü üzerine konur veya söz konusu yerin üzerine serpilir.

Üçüncü Makale
Yaralar Hakkında

Yaralar Hakkında Bütün Açıklamalar

Yaralar cerahatlerden ve açılmış olan püstüllerden ve döküntülerden meydana gelir. Eğer etteki bağlarda farklılaşma olursa ve bunlar uzun sürerse ve irin içirirse, ona *yara* denir. İrinler yaraların, organın zayıflayıp bozulmasına kadar gidebilen durumlardan meydana gelebilir. Çünkü onun zaafı organda çözülmeye sebep olur. Bununla birlikte organın atlayıp geçen fazlalıkları da çekip kasar veya merhem vasıta-

sıyla organ gevşetilir ve orada rutubetle ve yağla oraya yapışkan yara oluşur. Burada oluşan ince iltihaba *sedid (yaradaki sarı su)* denir ve onun yoğun haline *vasah (kir)* denir. O beyaz donmuş renktedir veya siyaha bakar ve kurt şeklindedir. İnce hıltlardan kan *serumu (kanın sarı suyu)* gibi bir sıvı oluşur veya sıvı vardır ya da o sıcaktır. Yoğun hıltlardan orada kir denilen oluşum ortaya çıkar ve çoğunlukla şişte sarı bir sıvı oluşur. Bu serumun kurutulmaya ihtiyacı vardır.

Yaralar açıktadır. Bu yaralarda yoğun ağrı vardır. Bu yaralardaki ağrı çözülmez. Ancak eğer etrafında sertlik, katılık varsa bu yapı ona destek olur. O organ içinde yararlı bir delik vardır veya katılaşmaz ve onlara *mihba (gizli)* ve çukur denir. Bazıları onun gizli olan derinin altında saklı olduğunu söylemiştir. Muhtemelen onun dibi kovuk gibidir ve dar ve derinde olan büyük eski yaradır. Burada onların adlarını tartışmaya gerek yoktur. Yaranın üzerinde sertlik, katılık oluşmuşsa ona *kurumuş* denir.

Kronikleşmiş büyük yara kötüdür. Onun kötü olup olmaması, oradaki his durumundan anlaşılır. Onun oluşumundan sonra orada kötü bir his olabilir. Orası ya sakindir veya onda ağrı vardır. Oradaki hissin yoğunluğu sinire yaranın uzaklığı ile ilgilidir; yakınsa yoğun ağrı olur. Özellikle aşağı meyilli olanlarda ağrı yoğundur. Bazen organ hareket etmekte zorlanır. Eğer yara (kronik yara) bağlarına doğru son bulursa, sıvı bunların yanından akar. Ancak kemikte ve bağlarda ağrı hissedilir. Bazen yara çok büyük değildir. Bazen yaranın rutubeti kemiklere kadar inmez; daha incedir ve rengi sarıya meyillidir; arter de vene doğru iner ve çoğunlukla ondan kertenkele şeklinde bir şey çıkar. Bazen kronik yara, ven ve arterin temiz kanının olduğu yerde son bulur veya artere doğru koyu kırmızı kan vardır. Boşluktan rutubet ele doğru yönelir; akar, sızar. Bu yapışkan gevşek kavun sıvısı gibi bir maddedir.

Çoğunlukla bir tek iltihaplı yarada birçok ağız oluşmuş olabilir. Bundan dolayı yaranın (kovuk oluşturan) bir tane mi yoksa birden fazla mı olduğu bilinemez. Bazısında yaranın rutubetli ağızları vardır. Eğer kronikleşmiş yara bir tane ise, onun bir tane ağzı vardır. Onun çeşitli renkleri vardır; kırmızı veya beyaz ya da şu veya bu renkte olabilir.

Kronik yaralar sınıflandırılmıştır; denir. Bazı kronik yaralar elem verir; bazısında elem yoktur. Onlarda şiş oluşmuş olabilir veya şiş olmayabilir. Onlardan bir kısmı kırmızı olabilir veya kirli olabilir. Ancak onda fevkalade çok ve yoğun rutubet vardır; fakat kötü değildir; ancak akıntı vardır ve onda salgı gibi bir akıntı oluşmuştur; pis kokuludur ve güney rüzgârı ona zarar verir ve sıcakla birlikte rutubetli hava onu iyice bozar. O dokuyu yer ve yara adeta iki katı olur. O kısım soğuk ve sıcaktan etkilenir ve bu şekilde yarada mevcut olan kılların düşmesine sebep olur. Kronik yara üzerindeki kıllar dökülür. Yaradan sıcak sarı renkte irin damla damla akar, sızar. Bazen ondan yakıcı sıcak bir sıvı çıkar. Bu sıvı o kadar sıcak olabilir ki, çevresini yakar. O öldürücü bir sıvıdır. Bu durumda iyileşmesi zorlaşır ve orada doku yenmesinin yanı sıra kokuşma da vardır. Onların her çeşidinde hızlı yayılma hareketi vardır. Bazen de bu kronik yaralar, hiddetiyle bozuk ya da çürük ve sıcak olmayan, ancak ona bitişik olan yerleri de yer. Onunla birlikte öncelikli olarak, doku kaybı olur. Galen bu hastalığa *Acem ateşi (egzema)* demiştir. Hızlı oluşan uçuk şeklindeki yaralara da *yiyen yaralar* adı verilir. Terkip şeklindeki kokuşmuş yara da bir yara çeşididir. Bu yara çeşidi bozuk bir hastalıktan veya çeşit çeşit hastalıklardan meydana gelmiştir.

Katı yaralar yeşillenmiş ve siyahlaşmışsa kötüdür. Soğuk yaralar beyaz şişlerdir ve ısıtıcı ilaçlarla rahatlatılır. O hastanın vücudunun rengi kötüyse kurşun beyazı veya sarı ise bu onun karaciğerinin mizacının bozuk olduğunu gösterir ve oluşan bozukluk yaraya dönüşür. O yaranın iyileşmesi zordur. Yaralar ağrının yanı sıra kaşıntı da oluşturmuşsa ve kökleri geniş, beyaz, kaşıntısı az olursa, onun mizacı soğuktur. Yaranın arkasından kötü hastalıklar ortaya çıkar Çünkü tabiat dışarı attıktan sonra onlardan geri kalan fazlalıklar bozukluk oluşturur. Kılları döken yaralar kötü olan yaralardır.

Hızlı ölüm belirtilerinde şöyle denmiştir: İnsanda yumuşak şişler ve yaralar varsa onun aklı kaybolur ve ölür. Kötü yaraların sebebi bedenden gelen kötü fazlalıkların oluşturduğu cerahatler veya kötü tedbirlerdir. Bazen kötü uçuklar oluşur. Onların rengi kötüdür. Hızla yaraya dönüşür; sonra yayılır. Yaranın kötülüğü onun kokuşmasından

hızla büyümesinden durumundaki bozuklukta kullanılan iyi ilaçlara rağmen, düzelmesindeki zorluktan anlaşılır.

İyileşmesi uzayan yaralar ve cerahatlerden kurtulma konusunda alınacak önlemler daha önemlidir. İltihaplanmanın önlenmesi veya doğal fiili (fonksiyonu) için kullanılan ilaçlarla tedavi edilir. Çünkü bu fiil doğal yoldan olan doğal fiildir. Biz doğal olgunlaşmayı uzatmamalıyız. Kötü yaraların arazlarından (belirtilerinden) kötü, pis kokulu ve bozulmuş olanlar korunmalıdır. Bazen yaranın pek az kokusu olmasına rağmen çözülmez. Yoğun sıcaklıktan dolayı ve diğer garipliklerden hastalığın iyileşme süreci uzar. Biz burada bir başka konuya geçelim diyoruz.

Yaralar kasılma ve sarsılmalar nedeniyle olursa, iyi huylu yaradır; kanser niteliğinde, karışık mizaçta ve yüzen yara ve de belli bir kanalda akan yara şeklindeyse, ondaki iyileşme süreci uzamış olabilir. Muhtemelen yarada uzama ve şiş görülürse, bu onun iyi huylu olduğunu gösterir. Onunla birlikte sarsıntı, titreme görülmezse, akıl karışıklığı yoksa ve benzeri araz durumlar görülmüyorsa, şüphesiz orada örneğin ondaki organlarda ve arkadaki organlarda ve onların sınırlarının ötesinde bir durum söz konusudur. Şüphesiz şiş aniden kaybolur ve boşluk oluşur. Oradaki irin veya benzeri çözülmez, sonra sinir organlarının ötesine geçer.[165] Gizlenen yaralardaki gibi, o katı kısım omuriliğe geçer. Yaralar uyluk önünde ve dizde görüldüğünde eğer kasların içindeki sinirlerin üstüne kadar erişirse (uzarsa) titreme, akıl karışıklığı, kasılma oluşturur.

Damar organlarında ve çoğunlukla da vücut sağlıklı görünümde olursa hasta kurtulur. Ancak bu durum vücudun alt yarısında oluşursa, ancak kanlı ishal olur. Aynı zamanda akıl karışıklığından veya sonra zatülcenp oluşmasından veya vücudun üst kısmında onun yüzünde irinleşme olmasından korkulur. Sen *Üçüncü Kitap*'ta göğüste irinleşmenin anlamını ve yine akıl karışıklığının sebebini de öğrendin.

Yaraların iyi işaretlerinden biri onun etrafındaki kılların dökülmesidir. Çoğunlukla yaraların tedavisini kabul eden bedenler iyi mizaçlı-

---

[165] TM: Hayrun noktalı ha ile yazılmış olup bir doktorun adıdır. İyileşmesi zor bir çeşit yara ilk önce ona arız olup o yaraya ilk önce noftûn edip ve ilk önce o tedavi etmekle ona hayrûnîye adı verilir.

dır ve vücudundaki kan iyi olup rutubet fazlalığı azdır. Ancak rutubet çokluğu veya kuruluğu yaraların tedaviyi kabulünde yavaştır. Çocukların rutubeti kabulü ve yaşlıların kuruluğu kabulü gibidir. Özellikle hastanın asıl mizacı kuru olup ondaki iyi kan eksikliği veya yokluğu söz konusu ise rutubet oluşum safhaları yaşlılardaki gibidir. Bundan dolayı, bu tip yaralar sıvı birikmesi oluşturmuşsa, o yaraların tedavisi zordur. Hamilelerde menstrual kanın tutulmasıyla fazlalıklar da tutulmuş olur. Ancak yaşlılar bu yaralardan kurtulamaz. Onlardaki bu yaraların iyileşmesi cidden hızlı değildir.

Bazen yaralar iyileşir ve sonra hastalık biter. Çünkü orada yaranın içinde, yaranın bulunduğu yerde et biter, ancak yaranın içindeki fazlalık tam olarak temizlenmemiştir. İkinci olarak oraya bağımlı olan kötü, bozuk maddelerin de oradan ayrılması, atılması gerekir. Bazen cerahatli yaranın yok olması ve orada boşluk oluşması tedavi konusunda yanlış bir fikir verebilir. Onun kuruma halinde olduğu belirlenir ve bu hastalıktan kişinin kurtulduğu kanaati (görüşü) oluşur. Çünkü onun durumu ondan kurtulmuşa benzer, bizim zikrettiğimiz gibi. Sonra hareket azalır ve titreme, öksürük, çarpıntı, yan yatmadan oluşan rahatsızlık ve diğer bunun benzeri şikâyetler kaybolur.

Yaralara, biten et olarak bakıldığında bazı yaralarda et fazlalığı görülür; bazısında böyle fazla et biter. Bazısında bu şekilde gereksiz et bitişi görülmez. Böylece fazla et bitmesi (oluşturması) gösteren yaralar oradaki temizlik bitmeden önce, orada hızla et oluşturmuştur. Bu durum yaranın iyileşme süresini uzatır ve yarada yenme meydana gelmesine sebep olur. Onun cevherinden bir şeyler kaybolur. O yaranın tamamen iyi sonlanmadığı ve yoğun ağrı olduğu görülür. Özellikle kronikleşen yaranın süresi bir yıla kadar uzayabilir veya orada parçalanma oluşur, yara kronikleşir. Onun çevresindeki kemiklerin çıkarılması gerekir. Kişi sevdavî yaralardan kurtulamaz. Onlar etlerde ve kemiklerde gerçekten bozukluk oluşturur.

Yaraların Gösterdiği Bozukluğun Sebepleri: Organ zayıf olduğundan bütün ona gelen maddeleri kabul eder. Kanın keyfiyetindeki kötülük, bozukluk organın mizacındaki kötülükten oluşmuş olabilir. Bu çoğunlukla karaciğerin mizacından kaynaklanır. Karaciğerin rengi beyaza meyilli ise veya dalağın kötü mizacından dolayı sarı renkteyse

veya siyaha meyilli ise ya da siyah ve beyaz lekeler varsa, onunla birlikte bütün bunların görülmesi, vücutta bütün hıltların kötü olması demektir. Bunun gibi kötü maddeler değiştirilmediği ve ete dönüştürülmediğinde, fazlalıklar ve yağlar dönüştürülmeyerek, ona zarar verilmiş olur; kanın miktarı ve maddeler artar veya azalır. Onda yara için gerekli et oluştuğu belirlenemez. Saf kan eksik olduğunda, yara temizlenip kabuk dökmeye başlar, ancak tam olarak kurtulmaz ve et oluşmaz. Ancak vücut temiz ve kan azsa veya et oluşturacak olan onun etrafındaki dokular uyarılmışsa, öncelikli olarak oraya gelen damarlar hareketlenir, çünkü oradaki kemik bozulmuştur veya rengi yeşil ve siyaha dönüşmüş veya komşusunda, çevresinde bozuk mizaçlı organlar oluşmuştur. Tedavisi zor olan yaralar yuvarlak yaralar ve benzerleridir. Onlar çocuklar için öldürücüdür. Çünkü çocuklar şiddetli ağrıya dayanamaz. Onların tedavisi zor ve sıkıntısı çoktur.

Yaraların Tedavi Kuralları

Bilinmelidir ki, bütün yaraların kurutulmaya ihtiyacı vardır. Ancak kas bozukluklarında ve çürüklerinde öncelikli olarak bozukluğun düzeltilmesi gerekir. Bunun için ilkin rahatlatıp gevşetilir ve rutubetlendirilir. Bununla birlikte daha sonra, kurutmak için yaranın temizlenmeye ve cilalanmaya ihtiyacı vardır. Bu hallerin dışında, yaraları kendilerinde bazı şeyler yapılmalıdır. Tedavi yaranın kendisinde olmalıdır. Söz gelimi yara büyük ve şiddetli ise kurutulmaya ihtiyacı vardır ve 2 kenarın çekiştirilmesine ihtiyaç gösterir ve bazen de yaranın iki kenarının birleştirip dikilmesi gerekir. Biz yaranın durumuna göre, çekiştirilip birleştirilmesi ve onun ne gibi durumlara ihtiyacı varsa ona göre hareket edilmesini söylüyoruz. Bu konuda biz cerahatler kısmında bilgi verdik.

Bilinmelidir ki, yaraların bazen tedavilerinde akıcı ve delip geçen, zerk edilen, vuran, çarpan tedaviye ihtiyaç duyulur. Merhemler ve benzerleri burada gereklidir. Yine burada yıkayan, rutubetlendiren, aşağı kısmı kurutan ilaçlara ihtiyaç duyulur. Özellikle cerahatli derin yaralarda rutubete üstün gelen güçlü kurutuculara ihtiyaç vardır. Aynı zamanda, ilaçların akıcı olmaları için bazı başka ilaçların katılmasına gerek duyulabilir. Onlara yapıştıran ve birleştiren ilaçların da katılması gerekebilir. Senin bunları bilmen gerekir.

Yaraların bağlanmaya ihtiyacı olduğunu bilirsin. Onların 3 sebepten dolayı bağlanmaları gerekir. Bunlardan biri pis kokuyu gidermektir. Yaranın bağlarının onun bittiği yerlerde çok sıkı olup, yaranın ağzına doğru gevşek olmalıdır. Böylece onun bağları güzel olmuş olur. İkinci olarak merhem şeklindeki ilaçlar koruma, aynı zamanda et bitmesini sağlamak içindir. Onun üstünde baskı oluşturacak sıkı bağlara ihtiyaç yoktur. Ayrıca yarayı iki kenardan şiddetle sıkıştırmaya gerek yoktur. Üçüncüsü kenarlarında etlenme gerekir ve bundan dolayı orada baskı olmamalıdır; kanatları gevşek olmalıdır; muhtemelen kendisi sağlıklı bir şekilde çeker. Eğer yarada şiş oluşmuşsa orada acı, sıkıntı vardır. Bu nedenle sıkıntı yaratacak şekilde bağlanması gerekmez. Bağın şişe engel olup olmadığı muayene edilmelidir. Şişin tedavisi yaranın gözlenmesiyle birlikte olur. Çünkü onun tedavisi şişinkinden ayrı olabilir. Şişin tedavisi gözlenip yaranın tedavisi ondan sonra yapılır. Aynı şekilde yaranın etrafında çürüme ve harabiyet oluşursa vc o kısımda yeşillenme ve kararma varsa oradan hacamat yoluyla kan almak gerekir. Çünkü onun yeşillenmesinin sebebi kanın toplanması olabilir. Sonra kuru bir sünger oraya konulmalıdır. Daha sonra da kurutucu ilaçlar uygulanır.

Yara iyileştiğinde veya yaranın temiz olduğu görüldüğünde o yaraya bedenden bir şeyin katkı yapıp yapmadığını düşünmelisin. Muhtemelen vücutta bir şeyin gitmesi gereken yere gitmemesi ve görevini yapmaması tedavide kesinti oluşturur veya dokular arasındaki bağlantı engellenmiş olabilir. Oradan kan alınarak maddeyi ishal veya kusma ile dışarı atmak gerekir. Bu yollarla dışarı atma yararlı olabilir. Hippokrates onun yararlı olduğuna tanıklık ettiğin söylemektedir. Eğer yaralarda kemik kırıkları veya zarlarda parçalanma ya da benzeri arazlar oluşmuşsa onlara nesneleri çeken tedavi uygulanamaz. Ancak kemikler kısmında dediğimiz işlemler uygulanmalıdır.

Yaralarda yapılması gereken ilk şey ilaçla iltihaplanmış yarayı temizlemektir. Sonra ilaçla orayı arındırmak ve etin bitmesini sağlamak gerekir. Eğer yara temiz, düzgün ve ağrısızsa ancak gevşek, yapışkan bir yapıya sahip olur; yağlıdır.[166] Bu tip yaralarda dağlama yapmak uy-

---

166 TM: Ancak iltihabı olmayan iyileşmelerle kabuk bağlanır ama yarada olan pis koku tedbirinde tahriş edici ve temizleyici ilaçlara ihtiyaç duyulur ve o pis koku ilaçları ilk önce

gun olur. Daha önce ilaçla tedavi edilenin de dağlamaya ihtiyacı vardır. Çünkü onda his yoktur. Sonra yavaş yavaş onun gevşekliği azaldığında et oluşmaya başlar. Mümkün olduğu kadar orada ağrı olmamasına dikkat etmek gerekir. Özellikle yarada iltihap ve ateş varsa dikkatli davranmak gerekir. Çünkü iyileşmeye engel olan sebeplerin ortadan kalkması gerekir. Daha önce biz o sebepleri saydık ve onlardan söz ettik; yaranın kötüleşmeye meyilli olduğunu da söyledik. Sen öncelikle ilaç tedavisi yapmazsın, ancak gerektiği şekilde yara ilaçlarıyla yarayı temizlersin. Çoğunlukla organın mizacını düzeltirsin; bu da yaranın düzelmesi için yeterlidir.

Çoğunlukla kötü yaralar yumuşak etlerde oluşur; o kırmızıdır ve sıcaktır; yaranın üstündeki et için sert soğutan masajlar uygulanır (sertçe ovalanır). Ona itüzümü suyu, Ermeni kili ve sirke karıştırılarak uygulanır. Yine masaj için sandal otu ve kâfuru kanı soğutmak üzere kullanılır. Buradaki irin iyileşmez ve yaranın açıklığı daralmazsa, yaradaki ağrıyı yatıştırma çalışmalıdır. Bu tarifi burada yapılmayacak olan rahatlatıcılarla yapılır. Yarada çok fazla ağrı söz konusudur ve o ağrıyı sakinleştiremiyorsak ondaki zarar belirlenip, sakinleştirmeyi sağlayıp, onu tedavi ederiz.

Pis kokulu yaralar temizlenmeye ihtiyaç gösterir. Onların rengi değişir; rutubetleri vardır ve ondan akan sıvı oluşur ve bu sıvı gittikçe artabilir. Bazen o balla temizlenir. Bazen de onun üzerine serpilen tozlarla ve merhemlerle tedavi edilir. Eğer yara temizlenmezse, oradaki pislikler uygulanan ilaçların etkin olmasına engel olur. Bundan dolayı öncelikli olarak, onların temizlenmesi zorunludur. Sonra ancak etin bitmesi mümkün olur. Oraya çok miktarda temizleyip, parlatan ilaçlardan uygulamak gerekir. Bildiğin gibi, bu uygulama orada etin bitmesini ve oranın parlamasını sağlar. Bazen orada kötü et bitebilir. O zaman oraya cilalayan ilaçlarla birlikte o kötü dokuyu yiyen ilaçlar uygulanmalıdır. Yiyen ilaçlardan sonra, oradaki kabukları döken ilaçlar verilir; sonra tedavi edilir. Bu yol bizim derin irinli yaralarda da uyguladığımız yoldur. Diyoruz ki, ilkin yarayı temizleyip, sonra ilaçla tedavisi yapılmalıdır.

---

kullanmada el-luzug kılınır. Çünkü pis koku duyma kuvvetine engel olmakla şiddetli iltihap ilaçlarıyla orada olan şiddetli ağrıyı hissetmez.

Bazen bazı vücutlarda tek ilaç etin bitmesinde yeterli olur. Bazılarında yiyen ilaçlar dokuyu cilalar; parlatır. Bazılarında ise cilalayan ve eti bitiştiren ilaçlar kullanılmaz. Çünkü bedeni güçlendiren ilaçlara ihtiyaç vardır. Ancak onların miktarını ve dozlarını artırmak ya ona verilen yağı azaltmak ya da başka kurutucu ilaçlar ve parlatan ilaçlar verilmelidir. Başka bir ölçüde karıştırılıp onda yiyen ilaçların miktarını daha azaltmalıdır ve onun yağını daha artırmalıdır. Tedavide kullanılan ilaçların daha az olması ya da kasma özelliğinin daha az olması gerekebilir. Öncelikle yaralar güçlüyse, onların tedavisi daha zordur. Yaranın üzerine ilaç uygulanması gerekir. O ilaç 3 gün süreyle orada bırakılır. Daha sonra oradan kaldırılması gerekir. Daha sonra yaralara yağ uygulamak gerekir. Ona dışkı yağı ve mersin yağı ve mastika yağı uygulanır. Orada yara kalmadığında özellikle onu taşıyan organlar buna ortak değilse, güçlü ilaçlarla ağrılara son vermek gerekir. Ancak onda his yoksa bu gibi ağrı kesici ilaçlar kullanılmaz. İlaç yara karında yara yüksek yerde ve de yoğunsa yararlıdır. His kısmında hızla bozukluk olması mümkündür. Buna göre, yaranın etkisinde olan organın karşı tarafındakilerde de his yoktur ya da hissi zayıf olur. Bundan dolayıdır ki, bu ilaçlara içteki yaralar dayanamaz; örneğin iç yaralarda bakır pası gibi ilaçlar alındığında ve özellikle de onu içenlerde his zayıflar veya kaybolur. Onların çoğunlukla kitre zamkı ve Arap zamkı ihtiyaçları vardır ve hastaya iki uygulama arasında lavman yapılması gerekir.

Yaraların tedavisinde iyi bir uygulama da organı teskin etmek ve öncelikle de hareket ettirmemelidir. Ortak hareket eden organları uyarmamak gerekir; biraz zararlı olur. Öncelikle de sert hareketler yaptırmamalıdır. Bilhassa hıltları bozuk olan vücutta zararlıdır. Özellikle komşu 2 organ arasında olan yaralarda dikkatli olmak gerekir. Örneğin göz kapağı ve göz arasında ve 2 göz kapağında ve 2 parmak arasında 2 omuz arasında ve o yerlerle ilgili kısımlardaki etlerde yara olursa hızla derinleşip, iltihap yaraya dönüşür. Bu tip yaralar oralardaki büyük arterler ve venlerden kaynaklanıp oralarda şişip gevşek etlerin içine yerleşmişlerdir, örneğin kasık ve koltuk altı ve kulak arkasında görüldüğü gibi. Bunlar söz konusu ettiğimiz kaşıntıyı yapar. Bu hastalık gözlerde görülen hastalığa (uyuz) benzer. Özellikle vücut

kötü, bozuk fazlalıklarla dolduysa bundan dolayı ağrı artar ve onlar (fazlalıklar) yaralara dönüşür; yaraları oluşturur. Bunları tedavi etmek gerekir. Bu da vücudu tam izleyerek ve bu kısımda anlatıldığı gibi yapılmalıdır.

Şişler temizlenmedikçe ilaç etkili olamaz. Sonuç olarak basilik damarlar gibi organların da sıkıntılardan korunma gereksinimi vardır. Vücut eğer temiz tutulursa ve vücuda sıkıntı verecek olanla vücut arasına engel konulsa, engellenilse, her durumda onlar vücutta yara oluşturamaz.

Bu konuda söylenenlere kulak vermek gerekir ve burada önerilen şudur: yara, uygun olan ilaçlarla tedavi edilmelidir veya yara tedaviye uygun olmayabilir. Tedaviye uygun olan için, her ne kadar tedavi yararlı olmasa da zararlı da olmaz. Ancak ilaç yaraya uygun olmayıp, yaraya zıtsa o ilaç güçlendirilip etkisi artırılarak, onun yarayı kurutması, temizlemesi veya bunun dışında, başka kötülüklerden uzak tutması sağlanabilir. Daha sonra ondan başka bozukluklar meydana gelmemelidir. Bedenin gücünü artırması gerekir. Ancak durumu dolayısıyla o ilaç vücudun özelliklerine ters düşebilir. Örneğin yarayı gereğinden fazla ısıtıp yarada kızarıklık ve iltihap oluşmasına sebep olur. Onun gücünü artırmamak gerekir. Eğer iltihap oluşmuşsa soğutan merhem uygulanmalıdır veya onu (yara) rahatlatacak merhemler kullanılmalıdır. Onun kasılma ve kurutma gücünün artırılmaya ihtiyacı vardır. Ona örneğin, narçiçeği, mazı ve benzerleri verilir veya yaranın kurutulabilmesi için kurutucu ilaçlara ihtiyaç vardır. Biz onu (yara) yiyen ve temizleyenlerin seçkin olanlarından bazılarını zikrettik. Orada güçlü kesen ve parlatan şeylere de ihtiyaç duyulur. Ancak burada ilaç uygulanması çok uygun değildir. Çünkü hastanın mizacı burada çok abartılıdır ve bundan dolayı bu kısımda güçlü ilaçların zıddı olanları hastaya vermek gerekir. Hatta mizacına uygun olan değil, zayıf olanı ona uygulamak gerekir.

Cerahatli Yaraların İlaçla Tedavisi: Cerahati temizleyebilmek için orada kurutucu ilaçlara ihtiyaç vardır. Daha sonra et bitiren ilaçlar verilir. Eğer yara yumuşaksa, onun üzerine yapıştırılan ilaçlar uygulanırsa, oradaki yaranın cisimlerini (kısımlarını) zayıflatıp çürütür. Muhtemelen önce yarayı kurutmak, sonra onları uygulamak gerekir.

İlaç verildiğinde rutubetin eksilmesi beklenir veya sen tam zıddını görebilirsin. Bedenden dolayı kuruma olmamıştır. Burada ilacın gücünü desteklemelisin; onun artmasını sağlamalısın. O ilaçlar rutubeti kurutmalıdır. Onu parlatmak için bal kullanabilirsin. Kabız yapan ilaçlar kullanılabilir; örneğin narçiçeği ve şap gibi. Biraz yağ gücünden yararlanabilirsin. O yağlar yaranın kurumasını sağlayabilir.

Şüphesiz yara çok fazla kuruduğunda gücünün bütünüyle azaldığını gördüm, yani kuruduğunu, parladığını, kasılıp tutulduğunu gördüm. Yaranın içinde et bitirecek ilaçları uygulamaya devam ettim; oraya onları yükledim. Burada bir şey vardır ki, doktoru yanıltabilir. Şöyle bir durum vardır: Burada ilacın söz konusu organa gidip temizlemesi gerekebilir. Bu durumda doktor oradan (yaradan) akan sızıntının temizlenmesi ve dokunun güçlendirilmesi gerektiğini düşünebilir ve ilaçları daha da artırır ve şişmiş yaraları açıp yaranın kenarlarını harap eder. Hasta bu durumda iltihabı hisseder.

Bilinmelidir ki, yarayı kurutan ilaçlar yoğun şekilde soğutan ilaçlardır; ban otu, afyon ve abdüsselam otu gibi. Bazısı da şiddetli ısıtıcıdır; örneğin çam sakızı ve zift gibi. Sen nasıl bir hummayı diğeri ile değiştirirsen, mizacı da bir diğeriyle değiştirirsin. Yağlı sıvı ilaçları kurutan ilaçlarla değiştirirsin; örneğin şap, muz, nar kabuğu, kendir kabuğu, kurşun oksit, arpa unu, arpa ve buğday karışımı, gelincik çiçeği, sinek ağacı yaprağı gibi. Taze ceviz yaprağı ve cevizle lapa yapılır ve onlarla ve onlar gibi ya da onlarla veya onların şarapla pişmişleriyle cidden yararlı ilaçlar yapılabilir ve yaradaki nemi bu ilaçlar emer.

Cidden bu hastalık için yararlı olan merhem şöyledir: kurşun oksit alınır ve taze sirkeyle ve zeytinyağı ile beyazlaşana kadar çırpılıp kullanılır. Sonra antimonlu göz ilacıyla yanmış bakır, mazı, narçiçeği, kardeşkanı, şap, altın, gümüş kiri; hepsinden eşit ölçüde alınıp ezilir, yumuşayıncaya kadar dövülür; her birinden kurşun oksitten alınanın 1/10'u kadar alınır; hepsi karıştırılır ve *Akrabadin*'de zikrettiğimiz ilaçlar kadar alınır.

Zikrettiğimiz gibi, akan yaraların tedavisinde kitre zamkı ile yıkanmaya ihtiyaç vardır. Onlar deniz suyu ile yıkanabilir, ancak şap suyu da yarayı yıkar ve sıvıyı çeker ve kurutur. Burada zikredilen ilaçların hepsi şiş olursa zararlıdır. Kaynatılmış Hint selvisi onlar için iyi bir kurutu-

cu olur. Helile, lotus ağacı yaprağı ve tespih ağacı yaprağı kaynatılıp öz sularıyla yara yıkanır. Selvi ağacı yaprakları da onun için iyidir.

Pis Yaralar

Burada yarayı temizleyip parlatan ilaçlar uygulanır (verilir). Bizim *Kânûn*'da ifade ettiğimiz üzere öncelikli olarak, o ilaçlar güçlü olmalıdır. Sonra azar azar kunduz otu, loğusaotu ile bal ve biraz sirke karıştırılıp azar azar verilir. Yine sakız zamkı kendi kadar gül veya iç yağı ile karıştırılır. Yine süsen kökü balla karıştırılıp kullanılır. Yine bezelye unu ve çavşır tohumu,[167] terkip olarak Hindi merhem, yeşil merhem, bakır karbonatla haricen uygulanır veya onlar amonyak zamkıyla ve benzerleriyle karıştırılıp hap yapılır. Kayser (Sezar) merhemi, kitre zamkı tozuyla yapılan merhemler ve tuz merhemi, karaturp, yeşil hap Galenos diye bilinen hap da tedavide kullanılır. Kurutucu ilaçlardan zeytinyağı tortusu, bal, şap, suyla birlikte eşit miktarlarda alınır. Yine kurşun karbonat ve kısa mahmude otuyla eşit miktarda alınır. Eğer kirlenme, yoğunlaşmışsa boy otu, balla karıştırılıp hastaya uygulanır. İyi yakılardan biri de tuzlu zeytindir. Yine bizim derin yaralar kısmında söylediğimiz sıvılardan da uygulanır. Eğer yarada şiş varsa bunların hepsi zararlıdır.

Derin, Çukur Şeklinde ve Gizli Yaraların Tedavisi

Onların tedavisinde yenen etin doldurulması gcrckir. Ancak orada çok besin ve kan olmalıdır. Burada şiddetle kurutan ve temizleyen ilaçlara ihtiyaç vardır. Oraya kasıp büzmeyen, cerahati hapsetmeyen ancak cerahati akıtan ilaçlara ihtiyaç vardır. Şüphesiz bu ve bu tip ilaçları oraya uygulamak uygun olur. İlacın kanın pıhtılaşmasından önce, akarken uygulanması gerekir. Bu yara için uygun bir durumdur. Eğer yaranın kökü organın üstündeyse üst kısım aşağıya doğru meyilliyse, bu yaranın durumu iyidir. Eğer bunun zıddına bir durum varsa, mümkünse ilaçların yaraya nüfuz etmesi için yaranın açılması gerekir veya yaranın ağzının elle açılması yerine, mevcut deliğin düzeltilmesi yoluna gidilir.

Bu durumdaki yaralardaki dokuda yenme söz konusudur. Burada organın durumuna göre ve organa zarar vermemesine işlem yapılır; tedavi edilir. Burada yaradaki durum yoğunsa, yaranın ağzından ve iç-

[167] TM: Burçak unu ve kasnı tundan alınan bir çeşit sakız kullanılır.

ten ön tarafından aksi tarafa doğru açılır ve iki tarafa doğru da açıklık keskinleşir. Burada yaranın derinliği gerektiği kadar olmalıdır ve açıklık yukarıdan bağlanan yere kadar gelir ve sonra orada sıkıca bükülür. Eğer o kısımda kesme yapmak mümkün değilse o kısım iyice yıkanır ve oraya kanamayı kesecek ve kanın sıkıntısını önleyecek şekilde orası temizlenip fitil yerleştirilir. Orada biz ağrıyı yatıştıran merhemler kullanırız; iyileşmeye başlayınca kantaronla tampon yapılır Burada cidden şaşılacak bir şey olur; o kısmın başı düşer. Sonra süsen ve daha sonra oraya bezelye unu örtü gibi uygulanır.[168] Eğer bunlar uygulanmazsa, oradaki deride birleşip yapışma oluşturulamaz, ancak yaranın iyileşebilmesi için cildin kuruması gerekir.

Derindeki ve üstü örtülü olan yaraların ve çukur olan yaraların oralara ulaşabilen ilaçlarla temizlenmesi mümkün olmaz ve orada et bitmez. Ancak onun içine orayı yıkayacak ilaçlar zerk edilerek yıkanır veya oraya fitiller sokulur; özellikle çeşitli şekillerde sadece oraya yararlı tenkiye uygulanır. Orada bağlama uygulanması zordur. Yıkayan maddelerle yıkanır ve özellikle de onlar şarap, kül suyu gibi güçlü, yıkayıcılarla yıkanır. Yaraların az bile olsa kötü kokuya tahammülü yoktur. Deniz suyu ona uygun olana yakındır. Şüphesiz yıkayıp kurulamak gerekir. Benzeri sularla organda sıvı sızmalarının oluşmasına engel olmak gerekir. Şiş olduğunda ona şarap dâhil hiçbir yıkayıcı madde uygulanmamalıdır.

Bu yaralar büyük olduğunda, üstlerine uygulanacak bağların üzerinden, oradaki yarayı açan ilaçlar sürülür, çünkü onun içindeki mizacın kurtuluşa ermesi için buna ihtiyaç vardır; vücudun direncini artıracak merhemlerin uygulanması da gerekir. Bunlar yaranın ağzını açmak için içten uygulanır; onlarla birlikte toz şeklinde ekilen ilaçlar da verilir. Burada hastalığın iyileşmeye doğru gittiğini gösteren delil akıntının azalmasıdır ve aşağı kısmında sakinleşmesidir. Bazen bağlarla ve güçlü ilaçlarla oradaki çok fazla miktardaki rutubet zorlanır. Sonra azalıp kurur.

Kurtlu Yaraların Tedavisi

Burada ona nadir nanesi ve *Üçüncü Kitap*'ta kulak kurtçukları kısmında zikredilen ilaçlar iyi gelir.

---

[168] TM: burçak unu ile damar tıkanması sonucu doku ölümü şaşılacak şey olur..

Yaralarda Et Bitmesi

Yaralarda etin bitmesi için tedaviye başlamadan önce, orada temizlik yapmalıdır veya besinleri oraya çekmek gerekir. Temizlikten sonra bütün yapışkan ve parlatanlar, yaralar nasıl olursa olsun, güçlü bir şekilde uygulanır. Sistemdeki fazla rutubet veya kuruluktan ortaya çıktığı bilinen zikredilen iltihaplı yaralarda etin bitmesini sağlayan ilaçların hastaya verildiğini görmen icap eder. Akıntılı yaralar kısmında dediklerimiz yapılır. Yaranın herhangi bir rutubeti kalmazsa yoğun bir şekilde kuruma olur. Muhtemelen orada et biter. Yoğun rutubet olursa kuruma az olur; akıntı devam ederse ona yağlı ve mumlu merhem uygulamalıdır. Yaralar yoğun bir şekilde kurutulmalıdır. Onların yağlılığı azaltmalıdır. Bunun için de yoğun şekilde ilaç uygulamalıdır. Bu ilaçların içinde bal olmalıdır Onda et bitiren yararlı ve yavaş yavaş yaranın iyileşmesini sağlayan merhemler uygulanmalıdır. Ancak burada hızlı olmak zorunludur. Bazen orada oluşan et katıdır. Oraya tozlardan konması da yararlı olur. Yaralar şarap ve göz merhemleriyle de tedavi edilir; özellikle sıkıp büzen ilaçlar bütün yaralar için yaralıdır. Onlar yarayı yıkar ve kurutur ve temizler ve güçlendirir. Biz et bitiren ilaçları cerahatler kısmında ısıtanlar arasında da zikrettik. Onlardan en iyi olanlarını öncelikli olarak biz burada anlattık. Bu ilaç yakıcı bir göz ilacıdır. Geven ve balık tutkalı yanmış salyangoz tozu, bakır tozu, yanmış kurşun (kurşun oksit), azak eriği, güney odunu (belincasif), yılanyastığı, kurtboğan gibi. Onların özellikle oyuk oluşturan derin yaralara yararı vardır. Yavşan cidden güçlü bir kurutucudur ve kantaron da iyidir ve yanmış çam fevkalade iyi kurutucudur ve yara kabuklarını döker.

Kokusu Olmayan Ancak Dokuyu Oluşturan Yaraların Tedavisi

Yiyen ve kötü olan yaraların tedavisinin prensibi bedeni temizlemek veya organı temizlemektir. Beden hacamatla ve sülük uygulamasıyla temizlenir. Mizaç, onu iyi yönde değiştiren, kavrayanla ve geciktirmeden besini düzenleyerek ve mevcudu korumayarak (ısrarla korumayarak) düzeltilir. Şüphesiz bu defetme işi, içinde kötü ve bozukluk olanın atılmasıdır. Kötü olan nesne yaranın bozukluğunu artırır. Bazen yaranın dokuyu yeme çabası organın kesilmesini zorunlu kılar. Bu tedavi iltihapsız olan doku bozukluğundan oluşan yenen kısım için, yani yenmiş yapı için yararlıdır. Bununla birlikte, soğuk

suyla o kısım temizlenir ve yine çobandeğneği suyu ve ekşi şarapla temizlenir. Onların sıcak olmaması gerekir. Sirke karıştırılmış gül suyu, tarçın yaprağı suyu, kitre zamkı, eğer ateş varsa, ona soğuk kurutulmuş meyve suları ilave edilir ve o yarada bozukluk oluşmuşsa, deniz suyu ve kokuşmuş yaralarla ilgili kısımda zikrettiklerimiz uygulanır. Sonra orayı büzüp kasan, soğutan ilaçlar verilir; örneğin nar kabuğu, mercimek, mastika yaprağı, gül tohumu, mısır dikeni, bitotu ve sıcak tıbbı sıvılar, örneğin güçlendiren sıvılar gibi. Bunların yanı sıra, şap ve benzerleri yedirilerek hasta güçlendirilmelidir. Aynı zamanda kuzukulağı yaprağı ve onun dalları şarapla kaynatılıp yakı şeklinde yaranın üzerine vurulur ve sirke, ballı sirke veya yanmış kuru kabakla macun yapılır veya sinir otu, buğday veya arpa çorbasıyla veya taze zeytinle yaraya lapa şeklinde uygulanır.

Kokmuş ve Kötü Yaraların Tedavisi: Bu kötü yaraların kökünden iyileştirilmesi vücuda tenkiye yapılarak veya organın kendisi temizlenerek yapılır. Bedenin temizliğinin hacamatla veya sülükle veya merhemler uygulanarak yapıldığını geçen kısımlarda anlattık ve iyi besinlerle de tedavi olabileceğini söyledik. Bu yaraların ilaçla tedavisinin uzun süreceğini söyledik.[169] Şüphesiz yaranın açılması gerekir ve sıcak şişlerde bu uygulanamaz; uygulanması da engellenmelidir. Onun sıcaklığı ban otu ve acı baklayla[170] sakinleştirilmelidir. Bu gibi yaralar, eğer abartılırsa, bazen o çok sıcaktır; o zaman ona dağlama uygulanmalıdır veya çok yoğun ilaçlar verilmemelidir veya bazen yaranın olduğu yer kesilip çıkarılır ve sadece orada kanın renginin iyi olduğu görülen et kalır. Sağlıklı et kırmızı, sağlıklı kemik beyaz renginden anlaşılır. Had derecede ilaç bütün kanama birikimlerini çıkarıp atar. Oradaki ağrıyı gidermek için iç yağı uygulanır ve bu uygulama tekrarlanır. Eğer bu yarada cerahatli, irinli bir durum yoksa ve fistül oluşmamışsa, o kötü yara çok bozuktur; çok kötüdür. Bazen oradaki kötülükten organı korumak için kesilmesi gerekir. Kötü yarayı iyileştiren sıcak sular uygulanır; örneğin deniz suyu, iltihaplı yaralar kısmında zikredilen meyve suları gibi.

---

169 TM: bu yaranın eskisi kötülük olmakla tedavisinde acele edilip bezginlik gösterilmemek ve üşenilmemek gerektir.

170 TM: sevik buğday ve arpa çorbasıdır.

Bu yaralar ve diğer oluşan yaraların üzerine ilaç uygulanırsa bunlar birkaç gün yaranın üzerinde bırakılır ve onun bağları çözülmez.

Bu durumda alınacak olan ilaçlar şunlardır: örneğin bezelye unu ile şaptan veya kurutulmuş tuzlu balıketi ile biraz ekmek içi, loğusaotu, lahana kökü, pancar kökü, eşekhıyarı kökü, toz halinde keten tohumu veya yabani kekik ile kuru üzüm ve bal veya incir ağacı yaprağı veya boraks ve kimyon ve onun tozu ile bal veya ada soğanıyla bal pişirilip ve balla lahana pişirilip veya yakılmış kuru kabak, taze zeytin yaprağı ile pişirilip lapa şeklinde yaranın üstüne uygulanır.

Terkip Şeklindeki İlaçlar: Loğusaotu, çam ağacı yaprakları öz suyu; her birinden birer kısım, bakır karbonat yarım kısım alınıp, suda balla birlikte pelte haline getirilir. Bazen bu eşekhıyarı öz suyu ile ve kırmızı demir sülfatla desteklenip, onun üzerine kuru bez parçaları konur. Yine loğusaotu, mazı, zeytinyağı eşit ölçüde alınıp onunla yara için pelte şeklinde ilaç hazırlanır ve yaranın üstüne ve çevresine sürülür veya kireç, demir sülfit birer kısım, arsenik yarım kısım, kırmızı demir sülfat 12 ölçü, demir sülfit 4 ölçü alınır ve ondan bir terkip hazırlanıp keskin sirke içinde kaynatılır. Onun içine sarmaşık ilave edilir ve sirke buharlaşana kadar pişirmeye devam edilir. Sonra mil şeklinde bir âlet alınır ve yara üzerine uygulanır. Yine demir sülfat ve bakır sülfattan her birinden 20 ölçü alınır. Demir parçalarından 16 ölçü öğütülmemiş mazıdan 10 ölçü alınır veya 1 kısım tuz, yanmış şap, bakır kırıntılarından yarım kısım alınıp terkip hazırlanır.

İyi Bir Merhem: Geven, yanmış bakır, mazı, bakır karbonat, loğusaotundan alınıp, sakız cinsinden bir bitkiyle bir araya toplanır; sakızımsı bir terkip elde edilir ve bu tertip yaranın yerin üzerine uygulanır.

Çok Denenmiş Bir Terkip: Kırmızı bakır sülfat 14 ölçü, sönmemiş kireç 16 ölçü, şap 1 ölçü nar kabuğu 16 ölçü, kendir, mazı; her birinden 32 ölçü, mum 120 ölçü eski zeytinyağı ile bezin üzerine konup yaraya uygulanır.

Bir Başka İyi Reçete: Yanmış kurşun, kükürt, yanmış bakır, kurşun karbonat, kendir, kurşun oksit, sarı sakız, altın kiri, amonyak zamkı, çavşır, mastika; her birinden ikişer dirhem, iç yağı, inek yağı, çam sakızı, bitkisel zamk, mum; her birinden üçer ölçü alınıp, macun yapa-

cak miktarda sirke içinde ezilip ufalanıp hepsi bir arada macun haline getirilir.

Galen'in ve Diğerlerinin Toplayıp Oluşturduğu İlaç: Bakır tozu 1 ukiye, ovulmuş bakır karbonat, mum yarım ratl, larkes zamkı 1,5 ukiye alınıp dövülür; üzerine erimesi mümkün olanlar, eritilerek konulur ve yumuşatılması mümkün olanlar, yumuşatılarak konur. Ona mum ilave edilir ve ihtiyaç olan kadarı alınıp çinko oksitle karıştırılır.[171] Galen bu terkipten bahsetmiştir. Bu yaralar, penis gibi organların üzerindeyse yanmış kâğıttan yapılan ilaç, Enderun ilacı, yanmış kuru kabak ilacı veya yanmış kirli yün veya selvi yaprağı yakısı ya da yanmış çınar yaprağı lapası uygulanır.

Zor İyileşen Yaralar ve Urlu Yaraların Zor Tedavisi: Bilinir ki, zor iyileşen yaralar mutlak olarak yenmemiş yaralardır. Genellikle belli bir yere ait değildir.[172] Onlar sürekli işleyen yaralardır. İyileşmesi zor olan yaralar, sürekli işleyen ur oluşmuş yaralarla birlikte olmaz. Onlar uzun solukludur. Onlar çürüten yoğun iltihaplı yaralardan da farklıdır. Çünkü onlar hareketlidir; adeta salınım halindedir. Genel olarak, yiyici olan pis kokulu ve çürüten yaraların hepsi zor iyileşen yaralardır ve işleyen yaraların aksi olan yaralardır. Ancak bozulmuş yarada iyileşme ve toparlanma söz konusudur ve işleyen yaranın iyileşmesi daha geç olur.

Yaraların tedavisinde prensip şudur: Yaralar eğer kötü mizaç sebebiyle oluşmuşsa kötü olan mizaç düzeltilir. İyi kan oluşturan besinler verilerek veya iyi besinler artırılarak, venlerdeki kan düzeltilebilir veya fazla olanlar azaltılır. Eğer sebep pislikse, yumuşaklıksa ve gevşeklikse, onun tedavisi gevşeklik ve kirlilik ilaçlarıyla yapılır. Eğer sebep çok fazla kuruluksa ve henüz yara iltihaplı derin cerahatli yaraya dönüşmemişse, ona mutedil tedbirler önerilir. Bazen hasta ılık suyla dolu bir yere yatırılır. Bazen yara ovulmaya ihtiyaç gösterebilir ve yara kahverengimsi bir renk almışsa, ancak iyileşmiyorsa, ona, maddeyi dışarı çeken kara merhemden oluşan ilaçlar uygulanır. Eğer işleyen yaraların oluşmasına sebep o yarayı çeviren etin gösterdiği bozulmayla, onu

---

171 TM: Dicorganis karşılığına bazı nüsha drogas ve diğer bazısı da ziforubas olan olmuştur ve anılan ilaç üzere.

172 TM: çünkü çürütücü ve çürük yaraların her birisi çalışandır iyileşmesi zor olan yaranın bazısı bazı defa olmaz.

senin bildiğin şekilde, ondan ilkin kan alıp, daha sonra senin bildin şekilde yaranın kurumasını sağlayan ilaçlarla tedavi edersin. Eğer sebep omuz kaslarında su toplanması ise, o kısımdan kan alınarak veya kasların birbirinden ayrılması sağlanarak tedavi edilir. Çoğunlukla bu tedbirler hastayı rahatlatır. Ancak doluluk söz konusu ise kan alınarak tedaviye başlanır ve hastalığı oluşturan sevdavi hıltlar dışarı atılır. Sonra omuz kaslarıyla ilgilenilir; mümkün olduğunca oradan kan alınır. Çünkü eğer oradaki kan kötüyse, öncelikli olarak, yaradan geliyor olabilir. Sonra bu yarada görülen cerahat tedavi edilir. Sonuçta bu zor yara işleyen yaradır.

Eğer yaranın oluşmasında sebep organın zaafı ise, durumu ne olursa olsun, mizacın zaafıdır. Muhtemelen çok kötü mizaç, soğuk veya sıcaktan dolayı mizaçta oluşan yoğun çözülmeden dolayı ortaya çıkan durumdur veya çok fazla yoğunlaşma ve öncelikle sıcaklığın ve rutubetin çok fazla olmasından kaynaklanmış olabilir. İkinci olarak, bu durum soğuk ve kuru veya sadece kuruluktan meydana gelmiş olabilir. Gereği üzere, bu durumda zıddıyla tedavi etmek veya zıddını oluşturmak gerekir. Çoğunlukla görülen sebep şudur: Madde vasıtasıyla ısının çekilmesi ve onun dokulara gönderilmesidir. Burada kasan, büzen, soğutan ilaçlara gereksinim vardır. Eğer sebep iltihaplı derin yaralarsa, onlara iltihaplı derin yaraların ilaçları uygulanmalıdır. Eğer sebep kemiklerdeki bozulma ise, biz kemik kısmını açarak oradaki kemikte kazıma yapıp, kişinin yaradan kurtulmasını sağlarız; burada söylendiği gibi, açarak tedaviyi uygularız.

Galen diyor ki: Bir erkek çocuk vardı. Göğsünde derin iltihaplı bir yara vardı ve bu yara göğsün ortasındaki göğüs kemiğine (sternum) kadar uzanmıştı ve kemiğin etrafını sarmıştı. Orayı kesip açmaya karar verdik. Orası kalple ilişkili bağların bağlandığı yere yakındı. Onun kalple olan bağlantısını dikkate alarak, yaradan etkilenmiş olan kemiğin tedavisinde çok dikkatli davrandık. Burada içten göğüs organlarını saran zara yakın yerde kemiğin bozulup çürüdüğünü gördük. Göğüs kemiğinin altında kalan zarda da bozulma olduğunu belirledik. Açınca görüp belirlediğimiz gibi, yaranın kalbe doğru ilerleyip ilerlemediğine baktık ve bozulmuş göğüs kemiğini yavaşça çıkardık. Galen bu ameliyattan sonra çocuğun sağlığına kavuştuğunu söylemiş-

tir. Orada göğüs kemiğinin kesildiği yerde et bitmiş; yara iyileşmiştir; hatta orası dolmuştur. Bir grup hekimin de ifade ettiği gibi, orayı örten örtü de yeniden oluşmuştur ve çocuk ameliyat sonrasında sağlığına kavuşmuştur. Galen buradaki yaranın büyük olduğunu ve bundan dolayı göğüste bir delik oluştuğunu söylemiştir. Burada biz diyoruz ki yara ne kadar eski olsa da, ondan hacamat yapıp, kan almak gerekir.

Ancak tedavisi güç olan yaralar için etkin bir şekilde mide ilaçları kullanılır. Örneğin bakır pası (kiri), yanmış bakır kiri ve diğer yakıcı maddeler ve demir tozu (demir sülfat) ve diğer demir bileşikleri, tozları ve bakır silikat ve benzerleri alınıp bezin üzerine konur ve yaranın üzerine uygulanır. Aynı şekilde demir sülfat, bakır sülfat ve benzerleri ve organın içine nüfuz edecek olanlara engel olmak için şap, mazı ve benzerleri gibi maddeleri ilave ederek, tedavide kullanılır. Tedavisi uzun süren yaralarda gümüş tozu, altın tozu şap 8 ölçü, demir sülfat veya bakır sülfat ya da bakır kırıntıları 1 ölçü, selvi zamkı 4 ölçü, mum ve yağ bildiğin kadar alınıp ilaç yapılır Yine mum 10 ölçü, çam sakızı 9 ölçü, gümüş tozu 3 ölçü ve demir sülfit 60 ölçü, bitotu yeteri kadar alınıp ilaç yapılır. Yine demir sülfit ve gümüş tozu, deniz suyu, koruk suyu ile pişirilir; terkip tekrar pişirilip terbiyelendikten sonra, bir toprak ya da cam kap içinde yaz güneşinde bekletilir. Daha sonra tuzlanıp üzerine deniz suyu ilave edilip tekrar pişirilir.

Yanmış bakır, çam sakızı, Durrani tuzu; her birinden birer ukiye, mum ve mazı yağı yeteri miktarında alınır ve terki hazırlanır. Bu derin, iltihaplı yaralar için de iyidir. Eğer bunlar kurutulup, dövülüp ufalanırsa onun tozu, bezelye, süsen, kavrulmuş loğusaotu, yanmış bakır, kendir tozu ile karıştırılır. Bütün bedene bu terkipten alınır sürülerek uygulanır.

Bu ilaç gerçekten bu hastalıklar için iyi bir ilaçtır: Bakır talaşı ve demir talaşı alınıp şap suyu ile macun yapılır ve kırmızı kille üstü örtülüp sonra fırında yakılır. Daha sonra çıkarılıp dövülür; toz haline getirilip kurşun oksitle birlikte merhem yapılır. Bu merhem yararlıdır.

Altından Yapılan İyi Bir Merhem: Altın tozu da yaraları tedavide iyidir. Onunla mum, defne kökü 36 miskal, bakır karbonat 13 miskal, dövülmüş altın tozu, etkin kokusuyla kurşun oksit 40 miskal ve eski yağdan 3 ratl alınır. İlkin kurşun oksit, altın ve bakır karbonat alınır ve daha sonra diğerlerinin buna ilavesiyle yapılan ilaçla tedavi devam

eder. Yine fırın kili ve sedef kili yakılıp ufalanmış kurşun alınıp, onlardan bitotuyla merhem yapılır. Bu merhem kurşun oksitle güçlendirilmelidir. Onun terkibi şöyledir: Kurşun oksit, örneğin 1 ukiye olarak alınır ve çok keskin sirkeyle karıştırılır; zeytinyağı veya bitotu yağı veya diğer yağlardan birinden 2 ukiye alınır. Hepsi iyice karıştırılır, hatta kurşun oksidin bu hareketten dolayı tutuşup yanmasından korkulur.

Uzun süreli işleyen ve ur oluşturan yaralarda bakır talaşı ve bakır karbonat, toz halinde iyice yıkanmış kireç toz halinde alınır veya dövülmüş şap tozu veya çördük otundan 4 ölçü, boraks 2 ölçü alınır ve onlar da toz haline getirilir. Söz konusu yaraya ilkin bal sürülüp sonra bu tozdan ekilir. Bakır talaşından bir kısım alınıp, güneşte 10 gün kurutulmuş kefen bezi üzerine konup, yaraya uygulanır veya kurşun karbonat (üstübeç) ve şap 8 ölçü, bakır talaşı, kendir ve Enderun tozu, bakır karbonat, nar kabuğundan; her birinden bir kısım kireç 1 kısım, mum 10 kısım, bitotu yağı yeteri kadar (alabildiği kadar) alınır. Yine kurşun oksit, zeytinyağı, her birinden 1 ratl[173], kaynatılmamış mazı, loğusaotu; her birinden birer ukiye, amonyak zamkı 1 ukiye, kendir unu 2 ukiye alınıp, ateş üzerinde karıştırılıp kamış kököyle birlikte uygulanır.

Derin Yaralar (Fistül Oluşturan Yaralar) ve Bağlantısı Olmayan Derin Yaralar

Fistül oluşturan derin yaralar, hakkındaki açıklamalarda onların grupları hakkında denir ki, onların tedavisi oradaki sıvının (serum) kötü ve rutubetlerin yukarı çıkarılıp akıtılması veya keserek oradan akıtılmasıyla yapılır. Ancak orada yapılan tedaviyi biz daha önce açıkladık. Ancak fistül oluşturmuş derin yaralara ait ilaçlar çok farklı olabilir. Şüphesiz fistül oluşturan yaraların bir kısmı yeni olup kolayca tedavi edilebilir. Ancak eski olanlar dokuya batar; onların tedavisi çok zordur. Onun tedavisinde bir toprak kap alınıp yaralı kısmın altına yerleştirilir. Görülen veya görülmeyen derin yaranın o kısmı dağlanır veya ilaçla o kısım ortadan kaldırılır. Burada açma yapmak zordur. Özellikle orada sinir varsa veya şerefli bir organ varsa tedavi zordur. Bazen hastanın kendi durumunu korumaya meyli olur ve onun tedaviye karşı direnç gösterir; ilaç tedaviye cevap vermez. Bazen tedavide

---

173 TM: loğusaotu.

onun yarası kurur ve iç kısmında olan bozuk kötü et tedavi sırasında yenir ve ölü etten kalan da kurur ve kabuk dökülür; uzun süre fistül içeren yara sakinleşir. Ancak tam olarak iyileşmemiştir. Orada olan yeşil kötü etten fistülün kurutulması, temizlenmesi gerekir. İyileşmesi gereken de bu kısımdır. Sonra oradaki oluşumları, temizleyecek kurutucu ilaçlar verilir. O kısmın kuruması için kurutucu ilaçlarla içi doldurularak, kendi haline bırakılır; onun içini doldurmak hatalı değildir. Bu rutubetli mizaçta veya madenin oraya ulaşması halinde veya vurmalarla ve çarpmalarda veya öksürükte ya da titreme hali görülmediğinde bu uygulama yapılmaz.

Ancak bu durumda tedavi dediğimiz gibi, yarayı açmakla da yapılabilir. Bilinmelidir ki, o yara kötü ve çok eskiyse, ona ilaç yapılamaz. Bilindiği gibi, onun kıvrık ve oblik şekildeki boşluğuna ateşle yakı uygulamak için, bilindiği şekilde dağlama yolu açılır, yarılır. Sonra dikkatle dağlama yapılır. Yazıldığı gibi, dağlama çok yoğun, şiddetli ilaçlarla yapılır; örneğin nışadır, arsenik, kükürt, bakır sülfat ve cıva gibi. Cıva oradaki her şeyi öldürür ve ona bir misli demir talaşı ve yarısı kadar kireç ve potasyum nitrat karıştırılır ve tahta bir kap içinde ezilir veya ilgili konusunda ilgilenenlerin bildiği üzere, şişe içinde çalkalanır ve tuz gibi yukarı doğru çıkar. Eğer o demiri iltihaplı yara içine koyarsan o yara yani fistül şişer ve eti parçalar ve cerrah makasıyla onlar, yani parçalanan kısımlar alınır ve dışarı çıkarılır. Organa ağrının geçmesi için bir süre yağ uygulanır. Sonra yarayı tedavi edecek ilaçlar verilir.

Ancak fistüller için taze ilaç uygulaması onların tedavisini kolaylaştırır. Onları yıkamak için güçlü ilaçlar gerekir. Katran, acı deniz suyu, kül suyu, sabun suyu ile arsenik ve nışadır karıştırılır. Yanmış bakır ve kuru nışadır; ikisi de kuru olarak akışkan olmayan nemli ve besleyen bir terkip oluşturur ve bu terkip şişe içine konup pişirilip arıtılır. Potasyum nitrat, yumurta kabuğu ile ve kireçle birlikte temizlenip üzerine yumuşak, Hint yağı ilacı konur ve arsenik merhemi, acayip bir şekilde yararlı ilaçların içinde uygulanır; çok yararlı olur. Galen'in ilacı, parşömen, bilinen ilaçlardan bakır karbonat, demir sülfat, yanmış bakır, bakır sülfat ve buna benzer terkiplerden kantaron, bezelye unu, süsen, *saktun (sukutun?)* kullanılır. Eşek dili dikeni oradaki maddeyi çeker. Şüphesiz onunla derin fistüllü yara sakinleştirilebilir ve hasta

yaradan kurtulur. Aynı zamanda çöpleme ile derin yara doldurulursa ve 10 gün bırakılsa yaradan kurtulmak mümkün olur. Aynı zamanda eşekhıyarı suyu ile sakız zamkı veya onun saklanmış kökünün öz suyu veya bakır karbonat, amonyak zamkı, beyaz bakır sülfat ve kırmızı bakır sülfat, demir sülfat, zamk ve sirkeyle de hazırlanır veya havanda bakır dövülür; hatta iyice yoğunlaşana kadar devam edilir; çocuk idrarıyla karıştırılır; iyi bir kurutucudur ve sıkça kullanılır.

İskenderiye Halkının Kullandığı İlaç: Sığırdili kökü, kavrulmuş bakır sülfat ve sarı renkte bakır sülfat, şap; her birinden 1 kısım, İspanyol sineğinden toz halinde yarım kısım alınır. Bunlar toz halinde veya merhem şeklinde uygulanır veya sirkeyle birlikte toplanır. Bazen İspanyol sineği terkipten çıkarılır. Sadece tozlar kullanılır. Bazen ona bal ilave edilir ve yine sarısabır, kırmızı bakır sülfat ve kurşun oksitle yumurta kabukları ve kireç karıştırılıp yakılır. İyileşmesi zor olan yaraların, zikrettiğimiz ilaçlardan daha güçlüsüne ihtiyaçları vardır. Etin iyi olduğu görüldüğünde, yarayı bitiştiren ve arıtan ilaçlar alınır. Eğer yara kemiklere yakınsa, ilaçla onlar tedavi edilip, sağlığına kavuşturulur. Derinden gelen sızıntı şeklinde rutubet görürsen ve bunlar azsa onların iyileşmeye doğru gittiğini ve ilaçla tedavi olduğunu; ilaçların ona yararlı olduğunu belirlersin.

Cerahatler Üzerinde Et Oluşumu

Burada yaranın iyi olabilmesi için kurutucu ve temizleyici ilaçlara ihtiyaç vardır. Söz konusu cerahatli yarada ağrı azsa, iyileşme o kadar olumlu bir şekilde gelişir. O doğal yapının yardımıyla olgunlaşmaz, ancak etin bitmesiyle, o iyileşmeye doğru yönelir; onda iyileşme olabilir. Şüphesiz etin bitmesi doğal bir fiildir ve ilaçlara yardımcı olan doğal olarak et bitiren şeyleri yok etmeyen veya tabii fiilin zıddına sebep olmayan ve ona yardımcı olmayanların dışındakileri yiyenlerle olur. Çünkü çoğunlukla ilaçların desteklenmesi gerekir Bilinmelidir ki, alınan haplar eski, beklemiş olmamalıdır; muhtemelen yeni hazırlanmış olmalıdır. Alınması gereken ilaçların havayla teması olmayan yerlerde saklanmış olması gerektiği kabul edilirse ve bu ilaçların sirke içinde korunması gerektiği söylense de, bana göre, bu tam olarak isteneni sağlayamaz. Muhtemelen o terkiplerden haplar yapılıp o şekilde saklanabilir.

Ancak bazıları, onlara ihtiyaç duyulduğunda sıcak suyla arsenik, sarımsak ve sirke içilmesini önerdiler. Bu terkip yaranın gücünü rahatsız eder, ancak havanın bu terkibi bozduğu aşikârdır. Burada yoğun ilaç uygulamasının yararlı olduğu gösterilmiştir. Bazen yapısal olarak ince ve latif olan daha güçlüdür, ancak havadan ve biraz da mizaçtan etkilenmemesi gerekir. Çoğunlukla onun durumu sabittir; değişmez. Bu etler bakır kırıntıları, yanmış sedef, yanmış kirpi eti gibi etlerle de tedavi edilir. Ancak kirpi eti yarayı çok az temizler ve gerektiğinde onun eti daha çok kasan ve büzen özelliği ile yararlı olur. Ondan daha güçlü temizleyen özellikteki madde değirmen taşı denen taştır; zehri çok güçlüdür. Ondan daha güçlü olan ilaç altın tozu, bakır sülfat, kırmızı bakır sülfat birlikte kaynatılarak elde edilir. Az miktarı orada (yarada) etkin güç oluşturur ve orayı yakar; oranın inceliğini artırır. Bakır çiçeği güçlü bir ilaçtır; bakır sülfat gibi değildir. Hastaya özellikle bakır kırıntıları, talaşları içeren ilaçlar verilir. Ancak fazlalık etleri yiyen ilaçlar biraz daha iyidir. Bu ilaç bakır karbonattır. Fazlalık etleri eritip yiyen ilaçlar şunlardır: Deniz suyu veya sarıyonca ve tuz karışımına batırılmış bez et fazlalığı olan yaraların üstüne konur. Yine yanmış ve söndürülmüş kireç alınır; yedi misli miktarında suya konulup güneşte 7 gün bekletilir: kıvamı çamur gibi olduğunda ondan haplar yapılır ve hastaya verilir. Aynı şekilde *Nitliyus hapı* ve yeşil merhem, Darani tuzuyla ve *eşkardiyo* diye bilinen merhemle yara yakılmadan tedavi edilebilir. *Dudma ilacı* ve *diyaruk ilacı* ve bakır talaşı ve kendir mumuyla ilaç yapılır yara iyileştirilir. Yaranın üstüne keten örtü yayılır ve bütün bu ilaçlar maharetli bir şekilde burun içinde uygulanır.

Açıldıktan Sonra Harap Olmuş Yaraların Tedavisi: Yaralar harap olup, doku çok bozulup çürüdükten sonra, oradaki kötü ve bozuk et ve kötü ve bozuk kemik yavaşça alınır. Sonra onun üzerine kurutucu maddeler uygulanır ve bazı kemiklerden elde edilen ilaçlar kullanılır. Bazen çeken ilaçlar kullanılır. Örneğin kara haşhaş yaprağı, incir yaprağı ile arpa unundan yapılan çorbayla veya ban otu ve beyaz bakır sülfatla ilaç yapılır.

Cerahat ve Yaraların Sonuçları: Yaranın oluşturduğu izleri ve cerahatin izlerini kökünden sökmek için parlatıcı ilaçlara ihtiyaç vardır. Onlar güçlü bir şekilde temizlenmelidir. Onların güçlü olanları güçlü

ilaçlarla ve daha az güçlü olanlar zayıf ilaçlarla tedavi edilir; zamk ve derici boyasından yapılan macun gibi. Bunlar yaranın üzerine uygulanır: Güçlü olanlar da demir talaşı iyi bir ilaçtır.[174] Aynı şekilde, onlar bakır sülfat da kullanılır. Yaranın olduğu kısım iğneyle delinip onun üzerine kireç ve bal uygulanır veya dağ üzümü ve bal uygulanır veya yarpuz ve yumurtanın beyazı sürülür ve sopayla arsenik ve biber taşı uygulanır. Ancak hafif olan yara ve cerahatlerde hafif ilaçlar kullanılır; bakla, nohut unu, turp tohumu, Hint fındığı yumuşak ve ince kil, kavun ve onun kabuğu, eşek iç yağı cidden iyidir. Özellikle zaman zaman zikredildiği gibi, onların benzerleri da yararlı olur. Ancak vurmayla oluşan harabiyet için süsen yağı ile ovmak iyi gelir; yara sonuçta hızla yok olur. Sonra bizim kozmetik kısmında yazacaklarımızı okumalısın.

Dördüncü Makale

Sinir Bağlantılarında Farklılaşma ve Onların Kemiklerle Bağlantılarındaki farklılaşma

Sinirlerin Cerahatlenmesi ve Yol Bulup Akması ve Onların Yaraları

Şüphesiz sinirlerin hisleri yoğundur. Onların beyinle bağlantısı vardır. Bundan dolayı onlarda görülen cerahatler cidden büyük acılar, ağrılar oluşturur ve hissedilen büyük acı, elem cidden titretir, sarsar ve aklı karıştırır. Çoğunlukla ağrı oluşturmadan kasılmalar meydana gelir. Eğer ağrı yoğun değilse, onda büyük bir şiş yoktur. Hummalarda durum daha kolaydır. Cerahat olan yerlerin dışında şişler çok görülür ve susuzluk, uykusuzluk, dilde kuruma belirlenir. Özellikle şiş olduğunda bu belirtiler kendini gösterir.

Kasların Bağlantılarındaki Cerahatlerin Durumu: Özellikle baş tarafında olanlardaki durum şöyledir; buradaki sinir ve benzeri veya oraya benzer yerde cerahat olsa veya onun sinirleri soğursa sarsıntı oluşur. Eğer organa kötü bir bozulma isabet ederse ve şiş oluşursa hızla bozulma oluşur. Onun rutubetinin donmasıyla organ harap olur. Orada rutubetten oluşan bozulma, kokuşma görülür. İçindeki sıcak rutubetten o adeta pişer. Bundan dolayıdır ki, soğuk sular da onu bo-

---

[174] TM: Bir çeşit sütleğen ile birlikte büyük helile ağacı meyvesinin bal ve benzeri ile yoğrulmuş bir çeşit macun alınıp.

zarak zarar verir; sıcak olan da korkutur, çürütür. Aynı zamanda soğuk yaralar da onlar gibi zararlı olur. Ancak bazen yağa, ısıtması ve ağrıyı sakinleştirmek için, gerek duyulabilir veya nazik ilaçları oluşturmak, hazırlamak için ihtiyaç duyulabilir. Isıtıcı yağlarla rutubetlendirilerek, kokuşma ve çürüme etkisi güçlendirici ilaçlarla engeller. O cerahatli kısımlardaki şişleri deler ve görünen şişleri açar. Aynı zamanda onu pişirir ve ilaçtan önce, yarayı açar. Şüphesiz iltihaplı yaraların sinirlerini kesip açarak, olgunlaşmalarını sağlar.

Bütün iltihaplanma sinirde olur ve kötü yapı bozulma oluşturursa, orada açma yapılır ve açılarak veya yarılmadan oraya açma uygulanır. Bütün bu açmalar boyuna ve enine yapılır. Sinirde boyuna olan irinleşme, enine olandan daha iyi huyludur. Şüphesiz sağlıklı olan lif ortak olduğu için kesilmişse elem verir; sıkıntı oluşturur. O acı beyne de intikal ettiği için sarsıntı, titreme, kasılma oluşur ve hastalık büyür; yaradaki ıstırap iyice artar. Ancak bu sıkıntı cerahatlenmiş yerin kesilmesi ve bütünüyle koltuk altından açılmasıyla rahatlar ve kötü arazlar azalır.

Yaralardaki cerahatler sinirlerdeki bağların fazlalıklarında oluşanlardan daha çok korkutucudur. Sen gözlemlerinde zarı öğrendin ve bazen açıp görerek, ***teşrih***le onu öğrendin. Çünkü burada liflerin uzun bağları görülmez. Ancak zarın kirişinin uzadığını görürsün; onların kirişi katıdır; serttir. Eğer zarda yoğunluk, sertlik yoksa membran baskıya ve cerahate ve yırtılmaya dayanamayabilir. Buradaki zardaki bağlar kemikten kemiğe giden bağlardır; onlarda bozulma oluşmamışsa, yoğun tedaviye dayanabilir. Onlara daha yoğun tedavi uygulamaktan korkmamalıdır; önce, oradaki sinirlerin bazıları enine sinirler olsa da, kesilebilir; kesilmesinden korkmamalıdır. Bu uygulama, eğer organda kronik hastalık varsa, yapılır.

Sinirlerle Bağlantılı Hastalığın Tedavisinin Kanunu

Sinir iltihabı sıcak ve kuru olmalıdır; ince, latif şeylerden oluşmalıdır. Mutedil sıcaklık, yakıcı olmaz ve kendisine çekip cidden iyice kurutucu olur; elbette onun büzme, kasmasından kaçınılması gerektiği gibi, latif sıcaklığıyla, cevheri nazikçe, fakat yoğun kurutmasından da kaçınmamalıdır. Bu durum maddenin çekilmesini ve oradaki büzülmeyi de kapsar. Özellikle öncelikli olarak böyledir. Bunlarla birlikte organ temizlenir; örneğin yanmış bakır ve bakır tozu benzeri ilaçlara

ihtiyaç duyulur. Ancak bu gibi yoğun maddeler, ona, kasıp büzme özelliği kazandıran sirke içine konur. Yoğun şekildeki sirkede, onu inceltip latifleştiren terkip sayesinde, hafif ten sıcaklık oluşur. Eğer daha yoğun sıcaklığa gereksinim olursa, onun içinde eriyen şeylere gereksinim olur. Ancak onunla terkip daha güçlü hale gelir ve dengeye doğru meyleder ve gerektiği kadar ısınır ve kuvvetle kurur. Eğer sinir açılmışsa elbette yoğun keskin ilaçlar iyi gelmez. Bunların büyük zararı olur. Aynı şekilde, eğer yaranın üzerine ilaç konursa, bu ilaç uygulaması yaraya zarar verir. Ne zaman sinirde çok kirli cerahat olsa ve üzerine hırka örtülse bu işlemle soğutulur. Bu tedaviden sinir zarar görebilir.

Sinirde cerahat varsa onu etlendirip kapatmamak icap eder. Ancak sıcak bez parçasıyla pansuman yapılarak ağrının yatıştırılması gerekir. Isıtıcı yağlar, ısıtan ve kendine çekme gücü olan ve de sıcaklığı ılıktan daha az olan zeytinyağı uygulanır; onun ısısı soğuğa yakın olmalıdır. Aynı zamanda o şişi de yatıştırır. Bu maddeler alınıp, yakı yapılır. Ballı sirke ve nar suyu alınır. Yine ince unlar ve onların çorbaları da kullanılır. Örneğin bakla unu, bezelye unu, nohut unu, acı bakla unu, sarı sakız, arpa çorbası ve benzerleri hastaya verilir. Muhtemelen bu terkip şiş oluşmadan önce kullanılmalıdır. Bazen hafif şeyler vermek yararlı olur. Sen ne zaman tedbir alsan, tedaviye yönelsen, ilkin kan alma ve zararlı maddeleri dışarı atman gerekir. Vücudun kan alınarak ve ishalle temizlenmesi ve daha önce yaranın etlendirilmemesi ve sakinleştirilmemesi gerekir. Elbette sıcak suyla acı biraz sakinleştirir. Belki büzüp, kasmayan latif bir parça yağla orası ısıtılır, ancak yağ çok fazla olmamalıdır ve çok sıcak ve çok soğuk olmamalıdır.

Çoğunlukla yaranın iyi olmasına yakın, soğuk ona zarar vermez. Ancak ağrı şiddetlenir ve sıkıntı geri gelip, acayip bir şekilde ısıtacak yağlarla sakinleştirilmenin sağlanmasına ihtiyaç vardır. Şüphesiz bu sinir dışarı çıkarılmışsa boydan boya kesilmişse, onu etle örtmek ve üzerine bizim zikrettiğimiz terkipteki ilaçları uygulamak gerekir. Eğer yanmayla birlikte acının şiddeti artarsa, orayı düzeltmek için uygun şeyler alınır. Eğer yara büyükse, orayı dikmek gerekir. Başka türlü iyi olmaz. Eğer sıkıntı çok korkunçsa (kötüyse) ve enine oluşacak bozulmalardan korkuluyorsa, birçok hasar oluşmuş olabilir.[175] Mümkün olduğu kadar pis kokulu şiş-

---

[175] TM: doğru yerden bir iyi nesne alıp onunla yarığın iki dudaklarını toplayan ve zam olan

ten korunmaya çalışmak gerekir. Eğer şiş oluşmuşsa ve çok soğuk günlere isabet etmişse onu çok sarsar ve kokulu bozukluk organın derinlerine inebilir. Bundan dolayıdır ki, yaranın baş tarafını etlendirmek ve bunu önce aşağı tarafından yapmak gerekir. Eğer onda darlık varsa genişletilmelidir. Çünkü yaranın başının ve deliğinin daralması orada iltihabın birikmesine sebep olur. Orada cerahat ve başka şeylerin birikmesi şiddetli ağrıya sebep olur. Şüphesiz orada etlenme gerekir. Ancak oradaki şiş ve pis kokulu maddelerin bütünüyle kurumasından sonra olması gerekir. Bundan dolayıdır ki üzerinde ilaç olan bağ diğer ilaçlı bağlardan daha hızlı bir şekilde çözülmelidir. Bazen bağın günde bir defa veya gecede 2 defa ila 3 defa çözülmesi gerekir. Bazen gece çözülmesi gerekir, ancak günler uzunsa bazen gündüz de çözülmesi gerekebilir. Özellikle ilaçların yakan cinsten olması gerekir. Eğer yakıcılığı azsa buna ihtiyaç yoktur. Gündüz ve gece olmak üzere 2 defa çözülmesi yeterlidir.

Hatta ilaçların gereğinden fazla ısıtmadığını da görmek gerekir. Öncelikle sıcaklıkta gerekli sınırlama yapılmalıdır. Aynı zamanda parlatıp temizlemek ve kurutmada ve onların zıtlarında da ölçülü hareket etmek gerekir. Eğer onun ısındığını görürsen, gerektiği kadar onun ısısını azaltıp, soğutmaksızın sıcaklığını ayarlamalısın. Hastanın mizacı ve sıcaklığına uygun olan ve sıkıntılarına iyi etmek üzere, onun bacağına, üstüne rutubet oluşturan yağlar konmuş benzer bağlamayı denemelisin. Onun sıcaklığının fazla olup olmadığı belirlenmelidir.[176] İlkin o kısmı tahmin edilen kadar ısıtan şeyleri belirleyip, onlarla bağlamayı uygulamalısın. Onların sıcaklığı yeterli olduğunda, hastaya uygulamalısın. Onun üzerine birinci uygulamanın arkasından ikincisini uygulamak gerekir. Ancak öncekine benzer başka terkipler de (kefen bezine uygun terkipler konarak) uygulanmalıdır. Bu terkipleri değiştirerek ve o terkipleri söz konusu yere uygulayarak işlem birçok kez tekrarlanır.[177]

---

bağlama ile üzerini geniş bir bezle bağla ama cerahat sinirin enine olur. Ve lâ lem yezel. Bu kelime iki anlam üzere ihtimali olur. Biri eğer yarık ende olmaz ise belki uzunlukta ise onu dikmek gerekmez ve diğeri budur ki eğer dikilmezse onda olan cerahatin dudakları birbirlerine bitişen ve yapışıp ayrılmayan olmaz.

176 TM: sütleğen otu ve.

177 TM: fakat çok değiştirmelere ihtiyaç olmaması için daha iyi deneme tarif edilen sağlıklı vücutlarda olmak daha iyidir.

Bununla birlikte eğer yaranın deliği ve irinleşme cidden geniş bir yeri kaplıyorsa burada gerçekten sıcak şeyler, örneğin kükürt ve sütleğen otu ve benzerleri kullanılmaz. Muhtemelen şöyle ilaçlara gerek duyulur; örneğin tutya (çinko karbonat) gibi. Bir defa da yıkanmış kireçten alınıp, ilaç olarak kullanılır. Gerekir ki, kefen bezi üzerine uygulanan yağlar ve lapalar da örneğin gül yağı ve bitotu yağı kullanılır. Ona tuz temas ettirilmemelidir. Yine bu ilaçlarda sakız da kullanılır. Eğer bu ilaçların içinde sakız kullanılırsa onun yıkanması gerekir. Yine çinko karbonat da yıkanarak kullanılmalıdır. Elbette onun içinde çok fazla yakıcı şeyler olmamalıdır.

Eğer onun içinde kasıp büzen maddeler olursa ona açan ve büzen ilaçlar verilmelidir. Özellikle hastanın mizacı zaafa uğrarsa ve öncelikle siniri soğuktan sıvılardan, yağdan ve oraya uygun olmayan benzerlerinden uzak tutmak gerekir. Gevşetip açanlar onun için zararlı olmazsa yağlı ilaçlar kullanılır, ancak onların pek az zararı olur. Oraya ulaşanlar onun etrafını sararlar ve onun yanında olurlar. Ancak yaradılıştan o güçlü ise, o zaman *bolidoz* tabletleri ve demir sülfat hapları, *Enderun* hapları ve tabletleri yoğun şarapla kaynatılmış palamut ve yağla alınır. Ancak kışın yumuşak zeytinyağı kullanılır, ama yazın gül yağı, kendir, yabani fıstık zamkı, sarı sakız zamkı aynı miktarda açan ilaçlarla birlikte verilir.

Uygun Olan İlaç: Eğer yarada irin mevcutsa, yaranın üzerine zeytinyağı içinde mükemmel sarı sakız uygulanır. Açıkta olan sinirde olduğu gibi, öncelikle onun tedavisi yanındakilerle birlikte ele alınmalıdır. Aynı zamanda kemikle kasın arasında biten bağlar öncelikli olarak şekillendirilmelidir. Onlara bunun için güçlü ilaçlar verilir.

Ancak kasların kökleriyle bağları iki faaliyet arasındadır ve cerrahın sinirin açıp ondaki sıvıyı uzaklaştırması gerekir. Aynı şekilde soğuksa, denir ki, o şeylere (yaralara) zararlıdır. Zeytinyağı sinire zarar verir ve sinirin sakinleştirilmeye ihtiyacı yoktur. İrinli yara suyla yıkanmamalıdır ve yağla da muamele edilmemelidir. Muhtemelen o nemli bir hırkayla veya sofla gayet yumuşak bir şekilde ovalanmalıdır. Ona yoğun şarapla kaynatılmış palamutla yapılan terkip de tamamen zarar verir. Hastadan hastalığın atılması için[178] ilaç uygulanır. Özellikle açıkta

---

178 TM: açığa çıkarılmış sinüs üzerine.

olan kısma sarı sakız konur ve öncelikli olarak yoğun şarapta bırakılmış pancar uygulanır.[179] Sonra zeytinyağı uygulanır.

Galen diyor ki: Bir adama ince başlı bir demir isabet etti ve onda delik açtı ve onun cildini yaktı ve elindeki sinirlere kadar ulaştı. Hekim onun üzerine etten merhem koydu. Böylece o et büyük cerahatli eti çekecekti ve orada şiş oluşacaktı. Bu durumda şişin üzerine rahatlatıcı ilaçlar konacaktı; örneğin bakla unundan su ve zeytinyağı ile yapılan yakı gibi. Böylece hastanın eline bu tedavi uygulanmıştır ve eli yaralanan bu adam ölmüştür.

Sinirlerdeki yaradan dolayı kasılmalar, titremeler görülse cildin yarılıp açılması gerekir ve cidden latif yarayı kurutan yararlı ilaçlardan hastaya verilmesi gerekir. Bu ilacın akıntıya ulaşmasına gayret edilmelidir. Eğer yarada cerahat ve delik varsa ve kaşıntı hissediliyorsa, şişi yoksa, onun tedavisi o yere uygun şekilde yapılır, ancak tedavi mevzidir. Açmada kullanılan ilaçlardan kurutucu gücü ve ısıtma gücü de olanların kullanılması gerekir. Çünkü bunlar kolayca hastalıkların bulunduğu yere ulaşırlar. Yine latif hassas sinirlerin içindeki yaralarda tedbir almak ve çok dikkatli davranmak gerekir.

Eğer yarada ağrı ve şiş varsa bu hastaya yemek yedirmekten kötü bir şey olmaz. Özellikle yara irinliyse hastaya yemek yedirmemelidir. Ondan kan almak gerekir; bu zorunludur ve bayılma gibi durumlardan çekinmeye gerek yoktur. Hastayı yatağa yatırıp ona amonyak tuzu uygulamak gerekir Yaranın yakınındaki organlara yağ sürülmelidir; koltuk altına ve o özellikle de yukarıdaki organlara yağ sürülmelidir. Aynı zamanda kasıklara ve pelvis bölgesine de yağ sürmelidir ve de özellikle cerahat aşağı organlarda ve bacaklardaysa bu uygulanmalıdır:

Sinirlerinin İrinli Yaraları ve Açıklıkları[180]

Sakız zamkı sinirin cerahatlenmesi durumunda tedavi için kullanılan ilaç olarak belirledim. Ancak kadın ve çocuk ve mizacı çok nemli olanlarda zaruri olarak sakız zamkı yeterlidir veya o kısım biraz zeytinyağı ile yumuşatılır ve eğer kuru ise zamk yapışkan hale getirilir. Onun yerine tutkal da kullanılabilir. Ancak o kuru mizaçlıysa ve

---

179 TM: o sinir üzere ilk önce üçte biri kalana kadar kaynatılmış olan üzüm suyu geçirilip.

180 TM: İlaçları beyanındadır.

eti katılaşmışşa onu sütleğenle ve benzeriyle karıştırılmalıdır. Ancak onun ilacının taze olması gerekir. Mizaç olarak bedenin mizacına göre o azaltılıp çoğaltılır ve vücudun ısısına göre de ayar yapılır. Onun miktarı uygulandığı besin miktarının ½ miktarı kadar olur.[181] Fıstık çamı ilave edilerek zamkı veya bunun benzerleri üçte biri kadar bir kefen beziyle veya karışım olarak uygulanır. Şüphesiz bu terkip sütleğen otu dışında onun sütsüz olan türüyle karıştırılır. Şüphesiz o terkip çok yararlıdır. O ilaçlara şeytantersinden, ballı sirkeden çavşırdan da katılır. Daha zayıf olanlarda boraks köpüğü, kükürt, zeytinyağı ile ısıtılır ve hamam kiri ve potasyum nitrat ve bütün rutubeti dışarı çekme özelliği olanlarla zaç (bakır sülfat) yine saf bakır külleri, pirinç, bakır silikat uygulanır. Bazen öncelikli olarak sinirde cerahat özellikle kırmızı irin olmaz; ona sadece hamur uygulanır ve hamur uygulanması yeterlidir. O cidden deri içindeki zararlı maddeyi çekme kabiliyetine sahiptir.

Tedavide yararlı olan kitre zamkı, balmumu ile verilir. Sütleğen veya delice otu unu, kül suyu ile yakı yapılır. Fıstık çamı ile uygulanır. Sonra onun kadar *basilikun merhemi* ile bu zikrettiğimiz ilacın güçlendirilmesi gereklidir. Bazen o terkip ısıtmak için bezlerle uygulanır. Orayı yıkayan maddeler vermek gerekir. Ben yıkayanları şöyle belirledim: Güneşte bırakılmış deniz suyu ile yıkanmak gerekir. Kısacası onu sıkça yıkamak gerekir.

Galen'in iyi ilacının terkibi şöyledir: mum, çam sakızı, sütleğen otu, zift, yoğun, zeytinyağı; her birinden yarım kısım ve zeytinyağından 1 kısım ve latif olan balsam.[182] Ben diyorum ki, madde çok yoğun ısıtmıyorsa, onun çözülmesi hızlıdır. İrinli yara gevşerse veya kaşıntılı ise ve onda şiş yoksa ve kokuşma yoksa ona sütleğen merhemi veya sıcak hamam uygulanır. Vücuda latif sütleğen otu uygulanır ve yoğunluk olduğunda güvercin pisliği ilacı ilave edilir. Miktar vücudun durumuna göre ve sıcaklığa göre ve de mizaca göre artırılır veya azaltılır. Bununla birlikte yaranın ağzının etlenmesi elbette engellenir ve darlık genişletilir; yaradaki fistülün etkilenmesinin engellenmesi için de, yara ağzı genişletilir.

---

181 TM: Üçte bir parçasına varıncaya kadar kılınır.

182 TM: Mckke balsamı.

Bilinmelidir ki, deliği olan yaraların yarılmış olan yaralardan daha çok güçlü ilaçlara ihtiyacı vardır. İrinli yaralarda kokuşma ve çürüme varsa orada ballı sirke yararlı olur. Yine bezelye unu da yararlı olabilir. Ancak şiş görülürse arpa unu, bakla unu, bezelye unu da iyi gelir. Onlar kül suyu veya tarçın suyu ile ve ballı sirkeyle kaynatılır. Cerahatin (irinli yara) dönüştüğünü gördüğümde ballı sirkeden belli bir ölçüde onun üzerine uygulamaktan çekinmedim. Orada bununla (iltihaplanma) ilgili ilaçlar kullanılması gerekir. Ancak bu ilaçlar bedeni güçlü olanlarda uygulanır. *Bolidos* hapları ondaki zararlı maddeyi def eder ve sonra onu ısıtır. Onun için yumuşak bir örtü alınıp üzerine örtülür.

Yaralı Sinirlerde Görülen Şişler

Sen daha önce anlatılanlardan sinirlerin irinleşmesinin ve orada oluşan şişlerin tedavisini ve de bütün bu şikâyetlerde oluşan ağrının tedavisini öğrendin. İrinli yara olduğunda ve o büyüdüğünde burada görülen ağrılar da artar. Biz diyoruz ki, Galen *Kitab-ı Katacanis*'te şöyle demektedir: Balgamî sinirde ve sinir organlarında irinli yara oluşmuşsa şüphesiz cidden balgamî unsurlar had derecede güçlü olur. Bunlar sirkeyle yapılan ilaçlarla tedavi edilmelidir ve bizim zikrettiğimiz madeni kökenli tedavi ve taşlardan birisi hastaya uygulanmalıdır. Çoğunlukla onlardan *Katacanis* adlı kitabın ikinci makalesinde söz edilmiştir. Onlardan birisi şöyledir: Beyaz bakır sülfat 4 dirhem,[183] kırmızı bakır sülfat 7 ¼ dirhem[184] ve bakır tozlarından 2 ukiye ve 2,5 dirhem, kendir kabuğu 1,5 ukiye, kasnı otu sakızı 1 ukiye, mum 6 ukiye, zeytinyağı 9 ukiye, keskin sirke 2 ¼ ratl olarak alınır. Bu droglar sirkeyle 10 gün dövülüp yumuşatılır ve sallanarak iyice karıştırılır. Hatta hasta organın üzerine günde 2 defa veya 3 defa bu zeytinyağı damlatılır. Onun yanı sıra, yaranın üzerine sirkeye batırılmış sof konup üzerine bu söz konusu ilaç uygulanır. Muhtemelen sirke ve zeytinyağı mutedil sıcaklıkta olmalıdır. Şüphesiz böyle olmazsa, hasta sinire zarar verilir. Hasta sinirin üzerine soğuk bir şey uygulamaktan daha çok zarar verici bir şey yoktur. Şüphesiz bu organlara sirkeyle hazırlanan ilaçlar uygulanır; sirke, bal ve külle yapılan terkip lapa şeklinde pişirilir ve onun un haline getirilen terkibine bakla unu veya arpa unu ilave edilir.

---

183 TM: 1 dirhem.

184 TM: 9 dirhem.

Sinir Ezik ve Çürükleri

Sinirde ezik ve çürük oluşursa, onda burkulma olup, eğer onunla birlikte cerahat yoksa ve şiş olgunlaşmamışsa ona ağrı kesici tedavi uygulanır. Aynı şekilde şiş varsa onu açan ilaçlar kullanılmaz; örneğin kül suyu ve benzerleri gibi. Muhtemelen onun tedavisi ağrı kesicilerle yapılmalıdır. Aynı şekilde, organı ısıtan ve bağlayan yağlar sürülmelidir. O yağlar içinde ruh gücü vardır. Bunlar uçucu yağlardır ve kolay çözülürler. Bu yağlardan iyileri dereotu yağı, papatya yağı, sedef otu yağıdır. Aynı şekilde bu hastalıkta yakı da yapılabilir. İyice ezilmiş hatmi yarılmış sinirin üzerine konur ve midye eti fevkalade yararlıdır. Bazen yabani soğan kabuğu ile de ilaç yaparlar.

Ancak şiş olduğunda onun ağrısını teskin etmek için şarapla üzüm, biraz sirke, zeytinyağı, istenilen kadar alınıp, mutedil derecede ısıtılıp sof onun içine batırılır ve yaranın üzerine bağlanır. Özellikle saf çördük otuna konur ve yara üzerine uygulanır. Eğer eklemlerde ağrı varsa, öncelikli olarak orada ağrı dindirmelidir. Bunun için, daha güçlü, terkip şeklinde, ilaç hazırlanır. Bu pişirip olgunlaştıran ve çözen özellikte olmalıdır. Ancak şişten dolayı kabil olduğu kadar mutedil kasıp büzme kabiliyeti olmalıdır. Onda hiçbir şey fazla olmamalıdır. Ben ağrı ve şişe bakarken, onlara fevkalade ihtimam gösteriyorum. Eğer ağrı yoksa, şişi kesip aç ve oraya güçlendiren ilaçlar uygula. Örneğin kül suyu, sirke, şarap burada uygulanabilir. Şiş uzun sürmüşse, ilacı güçlü olmalıdır ve onun şiddetli bir şekilde çözülmesi gerekir. Elbette ona bazen güçlü ilaçlar uygulamaktan kaçınmamalısın; örneğin kil suyu, güvercin pisliği suyu gibi.

Ancak derin irinli yara mevcutsa onu güçlü bir şekilde kurutan ve toparlayan maddelere ihtiyacı vardır. Bunlara tozlardan oluşan cerahatlere iyi gelen ilaçlar uygulanır. Eğer deride berelenme ve irinleşme yoksa deri üzerine uygulanan yakılar, örneğin bakla unu, sirke ve baldan meydana gelen ilaçlar uygulanır. Bu iyi bir ilaçtır. Eğer daha güçlü kurutucu bir ilaç istenirse, onun içine bezelye unu konur. Eğer daha da güçlü olsun istenirse onun içine süsen kökü ilave edilir.

Eğer cerahat varsa ancak çok da hafif değilse, ona şişi engelleyecek ilaçlar uygulanır ve cerahatle uğraşılmaz. Midye eti ona fevkalade yararlı olur. Bazen tuzdan yapılan bir terkip bezle uygulanır. Tozun

üzerine konduğu bez o şişin üstüne konup kendirden yapılan yakı üzerine uygulanır. Bu durumlarda genel olarak, sarı sakız yararlıdır. O iki iş için de yararlıdır; yoğun ağrıya yararlıdır ve onu kara sakızla karıştırılıp ilaçlar yapılarak sıcak olarak uygulanır. Sinirlerin ezilip burkulmaları durumunda da bu ilaç kullanılır. O ne sıcak ne de soğuktur. Muhtemelen onun içine güçlü güzel kokulu kasıp büzen ve ısıtan yağlar uygulanır. Ona sirke de ilave edilerek de kullanılır.

Bozuk Sinirin Hakkında Düşünceler

Bazen sinir liflerinde bozukluk olur; onu ortaya çıkarmak gerekir. O sinirler şeker kurdu gibi dışarı çıkarılır

Sinirin Sertleşmesi ve Eğikliği

Bazen çoğunlukla bu vurmayla ve düşmeyle oluşabilir ve bastırılınca burada hissizlik oluşur; sinirin sertleşmesinin tedavisi onun katı şişlerinin ve nasır tedavisine benzer. Biz basit ilaçları cetvellerinde, basit ilaçları sayıp dökerken, gereken ilaçları *Akrabadin*'de zikrettik ve yine onunla ilgili hafif ilaçlar ve denenmiş ilaçları, konusunda ele alıp, anlattık. Yine biz denenmiş ilaçlardan söz ettik; örneğin Yahudi balsamından 10 ölçü alınarak, sıcak suyla ıslatılıp, karıştırılıp, dövülüp toz haline getirilerek, hatmi köküyle macun haline getirilerek hazırlanan ilaç gibi. Buradaki ilaç yakı şeklinde uygulanır. Aynı şekilde, süsen kökünden de üzüm dallarıyla macun yapılır ve yine meşe yosunu ve kına ve sütleğenle birlikte zeytinyağı ile bir araya getirilip uygulanır. Yine sarı sakız tohumu alınıp keçiboynuzuyla yakı yapılır. Yine *diyahilun*'dan yarım ölçü alınıp keçi gübresiyle kullanılır; çok yararlı olan denenmiş ilaçlardandır.

Kemik Hastalıklarının Açıklanması

Kemiklerdeki hastalıklar kemiğin yapısının bozukluğundan, kırık ve çıkıktan oluşan bütünlüğünün bozulmasından ve kemiklerdeki çürüme, kokuşma, yara oluşması ve ufalanmadan meydana gelmiş olabilir. Biz kırık ve zorlamayla oluşmuş çıkıktan söz ettik. Bu konudan sonra, Allah'ın yardımıyla, biz söz edilenlerin dışında, bunların ihtiyacı olan ilaç tedavisinden söz edeceğiz.

Spina Ventosa (Omurların Büyümesi ve İncelmesi) ve Kemik Bozukluğu

Spina ventosanın sebebi, hıltların had derecede kemiklerin içine işlemesi ve onları yemesidir. Spina ventosanın seyri, eklemlerde ağrı oluşmasına doğru gider. Ancak eklem ağrılarında ağrı ette olur, fakat spina ventosada ağrı kemiğin içindedir. Ancak yavaş yavaş adeta sürünür gibi ilerleyip kemikleri bozar ve sonra kemikleri parça parça eder. Bir grup hekim demiştir ki: spina ventozanın oluşum sebebi vücutta oluşan yaralardır.[185] Ancak onların bu görüşü ispatlanmamıştır.

Kemik Bozukluğunun Belirtileri

Şüphesiz kemiklerde bozukluk görüldüğünde etin üstünde gevşeklik ve onda kötü bir koku ve akıntı vardır. Kemiğe doğru mil sokulmak istense, onun kolayca içeri doğru gittiği görülür. O kemiğe ulaşırsa o düz olarak devam etmez; orası kaygan da değildir. Muhtemelen kemiğe de yapışmaz; kemik pek az yapışkandır. Kemikte pek az şey sabittir. Muhtemelen kemikte parçalanma veya kokuşma vardır.[186] Kemikler adeta yumuşamıştır; özellikle bozulmanın başlangıcındaysa, kemikler daha yumuşamamıştır. Şüphesiz başlangıçta bu milin içeri girmesi gibi bir durum görülmez. Muhtemelen bazen, onda had derecede bozukluk olmasından dolayı kayganlık da olması, bu hastalığın varlığına işaret eder.[187] Oraya mil sokulduğunda, onun üzerindeki zar kemikten ayrılır, uzaklaşır. Bundan dolayı kemiğin üstündeki et (kas) değişime uğrar. Eğer açılıp bakılsa, onun renginde değişim olduğu görülür. Çoğunlukla kemikte bozukluk olmadan önce ette şiş ve bozukluk meydana gelir ve daha sonra bozukluk kemiğe yayılır ve ölüm onu izler.

Tedavi: Kemikteki Bozukluğun Aslı ve Onun Ortadan Kaldırılması: Kemiklerin bozukluğunun ortadan kaldırılması veya o kısmın kesilmesi ve aynı zamanda açılması gerekir. Çünkü gerek derin iltihaplı yara olsun, gerekse olmasın orada, aynı zamanda sıkıntı hissedilir. Çünkü orayı kazıyıp temizlemek gerekir. Bozuk kısmı bozuk kabuk-

---

[185] TM: Spinada bütün vücut adaleleri kasılır; yara olmak nedeniyle o insan topluluğun anılan sözü ispatlamamıştır.

[186] TM: Bazen oradan şakur şukur sesler gelir.

[187] TM: Belki kemiğin bozulmasına yardımcının kemiğe vurması işaret eder. O sebepten ki kemiğin içine giren mil kemiğinin yanlarının tamamından kayması için yağlansa.

larını dökecek kadar dağlanır ve sağlıklı olan kısmı kalır. Şüphesiz kemiğin kabukları ilaçlarla düşürülür. Yine örneğin baş kemikleri ve diğerlerinin kabukları, aynı şekilde düşürülür. Bu ilacın terkibi şöyledir: loğusaotu, süsen, sarı sakız, sabır, çavşır bitkisi alınır ve yanmış bakır tozlarıyla çam kabuklarıyla birlikte toplanır. Kemiklerin kabuklarının düşürülmesinde fevkalade yararlıdır. Onların üzerinde iyi etler biter. Eğer kemikler kötü ise ve bozukluğu derine inmişse, bunlara bu tedavi yeterli olmaz. Onların bu bozukluğunu tedavi için kesmek ve kemiği kurtarmak için organı açmak veya ondan ince bir yol açmak gerekir. Bundan başka bir şey gerekmez.[188] Kesilecek yeri iyi bilmek gerekir. Burada kemik ona zorla destek olan bağlarının bulunduğu şiş yere doğru nazikçe döndürülerek işlem yapılır. Ancak kemiğin bulunduğu yer sakıncalıysa, örneğin uyluk kemiği başı ve ischium kemiğinin başı ise ve sırt omurları ise omurilik dolayısıyla, öncelikli olarak ilaçla tedaviden yararlanmak gerekir. Etlerin (kaslar) bozukluğu kısmında önerilen vücudu ovarak uygulanan iyi ilaçlar vücuda uygulayarak ve benzeri ilaçlarla açığa çıkarılan kasları soğutarak tedavi etmesi gerekir.

Bozuk Kemiğin Açılmasının Özellikleri

Bu konuda uzman olan kişi dedi ki kemikte bozukluk olduğunda ve o bozuk kemiğin olduğu yer açılmak istendiğinde, kemiğin üzerinde ve yan taraflarındaki sinirler ve alt kısmında olan diğer şeyler testerenin dişlerinden zarar görmemesi için yukarı kaldırır. Eğer gerekiyorsa kenarları açılır veya onun altındaki örtü ve diğer önemli şeyler, örneğin kaburgaların ve omuriliğin örtüsü gibi yapılar, oradan uzaklaştırılır ve testerenin altına oradaki şerefli organı korumak için bir örtü konmalıdır. Et (kas) onun üzerine yayılmışsa, o kısmın bütünüyle açılması gerekir. Çünkü o açılan kısmın hemen hiçbir tarafında et bitmez. Eğer bozuk, çürümüş kemiğin yakınında eklem varsa o kemiği eklemden çıkarmak gerekir. Eğer ön kol kemiğinin tamamı veya bilek kemiklerinde bozukluk varsa, hepsi çıkarılmalıdır. Ancak uyluk başı, ischium ve göğüs omurlarında bozukluk varsa, onlara dokunmaktan kaçınılmalıdır. Çünkü o kısımlar omurilikLe ilişkilidir.

---

[188] TM: Eğer bozukluk kesilme ve açmadan başka tedbir ile hasta iyileşmeye kabul eylemesi ise bozukluk kemiğin bütününü veyahut daha çok parçalarını sağlama almak.

İyi Olan Yaralardan Kalan Kabuklar Kırık Kemik Parçaları

Belirledim ki, yara ve kırıklarda geri kalan kabuk ve kırık parçalarının çıkarılmasında acele etmemek gerekir. Muhtemelen onu tabiata bırakmalıdır ve acele etmeksizin onların atılmasına yardımcı olmak gerekir. Burada o kısmı tahrik edecek ilaçlar verilmemeli ve elle o kısım tahrik edilmemelidir. Eğer onlar zorlanırsa, orada iltihaplı yaralar oluşabilir. Tabiat onları deriye doğru yönlendirdiğinde ve deriden çıkarmaya çalıştığında onlar açılarak dışarı atılır. Ancak onlar çıkarılırken zorlanırsa,[189] titreme oluşur; karışıklık, ateşli hastalıklar ve iltihaplanma oluşabilir. Ancak bunlar (iltihaplı kısımlar) açılırsa ve oradaki irin akıtılırsa, çok fazla zarar vermeyebilir. Ancak onların ilaçlarını öğrenmek istersen onların terkibi şöyledir: Eski zeytinyağı, sarı mum, aynı miktarda bal mumuyla birlikte alınır; sonra hepsi eritildikten sonra sütleğen otu zamkı ve sütleğen otundan 1 ölçü alınıp, 3 ölçü loğusaotuyla birlikte terkip haline getirilir; bir bez parçası alınır ve onunla uygulanır. Yine amonyak zamkı, Yahudi balsamı süsen yağıyla birlikte dövülüp merhem haline getirilir ve yaranın üzerine uygulanır. Şüphesiz bu terkip oradaki kemiğin hızla dışarı çıkmasını sağlar.

Kesilen Kemiğin Tedavisi

Biz kırığının elle ve ilaçla tedavisini anlattık. Yine kemik kırıkları ve burkulmalarda uygulanacak olanları da anlattık. Kemik kırık ve burkulmalarda ovalanmış nar kökü[190] 10 ölçü, yine sarı sakız, sabır, beyaz hatmi, akasya; beşer ölçü, Ermeni kili 20 dirhem, yumurta beyazıyla karıştırılıp sıcak şişlere de uygulanır. Yine ılgın, selvi, bitotu, söğüt yaprakları birlikte dövülür ve sıkılır; kuru gül ve nergis, soğan ve *dibafilun,* kırmızı sandal, Ermeni kili, laden, biber ve buğday, hatmi, fasulye, *kilokya*, mercanköşk, *zedfiye*, gül de ona ilave edilir. Eğer ısıtılmaya ihtiyacı varsa onun içine mercanköşk, kuru üzüm ve selvi de katılır.

Sıcak Şişleri Olan Kırık ve Burkulma

Kabukları soyulmuş fasulyeden 20 dirhem ve nar çiçeği, Arap zamkı alınıp yakı yapılır. O cidden güçlü bir terkiptir. İlaçlardan biri de

---

189 TM: işlem hızlandığında.

190 Bir çeşit fasulye.

bitotu yaprağı, laden, misk, safran ve incir alınır ve sütle çırpılıp zayıflatılır ve kırık, çıkık ve burkulmalara iyi bir ilaçtır. Kabukları soyulmuş fasulye, hatmi, Arap zamkı, sabır, sarı sakız, bitotu suyuyla karıştırılıp uygulanabilir.

BEŞİNCİ FEN

ZORLAMA

3 makaleden meydana gelir.

Birinci Makale
Çıkık

Çıkık Hakkında Genel Bilgi

Çıkık kemiğin bulunduğu yerden çıkmasıdır. Eğer kemik konum olarak diğerinin içine geçmesi gerekirken, onun tamamen dışında yakınında ise buna *eklem çıkığı* denir. Kemiklerden birisinin ucu dışa, diğer ucu içe doğrudur. Bu durum dokununca anlaşılabilir. Ancak onlar tam olarak yerlerinden ayrılmazlar. Bir grup hekim ona *burkulma* adını vermiştir. Eğer orada çok fazla sıkıntı varsa, fazla hareket ettiremiyorsa, ancak etrafında çürük, ezik varsa, o tam bir çıkık değildir; ancak çıkmaya müsaittir; eklem zayıflamıştır. Eklemlerin arızasının üçüncüsü de eklemin uzunluğu doğal uzunluğundan fazladır ve eklemde henüz çıkık yoktur, ancak çıkık olması çok kolaydır. Çoğunlukla bu tip araz uylukta görülür.

Bazı insanlar eklem çıkığına yatkındır. Çünkü eklemin başının girdiği delik derin değildir ve eklemin başı tam olarak eklem çukuruna girmez ve oradaki eklem bağları da yeterince güçlü değildir; iyi düzenlenmemiştir, incedir veya uzamaya uygun değildir; yapışkan ve gevşekliği oluşturan rutubetli bir yapıya sahiptir veya çatlamıştır. Çukurların etrafındaki örtüden hiçbir şey kalmamıştır.

Bundan dolayıdır ki, eklem hareket ettiğinde kolayca kemik yerinden çıkar ve eklemin bozukluğundan dolayı çıkık oluşur. Bazı eklemlerde çıkık olmaz; zordur. Bazılarında kolaydır. Bazılarında ne kolay ne de zordur, mutedildir. Örneğin diz ekleminin teşrihte görüldüğü gibi 3 eklem bağı vardır. Bundan dolayı o kolay bükülebilir. Eğer kolayca

bükülebiliyorsa onun kolayca çıkması da mümkündür. Onun çıkması kadar yerine getirilmesi de kolaydır. Çıkması zor olanın yerine getirilmesi de zordur. Omuz eklemi de kolayca çıkan eklemlerdendir. Ancak şişmanlarda omuz ekleminin çıkması daha zordur. Çıkması zor eklemler; örneğin parmak eklemleridir. Onları çıkarmak zordur. Muhtemelen eklem yerinden çıkmadan kırılır. Örneğin dirsek eklemi de onlar gibi çıkması zor eklemlerdendir. Onlar çıkınca parmaklarda olduğu gibi, yerine getirilmesi zordur. Ancak kalça eklemleri çıkma zorluğu açısından ortalama zorluktadır.

Bazen çıkması zor olan eklemlerde kolayca çıkık oluşabilir. Bunun sebebi kolayca geri dönmesidir; örneğin kalça ekleminde olduğu gibi. Çünkü bazen kalça eklemi iltihaplandığı için kolayca çıkık olabilir ve bununla birlikte söylendiği gibi, kolayca yerine döner. Yine bu durum siyatik hastalığında görülür. Kalça eklemi bağlarında gevşeme olur ve eklem kolayca çıkar ve yine geriye konur. Burada dağlama yapmak gerekir; başka bir tedavinin yararı olmaz. Burada sinir dışarı çekilir ve kemikleri birbirine yapıştıran kemiklerin büyük bir kısmının başı da kesilir; yazıldığına göre, eklem kendi doğal haline döner. Çoğunlukla bu kalça kemiği başında olur.[191] Sonra bunun dışında çıkık başta da zordur ve çıkık iki ayaktaki topuk kemiğinde de (malleous kemiği) çok görülür. Eğer kırıkta kemik dışarı fırlamamışsa ve kırık aniden meydana gelmişse çıkık oluşur.

Bütün Çıkık Belirtileri: Eklemlerdeki içe doğru çökkünlük ve nedeni bilinmeyen çok şiddetli ağrı, örneğin omuz kemiği çıkmasında ve ayak eklemindeki çıkmada görülen ağrı gibi bir ağrıdan anlaşılır. Boyun eklemindeki çıkık hakiki kemik çıkıklarıyla mukayese ederek anlaşılır. Burada hastanın durumu hastanın, başkasınınkiyle değil, kendi sağlıklı haliyle karşılaştırılarak anlaşılabilir. Ben eklemin hareket etmediğini belirledim ve orada çıkık olduğuna karar verdim. Hareket bütün yönlere doğru uyarıldığında ve bu konuda abartılı hareket edildiğinde, eklem hareket edebiliyorsa, orada hareket varsa, hastalıkla ilgili hiçbir şey yoktur.

---

[191] TM: çatlamış sıfat fiilde; çentik gedik anlamınadır. Diz kapağı her yuvarlak nesneye adı verilir. Bu makamda amaç diz kapağı ve diz kapağı dedikleri kemiktir..

Hastalığa Meyilli Olma Belirtisi: Eklemde bir tarafta dibe çöküş ve diğer tarafta şiş oluşmuştur veya his kaybı vardır; iç kısmında aynı şekilde şiş oluşmuştur ve bunlarla birlikte hareket mümkün olmuştur.

Çıkma Olmaksızın Eklemin Çok Fazla Uzamasının Belirtileri: Bunun belirtileri şöyledir; eklemin başı, doğal olarak çukurun karşısındadır ve herhangi bir doğal olmayan eğim yoktur. O kemik başı çukuru terk ettiğinde, orada acı hissedilir. Kişinin omzunda çok et yoksa, bazen o eklem çukuru parmak girecek kadar açılabilir.

Çıkık ve Çıkığa Meyilli Olan Eklemin Tedavisi: Doktora başvuran hastanın çıkığı, tek başına olmaz; o yara cerahat ve şişle ve bazı başka şeylerle birlikte görülür. Çıkık başka hastalıklar varsa onlarla birlikte ele alınmalıdır. Eğer çıkık eklem hafif uzayarak yerine dönerse, şişmeye doğru seyreden yoğun ağrısı yoksa ve kötü bir çıkık oluşturacak muhtemel bir şişe meyli yoksa, o çıkmada hafif uzayarak kemik yerine, normal haline döner. Eğer durum bunun aksi ise, senin öncelikle yarayı, daha sonra cerahati ve daha sonra da çıkığı tedavi etmen gerekir. Özellikle büyük eklemlerde bu şekilde yapmalısın. Eğer çıkığı tedavi etmek istersen, bazen bu tedavi sarsılmalara ve titremelere sebep olur. Özellikle de çıkık baş organlarına yakınsa bu hal gözlenir. Aynı şekilde şişlerde de aynı durum söz konusudur.

Biz o çıkığın tedavisini deneriz. Eğer yapılması kolaysa ve çok şiddetli ağrı oluşturmuyorsa ve onu yerine koymakta zorlanılmıyorsa ve de zorlama kötü bir sonuç oluşturmayacaksa, çıkığı zorlarız. Aksi durumlarda zorlamaktan vazgeçeriz. Eğer ağrı varsa, zorlamamalıdır ve eğer bizim bağlamamız acı vermeyecekse, bağlamamız gerekir. Şişin ve yaranın tedavisine girişmek kolaydır. Eğer çıkık ve kırık birlikteyse ve bir yönde (tek yönde) bu durum oluşmuşsa, ikisinin birden tedavisi mümkündür. Bir bilgin şeylc anlatmıştır: Adamın birisinin omuz tarafında taş kırık oluşturmuştu; oradaki deri ve kasta yırtık vardı; hatta kol tarafında da bu şikâyetler görülüyordu. Köprücük kemiğinin başı onun altından çıkmıştı. Bazı cahiller o kemik üzerindeki et ve deriyi düzeltmeye çalıştılar; yakı uyguladılar ve orayı etlendirmeye çalıştılar. Ancak oradaki et bozuldu ve kemiğin çevresinde kokuşma oluştu; hatta yeşillendi. Ancak burada yapılması gereken bu kısmın açılıp ora-

sının helile ile karıştırılmış zeytinyağı ile muamele edilmesi gerekirdi. Aynı şekilde büyük şişler olduğunda şiş ilaçlarıyla tedavi edilmelidir.

Ancak basit bir çıkıkta alınacak tedbir, çıkan kemiğin onun asıl durumuna uygun olarak eğriliği düzeltilerek aksi yönde çekilmesidir; öyle ki kemik diğer uca doğru çekilmiş olur. Böylece çıkan kemik doğal yerine geri gelmiş olur. Burada kemikler yerine oturunca, bir ses gelir. Bu ses çıkan kemiklerin yerleştiğinin işaretidir. Sonra orası bağlanır. Bağlamada şişme korkusu olmaz, ancak bağlamanın çok fazla sıkı olmaması gerekir. Çoğunlukla şiş şiddetlidir.[192] Eğer şiş varsa, öncelikli olarak köprücük kemiği çıktığında ve diğer çıkıklarda, kemiği yerine yerleştirmeden önce oradaki şişi ilaçlarla tedavi etmek gerekir. Oradaki yırtık kısmın kurtulması için ilacı tekrarlamak gerekir.[193] O kısım ısıtılır, ancak bu şişi, azdırır. Muhtemelen kefen beziyle onun üzerine soğutan şeyler[194] koymalıdır veya mazı şarabıyla ıslatılmış bez şiş üzerine uygulanır. Hippokrat şöyle yapılması gerektiğini söylemiştir: Şiş varsa kemiğin yerine yerleştirilmesi işi ertelenmelidir ve üçüncü ya da dördüncü güne bırakılmalıdır. Kemik sadece yerinden oynamış, hafif eğilmiş olsa bile, ona aynı muamele yapılmalıdır. Onun üzeri bağlanmalıdır.

Eğer organ gevşek ve zayıf bir yapıya sahipse, her hareket onun çıkmasına sebep olabilir. Bu çıkma kötü çıkıştır. Kemiğin her hareketinde çıkması kötüdür. Bu, orada gevşeklik ve rutubet olduğunu gösterir. Burada dağlama uygulamak gerekebilir. Eğer çıkık için yapılan uygulamadan sonra, hala eklem kötüyse veya şiş gibi bir katılık varsa, oraya yakı ve şişi yumuşatan ılık su uygulanır. Ancak yakılar ve güçlendiren ılık sular başlangıçta uygulanır. Öncelikle ılık sular sıkı bağların üzerinden uygulanmalıdır. Ancak kışın sıcak güçlendiren yağlar ve yazın soğuk ballı su uygulanır. Hastaya uygulanan ilaçlarla birlikte onu güçlendiren besinler de verilmelidir. Bunlar eklemleri güçlendirir ve gerektiği şekilde eklem bağlarını sabitleştirir.

Uzun Eklemlerin Tedavisi: Çıkan kemiğin ekleminin gevşetilip kemiğin çıktığı yere sokulması gerekir. Oraya güçlü ısıtanlarla karıştırılan güçlü büzüp kasan ve tutan ilaçlar yakı şeklinde uygulanır.

---

[192] TM: değildir.

[193] TM: Örneğin sağ tarafta olan dize çıkık arız olsa sol tarafında olan dizle kıyaslanır.

[194] TM: yağlar.

Örneğin mazı, nar çiçeği, Arap zamkı, aynı miktarda alınır ve kunduz testisleri, kostus, servi kozalağı ile birlikte lapa halinde uygulanır. Yine selvi kozalağı, ardıç ve diğer fıtık yakılarında kullanılan droglarla ilaç yapılır ve sonra sıkıca bağlanıp uygulanır.

Çene Kemiği Çıkığı

Çene kemiği çıkığı alt çenede görülür. Alt çene kemiği (mandibula) baş kemikleriyle yaptığı eklem çukurundan çıkarsa ağız açık kalır. Bu olay çok sık olmaz ve çıkma da tam olmaz. Çene kemiği çıktığında o öne doğru meyleder. Bazen geriye doğru gittiği belirlenir. Burada 2 çene kemiğinin (alt ve üst) bir araya gelmesi zor olur. Ancak arka taraftan gelen kaslar dolayısıyla alt çenenin hareketi tamamen kaybolmaz. Bazen çene çıkığı tek tarafta olur. Bu çenenin görünüşünden anlaşılabilir. Tek taraftan çıkan çene kemiği aşağı meyleder. Onun tedavisi tektir.[195] O çene kemiği bütünüyle aksi tarafa doğru hareket ettirilir ve eğer bu hızla yapılamazsa hastalıklara ve bozukluklara yol açabilir. Zorluklarla birlikte o daha kötü olur. Ancak onu geri getirmek zor olur; onu hızla uygulamak gerekir. Eğer işlem geciktirilirse katı, sert şişler oluşur; kaslar uzar, gerilir titreme oluşur ve ateşli hastalıklarla birlikte, baş ağrısı oluşur ve bu sürekli hissedilir. Onun kaslarında yoğun gerginlik hissedilir. Çene kemiği bazen fonksiyonunu yapmakta zorlanır, hatta ölür. Karnında çok fazla fazlalık oluşmuştur. Bunları örneğin kusarak atar. Yarattığı önemli sorunlar dolayısıyla çene çıkığının çok hızlı tedavi edilmesi gerekir.

Onun tedavisinde bir kişi hastanın başını okşar; sonra hastanın ağzına başparmağını sokar ve hastanın çene kemiğini her taraftan gevşetir, rahatlatır. Çünkü orada çeneyi bağlayan kaslar vardır. Bunlar çene çıktığında ağrı oluşturur. Sonra çene kemiği sağa sol hareket ettirilir. Sonra bir defa da yerine itilip oturtulur. Şüphesiz o, arkaya gidip yerine yerleşir. O üst çeneyle aynı seviyeye gelene kadar da işlem devam ettirilir. Onun üst çeneyle aynı hizaya geldiğinin belirtisi ön dişler ve köpek dişleri arasındaki kesici dişlerin üsttekiyle aynı hizada olmasıdır. Sonra mum ve gül yağı konmuş bez onun üzerine uygu-

195 TM: çene kemiği ileri tarafa eğilir, Esneme esnasında çene kemiğine arız olan gevşemenin aksi üzere tek çene kemiğini diğerine eklemek zorunlu olur.

lanır. Sonra da o kendi haline bırakılır. Mümkün olan en hızlı bir şekilde iyileşmesi sağlanır.[196] Ancak hızla bu işlem yapılmazsa onda katılık oluşursa, ondaki tedavinin sıcak suyla muamele edilerek oluşumun sertliğinin giderilmesiyle, işlemin yeniden yapılması gerekir. Ona hamamda yumuşatan gevşeten yağlar uygulanmalıdır; hatta dokular iyice yumuşatılmalıdır ve hastanın sırtına iyice kasları gevşeten sıcak su dökülmelidir. Çene arkaya çekilmelidir, hatta çene düzelene kadar şiddetle uygulanmalıdır. Daha sonra hasta yumuşak bir yatağın üzerine yatırılır; hastanın başının hasta tamamen iyileşene kadar hareket ettirmemesi gerekir.

Köprücük Kemiği Çıkığı

Bu konuda bilgin kişi demiştir ki köprücük kemiğinin iç taraftan çıkması söz konusu değildir. Çünkü göğüs kemiği ile eklem yapmaksızın bağlanmıştır ve bundan dolayıdır ki, bu taraftan onun çıkması söz konusu olamaz. Eğer dışarıdan şiddetli bir şekilde vurulursa ve kesilirse o eğer makul derecede ise, kırık konusunda öğrendiğin ilaçlarla tedavi edilir. Ancak onun omuz tarafındaki ucunda aynı şeyler olursa, kemik ekleminden çıkar. Burada kemik eklemden ayrılmıştır. Ancak çoğunlukla çıkık olmaz. Çünkü omuz kasının 2 başı vardır. Bu kas onun yeniden çıkmasını önler. Aynı zamanda bu kasın başları köprücük kemiğinin hareketini engeller. Eğer o hareketli olmasaydı, köprücük kemiği çok hareket etmek zorunda olurdu. Çünkü o köprücük kemiği sadece göğsün gerilmesi için gerektiği kadar hareket eder; onu (göğüs) sabitler. Çünkü köprücük kemiği, diğer benzeri hayvanlardan farklı olarak, sadece insanda vardır.[197]

Eğer onun göğüsten çıkmış veya diğer yerlerde görüldüğü şekilde bir çıkık söz konusu ise, elle onun yerine sokulması gerekir. Ancak o çıkık gerektiği şekilde birçok bağla üzerinden iyice bağlanır. Omuz tarafına ilaç uygulanarak iyileştirilir. Yine eğer kemik (göğüs) çıkmışsa, o yerine yerleştirilir ve köprücük kemiği ve omuz sıkı sıkıya

---

196 TM: Yüce Allah isterse aklanma ortaya çıkar.

197 TM: insandan başka hayvanların köprücük kemiği olmaz, yani insan benzeri hayvanların göğsünde hareket ve göğsünde hareket ve göğsün genişlemesine ihtiyaç olmamakla köprücük kemiği yaradılışına ihtiyaç olmamakla köprücük kemiği yaradılışına ihtiyaç olmaz ve köprücük kemiğinden anılan tarafa veyahut şakağın benzerleri nedeniyle.

bağlanır. O kemik kıkırdak karakterindedir ve gevşek bir yapıdadır. Buradaki tecrübeye göre, kasın başı yırtılmışsa kemiğin oradan dışarı çıktığı zannedilir. Omuz başı orada keskin bir şekilde belirlenir. Kemiğin çıktığı yerde çukur görünür; kol çıktığında görüldüğü gibi. Orada çukur görülmesi köprücük kemiğinin çıktığını gösterir. Onun delillerinden biri elle başı düzeltmek mümkün olmaz. Aynı zamanda omuzu kaldırmak da mümkün olmaz.

Omuz Ekleminin (Kemerinin) Çıkması

Omuzda çukur oluşur. Ancak omuzda çıkma olduğunda ayrılır ve açıklık büyür ve boşluk oluşur. Omuz ekleminde çıkma oluşması kolaydır. Çünkü onun eklem çukuru derin değildir ve eklem bağları da çok güçlü ve sıkı değildir. Muhtemelen bağların ince olması hareketin kolayca yapılmasını sağlamak içindir. Biz biliyoruz ki, omuz kemerinin (eklem) çıkması, çoğunlukla tek tarafta görülür. O üst tarafa doğru çıkmaz. Çünkü zıt taraftaki eklem bağları onun üst taraftan çıkmasına engel olur; kemiğin içe kaçmasını ve içeri gitmesini engeller. Şüphesiz oradaki kasın başı kemiğin başının öne doğru gidişini de engeller. Onun için çıkma içe veya dışa doğru olmaz. Onun aşağıya doğru inişi kolaydır. Kemik aşağı doğru iner ve çoğunlukla da omuz eklemindeki çıkma bu şekilde olur. Özellikle de orada eklemin bulunduğu yerde gevşeklik vardır. Şüphesiz orada kemiğin çıkıp serbest kalması ve kolun bağlarından kurtulması ve geri dönmesi söz konusudur. Bu iki fiilde, yani kolun yerinden çıkması ve geri dönmesi bebeklerde sık rastlanır.

Eğer doğum sırasında organda omuzdan kol kemiğinin çıkması ve adeta serbest kalması söz konusu ise, bu gerçekten, senin de bildiğin gibi, zor bir durumdur veya bebek üzerinde açma yapılır. Sonra hızla geri dönüş olmazsa, şüphesiz ki o gelişmez. Sonra işlem uzarsa, dirsek ince kalır veya zamanla düzclcbilir. Bazılarında kol büyür; olması gerektiği kadar olur. Muhtemelen bazısında kurtarılan kol kısa ve ince olarak kalır. Çoğunlukla onlarda bu işlem gerçekleşir ve çoğunlukla da onların durumu iyi olur. Ancak her durumda, İbn Ars'ın dediği gibi, kolda kısalma olmuş gibidir. Ancak bu durum bebeğin uyluğunda, doğum sırasında zorlanma ve çıkık olduğunda kemiğin kırılması yoluna gidilerek doğumdan sonra kırık tedavi edilir.

Kol Çıkığının Belirtileri: Kol çıkığında omuz başında boşluk ve gevşeklik belirlenir. Kolda hareketsizlik vardır. Bu belirti sadece kol çıkığına ait değildir. Muhtemelen omuz başının dönmesinden de kaynaklanmış olabilir. Omuz başının aksi tarafa döndüğü görüldüğünde, bu çıkığın kol kemiğinin kendisinde olduğu belirlenir veya başa alınan darbeden kemiklerde bu araz oluşmuştur veya başka bir sebepten meydana gelmiş olabilir. Bu durumda ilaçla bu sıkıntıdan kurtulmak mümkün zannedilse de ve burada bir sıkıntı olmasa da, görülür ki kol kemiği başı çıkmıştır ve koltuk altından kemiğin oynadığını görürsün. Yine sen çıkmış kol kemiğinin koltuk altından fırladığını belirlersin. Sen kol kemiğinin elle olan bağlantılarının iyi olduğunu belirlersin. Ancak hasta elini burnuna götüremez ve yoğun ağrı hisseder. Elini yukarı doğru kaldırıp kulağına dokunamaz; başkaca hareketleri de yapamaz. Bu belirtiler güçlüdür ve şiş de vardır.

Kol Çıkığının Tedavisi: Kol çıkığının tedavisi çocuk vücutlarında kolaydır ve bedenleri yumuşaktır. Düzeltmek için kolun başına yakın yerden koltuk altına el uzatılıp, organı (kolu) aşağıya çekmelidir. Bazen çocukta kolun başı elin orta parmağı ile düzeltilebilir; elin ayasıyla kol çekilip uzatılır. Ancak eğer güçlü bir bedende yoğun bir çıkık oluşursa, buradaki boşluk korkutucu olursa, tedavi yapan kişi, zorunlu olarak hastayı yan tarafı üstüne yatırılıp, çıkığı onaran kişi ayağını hastanın yan tarafına sokar ve mümkün olduğu kadar kolun başına yakınından onu bağlar. Oranın yakınında şiş varsa veya yağlı yapı oluşmuşsa, onu kurutmak gerekir. Hasta kaldırılır ve kol tutulup kendi yönünde çekilir. Burada kemik omuzdan çıkarılmak istenir gibi hareket ettirilir ve hastanın eli içeriye doğru meylettirilir, öyle ki el biraz içeriye doğru girmelidir. Bu şekilde o daha iyi olur ve daha hafifler.

Yine kırık ve çıkık olan hastayı tedavi eden güçlü adam hastadan boylu boyunca uzanması ister; hastanın koltuğunun altına elini sokar ve hastayı yerden kaldırır ve hastayı omzundan askıya alır ve kolunu hastanın karnına doğru uzatır. Eğer hasta hafifse ve ağırlığı azsa, onun asılması tercih edilir. Bazen kişinin yerde, yırtık eklem başının üzerinde dönmesi sağlanır. Sıkıntı içindeki adam işlem sırasında ayağa kaldırılır; diğer taraftan da elle omuz çekilir, uzatılır. Hastayı tedavi

edenin kuvvete ihtiyaç duyması veya işlevin zorluğu açısından, erkek olması tercih edilir.

Eğer kola ağır bir şey bağlanmışsa ya da asılmışsa, eğilmeye zorlanırsa, bazen onu güçlendirmeye gerek duyulur Sonra sıcak sıvı terkipler ve hamam uygulanır. Daha sonra *baston* denen bir alet alınır; o kısa asa şeklindedir; uzunluğu kol kadardır veya biraz daha fazladır veya azdır. Başı küre şeklindedir.[198] Üst tarafa doğru itmesi gerekir. Tek kişi bunu yapmazsa, güçlü 2 kişi ile yapılır. Onlardan biri elle hasta omzu tutup adamı zapt ederken, diğeri hastanın diğer omzunu tutup, hasta omzu yukarı kaldırılırken, diğerinin aniden hareket etmesi engellenir.

Omuzda bu çekilme işlemi[199] uygulanır: El alınıp çekilir omuzun çıktığı yere, eklem çukuruna sokup yerleştirmek üzere, biraz içe doğru gitmeye zorlanır. Eğer eklemdeki işlem tamamlanırsa daha sonra kol ve eklem başı mutedil güçteki bağlarla kolun üstünden bağlanır. Kol kemiğinin başı cğik olmalıdır; koltuk altında olmamalıdır. Aksi takdirde koltuk altında kalacağından kol kırılır. Bu durumda eklem başını zorla itip yerine koymanın mümkün olmadığını bilmen gerekir. Bu durum yerinde anlatıldı.

Kol çıkığının iyi bir tedavisi de şöyledir: Kolun başı el merdivenin üzerine konup o kısım yumuşatılır; gevşetilir ve üzerine uygun sargılar uygulanır ve sonra hasta bağlanır ve kolun başı çekilip yerine yerleştirilir. Ancak yine bağlamayla ilgili olarak, eklemin başından merdivene bağlanması iyi olur. Aksi takdirde kol kırılır. Bazen merdivene bağlamanın karşılığı çok eziyetli bir harabiyet olabilir. Bazen merdivene hastayı iple bağlama çok sıkıntı yaratabilir. Burada bu şekilde bağlamaksızın söylenen işlemi yapmak tehlikeli olabilir; hastanın kol kemiğinin kırılmasından korkulur.[200] Şüphesiz omuz çıkığı başka şekilde de tedavi edilebilir. Onun en iyi şekli ilk şekildir. Kolu çıktığı yere yeniden yerleştirerek, omuzla kolu geniş bağlarla sıkıca bağlanmalıdır, öyle ki, bu bağlar onun (kol) gerisingeri ve çıkmasını engelleyecek şekilde yapılmalıdır. Bu bağlar ya omuzun kendi üzerinden veya diğer

---

198 TM: o yuvarlak bez parçasından ve hayvan derilerinden kılını.

199 TM: eski şekil üzere.

200 TM: Bundan sonra anlatılan sözden faydalanılır ki uzun insan hastanın koltuk altını kendi on-muzundan aşar ve mutlaka yalnız eli ile asmak mümkün değildir.

omuza doğru yapılır. Hastanın omuzu üzerinden haç şeklinde bağlanıp sonra kol aşağı tarafıyla birlikte bağlanır; dirsek ve bilek ele kadar, boyun bölgesinden itibaren bağlanır ve 7 gün çözülmez veya öğrendiğin gibi, yedinci gün sonunda çözülür. Kol yerinden tekrar çıkarsa, kısacası kolun yerine yerleştirilmesi yarar sağlamamışsa dağlama yapılır.

Omuzun İç taraftan Çıkması

Bu konu zikredildi. Hippokrates ve Galen ifade ettiği gibi, ona pek rastlanmamıştır.

Omuzdaki Küçük Kemiğin Çıkması

Omuz başında görülen küçük kemik bulunduğu yerden aşağı iner ve çıkıkta görüldüğü gibi, orada bir çukur oluşur.

Tedavi: Onun tedavisinde kemik kırığında olduğu gibi, kolu uzatmak çekmek gerekmez. Ancak o kısmı parmaklarla sıkarak, yerine doğru meylettirmek gerekir; sıkıca köprücük kemiğine bağlanmalıdır. Bu şekilde onun bağlanması bazen kısa zamanda kendi yerine dönmesini sağlar.

Dirsek Çıkığı

Bu eklemin çıkması zordur ve etrafındaki bağların yoğunluğundan dolayı yerine yerleştirilmesi de zordur. Onun çıkıntısının aksi yönde oluşu ve kısalığı dolayısıyla bu tedavisi zordur. Onun (kol kemiğinin) eklem yerinden çıkması çok az görülür. Bazen tam bir çıkış arız olur. Orada çıkık oluşursa kol yana doğru eğik olur ve kolun yan taraflarında ezikler vardır. O kötüdür ve geriye dönüşte şekil bozukluğu ve çok çirkin bir durum gösterir. Ancak radius (üstteki kemik) bu durumu sergiler. Aşağıdaki şekli bozulmuştur. Çünkü onun omuzla olan bağlantısı daha güçlüdür ve hareket etmekten uzaktır. Genellikle iki ön kol kemiğinin (ulna ve radius) birinin çıkması mümkün değildir, ancak iki kemik birbirinden uzaksa o zaman birinden birinin çıkması söz konusu olabilir.

Tedavi: Onun hemen tedavi edilmesi gerekir. Şüphesiz tedavide sıcak şişi engelleyen şeyleri hızla uygulamalıdır. Kemik dümdüz olacak şekilde uzatılsa sıkıntıya[201] sebep olur. Bundan dolayı onu dümdüz

201 TM: ölüme.

uzatmak mümkün değildir. Oluşan şişler de buna engel olur. Elin içi (avuç içi) omuz köküne bastırılıp içe doğru itilirse, kemik kolayca eklemin içine girer.

Ancak tam çıkık, eğer öne doğruysa, onun tedavisi kendi başına ele alınmalıdır. Eğer arkaya doğru meyilliyse, öncekinden farklı başka bir tedavi gerekir. Dirseğin çıktığı omuza yetecek kadar arka arkaya vurularak dövülür. Diğer el ona yardım eder ve önceki de diğerine yardımcı olur. Çıkan omzun arka tarafına yeterince vurularak kemiğin yerine dönmesi sağlanır. Ona bir elin dış tarafıyla vurmak; diğer elin iç tarafıyla vurmak gerekir. Ancak eklem çukuru arkaya doğrudur. Şüphesiz bundan dolayı kolu uzatırken, şiddetli şekilde vurulmalıdır. Sonra onun arkasına (sırt) vurulur. Eğer hastanın kolu ve bileği tutulması gerekmiyorsa, onun yeterince güçlü olduğu kabul edilir. Çıkıkçı, yani tedavi eden kişi elini yağla yağlayıp yoğun bir şekilde dirseği yağlar; hatta içe doğru da girer. Sonra bu ovalama işlemi şiddetlenir; yoğunlaşır ve bilek de yağlanır. Sonra sıkı bir şekilde ön kola bağlanıp yukarı kaldırılarak dirsek bırakılır ve öncelikle bu işlem onun tahammül edebileceği sıkılıkta olmalıdır. Sonra aşağı indirilmeden bağın sıkılığı artırılır; hatta sıkıştırılacak seviyede bastırılmalıdır.

Bilek Eklemi Çıkığı

Bilek eklemini yerine koymak kolaydır. Eğer önkol hızla çekilirse ve bu işlem dikkatli yapılırsa iki organ (kol ve ön kol kemikleri) karşılıklı olursa organın dışarıda olan kısmı yerine yerleştirilebilir. Ancak onu kaldırmak zordur. Çünkü etrafı şiş olan cisimlerle çevrilidir. Etli bozuk olmayan kısımlar çıkmayı engelleyebilir. Ön koldaki 2 kemikten içte olan arkaya çekilir.[202]

---

[202] TM: Omuz başında olan yassı kürek kemiğidir. Omuz kemerleri omuz ile kolun birleşme yerleri olan yerdir. Koltuk altı yani koltuk altında 2 kemikten meydana gelmiştir. Biri yukarıda ve biri aşağıda olur ve o iki kemiğe ön kol kemikleri denir. *Kânûn*'un mümkün olmaz dediği geçen sözüne karşıt gibidir ve fakat uzaklaşma şekli ile atlatılmıştır. Omuz ters dönmüş ve başı aşağı demektir. Bu anlatımın kısacası budur ki koltuk altını bir bağ ile açar ve dirseği dışarıda kılıp bağ sokulmaz ve işin başlangıcında koltuk altını bu kemik müttef tir olmakta bağ uzun kılınıp koltuk altı tarafından yer çok dışarıda kalır ve sağlık ilerledikçe bağı kısa kılar ve dirsek taraf ından bazı yerleri bağa sokulur.

El Parmaklarının Çıkığı

Belirtisi: Parmaklar çıkarsa, içe doğru eğilir ve onlarda iç kısmında çıkıntı görülür. Görünüşte bükülüp çukurlaşmış gibidir. Aynı durum bilek çıkıklarında da belirlenir.

Tedavi: Yerinden çıkmış el parmaklarının tekrar yerine yerleştirilmesi zordur. Onları öne doğru çekip uzatmak uygun olmaz. Muhtemelen çıkmış kısım sıkıca kavranır. Çıkıkçı (hekim) işaret parmağını çıkmış parmağın dibine yerleştirir ve üstünden sıkıca tutup yukarıya doğru kaldırılır. Sen burada tedavide içeriden çıkığın bulunduğu yerden bir ses geldiğini duyarsın bir ses gelir.

El Bilek Kemiklerinin Çıkığı

El bileğinin çıkığında, önce mümkün olduğu kadar bilek kemiklerini aynı seviyeye getirmek gerekir ve bütün eğilip bükülmeler giderilmelidir ve bunun için onlar zıddı yöne doğru itilir ve üzerine çıkıklarda uygulanan tahta konup sıkıca sarılır ve öylece bırakılır veya çıkık yerin üzerine kurşun konur. Ağırlığı dolayısıyla kurşun bileği düzler. Ancak daha önce oraya güçlendiren yakılar uygulanmalıdır, ancak onlar orayı tahrip etmemelidir.

Omurların Çıkığı ve Ayrılması

Omurlar, tam olarak çıkarsa tartışmasız olarak, öldürür. Eğer tam olarak ayrılmamışsa, biraz aşağı inmiş aşağıya olsa da, o da helak edici olabilir. Çünkü şüphe yoktur ki, omurilik güçlü bir şekilde ezilir veya baskıya dayanabilir; yırtılma olmaz. Eğer boyundan birinci omur(boyun omuru) ve onun arkasından gelen de kayma varsa, hayvani nefes yok olur ve bu durumda hasta ölür. Çünkü nefes baskı altına alınmış olur ve solunum işlevi yapılamaz. Hasta derhal ölür. Eğer nefese engel olmuyorsa, yine de gayet kötüdür. Dışkı ve idrarın atılmasını engeller ve hastayı öldürür. Bazen ölüm süresi uzar. O çıkık omuriliğe yoğun baskı vardır, ancak şiş yoktur veya onda olan şiş sakindir, ancak burada altta (omurganın altında) olan omurilik ve sinire giren şiş izi yoktur. İrade dışı olarak fazlalıklar oluşur ve arkaya gönderilirse, onun birazını omuriliğe gönderilir. Ancak bu omuriliğe zarar verir. Kemiğin (omurga) altındaki sinirin baskılanmasından ayak zaafa uğrar ve mesane ve makat kasları zarar görür. Burada güce ihtiyaç vardır. Bu sıkıntı ora-

dan atlatılmadan önce omurun dişlerinde, çıkıntılarında kırık oluşmuş olabilir. İki tarafta çıkık ve üstte çıkık olabilir ve biz bu konuda solunumla ilgili kısımda söz ettik. Bu konuda o bölümlere başvurulmalıdır. Bunun alameti sadece çıkıntıdır. Ancak orada kemik kırıkları oluşur. Diş şeklindeki çıkıntılarda kırık oluşur. Bu küçük kırıklar çok sorun yaratmaz. Ancak omurlardaki çıkma, oynama insan helak eder; omurların çıkması öldürücüdür.

Tedavi: Ancak eğer omurlardaki çıkık sırtın ön tarafındaysa hastanın tedavisi biraz hafifçe döndürülerek yapılabilir. Ancak onda kurtuluş rahatlama pek olmaz. Ancak arka tarafta çıkık varsa yardımcı kişinin iki diziyle bastırması şeklinde iki omuz arasında bir zorlamaya ihtiyacı vardır. Kuvvetli bir şekilde 2 omuz arasına bastırılır veya hasta karnı üzerinde uyumalıdır ve o çıkık omur üzerine çıkılıp durulur veya fırıncının ovması gibi hastanın sırtının yoğrulması gerekir. Eğer bu yoğun işlevler yarar sağlanmazsa Hippokrates'in dediği gibi, şöyle yapılır: uzunluğu ve genişliği hastanınki kadar olan bir tahta almalıdır veya ağaç yosunundan tahta kadar uzunlukta alınıp, bahçe duvarı tarafına boyuna yerleştirilir. Duvarla yosun arasında 1 adım uzaklık olmalıdır; tahta üzerine konur; yosun döşemeci tarafından çiğnenip tahta üzerine yayılmalıdır. Daha sonra hasta hamam yaptıktan sonra onun üzerine uzatılır veya yosun konmaksızın hasta tahta üzerine yatırılır. Daha sonra hastanın göğsüne bir havlu iki kat sarılır ve iki tarafı havlunun 2 koltuk altından çıkarılır ve 2 omuzu arasından bağlanır. Kollar da iki yandan tahtaya bağlanır. Havlunun uçları adeta havan tokmağı gibi düz bir şekilde tahtaya bağlanır. Tahta veya yosun hastanın başında duran bir hizmetli tarafından hareket ettirilir; ittirilir. O tahta başka bir şeye bağlı değildir; sonra gerektiğinde, zamanı geldiğinde, başın yanında olan havlu hızla çekilir. Böylece o bağ uzar. Yine ayakların her ikisi de üst tarafta olduğu gibi bir başka havluyla üzerlerinden bağlanır ve üçüncü bir havluyla da kalçalar 2 uyluk seviyesinden bağlanır. Böylece hasta bütünüyle havluyla bağlanmış olup bu son bağın da yine zikredildiği gibi, tokmak şeklinde uçları bir araya toplanır ve hasta ayak tarafındaki tahtanın yanından daha önce kaldırılan tahta gibi kaldırılır. Sonra bu işlemde yardımcı olanlardan bu hastayı ters yönde çekmesi istenir.

Bazı insanlar bu uzatma işini alet kullanarak yaparlar. Alet hastanın üzerine konacağı tahtanın üzerine konmuş döner oklardan oluşur. Bu oklar tahta veya ağaç yosununun 2 yanındadır ki, buralarda hastanın başı ve 2 ayağı bulunur. O oklar hareket ettirildiğinde uzamayı sağlayan bağlar o oklara sarılır. Bu şekilde alet çekildiği uzatıldığı zaman aynı zamanda iki omuz köküyle göğüs boşluğu hareket eder. Eğer bu hastanın oturması gerekirse, bu alet uygulanır. Burada uygulamadan korkulmaz. Eğer omurlar bu şeyle düzelmezse ve hasta muhtemelen zorlanırsa, tarımdaki gibi uzunluğuna kazılmış çukura benzer göğüs çukurunun önünden bu itme düzeneğinin konduğu duvar boyunca uygulanır (itilir). Ancak bu uygulama ne hasta omurların daha yukarısından, ne de daha aşağısından yapılır. Burada önemli olan göğüs boşluğudur. Şüphesiz, bundan dolayı biz diyoruz ki, hastalığın başlangıcında tahta duvara yakın olmalıdır. Sonra mutedil kalınlıkta bir kalın tahta alınır. Tahtanın konduğu yer sırttaki kanal şeklinde boşluk üzerindedir. Diğer duvar tarafından tahta levha zorlanır; itilir. Tahta ortalanır veya sırt boşluğu üzerinden hareket ettirilir; sonra diğer taraftan aşağı doğru itilir. Hatta sen omurların aralarının düzeldiğini görürsün.

Hippokrates şöyle demiştir: Kalın tahta ile yapılan işlem bu yapının düzeltilmesinde tek çözüm yoludur. O yine demiştir ki: Eğer bir tek tahta levha ile bu iş bitirilecekse yapılacak iş budur. Eğer bu açıklama doğruysa, bizim başlangıçta zikrettiğimiz şekilde, örtü olmaksızın inen omurlardan ayağa kadar yapılan çekip uzatma işlemi kadar, inkâr edilemez şekilde uygulanabilir bir tedavi yoktur. Şu gerekir ki, omurlar düzeltildikten sonra, kalınlığı 3 parmak ve genişliği sırttaki kanal şeklindeki yapıyı kapatacak büyüklükte bir tahta uygulanmalıdır. Bazılarına göre, onun üzerine bir keten bezi sarılmalıdır veya o tahtanın vereceği sıkıntı için onun ince bir bezle sarılması gerekir. O bezle sarılı tahta levha incinmiş yer üzerine sıkıca sarılır.

Hasta hafif besinlerle beslenmelidir. Eğer bu sırttaki kanaldan kaynaklı herhangi bir sıkıntı varsa, hastaya onu rahatlatan ilaçlar verilmelidir ve o kısım yumuşatan ilaçlar uygulanmalıdır ve uzun zaman burada tarif edilen tahta orada (sırtta) kalmalıdır. Bazı insanlar burada ince safiha şeklinde kurşun levha kullanır ve burada iki tarafı da eşit

uzunluktaki kırık çıkık tahtası da kullanılır. Bu çok zorlayıcıdır. Ancak bunun gibi, boyunda olan çıkıkta da hastaya sırt üstü yatırılarak tedavi etmek gerekir. Sonra başa doğru karşıt (arkadaş) omurlar üst üste gelene kadar çekilir. Aşağı dibe inenle üstteki aynı hizaya gelir ve orası ovulur. Orası düzelince yırtıkların üzerine güçlendiren yakılar uygulanır; boydan boya bir tahta konur ve sonra o baş ve boyunla bağlanır. Ancak bu bağlar boğazın üzerinde olmamalıdır. Belli bir süre sonra bu bağlar çözülür. Onun sargıları genel olarak bükülmüş iplerden oluşmuş olup, yoğundur. Bundan dolayı sıkıntı verebilir.

Kuyruk Sokumu Çıkığı

Kuyruk sokumunda çıkık olduğu hissedilir. Ancak çıkığı sen otururken anlarsın. Çıkık olduğunda hasta ayağını uzatamaz ve dizini de açamaz. Muhtemelen dizin üzerindeki lifleri kopmuş olabilir. Ancak bunun tedavisini sen şöyle yapmalısın: eğer o çıkığı düzeltmek istersen, orta parmağını makatın içine sokarsın, öyle ki parmak çıkık yerine kadar ulaşmalıdır. Sonra içerden kuyruksokumunu sıkıca bastırırsın. Hastaya çok az yiyecek verirsin ve orayı onun yapısını yumuşatacak şeyler uygularsın.

Kalça Kemiği Çıkığı

Şüphesiz uyluğun çıkığı aşağıdaki bir çıkık gibi gevşemeden kaynaklanan çıkıklardır. Kalça kemiği çıkığı olan kişide ayakta ve ayak yakınlarında çıkık olmaz. Diz yakınlarında gevşeklik olmaz. Muhtemelen bu diz bölgesindeki bağlardan dolayıdır. Uyluğun çıkığı içe doğru veya dışa doğru meyilli olabilir. Ancak çoğunlukla çıkık dışa doğrudur ve kemik içe doğru meyillidir. Aynı zamanda ayağa ve arkaya doğru olabilir. Çıkık sebebi gayet açıktır. O çocuklukta olur veya cenin üzerinde yapılan açmada ceninde kalça çıkığı oluşabilir. Burada ayak kısa ve bacağı ince olup hamilelikte annenin bedeninin yetersizliğinden kaynaklanır. Bu durum onun zaaf ve güçsüzlüğünden kaynaklanmıştır.

Belirtiler: Eğer kalça açıklığı içe doğruysa, çıkığın olduğu taraftaki bacak daha uzun görülür ve diz dışa doğru çıkıktır. Diz dönemez. Ayakla kasığa doğru dönemez. Kasıklarda açılma ve çarpılma vardır. Çünkü uyluk başı kasık içinde aşağı inmiştir ve dışa doğru meylet-

miştir. Bacak adeta kısalmıştır ve kasıkta çukurluk oluşmuştur. Orada kalçanın arka tarafında şişlik ve dizde de şiş olur ve diz içe doğru çukurlaşır. Eğer kalça kemiği çıkığı öne doğru ise ayak uzar. Hastanın ayak bileğini açması ve gevşetmesi mümkündür. Ancak ayağı aşağıya doğru döndürmek ona çok acı verir. Elbette kişinin yürümesi mümkün olmaz. O topuğu üzerinde yürümeğe çalışır. Çoğunlukla bu durum kasıklarda şiş oluşturur. Onun idrarı kötüdür. Eğer çıkık arkaya doğru ise ayağa zarar verir ve kişi bacağını kasıp gevşetmekte zorlanır. Ancak bazen o kişinin hem dizi hem de ayak bileği dışa doğru bükülür. Kasıklarda gevşeme görülür ve uyluğun başı bağırsaklara doğru yönelmiştir.

Tedavi: Gerekli tedavinin hemen yapılabilmesi gerekir. Şüphesiz eğer hızla yapılan tedaviden gerekli sonuç alınamazsa, bazen onun üzerinde iltihap oluşabilir ve o kısımda kokuşma oluşabilir. Bu durum bütün organın çürümesine sebep olabilir. Bildiğin gibi bacak çıkığında da eğilme meydana gelir. Ancak uyluğun aşağıya doğru çıkmasının tedavisi ayağı çekmekle olur. İlkin ayak aşağı çekilip, sonra hızla geriye doğru itilir, sonra da sağa sola doğru hareket ettirilir. Hatta hızla geriye doğru itilir ve bir bantla veya sağlam enli bir kemer gibi bir bağla bağlanır; ayak tarafı örtü şeklinde ve bacağı sıkıştıracak şekilde sarılır. Sonra uyluk üzerinden sıkıca sargı ile uyluk sımsıkı korunur. Daha sonra bu bağ omuza o şekilde asılır ki, bacağı uzatıp çekmek mümkün olmaz.

Ancak eğer çıkık içe doğruysa hastanın öne doğru eğilmesi istenir. Bir kişi hastayı sıkıca kasık tarafından tutar. Hastayı tutan kişi diz tarafından uyluk başını oyuğuna sokmak üzere eliyle zorlar ve onu (uyluk kemiğini) aksi tarafa gönderecek şekilde içten çeker ve yukarı ve dışa doğru kaldırır. Hasta onu (bacağını) zıt tarafa doğru hareket ettirmeye çalışır. Eklem bantlarla bağlanır; kalın iplerle bağlamak da yararlı olur. Sonra bu bağlar iyice sıkıştırılır. Ancak çıkık dışa doğruysa uyluğu diz tarafına doğru gitmeye zorlamak gerekir ve zikredilen hareketin zıddı da yaptırılır. Uyluk bir tarafa hareket ettirilip bir kişi de ilk hareketin zıddına hareket ettirmelidir. Bantlarla ve bağlarla eklem güçlendirilmelidir. Eğer uyluk öne veya arkaya doğru çıkmışsa, kemiğin kökü sağlam bağlarla sıkıca bağlanır; bağlar omuz yönünde çıkış meylinin icap ettirdiği şekilde bağlanmalıdır. Bağlanan taraftaki ayak

alınır ve sonra boylu boyunca hastanın eklem bağlarının da desteği ile havaya kaldırılır. Burada yerinden çıkmış olan uyluk başı önceki yerine döndürülerek hastanın kurtuluşu ve rahatlaması sağlanmış olur.

Bu hastalığı burgu ile de tedavi ederler. Düzenek üzerinde iğne gibi ince ve sivri bir çivi vardır. Şöyle yazıldığı nakledilir: Üstünde delik olan düz bir tahta alınır ve 4 parmak kadar derinliği olan bir çukur açılır. Bazısı 4 parmaktan daha dardır. Bu çukur üzerine söz konusu tahta yerleştirilir.[203]

Bazısında burgu tahtanın delik olan (çukur) olan tarafındadır. Çünkü ondan destek alınır. Böylece bu düzenekten destek alınarak, kemik çıktığı yere doğru sürülür. Hastanın söz konusu edilen büyük tahtanın veya yosun yatağın ortasına sıkıca bağlanması gerekir; boydan boya, ayağa kadar bacak yağlanmalıdır. Hastanın bacağı sıkıca tahtanın ortasına gelecek şeklide bağlanır. Onun ağırlığı baltanın başı kadardır. Hasta sırt üstü yatırıldığında üstüne konan tahtanın çukuru (deliği) bağırsaklar seviyesinde ve uyluk başı seviyesinde gider gelir. Bu durumda vücudun ayaklar tarafına uzatılması istenir. Bu düzenekle de bu sağlanır.

Çoğunlukla bu hastalıkta yukarıdan çekilmeye ihtiyaç duyulur. Bu düzenekte, vücut birden aşağıya doğru çekilir. Bu tahta uyluk kemiğini baş tarafına doğru iter; adeta onu fırlatır. Burada gerekli olan aşağıya doğru çekme işleminde, daha önce söylendi gibi, bacakların çekilmesi gerekir. Şüphesiz bu şekildeki bir kalça çıkığında uyluk kemiği yerine girmeyebilir Yine burada, düzenekteki çekilen tahta yukarı kaldırılır ve bu tahtanın 2 tarafı ayağa kadar uzunlukta ve kapı gibi olan 2 tahtayla birleştirilir. Sonra bu tahtalar şekli Yunan alfabesindeki H harfi gibi olan üçüncü bir tahtayla birleştirilir. Üçüncü tahta diğer 2 tahtanın aşağı tarafına konur. Daha sonra hasta sağlıklı tarafının üstüne yatırılır ve sağlıklı uyluk kemiği basamak şeklindeki tahtanın altından ve diğer 2 tahta arasından uzatılır. Hasta ayak ise basamağın üzerinden uzatılır. Böyle yapıldığında uyluk başı basamağın üstüne biner. Bu uygulama hastalıklı ayak üzerine bir örtü konduktan sonra yapılır. O

---

[203] TM: Kalça kemiği çukuruna kalça kemiği dâhil olur ve o eklem çıkığına kalça kemiği çıkığı derler, yani bağırsaklar tarafına eğik olur. Nûre at kolanı ve şerit anlamındadır, yani karşı yöne oynatmakta yardım eder ise burgu marangozların at demiri dedikleri alettir.

tahtanın sertliği bacağa sıkıntı yaratmasın diye bu örtü konur. Sonra vasat genişlikteki diğer tahta alınır. Onun uzunluğu uyluk başından topuğa kadardır. Bu tahta iç taraftan bileğin altına doğru konur ve bağlanır. Böylece uyluk başından topuğa kadar olmak üzere bacak kemiği tespit edilmiş olur. Daha sonra, omurgadaki çıkıklar dolayısıyla açıklandığı gibi, uyluk başından benzeri tahta tokmakla bacak bastırılarak bacağın uzaması sağlanır. Burada bacak ayak bileğinden onun altındaki tahtaya bağlanmıştır. Bununla birlikte uyluk başı döndürülerek ayak şiddetle birden çekilir.

Yine uyluğun başını yerine yerleştirmek için bir başka yol da hastayı tahta üzerine uzatmalıdır. Bu yol Hipokrat tarafından desteklenmiştir. Burada şu önerilmektedir: Hastanın elleri kalın bir bağla veya halatla gevşekçe bağlanır. Yine bacakları dizleri üzerinden sıkıca bağlanır. Onların her biri birbirinden 4 parmak uzaklıktadır. Hastanın bileği çoğunlukla sağlıklı olandan 2 parmak uzaklıktadır. Sonra hastanın başı üzerinden aşağıya doğru bağlanır. Başın yerden yüksekliği 2 *zira'* (dirsekten orta parmağa kadar olan uzunluk; 1 yarda, 1 kulaç) uzaklıktadır. İki genç ve bu konuda deneyimli 2 delikanlı hastayı kalçalarından ve ayak bileklerinden tutar ve çekerek hastayı bağlarlar. Eklemi yerine koyma işlemi gayetle ve kolayca yapılır. Bu işlem diğerlerine göre daha kolaydır. Çünkü burada çok fazla bir şey yapmak gerekmez. Ancak işlemin iyi ve uygun bir şekilde yapılabilmesi için ilaç kullanılmasına gereksinimi vardır. Bu yol kolay olduğu için de o görmemezlikten gelinir.

Ancak uyluk dışarı çıkmışsa bizim dediğimiz gibi, hastayı çekmek gerekir. Sonra yine bizim dediğimiz şekilde, koltuk altı ve köprücük kemiği üzerinden ve bağırsalar üzerinden uygulanan kalın bağlarla bağlanır. Daha sonra, şüphesiz yine bizim dediğimiz şekilde, koltuk altı ve köprücük kemiği üzerinden ve bağırsaklar üzerinden hasta kalın bağlarla bağlanıp, sonra da, tabip dışarıdan burgu ile içeri girer. Şüphesiz burada girdiği yer uyluk kemiklerinin kalça kemiğinin içine girdiği çukur yerdir. Bazı yardımcılar sağlam olan uyluk tarafından iterler ve karşı taraftan ise dışarı çıkmış olan uyluk kemiği içeri sokulmak için büyük bir çaba harcanır. Çıkık ayağa doğruysa hastayı aşağıya doğru çekmek gerekir. Sonra güçlü bir insan avucunun içinin kökünü hastanın kasığı üzerine koyar ve diğer eliyle de onu iter; uyluk

başının eklem çukuruna girmesi için zorlar. Bu bastırma işi diz bölgesine doğru inerek devam eder.

Çıkık eğer arka tarafa doğru ise, hastanın ayağını aşağı doğru çekmeğe gerek yoktur. O yukarı kaldırılarak çekilir. Muhtemelen oraya yoğun katı bir şeyler koymak gerekir. Yine kalça dışarı doğru ayrılırsa, kalça ekleminde dışarı doğru bir açılma varsa, eklem çıkıklarında söylediğimiz gibi, yaparız. Burada hastayı o taraftan çekmek veya bu sebepten hastanın üzerine yatırıldığı ağaç yosunu üzerinde çekmek ve sıkıca kalça üzerinden bağlamak gerekir; daha önce söylediğimiz gibi. Yine denildiği üzere, muhtemelen ayak bilekleri üzerinden bağlamak da gerekir. Yine bağırsaklar ve eklemin çıktığı yer bir levhayla örtülüp üzerinden bastırılır. Buraya kadar bu konuda açıklanan hastalıklardan, kalça ile ilgili olan çıkık çeşitlerinden bahsettik. Ancak bazen kalça çıkıkları oradaki çok fazla iltihap oluşmuş olmasından kaynaklanmıştır. Onların dağlama kısmında ele aldığımız şekilde tedavi edilmesi gerekir.

Diz Çıkığı

Diz çıkığı hızlı olur. Bazen sebepsiz yere kişinin yürüme hızından daha hızlı yürümekten ortaya çıktığı gibi, sebepsiz yere sabit olmayan çene kemiğinin çıkması gibi, diz ekleminde de çıkma oluşabilir.[204] Diz her taraftan özellikle de ayak tarafında şiş olduğunda onunla birlikte oluşmuş olabilir.

Tedavi: Hasta yere yakın bir sandalyeye oturtulur ve ayak biraz kaldırılır. Sonra elle yukarıya ve aşağıya doğru kuvvetle çekilir. Genel olarak çıkıklarda uygulandığı gibi eklem geri dönmeye zorlanır ve o yer (eklem) bağlanır.

Ayak Bileği Çıkığı

Bilekte çıkık olduğunda dizde şiş olur. Burada ayağı bastırmak ve şişi ters döndürmek gerekir. Sonra eklemde burkulma oluşmasını engellemek için dizin ince yırtığı bezle doldurulur ve eğer şikâyet çok fazlaysa, eğik tarafından enine olarak bandaj uygulanır ve dize ilaç tedavisiyle yardımcı olmak gerekir. Diz acele etmeden yavaş yavaş hareket ettirilmelidir; hatta düzleştirilmelidir.

---

204 TM: tam esneme ile çıkmış olduğu gibi.

Topuk Kemiğinin Eklem Çıkığı

Topuk kemiği çıkığında güçlü bir şekilde çekmeye ihtiyaç vardır ve güçlü ilaçlar verilmelidir. Kuvvetle kemik yerine iade edilmelidir. Ancak bundan sonra 40 gün hasta yürütülmemelidir. İkinci olarak, yerinden, yani eklemden kemiğin kolayca çıkmaması için sıkıca bağlamak gerekir. Eğer eklemdeki çıkık tam değilse, tedbiri bu kadar uzatmaya gerek olmayabilir. Derler ki, eğer çıkık yerine gelmezse, hasta sırt üstü yere yatırılır ve iki uyluk arasına kalça tarafından içeriye uzun bir ağaç kazık sokulur. Ayaklar aşağı uzatıldığında muhtemelen vücudun hareket etmesine izin verilmez. Muhtemelen hasta oraya yatmadan önce orada o ağaç kazık bulunur; oraya adeta çakılmıştır. Bizim daha önce, bahsettiğimiz, diğer tahta oraya sürüldüğünde, hastanın ayağı o tahta üzerine uzatılır ve biraz yardımcı olarak, uyluklarda oraya yerleştirilir ve öne uzatılır; biraz yardımla 2 el veya bir bağla onlar ilkin uzatıldığı yönün tersine çekilir. Doktor eliyle tutup bir yardımcısıyla birlikte, diğer ayağı aşağıya doğru meylettirir. Ayağı düzelttikten sonra, bağlarla bağlanır. Buradaki bağların bir kısmı ayak tabanındadır. Bir kısmı da topuktadır. Topuk üzerinden bağlama yaparken arka tarafta olan sinirlere dikkat etmek gerekir. Onun üstüne şiddetli baskı uygulanmamalıdır. Hastanın 40 gün yürümesi engellenmelidir. Eğer onlar daha önce yürürse, tam iyileşme olmadığı için tedavi bozulur; topuk kemiğinde rahatsızlık olup aşağı iner ve çoğunlukla olduğu gibi, kolayca kırık meydana gelebilir. Eğer açılan şişte varsa, hasta yüzüstü yatırılıp dümdüz edilip, sıcak şişleri rahatlatıp bertaraf eden ılık sular dökülür ve hasta hareketsiz tutulur. Hasta tamamen iyileşene kadar parmaklarına varıncaya kadar sıkıca bağlanır. Ancak topuk kemiği açıkta bırakılır.

Ayak Kemiği Çıkığı

Ayak kemiği çıkığının tedavisi çıkık omuz kemiğinin çıkışının tedavisine benzer. Bazen o çıkan kemiklerin arasına bir bez koyup, orayı çiğneyip düzeltmek kâfidir. Daha sonra oraya bilindiği şekilde yakı konup sıkıca bağlanır.

İkinci Makale
Kırıktaki Genel Yöntemler

Kırıklar Konusunda Genel Bilgi

Kırılma kemiklerin özel bağlantılardaki farklılaşmadır; eğer parçalar cidden küçükse, ona *berelenme* denir. Kırıkta bazen açılma olur. Bazen de kemik parça parça olur. Ancak açılma olmaz; kemiğin durumu düzgündür. Kırılan kemik parçaları ayrılmamıştır. Burada yırtılma söz konusudur, ancak düzgündür. Burada açılma da oluşabilir. Uzunlamasına kırık da olabilir. Bazen bu kırık açığa çıkmıştır; bazen de gizli olabilir. Bazen de yarık oluşabilir; delik oluşmuş olabilir ve hatta oradaki kemik ufalanmış olabilir. Ancak bunlar gizli de olabilir.

Kırıkların her biri kendi sınıflarına göre adlandırılır. Kırık büyük olup derinde olursa, ona yırtılmış ve kesilmiş derler. Uzunluğuna seyreder; boyuna kesilmiş gibidir; yarılma uzunluğuna oluşmuş olup, kırığa hilal şeklinde ve keskin sopa gibi denir ve kırık kısımlar küçükse ona pislik nevindendir denir; *toz halinde olan* ve *ceviz gibi* denir. Eğer kırılma tam olmuşsa o kırılan kemik parçaları karşı karşıya olur. Doğal olarak, bitişme durumunda olurlar. Muhtemelen karşı karşıya olma zorunluluğu ortadan kalkar. Aynı şekilde oradan iniş olursa (kayma olursa), oradaki örtünün ve etin arada adeta duvar oluşturmasından kemik onları deler; araya girip, bir duvar gibi engel oluşturmasından çok büyük sıkıntı oluşur. Şiş ve yoğun ağrı olur.

Eğer kemiğin kıvrık ucu yuvarlaksa zorluk çekmeden kolayca içeri doğru dönebilir. Hippokrates şöyle demiştir: Eğer eğim içe doğru olursa, sinirler içte çok olduğu için çok fazla acıya ve sıkıntıya sebep olur. Eğer kırık eklemin yanında olursa, yapıyı ve eklemin başının ulaştığı kemiklerin çukurlarının veya girintilerinin üzerinde olan keskin kenarları etrafını zedeler ve eklemden çıkmaya hazır olur. Eklem yanında kırık meydana gelirse eklem iyileşse bile, eklemde sertleşme ve katılaşma olduğu için, hareket zorluğu olur.

Oluşan bu kötü sıkıntıların geçmesi için, uzun süre geçmesi gerekebilir. Küçük kemiklerin eklemlerindeki oluşumun yumuşaması ve daha çok zorlanması gerekir. Yine burada zorlananlar eklemlerdeki darlıktır; örneğin topuk ekleminde olduğu gibi. Kırıklardaki iyileşme

ve etlenme de daha çok zorlanır. Yine duruma göre, yaraların iyileşmesi de çok zordur. Sonra döndürülmesi gerekli olan kırığın ve sonra da meyilli olan kemiğin tedavisi de çok zordur. Ancak oradaki yaraların üzerindeki bağların orantılı bir şekilde bağlanıp uzaması gerekir. Hastanın kanını iyi hale getirecek şekilde beslenmesi ve tedavi edilmesi gerekir. Biz bunları daha önce zikrettik. İçeride olan kötü kırık, zikretmiş olduğumuz dışa doğru olan kırıklardan kötüdür. Denmiştir ki: omurilik kesilmesi hastayı helak eder; öldürür. Onların bu dediklerinin gerçek olması söz konusu değildir. Şüphesiz omurilik yumuşak ve gevşek yapıda olup, kesilmesi söz konusu değildir.

Bazı kırıklarlarla birlikte cerahat, kanama, şiş ve berelenme olur. Onların etrafındaki et nazik olup onların bozulmaması için gerekli önlemlerin alınması veya iltihabın sonradan ortaya çıkması önlenmelidir. Oradaki kırığın sebep olduğu ağrı elle dokunulduğunda anlaşılır.[205] Ancak küçük çocuklarda acı, şiş ve kırmızılık şeklinde belirlenir. Bu tip kırıklar çocuklarda daha sık görülür.

Kırık Kemiklerin Kaynaması ve Ters Durumla İlgili Hükümler

Kırık kemiklerin çocuklarda ve yaşı onların devrine yakın olanlarda, eğer kırık önceki yerine konabilirse, iyileşmesi mümkündür. Ancak yaşı ilerlemiş olanlarda ve daha sonrasındakilerde tamir olmaz. Muhtemelen kıkırdaksı madde üzerinden kırık kemiği toplayıp bir araya getirip bakırdan veya bir başkasından olmak üzere, oradaki küçük kemikleri kapatan cinsten bir toparlama ve birleştirme yapılabilir. Ancak buradaki kemiklere yardım etmek zordur. Kol kemiğinin alttaki iki çıkıntısında kırık olması çok kötüdür; tıpkı onun çıkığında anlatıldığı gibi. Ancak büyük ön kol kemiğinde iş daha kolaydır. Çünkü kırıkta herhangi bir engel olmaksızın kemik yerine yerleştirilebilir.[206] Ancak birçok kırıkta tedavi süresi farklıdır. Örneğin eğer burun kırılırsa denir ki, 10 günde iyi olur. Kaburga kırıkları 20 günde iyi olur. Ön kol kemiği 30 gün ile 40 gün arasında iyi olur. Uyluk kemiği 50 günde iyi olur. Bazen bu süreler uzar, hatta uyluğun iyileşmesi 3 ila 4 ay alabilir

---

205 TM: Hacamat ile kan çıkması da orada bozulmaların ve aşınmaların olmasına sebep olur.

206 TM: ama kalça kemiği ve bacak kemiklerinin kırılması kolay iştir. Çünkü onların kemik kırığı genişlemeye engel olmaz.

ve daha da uzun süre alabilir. Kırık kemiğin bağlanıp kaynamasında hata olduğunda organın (kemiğin) meylinin dışa doğru meyletmesi sırta doğru olmasından daha iyidir. Çünkü sırt tarafına doğru olursa o taraf ta ağırlık oluşturur.

Kırık kemiğin çoğunlukla bağlanıp kaynamasına engel olan sebep sıcak kompres veya bağların çok fazla bağlanması ve bağlarda veya harekette acelecilik ya da mutlak olarak kanın yapışkanlığının azlığıdır. Bundan dolayıdır ki, bu kişilerin kemik kırığının tamiri uzun zaman alır ve iyileşme süresi uzundur. Kemiğin tamiri aynı zamanda kanın bir yerden diğerine gidiş hızını da gösterir; kırığı yönlendirilen şeyin çokluğundan onun kanı, fazlaca oraya gönderdiği belirlenir.

Tamir ve Bağlama Yöntemi

Tamir prensibi yeteri kadar organı çekmektir. Eğer organ fazla çekilirse titreme ve ağrıya sebep olur ve onda ateş oluşur. Bazen onda gevşeme oluşur. Bu rutubetli vücutlarda organı çekip uzatmaya organ uyacağı için daha az sıkıntı yaratır. Onun noksan olduğu kişilerde vücut düzen ve yaranın iyileşmesini engeller. Çıkık ve kırıkta bu aynıdır. Gerektiği şekilde çekme yapıldığında bu fiil kemiklerin yönü dikkate alınarak yapılır[207] ve bağlarla gereken yer üzerinden bağlanır. Bilinir ki bu şekilde tamirler yapılır. Bunları yapmak için bağlar kullanılır.

Organı mümkün olduğu kadar uygun zamanlarda ve uygun olduğu miktarda sakinleştirmek gerekir. Şiş, bozukluk olursa organın mizacı değişken olabilir ve kırık ve çıkık birlikteyse organı çekme uygulandığında yoğun ağrı olması kaçınılmazdır. Çoğunlukla çok sıkı bağlanmadan dolayı iyileşme gecikebilir ve yapının desteği azalır. Bu organın ölümüne ve kokuşmasına sebep olabilir. Onun kesilmesine ihtiyaç duyulur. İnsanlarda çoğunlukla tamir edilme hissizliğe (his kaybı) sebep olabilir; baş kemiklerinde olduğu gibi. Şüphesiz hissizlik onun üzerinde oluşmaz. Burada önlem alınmalıdır; düzenleme yapılmalıdır. Hatta kuruluğun çok az olmaması gerekir; yine çok fazla yoğunluk olması da aynı derece uygun değildir.

Organ dolayısıyla ve kemikteki kırıktan veya kırığın çokluğundan zıtlık oluştuğu bilinir. Sen gerekli ayrıntıyı bilirsin. Onların beslenme-

207 TM: tahta.

siyle ilgili açıklama verildi. Kemik kırıklarında tamirat oluştuğunda, mizacı hareketlendirmekten, cinsi münasebet, kişiyi çok sinirlendirmek ve öfkelendirmekten kaçınılmalıdır. Şüphesiz kan ince olmalıdır ve o kısımda sıcaklık olduğu için uygulananların soğuk olması gerekir. İçlerinde güçlendiren, bazen sıcaklık olan ve yapıştıran maddelerle yakı yapılmalıdır. Örneğin ardıç, selvi cevizi ve kitre, fıtık ilaçları gibi. Kırık tedavi kabul etmiyorsa, açıkta olmayan yaralarda uygulandığı gibi, davranılır; iki elle o kısım ovulur, hatta bu ovmayla o hassas zayıf bölgede güç gevşeklik oluşur. O kısım ısınır ve oraya iyi kan ulaşır ve bu kan orayı yenileyecek güçtedir.

Çoğunlukla kemiğin rengi değişir veya kemikten döküntüler ve küçük parçalar ayrılır. Örneğin buraya tamir[208] uygulanmaz. Muhtemelen eğer öyle yapılması gerekiyorsa, orada bağlar kısa tutulur. Eğer kırık cerahatlenmişse o irinli eklemi zorlayarak bağlamak mümkün değildir. Eğer kemik katılaşıp sertleşirsc, tamirini ve çekilmesini imkânsız hale getirir. Bununla birlikte onun iyileşmesi, bu yolla olur ve eğer kırıkta ağrıyla birlikte irin mevcutsa onda tehlike vardır.[209] Daha büyük tehlike olmaması için organı zorlamamak gerekir. Kemiğin eğrilmesi kemiğin zorlanmasından daha iyidir. Kemikleri burada zorlamamak gerekir.

Kırıkla birlikte eğilme ve dokuda yenme de varsa, orada biriken kanı dışarı atmak gerekir. Kemikte eğilme vardır. O organı öldürür. Eğer kanama varsa, orada bozukluk vardır. Çoğunlukla kanamayla şiş ve cerahatli bozukluk oluşursa bu organı tedavi etmek gerekmez. Kan almak daha kolay olur. Beslenmesi hafif olmalıdır. Burada yoğun kaşıntı vardır ve organın yıkanması gerekir. Hatta gevşeten, yumuşatan rutubetin çözülmesi gerekir.

Hippokrates bu konuda zorlayanlara şöyle söylemektedir: Bu durumda çöpleme gibi bir şeyi hastaya vermek gerekir ve burada amaç maddelerin içe çekilebilmesidir. Galen çöplemeyi kullanmaktan çekinmiştir. Muhtemelen o ağaç mantarı şurubunu önermiştir.[210] Eğer bu yoksa ballı sirke dc içilcbilir. Ona göre onda (ballı sirke) çöpleme-

---

[208] TM: tahtaları konulup tamir edilmez.

[209] TM: yardım uygunluk anlamındadır harde şiddetli öfkc anlamındadır.

[210] TM: ballı sirkc.

deki güç mevcuttur. Denir ki eğer bu böyle idiyse, Hippokrates zamanında da böyleydi. İki zaman arasında acayip bir zaman aralığı vardır.

Zorlamaya geri dönüldüğünde, sonra ağrı oluşursa ve iç sıkıntısı hissedilirse, bu kemiği döndürme ameliyesi terk edilmelidir. Bazen ağrıları dindiği için hasta rahatlar. Ancak uzunlamasına olan kırıkta kırığı sıkı sıkıya bağlamak yeterli olacaktır. Onun diğer kırıklardaki bağlamalardan daha sıkı olması sağlanıp içe batması engellenmelidir. Ancak enine kırıkta iki kemiği mümkün olduğu kadar dikleşecek şekilde kaldırmak gerekir. Sen kemik parçalarının uygun şekilde konmuş olduğunu ve bakıldığında bu kemiğin diğer kemikle aynı hizada olup olmadığını belirlersin. Sonra zorlarsın ve onların arasında bir şey olduğunu görürsün. Bunlar çıkıntı ve uzantılardır. O kırıkta çentik varsa bu kırık kemik parçalarından oluşmuştur.

Eğer kırık parçalarına dikkat edilmezse kemikler arasında çatlaklar kalmış olabilir. Yine kırık olduğunda kemik parçaları arada kalabilir. Bunların hiç birinin olmaması gerekir. Bunlar yerinden inip yara oluşturur veya orada sarı bir sıvı oluşturur. Bu da orada kokuşmaya sebep olabilir ki, bu da orada oluşmaması gereken bir sıvıdır. Kırık bağlanıp sağlamlaştırıldığında bu durum oluşabilir. Kemik kırıkları ve çıkıntıları mümkün olduğu kadar esas olarak onun olması gerektiği şekilde hizalandığında bacağın da düzeldiği belirlenir. Elle bacak şiddetle çekip uzatılır veya halatla veya başka bir düzenekle kemikler çekilir, öyle ki çıkıntılar ve girintiler karşı karşıya gelene kadar bu çekme işi uzatılır ve işleme devam edilir. Hatta bu kırıklar zorlanarak olması gereken yere kadar getirilir ve uygun yerle birleşir. Doğru karşılıklı pozisyon bulunduğunda, çekme işi kolaylaşıp rahatlar. Bu işlem sırasında kemiklerin eğilmemesine dikkat etmek gerekir. Onların düzene girdiği kabul edildiğinde ve elinle onların düzeldiğini hissedersen, onu elinle hissedebilirsin. Sonra sakin bir şekilde organı koruyabilmek için onu bağlamak gerekir, ancak bu bağ çok fazla sıkı olmamalıdır; iyi bir şekilde; gevşek de olmamak şartıyla bağlanmalıdır. Yapılan iş oraya uygun ve iyi olmalıdır. Bağlama kemiğin eğim olan yerinde daha sıkı olmalıdır.

Eğer kırık tam ise onu her taraftan düzeltmek gerekir. Eğer kırık birçok taraftansa, onu sıkı sıkıya bağlamak gerekir. Eğer kırık par-

çalı ise ve küçük kemiklerdeyse ve hastada adeta zonklama şeklinde ağrı varsa, hemen tedaviye başlamak gerekir. Eğer sancı şeklinde ağrı yoksa hemen tedaviye başlanıp, ona dayanmaya çalışmak gerekir. Eğer kırıktan hışırtı şeklinde bir ses geliyorsa, onu eklem çukurunun üzerinde döndürmek ve yerine yerleştirmek gerekir. Eğer bu şekilde tedavi edilmezse onu kendi haline bırakmak lazımdır.[211] Eğer kırık parçalardan oluşuyorsa, eti (kasları) yırtar, ancak o yırtığı genişletmek doğru değildir. Onu genişletmek bilgisizlerin işidir. Ancak gerekir ki, kemikleri kendi yönlerinde gayeye uygun olarak ve onların eğimlerine uygun şekilde çekmelidir.[212] Kemik bu şekilde yanlış yönlendirilirse, kötü olur. Kemik, kırıklara doğru yukarıya çekilse ve onlara döndürülüp veya hızla onlara doğru çekilir. Eğer döndürülemezse yırtık yer genişletilmez. Muhtemelen orası ihtiyaç olduğu kadar nemli yün temin edilerek oradaki küçük kemiklerin bulunduğu deliğe sokulur. Onun üzerindeki yumuşak deri kesilip, küçük bir delik açılır ve oradan kırık kemik içine girilir ve söz konusu beyaz bez parçası o delikten içeri doğru bastırılır. Bu bastırmayla küçük kemik parçaları dağılır.

Bazen deliğin kemiğin kendisini ortaya çıkaracak kadar açılması gerekir. Bunun için birbiri peşi sıra bir dizi delik açılıp oradaki yer belirlenir. Eğer deliklerin açılmasında zorlanılırsa kemiğin arkasında önemli bir cisim olabilir. Onun üzerinde bazen sarsan alet kullanılarak orası harekete geçirilir ve delik açılıp, o kısım kesilir.

Bazen şikâyetin olduğu kısım üzerinden delik açmak için burada matkap kullanılarak, orada belli büyüklükte bir delik açılır. Bozukluk az olduğunda da delik açmak için matkap kullanılır. Bunun yanı sıra burada açılan delikler çok sayıda olup farklı farklıdır.

Bazen kırıkta küçük kemikler görülmez, ancak onda akıntı, irin vardır. Bundan da onda ufak kırıklar olduğu belirlenir. Burada irini kurutmak için tedavi uygulanır ve o çok kötü olabilir. Sonradan gereken yapılır. Küçük kırıklar varsa veya kemikte seçilebilir durumda olan kesikler varsa, kaslarda bir şey hissedilmiyorsa veya ağrı varsa, orada yarma yapmak ve çıkarılması gerekenleri çıkarmak gerekir. Yayılması gereken de yayılmalıdır. Kemik kırılmışsa çok sayıda kırık kemik par-

211 TM: ümidi kesmemek gerekir.

212 TM: zorlamayı genişletmeden sonra bağı çözdükten sonra yine.

çası olabilir. Onların hepsini çıkarmak gerekmez. Ancak sadece kırık varsa küçük kırık kemikler yoksa, ancak kemikte kökünden kopmuş ve ekleminden çıkmış çok kemik varsa, o kısım alınır ve hasta olan kısım kesilir ve geri kalan bırakılır. Orada zararlı bir şey yoksa, o kısım bırakılır. Muhtemelen zararlıysa kemiğin tamamı kesilir.

Yapılması Zorunlu Olan İşler

Kırılmış kemiğin meylinin nasıl düzeltileceği düşünülmelidir. Şüphesiz onun meylettiği tarafı bulmak gerekir. Onun meyli içeride ise doğru olabilir ve çoğunlukla dokunulduğunda, kırığın durumu anlaşılır. Yine hissedilen acıdan ve hışırtıdan kırığın bulunduğu yer ve onun meyli anlaşılır. Onlar kırığın yerini işaret eder. Bunun üzerindeki işlevlerinde ağırlık vardır; gevşeklik söz konusudur. Aşağıya doğru olan organla ortaklık eder ve çok nazik bir durum oluşturur. Hatta yönü aşağıya doğru ise ve dışa doğru çıkıksa veya küçük kırıkları varsa, bilinir ki, yuvarlak olan diğer kısmın başkasıyla bağlantısı vardır. Burada bozukluk ve ağrı olur. Tamamen iyileşme görülmeden önce orada yapılacak olan özel düzeltmenin tehlikeli olması nedeniyle, burada tam sağlığın ortaya çıkabilmesi için oraya mahsus düzenlemeyle tehlikenin atlatılmış olması gerekir. Şüphesiz şiş olursa bozulmadan ve kırılmadan, kemiğin eğilip bükülmesinden korkulur. Eğer kırık zorlanıp çekiştirilirse, o bozulabilir. Eğer onun içinde kesme yapılırsa, organ kötüleşir; titremeye sebep olur ve kötü bir humma oluşur. Öncelikle bu işlem terk edilir ve yapılmaz.

Zorlanarak yapılırsa, kırık belirlenmeye çalışılırsa, kemik buna itaat etmeyebilir ve kemik yerine sokulamayabilir. Onunla ilgilenmemeli ve kısa zamanda onun içine her durumda girilmemelidir. Kemiğin eşit olmayan geri kalan kısmından daha büyük olanı üzerinden içeri girilir. Şüphesiz kötü bir ağrı olur. Ancak orası cidden düzelir; tabibin kırığın durumuna göre, kemiği çekmesi mümkündür. O kas ve kemik rahatlatılır. Kırık olan kemiği zorlayarak girmek gerekir. Onu kırıldığı gün zorlamalıdır. Şüphesiz denir ki, kemik uzarsa, o zorlanarak içeri sokulur. Çoğunlukla orada bozukluklar oluşur; özellikle kaslarla kuşatılmış kemiklerde ve çoğunlukla sinirlerde, örneğin uylukta bozukluk oluşur. Bunları acilen tamir etmek gerekir. Zikredilen yavaşlatan

sebepleri yüzünden tamirin hızlandırılması gerekir. Öncelikle burada kanın yapışkanlığının artırılması gerekir.

Kırık Kemiğin Yukarı Kaldırılması

Bütün zorlanan organın (zorlanan organların her biri) ağrıyı engelleyecek yere kaldırılması gerekir. Öncelikle bu yukarı kaldırma onu doğal yapısına uygun olmalıdır; örneğin elle kaldırılmalıdır ve ayak çekip uzatılmalıdır. Hasta burada sürekli gözlemlenmelidir. Bağlamak gereken organ düzgünse, o organı asmak gerekmez. Aynı zamanda aşağıya çarpılmış gibi olanı düzeltmeli ve ondan sonra asmalıdır. Ancak onlardan bazısı asılmaz; bir organa dayandırılır. Bütün kırık kemikleri bağlamak gerekmeyebilir. Onun pozisyonuna göre, yukarıya doğru kaldırılması engellenmemelidir. Organ gerektiği şekilde kaldırılmalıdır veya organ ve onun yüzeyinden yukarıya kaldırılıp asılmalıdır.

Bağların ve Kompreslerin Nitelikleri

Temiz bağlarla yırtık bağlanır. Şüphesiz eğer bağlamak için kullanılan bez sert ve kirliyse ağrı oluşturur. Onun üstüne uygulanacak bezin ince ve hafif olması gerekir. Çünkü aksi takdirde kırık kemik üzerinde ağırlık yapar ve orada ağrı oluşturur; sıkıntı yaratır. Oraya uygulanacak bağ sağlam kısımdan kırık olan yere kadar olmalıdır. Bu bağ zorunlu olarak oranın aşağıya inmesine engel olmalıdır; bundan dolayı sıkı olmalıdır. Eğer burada ifrata kaçılırsa, organın delikleri daralıp beslenmesi engellenir. Yine hasta organ zorlayıcı bağlarla bağlanırsa, oradaki irinin oradan sızmasını engeller.

Burada geniş bir bağ gereklidir. Bundan dolayı, ben onun gerekli olduğunu ve çoğunlukla da geniş olması gerektiğini belirledim. Ancak bu bütün organlarda mümkün değildir; örneğin elde de mümkün değildir. Geniş organlarda geniş bağlarla bağlamak mümkün olmaz. Çünkü göğüs organlarında olduğu gibi, geniş bağlar düzgün olmaz. Bundan dolayıdır ki, bu bağların genişliği 3 ila 4 parmak olur. Bu örneğin ön kolda ve köprücük kemiklerinde ve benzerlerinde böyledir. Şüphesiz onların genişliği bundan daha fazla olamaz. Muhtemelen daha ince bağla köprücük kemiğinde geniş sargılar kullanılmaz. Onun gibilerinin genişliğini artırmak yerine sarmaların artırılmasına ihti-

yacı vardır. Onların genişliğinin 3 parmak veya 4 parmak olması ve uzunluğunun 3 zira' (1 yarda) olması yeterlidir.

Bağlara destek olarak orada bazı kompresler uygulanır. Muhtemelen kompresler 2 gruptur. Bunlardan biri organa üstten yapılan bağlamadır. Bağla kırık kısmın bağlanmasının amacı kırıklar arasında aralık oluşmamasını sağlamaktır. Onlar bir araya gelmemişse, araları açıksa, bu aralık farklı farklı olabilir ve parçaların aralarında boşluk olabilir. Onlar bir araya getirilirken, kırık aralarının farklı olmasından dolayı bir araya getirilişleri de farklı olur. Burada bir diğer amaç onları sargıyla sarmak ve eklemi düzeltmektir. Çünkü sargıların düzgün bir şekilde yapılması gerekir. Ancak kırık üstünde çok şiddetli olmamalıdır; orada gerektiği kadar ve zorlama olmadan bağlama yapılmalıdır. Öncelikle bağlama işlemi sargılar ve bağlarla yapılır. İkinci olarak, zorlama ile yapılır; çıkığı zorlayarak yerine yerleştirmek için yapılan zorlamadır.

Aşağıdaki bağlar maddeyi engeller ve ikinci olarak, kemiğin çarpılmasına engel olur. Bağların kırığın olduğu yerin başlangıcında çok güçlü olması gerekir ve sargı yapıldığında, mümkün olduğu kadar organ döndürülebilmelidir. Sargıların miktarı eklemin ve kırığın bağlantısını sağlayacak kadar olmalıdır. Bazen küçük sargılar alınıp kullanılır; onların üzerine uzun bağlar konup bağlama işlemi düzeltilir.

İki çift veya iki başlı diye anılan (adlandırılan) bağ kullanılır.[213] Aynı zamanda o bağlanan yeri korumak için bağlanan yer üzerine hırka (kalın yün bez parçası) konur. Burada bağlar hırkanın ortasındadır. Sonra onların her bir ucu ters yöne yönlendirilir. 2 elle bilinen şekilde kırık üzerinden tamamen sarılır.

Bu işlem bilindiğinden açıklamaya gerek yoktur.

Bağlamanın Ayrıntıları ve Açıklamaları

Bilinir ki bağlamaya kemiğin kırılmış olduğu eğik yerden başlamak gerekir. Yoğun olan yer daha sıkı bir şekilde bağlanır. Genel olarak kırık yer, toplanmış maddenin dışarı atılması gereken yer ve korunması gereken yerde bağların çok güçlü olması gerekir. Bununla birlikte gün içinde şiş oluşur. Bazen şiş çözülür ve şişten kemikte çürüme, kokuş-

---

213 TM: tesviye tutma anlamınadır uzatılmanın zıddıdır.

ma da meydana gelebilir. Eğer kemiğin iliğinde ve kemikte kokuşma meydana gelmişse, o kısım sıkı sıkıya bağlamanın çok da yararı olmaz. Orada kırık için ve yarılma için oranın açılması ve irinin atılması gerekir. Öncelikli olarak, burada üst taraftaki yerin korunması gerekir ve sonra da aşağıdaki kısımların korunması gelir. Eğer yukarı kısım zayıfsa fazlalıklar yukarı atılır.

Burada bağların ve zorlamanın yiyeceğin oraya ulaşmasına ve kanın erişmesine engel olacak kadar yoğun olmaması gerekir. Bundan dolayıdır ki, bu durumda kırığın yerine yerleşmesi ve kaynaması engellenebilir. Hippokrates şişi def etmek için yapılan bağların kefen bezi ile ve zeytinyağı ve balmumu kullanılarak yapılmasını söylemiştir. Bazen şişe engel olmak için, o bağların hava ve suyla soğutulması gerekebilir. Bazen şişi papatya yağı ve kabız özellikle kasıp büzme özelliğine sahip şarapla sakinleştirmek mümkün olur. Şüphesiz şişi çözmek ve organı güçlendirmek gerekir. Yara olduğunda kefen bezini oraya yaklaştırmamak gerekir. Bunun için zeytinyağı, mastika ve amonyak zamkı uygulanır.

Genel olarak bağlama uygulanırsa ve orada şiş meydana gelmezse kefen bezi ve soğutucular kullanmamak gerekir. Bazen orada sirke ve su ile pansuman yapmak yeterli olur. Bazen kefen bezi ve bizim zikrettiğimiz benzerleri uygulanır. Şiş olduğunda öncelikli olarak o bez (kefen bezi) alınıp, çözücü yağ içine batırılarak şişin bulunduğu yumuşak yerin çözülmesi sağlanır. Herhalde (her durumda) oraya uygulanan bağ bez üzerinden uygulanır. Bez onun altındadır. Özellikle de, hekim onu gerekli görmediğinde ve uygulamadığında, orada çözülmeyle ve bağlamayla ağrı oluştuğunda, oraya bez uygulanmaz. Özellikle orada yara varsa, böyle bir uygulama yapılmamalıdır. Bazen büyük organda bu durum oluşur ve ona siyah şarap uygulanmalıdır. Çoğunlukla çeşitli kırıkların görüldüğü kişilerde yara oluşur. Bundan dolayı, ona kefen bezi uygulamak gerekir ve yapının üzerine şarap dökülür. O bezle uzunlamasına sargı yapılır. Biz sıvı ilaçların kırıklarda kullanımı ile ilgili müstakil bir kısım ayırdık.

Bağlanması gereken yere bağları bağlamaya başladığında onların sayılarını artırarak kırık kemiği de liflerle bağlarsın. Eğer görünen bir şiş varsa bağları azaltırsın. Sonra onu yerinde döndürürsün. Sonra

sağlıklı yere doğru getirip sürekli kalacak hale getirirsin. Daha sonra onun aşağıya doğru bağlarını biraz gevşeterek indirirsin. Daha sonra ikinci bir bağ alırsın ve kırığı iki defa sararsın; sonra üçüncü bir bağ alıp, onunla da bağladıktan sonra, onu rahatlatacak şekilde yavaş yavaş aşağıya çekersin. Sonra üçüncü bağı da ikinci bağ gibi, onu azar azar yükseltirsin; yukarı çekersin. Burada 2 tane bağ organın üst ve alt tarafında fazlalıkların atılmasını sağlar ve genel olarak bu bağlar birlikte organ güçlendirilir. Bu bağlarla kemik doğrultulur ve birleşerek istenilen düzeltme işlemi tamamlanır. Burada her iki tarafta da, aşağı indirmekte ve yukarı çekmekte ifrata kaçmamalıdır. Aksi takdirde damarlar tıkanıp beslenme mümkün olmaz. Bazen organ yorulur; zayıf düşer ve bağlama işi anlatıldığı şekilde yapılamaz. Muhtemelen bu durumda yukarı çıkan bağla başlamak gerekir. Sonra aşağı inen bağ ona bağlanır. Sonra yukarı çıkan bağla bağlanır. İki bağ vasıtasıyla bu eklem yeri korunur. Kırığın yanı sıra yoğun şiddet vardır ve her bir bağ içinde güç vardır. Onun zıddını gösteren organa maddeyi çekmek isteyen bağ da vardır. Onun dışında organın altında olup, uzak yerlerle bağlantısı olan bağ da orada bulunur. O bağ onu gevşetip ancak aşağıya indirmez. O bağ diğerine zıt olarak bağlanır. Bu bağlar kırığı temizlemek için kullanılan tahtanın altında olan bağlardır ve de tahtanın üstünden de bağlanır.

Ancak yukarıdaki bağlar hareket ederken, organı sanki tek bir parçaymış gibidir. Onun kırılıp bükülmesini engeller. Kırık enine ise tamdır ve onun bağlarının eşit olması ve sımsıkı kırık çevresini sarması gerekir. Çoğunlukla kırık bir yöne doğrudur ve eğer kırık el ve ayak gibi organlarda ise kırığın çok olduğu taraf üzerinde yoğunlaşmak gerekir ve bağların şekillerinin de, şekil olarak çeşitli olması gerekmez. Şüphesiz ki zorlayan bağ onu bozar ve bazen görüldüğü üzere, onu eğip bükmek acı oluşturur. Sıkı bağlama karışıktır. Eğer ağrı şiddetliyse ağrıyı rahatlatmak için uygulanır.

Hippokrates bağların gün aşırı çözülmesini uygun bulur. Şüphesiz ki, öncelikli olarak bu hasta sıkıntılı değilse ve onda karışıklık ve kaşıntı yoksa bağların açılması organın iltihaplanmasına ve oradan ince irin akmasına, hatta değişime yol açar.

Bu zamanda bağların iyi olmasına ve onların düzgün olup olmadığına çok dikkat etmek gerekir. Burada iyi gözlem yapmak gerekir. Onların söz konusu edilen şartlara uygun şekilde korunup korunmadığı gözlemlenmelidir. Ona 10 ila 20 gün bu şekilde davranmalıdır. Şüphesiz bu başlangıçtaki oluşmuş çukurla (boşluk) ilgili hükümdür. Kemiğin kemiğe ihtiyaç duyduğunda, yani kemiğin kemiğe kaynaşması gerektiğinde, cidden zorlama olmamalıdır. Orada baskı olduğunda kaynaşmayı sağlayacak madde engellenir ve o maddenin yeterince oluşmasına da mani olunur. Onun oluşması azalır ve zayıflar. Eğer kaynaşmayı sağlayacak madde oluşursa ve o oradaki yapının ihtiyacından fazlaysa, şüphesiz şiddetin yoğunluğunu engellemek gerekir. Yine engelleri tutan maddeler ve önlemler alınmalıdır.[214] Yine ona besinler nüfuz etmemelidir. Yine aynı zamanda, hastayı zamansız rahatlatmak üzere bağlarını kaldırmak doğru değildir.

Çıkık Tahtalarının Niteliği

Çıkık tahtalarının hepsi ince tahtalardır; ladin kadar sağlam ve kına kadar yumuşaktır; defne gibi, nar gibi ve benzerleri gibi parlak tahtadan olur. Onun daha kalın kısımları kırığın iki tarafına uygulanır veya kırığın bir tarafına veya daha yoğun olduğu tarafa uygulanır. Kırığın diğer taraflarına da ince tahtalar uygulanır ve kırığın zorlanmaması için, tahtanın kenarları düzeltilmiş olmalıdır. Muhtemelen bağları düzeltilmelidir. Kırığın dört yanına ince tahtalar konursa, daha kaplayıcı olur. Şüphe yoktur ki, eğer o fazla uzunsa, onun kırıkta bir zararı olmaz. Kırık eklemin yanından yakınlardaki başka bir ekleme kadar uzanan eklemi tamamen kaplamasının bir sakıncası olmaz. Organın hareketinin eğimi ne tarafa ise, o tarafın çıkık tahtalarının daha kalın olması gerekir. Ancak onlar yoğun şekilde organı bastırmaz ve zorlamaz. Aynı zamanda, onun bağları da eksik edilmez. Çoğunlukla eksik olduğunda tahtalar içe batıp zahmet verirler. Bundan da sen bu işin dengeli şekilde yapılması gerektiğini; bunun da yumuşaklığa yakın olması gerektiğini anlarsın. Bu ince tahtalar etli damarlı yerlerin üzerine konmalıdır. Muhtemelen o kemiğin sinirsi olan yerine uygulanır.

---

[214] TM: O zaman bağın anılan şartlarını önemsememek de çok zararlı olmaz.

İnce Tahtaların Kullanımı Keyfiyeti ile İlgili Ayrıntılar ve Açıklamalar

Kırık çıkık için kullanılan tahtaların kırık üstüne uygulanmasının zamanı afet oluştuktan 5 gün sonradır. Sözün kısası organın kemiği ile kırık ya da çıkık olan yer kesilip açılır ve çıkıkta oraya ince tahtalar uygulanır. Şiş, kaşıntı ve daha çok fazlası afetler varsa, burada çok acele etmek gerekir. Ancak tahta koyma işi geciktirilirse, tahtaların yerine, iyi cins sargı ve bağların iyi yapılması gerekir ve onların kemiği yukarı kaldırması işinin iyi olması gerekir. Eğer bu iş kusursuz yapılmazsa, öncelikli olarak ince kırık için tahtaları koymak zorunludur. İnce tahtalar bağlanarak kemik kaldırılır; kemik uygun bir şekilde tutulur. Kırık yanında bu bağlar daha sıkıdır; onlar yoğun bir şekilde bastırılmamalıdır. Muhtemelen hastanın nefesini kontrol ederek bağlamanın sıkılığı yavaş yavaş artırılır. Bağlar ve kompresler kırık tahtalarının etrafını çevrelemişse, onun sargılarının çok fazla olması gerekmez. Şüphesiz onun sargılarının bağlarının da gevşek olması gerekir.

İnce tahtaların üzerindeki bağların eğilime ve aşağı meyilli ve onun simetrisine ve vaziyetine uygun olması gerekir. Öncelikli olarak, bağların 2 günde bir çözülmesinin zorunluluğu yoktur; gerekmez. Özellikle kaşıntı olursa ve bizim söylediğimiz fiiller oluşmuşsa o sargılar çözülebilir. Onun çözülmesi yedi günü geçtiyse, o zaman çözme geciktirildiğinden dolayı, her 4 gün ve beşinci gün çözme işlemini yaparsın. Çünkü yedinci günden sonra kaşıntı ve şiş ortaya çıkabilir. Bu durumda bağlar geceleri biraz gevşetilebilir. Eğer mümkünse sen, tahtaları 10 güne kadar çözmeyebilirsin. Eğer bağlar zarar vermemişse çözülmez. Ancak bazılarında görülmeyen sebeplerden dolayı daha erken çözülmesi gerekebilir. Ancak önlem olarak, o kısmın rengi ve renk değişikliği ve hali dikkate alınır. Bilinmelidir ki, bağlama kırığa besinin ulaşmasını engelleyecek şiddete ulaşmamalıdır; kırığa besinin girmesini engelleyecek sıkılıkta da olmamalıdır. Şüphesiz kırık kemiğin kaynayıp bağlanabilmesi oraya ulaşan kan ve güçlü yiyecekle olur. Tahtaları kaldırmak ve oradaki bağları gevşetmekte acele etmemelidir. Bazen kemiğin kaynamasını (kaynaşmasını) sağlayan madde bazen orası iyice sağlamlaşmadan da orayı birleştirir, ancak tam iyileşme olmadığından eğilme (kemikte eğilme) meydana gelir. Bundan dolayı tahtalar yerin-

de bırakılıp, organ serbest kalmamalıdır ve tahtalar üzerinde tutulmalıdır. Mümkün olduğu kadar, kırık kemikler serbest bırakılmamalıdır.

Cerahatli Kırıklar

Kırık cerahatle bir arada olursa zorunlu olarak yoğun şekilde bir ortaklık oluşturmuşlarsa orada cerahatin bulunduğu yerdeki ince tabakaların kaldırılması için cerahatin üstüne merhem uygulanması gerekir. Özellikle karasakız cinsinden merhem uygulanır. Bir grup hekim şöyle yapılmasını emretmiştir: Cerahatli kırıkta başlangıçta yaranın yan taraflarını sıkıca bağlayıp üst kısmını açıkta bırakmalıdır. Cerahat eğer yaranın üstünde ise bu iyidir. Sonra onun üstünü örtmek ve havayla temasını kesmek gerekir. Eğer kırık üzerinde bu yapılırsa orada yalancı bir zorlama yapılmış olacaktır. Hatta o her taraftan sabitlenecektir. Bundan dolayı genel olarak, cerahatin kendisinde çözülme yapılır ve siyah mazı şarabı ile zift karıştırılarak kompres olarak uygulanır.

Buradaki bir düzenektir. Orada bağlanan bağlar cerahatin dudağı üzerindedir; sonra arkaya doğru meyleder ve diğer bağda diğer dudağa gider ve sonra diğer bağ olması gerektiği şekilde düzenlenir. Sonra meylettirilir. Hatta cerahatin kendisi kesin olarak kabul edildiği üzere, açıkta bırakılır. Bağ onun üst tarafındadır ve aşağı doğru iner ve çoğunlukla çok sıkıdır ancak cerahat açıkta bırakılır öyle ki sen ne zaman yara yerini açmak istersen cerahat için kullanacağın ilacı uygulamak üzere cerahati üstten zorlarsın. Ondan akıntının atılması mümkün olur. Bununla birlikte, bütün olarak bundan sonra, buranın üzerinin örtülmesi gerekir. Muhtemelen yaranın üzerini açık bırakmak gerekir. Eğer yaranın üstü açık bırakılırsa, özellikle soğuksa muhtemelen örtmemek daha da kötüdür. Ancak her durumda geceleyin yaranın üstünü kapamak gerekir. Şüphesiz cerahat iyi ise, kırıkta ince tahtalar uygulanır ve bu uygulama geciktirilmemelidir veya burada güç eşit miktarda dengeli bir şekilde zorlanmamalıdır. Zaman zaman yaranın üstü açılır ve oraya uygun ilaç uygulaması yapılır. Elbette orada, kırıkta olan bağlar zorlanmaz; onlar açılmaz. Hippokrates şöyle demiştir. Eğer kırıktaki cerahat taze ise bağlama orta kısımda ve ön taraftan yapılır. Eğer irin olgunlaşmışsa, bağlama onun üstünden yapılır ve ortasına kadar uzatılır. Bağlamanın iyisi yaranın seri bağlarla bağlanmasıdır. Özellikle üstte olan bağın cerahatin akmasını mümkün hale

getirebilmesi için sıkı olması gerekir. Ancak muhtemelen yoğun olmalıdır. Özet olarak, cerahatten uzaklaştıkça bağlar gevşek tutulmalıdır. Eğer yarada yoğun ağrı varsa ağrı olan yer bağlarla bağlanır. Eğer sıkı bağlama orayı zorluyorsa maksat oluşmuştur. Bizim dediğimiz gibi, olmazsa, bağlama yaranın geçtiği yer üzerinden yapılır; kırığa doğru bağ daha yoğunlaştırılır. Burada bağlama organın durumuna göre yapılır. Cerahatli yaranın içindeki toplanmış olan irinin akıtılmasına göre bu bağlama işi ayarlanır.

Cerahatin çevresindeki şişi engellemek için yazın soğutulmuş bağlar konmalıdır. Oraya kefen bezi uygulanmamalıdır; özellikle de bu uygulama yarım yapılmamalıdır. Bazen organda iltihap ortaya çıkar. Muhtemelen bizim oradaki maddeyi başka bir yere göndermemiz gerektiğinde kabız yapan şarap kullanırız. Kırıkla birlikte çürük de varsa organın ölmüş olmasından korkulabileceğine işaret edilir. Genel olarak bilinmelidir ki, eğer kırıkta dışarı atma prensiplerine göre, yaradaki madde aşağı inmeden bağlamada[215] yanlış yapılsa, şiş meydana gelir ve özellikle cerahatin olduğu yerdeki bağlar gevşekse ve oraya doğru sıkıştırılmışsa, onda açıklık yoksa orada birikmiş olan yoğunluk çıkmıyorsa ve uygun ilaç ulaşamıyorsa o cerahat açılıp bırakılsa, kokuşur ve soğuyup organın ölümüne sebep olur. Orada ağrı oluşur ve ateşli hastalıkların meydana gelmesine sebep olunmuş olur. Doktorun burada bir orta durum bulması ve olup bitene bakması ve bütün bunlar olmadan durumu telafi etmesi gerekir.

Kırık Kemiğin Kaynaması

Bazen kırık kısım yukarıya doğru zorlanmış olabilir. Bu durumda onun kırığının tekrarlanması, kemiğin tekrar kırılması gerekir. Bu zorunludur. Ancak kemik güçlü olabilir ve ikinci defa kırılması zordur.[216] Burada başlangıçta, ikinci defa kırmadan önce, o kısmı yumuşatmak, hatta eğriliği rahatlatıp gevşekleştirmek gerekir. Bunun için katılaşıp sertleşip sağlamlaşmak kısmında zikredilen ilaçlar kullanılır. Mesela deriyi yumuşatanlar; örneğin zamklar, demirhindi, yağlar grubundan

---

215 TM: sıkıntıları önler.

216 TM: o eğri organın üzerinde biten kırık kemiğin kaynamasına yardım eden maddenin durumunu araştırarak öğren. Eğer kaynaşmaya yardım eden madde büyük ve kuvvetli ise.

ilaçlar, tuzlar pamuk tohumu usareşi ve benzerleri kullanılır. Sonra kırılır ve sürekli olarak oraya sıcak su dökülür ve hasta günde birkaç kez banyoya sokulur. Bunun yararı olmazsa denemeler ve oraya yapılan uyarılar oradaki maddenin hareketsizliğine işaret ederse mümkün olduğu kadar eğilen kısımdaki etler (kaslar) açılır. Sonra kemik kırılır ve düzeltilir; orada oluşabilecek cerahat ilaçla tedavi edilir. Çoğunlukla kırık kemiğin eğriliğinin orayı kırmadan ilaçla tedavisinin olmayacağı bilinmelidir. Kırıldıktan sonra dışa doğru olan kısım kırık düzene sokularak, düzeltilir. Eğiklik düzeltilip o şekilde korunursa, kırık kendi içinde özellikle de yumuşak bedendeki kısmını tedavi etmek kolaydır.

Kırık ve O Yolda Akan Sıvıların Tedavisinde Kullanılan Sıvı İlaçlar

Burada kullanılan sıvı ilaçların bazısı şiş içindir ve kaşıntıyı ortadan kaldırmak; eğriliğin sertliğini gidermek ve bu işlemi güçlendirmek ve de kemiğin eğriliğini değiştirmek için kullanılır. Onlar zorlamadan ve çekmeden sonra oluşan katılığı, sertliği ortadan kaldırır ve eklemlerdeki sertliği giderir.

Şişlere Engel Olan Sıvı İlaçlar

Kanaldan akan ve kaşıntıyı önlemek için kullanılan ilaçları ve yapılması gerekli olanları, ilgili kısımda zikrettik. Yine biz bezleri (yara ve kırık üzerine bağlanan bezler) ve ekşi şarapla yaralar için kullanılan ılık suları ve bunların benzerlerini de zikrettik. Tekrar konumuza dönerek, biz diyoruz ki (bağlamak için kullanılan) bezlerin kullanımı veya sert olmamak şartıyla başka şeylerin kullanımı da mümkündür; muhtemelen onlar daha kolay uygulanabilir ve daha yumuşak olmalıdır. Eğer orada kırık varsa ve iltihaplıysa, orada bez uygulanmaz. Orada kokuşma oluşmasından korkulur. Genellikle kırık çok olursa, organda kokuşma olabilir. Çünkü orada yaralar oluşur. Ancak sıcak sular yaraya dökülerek uygulanır. Biz bu konudan daha önce bahsettik ve onların kaşıntı yapan maddeyi çözmedeki yararlarını bildirdik; yiyecek maddelerini ve onların çekim gücünü de anlattık. Şüphesiz bu maddelere de ihtiyaç duyulur. Organda bağlama ile yoğunluk ve kuruluk oluşursa bilindiği gibi, o zaman sıcak su uygulanır.

Kırığın Yoğunlaşıp Katılaşıp Sertleşmesinde Kullanılan Sıvı İlaçlar

Burada yararlı olan, sıkan, tutan, nazik ılık sular ve onlara benzer yakılardır. Örneğin haşlanmış bitotu ve onun yağı gibi. Eğer yağa ihtiyaç varsa kına yağı, bitotu yaprağı ve tohumunun suyu ile uygulanır. Akasya ağacı meyvesi ve karaağaç kökü ve yaprakları pişirilir ve uygulanır. Şüphesiz onlarla lavman yapmak için merhem de hazırlanır. Özellikle o safran ve sarıyonca ile karıştırılır ve reyhan şarabı ile gülden iyi bir merhem yapılır; hurma kabukları ve benzerleriyle de iyi kalitede bir terkip hazırlanır.

Kemiklerin Kaynaştırılması İçin Kullanılan Maddelerin Değiştirilmesi: Ancak ilkin ve devamında, yeniyken uygulanacak olanlar, zikredilen sıkıştıran, büzen kasan ilaçlarlardır. Şüphesiz onlar maddeyi toparlar ve yoğunlaştırır ve de hacmini küçültür. Ancak bundan sonra fazlalık olduğunda ve özellikle eklem yakın olduğunda, o kısım açılır ve hatta dengeli bir şekilde çözülür. Orada birikip katılaşmış olan madde dengeli ve mutedil bir şekilde eritilir. Bütün bunların söylendiği şekilde yapılması gerekir.[217]

Eklemlerin Sertliğini Yumuşatan İlaçlar

Eklemlerin katılığı, sertliğini yumuşatmak için sıcak su uygulanmasıyla başlamak gerekir. Sonra onun üzerine yakılar ve vücudu ovmak için yumuşatan maddeler uygulanır. İç yağları ve sıvı yağlar ve onlarla sirke karışımı ile yapılan terkipler yararlı olur. Onlar derine nüfuz eder. Bunlara yakın olanlarda yabani keçi yağı ve susam yağı kullanılır. Şüphesiz bu yararlı hafif bir yakıdır ve yine tahin ve çam tohumu yağı da yararlı olur. Onu kendi yarısı kadar iç yağı ile ve dörtte bir ölçüde balla karıştırmalıdır. Bazen bir beze süsen yağı, tek başına konup uygulanması yeterli olur. Bazen böbrek şişleri konusunda verilen yumuşatıcıları ona uygulamak da yardımcı olabilir. Eğer mizacının soğuk mizaca dönüştüğünü hissedersen, onun zıddını uygulamalısın. Örneğin kunduz hayası yağı, ballı sirke ve çavşır gibi.

---

217 TM: O yer yarılıp kemiklerin kaynamasına yardım eden madde kaşınarak yumuşatılır ve bütün bu anılanların anılması geçti.

İyi Bir İlaç: Katı yağ tortusu, susam yağı tortusu, sütte pişirilmiş çemen; hepsi birlikte alınır ve kullanılır.

Yine hatmi kökü, eşekhıyarı kökü, balsam, amonyak zamkı, çavşır, keskin sirke içine karıştırılıp haricen uygulanır. Bu gerçekten iyi bir ilaçtır.

İyi Bir İlaç: Boy otu usaresi, keten tohumu, eşekhıyarı usaresi, amonyak zamkı ladin, taze çörek otu, süsen yağı, ördek iç yağı, yumuşak balsam, kasnı otu zamkı, dana iliği alınıp, yağ içinde karıştırılarak merhem olarak kullanılır.

Başka Bir Güçlü İlaç: Eski zeytinyağı 2 ratl, süsen yağı yarım ratl, günlük sıvısı 4 ratl, sarı mum yarım ratl, sakız ağacı sakızı 2 ukiye, sütleğen 2 ukiye, geyik kemiği iliğinden 4 ukiye alınarak merhem yapılır.

Zorlanmaya Maruz kalan Eklemin Sertleşmesi İçin İyi İlaç: Amonyak zamkı, Yahudi balsamı; her ikisinden de yarımşar ölçü, ladin yarım ölçü, kına yağı, ördek yağı; her birinden 4 ölçü; bir ölçü zamk içinde eritilip hepsi karıştırılır.

İyi Bir Merhem: Amonyak zamkı 36 miskal ve onun kadar sarı mum, yabani fıstık zamkı, Yahudi balsamı; her birinden 8 ukiye, kına yağı 4 ukiye alınır ve sirke içinde iyice halledilir sonra süsen yağı ile havanda dövülür. Aynı zamanda bu yağ havanın eliyle gerekli yere sıvanıp sürülür. Bez şeklinde bir oluşum görüldüğünde konusunda zikrettiğimiz merhemler burada da kullanılır. Burada kullanılan merhem kunduz hayası, kustus, güvercin pisliği ve hardaldan meydana gelir. Bunlar terkip şeklinde yakı olarak kullanılır. Bu merhem gayet yararlıdır.

İyi Bir Yumuşatıcı: Süsen tohumları yağının tortusu 1 ukiye, yumuşak günlük sakızı 1 ukiye, amonyak zamkı yarım ukiye, yumuşak balsam 1 ukiye, ayı yağı veya ördek ya da fıkıh alimleri izin verirse, domuzun iç yağı 2 ukiye alınıp merhem yapılır.

Rahatlamayı Güçlendiren Terkip[218]*:* Nazik, ancak tutan, büzen, özellikteki ilaçlara güvenmek gerekir. Örneğin ardıç, selvi cevizi ve benzerleri ile veya yoğun sıkıp büzme özelliği olanlarla bir terkip hazırlanır. Örneğin safran, tarçın, sarı sakız, andız otu karışımı cidden iyidir. Özellikle onlar azak eriği ile pişirilip üzüm asması külleriyle ve

---

[218] TM: Gevşek olan kemiklerin kaynamasına yardım eden maddeyi kuvvetlendiren nesneler beyanındadır.

eski iç yağı ve hurma ağacı kabuklarının terkibi bütün katılaşıp kaynaşmayı sağladığı söylenen yararlı terkiplerdir.

Sıcak Su ve Yağın Kullanımı: Bilinmelidir ki, sıcak su ve yağ zorlayıp çekme sırasında yararlı değildir. Çünkü onlar çekişi engeller. Ancak daha öncesinde yararlı olurlar. Çünkü onlar kanamayı durduran maddeler içerir ve kırığın iyileşmesi safhasında yararlıdır. Bundan dolayıdır ki, daha sonra da yararlı olabilir. Çünkü o şişlerin geri kalanları çözer; katılaşma ve kaynaşmada ve oradaki iltihabın kuruma safhasında yardımcı olur. Sinirlerdeki bağlantıların kalan sıkıntılarını giderir; sinirlerin zorlanan hareketlerini kolaylaştırır. Eğer sıcak su, bitkisel yağlar, iç yağları ve iliklerle verilirse felaket olur. Bunlardan su ve yağlar iyileşme safhasında engelleyici olurlar.[219] Bazen çocuklarda ve çocukluk yaşına yakın olanlarda kullanılabilir. Onların dışındakilerde kullanılmamalıdır. Onlara uygulanan yakılar kuruyup ağrı oluşturur. Orada ağrıyı giderecek bitkisel yağlara gereksinim vardır. Sonra üzerine kompres konarak bağlanır. Ancak ağrı sakinleşince [220] yağların kullanılmasına izin verilmez.

Tabipler bazen hastaya orada bulunan bazı maddelerin çözülüp erimesi için sıcak su uygularlar. Onların öncelikli olarak, yararı yumuşatmalarıdır. O mutedil ısıdaki sıcak su yapışkan maddeyi kendine çeker. O su mutedil sıcaklıktadır. Eğer su cidden çok sıcak olursa bazen çekmenin ötesinde bedendeki temiz olanları da çözüp eritir. Özellikle de bu uzun zaman uygulanırsa, tehlikeli durum söz konusudur.[221] Eğer gerekenden fazla uygulanırsa bedende alışkanlık oluşturur; özellikle kısa zaman için uygulanmalıdır. Muhtemelen suyun sıcaklığının dengeli olması gerekir. Suyun dökülme zamanı, organın zayıfladığı görülene kadar olmalıdır ve onda tükenme yaratmamalıdır. Onda hareketsizlik, hissizlik oluşturacak derecede olmamalıdır. Burada uygulanması

[219] TM: kırık kemiğin bağlanıp kaynaması zamanında sıcak su ve yağ yaranın iyileşip kapanmasına engel olur.

[220] TM: çocuklarda.

[221] TM: Dâvûd b. Alî b. Halef Zâhir sahipleri imamıdır. Aslı İsfahan'dan ve doğumu Kûfe ve yetişmesi Bağdat'tır. İki yüz otuzda doğup iki yüz doksan Ramazanın da ölmüştür. Onlar şeriatın dört delilinden âlimler tarafından verilen hükmü inkâr edenler, onun geri kalan durumları yeni ve iyi lügat isimlerinin düzeltmesi kitabında ayrıntılı anlatılır.

gerekli olan işlerle ilgili olarak çıkıklar kısmında açıklamalar vardır.[222] Eğer ağrı yoksa elbette ona sıcak su ve yağ uygulanması yapılmamalıdır. Ancak ihtiyaten kırık kemik yerine yerleştirilmeden önce, eklemlerin sertliğini giderebilmek için sıcak su uygulanabilir. Eklem yerine konduktan sonra oraya hurma ve zamklar lapalarla uygulanır.

Kırığın Düzenlenmesinden Sonra Uygulanacak Yiyecek ve İçecekler

Hastaya verilecek besinlerin kırığın düzeltilmesinden sonra yapışkan kan yapan kuru maddeler olması gerekir. Muhtemelen onun (kanın) yoğun oluşu, yapışkanlığı, güçlü yapışıp birleşmeyi sağlar. Eğer besinler kuru olmazsa, kırık kısımda zaaf oluşur. Bu örneğin koyun paçası ve keşkek, oğlak ve kuzu başları iç organlarıyla ve benzerleriyle pişirilerek verilir; kabız yapan yoğun şarap da içirilir. Kestane ve çok keskin olmayan tohum içi verilir; kanı incelten ve ıstan her şeyden kaçınmak gerekir. Daha sonra onların bağlayıcı olması gerekir. Örneğin ince şarap gibi, cidden sağlıklı olmayan şeylerden kaçınmak gerekir. Genel olarak, önlem olarak, yoğun şeyler ve cerahate engel olacak şeyler verilmelidir. Yiyeceğin kırılan kemiklerin büyüklüğüne veya küçüklüğüne göre, ayarlanması gerekir. Bunun yanı sıra, elemden, sıkıntıdan korkulur. Ancak bundan emin olunduğunda yiyecekte ve içecekte daha rahat davranılabilir. Ben başlangıçta tedbirli davranıp, şişin kötülüğüne karşı başlangıçta nazik tedbirler alarak, ihtiyatlı hareket etmeyi severim. Bu ilkin kan alıp, atılması gerekeni dışarı atıp, sonraki günlerde ihtiyacı olanın alınmasını sağlamak içindir. Şüphesiz burada tedbirli davranmak gerekir. Kemikte çok fazla bağlanma varsa yoğunlaştıran yiyecekleri bırakmak gerekir.

Bağlanmaya Uygun Olan Maddelerin Renginin Özelliği

Burada bağlayan yağlar alınmalıdır; yağlı ekmek, ince pirinç, inek yağı ve süt. Bunlar çarpılarak keşkek yemeği yapılır. Ancak çıkık için mumya ilacı fevkalade yararlıdır.

Kırık Çıkık Olduğunu Gösteren İşaretler ve Onların Şekillenmesi

Kırıkta kasların bağlantısının koptuğu, yırtıldığı belirlenir. Şüphesiz et kesilirse kemikten gelen bir koku olur. Bu durumda oranın kesi-

[222] TM: bu yerde de onlarda iyice düşünmek gerekli olur.

lip dağlanmaya ihtiyacı vardır. Eğer kanama olursa o engellenmelidir. Orada, ette yoğun bir bozulma olursa, oraya ilaç tedavisi yapılır veya ilaç tedavisi yarar sağlamıyorsa, doku yenmiş ve kokuyorsa, ona dikkat etmelidir. Orada sıcak şiş görülüyorsa, ona son alınacak tedbir uygulanır. Geçmişte zikredilen senin bildiğin tedbirlerle tedavi edilmeye ihtiyacı vardır. Eğer kırıkta bağlanma ve kaynama varsa ve çok fazlaysa o kadarına gerek yoktur. Biraz besin verilir ve onun oluşmasıyla kırık engellenir. O beslenmeyle ve oraya şiddet uygulanmasıyla (sıkı sıkıya bağlanması) ve diğer söylenen şeyler yapılarak, hastalığın ilerlemesi engellenir. Bazen kırık kemikte çekme dolayısıyla ve yerine yerleştirme çabaları dolayısıyla gevşeme olabilir. Bazen kemiğin içinde olan ilikten akıntı oluşur. Bunun dışarı çıkarılması ve onun için akıntı yolu açılması gerekir.

Üçüncü Makale
Organlarda Olan Kırıklar[223]

Kafa Kırığı: Kafatasındaki kırıkların çoğunda cilt açılmaz. Muhtemelen onlarda şiş olur. Eğer ilaçla tedavi edilmek istenirse ve sıkıntı ve gerginlik yoksa bazen kemiğin altında bozukluk oluşabilir. Bazen bu durum şiş geçtikten sonra veya ateşli hastalıklardan sonra titreme, delilik ve benzerleri arız olabilir. Bu durumda onun (kırığın) açılmış olması gerekir. Çoğunlukla hastalığın yerini hasta dokunduğunda anlar. Bu durumda yara ile ilgilenmeyip kırıkla ilgilenmek ve onu tedavi etmek gerekir. Cildi oradaki akıntının olduğu yere kadar kesmek gerekir. Oradaki irin vb. şeyleri çıkarmak gerekir. Buradaki irinli akıntı kırıktan sonra ortaya çıkmış olabilir veya onlar yoğun şişlik oluşturmuş olabilir veya orada şiş oluşmamış olabilir. Şiş açıldığında bir kırık görülür. Fakat burada büyük miktarda yoğun madde içeren bir kırık belirlenir. Eğer orada kırık olmadığı zannediliyorsa, bundan kırığın iyi olduğu kabul edilebilir.

Eğer kırığın iyileşmeye meylettiği düşünülüyorsa kırığın sebebini de belirlemek istenir. Orada kırık oluşturacak gücün azlığı veya çokluğu veya gücün kendisi düşünülür. Bundan dolayı bilinmelidir ki,

---

[223] TM Bütün Organlarda Olan Kırıklar.

bununla kırığın ne kadar olabileceği miktarı bilinebilir. Aynı şekilde arazlar da buna işaret eder. Örneğin inme, baş dönmesi, ses kısıklığı ve benzeri işaretler kafatası kırığının işaretleridir. Çoğunlukla cildin yarılması, ayrılması ve çoğunlukla kırıklarda olduğu gibi, tek tarafta olması kırığın durumunu gösterir. Ancak bunlar işaretlerin tamamı değildir. Şüphesiz bazen büyük bir kırık içte olabilir ve ciltte yarık oluşturmaz; kafa derisi açılmaz veya pek az açılır. Burada durumun mukayeseli delilleriyle tarif edilmesi zorunlu olarak gereklidir; örneğin kafa derisini haç şeklinde açmaya ve dikmeye gerek olan hallerde olduğu gibi, hatta o kısım (kafa kemiği) görünene kadar açılması gibi. Eğer onda kanama olursa oradaki deri soyulmamalıdır. Kuru bez parçasıyla tampon yapılmalıdır. Sonra şarap batırılmış sargılarla sarılmalıdır ve beslenip kendine gelene kadar kendi haline terk edilmelidir.

Ancak kemik deriyi delip çıkmışsa, öncelikle, yaralar kısmında zikredilen ilaçlarla tedavi edilmesi gerekir. Ancak kafatası kemiği çıkığının tedavisi bizim burada anlattığımız şekilde yapılmalıdır.

Baştaki kemiklerin pek azında baş ağrısı görülüp onun kaslı tarafındaki deriyi soymak yararlı değildir. Muhtemelen bazı gözlemler yararlı olur; örneğin burada hisleri gözlemek gerekir. O kısım kıl gibidir. Bu gibi yarıklarda ovalayıp o kısmı açmak ve kıllarını temizlemek gerekir. Burada sevdavi rutubetin dökülmesiyle desteklenmek istenir. Hatta bu fiille baş ağrısının şiddetlendiği belirlenir. Orada delik oluşur, hatta orada iz kalmayana kadar ovmaya devam edilir. Onun sana göre, çeşitli miktarda (sayıda) bağlantısı olabilir. Burada öncelikli olarak, onun arazlarını belirlemek gerekir. Sonra delik belirlenip, başın tedavisi yapılır. Burada baş ilaçları kullanılır. Senin için bu yeterlidir. Çocukların başında süsen, bezelye unu, kendir unu, loğusaotu, çavşır kökü kabuğu, sarısabır, geven ve kardeşkanı kullanılır. Bütün kurutucular ve gevşetmeyen ilaçlar kullanılabilir. Yara ilaçlarıyla da tedavi yapılabilir.

Ancak eğer baş ağrısı diğer tarafa nüfuz etmişse dokuya nüfuz edecek seviyede ovalamak oradaki deliği (kırığı?) yok etmez. Sen oradaki deliğe nüfuz edip muhtemelen toparlayıp, büzüp, sonlandırırsın. Kafa derisinin durumunu bilmelisin. Şüphesiz onun kemiğinin durumunun korunaklı olup olmadığını belirlemelisin. Görülen arazlardan bozukluğun az olup olmadığını anlarsın. Şiş arazları daha az olursa şiş

daha selim ve küçüktür. Pişmiş irin daha hızlı oluşur ve daha büyüktür veya kemikteki vurma izi aşikâr olarak belirlenir. Çoğunlukla bu durumda tehlike daha fazladır; ağrılar ve ateşli hastalıklar ve renk değişimi olur; kemik hızla renk değişimine uğrar Genellikle ondan ince bir kan sızıntısı olur. Çoğunlukla ondaki tedavi ihmal edilirse ağrılar ve yüksek ateş, şişme, bayılma, şuur kaybı gibi arazlar ortaya çıkar. Bu gibi durumda muhtemelen her halde yazın bile olsa, şiddetli soğuktan kaçınılmalıdır. Şüphesiz onda büyük tehlike vardır.

Ancak onda sadece kafa derisinde yırtık varsa, kırık yoksa, bu sadece pericraniumda görülüyorsa, ona sıkı sıkıya bağ uygulamak ve soğutan yakılar da uygulamak yeterlidir. Ancak, onun tedavisinde gül yağı iyi değildir. Sonra cerahatin bir tarafa toplanmasına sebep olur ve ihtiyacı varsa o açılan kısım dikilir. Toz şeklindeki ilaçlarından baştaki yaraya dökülür. Onun üzerine yumurta akı sürülür; keten bezi konur ve zeytinyağı ile karıştırılıp dövülmüş şarapla kompres yapılır. Sonra başka bağlar uygulanılır. Çünkü hastanın sakinleştirilmeye ve rahatlatılmaya ve uykuya ihtiyacı vardır. Bütün baş yaraları ve kırıklarda bütün kemik alınmaz. Bu bütün kırıklarda söz konusu değildir. Ancak biz kırık kemikler ve onların tedavisi (yerleştirilmesi) kısmında bunları anlattık. Çoğunlukla insanlar kafa kırıklarında kırık kemiği çıkarıp aldılar ve orada et bitti ve deri oluştu. Onlar yaşamaya devam ettiler.

Ancak kafatası kemiği kırığı ve daha sonra olacaklar konusunda bilinmelidir ki, baş kesiği diğer kemiklere zıttır. Kırık oluştuğunda onun kendisinin güçlü kaynakları olduğu için diğer kemiklerde uygulanan zorlayıp çekme uygulanmaz. Muhtemelen orada kaynaşmaya yarayan madde zayıftır. Bundan dolayı orada oluşan irinin içeriye nüfuz etmesi söz konusudur. Bu maddenin dışarı atılması gerekir. Eğer baş kemiği tam kırıksa o kısım kesilip orada biriken maddenin dışarı alınması gerekir.[224] Kafatası kırığının yarığın oluşundan sonra, yazın yedi gün içinde iyi olması gerekir; kışın ise on gün içinde iyi olmalıdır. Ben onun tedavisinin çok hızlı olmasının gerektiğini belirledim. Kemikte görülecek büyük afetler uzaklaştırılır.

Baş kemiklerinin dışındaki kemiklerde istenen ve gerekli olan oraya belli maddelerin bağlanmasıdır. Ancak başta böyle bir bağlama

---

224 TM: Eğer tam kırık değilse o zorlanmaz; kemik yerine yerleştirmek üzere zorlanmaz.

yapmak mümkün değildir. Bundan dolayı diğer kırıklarda kemiğin alınması gerekir, hatta oradaki irin gereği dışarı çıkarılır ve yine eğer sızıntı içe doğru gitmişse, orada oluşan maddeyi dışarı atmak için zorunlu olarak, kırığı sıkıca bağlamak gerekir; orası açılır ve temizlenir. Bu organda yapılması gerektiği şekilde tedavi yapılır. Bunlar yapıldığında ve o kısım açıldığında, maddenin yeri belirlenir ve onun orada saklı kalması engellenir. Bundan emin olmak gerekir. Eğer içeri doğru oluşan akıntıdan ve sızıntıdan korkuluyorsa kemiği uygun yerden kesmek gerekir. O uygun yer akıntının oluşup toplandığı yerdir; orası kolayca kesilir. Burada biraz sarsıp bozukluğun bıngıldak gibi sinirlerin bulunduğu yerin önüne rastlayıp rastlamadığı belirlenir. Şüphesiz muhtemel kırığın olduğu yer, sinirlerin bittiği ve toplandığı yere uzak olmalıdır. Böylece irin onların örtüsüne (dura mater?) dökülüp orayı bozmamalıdır ve tehlike oluşturmamalıdır. Burada nazik tedbirler almalıdır. Burası yağla yağlanmalıdır. Eğer örtüde siyahlık oluşursa bazen bu sadece görünüşte olabilir. Bunun için, zarar oluşmamıştır. Bazen onun sebebi orada kullanılan ilaçlar olabilir. Orada bal alınıp üç katı kadar gül yağı ile iyice karıştırılır, hatta öyle ki, terkip siyahlaşır ve o ilaç baş ilacı olarak, zarar gören yere oradaki siyahlık kaybolana kadar sürülür.[225]

Örtüyü düzeltmen hastayı sağlığına kavuşturman ve oradaki şeyi atman gerekirse, baş derisini kesersin veya orada sıkıntı yaratan şeyi çıkarırsın. Orada oluşan irinin olgunlaşıp olgunlaşmadığı dikkate alınmamalıdır. Çünkü muhtemelen dura mater denen zarın bastırıldığında hissizleşmiş olduğu belirlenir ki bu hareket yapılmamalıdır; dura matere bastırılmamalıdır ve onun hissizleşmemesi gerekir. Dura materde irin ve şiş oluşmuştur; hastada titreme olur. Bazen hasta sakindir. Bu durumda o kemiği çıkarıp hissi iade etmek ve böylece hastayı sakinleştirmek gerekir. Ancak eğer delik varsa, çok acele etmek gerekir. Kafatası kırıksa ve örtüsünde zedelenme varsa ve şiş oluşmuşsa buna *yırtık* denir. Senin, bizim sana daha önce anlattığımız şekilde hızla tedavi etmen gerekir. Eğer beklemen gerekirse, iki ya da üç gün bekleyebilirsin. Genellikle ikinci günde tedaviye başlaman gerekir.

---

225 TM: ve üzerine baş ilacı üzerine serpilir ve eğer siyahlık septımda yerleşmiş ise o hastadan sen sakın.

Baş kemiğinin kesilmesi daha önce zikredilen nazik testere ile yapılır ve küçük bir delik açılır. Orada küçük parçalar oluşur. Ancak bu uygulama tehlikelidir Çünkü bazen bu iş yapılırken birkaç kez zara (dura mater) girilebilir ve zikrettiğimiz gbi, bir çeşit hile ile yani istenen mekanizma uygulanıp, ancak deliği fazla derinleştirmeden işlem yapılmalıdır. Bu şekilde emin bir işlem, kısacası istenen işlem yapılmış olur.

Ancak onun tedavisinde daha öncekilerin söylediklerini de burada biz anlatalım. Onlar şöyle demiştir: Bu tedaviye başlarken ilkin baş tıraş edilir ve orada 2 yarık açılır. Bunlardan biri yaranın olduğu seviyededir; şekli haç şeklindedir. Bundan sonra bu dört açı altındaki deri açılır ve oyulacak kemik tamamen ortaya çıkarılır. Bu işlemde kanama olursa su ve sirke suyuna batırılmış bir bezle o kısmı doldurmak gerekir; kuru bir bezle oraya tampon yapılmalıdır ve sonra üzerine şarap ve zeytinyağına batırılmış sargı uygulanmalıdır. Burada duruma uygun olan bağlarla bağlamalısın. Hatta buraya bez konmamışsa ve kötü bir belirti yoksa kırık kemiği kesersin. Şüphesiz bu sırada hasta oturtulur. Kesmenin uygun bir şekilde yapılabilmesi için hastadan sırt üstü yatması istenir. Sonra hastanın 2 kulağı vurma seslerinden eziyet çekmesin diye yün veya pamuklu bezle tıkanır. Cerahatin bağı çözülür ve oradaki bez kaldırılır ve orası temizlenip kurutulur. Sonra 2 hizmetliye 4 parça ince bez verilerek ciltte açılan 4 açı üzerinden sıkı sıkıya tutmaları istenir, öyle ki bunlar kesilmiş kemiğin üzerindeki derinin bulunduğu yerin üzerine konur.

Eğer kemik yaradılıştan zayıfsa veya kırık dolayısıyla arızalanmışsa o kemiğin kesilip çıkarılması gerekir. Burada kesici aletin birisi diğerinin karşısına konur ve ilkin geniş olan aletle başlanır. Sonra ince olan aletle devam edilir. Sonra da kıl gibi ince bir aletle işlem sürdürülür. Böylece vurma ve çarpmada yumuşak ve nazik davranmalı; hasta eziyet çekmemeli ve rahatsız olmamalıdır.

Eğer baş kemiği güçlüyse, öncelikli olarak '*batmayan (içe girmeyen)*' diye adlandırılan delik açma makinesiyle öyle bir delik açılır ki o içe doğru pek girmez. Onun çıkıntısı öyle ayarlanmıştır ki içe batmayı engeller. Oradan kafatası örtüsüne ulaşılır. Burada kesme cerrah testeresiyle yapılır ancak bu işlem bir defada yapılmaz; azar azar ya-

pılır. Eğer onu çıkarmak mümkün olursa, parmakla bu işlem yapılır. Eğer mümkün değilse, bu işlem cımbız veya kerpetenle ya da bunlara benzer bir aletle yapılır. Açılan delikler arasında göz kalemi kalınlığı kadar açıklık vardır. Bu delik kemiğin iç yüzeyine daha yakındır. Burada kafa örtüsüne bu deliklerden hiçbir şey temas etmemesine dikkat edilmelidir. Bundan dolayıdır ki, deliğin büyüklüğü kemiğin kalınlığı kadar olmalıdır. Burada birçok alet kullanılabilir.

Eğer kırık, kemiğin 2 yanında ise, o zaman bu kırıklarda 2 delik açmak gerekir. Hatta kemik delinirse, baş kemiğinin kesilmesinden dolayı sertlik oluşur ve bundan dolayı bitki bıçağına benzer delici bir aletle biraz yumuşatılmalıdır. Sonra aletin altına bir örtü konarak kafatası örtüsü korumaya alınır. Kırılmış küçük kemikler veya parçalar kaldıysa, onları da almak gerekir. Sonra fitil şeklinde veya merhemlerle ilaç tedavisi yapılır. Şüphesiz çeşitli ilaçlarla burayı tedavi etmek daha kolaydır ve bu şekilde yapılan müdahale daha az zarar verir.

Galen şöyle demektedir: Eğer sen baştan bir kısmı açacaksan, orayı mercek şeklindeki kesici bir aletle açmalısın ve bu açma karıncık zarına dayanır; aletin dar olan tarafı uzundur. Burada aletle üstten vurarak kesmek gerekir. Oradaki zar dışarı doğru çıkmamalıdır. Kişiye uyuşturucu ilaç verilmez. Örtü mercek şeklindeki aletin enli tarafındadır. Bu alet baş kemiğine doğru olduğundan herhangi bir sıkıntı yaratmaz. Bu mercek şeklindeki alet arka taraftan keseceği tarafa doğru yöneltilir. Bu kemiği kolayca ve hızla kesmek için, bu şekilden başkası mümkün değildir. Bu yol en uygun olandır.

Ancak *cunifides* denen aletlerle ve testerelerle tedavi yürütülür. Şüphesiz burada bozukluk olduğu için kanama olacaktır. [226] Çünkü burada baş kemiklerinin tedavisinden bahsediyoruz. Kafa kemiğinde kırık olursa, o açılır ve baş kemiklerindeki tedavi diğer kemik kırıklarında görülen tedavi ile aynıdır; hiçbir farkı yoktur. Biz diğer örneklerde de görüldüğü üzere, orada yapılan açmanın ilaçlarından söz ettik.

Paulus ve Galen yine kesilmesi gerekli olan kemiklerin miktarını bildirip şöyle demişlerdir: Hasta kemiğin kesilmesi gerekir. Eğer kemikte şiddetli bir ufalanma varsa onu bütünüyle çekip almak gerekir. Ancak kemikte uzunlamasına birçok yarık varsa, bazen görüldüğü

---

[226] TM: doktorlar o kesmenin kötülüğü nedeniyle eleştirdiler.

gibi, o yarıkları takip etmek gerekli değildir. Eğer onlarda zarar olmadığı bilinirse, bu arada başka gerekli işlemlerle tedavi etmek gerekir. Demirle (dağlama) tedavi edildikten sonra, keten bez parçası yaralı kemik üzerine yayılır. O bez parçası gül yağına batırılmış olmalıdır. Onunla cerahatin ağzı örtülür. Sonra iki veya üç kat halinde bir başka bez parçası daha alınıp, şarap ve gül yağına batırılıp yaranın tamamına gül yağı sürüldükten sonra, bez parçası yaranın üzerine konmalıdır. Kafatası zarına ağırlık olmaması için daha sonra oraya enine olarak bağ uygulanır. Ancak o bağ bezin ağırlığı kadar baskın olmamalıdır. Sonra iltihabı sakinleştirecek bir tedavi uygulanır ve ateşi düşürecek ilaçlar verilir. Her durumda gül yağı o zarın üzerine uygulanır. Üçüncü günde sıkı bağlar çözülür. Elle silinir ve orada etin bitmesini sağlayan ve iltihabı sakinleştiren ilaçlar uygulanır ve kafatası örtüsüne kurutucu ilaçlar dökülür. Burada baş ilaçları denen kurutucu ilaçlardan kullanılır. Eğer kırılma varsa kaşıntı da oluşur. Kemikte şiş oluşabilir[227] veya hızla etin bittiği belirlenir. Burada hızla bizim cerahat için zikrettiğimiz ilaçlardan uygulamak gerekir.

Paulus diyor ki: Çoğunlukla başın örtüsünde cerahat görüldüğünde sıcak şişlerde uygulanan demir (dağlama) uygulanır. Baş kemiğinin oluşumunda deri koyu renkte olur ve bu şiş başın doğal hareketini engeller. Çoğunlukla o kişilerde hastalık uzar ve başka kötü belirtiler de oluşur. Şüphesiz örtüde sıcak şişler görüldüğünde kemikte de çıkıntı vardır. Bu hissedilir. Ancak yoğun olduğunda öldürücüdür. Ancak soğuk ve çok yemek yemek veya çok şarap içmek veya başka hastalıklarla birlikte baş derisinde iltihap oluşursa korkutucudur.

Eğer oradaki diğer yapılar arasında sıcak şiş varsa sorunun hızla çözülmesi gerekir. Eğer hastalık gizliyse onun ortaya çıkarılması ve ne olduğunun öğrenilmeye çalışılması gerekir. Ondan kan alınması gerekir. Eğer sorunu çözmeye yararlı bir şey bulunamazsa, onun çok az sürmesine izin verilmelidir; hastaya perhiz yaptırılmalıdır ve sıcak şişler için uygulanan tedavi uygulanmalıdır. Örneğin sıcak gül yağı ile veya suyla sıcak kompresler yapılmalıdır veya hatmi, boy otu ve keten tohumuyla hazırlanan yakı veya ördek yağına batırılan bez baş ve boyna uygulanmalıdır. Bu yağdan 2 kulağa da damlatılır. Bu uygulama

[227] Çünkü kemiği kazımak yerinden oynatmayı giderme.

ateşi düşürür. Hasta, evde sıcak suyun içinde oturtulmalı ve ona masaj yapılmalıdır. Eğer sıcak şiş devam ediyorsa ve hastanın müshil ilacı almasında herhangi bir sakınca yoksa, bir defada bu uygulanır. Burada Hipokrat böyle yapılmasını emretmiştir.[228]

Paulus şöyle demiştir: Eğer başın örtüsü (baş derisi?) siyah renkteyse ve onun siyah renkte olması kullanılan ilaçların siyah renkte olmasından kaynaklanıyorsa, kafa derisi de kararır. Hastaya az miktarda bal ve 3 kısım gül yağı karıştırılarak bu terkip kafa derisi üzerine uygulanır. Eğer başı örten örtünün kendisi siyahsa derinlerinde de siyahlık vardır. Ancak bu kötü bir belirtidir. Bu hastanın hastalığından kurtulması mümkün değildir. Çünkü onun yüksek ateşi ve onun kayboluşu bunun delilidir. Başının tepesindeki kemiğinde kırık olan birisini gördüm. Bir yıl sonra[229] sağlığına kavuşmuştu. Burada kırık bıngıldakta idi. Onun yaralanmasına sebep ok yarası idi. Yarada kanama olmuştu ve bundan dolayı baş derisinde birikim vc akıntı olmadığından orada bozulma olmamıştı. Galen diyor ki: Bir kişinin bıngıldağında kırık olmuştu ve o kırık şakağa doğru uzanmıştı. Kırığı olduğu gibi bıraktım; hiçbir şey yapmadım. Ancak bıngıldak kemiğini bilinen şekilde keserek bir yol açtım. Bu yeterli oldu ve adam iyileşti.

Çene Kemiği Kırığı

Bir âlim diyor ki: Eğer çene kemiği içeri doğru kırılırsa ve kırık sağ taraftaysa, hastanın ağzının içinden sol elle orta ve işaret parmağı ile dışarı doğru çekilir ve diğer taraftakindeyse, yine aynı şekilde diğer elle dişler seviyesinden çekilir. Ancak burada çene kemiğinin iki parçasının aynı seviyede olduğu dişlerden anlaşılır. Eğer çene kemiği tamamen kırılıp 2 parça olduysa 2 parçanın karşılıklı gelebilmesi için 2 taraftan da çekilip uzatılır. Bir yardımcı bir tarafını tutar; diğeri, diğer tarafını tutup çeker. Sonra hekim onları bizim söylediğimiz şekilde düzeltir ve eğilmiş olan dişleri birbirine bağlar. Eğer kırıkta yara veya kemik parçaları varsa, orası açılır veya oluşan yarık genişletilir ve kırıklar çıkartılır. Kemikler düzeltilip bağlanır ve döndürüp bağlama işlemi tamamlandıktan sonra yumuşatıcı merhemler uygulanır.

---

[228] TM: çünkü o bağırsakları temizleyeni anılan şekildc.

[229] TM: cerahat tcsteresiyle delinip.

O hekim şöyle dedi: O bağın orta kısmı kafanın arkasındaki yumru üzerine getirilip, ve iki taraftan kulakların üzerinden çeneye doğru getirilir. Sonra tekrar başın arka tarafına döndürülüp, daha sonra çene altından bıngıldağa kadar çıkarılır; sonra tekrar başın arka tarafına getirilir. Son bağ alın üzerine ve başın arka tarafına uygulanır. Liflerin tamamı sıkıca bağlanır, onların üzerine hafifçe baskı uygulanır. Onların üzerine kırık tahtası konup bastırılır. Eğer çene kemikleri her iki taraftan da tamamen ayrılmışsa, ilkin tamamı iki elle hafifçe çekilir; sonra mümkün olduğu kadar dişlerin durumuna, hizalarına bakarak; onların düzeni kontrol edilerek, mümkün olduğunca, çene kemikleri düzene sokulur. İkinci olarak, kafanın orta yerinden bağlanan bu bağ baştan başlayıp, çene kemiklerine gelir ve bu işlem yapılırken hastanın sakin durması istenir. Bu sırada hasta konuşmamalıdır ve yemek yememelidir. Onun yiyeceği şeyler ancak çorbalar olabilir. Eğer kırıkta şekil bozulursa, bağlandığı gibi kalmaz ve bağları bozulursa, bağları çözülmelidir. Ancak burada şiş oluşabilir. Eğer sıcak şiş oluşursa onu sakinleştirecek lapalar ve yakılar uygulanır ve o sakinleşip yeniden denge kazanır. Çene kemiği kırığı çoğunlukla 3 haftadan önce tepki verir. Çünkü o yumuşaktır ve büyük miktarda ilik vardır.

Burun Kırığı

Burnun yukarı kısmı kemiktir ve aşağı kısmı kıkırdaktır. Kıkırdak kısmında kırık olmaz. Muhtemelen ezik olur ve sıkıştırılarak düzeltilir ve yana doğru inmiş olabilir. Ancak kıkırdak kemiğe ilave edilmiştir; kırık kemikte meydana gelmiştir. Burnun kırığı ve tedavi olmazsa orada çürüme, kokuşma oluşur. Yine orada yoğunluk olur; burun üzerinde ağrı vardır. Burun kırığı ilk gün tedavi edilmelidir ve on günü geçmesine izin verilmemelidir.

Bilinmedir ki, burnun kırılması, eğer onun üst kısımlarında olursa veya iç kısımlarında olursa ona uygun meyli sağlanmalıdır. Burnun içine sonuna ulaşana kadar girilir ve onun kırık yerine kadar ulaşılır ve diğer bir elle burun düzeltilir; hatta düzeni sağlanır. Sonra onun düzgün şeklinin korunabilmesi için içine fitil sokulur. Öncelikli olarak onun fitili pamuktan olmalıdır. İhtiyaten burun deliklerinden girilir. Afet tek taraflı olursa tedbir olarak fitil 2 burun deliğine birden uygulanır. Bazen fitilin içine tüy şeklinde saçaklı bir bitki kökü konur.

Sonra burun kanatlarına yünle yakı uygulanır. Burun kemiği düzleşip kaynayana kadar fitil oradan çıkarılmaz ve buruna bir şey bağlanmaz. Çünkü burunda çıkıntı yapar. Ancak burundaki kırık büyükse ve sıkıntı yaratıyorsa bağlamak iyi gelecek ve onun sıkıntısını dindirecektir. Ancak aşağıdaki kısımlarda sıkıntı olursa onu işaret parmaklarıyla veya iki küçük parmakla düzeltmek mümkündür.

Bu durumda şiş olmuşsa *diyahilun* denen merhemin uygulanması cidden yararlı olur. Şüphesiz o şişi sakinleştirir ve korur. Aynı zamanda sirke, zeytinyağı iç yağı ile alınır; toz haline getirilen kendir tozu, külün üstüne dökülür ve yakı şeklinde uygulanır.[230] Kırık ezilmiş, ufalanmışsa burnun kurtuluşu ancak burnun açılmasıyla olur. Oradaki kırıklar temizlenir ve gerekli işlemler yapıldıktan sonra orası dikilir ve üzerine toz halinde ilaçlar uygulanır.

Kıkırdakta eğilme veya aşağıya doğru acayip bir düşüklük ve yerinden oynama görülürse onu tedavi için, onu üzerinden bağlanmalıdır. Burnun meyilli tarafından boyuna doğru sıkıca bağlanır. Burunla bu bağı birleştirmek kolay bir bağlama şeklidir. Burada genişliği 1 parmak olan sağlam bir bez veya kayış alınır ve onun bir tarafına balık tutkalı veya sığır derisi tutkalı veya bir başka zamk veya başka yapıştırıcı sürülür ve burnun eğik olan tarafına uygulanır; hatta o tarafa birleştirilir. Zorlanarak burun kendi durumuna getirilmek istenir. Sonra bu bezin veya yün parçasının kenarı uzatılır, ya da kayışla çekilir. Daha sonra burnun eğikliği, eğik olduğu tarafın aksi tarafına gelene kadar çekilmeye devam edilir. Birleştirilmeden sonra bir yakı uygulanır.

Köprücük Kemiği Kırığı

Köprücük kemiği ancak çok yük yüklenmekle ve kötü düşme ile veya şiddetli vurma ile kırılabilir. Daha sonra onu yerine koymak zor olur. Onun yerine konma işleminde nazik davranmak gerekir. Onu yerine yerleştirecek hekimler demişlerdir ki: köprücük kemiği göğüs kafesine yakın yerde ezilmişse başı aşağıya doğru biraz iner. Yine o hekimler demişlerdir ki: köprücük kemiği ezilip ikiye ayrılmış olabilir.[231] Tedavi

---

[230] TM: beyaz ekmek ve kenevir paçalarından elde edilir.

[231] TM: Fetti mekni kırık ve söndürmek kamus min bade demek üzerine konulan sargı üzere bırakıla.

için hasta bir sandalyenin üstüne oturtulur ve bir hizmetli köprücük kemiğinin kırık olduğu taraftaki kolunu tutar ve dışarı yukarı doğru çeker. Aynı zamanda diğer hademe boynu ve omzu ihtiyaç olduğu kadar çeker ve aynı seviyeye getirmeğe çalışır. Doktor parmağı ile köprücük kemiği parçalarını itip dipte olan kemikleri çekerek düzeltilir. Burada koltuk altına büyük bir küre şekline getirilmiş bez parçası konur ve dirsekten kemik (önkol kemiği) kaburgalara yaklaşana kadar itilir ve bu hareketle köprücük kemiği istenen miktarda çekilmiş olur.

Eğer köprücük kemiğinin kırığı çok fazla içe doğru ise, doktorun onu çekmesi gerekir. Ancak bunu kabul emiyorsa (bunu hekimin yapması uygun olmuyorsa) çünkü kemik çok fazla derine gitmişse, hasta kafası üzerine kaldırılır ve kol ve koltuk altına bir yastık konur ve kol kemiğinin omuzla birleştiği yere sıkıştırılır öyle ki, köprücük kemiğinin biraz kalkması sağlanır. Sonra köprücük kemiği parmaklarla iyice düzeltilir. Şüphesiz hasta eliyle yoklandığında iğne batması gibi bir şey hissederse bu his orada küçük kırıklar olduğunu gösterir. Bu durumda orası açılarak kırıklar temizlenir. Ufak kemik parçaları temizlenir. Çünkü orada sıkıntı yaratır. Eğer özellikle, küçük kırık kemik parçaları göğsün alt yüzeyine inmişse, çoğu zaman göğüs zarını yırtılabilir. Burada kemiğin altında örtü tarafından organa girilir. Sonra kemik kesilip, temizlenir ve düzeltilir. Orada sıcak şiş yoksa, açılan kısım dikilip kapatılır. Eğer orada sıcak şiş oluşmuşsa, onun sargıları sıvı yağlarla yağlanır. Eğer kol kemiği başı, kırık yanında biraz aşağı inmişse, kol kemiği enli bir bağla bağlanıp boyuna asılır.

Eğer kırılan köprücük kemiği yukarı doğru meyletmişse, kol askıya alınmaz. Köprücük kemiği kırılan kişi uyuyamaz; sırtüstü yatırılır ve ona nazik tedbirler ve tedavi uygulanır. Kısa bir süre kırılan köprücük kemiği bağlı tutulur.

Köprücük kemiğinin şöyle bağlanması gerektiğini söylemişlerdir: Köprücük kemiği iç taraftan kırılmış olamaz, çünkü iç tarafta ayrılmaz bir şekilde birleşmiştir. Bundan dolayıdır ki, bu taraftan o hareket edemez. Eğer dışarıdan köprücük kemiğinin üstüne şiddetle vurulursa, o zedelenebilir. O kırılırsa, şüphesiz onun parçaları düzeltilerek tedavi edilir Tedavide senin bildiğin ilaçlar kullanılır. Ancak eğer onun kırığı omuz tarafındaysa, o kısımda ayrılma, açılma olabilir. Bu duru-

mu çok sık rastlanmaz. Çünkü orada iki başlı bir kas vardır ve onun ayrılmasını açılmasını engeller ve de omuz başının çıkmasına da engel olur. Köprücük kemiği tahrik edilse bile, hareketi yoğun değildir. İnsanda köprücük kemiği, diğer hayvanlara göre daha az hareketlidir. Şüphesiz kürek kemiği ve bazı başka şeyler de köprücük kemiğinin yerinden çıkışını önler. Bunun gibi durumlarda kemik aynı seviyeye getirilir ve elle o çıkan baş yerine yerleştirilir. Orada gerekli olan birçok bağla bağlanıp çıkık düzeltilir. Uygun ilaçlar omuz tarafına uygulanır. Köprücük kemiği, omuzla köprücük kemiğinin birleştiği yere bağlanır. Omuz tarafı bu şekilde düzeltilerek köprücük kemiğinden omuza yapılan bağlamayla, köprücük kemiği yerine iade edilmiş olur. O aslında kıkırdaksı bir kemik olup, eğildiğinde kalınlaşır. Deneyimli olmayan kişi omuz başındaki kol kemiği kısmının çıktığını zanneder. Burada baş tek başına görülüp, onun orada kıvrıldığı belirlenir. Ancak bizim daha sonra açıklayacağımız delillerle, oradaki fark ortaya konacaktır.

Kürek Kemiği Kırığı (Omuz Kırığı)

Kürek kemiği enine olarak kırılmış olabilir. Çoğunlukla kırık bu şekilde olur. Genellikle oluşan kırık parçalar halinde ve küçük kemik kırıntıları şeklindedir; dokununca ve oraya elle bastırınca anlaşılabilir. Ancak çoğunlukla ayrılma de görülür ve oradaki katılıktan bu durum anlaşılabilir. Dokunulduğunda acı ve bazı başka belirtiler de hissedilebilir.

Bazen kırık içe doğru olur ve orada bir gıcırtı hâsıl olur; gizli bir uğultu oluşur. Eğer dokunulduğunda hiçbir şey hissedilmiyorsa ağrı ile oradaki durum belirlenebilir. Onun tedavisi onu biraz, hafifçe nazikçe çekerek, uzatarak ve ikinci olarak, onu önden itip düzelterek yapılır. Bazen ondan kan almak gerektiği zannedilir; hatta arka taraftan uygulanır. Bütün bunların zararlı olduğu söylenerek itiraz edilmiştir. Ancak kürek kemiği kırığında parçalar varsa ve rahatsızlık veriyorsa, onları çıkarmak gerekir. Eğer o parçaları hareketsizse, yerlerinden hareket etmemişse, köprücük kemiğinin bağlarına benzer bağlarla bağlanır. Sonra hasta olmayan, iyi olan tarafına yatırılıp uyutulur.

Göğüs Kemiği (Sternum) Kırığı

Göğüs kemiği tek başına kırılır ve genellikle kırık içe doğrudur. Öncelikle oraya dokunulduğunda farklı sesler işitilir ve kasılmalar be-

lirlenir. Parçalı kırıklarda görülen ağrı da oradaki kırığı belirlemekte yararlıdır. Ancak ikinci olarak, nefes darlığı ve kuru öksürükten oluşan kötü arazlara bağlı olarak onun örtüsünde pis bir koku oluşur. Bunların tedavisi omuz içindeki kısmın tedavisi ile olur. Eğer o aşağıya doğru meylederse onun tedavisi kırığın sakinleştirilerek, köprücük kemiği ağrısının da giderilmesiyle tedavi edilir. Eğer kaburgalar içeri girmişse onların üstüne saf yün bağla üstten sarılarak bağlanır. Bağlar aşağıdan yukarıya doğru yönlendirilerek uygulanmalıdır. Sonra bağlar 2 tarafta toplanıp bağlanır. Şüphesiz bağlar çözülmeyi önleyecek şekilde yuvarlak olarak, bağlanırsa, çözülme önlenmiş olur.

Kaburga Kırıkları

Hakiki kaburgalar 7 tanedir ve iki tarafta da kırık olabilir. Ancak yalancı kaburgaların ucunda kıkırdak vardır ve bildiğin üzere, o kıkırdaksı uçlar tarafında kırık oluşmaz; berelenme olur. Ancak kaburga kırıkları gizli değildir; kolayca anlaşılır. Dokunulduğunda başka yerlerin hareketinden de orada kırık olduğu anlaşılır. Bazen oradan gizli bir uğultu hissedilir.

Eğer kaburga içeriye doğru meyletmişse orada zatülcenp olduğuna işaret eder. Bazen onunla birlikte kan sızıntısı olur. Onu tedavisinde bir hayli ağrı oluştuğundan onu çekip uzatmaya çalışma. Şüphesiz onun çekip çıkarılması zordur. Ancak hacamat yapılabilir. Şüphesiz bu yerde çok fazla maddenin birikip toplanmasından korkmak gerekir. Çünkü o maddeler onda bozulma oluşturur. Ancak eğer orada her ikisi birlikte görülürse, yani madde birikimi ve bozulması birlikteyse, orada hacamat uygulamasını geciktirmenin bir sakıncası yoktur. Ancak hastaya oradaki yarayı kurutabilmesi için gaz yapan yiyecekler verilir. Yiyeceklerle oluşan gaz kırığı dışarı doğru iter. Bazen bazılarında gaz oluşmamış olsa da, şişkinlik oluşabilir.

Bazı hekimler şöyle demiştir: Burada sofla derine dalmak gerekir. Bu sof sıcak zeytinyağına batırılmış olmalıdır ve onunla kaburgalar aralarından bağlanır; öyle ki eşit miktarda onların araları doldurulur. Bu bağlama düz şekilde yapılır ve göğsün içindeki yapıya uygun olur. Sonra kaburgalarında şiş olan kişide ilaçlar, kemiğin kusuru için olduğu kadar, onların üzerine de uygulanır. Eğer kaburgaların üstünde yoğun bir şekilde baskı varsa ve kemik orada diyafragmaya baskı ya-

pıyorsa deriyi açmak gerekir. Kaburgalardan kırık olanlar tespit edilmelidir. Sonra onun altına diyafragmayı koruyacak bir alet konur ve onunla diyagragma korunarak dışarı çıkması engellenir. Arkadaş olan kemikler kesilir ve çıkarılır. Sonra eğer sıcak şiş yoksa, yarıklar toplanıp açıklıklar kapatılır. Sonra eğer sıcak şiş olduğu belirlenirse, merhemle tedavi edilir. Sıcak şiş arız olduğunda yağa batırılmış olan sargılarla orası kaplanır ve sıcak şişe sakinleştiren ilaçlar verilir ve onlarla kapatılan yer beslenir. Hasta korunması gereken taraf üzerine yatırılır.

Omurlara Arız Olan Kırık

Paulus dedi ki: Şüphesiz omurda dönme olabilir. Bundan dolayı bazen ezikler oluşabilir. Ancak kırık yazıldığına ve görüldüğüne göre, omuriliğin örtüsünü zorlar veya omuriliği zorlar; ağrı ve acı da onlara eşlik eder; onlarla birlikte görülür ve de ölüm onları izler. Aynı zamanda eğer kırık boyun omurlarında olursa ölmeden önce ölüme işaret olur ve mevcudun harap olacağını haber veriyoruz. Eğer orası açılarak kırığın çıkarılabileceği düşünülüyorsa şöyle yapılır:[232] Burada sıcak şişleri sakinleştiren, yatıştıran tedbirlerle tedavi yapılmalıdır. Eğer dikensi denen omurlardan orada bir şey kaldıysa, o oradan hızla parmaklarla düşürülür. Eğer oradan dışarı çıkarmak istenirse o kısım tahrik edilerek kırık kemiğin yerinden aşağı inmesi sağlanır ve cilt dışarıdan yarılarak kemik dışarı alınır. Sonra cilt dikilerek toplanır ve et (kas) için verilen ilaçlar uygulanır.

Eğer kemik kırığı belin alt kısmında ve sakrumda ise makattan hızla bir elle içeri girilip o kırık kemik tutulur ve diğer elle mümkün olduğu kadar düzeltilir ya da dediğimiz gibi, yarılıp kemik açığa çıkarılıp; sonra makatla uygun şekilde bağlanır ve uygun ilaç tedavisi yapılır.

Kol Kemiği Kırığı

Kol kemiği kırılırsa, çoğunlukla dışarı doğru meyleder ve bildiğin gibi, orada kötü kırıklarda yapılması gereken yapılır. Oraya elinle dokunup, bastırıp onu düzeltebilirsin. Onu düzgün hale getirene kadar çalışırsın ve düzgün hale getirirsin, sonra üstünden bağlarla bağlarsın. Eğer kırık omuza yakınsa bağlar daha sıkı olmalıdır; ancak kırıklarda

---

[232] TM: tehlikesinden korkmayıp kırılmış omuru yar sökmek mümkünse sökme iyi tedbir olur.

bağlama şekli ortaktır. Eğer ikinci bir kırık varsa ve dirseğin altındaysa bağlama işlemi dirsekten başlayarak yapılmalıdır. Üçüncü bir bağ da kolun alt tarafından yukarı doğru yapılır ve el hizasına kadar da devam eder. Ancak kol sallanmaz; güçlü bir şekilde askıya alınır, çünkü onun sallanması kötüdür. Ben daha iyisinin köprücük kemiği üzerinden dirsek içinden gelip göğse bağlanması olduğunu belirledim. Böylece kol hareket edemez. Özellikle kırık dirseğe yakınsa böyle yapmak gerekir. Eğer kırıktan sonra şiş oluşmuşsa orada boşluk ve sıvı bulunur. Oraya 4 parmak ende ketenden bağ uygulanır. Başkaca da bir şey uygulanmaz. Eğer şiş uzun zamanda oluşmuşsa, ona sof (yün parçası) yağın içine batırıldıktan sonra uygulanır. Eğer senin için mümkünse ve bir engel yoksa, yapılan başı 7 günden 10 güne kadar çözülmez. Sonra çözülüp o kısım kırık tahtalarıyla bağlanır ve bunun dışında bir şey yapılmaz. Bu bağ 3 gün sonra çözülür. Hippokrates de onun üçüncü gün çözülmesi görüşündedir. Şüphesiz afet (hastalık) atlatılmıştır. Kırık kemik yerine konduktan sonra bağının 3 günden önce çözülmesi zararlı olabilir.[233]

Ancak kemiği yerine koyma keyfiyetinde, konusunda anlatıldığı üzere, kırık tahtası koymak gerekir. Burada bağlama çok sıkı yapılmaz ve 40 gün bu bağ tutulur; çözülmez. Kırığı döndürmek için hızla çekmek gerekir. Bu uzatma işlemi uygun değilse ve orada sana yardımcı olacak kişi mevcut değilse, hasta yüksekçe bir sandalyeye oturtulur. Çoğunlukla ona işlem oturtarak değil, ayakta uygulanır. Çünkü onun omzunun içinden itibaren akasya nevinden bir bitki dalıyla veya senin çıkık kısmında öğrendiğin benzeri şeylerle sarılır. Şüphesiz bu yer yumuşatılmalıdır ve düzeltilip, yayılıp yumuşak hale getirilir. Sonra dirseğe ağır bir şey asılıp, onunla aşağıya çekilir. Bu uygulama o kısmın çekilip aşağı doğru uzaması için gereklidir. Bu uzama uygun şekilde yapılmalıdır. Kırığın alt ve üst tarafındaki bağların yeterince güçlü olması gerekir. Hasta sırt üstü yatarak uyur. Bağlar ayaktan onun alt tarafından yukarı uzatılır ve bütün bunlar yeterli olur.

Eğer kırık kolun orta kısmındaysa kolun bir tarafında yapılan bağın diğer kısmın uzaklığı eşit olmalıdır. Kırık, eğer bir tarafa daha yakınsa, dirsek veya omuza yakınsa, o zaman bağın da ona uygun olması ge-

233 TM: kaynamasının yavaşlamasına sebep olabilir.

rekir. Eğer fissür varsa, ona sadece fissür ilaçları uygulanır ve o üstten sıkı bir şekilde bağlanır.

Ön Kol Kırığı

Ön kol kemikleri birlikte kırılmış olabilir veya onlardan biri kırılmıştır. Aşağıdaki ön kol kemiği ve üst taraftaki ön kol kemiği kırılmış olabilir. Ulnanın (üst ön kol kemiği) kırılması, radiusun (alttaki ön kol kemiği) daha kötüdür. Çünkü ulna kemiği dirsek kemiğinin de taşıyıcısıdır ve taşıyanın kırılması daima daha kötüdür.[234] Aynı zamanda radius tedaviyi daha kolay kabul eder; onun biraz çekilip uzatılması yeterli olur. Özellikle 2 kemik birlikte kırılmış olabilir. Onu bilek kemiği üzerinden çekip bağlamak gerekir. Orası avuç içinin köküdür ve bağları oraya kadar ulaşmıştır. Burada kolayca parmaklarda şiş meydana gelirse veya ağrı varsa, yapılan bağ da çok sıkı ya da çok gevşek olmamalıdır. Eğer şiş ve ağrı yoksa bağ daha gevşek olabilir. Eğer şiş ve ağrı çok fazlaysa, bağları gevşek tutmak gerekir.

Onda senin için bir sakınca yoksa, oraya kırık tahtaları uygulanır. Bu tahtalar avuç içine kadar uzatılır; parmak köklerine kadar ulaşır. Muhtemelen eğer kırık, bilek eklemine yakınsa o zaman tahta biraz daha kısa tutulur. Ancak kırık tahtası parmaklara dokunmamalıdır. Çekip bağlandığında boyundan geçen bir bağla eğik bir şekilde bağlanmalıdır. Bağlanma işlemi eğik bir şekilde yapılmalıdır. Onun üzeri uzunluğu ve genişliği kol boyu kadar olan yünden kumaşla sarılır. Çünkü eğer kırığın yakınında olan zıt bir karşılaşma olursa, ancak diğer güçlü olan dayanak ortaya çıkar ve onu gereksiz yere harap eder. Bundan dolayı ön kol bir yere dayanmazsa ve bir yerden güç almazsa, o zaman harap olabilir. Bundan dolayı ön kol kemiğine avuç içine doğru meyil verilir.

Ancak kırık yukarıya doğru meyilliyse, bağlar dirsek tarafından onu düzeltecek şekilde oluşturulup[235] bağlamak için, burada yumuşak bir yünlü bezle kol iki taraftan düzgün bir şekilde askıya alınır. Burada yapılan işlem elbette sargının gücüyle ilgili değildir ve sert bir şekilde

---

[234] TM: Çünkü ulnada kas daha azdır. Bundan dolayı kırığı daha çirkin görünür.

[235] TM: ön koldan kırık yerin dışı avuç ve kol tarafları bağlama ile yükseltile ve asıla çünkü o sebeple asılıp kırık yerini dışarı kılma.

düzeltme söz konusu değildir. Bazen ön kolun bağlaması sonucunda yaklaşık 28 gün civarında bir sürede kendine geldiği belirlenir.

Bilek Kırılması

Bu kemikler de kırılabilir. Şüphesiz ki onlar sert kemiklerdir. Onların kırılmasının sebebi onların bulunduğu yerlerdeki zaaftır. Onlar pek kırılmaz. Şüphesiz çıkık konusunda söylediğimiz gibi, onların tedavisi çıkık tedavisidir.

El Parmakları Kemiklerinin Kırılması

Parmak kemikleri kırıkları da az görülür. Muhtemelen onların bertaraf edilmesi de zordur. Demişlerdir ki: Eğer onlarda kırık varsa, hastanın bir iskemleye oturması ve diğer bir iskemle üzerine elini koyması istenir. Bir hizmetli kırık kemiği çekip uzatır ve doktor başparmağı ve işaret parmağını düzeltir. Sonra başparmak aşağıya doğru meyletmişse, üst taraftan bağlanır ve bazen parmakta sıcak şiş olabilir. Bu durumda oraya çok miktarda fazlalık toplanır ve hızla yorgunluğu artırır.

Eğer hastalık (kırık) parmak olursa, öncelikle de başparmaktaysa onu özel bir bağla bağlamak gerekir ve bağlama avuçla birlikte olup avuç içinin de hareketi engellenmelidir. Ancak kırık diğer parmaklarda örneğin işaret parmağında ve küçük parmakta ise bağlama onların yanındaki parmakla birlikte yapılmalıdır. Onlar birbirine bağlanarak tedavi edilir. Şüphesiz ben şöyle belirledim: Onları sabitlemelidir ve hareket etmelerini engellenmelidir. Bu şekilde bağlamak kırık tahtasıyla bağlamak gibidir.[236]

Leğen Kemiği ve İschium'un Kırığı

İschium kemiği güçlü bir kemik olup, bu kemiğin kırılması nadir rastlanan bir olaydır. Bazen bu kemiğin kırılmasında etrafa küçük kırık parçaları dökülür. O uzunluğuna ikiye ayrılabilir. Bazen yarılma iç yüzeyinde de olabilir, iç kısım da etkilenmiş olabilir. Bu durumda his kaybı olur; ağrı vardır; bacak ve baldırlarda hissizlik oluşur. Bazen buradaki arızalar kırık kol kemiklerindeki ve omuz kemiklerindekine benzer. Eğer sakrumun üstündeki leğen kemiği kırılırsa veya onun

---

236 TM: Parmakta olan eklem kemiklerinin parmak kemikleri derler parmak kemiklerinin üst işareti ile ve lamın ve yanın hafifletilmesi ile parmaklar parmak kemikleri sinin ötre işareti ve elifin kasdı ile tek eldir.

kası yarılmış olsa onun düzeltilmesi zor bir iştir ve 2 kalçadan biri harap olur; kusurlu hale gelir. Onun tedavisinden hasta yüzükoyun yatırılır ve ayakları güçlü bir kişi tarafından tutulur ve her 2 uyluk kemiği güçlü bir şekilde çekilip uzatılırlar.[237] Kuvvetli bir şekilde kalça kemikleri yerine girmeye zorlanır. Bu işlem kalça kemiği düzelene kadar devam eder. Sonra onun üzerine yakı uygulanır. Sonra bir bez parçasından top gibi yapılır veya benzeri şekilde bir nesne yapılıp oranın üzerine konur ve sarılır. Buranın tedavisi omuzun tedavisine yakındır. Eğer kalça kemiği yan taratan kırılmışsa onun tedavisi omzun tedavisi gibidir. Onun üzerine rutubetli bağlar uygulanmalıdır ve gerektiği şekilde bir yastık konarak düzeltilir. O düzeltilen yer torba gibi bir desteğe dayandırılmalıdır.

Uyluk Kırığı

Uyluk kırığının da şiddetli ve güçlü bir şekilde çekilip uzatılması gerekir. Sonra onun doğal olarak bulunduğu şekle getirilir; düzeltilir. Onun dış tarafı kubbe gibi dışarı doğru çıkıktır. İç tarafı hafif içe doğrudur. Onun bu durumu sağlıklı halidir. Ortadan kırık olduğu durumda tedavisi kol kemiği kırığında anlattığımız gibidir. Kırık üzerinden çok iyi korunmalı ve bağlanıp üstü örtülmelidir.

Doktorlar şöyle dediler: Uyluk kırığı olduğunda kemik, öne ve dışa doğru döner ve o kısımlar geniş olduğundan dolayı elle düzeltilir; düzgün hale getirilir ve bağlarla bağlanır ve de düzeltmek için çeşitli uzatmaya yarayan yollar kullanılır; çekip uzatmak için çeşitli şeyler kullanılır. Oradaki bağlardan biri kırığın üstünde olur. Diğeri kırığın altındadır. Kırık ortadan olmuşsa ve kırık ortaya doğru meyilli ise veya uyluk başına yakınsa bir kundak veya koyun bağı alınır ve ortasına yün sarılır ve koyun bağı kırığa bağlanır. Böylece bağın kasları kesmesi engellenir. Onun orta kısmı pubis kemiği seviyesine kadar çekilir. Uyluk başı bölgesi çevresine kadar çıkarılır ve bağların ucu bir hizmetliye verilerek aşağıya doğru tutması söylenir. Eğer kırık dizlere doğruysa, kırık üstündeki bağların yardımı olur. Kırığın bağları vasıtasıyla, bacak yukarı doğru çekilir. Bu sırada diz üstündeki bağlar sayesinde sabit tutulur ve düzleştirilir; bacak da aynı seviyeye getirilir. Hasta yüzü yu-

[237] TM iki sıkı kol da.

karı gelecek şekilde yatırılır ve bacak dümdüz uzatılır. Uyluk dümdüz olmalıdır.

Eğer kemik kırığı dokuyu delmişse veya delme özelliği gösteriyorsa, kemikleri çok defa söylediğimiz gibi, düzeltmelidir. Eğer o delici kemik yukarıya doğru kalkmışsa kol kemiği tedavisinde zikrettiğimiz şekilde tedavi edilir. Uyluk kemiğinin iyileşmesi 50 günü alır. Biz daha sonra baldırın tedavisini anlatırken uyluğun nasıl konması gerektiğini de anlatırız. Uyluk kemiği düzeltilirken, 2 uyluk arasına bir odun ve benzeri bir şey konup onların düzgün durması sağlanır. Uyluk kemikleri aynı hizaya getirilir ve oluşan kaşıntı ve şiş bilinen şekilde tedavi edilir.

Uyluğa arız olan şiş güçlüdür ve hızlı bir şekilde oluşur. Bu durumda onun hızla çözümlenmesi ve şişin açılması gerekir. Sen onun için kullanılacak özel lapaları bilirsin. Ancak uyluğun kalıpları ve kanalları büyük olup çok az çukur vardır. Onlar için bandajlar kullanılır. Onların uzunluğu ayağındaki kadardır. Şüphesiz o kısadır ve bileğin üzerine kadardır ve burada kesilir. Ondan fazlası yararlı değildir ve uygunda olmaz. Eğer daha uzun olursa hastaya sıkıntı verir ve uzunluğu gereğinden kısa olursa ve baldıra geçmezse hastayı yorar. Onun yararlı olanı kendi uzunluğunda olup ayağı hareket ettirecek kadar uzunlukta olmalıdır. Hareket ettiğinde kırığa zarar vermemelidir. Özellikle dalgınlık ve uyku halinde o levhalar gereklidir. Bu aletlere ihtiyaç vardır. Şüphesiz büyük kırıkta cidden önemlidir. Ancak şiş olmadığında bu aletler kullanılabilir. Şüphesiz şiş bunun gibi bağlamalara tahammül edemez. Genel olarak o ağırdır ve hastanın onu taşımaya gücü yetmez; bir başka düzenek tercih edilebilir. Onun uygulanması zorunlu değildir; başka bir düzenek kullanılabilir.

Ancak uyluğun kaldırılması gerekir. Bunun için muhtemelen düzenli bir şekilde kasıp gevşeterek hastanın sağlığına kavuşması sağlanır. Bilinmelidir ki, kırık uyluk ve kalça kemiği iyi olsa bile arıza bırakabilir; kişi aksayabilir; topallayabilir. Eğer kırık parçalı ise onun kasları öncelikli olarak tedavi edilir; sonra aksaklık tamir edilir.

Diz Kapağı (Patella) Kırığı

Diz kapağı zayıftır, ancak onda daha çok eziklik oluşur. Ona dokunulduğunda sertlik hissedilir; yine dokunulduğunda, belde belirlenen ve kulakla da işitilen seslerin duyulmasıyla belirlenir. Onun tedavi-

sinde bacak uzatılır ve sonra diz kapağı doğal yerine yerleştirilir. Şüphesiz öncelikli olarak ayrılan kısımlar bir araya getirilir, sonra yerine yerleştirilir.

Baldır Kemikleri Kırığı

Baldırın küçük kemiğinin kırılması büyük kemiğinin kırılmasından daha iyidir. Baldırın küçük kemiği (fibula) kırıldığında, onun meyli dışa ve ayağa doğrudur. Bu durumda kişinin yürümesi mümkündür. Ancak büyük baldır kemiği (tibia) kırıldığında meyli arka ve dışa doğrudur. Eğer baldırın 2 kemiği de kırılmışsa o en kötüsüdür. O baldır kemikleri her yöne yönelmiş olabilir. Bilinmelidir ki, baldır kemiklerinin kırığının tedavisi ön kol kemiklerinin tedavisi gibidir. Eğer baldır kemikleri herhangi bir yöne meyletmişse ve bu yön kendi doğal meyilleri yönündeyse o kendi halinde bağlanır. Muhtemelen o düz şekilde bağlanmalıdır. Onun çekilip kendi istikametinde uzatılıp düzetilmesi gerekir.

Ayak Bileği Kemikleri Kırığı

Bilek kemikleri sert ve katı olması dolayısıyla kırılmadan uzaktır ve aynı zamanda koruyucularla çevrelenmiştir. Çoğunlukla onda görülen çıkıktır. Bu da çok az görülür.

Ökçe Kemiği Kırığı

Ökçe kırığı zor bir kırıktır; tedavisi çok zordur. Çoğunlukla onun kırılmasına sebep insanın yüksek bir yerden düşmesidir. Bazen kırık çok kötü durumdadır ve kasın içinden kan akar ve ayak içinde toplanır. Bu durumda önemli bir ateşli hastalık oluşabilir ve akıl karışıklığı, titreme, ayak kaslarında kasılmalar görülür. Onun içinde şiş oluşturan donmuş kan vardır, ancak daha önce belirlenemez. Eğer şiş görünür haldeyse, onu belirlemek mümkün olur. Bazen onun patlaması kolay olur. Eğer kişinin topuğunda çatlak varsa, ağrı hisseder; iyi olmadığında, kişinin ayağının üstüne basması mümkün olmaz. Onun yararı da kullanılması da mümkün değildir; yararı yoktur.

Ayak Parmakları Kırıkları

Onların kırıklarının çıkıklarının tedavisi elin kırık ve çıkıklarının tedavisi gibidir. Bazen kişi ayağını bastırıp çiğneyerek düzeltir.[238]

---

238 TM: parmakları kırılan kişiye gerekli olur ki bu anılanları tedbir olmak üzere işleyeler

ALTINCI FEN

ZEHİRLER

BİRİNCİ MAKALE

Zehirli İçeceklerin Özelliklerinin Belirlenmesinin Yöntemi ve Hayvanlar Yoluyla Oluşan Zehirlenmelerin Tedavisi

Zehirli içecekler ve İlaçlar Konusunda Uyarılar Hakkında Genel Sözler

Zehirli yiyeceklerle beslenmekten korkan kişiler yoğun yiyecekler yemekten çekinmelidirler. Onlarda (bu yiyecekler) tatlılık, tuzluluk, ekşilik ve acılık keskindir; onların kokuları da kesin olur. Kişi çok aç ve susuz olduğunda orada bulunanı tüketmeye hazır olmamalıdır. Şüphesiz onlardan her biri obur kişinin yaşamını tehlikeye soktuğu için korkutucudur. Eğer bol miktarda yiyip içtiği zehirli olduğunda, onlara zehirlenmiş denir ve o kişinin zehirlendiği 2 işaretle belirlenir. Bunlardan biri, zehirli yiyecek ve içecekle dolu oldukları gözlenir; ikincisi ise, onları ulaştıran damarlarda zehir vardır. Bazen onlarda (damarlar) çok fazla zehirli şeyler vardır. Burada zararlı zehirleri defeden ilaçları temkinli bir şekilde almak gerekir; örneğin *mitridatus* gibi. Onun yararı denenmiştir ve örneğin Ermeni kilinden macun yararlı olur. Aynı zamanda incir, sedef otu yaprağı ile ceviz ve dövülmüş tuz da yararlıdır. Ancak bunların ağırlıkları şöyledir: Kuru sedef otundan 20 kısım, cevizden 2 kısım, tuzdan 5 kısım, kuru incirden 5 kısımdır. Bunların hepsinin de zararlı zehri atmada yararı çoktur. Bütün zararları da atar; uzaklaştırır. Onların ikisinin mi, yoksa birinin mi tek başına kullanılacağını bilmiyorum. Yine küçük şalgam tohumu 1,5 dirhem alınıp pişirilip, sedef otu ve tuzla içilir.

Kişi korunmak için başkasının yiyecek ve içeceğinden kendini korumalıdır. Bazen kişinin fark etmediği görülür. Muhtemelen yiyeceğin içine kötü bir şey düşmüş olabilir. Örneğin küçük kertenkele, böcek, akrep düşmüş ve pişmiş olabilir veya içeceklerin bulunduğu barda-

---

devamlı Allah'a şükrederim. Kânûn'dan Dördüncü Kitap ilimlerinin altıncı ilmi beş makaleyi içerir.

ğın içine düşmüş olabilir. Şüphesiz böcekler ve diğer zararlı hayvanlar susuzken onlara şarabın kokusu çok hoş gelir ve onu çabucak içer ve şarap fıçısı içinde ölür; şarap içmek için girdiği fıçıdan çıkamaz. Bu şarabı içer ve aynı zamanda o şarabın içine kusarlar. Bundan dolayı bu zehirli böceklerin bulunduğu büyük ağaçların altında ve tahta çatılı kapalı yerlerde bu durumlar görülebilir.

Zehirli İçecekler Hakkında Açıklama

Zehirlenmeler şöyle sınıflandırılır: Bunlar durumları açısından etkin olanlar, ikinci olarak şekilleri olarak etkin olanlar ve üçüncü olarak cevheri açısından etkin olanlardır. Birincisi yendiğinde sıkıntı yaratır; örneğin deniztavşanı gibi. Ancak ikincisi sıcak ve aşındırıcı olandır; örneğin sütleğen otu gibi. Üçüncüsü soğutucu olduğu için etkin olandır; afyon gibi. Ancak bedende tıkayıcı özellikte olanlar da vardır; örneğin solunum yollarını tıkayan kurtlar gibi. Genel olarak cevheri fail olduğunda etkin olanlar; örneğin Hint kaplanboğan otu gibi. O sümbüle benzer. Ancak onun zamkı diğerinin zamkına benzer; örneğin kaplanboğanın usaresinin ona benzemesi gibi. Bunlar zehirli bitkilerdir. Yine bir tek organ üzerinde etkin olan zehirli maddeye sahip olana örnek İspanyol sineğidir ve deniztavşanıdır; her ikisi de akciğerleri etkiler. Bütün vücudu etkileyenlerin bir örneği afyondur.

Bütün öldürücü zehirler mizaçta değişim yaratır veya onda bozulma oluşturur ya da organa yüklenir ve organın fonksiyonunu bozar; bedende kalıcıdır ve organın işleyişi kötüleşir. Ondan kurtulabilmenin çaresi onu çözüp, eritip ortaya çıkarmak ve terle atmak ve benzeri yollarla veya mukabil ilaçlarla tedavi etmektir.[239] Sıcak vücutlar cevheri vasıtasıyla onu inceltip, yoğun soğuk hale getirir ve onu güçlü bir hareketle arterlere çeker ve bu çekme hareketiyle cevherler büzüşür ve yoğun sıcaklığı olan bedende zararlı olur; özellikle de bütün mizacı etkiler.

Sıcak zehirler hakkında benzer şeyler söylenmiştir. Bunlar şöyledir: Sıcak mizaçlı olanlarda kalp vasıtasıyla zehrin atılmasında ve gücün çözülmesinde direnç gösterir. Ancak sıcak mizaçlı olanlarda arterler bu maddeyi çeker ve söylenen arazlar oluşur. Bu konuda Galen şöyle

---

[239] Her ne miktar daha uzun olur ise kötülüğü o miktar daha uzun olur ise kötülüğü de o miktar daha çok olur ve onun içildiği gibi içeceğin ve çürüttüğü maddelerin alkollü içki benzerleri ile yahut o iltihaba karşılık olan ilaç kullanılması ile ayrışan olur.

demiştir: Sütleğen böyledir, ancak kurtboğan da böyledir ve ben zannediyorum ki Hint kaplanboğan otu veya benzerleri aynı derecede öldürücüdür. Şüphesiz o insanı öldürür. Ancak onu yiyen sığırcık kuşlarını öldürmez. Çünkü sığırcık kuşunun kalbinde aynı etkiyi yaratmaz, ancak onun bedeninde ayrılıp, kalır ve besine dönüşür. İnsanda bu zehir hızla hareket eder. Arterlerin çekiş gücü fazladır ve sıcaktır.

Ben bu konuda diyorum ki, güçlü faal ile münfail arasındaki münasebeti görmek gerekir. Yine buradan bilinir ki, sütleğen mümkündür ki mutlak olarak hayvanların geniş mizacıyla karşılaştırılırsa, insan için zehirdir; hatta öldürücüdür. İnsan dışında olanlar için öldürücü değildir; ot yiyen sığırcık kuşu gibi olanlarda öldürücü değilse de zorlayıcıdır. Sütleğenin insandaki zehir etkisini sığırcık kuşunun mizacındaki etkisiyle karşılaştırmamak gerekir. Onlar eğer onu besine döndüremeselerdi insanda olduğu gibi, kolayca kalplerine ulaşacaktır, ancak yine de öldürücü olmayacaktır.

Galen dedi ki: Bazı yaşlı kadınlar çok az miktarda kurtboğan otundan yediler; daha sonra yemeye devam ettiler, hatta onun tabiatını zayıflattılar, ancak kadınlar üzerinde herhangi bir zarar veren etki yaratmadı. Rufus şöyle demiştir: Bir cariye bu zehirle söylenen şekilde beslendi. Onu esir alanlar da öldürmek üzere, onu zehirle beslediler. Onun vücudundaki zehir o seviyeye ulaştı ki, o kadar arttı ki, hatta onun salyası bulaşan hayvan öldü. Bundan dolayı tavuk onun salyasına yanaşmadı.

Zehirlerin Grupları Hakkında Çıkarımlar

Onların çeşitleri vücutta oluşturdukları özelliklere göre belirlenir. Yanmaya benzer bir his yaratır ve keser; kolik oluşturur ve dokuları yiyebilir. Bilinir ki zehir had derecede sıcak ilacın arkadaşıdır. Örneğin arsenik yine bir nevi arsenik olan *şih* ve cıva öldürücüdür; yoğun iltihap oluşturur; damarları kanatır; ter oluşturur ve gözlerde kızarıklık, susuzluk ve sıkıntı oluşturur. İçilen şeyin zehirli olduğu susuzluktan anlaşılır; örneğin sütleğende olduğu gibi. Eğer koma, hissizlik ve vücutta soğuma oluşursa alınan zehir uyuşturucu cinsindendir. Eğer güçten düşme görülmezse, soğuk ter varsa ve baygınlık oluşmuşsa o zehir genel olarak, insan mizacına aykırıdır ve çok kötüdür.

Zehir kokusuyla da belirlenir. Koku vücudun bütününde olur; örneğin afyon içenlerin vücudundan çıkan yoğun koku gibi. Ancak

organın kokusu, bozan, çürüten zehir içmiş olan insanın ağzının pis kokusu gibidir; örneğin deniztavşanı ve İspanyol sineği, *akvintes, afoniten* içenler gibi. Zehrin özelliği kusmadan da anlaşılabilir. Eğer kişi zehri kusarsa, hasta kustuktan sonra, onun içtiği cevherin etkisi görülmeden belirlenir veya onun (kusmuk) kokusuyla veya kusmuktaki kurşun oksit, alçı taşı görülerek bu maddenin kanın donmasındaki etkisi ve sütü toplamasından ve deniztavşanı ve kurbağayı harap etmesinden anlaşılır.[240]

Kötü İşaretler[241]

Zehirlenme olduğunda arkasından bayılma olur. Gözbebeği değişir, kaybolur ve siyahlaşır ve de geriye dönüşü olmaz. Aynı zamanda gözlerde kızarıklık olur. Dil dışarı çıkar; nabız düşer; kötü soğuk ter olur. Bunların hepsi kötü delillerdir. Kişinin hayatiyeti azalmış gibidir.

Zehri İçen Kişinin Tedavi Kanunu: Zehir tedavisi zehrin vücutta yayılım etkisi hissedilmeden önce yapılmalıdır. Ilık su, susam yağı veya zeytinyağı içilmelidir. Mümkün olduğu kadar kusmak gerekir. Dereotu ve boraks verilerek hasta güçlendirilir. Onlara zeytinyağı ve kadıntuzluğu, kaz yağı karıştırılır. Hastaya kusturucularla birlikte bol miktarda su içirilir; bol miktarda yiyecek verilir. Eğer hasta kusmazsa çok fazla miktarda zehri bastıracak yiyecek verilir. Hastayı mümkün olduğu kadar kusturmak gerekir. Sonra ona çok miktarda süt içirmelidir. Şüphesiz o zehirlenmenin dolaşımını keser; onun atılmasında bir sakınca oluşturmaz. Yine zehri kusarak çıkarmak için ısırgan otu tohumu yağla pişirilip içilir ve onunla zehir daha kolay atılır. Sonra süt içilir. Sütten oluşan köpük de yararlı olur. Yine pişmiş keten tohumu ve tatlı şarapla eritilmiş kaz yağı ve de sert odun külü iyi gelir.

Özellikle kusma lavman ile yapılmalıdır. Eğer zehrin etkisi daha aşağılara inmişse bu şekilde davranmak gerekir. Eğer zehirlenen kişinin ıstırabı çok fazlaysa, kusmanın yanı sıra, ishal de uygulanmalıdır. Bu durumda hastaya süt verilmez. Eğer bir şey içmesi gerekiyorsa

---

240 TM: ama afyon özü kusmada gözlenmez. Belki kusmada afyon kokusu koklamakla afyon içtiği bilinir. Bir çeşit zehirli balık ve sudağ zehrin ile bilinir.

241 TM: Bilinmeli ki basma ile olan nüshada koniyun olan olmuştur. Diğer nüshaların kiminde firfir ve kiminde sütleğen otu olan olmuştur. Doğru olan nüsha daha iyidir. Bundan sonra Konya yazmasında yazarın sözü ona tanıklık eder.

örneğin kırmızı toprak panzehir olarak kullanılmalıdır. Şüphesiz o panzehir zehri defetmeyi başarır. Özellikle öncelikli olarak içilirse o zehri bütünüyle atar. Onun terkibi şöyledir: Defne tohumu 2 miskal, kırmızı toprak 2 miskal, süsen 2 miskal alınıp zeytinyağı ile macun yapılıp şerbetle ondan fındık büyüklüğünde alınıp içilir. Aynı şekilde pelesenk, kuru çördük otu, yabani şalgam, beyaz biber ve karabiber, sivri biber, azak eriği, anason, kereviz, yabani sümbül, Kirman kimyonu, ban otu; her birinden dörder dirhem alınır; sümbül çiçeği ve sakal otundan her birinden 5 dirhem, Çin tarçını 18 dirhem, koruk ve safrandan altışar dirhem alınıp, balla macun yapılır. Rumi (Anadolu) bakla şarabıyla içilir. Kırmızı kil de onun gibi şarapla içilir.

Aynı şekilde bir kavim de şöyle demiştir: Eğer zehrin arkasından horoz pisliği içilirse zehrin atılmasını sağlar. Yine yabani pırasa, kamış yaprağı, sümbül, kamış tohumu, kunduzhayası, fındık, kuru incir, sedef otu da yararlı ilaçlardandır. Burada kokmuş kına (bozuk, kötü kına) 4 dirhem ve sarı sakız 1 dirhem alınıp tatlı şarapla içilir.

Eğer kusmadan sonra yoğun iltihap oluşursa kar suyu, soğuk gül yağı ile verilir ve onlarla hastanın kusması sağlanır. Elbette hastayı uyutmamak gerekir. Hastanın nöbet sırasında kendi haline terk edilmemesi ve etrafında gürültü yapılması gerekir. Hasta etrafında ayak sesleri işitmelidir. Sen hastanın hangi zehri aldığını anladığında onun kusması için verilen zehir ilaçlarının hangisinin kullanılması gerektiğini bilirsin.

Zehrin hangi cins olduğu 2 sebeple belirlenir. Bunlardan biri cinsinin adını belirlemektir. İkincisi onun çeşidinin ne olduğunu öğrenmektir. Örneğin birincisi had derecede kesici olduğu ve ondan ilaç yapıldığı bilinir; süt krema ve badem yağı gibi ve yine badem yağı ve iç yağı gibi. Onların hepsi de zehri keser veya [242] senin öğrendiğin yumuşatıcı ve soğutucular kullanılır; kâfuru, gül suyu, kişniş suyu ve benzeri sular kullanılır. Onların hepsi karla soğutulur ve başlıca organların üzerine yakı yapılır. Örneğin deniz yosunu (talhib) ve benzerleriyle bu yakı hazırlanır. Her zaman onun üzerine soğutan şeyler uygulanır. Örneğin yayıkta çalkalanmış inek sütü çok yararlıdır. İhtiyacı varsa ondan kan alınır.

---

[242] TM: nişasta, bal ve ondan yapılan sıvı yemek ile ve hiddetli kıran, parçalayan nesnelerin tamamı ile tedavi olunur.

Eğer sen kullanılan zehrin uyuşturucu cinsinden olduğunu bilirsen hastaya o zaman panzehirler ve saf şarap içinde şeytantersi ve yine sarımsak içirirsin veya eğer içilen zehrin insan mizacına aykırı bir maddeden olduğunu bilirsen *mitridatus* tiryakı, güzel kokulu ilaçlar ve panzehir kullanırsın. Hastaya et suyu ve şarap verirsin. Hastaya iyi muamele etmek gerekir; gönlü hoş edilmelidir; rahatlaması sağlanmalıdır. Güzel kokulu elbiseler giydirilir ve aksırması sağlanır. Midesinin ağzı ovulur ve saçlarına üflenir.

Ancak zehrin çeşidi bilindiğinde, bizim zikrettiğimiz özel tedaviler uygulanabilir. Şüphesiz genel olarak, zehirlenmeler dolayısıyla içilen ilaçlar zehrin hiddetini giderir veya onun maddesinin çözülmesini sağlar; örneğin kırmızı kil gibi.[243] Ancak duruma müdahale etmek gerektiğinde örneğin şarabın içine sarımsak konarak, içilirse akrep sokması için iyi gelir.[244]

Zehirler İçin Ortak İlaçlar: Bu ilaçlar öyle ilaçlardır ki zehre karşı çıkıp onların kalbe ulaşmasını engeller. Örneğin *mitridatus* panzehirlerden denenmiş olan kırmızı kil ve ondan yapılan tiryak ve *dört tiryak* gibi. Denir ki, defneyaprağı ve çiçeği zehirlenmelerde kurtarıcıdır. Denir ki, ardıç meyvesi bu durumda şaşılacak kadar iyidir; onun benzeri yoktur.

Bunun gibi bir Başkası: Şeytantersi ve onun kökleri aynı miktarda alınır; balla macun yapılır ve elma suyu ile içilir. Bu ilaçtan kullanıldığında istenen gerçekleşir. Yunan siklameni kökü, eğer şarapla içilirse, yararlı olur. Yarpuz da yararlıdır. Şalgam tohumu, yine ağaç mantarı ikişer dirhem alınıp, şarapla içilir ve kız saçı ve ebegümeci ve tohumu ve yaprağı yararlıdır.

Yine tarçın, tavşan iliği, ekşi, sirkeyle 2 ukiye alınır veya kunduzhayası 1miskal 2 ukiye zeytinyağı ile alınır ve kara pelin otu ile birlikte kullanılır. Yine sıkılmış demirdikeninin suyu alınır ve içilir. Havuç tohumu özellikle *ikliti* ve şeytantersi, kaynatılmış yavşan, pişmiş şeytantersi ve çakşır otu tohumu fevkalade yararlıdır.

Terkip Şeklindeki İlaçlardan: Yabani çakşırotu, kunduzhayası, kamış yaprağından; her birinden bir kısım alınır; ebucehil karpuzu yağı 3 ölçü alınıp hepsi bir araya getirilir ve ondan 1 fındık büyüklüğünde

---

[243] TM: Bütün zehirlerler için içilen ilaçlardan amaç zehrin keskinliğini kırmak olur.

[244] TM: Örneğin şarabın içine sarımsak koyarak hastaya içirilmesi gibi.

içilir. Zikrettiğimiz gibi özellikleri olan fiilleri içeren şeyler şunlardır: Kurutulmuş derisi sayılmış, temizlenmiş gelincik zehirleri defetmekte en iyi ilaçtır.

Madeni ve Diğerlerinden Yapılan Donmuş Zehirler Hakkında Açıklama

Kırmızı Taştan Olanlar: Bazı insanlar şöyle anlatmıştır. Taşlardan bazısında zehir vardır. Onlardan biri mercana benzer. Onun 1 danek kadarı öldürücüdür. Onun cevheri kurtboğanın cevherinin yaptığı işi yapan hakiki zehirlerden kabul edilir. Demişlerdir ki: Onun tedavisi kurtboğan otunun yaptığı zehirlenmenin tedavisi ile aynıdır. Panzehir olarak kullanılan ilaçlar onun için yararlıdır.

Cıva: Ancak canlı cıva şüphesiz çoğunlukla içildiğinde zarar vermez; bir yolla aşağıdan atılır. Muhtemelen eğer bir kişinin kulağına cıva dökülürse ona şiddetli acı verir ve akıl karışıklığı oluşturur. Bazen titreme oluşur ve kulak tarafında yoğun bir ağırlık hissi oluşur. Bazen sara oluşur ve beynin cevherini soğutarak sekteye ayrışmasına ve ağırlaşmasına sebep olur. Ancak o öldürücüdür ve süzülüp uygulanırsa kötü olur ve onu içenlerde kurşun oksit içenlerde görülen arazlar görülür. Kramplar, bağırsakta guruldamalar, kanama dilde ağırlık görülür. Hastanın vücudu şişer; idrarı kötüleşir.

Tedavi: Onun için en iyi ilaç onu boşaltanlardır. Onlardan akıcı olanlar hastaya verilir; örneğin sarı sakız 3 ölçü alınır ve şarabın içinde verilir. Ballı su birkaç defa içirilir. Yine boraksla lavman yapılarak[245] sonra, orası kazınarak tedavi edilir ve kalbi güçlendiren ortak ilaçlarla lavman yapılır. Ancak kulağın içine cıva dökülürse, kişinin ayakta durması gerekir. Hasta bu sıkıntı ile cıvanın verdiği sıkıntı üzerine sıçrar ve mümkün olduğu kadar başını yana meylettirir; yana eğer. Özellikle bu sırada eli diğer taraftan bir şeyle asılı tutulmalıdır. Aynı zamanda, bu sıkıntı için eline ağırlık verilerek başını eğmesiyle kulağın içindeki cıva oradan alınmak istenir. Bazıları kurşunla kulak içindeki cıvayı atmak isterler. Bazen ovalayarak bu yapılmaya çalışılır.[246] Çünkü cıva dışarıya yakın olduğunda, onun tedavisi çabucak dışarı atmak şeklin-

245 TM: zehir boşaltılar.

246 TM: bazı bu benzeri tedbiri yanlıştır.

de olur. Ancak eğer cıva derine gitmişse bu şekilde uygulama bir yarar sağlamaz. Ona ulaşılamaz.

Kurşun Oksit İçen Kişinin ve Gümüş Kiri İçenin Durumu ve Tedavisi: Gümüş kiri içenin vücudunda şiş oluşur; başında ağırlık vardır. Onda idrar tutulması olur; dışkısını atamaz. Bazen gaita tutulmaz; muhtemelen ifrat derecede gaita atımı olur. Midede ve bağırsaklarda ağırlık olur; hatta bazen anüs çıkar ve anüse konur. Yukarı kısımlarda gaz olur ve karnında taş gibi bezler oluşur ve kişinin rengi kurşunidir ve ateşi çok fazladır; nefesi daralır. Bazen adeta bağlanır. Bazen onunla birlikte kalça kemiği ağrısı baş gösterir. Vücudun rengi erimiş kurşun rengindedir; adeta kurşun tozu dökülmüş gibidir.

Tedavi: Onun tedavisini hemen yapmak gerekir. Tedaviye kusturucu ilaçlarla başlanmalıdır. Bundan dolayıdır ki açan ilaçlar verilir; örneğin pişmiş kereviz, kil, dereotu, boraks gibi. Sarısabırdan 3 dirhem alınır ve şarapla içilir veya Anadolu sümbülü, güvercin tersiyle ve ban otu dalı ile şarap içirilerek tedavi edilir. Şüphesiz bu tedavi yararlı olur veya pelin otu veya çördük otu, kereviz tohumu veya özellikle sivri biber şarapla yararlı olur veya 1 dirhem sarı sakız ½ dirhem sivri biberle verilir, hatta terletilir veya 6 kırat kısamahmut otu ballı su içinde verilir. Yiyecek olarak kuzu eti alınıp, çorba (soğan, et, peynir ekmek ve tereyağından oluşan terkip) ile hastaya verilir. Onun doğal haline döndüğü görülür; idrar söktürücüler ve müshiller verilir ve bilinen kanallardan idrar atılır.

Kurşun Karbonat Zehirlenmesi

Kurşun karbonat içen kişinin dili beyazlaşır ve organları gevşer; güçlü bir şekilde öksürür; hıçkırık ve aklı karışıktır; vücudu üşür; kafası üşür; kuruluk oluşur. Hastaya baygınlık gelir. Bazen boğazında kaşıntı gibi bir şiş hisseder. Küçük dilinde kuruluk olur; dili sertleşir ve kurur; karnında kramplar oluşur; midesinde yanma olur. Kalbinde ve akciğerlerinde ağrı olur. Ruhunda ağırlık olur. Kaburgalarının alt kısmında (hypocondria) ağrı oluşur; uzun soluklu yanma hissedilir; nefes daralır. Bazen hastanın durumu boğulmaya kadar gider. Vücudunun rengi beyazlaşır; bazen siyahlaşır ve hatta kan rengi alır.

Tedavi: Kurşun oksitte olduğu gibi, tedavi edilir ve kısamahmut otu, ballı suyla içilir ve idrar söktürücüler verilir ve hastanın uyuması

önlenir. Ona papatya yağı, süsen yağı, nergis yağı gibi yağlar, kusturucular içinde verilir. Onların ilaçlarına erik zamkı ve meşe öz suyu katılır Yine susam buğdayla birlikte çiğnemek üzere verilir; vücut üzerine sürülecek ilaçlar uygulanır.

Alçı

Kurşun karbonat zehirlenmesinde görülen arazlar burada da görülür. Ancak burada solunum zorluğu daha güçlüdür. Burada kurşun karbonat zehirlenmesinde kullanılan ilaçlar uygulanır. Hasta onu tükürür gibi uygular ve sonra yutar. O boğazdaki sertliğin gitmesini sağlar. Sonra zikredilen şekilde yumuşatıcılar kullanılır ve yumuşatıcı çorbalar içilir. Onun kısamahmut otu ve benzerleriyle ishal yapılmaya ihtiyacı vardır. Onun ishalinin tekrarlanması sağlanır. Eğer onda aşınma oluşursa alçının tedavisi zikredilen ilaçlarla yapılır. El ve ayakları sıcak kül ve yabani kekikle ovulur.

Kırmızı Kurşun ve Arsenik

Onun arazları öldürücü olup, cıvanın etkilerine benzer. Ancak arsenik daha çok ishal yapar. Bu onun öncelikli belirtisidir.

Tedavi: Tedavisi önceki zehrin tedavisiyle aynıdır. Sonra yağlı çorbalar ve yumuşak iç yağları kullanılır.

Bakır Karbonat (Bakır Pası)

Bakır pası içildiğinde şiddetli kramplar, boğazda güçlü yanma iç organlarında kesilme ve yaralar ve kusmalar oluşur.

Tedavi: Bizim zikrettiğimiz arsenik zehirlenmesindeki gibidir.

Demir Cürufu ve Kötülüğü

Burada karında şiddetli ağrı görülür; ağızda kuruluk, ateşlenme ve baş ağrısı yapar.

Tedavi: Hastaya güçlü müshil ilaçlarıyla süt içirilir. Sonra hasta sakinleşene kadar yağ ve zerdeçal içirilir. Gül yağı, menekşe yağı, söğüt yağı sirkeyle birlikte hastanın başına sürülür. Bazen onlara mıknatıs gibi bir şey içirilir, hatta onun nefsindeki ayrılmış kısımlar bir araya gelene kadar da devam edilir. Sonra zikredilen müshiller içirilir. Bazen her gün bir dirhem içirilir. Sonra ekmek verilir. Ondan sonra maddenin kolayca aşağı inmesi için inek yağı ve iç yağı ele yapılan

çorba verilir. Sonra eğer zehirli maddeler hala midede ise, kusturucu maddelerle hasta kusturulur.

Kireç ve Arsenik

Arseniği içenlerin hepsinde bağırsaklarda yaralar ve kasılmalar görülür. Saflaştırılmış arsenik içenlerde de benzer tepkiler görülür. Onda eziyet oluşturan bir öksürük vardır. Kireç tek başına içirilmişse hastanın ağzında kuruluk, midede ağrı, idrar zoru ve kanlı ishal arız olur. İdrardan kireç atılır. Bazen ondan dolayı el ve ayaklarda soğuma olur ve baygınlık oluşur. Bazen dilde kuruluk ve nefes alma güçlüğü arız olur.

Tedavi: Onun tedavisinde kusturmak için gül suyu ile sıcak su içirilir veya sıvı yağ içirilir. Sonra keten tohumu pişirilerek, yine pişmiş pirinç ve kaynatılmış tere verilir veya bunların hepsi birlikte verilir veya sarıyonca balla verilir. Süt içilmesiyle hastalık bertaraf edilemez; yapışkanlar, gevşetenler, yağlar, yağlı et suyu içirilir. Özellikle ekmekle karıştırılmış olarak verilir. Gevşeticilerle oluşan öksürük tedavi edilir. Alçının (kireç) tedavisi kusmaktır ve lavmandır ve şişmanlatmaktır. Yumuşatmak gevşek yapı kazandırmaktır. Onun ilacı (tedavisi) cıvanınkine yakındır. Yalnız burada denir ki eşek idrarı ve geyik safrası verilmelidir. Bunlar 2 denk olarak sıcak suyla içirilmelidir.

Sabun

Sabunla zehirlenme olduğunda hastanın durumu kireçle olana benzer ve tedavisi de aynı ilaçlarla yapılır.

Zaç ve Şap

Onun içilmesi yoğun öksürükle birlikte titreme ve sarsılmaya sebep olur ve akciğerlerde yara oluşur.

Tedavi: Süt içilir[247] ve krema (tereyağı), şeker verilir ve çördük otu ve diken benzerleri verilir.

Aç Karnına Soğuk Su İçme

Aç karnına, hamam yaptıktan sonra ve cinsel ilişkiden sonra soğuk su içilmesi mizacı bozar ve karında su toplanmasına sebep olur.

---

247 TM: dişi eşek sütü.

Tedavi: Onun tedavisi zamk ilacı ve benzerleridir.[248] Bazen sadece şarap içmek ve onu soğuk su üzerine içmek yeterlidir.

Bütün Bitkisel Zehirler

Kurtboğan Otu

Bu zehir diğerlerinden kötüdür; onu içenlerin dudaklarında ve dilinde şiş oluşur; gözleri ileri fırlar; baş dönmesi ve bayılma oluşur. Ayakları üzerinde duramaz. O kötüdür ve kurtulması zordur. Kişi kurtulduğunda vücudunda ülserleşmiş yaralar ve incinmeler meydana gelir. Bazen onun etkisiyle sara oluşur. Eğer kurtboğan otu suyu, demir oka sürülse ve o bir kişiye isabet ettiğinde o kişi ölür.

Tedavi: Onu içen kişiye pişmiş şalgam tohumu ve benzerleri içirilerek, kusturmak gerektir ve üzerine inek yağı içirilmelidir. Aynı zamanda pişmiş kestanc kabuğu şarapla içilmelidir. Sonra onun ilacı panzehirdir. Misk ilacı ve kurkum ve kâfuru, kokulu zencefil ve büyük tiryaktır. Ona fevkalade çok etkili olur. Panzehirle ovulduktan sonra misk içmek veya 1 dirhem miktarında misk ilacıyla 1 kırat misk içmek yararlı olur. Bir grup hekim şöyle demiştir: Hint kenevirinin kökü, kurtboğan otunun büyük panzehiri olur ve bütün panzehirler onun için yararlıdır ve özellikle onların şapa benzer olanları iyidir ve onun da benzer olanlar iyidir ve onun da kurşun oksidinki gibi eşi vardır. Kurtboğan diye adlandırılan hayvan aslında bir çeşit faredir. O eğer yenirse otunun etkisi kaybolur.

Hint Sümbülü

Bu bitkiden içildiğinde menenjit oluşturur ve üréthradan damla damla kan akar.

Tedavi: Onun ortak tedavisi için arpa suyu zayıf gül yağı ve benzerleriyle karıştırılıp, kusturulur ve 1 ukiye gül suyu içine kâfuru koyup içirilir. Onun karaciğerine ve kalbine kâfuru ve sandal odunu kokulu çok soğutulmuş yakılar uygulanır. Hastaya ekşi elma suyu, rakke karpuzu, arpa suyu, itüzümü suyu içirilir ve ekşi yoğurt yedirilir.

---

[248] TM: safran ilacı.

Mufiyun (Zehirli Bir Bitki)

Bu bitkiyi araştırıp öğrenmedim. Zannediyorum ki, belirlediğime göre, bazıları bu bitkiyi kurtboğan otuna benzetmişlerdir. Bu bitkinin uygulandığındaki belirtileri, hekimlerin dediğine göre, içildiğinde karında gevşeklik, hıçkırık, bayılma ve bütün yüzde sararma oluşturmasıdır. Özellikle dudaklarda sarılık görülür. Nefeste soğuma oluşur; bedende kötü bir koku vardır; his kaybı olur. Kişinin aklı karışıktır. Sonra başta ağırlık oluşur; nabız düşer ve kesilir ve vücutta soğukta boşanır ve hasta ölür ve onun tedavisi kurtboğan zehirlenmesi tedavisi ile aynıdır.

Sıcak Zehirli İlaçlardan Sütleğen Otu

Ondan içildiğinde şiddetli ıstırap, karında yanma ve hıçkırık hâsıl olur. Bazen karında çok fazla gevşeklik oluşur.

Tedavi: Öncelikli olarak, kusturucu ilaçlar verilir. Sonra soğutucular verilir. Sonra iç yağı ve tereyağı ile hazırlanan kuvvetli bir içecek[249] verilir. Sonra Hint sümbülü ilacıyla tedavi edilir. Yine acı, ekşi, tatlı nar suyu, ekşi elma ve yoğurt suyu verilir.

Uşar

Sütlü bir bitkidir, Mekke sinamekisi de denir. Hindistan'da sütü olan bir ağaçtır. Sütünün 3 dirhemi 2 gün içinde, içeni öldürür ve karaciğeri parçalar. Onun tedavisi benzeri bitki sütlerinin tedavisi gibidir.

Ban Otu

Ban otu zehirlenmelerinde basit ilaçlardan[250] 7 adet olarak verilir; özellikle boğa dikeni sütü, *uşr* sütü ve deniz marulu sütü verilir; onlardan vücutta yanma ve ishal meydana getiren sütleğen otudur. Tedavisinde kesilmiş süt, iç yağı ve tereyağı kullanılır ve kanlı ishal veya kanlı idrar oluştuğunda arazların tedavisiyle ilgili bilgi verirken bu konu da bilgi verilmiştir. Denir ki, ban otunun 2 dirhemi insanı öldürür. Onun ilacı kar suyudur.[251]

---

249 TM: zeytinyağı içilir.

250 TM: sütlü ilaçlar.

251 TM: kar suyu ile yıkanmaktır.

Kısamahmut otu

Ondan 2 dirhem alınıp içilirse, öldürücü olur. Onun tedavisi zikredilenler gibidir. Onun tedavisi kesik süt, elma şarabı, ayva şurubu ve sumakla yapılır.

Defne ve Çam Dikeni

Defne şurubunun 2 dirhemi öldürücüdür. Kişi kusar ve aşırı derecede ishal olur. Siyah renkte olanı çoğunlukla öldürücüdür. Ondan iç organlarla aşırı derecede yanma oluşur. Bütün bedende ağrı olur ve karnında gurultular ve hıçkırık oluşur. Sonra hasta balgam çıkarır ve tükürür. Daha sonra çenesinde kilitlenme oluşur. Sesi kaybolur.

Tedavi: Tedavide için taze süt ve iç yağı içmek gerekir. Yine gül suyu da burada kötü etkiye son vermek için iyi gelir. Eğer tehlike büyükse, tiryaklar ve *mitridatus*, kırmızı kil içilmelidir. Ballı sirke içilip sakinleştikten sonra mizaçtaki kötü bozulmayı zayıflamayı gidermek için birkaç gün hindiba içilmelidir.[252]

Defne eğer çok fazla tüketilirse, insanı ve hayvanı öldürür; az miktarda tüketildiğinde yoğun ıstırap verebilir ve karında şişkinlik ve büyük hararet oluşturur. O sıcak ve kurudur; suyu kötüdür. Eğer içmek gerekirse damla damla alınmalı veya gül suyu ile karıştırılmalıdır.

Tedavi: Onun tedavisinde pişmiş boy otu, Şam hurması kullanılır; fevkalade yararlı olur. Beşparmak otu ve tohumu da yararlıdır. Her ikisi de pişirilip kullanılır. Balla incir, şeker ve gül suyu ve şekerlemeler; hepsi de yararlıdır. Üzüm suyu da iyi gelir ve bunlarla birlikte senin daha önce öğrendiğin yağlar ve yapışkan maddeler de iyidir. Onlarla lavman yapılır.

Beladur (Anacardium)

Beladur içildiğinde boğazda ve yutakta kesilme ve iltihap ve de had derecede rahatsızlık oluşturur. Bazen bazı organlarda ağırlık yapar. Bu şikâyetlerden sonuç iyi olsa da kara safrayı yaktığı için melankoli oluşur. Onun 2 miskali öldürücüdür. Ancak bazı insanlara özellikle zararı olmaz. Ceviz kurusunun yendiğinde ben onun vereceği zarardan korkulmadığını gördüm.

---

[252] TM: kurtboğan otu faresi bir faredir ki kurtboğan otunun yetiştiği yerde bulunur. Ayrıntılarıyla anlatma Kânûn'un ayrıntılarında geçer.

Tedavi: Onun tedavisinde badem yağı, susam yağı, tereyağı ve iç yağı, taze süt ve çeşitli yağlı çorbalar onu yoluna koyacak sıvılar verilir. Hastadaki yanma ve koliği sakinleştirmek için karla soğutulmuş inek sütü, soğuk menekşe yağı, soğutulmuş arpa suyu ve soğutulmuş meyve suları verilir. O hasta kar suyu içine oturtulur ve ondaki menenjit (cerebritis) tedavi edilir ve yine çam kozalağı ve ceviz onun için panzehir niteliğindedir.

Yabani Kereviz

Yabani kereviz de şiddetli bir öldürücü olabilir. Onun tedavisi anacardium tedavisi gibidir. Yağlar onun zararlarını def eder.

Dağ Üzümü

Onun arazları ve ağrıları İspanyol sineğininkine benzer ve tedavisi de aynıdır. Biz onu zaten zikrettik.

Yabani Sedef Otu

Ondan içmek gözde bozukluk meydana getirir; yanma oluşur ve yoğun iltihap oluşturur.

Tedavi: Sıcak su ve zeytinyağı ile hastayı kurtarır. Sonra hasta defnenin tedavisinde kullanılan benzeri ilaçlarla tedavi edilmelidir.[253]

Yabani Sedef Otu Zamkı (Asclepium Zamkı)

Bu dağ sedef otunun zamkıdır. Yendiğinde tadı fesleğen tadı gibidir. O keskindir. Onun şurubu içildiğinde akan her şeye engel olur; onları tutar; dilde şişlik yapar; karında gurultu oluşturur ve boğazda ve midede yanma ve yara oluşur gözde bozukluk ve yüzde kızarıklık olur. Bazen bütün bu arazların şiddetinden vücut da etkilenir. Çoğunlukla bayılma ve solunumun düşmesine sebep olur.

Tedavi: Onun tedavisinde ilkin hasta kusturulur. Daha sonra süt içirilir; gül yağı ve taze sütle gargara yaptırılır; ballı sirke ve suda bekletilmiş pelin otu içirilir. Yabani pelin otu zamkının pelin otu gibi antibiyotik özellik taşıdığı bilinir. Aynı zamanda sakız zamkı, şeytantersi kökü ve kaynatılmış yabani kekiğin onun panzehiri olduğu da bilinir. Kunduzhayası, ısıtılmış sirke veya bal onlar gibi kullanılır. Bunlar pek

---

[253] TM: yabani defne otu zamkının niteliği dağ sedef otu zamkı olur.

az kullanılır ya da bedendeki maddeleri çözmek için birkaç defa kullanılır. Ancak öncelikli olarak soğutmak gerekir.[254]

Yabani Susam (Sarı Ağaç)

Onun arazları ve tedavileri *kundus*'un *(kendis, kendiş)* arazları gibi olup, tedavileri aynıdır; verilen ilaçlar da aynıdır.

Çin Dişi

Bu bitki fevkalade ishal yapar.

Tedavi: Mümkün olduğu kadar hastayı kusturmak gerekir. Hastaya süt ve tereyağı verilir ve kesilmiş süt içirilir; ishalin artması engellenir. Bazen onun zararlı oluşunun yardımı da olabilir Onun oluşturduğu ishal tiryaklarla engellenir.

Kundus (Sponaria), Beyaz Çöpleme, Artinisa (Tavşankulağı), Eşekhıyarı Suyu, Siyah Kimyon ve Siyah Ağaç Mantarı[255]

Kundus bitkisi tiksindiricidir. Bazen bu bitki boğulmaya sebep olabilir. Aynı zamanda tavşankulağı ve çöpleme de onun gibi bitkilerdir. Çöpleme tiksindirici ve kusturucudur. Bazen bunların hepsi maddenin atılmasına engel olup boğulmaya sebep olabilirler; bazen de ishali harekete geçirirler. Onların hepsi insanda baygınlık oluşturur ve gücü düşürür; soğuk ter yaparlar ve titreme oluşturur. Özellikle beyaz çöpleme ve siyah ağaç mantarının etkileri bunlara benzer. Galen şöyle demiştir: Beyaz çöpleme içen kişi gerçekten nabzın zayıflamasından dolayı ölür. Aniden bütün bu ilaçların bir araya getirdiği yoğun maddenin baskısı altında oluşan büyük bir sıcaklık kişiyi adeta boğar. Doğal tabiat ondan kendini kurtaramaz. Eğer hasta kusarsa iç güçlerin düzensizliği de ortaya çıkar. Bundan dolayı karnın içyapısının gücü oraya gelen maddeyi adeta sıkıştırmıştır.[256] Hastada denge oluştuğunda ve cidden her şey yoluna girdiğinde, hastanın durumu iyi demektir.

Şüphesiz hastanın yüzü kurtuluşa dönük değilse, muhtemelen belki hıçkırık, titreme, nabız zaafı oluşturmuştur ve durumu cidden iki du-

---

[254] TM: veyahut çözümleme ile o zehri kalpten vücuda savmak nedeniyle ola ve fakat görünüş bakımından bizim söylediğimiz olur.

[255] TM: Bu anılanların tamamı kötüdür.

[256] TM: Van Kulu: mudid sıkıntı acısıdır.

rum arasında sürekli zıtlıklar oluşturacak kadar kötüdür. Kişi boğulur gibi olduğunda vücuttaki düzen gevşemiş ve kaybolmuştur, demektir. Çünkü sıcaklık temizleyici olur. Bazen o rutubetle tahrik olup rahatsız edilmiş olabilir. Çöplemenin etkisini gül suyu yok eder.

Tedavi: Bildiğin gibi o maddeyi uzaklaştırarak tedaviye başlamalıdır veya güçlü lavmanla onu aşağıya çekip bertaraf etmek gerekir; örneğin ebucehil karpuzu yağı gibi. Sonra başlangıç kısmında denildiği gibi, boğaz tedavi edilir. Eğer daha sonra kusma istenmiyorsa, hasta başlangıçta kusmalıdır. Hastaya ılık su verilerek karnı su ile doldurulmalıdır; sonra kusturulmalıdır; sonra tekrar kusturulmalıdır. Titreme oluşmuşsa, çok fazla yağlı süt içirilmelidir. Vücudu rahatlatmak veya yumuşak bir bez üzerine oturtulmalıdır; ona ılık banyo yaptırılmalıdır.[257]

Siyah Çöpleme

Siyah çöpleme ishal yapar ve hasta boğulur gibi olur. Ondan 2 dirhem içilirse, hasta zor nefes almaya başlar ve ölür. Ölmeden önce boğulur gibi olduğunda, dili yanar; dilini ısırır; yoğun baygınlık olur; hasta geğirir. Sonra titrer ve sarsılır ve ölür.

Tedavi: Bildiğin şeylerle çöplemenin gücü kırılabilir Bunun için şarapla pelin otu içirilir veya kimyon, anason, kunduzhayası, sümbül eşit miktarlarda alınır ve ondan 2 dirhem şarapla hastaya içirilir. Onun üzerine ısıtılmış hırka konur ve bildiğin gaz çıkarıcı maddelerden hazırlanan kompresler yapılır. Sonra hastaya balla ıslatılmış ekmek, taze yağ, yağlı çorbalar, tatlı şarap ve şarap mizacında maddeler verilir. Eğer titreme hâsıl olmuşsa beyaz çöpleme kısmında anlatılanlarla tedavi edilmelidir. Eğer çok fazla ishal varsa, hasta soğuk suya oturtulmalıdır ve ona şuruplar[258] ve peklik yapan ilaçlar verilir.

Cermadanek

Ondan 2 dirhem verildiğinde kaşıntı ve şiş, yapar ve öldürür. Tedavisi sütleğen otuyla yapılır.

---

[257] TM: vücudun oynak yerleri ve eklemleri ovuşturulur ve mor renkli deniz otu ne az ne de çok devamlı kullanılmalıdır; adalelerin kasılması kuru ilaçla tedavi olunur.

[258] TM: kanı kesen ilaçlar.

Erguvan Ağacı

Çok fazla yenildiğinde öldürücüdür.

Tedavi: Kusma ve bildiğin şeylerle yağlı ve sütlü yiyeceklerle hastada ishal oluşturulur.

Hint Yağı ve Susam Yağı

Denir ki, susamın yağının ve Hint yağının içinde bulunan fazlalıklar (kalıntılar) öldürücüdür, zehirlidir; tedavisi de zehirlerle aynıdır; ortaktır.

Kunduzhayası

Kunduzhayası eğer sıcak içilirse sıcaklık kişide ilkin *cerebritis (menenjit)* göğüs iltihabı oluşturup, kişiyi kurban eder ve o gün içinde öldürür. Özellikle kötü siyah renkteyse bu durum ortaya çıkar. [259]

Tedavi: Onu içeni kusturmak için dereotu suyu, dağ nanesi ve yeşillik balla birlikte alınır ve hastaya haricen uygulanır. Sonra ekşi şeyler verilir; örneğin ekşi turunç ve ekşi meyve ekstresi, ekşi ve keskin sirke, inek yoğurdu, elma suyu ve eşek sütü gibi.

Ada Soğanı

Onun iyi olanından çok fazla yenirse, bağırsaklarda yaralar, karaciğerde yaralar ve kesikler oluşturur.[260]

Tedavi: Ada soğanının arızaları görüldüğünde içinde demir parçaları pişirilmiş süt, sirke içinde kaynatılmış yumurta sarısı, tohumların tozları, örneğin bahçe teresininki gibi ve benzerlerinin tozları kullanılır.

Kurtboğan ve Kaplanboğan

Onlar yendiğinde boğazda küçük dilde, yemek borusunda, bronşlarda yanma oluşur ve dilde tutulma görülür; çarpıntı, baş ağrısı ve sonra titreme, kaslarda kasılma, renk değişimi ve boğazlanır gibi olma hissi oluşur. Bütün bunlarla birlikte karında gurultu ve çok fazla gaz vardır. Kaplanboğan içildiğinde baş dönmesi, gözlerde kararma olur ve gözlerde yaş oluşur; gözlerden yaş iner; göğüste ağırlık vardır. Pis

---

[259] TM: içene göğüs zarı iltihabı ile birlikte sıcak kanın toplanmasıyla boğazda olan ağrı arızaları arız olsa bir günde öldürür. Bazı nüshalarda eziyet içme karşılığına ezazec olarak konmuştur; anlamı tekrar tekrar ve defalarca içilse demektir.

[260] TM: mesenterik venlerde yara oluşur.

kokulu kaplanboğan çok az bulunur ve değişik yerlerde yetişir.[261] Kaplanboğanın tadı acı ve kokusu kötüdür.

Tedavi: Onu temizleyen şeylerle tedaviye başlamak gerekir. Sonra lavman yapılır; daha sonra dağ kekiği, boy otu, sedef otu, pelin otu (Artimisia absinthi), yine bir nevi pelin otu olan Artimisa maritima şarapla[262], yer palamutu şarapla içilir veya pelesenk yağı 1,5 dirhem kadar şarabın içine konup içilir. İyi olan şarap içine demir veya gümüş yâda altın daldırılan şaraptır. Demir cürufunun kendisi de iyi gelir ve özellikle geyik, keçi, gibi hayvanların içindeki rennet iyidir; yağlı çorbalar da yararlı olur.

Tesbih Ağacı ve Yaprağı

Tesbih ağacı yaprağı vahşi hayvanları öldürür ve odunu bazen öldürücü olabilir. Onun tedavisi defneninkine benzer.

Pirinç Kabuğu

Eski insanlar pirinç kabuğunun içildiğinde dilde ve ağızda acı ve şiş oluştuğunu söylemişlerdir. Onlardaki o ağrı yemek borusuna, mideye ve bağırsaklara kadar uzanır ve bütün vücut iltihaplanır. Bundan dolayı bazı insanlar onu zehir olarak kabul etmişlerdir.

Tedavi: Onun tedavisi İspanyol sineği ile yapılır. Zeytinyağı içinde ayva pişirilerek hastaya içirilir.

Isırgan Otu Tohumu

O içildiğinde ada soğanı yendiğinde görülen arazlar görülür. Yine onda (kişide) güçlü bir öksürük oluşur. Tedavisi de ada soğanıyla yapılır. Öksürük için yumuşatıcı ilaçlar verilir; örneğin menekşe şarabı, arpa suyu ve benzeri öksürük ilaçları verilir.

Küçük ve Siyah Salep

Siyah çöplemenin arazlarının hepsi siyah ağaç mantarını içenler de görülür. Onun tedavisi de bu ilaçlarla yapılır; özellikle badem yağı fazlaca kullanılır.

---

[261] TM: Rum ülkesi toprağında yetişir.

[262] TM: Herkül Rum ülkesine derler: Van Kulu.

Tudirniyun (Malva Sylvester, Sumak?)

Bu ilacın yapısı benim bildiklerimden değildir. Ondan bu konuyla ilgilenen kişiler söz etmişlerdir. Zannediyorum ki, o şiddetli zehirlerdendir; çok keskin olması da söz konusudur. Demişlerdir ki, bu ilacı içen kişide akıl karışıklığı yaratır; uzamalar ve çekilmeler oluşur; hatta dudaklarda etkili olup onları şişirip uzatır ki, ağzı kapatmak mümkün olmaz; ağız sürekli gülüyor gibi kalır. Bundan dolayı Yunanlılar ona '*şaşkın gülme oluşturan*' ve '*bir günlük*' ilaç demişlerdir.

Tedavi: Onun tedavisi diğer zehirli droglarla ortaktır. Bazıları şöyle demiştir. Onu içenin kusması gerekir. Daha sonra ballı su içmelidir ve onun süt içmesi yararlı olur; bedeni ısıtıcı yağlarla yağlamalıdır. Hasta sıcak banyo almalıdır ve vücudu ovulmalıdır; kötü titremeleri atacak ilaçlar verilmelidir.

Tuyubin

Bu ilacın tabiatını ve tedavide kullanımını ben bilmiyorum. Zannediyorum ki onun mizacı sıcaktır, ancak sıcak olmaması da ihtimal dâhilindedir. Denir ki, o dudaklarda, dilde balgamsı yapı ve soğukluk oluşturur. Kişide delilik, nabız düşmesi ve melankoli belirlenir.

Zinha Şekeri, Zinha Salgısı

Onun oluşturduğu arazlar ve tedavileri ada soğanı ve ısırgan otu tohumununkine benzer. Özellikle meyve suları, örneğin koruk suyu, kuzukulağı suyu, elma suyu, ısırgan suyu iyi gelir. Onun zehrinden dolayı[263] bayılma, baygınlık hissi, ıstırap görülür. Bu bitki ceviz gibidir ve mişmiş ve Hindistan cevizi ve badem cinsindendir.[264]

Tükürük Üzerinde Şarabın Değişimi

Özellikle perhizden sonra ve yorgunluğun arkasından yoğun ve tatlı şarap içilirse çoğunlukla boğaz ağrısı (difteri?), çeşitli ağrılar ve iltihaplar oluşur.

Tedavi: Eğer gerekirse, tedavi için kan alma ile dışarı atma ve ishal uygulanır. Kusma için etkili ilaçlar verilir. Sonra soğuk suyla mizaç

---

263 TM: iğrenme.

264 TM: o zehir olan zinha içleri ceviz ve badem içi gibi sarf edildiğinde aç karnına ve çok defa onu içmeden dolayı difteri ve ağrılar ve iltihap arız olur.

soğutulur ve ekşi yoğurt suyu ve meyve suları ve de kâfuru hapı ile benzeri haplar verilir.

Kötü Bal

Çoğunlukla Erkili ülkesinden gelir. Bu bal öyle bir baldır ki, koklayan kişiyi aksırtır. Ondan oluşan kötü arazlar ada soğanı, ısırgan otu ve benzerlerininkiyle aynıdır. O koklandığında soğuk terler oluşturur. Bu kötü baldan koklandığında baygınlık oluşur. Yine bu kötü bal koklandığında uygulanacak tedavi baldıran otununkiyle aynıdır.

Tedavi: Sedef otu tuzlu balık ve *aolemeli (bir ağaçtan çıkarılan ballı yağsı madde)* yedirmelidir; mümkün olduğu kadar yemek yedirip, sonra kusturmalıdır.

Ökse Otu

Ökse otu içmek karında gurultu oluşmasına ve kramplara sebep olur baş dönmesi yapar.

Tedavi: Balla su içmek ve onlarla kusmak iyi gelir. Bağırsağa su verilerek lavman yapmak da yararlı olur. Pelin otu ile çok ekşi sirke, ballı sirke içmek da yararlı olabilir ve özellikle de pişmiş tere iyi gelir. Yine sümbül ve kunduzhayası ve biber sıcak sirkeyle muamele edilerek verilirse hastaya iyi gelir.[265]

Bütün Soğuk Zehirli Bitkisel İlaçlar

Afyon

Afyon içen kişinin el ve ayaklarında hissizlik oluşur; üşüme ve kaşıntı olur. Onda afyon kokusu olur; baş dönmesi, hıçkırık, gözlerde kararma, boğazda daralma ve nefes darlığı, sarılık, el ve ayaklarda hareket isteksizliği, ciltte sarılık, el, yüz ve dudaklarda sarılık, zorlanarak geğirme, hafif uyku ve dilde tutukluk görülür. Gözler içeri kaçmıştır. Daha sonra çene kilitlenmesi, soğuk ter, nefes soğukluğu oluşur ve sonuçta kişi ölür. Ölüm sebebi kanın yoğunlaşması dolayısıyla hare-

---

[265] TM: Sert keçi köselesi onun durumuna benzemekle ona istiare ederler. Bundan dolayı o sebeple Türkler yanılıp filan kişi de böyle diyormuş derler. Taze yağın dereceleri isimleri budur. İlk dereceden sonra ona taze yağ derler; daha sonra el-ihlâs, sonra eliftera, ve furkara ve kezkese sonra el-istifrâb, sonra tahtaha ve el-zehrâk ve zenc yağı ve kefreh bozulmadır. Kamus.

ket edememesi, bir yerden bir yere çekilememesi, ruhun soğuması ve solunum aygıtlarındaki kasılmalardır. Afyondan 2 dirhem içen 2 günde ölür. Özellikle şarapla içerse, onun etkisi daha yoğun olur. Ancak şarabın miktarı çok fazla olursa ve vücut sıcaksa, şarabın şiddetinden dolayı *Kânûn*'da belirtildiği gibi afyonun etkisi daha hızlı olur.

Tedavi: Ortak ilaçlardan kusturma esaslarına göre, yağ, su, tuz ve boraks verilir. Daha sonra ballı sirke verilir; ondan sonra ballı su içirilir. Daha sonra güçlü boşaltıcılarla lavman yapılır ve ballı sirke, pelin otu verilir. Yine şarapla pelin otu da verilebilir; şeytantersi tiryakı verilir. Aynı zamanda has tarçın sirkeyle ve ballı sirkeyle verilir. Yine has kunduzhayası, şarapla ve biber veya sedef otu ve tuzla verilir. Aynı zamanda tatlı badem sirkeyle veya balla ve sarımsak ve ardıç ve de kına ile verilir. Özel tiryak şurubu da şöyledir: şeytantersi, ardıç, kunduzhayası ve biber; her birinden eşit miktarlarda alınıp balla ve şerbetle macun yapılır ve fındık miktarından ceviz miktarına kadar hastaya içirilir.

Çoğunlukla 1 miskal şeytantersi ile 15 dirhem güzel kokulu bitkilerden içilmesi yararlı olur. Bir miktar eski şarap içilmesi yararlı olabilir. Özellikle ince güzel kokulu bitkiler, çoğunlukla onların suları yararlı olur; tarçınla da içilebilir. Ona tiryak olarak *mitridatus* yararlı olur. Kükürtle veya benzerleriyle oluşan aksırmadan beyinde adeta fırtına olur. Şüphesiz bu beyin sarsıntısı, afyonla gelen zihin durgunluğuna iyi gelir.

Onun saçını yolmak ve uyumasını engellemek gerekir. Onun vücuduna yağ içeren sıcak merhemler sürülmelidir; örneğin kustus yağı, süsen yağı, kunduzhayası yağı ve yine örneğin misk gibi. Hastanın kaslarının sarsılması ve çok kaşınmaması için, sıcak su dolu banyoya sokulmalıdır ve iç yağı içeren çorbalar ve özellikle ilik içeren çorbalar içirilmelidir.

Karabüken Ağacı

Ondan yapılan şerbet baş dönmesine sebep olur; gözlerde yanma, kapanma, sarhoşluk ve zihinde durgunluk oluşturur. Ondan günde 1 miskal içmek öldürücüdür. Özellikle onun Hindistan'da yetişen türü için öldürücüdür denir. O ter oluşturur; soluk soğur. Ancak onun yarım dirhemi kurutucu özelliktedir ve sarhoşluk yapar; öldürmez. Ancak insanda zaaf oluşturur.

Tedavi: Onun belli başlı tedavisi boraks, su, yağ, iç yağı ve tiryaklarla kusmaktır. Onunla birlikte çok fazla şarap, nezle otu, biber, defne

tohumu, tarçın, kunduzhayası içilir. Kol ve bacakları sıcak suya sokmak ve bedeni ısıtmak yararlı olur. Beden ban otu yağı ve kustus yağıyla yağlanır. Hasta mümkün olduğunca oturtulmalıdır. Bu ona iyi gelecektir. Bundan sonra yağlı besinlerle beslenmelidir. Sıcak şarapta ona iyi gelir. Afyon için verilen bütün ilaçlar burada da kullanılabilir.

Abdüsselam Otu

Onun aslı güzelavrat otu köküdür. O *şahtere*'dir (tatlı fesleğen). Onun arazları karabükenle aynıdır ve hali *lisergas* gibidir; parlaktır ve ocak gibidir.[266] Bu ot uyku hastalığı yapar. Abdüsselam otunun çeşitli kısımları çok kötüdür; tohumları da onlar gibi kötüdür. Onun kendisi da aynı fiilleri yapar; aynı etkiyi oluşturur.

Tedavi: Onun tedavisi kargabükeninkine benzer; örneğin afyon gibi şarabın içine pelin otu koyarak hastaya içirilir. Yine biber, kunduzhayası, sedef otu, hardal ve sirke onun için yararlıdır. Bunların hepsi de hissizliğe yararlı olur. Ona aksırtan ilaçlar verilir ve yakılmış fitil dumanı koklatılır. Onların başına ekşi sirke ve gül yağıyla yapılan terkip sürülür ve uyumaları engellenir. Muhtemelen uykusuz bırakılır. Onun saçları çekilir ve aksırtılır ve de başparmağın dibine bastırılır.

Derkiyun[267]

Bu bitki *derubesun* diye de adlandırılır. O da bütün uyuşturucular gibi bir ilaçtır. Onun tabiatında ban otu mizacı vardır; sarhoş edici özelliği vardır. Öncelikle şarapla hasta kusar ve hıçkırır; bağırsaklarında kramp oluşur. Onun durumu ilaus gibidir; bağırsaklarda tıkanıklık oluşturur. Bazen kan kusar; hastada ishal vardır ve baygınlık oluşur. Dördüncü günle yedinci gün arasında ölür. Bütün vücut ölmeden önce his kaybına uğrar. Onun tedavisi diğer uyuşturucu bitkilerle ortaktır.

Ban Otu

Onu içen kişinin iç organlarında gevşeme oluşur; dilinde şiş ve ağızda köpük oluşur; kişinin gözleri kızarır; baş dönmesi olur. Gözlerde kapanma oluşur. Nefes darlığı olur. Sağırlık oluşur; kaşıntı vardır; s

---

[266] TM: onun durumları ve işaretleri tatula durumları gibi olup ondan uyku hastalığı ve kaşıntı ve çene kilitlenmesi ve sağırlık arız olur.

[267] TM: Zerfinun.

(se) gibi peltek sesli harflerin sesini çıkaramaz; sarhoştur; aklı karışıktır. Bazen sara oluşur. Bazen çeşitli sesler çıkarır; ses tonu değişir. Eşek gibi anırır; bazen at gibi kişner. Bazen karga sesi çıkarır.

Tedavi: Onun sirkeli su, bal ve bal dışında inek sütü, keçi sütü, koyun sütü içmesi lazımdır; iç yağı ile çam tohumu pişirilir ve şarapla verilir. Çam filizi (tomurcuğu, sürgünü) ve yine pişmiş incir ve yine tatlı şarap ve pişmiş soğan içilir. Turp tohumları, hardal, bahçe teresi, ısırgan tohumları; bütün keskin kokulu otlar pişirilerek içirilir. Hastaya, yine soğan, sarımsak, turp ve tohumları içirilir; *mitridatus* ve tiryak ve bitkileri ve benzerleri ve de afyon tiryakı ve onlara eşdeğer ilaçlar kullanılır.

Şevkıran (Büyük Baldıran Otu)

Onun için, kişide difteri (boğazında tıkanıklık) sorunu oluşur; el ve ayakları soğur; boğazında zorlanma vardır. Gözlerde kapanma olur; hatta görmekte zorlanır hayal gücü kaybolur. El ve ayak soğur. Sonra kasılmalar oluşur; hasta nefes alamaz ve ölür.

Tedavi: Öncelikli olarak lavman yapılmalıdır; hasta bilinen şekilde kusturulmalıdır. Bunların yapılmasından bir saat sonra hastaya şarap içirilir. Şüphesiz bunun çok yararı olur. Sonra inek sütü ve pelin otu içirilir. Şarapla biber, kunduzhayası, sedef otu, nane, şeytantersi, defne yaprağı ve tohumu ve de kuru üzüm verilir. Afyon tiryakı ona yararlı olur. Ona ısırgan otu tohumu, şeytantersi, yabani kimyon ve günlük alınıp, hepsi beraber şarapla içirilir. Aynı zamanda dut ağacının kabukları, pelesenk yağı ve sütle pişirilip ekmek unu ile hamur haline getirilerek, yakı şeklinde uygulanır.

İtüzümünün Uyuşturucu ve Kötü Çeşidi

İtüzümü ciltte renk değişikliği yapar ve dilde kuruluk oluşturur; kişi çok kan kusar ve kan tükürür; balgamî mahiyette düzensizlikler ve zıtlıklar oluşur; ağzında süt tadı oluşur.

Tedavi: Onun tedavisi genel prensiplere göre yapılır. Daha sonra eşek sütü ve ballı suyla içilir; keçi sütü de içirilir. Yine şeytantersi, anasonla birlikte verilir ve midye de yararlıdır; pişmiş tavukgöğsü ve tatlı badem de yenirse yararlı olur.

Taze Kişniş

Taze kişnişten yarım ratl alınıp yense ve onun öz suyu bir defada içilse veya 4 ukiye miktarında içilse baş dönmesi, zihin karışıklığı ve vertigo oluşturur. Ses kalınlaşır; akıl durgunluğu olur. Kişi sarhoş gibi bir hal alır. Sarhoşlar gibi konuşur; sarhoş gibi hareket eder. Nefesinde kişniş kokusu olur.

Tedavi: Hastanın kusması gerekir ve özellikle süsen yağı veya zeytinyağı ile kusturulur; özellikle dereotu, boraks, yumurta sarısıyla pişirilir; tuz ve biberle yenir. Yağlı tavukla çokça tuz ve biberle çorba yapılıp hastaya yedirilmelidir. Yemekte azar azar da sert bir şarap hastaya içirilir. Pelin otu veya tarçın ya da biber şarap içinde yararlı olur. Tuzlu su da yararlıdır; üzüm suyu da gayet faydalıdır.

Pire Otu

Çok miktarda pire otu içilirse, güç düşer ve nabız da düşüş gösterir; bütün vücut soğur; sıkıntı oluşur; nefes darlığı olur ve zaafla birlikte esneme, gerginlik ve hissizlik oluşur. Sonra baygınlık olur.

Tedavi: Onun tedavisi kişniş tedavisi gibidir.

Zehirli Mantar ve Yer Mantarı

Zararlı zehirli mantar öldürücü cinstendir. Ancak o öldürücü olmaktan daha fazla bir şeydir. Kötü olan cinsi bitkilerin bulunduğu açıklık alanlarda yetişmez. Onlar kötü yerlerde biter ve böceklerin olduğu yerlerde ortaya çıkar ve güçlü ağaç diplerinde olur. Siyah ve yeşil olanları kötüdür. Zehirli kötü mantar yendiğinde boğazda ağrı, nefes darlığı, karında ve midede şişkinlik oluşturur. Hıçkırık ve kramp oluşur hastanın rengi sararır; nabzı düşer; ürperme hisseder; adeta tüyleri diken diken olur ve baygınlık geçirir; soğuk soğuk terler ve hasta ölür.

Tedavi: Onun tedavisi senin bildiğin maddelerle kusturarak ve özellikle de, turp suyu ile boraksla kusturarak yapılır. Sonra ona üzüm asması külü ballı sirke içine konarak armut tiryakı ile birlikte verilir.[268] Muhtemelen *murra* denen acı tiryaktan da verilir ve kişi kustuktan sonra bitkisel olan acı bir şey, bal ve boraks karışımı verilir. Yine tiryak olarak, kümes hayvanları pisliği yararlıdır. Eğer ballı sirke ve boraks içilirse ona iyi gelir. Hint tuzu, ballı sirkeyle birlikte böğürtlen ezme-

[268] TM: Özellikle de yabani ağaç yapraklarından verilir.

si, boraks, sıcak macunlar; örneğin biberler, kimyon, eski güçlü şarap, loğusaotu, çavşır kökü, şarap tortusu, hardal, bahçe teresi ve yine pelin otu, dağ kekiği kaynatılıp hastaya verilir (içirilir). Onunla epigastriumun alt kısmına masaj da yapılır.

Ermeni Okları

Bu kısım zehirlenmelerdeki tedavilerle ilgili olup, zehirli Ermeni oklarının tedavisini de burada ele almak gerekir. Demişlerdir ki, Ermeni okuyla yaralanan kişiye kına içirilmelidir. Onun tedavisi şöyledir: Demişlerdir ki, cildi soyulup iç organları çıkarılmış, kurutulmuş kokarcanın etinden şarapla 2 miskal hastaya içirilir. Bana gelen bilgiye göre, kişinin zayıflaması ok yemiş kişi için panzehir yerine geçer.

İKİNCİ MAKALE
İçilerek Alınan Hayvani Zehirler

İçilerek alınan hayvani zehirler hayvanların etleri ve bütün vücudu olabilir; onlardan bir kısmı, ya da hayvanın özel bir organı da olabilir. Bazen de taze kurutulmuş zehri olabilir. Her biri 2 kısma ayrılır. Birinci kısımda onun cevheri yoluyla (söz konusu edilen zehirle) zehirlenme olmuş olabilir. Örneğin bataklık kurbağalarının etleri gibi; ikinci olarak, onun etkisi özüne ait olmayıp arızi olabilir. Örneğin soğuk, kötü pişmiş balık ve midede donmuş olan süt gibi.

Bütün Vücuduyla veya Bozulmuş Olması Dolayısıyla Öldürücü Zehir Etkisi yaratan Hayvanlar

Birinci kısım 2 kısımdır; kertenkele, İspanyol sineği, kurbağa, deniztavşanı, semender gibi hayvanlar ve ikinci kısım soğuk ve soğukluğuyla etkileyen pişmiş balık gibi.

İspanyol Sineği: İspanyol sineği had derecede yakıcıdır; öldürücüdür; iç organlarında kramp oluşturur; ağrı yapar. Genel olarak, ağızdan anüse kadarki bölgede ağrı oluşturur. Yine kalçada ve böbreklerde, epigastriumda ağrı; mesanede, peniste, kasıkta şiş yaralar ve o bölgede şiddetli iltihaplı yaralar oluşturur. İdrar tutukluğuna kadar giden şikâyetlere sebep olur. Sahibi idrar atmak isterse, ona gücü yetmez; ancak atılan idrar kanlıdır. Hastanın ağrısı o kadar şiddetlidir ki,

adeta eti kesiliyor gibi acı hisseder. Bu durumda hastanın ishali adeta bağırsakları yutuyor gibidir; baygınlık, zihin karışıklığı vardır. Hasta ayakta duramaz düşer, bayılır ve ölür. Çoğunlukla mesanede yara vardır. Hastanın katran ve zift yemesi iyi gelir. Bu hayvandan, hayvanlar da zarar görür. Tedavisi bu hayvanın tüylerinin çıkmasından az önce ve az sonra ve sonbaharda uygulanır.

Tedavi: Hastanın kusması durumunda, ona bilinen şekilde lavman yapmalıdır. Bunun kusmayla birlikte yapılması gerekir. Lavman sodyum karbonat ve pişmiş incirle yapılır; hastanın içindeki dışarı çıkarılır. Mesaneyi korumak için hastadan kan alınır. Sonra süt ve onu takiben pire otu usaresi ve semizotu suyu ve tereyağı karıştırılıp terkip hastaya içirilir. Sonra arpa suyu, hatmi, yumurtanın beyazı, keten tohumu özü veya arpa suyu, pirinç suyu, pişmiş boy otu veya haşlanmış Anadolu buğdayı, yağlı çorbalar, badem yağı, kaz yağı, rafadan yumurta sarısı, iç yağı, bal veya gül suyu, badem yağı içirilir. İnek yağı hastaya çok iyi gelir. Ballı su da ona yararlıdır. Büyük ve küçük çam kozalağı, kaz yağı, bal şerbeti, idrar söktüren hububat tohumları, örneğin kavun ve salatalık tohumu gibi; pişmiş incir, menekşe şurubuyla verilir. Ayva yağı tiryakının ve süsen yağının da ona yararı olduğu söylenir. Aynı zamanda Samos toprağı da yararlıdır. Hasta ballı şarap içse ona yararlı olur. Bal onda ishal yapar. İspanyol sineği içmiş kişinin idrar yoluna gül yağı damlatılır. Ancak bu işlem ince bir boru ile yapılmalıdır. Daha sonra ılık suyla banyo yapılmalıdır.

Deniztavşanı

Deniztavşanının suyu içildiğinde nefes darlığı ve solunum yetmezliği yapar; gözlerde kızarıklık, kuru öksürük, kan tükürme, idrar zoru veya kanlı idrar veya menekşe rengi idrar, midede ağrı ve çok fazla safranın kusarak çıkarılması (atılması), kan kusma, sarılık, yoğun ıstırap, böbrek ağrısı ve mor dışkı oluşur. Bazen dışkı sümüksüdür ve pis kokulu ter vardır. Hasta yemekten iğrenir; balık gördüğünde titreyip ürperir. Zehri gördüğünde de ürperir. Ağzında balık yemeğinin pis kokusu vardır ve geğirdiğinde tuzluluk hissiyle birlikte o pis kokuda alınır. Çoğunlukla onun eti akciğer iltihaplarına iyi gelir.[269]

---

[269] TM: deniztavşanı suyunun içilmesinden sağlık bulanlar daha çok sıkıntı çekerler.

Tedavi: Keçi sütü içmek bu zehir için yararlıdır; insan sütü ve ebegümeci ince uzun dallar ve yaprakları, kaynatılmış taze hatmi özellikle faydalıdır. Şüphesiz kişinin onun dışında başka bir suda yaşayan hayvan eti[270]yıkanmamış taze ve kanlı kirpi eti ve sahra kertenkelesini yemez; yemek istemez. Taze nehir nanesi onun güçlü ilaçlarındandır. Sıcak ve taze kaz kanı da iyi gelir. Taze insan idrarı, günlük kökü 8 ebulusat (ölçü) alınıp şarapla karıştırılır veya katran aynı miktarda şarapla içilir. Haricen uygulanır. Çöpleme biraz şarapla hastaya verilir. İkinci günü onda heyecan oluşursa hareketsizlik varsa ona siyah çöpleme, ağaç mantarı, kısa mahmude otu, süsen şurubu kitre eşit miktarlarda alınır ve 1 dirhem içilir. Onun üzerine çok az gül suyu içilir. Onun iyiliğe döndüğünün işareti balık gördüğünde ürperip titrememesidir; muhtemelen onu yiyebilir de. Eğer akciğerlerde hastalık oluşmuşsa akciğer ilaçlarıyla tedavi edilir.

Kertenkele ve Bukalemun

Kertenkele eti öldürücüdür ve bazen şarabın içine düşer ve onun içinde ölür ve organları parçalayıp şarabı bozar ve o şarap adeta zehir gibidir. O şarabı içen kusar ve yoğun ağrı hisseder ve bukalemun da aynı etkiyi yapar. O hemen öldürür. Biz diyoruz ki: Dendiğine göre onun yumurtasını içeni 1 saat içinde öldürür. Bir grup hekim şöyle demiştir: Eğer bukalemun pişirilince, onun suyu hamam suyuna karıştırılırsa, kişinin bütün vücudu yeşillenir ve bir süre sonra yavaş yavaş eski rengini alır. Bu bir rivayettir. Onun doğru olup olmadığını araştırmadım.

Tedavi: Onun tedavisi İspanyol sineğinin tedavisi ile aynıdır.

Kertenkele[271]

Eğer salamendere benzeyen kertenkele çarparsa yere düşürür. Onun içinde adeta kesici vardı ve sanki bir at vardır; öldürür. Onun etinden alınırsa (yenirse) dilde şiş yapar; kaşıntı oluşturur; baş ağrısı, gözlerde yanma ve körlük oluşturur.

Tedavi: Susam, keçiboynuzu bitkisi ve şeker aynı miktarlarda alınır ve inek yağı ile içilir. Taze süt içmek ve yağla kişinin ovulması ve yıkanması gerekir.

---

[270] TM: çorbalarını alıp yemeden titreyip ürperip yemeye gücü yetmez.

[271] TM: salamandere benzeyen.

Salamander İçme Hakkında[272]

Bu hayvan, vücudu orta yerinden ısırarak sıkıntı oluşturur; eziyet oluşturur. Ondan içildiğinde midede yoğun ağrı ve şiş meydana getirir; karında su toplanması olur; kasılma ve idrar tutulması meydana gelir. Bu söylenenin dışında denir ki, diğer zehirlenmeler son bulur. Ancak son bulduktan sonra da dilde şişme, zihin karışıklığı, gevşeme, kasılma, vücutta muhtelif kısımlarında düşmeden olan siyahlıklar oluşur.

Tedavi: Onun ilaçları ortaktır. Afyon ilacı kullanılır ve büyük tiryak içilir, örneğin *tiryak-ı faruki*, *mitridatus* ve benzerleri gibi. Ancak hastalık geçtikten sonra oluşanlar için şöyle bir tedavi önerilir: İspanyol sineği için kullanılan tedavi uygulanmalıdır. Özellikle çamsakızı, yabani fıstık zamkı iyi gelir. Onlardan biri veya her ikisi günlükle veya eşekturpuyla verilir. Suyla haşlanmış yer palamudunun suyu, çam tohumları ve servi yaprakları, ısırgan otu tohumu ile verilir ve hastaya zeytinyağı içirilir. Aynı zamanda deniz kaplumbağasının yumurtası pişirilerek, yarpuzla verilir.

Bütün Yeşil Kurbağalar ve Kırmızı Deniz Kurbağalarını İçmek

Onların eti yendiğinde kişinin rengi safran rengi alır. Bedende oluşan şişten dolayı şişmanlamış gibi olur; boğazda ve ağızda yanma vardır. Soluk alıp verme zorlaşır; gözlerde karanlık ve baş dönmesi oluşur. Ağız kokar. Bazen kasılmalar oluşur ve bunlar uzun sürelidir. Onlarda kusma ve ishal görülür ve dizanteri halini almış olabilir. Baygınlık, akıl karışıklığı oluşabilir. Bazen istem dışı olarak meni atışı olabilir. Yine irade dışı dışkılama olabilir Bu hastalıktan kurtulan kişinin dişleri dökülür.

Tedavi: Hasta zeytinyağı, sıcak su veya çok fazla şarap içirilerek kusturulur. Çoğunlukla perhiz yaptırılır ve hamamda terletilir veya sıcak banyo yaptırılır; sıcak yağlar sürülür. Zerdeçal, sakız ve bütün karında su toplanmasında kullanılan ilaçlar iyi gelir. Eğer 3 dirhem kamış kökleriyle şarap verilse yararlı olur. Aynı zamanda Hint selvisi ve kandindiren otu şarapla verilirse yararlı olur.

---

272 Bu hayvan yeşil kertenkele cinsindendir. Biz onu kol bölümünde anlatır ve tarif ederiz.

Sarı Kurbağa

Sarı kurbağa yemek iştihayı keser ve ekşi geğirtiler oluşturur; derinin rengini bozar bayılma, kusma ve kalp ağrısı yapar. Karın ve bileklerde şiş oluşturur.

Tedavi: Daha önce anlatılan kurbağa, kertenkele ve deniz kurbağası içenlerde uygulanan tedavi uygulanır.

Soğuk Balıklarla İlgili Kısım

Soğuk balık ve özellikle nemli yerlerdekilerin yenmesinden zehirlenme olur. Bazen bir veya iki gün hiçbir belirti görülmez.

Tedavi: Onun tedavisi kusmadır ve diğer bozulmalarda mizaç değişikliği yapanlar gibidir.

Sıkıntı Oluşturan Kirler ve Bozuk Etler

Et bozuksa veya pisse ve bir tarafa üstü açık olarak bırakılması gerekir; bu durumda o nefes alır. Eğer o et kötü ise zehirlidir, demektir. Bu bozuk et vücutta bozulmaya sebep olur. Bazen onun yenmesi bir iki gün içinde zihin karışıklığına sebep olur. Bazen zehirleyip öldürür.[273]

Hayvanlardan Oluşan Zehirlenmelerden İki Cinsi, Öldürücü Safralar ve Geyik Kuyruğu, Engerek Yılanı Safrası Gibi

Bu zehirler bir şekilde insan tarafından alınırsa bayıltılarak öldürülür. Yazılan ilaçlar onlara iyi gelir.

Tedavi: Eğer bu zehirlerden biri içilirse, hemen sonra, yağ içerek kusmak yararlı olur. Kusmayla başlayarak hemen arkasından panzehirler, mitridatus ve tiryaklar hastaya verilir; misk ilacı da yararlı olur. Eğer hasta baygınlık geçirirse, ona şarap ve tavuk suyu miskle birlikte verilir veya sadece misk ilacı verilir.

Demirkaplan Safrası[274]

O içildiğinde ve kustuğunda yeşil ve sarı renkte kusmuk çıkarır .Nefesini üflediğinde öd ağacı rüzgârı gibidir. Onu yediğinde aynı ko-

---

[273] TM: ve intilâk-ı batn gibi kolera hastalığı işaretleri görülür ve belki o sebep üzere olan kızartılmış etin yenilmesi bir gün ve iki gün miktarı aklını yok eder ve bazı defa koma ve ölüme sebep olur ve hayvanla ilgilinin habis ikincisi yani hayvandan zehir alan rutubetlerin safradan öldürücü safralar ve geyik kuyruğu benzerleridir.

[274] TM: yani boğaza dökülen bir çeşit ilaç ile boğazına dökülür.

kuyu ağzında da hisseder. Onu yiyen kişinin gözü sarıdır; sarılıktaki gibi olur. O öldürücüdür. Eğer hasta 3 saati geçirirse, sağ kalabilir. (hayata geri dönebilir).

Tedavi: O kişiye senin bildiğin kurutucu ilaçlar verilerek kusturulur; ona özel tiryaklar içirilir. Mühür kili ve defne tohumu alınıp, her birinden birer kısım verilir. Hamile ceylanın bağırsak usaresinden (rennet) 2 ölçü, sedef otu tohumu, sarı sakızdan; her birinden yarım kısım, balla macun haline getirilir ve ceviz miktarında kusturucu maddelerle birlikte verilir. Hastaya fesleğen katılmış banyo yaptırılır.

Kunduz Safrası

Denmiştir ki: Eğer insan kunduz safrasından mercimek büyüklüğünde yerse, bir hafta sonra ölür.

Tedavi: İnek yağı ile Anadolu eşekturpu ve tarçın içilir. Yine yavrusu olan tavşanın rennetinden yararlanılır. Ondan iyi ve hoş kokulu merhem yapılır.

Geyik Kuyruğu

Geyik kuyruğu içmek büyük ıstırap verir ve bayılmaya sebep olur. O öldürücü bir zehirdir.

Tedavi: Senin de bildiğin kusturucu maddeler verilir. Ben iç yağı, susam yağı ve şapın yararlı olduğunu belirledim. Daha sonra fındık ve fıstık içirilir; devedikeniyle macun yapılıp büyük fındık miktarında yenilir. Ondan her gün 4 defa içilir.[275]

Hayvani Zehirlerden Üçüncü Grup
Taze Boğa Kanı

Eğer taze boğa kanı içilirse nefes darlığına sebep olur; kişi nefes almakta zorlanır; bademciklerinde, yemek borusunda ağrı olur. Dili kımızıdır; diş ve diş etlerinde donmuş kan vardır. Hasta çok ıstırap çeker; dilinde yenme olur; sonra hastalık boğaza iner ve tetanos görülür.

Tedavi: Onun tedavisine lavmanla ve ishal yapan terkipler verilerek bağırsakların temizlenmesiyle başlanır. Hastaya bazen, kusturucu maddeler çok miktarda ve birden verilir. Ancak bu durum boğulmaya sebep olabilir, çünkü hasta bunları birden bire atamaz. Burada hastaya

---

[275] TM: o sebep üzere içmek Yüce Allah'ın kuvvetiyle faydalı olur.

kanın donmasını sağlayan ilaçlar verilmelidir; örneğin olgunlaşmamış incir sütle doldurulup lahana tohumu, şeytantersinin kökü ancudan, boraks, incir ağacının odununun külü sirke içine konur. Yine sirke içine biber, böğürtlen yaprağı öz suyu konur; özellikle de bu terkip sirke içinde hastaya verilir. Boşluklarda donmuş olarak bulunması söz konusu olan kan bu ilaçlar verildiğinde ishal şeklinde atılır. Bazen boşluklara donmuş kanın çözülmesi için, arpa unuyla yakı yapılır.

Sürüngen Teri

O yüzü yeşillendirir ve şiş oluşturur; hasta vücuttan pis kokulu bir ter boşanır. 2 koltuk altından ter akar.

Tedavi: Hasta ılık su verilerek kusturulur. Onun vücudu gül yağından yarım dirhem, loğusaotundan yarım dirhem ve Andurani tuzundan yarım dirhem alınır ve hepsi hastaya içirilir. Kırmızı mühür kili ona yararlı olur.

Bukalemun Yumurtası

Bazıları zannettiler ki, bukalemun yumurtası içmek hemen öldürür. Şüphesiz ona yararlı olanı bulmak gereklidir.

Tedavi: Şahin tersi haricen uygulanır; daha sonra hasta kusturulur; bedene inek yağı sürülür ve tuzla başa bastırılır; masaj yapılır ve kuru incir ve tereyağı ile eşekturpu yedirilir.

Bozuk Süt

Süt ekşiyerek bozuk hale gelir. O içildiğinde baş dönmesi ve mide ağzında kasılma oluşturur. Bazen onda kolera oluşup hastalık ölümle sonlanır.

Tedavi: Ballı suyla hasta kusturulmalıdır; daha sonra beyaz biberle saf şarap içirilir. Sonra da sümbül yağı ile pansuman yapılır.

Donmuş Kan

Kan karında donup kalmışsa, rutubetli bir yapı olarak zehir etkisi yapar. Bu zehirli maddeden vücudun dışı etkilenmez. Çünkü o içeride donmuştur ve karın, göğüs, mide, bağırsaklar ve mesaneyi etkiler ve onlarda kötü arazlar oluşturur. Şüphesiz eğer kan akciğerde donmuşsa, rengin kaybolmasına, nabzın düşmesine ve zaafa sebep olur.[276]

---

276 TM: bademcikler dil kökünde kulak gibi 2 organdır; meyve reçeli yemek ondaki sıkın-

Öncelikli olarak, hastalığın tekrar etmesi, hastanın gevşeyip bayılmasına sebep olur. Midede donmuş olan kan bedende üşüme hissinin oluşmasına sebep olur. Hasta boğulur gibi olur; nabız küçülür; değişik zamanlarda baygınlık oluşur. Kanın donması mesanede de görülebilir. O durumda bizim zikrettiğimiz arazlara benzer arazlar görülür. Aynı şekilde bağırsaklarda da olduğunda onlara benzer arazlar gösterir.

Onlara Önerilen Genel İlaçlar: Bu hastalara beyaz ve özellikle kırmızı papatya, balsam, yabani kekik, yağlı tavşan sütü, incir sütü, tadı acı olan sirke, şeytantersi, küllü su ile karıştırılıp verilir; damarlar (venler) üzerinde fevkalade etkindir. Keçi sütü damarlar üzerinde fevkalade etkilidir. Hekimler demişlerdir ki, eğer kan boşlukta donmuşsa orada toplanır. Bu durumda şeytantersi ve lahana eşit miktarlarda alınır; sirke içine konup, uygulanır; fevkalade etkili bir ilaçtır.

Mide ve Mesanede Kanı Donduran İlaçlar: Bu konuda burada verdiğimiz açıklama ile *Üçüncü Kitap*'ta zikrettiğimiz açıklama karşılaştırılmalıdır. Şüphesiz böyle bir hastalık sahibi mümkün olduğunca bal ve kereviz suyu içerek kusmaya çalışmalıdır. Onun için mühür kili (kırmızı kil) ve sıcak suyla şöyle bir terkip hazırlanır: Kırmızı kilden 8 dirhem, tavşan renneti 36 dirhem, geyik renneti 32 dirhem, eşekturpu 4 dirhem, loğusaotu ekstresi 4 dirhem, yabani sedef otu tohumu 4 dirhem, şeytantersi 4 dirhem alınıp balla macun haline getirilir ve ceviz kadarı sıcak suyla veya ballı sirkeyle içilir. Yine kilin külünden 2 dirhem (yanmış kilden), 1 miskal tavşan iliği ile karıştırılıp, macun yapılır, hastaya içirilir. Bu hastalık için Darani tuzu ile tavşan renneti karışımı yine cidden yararlı olur veya köpek pisliğinden 1 miskal alınıp, onunla karıştırılarak hastaya içirilir.

Mesanede donmuş kan varsa hastaya özel tedavi uygulanmalıdır. Portakal ağacının yapraklarının öz suyu verilmelidir. Onun etkisi özeldir. Ondan sonra ballı sirke içirilir ve tiryak ve *mitridatus* ve güçlü idrar söktürücüler kullanılmalıdır. Civanperçemi, şeytantersi, kereviz öz suyu, turp özsuyu, ballı sirkeyle veya sirkeyle karıştırılır. Yine sirke burada iyi bir ilaçtır. Aynı zamanda yabani kimyon, sıcak suyla veya yarım miskal şeytantersiyle veya ağaç mantarından yapıla şerbetle veya *sisalyus (bir nevi şeytantersi)* veya şişiren, kabartan maddelerden

---

tıların geçmesinde yararlı olur. Bal ve sudan yapılmış bir çeşit bira suyu da bira suyu gibidir.

veya pelesenk tohumundan 2 dirhem veya şeytantırnağından 2 dirhem veya şakayıktan 2 dirhemle hazırlanır. Hastaya tedavide içecek şeklinde yakıcı şeylerden verilir veya lavman uygulanır ve sürülerek uygulanan ilaçlar kullanılır. Mesaneye suda eritilmiş olan toz halindeki tuzdan ve hurma taşından 5 dirhem verilir (zerk ederek verilir) ya da safran külünün suyu kullanılır. Bu tedavi yararlı olmazsa mesane taşı çıkarıldığında yapıldığı gibi, kan birikintisi üzerinden şak (açma) yapılır ve taş gibi olan o donmuş kan kütlesi dışarı çıkarılır.

Midede Donmuş Süt

Süt midede donmasına uygun şartlar oluştuğunda, donar veya sütün güçlü donma eğilimi vardır veya başka hayvanların bağırsaklarında sütten oluşan ve *rennet* denen maddenin sütün içine karıştırılarak, içilmesinden oluşur. Soğuk terden de olabilir; bayılma yaratan ve titreten hummalardan da olur. Sütün midede donmasıyla birlikte nefes darlığı olur. O çok kötüdür ve insanı hızla boğulmaya doğru götürür. Midede kanın donması, mesanede kanın donması gibidir; onunla birlikte birçok kötü durum ortaya çıkar. Bunlardan biri de zehirlenmedir. Midede sütün donması sonucunda vücutta soğuma oluşur; nabız düşer; nefes darlığı ile birlikte kişi boğulur gibi olur ve bayılır. Bazen karnında şiş oluşur.

Tedavi: Midesinde sütün kesilip peynir (yoğurt?) oluşturan kişiye tuzlu yiyecekler verilmemelidir. Çünkü o tuzlu maddeler yenen şeylerin peynir haline gelmesine sebep olur. Ancak ona sirke tek başına olmak şartıyla içirilebilir veya suyla karıştırılarak verilir. Bir saat içinde durumu çözer. O gücüyle sütün midede donmasını engeller ve onun kıvamını inceltir. Kişi 1 miskale kadar onda şişkinlik yapan şeylerden içerse, onlar midedeki maddeyi (sütü) eritir; çözer veya kusarak ya da ishal şeklinde dışarı atar. Kanın donmasının tedavisinde kullanılan ilaçlar, midede sütün donmasının tedavisinde de kullanılır. Özellikle kırmızı kil, zikredildiği üzere, kullanılır ve şeytantersi ilacı, kükürt veya her ikisi aynı miktarda sirke içine konarak içilir. Eğer bir daha hastaya verilmek istenirse içine incir odunu külünün suyu konur.

ÜÇÜNCÜ MAKALE

Isırma ve Çarpıp Yakma Konusunda Başlangıç Sözleri

Bütün Isırık Tedavileri Hakkında ve Böcekleri Kaçırma ve Onların Isırması ve Çeşitleri

Bilinmelidir ki, zehir ilaçlarında asıl prensip yoğun sıcaklığı güçlendirmek ve müdafaa yoluyla onun sıcaklığını harekete geçirmektir. Tiryaklar ve yakıcı zehriyle süsen nevinden olan biberiye bitkisinin salgısıyla yapıldığı gibi, onlarla zehirli unsurların dışarı atıldığı ve iç organların güçlendiği gözlenir. Zehirli unsurlar dışarı atıldıktan sonra, özellikle seçilmiş yiyeceklerle ve içeceklerle zehrin etkileri atılır. Bazen buradaki arazlar içine başka şeyler de katılır. O da bedenin nemini azaltan ilaçlar vermektir. Şüphesiz zehrin ana organlara nüfuz etmesi zordur vc bundan dolayı zehirli madde eğer vücutta rutubet varsa, onu etkileyebilir ve onun sayesinde hızla yayılır. Eğer organlar sertse ve yoğunsa, katıysa bu zor olur. Vücutta rutubet olsa da onlara hızla nüfuz edemez.

Bu kısımda kan alma ve ishal ve benzeri tedbirlere başvurulur. Zehrin hızla yayıldığını bilinen bedende kan alma uygulanmalıdır. Özellikle de onun dolduğu kısım tarafına çekilmemesi için bu işlem uygulanmalıdır. Bu kısım da diğeri de tedavide işin içine dâhil edilmelidir. O tedavi hıltları tahrik ederek, belli başlı organlara doğru hareketlendirip onları korur; zehir üzerine meşrubat içilir. Ancak onlar tiryaklardır ve panzehirlerdir veya bu zehir için kullanılabilecek özel terkipledir.

Ancak zehirler için kullanılacak yakılar mizaca göre olmalıdır. Şeytantersi yakısı özellikle akrep zehri içindir. Çünkü onun mizacına akrep zehri zıttır. Bu tip ilaçlar hıltları dışarı doğru yönlendirirler; örneğin sulandırılmış şarap gibi. Ancak yönlendirici ilaçlar hıltları zehir yönünden uzaklaştırırlar, bizim zikrettiğimiz müshil ilaçları gibi ve ısırık için kusturucular gibi; aynı şekilde idrar söktürenler gibi. Ancak hareketlendiren maddeler zehri baştan uzaklaştırır; kusturanlar ve idrar attıranlar gibi hareket yaratıp, dışarı atarlar.

Isırık üzerine ve orada oluşan arazlar üzerine sürülerek uygulanacak ilaçlar şöyledir: Onlardan biri zehrin vücuda girişini engeller. Bu ilaç

ısırılan yerin üzerine bağlanarak uygulanır; ısırılan yerin üzeri örtülür. Sıcak yoğun madde harekete geçirilip atılana kadar uykuya engel olmak için, bu uygulama yapılır. Bununla ilgili olarak, ısırılan organ kesilir. Ancak burada ilaçlarla orada zehir etkisi yaratacak maddenin dışarı çekilmesi gerekir. Bundan dolayı maddeyi orada tutan ilaçlar ona zarar verir. Çünkü zehri dışarı çekenlerden başkaca ilaç ona yararlı olmaz. Özellikle zehir vücuda yayılmaya başlamamışsa bu hüküm doğrudur.

Hacamat şişesi kullanımı da zehrin dışarı çekilmesini sağlar. Bazen bu uygulama şart olabilir. Ancak zehir derine nüfuz etmişse bu uygulama yapılamaz.[277] Eğer ısırıktaki kan iyi ise, hacamat uygulanabilir ve ciltte ısırılan yer emilebilir. Bazen ısırılan yeri sadece emmek yeterli olacaktır. Orayı emmek için oruçlu olmamak gerekir. Muhtemelen emme işini yapacak kişinin yemeğini yiyip ağzını yıkadıktan sonra bu işi yapabilir. Onun dişlerinde çürük olmamalıdır. Reyhan şarabı ile ağzını çalkalamalıdır. Ondan bir parça içmelidir. Isırığı emecek olan kişi daha önce ağzında gül yağı ve menekşe yağı tutmalıdır. Ağzının içinde bozuk bir şey varsa, emme işleminden önce ondan kurtulmuş olması gerekir. Her emme işleminden sonra ağzındakini tükürmelidir.

Başkaca İlaçlar: Hasta kişi terletici ilaçlar içmelidir; o kısma, kızdıran ve zehri dışarı çeken ilaçlar sürülmelidir. Galen demiştir ki: zehri çeken ilaçlardır ve çekme işiyle onların ortaklığı olup, sonuç olarak ısıtıcıdırlar. Örneğin timsah yağı, timsah ısırığına iyi gelir. Engerek yılanının eti, bu yılan tarafından ısırılıp, el ve ayakları kesildiğinde, onlara uygulanırsa iyi geldiği belirlenir. Hatta bazı zehirlerden oluşan ilaçlar yine zehirler için iyi gelir. Ancak onların daha zayıf olanları da vardır. İlaç olan zehir bedenin mizacıyla ısıran zehirli hayvanın mizacı arasında olmalıdır. Hekimlere göre, bunu yapabilmek için onların tabiatına bakmak gerekir. Ancak hekimler onu bilemez ve hekimin onu bilmemesinden dolayı herhangi zarara da uğramayacaktır.[278]

Çoğunlukla çekme özelliği olan haricen dökülerek uygulanan sıcak ilaçlar yara oluşturur ve uygulandıklarında püstül meydana gelir. Şüphesiz bu durum ilacın uygulanma şartlarından ve kullanılan ilacın zehrin mizacına oyun oynadığı, zehrin mizacına iyi geliyormuş gibi

[277] TM: emmeye de ihtiyaç olmaz.

[278] TM. Tabiat âlimlerinden onları almaları kâfi gelecektir.

davranıp aslında ters düştüğü durumlarda ortaya çıkar. Ancak onlar maddeyi dondurur; pıhtılaşmaya sebep olur: örneğin adamotu kökü gibi. Ancak ateşle ve zeytinyağı ile özellikle de, kızgın ziftle ısırık yerini dağlamak genellikle, Mısırlıların uyguladığı bir yöntemdir. Ancak onların özellikleri terstir; sıcaklık ve soğukluk keyfiyetleri de terstir. Hayvan ısırdığında ya da soktuğunda, hemen başlangıcında söz konusu edilen ilaçlar kullanılsa, anlatılan tedavi uygulansa ancak bunların yararı görülmese ve ısırılan alan büyük olsa, etkilenen yerdeki et bütünüyle kemiğe kadar olmak üzere kesilip alınır. Ancak organa dağlama yaptıktan sonra kesmekten çok korkulur.

Zehirlenme ilaçlarının tamamında ve özellikle sürülerek uygulanan zehirlenme ilaçlarının hepsinde ağrı kesici özelliğe ihtiyaç vardır. Aynı zamanda kötü hayvan sokmalarında (ısırmalarında) oluşan arazları bulma özelliği olmalıdır; örneğin demir sülfit gibi. Hayvan sokmasında (ısırık olduğunda) demir sülfit sürülerek kanın orada tutulması sağlanır. Burada yapılacak en iyi iş ısırılan veya sokulan yerde cerahatli şişler oluşmasını ve bu zehirden hastanın kurtulmasını sağlamaktır.

Hayvan Isırığında (Sokmasında) Önerilen İçecekler: İyi ilaçlardan kara yonca tohumu su ve şarap içinde hastaya içirilir; nane çeşitlerinden pişirilerek 3 ölçek vermek de yararlı olabilir; kunduzhayası da yararlıdır. Ancak *leben-i lâiyye (bir çeşit purgatif otun sütü)* ki bu *buşenci* ve *feravi* diye de bilinir, yine burada kullanılır. O hemen hemen bütün hayvan sokmalarında yararlıdır; özellikle engerek yılanı için yararlıdır. Ünnap çiçeği, kâfuru kokulu zencefil, *yeşumuşek*, şakayık, boğa dikeni, bahçe teresi de yararlıdır.[279] Yine kimyon, kara kimyon, sarımsak, biber kabuklarıyla ardıç yaprağı ve biberiye hastaya verilir.

Galen şöyle demiştir: İçine engerek yılanı konmuş şarap bütün sürüngen yaralamalarında (yakma, vurma, çarpma, ısırma ve sokma gibi) yararlıdır. Burada tiryak da kullanılır. Ağaç kavunu çekirdeği bütün zehirlerde çok yararlıdır. Ondan 2 miskal içilmesi yararlı olur. Şeytantersi de bütün zehirli maddelere karşı yararlı olur. Beşparmak bitkisi meyvesi ve pelesenk yağı ve tohumu, incirle birlikte ceviz, fındık, eşekturpu, çavşır loğusaotuyla birlikte ve defne çiçeği ve yaprağı ile taze çınar meyvesi Çin tarçını içine konulup hastaya verilir; çok ya-

---

279 TM: kurkum, kurtboğan, şakayık, boğa dikeni tohumu.

rarlıdır. Yanmış keçi pisliği ile yakı yapılıp içilir ve yer meşesiyle selam otu ve yine nehir yengeci sütle birlikte ve naneyle ve ballı sirkeyle ve fıstıkla; yine şarapla nane pişirilip içilir ve yakı şeklinde uygulanır. Andız otu, pelin otu, yabani kimyon, kudret helvası, ağaç mantarı, çiriş otu kökü 3 dirhem ve aynı zamanda gelinciğin içi midesine kadar doldurulup kurutularak, kişnişle birlikte ihtiyaca göre hastaya verilir. Pişmiş bostan ebegümeci, hatmi tohumu, tavuk beyni, özellikle mideden alınan usareyle (memeli hayvanların bağırsaklarından alınan sıvı yani rennetle), gelincik çorbasıyla[280] şarap birlikte içilirse yararlı olur. Yine tuzlanmış kaplumbağa pişmiş nehir yengeci, kaplumbağa kanı fevkalade yararlıdır. Eşekturpu ve yabani havuç da yararlı olur.

Soğuk ilaçlardan abdüsselam otuyla baldan yapılan yakı çok yararlıdır. Yabani hindiba da bu durumda yararlı olur. Baldırıkara otu, genel olarak yararlıdır. Bazen ağaç mantarı 1 miskal, uzun loğusaotuyla birlikte yakı yapılıp hayvanın ısırdığı yere uygulanır.

Yine Yararlı bir tiryak: Afyon, sarı sakız; her birinden 1 dirhem, biber 1,5 dirhem, uzun loğusaotu kökü mürekkep balığı (?) *(cocha venera, bir cins deniz hayvanı)* mürekkebi 3 dirhem, üzerlik 3 dirhem, Hint kimyonu 1 dirhem, siyah kimyon 5 dirhem, eşekturpu 3 dirhem, sedef otu 2 dirhem balla ve su teresiyle şerbet şeklinde içilir; iyi bir ilaçtır.

Kırmızı Kil İlacı: defne 2 miskal, kırmızı kil 2 miskal, *ebolusan,* zeytinyağı ile içilir veya 3 ukiye ballı su onun içine konularak içilir.

Yine bütün ısırık zehirlenmeleri için içilmesi yararlı tiryak ve içecekler: Biber 10 ölçü, sümbül 2 dirhem, loğusaotu 2 dirhem, yabani anason kökü 1 dirhem, alınıp keçiboynuzu kökü ile macun yapılır ve 40 gün güneşte bırakılır. Her gün bir defa karıştırılır. Ne zaman kurursa tekrar ıslatılır ve gerektiğinde sıcak suyla içilir. Bir grup hekim şöyle iddia etmiştir: bu terkip göz ilacı olarak da kullanılırsa yararlı olur. Pişmiş nehir yengeci, kaplumbağa kanı ve tuzlanmış kaplanboğan da yararlıdır.

Her türlü yılan ısırmasına iyi gelecek ilaçlar: Siyah kimyon, hardal tohumu, kimyon; her birinden 2 dirhem, eşekturpu, loğusaotu, *medd-i hure (concha venera)*; her birinden 1 dirhem, beyaz biber, sarı sakız; her birinden 1,5 dirhem alınıp balla macun yapılır. Ondan içilecek

---

280 TM: canlı köpek yavrusu çorbası.

doz şarap içinde Rum baklası büyüklüğündedir. Yine eşekturpu 2 dirhem, biber, sedef otu; her birinden 1 dirhem alınıp, balla macun yapılır. Onun şerbeti şarap içinde içilir. Yine kakule, pelesenk tohumu; her birinden 3 dirhem alınır. Su teresi tohumu, pırasa tohumu; her birinden birer dirhem, şeytantersi kökü ve siyah şeytantersi; her birinden ikişer dirhem, sarı sakız ve safran; her birinden 1 dirhem, deniz toprağı 4 dirhem alınıp balla ve köpükleriyle (yosun) macun yapılır ve bakla kadar miktarı içerek alınır. Yine balsam tohumu kuru çördük otu, yabani şalgam, beyaz ve karabiber, sivri biber, azak eriği, anason, kereviz, kediotu, Kirman kimyonu, ban otu tohumu; her birinden 4 ölçü, sümbül, bataklık sazı çiçeği; her birinden altışar ölçü alınır; balla macun yapılır. Anadolu baklası miktarında verilir.

Isırık Üzerine Uygulanacak Sıvı İlaçlar

Beyaz zift ve mavi zift veya sarımsakla veya iç yağı ile karıştırılarak bu terkip yapılır: kunduzhayası ve zeytinyağı ile ya da su değmemiş pırasanın suyu ile yapılır. Nehir nanesi zehri çekmekte çok yararlıdır. Kükürt idrar veya tavuk ve horoz kesilip, karnı yarılıp, ikisi birlikte ısırılan yere uygulanır. Isırık üzerindeki yakı her saat başı değiştirilir. Bir grup hekim şöyle demiştir: Eğer tavuğun harareti çok fazlaysa, yutmuş olduğu bakır, kum taneleri ve mide ve taşlığındaki benzeri kiri ve başka şeyleri de kolayca eritir. Tavuğun midesinin [taşlığının] böyle bir özelliği vardır. Isırık yarasına tuzla veya sirkeyle ya da boğa safra kesesiyle ya da kekik, çiriş otu yaprağı veya külleri, sirke ve özellikle de incir ağacı odunun külü, bilhassa başlangıç safhasında iyi gelir. Zift ve pişirilerek verilen tuz da yararlıdır. Denmiştir ki, bütün yılan ısırıklarına (sokmalarına) sarımsakla, tuzla ve keçi pisliği ile tedavi iyi gelir. Ancak kobra denen yılanın sokmasında yararı olmaz. Kireç, bal ve zeytinyağı ile yapılan yakının kobra zehrine bile yararı vardır. Yine hardal, kireç ve sirke sabunlu su ve katran üzerine dökülür veya zift ve tuzla karıştırılıp ısırılan yere sürülür. Kaynatılmış zeytinin ısırılan yerin üzerine uygulanması da iyi sonuç verir. Hatta engerek yılanının ısırığı (sokması) için bile iyi gelir. Mısır halkının ilaçlarındandır. Dağlama da yılan ısırığı için iyidir. Soğanlı çorbalar (buğday ve arpa çorbaları) da iyidir. Tuzla yapılan merhem ve boraksla yapılan merhem, ısıtılmış deniz suyu ısırılan yere uygulansa veya deniz suyu sirkeyle

karıştırılıp oraya uygulansa, iyi gelir. Derisi soyulmuş gelincik de pişirilerek uygulanır.[281]

Böceklerin Yaklaşmaması İçin Vücuda Sürülecek Sıvılar

Burada tavşan beyniyle sirke ve zeytinyağı ve günlük alınır. Günlük zeytinyağı içinde eritilip, taze çam yaprakları dövülüp veya selvi ağacı meyvesi veya ardıç tanesi ve de aynı zamanda, zeytinyağı içinde beşparmakotu bitkisi, pelin otu, şeytantersi kökü, çiriş otu, Hint sümbülü veya balsam, bahçe teresi kökü; hepsi birlikte zeytinyağı ile muamele edilip deriye uygulanır. Terkip şeklindeki ilaçlardan: Siyah şeytantersi kökü, taze Hint sümbülü meyvesi, ardıç tohumu; her birinden 1 kısım alınıp, abdüsselam otu kökünden yarım ölçü; balsam tohumu, yabani kimyon; her birinden üçer ölçü alınır. Hepsi iyice zeytinyağı[282] içinde pişirilir; bu işlem o banyo çamuru kıvamı kazanana kadar devam eder. Onunla ısırılan yer yağlanıp, ovulur. Yine çiriş otu 2 dirhem, balsam tohumu, ban otu tohumu; her birinden yarım dirhem alınır; zeytinyağı ve sirke içinde iyice eritilerek karıştırılıp ilgili yere sürülür. Yine çam meyvesi (kozalağı) 1 ölçü, abdüsselam otu kökü 1 ölçü, ban otu 3 ölçü alınıp zeytinyağı ile karıştırılır. Bununla yine iyi bir buhar uygulaması yapılır. Yine ardıç tohumu 2 ölçü, günlük 1 ölçü alınıp karıştırılır ve deriye uygulanır. Bu terkip turp yağı ile uygulansa o kişiye sinek yaklaşmaz.

Bütün Böceklerin Kovulması (Böceksavarlar)

Bizim zikredeceklerimizin evde serpilmesi gerekir; evdeki eşyaya uygulanır; odaya ve köşelere böceklerin yaklaşmaması için buhurlar ve diğerleri saçılır; örneğin buhurlardan nar ağacının odunun dumanı gibi. O böcekleri kesinlikle kovar. Aynı zamanda süsen kökü, narın uzun ince dalları bu konuda (böcekleri kaçırma) fevkalade etkindir. Aynı zamanda kına, erkek geyik boynuzu, ayakları, dişleri, kılı, balsam, ballı sirke, şeytantersi, defne yaprağı, pelin otu ve dalları da bu

---

281 TM: curûhu sağ gelip yavrusu lakin sağ hayvandan damar kullanılması haramdır. Bu açıklama Suâvî Sivâsî kitabındandır ki damarlar yemeye. İnsanda mide, geviş getirende baharda geviş bütün tırnaklı hayvanlarda rahat, kuşlarda mide kullanılır. Kitap yazan tavuğu kuşlara veyahut zât-ı mücreye el-hâkde şüphelenmekle mideyi ve kerşi birlikte anlattı. Köpek yavrusunu diri iken kaynatıp kaynayanı tantîl eyle ve fakat Allah'ın emrine aykırıdır.

282 TM: sirke.

iş için kullanılır. Bu dallar katranla ve yavşanla ve beşparmak otunun buharıyla ve dallarının buharıyla birlikte fevkalade yararlıdır. Aynı zamanda bahçe teresi de yararlıdır. Aynı zamanda çam odunu külleri ve özellikle kına ile birlikte fevkalade yararlıdır. Yine yağlardan afyon, siyah kimyon, kına yağları, geyik boynuzu yağı, kükürt, keçi paçası, canlı böcekleri uzaklaştırır. Yine günlük, geyik boynuzu, siyah kimyon, Çin saçı, tek tek ve keçi kılı ve onun ayakları; her birinden yarım ölçü alınıp hap yapılır; onun buharı böcekleri evden kaçırır.[283]

Diğer bir böceksavar: Yabani kimyon, siyah şeytantersi kökü, günlük; her birinden 1 ukiye, deve kuşu yumurtası kabuğu, siyah kimyon, selvi tohumu her birinden ikişer ukiye; yine ban otu tohumu, selvi yaprağı, çam, kimyon; her birinden 1 dirhem; abdüsselam otu kökünün kabuğu 1 dirhem, keçi kılı 3 dirhem, yarpuz 2 dirhem, ekmek 4 dirhem alınıp, karıştırılır. Üzüm asması odunları yığılıp, yakılır. Yakılan ateş iyi bir tütsü oluşturur.

Eğer o buğular yayılsa, dağılsa böcekler kaçar. Bunlar su nanesi, nane ve beşparmak otu, böceklere karşı fevkalade koruyucudur. Eğer böcekler yatakların etrafına dağılsa, pelin otu ve yine şeytantersi otu ve defne fevkalade yararlı olur. Yine, aynı zamanda, eğer bir insanlar bir yerde toplanıp oturduklarında (bir mecliste) çam odunu küllerini içeren bir mendil konsa, böceklerin öldüğü görülür. Eğer o yere çok iyi bir aydınlatıcı ve kandil konsa yatılan yerden böcekler uzaklaşır ve hemen ölürler. Bu yolla böcekler akşamları uzaklaştırılır. Örneğin leylek ve tavus kuşu, yumurta bırakan hayvanlar, erkek geyik, kirpi, yavru deve akarsuların yakınlarındaki böcekleri kaçırırlar. Çünkü böcekler çıktığında onların kokularından dolayı ölürler. Demişlerdi ki: Samur kürk bir sandalyeye konsa ona yılan yaklaşmaz. Aynı şekilde eğer samurdan giysisi varsa, o kişiye de böcek yaklaşmaz. Bu hikâyeyi sözüne güvenilmeyen birisi aktardı.

Bir kavim aslan öldürülmesi konusunda şöyle demiştir: Derler ki çöpleme aslanı öldürür; kurtları da öldürür.[284] Leoparları boğar, öldürür, kurtları, köpekleri ve çakalları boğarak öldürür. Acı badem tilkiyi

---

[283] TM: onunla yatak tütsülenir.

[284] TM: Köpekleri de öldürür.

öldürür. Defne ve tespih ağacı yaprağı vahşi hayvanları öldürür. Çoğunlukla bunlar bilinir.

Canlıları Uzaklaştırma

Canlıları uzaklaştıran ve kovan tütsüler bunlardır: geyik boynuzu, keçi ayağı, süsen kökü, nezle otu, kükürt. Eğer vücuda bir şey dokunmuş olsa ve pis bir şeyle kirlense, engerck yılanı ona dokunmaz. Su nanesi ve öz suyu ve de onun pişmişi deriye sürülse o kişiyi engerek yılanı sokmaz. Sirkeli suda nışadır eritilip serpilse ve engerek yılanı kaçar. Hardal engerek yılanını öldürür. Eğer engerek yılanının geçeceği yere hardal konsa, oradan geçmez. Ayrıca oruçlu kişinin ağız salyası da onu öldürür; özellikle bu tükürük nışadırla karıştırılmışsa çok öldürücü olur.

Akrep Kovma ve Öldürme[285]

Sıcak mizaçlı oruçlu kişinin tükürüğü akrebin üzcrine bırakılsa, onu öldürür. Eğer onun üzerine turpun öz suyu ve ezilmiş turp konursa ve yine turp yaprağı ve aynı şekilde reyhan ona sürülürse, hayvan ölür.

Akrebi[286] Yerinden Çıkaran Tütsüler

Günlük, arsenik, koyun pisliği, koyun iç yağından eşit miktarda alınır; eritilip şerbet yapılır ve akrebin bulunduğu yerin yakınında tütsü şeklinde uygulanır. Eğer kesilmiş turp akrebin bulunduğu yerin içine konursa oradan çıkmaya cesaret edemez. Akrep tütsüsü de akrep için kullanılır. Aynı şekilde arsenik tütsüsü de kullanılır.

Pire Kovma

Eğer eve ebucehil karpuzu dökülse, pireler, birbiri üstüne atlayıp harap olup ölürler. Aynı şekilde pişmiş keçiboynuzu, kaynamış böğürtlen de aynı etkiyi yapar. Demişlerdir ki: Eğer teke kanı evin içinde bir çukurda bulunsa, pireler orada toplanır ve daha sonra ölürler. Aynı şekilde kirpi yağı bir odunun üstüne sürülse, pireler onun üstünde toplanır. Pire kükürt kokusundan kaçar ve defne yaprağından da kaçar. Pire otu denen bir ot eğer yatağa konsa onda (pire) sarhoşluk oluşup, sağ kalamaz; yaşamaz.

---

285 TM: Zehirli vc Tehlikeli Hayvancıkları Kovma

286 TM: Zehirli hayvanları

Sivrisinek ve Tahtakurusunun Uzaklaştırılması

Çam odunu talaşı ile tütsülenir veya bakır sülfat ya da siyah kimyonla tütsülenir veya her ikisi de tütsüde kullanılır. Aynı zamanda kuru bitotu ile tütsü yapılır ve kükürt, balsam, *kunura (veya fuzra?)* denen bitkinin dikeni, ineğin iç organları ile tütsü yapılır. Üzerlik tütsüsü veya yatak üstüne konduğunda pireyi kaçırır. Selvi yaprağı ve cevizi de tütsü olarak kullanılır. Kaynatılmış acı bakla kökü eve serpilse, pireleri uzaklaştırmakta yararlı olur. Siyah kimyon ya da onun pişmişi veya üzerliğin pişmişi ya da pişmiş pelin otu veya sedef otu pireleri kaçırır.

Gelinciği Evden Uzaklaştırma

Denir ki: gelinciği evden uzaklaştırmak için sedef otu dumanı kullanılır.

Fareyi Uzaklaştırma ve Öldürme

Fareyi kurşun oksit ve çöpleme öldürür. Yine çöpleme, ban otu, aynı şekilde lahana kökü, fare soğanı, demir cürufu ve sarı demir de fareyi öldürür. Bu zikredilenler, aynı zamanda, fareyi evden uzak tutar. Eğer erkek fare derisi yüzülüp eve bırakılsa veya farenin testisi kurutulsa veya kuyruğu kesilse, evde başka fare varsa, diğerlerini kaçırır. Denir ki, farelerden biri bir iple bağlanıp evde bırakılsa, diğer fareler evden kaçar. Bu söyleyenin kendi görüşleridir.

Karınca Kovma

Eğer onların hücrelerine katran konursa onlar kaçar. Aynı şekilde mıknatıs ve öküz safrası, karasakız, çöpleme de karıncaları kaçırır. Karıncanın kendisi tütsüleme olduğunda kaçar.

Sinekleri Kovma

Arsenik sütün içine konup, onun üzerine sinek konsa onun dumanı sineği hemen öldürür; kendir dumanı, pişmiş siyah çöpleme de sinekleri öldürür.

Büyük Eşek Arısı

Kükürt buharı ve sarımsak buharı, büyük eşek arılarını kaçırır ve hatmi öz suyu veya ebegümeci öz suyu ve de w da eşek arılarını kaçırır.

Bokböceklerini Kovma

Bokböceklerini, dediklerine göre, çınar ve özellikle yapraklarının dumanı kaçırır.

Beyaz Karıncaları Kovma

Tarla kuşu ve çavuş kuşu olan ağaçta ağacı yiyen beyaz karınca olmaz. Çavuş kuşunun bir organı ve tüyü tütsülense, tütsünün beyaz karıncaları öldürdüğü söylenir.

Güve Kovma

Pelin otu elbisenin bozulmasını, çürümesini engeller ve aynı zamanda nane de aynı görevi yapar. Aynı zamanda ağaç kavunu kabukları da bu iş için yararlı bir ilaçtır.

Yılan Çeşitleri

Yılanların işini bilen ve tabiatını tanıyan âlimler onları 3 sınıfa ayırmışlardır. İlk kısımda çok şiddetli olan yılanlar bulunur; onların soktuğu kişinin 3 saatten fazla yaşayamayacağı söylenir. Ona *sum* (*sağır)* derler. Ona ilaç verilmez ve tedavisi mümkün değildir. Ona (yılanın soktuğu kişi) ateşle dağlama yapılması yararlı olabilir. Şüphesiz zehirli yer dağlandığında, o doku yanar ve damarları daralır. İlaç olarak, taze balık kullanılır. Sonra hasta kusturulur. Daha sonra tuzlu balık doluluk oluşturur. Daha sonra da başka ilaçlarla tedaviye devam edilir. Eğer zehir zayıfsa sıkıca bağlamak yeterli olacaktır. Sonra diğer ortak ilaçlar uygulanır. Üçüncü gruptaki yılan zayıftır; o öldürücü olmayabilir. Orta gruptaki yılanların ısırması durumunda tedavi 3 ila 7 gün sürer.

Demişlerdir ki, büyük karayılan ve benzerlerinin ısırmalarında yaranın tedavisi yapılabilir. Çünkü onlarda pek az zehir olup, onlara çok zehirli yılanlar soktuğunda uygulanan tedavi uygulanmaz. Demişlerdir ki: Birinci grupta olan zehirli yılanlar da birkaç çeşittir. Örneğin bir grubu *meleke* diye adlandırılır.[287] Yunanlılar ona *basilikus* derler. Yunanca *silikus* da denir. O sesi duyulduğunda öldürür. Onun rengi kırlangıca benzeyeninkine *kırlangıç* da denir. Uzunluğu yaklaşık 1 *zira*'dır. O 2 saatten önce öldürür. Onlardan *iskuyus* diye adlandırılan

---

[287] TM: göz kuyruğu ile bakar ve göz ucu ile bakar veyahut sesini işitme ile öldürür.

yılanın derisi şiddetli kurudur. Onun için ona bu ad verilmiştir. O 3 ila 5 zira' uzunluğundadır. Rengi kül rengiyle sarı arasındadır. Gözlerinde çok yoğun ışık vardır. Bir başka çeşidi ısırdığı kişiyi 2 ila 3 saat içinde öldürür. Onlardan biri de salyangoz denen çeşittir. O salyangoz gibi tükürük atar; dişleri arasından salgısını ileri fırlatır, atar ve tükürük ulaştığı kişiyi öldürür; salyangoz gibi kokusu vardır. Onun 2 zira'boyu vardır. Rengi kül rengindedir; sarıya bakar. Onun ısırdığı kişi ağrı hissetmeden ölür. Bu gruptakileri *Kitap*'ta bir daha geri dönmemek üzere anlattık.

Ancak sen bilmelisin ki bu zikrettiklerimizi tedavi etmenin bir anlamı yoktur. Dediğimiz gibi, yılan ısırmasının tedavisinin az da olsa yararı olur.

Diğer bir grup yılan ise çarpıp, vurup inciten yılanlardır. Bu grup yılanlar Mısır sınırları içinde çoktur. Bazıları 2 boynuzu vardır; çeşitli renktedirler bronz, kurşuni, kırmızı, koyu kırmızı ve bal rengindedir. Bazısı engerek yılanı yaradılışındadır. Bazısının çengel gibi dişler vardır; hemen öldürür; büyük yılanlarınkine benzer. İkinci grup engerek yılanları ve benzerleri de çeşitlidir. Onlardan bir grup asıl engerek yılanıdır ve bazıları da sonradan oluşan engerek yılanıdır; yerde kalırlar. Bazısı hararet yapar. Diğer bazıları ise, bizim zikredeceğimizdir.[288]

Engerek yılanlarının çeşitleri konusunda anlaşmazlık vardır. Muhtemelen bir çeşitte uyum vardır. Eğer farklılığı erkek ve dişi oluşunda ise, erkek yılanın zehri daha az, dişi yılanınki daha çoktur. Bir grup hekim şöyle demiştir: Dişi yılanlar erkek yılanlardan çok daha kötüdür. Yine yaş olarak bakıldığında gençleri yaşlılara göre, daha kötüdür. Büyüklük olarak bakıldığında uzun, iri olan küçüğe göre, daha kötüdür. Eğer onların 2 çeşidi varsa ancak mekân olarak bakıldığında kurak, susuz yerlerde olanlar, verimli vadide imkânları bol, sulak yerlerde yetişenlerden daha kötüdür. Ancak onların doluluk hali ve boşluklarına göre, aç olan tek olana göre, daha tehlikelidir. Ancak tepki açısından bakıldığında, kendinde bir sıkıntı varsa, o yılanın hiddeti daha fazladır; daha tehlikelidir. Zaman olarak bakıldığında, yazın yılanın tehlikesi daha kötüdür. Derler ki, bir cinste (aynı cinste) uzun olan daha tehlikelidir; daha kötüdür.

---

288 TM: Yüce Allah nasip ettiyse ve bazı yılanların ayrılığı, çeşitleri bakımından olmaz. Belki tek çeşitte de ayrılık olur.

Bazıları derler ki yılan zehri ve yılanlar (engerek yılanları) soğukluk oluşturur. Bu bazen doğru olmayabilir. Oluşan soğukluk yakıcılığın oluşturduğu soğukluktur. O çok fazla yoğun ve sıcak zehriyle öldürücüdür. Onun yoğun sıcaklığı bedene yayılır; bedeni sarar, ancak bu yoğun sıcaklık bedeni adeta yakar ve onu adeta dönüştürür; soğutur.[289] Ancak yoğun sıcaklık olmazsa ve kalbin hakiki ateşi yoksa el ve ayakları ısıtmaz.

Bir grup hekim şöyle demiştir: Aslında zehir soğuktur ve kan kalpte toplanır ve onu dondurur, bundan dolayı cidden harabiyet oluşur. O olmazsa aynı zamanda, muhtemelen yoğun sıcaklığın çözüp, eritmesiyle kişiyi öldürür. Sıcaklık canlının harabiyetini ve hiddetini artırır; adeta ondan dolayı ölümü hazırlar. Sıcaklık vücudun hareketlerini artırır ve onu adeta şiddetlendirir; adeta öldürücü hale gelebilir.[290] Bunun doğrulanmasına gerek yoktur, çünkü küçük haşeratlar için bu doğru değildir. Ancak büyük hayvanlar için doğru olabilir. Bu delilin bozukluğuna eşek arısının cidden sıcak mizacı delildir. O kışın kendini ölü gibi gösterir; hareket etmez.[291] Yılanlarda sıcak mizaçlı olup, kışın hareket etmezler; hareket mizaçlarına zıttır. Şüphesiz onların bir iş yapması söz konusu değildir.

Basilikus Isırması (Sokması)

Öncelikle o sağırdır ve kötüdür. O engerek yılanının bir türü müdür; bilinmez. Bir kavim demiştir ki o *meleke* diye adlandırılır. Çünkü onun başında taç vardır. Uzunluğu 1 karıştan 3 karışa kadar olabilir ve başı cidden sivridir. Onun gözleri kırmızıdır ve Rengi siyaha yakındır ve sarı da olabilir. Onu tahrik edip üstüne gelen her şeyi yakar. Onun bulunduğu yerde hiçbir şey yetişmez. Eğer onun olduğu yerde uçan bir hayvan geçse düşer ve o hayvanın gücü kalmaz; hissizleşir; harap olur; hareket edemez. Onun sarı renkte olanı, bir karış uzakta olanı

---

289 TM: zehir daha güçlü olduğunda doğal ısıyı yok eder ve doğal ısının ortaya çıkmasını sağlar. Çünkü vücudu ısıtan yaradılıştadır. Onun alevlenmesi ve hastalıktan kurtulup kalkmasıyla vücut ısınır ve ne zamanki doğal ısı olmasa ve ancak kalpte ateşin kuvveti hafif geri kalsa ateşlilik oluşmaz; el ve ayakları ısınmaz.

290 TM: Soğuk mizaçlı oldukları ortaya çıkmış olur ve soğuk mizaçlı olan zehirli hayvanların soğuk olduğu ortaya çıkmış olur.

291 TM: onlar baş aşağı koşar.

bakışıyla öldürür. Denmiştir ki, ona bakan kişi ölür.[292] Onun bakışıyla ölmüş kişiye bakan kişi de ölür. Ona bakanın öldüğü görüşü doğru değildir; böyle bir şey olamaz. Onun ısırdığı kişinin vücudunda şiş olur; kanama olur ve hemen ölür. Bu hayvanlar yüzünden hayatını kaybedenlere yaklaşanlar da ölür. Yazıldığına göre, onun civarındakiler de onun verdiği hasardan kurtulamaz. Ancak bazen bazıları ona dokunur ve çoğunlukla da o dokunan kişiler helak olurlar. Ona asa ile dokunanlar bu dokunmadan zarar görmediler. Bir atlı atıyla ona dokundu; at da kendisi de öldü. Bu yılan Türk illerinde çok bulunur

Yılan Isırığı ve Belirtileri: Herhangi bir sebep yokken kişinin öldüğü gözlenir. Özellikle eğer orada yılanın oynatıldığı bilinmiyorsa, ona asla tedavi uygulanmamalıdır.

Harmana[293]

Harmana adlı yılanın özellikleri şüphesiz mekkenin[294] niteliklerine benzer; o sadece ısırarak öldürmez; muhtemelen salyası ile ve de çıkardığı ıslık gibi sesle de öldürücüdür. O ısırdığı hayvanı parçalar. İnsanlar onun yaklaştığı hayvanı öldürdüğünü söylemişlerdir. Her ne kadar onların benzeri büyüklükteki yılanlarla karıştırıldığı söylenmişse de onlar ölçüleriyle başka yılanlarla karışmaz. Onların boyunun tahminen 1 ila 1,5 zira' arasında olduğu söylenir. Onun ısırdığı kişinin tedavisi yoktur. Şüphesiz 2 dirhem haşhaş ve kunduzhayası, 1 dirhemc kadar ısırılan kişiye verilirse yararlı olabilir.

Kırlangıç Adı verilen Yılanın Isırma Alametleri

O da yılan çeşitlerindendir. Onun soktuğu kişiyi hıçkırık tutar.[295] Onun tedavisi yılanın zehrine göre yapılır.

Kuru Asiyus Isırması Belirtileri

Onun ısırık belirtileri kırlangıç ısırığının belirtileridir. Onun ısırdığı kişinin rengi değişir; yeşilleşir ve çoğunlukla gözkapaklarında düş-

---

292 TM: Bu söz doğru değildir.

293 TM: germana

294 TM: meleke

295 TM: Üç yüz adımdan dört yüz adıma kadar olan mesafeye boy derler.

me olur; organlarda soğuma vardır; hasta komaya girer. Onun tedavisi söylediğimiz gibidir.

Yasiyus Denen Yılan ve Salgısı

Onun ısırmasıyla hissizlik, uyuşukluk oluşur; ısırılan kişinin hareket kabiliyeti kaybolur; sonra *askiyus*la ilgili anlattıklarımız uygulanır. Daha sonra hasta esner ve gözünü yumar, boynunu büker; tetanos ve düzensiz nabız belirlenir. His yoktur, ancak korkunç bir acı hissi vardır. Kişi parmağını ağzına sokarak kusturulur. Bazıları bu yılanın *asilus* olduğunu söylemiştir. Onu başını yukarı kaldırmasıyla belirlerler ve başını kaldırıp zehrini dışarı fırlattığını söylerler. Biz onun anlattığımız şekilde salyasını dışarı fırlatıp fırlatmadığını veya bir başka yılan olup olmadığını bilmiyoruz. Ancak onun ısırığının belirtilerinden iğnesinin küçük olduğunu ve şiş oluşturmadığını söylemişlerdir. Onun ısırdığı yerden pek az siyah kan akar. Onun zehrinden göz tabakalarının etkilendiği, karında ağrı oluşturduğu; öncelikle kalp, akciğer ve karaciğerde ağrı oluşturduğu bilinir. Daha sonra hastanın göz kapakları kapanır; hastada koma hali oluşur. Hasta 3 gündüzden fazla yaşamaz. Onun tedavisi bizim anlattığımız zehirlenme tedavileri gibidir.

Mukrine (Boynuzlu Yılan)

Boynuzlu yılan da zehirli cinstendir. Onun uzunluğu 1 zira'dan 2 zira'a kadar olabilir. Onun başının üstünde boynuza benzeyen 2 çıkıntı vardır. Onun vücudu kül rengindedir; karnı üzerinde küçük, kurumuş, katılıp kalmış kurtlar var gibidir; hareket ettiğinde hışırtı gibi, gıcırtılı bir sesler duyulur. Dişleri düzgündür; eğrilmemiştir. Bu yılanlar genellikle kuru yerlerde bulunur. Bir grup şöyle demiştir: Boynuzlu yılanın bir cinsi de *kısa* adını taşır. Bunun sebebi onların boynuzlarının kısa ve düşmüş olmasıdır. Onun boyu da kısadır. Çoğunlukla onların 2 dili olup bunlar büyüktür. Bundan dolayı ona *luhaniyye (2 dilli)* de denir.[296]

Yılan Isırmasının (Isırığı) Belirtileri: Yılan soktuğunda o yerde çivi sokulmuş hissi oluşur; kişi ağırlık hisseder; göz kapakları açıktır; baş dönmesi ve göz kararması olur; aklı gider. Onun tedavisi zehir tedavisi gibidir. Boynuzlu yılana ait tedavide hastaya şarapla turp tohumu içirilir ve özellikle kusturulursa yararlı olur. Kustuktan sonra, ona

---

296 TM: ona sakallı adı da verilmiştir.

kimyon ve hindiba verilmesi yararlı olur. Yine suşam da yararlıdır. Susamla şarap içilse yararlı olur. Kunduzhayası ile şarap da yararlı olur; yabani nane, şarap ve turp tohumu çok yararlıdır. Isırılan yerin üzerine katranla dövülmüş tuz karıştırılarak uygulansa veya dövülmüş soğana sirke karıştırılarak uygulansa yararlı olur.

Oderis (Ouderis) ve Kerusuderus Denen Yılan Isırması

Bu zehirli yılan Yunanca *oderis* diye adlandırılır; suda yaşar. Onun karada yaşayanına *kerusuderus* denir. O küçük zehirli yılanlardandır. Boynunda işareti olanı daha da kötü ve daha da zararlıdır. O ısırdığında, ısırdığı yerde şiddetli ağrı oluşur; iltihaplanır. Daha sonra orası yeşillenir; oradaki dokuda yenme oluşur. O kişide baş dönmesi olur. Hasta pis kokulu şeyler kusar; hareketleri düzenli değildir; güç kaybı vardır. Çoğunlukla hasta 3 saat içinde helak olur; bu süre 3 saati geçmez. Şüphesiz yılanın zehri ısırdığı yerden içeriye doğru inmiştir. Onun zehri sıvıdır. Öncelikle hasta güçlü olabilir. Ancak hastalığın zorlu olmasından dolayı, hastanın kurtulması mümkün değildir.

Tedavi: Onun tedavisi genel ilaçlarla yapılır. Ona ait reçetelerden birine göre, temizlenmiş selvi cevizi, bitotu; her birinden 2 dirhem, ballı suyla veya şarapla içilir. Aynı şekilde loğusaotundan 2 dirhem, şarapla veya sirkeyle karıştırılarak içilir. Aynı zamanda *frasiyyun (marribium)* suyu içilir ve Hint narı ile zeytinyağı, dağ yarpuzu otu palamut kökü kabukları ve benzerleriyle yakı yapılır veya karışım lapa şeklinde uygulanır. Lapanın terkibine arpa unu da karıştırılır.

İdris

Şüphesiz burada genel olarak, idristen söz edilmektedir. Bence bu bilgi pek de güvenilir değildir. Ancak *ederyus* denen yılan tektir ve bu konudaki kitaptaki sınıflamaya göre, Yunanca kitaplarda veya yılanlarla ilgili kitaplarda bu yılanla ilgili açıklama yoktur, ancak sadece bir kitapta kapsamlı bilgi verilmiştir.[297] Onun ısırığının belirtileri hakkında şöyle söylenmiştir: Onun ısırmasıyla, orada cerahat oluşur ve cerahat genişler ve büyür. O renk değişimine sebep olur; ondan çok miktarda

---

[297] TM: fakat Yunan sözlüğü yazısında kayıtlı olmamakla, tek sözlükte çeşitli yazı oluşunun duyulduğuna göre idris azeri yazılmıştır veya başka yılandır ve fakat azeris resmini nakleyledığim nüsha sahibi o yılanı tarif eder.

siyah sıvı çıkar. Bu cidden pis kokuludur. Onun tedavisi uzun zaman alır ve çok zordur. Bu tedavi cevap vermiyorsa burada başkasını denemek gerekir. İkinci grup yılanları da gözden geçirmek gerekir.

Engerek Yılanlarının Isırması Hakkında Açıklamalar ve Hükümler

Engerek yılanlarının kötülüğü ve grupları zikredildi. Ancak onların dişileri daha az tehlikelidir. Dişi yılanın ısırması, ısırılan yerde 2 köpek dişinden daha fazla diş izi olmasından anlaşılır. Öncelikli olarak köpek dişi izlerinin olduğu yerde kan vardır; sonra oradan sulu irin akar. Bazen başlangıçta bir sıvı akar; sonra o sıvı yeşil olur; sonra da pas yeşili olur. O daha sonra zehre dönüşür ve zehrin rengini alır, bulunduğu yere ağrı verir. Daha sonra o ağrı bütün vücuda dağılır. Daha sonra da sıcak, kırmızı bir şiş oluşur ya da çok sayıla püstüller oluşur; sanki orada ateş yakmış gibidir; katran rengini alır. Bazen orada çıban oluşur; sonra ışıkta bu şişler yeşillenir; hastanın ağzı kurur ve iç organlarında iltihap ve vücutta yüksek ateş ve titreme belirlenir. Hasta soğuk terler döker; rengi bozulur ve yeşile döner vücudu sarsılır; baş dönmesi olur. Solunumu değişir; azalır. Kişi adeta tıkanıyor gibidir. Bazen sıvı şeklinde hıltlar kusar; idrar atmakta zorlanır; başı ağırlaşır. Bazen burnu kanar; sırtında ağrı hisseder. Sonra soğuk ter boşanır; titrer ve bayılır. Hasta çoğunlukla üçüncü günü ölür. Bazen yedinci güne kadar yaşamayı başarır.

Engerek Yılanlarının Isırması
Bu Tedaviler Kanun Gibidir.

Sen engerek yılanları ısırmasında uygulanan tedavilerin ortak olduğunu görürsün. Engerek yılanları soktuğunda tedavi ortaktır. Onların tedavisinde daha güçlü ilaçlara ve panzehirlere doğru gidilir. Eğer tedavide gecikilirse tiryakların çok yararı olur. Bazen de tiryaklar yararlı olmayabilir. Ancak bu pek de alışılmış bir durum değildir. Yararlı olmayan tiryakın zehirle birlikte hareket etmesi mümkündür. Şüphesiz o kişi, mizacının zehirden zarar görmesini istemez. Bazen bütün tedavi de bunun zıddı bir durum ortaya çıkabilir.[298] Aynı şekilde pırasa ve soğanla şarap içmeyi artırırsa, kişide zehir bulunmaz.

---

[298] TM: Fakat onda zehire alet olmak ne kadar uygun ise aletleri mizaca uygun kullanılır ve mizaç onu zararlı olan nesnelerde kullanmaz ve mizaca aykırı olan nesne yabancı aletleri kullanmaya gücü yetmez. Meğerki zehirde ve yabancı nesnede şiddetlenme ile birlikte olup

Bazı kişiler şöyle demişlerdir: Eğer erkek geyik penisi pişirilip hastaya yedirilirse, yaralı olabilir. Üzerlik özel ilaçlardandır. Aynı zamanda ağaç kavunu içi ve ağaç kavunu çekirdeğinin içi de engerek yılanı zehrine karşı kullanılan güçlü bir tiryaktır. Yine onun için özel tiryaklardan biri de anason ve *aksunafun* 18 dirhem, biber 4 dirhem, yuvarlak loğusaotu kurusu, kunduzhayası, sarı sakız; her birinden birer dirhem alınıp macun haline getirilip sürülür ve az bir kısmı şerbet şeklinde içirilir. Yine sarısakız, kunduzhayası, biber, kırmızı arsenik; her birinden 2 dirhem alınıp dereotu tohumundan 2 ukiye alınarak macun yapılır ve deriye sürülür. Yine kara yonca, yuvarlak loğusaotu, yabani sedef otu alınır. Bazıları yabani sedef otu yerine üzerlik konması gercktiğini zannederler. Muhtemelen sedef otunun kendisinin kullanılacağını zannederler. Hâlbuki yabani sedef otu kullanılır.[299]

Ona çok yağ gereklidir. Özellikle de eski yağlar yararlı olur. Çoğunlukla halis eski iç yağı tek başına yararlı olabilir. Hasta banyoda süt içine oturtulur; o uyutmamağa ve uykudan uyandırılmağa çalışılır; yürütülür ve bazen de hamama sokularak terletilir. Daha sonra oluşacak sükûnet ona yararlı olur. Bu hal kötü bir durumun sanki üflenerek son verilmesi gibidir veya şanssız durumun uçup kaybolması gibidir. Şüphesiz bu karışımdan 4 ukiye miktarında alınıp mutedil bir miktarda üzüm şarabıyla içirilmesi çok daha yararlı olur. Bir grup hekim de 4 ukiye şarapla karıştırılması yerine uygun bir miktarın karıştırılmasını söylemişlerdir. O da yine yılan zehri için iyidir.

Bir grup hekim ise şöyle der: Zehirlenen kişi yabani soğanı alır ve çiğnerse ve suyunu çıkarırsa ve o suyu emerse onu geri kalan posasını lapa olarak ısırılan yere uygularsa elbette ölmekten kurtulur. Bir kısım hekimde bu hastalarda kurbağa çorbasını denemişlerdir; onun sıkıntıdan kurtulmakta yararlı olacağını düşünmüşlerdir. Eğer hastalar, tuzlanmış gelincik eti, nehir yengeci, deniz kaplumbağası kanı yerlerse iyi geldiğini söylemişlerdir. Bir grup hekim de şöyle demiştir: Yılan taşı denen taş yılanların ısırdığı yere üstten bağlanırsa yararı olur.

---

mizaca galip olanlar ve aleti zararlı olan nesnelerde mizaca karşı kullanalar.

[299] TM: Muhtemelen yabani sedef otu sedef otu özünden bir sınıftır.

Engerek Yılanı Isırmasında İyi Gelen Diğer İçecekler

Doktorlar derler ki, yabani kereviz, dendiğine göre bu konuda yararlı olur; azak eriği kökü, loğusaotu yaprağı ve kökü, sarı sakız kökü ve şeytan şalgamı, üzüm asması veya ağaç mantarı alınıp, hangisi olursa olsun, tatlı şarap içinde 1 dirhem içilir. Aynı zamanda, *angulus* yani farekulağı denen bitki de iyi gelir. Aynı şekilde kimyon, özellikle dağ kimyonu, lahana suyu veya Arap zamkı 2 dirhem, yeşilbiber veya Yunan siklameni veya selam otu ya da kökü veya üzerlik tohumu, pırasa suyu veya enginar suyu yararlı olur. Yine yararlı olanlardan tavşan renneti, özellikle burçak unu, bilhassa kadın sütü içinde zencefil, içilmesi yararlıdır. Yabani anason veya *hazanbal (Suriye ve bugünkü Irak çevresinde halkın yılan ısırmasında kullandığı bir bitki)*, kökü içilir. Hazanbal Türklerin yaşadığı yerlerde bilinen bir bitkidir. Bunun engerek yılanı ısırmasında büyük yararı vardır. Loğusaotu ve kara yonca kökü de yararlıdır.

Tahmin edilir ki, süt içine konup içilirse bu terkibin büyük yararı vardır. Hemen sağılıp alınan süt de kullanılır. Zannediyorum ki feravi ve buşenç denen tiryaklar da yararlıdır. Bu tiryaklar bütün deliliklerde ve engerek yılanı ısırmalarında zikredilmiştir. Çavşır 2 dirhem sirkeyle uygulanır; yine Arap zamkından 3 miskal veya eşekturpundan alınıp, hastaya verilir. Bunlar da engerek yılanı ısırmalarında yararlı olan iyi ilaçlardandır. Keçi pisliği, şarap içinde özenir vc içilir. Bütün çok ince kesip parçalayabilen ilaçlar içilir. Özellikle sarımsak, soğan, pırasa, turp ve suyu, bütün tuzlanmış yiyecekler, özellikle kurutulmuş ve tuzlanmış gelincik pişmiş akrep, horoz taşlığı ve diğer kuşların taşlıkları yararlıdır. Çok yararlı öz sularından sedef otu öz suyu, elma yaprağı öz suyu, mercanköşk öz suyu ve sirkenin kendisi kaynatılıp 4 ukiye verilir ya da içirilir. Lahananın yapraklarının öz suyu ve insan idrarı da ilaç olarak önerilmiştir.

Dışarıdan Uygulanacak İlaçlar

Bu yakılar ısırılan yerde şiş oluşmadan önce uygulanmalıdır. Ardıç, defne tohumu, papatya, özellikle pişmiş ada soğanı, fiğ unu. Hepsi tek tek ve karışım şeklinde şarapla uygulanır. Eski peynirle de yakı yapılabilir; iyi gelir. Parçalanmış tavuk cidden gayet iyi bir yakı malzemesidir. Aynı şekilde engerek yılanı etinden ve parçalanmış kurbağalardan da iyi yakı olur. Bitkisel yağlardan defne yağı veya pişmiş defne yaprağından elde edilen yağ da yararlıdır.

Amudiyus ve Bestin[300] Diye Adlandırılan ve Isırdıkları İnsanlardan Temiz Kan Akıtan Yılanlardan Yapılan İlaçlar

Bunlar kötü yılanlardır. Eğer deriyi ısırırlarsa deriden ve gözeneklerden kan sanki kaynaktan fışkırıyor gibi akar. Hatta iyileşmiş yaralardan bile kan akar. Bununla birlikte eklemlerde ağrı olur; hasta kan kusar ve kan tükürür. Âlimler bu konuda şöyle demişlerdir: Bu iki yılanın da vücutları kumludur; üstlerinde siyah veya beyaz noktalar vardır. Vücutlarının uzunlukları boynuzlu yılanlarınınkinden daha uzundur. Bazıları onlar için şöyle demiştir: Onlar engerek yılanlarından daha küçüktür ve başları ve kuyrukları incedir. Onların rengi kül rengindedir. Bazen siyah olabilir; kırmızı veya beyaz da olabilir. Bazısının üstünde beyaz birbirini kesen nehir akıntısı gibi beyaz çizgiler vardır. Karın derisi kurudur; hareket ettiğinde haşhaş dalları gibi hışırtılı bir ses çıkarır. Onun hareketleri ağır ve dişleri düzgündür. Bunlar zehirli yılanlar olup, biz onları birinci gruba koyarız. Bu yılanlar derinin gözeneklerini ve derideki damarları patlatırlar ve çok fazla kanın akmasına sebep olurlar. Bazen onlardan pek az sıvı akar; bu sıvı iyileşmiş yaraları bile kanatır; yorar, hatta göz kenarlarından kan akar. Hasta kusar ve kan tükürür; burnundan kan gelir; midesinde ağrı oluşur. Bazıları demişlerdir ki o kısımda şiş olur ve orası kararır; hafif bir sıvı akar. Hastanın karnı gevşektir, nefes darlığı oluşur; idrar atımında zorlanır; kol ve bacakları gevşektir. Bütün vücudunda öyle bir hal vardır ki, hasta adeta kendini unutmuştur. Onda tetanos oluşur; dişleri dökülür ve ısırılan kişi ölür.

Tedavi: Onun tedavisi piton ve engerek yılanlarının tedavisine yakındır. Bu yılanların soktuğu (ısırdığı) kişiye çok miktarda şarap içirilir ve daha sonra kusturulur. Sonra da yemek yedirilir; örneğin tuzlanmış sarımsak yedirilir ve tekrar kusturulur. Daha sonra kuru üzüm ve turp tohumu yedirilir. Bunların yararı olur. Özellikle şarap, haşhaş özü ve mavi süsen köküyle şarap içirilir. Şarapla yumurta beyazı da yararlı olur. Bu yılanın ısırmasında kanama olduğu için semizotu, arpa unu, haşlanmış üzüm asması yaprağı veya sinir otu veya mazı ile hazırlanan lapa yararlı olur. Kanı durdurmak için dağlama yapılır; pırasa, ısırgan

---

[300] TM: nestis

otu, sedef otu arpa unuyla ve yumurtanın beyazıyla karıştırılarak, lapa olarak ısırılan yere uygulanır.

Mutasa

Demişlerdir ki *mutasa* denen yılanın boyu bir karıştır; vücudunda çok sayıda siyah lekeler vardır. Başı küçüktür; boynu kalındır; kalın boyunla başlayıp vücudu kuyruğa doğru incelir. Bir grup hekimde şöyle demiştir: Bu yılan Şam ve Habeşistan'da bulunur; şekli engerek yılanınkine benzer; rengi onun kuyruğunun rengindedir; vücudu kuyruğu kadar siyahtır. Vücudu ve kuyruğu birbiriyle uyumludur.

Bir grup hekim şöyle demiştir: O yılan kıyılarda yaşar. Yine bir başka grup ise şöyle der: Bu yılanın ısırdığı kişinin karnında yanma olur; iltihap oluşur. O suya kanmaz ve muhtemelen aldığı suyu idrarla veya terle dışarı atamaz. Bundan dolayı bütün bedeni şişer ve bütün damarlarının içinde su akar.

Tedavi: Onun tedavisi diğer yılanlarla ortaktır. Bu yılan tarafından ısırılan kişiye çok miktarda bitkisel yağlar verilmelidir ve kusturulmalıdır. Sonra ona rutubetini ve yüklendiği sıvıyı atabilmesi için lavman yapılır. Böylece hastanın içtiği su aşağıya çekilir. Ona idrar söktürücü ilaçlar verilir. Örneğin pişmiş kereviz, Hint sümbülü, tarçın, kedi otu, şeytantersi, kaya maydanozu ve benzerleri verilir. Dışarıdan kireç ve zeytinyağı ile tuzla yakı yapılır. Bizim kuduz köpek ısırması ilgili olarak zikrettiğimiz yakılar burada yararlı olabilir.

Sıçrayan ve Zıplayan Yılanlar

Bu yılanlar küçüktür; incedir ve kısadır. Bazen ağaçların dallarında beklerler ve etrafı gözlerler ve ağacın altından birisi geçerken üstüne atlarlar; soluğu o kişinin üstünde alırlar. Diyorum ki ben bu yılanı Dehistan bölgesinde gördüm. O kırmızıya benzer bir renktedir ve cidden çok tehlikelidir. Bir grup hekim dedi ki: O ısırdığında kişi büyük acı hisseder ve bütün vücudunda sıcak şiş oluşur. Benim gördüğüm cinste yılanın soktuğu hasta öldü. Dediler ki: Onun tedavisi diğer yılan ısırmalarıyla ortaktır; engerek yılanının ısırmalarındaki ilaçlarla tedavi edilir. Kaynaklar *enfisya* denen bir yılandan bahsetmiştir. Onun iki tarafa da zıpladığını söylemişlerdir. Ben bu sözün doğruluğunu ve hayvanı iki tarafa zıplayıp zıplamadığını araştırmadım. Ancak onun

hakkında bilgi verenler onun kalınlığının vücudunun her tarafında aynı olduğunu söylediler. Genişliği ortasındaki ile aynıdır. Zannediyorum ki bu yılan benim gerçekten gördüğüm yılandır.

Meşe Ağacı ve Dersus veya Deriyus

Bu meşe ağacına ait güçlü bir canlıdır.[301] Onun ısırdığı yerde cilt soyulur; tedavi görenin derisi soyulduğu gibi, tedaviyi yapan kişinin de derisi soyulur Onun kötü bir kokusu vardır ve onu öldürenlerde de bu pis kötü koku vardır. Bu pis kokuyu kişi koklarsa aptallaşır, sersemler. Onlarda engerek yılanı sokmuş olduğunda oluşan arazlar görülür.

Tedavi: Onun tedavisi engerek yılanı soktuğunda uygulanan tedavidir. Ona özellikle uzun loğusaotuyla şarap içirilir. Aynı şekilde çiriş otu ve şarap iyi gelir. Meşe ağacı köküyle[302] ona yakı yapılır

Cavresiye

Bu da yılan cinsindendir. Onların rengi darı rengindedir. Onun ısırmasının belirtileri engerek yılanı soktuğunda görülen kötü arazlar gibidir ve onların tedavisi de aynı ilaçlarla yapılır.

Sistani[303]

Demişlerdir ki: Onlar 2 yönden zıplayan yılanlara benzer. Ancak onlar kadar kötü değildir; tedavisi ise zıplayan yılanların soktuğunda yapılan tedavi ile aynıdır.

Değişik Renklerde Olan Rakşa Denen Yılan (Siyah-Beyaz Benekli Dişi Yılan)

Bazıları onların çok kötü olduğunu ve onun zehrinin ikinci günde karaciğeri yediğini, bağırsakları parçaladığını söylemişlerdir. Onun tedavisi engerek yılanlarının güçlü tedavisiyle aynıdır.

Narsettis Denen Yılan

Bu yılanın özelliği, soktuğunda oluşan yaranın belirtilerinin engerek yılanınkiyle aynı olmasıdır. Ancak yılanın ısırdığı yerde şişler oluşur; bu şişler serttir; onlardan kanlı siyah bir sıvı akar. Yılanın ısırdığı ki-

---

301 TM: o yılan meşe ağacı çok olan yerlerde olur.

302 TM: meyvesiyle.

303 TM: Beyaz benekli diye adlandırılan dişi yılan.

şiler akli dengelerini kaybederler; gözler kapanır ve çenede kilitlenme görülür. Onun tedavisi engerek yılanının ısırığında yapılan tedavi ile aynıdır. Onun tedavisini ben engerek yılanlarının tedavisinde verdim. Ancak onun tabiatını ve aslında hangi cinsten olduğunu bilmiyorum. Burada onunla ilgili bilgiyi yinelemiyorum. Bunların dışında da başkaca bir şey bilmiyorum.

Fencusus

İnsanlar bu yılanın sokmasının da engerek yılanınkine benzediğini söylemişlerdir. Ancak onun ısırdığı etin bozulduğu, gevşediği belirlenir. Kişi içine su doldurulmuş gibi olur; sanki düşünemiyor gibidir. Unutkanlık vardır. Karaciğerinde, jejunumda ve kolonda gevşeklik oluşur. Benim bu yılanla ilgili olarak başkaca söyleyebileceklerim daha önce yılan ısırmaları ile ilgili verdiğim bilgilerle aşağı yukarı aynı olacaktır. Bu yılanın illa da o gruplarda olması gerekmez. Muhtemelen kötü olanların grubundan olması yeterlidir. Bu yılanın ısırığının (sokmasının) tedavisi de engerek yılanı ısırmalarında uygulanan tedavi gibidir.

Emirzutis (Murzutis) ve Mevairus

Demişlerdir ki, bu yılanların her biri 1zira' boyundadır ve renkleri kum rengindedir. Bedenlerinde lekeler vardır. Yine demişlerdir ki bu yılanlar soktuğunda soktuğu yerde yoğun şiddetli ağrı vardır; şiş oluşur. Orada kanlı sıvı sızıntısı olur. Mesanede, karaciğerde, mide bölgesinde (hypocondria) şiddetli ağrı vardır ve hasta üçüncü günü ölür, ancak bazen yedinci güne kadar yaşayabilir.

Tedavi: Demişlerdir ki: Onun ısırığının tedavisi, genel olarak yılan ısırıklarında kullanılan ilaçlarla yapılır. Onlara has olarak verilen ilaçlar kunduzhayası, tarçın, kantaron köküdür; hepsinden ikişer dirhem alınıp şarapla hastaya içirilir. Loğusaotunun kökü ve özellikle dc uzun loğusaotunun kökünün büyük yararı vardır. Aynı şekilde *şevaşir (bir çeşit misk)* suyu ve özellikle eşekturpu kökü yararlıdır. Balla pişirilmiş, kurutulmuş, dövülüp un haline getirilmiş nar kabuklarıyla yapılan yakı da yararlı olur. Aynı şekilde kantaron ve keten tohumları, marul, üzerlik tohumları boru çiçeği, yabani sedef otu da yakı yapmakta yararlı olabilir; özellikle kokmuş yaralar için yararlıdır.

Sisruhi Denen Kokuşma Oluşturan Yılan

Bir grup hekim bu yılanın Şam ve Mısır'da yaşadığını zanneder. Onun büyük bir başı ve ince bir boynu vardır; kuyrukları daha kısadır; karınları yuvarlaktır; başlarında çizgi bulunmaz, ancak vücutlarında çeşitli renklerde çizgiler vardır. Karınlarının üzerinde yürüdüklerinde (hareket ettiklerinde) dümdüz gitmezler. Isırdıklarında ısırılan yer şişer ve orada ağrı oluşur. Yine ısırılan yerde çok kötü bir koku oluşur; deride lekeler olur; saç dökülür. Bazen yılanın ısırdığı yerde çok kısa bir süre sonra kötü bir koku oluşup, sanki hastalık iyileşiyor izlenimi verir, ancak hasta ölür; engerek yılanı çarptığında görülen ani ölümler gibi.

Tedavi: Onun tedavisi genel olarak, yılan ısırmasında kullanılan ilaçlarla yapılır Engerek yılanlarının ısırmasında kullanılan mutedil ilaçlardan kullanılır. Sonra duruma ve belirtilerine göre, yılan ısırmasında kullanılan uygun ilaçlardan verilir.

Zehri Olmayan Sadece Isırmayla Zarar Veren Yılan Grupları Onlar Cidden Kötü Büyük Yılanlardır

Denir ki, büyük yılanların daha küçük olanlarının boyu, söylendiğine göre, 5 zira'dır. Ancak daha büyük olanları 30 zira ve daha da büyük olabilir. Büyük yılanların 2 büyük gözü vardır ve alt çenelerinin altında sanki ikinci bir çene gibi sarkan bir deri bulunur. Onun ön dişleri çoktur. Bir grup bilim adamı şöyle demiştir: Bu yılanlardan Habeşistan ve Hindistan'da çok olur; Hint memleketinde olanlar daha büyüktür. Bazıları onların özeliklerini bizimki gibi vermişlerdir. Onların yüzü[304] sarı ve siyahtır. Ağızları geniş ve güçlüdür. Gözlerini kaşları örter. Boyunlarında para şeklinde bir şey vardır. Bütün yılanlarda 3 diş vardır. Ben bunlara benzer bir yılanı Hindistan dışında gördüm; boynunda sert kalın bir kıl vardı. Demişlerdir ki: onun dişleriyle ısırıp parçaladığı yerde ağrı oluşur; daha sonra o kısım iltihaplanır. Onun dişisinden erkeği daha kötüdür. Hint memleketleri dışında bu büyük yılanlardan pek bulunmaz. Yine demişlerdir ki: onların yaralarının tedavisi kötü yaraların ilaçlarıyla yapılır.

---

[304] TM: küçük.

Agazismun ve Nesr

Bu yılan da zehirsiz olan yılanlara benzer. Demişlerdir ki: agazismun sırdığında diğer büyük yılanların ısırdığında görülen arazlar görülür. Ancak nesr hakkında şöyle demişlerdir: Onun dişleri güçlüdür ve bilinir ki o eti ısırdığında oradaki eti kurutur; yarasının tedavisi zorlaşır. Onun tedavisi cidden kötü cerahatli yara tedavisidir.

Büyük Deniz Yılanı

Dediler ki: Onun ısırdığı yeri kükürt ve sirkeyle silmek gerekir. Yine bir grup hekim şöyle demiştir: Bu yılan ısırığına timsah yağı yararlı olur; onunla yakı yapılır. Aynı zamanda *larigla (bir nevi tuz)* ile tuzlanmış tekir balığı ve kurşunla, tarantula kısmında yazdığımız ilaçlarla o ısırılan yer ovalansa, yararlı olur.[305] Özellikle birinci tiryak ve reyhan içmekte yararlıdır. Ondan yakı yapmak da yararlı olur.

İki Deniz Hayvanı

İkisini de bazı bilim adamları zikretmiştir. Ben zannediyorum ki, onlar büyük deniz yılanları cinsindendir veya *semurya*'dır. Akıllı bir bilgin dedi ki, onun ısırması engerek yılanının ısırması ile aynı belirtileri gösterir. Tedavisi de engerek yılanının sokmasının tedavisi gibidir.

Diğer Bir Deniz Hayvanı, Trugurun

Trugurun ısırığı yoğun ağrı ve üşüme hissi oluşturur; hissizlik görülür ve hasta birden ölür. Onun tedavisi zehirlenenlerden soğuk ilaçlarla tedavi edilenlerinki gibidir. Bir bilgin şöyle demiştir: Yılanın ısırdığı yere keskin olmayan sirke uygulanmalıdır. Oraya defne yaprağı ile yakı yapılır ve kustus yağı, nezle otu yağı ve benzeri yağlarla merhem yapılıp, içine ada soğanı ve ısırgan otu katılarak uygulanır. Onlara içecek olarak, defne yaprağı ile şeytantersi sirkesi, sedef otu ile karıştırılıp verilir. Yine sarı sakız, biber, sedef otundan eşit miktarlarda alınır ve 2 dirhem hastaya içirilir. Bu terkip 4 ayaklı hayvanların ısırmasıyla

---

[305] TM: Bu konuda cümle Kânûn'da tekir balığı ve kurşun adı verilen tuz iza ovulmaya karşı nâfi olup, kurşunun 3 noktalı s ile bazı nüshada z ile yazılmıştır. Görünen noktalı olup gaye çakıl tuzu olmaktır. Doğru olup olmadığı tecrübeyle bilinir.

ilgili olarak zikredilen birinci tiryakın şurubu içine konularak hastaya verilir.

DÖRDÜNCÜ MAKALE
İnsan ve Dört Ayaklı Hayvan Isırığı

Bu makalede insan ısırığı, köpek ısırığı, tavşan ısırığı, kurt ısırığı ve benzerlerinin ısırığının oluşturduğu bozuklukları anlatacağız. Köpek ısırığı ile ilgili olarak, kuduz köpekler, vahşi hayvanlar, timsah ısırığı, köstebek ısırığı ve oluşturdukları bozukluklar hakkında bilgi vereceğiz.

Isırık Tedavisi Hakkında Genel Sözler: İnsan veya insanın dışındakilerin ısırığı kötüdür. Onlara ısırık tedavisi yapılması istenir. Öncelikli olarak, ısırılan yerin üzerine zeytinyağına batırılmış bir yün bez koymalıdır veya zeytinyağı ile orası ovulmalıdır. Sonra eğer istenen olmazsa, bal, soğan, bakla ezmesi uygulanır ve yine bezelye unu ile yakı yapılır; çok yararlıdır. Eğer ısırılan yerde bozukluk görülürse öncelikle biraz emmelidir veya şişe çekmelidir; oradaki zehri dışarı çekecek nitelikte ilaçlarla tedaviye başlamalıdır. Hatta o kısım cerahatlenebilir. Onun irinine bakılır ne kadar kötü olduğu belirlenir. Onun temizlenmesi gerekir. Bozuk olan güçlenmeden, tenkıye yapıp, oradaki zararlı maddeyi çekip temizlenmelidir. Isırık konusunda bizim zikrettiğimiz güçlü çekme özelliği olan ilaçlarla tedavi etmek gerekir. Şüphesiz eğer organ bozulmamışsa, onun şişmesi ve ateşlenmesi ve de orada irin oluşması engellenebilir. Ben ısırık için uygulanacak merhemler buldum. Bunların en iyisi kara merhemdir. Bu merhem ihtiyaca göre oradaki bozuk madde, su ve tuzla yıkayıp temizlendikten sonra, uygulanır.

İnsan Isırığı

Eğer insan ısırığı şiddetliyse, üzerine soğan, tuz ve bal konup bir gece ve bir gündüz onun üstünde bırakılır. Sonra kara merhemle tedavi edilir. İç yağı, mum, zift, zeytinyağı, kasnı otundan hazırlanan bu ilaç ısırık için iyi bir merhemdir. Aynı şekilde sirke, bal ve soğanla ve kille yine bir merhem yapılır. Yine kendir unu, şarapla ve zeytinya-

ğı ile merhem yapılır. Yine dana kemiği beyazlaşana kadar yakılır ve balla karıştırılarak, kullanılır. Yine balla karıştırılan tuz veya sarısakız ve yabani fıstık zamkıyla yapılan yakı ısırılan yere uygulanır. Cerahat oluşmamışsa, üzüm asması yakılıp orası doldurulup sıkıca bağlanır. Yine ısırık yeri üzerine lahana külü konur. Bazen insanın kendini ısırmasından bu tip yaralar oluşabilir; özellikle boş bağırsaklar için bozulmaya eğilimi olan yiyecekler ve özellikle de kötü, bozulmuş mercimek alıp yiyenlerde olduğu gibi. Karına, zeytinyağı ve rezene kökü alınıp, karıştırılarak ve bakla ununu suyla karıştırıp, hepsiyle yakı yapılır. Bu yakı birçok kez değiştirilerek, uygulanmalıdır.

Ehli Köpek Isırığı ve Kurt ve Benzeri Hayvanların Isırığı

Biz bu kullanılanlara yakın ilaçları insan ısırığının tedavisiyle ilgili bütün kısımlarda zikrettik. Bazen ısırılan yere, ısırığın vukuunu takip eden 1 saat içinde sirke serpmek yeterli olacaktır. Oraya birkaç kez avucu ısırık yerine gelecek şekilde elle vurulur. Sonra, onun üstüne sirkeyle boraks konur ve bu uygulama 3 gün devam eder. Özellikle eğer köpeğin kudurmuş olmasından korkuluyorsa, bu yapılmalıdır. Soğan, sarımsak, sedef otu, bakla, acı badem ve balla karıştırılıp, ilaç yapılır veya sinir otu ile tuz, hıyar yaprağı, yine bir çeşit hıyar olan kısa, dövülmüş nane şarapla uygulanır. Yine ısırılan yere kurşun oksit sürülür ve özellikle ısırılan yerde şiş varsa ve orada yoğun ateş görülüyorsa, ona bezelye unu balla karıştırılıp uygulanır. Ona yabani kekik, balla ve ekşitilmiş *muri (bir cins balık sosu)* ile karıştırılıp, içine eritilmiş tuz ilave edilir. Bu terkip 3 gün bekletildikten sonra, sirkeyle muamele edilerek hastaya uygulanır. Bu ilaç daha önceki kısımlarda söz konusu edilen ısırıklar için de uygulanabilir.

Kuduz Köpek, Kurt ve Çakal Isırmalarındaki Durum

Köpek ve diğer kurt ve çakal gibi hayvanların ısırması halinde kudurma oluşur. Kuduzda hayvanın mizacı kötü bir sevdavi mizaç niteliği kazanır. Onda bu değişim ancak havadan, yiyeceklerden ve içeceklerden olabilir. Ancak havadan olan hıltların sıcaktan yanmasından sonbaharda kuduz meydana gelir veya şiddetli soğuktan kan donarak sevdavi mizaç kazanır ve ilkbaharda kuduz oluşur. Ancak yiyecekler ve içeceklerden de kuduz oluşabilir. Mezbahada kesilen hayvanların

kanında bozulma olmuş olabilir. Onları tüketmelerinden ve bozuk pis sulardan içmelerinden dolayı, onların hıltları bozuk sevdavi özelliğe meyleder. Bazen de yaradılıştan bu hastalık oluşur; mizacında değişme ve karışıklık oluşup kuduz ortaya çıkabilir, cüzzamın oluşması gibi. Bazen hastanın bedeni şişer ve rengi kötüleşir ve kötü sebeplerle terslikler, zıtlıklar artar. Onlarda açlık arız olur, ancak yemek yiyemez ve susuzluk belirir, ama su içemez. Bu hasta hayvanlar suyla karşılaştıkları zaman ondan korkarlar; sudan adeta iğrenirler; bazen korkudan titriyor gibi bir titreme oluşur. Çoğunlukla titreme yüzde ve deride belirlenebilir. Bazen korkudan hasta ölebilir. Özellikle ömrünün sonundaysa, bu durum söz konusudur. Hasta hayvanda görme kaybolur; göremez.

Hasta hayvan dilini dışarı çıkararak soluk alır; sahibini tanımaz. Gözlerinde kızıllık vardır; bakışları kızgındır; dili dışarıdadır ve yoğun salya akar; ağzı adeta köpürmüş gibidir. Burnu kulağına doğru meyillidir. Hasta hayvan başını yere eğmiştir; kulakları düşüktür. Onları sık sık oynatır; sırtı kamburlaşmıştır, adeta bir tarafa eğilmiş gibidir. Onun bir tarafa kıvrıldığını ve başının yukarı doğru olduğunu görürüsün. Kuyruğunu kıstırıp korkarak yürür; sanki sarhoş gibidir; üzüntülü gibidir. Bütün hareketleri ve yürüyüşü sağlıklı hayvanınkinden değişiktir. Bütün adımları birbirine yakındır. Her şeyden şüphelenir ve üstüne saldırmaya meyillidir. Duvar veya ağaç veya hayvanlardan çekinir. Kısacası hemen her şeyin üstüne atlamaya hazırdır. Ancak kudurmamış köpek gibi havlamak istersen sesi kısıktır; boğuktur. Hasta olmayan köpekler onun yolu üzerinden çekilirler; yollarını değiştirirler; ondan uzak dururlar. O da onlardan uzak durur. Bazıları dikkatsizlik edip onun yakınına gelseler, ona dalkavukluk ederler; ona iyi davranırlar. O okşanmak istenirse saldırabilir ya da kaçar. Kuduz kurt ve çakal kuduz köpekten daha kötüdür.

Zikrettiklerimiz Dışındaki Kuduz Olan Hayvanlar Hakkında

Denir ki, tilki ve gelincik de kudurabilir. Bazıları demişlerdir ki: Bazı katırlar da kudurdu ve sahibini ısırdı. Diğer kuduranlar gibi cinnet getirdi.

Kuduz Köpeğin Isırdığı Kişinin Durumu

Kudurmuş köpek bir insanı ısırdığında diğer yaralarda olduğu gibi, cerahat ve acı görülmez. Ancak bir süre geçtikten sonra, zihinsel ka-

rışıklık ve görme bozukluğu oluşur. Kızgınlık gibi hissi durum oluşur; hasta kuruntuludur. Aklı karışık olduğundan ona sorulmayan sorulara cevap verir; el ve ayaklarında titreme vardır; kasılmalar oluşur. Işıktan, aydınlıktan kaçar; içinde çarpıntı hisseder; hıçkırık, susuzluk hisseder; ağzı kurur; kalabalıktan kaçar; yalnız kalmaktan hoşlanır. Organları kızarır; özellikle yüzü kızarır; sonra yüzünde yaralar oluşur ve ağrıları gittikçe artar Sesinde boğukluk vardır; ağlar. Daha sonra sudan korkmaya başlar ve rutubetten de korkar. Ancak bazen de korkmayabilir. Muhtemelen ondan (sudan) iğrenir. Bazen toprağın üzerinde yuvarlanır. Bazen de herhangi bir arzu duymaksızın meni ifraz eder. Sebep yokken titrer ve çeneleri kitlenir. Soğuk soğuk terler; baygınlık geçirir ve ölür. Bazen bu durumların baş göstermesinden önce susuzluk halinde bazen su arzu eder; suyu yudumlarken sonradan yardım ister. Bazen suyu yudumlarken boğazına takılır ve boğulup ölür. Bazen köpek gibi havlar, ancak havlaması boğulur. Bazen sesi kesilir; sanki ölmüş gibi olur. Bazen mecali kalmaz. Bazen hayvanlar gibi acayip bazı şeyler gördüğünü iddia eder; küçük köpekler gibi. Ancak çoğunlukla idrarı incedir; bazen siyahtır. İdrar tutulması olur. İdrarını yapmakta zorlanır. Genellikle karnı kurudur.

Onun acayip halleri vardır. O insanı ısırmak için saldırır. Eğer heyecanla yanındaki insanı ısırırsa onda da bu hastalık oluşur. Aynı şekilde hasta kişinin içtiği su ve yediği yiyeceğin artanını alıp yiyenlerde de aynı arazlar oluşur. Kudurmuş olan kişi sudan korkma safhasına ulaşmamışsa ilaçla veya bir başka şekilde kurtulması mümkün değildir. Özellikle aynada kendi yüzünü gördüğünde kendi nefsini tanımaz veya orada köpek olduğunu hayal eder. Eskilerden bazı kişiler köpeklerin ısırdığı 2 kişinin yaşadığını söylemişlerdir. Muhtemelen onları kuduz köpek ısırmamıştı, belki de kuduz olan bir köpeğin ısırdığı bir insan ısırmıştı. Ancak kuduz köpek tarafından ısırılan kişi sudan korkma safhasından önce tedavi kabul eder. Kuduz köpeğin ısırdığı kişi 7 günle 6 ay arasında yaşar. Bu hastalığın öldürme süresi ortalama 40 gündür. Bir grup hekim demiştir ki: Bir kuduz köpek 7 sene sonra sudan korkmaya başladı. Bazıları da şöyle demiştir: Bunu söyleyen Rufus [Ephesus]'tur. Şüphesiz kudurmuş olan sudan korkar ve toprakta yuvarlanmaya başlar. Çünkü bu, kudurmuş hayvanın tipik

halidir. Onun mizacına kuruluk hâkim olmuştur ve o mizacına uygun olarak hareket eder ve mizacına uygun olanı sever. Onların bu açıklaması güvenilir değildir. Çünkü onun mizacı onun özünde mevcut olmayan garip bir mizaca doğru meyletmiştir. Burada kuduzla ilgili en doğru açıklama bu köpeğin ısırığından çok kan akıp akmamasıyla ilgilidir. Burada en emin olan bu kudurmuş köpeğin ısırdığı yerden çok kan akması gerekir. Böylece yeterince kan aktıktan sonra kan için uygun tiryaklar hastaya içirilir.[306]

Kuduz Köpek tarafından Isırılanla ve Kuduz Olamayan Köpek Tarafından Isırılan Arasındaki Fark

Bazen insanlar köpek tarafından ısırılır, fakat anlatılan durumlar onda oluşmaz. Onun durumu incelenir ve ihtiyaca göre, ona tedavi uygulanır; ona cerahatle ilgili ilaçlar verilir. Eğer kuduz köpeğin ısırmasının açtığı yara irinlenmişse, o yara tedavi edilse bile hasta ölür. Onun belirtilerinin bilinmesi gerekir. Bu konuyla ilgili şöyle demişlerdir: Köpeğin ısırdığı yere fındık veya fındık cinsinden bir başka bitki alınır ve cerahatin üzerine konur ve 1 saat kadar orada bırakılır. Daha sonra alınıp, tavuğun önüne atılsa o tavuk bu hastalığa köpek tarafından bulaştırılmış gibi olur. Eğer onu tavuk yerse ve ölürse, o köpek kuduzdur veya bir parça ekmek alınır; ısırık yerindeki cerahatten akan sıvıdan sürülür. Bu cerahat kanlı olabilir; kansız da olabilir. Eğer o köpek verilen cerahatli ve kanlı ekmekten iğrenirse, onun kudurmuş olduğu kabul edilir. Demişlerdir ki: Hayvanın kuduz olduğunun belirtisi onun üzerine dökülen soğuk suya karşı gösterdiği tepkidir. Eğer onun üzerine soğuk su dökülünce, hemen arkasından vücut ısısı yükseliyorsa, bu kudurmuş köpek için özel bir bulgu değildir.

Tedavi: Öncelikli olarak, burada ısırılan yerin etinin iltihaplanmasını önlemek gerekir. Muhtemelen geniş olmasa bile, orası genişletilip açılacaktır. Söylendiği gibi, o kısım biraz genişletilir ve hacamat şişesiyle emilerek oradaki cerahat temizlendikten sonra 40 gün araştırma yapılır. Eğer başlangıçta çekilirse, orada daha sonra etlenme olmazsa yapılan işlem gerçekten yararlı olmuştur, demektir. Eğer hata yapılırsa

306 TM: keza o ısırılmış kişi tiryak ilaçları içip ondan sonra kan işerse o ısırılmış farg derecesine erişmesinden emin olur.

ve yara iyi olursa, orayı parçalayıp kazımak gerekir. Oraya yarayı iyice açacak şeyler uygulamak gerekir. Eğer ilk günden onun durumu fark edilirse, onun üstüne açıcı maddeler konur; örneğin çavşır ve ceviz, sarımsak, zift merhemi ve sirkeyle ve çavşır otundan yapılan merhem uygulanır. Kustus sirkesinden de alınıp, kullanılır. Onun ekşi olması gerekir ve zift 1 ratl ve çavşır 3 ukiye alınır. Çavşır sirke içinde ıslatılıp çözdürülür ve diğerleriyle hepsi karıştırılır. Bazen sarımsak, soğan kaynatılmış tere ve şeytantersi tek tek veya terkip şeklinde hastaya uygulanır. Yine pancar, bazen de onlarla iç yağından yapılan ilaç yararlıdır. Bazen de yiyen ve aşındıran ilaçlara gerek duyulabilir; bakır sülfat gibi.

Bazen de güçlü ilaçlara gerek duyulabilir. Bunun için 3 ölçü tuz ve 1 ölçü nışadır alınır; 3 ölçü bakır sülfat, 16 ölçü pişmiş soğan, 4 ölçü sedef otu, 10 ölçü mercan, yanmış bakırdan 4 ölçü, bakır karbonat 3 ölçü, kereviz 2 ölçü alınır ve bir bez örtüden geçirilir; yara üzerine[307] uygulanır.

Başlangıçta onlar (kuduz köpek ısıran kişiler) yürütülür ve hamamda mümkün olduğu kadar terletilir. İlk günlerde hasta kusturulmamalıdır. Muhtemelen ilk günlerde ısırılan yerdeki zehir çekilmeye çalışılmalıdır. Şüphesiz kusmalar olmalıdır. Bazen zehir derine nüfuz etmiştir. O zaman onun yüzeye çıkarılması gerekir. Kusma onun yüzeye çıkmasını engeller. Çünkü bu durumda hıltlar zehri içe çeker. Eğer mümkün olduğu kadar dışarı atmak istenirse, 2 ila 3 gün kusmayla dışarı atmakla meşgul olunur. Nüfuz eden maddeyi dışarı atmak güçtür. İçeriye çekme söz konusu değilse, burada kusma gafletle yapılmış olur; kusma icap etmez. Öncelikle eğer kusmak gerekirse, daha güçlü olmak gerekir. Ben kansı demevi kötü doluluk ve bozukluk gördüğümde gerekli tedbiri almayı ve hastadan kan almayı öneririm. Ancak başka bir durum söz konusu ise, ondan kan almamalıdır. Ancak hasta ishal olursa sevdayı (kara safra) atar; hatta çöpleme tohumu ve benzerlerini ona vermek gerekir. Rufus yakısı ona çok yararlı olur. Ona eşekhıyarı vererek ishal yapılmalıdır.

Onun İçin İyi Gelen Müshiller: Kabil helilesi 2 miskal, küsküt 1,5 miskal, Hint tuzu yarım miskal, çıyan otu 1 miskal, Ermeni taşı 1

---

307 TM: onu genişletmek.

miskal, ağaç mantarı 1,5 miskal, siyah çöpleme 2 miskal;[308] hepsi bir araya getirilip şerbet şeklinde günde 2 miskal içilir.

Onun ishal olması için güçlü ishal yapan maddeler verilir. Yine her gün veya 2 günde bir hafif bir lavman yapılır. Örneğin zeytinyağı, pancar suyu ile veya aynı miktarda peynir suyu ve küsküt otu ile şırınga yapılır (zerk edilir). Lavman yapıldıktan sonra hastaya yemek olarak çil kuşu ve yağlı tavuk verilir. Bunlar aynı derecede etkindir; hastayı ishal yaparlar. Hastanın içini boşaltmasından sonra hafif idrar söktürücüler ve tatlı şarap verilir. Özellikle tatlı olması gerektiği için eski şaraplardan verilir. Şarap ve sütün onlara büyük yararı vardır. Onlar besinin değişim ve terkibinde gereklidir; bu işi yapma gücüne sahiptirler. Örneğin çorba, yararlı kuş etleri, beyaz ekmek, soğuk su içinde verilir.

İçinde defalarca kızgın demir söndürülen su da çok yararlıdır. Yine soğan ve sarımsak zehirler için uygun yiyeceklerdendir. Zehri keserler ve vücuttan atarlar. Bu ilaçların üstüne onların hastaya verilmesi unutulmamalıdır. Onun üzerine *tiryak-ı faruki*[309] ve özel yengeç ilacı içirilmelidir. Bizim burada zikrettiğimiz tiryak yararlıdır. Nehir yengeci yemeği de yenilir. Beyaz üzüm asması odunu üzerinde yakılmış olan nehir yengeci uygun bir şekilde yeterince dövülür ve yumuşatılır. Bir kömür parçası alınır. Yine o odun ateşi üzerinde kavrulan eşekturbundan da yeterince katılarak sade şarapla içilir. *Şerb-i erba* (dört şerbet) şarap içine konulup o şerbetten 1 kaşık içilir. Bu 2 terkibin göz ilacı olarak da içilmesi gereklidir.

Bir Başka Reçete: Güneş yengeç burcundayken fırında kızartılmış olan avlanmış nehir yengeci kömür haline gelene kadar fırında pişirilir, ve aynı miktarda bakır onun içine konur ve ondan 5 ölçü alınıp, içine canlı yılan konur ve 5 ölçü eşekturbu, 1 ölçü kendir alınıp, dövülüp saklanır. İlk günlerde suyla 1 kaşık ve daha sonraki günlerde 2 kaşık hastaya içirilir. Aynı şekilde doz 4 kaşığa kadar çıkarılabilir.

Bu ilaç da yararlı ilaçlardan olarak kabul edilmiştir. İspanyol sineği ilacı diye bilinir. Biraz sonra biz onu anlatacağız. Bu ilaç kötü urlar için

---

308 TM: 0,5 miskal

309 TM: onlara özel şiş ilacı da içirilmelidir Denilir ki onlara tiryak-ı Erbaa ve keza tiryak-ı ene fahik faydası şiddetli olur. Biz anılan tiryakı anlatırız. Allah isterse nehir yengeci yemeği de yenilir.

kullanılan ilaçlara yakın etki yapar. Bu ilaç hastanın sudan korkmaya başlamasından önce verilmelidir. Bazen eşekturbu, yanmış yengecin yarısı ölçüsünde alınır. Eğer tedavi 2 ila 3 gün geciktirilmişse, o külle yapılan ilaçtan hafifletilerek, ilk günden sonra verilebilir. Aynı şekilde bizim zikrettiğimiz diğer ilaçlar da aynı şekilde kullanılır.[310] Eğer yedi gün geçmişse çoğunlukla daha hafifletilerek verilir. Bu sürede köpeğin ısırdığı yerde cerahatli yara oluşur. Bu irini iyice emmek gerekir. Günler geçtikçe oradaki yara ilerlemiş olsa bile açıp, genişletilmez. Bu konuda ifrata kaçmamak gerekir. Bu yapılırsa, çok yararı olmadığı gibi hastaya çok acı ve sıkıntı verir. Muhtemelen yaranın geri kalanında gereken yapılır. Her durumda ısırılan yerde açılan kısım geniş olmalıdır. Üç gün geçtikten sonra zaten zehir oradan vücudun her tarafına yayılmıştır. Orada kalanın çıkarılması için sadece cerahatli kısmın çıkarılması ve o kısmın temizlenmesi yeterli olacaktır. İçilen tiryaklar dışında ona uygulanacak tedaviler daha zayıftır. Hastayı kusturmalıdır. Zehrin yayılması 4 günde olur. Eğer zehir yeterince güçlüyse 4 günde yeterince güçlü değilse, genellikle yedi günde bütün vücuda yayılır. Zikrettiğimiz gibi, yayılmayı engelleyecek olan ve zehri dışarı çeken uygulamalar hızlandırılır. Köpeğin ısırdığı yere dağlama uygulanır. Hatta zehri çeken ilaçların kullanımı, hastanın sudan korkmaya başlamasına kadar ara vermeden sürdürülür. Hastaya zehri çeken ilaçlar uygulansa bile dağlama daha yararlı olur. Hasta sudan korkmaya başladığında yoğun dağlama uygulanır. Eğer burada dağlama yapılamıyorsa, yoğun şekilde oradaki zehri çekecek ilaçlar uygulanır.

Burada dağlama yerine geçecek ilaçlar, örneğin tuz merhemi ve kullanılan yakıcı ilaçlardır. Bu sırada hasta hamama girmez, hatta tamamen iyileşene kadar da ona hamam yaptırılmaz. Eğer hastaya hamam yaptırılırsa ölür. Denir ki, hasta su içinde otursa yararı olur. Zannediyorum ki, banyonun ilk zamanda yararı olabilir. Hasta soğuktan sakınmalıdır. Bazen ona ihtiyaç olabilir. Bunun dışında, hastadan kan alınmalıdır, ancak onun kana bakmaması gerekir. Hastaya kan alırken kendi kanına bakması engellenmelidir.

Eğer sen onu biraz kızdırırsın; tahrik edersin; ona dengeli bir şekilde perhiz yaptırırsın ve yine ölçülü bir şekilde hamam yaptırabilir-

---

310 TM: yani üç gün geçtikten sonra iki katı içirilir.

sin. Hastaya çokça ılık su dökülebilir. Ben onun vücudunun ölçülü bir şekilde ovulmasının iyi olduğunu düşünüyorum. Her ne kadar hasta sudan korksa bile, bu tedaviden vazgeçmemelisin. Bu tedaviye hasta aynada kendi yüzünü tanımayana kadar devam etmelisin. Demişlerdir ki, söylediğimiz gibi, şüphesiz o bazen kendi yüzünü tanıyamaz. Bazen kendi yüzü yerine aynada köpek görür. Yine zikrettiğimiz gibi, onlar sudan korkar, ancak yine zikrettiğimiz gibi, çok defa onu tedavi için içine kızgın demir batırılmış su içirilir. O iyi bir ilaçtır. Ben hastaya o suyu içirmek için bütün hileleri kullandım. O da suyu içmemek için şiddetle tepki gösterdi. Ondan iğrendiğini hareketleriyle ifade etse de, ona o suyu içirmekte ısrar ettim. Hastanın midesi üzerine soğutan maddeler konması yararlı olur. Yarı yarıya suyla karıştırılmış şarap onun nefesinin açılmasında yardımcı olur.

Bu Özel İlaç Hastalığa İyi Gelir: Tavşan renneti, İskenderiye'den getirilen bir nevi enginar, ardıç tohumu ve eşekturbu, her birinden 4 dirhem, defne ve sarısakızdan altışar dirhem alınır ve balla macun haline getirilir ve içme miktarı Mısır baklası kadardır. Yine göl ayı balığı, ardıç tohumu; her birinden onar ölçü, tilki rennetinden 4 ölçü,[311] tavşan renneti 6 ölçü, yuvarlak loğusaotu, sedef otu tohumu; her birinden 3 dirhem alınıp, hepsi tatlı şarap içinde balla macun haline getirilir. İçilecek doz 1 bakla büyüklüğüdür. Yine kırmızı mühür kili 8 miskal, defne tohumu yine onun kadar, tavşan renneti 16 ölçü, geyik renneti 33 ölçü, eşekturbu kökleri 4 ölçü, sarısakız 4 ölçü alınır. Hepsi sıcak suyla 5 ölçü içilir. Bazı hekimler şöyle demiştir: Eğer bir kişi kuduz köpeğin dişlerini getirip kuduz hastanın üstüne konduğunda, kuduz o dişlerden korktuğunu söylemiştir. Bir gruptakiler de kudurmamış köpeklerin de o dişlerden korktuğunu söylemiştir. Bu açıklama çok güvenilir değildir.

Başka İçilecek İlaçlar: Basit olan ilaçlardan kadıntuzluğu, şeytantersi, pelin otu, kısamahmut otu, kırmızı kil, şarapla ve siyah kimyon da bu konuda fevkalade yararlıdır; hatta Yunanca adı *müştak* olan ve anlamı kuduz köpek ısırıklarında yararlı anlamına gelen bir bitki sarısakız ve şarapla yakı olarak uygulanırsa iyi gelir. Demişlerdir ki: Bu hastalıkta eşekturbundan ve yer meşesinden daha iyi bir ilaç yoktur. Bazıla-

311 TM: geyik renneti

rı yengeç gözünün de bu hastalık için iyi geldiğini iddia etmişlerdir. Eğer bu gibi durumlarda içilirse, yararlı olabilir, demişlerdir. Bazıları da yavru köpek ve köpek renneti içine konup içilirse, yararlı olacağını söylemişlerdir. Bazıları da kuduz köpeğin kendisinin ilaç olabileceğini iddia etmişlerdir.[312] Ben bunu öneremem. Aynı şekilde demişlerdir ki: Kuduz köpeğin karaciğerini yemek onun kanını içmek gibidir. Yine denmiştir ki: Kuduz köpek ısıran hastaya sudan korkmaya başladığında kendini ısıran köpeğin karaciğerini, kalbini veya topal sırtlan derisini pişirip yedirmelidir. Dediler ki: Eğer kunduzhayası içine konan kiraz tanesi, bu gibi durumlarda (kuduz köpek ısırdığında) hastaya içirilirse ve göz ilacı konup içirilirse, hasta ondan yararlanır; hastadaki su korkusu kaybolur.

Terkip Şeklinde Olan İlaçlar ve Bizim Zikrettiğimiz Büyük Tiryak: Yanmış nehir yengeci ve eşekturbundan beşer birim, kendir ve naneden üçer birim, kırmızı kilden 2 birim alınır. Bu karışımdan 3 dirhem sabah ve 3 dirhem akşam aç karnına ılık suyla içilir. Bu ilacı uzun bir süre almak gerekir. Çoğunlukla bu süre 40 gündür.

İspanyol Sineği İlacı Reçetesi: Büyük zehirli İspanyol sineğinin alınıp onun başı ve kanatlarından bir ölçü alınır ve un haline getirilir; mercimek, safran, sümbül, karanfil ve tarçından [313] her birinden altıda bir ölçü alınıp, hepsi birlikte dövülür ve özellikle İspanyol sineği iyice dövülür; suyla macun haline getirilir ve 2 denk büyüklüğünde hap yapılır. Ondan her gün ılık suyla 1 hap içilir. Eğer mesanede kasılmalar varsa kaynatılmış mercimek kabuğu, badem yağı veya tereyağı ya da iç yağı ile pişirilir. Hasta bu ilacı içtikten sonra, hamama sokulur; hatta hamamda idrar atana kadar tutulur. Yağlı kurşun karbonat gibi kuru olmayan yiyecekler hastaya verilir. Ona hurma şarabı da verilir. Bu onu soğuktan koruyacaktır.

İspanyol sineğinin daha muhtasar ilacı: vasıflandırılan şekildeki İspanyol sineği alınır ve 1 gün ve 1 gece yoğurt içinde bekletilir. Sonra İspanyol sineği o yoğurdun içinden çıkarılır ve tekrar başka bir yoğurt içine konur ve onun içinde de 1 gün ve 1 gece bekletilir. Bu işlem üçüncü kez tekrarlanır. Sonra, o gölgede kurutulur ve kendi büyüklü-

---

[312] TM: kanı

[313] TM: biber

ğü kadar kabuksuz mercimekle dövülür; yumuşatılır. Ondan 2 denk alınıp, şarapla hastaya içirilir veya ılık suyla içirilir. Eğer onun şurubunu içerse çok yürüdüğünde çok terler veya sıkıntısı artar; ondan içtikten sonra, kaz yağından[314] 1 iskerce içilir; daha sonra banyo yaptırılır ve banyoda idrar atımı yaptırılır. Eğer idrar kanlıysa, sudan korkma duygusu kaybolmuştur.

Isırılan Yerdeki Maddeyi Çekecek ve Isırılan Yeri Genişletecek Yakılar: Burada şeytantersi yakısı yararlıdır. Denir ki, kuduz köpek karaciğeri ile yapılan yakı da yararlıdır. Bunun yararlı olduğuna bir grup hekim de şahitlik etmiştir. Sarımsak yakısının hem içecek hem de haricen uygulanması yararlı bir ilaç olur. Tuzlanmış balık da iyi gelir. Onun idrarının zehri çektiğine inanılır. Özellikle boraks ve üzüm asması külünden birer ölçü alınıp sirkeyle birlikte kullanılırsa kuduz köpek ısırığı için yararlı olur. Çavşır da fevkalade yararlıdır. Bostan hıyarı bu konuda çok yararlıdır; rezene kökü de yararlıdır. Demişlerdir ki, ısırılan yere balık tutkalının birçok kez uygulanması çok yarar sağlar. Yine toz haline getirilmiş karınca da yararlıdır. Yine bakır karbonat ve tuz; her birinden 4 dirhem, buzağı yağı 12 dirhem alınıp, bunlardan merhem yapılır. Yine boru çiçeği 3 dirhem, boraks 2 dirhem, denizköpüğü 1 dirhem, tuz 4 dirhem, kaz yağı 13 dirhem, kına yağı gerektiği kadar alınıp ilaç yapılır.

[Hastanın] Su İçtiğinde Oluşan Hayalleri: Philagrius gibi bazı bilim adamları şöyle demiştir. Eğer hasta sudan korkuyorsa deriye uygulanan ilaçlar boşuna olur. Şüphesiz içilen ilaçların da yararı olmaz. Başka bazı kişiler şöyle dediler: Sırtlan derisi giyen kişi aptallaşır; hissizleşir. Özellikle eğer temizlenmişse, bu belirlenir. Aynısı kuduz köpeğin derisiyle de uygulanır. Bazıları demiştir ki, eğer abdest alınıp ellerin silindiği havlu bu insanın (kuduz köpeği ısırdığı insan) üstüne örtülürse de, aynı sonuç alınır; o kişi sudan korkmaz. Başka bazı kişiler de bu söylenenlerin doğru olmadığını söylemişlerdir. Bazılar ise uzun bir hortumu kuduz köpek ısıran kişinin boğazına sokup, o şekilde yutmasını sağlamayı önermişlerdir. Böylece boğazın içine su dökülmesi sağlanmış olacaktır ve özellikle altından eklemli borularla o kişiye boğazından su verilebileceğini düşünmüşlerdir. Bu yolla su dâhil bal veya başka içecekler de hastaya verilebileceğini söylemişlerdir.

---

[314] TM: veya zeytinyağından.

Kaplan, Pars ve Aslan Isırmaları ve Pençe Yaraları

Bu yırtıcı hayvanlar ve benzerleri sağlam köpekler ve sağlıklı insanlar gibi değildir. Muhtemelen onların pençeleri doğal zehirlere her zaman aşinadır. Aynı şekilde öncelikli olarak, yaralandıklarında bu hayvanların çeken ilaçlarla tedavi edilmeleri gerekir. Sonra onların yaralarını etkileyen ilaçlar kullanılmalıdır. Burada hafif çekme özelliği olan ilaçlar yeterli olacaktır.

Timsah Isırması

Timsah ısırığı, kuduz ve kuduz olmayan köpeklerin ısırması sonucunda oluşan yaralarda kullanılan çekici maddelerle tedavi edilir. Eğer o iyi mizaçlıysa, onun tedavisi boraks ve balla yapılır; boraks ve bal haricen uygulanır. Eğer yarayı dolduran cerahati temizlemek gerekirse, bu iş için iç yağı, kaz yağı ve bal karıştırılarak uygulanır. Ona onu ısıran hayvanın yağı da etkili olur. Hatta bazıları timsah tarafından ısırılan kişi onun etinden yerse şifa bulur, demiştir. Örneğin timsahın ısırdığı yere timsah yağı sürülmesi, ona iyi gelir.

Kurt Isırması

Kurt ısırığının zehri de vücuttan atan ilaçlarla tedavi edilir. Burada kül, su, sirke, soğan ve bal veya acı badem veya incir ve özellikle de, Suriye kavunu, kurşun oksit ve tuz veya rezene kökü balla verilir. Kurşun oksit suyun içine konup şişe uygulanırsa, orada oluşan şişin inmesini sağlar. Siyah kimyon, bal veya fiğ ve bal yaranın (ısırılan yerin) üzerine uygulandığında yaranın açılmasını sağlar.

Kedi Isırması

Bazen kedi ısırınca şiddetli ağrı hissedilir; orada morluk oluşur Onun tedavisi genel olarak ısırık tedavisidir. Bu tip olaylarda kullanılan ilaçlar kullanılır. Isırılan yere soğan, yabani nane lapası uygulanır ve o lapa hastaya yedirilir. Siyah kimyonla veya susam ve suyla oraya yakı yapılır.

Gelincik Isırması[315]

Gelinciğin ısırmasının çok hızlı olduğu söylenmiştir. Orada şiddetli ağrı hissedilir. Gelinciğin ısırdığı yer renk değiştirir. Onun te-

---

[315] TM: hortum başı şarap ölçeği ve emzikli bardak Allah'ın bahşettiği her türlü iyiliktir. Kurt k harfinin esre okunması ve r harfinin harekesizliği ile maymun dedikleri canlıdır.

davisi zikrettiğimiz soğan ve sarımsakla hazırlanmış yakı ile yapılır ve üstüne şarap içilir. Bezelye unu ile ham incirle yapılan terkip de yararlı olur. *Tiryaklar Kitabı*'nda şöyle denmiştir: Eğer gelincik derisi yüzülüp kuduz köpek ısırığı üzerine uygulanırsa çok yararlı olur. Kişi hastalıktan kurtulur.

Köstebek Isırması ve Onun Oluşturduğu Sıkıntıdan Kurtulma

Bazıları demiştir ki, bu hayvan gelincikten daha küçüktür; rengi kül rengine yakındır, demişlerdir; latif bir inceliği vardır. Ağzı uzun ve gayet güçlüdür. Bazıları şöyle demiştir: O fare gibidir; rengi de onun gibidir; ağzı da onun gibidir, ancak ön kısmı biraz sivridir; gözleri küçüktür; dişleri üç tabakadır ve bazıları diğerlerinin üstündedir; bazıları yukarı doğru eğiktir. Demişlerdir ki: Köstebek ısırdığında şiddetli bir acı ve ağrı oluşur ve deride delik oluşturur ve köpek dişlerinin yerinde kırmızılık oluşur; dişlerin deldiği yere kansı bir rutubet dolar ve bundan dolayı orada ve oranın seviyesinde renk değişimi olur. Eğer orada açılma, parçalanma varsa kılıfa sahip sinirlerin rengi gibi beyaz renkte olan et ortaya çıkar. Bazen orada yanma hissedilir; bazen de ette yenme ve dökülme ve de parçalanma gözlenir. Denmiştir ki: İlkin [köstebeğin ısırdığı] yerde sarı bir sıvı oluşur; sonra kokuşma ve dokuda (ette) yenme ve dökülme olur. Bazen bağırsaklarda gaz olur ve idrar zoru ve kötü soğuk terleme oluşur.

Tedavi: Burada ısırılan yere sadece kına uygulanır veya sirkeyle birlikte kına uygulanır. O kısım sıcak tuzlu suyla temizlenir. Oraya, genel olarak ısırıklarda uygulanan tedavi uygulanır. Oranın üstüne ince arpa unu ve ballı sirke konur veya bir sürüngenin gözü alınıp yarılır ve ısırılan yerin üzerine konur. Isırık üzerine ve etrafına yapışkan otu tozu ve ebegümeci tozu veya dövülmüş sarımsak veya hardal toz şeklinde uygulanır. Bunlar kullanıldığında ısırılan yerde şiş yoktur. Ancak şiş varsa nar kabuğu kaynatılıp hastaya onunla yakı yapılır. Aynı zamanda pelin otu, Ermeni toprağı ve şarapla hastaya içirilir veya tere ya da kekik veya selvi cevizi şarapla veya yapışkan otu, tere ve yalancı safran kaynatılarak verilir; *buhur-u meryem* ballı sirkeyle verilir veya çavşır veya eşekturbu kökü, oğlak renneti ve kuzu renneti cidden yararlıdır. Ballı sirkeyle incir içilmesi de yararlıdır. Bazı âlimler şöyle demişler-

dir: Defne yaprağı öz suyu yararlıdır; defne yaprağı suyu şarapla veya kaynatılmış tere ile veya kaynatılmış pelin otuyla ya da günlük şarabın içine konulup uygulanırsa onlar için yararlı olur. Bu zikredilenler yenirse de yararlı olur. Eğer ısırılan yerdeki et bozulup düşerse, dökülürse, onun tedavisi yara ilaçlarıyla yapılır.

BEŞİNCİ MAKALE
Haşerat Sokmaları ve Isırmaları

Biz bu makalede akrep, tarantula, böcekler (eşek arısı vb), kertenkele ve bunların benzerlerini ele alıp onların nasıl ortadan kaldırılacağını anlatacağız.

Yabani Dağ Akrebi

Bir grup hekim demişlerdir ki. Dişi akrep erkek akrepten daha büyüktür. Şüphesiz erkek akrep daha zayıf ve daha incedir. Dişi akrep daha büyüktür ve daha tombuldur. Ancak dişi akrebin iğnesi incedir ve erkeğinki ağırdır; yoğundur. Bazı akreplerde 2 iğne olduğu zannedilir. Çünkü onun soktuğu yerde 2 delik oluşur ve soktuğu yer soğuktur; ısınır ve soğuk ter oluşturur. Ancak kanatlı olan akrep büyüktür ve rüzgâr estiğinde rüzgârla beraber uçar ve bir yerden diğerine yolculuk yapar. Akrebin kuyruklarının omurlarının sayısı çeşitlidir; bazısının kuyruklarında 6 omur vardır. Akrebin gücü *Sirrius*'un doğuşuyla artar ve soktuğunda öldürür. Bazı akreplerin kuyruklarında daha az omur vardır. Bir kavim şöyle tahmin etmiştir: Akrep 9 renktedir; beyaz, sarı, kırmızı, kül rengi, gri, yeşil, bir kısmı altın renkte, ayakları ve kanatları siyahtır. Onun şarap renginde olanı vurduğunda iğneleme hissi oluşturur; ağrısı belli bir bölgede hissedilir. Duman renginde olanı soktuğunda kahkaha oluşturur; zihinde karışıklık yaratır.[316]

Akrep Sokmasıyla Oluşanlar

Akrep soktuğunda saatinde şiş meydana gelir. Bu şiş katı ve kırmızıdır; sürekli ağrı oluşturur. İltihap oluşur ve hastanın vücudu soğur.

[316] TM: Bazı nüshalarda kahkaha karşılığında kagka'a olmuştur anlamları birbirine yakındır.

Bu sırada vücudunun adeta kartopuna tuttuğu düşünülür; yüzüne kar atıldığı zannedilir; birdenbire ağrı arız olur; hasta iğneler batıyor gibi hisseder ter basar; dudakları titrer; dudakları soğur ve dudaklarının üstünde yapışkan bir sıvı görülür. O yapışkan sıvı orada adeta donar. Kişi korkudan titrer; saçları dökülür ve titremeyle birlikte el ve ayaklarında soğuma oluşur. Özellikle akrebin vurduğu tarafta bu soğuma yoğun olarak görülür; bütün vücut gevşer ve 2 kasıkta şiş oluşur; peniste uzama olur. Karında şişlik oluşur. Bazen akrebin vurması üzerine gaz çıkarır; özellikle de çarpma aşağı kısımlarda olursa, kişi gaz çıkarır. Koltuk altında şiş oluşur. Hasta sık sık baygınlık geçirir. Özellikle çarpma vücudun üst kısımlarına rastlamışsa bu söz konusudur. Kişinin rengi değişir. Eğer akrep çok kötüyse, çarpmanın gösterdiği arazlar da şiddetli olur. Zikredilen hallerin abartılı olan durumları ortaya çıkar. Onun çarpması sanki dağlama olmuş gibi yakar. Bütün vücut soğuktan sarsılır. Dudak yukarı doğru kalkar; yapışkan bir nemlilik vardır. Aynı şekilde gözlerde de nemlilik oluşur; o nem göz ucunda adeta donup kalır. Vücut ısısı değişir; makat dışarı çıkar; penis şişer; dil ağırlaşır ve dişler kilitlenir. Boyun organları titrer. Bazen dişler birbirine girer; karışır; bazen de birbiri üstüne gelir; kilitlenir, açılmaz. Bu kötü bir işarettir. Galen şöyle demiştir: Eğer akrebin çarpması atar damara isabet ederse hasta bayılır ve sinire rastlarsa titreme oluşur veya toplardamara isabet ederse iltihaplanma meydana gelir.

Tedavi: O genel tedavi prensiplerine göre tedavi edilir. İlaçlardan, örneğin tuz ve darı ve benzerleriyle akrebin vurduğu yere bandaj yapılır. Orada öncelikle yapılacak şey, şartlara dikkat ederek, emmektir. Diğeri, söylendiği üzere, maddenin dışarı çekilmesidir ve akrebin çarptığı yerin üzerine sıcak, latif, iltihap giderici ilaçlar uygulanmalıdır; örneğin şeytantersi, sarımsak, yapışkan otu gibi. Ancak yabani anason da ona çok yararlıdır. Şüphesiz onun için iyi bir ilaçtır. Aynı zamanda onun için Hint fındığı da iyi bir ilaçtır. Bütün fındıklar akrep sokmasına iyi gelir; afyon da iyi gelir. Mercanköşk yaprağı alınıp akrebin vurduğu yere uygulanır. Onun genişliği 1 karış olmalıdır; yenildiğinde yapışkan olduğu belirlenir. Taze isadikeni suyuyla içilir; o ağrıyı dindirir. Yine haşhaş ve adı bilinmeyen bazı ağaçların da akrep sokmasında iyi geldiği söylenmiştir. Yine bir bitkiden söz etmişlerdir.

Onun boyu 1 zira'dır; tadı ham hurmaya benzer. Ondan sirke içine konarak içilmesi ağrıyı sakinleştirir.[317] Eğer yenirse ada soğanı da yararlıdır. Ondan başka bir tiryak da şöyledir: tiryak-ı faruki, mitridatus, tiryak-ı azire, tiryak-ı erba (4 tiryak), bazı ağaç [meyveleri], şeytantersidir. Onların hepsi de iyi gelir. Şeytanşalgamı ve üzerlik de özel ilaçlardandır. Yabani yalancı safran da yine yararlı ilaçlardandır. Galen onu koklamanın hastayı sakinleştirdiğini söylemiştir. O enginar dikeni sınıfındandır.

Bir grup bilim adamı şöyle demiştir: Kurtboğan otundan 1 susam miktarında içilirse akrep sokmasının oluşturduğu ağrıyı hemen sakinleştirir. Onlara yarım dirhem verilse öldürecek olan akrep zehri etkisi kalkar; öldüremez.[318] İlaçlardan sarımsak şarapla içilse akrep sokması için iyi bir ilaç olur. Akrep sokmasından sonra bu ilaç ceviz miktarında hastaya verilir. Hasta bütün gün şarapla birlikte 1 ukiye miktarında sarımsak ilacından tüketirse, akrebin soktuğu yerde yoğun bir sıcaklık oluşur. Akrebin soktuğu yerin üstüne sıcak su buharı tutulursa yararlı olur. Bu uygulama terle orada bulunan maddelerin hareketlenip dışarı atılmasını sağlar. Bundan dolayı onun için sıcak hamama girmek de yararlı olur. Hamamdan çıktıktan sonra hastaya sadece şarap içirilir.

İyi Bir Tiryak: Uzun loğusaotu, eşekturbu, defne tohumu, Hint keneviri, keten kabuğu, ebucehilkarpuzu kökü, pelin otu, zerdeçal, şeytanşalgamı birlikte alınıp, balla karıştırılır.

Bu Hastalık İçin İyi Gelen Bir Başka Reçete: Yabani sedef otu, Habeşistan kimyonu (siyah kimyon), kara yonca tohumu; her birinden birer eksunafen (84 gr) alınır. O ilaçlar onları çözüp eritecek bir miktar zamkla ve sirkeyle bir araya getirilip ondan macun yapılır. Ondan bir defalık içim miktarı 1 dirhemdir. Onun içim miktarı (dozu) artırılmaz, çünkü tehlikeli olabilir. İçildikten 1 saat sonra tekrar yarım dirhem içilmelidir.

Başka Bir Tiryak: Sarımsak ceviz büyüklüğünde alınır; kuru sedef otu yaprağı, şeytantersi, sarısakız; her birinden yarım dirhem alınır; in-

---

317 TM: bazı nüshalarda hamişinde doğrudur işareti ile yazılmıştır ki o insan topluluğu bir küçük ağaçtan bahsettiler; onun sapı topraktan bir parmak miktarı yükselmiş olur ve ondan ağzan düz yerden biter ve çiğdem bu durumda son dereceye ulaşır.

318 TM: Ham hurma, hurma meyvesi etvârından arasında deliğ turî ile hilâl turî bir turdur.

cirle macun haline getirilir. Onunla yara olan yer ovulup, masaj yapılır. Terkip balla karıştırılıp şerbet şeklinde günde 3 dirhem hastaya verilir.

Başka Bir İyi Tiryak: Kunduzhayası, beyaz biber, sarısakız, afyon eşit miktarda alınıp, hap yapılır. Haplardan 3 abulus 4 ukiye şarapla içilir. Yine bu ilaç tarantula ısırmasına iyi gelir. Yine çavşır, sarısakız, kına,[319] kunduzhayası, beyaz biber, günlükle ve balla macun haline getirilir.

Grup İlacı ve Terkibi: Ebucehilkarpuzu kökü, Hint keneviri kökü, pelin otu, uzun loğusaotu, yuvarlak loğusaotu, yabani hindiba eşit miktarlarda alınır; dozu çocuklar için 2 denk ve büyükler için 1 dirhem verilir. Onun etkisinin benzeri yoktur.

Diğer İçecekler: Şeytantersi iyi ilaçlardan ve maddeyi iyi çekenlerdendir. Yine şeytanşalgamı 2 dirhem şarapla veya yabani kimyonla ve bitotuyla reyhan, onun tohumu, yabani kuzukulağı, yabani hindiba, hindiba ballı sirkeyle içilir ve deriye sürülür ve yabani nane, nehir yengeci, dişi eşeğin sütü ilc içilir. Akrep sokmasını rahatlatmak, acısını gidermek için 2 dirhem ebucehilkarpuzu kökü de kullanılan ilaçlar arasında çok yararlı olanlardandır. Bir grup hekim de şunu denemiştir: Bir avuç tuzun akrebin çarptığı yere serpilmesinin yararlı olduğunu söylemişlerdir. Bir grup insan da şöyle tahmin etmiştir: Yeşil sabun otu, inek yağıyla macun yapılıp, sonra öğütülüp elenir; 2 miskal alınıp içilir. Bu ilaç çok yararlıdır Bütün turplar veya reyhan yerse, kişi akrepten zarar görmez. Akrebin kanadı olmayan ancak bedeni büyük olana herkül denmiştir; kurutulup şarapla içilirse yararı olur. Güvenilir bir kişi şöyle demiştir: Şüphesiz akrep sokan kişi ban otu ve aynı miktarda afyonla ve balla kaynatılarak yapılan macundan içse yararlı olur.

Bazıları da şöyle zannetmişlerdir: Hint mürekkebini içmek yararlı olduğu gibi sürmek de yararlı olur. Ağaç mantarı fevkalade yararlıdır; çiriş otu meyvesi ve çiçeği, özellikle defne tohumu, yabani hindiba tohumu, turp yaprağı, *kamih (et, sirke ve ekşi hamurdan oluşan terkip)* yararlıdır. Yine yapışkan otu, siyah kimyon, çavşır kökü, üzerlik tohumu eşit miktarlarda alınır ve 2 dirhem şarapla içilir. Yine yapışkan otu, loğusaotu; her birinden bir buçuk ölçü, biber ve 4 ölçü asilbent sakızı (benzoin) alınır ve bir fasulye büyüklüğünde içilir. Yine uzun loğusaotu, yapışkan otu aynı miktarda alınır; balla macun haline getirilir ve

---

319 TM: Kasnı otu

2 dirhemi şarapla içilir. Yine sarısakız, çavşır, afyon aynı miktarlarda alınır ve şeytansalgamı 4 ölçü alınır ve bunlardan hap yapılır. Yine uzun loğusaotu kabukları, yapışkan otu; her birinden birer kısım alınır ve gerektiği kadar içilir. Bir grup insan demiştir ki, şarap tortusu 6 ölçü, sarı kükürt 8 ölçü, sedef otu tohumu 3 birim, kunduzhayası, tere tohumu; her birinden 2 dirhem alınıp, su kaplumbağası kanı 2 dirhem alınıp karıştırılır ve 5 ukiye içilir.

Vücudu Ovmakta Kullanılan İlaçlar: Akrep için en iyi yakı akrebin bizzat kendisidir ve onun kuyruğudur. Yine akrep kuyruğuna benzediği söylenen bitkidir. Kişinin sağlığına kavuşması için onunla yakı yapılır. Bu bitki kanı durdurur. Bundan dolayı bazıları bu bitkiye akrep kuyruğu adı vermişlerdir. Akrep soktuğunda fare yarılıp, akrebin soktuğu yere uygulansa fevkalade yararlı olur. Kurbağa da burada yararlı olan ilaçlardandır; akrep sokmasının oluşturduğu ağrıyı sakinleştirir. Aynı şekilde ham incir sütü, kunduzhayası, mürekkep ağacı sütü de iyi gelir. Onların, burada hissedilen ağrıyı sakinleştirdiği ve ona iyi geldiği söylenmiştir. Kükürtle altın alaşımı, çam sakızı veya sakız zamkı, tuzlu balık, pişmiş sarımsak ve iç yağı sıcak olarak uygulanır. Yine keten tohumu veya hatmi tohumu tuzla birlikte uygulanır. Yine arpa unu, sedef otu suyu pişirilmeden veya pişirilerek uygulanır. Yine buğday kepeği pişirilir ve güvercin tersi ile karıştırılır. Reyhan iyice kaynatılır ve bu tip ağrılarda iyi bir ağrı kesicidir. Aynı zamanda ebucehil karpuzu kökü, hindiba ve kakule reyhanla birlikte haricen uygulanır; iyi bir ilaçtır. Kuru mercanköşk ve yine idrar tuzu arkadan verilen, tamamlayıcı nitelikte iyi ilaçlardandır. Akrebin soktuğu yer, sıcak taş üzerine sirke dökülerek onun buharına tutulur. Pişmiş kepek ve ısırgan otu ve pişmiş papatya akrebin soktuğu yere uygulanırsa çok yararlı olur. Deniz suyu ısıtılıp oraya uygulanır. Yine yabani hindiba suyu veya onun pişmişi fevkalade yararlıdır. Beyaz pişmiş neft çok yararlı olur. Zeytinyağı içinde pişirilmiş kurbağa eğer akrebin soktuğu ateşli yerin üzerine uygulansa fevkalade yararlı olur.

Suda Yaşayan Akrep

Bu da akrep gibidir; vücudunu yukarı kaldırabilir; kuyruğu serttir; yakıcıdır; had derecede zehirlidir. Bu akrep, Huzistan'da Asgar'da, özellikle Ancudan'daki maden bölgesinde bulunur. Onun soktuğu çok

fark edilmez; hissedilmez, ancak ertesi günü ve daha sonrasında hissedilir; sıkıntı oluşur. Akrebin soktuğu yer değişik renk alır; bazen onun çarptığı yer sarılıktaki gibidir. Dil şişer ve akrebin soktuğu yer şişer; idrarda kan vardır. Bazen mizacında tutukluk olur. Bazen bütün bunların sonunda kişi harap olur. Bazen de bu durum kalp çarpıntısıyla başlar; hasta bayılır. Bu durumu hafife almamak ve hissedilen ağrıyı ihmal etmemek gerekir. Bu şüphesiz kötü bir zehirlenmedir.

Tedavi: Genel ilaçlar verildikten sonra o kısma dağlama uygulamak en iyi tedavidir. İçeceklerden marul suyu, yabani hindiba suyu, yabani hindiba suyu, arpa suyu ve bütün seçkin yiyeceklerden en uygun olanlardır; özellikle çok şiddetli ağrı olduğunda denenmiş ilaçlardan verilir. Onlardan en iyisi soğuk suyla elma şarabıdır. Bir kavim şöyle demiştir: Kısa mahmude otu kökü, eğer suyla içilirse, yararlı olur. Denildiğine göre, anduz otu iyi bir ilaçtır; tiryak-ı Asgar (Asgar şehri) iyidir. Onun reçetesi şöyledir: Hint keneviri kabukları, eşekturbu, Anadolu pelin otu, yuvarlak loğusaotu, kuru yabani hindiba; hepsi alınıp, bir araya getirilir ve onlardan yapılan şerbetten 2 dirhem akrep sokan kişiye içirilir.

Bir Başka Tiryak: Kuru yabani hindiba, ekşi elma yaprağı, Hint keneviri, eşit miktarlarda alınır; ondan toz halinde 3 avuç hastaya verilir. Eğer yoğun iltihap görülürse soğuk meyve sularıyla sakinleştirilir. Eğer kalp çarpıntısı görülürse, Şam elma şarabı yararlı olur ve elma şarabı ekşi yoğurt, kâfuru ile hap haline getirilir. Şüphesiz eğer sıkıntı daha şiddetliyse soğuk gül yağı ona iyi gelir. Eğer mizacı tutulmuşsa ve kan birikmesi varsa hastadan kan alınır ve kanlı idrar için kullanılan ilaçlardan verilir. Eğer dilinde şiş varsa onun (dilin) altındaki damardan kan alınır; hindiba ve ballı sirke ile gargara yapılır.[320] Eğer hastada akrep sokmasıyla beraber yanma da oluşmuşsa daha güçlü ilaçlar kullanmak gerekir. Ermeni kili ile sirke karıştırılarak, o kısma sürülür. Burada kötü yaraların ilaçları da kullanılabilir.

Örümcek ve Tarantula Çeşitleri

Tarantuladan genellikle bu konuda tecrübe ve gözlem yapanlar söz etmiştir. Bunlar altı gruba ayrılmıştır. Ancak o gruptakilerin özellikle-

---

[320] TM: Akrep iki kısımdır; birine cerrare derler; kuyruğu sürür ve diğerine şibababe derler kuyruğunu yukarı kaldırır ve kıvırır.

ri konusunda anlaşmazlıklar vardır. Bazıları şöyle demiştir: Güvenilir hekimler bu grubun birincisinin *ragbun* diye adlandırıldığı söylemişlerdir. Çünkü onları şekilleri yuvarlaktır; renkleri kehribar rengindedir, yani siyaha meyillidir. İkincisi *lokus* diye adlandırılır; onun gövdesi daha kalındır; şekli yuvarlaktır ve boynunda boğumlar vardır; ağzında birbirine karışmış, ancak açık ve seçik olan 3 işaret vardır. Üçüncüsü *murkiyun*'dur. O büyük karınca büyüklüğündedir ve ona bazıları *uzun bacaklı karınca* da derler; kül rengindedir ve vücudunda oluşmuş küçük kırmızı cisimcikler vardır; özellikle bunlar vücudunun yan taraflarında görülür. Dördüncü grup *selkerunkolon* diye adlandırılır. Onun bütün vücudu ve başı serttir; büyük karıncalarda olduğu gibi vücudunun 2 yanında kanatları vardır. Beşinci grup *sekillon* diye adlandırılmıştır. Onun ince uzun bir vücudu vardır; vücudu beneklidir; özellikle başının yan taraflarında ve boynunda bu noktalardan bulunu. Altıncı grup *krayulkatis'tir*. Onun uzun bir vücudu vardır; rengi yeşildir; boynunun altında iğne gibi bir şey vardır. Bu açıklamayı yapan tabip bütün tarantula gruplarının sokmalarının oluşturduğu arazları da ayrı ayrı anlatmıştır.

Bir başka bilim adamı da şöyle demiştir: Bir tarantula vardır ki örümceğe benzer ve ona *fehde* adı verilir; onlar sinek avlayan örümceklerdir. Tarantulaların çeşitleri çoktur. Galen bu konuda şöyle demiştir: Onların 12 grubu vardır. Kötü olanları Mısır'da bulunur. Onlardan kırmızı olanları örümcek gibi daire şeklinde ağ oluşturur. Onlardan duman siyahı renginde olanlar da örümceğe benzer; onda nokta şeklinde lekeler vardır. Onların karnı yuvarlak ve beyaz renktedir. Ağzı babun ağzı gibi küçüktür; örümcekler gibi arkalarında iz bırakarak giderler. Onlardan bir kısmında küçük sarı tüyler vardır; bu tüyler örümceğe benzeyenlerin başlarının orta kısmında bulunur; ayakları kısa olup, arkaya meyillidir. Eğer ısırmak isterse ayakları üzerine kalkar. Eğer çarpmak, vurmak isterse biraz ıslak yoğun tükürük fırlatır. Bu çeşit asıl örümcekten daha güzeldir. Benzetme yapılması gerekirse o karıncalardan daha çok karınca gibi hareket eder; boyunları kırmızıdır sırtları beyazdır; çeşitli renklere adeta boyanmış gibidir. O bir çeşit eşek arısı gibidir; kırmızı eşek arılarına benzer. Onların her birinin yarattığı farklı ve çok sayıda arazları vardır.[321] Onların burçak bü-

321 TM: Bunların her birinin arızalarını Calinus anlattı.

yüklüğünde ağızları vardır; yuvarlak ve küçüktür. Onların karnı koyu kırmızıdır; çok sayıda beyaz tüyleri vardır. Onların Mısır'daki çeşidi kötüdür; karnı büyüktür; başı büyüktür ve lamba etrafında uçuşan sineklcrin (pervane) başına benzer.

Tarantula Sokmasından Oluşan Arazların Genel ve Ayrıntılı Açıklaması

Galen şöyle demiştir: tarantula sokması akrep sokmasında olduğu gibi derine inmez. Bundan dolayı damara rastlamaz ve çoğunlukla orada yeşillenme de olmaz. Tarantulaların 6 gruba ayrıldığını söyleyen ve onları adlandıran kişi şöyle demiştir: Onların hepsinde böceğin soktuğu yerde şiş vardır ve tarantula soktuğunda, onun soktuğu yerde kırmızılık oluşur ve orada yeşillenme de oluşur. Orada ve çevresinde kaşıntı olur. Bazen kaşıntı bacağa kadar uzanır. Bazıları da pek fazla ciddi bir şey oluşmadığını söylemişlerdir. Onun soktuğu yerde iltihap oluşmaz.

Eskiler demişlerdir ki, onun sokmasından sonra, sinir organlarında ve kemiklerde sürekli olarak soğukluk oluşur; örneğin dizde, belde, sırtta ve omuzlarda hissedilen soğukluk gibi. Bazen vücutta titreme ve sarsılma olur. Demişlerdir ki: [tarantula soktuğunda] yoğun ve baskılı bir ağrı oluşur. Kişinin yüz rengi sarıdır; gözlerinde hayale dalıp gitmiş gibi bir ifade vardır. Gözleri normalden daha nemlidir; ara ara gözlerinden kan damlar. Karnının alt kısmında, özellikle kasığa yakın bölgelerde sanki orada hiçbir şey yokmuş, boşlukmuş gibi hisseder. Sıvı madde atımını yukarıdan ve aşağıdan yapar. Bazen atılan maddeler örümcek ağı gibi bir manzara verir; testisler ve kasıklarda şiş görülür. Eklemlerde titreme oluşu; dengesiz kasılmalar vardır; kalpte ağrı olur; hasta kusar ve vücudu soğuk soğuk terler. Bazen baş ağrısı olur ve başının ağrısı plevrası etkilenmiş kişinin ağrısı gibidir; şiddetlidir. Bazı başka hekimler de bu arazlara başkalarını da ilave ettiler: Şüphesiz sokmanın oluşturduğu ağrı hafiftir; beden ağırlaşır; idrarını ayakta yapar. Bazen idrar atımında zorlanır, bazen de örümcek gibi bir şey çıkar. Penis, dizler ve kasık şiddetle gerilir; midede de gerilme vardır. Dil dışarı sarkar. Hastanın durumu çok kötüdür; ağrısı gittikçe artar. Eski hekimler şöyle demiştir: Altıncı gruptakilerin oluşturduğu arazlar şunlardır: Hastanın midesinde yoğun ağrı vardır; cidden şiddetli

kasılmalar olur. Onunla birlikte ciddi çarpınmalar vardır. Bu hayvanın sokmasında olanlar bunlardan ibarettir.

Galen ve diğerlerinin söylediği şudur: Ancak kırmızı olanların sokmasından oluşan ağrı hızla sakinleşir; siyah ve benekli olanın ağrısı çok şiddetlidir. Sokma ile birlikte ürperme ve soğuk titreme oluşur ve 2 uylukta ağırlaşma olur. Ancak karnı yuvarlak, beyaz ve ağzı küçük olanın sokmasıyla ağrı, kaşıntı ve karında kolik oluşur ve zihinde karışıklık olur. Ancak *kerkebiyye (bir çeşit örümcek)* soktuğunda şiddetli ağrı vardır ve ürperme, his kaybı olur; baş ağırlaşır ve vücut gevşer. Örümcek sokmasında, onun çarptığı yerde şiddetli ağrı oluşur; bütün vücutta üşüme ve ürperme olur; hasta titrer, tetanos oluşur; soğuk ter boşanır; ses kesilir; bedende his kaybı olur; karın şişer; penis şişer ereksiyon olur; istem dışı meni ifrazatı olur; idrar siyah ve bulanıktır, kötüdür; midede ağrı oluşur; sürekli değişim halinde kusma oluşur; baş ağrısının yanı sıra, arka arkaya gelen öksürük ve kabızlık oluşur ve hasta ölür. Ancak sarı, ince tüylü tarantulanın sokmasında ağrı çok şiddetlidir; soğuk ter oluşur ve çoğunlukla hasta ölür.

Bazı hekimler bu arazlara yenilerini ilave ederek, örümcek sokmasında penisin ereksiyon haline geçtiğini, ancak durumun değişken olduğunu, meni atımı olduğunu, sesin kısıldığını ve tetanos görüldüğünü söylemişlerdir. Ancak bu kişilerin sözlerine pek de güvenilemez. Karıncaların sokması herhangi bir ağrı oluşturmaz ya da pek az zarar verir. Ancak zehirli olanları ısırdığında vücutta kabarcık oluşturur; dil ağırlaşır. Eşek arısı soktuğunda soktuğu yer şişer; tetanos olur; akılda durgunluk olur; 2 dizde güçsüzlük oluşur. *Kerseniye (krisniye?)* denen örümcekler kötü arazlar oluşturur; onların soktuğunda görülen belirtiler diğer örümcekler soktuğunda görülen belirtilere benzer. Ancak Mısır'dakiler farklıdır; onlar daha kötüdür; şiddetli baş ağrısı ve akıl durgunluğu oluşturur; arkasından kişi hayatını kaybeder.

Tedavi: Onun tedavisi Kanun'da verilen bütün emme özelliği gösteren ilaçlarla yapılabilir. Yine sıcak tuzlu su oraya (örümceğin soktuğu yere) uygulanır ve akrepler kısmında zikredilen tiryaklar verilebilir; hamam sakinleştirir; ağrı kesiciler ve ağrı kesici banyolar uygulanır. Onlar banyoya girdiklerinde ağrıları diner; sakinleşir. Banyodan çıktığında ağrılar geri döner; saat başı hamama girmeleri gerekir.

Tarantula, Deniz Yılanı ve Bu Cinsten Canlıların Sokmalarına İyi Gelen Tiryaklar: Demişlerdir ki bu hayvanların sokmasında, örneğin siyah samur ve targun (torugun?) için reçete şöyledir: Loğusaotu, süsen kökleri, mavi süsen kökü, yapışkan otu, yabani havuç, çöpleme, siyah Habeş kimyonu, sarı sakız, keçiboynuzu yaprakları, *afriyutun (afruytun),* narçiçeği kılıfı, tavşan renneti, tarçın, nehir yengeci, günlük, haşhaş suyu, pelesenk tohumu; her birinden 1 ukiye alınır; un haline getirilir ve Hint keneviri suyu ile macun haline getirilerek ya da 1 dirhemlik şeklinde şarapla hastaya içirilir. Bazı reçetelerde terkip beyaz süsen kökü, Mekke balsamı yağı, yabani hindiba tohumu, serli cevizi ve kereviz tohumundan oluşmuştur.

Diğer İçecekler: Çam tohumu, Habeş kimyonu, çınar ağacı yaprağı ve kabuğu, yabani hindiba tohumu, kara nohut, özellikle yabanisi, bitotu gerçekten çok yararlı olur. Pelin otu tohumu, loğusaotu, ılgın meyvesi, herdemtaze öz suyu, yabani marul sütü alınıp bunlardan şerbet yapılıp, şarapla 2 miskal dozda hastaya verilir. Yine selvi tohumu, özellikle tarçınla yengeç çorbası ve kaz çorbası yapılarak, pişirilir ve kuşkonmaz kökü şarapla pişirilir ve hastaya verilir. İyi bir içecek terkibi de şöyledir: Loğusaotu, kimyon eşit miktarlarda alınır ve sıcak suyla 3 dirhem olarak hastaya içirilir. Yine denenmiş iyi bir terkip de şöyledir: Siyah kimyon, yabani havuç ve kimyon; her birinden 5 ölçü, ardıç, selvi cevizi; her birinden üçer ölçü, iyi cins Hint sümbülü defne tohumu, yuvarlak loğusaotu, pelesenk tohumu, tarçın, eşekturbu, yabani hindiba, kereviz tohumu; her birinden 2 dirhem alınıp hepsi birlikte balla macun haline getirilir; eski şarapla ceviz büyüklüğünde içilir.

Vücuda Masaj Yapmak İçin Kullanılan İlaçlar: İncir ağacı külleri, şarapla ve tuzla macun haline getirilir. Tuz, yılanyastığı, deniz süngeri, sirkeye batırılarak böceğin soktuğu yere uygulanır. Loğusaotu ve arpa unuyla ve sirkeyle macun yapılır ve enginar yaprağı, pırasa, çobandeğneği, loğusaotu, incir ağacı külleriyle karıştırılarak, uygulanır.

İyi Bir Yakı: Nar kabukları, loğusaotu, arpa unu sirke alınır ve sonra yarpuz tuz ve su ile yıkanır. Merhemlerden yabani hindiba yağından ısıtıcı ve vücudu ovmakta, masaj yapmakta kullanılan ilaçlar yapılır. Bu vücuda masaj için kullanılan ilaçlardan biri de deniz suyudur ve de bütün tuzlu sular, pişmiş enginar ve pişmiş selvi ceviziyle hazırlanır.

Örümcek Sokması ve Tedavisi

Örümcek sokmasında karında çok gaz oluşur; ürperme olur; el ve ayaklarda üşüme oluşur; penis gevşer. Örümcek sokmasının tedavisi tarantulanınki gibidir. Onların gündüz şarap gibi bir şey içmesi yararlı olur. Kurtboğan şarap içine konulup içilir. Hasta hamamda terletilmelidir ve ilaçlardan kara kimyon, şarap, kuru sedef otu, kurtboğanla birlikte her birinden 1 ölçü alınarak karıştırılıp içilir.

Bu Konuda Bilgi Sahibi Kişilerin Zikrettiği İki Hayvan

Bu söz konusu 2 hayvan önceki zikredilen ve hakkında bilgi verilen hayvanlar cinsindendir. Âlimlerin açıklamalarından ben bu hayvanların önce bilgi verilenlere dâhil olup olmadığını anlayamadım. Bunlardan birisi kırkayak diye bilinir. Bu konuda âlimler şöyle demiştir: Bu ikisi de tarantula cinsindendir. Onlardan biri daha enlidir; ayakları beyazdır ve başının üstünde 2 çıkıntı vardır. Onlardan birinin başı öne doğru meyleder ve diğerinin başı ise, aşağıya doğru meyillidir olanı adeta enine keser. Onlarda 2 ağız ve 4 çene kemiği olduğu hayal edilmiştir. Ancak onlardan birinde başından aşağıya doğru inen 2 çizgi olduğu hayal edilmiştir. Onların sokması akrep sokması gibidir; şiddeti ağrı oluşturur; soktuğu yer çok beyazlaşır ve kişinin yüzünde ve başında ödem oluşur. Hastada uykusuzluk görülür. Onun tedavisi tarantula sokmasında kullanılan ilaçlardan daha özel durumlarda kullanılanlarıyla yapılır. Dağ nanesi, çavşır kökü, yabani hindiba ve pelin otuyla yapılır.

Murursa Denen Başka Bir Hayvan

Yukarıda söz konusu edilen 2 hayvanı anlatan bilim adamı bu hayvandan da söz etti ve *murursa*[322] hakkında şöyle dedi: Bu hayvanın (murursa) ısırığı şiddetli ağrı yapar ve kızarıklık oluşturur. İdrar atımı zorlaşır ve onun oluşturduğu tutukluğa ılgın meyvesi iyi gelir; yabani kimyon, ceviz yaprağı, sarımsak ve tatlı şarap yararlı olur.

Farsçada Derim, Yunancada Sulûkî ve Hindîde Tiânus Denen Akbaba Biti

Bu hayvan bir bit gibidir veya kurtlardan daha küçüktür. Galen şöyle demiştir: O hayvan küçüktür. Bundan dolayı da insanlar ondan

[322] TM: mugurnetiya, murnitya (?)

sakınmaz; onun ısırığı görülmez. Onun ısırığı idrar tutulması ve kanamayla belirlenir. Makatta kanama olur. Göğüsten, akciğerlerden ve diş köklerinden kan sızar Bazen o ısırmanın sonucu çok kötü olabilir. Kişinin tedavisi mümkün olmaz.

Tedavi: Onun tedavisi akrep sokmasının tedavisi gibidir. Ona ait tedavi panzehirdir; marul özsuyu ve kırmızı sandal otuyla yapılır. Hayvan ısırdığında koyun sütü, keçi sütü, tereyağı, kırmızı mühür kili, hezeran çiçeği,[323] maydanoz suyu, pamuk tohumu ve onun öz suyu ve diğer ateş düşürücülerden, örneğin hindiba, marul suyu, kabak ve hıyar suları verilir.

Tabu've Harzi't-Tin

O çok zehirli ve çok ayakları olan bir sürüngendir. Ben onun akbaba biti olduğunu düşünüyorum.

Büyük Eşek Arısı

Eşek arısı (büyük eşek arısı) sokması bal arısının sokmasından daha yoğun ateş oluşturur ve onun ısırığı ağrı yapar; şiş oluşturur ve onun soktuğu yer kızarır. Büyük eşek arısının başı siyahtır ve iğnesi öldürücüdür. Genellikle onun dış kabuğu daha büyük olan daha öldürücüdür. Bundan dolayı bazen titreme oluşturur ve dizlerde zaaf yapar. Ancak bazen küçük olan da sorun yaratabilir; soktuğu yerde kabarıklık oluşur; dil ağırlaşır.

Tedavi: Senin de bildiğin gibi, bu hastalıkları emen ilaçlarla tedavi emek gerekir ve bu ilaçlar genellikle içilerek verilir. Bunlardan birisi olan mercanköşktür; ondan 1 dirhem alınır ve hastaya içirilirse, bu ilaç hastayı sakinleştirir. Hastaya 3 dirhem kuru kişniş içirilirse, rahatlar. Hasta bilinen soğutan öz sularıyla beslenmelidir; bilinen soğutucu şeyler içirilmelidir. Arının soktuğu yere ebegümeci suyu ve reyhan suyu uygulamak yararlı olacaktır. Ebegümeci özellikle fevkalade yararlıdır; hatmi, Yemen baklası, itüzümü, öğütülmüş susam ve yaprağı da yararlıdır. Yine incir, hurma, sıcak toprak, koruk suyu, ineğin iç organları, özellikle sirkeyle uygulanırsa, yararlı olur. Yine kekik yaprağı ve defne yaprağı oraya uygulansa yararlı olur. Yine afyon, baldıran otu, kâfuru alınır ve oraya uygulanır. Soğuk suya batırılmış keten bezi arının

323 TM: kurkum

soktuğu yerin üzerine konur. Oraya kille sirke karıştırılıp uygulanır. Aynı zamanda sirkeyle orayı yıkamak yararlı olur. Aynı zamanda yine su küplerinde oluşan yeşil yosunla arının soktuğu yere masaj yapmak, bazılarına göre ise, su ve tuz karışımı ile oraya masaj yapmak yararlı olacaktır. Yine oraya süt uygulanır. Sirkeyle duvarda oluşan yosunları karıştırarak arının soktuğu yere uygulamışlardır. Aynı şekilde, bu karışım şeklindeki sulardan alınır ve zamkla birlikte uygulanacak ilaçlar yapılır. Sıcak suda arının soktuğu organ veya kısım bekletilip, sonra sirkeyle karıştırılmış tuzlu suya konursa hastanın ağrısı sakinleşir.[324]

Bal Arısı [Sokması] ve Tedavisi

Onların durumları eşek arılarınınkine benzer, ancak o soktuğunda iğnesini orada bırakır. Onun tedavisi diğer arılarınkine yakındır.

Kanatlı Karınca ve Diğer Benzeri Hayvanlar

Onların durumu arılarınkine yakındır, ancak onlardan daha az tehlikelidir. Zehirli iğnesi olan bir hayvan vardır; uçan, kanatlı karıncaya benzer, ancak karıncadan daha büyüktür. O küçük eşek arısı kadardır. Ancak soktuğunda onun kadar ağrı oluşturmaz. O eşek arısından daha uzundur. Onun örümcek ayakları gibi uzun sarı ayakları vardır. Ancak soktuğunda verdiği sıkıntı daha hafiftir. Onun yuvası eşek arılarınınkine benzemez; o yuvasını çamurdan yapmıştır ve daha geniştir. Örümcek, yuvası gibi yayvandır. Eğer yuvasından çıkarsa örümceğinki gibi, yuvası, onunla birlikte gelir. Bana göre onlar eşek arıları gibidir.

Bukalemun ve Kertenkele[325]

Bu ikisi de birisini ısırdıklarında, ısırdıkları yerde küçük dişler bırakır. O dişler oradan çıkarılmadan kişinin duyduğu acı ve kaşıntı hissi geçmez. Burada ipek ibrişim hayvanın ısırdığı yere geçirilir ve iplik çekilerek dişler dışarı alınır ve ağrı sakinleştirilir. Dişler çıkarıldıktan sonra oraya yağ ve kül uygulanır. Daha sonra o yer emilir ve orası sıcak

---

324 TM: Delukatı sinektir; ağrısı sakinleşir. Nüshada ikbal ve iktal olarak be ve te ile olmak üzere iki şekilde yazılmıştır.

325 Yazar metinde daha önce kertenkele ve bukalemun konusunda bilgi vermiştir, ancak burada tekrar dönerek yeniden tamamlayıcı açıklamalar sunmaktadır. Metnin esas yapısına dokunmamak adına ve verilen bilginin, her ne kadar başlık aynı ise de, tamamlayıcı nitelikte olduğu göz önünde tutularak, kitaptaki yerinde yazarın verdiği başlık altında verilmiştir.

suyla yıkanıp temizlenir. Bu hayvanların ısırmasında hastaya yabani hindiba yedirmek yararlı olacaktır. Eğer hastanın ağrısı çok şiddetliyse, tarantula tiryakı içirilir.

Kırk Ayak[326]

Bu hayvan *kulakları saklı olan* diye bilinir. Bazen onların boyu 1 karış kadar olabilir. Her iki tarafında yirmi ikişer ayağı vardır ve bu ayakları kullanarak yürür. Bazen de toparlanıp, kıvrılır; kıvrık bir hal alır. Dediklerine göre, o ısırdığında acı oluşturur ve saatinde bu acı sakinleşir. Çiriş çiçeği onun için kullanılan bir tiryaktır. Bazen tuzlu sirke uygulanması yeterli olur.

Salamander Isırması[327]

Salamanderin 4 ayaklı zararlı bir böcek olduğu zannedilmiştir. Onun ayakları kısadır. Bir grup insan da onların yanmadığını iddia etmiştir. Onların fırına atıldıklarında ateşi söndürdükleri söylenmiştir. Onların ısırdığı kişiler büyük acı hisseder ve vücutları ateşlenir; ısırılan yerde iltihap oluşur. Dilde sıcak şiş oluşur; dil ağızda dolanıp arkaya öne gider; düzenli konuşamaz. Isırılan kısım ve organda titreme oluşur; o kısım kararır; şekli bozulur; kıvrılıp bükülür ve sonuçta o kısım kopup düşer.

Tedavi: Bir grup insan şöyle demiştir: Onun tedavisi İspanyol sineğinin tedavisi ile aynıdır. İspanyol sineği ısırmalarında uygulandığı gibi, tedavide balla çam kozalağı kullanılır. Aynı şekilde yer palamudu ve ısırgan otu yaprağı ile pişirilen süsen zeytinyağı ile içilir. Onların ısırdığı bazı kişiler, bu hayvanın zehrini bertaraf etmek üzere, kurbağa çorbası içmişlerdir. Bazıları ise kurbağa etinden yakı yapmış ve ısırılan yere uygulamıştır; bazıları da onun etinden yemişlerdir. Aynı şekilde kara ve deniz sülahifi, yumurtalarıyla birlikte pişirilip, ısırılan yere yakı olarak uygulanır.

---

326 TM: Alâ mâ fi bazı kopyalarda duhas adı da verilir ve o hayvan *duhal el-uzn* denmekle bilinir.

327 Yazar bu konuda daha önce kısa bir açıklama sunmuştur. Metne uyularak ikinci kez yapılan açıklamanın farklı oluşu da göz önünde bulundurularak, yazarın verdiği yerde korunmasının uygun olduğu düşünülmüştür.

Kara ve Deniz Skolokonderi[328]

Bu hayvanları ben bilmiyorum. Bu hayvanlar, bizim daha önce sözünü ettiğimiz hayvanlardan da olabilir. Demişlerdir ki: Onlardan yabani olanı (karada yaşayanı) ısırdığında o kısım açık kırmızı bir renk alır ve daha sonra gittikçe kızarıklığı artar ve muhtemelen hastanın durumu ciddi bir hal alır. Hastada şiddetli ağrı oluşur; ellerinde kaşıntı vardır. Ancak denizdeki türü ısırınca ısırılan yer mavi renk alır. Onun tedavisi tarantula tedavisi gibidir. Bazıları demişlerdir ki tuzla veya kül, ada soğanı ve sirkeyle macun yapılır veya yanmış susam ve şarapla macun yapılır. İlkin ısırılan yere bolca zeytinyağı sürülür veya sıcak su uygulanır; sonra macun ısırılan yerin üzerine sürülür.

Deniz Akrebi

Ben zannediyorum ki, deniz akrebi sokmasından karında iltihap oluşur ve karında su birikir. Bazen hastadan istem dışı gaz çıkar.[329] Bu öğrendiklerini çok iyi araştırman gerekir.

Tedavi: Onun tedavisi deniz yılanı ve tarantula tedavisi gibidir. Şüphesiz ellerinde delili olmayanlar şöyle demiştir: Şüphesiz su akrebinin sıcak zehri vardır.

Deniz Örümceği

Onun halleri deniz akrebinin hallerine benzer.

Kızıl Deniz Kurbağasının Isırması

Âlim kişiler bu konuda şöyle dediler: Onlar çok kötüdür ve diğer hayvanlar ve cisimler için de tehlikelidir. Onlar diğer canlıların üzerine atlarlar ve onları ısırırlar. Eğer onun kişi ya da canlının üstüne atlaması engellenemezse, onun üflemesinden zarar görür ve ısırıklarda görüldüğü şekilde kişide büyük bir şiş oluşur ve o kişi hızla ölüme gider. Ben onun ilacının *tiryâk-ı kebir (büyük tiryâk)* ve benzerleri olduğunu söylüyorum.

---

328 Kırkayak cinsinden bir hayvan.

329 kazz ham ipektir. Farsça sözlükte semender resmi üzerine yazılıp iki söylenti aktarılır; biri kuşlardan biri koyun benzeri olur diye yazılır. Kuraya ancuradır, yani ısırgan. Bu hayvan müfredatta lufendriba (lufenderiba?) resmi üzerine yazılır ve ona şimdi ebu seba ve sebin adı verilir. Ama eskiler ümmü'l-erbâ ve erbain derler.

Bütün Zehirli Deniz Böçeklerinin Genel Tedavisi

Demişlerdir ki onları tiryaklarla tedavi etmek gerekir ve soğuk zehirlerle ve tarantula ilaçlarıyla tedavi yapılır. Zehirlerle ilgili söz bitti.

YEDİNCİ FEN

SÜSLER

4 makaleden meydana gelmiştir.

Birinci Makale
Saçlar (Kıllar) ve Pullar

Saç dumansı buharın gözeneklerden içeri girmesinden oluşur ve o duman orada uzun süre kalır; özellikle vücutta yağlı bir rutubet olmasıyla oluşur, topraktan değil, orada (vücudunda) olan sıvıdan meydana gelir; ağaçların yağlılığı gibi. Onların (ağaçların) bu özelliği sayesinde yaprakları dış etkilerden korunabilir. *Birinci Kitap*'ta kılların siyahlığı ve diğer renklerde oluşundan söz edildi. Ancak onların süs olarak açıklamalarına ilişkin, onların cevherlerinin oluşmasıyla ilgili tedbiri ve yapılması gerekenleri, kellik, saçların çoğalması ve azalması konusunda alınacak önlemleri, onların yoğunluk olarak kalın ve inceliğinin ve de uzaması için alınacak önlemler, saçın şekli, dökülmesi, çıkması, rengi, siyahlığı, kırılması, beyazlaşması (ağarması) ve bu konuda söylenenler bu makalede ele alınacaktır.

Saçın Dökülmesinin Sebebi

Saçın dökülmesi veya azlığı ancak maddi sebeplerden veya onda biten bir şeyden ortaya çıkmış olabilir. Maddi sebepten olan, maddenin azlığı veya yokluğundan olabilir; ancak maddenin baskılanmasından, bozukluğundan veya değişiminden de olabilir. Maddenin azlığının sebebi, cevherin kökenidir; örneğin çocukta dumansı buharlar azdır ve kadında rutubetli buhar çoktur. Ancak kadında sakal bitmez, çünkü cevherin kökü azdır; engellenmiştir;[330] doğal yapının bitmesinden

[330] TM: asit karbonik gazı az olduğundan sakalları bitmez.

de olabilir. Arızi olanın sebebi (eksiklik veya bozukluktan olan) uzun süren hastalıktan sonraki durumdaki gibidir. Eğer hastalık uzun sürüp devam etmişse, bazı akıntılar ve terlemeler olur ve saçları besleyen madde kalmaz ve saçlar dökülür; yerine yenisi bitmez. Örneğin onlarda sıvı birikimi oluşmuştur, ancak onun emilimi olmaz; kadınlarda yumurtalarındaki özellikten dolayı sıvı birikimi olması gibi. O sıvı emilimi olmaz ve orada kalır; soğuktur. Bu durum meninin orada toplanması ve etrafının soğuk olmasına sebep olur. Bu soğukluk kanın önemli organlara çekildiğini, dolayısıyla, vücudun etrafının soğuduğunu gösterir. Bundan dolayı rutubet boşluklarda birikmez ve kullanılmayan rutubetin çözülüp gözeneklere gitmesi söz konusu olmaz, çünkü gözeneklere gidecek kadar rutubet yoktur; vücutta rutubet azdır. Muhtemelen başına ağır sarıklar koyan kişilerde bu sorun olabilir.[331] Ancak doğal olarak da kişi kel olabilir. Şüphesiz kellik, baştaki kıl oluşturan maddenin kusurlu oluşundan kaynaklanır veya o maddenin azlığından da olmuş olabilir ya da beynin kafatasına temas etmemesi; ona yakın olmamasından ve orada nem emiliminin oluşmamasından ve de kafatasına rutubetin erişmemesinden kaynaklanmış olabilir.

Ancak başta kıl bitmemesinin 3 sebebi vardır: Oraya saç (kıl) oluşturacak maddenin nüfuz etmemesi ve o maddenin oraya gelse bile, orada tutulmamasıdır. Şüphesiz gözenekler kapalı olduğunda oraya madde nüfuz edemez. Kelliğe yardımcı olan kuruluk onu şiddetlendirir ve sıcak mizaçta boşlukların susuzluğu artar. Bundan dolayı, kellerde, bedenlerindeki düzene uygun olarak, bedenlerinde ve sıcak mizaçlarından dolayı, göğüslerinde çok kıl olur. Onların kafalarında pek az saç olur. Yara veya yara izleri sebebiyle de kıl azalmış olabilir. Çünkü o kısımlarda kıl oluşturabilecek rutubet tutulmamıştır. Çünkü o kısımlarda yoğun bir çözülme vardır; gözenekler genişlemiştir, yayılmıştır. Bu durum sakal ve bıyık oluşmasında yardımcı olmaz, hatta oluşanlar da kolayca kopar. Eğer mizaç kuru değilse, rutubetliyse ve pek az hararet varsa, kadın ve erkek cinsiyet organlarındaki gibi, kellik olmaz.

Ancak baş derisinde bozukluk oluşup, kepeklenme olduğunda, başta kötü, deriyi yiyen yaralar oluşmuşsa ve bundan dolayı kellik oluşmuşsa tedavisi zordur; başlangıçta ise mümkün olabilir ya da tedavi

---

331 TM: saçları orada dökülür veya az olur.

uzun sürebilir. Hipokrat şöyle demiştir: Kel olanda varicocelle varsa tedavi olduğunda onda saç biter, yani saç dökülmesi, saçkıran ve benzerleri olduğunda, tedaviden sonra vücuttaki kıl oluşumu normale döner. Kaşların ve kirpiklerin kılları, kıkırdaksı yapıya çok sağlam bir şekilde bağlı olduğundan, kolayca ve hızla dökülmez; bundan dolayı, onlarda kelleşme kolayca ve hızla olmaz; gecikmeli olarak görülür; onları, derileri (kaş ve kirpik) sıkı sıkı korur; zapt eder. Onların sağlamlığından dolayı dökülmezler; onları koparmak da zordur; onlar iyi korunur; hızla dağılmazlar, düşmezler ve gevşemezler. Çok oldukları için de kelleşmezler. Gözyaşları onları sürekli nemlendirir. Onlar duyarlıdır, sık sık nezle ve dışarı gözyaşı atımı olur.

Saçları (Kılları) Koruyan İlaçlar

Kılları koruyan ilaçlar hafif sıcaktır; tutma gücü vardır; hisleri harekete getirir. Basit ilaçlarla ilgili bilgi verirken, bu ilaçlardan da söz ettik. Biz yine *Akrabadin*'de terkip şeklinde olan ilaçları zikrettik; her ikisini de burada yine zikrediyoruz. Saçı koruyan ve dökülmesini engelleyen ilaçlar tedavide gerekli şartlara göre, örneğin bitotu hapı, ladin ve helile meyvesi, Kabil helilesi, sarısakız, sarısabır, kızsaçı yararlı olabilir. Şüphesiz mazı, saçı tutmak dökülmesini engellemek için ve yine teke dikeni özellikle kabız yapan şarapla haşlayarak verilirse, bu konuda yararlı olur. Bitotu veya mastika ya da bitotu suyu veya tesbih ağacı yaprağının öz suyu da yararlıdır. Yine keskin lezzetteki keten tohumu yakılıp onunla birlikte, yağı da sürülerek kullanılır. Yine yanmış ceviz kabukları, bitotu yağıyla karıştırılarak kabız yapan, ekşi şarapla içilir. Onunla saç çıkması istenen yere, özellikle çocuklarda masajla uygulanır.

***Terkip Şeklindeki İlaçlar*:** Bitotu hapı, mazı, helile, gül yağında veya bitotu yağı içinde pişirilip, bilinen yüzeye uygulanır. Yine taze bitotu yaprağı, ladin, kuşburnu, selvi dalı alınır. Bitotu hapı alınıp, zeytinyağı ile iyice dövülüp baş onunla adeta örtülür. Yine kara bitotu hapı, kereviz tohumu, bitotu dalları, pancar tohumu ve kuşburnu parçaları, kızsaçı, ladinden,[332] her birinden yarım ölçü alınır; siyah şaraptan 6 ölçü

---

[332] TM: dazlak başında yarası olan kellerdir. Sakalı geç bitip otuz kırk yaşında sakalı bitenlerin iç sebebidir.

alınır; hepsi karıştırılıp, üçte biri kalana kadar pişirilir ve üstüne Hint selvisi ve sümbülden ikişer ölçü konur ve yine iyice kaynatılır, hatta işleme üçte biri kalana kadar devam edilir; sonra süzülüp su ve yağı ilaçtan ayrılır; iyice sıkılıp bir toprak kap içine konur; ağzı kapatılır ve ihtiyaç duyulduğunda kullanılır. Bu ilaç saçı korur ve siyahlaştırır.

Yine kereviz tohumu, pancar tohumu, baldırıkara ve kendirden; her birinden 2 ukiye alınır; ceviz kabuğundan 15 adet veya çam kozalağı kabuğundan aynı miktar alınıp, iyice dövülür ve 1 gece fırında bekletilir ve fırına konmak için çamurdan bir çömlek içine konur ve fırına bırakılır; terkip iyice yanar; adeta toz haline gelir ve o dövülüp üzerine 1 ratl ayı yağı konur. Bu terkipte ördek yağı kullanılsa da ayı yağı daha iyidir. Gerektiğinde güzel kokular terkip içine konup o şekilde kullanılır. Kelliğin tedavisinde başlangıç için yararlı bir ilaçtır.

Yine 1,5 ratl ekşi şarap alınır ve 1 ukiye ladin ve yanmış çam kabuğu, baldıran otu (Şam çeşidi) 3 ölçü, ayı yağı 1 ratl, itüzümü 4,5 ukiye alınıp, ladinle birlikte pişirilip, saçın dökülen kısmına uygulanır. Bazen onun üzerine yağ da ilave edilir; karıştırılır ve o şekilde uygulanır. İhtiyaca göre, ona güzel kokulu yağlar ilave edilir. Ben yabani sümbül yağının daha yararlı olduğunu düşünüyorum. Terkip yağ katmaksızın da uygulanabilir.

Hafif olan bir ilaç da sarısakız, ladin, bitotu yağından meydana gelir. Ona iyi gelen yağlardan konabilir ve gözlemlerimize göre, bitotu suyu, ekşi şarapla iyice karıştırılmalıdır. O karışım saç olmayan yere uygulanır. Gelincik yaprağı, bitotu yaprağı ile alınır ve başın üstü bu terkiple ovulur ve 1 gece öyle bekletilir; sonra yıkanır. Şüphesiz o saçları korur ve siyahlaştırır veya ladin, baldırıkara, yanmış çam kabukları, ayı yağı yeteri kadar mazı şarabıyla alınır; kendi miktarında mastika yağı ve bitotuyla uygulanır. Yine un halindeki kınadan 1/12 ratl miktarında alınır; ona aynı miktarda kaliteli sirke konup, dövülür; imbikten geçirilir. Ondan damla şeklinde saçlara uygulanır veya baldırıkara ve ladinden eşit miktarlarda alınır ve yeterince bitotu yağı ile karıştırılır veya kendir, ayı[333] pisliği, deniz kirpisi pisliği ile her birinden 5 dirhem alınarak, ekşi şarapla ve ayı yağıyla karıştırılıp kullanılır.

---

333 TM: kertenkele

Kaş Kıllarını Koruyan İlaç: Gelincik gülü 4 ölçü, çobandeğneği kökleriyle[334] beraber, incir dalları; her birinden 1 ölçü, ladin 3 ölçü, baldırıkara 3 ölçü alınıp, pişirilir ve mastika yağıyla benzer şekilde uygulanır.

Yine şeytanşalgamı kökü veya işras[335] kökü taze çam meyvesi külünden, her birinden 1 ölçü, boraks 2 ölçü ve kokulandırılmış bitotu yağı alınır. Bu reçete hakkında çok konuşulmuştur. Ancak eğer mizaç kuru ise, kan azsa, beden rahat eder ve iyi, yağlı besin maddeleriyle beslenirse, güzel bir şekilde yaşar. O latif ve hoş bir sıcaklığa meyleder. Kişi bütün tuzları terk eder; ekşileri de bırakırsa, cinsi münasebeti bırakırsa; eski şarap içmeyi bırakır, tatlı sularla banyo yaparsa, vücuduna boraks, sabun otu ve sabunu ile yıkarsa sağlığına kavuşur. O bala unu kavun tohumu ya da toprak ya da keten tohumu ve benzerlerini yaklaştırmamalıdır. Eğer deliklerinin tutulmasından dolayı çözen, eriten maddelere ihtiyaç duyulursa, hardal, sarımsak, pırasa gibi besin maddeleri almalıdır ve dağ sedef otu, hardal, nane, şarap, soğan gibi besinlerle desteklenmelidir; çözen sularla banyo yaptırmalıdır: genellikle daha önce zikredilmiş tutmaya meyilli ilaçlardan almalıdır. Yine kasıp tutan yağlar ve haricen uygulanan ilaçlar kullanılır. Banyo yaparken, ilkin sıcak banyoya girilir; ılık su içilir; sonra soğuk suya girilir.

Saç Uzaması

Saça baştan dökülen tıbbi sıvıların içinde çoğunlukla saçın kendisi tarafından alınacak yapışkan maddeler vardır; örneğin susam yaprağı, su kabağı yaprağı gibi. Yine terkibin içinde onu (dokuyu) ısıtacak yağlar ve tutan maddeler vardır; örneğin süsen yağı, mumla karıştırılır veya olduğu gibi ve kına yağı, bitotu yağı ile özellikle saça uygulanır. Onunla başı yıkamak da yararlıdır. Yine ebucehil karpuzu da yararlı olur; o ladinle birlikte alınır o toprak bir kap içinde orta ateşte ve zeytinyağı içinde iyice eritilir. Onun üstüne yanabilen bir şey dökülür ve hepsi karıştırılır.[336] Bu karıştırma işlemi terkip hoş bir hal alana ka-

---

[334] TM: hamam değneği kökleriyle.

[335] Ayakkabıcıların zamk yaptıkları bir bitki.

[336] TM: buğday veya mısır ve tanesi bir nesne parçalandıktan sonra bütün onlar yumuşak karıştırma ile üzerine konup kullanılır.

dar devam eder. Tespih ağacı yaprakları, kendisi ve yapraklarının suyu, özellikle çok iyidir. Kömürleşmiş keten tohumu (yanmış hali) susam yağıyla birlikte hastaya verilir.

Bu Konuda Çok Yararlı Olan Terkip Şeklindeki İlaç: Tespih ağacı yaprağı ve baldıran otu ki bunun Anadolu'da yetişeni sarısakız ve helile alınır. Bu terkip başa uygulanır; baş adeta onunla örtülür. Yine hardal, pancarla pişirilir ve baş onunla yıkanır. Daha sonra baş bitotu yağı veya helile yağı ile yağlanır.

Bir Başka İyi Terkip: Öküz safrası, kurt safrası, Kabil helilesi, yine bir nevi helile olan belilec ve emlec, demir pası, iyi kalitede mazı; her birinden birer kısım alınır; dövülür ve itüzümü ile ezilip 7 gün bu terkip kurutulur ve kavun gibi bir şeyle birlikte başa uygulanır. Sonra baş ve sakal, toz haline getirilmiş cam, balla karıştırılarak elde edilen sıvıyla yıkanır.

Yine arpa toz haline getirilip 30 dirhemi, 5 ölçü emlecle (bir nevi helile) su içinde kaynatılır, öyle ki su belli bir kıvam kazanır. Bu suyun yarısının içine menekşe yağı ve ladinden üçer dirhem, susam yaprağı, hatmi yaprağı, taze kabak yaprağı veya kuru kabak yaprağı onar ölçü konup, suyu bitene kadar pişirilir; hatta burada sadece yağ kalır.

Bir Başka İyi Terkip: Bu, Kindî'nin tercih ettiği bir terkiptir. Sütte bırakılmış helile 20 dirhem, 2 ratl suda pişirilir; hatta ondan 4 ölçü kalana kadar pişirme işlemine devam edilir; banotu yağı gibi başa uygulanır. Kabuğu soyulmuş arpa ve ladinden alınır; üçte biri kalana[337] kadar kaynatılır ve başa uygulanır.

Güçlü Saç Çıkması

Bu ilaç uygulanarak kel olanda ve kaşları dökülmüş olanlarda saç ve kaş çıkarmak mümkündür. Bizim saç kısmında zikrettiğimiz ilaçların hepsi bu cinstendir. Bütün bu tip (kel olan) kafalarda ve onlar kaşlar da dökülmüşse, alınacak tedbirlerin hepsinde başa yağ sürülür. Sonra çekme özelliği olan ve eriten, çözen ilaçlarla saçkıranda kullanılan ilaçlar uygulanır. Onlar kellik için ve kirpik ve kaşların bitmesi için yararlı olan ilaçlardır. Karaardıç kökü kabukları, zeytinyağı ile desteklenir ve onun güçlendirici etkisi şaşılacak derecededir.

337 TM: yağı kalana kadar.

Ancak bizim zikrettiğimiz husuşlardan onların saçkıran için de iyi olduğu anlaşılır. Başka kısımda zikrettiğimiz saçları koruyan ilaçlar da bu şikâyette kullanılabilirler. Bunlardan biri de ayakları koparılmış İspanyol sineği ile yapılır; o güneşte kurutulup, menekşe yağı ile ezilir veya onun içinde pişirilir, hatta terkip yoğunlaşana kadar işlem devam ettirilir ve istenilen yere sürülür ve oraya nüfuz edene kadar ovalanır. Sonra orada saç biter. Aynı şekilde mürekkep ağacı balı, eğer saçların döküldüğü yere sürülürse veya deve kuşu yağı yumurtayla ezilip oraya sürülürse oradan saç çıkar. İnsan bu ilaçtan istediği kadar sürebilir; orada saç biter. Yanmış eşek tırnağı ve yanmış boynuzu, susam yağı ile karıştırılıp, [saçın döküldüğü yere] sürülür. Bu şüphesiz güçlü bir ilaçtır. Karınca yumurtaları, ban otu yağıyla uygulanırsa saçın bitmesini sağlar, ancak onun genellikle saçın bitmesini engellediğine inanılır. Bu denenmiş ilaçlardandır. Yine önemli ilaçlardan biri ölmüş ve kurutulmuş kertenkele (kuru yeşilkertenkele) yağla karıştırılıp, uygulanır. Yinc firavun camı parçalanıp, dövülüp cıva ile karıştırılır. Onun daha hafifi şudur: kurşun alınıp, taşla ezilir; havanda dövülür ve ona yağ konur. Burada işleme kurşun iyice parçalanıp ufalanana kadar devam edilir [338] veya kuvvetli bir şekilde kurşunla yağ karışana kadar dövülür ve ilgili yere (baş) kaynatılmış incir yaprağı ile yakı şeklinde, çok güçlü bir sıva gibi sürülür. Yine 20 adet fındık içi çıkarılır, ezilir, hatta iyice ufalanır ve hepsi turp yağı ile bir araya getirilir veya haşhaş, *harkuş (Plantago major)* kabuğu, kızartılmış eşek penisi ve dalağı; her birinden yarım ratl alınır; ladinden 20 ölçü alınıp, hepsi birlikte kurutulur; ladin şarap içinde çözüldükten sonra terkibe karıştırılır ve hastaya uygulanır.

Phylagrius'un Zikrettiği Reçete: Tuzlanmış 95 dirhem boğa iç yağı, sabun otu ve sedef otundan, her birinden 18 dirhem, sarısakızdan 8 dirhem, ladinden aynı miktarda, baldırıkaradan 48 dirhem, eşek penisinden 48 dirhem, eşek dalağından 96 dirhem alınır; eşek penisi ve dalağı kızartılıp, parçalanır; hepsi birlikte siyah şarap içine konur. Baş kazınıp onun üstüne sürülür ve 5 gün orada bırakılır; sonra 2 gün hasta dinlendirilir; daha sonra tekrar uygulanır. Eğer bu ilaçlardan dolayı başta yara oluşursa, başa kaz yağı sürmelidir.

---

338 TM: demir pası Arapçalaştırılmış davran manası sevdetü'l-hükkam. Hüve şey'ün eşşibh ibn kisrâ, yani tüylere faydalı.

İkritin,[339] tavşanın 6 adet iç organı (kalbi) alınır; kurutulur ve ısıtılmış toprak bir fırına, cam kap içinde, üzerine kuşburnu yaprağı, bitotu yaprağı ve baldırıkara yaprağı gibi yapraklardan 9 adet konarak, bırakılır. Sonra birkaç defa fırında kızartıldıktan sonra içine ayı yağı ve turp yağı katılır. Terkibe kokulandırılmış yağlar da katılarak kullanılır. Defne tohumu, biber yağı, Hint yağı vb. hepsi de saçların bitmesinde yardımcı olur.

Yine pelin otu kökü, eğer eski zeytinyağı ile karıştırılıp yüze uygulansa yavaş çıkan sakalın çıkışını hızlandırır. Siyah kimyon külü suyu özelikle kaşların bitmesinde yararlı olur. Kaşların bitmesinde şu reçete iyi gelir: 2 ceviz ezilinceye kadar yakılır ve onlarla birlikte daha öncekiler gibi yakılan demirle bir araya toplanır. Aynı zamanda diğer yollarla da tedavide sonuç alınmaya çalışılır. 15 biber, gül yağı ile sıvanır, yine pelin otu külü, yanmış fındık, ladin, İspanyol sineği, zamk (kenduş) büyük bir kepçe ban otu ile kararana kadar kaynatılır; aynı miktarda miskle merhem yapılır. Bu merhem saç olmayan yere sıvanır. Yine baldırıkara, bitotu tohumu, kereviz, yavaş yavaş yakılır.[340] Hatta terkip kararır ve ayı yağı ve turp yağı ile karıştırılır.

Kaşlarda Kıl Çıkmasını Sağlayan İlaç: 4 dirhem kendir ve timsah pisliği, deniz kirpisi pisliği, dağ sedef otundan, her birinden 1 dirhem alınıp ekşi şarapla ezilip, karıştırılır ve uygulanır. Başka bir kaş dökülmesi için kullanılan eski bir ilaç: Bu ilaç saçkıran ve diğer saç dökülmesi şikâyetlerinde de kullanılabilir. Bir ölçü pelin otu, denizköpüğü 8 ölçü, sütleğen otu, defne tohumu her birinden 3 ölçü, taze sakız 4 ölçü alınır; süsen yağı ile karıştırılır ve sütleğen otunun içine ilave edilir. Sonra diğer ilaçlarla karıştırılır; örneğin yanmış kamış kökü, kurbağa külü beşer ölçü, tere otu tohumu 4 ölçü, *eşras (ayakkabı zamkı)* 3 ölçü alınıp defne yaprağı ile pişirilip kullanılır.

Saçkıran ve Yılancık

Sen saçkıranın ciltte biriken kötü maddelerden meydana geldiğini ve onların saçın bittiği kökleri yiyerek bozduğunu ve de kılları besleyen besinlerin oraya ulaşmasını önlediğini öğrendin. Ona *deva el-sâleb*

---

[339] Bal ve sudan yapılan bir nevi içecek, bira.

[340] Ezilir.

adı verilmesinin sebebi daha çok tilkilerde görülmesidir. Yılancık ve saçkıran arasındaki fark yılancıkta hem kıllar dökülür hem de ciltte soyulmalar olur; bazen kıllar yayılır; adeta saçılmış gibi bir görüntü oluşur. Onunla birlikte cilt incelir ve adeta ayrılıp, yılan gibi olur. Onun şeklini yılana benzetip *yılancık* demişlerdir. Saçkıran ve yılancığı oluşturan madde safravi olabilir; sevdavi olabilir; balgamî olabilir; bozuk kan olabilir. Bütün bunların çeşitli renklerini hastalıklı ciltte görmek mümkündür. Özellikle, eğer deri ovulursa iz oluşur. Şüphesiz daha önceki tedbirlerden (tedavilerden) bildiğin hâkim hıltlar karşılığı olarak, sahibinde arazlar oluşur. O yerin hızla zayıfladığı ve yavaş yavaş ovulduğunda, hızla kızardığı görülür. Hızla iyi kanın oraya çekildiği veya oranın ovulduğunda kişinin ferahladığı belirlenir. Orada tüy bitmesi engellenir.

Tedavi: Şüphe yoktur ki, öncelikli olarak etkin hıltın dışarı atılmasıyla tedavi yapılması iyi olur. Senin de bildiğin gibi, bedende iyi keymus oluşturacakların girmesi vücudu besler. İnce, biraz tatlılığa meyilli mutedil şarap hasta için besleyici olur. Ovalayarak, yapılacak banyo da yararlıdır; banyodan sonra yapılacak masaj da yararlıdır. Ancak öncelikle bedeni etkin kötü hıltlardan temizlemek gerekir. Bu maddeleri dışarı atmak için ilaçlar kullanılmalıdır ve kan almalıdır. Sonra senin de bildiğin gibi, burun deliklerine çekilen ve maddenin burundan atılmasını sağlayan ve bizim başın temizliği ile ilgili olarak kısım kısım anlattığımız ve senin de bildiğin gargaralar, burundan zararlı maddeleri atan terkipler ve burundan uygulanan ilaçlar, başı temizlemek için kullanılır. Sonra cilt üzerine, temizleyici maddeler uygulanıp o zararlı maddeleri deriden dışarı atılır. Ancak kullanılacak olan maddeler hızla uygulanmalıdır ve bozuk nitelikte deriden onlar çıkarılmalıdır ve eritilmelidir.

Şüphe yoktur ki oradan kötü ve bozuk maddeyi atacak ilaçlardan çözücü güçtekiler çok sıcak oldukları için cildi ısıtıp kurutur ve bu da saçların dökülmesine sebep olur. Bu saçkıran hastalığının başlangıcında acilen kullanılması gereken ilaçlar, örneğin dağ sedef otu gibileridir. Onlara sıcaklığı kıran mutedil yağlar ilave edilir. Aynı zamanda onlara ortak olarak meyve suları da ilave edilir. Bunların tazesi kullanılmalıdır. Üstünden birkaç sene geçenlerin tesiri zayıflar; yeteri

kadar güçlü olamazlar. Hastalığın direncini kırmak gerekir ve bunu hızla yapmak gerekir. Onu zayıflatmak, onun fiilinin zıddını yapmak olur. Tedavi latif şeylerle yapılmalıdır; çok güçlü etki edenlerle yapılamaz. Onların gücü ağrıyan deriye nüfuz edemez. Kullanılan ilaçlar desteklenip kötü, bozuk maddelerin engellenmesi gerekir. Maddelerin içerde tutulmasının çok fazla desteklenmesi gerekmez. Venlerdeki maddenin oraya gitmesi engellenmelidir. Vücutta tenkıye (temizlik) yapıldığında onlar gözeneklere gider. Kandan onları çekecek bir güce ihtiyaç vardır ve bedenden gelecek mutedil buhara gerek duyulur. Sonra ciltteki bağlantı çözülüp sonuçta iyi bir şekilde çekilir ve böylece doku temizlenmiş olur.

Eğer bu ilaçlar alınırken, onların etkilerine bakmak ve ilkin daha zayıf olan ilaçla başlamak gerekir. Kullanılan ilacın mizaçla uyumlu ve az dozda olması lazımdır. Bunun için şunlara bakmalısın: Hastadaki muhtemel bozukluklar belirlenir ve ilacın uygulanmasında, onun iyi etkilerine göre gücü, yani miktarı belirlenir. Eğer belirlenen miktar onun etkisini yeterince vermiyorsa, eksikse veya mizaca uygun düşmüyorsa, yara ve şiş oluşmaması için senin gayret etmen gerekir. Özellikle yumuşak, gevşek mizaçlı vücutlarda veya cinsiyet ve yaşa görc dc tcdavi başarısız olabilir ve şişler meydana gelebilir. Şişler oluştuğunda onlara iç yağı ile müdahale edilmelidir; üzerlerine iç yağı uygulanmalıdır; örneğin ördek yağı, tavuk yağı, örneğin gevşek kefen bezi gibi. Hastalık sakinleşene kadar dikkatli hareket etmek gerekir. Eğer bozuk maddenin etkisi çok fazlaysa ve etkileri yok edilemiyorsa, kan alma uygulayarak kan oraya çekilmeğe çalışılır. İlacın etkisi olduğunda ciltte kırmızılık oluşur. O kısmı hafifçe ovmalıdır. Eğer kızıllık ilaç uygulanmasına rağmen oluşmamışsa, orada herhangi bir değişiklik yoksa, o zaman başka bir ilacın uygulanması gerektiğini anlarsın. Eğer ovmayla kızıllık oluşmamışsa, o yoğunlaştırılabilir. Ancak burada hastalığın yayılmasından korkulur. Bu durumda soğan gibi kızarmış ilaçlar uygulanır. Eğer kırmızılık hala yoksa sarımsak sürülür. Oradaki bozuk saçkıran maddesinden cildi temizlemek gerekir. Bunun için hacamat uygulanır. Burada hacamat için birçok iğneye ihtiyaç vardır. Yine oraya nüfuz edecek daha önce zikredilen ilaçlara ihtiyaç vardır.

Oraya nüfuz edecek tenkıye gereklidir ve kılın çıkması için orada küçük tomurcuklar oluşmalıdır.

Burada açık ve seçik olarak gerekli olan oradaki maddenin çözülmesidir. Dolayısıyla sürekli olarak kişi gece gündüz şapka giymemelidir. Çünkü başa sürekli şapka veya kep giymek oradaki maddeleri çözer, terletir. Bundan dolayı 2 ila 3 günde bir o kısım tıraş edilmelidir. Ancak daha önce başta saçın bitmesini sağlayacak merhemlerle baş ovalanmalıdır ve sert bir hırkayla sıkıca masaj yapılmalıdır veya soğanla veya turp kabuğu ile ovalanmalıdır. Hatta kızarana kadar bu işlem yapılır. Mümkün olduğu kadar gözenekleri açacak ilaçlar verilmelidir. Bazen ovalamadan sonra, hastaya hamam uygulanır. Eğer baş tıraş edilmezse saç köküne kadar inecek ilaçlar verilmelidir.

Ancak hasta kusuyorsa ve hummada safravi artıklar çıkarıyorsa, ona helile pişirilerek çöpleme ile güçlü bir terkip şeklinde verilir ve kokoya tohumu fıykara ilacıyla birlikte uygulanır. Yine ebucehil karpuzu yağı da iyi gelir. Özellikte balgamî özellikte olan için çok yararlıdır. Eğer kişi sevdavi özellikteyse, ona siyah çöpleme verilmelidir. Eğer safravi özellikteyse ona kısa mahmude otu ve Rufus ilacı ve *lugazya* iyi gelir; özellikle sevdavi olan kişilerde yararlıdır. Bu hastalık çoğunlukla sadece kusma ile iyileşebilir. Kusmaların grupları konusunda daha önce sana bilgi verildi.

Eğer tedavi olan kişi daha hafif bir ilaç isterse, sarısakız ilacı, ebucehil karpuzu ve salep ayda 3 ila 4 defa içirilir. Eğer bir defa kusmayla rahatlama olmazsa orada kusma tekrarlanır. Eğer baş derisinde kırmızılık görürsen ve damarlarda doluluk belirlersen, bu durumda şakaklardan ve baş damarlarından ve yüzden kan alırsın. Eğer baş damarlarında doluluk yoksa almazsın. Bu durumda onların kana ihtiyacı vardır. Ancak hastaya gargara yaptırıp, burundan çekilen ilaçlar uygulanır. Sen bu ilaçları baş hastalıkları kısmında öğrendin.

Ancak belli bir yer ya da kısım için kullanılan ilaçlardan (mevzi ilaçlar) en güçlüsü sütleğen otudur. Onun kullanılabilmesi için *Kânûn*'da yazdığımız gibi, toplanmasının üstünden 3 yıl geçmemiş olması gerekir; taze olmalıdır. Ondan sonra, dağ sedef otu zamkı da cidden bu konuda çok iyidir. Aynı zamanda bahçe teresi, hardal ve İspanyol sineği külü ile taze karasakızla yapılan macun yararlıdır. Yine dağ üzümü defne yağı ile

ezilerek kullanılır veya sütleğen sütü kaynatılır ve oradaki (deride) kabarcıklar yarılıp içindeki sıvı akıtılır. O kabarcık kaldırılınca altından kıl çıkar. Organın güçlendirilmeğe ihtiyacı vardır. O organın üstüne biraz yabani kereviz konur. Orada güçlendirilmeğe gerek varsa, denizköpüğünün 2 çeşidi, kamış kabukları ve onun yumuşak kökleri, fare pisliği, kamış, koyun gübresi, sivri biber, sarısakız, hardal, yanmış fındık, incir yaprağı, *kundus (bir çeşit deniz otu)*, büyük kırlangıç otu ve katran kullanılır. Bazen bu ilaçlara boğa safrası da ilave edilir. Daha sonra yanmış acı badem ve kabuğu, örneğin günlerce iyi kalitede sirkede bırakılmış kendir, keçiboynuzu bu hastalığın tedavisi için kullanılan ilaçlardandır.

Burada kullanılan en iyi yağlardan biri defne yağı ve Hint yağıdır. En iyi ilaç mumun üzerine dökülmüş katrandır; sonra karasakızdır; en iyi yağ ayı yağıdır ve özellikle süzülmüş eski olanı iyidir. Katranla hardalın karışımı da süzülerek kullanılır.

Güçlü Bir Lapa: Sütleğen otu, dağ sedef otu, defne yağı; her birinden 1 miskal, kükürt, çöpleme; her ikisinden, siyahından ve beyazından birer miskal alınıp yeteri kadar mumla kefen bezi üzerine konup, haricen uygulanır. Yine Afrika boraksı 2 kısım, nışadır 1 kısım olarak alınır; onlar yakılır ve keskin sirke içinde ezilir; uygulanacak yere nazikçe ovalanarak uygulanır. Uygulanan yer ilacı emer. Bu uygulamaya 3 gün devam edilir. Eğer orada kabarma olmuşsa, bunun sebebi önceki uygulamaların sonucudur. Yine İspanyol sineği ve hardal yağda pişirilir, öyle ki adeta güzel bir koku oluşturur. Sonra sert bir bezle oraya uygulanır. Bu ilaç mizacın zaafını sonlandırır. Bundan daha hafif olan, ancak çok yararlı olan bir ilaç da iyi gül yağı ile kaliteli sirke alınır ve karıştırılır; sonra sert bir yün bezle saçkıran olan yere sürtülür. Yine dağ sedef otundan yapılan bir koku ile o kısım ovulur. Bilmelisin ki, çocukların tedavisinde rutubetli maddelerden vermek gerekir. Çocuklara 10 yaşına kadar yarım dirhem kokoya tanesi (tohumu) ve 10 yaşından daha büyüklere 2 denk miktarı verilebilir.

Kıl Döken İlaçlar

2 parça kireçten ve arsenikten 1 kısım alınır; her ikisi birlikte biraz bekletilip sabırla macun haline getirilerek sirke içinde eritilir.[341] Eğer

[341] TM: sonra onunla sıvanır ve hemen döker.

kireçten alınan parça daha fazlaysa ve arsenikten alınan daha azsa, terkip daha dengeli olur. Eğer kireç fazlaysa o fonksiyonunu yerine getiremez. Kireç ve arsenik birer ölçü alınır ve suda pişirilir, öyle ki terkibin içine kuş tüyü batırılsa onu deler. Süzüldükten sonra kaynatma işlemi suyun içine kireç ve arsenik konarak tekrarlanır. Bu işlem güneşte yapılırsa, daha iyi olur.[342] Daha sonra içine biraz yağ konur; suyun gücünü yağ alana kadar kaynatmaya devam edilir. Bazen bu sıvı bir tarafa bırakıldığında tuz oluşturmuş olduğu görülür. Bu tuz sudan alınır ve kullanılır. Sedefin kireçle, kireç taşının arsenikle yaptığı işi yapabilirsin; hatta daha da güzel olur. Şüphesiz eğer kireç taşı kadar kireç suyu alınıp işlem tekrarlanır ve güneşte pişiril veya ateşte kaynatılırsa ve suda arsenikle muamele edilirse o iyi bir terkip oluşturur. Yine testilerin altındaki yeşil sülük alınır ve kullanılır. Eğer saçın yeniden bitmesi istenirse kirecin içine üzüm asması külü ve boraks konup, uygulanır ve çoğunlukla *takliye (sarımsak, kişniş, erimiş tereyağı ile yapılan bir terkip)* kullanılır. Sonra söz konusu yere, arpa unu ve bakla, kavun tohumu karışımı uygulanır. Bazen kireç ve arsenik keşk (yoğurt kurusu ve pirinç unu karışımı) ile karıştırılarak kullanılır. Onun içine sarısakız ve mastika zamkı da konur. Bazen de denizköpüğü ile terkip desteklenir.

Kireçle Yakılarak Yapılan İlaçlarla Tedavi:[343]Kireci azaltmak gerekir ve yakma için kullanılacaksa onu yıkamalıdır ve daha sonra onun üzerine gül yağı konmalıdır. Eğer sıcak suyla yıkanırsa daha sonra soğuk suyun içine konmalıdır. Sonra onun üzerine pişmiş mercimek ufalanır ve sandal ve gül suyu ilave edilir. Özellikle iyice bu terkip yakılırsa kurşun karbonat merhemi gibi bir merhem oluşur. Onun üzerine bal, şeker gibi şeyler konur.[344] Ona yumuşatan şeyler ilave edilir.

Kireç Kokusunu Gidermek

Bunlardan sonra, çeşitli tabiatta terbiyelenmiş toprakla ve sirkeyle muamele edilir ve içine gül suyu ilave edilir. Özellikle bu terkibe şeftali yaprağı, asma yaprağı, dövülmüş toz halinde tatlı reyhan yaprağı,

---

342 TM: ateşte kaynamasından daha iyi olur.

343 TM: musamât olur demek tüyler dökülüp çöp gibi olan nesne kalır demektir.

344 TM: Şüphesiz bu güçlü bir şekilde yakılır ve kurşun oksit merhemi oluşur.

kına, yabani safran, gül, Hint selvisi, sümbül ve tütsüler ve de benzerleri sürüldüğünde başta saçın bitmesine engel olurlar.

Kıl Bitmesini Engelleyenler

Uyuşturan soğutucu maddeler saç bitmesini engeller; örneğin mevcut olan saçı dökenler gibi. Bunlar örneğin ban otu, afyon, sirke, baldıran otu. Bunların hepsi birden alındığında veya tek tek alındıklarında saçı dökerler. Onların sirke içinde kaynatılarak alınmasıyla, daha da etkin hale gelirler. Bataklıktaki kurbağalar kurutulup, ezildikten sonra, pireotu usaresi (salyası) veya ban otu veya sirke ile karıştırılıp başın üstüne sıvanırsa, saçın bitmesini engeller. O terkip hazırlandıktan sonra tekrar kullanılabilir. Eğer yağla birlikte uygulanırsa, orada büyük çapta bozulma oluştuğu söylenmiştir. Aynı zamanda yağ oraya sürülürse, onun içine nüfuz eder. Bazen onun orada bunun tersi etki yaratabildiği iddia edilmiştir. Burada zikredildiği gibi, kılın bitmesini engelleyen Toledo toprağı, üstübeç (kurşun karbonat) aynı miktarda alınıp şaptan da yarım ölçü alınarak ban otu suyuyla ezilir. Bir grup hekim de şöyle demiştir: Donmuş bataklık kurbağası kanı ve nehir kurbağası kanı saçın bitmesini engeller. Derler ki yarasa kanı, beyni ve karaciğeri de aynı görevi yapar. O ilacın rakibi bu ilaçtır: demişlerdir ki bataklık kurbağası, bataklık kamışlığından alınıp, kurutulur ve onun kurusu kullanılır. Nehir kurbağasından da aynı şekilde kurutularak ilaç yapılabilir. Kasık ve koltuk altı kıllarını dökmek için de bu terkip kullanılabilir. Isırgan otu tohumu, yağla birlikte kılları azaltmak için kullanılır.

Kıvırcık Saçlar

Örneğin boy otu ve onun yağı, beyaz lotus, sarısakız, kireç, kurşun oksit aynı miktarda alınıp, karıştırılır veya bazıları daha az miktarda olur. Bu karışım başa uygulandıktan sonra başa bir kılıf geçirilir. Bu terkibin içine ban otu tohumu ve yağı da konabilir. Ban otu tek başına veya kireçle birlikte dövülüp, bir kap içinde yakılıp, özellikle de üçte biri ölçüsünde lotusla karıştırılıp, soğuk suyla macun haline getirilir. Aynı şekilde kaya tuzu, sarısakızla çok iyi bir terkip oluşturur.

Saçların İyi Kıvrılması: Mazı, ılgın, çam iğnesi, selvi yaprağı ve tohumu, ayva tohumu, kurşun oksit, kitre zamkı, Huzistan toprağı, helile meyvesi; her birinden birer ölçü alınır; sönmemiş kireçten yarım

ölçü alınıp pancar suyu ile macun yapılır ve kullanılır. Şüphesiz o saçı siyahlaştırıp kıvırcıklaştırır.

Saçın Düzleştirilmesi

Zikredilen saçı koparıp döken ilaçlar, aynı zamanda saçı düzleştirir. Genel olarak, burada dokuyu gevşeten ve rutubetlendiren sular saçları düzleştirir.

Saçın Kırılması

Saçın kuru olması, kuru besinler, mutedil yağların engellenmesi, gevşeten salgılar, hatmi özsuyu, keten tohumu salgısı, söğüt yaprağı özsuyu ve bütün nemlendiren şeyler aynı etkiyi yaratabilir.

Saçın İncelip Seyrekleşmesi

Eğer saçlar incelip seyrekleşirse boraks kullanılır.

Gençlik ve Yaşlılık Hakkında Sözler

Biz başka yerlerde yaşlanma ve gençleşme nedenlerini söyledik ve burada diyoruz ki kan, yağlı gevşek ve yoğun bir yapıya sahiptir; onun oluşturduğu saç siyahtır. Eğer kanın sıvı kısmı alınırsa, saç yaşlılığa doğru meyleder.

İhtiyarlığın Yavaşlaması

İhtiyarlığı yavaşlatan önlemler öncelikle saçın kendisine ulaşanlarıyla ilgilidir. Öncelikli olarak da, balgamî hıltların her zaman atılmasıdır ve özellikle, yemekten sonra kusmayla bu sağlanabilir. Yine lavmanla da kişi rahatlatılabilir, sonra kusar. Kişiye daha sonra macunlar ve benzeri ilaçlar verilir. Biz onların hoş kokulu, kan oluşturacak olan dengeli keymusu oluşturacak yiyecekler olması gerektiğini ilgili yerlerde söyledik. Örneğin pişirilmiş kebaplar, közlenmiş yiyecekler, kavrulmuş etler, çorbalar ve tiritler gibi yiyecekler olmalıdır. Hatta sindirilebilecek kadar almaya gayret göstermelidir. Şüphesiz asıl uyulması gereken bu prensiptir. Eğer sindirim bozulursa kan da bozulur. Mizaç cidden rutubetli olduğunda sıcak nesneler almak gerekir. Hardal, biber, baharatlar ve acı şeyler yemelidir; bunları özellikle de aç karnına yemelidir. Pancar ve hardal da yenebilir. Şarap saf olmalıdır, ancak çok az içilmelidir; yeşil sebzeler, pişmiş bakla, sütlü gıdalar, balık, *herise (buğday, et, tereyağı ve kokulu bitkilerden yapılan çorba)*, aside (bulamaç, bir nevi çorba)

tüketilmeli ve çok fazla su içilmelidir. Çok fazla oruç tutmak, kılları koparmak, çok fazla şeker yemek, kâfuru, gül suyu, yasemin yağı, yasemin suyu gibi şeylerden kaçınmak gerekir. Tatlı suyla çok yıkanmaktan kaçınılmalıdır. Şüphesiz kişi saçını yıkadıktan sonra, hızla kurulamalıdır. Eğer hamam yaparsa örneğin ebucehil karpuzu yağı, siyah kimyon, boraks, boğa safrasının banyo suyuna katılması gerekir.

Ancak macunlar ve balgamî maddeyi engelleyen bitkisel ilaçlar yaşlanmayı geciktirir. Örneğin Kabil helilesinden her gün 1 adet çiğnemek, eğer balgamî madde fazlalığı varsa yararlıdır. Bu bazen ömrün sonuna kadar gençliği korur. Aynı şekilde, küçük ve büyük helileden yapılan macunlar ve maden cürufu ile yapılan macunlar ve içinde özellikle altın bulunanlar çok faydalıdır. Bunlardan siyah helile meyvesinden birer kısım alınır. Mürekkep ağacından elde edilen bal, yarım kısım ve iç yağı ile karıştırılır; balla macun haline getirilir ve kullanılır. Bu cidden güçlü bir ilaçtır. Bu macun azar azar kullanılır, aksi takdirde kötü etkisi olabilir. Anakardiya (Malaka fasulyesi, Anacardium), mitridatus, güçlü tiryaklar, engerek yılanı eti, eğer adet haline getirilip bu maddeler düzenli alınırsa, gençliği ve gücü korur.

İyi Bir Macun Reçetesi: Kara helile, pirinç, sivri biber, bazen helile karşılığında demir cürufu ve şekerle yapılan macun da yararlıdır. Zencefil, Kabil helilesi, sivri biber, eşit miktarda alınıp macun yapılıp kullanılır. Yine Kabil helilesi 20 dirhem, demir cürufu 4 dirhem, ağaç mantarı 5 dirhem; zencefil, sivri biber, karanfil; her birinden üçer dirhem alınıp balla karıştırılarak macun yapılır. Bir yıl boyunca bu macun yaşlanmayı durduranlardandır; yiyerek tüketilmelidir. Eğer macunlarda uygulandığı gibi, içeceklerde de kişi uygun olanı içerse ve sabahtan yarım gün (öğleye kadar) sabreder, daha sonra yemek yerse yaşlılığı durdurabilir.

Yaşlanmaya Engel Olan Lapalar: Bütün sıcak yağlar güçlendirir. Bütün yoğun sıcaklık üzerine dayalı olan, saç mizacını koruyacak nitelikteki benzeyen akıcı maddeler ve bunlarla birlikte dokulara nüfuz eden, ancak bayat olmayan maddelerin verilmesi gerekir. Örneğin bu katran olabilir. Başa katran sürülüp öylece bırakılır ve 4 saat sonra hamama girilir. Yine uygulanan ilaçların kişinin mizacına uygun olması gerekir. Katran sıcak mizaçlı kişilerde yararlıdır. Aynı şekilde katran

akıcı, nemli ve incedir. O da sıcak mizaçlı kişilerde yararlıdır. Yine Arap zamkı yağı da yararlı olabilir. O cidden güçlüdür. Ban otu yağı diğer bütün maddelerden daha güçlüdür. Bu yağ kara kimyon yağı, ebucehil karpuzu yağı, hardal yağı ile alınır; güçlü ve iyi bir terkiptir. Hardal yağı ve kara kimyon yağı alınır; iyice kaynatılır ve sonra ebucehil karpuzu içine konup pişirilir. Sıkılmış yabani zeytinden elde edilen zeytinyağı ile veya ona karıştırılmadan uygulanır ve bu uygulama her gün yapılırsa yaşlanmayı önler.

İyi Bir Yağ: İyi temizlenmişi kaliteli zeytinyağının içine 3 ölçü kustus, 1 ukiye sümbül, yarım ukiye iyi kalitede şeytantırnağı, 1 ukiye bataklık sazı meyvesi konur. Bu maddelerin hepsi üçte biri kalana kadar pişirilir. Onun sıvısı çok güçlüdür. Daha sonra zeytinyağlı su içinde pişirilir. Suyu tamamen gidene kadar pişirmeye devam edilir. Zeytinyağı da azalır. Daha sonra, onun üstüne yarısı kadar Arap zamkı ilave edilir; sonra 1 ukiye Arap zamkı alınır ve şarapla karıştırılır ve güzelce ezilir ve hepsi karıştırılarak kullanılır.

İyi Yağ: Keten (Pamuk) yağı, bitotu yağı, helile meyvesinin yağı, aynı miktarlarda alınır ve hepsi 1 ratl olur. Hint selvisi, Seylan tarçını, sümbül, kara kimyon, karanfil, ebucehil karpuzu, Arap zamkı, kuşburnu, güzel kokulu olmayan sarısabır, bataklık sazı meyvesi, kandindiren; her birinden 1 ölçü olarak, eşit miktarlarda alınır. Hepsinin toplam ağırlığı 100 dirhem olur. Bunlar ebucehil karpuzu suyu içinde pişirilir. Eğer özsuları varsa, onunla veya ceviz kabukları suyu içinde 4 ratl kalana kadar pişirilir. Suyun yarısı gidince onun üzerine yağ konur ve kaynatmaya devam edilir ve işlem sadece yağ kalana kadar sürdürülür; terkibin içinde su kalmaz. Bu saflaşmış sıvı kullanılır.

İyi Bir Lapa:[345] Bu lapa şu şekilde hazırlanır: Arap zamkı veya mazı, boy otu, ban otu tohumu, kuru kişniş otu, ladin, kurutulmuş ceviz kabuğu, kurutulmuş gelincik, demir pası, yanmış bakır, siyah şap alınır; küçük haplar yapılıp kurutulur ve her ay 3 defa helile meyvesinin suyu ve bitotu suyu ile karıştırılarak hastaya içirilir.

İyi Bir Örtü (Kılıf): Siyah helile, helile meyvesi ve bitotu tohumu; her birinden on birer ölçü, ladin 20 ölçü, bitotu yaprağı 30 ölçü alınır

---

345 TM: Ağrıyı almak için vurulan iyi lapalar; bu lapalar ihtiyarlığı geciktirir, hatta yakın zamanda olan ihtiyarlığı da giderir.

ve içine 3 ratl zeytinyağı konur ve 3 gün kendi haline bırakılır; sonra iyice koyulaşana kadar pişirilir. Ondan iyi bir örtü (kılıf) elde edilir. Bizden öncekilerin denediği ve bizim zamanımızda da denenmiş ilaçlardandır: kırmızı Belh zaçından 1 dirhem alınıp kullanılsa, yaşlılığı dağıtır. Onun (başa) uygulamasıyla başta siyah kıllar biter. Ancak bedenin güçlü ve rutubetli mizacı olması gerekir. Onun kullanılmasıyla akciğer temizlenir ve rutubetlenir.

Saç Boyalarının Açıklaması

Yağlar Kitabı'ında boyalarla ilgili bilgi bulunmaktadır. Şüphesiz orada boyalar ve güçlü kokulu özel köklerin çıkarılış tecrübelerinin de olduğunu zannediyorum. Onlar arasında yağ şeklindekiler ve saçlara etkileri de ele alınmıştır. Yine onlar arasında nüfuz etmeyenler, etkin olmayan şeyler de vardır; çok güçlü olanlar da bulunur; çok etkili olanlar da vardır, ancak çok yoğun değildirler. Onlar renk değiştirme gücüne sahiptir; örneğin demir cürufu gibi; örneğin ceviz kabuğu gibi. Yağlarda olan renk değiştirme gücü alınıp sirke gibi ekşi ve içilmesini kolaylaştıran maddelerin içine konsa, o ilaç şeklindeki boya daha rahat kullanılır. Benim görüp işittiğime göre, bir grup hekim şöyle aktarmıştır: Ceviz ağacının dallarından bir dal kesilip, içinde yağ bulunan bir kap içine konsa ve o kap toprağa gömülse, kabın içindeki yağı dalın çektiği belirlenir ve yağın bir kısmı da kaptan dışarı atılır; kapta hiç yağ kalmaz.[346] Sonbahar geldiğinde dalın emdiği yağdan çok daha fazlasını kaba gönderdiği belirlenir; kabın rengi değişmiş; boyanmıştır. Çoğunlukla buradaki boya yumuşatıcı olarak kullanılmıştır. Şüphesiz bu bilgiler bir araya toplanmıştır. Sonra onlar, saç rengini değiştirenler ve açanlar şeklinde sınıflandırılmıştır. Onlar 3 gruptur: Saçı siyaha boyayanlar, sarartanlar ve beyazlatanlar. Biz onların açıklanmasına siyahlatan boyalarla başlayacağız.

Saçı Siyaha Boyayanlar

Kına, insanların saçı siyaha boyamak için kullanmakta fikir birliği ettiği bir maddedir. Onların saçların üzerindeki etkisi saçın kabiliyetine göre farklılık gösterir. İnsanlar kına ile başlarlar; sonra kınayı yıkayıp, çivitle devam ederler. Her bir safhada yeterince beklerler; sabrederler.

346 Baskı nüshada sıcak karşılığına soğuk olan konmuştur; ilki ilk nüshadakidir.

Kısacası çok sabreden aradığına erişir. İnsanlar aralarında gruplaşmışlardır. İnsanlardan bir kısmı kına üzerinde yoğunlaşmıştır ve onunla yetinirler. İnsanlardan bir kısmı ise çivitle boyamayı tercih ederler ve ondan oluşan yeniliğe razı olurlar. Hindistan kökenli olan çivit daha iyidir ve daha hızlı etki eder. Ancak oluşturduğu güzellik daha yoğundur ve daha koyu kırmızı renk oluşturur. Kirmani çivit daha az boyama özelliğine sahiptir; daha uzun sürede boya etki eder. Ancak saçın siyahlığı çok koyu olmayıp onun güzelliği de çok fazla değildir.

Ben saçlarımın rengini değiştirmek istesem, ilkin çivitle koyu kırmızıya çevirip onun üzerine kına uygularım. Ancak kına daha önce uygulanırsa güzelliği yok eder ve saçın rengini bozar. Öncelikli olarak, akıllıca boyayı saçın üstünde çok fazla tutmamalıdır; hemen yıkamalıdır, yani ilk uygulanan boyayı yıkayıp, ondan sonra kınayı uygulamalıdır. Bazı insanlar saçı boyamak için sumak suyu, nar suyu veya yoğurt suyu ya da ceviz kabuğu suyu ile soğandan oluşan terkibi kullanmışlardır. Onları belli bir miktarda bir araya getirirler ve kurşun oksit ve kireç içine koyup kaynatıp ya da güneşte pişmelerini sağlarlar. O terkibin içine sof (kumaş) konduğunda onu karartır. Bu iyi bir boyadır. Bu boyanın içine 1 dirhem karanfil konur ve beyin boyanın vereceği zarardan korunur.

Çok sıklıkla kullanılan ancak önceki boyalar kadar kaliteli olmayan boyalardan biri şöyledir: Mazı alınıp zeytinyağı ile ovulduktan sonra bir çömlek içinde iyice, kararana kadar yakılır. Ancak yakma işleminde çok fazla ileri gidilmez. Ondan 20 dirhem alınır ve yanmış bakırdan 10 dirhem, şaptan 2 dirhem, Darani tuzundan 1 dirhem alınıp, boya yapılır. Bu boya saçı tam olarak sabit bir şekilde siyaha boyar ve boya söylendiği şekilde hazırlanıp kullanılır.

[Bir başka boya da şöyledir]: Mazıdan 2 ratl alınır; zeytinyağı ile iyice ovulduktan sonra parçalanana kadar pişirilir ve yanmış bakırla ve şapla ve kitre zamkıyla karıştırılır. Onların her birinden 15 ölçü ve tuzdan 7 dirhem alınır; hepsi birlikte ezilerek, sıcak suyla macun haline getirilir ve saç bu terkiple boyanır ve boya orada 3 saat tutulur. Bazen ona kına ve çivit de karıştırılır.

Bu boya da çok bilinir. O kireç, kurşun oksit, yenebilen kil (İsfahan toprağı) veya Huzistan toprağı, ateşe dayanıklı parlak mermer toprağı veya anason toprağı (kili), belli başlı kil grupları olup, onların her bi-

rinden eşit miktarda alınıp, boya kıvamında macun yapılır ve kullanılır. Terkip daha etkili olsun diye üzerine pancar yaprağı konup kurşun oksitle ezilir. Eğer buradaki su kına ve çivit suyu olursa ve o tekrar tekrar pişirilirse veya güneşte pişmesi sağlanırsa daha iyi bir terkip olur. Ancak bu boya saça uygulandığında 6 saat baş üstünde bırakılmalıdır. Yine kına ve çivit kurşun oksitle göz ilacı gibi iyice ezilir ve kireç ve kavrulmuş mazı ve yanmış bakır, şap, kil ve kitre zamkı, karanfille eşit miktarlarda alınıp boya yapılır.

Saç boyalarıyla ilgili olarak, kitapta verilen ve onlara yakın olup kullanılan ve iyi olduğuna inanılanları anlattık. İyi bir boya şöyleydi: Kına 1 ölçü, çivit 2 ölçü, yanmış bakır, şap, Darani tuzu, kavrulmuş mazı, demir cürufu eşit miktarlarda alınır ve sirkeyle ezilir ve bir tarafa bırakılır; onda kızıllık oluşana kadar beklenir ve kullanılır. Burada söz konusu edilen demir cürufu üzerine 4 parmak seviyesine çıkacak kadar ekşi sirke konulup iyice ezilir ve terkip yarısı kalana kadar pişirilir ve 2 parmak kadarı bırakılır, öyle ki, bu terkip bakır karbonat gibi olur. Bu maden cürufu siyah helile ile alınıp, üzerine sirke konulup ezilir ve pişirilir ve işlem bu sirke buharlaşana kadar sürer ve terkip sağlam bir yapı kazanana kadar da devam eder. Sonra içine yağ konup pişirilir; hoş kokulu bir terkip olana kadar pişirmeye devam edilir. Eğer istersen hoş kokular katabilirsin. Bu beyaz yağla ve demir cürufunun gücüyle hazırlanmış bir boyadır.

Yine gümüş kiri (gümüş oksit) sirkeyle iyice pişirilirse, bütün siyah boyalar içinde güçlü bir siyahlatıcı olarak kabul edilir. Ondan daha fazla tutulanı şöyledir: Ekşi sirke, kokulu portakal veya turunç alınır ve bir süre pişirilir; içine demir koyup bekletilir. Demişlerdir ki, saf gelincikten[347] alınıp şişe içine konup bir süre bekletilir ve şap ve *sak*'tan (özel ve güzel kokulu bir terkip, pastil) gelinciğin 1 ratlına 2 ukiye gelecek şekilde alınıp şişeye konur ve şişe gübre içine gömülür. Şişenin içindekiler çözülüp, boya oluşur. Yine demişlerdir ki: Yeni bitmiş arpa (taze arpa) ve henüz gelişimini tamamlamamış sümbülden alınıp, yarısı miktarında şapla birlikte bir şişeye konur, hayvan gübresi içine gömülür. Bir süre sonra şişenin içi siyah bir sıvı ile dolar; şişenin etrafındaki pislik de siyahlaşmıştır. Demişlerdir ki: Aynı şekilde

347 TM: toz halindeki gelincikten.

ağaçtan alınan taze su kabağı delinip, içindekiler çıkarılıp, onun içine tuz ve biraz da demir cürufu konsa ve kabağın kaldırılan kabuğu tekrar yerine konup kapatılsa, bir süre sonra onun içindekilerin siyaha dönüştüğü ve siyah bir boya oluştuğu belirlenir.[348] Bir grup insan da Hint keneviri yapraklarını ezip ovalamışlar ve sütle onu pişirmişler ve özellikle bunu kadın sütüyle yapmışlardır. Hatta sütün üçte biri kalana kadar pişirmişler ve 1 gece bekleterek iyi bir boya elde etmişlerdir. Bu boya, bana göre aynı zamanda iyi bir saç koruyucudur.

Galen şöyle demiştir: Bu boya şöyledir: Ceviz ağacının üstünden sallanan salkım şeklindeki çiçekler alınıp zeytinyağı ile ezilir; taze gübre ile birlikte boya olarak uygulanır. Bazıları da şöyle demiştir: Eğer o boya keçi pisliği ile karıştırılırsa, iyi bir boya oluşturur. Aynı zamanda Hint keneviri kökü zeytinyağı ve yağlarla dövülürse (ezilse) o da saçı karartır. Bana göre, eğer renk değişimi gerekiyorsa (renk açılması isteniyorsa) onun işlemi zeytinyağının etkisini zayıflatmakla olur. Eğer zeytinyağı yerine, su terkibe ilave edilse bu fark belirlenebilir. Aynı şekilde, Paulus, gelincik çiçeğinin zeytinyağı ile ezildiğinde onun güzel kokulu bir boya oluşturduğunu söylemiştir. Bunun anlamı şudur: Terkibe şap gibi siyahlatan bir şey koymak gerekmez.

Aynı şekilde onların ceviz kabuğu ile yağın terbiyesi, sonra onun suda pişirilmesi ve onun içine biraz şap ilavesi konusundaki söylemlerini zayıf buluyorum. Aynı şekilde yağ gelincik suyunda pişirilmelidir. Hatta onun suyu tamamen bitinceye kadar pişirmeye devam etmelidir, demiştir. Örneğin çözülmüş yağ alınır ve üzerine helile meyvesinden onun üçte biri kadar konur; 1 saat pişirilir; sonra süzülür ve her bir ratl için 4 ratl olmak üzere ince kurşun levhalardan alınır. Sonra bu terkip karıştırılarak, kaynatılır; yoğun alevlenmemesi için sürekli karıştırılır; hareket ettirilir. Sonra o 3 gün kendi haline bırakıldıktan sonra uygulanır. Ben diyorum ki, bu sıvı ümit veren bir boyadır. Özellikle ona şap katılırsa daha da iyi olur.

Demişlerdir ki: Ban otu yağı Hindistan cevizi içine konur; sonra daha güvenli olması için Hindistan cevizinin kapağı kapatılıp, ihtiyaten fırına konur. Yağ boya olarak çıkar ve öncelikle, bu yağın (boya) yaşlılığa engel olduğu kabul edilir. Demişlerdir ki: Şüphesiz Acem

---

[348] TM: Bu boya mürekkep olarak kullanılmıştır.

kuru üzümü yararlıdır. O güzelce ezilir.[349] Göz ilacı gibi dikkatle temizlenir ve iyice erimiş yağla üstü örtülür ve 1 ay süresince gübreye gömülür; orada bırakılır. Bu boya rengini kaybeden saçlar için iyi bir boyadır. Beyaz renkten rahatsız olanların hepsi için iyidir; hepsi kullanabilir. Aynı zamanda baykuş yumurtası da güçlü bir boya maddesidir. Şemsüddevle zamanı ki bizim zamanımızdır, şöyle bir görüşte ittifak vardır: Panter avcıları panter derilerini bıraktıkları yerde uyurken, birisinin sakalına deri temas etmiş ve sakalın karardığı görülmüştür.

Güzel koku konusunda (anter ve miskten yapılan güzel koku) hakkında şöyle demişlerdir: 50 dirhem helile meyvesi, ezilmiş taze bitotu suyundan 1,5 ratl, 4 ratl su içinde yarısı kalana kadar pişirilir; sonra ateşten indirilir ve 50 dirhem hatmi, 50 dirhem kına, 50 dirhem çivit, 20 ölçü kurumuş mazı, 10 ölçü bakır sülfat, 50 ölçü zamk alınarak, kaynatılmış olan terkibin üstüne konur; iyice pişirildikten sonra misk ve sirke ile karıştırılıp ondan başa adeta bir kılıf gibi örtü yapılır. O kendi yayılım alanını boyar.

Demişlerdir ki: Pamuk tohumu yağı, 30 dirhem alınır ve onun içine demir kazıntısı, kurşun kazıntısı, yanmış bakırdan; her birinden 4 dirhem ölçüsünde alınır; hepsi birlikte ezilip, kararıncaya kadar bekletilir; sonra kaynatılır ve içine güzel kokular ilave edilir.

Bilinmelidir ki, yanmış arpa, bakla kabuğu ve nar kabuğundan alınır ve boya olarak kullanılacak kınanın içine katılır. Aynı şekilde ceviz kabuğu içine de katılır. Basit ilaçlar içinde boya olarak kullanılanlar da zikredildi. Onlardan belli başlısı kunduz otu, sarısakız, kadıntuzluğu, hardal, tuz, çöpleme, kaz yağı, helile meyvesi, baldırıkara, şakayık, kına, çivit, yanmış bakır, demir pası, taze bakla kabuğu suyu, ceviz kabuğu ve onun suyu, Arap zamkı, şeytantersi, pancar tohumu, bitotu ve tohumu, ladin, kireç, kurşun oksit, bütün maden cürufu belli başlı boyalardandır.

Rengin Açılması ve Tedricen Rengin Açılması

Demişlerdir ki: Yüksek tepelerde yetişen kamışın taze kabukları alınıp, bir tarafa konur; üzerinde sıcak uygulansa, içinden altın gibi bir sıvı akar. Aynı şekilde demir pası, zaç suyu ile muamele edilip, kınanın konup, bekletilmesi gibi bir süre beklense, o yer sararır veya kına alınır

---

349 TM: Kafr zift anlamına gelir, yani zifttir.

ve şarap tortusu ve rezeneden eşit miktarda alınır ve bataklık sazı ilave edilip saç onunla boyanır veya kına alınır ve onunla boyanır. Sonra kundus pişirilip, kullanılır. İnsanlar demişlerdir ki: şapla veya hazeran çiçeği ile safranla veya sarısabırla ve denizköpüğüyle birlikte bir gün ve bir gece bekletilir. Sonra bu boya günlerce bekletilebilir. Onun üzerine acı bakla ve ekşi sirke konup, macun haline getirilir. Yine acı bakladan 10 dirhem alınır; iyice ezilir, sarısakızdan 5 dirhemle derici (debbağ) tuzu veya denizköpüğünden 3 dirhem alınıp karıştırılır; yanmış kurutulmuş şarap tortusu, asma dalı külü yeterli miktarda alınıp hepsi karıştırılır.

Deriyi Kızartan Güçlü Terkip: Sumak 2 ukiye, mazı 3 ukiye, sarıpapatya 2 ukiye ve kızsaçından 2 ukiye alınır; pelin otu 2 ukiye, kuru acıbakla kabuğundan 2 avuç alınır. Bunlar 1o ratl su içinde dövülür; sonra başa yakı şeklinde uygulanır. O ılık olarak uygulanmalıdır. Demişlerdir ki: kaynatılmış kurtboğan ve kundus suyla beraber iyi bir sarı boya oluşturur. Yanmış şarap tortusu, yanmamış ban otu yağı ile veya bataklık sazı yağıyla birlikte uygulanır.

Saçları Beyazlatanlar

Onlardan biri kırlangıç pisliğidir; nesrin denen güldür ve fasulyedir; beyaz busin çiçeğidir; turp kabuğudur; boğa safrasıdır; kükürt dumanıdır; Hint selvisi ve meyvesidir; zeytin meyvesidir. Bunların her biri ya da hepsi birlikte saçın rengini açar; beyazlatır. Özellikle sirkeyle kullanılırsa ve kükürt buharına tutulduktan sonra etkin olur. ***Bunlardan terkip şeklinde olanlar şunlardır:*** Üzüm çekirdeği, kuru turp kabuğu, şap alınır ve un haline getirilip yarım ölçü Arap zamkıyla karıştırılır. Yine nesrin gülünün yaprağı, haşhaş kabukları, güzelavrat otu alınır. Bu son 2 uyuşturucu yerine ban otu da konabilir; güçlendirmek için boyaya karıştırılabilir. Onun içine kâfuru, çivit suyu da katıldığını tespit ettim. Bazen saç sarıldıktan sonra kükürt buharına tutulur; bu uygulama gecede 2 defa tekrarlanır.

Boyadan Sonra Yapılacaklar

Çoğunlukla boyalar beyinde soğutan ve bozan etki yaratabilir; kişiyi nezle olmaya yakın hale getirebilir; sakinleştirici olabilir ve benzeri durumlar ortaya çıkabilir. Boya uygulanmasına yakın, bunlar için önlem almak gerekir veya boyanın arkasından doktor onlara misk, ka-

ranfil ve benzeri ısıtan şeyler vermelidir. Bazen saç boyandıktan sonra onda uzama belirlenir; kıvırcıklığı gider, kaybolur; saç incelir; ondan bir sıvı akar. Bunlardan dolayıdır ki, boyadan önce önlem almak gerekir. Boya ile birlikte saçı koruyan ve kıvırcıklaştıran maddeler verilmelidir. Özellikle saç kıvırcıksa daha dikkatli olmak gerekir. Boyayla birlikte saç sönükleşir; sakal ve bıyık adeta kazınmış gibi olabilir; saç kırılır. Bunlar için önlem alınmalıdır; menekşe yağı ve şebboy yağı uygulanmalıdır. Boyadan dolayı deride siyahlaşma olabilir.[350] İnsanlar onu bakla ve nohut suyu ile yıkarlar; sıcak yağlarla yıkamamak gerekir. Bazen boyadan sonra saç dökülmesi görülür. Ben boya olarak ceviz gibi bir şeyin kullanılmasını uygun bulurum. Özellikle boyanın deride güçlü nüfuz gücü olmalıdır. Sözün kısası boyadan sonra saç dökülmesi görülürse veya yağlanma görülürse, nemli misvak gibi temizleyen bir şey alınır. Onun bir tarafı ezilip, dövülür; onunla boyanın oradaki bağı çözülür ve boyanın etkisi azalır. Bir grup insan da ban otu dumanı ve mum dumanı[351] içine girilmesi saç dökülmesini bertaraf ettiğini, ilacın olumsuz etkisini yok ettiğini söylemiştir. Ancak saç yıkandığında bu olumsuz etki ortadan kalkar.

Huzaz[352] (Liken) ve Kuru Uyuz

Saçlardan söz ederken uyuzdan da söz etmek gerekir. Biz de burada bu konuda bilgi vereceğiz. Liken iğneye benzer parçacıklardır, kabarcık gibidir. Mizacın bozukluğunun etkisi ile baş derisi üzerinde hafif kabuklanmalar şeklinde görülür.[353] Başta yara meydana gelmeksizin başın yüzeyinde, saçın bittiği yerde bozukluk oluşmadan ve yara büyümeden hafif kabuklanma oluşur. Kepek şeklindeki bu oluşumlar, mizacın başın üstündeki yaralardan etkilenmesi sonucunda deri üstünde görülen etkileridir. Onlar tam bir yara ya da tam bir bozulma işaretleri değildir; ancak saçın bitmesini engellerler; madde adeta yaprak yaprak olmuştur. Kanı sevdavidir. Bazen mizaç başta bozuktur ve

---

350 TM: Ben o saçı yıkamam.

351 TM: Ladin dumanının.

352 TM: Noktasız H'nin üstün işaretiyle küçük parçalar demektir.

353 TM: Ona huzaz-ı iberiyye denir. Huzazda olan söz saçta olan söz benzer ve uygun olmakla söz saç arkası sıra huzazda biz söyleriz ve deriz ki bu haza-ı iberiyye denen hastalıktır, yani o kepektir ki başta meydana gelir.

onun etkisiyle bu kepek şeklindeki oluşumlar görülür. Bazen onun fiili kurutucudur; bazen vücuttaki diğer organların mizacı gibidir. Ancak sadece sebep baş olabilir. Bazen de ortak sebeplerden ortaya çıkmış olabilir.

Tedavi: Kepeklenme hafifse, tedavisinin de hafif olması gerekir. Başa gül suyu ve menekşe ile masaj yapılır ve salya ile sıvazlansa yararlı olur. Onun cilalanmaya, çözülmeye ve çözümleyen ilaçlara ihtiyacı vardır. Ayrıca onun rutubetlendiren ilaçlara da ihtiyacı vardır. Yine onun için, vücut mizacını kötüden iyiye dönüştüren ilaçlara da gerek duyar.

Uyuzun bir çeşidinde yara da oluşur ve onun tedavisinde vücudu temizleyen ilaçlara ihtiyaç duyulu; kan alınır ve ishal yapan ilaçlar hastaya verilir. Eğer gerekli olursa ve bedenden başa doğru bir doluluk oluştuğu görülürse, bu temizleme işlevi uygulanır; sonra ilaç verilir. Kısacası o yağlarla temizlenerek tedavi edilir. Uyuz ilaçları dokuyu çok gevşetenlerin dışındakilerdir. Eğer uyuz zayıfsa, pancar suyu veya boyotu suyuyla yıkamak ve kavun tohumu, nohut unu, acı bakla, bakla, hatmi tohumu, kara zamk, ayva usaresi, hatmi, kitre zamkı, Huzistan toprağı, ateşe dayanıklı mermerin içinde pişirilip uygulanır. Özellikle de pancar usaresi çok yararlıdır. Sonra 1 saat bu terkip baş üzerinc bırakılır. Sonra taze söğüt yaprağı ile baş yıkanır. Onun fevkalade yararı vardır. Demirhindi, kereviz ve onların öz suları, tespih ağacı yaprağının pişmişi, kendir tohumu, susam yaprağının pişmişi ile ilaç yapılarak kullanılabilir. Bazen onlar birbirlerinin yumuşak güçlerini bertaraf ederler. Onların öz suları da yaprakları gibi yararlıdır. Kabuğu soyulmuş badem sirkeyle veya boy otu unu ve sirkeyle veya nohut unu, susam yaprağı ile ezilerek, pancar suyuyla karıştırılarak ya da bir parça ekşi şarapla karıştırılarak kullanılır veya nohut un haline getirilir ve hatmiyle ve sirkeyle macun hazırlanır ve uygulanır ya da baş tuz gibi dövülmüş dut meyvesiyle yıkanır; onun kullanılışı hatmininki gibidir ya da hatmi tohumu zeytinyağı ile veya şarapta eritilmiş kendirle 2 hafta dövülür. Taze söğüt yaprağı suyu ile başı yıkamak kolay ve hoştur; iyi olduğu denenmiştir. Onunla veya başı yıkanması önerilenlerin hangisi olursa olsun saçı yıkadıktan sonra başı yağlamak gerekir; örneğin gül yağı ve menekşe yağı gibi.

Daha Güçlü Uyuz İlaçları: Saçın yıkanmasında boraks veya kükürt ya da boğa safrası veya ebucehil karpuzu yağı veya şarap tortusu ve hardal veya dağ üzümü veya yanmış cam veya çöpleme veya dağ sedef otu ve buna benzer olanlar kullanılır. Yine *kimolya (ateşe dayanıklı mermer),* alınır ve inek safrasıyla macun yapılır ve kullanılır. Sonra 2 saat öylece bırakılır veya ban otu ve bakla unu aynı miktarda suyla karıştırılır ve baş onunla yıkanır ya da 1 ratl şarap tortusu alınır ve 1 ukiye sabun ve 4 dirhem boraksla bir araya getirilir ve başa pansuman yapar gibi uygulanır. Sonra pancar suyuyla nohut unu karışımı ile yıkanır. Daha sonra bitotu yağı uygulanır. Ondan sonra başa inek dışkısı uygulanır. Bu uygulama gerçekten rahatlatıcıdır. Uygulanan ilaç bir gece hastanın başında bekletilir. Daha sonra deve idrarıyla yıkanır. Özellikle Arap devesinin idrarı cidden yararlıdır. Dövülüp toz haline getirilmiş olan cam kötü likenler için cidden iyi bir ilaçtır. Aynı şekilde demir sülfat ve dağ üzümü de kullanılır. Boraks köpüğü ve demir sülfat aynı miktarda alınır ve başa uygulanır. Terkip ilkin başa, sonra boyna sürülür ve bazen ona zeytinyağı karıştırılır veya dağ üzümü zeytinyağı içinde ezilir ve onunla baş yağlanır veya kükürt, demir sülfat, boraks alınır; hepsi birlikte mastika yağı içine konup, başa uygulanır; bir süre baş üzerinde bırakılır. Bazen bu terkip çöpleme ile de karıştırılır.

Bazılarının Etki Olduğunu İddia Ettikleri İlaç: Onun iyi ve yararlı olduğu belirlendi. Taze koyun pisliği yarım ölçü, kaz yağı, 2ölçü, şebboy yağı 1 ölçü, dağ sedef otu 4 ölçü, ladin 2 ölçü alınır. Baş ilkin sıcak suyla yıkanır ve kuru bir bezle adeta kazınırcasına ovulur. Sonra verilen terkip başa uygulanır ve bir gün bir gece başta bırakılır ve sonra baş yıkanır.

İKİNCİ MAKALE
Cildin Renk Olarak Durumu

Cildin Renginin Değişmesinin Sebepleri

Güneş sebebiyle kararması gibi veya soğuktan ya da rüzgârdan yâda hareket etmemesinden veya az banyo yapmasından veya çok tuzlu yiyecekler yemesinden, fazla tuz tüketmesinden veya kanın sevdavi

özellikler kazanmasından ve fazla safravi unsurlar içermesinden sarıya dönmesi gibi, çeşitli sebeplerden vücudun derisinin rengi değişir. Yine hastalıklardan, üzüntüden, çok fazla cinsel ilişkiden, acı hissinden, çok şiddetli sıcak havadan da derinin rengi değişebilir. Yine durgun sular (beklemiş sular), çörek otu gibi şeyler yemekten, keskin kokulardan, hatta dendiğine göre, keskin bakışlardan, sirke ve onun gibi keskin lezzetteki maddelerden-çünkü sirkenin buharının yüzü sararttığı bilinir- kimyon içmekten, zayıflamayla oluşan kötü durumlardan, evde uzun süre kapalı kalmaktan, çok fazla kimyon ve çok fazla sirke tüketmekten, toprak yemekten, hatta damarlarda tıkanıklık yaratacak kadar fazla tüketmekten, kanın akışı kesilir; buharlar oluşur ve dolayısıyla, derinin renginin değişimine sebep olur.

Hareketlendirerek Deride Renk Değişimi sağlayan ve Rengi Kırmızılaştıran ve Hoş Bir Parlaklık Veren Şeyler

Bilinmelidir ki, kanı ve ruhu hareketlendiren her şey deriyi güzelleştirir. Güzellik, saflık, kızıllık oluşturur ve deriye hafif parlaklık verir; deriyi temizler, arındırır. Kişinin yüzündeki öldürücü, yıkıcı ifadeyi yok eder; yüze hoş bir ifade verir; özellikle, derinin rengi açılır. Bütün bunlarla birlikte sıcak ve soğukta rüzgârdan korunmaya ihtiyaç vardır. Kanı hareketlendiren şeylerin deri üzerinde etkin olmasının 4 sebebi vardır; özellikle kan inceyse, iyi bir kandır; ikincisi eğer onda, yoğunluk oluşursa ve ondaki bu doluluk bütün her yere yayılır. Üçüncüsü tenkıye ile kanda doluluk olanların temizlenmesi ve dördüncüsü bu maddelerin dışarı atılması gerekir ki, bu da dışarı açılan kanallar ve yollarla olur. Bu atılacak maddelerin dışarı atılacak kanallara doğru çekilmesi gerekir.

Öncelikle deriyi güzelleştiren şeyler, örneğin nohut ve kuzukulağı, et suyu, reyhan şarabı içmektir; incir yemek yararlıdır. Şüphesiz ince kan oluşup deriye yayılır ve deriyi güzelleştirme işini yapmış olur. Hastalıktan sonraki zaaf halinde, yani nekahet döneminde derinin renginin bozukluğu giderilir ve deri eski canlılığını kazanır. Bunun için kuru incir yağı alınmamış sütle birlikte verilirse yararlı olur. Onlar latif kanı ve doğal sıcaklığı artırır. Her gün yemekle birlikte hafif şarap ve süt içmenin yararlı olduğu denenerek belirlenmiştir.

Temizleyen şeyler, örneğin küçük helile meyvesi ve terbiyelenmiş helile yararlı olur. Sürekli olarak onlar alınırsa yararı görülür. Kabil helileleri, küçük helile meyvesinden daha güçlüdür. Bunlar kanı çeker ve yayılmasını sağlar. Örneğin şeytantersi, biber, kurtboğan, karanfil bu cinstendir. Yemeğin içinde onlar konursa, örneğin safran gibi, yararlı olur. Ancak safranın kanı çekme özelliğinin yanı sıra, onun rengini değiştirmesi gibi bir özelliği de vardır.[354] Özellikle dağ üzümü içinde verilirse yararlıdır. Bundan 1 dirheme kadar içilebilir. Örneğin çördük otundan 2 dirhem ve safrandan yarım dirhem alınır ve şekerle içilir. Azak eriği de rengi güzelleştirir. Yine yabani safrandan 1 dirhemden 2 dirheme kadar içilirse rengi güzelleştirir. Kadıntuzluğu öz suyu (salgısı) 1 dirhemden 2 dirheme kadar alınıp *asuka* içine konup, onunla arpa unu iyice karıştırılsa ve hastaya verilse hastada kötü bir yanma hissi oluşturur. Derinin güzelliği için kişinin turp, soğan, lahana yemeyi alışkanlık haline getirmesi gerekir; sarımsak da yenmelidir. Fiiller, hareketler, alışkanlıklar, öfke ve kızgınlık, dengeli perhiz, güreş, yine sevinç ve neşe, dans etmek, alışılmış faaliyetler ve çalışmak, kibar ve nazik grupların toplantılarında bulunmak, tartışma gruplarına katılmak, sokakta kavga etmek, bağırmak ve bunun gibi başka faaliyetlerde bulunmak deriyi canlandırır.

Dışarıdan uygulanan şeyler, deriye gerekli maddeyi çekme, cezp etme ve cilalayıp, parlatmak şeklinde olur; lapalar ve yıkama için kullanılan sıvılar şeklinde uygulanır. Haricen uygulanacak olanlardan birisi ufalanmış bakla unu, arpa unu, burçak unu, buğday unu,[355] nişasta, özelikle nohut unu, mercimek unu, pirinç unu, balık zamkı, süsen, ladin, incir, kendir,[356] mastika ve yağı, yumurta kabuğu, istiridye eti, akgünlük, kurşun oksit, kurşun karbonat, fildişi bıçkı tozu, çürük kemik, mahlep,[357] tatlı badem, hıyar tohumu, kavun, kabak, kara pazı, tere tohumu, saf kitre zamkı alınır ve nişasta ile macun şeklinde deriye uygulanır; yüz onunla temizlenir. Kitre zamkı sütle karıştırılıp her gün

---

354 TM: Safranın tek içimi 1 dirhem miktarı olur.

355 TM: Kuzukulağı unu

356 TM: Günlük

357 TM: yabani kiraz, kırmızı boya

yüze sürülebilir. Yine kazayağı özsuyu,[358] yalancı safran, taze kadın sütü, buzağının kaynatılmış tırnağı iyice ufalanır ve istiridye eti iyice pişirilir ve yumurtanın beyazı,[359] kaynatılmış boy otu veya kaynatılmış sarıyonca yüzü temizlemek için yüze uygulanır.

İyi Bir Yıkayıcı Terkip: Kabukları soyulmuş bakla, burçak, acı bakla, turp tohumu, kabukları soyulmuş kavun tohumu, nohut nişastası alınır ve bunlarla yüzü yıkayacak terkip hazırlanır.

Gözenekleri Açan İyi Bir Terkip: Bakla unu, arpa unu; her birinden birer ölçü ve nohut unundan 1 ölçü, kabuğu soyulmuş mercimek, kitre zamkı ve nişasta; her birinden 1,5 ölçü alınıp kavun çekirdeğinden 2 ölçü, safrandan terkibin rengini açacak kadar konup yüze gece uygulanır ve sabah olunca yıkanıp, temizlenir.[360] Kavun kabukları pişirilir; menekşe de pişirilip benzerleriyle karıştırılır ve uygulanır.

Başka Bir Gözenekleri Açan Reçete: Tatlı badem, kitre zamkı, zamk, bakla unu süsen, balık zamkı eşit miktarlarda alınır ve onları bir araya toplayacak kadar suyun içinde eritilir. Sonra yüz için kullanılan ilaçların içine konur ve yüze uygulanır.

Başka Bir Yüz Temizleyici: Bakla unu, arpa, nohut, yağ (iç yağı) alınır ve yumurta beyazıyla birlikte yüze uygulanır. Bu terkip yüzü çok iyi parlatır, adeta cilalar: yabani soğan, boraks, çörek otu balla, amonyak zamkıyla ve papatya yağıyla ve taze günlükle karıştırılır. Bu terkip yoğun bir temizleyicidir. Yine kükürt,[361] de cildi temizler; yine arsenik, kertenkele pisliği (tersi), nergis kökü ile de yüz için temizleyici hazırlanır.

Güçlü Bir Temizleyici: Serçe pisliği (tersi), alınır; yoğunlaşana kadar pişirilir ve 1 ukiye alınıp, şu ilaçlarla macun yapılır: serçe tersi, acı bakla unu, nohut unu ve soyulmuş kavun çekirdeği ezilir ve hepsi birlikte yüze sürülür.

Bir Başka Cilt Temizleyici: Kitre zamkı, toz haline getirilmiş Şam camı, safran, acı bakla, keten (pamuk) tohumu; her birinden 1 miskal alınır ve badem yağı ile karıştırılıp yüze uygulanır. Eğer gece yüze

---

[358] TM: kadıntuzluğu

[359] TM: taze sağılmış süt

[360] TM: kadıntuzluğu yalancı safran hidratı anlamına gelmektedir.

[361] TM: lahana

beyaz hardal, kırmızı arsenik ve sarı arsenik sütle karıştırılıp sürülse ve daha sonra yıkansa bu tertibin yüzü kızarttığı ve yüzü tamir ettiği belirlenir. Bu ilaçlar yüzü parlatır; döküntü ve püstül gibi yapıların ve cüzzamın başlangıcında oluşan döküntülerin üzerine uygulandığında çok etkindir.

Eğer yağ bezesi deri altında toplanmış yapıların üzerine uygulansa, onları giderir; bunları temizleyen terkiplerdendir. Beyaz zamk, boraks, kendir, sarı kükürt aynı miktarda alınır ve sirkeyle hap haline getirilip, kurutulur ve gerektiğinde sirke ve balla birlikte ve boraks köpüğü gibi etkin maddelerle birlikte kullanılır. Yine 1 ratl sabun ve aynı miktarda amonyak zamkı alınır ve 3 ratl suyun içinde eritilerek, sıvı haline getirilir. Sonra üzerine kendir,[362] mastika ve yabani sümbül eşit miktarda ilave edilir. Hepsi üçer ukiyedir. Hepsi cam bir kap içinde iyice ezilir ve gece uygulanır. Yine bezelye unu, nohut unu, bakla, arpa, acı bakla, yabani süsen ve nergis kökü eşit miktarda alınır ve zamktan ve süsen kökünden yarım ukiye alınıp, hap yapılır. Bilinmelidir ki, yüzdeki çil ve beyaz benek ve izler ve de kanın renginin değişmesi için bu terkip çok yararlı olur, ancak yeterli değildir.

Cildin Güneşten, Rüzgârdan ve Soğuktan Korunması

Yumurtanın beyazı zamkın sıvısı ve balmumu gerekli yerlere uygulanır veya uygun bir yağ (iç yağı) saf suda çözüldükten sonra yumurta akıyla karıştırılıp deriye sürülür.

Vurma İzi (Morarma) ve Siyah İzler

Dövülüp, harap olmuş adam için beyazlatan kurşun oksit eğer iç yağlarıyla veya bir parça ekmekle oraya konsa, ya da biber taşı diye bilinen taş oraya sürülse bu mor lekelere iyi gelir. Onların giderilmesinde yararlı maddelerdendir. Baklanın biber suyu ile uygulanması da yararlı olabilir. Aynı şekilde lahana yaprağı, kendir, turp, taze yarpuz ve arsenik; hepsi kişniş suyu ile ve kerevizle birlikte uygulanır. Eğer kireç, kırmızı boraks, iyi kalitede sirkeyle karıştırılıp yeşillenmiş (morarmış) yere uygulansa, yeşil rengi yok eder. Aynı şekilde, kendir, boraks ve sarısabır da izleri yok eder. Vurma izlerini patlıcan, Anadolu pelin otu balla birlikte ortadan kaldırır. Aynı şekilde yabani fıstık zamkı ve

---

362 TM: günlük

ladin vurulan yere uygulanır ve bir süre orada tutulur. Vurmalara *diyahilun merhemi* de iyi gelir.

Üstten Sürülerek Uygulanan Bir Terkip: kabuğu soyulmuş badem, yanmış sedef ve beyaz bahçe teresi; her birinden ikişer dirhem, kabuğu soyulmuş fasulye yarım dirhem, beyaz kabuğu soyulmuş nohut 2 dirhem, bezelye 1 dirhem, acı bakla yarım dirhem, denizköpüğü 1 dirhem, iyice kurumuş içi boş kemikler 1 dirhem, geven 1 dirhem olarak alınır; iyice ezilir ve ballı su ve şekerle macun haline getirilir. Reyhan suyu ile muamele edilip, vurulup morarmış olan yere uygulanır. Yine bahçe teresi parçalanıp ovalanıp, organın üstüne uygulanır. Yine yabani kereviz badem yağı ile ezilip organın üstüne uygulanır. Yine boraks, amonyak zamkı, sarısakız, sarı kükürt aynı miktarda alınır. Onun içine mizaç değişikliği için bozuk sirke konur. O orada yara açmaz.[363]

Aynı şekilde, parlatılmış mermer, güvercin tersi, sabun ve kendir aynı miktarda alınır ve yaraya uygulanır. Yine beyazlanana kadar yanmış geyik boynuzu, kendir, acıbakla unu, bezelye unu, çadıruşağı unu aynı miktarda alınıp amonyak zamkı, nışadır, acı badem; her birinden 3 ölçü, kitre zamkı ve zamk; her birinden 4 ölçü alınıp, haricen uygulanır. Yine sakızla, sonra boraks ve bademle ve asma külüyle; hepsi bir araya getirilip, balla macun yapılıp, vurulan yere uygulanır. Bu döküntü ve yara izleri için iyi bir ilaçtır. Bazen hacamat yapmak da gerekebilir.

Çiçek Hastalığının Yara İzleri

Daha önce zikredilen bütün ilaçlardan güçlü olanları yara izlerinden çok derin olmayanlar için yararlı olabilir. Bu ilaçlar yara izleri için kullanılmıştır. Eşek iç yağı, taze kamış kökleri, balla birlikte yararlıdır. Çöpleme, tuz ve hamurla ve arı balı ile macun haline getirilip kullanılır. Zeytinyağı ılıtılır ve bira yoğunlaştırılır. Onun da kullanılması yararlı olur; denenmiştir. Onunla şöyle bir yakı yapılmıştır: Süsen, Arap zamkı, yıkanmış kurşun oksit, yanmış geyik boynuzu, boraks, amonyak zamkı ve eski gübre alınıp hepsi toz haline getirilir; yara izleri ve hatta derideki siyah ve beyaz lekeler için de kullanılır. Yine eskimiş, beyazlanmış gübre ve çürümüş kemiklerden onar onar ve kuru kamış

---

[363] TM: kurşun oksit üç renk üzeredir: kırmızı ve mor ve kurşun renginde ki kırmızılık ve sarılığa bakan olur ve bazı defa iş ile onların biri abad kılınır ve istenen de budur.

köklerinden 20, demir talaşından 10, nişastadan 10, acı bakladan 10, kabuğu soyulmuş kabak çekirdeğinden 10, kabuğu soyulmuş pirinçten 10, nohut unundan 10, ban otu tohumundan 15 ölçü alınıp, arpa suyu ile macun haline getirilip yara izleri üzerine uygulanır. Onun içine Arap zamkı ve sarısakız, loğusaotu; her birinden onar birim konur. Bu terkip yara izleri için yararlıdır. Biz yara izleri ve onların tedavileriyle ilgili olarak bundan önceki kısımlarda gerekli açıklamaları yaptık.

Ölü Kan ve Tırnaklardaki Lekeler Siyah ve Beyaz Noktalar

Lekeler ve ölü kan kandan oluşur. Damarın ağzının açılmasıyla liflerin içi kanla dolar veya vurmalar ve başka sebeplerden damarların ağızlarında açılma ve kan sızıntısı olur. O sızıntı derinin altında tutulur. Onun rengi ve şekli kırmızıya meyillidir. Orada benekler oluşur; onlar siyaha ve kırmızıya meyilli olabilir. Bir kısım insanlar bunlara *çil* adını vermiştir. Bu lekelerin sahiplerinin çoğunun dudaklarında çatlaklar vardır. Bunun sebebi mizaçlarının kuruluğudur. Ancak bu lekelerin giderilmesi ve kanın dondurulmasından önce, buna sebep olan hastalığın tedavi edilmesi gerekir. Çünkü kanama olup, kan donduktan sonra tedavi zordur.

Ölmüş kan ve lekelerin bulunduğu yerden bıçak (lancet) kenarıyla hafifçe damarın ağzı olan yerdeki ince deri kaldırılır. Eğer orada donmuş bir yapı (kan pıhtısı) varsa o nazikçe alınır. Eğer başkaca donmuş bir şey varsa o akıtılır. Daha sonra da ilaçlarla temizlenip tedavi edilir. Oradaki leke ve benekler onları yok edecek ilaçlarla tedavi edilir. Ancak öncelikli olarak kan damarları ve diğer kanal sistemlerinin ağzını büzüp kan sızıntısını durduracak yakılar uygulanmalıdır. Bununla birlikte hıltları tutan ilaçlardan o yere uygulanır. O kısımdan maddeyi had derecede dışarı çeken, damarları genişletip açmayan ilaçlar verilir. Özellikle bu lekelerin oluşumunun başlangıcında uygulama yapılır. Bundan dolayıdır ki, orada aşırı gevşeklik gerekmez. Bu durumun kronikleşmesinden korkulmamalıdır. Muhtemelen orayı çözen ve orada gevşekliği ortadan kaldıran ilaçların uygulanması gerekir. Ancak siyah lekeler müzminleşmişse, öncelikli olarak ölü kanın (donmuş kan) çözülüp eritilmesi için uzun süre orayı bol miktarda sıcak suyla temizlemek ve yıkamak gerekir. Özellikle de suyun içine güçlü çözücüler konmalıdır. Bazen biz bunu şart koşarız.

Sarısakız ve gülle hazırlanan ilaçlar[364] lekenin bulunduğu yere günde 2 defa tekrarlanarak uygulanır.[365] O kısım pişmiş sarıyonca ile yıkanıp daha sonra, şu 2 ilacın uygulanmasını uygun bulurum. Ben onların yararlı olduğunu kendim de belirledim. Boy otu suyu ve sarısakızdan yapılan ilaç (fitil?) temizleyici ilaçlarla birlikte uygulanır. O ilaçlar aynı zamanda, zayıflatıcıdır; hastalığın gücünü kırar. Sirke içinde iyice ıslatılmış incir de yararlı bir ilaçtır. Bazen orada donmuş olan kanı çözer. Aynı şekilde, kavrulmuş natron, güvercin tersi ve boraks aynı miktarda alınır ve balla birlikte haricen sürülerek uygulanır. Yine o kısım boraksla yıkanır. Sonra fıstık zamkıyla oraya yakı yapılır. Daha sonra o kısım yıkanır. Daha sonra, orada birikmiş kanı çıkarmak için iğneyle delinir ve kan dışarı akıtılır. Sonra tekrar 6 gün kendi haline bırakılır; sonra o kısım tuzla ovulur ve yarım saat kendi haline bırakıldıktan sonra, onun üzerine 5 gün zikredilen bu ilaç uygulanır. Bütün orada birikmiş olan kan dışarı çıkarılır. Burada uygulanacak reçete şöyledir: Kendir, natron, kireç, mum ve bal. Mum balla karıştırılır ve karıştırdıktan sonra, yaranın üstüne sürülür. Bu ilaç yaranın üstüne 3 ila 4 gün uygulanmalıdır. Daha sonra yara kendi haline bırakılır. Bu uygulamayla oradaki yara izi tamamen kaybolur.

Kanın Dışarı Atılmasını Sağlayan İyi Basit İlaçlar: Bezelye, ekmek hamuru içinde verilirse iyi bir ilaç olur. Acı badem, lahana tohumu, turp tohumu, incir sütü, su teresi, inek safrası ile birlikte enginar zamkı, adamotu yaprağı gibi ilaçlar lekeler ve diğer derideki oluşumların üzerine uygulanır. Onlarla haftada 1 defa lekelerin olduğu yerler ovalanır. Yine mercanköşkle donmuş kanı atmak için haricen uygulanan iyi bir lapa yapılır. Daha önceki kısımlarda zikredilen güçlü temizleyici özellikteki ilaçların hepsi yararlı olur. Örneğin yabani kimyon, sarısakız, dağ sedef otu, soğan (baş soğan), balla ve yılanyastığı köküyle uygulanır. Galen ve bazı başka bilim adamları şöyle demiştir: Ceviz içi ezilip, toz haline getirilir; yoğun şekilde gece sıkıca bağlanır. Sonra çözülür. Yine fildişi tozları veya fildişi uygulanır. Ban otu tohumu küspesi ve yasemin,[366] üzüm asması ve özellikle de taze yasemin,

---

364 TM: çadır uşağı tahriş edici maddedir.

365 TM: bazı defa hacamat da eyleriz.

366 TM: şeytanşalgamı

fildişi tozları sirkeyle yabani safran, çöpleme, tarçın, kaliteli portakal suyu da iyi gelir. Kara yonca, serçe tersi, şahin tersi de yararlı olur veya biberden 1 ölçü, kırmızı arsenik ve sarı arsenikten, her birinden ikişer ölçü, balla macun haline getirilir ve bir çömleğe koyup gerektiğinde kullanılmak üzere, kaldırılır

Eğer o kısmı yıkamak gerekirse boraksla yıkanır. Sonra 5 gün çamsakızı yakısı uygulanır. Sonra o yer iğne ile delinerek açılır; orada toplanmış olan kan dışarı atılır ve üzerine toz şeklinde tuz dökülür ve 5 gün bu ilaç uygulanır. Sonra bu işlem defalarca tekrarlanır. Bu uygulamayla oradaki donmuş kan kaybolur, gider. Ovalanarak veya boraks ve aynı miktarda kitre zamkı alınıp hap yapılır ve sirkeyle yaranın üstüne uygulanır ve sabunla yıkanır. Kuru kepek iyice, az miktarda safran içinde dövülür. Bu da yararlı bir uygulamadır veya tebeşir toprağı, pamuk tohumu ile birlikte alınır ve sabun suyu ile birlikte karıştırılır. Söz konusu yere sürülür. Bu terkip lekeleri, çilleri, benek şeklindeki deri oluşumlara uygulanır. Aynı şekilde zeytinin yanmış kökü, burçak unu, acı bakla unu eşit miktarda alınır ve söz konusu yaralara uygulanır. Bu tip çıkıntı, leke, döküntü, çil gibi oluşumlara yararlı olacak hafif ilaçlardan biri de ayva usaresidir. Onunla birlikte safran, kabak tohumu ve boyotuyla kaynatılarak uygulanır.

Çili Yok Edecek Terkip: Turp tohumu, hardal alınıp, kaynatılmış incirle sirkenin içinde macun haline getirilir; ilaç hardal ve arsenikle uygulanır. Onun az miktarda kullanılması ve deriyi çok az soyması ve yara oluşturmaması gerekir.

Onunla birlikte yine Arap zamkı tarçınla alınıp, tüylü yabani safran suyu[367] ile macun yapılıp, cilde sürülse veya zambak[368] tozu, kavun çekirdeği, mahlep, acı badem alınır ve karıştırılarak kullanılırsa yüzdeki lekeleri giderir. Yine akgünlük, bahçe teresi tohumu ve yine bahçe teresi sirkeyle birlikte alınıp kullanılır. Bu ilaçlar uygulandıkları yerde yara açılırsa derhal kaldırılmalıdır. Ancak daha sonra uygulamaya devam edilir. Sonra safran soğanı ve nergis soğanı kullanılır. Bahçe teresi tohumu, nişasta, beyazlatan kurşun oksitler; her birinden 1 ölçü ve biraz safran, kertenkele tersi, köpek tersi, bakla unu, arpa unu, boyotu

367 TM: Kadıntuzluğu

368 TM: cüz'ü muharrih cüz'u ceyyin.

unu; her birinden ikişer ölçü, tatlı badem yağı, Hindistan cevizi yağı ile birlikte terkip şeklide uygulanır.

Yine *diyahilun*un terkibi şöyledir: Kurşun oksit 1 ukiye alınıp 2 ukiye eski zeytinyağı içinde iyice çözülene kadar kaynatılır. Sonra boyotu salgısı, hardal salgısı, aynı miktarda 1 ukiye olarak alınır ve akgünlükten ve sarısakızdan; her birinden beşer dirhem alınır. Bunların hepsi bir araya getirilip iyice ezilir. Sonra üzerine usareler bırakılır. Sonra zeytinyağı ile birlikte diyahilun olarak uygulanır.

Bu da iyi bir haptır: Defneden 4 ölçü, beyaz hardal 10 ölçü, amonyak zamkı 2 dirhem, akgünlük 2 dirhem alınır ve hepsinin toplam miktarı kadar suyun içinde toplanıp eritildikten sonra ondan hap yapılır.

Gece İyi Uyuyamayanlar İçin İlaç: Beşparmak otundan 1 dirhem, borakstan 1 dirhem, turp tohumundan 1 dirhem, eski kemik, ban otu tohumu, biber taşından, acı bakla, kavun tohumu, Arap zamkı, acı badem alınıp, hap yapılır ve hastaya verilir.

Gayet İyi Bir İlaç: Bu ilacın benzeri az bulunur; 2 dirhem cıva alınır; 3 dirhem tahin içinde acı badem cıvanın izi kalmayıncaya kadar iyice ezilir. Sonra toz haline getirilmiş kavun çekirdeği tozu onun üstüne konur. Her gece 1 hafta boyunca uygulanır ve sonra yıkanır. Yine dağ sedef otu, çördük otu; her birinden 1 ölçü, yeşil kil 3 ölçü, kendir 1 ölçü, boraks, 2,5 ölçü, terebentin zamkı 2,5 ölçü, mumla ve zamkla ve gül yağı içinde ezilip, boraks, balçık şeklindeki kil ve sıcak suyla iyice karıştırılıp eritilir. Bunların hepsi birlikte bal gibi bir şeye karıştırılır ve oluşabilecek olan yaralardan korunmak üzere kullanılır. Demişlerdir ki: Çillerden kurtulabilmek için kasık damarlarından kan almak gerekir. Çünkü kan alınan kişinin yüzü, yüzünde lekeler olan kişinin yüzü gibi kırmızıdır.

Dövme

Dövmede yapılacak tedavi ile ilgili olarak, derideki izlerle ilgili bilgi verilirken anlatılmıştır. Bazen orayı natronla yıkamak veya oranın üstüne sakız reçinesi koymak yeterli olacaktır. Bu terkip dövme üzerine bağlanır ve daha sonra[369] çözülür. O kısım ciddi bir şekilde tuzla ovulmalıdır, sonra tekrar sakızlı reçine uygulanmalıdır. Böylece oradaki

[369] TM: 1 hafta

kesik ve onunla birlikte dövmenin siyahlığı da giderilmiş olur. Eğer bu tedavinin ve benzerlerinin yararı olmazsa dövme ve yara izlerini silmek için Malaka fasulyesi uygulanır.[370]

Gül Şeklinde Lekeler ve Fazla Kızarma

Gül şeklinde kırmızılık nasıl olduğu bilinmeyen, başlangıçta cüzzam gibi olan bir kırmızılıktır (kızıllık). Bazen onunla birlikte yaralarda olabilir. Onun sebebi çok fazla demevi (kansı) soğuk buharda kalmak olabilir. Onun tedavisi kan alma olabilir. Onun ilacı kan almak, ishal, hacamat ve sülük tutmaktır. Daha sonra, önceki kısımda cüzzamın başlangıcı konusunda verilen tedavileri uygulanır.

Vitiligo ve Cüzzam ve Siyah ve Beyaz Leukoderma

İki vitiligo ile[371] beyaz hakiki cüzzam (leukoderma) arasındaki fark vitiligoların ciltte olması ve derinin altına pek geçmemesidir ve derinin derinlerinde etkin olmamasıdır ve de derine geçse bile çok derine inmemesidir. Cüzzam (lepra) derinin içlerine, ete ve hatta kemiklere kadar nüfuz eder. Onun sebebi genel olarak, güç azalması, zayıflamasıdır; hatta gıdayı organa uygun hale getiremez. Madde vitiligoda incedir; gevşektir. Maddeyi atma gücü daha fazladır; maddeyi yüzeye atar. Cüzzamda madde yoğundur. Dışarı atma gücü zayıftır; karına doğru maddc toplanır; içeride toplanan madde mizacın bozulmasına sebep olur; organa nüfuz eder, ancak ona benzemez. Sen güçle ilgili bölümde bunun anlamını öğrendin. Madde bu özelliği kazandığında gelen besin ne kadar iyi olsa da, onların çözülmesi engellenir; besinler bozulur. Eğer mizaç iyi ise, yiyecekler iyi olacaktır; eğer mizaç bozuksa yiyecekler de bozulacaktır. Eğer mizaç iyi ise, alınan besinler kötü olsa bile, onların bozukluğunu çözecektir ve kurtuluşa götürecektir; uyum sağlanır; *mugaris* diye bilinen ağaç gibi. Bu ağaç zehirli olarak bilinir, ancak meyvesi yenen bir ağaçtır. Hatta Galen ve bazılarının dediğine göre, bu ağaç *lene* veya *line* diye adlandırılır. İran'da onun meyvesi zehirli olarak bilinir. Ancak Mısır'da onun meyvesi yenir; tıpkı hayvanların ve bitkilerin renklerinin yetiştiği ülkeye göre değişmesi gibi. Aynı şekilde, maddeler de kullanıldığı organlara göre farklı şekilde

---

370 TM: beladur nefti sürülür.

371 TM: yani siyah ve beyaz vitiligo.

değişikliğe uğrayabilir. Eğer organ balgamî ise ve eti de sedef eti gibiyse, organ kendine gelen kanı balgamîye çevirip ağartır.

Vitiligolar arasındaki fark onlardan birisi, sevdavi madde dolayısıyla meydana gelmiştir; diğeri olgunlaşmanın sonucunda meydana gelmiş olan balgamî maddedir. Ancak *siyah lentigo* denen hastalığın vitiligo denen hastalığa nispeti, beyaz vitiligonun siyah vitiligoya nispetiyle aynı değildir. Muhtemelen siyah vitiligo beyaz vitiligoya zıttır. Siyah vitiligo *kuba el-mütekasser (deride halkalı kurtçuklar oluşturan uçuk)* da denir. O deriyi bozar; deride sert, keskin tahrişler oluşturur; deride balık pulu gibi yapılar meydana gelir; kaşıntı yapar. Çünkü deriye sevdavi maddeler karışmıştır. Onu deri iyice içtiği için, rengi siyahlaşmıştır. Bu durumda hastalık adeta cüzzamın öncüsü gibidir. Bu hastalıktan kurtulmak mümkün olmayıp, gittikçe hastalık daha da kötüleşir. Aynı zamanda lekeler müzminleşir (vitiligo). Şüphesiz vitiligo şöyle oluşur: O lentigodan daha selimdir; daha az tehlikelidir ve onun sebepleri de bilinir. Bilinmelidir ki, lentigo lekeleri daha büyüktür; bu da onun izlerinde görülür. O rutubeti kandan deriye daha çok çeker, ancak çekilen kan orada, aynı miktarda emilemez ve o kan deride kalır ve sonucunda ciltte yara oluşup zaaf ortaya çıkar.

***Belirtiler*:** Siyah vitiligonun oluşturduğu sorun zorlu değildir, ancak tedavisi zordur. O beyaz vitiligodan farklıdır. Beyaz vitiligo, ürtiker ve lentigo arasındadır. İki vitiligo arasındaki fark siyah vitiligoda siyahlaşan yerlerde siyah ya da kırmızı kıl bitmesidir. Lentigoda lekelerin üzerinde biten kıl da beyazdır; başka bir renkte değildir; derinin içinde oraya gelmiş maddelerin birikintileri vardır ve bu maddeler vücudun başka yerlerinden oraya hızla gelmiştir. Bazen bunlar çok azdır. Eğer lekelerin oluştuğu yere iğne batırılsa, oralardan kan çıkar, ancak lentigoda kan çıkmaz. Muhtemelen ondan akan rutubet sıvılaşmıştır; bu sıvı görülmez. Yine o kısım ovulduğunda kızarma oluyorsa, o hastalık vitiligodur. Bu hastalık iyileşebilir. Hâlbuki siyah vitiligo deri ovulduğunda kızarıklık oluşmaz. O kötüdür. Ancak siyah vitiligo ve siyah lentigo arasındaki fark, siyah lentigoda deride döküntü olur; deri kabuk kabuk olur; deri bozulur ve adeta kırılgan bir yapı kazanır. Şüphesiz bu durum siyah vitiligoda (cüzzam?) görülmez. Lentigo öldürücüdür; çok sert, haşin bir hastalıktır. O lentigolardan beyaz lentigoda

lekeler serttir ve kötüdür; siyah lentigoda iyidir. Çünkü o muhtemelen vitiligodur. Lentigo vitiligodan daha şiddetlidir. Lentigoda vücudun rengi daha koyudur. Vücudu normal rengine yakın olanların iyileşme şansı daha fazladır. Onda kızıllık yoktur; kanama yoktur. Onda lekeler daha büyük, daha geniştir. Ancak bu hastalıklarda geri dönüş yoktur. Aynı şekilde, her saatte hastalık gittikçe artar, çünkü kötü mizaç daha da kötüye gider. Mizaç bozukken daha da bozuk hale gelir. Bundan dolayı o gerçekten kötü hale gelir.

Siyah Vitiligonun Tedavisi: Burada tedaviye kan alarak başlamak gerekir. Ondan çok kan alınır. Eğer kanda yoğunluk varsa yanmış sevdavi hıltın kusarak dışarı atılması gerekir. Burada kaynatılmış küsküt ağacı mantarı, siyah helile, çıyan otu, lavanta ve kuru incir ve benzeri maddelerle içilir ve Ermeni taşı, lapis lazuli de ilaç olarak kullanılır. Bu hastalık görüldüğünde bu ilaçların çok yararı vardır. Çöpleme, sütlü ilaçlar, Rufus ilacı ve bunun gibi bazı başka ilaçlar da kullanılır. Hafif kusturucular, peynir suyu ve küskütle içilir. Yine her gün 1 dirhem küsküt bir bardak suyun içine konarak içilir. Keymusu iyi olan besinler hastaya verilmelidir. Onlara ılık hamam yaptırılır ve küsküt ve helile meyvesiyle hazırlanan terkip verilir.

Siyah Lentigo ve Ona Yararlı Sof: Siyah helile meyvesi, kara kimyon; her birinden 1 ölçü alınır ve her gün 1 kerede 3 dirhem olmak üzere, gece ve gündüz hastaya içirilir. Eğer bu ilaç vücudu ısıtırsa, birkaç gün ara verildikten sonra tekrar ilaç uygulamasına devam edilir. Bu hastalıklarda bozulan ve sevdayı (kara safra) çekmekte zaafa uğramış olan damarların da tedavi edilmesi gerekir. Sonra güçlü bir şekilde iyi kanı çekerek, oradaki döküntüleri çekip temizleyecek ve orayı parlatacak ilaçlar haricen uygulanır. Eğer deri döküntülerle kaplanmışsa, onun üzerine uygulanır, hatta onlar deri çekilip onun düşmesini sağlarlar; sonra, ihtiyaç duyulduğunda bu uygulama tekrarlanır. Bazen terkip yara üzerindeki deriyi kabartacak kadar bırakılmaz. Muhtemelen deriyi biraz gevşetecek kadar tutulur. Bu ilaç şöyledir: Örneğin dağ sedef otu zamkı, biber, hardal, bahçe teresi, sütleğen otunun sütü, kuduz otu, üzerlik, turp tohumu, Hint keneviri kökünün kabuğu ve yabani kereviz alınır. Bu terkip cüzzam ve lentigoda çok yararlıdır; kanı yoğun bir şekilde çeker. Çürümüş kemikler ve benzeri eski bağ ve bahçe duvar-

larından toplanan eski kemiklerin hepsi, bu konuda adı geçen izlerin ve kesik izlerinin silinmesinde yararlı olur. Yine tarla kuşu suyuyla ebucehil karpuzu suyu birlikte deriye uygulanır.

Haricen Kullanılan İyi Bir Lapa: Turp tohumu, kundus alınır ve hamamda siyah vitiligo lekeleri üzerine sürülür. Turp tohumu, hardal tohumu, pişmiş incir sirke içinde macun haline getirilir.

Başka Bir Sürülecek İlaç: Siyah kimyon, İran kunduz otu; her birinden onar ölçü, şap ve sinameki; her birinden üçer ölçü, zaç ve mazı; her birinden ikişer dirhem, kavrulmuş üzerlik tohumu 5 ölçü alınıp, sirkeyle birlikte lekelerin üzerine sürülür; sonra arıza olursa, sıkıntı yaratırsa, kadın sütü uygulanır. Döküntüler kısmında zikredilen bütün haricen sürülerek kullanılan kuvvetli ilaçların hepsi burada kullanılabilir.

Cüzzam ve Lentigo Tedavileri: Eğer kan almak için güçlü bir sebep yoksa, bu hastalıklarda kan alınmaz ve hamam yaptırılmaz; cinsel ilişki yapılmaz. Eğer zaman zaman cinsel ilişki olursa aç karna yapılmalıdır.[372] Şarap tek başına tüketilir ve vücudu temizlemek için zaman zaman hamam yaptırılabilir. Sonra balgam atan ilaçlar kullanılır. Eğer bedenleri temiz değilse, ilkin bedeni temizlemek gerekir; sonra idrar söktürücüler ve müshiller verilmelidir. Örneğin eski ilaçlar kullanılır. Özellikle ebucehil karpuzu ilaçları ve ona benzeyen tahıllardan yapılanlar kullanılır. Onlar pişirilip, kaynatılan helile, küsküt, çıyan otu, kuru üzüm, tuz ve akşamsefasıyla içilmesinin cüzzamın iyileşmesi için gerekli olan kusma için fevkalade yararlı bir ilaç olur. Yine uygun müshiller ve terkip şeklinde olanlardan fiykara ilacı, ebucehil karpuzu yağı ile içilirse veya şu ilaç hastaya verilse yararlıdır: Mastika, yabani nar, safran yarpuz, nehir kantaşı, ebucehil karpuzu yağı; her birinden 1 dirhem, sabırdan 18 dirhem alınır ve ondan 1 dirhem veya 1 miskal ballı sirke ve ballı sıcak suyla içilir.

Uygun müshillerden helile ve helile meyvesinden birer ölçü, salep 3 ölçü ve her birinden 1 ölçü 1 ukiye olmak üzere alınır ve şeker kamışı yarım ratl alınıp sıcak suda eritilir ve hepsi macun kıvamı kazanana kadar karıştırılır ve şerbet şeklinde 3 ila 5 ölçü içilir. Ben ondan 1

---

372 TM: Kânûn nüshaları 2 noktalı y ile okumuştur; görünen budur ki o nüshalar f ile yumuşaklık kelimesiyle değiştirilmiştir.

ölçü zencefil içine koydum ve haricen uygulanan macunlar şeklinde kullandım. Bununla yapılan soslardan esas ilaçlara yardımcı olan ilaç olarak kullandım. Bu ilacın terkibi şöyledir: Siyah helile, beyaz kendir; her birinden 1 ölçü, zencefil 4 ölçü alınıp balla ve kuru üzümle macun yapılır. Onlardan yapılan terkipten her gün 1 yumurta büyüklüğünde yenir. Yine siyah helile, helile meyvesi, siyah kimyon; aynı miktarlarda alınır; defne tohumundan 1,5 ölçü katılarak, her gün bu karışımdan 3 dirhem içilir. Eğer hastanın ateşinin yükseldiğini görürsen, hastaya ilacı bırakmasını söylersin. *Bir Başka Reçete:* Sivri biber, Kabil helilesi, kendir, kimyon ve defne tohumu alınıp balla ve kavrulmuş buğday veya arpayla macun yapılır ve 2 dirhem içilir.

Muhtasar Kitap'ta (*Kânûn-u Sagîr*) şöyle denmektedir: Sevik tavada iyice kavrulmuş buğdaydır; onun pek az işlenmeye ihtiyacı vardır. Onun toz haline getirilip içilmesinden sonra yarım ukiye *nebati meri (balık sosu)* hastaya içirilir ve yarım gün beklenir ve yabani anason ve onun tohumu, şarap içine konur; bu konuda fevkalade yararlı bir terkiptir. Hastaya, üzüm asması dallarının öz suyu he gün bir bardak verilir, çünkü o lentigo döküntülerini yıkar ve artmasını engeller. Kişi tiryak içer ve engerek yılanı eti yerse bu hastalık için gerçekten yararlıdır.

Haricen uygulanan ilaçlardan müshiller arasında olan macunlar ve ilaçlardan biri de yabani anason tohumu 2 ölçü, ısırgan otu tohumu yarım ölçü ve sabır otu 4 ölçü alınır; balla macun yapılır ve şerbet şeklinde 3 dirhem içilir. Bu ilaç daima alınabilir. İnsanlar onunla birlikte azak eriği ve küsküt otu da alırlar. Yine *kelkalanic (haricen uygulanan kellik için hazırlanmış bir preparat)* 2 dirhem, siyah helile 1 dirhem ve küsküt 2 denk alınır. Hazırlanan terkip tam 1 yıl boyunca kullanılır. Bu terkip sıvıları gitmeleri gereken yere çeker; o çok güçlüdür ve onun yararı görülmüştür. Ondan bir yıl boyunca içilmesi gerekir; Azak eriği 6 dirhem, Kabil helilesi ve çıyanotu; her birinden 10 dirhem, sarı helile 15 dirhem, fiykara ilacından 20 dirhem, Hint tuzundan 7 dirhem, yabani anason 20 dirhem, nezle otu 10 dirhem, salep 5 dirhem, ebucehil karpuzu yağı 20 dirhem, ağaç mantarı 5 dirhem, kısamahmut otu 8 dirhem alınıp bal ve mercanköşkle macun yapılıp, şerbetinden 1 miskalden 2 miskale kadar içilebilir. Bu reçete Kindi'den alınmıştır: Bahçe teresi meyvesinin külü, yabani anason, Üsküdar sabır otu;

her birinden 3 dirhem alınır; onun üzerine 1,5 ratl bal konur; ondan alınır; yemekten önce, ihtiyaca göre, buğday ve arpa çorbasıyla içilir. Daha sonra 3 yudum *murri (bir çeşit balık sosu)* içilir. Baş menekşe yağı ve besinlerle korunur; sonra kurşun karbonat verilir. Bazen bütün gün maddeyi çeken ilaçlar verilmesi uygun olur. Her gün *sibaderitus*'tan, yarım dirhemden az olmak şartıyla, içilir. Bir kavim lentigo görülen yerleri dağladılar ve kişinin o hastalıktan kurtulduğunu söylediler. Ancak bunun olması pek de mümkün değildir.

Vücut temiz olduğunda ve vücudun mizacı mutedilse, içtiğin ilaçları bırak. Şüphesiz bazen onlar bozukluk oluşturabilir. Bunların birazı kanın ve nefesin az çekilmesinden kaynaklanmış olabilir. Her ikisine de lentigo tedavisinde gerek vardır. Lentigoda organların üzerine sürülerek uygulanan ilaçları organın ihtiyacına göre ayarlamak gerekir. Ona hızla sindirilen, ancak yapışkan veya yağlı olmayan yiyecekler verilmelidir; kişi otlardan (sebze?), korku ve sıkıntılardan uzak durmalıdır.

Ancak burada cüzzam ve lentigo ilaçları uygulanmalıdır. İlkin kanı güçlü bir şekilde çeken ve organı yoğun bir şekilde ısıtan ilaçlar kullanılmalıdır. Bundan sonra kullanılan ilaçlar yarayı açan ve deriyi soyan ilaçlar olmalıdır. Bu cüzzam ilaçları içinde derinin rengini açan ilaçlar da vardır. Bu ilaçlar oraya uygulanmadan önce deri iyice ovalanmalıdır ve kızartılmalıdır. Sonra ovalanan yer, bir kere de incir yaprağı ile ovalanır, öyle ki, oradan kan gelir veya ovulduktan sonra, birçok yeri iğne ile delinip, sonra da o kısımlara ilaç uygulanır. İlaçları güneşte uygulamak yararlı olur. Yaralar için kullanılan lentigo ilaçları daha yararlıdır veya orada maddeyi akıtan, temizleyen ilaçlar kullanılmalıdır ve bu uygulama tekrarlanmalıdır. Bazen ilaçlar orayı gevşetecek kadar bırakılmaz veya iltihap atılıp rahatlama olunca ilaç tekrar uygulanır.

Lentigo ilaçlarının öncelikli olanları güçlü ilaçlardır, örneğin çöplcme, kireç, arsenik, kundus, dağ üzümü, şeytanşalgamı kökü, eşekturpu, ardıç, çam sakızı, kardeşkanı kökü, çirişotu kökü, denizköpüğü, Hint keneviri kökü ve kabukları, hardal, üzerlik, turp tohumu, eşekhıyarı kökü, tere tohumu, kırmızı boya (mader), kakule, defne, bakır sülfat, bakır karbonat, demir sülfat, kükürt ve banyoda kullanılan Arap zamkı, ada soğanı, kustus, loğusaotu, şakayık, sütleğen otu, dağ sedef otu,

mersin tohumu burada kullanılması uygun droglardandır. Yine kükürt de sirkeyle deriye tekrar tekrar sürülür. Nergis soğanı da yararlıdır. Nışadır ve yumurta yağı da yaralara uygulanırsa iyi olur. Yılanyastığı kökü fevkalade yararlı ilaçlardandır. Nilüfer kökü de bu hastalıkta kullanılabilir. Siyah yılan kanı, kısamahmut otu, kuru üzüm yaprağı, *difla (zehirli bir bitki),* ardıç ve yaprağı, devedikeni de yararlıdır. Ancak burada sirkeyle uygulanan sular da vardır; tüylü yabani safran, *kannabari (kınnabari, Asclepias cynachum, yincetoxi)* suyu, yabani soğan suyu, ada soğanı suyu, özellikle mercanköşk suyu yararlıdır; özelikle de lentigo için uygulanan hacamat izleri için de iyi gelir. Andız otu suyu, engerek yılanı etinin kaynatılmasıyla elde edilen su da yararlıdır.

Tiryaklardan haricen, sürülerek uygulananlar kullanılanlar, mitridatus ve *lugazya (sütlü içecekler, sütlü şeyler), kazyağı,* suyuyla, kaz ayağı suyuyla, tarla kuşu suyuyla, yine anduz otu unuyla, hardal unuyla birlikte uygulanır. Bazen deri altına iğneyle iyi yağlardan bitotu yağı, yanmış anduz otu ile karıştırılıp uygulanır. Sonra bakır sülfat ve İspanyol sineği sirkeyle karıştırılarak, deriye sürülür. Yine şahtere otu ve kuru[373] şahtere otu alınır; engerek yılanı yarılıp içi temizlenerek şahtere otu onun içine konur ve açık ağzı dikilir. Yılan yıkanır; hatta iyice pişirilir. Sonra şahtere otu içinden çıkarılıp derideki lentigo lekeleri üzerine yakı şeklinde uygulanır. Onları hızla yok eder veya taze zakkum alınıp zeytinyağı ile yaprakları kuruyana kadar kavrulur; sonra zeytinyağı temizlenir ve aynı miktarda saf mumla karıştırılır. Sonra üzerine sarı kükürt tozu ekilir ve o merhem kıvamına getirilip, hastaya güneşte uygulanır.

İyi Bir Hint Merhemi: Kustus ve Hint anduz otu, kırmızı arsenik, biber, bakır karbonat içinde sirke olan bir bakır kapta ezilir ve 1 hafta bekletilerek, sonra alınıp, deriye uygulanır. O ilaç güneşte uygulandığında, vitiligo ve lentigo hastalığı başlangıç safhasındaysa ortadan kaldırır. Potasyum hidrat ve kireç, süt emen çocuğun idrarıyla karıştırılır ve idrar ekleme işi tekrarlanır ve sonra balla karıştırılıp deriye sürülür; bu işlem deride yara açılana kadar sürdürülür; sonra karasakız, sarımsak, yanmış ceviz kabuğu, genç güvercin kanı, katran ve kına yağı alınır ve iyice pişirilip karıştırılır. Sonra orada açılan yaranın üzerine

---

373 TM: taze

uygulanır ve uygulama yaralar kapanana kadar devam ettirilir. Bu da o yara yerlerinin renginin derinin rengine dönmesine kadar devam ettirilmesi demektir. Bu uygulama sıcak güneşte tekrarlanır.

Bilinmelidir ki, kişinin bu hastalıktan kurtulabilmesi için ona zayıf kusturucu ilaçlar verilerek yavaş yavaş maddeyi atmasını sağlamak gerekir. Yine bitki köklerinin sularıyla yapılan etkin ilaçlarla ve kötü kokulu tohum suları içirilerek hasta tedavi edilir. Daha sonra kök suları tekrar hastaya içirilir. Bu tedaviye 2 hafta devam edilir. Sıcak tavada pişmiş kuş etlerinden kan oluşur. Hastaya ekşi maddeler kuş etinden yapılmış çorbalarla verilir; onlarla birlikte su içilmesi zararlıdır. Eğer hasta su içmek isterse, eski şaraptan verilmelidir. O lekelerin olduğu yerler her zaman sert bezlerle sıkıca ovalanmalıdır. Böylece oralara kanı çekmek mümkün olacaktır. Hastanın hamama girmesi zararlıdır; ağır besinler yememelidir. Hasta kuru ya da taze meyve yemelidir. Lentigo üzerine dağlama yapmak kötüdür. Bazen hastalığın yayılıp artmasına sebep olabilir. Bazen dağlama yapıldığında, eğer şiddetliyse, arkasından lentigo görülebilir. Bu da şaşırtıcı değildir. Aynı şekilde, bu şartlar gereği ortaya çıkmıştır.[374]

Kısıtlanarak Verilen Karışımların Uygulanması: Bu kuşlardan siyah iyi kan alınır. Bunlar: 3 ukiye benekli karga (alakarga) kanı alınır; yine uçan su kuşu (angut), *ebgas*, genç kumru, yabani keklikten birer ukiye kan alınır; katran, taze zift, neft, mürekkep ağacı balından da birer ukiye alınıp karıştırılır ve kurutulur; taze ebucehil karpuzu suyundan 1 ölçü alınır ve 2 ölçü eski şarapla içilir. Taze andız otu suyu 2 ölçü, sedef otu suyu ve taze hardal suyu; her birinden 1 ölçü alınıp, hepsi bir araya toplanır; onların hepsinden bir reçeteye göre, 10 ratl alınıp, bir tencereye konur ve onun üzerine karabiber, sivri biber, zencefil, siyah kimyon, kunduzhayası, nezleotu, kunduz, dağ sedef otu, karanfil, Seylan tarçını, defne, eşekhıyarı kökü, kara çöpleme çavşır; her birinden birer ukiye alınır ve meyve suları içinde pişirilir. Hatta öyle ki, o suların üçte biri kalır. İlaçlar süzüldükten sonra üzerine kan ve zikredilen sular dökülür; hatta onların içine iyice bastırılır ve sonra kurutulur. Daha sonra, taze ebucehil karpuzu suyu ve taze andız otu ve de ada

---

374 TM: lentigo kist değildir. Keza el ve ayaklarda görülen lekeler de aynı şekilde kist değildir.

soğanı ve mercanköşk suyu alınır ve üzerine eski şaraptan biraz serpilir ve meyve suları serpilir. Bunların hepsi toplam 8 ratldır. Onun üzerine pis kokulu ve saklanmış şeytantersi, devedikeni kökü, 2 cins arsenik, bakır karbonat, kükürt; her birinden 1,5 ukiye alınır ve dörtte biri kalana kadar pişirilir, süzülür ve temizlenir. Bu terkip kanı deriye ulaşamayan ve hıltları kurumuş olanlara içirilir, hatta terkibin tamamı içirilir. Sonra hamamın içinde onunla deriye masaj yapılır. Ben diyorum ki: Bu ilacı kullanmak mümkündür. Onun besleme gücü az, etkisi kuvvetlidir ve Melik Mutasım'ın doktoru bunun buğday ve arpayla yapılan çorba olduğunu söylemiştir ve bu çorbayı önermiştir.[375]

İyi Bir Uyarıcı: Çöpleme, siyah kimyon, şakayık, Hint keneviri kökü; her birinden 1 ölçü alınır. Kunduz otu, kadıntuzluğu, sarısakız, arsenik; her birinden 1,5 ölçü alınır ve güneşte karıştırılıp cilde iyice sürülür. Şakayık ve şeytanşalgamı alınır ve yine güçlü bir haricen uygulanan terkip oluşturulur. Denizköpüğü, turp tohumu, kundus, kırmızı sirke ile ilaç haline getirilir. Yine bakır kırıntıları, yakılmış siyah ve sarı çöpleme, kırmızı İspanyol sineği; her birinden 1 dirhem alınıp, sirke içine konup katranla birlikte macun yapılır; sonra organın üstüne serpilir. Yine Hekim Lauribasius (Oribasius) şöyle demiştir: Beyaz çöpleme, biber, siyah kimyon, kırmızı arsenik, kırmızı renkli boya kökü, kuduzotu, bakır karbonat sirkeyle ezilir; hap haline getirilir ve kurutulur. İhtiyaç olduğunda sirkeyle ezilir ve hamur haline getirilip, cilde uygulanır.

Yine Kreyton'un *Ziynet* adlı kitabında şöyle bir reçete vardır: Siyah çöpleme, şeytanşalgamı, defne, sarı kükürt, bakır sülfat, bakır karbonat, demir kırıntıları, denizköpüğü, incir yaprağı alınır ve sirkeyle ezilir; karışım adeta kokulu bir yapı kazanır. O bakır bir kapta saklanır ve güneşte hastaya haricen uygulanır. Cibril'in önerdiği bir reçete: Kükürt, sütleğen, çöpleme; her birinden 1 dirhem, mürekkep ağacı 2 dirhem, nezle otu, kuduzotu; her birinden birer miskal alınır ve sirkeyle karıştırılıp deriye sürülür. Yine turp, kundus, dağ sedef otu zamkı, defne, kırmızı boya, kuduzotu, bahçe teresi, nezleotu alınır ve siyah iyi bir kanla karıştırılıp hap haline getirilir ve suyla hastaya verilir. Pişirilmiş

---

[375] TM: Mutasım Abbasi halifelerindendir. Hicri iki yüz on sekiz tarihinde hakimiyeti onaylanmıştır

kırmızı boya iyice saflaştırılır ve hamamdan sonra haricen uygulanır. Yine kuduzotu ve kırmızı boya; her birinden 5 ölçü, turp tohumu 10 ölçü, kunduz 8 ölçü alınıp, sirkeyle hamamdan sonra uygulanır.

Melik İlacı: Defne yaprağı, kabuğu soyulmuş tohumu, siyah çöpleme ve biber alınıp onları içine daldırabilecek kadar sirkenin içine konur. Sonra, onun içine bakır sülfatla İspanyol sineği ve demir tozu, boraks ve denizköpüğü konup pişirilir; deriye uygulanır. Hastanın ona tahammül edip, ilacın mümkün olduğu kadar deri üzerinde kalması, yıkanmaması gerekir. Deride lekelerin olduğu yerlerde açılmalar olur.

Başka Bir İlaç: Mürekkep ağacı balı 7 ölçü, nezleotu ve dağ sedef otu 3 ölçü, sütleğen 4 ölçü, kuduzotu 2 dirhem alınır ve suyla macun haline getirilerek sütle karıştırılıp uygulanır. Biz bu terkiple deride leke olan yerlerin kabarmasını sağladık: Mürekkep ağacı balı, yabani kereviz, güvercin tersi, İspanyol sineği, kuduzotu, turp tohumu, hardal tohumu, kırmızı renkli boya, kına, çivit yaprağı, bakır sülfat; eşit miktarlarda alınır, sirkeyle macun haline getirilir ve deriye uygulanır. Hatta deriye ilaç iyice nüfuz ettirilir; Lekelerin olduğu kısımlardaki deride açılmalar olur. Onlar yara için kullanılan ilaçlarla tedavi edilir ve tedavi oradaki yaralar iyi olana ve lentigo izleri kaybolana kadar devam eder. Yine onların izlerini yok eden kazayağı yağı[376] bitkisinin suyu, mercanköşk suyu, kırmızı boya, kuduzotu, *Brezilya odunu (kızılağaç, sapawood)* suyu ile deri sıvanır.

Ancak lentigo üzerine uygulanan boyaların miktarı ve ağırlığı konusunda anlaşmazlık vardır. Muhtemelen bu konuda belli prensipler olmalıdır. Sonra onun daha önceki dozları veya sonrakiler uygulanır. Burada lületaşı, sarısakız, şarap tortusu, kırmızı kil, kırmızı boya, şap ve benzerleri kullanılır ve onlar üst üste uygulanır. Ceviz kabuğu alınıp, kına ve çivitle birlikte kınayla uygulanır. Yine kireç, arsenik, kuduzotu; her birinden bir ölçü, kırmızı boyadan 2 ölçü alınıp, hepsi birlikte soğan suyu ile karıştırılır ve gösterildiği şekilde, deriye uygulanır. Başka bir sürülerek uygulanan ilaç kurşun oksit, kireç, mazı, bakır sülfat ve kına alınıp balla macun haline getirilir ve siyah sirke ile deriye uygulanır ve güneşte organ onunla ovulur; ilaç birkaç türlü uygulanır (masaj için de uygulanır). O boya üflenerek de uygulanır. Yine siyah

---

376 TM: tarla kuşu suyu

kuduzotu, demir cürufu, beyaz renkteki bakır sülfat, bakır karbonat, kırmızı boya, nar kabuğu ekşi sirkeyle iyice ezilir; öyle ki terkip siyah renk alır. Bu terkip tekrar tekrar uygulanır.

Bu hastaların besinleri kızartmalar, kavrulmuş ve kaynatılmış baharatlı ve içine az miktarda şarap katılmış etlerdir. Hasta su içmekten kaçınmalıdır; mümkünse suyu azaltması söylenir. Suyu içmesi gerektiğinde kaynamış veya şarapla karıştırarak içmelidir.

Siyah Vitiligo Tedavisi: Bunun tedavisi siyah lentigo tedavisi gibidir. Hastanın vücudunun nemlendirilmeğe ihtiyacı vardır. O kuvvetle kusmalıdır; sonra ona siyah lentigo ilaçları verilmelidir.[377] Cüzzamlı kişinin cinsel ilişkiden yararlanabileceği düşünülmüştür. Şüphesiz onlara banyonun çok yararı olur. Siyah vitiligo tedavisi cüzzam tedavisiyle aynıdır.

ÜÇÜNCÜ MAKALE

Rengi Dışında Ciltte Değişme Oluşturan Hastalıklar, Kellik, Şirpençe, Belhiye ve Butm

Kellik döküntülü yaralardan oluşur. Kitabın sonundaki Ziynet Kısımlarında zikredildiği gibi, maddedeki cerahatlenmeden oluşur. Kellik belli birkaç yerde hafif kaşıntı yapan sivilcelerle başlar; sonra içi sıvı dolu yaralar oluşur. Bu kısım yavaş yavaş kızarır. Bazen sarımsı bir sıvı akar ve ona *şirpençe* denir. Orada rutubetli delik (fissür) oluşturur. Bazen kuru tümör şeklinde başlar. Çoğunlukla bu döküntüler kışın canlanıp adeta coşar ve hızla derinleşir. Rutubetli fissürün sebebi kana karışmış had derecedeki kötü maddenin dokuyu yemesidir. Yine yoğun hıltlar da kötüdür; ağır, yoğun şişleri hapsederler; derinin inceliği artar. Bu oluşumlardan kuru olanların sebebi çok miktarda kötü kokulu hıltın sevdavi hıltla karışmasıdır ve onların cilde atılıp onu bozmasıdır ve dokunun bu kötü maddeler tarafından bozulup yenmesidir.

---

[377] TM: Bakır kırıntılarından yapılmış pirinç dedikleri şeydir; safer bakırın kendisidir. Deriye sürmek ve geciktirmekten amaç organın rengine benzemesi nedeniyle boyanın kullanılmasıdır. İlaçların miktarı çok ya da eksik olmamalıdır.

Ancak *belhiye* denen fissür bir cins kötü yarılmadır; ancak *butm* sevdavi yapıdadır; o bacaklarda görülür; onun tedavisi varis tedavisi gibidir.

Tedavi: Kelliğin tedavisi uçuk tedavisine yakındır. Biz onun tedavisini anlattık. Ancak biz diyoruz ki, kuru kellik için safravi ve sevdavi hıltların ve tuzlu balgamın atılması gerekir; pişmiş helile kükürtle birlikte alınıp kaynatılır ve içine sarısabır ve kısamahmut otu konulup, hastaya içirilir. Daha sonra yapı reyhan suyu ve taze şahtere otu ile rutubetlendirilir. Bunların her birinden 1 ratl alınır ve siyah helile ile her birinden 3 dirhem, küsküt 2 dirhem ve neft tuzu 2 denk alınır. Bunun üzerine daha sonra peynir suyu ve küsküt içilir; her gün 30 dirhem peynir suyu, küskütten yarım dirhem içilir. Eğer bu dozlar tabiatı harekete geçirmiyorsa, ifrat değilse, fazla gelmiyorsa uygulanır veya tahmin edilenin üstündeyse, bütün fazla olan tatlı şeylerden ve özellikle incir veya yakıcı şeylerden ya da tuzlulardan almamalıdır; keskin, yakıcı hıltlar oluşturanlardan kaçınmalıdır ve onlarda sınırlamaya gidilmelidir. Vücudun dengeli bir şekilde rutubet oluşturması hamamla ve bazı başka yollardan sağlanabilir. Kol damarlarından kan alınmalıdır. Masaj yapılmalıdır veya alın damarlarından, kulak arkasındaki damarlardan kan alınır. Genellikle kellik başta olur. Eğer kellik alt organlarda olursa 2 safen damarından kan alınır.

Sen bu tedavileri uyguladığında, kel olan kişide kuvvetli bir kaşıntı oluşur, hatta kuvvetli bir kaşınma isteğinden sonra orada kanama oluşabilir. Sonra oraya ilaç uygulanmalıdır. Özellikle kanamdan sonra, tuzla ve sirkeyle ovalanmalıdır.[378] Hatta hastanın kuru banyoya girmesi yararlıdır, ancak orada fazla kalmamalıdır. Saçsız olan organın üzerine sıcak su buharına tutmak ve ılık su ile ıslatmak ve bunu gün boyu tekrarlamak yararlı olur. Yağlar, iç yağlar ve nemlendirici yiyecekler, yağlı yiyecekler ve burun deliklerinden uygulanacak nemlendirici ilaçlar yararlıdır. Kel olan kişinin sevdayı (sevdavi hıltları) güçlü bir şekilde çekecek ve bunu kolayca yapacak ilaçlara ihtiyacı vardır. Bunlardan sonra, peynir suyu içmelidir. Kel olan kısmın yakınından hacamat yapmanın bir tehlikesi yoktur. Sonra o kel kısım kazınıp, daha sonra oraya ilaç uygulaması yapılabilir. Bir grup kişi şöyle fikir yürütmüştür: Kellikle kan alındığında o saçsız kısma yakın olan bir

---

[378] TM: ondan sonra mahallî ilaçlar ile tedavi edile; o ilaçların faydası daha çok olur.

yerden, başın kulak arkasına yakın kısmından kan alınmalıdır. Daha sonra, o kan başın üstüne sıvanıp, arkasından pancar suyuyla zaçla baş yıkanmalıdır.

Ancak başlangıçta nemlendirici ilaçlarla başlanmalıdır ve beden nemlendirilmelidir. Nemlendiriciler çocukların bedenlerine, örneğin kına, örneğin çivit, yanmış mazı ile ve ebegümeci yağı ile uygulanır. Bu ilaç denenmiştir. Örneğin kabız yapan kurutucu ilaçlardan yapılan ilaçlar, örneğin nar kabuğu ekşi sirke ile gül yağı ile uygulanır. Bazen kurşun oksit uygulanır ve bazen onu parlatan, temizleyen maddelere ihtiyaç duyulur; örneğin loğusaotu gibi. Kitre zamkı ortalama bir ilaçtır; ortalama temizleyicidir. O kel kısım sirkeyle, tuzla ve taze yeşil sabun otuyla ovulur. O kısım kurutulur; orada ne varsa düşürülüp, temizlenir. Rutubetlendiren ilaçlardan çinko karbonat, kurşun oksit, Toledo toprağı, sirkeyle karıştırılır; yanmış kâğıt, narçiçeği ile çam sakızı, sirke, gülyağı ilave edilerek uygulanır. Aynı şekilde gök yakut renginde süsenin kökleri,[379] pelesenk odunu, eritilmiş bal mumu, ezilmiş ban otu tohumu, yine sirkeye batırılmış mercimek, yine acı badem, ezilmiş yeşil mazı alınır ve sirkeyle güneşte iyice koyultup deriye sürülür. Demişlerdir ki: Canlı yengeç alınır ve mercanköşkle dövülür ve onunla deri sıvanır ve terkip burundan çekilir. Yengeç suyu buharı tek başına da uygulanır.

Ancak vücutta sertleşme oluşmuş ve bu sertlik kalıcı hale gelmişse, onun demir sülfat, bakır sülfat, kırmızı gül, yumuşak zaç (taze zaç), kükürt, cıva toprağı, kök boya, kâğıt ilacı,[380] bakır kırıntıları, fırın toprağı, tuz alınıp, kasılan kısımlara uygulanır. Yine kurşun oksit, üstübeç de kullanılabilir. Hastaya kuru meyveler verilir. Onlar güçlü kurutuculardır. Güvercin tersi şiddetli çözücü ve temizleyicidir ve kurutucudur. Aynı şekilde sığırcık tersi ve özellikle pirinç kurutucu özellik taşır. Sarı boya (debbağ boyası), kına, loğusaotu, nar kabuğu ve kurşun oksitten yapılan kırmızı merhem ve bizim kurutanlar kısmında zikrettiğimiz ilaçlar yararlı olur.

Kellik İçin Yararlı Bir İlaç: Yeşil kükürt, kabak külleri, ebucchil karpuzu yağı eşit miktarda alınır ve sirkeyle karıştırılır veya kuru yanmış

---

379 TM: sarısabır

380 TM: mürekkep taşı

kişniş, fırın kili ve kına, sirke ve gül yağı ile karıştırılır. Yine asma dalı külü, dişi loğusaotu, narçiçeği, mazı, çam sakızı sirkeyle ve yağla karıştırılır; çok iyi bir ilaçtır. Kel kısım kabak ve zakkumla yıkanır.[381] Sonra bakır kırıntıları, sarısakız ikişer dirhem, kendir tozu,[382] Yemen şapı; hepsi dörder dirhem; loğusaotu, demir sülfat, asma külü ve sabır; her birinden birer dirhem alınır ve gül yağı ve sirkeyle terkip haline getirilir.

Kuru Kellikte Kullanılacak İlaçlar: Kuru kellik sürekli oluşan uçuktan kaynaklanıyorsa onların güçlü ilaçlarla tedaviye ihtiyacı vardır. Bu ilaçların oradaki bozuk dokuyu yiyip, güçlü dokuya ulaşabilmesi gerekir; daha sonra yara merhemleriyle tedavi edilir; damarları etkileyen örneğin kurşun oksit, sirke, zeytinyağından oluşan merhemler gibi. Daha zayıf olanlar için ilkin güçlü ve sürekli kullanılan kel ilaçları kullanılır. Onlara vücudu nemlendiren besinler ve burundan çekilen ilaçlar ve lavmanlar[383] kullanılır.

Rutubetli ve Kuru Kel İlaçları: Badem yağı, hardal yağı; her birinden yarım fincan tabağı, sirke yarım fincan tabağı, *şiyaf-ı mamisa*, mazı; her birinden 3 miskal, teke dikeni 1 miskal, zerdeçal ve boraks; her birinden 1,5 miskal alınıp ezilir ve sirke ve yağlarla karıştırılarak, yoğun bir şekilde uygulanır. Bu ilaç bütün kelliklerde kullanılabilir. Yine uyuz, bitlenme, uçuk ve az saçlılık, saç dökülmesi, deri dökülmesi (derinin pul pul dökülmesi), liken ve *belhiyye* kötü saç dökülmeleridir. Bazen onların sebebi kötü sivrisineklerdir; Kötü sivrisinek sokması ilacı burada (kellik) ilaç olarak kullanılabilir. Bu ilaç bize göre iyi bir ilaçtır: Loğusaotu, bakır karbonat, amonyak zamkı, Yahudi balsamı, hardal, bakır sülfat eşit miktarlarda alınır; buğday yağı ile veya sirke ile ve biraz balla karıştırılıp uygulanır.

Uçuk

Uçuk kellikten çok da uzak değildir. Şüphesiz uçuğa göre, kellik gizli bir şeydir. Özellikle kuru kellik böyledir. Kuru kellik uçuğa göre

---

[381] TM: yanmış kuru kişniş fırın balçığı ve kına sirke ve gül yağı ile kullanılır. Gerçekten iyi bir ilaçtır.

[382] TM: günlük

[383] TM: ovarak uygulanan

daha kötüdür ve daha kötü sonuçlar doğurur. Uçuk dokuları yer; yiyicidir; sonra batar, derinleşir. Uçuğun sebebi kellik sebebine yakındır. Şüphesiz o had derecede keskin ve sivridir. Onun maddesi yoğun ve sevdavidir; içindeki sıvı uyuzunkinden daha yoğundur. Uçuğun hızla iyi olanının maddesi muhtemelen daha incedir. Uçuk kanlı rutubettir. Onunla birlikte nemli bir kaşıntı vardır ve bu tip uçuk kuru olandan daha iyidir. Çoğunlukla kuru olan tuzlu balgamî maddeden oluşur. O yakıcı sevdavi uçuğa dönüşebilir. Uçukta şiddetli kuruluktan dolayı deride soyulma olabilir. Çoğunlukla dibe doğru batar. O siyah leukoderma gibidir veya deri döküntüsüne benzer. Onun deride soyulma oluşturmayanları da vardır. Bunlardan bazısı kötüdür; adeta sürünerek yayılır. Onlardan bir kısmı durur. Görüldüğü yerde kalır. Uçuklardan bazısı yenidir; bazısı kroniktir. Bu hastalık sonbaharda görülür.

Uçuk Tedavisi: Onun tedavisinde kullanılan ilaçlar çözücü, son verici, parçalayıcı, eritici, incelten, teskin edici ve rutubetlendirici olmalıdır. Öncelikli olarak, uçuk ağrı ve yoğun madde dolayısıyla ortaya çıkmıştır. İkincisi sıcak ve ince madde uçuk oluşmasına sebep olmuş olabilir ya da iki maddeden birinin baskın olmasından kaynaklanmış olabilir. Onda hâkim olan maddenin belirlenip onun oluşum sebebini ortadan kaldıracak ilaçlar kullanılmalıdır. Burada ben kanla ilgili ilaçlar kullandım.[384] O kısmın temizlenmesi gerekir. Daha sonra, gözlemlenerek, hastaya peynir suyu rutubetlendiren ilaç olarak verilebilir. Aynı şekilde hamam ilaçla tedaviden daha iyidir. Bazen kuru havadan uzaklaşmaya da ihtiyaç vardır. Bir grup hekim demiştir ki: Bu yıkayan maddeleri içmek uçuğun çıkmasını önler. Yıkanmış sarısabırdan 1 dirhem, pişmiş reyhandan 3 ukiye birlikte alındığında uçuk oluşmasını önler. Eğer uçuk yaygınlaşmış ve artmışsa, onun tedavisi cüzzam ilaçlarıyla yapılmalıdır.

Uçuk Oluşmuş Yerlerin Tedavisi: Yeni oluşmuş uçuklar ve bir süre önce oluşmuş olanların tedavisi ekşi kuzukulağı ile yapılır. Uçuk için, yine sirkeyle Arap zamkı, badem zamkı, erik zamkı, sirkeyle ballı süt ve sirkeyle, sirkeli hardalla, kükürt suyuyla, denizköpüğü ile deri tutkalıyla, oruç insanın tükürüğüyle, diş kiriyle, kavun çekirdeğiyle, çiriş otu köküyle, acı badem yağıyla ve tutkalıyla, Hint keneviri yaprağı

---

384 TM: Hacamatlar gönderme bu konuda daha iyi olan ilaçlardan olur.

sirkeyle ve beşparmak otuyla tedavi yararlıdır. Arap zamkı, yabani nar kökü ve buğday yağı, bütün zayıf düşmüş vücutta ve güçlü bedenlerde yararlıdır. Aynı zamanda sarı safran da yararlıdır. Başlangıcında olan uçuğun tedavisinde onun üzerine sıcak su dökmek ve daha sonra menekşe yağıyla devamlı ovalamak yararlıdır. Bazen arpa suyu uygulamalıdır; uçuğu yok eder. Özellikle de onun cevizle karıştırılması yararlı olur. Yine çocuklardaki uçuk için, kellik için kullanılan hıyar usaresi, keten tohumu usaresi ve onun kendi usaresi, eşekbaklası suyu, erik zamkı yararlıdır. Badem zamkı ve deri tutkalı ve günlük eşit miktarlarda alınır ve sirkeyle bir araya getirilir ve deriye uygulanır veya yüz için kullanılan kırmızı boya, kendir, kükürt ve sirke alınır ve iyice ezilip, haricen kullanılır.

Ancak kronikleşmiş kötü uçuğun daha güçlü ilaçlara ihtiyacı vardır. Örneğin kaynatılmış, yoğunlaştırılmış ağaç kavunu usaresi, örneğin kına yağı, acı badem zamkı, kükürt, yanmış keçi tersi, denizköpüğü, katran ve zift fevkalade yararlıdır. Aynı şekilde, beyaz neft sürmek de her zaman yararlı olur. Kellik kısmında anlatılan hayvan tersleri, beşparmak otu Hint keneviri, amonyak zamkı, çöpleme, ban otu tohumu, dağ sedef otu, özellikle yararlıdır. Hardal yağı, beşparmak otu, amonyak zamkı sirkeyle ve yabani kimyonla, kundusla (salep), safranla, hardalla, tere tohumu ile mürekkep ağacı balı ile her biri, kefen bezi üzerine konup uçuk üzerine uygulanır.

Terkip Şeklindeki Uçuk İlaçlarından: Yabani kimyon alınır ve ezilip, buğday yağı, sarımsak külü ve bal ve kükürtle macun yapılır ve terebentin zamkıyla karıştırılır. Ban otu sirkeyle güçlü bir terkip oluşturur ve soyulmuş olan uçuk tedavisinde kullanılır. Kendir, zaç, kükürt, sabır otu; hepsinden birer dirhem ve zamktan 2 dirhem alınıp, sirkeyle karıştırılıp deriye uygulanır veya Ermeni boraksı yarım miskal, buğday yağı 3 dirhem, ekşi ağaç kavunu, Yahudi zifti her birinden 2dirhem, bahçe teresi tohumu 2 dirhem, siyah kimyon 1,5 dirhem, yanmış zaç aynı miktarda alınıp deri üstüne uygulanır. Beşparmak otu alınır ve sirkeyle uçuğun üzerine uygulanır veya zaç alınır ve sarısakız, kendir, şap, kükürt ve sabır otuyla macun haline getirilerek, uygulanır. Bu cidden yararlı bir ilaçtır. Ban otu tohumu 10 ölçü, sarı kükürt 4 ölçü, beşparmak otu 1 ölçü alınıp, tekrar tekrar uygulanır. Sirkeyle şarap ve

gül yağı karıştırılıp deriye uygulanır veya kükürt, kendir unu alınır; amonyak zamkı ve sirkeyle karıştırılır veya köpek pisliği ve sarımsı sabun otu, beyaz kükürt, sedef otu, fırın isi, nar kabuğu, hamam külleri, 2 çeşit arsenik, sarı kükürt aynı miktarlarda alınıp sirkeyle ezilerek zeytinyağı katıp deriye uygulanır.

Akne Hakkında

Onlar burun ve yüzde görülen sivilcelerdir. Onlar sütten noktalar gibidir; vücudun buharının yüzeye gelmesinden oluşur Onun tedavisi bütün kurutucu ve çözücü maddelerle yapılabilir. Örneğin beyaz çöpleme, onun yarısı kadar süsenle alınıp, onlardan haricen kullanılan lapalar yapılır. Keten tohumu, boraksla birlikte kil ve siyah kimyon ile sirke karıştırılarak yapılır.

Uyuz ve Kaşıntılı Döküntü

Uyuz oluşturan madde aynı zamanda kaşıntı da meydana getirir. Ancak kansı (demevi) madde safraviye karıştığında sevdavi maddeye yakın bir yapı oluşur veya süt gibi olur. Ancak demevi madde tuzla balgamî boraks gibi bir yapı kazanır. Öncelikle, kuru uyuzun maddesi ağır (yoğun) olmasının yanı sıra, kurudur. Bir başka uyuz da rutubetli uyuzdur; onun maddesi ince ve rutubetlidir; çoğunlukla tuzlu yiyecekler, acı yiyecekler, safravi yiyecek ve had derecede baharatlı yiyeceklerin tüketilmesinden ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı bedende olan uyuzun çoğu rutubetli uyuzdur. Tek başına ortaya çıkan ve adeta patlak verir şekilde görülen bütün döküntüler tek bir hıltın sonucudur; yoğun harabiyet oluştururlar; hıltlar az ama şiddetlidir. Onların oluşmasının sebebi uyuz maddesidir ve o da kaşıntıya sebep olur. Ancak kaşıntılı döküntünün sebebi daha güçlüdür. Onun sebebi kepeklenmenin, kelliğin, uçuğun ve sivilcelerin sebeplerine yakındır ve tedavileri de birbirine uygundur.

Kaşıntılı uyuz ile kaşıntı arasındaki fark, kaşıntıda döküntü olmaz. Çünkü kaşıntılı döküntüyü oluşturan madde daha incedir ve onun tuzluluğa eğimi çok azdır. Onda (kaşıntı) ciltteki bozuklukta sükûnet ve denge vardır. Daha sonra tabiat onları def eder, atar. Ancak gözenekler kapalıdır ve pek az temizlenmiştir veya def etme gücünün zaafından dolayı kapalıdır; yaşlılarda ve bazı hastalıklarda görüldüğü

gibi. Özellikle madde çoksa veya yoğunsa, öncelikle, kötü besin maddelerinden dolayı kötü keymus oluşmuştur; örneğin tuzlu ve acı yiyeceklerden oluşan kötü keymusun oluşması gibi. Bundan dolayı o yiyecekle beraber sindirim de bozulur;[385] kaşıntı oluşur. Kaşıntılı döküntü derinin içinde derine doğru ilerlemez. Yaşlılarda kaşıntılı döküntü azdır ve yeterli tedavisi de olmaz. Şüphesiz bilinen tedaviler uygulanır.

Bilinmelidir ki, uyuzda deri kabuk şeklinde dökülür. Uçuk sonbaharda çok artar ve genel olarak kaşıntı yapan madde iki deri arasında toplanır ve eğer vücutta böyle bir şey varsa, orada (vücutta) kuru uyuz oluşur. Tatlılar uyuzu çok fazla artırır ve sivilce oluşturur ve onlar da çıbana dönüşebilir ve derinin renginde değişim oluşturur. Yağlar da ona zarar verir. Deriyi zedelemesinden korkulmazsa, ballı sirke yararlı olur.

Tedavi: Uyuzun tedavisi öncelikle ve en iyisi çoğunlukla yeterli olacak olan ondaki yakan sıcak hıltları ve tuzlu balgamı dışarı atmaktır. Sonra yiyecekleri düzenlemek ve onları bu kısımda anlatıldığı şekilde tertiplemelidir. Hastaya sıvı ve çok çabuk sindirilen yiyecekler verilmelidir. Örneğin Hint kavunu, marul, hindiba ve benzeri, dışarı atan yiyecekler verilmelidir. Hasta cinsel ilişkiyi terk etmelidir; kesinlikle cinsel ilişki yapılmamalıdır. Cinsel ilişki dışarı atılacak maddeleri tahrik eder ve kötü bir buhar oluşturur ve o da bozulmaya sebep olur. Bu buhar cildin yüzeyine gelir ve onda bozukluk oluşturur. Bundan dolayı vücutta pis bir koku oluşur. Bundan dolayı cinsel ilişkiden sonra o kişinin derisini ovalayarak yıkamak gerekir. İyi kusturucular uyuz oluşturan maddelerin bütün gruplarına iyi gelenlerden oluşur. Küsküt, sarı helile, şahtere, sinameki, çıyan otu ve pelin otu kaynatılır ve hastaya içirilir. Onun içine gül, hindiba tohumu ve benzerleri, özellikle büyük kırlangıç otu konur. Yine onun içine kısamahmut otu, sabır tohumu konur; kısamahmut otu cidden çok yararlıdır.

Kaynatılarak Alınan İyi Bir Terkip: Sarı helile, kuru üzüm; her birinden 20 dirhem, 3 ratl suyla pişirilir ve pişirme işlemi suyun üçte biri kalana kadar sürdürülür süzülür ve o suyun üçte bir ratl miktarı alınıp içine 10 dirhem Çin tarçınından[386] konur. Çin tarçını onun içinde

---

385 TM: pis bir koku oluşturur.

386 TM: sinameki

iyice ıslandıktan sonra, yine süzülür ve içine ağaç mantarı konup uygulanır.

İyi Bir Hap: Bu şahtere hapıdır. Sarı helile, Kabil helilesi ve siyah helileden beşer dirhem alınır. Kısamahmut otundan 5 dirhem alınıp ezilir ve şahtere suyu ile macun yapılır ve terkip kuruyana kadar bir tarafa bırakılır. Hatta terkip kurur; peş peşe şahtere suyu ile hastaya içirilip, geri kalanı bırakılır; terkip kurur ve üçüncü kez tekrar hamur haline getirilip bırakılır ve gerektiğinde, kuruyan hamurlar sulandırılarak hastaya içirilir.

Kronikleşmiş Hastalık İçin Güçlü İlaç: Sarı helile, bir cins helile olan belilec ve helile meyvesi, Kabuksuz Kabil pirinci; her birinden 1 dirhem, salepten 2 dirhem alınır; şeker kamışı şekeriyle macun ve hap yapılır. Tam olarak, ishal yapabilmesi için ondan 10 ila 15 ya da 20 dirhem sıcak suyla içmek gerekir. Bazen onun içine kısamahmut otu da konup öyle içilir.

Bazen kronikleşmiş kötü uyuzdan kurtulmak için sarısabırdan devamlı içmek gerekebilir. Ancak 3 gün üst üste 1 miskal içmelidir. 3 gün bu şekilde uygulanır. 3 günden sonra, günaşırı uygulanmalıdır. Gözlemlerden deride açılmalar olduğu belirlenir. Bu durumda bu açılmaların tedavi edilmeleri gerekir. Şüphesiz bu ilaç uyuzun oluşturduğu sıkıntıyı ortadan kaldırır. Onu hindiba ve biraz rezene suyu ile içmek iyi olur. Ancak rezene suyunu 1 dirhemden 1 miskale kadar sarısabır suyuna karıştırarak hastaya içirmelidir. Eğer hastalık devam etmiyorsa, ilacın kullanılması bırakılmalıdır. Ona erik suyunun da yararı vardır veya sarı helile güneşte kurutulup, pişirilip, şurubu yapılarak hastaya verilir. Onun tazesinden 5 ölçüden 10 ölçüye kadar şekerle hastaya verilir. Bu sıvı safravi ve rutubetli olan uyuz için iyidir. Bunun gibi, bütün tohumlardan yapılan müshiller de aynı gaye için kullanılır. Bazen de bazıları diğerleriyle karıştırılarak ve terkip şeklinde kullanılır. Onlar içilecek sıvılar veya haplar şeklinde olabilir. Peynir suyu ve küsküt iyi bir terkiptir. Bu kısımda zikredildiğine göre, dışarı atanları, her gün almak yararlıdır. Helile, şahtere suyu ile peş peşe alınır.

Kanallardan akan temizleyici maddelere eşlik eden sabır tohumu ile kısamahmut otu ve safran birlikte alınır. Bu terkip her gün 5 nohut miktarı kadar içilir. Yine bir başka terkip de sarı helile ve Skutari sabır

otu ile hazırlanmıştır; her birinden 1 dirhem alınır ve kitre zamkı ve gülden birer dirhem ilave edilir; safrandan 3 dirhem karıştırılarak,[387] pirinçle birlikte ilaç yapılır. Bizim zikrettiğimiz gibi, her gün veya 2 günde bir 2 ila 3 dirhem hastaya bu terkipten verilir.

Bir grup hekim de şöyle demiştir: Eğer çok fazla kusma varsa, öncelikli olarak hastaya yiyecek verilmez; ona hafif şeyler verilir. O kişiye her gün 1 defa içecek verilir. Ona yiyecek olarak, şekerli buğday çorbası ve bol su verilir. Demişlerdir ki: Kuru uyuz olan ve kaşıntılı güneş yanığı olan kişiye günde 3 defa, her gün 120 dirhem susam yağı, onun yarısı kadar ballı sirke veya benzeri yiyecekler verilir. Bazı insanlar ona hünnap suyu da karıştırırlar. Bu ilacı biz çok yararlı bulduk, ancak o mideyi zayıflatır.

Bu İlaçlardan Oluşturulan Uygun Terkipler: Gümüş kiri, kurşun oksit, kamala ağacı kökleri, sirke ve gül yağı ile macun yapılır. Bu ilaç güçlü bir uyuz ilacıdır. Bundan daha hafif olanı: Ermeni kili, kâfuru ve safrandan, her birinden yarım dirhem alınıp, sirkeyle, ada soğanı suyuyla, gül yağı ile hafif bir ilaç oluşturulur.

Biraz Daha güçlü Olan Bir İlaç: Rezene tohumu, sirkeyle ve gül yağı ile karıştırılıp, ezilip hamamda kullanılır. Yine nar suyu ve boraksla iyi bir karışım hazırlanır. Ben nar suyunda gül yağındaki gücü bulurum. Aynı şekilde mercimek unu, kırmızı kil ve sirke karıştırılır ve güneşin altına bırakılır; terkip iyice ısınınca deriye sürülür.

Burada hastanın almaya ihtiyacı olan macunlar, örneğin uçukları olan ve kellikten şikâyet eden kişilerin aldığı macunlardan biri de kuru üzümle ve derici boyasıyla[388] yapılan terkiptir. Yine bu hastalıklar için önerilen bir başka macun da şöyledir: Sinameki ve şahtere otundan ikişer dirhem, sarı helile ve kuru üzümden dörder dirhem alınıp, balla birlikte uygulanır. Ancak uyuz için kullanılan ilaçlar belli bir yeri temizlemek için kullanılan ilaçlardır. Onların hepsinde temizleme özelliği vardır. Bazen de bu terkipler derinin temizlenmesi ve parlatılmasında yardımcı olurlar. Onun mizacını düzenlemek için bunlar tuzlu ve tatlı sularıyla, dallarıyla ve külleriyle yardımcı olurlar.[389] Örneğin ufalanmış

---

[387] TM: Safrandan üçte bir dirhem alınır.

[388] TM: Frenk üzümü

[389] TM: hatmi çiçeği suyu ve kuzukulağı ve pancar ve nar suları

beyaz ekmek, kabuksuz mercimek unu, yine sirkeyle Arap zamkı, kavun çekirdeği, kavuniçi ve benzerleriyle nişasta, yabani safran, kereviz suyu, kaynatılmış boyotu, muz kabukları suyu gibi maddeler de kullanılır. Bazen de gücü çözecek ilaçlara gerek duyulur. Örneğin ebucehil karpuzu yağı, amonyak zamkı ve nane suyu ile ve rezene sirkeyle ve de kavrulmuş bakır sülfatla, özellikle sarı olan sirke ve gül yağı ile uygulanır. Aynı şekilde, yeşil bakır ve türevleri ve zakkum cidden güçlü bir ilaçtır. Bazen bu terkibin sudaki çözeltisi yeterlidir.[390] Sonra bu terkip susam yağı ile pişirilir. İlacın keskinliğini gidermek gerekir; bunun için terkibe gül yağı ilave edilmiştir. Nar kabuğu da denenmiş ilaçlardandır. Kaşıntı için tere tohumu yağı alınır ve kaşıntı olan yere uygulanır. Merhem olarak, sıcak güneşte veya ona benzer bir yerde uygulanmalıdır; uygulama tekrar edilir. O uyuz için iyi bir ilaçtır.

Bu konuda iyi bir ilaçtır: Kurşun oksit, zaç, mürekkep[391] aynı miktarda alınır ve keskin sirkeyle ezilir; toprak kap içinde toprağa gömülerek 1 ay bekletilir; daha sonra, haricen, deri üstüne sürülerek uygulanır. Onunla birlikte biraz dağlama olur; bu terkip dokuyu biraz yakar. Kundus, öldürülmüş cıva, gümüş kiri, loğusaotu, kükürt, kamala ağacı, potasyum hidrat, yanmış bakır, nışadır, mercimek, sarısakız, üzerlik tohumu, amonyak zamkı, bakır karbonat, sabun otu (çöğen otu), demir cürufu, köpek tersi ve diğer bölümlerde zikredilen cüruflar, çşckhıyarı haricen uygulanabilir; yararlı olur. Yine fırında yakılmış üzüm asması kabukları zeytinyağı ile karıştırılıp, uyuz döküntüleri üzerine uygulanır. Bu yoğun bir uygulamadır. Uyuz yaraları iyi olana kadar bu uygulama devam eder. Sirkeyle yabani kimyon ve sirkeyle amonyak zamkı uygulanması da yararlı olur.

İyi terkiplerden biri de budur: Öldürülmüş cıva zamkı yaprağı, kurşun oksit, gümüş kiri, altın kiri ve kurşun kiri sirkeyle ve gül yağıyla karıştırılır ve deriye sürülür. İlaç uygulandıktan sonra hasta uyutulur. Sonra (sabahleyin) hasta banyoya sokulup vücudu sirke ve yeşil sabun otu karışımıyla ve sıcak suyla yıkanır. Sonra vücuda yağlar sürülür.

Kolay İlaç: Kurşun oksit, sarı bakır sülfat aynı miktarda alınır ve sirkeyle karıştırılıp güneşte ezilip ihtiyaç oldukça sürerek uygulanır.

---

390 TM: bazı defa bu ilaçlar sirke içinde ıslatıldıktan sonra onun.

391 TM: mürekkep taşı

Yine öldürülmüş cıva, günlük ve gül yağı alınır; hepsi birlikte kullanılır. Yine öldürülmüş cıva, günlük sıvısı, menekşe çiçeği, kundus eşit miktarlarda alınır. Yine kundus 1 ölçü ve kırmızı kil 3 kısım alınır. Güçlü, kurutan, çözen veya kirli kurutucular (maden cürufları) kullanılır. Burada dokuyu harekete getiren yağlar kullanılır. Kuru olarak ya da pek az nemli olan bazı bitkiler de kullanılır; örneğin Hint selvisi, nilüfer, menekşe ve benzeri bitkiler gibi. Yaş uyuzda kurutma daha yoğun olmalıdır. Kuru uyuzda daha az olabilir. Bunun için kurutma kabiliyeti az olan ilaçlar kullanılır; öldürülmüş cıva gibi. Bu ilaç mide, bağırsaklar ve bazı önemli organlar üzerinde etkin olur.

Ancak kuru döküntünün kaşıntısının tedavisi, öğretildiği üzere, kusmaktır. Ondan sonra, örneğin inek sütü verilebilir. Aynı zamanda ılık suyla banyo yaptırılır ve rahatlıkla soğutan yağlar uygulanır. Özellikle onlara kereviz usaresi konur. Kuru uyuz tedavisi ve kuru kaşıntı tedavisi birbirine yakındır. Sütlü ilaçların içine ezilmiş haşhaş ve sirke ve gül suyu katılarak iyi bir ilaç oluşturulur.

Güçlü ilaçlardan olarak, biri de kefen bezine afyon sürülüp onunla vücudu silmek kaşıntıyı sakinleştirir. Güçlü ilaçlardan terkip şeklinde ilaçlar yapılır. Onların içine nışadır konur ve sirkeyle birlikte, özellikle de testisler üzerine sürülür. Yine pişmiş şap ve katran da vulvada görülen kaşıntılarda yararlıdır. Muhtemelen örtü üzerine konarak uygulanır. Yaşlılıkta oluşan kaşıntı ve döküntüler için biraz şapla şarap tortusu karıştırılarak uygulanır.

Ancak kaşıntı ve uyuz için hamam yaptırılır deniz suyuyla veya deniz suyu ısıtılarak ya da kaynatılmış eşekhıyarıyla banyo yapılır. Ancak uyuz ve kaşıntısı olan kişinin beslenmesi rutubetlendiren şeylerle olur. Soğuğa meyilli ve rutubetli yiyeceklerden iyi kan oluşturacak olanlarla beslenmelidir. Etler dengeli bir şekilde verilmelidir. Kaşıntısı ve güneş yanığı olan kişi aralıklı olarak yumuşatıcı yağlar, örneğin badem yağı, susam yağı ve benzeri yağlar kullanır. Çok yoğun, ağır geçen uyuzda hacamatın yatıştırıcı olduğu bilinir.

Uyuz

Biz, bütün vücutta veya çoğunlukla da damarların çok olduğu ve az yıkanan organlarda, daha çok da, yıkanırken yapılan ovmalarda pul pul dökülme olduğu görülür. Özellikle sıcak ülkelerde dikensi dökün-

tüler görülür. Onlar adeta terin ince maddelerinin boşluğa hızla bırakılmasıyla arkada bırakılmış ağır, yoğun maddeler gibidir; derinin yüzeyinde hapsolmuştur. Terlemeye zorlandığı için, madde orada adeta yoğunlaşmıştır; ağırlaşmıştır. Bazen orada, deride sivilceler görülür. Muhtemelen bu oradaki yoğunluktan kaynaklanır.

Tedavi: Vücuttan kan alınarak, maddenin çoğalmasının önüne geçilir. Bunun için (maddenin artmasının önüne geçmek için) her zaman en kolay yol fazla hıltların kusarak atılmasıdır. Banyo yapmak ve onları temizlemek, onları bertaraf etmek yararlı olur. Sonra soğuk su içmek ve onun için, banyo yapmak da yararlı olur. Hamamda deriye pişmiş kavun ve mercimek unuyla ovmakta da yararlıdır. Sonra şahtere otuyla ovuşturmak faydalıdır.[392] Yine kavunun içi ile birlikte mercimek unu ve bakla unu da masaj da yararlı olur. Sandal otu kaşıntıyı engeller. Sandal otu kâfuru ile uygulanırsa, o iş korkusuzca uygulanır. Eğer boyaması sakınca yaratmıyorsa, kına da yararlı olabilir. Nar suyu, kuzukulağı, mercimek, erik, demirhindi[393] yiyip kaynatılmış bitotu, gül ve kişniş suyu kullanmakta yarar vardır. Denilmiştir ki: Güneşte ısıtılmış olan su da yararlıdır. Bu konuda, sıkıştıran madde olan sular yararlıdır. Hareketi bırakmak, terletici yerlerden uzak durmak, mümkün olduğunca rüzgârlı mekânlarda olmak, bol suyla ve soğuk sularla yıkanıp rahatlamak faydalıdır. Yine bitotu yağı ve gül yağı ile masaj yapılması yararlıdır. Çünkü onun fevkalade yararı vardır; özellikle kitre zamkı ve zamkla uygulanırsa yararlıdır. Yine kurşun oksit ve kırmızı boya ve maden cürufu, özellikle çinko karbonat, bitotu yaprağı külü, bitotu[394] yaprakları parçaları, sedef otu, kendir tozu daha yararlıdır. Deri döküntülerinin tedavisi için, suda yakalanan balığın tutkalı da kusturmakta yararlı olur. Bazen dağ üzümü, kendir ve kükürt gibi güçlü maddelere ihtiyaç vardır. Ancak yaralar varsa, safran, mazı, Ermeni kili, kurşun karbonatla sirke karışımına gerek vardır. Üstübeç merhemi iyi gelir. Bazen yaralar çok abartılı şekilde büyüktür ve kötüdür. Onların tedavisi ateşle yakılarak yapılır. Eğer o yara iyileştirilebilecek gibiyse, kellik ilaçlarıyla tedavi edilir.

---

392 TM: Bazı nüshada şahtere otu karşılığına şahseferem olmuştur.

393 TM: ve benzerleri

394 TM: defne yaprağı parçaları

Gece Oluşan Deri-Döküntüleri

Deride güç ve gözeneklerinde emme gücü ve vücudunda sindirimi iyi olanda gece soğukta kaşıntı ve sertlik oluşur ve gece biten döküntü denen ufak sivilceler oluşur. Bunun sebebi çözülmesi gereken maddelerin gözeneklerin dibinde, onların darlığı ve havanın soğukluğu sebebiyle orada uzun süre tutulmasından kaynaklanmıştır. Bu durum özellikle sindirimin yoğun olduğu zaman ortay çıkar. Bu durum buharın artışına ve gecenin havasına göre değişir. Bundan dolayı, ona gece biten döküntü adı verilir. Genellikle onlar gece ortaya çıkan durumdur. Bu durumda o kişide geceleri çok kaşıntı ve güzel bir koku oluşur. Daha sonra kaşıntı yerini, kaşıntı olan yerlerdeki döküntü ve ağrıya bırakır.

Tedavi: Bunun tedavisi banyoda gözeneklerin gevşemesini sağlamaktır. Bu konuda bilinen merhemleri uygulamak gerekir. Çok fazla olan maddenin terle atılmasını sağlamak gerekir; kan alma, kaşıntı konusunda söylenen yapılması gerekenlere uygun olarak, maddenin dışarı atılmasını sağlar. Burada belli bir yere ait ilaçlar yeterli olmaz. Ancak belli bir yer için kullanılan ilaçlardan sarısabır ve sarısakızın bu durumda da yararlı olduğunu belirledim. Özellikle ballı suyla birlikte çok yararlı olur. Aynı zamanda sarısabır ve mercimek unu biraz sirkeyle ve balla da çok yararlıdır. Kereviz suyu, sıvı olan ilaçlardan uygun olanlardandır. Burada sirke tortusu tek başına yararlı olabilir ve boraks, kına ve safran da yararlıdır.

Siğil ve Onun Çeşitlerinden İğne gibi Olan, Başı Eğri Olan ve Oluşan Akıntı

Öncelikle fail sebep tabiattır ve maddi sebep yoğun sevdavi hılttır. Şüphesiz sevdavi hılt cidden kuru balgama dönüşür. Kan artmışsa, bu durum söz konusu olabilir. Bazen kanın kendisinin yanmış olması ve çok olması ve de kanda bozukluk ve kokuşma olmayıp, onun kuru ve soğuk hale gelmesinden kaynaklanmış olabilir. Özellikle küçük damarlarda kanda kokuşma olmaz; kan az olduğu için kokuşma olmadan önce kuruluk oluşur. Kanın cevherinde cidden sıcaklık varsa bu durum söz konusudur. Bazen ondan büyük siğiller oluşur. Bunun sebebi komşu organlara gelen besinin maddesinin mizacının değişimidir; soğuk ve kuru hale gelmesidir. Sonuçta orada siğiller meyda-

na gelir. Eğer bu durum alınan tedbirle ortadan kalkar veya durursa, oluşan büyük siğiller düşer. Siğillerin büyük olanının başı iğne başına benzediği ve kötü bir incelik oluşturduğu için *mesamir (iğne)* adı verilmiştir. Başı eğri ve çengel gibi olanına *kruna* derler. Onun bir cinsi daha vardır ki ona *tarsus* derler. Her ne kadar siğil gibi kabul edilse de o aslında başka bir oluşumdur. Onu siğil olarak adlandırmamak gerekir. O içi açılıp yarılınca altından uzun bir şey çıkar.

Tedavi: Bu rahatsızlık kan almayla azaltılabilir ve sevdavi şeyleri kusmak gerekir. Ancak bu yeterli değilse (kusması yeterli değilse), gayenin oluşması için iyi keymusun oluşacağı tedavi uygulanır ki, daha önce birçok defa bu konuda bilgi verilmiştir. Ancak daha hafif olanlarda siğil daima fıstık yağı ile ovulur ve kaynatılmış buğday süzülüp 3 gün onun üzerine bırakılır. Pırasa bitkisinin suyu, sumakla ve ban otu yağı ile kullanılır. Yine Hint keneviri yaprağı, servi cevizi, ham zeytin birkaç çeşit ceviz de bu hastalıkta iyi gelir. Taze bitotu yaprağı hafif ve güçlü olan için yararlıdır. Taze ceviz kabuğu ve kuru incirle iyi bir ilaç yapılır. Keçiboynuzu, biraz rahatsızlık verse de, güçlü ve kuvvetli olan siğil için yararlıdır. Yine karaardıç kabuğu külü ekşi sirkeyle kullanılır. Bu iyi etki eden ilaçlardandır. Üzerlik ve kına alınıp dövülür ve soğuk suyla karıştırılıp siğil üzerine sürülür. Bu iyi etki eden ilaçlardandır.

Ancak güçlü ilaçlardan da alınıp, kullanılması gerekebilir. Örneğin kireç, arsenik, öldürülmüş cıva ve özellikle meşe palamut ve külleri, zeytinyağı, tuz, ada soğanı suyu, tereyağlı ekmek, keçi tersi iyi gelir. Yine İspanyol sineği ile arsenik ve balla mürekkep ağacı terkibi deri üzerine uygulanır. Sütleğen sütü tekrar tekrar deri üzerine uygulansa oradaki siğilin düşmesini sağlar. Üzüm asması suyu ve yabani kereviz de siğilin düşmesinde etkin olur. Siyah kimyon, idrarla macun yapılıp siğil üzerine uygulanması fevkalade yararlıdır. Yine tekenin safra kesesi de yararlıdır. Şeytantersi ve soğuk çıbanları açıp içeriğini akıtan sıcak merhem de yararlı olabilir. O mürekkep ağacı merhemidir.

Mutedil Bir Terkip: Taze ceviz kabuğu, cam ve sönmemiş kireç;[395] hepsinden birer ölçü alınıp ezilir ve elekten geçirilip, mum onun üzerine uygulanır ya da bakır karbonat ve yanmış kâğıttan; her birinden beşer dirhem, ebucehil karpuzu yağı 6 dirhem, boraks 6 dirhem, nı-

[395] TM: yılan çiçekleri

şadır 4 dirhem, potasyum hidrat, sarı arsenik 6 dirhem, inek safrası 6 dirhem, İran sabun otu 7 dirhem alınıp dövülür; elekten geçirilir ve sabun otu suyu ile siğilin üstüne uygulanır.

Siğil tedavileri onları yok etmeye yöneliktir. Onların yok edilmesi için bir boru parçası, bambu ipi veya bir bambu parçası alınır; onun genişliği siğilin içine zorla gireceği kadardır. Onun kenarlarının çok keskin olması gerekir. Siğil onun içine zorla sokulur, adeta zorla yutturulur ve üzeri sarılır ve boru üstten siğilin altına inene kadar bastırılır ve siğil kökünden çıkarılır veya çengellerle siğil kökü çekilir, uzatılır ve demirden bir aletle (mil) köküne bastırılarak alınır. Kesme işi tamamlandıktan sonra o kısma yağ sürülür. [Bir başka yol da] siğilin üzerine keskin ilaçlar uygulanır, kısa bir süre sonra, onlar alınır; oraya yağ uygulanır, daha sonra tekrar yoğun keskin ilaçların uygulanmasına geçilir. Bu işlem siğil düşene kadar sürdürülür.

Bir başka yöntem de siğilin aletle kesilmesidir. İnce muntazam kesilmiş demirden ustura ile siğil, mümkün olduğu kadar derinden kesilir; sonra onun üzerine keskin ilaçlar uygulanır. Derinin siğil olan kısmı mümkün olduğu kadar derine inecek şekilde kazınır; orası, sabun otu, Hint selvisi ve gül yağı ile ovulur, hatta öyle ki orada hapsolmuş kanın akması sağlanır. Siğillerden geri kalanlar da düşer ve orada hiçbir şey kalmaz.

Boynuzsu Yapılar

Bunlar yoğun çalışma dolayısıyla kol ve bacak eklemlerinde bitmiş yoğun boynuzsu yapılardır. Tedavisi ağrıya sebep olmayacak yerden onları kesmek şeklinde yapılır. Sonra geri kalanı yoğun, keskin siğil ilaçlarıyla tedavi edilir ve bu tedavi onlar düşene kadar devam eder. Sonra oraya yağ uygulanır.

Deride, Dudaklarda, El ve Ayak Derisinde Görülen Çatlaklar

Bütün deri çatlaklarının sebebi cildin kuru olmasıdır. Ancak mizaç çok kötüyse, deriye had derecede kötü maddeler gönderilir. Ancak bunlar çok sıcak olduğu için kurutucu olabilir veya nemi emen rüzgârlardan ya da maddeyi yoğunlaştıran soğuktan olabilir; tıpkı toprak üzerinde rüzgârlarla veya buharlarla ya da donma sonucunda çatlaklar oluştuğu gibi. Bazen vücutta tutulan sular da yarılmalara, çatlaklara

sebep olabilir. Onlarda şap gücü ve benzeri, açma, yarma gücü vardır; adeta onlarla deri yıkanmış gibi olur; kükürt suyu ve onun arkasından izleyenin zıtlığı gibi. Biz Hemedan suyu ve çevresindeki suyun Şapur[396] suyunun bu konuda farklı olduğunu tecrübelerimizle anladık.

Derideki Yarıkların Genel Tedavisi: Yarık oluşmasına sebep olan kötü hıltları kusup atmak gerekir.[397] Kuru mizacın gereği olarak sıvı yağlardan içilmelidir. Özellikle kabuğu soyulmuş susam yağından her gün içilir; üzüm suyundan 5 ukiye içilir veya tatlı kuru üzüm birkaç gün yenir. Aynı şekilde nehir yengeci su ve şekerle pişirilir ve içilir ve bu arada deriye yağ uygulamaya devam etmelidir. Eğer yarıklar soğuk dolayısıyla ortaya çıkmışsa, Arap zamkı yararlı olur. Yine şalgam ve pancar yaprağı pişirilir ve deriye uygulanır; özellikle kefen bezi üzerine sürülerek uygulanır. Bilinen yağlar, kemik iliği, yaş zift, katran da yine aynı şekilde uygulanır. Sıcak dolayısıyla meydana gelen çatlaklar için soğuk suyla ıslatılmış ve soğuk rutubetlerle nemlendirilmiş kefen bezi kullanılır. Yiyeceğin düzenlenmesi ve ılık suyla hamam yapmak da iyi gelir.

Dudak Çatlakları

Dudak çatlaklarının sebebi kuruluktur; rüzgârın deriyi kurutmasıdır; nemin harap olmasıdır ya da soğuktur veya sıcaktır ve bildiğin gibi, kuru mizaçtır. Ancak, dudak çatlamadan önce, önlem olarak gül yağı ve taze çördük otu dudağa sürülerek, çatlaması önlenir. Bu gibi nemlendiriciler uygulanıp denge sağlanmış olduğu için dudağın çatlama sebebi ortadan kalkar. Yumurta kabuğu ve soğan kabukları çatlak dudaklara uygulanır. Çatlakların iyi bir şekilde birleşmesi için şarap tortusu ve yabani fıstık zamkı yararlı olur. İç yağı, örneğin tavuk ve kaz yağı ve bal bu konuda yararlı olur. Yine dudak yaraları için ham mazı toz haline getirilip macun yapılır ve yabani fıstık zamkıyla macun yapılır; ateş üzerinde eritilerek, kullanılır. Denir ki, uykudayken göbeğe yağ sürülmelidir veya yağa batırılmış kefen bezi göbek deliğine sokulsa yararı olur.

---

[396] TM: adası

[397] TM: Hastalık sahibini kötü hıltlar varsa kusturmak gerekir. Kuru mizaç varsa mizacı değiştirilmelidir ve değişiklik yapılmalıdır.

Ayak Çatlakları

Ayak çatlakları kötü buharlardan olur ve kuruluk ve kabuk şeklinde döküntü meydana gelebilir. Bu durumda çözücü maddeler vermek yararlı olur.

Tedavi: Ayaklardaki çatlakları gidermek için ayağı sıcak suya sokmak ve yağlı merhemler ve yağlarla ovalamak yararlıdır; özellikle kunduz yağı, paça yağı, çini yağı[398] gibi. Şüphesiz kullanılan bütün yağlar ayak çatlak ve yarıkları için yararlıdır. Aynı şekilde terebentin şeklindeki yağlar, ateşle[399] muamele edilerek uygulanır. Kına da yararlıdır. Özellikle üzerlikle yapılan macun cidden yararlıdır. Üzüm suyu da iyi bir ilaçtır. Eğer bunların yararı olmazsa, lokma miktarında zamk uygulanır. Ayaklar sıcak su içine konur ve ezilip öğütülmüş kitre zamkı uygulanır. Bu fevkalade yararlıdır.

Yine [ayaktaki çatlaklar için] susam yağı, amonyak zamkı, günlük sıvısı; hepsi birlikte alınır ve ayak çatlaklarına sürülür; şüphesiz çok yararı olur. Yine katran, tahin ve susam yağı cidden yararlıdır. Ezilmiş kendir yağı ve iç yağları da cidden yararlıdır. Yine yanmış, ezilmiş yengeç zeytinyağı ile uygulanır. Bu son terkip eldeki çatlaklara daha çok yararlı olur; etkisi hızlıdır. Ada soğanı, zeytinyağı içine konup yarıklara sürülür. Sakız zamkı içine sadece zeytinyağı konarak da uygulanır. Yine Hint yağı çıkarılan bitkinin tohumları dövülüp un haline getirilir ve biraz suyla karıştırılır; gerektiğinde kullanılır. Sürekli olan çatlaklarda Hint yağının kendisi cidden çok yararlıdır. Bu yağ kronik yaralarda da çok etkindir; ferahlatır. Kurşun oksit, mum ve zeytinyağı ve bal aynı miktarda alınır ve onlardan yoğun bir terkip hazırlanır veya nehir yengeci, susam yağı ile alınır. Yine zeytinyağı tortusu, ördek yağı, sakız zamkı ile alınır ve cidden iyi bir ilaç hazırlanır. Kitre zamkı toz haline gelene kadar dövülür ve onun ağırlığının yarısı kadar çıyan otu kökü, kehribar ve dövülmüş kendir; her birinden 3 ölçü alınıp, sakız zamkından da kitre zamkı kadar alınıp, hepsi birlikte Hint yağı ile bir araya getirilir ve kullanılır. Denir ki, kişi topuklarındaki yarıkların geçtiğinden emin olana kadar her gece yağlamaya devam etmelidir.

---

398 TM: ayrıca keçi ve sığır ve dişi koyun yağları az miktarda mumla kuvvetlendirildikten sonra ayak yarıklarına sürülür.

399 TM: ve hayvan derisi ateşe tutulduktan sonra.

El Çatlakları

Onların tedaviler ayak çatlakları gibidir.

Parmak Arasındaki Yarıklar

Bunlar da daha önce verilen yarıklar gibi tedavi edilir. Parmakların köküne çıyan otu iyice ezilerek yakı şeklinde uygulanır.

Kuyruk Sokumu[400] Yaraları

Kuyruk sokumunda öncelikli olarak kırmızılık oluşur ve yarık veya yara meydana gelir. Bunun çoğunlukla sebebi belin yukarı doğru kıvrılmasıdır. Bu hastalık kötü yatış şeklinden kaynaklanır. Eğer orada kızarıklık görülürse beli rahatsız eden hareketlerden kaçınmak gerekir. Oraya bazı önleyici tedbirler uygulamak gerekir. Ancak hastalık sırasında söğüt yaprağını ince dallarından ayırıp, yine darı gibi saplı nesnelerin saplarından, kuş tüylerinden veya benzeri maddelerden yumuşak bir yatak yapılır. Yara için ise kurşun oksit merhemi kullanılır.

Deride Koltuk Altındaki, İdrardaki ve Dışkıdaki Kötü Kokular

Kötü kokular hıltların kötülüğünden veya terden oluşur. Bazen hıltlar tarafından rahatsız edilen hareketler sonucunda ortaya çıkar ve kirliyken yıkanmamak, menstrasyondan sonra yıkanmamak ve yıkanmayı ertelemek,[401] boy otu yemek, derinin görüntüsünü etkileyecek tahrik eden maddeleri özellikle tüketmek deride kötü kokuya sebep olur. Denildiğine göre, kötü buhar kötü kokunun sebebidir.

Derideki Kötü Kokunun Tedavisi: Kursaktaki hıltları düzenlemek, mizacı değiştirmek, nitelik ve nicelik olarak sindirilebilen yiyecekler yemek, vücudu banyo ve başka vasıtalarla temizlemek, teri güzel kokutacak şeyler yemek, reyhan, Seylan tarçını gibi güzel kokulu şeyler yemek, yine kereviz, enginar, kuşkonmaz yemek ve idrar söktüren ve kanı temizleyen besinler almak yararlı olur. Ancak, her ne kadar iyi bir idrar söktürücü olsa da, onlardan kuşkonmaz idrara kötü bir koku verir. Kişi idrarına güzel koku verecek olan şeylerden yiyip içmelidir; kayısı gibi. Vücudun üstüne bitotu suyu ve o suyun içine Yemen şapı

---

[400] TM: yani iki kalça kemiği arası sakrum adı verilen yerde yara olmasıdır.

[401] TM: Bu makamda olan üç nüshadan sarm cilt anlamındadır ve ciltten cilt el-ber amaçlansa 2 nüsha anlamda tek olur. Yağlı olmak ve aslıbend anlamındadır. Hesâben duhn ileyhi duhn-u durûh (zurûh) olan demektir.

eritilip, süsen suyuna konur.[402] Pişmiş tatlı fesleğen, nane, yarpuz, mercan köşk, elma yaprağı, söğüt kaynatılıp elde edilen su deriye sürülür. Aynı şekilde bitotu ile cilt ovulur ve özellikle sandal otu, Hint selvisi, bataklık sazı meyvesi kandindiren dalları, tatlı fesleğen, sabun otu, ağaç kavunu ve onun kabukları elma yaprakları ve süsen yaprakları bu konuda çok iyidir. Güzel kokulu gül hapları da yararlıdır. Yine burun deliklerini tıkayan, terlemeleri engelleyen kurşun oksit, tutya, süsen yaprağı külleri, şap ve benzerleri, sarısabır, bitotu yağı ve gül yağı da yararlı olur.

Koltuk Altının Pis Kokularının Tedavisi: Bir kavim şöyle tahmin etmiştir: Koltuk altı kokusu insan menisinden akan maddenin buhar şeklinde koltuk altından çıkmasından ve orada yayılmasından kaynaklanır.[403]

Ancak onun tedavisi, o kısım temizlendikten sonra, oraya çinko karbonat, kurşun oksit terkibi temizlenmiş ve kristal şeklinde, bitotu külü, sirkeli su içine şap konarak uygulanır. Yine sandal otu, kâfuru ile karıştırılıp uygulanır. ***İyi bir hap***: sandal otu, Çin tarçını, sirke, sümbül, şap, sarıksız, tarçın, gül; her birinden 1 ölçü alınır; çinko karbonat ve beyazlatan kurşun oksit; her birinden 4 ölçü, kâfurudan yarım ölçü alınarak gül suyu ile hap yapılır; koltuk altı yıkanıp kurulandıktan sonra ilaç uygulanır. Yine kırmızı gülden 1 ratl alınır ve sirke, sümbül, Hint selvisi, sarısakız; her birinden 10 dirhem alınıp gül suyu ile hap yapılıp hastaya verilir.

Vücuda serpilerek kullanılan tozlar da vardır ve sıcak mizaçlı kişilerde uygulanır. Hint servisi, tarçın, bataklık sazı meyvesi, günlük sıvısı; her birinden 10 dirhem alınır; kuru gül, bitotu, dallarıyla her birinden 20 dirhem alınıp Hint servisi bataklık sazı meyvesi, tarçın, reyhan şarabı alınır ve parçalanıp kurutulur. Sonra üzerine gül ve ufalanmış bitotu dalları dökülür; safran ve gül suyu konur ve diğer ilaçlarla karıştırılır. Bu terkip güneşte kurutulur; sonra ufalanıp banyodan sonra, vücudun üstüne dökülerek uygulanır. Çünkü banyodan sonra vücudun teri emip yok etme gücü artar.

---

402 TM: kökleri

403 TM: cilt gözeneklerine işleyip kolatı kötü kokusu onun izleri olur ve bazısının bu sözü güvenmeyi gerektiren sözlerden değildir.

Diğer bir Terkip: Kötü ter kokusunu kesmek için soğuk mizaç sahiplerinin mizacını düzeltmek gerekir. İyi sümbül, karanfil, kakule, balsam, Çin tarçını; hepsinden 3 dirhem alınır ve Arap zamkı, şeytantırnağı, Hint sümbülü, tarçın; her birinden 1 dirhem; mercanköşk dalları ve Suriye sümbülü 4 dirhem alınır. [İlk gruptakiler] nar suyu ve şarapta eritilir ve geri kalanlar suda[404] ezilir ve birlikte kullanılır.

Ter Kokusunu Kesen Bir Başka Terkip: Tarçın, Hint Sümbülü, şeytantırnağı, Arap zamkı; hepsinden ikişer ukiye alınır; mühür toprağı, kurşun cürufu, yıkanmamış kurşun oksit; her birinden 1 ukiye alınır; pelin otu, Anadolu sümbülü 1ukiye; safran, kuru gül; her birinden 3 ukiye; bitotu suyu ile ezilir ve safran ve reyhan şarabıyla iyice eritilip hastaya uygulanır.

Mide Gazı, Dışkının Kötü Kokusunun Tedavisi

Bu Kötü kokular kötü kokulu hıltlar, yenen şeylerin özellikleri sebebiyle olur; örneğin devedikeni, sarımsak, bahçe teresi, pırasa, ısırgan otu, şeytantersi ve yine yumurta gibi. Ancak iyi bir sindirim kokuyu ortadan kaldırır. Kötü kokulu olan yiyeceklerin kokusu cilde doğru gider; idrara gider; örneğin boyotunun kokusu gibi. Şüphesiz idrar, ter ve dışkı kötü kokar. İyi şarap dışkıdaki pis kokuyu yok eder.

Dışkının Kötü Kokusu:[405] İdrarın kötü kokulu olmasının sebebi dışkının kötü kokulu olmasıdır. Yine kuşkonmaz ve benzerleri idrar atılmasına sebep olur. Şüphesiz vücudun güzel bir kokusu vardır ve idrarın kokusu kötü olabilir. Mesane yaralarından dolayı idrar kötü kokulu olabilir. Ancak, bilindiği gibi, onun tedavisi kolaydır.

Bit ve Sirke[406]

Rutubetli olan sıcak madde veya onunla birlikte sıcaklığın deriye gönderilmesiyle bit ve sirke olabilir. Bazen madde çok ince ve çok hoştur; gözeneklerde ayrışır ve bu hissedilmez. Çözülme ter şeklinde olur ve o hissedilir. Ter orada bağlanır ve orada yayılıp kalır. Ter derinin üzerinde adeta bir tabaka oluşturur. Orada liken ve ter bezi

---

404 TM: kekik suyu

405 TM: İdrar ve Dışkının Kötü Kokusu

406 TM: *Sıbâ*nın çoğulu *sevâbe*dir; Bu bit ve pire yumurtası demektir; bit anlamına da kullanılır.

iltihabı ve benzerleri oluşabilir. Onlar derine batmışsa, hapsolmuşsa cidden kötüdür. Saç dökülmesi ve benzeri durumlarla uyuz ve sivilce oluştururlar. Eğer çok kötü değilse, onda irinleşme olmaz onun kötülüğü, bozukluğu hızla ilerleyemez. İyi huylu olan madde yeniden canlanmayı sağlar ve onda canlanma oluşur. Onda bitler hayat bulur ve hareketlenip, dışarı çıkarlar. Bazen bir defada birçok bit oluşur. Bazen keymusu ince olup, iyi yiyeceklerde yerde (toprakta) de oluştuğu gibi, hareketli bitler oluşur (meyve ve sebzelerin kurtlanması gibi?). Onlar cinsel birleşmede kişinin menisinden oluşan buhar şeklinde şekilsiz olup, ancak hareketlidir. Orada temizlik olduğunda ve yıkandığında gözenekler açılır; bu buhar oradan çıkıp bitler oluşur. Kötü, bozuk hapsedilmiş madde, tahrik olup çözülür; güzel bir koku oluşup, bozulmaya doğru dönüşüm engellenir. Aynı şey bozulma meydana gelmeden de olabilir. Burada hâkim olan bittir; hatta sahibini halsiz düşürebilir; teni kinin rengi sarar; arzusu isteği kalmaz; vücudu zayıflayıp adeta gücü tükenir.

Tedavi: Bit çok fazla oluşup soyu tükenmemişse, öncelikli olarak, kişinin tedaviye ihtiyacı vardır; vücudu temizlemek gerekir. Özellikle kan alınarak bu yapılabilir. Zikrettiğimiz hareketlendiren besin maddelerinden kişinin almaması gerekir. O kısım (bitin görüldüğü kısım) temizlendikten sonra oraya ilaç tedavisi yapılır. Kişi banyo yapmalı ve bitin görüldüğü yeri temizlemelidir; o tuzlu suyla hamam yapmalıdır daha sonra tatlı suyla yıkanır. Bunun yararlı olduğunu belirledim. Hastanın elbisesini değiştirmesi, ipekli elbise giymesi gerekir. Hasta bitleri öldüren ilaçlar içmelidir; örneğin sarımsak ve dağ yarpuzu gibi.

Ancak orada maddeyi dışarı çeken ilaçlara da ihtiyaç vardır. Eğer sorun daha da büyükse ilaçların içine zehir de konur. Burada başa uygulanacak ilaçlar, sumak, zeytinyağı ve kuzukulağı, yaprağı ve köküdür veya şap ve zeytinyağı veya tespih ağacı yaprağı veya nar kabuğu veya ebucehil karpuzu yaprağı veya bitotu yaprağı ya da selvi yaprağı, keten tohumu ve yaprağı veya kandindiren otu, tarçın ve yalancı safran onların yok edilmesi ve yeniden oluşmamalarında yardımcı olur. Tedavide turp yaprağı da fevkalade yararlıdır. Çin tarçını kabukları iki çeşit loğusaotu, yapışkan otu, hatmi kökü, kakule, kısamahmut otu, anason, geyik otu, civanperçemi, ısırgan otu ve yabani kimyon kullanılır. Şöyle

bir terkip hazırlanır: Gelincik suyu damlasından 3 dirhem, Arap zamkı yarım dirhem, boraks 1 dirhem ve nişasta hepsinin toplam ağırlığı kadar alınır kireçle karıştırılarak başa sürülür.

Başın yıkanmasında kullanılan terkiplerden kaynatılmış bakla iyi bir ilaçtır. Yine kaynatılmış pancar, kaynatılmış ılgın, kaynatılmış dağ yarpuzu, kaynatılmış selvi yaprağı ve çam yaprağı gibi başı yıkamak için kullanılan terkiplere safra katılsa yararlı olur. Başa uygulanacak buharlar kundus, dağ üzümü ve arsenikle özellikle kırmızı boya ile ve kükürtle tütsü şeklinde uygulanır.

Güçlü ilaçlardan dağ üzümü, kırmızı arsenik birlikte sirke ve zeytinyağı ile karıştırılıp başa sürülür veya zeytinyağı ile zakkum veya ebucehil karpuzu yaprağı alınır veya hardal, kundus; her ikisi de yakılarak biraz sirkeyle başa uygulanır. Bu terkibin içine sonra cıva katılıp karıştırılır. O çok güçlü bir terkiptir. Aynı şekilde kükürt, arsenik, loğusaotu, palamut külü, Arap zamkı, sarısakız veya kundus, kırmızı arsenik, uzun loğusaotu, katran, inek safrası, aynı miktarda alınıp macun yapılır. O güçlü bir ilaçtır. Yine katran, eşekturbu, arsenik ve süsen yağı alınır. Yine dağ üzümü, zakkum yaprağı ve Yemen şapı alınır. Yine hamamda sürülen bir ilaç: Gelincik, 1 ölçü, boraks yarım ölçü, Arap zamkı 6 ölçü, nişasta hepsinin toplamı kadar alınır ve kireçle ve sirkeyle macun haline getirilerek, uygulanır. Bu ilaç baş tütsülendikten sonra kullanılır: kundus, dağ üzümü gibi. Ben bu ilaçların başlangıçta zikrettiğim şekilde banyo yapıldıktan sonra kullanılmasının uygun olduğunu düşünüyorum.

DÖRDÜNCÜ MAKALE

Beden ve Kol ve Bacaklarla İlgili Durumlar ve Kitabın Ziynet Kısmının Tamamlanması

Bitkinliğin ortaya çıkmasına sebep yiyeceklerde yeterli yağların olmaması veya fazla nazik yiyecekler yenmesidir; kanın bedende fazla olmasıdır. Bu durumda saf kan olmayan yiyecekleri azaltmak gerekir. Ancak güç zaafı dolayısıyla besinde güç tasarrufu yapılabilir. Sadece rahat sindirilebilen yiyecekler alınmalıdır. Aynı zamanda, kötü mizaç-

la organa zararlı maddeler dışarı çekilmelidir. Bu mizaç çoğunlukla soğuk mizaçtır ya da çekme gücü adeta uykuda olan mizaçtır; uyuşukluk halidir. Özellikle kişinin perhiz alışkanlığı varsa bu durum söz konusu olabilir. Eğer çekme işi besinler vasıtasıyla yapılıyorsa, perhiz yapıldığında mutedil besin yoktur ve çekme işlevi de yapılamaz veya sebep kanın kötülüğü (pis kokulu oluşu ve bozukluğu) olup, onun tabiatına da geçer ve onun sıvı rutubeti çekişi de bozulur. Bu durum dalak ve karaciğerde sıkıntı yaratır. Eğer çekim çoksa onlar çok kan çekerler. Karaciğerin çekme gücü o ikisi arasında daha fazla olandır. Ancak bu durum vücutta sıkıntı yaratır. Gözenekler hıltlar dolayısıyla daralıp kapanır veya onun fiilinden soğuk veya sıcak ya da sadece kuruluğuna uyum gösterir.[407] Onun bütün belirtilerinden veya kanla olan bağlantısından ve gözeneklerin ve kanalların bozukluğundan besinin organlara yeterli derecede çekilmediği anlaşılır; özellikle yenebilen çamurdan oluşan akıntı gibi; ancak çoğu çözülür, ama organlara çekilebildiği belirlenemez. Muhtemelen hızlı perhizde görüldüğü gibi, yiyecek farklılaşır, değişir ve sıkıntı ve üzüntü yaratır. Hastalıklar çözülür; vücut kısa zamanda kilo kaybeder. Kısa zamanda olgunlaşmanın ona geri dönme ihtimali vardır; uzun zamanda gevşeklik oluşturur; zayıflatır; onun çok faza besin alması idrar atımından başka bir şey olmasını sağlamaz.[408]

Genellikle dikkat, vücudun yağ vasıtasıyla rahatlayıp gevşemesi üzerinde toplanır ve uzun sürede oluşması ve insanın ihtiyacının olması, istenenin yerine gelip gelmediği üzerinde durulur; zaaf oluşturan kilo kaybından kişinin kaçınması gerekir. Sıcaktan, soğuktan, şiddetli vurmalardan, çarpmalardan, düşmelerden, vücudu ilgilendiren her türlü tepkisel hareketten, sık sık oturup kalkmaktan, yorgunluktan,[409] terlemeden, kusmadan, cinsel ilişkiden yoğun şekilde etkilenir. Onun besinleri damarlarında hapsolup içeriye nüfuz etmezse, oraya hapsolup, zikrettiğimiz gibi, şişmanlık oluşturabilir ve zararlı olabilir. Onda denge yoktur. Ancak zararlı olmayabilir; çok kötü olmayabilir.

---

[407] TM: veyahut küçük solucanlar vücuda sıkıntı verir yani küçük solucanlar vücuda ait olan yiyecekleri gasleder o sebepten vücut zayıf olur veyahut hıltlar.

[408] TM: mizaç ve kuvvet onda tasarruftan nasb defne suyu yani tortuya çekilen olmakla.

[409] TM: uykusuzluktan

Şüphesiz hayat önemlidir. Ancak bu konuda dikkatli olmak gerekir. İfratın tekrarlanmaması gerekir. Bu durumda şüphesiz hastalık ortaya çıkması söz konusu değildir. Çünkü onun bozukluğu, yerinde de söylendiği gibi, aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkar. Eğer beden kuruysa bitkinlik ve zaaf ortaya çıkar.

Tedavi: Zikrettiğimiz gibi, tedavi için bitkinlik sebeplerine bakmamız gerekir; ona göre tedavi edilir. Örneğin güçlü yoğun kan oluşturan kişiye besin verilmemelidir. Bunlar bitkinlik oluşturur. Bazen de onlar ince nazik çözen nesneler oluşturur. Organda eğer çekme gücü varsa, onun gücü artırılır; güçlendirilir ve hareket kazandırılır. Kötü mizacın karşılığının olup olmadığına bakılır. Burada uykudan hemen sonra, masaj yapılması kişinin çekiş gücünü artırır. Bazen yiyeceklerin bulunduğu taraftan bir başka tarafa, zayıf olan tarafa çekilmesi gerekir. Eğer iki taraf arasında zıtlık varsa, örneğin vücudun iki tarafındaki eller gibi, böyle bir zıtlık durumunda ellerden biri daha zayıf, diğeri daha tombul olabilir. Burada şişman olan kol sıkı olmamak şartıyla yukarı doğru giden bir bağla bağlanır; bağın sıkılığı onun yukarısına gidecek yiyeceği engelleyecek kadar sıkı olmalıdır. Böylece besinlerin oraya gitmesi bir ölçüde engellenmiş olur ve besin kendi beslemesi gereken yere gider. Oraya, biraz zeytinyağı ve bir parça mumla ısıtılıp ovalanarak sürülür. Kısacası oradaki bozuk oluşum orayı terk eder ve kol sakinleşir; tıkanmış gözenekler açılır.[410]

Eğer beden şiddetli bir doluluk gösteriyorsa, yiyecekler ve beden hareketleriyle vücut soğukluktan kurtarılıp ısıtılarak ve rutubetlendirilerek rahatlatılır. Eğer soğuk buradaki tıkanıklığın sebebi ise ortadan kaldırılır ve besinler ve tedavi yeniden düzenlenir; yapı ısıtılır ve gevşetilir. Eğer sebep sıcaklıksa, soğutan yağlarla aynı şey yapılır; onlarla organlar ovulur. Sonra derinin üzerine hamurdan yapılan ilaçlar konur. Eğer sebep dalaktaki zaafsa dalak ilaçları kullanılır. Eğer zaaf ve bitkinlik kurtlardan (bağırsak kurtları) dolayı ortaya çıkmışsa o kurtların öldürülüp atılması gerekir. Bunun için konusundaki ilaçlar kullanılır. O zayıflayan kişinin yaşamını rahatlatmalı ve iyileştirilmelidir. Kişi yumuşak yatakta yatmalı; gölgede oturmalı; neşelendirilmelidir;

---

410 TM: eğer ovma ile organ ateşlenirse kolu asmayı bırakıp ateşin dinmesinden sonra yine ovmaya geri dönülür ve eğer yarıklar kapatılmış ise kapatılan yarıklar açılır.

o güzel kokular sürmelidir; soğuk su içmelidir. Şüphesiz bütün bunlar onun tabiatını güçlendirir. Onun besinleri iyi harcadığı ve fazlalıklarını düzenli attığı hissedilir. Bu da kilo almanın başlangıç sebebidir.

Kilo almak yoğun şarap içmek, keymusu iyi ve güçlü yemekler yemekten kaynaklanır. Örneğin *harasat* denen çorba, *cevzabad* denen süt, et ve pirinçten oluşan çorba, sütlü pirinç ve etle yapılan kızartmalar kasların güçlenmesini sağlar. Ancak pişmiş etten gevşek et oluşur; örtü şeklinde kapayan niteliktedir; sabit değildir. Ancak ördek eti yağlıdır; tavuk eti de aynı şekilde, yağlıdır ve kişinin dokularını yağlandırır. Keklik eti bitkinliği yok eder. Aynı şekilde şeker ve çekirdek içi yenirse insanı semirtir. Yemekten sonra hamam yapmak besini vücuda çeker ve yağlanmayı sağlar. Ancak onun sahibinin karaciğerinde tıkanıklık oluşur; özellikle de o kişi, şişmanlayan kişilerin yemekleri gibi yemeklerden yemişse [bu durum söz konusudur]. Aynı zamanda bu kişilerin hemen hepsinde böbrek taşı oluşur; öncelikle tıkanıklık artar; damarlarda daralma meydana gelir. Ancak hepsinde böyle değildir.[411] Taş oluşan kişiler sağ taraflarında bir ağırlık hissederler. Onlara karaciğer tıkanıklığında içirilen ilaçlar içirilir ve yemekten önce kustus, bal, sirke ve bal ve sirke karıştırılarak içirilir. Kişi söz konusu yoğunluk hissi geçene kadar bu terkibi (ballı sirke) içmeğe devam etmelidir.

Kilo almak isteyenler için sindirim öncesi hamamı yararlı bulurum. Yemek yendikten sonra ve aşağıya indikten sonra banyo yapılırsa, kişinin kilo alması mümkün olur. Özellikle çok zayıf olan kişilerin kilo almak için sindirim üzerine banyo yapması gerekir. Özellikle besinler mideden indikten sonra banyo yapılması fevkalade iyidir. Safravi mizacı olanlar ekşi olmayan besinlerle beslenmelidir.

Organda yağın tutulması, daha önce zikredildiği gibi, diğer taraftaki organ bağlanır ve oraya giden besinin geri dönmesi sağlanır veya onun şişmanlığı istenilen şekilde değildir; istenilenin dışındadır. Örneğin ön kol zayıfsa ve el ayası iyi durumdaysa, bileklerin yanından el bağlanır veya kolun üst kısmı çok zayıfsa ve ön kol iyi durumdaysa, dirsek seviyesinden ön kol bağlanır. Şişmanlık perhizle ilgilidir. Bütün perhizler doğal yapıyı gevşetir. Onların hepsinde dengeli olmak gerekir. Sertlikte az olup, yumuşaklık ve katılıkta dengeli olmak gerekir.

---

[411] TM: diğer yerlerde ve geniş damarlarda da taş ve tutkunluk meydana gelir.

Özellikle deri kızarana kadar sanki orada şiş varmış gibi ovalanır. Bu ovalama kuru olarak yapılır. Bu dengeli uygulama orası için yeterlidir. Kısa süreli banyo yaptırılabilir. Daha sonra vücut tekrar ovulmalıdır. Buradaki ovalama da kuru ovalamadır. Sonra şişmanlatıcı yağlar, hava değişimi ve orada gerekli sularla tedavi edilir. Bazen çok fazla zayıflama bu iki sebepten (su ve hava) meydana gelmiş olabilir.

Organlar tahrik edildikten ve iyice ovalandıktan sonra, şişmanlatan lapalar uygulanır.[412] Örneğin zift burada tek başına kullanılır. Eğer yoğun akıntı varsa, uygulanacak lapa, akıcı hale getirilecek kadar yağın içinde eritilir veya tek başına uygulandığında ateş cilde yaklaştırılarak uygulanır. Tek başına eritilerek (zift) kullanıldıktan sonra, deri üzerinde donduğunda kaldırılır. Şüphesiz o besinin organa çekilmesini ve orada tutulmasını sağlar; soğuğu yok eder. Eğer zayıflığın sebebi güç zaafı ise veya ciltteki gözeneklerin üstünün kapalı olması oraya gelen besinin yapışkanlık oluşturup, gözenckleri örtmesi, doldurması ve tıkamasıdır. Bu durumda çekme gücü oluşmaz; besinlerin organlara ulaşması ve çözülmesi işlemi gecikir. Tıkanıklık olan deriye kışın günde 2 defa zift uygulanır ve ziftin deri tarafından emilişi, ciltte kırmızılık oluşturma hızı ve orada oluşturduğu şişkinlik, ziftin derideki etkisi, organların tepkisi dikkatle izlenir. Eğer deri ovulduktan sora hızla zift uygulaması yapılırsa, onun üzerine konan zift orada uzun süre bırakılmamalıdır; muhtemelen biraz bırakılıp, hemen alınmalıdır. Eğer zift, bazen uygulandığı gibi, sıcak olarak uygulanmışsa, soğuyunca almak yeterli olacaktır.

Zifti uygulamadan önce sert bir şekilde oraya vurulur ve sonra zift deriye sürülür veya çok sert olmayan orta kalınlıktaki bir kamış dalıyla kişi sert olmamak şartıyla dövülür; özellikle de sopa yağlanarak, vurma işi uygulanır; öyle ki, bu sopa deriyi kızartmalıdır. Sopanın vurulduğu yer şişer; sonra oraya misk uygulanır. Dövmeden sonra sopanın vurulduğu yer sıkı bir şekilde ovulur. Daha sonra da makul bir seviyede ısıtılmış olan zift oraya sürülür. Eğer zift soğursa ve donarsa o derinin üstünden alınıp, işlem tekrarlanır. Bu zift uygulamasından önce, orada gevşeklik oluşması gerekir. Bunun için de oraya sıcak su

---

412 TM: o ağrıyı almak için dışarıdan vurulan lapalar ki organları kımıldattıktan sonra kullanılır.

uygulanır. Zift ondan sonra uygulanır. Kişi, vücudunu kaplayan ve gözenekleri tıkayan yağların miktarı kadar sıcak suyla muamele edilip, daha sonra söz konusu zayıf kısımdaki derinin üstüne zift uygulanır. Soğuk su uygulansa ve bütün bedene uygulansa, uygulama organların işlevleriyle ilgili olarak farklı etki yaratır.[413] Ziftin uygulanması için en uygun zaman, kanın çözülüp atılmasını sağlayan lapaların uygulandığı zamandır. Eğer hastalık uzun sürerse, tedavi bırakılıp vazgeçmek gerekmez. Hastaya yağ vermemelidir. Muhtemelen onun derisini yün bir bezle örtmek gerekir ve sıcak su uygulanmalı; zift daha sonra uygulanmalıdır. Bazen ısıtıcı ilaçlarla ovmaksızın kanın yüzeye çekilmesine gerek duyulur. Bunun için yapışkan otu ve kükürt kullanılır. Yine dağ sedef otu da kullanılabilir. Kilo alması gereken kısımlardan bazılarının alışılagelenden fazla yağlı yiyeceğe ihtiyacı olabilir. Onlarda yağlar daha çok kullanılır. Çünkü onlar yağları daha çok çözerler.

Zayıf olanı güçlendirmek için alınan ilaçlar ve lavmanlar şöyledir: Ona verilecek olan yiyecekler yoğun ve sindirim gücüne sahip ilaçlar olmalıdır. Mide ve bağırsaklarda az tutulan ilaçlar verilmelidir. Daha sonra, onlar damarlarla karaciğere gider. Onlar idrarın dengeli bir şekilde atılmasını sağlar. Onlar özellikte yemekte ve yemekten sonra, sıcak içilmelidir. Organlarda bunların (yiyecek ve içecekler) tutulup yoğunlaşmaya ihtiyacı vardır; onların oralarda kalması sağlanmalıdır. Pıhtılaştırıp dondurma özelliği olan ban otu ve benzerlerine bu safhada ihtiyaç duyulur. Ban otunun kökü daha güçlü bir ilaçtır. Mutedil ilaçlar arasında badem, kabuğu soyulmuş fındık, yeşil tohumlar[414] fıstık, kenevir ve eski çam tohumu balla macun yapılır ve ceviz büyüklüğünde yuvarlanıp onlardan 5 taneden 10 taneye kadar her gün hastaya verilir. Onun üstüne şarap içirilir. Bu ilaç şişmanlatır ve yüzü güzelleştirir ve cinsel gücü artırır.

Şişmanlamak ve yüzü güzelleştirmek için iyi bir ilaç: Yarım ratl beyaz un ve 5 ukiye anzarut alınıp, inek yağıyla dövülür; ondan haplar yapılır ve yemekle birlikte onlardan yenir veya badem, kabuğu soyulmuş fındık, yeşil tohumlar, susam, haşhaş aynı miktarlarda alınır ve yarım ölçü Arap zamkıyla ve şeker kamışı ile bir araya getirilip, uyku sırasında 20 dirhem verilir.

---

413 TM: ağrı olduğu zaman uygulanır.

414 TM: menengiç

Kindî şöyle demektedir: dörtte bir ölçüde derisi soyulmuş kunduz alınır ve iyice dövüldükten sonra üzerine 2 ratl taze süt konur ve yabani fındıktan tahmini bir miktar konup ondan hap yapılır; her bir hap 1,5 ukiyedir. Bir yere konup kurutulur ve ondan her gün dövülüp un haline getirilerek, kullanılır.

Kilo Almak İçin İyi Bir Tedavi: Toprak yemekte, karaciğer bölgesindeki tıkanıklıktan ve zayıflamadan doğan şikâyetlerde[415] kuru üzüm iyi gelir. Onun üzerine 4 misli su gibi bir şeyler konur; yarısı kalana kadar pişirilir. Onun üzerine 114 kubite eşit miktarda 2 ratl kuru üzüm, demir cürufu ile 1 avuç çörek otu,1 avuç şeker, 1 avuç kekik konup, iyice kaynatılıp sonra 3 gün böylece bırakılır; süzüldükten sonra ondan aç karnına 1 ratl hastaya içirilir. Ondan 3 saat sonra ekmekle dövülmüş gebere ve pırasa yedirilir ve onun üzerine 3 ratl kadar üzüm ve hurmadan yapılan içecek içirilir. Yedi saat geçtikten sonra, yağlı et yedirilir ve 3 ratl üzüm ve hurmadan yapılan terkip içilir. Şüphesiz bütün bunlar mizacı çok güçlendirir ve yüzü güzelleştirir.

[Bunların dışında] kitre zamkı, haşhaş tohumu, kürkündüm, kunduz otu, gebere, Çin Tarçını, kehribar, yabani nar kökü; her birinden üç buçuk dirhem alınıp, un haline getirilir; inek yağı ile kaynatılıp üstüne istenildiği kadar buğday bulamacından konup her gün 30 dirhem hastaya kadar verilir. Onun içine süt, şeker, yağ katılıp pişirilip yudum yudum içilir. Onun üstüne hafif banyo yapılır veya yabani nar kökü 50 dirhem, çöpleme 20 dirhem, kitre zamkı 40 dirhem, kâfuru ve kokulu zencefil 30 dirhem alınıp toz haline getirilir ve elenir. Onun üçte biri yağlı ekmekle tüketilir. Bu terkibin, üçte biri kadar kabuğu soyulmuş badem gibi yiyeceklerle karıştırılarak, üçte biri kadar da Süleyman şekeri gibi tatlı maddelerle alınır. Ondan her gün 20 dirhem koyun sütü ve 1 ratl üzüm suyu ile alınır. Bunları aldığında hasta kilo aldığını hisseder ve dışarıdan da onun kilo aldığı hissedilir.

Dengeli bir şekilde kilo almanın farkı şudur: Ona kürkündüm, kitre zamkı, özellikle buğday çorbasıyla bu terkip verilirse, gaz oluşmasına son verir. Yağ hapı midede yavaş hareket eder. Yabani nar kökü ve kâfuru, kokulu zencefil ve kunduz otuyla, mercimek, bezelye ve fasulye birlikte verilir.

---

415 TM: karında sarımsı su toplanmasından meydana gelen bitkinliğe bu tedbir iyi olur.

Özelliklerin uygun bir şekilde oluşması ve kendi yolunda gelişmesi için palmiye kurdu alınır ve kurutulur; toz haline getirilir ve buğday çorbası gibi bir şeye katılarak ondan hastaya içirilir.

Bu ilaçlardan bazısı ateşi olanlar için iyi bir önlem olur; çok fazla soğuk olmayan, çok ekşi olmayan, taze yoğurt verilir. Muhtemelen onun nüfuz edebilmesi için ve hafif olması için yağı alınarak verilir. Zaafi olan kişiye ondan yarım ratl içirilir ve 3 saat geçtikten sonra, aynı şeyden tekrar aynı miktarda içirilir ve akşam yemeğine kadar ona başka bir şey verilmez. Daha sonra ona tavuk verilir ve beyaz hafif şarap içirilir. Akşam yemeğinden önce ona banyo yaptırılır. Saf üzüm ve hurma suyu karışımı içilmesi iyi olur. Sonra akşam yemeği verilmesinin uygun olduğunu belirledim.

Başka bir Kilo Aldıran Reçete: Nohut alınır ve inek sütü içinde bir gün ve bir gece bekletilir; sütün içinde iyice ıslanması sağlanır ve dövülmüş haşhaş tozundan, dövülmüş buğday ve arpadan; her birinden otuzar dirhem, kuru yağlı ekmekten ve beyaz şekerden[416] 30 dirhem, kabuğu soyulmuş bademden 50 dirhem alınıp hepsi birlikte 30 dirhem sütle pişirilir veya yağ ve içyağı içinde bütün gün pişirilir ve banyodan sonra, içirilir.

Yine 1 ratl süt ve 1 ratl su alınır ve yavaş yavaş kaynatılır; hatta su tamamen uçana kadar işleme devam edilir. Onun üzerine 1 ukiye şeker kamışı, 1 ukiye inek yağı ve susam yağı konup kaynatılır ve sonra bu terkip hastaya yudum yudum içirilir ya da nohut ve bakla unu, arpa, pirinç eşit miktarlarda alınır; kabuğu soyulmuş mercimek, beyaz haşhaş kabuğu ve soyulmuş fasulyeden; her birinden yarım ölçü alınır; dövülmüş buğday kabuğu, soyulmuş susam; her birinden yarım ölçü, şekerden 2 ölç alınıp koyun sütü ile çorba yapılır ve hastaya sabahları yudum yudum içirilir veya ban otu alınır ve suyun içinde kaynatılır; süzülüp, temizlenir ve güçlü bir sudur. Sonra gölgede kurutulur ve ekmek hamurunun içine konup fırındaki tuğla üzerinde pişirilir. Hamur kızarınca fırından çıkarılır ve dövülür. Ondan 2 miskal alınıp, susam ve haşhaştan alınan kırıntılardan 1 ratl ile birlikte karıştırılır ve sabah akşam ondan 3 avuç yenir. Bu çok yararlı bir ilaçtır: Ban otu alınır; ılık

---

[416] TM: bir çeşit kildir; berâdehice bir çeşit haptır. Bu makamda 3 nüsha vardı 2 Belhiyye noktasız h ile ve ikincisi bilmılçe ve ç ile ve üçüncüsü yuhez rebi' bi'l lece.

suyla sabah akşam ıslatılıp kurutulur; zaman zaman iç yağı ile karıştırılıp tavada toz haline gelene kadar pişirilir ve üzerine 4 misli kabuğu soyulmuş badem, bir misli kadar ceviz ve 1 misli kadar şeker konup, hastaya uykuda 5 dirhem verilir.

Abartılı şekilde bitkinliği olanlar için, fener çiçeği, itüzümü, marul, dut, keklik eti denen maddelerle[417] ve bizim mide kuruluğu kısmında ve kellikle ilgili olarak zikrettiğimiz rutubetlendiren ilaçlar uygulanır ve onlar yinelenerek kullanılır. Bunların derilerine, yine bilindiği gibi, her 3–4 günde bir zift uygulaman gerekir.

Soğutanlar: Beyaz çöpleme, ebegümeci, beyaz haşhaş tohumu; her birinden 2 dirhem, boraks ve çam tohumu; her birinden 3 dirhem, kısamahmut otu 4 dirhem, çiğdem, ban otu tohumu, yapışkan otu, havlican, beyaz kunduz otu; her birinden 1 dirhem, kitre zamkı 5 dirhem, sütte şişene kadar bırakıldıktan sonra gölgede kurutulmuş beyaz buğdaydan yapılan çorba ile karıştırılarak, üzerine 10 kepçe inek yağı ilave edilir. Her gün, gündüz ve gece onar ölçü içilir.

Diğer Bir Bilinen Terkip: Beyaz çöpleme, nohut unu, nane; her birinden 1 ölçü, kitre zamkı 2 ölçü, Kirman kimyonu, biber 1,5 ölçü olarak alınıp, dövülür ve macun haline getirilip, fırında ekmek şeklinde pişirilir ve kurutulur ve kuru ve yağlı ekmekle birlikte, sütle karıştırılarak veya ördek yağı içine ufalanarak, her gün yemekten önce yudum yudum içilir.

İçecek:[418] Kitre zamkından 5 dirhem alınır ve ekşi olmayan kaliteli şaraptan 2 ratl onun üzerine konur. Ondan her gün, uyku sırasında 3 defa birer bardak içirilir. Bu ilaç, buğday çorbasıyla, çok hareketli bir oyun olan *beriberi* denen oyundan sonra verilirse, daha da yararlı olur. Çünkü bu oyun insanın vücudunun ısınmasını ve nemlenmesini sağlar. Ancak bu oyun onlar için fazla ısıtıcı olabilir. Bu uygulamanın yapılacağı kişinin kuru mizaçta olması gerekir; onun vücudunu nemlendirmek için rutubetlendiren ilaçlardan verilmelidir. Burada dövülmüş tozlar da tedavide kullanılır. Daha sonra onlara kurutucu, sıcaklığı çekip atacak ilaçlar verilir. Örneğin semizotu gibi ilaçlar ezilerek verilir.

---

417 TM: alınan eski nesneler

418 TM: zayıflar için

Bütün lavman yapılan maddeler kilo almayı sağlar; örneğin yabani inek sütü gibi. Onun için, bu terkiplerin içine, bu amaçla, özellikle asibent sakızından eritilerek konur. Biz burada kullanılacak terkipleri, cinsel güçlerle ilgili kısımda verdik. Onlardan birini burada verelim: Yağlı bir koyun başı alınır, temizlenir. Sonra iyice ezilir ve tamamı yarım ratl sütün içine konur; buğday, pirinç, ezilmiş nohuttan dörder ratl alınır ve sonra suyun içinde karıştırılır; süzülür ve diğerleriyle karıştırılır. Hepsi birlikte fırında pişirilir; hatta baş da temizlenerek terkibe katılır. Bu çorbadan 3 ukiye ve içyağından 2 ukiye; badem ve cevizden birer ukiye alınıp hepsi birlikte uykudan sonra kişiye verilir.[419]

El, Ayak, Dudak, Burun, Deri ve Penisin Yağlandırılması

İnsanın yiyip içtiklerinden belli bir organa kilo aldırmak mümkün olmaz. Çünkü şişmanlamada bütün vücut kilo alır; yağlanır. Muhtemelen besinin belli bir yere çekilmesi ve orada yağa dönüşmesi tabiatla ilgilidir. Bildiğin gibi, bunun olması için organı sertçe kızarana kadar ovmak ve orayı kızartacak ilaçlar kullanmak sonra güçlü bir şekilde ovalamakla ve daha sonra oraya sıcak su dökerek olabilir. Daha sonra oraya zift uygulanır. Bir grup hekim yağlandırmak istedikleri yere kanı çekmek için kırmızı dutu zift yerine kullandılar. Sen kendi kısımlarında ziftin, örneğin dudak, burun, kulak için nasıl kullanıldığını öğrendin.[420] Bazı organlarda bu demir işçiliği gibidir. Bu kısımda başka bir şey söylenmeyecektir. Demişlerdir ki: Eğer dudak ve burun eksikse, dudağın olduğu yerdeki deri ve et ortadan kesilmeli ve yarığın 2 tarafından sert kısım çekilip uzatılmalıdır ve daha sonra toparlanmalıdır.

Aşırı Şişmanlığın Kusurları

Çok fazla yağ vücudun hareketini, oturup kalkmasını, dönmesini ifrat derecede engeller; damarların seyrini baskılar ve ruh gücünü bozar; mecal bırakmaz; gücü tüketir. Aynı şekilde, ona hoş, güzel hava ulaşamaz. Onun ruhsal mizacı kilo almasıyla birlikte bozulur. Onların şişmanlıktan dolayı, daralmış damarlarında kan çok fazla zorla-

---

419 TM: onunla kan toplanır ve kan toplanmasının sonucu hasta uyuşuk olur.

420 TM: besin özel organa iki işin biri ile yöneltmek özel organın altında olan organ veya o özel organın komşusu olan organın aç bırakılıp, ona ait besinin özel organa ovma ile çekmek konusunda bundan önce senin bilgin oldu.

narak akar, bazen damarda beklenmedik şekilde sızıntı olur; örneğin nefes darlığından, hafakandan önce olduğu gibi. Burada yapılacak şey, kan alınmasıdır. Genel olarak bu durumda kişi ani ölümle karşı karıya kalır. Genel olarak yaşlanmadan öncekilerde bu durum hızla ölüm getirir. Özellikle o yaşta (yaşlanmadan önce) şişman ve kalıplı olanlarda bu durum sıkça görülür. Onların damarları ince ve sıkıştırılmıştır; bastırılmıştır. Onlar sekteye, felce, nefes darlığına, nemden dolayı mide düzensizliğine, solunum bozukluğuna, bayılmaya ve kötü hummalara maruz kalabilirler. Onların açlık ve susuzluğa sabrı yoktur. Çünkü onların ruhlarının ve gözenekleri ve delikleri dardır ve mizaçları şiddetle soğuktur; kanları az, balgamları çoktur. Bu insanlar ileri yaşlara ulaşamazlar; onların mizacı soğuktur. Aynı zamanda onlar çocuk yapamazlar; cinsel istekleri azdır; zayıftır.

Aynı zamanda kadın ve erkekler bebek sahibi olmak için tedavi olsalar bile tedavi etkili olmaz. Onların tedavi için aldıkları ilaçlar damarların bastırılmış olmasından damarların gittiği organlara ulaşamaz. Onlar hastalandıklarında, hastalıklarını da kolayca hissedemezler; his zaafı vardır. Onlardan kan almak da güçtür. İshalde de tehlike oluşabilir. Bazen onun hıltları hareketlenir; tahrik olur; damara girmek ve geri dönmek mümkün olmaz. Bazen o damarlar o kadar incedir ki onlara girmek ölüm sebebi olabilir. Onlar yoğun sıcak ve zayıftır. Çünkü onların yeri dardır. Biz mutedil olanın iyi olduğunu zikrettik. Özellikle yaşlılıkta yumuşaklık gereklidir; hareketleri daha zayıftır. Şüphesiz onun sahibi rutubetli bir yapıya sahiptir. Bu da ona uzun bir ömür müjdeler.

Şişmanı Zayıflatmak

Zayıflatmak için yapılması gerekenler, şişmanlatmak için yapılanın zıddıdır. Onlarda yiyeceği azaltmak, hamamdan ve yoğun perhiz ve egzersizden sonra yemek yemek ve iki yemek arasını uzun tutmak[421] veya kuru veya zıt besinler ya da tadı acı ve tuzlu besinlerle beslenmek, örneğin mercimek, sirke soslu turşu benzeri karışımlar gibilerini tüketmek, kepek unundan yapılan ekmek ve arpa ekmeği gibi yiyecekler

---

421 TM: şiddetli egzersiz arkası sıra beslenme ve besini uzak tutma yani iki öğlen arasını uzun sürelere bölme].

verilmesi gerekir. Mümkün olduğu kadar yiyecekler sıcak olmalıdır; mümkün olduğu kadar da az besleyici olmalıdır. Besinler yağlı olmalıdır, çünkü yağlı besinler karnın hızla doymasını sağlar, doygunluk hissi verir. Onların iştihaları zayıfsa yiyecekler eritilerek verilir ve bir defa da verilir. Maddenin toplanması ve sıkı perhizle yiyeceklerin vücutta hızla çözülmesi sağlanmalıdır. Onlara sert yiyecekler verilmeli ve sert yatakta yatmalıdırlar. Soğuk yerine sıcak; soğuk hava yerine sıcak havayı tercih etmelidir. Soğuk gözenekleri büzüp kasar; adeta vücudu titretir; besinin geçmesini engeller. Mutedil çözülmeyi ve maddenin kendi yoluna çekilmesini engeller. Şüphesiz sıcak bu tıkanıklığı açacaktır; hatta onların (yiyecekler) çözülmesi sağlanıp, organlara çekilmesi mümkün olacaktır.

Dışarı atım ve kusma dengeli değildir. Yemekten önce mutedil olduğu halde sonrasında yağlanma oluşur. Ancak çoğunlukla bitkinlik hissedilir. Yağdan dolayı mizacın durumu normal mizacınkinden farklıdır; onun zıddıdır. Soğukta ısıtıcıdır. Eğer mutedil sıcaklık varsa soğuğa meyleder veya sıcaksa had dereceye çıkar. Çoğunlukla, eğer besinler yararlıysa, yağ olarak da ifrat derecede değildir.[422] Eğer yağ soğuksa ilaçlarla ısıtılıp latif hale getirilir. Bu tedavi sıcak için de söz konusudur.

Burada sıkı bir perhiz yapılması gerektiği ortaya çıkar. Şüphesiz hıltların 3 türlü fiili vardır. 3 fiili de bitkinlik ve zayıflatmayla ilgilidir. Bunlardan birincisi hıltı inceltmek; sonra yerleştirmek, bağlamak, tespit etmektir; hıltın çözülmesi ve eritilmesidir. Bundan[423] hıltların akışkan hale gelmesi ve hıltların damarların yönü dışında hareket etmesi söz konusu olur. Ondan da üçüncü olarak, çekim gücü dolayısıyla kanda keskinlik oluşur.

Burada kanı inceltmek için çoğunlukla eklem ağrılarında alınan ilaçlardan alınır. Ancak onlar cidden güçlü bir şekilde idrarı çekerler. İdrar mutedil olmadığı için, besin mutedil olarak damarlara gönderilemez. İdrar gitmesi gereken yere gönderilemez. Damarlar tarafına giden besinden idrarı ayırmak ve onu idrarın atıldığı bölgeye yönlendirme başarılamaz; güçleri yeterli değildir. Ancak ikinci sindirimden

---

422 TM: Kusma vücudu ıslanmış kılıp yağa sebep olur. Orta durumdan çok olan zayıflatır ve keza yağlının mizacı yağını etkili olan mizacın zıddına değiştirir.

423 TM: ikincisinden

sonra, besinler bozulmadan karaciğere ulaştığında, onun gücü iki yöne gitmeye yeter. Muhtemelen gücü damarları dışında cidden seçkin olarak kalır ve damarlar acıkır; besin arzular ve diğer fiilleri de yapılır.

Bu ilaçlar (zayıflamaya yardımcı olan ilaçlar) menstrual kanamanın güçlenmesini sağlar. Böylece kadının zayıflamasında yardımcı olur. Bu ilaçlar örneğin eşekturpu, sedef otu tohumu, loğusaotu, kısamahmut otu, kaya maydanozu, yavşan, *cobal zamkı (sandarus)* cidden güçlü zayıflatıcılardandır. Cobal zamkının gücü kehribarın gücünün zıddıdır. Sakız da güçlü bir zayıflatıcıdır. Aynı şekilde kereviz tohumu ve bakır sülfatın içinde güçlü zayıflatma özelliği vardır, fakat tehlikelidir. Mercanköşk de onlar gibidir.[424]

Terkip Şeklinde Bir İlaç: Yuvarlak loğusaotu, kantaron dalı üçer dirhem Anadolu eşekturpu ve kısamahmut otu, kaya maydanozu, tuz, engerek yılanı; her birinden 3 dirhem alınır. Bu ilaç bir defada içilir.

Başka Bir Güçlü Terkip: Eşekhıyarı kökü ve hatmi kökünden alınır. Hepsinden 1 dirhem alınır.[425] Yine nane, sedef otu otumu, kimyon aynı miktarda alınarak, kuru mercanköşk ve yaprakları; her birinden dörtte bir ölçüde alınıp bir ölçü amonyak zamkı ile karıştırılır; her gün 1 miskal alınır.

Latif Bir İlaç: Sirke ve meri (bir çeşit balık sosu) karıştırılıp özellikle aç karnına yenir. Ancak bu terkip sinirlerde zaaf oluşturur. Aynı zamanda uterus için de iyi değildir; bozukluk yapar. Sirke kullanılmasından kaçınmalıdır. Bazen aç karnına şarap içilir; bu da bitkinlik yaratır ve çözülüp erimeye sebep olur. Bununla damarlar buharla dolar. Eğer şarap çok içilirse, onun buharları damarları tıkar; diğer besinlerin damarlardan geçmesi mümkün olmaz. Aynı şekilde, tabiatı gevşeten ilaçlar da zayıflatıcı özelliktedir. Çünkü bu ilaçlar alınan besinlerin damarlarda harcanmasını sağlar. Çok besin almak damarların çekim gücünü zayıflatır; tembelleştirir, damarların çekim gücü azalır. Hıltlar damarlara boşaltılacağına oraya doğru yönlendirilemez; bağırsaklara doğru yönlendirilir. Eğer bağırsakları rahatlatıp gevşeyen ilaçlar alınacak olursa, damarların içinde çok şey kalmaz.

---

[424] TM: Faydalı bir İlaç

[425] TM: toz haline getirilip.

Vücudu Zayıflatan İlaçlardan: Tiryaklar, yılan tuzu, zerdeçal ilacı, kimyonlu ilaç, biberli ilaç, zencefilli ilaç, Malaka fasulyesi, zamklı ilaç, *asanaysa, amrusiya, küçük itnifil (deri boyası)* ile yapılan ve haricen kullanılan ilaç da zayıflamak da yararlı olabilir. Zayıflamak için soğutan cinsten haricen kullanılan ilaçlar da gereklidir. Bu ilaçlar çekim gücünü iptal eder; onlar da zehir gücü olabilir; örneğin büyük baldıran otu, ban otu gibi. Yoğun şekilde çözen ilaçlar da zayıflamak için kullanılır. Örneğin [haricen kullanılan] yağlar, merhemler güçlü çözücülerdendir; onları aç karnına uygulamak gerekir. Onlar karın damarlarını nemlendirir.[426] Eğer maddeler çözülüp sürekli olarak damarlara çekilmeye devam ederse ve geceleri çözülme olmadığı halde, yine de maddenin çekilmesi sürerse, bu gereğinden fazla maddenin çözülüp çekilmesi demektir. Bundan sonra, kişinin sabredip yemek yememesi gerekir; belki sabredip uyur veya hareket ve egzersiz yapar; sonra kusar; sonra çok az bir şeyler yer. Aynı şekilde sindirim yerleri çözücü maddelerle ovulmalıdır.

Meme, Testis, El, Ayak ve Benzeri Kısımların Zayıflatılması

Bunlar için, genel zayıflatma ile ilgili söylenen şartlar ve hallere ait tedavilere dönmek gerekir. Onlara, özel organlara ait olan şartlara göre, muamele edilir; örneğin onların ısıtılması, soğutulması, onlara ait sinirler ve beslenmeleri gibi. Bu işlem yoğun bağlama şeklinde uygulanır. Onlar sinir kanallarının altından bağlanır. Böylece besin karşı tarafa doğru çekilir. Testislerin büyümesini engelleyen ilaçlar haricen uygulanır. Memelerin büyümesini engellemek için de gevşeten kurşun karbonat uygulanır ve biraz ban otuyla bitotu yağıyla karıştırılır ve merhem olarak uygulanır; değirmen taşıyla ovulmuş lacivert taşıyla ovulur. Bazıları taşa banotu veya sirke sürerek uygularlar. Aynı şekilde her gün şap uygulanabilir ve biraz kırmızı toprak alınır; yeşil mazı ile dövülür ve balla her gün uygulanır; sonra soğuk suyla yıkanır. Bu uygulama ayda 3 defa tekrar etmelidir. *Memelerin Üstüne Sürülen İlaçlardandır:* Sirkeyle kimyon dövülür ve meme üzerine uygulanır; onun üzerine ıslatılmış yünlü bez konur ve bu terkip orada 3 gün tutulur;

---

[426] TM: o vücudu ovmakta kullanılan sıvı ilaçlar da şiddetli eriticiler cinsinden olan çözümlemesi kuvvetli olan yağlar ve ovmakta kullanılan yağlar gibi.

sonra çözülüp beyaz süsen soğanı uygulanır. O da 3 gün orada bırakılır ve bu uygulama ayda 3 defa yapılır.

Tırnakların Hastalığı Hakkında Açıklama

Dolama bir çeşit çıban şeklinde şiştir; parmak kenarında görülür ve yoğun ağrı yapar. O dokuyu yiyen bir yaradır. Bazen ince, pis kokulu bir akıntısı olan yara görünümündedir. Bu yara parmak için tehlikeli olup, çoğunlukla ateşli hastalık oluşturur.

Tedavi: Ondan kan alınmalıdır. Hasta dışarı atan, ishal yapan şeyler almalıdır; hafif ve soğutan şeyler yemelidir. Ona verilen ilaçların başka şişlerin kanallarındakilerin de yerinden atılmasını sağlaması gerekir, yani şişin[427] başlangıcı, ilerlediği, sonlandığı ve belirtilerin yok olduğu dönemleri vardır. Oraya uygulanacak ilaç başlangıçta keskin sirkeye batırılmalıdır. Galen bu konuda şöyle demektedir: O keskin olduğu için dolamaya yararlıdır ve şüphe yoktur ki, öncelikle en faydalı şeydir. Özellikle buğday kepeği veya arpa çorbası ile birlikte çok yararlıdır. Kâfuru merhemi, kâfuru ile yapılır. Keten tohumu usaresi ile afyon sirkeyle birlikte cidden yararlı olur. Mazı ezilip lapa olarak uygulansa bazen ona pek iyi gelmeyebilir. Aynı şekilde, kulak kiri ve kadıntuzluğu dolamadaki irinin toplanmasını önler, ancak kadıntuzluğu yine de yararlıdır. Aynı şekilde sumak, fildişi talaşları, rap zamkı da ballı sirkeyle yakı şeklinde uygulanır. Yine bal macun olarak uygulansa yararı olur ve dolamanın iltihabının ilerlemesini engeller. Parmak daima soğuk suya sokulmalıdır ve ağrı afyonla sakinleştirilmelidir; şüphesiz fevkalade yararlı olur. Keten tohumu salgısı da yararlıdır veya mazı, ekşi nar kabukları, bakır tozu, kuru incir, buğday veya arpa çorbasıyla ve balla macun yapılır veya üzüm ezilir veya nar çiçeği ile birlikte ezilir ve onun üzerine uygulanır. Ona yağ veya nemli şeyler yaklaştırılmaz. Eğer onun yara olmasından korkuluyorsa, süsen kökü, ezilmiş kendirden birer ölçü alınır ve o tek başına veya bitotu ile kaynatılıp üzümle ezilip uygulanır. Bu terkip bazen kötü etki edebilir.

Dolamayı Temizleyen İlaç: Sabır, nar çiçeği, kendir ve mazı alınır ve hepsi birlikte balla karıştırılıp dolamaya uygulanır. Soğutulmuş olanların üzerine uygulanmaz. Dolama şiddetlendiği dönemdeyse veya

---

427 TM: 4 dönemi vardır.

başlangıç safhasındaysa, cilt kalınlaşır ve onun içindeki madde oraya hapsolur ağrı çok şiddetlenir. Burada ilk zamanda hissedilen sıcaklığa çok dikkat edilmez. Oradaki sıcaklık adeta ateş gibi olsa da şişi sıcak suya daldırıp bir süre sabretmek iyi gelir. Bu ortamda ezilmiş kendir de üzerine konur veya demir kiri (cürufu) ve siyah kimyon da konabilir. Yine yumuşatıcı usareler ve iç yağı da onun üzerine uygulanır. Aynı şekilde enderun hapları, *musas* ve kulak kiri, dolamada iltihabın toplanmasından önce iyi gelen ilaçlardandır. Eğer dolama olgunlaşmışsa, ona sarısakız, keten tohumu sütle uygulanır. Dolama sona yaklaştığında ve iltihap toplandığında tuz yakılır ve zeytinyağı ile yakı şeklinde dolamanın üstüne uygulanır. Şüphesiz bu terkip o ağrıyı sakinleştirecektir. İltihap toplanması son bulduğunda küçük bir yarma yapılarak içindeki çıkarılır. Onun içindeki çıkarıldıktan sonra o açıklığı büzecek toparlayacak ilaçlarla oraya yakı yapılır, mercimek, gül gibi. Örneğin lotus meyvesi lapası, elma lapası, muşmula lapası uygulanır. Sonra balla acıbakla unu ile lapa yapılır. Eğer yara oluşmuşsa onun tedavisi için sabretmek gerekir. Aynı şekilde, arsenik ve kendirle ve bakır karbonat, kurşun karbonatla karıştırılıp veya gevenle merhem yapılır ve üzerine şarap emen yünden bir bez örtülür. Bu safhada tırnağı elden tamamen ayırmak gerekir. Eğer o ette kalmışsa kesilip, çıkarılmalıdır.

Paulus'un zikrettiği iyi merhem: Yanmış bakır sülfat ve kendirden 1 ölçü,[428] bakır karbonat yarım ölçü, balla dövülüp, dolama üzerine uygulanır. Yine iyi bir merhemin reçetesi şöyledir: Ekşi nar kabuğu, mazı, bakır tozu, bakır karbonat alınıp balla karıştırılır ve dolama üzerine bağlanır. O kısma su ve yağ değdirilmez. İyi bir Merhem: Yanmış bakır sülfat ve kendirden birer ölçü, bakır karbonattan yarım ölçü alınıp balla karıştırılır ve dolamanın üzerine uygulanır. Bazen dolamada dokunun yenmesinden korkulursa *felendefiyun* denen merhem uygulanır. O arsenik, bakır sülfat, bakır karbonat ve kireçten meydana gelmiştir; kurutucu özelliktedir; ondan iyisi yoktur. Dolamada biriken irinin atılması istenirse yarayı dağlamak veya diğer parmakları kurtarmak için o bozuk kısmı açmak gerekir veya bizim daha önce birkaç defa söylediğimiz gibi, o bozuk kısma dağlama yapmak gerekir ya da diğer parmakları kurtarmak üzere, o bozuk kısım kesip atılmalıdır.

---

[428] TM: günlük

Farekulağı, Tırnakların Yarılması, Tırnakların Pul Pul Olması ve Kaşınması

Bu araz mizacın kuru ve sevdavi olmasından kaynaklanır. Keskin parçalar şeklinde ayrılırsa ete bağlı olan pürüzler oluşur ve onlar acı verir. Demişlerdir ki: onlar *farekulağı'dır*. Onun tedavisi, hastaya ilaç vererek kusturulup, baskın olan sevdavi hıltların dışarı atılmasını sağlamaktır. Ona ait ilaç şöyledir: tuzlu hamur, şarap tortusu ile alınıp, deriye uygulanır. Bu uygulama kaşıntı için de yararlıdır. Yine tırnağın pul pul olup dökülmesinde de bu ilaç yararlı olur. Aynı şekilde erimiş mastika, tuzla dövülerek, uygulanır.

Tırnaklarda Görülen Bükülme (Koilonychia), İçe Doğru Bükülme (Onychoyryphosis), Tırnak Düşmesi

Sevdavi hıltlardan dolayı oluşan bu hastalık çoğunlukla tırnaklarda ortaya çıkar; tırnaklarda bükülme, kıvrılma ve tırnak düşmesi meydana getirir. Tırnaklarda bu arazlar görüldüğünde, sökülüp çıkarılmalıdır; orada yeni tırnak bitmesi istenir. Oraya dokununca kişi büyük acı hisseder. Ancak çoğunlukla orada kötü tırnak oluşur. Oraya gelen besinler, oradaki sertlikten dolayı nüfuz edecek yer bulamazlar. İki yönde mizaç çözülme gösterir. Sen orada tırnağın kökünü görürsün ve kökün daha önceki gibi uzadığını; çoğunlukla daha öncekiler gibi eğri büğrü oluştuğunu görürsün. O kısma 7 gün iç yağı uygulaması yapılır. Sonra orası camla kazınır ve tırnak düzgün hale gelene kadar da tedavi bırakılmaz. Çoğunlukla tırnak düşecek gibi olur; ağrısı şiddetlenir. Ateş yükselir.

Tedavi: Bu hastalığın sebebi sevdavi hıltlar olduğundan, onların kusarak vücuttan atılması gerekir. Tırnakların düzgün olması için yenen besinlerin iyileştirilmesi gerekir. Susam yağı içenlerin tırnakları düzgün olur. Eğer sevdavi unsurlar tırnakları etkilemişse, burada onu kusturmak yeterli olacaktır. Bundan dolayıdır ki, orada tırnağı yumuşatıp, üzerine kireç ve arsenik uygulayarak dökülmesi ve tırnağın düzelmesi sağlanabilir. Eğer tırnak bozuksa, onu bıçakla gerektiği kadar ayırmayı, kesmeyi ve düzeltmeyi becerebilirsin.[429] Aynı şekilde çoğunlukla *fiuka' (üzüm ve arpa suyu karışımıyla yapılan bir içecek)* tor-

---

[429] TM: Adalelerin kasılması tutulma, taaffün, eğrilik tezcîm cüzzam gibi kılmak anlamındadır.

tusu oraya yakı şeklinde uygulanır. Şüphesiz orayı düzeltmek kolay olacaktır. Aynı şekilde yumuşatmak için el mumla ısıtılıp, selvi zamkı uygulanır; selvi zamkı gerçekten iyi bir yumuşatıcıdır. Yine keten tohumu da düzgün olmayan, kıvrık, eğik tırnaklar için iyi bir ilaçtır. Koyunun yağlı eti de birkaç gün kıvrık tırnak üzerine bağlanıp birkaç gün orada terk edilse, yararlı olabilir. Eğer tırnağın durumu düzelmezse, yumuşatıcılarla tedaviye geri dönülür. Bu tedavinin tırnaklarda görülen yaralara da yararı vardır.

Durumu Kötü ve Rengi Bozuk Tırnakların Çekip Çıkarılması, Diğer Tırnak Kusurları ve İyi Tırnak Bitmesi İçin Yapılması Gerekenler

Selvi zamkı alınır ve yumuşayana kadar ağrıyan yerin üzerine yakı olarak uygulanır; daha sonra iğne ile tırnağın köküne inilir ve ondan çokça kan akması sağlanmağa çalışılır. Sonra üzerine un halinde 1 gün 1 gece dövülmüş sarımsak bağlanır. Sonra bu uygulama 2 defa yenilenir ve o kusurlu tırnak düşer. Oraya kuru üzümle bazen de hurmayla günlerce yakı yapılır. Bu uygulama tırnağın düşmesine kadar devam eder. Bazen tırnağın düşmesiyle tedavi iyi yönde gelişir; hastalık iyileşir ve tedbirler hafifletilir. Verilen ilaçlara, özellikle çavşır, toz halinde kükürt yağ karıştırılarak oraya uygulanır. Tırnağı düşüren güçlü ilaçlardan biri de yabani kerevizdir. Yine meşe ağacında yetişen ökse otu, dağ sedefi, arsenik, İspanyol sineğinden oluşan terkip sirkeyle birlikte tedavinin devamı olarak, tırnağın düştüğü yere uygulanır ve besinlerin içine konur. Yine 2 türlü arsenik, sarı kükürt, sakız zamkı alınır ve sirkeyle terkip halinde uygulanır. Her hafta uygulanan terkibin bağları çözülerek kontrol edilir.

Yeni Biten Tırnağın Korunması

Yeni biten tırnağın üstü örtülmeli, hatta ona elle dokunmayıp havayla teması engellenmelidir. Bildiğim kadarıyla, gümüşten derin bir kap alınıp tırnağın üzerine kafes gibi konur ve bir hırkayla da iyice örtülerek, içine hava girmesine asla izin verilmez. Oraya sıcak ya da soğuk veya bir başka şeyin girmesi engellenir. Parmak kabın boşluğunda kalır. Onun üst tarafı kendi haline bırakılmıştır. Parmak kabın içinde birkaç ay süreyle kalır; bu sürede en iyi tırnak biter.

Tırnak Üstündeki Beyaz Lekeler

Selvi cevizi alınır; dövülüp un haline getirilir ve sirkeyle bu un karıştırılır. Özelikle acı bakla unuyla karıştırılır. Onunla beyaz lekeler üzerine yakı yapılır. Aynı şekilde, keten tohumu ve bahçe teresiyle karıştırılır. Yine şarap tortusuyla kırmızı arsenik ve çam sakızıyla taze zift karıştırılarak tırnağın üstüne uygulanır; fevkalade yararlıdır. Özellikle arsenik selvi ceviziyle ve balık tutkalıyla fevkalade yararlıdır. Sirkeyle kuzukulağı karışımı da yararlı olur.

Tırnakta Görülen Sarılık

Tırnaklara mazı, şap, ördek yağı ile veya inek safrasıyla uygulanır ya da tere tohumu dövülüp sirkeyle güzel bir macun yapılır.

Tırnakların Ezilmesi

Öncelikli olarak, bitotu yaprağı ve nar yaprağı sütü ile yakı yapılır; sonra yumuşatıcılar kullanılır. Eğer tırnaklarda son bulan sinir başlarında dağılma oluşursa, onun tedavisinde bilinen yağlar, yumuşak kefen beziyle uygulanır.

Tırnaklardaki Ezilmede ve Onun Altındaki Kanın Donması

Unla zifttten yakı yapılıp uygulanır. Eğer elle yapılan uygulama ihtiyacı karşılamazsa tırnağı eğik şekilde derince yarmalıdır; öyle ki, onun altında birikmiş kan çıkarılmalıdır. Açılıp yırtılan tırnaktan kan akar ve tırnak ortak olduğu etten ayrılıp düşer. Bu düşmeden dolayı acı hissedilmez. Ancak günler sonra tırnağın olduğu yerin dibinde sarı bir sıvı oluşursa bu rahatsız edicidir. O kısım yarılır; o kısım bozulmuştur ve yoğunluk oluşmuştur. Ancak tırnak etinde döküntü oluşmamıştır; yoğun bir ağrı vardır. Bu ağrı dolama ağrısından daha şiddetlidir. Muhtemelen tırnak orada batmıştır. Orada tırnağın üzerine ılık su ve yağ dökülür ve daha sonra basilikun merhemi uygulanmalıdır.

Ziynet (Süsleme Sanatı) Kitabı tamamlandı. Bununla Şeyhü'l-Reis Ebu Ali Sina'nın -Yüce Allah onu korusun- *Kanun'un Dördüncü Kitabı*'nı tamamladı. *Beşinci Kitap Akrabadin*'dir. **Eşsiz Olan Allah'a şükür olsun ve Onun Kulu Muhammed'e Selam Olsun ve de Onun Ailesi, Yakın Arkadaşlarına ve Eşlerine Selam Olsun.***

* TM: Kad veka'a'l-ferâğ min tercemeti râbi'i'l-kütübi'l-hamse mine'l- Kânûn bi-havlin mine'llâhi ve kuvveh. Fe-li'llâhi'l-hamdü ve'l-minne ve salle'llâhü alâ seyyidinâ Muhammedini'l-meb'ûs ile'l-halk li-yed'uvehüm ile'l-cenneti ve yenfetihu bihî ebvâbe'r-rahme ve yahtim bâbe'n-nübüvve ve alâ âlihî ve eshâbihi'llezîne keşefû'n-nikâbe an vechi'l-fütüvveti li-yettezıha a'yâne'l-ümmeti fi's-sebti's-sâlis ve'l-işrîn min saferi'l-hayr min şühûri seneti seb'in ve seb'îne ve mi'etin ve elf mine'l-hicre. Yâ men ce'ale's-sıhhate kâ'idete bünyâni'l-ibâdeti ve'stereddehâ li'l-marîz hasebe'l-ibâdeti.
Unsur sultâne hâze'z-zemâni'llezî sâre müstahmi'l-ebdân an marazi'l-ezmân ve'rzüknâ bi-imtidâdi ömrihî ve devletihî ve zid şefkatehû ve re'fetehû aleynâ ve alâ kâffeti'l-enâm âmîn yâ mmüsta'ân. Ve hâzihi'l-kıt'a enşedtühâ mevzûnen li-yekûne lehû da'vetünâ mensûran ve mevzûnen ve hiye hâzihî:

İlâhî eyle sultân-ı cihânın ömrünü efzûn
Ki oldur bezm-i kevne emn ü râhat-ı mu'azzam-i kâfi

Kılup vardı rencin sûbesû Kânûn'unun ifşâ
Cihândan ahsen-i tedbir ile ref'etti eskâmı

Künâş-ı çaremin yazdı mütercim hatmine târîh
Kitâb-ı râbi'i Kânûn'un oldu yümn-i encâmı

Kad vakafe mütercim hâze'l-kitâbi'l-müsemmâ bi Tahbîzi'l-mathûn el-meliki'l-Kerîm ve taleben li merzâti Rabbihi'r-Rahîm Tokadi Mustafa Efendi b. Ahmed b. Hüseyin. Gufiralehüm, âmîn.

DİZİN

– B –

– C –

-D-

– E –

– I –

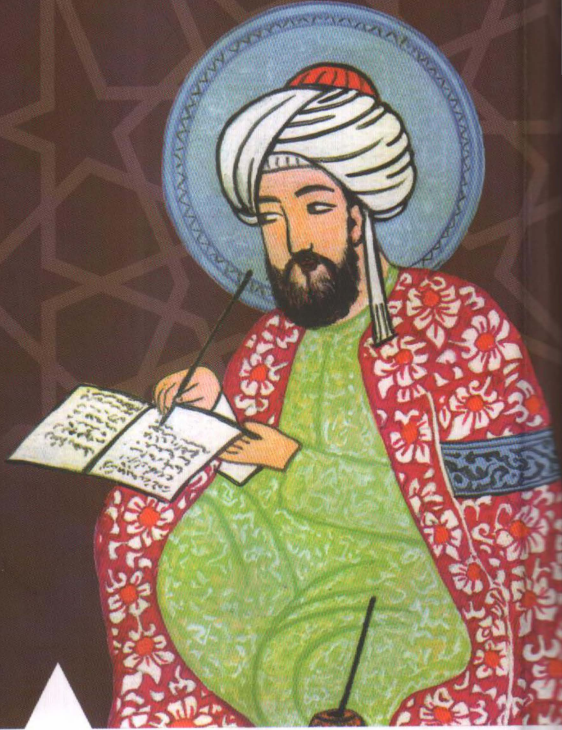
- R -

- S -

– U –

EL-KÂNÛN FÎ'T-TIBB

İbn-i Sînâ'nın *el-Kânûn fi't-Tıbb* adlı eserinin Dördüncü Kitabı bulaşıcı hastalıklar, kırık-çıkık, zehirlenmeler ve güzellik müstahzarları ile ilgilidir. Bu kitabın özelliği bütün bölümlerini kapsayan özelliği, yer verdiği konularla ilgili genel bilgilerin yanı sıra yazarın kişisel gözlem ve deneylerini de aktarmış olmasıdır. Aynı zamanda İbn-i Sînâ bu kitabıyla, bir hekimin sadece bilim adamı olarak değil, bir doktor olarak da nasıl davranması gerektiğine (tıbbî etiğe) dikkat çekmektedir.

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI

THG 0643784 GDL

9 789751 632937